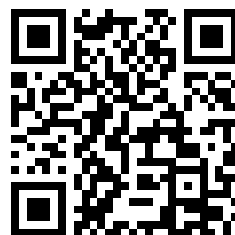

This is a reproduction of a library book that was digitized by Google as part of an ongoing effort to preserve the information in books and make it universally accessible.

GoogleTM books

<http://books.google.com>

**THE
PENNSYLVANIA
STATE UNIVERSITY
LIBRARY**

PATROLOGIÆ

CURSUS COMPLETUS,

SEU

BIBLIOTHECA UNIVERSALIS, INTEGRÆ, UNIFORMIS, COMMODA, OECONOMICA,
OMNIUM SS. PATRUM, DOCTORUM, SCRIPTORUMQUE ECCLESIASTICORUM

SIVE LATINORUM, SIVE GRÆCORUM,

QUI AB ÆVO APOSTOLICO AD ÆTATEM INNOCENTII III (ANN. 1216) PRO LATINIS
ET AD PHOTII TEMPORA (ANN. 863) PRO GRÆCIS FLORUERUNT :

RECUSIO CHRONOLOGICA

OMNIUM QUÆ EXSTITERE MONUMENTORUM CATHOLICÆ TRADITIONIS PER DUODECIM PRIORA
ECCLESIE SÆCULA ET AMPLIUS,

JUXTA EDITIONES ACCURATISSIMAS, INTER SE CUMQUE NONNULLIS CODICIBUS MANUSCRIPTIS COLLATAS,

PERQUAM DILIGENTER CASTIGATA ;

DISSERTATIONIBUS, COMMENTARIIS, VARIISQUE LECTIONIBUS CONTINENTER ILLUSTRATA ;

OMNIBUS OPERIBUS POST AMPLISSIMAS EDITIONES QUÆ TRIBUS NOVISSIMIS SÆCULIS DEBENTUR ABSOLUTAS

DETECTIS AUCTA ;

INDICIBUS PARTICULARIBUS ANALYTICIS, SINGULOS SIVE TOMOS SIVE AUCTORES ALICUIUS MOMENTI

SUBSEQUENTIBUS, DONATA ;

CAPITULIS INTRA IPSUM TEXTUM RITE DISPOSITIS, NECNON ET TITULIS SINGULARUM PAGINARUM MARGINEM SUPERIOREM
DISTINGUENTIBUS SUBJECTAMQUE MATERIAM SIGNIFICANTIBUS, ADORNATA ;

OPERIBUS CUM DUBIIS, TUM APOCRYPHIS, ALIQUA VERO AUCTORITATE IN ORDINE AD TRADITIONEM

ECCLESIASTICAM POLLENTIBUS, AMPLIFICATA ;

DUCENTIS ET AMPLIUS INDICIBUS LOCUPLIATA ; SED PRÆSERTIM DUOBUS IMMENSIS ET GENERALIBUS, ALTERO
SCILICET RERUM, QUO CONSULTO, QUIDQUID NON SOLUM TALIS TALISVE PATER, VERUM ETIAM UNUSQUISQUE

PATRUM, ABSQUE ulla EXCEPTIONE, IN QUODLIBET THEMA SCRIPSERIT, UNO INTUITU CONSPICIATUR ;

ALTERO SCRIPTURÆ SACRÆ, EX QUO LECTORI COMPERIRE SIT OBIIVM QUINAM PATRES ET

IN QUIBUS OPERUM SUORUM LOCIS SINGULOS SINGULORUM LIBRORUM SCRIPTURÆ VERSUS,

A PRIMO GENESEOS USQUE AD NOVISSIMUM APOCALYPSIS, COMMENTATI SINT.

EDITIO ACCURATISSIMA, CÆTERISQUE OMNIBUS FACILE ANTEPONENDA, SI PERPENDANTUR CHARACTERUM NITIDITAS,

CHIARITÆ QUALITAS, INTEGRITAS TEXTUS, PERFECTIO CORRECTIONIS, OPERUM RECUSORUM TUM VARIETAS

TUM NUMERUS, FORMA VOLUMINUM PERQUAM COMMODA SIBIQUE IN TOTO PATROLOGIÆ DECURSU CONSTANTER

SIMILIS, PRETII EXIGUITAS, PRÆSERTIMQUE ISTA COLLECTIO, UNA, METHODICA ET CHRONOLOGICA,

SEXCENTORUM FRAGMENTORUM OPUSCULORUMQUE HACTENUS HIC ILLIC SPARSORUM,

PRIMUM AUTEM IN NOSTRA BIBLIOTHECA, EX OPERIBUS ET MSS. AD OMNES ÆTATES,

LOCOS, LINGVAS FORMASQUE PERTINENTIBUS, COADUNATORUM.

SERIES GRÆCA,

IN QUA PRODEUNT PATRES, DOCTORES SCRIPTORESQUE ECCLESIE GRÆCÆ

A S. BARNABA AD PHOTIUM.

ACCURANTE J.-P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ.

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

PATROLOGIA, AD INSTAR IPSIUS ECCLESIE, IN DUAS PARTES DIVIDITUR, ALIA NEMPE LATINA. ALIA GRÆCO-LATINA.
LATINA, JAM PENITUS EXARATA, VIGINTI-QUINQUE ET DUCENTIS VOLUMINIBUS MOLE SUA STAT, AC QUINQUE-
VIGINTI-CENTUM ET MILLE FRANCIS VENIT. GRÆCA DUPLICI EDITIONE TIPS MANDATA EST. PRIOR GRÆCUM
TEXTUM UNA CUM VERSIONE LATINA LATERALI AMPECTITUR, ET FORSAN CENTUM VOLUMINUM EXCEEDET NU-
MERUM. POSTERIOR AUTEM HANC VERSIONEM TANTUM EXHIBET, IDEOQUE INTRA QUINQUAGINTA CIRCITER VOLU-
MINA RETINERITUR. UNUMQUODQUE VOLUMEN GRÆCO-LATINUM OCTO, UNUMQUODQUE NERE LATINUM QUINQUE
FRANCIS SOLUMMODO EMITUR : UTROBIQUE VERO, UT PRETII HUIUS BENEFICIO PRUATUR EMPTOR, COLLECTIONEM
INTEGRAM SIVE GRÆCAM SIVE LATINAM COMPARET NECESSE ERIT ; SECUS ENIM CUIUSQUE VOLUMINIS AMPLITU-
DINEM NECNON ET DIFFICULTATES VARIA PRETIA ÆQUABUNT.

PATROLOGIÆ GRÆCÆ TOMUS LVI.

S. JOANNES CHRYSOSTOMUS.

EXCUDERETUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNÈ EDITOREM,
A DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM
SEU PETIT-MONTROUX.

1839

~~292~~
~~M582P~~
~~t.53~~

SÆCULUM V, ANNUS 407.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ.

S. P. N. JOANNIS CHRYSOSTOMI,

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

OPERA OMNIA QUÆ EXSTANT,

VEL QUÆ EJUS NOMINE CIRCUMFERUNTUR,

AD MSS. CODICES GALLICANOS, VATICANOS, ANGLICANOS GERMANICOSQUE; NECNON AD SAVILIANAM ET FRONTONIANAM EDITIONES CASTIGATA, INNUMERIS AUCTA; NOVA INTERPRETATIONE UBI OPUS ERAT, PRÆFATIONIBUS, MONITIS, NOTIS, VARIIS LECTIONIBUS ILLUSTRATA; NOVA SANCTI DOCTORIS VITA, APPENDICIBUS, ONOMASTICO ET COPIOSISSIMIS INDICIBUS LOCUPLETATA

OPERA ET STUDIO D. BERN. DE MONFAUCON, MONACHI BENEDICTINI E CONGR. S. MAURI.

EDITIO NOVISSIMA, IIS OMNIBUS ILLUSTRATA QUÆ RECENTIUS TUM ROMÆ, TUM OXONII, TUM ALIBI, A DIVERSIS IN LUCEM PRIMUM EDITA SUNT, VEL JAM EDITA, AD MANUSCRIPTORUM DILIGENTIOREM CRISIM REVOCATA SUNT,

ACCURANTE J. - P. MIGNE,

Bibliothecæ Cleri universæ,

SIVE

CURSUM COMPLETORUM IN SINGULOS SCIENTIÆ ECCLESIASTICÆ RAMOS EDITORE.

TOMUS SEXTUS.

VENIUNT 18 VOLUMINA 160 FRANCIS GALLICIS.

EXCUDERATUR ET VENIT APUD J.-P. MIGNE EDITOREM,
IN VIA DICTA D'AMBOISE, PROPE PORTAM LUTETIÆ PARISIORUM VULGO D'ENFER NOMINATAM,
SEU PETIT-MONTROUGE.

1839

458952

ELENCHUS

OPERUM QUÆ IN HOC TOMO LVI CONTINENTUR.

Interpretatio in Isaiam prophetam, capita VIII.	col. 11
Homiliæ VI in Oziam seu de Seraphinis.	93
Homilia in locum illum Isaiæ : <i>Ego Dominus Deus feci lumen</i> , etc.	141
Homilia in locum illum Jeremiæ : <i>Domine, non est in homine via ejus</i> , etc.	153
Homiliæ II de prophetiarum obscuritate.	163
Interpretatio in Danielelem, capita XIII.	193
Homilia in illud Joannis : <i>Filius ex se nihil facit</i> , etc.	247
Homilia de Melchisedeco.	257
Homilia contra ludos et theatra	263
Homilia in illud : <i>Hoc autem scitote</i> , etc.	271
Homilia de perfecta caritate.	279
Homilia de continentia.	291
Sermones II de consolatione mortis.	293
Synopsis Scripturæ sacræ.	313
Homilia in natalem Christi diem.	385
Homilia de Legislatore.	397
Homilia in illud Matthæi, <i>In qua potestate hæc facit</i> , etc.	411
Homiliæ VI in mundi creationem.	429
Homilia de serpente.	499
Epistola ad Theodorum Mopsuesteum.	517
Spuria.	517

MONITUM.

Forsitan miraberis, Lector benevole, quod, dum in omnibus tum præcedentibus tum subsequendis S. Joannem Chrysostomum SS. Patribus versio Latina ad textum Græcum columna ad columnam accedit, in hacce nostra ejusdem S. Doctoris editione, pagina Latina juxta Græcam paginam tantum ponatur. Hæc causa fuit et quidem unica, quod priusquam nobis in animo fuisset integram SS. Patrum Ecclesiæ Græcæ traditionem contexere, jam quindecim abhinc annis seorsim edideramus Latine tantum S. J. Chrysostomi opera, litterisque mandaveramus immobilibus. Res cum ita se haberent, et nec in manu esset litteras immobiles movere, neque in animo hujusce editionis mere Latinæ novem delere volumina quæ jam integre typis immobilibus mandata erant et pluris quam sexaginta millibus constiterant francis, hunc feliciter invenimus modum, non tamen sine opera et impensa, hæc aptandi huic editioni novæ, quæ sic lingua tum Græca tum Latina ditata evadit.

Ex typis MIGNÉ. au Petit-Montrouge.

Præfatio

IN TOMUM SEXTUM.

Ad sextum jam Tomum pervenimus, ubi multa nova et insignia comparent, de quibus omnibus jam abunde præfati sumus in Monitis ante initium singulorum de more præmissis. Ibi vero omnia quæ in disceptationem quæstionemque vocari poterant expendimus. Etsi autem universa, quæ menti succurrebant, quæque lectori facem præferre posse videbantur, protulerimus, secundis tamen curis, uti solet, quædam accessere notitiæ, quas hic efferre non gravabimur, postquam de imperfecto in Isaiam Commentario, qui primus occurrit, nec prævio Monito gaudet, quædam et quidem necessaria præmiserimus.

§ I. De Commentario imperfecto in Isaiam prophetam.

Hic Commentarius non modo inter *authentica*, sed etiam inter præstantissima computandus, si styli species, si orandi genus, si ethica præcepta et morum institutionem. Quæritur primo num hæc umquam concionando dixerit Chrysostomus, an vero sibi tantum scripserit atque in scriniis servarit. Hinc Antiochiæne an Constantinopoli hanc interpretationem concinnaverit: demum an hunc Commentarium imperfectum, qui usque ad medium tantum capituli octavi producitur, vel perfecit Chrysostomus, vel perficere in animo habuerit.

Primam quæstionem, num videlicet hæc præsentem populo concionando protulerit, solvere non ita facile est. Certe non paucis in locis populum alloqui videtur, id quod animadvertere est per totum secundum caput, et in tertio quoque capite, ubi illa explanans Chrysostomus, quæ Isaias contra mulierum sui temporis luxum et ornatus varios protulerat, ea ipsa in sui ævi Christianas mulieres, pari morbo laborantes, transfert S. antistes. *In his porro, inquit cap. 3, n. 10, col. 53, non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum mollitiem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere; nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum: necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda: multaque alia hinc orta peccata videre est.* Ante hæc etiam cap. 2, n. 6, col. 35, de illis agens qui auguria auspiciæque captabant, hæc ad populum proferre videtur: *Multi namque jam sunt qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insaniam se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi lucrantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur, etc.* Alia bene multa occurrunt in hoc Commentario, quæ concionantem Chrysostomum exhibere videntur. Vix tamen putaverim hæc, ut hodie jacent, in cœtu populi dicta umquam fuisse; nullum enim in toto Commentario proœmium comparet, qualia solet adhibere Chrysostomus, orationis faciendæ et ornandæ auctor locupletissimus; nullus epilogus, nulla in fine moralis exhortatio, Christi vel Trinitatis laude terminata: qui mos tamen perpetuus est Chrysostomi in concionibus. Imo vero etsi multa sint quæ concionanti et cœtum alloquenti competere videantur, etsi multa afferantur ex Scriptura, quæ ad persuadendum maxime valeant, hic tamen non habentur tales apostrophæ, quales conspiciamus in Expositionibus in Psalmos. Quamobrem difficile crediderim hæc in cœtu populi vel dicta vel lecta fuisse.

Aliud item quærendum incumbit, nempe Antiochiæne an Constantinopoli hunc Commentarium Chrysostomus ediderit, qua de re audiendus Tillemontius, p. 90. « Hoc opus, » inquit ille, « Chrysostomi esse nemo non existimat, atque elegantiae specimina præ se fert non vulgaria. De imperio autem Romano quædam hic habentur, col. 33 et 34, ejus statui tempore Chrysostomi congruentia; maxime vero si species ea quæ annum 377 præcesserunt. Illud vero operis vel in solitudine, vel cum diaconus esset, fortasse emisit. Nam ex quo tempore presbyter fuit, non videtur sat otii et spatii habuisse, ut tanto edendo operi manum admove-
ret. » Hanc Tillemontii conjecturam libenter admiserim: certe commodè potest susceptum hujusce Commentarii opus in illa tempora rejici, cum nondum cœpio concionandi officio, operam poneret in exercitatione dicendi. Hic frequentia contra Judæos argumenta, unde Christianis contra Judæos tum frequentes fuisse velitationes arguitur: ex iis præcipue, quæ dicuntur cap. 1, col. 23, et per totum caput secundum. Hæc porro contra Judæos pugna Antiochiæ frequentes erant, ut videas non modo in Homiliis octo contra Judæos T. I, sed etiam passim in aliis Antiochiæ habitis; id quod non perinde advertitur in Constantinopolitanis homiliis. Alioquin autem tot implicatus negotiis Chrysostomus, cum episcopus Constantinopolitanus esset, tanta incumbente rerum præcipuarum sollicitudine, non sat otii habuisse videtur, ut tantum Commentarium aggrederetur. Non deerunt fortasse qui dicant ipsum cum

exsilii otio frueretur hanc suscepisse operam : sed hæc omnia incerta sunt, nec nisi augurando proferri possunt.

Cur autem imperfectum opus remanserit, quis vel conjectura assequi possit ? Quæ supersunt autem ad medium tantum capitis octavi pertingunt. Ubi animadvertas velim, illam in capita divisionem, quæ in hisce Commentariis observatur, a quodam nupero, secundum divisionem hodiernæ Vulgatæ nostræ invecam fuisse. Priscis enim temporibus, apud Græcos maxime, aliæ diversæque obtinebant in capita divisiones. Commentarium vero numquam a Chrysostomo perfectum absolutumque fuisse arbitror : sed cum animo perficiendi cœpisset, ingruentibus negotiis alio fortasse abductus fuerit.

Interpretationem porro Latinam Godefridi Tilmanni, utpote *paraphrastice* adornatam, ac verbis inutilibus redundantem, rejecimus, novamque paravimus. Certe is cum ratione pugnare videtur, qui Chrysostomum, quo nullus in dicendo locupletior, ita de Græcis in Latinum convertit, ut nova adhuc in interpretatione verborum redundantia compareat.

Ad Homilias in Oziam et de Seraphinis nihil novi proferendum habemus, sed satis sunt ea quæ diximus in Monito, col. 93-98. Nec quidpiam suppetit circa duas sequentes homilias addendum iis, quæ in Monitis singularum ibidem narravimus : idipsumque dicimus de duabus Homiliis de Prophetiarum obscuritate.

Commentarium in Daniele non sine aliquo scrupulo inter germana Joannis nostri opera locavimus. Dictio certe Chrysostomi est ; genus interpretandi a Chrysostomi more non discedit : sed tam compendiosam narrationem in sancti doctoris operibus vix reperiās ; non solet quippe ille ita jejune et exiliter disserere. Quamobrem dicamus oportet cum Cotelerio et Tillemontio, opus a Chrysostomo tentatum, non absolutum fuisse. Neque tamen talem esse hanc nostram opinionem puto, ut adimere omnem adversam suspicionem possit.

In duas vero sequentes homilias, quas non ita pridem ex Manuscriptis eruerat v. cl. Benzeliu, quantum satis erat, diximus in Monitis. Hoc unum addere libet, nos priorem, quæ inter præstantissimas numeranda, edidisse ad fidem Ottoboniani Codicis, unde ego exscripsi Romæ, qui Codex longe accuratior est Anglicano, quo usus est Benzeliu.

Quod spectat autem Homiliam contra Circenses ludos et theatra, qua pulchrior altera non est in Chrysostomi scriptis, quamque nunc primum a nobis erutam publicavimus, quid sentiremus, quid de anno, imo de die qua habita fuerit statuendum putarem, abunde diximus in Monito ad eandem. Verum quia *secundæ curæ potiores sunt*, novam eamque gravissimam difficultatem circa tempus et diem habitæ concionis ex ipsis Chrysostomi verbis oririprehendimus, qua de re jam nobis agendum incumbit.

§ II. *Disquisitio circa tempus et diem quo habita fuit egregia illa Concio contra ludos Circenses et theatra, quam nuper erutam edidimus, col. 263 et sqq.*

Ut intelligatur, qua in re difficultas versetur, retractanda sunt ea quæ in Monito diximus, repetenda illa quæ circa tempus et diem habitæ concionis dicuntur initio homiliæ. Jam annum unum emensus erat Chrysostomus in episcopatu Constantinopolitano, *etenim annus tandem est elapsus ex quo in vestram civitatem advectus sum* : cum ordinatus ergo fuisset anno 398, atque ut ait Socrates, 26 Februarii, jam secundum episcopatus annum agebat. Illo igitur anno feria quarta hebdomadæ cujusdam irrumpente pluvia ingenti atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agriculturalarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litanie et supplicationes fuere, etc. Diximus autem post Chrysostomum hæc feria quarta accidisse : ait enim, uno tantum interposito post tantam alluviem die, ludos Circenses in Parasceve editos fuisse. In Parasceve igitur, quidam ex grege Christianorum relicta ecclesiæ concione, ad spectaculum concertantium equorum transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint.... Ne ipsam quidem diem reveriti, in qua symbola salutis generis nostri consummata sunt. Verum in Parasceve (a), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradisu aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam, maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur : in illa die in qua jejunare oportebat, confiteri, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit : tunc tu relicta ecclesia et sacrificio spirituali, fratrumque cætu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud spectaculum abductus es.

Hæc ita pathetice effert Chrysostomus, ut putaverim Parasceven illam, quam tantopere celebrat ille, esse feriam sextam hebdomadæ sanctæ, ac proinde illa omnia, quæ pluribus recenset S. antistes, in hebdomade sancta accidisse : fateorque me hanc sententiam amplexum fuisse. Verum contra illam gravissimæ insurgunt difficultates, quarum alteram primo perceptam exposui in Monito, estque hujusmodi : In concione ait Chrysostomus, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta hebdomadis, quinta feria nihil memoratur accidisse, in Parasceve ludi equestres multos ex catholicis abduxerunt ; Sabbato iidem ipsi Christiani theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc homiliam ipsa die Dominica habitam fuisse, inter quam diem et feriam quartam præcedentem retro numerando tres intercede-

(a) Hæc intelligenda esse de die Veneris ante Pascha ex eo probatur, quod in illa ipsa die evenerint quæ hic memorat, et quod jejunium magnum seu quadragesimale in medio proferatur.

bant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si homilia in die sancto Paschæ habita fuerit, cur ne verbum quidem in concione tota de resurrectione Domini habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illo die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse: an potuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate ne carptim quidem loqui? Si vero in sequentem diem homiliam mittamus, alia exsurget difficultas; non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri intercedent; ac licet dici possit Chrysostomum tres dixisse dies non supputando, sed tempus circiter assignando, certe vix in animum inducere possis, Chrysostomum contra eos qui in Parasceve ad ludos Circenses accurrerant, et Sabbato theatra obsœnis spectaculis plena adierant, nihil dixisse de Paschatis die Sabbatum illud insequente, si vere fuisset illa hebdomas sancta.

Altera neque minor ex verbis ipsis Chrysostomi oritur difficultas. Imber ille ingens, inquit, omnia trahebat, comatas spicas dejiciebat, *σάχμας κομώντας κατακλινόν*, id est secundum litteram, spicas comatas ut se inclinerent cogebat, quibus verbis tempestatem messi proximam indicat (a). Quomodo autem id intelligi queat de campis quales sunt ineunte Aprili, herba viridi nempe, non comatis spicis, repleti: siquidem hoc anno, si fidendum Tabulis Paschalibus, Pascha incidit in sextam Aprilis diem? Ut ut vero est, comatæ spicæ non possunt vel ineunte vel medio Aprili in agris erigi.

Quid vero si dicamus hæc ad hebdomadam sanctam non referri, sed ad aliam hebdomadam mense circiter Junio, quando spicæ comantes in agris observantur circa Constantinopolin? Hoc pacto certe difficultates omnes solverentur: videndum ergo an Parasceve illa, in qua *symbola salutis generis nostri, in qua Dominus pro orbe crucifigebatur*, etc., possit de qualibet feria sexta seu Parasceve intelligi. Apud Græcos utique *Parasceve* pro feria sexta accipitur: *Parasceven* enim diem Veneris esse ait Clemens Alexandrinus Strom. VII, p. 744, et Chronicon Anonymi manuscriptum a Carolo Cangio in Glossario Græco allatum hæc de Constantino magno habet, *Constantinus multas leges pro Christianis tulit, jussitque Parasceven et Dominicam honorari, illam propter crucem Domini, hanc propter resurrectionem*.

Hic certe videtur Chrysostomus de alia Parasceve loqui, quam de illa quæ in hebdomada sancta celebrabatur; alioquin enim annon de Sabbato sequenti loquens, quo pars Christiani populi ad theatra se contulit, objurgaturus illos erat quod in vigilia ipsa sanctissimi Paschatis ad profana et lasciviæ plena illa spectacula se contulissent?

De cæteris quæ sequuntur opusculis, quæque in Editionibus Chrysostomi Græco-Latinis non exstabant, satis diximus in Monitis ad singula. Quæ Monita prudens lector legere ne omittat; sunt enim ea mente concinnata, ut majorem ex homiliarum lectione fructum percipiat.

§ III. De Synopsi Scripturæ sacræ, et cur Chrysostomus in recensione librorum Novi Testamenti Pauli Epistolas ante Evangelia ponat.

Synopsin Scripturæ sacræ ex Manuscripto quodam Coisliniano desumpsimus; Codex autem ille mutilus in multis locis erat: nam præterquam quod in Veteri Testamento plurima desiderabantur, tota Novi Testamenti Synopsis deerat, quam tamen ab se concinnatam ipso auctor in præmio testificatur. Quapropter nihil non egimus, ut si qua in aliis bibliothecis laterent, quorum accessione sartum tectum opus dare possemus ea nobis amicorum ope mitterentur exscripta. Ubi vero comperi alium ejusdem Synopseos Codicem exstare Lugduni Batavorum in bibliotheca, quæ olim Isaaci Vossii fuerat, virum doctissimum Abrahamum Gronovium rogavi ut mihi eorum quæ in Manuscripto nostro deerant copiam faceret, annotatis diligentissime iis quæ Manuscriptus noster contineret. Ille autem vir eruditus et humanissimus, ea omnia quæ in nostro Codice desiderabantur, diligenter exscripsit, ut transmitteret mihi; cum autem is cui apographum suum dederat mihi transmittendum, summa usus negligentia, illud amisisset, et pessum dedisset, eandem iterum vir ille, non sat a me laudandus, curam, eundem laborem suscepit, perfecit atque misit, hic ego immortalis habeo gratias. Synopsis igitur ex hisce duobus Codicibus exceptam edidi: ipsique Diatribam præmisi, in qua pluribus probavi Chrysostomi notas et indicia multa in illa haberi quæ ejus *genuinum* esse opus suaderent: neque tamen calculum omnino ea de re tuli, sed ut par erat, me eruditorum ea de re sententiam expectare professus sum, ut non meo tantum, sed litteratorum pro orbem judicio opus Chrysostomo assereretur.

Argumenta porro ad eam rem bene multa protuli; sed aliud superest non omittendum, ac vel ea de causa proferendum quod aliquid singularitatis præ se ferat. In fine Proëmii ad Synopsin librorum Novi Testamenti enumerationem sic orditur Chrysostomus: *Sunt autem Novi Testamenti libri Epistolæ quatuordecim Pauli, quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci, quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit*. Et sic catalogum ad finem usque prosequitur. Itaque librorum Novi Testamenti recensitionem parans, ab Epistolis Pauli orditur, et post Epistolas illas Evangelia numerat, contra quam in aliis omnibus etiam antiquissimis Scripturæ sacræ catalogis observabatur: siquidem hic ordo ubique comparet, ut primum quatuor Evangelia, hinc Actus apostolorum, postea Epistolæ Pauli, demum Epistolæ, quas catholicas appellabant, numerentur. Licet enim Scripturæ omnes pariter sint auctoritatis, paremque fidem exigant, utpote quæ Spi-

(a) Quis vero Chrysostomi dictionem translataam proprio sensu accipiat? Nam in hujus orationibus mense Aprili jam invenire licet spicas comatas, quas apud agricolas Junio demum reperias.

ritum sanctum primum habeant auctorem, aliquis tamen ordo in libris sacris enumerandis a principio constitutus est. Verum Chrysostomus ita Paulum amabat, ut ipse non semel in scriptis suis testificatur, ut quavis minima data occasione, si Paulus concionanti sese offerret, si semel ille Pauli mentionem faceret, non posset ulterius a Paulo discedere: ait enim ipse infra, col. 146, cum inter concionandum Paulum attulerat, ulterius relinquere non posse, et a proposito argumento abduci. Tali igitur modo erga Paulum affectus Chrysostomus quatuordecim Epistolas Pauli ante quatuor Evangelia posuit, neque hic tantum, sed etiam capite secundo in Isaiam, col. 27, sic ait: *Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ: sed, quod dixi, diversis temporibus.* Neque tamen ideo

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

OPERA OMNIA.

INTERPRETATIO

IN ISAIAM PROPHETAM (a).

Laudis Isaiæ prophetæ; sanctorum et prophetarum amor erga populos; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. — Hujus prophetæ excellentiam ex ipso maxime ejus opere percipere licet: illam vero perfectius declarat Paulus, qui accuratius omnibus ejus virtutes noverat, utpote qui tanta cum plenitudine Spiritus loqueretur. Ejus enim loquendi libertatem, animum minime servilem, excelsam mentem, magnamque in prophetia de Christo perspicuitatem ostendens, hæc omnia uno verbo complexus est dicens: *Isaias autem audet, et dicit (Rom. 10. 20): Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant (Isai. 65. 1).* Multa item commiseratione plenus erat. Non modo enim contra populi amentiam insurgebat, neque tantum libera lingua, et animo sublimiore imminentes illis ærumnas cum multa fiducia prænuntiabat, sed etiam in ipsis calamitatibus non minus quam ii qui in ipsas inciderant dolebat et cruciabatur, acerbiusque lugebat quam ii ipsi qui malis premebantur. Atque omnium, ut ita dicam, prophetarum sanctorumque talis mos erat, ut vel patrum amorem affectu erga contribules, quos regabant (b), superarent, et naturæ tyrannidem longo

spatio anteirent. Nemo enim, nemo utique tanto amoris affectu erga prolem flagrabat, quanto illi ad mortem usque erga eos quos moderabantur, lacrymantes, lugentes, pro illis dira patientibus Deum obsecrantes, simul abducti in miseriarum consortium; nihil non agentes et patientes, ut illos a superna ira et ab ingruentibus rebus tristibus eriperent. Etenim nihil ad suscipiendam rempublicam aptius, quam anima philosophiæ plena misericordiæ addicta. Ideo Moysen illum magnum in administrationis publicæ solium Deus evexit, quia ille prius suum erga populum amorem operibus exhibuerat, posteaque dicebat: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, et me dele de libro quem scripsisti (Exod. 32. 31. 32).* Et ille ipse [Isaias] illos cernens pereuntes, dicebat: *Dimittite me, amare flebo. Ne contendatis consolari me super contritione filiiæ generis mei (Isai. 22. 4).* Jeremias vero post urbis excidium longas edidit lamentationes. Ezechiel porro cum illis profectus est, tolerabiliusque putabat in aliena, quam in propria terra degere, e re maxime fore existimans, si calamitate oppressis ad consolationem præsens esset, aliorumque res curaret ac dirigeret. Daniel autem pro reditu illorum viginti et plures

(a) Collata est cum Ms. Regio 1933, quem unicum habemus, et cum variis lectionibus, quas Savilius ad calcem octavi Tomi edidit ex Ms. Bavarico.

(b) Prophetarum subditos hic dicit Judæos. Id quod sane verum esse potuit sub Moysæ et Samuele. Verum erga alios prophetas quomodo subditi prophetarum dici poterant Ju-

dæi? Hic vero nulla potest suspicio esse mendii; nam hæc vox paulo post repetitur. Subditos autem prophetis Judæos hic dicere puto Chrysostomum, quia in iis quæ religionem et cultum Dei spectabant, prophetis obsequabantur, vel obsequi jubebantur.

putandum est Joannem nostrum Epistolas Pauli Evangeliiis præposuisse, sed parum interesse putabat, ultra prima ponerentur, quoniam, ut jam dixi, omnia sciebat ex eodem Spiritu promanavisse.

Ad opuscula sequentia satis sunt ea quæ in Monitis præfati sumus. Unum restat admonendum, nempe dixisse nos in Monito ad Homiliam de Legislatore, Florilegia in fine hujusce Tomi edenda a nobis esse. Id scilicet initio decreveramus. Verum postea cum advertissemus fore ut in nimiam molem cresceret hic Tomus, si Florilegia in fine ederemus, illa in alium Tomum cudenda misimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΤΑ ΕΥΡΙΣΚΟΜΕΝΑ ΠΑΝΤΑ

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΠΡΟΦΗΤΗΝ ΗΣΑΙΑΝ.

Τοῦ προφήτου τούτου τὸ ἐξαίρετον μάλιστα μὲν καὶ αὐτόθεν ἔστιν ἰδεῖν, δείχνουσι δὲ αὐτὸ ἐντελέστερον ὁ πάντων ἀκριδέστερον τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ εἰδὼς Παῦλος, ἅτε Πνεύματι τοσοῦτω φθεγγόμενος. Τὴν γὰρ ἐλευθεροστομίαν αὐτοῦ, καὶ τὸ φρόνημα τὸ ἀδούλωτον, καὶ τὴν ὑψηλὴν γνῶμην, καὶ τὴν πολλὴν ἐν τῇ περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητείᾳ σαφήνειαν ἐνδεικνύμενος, ἅπαντα ταῦτα ἐν ῥήματι παρέστησεν εἰπὼν· *Ἡσαίας δὲ ἀποτολμᾷ καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν· ἐμφανὲς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπερωτῶσι.* Πολὺ δὲ αὐτοῦ καὶ τὸ συμπαθές. Οὐ γὰρ δὴ μόνον κατεξανίστατο τῆς τοῦ δήμου μανίας, οὐδὲ ἐλευθέρα γλώττη καὶ ὑψηλοτέρα γνῶμὴ τὰ μέλλοντα αὐτοῦ καταλήψεσθαι λυπηρὰ μετὰ πολλῆς ἀπήγγειλε τῆς παρρησίας, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς τῶν πραγμάτων περιστάσεσιν αὐτῶν οὐκ ἔλαττον τῶν ἐμπιπόντων ἀλγεῖ καὶ δάκνεται, καὶ πικρότερον τῶν ἀλόγτων ἰούρται. Καὶ πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, τῶν προφητῶν καὶ τῶν ἁγίων τοιοῦτον τὸ ἔθος· πατέρων φιλοστοργίαν τῇ περὶ τοὺς ἀρχομένους ἀπέκρυψαν διαθέσει, καὶ τὴν τῆς φύσεως τυραννίδα ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος [2] ὑπερήκοντισαν. Οὐδέ τις γὰρ, οὐδέ τις ποτε φιλόπαις οὕτω τῶν ἱγόνων περιεκαίετο, ὡς οὗτοι τῶν ἀρχομένων ὑπεραπίθνησκον, ὀδυρόμενοι, θρηνοῦντες, κακῶς πασχόντων αὐτῶν τὸν Θεὸν παρακαλοῦντες, συναπαγόμενοι, κοινωνοῦντες τῶν δεινῶν, πάντα καὶ ποιοῦντες καὶ πάσχοντες, ὥστε αὐτοὺς ἐξελεῖσθαι καὶ τῆς ἀνωθεν ὁργῆς, καὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἐπιδρομῆς. Καὶ γὰρ οὐδὲν οὕτως ἐπιτῆδων εἰς ἀρχῆς αἵρεσιν, ὡς ψυχὴ φιλόσοφος καὶ συν-

αλγεῖν ἐπισταμένη. Διὰ τοῦτο καὶ Μωϋσεία τὸν μέγαν ἐπὶ τὸν θρόνον τῆς δημαγωγίας ἀνεβίβασεν ὁ Θεός, ἐπειδὴ προλαβὼν διὰ τῶν ἔργων ἐπεδείξατο τὴν ὑπὲρ τοῦ δήμου φιλοστοργίαν, καὶ μετὰ ταῦτα εἶπεν, *Εἰ μὲν ἀφ' οὗτοις τὴν ἀμαρτίαν, ἀφ' οὗ ἐπεὶ καὶ ἐξ-ἀλυσθὸν ἐκ τῆς βίβλου ἦς ἐγραψας.* Καὶ αὐτὸς οὗτος ὁρῶν ἀπολλυμένους αὐτοὺς*, εἶπεν· *Ἀφ' οὗ με, πικρῶς κλαύσομαι. Μὴ κατισχύσητε παρακαλεῖν με ἐπὶ τὸ σύντριμμα τῆς θυγατρὸς τοῦ γένους μου.* Ὁ δὲ Ἰερεμίας καὶ θρήνους μακροὺς συνέθηκε, τῆς πόλεως κατενεχθείσης. Ἰεζεκιὴλ δὲ καὶ συναπῆλθε, καὶ τὴν ἀλλοτρίαν τῆς οἰκίας κουφοτέρα εἶναι ἐνόμιζε, μέγιστον εἰς παραμυθίαν τῆς συμφορᾶς ἔχων τὸ παρῆναι τοῖς κάμνουσι, καὶ διορθοῦν τὰ ἐτέρων πράγματα. Καὶ ὁ Δαυὶδ δὲ ὑπὲρ τῆς ἀνόδου τῆς τούτων εἴκοσι καὶ πλείους ἡμέρας διέμενεν^b ἄσιτος, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπέδειξατο, τὸν Θεὸν ἱκετεύων ἀφεθῆναι τῆς πικρᾶς δουλείας αὐτοῦ. Καὶ τῶν ἁγίων δὲ ἕκαστος ἐντεῦθεν φαίνεται λάμπων. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ ὁρῶν τὴν θεήλατον ὁργὴν ἐκείνην ἐπὶ τὸν δῆμον φερομένην, ἐφ' αὐτὸν ἐκάλει τὴν πληγὴν, λέγων· *Ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἐκακοποίησα· καὶ οὗτοι, τὸ ποίμνιον, τί ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ σου ἐπ' ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ*

* Reg. ἀπολλυμένους αὐτόν, male. Ille autem αὐτὸς οὗτος, qui ex serie verborum videtur Moyses esse, est Isaias, ex cap. 23, v. 4.

^b Reg. διέμεινε.

πατρός μου. Καὶ Ἀδραμὶ ὁ πατριάρχης πόρρω τῶν κακῶν ἐστῆκεν, καὶ οὐδὲν ἔχων κοινὸν πρὸς τὰ καταληφθόμενα τοῦς α' ἐν Σοδόμοις κακὰ, ὡς ἐν αὐτοῖς μέσους τοῖς δεινοῖς ἐμβεθεκῶς, οὕτω παρεκάλει καὶ ἰδέετο τοῦ Θεοῦ, καὶ οὐδ' ἀν' ἀπέστη πάντα ποιῶν καὶ λέγων, ὥστε λύσαι τὸν χαλεπὸν ἐμπερησμένον ἐκείνον, εἰ μὴ ὁ Θεὸς αὐτὸν ἀφελὲς ἀπῆλθεν. Οἱ δὲ ἐν τῇ Καινῇ καὶ μερίζονα ἐπαδείξαντο ταύτης τὴν ἀρετὴν, ὅτε καὶ πλείονος ἀπολελυκυότες χάριτος, καὶ πρὸς μακρότερα κληθέντες σκάμματα. Διὰ τοῦτο καὶ Πέτρος ἀκούων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος, ὅτι τοὶς πλουτοῦσι δυσκολωτάτη ἡ πρὸς τὸν οὐρανὸν εἰσοδος, ἡγωνία καὶ ἔσπερε, καὶ πεῦσιν προσῆγε λέγων· *Τίς ἄρα δύναται σωθῆναι; καίτοι γε ὑπὲρ τῶν καθ' ἑαυτὸν θαρρῶν πραγμάτων.* Οὐ γὰρ τὸ ἑαυτῶν ἐσκόπου, ἀλλὰ τῆς αἰκουμένης ἐφρόντιζον. Καὶ Παῦλος δὲ δι' ὧν τούτου ἡμῖν ἐνδεικνύται τῶν ἐπιστολῶν β' ὅς οὐδὲ τὸν Χριστὸν ἰδεῖν ἠθέλησετο πρὸ τῆς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίας, οὕτω λέγων· *Τὸ ἀναλῦσαι, καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι, κρεῖσσον, τὸ δὲ ἐπιμεῖναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαϊότερον δι' ὑμᾶς.* Τοιοῦτον καὶ οὗτος ἡμῖν διατηρεῖ τὸν χαρακτήρα ὁ προφήτης, καὶ λέγων τὰς ἀποφάσεις τοῦ Θεοῦ μετὰ πολλῆς [3] τῆς παρρησίας, καὶ ἐπιτιμῶν τοὺς ἁμαρτάνουσιν, καὶ παρακαλῶν αὐτὸν συνελθῶν καὶ οὐδὲ μακρῶν τῶν λόγων παροξυνόμενον κατ' ἐκείνους· καὶ τοῦτο μάλιστα πρὸς τῷ τέλει τῆς προφητείας ἔστιν ἰδεῖν, τίως δὲ αὐτὸν ἀναγκαῖον ἄρξασθαι τῶν προομιῶν.

ΚΕΦΑΛ. Α'.

"Ορασις, ἣν εἶδεν Ἡσαΐας.

α'. "Ορασιν καλεῖ τὴν προφητείαν, ἣ διὰ τὸ πολλὰ τῶν ἐκθρησκόμενων ἐπ' αὐτῆς ὀρᾶν τῆς βΐβως· ὡς ὁ Μιχαίας εἶδε τὸν λαὸν ἐσπαρμένον· καὶ ὁ Ἰεζεκιήλ τὴν αἰχμαλωσίαν καὶ τὴν παρανομίαν τῶν τὸν ἥλιον προσκυνούντων καὶ τὸν θαυμοζήν· ἡ δὲ διὰ τὸ τὴν ἀκοὴν τῶν προφητῶν τὴν ἐκ τοῦ Θεοῦ γενομένην αὐτοῖς μηδὲν ἑλαττον ἔχειν τῆς βΐβως, ἀλλ' ὁμοίως πληροφορεῖν, ὅπερ ἐν τοῖς βιωτικοῖς οὐκ ἐνι. "Ὅτι γὰρ ἐτέρως ἤκουον παρὰ τοὺς λοιποὺς τῶν ἀνθρώπων, φησὶ· *Προσέθηκέ μοι ὡτίον ἀκούειν.* Ποιεῖ δὲ καὶ τὸν λόγον ἀξιόπιστον, ὅρασιν εἰπών, καὶ ἀνίστησι τὸν ἀκροατὴν, καὶ παραπέμπει πρὸς τὸν τὰ πράγματα δείξαντα. "Ἔθος γὰρ αὐτοῖς ἅπασιν τοῖς παρὰ τοῦ Θεοῦ διαπορθμεύουσι τὰ λεγόμενα, τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων κατασκευάζειν, ὡς οὐδὲν οἰκοθεν φθέγγονται, ἀλλ' ὅτι θεοὶ χρησμοὶ τινεὶ εἰσι τὰ λεγόμενα, καὶ γράμματα ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβάνα. Οὕτω καὶ ὁ Δαυὶδ· *"Ὁ γλῶσσά μου κάλαμος γραμματέως ὀξύγρᾳς.* Μὴ τοίνυν τοῦ καλὰμου νόμιζε εἶναι τὰ γράμματα, ἀλλὰ τῆς κατεχούσης αὐτὸν δεξιᾶς, τοῦτέστι, μὴ τῆς γλώττης τοῦ Δαυὶδ, ἀλλὰ τῆς κινούσης αὐτὸν χάριτος. Καὶ ἑτέρος δὲ προφήτης τοῦτο αὐτὸ ἐνδεικνύμενος ἔλεγεν, ὅτι *Ἀπόλλος ἤμην, φησὶ, συνάμυνα κνίζων·* ἵνα μὴ ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ τὰ λεγόμενά τις λογισθῇ. Καὶ οὐδὲ τούτω ἠρκεῖσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ ἑτέρον τι προσέθεικεν εἰπών· *"Ἀλλὰ μὴν ἐγὼ ἐνεπλήσθην ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας.* Οὐ γὰρ δὴ μόνον σοφοῦς αὐτοῦς ἡ χάρις, ἀλλὰ καὶ ἰσχυροῦς εἰργάζετο, οὐ τῇ τοῦ σώματος κατασκευῇ, ἀλλὰ τῇ

γνώμῃ. Ἐπειδὴ γὰρ πρὸς δῆμον εἶχεν ὁ ἱταμὸν καὶ ἀναίσχυτον, αἰμάτων διψῶντα προφητικῶν, καὶ σφαγαῖς ἀγίων ἐμυλετῶντα, εἰκότως πολλῆς ἐδέοντο τῆς δυνάμεως, ὥστε μὴ καταπλαγῆναι τὴν ἄφατον αὐτῶν ῥύμην. Διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ, *Τέθεικά σε ὡς στύλον σιδηροῦν, καὶ ὡς τείχος χαλκοῦν·* τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ δ', *Ἐν μέσῳ σκορπίων σὺ κατοικεῖς, μὴ φοβηθῇς ἀπὸ προσώπου αὐτῶν, μηδὲ πτοηθῇς.* Καὶ Μωϋσῆς δὲ, ἥνικα ἀπεστέλλετο, οὐχὶ τὸν Φαραὼ δεδοικώς, ἀναδύεσθαι μοι δοκεῖ μόνον, ἀλλ' αὐτὸν μάλιστα τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων. [4] Τῷ γοῦν Θεῷ διαλεγόμενος, καὶ τὸν βάρβαρον ἀφελὲς, μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς μαθεῖν ἐζήτει, τί δὲ πρὸς αὐτοὺς εἰπῆν ἀπιστοῦντας, ὅτι δὴ παρὰ Θεοῦ ἀφιγμένος εἴη· καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκείνων ἐνεκὲν ἐλάβδανε γνώμης· καὶ μάλα εἰκότως. Εἰ γὰρ εἰς αὐτὸν οὕτως ἐφύθησε, καὶ ταῦτα ἐνεργετήκως, τί εἰκότως ἦν αὐτὸν παθεῖν ἐννοοῦντα τὸν μάταιον δῆμον ἐκείνων; Διὰ δὲ τοῦτο οὐχὶ σοφίας μόνον, ἀλλὰ καὶ δυνάμεως ἐλάβδανε Πνεῦμα, καὶ ἔλεγεν· *Ἐνεπλήσθην ἰσχύος ἐν Πνεύματι Κυρίου, καὶ κρίματος, καὶ δυναστείας.* Καὶ ἑτέρος δὲ ἄλλιν· *Ῥῆμα Θεοῦ ἐγένετο πρὸς Ἰερεμίαν τὸν τοῦ Χαλκίου.* Καὶ ἑτέρος δὲ ἄλλιν· Ἀἴματι Νινευί. Βιβλίου· ὁράσεως Ναοὶ τοῦ Ἐλκεσάλου. Καὶ αὐτὸς γὰρ οὗτος ἐτέρῳ ῥήματι τὸ αὐτὸ τοῖς προτέροις ἀνδείκνυται, τοῦ Πνεύματος τὴν κατοχὴν λῆμμα καλέσας. Ἐπειδὴ γὰρ λαμβανόμενοι ὑπὸ τοῦ Πνεύματος οὕτως ἔλεγον, τὴν ἐνέργειαν τῆς χάριτος οὕτως ὠνόμασε.

Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος πανταχοῦ προτίθῃσι τῶν Ἐπιστολῶν τὸ τῆς ἀποστολῆς ὄνομα, ὅπερ οἱ προφῆται ἐποίου διὰ τοῦ λέγειν, ὁρασις, καὶ λόγος, καὶ λῆμμα, καὶ ῥῆμα, τοῦτο διὰ τοῦ τῆς ἀποστολῆς κατασκευάζων ὄνοματος. "Ὅπερ γὰρ ὁ λέγων ὁρασιν καὶ ῥῆμα Θεοῦ, οὐ τὰ οἰκεία φθέγγεται, οὕτω καὶ ὁ ἀπόστολος ἑαυτὸν καλῶν, οὐ τὰ παρ' ἑαυτοῦ διδάσκει, ἀλλ' ὅπερ ὁ ἀποστέλλων ἐκέλευσεν· Ἄποστολός γὰρ ἀξίωμα, μηδὲν οἰκοθεν ἐπιστάγειν. Διὰ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγε· *Μὴ καλέσετε διδασκαλοὺς ἐπὶ τῆς γῆς· εἰς γὰρ ὁμῶν ἔστιν ὁ διδάσκαλος ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς·* δεῖκνύς, ὅτι πᾶσα τῶν παρ' ἡμῖν δογμάτων ἡ ἀρχὴ τὴν ῥίζαν ἔσθαι ἐκ τοῦ τῶν οὐρανῶν Δεσπότης, καὶ ἀνθρωποὶ ὡς πρὸς τὰ λεγόμενα διακονοῦμενοι. *Ἦν εἶδεν Ἡσαΐας.* Τὸ πῶς ὁρῶσιν οἱ προφῆται ταῦτα, ὅπερ ὁρῶσιν, οὐχ ἡμέτερον εἰπῶν· οὐ γὰρ δυνατὸν ἐρμηνεύσθαι λόγῳ τὸν τρόπον τῆς βΐβως· ἀλλ' ἐκεῖνος μόνος οἶδε σαφῶς, ὁ τῇ πείρᾳ μαθὼν. Εἰ γὰρ φύσεως ἔργα καὶ πάθη πολλὰς οὐδὲς ἂν παραστήσειε λόγῳ, πολλῷ μᾶλλον τὸν τρόπον τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Εἰ δὲ ἀμυδραῖς εἰκόσιν ἀποχρησάμενον δεῖ κατατολμῆσαι, οὐχ ὥστε τὸ σαφὲς παραστήσαι, ἀλλ' ὥστε αἰνίγματι παρασχεῖν. ἔμοι δοκεῖ ταῦτ' καὶ ἐπὶ τῶν προφητῶν γίνεσθαι, οἷον ἂν εἰ ἡ καθαρῶν ὕδατων φύσις ἡλιακὰς ἀκτῖνας δεξιμένη καταυγασθεῖν, οὕτω καὶ τῶν προφητῶν τὰς ψυχὰς, καθαιρομένης οἰκείᾳ ἀρετῇ πρῶτον, ὑποδέχεσθαι τὴν τοῦ Πνεύματος ὠρεάν, καὶ πρὸς τὴν λαμπρότητα ποιούμενας ἐκείνην, οὕτω δέχεσθαι τῶν μελλόντων τὴν γῶσιν. Ὅλος

^a Savil. putat deesse λέγειν αὐτὸν κρεσσάμενον, vel simile quiddam. Bolsius legendum esse ἔχον existimat. An desit aliquid non ausim affirmare: nam apud Chrysostomum huiusmodi ἀποσιωπήσεις non paucæ occurrunt.

^d Interpres legerat διὰ δὲ τοῦτο τῷ μὲν Ἰερεμίᾳ ὁ Θεός φησιν... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, et sic Bavaricus. Regius vero Codex διὰ δὲ τοῦτο μὲν Ἰερεμίᾳ φησὶ... τῷ δὲ Ἰεζεκιήλ, male. Tilmanus optime legit.

^e Sic recte Savil. et Reg. Morel. vero Nivei, καὶ βιβλ.

^f Reg. male ὁ ἀπόστολος ἐκέλευσεν.

^g Sic Bavaricus Codex recte. Editi παραστήσαι.

^a Reg. καταληφθόμενα τοῖς.

^b Prius Editi habebant δι' ὧν... ἐπιστολῶν, quod putat Savilius dici posse eadem ratione qua dicit ipse Chrys. in psalm. xlvii, πανταχοῦ τῶν ἐπιστολῶν. — Malo tamen lectionem mutare, et δι' ὧν legere; imo sic legitur in Bavarico.

die jejunos mansit, nullamque non sollicitudinem adhibuit in supplicando Deo, ut illos ab amara servitute redimeret. Singuli quoque sancti hoc splendoris genere fulgent. Sic et David immissum in populum iram Dei cernens, in se vindictam revocabat dicens: *Ego pastor peccavi, et ego pastor malum perpetravi: et isti, qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua super me, et domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Abraham vero patriarcha, cum procul esset a malis, et nihil commune haberet cum pernicie illa Sodomitis invasura, quasi ipse in mediis calamitatibus consisteret, ita Deum precabatur et rogabat, neque finem facturum erat supplicandi ut dirum incendium averteret, nisi Deus illo dimisso abiisset. Sancti porro Novi Testamenti majorem exhibuere virtutem, utpote majori gratia donati, et ad diuturniora certamina vocati. Ideo Petrus Christum audiens dicentem, divitibus difficillimum esse celorum ingressum, angebatur et tremebat, atque ita sciscitatus est: *Quis ergo potest salvari* (Luc. 18. 26)? etiamsi circa res suas consideret. Non enim de rebus suis, sed de orbo solliciti erant. Paulus certe per omnes Epistolas suas illud indicat: qui prius habebat hominum salutem, quam Christum videre, ita dicens: *Resolvi, et cum Christo esse, melius est, manere autem in carne magis necessarium propter vos* (Philipp. 1. 23. 24). Talem nobis servat formam hic propheta; Dei namque sententias cum magna fiducia profert, peccatores increpat, ipsi quoque contra illos exasperatum longis frequenter sermonibus placat; quod in fine maxime prophetiae videre est. Tandem ipsum adendum est prophetiae exordium.

CAPUT I (a).

Visio quam vidit Isaias.

1. Visionem vocat prophetiam, vel sic loquitur, quod multa eorum quae eventura erant sub aspectu haberet; quemadmodum Michasas vidit populum dispersum (3. Reg. 22. 17); et Ezechiel captivitatem ac praevagationem eorum qui solem et Thamuzem adorabant (Ezech. 8. 14): vel quia id quod propheta a Deo audiebat, ipso rerum conspectu nihil minus haberet, sed perinde fidem faceret, secus quam in rebus hujus mundi. Quod enim alio audirent modo, quam reliqui homines, id ille ait: *Addidit mihi aurem ad audiendum* (Isai. 50. 4). Sermonem autem fide dignum reddit cum ait, *Visio*, auditoremque excitat, et ad eum qui res exhibuit transmittit. Mos enim erat omnibus, qui Dei dicta in alios trans mittebant, illud ante alia constituere, se nihil a semetipsis loqui, sed divina ab se proferri oracula et scripta ex caelis delata. Sic David aiebat: *Lingua mea calamus scribae velociter scribentis* (Psal. 44. 2). Ne putes igitur literas ex calamo prodire, sed ex dextera tenentis eum; id est, non ex lingua Davidis, sed ex gratia ipsam movente. Alius vero propheta id ipsum declarans dicebat: *Caprarius erum sycomoros evellens* (Amos 7. 14); ne quis dicta

humanae sapientiae adscriberet. Neque hoc dicto contentus fuit, sed aliud addidit his verbis: *Sed ego repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Gratia quippe illos non modo sapientes, sed etiam fortes efficiebat, non corporis constitutione, sed mente. Quia enim cum populo rem habebant audace et impudente, ac sanguini prophetarum inhiant, sanctorumque caedem moliente, multa certe illi egebant fortitudine, ut ne eorum impetum formidarent. Ideo Jeremiae dicitur, *Posui te ut columenam ferream et ut murum aereum* (Jer. 1. 18); Ezechiel autem, *In medio scorpionum tu habitas, ne timeas a facie eorum, neque formides* (Ezech. 2. 6). Moyses quoque cum mitteretur, non Pharaonem tantum, sed et populum Judaicum metuens, recusasse mihi videtur (Exod. 4. 10). Deum igitur alloquens, barbaro dimisso, ediscere ingenti studio peroptabat, quid dicendum ipsis esset non credentibus, se a Deo missum accedere; signaque accepit ad illorum mentem subigendam opportuna: et merito quidem. Nam si unus illorum ipsum ita exterruit, et quidem beneficio affectus, quid passum esse verisimile est turbulentum illum populum mente revolvemem? Ideo non sapientiae modo, sed etiam fortitudinis Spiritum accepit, et ideo dicebat ille: *Repletus sum fortitudine in Spiritu Domini, et judicio, et potentia* (Mich. 3. 8). Aliusque iterum: *Verbum Dei factum est ad Jeremiam filium Chelciae* (Jer. 1. 1). Et alius rursum: *Assumptio Ninives. Liber visionis Nahum Elcesei* (Nahum. 1. 1). Ille ipse quoque Isaias altero verbo id ipsum quod prius declarat, Spiritus participationem vocans assumptionem. Quoniam enim a Spiritu assumpti sic loquebantur, operationem gratiae ita vocavit.

Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat. Nobilitas non ex majoribus, sed ex merito proprio. — Idcirco Paulus omnibus Epistolis apostolatus nomen praemittit: quod etiam prophetae faciebant, cum dicerent, visio, et verbum, et assumptio, et sermo; id ipsum ille per apostolatus nomen efficiebat. Sicut enim is, qui dicit visionem et sermonem Dei, non propria effert: sic et qui seipsum apostolum vocat, non sua docet, sed ea quae jussit is qui misit. Apostoli namque dignitas est per se nihil offerre. Idcirco dicebat Christus: *Ne vocetis magistrum super terram: unus enim est magister vester, qui est in caelis* (Matth. 23. 10); ostendens omne dogmatum nostrorum principium, radicem desuper ex caelorum Domino accepisse, etiamsi homines sint qui ad illa ministrant. *Quam vidit Isaias.* Quomodo haec, quae vident prophetae, videant, dicere non nostrum est; visionis quippe modum non possumus interpretari; sed ille solum clare novit, qui experientia didicit. Etenim si naturae opera et affectus saepe nemo explicare potest, multo minus modum operationis Spiritus. Quod si obscuris imaginibus audacter quis id aggredi possit, non certe ita poterit ut clarum id reddat, sed in arnigmate id effert. Mihi quidem videtur id ita factum esse in prophetis, ut cum aquae limpidae natura radios solares

(a) Nulla capitulum distinctio habetur in Regio Codice. Imo in veteribus Mss. longe diversus erat capitulum ordo, ut videas in Bibliotheca nostra Coisliniana, de libris Biblicis.

excepit, tota illustratur, sic et prophetarum animas propria virtute prius expurgatas, donum Spiritus accipere, et ad fulgorem illum concinnatas ita futurorum notitiam admittere. *Filius Ainos*. Cur patrem commemorat? Aut ad tollendum æquivocum, aut ut

discamus patris vilitatem filii virtutem non obscurare: mobilitatemque esse non ex præclaris majoribus oriri, sed ex propria magnitudine. Hic certe ex ignobili patre natus, omnibus illustrior evasit, propriæ virtutis excellentia fulgens. *Quam vidisti contra Judæam et contra Jerusalem*.

2. Cur distincte utrumque locum commemorat? Quia poenæ divisim inflictæ sunt, diversisque temporibus, Deo id sapienter dispensante, ne omnes una perirent, sed sensim et paulatim, ut abductorum supplicio cæteri resipiscerent. Quod si pharmaco non fuerint, ut par erat, usi; non medici, sed ægrotorum culpa erit. Id autem facit semper et in singulis generationibus, non omnes simul in eadem peccata lapsos plectens; nam alias totum genus nostrum jam olim sublatum esset; sed ab aliis hic poenas repetit, leviorum hinc illis parans in alia vita cruciatum: atque æqualibus ipsorum mutationis in melius magnam occasionem suppeditat: illos autem qui neque ex proprio motu, neque ex tali dispensatione quidpiam lucrari volunt, ad inevitabilem et tremendum iudicii diem reservat. *In regno Ozia et Joathan, et Achaz et Ezechia, qui regnarunt in Judæa*. Opportune tempus adjicit, studiosum auditorem remittens ad historiam rerum gestarum. Ita enim prophetia facilius intelligetur clariorque erit, si discamus, qua rerum conditione, et quo in statu Judaicarum plagarum, prophetæ pharmaca concinnarint. 2. *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est*. Multa plenum est ira hoc exordium. Nisi enim ingens esset et ineffabilis indignatio, nequaquam, missis hominibus, ad elementa sermonem vertisset. Illud vero facit non modo iræ declarandæ causa, sed ut eos qui audituri erant, ingenti pudore suffunderet, ostendens eos qui ratione decorati essent, pejus se habere, quam elementa sensu carentia. Id quod etiam cæteris prophetis in more est. Idcirco is qui ad Jeroboamum missus fuerat, omisso rege ad quem mittebatur, altare alloquitur (3. *Reg.* 13. 1. 2). Et Jeremias terram vocabat dicens: *Terra, terra, terra: scribe hunc virum, virum proscriptum* (*Jer.* 22. 29. 30). Aliusque rursum dicebat: *Audite, valles, fundamenta terræ. Filios genni* (*Mich.* 6. 2). Non commune omnibus hominibus hic ponit beneficium, quod nempe facti essent, sed insigne quodpiam, quod filii effecti essent. Semper enim beneficia inferre incipit Deus. Ac quemadmodum cum hominem crearet, qui non antea fuerat, eum in principio honoravit dicens, *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (*Gen.* 1. 26); in nova autem lege majori nos ornavit beneficio; non solum enim nihil dum operatos, sed etiam innumeris malis onustos honoravit per lavacrum regenerationis: ita et hic videre est; nam eos qui non modo in adoptione nihili boni egerant, sed etiam lapsi fuerant, ho-

loravit. Nec vero quia ante labores honorare solet, post labores mercede privat; sed tunc majora confert præmia. *Et exaltavi*. Quæ in Ægypto, quæ in deserto, quæ in Palæstina gessit, uno verbo carptim tetigit. Mos enim Deo est ob beneficiorum copiam in narratione gestorum non minutatim insistere. *Ipsi autem spreverunt me*. Transgressi sunt, inquit, legem meam, mandata dereliquerunt. 3. *Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui*. Comparationes accusationi accessionem parant, maximo vero cum ex inæqualibus concinnantur: quemadmodum et Christus ait: *Viri Ninivitarum surgent in iudicio cum generatione hac, et condemnabunt eam* (*Luc.* 11. 32); ac rursum: *Regina austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc, quia venit ex finibus terræ audire sapientiam Salomonis* (*Ibid.* v. 31). Rursusque Jeremias ait: *Ite ad insulas Chetium et videte in Cedar. Militate et cognoscite, si mutabunt gentes deos suos: populus vero meus mutavit gloriam suam, ex quo nihil proficiet* (*Jer.* 2. 10. 11). Docet legem non duram esse, et quantam mensuram exigat ab hominibus, quam bruta, et bruta omnium stupidissima implere possint. Sed dixerit quispiam, Illa in natura habent quod cognoscant. Sed possumus ea quæ bruta ex natura sua faciunt ex proposito voluntatis implere. *Cognovit bos possessorem*. Non ex doni excellentia in medium adducit, sed ex nequitia¹ redundantia illorum auget reprehensionem. Quemadmodum enim ad illorum pudorem elementa evocat: ita non hominibus, sed brutis ipsos comparat, ac brutorum stupidissimis, illisque pejores esse ostendit.

3. Idem facit et Jeremias, turturem et hirundinem in medium evocans (*Jer.* 8. 7); et Salomon, nunc ad formicam, nunc ad apem mittens eum qui otiose vivit (*Prov.* 6. 6). *Israel autem me non cognovit* (*Eccli.* 11. 3). Accessio malitiæ est, cum ii qui familiares erant, post tot honores, omnes confertim ad malitiam sponte confugiunt. Non dixit, Jacob, sed, *Israel*, ut ex virtute progenitoris ingratum nepotum animum magis ostenderet. Ille enim animi virtute benedictionem in nomine expressam promeruit: illi vero ob iniquitatem ipsam prodiderunt. *Et populus meus me non intellexit: Me*, inquit, sole clariorem. 4. *Væ genti peccatrici*. Hoc etiam prophetis in more fuit, ut eos lugerent, qui incurabili morbo laborarent. Sic et Jeremias multis in locis; sic et Christus cum dicit: *Væ tibi Chorazi, væ tibi Bethsaida* (*Matth.* 11. 21). Nam hoc etiam doctrinæ species est. Quem enim servum non potuit reformare, luctus persæpe emendavit. *Populo pleno peccatis*. Alia accusationis accessio, quod omnes, quod admodum [peccatores sint]. *Semini nequam*. Non originem eorum vituperat, sed ostendit eos a prima ætate improbos fuisse. Sicut enim Joannes cum dicit, *Serpentes, genimina viperarum* (*Matth.* 3. 7), non naturam vituperat: non enim dixisset,

¹ Forte melius, Græca lectione aliquantum mutata: Non modo ex doni ipsis concessa excellentia, sed ex nequitia, etc. Itæc ex Alenæ notavi. us.

Ἀμῶς. Τίνος ἔνεκεν τοῦ πατρὸς μέμνηται; Ἡ διὰ τὰς ὁμιονυμίας, ἥ ὥστε μαθεῖν ὅτι οὐδὲν εὐτέλεια πατρὸς ἐπισκιάζει παιδὸς ἀρετὴν· οὐδὲ εὐγένεια τοῦτο τὸ ἐκ μεγάλων φῦναι, ἀλλὰ τὸ μεγάλους αὐτοὺς γενέσθαι. Οὐ-
τὸς δὲ ἀσήμεον πατρὸς ὢν, πάντων φαιδρότερος γέγονε, τῇ τῆς οικίας ἀρετῇ λάμπας ὑπερβολῇ. Ἦν εἶδε κατὰ τῆς Ἰουδαίας καὶ κατὰ Ἱερουσαλήμ.

β. Τίνος ἔνεκεν διηρημένως ἐκατέρων ἐμνημόνευσε τῶν χωρίων; Ἐπειδὴ καὶ αἱ τιμωρίαι διηρημένως [5] γεγόνασι, καὶ ἐν διαφόροις καιροῖς, τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦτο σοφὸς οἰκονομήσας, τὸ μὴ πάντας ἀθρόον ἀπολέσαι, ἀλλ' ἡρέμα καὶ καταμικρὸν, ὥστε τῇ τῶν ἀπαχθέντων τιμωρίᾳ τοὺς λειπομένους γενέσθαι σωφρονεστέρους. Εἰ δὲ οὐκ ἐχρήσαντο εἰς δέον τῷ φαρμάκῳ, οὐχὶ τοῦ ἱατροῦ, ἀλλὰ τῶν καμνόντων τὸ ἐγκλημα. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ διὰ παντός, καὶ καθ' ἐκάστην γενεάν, οὐ πάντας ὁμοῦ τοὺς τὰ αὐτὰ ἀμαρτάνοντας ὁμοῦ καὶ κολάζων· ἡ γὰρ ἂν ἅπαν ἡμῶν πάλαι ὁ προσηγορεύσας τὸ γένος· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἐνταῦθα ἀπαιτεῖ δικήν, αὐτοὺς τε ἐκείνους κουφότεραν τὴν ἐκεῖ κατασκευάζων κλάσιν, καὶ τοῖς συναμύζουσιν αὐτοῖς μεγίστην τῆς ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολῆς προαποτιθέμενος ὑπόθεσιν· τοὺς δὲ μήτε οἰκοθεν, μήτε ἐκ τῆς τοιαύτης οἰκονομίας βουλομένους τι κερδαίνειν, ἀπαραιτήτως καὶ φοβερᾷ τῆς κρίσεως ταμιευόμενος ἡμέρα. Ἐν βασιλείᾳ Ὀζου καὶ Ἰωάθα, καὶ Ἀχαζ καὶ Ἑζεκίου, οἱ ἐδασίλευσαν τῆς Ἰουδαίας. Καὶ τὸν καιρὸν ἀναγκαιῶς προτίθησι β, τὸν φιλόπονον ἀκροατὴν παραπέμπων εἰς τὴν ἱστορίαν τῶν γεγενημένων. Οὕτω γὰρ εὐμαθεστέρα τε ἔσται καὶ σαφεστέρα ἡ προφητεία, εἰ μάθοιμεν, πῶς τῶν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πῶς τῶν τραυμάτων ἐχόντων τῶν Ἰουδαϊκῶν, οὗτοι τὰ φάρμακα κατεσκεύασαν. Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐνωτίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν. Πολλοὺ γέμει τοῦ θυμοῦ τὸ πρῶτον. Εἰ γὰρ μὴ σφοδρά τις ἦν καὶ ἄφατος ἡ ὀργή, οὐκ ἂν τοὺς ἀνθρώπους ἀφελί, πρὸς τὰ στοιχεῖα τὸν λόγον ἔστρεψε. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, οὐχ ὥστε τὴν ὀργὴν ἐνδείξασθαι μόνον, ἀλλ' ὥστε καὶ αὐτοὺς τοὺς ἀκούειν μέλλοντας μετὰ πολλῆς ἐντρέφει τῆς ὑπερβολῆς, δεικνύς ὅτι τῶν ἀναίσθητων φύσει στοιχειῶν χειρὸν οἱ λόγῳ τετιμημένοι διάκεινται. Τοῦτο δὲ καὶ ἐτέροις ἔθος προφήταις ποιεῖν. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ὁ πρὸς τὸν Ἱεροδοτὴν ἀποσταλεῖς, ἀφελί τὸν βασιλεῖα πρὸς δὲ ἀπεστέλλετο, τῷ θυσιαστηρίῳ διαλέγεται. Καὶ Ἱερεμίας τὴν γῆν ἐκάλει λέγων· Γῆ, γῆ, γῆ· γράψον τὸν ἄνδρα τοῦτον, ἄνδρα ἐκκηρυκτον. Καὶ ἑτέρος πάλιν ἔλεγεν· Ἀκούσατε, σάραγες, θεμέλια τῆς γῆς. Υἱοὺς ἐγέννησα. Οὐ τὴν κοινὴν πρὸς πάντας ἀνθρώπους τίθησιν εἰς αὐτοὺς εὐεργεσίαν, ὅπερ ἦν τὸ γενέσθαι, ἀλλὰ τὴν ἐξαίρετον, ὅπερ ἦν τὸ υἱοὺς γενέσθαι. Πανταχοῦ γὰρ ἄρχει τῶν εὐεργεσιῶν ὁ Θεὸς, καὶ ὥστε τὸν ἀνθρώπον πλάττων, οὐδένα γενόμενον ἐτίμησε τῇ ἀρχῇ, εἰπὼν, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ καθ' ὁμοίωσιν· ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς καὶ μειζώνας· οὐ γὰρ δὴ μόνον μὴδὲν ἐργασμένους, ἀλλὰ καὶ μυρία κακὰ ἐργασμένους ἐτίμησε διὰ τῆς τοῦ λουτροῦ παλιγενεσίας· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἔστιν ἰδεῖν, ὅτι τῇ υἱοθεσίᾳ οὐχὶ μόνον οὐδὲν κατωρθώκοντας, ἀλλὰ καὶ ἐπταικώκτας ἐτίμησεν. Οὐ μὴν ἐπειδὴ τιμὰ πρὸ τῶν πόνων, ἀποστερεῖ μετὰ τοὺς πόνους, ἀλλὰ καὶ τότε μείζονα δίδωσι τὰ ἐπαθλα. Καὶ ὁ γῶσα· Τὰ ἐν Αἰγύπτῳ, τὰ ἐν τῇ

[6] ἐρήμῳ. τὰ ἐν Παλαιστίνῃ ἐν ῥήματι παρέδραμεν. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, διὰ τὴν περιουσίαν τῶν εὐεργεσιῶν μὴ καταμικρὸν ἐνδιατρίβειν τῇ διηγήσει τῶν γεγενημένων. Αὐτοὶ δὲ με ἡθέτησαν. Παρέδραμόν μου, φησί, τὸν νόμον, τὰ προστάγματα κατέλιπον. Ἔγνων βούς τὸν κτησάμενον, καὶ ὄνος τὴν φάτνην τοῦ κυρίου αὐτοῦ. Αἱ συγκρίσεις αὐξήσιν τῆς κατηγορίας ποιούσι, καὶ μάλιστα ὅταν ἐξ ἀνίσων ὡς· καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς φησι· Ἄνδρες Νινευίται ἀναστήσοσθε ἐν τῇ κρίσει μετὰ τῆς γενεᾶς ταύτης, καὶ κατακριντούσιν αὐτήν· καὶ πάλιν· Βασίλισσα νότου ἐγερθήσεται ἐν τῇ κρίσει, καὶ κατακρινεῖ τὴν γενεάν ταύτην, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῶν περάτων τῆς γῆς ἀκούσαι τὴν σοφίαν Σολομῶντος. Καὶ Ἱερεμίας δὲ πάλιν φησί· Πορεύθητε εἰς τῆς οὐχ ἔχουσας Χετιμ, καὶ ἴδετε εἰς Κεδάρ. Ἀποστείλατε καὶ γνώτε, εἰ ἀλλόξονται ἔθνη θεοὺς αὐτῶν· ὁ δὲ λαὸς μου ἠλλόξατο τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἐξ ἧς οὐκ ὠφελήθησεν. Τὸ ἀνεπαχθὲς τῆς νομοθεσίας δεικνύσι, καὶ ὅσον ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ἀνθρώπων μέτρον, δ καὶ ἀλόγους εὐκολον κατορθῶσαι, καὶ ἀλόγων τοῖς ἀνοητοτέροις. Ἄλλ' ἔρεῖ τις, ὅτι ἐκεῖνα ἐν τῇ φύσει ἔχει τὸ γνωρίζειν. Ἀλλὰ δυνατόν τὰ φύσει κατορθούμενα ἐκείνοις ἐκ προαιρέσεως ὑφ' ἡμῶν γίνεσθαι. Ἔγνων βούς τὸν κτησάμενον· οὐ τῷ ἐξαίρετῳ ἢ τῆς δωρεᾶς τιθεῖς αὐτοὺς, ἀλλὰ καὶ τῇ ὑπερβολῇ τῆς κακίας αὐτῶν αὐξῇ τὴν κατηγορίαν. Ὡς περ γὰρ εἰς ἐντροπὴν αὐτῶν τὰ στοιχεῖα καλεῖ, οὕτω πάλιν οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ ἀλόγους αὐτοῖς συγκρίνει, καὶ τούτων τοῖς ἀνοητοτάτοις, καὶ δεικνύσι χεῖρους κάκείνων.

γ. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας ποιεῖ, τρυγὸνα καὶ χελιδόνα παράγων εἰς μέσον, καὶ ὁ Σολομὼν δὲ νῦν πρὸς τὴν μύμηκα, νῦν δὲ πρὸς τὴν μέλιτταν πέμπτων τὸν ἀργὸν βίον ζῶντα. Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Ἐπίτασις κακίας, ὅταν καὶ οἱ ψικωμένοι, καὶ μετὰ τοσαύτας τιμὰς, καὶ πάντες ἀθρόον πρὸς τὴν κακίαν ὧσιν ἡτομοληκότες. Οὐκ εἶπεν, Ἰακώβ, ἀλλ' Ἰσραὴλ, ὥστε τῇ ἀρετῇ τοῦ προγόνου τῶν ἐκγόνων μείζονα δεῖξαι τὴν ἀγνωμοσύνην. Ὁ μὲν γὰρ τῇ τῆς ψυχῆς ἀρετῇ τὴν εὐλογίαν ἐπεσπασατο τὴν τῆς προσηγορίας, εἰ δὲ διὰ τῆς παρανομίας αὐτὴν προῦδωκαν. Καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνήκεν· Ἐμὲ, φησί, τὸν τοῦ ἡλίου φανερώτερον. Οὐαὶ ἔθνος ἀμαρτωλόν. Καὶ τοῦτο τοῖς προφήταις ἔθος, τοὺς τὰ ἀνίατα νοσοῦντας θρηγεῖν. Οὕτω καὶ Ἱερεμίας πολλὰ χοῦ· οὕτω καὶ Χριστὸς λέγων· Οὐαὶ σοὶ Χωραζῆ, οὐαὶ σοὶ Βηθσαϊδᾶ. Ἐπεὶ καὶ τοῦτο διδασκαλίας εἶδος. Ὅν γὰρ οὐκ ἀνεκτήσατο λόγος, τοῦτον πολλάκις διώρθωσε θρήνος. Λαὸς πλῆρης ἀμαρτιῶν. Ἄλλη προσθήκη κατηγορίας, τὸ καὶ πάντας, καὶ μετ' ἐπιτάσεως. Σπέρμα πονηρόν. Οὐ τὴν γένεσιν αὐτῶν διαβάλλει, ἀλλὰ δεικνύσιν ἐκ πρώτης ἡλικίας ὄντας κακοὺς. Ὡς περ γὰρ ὁ Ἰωάννης λέγων, Ὁφεί, γεννήματα ἐχιδνῶν, οὐ τὴν φύσιν [7] ἀτιμάζει· οὐ γὰρ ἂν εἶπε, Ποιήσατε οὖν καρποὺς ἀέλιους τῆς μεταβολῆς, εἰ φύσει καὶ ἀπὸ γεννήσεως ἦσαν τοιοῦτοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα λέγων, Σπέρμα πονηρόν, οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν διαβάλλει. Υἱοὶ ἀνομοί. Οὐκ εἶπε, παράνομοι, ἀλλ', Ἄνομοι, τῶν οὐδαμῶς

^a Sic Reg. et Savil. ; in Morel. vero Χετιμ.

^b In hunc locum hæc habet Allenus in notis Savilli, p. 139 : « οὐ τῷ ἐξαίρετῳ τῆς δωρεᾶς τιθεῖς αὐτοὺς, etc., forte οὐ μόνον τῷ. Et pro τιθεῖς αὐτοὺς pulo rectius legi posse δοθείσης αὐτοῖς, etc. Talis locutionis exemplum est Act. 11, 17, τὴν ἰσὴν δωρεάν ἔδωκεν αὐτοῖς ὁ Θεός, etc. » Sine mas. auctoritate nihil ausim mutare : etsi locus non vacet suspitione mendii.

^c Morel. male Χωριζή. Reg. et Savil. ut in textu. Infra vero Savilius legendum opinatur οὐ τὴν γέννησιν αὐτῶν, non γένεσιν. Sed hæc voces sæpe inter se mutantur ; γένεσιν stare posse pulo.

^a Sic recte Bavaricus. Editi ei γὰρ ἀν... πάλιν.

^b Legendum forte προστίθησι.

^c Sic levi mutatione series melius est sic : τὸν λόγον ἂν ἐπὶ... vel, ut Bavaricus. ἐπὶ....

^d Sic recte Bavaricus. In Editis deo deorat.

εὐληφόντων νόμον οὐδὲν ἀμεινον διακείμενοι. Ἀλλὰ τῆς προαιρέσεως τὴν διαφορὰν δηλοῖ. *Ἐγκαταλίπετε τὸν Κύριον, καὶ παρωργίσατε.* Ἐμφαντικῶς τοῦτο εἰρηκε. Καὶ γὰρ ἤρκει τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εἰς κατηγορίαν· ὅπερ Ἱερεμίας ἐγκαλεῖ λέγων, *Ὅτι καὶ αὐτοῦ ἀπέστησαν, καὶ δαίμοσι προσηλώθησαν. Τὸν ὄριον τοῦ Ἰσραὴλ.* Καὶ τοῦτο κατηγορίας ἐπίτασις, ὅτι κοινὸς ὢν ἀπάντων Δεσπότης, αὐτοῖς ἔγνωρίζετο τότε. *Ἀπηλλοτριώθησαν εἰς τὰ ὀπίσω. Τί ἐτι πληγῆτε προστιθέντες ἀνομίας;* Μεγίστη κατὰ γνώσιν, ὅταν μὴδὲ ταῖς τιμωραῖς γίνωνται βαλτίους. Καὶ τοῦτο δὲ εἶδος εὐεργεσίας, τὸ κολάζειν. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔχουν εἶπεν, ὅτι ἐτίμησε καὶ εὐηργέτησε μόνον, ἀμαρτανόντας δὲ ἡρέει· ἀλλὰ καὶ τιμαῖς ἐπεσέλιξε, καὶ φόβῳ τῶν κολάσεων ἐσωφρόνισε, καὶ ἐν ἑκατέρῳ εἰμειναν ἀνίστα νοσοῦντες. Πᾶν εἶδος ἰατρείας ἐπεδείξατο, τέμνων, καλῶν· τὰ δὲ τῆς νόσου οὐδὲ οὕτως εἴξε, ὃ μάλιστα τοῦ νοσεῖν ἀνίστα σημεῖον ἐστὶ, τὸ μὴδὲ δύνασθαι δέξασθαι θεραπείαν. *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην.* Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὁλοκληρία, οὔτε τραῦμα, οὔτε μῶλωψ, οὔτε πληγὴ φλεγμίνουσα. Εἴτα λέγει τὰς κολάσεις καὶ τὰς τιμωρίας· οὐκ ἔλαττον γὰρ τοῦτο εἶδος εὐεργεσίας ἐστὶ καὶ τῆς τιμῆς τῆς εἰς αὐτοὺς γεγενημένης. Πάντας γὰρ, φησὶν, ἐκάκωσα, καὶ εἰς λύπην αὐτοὺς ἐνέβαλον. Εἰ *πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον*, πῶς οὐκ ἔστιν οὔτε τραῦμα, οὔτε μῶλωψ; Τὸ τραῦμα, τοῦ λοιποῦ σώματος ὑγιαίνοντος, τότε φαίνεται τραῦμα ὅν· εἰ δὲ ὅλον ἡλκωμένον τύχοι, οὐκέτι ἂν φανεῖται τὸ ἔλκος. Τοῦτο οὖν ἐνδείξασθαι βούλεται, ὅτι ὅλον τὸ σῶμα ἡλκωτο, καὶ οὐχὶ τὸ μὲν ὑγίαινε, τὸ δὲ ἐξυρῆκός ἦν, ἀλλ' ἅπαν φλεγμονεῖ, ἅπαν μῶλωψ εἴξε. *Οὐκ ἔστι μάλαγμα ἐπιθεῖναι.* Τοῦτο τοῦ προτέρου βαρύτερον. Οὐ γὰρ τὸ νοσεῖν οὕτω χαλεπὸν, ὥς τὸ νοσοῦντα μὴδὲ θεραπευέσθαι δύνασθαι, καὶ μάλιστα δεῖν ὁ ἰατρὸς τοιοῦτος ἦ. *Οὔτε ἔλαιον, οὔτε καταδέσμοις.* Ὅστε ποιῆσαι τὸν λόγον ἐμφατικὸν α, ἐπέμεινε τῇ μεταφορᾷ· τοῦτο γὰρ αὐτῆς τὸ ἐξαίρετον. Ἡ γῆ ὕμῶν ἔρημος. Ταῦτα οὐχ ὥς γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' ὥς ἐσόμενα προαναφώνει. Κέχρηται δὲ τῷ ἔθει οἱ προφῆται τούτῳ, ὁμοῦ τε φοβούμενους τὸν ἀκροατὴν, καὶ τῆς οικείας ἀληθείας τὴν δύναμιν ἐνδεικνύμενοι. Ὡς γὰρ τὰ παρελθόντα οὐκ ἔνι μὴ γεγενῆσθαι, οὕτω τὰ μέλλοντα ὑπὸ τῶν προφητῶν λέγεσθαι β, οὐκ ἔνι [8] μὴ συμβῆναι, πλὴν εἰ μὴ ποτε μετανοήσαιεν οἱ κολάζεσθαι μέλλοντες. Αἱ πόλεις ὕμῶν πυρρκαυστοί. Οὐ γὰρ ἔφάνισεν αὐτὰς παντελῶς, ἀλλ' ἀφῆκεν ἐστάναι τὰ λείψανα τοῦ ἐμπρησμοῦ τοῦ βαρβαρικοῦ, μᾶλλον δυνάμενα καθικέσθαι τῆς τῶν ὀρνέων βίβας. *Τὴν χώραν ὕμῶν ἐνώπιον ὕμῶν ἀλλότριαι κατεσθίουσιν αὐτήν, καὶ ἡρήμωται κατεστραμμένη ὑπὸ λαῶν ἀλλοτριῶν.* Ἐπίτασις συμφορᾶς, ὅταν καὶ θεαταὶ τῶν οικείων γίνωνται συμφορῶν, καὶ μὴδὲ ἐξ ἀκοῆς αὐτὰ μανθάνωσι μόνον. *Ἐγκαταλειφθήσεται ἡ θυγάτηρ Σιών, ὥς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὥς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ.*

δ. Μέγα τι ἔχουσι καὶ αἱ εἰκόνες, καὶ μάλιστα αἱ ἐν τῇ Γραφῇ, εἰς παράτασιν τῶν λεγομένων. Τὴν Ἱερουσαλήμ

δὲ καλεῖ θυγατέρα Σιών, διὰ τὸ ὑποκεῖσθαι τῷ δρει. Ὡς σκηνὴ ἐν ἀμπελῶνι, καὶ ὥς ὀπωροφυλάκιον ἐν σικυηράτῳ. Τοῦ καρποῦ γὰρ ἀνθηρμένου, καὶ τῶν γεωργῶν ἀπενεχθέντων, περιττὴ λοιπὴν ἡ τῆς πόλεως οἰκοδομή. Ὡς πόλις κολιορκομένη. Τοῦτο τῆς ἀσθενείας αὐτῶν καὶ τῆς ἐγκαταλείψεως ἀνιγμα. Ὅταν γὰρ μηδεὶς ὁ βοηθῶν ἦ, τότε ἀνάγκη συγκεκλεῖσθαι, τὴν ἀπὸ τῶν τειχῶν ἀσφάλειαν μόνην ἐκδεχομένους. *Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὥς Σόδομα ἂν ἐγεγῆθημεν, καὶ ὥς Γόμορρα ἂν ὠμώθημεν.* Ἔθος αἰ τοῖς προφήταις μὴ μόνον ἑκαῖνα προλέγειν, ἀ μὲλλουσι πάσχειν ὁ πλημμελοῦντες δεῖν, ἀλλὰ καὶ ἀ παθεῖν ἦσαν ἀξιοί, ἵνα καὶ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τῆς τιμωρίας πολλὰς ἴδωσι τῷ Θεῷ χάριτας, οὐ τὴν ἐξάν δ τῶν πλημμελημάτων, ἀλλὰ ἐλάττονα πολλῶ τὴν δίκην τίνοντες. Τοῦτο γοῦν καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι τὰ μὲν ἀμαρτήματα αὐτῶν οὐ ταῦτα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ πανωλεθρίαν ἀπῆται, καὶ ὁλοκληρίου τοῦ γένους ἀφανισμόν παντελῆ· ἀ δὲ καὶ ἐπὶ Σοδόμων συνέθε. Ἡ δὲ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία οὐκ ἀφῆκε τοῦτο γενέσθαι, πολλῶ τῆς ἀμαρτίας ἐλάττονα τὴν τιμωρίαν ἐπάγουσα. Ἐπειδὴ δὲ πολλὴ τῆς Παλαιᾶς πρὸς τὴν Καινὴν ἐστὶ συγγένεια, εἰκότως τούτῳ καὶ ὁ Παῦλος ἀπαχρήσατο· καὶ ἐπιτηδειότερον εἶπεν ἡ ὁ προφήτης· Ὅσπερ γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ καιρῷ, εἰ μὴ πολὺς ὁ τοῦ Θεοῦ γέγονεν ἔλεος, πάντες ἂν ἀνθρωπώθησαν, οὕτω καὶ ἐν τῷ καιρῷ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, εἰ μὴ τὰ τῆς χάριτος ἐφάνη, χαλεπώτερα τούτων πάντες ἂν ἐπαθον. Ἐγκατέλιπε δὲ ἡμῖν σπέρμα· τοὺς σωθέντας ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας λέγει. *Ἀκούσατε λόγον Κυρίου, ἄρχοντες Σοδόμων, προσέχετε νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, λαὸς Γομόρρας.* Ἐπειδὴ εἶπεν, ὅτι τὰ Σοδόμων ἦσαν ἀξιοί παθεῖν, δείκνυσιν ὅτι καὶ τὰ Σοδόμων ἐτάλμων. Διὸ καὶ ἀπὸ τῆς κοινῆς αὐτοὺς ὀνομάζει προσηγορίας. Ἐπεὶ εἰ μὴ τοῦτο ἦν, οὐδὲ καιρὸν εἶχεν ὁ λόγος. Ὅτι γὰρ οὐ πρὸς Σοδομηνούς ἀποτεινεται νῦν, ἀλλὰ πρὸς Ἰουδαίους, καλῶν αὐτοὺς τῇ τῆς προσηγορίας κοινωνίᾳ, δείκνυσιν τὰ μετὰ ταῦτα λεγόμενα. Θυσῶν γὰρ μέμνηται καὶ προσφορῶν καὶ τῆς ἄλλης τῆς νομικῆς [9] ἰατρείας, ἥς οὐδὲ Ἰσραὴς ἦν παρὰ Σοδομίταις. *Νόμῳ Θεοῦ ἡμῶν, τῷ ἐλέγχῳ φησὶ.*

Τί μοι κληθὸς, φησὶ, τῶν θυσιῶν ὕμῶν; λέγει Κύριος. Πλήρης εἰμι ὁλοκαυτωμάτων κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ὁ ψαλμὸς ὁ τεσσαρακοστὸς ἑννατος ἅπας τῷ χωρίῳ τούτῳ προσέειπε, δι' ἐτέρων μὲν ῥημάτων, διὰ τῶν αὐτῶν δὲ ὑφαινόμενος νοημάτων. Τῷ γὰρ ἐν τῷ ψαλμῷ, Προσκαλέσεται τὸν οὐρανὸν ἄνω καὶ τὴν γῆν, τοῦ διακρίναι τὸν λαὸν αὐτοῦ, ἴσον ἐστὶ τὸ, Ἄκουε, οὐρανέ, καὶ ἐντελίζου, γῆ, ὅτι Κύριος ἐλάλησεν· καὶ τὰ ἐξῆς δὲ τοιαῦτα. Ὅσπερ γὰρ ὁ Δαυὶδ φησιν, Οὐκ ἐπὶ ταῖς θυσίαις σου ἐλέγξω σε, τὰ δὲ ὁλοκαυτώματά σου ἐνώπιόν μου ἐστὶ διαπαρκός· οὕτω καὶ ὁ Ἡσαίας φησὶ, Τί μοι κληθὸς τῶν θυσιῶν ὕμῶν; λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν ὁ μὲν Δαυὶδ φησιν, Οὐ δέξομαι ἐκ τοῦ οἴκου σου μόσχους, οὐδὲ ἐκ τῶν κοιμητῶν σου τράγους· ὁ δὲ Ἡσαίας, Ὁλοκαυτώματα κριῶν, καὶ στέαρ ἀρνῶν, καὶ αἷμα ταύρων καὶ τράγων οὐ βούλομαι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐγκαλοῦμενοι συνεχῶς ἐπὶ τῷ τῆς

* Allenus vult hic legi ἐμφατικώτερον, vel ἐμφατικόν. Postrema lectio est Cod. Bavarici. Editi ἐμφατικῶς. Paulo post Boisius in notis Savilli, p. 157, legendum putat: ταῦτα ὡς γεγενημένα ἀπαγγέλλει, ἀλλ' οὐχ ὡς ἐσόμενα.

b Mira hypallage, inquit Savillus, pro τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν μέλλειν λεγόμενα. Boisius levī immutatione τὰ μέλλοντα τὰ ὑπὸ τῶν προφητῶν λεγόμενα ἐπέσθαι.

c Reg. et Savil. In textu hic et infra σικυηράτῳ, Morel. et Savil. in marg. σικυράτῳ, atque ita legitur in Biblils. Mox S. v. legendum putat παράστασιν, sed cui bono?

d Legendum puto οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν.

* Sic notat Allenus in notis Savil. p. 159: «Sensus loci mihi videtur flagitare ut legatur ἐπιτηδειότερον εἶπεν ἡ ὁ προφήτης. Sic in sequentibus, ὁ Παῦλος ἐπιτηδειότερον τῷ λόγῳ χειρημέ- νος. » Recte notatum; nam Bavaricus, ἐπιτηδειότερον ἡ ὁ προ- φῆτης. (Edebatur εἶπεν ὁ προφ.)

Facile igitur fructus dignos pœnitentiæ (*Ibid.* v. 8), si ex natura et ab ortu tales fuissent : sic et hoc loco cum dicit : *Semini nequam*, non ortum probro dat illis. *Filiis exlegibus*. Non dixit, Prævaricatoribus, sed, *Exlegibus*, qui non meliori essent affectu, quam si legem numquam exceperissent. Sed propositi differentiam significat ¹. *Dereliquistis Dominum, et ad iracundiam provocastis*. Per emphasin hoc dixit. Sufficiebat enim nomen Dei ad accusationem : qua de re Jeremias expostulat dicens : *Quia ab illo descenderunt, et demonibus adhæserunt. Sanctum Israel* (*Baruch.* 4. 7. 8). Hæc quoque criminationis accessio est, quia enim communis omnium Dominus sit, ipsis tunc (proprie) notus erat. *Abalienati sunt retrorsum*. 5. *Quid ultra percutiemini addentes prævaricationes?* Maxima damnatio, cum ne ex supplicii quidem meliores fiunt. Illudque species beneficii erat, quod punirentur. Neque enim dicere possent Deum honorasse tantum et beneficiis affectisse, peccantes autem dimisisse; sed ille honoribus attraherat, et suppliciorum timore ad meliorem frugem revocabat, et inter utraque illi incurabili morbo detenti manebant. Omne genus medicinæ exhibuit, secans, urens : morbus tamen non cessit, quod maxime signum est incurabilis ægitudinis, cum non potest quicquid remedium accipere. *Omne caput ad laborem, et omne cor ad tristitiam*. 6. *A pedibus usque ad caput non est in eo integritas, neque vulnus, neque vibex, neque plaga tumens*. Deinde narrat cruciatus et supplicia : neque enim minor hæc est species beneficii et honoris ipsis collati. Omnes enim, inquit, affixi, eosque in dolorem conieci. Si omne caput in laborem, quomodo non est vulnus, neque vibex? Vulnus, reliquo corpore sano, tunc apparere vulnus : quod si totum exulceratum fuerit, non ultra vulnus apparebit. Hoc igitur significat, totum corpus fuisse ulceribus plenum : neque aliud sanum, aliud ulceratum fuisse : sed totum intumuisse, totum ulcus unum fuisse. *Non est malagma apponere*. Hoc priore gravius est. Morbo enim laborare non ita grave est, ut ægrum non posse sanari : præsertim cum talis sit medicus. *Neque oleum, neque ligamina*. Ut cum emphasi loquatur, perstat in eadem metaphora : in hoc enim sita est metaphoræ præstantia. 7. *Terra vestra deserta*. Hæc non ut jam facta annuntiat, sed ut futura prædicit ². Hoc utuntur more prophetæ, simul auditorem terrentes, et suæ veritatis vim ostendentes. Ut enim quæ præterierunt, non possunt non facta esse, sic quæ futura a prophetis prænuntiata sunt, fieri nequit ut non contingant, nisi pœnitentiam agant illi qui supplicio sunt plectendi. *Civitates vestræ succensæ igni*. Non enim illas omnino deletit, sed permisit ut incendii barbarici reliquæ superessent, quæ magis ad intuentium aspectum pertingere possent. *Regionem vestram coram vobis alieni devorant, et desolata est sub-*

versa a populis alienis. Calamitatis accessio est, cum propriæ miseræ spectatores sunt, nec solo auditu illam discunt. 8. *Derelinquetur filia Sion, quasi tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*.

4. Magnum quidpiam in se continent illæ imagines, maximeque in Scriptura, ad amplificationem sermonis. Jerusalem autem vocat filiam Sion, quod ei monti subjecta sit. *Sicut tentorium in vinea, et sicut tugurium in cucumerario*. Sublato namque fructu, summotisque colonis, superflua deinceps fuerit structura urbis. *Sicut urbs quæ obsidetur*. Hoc ænigmatice dicitur ad infirmitatem et derelictionem ejus declarandam. Cum enim nullus est qui auxilietur, tunc necesse est obsideri eos, quibus una superest murorum tutela. 9. *Et nisi Dominus Sabbathoth dereliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similis essemus*. Mos est semper prophetis non illa solum prædicere mala, quæ passuri sunt prævaricatores, sed etiam ea quæ digni sunt perpeti, ut in ipso supplicii tempore multas habeant Deo gratias, quod non pro merito scelerum, sed multo leviores luant pœnas. Hoc etiam dicit hoc loco, peccata nempe eorum non ea solum quæ dicta sunt, sed etiam internecionem expellisse, universæque gentis exitum : quæ etiam in Sodomitis contigerunt. Dei autem benignitas hæc fieri non sivit, sed pœnam peccato longo leviores inflixit. Quia vero multa est affinitas Vetus inter et Novum Testamentum, jure illo Paulus est usus : et convenientius quam propheta dixit. Quemadmodum enim illo tempore, nisi magna fuisset Dei misericordia, omnes abrepti fuissent (*Rom.* 9. 29) : sic in tempore Christi adventus, nisi gratia apparuisset, graviora his omnes passi essent. Dereliquit autem nobis semen : de iis qui a captivitate servati sunt loquitur. 10. *Audite verbum Domini, principes Sodomorum, attendite legem Dei nostri, populus Gomorrhæ*. Quando dixit illos esse dignos qui eadem paterentur, quæ Sodomitæ, ostendit eos eadem ausos esse quæ Sodomitis. Ideo illos a communi appellatione nominat. Nisi enim hoc esset, non opportuna fuisset loquutus. Quod enim nunc non in Sodomitis invehatur, sed in Judæos, illos sic appellans ob nominis convenientiam, quæ sequuntur indicant. Nam sacrificia commemorat, oblationes aliamque legalem cultum, cujus ne vestigium quidem erat apud Sodomitis. *Legem Dei nostri* in argumentum profert.

Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant ; cur fuere instituta. Repudium in veteri lege cur permisum. — 11. *Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Plenus sum holocaustis arietum, et adipem agnorum, sanguinemque taurorum et hircorum nolo*. Psalmus quadragesimus nonus totus huic loco similis est, aliis quidem verbis, eadem vero contextus sententia. Illis enim, *Advocabit cælum desursum et terram discernere populum suum* (*Psal.* 49. 4), simile est hoc dictum : *Audi, cælum, et auribus percipe, terra, quia Dominus loquutus est* ; et cætera cum his consentiunt. Quemadmodum enim David dicit : *Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper* (*Ibid.* v. 8) : sic et Isaias ait :

¹ In Græco, προειρηται την διαφορὴν ὁμοίαν. Legendum suspicatur, διαφορὰν : tunc enim sensus optime quadraret, siquidem esset, significat voluntatis corruptionem.

² Notius in notis Savilii, p. 137, legendum putat : *Hæc ut jam facta annuntiat, et non ut futura prædicit*. Sed ex ultimo locum, ut est, optime habere.

Quid mihi multitudo sacrificiorum vestrorum? dicit Dominus. Ac rursus David dicit: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Ibid. v. 9); Isaias vero: Holocausta arietum, et adipem agnorum, et sanguinem taurorum et hircorum nolo. Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterasque virtutes illos deducerent. Quia vero illi, cæteris quæ necessaria erant neglectis, his incumbant, se illa demum non admittit dicit Deus. 12. Neque veneritis ut appareatis mihi. Si accesseritis, inquit, ad templum. Quis enim quæsiuit hæc de manibus vestris? Certe totus ille liber qui Leviticus dicitur, de sacrificiorum accuratione leges exhibet. In Deuteronomio quoque et in aliis plurimis locis multæ de sacrificiis sparsæ sunt leges. Quare igitur dicit: Quis requisivit hæc de manibus vestris? Ut discas illam non fuisse præcipuam Dei voluntatem, ut talia sancirentur, sed ab eorum infirmitate initium illas leges duxisse. Quemadmodum enim nolebat mulierem semel viro conjunctam repudiari; graviora tamen mala succedens, ne repudiare veliti, illas invisas uxores intus jugularent, minus malum permisit: sic et circa rem hanc fecit, ut dæmonibus immolare prohiberet, id quod minime volebat admisit, ut quod volebat assequeretur. Hoc ipsum rursus Amos propheta declarans dicebat: Num victimas et hostias obtulistis mihi quadraginta annis? dicit Dominus (Amos 5. 25). Jeremias quoque ait: Non sunt hæc quæ mandavi patribus vestris (Jer. 7. 22).

5. Quoniam enim dæmones hoc culti sunt modo, ipse, ne quæpiam hinc infirmioribus perniciosi occasio oriretur, hæc frequenter per prophetas omnes denuntiat. Hæc cum non darentur, illi indignabantur, ac frequenter instabant, nidorem et fumum exigentes, dicentesque:

Τὸ γὰρ λέγοντες γίγναι θυμὸς (α).
(Homer.)

Ipse vero id neque ab initio petiit, et quando jussit, ostendit se non libentem hæc permittere; neque hoc tantum hinc patet, sed etiam quia cito solvit, et quia cum illa persolverent non admisit: atque uno verbo per omnia significavit, hujusmodi cultum et ritum majestate sua longe indignum esse. Hoc itaque ait: Propter vos hæc toleravi, neque his opus habui. Calcarea atrium meum non apponetis. Aut captivitatem prædicat, aut etiam hoc vetat, quia non cum recto animo ingrediebantur. 13. Si offeratis mihi similia, vanum. Mandatorum enim alia propter se ipsa, alia aliam ob causam constituebantur; ut Deum nosse, non occidere, non mœchari, et quæcumque talia,

(α) Hunc enim honorem nos sortiti sumus. Hoc ait Jupiter Junonem alloquens. Iliad. A. 49, itemque Jupiter deorum curiam alloquens. Iliad. A. 70, cum de restituendo Hecubæ cadavere ageretur. Hoc hemistichio utitur alibi Chrysostomus, ut supra, in psalmo 49.

propter utilitatem inde provenientem sanciebantur; sacrificare autem, incensum offerre, sabbatum servare, et similia rursus, non ut hæc fierent simpliciter, sed ut ex eorum exercitio a dæmonum cultu abducerentur. Quia igitur hæc quidem persolvebant, sed nullam inde utilitatem percipiebant, sed adhuc dæmonibus addicti erant, jure hæc quoque ejiciuntur: quandoquidem merito quis arborem excidat, foliis et ramis ornatam, sed fructu vacuum. Nam colonus omnem curam circa arborem adhibet, non corticis aut trunci causa, sed ut fructum decerpit. Incensum abominatio mihi est. Viden' eum non de natura eorum quæ sibi offerebantur gavisum esse, sed offerentium meritum exploravisse? Ideo fumum et nidorem ex sacrificio Noe surgentem odorem suavitatis vocavit, incensum vero abominationem (Gen. 8. 21). Nam, ut dicebam, non naturam donorum, sed affectum offerentium requirit. 14. Neomenias vestras et sabbata. Observandum est eum nihil eorum quæ necessaria sunt excludere, sed hæc, quæ etiam Christus adveniens abrogavit. Quamobrem Paulus vehementiore usus sermone, cum contra Judæos pugnaret, non hæc solum, sed et alia his plurima asserens, eos, qui nihil ex se (virtutis) exhiberent, nihil inde lucri referre dixit, his verbis: Si autem tu Judæus cognominaris, et requiescis in lege, et gloriaris in Deo, et nosti voluntatem ejus, et probas utiliora, instructus per legem (Rom. 2. 17. 18). Et rursus: Circumcisio quidem prodest, si legem observes; si autem prævaricator sis, circumcisio tua præputium facta est (Ibid. v. 25). Nec quidpiam fructus eos inde percipere dixit, quod lex eis concedita sit, quia non crediderunt: id quod alio modo David subindicans dicebat: Peccatori autem dixit Deus: Quare tu enarras justitias meas (Psal. 49. 16)? Quia enim de audita lectione legis supra modum alte sentiebant cum operibus vacui essent, ex hac jactantia etiam Paulus illos deturbavit dicens: Qui ergo alium doces, teipsum non doces? qui prædicas non furandum, furaris (Rom. 2. 21)? Et David similiter dicens: Si videbas furem, currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Psal. 49. 18). Et diem magnum non admitto. Pentecosten dicit, Scenopegiam, Pascha, et reliquas celebritates. Jejunium et vacationem ab opere, et festivitates vestras odit anima mea. Humano more ipsos alloquitur. Facti estis mihi ad satietatem: ad fastidium, ad odium. Id ejus ineffabilem patientiam ostendit, quod sæpe peccantes tulerit, nec prius vindictam sumpserit, quam nequitie magnitudine ipsum scelesti evocarint. Non ultra remittam peccata vestra. Non ultra patiar. Idipsum est id quod ait David: Hæc fecisti, et tacui (Psal. 49. 21).

Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. —

5. Cum extenderitis manus vestras ad me, avertam oculos meos a vobis: et si multiplicaveritis deprecationem, non exaudiam. Inde liquet nullam esse orationis utilitatem, quantumlibet longa sit quando is qui precatur, in peccatis perseverat. Nihil enim virtuti par est, necnon voci quæ per opera comprobatur. Manus

ἄλλης ἀρετῆς εἶναι ἔρημοι, ἀντὶ μεγίστης ἀπολογίας τὰς
 θυσίας προσβάλλοντο, ὡς συνεχῶς αὐτὰς ἐπιτελοῦντες,
 εὐχόμενος ἑκάτερος ὁ προφήτης, μᾶλλον δὲ καὶ οἱ ἄλλοι
 πάντες, ταύτης ἐκβάλλουσιν αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας. Ὅθεν
 ὅλην, ὅτι οὐ προηγουμένως αὐταὶ ἐδόθησαν, ἀλλ' ὥστε
 παιδαγωγίαν γενέσθαι τῆς ἄλλης ἐντεῦθεν αὐτοῖς πο-
 λιτείας. Ἐπεὶ δὲ τῶν ἀναγκαίων κατεπειγόντων ἀμα-
 λούντες, ἐν τούτοις ἡσχόληντο, οὐδὲ ταύτας λοιπὸν προσ-
 αθεῖα^a φησὶν ὁ Θεός. Οὐδὲ ἄν ἐρχῆσθε ὀφθῆναι μοι.
 Ἐὰν παραγένησθε, φησὶν, εἰς τὸν ναόν. Τίς γὰρ ἐξ-
 εἴησθε ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Καὶ μὴν ὁλό-
 κληρον σύγκειται βιβλίον τὸ λευετικὸν λεγόμενον, περὶ
 τῆς τῶν θυσιῶν ἀκριβείας νομοθετοῦν. Καὶ ἐν τῷ λευ-
 ετικῷ μὲν δὲ καὶ ἐν ἑτέροις πλείους πολλοὶ περὶ τούτων
 εἰσι διασπαρμένοι νόμοι. Πῶς οὖν φησι, Τίς ἐξεῖησθε
 ταῦτα ἐκ τῶν χειρῶν ὑμῶν; Ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ προ-
 ηγούμενον ἦν Θεοῦ θέλημα, τὸ τὰ τοιαῦτα νομοθετεῖν,
 ἀλλ' ἀπὸ τῆς αὐτῶν ἀσθενείας τὴν ἀρχὴν ἔλαθεν ἡ περὶ
 τούτων νομοθεσία. Ὡσπερ γὰρ οὐκ ἐβούλετο γυναῖκα
 ἐκβαλεῖσθαι τὴν ἑπαῖς ἀνδρὶ συναρθεῖσαν, μειζόνων δὲ
 ἐκκόπτων κακῶν^b, τὸ μὴ κωλυομένους ἐκβαλεῖν,
 ἀναγκάσθαι σφάττειν ἔκδοι οὐσας καὶ μισουμένας, τὸ
 ἔλαττον συνεχώρησεν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, κωλύων τὸ
 δαίμοσι θύειν, κατεδέξατο ὅπερ οὐκ ἐβούλετο, ἵν' ὅπερ
 ἐβούλετο κατορθώσῃ. Τοῦτο γοῦν αὐτὸ πάλιν Ἀμὼς ὁ
 προφήτης ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· *Μὴ σφάγια καὶ θυσίας*
προσηγγίκατέ μοι ἐπὶ τῆς εὐσεβείας; λέγει Κύριος.
Καὶ ὁ Ἱερεμίας δὲ φησὶν· Οὐ ταῦτά ἐστιν, ἀ ἐντετι-
λάμην τοῖς πατράσιν ὑμῶν.

ε'. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ δαίμονες τοῦτον ἑθεραπεύθησαν
 τὸν τρόπον, καὶ αὐτοὶ οὕτως, ἵνα μηδεμίαν τοῖς ἀσθενεστέ-
 ρους ἐντεῦθεν ἀπωλείας γένηται πρόφασιν, συνεχῶς διὰ
 πάντων ταῦτά φησι τῶν προφητῶν. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ
 καὶ μὴ διδομένων ἡγανάκτουσαν, καὶ συνεχῶς [10] ἐπι-
 κείνουν τὴν κνίσαν καὶ τὸν καπνὸν ἀπαιτοῦντες καὶ
 λέγοντες·

Τὸ γὰρ λάχομεν γέρας ἡμεῖς.

Αὐτοὶ δὲ οὕτως ἐξ ἀρχῆς ἤτησε, καὶ ἡνίκα ἐκέλευσεν,
 ἔδειξεν, ὅτι οὐχὶ βουλόμενος τοῦτο ἐπέτρεψεν· οὐ ταύτη
 δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ καταλύσαι ταχέως αὐτάς, καὶ
 ἡνίκα ἐπετελοῦντο, μὴ^c προσέειπαι· καὶ διὰ πάντων
 ἀπαξυπλῶς ἐδήλου ὅτι πολλῶν τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ τῆς
 λατρείας οὕτως ὁ τρόπος ἀνάξιος. Τοῦτο οὖν φησι νῦν,
 ὅτι δι' ἡμᾶς τοῦτο ἡνεχώρησεν, οὐκ αὐτὸς τούτων ἐδεόμην.
Πατεῖν μου τὴν αὐλήν οὐ προσθήσετε. Ἡ τὴν αἰχμ-
 αλωσίαν προλέγει, ἡ ἀπαγορεύει τοῦτο αὐτοῖς, ἐπειδὴ οὐ
 μετ' ὀρθῆς εἰσήσαν γνώμης. *Ἐὰν φέρητέ μοι σμῆ-*
δαλον, μάταιον. Τῶν γὰρ ἐπιταγμάτων τὰ μὲν δι'
 ταῦτά, τὰ δὲ δι' ἑτέρα γίνεσθαι ἐκελεύετο· οἷον τὸ τὸν
 Θεὸν εἰδέναι, τὸ μὴ φονεῦν, μὴ μοιχεύειν, καὶ ὅσα
 τοιαῦτα, διὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ὠφέλειαν ἐνομοθετεῖτο· τὸ
 μέντοι θύσαι, καὶ θυμίαμα προσεγγεῖν, καὶ τηρησαὶ
 σάββατον, καὶ ὅσα τοιαῦτα πάλιν, οὐχ ἵνα αὐτὰ ταῦτα
 γίνηται ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα ἐκ τῆς τούτων μελέτης τῆς τῶν
 δαιμόνων ἀπάγωνται θεραπεΐας. Ἐπεὶ οὖν οὕτω ταῦτα

^a Reg προϊόσθαι.

^b Hic omnino aliquid desiderari videtur, verbi gratia, με-
 ζόνων δὲ ἐκκόπτων κακῶν [ὑπόθεσιν], aut aliqua vox similis.
 Infra locus qui quasi ex Michæa assumptus proferebatur in
 Editis, est Amosi, et Bavaricus Ἀμὼς habet, ut nos restitu-
 mus.

^c Savilius καὶ ἡνίκα ἐπετελοῦντο τὸ μὴ, male. Morel. τῷ, sed
 vera lectio est ἐπετελοῦντο, ut habet Bavaricus. Ibidem quæ
 voce ἀνάξιος, usque ad πατεῖν habentur, ex Bavarico de-
 scripta sunt.

μὲν ἐπετελοῦν, τὸ δὲ ἐξ αὐτῶν οὐκ ἐκαρποῦντο κέρδος,
 ἀλλ' ἐτι τοῖς δαίμοσιν ἦσαν προσηλωμένοι, εὐχόμενος καὶ
 ταῦτα ἐκβάλλεται· ἐπεὶ καὶ δένδρον εὐχόμενος τις ἐκ-
 τέμνει, φύλλα μὲν ἔχον καὶ κλάδους, καρπῶν δὲ ἔρημον
 ἐν. Καὶ γὰρ τῷ γητόνῳ πᾶσα περὶ τὸ φυτὸν ἡ ἐπιμέλεια,
 οὐ διὰ τὸν φλοιὸν καὶ τὸ στέλεχος, ἀλλ' ἵνα τῶν καρπῶν
 ἀπολαύῃ. *Θυμίαμα βδέλυγμά μοι ἐστίν.* Ὅρθως ἐτι οὐ
 τῇ φύσει τῶν προσφερομένων ἔχαιρεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην
 τῶν προσαγόντων ἐξήταζε; Διὰ δὲ τοῦτο τὸν μὲν καπνὸν
 καὶ τὴν κνίσαν τὴν ἀπὸ τῆς θυσίας τοῦ Νῶε ὁσμὴν
 εὐωδίας ἐκάλει, τὸ δὲ θυμίαμα βδέλυγμα. Ὅπερ γὰρ
 ἔφη, οὐ τὴν οὐσίαν τῶν δώρων, ἀλλὰ τὴν διάθεσιν τῶν
 προσφερόντων ἐπιστήζει. *Τὰς νεομηρίας ὑμῶν, καὶ τὰ*
σάββατα. Παρατηρητέον ὅτι οὐδὲν τῶν ἀναγκαίων ἐκ-
 βάλλει, ἀλλὰ ταῦτα ἅ καὶ παραγενόμενος ὁ Χριστὸς
 κατέλυσε. Διὰ καὶ ὁ Παῦλος εὐτοκώτερον τῷ λόγῳ καχη-
 μένος, ἡνίκα πρὸς Τουδαίους ἐμάχετο, οὐ ταῦτα μόνον,
 ἀλλὰ καὶ ἑτερα πλείονα τούτων θείας, τοὺς οὐδὲν οἰκθον
 ἐπιδεικνυμένους οὐδὲν ἐκείθεν κερδαίνειν ἔφησεν, οὕτως
 λέγων· *Εἰ δὲ σὺ Ἰουδαῖος ἐπονομάζῃ, καὶ ἐκασταπύθῃ*
τῷ νόμῳ, καὶ καυχᾶσαι ἐν Θεῷ, καὶ γινώσκεις τὸ
θέλημα, καὶ δοκιμάζεις τὰ διαφέροντα, κατηχούμε-
ρος ἐκ τοῦ νόμου. Καὶ πάλιν· *Περιτομή μὲν γὰρ*
ὠφέλει, ἐὰν νόμον πράσῃς· ἐὰν δὲ παραβάτης ᾖς,
ἡ περιτομή σου ἀκροθυσία γένηται. Καὶ οὐδὲ ἀπὸ
 τοῦ πιστευθῆναι αὐτοὺς· τὸν νόμον ἔφησέ τι τοὺς πι-
 στευθέντας καρπώσασθαι, ἐπειδὴ ἡπίστησαν· ὅπερ οὖν
 καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρως αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Τῷ δὲ ἀμαρ-*
τωλῷ εἶπεν ὁ Θεός· Ἵνα εἰ σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά
μου; Ἐπειδὴ γὰρ ἦν καὶ κάτω^d τῇ ἀκροασί τοῦ νό-
 μου μέγα ἐφρόνουν, τῆς πράξεως ὄντας ἔρημοι, καὶ [11]
 ὁ Παῦλος αὐτοὺς ἐξέβαλλε τοῦ καυχήματος εἰπών· *Ὁ*
οὖν διδάσκων ἑσέρον, σεαυτὸν οὐ διδάσκεις; καὶ ὁ
κηρύσσων μὴ κλέπτει, κλέπτεις; Καὶ ὁ Δαυὶδ
 ὁμολῶς λέγων· *Εἰ δέδωκας κλέπτην, συνέτερες*
αὐτῷ, καὶ μετὰ μοιχῶν τὴν μερίδα σου ἐτίθης. Καὶ
ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι. Τὴν παντεχοστήν λέ-
 γει, τὴν σκηνοπηγίαν, τὸ Πάσχα, καὶ τὰς λοιπὰς ἑορτάς.
Νηστείας, καὶ ὀργίαν, καὶ τὰς ἑορτάς ὑμῶν μιστῇ ἡ
ψυχῇ μου. Ἀνθρωπινώτερον πρὸς αὐτοὺς διαλέγεται.
Ἐγενήθητέ μοι εἰς πληρομήνην εἰς κόρον, εἰς μέσος.
 Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ δείκνυσιν τὴν ἄφροντα μακροθυμίαν, καὶ
 τὸ πολλάκις ἀμαρτάνοντας ἐνεγχεῖν, καὶ μὴ πρότερον ἐκ-
 ξελεῖν, ἕως αὐτὸν αὐτοὶ οἱ πεπλημμεληκότες τῇ ὑπερ-
 βολῇ τῆς πονηρίας ἐξεκαλέσαντο. *Οὐκ ἐστὶ ἀνθρώπῳ τὰς*
ἀμαρτίας ὑμῶν. Οὐκ ἐστὶ μακροθυμήσω. Ταῦτόν ἐστι τὸ
 ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον· *Ταῦτα ἐποίησας, καὶ*
ἐσίγησα.

Ὅταν τὰς χεῖρας ὑμῶν ἐκτείνητε πρὸς με,
 ἀποστρέψω τοὺς ὀφθαλμούς μου ἀπ' ὑμῶν καὶ ἐὰν
 πληθύνητε τὴν δέησιν, οὐκ εἰσακούσομαι. Ὅθεν
 ὅλην, ὅτι εὐχῆς ὄφελος οὐδὲν, καὶ μακρὰς γυναικῆς,
 ἐταν ἐπιμείνῃ τοῖς ἀμαρτήμασιν ὁ εὐχόμενος. Οὐδὲν γὰρ
 ἀρετῆς ἴσον, καὶ τῆς ἀπὸ τῶν ἔργων φωνῆς. Αἱ γὰρ
 χεῖρες ὑμῶν αἵματος πλήρεις· τοῦτέστι, φονικαί·
 ἀλλ' οὐκ εἶπε φονικαί, ἀλλὰ, *Πλήρεις αἵματος*^e, δείκνυσ

^d Sic Bavaricus recte. Editi θυσίαν et mox προσφερομέ-
 νων, male.

^e Savil. in textu αὐτόν, male. Morel. in textu et Savil. in
 margine αὐτοῖς. Reg. et Bavaricus αὐτοῖς.

^f Loquendi modus Patribus familiaris. Ἄνω καὶ κάτω,
 sursum deorsum ad litteram interpretamur, aut sus deorsum;
 sed apud Chrysostomum aliosque Patres, ut frequentiam aut
 vehementiam exprimat, usurpatur, ut hoc loco.

^g Sic Bavar. : αἵματος deerat in Editis.

ὅτι μελέτην ἵποιοῦντο τὴν ἁμαρτίαν, καὶ πανταχοῦ μετ' ἐπιτάσεως.

ς'. Καὶ τοῦτο δὲ τῆς ἡμερότητος αὐτοῦ, τὸ ἀπειλοῦντα ἀπολογεῖσθαι. Τίθισι γὰρ τὰς αἰτίας, δι' ἧς οὐ προσ-
ταίται τὴν εὐχὴν. Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε. Πῶς,
εἰπὼν, Οὐκέτι ἀντήσω τὰς ἁμαρτίας ὑμῶν, συμβου-
λεύει, καὶ δεῖξας ἀνίατα νοσοῦντας, διόρθωσιν εἰσάγει ;
Ἔθος τῷ Θεῷ, καὶ ἡνίκα ἂν ἀπειλῇ, ἀπαγορεύειν τὴν
σωτηρίαν, ὥστε αὐξῆσαι τὸν φόβον, καὶ μὴ ἐνταῦθα
καταλύειν τὸν λόγον, ὥστε χρηστὰς ὑποτείνειν τὰς ἐπι-
δας, καὶ ταύτῃ πάλιν εἰς μετάνοιαν ἐπανάγειν. Καὶ
τοῦτο πανταχοῦ γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπὶ μέντοι τῶν
Νινευιτῶν οὐ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ διὰ πραγμάτων αὐτὸ
πεποιήκεν. Ἐν γὰρ τοῖς λόγοις οὐδὲν χρηστὸν ὑποσχό-
μενος, ἀλλὰ γυμνὴν ἐπὶ τῆς ἀπειλῆς κείσθαι τὴν τιμω-
ρίαν ἀφείκε, ἐπειδὴ τὰ παρ' ἐαυτῶν ἐπεδείξαντο πάντες
οἱ βάρβαροι, ταχέως ἔλυσεν τὴν ὀργήν. Οὕτω καὶ ἐν τῷ
ψαλμῷ πάλιν ὁ Δαυὶδ· Ἐφθην γὰρ εἰπὼν, ὅτι ὅπως δι'
ῥου τῷ προοιμῷ τοῦτο προσέειπε· καὶ ὥσπερ οὗτος φη-
σι· Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, μετὰ τὰς ἀπειλάς·
οὕτω καὶ ἐκεῖνος μετὰ τὸ εἰπεῖν, Ἐλέγξω σε, καὶ
παρὰστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀνομίας σου,
ἐπήγαγε· Θυσίαν αἰνέσεως δοξάσει με, καὶ ἐκεῖ ὁδός,
ἣ δειξὼς αὐτοῖς τὸ σωτήριον τοῦ Θεοῦ· αἰνεσιν λέγων
τὴν διὰ τῶν ἔργων δοξολογίαν, καὶ τὴν ἐπίγνωσιν τὴν
εἰς αὐτόν.

Ἴνα δὲ, Λούσασθε, καθαροὶ γίνεσθε, ἀκούσαν-
τες, μὴ τοὺς εἰσθότας [12] νομισῶσι καθαροὺς, ἐπ-
ήγαγεν· Ἀφέλετε τὰς ποτηρίας ἀπὸ τῶν ψυχῶν
ὑμῶν ἀπέκταντε τῶν ὀφθαλμῶν μου, παύσασθε ἀπὸ
τῶν ποτηρίων ὑμῶν. Τὸ τῆς ἀρετῆς εὐκόλον ἔδειξε, καὶ
τὴν τῆς ἐξουσίας ἐλευθερίαν, ὅτι ἐν αὐτοῖς ἦν τὸ μετα-
βαλεῖσθαι. Μάθετε καλὸν ποιεῖν. Οὕτως ὑπὸ τῆς πολ-
λῆς πονηρίας· καὶ τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρετῆς ἥσαν ἐκ-
δεδηλωότες. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ φησι· Δεῦτε,
τέκνα, ἀκούσατέ μου· φόβον Κυρίου διδάξω ὑμᾶς.
Παῶν γὰρ ἐπιστημῶν αὕτη ἀνωτέρα, καὶ πλείονος δεο-
μένη σπουδῆς, ὅσῃ καὶ πλείονα ἔχει τὰ διακυλλόντα,
φύσεως τυραννίδα, καὶ προαιρέσεως ῥαθυμίαν, καὶ δαι-
μόνων ἐπιδουλὰς, καὶ πραγμάτων ὄχλον. Οὕτω δὲ καὶ
Βαρύχ· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν οὐ λογισθήσεται ἔτε-
ρος πρὸς αὐτόν· ἐξέυρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης. Ἐκ-
ζητήσατε κρίσιν. Τοῦτέστι, τὸ ἐκδικεῖν τοὺς ἀδικουμέ-
νους, ὅπερ πολλοῦ πόνου δεῖται καὶ νηφούσης ψυχῆς. Διὸ
καὶ Ἐκζητήσατε εἶπε. Πολλὰ γὰρ ἐστὶ τὰ συσκιάζοντα
τὸ δίκαιον, καὶ ὁμοδοκία, καὶ ἀγνοία, καὶ δυναστεία,
καὶ αἰδώς, καὶ φόβος, καὶ θεραπεία προσώπων· καὶ δεῖ
πολλῆς τῆς ἀγρυπνίας. Ρύσασθαι ἢ ἀδικούμενον.
Τοῦτο πλεον τοῦ προτέρου· οὐ γὰρ ἀπαιτεῖ τὸ ψηφίζε-
σθαι τὰ δίκαια, ἀλλὰ καὶ τὸ εἰς πέρας ἀγειν. Κρίνατε
ὄφρα ἴδω, καὶ δικαιοῦσατε χίρην. Πολὺς τῷ Θεῷ λόγος
τοῦ μηδὲνα πάσχειν κακῶς, πλείων δὲ, ὅταν μετὰ τοῦ
πάσχειν κακῶς καὶ ἐτέρῃ τινὲς ὥσιν ἐνδεδυμένοι συμφο-
ρᾷ. Ἡ γὰρ χηραία ἢ καὶ ὀρφανία καὶ καθ' ἐαυτὸ
ἀφόρητον· ὅταν δὲ καὶ παρ' ἐτέρων ἐπιηράζωνται, δι-
πλοῦν τὸ ναυάγιον. Καὶ δεῦτε, καὶ διαλεχθῶμεν, λέγει
Κύριος. Παρατηρητέον ὅτι πανταχοῦ τῶν προφητῶν
οὐδὲν οὕτως ὁ Θεὸς ἐπιζητεῖ, ὡς τὸ τοῖς ἀδικουμένοις
ἐπαμύνειν. Οὕτω γοῦν καὶ ἀλλαχοῦ, ὡς ἐν τῷ Μιχαῖα

λεγόντων τῶν Ἰουδαίων· Εἰ δώσω πρωτότοκά μου
ὑπὲρ ἀσεθείας μου, καρπὸν κοιλίας μου ὑπὲρ ἁμαρ-
τίας ψυχῆς μου, ἐπήγαγε λέγων· Ἀπαγγεῶ σοι, ἄν-
θρωπε, τί καλόν, καὶ τί Κύριος ἐκζητεῖ παρὰ σοῦ, ἀλλ'
ἢ τοῦ ποιεῖν κρίμα καὶ ἀγαπᾶν ἔλσον, καὶ ἐνομιον εἶναι
τοῦ πορεύεσθαι σὺ ἐπίσω Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου. Καὶ πάλιν
ὁ προφήτης Δαυὶδ ἔλεγεν· Ἐλσον καὶ κρίσιν ἔσομαι
σοι, Κύριε. Καὶ δεῦτε δὴ. Πρώτερον τοῖς δικαίωμασιν
ὀπίσθας, τότε ἐπὶ τὸ δικαστήριον ἔλκει, καὶ διδάξας ὅπως
ἂν ἀποδύσαιντο τὰ ἐγκλήματα, τότε ἀπαιτεῖ τὰς εὐθύ-
νας, ἵνα μὴ γυμνοῦς αὐτοὺς τῆς ἀπολογίας λαθῶν
κατακρίνῃ. Καὶ διὰλεχθῶμεν. Δικαιώματα, φησὶν. Ὁ
δικαζόμενος συνήγορος γίνεταί καὶ ἱερός. Εἴτα δεικνύς,
ὅτι κτλ μεγάλα ἐργασώμεθα, εἰ τῆς αὐτοῦ δεόμεθα
φιλοanthρωπίας εἰς τὸ τῶν ἁμαρτημάτων ἀπαλλαγῆναι,
φησὶν· Ἐὰν ὦσιν ὑμῶν αἱ ἁμαρτίαι ὡς φοινικιοὶ, ὡς
χίονα λευκανῶ· τὰς ἐκ διαμέτρου ποιότητος ἐναντίας λα-
δῶν, καὶ ὑποσχόμενος πρὸς τὸ ἐναντίον μεταστῆσειν
αὐτό· Ἐὰν δὲ ὦσιν ὡς κόκκινον, ὡς ἔριον λευκανῶ.
Πολλὴ τῆς τῶν χερῶν προστασίας ἡ δύναμις, [13] εἴ γε
τὴν οὕτω καταρρύπτουσαν ψυχὴν, ὡς καὶ αὐτὸ βαφὴν
δέξασθαι πονηρίας, μὴ μόνον ἀπαλλάττει τῆς κακίας,
ἀλλὰ καὶ λαμπρὸν οὕτως ἐργάζεται. Καὶ ἐὰν θέλητε,
καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε. Ἐὰν
δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχαιρα ὑμᾶς
κατέδεται. Τὸ γὰρ στόμα Κυρίου ἐλάλησε ταῦτα.
Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς παχυτέροις οὐχ οὕτως ἁμαρτημάτων
ἀπαλλαγὴ ποθεῖν καὶ εὐσύνοπτον, ὡς τῶν ἐν τῷ
παρόντι βίῳ δοκούντων εἶναι καλῶν ἢ ἀπόλαυσις, μετ'
ἐκείνων καὶ ταῦτα ἐπαγγέλλεται· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο ἐξ
ἐκείνων.

ς'. Εἴτα δεικνύς ὅτι εὐκόλον ἡ ἀρετὴ, ἐν τῷ θέλειν αὐτὴν
τίθισι μόνον. Ὡστε δὲ μὴ τοῖς χρηστοῖς ἐκλύσαι, πάλιν
εἰς τὰ φοβερά κατακλίσας τὸν λόγον, ἀξιώπιστον ποιεῖ
τῇ δυνάμει τοῦ ταῦτα ἀποφηνάμενου. Πῶς ἐγένετο πύρ-
ρη πόλις πιστὴ Σιών; Καὶ τῆς ὁδύνης τοῦ λέγοντος, καὶ
τῆς πολλῆς τῶν Ἰουδαίων ἀναισθησίας ἢ διαπύρρησις,
καὶ τοῦ παρ' ἐπίπιδας γενέσθαι τὸ γεγεννημένον. Τοιαῦτα
καὶ Παῦλος ἐπὶ Γαλατῶν διαπορεῖ λέγων· Θαυμάζω ὅτι
οὕτω ταχέως μετατίθεσθε· ὅπερ ἐν ἐγκλημάτων τάξει
καὶ προτροπῆς εἰδός ἐστι, πρὸς ἀρετὴν ἀνακαλουμένου.
Εἰ γὰρ καὶ θαυμαστὸν τὸ λεγόμενον, καὶ ἐγκωμίων ὁ
ἀναμείμικται, τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέ-
ραν ποιοῦν. Οὐ γὰρ οὕτω κακίζομεν τοὺς οὐδὲν βντας,
καὶ φαῦλον μετιόντας βίον, ὡς τοὺς σπουδαίους μὴ εἶ-
ναι δόξαντας ἔμπροσθεν, τὰ δὲ τῶν πονηρῶν ὑπερὶ
ἐπιδεικνυμένους. Πόρνην δὲ ἐνταῦθα καλεῖ, οὐ σωματι-
κὴν ἀσελγείαν αἰνιτιζόμενος, ἀλλὰ τὴν περὶ Θεοῦ ἀγνωμο-
σύνην, ὃ πορνείας ἐκείνης ἐστὶ χαλεπωτέρον. Ἐκεῖ μὲν
γὰρ ἄνθρωπος ὀβριζόμενος, ἐνταῦθα δὲ Θεὸς ὁ ἀθετούμε-
νος. Ποιεῖ δὲ καὶ αὐτὸ οὕτως καὶ οἱ ἄλλοι πάντες προφη-
ται· ἐπειδὴ καὶ ὁ Θεὸς κατηξίωσεν ἐν ἀνδρὶ τάζει τῇ

ε Edehatur λέγων τῶν Ἰουδαίων. Hic legendum putat Al-
lenus λέγων ἐκ προσώπου τῶν Ἰουδαίων, fortasse melius περὶ
τῶν Ἰουδαίων, vel κατὰ τῶν, quam lectionem secutus est
Tilmanus. Puto veram esse lectionem Bavarici λεγόντων
τῶν.

δ Allenus legendum putat αὐτάς, quae vox melius quadrat
ad seriem. Bavaricus αὐτός, quae lectio non ita placet.

ε Hoc loco notat Savilius: « καὶ ἐγκωμίων. Locus mendo-
sus, qui ex conjectura sic restitui potest, καὶ ἐγκωμίων ἀνα-
μειχθὲν τῇ κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιεῖ. Saltem
hic est huius loci sensus, in quo, ut in plurimis, hallucina-
tus est Interpres. Boisius sic, καὶ ἐγκωμίων ἀναμειμικται τῇ
κατηγορίᾳ τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν ποιοῦν. » Hic certe est
auctoris sensus, et hanc postremam lectionem habet Bavaric-
us codex, quam sequimur. Editi ἀναμειμικται.

α Legendum ρύσασθε, liberate, ut legitur in Bibliis.

β Χηραία, viduitas, vox apud alium nullum scriptorem
mihi adhuc observata.

enim vestra sanguine plene sunt : hoc est, homicidæ : at non dixit, Homicidæ, sed, *Plene sanguine*, indicans illos meditare peccatis addictos fuisse, et ubique cum vehementia.

6. Estque illud mansuetudinis ejus indicium, quod cum committatur, rationem afferat. Causas enim addit, cur non admittat orationem. 16. *Lavamini, mundi estote*. Cur, cum dixerit, *Non ultra remittam peccata vestra*, consilium dat, et cum ostenderit ipsos incurabili morbo laborare, emendationem inducit? Mos est Deo, etiam cum comminatur, de salute desperationem efforre, ut augeat metum, neque hic loquendi finem facere, ut bonam spem subiciat, et sic rursus ad poenitentiam revocet. Idque ubique fieri videre est. Erga Ninivitas certe id non verbis, sed operibus fecit. Verbis enim nihil boni pollicitus, sed solum supplicium post comminationem adesse monstrans, quia barbari omnes, quæ suarum partium erant, præstiterunt, iram cito sedavit. Sic et rursus in Psalmo David : jam enim dixi ipsum iis prorsus similia loqui, quæ in hoc proœmio habentur¹ : ac sicut hic ait : *Lavamini, mundi estote*, post comminationes : sic et ille postquam dixerat, *Arguam te et statuam contra faciem tuam iniquitates tuas*, addidit : *Sacrificium laudis honorificabit me, et illic iter, quo ostendam eis salutare Dei* (Psal. 49. 21. 23) ; laudem vocans eam, quia per opera gloria Deo refertur, et cognitionem divinatorum.

Liberi arbitrii potestas. Virtutis exercendæ difficultates. — Ut vero cum audirent, *Lavamini, mundi estote*, non solitas illas purificationes cogitarent, subiecit : *Auferte malitias ab animabus vestris a conspectu oculorum meorum, cessate a nequitia vestris*. Virtutis facilitatem ostendit, et potestatis arbitrium, quia penes ipsos erat ut mutarentur. 17. *Discite bonum facere*. Usque adeo ex ingenti malitia virtutis cognitionem abiecerant. Sic et propheta David dicit : *Venite, filii, audite me : timorem Domini docebo vos* (Psal. 33. 12). Omni quippe scientia hæc superior est, quæ eo majori eget studio, quod plura habeat impedimenta, naturæ nempe tyrannidem, liberi arbitrii ignaviam, dæmonum insidias, negotiorum turbam. Sic et Baruch : *Hic Deus noster ; non reputabit alius ad eum : invenit omnem viam scientiæ. Exquirite judicium* (Baruch. 3. 36. 37). Hoc est, injuriis affectos ulcisci, qua in re multo labore et vigili animo est opus. Ideo dixit, *Exquirite*. Multa enim sunt, quæ justitiam obscurant, nempe dona, ignorantia, potentia, pudor, timor, personarum cultus ; ac multa opus est vigilantia. *Liberate eum qui injuria afficitur*. Hoc majus est priore : non enim exigit ut justa decernantur, sed ut ad exitum etiam perducantur. *Judicate pupillum, et justifyte viduam*. Multam habet rationem Deus, ne quispiam male patiat ; majorem vero, cum ii qui male patiun-

tur, alia circumdati sunt calamitate. Viduitas enim et pupillaris ætas per se sunt intolerabiles : cum autem ab aliis damno afficiuntur, tunc duplex est naufragium. 18. *Et venite, et disceptemus, dicit Dominus*. Observandum est ubique apud prophetas nihil Deum ita requirere, quam ut injuria affecti vindicentur. Sic et alibi, ut apud Michæam dicentibus Judæis : *Si dabo primogenita mea pro impietate mea, fructum uteri mei pro peccato animæ meæ* (Mich. 6. 7. 8), subjunxit : *Annuntiabo tibi, homo, quid sit bonum, et quid Dominus requirat a te, nisi ut facias judicium, et diligas misericordiam, et paratus sis ad ambulandum post Dominum Deum tuum*. Ac rursus propheta David dicebat : *Misericordiam et judicium cantabo tibi, Domine* (Psal. 100. 1). *Et venite*. Postquam justificationibus communivit, tunc ad tribunal trahit : et postquam docuit quomodo crimina exuant, tunc rationes exposuit, ne illos defensione destitutos reprehendens condemnet. *Et disceptemus*. Judicio contendamus, ait¹. Qui iudicio contendit sit patronus et medicus. Deinde cum declarasset nos etiamsi magna opera fecerimus, adhuc ejus clementia opus habere, ut a peccatis liberemur, ait : *Si fuerint peccata vestra sicut vermiculus, quasi nivem dealbabo* : ex diametro oppositas qualitates assumens, pollicitusque se in contrarium id mutaturum. *Si autem ut coccinum, quasi lanam dealbabo*. Magna vis præsidii erga viduas exhibit, siquidem animam ita sordidam, ut nequitie tincturam acceperit, non modo liberat a malitia, sed etiam ita splendidam efficit. 19. *Et si volueritis, et exaudieritis me, bona terræ comedetis*. 20. *Si autem nolueritis, nec exaudieritis me, gladius devorabit vos. Os enim Domini loquutum est hæc*. Quia enim crassioribus non ita optabile et jucundum videtur liberari a peccatis, quam iis frui bonis, quæ in præsentī vita talia esse videntur, cum illis hæc etiam promittit : nam hoc ex illo pendet.

7. Deinde ostendens quam facilis sit virtus, in voluntate tantum illam ponit. Ut ne autem ex bonorum commemoratione animos solveret, rursus in terribilibus sermonem concludens, fidem facit ejus virtuti, qui hæc pronuntiavit. 21. *Quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion? Hujusmodi quæstio et dicentis dolorem, et ingentem Judæorum stupiditatem declarat, renque præter spem accidisse innuit. Similiter Paulus circa Galatas dubius exquirat : *Miror quod tam cito transferimini* (Galat. 1. 6) : id quod accendendi et hortandi species est ut ad virtutem revocet. Etiamsi enim mirum est id quod dicitur, laude tamen mixtum est, sic accusationem accusatione graviorem faciens. Non enim ita exagitamus eos qui nullius sunt pretii, vitamque ignave agunt, ut eos qui prius virtutis studiosi videbantur, et improborum deinceps morem sequuti sunt. Meretricem autem hic vocat, non corpo-*

¹ In Græco, ἰσχυρὸν γὰρ εἰς αὐτὸν, ὅτι θεὸς δὲ θεὸς τῶ ἀποκριθῆναι τοῦτο ὑποθέσκει. Porro, juxta Boisium, legendum est, θεός, pro, θεός, et, τοῦτο, pro, τοῦτο, et sic sensus evadit clarior, siquidem talis est : Jam enim dixi quod totus Psalmus, nempe XLIX de quo supra locutus est, huc proœmio similis sit : nempe proœmio Isaie.

¹ In Reg. post græca verba δικαιοσύνης, ἡσθήν, addit : καὶ ἐὰν ὡς τιν ὅμων αἱ ἀμαρτίαι, ὡς φοινίκου, ὡς χιόνα λευκανῶ. Verum nec in Savil. nec in Morel. habentur, et supervacanea hic esse ex serie videntur.

ream subindicans lasciviam, sed ingratum erga Deum animum, quæ fornicatio gravior est illa. Illic enim homo contumelia afficitur, hic Deus contemnitur. Id autem et hic et alii omnes prophetæ faciunt : quia Deus mariti loco huic civitati dignatus est haberi, ineffabilem suam erga illos dilectionem commonstrans : illique ut de viro et uxore sæpe loquebantur, non ut in humanam crassitiem sermonem deprimerent, sed ut illos per res sibi familiares ad cognitionem amoris Dei deducerent ; simul vero turpitudinis appellatione illos incessere volebant. *Fidelis* ; hoc est pia, et omni virtute plena, unde etiam palam est eum non de fornicatione corporea loqui ; alias enim dixisset, Civitas casta ; id enim fuisset meretrici oppositum : nunc autem ostendens se per fornicationem subindicare impietatem, fidem ipsi adversariam posuit. *Plena iudicii* ; id est, plena iustitiæ. Rursus maximum crimen, non quod ad universam nequitiam defeciasent, sed quod universam virtutem prodidissent, et omnes bonorum divitias confertim e manibus abiecissent, ad extremam malorum pauperiæ dejecti. *In qua iustitia requievit in ea*. Mansit, inquit, habitavit, id est, plantata est, radices posuit, cum alacritate ab omnibus civibus exercebatur. In prioribus laudibus immoratur, simul augens accusationem de mutatione, et bonam spem subjiciens, ostendensque facile ipsos posse in pristinum statum restitui. *Nunc autem interfectores*. Homicidæ, ait. 22. *Argentum vestrum reprobum*. Id est, male signatum, illegitimum, falsum. *Caupones tui miscent vinum aqua*. Quia in exordio eorum nequitiam non specialim recensuit ; sed ait illos contempsisse, semen improbum esse, et filios iniquos, quod convicium videbatur esse potius quam accusatio : hic accusationes speciatim enuntiat, et primo, quod est et primum malorum et medium et extremum, avaritiam, et circa pacta cauponariam artem. At quidam ineffabilem Dei sapientiam non intelligentes, hoc per anagogen dictum acceperunt. Neque enim, aiunt, magnus ille et sublimis Isaias de nummulariorum vafritie, et de cauponum corruptela loquutus fuisset : sed argentum hic dicit eloquia Dei, et vinum doctrinam, quam permiscebant suas addentes disciplinas. Ego vero hanc explicationem non improbo, sed aliam veriore esse dico. Non modo enim non indignum propheta et de talibus loqui, sed valde dignum et illo et Dei benignitate. Et quid opus est multa dicere ? Cum enim unigenitus Dei Filius sublimem asserens doctrinam advenit, cumque angelicum vitæ institutum disseminaturus esset, non pauca et ipse de mensuris disseruit, deque iis quæ viliora videbantur esse, de salutationibus, de medio loco (a), de primo accubitu. Nam hæc quæ exigua videntur esse, si neglantur, magni peccatorum fomites sunt. Quod si in Novo Testamento hæc

dirigenda erant, multo magis in Veteri, quando crassiores auditores erant, et tota illorum vitæ ratio hinc regebatur, cum populus his magis erudiretur, ut procul omni nequitia esset, et in nullo proximum fraudaret, neque per malam illam cauponariam pauperiores opprimeret.

8. His namque neglectis sæpe civitates subversæ, et principes de solio deturbati sunt, bellaque inexpiabilia suscitata : quemadmodum his observatis pax multa et tranquillitas fuit, necnon securitas ad virtutem deducens. 23. *Principes tui inobsequentes sunt*. Maximæ agridudinis et perversitatis signum est, quando medici morbos adaugent (a). Principum enim est populi dissolutos mores compescere, recte ordinare, ipsumque legibus obtemperantem reddere : cum autem ipsi primi leges transgrediuntur, quomodo aliis doctores fuerint ? Illud enim, *Inobsequentes sunt*, id est, Non obsequuntur legi, præcepta non servant : id quod etiam Paulus ipsis crimini dat dicens : *Qui ergo alium doces, teipsum non doces (Rom. 2. 21) ?* Quando ergo radix corrupta fuerit, de ramis quid boni conjicias ? *Socii furum*. Accessio criminis, quod non solum mala non coerceant, sed conatus in contrarium vertant, non modo fures non oppugnent, sed et ipsis jungantur, ex diametro oppositam virtuti principum nequitiam adnentes. *Diligentes munera*. Altera gravis species famis auri, quæ fucatum quidem habet argumentum, sed benevolentia obtentu extremam avaritiam prodit. *Persequentes retributionem*. Memoriam injuriarum erga inimicos servantes, mala retribuere conantur iis qui se injuria affecerunt, quæ est ingens malitiæ species : quomobrem non in Novo tantum Testamento, sed etiam in Veteri, magno studio coercetur. *Malitiam enim*, inquit, *proximi sui ne revocet quisque vestrum in corde suo (Zach. 7. 10)*. Ab hoc enim nequitia genere purum esse oportet populum, multoque magis principem, qui subditis in iudicio præcipere debet, ut ponant inimicitias, ne portus in scopulum vertatur. *Pupillis non judicantes*. Id est, iis non patrociantes, ut jus suum obtineant. *Et iudicio viduatum non attendentes*.

Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. — Observandum, non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere, crimini dari, quemadmodum etiam in Novo Testamento. Nam qui esurientem non alunt, non quia aliena rapuerunt, sed quia sua egenis non erogarunt, in gehennæ ignem mittuntur : sic igitur hi nunc incusantur, non quod alienis bonis inhiant, non quod injuste potentia utantur, sed quod egenis officiosam manum non tendant. 24. *Propter hoc hæc dicit Dominator Dominus Sabaoth, potens Israel* : id est, populi. Non sine causa illud, *Potens*, posuit, sed in memoriam revocans illis

(a) In Græco, *μεσσηνίζω*. Hæc recte notat savilius hoc loco : *μεσσηνίζω* *medios incessus* significat : qui locus est inter ambulandum honoratissimus : inde illud Imperatoris ad libertum suum inter duos senatores medium ambulantis : *nonne te pudet inter eos medium incedere, quorum servus esse poteris ?*

(a) In Græco, *τὰς νόσους ἀντιβιβάζω*. Tilmannus vertit, *inferunt morbos*. Sed melius intelligitur, ni fallor, *morbos adaugent*, ut in diuturnius tempus extrahant ; vel forte sic possit intelligi, *in morbis ipsi versantur* ; quæ interpretatio melius quadrare videtur ad ea quæ sequuntur. Sed si sic intelligendum esset, aliquid scribæ Græcæ addendum videretur, verbi gratia, *εἰς τὰς νόσους ἀντιβιβάζω*.

πῶς γενέσθαι, τὴν ἄρα τὴν ἀγάπην τὴν περὶ αὐτοὺς ὡς ἐνδοξάζονται· καὶ ὡς περὶ ἀνδρὸς καὶ γυναικὸς πολλὰ· οὐχ ἵνα εἰς ἀνθρωπίνην παγύτητα καταγέτωσι τὸν λόγον, ἀλλ' ἵνα διὰ τῶν συντρέφων αὐτοῖς πραγμάτων ἐπὶ τὴν γνῶσιν τῆς τοῦ Θεοῦ χειραγωγῶσιν αὐτοὺς φιλοστοργίας· ὁμοῦ δὲ καὶ τῷ αἰσχροῦ τῆς προσηγορίας καθάψασθαι βούλονται. Πιστὴ· τοῦτέστιν, ἡ εὐσεβὴς καὶ πάσης ἀρετῆς γέμουσα· ὥστε κἀντεῦθεν ὅλῳν, ὅτι πορνείαν οὐ τὴν τῶν σωμάτων λέγει· ἐπεὶ εἶπεν ἂν, πόλις ἡ σὺ φρων· οὕτω γὰρ ἦν τὸ ἀντιδιατελλόμενον ἐπὶ πόρνη· νῦν δὲ δεικνύς, ὅτι τὴν ἀσέβειαν αἰνίσσεται διὰ τῆς πορνείας, τὸ ἀντικείμενον αὐτῇ τέθεικε, τὴν πίστιν. Πλήρης κρίσεως· τοῦτέστι, πλήρης δικαιοσύνης. Πάλιν μέγιστον ἐγκλημα, οὐχ ὅτι πρὸς ὁλόκληρον τὴν κακίαν ἠτομώλησαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁλόκληρον προέδωκαν τὴν ἀρετὴν, καὶ τὸν πλοῦτον ἅπαντα τῶν ἀγαθῶν ἄβρυν ἀπὸ τῶν χειρῶν [14] ῥίψαντες, καὶ πρὸς ἐσχάτην τῶν κακῶν κατενεχθέντες· πενίαν. Ἐν ᾗ δικαιοσύνη ἐκοιμήθη ἐν αὐτῇ. Ὑψίστη, φησί, κατεσκήνωσε, τοῦτέστι, πεφύτευται, ἐρρίζωτο, μετὰ προθυμίας ὑπὸ πάντων κατωρθοῦτο τῶν πολιτῶν. Ἐνδιατρίβει τοῖς ἐγκωμίοις τοῖς προτέροις, ὁμοῦ μὲν αὖθις τὴν κατηγορίαν τὴν ἐκ τῆς μεταβολῆς, ὁμοῦ δὲ χρηστὰς ὑποτεινὼν τὰς ἐλπίδας, καὶ δεικνύς, ὅτι ῥάδιον αὐτοὺς ἀνακτήσασθαι πάλιν. *Nun̄ δὲ γονεῦται*. Ἀνδροφόνος, φησί. Τὸ ἀργύριον ὁμῶν ἀδόκιμον. Τοῦτέστι, παράσημον, νόθον, κίβδηλον. *Οἱ κἀπληροὶ σου μίσθουσι τὸν οἶνον ὕδατι*. Ἐπειδὴ προοιμαζόμενος οὐ κατ' εἶδος εἶπεν αὐτῶν τὴν κακίαν, ἀλλ' ὅτι ἠθέτησαν, καὶ ὅτι σπέρμα πονηρὸν ἦσαν, καὶ υἱοὶ ἄνομοι, ὁ λοιδορίας ἰδοῦναι μᾶλλον, ἢ κατηγορίας εἶναι· ἐνταῦθα καὶ αὐτὰ τίθησι κατ' εἶδος τὰ ἐγκλήματα, καὶ πρῶτον, ὁ πρῶτον ἐστὶ καὶ μέσον καὶ τελευταῖον τῶν κακῶν, τὴν φιλαργυρίαν, καὶ τὴν περὶ τὰ συμβόλαια καπηλείαν. Ἀλλὰ τινες οὐ συνιέντες ὅτι τὴν ἄφατον τοῦ Θεοῦ σοφίαν, κατ' ἀναγωγὴν τὸ εἰρημένον ἐξέλαβον. Οὐ γὰρ ἂν, φησὶν, ὁ μέγας καὶ ὑψηλὸς Ἡσαίας ὑπὲρ τραπικίων κακουργίας, καὶ κατῆλων διαφθορᾶς διελέχθη· ἀλλὰ ἀργύριον ἐνταῦθα τὰ λόγια φησὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ οἶνον τὴν διδασκαλίαν, ἣν ἰθὺς ἐπείσχατον αὐτῶν τὰ διδάγματα. Ἐγὼ δὲ οὕτε ταύτην ἀτιμάζω τὴν ἐξήγησιν, καὶ τὴν ἐτέραν ἀληθεστέραν εἶναι φημι. Οὐ γὰρ μόνον οὐκ ἀνάξιον τοῦ προφήτου τὸ περὶ τούτων διαλέγεσθαι, ἀλλὰ καὶ σφόδρα ἄξιον καὶ αὐτοῦ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ φιλοανθρωπίας. Καὶ τί δὲ τὰ πολλὰ λέγειν; Ὅτε ἂν γοῦν τὰ ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἦλθεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν ἐμελλε πολιτεῖαν, οὐκ ὀλίγα περὶ μέτρων καὶ αὐτὸς διελέχεται, καὶ τῶν τούτων εὐτελεστέραν εἶναι δοκούντων, ἀπασμῶν, καὶ μεσασμῶν, καὶ πρωτοκλισιῶν. Τὰ γὰρ μικρὰ ταῦτα εἶναι δοκούντα παραμελούμενα μεγάλα ἀμαρτημάτων ὑπεκαυμάματα γίνεται. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς Καινῆς ταῦτα διορθοῦσθαι ἴδει, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς, ὅτε καὶ παγύτεροι οἱ ἄχροσται, καὶ πᾶς αὐτῶν ὁ βίος ἐντεῦθεν ὠρθοῦτο, τοῦ δήμου οὕτω πλὴν ἐν τούτοις παιδευομένου, πόρρω πάσης ἀδικίας γίνεσθαι, καὶ ἐν μηδενὶ

τῶν πλησίων πλεονεκτεῖν, μηδὲ τὰς τῶν καταδεστέρων ἐπιτρέβειν πενίας τῇ κακουργίᾳ τῆς καπηλείας.

ἦ. Τούτων γοῦν ἀμελουμένων καὶ πόλεως πολλάκις ἀνείρατρησαν, καὶ ἀπὸ ὁρῶνων ἄρχοντες κατηνέχθησαν, καὶ πόλεμος ἀσπονδος γέγονεν· ὥστε κατωρθομένων εἰρήνῃ πολλῇ καὶ εὐνομία καὶ ἀσφάλεια πρὸς ἀρετὴν χειραγωγούσα. *Οἱ ἄρχοντές σου ἀπειθοῦσι*. Μεγίστης νόσου καὶ διαστροφῆς σημεῖον, ὅταν οἱ ἱερεῖς τὰς νόσους ἐπιτρέβωσιν. Ἀρχόντων γὰρ τοῦ δήμου τὰς ἀταξίας κατατέλλειν, καὶ πρὸς τὸ δέον βυθμίζειν, [15] καὶ τῷ νόμῳ ποιεῖν καταπειθεῖς· ὅταν δὲ αὐτοὶ πρῶτοι τοὺς νόμους παραβαίνωσι, πῶς ἂν ἑτέροις γένοιτο διδάσκαλοι; Τὸ γὰρ, *Ἀπειθοῦσι*, τοῦτέστιν, οὐ παύονται τῷ νόμῳ, οὐκ ἀνέχονται τῶν ἐντολῶν· ὁ καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ λέγων· Ὁ οὖν διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει; Ὅταν οὖν ἡ ῥίζα διεφθαρμένη ᾖ, τί χρῆσθαι ἔστι περὶ τῶν κλάδων ὑποπτεῖν; *Κοινωνοὶ κλεπτῶν*, [15] καὶ τῷ νόμῳ κατηγορίας, ὅτι οὐ μόνον οὐ καταστέλλουσι ὅτι δεινὰ, ἀλλὰ καὶ ἀντιτείνουσιν· οὐ μόνον οὐ πολεμοῦσι τοῖς κλέπταις, ἀλλὰ καὶ συμπράττουσιν, ἐκ διαμέτρου τῆς προσήκουσας ἀρετῆς ἄρχοντες τὴν κακίαν μετιόντες. Ἀγαπῶντες δῶρα. Ἑτέρον φιλοχρυσίας· εἶδος χαλεπὸν, εὐπρόσωπον μὲν ὑπόθεσιν ἔχον, ἐν προσήματι δὲ φιλοφροσύνης τὴν ἐσχάτην πλεονεξίαν περικυκλῶν. *Διόκοντες ἀναπρόδομα*. Μνησικακοῦντες τοὺς ἐχθροὺς, ἀναποδοῦναι σπουδάζοντες τοὺς λευπηκόσιν, ὅπερ μέγιστον κακίας εἶδος. Αἱ δ' οὐκ ἐν τῇ Καινῇ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ μετὰ πολλῆς εἰργεταί τῆς σπουδῆς. *Κακίαν γὰρ ἕκαστος*, φησί, *τοῦ πλησίον αὐτοῦ μὴ μνησικακεῖτε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν*. Μάλιστα μὲν γὰρ καὶ τὸ δημοτικὸν, πολλῶ δὲ μᾶλλον τὸν ἄρχοντα ταύτης δεῖ καθαρεύειν τῆς κακίας, καὶ τοῦ πρὸς ἀπέχθειαν ψηφίζεσθαι τοὺς κρινομένους ἀπηλλάχθαι, ἵνα μὴ ὁ λίμην σκόπελος γένηται. Ὅργανοὶ οὐ κρίνοντες. Τοῦτέστιν, οὐ προϊστάμενοι, ὡς καὶ τῶν δικαίων τυχεῖν. *Καὶ κρίνει χηρῶν οὐ προσέχοντες*.

Παρατηρητέον ὅτι οὐ τὸ κακοποιεῖν, ἀλλ' ὅτι καὶ τὰ ἀγαθὰ μὴ ἐργάζεσθαι ἐνταῖς καίταις πονηρίας, καθάπερ οὖν καὶ ἐν τῇ Καινῇ. Οἱ γὰρ πεινῶντα μὴ θρέψαντες, οὐχ ὅτι τὰ ἀλλότρια ἤρπασαν, ἀλλ' ὅτι τὰ αὐτῶν οὐ προήκαντο τοῖς δεομένοις, εἰς τὸ τῆς γέννης πέμπονται πῦρ· ὥστε οὖν καὶ οὗτοι νῦν ἐγκαλοῦνται, οὐχ ὅτι πλεονεκτοῦσιν, οὐδ' ὅτι καταδυναστεύουσιν, ἀλλ' ὅτι καὶ τοῖς δεομένοις τῆς αὐτῶν βοηθείας οὐκ ὀρέγονται χεῖρα. *Διὰ τοῦτο τάδε λέγει ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβαώθ, ὁ δυναστής τοῦ Ἰσραὴλ*. τοῦτέστι, τοῦ λαοῦ. Οὐχ ἀπλῶς δὲ τέθεικεν, ὁ δυναστής, ἀλλὰ ἀναμνηστικῶς αὐτοὺς καὶ τῶν παρ' ἐλπίδας εὐεργεσιῶν, καὶ τῶν χαλεπῶν κολάσεων δὲ ὑπέμειναν. Ἐπειδὴ γὰρ πολλὰ καὶ ὁποῖα ἀμαρτανότητες, καὶ πολλῆς ἀπολαύοντες τῆς μακροθυμίας, εἰς ῥαθυμίαν ἐπιπτον, τοῦτο ἐνδείξασθαι βούλεται, ὅτι δυνατὸν ὅτι βούλεται ἐπεξελεῖν, καὶ οὐ δεικται καίρων, οὐδὲ χρόνων, ἀλλ' ἔτοιμα αὐτῷ πάντα καὶ παρεσκευασμένα. *Οὐαὶ τοῖς ἰσχύουσιν ἐν Ἰσραὴλ*. οὐ παύσεται γὰρ μου ὁ θυμὸς ἐν τοῖς ὑπερσυντοῖς μου. Τί γὰρ ἀλιώτερον τῶν τῶν Θεὸν πολέμιον ἐχόντων; Οὐ παύσεται δὲ ἔλεγει, οὐχ

^a Reg. περὶ αὐτοῦ, male: περὶ αὐτῇ melius esset: nam hic de civitate loquitur. Sed περὶ αὐτοῦ bene habet, possetque hæc constructio exemplis confirmari.

^b Editi male τὴν πίστιν. Bavaricus optime τὴν πίστιν.

^c Οὐ συνιέντες. Sic Bavaricus. Edebatur omisso οὐ.

^d Hoc loco sic legendum putat Boisius in notis Savillii, p. 157: ὅτι γοῦν ὁ τὰ ὑψηλὰ δόγματα φέρων, ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, καὶ τὴν τῶν ἀγγέλων καταφυτεύειν μελλῶν πολιτεῖαν, etc., vel ὅτι γοῦν ὁ τὰ ὑψηλὰ διδάγματα φέρων ἦλθεν ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Παῖς, et sic deinceps, ut in libris legitur. At locus, ut in Editio est, non male habere videtur.

^e Reg. οὐκ ἀποστρέφουσι, non male. Ibidem Savil. pro ἀντιτίθενται legendum putat ἀπειθῶσιν. Paulo post Allenus in notis Savillii, p. 159, hunc locum ex διαμέτρου etc., sic legendum putat, ἐκ διαμέτρου ἐναντίαν, vel ἐναντίας τῆς προσ., vel τὴν ἐκ διαμέτρου τῆς προσήκουσας ἀρ. ἀρχ. κακ. μετ. ἐναντίαν, certe hic aliquid subintelligendum est. At multas habet Chrysostomus huiusmodi ἀποσιωπήσεις, Homilias maxime in Genesim.

^f Bavaricus φιλοχρηματίας.

^g Sic Bavaricus. Omittitur γὰρ πολλὰ καὶ.)

ἵνα εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλλῃ, ἀλλ' ἵνα αὐξήσας τὸν φόβον εἰς μετάνοιαν καλέσῃ. [16] Τοῦ γὰρ α, *Ὁὐ παύσεται ὁ θυμὸς, φοβερώτερον τὸ, ἔν τοις ὑπεραντίοις μου.* Οὐδὲν γὰρ οὕτω τὸν Θεὸν παροξύνειν εἰσθεν, ὡς ἡ κατὰ τῶν πενήτων ἀδικία κατ' αὐτοὺς γινόμενη. *Οὐαὶ δὲ τοῖς ἰσχύουσι* ἔλεγεν, οὐχ ἀπλῶς τὴν δύναμιν διαβάλλων, ἀλλὰ τὴν ἐπὶ κακῷ δύναμιν. Ἰσχύον δὲ ἐνταῦθα οὐ τὴν τοῦ σώματος φησιν, ἀλλὰ τὴν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων περιβολῆς δυναστείαν. *Καὶ κρίσειν ποιήσω ἐκ τῶν ἐχθρῶν μου.* Κολάσω τοὺς ἐχθροὺς μου, ἐχθροὺς αὐτοῦ λέγων τοὺς πενήτων ἐχθροὺς διὰ τὸ ἐπιπράξειν δυνάσας· τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθῃς τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος. *Καὶ ἐπάξω τὴν χεῖρά μου ἐπὶ σέ, καὶ πυρώσω σε εἰς καθαρὸν.* Ἴνα μάθῃς, ὅτι οἷα ἂν ἦ ἡ ὀργὴ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ τιμωρία, οὐκ ἐπὶ κακῷ^β καὶ τὸ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους γενέσθαι καὶ αὐτοὺς τοὺς κολαζομένους. *Καὶ πυρώσω σε*, φησιν, *εἰς καθαρὸν.* Οὐ τοίνυν ὅταν κολαζώμεθα, ἀλλ' ὅταν ἀμαρτάνωμεν, τότε ἀλγεῖν δίκαιον· τὸ μὲν γὰρ βύπτον, τὸ δὲ καθαρὸν ἐργάζεται. Τί δὲ ἐστίν, *Εἰς καθαρὸν*; Ὡς μὴδὲ ἴχνος εἶναι παρὰ σοὶ κηλίδος. Ὅπαρ γὰρ ἐστὶ τῷ χρυσῷ τὸ πῦρ, τοῦτο τοῖς βραθύμοις ἡ τιμωρία. *Τοὺς δὲ ἀπειθοῦντας ἀπολέσω, καὶ ἀφελῶ πάντας ἀνόμους ἀπὸ σοῦ, καὶ πάντας ὑπερηφάνους ταπεινώσω.* Οἱ γὰρ ἀνίστα νοσοῦντες, φησὶ, καὶ οὐδὲ τιμωρίαις εἰκόντες, ἀπολοῦνται. Τί γὰρ ὄφελος τῆς τούτων ζωῆς, ὅταν καὶ ἑαυτοῖς καὶ ἑτέροις ἐπιβουλεύουσιν ἐν τῷ ζῆν; Οἱ δὲ ἐκ τῆς ἐκείνων τιμωρίας δυνάμενοι βελτίους γενέσθαι, μενοῦσι. *Δοκίμει δὲ μοι ἐνταῦθα καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνίττεσθαι. Καὶ ἐπιστήσω τοὺς κριτὰς σου, ὡς τὸ πρότερον, καὶ τοὺς συμβούλους σου, ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς.*

Θ'. Ἐνταῦθα τὴν ἐπάνοδόν φησι. Τῶν τε γὰρ ἀνίστα νοσοῦντων ἀναιρεθέντων, τῶν τε ἐπιμέλειαν ἐνδείξασθαι^α δυναμένων διορθωθέντων, εὐκαιρως καὶ τὸ λοιπὸν τῆς θεραπείας εἶδος προστίθεται, δοκίμων ἀρχόντων ἐπιστάσια, καὶ συμβούλων ἀγαθῶν φορὰ, ἵνα καὶ τοῦ σώματος εἰκόντος τοῖς φαρμάκοις, καὶ τῶν ἱατρῶν ἀρίστον ὄντων, πανταχόθεν πρὸς ὑγίειαν ἐπανάγῃ τὰ τῆς πόλεως μέρη. Οὐ γὰρ μικρὸν εὐεργεσίας εἶδος, ἀρχόντων ἐπιτυχᾶναι ἀγαθῶν. *Καὶ μετὰ ταῦτα κληθήσῃ πόλις δικαιοσύνης, μητροπόλις Σιών πιστῆς.* Καίτοι γε οὐδαμοῦ τοῦτο εὐρίσκομεν τὸ ὄνομα τῇ πόλει τῶν Ἱεροσολύμων ἐπιτεθέν. Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων προσηγορίαν ἐνταῦθα φησι.

Τοῦτο δὲ ἡμῖν οὐ μικρὸν συμβαλεῖται^δ, ὅταν ἀπαπειώσιν ἡμᾶς Ἰουδαῖοι τοῦ Ἑβραίου τὴν ἑρμηνείαν. Ἐπειδὴ γὰρ Ἡσαίας ἐφησε τὸν Χριστὸν οὕτως ὀνομασθήσεσθαι, οὐδαμοῦ δὲ ὠνόμασται, εἴποιμεν ἂν πρὸς αὐτοὺς, ὅτι τὴν ἀπὸ τῶν πραγμάτων σημασίαν ἐφησεν ὄνομα εἶναι· ὥσπερ οὖν καὶ ἐνταῦθα. *Μετὰ γὰρ κρίματος σωθήσεται ἡ αἰχμαλωσία αὐτῆς, καὶ μετὰ ἐλεημοσύνης. Μετὰ κρίματος*, τούτεστι, [17] μετὰ δίκης καὶ κολά-

σεως καὶ τιμωρίας τῶν πολεμίων. *Μετὰ ἐλεημοσύνης*, τούτεστι, πολλῆς τῆς φιλανθρωπίας. Δύο ἐνταῦθα ἐπαγγέλλεται μέγιστα αὐτοῖς δῶρα, τὸ τε δίκην δοῦναι τοὺς ἐπαγαγόντας, τὸ τε αὐτοὺς πολλῆς ἀπολαύσαι τῆς εὐμερίας, ὧν ἕκαστον καὶ καθ' ἑαυτὸ μέγιστον ἱκανὸν παρασχεῖν ἡδονήν· ὅταν δὲ καὶ ἀμφοτέρω συνδράμῃ, ἀφαιτος γένοιτ' ἂν ἡ εὐφροσύνη. Ἄλλως τε καὶ δεῖξαι βουλόμενος, ὅτι καὶ μετὰ τὴν μακρὰν αἰχμαλωσίαν, οὐ διὰ τὸ δοῦναι δίκην ἀξίαν, καὶ τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι^ε, ἀλλὰ διὰ τὴν φιλανθρωπίαν τὴν αὐτοῦ πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανάγονται, καὶ ἐλέου μαλλίον ἐστὶν ἡ σωτηρία, ἡ ἀντιδόσεως καὶ ἀμοιβῆς, ἐπήγαγε, *Καὶ μετ' ἐλεημοσύνης. Καὶ συντριβήσονται οἱ ἄνομοι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα.* Τρίτον καὶ τοῦτο εὐεργεσίας εἶδος, τὸ μηδένα εἶναι τὸν παρασύροντα καὶ πρὸς ἀπάτην ἔλκοντα, ἀλλ' ἐκποδὸν γίνεσθαι τοὺς τῆς πονηρίας διδασκάλους. *Καὶ οἱ ἐγκαταλείποντες τὸν Κύριον συντελεσθήσονται.* Οἱ δὲ ἀσεβεῖς, φησιν, ἀπολοῦνται.

Διδτε νῦν αἰσχυρνήσονται ἐν τοῖς εἰδώλοις αὐτῶν, ἐφ' οἷς αὐτοὶ ἐβούλοντο. Τινὲς μὲν καὶ κατὰ τὸν παρόντα καιρὸν τὰ εἰρημένα ἀρμύζειν ἐπιχειροῦσιν· ἀλλ' ἡμεῖς οὐτε ἐκείνους αἰτιασόμεθα, καὶ τῇ ἀκολουθίᾳ ἐβόμεθα. Ταῦτα γὰρ ἐστίν, ἃ συμψήσονται φησιν ἐπὶ τῆς τῶν πολεμίων ἐξόδου. Ὅταν γὰρ τοῦ βαρβάρου τὴν χώραν κατατρέχοντος, καὶ τὴν πόλιν περικαυθιμένου, καὶ πάντας ὡς ἐν δικτύοις μέσους ἔχοντος, μηδεὶς ὁ ἀμύνων ἦ καὶ τὸ νέφος ἐκεῖνο διακρούμενος διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τοῦ Θεοῦ, εἰκότως καὶ ἐξ αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας πολλὴ κατασκευασθήσεται τῶν τὰ εἰδῶλα θεραπειούντων ἡ αἰσχρὴ. *Ἐφ' οἷς ἐβούλοντο*, περὶ ἃ ἐσπουδάκειαν, φησὶ. *Καὶ αἰσχυρνήσονται ἐπὶ τοῖς γλυπτῶν αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐποίησαν.* Ἐν τάξει διηγήσεως κατηγορίαν τίθισιν. Ἦρκει γὰρ καὶ πρὸ τῆς τῶν τραυμάτων ἐκδόσεως, καὶ αὐτῆς τῆς τοιαύτης εἰδωλοποιίας ὁ τρόπος αὐτοὺς κατατρίχυναι. Τί γὰρ αἰσχυρότερον τοῦ θεοῦ τινα ἑαυτῷ ποιεῖν; *Καὶ αἰσχυρνήσονται ἐπὶ τοῖς κήποις αὐτῶν, ἐφ' οἷς ἐπεθύμησαν.* Οὐ γὰρ δὴ ἔδωκε προσεχύνουν μόνον, ἀλλὰ καὶ δένδρα ἐν κήποις ἐθεράπευον. *Ἔσονται γὰρ ὡς τερεθίνθος ἀποδεβληκυῖα αὐτῆς τὰ φύλλα.* Ἦτοι τὰ εἰδῶλα^ι, ἢ αὐτοὶ οἱ τὴν πόλιν οἰκοῦντες. Τὴν δὲ εἰκόνα τοῦ δένδρου τούτου παρήγαγε, διὰ τε τὸ ἐγγώριον εἶναι μάλιστα τὸ φυτὸν καὶ πολὺ παρ' αὐτοῖς, καὶ διὰ τὸ σφόδρα ἀνθεῖν καὶ τεθηλέναι, ἥνικα ἂν ἀκμάζῃ, καὶ ἐσχάτην ἀμορρίαν ἠνδελκνῶσθαι, ἐπειδὴ ἀποβάλλῃ τὰ φύλλα. *Καὶ ὡς παρὰδειςος ὄδωρ μὴ ἔχω.* Καὶ ἡ δευτέρα εἰκὼν τῆς προτέρας σαφεστέρα, καὶ πιστομένη τῶν ἐπὶ τῇ προτέρᾳ λόγων εἰρημένων ε. Ὡς γὰρ παραδείσου θάλλοντος τερπνότερον, οὕτε ἐρημωθέντος ἀτερπέστερον. Ἄπειρ ἀμφοτέρω γέγονεν ἐπὶ τῆς μητροπόλεως ἐκείνης. Πάντοτε γὰρ ἦν ἀμείνων καὶ λαμπρότερα, μυρίοις καλλωπιζομένη κόσμοις· καὶ πάντων εὐτελεστέρα γέγονε καὶ αἰσχυρότερα, τοσούτον ἄθροον εὐκοσμίας ἀπολαβούσα πλοῦτον. *Καὶ ἔσται ἡ ἰσχύς αὐτῶν ὡς καλὰμη στυπλίου.* Αἱ πρότεροι μὲν εἰκόνας [18] εἰς τὸ ἀτερπές παρελήφθησαν, αὕτη δὲ εἰς τὸ ἀσθενές· πᾶσαι δὲ σφόδρα ἐναργεῖς, καὶ πολὺ τὸ σαφές καὶ ἐμφαντικὸν ἔχουσαι. *Ὡς καλὰμη στυπλίου*, τούτεστιν, ἀσθενεῖς. *Καὶ αἱ*

^α Καὶ τὸ τὰ ἀμαρτήματα ἀποκείρασθαι. Nescio an unquam tale usum vocis ἀποκείρασθαι viderim.

^ι Ἦκε, ἦτοι τὰ εἰδῶλα, desunt in Savil. et Reg., sed habentur in Bavarico.

^ε Post εἰρημένων Boislus addi vult ἐλήθειαν. (Savil. ἰσ. ἐρμηνείαν.) Ibidem post τερπνότερον deest τι, quod etiam ante positum fuisse potuit. Paulo post pro πάντοτε Allenus legendum putat πάντων τε. Sed πάντοτε, ni fallor, ferri potest.

^α Legendum putat Allenus τοῦ δέ. Infra κατ' αὐτούς post ἀδικία deest in Bavarico.

^β Οὐκ ἐπικαλῶ Sav. et Morel. Series mutila vel vitata est. Locum sic vult restitui Savil., sed ex conjectura tantum· καὶ ἡ τιμωρία ἐπὶ καλῷ, καὶ οὐ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ βελτίους. Boislus: οὐκ ἐπὶ κολάσει, καὶ τῷ δοῦναι δίκην, etc. Allenus: οὐκ ἐπὶ κακῷ, καὶ τῷ δοῦναι δίκην γίνεται μόνον, ἀλλ' ἐπὶ τῷ. Boislus multa congerit, ut conjecturam confirmet suam. Sed haec omnia divinando dicuntur, nec potest sine aliorum mss. ope locus restitui. Si qua ex allatis conjecturis admitti possit, οὐκ ἐπὶ κακῷ malle, ac cum sic habeat Bavaricus, sic lego.

^δ Bavaricus δεξασθαι.

^ε Reg. et Savilius συμβάλλεται. Sed Bavaricus συμβαλεῖται. Quae mox sequuntur tantillum intricata videntur.

ea, quæ præter spem consequuti sunt, beneficia, gravesque, quas passi sunt, poenas. Quia enim cum sæpe et multa peccassent, et magnam Dei patientiam experti essent, in ignaviam inciderunt, id certe vult declarare, quod videlicet possit, quando vult, vindictam sumere, sine ulla servata temporis vel opportunitatis occasione, sed omnia sibi semper parata et ad manum esse. *Væ fortibus Israel : non enim cessabit furor meus contra inimicos meos.* Quid enim miserioris, qui Deum habent inimicum? *Non cessabit,* inquit, non ut in desperationem conjiciat, sed ut timorem augens ad pœnitentiam vocet. Nam illo, *Non cessabit furor,* terribilius est illud, *Contra inimicos meos.* Nihil enim ita Deum ad iram concitare solet, ut injuria pauperibus facta. *Væ autem fortibus* dicebat, non quod potentiam, sed quod potentiam ad malum adhibitam criminaretur. Fortitudinem vero hic non corporis dicit, sed eam potentiam quæ ex rebus circumstantibus paritur. *Et judicium faciam de inimicis meis.* Plectam inimicos meos, inimicos suos vocans inimicos pauperum, qui illis damnum inferunt : id vero dicebat ut discas injustitiæ magnitudinem. 25. *Et inducam manum meam super te, et excoquam te ad purum.* Ut discas, qualiscumque sit ira Dei et vindicta, eam non in malum, et ut pœnæ inferantur solum infligi, sed ut ii qui puniuntur ad meliorem frugem revocentur. *Et excoquam te,* inquit, *ad purum.* Non ergo cum castigamur, sed cum peccamus, nos dolere par est : illud enim sordes, hoc purgationem parit. Quid autem est, *Ad purum?* Ut ne vestigium quidem sordis in te maneat. Quod enim auro ignis est, hoc ignavis supplicium. *Inobedientes vero perdam, et auferam omnes inimicos a te, et omnes superbos humiliabo.* Qui enim, inquit, insanabiliter ægrotant, nec supplicis cedunt, hi peribunt. Nam quæ utilitas ex eorum vita, quando, dum vivunt, et sibi et aliis insidiantur? Qui autem ex eorum supplicio meliores fieri possunt, ii manebunt. Hic porro mihi videtur captivitatem subindicare. 26. *Et præficiam judices tuos, sicut prius, et consiliarios tuos, sicut ab initio.*

9. Hic reditum annuntiat. Iis enim qui insanabiliter ægrotabant sublatis, et iis qui resipiscendam exhibere poterant emendatis, opportune reliquam curationis speciem adhibet : ea est probatorum principum dominatus, et consiliariorum bonorum copia ; ut corpore remediis cedente, medicisque optimis adstantibus, urbis partes undique ad sanitatem revocarentur. Non enim parvum beneficii genus est, principes nancisci honos. *Et post hæc vocaberis civitas justitiæ, metropolis Sion fidelis.* Atqui nusquam reperimus hoc nomen urbi Ierosolymorum inditum. Quid ergo dixerimus? Hanc appellationem ex rebus ipsis illi attribuit.

Judæorum objectioni respondetur. — Illud vero nobis non parum utile erit, cum Judæi a nobis petent vocis Emmanuel interpretationem. Isaias namque dixit Christum sic vocandum fore, et tamen nunquam sic vocatus est, respondeamus ipsis, eum dixisse, rerum significationem ipsius nomen esse (*Isai. 7. 4*). Sic etiam hic faciendum. 27. *Cum judicio enim salvabitur*

captivitas ejus, et cum misericordia. Cum judicio, id est, cum vindicta, cruciatu et supplicio inimicorum. *Cum misericordia,* hoc est, cum multa benignitate. Duo hic ipsis maxima dona pollicetur, scilicet tunc pœnas duros eos qui se abduxerant, tuncque se multa fruituros esse felicitate, quorum utrumque seorsim magnam potest asferre voluptatem : cum autem ambo concurrerint, inenarrabilis lætitia fuerit. Aliunde vero ostendere volens, post longam captivitatem eos, non quod dignas pœnas dederint, nec quod peccata sua expiaverint, sed propter benignitatem Dei, in suam reduci terram, quæ salus magis est misericordie, quam retributionis vel præmii, ideo subjunxit, *Et cum misericordia.* 28. *Et conterentur iniqui et peccatores simul.* Tertia hæc est species beneficii, quod nemo sit qui abducatur et in fraudem trahatur, sed nequitie doctores de medio sublatis sint. *Et qui aëreliquerunt Dominum, consummabuntur.* Impii autem, inquit, peribunt.

Idolatriæ turpitudine et vanitas. — 29. *Quia nunc confundentur in idola suis, quæ ipsi voluerunt.* Quidam hæc dicta huic tempori aptare conantur : at nos non confutabimus illos, sed seriem sequemur. Hæc quippe sunt, quæ eventura dicit in hostium incursu. Cum enim, barbaro terram incursante, urbem obsidente, et omnes quasi retibus inclusos tenente, nemo fuerit qui defendat, et nubem illam repellat, eo quod a Deo derelicti fuerint, jure ex ipsa rerum experientia, tunc magno pudore suffundentur ii qui coluerunt idola. *Quæ voluerunt,* inquit, in quibus studia sua collocaverunt. *Et erubescunt in sculptilibus suis quæ fecerunt.* Narrantis more acensationem instituit. Sufficiebat enim etiam ante inflictum vulnus, vel ipse idola conficiendi modus ad eos pudore afficiendis. Quid enim turpius, quam sibi ipsi deum facere? *Et confundentur super hortis suis, quæ concupiverunt.* Non solum enim sculptilia adorabant, sed etiam arbores in hortis colebant. 30. *Erunt enim quasi terebinthus, quæ folia sua amisit.* Scilicet idola, vel etiam eos qui urbem incolebant¹. Imaginem porro arboris hujus induxit, quia in illa regione nascebatur et frequens erat, et quia admodum floret et densa foliis est, dum virot, et extremam deformitatem præ se ferat, cum folia amisserit. *Et sicut hortus non habens aquam.* Secunda imago priore clarior est, et fidem facit iis, quæ in priore dicta sunt. Nihil enim est horto virente jucundius, nihil horto his destituito injucundius, quæ ambo illi metropoli contigerunt. Semper enim optima erat et splendidissima, innumeris decorata ornamentis, et omnium villissima turpissimaque facta est, cum tantas derepente ornamentorum divitias amisisset. 31. *Et erit fortitudo eorum quasi stipula stuppeæ.* Priores quidem imagines ad injucundum spectaculum captæ sunt, hæc vero ad infirmitatem declarandam : omnes autem admodum perspicuæ sunt, multaque gaudent claritate et emphasi. *Quasi stipula stuppeæ,* id est, imbecilles. *Et opera eorum quasi scintilla ignis.* Hic

¹ In Savil. et Reg., quibusdam omissis, sic legitur : *scilicet ii qui urbem incolebant.*

ostendit ex seipsis mala prodiisse, ipsosque sibi captivitatem peperisse, et fornacem succendisse. Quemadmodum enim scintillæ illapsæ ignem excitant, ita peccata eorum congesta Dei iram accenderunt. *Et igne consumerunt iniqui et peccatores simul, et non erit qui exstinguat.* Rursus denegat salutem ob eandem ipsam causam, non ut desperent, sed ut hinc valido timore perculsi, ingentem ignaviam excutiant. Aliud quoque hic subindicat, ipsius nempe inexpugnabilem potentiam, quodque ipso puniente, et vindictam sumente, nemo possit resistere et mala solvere.

CAPUT II.

Verbum, quod factum est ad Isaiam filium Amos.

1. Illic liquet prophetas non uno tempore prophetias dixisse, sed diversis afflatis temporibus, partes quasdam annuntiassse, quæ denuum simul collectæ, totum librum effecerunt. Ideo sic incipit. Neque hinc tantum id palam nobis est et liquidum, sed quia in sequentibus tempora significat, nunc dicens: *Anno, quo ingressus est Nathan (a) Azotum (Isai. 20. 1)*; nunc vero: *Et factum est in anno in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum (Isai. 6. 1)*. Non enim quemadmodum Pauli Epistolæ et Evangelia in unum collecta sunt, ita et prophetiæ, sed quod dixi, diversis temporibus. Unde ab alio exordio præsentem¹ sermonem incipit. Neque ideo tantum, sed quia argumentum, de quo loquuturus est, longo spatio distat a præcedentibus, sublimiusque est. Agit enim de gentium vocatione, de prædicationis adventu, de cognitione per totum orbem extensa, et de pace orbem occupatura. Quod si de talibus tractaturus dogmatibus, Judæam et Jerusalem memorat, nihil mirum. Quod enim dicebatur prophetia erat, his nominum appellationibus adumbrata. Quandoquidem David Psalmum septuagesimum primum compositurus, illum Salomoni inscripsit, et progressus longe majora Salomonis dignitate, imo potius tota hominum natura vidit². Illud enim, *Ante solem permanet nomen ejus*, et, *Ante lunam thronus ejus (Psal. 71. 17. 5)*, similiaque, nemo etiam ex insipientioribus dixerit de humana natura pronuntiata fuisse. Jacob quoque, cum hæc, quæ nunc dicturus est Isaias, imo his plura prænuntiabat (*Gen. 49*); nam cum gentium vocatione mortem etiam et resurrectionem dixit, tempusque quo [Christus] adventurus erat; non tamen ille hæc nude protulit, sed persona et nomine Filii sui illa obtegens quæ dicturus erat, sic prænuntiavit, quasi ea quæ Judæ eventura erant memorans; ut autem rerum eventus testificatur, quæ Christus egregie facturus erat prædicebat. Neque enim Judas fuit expectatio gentium, neque tunc tribus resplenduit, cum eorum respublica defecit; sed hæc omnia tunc gesta sunt, cum Christus advenit.

¹ Vox, *præsentem* (Gr. *παρόντος*), deest in Reg. et Savil., sed est in Bavarico.

² Savil. in marg. notat forte legendum esse, *dixit*, pro, *vidit*. Allenus legendum putat, *cecinit*.

(a) Vox Hebraica est, *נָתַן*, *Nathan*, in Bibliis, *Tordhev*, unde prima dempta syllaba factum, *נָתַן*, *Nathan*.

Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, non nisi in eorum nepotibus impletæ sunt. — Quod si impudenter agant Judæi, hanc prophetiæ legem perperam explicantes, ex iis maxime quæ dicta sunt facile confutaverit, si quis accurate prophetias explicans, et omnia verba cum debita attentione examinans, dicta factis accommodet. Ex abundantia itaque ipsorum ora obviens, non ex iis quæ de Christo dicta sunt, sed ex iis quæ sunt de patriarchis ipsorum prænuntiata, hoc ipsum clare demonstrare conabor, ostendens ex prophetiis multas dictas fuisse de tribuum progenitoribus, in eorumque nepotibus impletas esse. Et exempli causa una alterave allata historia, rem propositam attingam. Etenim cum Symeonem et Levi vocasset Jacob, prænuntians ea, quæ ipsis eventura erant. sic dicebat *Symeon et Levi fratres (Gen. 49. 5)*, et incusata illorum iniquitate, injustaque Sicemitarum cæde, in sequentibus ait: *Dividam eos in Jacob, et dispergam illos in Israel (Ibid. v. 7)*. Hoc autem nemo dixerit in Levi et Symeone factum esse, sed in tribubus ex eis progenitis. Nam tribus Levi dispersa est, ita ut decimam partem ejus unaquæque tribus haberet: tribus item Symeonis quæ idipsum fere experta est, per omnes illas extensa per sortem, non quemadmodum aliæ, conjunctam et simul conglobatam habuit hereditatem. Jacob etiam ex acceptis a patre benedictionibus, nullam ipse consequutus est. Pater enim ipsius longam prosperitatem ipsi prædixerat, et perpetuum in Esaû dominatum, is vero in rerum necessariorum penuria erat, mercenariusque alebatur, tantumque aberat ut imperium haberet in fratrem, ut de vita periclitaretur, et semel illi obviis cum multo timore factus, bene secum actum putarit, quod potuerit manus ejus effugere. Quid igitur ad hæc dicamus? an mendacem esse prophetiam? Absit: sed ejus morem hunc sæpe esse, ut ea quæ sunt aliis eventura, aliis personis adscribat, et alia pro aliis nominibus usurpet: id quod etiam in Chanaano factum est. Neque enim videmus illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabonitis ex Chanaano ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata.

2. Cum tot ergo taliaque habeamus exempla, quibus probatur, multa quæ dicuntur de aliis proferri, et in aliis accidere, et nominibus sic usos esse prophetas, quid mirum si nunc nomen Judææ et Jerusalem propheta usurpans, de Ecclesia vaticinetur? Nam quia ingratis loquebatur, prophetas occidentibus, libros comburentibus, aras suffodientibus, jure velamen ipsis impositum erat in lectione Veteris Testamenti, secundum beatum Paulum (2. Cor. 3. 14). Alioquin libros sustulissent, si prophetiæ de Christo viam intellexissent. Cum enim præsentem ipsum miracula edentem, perfectamque potentiam suæ et consensus concordiaque cum Patre demonstrationem exhibentem, non reveriti sint, neque quieverint donec eum crucifixissent, vix pepercissent iis, qui de ipso loquuti essent, quos nihilominus frequenter lapidabant. Ideo propriis et motis sibi nominibus libenter utentes, hac persona

ἐργασίαι αὐτῶν ὡς σπινθήρ πυρός. Ἐνταῦθα δεικνυσιν ὅτι οὐκοῦν τὰ κακὰ, καὶ αὐτοὶ τὴν αἰχμαλωσίαν ἔτεχον, καὶ τὴν κάμινον ἀνῆψαν. Ὡς περ γὰρ σπινθήρες ἐμπύκτοντες πῦρ ἀνεγείρουσιν, οὕτω τὰ ἀμαρτήματα τούτων συναχθέντα τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν ἀνῆψεν. Καὶ κατακαυθήσονται οἱ ἄνθρωποι καὶ οἱ ἀμαρτωλοὶ ἅμα, καὶ οὐκ ἔσται ὁ σβέσων. Πάλιν ἀπαγορεύει τὴν σωτηρίαν διὰ τὴν αὐτὴν πάλιν αἰτίαν, οὐχ ἵνα ἀπογνῶσιν, ἀλλ' ἵνα ταύτῃ γοῦν ἀκμάζοντα τὸν φόβον δεξάμενοι, τὴν πολλὴν ἀποτινάξωνται ῥαθυμίαν. Καὶ ἕτερον δέ τι ἐνταῦθα αἰνιττεται, τὸ ἄμαχον αὐτοῦ τῆς δυνάμεως, καὶ ὅτι κολάζοντος αὐτοῦ, καὶ τιμωρουμένου, οὐδεὶς ἀντιτεῖναι καὶ καταλύσαι δυνήσεται τὰ δεινὰ.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ὁ λόγος ὁ γενόμενος πρὸς Ἡσαΐαν υἱὸν Ἀμμώς α.

α. Ἐνταῦθεν ὁ λόγος ὡς οὐ πάσας ὑφ' ἐν τὰς προφητείας εἰρήκασιν, ἀλλὰ κατὰ διαφόρους ἐμπνεόμενοι καιροὺς, περιχοπὰς τινὰς ἀπήγγελλον, αἱ συνετείσαι ὕστερον ὑφ' ἐν, ὁλόκληρον βιβλίον ἐποίησαν. Διὸ καὶ οὕτως ἀρχεται. Οὐκ ἐνταῦθεν δὲ μόνον τοῦτο δῆλον ἔσται καὶ σαφὲς ἡμῖν, ἀλλ' ἐξ ὧν προῖων καὶ τοὺς καιροὺς ἐπισημαίνεται, νῦν μὲν λέγων, Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ εἰσηλθε Νάθαν εἰς Ἀζωτὸν· νῦν δὲ λέγων· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ ὀρόντου ὕψιλου καὶ ἐπηρμένον. Οὐ γὰρ ὥς περ αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ Παύλου καὶ τὰ Εὐαγγέλια ὑφ' ἐν συνετέθησαν, οὕτω δὲ καὶ προφητεία, ἀλλ' ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, ἐν διαφόροις καιροῖς. Ὅθεν καὶ ἀπ' ἀρχῆς ἐτέρας ἀρχεται τοῦ παρόντος λόγου. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸ τὴν ὑπόθεσιν, περὶ ἧς μέλλει διαλέγεσθαι, σφόδρα ἀπρητῆσθαι τῶν προειρημένων, καὶ ὑψηλοτέραν εἶναι. Περὶ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως, καὶ τῆς τοῦ κηρύγματος περιφανείας, καὶ τῆς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης ἐκταθείσης γνώσεως, καὶ τῆς καταλήφομένης τὴν γῆν εἰρήνης ἡμῖν διαλέγεται. Εἰ δὲ μέλλων τοιούτων ἀπτεσθαι δογμάτων, Ἰουδαίαις μέμνηται καὶ Ἰερουσαλήμ, ξένον οὐδέν. Προφητεία γὰρ ἦν τὸ λεγόμενον, συνεσκιασμένη τέως ταῖς τῶν ὀνομάτων προσηγορίαις β. Ἐπεὶ καὶ τὸν ψαλμὸν τὸν ἑβδομηκοστὸν πρῶτον ὁ Δαυὶδ συντιθέναι μέλλων, ἐπέγραψεν αὐτὸν τῷ Σολομῶντι, καὶ προῖων πολλῶν μελίζονα τῆς Σολομῶντος ἀξίας, μέλλον δὲ καὶ τῆς ἀπάντων ἀνθρώπων φύσεως ἰδεῖν γ. Τὸ γὰρ, Πρὸ τοῦ ἡλίου διαμένει τὸ δρομα αὐτοῦ, καὶ, Πρὸ τῆς σελήνης ὁ θρόνος αὐτοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα, οὐδεὶς ἂν οὐδὲ τῶν σφόδρα ἁνοήτων περὶ ἀνθρωπίνης εἰποι λέγεσθαι φύσεως. Καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἦνίκα ταῦτα, ἃ μέλλει νῦν ὁ [19] Ἡσαΐας λέγειν δ, καὶ πλεῖονα τούτων προανεφώνει· μετὰ γὰρ τῆς τῶν ἐθνῶν κλήσεως καὶ τὸν θάνατον εἶπε καὶ τὴν ἀνάστασιν, καὶ τὸν καιρὸν καθ' ὃν ἐμελλε παρέσεσθαι· οὐδὲ ἐκεῖνος ἀπογυμνώσας αὐτὰ θέθεικεν, ἀλλὰ τῷ προσωπεῖο τῆς προσηγορίας τοῦ Ἰησοῦ κρύψας ἃ ἐμελλεν εἶπειν, οὕτως αὐτὰ προανεφώνησε, τῷ μὲν δοκεῖν τὰ συμβεβημένα τῷ Ἰουδᾷ λέγων· καθὼς δὲ τὸ τῶν πραγμάτων μαρτυρεῖ τέλος, ὅπερ ἐμελλε κατορθοῦν ὁ

Χριστὸς προαναφώνων. Οὕτε γὰρ προσδοκία ἐθνῶν Ἰουδας γέγονεν, οὕτε τότε ἔλαμψεν ἡ φυλὴ, ὅτε ἐξέλιπεν αὐτῶν ἡ πολιτεία· ἀλλὰ ταῦτα πάντα, ὅτε ὁ Χριστὸς παρεγένετο, γέγονεν.

Εἰ δὲ ἀναισχυνοίεν Ἰουδαῖοι τοῦτον παρακρουόμενοι τῆς προφητείας τὸν νόμον, μάλιστα μὲν οὖν καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν εἰρημένων ῥῥῶδως διελεγχθεῖεν, εἰ τις μετὰ ἀκριβείας τὰς προφητείας ἐξαπλώσας ι', καὶ πᾶσαν ῥῥῶσιν μετὰ τῆς προσηκούσης ἐξετάζων προσηκούσης, ἀρμόζοι τὰ εἰρημένα τοῖς γεγεννημένοις. Ὡς δὲ καὶ ἐκ περιουσίας αὐτῶν ἀπορρέασι τὰ στόματα, οὐκ ἀπὸ τῶν εἰς τὸν Χριστὸν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν εἰς τοὺς αὐτῶν πατριάρχας προφητευθέντων, τοῦτο πειράσομαι ποιῆσαι φανερὸν, δεῖκνυς ὅτι αἱ πολλαὶ τῶν προφητειῶν εἰρηνται μὲν εἰς τοὺς φυλάρχους, ἐξέβησαν δὲ εἰς τοὺς ἐξ ἐκείνων. Καὶ παραδείγματος ἕνεκεν μίαν ἢ καὶ δευτέραν εἰπὼν ἱστορίαν, ἀφομαί τῶν προκειμένων. Καὶ γὰρ ὅτε τὸν Συμεὼν καὶ τὸν Λευὶ καλέσας ὁ Ἰακώβ, προαναφώνει τὰ συμβεβημένα αὐτοῖς, οὕτως ἔλεγε· Συμεὼν καὶ Λευὶ ἀδελφοί, καὶ κατηγορήσας αὐτῶν τῆς παρανομίας, καὶ τῆς ἀδικου σφαγῆς τῆς εἰς τοὺς Σικημίτας γεγεννημένης, προῖων φησι· Διαιμερίω αὐτοὺς ἐν Ἰακώβ, καὶ διασπερῶ αὐτοὺς ἐν Ἰσραὴλ. Τοῦτο δὲ ἐπὶ τοῦ Λευὶ καὶ τοῦ Συμεὼν οὐδεὶς ἂν ἴδοι γεγεννημένον, ἀλλ' ἐπὶ τῶν φυλῶν τῶν ἐξ αὐτῶν. Καὶ γὰρ ἡ τοῦ Λευὶ φυλὴ διεσπάρη, τὸ δέκατον μέρος αὐτῆς ἐκάστης φυλῆς ἐχούσης· ἡ τε τοῦ Συμεὼν, ἥτις τὸ αὐτὸ σχεδὸν ἔλαθε, πάσαις αὐταῖς παρεκταθείσα κατὰ τὴν κλῆρον, καὶ οὐχ, ὡς ἐκάστη τῶν ἄλλων, συνημμένην ἔλαθε τὴν κληρουχίαν, καὶ πρὸς αὐτὴν συγκεκροτημένην. Καὶ ὁ Ἰακώβ δεξάμενος εὐλογία παρὰ τοῦ πατρὸς οὐδεμιὰς αὐτῶν ἀπήλασεν αὐτός. Ὁ μὲν γὰρ πατὴρ αὐτοῦ προῖον εὐστηρίαν πολλήν, καὶ διηνεκὴν δεσποτεῖαν τοῦ Ἡσαὺ· οὗτος δὲ καὶ τῶν ἀναγκαιῶν ἠπόρει, καὶ θητεύων ἐτρέφετο, καὶ τοσοῦτον ἀπέσχε κρατῆσαι τὰ δδελφοῦ, ὅτι δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἐκινδύνευε τῶν ἐσχάτων, καὶ ἀπαξ αὐτῷ συντυχὼν μόνον μετὰ πολλοῦ τοῦ δόους, ἠγάπησε τὸ δυνεθῆναι διαφυγῶν αὐτὸν καὶ σωθῆναι. Τὶ οὖν ἂν εἰποίμεν πρὸς ταῦτα; ὅτι ψεῦδος ἡ προφητεία; Ἀπαγε· ἀλλ' ὅτι τοιοῦτον αὐτῆς πολλαχοῦ τὸ ἔθος, τὰ ἐφ' ἐτέρων εἰς ἐκδοσόμενα ἐτέρων ὑποκειμένων προσώπων λέγειν, καὶ ἀποκεχρησθαι ὀνόμασιν ἄλλοις ἀνὸ ἐτέρων· ὁ καὶ ἐπὶ τοῦ Χαναάν γέγονεν. Οὐδὲ γὰρ ὁρῶμεν ἐκεῖνον δουλεύσαντα τοῖς ἀδελφοῖς, οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διαπεσοῦσαν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαδαιονιτῶν λαβούσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χαναάν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν τάξει ἀρᾶς προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν.

[20] β'. Τοσοῦτων τοίνυν καὶ τοιούτων ὄντων παραδειγμάτων τῶν ἀποδείκνυντων ἡμῖν, ὅτι πολλὰ τῶν εἰρημένων λέγεται μὲν ἐφ' ἐτέρων, ἐκβαίνει δὲ ἐπ' ἄλλων, καὶ ὀνόμασιν ἀποκέχρηται οἱ προφηταί, τί θαυμαστὸν εἰ καὶ νῦν τὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ τῆς Ἰερουσαλήμ προθεῖς ὄνομα ὁ προφήτης, περὶ τῆς Ἐκκλησίας προαναφώνει; Καὶ γὰρ ἐπειδὴ πρὸς ἀγνώμονας ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, προφήτας ἀναιρουντας, τὰ βιβλία καίοντας, τὰ θυσιαστήρια κατασκάπτοντας, εἰκότως τὸ κάλυμμα ἔκειτο ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς παλαιᾶς Διαθήκης, κατὰ τὸν μακάριον Παῦλον. Ἢ γὰρ ἂν καὶ ἠφάνισαν τὰ βιβλία, εἰ συνῆκαν τῆς προφητείας τὴν δύναμιν τῆς περὶ τοῦ Χριστοῦ. Ὅπου γὰρ παρόντα αὐτὸν, καὶ θαυματουργοῦντα, καὶ ἐντελὴ τῆς οἰκείας δυνάμεως καὶ τῆς

^a Sic in omnibus exemplaribus pro Ἀμώς.

^b Reg. τῆς τῶν ὀνομάτων προσηγορίας. Allenus legendum putat τὰς τούτων τῶν ὀνομάτων προσηγορίας.

^c Morel. Idem. Sav. idem: hic autem in margine notat forte legendum esse eipa. Allenus legendum putat ἔδε, cecinit, ab eipido.

^d Reg. et Savil. καὶ ὁ Ἰακώβ δὲ, ἦνίκα ἂν ὁ Ἡσαΐας μέλλει νῦν ταῦτα λέγειν. Bolsius vult alio modo restitui. Sed lectio Morellianae Editionis bene habere videtur, et in Bavarico habetur.

^e Reg. et Sav. τὸ προσωπεῖον, minus recte.

^f Savil. et Reg. τὰς προφητείας ἀναπληρώσας, male. Navarrius ut in textu.

^g Ἐφ' ἐτέρων deest in Savil. et Reg.

πρὸς τὸν Πατέρα συμφωνίας· τε καὶ ὁμονοίας παρεχόμενον τὴν ἀπόδειξιν οὐκ ἠδέσθησαν, οὐδὲ ἀπέστησαν ἕως ἑσταύρωσαν, σχολῇ γε ἂν τῶν α' περὶ αὐτοῦ λεγόντων ἐφεύγαντο, οὐ· καὶ χωρὶς τούτου κατέλειπον συνεχῶς. Διὰ τοῦτο τοῖς οικείοις καὶ γνωρίμοις αὐτοῖς ἐμψιλογωροῦντες ὀνόμασι, τὰς προφητείας τούτῃ συσχείζουσι τῇ προσώπῳ. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ τῆς Ἰουδαίας καὶ Ἰερουσαλὴμ ὁ λόγος, ἐκάστην παράγοντες λέξιν εἰς μέσον μετὰ ἀκριβείας εἰσόμεθα τὰ εἰρημένα.

Ὅτι ἔσται ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις ἐμφανὲς τὸ ὄρος Κυρίου. Ὅρα ἀκριβείαν προφήτου, οὐ τὰ πράγματα λέγοντος μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον ἐπισημαινόμενου. Ὅπερ γὰρ φησιν ὁ Παῦλος, Ὅτε δὲ ἦλθε τὸ πλήρωμα τῶν καιρῶν, καὶ ἐτέρωθι πάλιν, Εἰς οἰκονομίαν τοῦ πληρώματος τῶν καιρῶν, τοῦτο ὁ προφήτης φησὶν, Ἐν ταῖς ἐσχάταις ἡμέραις. Ὅρος δὲ τὴν Ἐκκλησίαν καὶ τὸ τῶν δογμάτων ἀκαταγώνιστον καλεῖ. Καθάπερ γὰρ ὁρεσι καὶ κυρία προσβάλλῃ στρατόπεδα, τ' ἐξά τείνοντα, καὶ δόρατα ἀφίεντα, μηχανήματα προσάγοντα, ἐκεῖνα μὲν οὐδὲ παραδύλαξαι δυνήσονται, τὴν δὲ οἰκίαν καταλύσαντα ἰσχυρὸν ἀπελεύσονται· οὕτω δὲ καὶ οἱ τῇ Ἐκκλησίᾳ πολεμήσαντες ἅπαντες, ταύτην μὲν οὐκ ἔσταν, τὴν δὲ οἰκίαν ἀπολέσαντες δύναμιν κατηργήσαν, ἐν τῇ παύσει διαλυόμενοι, καὶ ἐν τῇ βάλαιν ἀσθενοῦντες, καὶ ἐν τῇ ποιεῖν ὑπὸ τῶν πασχόντων νικώμενοι· ὅπερ καὶ παράδοξος νίκης τρόπος ἐστὶ, καὶ οὐκ ἀνθρώποις, ἀλλὰ Θεῷ μόνον δυνατός. Τὸ γὰρ θαυμαστὸν τῆς Ἐκκλησίας, οὐχ ὅτι ἐνίκησεν, ἀλλ' ὅτι καὶ οὕτως ἐνίκησεν. Ἐλαυνομένη γὰρ, διωκομένη, μυρρίαις κατακοπτομένη τρόποις, οὐ μόνον οὐκ ἠλαττοῦντο, ἀλλὰ καὶ μείζων ἐγίνετο, καὶ τοὺς ταῦτα ποιεῖν ἐπιχειροῦντας αὐτὸ τὸ πάσχειν μόνον κατέλειπε· ὅπερ ἀδόξα· ποιεῖ περὶ τὸν σίδηρον, τῷ παύσθαι μόνον διαλυῶν τοῦ παύοντος· τὴν ἰσχυρὴν καὶ κέντρα πρὸς τοὺς λαχτίζοντας, αὐτὰ μὲν οὐδὲν ἀμδλύτερα ἐντεῦθεν γινόμενα, τοὺς δὲ λαχτίζοντας αἰμάσσοντα πῶδας. Διὰ δὲ τοῦτο ὄρος ἐκάλεσεν. Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχεται τῆς μεταφορᾶς ὁ Ἰουδαῖος, οἰκοθεν πάλιν δεχέσθω τὸν ἑλεγχον. Αὐτὸς γὰρ οὗτος ὁ προφήτης λύκους καὶ ἄρνας ἐφῆσε τῆς αὐτῆς νομῆς κοινωνήσιν, καὶ μυταῖς τὸν Θεὸν συριεῖν καὶ ταῖς μελίσσαις, καὶ ποταμὸν ἀνάγειν βαγδαλὸν ἐπὶ τοὺς Ἰουδαίους, διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι [21] αὐτοὺς ἔχειν τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ. Ἀπερ εἰ τις ἐπὶ τῶν λέξεων ἐκλάδοι, πολὺ τὸ ἀπερινόητον ἔχει· ἀλλὰ δεῖ τὰ ἐκ τούτων σημαίνοντα δεχόμενους οὕτω ποικίλῃν τῶν νοημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Τί οὖν ἐστὶ τὰ ἐκ τούτων σημαίνοντα; Διὰ μὲν τῶν λύκων καὶ τῶν ἀρνῶν, οἱ τῶν ἀνθρώπων τρόποι οἱ θηριώδεις καὶ ἡμεροὶ· διὰ δὲ τῶν μυῶν, τὸ ἀναίσχυντον τῶν Αἰγυπτίων· διὰ δὲ τοῦ ποταμοῦ, τὸ σφοδρὸν τῆς στρατείας τοῦ βαρβάρου· διὰ δὲ τοῦ Σιλωάμ, τὸ πρὸς τὸ ἐπιεικὲς τοῦ τότε ἄρχοντος, τοῦ τῶν Ἰουδαίων βασιλέως. Καὶ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν σφόδρα ἀνοήτων πρὸς ταῦτα ἡμῖν ἀντερεῖ. Ὅσπερ γὰρ οὖν ἐκεῖνα ἐτέροις ὀνόμασι παρεδηλώθη, οὕτω καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸ στερεόν, τὸ ἀκίνητον, τὸ ὑψηλόν, τὸ ἀχείρωτον διὰ τῆς τοῦ ὄρους ἡνίκατο προσηγορίας. Καὶ

γὰρ ἕτερος προφήτης τοὺς πεποιθότας ἐπὶ τὸν Θεὸν ἔρει παραβάλλει, τὸ ἀκαταγώνιστον αὐτῶν ἐνδεικνύμενος. Ἐμφανὲς. Τοῦτο οὐδὲ τῆς ἀπὸ τοῦ λόγου λοιπὸν ἐρημνείας δεῖται. Οὕτως αὐτὴ τῶν πραγμάτων ἡ φύσις ἀλλοπυγῶς λαμπροτέρων φωνῶν ἀφίησι, τὸ περιφανὲς ἐνδεικνυμένη τῆς Ἐκκλησίας. Οὐ γὰρ οὕτως ἥλιος φανὸς, οὐδὲ τὸ ἐκ τούτου φῶς, ὥς τῆς Ἐκκλησίας τὰ πράγματα. Καὶ γὰρ ὁ οἶκος τοῦ Θεοῦ ἐπ' ἀκρων τῶν ὀρέων.

γ'. Πῶς ἂν τοῦτο ἐρμηνεύσειεν ὁ Ἰουδαῖος; Οὐδαμῶς γὰρ ἐπ' ἀκρων τῶν ὀρέων ὁ ναὸς ἐστίν· ἡ μέντοι τῆς Ἐκκλησίας δύναμις αὐτῶν ἤψατο τῶν οὐρανῶν. Καὶ ὡσανεὶ οἶκος ὑπὲρ κορυφῆς ὀρέων κεῖμενος πᾶσιν ἐστὶ κατὰδῃλος, οὕτω καὶ πολλῷ πλέον αὐτὴ περιφανὲς πᾶσιν ἀνθρώποις γέγονε. Καὶ ὑψωθήσεται ὑπεράνω τῶν βουνῶν. Τὸ αὐτὸ τοῦτο πάλιν ἡρμηνεύσειεν, ὅπερ ἐπὶ τοῦ ναοῦ οὐδέποτε συνέβη, οὐδὲ ἡνίκα ἔριστα πράττειν ἐδόκει. Πῶς γὰρ, ὅπου γε καὶ ὑπ' αὐτῶν τῶν Ἰουδαίων πολλάκις ἠτιμάζετο, καὶ ὑπὸ βαρβαρικῶν ἠφάνιζετο χειρῶν; Ἡ δὲ τῆς Ἐκκλησίας ἰσχυρὸς ἐπολεμήθη μὲν ἐκείνου χαλεπώτερον καὶ πλέον· εἰς δὲ οὐδέποτε ταῖς τῶν πολεμούντων χερσὶν, ἀλλ' ὑψηλότερα καὶ περιφανέστερα μάλιστα ὑπὸ τῶν πολεμίων ἐγίνετο. Τότε γοῦν τῶν μαρτύρων οἱ δῆμοι, τότε τῶν ὁμολογητῶν τὰ πλήθη, τότε αἱ σιδήρου στερεότεραι ἀπεδείκνυντο ψυχαὶ, καὶ τῶν ἀστέρων αὐτῶν ἀκριβέστερον ἔλαμπον, τῶν μὲν σωματικῶν αὐτοῖς κατακοπτομένων, τῆς γνώμης δὲ οὐ νικωμένης, ἀλλὰ κρατούσης καὶ στεφανουμένης. Τίς εἶδε, τίς ἤκουσε φόνον στέφανον φέροντα, καὶ σφαγὴν νίκην ἐργαζομένην, καὶ τότε τὸ στρατόπεδον λαμπρότερον γινόμενον, ὅτε πλείους οἱ σφαττομένοι παρά τῶν πολεμίων ἐφαίνοντο;

Καὶ ἤξουσιν ἐπ' αὐτῷ πάντα τὰ ἔθνη. Προῖον σαφέστερος ὁ προφήτης γίνεται, καὶ μᾶλλον ἀνακαλύπτει τὸν λόγον, καὶ τρανότερον δείκνυσιν τὴν προφητείαν, καὶ ἀκριβέστερον ἀπορράπτει τῶν Ἰουδαίων τὰ στόματα. Τοῦτο γὰρ, καὶ εἰ σφόδρα ἀναισχυντοῖεν, οὐ δυνήσονται τῇ αὐτῶν ναφ' ἀρμόσει α'. Καὶ γὰρ καὶ ἀπηγόρευτο, καὶ μεθ' ὑπερβολῆς κεχώλυτο ἔθνη εἰς τὸν ναὸν εἰσεύναι. Καὶ τί λέγω εἰς τὸν ναὸν εἰσεύναι, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ μετὰ πολλῆς τῆς ἀπειλῆς [22] ὁ νόμος ἀπηγόρευε τὰς τῶν ἐθνῶν ἐπιμιξίας, καὶ τὴν ἔσχοντο ὑπὲρ τούτων ἀπῆτει δίκην; Ὁ γοῦν προφήτης Ἀγγαῖος ἄπασαν εἰς τοῦτο κατηνάλωσε τὴν προφητείαν, ἐγκαλῶν, ἀπειλῶν, εὐθύνας ἀπαιτῶν τῆς οὐ προσηκούσης ἐπιγαμβρίας. Ἀλλ' οὐ τὰ ἡμέτερα τοιαῦτα, ἀλλὰ μετὰ ἀδείας ἀπάσης ἀναπατάσασα τοὺς κόλπους ἡ Ἐκκλησία, χερσὶν ὑπταῖς ἅπαντα τὰ τῆς οἰκουμένης καθ' ἐκάστην ἡμέραν ὑποδέχεται ἔθνη. Τοῦτο γὰρ καὶ οἱ πρῶτοι τῶν δογμάτων διδάσκαλοι παρὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐκελεύσθησαν, ταύτην εὐθέως ἀκούσαντες τὴν φωνήν· Περσευθέντες μαθητεύσατε πάντα τὰ ἔθνη. Σκόπει δέ μοι πῶς οὐ τὴν κλῆσιν τῶν ἐθνῶν ἠνίκατο μόνον ὁ προφήτης, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ προθυμίας αὐτῶν ὑπακοήν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀχθήσονται, ἀλλὰ, Ἤξουσιν· ὅπερ ἕτερος προφήτης σαφέστερον ἐνδεικνύμενος ἔλεγε· Καὶ οὐ μὴ διδάξωσιν ἕκαστος τὸν πολίτην αὐτοῦ, καὶ ἕκαστος τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, λέγων, Γινώθι τὸν Κύριον, ὅτι πάντες εἰδήσουσί με ἀπὸ μικροῦ ἕως μεγάλου αὐτῶν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν Ἰουδαίων καὶ ἡ κτίσις ἀνεστοιχείουτο, καὶ

* Reg. σχολῇ γὰρ τῶν. Savil. σχολῇ γε τῶν. Præstat lectio Morellianæ Editionis, et est in Bavarico.

b Reg. et Savil. τείνοντες... ἀφίεντες... προσάγοντες.. καταλύσαντες, quæ etiam lectio quadrat, et innumeris firmatur exemplis; sed cum Morel. etiam lectio bene habeat, τείνοντες... ἀφίεντες etc., et Cod. Bavarico firmetur, eam retinere visum est.

c Ita Reg. et Savil. In Morel. τὸ ἀκίνητον: decrat.

d Reg. οὐ δυνήσονται τῶν αὐτῶν Ἰουδαίων ἀρμόσει, perperam. Savil. τῇ ναφ' τῶν Ἰουδαίων ἀρμόσει.

prophetias adumbrabant. Quod enim non de Judæa et de Jerusalem sermo esset, singula dicta in medium adducentes, accurate demonstrabimus.

Quid significant verba, « in novissimis diebus ». Mons Domini Ecclesia est; Ecclesia vexata vicit et aucta est. — 2. Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini. Vide prophetæ accurationem, qui non solum rem dicit, sed tempus etiam significat. Quod enim dicit Paulus, *Cum autem venit plenitudo temporum* (Gal. 4. 4), et alibi rursus, *In dispensationem plenitudinis temporum* (Ephes. 1. 10), hoc sic exprimit propheta, *In novissimis diebus*. Montem autem vocat Ecclesiam, et inexpugnabilem dogmata. Quemadmodum enim si quis adversus montes innumeris obijciat exercitus, arcus tendentes, hastas vibrantes, machinas admoventes, illos quidem nullo damno afficere poterunt, sed consumpta propria fortitudine recedent: sic et quicumque Ecclesiam impugnaverunt, hanc quidem non læserunt, sed sua amissa potentia pudore sunt affecti, dum ferirent soluti, dum telis impeterent infirmati, dum agerent a patientibus devicti: qui est sane inopinatus victoriæ modus, quem non homines assequi, sed Deus solus potest. Nam certe in Ecclesia mirabile est, non quod vicerit, sed quod ita vicerit. Impulsa enim, vexata, innumeris concussa modis, non modo non minuebatur, sed major evadebat, et eos qui id facere tentabant patiendi tantum profligabat; id quod adamas ferro impetitus facit, dum percussus tantum solvit percutientis robur; stimuli que calcitrantibus objecti, non obtusiores inde redduntur, sed calcitrantium pedes cruentant. Ideo sane montem vocavit. Quod si metaphoram non admittat Judæus, domesticam accipiat confutationem. Ipse propheta dicit lupos et agnos communia pascua habituros, et muscis apibusque Deum sibilaturum, fluviumque vehementem adducturum in Judæos, eo quod ipsi habere noluerint aquam Siloam (Isai. 41. 6. et 65. 25; 7. 18; 8. 6. 7). Quæ si quis ad verbum acceperit, sane intelligibilia non sunt: verum oportet ea quæ his significantur accipere, sicque sententiarum seriem varie intelligere. Quænam igitur his significantur? Per lupos et agnos, hominum mores cum ferinos tum mansuetos indicat; per muscas, impudentiam Ægyptiorum; per fluvium, violentiam exercitus barbari; per Siloam, mansuetudinem moderationemque ejus, qui tunc imperabat, sigis Judæorum. Nemoque vel ex insipientioribus circa hæc nobis contradicet. Quemadmodum igitur illa aliis sunt expressa nominibus, sic ille Ecclesiæ firmitatem, immobilitatem, sublimitatem, inexpugnabile robur, montis nomine subindicavit. Et alius propheta illos qui confidunt in Domino monti comparat, invictam eorum fortitudinem ostendens (Psal. 121. 1). *Manifestus*. Id nulla deinceps interpretatione indiget. Sic ipsa rerum natura tuba clariorem emittit vocem, splendorem ostendens Ecclesiæ. Etenim neque sol ita splendidus, neque ejus lux ita clara est, ut sunt res ad Ecclesiam spectantes. Nam Domus Dei supra verticem montium.

3. Quomodo hæc interpretatus fuerit Judæus? Templum enim non est supra verticem montium: Ecclesiæ autem potestas ipsos attingit cælos. Et quasi domus supra verticem montium posita omnibus est manifesta, sic et multo magis omnibus conspicua hominibus illa evasit. Et exaltabitur super colles. Hoc ipsum rursus interpretatus est, quod templo illo nunquam contigit, neque cum maxime florere videretur. Quomodo enim de templo intelligeretur, quod ab ipsis Judæis sæpe inhonorabatur, barbarorumque manibus diruebatur? Ecclesiæ autem fortitudo vehementius sæpiusque quam templum impugnata fuit: nunquam vero cessit se oppugnantium manibus, sed excelsior illustriorque maxime ab hostibus facta est. Tunc martyrum cœtus, tunc confessorum multitudo, tunc ferro firmiores animæ ostendebantur, ipsisque stellis splendiores erant, concisis corporibus, animis minime victis, sed vincentibus et coronatis. Quis vidit, quis audivit cædem gestare coronam, jugulationem victoriam reportantem, tuncque exercitum splendidiorem effectum, cum plures visi sunt ab hostibus jugulari?

Validum contra Judæos telum. — Et venient ad eam omnes gentes. Progressu clarior efficitur propheta, sermonem magis relegit, dilucidiorumque exhibet prophetiam, accuratiusque Judæorum consult ora. Hoc enim, etiamsi admodum impudentes sint, non poterunt ad templum suum referre. At enim prohibitum erat, idque accuratissime observabatur, ne gentes in templum introirent. Ecquid dico in templum introire, quando ipsis lex cum gravi interminatione prohibebat ne cum gentibus commiscerentur, et extremas de his exigebat pœnas? Certe propheta Aggæus totam hac in re suam consumpsit prophetiam, incusans, comminans, pœnas repetens de illicita affinitate. At nostra talia non sunt, sed Ecclesia cum omni facilitate sinum suum expandens, supinis manibus omnes orbis totius gentes quotidie suscipit. Hoc enim primi illi dogmatum doctores ab Unigenito mandatum acceperunt, hæc statim audita voce: *Euntes docete omnes gentes* (Matth. 28. 19). Adverte autem quomodo non tantum vocationem gentium subindicavit propheta, sed etiam earum promptam et alacrem obsequentiam. Non enim dixit, *Adducuntur*, sed, *Venient*: id quod alius propheta clarius ostendens dicebat: *Et non docebunt unusquisque concivem suum, et unusquisque fratrem suum dicens, Cognosce Dominum, quia omnes scient me a parvo usque ad magnum* (Jer. 31. 34). Quod ad Judæos enim spectabat creaturæ ordinem suum mutabant (a), aderant frequentes minæ, supplicia assidua, crebra miracula, prophetarum discursus, legislatoris timor, interminationes bello-

(a) In Græco, ἀνατροχούμενοι. Obscura vocis significatio. Tilmannus vertit: *creatura etiam ipsa in primaria elementa resoluta est*. Hic autem sermo est de signis, castigationibus, aliisque ad Judæos prævaricatores perterrefaciendos inmissis; ut, exempli causa, cum terræ hiatu Core et assectæ absorpti sunt, alique igne absumpti, cum serpentes immissi, cum samuele concionante voces et pluvie datæ sunt, quæ populum exterruerunt; uno verbo cum naturæ elementa ordinem suum mutabant; et hoc modo vocem, ἀνατροχούμενοι reddendam esse visum nobis est.

rum, barbarorum incursiones, a Deo immissæ vindictæ, castigationes ex cælis invectæ: manebantque illi dura cervice et incircumcisi, ut ait Stephanus, præfracti, et difficile cedentes (*Act. 7. 51*); ad gentium vero [vocationem] satis fuit unicum tenueque verbum audivisse, et omnes confestim accurrerunt. Quod subindicans David dicebat: *Populus, quem non cognovi, servivit mihi* (*Psal. 17. 45*); et modum obedientiæ admirans subiciebat: *In auditu auris obedivit mihi*. Hoc ipsum et Jacob ænigmatico more declarans aiebat: *Ligans ad vineam pullum suum, et ad surculum pullum asinæ suæ* (*Gen. 49. 11*). At quis vidit pullum asinæ surculo alligatum et vineæ adstantem, et fructum non pessumdantem? In brutis quidem minime, in hominibus autem id vere et reipsa contingit. Judæi namque innumeris colligati vinculis, jugum confregerunt, vinculum diruperunt, ut ait propheta (*Jer. 5. 5*); gentes autem nulla simili colligatæ necessitate, prompte obedierunt, quasi pullus surculo alligatus, et ex præceptis nihil pessumdederunt, sed adstiterunt multam exhibentes obsequentiam. 3. *Et ibunt populi multi, et dicent: Venite, et ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob*. Vide choreas agentes, et festa celebrantes, et alter alterum hortantes, omnesque in doctores conversos: neque unam, vel duas, vel tres, sed multas gentes concurrentes. Venient enim, inquit, populi multi et ex diversis locis, quod apud Judæos numquam contigit: sed si qui accesserunt, hi pauci erant proselyti, et hi cum multo negotio, et numquam gentes vocati sunt, sed proselyti. *Proselyti enim ad te transibunt, et erunt tibi servi* (*Isai. 54. 15*), inquit. Quod si in metaphora persistat propheta, montem appellans et domum Dei Jacob, ne mireris. Quod enim jam dixi, modo fere aperit, modo adumbrat prophetiam; illud quidem, quo prudentioribus occasionem præbeat, ut quæ dicuntur intelligant; hoc autem, ut ingratorum tumultuosum impetum coerceat: et ubique sermonem variat.

4. Si autem dixit, *Domum Dei Jacob*, ne turberis, dilecte: etenim unigenitus Dei filius Deus Jacob erat. Ipse enim et legem dedit, et omnia apud eos miracula edidit: id quod ex ipso maxime Veteri Testamento videre est: Novi quippe Testamenti nulla ratio est apud Judæos. Jeremias igitur ait: *Disponam vobis testamentum novum, non secundum testamentum, quod disposui patribus vestris* (*Jer. 31. 31. 32*); ostendens ipsum esse utriusque legislatorem. Quia vero ipse ex Ægypto illos eripuit, addidit: *In die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti* (*Ibidem*). Quod si ipse eduxit, etiam ipse illa omnia in Ægypto et in deserto miracula patravit. *Et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea*. Viden' ut aliam requirunt legem? Viam enim Scriptura præcepta Dei solet appellare; si de priore Testamento loqueretur, non dixisset, *Annuntiabit nobis*: illud enim erat omnibus manifestum, planum et notum.

Aliud insigne contra Judæos argumentum. — Quod autem hæc non captiose dicamus, quæ dicta sunt vel impudentioribus fidem facere possunt. Quia enim viam

tantum memoravit, dicit quænam illa sit via, ejusque multa ponit insignia. Subjungit ergo: *Nam de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem*. Ad hæc Judæi supra modum impudentes ne hiscere quidem poterunt. Quod enim hæc de Novo Testamento dicta sint, et ex loco, et ex tempore, et ex iis qui legem receperunt, et ex gestis post legem, et ex omni parte demum videre est. Primo ex loco, ex monte Sion nempe. Lex enim per Moysen lata in monte Sinai majoribus ipsorum data fuit. Cur ergo hic dicit, *De Sion*? Neque hoc satis habuit, sed etiam tempus adjecit. Non enim dixit, *Exivit lex*, sed, *Exibit lex*, quod est futuri temporis, rei nondum gestæ. Cum autem hæc propheta diceret, a multis jam annis lex data fuerat: Novi vero Testamenti lex post plurimos annos danda erat. Ideo non dixit, *Exivit*, sed, *Exibit*, id est postea. Ac rursus ad locum ipsum confugit dicens: *Et verbum Domini de Jerusalem*. Accurate nobis hic Novi Testamenti insigne ponit. Nam modo in monte sedens, sublimia et cælis digna præcepta lege sanciebat, modo in Jerusalem versans idipsum agebat. Cum dixisset ergo et locum et tempus, adjicit et eos qui illam accepturi erant legem, undique contradi-centium ora consuens. Quinam ergo illum suscepturi erant? num Hebræorum potius populus et Judæi? Nequaquam, sed qui ex gentibus. Ideo intulit: 4. *Et judicabit inter gentes*. Illud enim maxime ad legem pertinet¹, judicare de illis qui ipsam impugnant. Quod autem hic non sermo sit de Veteri Testamento, ex ipsis rebus palam est. Non enim sabbatum observamus, circumcisionem non admisimus, non festa illorum, non aliud quidpiam ex veteribus. Audivimus enim Paulum dicentem: *Si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit* (*Gal. 5. 2*): et, *Dies observatis, et menses, et tempora, et annos? Timeo ne forte frustra laboraverim in vobis* (*Gal. 4. 10*). Unde liquet hunc sermonem de Novo esse, quia inter gentes judicavit (a), quemadmodum et Paulus ait: *In die quando judicabit Deus occulta hominum* (*Rom. 2. 16*). Quomodo judicabit? dic mihi, an secundum Vetus Testamentum? Nullo modo, sed *Secundum Evangelium meum*. Viden' verba diversa, sententias autem inter se consentientes? Isaias dicit: *Judicabit inter gentes*; Paulus ait, *Judicabit secundum Evangelium meum. Et arguet populum multum*; bella gerentes et transgressores. Et hoc declarans Christus dicebat: *Non ego judicabo vos, sed sermo, quem loquutus sum, ipse vos judicabit. Et concident gladios suos in aratra, et lanceas suas in falces. Et non accipiet gens contra gentem gladium, et non ultra discent præliari* (*Joan. 12. 48*). Non satis fuere prophetæ priora signa. Multa quippe est veritatis facultas. Ideo aliud posuit Novi Testamenti indicium per totum orbem refulgens. Quodnam

¹ Juxta Savilius, melius legetur, *ad judicem pertinet*, quam, *ad legem pertinet*, sed in nullis sive Mss. sive Edit. prior affertur lectio.

(a) Hic forte videatur legendum, *quia inter gentes judicabit*; nam quæ sequuntur ad horum explicationem allata, futurum tempus indicant; sed sine auctoritate exemplarium nihil mutare audeamus.

ἐπειλὰ συνεχίζε, καὶ κολάσεις διηνεχίζε, καὶ θαύματα ἐπέλληλα, καὶ προφητῶν δῆμοι, καὶ νομοθέτου φόβος, καὶ πολέμων ἀπειλαί, καὶ βαρβάρων ἐφοδοί, καὶ ὄργαι θελήτοι, καὶ κολάσεις ἐκ τῶν οὐρανῶν πεμπόμεναι· καὶ ἱμῶν σκληροτράχηλοι καὶ ἀπερίτμητοι ὄντες, καθὼς ὁ Σάφαναξ ἔλεγεν, ἄτανας καὶ δυσάνδοτοι· ἐπὶ δὲ τῶν ἰθῶν ἤρκασε ῥῆμα ψιλὸν καὶ ἀκοή μόνη, καὶ πάντες ἰθέως προσέδραμον. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Δαυὶδ αἰνιττόμενος ἔλεγε· *Δαδς, ὃν οὐκ ἔγνω, ἐδοῦλευσέ μοι· καὶ τὸν ἔρπον τῆς ὑπακοῆς θαυμάζων προσετίθει· Εἰς ἀκοὴν ὤλου ἐπήκουσέ μου.* Τοῦτο αὐτὸ καὶ ὁ Ἰακώβ αἰνιγματούτερον ἐμφανῶν ἔλεγε· *Δεσμῶν πρὸς ἀμπελον τὸν πῶλον αὐτοῦ, καὶ τῇ ἑλικί τὸν πῶλον τῆς ἵνου αὐτοῦ.* Καίτοι τίς εἶδεν ἑλικί πῶλον δεσμούμενον, καὶ παροστώτα ἀμπέλου^α, καὶ μὴ λυμαινόμενον τὸν καρπὸν; Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἀλόγων οὐδεὶς, ἐπὶ δὲ τῶν ἀνθρώπων μετὰ πολλῆς τοῦτο γέγονε τῆς ἀκριβείας. Οἱ μὲν γὰρ Ἰουδαῖοι μυρίους θεθνήκας δεσμοῖς, συνέτριψαν τὸν ζυγόν, διέβρῃξαν τὸν δεσμὸν, καθὼς ὁ προφήτης φησί· *τὰ δὲ ἔθνη οὐδεμὴς τοιαύτης θεθνήκας ἀνάγκη^β, ἐτοίμως ὑπήκουσαν, ὡς ἂν ἑλικί πῶλος δεσμούμενος, καὶ οὐδὲν ἐλυμῆναντο τῶν ἐπιταγμάτων, ἀλλὰ παρεισθήκεισαν πολλὴν ἐνδείκνυμένη τὴν ὑπακοήν. Καὶ πορεύσονται λαοὶ κολλοί, καὶ ἐρροῦσι· Δεῦτε, καὶ ἀναδώμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.* Ὅρα χορεύοντας καὶ πανηγυρίζοντας, καὶ ἀλλήλους ἰγκλινομένους, καὶ πάντας διδασκάλους γινομένους· καὶ οὐχ ἔν, καὶ δεῦτερον, καὶ τρίτον, ἀλλὰ καὶ πολλὰ ἔθνη συνετρέγοντα. Ἡξοῦσι γὰρ, φησί, λαοὶ πολλοί, καὶ ἐκ θαλάσσης χωρῶν, ὅπερ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων οὐδέποτε γέγονεν· ἀλλ' εἰ καὶ τινες προσήλθον, ὅλγοι ποτὲ προσήλυτοι, μετὰ πολλῆς καὶ αὐτοὶ τῆς [23] πραγματείας, καὶ οὐδέποτε ἔθνη ἐκλήθησαν, ἀλλὰ προσήλυτοι. Προσήλυτοι γὰρ ἐπὶ σὲ διαλεύσονται, καὶ σοὶ ἔσονται δοῦλοι, φησὶν. Εἰ δὲ ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ ὁ προφήτης, ὁρος καλὸν τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ, μὴ θαυμάσιον. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, νῦν μὲν παρανοοῖται, νῦν δὲ συσπιάζει τὴν προφητείαν· τὸ μὲν, ἵνα τοῖς συνεταῖροις ἀφορμὰς παράσχοι τοῦ συνιδεῖν τὰ λεγόμενα· τὸ δὲ, ἵνα τῶν ἀγνωμόνων κατὰσχοι τὴν ἀτακτον ῥύμην· καὶ πανταχόθεν ποικίλλαι τὸν λόγον.

δ. Εἰ δὲ Θεοῦ Ἰακώβ εἶπε, μὴ θορυβεθῇς, ἀγαπητέ· καὶ γὰρ ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ Θεὸς Ἰακώβ ἦν. Αὐτὸς γὰρ καὶ τὸν νόμον ἔδωκε, καὶ τὰ κατ' αὐτοὺς ἐθαυματούργησεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς ἐθαυματούργησεν ἅπαντα· καὶ τοῦτο ἐκ τῆς Παλαιᾶς αὐτῆς μέλλουσα ἔστιν ἰδεῖν, ἐπειδὴ τῆς Καινῆς οὐδὲ εἰς Ἰουδαίους λόγος. Ὁ οὖν Ἱερεμίας φησί· *Διαθήσομαι ὑμῖν διαθήκην καινὴν, οὐ κατὰ τὴν διαθήκην, ἣν διεθήκην τοῖς πατράσιν ὑμῶν·* δεικνύς ὅτι ἐκατέρων τῶν νόμων αὐτὸς ὁ νομοθέτης ἦν. Ὅτι δὲ καὶ τῆς Αἰγύπτου αὐτὸς ἀπήλλαξεν, ἐπήγαγεν· *Ἐν ἡμέρῃ ἐπιλαβόμενός μου τῆς χειρὸς αὐτῶν, ἐξαγαγεῖν αὐτοὺς ἐκ γῆς Αἰγύπτου.* Εἰ δὲ αὐτὸς ἐξήγαγε, καὶ πάντα θαμίνα τὰ ἐν τῇ Αἰγύπτῳ καὶ τὰ ἐν τῇ ἐρήμῳ αὐτὸς ἐποίησε θαύματα. *Καὶ ἀναγγελεῖ ὑμῖν τὴν ὁδὸν αὐτοῦ, καὶ πορευσόμεθα ἐν αὐτῇ.* Ὅρξας ἑτερόν τινα ἐπιζητούντας νόμον; Ὅδον γὰρ ἡ Γραφὴ τὰς ἐντολὰς τοῦ Θεοῦ εἰώθε λέγειν· εἰ δὲ ἐπὶ τῆς προτέρας ἔλεγε Διαθήκης, οὐκ ἂν εἶπεν, *Ἀναγγελεῖ ὑμῖν·* δῆλη γὰρ ἦν καὶ σαφὴς καὶ γνώριμος ἅπασιν.

Καὶ ὅτι οὐ σοφίζόμενοι ταῦτα φάμεν, τὰ μὲν εἰρημένα καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισχυνοῦντας ἱκανὰ πείσαι. Ἐπειδὴ γὰρ ὁδοῦ μόνον ἐμνήσθη, λέγει καὶ ποίας ὁδοῦ, καὶ πολλὰ τίθησιν αὐτῆς τὰ παράσημα. Ἐπήγαγε γοῦν λέγων· *Ἐκ γὰρ Σιών ἐξελεύσεται νόμος, καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Πρὸς ταῦτα καὶ σφόδρα ἀναισχυνοῦντες Ἰουδαίων παῖδες οὐδὲ διδραὶ τὸ στόμα δυνήσονται. Ὅτι γὰρ περὶ τῆς Καινῆς ταῦτα εἴρηται Διαθήκης, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου, καὶ ἀπὸ τοῦ χρόνου, καὶ ἀπὸ τῶν δεξαμένων τὸν νόμον, καὶ ἀπὸ τοῦ πράγματος τοῦ μετὰ νόμον, καὶ πάντοθεν ἀπλῶς ἔστι συνιδεῖν. Καὶ πρῶτον ἀπὸ τοῦ τόπου, τοῦ Σιών ὄρους. Ὁ γὰρ διὰ Μωσέως νόμος ἐν τῷ Σιναίῳ ὄρει τοῖς προγόνοις αὐτῶν ἐδόθη. Πῶς οὖν ἐνταῦθα Ἐκ Σιών φησι; Καὶ οὐκ ἤρκεσθη τοῦτω μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν χρόνον προστίθεισιν. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐξῆλθε νόμος, ἀλλ', *Ἐξελεύσεται νόμος*, ὅπερ ἐπὶ μέλλοντος χρόνου, καὶ πράγματος οὐδέπω γεγενημένου. Ὅτε δὲ ὁ προφήτης ταῦτα ἔλεγε, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ἦν δεδομένος ὁ νόμος· ὁ δὲ τῆς Καινῆς ἐμελλε μετὰ ἑτη πλείονα διδοῦσθαι. Διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν, ἐξῆλθεν, ἀλλ', *Ἐξελεύσεται*, τούτεστι, μετὰ ταῦτα. Καὶ πάλιν ἐπὶ τὸν τόπον αὐτὸν καταφέρει λέγων· *Καὶ λόγος Κυρίου ἐξ Ἱερουσαλήμ.* Μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν τὸ παράσημον τῆς καινῆς Διαθήκης ἐνταῦθα τίθησι. Καὶ γὰρ νῦν μὲν ἐν τῷ ὄρει καθήμενος, τὰ ὠφελὰ καὶ τῶν οὐρανῶν δξια προστάγματα ἐνομοθετεῖ, νῦν δὲ ἐν Ἱερουσαλήμ διατρίβων. Εἰπὼν τοίνυν καὶ τὸν τόπον καὶ τὸν χρόνον, προστίθεισι [24] καὶ τοὺς ὑποδέχεσθαι αὐτὸν μέλλοντας, πανταχόθεν ἀποβράπτων τῶν ἀντιλεγόντων τὰ στόματα. Τίνες οὖν οἱ μέλλοντες αὐτὸν ὑποδέχεσθαι; ἄρα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος καὶ Ἰουδαίων παῖδες; Οὐδαμῶς, ἀλλ' οἱ ἐξ ἐθνῶν. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Καὶ κρινεῖ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν.* Τοῦτο γὰρ μάλιστα νόμου, τὸ δικάζειν τοῖς μαχομένοις αὐτόν· *Ὅτι δὲ οὐ περὶ τῆς Παλαιᾶς ὁ λόγος, δῆλον ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῶν.* Οὐτε γὰρ σαδδατίζομεν, οὐ περιτομὴν ἐδεξάμεθα, οὐ τὰς ἐορτὰς ἐκεῖνων, οὐκ ἄλλο τῶν παλαιῶν οὐδέν. Ἦκούσαμεν γὰρ Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐὰν περιτέμνησθε, Χριστὸς ὑμᾶς οὐδὲν ὠφελησε· καὶ, Ἡμέρας παραιτηρεῖσθε, καὶ μῆνας, καὶ καιροὺς, καὶ ἐνιαυτοὺς; Φοβοῦμαι μὴ πως εἰκὴ κεκοπίκα εἰς ὑμᾶς.* Ὅθεν δῆλον ὅτι περὶ τῆς Καινῆς ὁ λόγος, ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν ἐκρινε^α, καθὼς καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐν ἡμέρῃ, ὅτε κρινεῖ ὁ Θεὸς ἐκ κρινεῖ τῶν ἀνθρώπων.* Πῶς κρινεῖ; εἰπέ μοι· κατὰ τὴν παλαιὰν Διαθήκην; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ *κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.* Εἶδες διάφορα μὲν τὰ ῥήματα, συμφωνοῦντα δὲ τὰ νοήματα; Ἰσαίης φησί· *Κρινεῖ ἀνὰ μέσον τῶν ἐθνῶν.* Παῦλος φησί· *Κρινεῖ κατὰ τὸ Εὐαγγέλιόν μου.* Καὶ ἐλέγξει *λαὸν πολὺν*· τοὺς μαχομένους καὶ παραβαίνοντας. Καὶ τοῦτο δηλὸν ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Ὅτε ἐγὼ κρινῶ ὑμᾶς, ἀλλ' ὁ λόγος, ὃν ἐλάλησα, ἐκεῖνος κρινεῖ ὑμᾶς. Καὶ συγκόψουσιν τὰς μαχαίρας αὐτῶν εἰς ἀροτρά, καὶ τὰς ζιζυῖνας αὐτῶν εἰς ὄρεπτα.* Καὶ οὐ λήψεται ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχαιραν, καὶ οὐ μὴ μάθωσιν ἐτι πολεμεῖν. Οὐκ ἤρκεσθη σημείοις τοῖς προτέροις ὁ προφήτης. Πολλὴ γὰρ τῆς ἀληθείας ἡ περιουσία. Διὰ τοῦτο καὶ ἑτερον τίθησι γνώρισμα τῆς καινῆς Διαθήκης κατὰ τὴν οἰκουμένην λάμπων ἅπασαν. Τί δὲ τοῦτο ἐστίν; Εἰρήνην καὶ πολέμων ἀναί-

^α Reg. et Savil. παροστώτα ἀμπέλου, male.

^β Reg. et Savil. οὐδεμὴς τοιαύτης θεθνήκας ἀνάγκης, male, ut ipse Savil. suspicatus est.

^α Forte melius τοῖς μαχομένοις πρὸς αὐτόν. Allenus probabile putat legendum esse μαχομένους pro μαχομένους, sed malim μαχομένους πρὸς αὐτόν.
^δ Reg. ὅτι γὰρ ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ. legendum ὅτι ἀνὰ μέσον ἐθνῶν κρινεῖ.

ρεσις. Ὅταν γὰρ ταῦτα γένηται, φησί, τοσαύτη λήψεται εὐνομία τὴν οἰκουμένην, ὥς καὶ αὐτὰ τὰ ὅπλα τὰ πολεμικά εἰς γεωργικά χαλκνεύσθαι ὀργανα· ὅπερ ἐπὶ τῶν καιρῶν τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἂν τις ἴδοι γεγεννημένον, ἀλλὰ τούναντιον ἅπαν. Οὐ γὰρ διέλειπον ἅπαντα τῆς πολιτείας αὐτῶν τὸν καιρὸν πολεμοῦντες καὶ πολεμούμενοι, καὶ διὰ μακροῦ καὶ δι' ὀλίγου τῶν πολεμίων αὐτοῖς ἐπιόντων. Καὶ γὰρ οἱ ἐν αὐτῇ τῇ Παλαιστίνῃ χαλεπὰ πράγματα παρέσχον αὐτοῖς πολλάκις, καὶ περὶ τῶν ἐσχάτων ἐπεκρέμασαν κίνδυνον α.

ε'. Καὶ ταῦτα δηλοῖ μὲν ἡ τῶν βασιλειῶν ἱστορία σφωδρῶς, ὅλη δι' ὅλης ἐκ πολέμων ὑφαινομένη· δηλοῦσι δὲ οἱ προφῆται πάντες, τὰ γεγνημένα ἀπαγγέλλοντες ταῦτα, καὶ πρὶν ἢ γενέσθαι προαναφωνοῦντες· καὶ ἐξ αὐτῆς, ὥς εἰπεῖν, τῆς ἡμέρας, ἧς ἀπηλλάγησαν τῆς Αἰγυπτίων τυραννίδος, ἐν πολέμοις τὸν ἅπαντα χρόνον ἐβίωσαν.

Ἄλλ' οὐχὶ νῦν οὕτως, ἀλλὰ πολλὴ κατὰ τὴν οἰκουμένην εἰρήνη. Εἰ δέ τινες γίνονται πόλεμοι, ἀλλ' οὐχ ὁμοίως ὡς πρότερον. Τότε μὲν γὰρ καὶ πόλεις πόλεις, καὶ χώραι χώραι, καὶ δῆμοι συνερρήγγυντο δῆμοις, καὶ ἔθνος ἐν εἰς πολλὰ διετέμετο μέρη. [25] Καὶ τοῦ Ἰησοῦ τὸ βίβλον τις ἀναγνούς καὶ τῶν Κριτῶν, εἴσεται πόσους ἡ Παλαιστίνη ἐν βραχεῖ πολέμους τότε ἐδέξατο καιρῶ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἦν τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι πάντας ὅπλα τίθεσθαι^β ὁ νόμος ἐκέλευσε, καὶ οὐδεὶς ἀτελὴς ταύτης τῆς λειτουργίας ἦν. Καὶ οὐ παρὰ Ἰουδαίους μόνον οὗτος ὁ νόμος ἐκράτει, ἀλλὰ καὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης· ὅπου γε καὶ ῥήτορες καὶ φιλόσοφοι ἐξωμίδος πλέον οὐδὲν ἔχοντες, πολέμου καλοῦντο, καὶ ἀσπίδα μεταχειρίζοντο, καὶ ἐπὶ παρατάξεως ἴσταντο. Ὁ γοῦν παρ' Ἀθηναίους μάλιστα λάμψας ἀπαραμύτης ἐνεκεν καὶ φιλοσοφίας Σωκράτης ὁ Σωφρονίσκου καὶ ἄπαξ καὶ δις ἐπὶ παρατάξεως ἔστη. Καὶ τῶν ῥητόρων τῶν παρ' αὐτοῖς τὸ κεφάλαιον Δημοσθένους ἀπὸ τοῦ βήματος ἐπὶ τὸν πόλεμον ἐξῆρει πολλάκις. Εἰ δὲ ῥήτορας καὶ φιλοσόφους οὐδεὶς ἐξήρητο νόμος τοῦ πολεμεῖν, σχολῇ γε ἑτεροῦς τοῦ δήμου ταύτης ἀπῆλause τῆς ἀτελείας. Ἄλλ' οὐχὶ τούτων οὐδὲν νῦν γινόμενον ἴδοι τις ἄν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης Διαμφὲν ἥλιος, καὶ πόλεις καὶ δῆμοι καὶ ἔθνη πάντα τοσοῦτον ἀπέχουσι τοῦ ζῆν ἐν κινδύνους τοιοῦτοις, ὅτι οὐδὲ μεταχειρίζεσθαι τι τῶν πολεμικῶν ἴσασιν, ἀλλ' εἰσὼς πολεῖων καὶ τευχῶν καθήμενοι, πόρρω τὰ τῶν πολέμων μαυθάνουσι πράγματα, καὶ δῆμος ἅπας ἐν ἐλευθερίᾳ ζῇ, καὶ ἀτελεῖα τῆς πικροτάτης ταύτης λειτουργίας. Εἰ δέ που καὶ νῦν γίνονται πόλεμοι, πόρρω που καὶ πρὸς τὰ ἐσχατὰ τῆς Ῥωμαίων ἀρχῆς, οὐ κατὰ πόλιν καὶ χώραν, ὥς ἔμπροσθεν. Τότε μὲν γὰρ, ὥς ἐφθην εἰπὼν, καὶ ἐν ἐνὶ ἔθνει μυρίαὶ συνεχῶς ἐπαναστάσεις ἐγίνοντο, καὶ πολυπρόσωποι πόλεμοι· νυνὶ δὲ ὅσην ἥλιος ἐφορᾷ γῆν ἀπὸ τοῦ Τίγρητος ἐπὶ τὰς Βρεττανικὰς νήσους, αὕτη πᾶσα, καὶ μετὰ ταύτης Λιβύη, καὶ Αἰγυπτος, καὶ Παλαιστινίων ἔθνος, μᾶλλον δὲ ἅπαν τὸ ὑπὸ τὴν Ῥωμαίων ἀρχὴν καίμενον· ὅτε δὲ ὡς αὗται αἱ πόλεις ἀδείας ἀπολαύουσι πάσης, ἀκοῇ τοὺς πολέμους μαυθάνουσαι

μόνον. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ τὰ λείψανα καθελεῖν ὁ Χριστὸς, ἀλλ' ἀφῆκε σωφρονισμοῦ τινας ὑπόδεισιν τοῖς ῥαθυμοῦσι, καὶ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότεροις γινόμενοις, τῶν βαρβάρων εἶναι τὰς ἐπιδρομὰς. Καὶ ὁ προφῆτης δὲ τοῖς δυναμένοις ἀκριβῶς συνιδεῖν αὐτὸ τοῦτο ἠνέξατο, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, τὸ μηκέτι τὰς δι' ὀλίγου γίγνεσθαι ἐπαναστάσεις. Οὐ γὰρ εἶπεν, Οὐκ ἔσται πόλεμος παντελῶς, ἀλλὰ τί; Οὐ μὴ ἀρῇ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχισθαι· καὶ τὴν τῶν δῆμων ἐλευθερίαν προστέθεικεν εἰπὼν, Οὐ μὴ μάθωσιν ἔτι πολεμεῖν, πλὴν ὀλίγων τῶν εἰς τοῦτο τεταγμένων στρατιωτῶν. Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ. Ἀπαρτίσας τὴν περὶ τῆς Ἐκκλησίας προφητείαν, πάλιν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν μεταβαίνει, ὡς δὴ τῶν [26] ἀκολουθῶν ἐχόμενος ῥημάτων. Τοιοῦτον γὰρ ἔθος αὐτοῖς, μὴ τῇ τῶν εἰρημένων ἀσφαλείᾳ^ο μόνον, ἀλλὰ καὶ τῷ σχήματι τῆς ἀκολουθίας συσχετίζει τὴν προφητείαν. Διόπερ οὐδὲ ἀπρητισμένον ποιεῖ τὸν λόγον, ἀλλὰ ὡς μίαν τινὰ ἔλκων σειρὰν, οὕτω πρὸς τὴν τῶν Ἰουδαίων νοουεσίαν μεταβαίνει πάλιν, καὶ φησι· Καὶ νῦν σὺ, ὁ οἶκος τοῦ Ἰακώβ, δεῦτε, καὶ πορευθῶμεν ἐν τῷ φωτὶ Κυρίου· τουτέστι, ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ, τῷ νόμῳ αὐτοῦ· Ἀύχρος γὰρ ἐντολὴ νόμου, καὶ φῶς καὶ ζωὴ, καὶ ἔλεγχος καὶ παιδεία· καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν· Ἡ ἐντολὴ Κυρίου τηλαυγής, φωτίζουσα ὀφθαλμούς· καὶ, Ἀύχρος τοῖς κοσμοῖ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς ἐρίθους μου. Καὶ πανταχοῦ οὕτω τὸν νόμον καλούμενον κατέδοι τις ἄν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησι· Πέποιθάς τε σεαυτὸν ὁδηγῶν εἶναι τυφλῶν, φῶς τῶν ἐν σκότει, καὶ δευτεῖν ἀφρόνων. Οὐ γὰρ οὕτως αἱ τοῦ ἡλίου ἀκτίνες χειραγωγοῦσιν ἡμῶν τοῦ σώματος τοὺς ὀφθαλμούς, ὡς αἱ τοῦ νόμου ἐντολαὶ καταυγάζουσι τὰ τῆς ψυχῆς ὁμματα.

ζ'. Δεικνὺς τοίνυν ὁ προφῆτης, ὅτι καὶ πρὸς τῆς ἀντεδόσεως, καὶ πρὸς τῆς ἀμοιβῆς, ἐν αὐτῷ τῷ πληροῦσθαι τὴν ἀμοιβὴν παρέχουσιν ἡμῖν αἱ ἐντολαί, φῶς αὐτὰς ἐκάλεσεν. Ὡς περὶ γὰρ ὀφθαλμοὶ ἐν αὐτῷ τῷ φωτίζεσθαι κερδαίνει, οὕτω καὶ ψυχὴ ἐν αὐτῷ τῷ περὶθεσθαι τῷ νόμῳ τὰ μέγιστα καρποῦται, ἐκκαθαίρομένη, καὶ κακίας ἀπαλλαττομένη, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀναβάσας τὴν ἀρετὴν· ὥσπερ οὖν τούναντιον οἱ παραβαίνοντες καὶ πρὸς τῆς κολάσεως ἐν αὐτῷ τῷ παραβαίνειν δίκην δίδασιν, τῶν ἐν σκότει καθημένων ἀβλιώτερον διακείμενοι, φόβου καὶ τρόμου καὶ πονηροῦ γέμοντες συνειδότες, καὶ ἐν μεσημβρίᾳ μέσῃ δεδοικότες καὶ τρέμοντες ἅπαντας, τοὺς συνειδότες, τοὺς οὐδὲν συνειδότες. Ἀνῆκε γὰρ τὸν λαὸν αὐτοῦ, τὸν οἶκον τοῦ Ἰακώβ· τουτέστιν, εἴασεν, ἀφῆκε, παρείδε, τῆς αὐτοῦ προνοίας ἐγύμνωσεν. Εἴτα φοβήσας, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν, ὥστε αὐτοὺς διορθῶσαι τὰ γεγεννημένα. Τίς οὖν ἔστιν ἡ αἰτία; Ὅτι ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν κληδονισμῶν, ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων. Ἐμπροσθεν μὲν γὰρ καπηλείαν αὐτοῖς καὶ φιλαργυρίαν καὶ τῶν χρηρῶν ὑπεροφίαν ἐνεκάλει· ἐνταῦθα δὲ καὶ δόγματα πονηρὰ, καὶ ἀσεβείας λείψανα, κατὰ μικρὸν αὐτοὺς ὑποσύρνοντα πρὸς τὴν τῶν δαιμόνων πλάνην. Εἴτα καθικονόμενος αὐτῶν, οὐκ εἶπεν ὅτι κληδονίζονται ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι Ἐνεπλήσθη ἡ χώρα αὐτῶν. Μετὰ πολλῆς ὑπερβολῆς ἡ κακία αὐτῶν πάλιν ηὔξετο, φησὶν. Ὡς περ ἀνωτέρω ἔλεγε, Λαὸς, οὐχ ἀπλῶς

^α Reg. περὶ τὸν ἐσχάτον ἐπεκρέμασαν κίνδυνον. Lectio non spernenda. Sed altera retineri potest. Paulo post Savil. ἐκ πολέμων, sed melius ἐκ πολέμων, ut ipse notat in margine.

^β Ὅπλα τίθεσθαι videtur significare, arma ponere; at hic est, arma sumere, sese armis instruere, ut ex serie liquet. Ἐξωμίδος infra est abolla seu pallium philosophorum.

^γ Post καίμενον deest aliquod, ut ἐν εἰρήνῃ διαγίγνεται, vel quia similitudo, quod nos expressimus interpretando.

^δ Reg. et Savil. ἀρῇ ἔθνος ἐπ' ἔθνος μάχισθαι, recte. In Marol. Editione ἐπ' ἔθνος decet.

^ε Ailenus legendum putat ἀσεβείας.

Mod est? Pax et bellorum abrogatio. Quando hæc contingant, inquit, tanta orbem excipiet tranquillitas, ut etiam bellica arma in agriculturæ instrumenta cudantur: quod in Judæorum temporibus accidisse non comperies: imo res in contrarium abiit. Non cessarunt enim per totum reipublicæ suæ tempus bella inferre et bellis impot, hostibus illos modo diutius, modo remissius invadentibus. Etenim qui e vicino habitabant, imo etiam qui in Palæstina, gravia ipsi sæpe negotia facessabant, ita ut de extremis periclitarentur.

5. Et hæc perspicue declarat Regnorum historia, tota bellis contexta: ostendunt item prophetæ omnes, qui hæc gesta narrabant, et antequam fierent prænuntiabant: et ex illa, ut ita dicam, die qua crepti sunt ex Ægypti tyrannide, totam vitam in bellis transegerunt.

Imperii status cum Chrysostomus loqueretur. De bello apud populos antiquiores. — Verum nunc non ita se res habet: sed magna pax per orbem. Et si bella quædam oriuntur, non perinde ut prius. Tunc enim civitates contra civitates, regiones contra regiones, populi contra populos confligebant: gens una in multas partes scindebatur. Ac si quis librum Josue et Judicum legerit, sciet quot bella Palæstina brevi tempore susceperit. Neque id solum incommodi erat, sed quod lex omnes arma sumere juberet, nemoque immunis esset a tali officio. Neque tantum apud Judæos hæc lex invaluerat, sed et ubique terrarum: quandoquidem et rhetores et philosophi, qui nihil præter abollam habebant, ad bellum accersiti, clypeum tractabant, et in acie stabant. Nam Socrates Sophronisci filius, qui ob vitæ tranquillitatem et philosophiam apud Athenienses maxime florebat, semel et bis in acie stetit (a). Et rhetorum apud illos princeps Demosthenes ex suggestu ad bellum sæpe prodiit. Quod si rhetores et philosophos nulla lex eximebat a bello, vix quis alius e populo tali immunitate gaudebat. At nihil horum jam conspiciere est. Quoniam enim sol justitiæ refulsit, ac civitates, populi et gentes omnes, tantum abest ut in talibus periculis vivant, ut neque bellica arma tractare sciant, sed intra urbes et muros sedentes, bella procul gesta audiant narrari (Malach. 4. 2); totusque populus in libertate vivat, et in acerbis hujus ministerii immunitate. Quod si alicubi nunc bella gerantur, ea procul sunt et in extremis imperii Romani limitibus, non per singulas urbes et regiones, ut olim. Tunc enim, ut jam dixi, vel in una gente innumeræ sæpe seditiones oriebantur, et diversa bella: nunc autem quantum terræ spatium sol respicit a Tigride usque ad Britannicas insulas, ipsa tota, et cum illa Africa, Ægyptus et gens Palæstinorum, imo quodcumque Romano imperio subjacet, in pace degit.

(a) Quod hic dicitur de Socrate ad bellum exeunte habes apud Plutarchum in Alcibiade; ubi ille philosophorum princeps strenue pugnasse narratur. Vide item in Diogene Laertio, lib. 2, ubi et Amphipoli et Potidææ pugnasse dicitur. De Demosthene etiam, ut non ad pugnam admodum strenuo, testimonium Plutarchi in ejus Vita habes, in pugna scilicet ad Chæronæam.

Scitis autem omnes urbes plena frui tranquillitate, solo auditu bella scientes. Poterat certe Christus bellorum reliquias tollere, sed permisit ad castigationem ignavorum, qui pacis occasione segiores evaserint, ut barbarorum adhuc incursiones essent. Propheta certe illis qui probe intelligere possent id subindicavit, ut dixi, non ultra fore illas frequentes (a) irruptiones. Non enim dixit, Non erit omnino bellum; sed quid? *Non accipiet gens contra gentem gladium*; et populorum libertatem adjecit dicens, *Non discent amplius præliari*, quibusdam exceptis militibus ad hoc destinatis. 5. *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.* 6. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob.* Prophetia de Ecclesia jam absoluta, rursus ad historiam transit, quasi verborum seriem resumens. Talis enim illis mos erat, non dictorum firmitate (b) tantum, sed etiam seriei ratione prophetiam adumbrare. Quapropter non absolutum explet sermonem, sed quasi aliquam trahat catenam, sic ad Judæorum admonitionem rursus transit, et ait: *Et nunc tu, domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini*; id est, in præceptis ejus, in lege ejus: nam *Præceptum legis est lucerna, et lux et vita, reprehensio et disciplina* (Prov. 6. 23); Davidque rursus ait: *Præceptum Domini lucidum, illuminans oculos* (Psal. 18. 9); et, *Lucerna pedibus meis lex tua, et lumen semitis meis* (Psal. 118. 105). Et ubique legem ita vocari perspicias. Sic et Paulus ait: *Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt, eruditorem insipientium* (Rom. 2. 19. 20). Non enim ita solares radii corporeos nostros oculos regunt, ut præcepta legis animæ oculis illustrent.

6. Propheta igitur ut ostendat etiam ante præmium, et ante mercedem, præcepta, dum implentur, suam afferre mercedem, lumen ipsa vocavit. Quemadmodum enim oculus, dum illuminatur, lucrum refert: sic et anima, cum legi obtemperat, maximum fructum accipit, expurgata et a nequitia liberata, et ad ipsam ascendens virtutem: quemadmodum e contrario prævaricatores ante supplicium in ipsa transgressionem poenas dant, miserioreque conditione sunt, quam ii qui sedent in tenebris, timore, tremore et mala operati conscientia, in meridie etiam ab omnibus metuentes et tremantes, sive conscis sibi, sive non conscis. *Dimisit enim populum suum, domum Jacob*, id est, sivit, dimisit, contempsit, suaque providentia spoliavit. Deinde iis perterrefactis, causam affert, ut illi gesta sua emendent. Quæ igitur causa est? *Quia impleta est terra eorum auguriis, ut terra alienigenarum.* Prius illos de cauponaria, de avaritia et de viduarum contemptu accusabat: hic vero ipsis ex-

(a) In Græco, *et* *et* *et*. Porro illud, *et* *et*, videtur duplici modo intelligi posse, *et* *et* *et*, per brevem temporum spatia, seu frequenter; vel, *et* *et*, intelligatur, per parvas nationum partes, per urbes, per urbium factiones diversas, ut supra dixit. Maluimus priorem sequi sententiam. Quamquam altero forte sensu hæc possint explicari. Verum res est parvi momenti.

(b) Allenus legendum putat, *obscuritate*, pro, *firmitate*. Il certe melius esse videtur. Sed sine Codicum auctoritate nihil mutamus.

probrat prava dogmata, et impietatis reliquias, quæ paulatim ipsos ad daemonum erroneum cultum pertrahabant. Mox illos incessens, non modo dicit eos auguriis operam dare, sed repletam iis esse terram eorum (*Isai. 1. 4*). Supra modum, inquit, accrevit nequitia eorum. Quemadmodum supra dicebat, populum, non utcumque peccatorem, sed plenum peccatis; sic et hoc loco, *Repleta est*. Exinde rursus probrum amplificans addidit, *Sicut a principio. A principio*, quandonam? Quando Deum nondum noverant, quando legem nondum acceperant, quando beneficiorum ejus experientiam nondum habebant, quando cum gentibus vivebant, quod extremæ damnationis erat, quod non melius tunc se haberent, post tantam providentiam et tantam sollicitudinem, quam ii qui nihil eorum consequuti erant. Sed non hic stetit, verum denuo perterrefaciens eos adjecit: *Quasi terra alienigenarum*: hac comparatione graviores accusationem parans. Quod et Paulus frequenter facere solet; ut et quando dicit: *De dormientibus autem nolo vos ignorare, fratres, ut non contristemini, sicut et cæteri qui spem non habent* (*1. Thess. 4. 12*); ac rursus: *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione et honore, non in passione desiderii* (*Ibid. v. 4*). Neque hoc contentus fuit, sed adjecit: *Quemadmodum et reliquæ gentes quæ ignorant Deum* (*Ibid. v. 5*). Hic quippe modus sermonis mordere solet etiam eos qui admodum lapsi sunt. Quod si Judæi de talibus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem, quam illi, decidimus inopiam? Multi namque jam sunt, qui hoc morbo laborant, qui vitam suam labefactant, qui augurum insanix se dedunt, Deumque offendunt, et superfluos dolores sibi luerantur, atque in laboribus pro virtute suscipiendis dissolvuntur. Hoc enim omnino curat diabolus, ut insipientioribus suadeat, non penes se esse aut virtutem aut improbitatem adire, neque se libertate quadam arbitrii honoratos esse, hæc duo turpissima perficere volens, ut labores pro virtute suscipiendos solvat, et maximum illud libertatis donum auferat. Hoc per auguria, hoc per omnia (a), hoc per observationem dierum, hoc per pravam fati dogma, hunc gravem morbum per alia multa in vitam inexit,

^a In Græco, *ἐπὶ τῇ αἰσχύῃ* *ἐκείνους* *καταστὰς* *ἐνταῦθα* *καταλείπειν*. Putat Al-leus legendum esse *καταλείπειν*, nequitiam, non *καταλείπειν*, inopiam. Et vere *καταλείπειν* omnino desiderari videtur. Nam hic ait Chrysostomus: *Quod si Judæi de tribus accusantur, quam nos veniam consequemur, quam defensionem, qui post tantam gratiam et ineffabilem honorem, spemque immortalem, in parem quam illi decidimus* *καταλείπειν* *sive* *καταλείπειν*. Id est *inopiam*, aut *nequitiam*. Ultra vero lectio magis quadret hinc perspicitur, si advertamus hic sibi velle Chrysostomum nos in parem atque Judæi statum decidere. Quis vero ille status est? Ille haud dubie in quem supra dixit Chrysostomus delapsos Judæos esse, in cauponariam nempe, avaritiam, dogmatum perversitatem, præsigtias: quibus præmissis sane videtur *καταλείπειν* magis quadrare, quam *καταλείπειν*. Altamen exemplarium omnium auctoritate moti, hanc postremam lectionem sequuti sumus.

(a) Quid sint illa omnia, pluribus ille explicat in Catechesi secunda ad illuminandos, Tom. II. Ubi totus locus cum hoc conferendus est.

nullam ad hoc non machinam movens. Quamobrem propheta vehementer instat incusans, ut morbum radicitus evellat. *Et filii multi alienigenæ nati sunt eis*.

7. Quid est, *Filii alienigenæ*? Lex illis erat olim lata propter animi fragilitatem, et mentem fraudi opportunam, ut cum nullo reliquorum hominum affinitatem contraherent, ne hujusmodi affinitates impietatis ipsis occasio essent. Quia enim non modo alios corrigere non poterant, sed neque detrimentum ab aliis, quicumque essent, sibi importatum depellere, lege ipsos vallans, et ab affinitate cum aliis abducens, seorsim illos efformabat et instituebat: optabile enim difficileque erat ut vel sic ducti, possent servare disciplinam a Deo sibi traditam. Sed quemadmodum alia præcepta transgressi sunt, sic et hoc contempto, transierunt ad affinitatem cum vicinis contrahendam, et uxoribus inde ductis, a Moabitibus videlicet, ab Ammonitis, et ab aliis impiis gentibus, aliasque cognationes amplexi, doctores nequitix admiserunt, et nobilitatis decorem labefactarunt. Ille itaque cum aliis propheta crimen intentat. 7. *Impleta est enim regio eorum*, inquit, *argento et auro, et non erat numerus thesaurorum eorum*. 8. *Et impleta est terra eorum equis, et non erat numerus curruum eorum*. Ecquod crimen hoc, dixerit forte quispiam, divitias habere, et equos possidere, ea potissimum avaritie, quando non tantum erat philosophix studium? Quid ergo dixerimus? Scilicet non usum improbat, sed animum non iis ut oportebat utentem. Quemadmodum enim cum dicit, *Væ qui potentes estis* (*Isai. 1. 21*), non utique potentiam dat crimini, sed eos qui potentia male utuntur: sic et hoc loco, non quod pecunias possiderent, sed quod cum ingenti copia, et ultra necessitatem illas congererent. *Non erant*, inquit, *numerus thesaurorum eorum*. Neque hoc solum, sed quod de divitiis et de equorum copia inflati, paulatim a spe in Deum abstraherentur, quod ipsis etiam alibi propheta dicebat: *Væ qui confidunt in virtute sua, et in multitudine divitiarum suarum gloriantur* (*Psal. 48. 7*). Ac rursus alibi: *Non salvatur rex per multam virtutem, et gigas non salvabitur in multitudine virtutis suæ* (*Psal. 32. 16*). Iterumque in alio Psalmo: *Non in fortitudine equi voluntatem habebit, nec in tibiis viri beneplacitum erit ei. Beneplacitum est Domino super timentes eum. Et impleta est terra abominationibus operum manuum suarum, et adoraverunt quæ fecerunt digiti eorum* (*Psal. 140. 10*). Ut sapiens medicus, propheta morbi causam dicit, et fontem morbi. Cum enim eorum impietatem accusaturus esset, occasiones morbi prius dixit, avaritiam, arrogantiam, connubiorum affinitates non licitas, declarans eos hinc paulatim supplantatos in perniciem barathrum corruisse, et idola adorasse. Deinde illorum cultum traducens, subjungit, *Operum manuum eorum*. Quid enim risu dignius fuerit quam cum homo dei creator efficitur? Abominationem vero Scriptura vocare solet idola: indeque abominatio desolationis vocatur statua in templo erecta. Cum enim videritis, inquit, *abominationem desolationis stantem in loco*

ἁμαρτωλός, ἀλλὰ, Πλήρης ἁμαρτιῶν, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Ἐνεπλήσθη. Εἶτα πάλιν ἐπιτείνων τὸ θνείδος προσέθη-
κεν, Ὡς τὸ ἀπ' ἀρχῆς. Ἀπ' ἀρχῆς, πότε; Ὅτε θεὸν οὐκ ἐγνώκεισαν, ὅτε νόμον οὐκ εἰλήφεσαν, ὅτε τῆς εὐε-
ργείας αὐτοῦ πείραν εἰληφότες οὐκ ἦσαν, ὅτε μετὰ τῶν
ἐθνῶν ἔζων, ὅπερ ἐσχάτης καταγνώσεως ἦν, μηδὲν
ἄμεινον διακρίσθαι νῦν, μετὰ τὴν τοσαύτην πρόνοιάν τε
καὶ ἐπιμέλειαν, τῶν μηδενὸς τούτων ἀπολελαυκῶτων.
Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι, ἀλλὰ καταπλήττων αὐτοὺς πάλιν
προστέθεικεν· [27] Ὡς ἡ τῶν ἀλλοφύλων· τῇ
συγκρίσει τοῦ προσώπου τὴν κατηγορίαν χαλεπωτέραν
ποιῶν. Ὁ καὶ Παῦλος εἰωθεν ἐργάζεσθαι συνεχῶς· ὡς
ὅταν λέγῃ· *Περὶ δὲ τῶν κεκοιμημένων οὐ θέλω ὑμᾶς
ἄγροισιν, ἀδελφοί, ἵνα μὴ λυπήσθῃτε, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ
οἱ μὴ ἔχοντες ἐλπίδα· καὶ πάλιν· Εἰδέναι ἔκαστον τὸ
ἑαυτοῦ κτεῖνος κτεῖσθαι ἐν ἀγιασμῷ καὶ τιμῇ· μὴ ἐν
πάθει ἐπιθυμίας.* Καὶ οὐκ ἠρκέσθη τούτῳ, ἀλλὰ προστέ-
θεικε λέγων, *Καθὼς καὶ τὰ λοιπὰ ἔστη τὰ μὴ εἰδῶτα
τὸν θεόν.* Μάλιστα γὰρ οὗτος ὁ λόγος δάκνειν εἰωθε καὶ
τοὺς σφοδρὰ ἀναπαπτικώτας. Εἰ δὲ Ἰουδαῖοι ταῦτα ἐγ-
καλοῦνται, τίνος ἂν τύχοιμεν συγγνώμης ἡμεῖς, ποίας
ἀπολογίας, οἱ μετὰ χάριν τοσαύτην, καὶ τιμὴν ἄφατον,
καὶ τὰς ἀθανάτους ἐλπίδας, πρὸς τὴν αὐτὴν ἐκείνοις
καταπίπτοντες πέναν; Καὶ γὰρ πολλοὶ καὶ νῦν εἰσι
τῷ νοσήματι κεχρημένοι τούτῳ, καὶ τὸν ἑαυτῶν διαφθει-
ροντες βίον, οἱ τῇ τῶν κληθόνων ἀλογίᾳ ἐκδιδόντες ἑαυ-
τοὺς, μετὰ τοῦ τῷ θεῷ προσκρούειν, περιττὰς καρποῦν-
ται λύπας, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἐκλύονται
πόνους. Καὶ γὰρ ἐσπουδακεν ὁ διάβολος διὰ πάντων
τοῦτο πείσαι· τοὺς ἀνοητοτέρους, ὅτι οὐκ ἐπ' αὐτοῖς τὰ
τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς κακίας, οὐδὲ ἐλευθερίᾳ τινὶ
προαιρέσεώς εἰσι τετιμημένοι, δύο δὲ ταῦτα τὰ ἀσχεῖστα
κατορθῶσαι βουλόμενος, καὶ τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς
ἐκλῦσαι πόνους, καὶ τὸ μέγιστον τῆς ἐλευθερίας ἀφ-
ελεῖσθαι δῶρον. Τοῦτο διὰ κληθόνων, τοῦτο διὰ συμβόλων,
τοῦτο διὰ παρατηρήσεως ἡμερῶν, τοῦτο διὰ τοῦ πονη-
ροῦ τῆς εἰμαρμένης δόγματος, τοῦτο δι' ἐτέρων πολλῶν
εἰς τὸν βίον εἰσῆγαγε τὸ χαλεπὸν νόσημα, πάντα ἄνω
καὶ κάτω ποιῶν. Δι' ὃ δὴ καὶ ὁ προφήτης σφοδρῶς ἔστι
κατηγορῶν, ὥστε πρόβριζον ἀνασπάσαι τὸ πάθος. Καὶ
τέκτα *πολλὰ ἀλλόφυλα ἐγεννήθη αὐτοῖς.*

Ζ'. Τί ἐστι, *Τέκτα ἀλλόφυλα*; Νόμος ἦν αὐτοῖς ἀνω-
θεν κείμενος διὰ τὸ τῆς γνώμης^α εὐόλισθον, καὶ τὸ τῆς
διανοίας εὐεξαπάτητον, μηδενὶ τῶν λοιπῶν ἀνθρώπων
ἐπιμίγνυσθαι, ὥστε μὴ τοιαύτας συγγενείας ἀσεθείας
ὑπόθεσιν γενέσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ μόνον ἐτέρους διαρ-
θῶσαι οὐκ ἴσχυον, ἀλλ' οὐδὲ τὴν παρ' ἐτέρων οἱοί τε
ἦσαν διακρούεσθαι βλάβην, τῷ νόμῳ τειχίσας αὐτοὺς,
καὶ τῆς πρὸς τοὺς λοιποὺς ἐπιμιξίας αὐτοὺς ἀποστήσας,
κατ' ἰδίαν αὐτοὺς ἔπλαττε καὶ ἐβρύθμιζεν· ἀγαπητὸν
γὰρ ἦν καὶ οὕτως ἀγομένους δυνηθῆναι διατηρῆσαι τὴν
παρὰ τοῦ θεοῦ δεδομένην πολιτείαν αὐτοῖς. Ἀλλ' ὥστε

^α Savil. et Reg. διὰ πάντων τοῦτο πείσαι, mellius quam Morel. et Bavar. qui habet τούτων πείσαι. Infra δύο δὲ ταῦτα. Allenus legendum putat δύο δὲ ταῦτα. Infra διὰ συμβόλων, id est, per omnia.

^β Reg. et Savil. τῆς γνώσεως.

τὰς ἄλλας παρέβαινον ἐντολάς, οὕτω δὴ καὶ ταύτης
ὑπεριδόντες, μετέβησαν πρὸς τὰς τῶν πλησίον ἀγχι-
στείας, καὶ νόμφας ἐκαίθεν ἀγόμενοι· παρὰ Μωσαϊτῶν,
[28] παρὰ Ἀμμανητῶν, παρ' ἐτέρων ἀσεδῶν ἐθνῶν,
καὶ τὰς ἄλλας ἀσπαζόμενοι συγγενείας, διδασκάλους
πονηρίας ἐδέχοντο, καὶ τὸ τῆς εὐγενείας ἀκέραιον διέφθει-
ρον. Τοῦτο τοίνυν μετὰ τῶν ἄλλων ὁ προφήτης ἐγκαλεῖ.
*Ἐνεπλήσθη γὰρ ἡ χώρα αὐτῶν, φησὶν, ἀργυρίου καὶ
χρυσίου, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν.
Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ αὐτῶν ἱππῶν, καὶ οὐκ ἦν ἀριθμὸς
τῶν ὀρμάτων αὐτῶν.* Καὶ ποῖον ἐγκλημα τοῦτο, ἴσως
εἴποι τις ἂν, τὸ χρήματα ἔχειν, καὶ ἵππους κεκτηῖσθαι,
καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς γενεᾶς ἐκείνης, ὅτε οὐ πολλὴ φι-
λοσοφίας ἦν ἀκρίβεια; Τί οὖν ἂν εἴποιμεν; Ὅτι οὐ τὴν
χρῆσιν διέβαλλεν, ἀλλὰ τὴν γνώμην τὴν οὐκ εἰς δέον
αὐτοῖς κεχρημένην. Ὡς περ γὰρ ὅταν λέγῃ, *Ὅθαι οἱ
ἰσχύοντες, οὐ τὴν δυναστείαν αἰτιάται, ἀλλὰ τοὺς κα-
κῶς τῇ δυναστείᾳ κεχρημένους·* οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα,
οὐκ ὅτι χρήματα ἐκέκτητο, ἀλλ' ὅτι μετὰ πολλῆς τῆς
περιουσίας, καὶ ὑπὲρ τὴν χρῆσιν συνήγων. *Ὅθαι ἦν,
φησὶν, ἀριθμὸς τῶν θησαυρῶν αὐτῶν.* Καὶ οὐ τοῦτο
μόνον, ἀλλ' ὅτι πεφυσημένοι τῷ πλούτῳ καὶ τῇ τῶν
ἵππων δυναστείᾳ κατὰ μικρὸν ἀπὸ τῆς εἰς τὸν θεὸν
ἐλπίδος παρεσύροντο, ὃ καὶ ἄλλαχού αὐτοῖς ὁ προφήτης
ἔλεγεν· *Ὅθαι οἱ πεποιθότες ἐπὶ τῇ δυνάμει αὐτῶν,
καὶ ἐπὶ τῇ κλήθει τοῦ πλούτου αὐτῶν ἐγαυχωμέ-
νοι.* Καὶ πάλιν ἐτέρωθι· *Οὐ σώζεται βασιλεὺς διὰ
πολλὴν δύναμιν, καὶ γίγας οὐ σωθήσεται ἐν κλήθει
ἰσχύος αὐτοῦ.* Καὶ ἐν ἐτέρῳ δὲ πάλιν ψαλμῷ φησιν·
*Ὅθαι ἐν τῇ δυναστείᾳ τοῦ ἱπποῦ θελήσει, οὕτε ἐν
ταῖς κτήμασι τοῦ ἀνδρὸς εὐδοκεῖ. Εὐδοκεῖ ὁ Κίριος
ἐπὶ τοὺς φοβουμένους αὐτόν.* Καὶ ἐνεπλήσθη ἡ γῆ
*βδελυγμάτων τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν, καὶ
προσεκύνησαν οἱς ἐποίησαν οἱ δάκτυλοι αὐτῶν.*
Ὡς περ σοφὸς ἱερεὺς, ὁ προφήτης τοῦ νοσήματος τὴν
αἰτίαν λέγει, καὶ τὴν πηγὴν τοῦ νοσήματος. Μέλων γὰρ
κατηγορεῖν αὐτῶν τὴν ἀσέβειαν, προλαβὼν εἶπε τὰς
ἀφορμὰς τῆς ἀβώστειας, φιλαργυρίαν, ἀπόνοιαν, τὰς
οὐ προσηκούσας ἐπιμιξίας, δηλῶν ὅτι ἐντεῦθεν κατὰ
μικρὸν ὑπεσεκλήσθησαν εἰς τὸ τῆς ἀπωλείας βάθος,
καὶ εἰδῶλα προσεκύνησαν. Εἶτα κωμῶδων αὐτῶν τὴν
θηρησκειαν, ἐπήγαγε, *τῶν ἔργων τῶν χειρῶν αὐτῶν.*
Τί γὰρ ἂν γένοιτο καταγελαστότερον ἄλλα, ἢ ὅταν ἀν-
θρώπος δημιουργὸς ἢ θεοῦ; Βδελυγμα δὲ εἰωθεν ἡ Γραφὴ
καλεῖν τὰ εἰδῶλα· ἐντεῦθεν καὶ βδελυγμα ἐρημώσεως
λέγεται ὁ ἀνδριὰς ὁ ἐπὶ τοῦ ναοῦ ἑστώς. *Ὅταν γὰρ ἴδητε,
φησὶ, τὸ βδελυγμα τῆς ἐρημώσεως ἐστὼς ἐν τόπῳ
ἀγίῳ· ὁ ἀνατινῶσκων νοεῖτω.* Ἐπειδὴ γὰρ αὐτοὺς
ἀπήγαγε τοῦ πρὸς τὰ αἰσθητὰ ἐποθεῖσθαι, ἀπηγόρευσεν
αὐτοῖς πᾶν ἐξεικόνισμα ποιῆσαι· καὶ βδελυγμα τοῦτο
ἐκάλεσε, πῶρρωθεν αὐτοὺς ἀναστῆλιν τῆς ἀσεθείας· τὸ
γὰρ βδελύττεσθαι τὸ μετ' ὑπερβολῆς ἐστὶ μισεῖν, ὡς
ἀκάθαρτον, ὡς ἐναγέας. Τὸ τοίνυν βδελυγμα τὸ μισητὸν

^α Reg. et Savil. ἀναγόμενοι.

^β Reg. εὐδοκεῖ in futuro, quasi ab εὐδοκίᾳ.

καὶ ἀποστροφῆς ἔστιν ἐν τῇ Γραφῇ λέγεται. Πᾶν δὲ εἰδὼλον τοιοῦτον. *Καὶ προσκυνήσαντες οἱ ἐπολιήσαντες οἱ δάκτυλοι αὐτῶν, καὶ ἔκλυψεν ἄνθρωπος, καὶ ἐταπεινώθη ἄνθρωπος.* Ὡς γὰρ ἡ τοῦ Θεοῦ προσκύνῃς εἰς υἱὸς ἀνάγει, [29] οὕτως ἡ ἐκείνων ταπεινοὶ καὶ κατὰγει. Τί γὰρ ταπεινότερον ἀνθρώπου σιτηρίας ἐκπαπτικώτος, καὶ τὸν τῶν ὧν Θεὸν ἐσχηκότος ἐχθρὸν, τοῖς ἀψύχοις ὑποκύπτοντος, καὶ λίθους θεραπεύοντος; Ὁ μὲν γὰρ Θεὸς εἰς τοσαύτην ἡμᾶς ἀνήγαγε τιμὴν, ὥς καὶ τῶν οὐρανῶν ὑψηλότερους ποιῆσαι· ὁ δὲ διάβολος εἰς τοσαύτην ἐσπούδασε καταγαγεῖν εὐτέλειαν τοὺς παιθομένους, ὥς καὶ τῶν ἀναισθήτων ἀναισθητοτέρους ἐργάσασθαι. Διὸ δὴ φησιν ὁ προφήτης· *Ἐταπεινώθη ἄνθρωπος.* Ἦρκει μὲν καὶ αὕτη ἡ κατηγορία τὸν νοῦν ἔχοντα ἀπαγαγεῖν τοῦ νοσήματος. Ἐπειδὴ δὲ πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων οὐχ οὕτως τὰς ἀμαρτίας ὡς τὰς τιμωρίας δεδοικασιν, ἐτήγαγε καὶ τὴν κόλασιν, λέγων· *Οὐ μὴ ἀντήσω αὐτοῖς.* Οὐ συγχωρήσω, φησιν, οὐκ ἀφήσω, οὐ παρόψομαι, ἀλλὰ ἀπαιτήσω δίκας καὶ εὐθύνας τῶν πεπλημμελημένων. *Καὶ νῦν εἰσεέλθετε εἰς τὰς πέτρας, καὶ κρύπτεσθε εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου.* Κωμωδῆσας ἱκανῶς τὴν ἄνοιαν τῶν τὰ εἰδῶλα προσκυνούντων, καὶ ἀπὸ τοῦ τέρπου τῆς δημιουργίας δεῖξας κἀκείνων τὴν παραπληξίαν, καὶ τῶν εἰδῶλων τὴν ἀσθένειαν, ἐπαγωνίζεται τῷ λόγῳ πάλιν, τῇ περὶ τῶν πραγμάτων ἐπιτρέπων τῶν εἰρημένων τὴν ἐξέτασιν, καὶ φησιν· Ἦρκει μοι καὶ αὐτὸ τοῦτο παρὰ ἀνθρώπων αὐτὰ γενέσθαι, δεῖξαι τὴν ἄνοιαν τῶν ἀπατωμένων· ἐπειδὴ δὲ ὥς περ τῇ μέθῃ ἀσεβεῖα κεκαρωμένοι, πρὸς τὰ φανερά καὶ σαφὴ τῶν πραγμάτων πεπληρωμένοι, τοιαῦτα καταλήγονται τὴν πόλιν κακὰ, ὥς καὶ τοὺς σφόδρα ἀναισθήτους διδάξαι, πόση ἡ ἐκείνων ἀσθένεια, καὶ πόση ἡ τοῦ Θεοῦ δύναμις.

ἦ· Διὰ δὴ τοῦτο πρὶν ἢ τὸν πόλεμον εἰπεῖν, τὰ ἐξ αὐτοῦ συμβησόμενα λέγει, κελεύων εἰς πέτρας εἰσεῖναι, καὶ ὅπ' αὐτὴν καταδύναι τὴν γῆν, οὐχ ἵνα τοῦτο ποιήσωσιν ἀλλ' ἵνα ἐκ τούτων μάθωσιν, ὥς ἀφόρητός ἐστιν ἡ παρὰ τοῦ Θεοῦ τότε φερομένη ὀργή. *Κρύπτεσθε γὰρ, φησιν, εἰς τὴν γῆν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς ὀδῆς τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν.* Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἀπὸ τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, ἀλλὰ, Ἀπὸ τῆς ὀδῆς τῆς ἰσχύος. Τοιαῦτα γὰρ αὐτοῦ τὰ κατορθώματα, τοιαῦτα τὰ τρόπαια, πολλὴν ἔχοντα τὴν περιφάνειαν καὶ τὴν λαμπρότητα. Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ τὴν νίκην τὴν ἐπὶ τοῦ Ἑξεκίου σημαίνειν, γῆν τὸ πλῆθος τῶν ἀνθρώπων καλῶν, καὶ θραῦσιν τὴν κατὰπτωσιν, ἀνάστασιν δὲ αὐτοῦ τὴν ἐπὶ τὴν ἀντίληψιν ἔξοδον. Ἐπεὶ καὶ ὁ Δαυὶδ οὕτως φησιν, Ἀναστῆτω ὁ Θεός, καὶ διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ· καὶ πάλιν, Ἀνάστα, ὁ Θεός, κρῖνον τὴν γῆν· ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων καὶ σχημάτων τοῦ Θεοῦ τὰς ἐνεργείας χαρακτηρίζουν. Οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί, ὁ δὲ ἄνθρωπος ταπεινός. Εἴτα ἵνα μηδεὶς τῶν ἀκούοντων τότε ἀπιστῇ τοῖς λεγομένοις (πολλοὶς γὰρ περ' ἐλπίδας τὸ συμβησόμενον, καὶ προσδοκίας ἀπάσης ἀνώτερον), κατέφυγεν· ἐπὶ τὴν δύναμιν τοῦ ποιούντος, καὶ τὴν εὐτέλειαν τῶν πασχόντων. Οὕτε γὰρ Θεοῦ, φησιν, ὑψηλότερόν τί ἐστιν, οὕτε ἀνθρώπων εὐτελέστερον. [30] Μὴ τοίνυν ἀπόροι, εἰ ὁ μέγας οὗτος καὶ ἰσχυρὸς τοὺς εὐτελεῖς ἄνθρωπον οὕτως ταπεινώσει δυνήσεται. Καὶ καλῶς εἶπεν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου ὑψηλοί.* Οὐκ εἶπεν, ἡ δύναμις, ἀλλ', *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου,* ὡς ἀρχούσης καὶ τῆς

• Savil. recte κατέφυγεν. Mor κατέφυγον.

ὑφ' ἧς μόνῃς ἅπαντα τὰ ἐναντιούμενα καθελεῖν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ἐτέρωθεν ἔλεγεν· *Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν· καὶ ἔταρος πάλιν προφήτης· Ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτόν, καὶ δυνήσομαι αὐτῷ.* *Καὶ ταπεινωθήσεται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.* Τῆς γὰρ παραδόξου γενομένης νίκης, καὶ τῶν λαμπρῶν καὶ θαυμαστῶν τροπαίων ἐκείνων, καὶ δαίμονες ἠλέγχθησαν, καὶ εἰδῶλα ἠτιμώθη, ψευδοπροφητῆται ἐπεστομίσθησαν, καὶ τῶν βαρβάρων ἡ τυραννὶς κατελύθη, καὶ πᾶν τῷ Θεῷ στόμα ἐναντιούμενον ἐνεφράγη. Διὰ τοῦτο φησιν, Ὑψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος. Οὐδεὶς ἔσται λοιπὸν ὁ ἀντερῶν, οὐδὲ ἀμυδῶλλον περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως οὕτω παφαστάτης γεγεννημένης. Τὸ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὕψος ἔχει διηγεῖς, οὐδέποτε ἀρξάμενον, ἀλλὰ αἰεὶ ὅν· ὑψοῦσθαι δὲ λέγεται ἐν τῇ διανοίᾳ τῶν ἀνθρώπων, ὅταν οἱ ἀντιλέγοντες καὶ ἐναντιούμενοι, ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων πεισθέντες τῆς ἀποδείξεως, ὑποκύψωσι, καὶ τὴν προσήκουσαν ἀνενέγκωσιν εὐφημίαν. *Ἡμέρα γὰρ Κυρίου Σαβαώθ παραγίνεται ἐπὶ πάντα ὕδριστήν καὶ ὑπερηφάνον, καὶ ἐπὶ πάντα ὑψηλὸν καὶ μετέωρον, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ ἐπὶ πᾶσαν κέδρον τοῦ Λιβάνου τῶν ὑψηλῶν καὶ μετεώρων, καὶ ἐπὶ πᾶν δένδρον βαλάνου Βασῶν.* *Καὶ ἐπὶ πᾶν ὄρος ὑψηλόν, καὶ ἐπὶ πᾶν τείχος ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πάντα πύργον ὑψηλόν. Καὶ ἐπὶ πᾶν πλοῖον θαλάσσης, καὶ ἐπὶ πᾶσαν θῆαν κάλλους πλοίων. Καὶ ταπεινωθήσονται τὸ ὕψος τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὑψωθήσεται Κύριος ὁ μόνος ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ.* Τείχος ἐνταῦθα καὶ κέδρον καὶ βουνὸν καὶ ὄρεον τοὺς δυνάστας ἀνθρώπων φησὶ, τῷ ὑφ' ἑαυτῶν δένδρων τούτων μεταφορικῶς· τὴν δυναστείαν αὐτῶν ἰνδακνύμενος· καὶ πλοῖον καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων, τοὺς εὐπορωτέρους αὐτῶν αἰνέττας.

Θ'. Ὅ δὲ βούλεται εἰπεῖν, τοῦτο ἐστίν· ὅτι πᾶς ἰσχυρὸς, πᾶς δυνάστης, πᾶς στρατηγός, πᾶς περιβεβλημένος πλοῦτον, πᾶσα, ὥς εἶπεν, τῶν ἀνθρώπων ἡ εὐπρέπεια καὶ ἰσχύς τότε οἰχθήσεται καὶ διαλυθήσεται· καὶ οὐδὲν αὐτῶν ἰ προσθήσεται πρὸς τὸ διαφυγεῖν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, οὐκ ἰσχύς σώματος, οὐκ ἐμπειρία πολέμου, οὐ χρημάτων περιουσία, οὐ δυναστείας περιβολή, οὐ στρατοπέδου πλῆθος, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Κέδρον δὲ Λιβάνου διὰ τοῦτο φησὶ, διὰ τὸ αὐτόθι τοῦτο μάλιστα φύεσθαι τὸ δένδρον, ἢ διὰ τὸ [31] πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι· θῆαν δὲ κάλλους πλοίων, τὴν εὐπρέπειαν τῶν στρατηγῶν, τῶν ἀπὸ πλοῦτος καὶ ὀπλων καὶ δορυφόρων κεκαλλωπισμένων. Δοκεῖ δὲ μοι καὶ τὴν διὰ μακροῦ γε-

• Savil. et Reg. ἐπιβλέψομαι πρὸς αὐτόν, καὶ δυνήσομαι αὐτόν. Sequimur Morellum et Editionem τῶν O' Romanam, qui habent καὶ δυνήσομαι αὐτόν.

• Familiaris est Chrysostomo ἀλέγειν usurpare pro vincere, superare.

• Reg. δένδρον Λιβάνου Βασῶν, quam lectionem secutus etiam est Savil. Sed in margine posuit βαλάνου, quae vera est lectio, eamque sequuntur Mor. et O'.

• Reg. et Savil. μεταφορικῶς, male, pro μεταφορικῶς, ut habet Mor. Ibid. Reg. καὶ πλοῖον καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων. Atque ita legit Tillmannus, qui sic vertit: Per navigium et speculationem pulcherrimam navigiorum eos insinuat, etc. Savil. et Morel. καὶ πλοῦτον, καὶ θῆαν κάλλους πλοίων λέγων. Sed vera sinceraque lectio est illa Regi Codicis.

• Reg. et Savil. οὐδὲν αὐτόν.

• Ἡ διὰ τὸ πλησίον τὰ πράγματα γίνεσθαι, vel quia res jam proxima sunt. Non satis perspicuo quid sibi velit Chrysostomus, cum ait cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quae praedicabantur, jam proximas erant. An quia proximus erat Judaeae Libanus, per cedros Libani excisas prope esse res praenuntiatas dixerit? Ne sic quidem haec quadrare videntur.

sancto; qui legit, intelligat (Matth. 23. 15). Quoniam enim ipsos abduxerat ne sensilia admirarentur, prohibet ipsis ne quamvis imaginem facerent; illudque abominationem vocavit, procul illos avocans ab impietate (*Dan. 9. 27*). Nam abominari supra modum odisse est, quasi impurum, quasi execrandum. Abominabile igitur, perosum et aversione dignum in Scriptura dicitur. Idolum autem quodvis huiusmodi est. *Et adoraverant quæ fecerunt digiti eorum. 9. Et incurvavit se homo, et humiliatus est vir.* Quemadmodum enim adorator Dei hominem in altum evehit, sic adoratorum eorum deprimit deicitque. Quid enim abjectus homine, qui a salute decidit, universorumque Deum inimicum sibi reddidit, qui inanimatis se submittit, et lapides colit? Deus quippe in tantum nos honorem evexit, ut cælis etiam nos sublimiores redderet; diabolus eos qui sibi obsequabantur in tantam vilitatem deduxit, ut insensilibus insensiliores faceret. Ideo ait propheta: *Humiliatus est vir.* Sufficiebat certe hæc accusatio ut mente præditum ab hoc morbo abduceret. Verum quia plerique homines non tam peccata quam supplicia formidant, ille supplicium adiunxit, dicens: *Non dimittam eos. Non condonabo, inquit, non dimittam, non negligam, sed rationes pœnasque repetam scelerum. 10. Et nunc introite in petras, et abscondimini in terra a facie timoris Domini.* Postquam illorum insipientiam, qui idola adorant, satis traduxit, et a modo fabricandi eorum amentiam ostendit, necnon idolorum imbecillitatem; rursus verbis concertat, et dictorum inquisitionem rerum experientiae permittit, atque: Sufficiebat mihi per hoc ipsum quod hæc facta sunt ab hominibus, eorum qui decepti sunt insipientiam ostendisse: quia vero impietate ceu ebrietate quadam aggravati, circa res claras et manifestas æstutiant, tales urbem excipient calamitates, ut vel eos qui admodum stupidi sunt doceant, quanta sit illorum imbecillitas, et quanta Dei potentia.

8. Idcirco antequam de bello loquatur, quæ ex illo consequutura sint aperit, præcipiens ut in petras ingrediantur, et sub ipsa terra delitescant, non ut id agant, sed ut hinc ediscant, quam intoleranda sit ira Dei tunc illos invasura. Nam ait: *Abscondimini in terra a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Non ait tantum, A fortitudine ejus, sed, A gloria fortitudinis. Talia namque sunt ejus præclara gesta, talia tropæa, multum splendorem, multam dignitatem præ se ferentia. Hic mihi videtur victoriam illam significare quæ sub Ezechia contigit, terram vocans multitudinem hominum, et percussionem illorum ruinam, resurrectionem vero ejus egressum ad auxiliandum. Quandoquidem et David dicit: *Exsurgat Deus, et dissipentur inimici ejus (Psal. 67. 2);* ac rursus: *Surge, Deus, judica terram (Psal. 81. 8);* ab humanis gestis et modis Dei operationes exprimens. 11. *Oculi enim Domini sublimis, homo autem humilis.* Deinde ne quispiam audientium dictis negaret fidem (multis enim contra spem et expectationem erat id quod eventurum dicebat), confugiebat ad potentiam Opificis, et ad eorum

qui patiebantur imbecillitatem. Neque enim, ait, Deus est quidpiam sublimius, neque hominibus vilis. Ne ergo dubites, num possit ille magnus et fortis imbecillos sic confestim deprimere. Et apposite dixit, *Oculi Domini sublimis.* Non dixit, Potentia, sed, *Oculi Domini,* quasi solus aspectus possit omnia sibi reluctantia prosternere: id quod etiam David alibi dicebat: *Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. 105. 32);* et alius iterum propheta: *Respiciam ad eum, et prævalebo ei. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa (Osee 11. 4).* Conspecta enim illa inopinata victoria, illasque conspicuis admirandisque tropæis, dæmones devicti sunt, idola dedecore affecta, pseudoprophetarum ora obturata, barbarorum tyrannis soluta, et os omne, quod Deo aversabatur, obstructum est. Ideo ait, *Exultabit Dominus solus.* Nullus erit deinceps qui contradicat, nec qui de Dei potentia dubitet, cum rerum gestarum demonstratio evidentissima fuerit. Naturæ quippe divinæ celsitudo perpetua est, ac numquam incœpit, sed semper est; exaltari autem dicitur in mente hominum, quando ii qui contradicebant et reluctabantur, ipsa rerum demonstratione suadente, cedunt, ac competentem benedictionem referunt. 12. *Dies enim Domini Sabaoth advenit super omnem contumeliosum et superbum, et super omnem excelsum et sublimem, et humiliabuntur. 13. Et super omnem cedrum Libani excelsam et sublimem, et super omnem arborem glandis Ba-san (a). 14. Et super omnem montem excelsum, et super omnem murum sublimem. 15. Et super omnem turrim sublimem. 16. Et super omne navigium maris, et super omnem aspectum pulchritudinis navium. 17. Et humiliabitur altitudo hominum, et exaltabitur Dominus solus in die illa.* Murum hic, cedrum, collem, quercum potentes homines vocat, altitudine huiusmodi arborum eorum potentiam metaphorice significans: ac cum navigium et aspectum pulchritudinis navium dicit, eos subindicat, qui sunt opulentiores.

9. Hoc autem vult significare, nempe fortem quemlibet, potentem, ducem exercitus, quemque divitiis circumfluentem, totumque, ut ita dicam, hominum decorem ac totam fortitudinem, tunc abituram et solvendam esse; nihilque patrocinii profuturum esse ad effugiendam iram Dei, non virtutem corporis, non experientiam belli, non pecuniarum copiam, non potentiae clientelam, non exercitus magnitudinem, non aliud quidpiam simile. Cedros autem Libani memorat, quia ibi maxime nascitur hæc arbor, vel quia res jam proximæ sunt (b); aspectum vero ait pulchritudinis navium, decorem ducum exercitus, qui divitiis, armis et satellitibus stipandi forent. Videtur autem

^a Juxta savil. et Morel. legendum esset:.... eorum potentiam et divitias metaphorice significans; et cum aspectum pulchritudinis, etc.; minus recte.

(a) Hebraicus textus אֱלֹהֵי דִבְשָׁן.

(b) Non satis perspicio quid sibi velit Chrysostomus, cum ait ideo cedros Libani hic memorari, quia res, nempe quæ prædicebantur, jam proximæ erant. An quia proximus erat Judææ Libanus, per cedros Libani excisas propæ esse res prænuntiatis dixerit? Ne sic quidem hæc quadrare videatur.

mihî subindicare longinquam barbarorum expeditionem. 18 *Et manufacta omnia abscondent*, 19. *Inferentes ea in cavernas ac scissuras petrarum, et in foveas terræ, a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit ad percutiendam terram*. Tantum, inquit, aberit, ut eorum dii aliquid opis asferre possint, ut illi hominum auxilio opus habituri sint, necnon locorum tutela, ut ne capiantur, *A facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum surrexerit percutere terram*. Ne quis enim barbarorum irruptioni hæc imputet, neve existimet timorem ex eorum potentia provenire, sermonem refert ad universorum Deum, dicens, eum belli hujusce ducem futurum, et ab eo potestatem esse in tanto periculo vindicandi scelera jam admissa. 20. *Die enim illa ejiciet homo abominaciones suas argenteas et aureas, quas fecerunt sibi ipsi ut adorarent inania sua et vespertiliones*, 21. *ad ingrediendum in solidas petras, et in scissuras petrarum a facie timoris Domini, et a gloria fortitudinis ejus, cum resurrexerit ad percutiendam terram*. Satis traduxit eos, ostendens ipsos cum diis suis delituisse, et in terram se abdidisse, neque materiæ pretium aliquid opis conferre potuisse imminente calamitate. Idola porro vespertiliones vocavit, sive ob imbecillitatem, sive ob erroris tenebras, et quia omnia a demonibus clam geruntur. Quemadmodum enim vespertilionibus sol inimicus est et lux quoque, nox autem et tenebræ amicæ sunt : sic et demonibus, et iis quos in errorem deduxerunt, nequitia et iniqua omnia familiaria sunt et amica, virtus autem et opera lucis inimica sunt, iisque splendidibus, statim illi obtenebrantur, cum contra is qui virtute præditus vivit nullo labore vel sudore egeat. Sufficit enim ut ille appareat, omniaque illa dissolvuntur. 22. *Quiescite vobis ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic ?* Illic mihi videtur Ezechiam subindicare, qui præ timore et angore extremos halitus afflabat. Quia igitur barbari cum quasi retibus interceptum habentes, paratam sibi prædam tenere putabant, neque sibi labore opus esse ad urbem capiendam, et cum captivum abducendum, contrarium barbaris accidit. Ideo ait, *Quiescite ab homine, cujus est respiratio in naribus ejus : quia in quo ipsis reputatus est hic ?* Id est, in nullo reputatus est. Etenim quasi per excursionem se omnia sublaturus esse sperabant ; sed contrarium prorsus accidit ; et qui a vobis pro nihilo reputabatur expugnatusque facilis, Dei auxilio fretus, omnium splendidissimus apparebit.

CAPUT III.

1. *Ecce Dominator Dominus Sabaoth auferet de Judæa et de Jerusalem validum et validam.*

1. Quemadmodum optimus medicus, modo urens, modo secans, modo amara afferens remedia, ægrotorum sanitati arte prospicit ; sic et benignus Deus, variis et diversis suppliciis, quod diffuebat et lapsus erat apud Judæos constringens, modo barbarorum incursione ingratos terrefacit, modo ante illorum invasionem aliis illos interminationibus reprimit, mi-

narum varietate imminente formidine continuo percellens. Nunc itaque infirmitatem ipsis interminatur, et famem et siccitatem, non quidem rerum necessariorum, sed earum quæ non minus aptæ sunt ad vitam conservandam. Non enim fames solum gravis est, sed grave etiam est cum nullus adest qui rempublicam administret ; id quod rerum copiam fame molestiorem reddere solet. Quid enim utilitatis est cum ceu ex fontibus omnia fluunt, si civilia bella oriantur, et mare intumescat, insanientibusque fluctibus neque gubernator, neque ad proram sedens, neque alius quispiam adsit qui possit negotiorum tempestatem dirigere, et tranquillitatem conciliare ? Quando autem cum his fanes etiam adest, cogita quanta sit malorum moles. Hæc itaque omnia comminatur Deus : primumque est omnium gravissimum. *Ecce enim, inquit, Dominator Dominus Sabaoth*. Hac voce, *Ecce*, sæpe prophætæ utuntur, quando auditorum de rebus quæ dicunt, certiores facere volunt. Non hic tantum, sed etiam superius et a principio videre est, peccata corpoream infirmitatem sæpe præcessisse, ut in Cain : quia enim robore corporis non recte usus est, jure in paralytim incidit. Sic etiam ei qui ad piscinam sedebat : quia paralytis origo peccata erant, ait Christus : *Ecce sanus factus es, noli amplius peccare* (Joan. 5. 14). Paulus quoque ait : *Ideo apud vos multi infirmi* (1. Cor. 11. 30) ; quia peccabant, quod non pura conscientia mysteriorum participes essent. Fornicarium quoque infirmitati corporis tradit, has de peccatis poenas repetens. Neque tamen semper infirmitas est peccatorum ultio, sed aliquando coronæ materia est, ut in Lazaro et in Jobo. Nec infirmitates tantum, sed et alia corporis incommoda a peccatis orta sunt, ut Ozæ lepra, ob animi impotentiam, ut Jeroboami regis manus ariditatem perperam est, ob arrogantiam et superbiam ejus. Lingua quoque Zachariæ non aliunde ligata est¹, quam ob animæ peccatum. Quoniam igitur Judæis bona valetudo et robur corporis, resque prosperæ, arrogantiae occasio fuerant, arrogantiae radicem subtraxit Deus, commonefaciens illos et ad meliorem frugem reducens, majoraque dans, quam ipsis auferbat. Quid enim detrimenti erat corpore ægrotare, si hinc institueretur animæ ? Deinde ne putarent id ex naturæ infirmitate procedere, id eventurum propheta prædixit, neque viros tantum minis terruit, sed poenam mulieribus quoque transmisit, quia uterque sexus corruptus erat, et in progressu ad ipsas mulieres sermonem dirigit, et, ob absurda admodum gesta, crimina ipsis offert, quæ urbem ipsam a fundamentis diruerunt. Ideo illas pestilentia affligit : pestilentiam enim mihi subindicare videtur cum dicit : *Auferam robustum et robustam* ; vel alium corporeum morbum medicorum arti non cedentem. Tales enim sunt Dei plagæ. *Robur panis et robur aquæ*. Gravisima hæc vindicta est, quando non ipsam tollit substantiam, sed vim ex ea aufert innatam, ita ut vel ex

¹ Juxta Reg. et Sav. legitur, *edocta est*, pro, *ligata est*.

νομένην ἀπειδημίαν τῶν βαρβάρων αἰνίττεσθαι. Καὶ τὰ γεροποιήτα πάντα κατακρύψουσιν, εἰσενέγκαντες εἰς τὰ σπήλαια καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰς τρώγλας τῆς γῆς, ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, *ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν*. Τοσοῦτον γὰρ ἀρέξουσιν αὐτῶν, φησὶν, οἱ θεοὶ παρασχεῖν τινα συμ-μαχίαν, οἱ τῆς παρὰ τῶν ἀνθρώπων δεήσονται βοή-θειαν, καὶ τόπων ἀσφαλείας, ὥστε μὴ ἀλῶναι, Ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, *ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν*. ἵνα γὰρ μή τις τῇ τῶν βαρβάρων ἐφίδῃ ταῦτα λογί-ζεται, μηδὲ τῆς ἰσχύος τῆς ἐκείνων εἶναι νομίζῃ τὸν φόβον, ἀνάγει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν τῶν ὧν Θεὸν, λέγων, οἱ αὐτοὶ τοῦ πολέμου στρατηγεῖ τούτου, καὶ παρ' ἐκείνων δύναμις ἐν τοσοῦτῃ κινδύνῳ τῶν ἥδη πεπλημ-μυλημένων. Τῇ γὰρ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐκβαλεῖ ἀνθρώ-πος τὰ βδελύγματα αὐτοῦ, τὰ ἀργυρὰ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐποίησαν ἑαυτοῖς εἰς τὸ προσκυνεῖν τοῖς μα-ταιοῖς αὐτῶν καὶ ταῖς νυκτερίσι, τοῦ εἰσελθεῖν εἰς τὰς στερεὰς πέτρας καὶ εἰς τὰς σχισμὰς τῶν πετρῶν ἀπὸ προσώπου τοῦ φόβου Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῆς δόξης τῆς ἰσχύος αὐτοῦ, *ὅταν ἀναστῇ θραῦσαι τὴν γῆν*. Ἰκανῶς αὐτοὺς ἐκωμώθησε, δεικνύς μετὰ τῶν θεῶν κρυπτομένους, καὶ εἰς τὴν γῆν καταδυσμένους, καὶ οὕτε τὴν πολυτέλειαν τῆς ὕλης ἀρκέσαι τι δυνα-μένην πρὸς τὴν ἐπικειμένην συμφορὰν. Νυκτερίδας δὲ ἐκάλεσε τὰ εἰδῶλα, ἣ δὲ τὴν ἀσθένειαν, ἣ δὲ τὸ τῆς πλάνης ἐσκοτισμένον, καὶ τὸ πάντα λάθρα παρὰ τῶν δαιμόνων πράττεσθαι. Ὡς περ γὰρ ταῖς νυκτερίσι ὁ μὲν ἥλιος πολέμιος καὶ τὸ φῶς, ἣ δὲ νύξ καὶ τὸ σκότος φῶς· οὕτω καὶ τοῖς δαίμοσι καὶ τοῖς ὕπ' ἐκείνων πλανωμένοις ἡ πονηρία μὲν καὶ τὰ παράνομα ἅπαντα συνήθη καὶ φίλα, ἐχθρὰ δὲ ἡ ἀρετὴ καὶ τὰ τοῦ φωτός ἔργα, καὶ λαμπάνων αὐτῶν, εὐθέως σκοτίζονται, οὐ δεομένου τοῦ ἐν ἀρετῇ ζῶντος πόνου τινός καὶ καμᾶ-του. Ἀρκεῖ γὰρ φανῆναι μόνον, καὶ πάντα καταλύσει ὁ ἐκείνα. Πάυσασθε ὁμῖν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου, οὗ ἐστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· *ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς οὗτος*; Ἐνταῦθά μοι δοκεῖ τὴν Ἑξέκλιαν αἰνίτ-τεσθαι, ἐκ τοῦ δέους καὶ τῆς πολλῆς γνῶνίας πρὸς ἐσχά-τας θντα ἀναπνοάς. Ἐπεὶ οὖν ὥς περ ἐν δικτύοις αὐτῶν λαβόντες οἱ βάρβαροι, ἐτοιμον ἐνώμιζον θήραν ἔχειν, καὶ οὐδὲ πόνου δεῖσθαι εἰς τὴν τῆς πόλεως ἄλωσιν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν τὴν ἐκείνου, συνέθη τούναντιον τοῖς βαρβάρους. Διὰ τοῦτο φησι· Πάυσασθε ἀπὸ τοῦ ἀν-θρώπου, οὗ ἐστιν ἀναπνοὴ ἐν μυκτῆρι αὐτοῦ· *ὅτι ἐν τίνι ἐλογίσθη αὐτοῖς* [32] οὗτος; Τουτέστιν, ἐν οὐδενὶ ἐλογίσθη. Καὶ γὰρ ὡς ἐξ ἐπιδρομῆς πάντα ἤλ-πισαν ἀναιρήσεσθαι· ἐξέθη δὲ τούναντιον ἅπαν· καὶ ὁ μηδὲν εἶναι νομιζόμενος παρ' ὁμῖν, ἀλλ' εὐκαταγώνι-στος, οὗτος λαμπρότερος πάντων φανείται, τῆς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπολαύων ῥοπῆς.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἰδοὺ ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβα὿θ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας καὶ ἀπὸ Ἱερουσαλὴμ ἰσχύοντα καὶ ἰσχύουσιν.

α'. Καθάπερ ἱατρὸς ἀριστος, νῦν μὲν καλῶν, νῦν δὲ

* *Locus ut videtur corruptus, cui medicam manum admo-vere tentat in notis Savilli Boisius sic locum restituens: καὶ ἡ παρ' ἐκείνου δύναμις καταπλήττει τοὺς ἐν τοσοῦτῳ κινδύνῳ καθυστερούτας, καὶ τῶν ἥδη πεπλημυλημένων αὐτοῖς δεδοκῶτα; εἶπεν. Verum hoc divinare est.*

b *Hæc, δαίμοσι καὶ τοῖς, deerant in Mor. Sed ex Reg. et Savil. restituta sunt.*

c *Reg. καταλύσαι, quæ lectio non spernenda.*

τέμνων, νῦν δὲ πικρὰ διδοὺς φάρμακα. μεθοδεύει τῶν ἀρρώστούντων τὴν ὑγίειαν· οὕτω δὲ καὶ ὁ φιλόανθρωπος Θεός, ποικίλεις καὶ διαφόρους τιμωρίας τὸ διαρρέον καὶ ἀναπεπτωκὸς τῶν Ἰουδαίων ἐπισφίγγων, νῦν μὲν τῇ τῶν βαρβάρων ἐφίδῃ φοβεῖ τοὺς ἀγνώμονας, νῦν δὲ καὶ πρὸ τῆς ἐκείνων ἐπιθέσεως ἐτίραις αὐτοὺς ἀπειλαῖς καταστέλλει, τῇ ποικιλίᾳ τῶν ἀπειλῶν ἀκμάζοντα δια-τηρῶν ἐν αὐτοῖς τὸν φόβον. Νῦν γοῦν ἀσθένειαν αὐτοὺς ἀπειλεῖ δ, καὶ λιμὸν, καὶ ἀσχυμὸν, οὐχὶ τῶν ἀναγκαίων, ἀλλὰ καὶ ἐκείνων τῶν οὐδὲν ἔλαττον τῶν ἐπιτηδείων τὴν ἡμετέραν συνεχόντων ζωὴν. Οὐ γὰρ δὴ λιμὸς χαλεπὸν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐν ἐρημίᾳ καθιστάναί τῶν κυβε-ρῶντων τὰ πράγματα· δ καὶ τὴν εὐθνηρίαν λιμοῦ χαλε-πωτέραν ἀποφαίνειν εἴθε. Τί γὰρ ὄφελος ἐκ πηγῶν ἅπαντα ἐπιρρεῖν, ὅταν ἐμφύλιοι τίκωνται πόλεμοι, καὶ ἡ θάλασσα διεγείρηται, καὶ τῶν κυμάτων μαινο-μένους μήτε κυβερνήτης, μήτε πρωρεὺς, μήτε ἄλλος τις ἢ δυνάμενος διαθεῖναι τὸν τῶν πραγμάτων χειμῶνα, καὶ καταστήσαι γαλήνην; Ὅταν δὲ μετὰ τούτων καὶ λιμὸς ἦ, ἐνόησον τῶν κακῶν τὴν ὑπερβολὴν. Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀπειλεῖ ὁ Θεός, καὶ πρῶτον τὸ πάντων χαλεπώ-τερον. Ἰδοὺ γὰρ, φησὶν, ὁ Δεσπότης Κύριος Σαβα὿θ. Τῇ λέξει ταύτῃ, Ἰδοὺ, συνεχῶς οἱ προφῆται κέχρηται, ὅταν πληροφορησάι τὸν ἀκροατὴν βούλωνται περὶ τῶν λεγομένων. Οὐκ ἐνταῦθα δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀνωθεν, καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐστὶν ἰδεῖν, οἱ τῆς σωματικῆς ἀσθενείας αἱ ἀμαρτίαι προηγέσαντο πολλάκις, ὡς ἐπὶ τοῦ Κάϊν· ἐπειδὴ γὰρ οὐ καλῶς ἐχρήσατο τῇ ἰσχύϊ, παρελύθη κα-λῶς. Οὕτω καὶ ὁ ἐπὶ τῆς κολυμβήθρας ὅτι γὰρ ἡ πηγὴ τῆς παρέσεως τὰ ἀμαρτήματα ἦν, φησὶν ὁ Χριστός· Ἴδε, ὕψις γέγονας, μηκέτι ἀμαρτάνεις. Καὶ ὁ Παῦλος δὲ φησι· Διὰ τοῦτο ἐν ὁμῖν πολλοὶ ἀσθενεῖς· ἐπειδὴ ἡμάρτανον οὐ καθαρῶ συνειδότες τῶν μυστηρίων μετα-λαμβάνοντες. Καὶ τὴν παπρνευκότα δὲ ἀσθενεῖα σώ-ματος παραδίδωσι, ταύτην ὑπὲρ ἀμαρτημάτων ἀπαιτῶν δίκην. Οὐ μὴν πανταχοῦ ἀμαρτημάτων ἐπιτίμιον τοῦτο, ἀλλ' ἐστὶν ὅπου καὶ στεφάνων ὑπόθεσις τὸ πρᾶγμα γί-νεται, ὡς ἐπὶ τοῦ Ἀζάρου καὶ τοῦ Ἰωβ. Οὐκ ἀσθέ-νεια δὲ μόνον, [33] ἀλλὰ καὶ λῶθα ἐτεραι σώματος ἐξ ἀμαρτημάτων ἐγίνοντο, ὡς ἡ λέπρα τοῦ Ὀζία διὰ τὴν ἀμασχηντίαν τῆς γνώμης, ὡς ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως Ἱερο-δοάμ τὴν ξηρότητα ὑπομείνας διὰ τὴν ἀπόνοιαν αὐτοῦ καὶ ἀλαζονείαν. Καὶ τοῦ Ζαχαρίου δὲ ἡ γλῶττα οὐχ ἐτέρωθεν ἐπεδήθη ἰ, ἀλλ' ἡ διὰ τὴν τῆς ψυχῆς ἀμαρ-τίαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ τοῖς Ἰουδαίοις εὐσωματεῖν καὶ σφρι-γῆν καὶ τούτοις κομῆν τοῖς πλεονεκτήμασι· ἀπονολα· ὑπόθεσις ἐγίνετο, ὑπέσυρε τῆς ἀλαζονείας τὴν ρίζαν, νοουθετῶν αὐτοὺς καὶ βελτίους ποιῶν, καὶ μέλζονα διδοὺς, ἢ ἀφαιρούμενος ἐξ αὐτῶν. Ποῖον γὰρ βλάβος τὸ σῶμα ἀσθενεῖν, ὅταν ἐντεῦθεν παιδεύηται ἡ ψυχὴ; Εἴτα ἵνα μὴ νομίζωσι φύσεως ἀσθενείας εἶναι τὸ γενόμενον, προ-ανσφώνησεν αὐτὰ ὁ προφήτης, καὶ οὐ μέχρι τῶν ἀνδρῶν ἐστῆσε τὴν ἀπειλήν, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τὸ γυναικεῖον γένος ἐτίθετο τὴν τιμωρίαν, ἐπειδὴ καὶ ἐκατέρα ἡ φύσις διέφθαρτο, καὶ προῶν διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῆς ἀτοπίας καὶ πρὸς αὐτὰς ἀποτείνεται τὰς γυναῖκας, ἐγκαλῶν αὐ-ταῖς ἐγκλήματα, ἃ τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνέτρε-πον. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὰς τῷ λοιμῷ περιβάλλει· καὶ γὰρ λοιμὸν αἰνίττεσθαι μοι δοκεῖ λέγων· Ἀφελῶ

d *Legendum videtur αὐτοῖς ἀπειλεῖ.*

e *Hic longe variant Reg. et Savil. qui habent ἐκ πληγῶν ἅπαντα ἐπιτρέειν. Sed veram lectionem habet Morellus ἐκ πηγῶν ἅπαντα ἐπιρρεῖν, quam secutus est Tilianus interpres.*

f *Reg. et Savilius ἐπαυδῆθη, Morel. et Bavaricus ἐπε-δῆθη. Utraque lectio ferri potest, sed postrema inelior.*

ισχύοντι καὶ ἰσχύουσιν· ἢ ἄλλην τινὰ σωματικὴν ἀσθένειαν, οὐδὲ λατρῶν εἰκουςαν τέχνας. Τοιαῦται γὰρ αἱ τοῦ Θεοῦ πληγαί. *Ἰσχύρ ἄρτου καὶ ἰσχύρ ὕδατος*. Χαλεπωτάτη ἡ τιμωρία, ὅταν μὴ αὐτὴν ἀναίρη τὴν οὐσίαν, ἀλλὰ τὴν ἐξ αὐτῆς ἐγγινομένην δύναμιν, ὥστε καὶ τῇ ὕλει κολάζεσθαι μηδέποτε ἐμπιπλάμενους, καὶ αὐτόθεν συνορᾶν, ὅτι Θεήλατος ἦν ὁργή. *Γίγαντα καὶ ἰσχύοντα*. Γίγαντα αἰεὶ ἡ Γραφή τὸν ἰσχυρὸν λέγειν εἰώθεν, ἢ τὸν ὑπερέχοντα τῶν πολλῶν τῇ τῶν μελῶν ἀναλογίᾳ. Καὶ γὰρ ἐν τῇ κτίσει ὅταν λέγῃ, *Οὗτοι ἦσαν οἱ γίγαντες, οἱ ἀνθρώποι οἱ ὀνομαστοί*, οὐκ ἄλλο τι γένος γεγενῆσθαι διηγούμενη ταῦτα φησιν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἰσχυροὺς καὶ εὐρώστους· καὶ σφριγῶντας ἡμῖν αἰνίττεται. *Καὶ ἀνθρώπων πολεμιστὴν καὶ δικαστὴν*. Ἀφόρητος ἡ τιμωρία, καὶ ἐσχάτης ἀπωλείας ἀπόδειξις τὰ εἰρημένα, καὶ τῶν τειχῶν ἐσώτων καὶ τῶν πύργων, αὐτανδρὸν τοῖς πολεμίοις τὴν πόλιν παραδιδόναι δύναται. Ἄν. Ἀσφάλεια γὰρ πόλεων οὐκ ἐν λίθοις καὶ ξύλοις καὶ περὶ δόλοις, ἀλλ' ἐν τῇ συνέσει τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων, οἱ ἥνικα μὲν ἀν ὧσι, καὶ πολεμίων ὄντων, ἀσφαλέστερον ἀπάντων αὐτὴν τειχίζουσιν· ἥνικα δὲ ἀν ἀπῶσι, καὶ μηδενὸς ἐνοχλοῦντος, τῆς πολιορκουμένης ἀβλιωτέραν αὐτὴν ἀποφαίνουσιν.

β'. Ὅστε χάκείνους καὶ τοὺς ἀκούοντα· ἅπαντας οὐ μικρὸν φιλοστοφία· δόγμα διὰ τούτων ὁ προφήτης· ἐπαίδευστα, πείθων μηδέποτε μεγέθει πόλεως θαρρῆναι, μηδὲ τάφρους καὶ μηχανήμασιν, ἀλλ' ἀνδρῶν ἐπιεικῶν ἀρετῇ. Φοδῶν τοῖνον αὐτοὺς φησιν, ὅτι ἐρημώσει τῆς ἀσφαλείας αὐτὴν. οὐ τοὺς πολεμεῖν εἰδότες ἀναρπάξων μόνον, ἀλλὰ καὶ τοὺς δικάζειν ἐπισταμένους, οἱ τῶν πολεμουμένων οὐκ ἑλάττων συντελοῦσι ταῖς πόλεσιν, εἰρήνην τε εὐ διατίθεντες, καὶ πολέμους ἢ πολλάκις ἐπιόντας ἀποκρουόμενοι. Ἐπειδὴ γὰρ οὗτοι συνεχῶς ἀπὸ τῆς τῶν ἁμαρτημάτων φύονται [31] βίξης, δυνατόν τοὺς τῶν νόμων φύλακας, καὶ τοῦ δικαίου μετὰ ἀκριβείας προϊσταμένους, τὰ πλείονα τῶν ἁμαρτημάτων ἀναστέλλοντας ἀναρεῖν καὶ τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Τίνος οὖν ἔνεκεν ὁ Θεὸς αὐτοὺς ἀνασπᾷ; Ἐπειδὴ παροῦσιν αὐτοῖς οὐκ εἰς δέον ἐκέχρητο. Ὅσπερ γὰρ τὰ σωτήρια αὐτοῦ διδάγματα πολλὴν ἔφερον τοῖς ἀκρωμένοις τὴν ὠφέλειαν, ἐπὶ δὲ τῶν Ἰουδαίων δημηγορῶν, ἀσφαφέα· τὰ λεγόμενα ἐκρυπτεν, ἐπειδὴ μὴ προσεῖχον τοῖς λεγομένοις· οὕτω δὲ καὶ τὰ δῶρα αὐτοῦ τὰ μέγιστα ταῦτα, καὶ σωτηρίαν ἡμῖν πολλὴν κομίζοντα, ἐκ μέσου πολλάκις ἀναρεῖ, ὅταν οἱ λαμβάνοντες μὴδὲν ἀπ' αὐτῶν βουλευθῶσι καρπώσασθαι. *Καὶ προφήτην καὶ στοχαστὴν*. Οὐ μικρὸν δὲ ὁργῆς εἶδος καὶ τὸ τὰς· προφητείας· ἐπιτελεῖν. Ὅτε γοῦν τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον διὰ τὰ ἁμαρτήματα τῶν τοῦ Ἠλὶ παίδων ὁ Θεὸς ἀπεστράφη, καὶ τὴν πολλὴν τοῦ πλῆθους κακίαν, ἐπέλειπεν ἡ προφητεία· *Ῥῆμα γὰρ τίμιον*, φησὶν, *ἦν, καὶ οὐκ ἦν διαστελλούσα. Τίμιον*, τούτεστι, σπάνιον. Καὶ ἐπὶ τοῦ Ὁζία τὸ αὐτὸ τοῦτο γέγονεν· οὐ γὰρ μικρὰ καὶ ἐντεῦθεν ἐκαρποῦντο, εἴ γε ἐβούλοντο. Τὸ γὰρ μανθάνειν τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πρὸς τὰ μέλλοντα παρασκευάζεσθαι δεῖν, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν πυνθάνεσθαι, καὶ πότε μὲν ἐπιθίσθαι δεῖ πολεμίοις, πότε δὲ ἡσυχάζειν, καὶ πῶς ἅπαντα τὰ λυπηρὰ διακρούεσθαι δέοι, πολλὴν ἔφερον αὐτοῖς σωτη-

ρίας εὐκολίαν. Ἄλλ' ἐπειδὴ μανθάνοντες οὐκ ἐποίουν, διὰ τοῦτο καὶ τὸ μανθάνειν αὐτῶν ἀπεῖλεν· ὁ πολλῆς τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίας δεῖγμα ἦν, τὸ καὶ προειδὼτα τὰ μέλλοντα, καὶ ὡς οὐ χρῆσονται εἰς δέον τοῖς παρ' αὐτοῦ δώροις, τὰ γοῦν παρ' αὐτοῦ ἅπαντα παρασχεῖν. Μετὰ δὲ τοῦ προφήτου καὶ στοχαστὴν φησιν ἀναρεῖν.

Ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν στοχαστὴν τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι, καὶ ἀπ' αὐτῆς τῶν πραγμάτων τῆς πείρας. Ἐτερον μὲν γὰρ στοχασμὸς, καὶ προφητεία ἄλλο· ὁ μὲν γὰρ Πνεύματι ὀψιφ' ἐγγέγραται, οὐδὲν οἰκόμεν εἰσφέρων· ὁ δὲ τὰς ἀφορμὰς ἀπὸ τῶν ἥδη γεγεννημένων λαμβάνων, καὶ τὴν οἰκείαν σύνεσιν διεγείρων, πολλὰ τῶν μελλόντων προορᾷ, ὡς εἰκὸς ἀνθρώπων ὄντα συνετὸν προῖδειν. Ἀλλὰ πολὺ τὸ μέσον τούτου χάκείνου, καὶ τοσοῦτον, ὅσον συνέσεως ἀνθρωπίνης καὶ θείας χάριτος τὸ διάφορον. Ἰνα δὲ καὶ ἐπὶ ὑποδείγματος τὸν λόγον ποιήσω φανερὸν, ἐννοήσωμεν τὸν Σολομῶντα καὶ τὸν Ἐλισσαῖον· ἀμφοτέρω γὰρ κεκρυμμένα πράγματα εἰς μέσον ἤγαγον, καὶ κεκρυμμένα ἀνεκάλυψαν· ἀμφοτέρω δὲ οὐ τῇ αὐτῇ δυνάμει· ἀλλ' ὁ μὲν ἀπὸ συνέσεως ἀνθρωπίνης παρὰ τῆς φύσεως λαθὼν ἀφορμὰς ἐπὶ τῶν πόρων γυναικῶν ἐκείνων· ὁ δὲ λογισμῷ μὲν οὐδενὶ χρησάμενος (ποῖος γὰρ λογισμὸς ἀνακαλύψαι δυνατός ἦν τοῦ Γιεζὲ τὴν κλοπήν;)· θείᾳ δὲ χάριτι τὰ πόρρωθεν γεγεννημένα προείδεν. *Καὶ πρεσβύτερον [35] καὶ πεντηκόνταρχον*. Μετὰ δὲ τούτων καὶ πρεσβύτερον καὶ πεντηκόνταρχόν φησιν ἀναρεῖν· πρεσβύτερον οὐκ ἀπλῶς γεγηρακότα λέγων, ἀλλὰ τὸν μετὰ τῆς πολιᾶς τὴν προσήκουσαν τῇ πολιᾷ διατηροῦντα σύνεσιν. Καὶ πεντηκόνταρχον δὲ ὅταν λέγῃ, οὐκ ἓνα τινὰ πεντηκόνταρχόν φησιν, ἀλλὰ τῷ ὀνόματι τοῦτω τοὺς ἀρχοντας πάντας αἰνίττεται. Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν ἀναρχίας χαλεπώτερον, ὥσπερ οὐδὲ πλοίου τὴ σφαλερώτερον γένετο· ἂν κυβερνήτην οὐκ ἔχοντος. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἴσταται, ἀλλὰ καὶ ἑτέραν μεγάλην ἀσφάλειαν ἀναίρησιν ἀπειλεῖ, τοὺς τὰ δριστα βουλευεῖν εἰδότες, οἱ τῶν ὅπλων οὐκ ἐλάττωνα εἰσφέρουσιν εὐεργεσίαν ταῖς πόλεσιν. Ἀφελῶ γὰρ, φησὶ, καὶ θαυμαστὸν σύμβουλον, καὶ σφοδρὸν ἀρχιτέκτονα· οὐχὶ τὸν οἰκοδόμον λέγων, ἀλλὰ τῶν πραγμάτων ἔμπειρον, καὶ πολλὰ ἐπιστάμενον, καὶ μετὰ συνέσεως ἅπαντα τὰ τῆς πόλεως διατιθέναι πράγματα εἰδὼτα.

γ'. Καὶ μετὰ τούτων, *Καὶ συνετὸν ἀκροατὴν*. Ἄν γὰρ τοῦτο ἀπῇ, κἂν τὰλλα ἅπαντα παρῇ, πλεον οὐδὲν ἔστι ταῖς πόλεσι, κἂν προφῆται ὦσι, κἂν σύμβουλοι, κἂν δυνάσται, ὃ δὲ ἀκουσόμενος μηδέλις ἦ, πάντα εἰκὴ καὶ μάτην. Ἐμοὶ δοκεῖ ἐνταῦθα τὸ Ἀφελῶ λέγειν, τὸ ἐάσω καὶ ἀφήσω, ὥσπερ ὁ Παῦλος φησὶ· *Παρέδωκεν αὐτοὺς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*· οὐ τοῦτο δεικνύς, ὅτι ἐνέβαλεν εἰς ἀνοίαν, ἀλλ' ὅτι ἀφήκε καὶ εἰσεν ἀνοήτους ὄντας.

Καὶ ἐπιστήσω νεανίσκους ἀρχοντας αὐτῶν. Τοῦτο ἀναρχίας χεῖρον καὶ πολλῷ χαλεπώτερον. Ὁ μὲν γὰρ οὐκ ἔχων ἀρχοντα, ἀπεστέρηται τοῦ χειραγωγοῦντος· ὁ δὲ πονηρὸν ἔχων, τὸν ἐμβάλλοντα εἰς κρημνοὺς ἔχει. Νεανίσκους δὲ ἐνταῦθα οὐχὶ ἀπλῶς τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ἐφησεν, ἀλλ' ἀπὸ τοῦ πλεονάζοντος τὴν ἀνοίαν αὐτῶν ἐπιδείκνυσται. Ἔστι γὰρ καὶ νέους εἶναι συνετοὺς, καὶ γεγηρακότας ἀνοήτους συζῆν· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο μὲν σπανιὰς συμβαίνειν εἰώθε, τὸ δὲ πλεονάζον τούναντίον ἐστίν, ἐξ ἐκείνου ἀνοήτους ὠνόμασεν. Ἐπεὶ

^a Εὐρώστους. Hæc vox deerat in Morel. Sed. ex Reg. et Savil. inserta fuit.

^b Πολεμίου. Reg. et Sav. et ita legit Tilmannus. Morel. vero et Bavar. πολέμου. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

^c Reg. ἀσφαλεία, et ita videtur legisse Tilmannus, qui verit., *quæ in cunctis quæ se dicebantur legere*. Sed ἀσφαλεία, ut habent Morel. et Sav., melius quadrat ad seriem.

^d Τὸν ἀπὸ συνέσεως πολλῆς τῶν μελλόντων στοχάζεσθαι. Savilius putat legendum esse στοχάζομενον vel στοχάζεσθαι δυνάμενον.

ipso aspectu crucientur numquam satiati, et hinc intelligant a Deo immissam fuisse iram. 2. *Gigantem et potentem*. Gigantem semper Scriptura fortem solet vocare, vel eum qui proportionem membrorum multis antecellat. Etenim in creatione, cum dicit, *Hi erant gigantes, homines nominati* (Gen. 6. 4), non aliud genus fuisse dicit, sed fortes, robustos, et vectos nobis subindicat. *Et hominem bellatorem et judicem*. Intolerabile supplicium, et illa quæ dicta sunt extreme perniciæ sunt argumentum, quæ, stantibus muris et turribus, urbem possint cum civibus inimicis dedere. Tutamen quippe urbium non in lapidibus, lignis et septis situm est, sed in prudentia civium, qui cum tales adsunt, etiam præsentem hostem, tutius quam cuncta omnia ipsam muniunt: cum autem ii absunt, etiam nemino urgente, miseriorem illam exhibent quam si obsideretur.

2. Itaque et illos et auditores omnes non parvo philosophiæ documento imbuunt propheta, suadens ut ne unquam in magnitudine urbis spem ponant, nec in vallibus et machinis, sed in fragi virorum virtute. Illos igitur territis ait, ipsum cum tutela omni destitutum esse, non modo bellicæ rei peritos auferendo, sed etiam iudices, qui non minus juvant civitates quam bellatores, dum pacem curant, imo sæpe imminencia bella propulsant. Ii enim cum frequenter a radice peccatorum oriantur, fieri potest ut legum custodes, eosque qui juri dicundo cum æquitate præsent, plurima peccata reprimentes, belli causam auferant. Cur ergo Deus eos amovet? Quia illis presentibus non ut oportebat usi sunt. Quemadmodum enim salutaria ejus dogmata multam afferebant audientibus utilitatem, Judæis autem concionans, dicta sua obscuritate multa involvebat, quia illi dictis non attendebant: ita hæc dona sua magna, quæ multam nobis salutem conferunt, de medio sæpe tollit, cum ii qui accipiunt nihil hinc fructus percipere volunt. *Et prophetam et conjectorem*. Non parvum autem iræ genus est cum prophetiæ deficiunt. Quando igitur Judaicum populum Deus ob peccata filiorum Helei aversatus est, obque multitudinis nequitiam, defecit prophetia: *Verbum enim, inquit, pretiosum erat, et non erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). *Pretiosum*, id est, rarum erat. Et sub Ozia idipsum accidit: neque enim hinc exiguum fructum cepissent, si voluissent. Nam divina ediscere, et ad futura mala præparari, de incertis rebus responsa accipere, quandoque inimicos invadere oporteat, quando quiescere, quomodo tristitia omnia depellere, multam ipsis ad salutem afferebat facilitatem. Verum quia quæ didicerant non explebant, ideo disciplinam hanc ipsis ademit: quod erat ingentis Dei clementiæ argumentum, quod cum futura prævideret, sciretque eos non recte donis usuarios, tamen quæ sua erant omnia exhiberet. Cum propheta vero conjectorem se dicit ablatum esse.

Conjector quis sit. — Conjectorem hic mihi videtur

¹ Reg. et Savil. habent, *hostes imminentes*, pro, *bella in minentia*. Quæ postrema lectio melius quadrare videtur.

dicere enim, qui ex multa intelligentia, et ex ipsa rerum experientia futura conicere poterat. Aliud enim est conjectura, aliud prophetia: propheta enim ex divino Spiritu loquitur, ex se nihil afferens; ille vero occasione capta ex iis quæ jam contigerunt, intelligentiam exercens suam, futurorum multa prospicit, ut par est virum prudentem prospicere. At multum hunc inter et illum discrimen; tantumque, quantum est intervallum inter prudentiam humanam et divinam gratiam. Ut autem exemplo sermonem dilucidorem reddam, cogitemus Salomonem et Elisæum: ambo enim res occultas in medium adducebant, et abscondita revelabant: sed non ambo eadem virtute; sed ille quidem ex prudentia humana, a natura solum occasione circa meretrices illas mulieres (a); hic vero ratiocinio nullo usus, (quod enim ratiocinium Giezi furtum revelare potuisset?) sed ex divina gratia ea quæ procul facta erant prævidit. *Et senem, 3. et principem super quinquaginta*. Cum iis etiam senem et principem super quinquaginta se sublaturum esse dicit: senem non simpliciter cum qui consenserit dicit, sed eum qui cum canitie prudentiam canitiei consentaneam servat. Cum vero dicit principem super quinquaginta, non quempiam hujusmodi principem memorat, sed hoc nomine principes omnes subindicat. Nihil enim, nihil certe miserabilius, quam nullo magistratu regi, ut nihil periculosius navi suo destituta gubernatore. Neque hic gradum sistit, sed et aliam magnam tutelam se ablatum comminatur, eos qui bona dare consilia possint, qui non minus quam arma civitatibus afferunt auxilium. Nam ait: *Auferam admirabilem consiliarium, et sapientem architectum*; non constructorem dicens, sed in negotiis peritum, multa doctum, et cum prudentia omnia civitatis negotia administrare scientem.

3. Cum his etiam, *Et prudentem auditorem*. Si enim hoc abfuerit, etsi alia omnia adsint, nihilo plus accedit civitatibus, etsi propheta, etsi consiliarii, etsi magistratus adsint, si nullus sit qui audiat, omnia frustra et in nihilum abeunt. Videtur autem mihi hic *Auferam* dici, quasi Sinam, Permittam, quemadmodum Paulus ait: *Tradidit eos in reprobum sensum* (Rom. 1. 28); non hoc sensu, quasi in amenciam ipsos conjecerit, sed quia insipientes cum essent, ipsos dimisit et reliquit.

Præstat nullum quam malum ducem habere. — 4. *Et instituiam adolescentulos principes eorum*. Hoc defectu etiam magistratum pejus et multo gravius est. Nam qui principem non habet, duce privatur; qui vero malum nactus est ducem, habet qui se in præcipitia coniciat. Adolescentulos autem hic memorat non ut

(a) Hæc respiciunt caput quintum libri Proverbiorum, ubi contra meretricum illecebras fallaciasque adolescentes communit. Quod autem hic ait comparando Salomonem cum Elisæo, illum ex prudentia humana loquutum esse, hunc vero ex gratia divina, sic intelligas, non quasi Salomon, dum Proverbiorum librum scriberet, gratia divina destitutus esset; sed quod ea, quæ experientia et sagacitate sua noverat, dirigente Spiritu sancto, literis mandaret; cum contra Elisæus illa tantum scriberet, quæ afflante Numine dicebat.

ætatem culpet, sed ut illorum insipientiam aptius ostendat. Contingit enim juvenes esse prudentes, et senes in insipientia vixisse: verum quia id rarius accidere solet, sed contrarium plerumque contingit; ideo illos insipientes nominavit. Nam et Timotheus juvenis erat: is tamen sapientius, quam innumeri senes, Ecclesiis administravit; et Salomon annos natus duodecim (a), cum Deo loquebatur, multaque erat dicendi fiducia instructus, ac rex declaratus coronatusque est, barbarosque habuit sapientiæ suæ spectatores; neque viri solum, sed et mulieres ex longinquis regionibus venientes, hanc solam peregrinationis causam habebant, nempe ut ex ejus voce quidpiam edicerent et audirent: sed ut ad senium pervenit, multum de virtute detraxit. Hujus vero pater beatus David grave illud peccatum non cum juvenis et puer esset, sed cum illam ætatem prætergressus esset, tunc peccavit. Cum autem puerulus esset, mirabile tropæum erexit, barbarum prostravit, omnemque exhibuit philosophiam, neque impedimento juvenis fuit, quominus hæc præclara gesta ederet. Jeremiam quoque qui ætatis obicem objiciebat ut recusaret, non admisit Deus, sed eduxit ad populum Judaicum, ipsum nihil inde impediri dicens, si mente firma præditus esset. Ilac, imo multo minore ætate, senes Daniel judicavit. Et Josias ne decem quidem annos natus, in solium regni ascendit, tuncque florebat; sed postea tantillum delapsus in ignaviam, virtutem animi labefactavit. Quid vero Joseph? Annon juvenis, et admodum juvenis, grave illud bellum suscepit, non adversus homines, sed adversus ipsam naturæ tyrannidem decertans, et ex media fornace flammaque multo, quam illa Persica (b), graviore, illæsus exsiliit, non minus, quam tres illi pueri, sine damno manens? Quemadmodum enim illi corpora cum ipsis capillis illæsa tunc egressi ostenderunt, ex fonte potius quam ex fornace exeuntes: sic et iste in certamine, ex Ægyptiæ manibus elapsus¹, exiit, neque a tactu, neque a verbis, neque ab aspectu, neque a vestimentis, neque ab unguentis, quæ sarmentis et pice ardentioribus concupiscentiæ flammam accendebant; neque ab ætate ejusmodi quidpiam passus est, quale ut homo pati posse videbatur. Ac tres illi pueri, in ipso juventutis flore et ventrem superarunt, et mortis formidinem calcarunt, tantumque exercitum furemque regis ipsa fornace ardentioribus vicerunt, nihilque illos exterruit, sed constanter manserunt animo minime servili instructi. Non igitur ætatem traducens hæc dicit:

¹ Boisius legit, *impuriæ Ægyptiæ manibus elapsus*.

(a) Ea est quorundam chronologorum sententia, Salomonem duodennem regnare cœpisse, eaque sapientiæ argumenta exhibuisse, quæ in Scriptura narrantur: verum peritiores chronologi jam tum virum fuisse ceusent. Certe si duodennis solum erat cum regnare cœpit, et quadraginta annis regnaverit, ut ait Scriptura, aunosque natus quinquaginta duos obierit, quomodo stabit illud Scripturæ, Regum lib. 3, c. 11, v. 4: *Cumque jam senex esset, depravatum est cor ejus per mulieres?*

(b) Fornacem vocat Persicam illam Babylonicam in quam tres pueri conjecti sunt. Jam sæpe vidimus, Assyriam et Babylonicam Persidem a Chrysostomo vocari.

quandoquidem et Paulus cum ait: *Non reophytum, ne in superbiam elatus, in judicium incidat diaboli* (1. Tim. 5. 6), non ætate juvenem dicit, sed recens plantatum, id est, institutum; plantare quippe dicit catechesi instituere, et docere; ut cum ait: *Ego plantavi, Apollo rigavi* (1. Cor. 3. 6). Christus quoque id plantationem vocat dicens: *Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cælestis, eradicabitur* (Matth. 15. 13). Nam si neophytum dixisset juvenem, Timotheum certe, qui juvenis erat, et ita juvenis, ut ille diceret, *Nemo juventutem tuam contemnat* (1. Tim. 4. 12), ad tantum culmen dignitatis non evexisset, nec tot Ecclesiarum ferre curam permisisset. *Et illusores dominabuntur eis*. Vides ipsum non simpliciter ætatem traducere, sed corruptum animum? Ilac enim additione id clarius efficit. Illusores enim hic vocat deceptores, cavillatores, adultores, eos qui verbis gratiam captantes ipsos diabolo propinarent. 5. *Et corruet populus, homo ad hominem, et homo ad proximum suum*. Quemadmodum enim lignis quæ ædificia continebant corruptis, aut sublatiis, necesse est etiam muros perrumpi, nullo ultra retinente: sic illis sublatiis, qui supra dicti sunt, principibus, consiliariis, iudicibus, prophetis, nihil prohibebat, quin populus in factiones se scinderet, et magna perturbatio oriretur.

4. *Irruet puerulus adversus senem, et ignobilis adversus nobilem*. Adversabitur, inquit, juvenis seni, despiciet, contemnet illum. Hæc etiam antequam bellum instaret quovis bello graviora erant. Quando enim senectus a juventute inhonoratur, vilesque et abjecti homines honorabiles prius viros calcant, non meliori in statu versatur hujusmodi civitas, quam si hariolos haberet. 6. *Quia apprehendet homo fratrem suum aut domesticum patris sui dicens: Vestimentum habes, princeps noster esto, et cibus meus sub te sit*. 7. *Et respondens in die illa dicit: Non ero princeps: non enim est in domo mea panis neque vestimentum. Non ero princeps populi hujus*. Hic mihi videtur aut obsidionem aliquam gravissimam subindicare, quæ ipsos in extremam necessitatem redegerit; aut sine obsidione famem quamdam intolerabilem, multamque rerum necessariorum penuriam. Usus est autem communi loquendi consuetudine: et sicut multi dicunt: Si contingeret urbem totam obolo venumdari, non possem illam emere, extremam sic paupertatem ostendens: sic et propheta dicit: Si principatus veneat vestimento uno, aut pane solo, nemo erit qui emat: tanta rerum necessariorum penuria erit. 8. *Quia dissoluta est Jerusalem: hoc est, derelicta et deserta est, Dei providentia denudata. Et Judæa concidit: perturbatione, inquit, et tumultu repleta est, confusione et seditione. Et linguæ eorum cum iniquitate his quæ Domini sunt non obtemperant*. Deinde causa malorum subnectitur, linguæ intemperantia. Id quod Osee coarguit dicens: *Ephraim in interitum abierunt in diebus redargutionis; in tribus Israel ostendi fide digna* (Osee 5. 9); et Malachias eadem iterum dicit: *Prophete exprobrantes iis qui provocaverunt Deum in sermone*

καὶ Τιμόθεος νέος ἦν, καὶ μυρίων γεγηρακῶτων σοφωτέρων τὰς Ἐκκλησίας διώρρωσε· καὶ Σολομῶν ἡνίκα μὲν δωδεκάετης ἦν, τῷ Θεῷ διελέγετο, καὶ πολλῆς ἀπήλανε παρρησίας, καὶ ἀνεκρηρύττετο, καὶ ἐστεφανοῦτο, καὶ θέατρον ἀπὸ τῶν βαρβάρων τῆς αὐτοῦ σοφίας ἐκάθειζε, καὶ οὐκ ἄνδρες μόνον, ἀλλὰ ἡδὴ καὶ γυναῖκες πόρρωθεν ἐπισύσαι, ταύτην μόνην τῆς ἀποδημίας τὴν ὑπόθεσιν εἶχον, τὸ μαθεῖν τι καὶ ἀκούσαι παρὰ τῆς ἐκείνου φωνῆς· ἐπειδὴ δὲ εἰς γῆρας ἦλθε, πολλῶ τῆς ἀρετῆς καλοῦζε. Καὶ ὁ τοῦτο δὲ πατὴρ ὁ μακάριος Δαυὶδ τὴν χαλεπὴν ἀμαρτίαν ἐκείνην οὐκ ἡνίκα παῖς καὶ μεριάνων ἦν, ἀλλ' ἡνίκα τὴν ἡλικίαν ὑπερέβη ταύτην, τότε ἤμαρτεν. Ὅτε δὲ παιδίον μικρὸν ἐτύγγανεν ὃν, καὶ τρόπαιον ἀνέστησε θαυμαστὸν, καὶ τὸν [56] βάρβαρον κατήνεγκε, καὶ πᾶσαν ἐπεδείξατο φιλοσοφίαν, καὶ οὐδὲν ἢ νεότης αὐτῷ πρὸς τὰ κατορθώματα ταῦτα κώλυμα γέγονε. Καὶ τὸν Ἱερεμίαν δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας προβαλλόμενον παρατίθει οὐκ ἀπεδέξατο ὁ Θεός, ἀλλ' ἐξήγαγεν ἐπὶ τὸν τῶν Ἰουδαίων δῆμον, οὐδὲν ἐντεῦθεν αὐτὸν κωλύεσθαι λέγων, εἰ τὰ τῆς διανοίας ἐβρώμενα εἴη. Ταύτην ἄγων τὴν ἡλικίαν, μᾶλλον δὲ καὶ ταύτης ἐλάττωσα πολλῶ, τοὺς πρεσβυτέρους ἔκρινεν ὁ Δανιήλ. Καὶ Ἰωσίας δὲ οὐδὲ δέκα ἔτη γεγονῶς ὅλα, ἐπὶ τὸν τῆς βασιλείας ἀνέβη θρόνον· καὶ τότε μὲν εὐδοκίμει, μετὰ δὲ ταῦτα καταλιγώρησας μικρὸν, ἐλυμήνατο τὴν τῆς ψυχῆς ἀρετήν. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; Οὐχὶ νέος ἦν, καὶ σφόδρα νέος, τὸν γαλεπὸν ἐκείνον ἀνέλετο πόλεμον, οὐχὶ πρὸς ἀνθρώπους, ἀλλὰ πρὸς αὐτὴν τῆς φύσεως τὴν τυραννίδα μαχόμενος, καὶ ἐκ μέσου καμίνου καὶ φλογὸς πολὺ τῆς Περσικῆς χαλεπωτέρας ἐξεπῆδησεν ἀσινῆς, τῶν τριῶν παίδων οὐκ ἕλαττον ἀλόαθς διαμείνας; Ὡςπερ γὰρ ἐκείνοι τὰ σώματα μετ' αὐτῶν τῶν τριῶν ἀκέραια τότε ἐξαγαγόντες ἔδειξαν, ὡς ἀπὸ πηγῆς μᾶλλον ἢ καμίνου ἐξιώντες· οὕτω δὴ καὶ οὗτος τῶν ἐν ἀγῶνι τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, ἐξῆι, μήτε ἀπὸ τῆς ἀφῆς, μήτε ἀπὸ τῶν ῥημάτων, μήτε ἀπὸ τῆς ὕψεως, μήτε ἀπὸ τῶν ἱματίων, μήτε ἀπὸ τῶν μύρων, ἀ κληματίδος καὶ πίσης χαλεπωτέραν ἀνῆπτε τῆς ἐπιθυμίας τὴν φλόγα, μήτε ἀπ' αὐτῆς τῆς ἡλικίας παθὼν τι τοιοῦτον, ὅσον εἰκὸς ἀνθρώπων ὄντα παθεῖν. Καὶ αὐτοὶ δὲ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς οὗτοι ἐν αὐτῷ τῆς ἡλικίας ὄντες τῷ ἄνθει, καὶ γαστροὺς ἐκράτησαν, καὶ θανάτου ὄφδον ἐπάτησαν, καὶ στρατοπέδου τοσοῦτου καὶ βασιλείας αὐτῆς τῆς καμίνου σφοδρότερον ἀρίεντος θυμὸν περιεγέγοντο, καὶ οὐδὲν αὐτοὺς κατέπληξεν, ἀλλ' ἔμειναν διηνεκῶς ἀδοῦλωτον τὸ φρόνημα ἔχοντες. Οὐ τοῖνον τὴν ἡλικίαν διαβάλλων ταῦτά φησιν· ἐπεὶ καὶ ὁ Παῦλος, ὅταν λέγῃ, *Μὴ νεόφυτον, Ἰνα μὴ τυφωθείς εἰς κρίμα ἐμπέσῃ τοῦ διαδόλου*, οὐ τὸν νέον τὴν ἡλικίαν φησὶν, ἀλλὰ τὸν νεωστὶ φυτεθέντα, τούτέστι, κατηχηθέντα· φυτεῦσαι γὰρ τὸ κατηχηθῆαι φησὶ καὶ διδάξαι, ὡςπερ ὅταν λέγῃ· *Εγὼ ἐξύψευσα, Ἀπολλῶς ἐπότρωσεν*. Καὶ Χριστὸς φυτεῖαν τὸ τοιοῦτο καλεῖ λέγων· *Πᾶσα φυτεία, ἣν οὐκ ἐφύευσεν ὁ Πατὴρ μου ὁ οὐράνιος, ἐκρίνωθήσεται*. Ἐπεὶ εἰ νεόφυτον τὸν νέον ἔλεγεν, οὐκ ἂν Τιμόθεον σφόδρα νέον, καὶ οὕτω νέον, ὡς λέγειν, *Μηδεὶς σου τῆς νεότητος καταφρονεῖτω*, πρὸς τοσοῦτον ὄγκον ἀρχῆς ἀνήγα-

γεν ἂν, καὶ τοσαύτας φέρειν ἐπέτρυσεν Ἐκκλησίας. Καὶ ἐμπαίκεται κυριεύουσιν αὐτῶν. Ὁρῶς, ὡς οὐ τὴν ἡλικίαν διαβάλλει ἀπλῶς, ἀλλὰ τὴν διεφθαρμένην γυμνῇ; Τῇ γὰρ ἐπαγωγῇ τοῦτο σαφέστερον ἐπείσπεν. Ἐμπαίκεται δὲ ἐνταυθὰ φησὶ τοὺς ἀπατεῶνας, τοὺς εἰρωνας, τοὺς κόλακας, τοὺς διὰ τῆς τῶν ῥημάτων χείριτος προπίνοντας αὐτοὺς τῷ διαδόλῳ. Καὶ συμπεσεῖται ὁ λαός, ἀνθρώπος πρὸς ἄνθρωπον, καὶ ἀνθρώπος πρὸς τὸν πλησίον αὐτοῦ. Ὡςπερ γὰρ τῶν τὰς οἰκοδομὰς συνεχόντων ξύλων διαφθαρέντων [37], ἢ καὶ ἀναίρεθέντων, τοὺς τοίχους ἀνάγκη συρῆγγυσθαι, οὐδενὸς ὄντος τοῦ κατέχοντος· οὕτω καὶ τούτων τῶν ἐμπροσθεν εἰρημένων ἀναιρεθέντων, ἀρχόντων, συμβούλων, δικαστῶν, προφητῶν, οὐδὲν τὸ κωλύον ἦν τὸν δῆμον αὐτῷ συρῆγγῆναι, καὶ πολλὴν γενέσθαι τὴν σύγχυσιν.

δ'. Προσκύψει τὸ παιδῆριον πρὸς τὸν κρεσδύτην, καὶ ὁ ἀτιμος πρὸς τὸν ἐντιμον. Ἐναντιώσεται, φησὶν, ὁ νέος τῷ γεγηρακῶτι, ὑπερόψεται, καταφρονήσει. Ταῦτα καὶ πρὸ τῆς τῶν πολεμίων ἐφόδου πολέμου παντὸς ἦν χαλεπώτερα. Ὅταν γὰρ ἀτιμάζεται μὲν γῆρας παρὰ νεότητος, οἱ δὲ εὐταλεῖς καὶ ἀπεβρόμμένοι τοὺς πρότερον αἰδεσίμους καταπατῶσιν, οὐδενὸς ἕλαττον κληρονομίας ἢ ἡ τοιαύτη διακίεσται πόλις. Ὅτι ἐκλιγέται ἀνθρώπος τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ, ἢ τοῦ οικίου τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, λέγων· *Ἰμάντιον ἔχεις, ἀρχηγὸς ἡμῶν γενοῦ, καὶ τὸ βρώμα τὸ ἐμὸν ὑπὸ σέ ἐστω. Καὶ ἀποκριθεὶς ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐρεῖ· Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός· οὐ γὰρ ἐστὶν ἐν τῷ οἴκῳ μου ἄρτος, οὐδὲ ἱμάτιον. Οὐκ ἔσομαι ἀρχηγός τοῦ λαοῦ τούτου*. Ἐνταυθὰ μοι δοκεῖ ἢ πολιορκίαν τινὰ χαλεπωτάτην εἰνέντεσθαι, εἰς τὴν ἐσχάτην στενοχωρίαν αὐτοὺς κατενεγκοῦσαν, ἢ χωρὶς πολιορκίας λιμὸν τινα ἀφόρητον, καὶ πολλὴν τῶν ἀναγκάλων σπάνιν. Κέχρηται δὲ κοινῇ συνθεῇ· καὶ ὡςπερ πολλοὶ φασιν·, Εἰ συνέβη τὴν πόλιν ἅπασαν ὁδοῦ πωλεῖσθαι, οὐκ ἂν σχολὴν αὐτὴν πρᾶσθαι, τὴν ἐσχάτην πενίαν ἐνδεικνύμενος· οὕτω καὶ ὁ προφήτης φησὶν, ὅτι εἰ ἱματίου ἐνὸς καὶ ἄρτου μόνου γένοιον· ἂν αἱ ἀρχαὶ ὠνηται, οὐδεὶς ἔσται ὁ ὠνούμενος· τοσαύτη σπάνις ἔσται τῶν ἀναγκάλων. Ὅτι ἀρεῖται Ἰερουσαλήμ· τούτέστιν ἐγκαταλείπεται, ἡρημαῖται, τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας γεγύμνωται. Καὶ ἡ Ἰουδαία συμπεπτωκε· ταραχῆς, φησὶν, ἐμπέπηχται καὶ θορύβου, συγχύσεως καὶ ἀταξίας. Καὶ αἱ γλώσσαι αὐτῶν μετὰ ἀνομίας τὰ πρὸς τὸν Κύριον ἀπειθοῦσιν. Εἴτα καὶ ἡ αἰτία τῶν κακῶν, τῆς γλώττης ἢ ἀκρασίας. Ὁ καὶ Ὡςπερ ἐγκαλεῖ λέγων· *Εγὼ εἰπαίνομαι ἐν ἀνομίᾳ ἐγένοντο ἐν ἡμέραις ἐλέγχου· ἐν ταῖς φυλαῖς τοῦ Ἰσραὴλ ἔδωκα πιστά· καὶ ὁ Μαλαχίας τὰ αὐτὰ πάλιν λέγων· Οἱ προφῆται ἐνεδίζοντες τοὺς παροξύνοντας τὸν Θεὸν ἐν λόγοις. Καὶ εἶπατε· Ἐν τίνι παροξύναμεν αὐτόν; Ἐν τῷ λέγειν ὑμᾶς· Πᾶς ποιῶν πονηρίαν, καὶ ὁ ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτοὺς εὐδύκῃσιν. Καὶ ποῦ ἐστὶν ὁ Θεὸς τῆς δικαιοσύνης; Τούτου δὴ καὶ αὐτὸς αἰτιάται, διπλοῦν προφέρων ἔγκλημα, ὅτι οὐ μόνον ἀπειθοῦσιν, οὐδὲ οὐ μόνον παραβαίνουσιν τὸν*

* Hic videtur aliquod vitium subesse. Boisius legendum putat τὸν ἐναγῶν τῆς Αἰγυπτίας χειρῶν ἀπαλλαγείς, impuri seu execrabilis *Aegyptiae manibus elapsus*. Ergo levi transpositione sic ex conjectura restituo, ἐν ἀγῶνι τῶν, in certamine et *Aegyptiae manibus elapsus*. Nam ἐναγῶν χειρῶν non placet, nec scio an Cluj sostomo in usu sit.

ἢ Οὐδενὸς ἕλαττον κληρονομίας. Hic suspiratur Allenus legendum esse οὐδὲν ἄμεινον κλυδωνιζόμενης. Sed sine miss. auctoritate nihil mutandum censeo. Infra in Morel. tantum mendose legebatur ὑπὲρ σέ ἐστω pro ὑπὸ σέ ἐστω.

ἢ Sic omnes, praeter Morel. qui habet καὶ πολλοὶ φασιν. Infra putat Allenus legendum esse πενίαν ἐνδεικνύμενοι, non ἐνδεικνύμενος, nec animaladvertere videtur ἐνδεικνύμενος referri posse ad σχολήν, quae vox praecedat et est in singulari.

νόμον· ὁφειλόντες γοῦν αἰσχύνεσθαι ἐπὶ τούτῳ καὶ ἔρυνθαι, ἐγκαλύπτεσθαι καὶ κάτω κύπτειν, οἱ δὲ καὶ ἐπαγωνίζονται τοῖς προτέροις, μετὰ τοῦ μὴ ποιεῖν τὰ ἐπιτεταγμένα καὶ φορτικά [38] φθειγόμενοι ῥήματα· ὡς αὖτε οἰκείας τις ἀγνώμων, ἐγκαταλιμπάνων τὰ ἐπατάγματα τοῦ δεσπότου, ἔτι καὶ θρασύνεται. Διὸ νῦν ἐταπεινώθη ἡ δόξα αὐτοῦ, καὶ ἡ αἰσχὺν τοῦ προσώπου αὐτοῦ ἀνέστη αὐτοῖς. Πάλιν τὰ μέλλοντα ὡς παρεληλυθότα λέγει, τῷ συνῆθει κεχρημένος νόμῳ τῆς προφητείας. Ταπεινῶσι δὲ δόξης τὴν αἰχμαλωσίαν καλεῖ. Οὐ γὰρ τῆς τυχεύσεως αἰσχύνῃς ἦν, τοὺς ἐν τάξει τῶν βασιλευντων τῆς οἰκουμένης ὄντας, τοὺς ἀνθρώπους βεβήλους καὶ βαρβάρους ὑποτετάχθαι. Αἰσχύνῃν δὲ προσώπου ἐνταῦθα τὴν ἀπὸ τῆς ἁμαρτίας ἐγγινώσκουσαν φησί. Ταυτοῦτος γὰρ ἦν αὐτῶν ὁ βίος. Ἐπεὶ οὖν προλαβόντες ἑαυτοὺς κατήσχυναν, δι' ὧν ἔπραττον, διὰ δὲ τοῦτο ὁ θεὸς τῆς δόξης αὐτοῦς ἐξέβαλεν, ἐλάττωσι παραδοῦς τιμωρίᾳ τῆς ὑπ' αὐτῶν ἐπενεχθείσης αὐτοῖς. Οὐ γὰρ οὕτως ἦσαν ἐπονεῖστοι τὴν ἀλλοτρίαν οἰκούντες, ὡς οὗτε τὴν μητρόπολιν ἔχοντες παρηνόμουν. Τότε μὲν γὰρ καὶ ἐνεκρίπτετο αὐτοῖς τὰ τῆς κακίας· ἐπὶ δὲ τῆς πατρίδος καὶ πρὸς τὸ μέζον ἦρτο. Μέγα τοίνυν αὐτοὺς ὁ προφήτης ἐπαίδευε δόγμα, πανταχοῦ πείθων πρὸς τῆς κοίτης τῆς πονηρίας φεύγειν, καὶ ἐγκαλύπτεσθαι καὶ αἰσχύνεσθαι· οὐχ ὅταν βάρβαροι λαβόντες δούλους ἀπάγωσιν, ἀλλ' ὅταν ἡ τῆς ἁμαρτίας τυραννὶς αἰχμαλώτους ἔχῃ. Τὴν δὲ ἁμαρτίαν αὐτῶν, ὡς Σοδόμων, ἀντήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν· Ὁ πολλὰκις εἶπον, λέγω καὶ νῦν· ὅτι δεικνύς τοῦ θεοῦ τὴν φιλελευθέρειαν ὁ προφήτης, οὐχ ἃ μέλλουσι πάσχειν προλέγει, ἀλλὰ καὶ ἃ παθεῖν ἦσαν ἔξιστοι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμαρτημένα αὐτοῖς ἴσα Σοδόμοις ἦν, τὰ δὲ τῆς τιμωρίας καταδεδόσσερα. Οὐ γὰρ προβρίζουσ· αὐτοὺς ἀνῆρπασεν, οὐδὲ ἐκ βάρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν^β, οὐδὲ λείψανα τοῦ γένους ἠφάνισεν. Τὸ δὲ, Ἀντήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, ἀνθρωπινώτερον εἰρηται. Οὐ γὰρ τότε μανθάνει ὁ θεὸς τὰ γεγενημένα, ὅταν γέννηται (πῶς γὰρ, ὁ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν;), ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ μέγεθος τῆς συμφορᾶς οὕτως εἶπεν.

ε'. Ὅσπερ γὰρ ἀλλὰχοῦ φησιν, Ἀνέστη ἡ κραυγὴ τῆς κακίας αὐτῶν πρὸς με, οὐχὶ τὸν θεὸν ἀποικίζων

που πόρρω, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν περικλείων, ταῦτά σῃσιν, ἀλλὰ τὸ μέγεθος τῆς ἁμαρτίας δηλῶν· οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, Ἀντήγγειλαν, τὴν ὑπερβολὴν τῆς πονηρίας δεικνύμενος λέγει. Τὰ μὲν γὰρ ἐκατέδεδόσσερα τῶν ἁμαρτημάτων καὶ λαθεῖν δύναται· ἂν· τὰ δὲ ὑπερβάλλοντα καὶ μεγάλα πᾶσιν ἐστὶ γνώριμα καὶ καταφανῆ, καὶ μηδεὶς ὁ κατηγορῶν ἦ, μηδὲ ἐλέγχων. Αὐτὰ γὰρ ἑαυτὰ καταγγέλλει καὶ δῆλα ποιεῖ. Βουλόμενος δὲ ὁ προφήτης ἐνταῦθα δεῖξασθαι τὸ μέγεθος τῶν κακῶν, φησιν, Ἀντήγγειλαν καὶ ἐνεφάνισαν, τούτέστι, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερβολῆς, μετὰ πολλῆς τῆς ὑπερφανείας τὰ κακὰ ἔπραττον, οὐδὲ αἰσχυνόμενοι, οὐδὲ ἐγκαλυπτόμενοι, ἀλλὰ μελέτην τὴν πονηρίαν ποιοῦμενοι.

Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν, διότι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν, ἐλαόντες· Δίψωμεν τὴν δίκαιον, ὅτι δύσχευτος ἡμῖν ἔστιν. Ἐπίτασις πονη-

ρίας [39], ὅταν μὴ μόνον ἁμαρτάνωσι, μηδὲ μὴ μόνον μετὰ παθήσεως ἁμαρτάνωσιν, ἀλλ' ὅταν καὶ τοὺς δυναμένους τὰ τοιαῦτα διορθοῦν ἀπεικονίσωσιν. Ὅσπερ γὰρ οἱ φρενίτιδι κατεχόμενοι τὸν λατρὸν πολλὰκις συνέκοψαν, οὕτω δὲ καὶ οὗτοι τοῦ νοσεῖν ἀνίστα μέγιστον δαίμονα τοῦτο ἐξέφερον, τὸ τοὺς δικαίους ἐκβάλλειν. Τοιοῦτον γὰρ ἡ ἀρετὴ· καὶ φαινόμενη μόνον, ἀρκεῖ λυπησθαι τὸν ἐν κακίᾳ ζῶντα. Τοιοῦτον ἡ κακία· οὐδὲ ἐλεγχόμενη πολλάκις, καὶ τὴν παρουσίαν αὐτὴν βαρύνεται τῶν ἐν ἐπικείρᾳ προαιρουμένη. Διπλὴ δὲ ἐνταῦθα ἡ κατηγορία, καὶ τὸ δεσμεῖν τὸν δίκαιον, καὶ τὸ ὡς ἄχρηστον· δεσμεῖν. Ὅταν οὖν τις τὰ ὠφελοῦντα μὴ μόνον οὐ προσέται, ἀλλὰ καὶ βλαβερὰ αὐτῷ νομίζῃ εἶναι, ποῖα λείπεται λοιπὸν διορθώσεως πρόφασις; Διὸ καὶ ὁ προφήτης ἰδὼν εἰς ἔσχον ἐξοκειλάντας, ἀπὸ θρήνων ἀρχεται πάλιν, οὐκ ἀπὸ κατηγορίας καὶ ἐγκλημάτων, λέγων· Οὐαὶ τῇ ψυχῇ αὐτῶν· καὶ τὸ ἐξῆς μετὰ πολλῆς συνέσεως· Ὅτι βεβούλευνται βουλὴν πονηρὰν καθ' ἑαυτῶν. Καίτοι τὰ γενόμενα δοκεῖ κατὰ τοῦ δικαίου τολμάσθαι· ἀλλ' εἰ τις ἀκριδῶς ἐξετάσειεν, οὐ κατὰ τοῦ πάσχοντος, ἀλλὰ τῶν ποιούντων ἡ βουλὴ τρέπεται. Ἐνταῦθα μανθάνομεν, ὅτι ὁ μὲν καλὸς, καὶ μυρία πάσχει δεινὰ, οὐδὲν βελάφεται παρὰ τῶν ποιούντων· οἱ δὲ ἐπιβουλεύοντες, οὗτοι μᾶλλον εἰσι οἱ καθ' ἑαυτῶν τὸ ξίφος ὠποῦντες, καὶ αὐτοὶ. Τὸν μὲν γὰρ δίκαιον οὐδὲν ἰδλαπτον δεσμοῦντες, ἑαυτοὺς δὲ ἐν πλείονι ζόφῳ καὶ ἐρημίᾳ καθίσταν, τὸν λύχον ἐκποδῶν ἀρπάζοντες. Τοίνυν τὰ γεννηθέντα τῶν ἔργων αὐτῶν φάγονται. Τοιοῦτον γὰρ ἡ κακία· αὐτὴ ἐν ἑαυτῇ τὴν τιμωρίαν ἔχει. Καὶ ὁ ἐνταῦθα φησὶ, τοῦτ' ἐστίν· Ἀπολαύσονται τῶν καρπῶν αὐτῶν, ἐν πλείονι καθίσταντες αὐτοὺς ἐρημίᾳ, καὶ πολλοὺς κατασκαυάζοντες τοὺς κλημνοὺς. Οὐαὶ τῷ ἀνόμῳ· πονηρὰ γὰρ συμβήσεται αὐτῷ κατὰ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Ὅρῃς παρ' ἡμῶν τὰ μέτρα τῆς τιμωρίας δεῖ καὶ τὰς ἀρχὰς γινόμενας; Διὰ δὲ τοῦτο πάλιν ὁ προφήτης θρηνεῖ καὶ ὀδύρεται καὶ διακόπτεται, ὅτι αὐτοὶ ἑαυτοὺς ἐπεβούλευον οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ πολεμίου παντὸς χαλεπώτερον τὴν ἑαυτῶν ἐλυμφάναντο σωτηρίαν· οὐ τί γένοιτ' ἂν ἀλιώτερον; Λαὸς μου, οἱ πράκτορες ὁμῶν καλυμνῶνται ὁμῶς. Τοῦτο ἀρίστου διδασκάλου, ποικίλλειν τὸν λόγον, καὶ μήτε τραχύνειν μόνον, μήτε προσηγῆ ποιεῖν, ἀλλὰ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζειν τὸ εἶδος, ὥστε πολλὴν ἐκ τῆς μίξεως γενέσθαι τὴν ὠφέλειαν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐγκαλεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θρηνεῖ, ὁ βαρύτερον μὲν ἐστὶ τῶν ἐγκλημάτων, ἐλάττωνα δὲ παρέχει τὴν ὀδύνην· καὶ τὸ θαυμαστὸν τοῦτο, ὅτι ἐν βαυτερεῖ τῇ τομῇ προσηνεστέρα ἡ ἀλγυρία. Καὶ οὐ θρηνεῖ μόνον, ἀλλὰ καὶ θεραπεύει, καὶ ἕτερον πάλιν θαυμαστὸν διδασκαλίας ἀνακινεῖ τρόπον. Ποῖον δὲ τοῦτον; Τὸ μὴ πᾶσιν ὑφ' ἐν ἐπιτιμῇ, ἀλλὰ ἀποσχίσαι τὸν δῆμον τῶν ἀρχόντων, καὶ εἰς τὴν ἐκείνων ἐπιτρέψαι κεφαλὴν τὰ ἐγκλήματα. Τοσοῦτον γὰρ ἔστι [40] τοῦτο τοῦ εἶδους τὸ κέρδος, ὡς τὸν Μωϋσῆα καὶ μετὰ πλείονος αὐτὸ ποιῆσαι τῆς ὑπερβολῆς. Οὗτος μὲν γὰρ, πάντων ὄντων ὑπευθύνων τοῖς ἐγκλήμασιν, ἐπὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπει τὸν λόγον· ὁ δὲ Μωϋσῆς εὐρὼν τὸν

^α Reg. ἐνεφάνισαν hic et infra, Savil. et Morel. ἐνεφάνισαν.

^β Hec, οὐδὲ ἐκ βάρων τὴν πόλιν ἀνέσπασεν, desunt in Reg. et Savil.

^γ In Reg. γὰρ post μὲν deest. Ibid. Sav. λαθεῖν δύναται. Mor. μαθεῖν δύναται, minus recte.

^δ Post βουλόμενος videtur deesse οὗν, aut quid simile: ita censet Savilius.

^ε Ὡς ἀχρηστον, id est, quasi inutilem; sed quia hæc verba referuntur ad illa supra allata versiculi 9 Isaie, ὅτι δόσχευτος ἡμῖν ἐστὶ, quia noxiis nobis est, et quia noxiis potius, quam inutilem, convenit alligari, quæsi noxiis possumus infra Boisiis legi: οὐ πᾶσι τῶν.

nibus (a). *Et dixistis: In quo provocavimus eum? In eo quod dicitis: Omnis qui facit malum, bonus est in conspectu Domini, et in eis ipse sibi bene complacuit. Et ubi est Deus iustitiæ (Mal. 2. 17)?* De hoc certe et ipso accusat, duplex proferens crimen, quod non solum non obtemperent, nec solum transgrediantur legem; cum debeant hac de re pudore suffundi atque erubescere, sese abdere et caput inclinare; illi priora accumularo contendunt, nec satis habentes præcepta transgredi, onerosa quoque proferunt verba: velut famulus quispiam improbus, qui heri mandata prætermittens, ad hæc etiam insolenter agit. 9. *Idcirco nunc humiliata est gloria ejus, et confusio faciei ejus resistit eis.* Rursus futura quasi præterita dixit, consueta usus prophetiæ lege. Humiliationem autem gloriæ captivitatem vocat. Non enim vulgaris infamiae erat, eos qui regum orbis ordinem tenerent, hominibus profanis et barbaris subijci. Confusionem vero vultus hic vocat eam, quæ a peccatis oritur. Talis quippe erat eorum vita. Cum enim se prius dedecorassent per gesta sua, ideo Deus a gloria sua illos dejecit, leviori tradens supplicio, quam id quod ipsi sibi inflixerant. Non enim ita vituperabiles erant cum alienam terram incolerent, quam cum metropolim suam habentes prævaricarentur. Tunc enim eorum nequitia compriimebatur: in patria vero magis ac magis augebatur. Magnum igitur illis propheta documentum tradit, ubique suadens ut ante supplicium nequitiam fugiant, ac pudore ruboreque coercentur: non postquam barbari illos captos abducent, sed cum peccati tyrannis illos captivos tenebit. *Peccatum autem suum, ut in Sodomis, annuntiarunt et ostenderunt.* Quod sæpe dixi, nunc etiam dico: quod propheta nempe Dei clementiam ostendens, non ea quæ passuri sunt prædicat, sed ea quæ digni fuerant ut paterentur. Peccata quippe ipsorum Sodomitarum flagitiis paria erant, supplicium autem levius. Non enim ipsos radicis evulsit, neque a fundamentis urbem diruit¹, neque reliquias generis delevit. Illud autem, *Annuntiarunt et ostenderunt*, humaniori more dictum fuit. Neque enim Deus quæ facta sunt tunc discit, cum illa sunt, (quomodo enim, cum omnia sciat antequam fiant?) sed ut calamitatis magnitudinem ostendat, ita loquutus est.

5. Quemadmodum enim alibi dicit: *Ascendit clamor malitiæ eorum ad me (Gen. 18. 20)*, non Deum procul habitantem constituens, et in cælo circumscribens, hæc dicit, sed peccati magnitudinem declarans: sic et hoc loco, *Annuntiarunt*, nequitiae gravitatem ostendens dicit. Leviora enim peccata latere possunt; gravissima autem et maxima omnibus sunt nota et conspicua, etsi nemo accuset vel arguat. Ipsa enim sese annuntiant et declarant. Volens ergo propheta magnitudinem malorum ostendere, dixit, *Annuntiarunt et declararunt*, id est, Cum audacia, cum super-

bia magna, mala perpetrabant sine ullo pudore vel rubore; sed de industria nequitiam operabantur.

*Improbi virtuti sunt insens, ipsiusque vel præsentiam ægre ferunt; nequitia in seipsa supplicium habet. — Væ animæ eorum, quia inierunt consilium malignum contra semetipsos, dicentes: 10. Alligemus justum quia noxius est nobis. Exsuperantia nequitiae, cum non solum peccant, neque solum cum audacia peccant, sed etiam eos qui talia emendare possunt, rejiciunt. Quemadmodum enim phrenitide correpti sæpe medicum verborarunt, sic et hi incurabilis morbi maximum hoc argumentum exhibebant, quod justos occiderent. Talis quippe virtus est: vel solum se monstrans, in nequitia viventem dolore afficit. Talis est nequitia: ne reprehensa quidem sæpe, vel præsentiam eorum qui in æquitate vivunt moleste fert. Duplex autem hic est accusatio, et quod justum alligent, et quod eum quasi noxium alligent. Quando igitur quis utilia non modo non admittit, sed noxia sibi putat, quænam demum relinquitur emendationis occasio? Quamobrem propheta videns eos ad extrema prorupisse, a lamentatione iterum incipit, non ab accusatione et increpatione, dicens: *Væ animæ eorum*; quod sequitur cum multa prudentia additur, *Quia inierunt consilium malignum contra semetipsos.* Atqui ea quæ facta sunt, videntur contra justum suscepta esse: sed si quis accurate exploraverit, non contra patientem, sed contra eos qui id aggrediebantur consilium vertitur. Ille discimus virum probum, etsi sexcenta mala patiat, in nullo ab iis qui se adoriuntur lædendum esse; sed eos qui ipsi insidiantur potius in seipsos gladium impulsuros sese; ut et hi faciebant. Justum enim nihil lædebant, cum alligarent, sed seipsos in majori caligine et solitudine constituebant, dum lucernam ab se removerent. *Igitur fructus operum suorum comedent.* Talis quippe est nequitia: in seipsa supplicium habet. Quod autem hic dicit, hoc sibi vult: Fructibus suis donabuntur, in majori se solitudine constituentes, multaque sibi præcipitia adornantes. 11. *Væ iniquo: mala enim contingunt ei secundum opera manuum ejus.* Viden' a nobis semper mensuram et initia supplicii oriri? Ideo propheta rursum luget, lamentatur seseque macerat, quia Judæi sibimetipsis insidiabantur, et atrocius quam quilibet hostis salutem suam pessumdabant, quo quid miserabilius fuerit? 12. *Popule mi, exactores vestri demetunt vos.* Optimi doctoris est, sermonis varietatem afferre, neque exasperare tantum, neque etiam semper mansuctum reddere; sed nunc illud, nunc aliud tractare loquendi genus, ut ex hac mixtione multa exurgat utilitas. Idcirco propheta non modo incusat, sed etiam luget, quod gravius est ipsa criminatione, sed minorem parit dolorem: quodque mirabile est, in graviore incisione moderatior est dolor. Neque solum luget, sed etiam sanat, aliumque rursum mirabilem doctrinæ ingerit modum. Quis ille est? Quod non simul omnes increpet, sed populum a principibus dividat, et in illorum caput crimina convertat. Tantum enim est in hac arguendi specie lucrum, ut id Moyses maxime frequentarit. Is enim cum om-*

¹ Hæ voces, *neque a fundamentis urbem diruit*, desunt in Reg. et Savil., sed habentur in Morel. et Havar.

(a) In Malachia legitur: *οὐ παρούσαντες: ὃν θεὸν ἐν τοῖς λόγοις ὑμῶν*, qui provocavisti Deum in sermonibus vestris

nes essent criminibus obnoxii, ad principes sermonem vertit: ipse vero Moyses cum vidit populum maxime prævaricationis fuisse auctorem, Aaronem vero non tanta increpatione dignum esse, dimissis iis qui admodum rei erant, ad minus reum accusationem vertit, per crimina ipsi objecta conscientiae ipsorum relinquens, ut se majore supplicio dignos judicarent: quod etiam evenit. Neque enim opus habuit aliis deinceps sermonibus populum alloqui; sed satis fuerunt pauca illa verba Aaroni dicta, ut tot millia, quasi unum hominem comprimerent; et a tali ferocitate undacique in extremum timorem angoremque deducerent. Quod cum prævideret Moyses, statim descendens tabulas projecit, et Aaroni dixit: *Quid fecit tibi populus hic, quia fecisti eum gaudium inimicis* (Exod. 32. 21)?

6. Hoc et hic propheta facit, sanctumque illum duplici modo imitatur. Non enim solum tunc accusavit Moyses, imo etiam dolentis personam assumpsit, sicque accusationem instituit. Ita et hic utrumque imitatus est dicens: *Popule mi, exactores vestri demetunt ros*. Nam et illos iucusavit, et quasi cum populo dolens hæc dixit. Exactores autem hic vocare videtur, eos qui repetunt: ego vero puto ipsam raptiores et avaros eorum subindicare; sin minus hoc, certe tributorum collectores. Hic ejus vide prudentiam. Non enim rem improbat, sed immoderatam rationem. Non quippe dixit, Exigunt, sed, *Demetunt*; id est, Vos a facultatibus denudant, exactionis obtentu vos omnibus spoliant. Hoc autem protulit verbum ex metaphora demetentium. Demetere enim dicitur post messem lapsas e manibus metentium spicas colligere, et nihil omnino in arvo relinquere: quod hi tunc faciebant, universas facultates abripientes, ac nudos ipsos relinquentes. *Et exactores dominantur vestri*. Quodque gravius erat, neque hic avaritiæ termini erant, sed tyrannidem ultra promovebant, servituti subijcientes eos qui liberi erant. *Popule mi, qui vos dicunt beatos, decipiunt vos*. Hic mihi videtur pseudopropheta subindicare, vel eos qui ad gratiam ipsis loquebantur, quod extremæ corruptelæ ubique causa est. Nocumentum igitur inde proveniens ut declararet subjunxit: *Et semitam pedum vestrorum turbant*: hoc est, Non sinunt recte progredi, subvertentes, dissolvende, seniores vos reddentes.

Deus jus dicens ab Isaia inducit. Stupidus accusari non grave, plecti terribile. Peccata principum et seniorum majora privatorum peccatis.— 13. *Sed nunc constituetur in judicium Dominus, et statuet populum suum ad judicium*: 14. *ipse Dominus ad judicium veniet cum senioribus populi, et cum principibus ipsorum*. Adhuc in eadem perstat correctionis specie, a populo ad seniores et ad principes increpationem vertens, ac sermonem reddens terribiliorem; ipsum vero Deum inducit jus dicentem et condemnantem: ac de peccatis contra populum perpetratis accusantem eos qui populum lædebant¹. Quamobrem dicebat: *Et nunc con-*

¹ Pro verbo, *lædebant*, Savil. in textu effert, *affligebant*, in nota autem profitetur se male, *gubernabant*.

stituetur ad judicium Dominus. Quia enim accusando sermonem consumpsit, iis vero qui animo sunt stupido accusari non admodum grave est, puniri vero terribile, ait, Res non in accusatione tantum consistet, sed ultio peccata sequetur, illo qui damnaturus est poenas demum exigente, et adversus prævaricatores jus dicente. Quod certe attemperationem Dei multam ostendit, qui velit etiam cum iis subire judicium, ac sermonem vertit ad excitandum pudorem, id quod certe intelligentia præditos in summum angorem conjicere solet. Neque solum ob eam, quam supra dixi, causam ad principes et seniores sermonem convertit: sed ut omnes doceat, graviore daturus esse poenas principes, quam subditos. Subditus enim pro se tantum, princeps vero pro seipso et pro populo, in quem ipsi imperium traditum est, dat rationem: et a senioribus quoque non immerito tanta requiritur diligentia. Quod enim illis est imperium, idipsum istis ætas. Dignus enim est etiam junior correptione si graviter peccet; sed ille qui per ætatem immunitatem est adeptus, neque tot affectuum fluctibus obsidetur, cui temperate vivere facilius est, et ab aliis sæcularibus rebus nullo negotio abstinere potest, et rerum experientia majorem adeptus prudentiam; jure majore quam alii omnes damnatione dignus est, utpote qui juvenum lasciviam in propecta ætate exhibuerit. *Vos autem cur incendistis vineam meam, et rapina pauperis est in domibus vestris?* Ubique Deo magna providentia est erga eos qui injuria afficiuntur: ac non minus, imo aliquando plus indignatur de peccatis erga conservos, quam de peccatis in ipsum. Etenim permisit ut is qui fornicariam haberet uxorem, illam expelleret (Math. 5. 32), gentilem vero uxorem secus; licet hoc peccatum contra ipsum esset, aliud (1. Cor. 7. 12) vero contra hominem. Et hostia præseste, jussit relinquere munus, nec ante illud offerre, quam cum fratre reconciliaretur is, qui proximum offenderat (Math. 5. 23. 24). Et cum de illo judicavit qui decies mille talenta devoraverat, cum de peccatis contra se commissis illum accusaret, non ipsum nequam appellavit, sed cito cum illo reconciliatus est, totumque debitum dimisit ei; at cum de centum denariis ageretur, et servum nequam vocat, et tortoribus tradit: nec prius eum se dimissurum dixit, quam totum redderet debitum (Math. 25):

7. Ipse quoque Christus cum colaphis cæderetur, nihil servo percutienti malum retulit, sed etiam mansuete respondit: *Si male loquutus sum, testimonium perhibe de malo; si autem bene, quid me cædis* (Joan. 18. 23)? Cum autem Jeroboam manum extendens prophetam qui se tunc arguebat apprehendere conabatur, manum ejus aridam reddidit (3. Reg. 13. 4), te erudiens, ut injurias tibi illatas mansuete feras, eas vero quæ Domino inferuntur vehementissimo ulciscaris. Ideo etsi cum legem ferret, secundo loco posuerit amorem erga proximum, tamen similem dixit priori: ac sicut illum accuratissime exigit, sic et hunc quoque. De illo enim ait, *Ex toto corde tuo, et ex tota anima tua*; de hoc autem, *Sicut te ipsum*

ἤμον τότε μάλιστα ὄντα τὸν τὴν παρανομίαν ἐργασάμενον ἐκείνην, τὴν δὲ Ἀαρὼν οὐ τοσαύτης ὄντα κατηγορίας ἄξιον, ἀφείλες τοὺς σφόδρα ὑπευθύνους, ἐπὶ τὸν οὐχ οὕτως ὑπαύθυνον τρέπει τὴν κατηγορίαν, τοῖς ἐγκλήμασι τοῖς κατ' ἐκείνου διδοὺς τῷ συνεϊδότε τούτων μείζονα ἑαυτῶν καταψηφίσασθαι τιμωρίαν· ὃ δὲ καὶ ἐγένετο. Οὐ γὰρ ἐδεήθη λοιπὸν λόγων πρὸς τὸν δῆμον ἐτέρων, ἀλλ' ἤρκεσε τὰ ψιλὰ ἐκεῖνα ῥήματα τὰ πρὸς τὸν Ἀαρὼν εἰρημέναν χιλιάδας τοσαύτας, ὥς ἕνα ἄνθρωπον, καταστελεῖται, καὶ ἀπὸ τοσαύτης θρασυτήτος εἰς δειλίαν καὶ ἀγωνίαν κατενεγκεῖν τὴν ἐσχάτην. Ἄ δὲ προορῶν ὁ Μωϋσῆς, καταβάς εὐθέως, τάς τε πλάκας ἐβρίμβε, καὶ πρὸς τὸν Ἀαρὼν ἔλεγε· *Τι ἐποίησέ σοι ὁ λαός σου, ὅτι ἐποίησας αὐτὸν ἐπὶ χάρμῃ τοῖς ἐχθροῖς;*

ζ'. Τοῦτο καὶ ὁ προφήτης οὗτος ποιεῖ, τὸν ἅγιον ἐκείνον μιμούμενος· διπλῇ τῇ τρόπῳ. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἐνεκάλεσε τότε ὁ Μωϋσῆς, ἀλλὰ καὶ συναγαγόντος προσωπεῖον λαβὼν, οὕτως ἐποίητο τὴν κατηγορίαν ἐκείνην. Οὕτω καὶ οὗτος ἀμφοτέρω ἐμμήσατο λέγων· *Λαός μου, οἱ ἀράκτορες ὑμῶν καταλῶνται ὑμᾶς.* Καὶ γὰρ κατηγορήσεν ἐκείνων, καὶ ὡς συναγῶν τῷ δήμῳ ταῦτα ἔλεγε. Πράκτορα; δὲ ἐνταῦθα δοκεῖ μὲν τοὺς ἀπαιτοῦντας λέγειν· ἐγὼ δὲ οἶμαι τοὺς ἄρπαγας, τοὺς πλεονέκτας αὐτῶν αἰνίττεσθαι· εἰ δὲ μὴ τοῦτο, ἀλλὰ τοὺς φορολογούντας. Ὅρα αὐτοῦ κἀνταῦθα τὴν σύνεσιν. Οὐ γὰρ τὸ πρᾶγμα ἐκβάλλει, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἀπαιτοῦσιν, ἀλλὰ, *Καταλῶνται*, τούτεστι, γυμνοῦσι τὼν ὄντων, ἀποστεροῦσιν ἀπάντων προσχήματι τῆς ἀπαιτήσεως. Ταύτην δὲ εἰρηκε τὴν λέξιν ἀπὸ μεταφορᾶς τὸν καταλῶντων. Καταλᾶσθαι γὰρ λέγεται τὸ μετὰ τὸν ἀμνητὸν τοὺς ἐκπαιδόντας ἐκ τῶν θεριζόντων ἀστέχους ἀναλέγεσθαι, καὶ μὴδὲν ὀλω; ἢ ἐπὶ τῆς ἀρούρας ἀφίεναι· ὃ δὲ καὶ τότε οὕτοι ἐποιοῦν, ὁλόκληρα τὰ ὄντα ἀρπάζοντες, καὶ γυμνοῦς ἀφίεντες αὐτούς. *Καὶ οἱ ἀπαιτοῦντες κυριεύουσιν ὑμῶν.* Καὶ τὸ δὲ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἐνταῦθα τῆς πλεονεξίας ἴσταντο, ἀλλὰ καὶ περαιτέρω προήγον τὴν τυραννίδα, δούλους τοὺς ἐλευθέρους ποιοῦντες. *Λαός μου, οἱ μακαρίζοντες ὑμᾶς, πλανῶσιν ὑμᾶς.* Ἐνταῦθ' αὖ μοι τοὺς ψευδοπροφήτας αἰνίττεσθαι δοκεῖ, ἢ τοὺς πρὸς χάριν αὐτοῖς διαλεγόμενους, ὃ τῆς ἐσχάτης διαφθορᾶς αἷτιον γίνεταί πανταχοῦ. Τὴν γοῦν ἐκ τούτου βλάβην δηλῶν ἐπήγαγε, *Καὶ τὴν τρίβον τῶν ποδῶν ὑμῶν τὰρᾶσσουσιν*· τούτεστιν, οὐκ ὥσιν ὁρὰ βαδίζειν, διαστρέφοντες, ἐκλύοντες, ῥάβδυσιν ποιοῦντες.

Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος, καὶ στήσῃ εἰς κρίσιν τὸν λαὸν αὐτοῦ· αὐτὸς Κύριος εἰς κρίσιν ἤξει μετὰ τῶν πρεσβυτέρων τοῦ λαοῦ, καὶ μετὰ τῶν ἀρχόντων αὐτῶν. Ἐτι τῷ αὐτῷ εἶδει ἐπιμένει τῆς διορθώσεως, ἀπὸ τοῦ δήμου πρὸς τοὺς γεγενηκότας καὶ τοὺς ἀρχοντας τρέπων τὴν ἐπιτίμησιν, καὶ φοβερώτερον μεταχειρίζων τὸν λόγον· [41] αὐτὸν δὲ εἰσάγει τὸν Θεὸν δικαζόμενον καὶ καταδικάζοντα, καὶ ὑπὲρ τῶν εἰς τὸν δῆμον ἀμάρτημάτων ἐγκαλοῦντα τοῖς τὸν δῆμον ἀδικούσι· διὸ καὶ ἔλεγεν· *Ἀλλὰ νῦν καταστήσεται εἰς κρίσιν Κύριος.* Ἐπειδὴ γὰρ εἰς ἐγκλήματα τὸν λόγον ἀνήλωσε, τοῖς δὲ ἀναίσθητους διακαίμενοις τὸ μὲν ἐγκαλεῖσθαι οὐ σφόδρα βαρὺ, τὸ δὲ κολάζεσθαι φοβερόν,

φησὶν, ὅτι οὐ μέχρι κατηγορίας τὰ πράγματα στήσεται, ἀλλὰ καὶ δίκη τοῖς ἀμαρτήμασιν ἐβηται, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος· καταδικάζειν εὐθύνas λοιπὸν ἀπαιτοῦντος, καὶ κρινομένου πρὸς τοὺς πεπλημμεληκότας. Ὁ καὶ τὴν συγκατάθεσιν τοῦ Θεοῦ πολλὴν δείκνυσιν, ἀναγομένου· *δικάζεσθαι μετ'* ἐκείνων, καὶ ἐντρεπτικὸν ποιεῖ τὸν λόγον, ὃ καὶ τοὺς νοῦν ἔχοντας εἰς μεγάλην ἀγωνίαν ἐμβαλεῖν ἐβόηεν. Οὐκ ἐκείνης δὲ ἐνεκεν τῆς αἰτίας, ἧς ἐμπροσθεν εἶπον, πρὸς τοὺς ἀρχοντας καὶ τοὺς γεγενηκότας τρέπει τὸν λόγον, ἀλλὰ καὶ διδάσκων ἅπαντας, ὅτι βαρύτεραι τῶν ἀρχομένων τοῖς ἀρχουσιν αἱ εὐθύναι. Ὁ μὲν γὰρ ὑπὲρ ἑαυτοῦ μόνον, ὃ δὲ ὑπὲρ ἑαυτοῦ καὶ τοῦ δήμου, οὐ τὴν ἀρχὴν ἐγκρατεισμένους τυγχάνει, παρέχει τὸν λόγον· καὶ οἱ πρεσβύτεροι δὲ οὐκ ἀπεικόντως τοσαύτην ἀπαιτοῦνται τὴν ἀκριβείαν. Ὅπερ γὰρ ἐκείνοις ἡ ἀρχή, τοῦτο τοῖς αἱ ἡλικία. Ἄξιός μὲν γὰρ καὶ ὁ νέος ἐπιτιμήσεως δεῖν ἀμαρτάνων· ὃ δὲ τὴν ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἀτέλειαν ἔχων, καὶ τοσούτοις παθῶν οὐ πολιορκούμενος κύμασιν, ἀλλὰ καὶ σωφρονεῖν εὐκολώτερον, καὶ τῶν ἄλλων ἀνέχεσθαι τῶν βωτικῶν ῥῶον δυνάμενος, καὶ πλεονα κεκτημένος σύνεσιν ἀπὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐμπειρίας, δικαίως ἂν μάλλον ἀπάντων καταδικάζεται, τὰ τῶν ἀκολάτων νέων ἐν γῆρ' ἐπιδεικνύμενος· *Ὑμεῖς δὲ τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἴκοις ὑμῶν;* Πανταχοῦ τῷ Θεῷ πολλὴ τῶν ἀδικουμένων ἡ πρόνοια· καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀμαρτημάτων οὐκ ἔλαττον, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ πλέον παροξύνεται ὑπὲρ τῶν εἰς τοὺς ὁμοδόλους πλημμελημάτων. Καὶ γὰρ τὸν μὲν πόρνην ἔχοντα γυναῖκα ἐκβάλλειν ἐπέτρεψε, τὸν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι· καίτοι τὸ μὲν εἰς αὐτόν, τὸ δὲ εἰς ἄνθρωπον τὸ ἀμάρτημα. Καὶ τῆς θυσίας προκειμένης, καταλιμπάνειν τὸ δῶρον ἐκέλευε, καὶ μὴ πρότερον αὐτὸ προσάγειν, ἕως ἂν τὰ πρὸς τὸν ἀδελφὸν εὐ διαθῇται ὁ τὸν πλησίον λελυπηκώς. Καὶ ἤνικα τὸν τὰ μύρια τάλαντα κατεδεδωκότα ἔκριεν, ὑπὲρ μὲν τῶν εἰς αὐτὸν ἐγκαλῶν ἀμαρτημάτων, οὔτε πονηρὸν ἐκάλεσεν, ἀλλὰ καὶ καταγλήγῃ ταχέως, καὶ τὸ δάνειον ἅπαν ἀφῆκεν· ὑπὲρ δὲ τῶν ἐκατὸν δηναρίων, καὶ πονηρὸν δοῦλον καλεῖ, καὶ τοῖς βασανισταῖς παραδίδωσι, καὶ οὐ πρότερον ἐφησεν ἀνῆσειν, ἕως ἅπαν ἀποδῶ τὸ χρέος.

ζ'. Καὶ ἤνικα μὲν αὐτὸς ἐβόρειζετο ὁ Χριστὸς, οὐδὲν τὸν δοῦλον εἰργάσατο τὸν τὴν πληγὴν ἐπαγαγόντα, ἀλλὰ καὶ πρῶς ἀπεκρίνατο λέγων· *Εἰ μὲν κακῶς [42] ἐδάλησα, μαρτύρησον περὶ τοῦ κακοῦ·* εἰ δὲ καλῶς, τί με δέρεσι; Ὅτε δὲ ὁ Ἰεροῦσὴμ τὴν χεῖρα ἐκτείνας ἐπιλαβέσθαι τοῦ προφήτου τοῦ τότε ἐλέξαντος αὐτὸν ἐπεχείρησε, ξηρὰν τὴν χεῖρα εἰργάσατο, παιδεύων καὶ σὲ τὰ μὲν ἑαυτοῦ πρῶς φέρειν, τὰ δὲ εἰς τὸν Δεσπότην μετὰ πολλῆς ἐκδικεῖν τῆς οφροδότητος. Διὰ τοῦτο καὶ νομοθετῶν, εἰ καὶ δευτέραν ἐφησεν τὴν εἰς τὸν πλησίον ἀγάπην εἶναι, ἀλλ' ὁμοίαν τῇ προτέρᾳ· καὶ ὥσπερ ἐκείνη μετὰ πάσης ἀπαιτεῖ τῆς ὑπερβολῆς, οὕτω καὶ ταύτην. Ἐπ' ἐκείνου μὲρ γὰρ φησιν, *Ἐξ ὅλης τῆς καρδίας σου, καὶ ἐξ ὅλης τῆς ψυχῆς σου·* ἐπὶ δὲ ταύτης, *Ὡς ἑαυτόν.* Καὶ ἐτέρωθεν μὲν πολλὰχόθεν ἴδοι τις ἂν, ὅσην ἀκριβείαν ὑπὲρ τῶν πρὸς ἀλλήλους ἡμᾶς ἀπαιτεῖ δικαίων ὁ Θεός. Ὅρα γοῦν αὐτὸν καὶ ἐνταῦθα σφοδρῶς ἐπικείμενον καὶ αὔξοντα τὴν κατηγορίαν βαρυτάτοις ῥήμασιν· *Ὑμεῖς δὲ, φησὶ, τί ἐνεπυρίσατε τὸν ἀμπε-*

* Reg. et Savil. καὶ μὴδὲν οὐτως.

† Morel. τοῖς τὸν δῆμον ἀδικούσι, recte. Reg. et Savil. τοῖς τὸν δῆμον ἀγνοοῦσι· in quae verba haec notat Savilius: « Boissus legit ἀγνοοῦσι, hoc est λυποῦσι. Malo ἄγνοισι, hoc est ἀμαρτανόουσιν. » Sed malo lectionem Morelli, quam habet etiam Vaticanus codex.

* Τὴν δὲ Ἑλληνίδα οὐκέτι, *gen' item retro secus*, Hic per Ἑλληνίδα intelligit eam quae idolorum cultui dedita esset, id quod ex serie liquet.

λῶνά μου; Ὡςπερ ἂν εἰργάσαντο πολέμιοι βάρβαροι ἅ τινες ἀπηνεῖς, ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε. Ἀμπελώνα δὲ καλεῖ τὸν λαόν, διὰ τὴν πολλὴν περὶ αὐτὸν σπουδὴν καὶ τὴν ἀνωθεν ἐπιμέλειαν. Καὶ ἀβέων τὸ ἐγκλημα, οὐκ εἶπε, Τί τοὺς ὁμοδόλους, τοὺς πλησίον, τοὺς ἀδελφούς, ἀλλὰ, Τὰ ἐμὰ, φησὶν, ἀπωλέσατε, τὰ ἐμὰ διεφθείρατε; Ἐτα δηλὸν τοῦ ἐμπρησμοῦ τὸ εἶδος, φησὶν. Ἡ ἀρπαγὴ τοῦ πτωχοῦ ἐν τοῖς οἰκοῖς ὁμῶν. Οὐ γὰρ οὕτω λυμαίνεσθαι τὰς ἀμπέλους εἶθε χάλασα, ὥς ἡ ἀδικία τοῦ πτωχοῦ καὶ πένητος ἐμπρησθὲν πέφυκε τὴν ψυχὴν, θανάτου παντὸς χαλεπώτερον κατατείνουσα αὐτὴν ἀθυμίᾳ. Πανταχοῦ μὲν οὖν τὸ ἀρπάζειν κακόν· μάλιστα δὲ ὅταν ὁ ἐπηρεαζόμενος ἐν ἐσχάτῃ πτωχεύῃ ἤ. Οὐκ ἐπιτιμᾷ δὲ τοῦτο μόνον λέγων, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται, πρὸς τὴν θεωρίαν αὐτοῦς παραπέμπων τῆς ἀρπαγῆς. Ἰκανὴ μὲν γὰρ μετὰ τὴν ῥῆσιν αὐτὴν ἡ ὕψις πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν κειμένη κατανύξει τὸν μὴ σφόδρα ἀναισθητῶς διακειμενον. Τί ὑμεῖς ἀδικεῖτε τὸν λαόν μου; Τῷ αὐτῷ πάλιν ἐπέμεινε τρόπῳ, ὥςπερ ἐκεῖ, Τὸν ἀμπελῶνά μου, οὕτω καὶ ἐνταῦθα, Τὸν λαόν μου, λέγει. Καὶ τὰ πρόσωπα τῶν ταπεινῶν κατασχύνετε; οὐδὲ ὁρῶντες ἔδει, τοὺτους ὠθοῦντες, οὐδὲ ἀνιστῆναι, τοὺτους καταρβήγγυντες. Μετὰ γὰρ τῆς ἀρπαγῆς, καὶ διέπτυνον τοὺς εὐτελεστέρους, καὶ ἀνδραπόδων χαλεπώτερον αὐτοῖς ἐκέχρητο, πρὸς τῇ πλεονεξίᾳ καὶ τὴν ἀλαζονείαν ἐπιτείνοντες, καὶ ἀπὸ τῆς ἀδικίας τοῦ πλούτου τοῦτου πολλὴν τὴν ἀπόνοιαν κτῶμενοι. Συνέζευκται γὰρ τῇ πλεονεξίᾳ τὸ τῆς ὑπερηφανίας νόσημα· καὶ δοκῶν ἂν τις ἐπιτελεῖν τὸν πλοῦτον, τοσοῦτον καὶ τὸ νόσημα τοῦτο ἐπιτρίβει. Τοῦτο φησι Κύριος, Κύριος, Κύριος στρατιῶν. Τί δὲ ἐστὶ, Στρατιῶν; Τῶν ἀγγέλων λέγει, τῶν ἀρχαγγέλων, τῶν ἄνω δυνάμεων, ἀπὸ τῆς γῆς ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν ἀκρατὴν ἀνάγων, εἰς ἔννοιαν τῆς μεγάλης αὐτοῦ βασιλείας αὐτὸν ἐμβάλλων, ἵνα τοῦτῃ γοῦν καταπλήξας, σωφρονέστερον ἐργάσθαι, καὶ [43] δεῖξῃ τὴν τοσαύτην ἀνοχὴν οὐκ ἀσθενεῖας, ἀλλὰ μακροθυμίας οὖσαν. Τάδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐξεπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ, καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν, καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας, καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακαλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ. Καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν ὁ, καὶ τὰ ἐμπλόκια, καὶ τοὺς κορύμβους, καὶ τοὺς μηνίσκους, καὶ τὸ κάδημα, καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν, καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δούξης, καὶ τοὺς χιτῶνας, καὶ τὰ ψέλλια, καὶ τὸ ἐμπλόκιον, καὶ τοὺς δακτυλίους, καὶ τὰ περιδέρια, καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ Λακωνικά, καὶ τὰ βύσσιννα, καὶ τὰ θάκινθια, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσῷ καὶ θάκινθῳ συγκαθυφασμένην, καὶ θέριστρα κατὰ ληπτα τοῦ χρυσοῦ. Καὶ ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδίας κοριορτός, καὶ ἀντὶ ζῶνης σχοι-

νίφ ζωσῇ, καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου φαιλάρωμα ἐξείς δια τὰ ἔργα σου, καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφυροῦ ὁ περιζῶσῃ σάκκον. Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσέεται· καὶ οἱ ισχυότες ὁμῶν μαχαίρᾳ πεσούνται, καὶ ταπεινωθήσονται. Καὶ περσθήσουσιν αἱ θῆκαι τοῦ κόσμου ὁμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνη, καὶ εἰς τὴν γῆν ἐδαρισθήσῃ. Ἔκον τοῦτο ὁ προφήτης αὐτὸς πεποίηκε, μακρὸν πρὸς τὰς γυναῖκας ἀποτείνας λόγον, ὅπερ οὐδαμοῦ τῶν Γραφῶν ὁρῶμεν γεγεννημένον οὕτω. Τί οὖν τὸ αἷτιον τοῦ ἐξένου;

ἡ'. Ἐμοὶ δοκεῖ πολλὴν τότε τὴν βλακείαν τῶν γυναικῶν γεγενῆσθαι, καὶ τὸ πλέον εἰς τὴν τῶν ἀνδρῶν κακίαν εἰσφέρειν μέρος αὐτάς. Διὸ δὴ καὶ ἰδιαζόντως πρὸς αὐτάς ἀποτείνεται, τὰ χαλεπώτερα αὐταῖς ἐγκλημάτων ἐγκλήματα, καὶ εἰς ἀρχὴν ἀνάγει τὸν λόγον, ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ πάλιν φεγγόμενος. Τίςδε λέγει Κύριος· Ἀνθ' ὧν ὑψώθησαν αἱ θυγατέρες Σιών, καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ. Τὸ κεφάλαιον τῶν κακῶν αὐταῖς ἐγκαλεῖ, ἀπόνοιαν καὶ ἀλαζονείαν. Τοῦτο γὰρ πανταχοῦ μὲν χαλεπὸν, μάλιστα δὲ ἐπὶ τῆς γυναικείας τικτόμενον φύσεως. Φρονήματος γὰρ ἐμπλησθεῖσα γυνή, ἅτε κουφοτέρα καὶ ἀλογωτέρα οὖσα, ἐγκόλως περιτρέπεται, καὶ βαπτίζεται, καὶ ναυάγιον ὑπομένει παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου ἰ καὶ τῆς ἀλαζονείας αὐτὴν βαπτίζουσης. Δοκεῖ δὲ πρὸς τὰς ἐν Ἱερουσολύμοις ἀποτεινεσθαι· διὸ καὶ θυγατέρας Σιών ἐκάλεσε. Καὶ ἐπορεύθησαν ὑψηλῷ τραχήλῳ. Ἐνταῦθα αὐτάς καὶ κωμῶδει, καὶ τὸ γυναικεῖον δείκνυσιν φρόνημα, οὐδὲ ἐν διανοαῖς τε γενέσθαι ἢ δυνάμενον, ἀλλ' ἐκρηγνύμενον, καὶ διὰ τῶν τοῦ σώματος ἐπιδεικνύμενον κινήσεων. Οὐκ εἰς ἀπόνοιαν δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀσέλγειαν αὐτάς διαβάλλει, τοῦτο λέγων καὶ δηλῶν ἐκ τῶν ἐξῆς. Ἐπήγαγεν οὖν· Καὶ νεύμασιν ὀφθαλμῶν· ὁ τῶν ἐταιριζομένων ἐστὶ γυναικῶν, διαστρέφειν τὰς κόρας, καὶ τὴν πολλὴν βλακείαν καὶ τὸν μαλακισμὸν [44] ἐντεῦθεν ἐμφανίζειν· τοῦ δὲ ὀρύπτεσθαι καὶ μαλακίσεσθαι οὐδὲν οὕτω σημειῶν ἐστίν, ὥς τοῦτο. Καὶ τῇ πορείᾳ τῶν ποδῶν σύρουσαι ἅμα τοὺς χιτῶνας. Οὐ μικρὸν τοῦτο ἐγκλημα, καὶ μὴ μικρὸν εἶναι δοκῆ, ἀλλ' ἐξωλείας τῆς ἐσχάτης ἐλεγχος, καὶ τοῦ μαλακίσεσθαι, καὶ κατακλᾶσθαι, καὶ διαλύεσθαι, τὸ τοὺς χιτῶνας σύρειν. Τοῦτο γοῦν τις καὶ τῶν ἐξωθεν κωμῶδων τὸν ἀντίδικον τὸν αὐτοῦ τέθεικε λέγων· Θοιμάτιον ἢ καθελὲς ἄχρη τῶν σφινῶν. Καὶ τοῖς ποσὶν ἅμα παίζουσαι. Καὶ τοῦτο τῆς αὐτῆς πάλιν ἀσχημοσύνης ἀπόδειξις. Διὰ γὰρ πάντων, δι' ὀφθαλμῶν, δι' ἱματίων, διὰ ποδῶν, διὰ βεβίσεως, ἢ τε σωφροσύνη καὶ ἡ ἀσέλγεια φαίνεται. Τῆς γὰρ ἔνδον καθημένης ψυχῆς ὥςπερ κήρυκας τινές εἰσι τῶν αἰσθητηρίων αἱ κινήσεις. Καὶ καθάπερ οἱ ζωγράφοι τὰ χρώματα κεραυνῶντες, τὰς εἰκόνας ἄς βούλονται χαρακτηρίζουσιν· οὕτω δὴ καὶ τὰ κινήματα τῶν μελῶν τοῦ σώματος τοὺς χαρακτήρας ἐξω τῆς ψυχῆς ἀγει, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἐτίθισι τὸν ἡμετέρων. Διὸ καὶ ἑτεροῦς τις σοφὸς ἔλεγε· Στολισμὸς ἀνδρὸς, καὶ γέλως ὀδόντων,

^a Reg. et Savil. πολέμιοι καὶ βάρβαροι. Ibid. ταῦτα ὑμεῖς τοὺς οἰκείους διεθήκατε: hic vitium aliquod in constructione suspicor. Mox Reg. et Sav. περὶ αὐτῶν.

^b In Biblīs legitur καὶ ἐν νεύμασιν.

^c Hinc, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, desunt in Biblīs. Mox Biblīs κοσμήτους. Ibid. Reg. et Savil. κάδσματα, Morel. κάδσμα, et sic legitur in Biblīs.

^d Biblīs περιδέρια. Ibid. τὰ περιπόρφυρα esse vestem purpuream ostendimus in Antiquitate, Tom. 3, lib. 1, c. 8. Infra pro θέριστρα κατὰ ληπτα, Biblīs habent θήριστρα κατὰ ληπτα.

^e Χιτῶν μεσοπόρφυρος, est tunica clavalis, de qua vide in Antiquitate nostra, Tom. 3, l. 1, c. 8.

^f Παντὸς πονηροῦ πνεύματος, τοῦ τύφου. Hic locus manens esse videtur. Hōisius apud Savillum legendum putat παντὸς πονηροῦ πνεύματος μάλλον, τοῦ τύφου.

^g Savil. in marg. ἰσ. στίγεςθαι.

^h Θοιμάτιον καθελὲς ἄχρη τῶν σφινῶν locus est baul du hic enjambement oratoire. Ἄλλοι ὁμοίως ἄλλοις πρὸς τὸ ἱματίον.

(*Math. 22. 37. 39*). Et alibi quoque sæpe videre quisque possit quantam Deus a nobis exigit diligentiam circa ea quæ nobis mutuo debemus officia. Observa igitur hic acriter instantem, et accusationem acerrimis verbis augentem, cum dicit: *Vos autem cur incendistis vineam meam?* Quod inmanes quidam hostes et barbari fecerint, hoc vos erga familiares vestros admittitis. Vineam porro vocat populum, quod cum multo studio et superna providentia conservet. Et augens accusationem, non dixit, Cur conservos, proximos, fratres; sed, Quid mea, inquit, perdidistis, mea labo- factastis? Deinde incendii speciem ostendens, ait: *Rapina pauperis est in domibus vestris*. Non enim ita solet grandio vineas vastare, ut iniquitas pauperis et inopis animum succendere, morte graviores ipsi mororem inferens. Ubique igitur rapina malum est; maxime vero cum is cui damnum inferitur in extre- mam redactus est paupertatem. Neque tantum incre- pat hæc dicendo, sed etiam corrigit, mittens eos ad rapinæ spectaculum. Post hujusmodi dictum enim, aspectus rei sub oculis positæ compungere potest eum, qui non impudentissimo fuerit animo. 15. *Cur vos injuria afficitis populum meum?* In eodem rursus perseverat dicendi genere: sicut illic, *Vineam meam*, ita hic, *Populum meum*, dicit, *Et facies humilium confuditis?* Quos corrigere oportebat, hos impellit; quos erigere, hos confringitis. Nam post rapinam, viliores respuebant, et indignius quam mancipiis illis utebantur, præter avaritiæ arrogantiam quoque augentes, et per divitias inique partas multa insuper sese effuentes arrogantia. Avaritiæ enim superbæ morbus adjungitur: et quanto plus divitias quis cumularit, tanto magis morbus hic increverit. *Hoc dicit Dominus, Dominus, Dominus exercituum*. Quid est, *Exercituum?* Angelorum dicit, archangelorum, super- narum virtutum, a terra ad cælum auditorem addu- cens, ut ipsi cogitationem magni illius regni injiciat, ut illum sic stupefactum temperatorem redderet, ostenderetque tantam patientiam non infirmitatis, sed maximi animi esse. 16. *Hæc dicit Dominus. Pro eo quod exaltatæ sunt filia Sion, et egressæ sunt elato collo, et nutibus oculorum, et incessu pedum trahentes simul tunicas, simulque pedibus ludentes*. 17. *Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion, et Dominus revela- bit habitum earum in die illa*. 18. *Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum, et ornatum earum (a), et cin- cinnos earum, et corymbos, et lunulas*, 19. *et monile earum, et ornatum faciei earum, et compositionem or- namenti gloriæ, et armillas, et torques*, 20. *et reticulum, et annulos, et collaria, et inaures*, 21. *et purpura præ- textas, et pannos per domum, et perspicua Laconica*, 22. *et byssina, et hyacinthina*; 23. *coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro ad- stricta*. 24. *Et erit pro suavi odore pulvis, et pro zona funiculo cingeris, et pro ornamento capitis tui calvitium habebis propter opera tua, et pro tunica purpura cla- vata (b) circumcingeris sacco. Hæc tibi pro ornatu*.

(a) Hæ voces, et ornatum earum, desunt in Bibliis.

(b) Vide Antiquitatis nostra: Tom. 3, lib. 1, c. 8.

25. *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet; et fortes vestri gladio cadent, et humiliabuntur*. 26. *Et lugebunt thecæ ornatus vestri, et relinqueris sola, et in terram prosterneris (a)*. Insolitam rem propheta fecit, longum ad mulieres dirigens sermonem, quod nusquam in Scripturis factum videmus. Quæ igitur causa est insolitæ rei?

8. Videtur mihi tunc temporis magnam fuisse mulierum molliem, multumque contulisse illas ad viro- rum nequitiam. Ideo illas speciatim redarguit, gra- vissima illis offerens crimina, sermonemque ad prin- cipium revocat, ex persona Dei iterum loquens. *Hæc dicit Dominus: Pro eo quod exaltatæ sunt filia Sion, et ambulaverunt elato collo*. Caput malorum ipsis cri- mini dat, superbiam et arrogantiam. Hoc enim ubi- que grave est, maxime vero cum in muliebri sexu exoritur. Alto enim spiritu plena mulier, utpote le- vior et irrationabilior, facile pervertitur, submergitur, naufragium patitur, ab omni maligno spiritu impulsæ, fastu et arrogantia ipsam submergente. Vi- detur porro Jerosolymitanas mulieres alloqui: id- eoque filias Sion vocavit. *Et ambulaverunt elato collo*. Hic illas traducit, ac muliebrem ostendit fastum, qui non potest in animo se continere, sed erumpit, ac per corporeos motus sese prodat. Nec in arrogantiam modo, sed etiam in lasciviam illas dejecit; hoc in sequentibus dicit et declarat. Pergit igitur: *Et nuti- bus oculorum*, id quod amasarum proprium est, pu- pillas vertere, molliemque multam et lasciviam hinc exprimere; mollietati autem ac lasciviæ nullum hoc majus indicium habetur. *Et incessu pedum trahentes simul tunicas*. Non exigua hæc est criminatio, etiamsi parva videatur esse, sed extremæ est corruptionis argumentum, mollietati nempe, lasciviæ, dissolutionis, tunica diffuens. Hoc exterorum quispiam adversa- rium suum traducens sic expressit: *Pallium demittens usque ad talos (b)*. *Simulque pedibus ludentes*. Et hoc rursus ejusdem turpitudinis demonstratio est. Per hæc enim omnia, per oculos, per vestimenta, per pedes, per incessum, seu castitas seu lascivia sese prodat. Nam intus sedentis animæ sensuum motus quasi præcones quidam sunt. Ac quemadmodum pi- ctiores colores quosdam miscentes, imagines quas vo- lunt exprimunt: sic et motus membrorum corporis, animi characteres foras expromunt, et ante oculos nostros ponunt. Quamobrem alius quispiam sapiens dicebat: *Amictus viri, et risus dentium, et incessus po- dis annuntiant quæ ad ipsum spectant*. (*Eccli. 19. 27.*)

(a) Hic Reg. subjungit totum caput quartum Isaie.

(b) In hunc locum notat Boetius apud Savillum: et ipse locus nondum occurrit, nec vacat nunc querere: simili- tamen sunt et ejusdem plane moniti, quæ in unum collegit doctissimus Casaubonus noster Commentario suo ad Theophrasti Characteres capite cui Græcus titulus est, *ητοι μωπολογια*, ubi sic scribit: Quomodo vestis brevis- tas est sordium argumentum, sic vestis ad talos demissa, vitæ delicatæ et dissolutæ, ut apud Platonem in Alcibiade priore *tunicæ protractio* indicium *mollietati*. Inde Horat. Epodon Od. 4: *Sacram metiente te viam cum bis ter ul- narum toga*. Apud Dionem Calenus objicit Ciceroni quod usque ad talos vestem demitteret. His adjiciam Ciceronem ipsum Catilinæ assediis exprobrare quod incederet, *man- nicatus et talaribus tunicis, velis unctus, non togis*. In Catil. 2.

Et humiliabit Deus dominatrices filias Sion : et Dominus revelabit habitum earum in die illa. Et auferet Dominus gloriam vestimenti earum. Duobus positus criminibus, arrogantia et lascivia, singulis congruentem adhibet medicinam, primo primam, secundo sequentem : arrogantiae, humiliationem ; ornatui habitus, ipsius abreptionem. Bello, inquit, tunc urgente, omnia auferentur. Quæ enim tuebant et superbiebant, metu compressæ, ab hoc morbo liberabuntur : quæ mollitiæ et luxu omnino diffuebant, in captivitatis jugum incidentes, ab omni illa mollitiæ eruentur.

Mulierum luxus. — Ut autem onerosiorem ipsis texeret sermonem, et auditorum mentem perstringeret, ornamentum vestium mulierum illarum minutatim recenset, puta aurcorum ; quid in oculis, quid in reliquo corpore : hinc procedit ad domus ornatum. Non solum enim corpora ornamentis decorabant, sed hanc contumeliam usque ad parietes extendebant, superfluis sumptibus ; et calamistro capillos torquentes, alas¹ hujusmodi fallaciæ ubique extendebant. Hanc itaque intentat accusationem cum dicit : *Auferet gloriam vestimenti earum, et ornatum earum, et cincinnos earum, et corymbos.* Corymbos autem dicit, vel ornatum quempiam capitis, vel vittæ caput stringentis formam. *Et lunulas* : ornamentum scilicet circa collum lunnari forma. *Et cathema.* Forte theristrum dicit. *Et ornatum faciei earum.* Hic mihi videtur fucum et pigmenta subindicare. *Et compositionem ornamenti gloriæ.* Hoc auro circumdatum dicit. *Et armillas* : aurei nempe ornatus circa brachia. *Et dextrocheria* : circa manuum juncturas. *Et reticulum* : ornamentum aureum circa caput. *Et annulos, dextrocheria, et prætexta purpura, et clavata purpura, et pannos per domum, et pellucida Laconica.* Tantum enim ipsis inerat lasciviæ studium, ut non modo iis uterentur, quæ in sua regione erant, sed etiam ex aliena terra procul illas advehi curarent per transmarinos commeatūs. Multum enim spatium et pelagus immensum est Palæstinam inter et Lacedæmonem.

9. Non sine causa igitur regionem posuit, misso vestimentorum nomine, sed ut ingentem earum luxum demonstraret. *Et byssina et hyacinthina, et coccinea, et byssum cum auro et hyacintho contextam, et theristra auro adstricta.* Nullam enim speciem vel in vestimentis vel in alio ornatu reliquerunt ; sed omnem luxum viam tentarunt, ex lasciviæ tyrannide lymphatis similes.

Mulierum lascivia tempore Chrysostomi. — Porro si hæc tunc criminationes offerebantur ante gratiam, et ante tantam philosophiam, quam veniam consequantur illæ, quæ nunc in cælum vocantur, et ad longiora certamina, quæque ad angelorum imitationem trahuntur, et longe magis hanc superare possunt lasciviam, et tamen eas quæ in scenis et theatris versantur lascivia vincunt ? Quodque gravius est, ne peccare qui-

dem se putant. Ideo adversus illas vox prophetæ opponenda est. Non solum enim adversus illas olim, sed etiam adversus has pronuntiabitur id quod sequitur : *Erit pro suavi odore pulvis.* Viden' quomodo unctiones etiam unguentorum reprobet, magnumque ipsi adscribat supplicium ? Pulverem enim hic dicit eum qui excitatur post urbem eversam et barbarorum incursionem. Nam illam igni et ferro tunc diruerunt, aliud diruentes, aliud igni tradentes. Hæc itaque prænuntiatis dicebat : *Pro suavi odore pulvis erit, et pro zona funiculo cingeris* ; sub oculos ponens captivitatis formam, et abductionem in barbarorum terram. *Et pro ornamento capitis tui calvitiam habebis* ; sive capillis ob miseriam defluentibus, sive id agentibus hostibus, sive ipsis seipsas tondentibus. Mos enim erat olim in luctu et calamitate sese tondere et radere. Etenim Job, audita liberorum calamitate, caput totondit (Job 1. 20). Et in sequentibus ait propheta, cum sacco et luctu etiam tonsionem futuram (Isai. 22. 12). Aliusque rursum ait : *Et radere et tondere super filios tuos delicatos.* *Et pro tunica purpura clavata præcingeris sacco* (Mich. 1. 16). Annon hæc terribilia et intoleranda esse videntur ? Verum apud nos non hic gradum sistet ultio, sed vermis venenatus, sed tenebræ interminabiles excipient. Si enim illos captivitas, servitus, et extrema mala exceperunt, idque pro ornatu : quod enim hujus pœnas exigeret, et hoc proprie peccatum puniret, audi quomodo his enumeratis, causam subjunxit : *Hæc tibi pro ornatu* (a) : si igitur Judææ mulieres ob talem ornatum tantas subiere pœnas, patria a fundamentis excisa, et post tantam voluptatem servæ, captivæ et extorres, in alienam regionem abductæ sunt, ac fami, pesti milleque mortibus traditæ ; annon perspicuum est, nos graviora passuros esse, qui in eadem peccata incidimus ? Quemadmodum enim honores majores, ita graviora supplicia.

Deus non semper similia peccantes similiter castigat. — Quod si nulla mulier talem ornatum affectans hactenus aliquid tale passa est, ne ideo confidat. Mos enim est Deo pœnas definire uni et alteri, et per illos commonefacere cæteros omnes de pœnis quæ ipsos excepturæ sunt. Ut autem id clarius evadat, peccatum grave admisit olim ii qui Sodoma incolebant, extremas dederunt pœnas, iis immissis fulminibus, et urbibus, populis terraque ipsa cum corporibus simul combustis. Quid igitur ? nullusne post illos similia ausus est ? Multi certe, et in multis per orbem locis. Cur ergo nihil hujuscemodi passi sunt ? Quia longe graviori reservantur supplicio. Ideo namque Deus postquam id semel fecit, destitit, ut qui talia auderent, etiamsi hic pœnas non darent, certo scirent se nunquam effugituros esse. Quomodo enim consentaneum rationi fuerit, ante gratiam et ante legem, eos qui neque prophetas, neque alium quempiam audivissent, pro admissis peccatis talia passos esse ; eos autem qui post

(a) Ait Chrysostomus Isaiam post enumerationem illam muliebrum ornamentorum his verbis recensionem suam claudere. Verum hæc non reperio in Bibliis LXX. Sed magna olim erat exemplarium varietas, ut in Præliminariis ad Hexapla alibi diximus.

¹ Juxta notam ad oram libri Lutetiae anno 1588 excusi positam, legendum est, *indagines* (περιετρίσματα), pro, *alas* (τὰ πτερά). Sed hæc mutatio minime necessaria videtur. Boisius vocem πτερά retinet : est enim, inquit ille, elegans allusio ad pennas pavonis erectas et expansas.

καὶ βῆμα ποδὸς ἀναγγελεῖ τὰ περὶ αὐτοῦ. Καὶ ταπεινώσει ὁ Θεὸς ἀρχούσας θυγατέρας Σιών, καὶ Κύριος ἀνακυλύψει τὸ σχῆμα αὐτῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ ἀφελεῖ Κύριος τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν. Δύο θεοὶ ἐγκλήματα, ἀπνονοῖαν καὶ ἀσέλγειαν, ἐκάστη κατέλληλον ἐπάγει φάρμακον, καὶ προσέρψω τὸ πρότερον, τῷ δευτέρῳ τὸ ἐχόμενον· τῇ μὲν ἀπνοοίᾳ, τὴν ταπεινώσω, τῷ δὲ καλλωπισμῷ τοῦ σχήματος, τὴν ἀναίρεσιν ἐκείνου. Πολέμου γὰρ καταλαβόντος τότε, τὰ πάντα οὐχίσηται, φησὶν. Αἱ τε γὰρ φλεγμαίνουσαι καὶ ἀπνενονημέναι, τῷ φόβῳ κατασταλεῖσαι, τοῦ νοσήματος ἀπαλλαγῇσονται· αἱ τε μαλακισόμεναι καὶ διὰ πάντων θρυπτόμεναι, εἰς τὸν τῆς αἰχμαλωσίας ἐμπροσθοῦσαι ζυγόν, πάσης ἐκείνης ἐλευθερωθήσονται τῆς βλακείας.

Ὅστε δὲ ποιῇσαι τὸν λόγον αὐτοῦς φερτικώτερον, καὶ καθάψασθαι τῆς τῶν ἀκρωμένων διανοίας, καὶ κατ' εἶδος διηγέεται τὸν καλλωπισμὸν τῶν ἱματίων τῶν γυναικῶν ἐκείνων, τῶν χρυσίων, τὸν ἐπὶ τῆς ὄψεως, τὸν ἐπὶ τοῦ λοιποῦ σώματος, καὶ πρόεισι καὶ ἐπὶ τὸν τῆς οἰκίας κόσμον. Οὐ γὰρ δὴ μόνον τὰ σώματα ἐνεκαλλωπιζόν, ἀλλὰ τὴν ὕδριν ταύτην καὶ μέχρι τῶν τοίχων ἐξήγον, εἰς οὐδὲν δέον δαπανώμεναι· καὶ τὰς τρίχας δὲ στρεβλοῦσαι, τὰ περὶ τῆς τοιαύτης ἀπάτης πάντοθεν ἐτάσσον. Καὶ τοῦτο γοῦν ἐγκαλεῖ λέγων, ὅτι Ἀφελεῖ τὴν δόξαν τοῦ ἱματισμοῦ αὐτῶν, καὶ τὸν κόσμον αὐτῶν, καὶ τὰ ἐμπλόκια αὐτῶν, καὶ τοὺς κορυμβοὺς. Κορυμβοὺς δὲ λέγει, ἢ κόσμον τινὰ περὶ τὴν κεφαλὴν, ἢ αὐτοῦ τοῦ κεφαλῶδους τοῦ σχήμα. Καὶ τοὺς μηρίσκους· κόσμον περὶ τὸν τράχηλον σεληνοειδῆ. Καὶ τὸ κάθεμα. Τάχα ὁ θερίστρον λέγει. Καὶ τὸν κόσμον τοῦ προσώπου αὐτῶν. [45] Ἐνταῦθ' αὖ μοι δοκεῖ ἐπιτρέμματα καὶ ὑπογραφὰς αἰνίσσεσθαι. Καὶ τὴν σύνθεσιν τοῦ κόσμου τῆς δόξης. Τοῦτο περιχρυσίων φησι. Καὶ τοὺς χιλιδῶνας· τὰ περὶ τοὺς βραχίονας χρυσία. Καὶ τὰ ψέλλια· τὰ περὶ τοὺς καρπούς. Καὶ τὸ ἐμπλόκιον· κόσμον χρυσοῦν περὶ τὴν κεφαλὴν. Καὶ τοὺς δακτύλους, καὶ τὰ περιδέξια· ἃ λέγουσι δεξιάρια. Καὶ τὰ ἐνώτια, καὶ τὰ περιπόρφυρα, καὶ τὰ μεσοπόρφυρα, καὶ τὰ ἐπιβλήματα τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν, καὶ τὰ διαφανῆ λακωνικά. Τοσαύτη γὰρ ἦν αὐτῶν ἡ περὶ τὴν ἀσέλγειαν σπουδὴ, ὡς μὴ μόνον τοὺς ἐγχωρίους κεχερῆσθαι, ἀλλὰ καὶ πόρρωθεν ἐκ τῆς ἀλλοτρίας αὐτὰς συλλέγειν, καὶ διαποντίους ἀποδημίας ὑπὲρ αὐτῶν στέλλεσθαι. Πολὺ γὰρ τὸ μέσον τῆς Παλαιστίνης καὶ τῆς Λακεδαίμονος, καὶ πέλαιος ἄπειρον.

Ὁ. Οὐχ ἀπλῶς τοίνυν τὴν πατρίδα τέθεικεν, ἀφείς τὰ ἐσθήματα, ἀλλ' ὥστε τὴν υπερβάλλουσαν αὐτῶν ἀκολασίαν ἐμφῆναι, καὶ τὰ βύσσιννα, καὶ τὰ ὑακίνθινα, καὶ τὰ κόκκινα, καὶ τὴν βύσσον σὺν χρυσοῦ καὶ ὑακίνθῳ συγκαυφασμένην, καὶ θέριστρα κατὰ κλειστα ὁ τοῦ χρυσοῦ. Οὐδὲν γὰρ εἶδος, οὐκ ἐν ἱματίοις, οὐκ ἐν τῷ λοιπῷ κόσμῳ κατέλιπον, ἀλλὰ πᾶσαν ἐπὶ τὸν πολυτελείας ὄν, τῇ τῆς ἀσελγείας ἐκδακχυθεῖσαι τυραννίδι.

Ταῦτα δὲ εἰ τότε ἐγκλήματα ἦν πρὸ τῆς χάριτος καὶ τῆς τοσαύτης φιλοσοφίας, ποίας ἂν τύχοιεν συγγνώμης αἱ πρὸς τὸν οὐρανὸν κληθεῖσαι νῦν, καὶ εἰς μακρότερα σκάμματα, καὶ πρὸς τὸν τῶν ἀγγέλων ἐλκόμεναι ζῆλον, καὶ μετὰ πλείονος τῆς υπερβολῆς ταύτην νικῶσαι τὴν ἀσέλγειαν, καὶ τὰς ἐπὶ τῆς σκηνῆς ἀποκρύπτουσαι; Καὶ

τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ἀμαρτάνειν ἡγνύνται. Διὰ καὶ πρὸς αὐτὰς ἀνάγκη τὴν τοῦ προφήτου φωνὴν ὀπλίσαι. Οὐ γὰρ δὴ μόνον πρὸς ἐκεῖνας, ἀλλὰ καὶ πρὸς ταύτας εἰρήσεται τὸ ἐπαγόμενον, ὅτι Ἔσται ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας κοριορτός. Ὁρᾷ πῶς καὶ τὴν τῶν μύρων ἀλοιφὴν ἐκβάλλει, καὶ μεγάλῃν αὐτῇ τίθῃσι τιμωρίαν; Κοριορτόν γὰρ ἐνταῦθ' αὖ φησι τὸν αἰρόμενον μετὰ τὴν τῆς πόλεως κατασκαφὴν καὶ τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδόν. Καὶ γὰρ καὶ πυρὶ καὶ σιδήρῳ τότε αὐτὴν διενείμαντο, τὸ μὲν αὐτῆς κατασκάψαντες, τὸ δὲ ἐμπρησμῷ παραδόντες. Ταῦτα οὖν προλέγων ἐλεγεν, ὅτι Ἀντὶ ὁσμῆς ἡδείας ἔσται κοριορτός, καὶ ἀντὶ ζώης σχοιρίφ ζωῇ· ὅτι ὅνιν ἄγων τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σχῆμα, καὶ τὴν ἐπὶ τὴν βάρβαρον χώραν ἀπαγωγὴν. Καὶ ἀντὶ τοῦ κόσμου τῆς κεφαλῆς σου σαλάκρωμα ἔξεις· ἢ τῶν τριχῶν ἀπὸ τῆς ταιλαιωρίας ἀπορρύσεων, ἢ τῶν πολεμίων τοῦτο ἐργαζομένων, ἢ αὐτῶν ἐαυτὰς. Ἔθος γὰρ ἦν τὸ παλαιὸν ἐν πένθει καὶ συμφορᾷ ἀποκείρεσθαι καὶ ξύρεσθαι. Καὶ γὰρ ὁ Ἰωὴ ἀπεκείρατο τὴν κεφαλὴν, ἀκούσας τῶν παίδων τὴν συμφορὰν. Καὶ προῦν ὁ προφήτης, μετὰ σάκκου καὶ κοπετοῦ καὶ ξύρῃσιν ἐφῆσε γενέσθαι. Καὶ ἄλλος πάλιν φησὶ· Καὶ ξυρῆσαι καὶ κείραι ἐπὶ τὰ τέκνα σου τὰ τρυφερά. Καὶ ἀντὶ τοῦ χιτῶνος τοῦ μεσοπορφύρου περιζώση σάκκον. Ἄρα οὐ δοκεῖ φοβερά εἶναι ταῦτα καὶ ἀφόρητα; Ἀλλ' ἐφ' ἡμῶν οὐ μέχρι τούτων στήσεται τὰ τῆς τιμωρίας, ἀλλὰ σκώληξ ἰοδόλος καὶ σκότος ἀτελεύτητον [46] διαδέξεται. Εἰ γὰρ ἐκείνους αἰχμαλωσία καὶ δουλεία καὶ τὰ ἐσχάτα ἀνέμενε κακὰ ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ· ὅτι γὰρ τούτου ἀπῆλθε δίκην, καὶ ἰδικῶς τὴν ἀμαρτίαν ταύτην ἐκόλαζεν, ἄκουσον πῶς καταλέξας ἐκεῖνα, ἐπήγαγε καὶ τὴν αἰτίαν· Ταῦτά σοι ἀντὶ καλλωπισμοῦ. εἰ τοίνυν Ἰουδαῖαι γυναῖκες κεκαλλωπισμέναι τοσαύτην ὑπέμειναν τιμωρίαν, τῆς πατρίδος ἐκ βάθρων ἀνασπασθείσης, καὶ μετὰ τὴν πολλὴν τρυφὴν δοῦλαι καὶ αἰχμάλωτοι καὶ ἀπόλιδες εἰς τὴν ἀλλοτρίαν ἀπενεχεῖσθαι χώραν, καὶ λιμῷ καὶ λοιμῷ καὶ θανάτοις παραδοθεῖσαι μυρίους· πῶς οὐκ εὐδισον, ὅτι χαλεπώτερα ἡμεῖς πεισόμεθα τοῖς αὐτοῖς περιπίπτοντες; Ὡς περ γὰρ αἱ τιμαὶ μείζους, οὕτω καὶ αἱ τιμωρίαι βαρύτεραι.

Εἰ δὲ μή τις οὐδέπω τὸ τοιοῦτον ἔπαθε γυνὴ καλλωπισαμένη, μὴ θαρβέτω. Ἔθος γὰρ τῷ Θεῷ τοῦτο, τὰς τιμωρίας ὀρίζειν ἐφ' ἐνδὸς καὶ δευτέρου, καὶ δι' ἐκείνων νομοθετεῖν τοῖς λοιποῖς ἅπασι τὰ καταληφόμενα αὐτοῦς δεινά. Ἵνα δὲ καὶ σφίστερον ὁ λέγω ποιήσω, ἤμαρτον ἀμαρτίαν χαλεπὴν οἱ τὰ Σόδομα οἰκοῦντές ποτε· ἔδοσαν δίκην τὴν ἐσχάτην, τῶν σκηπτῶν ἐκείνων κατενεχθέντων, καὶ τῶν πόλεων, καὶ τῶν δήμων καὶ τῆς γῆς αὐτοῖς σώμασιν ἐμπρησθέντων ἀπάντων. Τί οὖν; οὐδεὶς μετ' ἐκείνους τὰ ἐκείνων ἐτόλμησε; Πολλοὶ μὲν οὖν, καὶ πολλὰ τοῦ τῆς οἰκουμένης. Πῶς οὖν οὐδὲν τοιοῦτον ἔπαθον; Ὅτι ἐτέρᾳ χαλεπωτέρᾳ τηροῦνται τιμωρίᾳ. Διὰ γὰρ τοῦτο ἅπασι αὐτὸ ποιήσας ὁ Θεὸς ἀπέστη, ἵνα οἱ τὰ αὐτὰ τολμῶντες, κἂν μὴ δῶσιν ἐνταῦθα δίκην, εἰδότες ὡς σαφῶς, ὅτι οὐδέποτε διαφεύζονται. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, πρὸ μὲν τῆς χάριτος καὶ τοῦ νόμου, καὶ μήτε προφητῶν, μήτε ἄλλου τινὸς ἀκηκοτάς, ἀμαρτάνοντας τοιαῦτα παθεῖν, τοὺς δὲ μετ' ἐκείνους τοσαύτης ἀπολαύσαντας προνοίας, καὶ μηδὲ τῷ παραδείγματι γενομένου σωφρονατέρους, ὁ πολλῷ χαλεπωτάτην ποιεῖ τὴν ἀμαρτίαν, διαφυγεῖν τὴν ἐπὶ τοῦτο κειμένην δίκην; Πῶς οὖν οὐκ

* Reg. et Savilius καταστειλασαι male. Ibidem ἀπαλλάσσονται.

† Hæc, τῶν γυναικῶν ἐκείνων, desunt in Reg. et Savil.

* Τάχα abest a Reg. et Savil.

† Quæ κατάληπτα supra disserat, hic κατάκλειστα vocat; alterutro in loco mendam esse puto: in Bibliis κατάκλειστα.

* Reg. et Savil. παραδιδόντες.

ἔδοσαν οὐδέπω καὶ σήμερον· Ἰνα μάθῃς ὅτι πολὺ χαλεπώτερα τηροῦνται τιμωρία.

ι'. Ὅτι γὰρ ἐστὶ χαλεπώτερα Σοδόμων παθεῖν, ἀκούσων τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· *Ἀνεκτότερον ἔσται γῇ Σοδόμων καὶ Γομόρρας ἐν ἡμέρᾳ κρίσεως, ἢ τῇ πόλει ταύτῃ.* Ὡστε καὶ καλλωπιζόμεναι νῦν γυναῖκες μὴ πάθωσιν, ἅπερ ἔπαθον αἱ τότε καλλωπιζόμεναι, μὴ θαρρείτωσαν. Ἡ γὰρ ἀνοχὴ αὐτῇ καὶ ἡ μακροθυμία χαλεπώτεραν σωρεύει τοῦ πυρὸς τὴν κάμινον, καὶ μέλζονα τὴν φλόγα ἐργάζεται. Τοῦτο καὶ ἐπὶ Ἀνανίου καὶ Σαπφείρας γέγονε. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐν ἀρχῇ καὶ προσιμῇ τοῦ κηρύγματος ὑπελόμενοι τῶν χρημάτων ἐκείνων, ἀθρόον ἀνηρπάσθησαν, μετὰ δὲ ἐκείνους πολλοὶ τοιαῦτα πολμήσαντες, οὐδὲν ἔπαθον. Πῶς οὖν ἂν ἔχοι λόγον, τὸν δίκαιον κριτὴν καὶ πᾶσι τὰ [47] ἴσα νέμοντα, τοὺς μὲν ἤττον ἡμαρτηκότας κολάσαι, τοὺς δὲ χαλεπώτερα ποιήσαντας ἀφείναι; Οὐκ εὐδὴλον, ὅτι ἐπειδὴ ἔστησεν ἡμέραν, ἐν ᾗ μέλλει κρίνειν τὴν οἰκουμένην, διὰ τοῦτο ἀνεβάλλετο τὴν τιμωρίαν, ἵνα ἡ τῇ μακροθυμίᾳ γένωνται βελτίους, ἢ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμερόντες χαλεπώτερα πάθωσιν; Ὅταν τολῶντες ἀμαρτάνωμεν· τὰ αὐτὰ τοῖς ἡδὴ πεπλημμελήκοσι καὶ κολασθεῖσι, μὴ τὰ αὐτὰ πάθωμεν, μὴ θαρβῶμεν, ἀλλὰ μᾶλλον φοβώμεθα. Ὡστε γὰρ νόμον τὴν ἐπ' ἐκείνων τιμωρίαν ἐξηγεῖται ὁ Θεός, πᾶσι παραινῶν, καὶ λέγων, ὅτι διὰ τοῦτο τὸν ἐξ ἀρχῆς ἀμαρτάνοντα ἐκόλασα, ἵνα καὶ σὺ ὁ μετ' ἐκείνους πλημμελῶν, τὰ αὐτὰ ἀναμένη, ἵνα μεταβάλλῃ καὶ γένῃ βελτίων. Τοῖς γὰρ τοιούτοις ἀμαρτήμασι τοιαῦται κείνται τιμωρίαι, καὶ μὴ παραχρῆμα ἔρχονται. Τοῦτοις δὲ οὐκ ἀπλῶς ἐνδιέτριψα, ἀλλ' ἐπειδὴ πονηρὸν νόημα εἰς τὰς τῶν ἀνθρώπων εἰσῆλθεν οἰκίας διὰ τῆς τῶν γυναικῶν βλακείας, ὁ τῆς φιλοκοσμίας ἔρω, ὃς καὶ τὴν τῶν χρημάτων ἐπέτεινε βράνδα β, εἰς ἀκαίρους δαπάνας τοὺς ἀνδρας ἐμβαλὼν, καὶ πολέμου καὶ στάσεως καὶ φιλονεικίας ὑπόθεσις γινόμενος καλοῦμεν ἡμῶν, καὶ τὰς τῶν πενήτων κατατείνων γαστέρας. Ὅταν γὰρ ἅπασαν τὴν οὐσίαν γυνῇ, ἢ καὶ τὸ πλεόν τῶν ὄντων, εἰς τὴν τοῦ σώματος ὑβρίν ἀναγκάζῃ τὸν ἄνδρα δαπανᾶν (ὑβρίς γὰρ σώματος, τὸ περιχειμενον χρυσίον), ἀνάγκη τὴν χεῖρα συστήλλεσθαι πρὸς τὴν τῆς ἐλεημοσύνης φιλοτιμίαν. Καὶ πολλὰ δὲ ἕτερα ἐκ τούτου τικτόμενα ἔστιν ἰδεῖν ἀμαρτημάτων εἶδη. Ἀλλὰ ταῦτα ἀφέντες τῇ περὶ τῶν πασχόντων εἰδῶν σαφῶς, τῶν ἐχομένων ἀπώμεθα. Μετὰ γὰρ τὸ παραστήσαι τῆς αἰχμαλωσίας τὸ σῆμα, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἀντὶ τοῦ καλλωπισμοῦ ταύτην ἐπάγω, ἐπιτείνει τὴν συμφορὰν, λέγων· *Καὶ ὁ υἱός σου ὁ κάλλιστος, ὃν ἀγαπᾷς, μαχαίρᾳ πεσσεῖται, καὶ οἱ ἰσχυρότεροι ὑμῶν μαχαίρᾳ πεσσονται.* Τοῦτο γὰρ αἰχμαλωσίας χαλεπώτερον. Καὶ γὰρ ἐστὶ ζωὴ θανάτου πικρότερα. Ὅταν γὰρ μετὰ τῆς δουλείας καὶ ἄωρα πένθη θρηγεῖν ἀναγκάζωνται, ἐνόησαν ὅσον τῆς συμφορᾶς τὴ μέγεθος, τῶν καθ' ἑαυτὰ πικρῶν ὄντων συναπτομένων ἀλλήλοις. Καὶ γὰρ εἰ αἰχμαλωσία μόνῃ ἦν, ἀφόρητον ἦν τὸ δεινόν· καὶ εἰ ἐν ἐλευθερίᾳ ζώντων τοιαῦτα συνέβαινε πένθη, θανάτου πικρότερα ἦν ἡ ζωὴ. Ἀλλὰ νῦν ἀμφοτέρα ἔσται, φησὶ, συνηγμένα ἀλλήλοις. Μᾶλλον δὲ διπλὴν δεῖ ταύτην καλεῖν συμφορὰν, καὶ τριπλὴν, καὶ

τετραπλὴν, ὅταν καὶ υἱός, καὶ κάλλιστος, καὶ ποιοῦμενος, καὶ ὑπὸ βαρβάρων, ἀλλὰ μὴ τῷ κοινῷ τῆς φύσεως καταλύει νόμῳ τὸν βίον· καὶ μετὰ τούτου καὶ οἱ ἐν ἡλικίᾳ πάντες, ὥστε μὴδὲ ἐλπίδα αὐτοῖς εἶναι χρηστὴν, ὅσον εἰς ἀνθρωπίνην ἦκε βοήθειαν καὶ συμμαχίαν. *Καὶ ταπεινωθήσεται δ· καὶ [48] πνεύθησουσιν αἱ ὀῆκαι τοῦ κόσμου ὑμῶν, καὶ καταλειφθήσῃ μόνῃ, καὶ εἰς τὴν γῆν ἑδαφισθήσῃ.* Διὰ πάντων αὕξει τὸν ὀρθόν, ἐπιτείνει τὸν φόβον, ἀκμάζουσιν τὴν ἀγωνίαν ἐργάζεται, ὑπ' ἧν ἄγει τὰ δεινὰ, εὐρύνει τῆς συμφορᾶς τὴν διήγησιν, πανταχοῦ περιτρέχων, πάντοθεν συνάγων τὰ λυπηρὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων ἀναισθησίαν. Ἀγαπητὸν γὰρ ἦν τοσαύταις κατασειομέναις αὐτὰς ἀπειλαῖς ἀνεγχεῖν, καὶ λαβεῖν αἰσθυσιν τῶν μελλόντων συμβήσεσθαι λυπηρῶν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἐπήγαγεν, ὃ σφόδρα ἐλεεινὸν εἶναι δοκεῖ, τὸ χρυσίου θήκην ὀρεῖν κεκενωμένην, ὑπόμνημα τῆς παλαιᾶς εὐπραγίας, διὰ τῆς ὕψεως ἀκμάζουσιν διατηροῦν τὴν ἀληθῆνα. Καὶ γὰρ τότε μάλιστα δάκνειν ὁμᾶς εἰώθασιν αἱ συμφοραὶ, ὅταν αὐτὰς ταῖς προτέραις παραβάλλωμεν εὐημερίας· καὶ ἡ σόγκρισις χαλεπώτερον τὸ ἔλκος ἐργάζεται. Τοῦτο γοῦν ποτε καὶ ὁ Ἰωὴθ ὀρθῶν ἔλεγε· *Τίς ἂν με θοῇ μετὰ μήνυ ἡμερῶν τῶν ἐμπροσθεν;* καὶ διηγείται τὴν πλοῦτον ἅπαντα, καὶ τὰ ὥστερ' ἐκ πηγῶν ἐπιρρέοντα ἀγαθὰ, τὰς τιμὰς, τὰς προσόδους, τὴν περιφάνειαν ἅπασαν, ὥστε τῇ συγκρίσει τούτων πολλῷ χαλεπώτερα δεῖξαι τὰ παρόντα καὶ κατελιγνότεα αὐτὸν δεῖναι. Ὁ δὲ καὶ ὁ προφήτης νῦν ἐποίησε, τῶν θηκῶν ἀναμνήσας, καὶ οὐδὲ τοῦτοις ἀρκεσθεῖς, ἀλλὰ καὶ εἰσαγαγὼν αὐτὰς πενθοῦσας. Ἐμφαντικώτερον γὰρ τοῦτο τοῦ λόγου τὸ εἶδος, ὅταν τοιαύτας ἐργάζεται προσωπικοποιίας. Ἦδη γοῦν καὶ ἀμπέλους θρηνοῦσας εἰσάγει, καὶ οἶνον, ὥστε μᾶλλον καθικέσθαι τῶν ἀκρωμένων, καὶ τῆς παχύτητος αὐτῶν καθάψασθαι. *Τί δὲ ἐστὶ, Καταλειφθήσῃ μόνῃ;* Καὶ συμμάχων, φησὶ, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας ἐρημωθεῖσα, καὶ τῆς ἀλλῆς περιφανείας γυμνωθεῖσα πάσης, καὶ πανταχόθεν ὑπὸ τῶν πολεμίων κυκλουμένη, καὶ ἐν μέτοις ἀπειλημένη βαρβάρους. Εἶτα τὴν ὑπερβολὴν τῆς ταπεινώσεως παραστήσαι θέλων, φησὶ· *Καὶ εἰς τὴν γῆν ἑδαφισθήσῃ.* Οὐδὲ, Πέσῃ, εἶπεν, οὐδὲ, Κατενεχθήσῃ, ἀλλ' ἑτέρᾳ λέξει σαφέστερον ἐνδεικνυμένη τὴν εὐτέλειαν αὐτῆς ἅπασαν ἀπαχρήσατο.

ΚΕΦΑΛ. Δ'.

Καὶ ἐπιλήθονται ἐπὶ τὰς γυναῖκας ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἄνθρωποι ἐνός, λέγουσαι· Τὸν ἄρτον ἡμῶν φαγώμεθα, καὶ τὰ μέτρια ἡμῶν περιβαλώμεθα· πλὴν τὸ ὄνομά σου κεκλησθῶ ἐφ' ἡμᾶς, ἀφ' οὗ τὸν ὄνειδισμόν ἡμῶν.

α'. Τὴν ἐκ τοῦ πολέμου συμβῆσαν ὀλιγανθρωπίαν ἐμφανταῖς βούλεται, καὶ πῶς εἰς ἐλάχιστον περιέστη ὁ δῆμος τῶν Ἰουδαίων. Οὐδὲ γὰρ προστασίας ἐφασαν δεῖσθαι ταῖς γυναῖξιν προσηκούσας ὑπὸ ἀνδρῶν παρέχεσθαι, ἀλλὰ ἀτελὴ τῆς λειτουργίας αὐτὸν ἀφείναι ταύτης, καὶ στέργειν καὶ ἀγαπᾶν, εἰ ἀπλῶς γοῦν καὶ ὡς ἔτυχε τοῦ τῆς χηρείας ἀπαλλαγέντος ὀνόματος. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἄφ' οὗ τὸν ὄνειδισμόν ἡμῶν*· ἐπειδὴ τὸ παλαιὸν δυνεῖδος τοῦτο εἶναι ἐδόκει. *Τῇ δὲ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ἐπιλήθεται ὁ Θεός ἐν βουλῇ μετὰ δόξης ἐπὶ [49] τῆς γῆς, τοῦ ὑψῶσαι καὶ τὸν δοξάσαι τὸ καταλειφθῆναι τοῦ Ἰσραὴλ.*

* Reg. ἀμαρτάνωτες, et sic superius ἀμαρτάνοντας, et ἀμαρτάνωτα infra.

b Savil. suspicatur legendum τυραννίδα, ita tamen ut hanc etiam vocem huic loco non prorsus aptam existimet. Boissius consilii ἔρωτα. Sed nimia vocum diversitas. Ut ut res est, βράνδα hic peregrinum olet. Mox Reg. ἐμβαλὼν recte. Morel. et Savil. ἐκβαλὼν.

c Reg. et Savil. καθ' ἑαυτῶν

d Allenus legendum indicat καὶ ταπεινωθήσονται, ut supra. Sed nihil ausi sumus mutare.

e Sic Mor. et Bavaricus; Reg. et Savil. περίεστιν, minus recte.

f Sic Bavar. et Morel.; in Reg. et Savil. τοῦτο δεest.

illos tantam providentiam nacti sunt, neque exemplo temperantiores evaserunt, id quod peccatum reddit longe gravius, poenam ipsis destinatam effugere? Cur ergo hactenus poenas non dederunt? Ut ediscas illos longe graviori reservari supplicio.

10. Quod enim possint atrociora infligi, quam Sodomitis, audi Christum dicentem: *Tolerabilius erit terra Sodomorum et Gomorrhæ in die iudicii, quam civitati huic* (Matth. 10. 15). Ita ut etiam si quæ hoc ornatu fulgent mulieres non paria patiantur iis, quæ tunc ornabantur, ne confidant. Nam tolerantia patientiaque graviolem accumulât ignis fornacem, majoremque flammam efficit. Hoc Ananix et Sapphiræ contigit (Act. 5). Nam illi in principio et exordio prædicationis, cum ex pecuniis illis quidpiam suffurati essent, confestim abrepti sunt; post illos autem multi qui talia ausi fuerant, nihil perpessi sunt. Qui igitur rationi consentaneum esse possit, justum iudicem, qui paria omnibus distribuit, eos qui minus peccaverint ulcisci, eos autem qui graviora admisere scelera dimittere? Annon palam est, quia diem statuit, in qua iudicaturus est orbem, ideo supplicium differre, ut aut patientia ejus meliores reddantur, aut si in iisdem persistent, atrociora patiantur? Cum igitur eadem scelera admittimus, quæ admiserunt illi qui supplicio affecti sunt, nec eadem quæ illi patimur, ne confundamus, sed magis timeamus. Sicut enim legem tulit Deus per illorum supplicium, omnes admonens, dicensque: Ideo cum qui ab initio peccavit supplicio affeci, ut et tu, qui post illos scelera admittis, eadem ipsa exspectes, et convertaris et melior evadas. Similibus enim criminibus similes poenæ constitutæ sunt, etiamsi non statim veniant. In his porro non sine causa sum immoratus; sed quia noxius ille morbus in hominum ædes ingressus est ob mulierum molliem, amor videlicet ornamentorum, qui pecuniarum impensas auxit, in sumptus intempestivos homines conjiciens, ac belli, dissensionis, et quotidianæ litis causa est, pauperumque ventres atterit. Cum enim totas facultates, aut sæpe ultra facultates, mulier in contumeliam corporis sui virum cogat impendere (nam certe contumelia corporis est aurum circumpositum), necesse prorsus est manum retrahere ab eleemosyna eroganda. Multaque alia hinc orta peccata videre est. Verum his dimissis, ut ea experientia discant ii, qui hæc patientur, ea quæ sequuntur attingamus. Postquam captivitatis formam declaravit, et dixit: Pro ornatu ipsam inducam, auget calamitatem, dicens: *Et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet, et fortis vestri gladio cadent*. Hoc quippe est vel captivitate gravius. Est enim vita quædam morte acerbior. Nam quando cum servitute intempestivos luctus prosequi coguntur, cogita quanta sit calamitatis magnitudo, cum continuata serie æruinæ sibi mutuo succedunt. Nam etsi captivitas sola adesset, ea tamen esset intolerandum malum: et si in libertate viventibus tales luctus contingerent, morte acerbior vita esset. Sed nunc hæc ambo erunt, inquit, mutuo conjuncta. Imo potius hæc calamitatem duplicem appel-

lare par est, etiamque triplicem et quadruplicem, quando et filius, et pulcherrimus, et dilectus, et a barbaris cæsus, sed neque ex communi naturæ lege vitam clausit; et cum illo omnes qui in ætatis flore erant, ita ut nullam spem bonam haberent, quantum attinebat ad humanum auxilium et commilitium. *Et humiliabitur: et lugebunt thecæ ornatus vestri, et derelinqueris sola, et ad terram prosterneris*. Per hæc omnia luctum amplificat, auget timorem, angorem reddit majorem. Sub aspectum ducit ærumnas, extendit calamitatis narrationem, quoquoersum circumcurrens, undique tristitia colligens ob auditorum stoliditatem. Nam optabile fuisset illas tot minis exagitatione sese erigere, et in sensum futurarum calamitatum venire. Ideo subjunxit id quod miserabilo prorsus esse videbatur, quod auri thecam evacuatam visuræ essent, in monumentum pristinæ prosperitatis, ut per oculos mœrorem vigentem servarent. Et enim tunc nos magis angere solent calamitates, cum illas cum pristina felicitate comparamus; comparatio quippe gravius ulcus efficit. Hoc igitur et Job olim dicebat: *Quis me ponat secundum mensem dierum pristinorum* (Job 20. 2)? narratque divitias omnes, et bona sibi quasi ex fontibus affluentia, honores, proventus, splendorem omnem; ita ut illorum comparatione multo graviore ostendat ærumnas præsentis, quæ ipsum exceperant. Quod etiam nunc propheta fecit, thecas commemorans, neque his contentus, illas inducens lugentes. Hæc enim dicendi formula emphasi plenior est, cum tales prosopopeias efficit. Jam ergo et vineas lugentes inducit et vinum, ut auditores magis pungat, et illorum crassitiem attingat. Quid autem est, *Derelinqueris sola*? Et auxiliatoribus, inquit, et Dei providentia eris vacua, et omni alio splendore spoliata, hostibusque undique cincta, in mediisque conclusa barbaris. Sub hæc volens humiliationis magnitudinem ostendere, ait: *Et ad terram prosterneris*. Non ait, Cades, vel, Dejiceris; sed alia usus est dictione, quæ vilitatem ejus omnem clarius exprimeret.

CAPUT IV.

1. *Et apprehendent septem mulieres in die illa virum unum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur: cæterum nomen tuum invocetur super nos, aufer opprobrium nostrum.*

1. Paucitatem virorum ex bello residuorum vult ostendere, et quomodo ad minimum numerum reductus sit populus Judæorum. Neque enim sibi subsidio opus esse dixerunt, quod mulieribus a viris ferri par est, sed se illum a tali officio immunem complecti et amare, si utcumque solum a viduitatis nomine liberentur. Id enim sibi vult illud: *Aufer opprobrium nostrum*: quoniam olim id vituperio esse videbatur. 2. *In die illa splendet Deus in consilio cum gloria super terram, ut exaltet et glorificet quod relictum est Israelis*. Quia ex tristitum comminatione animum illorum admodum concussit, et calamitatem satis traduxit, longoque sermone terribilia narravit, ad meliora de-

num se convertit. Illa enim medicinae optima ratio est, non solum secare et urere, sed dolores inde partos dulcioribus pharmacis lenire : id ipse nunc facit. Neque enim in tristitia totum desitutum esse ait, sed malis de medio sublatis (a) meliora eventura esse : neque tantum ærumnarum solutionem fore ait, sed etiam multum splendorem magnamque claritatem. Hoc enim illustrationem Dei vocat quæ tristitiæ tenebras solvat, lætamque diem pariat, ipsosque illustriores reddat. Illud autem, *In consilio*, significat eum prudenter omnia facere, et cum sapientia sibi competenti. 3. *Et erit quod residuum fuerit Israelis in Sion, et quod relictum fuerit in Jerusalem, sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Ut scias non fortuito casu salutem nactus esse eos qui periculum effugerunt, sed cælestis sententiæ decreto munitos, etiam in mediis malis non captos fuisse, ideo ait : *Sancti vocabuntur omnes qui scripti sunt ad vitam in Jerusalem.* Qui segregati sunt, inquit, qui probati, qui signati, ut nihil mali paterentur. Jure autem illos sanctos vocat, ostendens segregationem non temere, nec sine causa Dei decretum illos servasse : sed aliquid illi rei contulisse virtutem, sive ea præcesserit, sive post subsequuta sit. Etiam si enim boni quidam fuerint et æqui, attamen ex iis quæ contigerunt meliores ac diligentiores evaserunt. Quemadmodum enim aurum igni traditum omnem scoriam depunit, sic et probi in tentationibus probiores fiunt, omnem abluentes socordiam. 4. *Quia abluet Dominus sordem filiorum et filiarum Sion, et sanguinem expurgabit de medio eorum spiritu judicii, et spiritu ardoris.* Duplicem hic mihi videtur dicere expurgationem, et quod dent peccatorum poenas, et quod exhinc in futurum diligentiores evadant. Sanguinem vero Jerusalem cædes vocat cædesque injustas. Deinde augens accusationem ait, *De medio eorum.* Non enim clam homicidia aggressi sunt, sed pejus quam latrones, et ii qui in publicis viis insidias locant. Illi namque in tenebris latentes et in solitudinibus, consueta facinora aggrediuntur ; hi autem medio in foro, in media urbe et in ipsis tribunalibus eadem quæ illi scelera perpetrabant. Sed et maculam inde ortam bellum ingruens consumet. Etenim in tempore bonorum de ærumnis prius illatis se defendit, quod scilicet ille ideo acciderent, ut abluerentur, ac sordes ponerent, ut igne purgarentur¹, ut omnem maculam abstergerent, ut probum ex peccatis et cædibus partum eluerent. Quid vero est quod ait, *Spiritu judicii et spiritu ardoris* ? In metaphora conflatae metallicæ materiæ substituit. Quemadmodum enim illic spiritus in conflatoriam fornacem immissus et flammam afflans, ardentioresque prunas reddens, omnem absumit sco-

riam : ita et hic immissa a Deo ira, et incidens hostium incursus, instar ignis urbi factus est, ignis non perniciem inferentis, sed urentis, purgantis, punientis et emendantis. Hunc enim sensum habet illud, *Spiritu judicii* ; hoc est, punitionis, vindictæ, ultionis. 5. *Et veniet Dominus.* Adventum ejus operationem vocat. *Et erit omnis locus montis Sion, et omnia, quæ in circuitu ejus sunt, obumbrabit nubes per diem, et quasi fumo, et quasi luce ignis ardentis per noctem, omni gloria protegetur.* 6. *Et erit in umbraculum diei ab æstu, et in tegumento et in abscondito ab asperitate et pluvia.* Nubem hic vocat consolationem in malis datam ; rogi (a) vero adventum ejus cum consolatione adjunctum. Quod enim in æstu est nubes, hoc in tenebris et profunda nocte rogi splendidi ignis accensus. Illa enim æstum depellit, hic vero caliginem discutit. Adventum ergo ejus pyrae splendori, remissionem vero et recreationem umbræ nubis comparavit. Deinde ostendens non paulatim solutis tristibus hæc eventura esse, sed repente in ipsaque ærumnarum vi fore mutationem, ut et inde discant, non ex revolutione quadam et fortuito mutationem in melius esse factam ; sed ex superna virtute totum esse confectum, *Sicut igne ardente in nocte*, inquit, sic fiet mutatio, *Et erit in umbram per diem.* Quænam hæc umbra ? Dei auxilium, inquit, et subsidium, quasi umbra in æstu, et quasi tectum vel cavernæ latibulum, imbre vehementi cadente, in tuto servat eum qui illo confugit : sic et Dei commilitium nihil sinet pati detrimenti, tanto ingruente bello, eos quos a principio servare voluerit.

CAPUT V.

1. *Cantabo dilecto canticum dilecti mei vinæ meæ.*

1. Postquam tristicii comminatione exterruit, et bonorum promissione exhilaravit, variamque medellam adhibuit, in aliud denuo principium sermonem reducit, principium, inquam, quod prophetiæ exordium videatur. Quemadmodum enim a principio statim beneficia ipsis a Deo collata recensuit dicens, *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*, adductis propositisque sceleribus, quæ illi patravertant, nempe, *Ipsi spreverunt me, et, Israel autem me non cognovit, et populus meus me non intellexit (Isai. 1. 3)* : sic et hoc loco aliis dictis, sed eadem sententia ea ipsa quæ prius exhibet. Verum qua de causa reprehensurus, reprehensionem canticum vocat ? Moyses enim id jure fecit cum Maria, utpote triumphale canticum modulaturus, meritoque sic incipit : *Cantemus Domino : gloriose enim magnificatus est, equum et ascensorem projecit in mare (Exod. 15. 1)*. Et Debora post illud admirabile tropæum, et insperatam victoriam, jure canticum illud triumphale contextuit, laudem refrens Deo (Judic. 5). Hic autem criminaturus, cum vehe-

¹ Hæc, ut igne purgarentur, desunt in Reg. et Savil. Sed in Gavar. et Morel. habentur, et quadrant ad seriem.

(a) In Græco, τὸν πυρὸς ἐκ τοῦ πυρὸς ἀφαιρέσει. Hæsi aliquantulum an sic interpretari oporteret : *improba de medio sublatis*, au, *malis seu tristibus de medio sublatis*. Ea quippe vox τὸν πυρὸς priorem potius requirere versionem videbatur ; sed ex serie et connexionem sequentium posteriorem malui, et sic vertit quoque Tilmannus.

Ἐπειδὴ σφόδρα κατέσεισε τὴν διάνοιαν αὐτῶν τῇ τῶν λυπηρῶν ἀπειλῇ, καὶ τὴν συμφορὰν ἱκανῶς ἐτραγώδησε, καὶ μακρὸν ἀπέτεινε λόγον τὰ φοβερά διηγουμένος, μεταβάλλει* λοιπὸν ἐπὶ τὰ χρηστότερα. Τοῦτο γὰρ ἱατρείας ἀρίστης τρόπος, μὴ τέμνειν μηδὲ κατεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰς ἐκείθεν γινόμενας ὁδύνας προσηγάει παραμυθεῖσθαι φαρμάκοις· τοῦτο δὴ καὶ αὐτὸς ποιεῖ. Οὐ γὰρ δὴ εἰς τὰ σκυθρωπά καταλύσειν ἔφησε τὸ πᾶν, ἀλλὰ τῶν πονηρῶν ἐκ μέσου ληφθέντων διαδέχεσθαι τὰ χρηστότερα· καὶ οὐκ ἀπαλλὰγῃν ἔσεσθαι μόνον τῶν ἀηδῶν, ἀλλὰ καὶ πολλὴν τὴν περιφάνειαν καὶ μεγάλην τὴν λαμπρότητα. Τοῦτο γὰρ ἐπιλαμψὶν Θεοῦ καλεῖ, τὸ σκότος τῆς ἀθυμίας λύουσιν, καὶ φαιδρὰν ποιοῦσαν ἡμέραν, καὶ περιφανεῖς καθιστῶσαν. Τὸ δὲ, Ἐν βουλῇ, ὅτι συνετῶς, φησὶ, πάντα ἐργάζεται, καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης αὐτῷ σοφίας. Καὶ ἔσται τὸ καταλειφθὲν τοῦ Ἰσραὴλ ἐν Σιών, καὶ τὸ καταλειφθὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ, ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἦνα μάθῃς ὅτι οὐ συντυχίας τινὸς ἡ σωτηρία γέγονε τῶν διαφυγόντων τὸν κίνδυνον, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν φήφου τειχισθέντες, καὶ ἐν μέσοις τοῖς δεινοῖς ὄντες οὐχ ἐδάωσαν, διὰ τοῦτο φησὶν· Ἄγιοι κληθήσονται πάντες οἱ γραφέντες εἰς ζωὴν ἐν Ἱερουσαλὴμ. Οἱ ἀφορισθέντες, φησὶν, οἱ δοκιμασθέντες, οἱ τυπωθέντες^β, μηδὲν παθεῖν δεινόν. Εἰκότως δὲ αὐτοὺς ἁγίους καλεῖ, δεικνύς, ὅτι οὐχ ἀπλῶς ὁ ἀφορισμὸς αὐτοὺς ἀπήλλαξεν, οὐδὲ ἀπλῶς ἡ τοῦ Θεοῦ ψήφος· ἀλλὰ τι καὶ ἡ τῶν τρώων εἰσήμεγεν ἀρετὴ, εἴτε προτέρα, εἴτε μετὰ ταῦτα. Εἰ γὰρ καὶ χρηστοὶ τινες ἦσαν καὶ ἐπεικεῖς, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τῶν συμβάντων βελτίους ἐγένοντο καὶ ἀκριβέστεροι. Καθὰπερ γὰρ τὸ χρυσίον τῷ πυρὶ παραδιδόμενον πᾶσαν ἀποτίθεται κηλῖδα, οὕτω καὶ οἱ σπουδαῖοι σπουδαιότεροι καθίστανται ἐν τοῖς πειρασμοῖς, πᾶσαν ἀπονιπτόμενοι βρωμίαν. Ὅτι ἐκπλυνεῖ Κύριος τὸν ῥύπον τῶν νῶν καὶ τῶν θυγατέρων Σιών, καὶ τὸ αἷμα ἐκκαθαριεῖ ἐκ μέσου αὐτῶν πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως. Διπολὺν ἐνταῦθα μοι δοκεῖ λέγειν καθαρμὸν, καὶ τὸ δοῦναι δίκην ὧν ἤμαρτον, καὶ τὸ σπουδαιότερους γενέσθαι πρὸς τὸ μέλλον ἐντεῦθεν. Αἷμα δὲ Ἱερουσαλὴμ τοὺς φόνους λέγει, τὰς σφαγὰς τὰς ἀδίκους. Ἔϊτα αὖθις τὸ ἐγκλημά φησιν· Ἐκ μέσου αὐτῶν. Οὐδὲ γὰρ λανθάνοντες καὶ κρυπτόμενοι τὰς ἀνδροφονίας ἐτόλμων, ἀλλὰ τῶν ληστῶν καὶ τῶν τὰς λεωφόρους ἐφοδρεύντων χειρὸν. Ἐκείνοι γὰρ καὶ τῷ σκότῳ κρυπτόμενοι καὶ ταῖς ἐρημίαις τολμῶσι τὰ εἰωθότα· οὗτοι δὲ ἐν μέσαις ταῖς ἀγοραῖς, ἐν μέσῳ τῇ πόλει, ἐν αὐτοῖς τοῖς δικαστηρίοις τὰ ἐκείνων παρηγόμενον. Ἀλλὰ καὶ τὴν ἐκεῖθεν, φησὶ, γενομένην κηλῖδα ἐπελθὼν ὁ πόλεμος ἀναλώσει. Καὶ γὰρ ἐν τῷ καιρῷ τῶν χρηστῶν ὑπὲρ τῶν προτέρων ἀπολογεῖται λυπηρῶν, ὅτι καὶ αὐτὰ ἐκεῖνα τὰ συμβάντα διὰ τοῦτο συνέβη, [50] ἵνα ἐκπλυθῶσιν, ἵνα καθαρῶσιν, ἵνα πυρῶθωσιν^γ, ἵνα πᾶσαν ἀποθῶνται κηλῖδα, ἵνα τὸ ἐκ τῶν ἀμαρτημάτων καὶ τῶν σφαγῶν ἀπονέψωνται θνείδος. Τί δὲ ἔστιν ὃ φησὶ, Πνεύματι κρίσεως καὶ πνεύματι καύσεως; Τῇ μεταφορᾷ τῶν χωνευομένων ὕλων ἐπέμενεν. Ὅσπερ γὰρ ἐκεῖ τὸ πνεῦμα εἰς τὸ χωνευτήριον ἐμπίπτει καὶ τὴν φλόγα ἀναβρίπτει, καὶ θερμότερους ποιοῦν τοὺς θνῶντας, ἅπαντα δαπανᾷ ῥύπον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ θεῖα ὁρμή, καὶ ἡ τῶν πολεμίων ἐφοδος

ἐμπεσοῦσα, ἀντὶ πυρὸς τῇ πόλει γέγονε, πυρὸς οὐκ ἀπολύντος, ἀλλὰ καλόντος, καὶ καθαίροντος, καὶ κολάζοντος, καὶ διορθουμένου. Τὸ γὰρ, Πνεύματι κρίσεως, τουτέστι, κολάσεως, τιμωρίας, ἐκδικήσεως. Καὶ ἦξει Κύριος. Παρουσίαν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν καλεῖ. Καὶ ἔσται πᾶς τόπος τοῦ θρῶν Σιών, καὶ πάντα τὰ περικύκλω αὐτῆς σκιάσει νεφέλη ἡμέρας, καὶ ὡς καπνοῦ, καὶ ὡς φωτὸς πυρὸς καιομένου νυκτὸς, πάση τῇ δόξῃ σκεπασθήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας ἀπὸ καύματος, καὶ ἐν σκέπῃ καὶ ἐν ἀποκρύφῳ ἀπὸ σκληρότητος καὶ ὕετοῦ. Νεφέλην ἐνταῦθα τὴν ἐκ τῶν κακῶν ἐγγινομένην παραψυχὴν φησὶ· πυρὰν δὲ τὴν μετὰ τῆς παραμυθίας περιφάνειαν προσγινομένην. Ὅπερ γὰρ ἔστιν ἐν καύματι νεφέλη, τοῦτο ἐν σκότῳ καὶ νυκτὶ βαθυτάτῃ πυρὰ λαμπροῦ^δ ἀναπτομένη. Ἢ μὲν γὰρ τὸν αὐχμὸν ἀποκρούεται, ἡ δὲ διαλύει τὸν ζόφον. Τὴν μὲν οὖν περιφάνειαν τῇ λαμπρότητι τῆς πυρᾶς, τὴν δὲ ἀνεσιν τῇ σκιᾷ τῆς νεφέλης παρέδωκεν. Ἔϊτα δεικνύς ὡς οὐ κατὰ μικρὸν τῶν δεινῶν λυομένων ταῦτα ἔσται, ἀλλὰ ἄθροον ἐν αὐτῇ τῶν λυπηρῶν ἀκμῇ ἡ μεταβολὴ γενήσεται, ἵνα καὶ ἐντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐχὶ ἐκ περιφορᾶς τίνος καὶ συντυχίας ἡ πρὸς τὸ βέλτιον γέγονε μετὰστασις, ἀλλ' ἐκ τῆς ἀνωθεν δυνάμεως τὸ πᾶν κατέρχεται, Ὅς πυρὸς καιομένου νυκτὸς, φησὶν, οὕτως ἡ μεταβολὴ γενήσεται. Καὶ ἔσται εἰς σκιὰν ἡμέρας. Τίς ἔσται; Ἢ τοῦ Θεοῦ βοήθεια, φησὶ, καὶ ἡ συμμαχία, ὥσπερ σκιά ἐν καύματι, καὶ ὥσπερ ὄροφος ἡ κατὰδυσίς τις σπηλαίου. ὁμοῦ καταβρῆγνυμένου σφοδροῦ, ἐν ἀσφαλείᾳ τὸν ἐκεῖ καταφυγόντα διατηροῦσα· οὕτω δὴ καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ συμμαχία οὐκ ἀφήσει δεινὸν οὐδὲν παθεῖν, καὶ τοσοῦτου καταβρῆγνυμένου πολέμου, οὐς ἂν ἔληται ἐξ ἀρχῆς διασωσαι.

ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Ἄσω δὴ τῷ ἡραπημένῳ ἄσμα τοῦ ἡραπητοῦ μου τῷ ἀμπελώρῳ μου.

α'. Φοβήσας τοῖς λυπηροῖς, εὐφράνας τοῖς χρηστοῖς, ποικίλην τὴν θεραπείαν ἐργασάμενος, εἰς ἀρχὴν πάλιν ἐτέραν ἀνάγει τὸν λόγον, ἀρχὴν εἰκουριαν τῷ προοιμίῳ [51] τῆς προφητείας. Καθὰπερ γὰρ ἀρχόμενος τὰς εὐεργεσίας ἀπήγγειλε τοῦ Θεοῦ τὰς εἰς αὐτοὺς γεγενημένας, λέγων, Υἱοὺς ἐγέννησα καὶ ὄντως, καὶ τὰς παρανομίας τὰς ὑπ' αὐτῶν τολμηθείσας ἐπάγων καὶ προτιθεῖς^ε, ὅτι Αὐτοὶ με ἠθέτησαν, καὶ, ὅτι Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω, καὶ ὁ λαὸς μου ἐμὲ οὐ συνήκεν· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα λέξει μετὰ τῶν ἐτέραις, νοήμασι δὲ τοῖς αὐτοῖς τὰ αὐτὰ τοῖς προτέροις ἐνδείκνυται. Ἀλλὰ εἵνος ἔνεκεν κατηγορεῖν μέλλων, ἄσμα τὴν κατηγορίαν καλεῖ; Μωῦσῃς μὲν γὰρ εἰκότως τοῦτο ἐποίησε μετὰ τῆς Μαρίας, ἅτε τὴν ἐπινίκιον μέλλον ἔδειν ὥδην, καὶ εἰκότως οὕτως ἀρχόμενος ἔλεγεν· Ἄσωμεν τῷ Κυρίῳ· ἐνδόξως γὰρ δεδόξασται, ἱπποὶ καὶ ἀναβάτην ἔρριψεν εἰς θάλασσαν. Καὶ ἡ Δεδόρα δὲ μετὰ τὸ θαυμαστὸν ἐκεῖνον τρώπαιον, καὶ τὴν παράδοξον νίκην, εἰκότως ὥδην ὑφαίνει τὴν ἐπινίκιον ἐκείνην, εὐφημίαν ἀναφέρουσα τῷ Θεῷ. Οὗτος δὲ κατηγορεῖν μέλλων, καὶ συντόνου λόγου δεόμενος, καὶ ψυχῆς οὐκ ἀνεμμένης, ἀλλὰ συντεταμένης, ἄρειν ἡμῖν ἐπαγγέλλεται, καὶ ἄσμα τὰ ἐγκλήματα καλεῖ.

* Morel. μεταβάλλει. Savil. μεταλαμβάνει, et in margine notat ἵσως μεταβάλλει.

β Οἱ τυπωθέντες deest in Savil. et Reg.

γ Hæc, ἵνα πυρῶθωσιν, desunt in Reg et Sav.

δ Putat Savilius hic aliquid deesse. Bolsius vult legi λαμπρῶς. Ego puto hic ἀποψαππῆσθαι esse pro λαμπροῦ πυρὸς.

ε Savilius διατρεῖ conj. Sed διατρεῖσα quadral.

ζ Reg. et Sav. προστίθει.

οὐκ αὐτὸς δὲ μόνος, ἀλλὰ καὶ ὁ μέγας ἐκεῖνος· Μωϋσῆς τὴν ἐπινίκιον τότε ἤσας ὥδην, κατηγορῶν τῶν Ἰουδαίων, μακρὰν ὥδην τὰ ἐγκλήματα πεποίηκε * λέγων· Ταῦτα τῷ Κυρίῳ ἀνταποδίδοτε· Οὗτος ὁ λαὸς μαρὸς, καὶ οὐχὶ σοφός· καὶ πολλὰς συνθεῖς κατηγορίας, ἄδοντας αὐτοὺς ταῦτα λέγειν ἐνομοῦνται· καὶ ἔτι καὶ νῦν ἄδοντες ταῦτα λέγομεν καὶ ἡμεῖς.

Τίνος οὖν ἔνεκεν τὰς κατηγορίας ὥδην ποιοῦσι; Σοφίᾳ κεχρημένοι πνευματικῇ καὶ πολὺ τὸ κέρδος ἐνθεῖναι ταῖς τῶν ἀκούοντων βουλόμενοι ψυχαῖς. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν οὕτω χρήσιμον, ὥς τὴ πλημμελημάτων μεμνησθαι δι-
ηνεκῶς, μνήμην δὲ οὐδὲν οὕτω μόνιμον ὡς μελωδία ποιεῖ, ἵνα μὴ διὰ τὴν ὑπερβολὴν τῶν κατηγοριῶν ὀκνοῦντες ἀναδύομενον φεύγωσι τὸ συνεχῶς μεμνησθαι τῶν οικειῶν ἁμαρτημάτων, τῷ μέλει τῆς ὥδης ὑποκλέπτουν τὴν ἀπὸ τῆς μνήμης αἰσχύνην, καὶ τὴν ἀφόρητον ἀθυμίαν παραμυθούμενος, ἔσματα αὐτὰ πεποίηκεν, ἵνα τῷ πόθῳ μελωδίας ἀναγκαζόμενοι συνεχῶς αὐτὰ φθέγγασθαι, συνεχῶς αὐτῶν ὧσι μεμνημένοι, καὶ διηνεκῶς ἔχῃσι τινα διδασκαλίαν ἀρετῆς τὴν διηνεκῇ τῶν ἁμαρτημάτων μνήμην. Ἰστε γοῦν, ἔτι καὶ νῦν τὰ μὲν ἄλλα οὐδ' ἐξ ὀνόματος τοῖς πολλοῖς ἐστὶ Βιβλία γνῶριμα· τὴν δὲ τῶν Ψαλμῶν πραγματεῖαν ἐπὶ στόματος ἅπαντες φέρουσι, καὶ αὐτὰς ταύτας τὰς ὥδας· οὕτω δὲ αὐτῶν τῶν πραγμάτων δεικνύται, πόσον ἀπὸ τῆς μελωδίας τὸ κέρδος ἐστὶ. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ αὐτὸς φησιν· Ἄσω δὲ τῷ ἡραπηνμένῳ ἥσσμα τοῦ ἀγαπητοῦ μου τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἄσσω τῷ ἡραπηνμένῳ, φησὶν, ἀμπελῶνι· ἔσσω περὶ αὐτοῦ τοῦ ἡραπηνμένου. Καὶ αὐτῷ γὰρ ἔδω, φησὶ, καὶ ἡ ὑπόθεσις τῆς ὥδης περὶ αὐτοῦ καὶ τῶν αὐτοῦ πραγμάτων ἐστίν. Εἰ δὲ μέλλων κατηγορεῖν, ἀγαπητὸν καλεῖ καὶ ἡραπηνμένον, μὴ θαυμάσης. Καὶ τοῦτο γὰρ μέγιστον * κατηγορίας ἐφόδιον, ὅτι δὲ ἀγαπηθέντες, καὶ τοσαύτης ἀπολαύσαντες παρὰ Θεοῦ τῆς [52] εὐνοίας, οὐδὲ οὕτω βελτίους ἐγένοντο. Τοῦτο γοῦν καὶ ἕτερος προφήτης· αἰνιττόμενος ἔλεγεν· Ὡς σταφυλὴν ἐν ἐρήμῳ εἶδον τὸν Ἰσραὴλ, ὡς σκοπὸν ἐν συκῇ πρῶτον εἶδον πατέρας αὐτῶν· τὸ ποθεῖν αὐτῶν καὶ ἐπέραστον διὰ τῶν καρπῶν τούτων ἐνδεικνύμενος· ποθεῖν δὲ αὐτὸν καὶ ἐπέραστον οὐ παρὰ τὴν οικειάν ἀρετὴν, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ Θεοῦ ἀγαθότητα. Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν, ὅτι Ἐγὼ μὲν οὕτως ἡγάπησα, ὡς ἂν τις σταφυλὴν εὐρὼν ἐν ἐρήμῳ, ἢ ὡς ἂν τις σκοπὸν ἐν συκῇ. Εἰ γὰρ καὶ ἀνάξια τοῦ Θεοῦ τὰ παραδείγματα, ἀλλὰ κατάλληλα τῆς ἐκείνων γαστριμαργίας. Αὐτοὶ δὲ, φησὶ, τοσαύτης ἀπολαύσαντες τῆς ἀγάπης, ἀπηλλοτριώθησαν, καὶ εἰσηλθόντες ἐπὶ τὸν Βεελζεβούλ. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα ἡραπηνμένον αὐτὸν καλεῖ καὶ ἀγαπητὸν, δεικνύς ὅτι ὁ μὲν Θεὸς τὰ παρ' ἐαυτοῦ πάντα ἐπεδείξατο, οὐκ αὐτῶν ἀρξάμενος, ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ ἡγήσασθαι. Ἐκεῖνοι δὲ οὐδὲ μετὰ ταῦτα ἀξιόους ἐαυτοῦς τῆς εὐεργεσίας ἔδειξαν, ἀλλὰ τὰ πάντα ἐπεδείξαντο ἅπαντα. Ἀμπελῶν ἐγενήθη τῷ ἡραπηνμένῳ, ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῦτι. Τῷ ὀνόματι τοῦ ἀμπελῶνος πᾶσαν ἐνέφηγε τὴν πρόνοιαν, καὶ τὴν περὶ αὐτῶν ἡ ἐπιμέλειαν.

β'. Οὐ μὴν ἴσταται μέχρι τούτου, ἀλλὰ καὶ τὰ ἕτερα ἀκριβομεῖται εὐεργετήματα· καὶ πρότερον ἀπὸ τῆς

θέσεως τοῦ τόπου τοῦτο ποιεῖ· τὸ γὰρ, Ἐν κέρατι, ἐν τόπῳ πλοῦτι, τὸ μὲν τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπαινῶν ἔλεγε, τὸ δὲ τὴν θέσιν· ὅπερ καὶ ὁ Δαυὶδ ψάλλον ἐφησεν. ὅτι Ἱερουσαλὴμ, Ὁρὴ κύκλῳ αὐτῆς, καὶ Κύριος κύκλῳ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. Ἐτίχισε μὲν γὰρ αὐτὴν, φησὶ, καὶ τῇ θέσει τοῦ τόπου· πληρὸν οὐκ ἠρκέσθη τοῦτον, ἀλλὰ τὸ μέγιστον τέχος αὐτὸς αὐτῇ γέγονεν· ὃ δὲ καὶ οὕτως αἰνιττεται λέγων. Ἐν κέρατι, τό τε ἀχειρωτόν καὶ τὸ ἀκαταγώνιστον τοῦ τόπου, καὶ πρὸ τούτου, τὴν παρὰ τοῦ Θεοῦ βοήθειαν δηλῶν, ἀπὸ μεταφορᾶς τοῦ κέρως τοῦ βοός. Καὶ γὰρ καὶ παροιμία τοιαύτη δημώδης ἐξηγή-
νεται περὶ τῶν εἰς ἀσφαλὲς τι χωρίον καταφευγόντων. Ἐπειδὴ γὰρ ἰσχυρότερον πάντων ὁ ταῦρος, αὐτοῦ δὲ τοῦ ζώου τὸ ἰσχυρότερον τὸ κέρας· ὅπλῳ γὰρ αὐτῷ κέχρηται· διὰ τὸ δυσχερῶτον, τοῦτο * εἰδῶσι λέγειν οἱ πολλοί· καὶ ἡ Γραφή δὲ πολλάκις κέρας μονοκέρωτος καλεῖ τοὺς ἐν ἀσφαλείᾳ ὄντας. Ἐν κέρατι οὖν ἐνταῦθα φησιν, ἐν ἀσφαλείᾳ, ἐν ὕψει, ὅπερ ἀρχόμενος ἔλεγε· Υἱὸς ἐγέννησα, καὶ ὕψωσα. Ἐν τόπῳ πλοῦτι· ὅπερ ὁ Μωϋσῆς εἶπε, Γῆν βρούσαν γάλα καὶ μέλι. Καὶ φραγμὸν περιέθηκε, καὶ ἐχαράκωσα. Φραγμὸν ἢ τὸ τεῖχος φησιν, ἢ τὸν νόμον, ἢ τὴν αὐτοῦ πρόνοιαν. Καὶ γὰρ ὁ νόμος τεύχος ἀσφαλέστερον αὐτοῖς περιέκειτο. Καὶ ἐχαράκωσα, τουτέστιν, Ἰσχυρὰν τὴν ἀσφάλειαν ἐποιήσαμην. Ἐπειδὴ γὰρ πολλάκις φραγμὸς εὐεπιχείρητον, καὶ ἐτέραν, φησὶ, περιέβαλον αὐτοῖς συμμαχίαν. Καὶ ἐφύτευσα ἀμπελὸν Σωρήχ. Ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, ἥν οὐ δεῖ κατὰ λέξιν ἐρμηνεύειν, ἀλλὰ τὸν σκοπὸν εἰδὼς ἀρκεῖσθαι τοῦτον. Σωρήχ δὲ ἐνταῦθα ἀληθινὴν φησιν, καὶ ἐγενή, οὐχὶ τῶν φαύλων φυτῶν, οὐδὲ τῶν καταδεεστέρων, ἀλλὰ τῶν δοκίμων καὶ πρώτων. Πολλὰ γὰρ [53] ἀμπελῶν γένη. Καὶ φκοδόμησα πύργον καὶ προλήνιον ἐν μέσῳ αὐτοῦ. Τινὲς ἴ τὸν ναὸν φασι, καὶ προλήνιον τὸ θυσιαστήριον, ἅτε τῶν καρπῶν ἐκεῖ συναγομένων τῆς ἀρετῆς τῆς ἐκά-
στου, καὶ τῶν προσφορῶν, καὶ τῶν θυσιῶν ἀπασῶν· ἐγὼ μὲντοι τοῦτο, ὅπερ ἐφίλην εἰπῶν, καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τῷ σκοπῷ δεῖ προσέχειν τῆς μεταφορᾶς. Διὰ γὰρ πάντων τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι τὰ παρ' ἐμαυτοῦ πάντα ἐπλήρωσα, πᾶσαν ἐπιμέλειαν ἐπεδείξαμην. Οὐ κατέτεινα καμάτοις, οὐ συνέτριψα πόνοις, οὐκ αὐτοὺς οἰκοδομήσαι ἐκέλευσα, οὐκ αὐτοὺς σκάψαι, οὐκ αὐτοὺς φυτεύσαι, ἀλλ' ἀπτρισιμένον τὸ ἐργον παρέδωκα. Καὶ οὐδὲ μέχρι τού-
του τὰ τῆς φιλανθρωπίας ἔσσητα μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔμεινα τοῦ ποιῆσαι σταφυλὴν, καὶ ἀνέμεινα τὸν προσήκοντα καιρὸν τῆς καρποφορίας, μακροθυμία πολλῇ χρησάμε-
νος. Τὸ γὰρ, Ἐμείνα, τοῦτο δηλοῖ. Ἐποίησε δὲ ἀνάν-
θας. Τὸν ἀκαρπον αὐτῶν βίον ἐνδεικνύται, τὸν τραχύν, τὸν σκληρόν. Τίνος οὖν ἂν εἰεν συγγνώμης ἄξιος μετὰ τοσαύτην ἐπιμέλειαν τούτους ἀποδόντες τῷ γεωργῷ τὰς καρπούς; Καὶ νῦν, ἀνθρωπος τοῦ Ἰουδα καὶ οἱ κατοικοῦντες Ἱερουσαλὴμ, κρίνατε ἐν ἐμοὶ καὶ ἀνὰ μέσον τοῦ ἀμπελῶνός μου. Πολλὴ τῶν δικαιωμάτων ἡ περιουσία, ὅταν αὐτοὺς τοὺς ὑπευθύνους δικαστὰς καθίσῃ τοῖς ὕπ' αὐτοῦ γεγενημένοις, καὶ τοῖς ὕπ' ἐκεί-
νων. Καὶ νῦν. Οὐ λέγω τὰ παλαιὰ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ σή-
μερον ἑτοιμός εἰμι δικάζεσθαι. Οὕτως οὐδέποτε διαλείπω τὰ ἐμαυτοῦ πληρῶν, οὐδὲ ὅμως τὰ ἐαυτῶν πληροῦτε. Τὶ ποιῶ δὲ τῷ ἀμπελῶνι μου; διότι ἔμεινα, ἵνα ποιῶ σταφυλὴν, ἐποίησε δὲ ἀνάνθας. Ἡ συνθήκη

* Πποίηκε deest in Reg. et Savil. Illa autem sublata voce, locus mancus esse videtur, cui restaurando vocem καλεῖ proponit Savilius. Sed cum πεποίηκε in Bavar. et Morel. legatur, locus jam integer est.

β Savil. μεμνημένοι διηνεκῶς. Sed hæc lectio seriem inter-
turbat, sublata distinctione.

γ Reg. et Savil. καὶ τοῦτο μέγιστον οmissio γάρ.

δ Reg. περὶ αὐτούς.

ε In Reg. et Savil. τοῦτο deest.

ζ Secundum Tilmanni interpretationem κύργον inserendum videtur.

η Quæ sequuntur post ἀμπελῶνι μου, usque ad ἐπειδὴ τὴν νύκτα, desiderantur in Reg. et Savil., δι' ὁμοσιόλειαν, ut videtur, omisissæ.

menti sermone egeat, et animo non remisso, sed concitato, se cantaturum nobis promittit, et accusationes canticum vocat. At non ipse solus, sed et magnus ille Moyses, qui tunc triumphale illud canticum cecinerat; dum Judæos reprehendit, longum illud canticum fecit reprehensionibus plenum, dicens : *Hæcine Domino redditus? Hic populus stultus et insipiens (Deut. 32. 6)*; et multis collectis accusationibus, hæc ipsos canere lego præcepit; et nos hodieque canentes hæc dicimus.

Canticum cur criminationes contineat. — Cur ergo criminationes ut canticum concinnant? Sapientia certe usi spirituali, et multum emolumenti auditorum animis inferre volentes. Quia enim nihil sic utile est, ut scelerum assidue recordari, nihilque memoriam ita firmam parit, ut melodia, ne ob criminationum magnitudinem tæderet eos, et assiduum peccatorum memoriam subterfugerent, cantici modulatione pudorem subripiens ex memoria partum, et intolerabilem moerorem leniens, hæc cantica fecit, ut melodix amore coacti ad ea frequenter pronuntianda, sæpe illorum recordarentur, assidueque doctrinam de colenda virtute haberent, nempe assiduum peccatorum recordationem. Scitis igitur alios Scripturæ libros multis hodieque ne de nomine quidem notos esse; Psalmorum autem opus omnes in ore ferre, et hæc etiam cantica: sicque ex rebus ipsis ostenditur, quantum ex cantu lucrum accedat. Idcirco ipse ait: *Cantabo dilecto meo canticum dilecti mei vineæ meæ. Canticum dilecto, ait, vineæ*: cantabo circa ipsum dilectum. Et ipsi canto, inquit, et argumentum cantici circa illum et res ad eum spectantes versatur. Quod si objurgaturus et dilectum vocat et amatum, ne mireris. Nam et hoc magnum est ad criminationem viaticum, quod scilicet cum diligerentur, et tanta fruerentur Dei benevolentia, neque sic meliores effecti sint. Hoc et alius propheta subindicans dicebat: *Quasi uvam in deserto inveni Israel, quasi scopum in ficu (a) præcoccem vidi patres eorum (Osee 9. 10)*: optabiles illos amabilesque esse per hos fructus indicans: optabiles, inquam, amabilesque non ex sua virtute, sed ex Dei benignitate. Quod autem dicit, hujusmodi est: Ego ita dilexi, ut si quis uvam inveni in deserto, aut si quis scopum repererit in ficu. Etiam si enim hæc exempla indigna sint Deo, at illorum ingluviei consentanea sunt. *Ipsi vero, ait, cum tanta dilectione fruerentur, abalienati sunt, ingressique sunt ad Beelphegor.* Sic sane illum hic vocat dilectum et amatum, ostendens Deum omnia quæ a seipso erant exhibuisse, non quod ipsi cœperint, sed quod Deus prior amarit. Illi vero neque postea dignos sese beneficio exhibuerunt; sed opere ipso omnia exhibere contraria. *Vinea facta est dilecto, in cornu, in loco pingui.* Vineæ nomine omnem subindicavit

(a) In Græco, *de coccineis in cornu*. Sensus est, quasi speculatorem in ficu. Nam *coccineis*, paulo ante in eodem capite 9 Osee, v. 8, est speculator. Hic autem versu 10 Vulgata habet: quasi prima poma ficulneæ. In Hebræo autem legitur כבדו, quasi primus fructus ficulneæ, quasi primogenita ficulneæ.

providentiam, suamque circa illos sollicitudinem.

2. Neque hic gradum sistit, sed alia etiam beneficia enumerat: primoque id præstat a situ loci; illud enim, *In cornu, in loco pingui*, tum naturam terræ, tum situm laudans dicit: id quod et David psallendo dixit de Jerusalem: *Montes in circuitu ejus, et Dominus in circuitu populi sui (Psalm. 124. 2)*. Namque cinxit eam, inquit, vel ex situ loci: cæterum hoc contentus non fuit, sed maximus ipse murus illi factus est: quod hic subindicat dicens, *In cornu*, inexpugnabilem nempe esse locum; at quod majus est, Dei subsidium declarat ex metaphora bovini cornu. Etenim tale adagium in vulgus exiit de iis qui in tutum aliquem locum confugiunt. Quia enim omnium fortissimus est taurus, quod vero fortius in eo, est cornu, quo ceu armis utitur, quia captu difficile est, id solent multi dicere: ac Scriptura sæpe cornu unicornis vocat eos, qui in tuto positi sunt. *In cornu* itaque hic dicit, quasi in tuto, in alto loco: id quod initio dicebat: *Filios genui et exaltavi (Isai. 1. 2)*. *In loco pingui*: quod Moyses dicebat: *Terram fluentem lac et mel (Exod. 3. 8)*. 2. *Et sepem circumposui, et circumvallavi.* *Sepem* aut murum dicit, aut legem, aut providentiam suam. Etenim lex tutius quam murus illos circumcingebat. *Et circumvallavi*; tutam posui custodiam. Quia enim sepes solet esse superatu facilis, aliud ipsis præsidium circumposui. *Et plantavi vineam Sorec.* In metaphora persistit, quæ non est ad literam explicanda, sed cum scopum attigimus, hoc satis esse debet. Sorec autem hic significat, veram, generosam, non malis nec inferioris notæ propaginibus instructam, sed probatis et præcipuis. Multa namque vitium genera sunt. *Et ædificavi turrem, et torcular in medio ejus.* Quidam turrem interpretantur templum, et torcular altare: quia illic fructus virtutis cujusque congregabantur, necnon oblationes et hostiæ omnes: ego utique, quod dicere cœperam, nunc etiam dicam, animum nempe metaphoræ scopo adhibendum esse. Per hæc enim omnia hoc significare vult: Quæ mea erant implevi omnia, omnem exhibui diligentiam. Non attrivi laboribus, non fregi sudoribus, non ipsos jussi ædificare, non fodere, non plantare, sed absolutum ipsis opus tradidi. Neque huc desit benignitatem exhibere, sed *Exspectavi ut faceret uvam*, et expectavi tempus opportunum ut fructum ferret, multa usus patientia: illud enim, *Exspectavi*, id significat. *Fecit autem spinas.* Infructuosam illorum vitam ostendit, asperam, duram. Qua ergo venia digni fuerint illi, qui post tantam agricolæ curam, tales fructus ipsi reddunt? 3. *Et nunc, homo Juda et habitantes Jerusalem, judicate inter me et vineam meam.* Magna juris copia, cum ipsos reos constituit iudices inter ea quæ ipse, et inter ea quæ illi fecerunt. *Et nunc.* Non commemoro vetera, inquit, sed hodie paratus sum iudicium subire. Sic numquam resso implere mea, vos vestra non impletis. 4. *Quid faciam amplius vineæ meæ?*

¹ Quæ sequuntur post hæc verba, *Quid faciam amplius vineæ meæ?* usque ad. *Quid victoriam*, bene multa certe desiderantur in Reg. et Savil.

quoniam expectavi ut faceret uvam, fecit autem spinas. Orationis structura videtur esse obscurior : quocirca necesse est illam dilucidiorē reddamus. Quod dicit, hoc sibi vult : Quid oportebat facere, et non feci ? Nimirum, ut talia peccata admitterent. Quid autem obijcere possunt ? an quod quibusdam prætermisiss, ipsi sic deliquerint ? Quid faciam ultra vineæ meæ, et non feci ipsi ? Quæ feci, inquit, hæc sunt : verum jam factis non contentus sum, neque dico me multa beneficia contulisse : sed si non omnia feci, post quæ nihil faciendum relinquebatur, id rogo dicatis mihi, vos qui hæc consequuti, et gestorum testes estis, ex experientia hæc didicistis, non alienos et peregrinos interrogo. 5. *Nunc autem annuntiabo vobis, quid faciam vineæ meæ.* Quia victoriam reportavit, ingratumque illorum animum demonstravit, tunc demum profert sententiam, et quæ facturus sit dicit, non ut condemnet, sed ut ex metu per minas incusso moderatiores reddat. *Auferam sepem ejus, et erit in direptionem : et destruiam murum ejus, et erit in concultationem.*

3. *Auferam, inquit, auxilium meum, præsidio mudo, tali providentia vacuos reddam, et adversorum experientia scient, quantis ante bonis fruerentur, cum fuerint omnibus ad direptionem expositi.* 6. *Et dimittam vineam meam, et non putabitur, neque fodietur.* Rursus dico, eum metaphora uti. Si quis tamen id accuratius explorare voluerit, de doctrinæ et mandatorum sollicitudine loquitur. Non enim iisdem fruentur quibus antea, non doctores habebunt, non principes, non prophetas sicut olim, qui ipsos corrigant, qui ipsorum curam gerant. Sicut enim qui vineas colunt, fodiunt, putant, sic qui animas emendant, comminantur, exterrent, docent, reprehendunt : verum iis destituti erunt, inquit, in alienam abducti terram. *Et ascendet per eam, quasi per incultam terram, spina : et nubibus mandabo, ne pluant in eam imbrem.* Aut desolationem urbis memorat, aut desolationem eorum et uniuscujusque animæ eorum ; nubes autem hic quidam dicunt esse prophetas, quippe qui pluviam desuper acciperent, et sibi dicta ad populum transmitterent. Verum ne hi quidem quæ consueverant facient. Etiam si enim unus vel alter propheta cum ipsis commigrarat, prophetarum tamen turba tunc silebat. 7. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est, et homo Juda novella plantatio dilecta. Expectavi, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Quoniam multa nominum metaphora usus est, vineam, turrim, torcular, sepem, fossionem, et putationem vineæ commemorans ; ne quis insipientium de vinea hæc dici putaret, sub finem repente totum interpretatus est. *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est.* Non enim de plantis mihi sermo est, neque de natura inanimata (a), neque de lapidibus et muris ; sed de po-

pulo nostro. Ideo subjunxit, *Et homo Juda novella plantatio dilecta* : quia scilicet Juda plus obtineret quam cæteræ tribus : eratque illic e vicino situm templum, et reliquus cultus : atque illa magis quam cæteræ omnes florebat, ad regiamque magis accedens, potentior erat. Dilectum autem dixit, rursus illos perstringens, quod tales erga se valde amantem sese exhibuissent. Ea quippe lex est diligentium, ne in oblatiis quidem criminationibus magnum suum amorem occultare. Hinc aliud quidpiam non spernendum ediscimus. Quale illud ? Nempe quando et quæ Scripturæ loca allegorice interpretari oporteat : neque penes nostram esse facultatem has leges pro lubito explicare, sed ipsam Scripturæ mentem sequi oportere, sicque allegoria uti. Quod autem dico, sic intelligendum. Scriptura nunc vineam dixit, sepem, torcular : nec penes auditorem reliquit, ut pro lubito hæc quibusdam rebus aut personis aptaret ; sed in sequentibus sese interpretata est dicens : *Vinea enim Domini Sabaoth domus Israel est (Ezech. 17. 3).* Ezechiel vero rursus, cum aquilam magnam et magnarum alarum ingredientem in Libanum, et avellentem summum verticem cedri commemorat, non relinquit penes arbitrium auditorum hujus allegoriæ interpretationem ; sed explicat ille, quam aquilam dicat, quam cedrum. Et hic rursus in sequentibus, ubi fluvium quemdam violentum inducit in Judæam, ne liceret auditori cuivis personæ pro arbitrio hæc aptare, dixit regem esse eum, quem fluvium nominasset (*Isai. 8. 7*). Hæc vero lex ubique locorum in Scriptura servatur, ut cum allegorice loquitur, allegoriæ interpretationem afferat, ut ne eorum qui allegorias amant cupidus animus temere et fortuito erret et quocumque feratur. Et quid miraris, si id prophetæ faciant ? Proverbiorum certe auctor id observat. Cum enim dixisset : *Cervus amicitias, et pullus gratiarum tuarum conversetur tecum : et fons aquæ tuæ tibi soli sit (a)* (*Prov. 5. 19*) : interpretatus est, cur hæc diceret, nempe de uxore legitima et libera, ut averteret a meretrice et aliena. Pari modo hic explicavit hoc loco, quam diceret esse vineam. Deinde cum eorum crimina enuntiasset, suppliciaque dixisset, rursus in fine defensionem parat dicens : *Expectavi, ut faceret iudicium, fecit autem iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem.* Juste, inquit, poenam exigo. Expectavi enim, *Ut faceret iudicium*, id est, justitiam ; ipsi vero contraria exhibuerunt, iniquitatem, injustitiam et clamorem. Clamorem hic vocat acquirendi cupiditatem, injustum furorem, irrationabilem iram, pugnas, contentiones. 8. *Væ qui conjungunt domum ad domum, agrum ad agrum aptantes, ut a proximo auferant aliquid.* Cum dixisset ipsum clamorem fecisse, id est acquirendi cupiditatem, et rapinas, subiicit iniquitatis speciem multa plenam nequitia ; ac rursus a lamentis initium ducit, magnitudinem peccatorum ostendens, eosque insinuans qui incurabili morbo laborabant.

(a) In Græco, *καὶ ἡ ἀνὴρ ἐστὶν ὡς ἡ ἀνὴρ*. Ad literam est, *de anima inanimata*, qualem esse dicit Chrysostomus animam vegetantem in plantis.

(a) Hæc non ita leguntur in libro Proverbiorum 5. 19. sic autem sæpe solet Chrysostomus loca Scripturæ alio quam jaceant modo afferre, quia nempe memoriter afferebat.

δοκεῖ ἀσφαφέστερα εἶναι· διόπερ αὐτὴν σφαφέστεραν ἀνάγκη ποιῆσαι. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτό ἐστι· Τί ἴδεις ποιῆσαι, καὶ οὐκ ἐποίησα; Ἀπλὸν, ὅτι τοιαῦτα ἤμαρτον. Τί δὲ ἔχοντες αἰτιᾶσθαι; ἢ ὥς τινων παραλελειμμένων τοιαῦτα καὶ ἐπιλημμέλῃσαν; Τί ποιήσω ἐτι τῷ ἀμπελῶνι μου, καὶ οὐκ ἐποίησα αὐτῷ; Ἀ μὲν ἐποίησα, ταῦτά ἐστι, φησί· πλὴν οὐκ ἀρκοῦμαι τοῖς γεγενημένοις, οὐδὲ λέγω, ὅτι πολλὰ εὐηργέτησα· ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἐποίησα, μὲθ' ἃ ποιῆσαι λοιπὸν οὐδὲν ἦν, τοῦτο ὅμως εἰπεῖν ἀπαιτῶ, ὅμως τοὺς ἀπολελαυκώτας, καὶ μάρτυρας τῶν γεγενημένων ὄντας, καὶ τῇ παύρᾳ ταῦτα μαθόντας, οὐκ ἀλλοτρίους τινὰς καὶ ξένους. Νῦν οὖν ἀναγγελῶ ὑμῖν, εἰ ποιήσω τῷ ἀμπελῶνι μου. Ἐπειδὴ τὴν νίκην ἤρατο, καὶ τὴν ἀγωνομοσύνην ἔδειξε τὴν ἐκείνων, τότε λοιπὸν ἐνάγει^a καὶ τὴν ψήφον, καὶ λέγει ταῦτα ἃ μέλλει ποιεῖν, οὐχ ἵνα καταδικάσῃ, ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς ἐπικαιστέρευσεν ποιήσῃ. Ἀγγελῶ τὸν φραγμὸν αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς διαρπαγὴν· καὶ καθελῶ τὸν τοίχον αὐτοῦ, καὶ ἔσται εἰς καταπάτημα.

γ'. Ἀποστήσω, φησί, τὴν ἐμὴν συμμαχίαν. γυμνώσω τῆς βοηθείας, ἐρήμους καταστήσω τῆς τοσαύτης προνοίας, καὶ εἰσονται διὰ τῶν ἐναντίων ὧν ἀπῆλθον ἐμπροσθεν, ὅταν ὧσι πᾶσιν εἰς ἀρπαγὴν προκείμενοι. Καὶ ἀνῆσω τὸν ἀμπελῶνά μου, καὶ οὐ μὴ τμηθῇ, οὐδὲ μὴ σκαφῇ. Πάλιν λέγω, ὅτι τῇ μεταφορᾷ χέρῃται. [54] Εἰ δέ τις καὶ θερμότερον ἐξετάζειν βούλοιτο, τὴν ἀπὸ τῆς διδασκαλίας, τὴν ἀπὸ τῶν ἐντολῶν ἐπιμέλειαν φησιν. Οὐ γὰρ ἀπολαύσονται τῶν αὐτῶν, ὧν καὶ ἐμπροσθεν, οὐ διδασκάλους ἔξουσιν, οὐκ ἄρχοντας, οὐ προφῆτας ὁμοίως τοὺς διορθουμένους αὐτοὺς, τοὺς ἐπιμελουμένους αὐτῶν. Ὡςπερ γὰρ οἱ τὴν ἀμπελὸν θεραπεύοντες σκάπτουσι, τέμνουσιν, οὕτως οἱ ψυχὰς διορθούμενοι ἀπειλοῦσι, φοβοῦσι, διδάσκουσιν, ἐγκαλοῦσιν· ἀλλ' ἐν ἐρημίᾳ τούτων ἔσονται, φησιν, εἰς τὴν ἄλλοτρίαν ἀπενεχθέντες. Καὶ ἀναθήσεται εἰς αὐτὸν ὡς εἰς χέρσον ἀκαρπὴς καὶ ταῖς νεφέλαις ἐντελοῖμαι, τοῦ μὴ βρέξαι εἰς αὐτὸν ὕετον. Ἡ τὴν ἐρημίαν τῆς πλεῶς φησιν, ἢ τὴν ἐρημίαν τὴν ἑαυτῶν, καὶ τῆς ἐκείνου ψυχῆς· νεφέλας δὲ ἐνταῦθα τοὺς προφῆτας ἐνὸς λέγουσιν, ὅτε θωοθεν τὸν ὕετον δεχομένους καὶ παραπέμποντας τῷ δήμῳ τὰ λεγόμενα. Ἀλλ' οὐδὲ οὗτοι, φησί, τὰ συνήθη ποιήσουσιν. Εἰ γὰρ καὶ εἰς πού καὶ δεύτερος συναπῆλθεν, ἀλλ' ὁ δῆμος τῶν προφητῶν τότε ἴσται. Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστι, καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον^o. Ἐμεῖνα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ἐπειδὴ πολλῇ τῇ μεταφορᾷ διὰ τῶν ὀνομάτων ἐχρήσατο, ἀμπελῶν, καὶ κύρρον, καὶ προλήνιον, καὶ φραγμὸν, καὶ σκαφητὸν, καὶ τμησὴν ἀμπελοῦ λέγων, ἵνα μὴ περὶ ἀμπελῶνός τις τῶν τότε ἀνοήτως νομίσῃ εἶναι τὰ λεγόμενα, ταχέως πρὸς τῷ τέλει τὸ πᾶν ἡρμήνευσεν. Ὁ γὰρ

ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστιν. Οὐ γὰρ περὶ φυτῶν ὁ λόγος μοι, φησιν, οὐδὲ περὶ ψυχῆς ἀψύχου, οὐδὲ περὶ λίθων καὶ τοίχων, ἀλλὰ περὶ δήμου τοῦ ἡμετέρου. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· Καὶ ἀνθρώπος τοῦ Ἰούδα νεόφυτον ἡγαπημένον^o· ἐπειδὴ πλέον τι εἶχε τῶν δέκα φυλῶν, καὶ ὁ ναὸς αὐτόθι πλησίον ἦν, καὶ ἡ λοιπὴ θεραπεία, καὶ τῶν ἄλλων μάλλον ἦν, καὶ βασιλικωτέρα ἦν ἡ φυλὴ καὶ δυνατωτέρα. Ἠγαπημένον δὲ εἶπε, πάλιν αὐτῶν καθαπτόμενος, ὅτι περὶ τὸν σφοδρὸν ἔραστην τοιοῦτοι γέγονασιν. Τοιοῦτος γὰρ τῶν φιλοῦντων ὁ νόμος, μὴδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς ἐγκλήμασι κρύπτειν τῆς οἰκειας ἀγάπης τὴν ὑπερβολήν. Ἐντεῦθεν οὐ μίκρον καὶ ἕτερον μανθάνομεν. Ποῖον δὴ τοῦτο; Τὸ πότε καὶ τίνα ἀλληγορεῖν χρὴ τῶν Γραφῶν· καὶ ὡς οὐκ ἐστὶν κύριοι τῶν νόμων τούτων αὐτοὶ, ἀλλὰ δεῖ αὐτῇ τῇ διαβολῇ τῆς Γραφῆς ἐπομένους, οὕτω τῷ τῆς ἀλληγορίας κεχρησθαι τρόπῳ. Ὁ δὲ λέγω, τοιοῦτόν ἐστιν· Εἶπεν ἀμπελῶνα νῦν ἡ Γραφή, φραγμὸν, προλήνιον· οὐκ ἀρῆκε κύριον γενέσθαι τὸν ἀκρατὴν ἀρμόσαι τὰ εἰρημένα οἷς ἐβόυλετο πράγμασιν, ἢ προσώποις, ἀλλὰ προλοῦσα ἑαυτὴν ἡρμήνευσεν, εἰπούσα· Ὁ γὰρ ἀμπελῶν Κυρίου Σαβαὼθ οἶκος τοῦ Ἰσραὴλ ἐστι. Καὶ [55] ὁ Ἰεζεκιὴλ δὲ πάλιν αὐτὸν καλῶν μέγαν καὶ μεγαλοπτερυγον εἰσιόντα εἰς τὸν Αἶθανον, καὶ ἀποκνίζοντα τὸ ἄκρον τῆς κίβρου, οὐδὲ ἐκεῖ ἀφίησιν ἐπὶ τῇ γνώμῃ τῶν ἀκρατῶν κείσθαι τῆς ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς λέγει, τίνα μὲν τὸν αὐτόν φησι, τίνα δὲ τὴν κέβρυν. Καὶ οὗτος δὲ πάλιν προῖον, ποταμὸν τίνα σφοδρὸν ἀνάγει, λέγων, ἐπὶ τὴν Ἰουδαίαν, ἵνα μὴ ἐξῇ τῷ ἀκούοντι κατὰ τὴν οἰκίαν γνώμην ἀρμόζειν τὸ εἰρημένον προσώπῳ ᾧ βούλεται, εἶπε καὶ τὸν βασιλεῖα τοῦτον, ὃν ποταμὸν ἐκάλεσε. Καὶ πανταχοῦ τῆς Γραφῆς οὗτος ὁ νόμος, ἐπειδὴ ἀλληγορεῖ, λέγειν καὶ ἀλληγορίας τὴν ἐρμηνείαν, ὥστε μὴ ἀπλῶς, μὴδὲ ὡς ἔτυχε τὴν ἀκόλαστον ἐπιθυμίαν τῶν ἀλληγορεῖν βουλομένων πλανᾶσθαι καὶ πανταχοῦ ἐφερεσθαι. Καὶ τί θαυμάζεις, εἰ οἱ προφῆται; Καὶ ὁ Παροιμιστής δὲ οὕτω ποιεῖ. Εἰπὼν γάρ, Ἐλαφος θυλίας, καὶ πῶλος τῶν χαρίτων ὀμνύει σοι· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατός σου ἔστω σοι μόνη· ἡρμήνευσε τίνας ἐνεκεν ταῦτα ἔλεγεν, ὅτι περὶ γυναικὸς ἐνόημον καὶ ἐλευθερίας, ἀποτρέπων πόρνης καὶ ἀλλοτρίας ἀπτεσθαι. Οὕτω δὲ καὶ οὗτος ἐνταῦθα εἶπε, τίνα ἐφῆσε τὸν ἀμπελῶνα εἶναι. Εἶτα ἐπειδὴ εἶπεν αὐτῶν τὰ ἐγκλήματα, εἶπε τὰς τιμωρίας· πάλιν πρὸς τῷ τέλει τὴν ἀπολογία τὴν τῆς λέγων· Ἐμεῖνα, ἵνα ποιήσῃ κρίσιν, ἐποίησε δὲ ἀνομίαν, καὶ οὐ δικαιοσύνην, ἀλλὰ κραυγὴν. Ὅτι δικαίως, φησιν, ἀπαιτῶ δίκην. Ἀνέμενα γάρ, Ἰνα ποιήσῃ κρίσιν, τουτέστι, δικαιοσύνην· αὐτοὶ δὲ τὰ ἐναντία ἐπεδείξαντο, ἀνομίαν, ἀδικίαν καὶ κραυγὴν. Κραυγὴν ἐνταῦθα τὴν πλεονεξίαν λέγει. τὴν ἀδικον θυμὸν, τὴν ὀργὴν τὴν ἀλόγιστον, τὰς μάχας, τὰς φιλονεικίας. Οὐαὶ οἱ συνάπτορες οἰκίαν πρὸς οἰκίαν, καὶ ἀγρὸν πρὸς ἀγρὸν ἐργίζοντες, ἵνα τοῦ πλησίου ἀφελῶνται. Εἰπὼν ὅτι κραυγὴν ἐποίησε, τουτέστι πλεονεξίαν, ἀρπαγὰς, λέγει καὶ τὸ εἶδος τῆς ἀδικίας. πολλῇ ἐμπεπλησμένον τῆς κακουργίας. Καὶ πάλιν ἀπὸ θρήνων ἀρχεται^o, τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημάτων ἐνδεικνύμενος, καὶ τοὺς τὰ ἀνίστα νοσοῦντας ἐμφολῶν.

^a Bavaricus hic adjicere ἔμενα ἵνα ποιήσῃ καρπὸν, etc. Sed non video hæc apte repeti hoc loco.

^o Ἀπὸ θρήνων ἀρχεται, sic Bavaricus recte, ut respondeat voci οὐαὶ supra. Alii ἀπ' ἀπανθρωπίνων ἀρχεται.

^a Savillus suspicatur legendum ἐμέγισ. Hæc vox certe magis in usu est; sed ἀνάγινε ferri potest.

^b Ἐγκαλοῦσιν deest in Reg. et Savil., nec lectum est ab interprete. Sed habetur in Bavarico et in Morel.

^c Reg. et Morel. et textus Biblicus νεόφυτον ἡγαπημένον. Morel. νεόφυτος ἡγαπημένος. Sed in Morel. infra sic legitur, νεόφυτον ἡγαπημένον.

δ'. Ταῦτα δὲ καὶ νῦν τολμώμενα ἴδοι τις ἂν παρὰ τῶν κακῶς τῷ πλοῦτι κεκρημένων, οἱ τὰς γειτνιασεις ἐπινοοῦσιν, οὐκ εἰς ἀσφάλειαν, ἀλλ' εἰς ἐπιβουλὴν τῶν πλεόνων, καθάπερ πῦρ ὁδῷ βαδίζον, οὕτω τοὺς ἐκ γειτῶνων πάντας ἐπινεμόμενοι. *Μὴ οἰκήσετε μόνοι ἐπὶ τῆς γῆς; Ἐκοῦσθη γὰρ νῦν εἰς τὰ ὡτα Κυρίου Σαβαώθ ταῦτα.* Δείκνυσιν ἀνόνητα κάμοντας καὶ εἰκῇ καὶ μάτην. Ἐπειδὴ γὰρ οὐχ οὕτως αἱ κολάσεις καὶ αἱ τιμωρίαι τοὺς τοιοῦτους ἀγαγεῖν ἐβόησαν, ὥς τὸ μαθεῖν ἀκριβῶς, ὅτι οὐκ ἀπολαύονται τῆς ἀρπαγῆς, ταύτην αὐτοῖς ἐπάγει τὴν ἀπειλὴν, λέγων, ὅτι καμοῦνται μὲν καὶ ταλαιπωρήσονται, καὶ τὴν ἁμαρτίαν καρπῶσονται, τῆς δὲ ἀπολαύσεως ἐκπεσοῦνται [56]. Οὐκ ἐφησυχάζει γὰρ. φησί, τοῖς γινομένοις ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμός. Τὸ δὲ, Ἐκοῦσθη νῦν, οὐχ ὡς τότε τῶν πραγμάτων γνωρίμων γενομένων αὐτῷ ταῦτά φησιν, ἀλλ' ὡς τῆς δικῆς κατὰ πόδας ἰούσης λοιπὸν, καὶ τῆς ἀνταποδόσεως γινομένης. *Ἐὼν γὰρ γένωνται οἰκίαι πολλαί, εἰς ἔρημον ἔσονται μεράλαι καὶ καλαί, καὶ οὐκ ἔσονται οἱ κατοικοῦντες ἐν αὐταῖς.*

Τοιοῦτον γὰρ ἡ πλεονεξία· ὅταν πλεονα περιβάλλῃ τοῖς ἔχουσι, καὶ τῶν προτέρων αὐτοῦς ἐξήγαγεν. Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα αἰνιττεται λέγων, ὅτι Ὅταν οἰκοδομήσητε λαμπρῶς, καὶ τὰ πάντων ὕμνων αὐτῶν ποιήσησθε, τότε καὶ τῶν προτέρων ἀποστήσεσθε. Καὶ στήσονται αἱ οἰκαὶ οἰκήτορες μὲν οὐκ ἔχουσαι, σάλπιγγος δὲ πάσης λαμπροτέραν ἀφιεῖσαι φωνὴν κατὰ τῶν παρὰ τὴν ἀρχὴν ἠρπακτόνων αὐτὰς, τῆς ἐρημοσεως τῆς ἐπιτεταμένης ἀντὶ τροπαίου τινὸς γενομένης. *Οὗ γὰρ ἐργῶνται δέκα ζεύγη βοῶν, ποιήσῃ κεράμιον ἓν· καὶ ὁ σπείρων ἀρούριος ἐξ, ποιήσῃ μέτρα τρία.* Ἀπὸ τῆς πόλεως ἐπὶ τὴν τῆς χώρας ἐρημίαν ἐξάγει τὸν λόγον, ὥστε πάντοθεν καταπλῆξαι τὸν ἀκροατὴν. Οὕτε γὰρ αἱ οἰκαὶ, φησί, καλεῖσονται τοὺς ἐνοικοῦντας, οὕτε ἡ γῆ τὴν αὐτῆς ἐπιβεβίβηται δύναμιν. Καὶ γὰρ ἐξ ἀρχῆς διὰ τὴν τοῦ Ἀδάμ ἁμαρτίαν ἀκάνθασι καὶ τριβόλους ἐξήνεγκε· καὶ μετ' ἐκείνων, διὰ τὴν τοῦ Κάιν παρανομίαν, ἐλάττωσα πολλῶν τὸν πόνον τὸν ἐκείνου· καὶ τῆς οἰκείας ἰσχύος τὴν φορὰν ἐπεδείκνυτο. Καὶ πολλὰ γὰρ δὲ ἀλλὰ γὰρ ἴδοι τις ἂν διὰ τὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας αὐτὴν κολαζομένην. Καὶ τί θαυμάσεις, εἰ πηροὶ τὰς γονὰς αὐτῆς καὶ τὰς ὠδῖνας τῶν ἀνθρώπων ἡ παρανομία, ὅπου γε καὶ φθαρτὴ δι' ἡμᾶς ἐγένετο, καὶ ἀφθαρτος πάλιν δι' ἡμᾶς γίνεται; Ἐπειδὴ γὰρ ὅπως τὸ εἶναι δι' ἡμᾶς ἔλαβε καὶ τὴν ἡμέτεραν διακονίαν, καὶ τὸ οὕτως ἡ ἐκείνως εἶναι πάλιν ἐντεῦθεν λαμβάνει τὴν ἀρχὴν καὶ τὴν ῥίζαν. Οὕτω γοῦν καὶ ἐπὶ τοῦ Νῶε. Ἐπειδὴ πρὸς κακίαν ἐσχάτην ἐξώκειλε τῶν ἀνθρώπων ἡ φύσις, πάντα ἐφύρετο τὰ πράγματα, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, καὶ ἀλόγων γέννη, καὶ ἡ γῆ, καὶ θάλαττα, καὶ ἀήρ, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ βουνοί, καὶ πόλεις, καὶ τέλχη, καὶ οἰκαὶ, καὶ πύργοι· καὶ πάντα ἀπλῶς ἐκείνῳ τῷ φοβερῷ τότε ἐκρύπτετο πελάγει. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν ἐπιδοῦναι πρὸς γένος ἔδει, τὴν οἰκείαν εὐταξίαν ἀπελάμβανεν ἡ γῆ, καὶ εἰς τὴν προτέραν εὐμορφίαν ἐπανῆλθε πάλιν. Ἰδοὶ δ' ἂν τις τοῦτο καὶ ἐπὶ μέρους γινόμενον διὰ τὴν εἰς ἀνθρώπους τιμὴν. Καὶ γὰρ πέλαγος ἔφρηνθη, καὶ πάλιν ἐφάνη, καὶ ἡλιος ἐχαλινώθη μετὰ σιλήνης, καὶ τὸν οἰκτεῖον δρόμον ἐπέλιπε, καὶ πῦρ τὰ ὕδατος ἐπεδείξατο, καὶ γῆ τὰ πελάγους, καὶ πέλαγος τὰ τῆς γῆς· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν ἀπλῶς, πρὸς τὴν τῶν

ἀνθρώπων μετασχηματίζεται λυσιτέλειαν. Καὶ ἐπειδὴ πάντων τιμώτερος ἄνθρωπος, καὶ δι' αὐτὸν τὰ γενόμενα ἅπαντα, διὰ τοῦτο καὶ νῦν, [57] ἐπειδὴ ἡμαρτεν ὁ τῶν Ἰουδαίων δήμος, ἐπέχει τῆς γῆς τὰς ὠδῖνας ὁ θεός, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους καὶ ἰδρώτας οὐκ ἀφήσι τὰς ἐκείνης λαγόνας τὴν εὐωδίαν φορὰν ἐνεργεῖν, ἵνα κἀντεῦθεν μάθωσιν, ὅτι οὐ γεωργικῶν χειρῶν τέχνην, οὐδὲ βόας καὶ ἄροτρον, οὐδὲ γῆς φύσις, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδὲν, ἀλλ' ὁ τούτων ἀπάντων Δεσπότης οὗτός ἐστιν ὁ καὶ θαυμάσιος τῇ χειρὶ πάντα ἐκχέων, καὶ πάλιν, ἐπειδὴ βούληται, συστῆλιν ἅπαντα. *Οὐαὶ οἱ ἐγχειρόμενοι τὸ πρῶτ', καὶ τὸ σίκερα διώκοντες, οἱ μένοντες τὸ ὄψε.* Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. *Μετὰ γὰρ κινδάρων καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνουσι· τὰ δὲ ἔργα τοῦ θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσι.* Κατηγορήσας αὐτῶν πλεονεξίαν πολλήν, καὶ τὴν ῥίζαν τοῦ κακοῦ τίθησιν. Αὕτη δὲ ἦν ἡ μέθη, μυρίων γινομένη κακῶν ὑπόθεσις, καὶ μάλιστα ὅταν μετὰ τοσαύτης τολμᾶται τῆς ὑπερβολῆς.

ε'. Σκόπει γοῦν πῶς μετὰ ἀκριβείας αὐτοὺς κωμωδεῖ. Πᾶσαν γὰρ τὴν ἡμέραν εἰς τοῦτο δαπανᾶσθαι φησιν. Ὁ γὰρ ὅταν ἀριστοποιεῖσθαι θέῃ, τοῦτο πράττουσι, φησὶν, ἀλλὰ πάντα τὸν καιρὸν μέθης ποιοῦντες καιρὸν, καὶ ἐκ προοιμίων τῆς ἡμέρας, ὅτε μάλιστα αὐτοῖς προσέχειν ἐκρήν, πολλῶν τῷ ὀκράτῳ διδόντες ἑαυτοὺς, καὶ ἀκοντες λοιπὸν καὶ μέχρι τῆς ἐσπέρας ἐναπομένοντες τῷ νοσήματι. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπαξ ἐβόησαν καταποντισθῆναι εἰς τὸν τῆς ἀκρασίας βυθὸν, καὶ τῶν κατὰ φύσιν ἐκπέσωσι φρενῶν, καὶ τὴν ψυχὴν αἰχμάλωτον τῇ πονηρᾷ τῆς μέθης παραδώσωσι τυραννίδι, καθάπερ πλοῖον ἀνερμάτιστον, καὶ κυβερνήτου καὶ ναυτῶν ἀπεστερημένον, ἀπλῶς καὶ εἰκῇ φέρεται, τῇ τῶν ὑδάτων ἀτάκτῳ ῥύμῃ πανταχοῦ περιεγόμενον, τὸν αὐτὸν δὲ τρόπον καὶ οὕτοι ὑπὸ τῆς μέθης ὑποδρόχῳ γενόμενοι. Διὸ φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐγχειρόμενοι τὸ πρῶτ', καὶ τὸ σίκερα διώκοντες.* Οὐ γὰρ τὴν χρεῖαν ἐπλήρου, οὐδὲ ἀνέμενον ἐπιθυμίας γενομένης πληρῶσαι τὴν ἐνδειαν, ἀλλ' ἔργον ἐποιοῦντο τοῦτο καὶ μελέτην, τὸ διηνεκῶς μεθύειν. Διὸ φησιν· *Οἱ διώκοντες σίκερα.* Σίκερα δὲ ἐνταῦθα φησὶ τῶν φοινίκων τὸν ὀπὸν, ὃν ἐπιτέθειον, συντριβόντες τὸν καρπὸν καὶ καταβλῶντες, εἰς οἶνον μετασχηματίζειν φύσιν. Καρωτικὸν δὲ ἐστὶ τὸ τοιοῦτον, καὶ μέθης ἐργαστικόν. Ἄλλ' οὐδὲν ὑφωρῶντο τούτων ἐκείνοι, τὴν ἡδονὴν πανταχοῦ διώκοντες, μένοντες τὸ ὄψε. Ὁ γὰρ οἶνος αὐτοὺς συγκαύσει. Τοιαύτη γὰρ τῆς μέθης ἡ φύσις· προϊούσα αὐξεται, καὶ χαλεπώτερον τὸ δίψος ποιεῖ. Εἴτα καὶ ἕτερον οὐκ ἔλαττον ἐγκλημα τοῦ προτέρου προστίθησι, λέγων· *Μετὰ γὰρ κινδάρων καὶ ψαλτηρίου καὶ τυμπάνων καὶ αὐλῶν τὸν οἶνον πίνουσι.* Τοῦτο καὶ ἕτερος ἐγκαλεῖ προφήτης λέγων· *Οἱ πίνοντες τὸν διυλισμένον οἶνον, καὶ τὰ πρῶτα μύρα χριόμενοι, οἱ κροτοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν τῶν ὀργάνων.* Ὡς ἐστὼτα ἐλογίσαντο, καὶ οὐχ ὡς φεύγοντα. Καὶ γὰρ ἐσχάτης ἀναλογίας τοῦτο τὸ σημεῖον, καὶ ψυχῆς ἐκκελυμένης, τὸ θέατρον ποιεῖν τὴν οἰκίαν τὴν ἑαυτοῦ, καὶ τοιοῦτοις ἄσματος ἑαυτοὺς ἐκδιδόναι. Ὅπερ καὶ ἡ μέθη ποιεῖ σκοτούσα, τοῦτο ἡ μουσικὴ μαλάττουσα τὸ εὐτονον τῆς διανοίας, καὶ κατακλῶσα [58] τῆς ψυχῆς τὴν ἀνδρείαν, καὶ ἐπὶ μείζονας ἐξάγουσα ἀτελείας. *Τὰ δὲ ἔργα τοῦ*

* Ille omnino legendum videtur τῶν πόνων τῶν ἐκείνου, ut etiam animadvertit Savilius.

† In Bibliis legitur οἱ ἐκποιοῦντες πρὸς τὴν φωνὴν τοῦςque hic Amosi inversus affertur, uti supra dicebamus.

4. Hæc etiam nunc tentari videre est ab iis, qui male divitiis utuntur, qui vicina loca invadere cogitant, non ut securitatibus pariant, sed ut insidias proximis moliantur, qui ut ignis grassans, ita vicinos omnes spoliant. *Numquid habitabitis soli super terram?* 9. *Audita sunt enim nunc in auribus Domini Sabaoth hæc.* Ostendit illos frustra laborare et nullo fructu. Quia enim non ita supplicia et cruciatus huiusmodi homines abducere solent, ut cum probe didicerint, se rapinæ fructum non percepturos, hanc in eos fert comminationem dicens, ipsos laboraturos, et miseris affectos peccatum admissuros, sed ab ejus usu et fructu lapsuros esse. Non enim insomnis ille oculus talibus visis facinoribus quiescet. Illud vero, *Audita sunt nunc*, non dicit quasi tunc res gestæ notæ sibi essent, sed quasi ultio e vestigio sequeretur, retributioque iustaret. *Si enim fuerint domus multæ, in solitudinem erunt magnæ et pulchræ, nec erunt qui habitent in eis.*

Avaritiæ morbus. — Huiusmodi est avaritia: cum plura possessoribus addit, ipsos etiam ex prius possessis deficit. Quod etiam hic subindicat dicens: Cum splendide ædificaveritis, et omnium bona vobis corraseritis, tunc etiam ab iis, quæ prius habebatis, excidietis. Et stabunt ædes nullos habitatores habentes, sed tuba clariorum emittentes vocem contra eos qui illas prius rapuerant, vastitate illa tanta tropæi instar exhibita. 10. *Ubi enim operantur decem juga bouum, faciet lagunculam unam: et qui seminat aristas sex, faciet mensuras tres.* Ab urbe in agri vastitatem sermonem educit, ita ut undique auditorem percellat. Neque enim domus, inquit, habitatores detinebunt, neque terra suam ostendet nativam virtutem. Etenim ab initio ob Adæ peccatum spinas et tribulos protulit; ac post illum, propter Caini iniquitatem, multo minorem quam labores ejus exigebant, et quamvis nativæ terræ postulabat, proventum tulit. Sæpeque alibi videre est terram ob peccata hominum plecti. Et quid miraris, si iniquitas terræ fertilitatem obtundat hominumque fecunditatem, quando etiam propter nos corruptibilis facta est, et propter nos rursum incorruptibilis efficitur? Quia enim propter nos omnino, et propter ministerium nostrum, existentiam accepit, hinc etiam accipit ut hæc vel illa conditione sint ejus principium et radix. Sic etiam tempore Noe factum. Quia in extremam nequitiam natura hominum deflexerat, res omnes miscebantur, semina, plantæ, brutorum genera, terra, mare, ac, montes, saltus, colles, urbes, muri, domus, turres: omniaque prorsus terribili illo pelago obruebantur. Quia vero rursum necesse erat ut humanum genus accresceret, terra nativum suum ordinem accepit, et in priorem elegantiam restituta est. Id autem videas ex parte factum in hominum honorem. Etenim pelagus se summovit, et iterum apparuit, sol refrenatus est cum luna, solitumque cursum deseruit, ignis quoque ad aquam pertinebant præstitit, terra quæ ad pelagus, pelagus quæ ad terram: omniaque, ut semel dicam, in utilitatem hominum se transformant. Et quia omnia honore præcedit homo, propterque ipsum omnia

facta sunt; ideo et nunc, quia Judaicus populus peccavit, terræ partus Deus cohibet, ac post multos labores sudoresque non sinit ejus viscera solitum proventum referre; ut inde discant, non agriculturæ artem, nec boves et aratrum, neque terræ naturam, nec aliud simile quidpiam, sed horum omnium Dominum esse, qui liberali manu omnia effundit, et iterum, cum vult, omnia cohibet. 11. *Væ qui surgant mane, et siceram persequuntur, qui manent ad vesperam. Vinum enim succendet eos.* 12. *Nam cum cithara et psalterio et tympanis et tibiis vinum bibunt: opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Postquam ingentem illorum avaritiam redarguit, mali radicem hic ponit. Hæc vero erat ebrietas, sexcentorum causa malorum: cum maxime illa modum omnem excedit.

5. *Contra ebrietatem.* — Observa igitur, quam accurate illos traducat. Totum enim diem in hæc insumi dicit. Neque enim cum prandendum est, id faciunt, inquit, sed omne tempus in ebrietatis tempus vertentes, ab ortu diei, quando maxime sibi attendere debebant, multo mero se dedentes, vellent nolent deinceps usque ad vesperam in morbo perseverabant. Quando enim semel in voraginem intemperantiæ sese demerserant, ac de naturali mentis statu deciderant, animamque captivam pravæ ebrietatis tyrannidi tradiderant; quemadmodum navis non saburrata, gubernatoreque et nautis destituta, fortuito et quoquoersus fertur, temerario aquarum impetu exagitata: eundem in modum hi ebrietate demersi feruntur. Ideo ait: *Væ qui surgant mane, et siceram persequuntur.* Non enim necessitatem explebant, neque appetitum expectabant, ut illi facerent satis; sed in hoc toti incumbabant, hoc curabant, ut perpetuo temulenti essent. Idcirco ait: *Qui siceram persequuntur.* Siceram enim hic dicit palmarum succum (a), quam conficiebant, fructum conterentes et contundentes, ut in vini transformarent naturam. Soporificum autem est illud, ebrietatemque parit. At illi nihil horum observabant, voluptatem ubique persequentes, et usque ad vesperam manentes. *Vinum enim succendet eos.* Talis quippe est ebrietatis natura: progressa augetur, et graviores sitim excitat. Deinde aliud non minus priore crimen objicit dicens: *Nam cum cithara et psalterio, et tympanis et tibiis vinum bibunt.* Hanc criminationem profert alter propheta dicens: *Qui bibunt defæcatum vinum, et primis unguentis uncti, qui plaudunt ad vocem organorum. Quasi stantia reputaverunt, et non quasi fugientia* (Amos 6. 6. 5). Etenim extremæ stoliditatis signum est, animique dissoluti domum suam in theatrum vertere, et huiusmodi canticiis se dedere. Quod et ebrietas

(a) Singularis certe vocis, *sicera*, interpretatio. Nemo quippe nescit, hanc vocem Hebraicam esse: ex שֵׁכָר nimirum expressum est, *sicera*. Significat autem omne potionis genus inebriandi vim habens; unde a cæteris interpretibus redditur, *ebrietas*. Hesychius interpretatur, *vinum condimentis mixtum*. Tempore fortasse Chrysostomi, liquor ex palmarum succo confectus, *sicera* vocabatur. Eam quippe interpretationem ipsum esse commentum non putaverim.

facit tenebris offundens, hoc et musica operatur vigorem mentis emolliens, roburque animi frangens, et ad majorem alliciens lasciviam. *Opera autem Dei non respiciunt, et opera manuum ejus non considerant.* Vel miracula ejus dicit, vel naturæ contemplationem. Quomodo autem possint horum spectatores esse, cum diem in noctem vertant, noctu vero nihilo melius sint affecti, quam mortui? quomodo poterunt solem orientem videre, cæli splendorem pulchritudinem, vespereque varium illum stellarum chorum, cæterarumque creaturarum ordinem et ministerium, exterioribus interioribusque oculis privati? Non parum ergo in hoc læsi sunt, quod numquam contemplati Dei mirabilia ex hac vita discedant, cum omni tempore ebrietatis tenebris obruti fuerint. 13. *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum.* Rursus quod futurum erat ut præteritum annuntiat, et pœnam infert delicto huic. Siquidem vel ipsa ebrietas quodvis supplicium exæquat, tumultum in anima pariens, caligine mentem replens, captivam ipsam constituens, innumeris illos interius et exteriori obruens morbis. Illos noverat Paulus, nempe militiam pro supplicio esse; ideo ait: *Et mercedem quam oportuit, erroris sui in semetipsis recipientes* (Rom. 1. 27). Verum quando id etiam stoliditatis eorum proprium est, quod puniantur, nec se puniri sentiant, quod ægrotent, nec sciant se ægrotare, ab exteris etiam supplicium inducit, atque: *Igitur captivus factus est populus meus, eo quod non cognoverint Dominum. Et multitudo facta est mortuorum propter famem et sitim aquæ.* Vide multam insertam in supplicio monitionem, neque gravissimam statim induci sectionem. Neque enim subito captivitatem intulit, sed famem prius et sitim, ut domi manentes, meliores evaderent, neque ob incurabilem morbum barbarorum exercitum attraherent. Quia vero non cesserunt, nihilque inde lucrati sunt, extremum denique ipsi inducit supplicium. Attamen ante illa, verbis extollit et amplificat famis calamitatem, dicens: 14. *Dilatavit infernus animam suam*: non quod infernus animam habeat: sed personæ forma minas intentat, ut majore cum emphasi loquatur, ingentique timore auditorum animos percellat. Ideo in prosopopœia persistit dicens: *Et aperuit os suum, ut non cesset*: quasi de fera verba faciens, et imaginem rerum prope ipsos adducens. Quodque gravius est, non modo aperuit os suum, sed hianti ore manet, nec ex jam absorptis satiatur. *Et descendant ad eum gloriosi, et magnates, et divites, et pestes ejus.* Exhinc, ut scias non secundum naturæ ordinem hæc fieri, sed a Deo immissam esse plagam, et decretum ex cælo delatum, in dignitate et potentia constitutos, qui omnia miscebant, resque Judæorum subvertebant, eo descensuros esse ait.

6. Pestes autem illos jure vocat, utpote qui nequitiam non penes se servarent, sed etiam ad alios morbum transmitterent. Talis quippe est pestilentie natura: cum ab uno corpore coeperit, gradatim in multitudinem grassatur. *Et exsultans in ea.* Qui deli-

ciis vacat, qui exultat, qui putat se immobilia possidere bona, ipse quoque cadet et capietur. 15. *Et humiliabitur homo, et inhonorabitur vir: et oculi sublimis humiliabuntur.* 16. *Et exaltabitur Dominus solus Sabaoth in judicio.* Vide rursus Dei providentiam. Non enim interneccionem adducit, neque totum e medio abripi populum permittit, sed quosdam relinquit, ut ex abeuntium supplicio resipiscant. Hoc ergo subindicans ait, *Humiliabuntur*, id est, qui manent, qui relictii sunt. *Et exaltabitur Dominus Sabaoth in judicio, et Deus sanctus glorificabitur in justitia.* Duo ponit bona, et illos nempe timorem deposituros esse, melioresque futuros, et Deum admirationi fore apud omnes; id enim sibi vult illud, *Exaltabitur et glorificabitur*; per supplicium nempe, ac per ipsam ultionem. Quid autem est¹, *In judicio*? Per ultionem. 17. *Et pascent dispersi quasi tauri, et deserta eorum, qui assumpti sunt², agni comedent.* Relictorum paucitatem his subindicat, et ingentem regionis solitudinem. 18. *Væ qui attrahunt peccata sua ut funiculo longo, et quasi jugi corrigia vitulæ iniquitates suas.* 19. *Qui dicunt: Cito appropinquent quæ faciet Deus, ut videamus: et veniat consilium sancti Israel, et sciamus.* Prophetis frequenter comminantibus et terribilia prænuntiantibus, pseudo-prophetæ ad gratiam loquentes, populique vigorem dissolventes, illorum dicta falsa, sua vera esse dictabant. Multi ergo seducti illorum verbis non credebant. Deinde quia prophetiæ non statim atque pronuntiatæ erant, eveniebant; prophetiæ namque natura erat, multo ante tempore ea pronuntiare quæ eventura erant; quoniam ergo frequenter prophetæ famem, postem, bellaque prædicebant, nec tamen ea reipsa ostendebant, interim multi ex iis, qui decepti erant, ex cunctatione ad non credendum occasionem accipientes, dicebant: Veniant quæ dicuntur; si vere dicitis, accedant res ipsæ; exhibete nobis ex operibus ipsis consilium Dei. Quia igitur ejus patientiam incredulitatis occasionem efficiebant, et peccatis suis hoc adjiciebant, tum quod non crederent, tum quod ob incredulitatem segniores evaderent, jure ipsos propheta luget dicens: Quasi funiculo longo, sic contra vos trahitis iram Dei, et nequitiam vestram augetis. Quia enim dictis non creditis, id relinquitur demum, ut rerum vobis experientia afferatur. Ita ut vos ipsi mala vobis attrahatis, qui verbis fidem non habetis. Ideo ait: *Væ qui attrahunt peccata sua*; id est, retributionem peccatorum: quasi longo funiculo e longinquo trahitis, inquit, definitam peccatis vestris ultionem, et quasi jugi corrigia vitulæ subjugalis, ut exprimat illorum studium et curam in peccando. Ut si quis loro forti quid pertraxerit, sic vos per incredulitatem Dei iram contra vos trahitis. Deinde dicit quomodo tra-

¹ Hæc verba, et per ipsam ultionem.... per ultionem, deerant in Morel., sed ex Regio desumpta sunt. Navaricus etiam habet, sed aliquot adjectis vocibus. Illaque legerat Tihmannus interpres.

² In Græco, ἀπολαύσαντων, eorum qui assumpti sunt. Tihmannus verterat, eorum qui relictii sunt, quasi legisset, ἀπολαύσαντων. ἀπολαύσαντων certe est, eorum qui assumpti sunt ab ἀπολαύσαντων, et tamen videtur Chrysostomus in sequentibus eos intelligere, qui relictii sunt.

θεοῦ οὐκ ἐμβλέπουσι, καὶ τὰ ἔργα τῶν χειρῶν αὐτοῦ οὐ κατανοοῦσιν. Ἡ τὰ θαύματα αὐτοῦ φησιν, ἡ τῆς κτίσεως τὴν θεωρίαν. Πῶς δ' ἂν δύναιντο γενέσθαι θεαταί, τὴν μὲν ἡμέραν νύκτα ἐργαζόμενοι, τὴν δὲ νύκτα τῶν νεκρῶν οὐδὲν ἄμεινον διακείμενοι; πῶς δυνήσονται ἥλιον ἰδεῖν ἀνατέλλοντα, καὶ οὐρανοῦ κάλλος λάμπειν, καὶ τὸν ποικίλον τῶν ἄστρον ἐν ἐσπέρᾳ χορδῶν, καὶ τὴν ἄλλην τῆς κτίσεως εὐταξίαν τε καὶ διακονίαν, τῶν ἑξῶθεν καὶ τῶν ἐνδοθεν ὀφθαλμῶν ἀπαστερημένοι; Οὐ μικρὸν οὖν τοῦτο ἠδείκνεται, τὸ ἀθάτοι αὐτῶν τοῦ Θεοῦ θαυμάτων ἐκ τοῦ παρόντος ἀπαλεῖν βίου, πάντα τὸν χρόνον ἐν τῷ σκότει τῆς μέθης κατοικωμένοι. *Τοίνυν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Πάλιν τὸ μέλλον ὡς γεγεννημένον ἀπαγγέλλει, καὶ τιμωρίαν ἐπάγει τῇ πλημμελείᾳ ταύτῃ. Ἰκανὴ μὲν γὰρ καὶ αὕτη ἡ μέθη ἀντὶ πάσης γενέσθαι κολάσεως, θορύβους ἐμποιοῦσα τῇ ψυχῇ, ζόφου πληροῦσα τὴν διάνοιαν, αἰχμάλωτον καθιστῶσα αὐτήν, μυρίων αὐτοὺς ἐμπικλῶσα νοσημάτων, τῶν ἐνδοθεν, τῶν ἑξῶθεν. Οἶδε τοῦτο καὶ Παῦλος, *ὅτι κακία ἀντὶ τιμωρίας γίνεται* διό φησι· *Καὶ τὴν ἀντιμισθίαν, ἣν ἔδει, τῆς πλάνης αὐτῶν ἐν ἑαυτοῖς ἀπολαμβάνοντες.* Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τοῦτο τῆς ἀναίσιθτος αὐτῶν, τὸ κολάζεσθαι, καὶ μὴδὲ αἰσθάνεσθαι, τὸ νοσεῖν, καὶ μὴ εἰδέναι τὸν νοσοῦσιν, ἐπάγει καὶ τῶν ἑξῶθεν τιμωρίαν, λέγων· *Τοίνυν αἰχμάλωτος ἐγενήθη ὁ λαός μου, διὰ τὸ μὴ εἰδέναι αὐτοὺς τὸν Κύριον.* Καὶ πλῆθος ἐγενήθη νεκρῶν διὰ λιμὸν καὶ δίψαν ὕδατος. Ὅρα καὶ ἐν τῇ τιμωρίᾳ πολλὴν τὴν νοθεσίαν, καὶ οὐκ ἀδόρτον τὴν βαρυστάτην ἐναγομένην τόλμαν. Οὐ γὰρ εὐθέως τὴν αἰχμαλωσίαν ἐπήγαγεν, ἀλλὰ λιμὸν πρότερον καὶ ἀσχυρὸν, ἵνα οἱ κολοί μένοντες, γίνωνται βελτίους, μὴδὲ ἀνίσταται νοσοῦντες ἐφελέκωνται τοῦ τῶν βαρβάρων στρατοπέδου. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ εἶξαν, οὐδὲ ἐκέρθανεν ἐντεῦθεν, ἐπάγει λοιπὸν τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν αὐτοῖς. Ἄλλ' ὅμως πρὸ ἐκείνων ταύτην ἐπαίρει καὶ ἐξογκοῖ τῷ λόγῳ τὴν τοῦ λιμοῦ, λέγων· *Ἐκλάτυνον ὁ ὁδὸς τὴν ψυχὴν αὐτοῦ* οὐχ ὡς ψυχὴν τοῦ ὁδοῦ ἔχοντος, ἀλλὰ προσωποποιεῖ τὴν ἀπειλήν, ἐμφατικώτερον τὸν λόγον ποιῆσαι βουλόμενος, καὶ φόβον ἐκμιάζοντα ἐναποθέσθαι τῇ διανοίᾳ τῶν ἀκούοντων. Διὸ καὶ ἐπιμένει λέγων· *Καὶ διήνοιξεν τὸ στόμα αὐτοῦ, τοῦ μὴ διαλεῖσθαι* ὡς περὶ θορίου τινὸς διηγούμενος, καὶ ἐγγὺς αὐτῶν τὴν εἰκόνα τῶν πραγμάτων ἄγων. Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐκ ἡνοίξε τὸ στόμα μόνον, ἀλλὰ καὶ μένει κατηνύων, καὶ κόρον οὐ λαμβάνων τῶν ἐν αὐτῷ κατοικουμένων. *Καὶ καταβήσονται εἰς αὐτὸν οἱ ἐνδοξοί, καὶ οἱ μεγάλοι, καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ λοιμοὶ αὐτῆς.* Εἴτα, ἵνα μάθῃς, [59] ὅτι οὐ κατὰ φύσεως ἀκολουθίαν τὸ γινόμενον ἦν, ἀλλὰ θεήλατος ἦν ἡ πληγὴ, καὶ ψήφος ἐκ τῶν οὐρανῶν κατενεχθεῖσα, τοὺς ἐν περιφανείᾳ, τοὺς ἐν δυναστείᾳ, τοὺς πάντα συγχέοντας, καὶ ὅνους καὶ κάτω τὰ τῶν Ἰουδαίων ποιοῦντας πράγματα, τούτους ἐκεῖ καταβήσεται ἐφησε.

ς'. Δαιμόνιοι δὲ εἰκότως αὐτοὺς καλεῖ, ὅτε οὐ μέχρι ἑαυ-

* Reg. τὸ ἀθέατον, mendose.

† Forte καὶ τὴν.

* Hic apposite notat Savilius: «Boisius ἐπαγομένην τιμωρίαν, vel κόλασιν. Pulio potius pro τόλμᾳ reponendum τομήν. Sic enim scripsit loquitur Noster. Sic in his ipsis in Isaiam Commentariis infra in capitulis septimi versum 18: μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐπέμψεν τὴν τομήν. Quem locum ideo produxi, quia in *Arantibus*. (see in *Florilegio*) idem ipse locus describitur, idemque error committitur, et pro τομήν *gruino* habes corruptum τόλμᾳ. » Hanc certissime putamus esse veram lectionem, sed sine auctoritate nihil mutare audeamus. Paulo post ἀσχυρὸν veritatem *situm*, non *atum*; quæ est germana eius significatio. Nam Chrysostomus hic explicans hunc locum, *propter famem et sitim aquæ*, hic *situm* haud *ch*-bie intelligit.

† Reg. *ma*-e κρητυγόμενον.

τῶν τὴν κακίαν διατηρούντας, ἀλλὰ καὶ εἰς ἄλλους τὴν νόσον διαβιβάζοντας. Τοιαύτη γὰρ ἡ τοῦ λοιμοῦ φύσις· ἐπειδὴν ἀφ' ἐνὸς ἀρξεται σώματος, ὁδῷ βαδίζουσα τὸ λοιπὸν ἐκνέμεται πλῆθος. *Καὶ ὁ ἀγαλλιάμενος ἐν αὐτῇ.* Ὁ τρυφῶν, ὁ σκιρτῶν, ὁ νομίζων ἀκίτητα ἔχειν τὰ ἀγαθὰ, καὶ αὐτὸς ἐμπασεῖται καὶ ἀλώσεται. *Καὶ ταπεινωθήσεται ἄνθρωπος, καὶ ἀτιμασθήσεται ἀνὴρ.* *Καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ οἱ μετέωροι ταπεινωθήσονται.* *Καὶ ὕψωθήσεται Κύριος μόνος Σαβαώθ ἐν κρίματι.* Ὅρα πάλιν Θεοῦ κηδεμονίαν. Οὐ γὰρ πανωλεθρίαν ἐργάζεται, οὐδὲ ὅλον ἐκ μέσου τὸν δῆμον αὐτῶν ἀνάρπαστον ποιεῖ, ἀλλ' ἀφίσι τινας, ὥστε τῇ τιμωρίᾳ τῶν ἀπαλλοτρίων γινέσθαι βελτίους. Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ἐφησεν, ὅτι *Ταπεινωθήσονται*, τούτεστιν, οἱ μένοντες, οἱ ὑπολιμπανόμενοι. *Καὶ ὕψωθήσεται Κύριος Σαβαώθ ἐν κρίματι*, καὶ ὁ Θεὸς ὁ ἄγιος δοξασθήσεται ἐν δικαιοσύνῃ. Αὐτοῖς τίθησιν ἀγαθὰ, ὅτι κἀκεῖνοι τῆς φλεγμονῆς ἀπαλλαγῇσονται, καὶ ἔσονται βελτίους, καὶ ὁ Θεὸς θαυμασθήσεται παρὰ πάνσι· τοῦτο γὰρ ἔστιν, *Ὑψωθήσεται καὶ δοξασθήσεται* διὰ τῆς κολάσεως αὐτῆς, διὰ τῆς τιμωρίας. Τί δὲ ἔστιν, *Ἐν κρίματι*; Διὰ τῆς ἐκδικήσεως. *Καὶ βοσκηθήσονται οἱ δισπαρμένοντες ὡς ταῦροι, καὶ τὰς ἐρήμους τῶν ἀπειλημένων ἄρνες φάγονται.* Τὴν ὀλιγότητα ἐνταῦθα αἰνιττεται τῶν ὑπολειφθέντων, καὶ τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν τῆς χώρας. *Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν ὡς σχοινίῳ μακρῷ, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλως τὰς ἀνομίας αὐτῶν.* *Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγιστάτω, ἂ ποίησι ὁ Θεός, ἵνα ἰδωμεν· καὶ ἐλθέτω ἡ βουλή τοῦ ὁγίου Ἰσραὴλ, ἵνα γινώμεν.* Τῶν προφητῶν ἀπειλούντων συνεχῶς, καὶ τὰ φοβερά προαναφωνούντων, οἱ ψευδοπροφήται πρὸς χάριν διαλεγόμενοι, καὶ τοῦ δήμου τὸν τόνον ἐκλύοντες, καὶ μὲν ἐκείνων ἐφασκον εἶναι ψευθεῖν, τὰ δὲ αὐτῶν ἀληθεῖ. Πολλοὶ τοίνυν ἀπατώμενοι ἡ ἡλίπστοι καὶ αὐτοὺς τοὺς ῥήμασιν. Εἴτα ἐπειδὴ αἱ προφητεῖαι οὐχ ὁμοῦ τε ἐλέγοντο καὶ ἐξέβαινον· προφητείας γὰρ ἦν ἡ φύσις, τὸ πρὸ πολλοῦ χρόνου τὰ μέλλοντα ἐκθέσεσθαι προαναφωνεῖν· ἔπει οὖν συνεχῶς μὲν ἔλεγον οἱ προφῆται τοὺς λιμοὺς, τοὺς λοιμοὺς, τοὺς πολέμους, ἐπὶ δὲ τῶν ἔργων αὐτὰ οὐκ ἐδείκνυν, τῶς τὴν τοῦ χρόνου μέλλουσιν ἀφορμὴν εἰς ἀπίστιαν λαμβάνοντες οἱ πολλοὶ τῶν ἡπατημένων ἔλεγον· Ἐλθέτω τὰ λεγόμενα· εἰ ἀληθεύετε, ἐγγιστάτω τὰ πράγματα· δειξάτε ἡμῖν ἐπὶ τῶν ἔργων τὴν βουλὴν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν τὴν αὐτοῦ μακροθυμίαν ὑπόθεσιν ἀπιστίας ἐποιούντο, καὶ ἐντεῦθεν προσετίθεσαν αὐτῶν τοὺς [60] ἀμαρτημασί, τῷ τε ἀπιστεῖν, τῷ τε διὰ τὴν ἀπίστιαν βεθυμότεροι γίνεσθαι· εἰκότως αὐτοὺς ὁ προφήτης θορνεῖ λέγων, ὅτι *Καθάπερ σχοινίῳ μακρῷ, οὕτως ἔλκετε καθ' ἑαυτῶν τὴν ὀργὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀφῆτε ὑμῖν τὴν πονηρίαν.* Ἐπειδὴ γὰρ ἀπιστεῖτε τοὺς λεγομένους ῥήμασι, λείπεται λοιπὸν τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπενεχθῆναι πείραν ὑμῖν. Ὅστε οἱ τὰ κακὰ ἐπισπώμενοι ὑμεῖς ἔστε, οἱ τοὺς λεγομένους ἀπιστοῦντες. Διὰ τοῦτο φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐπισπώμενοι τὰς ἀμαρτίας αὐτῶν*· τούτεστι, τὴν ἀντιδοσιν τῶν ἀμαρτημάτων. Ὡς σχοινίῳ μακρῷ πόρρωθεν ἔλκετε, φησὶ, τὴν ὀριζομένην τοῖς ἀμαρτημασί ὁμῶν δίκην, καὶ ὡς ζυγοῦ ἱμάντι δαμάλως ὑπὸ ζυγὸν οὐσης, ἵνα εἴπῃ τὸ εὐτόνον, τὸ μετὰ σπουδῆς. Ὡς ἐάν τις ἱμάντι εὐτόνῳ ἐφελκύσεται τι, οὕτως ὑμεῖς διὰ τῆς ἀπιστίας ἐφέλκετε καθ' ὑμῶν τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν. Εἴτα λέγει καὶ πῶς ἐφέλκονται· *Οἱ λέγοντες· Τὸ τάχος ἐγγιστάτω ὁ*

* Hæc, αὐτῆς, διὰ τῆς τιμῆς... διὰ τῆς ἐκδικήσεως, deerant in Morel. Vide quæ ad interpretationem Latini notata sunt.

† Reg. et Bavar. ἀπατώμενοι, et ita legit interpres. Morel. et Savil. ἀπαγόμενοι. Ultraque lectio quadrat, ut vix scias cui sit hærendum.

κούησει ὁ Θεός, *ἴνα ἴδωμεν*. Ὁ καὶ ἕτερος προφήτης ἐγκαλεῖ, λέγων· *Ὅθαι οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου. Καὶ ἴνα εἰ ὁμῖρ ἡ ἡμέρα αὕτη; Καὶ αὕτη ἐστὶ σκότος καὶ οὐ φῶς, καὶ γνόφος οὐκ ἔχων φέγος αὐτῆς. Καὶ γὰρ καὶ ἐκεῖνοι ἀπιστοῦντες ἔλεγον· Πότε ἦξει ἡ ἡμέρα τῆς κολάσεως καὶ τῆς τιμωρίας; Ὅθαι οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Πάλιν περὶ τῶν αὐτῶν διαλέγεται. Ἐπειδὴ τοὺς μὲν προφήτας ὑβρίζον καὶ ἀπατεῶνας ἔλεγον, τοὺς δὲ ψευδοπροφήτας ἐτίμων, καὶ ἀνέστρεφον τῶν πραγμάτων τὴν τάξιν, ταλανίζει αὐτοὺς ἐπὶ τῇ κρίσει τῇ διεφθαρμένη. Ὅθαι, φησὶν, οἱ λέγοντες τὸ πονηρὸν καλὸν (τούτεστι, τὴν ψευδοπροφητείαν), καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν (τὴν προφητείαν)· οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς· οἱ τιθέντες τὸ γλυκὺ πικρὸν, καὶ τὸ πικρὸν γλυκὺ. Εἰ γὰρ καὶ φορτικὰ, φησὶ, τὰ ῥήματα, ἀλλ' οὐδὲν γλυκύτερον τῶν προφητῶν, τῇ τῶν ῥημάτων ἀπειλῇ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ἀποκρουσμένων πείραν. Εἰ καὶ γλυκὰ τὰ τῶν ψευδοπροφητῶν, ἀλλ' οὐδὲν αὐτῶν πικρότερον, τῇ χάριτι τῶν λόγων τὴν διὰ τῶν ἔργων ἐπαγόντων ἀπειλῇ.*

ζ'. Ἰδοὺ προφήτου σοφίαν, πῶς ἀνέστρεφεν αὐτῶν τὴν ὁπνότητα. Ἐπειδὴ γὰρ τοῖς μὲν ὡς πικρότατα φεγγόμενοι οὐ προσείχον, τοῖς δὲ ὡς προσηνεστάτοις καὶ γλυκύτητα πολλὴν ἔχουσιν, ἔφησεν, ὅτι τοῦναντίον μὲν οὖν ἐστὶ· πολὺ τῶν προφητῶν τὸ μέλι, πολλὴ δὲ τῶν ψευδοπροφητῶν ἡ πικρία· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ φωτὸς καὶ τοῦ σκότους τὸν λόγον μεταχειριστέον ἡμῖν. Οἱ μὲν γὰρ πρὸς τὴν πλάνην ἤγαγον, οἱ δὲ καὶ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ἐχειραγῶν· καὶ οἱ μὲν τῷ ζόφῳ τῆς αἰχμαλωσίας μονονοχὶ τὰς χεῖρας δῆσαντες παρεδίδσαν, οἱ δὲ ὅπως ἐν τῷ φωτὶ τῆς ἐλευθερίας ἀγάγων, πάντα ἐπραττον. Ἐπεὶ οὖν τὰς ἐναντίας περὶ τούτων δόξας εἶχον καὶ τὰς οὐ προσήκουσας, εἰκότως αὐτοὺς διορθοῦται λέγων· *Οἱ τιθέντες τὸ φῶς σκότος, καὶ τὸ σκότος φῶς. Ὅθαι οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες*. Οὐ μικρὸν καὶ τοῦτο ἐλάττωμα, τὸ σοφὸν τινα νομίζειν ἑαυτὸν, καὶ τοῖς ἑαυτοῦ [61] λογισμοῖς τὸ πᾶν ἐπετρέπειν. Καὶ γὰρ ἐντεῦθεν ἐκεῖνον γίνεται [= λέγω δὴ τὸ φάσκειν τὸ πονηρὸν καλὸν, καὶ τὸ καλὸν πονηρὸν, καὶ τὰ ἑξῆς]. Τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος τοῖς ἔξω φιλοσόφοις ἐγκαλῶν ἔλεγεν, ὅτι *φρόνιμοι εἰναι σοφοί, ἐμωράνθησαν*. Καὶ ὁ παροιμιώδης λόγος πάλιν φησὶν· *Εἶδον ἀνθρώπον δοκοῦντα εἶναι σοφὸν παρ' ἑαυτῷ· ἐλπίδα δὲ ἔχει μᾶλλον ἄφρων αὐτοῦ*. Τοῦτο καὶ Παῦλος ἐγκαλεῖ πάλιν λέγων· *Μὴ γίνεσθε φρόνιμοι παρ' ἑαυτοῖς*· καὶ πάλιν· *Εἰ τις δοκεῖ σοφός εἶναι ἐν ὁμῖρ ἐν τῷ αἰῶνι τούτῳ, γινέσθω μωρός, ἴνα γίνηται σοφός*. Μὴ τῇ οικείᾳ σοφίᾳ, φησὶ, μηδὲ τοῖς ἑαυτοῦ ἐπιτροπέτω λογισμοῖς ^β, ἀλλ' ἐκεῖνους κατευνάσας, ἐκδιδοῦν τὴν ψυχὴν τῇ τοῦ Πνεύματος διδασκαλίᾳ. Ἐπεὶ οὖν καὶ παρὰ Ἰουδαίους τοιοῦτοί τινες ἦσαν ὑπεροπῶντες μὲν τῶν προφητῶν ὡς πομπέων καὶ αἰπλῶν, βουλόμενοι δὲ σοφίσασθαι οἰκοθεν, δ καὶ ἀπονοίας αὐτοῖς ὑπόθεσις ἐγένετο, καὶ τοῦ καταφρονεῖν τῶν λεγομένων, εἰκότως αὐτοὺς θρηνεῖ λέγων· *Ὅθαι οἱ συνετοὶ ἐν ἑαυτοῖς, καὶ ἐνώπιον αὐτῶν ἐπιστήμονες. Ὅθαι οἱ ἰσχύοντες ὁμῶν, οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κυριῶντες τὸ σίκερα*. Μὴ θαυμάσης, εἰ πρὸ μικροῦ τοσαῦτα κατὰ μέ-

^α Quae unclis clauduntur desunt in Reg. et Savil. Sed habentur in Morel. et in Bavarico codice.

^β Reg. et Savil. ἐπιτρέπων λογισμοῖς.

θης εἰπὼν, πάλιν τὸν αὐτὸν ἐπαναλαμβάνει λόγον. Ἐπειδὴ γὰρ χαλεπὸν τὸ ἔλκος καὶ δύσεικτον ^ε, διὰ τοῦτο καὶ συνεχῶς ἐπανελεῖν ἔδει. Χαλεπὸν δὲ καὶ δύσεικτον, τῷ μὴ δοκεῖν παρὰ τοῖς πολλοῖς ἀμάρτημα εἶναι, πάντων ἀμαρτημάτων χαλεπώτερον ὄν, καὶ μυρία βλαστάνον νοσήματα. Διὸ φησὶν· *Οἱ τὸν ὄνον πίνοντες, καὶ οἱ δυνάσται, οἱ κυριῶντες τὸ σίκερα*. Διπλοῦς ὁ κρημνὺς, τυραννὶς μέθης, καὶ δυναστείας ὑπερβολή. Πᾶσι μὲν γὰρ ἀνθρώποις λογισμοῦ χρεῖα, μάλιστα δὲ τοῖς ἐν ἀξιώμασι καὶ δυναστείαις οὖσιν, ὥστε μὴ, καθάπερ ἀτάκτων ὕδατων ῥύμη τινὶ, τῷ τῆς ἀρχῆς ἐκφερομένους ὄγκῳ κατακρημνίζεσθαι. *Οἱ δικαιοῦντες τὸν ἀσεβῆ ἐνεκεν δώρων, καὶ τὸ δίκαιον τοῦ δικαίου αἰρόντες ἀπ' αὐτοῦ*. Διπλοῦν τὸ ἐγκλημα πάλιν τὸ τὸν ὑπεύθυνον ἀριεῖναι, καὶ τὸν ἀνεύθυνον καταδικάζειν. Ἐκατέρου ἀμαρτήματος ἡ ῥίζα δωροδοκία. *Διὰ τοῦτο ὁρ τρόπον καυθίσσεται καλὰμη ὅπῃ ὁ ἄνθρωπος πυρὸς, καὶ συγκαυθήσεται ὅπῃ φλογὸς ἀνημμένης*. Τὸ τῆς τιμωρίας ταχὺ, τὸ εὐκολον τῆς κολάσεως παρίστησι, διὰ τῆς εἰκόνης τὴν πανωλεθρίαν αὐτῶν δηλῶν.

η'. Ἄπαντα γὰρ ταῦτα ἡ φλόξ καὶ οἱ ἄνθρωποι, καὶ ἡ καλὰμη, καὶ τὰ ἑξῆς ἡμῖν παρεδήλωσεν. *Ἡ ῥίζα αὐτῶν ὡς χροῦς ἐσται, καὶ τὸ ἄνθος αὐτῶν ὡς κοριοτρόδος ἀνυθίσσεται*. Τὰ πατηγόντα καὶ τὰ βέβαια ἀπολείπει, καὶ διαχυθήσεται καὶ λαμπρὰ, καὶ τὰ φαῖδρα οἰχθήσεται καὶ διαρρήσεται. *Οὐ γὰρ ἠθέλησαν τὸν νόμον Κυρίου Σαβαώθ ποιεῖν, ἀλλὰ τὸ λόγιον τοῦ ἀγίου παρώξυναν*. Λόγιον τὸν νόμον λέγει. *Καὶ ἐθυμώθη Κύριος Σαβαώθ ὁρῇ ἐπὶ τὸν λαόν αὐτοῦ· καὶ ἐπέβαλε τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς, καὶ ἐπάταξεν αὐτούς*. [62] *Καὶ παρωξύνθη ἐπὶ τὰ ὄρη, καὶ ἐγένετο τὰ θρησιμαῖα αὐτῶν ὡς κοκρία ἐν μέσῳ ὁδοῦ. Καὶ ἐν πᾶσι τοῖτοις οὐκ ἀπεστέφανον ὁ θυμὸς αὐτοῦ, ἀλλ' ἐτι ἡ χεὶρ αὐτοῦ ὑψηλὴ*. Ἐνταῦθα πόλεμον ^δ αἰνιττεται χαλεπὸν, ὃς οὐδὲ ταφῇ τα σώματα συγχωρήσει παραδοθῆναι, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι κόλασιν δώσιν, ἀλλ' ἵνα οἱ ζῶντες ἐν ταῖς ἀλλοτρίαις συμφοραῖς τῆς οἰκειᾶς ἀποτέμνωσιν τι κακίας. Καὶ ὅρα πῶς χαλεπώτερον τὸν λόγον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐτάφηναν, ἀλλ' ὅτι κόπρου πάσης ἀτιμώτερον ἐβρίμμενοι ἦσαν οἱ τετελευτηκότες, δ τοῖς ζῶσι φρικωδέστερον ἀπάντων εἶναι δοκεῖ, καὶ τῆς τελευταῖας αὐτῆς χαλεπώτερον. Καὶ τὸ δὴ χεῖρον, ὅτι οὐδὲ τούτων γινόμενων, φησὶν, ἐπιεικέστεροι γεγόνασιν, ἀλλὰ τοῖς αὐτοῖς ἐπιμένουσιν. Ἐπεὶ οὖν οὐδὲν βελτίους ἐγένοντο, ἀπειλεῖ πάλιν αὐτοῖς τὴν χαλεπωτάτην ἐκείνην πληγὴν, τὴν τῶν βαρβάρων. Διὸ καὶ ἐπάγει λέγων· *Τοιγαροῦν ἀρεὶ σύσσημον ἐν τοῖς ἔθνεσι τοῖς μικράν*. Ἴνα μὴ τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος εἰς βάρβαρον αὐτοὺς ἐμβάλλῃ, φησὶν ὅτι οὕτω τῷ θεῷ ῥάδιον ἀγαγεῖν αὐτοὺς, ὡς τῷ τὸ σύσσημον αἰρῶντι, καὶ τοὺς παρεσκευασμένους καὶ ἐτοίμους ἐξάγοντι πρὸς παράταξιν, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν ἱππῶν γίνεται τῶν ἀμιλλητηρίων. Ὅμοῦ τε γὰρ τὸ σύμβολον τῆς ἀφέσεως αἱρεται, κάκεινοι τῶν βαλβίδων ἐκπληθύνουν εὐθέως. Δύο τοίνυν ἐνταῦθα ὁ προφήτης αἰνιττεται, ὅτι καὶ εὐκολον αὐτοὺς ἔλθειν, τοῦ θεοῦ καλοῦντος, καὶ πάλαι ἂν ἦλθον, εἰ μὴ ἡ πολλὴ κατεῖχεν αὐτοὺς μακροθυμία. Εἴτα τῇ ἐπεξηγήσει πλεονα τὴν εὐκολίαν ἐνδείκνυται λέγων· *Καὶ συριεῖ αὐτοὺς ἀπ' ἀφρου τῆς γῆς*. Μὴ

^ε Καὶ δύσεικτον. Putat Allenus legendum esse δυσίατον. Sed δύσεικτον etiam quadrat, et alioquin cum bis repetitur, hinc certe confirmatur lectio.

^δ In Reg. et Savil. πόλεμον deest. Sed interpres legit. Ithir. Reg. et Savil. ὡς οὐδὲ minus recte. In iisdem haec, οὐχ ἵνα ἐκεῖνοι κόλασιν δώσιν, desunt.

haut : *Qui dicant, Cito appropinquent quæ facturus est Deus, ut videamus.* Id quod et alius propheta eis vitio vertit dicens : *Væ desiderantibus diem Domini. Et quid vobis hæc dies ? Et hæc est tenebræ, non lux, et caligo non habens splendorem suum (Amos 5. 18. 20).* Et enim illi quoque increduli dicebant : Quando veniet dies supplicii et ultionis ? 20. *Væ qui dicunt malum bonum, et bonum malum; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Rursum de iisdem loquitur. Quoniam prophetas contumeliis onerabant et deceptores vocabant : pseudoprophetas vero honorabant, rerumque ordinem invertebant, ipsos miseros prædicat ob corruptum iudicium. *Væ, inquit, qui dicunt malum bonum, id est, pseudoprophetiam, et bonum malum, prophetiam; qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem; qui ponunt dulce amarum, et amarum dulce.* Etiam si enim molesta sint verba, inquit, sed nihil dulcius est prophetis, qui verborum interminationibus rerum experimentum depellunt. Etsi dulcia sint verba pseudoprophetarum, sed nihil illis amarius, qui per gratiam verborum minas in rem et opera vertunt.

7. En prophetæ sapientiam, quomodo illorum opinionem invertat. Quia enim illis ut acerbiora narrantibus non attendebant; his secus ut mitioribus multamque dulcedinem exhibentibus, dixit, rem contrario se habere modo, multamque esse prophetarum dulcedinem, multam pseudoprophetarum amaritudinem : sic etiam de luce et de tenebris sermo nobis habendus est. Nam illi ad errorem, hi ad veritatem deducebant : et illi quidem captivitatis caligini manus ferme ligantes tradebant, hi autem nihil non agebant, ut in libertatis lucem adducerent. Quoniam ergo oppositam et non consentaneam de ipsis sententiam habebant, jure illos corrigit dicens : *Qui ponunt lucem tenebras, et tenebras lucem. 21. Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et coram se scientes.* Non parvum et hoc vitium, cum quispiam se sapientem putat, et cogitationibus suis omnia permittit. Nam hinc illud oritur; nimirum quod dicant malum bonum, et bonum malum, et cætera. Hoc etiam Paulus externis philosophis crimini dans dicebat : *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt (Rom. 1. 22).* Proverbialisque sermo rursum sic habet : *Vidi hominem, qui sibi sapiens videbatur esse apud semetipsum; majorem quam ille spem habet stultus (Prov. 26. 12).* Hoc ipsum iterum arguit Paulus his verbis : *Ne sitis prudentes apud vosmetipsos (Rom. 12. 16);* ac rursum : *Si quis in vobis videatur sapiens esse in hoc sæculo, stultus fiat, ut sit sapiens (1. Cor. 3. 18).* Ne propriæ sapientiæ, inquit, neque cogitationibus suis fidat, sed illas reprimens, Spiritus doctrinæ animum tradat. Quia igitur apud Judæos quidam erant hujusmodi, prophetas despicientes, quasi pastores et caprarios, volentesque sapientes in semetipsis videri, quod tum arrogantiam ipsis occasio erat, tum ut sibi dicta contemnerent, jure illos laudet dicens : *Væ qui intelligentes sunt apud semetipsos, et in conspectu suo scientes. 22. Væ qui fortes sunt inter vos, qui vinum bibunt, qui potentes sunt, qui miscent siceram.* Ne mireris si cum paulo antea tanta dixerit contra ebrie-

tatem, rursus eundem resumat sermonem. Quia enim grave ulcus erat, nec codebat, ideo illud frequenter abstergere oportebat. Grave et curatu difficile illud est, cum id quod multis videtur non esse peccatum, gravissimum tamen omnium est peccatum, quod sexcentos ingeneret morbos. Ideo ait : *Qui vinum bibunt, et potentes, qui miscent siceram.* Duplex præcipitium, tyrannis ebrietatis, et potentie magnitudo. Omnibus quippe hominibus ratiocinio est opus, maxime vero iis qui in dignitate et in potentia sunt, ne principatus tumore, seu inundantium aquarum impetu præcipientes agantur. 23. *Qui justificant impium propter munera, et jus justi tollunt ab illo.* Duplex rursus crimen offert, quod reum dimittant, et quod innoxium condemnent. Utriusque peccati radix sunt accepta munera. 24. *Ideo quemadmodum succenditur stipula a carbone ignis, et succenditur a flamma accensa.* Celeritatem ultionis et facilitatem sumendi supplicii exhibet, extremam illorum perniciem imagine exprimens.

8. Hæc quippe omnia flamma, carbones, stipula et quæ sequuntur nobis indicant. *Radix eorum quasi pulvis erit, et flos eorum quasi pulvis ascendet.* Quæ fixa sunt et firma peribunt, quæ splendida effundentur, quæ læta abibunt et diffuent. *Non enim voluerunt legem Domini Sabaoth facere, sed eloquium sancti exasperaverunt.* Eloquium vocat legem. 25. *Et iratus est furore Dominus Sabaoth in populum suum : et iniecit manum suam in eos, et percussit eos. Et exacerbatu est adversus montes, et facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio viæ. Et in omnibus his non est aversus furor ejus : sed adhuc manus ejus excelsa.* Hoc loco bellum grave¹ subindicat, in quo ne corpora quidem sepeliri poterunt, non ut illi pœnas dent², sed ut qui vivent alienis malis abducti aliquid saltem de nequitia succidant. Ac vide quomodo atrociorum reddiderit sermonem. Non enim dixit, non sepultos fuisse, sed cadavera abjectiora, quam stercus ipsum, modo projecta esse : quod viventibus omnium horribilissimum esse videtur, et ipsa morte æcerbius. Quod vero pejus est, ne his quidem ita se habentibus, inquit, moderatiores facti sunt; sed in iisdem persistunt. Quia igitur non meliores evaserunt, minatur rursus illis gravissimam illam barbarorum plagam. Quamobrem pergit dicens : 26. *Igitur levabit signum in nationibus procul.* Ne viæ longitudo in segnitiam illos conficiat, ait ita facile posse Deum illos inducere, ut facile est levare signum, et eos qui adornati paratique sunt educere in aciem, quod utique fit in equis ad certandum instructis. Simul enim atque signum emissionis in sublime erigitur, ex carceribus confestim illi exsiliunt. Propheta igitur duo hic subindicat, facile nempe esse eos accedere Deo vocante, et jam olim venturos fuisse, nisi eos ingens Dei patientia detinisset. Deinde inter narrandum majorem exhibet facilitatem dicens : *Et sibilavit eos ab extremo terræ.* Ne mireris autem de Deo loquentem ita cras-

¹ In Reg. et Savil. legitur, aliquid grave, pro, bellum grave.

² Hæc, nem ut illi pœnas dent, desunt in Reg. et Savil.

sissimis uti verbis : nam secundum insipientiam auditorum verba attemperat, unum his omnibus declarare volens, id nempe Deo facile esse, et rem prorsus eventuram ; ideo subjunxit : *Et ecce cito velociter venient. 27. Non esurient, neque laborabunt, neque dormitabunt.* Hæc hyperbolice sunt dicta. Quomodo enim fieri poterat ut neque esurirent, neque dormirent, homines cum essent, communemque naturæ conditionem sortiti essent ? Sed velocitatem exercitus, facilitatem, celeritatem, ut jam dixi, his omnibus demonstrat. *Neque solvent sonas suas a lumbis suis¹, neque dirumpentur corrigiæ calceamentorum eorum. 28. Quorum sagittæ acutæ sunt, et arcus eorum extenti. Pedes equorum eorum ut solida petra reputati sunt, rotæ currum eorum ut procellæ. 29. Impetu feruntur ut leones, et adstiterunt ut catuli leonum. Et apprehendet, et clamabit quasi fera, et ejiciet ; et non erit qui liberet eos. 30. Et clamabit propter eos in die illa, sicut vox maris æstuantis. Et aspicient in cælum sursum, et in terram deorsum : et ecce tenebræ duræ, tenebræ in angustia eorum.* Hisce omnibus sermonem amplificavit, et timorem auxit, minutatim singula enarrans, de decreto, de fortitudine, de armis, de equis, de curribus, ita ut dictorum multitudine magnam inferret anxietatem, et imaginum claritate res prope sub oculos ageret. Ideo leonibus illos comparat, neque in hoc exemplo substituit, sed effingit vocem et impetum feræ, inque metaphora insistit, multaue utitur figurata dictione. Hinc ad mare sermonem traducit, dicens tantum fore tumultum, tantam perturbationem, quanta fuerit insaniente et æstuante pelago : ac modis omnibus annititur ut metum augeat, ut illi non egeant ipsa rerum experientia. Quodque gravius est, nemo adfuturus est, inquit, neque ex terra, neque ex cælis ; sed destituti superno auxilio, et terrena ope, tradentur hostibus. Tenebras autem hic dicit eas, quæ ex calamitate ipsis immixtæ sunt, non quod radii solis sublati essent, sed quod pro affectu patientium in meridie illi pro luce tenebras viderint : id quod illis qui dolore et ærumnis premuntur contingere solet. Et ut discas non ex natura aeris tenebras provenisse, sed ex illorum affectu, adjecit : *Tenebræ duræ in angustia eorum.*

CAPUT VI.

1. *Et factum est in anno, quo mortuus rex Ozias.*

1. Cur cætera omnia tempora a vita regum, hoc autem a morte nunc propheta notat ? Non enim ait : Factum est in diebus Ozias, non, regnante Ozia, sed, Factum est cum mortuus est. Quid ergo vult hic agere ? Non temere, nec fortuito hic agit ; sed quid arcanum nobis subindicat. Quid illud est ? Hic Ozias ex rebus gestisque prosperis ebrius, et felicitate inflatus, majus quidpiam quam sua dignitas ferebat affectavit (4. Reg. 15. 2 ; 2. Paral. 26). Et quia rex erat, putavit sibi competere, ut sacerdotio fungeretur, in-

siliit in templum, ingressus est in sancta sanctorum, et reluctante sacerdote, atque ingressum illuc prohibente, non tulit ille, sed in amentia perseveravit, parvam sacerdotis rationem habens. Ob tantam impudentiam immisit illi Deus lepram in frontem. Cum enim majorem, quam sibi competeret, honorem affectaret, ab illo etiam quem habebat excidit. Non modo enim sacerdotium non accepit, sed immundus factus, a regno etiam expulsus est, ac per omne tempus in domo quadam occultus habitabat, quod pudorem non ferret. Populus quoque omnis in partem talis ultionis vocatus est, quia leges Dei despexerat, et contumelia affectum sacerdotum non vindicaverat. Quomodo igitur in partem ultionis vocatus est ? Quia prophetia retracta est : iratus quippe Deus circa rem quamvis nihil respondit. Hoc vero non ad omne tempus fecit, sed secundum mensuram vitæ regis, mensuram quoque ultionis definivit. Simul ergo atque ille vitam obiit, Deus iram solvit, et fores iterum prophetiæ aperuit. Hoc itaque subindicans propheta, memoriam nobis revocavit obitus regis.

Deus quomodo videri possit. — Quamobrem sic prophetiam orditur : *Factum est in anno, quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem.* Atqui Christus ait : *Deum nemo vidit unquam. Unigenitus qui est in sinu Patris, ille narravit (Joan. 1. 18).* Et rursum : *Non quia Patrem quis vidit, nisi qui est a Deo : ille vidit Patrem (Joan. 6. 46).* Illeque Moysi dixit : *Nemo videbit faciem meam et vivet (Exod. 33. 20).* Quomodo igitur hic ait se vidisse Dominum ? Nam ait, *Vidi Dominum* : non contraria ait vero iis, quæ Christus dixit, sed admodum consona. Nam Christus de accurata cognitione loquitur, secundum quam nemo vidit : nudam enim divinitatem puramque substantiam nemo vidit præter Unigenitum ; propheta vero eatenus se vidisse narrat, quatenus poterat. Neque enim ipse id quod Deus est videre poterat, sed sub figura quadam illum contemplabatur, qui tantum descenderat, quantum contemplantis infirmitas ascendere poterat. Quod enim neque ipse, neque quisquam alius nudam viderit divinitatem, ab iis quæ narrat perspicuum est. *Vidi enim, inquit, Dominum sedentem.* Deus autem non sedet : hæc quippe figura corporum est. At non modo, *Sedentem, sed, Super solium.* Deus vero non continetur : quomodo enim contineri possit, qui ubique adest, et omnia implet, *In cujus manu sunt fines terræ (Psal. 94. 4) ?* Unde palam est id quod videbatur, ex attemperatione quadam fuisse. Sic igitur alter propheta ex persona Dei subindicans dicebat : *Ego visiones multiplicavi (Osee 12. 10),* id est, Diverso modo visus sum. Si porro ipsa substantia nuda apparebat, non diverso modo videbatur : sed quia descendens nunc illo nunc alio modo prophetis seipsum ostendebat, temporibus congruentem figuram qua videretur assumens, ideo dicit : *Visiones multiplicavi, et in manibus prophetarum assimilatus sum.* Non sicut eram, apparebam, inquit, sed assimilatus ei formæ, quam contemplantes videre poterant. Vides igitur ipsum nunc sedentem, nunc armatum, nunc cauis capillis,

¹ Hæc, a lumbis suis (ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν), desunt in Reg. et Savil. ; sed habentur in Morcl. et in textu Biblico, et lecta sunt a Tilmanio.

θυμῶσθης δὲ, εἰ περὶ Θεοῦ διαλεγόμενος, οὕτω παχυτά-
ταις χέρηται λέξεσι· πρὸς γὰρ τὴν ἀνοίαν τῶν ἀκούον-
των σχηματίζει τὰ ῥήματα, ἐν βουλόμενος δεῖξαι διὰ
πάντων, ὅτι καὶ τῷ Θεῷ ῥάδιον τοῦτο, καὶ ὅτι πάντως
ἀπαντήσονται· διδὼ καὶ ἐπήγαγε λέγων· *Καὶ ἰδοὺ ταχὺ
κούφως ἔρχονται. Οὐ πεινάσουσιν, οὐδὲ κοπιάσουσιν,
οὐδὲ νυστάξουσιν.* Ταῦτα ὑπερβολικῶς εἰρηται. Πῶς γὰρ
ἐνὶν μήτε πεινῆν, μήτε καθυδεῖν, ἀνθρώπους ὄντας, καὶ
τὴν κοινὴν λαχόντας λήξιν; Ἀλλὰ τὸ τάχος τῆς στρα-
τιᾶς, τὴν εὐκολίαν, τὴν ταχύτητα, ὅπερ ἐφθην εἰπών,
διὰ πάντων ἐνδείκνυται. *Οὐδὲ λύσουσι τὰς ζώνας αὐ-
τῶν ἀπὸ τῆς ὀσφύος αὐτῶν, οὐδὲ μὴ βραῦσι οἱ
ἱμάντες τῶν ὑποδημάτων αὐτῶν.* Ὡς τὰ βέλη ὀξεῖα
εἰσι, καὶ τὰ τόξα αὐτῶν ἐντεταμένα. Οἱ πόδες τῶν
ἱππῶν αὐτῶν ὡς στερεὰ πέτρα ἐλογίσθησαν, οἱ τρο-
χοὶ τῶν ἀρμάτων αὐτῶν ὡς καταγίδες. Ὅργωσιν ὡς
λέοντες, καὶ παρσεστήσασιν ὡς σκύμοι λεόντων.
*Καὶ ἐκλιήψεται, καὶ βοήσῃ ὡς θηρίον, καὶ ἐκβαλεῖ·
καὶ οὐκ ἔστιν ὁ ῥύομενος αὐτοῦ.* Καὶ βοησεται δι'
αὐτοῦς τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, ὡς φωνὴ θαλάσσης κυμα-
νοῦσης. *Καὶ ἐμβλέψονται εἰς τὸν οὐρανὸν ἄνω, καὶ
εἰς τὴν γῆν κάτω· καὶ ἰδοὺ σκότος σκληρόν, σκό-
τος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.* Διὰ πάντων τὸν λόγον ἐξ-
ώγκασε, καὶ τὸν φόβον ἐπῆρε, κατὰ μικρὸν ἕκαστα· δι-
ηγούμενος, τὰ περὶ τῆς γνώμης, τὰ περὶ τῆς ἰσχύος, τὰ
περὶ τῶν ὀπλων, [63] τὰ περὶ τῶν ἱππῶν, τὰ περὶ τῶν
ἀρμάτων, ὥστε τῷ πλήθει τῶν λεγομένων πολλὴν ποιῆ-
σαι τὴν ἀγωνίαν, καὶ τῇ σαφηνείᾳ τῶν εἰκόνων ἐγγύς
τὰ πράγματα αὐτοῖς ἀγαγεῖν^β. Διὸ καὶ λέουσιν αὐτοὺς
παραβάλλει, καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἔστι τοῦ παραδείγματος,
ἀλλὰ καὶ φωνὴν ἀναπλάττει καὶ ὁρμὴν τοῦ θηρίου, καὶ
ἐπιμένει τῇ μεταφορᾷ, καὶ πολλὴν ποιεῖται τὴν τροπὴν.
Καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ θάλατταν ἐξάγει τὸν λόγον, λέγων,
ὅτι τοσοῦτος ἔσται ὁ ὀδύρος, τοσαύτη ἡ ταραχὴ, ὅση
ἂν γένοιτο μαινομένης θαλάσσης καὶ κύματα διεγειροῦ-
σης· καὶ πάντα κινεῖ τρόπον, αὖξιν τὸν φόβον, ὥστε
μὴ δεηθῆναι αὐτοὺς τῆς διὰ τῶν πραγμάτων πείρας.
Καὶ τὸ δὴ χαλεπώτερον, ὅτι οὐδὲ ὁ παραστησόμενος
ἔσται, φησὶν, οὐκ ἀπὸ τῆς γῆς, οὐκ ἀπὸ τῶν οὐρανῶν·
ἀλλ' ἔρημοι καὶ τῆς ἀνωθεν συμμαχίας, καὶ τῆς κάτω-
θεν βοηθείας, ἐκδοθήσονται τοῖς πολεμίοις. Σκότος δὲ
ἐνταῦθά φησι τὸ ἀπὸ τῆς συμφορᾶς αὐτοῖς ἐγγινόμενον,
οὐχ ὡς τῆς ἀκείνης ἀφανιζομένης, ἀλλὰ τῆς διαθέσεως
τῶν πασχόντων ἐν μέσῃ τῇ μεσημβρίᾳ ἀντὶ φωτὸς σκό-
τος ὀρώτων· ὅπερ τοῖς ὀδυνωμένοις καὶ θλιβομένοις
συμβαίνειν εἴωθε. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ τῆς φύσεως
τεῦ ἀέρος τὸ σκότος ἦν, ἀλλὰ τῆς ἐκείνων διαθέσεως,
ἐπήγαγε· *Σκληρὸν σκότος ἐν τῇ ἀπορίᾳ αὐτῶν.*

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

*Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ
βασιλεὺς.*

α'. Τί δήποτε τοὺς μὲν ἄλλους χρόνους ἀπὸ τῆς ζωῆς τῶν
βασιλέων, τοῦτον δὲ ἀπὸ τῆς τελευτῆς χαρακτηρίζει· νῦν
ὁ προφήτης; Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις
Ὀζίου, οὐδὲ, Ἐν τῇ βασιλείᾳ Ὀζίου, ἀλλ', Ἐγένετο
πῆλκα ἀπέθανε. Τί δήποτε ἐν τούτῳ ποιεῖ; Οὐχ ἀπλῶς,
οὐδὲ ὡς ἔτυχεν, ἀλλὰ τι ἀπόρρητον ἡμῖν αἰνιττεται. Τί
δὲ τοῦτο ἔστιν; Ὀζίας οὗτος τῇ τῶν γεγεννημένων εὐ-
πραγίᾳ μεθῶν, καὶ ὑπὸ τῆς εὐημερίας ὀγκούμενος,

μεῖζον τῆς ἀξίας ἐφρόνησε. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς ἦν,
ἐνόμισεν αὐτῷ προσήκειν ἐρᾶσθαι, καὶ ἐπεπῆδησε τῷ
ναῷ, καὶ εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων εἰσῆλθε, καὶ τοῦ ἱερέως
κωλύοντος καὶ ἀπαγορευόντος αὐτῷ τὴν ἐκεῖσε εἰσοδόν,
οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλ' ἐνέμεινε τῇ μανίᾳ, ὀλίγον τοῦ ἱερέως
ποιούμενος λόγον. Ταύτης ἐνεκεν τῆς ἀναισχυντίας ἐπ-
αφῆκεν αὐτῷ λέπραν ὁ Θεὸς κατὰ τοῦ μετώπου. Βουλη-
θεὶς γὰρ πλεονα τῆς οὐσης τιμὴν λαθεῖν, καὶ ἥς εἶχεν
ἐξέπεσεν. Οὐ γὰρ δὴ μόνον ἱερωσύνην οὐ προσέλαβεν,
ἀλλὰ καὶ γενόμενος ἀκάθαρτος, τῶν βασιλείων ἐξεβάλ-
λετο, καὶ τὸν ἅπαντα χρόνον ἐν οἴκῳ τινὶ κεκρυμμένος
κατῶκει, τὴν αἰσχύνην οὐ φέρων. Καὶ ὁ λαὸς δὲ συν-
απῆλαυσεν ἅπας τῆς τοιαύτης ὀργῆς, ὅτι τοὺς τοῦ Θεοῦ
νόμους περιεῖδον, καὶ τὴν ἱερωσύνην ὑβριζομένην οὐκ
ἐξεδίχσαν. Πῶς οὖν συναπῆλαυσε τῆς ὀργῆς; Τῷ τὴν
προφητείαν ἀνασταλῆναι· ὀργιζόμενος γὰρ αὐτοῖς ὁ
Θεὸς περὶ οὐδενὸς [64] οὐδὲν ἀπεκρίνατο. Ἀλλ' οὐ μὲχρι
παντὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ τῆς ζωῆς τοῦ
βασιλέως καὶ μέτρον τῆς τιμωρίας ὥρισεν. Ὁμοῦ γοῦν
ἐκείνου καταλύσαντος τὴν ζωὴν, καὶ ὁ Θεὸς τὴν ὀργὴν
κατέλυσε, καὶ τὰς θύρας πάλιν τῆς προφητείας ἀνέωξε.
Τοῦτο γοῦν αἰνιττόμενος ὁ προφήτης ἀνέμνησεν ἡμᾶς
τοῦ καιροῦ τῆς τελευτῆς τοῦ βασιλέως.

Διὸ περ οὕτως ἀρχεται τῆς προφητείας, λέγων· *Ἐγένε-
το τοῦ ἐτους, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον
τὸν Κύριον καθήμενον.* Καίτοι γὰρ Χριστὸς φησι· *Θεὸν
οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε. Ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς
τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐφανέρωσται.* Καὶ πάλιν·
*Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ
τοῦ Θεοῦ· οὗτος ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Καὶ πρὸς τὸν
Μωϋσέα αὐτὸς φησιν· *Οὐδεὶς ὤφεται τὸ πρόσωπόν
μου καὶ ζῆσεται.* Πῶς οὖν οὗτος φησιν ἑωρακέναι τὸν
Κύριον; *Εἶδον* γὰρ, φησὶ, *τὸν Κύριον*· οὐκ ἐναντία τοῖς
τοῦ Χριστοῦ λέγων, ἀλλὰ καὶ σφόδρα συνωδᾷ. Ὁ μὲν γὰρ
Χριστὸς τὴν ἀκριβὴ κατανόησιν φησιν, ἦν οὐδεὶς εἶδε·
γυμνὴν γὰρ τὴν θεότητα καὶ ἀκραίφνη τὴν οὐσίαν οὐ-
δεὶς ἐθεάσατο, πλὴν τοῦ Μονογενοῦς· ὁ δὲ προφήτης τὴν
αὐτῷ δυνατὴν ἰδεῖν ἀπαγγέλλει. Οὐδὲ γὰρ αὐτὸς ὅπερ
ἔστιν ὁ Θεὸς ἰδεῖν ἠδυνήθη, ἀλλὰ σχηματισθέντα αὐτὸν
θεωρεῖ, καὶ τοσοῦτον καταδάντα, ὅσον ἀναθῆναι ἢ τοῦ
θεωροῦντος ἀσθένεια ἐχώρει. Ὅτι γὰρ οὐ γυμνὴν εἶδε
τὴν θεότητα, οὔτε αὐτὸς, οὔτε ἄλλος οὐδεὶς, ἀπ' αὐ-
τῶν ὧν ἀπαγγέλλουσιν εὐδηλον. *Εἶδον* γὰρ, φησὶ, *τὸν
Κύριον καθήμενον.* Θεὸς δὲ οὐ κάθηται· σωματίων
γὰρ ὁ σχηματισμός. Καὶ οὐχ ἀπλῶς, *Καθήμενον*, ἀλλ'
Ἐπὶ θρόνου. Θεὸς δὲ οὐ περιέχεται· πῶς γὰρ, ὁ παν-
ταχοῦ παρὼν, καὶ τὰ πάντα πληρῶν, οὗ ἐν τῇ χειρὶ τὰ
πέρατα τῆς γῆς; Ὅθεν δῆλον, ὅτι συγκατάδασις ἦν
τὸ ὀρώμενον. Οὕτω γοῦν ἕτερος προφήτης αἰνιττόμενος
ἔλεγεν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Ἐγὼ ὀράσεις ἐκλήθυνα,*
τουτέστι, διαφόρως ὤφθην. Εἰ δὲ αὕτη ἡ οὐσία γυμνὴ
ἐφαίνετο, οὐκ ἂν διαφόρως ἐφάνη· ἀλλ' ἐπειδὴ συγκα-
ταδαίνω^ε νῦν μὲν τούτῳ τῷ τρόπῳ, νῦν δὲ ἐκείνῳ τοῖς
προφήταις ἑαυτὸν ἐδείκνυε, καταλλήλως τοῖς ὑποκειμέ-
νοις καιροῖς σχηματίζων τὰς διφείας, διὰ τοῦτο φησιν·
*Ὁράσεις ἐκλήθυνα, καὶ ἐν χειρὶ προφητῶν ὁμοιω-
θην.* Οὐχ ὥσπερ ἡμῖν, ἐφάνην, φησὶν, ἀλλ' ὁμοιωθῆν
πρὸς ὅπερ ἰδεῖν ἠδύναντο οἱ θεωροῦντες. Ὅρᾳς γοῦν
αὐτὸν νῦν καθήμενον, νῦν δὲ ὥπλισμένον, νῦν δὲ
τρίλιν πολὺν ἔχοντα, νῦν δὲ ἄνδρα, νῦν δὲ ἐν πυρὶ,
νῦν δὲ ἐκ τῶν ὀπισθίων φαινόμενον, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χε-
ρουθιμ, καὶ πρὸς μεταλλικῶν ὑλῶν λαμπρότητα τῶν

^α Reg. ἐλάσσω.

^β Sic Morel. et Reg. Savil. ἀγάγ. Sed minus recte, ut
etiam monet Allenus.

^ε Sic Bonaricus. Alii vero οὖν καταδαίνω.

διαφανεσάτων τὴν θῆν ἐξεικονιζόμενον. Τίνος μὲν οὖν ἔνεκεν νῦν μὲν ὠπλισμένος φαίνεται καὶ ἡμαγμένος, νῦν δὲ ἐν τῷ πυρὶ, νῦν δὲ τὰ ὀπίσθια δεικνύς, [63] νῦν δὲ ἐν οὐρανῷ, νῦν δὲ ἐν θρόνῳ, νῦν δὲ ἐπὶ τῶν Χερουδīm, οὐ τοῦ παρόντος ἀν εἶη λέγειν καιροῦ, ὥστε μὴ τὸ πάρεργον τοῦ ἔργου γενέσθαι μεῖζον. Τέως δὲ ἀναγκαῖον ὑπὲρ τῆς παρουσίας δέξας διαλεχθῆναι. Τίνος οὖν ἔνεκεν αὐτῷ φαίνεται νῦν ἐπὶ θρόνου καθήμενος, καὶ μετὰ τῶν Σεραφίμ; Ἀνθρώπινον ἔθος μιμνῆται, ἐπειδὴ καὶ πρὸς ἀνθρώπους ἦν ὁ λόγος αὐτοῦ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπόφασιν ἐκφέρειν μέλλει ὑπὲρ μεγάλων πραγμάτων καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης, ἔτι δὲ καὶ πᾶσι τῶν Ἱεροσολύμων, καὶ διελθὼν τίθησι ψῆφον, τὴν μὲν κόλασιν τῇ πόλει φέρουσαν καὶ τῷ ἔθνει παντὶ, τὴν δὲ εὐεργεσίαν τῇ οἰκουμένῃ, καὶ μεγάλας ἐπαγγελλομένην ἐλπίδας καὶ τιμὰς ἀθανάτους.

β'. Ἔθος δὲ τοῖς δικάζουσι ταῦτα ποιεῖν μὴ λάθρα, ἀλλ' ἐφ' ὕψιλου τοῦ βήματος καθήμενος, παρεστῶτων ἀπάντων, καὶ τῶν παραπετασμάτων συνελκομένων τοῦτο ποιεῖν. Τούτους καὶ αὐτὸς μιμούμενος παρέστησεν αὐτῷ τὰ Σεραφίμ, καὶ ἐφ' ὕψιλου καθήσκει θρόνου, καὶ οὕτω τὴν ἀπόφασιν ταύτην ἐκφέρει. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ὑποψία τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ τοῦτο ἔθος αὐτοῦ, καὶ ἐξ ἑτέρου προφήτου τοῦτο πειράσσομαι ποιῆσαι φανερόν. Καὶ γὰρ ἐπὶ τοῦ Δανιὴλ, φησὶ καὶ ἐκεῖ ψῆφόν τινα μεγάλην ἐκφέρειν ἡμεῖς περὶ κολάσεων καὶ τιμωριῶν Ἰουδαϊκῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν τῶν μελλόντων τῇ οἰκουμένῃ δίδοσθαι, κακεῖ θρόνος φαίνεται λαμπρὸς καὶ περιφανής, καὶ ὄμιλος ἀγγέλων παρεστηκώς, καὶ ἔθνη ἀρχαγγέλων, καὶ ὁ Μονογενὴς συγκαθήμενος, καὶ βίβλοι ἀνοίγονται, καὶ ποταμοὶ πυρὸς ἔλκονται, καὶ πάντοθεν σχῆμα δικαστηρίου συνίσταται. Καὶ ἐστὶ κακάτινα συγγενῇ τοῖς ἐνταῦθα λεγομένοις ἅπαντα, ἡ καὶ σαφέστερον ἐκεῖνος αὐτὰ ἀπαγγέλλει, ὅτε τῶν χρόνων ἐγγύτερον γινόμενων, καὶ πρὸς αὐτὰς λοιπὸν τὰς θύρας τῆς προφητείας ἀφικνουμένης. Ἀλλὰ ταῦτα τοῖς φιλοπόνους ἀφέντες συναγαγεῖν καὶ παρατιθέναι, καὶ τὴν ἑκατέρωθεν τῆς προφητείας κοινωνίαν καταμανθάνειν, ὅπερ ἔφην, τῆς προκειμένης ἡμεῖς ἀψώμεθα μετὰ ἀκριβείας, ὥς ἂν ὁνόν τε ἡ ῥῆσιν ἐκάστην ἐξηγούμενοι. Οὕτω γὰρ καὶ ἡμῖν καὶ ὑμῖν σαφέστερα ἔσται τὰ εἰρημένα. Τί οὖν φησιν; *Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον*. Τὸ καθῆσθαι ἐπὶ θρόνου σύμβολον αἰ κρείεως ἐστίν, ὥσπερ ὁ Δαυὶδ φησιν· *Ἐκάθισας ἐπὶ θρόνου ὁ κρίνων δικαιοσύνην*· καὶ ὁ Δανιὴλ· *Θρόνοι ἐτέθησαν, καὶ κριτήριον ἐκάθισε*. Τὸ δὲ ἀπλῶς καθῆσθαι ἑτέρου σύμβολον εἶναι φησιν ὁ προφήτης. Τίνος δὲ τοῦτο; Τῷ παγίου, τοῦ μονίμου, τοῦ βεβηκότος, τοῦ ἀτρέπτου, τοῦ ἀτελευτήτου, τῆς ζωῆς τῆς ἀπεράντου. Διὰ τοῦτο φησι. Σὺ καθήμενος εἰς τὸν αἰῶνα, καὶ ἡμεῖς ἀπολλύμενοι εἰς τὸν αἰῶνα. Σὺ, φησὶ, μένων, ὢν, ζῶν, αἰεὶ ὡσαύτως ὢν. Ὅτι γὰρ οὐ περὶ καθέδρας ἔλεγεν, ἡ ἀντιδιαστολὴ δῆλον ἐποίησεν. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἡμεῖς ἐστῶτες, ἀλλὰ, Ἀπολλύμενοι. Τὸ δὲ ἐπὶ θρόνον καθῆσθαι τὸ κρίνειν ἐστὶ. Διὰ τοῦτο αὐτὸν οὕτως ὀφρὶ καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψιλου καὶ ἐπληρέμενον, ἢ ἕτερον μὲν τοῦτο, ἕτερον δὲ ἐκεῖνον αἰνίσσεται. Καὶ γὰρ ὕψιλος ἦν ὁ θρόνος, τουτέστι, μέγας, καὶ ὑπερμήκης· καὶ ἐπληρέμενος, τουτέστι, καὶ ἐν ὕψει φαινόμενος ἀφάπτῳ, καὶ μετέωρος. Καὶ πλήρης ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Ποῖος οἶκος; εἰπέ μοι. Ὁ ναός. [66] Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείθεν ἐξ ἔθρα, εἰκότως καὶ ἐν τῇ ὕψει τῇ θαυμασίᾳ ταύτῃ ἐκεί

καθήμενος φαίνεται. Δόξαν δὲ ἐνταῦθα φησὶ λαμπρότητα, ὥς ἀπρόσιτον ἢ ὅπερ ἐρμηνεύσαι τῷ λόγῳ μὴ δυνάμενος, δόξαν ἐκάλει, καὶ οὐχ ἀπλῶς δόξαν, ἀλλὰ Θεοῦ δόξαν. Καὶ Σεραφίμ εἰσθήκισαν κύκλῳ αὐτοῦ. Τίνα λέγει ταῦτα τὰ Σεραφίμ; Δυνάμεις ἀσωμάτων· τῶν ἄνω δῆμων, ὧν τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν μακαριότητα καὶ ἀπὸ τῆς προσηγορίας ἐστὶν ἰδεῖν. Τῇ γὰρ Ἑβραίων γλώττῃ ἐμπυρα στόματα ἐρμηνεύεται τὰ Σεραφίμ.

Τί οὖν ἐκ τούτου μανθάνομεν; Τὸ καθαρὸν τῆς οὐσίας, τὸ ἀγρυπνον, τὸ διεγερμένον, τὸ γογγίζον, τὸ ἐνεργητικόν, τὸ ἀκηλίδωτον. Οὕτω γοῦν καὶ ὁ προφήτης Δαυὶδ τῶν ἄνω δυνάμεων τὴν ἀπαρτιομένην διακονίαν βουλόμενος ἡμῖν ἐνδείξασθαι, καὶ τὸ ταχὺ τῆς ὑπηρεσίας καὶ σφόδρα ἐνεργές, ἔλεγεν· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγα*· τὸ ταχὺ, τὸ κοῦφον, τὸ δραστήριον ἡμῖν διὰ τῶν στοιχείων τούτων ἐνδεικνύμενος. Τοιαῦτα καὶ αἱ δυνάμεις αὐταὶ^δ, καθαροὶ στόμασιν ἀνυμνοῦσαι τὸν Δεσπότην, ἔργον τοῦτο ἐξουσαι διηνεκῶς, εὐφημίας ἀναφέρουσαι, λειτουργίαν ἀδιάλειπτον. Δείκνυσιν δὲ αὐτῶν τὸ ἀξίωμα τὸ πλησίον εἶναι τοῦ θρόνου. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν βασιλείων τῶν ἐπὶ γῆς οἱ ἐν μείζονσι ἀξιώμασιν ὄντες, παρ' αὐτὸν ἐσθίκασι τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν· οὕτω δὲ καὶ αὐταὶ αἱ δυνάμεις διὰ τὴν ὑπερβάλλουσαν ἀρετὴν τὸν ἄνω θρόνον κυκλοῦσαι, τῆς ἀπορρήτου μακαριότητος ἀπολαύουσαι διηνεκῶς, καὶ ἐντυφῶσαι τῇ μακαρίᾳ λήξει τῆς λειτουργίας ταύτης. *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐντὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐντὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατακλύπτου τοὺς πόδας ἐαυτῶν, καὶ ταῖς δὲ δυοὶ κατακλύπτου τὰ πρόσωπα ἐαυτῶν, καὶ ταῖς δυοὶν ἐπέταγτο. Καὶ ἐκέραιεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ. Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ*. Τί βούλεται ἡμῖν ταῦτα τὰ πτερὰ, καὶ τί αἰνίσσονται ἡμῖν αἱ πτέρυγες; Οὐ γὰρ δὴ πτερὰ ἐπὶ τὰς ἀσωμάτων δυνάμεις ἐκείνας· ἀλλὰ πάλιν διὰ παχυτέρων σχημάτων ἀπορρήτὰ τινα ἡμῖν ὁ προφήτης παραδολοί, συγκαταβαίνων μὲν τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ὅτις ἀκρωμένων, ὅμως δὲ καὶ διὰ τῆς συγκαταβάσεως πᾶσαν διάνοιαν ὑπερβαίνοντα νοήματα μετὰ ἀκριβείας ἡμῖν ἐνδεικνύμενος.

γ'. Τί οὖν αἰνίσσονται αἱ πτέρυγες; Τὸ ὕψιλον καὶ μετὰ ἄριστον τῶν δυνάμεων τούτων. Οὕτω καὶ ὁ Γαβριὴλ πετόμενος, καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν καταβαίνων φαίνεται, ἵνα μάθῃς τὸ ταχὺ καὶ κοῦφον. Καὶ θαυμάσεις, εἰ ἐπὶ τῶν λειτουργικῶν δυνάμεων ταῦταις ταῖς λέξεσι κέρηται, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτοῦ τοῦ τῶν ὧν ὅλων Θεοῦ οὐ παρητήσατο ταύτην μεταχειρίσασθαι τὴν συγκατάβασιν; Βουλόμενος γὰρ αὐτοῦ δεῖξαι ἡ τὸ ἀσώματον, ἡ τὸ ταχὺ τῆς πανταχοῦ παρουσίας, φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Ὁ περιπατῶν ἐπὶ πτερύγων ἀνέμων*. Καίτοι [67] γε οὔτε ἀνεμοὶ πτέρυγας ἔχουσιν, οὔτε αὐτὸς ἐπὶ πτερύγων περιπατεῖ. Πῶς γὰρ, ὁ πανταχοῦ παρών; Ἀλλ' ὅπερ ἔφην εἰπὼν, τῇ ἀσθενείᾳ τῶν ἀκούοντων συγκαταβαίνων, ἀπὸ τῶν ἐγγυρόντων ἀνήγεν αὐτῶν τὴν διάνοιαν. Καὶ πάλιν τὴν βοήθειαν αὐτοῦ βουλόμενος καὶ τὴν ἐκ ταύτης ἀσφάλειαν ἐνδείξασθαι, ταῖς αὐταῖς κέρηται λέξεσιν, οὕτω λέγων· *Ἐν σκέπῃ τῶν πτερύγων σου σκεπάσεις με*. Ἐν-

^b Reg. et Savil. φῶς ἀπορρήτων. Morel. et Bavaricus φῶς ἀπρόσιτον, atque ita legit Tilmannus interpres.

^c Reg. et Savil. δυνάμεις ἀσωμάτων. Morel. δυνάμεις ἀσωμάτων recte, et sic etiam emendat Savilius in margine.

^d Bavaricus τοιαῦται αἱ δυνάμεις αὐταί. Alii τοιαῦτα καὶ αἱ.

^a Reg et Savil. τίνος οὖν ἔνεκεν. In Morel. οὖν deest: sed hic desideratur, et Tilmannus legit.

modo in aura, modo in igne, nunc a tergo apparentem, nunc super Cherubim, et ad metallicarum materiarum magis pellucidarum splendorem imaginem conformantem. Cur ergo modo armatus apparet et cruore conspersus, aliquando in igne, modo posteriora ostendens, modo in cælo, modo in solio, nunc vero super Cherubim, non præsentis temporis fuerit dicere, ne corollarium fiat opere majus. Interim operæ præmium fuerit de præsentis visione disserere. Cur ergo nunc sic apparet super solium sedens, et cum Seraphim? Humanum morem imitatur, quia cum hominibus sermo ipsi erat. Quia enim sententiam prolaturus est de magnis rebus deque toto terrarum orbe, insuperque de Jerosolymis, duplicem profert sententiam, alteram qua pœnam decernit urbi et genti toti, alteram quæ beneficium orbi terrarum, magnamque spem pollicetur et honores immortales.

2. Mos est autem iudicibus hæc non clam facere, sed in excelsio tribunali sedentes, omnibus adstantibus, et contractis velis. Hos imitans Deus sibi Cherubim adstare iussit, et in excelsio solio sedet, sicque sententiam hanc profert. Et ut discas rem non conjectura tantum niti, sed hunc illi morem fuisse, ex alio quoque propheta id palam facere tentabo. Nam apud Danielem, quoniam ibi etiam sententiam quamdam magnam prolaturus erat circa supplicia et ultiones Judæis inferendas, et circa bona quæ orbi terrarum conferenda erant, solium quoque apparet splendidum et conspicuum, et angelorum chorus adstans, et archangelorum cœtus, et Unigenitus sedens, et libri aperiuntur, et fluvii ignei manant, et undique tribunalis forma constituitur (*Dan. 7*). Sunt autem illa omnia iis affinia, quæ hic narrantur: aut etiam apertius is hæc annuntiat, quia viciniore tempora illa erant, et ad ipsas demum fores prophetia pervenerat. Verum hæc studiosius relinquentes, ut colligant et apponant, et utriusque prophetiæ consonantiam ediscant, uti jam dixi, eam quam nobis proposuimus jam accurate tractemus, pro virili nostra singulas dictiones expendentes. Ita enim et nobis et vobis dilucidiora erunt ea quæ dicta sunt. Quid igitur ait? *Vidi Dominum sedentem*. In solio sedere, semper symbolum iudicii est, quemadmodum David ait: *Sedisti super thronum qui iudicas iustitiam* (*Psal. 9. 4*); et Daniel: *Throni positi sunt, et iudicium sedit* (*Dan. 7. 9*). Sedere autem simpliciter alterius symbolum est, ait propheta. Cujusnam? Firmi, manentis, procedentis, immutabilis, interminabilis, vitæ perennis. Ideo ait: Tu sedens in sæculum, et nos pereuntes in sæculum (*a*). Tu, inquit, manens, existens, vivens, semper eodem existens modo. Quod enim id non dixerit de cathedra, ipsa distinctio demonstravit. Non enim dixit, Nos stantes, sed, pereuntes. Illud autem in solio sedere, id est iudicare. Ideo ipsum sic videt sedentem super solium excelsum et elevatum; vel aliud hoc, aliud illud subindicat. Etenim excelsum erat solium, id est magnum et altissimum, et elevatum, id

(a) Videtur hic Chrysostomus locum aliquem Danielis asserere, aut alterius prophetæ; sed nullum talem reperio.

est, immensæ altitudinis apparens et sublimis. Et plena erat domus gloria ejus. Quæ domus? dic mihi. Templum. Quia enim illinc oriebantur inimicitia, jure in hac mirabili visione ibi conspicitur sedens. Gloriam autem hic vocat splendorem, lucem inaccessibilem, quam cum non posset verbis exprimere, gloriam vocavit, neque simpliciter gloriam, sed Dei gloriam. 2. Et Seraphim stabant in circuitu ejus. Quenam dicit hæc Seraphim? Virtutes incorporeas supernorum cœtum, quarum virtutem et beatitudinem ex ipso nomine videre est. Nam Hebraica lingua Seraphim ignita ora significant (*a*).

Virtutum cælestium officia.—Quid igitur hinc discimus? Puritatem substantiæ, vigilantiam, diligentiam, agilitatem, vim operandi, munditiam. Ita enim propheta David supernarum potestatum expeditum ministerium volens nobis ostendere, necnon velocitatem agilitatemque ministerii, dicebat: *Qui facis angelos tuos spiritus, et ministros tuos flammam ignis* (*Psal. 103. 4*); velocitatem, levitatem, agilitatem nobis per hæc elementa ostendens. Hujusmodi officia habent hæc virtutes, ore puro celebrantes Dominum, hoc opus jugiter habentes, laudes offerentes, incessabile ministerium. Earum autem dignitatem id commonstrat quod solio sint vicina. Quemadmodum enim apud terrenos reges, qui in majore dignitate sunt, prope solium regium stant: sic et hæc potestates ob virtutis eminentiam sublime solium circumsistunt, ineffabili beatitudine perpetuo fruantes, et in beata sorte hujusmodi officii gaudentes. *Sex alæ uni, et sex alæ alteri. Et quidem duabus velabant pedes suos, duabus autem velabant facies suas* (*b*), et duabus volabant. 3. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: *Sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. Plena est omnis terra gloria ejus*. Quid nobis hæc pennæ significant, et quid nobis alæ subindicant? Neque enim incorporeæ illæ potestates alas habent: sed rursum crassioribus figuris arcana quædam nobis indicat propheta, infirmitatē eorum qui tunc audiebant se attemperans, simulque etiam per hanc attemperationem sensa quædam mentem omnem superantia accurate nobis ostendens.

3. Quid igitur subindicant alæ? Celsitudinem et sublimitatem harum virtutum. Sic et Gabriel volans, et de cælo descendens apparet, ut discas velocitatem et levitatem. Et quid miraris, si de ministris virtutibus loquens hujusmodi verbis usus est, quando etiam de universorum Deo non dedignatus est hanc adhibere attemperationem? Cum enim vellet David ostendere aut ejus incorpoream naturam, aut velocitatem quæ ubique præsens est, ait: *Qui ambulat super pennas ventorum* (*Psal. 103. 3*), etsi neque venti penus habeant, neque ipse super pennas ambulet. Quomodo enim fieri possit, cum ubique præsens sit? Verum, ut

(a) Hanc esse putat Chrysostomus interpretationem vocis Hebraicæ, שרפים, quasi videlicet composita sit ex שרף, urere, et פה vel פי os, oris. Sed Seraphim, ut nemo nequit, ignitos vel igneos simpliciter significat.

(b) Hæc inversa sunt; nam in Scriptura sacra primo ponuntur alæ quæ faciem tegunt, secundo illæ quæ pedes occultant.

jam dixi, infirmitati audientium se attemperans, ab illis, quorum capaces erant, mentem eorum erexit. Ac rursum ejus auxilium et securitatem inde partem exhibere volens, iisdem utitur verbis, sic dicens: *In umbra alarum tuarum proteges me* (Psalm. 16. 8). Hoc autem loco non sublimitatem solum ejus ac velocitatem per alas subindicat; sed et aliud quidpiam horribile. Ostendit enim, etiamsi id quod videbatur per attemperationem esset, ut revera erat, supernas certe potestates, ne hac quidem mensura id capere potuisset. Nam quod tegerent pedes, et quod item dorsa velarent, stupentium erat, et tremantium fulgorem, nec ferentium splendorem ex solio prosilientem. Ideo objectu alarum, ceu quodam pariete, facies suas obumbrabant; id quod facere solemus aut tonitru decedente, aut fulguribus emissis, versus pavementum nos inclinantes, hoc et illas faciebant.

Anomachos insectatur. — Quod si Seraphim, magnæ illæ mirabilesque virtutes, Deum sedentem, in solio, inquam, sedentem sine timore videre non poterant, sed et facies et pedes velabant, quis sermo illorum insaniam declarare poterit, qui se clare ipsum Deum nosse dicunt, et qui de immortali illa substantia curiose perquirunt? *Duabus volabant, et clamabant.* Quid hoc est, *Volabant*, et quid vult significare? Ipsas nempe assidue circa Deum esse, nec ab illo secedere, sed hanc illis esse vivendi rationem, ut perpetuo ipsum canant, ut semper Opificem suum celebrent. Non enim dixit, *Clamaverunt*, sed, *Clamabant*, id est, hoc perpetuo habent opus. *Alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, sanctus, sanctus.* Hoc concinnam modulatamque eorum symphoniam indicat, laudesque magno consensu celebratas. Hic hymnus non laus modo est, sed etiam prophetia de bonis quæ totum orbem occupatura sunt, atque etiam dogmatum accurata disciplina. Cur autem non semel dixerunt, et tacuerunt, neque secundo, et postea desierunt, sed tertium etiam addiderunt? Annon palam est id ideo illas fecisse, ut hymnum offerrent Trinitati? Idcirco Joannes id de Filio dictum fuisse ait, Lucas vero de Spiritu, propheta demum de Patre. Quæ sequuntur autem hanc nobis insinuant sententiam. Post hymnum enim addiderunt: *Plena est omnis terra gloria ejus.* Id quod accuratæ prophetiæ erat, futuram scientiam prænuntiant, per quam universus orbis Dei gloria repletus est: cum contra olim, et cum hæc dicerentur, non modo reliquæ orbis partes, sed etiam ipsa Judæorum regio, multa impietate plenæ erant, et nemo usquam Deum glorificabat. Testisque est ipse propheta dicens: *Propter vos nomen meum blasphematur in gentibus* (Isai. 52. 5). Quandonam igitur impleta est terra gloria ejus? Cum hic hymnus in terram delatus est, hominesque in terra positi supernarum virtutum choro adjuncti sunt, unamque melodiam retulerunt, et conjunctim Deum celebrarunt. Quod si Judæus his impudenter obsistat, indicet quandonam omnis terra gloria ejus repleta sit; hac nempe gloria, quæ ex cognitione proficiscitur. Sed numquam ostenderit, etiamsi sexcenties impudentiam suam prodatur.

4. *Et elevatum est superliminare a voce, quæ clamabant.* Vidisti prophetiæ facilitatem, res ipsas sibi mutuo coherentes? Nam post hunc hymnum, cum impleta esset terra gloria ejus, Judaica omnia cessarunt, quod ipsum ostendit per elevatum superliminare.

4. Hoc quippe signum erat desolationis et eversæ templi; templo autem de medio sublato, alia insuper omnia cessaverunt. Ut autem discas Novum Testamentum abrogasse Vetus, *A voce*, inquit, *elevatum est superliminare*; id est, eo quod hæc glorificatio advenit, et gratia effulserit, gloriaque effusa sit per totum orbem, umbræ dissipatæ sunt. *Et domus repleta est fumo.* Hoc quoque mihi videtur signum esse futuri ejus excidii, ignisque herbarici, atrocissimique incendii. 5. *Et dixi: O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim, et immunda labia habeam, in medio populi immunda labia habentis ego habito, et Dominum Sabaoth¹ vidi oculis meis.* Hæc visio prophetam exterruit, expergefecit, in magnam formidinem conjecit, ad confessionem perpulit, vilitatem propriæ substantiæ ut melius cognosceret effecit. Tales quippe sunt sancti omnes: quando majori fruuntur honore, tunc magis humiliantur. Sic et Abraham Deum alloquens, terram et cinerem seipsum vocabat (Gen. 18. 27); sic et Paulus quando visione illa dignatus est, tunc abortivum se nominavit (1. Cor. 15. 8); ita et hic se miserum prædicat, primo ex natura dicens: *O me miserum! quia compunctus sum, quia homo cum sim*; deinde ab animi conditione, *Et impura labia cum habeam.* Impura labia sua vocavit, ut ego existimo, in comparisonem igniti oris illarum purarum virtutum, et accuratissimi illius ministerii. Neque hic stetit, sed pro toto populo confitetur, hæc subjungen: *In medio populi immunda labia habentis ego habito.* Qua vero de causa hic labia criminatur? Se fiducia loquendi destitutum ostendens. Nam tres illi pueri hoc ipsum prope dicebant, cum essent in fornace: *Non licet nobis os aperire* (Dan. 3. 38). Et nunc quando hymnorum et laudum tempus erat, et supernas potestates videbat hoc agentes, jure ad labia sermonem convertit, quæ maxime ad hoc officium vocantur. Verum labia sua ideo immunda vocavit; populi vero labia non item, sed quia iniquitate multa repleti erant. *Et Regem Dominum vidi oculis meis.* Ideo gemo et lugeo, inquit, quod indignus licet tantum honorem sim consequutus, qui meam dignitatem superat, meamque naturam excedit. Cum autem dicit, *Vidi*, ne exactam cognitionem putes, sed eam cujus ille capax erat.

Confessionis lucrum quantum. — Ac consideres velim quantum sit confessionis lucrum. Seipsum accusavit, et statim mundatus est. Quia enim hæc verba protulerat, 6. *Missus est ad me*, inquit, *unus ex Seraphim, et in manu sua habebat carbonem, quem accepit forcipe de altari.* 7. *Et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigit hæc labia tua, et auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit.* Quidam dicunt hæc futurorum mysteriorum symbola esse: altare nempe, ignem super-

¹ In Bibliis legitur, *Regem Dominum Sabaoth.*

εὐθὺς μέντοι οὐ τὸ μετάρσιον καὶ κοῦφον ἡμῖν αἰνίττεται μόνον ὁ προφήτης διὰ τῶν περὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ ἑτερόν τι φρικτὸς. Δείκνυσι γάρ, ὅτι εἰ καὶ συγκατάδοις ἦν τὸ ὀρώμενον, ὥσπερ οὖν καὶ ἦν, οὐδὲ αἱ ἄνω δυνάμεις πρὸς τὸ μέτρον τοῦτο χωρῆσαι ἠδύναντο. Τὸ γὰρ καλύπτειν τοὺς πόδας, καὶ καλύπτειν τὰ νῦτα, ἐκπληττομένων ἦν, τρεμουσῶν τὴν ἀστραπὴν, οὐ φερούσων τὴν ἀπὸ τοῦ θρόνου πηδῶσαν ἀστραπὴν. Διὰ τοῦτο, καθάπερ τιμὴ τειχίῳ, τῇ τῶν περὶ τούτων προβολῇ συνεσχίζον τὰς ἐαυτῶν βφεις· καὶ ὅπερ ἡμεῖς πάσχειν εἰδόμεν, ἢ βροντῶν καταβρῆγγυμένων, ἢ ἀστραπῶν φαινομένων, ἐπὶ τὸ ἔδαφος κινούμενοι, τοῦτο δὴ καὶ ἐκεῖναι ἐπαχον.

Εἰ δὲ τὰ Σεραφίμ, αἱ μεγάλαι καὶ θαυμάσιαι δυνάμεις ἐκεῖναι, Θεὸν καθήμενον, καὶ ἐπὶ θρόνου καθήμενον ἰδεῖν ἀδεῶς οὐκ ἠδυνήθησαν, ἀλλὰ καὶ τὰς βφεις καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, τίς ἂν παραστήσει λόγος τὴν μανίαν τῶν αὐτῶν τὸν Θεὸν εἰδέναι σαφῶς λεγόντων, καὶ τὴν ἀκήρατον ἐκείνην περιεργαζομένων οὐσίαν; Ταῖς θυσίαν ἐπέταστο, καὶ ἐκέκραγον. Τί ποτὲ ἐστὶ τοῦτο τὸ, Ἐπέταστο, καὶ τί παρασημαῖα βούλεται; Ὅτι διηνεκῶς περὶ τὸν Θεὸν εἰσι, καὶ παρ' αὐτοῦ οὐκ ἀρίστανται, ἀλλ' αὕτη αὐτοῖς ἡ πολιτεία, τὸ διηνεκῶς εἰς αὐτὸν ἔδειν, τὸ διαπαντὸς εὐφημεῖν τὸν ποιήσαντα. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἐκέκραξαν, ἀλλ' Ἐκέκραγον, τοῦτέστι, διηνεκῶς τοῦτο ἔργον ἔχουσιν. Ἐτερος πρὸς τὸν ἑτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Τοῦτο τὴν παναρμόνιον αὐτῶν συμφωνίαν δηλοῖ, καὶ τὴν μετὰ πολλῆς ὁμοιοῦς εὐφημίαν. Οὗτος ὁ ὕμνος οὐκ εὐφημία μόνον ἐστίν, ἀλλὰ καὶ προφητεία τῶν καταληφομένων τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, καὶ δογμάτων ἀκριβεία. Τίνος δὲ ἔνεκεν οὐκ εἶπον ἅπαξ, καὶ ἐσίγησαν, οὐδὲ δεύτερον, καὶ ἔστησαν, ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθηκαν; Οὐκ εὐδολον, ὅτι τῇ Τριᾷ τὸν ὕμνον ἀναφέροισαι τοῦτο ἐπιοῦν; Διὰ τοῦτο οὐ μὲν Ἰωάννης περὶ τοῦ Υἱοῦ φησιν εἰρησθαι, ὁ δὲ Λουκάς περὶ τοῦ Πνεύματος, ὁ δὲ προφήτης περὶ τοῦ Πατρός. Καὶ τὰ ἐξῆς δὲ ταύτην ἡμῖν ἐμφαίνει τὴν ἔννοιαν. Μετὰ γὰρ τὴν ὕμνον ἐπήγαγον· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ὅπερ ἦν προφητείας ἀκριβοῦς, τὴν μέλλουσαν γῆναι προαναφωνοῦσι, δι' ἧς ἡ οἰκουμένη τῆς δόξης ἐνεπλήσθητο τοῦ Θεοῦ· ὡς τὸ γε παλαιὸν, καὶ ἡνίκα ταῦτα ἐλέγγο, οὐ μόνον τὸ [68] λοιπὸν τῆς οἰκουμένης μέρος, ἀλλὰ καὶ αὕτη τῆς Ἰουδαίας ἡ χώρα πολλῆς ἀσεβείας ἦν ἐμπεπλησμένη, καὶ οὐδεὶς οὐδαμῶς τὸν Θεὸν ἐδόξαζε. Καὶ μάρτυς αὐτῆς ὁ προφήτης λέγων, ὅτι Δι' ὁμῶς τὸ ὄνομα μου βλυσφμεῖται ἐν τοῖς ἔθνεσι. Πότε οὖν πλήρης ἐγένετο ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ; Ὅτε ὁ ὕμνος οὗτος εἰς τὴν γῆν κατηνέχθη, καὶ συγχορευταὶ τῶν ἄνω δυνάμεων οἱ κάτω γεγονάσιν ἀνθρώποι, καὶ μίαν τὴν μελωδίαν ἀνήγαγον, καὶ κοινὴν τὴν εὐφημίαν ἐποίησαντο. Εἰ δὲ ἀναισχυντεῖ πρὸς ταῦτα Ἰουδαῖος, διεξάτω πότε πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ πλήρης ἐγένετο, ταύτης τῆς ἀπὸ τῆς γνώσεως; Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι δεῖξει, κἂν μυριάκις ἀναισχυνητῇ. Καὶ ἐπήρθη τὸ ὑπερφυρον ἀπὸ τῆς φωτῆς· ἡς ἐκέκραγον. Εἰδες προφητείας εὐκόλλαν, τὰ πράγματα ἀλλήλων ἐχόμενα; Μετὰ γὰρ τὸν ὕμνον τοῦτον, καὶ τὸ πληρωθῆναι τὴν γῆν τῆς δόξης αὐτοῦ, ἐπαύσατο τὰ Ἰουδαϊκά ἅπαντα,

ὅπερ καὶ αὐτὸ διὰ τοῦ ἐπαρθῆναι τὸ ὑπερφυρον ἐδόξαζεν.

Ὁ Ἐρημώσεως γὰρ τοῦτ' ἐστὶ σημεῖον ἦν, καὶ ἀνατροπῆς τοῦ ναοῦ· τοῦ ναοῦ δὲ ἀφανισθέντος, καὶ τὰλλα καταλύοντο πάντα. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι ἡ Καινὴ τὴν Παλαιὰν ἔπαυσεν, Ἀπὸ τῆς φωτῆς, φησὶν, ἐπήρθη τὸ ὑπερφυρον· τοῦτέστιν, ἀπὸ τοῦ παραγενέσθαι τὴν δοξολογίαν ταύτην, καὶ λάμψαι τὴν χάριν, καὶ τὴν δόξαν ἐκχυθῆναι πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης, τὰ τῆς σκιδῆς ἐκποδῶν γέγονε. Καὶ ὁ οἶκος ἐνεπλήσθη καπνοῦ. Ἐμοὶ καὶ τοῦτο δοκεῖ σημεῖον εἶναι τῆς ἀλώσεως τῆς αὐτὸν καταληφομένης, καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ πυρὸς, καὶ τοῦ χαλεπωτάτου ἐμπρησμοῦ. Καὶ εἶπον· Ὡς τὰς ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι ἀνθρώπος ὢν, καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων, καὶ ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ, καὶ τὸν Κύριον Σαβαώθ· εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Ἐξέπληξε τὸν προφήτην ἡ βφεις, διανέστησεν, εἰς πολὺν τὸν φόβον ἐνέβαλε, πρὸς ἐξομολόγησιν ἐκίνησεν, ἀκριβέστερον τὴν εὐτέλειαν τῆς οἰκείας οὐσίας ἐπιγινώσκειν παρσκαύσας. Τοιούτοι γὰρ οἱ ἄγιοι πάντες· ἐπειδὴ μείζωνος ἀπολαύσας τιμῆς, τότε ταπεινοῦνται μειζόνως. Οὕτω καὶ ὁ Ἀβραάμ τῷ Θεῷ διαλεγόμενος, γῆν καὶ σποδὸν ἐαυτὸν ἐκάλει· οὕτω καὶ Παῦλος, ὅτε τῆς βφεις ἐκείνης κατηξιώθη, τότε ἐκτρωμα ἐαυτὸν ὠνόμασεν· οὕτω δὴ καὶ οὗτος ταλανίζει ἐαυτὸν, πρότερον ἀπὸ τῆς φύσεως λέγων· Ὡς τὰς ἐγὼ, ὅτι κατανένυγμαί, ὅτι ἀνθρώπος ὢν· εἶτα ἀπὸ τῆς γνώμης, Καὶ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχων. Ἀκάθαρτα αὐτοῦ τὰ χεῖλη ἐκάλεισεν, ὡς ἔγωγε οἶμαι, πρὸς τὴν παράθεσιν τῶν ἐμπύρων στομάτων ἐκείνων τῶν καθαρῶν δυνάμεων, τῆς ἀκριβεστάτης λειτουργίας ἐκείνης. Καὶ οὐδὲ ἐνταῦθα ἐστὶ, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦ λαοῦ παντὸς ἐξομολογεῖται, ἐπάγων καὶ λέγων· Ἐν μέσῳ λαοῦ ἀκάθαρτα χεῖλη ἔχοντος ἐγὼ οἰκῶ. Καὶ τίνος ἔνεκεν χεῖλη ἐνταῦθα αἰτιᾶται; Τὸ ἀπαρρήσιαστον ἐμφανίων. Ἐπεὶ καὶ οἱ παῖδες οἱ τρεῖς τοῦτο αὐτὸ ἔλεγον σχεδόν, ἐν τῇ καμίνῳ ὄντες· Οὐκ [69] ἐστὶν ἡμῖν ἀνοῖξαι τὸ στόμα. Καὶ νῦν, ἐπειδὴ ὁμνῶντας ἦν καιρὸς καὶ εὐφημίας, καὶ τὰς ἄνω δυνάμεις ἐώρα τοῦτο ποιοῦσας, εἰκότως ἐπὶ τὰ χεῖλη τρέπει τὸν λόγον, τὰ μάλιστα πρὸς τὴν τοιαύτην διακονίαν καλούμενα. Ἀλλὰ τὰ μὲν αὐτοῦ διὰ τοῦτο ἀκάθαρτα ἐκάλεισε, τὰ δὲ τοῦ λαοῦ οὐχ οὕτως, ἀλλ' ἐπειδὴ πολλῆς ἀνομίας ἦσαν ἐμπεπλησμένοι. Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου. Διὰ τοῦτο στένω καὶ θρηνῶ, φησὶν, ὅτι τοσαύτης ἡξιώθη τιμῆς ἄναξ ὢν, ὑπερβαίνουσας μου τὴν ἀξίαν, ἀναβεβηκυίας μου τὴν φύσιν. Ὅταν δὲ λέγῃ, Εἶδον, μὴ τὴν ἀκριδῇ κατανόησιν νόμιζε, ἀλλὰ τὴν αὐτῷ δυνατὴν.

Καὶ σκόπει, πόσον τῆς ἐξομολογήσεως τὸ κέρδος. Κατηγόρησεν ἑαυτοῦ, καὶ εὐθέως ἐκαθάρθη· Ἐπειδὴ γὰρ ταῦτα εἶπε τὰ ῥήματα, Ἀπεστάλη πρὸς με, φησὶν, ἐν τῷ Σεραφίμ, καὶ ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ εἶχε ἀνθρώπου, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Καὶ ἤψατο τοῦ στόματός μου, καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἤψατο τοῦτο τῶν χειλέων σου, καὶ ἀφελεῖ τὰς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου περικαθαρίσει. Τινὲς μὲν τῶν μυστηρίων τῶν μελλόντων σύμβολα ταῦτα εἶναι φασί, τὸ θυσιαστήριον, τὸ πῦρ τὸ ἐπικείμενον, τὴν διακονομένην δύναμιν, τὸ ἐν τῷ στόματι διδοσθαι, τὸ καθαίρειν τὰ ἀμαρτηματα· ἡμεῖς δὲ τῶς τῆς ἱστορίας ἐχόμεθα, καὶ λέγομεν, τίνος ἔνεκεν τοῦτο γέγνηται. Μέλλει πέμπεσθαι πρὸς τὸν δῆμον τὸν

* Reg. solus παρ' αὐτῶν.

b Reg. et Savil. οὐδὲ τρίτον καὶ προσέθηκον, male. Morel. ἀλλὰ τρίτον καὶ προσέθηκον. Mallem ἀλλὰ καὶ τρίτον προσέθηκον, et sic legisse videtur Tilmannus interpres qui vertit, sed ei igitur addiderunt.

* In Bibliis legitur καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαβαώθ.

d Hic legendum putat Savilius ἐχόμενα καὶ λέγωμεν. Utravis modo legas, locus bene habet.

Ἰουδαϊκὸν, φοβερά τινα ἀπαγγέλλων καὶ ἀφόρητα. Πέμπεται τοίνυν τὰ Σεραφίμ, ὥστε φόβου καὶ παρρησίας αὐτὸν ἐμπλήσαι. Καὶ ἵνα μὴ προβάλληται, καθάπερ Μωϋσῆς, λέγων ἰσχυφώνος εἶναι, καὶ Ἰερεμίας, νεώτερος εἶναι, οὕτω καὶ οὗτος ἀκάθαρτα χελεῖν, καὶ μὴ δύνασθαι διακονῆσαι τοῖς λεγομένοις· ἔρχεται τὰ Σεραφίμ ἐκκαθαίροντα αὐτοῦ τὰ ἁμαρτήματα, οὐκ οικεῖν δύναμαι (τοῦτο γὰρ Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα τὸς μόνον), ἀλλ' ἐπιτάγματι, καὶ ὁμοίᾳ τῶν ἀνθρώπων. Οὐ γὰρ εἶπεν, Ἰδοὺ ἀφαιρῶ ἐγὼ, ἀλλ', Ἰδοὺ τοῦτο ἀφαιρεῖται τῆς ἀνομίας σου, καὶ τὰς ἁμαρτίας σου περικαθαρίσει, διὰ τὸ ἐπίταγμα τοῦ τέμψαντος. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἐν τῇ λαβίδι τὰ Σεραφίμ ἔλαβε τὸν ἀνθρώπου; Ὁ γὰρ δὴ ἡ ἀσώματος δύναμις ἐγκατακαίεσθαι ἐμαλλεν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα γέγονται; Διὰ πολλὴν συγκατάθεσιν. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου λαμβάνει, ἔνθα αἱ θυσίαι προσεφέροντο, καὶ οἱ καθαρμοὶ τῶν ἁμαρτημάτων. Εἰ δὲ λέγοις, Πῶς τὸ στόμα οὐ κατεκάη τοῦ προφήτου; μάλιστα μὲν ὅτι οὐδὲ πῦρ αἰσθητὸν ἦν τὸ φαινόμενον· ἄλλως δέ, ὅταν ὁ Θεὸς ἐργάζεται τι, μὴ πολυπραγμόνῃ, μηδὲ περιεργάζου.

ε'. Καὶ γὰρ ἐνεργοῦν καὶ αἰσθητὸν πῦρ σώμασιν ὁμίλησαν, τὰ τοῦ πυρὸς οὐκ ἐπεδείξατο. Εἰ δὲ ἔνθα κληματίδες καὶ πίσσα, τῆς οικείας ἐπελάθετο φύσεως ἡ φλόξ, τί θαυμάζεις, εἰ νῦν τοσαύτης παραδοξοποιίας γενομένης ἐκάθηνεν, ἀλλ' οὐκ ἔκαυσε τοῦτι τὸ πῦρ; Καὶ ἤκουσα τῆς φωνῆς Κυρίου λέγοντος· *Τίνα ἀποσταλῶ, καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λαὸν τοῦτον;* Ὁρᾷ πόσον ἤνυσεν ἡ ἔψις, πόσον κατώρθωσεν ὁ φόβος; [70] Καίτοι γε καὶ ἐπὶ Μωϋσέως τοιοῦτόν τι γέγονεν· εἰ γὰρ μὴ Σεραφίμ ἐφάνη, μηδὲ αὐτὸς ἐπὶ θρόνῳ καθήμενος, ἀλλ' ὅμως ἔτερον παράδοξον θέαμα τότε εἰδείχθη τῷ προφῆτῃ, καὶ τοιοῦτον, ὡς μηδένα ἀντιδιδέξαι δυνήθηναί τῷ φαινομένῳ. Ἡ γὰρ βέλος ἐκαίετο, φησὶ, καὶ οὐ κατεκαίετο. Ἀλλ' ὅμως καὶ μετ' ἐκεῖνα καὶ τὴν πολλὴν τοῦ Θεοῦ παραίνεσιν ὁ μέγας ἀναδύεται Μωϋσῆς, καὶ στήκεται, καὶ μυρίας ἐπινοεῖ προφάσεις παραιτήσεως, λέγων· *Ἰσχυφώνος εἰμι καὶ βραδυγλώσσος*· καὶ, *Προχέρισαι σὺ ἄλλον, ὃν ἐξαποστείλεις*. Καὶ Ἰερεμίας δὲ τὴν ἡλικίαν προβάλλεται. Καὶ Ἰεζεκιήλ δὲ μετὰ τὸ κελευσθῆναι, ἐπὶ διατρίβει περὶ τὸν ποταμὸν ἡμέρας, ἀναδυόμενος καὶ ὀκνῶν. Διὸ καὶ τὴν παραβολὴν ἐκείνην προσέθηκεν ὁ Θεὸς λέγων· *Σκοπὸν δέδωκά σε τῷ ὄλκῳ Ἰσραὴλ*· καὶ, ὅτι *τὴν ψυχὴν αὐτῶν ἐκ χειρὸς σου ἐκζητήσω*. Ἰωνᾶς δὲ οὐ μόνον παρητήσατο, ἀλλὰ καὶ ἐδραπέτευσε. Τί οὖν; τολμηρότερος πάντων ὁ Ἡσαΐας, καὶ Μωϋσέως τοῦ μεγάλου; Καὶ τίς ἂν τοῦτο εἴποι; Πόθεν οὖν κελευόμενος ἐκεῖνος ἀνεδύετο, οὗτος δὲ μὴ φανερώς ἐπιταγεῖς εἰσπήδησεν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, Ἄπαλθε· ἀλλὰ τοῦ Θεοῦ λέγοντος, *Τίνα ἀποσταλῶ;* ἤρπασε τὸ ἐπίταγμα. Τίνος μὲν οὖν φασιν, ὅτι ἐπειδὴ ἡμαρτε, τὸν Ὀζὶαν οὐκ ἐλέγξας κατατολμῶντα τῶν ἀδύτνων, ὑπὲρ ἐκαίνας βουλόμενος ἀπολογησασθαι τῆς ἁμαρτίας, τῇ μετὰ ταῦτα προθυμίᾳ τῆς ὑπακοῆς ἐπατήθησε ταχέως, ὥστε ἐξιλεῦσθαι τὸν Θεόν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἀκάθαρτα

τὰ χελεῖν αὐτοῦ Εἰπεν εἶναι, διὰ τὸ ἀπαρβήσασθαι. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἀνασχοίμην τῶν ταῦτα λεγόντων· ἀξιοπιστότερος γὰρ αὐτῶν ὁ Παῦλος, ὁ τολμητὴν αὐτὸν καλῶν καὶ λέγων· *Ἡσαΐας δὲ ἀποσταλμὴ καὶ λέγει*. Διὰ τοῦν τοῦτο οὐδὲ τῷ κοινῷ, ὡς φασί, νόμῳ τὴν ζωὴν κατέλυσε, ἀλλὰ χαλεπωτάτην ὑπέστη τιμωρίαν, τῶν Ἰουδαίων οὐκ ἐνεγκόντων αὐτοῦ τὴν παρρησίαν. Χωρὶς δὲ τούτων· οὐδὲ φησὶν ἡ Γραφή του, ὅτι παρῆν, ἡνίκα τὰ κατὰ τὸν Ὀζὶαν ἐγένετο, καὶ παρὼν ἐσίγα, ἀλλ' ὀκνοῦν καὶ παρ' ἑαυτῶν ταῦτα οἱ λέγοντες στογάζονται. Τί οὖν ἔστιν εἰπεῖν; Ὅτι οὐκ ἦν ἴσον τὸ Μωϋσέως καὶ τοῦτο. Ὁ μὲν γὰρ εἰς ἄλλοτριαν ἐπέμπετο καὶ εἰς βάρβαρον χώραν, καὶ πρὸς τύραννον, καὶ μαινόμενον, καὶ λυτῶντα· οὗτος δὲ πρὸς τοὺς οικεῖους, καὶ πολλὰς ἀκηκοῦσας, καὶ ἐν πολλῷ παιδευθέντας χρόνῳ· καὶ οὐ τῆς αὐτῆς ἀνδρείας ἦν τὸ ὑπακούσαι ἐκεῖ τε καὶ ἐνταῦθα. Τινὲς δὲ φασιν· ὅτι καὶ ἑτερόν τι αὐτῷ τὴν προθυμίαν ἐποίησε ταύτην. Ἐπειδὴ γὰρ ὑπὲρ τε ἑαυτοῦ καὶ τοῦ λαοῦ ἐξωμολογήσατο, καὶ τὰ Σεραφίμ εἶδεν ἀποσταλέντα, καὶ ἐκκαθάραντα αὐτοῦ τὰ χελεῖν, προσδοχῆσας, ὅτι καὶ τῷ λαῷ ταῦτα συμβήσεται, καὶ ταῦτα ἀπαλεύσεται ἀπαγγέλλων, προθύμως ἤρπασε τὸ λεχθέν. Ὡς περὶ γὰρ [71] ἦσαν φιλόθεοι, οὕτω καὶ φιλόστοργοι μάλιστα πάντων ἀνθρώπων οἱ ἄγιοι. Ἐλπίσας οὖν λύσιν τινὰ τῶν κακῶν ἀπαγγελεῖν, ἐπατήθησε ταχέως, καὶ φησιν· *Ἰδοὺ ἐγὼ εἰμι, ἀπόστελόν με*. Ἄλλως δὲ καὶ ψυχὴν σφόδρα πρὸς κινδύνους παρατεταγμένην εἶχε· καὶ ὅλον αὐτοῦ τοῦτο τὸ ἦθος διὰ πάσης τῆς προφητείας ἐστίν. Ἐπὶ οὖν ὑπέσχετο ἀπαλεύσεσθαι, καὶ οὐκ ἐτόλμα λοιπὸν ἀνανεῦσαι, τότε ἀκούει τὰ λυπηρά. Καὶ γὰρ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν σοφῶς μετεχείρισεν. Οὐ γὰρ ἐξ ἀρχῆς εἶπε, Πορεύθητι, καὶ εἰπέ· ἀλλὰ πρότερον μετέωρον ποιήσας τὸ ἐπίταγμα, καὶ ὀδῶν τῆς ἀποστολῆς τὸν τρόπον. Ἐπειδὴ ὁ βρόδῳ ἀπόκουσε, λέγει τὰ καταληφόμενα τοῦς Ἰουδαίους κακὰ. Τίνα δὲ ταῦτα ἦν; Πορεύθητι, φησὶ, καὶ εἰπέ τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, καὶ τοῖς ὤσιν αὐτῶν βαρέως ἤκουσαν, καὶ τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτῶν ἐκάμυσαν, μήποτε ἴδωσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τοῖς ὤσιν ἀκούσωσι, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰάσωμαι αὐτούς. Ταῦτα οὐδὲ ἑρμηνείας οἶμαι δεῖσθαι, τῶν ἀκριβῶς ταῦτα ἐπισταμένων, προλαβόντων καὶ ἐξηγησαμένων αὐτά, Ἰωάννου τε τοῦ υἱοῦ τῆς βροντῆς, καὶ Παύλου τοῦ τὰ παλαιὰ καὶ καινὰ μετὰ ἀκριθείας εἰδότος. Ὁ μὲν γὰρ ἐν τῇ Ῥώμῃ πρὸς τοὺς συνελθόντας μὲν, ἀποπηδήσαντας δὲ, καὶ οὐκ ἀνασχομένους τῶν λεγομένων, δημηγορῶν εἶπε· *Καλῶς εἶπε τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον*· Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε. Ὁ δὲ τῆς βροντῆς υἱὸς, ἐπειδὴ θαύματα ἐώρων, καὶ οὐκ ἐπίστευον, καὶ δογματῶν ἤκουον, καὶ οὐ προσεῖχον (ἀνέστη γὰρ Λάζαρον ὁ Χριστὸς, καὶ ἀνελθὼν αὐτὸν ἐπα-

* Ὡς περὶ δὲ τούτων. Hinc sic convertit Tilmannus: *Excerptis hinc pagacibus*. Perperam omnino: nam, ut ex serie liquet, verendum, *Præter hæc autem*; nimirum aliud argumentum præcedentibus adjicit.

ἢ Hic forte legendum ἐπειδὴ δέ, vel potius post τῶν κοινῶν com-ma ponendum.

positum, virtutem ministrantem, quod admotus sit ori, quod ad purgationem peccatorum: nos autem interim historiæ hæremus, ac dicimus, cujus rei causa hoc factum sit. Mittendus est ad populum Judaicum, terribilia quædam et intoleranda annuntiaturus. Mittuntur ergo Seraphim, ut eum timore simul et loquendi fiducia impleant. Ac ne objiceret, quemadmodum Moyses, se exilem vocem habere (*Exod. 4. 10*), et ut Jeremias, se juniorem esse (*Jer. 1. 6*), sic et ipse se immunda labia habere, non posse dictis ministrare, veniunt Seraphim ut expurgent ejus peccata, non propria virtute (hoc enim est solum Patris, et Filii, et Spiritus sancti), sed jussu, et admotione carbonum. Non enim dixit, Ecce auferam ego, sed, *Ecce hoc auferet iniquitates tuas, et peccata tua purgabit*, propter mandatum mittentis. Cur autem forcipe Seraphim acceperunt carbonem? Neque enim incorporea virtus carbonibus uri poterat. Cur hæc facta sunt? Per magnam indulgentiam. Ideoque ex altari accipit, ubi hostiæ efferebantur expiationesque peccatorum. Quod si dixeris: Quomodo os prophete non adustum est? Certe quia id quod apparebat non erat ignis sensibilis; alias vero, cum quidpiam Deus operatur, ne curiose inquiras vel scrutaris.

5. Etenim ardens et sensibilis ignis corporibus admotus, ea non effecit quæ competant igni (a). Quod si ubi sarmenta, et pix, flamma propriæ oblitæ est naturæ, quid miraris, si nunc in tam stupendo casu, hic ignis purgaverit, nec adusserit? 8. *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit ad populum hunc?* Viden' quantum profuerit visio, quantum rem perfecerit timor? Licet sub Moysæ quidpiam simile gestum sit: etsi enim Seraphim non apparuerint, nec Deus in solio sedens; attamen aliud stupendum spectaculum tunc prophete exhibitum est, tantumque ut nemo in illud respicere possit. *Rubus enim ardebat, inquit, et non comburebatur (Exod. 3. 2)*. Attamen etiam post illa, et post multam Dei adhortationem, reluctatur tamen Moyses ille magnus, causificatur, ac sexcentas excogitat recusandi causas dicens: *Gracilis vocis sum, et lingua tardus (Exod. 4. 10. 13)*; et, *Dehinc tu alium, quem mittas (Jer. 1. 16)*. Jeremias vero astatem teneram obtendit. Ezechiel autem postquam junus fuerat, septem diebus circa flumen versatur, reluctans et tergiversans. Ideo parabolam illam Deus adiecit dicens: *Speculatorem te dedi domui Israel; et, Animam eorum de manu tua respiram (Ezech. 3. 17. 18)*. Jonas autem non modo recusavit, sed etiam audivit. Quid igitur? audaciore omnibus fuit Isaias, etiamque magno illo Moysæ? Quis hæc dixerit? Cur ergo ille jussus reluctabatur, hic vero non aperte jussus, insiliens præsto fuit? Neque enim dixit, Vade: sed Deo dicente, *Quem mittam?* jussum ille abripuit. Quidam certe dicunt, eum, quia peccaverat, quod non reprehendisset Oziam, qui in adyta se intrinittere ausus est, ut de illo peccato sese purgaret per alacritatem obedientiæ, statim insiliisse, ut Deum placaret.

(a) Hæc spectant ad tres pueros et ad fornacem ignis ardentis.

Idcirco enim impura esse labia sua dicebat, quod non libertate loquendi usus esset. At eos qui talia dicunt ferre non possum: nam fide dignior illis est Paulus, qui audacem illum vocat et ait, *Isaias vero audet et dicit (Rom. 10. 20)*. Ideo igitur non ex communi lego, ut aiunt, mortem obiit, sed gravissimum sustinuit supplicium (a), Judæis ejus loquendi libertatem non ferentibus. Præter hæc autem Scriptura nusquam dicit, ipsum præsentem fuisse, et præsentem siluisse, quando Ozias illa attentavit: sed qui hæc proferunt ex seipsis talia conjiciunt. Quid ergo dicendum est? Non esse parem Moysis et hujus rationem. Ille enim in alienam et barbaram terram mittebatur, et ad tyrannum furem, insanientemque ac rabidum; hic vero ad suos, qui se sæpe audierant, multoque tempore instituti fuerant: neque paris erat constantiæ in illo et in hoc casu obsequi. Quidam porro dicunt aliud quidpiam tantam illi indidisse alacritatem. Quia enim pro se et populo confessus erat, et Seraphim ad se mitti viderat, quæ labia sua expurgarent, cum speraret eadem ipsa populo eventura esse, seque ad hæc annuntianda abiturum esse, alacriter dictum illud rapuisse. Sancti enim ut Dei amantes erant, ita plus quam alii omnes homines populum amabant. Cum speraret igitur se malorum quamdam solutionem annuntiaturum esse, cito insilivit, et ait: *Ecce ego sum, mitte me*. Alias vero animam ad pericula subeunda valde propensam habebat: ipsumque ita affectum fuisse per totam ejus prophetiam declaratur. Postquam ergo promiserat se abiturum, cum non auderet ultra abnuere, tunc tristitia audivit. Siquidem Deus sagaciter cum illo rem tractavit. Neque enim a principio dixit: Vade, et dic; sed prius mandatum in sublimi tenens, missionis modum occultum habuit. Cum autem ille facile parulisset, tunc mala quæ Judæos invasura erant dixit. Quenam porro hæc erant? 9. *Vade, inquit, et dic populo huic: Auditus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis. 10. Incrassatum enim est cor populi hujus, et auribus suis graviter audierunt, et oculos suos clauserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos*. Hæc interpretatione non opus habere puto, cum il qui hæc probe sciebant, jam olim ea accurate interpretati sint; Joannes videlicet tonitruum filius, et Paulus, qui et votera et nova apprimè noverat. Illic enim Romæ iis concionans, qui postquam accesserant, resilierant et dicta sua non ferebant, aiebat: *Bene dixit Spiritus sanctus: Aure audietis, et non intelligetis (Act. 28. 25. 26)*. Filius vero tonitruum, cum miracula viderent, nec crederent, dogmataque audirent, nec attenderent (Christus enim Lazarum

(a) Veterum Patrum opinio sententiaque fuit Isaiam Manassis tempore sectum fuisse. Id ait Athanasius lib. de incarnatione, Tom. 1, p. 68, B: Οὐδὲ ὡς Ἡσυχία ἐπιπλήθη, et p. 78, C: Ἡσυχία ἐπιπλήθη μὲν, ἀλλ' οὐκ ἐπὶ τοῦ κατὰ νόμον. Hieronymus vero in Quæstionibus Hebraicis ad lib. Paralip. c. 33: *Tradunt Hebræi, idcirco occisum Isaiam, eo quod eos appellaverit principes Sodomorum et Gomorrhæ. His addi possent Augustinus, Theodoretus, et auctor libri de Prophetis apud Epiphanium, alique, sed hæc satis sancto.*

auscitaverat, et ipsum occidere tentabant; dæmones ejecerat, et ipsum dæmoniacum vocabant; Patri obtulerat eos, et ipsum seductorem appellabant, contrariasque recipiebant opiniones): hanc prophetiam memorat dicens: *Bene dixit Isaias propheta: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis* (Joan. 12. 38. 40).

6. Quia enim internis mentis oculis excæcati erant, nullam ex oculis exterioribus percipiebant utilitatem, judicio mentis corrupto. Idcirco videntes non videbant, et audientes non audiebant: causamque adjicit, quia sensus non erant depravati, nec natura labefacta, sed cor excæcatum. *Incrassatum enim est cor populi hujus*, inquit: crassitudo autem mentis efficitur a peccatis et a sæculi concupiscentia. Hancque crassitiem enarrans Paulus dicebat: *Non potui vobis loqui quasi spiritualibus: nondum enim poteratis, sed neque adhuc potestis* (1. Cor. 3. 1). Causamque adjecit dicens: *Cum enim sint inter vos lites et zelus et contentio, nonne carnales estis* (Ibid. v. 3)? Cum ergo illi invidia magna et livore tabescerent, sexcentisque aliis affectibus obsiderentur¹, crassum mentis oculum effecerunt, nec ultra poterant sincere videre. Ideoque circa illa quæ videbant alienas contrariasque sententias accipiebant. Hæc cum probe videret propheta, prænuuntiavit causam morbi. Tu vero hic mihi considera, quomodo cum duæ essent prophetiæ, illam, quæ de Ecclesia et de bonis totius orbis erat, acceperint Seraphim dicentes: *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus*: aliam vero quæ de excidio et de pœnis Judæorum erat, prophetæ huic reliquerunt, ut hinc etiam Ecclesiæ præcellentiam ediscas. 11. *Et dixi, Usquequo, Domine? Vides non frustra neque temere nos conjecturam duxisse circa obedientiam prophetæ multa alacritate plenam? Quoniam igitur contraria iis quæ exspectabat audivit, vastitatem, extremam perniciem, rogat doceri se mensuram inferendæ pœnæ: non audebat enim ab ira illos prorsus eripere, eo quod Deus prævertisset ostendere peccata eorum veniam non mereri. Eorum quippe ausus non rapina erant, neque animus proximum lædendi; sed animus data opera inobsequens, et mens contentiosa, quæ quasi cum meditatione et studio rebus a Deo gestis obsistebat. Hoc itaque subindicans dicebat: Ne forte videant oculis, et corde intelligant, et convertantur, et sanem eos. Ac si timerent enim, inquit, ne forte discerent quidpiam eorum, quæ scire par erat, sic magno cum studio mentem suam excæcaverant. Quoniam igitur et accusatio gravissima est, et supplicium quod condonari nequit, quod reliquum erat, ediscere cupit, et quasi discere volens, supplicationem inducit. Quoniam vero pro hac re ne supplicare quidem aperte audebat, ideo quasi ut ediscat interrogationem excogitat dicens: 11. Usquequo, Domine? Et dixit: Donec desolentur civitates eo quod non habitentur, et domus eo quod non*

sint homines; et terra derelinquetur deserta. 12. Et post hæc longe faciet Deus homines, et multiplicabuntur qui derelicti fuerint super terram, 13. et adhuc in ea est decimatio. Et rursus erit in depravationem ut terebinthus, et sicut glans, cum exciderit ex theca sua. Semen sanctum statio ejus (a). Absoluta illa prophetia, ad historiam rursus sermonem reducit, captivitatem decem tribuum prænuuntians, necnon patientiam Dei, quam propter illam captivitatem erga duas tribus exhibuit; deinde harum etiam abductionem, quia illa patientia nihil ipsis profuerat, et reliquiarum ejus successuram prosperitatem. Cum enim dicit, *Donec desolentur civitates eo quod non habitentur*, decem tribuum captivitatem subinducat. Nam radicibus omnes sublatis sunt, et cum multa violentia abrepti, omnes in alienam terram translatis sunt, ita ut urbes omnes starent hominibus vacuæ, et terra desitueretur viris, qui eam colerent, ad eorum utilitatem qui relictis fuerant. Cum ergo dicit, *Donec desolentur civitates, eo quod non habitentur, et domus eo quod non sint homines*, tunc captivitatem memorat. Cum vero dicit, *Post hæc longe faciet Deus homines*, aut omnimodam omnium felicitatem subinducat, aut prosperitatem quæ, post abductas decem tribus, duabus tribubus concessa est. Liberati enim a Sennacherib et ejus barbaro exercitu, atque inexpectata victoria fruentes, rursus in multitudinem aucti sunt, et ad vitæ longitudinem progressi, nullo eos inturbante bello. Quando autem dicit, *Longe faciet*, aut multitudinem hominum, aut longitudinem annorum subinducat. Et ut dicas eum de duabus tribubus hæc dicere, subjungit, *In illa est decimatio*, decimationem vocant id quod supra illas decem erat, et quod erat post illas decem reliquum, idque erant duæ tribus. Hæc et Paulus dictione utitur dicens: *Plus quam quingentis fratribus* (1. Cor. 15. 6); hoc est pluribus quam quingentis. *Et rursus erit in depravationem ut terebinthus. Id est duæ tribus. Et sicut glans, cum exciderit de theca sua.* Quemadmodum enim ille fructus, cum de theca sua decidit, injucundus est: sic et hi risui et opprobrio expositi erunt, cum ex urbe sua exciderint, et gloria illa spoliati omnes. *Semen sanctum statio ejus.* Non incurabilia, inquit, mala erunt, neque immortalia: sed semen ejus sanctum erit, et *Statio*; hoc est, firmum erit, fixum, immotum, exspectans rerum mutationem. Siquidem a felicitate excident; ipsi vero non extremam perniciem sustinebunt; sed

(a) Hæc, *semen sanctum statio ejus* (σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτοῦ), non sunt in Editione LXX, neque erant etiam tempore Chrysostomi, nisi in illis exemplaribus, quæ non erant secundum Hexaplorum editionem retractata. Sed in Hexaplis nostris ea posuimus ex Procopio atque Joanne Curterio, qui postremus hanc Theodotionis lectionem cum asterisco attulit; quia cum in LXX desiderantur, ex Theodotionis editione id adjectum fuerat. Id vero notat etiam Basilius his verbis: *Hæc leguntur ex Theodotione desumpta, nec habentur in LXX.* Et Hieronymus, qui sic habet in hunc locum: *Quod diximus, Semen sanctum erit, quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, Semen sanctum erit germen ejus, in LXX interpretis non habetur: sed de Hebraico et Theodotionis editione ab Origene additum, in Ecclesiæ fertur exemplaribus; in quibusdam scilicet, non in omnibus, ut patet ex innumeris Mss. Codd. qui ad nos usque pervenerunt, quique hæc non habent.*

¹ Hæc, *sexcentisque aliis affectibus obsiderentur*, desunt in Savil. et Reg., habentur autem in Morel. et Bavarico.

εχέιρουν· δαίμονας ἤλαυνε, καὶ δαιμονῶντα ἐκάλουν· τῷ Πατρὶ προσήγε, καὶ πλάνον ὠνόμαζον, καὶ τὰς ἐναντίας ἰδέοντο δόξας), μνημονεύει τῆς προφητείας ταύτης λέγων· *Καλῶς εἶπεν Ὁσαίας ὁ προφήτης, ὅτι Ἀκοῇ ἀκούσετε, καὶ οὐ μὴ συνήτε· καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδητε.*

ζ'. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ἔνδον ὅμματα τῆς διανοίας πεπήρωντο, οὐδὲν ὄφελος ἦν αὐτοῖς τῶν ἐξωθεν ὀφθαλμῶν, τοῦ κριτηρίου τῆς διανοίας διεφθαρμένου. Διὰ τοῦτο βλέποντες οὐκ ἔβλεπον, καὶ ἀκούοντες οὐκ ἤκουον· καὶ τὴν αἰτίαν προστιθῆσιν, ὅτι οὐχὶ τὰ αἰσθητήρια ἦν διεφθαρμένα, οὐδὲ ἡ φύσις λελωθμένη, ἀλλὰ ἡ καρδία πεπηρωμένη. Ἐπαχύνθη γὰρ ἡ καρδία τοῦ λαοῦ τούτου, φησί· πάχος δὲ διανοίας γίνεται ἀπὸ τοῦ ἁμαρτημάτων, ἀπὸ τοῦ βιωτικῆς ἐπιθυμίας. Καὶ ταύτην ἐξηγούμενος τὴν παχύτητα ὁ Παῦλος εἰπεν· *Οὐκ ἠδυνήθη ὑμῖν λαλῆσαι ὡς πνευματικοίς· οὐπω γὰρ ἠδύνασθε, ἀλλ' οὐδ' ἐτι δύνασθε.* Καὶ τὴν αἰτίαν προστιθῆσι λέγων· *Ὅπου γὰρ ἐν ὑμῖν ἔρεις καὶ ζῆλοι καὶ διχοστασίαι, οὐχὶ σαρκικοί ἐστε;* Ἐπεὶ οὖν κἀκεῖνοι φθόνῳ πολλῷ καὶ βασκανίᾳ τηκόμενοι, καὶ ἐτέροις μυρίοις πολιορκούμενοι πάθει, παχὺ τὸ ὅμμα α τῆς διανοίας εἰργάσαντο, καθαρὰ βλέπειν οὐκ ἐτι λοιπὸν ἠδύναντο. Διὸ ἐτέρας περὶ τῶν [72] ὁρωμένων δόξας ἐλάμβανον, καὶ τὰς ἐναντίας. Ταῦτα οὖν μετὰ ἀκριβείας ὁρῶν ὁ προφήτης, προανεφώνησε καὶ τοῦ νοσήματος τὴν αἰτίαν. Σὺ δέ μοι σκόπει, ὡς δοῦν προφητειῶν οὐσῶν, τὴν μὲν περὶ τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν τὰ Σεραφίμ ἰδέξαντο λέγοντα· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ, πλήρης κᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ· τὴν δὲ περὶ τῆς ὁλώσεως καὶ τῶν τιμωριῶν τῶν Ἰουδαϊκῶν τῷ προφῆτῃ κατέλειπον, ἵνα κἀντεῦθεν μάθῃς τῆς Ἐκκλησίας τὴν ὑπεροχὴν. *Καὶ εἶπον· Ἔως πότε, Κύριε;* Ὑψὲς ὡς οὐ μάτην οὐδὲ εἰκὴ ἐστοχασάμεθα τῆς ὑπεκοῆς τοῦ προφήτου τῆς μετὰ πολλῆς προθυμίας γεγενημένης; Ἐπειδὴ γοῦν τάναντία ὧν προσεδόχασεν ἤκουσεν, ἐρημίαν, πανωλερίαν, ἀξίον τὸ γοῦν μέτρον μαθεῖν τῆς τιμωρίας· οὐδὲ γὰρ ἐτόλμα ὁλοκλήρου τῆς ὀργῆς αὐτοῦς ἐξαρκάσαι, διὰ τὸ προλαβόντα τὸν Θεὸν δεῖξαι ἀσύγκωστα ἁμαρτάνοντας. Οὐ γὰρ συναρπαγῆς ἦν αὐτῶν τὰ τολμήματα, οὐδὲ γνώμης ἐπηρεαζομένης, ἀλλὰ φυγῆς ἔργον ποιουμένης τὴν παρακοήν, καὶ διανοίας φιλονεικού, καθάπερ ἐκ μελέτης τινὸς καὶ σπουδῆς, ἀνωσταμένης τοῖς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ γινομένοις. Τοῦτο γοῦν εἰναιτόμενος εἰπεν· *Μήποτε ἰδῶσι τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ τῇ καρδίᾳ συνῶσι, καὶ ἐπιστρέψωσι, καὶ ἰδῶμαι αὐτούς.* Ὡσανεὶ δεδοκότες γὰρ, φησί, μήποτε τι τῶν δεόντων μάθωσιν, οὕτω μετὰ πολλῆς τῆς σπουδῆς τὴν διάνοιαν αὐτῶν ἐπήρωσαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ κατηγορία βαρυτάτη, καὶ ἡ τιμωρία ἀπαραίτητος, ὅπερ ἦν λειπόμενον, τοῦτο ζητεῖ μαθεῖν· ἀλλ' ἐν τάξει τοῦ μαθεῖν, ἱκετηρίαν εἰσάγει. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ ὑπὲρ τούτου φανερώς

ἱκετεύσαι ἐτόλμα, διὰ τοῦτο μαθήσεως προσχέματι ἐρωτησιν ἐπινοεῖ λέγων· *Ἔως πότε, Κύριε; Καὶ εἶπεν· Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἰκοὶ παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους· καὶ ἡ γῆ καταλειφθήσεται ἐρημος. Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, καὶ κληθυνθήσονται οἱ καταλειφθέντες* ^β *ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ἐτι ἐπ' αὐτῆς ἐστί τὸ ἐπιδέκατον. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν ὡς τερβινθος, καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ ἐκ τῆς θήκης αὐτῆς. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Τὴν προφητείαν ἀπαρτίσας ἐκείνην, ἐπὶ τὴν ἱστορίαν πάλιν ἐξάγει τὸν λόγον, τὴν τε ἄλλωσιν τῶν δέκα φυλῶν προαναφωνῶν, τὴν τε διὰ τὴν αἰχμαλωσίαν ἐκείνην ἐπὶ ταῖς δύο φυλαῖς μακροθυμίαν γεγενημένην· εἶτα καὶ τὴν τούτων αὐτῶν ἀπαγωγὴν, ἐπειδὴ εἰς οὐδὲν δέον ἐχρήσαντο τῇ μακροθυμίᾳ· καὶ τὴν ἐκ τοῦ λειψώου πάλιν ἀναφθουμένην αὐτοῖς εὐημερίαν. Ὅταν μὲν γὰρ λέγῃ, Ἔως ἂν ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, τῶν δέκα φυλῶν τὴν αἰχμαλωσίαν αἰνίσσεται. Καὶ γὰρ [73] ἄρδην ἠφανίσθησαν ἅπαντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἀνάρπαστοι γενόμενοι, πάντες εἰς τὴν ἄλλοτρίαν ἀπηνέχθησαν, ὡς καὶ τὰς πόλεις ἀπάσας ἐστάναι κενὰς ἀνθρώπων, καὶ τὴν γῆν ἔρημον τῶν θεραπευσόντων αὐτὴν εἰς ὠφέλειαν τῶν ὑπολειφθησόμενων. Ὅταν μὲν οὖν λέγῃ, Ἔως ἐρημωθῶσι πόλεις παρὰ τὸ μὴ κατοικεῖσθαι, καὶ οἰκοὶ παρὰ τὸ μὴ εἶναι ἀνθρώπους, τότε λέγει καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Ὅταν δὲ λέγῃ, ὅτι Καὶ μετὰ ταῦτα μακρυνεῖ ὁ Θεὸς τοὺς ἀνθρώπους, ἡ τὴν ὁλοσχερῇ πάντων εὐπραγίαν αἰνίσσεται, ἡ τὴν μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν τῶν δέκα φυλῶν γενομένην ταῖς δύο φυλαῖς εὐημερίαν. Ἀπαλλαγέντες γὰρ τοῦ Σιναχειρίμ καὶ τοῦ βαρβαρικοῦ στρατοπέδου, καὶ τῆς παραδόξου νίκης ἀπολαύσαντες, εἰς πληθὸς πάλιν ἐπέδωσαν, καὶ εἰς βίου μήκος, οὐδενὸς πολέμου θορυβοῦντος αὐτούς. Ὅταν δὲ εἴπῃ, ὅτι Μακρυνεῖ, ἡ τὸ πληθὸς τῶν ἀνθρώπων, ἡ τὸ μήκος τῶν ἐτῶν αἰνίσσεται. Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ τῶν δύο φυλῶν ταῦτά φησιν, ἐπήγαγεν, ὅτι Ἐπ' αὐτῆς ἐστί τὸ ἐπιδέκατον, ἐπιδέκατον λέγων τὸ ἐπάνω τῶν δέκα, τὸ περισσὸν τῶν δέκα, ὅπερ ἦσαν αἱ δύο φυλαί. Ταύτη καὶ Παῦλος εἰ λέξει κέχρηται λέγων· Ἐπάνω πεντακοσίοις ἀδελφοῖς· τουτέστι, πλείοσι πεντακοσίων. Καὶ πάλιν ἔσται εἰς προνομήν ὡς τερβινθος. Τουτέστι, αἱ δύο φυλαί. Καὶ ὡς βάλαρος, ὅταν ἐκπέσῃ τῆς θήκης αὐτῆς. Ὅσπερ γὰρ ἀτερπῆς ἐκεῖνος ὁ καρπὸς ἐκπεσὼν τῆς θήκης, οὕτω καὶ οὗτοι καταγέλαστοι καὶ ἐπονείδιστοι ἔσονται, τῆς πόλεως ἐκπεσόντες, καὶ τῆς δόξης ἐκείνης γυμνωθέντες ἅπαντες. Σπέρμα ἄγιον τὸ στήλωμα αὐτῆς. Οὐ μὴν ἀνίστα τὰ κακὰ ἔσται, φησὶν, οὐδὲ ἀτελεύτητα, ἀλλὰ τὸ σπέρμα αὐτῆς ὄχιον ἔσται, καὶ Στήλωμα, τουτέστι, βέβαιον, πεπηγὸς, ἀκίνητον, ἀναμείνον τὴν τῶν πραγμάτων μεταβολήν. Τῆς μὲν γὰρ εὐπραγίας ἐκπεσούνται, αὐτοὶ δὲ οὐ πανωλερίαν ὑποστήσονται, ἀλλὰ μενοῦσι καὶ στήσονται, ἕως ἂν ἀπολάβωσι ^α τὴν*

^α Savil. et Reg. καὶ βασκανίας τηκόμενοι πάθει· παχὺ τὸ ὄμμα : omissis quibusdam in medio positis. Morellianam lectionem habet Bavaricus, expressit interpres.

^β In Bibliis οἱ ἐγκαταλειφθέντες.

^α Reg. et Savil. ἕως ἀπολάβωσι, omisso ἂν.

προτεραν πολιτειαν πάλιν, καὶ ἐπὶ τὴν προτέραν ἐπανέλθωσιν ἀγιστεῖαν.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ Ὀζου βασιλέως Ἰούδα.

α'. Ὅτι πολλὰκις εἶπον, τοῦτο καὶ νῦν ἐρῶ, ὅτι τὸ παλαιὸν αἱ προφητεῖαι οὐ διὰ τοῦτο ἐγίνοντο, ἵνα ἀπλῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὰ μέλλοντα μάθωσιν, ἀλλ' ἵνα μαθόντες, ἐντεῦθεν κερδάσωσι, καὶ τῷ φόβῳ τῆς ἀπειλῆς γένωνται σωφρονέστεροι, καὶ τῇ τῶν ἀγαθῶν ὑποσχέσει, προθυμοί περὶ τὴν τῆς ἀρετῆς ἐργασίαν, ἐκπύκνωθεν μαυθάνοντες τοῦ Θεοῦ τὴν τε δύναμιν, καὶ τὴν περὶ αὐτοὺς κηδεμονίαν. Καὶ γὰρ ταύτης ἕνεκεν τῆς αἰτίας προσέλεγτο τὰ λεγόμενα, καὶ ἵνα μὴ νομίσωσιν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε τὰ συμβαίνοντα ἐπίνειν, κατὰ τινὰ ἀκολουθίαν φύσεως, ἢ πραγμάτων [74] φορὰν, ἀλλὰ ἴδωσιν, ὅτι δυνάμεν καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ ψήφου ταῦτα ἐκότερα γίνεσθαι· ὅτι αὐτοὺς τὰ μέγιστα εἰς θεωρησίαν ὤφελει. Ἄλλ' ἐπειδὴ, καθάπερ καὶ ἐμπροσθεν εἴρηκα εἰπὼν, ἡ προφητεία οὐκ ἐν αὐτῷ τῷ καιρῷ τὴν ἀπόδειξιν εἶχεν, ἀλλὰ τὰ μὲν ῥήματα τότε ἐλέγετο, τὰ δὲ πράγματα μακροῖς ὑστερον ἐμείλλον ἐκδόσεσθαι χρόνους, ἐνίων τῶν ἀκούοντων πολλάκις καὶ προπαρχομένων, καὶ οὐ δυνάμενων διδάσκειν τῇ τῶν λεγομένων ἀκολουθίᾳ, ὅρα τί ποιεῖ καὶ πραγματεύεται ὁ Θεός. Προφητεῖαν προφητείας συνάπτει, μακροτέρας ἐγγυτέραν, τὴν ἐπὶ τῆς γενεᾶς αὐτῶν γενναίαν τῶν μακρῶν ὑστερον αἰσθημένων μεγίστην ἀπόδειξιν παρεχόμενος. Ἐπὶ δὲ τῶν εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτ' ἐκ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος, θαύματα προφητείας συνάπτων, καὶ θάτερον θάτερον κατασκευάζων. Οἷόν τι λέγω· Προσῆλθεν αὐτῷ ὁ λεπρός ποτε, καὶ ἐκαθάρθη, καὶ μετ' ἐκείνον πάλιν ὁ τοῦ ἐκατοντάρχου παῖς ἀπηλλάγη τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας ἐκείνης, καὶ σημεῖα ταῦτα μεγάλα ἦν· ἀλλ' ὅμως οὐκ ἔστι μέχρι τῶν σημείων, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν προστίθεικεν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ἐκατοντάρχος τὴν θαυμαστήν ἐκείνην καὶ μεγάλην ἐπεδείξατο πίστιν, δι' ἧς τὸν παῖδα ἀπῆλλαξε τῆς ἀρρώστιας, ἐπῆγγαγεν ὁ Χριστὸς λέγων· Πολλοὶ ἀπὸ ἀνατολῶν καὶ δυσμῶν ἤξουσιν, καὶ ἀνακλιθήσονται μετὰ Ἀβραάμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ, οἱ δὲ υἱοὶ τῆς βασιλείας ἐκδιθήσονται ἔξω. Ταῦτα δὲ εἶπε, καὶ τὴν τῶν ἐθνῶν Ἐκκλησίαν καὶ τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀποβολὴν προαναφώνων· ὃ δὲ νῦν ἐπὶ τῶν ἔργων ἐξέδῃ, καὶ τοῦ ἡλίου φανερώτερον ἅπασιν δείκνυσται· ἀλλὰ τότε τῶς ἄδελφον ἦν, καὶ τοῖς ἀπίστοις οὐκ εὐπαράδεκτον. Διὰ δὲ τοῦτο σημεῖον προέλαβε τὸ τότε ἐκδόν, τῷ μετὰ ταῦτα συμβησομένῳ πολλὴν προαποτιθέμενον τὴν πίστιν· ὥστε οὐ καὶ αὕτη ἡ προφητεία, ἐπὶ τῶν ἔργων φαινομένη νῦν, τῷ σημείῳ τῷ τότε γενομένῳ πολλὴν παρέχει τὴν βεβαίωσιν. Τί γὰρ ἂν εἶποι ὁ ἀπίστος; ὅτι οὐκ ἐκαθάρθη ὁ λεπρός; Βλεπέτω τῆς προφητείας τὴν ἀλήθειαν, καὶ ἀπὸ ταύτης καὶ τῷ σημείῳ πιστευέτω. Τί δὲ ἂν εἴποιεν οἱ τότε Ἰουδαῖοι; ὅτι ἂν προλέγει οὐκ ἔστιν ἀληθὴς; Ὁράτωσαν τὸν λεπρὸν καθαιρούμενον, καὶ ἀπὸ τῶν ἐπ' ἐκείνῳ γενομένων καὶ περὶ τῶν μελλόντων μὴ ἀπιστεῖτωσαν, μέγιστον λαμβάνοντες ἐνέχυρον ἐκείνῳ μὲν τῆς προφητείας

τὸ σημεῖον, οἱ δὲ νῦν τοῦ σημείου τὴν προφητείαν. Εἶδες πῶς θάτερον διὰ θάτερον κατασκευάζεται; Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς Παλαιᾶς γινόμενον ἴδοι τις ἂν. Ἐπὶ γὰρ καὶ ὁ Ἰεροδοτὴς τὴν χαλεπὴν ἐκείνην ἐμάνη μανίαν, καὶ δαμάλεις ἐσσησε χρυσᾶς, ἰδὼν ὁ προφήτης τὰ τε μέλλοντα προανεφώνησε, καὶ σημεῖον εὐθέως ἔδωκεν. Ἴνα γὰρ μηδεὶς ἀπιστῇ τοῖς μετὰ τριακόσια συμβησομένοις ἔτη, τὸν βωμὸν ἐβόησε, καὶ τὴν πίστην ἐξέχεε, καὶ τὴν χεῖρα τοῦ βασιλέως ἐξήρανε, [75], ἀπὸ τῶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν γινόμενων τῶν μετὰ πολλὸν χρόνον συμβησομένων σαφῇ παρεχόμενος τὴν ἀπόδειξιν. Καὶ πολλὰ τοιαῦτα ἴδοι τις ἂν καὶ ἐν τῇ Καινῇ καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ γινόμενα, τοῦ Θεοῦ διαφόρους τὴν ἡμετέραν οἰκονομοῦντος σωτηρίαν. Ὅ δὲ καὶ ἐνταῦθα γέγονε, καὶ μετὰ πλείονος τῆς περιουσίας· οὐ γὰρ δὴ σημεῖον μόνον, ἀλλὰ καὶ προφητεῖαν ὁμοῦ καὶ σημεῖον συνέπλεξε. Ἄλλ' ὥστε σαφέστερα γενέσθαι τὰ λεγόμενα, αὐτὴν μετὰ ἀκριβείας τὴν ἱστορίαν διελθώμεν. Καὶ ἐγένετο ἐν ταῖς ἡμέραις Ἀχαζ τοῦ Ἰωαθάν τοῦ Ὀζου βασιλέως Ἰούδα, ἀνέβη Ῥασημ δὲ βασιλεὺς Ἀράμ, καὶ Φακὴς υἱὸς Ῥωμελίου βασιλεὺς Ἰσραὴλ ἐπὶ Ἱερουσαλὴμ, πολεμήσαι αὐτήν, καὶ οὐκ ἠδυνήθησαν πολιορκῆσαι αὐτήν. Καὶ ἀνηγγέλη εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, λεγόντων· Συνεσφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἑφραῖμ. Ἔστι μὲν ἱστορία τὰ εἰρημικά, καὶ πραγμάτων διήγησις· ἀλλ' ὁ νοῦν ἔχων, καὶ ὀφειβέπων, πολὺ καὶ ἐντεῦθεν καρπώσεται τὸ κέρδος, τοῦ Θεοῦ τὴν πολλὴν σοφίαν, καὶ τὴν ὑπὲρ τῶν Ἰουδαίων κηδεμονίαν καταμαυθάνων. Οὕτε γὰρ ἐκ προοιμίων τὸν πόλεμον ἀνεχαίτισεν, οὕτε ἐπαλθόντα κρατῆσαι τῆς πόλεως συν-εχώρησεν, ἀλλὰ τὴν ἀπειλὴν ἀφελὲς γενέσθαι τὴν ἐκ τῶν ῥημάτων, τὴν πείραν ἐκώλυσε, ὁμοῦ μὲν ἐκείνους ἀφουπνίζων καὶ τῆς ῥαθυμίας ἀπαλλάττων, ὁμοῦ δὲ τὴν αὐτοῦ δύναμιν ἐνδείκνυμενος, ὅτι δυνατόν αὐτῷ καὶ πρὸς αὐτὸ τῶν δεινῶν τὸ τέλος ἐλθόντων, ὥστε οὐδὲ ἀρχὴν εἰλη· ὅταν, οὕτω τοὺς ἐμπόπτοντας ἀκραίους διατηρήσαι. Ὁ παλαχρὺ ποιοῦντα αὐτὸν ἔστιν ἰδεῖν· οἷον ἐπὶ τῆς αἰνίου τῆς Βαβυλωνίας, ἐπὶ τοῦ λάκκου τῶν λεόντων, καὶ ἐφ' ἐτέρων μυρίων πραγμάτων. Καὶ γὰρ ἦλθον οὗτοι, καὶ ἐπολιόρχησαν, καὶ τῶν τειχῶν ἀψάμενοι, καὶ τὴν διάνοιαν τῶν ἐνδον οἰκόντων κατα-σείσαντες, οὐδὲν ἰσχύσαν περαιτέρω.

β'. Ἔστι δὲ κἀντεῦθεν ἰδεῖν τῶν δέκα φυλῶν τὴν παρανομίαν, ὅτι οὐ μόνον ἐμφύλιον εἶλοντο πόλεμον, οὐδ' ὅτι πρὸς τοὺς ἀδελφοὺς ἐστάσαν, ἀλλ' ὅτι καὶ ἀλλοφύλοις καὶ ἀλλογενέσιν αὐτοὺς συνήψαν, καὶ οἱ μὴδ' ἀπλῶς κοινωνεῖν αὐτοὺς ἐπιτραπέντες, καὶ συμμάχους ἐκάλουν, καὶ συνεφάρττοντο, καὶ κατὰ τῆς πόλεως ἴσταντο. Τὸν γὰρ Ῥασημ ἀλλοφύλον ὄντα κατὰ τῆς μητροπόλεως ἤγειρον. Καὶ ἦν τὰ τῆς μάχης ἀνώμαλα. Παρὰ μὲν γὰρ ἐκείνους πληθεὶς ἄπειρον, καὶ πόλεις, καὶ ἔθνη, καὶ ὅτι· ἐνταῦθα δὲ τούτων οὐδὲν, ἀλλὰ πόλις μία ἡ μητρό-πολις, ὥστε ἐκ περιουσίας φανῆναι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. Οὐδενὸς γὰρ ὅπλα κινούντος, οὐδὲ ἐξιόντος καὶ πα-ραταττομένου, ἐξέπιπτον ἐκείνοι τῶν πονηρῶν τούτων ἐγχειρημάτων. Οὐ γὰρ ἠδυνήθησαν, φησὶ, πολιορκῆσαι αὐτήν. Καίτοι τί τὸ κωλύον ἦν; Οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἡ τοῦ Θεοῦ χεὶρ ἀοράτως αὐτοὺς ἀποκρουομένη. Πλὴν ἄλλ', ὅτι εἶπον, τὸν μὲν πόλεμον ἀπεκρούσαν, τὸν δὲ φόβον οὐκ εὐθέως ἀνείλεν. Ἀνηγγέλη γὰρ, φησὶν, εἰς τὸν οἶκον Δαυὶδ, ὅτι συνεσφώνησεν Ἀράμ πρὸς τὸν Ἑφραῖμ. Καὶ ἐξέστη ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ λαοῦ αὐτοῦ. [76] Ὅταν μέλλῃ τι παράδοξον ὁ Θεὸς ποιεῖν, οὐκ εὐθέως ἐπάγει τὸ θαῦμα, ἀλλὰ πρότερον τοὺς μέλ-

* Sic Morel. et Reg. Savil. μακρῶν ὑστερον, et in margine legendum notat μακρῶν ὑστερον, quam locutionem præferrem, si allicuius exemplarum auctoritate fulciretur. Paulo post ἐπὶ δὲ τῶν εὐαγγελίων καὶ ἐτέρως μεθοδεύει τοῦτ' ἐκ τῆς ὠφελείας τὸ εἶδος. Circa vocem μεθοδεύειν vide quæ supra diximus in nota quadam ad Homiliam in Genesim 41, Tom. III, p. 112.

† Savil. προαποτιθέμενος. Reg. προαποτιθέμεν. Morel. et Bavaricus προαποτιθέμενον, quæ vera est lectio.

* Reg. καὶ τῶν σημείων πιστευέτω.

† Bibl. et var. lect. in marg. Savil. Ῥασημ.
* In Bibliis legitur λέγων.

manebunt et stabunt, donec pristinum vitæ institutum iterum acceperint, et ad priscam redierint sanctimoniam.

CAPUT VII.

1. *Et factum est in diebus Achas filii Joathan filii Ozia regis Juda.*

1. *Ratio prophetiarum. Prophetias quomodo fidem adderet Deus.* — Id quod sæpe dixi, id et nunc dicam, prophetias olim non ideo emissas fuisse solum, ut Judæi futura discerent, sed ut edocti, lucrum inde perciperent, et minarum terrore temperantiores fierent, bonorumque promissione studiosiores exercendæ virtutis: utrimque discentes et Dei potentiam, et ejus erga illos providentiam. Hæc enim de causa hæc prædicebantur, ac ne putarent ea quæ accidebant, temere et casu quopiam contingere, secundum quamdam naturæ seriem, aut secundum rerum cursum; sed viderent ex superno et divino decreto hæc utraque fieri: id quod illis maxime ad Dei cognitionem utile erat. Verum quoniam, ut ante dixi, prophetia non eodem ipso tempore suum exitum habebat; sed verba quidem tunc proferebantur, res autem post diuturnam inde tempora exitum habituræ erant, cum jam nonnulli ex iis qui audierant, sæpe mortem obiissent, nec potuissent de dictorum eventu judicare, vide quid faciat et molietur Deus. Prophetiam prophetiis connectit; iis quæ post longum tempus eventura essent, eam cujus exitus prope erat, per eam quæ illa in generatione exitum habitura erat, iis quorum eventus post diuturnum tempus futurus erat maximam fidem faciens. In evangeliiis autem hoc utilitatis genus alio modo tractat, miracula prophetiis copulans, aliud alio confirmans. Exempli causa: accessit aliquando ad eum leprosus, et mundatus est, ac post illud rursus puer centurionis a gravi illo morbo liberatus est, signaque hæc magna erant: et tamen non in signis stetit, sed et prophetiam adjecit. Quia enim centurio admirandam illam et magnam exhiberat fidem, qua puerum ab ægritudine eripuit, hæc subdidit Christus: *Multi ab oriente et occidente venient, et recumbent cum Abraham, Isaac et Jacob, filii autem regni ejicientur extra* (Matth. 8. 11). Hæc porro dicebat, et gentium Ecclesiam et Judæorum reprobationem prænuntians; quod etiam nunc opere completum est, et sole clarius omnibus exhibetur: sed tunc obscurum erat, et ab incredulis non facile admittebatur. Ideoque signum tunc exhibitum præcessit, quod multam fidem ante faciebat rei postea eventuræ: quemadmodum et ipsa prophetia, quæ nunc opere completur, signo tunc facto magnam præbet confirmationem. Quid dixerit incredulus? an mundatum non fuisse leprosum? Respiciat in prophetiæ veritatem, ut illa perspecta signo fidem habeat. Quid porro dixerint illi tunc Judæi? an ea quæ ille prædicebat non esse vera? Respiciant leprosum mundatum, et ex beneficio illi collato futuris non negent fidem, cum maximum illi prophetiæ pignus acceperint, nempe signum, ut hodierni signi pi-

gnus prophetiam habent. Viden' quomodo alterum altero confirmetur? Illud etiam in Veteri Testamento videre est (3. Reg. 13). Quia enim Jeroboam gravissima illa insania laboravit, et vitulas aureas erexit, veniens propheta futura prænuntiavit, et signum statim dedit. Ne quis enim fidem non haberet iis, quæ post trecentos annos eventura erant, aram fregit, et adipem effudit, regisque manum arefecit, ex iis, quæ ante oculos eveniebant, eorum quæ post multum temporis eventura erant conspicuam præbens demonstrationem. Multaque hujusmodi videre est in Novo et Veteri Testamento, Deo diversis modis salutis nostræ prospiciente. Id quod etiam hic accidit, et utique cum majori copia: non signum enim modo, sed prophetiam cum signo connexit. Verum ut ea quæ diximus clariora evadant, ipsam historiam accurate prosequamur. 1. *Et factum est in diebus Achas filii Joathan filii Ozia regis Juda, ascendit Rasin rex Aram, et Phaces filius Romelia rex Israel in Jerusalem, ut oppugnarent eam, nec potuerunt expugnare.* 2. *Et annuntiatum est in domo David a dicentibus: Consensit Aram cum Ephraim.* Hæc historia sunt, rerumque gestarum narratio: sed qui mente valeat, et acute videt, multum hinc lucri referet, Dei magnam sapientiam, necnon ejus erga Judæos providentiam ediscens. Neque enim a principio bellum repressit, neque ipso ingruente urbem capi permisit, sed verbo tenus tantum comminationem fieri sinens, ejus experimentum prohibuit, illos una exasperans, et a socordia reducens, suamque potentiam demonstrans: quod videlicet ipse possit, etiam cum res ad extremum finem deductæ videntur, quasi nondum coepissent, sic in periculo versantes illasos servare. Quod ipsum sæpe fecisse videre est, ut verbi gratia in fornace Babylonica, in lacu leonum, et in aliis sexcentis casibus. Etenim hi venerunt, obsederunt, et muros adorientes, obsessorumque animos perterrefacientes, nihil ultra facere potuerunt.

3. Hinc autem perspicere licet decem tribuum iniquitatem, quod non modo civile inceperint bellum, neque modo contra fratres arma moverint, sed etiam alienigenis exterisque gentibus se adjunxerint, et eos, quibuscum societatem habere ipsis non licebat, etiam commilitones vocaverint, cum iisque castrametati adversus civitatem steterint. Etenim Rasin alienigenam adversus metropolim suam excitarunt. Eratque in prælio partium inæqualitas. Apud illos enim multitudo infinita erat, et urbes, et gentes et populi; hic autem nihil simile, sed urbs una et metropolis, ita ut Dei fortitudo exuberantius enitesceret. Nemine enim arma movente, nemine exeunte et castrametante, eorum maligni conatus in nihilum abierunt. *Non potuerunt enim, inquit, expugnare eam.* At quid impedi-
bat? Nihil aliud quam Dei manus, quæ eos invisibiliter depellebat. Verumtamen, ut jam dixi, bellum depulit, sed metum non statim sustulit. Nam ait: *Annuntiatum est in domo David: Consensit Aram cum Ephraim. Et amo'a est anima ejus, et anima populi ejus.* Cum vult Deus aliquid inopinatum facere, non

statim miraculum inducit, sed prius eos qui beneficium consequuturi sunt, sensu malorum tangi sinit, ut ne, postquam a malis erepti fuerint, quidpiam ingrati animi exhibeant. Quia enim plerique hominum partim ex superbia, partim ex ignavia, mox ut malis defuncti sunt, eorum obliviscuntur, aut certe non oblitii, res bene gestas sibi adscribi cupiunt, ipsos, ut tristium sensu exagitarentur prius relictos, tunc demum liberat ab infestentibus; id quod etiam hic fecit. Eorum corda exterreri permisit, et in angore multo versari, et tunc a malis ipsos eripuit. Hoc etiam modo erga magnum Davidem se gessit. Quia enim eum in aciem educiturus erat, ac per ejus manus splendidum illud tropæum erecturus, non a principio belli id fecit; sed cum permisisset eos quadraginta dierum spatio confici timore, eum de salute sua desperarent, et sexcenta probra barbarus effunderet, nemoque surgere auderet, atque adversarium excipere; tunc scilicet, tunc cum jam se superatos faterentur, et infirmitas palam esset, eduxit adolescentulum ad bellum, et inexpectatam illam victoriam reportavit. At enim si post hæc, post tantam imbecillitatis demonstrationem, rex ille servatus a livore et invidia victus, Davidi insidiatus est, animo prorsus exulcerato, ingratusque erga beneficium visus est, si non tantum dedisset et suæ et exercitus totius ignaviæ argumentum, quid non fecisset? Id ipsum et alibi sæpe Deum fecisse videre est: quod etiam hic agitur. Bellum namque soluturus et a tribus liberaturus illos, sinit illos ante a malis exagitari. Ait enim: *Emota est anima ejus, et anima populi ejus, quemadmodum in sylva lignum a vento moveri solet.* Hoc etiam prophetiæ est proprium, ut eorum arcana in medium producat. Nam cujusque animi affectum nobis explicat, et claritatis causa imaginem addit, ut ingentem angustiam exprimat. Agitata, inquit, fuit anima eorum; dejectus est animus, de salute sua desperarunt, in extremis se versari putabant, nihil boni exspectabant, singuli a suis cogitationibus proditi erant. Quid igitur Deus? Liberationem prædicit, ipsamque tunc opere complet, ne alii cuiquam libertatem urbis adscriberent: mittitque prophetam qui futura prænuntiaret. Ait enim: 3. «Dixit Dominus ad Isaiam: Egredere in occursum Achaz, tu, et qui derelictus est Jasub filius tuus ad piscinam ascensus agri fullonis. 4. Et dices ad eum: Observa ut quiescas, et ne timeas, neque anima tua infirmetur, neque formidet, a duobus lignis titionum fumigantium horum. Cum enim ira furoris fuerit, rursum medebor.» Quid est, *Egredere in occursum?* Præ formidine et angore rex non quiescebat, neque domi manere sustinebat, sed, ut solent obsessi, frequenter exibat, muros circumspiciens, ad portas accedens, curiose perquirens, exploransque, quo in statu res hostium se haberent. Quapropter ait: *Egredere in occursum.* Quid vero sibi vult illud, *Tu es qui derelictus est Jasub filius tuus?* Jasub Hebræorum lingua conversatio dicitur, et agendi modus (a). Qua-

(a) Hieronymus in Isaiam ad hunc locum: *Jasub filius*

propter Jesse Davidem mittens dicebat: *Et Jacob eorum accipies* (1. Reg. 17. 18); id est, *Conversationem eorum annuntiabis mihi, et quid agant.*

3. Hic igitur videtur mihi prophetæ præcipi ut multitudinem secum accipiat, ut, cum res exitum haberet, non possit rex ingrate se gerere, ac si nihil eorum a propheta audisset. Quod igitur ait hoc est: *Egredere in occursum, tu et qui tecum versantur, qui relictii sunt ex populo.* Ne mireris autem si populum vocet illum suum: nam in sequentibus ait: *Ecce ego, et pueri mei, quos dedit mihi Deus* (Isai. 8. 18). Etenim patrum ordinem tenebant sancti, qui caritate et sollicitudine circa populum illum eos omnes qui natura patres erant superabant. Relictos vero dicit, quod multi ab hostibus fuissent abducti. *In via agri fulcra.* Magnæ mihi difficultatis id esse videtur, si qui vallati et obsessi erant, ne respicere quidem extra portas audentes, tamen sese monstrabant. Nam extra muros hæc via jam esse videtur. Quænam igitur est hujus difficultatis solutio? Olim urbs duplici muro muniebatur: nam duo urbis mœnia erant: idque ex alio propheta attendere volentibus probare licet. Egressus igitur lapsum eorum erigit animum, et de futuris confidere jubet. Quiesce, ait, et ne timeas; et reges vocat titiones lignorum, eorum simul vehementiam et imbecillitatem declarans. Nam ideo addidit, *Fumigantium*, id est, qui mox extinguendi erant. Exhiuc declarans, non ex eorum potentia, sed ex Dei permissione invasionem esse factam, ait: *Cum enim ira furoris mei fuerit, rursum medebor.* 5. *Et filius Aram, et filius Romeliæ, quia intulerunt consilium malum, Ephraim et filius Romeliæ contra te dicentes:* 6. *Ascendemus in Judæam et affigemus eam* (b), *et colloquuti avertemus eos ad nos, et præficiemus ei regem filium Tabeel.* 7. *Hæc dicit Dominus Sabaoth: Non manebit consilium hoc, neque erit:* 8. *sed caput Aram Damascus, et caput Damasci Rasin. Et adhuc sexaginta quinque anni, et deficiet regnum Ephraim a populo;* 9. *et caput*

Isaiæ qui interpretatur relictus atque convertens: in typum populi Juda qui erat de duorum regum manibus liberandus. Plus negotii facessit alter locus mox sequens: Quapropter... conversationem eorum annuntiabis mihi et quid agant, Græce, διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεσσαὶ πύμπων, τὸν Δαυὶδ ἔλεγε. Καὶ τὸ Ἰασοῦβ αὐτῶν λήψῃ, τούτοις, τὴν ἀναστροφὴν αὐτῶν ἀπαγγελεῖς μοι, καὶ τί διαγροῦσι πράττοντες? ubi Savil. habet, καὶ τὸ ἰσοῦβ αὐτῶν, mendose pro αὐτῶν. quæ lectio, ἰσοῦβ, magis accedit ad veritatem Hebraicam. Sed cum Chrysostomus hic vocem, Ἰασοῦβ, afferat ad explicationem ejusdem vocis, Ἰασοῦβ, quæ in Isaiâ habetur, hæc videtur retinenda lectio; cum maxime in Regio etiam Codice habeatur. Nam etiam Codex Coislinianus quidam X sæculi, quo usi sumus in Hexapliis nostris ad hunc memoratum hic locum 1 Reg., Joannem Chrys. afferens, ἰσοῦβ, legat, id agit, quia Hexapla rem editionem tractans videbat sic legendum oportere. Ille autem, citato Chrysostomi loco, post ultima verba, τὴν ἀναστροφὴν... καὶ τί διαγροῦσι πράττοντες, sic pergit: οὐ Ὁ, καὶ δὲ ἀνὰ χρεῖαν γινώσκ. Ὁ, καὶ δὲ ἐὰν χρεῖαν γινώσκ. Α., καὶ τὴν συμμειν αὐτῶν λήψῃ. Σ., καὶ τὴν μισθοφορίαν αὐτῶν λήψῃ. Διόδορος, καὶ τὸ Ἰεσοῦβ αὐτῶν λήψῃ. Θεοδώρητος, καὶ τὸ Ἰεσοῦβ αὐτῶν λήψῃ. Ἰωάννης, καὶ τὸ Ἰεσοῦβ αὐτῶν λήψῃ. Ὁ δὲ Σύμμαχος, Ἰεσοῦβ αὐτῶν λήψῃ, ἡμῖν γενοσιν, Ὅσα χρεῖαν γινώσκ. Cæterum vox de qua hic disputatur, si ad veritatem Hebraicam scribatur, erit ἰσοῦβ, siquidem locus Hebraice habet ἰσοῦβ ורבוים נא, et pignus eorum accipies.

(b) Hæc, et affigemus eam, non sunt in textu LXX.

λοντας ἀπολαύειν ἐν αἰσθήσει τῶν δεινῶν ἀφ᾽ ἧς γε-
νέσθαι α, ἵνα μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν δεινῶν μηδε-
μίαν ἀγνωμοσύνην ἐπιδείξωται. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ
πολλοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὰ μὲν ὑπὸ τύφου, τὰ δὲ ὑπὸ
βλάβης ἐπιλανθάνονται τῶν δεινῶν μετὰ τὴν ἀπαλ-
λαγὴν τῶν δεινῶν, ἢ μὴ ἐπιλανθάνομενοι ἑαυτοῖς λο-
γίζεσθαι βούλονται τὰ κατορθώματα, πρότερον ἀφ᾽ ἑ-
αυτοῦς ὑπὸ τῶν λυπηρῶν κατασεῖσθαι, τότε τὴν
λευθερίαν δίδωσι τῶν ἐνοχλούντων· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα
πατοίχην. Ἀφ᾽ ἧκεν αὐτῶν τὰς καρδίας ἐκτεῖναι,
ἀφ᾽ ἧκεν εἰς ἀγωνίαν γενέσθαι πολλῶν, καὶ τότε τὴν
λύσιν ἐπήγαγε. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ μεγάλου πεποίηκε
δαυὶδ. Ἐπειδὴ γὰρ ἤμελλεν αὐτὸν εἰς τὴν παράταξιν
ἐξαγαγεῖν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον ἐγείρειν
διὰ τῶν ἐκείνου χειρῶν, οὐκ ἐκ προοιμίων τοῦ πολέ-
μου τοῦτο ἐποίησεν, ἀλλ' ἀφ᾽ ἑαυτοῦ τεσσαράκοντα ἡμέρας
αὐτοῦς κατεργασθῆναι τῷ φόβῳ, ὅτε τὴν οἰκίαν
ἀπέγνωσαν σωτηρίαν, καὶ μυρία ὀνειδίζοντος τοῦ βαρ-
βάρου, οὐδὲ οὕτω τις ἐτόλμησε διεγερθῆναι, καὶ δέ-
ξασθαι τὸν ἀντίπαλον, τότε δὴ, τότε τῆς ἡττης αὐτῶν
ὁμολογηθείσης, καὶ τῆς ἀσθενείας φανερᾶς γενομένης,
ἤγαγε τὸ μεράκιον ἐπὶ τὸν πόλεμον, καὶ τῇ παρά-
δοξον ἐκείνην νίκην εἰργάσατο. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
ταῦτα, καὶ τὴν τοσαύτην τῆς ἀσθενείας αὐτῶν ἀπό-
δειξιν, ὁ σωθεὶς βασιλεὺς, ὑπὸ φθόνου καὶ βασκανίας
νικώμενος, ἐπαθούλευε τῷ δαυὶδ, τοῦ πάθους γενο-
μένου ὧς, καὶ ἀγνώμων περὶ τὸν εὐεργέτην ἐφάνη,
εἰ μὴ τοσοῦτον ἔδωκεν ἐλεγχον καὶ τῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ
στρατοπέδου παντὸς ἀνανδρίας, τί οὐκ ἂν ἐποίησε;
Τοῦτο αὐτὸ καὶ ἄλλαχού πολλαχού τὸν θεὸν ποιοῦντα
βοῶν τις ἂν· ὃ δὴ καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Ἐπειδὴ γὰρ
μέλλει λύειν τὸν πόλεμον, καὶ ἀπαλλάττειν αὐτοὺς
τῶν λυπηρῶν, ἀφ᾽ ἧς πρότερον τῶν δεινῶν αἰσθῆσθαι.
Ἐξέστη γὰρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ αὐτοῦ, καὶ ἡ ψυχὴ τοῦ
λαοῦ αὐτοῦ, ὃν τρόπον ἐν ὄνυμῳ ξύλῳ ὑπὸ πνεύ-
ματος σαλευσθῆ. Καὶ τοῦτο προφητείας ὄντος, τὸ τὰ
ἀπόρρητα αὐτῶν εἰς μέσον ἀγαγεῖν. Τὸ γὰρ πάθος
ὁμὴν ἐρμηνεύει τῆς ἐκάστου διανοίας, καὶ σαφηνείας
ἐνεκεν καὶ εἰκόνα προστίθισιν, ὥστε δεῖξαι τὴν ἐπίστασιν
τῆς ἀγωνίας. Διεσείσθη γὰρ αὐτῶν, φησὶν, ἡ ψυχὴ,
κατεβλήθη τὸ φρόνημα, ἀπέγνωσαν τῆς σωτηρίας, ἐν
ἐσχάτοις ἐνόμιζον εἶναι, οὐδὲν χρηστὸν προσεδόκων,
ἐκαστος ὑπὸ τῶν οἰκείων λογισμῶν προεδομένος ἦν.
Τί οὖν ὁ θεός; Προλέγει τὴν ἀπαλλαγὴν, καὶ τότε
αὐτὴν ἐργάζεται, ἵνα μὴ ἄλλω τινὶ λογισῶνται πάλιν
τὴν τῆς πώλεως ἐλευθερίαν, καὶ πέμπει τὸν προφήτην
προαναφωνοῦντα τὰ μέλλοντα. Εἶπε γὰρ, φησὶ, Κύ-
ριος πρὸς Ἡσαΐαν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν τοῦ
Ἀχαζ, σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασούδ ὁ υἱός σου,
πρὸς κολυμβήθραν τῆς ἀνάσσει αὐτοῦ ἀγροῦ τοῦ
γρᾶφῶς. Καὶ ἔρσις αὐτῶ· Φύλαξαι τοῦ ἡσυχά-
σαι, καὶ μὴ φοβοῦ, μηδὲ ἡ ψυχὴ σου ἀσθενεῖτω·
μηδὲ φοβηθῆς ἀπὸ τῶν δύο ξύλων τῶν δαλῶν
τῶν καπνίζομένων τούτων. Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ
θυμοῦ μου γένηται, πάλιν ἰάσομαι. Τί ἐστιν, Ἐξ-
έλθε εἰς συνάντησιν; Ἀπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀγ-
νίας οὐχ ἡσυχάζεν ὁ βασιλεὺς, οὐδὲ οἱ [77] μένειν ἠνεί-

α Hic cum Savillo puto legendum esse δοίσης γενέ-
σθαι.

β Τὰ ἀπόρρητα αὐτῶν. Suspiciatur Allenus pro αὐτῶν
in mss. scriptum fuisse ἄνων, id est ἀνθρώπων. Sed puto
locum bene habere, et αὐτῶν hic intelligi Judaeorum.

χετο*, ἀλλ' ὅπερ ἔθος τοῖς πολιορκουμένοις ὑπομέ-
ναι, συνεχῶς ἐξῆλθε, τὰ τεῖχη περισκοπῶν, πρὸς ταῖς
πύλαις γινόμενος, περιεργαζόμενος καὶ πολυπραγμο-
νῶν, πῶς τὰ τῶν πολεμίων διάκειται πράγματα. Διὰ
τοῦτο φησὶν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν. Τί δὲ ἐστὶ,
Σὺ καὶ ὁ καταλειφθεὶς Ἰασούδ ὁ υἱός σου; Ἰα-
σούδ τῇ Ἑβραίων γλώττῃ ἡ ἀναστροφή λέγεται, καὶ
ἡ διαγωγή. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεσσαὶ πέμπων τὸν
δαυὶδ ἔλεγε· Καὶ τὸ Ἰασούδ αὐτῶν λήψῃ· τουτέστι,
τὴν ἀναστροφήν αὐτῶν ἀπαγγελαῖς μοι, καὶ εἰ δι-
άγουσι πράττοντες.

γ. Καὶ ἐνταῦθα τοῖνον, ἐμοὶ δοκεῖ, ὁ προφήτης κε-
λεύεται δ πληθὸς μεθ' αὐτοῦ λαβεῖν, ἵν' ὅταν ἐκβῇ
τὰ γεγενημένα, μὴ ἐχῃ ἀγνωμονεῖν ὁ βασιλεὺς, ὥς
οὐδὲν τούτων ἀκηκοὺς παρὰ τοῦ προφήτου. Ὁ οὖν
φησὶ, τοῦτο ἐστὶν· Ἐξέλθε εἰς συνάντησιν, σὺ καὶ οἱ
ἀναστρεφόμενοι μετὰ σοῦ, οἱ καταλειφθέντες τοῦ
λαοῦ. Μὴ θαυμάσης δὲ εἰ υἱὸν αὐτοῦ καλεῖ τὸν λαόν·
καὶ γὰρ προκῶν φησὶν· Ἰδοὺ ἐγώ, καὶ τὰ παιδί, α
μοι ἔδωκεν ὁ θεός. Καὶ γὰρ πατέρων τάξιν ἐπι-
εῖχον οἱ ἄγιοι, τῇ ἀγάπῃ καὶ τῇ κηδεμονίᾳ τῇ περὶ
τὸν δῆμον ἐκείνον πάντας τοὺς τῆς φύσεως ἀποκρύ-
πτοντες πατέρας. Καταλειφθέντας δὲ φησὶ, διὰ τὸ
πολλοὺς ἀπηνεχῆσθαι ὑπὸ τῶν πολεμίων. Ἐν τῇ δόξῃ
τοῦ ἀγροῦ τοῦ γρᾶφῶς. Πολλῆς μοι ἀπορίας καὶ
τοῦτο εἶναι δοκεῖ, εἰ γε οἱ συγκαλεισμένοι, καὶ πο-
λιορκούμενοι, καὶ μὴδὲ προκύψαι τολμῶντες, ἐξω
πυλῶν ἐφαίνοντο. Καὶ γὰρ ἐξω τειχῶν ἡ ὁδὸς αὐτῇ
φαίνεται νῦν οὐσα. Τίς οὖν ἡ λύσις τῆς ἀπορίας
ταύτης; Ὅτι τὸ παλαιὸν ἔτερον περιεβέβλητο τεῖ-
χος· καὶ γὰρ διπλὰ τὰ τεῖχη τῇ πόλει ἦν· καὶ τοῦτο
ῥάδιον ἐξ ἑτέρου προφήτου κατείδεν ἐστὶ τοῖς βουλο-
μένοις προσέχειν. Ἐξελθὼν τοῖνον ἀνίστησιν αὐτῶν
τὰ φρονήματα καταπεπτωκότα, καὶ κελεύει θαρσεῖν
ὑπὲρ τῶν μελλόντων. Ἠσύχασον γὰρ, φησὶ, καὶ μὴ
φοβοῦ· καὶ δαλοὺς ξύλων καλεῖ τοὺς βασιλεῖς, ὁμοῦ
μὲν αὐτῶν τὸ σφοδρὸν, ὁμοῦ καὶ τὸ εὐχέριπτον ἐν-
δεικνύμενος. Καὶ γὰρ τὸ, Καπνίζομένων, διὰ τοῦτο
προστίθεικε, τουτέστιν, ἐγγὺς ὄντων τοῦ σπασθῆναι
λοιπῶν. Εἶτα δηλῶν, ὥς οὐ τῆς ἐκείνων δυνάμεως,
ἀλλὰ τῆς αὐτοῦ συγγραφῆσεως ἡ ἔφοδος ἦν, φησὶν·
Ὅταν γὰρ ὀργὴ τοῦ θυμοῦ μου γένηται, πάλιν
ἰάσομαι. Καὶ ὁ υἱός τοῦ Ἀράμ, καὶ ὁ υἱός τοῦ
Ῥωμελίου, οἱ ἐβουλεύσαντο βουλὴν πορνῆάν,
Ἐφραῖμ καὶ ὁ υἱός τοῦ Ῥωμελίου κατὰ σοῦ λέ-
γοντες· Ἀναθισόμεθα εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ
κακώσομεν αὐτήν*, καὶ συλλαλήσαντες ἀπο-
στρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς, καὶ βασιλεύσομεν
αὐτῆς τὸν υἱὸν Ταβεήλ. Τάδε λέγει [78] Κύριος
Σαβαώθ· Οὐ μὴ μείνη ἡ βουλὴ αὐτῇ, οὐδὲ ἔσται·
ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ δαμασκός, καὶ ἡ κεφαλὴ
δαμασκοῦ Ῥασίρ†. Καὶ ἐτι ἐξήκοοντα καὶ πάντα
ἐτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραῖμ ἀπὸ λαοῦ.
Καὶ ἡ κεφαλὴ Ἐφραῖμ Σομόρων, καὶ ἡ κεφαλὴ
Σομόρων ὁ υἱός τοῦ Ῥωμελίου. Καὶ ἂν μὴ πω-
στεύσητε, οὐδὲ μὴ συνῆτε. Πάλιν ὁ προφήτης με-
γίστην ἀπόδειξιν παρέχεται τῆς προφητείας. Ἐπειδὴ

* Reg. et Savil. μένειν εἶχετο, male.

δ Reg. ὁ προφήτης· καλεῖσθαι, recte. Savil. et Morel
καλεῖται, perperam, ut liquet.

ε Hæc, καὶ κακώσομεν αὐτήν, non sunt in textu τῶν Ο'.

† Reg. et Savil. Ῥασίρ.

γὰρ ὁ φόβος κατέσεισε, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἦν τὰ θεινὰ, τὰ δὲ χρηστὰ ἐν ἑλίπαι, καὶ προσδοκίαν ὑπερβαίνοντα πᾶσαν, καὶ οἱ ἀκρωμένοντες οὐ σφόδρα πιστοί, ὅρα τί ποιεῖ. Δίδωσι σημεῖον μέγιστον τῶν ἐκθεσσομένων, τὰ βουλευόμενα τῶν πολεμίων εἰς μέσον ἐκφέρων. Λέγει γὰρ αὐτῶν τὴν γνώμην, μεθ' ἧς ἐπιστρέψουσιν τῇ πόλει, καὶ τί πρὸς ἀλλήλους διελέχθησαν, καὶ τί συνθέντες ἐπανήλθον, καὶ δεικνυσιν ἡ προσδοκίαν τὸ πρᾶγμα ὅν (Συλλεληθῆσαντες γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, ἀποστρέψομεν αὐτοὺς πρὸς ἡμᾶς), ἡ πολλὴ τῇ ἀπονομίᾳ μεθύνοντας, καὶ νομίζοντας μὴδὲ ὅπλων αὐτοῖς δεῖν, μὴδὲ παρατάξεως καὶ συμβολῆς εἰς τὸ τὴν πόλιν λαβεῖν. Ἀρκεῖ γὰρ ἡμῖν φανῆναι, φησί, μόνον καὶ διαλεχθῆναι, καὶ πάντας αἰχμαλώτους λαβόντας ἀπαλθεῖν. Εἴτα, ὅπερ πάσχουσιν οἱ ἀλαζόνες, ὑπὸ τῆς ἐλπίδος ταύτης φουσηθέντες καὶ περὶ βασιλείας βουλευόμενοι, ὡς ἦδη τῆς πόλεως ἀλούσης, καὶ εἶνα ἐπιστήσας δεῖ τῇ μητροπόλει. Καὶ τὰ μὲν ἐκείνων τοιαῦτα, φησί· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ πάντων ἐκείνων ἀνααιρετικά. Διὸ καὶ ἐπήγαγε· *Τότε λέγει Κύριος· καὶ οὐκ ἔσται, ἀλλὰ προσέθηκε, Σαβωῶθ*. Ὅταν γὰρ τι μέγα ἀπαγγέλλειν μέλλῃ, τῆς δυνάμεως ἀναμνησκαὶ τοῦ Θεοῦ, καὶ τῆς βασιλείας τῆς ἀνω, καὶ θαυμαστικῆς ἐκείνης ἀρχῆς καὶ παραδόξου. Τί οὖν φησιν ὁ Θεός; *Οὐ μὴ μείνῃ ἡ βουλή αὕτη, οὐδὲ ἔσται· ἀλλ' ἡ κεφαλὴ Ἀράμ Δαμασκός*. Ἡ ἀρχὴ αὐτοῦ, φησὶν, ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐν Δαμασκῷ στήσεται, καὶ περαιτέρω οὐ προδύσεται. *Καὶ ἡ κεφαλὴ Δαμασκοῦ Ῥασίν*. Καὶ ὁ ἀρχὸν Δαμασκοῦ, φησὶ, καὶ ὁ κρατῶν Ῥασίν ἔσται· τούτεστιν, ἐν τοῖς αὐτοῦ μείνῃ καὶ κλεινοῖς οὐ προσθήσει δύναμιν αὐτῷ. *Καὶ ἐπὶ ἐξήκοντα καὶ πέντε ἔτη, καὶ ἐκλείψει ἡ βασιλεία Ἐφραὶμ ἀπὸ λαοῦ*.

δ. Μεγίστη τῆς ἀληθείας ἀπόδειξις, ὅταν καὶ τοὺς καιροὺς προλέγωσιν οἱ προφῆται, παρέχοντες τοῖς βουλομένοις ἐξετάζειν μετὰ ἀκριβείας τῆς προφητείας τὴν δύναμιν. Νῦν μὲν γὰρ, φησὶν, ἀποστήσονται τῆς πόλεως· μετὰ δὲ πέντε καὶ ἐξήκοντα ἔτη ὀλοκληρὸν ἀπολείπεται τὸ ἔθνος, καὶ οἱ πολέμιοι λαβόντες αὐτοὺς, ἀπαλάσσονται πάντας. Νῦν μέντοι πρὸ τῆς ἀλώσεως ἐκείνης οὐδὲν πλεόν τῶν οἰκείων λήφονται. Ἰνα γὰρ μὴ ἀκούσας ὁ βασιλεὺς, ὅτι μετὰ ἐξήκοντα πέντε ἔτη ἀπολοῦνται, λέγῃ πρὸς αὐτόν· Τί οὖν; ἐάν νῦν ἡμεῖς λαβόντες, τότε ἀπολοῦνται, τί τὸ ὄφελος ἡμῖν; θάρρει, καὶ περὶ τῶν παρόντων. Ἀλώσονται γὰρ τότε παντελῶς· νῦν μέντοι πλεόν οὐδὲν· τῶν οἰκείων [79] ἔξουσιν. Ἄλλ' ἔσται ἡ κεφαλὴ Ἐφραὶμ, τουτέστι, τῶν δέκα φυλῶν, ἡ Σαμαρεία· ἐκεῖ γὰρ ἦν αὐτοῖς ἡ βασιλεία· καὶ οὐκ ἐκταθήσεται περαιτέρω· καὶ ἡ κεφαλὴ Σαμαρείας ὁ βασιλεὺς τοῦ Ἰσραὴλ· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Δαμασκηνοῦ ἔλεγε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα δηλῶν, ὅτι οὐδὲν πλεόν ἔξουσιν, ἢ ταῦτα ἃ νῦν κατέχουσιν. Εἴτα, ἐπειδὴ πράγματα εἶπεν ὑπερβαίνοντα λόγον ἀνθρώπινον, καὶ ἀνώτερα τῆς τῶν λογισμῶν ἀκολουθίας, καὶ προφητεία τὸ λεγόμενον ἦν, εἰκότως ἐπήγαγεν· *Ἐάν μὴ πιστεύσῃτε, οὐδὲ μὴ συνῆτε*. Μὴ ζῆται, φησὶ, πῶς καὶ εἶναι τρόπων ταῦτα ἔσται· Θεὸς γὰρ ἔστιν ὁ ἐργαζόμενος, καὶ πιστεύεις σοι δεῖ μόνως, καὶ ἐνοήσεις τοῦ

• Οὐδὲν δεest in Reg.

ποιοῦντος τὴν δύναμιν· πᾶσαν ἑαβας τῶν εἰρημίων τὴν ἀπόδειξιν. Διὸ καὶ ὁ προφήτης αὐτῷ ἔλεγεν· *Ἐπίστευσσα, διὸ ἐλάλησα*. Καὶ ὁ Παῦλος εἰκότως ἐπιλαβόμενος τῆς βήσεως ταύτης, ἐπὶ μέλινα αὐτὴν εἰλκυσε πράγματα λέγων· *Ἐχοντες δὲ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα τῆς πίστεως, κατὰ τὸ γεγραμμένον, Ἐπίστευσσα, διὸ καὶ ἐλάλησα· καὶ ἡμεῖς πιστεύομεν, διὸ καὶ λαλοῦμεν*. Εἰ γὰρ τὰ παλαιὰ πίστεως ἐχρηζέ, τοσοῦτον ἀπέχοντα τῶν ἐν τῇ Καινῇ, ὅσον ἡ γῆ τῶν οὐρανῶν, πολλῷ μᾶλλον ἢ τῶν οὐρανῶν ὀφθαλμῶν δογματῶν γνώσις καὶ οὐδὲ εἰς νοῦν ἐλθόντων εἶναι ποτε. Ὅπερ οὖν καὶ αὐτὸς δηλῶν ἔλεγεν· *Ἄ ὀφθαλμὸς οὐκ εἶδεν, καὶ οὐκ οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίαν ἀνθρώπου οὐκ ἀνέβη, ἃ ἠτοίμασεν ὁ Θεὸς τοῖς ἀγαπῶσιν αὐτόν*. Καὶ προσέθετο Κύριος λαλῆσαι τῷ Ἀχαζ λέγων· *Αἰτησάτω σεαυτῷ σημεῖον παρὰ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, εἰς βάθος ἡ εἰς ὕψος*. Καὶ εἶπεν Ἀχαζ· *Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ περάσω Κύριον*. Καὶ εἶπεν Ὁσάις· *Ἀκούσατε δὴ, οἰκὸς αὐτοῦ· Μὴ μικρὸν ὅμην, ἀγῶνα παρέχετε ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα; Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος αὐτοῖς ὅμην σημεῖον*. Ἴδοι ἡ καρδία ἐν γαστρὶ λήθεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Πολλὴ τοῦ Θεοῦ συγκατάθεσις, καὶ τοῦ βασιλεὺς ἡ ἀγνωμοσύνη. Ἐκεῖ μὲν γὰρ αὐτὸν ἀκούσαντα τοῦ προφήτου, μὴδὲν ἀμφιδόλλαι περὶ τῶν εἰρημίων· εἰ δὲ καὶ ἀμφιδόλλαι, καὶ σημεῖον λαβόντα πιστεύουσι, ὅπερ πολλοὶ τῶν παρὰ Ἰουδαίους πεποιθήκασι. Καὶ γὰρ ὁ Θεός, φιλόανθρωπος ὢν, οὐδὲ τοῦτο παρητήσατο παρασχέειν πολλάκις τοῖς παχυτέροις καὶ χαμαὶ συρομένοις, καὶ τῇ γῇ προσκλημένους, ὅσον ἐποίησεν ἐπὶ τοῦ Γεδεών. Ἐπειδὴ γὰρ πάντων καταδεικτέρος ἦν καὶ παχυτάτος, ὅρα ποῦ καταβαίνει πάλιν ὁ Θεός. Αὐτὸς αὐτὸν ἐφάπτεται, καὶ προτρέπει πρὸς τὸ σημεῖον αἰτῆσαι· καίτοι γε οὐδὲ μικρὸν τοῦτο σημεῖον ἦν, τὸ ἐλέγξει αὐτοῦ τὰ ἀπόρρητα, καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν αὐτοῦ τὴν γνώμην ἁπασαν, καὶ τὴν ὑπόκρισιν διελέγξει πᾶσαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ μὲν προφήτης εἶπεν, *Αἰτησάτω σεαυτῷ σημεῖον*, ἐκεῖνος δὲ τὸν σφόδρα πιστὸν ὑποκρινόμενος, ἔλεγεν, *Οὐ μὴ αἰτήσω, οὐδὲ μὴ περάσω Κύριον*, ὅρα πῶς μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος [80] ἐπάγει τὴν τομὴν ὁ προφήτης. εἰκότως μετὰ τὴν ἀπόδειξιν τῆς ὑποκρίσεως βαρυτέραν ποιούμενος τὴν κατηγορίαν. Διὰ δὲ τοῦτο ἐκαίνον μὲν οὐδὲ ἀποκρίσεως ἀξιοί, πρὸς δὲ τὸν δῆμον ἀποστρέφεται λέγων· *Ἀκούσατε, οἰκὸς αὐτοῦ· Μὴ μικρὸν ὅμην, ἀγῶνα παρέχετε ἀνθρώποις; Καὶ πῶς Κυρίῳ παρέχετε ἀγῶνα;* Ἀσαφῆς δὲ εἰρημίων· διὸ δὲ δὲ τὴν ῥῆσιν· ἀναπτύξει μετὰ ἀκριβείας. Ὁ γὰρ λέγει, τοῦτο ἔστι· Μὴ γὰρ ἐμὰ τὰ ῥήματα ἔστι; μὴ γὰρ ἐμὴ ἡ ἀπόφασις; Εἰ δὲ ἀνθρώποις ἀπιστεῖν ἀπλῶς καὶ ἀνευ λόγου βαρὺ καὶ ἐγκλημάτων ἄξιον, πολλῷ μᾶλλον Θεῷ. Τὸ οὖν ἀγῶνα παρέχειν οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἢ ἀπιστεῖν. Τοῦτο οὖν, φησὶ, μὴ μικρὸν ἐστὶν ἐγκλημα; μὴ ἡ τυχοῦσα κατηγορία τοῖς ἀνθρώποις ἀπιστεῖν; Εἰ δὲ τοῦτο βαρὺ, πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ.

• Putat Alfenus ante πᾶσαν ἑαβας aliquid deesse, nampe πιστεύον μόνον καὶ, vel quid simile. Sed existimo locum sine ullo additamento stare posse. Mox in Reg. et Savil. ἔλεγεν δεest.

• Reg. διὸ δεῖ τὴν ῥῆσιν.

Ephraim Somoron, et caput Somoron filius Romeliæ. Et si non credideritis, non intelligetis. Rursus propheta magnum prophetiæ argumentum exhibet. Quia enim timor illos exagitabat, et ante oculos mala erant, bona autem in spe, expectationemque omnem superantia, nec satis creduli erant auditores, vide quid faciat. Dæd signum maximum eorum quæ eventura erant, consilia hostium in medium adducens. Eorum namque animum aperit, quo moti urbem oppugnabant, et quid mutuo colloquuti essent, et quo pacto inito redierint, ostenditque aut prodicionem esse id quod agebatur (*Colloquuti enim, mutuo, inquit, cum ipsi, eos avertimus ad nos*); aut multa arrogantia ipsos ebrios esse, existimantes ne armis quidem ipsis esse opus, neque acie et conflictu, ut urbem caperent. Satis est, inquit, si in conspectum veniamus et colloquamur, et omnes in captivitatem abducentes discedemus. Deinde, ut solent arrogantes, hac spe inflati de rege constituendo consilium ineunt quasi jam capta urbe, et quem oporteat in metropolim regem constituere consultant. Eo in statu res illorum erant, inquit: quæ vero Deus moliebatur hæc omnia de medio sustulerunt. Idcirco subjunxit: *Hæc dicit Dominus*; neque hic stetit, sed adjecit, *Sabaeth*. Cum enim magni quidpiam annuntiaturus est, potentiam Dei memorat, supernum nempe regnum, atque imperium illud magnum ac stupendum. Quid itaque sit Deus? *Non manebit consilium hoc neque erit: sed caput Aram Damascus.* Imperium ejus, ait, potestas ejus, in Damasco stabit, nec ultra progredietur. *Et caput Damasci Rasin.* Et princeps Damasci, inquit, atque dominator Rasin erit; id est, in iis quæ ad ipsum pertinent manebit, ac majorem sibi non adjiciet potentiam. *Et adhuc sexaginta et quinque anni, et desiciet regnum Ephraim a populo.*

4. Maxima veritatis demonstratio, quando tempora prædicunt prophetæ, ansam præbentes iis qui volunt explorandi cum accurate vim prophetiæ. Nunc enim, inquit, abscedet ab urbe; sed post quinque et sexaginta annos universa gens peribit, et regnum Israel de medio tollitur; ab hostibus intercepti abducentur omnes. Nunc certe ante excidium illud nihil plus habebunt, quam ea quæ sua sunt. Ut ne enim rex audiens eos post sexaginta quinque annos perituros esse, apud se diceret: Quid igitur? si, postquam nos nunc ceperint, tunc peribunt, quæ hinc nobis utilitas? Confide, inquit, etiam de præsentibus. Capientur enim tunc omnino; sed nunc nihil plus habebunt, quam id quod habent. Sed erit caput Ephraim, hoc est decem tribuum, Samaria: ibi enim illorum regia erat; et non ulterius extendetur; et caput Samariæ rex Israel. Quod de Damasceno dicebat, hoc etiam hic significat, nempe nihil plus habituros, quam nunc haberent. Deinde, quia verba dixerat humanam rationem superantia, et quamvis ratiocinationum seriem excedentia, cum id quod dicebatur prophetia esset, jure adjecit: *Nisi credideritis, neque intelligetis.* Ne quæras, inquit, quo modo et qua ratione hæc futura sint: Deus enim est qui operatur,

solaque fide opus tibi est, et intelliges operantis virtutem; demonstrationem omnem supra dictorum accepisti. Ideo David propheta dicebat: *Credidi, propter quod loquutus sum* (*Psal. 115. 10*). Et Paulus hac arrepta dictione, e re illam ad res majores traxit dicens: *Habentes autem eundem Spiritum fidei, secundum id quod scriptum est, Credidi, propter quod loquutus sum, et nos credimus, propter quod et loquimur* (*2. Cor. 4. 13*). Nam si vetera fide opus habebant, quæ tantum distant ab iis quæ in nova lege sunt, quantum cælum a terra, multo magis tam sublimium dogmatum cognitio, quæ in nullius umquam mentem venerunt. Id quod et ipse significans dicebat: *Quæ oculus non vidit, et auris non audivit, et in cor hominis non ascenderunt, quæ præparavit Deus diligentibus se* (*1. Cor. 2. 9*). 10. *Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: 11. Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum, sive in excelsum. 12. Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum. 13. Et dixit Isaias: Audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est, agonem exhibere hominibus? Et cur Domino exhibetis agonem? 14. Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce virgo in utero accipiet et pariet filium: et vocabunt nomen ejus Emmanuel.* Multa Dei indulgentia, ingratiſsimus est regis animus. Oportebat enim eum, audito propheta, de dictis nihil dubitare: quod si dubitabat, saltem viso signo credere, quod plerique apud Judæos fecerunt. Etenim Deus benignus cum sit, non recusavit sæpe signa præbere crassioribus et humi repentibus terræque affixis: ut fecit Gedeoni (a). Cum enim (Achaz) esset Imperitior et admodum rudis, vide quo Deus se demiserit. Ipse illum attrahit, et hortatur ut signum petat: etsi non parvum hoc signum erat, ejus arcana prodere, ejusque sententiam totam in medium producere, et simulationem ejus omnem detegere. Quia enim propheta dicebat, *Pete tibi signum*, ille vero se admodum credere simulans respondebat, *Non petam, et non tentabo Dominum*, vide cum quanta vehementia propheta sectionem infligat, jure post demonstratam simulationem gravius intentans crimen. Ideo illum ne responsione quidem dignatur, sed ad populum sermonem convertit: *Audite, domus David: Numquid parum vobis est, agonem præbere hominibus? Et cur Domino agonem præbetis?* Obscurum est id quod dicitur: ideo dictum illud accurate est explicandum. Quod enim dicit, hoc est: Num mea verba sunt? num mea sententia? Si autem hominibus non credere sine causa grave et criminatione dignum est, multo magis Deo. Illud igitur, agonem præbere, nihil aliud est quam fidem negare. Hoc, inquit, num parvum crimen est? an parva criminationis causa hominibus non credere? Quod si hoc grave, multo magis non credere Deo.

^a In Bibliis legitur, et vocabis.

(a) Hic omnino putamus aliquid desiderari. Nam primo intuitu videntur ea quæ sequuntur de Gedeone dici, quæ tamen de Achazo dicuntur. Neque solet Chrysostomus, cum exempla affert, ut hic Gedeonis exemplum, sic paucis rem absolvere, nullo dato signo indicante quod vel quale sit illud exemplum.

5. Hoc porro dicebat, ut discerent omnes, prophetam decipi non posse, nec a verbis, quæ prolata fuerant, deceptum esse, sed ab iis, quæ in mente Achazi erant, ferebat sententiam. Hoc et Christum sæpe secluse in Evangelicis legitur. Prius enim quam demonstrationem ex signis præberet, malitiam Judæorum, quam mente versabant, in medium profrens, hoc jam non parvum signum edebat : ut fecit circa paralyticum. Cum enim illi dixisset : *Confide, fili, dimittuntur tibi peccata*, ipsique dicerent in semet ipsis, *Blasphemat* (Matth. 9. 2. 3) : dixit illis priusquam paralyticum roboraret : *Quid cogitatis mala in cordibus vestris* (Ibid. v. 4) ? maximum hoc præbens divinitatis indicium, quod arcana mentis nosset. *Tu enim*, inquit, *nostis corda solus* (3. Reg. 8. 39). Et David rursus ait : *Scrutans corda et renes Deus* (Psal. 7. 10). Hoc etiam prophetis sæpe dabat Deus ut nosset, ut qui audiebant hinc ediscerent, nihil eorum quæ dicebantur humanum esse, sed superne et de cælis omne decretum esse delatum. Ideo vocalissimus hic Isaias postquam cum omni moderatione regem erat alloquutus, eumque a malis liberaverat, ac de præsentibus confidere jusserat, et indicia hujusce rei ipsi præbuisset, quod consilium se oppugnantium fusi aperuisset, proditorem detexisset, excidiumque integrum Israël prædixisset, et tempus adjecisset : his non contentus, ulterius progreditur, neque insistit ut signum postulet, sed illum, ob nimiam incredulitatem id nolentem, hortatur ; neque id simpliciter, sed liberam potestatem signum eligendi relinquit. Neque enim dicit, hoc vel illud signum, sed ut volueris, ait ; dives est Dominus, omnipotens virtus, ineffabilis potestas. Si ex cælis volueris, nihil impedit ; si ex terra, nihil prohibet. Id enim sibi vult illud, *In profundum, aut in excelsum*. Cum autem nec sic eum adduxerit, ne hic quidem tacuit, sed reprehensione subjuncta, idque ad emendationem audientis, et ut ostenderet se non illum dcepsisse, neque circumvenisse verbis, prophetiam revelat arcanam, in salutem orbis futuram, et in rerum omnium emendationem : atque signum non deinceps dari Achazo, sed toti Judæorum populo. Initio enim ipsum regem alloquebatur ; quia vero se ipse indignum reddidit, turbam populi alloquitur. *Ideo*, inquit, *dabit non tibi, sed vobis signum. Vobis*, quibusnam ? Iis qui sunt in domo David. Etenim illinc signum exortum est. Quodnam igitur est signum ? *Ecce virgo in utero accipiet, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel*. Observandum, id quod et ante dixi, non Achazo datum fuisse signum. Quod autem id non ex conjectura dicatur, ipse propheta objurgavit et accusavit dicens : *Numquid parum vobis est agonem præbere hominibus ?* et adjecit : *Ideo dabit Dominus vobis signum. Ecce virgo in utero habebit*. Si autem virgo non fuisset, signum non erat. Signum enim rerum seriem

¹ Reg. et Savil., et *Paulus rursus ait.* Morel. et Bavar., et *David rursus ait.* et sic legit Interpretes. Melius certe : nam etsi idipsum Paulus, Rom. 8, 27, ex Davide mutuatus proferat, cum verba tantum Davidis, nihilque aliud afferatur, Davidi melius adscribitur locus.

excedere debet, et naturæ consuetudinem superare, itemque novum et inexpectatum esse, ita ut id insigne sit singulis qui vident et audiunt. Ideo enim signum appellatur, quod sit insigne. Insigne autem non fuerit, si delitescat in communitate cæterarum rerum. Itaque si sermo esset de muliere secundum naturæ legem pariente, cur signum vocaret quod quotidie fieri solet? Ideo in exordio sermonis, non simpliciter dixit, Ecce virgo, sed, *Ecce hæc virgo (a)*, additione articuli insignem quamdam, et hanc solam fuisse nobis subindicans. Quod enim hoc additamentum id significet, ex Evangeliiis discere possumus. Cum enim ad Joannem misissent Judæi interrogantes, *Quis es?* non dicebant, Tu es Christus; sed, *Si tu es ille Christus*: neque dicebant, Tu es propheta; sed, *Si tu es ille propheta* (Joan. 1. 49. 25): quod utrumque eximium erat. Ideo Joannes Evangelium ordiens non dicebat, In principio erat Verbum, sed, *In principio erat illud Verbum, et illud Verbum erat apud Deum* (Joan. 1. 1). Sic et hoc loco non dixit, Ecce virgo, sed, *Ecce hæc virgo*: ac cum dignitate prophætæ convenienti illud, *Ecce*, præmittitur. Nam ferme videntis et imaginem in mente habentis hæc erant, multamque in se habentis eorum quæ dicebantur evidentiam. Nam illi oculi clarius quam nostri illa sub aspectum non cadentia videbant. Sensus enim decipi potest; Spiritus vero gratia nulli fallaciæ obnoxiam sententiam præbebat.

6. Et cur non adjecit, inquit, partum fore ex Spiritu sancto? Prophetia erat id quod dicebatur, et sub umbra annuntiari debebat, ut sæpe dixi, ob ingratum audientium animum, ne omnia clare discentes, libros omnes comburerent. Si namque prophetis non percerunt, multo minus a scriptis abstinuissent. Quod autem id non ex conjectura dictum sit, alius quidam reus sub Jeremia, cum ipsos libros accepisset, discidit, et igni tradidit (*Jer.* 36. 23). Viden' insaniam intolerabilem? viden' iram ratione vacuam? Non satis ipsi fuit scripta oblitterasse, etiam combussit, ut rationis expertem affectum impleret. Attamen etsi mirabilis hic propheta obscure loquutus sit, totum tamen exhibuit. Virgo namque, donec manet virgo, unde parere possit, nisi ex Spiritu sancto? Solvere enim legem naturæ non alterius erat, quam ejus qui condidit naturam. Itaque cum dixit: Virgo pariet, totum declaravit. Proinde dicto partu, dicit et nomen ejus qui natus est, non id quod ei impositum est, sed id quod ex rebus ipsis illi competebat. Quemadmodum enim Jerusalem vocat civitatem justitiæ (*Isai.* 1. 26), licet nusquam hoc nomine appellata sit, sed ex rebus ipsis hanc sortita sit nomenclaturam, eo quod admodum mutanda in melius et æquitatis patrociniū foret (etenim cum illam meretricem vocat [*Ibid.* v. 21], non significat eam aliquando hoc nomine fuisse vocatam; sed a nequitia nomen imponit; sic et postea a

(a) In Græco, ὅδε ἡ παρθένος, cum articulo qui aliquam virginem specialim indicat; παρθένος autem, virgo, virginem generatim dicit. Vox adjectiva, hæc, multum abest quam articuli Græci vim habeat.

ε'. Καὶ τοῦτο δὲ ἔλεγεν, ἵνα μάθωσι πάντες, ὅτι ἀνεξαπότητος ἔμειναν ὁ προφήτης, οὐκ ἀπὸ τῶν ῥημάτων παραλογιζόμενος τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ Ἀχαζ φέρων τὴν ψῆφον. Τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς· πολλάκις ἐπὶ τῶν Εὐαγγελίων ἐποίησε. Πρὶν ἢ γὰρ τὴν ἀπὸ τῶν σημείων παρασχεῖν ἀποδείξειν, τὴν κακίαν τῶν Ἰουδαίων εἰς μέσον ἄγων τὴν ἐν διανοίᾳ πορευομένην^α, οὐ μικρὸν τοῦτο παρείχε τὸ σημεῖον· οἷον ἐπὶ τοῦ παραλυτικοῦ πεποίηκεν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, *Θάρσει, τέκνον· ἀπέσπασται σου αἱ ἁμαρτίαι*, ἐκεῖνοι δὲ ἔλεγον ἐν ἑαυτοῖς, *Βλασφημίᾳ*^β φησὶ, πρὶν ἢ σφίγξαι τὸν παραλελυμένον· *Τί βουλεύεσθε ποτηρὰ ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν*; μέγιστον θεότητος τοῦτο παρέχον τεκμήριον, τὸ τὰ ἀπόρρητα εἰδέναι τῆς διανοίας. Σὺ γὰρ ἐπίστασαι, φησὶ, *καρδίας μονώτατος*. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν φησὶν^β· *Ἐτάλῃ καρδίας καὶ νεφροῦς ὁ θεός*. Τοῦτο καὶ τοῖς προφήταις ἐδίδου πολλάκις ὁ θεὸς εἰδέναι, ἐν^γ οἱ ἀκούοντες μανθάνωσιν, ὅτι οὐδὲν ἀνθρώπινον τῶν εἰρημένων, ἀλλ' ἄνωθεν καὶ ἐκ τῶν οὐρανῶν ἡ ψῆφος ἅπασα κατενῆκεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μεγαλοφρονότατος οὗτος Ἡσαίας, ἐπειδὴ μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιεικείας διελέχθη τῷ βασιλεῖ, καὶ τῶν δεινῶν ἀπήλλαξε, καὶ θαρρύνει ἐκείλευσεν ὑπὲρ τῶν παρόντων, καὶ τεκμήρια τοῦτου παρέσχεεν αὐτῷ, τὴν βουλὴν ἐξαγγεῖλαι τῶν ἐπιστρατευσάντων, καὶ τὴν προδοσίαν ἐλέγξει, καὶ τὴν ἄλυσιν τοῦ Ἰσραὴλ προειπεῖν τὴν παντελῇ καὶ ὁλόκληρον, καὶ τὸν χρόνον προσθεῖναι, οὐκ ἠρκέσθη τοῖς τοῖς, καὶ περαιτέρω πρόβεισι, καὶ οὐκ ἀναμένει σημεῖον αὐτὸν αἰτήσαι, ἀλλὰ καὶ μὴ βουλόμενον δι' ὑπερβολὴν ἀπιστίας προτρέπεται· καὶ οὐδὲ ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ κύριον τῆς προτίσεως ποιεῖ· οὐδὲ γὰρ φησι, τὸ καὶ τὸ σημεῖον, ἀλλ' ὅπου βούλει, φησὶ· πλούσιος ὁ Δεσπότης, παναλκῆς ἡ δύναμις, ἄφατος ἡ ἐξουσία. Ἄν ἐκ τῶν οὐρανῶν βουληθῇς, οὐδὲν τὸ καλῶν· ἂν ἐκ τῆς γῆς, οὐδὲν τὸ ἐμποδίζον. Τοῦτο γὰρ ἐστίν, *Ἢ εἰς βάθος, ἢ εἰς ὕψος*. Ἐπειδὴ δὲ οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐπεσπάσατο, [81] οὐδὲ ἐνταῦθα ἐσίγησεν, ἀλλ' ἔλεγον ἐπαγαγόν, καὶ τοῦτον ὑπὲρ διορθώσεως τοῦ ἀκούοντος, καὶ τοῦ δεῖξαι, ὡς οὐκ ἠπάτησεν, οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει· *προφητείαν ἀπόρρητον*, τὴν ἐπὶ σωτηρίᾳ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην, καὶ ἐπὶ διορθώσει τῶν πραγμάτων ἀπάντων· καὶ φησὶ τὸ σημεῖον οὐχὶ τῷ Ἀχαζ δίδωσθαι λοιπὸν, ἀλλὰ τῷ κοινῷ τῶν Ἰουδαίων δήμῳ. Παρὰ μὲν γὰρ τὴν ἀρχὴν πρὸς αὐτὸν τὸν λόγον ἀπέτεινεν· ἐπειδὴ δὲ ἀνάξιον ἐκεῖνος ἑαυτὸν ἀπέφηνε, τῷ κοινῷ τοῦ λαοῦ διαλέγεται. Διὰ τοῦτο γὰρ, φησὶ, *δώσει, οὐχὶ σοι, ἀλλ' ὑμῖν σημεῖον*. Ὑμῖν, τίσι; Τοῖς ἐν τῷ οἴκῳ Δαυὶδ. Καὶ γὰρ ἐκεῖθεν ἐβλάστησεν τὸ σημεῖον. Τί οὖν τὸ σημεῖον ἐστίν; *Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήψεται, καὶ τέξεται υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ*. Παρατηρητέον, ὅπερ καὶ ἐμπροσθεν εἶπον, ὅτι οὐ τῷ Ἀχαζ δίδωται λοιπὸν τὸ σημεῖον. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς,

αὐτὸς ὁ προφήτης καὶ ἐνεκάλεσε καὶ κατηγόρησε λέγων· *Μὴ μικρὸν ὑμῖν, ἀγῶνα παρέχειν ἀνθρώποις; καὶ προσέθηκε· Διὰ τοῦτο δώσει Κύριος ὑμῖν σημεῖον*. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Εἰ δὲ μὴ παρθένος ἦν, οὐδὲ σημεῖον ἦν. Τὸ γὰρ σημεῖον ἐκβαίνειν δεῖ τὴν κοινὴν ἀκολουθίαν, καὶ τὴν τῆς φύσεως ὑπερβαίνειν συνήθειαν, καὶ ξένον εἶναι καὶ παράδοξον, ὥστε ἕκαστον ἐπισημαίνεσθαι τῶν ὁρώντων καὶ ἀκούοντων. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ σημεῖον λέγεται, διὰ τὸ ἐπίσημον. Ἐπίσημον δὲ οὐκ ἂν γένοιτο, εἰ μέλλοι κρύπτεσθαι τῇ κοινωνίᾳ τῶν ἄλλων πραγμάτων. Ὡστε εἰ περὶ γυναικὸς ὁ λόγος ἦν νόμῳ φύσεως τιτυούσης, τίνας ἔνεκεν σημεῖον καλεῖ τὸ καθ' ἑκάστην γινόμενον ἡμέραν; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθένος, τῇ προσθήκῃ τοῦ ἄρθρου ἐπίσημόν τινα καὶ μόνον τοιαύτην γεγεννημένην ἡμῖν αἰνιττόμενος. Ὅτι γὰρ ἡ προσθήκη αὕτη τοῦτο ἐνδείκνυται, δυνατόν καὶ ἀπὸ τῶν Εὐαγγελίων μαθεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔπεμψαν πρὸς τὸν Ἰωάννην οἱ Ἰουδαῖοι ἐρωτῶντες, *Τίς εἶ;* οὐκ ἔλεγον, Σὺ εἶ Χριστὸς, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ Χριστός*· οὐδὲ ἔλεγον, Σὺ εἶ προφήτης, ἀλλ', *Εἰ σὺ εἶ ὁ προφήτης*· ὧν ἕκαστον ἐξαίρετον ἦν. Διὰ τοῦτο καὶ ἀρχόμενος ὁ Ἰωάννης οὐκ ἔλεγεν, Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἀλλ', *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν*. Οὕτω δὲ καὶ ἐνταῦθα, οὐκ εἶπεν, Ἰδοὺ παρθένος, ἀλλ', Ἰδοὺ ἡ παρθένος· καὶ μετὰ ἀξιώματος προφήτῃ πρέποντος τὸ, Ἰδοὺ. Μόνον γὰρ οὐχὶ ὁρῶντας ἦν τὰ γενόμενα, καὶ φανταζομένου, καὶ πολλὴν ἔχοντος ὑπὲρ τῶν εἰρημένων πληροφορίαν. Τῶν γὰρ ἡμετέρων ὀφθαλμῶν ἐκεῖνοι σαφέστερον τὰ μὴ ὁρώμενα ἔβλεπον. Τὴν μὲν γὰρ αἰσθησὶν εἰκὸς καὶ ἀπατηθῆναι· ἡ δὲ τοῦ Πνεύματος χάρις ἀνεξαπότητον παρείχετο τὴν ἀπόφασιν.

ζ'. Καὶ τίνας ἔνεκεν οὐ προσέθηκε, φησὶν, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου ὁ τόκος ἔσται; Προφητεία ἦν τὸ λεγόμενον, καὶ συνεσκιασμένως ἀπαγγεῖλαι ἔδει, ὁ πολλάκις εἶπον, [82] διὰ τῶν ἀκούοντων ἀγνωμοσύνην, ἵνα μὴ σαφῶς πάντα μανθάνοντες, καὶ τὰ βιβλία πάντα κατακούσωσιν. Εἰ γὰρ τῶν προφητῶν οὐκ ἐφείσαντο, πολλῷ μᾶλλον τῶν γραμμάτων οὐκ ἂν ἀπέσχοτον. Καὶ ὅτι οὐ στοχασμὸς τὸ εἰρημένον, ἑτερός τις βασιλεὺς ἐπὶ τοῦ Ἱερουσαλὴμ αὐτὰ τὰ βιβλία λαβὼν κατέτεμε καὶ πυρὶ παρεδίδου. Εἶδες μανίαν ἀφόρητον; εἶδες ὀργὴν ἀλόγιστον; Οὐκ ἤρκεσεν αὐτῷ τὸ ἀφανίσαι τὰ γράμματα, ἀλλὰ καὶ ἐνέπηρσε, τὸ ἀλόγιστον αὐτοῦ πάθος πληρῶσαι βουλόμενος. Ἄλλ' ὅμως καὶ ἀσαφῶς εἰπὼν ὁ θαυμάσιος οὗτος προφήτης, τὸ πᾶν ἐνεδείξατο. Παρθένος γὰρ, ἕως ἂν μὲν παρθένος, πῶθεν ἄλλοθεν κυήσειεν, εἰ μὴ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; Τὸ γὰρ νόμον λύσαι φύσεως οὐδενὸς ἑτέρου ἦν, ἀλλ' ἡ τοῦ δημιουργοῦ τῆς φύσεως. Ὡστε εἰπὼν, ὅτι τέξεται ἡ παρθένος, τὸ πᾶν ἐνέφηγεν. Εἰπὼν τοίνυν τὸν τόκον, λέγει καὶ τὸ ὄνομα τοῦ τιτυομένου, οὐ τὸ τεθῆναι, ἀλλὰ τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Ὡστε γὰρ τῇ Ἱερουσαλὴμ καλεῖ πόλιν δικαιοσύνης, καίτοι γε οὐδαμῶς δικαιοσύνης ἐκλήθη πόλις, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν πραγμάτων ταύτην εἶχε τὴν προσσηγορίαν, διὰ τὸ πολλὴν γενέσθαι τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον αὐτῆς μεταβολὴν, καὶ τὴν τοῦ δικαίου προστασίαν (καὶ γὰρ ὅταν πόρνην καλῇ, οὐκ ὡς τῆς

^α Τυρωμένην Bavaricus, editi vero πορευομένην, quam vocem jure suspectam habet Savil.

^β Reg. et Savil. καὶ ὁ Παῦλος πάλιν φησὶν. Morel. et Bavar. καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν.

^γ Οὐδὲ παρελογίσαστο, ἀνακαλύπτει. Sic recte Morel. et Bavaricus. At Reg. et Savil. οὐδὲ γὰρ ἀλογίσαστο, ἀνακάμπτει. Perperam, ut ipse monet Savilius in notis, ubi veram lectionem, hanc scilicet nostram, Florilegii auctoritate restituit. Tilmanus etiam interpres veram secutus est lectionem.

^δ Sic recte Savil. Morel. τεχθέν, perperam.

πώλεως οὕτω ποτὲ κληθείσης, ἀλλὰ ἀπὸ τῆς κακίας ἐξ ὀνόματος τῆθαι· οὕτω δὲ καὶ μετὰ ταῦτα ἀπὸ τῆς ἀρετῆς)· τὸ αὐτὸ τοῖνον καὶ ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ λεκτέον, ὅτι τὸ ἀπὸ τῶν πραγμάτων αὐτῷ ὄνομα τέθεικε. Τότε γὰρ μάλιστα μεθ' ἡμῶν ὁ Θεὸς γέγονεν, ἐπὶ τῆς γῆς ὄφθεις, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρεφόμενος, καὶ τὴν πολλὴν ἐπιδεικνύμενος περὶ ἡμῶν κηδεμονίαν. Οὐκέτι γὰρ ἄγγελος, οὐδὲ ἀρχάγγελος μεθ' ἡμῶν, ἀλλ' αὐτὸς καταβάς ὁ Δεσπότης τὴν πᾶσαν ἀνεδέξατο διδρῶσιν, πόρνας διαλεγόμενος, τελώναις συνανακαίμενος, εἰς ἁμαρτωλῶν οἰκίας εἰσιὼν, λησταῖς παρβησίαν δίδους, μάγους ἐφελκόμενος, πάντα περιῶν καὶ διορθούμενος, καὶ αὐτὴν τὴν φύσιν ἑνὼν πρὸς ἑαυτὸν. Ταῦτα οὖν πάντα ὁ προφήτης προαναφωνέει, ὁμοῦ καὶ τὸν τόκον λέγων, καὶ τὸ κέρδος τῶν ὠδίνων τὸ ἅπατον ἐκείνῳ καὶ ἅπειρον. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς μετὰ ἀνθρώπων ᾖ, οὐδὲν δεῖ λοιπὸν δεδοικέναι, οὐδὲ τρέμειν, ἀλλ' ὑπὲρ πάντων θαρρῆν· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Καὶ γὰρ τὰ ἀρχαῖα ἐκείνα καὶ ἀκίνητα ἐλύθη κακὰ, καὶ ἡ κατὰ τοῦ κοιντοῦ γένους ἀπόφασις ἀνῆρθετο, καὶ τῆς ἁμαρτίας κατὰ νεύρα ἐκίκοπτο, καὶ διαβόλου τυραννὶς κατελύετο, καὶ ὁ πᾶσιν ἄδατος παράδεισος ἀνδροφόνῳ καὶ ληστῇ πρῶτον ἠνολέγετο, καὶ οὐράνιοι ἀψίδες ἀνεπατάσσοντο, καὶ ἀγγέλους ἀνθρώπος συνανέμειντο, καὶ πρὸς τὸν βασιλικὸν θρόνον ἡ φύσις ἡ ἡμετέρα ἀνήγετο, καὶ τοῦ ἔδου τὸ δεσποτήριον ἀχρηστον ἦν, [83] καὶ ὁ θάνατος ὄνομα λοιπὸν ἔμενε δὲν, πράγματος ἀπαστερημένον· καὶ μαρτύρων χοροί, καὶ γυναῖκες κατακλάσσαι τοῦ ἔδου τὰ κέντρα.

Ταῦτα οὖν πάντα προορῶν ὁ προφήτης ἐσκήρτα καὶ ἐχόρευε, καὶ δι' ἐνὸς ῥήματος ἡμῖν αὐτὰ ἐνεδείκνυτο, προφητεύων ἡμῖν τὸν Ἐμμανουήλ. Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται, πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προσέλασθαι ποτηρὰ, ἐκλέξεται τὸ ἀγαθόν. Δίδωσι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν, ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποτηρία, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Ἐπειδὴ δὲ τικτόμενον παιδίον οὕτε ἀνθρώπος ἦν ψιλός, οὕτε Θεὸς μόνον, ἀλλὰ Θεὸς ἐν ἀνθρώπῳ, εἰκότως καὶ ὁ προφήτης ποικίλλει τὸν λόγον, νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκείνο λέγων, καὶ τὰ παράδοξα τιθεῖς, καὶ οὐκ ἀφίεις ἀπιστηθῆναι τὴν οἰκονομίαν διὰ τὴν τοῦ θαύματος ὑπερβολήν. Εἰπὼν γὰρ, ὅτι τέλειται ἢ παρθένος, ὅπερ ἦν ἀνώτερον· φύσεως, καὶ ὅτι κληθήσεται Ἐμμανουήλ, ὃ καὶ αὐτὸ μεῖζον προσδοκίας ἦν, ἵνα μὴ τις τὸν Ἐμμανουήλ ἀκούσας, τὰ Μαρκιῶνος πάθῃ, καὶ νοσήσῃ τὰ τοῦ Οὐαλεντίνου, διὰ τὴν οἰκονομίαν, διαβήδην ἐπήγαγε καὶ τῆς οἰκονομίας σαφεστάτην ἀπόδειξιν, ἀπὸ τῆς τραπέζης αὐτὴν ποστούμενος. Τί γὰρ φησι; Βούτυρον καὶ μέλι φάγεται. Τοῦτο δὲ οὐκ ἂν εἴη θεότητος, ἀλλὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας. Διὰ γὰρ τοι τοῦτο· οὐδὲ ἀνθρώπον ἀπλῶς πλάσας ἐνέψυχεν ἐν αὐτῷ, ἀλλὰ καὶ τῆς κυήσεως ἠνέσχετο, καὶ ταύτης ἐννεαμηναίου, καὶ ὠδίνων καὶ σπαργάνων, καὶ τῆς ἐκ πρώτης ἡλικίας τροφῆς, ἵνα διὰ πάντων ἐμφράξῃ τὰ στόματα τῶν ἀρνεῖσθαι τὴν οἰκονομίαν ἐπιχειρούντων. Ταῦτα οὖν ἄνωθεν προορῶν ὁ προφήτης, οὐχὶ τὰς ὠδῖνας λέγει, καὶ τὸν θαυμαστὸν τόκον μόνον, ἀλλὰ καὶ τὴν ἐν πρώτῃ ἡλικίᾳ τροφήν, τὴν ἐν αὐτοῖς τοῖς σπαργάνοις, οὐδὲν τῶν λοιπῶν ἐξαλλάττουσαν ἀνθρώπων, οὐδὲ τι ξένον κατὰ τοῦτο ἔχουσιν. Οὕτε γὰρ ἅπαντα ἐξηλλαγ-

μένα ἦν αὐτῷ, οὕτε πάντα κοινά. Τὸ μὲν γὰρ ἐκ γυναικὸς τεχθῆναι, κοινόν· τὸ δὲ ἀπὸ παρθένου, μεῖζον ἢ καθ' ἡμᾶς. Τὸ τραφῆναι πάλιν τῷ κοινῷ τῆς φύσεως νόμῳ καὶ τῷ αὐτῷ τοῖς πολλοῖς, κοινόν· τὸ δὲ ἄδατος γενέσθαι ποτηρία τὸν ναὸν ἐκείνον, καὶ μηδὲ εἰς πείραν ἔλθεῖν ποτηρίας, τοῦτο ξένον καὶ παράδοξον, καὶ αὐτοῦ μόνον. Διὸ δὲ καὶ ἐκείνῳ καὶ τοῦτο τέθεικεν. Οὐ γὰρ μετὰ τὴν πείραν τῆς κακίας ἀπέστη τῆς κακίας, φησὶν, ἀλλὰ ἄνωθεν καὶ ἐκ προοιμίων αὐτῶν πᾶσαν ἀρετὴν ἐπιδείκνυτο. Ὁ καὶ αὐτὸς εἶπε· Τίς ἐξ αὐτῶν ἐλέγχει με περὶ ἁμαρτίας; καὶ, Ἐρχεται ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου, καὶ ἐν ἐμοὶ ἔχει οὐδέν.

Ζ'. Καὶ αὐτὸς οὗτος προλὼν ὁ προφήτης λέγει, ὅτι Ἅμαρτιαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ δόλος εὐρέθη ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταῦθα φησιν, ὅτι πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προσέλασθαι ποτηρὰ, ἀπὸ τῆς ἡλικίας ἐκείνης τῆς ἀπειροκακίας, ἀπ' αὐτῶν τῶν προοιμίων τὴν ἀρετὴν ἐπιδείξεται, καὶ οὐδὲν ἔξει πρὸς τὴν κακίαν κοινόν. Δίδωσι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον ἀγαθόν ἢ κακόν, [84] ἀπειθεῖ ποτηρία, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Πάλιν ταῖς ἀδαιταῖς λέξει τὸ αὐτὸ νόημα αἰνέττεται, καὶ ἐνδιατρίβει τῷ λόγῳ. Ἐπειδὴ γὰρ σφόδρα ἦν ὠφελὸν τὸ εἰρημένον, τῇ συνεχείᾳ τῆς διηγήσεως αὐτὸ πιστοῦται. Ὅπερ γὰρ ἀνωτέρω ἐδήλωσεν εἰπὼν, Πρὶν ἢ γινῶναι αὐτὸν ἢ προσέλασθαι ποτηρὰ, τοῦτο προλὼν ἠνέξατο εἰπὼν, Πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καὶ ἐπεξηγήσει κίχρηται πάλιν λέγων· ἀγαθόν ἢ κακόν, ἀπειθεῖ ποτηρία, τοῦ ἐκλέξασθαι τὸ ἀγαθόν. Τοῦτο γὰρ αὐτοῦ μόνου ἦν τὸ ἐξαίρετον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος αὐτὸ στρέφει συνεχῶς, καὶ Ἰωάννης δὲ ἰδὼν αὐτὸν, τοῦτο ἀνεκήρυξε λέγων· Ἰδὲ ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ, ὁ αἴρων τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου. Ὁ δὲ τὴν ἐτέρων αἴρων, πολλῷ μᾶλλον αὐτὸς ἀναμάρτητος ἦν. Καὶ ὁ Παῦλος, ὅπερ ἐφθην εἰπὼν, συνεχῶς αὐτὸ ἀναδοξ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν ἀποθνήσκειν, ἵνα μὴ τις νομίῃ τῶν ἀπίστων, ὅτι οἰκτίας ἁμαρτίας τίθει δίκην, συνεχῶς αὐτοῦ τὸ ἀναμάρτητον εἰς μέσον ἀγει, ἵνα τὸν θάνατον αὐτοῦ τῆς ἡμετέρας ἁμαρτίας λυτήριον ᾖ τῇ δειξῇ. Διὸ καὶ εἶπε· Χριστὸς ἀγαθὸς ἐκ νεκρῶν οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ γὰρ ὁ ἀπέθανε, τῇ ἁμαρτίᾳ ἀπέθανεν. Οὐδὲ ἐκείνον τὸν θάνατον, ὡς ὑπεύθυνος ὢν, φησὶ, κατὰ τὸν τῆς ἁμαρτίας λόγον ἀπέθανεν, ἀλλ' ὑπὲρ τῆς κοινῆς ἀπάντων πλημμελείας. Εἰ τοῖνον τῷ προτέρῳ κατὰ τοῦ ὑπεύθυνου οὐκ ἦν, ἐκ περιουσίας ἀποδέδωκεται, ὅτι οὐκέτι ἀποθνήσκει. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων. Ὅπερ συνεχῶς ὁ προφήτης ποιεῖ, τοῦτο ἐνταῦθα πεποίηκε. Μετὰ τὴν προφητείαν ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐξάγει τὸν λόγον. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν Σαραφίμ κατασκευάσαντα σαφῶς ἀπεδείξαμεν, ὃ καὶ ἐνταῦθα εἰργάσατο. Εἰπὼν γὰρ τὰ μέλλοντα ἐσεσθαι τῆς οἰκουμένης ἀγαθὰ, εἰς τὸν βασιλεῖα λοιπὸν τρέπει τὸν λόγον. Διὸ καὶ ἐπήγαγε λέγων· Καταλειφθήσεται ἡ γῆ. Τί ἐστὶ, Καταλειφθήσεται; Ἀνέπαφος ἔσται, ἐλευθέρη ἔσται, οὐδὲν πείσεται ἀπῆδες, τὰ τοῦ πολέμου οὐχ ὑποστήσεται. Καὶ καταλειφθήσεται ἡ γῆ, ἣν σὺ φοβῇ, ὑπὲρ ἧς δέδοικας, ὑπὲρ ἧς τρέμεις, ἀπὸ προσώπου τῶν δύο βασιλέων, τοῦ τε Δαμασκηνοῦ, καὶ τοῦ Ἰσραηλῆτος. Εἰτα ἵνα μὴ τῶν ἀγαθῶν προφητεία ῥαθυμότερος γένηται, μηδὲ ὑπὸ τῆς εἰρήνης χαυνότερος, ἐπισφίγγει πάλιν αὐτοῦ τὴν ψυχὴν λέγων· Ἀλλὰ ἐπέδειξέ

^a Sic Morel., qui *Florilegio* consonat. Savil. et Reg. omnia. sic.

^b In Bibliis hic legitur ἐκλέξασθαι, ut infra.

^c Reg. et Savil. ἀνωτέρω, Morel. ἀνωτέρω.

^d Διὰ γὰρ τοῦτο. Sic prius legebatur in editis. In *Florilegio* legitur διὰ γὰρ τοι τοῦτο, et paulo post ἐνέψυχες ἐν αὐτῷ· ἐν αὐτῷ δεσφ. in editis.

^e Hic legendum omnino est κατὰ τοῦτο.

^f Hæc. ἐλευθέρη ἔσται, abest a Reg. et Savil.

virtute) : idipsum itaque de Christo dicendum, quod nemp̄ ipsi ex rebus nomen imposuerit. Tunc enim maxime nobiscum Deus factus est, cum in terra visus est, et cum hominibus conversatus est, multamque erga nos providentiam exhibuit. Non enim ultra angelus, non archangelus nobiscum, sed ipse Dominus, qui descendit, omnem in se suscepit emendationem, cum meretricibus loquens, cum publicanis recumbens, in peccatorum domus ingrediens, latronibus liberam loquendi fiduciam indens, magos atrahens, omnia periestrans et reformans, ipsam naturam sibi ipsi valens. Hæc itaque omnia propheta prænuntiat, simul partem dicens, et partus lucrum ineffabile illud et immeasum. Cum enim Deus cum hominibus est, nihil ultra timendum, nihil tremendum, sed de omnibus fidendum est : id quod etiam factum est. Nam ratique illa et immota mala soluta sunt, lata contra commune hominum genus sententia submota est, peccatique nervi rupti sunt, diaboli tyrannis soluta, paradisque omnibus inaccessus homicidæ et latroni primum aperitur, caelestes fornices reserantur, homineque cum angelis commiscetur, ac natura nostra ad regium solum adducitur : inferni carcer inutilis mortisque nomen solum mansit, re ipsa vacuum : martyrum chori, et mulieres stimulos inferni fregerunt.

Contra Marcionem et Valentinum. — Hæc itaque omnia providens propheta exsultabat et choreas agebat, et uno verbo omnia nobis declaravit, Emmanuelem nobis prænuntians. 15. *Butyrum et mel comedet, antequam sciat ipse vel præligere mala, eligit bonum.* 16. *Quis antequam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Quoniam puer iste natus neque homo simplex erat, neque Deus tantum, sed Deus in homine, jure propheta sermonem variat, nunc hoc, nunc illud dicens, stupenda proponens, nec permittens ut fides negotur œconomix propter eminentiam miraculi. Cum dixisset enim virginem esse parturam, id quod naturam superabat, et illum Emmanuel vocandum esse, quod ipsum expectatione majus erat, ne quis Emmanuelem audiens, in Marcionis et in Valentini morbum incideret, propter dispensationem, clarissimam induxit dispensationis demonstrationem (a), a mensa ipsi fidem faciens. Quid enim ait ? *Butyrum et mel comedet.* Id vero non divinitas fuerit, sed naturæ nostræ. Idcirco enim non simpliciter in homine ab se formato habitavit, sed etiam in utero gestatus est, idque per novem menses, partum pannosque subit, et cibum tenellæ ætati consentaneum, ut per hæc omnia os obturaret illis qui incarnationem negare auderent. Hæc itaque prævidens propheta non natalia solum et mirabilem partum dicit : sed etiam alimentum tenellæ ætatis, quo in carnalibus usus est, quod nihil differebat a cæterorum hominum esca, nec quidpiam insolitum habebat. Nam in illo neque omnia diversa erant, neque omnia com-

munia. Illud enim, ex muliere nasci, commune est ; ex virgine autem, majus quam conditio nostra ferat. Alimentum sumere rursum, ex naturæ lege est quæ cæteris competit, ac commune est ; at templum illud inaccessum esse nequitie, neque experimentum ullum malitiæ habere, hoc novum, hoc stupendum est, et ipsi soli competit. Ideoque et hoc et illud posuit. Non enim post experimentum malitiæ a malitia abestit, inquit, sed ab ipso principio et exordio omnem virtutem exhibuit. Quod et ipse ait : *Quis ex ipsis arguet me de peccato ?* et : *Venit princeps hujus mundi, et in me non habet quidpiam* (Joan. 8. 46. et 14. 30).

7. Atque hic ipse propheta in sequentibus ait : *Peccatum non fecit, neque dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). Hoc certe et hoc loco ait, quia priusquam sciat ipse vel mala præeligere, ab ætate illa nullum experta malum, ab ipso principio virtutem ostendit, nihilque cum nequitia commune habebit. *Quia priusquam sciat puer bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Rursum iisdem verbis eandem sententiam subindicat, et in eodem versatur sermone. Quia enim admodum sublime erat id quod dicebatur, narrationis continuatione ipsi fidem conciliat. Quod enim supra declaravit dicens : *Priusquam sciat ipse vel præligere mala*, hoc postea subindicavit dicens, *Priusquam sciat puer* ; et enarratione rursum utitur dicens : *Bonum aut malum, non obtemperat malitiæ, ut eligit bonum.* Hujus enim solius erat hæc prærogativa. Ideo et Paulus hoc assidue versat, et Joannes videns illum, hoc prædicavit. *Ecce agnus Dei qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Qui autem aliorum peccata tollebat, multo magis ipse a peccato immunis erat. Et Paulus, ut modo dicebam, frequenter idipsum clamat. Quia enim ille moriturus erat, ne quis infidelium putaret, ipsum peccati sui dare poenas, frequenter ejus impeccabilitatem in medium adducit, ut mortem ipsius peccati nostri solutionem esse ostenderet. Quamobrem dicebat : *Christus resurgens ex mortuis, jam non moritur. Etenim quod mortuus est, peccato mortuus est* (Rom. 6. 9. 10). Neque morte illa, quasi reus, inquit, secundum rationem peccati mortuus est ; sed pro communi omnium delicto. Si itaque priori morti secundum hoc obnoxius non erat, satis superque demonstratum est, ipsum non amplius moriturum esse. *Et derelinquetur terra, quam tu times, a facie duorum regum.* Quod frequenter facit propheta, id etiam fecit hoc loco. Post prophetiam ad historiam sermonem reducit. Hoc etiam modo circa Seraphim se gessisse perspicue ostendimus, quod etiam hic effecit. Cum enarravisset enim bona orbi terrarum obventura, ad regem demum sermonem convertit. Ideo hæc subjungit : *Derelinquetur terra.* Quid est, *Derelinquetur ?* Intacta erit, libera erit¹, nihil molestum patietur, belli mala non sustinebit. *Et derelinquetur terra, quam tu times*, pro qua formidas, pro qua tremis, a facie duorum regum ; Damasceni nempe et Israelitæ. Deinde ne per honorum prophetiam segnior

(a) Quod dicit infra Chrysostomus Isaiam clare dispensationem, seu incarnationem, demonstrationem induxisse, ne quis in Marcionis aut Valentini morbum incideret, eo speciat quod Valentini et Marcion dicebant, Filium non vere, sed specie tantum, carnem sumpsisse.

¹ Reg. et Savil. hoc, *libera erit*, omittunt : sed Morel. et Bavar. habent, et Tilmannus ita legit.

evaderet, nec per pacem mollior, ejus rursus animum oerstringit dicens: 17. *Sed adducet Deus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui nondum venerunt ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum.* Per hæc enim indicat barbarorum irruptionem, qua urbem a fundamentis diruerunt, ipsisque in captivitatem abreptis abierunt. Hæc vero prædicit, non ut eveniant, sed ut metu temperantiores facti, comminationem depulsent. Quia porro neque ex bonis, quæ præter meritum consequuti sunt, meliores sunt effecti (quod enim præter meritum hæc consequuti sint, ostendit regis animus et ingens incredulitas), neque terribilium comminatione mutati sunt, sed utrique salutari pharmaco vehementer obstiterunt, sectionem demum profundiorē infligit, excindens putridum ulcus, et immedicabili morbo laborantes resecans. Quid sibi vult illud, *Ex quo die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum?* Irrupere barbari illos omnes abducturi; sed omissis Juda et duabus tribubus, contra Israel conversi sunt. Quod igitur dicit, hoc est: A die illo, quo decem tribus barbarorum exercitum ad se pertrahent, a vobisque avertent, ob peccati sui magnitudinem, iisque adversus se evocatis abductæ erunt: ab illo, inquam, die, timere et formidare demum oportet. Progressi namque, ad vos etiam venient, nisi respiscatis. Aitque: Ab illo die adducet eos. Non enim simul cum Israelitæ abducerentur, illi capti sunt, sed parum intercessit temporis.

8. Quod igitur dicit, hoc est, Decreto suo tunc dies illas induxisset: sed exspectabat Deus, et patienter ferebat, etiamsi jam tunc peccata supplicio digna essent; id quod sæpe facere consuevit, ut cum assignatus dies advenerit, adhuc procrastinet et cunctetur; quod est maximum clementiæ ejus indicium, necnon argumentum conspicuum ingrati eorum animi, qui ejus indulgentia nolunt, ut par esset, uti. Hoc igitur ait hoc loco, jam tunc nempe comminationem, jam tunc divinam iram adfuisse, ut supplicio ad fores adducto, excitaret ad poenitentiam, meliores redderet, et post illorum excidium in angore constitueret, neque, quia illi abducti fuerant, hi vero effugerant, ideo segniore fierent. 18. *Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscis, quæ dominabuntur parti fluminis Ægypti.* Viden' me non frustra dixisse, ipsum metum augere volentem, ab illa die comminationem intulisse. Quæ sequuntur itaque hoc indicant, quæ verbo timorem incutit, exercitus illis declarans, qui formidabiles ipsis erant, et invasionis facilitatem demonstrans, id quod illos admodum percellebat, exercitus multitudinem indicans¹, quod illorum animos maxime terrebat. Hæc porro omnia in sequentibus subindicavit. Animum autem adhibe: *Et erit in die illa, inquit, sibilabit Dominus muscis.* Muscas hic vocavit Ægyptios, ob impudentiam et inverecundiam, et quod sæpe repulsi,

sæpe instarent, neque tantillum respirare ipse concederent, sed sæpe illis sexcenta negotia facerent, ut muscæ vulneribus, sic continue ipsorum calamitatibus insistentes. Hos igitur ducet Deus; nec tamen dixit, Ducet, sed *Sibilabit*, facilitatem ascensus ostendens, et inexpugnabilem Dei potentiam, quodque sufficiat nutus ejus ut omnia sequantur. Meritoque ab his comminandi initium ducit quæ jam experti erant. *Et api, quæ est in terra Assyriorum.* Syrus et Hebræus, ut aiunt, non dicunt, *Apes*, sed, *Crabrones* (a). Quia enim non illos adhuc admodum experti erant, insecti hujus imagine in anxietatem illos ingentem conjiciebat, hinc declarans illorum vehementiam, pungendi vim atque pugnandi, vulnere acerbitatem, velocitatem adventus, se ab eis tuendi difficultatem. 19. *Et venient et requiescent omnes in vallibus regionis, et in foraminibus petrarum, et in speluncis, et in omni fissura, et in omni ligno.* Enarratis gentium terrore, exercitusque celeritate, multitudinem demum recenset. Non dixit, *Castrametabuntur*, sed, *Requiescent*, neque venturos quasi ad hostilem regionem, sed quasi in propria deliciis se dedituros, quasi nullo labore vel defatigatione egeant, sed quasi ad certam victoriam, et paratam prædam. Idcirco ait, *Venient et requiescent*, quod victores indicat, tropæum erigentes, et post multum sudorem multasque cædes requiescentes. Neque in campestri solum loco requiescent; sed quia immensa sunt multitudo, non capax erit regio tot corporum, sed valles, petrae, montes, saltus, et omnia obtegentur barbarorum corporibus. Quamquam etsi non tam feroces fuissent, neque sic superatu faciles (b) erant, multitudo quippe sufficiebat ad illos conster-nendos: quando autem utrumque aderat, et tanta multitudo, et tam ingens potentia, et quod omnium gravissimum est, ira Dei exercitum ducens, quæ demum spes salutis? Illud vero, *In omni fissura, et in omni ligno*, hyperbolice dictum est. Neque enim in arboribus erant requiem capturi; sed simul, ut dixi, hyperbole obscure adhibuit, et in metaphora crabronum mansit.

Ira Dei novacula. — 20. *In die illa radet Dominus novacula inebriata.* Timorem per exercitus auctum rursum amplificat, ad cælum sermonem transferens, ostendensque non barbaros quosdam Ægyptios aut Persas, sed Deum esse qui Judæis bellum infert. Novaculam autem hic vocat intolerandam ejus iram, quam nemo ferre possit, facile invadentem et consumentem. Quemadmodum enim pili corporis novacula aciem non sustinent, sed statim cedunt et abeunt; sic et res Judæicæ iram illam a Deo immisam numquam sustinuerint, ait.

9. Novacula igitur inebriata vigentem plenamque Dei iram, completamque sententiam nobis declarat. Quod autem ait: *Trans flumen regis Assyriorum,*

¹ Reg. et Savil., *exercitus gladium indicans*. Sed Savilius in margine ponit, *forte exercitus agnina*. Porro Græce, *gladius* interpretatur *ῥοπή*, *agnina* vero, *αἰγίς*; unde similitudine vocum ductus unam alteri substituendam suspicatus est.

(a) Hæc certe ab imperitis edidit Chrysostomus. Nam in Hebræo legitur *אֲפִיקִים*, et *api*.

(b) In Græco, *ἡδὴ οὐκ ἔστιν*. Libenter credam aliquid deesse, et divina locum Latine convertere coactus sum.

Θεός ἐπὶ σέ, καὶ ἐπὶ τὸν λαόν σου, καὶ ἐπὶ τὸν οἶκόν τοῦ πατρὸς σου ἡμέρας, αἱ οὐκ ἤκασιν, ἀφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰουδα τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων. διὰ γὰρ τοῦτων τῶν βαρβάρων τὴν ἐφοδὸν δηλοῖ, δι' ἧς τὴν πόλιν πρόβριζον ἀνέσπασαν, καὶ λαβόντες αὐτοὺς αἰχμαλώτους ἀπῆλθον. Καὶ προλέγει ταῦτα, οὐχ ἵνα γέννηται, [85] ἀλλ' ἵνα τῷ φόβῳ γενόμενοι σωφρονέστεροι, τὴν ἀπειλὴν ἀποκρούσωνται. Ἐπειδὴ δὲ οὐτε ὑπὸ τῶν χρηστῶν, ὧν παρ' ἄξιαν ἀπῆλθουσιν, ἐγένοντο βελτίους (ὅτι δὲ παρ' ἄξιαν ἀπῆλθουσιν, εἰδείξεν ἡ γνώμη τοῦ βασιλέως καὶ ἡ ὑπερβάλλουσα ἀπιστία), οὐτε τῇ ἀπειλῇ τῶν φοβερῶν μετεβάλλοντο, ἀλλὰ πρὸς ἐκάτερον τῆς ὠφελείας τὸ φάρμακον ἀντέστησαν χαλεπῶς, ἐπάγει λοιπὸν βαυτεῖραν τὴν τομῇν, τὴν σπηδαῖνα ἐκτέμνων, καὶ τοὺς ἀνιάτα νοσοῦντας ἐκκόπτειν. Τί δέ ἐστιν, Ἄφ' ἧς ἡμέρας ἀφείλεν Ἐφραΐμ ἀπὸ Ἰουδα τὸν βασιλεῖα τῶν Ἀσσυρίων; Ἐπῆλθον οἱ βάρβαροι, πάντες αὐτοὺς ἀναρπασόμενοι· ἀλλ' ἀφίντες τὸν Ἰουδα, καὶ τὰς δύο φυλάς, ἐτράπησαν κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀφ' ἧς αἱ δέκα φυλαὶ πρὸς ἑαυτὰς ἐφελκύνοντο, τῇ τῶν οἰκείας ἀμαρτιῶν ὑπερβολῇ, καὶ καθ' ἑαυτῶν καλέσαντες αὐτοὺς ἀπενεχθῶσιν, ἀπ' ἐκείνης χρὴ δεδοικέναι καὶ φοβεῖσθαι λοιπόν. Ὅψι γὰρ προβαίνοντες καὶ ἐφ' ὧμας ἤρουν, εἰ μὴ μεταβάλλ[ο]ισθε. Καὶ φησιν· Ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπάγει αὐτοὺς. Οὐ γὰρ ὁμοῦ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπενεχθέντων, κἀκεῖνοι ἐάλωσαν, ἀλλὰ βραχὺς μετὰ τῷ γέγονε χρόνος.

η'. Ὁ τοίνυν λέγει, τοῦτό ἐστιν, ὅτι τῇ ψήφῳ ἔκτοτε ἐπήγαγεν ἐν τὰς ἡμέρας· ἀλλ' ἀνέμενον ὁ Θεός, καὶ ἐμακροθύμει, καλοῖτο τῆς ἀξίας; τῶν ἀμαρτημάτων ἔκτοτε ἀπαιτούσης τὴν τιμωρίαν· ὅπερ πολλαχοῦ ποιεῖν εἴλωθε, τῆς κυρίας παραγενομένης ἡμέρας, ἀναβάλλεσθαι καὶ ἀναδύεσθαι· ὃ καὶ τῆς αὐτοῦ φιλοφροσύνης τεκμήριον μέγιστον, καὶ τῆς ἀγνωμοσύνης τῶν οὐκ ἐθελόντων εἰς δέον αὐτοῦ κεχρησθαι τῇ μακροθυμίᾳ ἀπόδειξις σαφέστατη. Τοῦτο οὖν καὶ ἐνταυθα φησιν, ὅτι ἀπὸ τότε ἡ ἀπειλή, ἀπὸ τότε ἡ ἀπόφασις, ἐκ τότε ἡ θεήλατος ὀργή, ἵνα ἐπὶ θύραις ἀγαγῶν τὴν τιμωρίαν, διαναστήσῃ πρὸς μετάνοιαν, βελτίους ἐργάζεται, καὶ μετὰ τὴν ἐκείνων ἄλωσιν ἐν ἀγωνίᾳ καταστήσῃ, μηδὲ, ἐπειδὴ οἱ μὲν ἀπηνέχθησαν, οἱ δὲ διέφυγον, ῥαθυμώτερον ταύτῃ γένηται. Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, συριεὶ Κύριος μυῖαις, αἱ κυριεύσουσι μέρους ποταμοῦ Αἰγύπτου. Ὅρξας ὡς οὐ μάτην διεγόν, ὅτι τὸν φόβον αὐξῆσαι βυβλόμενος, ἀπὸ τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐπισταίει· τὴν ἀπειλήν; Τὰ γούν ἐξῆς τοῦτο δηλοῖ, δι' ὧν ἐπαίρει τὸν φόβον τῷ λόγῳ, καὶ τὰ στρατόπεδα αὐτοῖς δῆλα ποῶν, ἅπερ ἦν αὐτοῖς φοβερώτατα, καὶ τὴν εὐκολίαν τῆς ἐφόδου δηλῶν, ὃ μὲν ὑπερβολῆς αὐτοὺς κατέσειε, πλὴθος δ' τῆς στρατιᾶς ἐμφαίνων, ὃ μάλιστα αὐτῶν ἐξέστησε τὴν διάνοιαν· ταῦτα δὲ ἅπαντα διὰ τῶν ἐξῆς ἠνέχοντο. Σκόπας δέ· Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, φησὶ, συριεὶ Κύριος μυῖαις. Ἐνταυθα μυῖας τοὺς Αἰγυπτίους ἐκάλεσε, διὰ τὸ ἀναιδῆς καὶ ἀναίσχυντον, καὶ ὅτι συνεχῶς διακρούμενοι συνεχῶς ἐπῆσαν, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπαύειν συνεχῶς, ἀλλὰ μυρία παρείχον αὐτοῖς πράγματα

πολλάκις, καθάπερ αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν, οὕτω διηνεκῶς ταῖς τούτων ἐπιζήσαντες συμφοραῖς. Τοῦτους οὖν ἐξεῖο, φησὶν, ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ εἶπεν, Αὖξει, ἀλλὰ, Συριεὶ, τὴν εὐκολίαν ἐμφαίνων τῆς ἀνόδου, καὶ τὸ ἐμαχόν τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως, καὶ ὅτι ἀρκεῖ νεύσαι μόνον, καὶ πάντα ἔπεται. [86] Καὶ εἰκότως ἀπὸ τούτων πρότερον ἀρχεται τῆς ἀπειλῆς, ὧν ἡδὴ πείραν εἰλήφασιν. Καὶ τῇ μελίσσῃ, ἥ ἐστιν ἐν χώρᾳ Ἀσσυρίων. Ὁ Σύρος καὶ ὁ Ἑβραῖος, ὡς φασιν, οὐ λέγουσι, μελίσσας, ἀλλὰ, σφήκας. Ἐπειδὴ γὰρ οὐ σφόδρα αὐτῶν ἦσαν ἐν πείρῃ, τῇ εἰκόνι τοῦ ζώου εἰς πολλὴν αὐτοὺς ἐνέβαλλεν ἀγωνίαν, τὸ σφοδρὸν αὐτῶν, τὸ πληκτικόν, τὸ ἀμυντικόν, τὸ πικρὸν τῶν τραυμάτων, τὸ ταχὺ τῆς παρουσίας, τὸ δυσφύλακτον διὰ τοῦ ζώου τοῦτου δηλῶν. Καὶ ἐλεύσονται, καὶ ἀναπαύσονται πάντες ἐν ταῖς σφοδαῖς τῆς χώρας καὶ ἐν ταῖς τρώγλαις τῶν πετρῶν, καὶ εἰς τὰ σπήλαια, καὶ εἰς πᾶσαν βαγδάδα, καὶ ἐν παντὶ ἐξέλω. Εἰπὼν τὸ φοβερὸν τῶν ἐθνῶν, καὶ τὸ τάχιστον τῆς στρατείας, λέγει καὶ τὸ πλῆθος λοιπόν. Καὶ οὐκ εἶπε, Στρατοπεδεύσονται, ἀλλὰ, Ἀναπαύσονται, οὐδὲ ὡς εἰς πολεμίαν ἀφικνούμενοι χώραν, ἀλλ' ὡς τῇ οἰκίᾳ ἐντρυφῶντες, οὐδὲ ὡς καμάτου δεόμενοι καὶ πόνου, ἀλλ' ὡς ἐπὶ φανεράν ἀπαντήσαντες νίκην, καὶ ἔτοιμον ληφόμενοι τὴν ἀρπαγὴν. διὰ τοῦτο φησιν, Ἐλεύσονται καὶ ἀναπαύσονται, ὃ τῶν νενικηκότων ἐστὶ, καὶ τρόπαιον στησάντων, καὶ μετὰ τὸν πολὺν ἰδρώτα καὶ τὰς σφαγὰς ἀναπαυομένων. Καὶ οὐκ ἀναπαύσονται ἐν πεδίοις μόνον· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πλῆθος ἀπειρον, ὃ οὐκ ἱκανὴ ἡ χώρα δέξασθαι τῶν σωμάτων τὸν ἀριθμὸν, καὶ φάραγγες, καὶ πέτραι, καὶ ὄρη, καὶ νάπαι, καὶ πάντα καλυφθήσεται τοῖς βαρβαρικοῖς σώμασι. Καίτοι εἰ καὶ μὴ σφόδρῳ ἦσαν, μηδὲ οὕτω ῥέδιοι, ἥρκει τὸ πλῆθος αὐτοῖς καταπλῆξαι· ὅταν δὲ ἀμφοτέρω ᾖ, πλῆθος τοσοῦτον, δύναμις· τηλικαύτη, καὶ τὸ πάντων χαλεπώτερον, ἡ τοῦ Θεοῦ ὀργὴ στρατηγούσα, ποῖα λοιπὸν ἐστὶ σωτηρίας ἐλπίς; Τὸ δὲ, Εἰς πᾶσαν βαγδάδα, καὶ ἐν παντὶ ἐξέλω, ὑπερβολικῶς εἰρηται. Οὐ γὰρ δι' ἐπὶ τῶν δένδρων ἐμῶν ἀναπαύεσθαι, ἀλλ' ὁμοῦ, καθάπερ εἶπον, καὶ τὴν ὑπερβολὴν ἠνέχοντο, καὶ τῇ μεταφορᾷ τῶν σφηκῶν ἐνέμενεν.

Ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ ξυρήσει Κύριος τῷ ξυρῷ τῷ μεμεθυμένῳ. Αὐξήσας τὸν φόβον ἀπὸ τῶν στρατοπέδων, ἐπιτείνει πάλιν αὐτὸν, ἐπὶ τὸν οὐρανὸν τὸν λόγον ἀνάγων, δεικνύς ὅτι οὗ βάρβαροι εἰς Αἰγύπτου καὶ Πέρσαι, ἀλλ' ὁ Θεός ἐστιν ὁ πολεμῶν τοῖς Ἰουδαίοις. Συρὸν δὲ ἐνταυθα τὴν ἀφόρητον ὀργὴν αὐτοῦ φησιν, καὶ ἣν οὐδεὶς ὑποστῆναι δυνήσεται, μετ' εὐκολίας ἐπιούσαν καὶ ἀναλίσκουσαν. Ὅσπερ γὰρ αἱ τρίχες τοῦ σώματος τοῦ ξυροῦ τὴν ἀκμὴν οὐκ ἂν ἐνέγκαιεν, ἀλλ' εἴχουσιν εὐθέως καὶ παραχωροῦσιν· οὕτω δὲ καὶ τὰ Ἰουδαϊκὰ πράγματα τὴν θεήλατον ὀργὴν ἐκείνην οὐκ ἂν ὑποσταίεν ποτε, φησὶ.

θ. Συρὸν τοίνυν μεμεθυμένον τὴν ἀκμάζουσαν, τὴν μεμεστωμένην τοῦ Θεοῦ ὀργὴν, τὴν πεπληρωμένην ἀπόφασιν ἡμῖν ἐνδείκνυται. Πέραν δὲ τοῦ ποταμοῦ βασιλεύς Ἀσσυρίων, τὰ ἑπείραν τοῦ Εὐφρά-

* Reg. ἐπιθήσει.

† Sic Morel. et Bavar.; Reg. et Savil., τὸ ξίφος, ipso Savilio propendite τὸ στίφος.

ο * Ἐξ. Cum Savilio existimo hic legendum esse ἔξαι : infra vero pro αὐτῷ legendum etiam ἔξαι. Ex serie certe liquet eandem utrobique vocem esse ponendam.

δ Savil. addit καί.

ο Reg. καὶ πλῆθος τοσοῦτον καὶ δύναμις.

† Hmc, τῷ ξυρῷ, exciderant in edit. Morel. tantum.

‡ Ita Morel. et Savil. In Reg. τὰ deest.

του φησὶν· ἄπερ ἦν ἡ Ἰουδαία, καὶ ἡ Παλαιστίνη πᾶσα ἀπὸ Περσίδος ἱπτανούσι. [87] Ταῦτα οὖν ἅπαντα ἀφανεῖ, φησὶν, ἄρθον. Κεφαλὴν δὲ καὶ τρίχας καὶ πύγωνα καὶ πόδας, ὀλόκληρον τὴν χώραν φησὶ τῇ παραβολῇ τοῦ σώματος, πᾶσαν αὐτῶν τὴν χώραν περιλαμβάνων τῷ λόγῳ, ὥστε καὶ ἀρχόμενος ἔλεγε· *Πᾶσα κεφαλὴ εἰς πόρον, καὶ πᾶσα καρδία εἰς λύπην*. Ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ ὀλόκληρία· οὐ περὶ ἐνὸς ἀνθρώπου λέγων, ἀλλ' ὀλόκληρον τὴν χώραν ἐνὶ σώματι παραβάλλον. Τοῦτο δὲ καὶ ἐνταυθὰ φησιν, ὅτι καὶ χαλεπὴν ὑποσέσθεται τιμωρίαν πᾶσα ἡ γῆ. Καὶ τὸ μὲν διὰ τοῦ ξυροῦ, τὸ δὲ διὰ τῆς σώματος εἰκόνος ἐνέφηνε, δηλῶν ὅτι ξυροῦ παντὸς χαλεπώτερον καὶ τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς ἀναλώσει ἢ παρὰ τοῦ Θεοῦ φερομένη ψῆφος, καὶ γυμνὴν αὐτὴν καὶ ἐρημον καταλείψει. Εἶτα τὴν ἐρημίαν ταύτην δι' ἐτέρας εἰκόνος ἐνδείκνυται. Ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὥστε διὰ πάντων ἀκμάζοντα μένειν τὸν πόθον, καὶ μὴ καταμαραίνεσθαι τῷ μήκει τοῦ λόγου τὴν ἀγωνίαν. Καὶ δοκεῖ μὲν τοῖς οὐ προσέχουσι χρηστῶν τινων ἐπαγγελίαν· εἶναι τὸ λεγόμενον· οἱ δὲ ἀκριβῶς ἐξετάζοντες ἴσασιν ὅτι ἐπιτεταμένης ἐρημίας ἐστὶν ἀπόδειξις. Τί γάρ φησι; *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, θρήνη ἀνθρώπων δάμαλιν βοῶν, καὶ δύο πρόβατα*. Καὶ ἔσται, ἀπὸ τοῦ πλείστον κιστὶν γάλα, φάγεται βούτυρον· ὅτι βούτυρον καὶ μέλι φάγεται πᾶς ὁ καταλειφθεὶς ἐπὶ τῆς γῆς. Ταῦτα πολλὴν, ὡς ἔφθην εἰπὼν, ἐρημίαν ἐνδείκνυται. Ἡ γὰρ πυροῦς καὶ κριθᾶς φέρουσα γῆ, τῶν ἀνθρώπων ἐρημωθεῖσα, δαψιλῇ παρέξει νομὴν τοῖς προβάτοις, καὶ οὕτω δαψιλῇ, ὡς διὰ τὴν εὐθηνίαν τῆς τοιαύτης τραπέζης ἀρκεῖν καὶ δύο πρόβατα καὶ δάμαλιν μίαν πηγὰς τῷ κακτημένῳ παρέχειν γάλακτος. Ὡστε ἡ εὐθηνία τῆς εὐωχίας τῶν ἀλόγων, τῆς τῶν ἀνθρώπων ἐρημίας μέγιστόν ἐστι τεκμήριον. Καὶ τὸ μέλι δὲ τοῦτο αἰνίττειται· εἰλωθαι γὰρ ταῖς ἐρήμοις ἐμφιλοχωρεῖν αἱ μέλιτται, καὶ ἐνθα ἂν πολλῆς νομῆς ἀπολαύωσι, καὶ ἐνθα μηδεὶς ὁ ἐνοχλῶν ἦ. Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τὴν ἐπιτεταμένην ἐρημίαν αἰνίττειται, τὰ ἑξῆς δηλοῖ· *Καὶ ἔσται ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, οὗ ἕαν ὥσι ὁ χίλιαι ἄμπελοι χιλίων σίκλων, εἰς χέρσων ἔσονται, καὶ εἰς ἀκανθῶν. Μετὰ βέλους καὶ τοξεύματος εἰσβαλεύσονται ἐκεῖ, οἱ χέρσος καὶ ἀκανθῶν ἔσονται πᾶσα ἡ γῆ*. Πολλῆς καὶ τοῦτο δυσπραγίας σημεῖον, ὅτι μὴ ὀρη καὶ νάπαι, ἀλλ' αὐτὴ ἡ βαθύγειος καὶ πολλῆς ἀπολαύουσα τῆς ἐπιμελείας ἀκάνθας φέρει. Οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς τὸ τέμνημα τῶν ἀμπέλων τέθεικεν, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν φύσιν τῆς γῆς ἐπιδείξῃται, καὶ τὴν πολλὴν τῶν γεωργῶν ἐπιμέλειαν. Ἀλλ' ὅμως ἐκεῖνα τὰ οὕτως εὐθηνούμενα, φησὶ, καὶ γεωργικῶν ἀπολαύοντα χειρῶν, εἰς τοσαύτην καταστρέφει τὴν ἐρημίαν, ὡς ἀκάνθας μὲν ἀντὶ ἀμπέλων φέρειν, τοσοῦτον δὲ παρέχειν τοῖς εἰσιούσι τὸν πόθον, ὡς μηδὲνα τολμᾶν γυμνὸν καὶ ἄοπλον εἰσιέναι. Τοῦτο δὲ λέγει, τὴν ἐρημίαν ἐμφαίνων τοῦ τόπου, καὶ τὴν πολλὴν αὐτόθι τῶν θηρίων διατριβὴν. Καταστὰς τοίνυν αὐτῶν τὴν διάνοιαν, καὶ μετὰ ἀκριβείας κατεργασάμενος αὐτοῖς τῷ πόθῳ, πάλιν ἀνιένον ὀλίγον, τὰ χρηστὰ ἀναμίξας, καὶ τὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον μεταβολὴν, ἵνα ἐκατέρωθεν μάθωσι τοῦ Θεοῦ τὴν ἰσχύν. [88] Ἀλλὰ τοῖς μὲν φοβεροῖς ἐνδιατρίβει, τὰ δὲ χρηστὰ εὐθὺς εἰπὼν ἀπαλλάττεται. Τί δή ποτε; Ὅτι μάλιστα τούτου ἐδέοντο τοῦ

τῆς ἐπιτιμήσεως φαρμάκου τότε· διὸ δὴ αὐτὸ μετὰ δαψιλείας ἐπιθείς, ὥστε ἐνδοῦναι μικρὸν ἀσπνεῦσαι, καὶ ταύτῃ πάλιν εἰς ἀρετὴν ἐκκαλεῖσθαι, καὶ τὰ χρηστὰ ἀναμίγνυσαι, λέγων· *Πᾶν ὅρος ἀροτριώμενον ἀροτριωθήσεται*. Ὡς περ γὰρ ἐν τῇ ὀργῇ τοῦ Θεοῦ καὶ ἡ βαθύγειος ἐρημος ἔσται, οὕτω καὶ ἐν τῇ καταλλαγῇ πάλιν καὶ ἡ τραχὺς τὰ τῆς λιταρῆς ἐπιδείξεταί γῆς, ἄροτρον δεχομένη καὶ στέρμα. Τούτων δὲ γενομένων, καὶ τὰ ἐκ τούτων ἅπαντα ἔσται, εἰρήνη καὶ ἀδεια, καὶ τὸ θαρσεῖν, καὶ μὴ δεδοικέναι, καθάπερ ἐμπροσθεν. Οὐ γὰρ μὴ ἐπέλθῃ, φησὶν, ἐκεῖ φόβος. Ἔσται δὲ ἀπὸ τῆς χέρσου καὶ ἀπὸ τῆς ἀκάνθης εἰς βόσκοντα προβάτων καὶ πάτημα βοός. Καὶ διὰ τούτων πάλιν τὴν εὐθηνίαν αἰνίττειται, ὥστε καὶ ἐμπροσθεν προῶν λέγει· *Μακάριος ὁ σπείρων ἐπὶ πᾶν ὕδωρ, οὐ βοῦς καὶ ὄνος πατεῖ*. Ὡς περ γὰρ, ὅταν ἐρημίαν παραστήται βούληται, Σειρήνας καὶ Ὀνοκενταύρους εἰς μέσον ἔγει τῷ λόγῳ· οὕτως, ὅταν εἰρήνην καὶ ἀσφάλειαν, τὰ χειροῦ καὶ τιθάσας τῶν ζώων, καὶ συνεφαπτόμενα τῶν γεωργικῶν ἔργων ἡμῖν, ταῦτα πανταχοῦ δεικνύσι φαινόμενα, ἀπὸ τούτων τὰ ἐκ τούτων ἐμφαίνων, γεωργίαν καὶ τὴν ἄλλην αὐτῶν διακονίαν.

ΚΕΦΑΛΑ. Η'.

Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς μέ· *Ἀδὲ σεαυτῷ τόμον χέρσου καινόν, μέγαν, καὶ γράψον· εἰς αὐτὸν γραφίδι ἀνθρώπου, τοῦ ὀξέως προνομήν ποιῆσαι σκύλων*. Πάρεστι γάρ· καὶ μάρτυράς μοι ποιήσων πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Θυρίαν τὸν Ἰσραὴλ, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου. Καὶ προσήλθον πρὸς τὴν προφήτην, καὶ ἐν γαστρὶ ἔλαβε, καὶ ἔτεκεν υἱόν. Καὶ εἶπά μοι Κύριος· *Κάλεσον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, ὀξέως προνομήσον*. Διότι πρὶν ἢ γυνῆαι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύναμιν Ἀμαρκοῦ, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντὶ βασιλέως Ἀσσυρίων.

α'. Δοκεῖ μὲν ἀπρητῆσθαι κατὰ τὴν λέξιν ταῦτα τὰ δύο προστάγματα, καὶ μηδὲν κοινὸν εἶναι· πρὸς ἄλληλα· εἰ δὲ τίς ἀκριβῶς ἐξετάσῃ τῶν νοημάτων τὴν δύναμιν, πολλὴν ὕψεται τὴν συγγένειαν, καὶ τὸν σκοπὸν ἔνα. Ἀναγκαζον δὲ πρῶτον εἰπεῖν, τίνας ἐνεκεν τὸ τῆς προφητείας εἶδος εἰς τὸν τῶν ἀνθρώπων εἰσηγῆθαι βίον. Τίνας οὖν ἐνεκεν εἰσηγῆθαι, ἀναγκαζον εἰπεῖν. Μέλlein εἰωθεν ὁ Θεὸς καὶ βραδύνειν πρὸς τὰς τῶν ἁμαρτανόντων τιμωρίας, ὥστε οὖν ταχὺς ἐστί καὶ ὀξὺς εἰς τὰς τῶν κατορθούτων εὐεργεσίας. Τοῦτο τοῖς [89] ῥαθυμοτέροις ἀνατίπτειν παρασκευάζει, τὸ μὴ κατὰ πόδας ἔπεσθαι τῶν πλημμελημάτων τὴν δίχην. Ἴνα οὖν καὶ ὁ Θεὸς τὴν μακροθυμίαν ἐπιδεικνύηται τὴν ἐαυτοῦ, καὶ μηδὲν ἐντεῦθεν ἐκείνοι γένωνται ῥαθυμότεροι, τὸ τῆς προφητείας κατασκευάζει φάρμακον, οὐ τῇ πείρᾳ τῶν κολάσεων, ἀλλὰ τῇ προγνώσει παιδεύων τοὺς ἁμαρτανόντας τέως, ἵνα ἂν μὲν βελτίους γίνωνται τὰς ἀπειλὰς ἀκούοντες, τὴν διὰ τῆς πείρας κόλασιν διακρούσωνται· ἂν δὲ ἐπιμείνωσιν ἀναισθητοῦντες, τότε δὴ καὶ τὴν τιμωρίαν αὐτοῖς ἐπαγάγῃ. Τοῦτο συνιδὼν ὁ διάβολος, καὶ τὸ κέρδος ἥλικον ἐστὶν ἐννοῶν, τοὺς ψευδοπροφήτας ἀνῆκεν, οἱ τοῖς προφήταις ἀπειλοῦσι λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, βαρβάρων φόβον, ἀντέλεγον, χρηστὰ ἀπαγγέλλοντες. Ὡς περ γὰρ ὁ Θεὸς τῷ φόβῳ τῶν ῥημάτων ἐβούλετο τὴν διὰ τῆς πείρας ἀποκρούεσθαι τιμωρίαν, οὕτω καὶ ὁ διάβολος τούτων τὸν εἰργάζετο· τῇ χάριτι τὸν λόγον ἐκλύων καὶ ῥαθυ-

ἢ In Bibliis τόμον καινὸν μέγαν, καὶ γράψον.

ἢ Τὸν ἱερέα deest in Bibliis τὸν Ο'.

* Reg. ἐπεγγέλιαν melius quam ἐπαγγέλιαν, ut habent Savil. et Morel.

ἢ In Bibliis πῶς τόπος οὗ ἐάν ὦσι.

* Reg. ἐπε, male. Infra putat Savilius legendum esse συνέλειαν. Editi συνέλειαν. Bavaricus συγγένειαν.

† Legendum videtur τὸν λόγον.

trans Euphratem videlicet : ut erat Judæa et Palæstina omnis a Perside redeuntibus. Hæc itaque omnia, inquit, penitus delebit. Caput autem, capillos, barbam et pedes, universam regionem dicit sub comparatione corporis, eamque totam sermone completitur, quemadmodum initio dicebat : *Omne caput ad laborem, et omne cor ad dolorem. A pedibus usque ad caput non est in eo sanitas* (Isai. 1. 5. 6) : non de uno tantum dicens homine, sed totam regionem uni comparans corpori. Hoc autem hic dicit : totam terram grave subituram supplicium esse. Et hoc quidem per novaculam, illud vero per corporis imaginem declaravit, ostendens, decretum a Deo latum acerbius quam novaculam quamlibet et homines et terræ fructus consumpturum, illamque nudam et desertam relicturum esse. Deinde ejus vastitatem per aliam comparationem exhibet. Idque facit curans ut timor semper vigens maneat, et angor longitudine sermonis non minuat. Et quidem videtur hic sermo iis, qui non attendunt, quædam bonorum promissa completi : sed qui accurate scrutantur, sciunt ingentis vastitatis esse demonstrationem. Quid enim ait? 21. *Et erit in die illa, nutritio homo vitulam boum, et duas oves.* 22. *Et erit, ex plurima portione lactis, comedet butyrum, quia butyrum et mel comedet omnis relictus super terram.* Hoc multam, ut dixi, vastitatem indicat. Terra enim quæ frumentum et hordeum ferebat, hominibus destituta, uberem pabulationem ovibus præbebit, et ita uberem, ut ob abundantiam talis pabuli sufficiant oves duæ et una vitula, ut possessori fontes lactis præbeant. Itaque abundantia pabuli brutorum, solitudinis hominum maximum est argumentum. Mel quoque illud subindicat : solent enim apes in solitudinibus lubenter versari, ubi abundanti esca fruuntur, et ubi nullus sit qui perturbet. Ut vero discas illam ingentem solitudinem subindicare, ex sequentibus disci potest. 23. *Et erit in die illa, ubi fuerint mille vineæ mille siclorum, in incultam erunt, et in spinam.* 24. *Cum sagitta et arcu ingredientur illuc, quia inculta et spinis obsita erit omnis terra.* Magnum et hoc infelicitatis signum est, quod non montes et silvæ, sed ipsa arabilis terra, quæ diligenter colebatur, spinas ferat. Neque enim temere vinearum pretium posuit, sed ut naturam terræ demonstraret, multamque colonorum curam. Attamen illa quæ prius tam prospera erant, inquit, et agricolarum manibus fruebantur, in tantam vertet solitudinem, ut spinas pro vineis ferant, et tantum incutiant ingredientibus terrorem, ut nemo audeat nudus et sine armis introire. Hoc vero ait, solitudinem loci declarans, multamque illis in locis ferarum frequentiam. Illorum itaque animo timore percusso, ipsisque vehementi incusso metu, rursum sermonem parum remittit, bona admiscens, necnon mutationem in melius ; ut utrinque Dei potentiam agnoscerent. Verum in terribilibus diutius insistit, bona vero statim ut dixit, intermitit. Quare ? Quia hoc maxime increpationis pharmaco tunc egebant ; ita ut postquam copiose illud apposuit, quo sinat parumper respirare, et hinc etiam ad virtutem eos

evocet, bona intermisceat, dicens : 25. *Omnis mons aratro sulcatus arabitur.* Quemadmodum enim irato Deo, etiam ferax planities solitudo erit : sic illo placato, etiam loca aspera pinguioris terræ conditionem acquirunt, et aratrum excipient atque semen. His porro peractis, etiam ea quæ hæc sequuntur aderunt, pax, libertas, fiducia, nec ullus erit timor ut pridem. Nam ait, *Non ingreditur illic timor. Erit autem ab inculta terra, et a spina in pascua ovis, et in conculcationem bovis.* Per hæc rursus res prosperas significat, sicut et ulterius progrediens ait : *Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos et asinus calcant* (Isai. 32. 20). Quemadmodum enim, cum solitudinem vult significare, Sirenas et Onocentauros in medium adducit (Isai. 13. 21. 22) : sic, cum pacem et securitatem, animalia mansueta et tractabilia, quæque agriculturæ inserviunt ubique conspicua exhibet, ab his ea quæ eorum ministerio fiunt indicans, agriculturam et alia eorum ministeria.

CAPUT VIII.

1. *Et ait Dominus ad me : Sume tibi tomum chartæ novum, magnum, et scribe in eo stylo hominis, ut velociter deprædationem faciat spoliatorum.* 2. *Adest enim : et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem¹, et Zachariam filium Barachiz.* 3. *Et accessi ad prophetissam, et in utero accepit, et peperit filium. Et dixit mihi Dominus : Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare.* 4. *Quia antequam sciat puer vocare patrem aut matrem, accipiet virtutem Damasci et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

1. Hæc duo præcepta secundum litteram videntur omnino diversa esse, nihilque commune habere : si quis vero sententiarum vim accurate exploraverit, multam videbit in ea re consonantiam et unum scopum. Necessarium autem est prius dicere cur prophetia in hominum vitam inducta sit. Cur ergo invecta sit, necesse est dicere. Solet Deus ad peccantibus inferendas cunctari et procrastinare, quemadmodum promptus celerque est ad beneficia probe viventibus præstanda. Hoc id efficit ut segniores decendant, eo quod ultio scelerum non e vestigio sequatur. Ut ergo Deus patientiam suam exhibeat, neque tamen illi hinc segniores evadant, prophetiæ pharmacum apparat, non suppliciorum experimento, sed interim præscientia erudiens peccatores, ut si auditis comminationibus meliores evadant, pœnæ experimentum depellant : sin vero sine sensu mancant, tunc ipsis supplicium inferat. Hoc perspicuus diabolus, et quantum hinc lucri foret cogitans, pseudopropheta immisit, qui prophetis minantibus famem, pestem, bella, barbarorum incursionem, contradicebant, fausta annuntiantes. Quemadmodum enim Deus metu verborum volebat supplicii experimentum depellere, sic et diabolus contrarium operabatur ; verborum illecebris eos emolliens et segniores reddens, necessitatem

¹ Vox, sacerdotem, deest in Bibliis LXX.

afferebat ut supplicia reipsa experirentur. Hinc, quia postea pseudoprophetae fidem habentes, ac virtutis exercitium contemnentes, sed in peccatis suis permanentes, sibi supplicium attrahebant, ac per exitum prophetarum veritas ostendebatur, et pseudoprophetarum mendacium detegebatur, aliam rursus machinam apparat ad eorum perniciem qui se intercipi sinunt. Suasit enim ipsis, qui decepti faciles erant, has quæ accidebant calamitates ex dæmonum ira provenire, quod ab ipsis negligerentur ac despectui haberentur. Hanc igitur fallaciam ut tolleret Deus, ante multa tempora quæ illis eventura erant, imo potius quæ ipsos comprehensura erant mala prænuntiat, ut qui illos decipiebant non possent iræ dæmonum hos eventus adscribere. Quod autem non per conjecturam hæc dicam, audi Isaiam dicentem: *Scio quia durus es, et nervus ferrus collum tuum, et frons tua ænea. Ideo ab initio loquutus sum tibi, ne dicas: Idola mihi fecerunt, et sculptilia et conflabilia mihi fecerunt. Neque nosti, neque audita fuere tibi* (Isai. 48. 4. 5. 8). Quia igitur, ut dicebam, utque ex testimonio videre est, dæmonibus illa adscribebant, venit prophetia hanc tollens fraudem, et ea ante multa tempora prædicens. Sed quia etiam sic verisimile erat eos, ingrati cum essent, dicturos esse, Non prædixistis, non prius audivimus, nunc id fingitis post eventum: non enim nostis ea quæ eventura sunt: undenam ergo id palam erit, quod nempe dictum fuerit? vide quomodo illis clare ineluctabile paret argumentum, impudentia consensens ora. Non enim permittit ut tantum dicat, sed jubet in charta scribi ea quæ dicuntur; neque modo scribi, ne liceret eis dicere, Hoc postea fluxit; sed etiam testes scriptorum vocat homines fide dignos et a dignitate et a morum probitate. Nam ait: *Fac mihi testes, fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam*; ut quando rerum exitus erit, et illi dixerint, Hæc ante multa tempora non dicta fuere, eductus liber et testes qui aderant impudentibus illis os obturarent. Ideo ait, *Sume chartæ tomum novum*, ut ne si vetus jam sit, cito pereat; sed qui multo duret tempore, et per scripta illos incuset. *Et scribe stylo hominis*, id est calamo, quæ futura sunt. Quænam futura sunt? Bellum, victoria barbarorum, spoliolum deprædatione, exuviarum rapina. Hæc itaque omnia, inquit, scribe, *Ut velociter deprædationem faciat spoliolum. Adest enim*. Quid sibi vult illud, *Adest enim*? Hæc duo significat: nempe jam tunc peccatorum magnitudinem ultionem expetisse, et in foribus jam esse vindictam: ipsum vero cunctari, patientia sua volens illos meliores reddere, et ultionem amovere: ipsique facile esse solo nutu omnia ad effectum perducere. Quia enim de barbaris sermo erat, qui bellum illaturi erant, Ne putetis, inquit, vix longitudinem, exercitusque multitudinem cunctationem quandam allaturam esse; id quod solet apud homines accidere.

2. *Deo adest is qui procul est.* — Nam Deo adest is qui procul est: ita facillimum ipsi est uno temporis momento ab extremis terræ partibus, etiamsi illi magno numero sint, illos statim adducere vobisque

sistere. *Et testes mihi fac fideles homines, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachie.* Cujus rei testes? Temporis: ut si scripta calumniis impetantur, homines adhuc viventes, qui dum hæc scriberentur præsentibus erant, tempusque apprime noverant quo hæc dicebantur, possint os obturare impudenter oblatrantibus. Eidem hæret argumento id quod sequitur, clarius rei probationem inferens. Quomodo et qua ratione? Ipsa verba audiamus. *Accessit enim*, ait, *ad prophetissam.* Uxorem propriam sic forte vocavit, quod illa etiam prophetico Spiritu dignata fuisset: nam non viris modo hæc munera dabantur, sed in muliebrem etiam sexum transierant. Neque enim ut in secularibus negotiis officia distinguuntur, et alia virorum sunt, alia mulierum, nec possunt illæ functiones inter se commutari: ita se res habet in spiritualibus; sed paria sunt certamina, communes coronæ. Et hæc utique videre est in Veteri et in Novo Testamento, in toto humano genere contingere. Cum hac igitur ex lege matrimonii congressus cum esset, prægnantem illam effecit. Et postquam natus esset puer, nomen novum et admirandum ipsi imposuit, quod futurorum historiam complecteretur. Quid enim ait? *Voca nomen ejus, Cito spolia, Velociter prædare*: ut etiamsi scriptis fides non haberetur in tomis positus, appellatio pueri futurorum historiam complectens, et ante eventum rerum imposita, ac frequenter omni tempore prolata, vel impudentissimorum ora consueret. Quod enim hæc propheta non post eventum effluerit, sed longe ante præviderit, etiam ii qui ex studio ingrati stupidique erant hinc ut crederent adducere poterant, qui ante rerum eventum hunc puerum viderant sic appellari, et futurarum calamitatum doctrinam sic prædicare. Ideoque prophetiæ vim interpretatur, tempusque accurate significat his verbis: *Quia antequam sciat puer vocare patrem vel matrem, accipiet potentiam Damasci, et spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Quod dicit, hujusmodi est. In tempore, inquit, imminutæ ætatis, cum nondum possit loqui, victoria et tropæa erunt; non quod puer possit aciem instruere, hostesque profligare: sed quod ætas illa, sive tempus illud elapsum antequam puer loqui possit, omnia tradat hostibus. 5. *Et adjecit Dominus ad me loqui adhuc*: 6. *Eo quod non velit hic populus aquam Siloam, quæ manat quiete, sed vult habere Rasin et filium Romeliæ regem super vos*, 7. *propter hoc ecce adducit Dominus super vos aquam fluminis fortem, multam, regem Assyriorum.* Deus pro more suo, non solum pœnas prædicat, sed causas affert, ut sic auditores erudiat: id hoc etiam loco facit. Ubi enim prædixit devastationem per alienigenas futuram, abrepta spolia, et barbarorum irruptionem prænuntiavit, causam belli dicit. Quænam hæc? Ingratus civitatem incolentium animus. Quoniam, inquit, cum regem habeant moderatum, mitem et mansuetum, ab eo resilierunt, tyrannosque optarunt, et sub alienum imperium transfugere conati sunt, felicitatem suam non ferentes, desiderium eorum copiosius explebo, barbarum quemdam et inhumanum adducens. Meta-

ποιῶν, εἰς ἀνάγκην καθίσταται τοῦ τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπομῖναι τιμωρίαν. Εἶτα, ἐπειδὴ μετὰ ταῦτα τοῖς ψευδοπροφήταις πιστεύοντες, καὶ ἀρετῆς οὐδὲνα ποιοῦμενοι λόγον, ἀλλὰ ταῖς ἑαυτῶν ἀμαρτίαις ἐμμένοντες ἐφελκοντο καὶ τὴν κόλασιν, καὶ ἀπὸ τοῦ τέλους καὶ ἡ τῶν προφητῶν ἀλήθεια ἰδῆκνυτο, καὶ τὸν ψευδοπροφήτην ψεύδος διηλέγχετο, ἑτερον πάλιν κατασκευάζει μηχανήμα πρὸς ἐπώλειαν τῶν ἀλικομένων. Ἀνέπειθε γὰρ αὐτοὺς εὐεξαπατήτους ὄντας, ὅτι δὴ ταῦτα τὰ δεινὰ τὰ συμβάντα, ἀπὸ τῆς τῶν δαιμόνων ὀργῆς ἐγένετο, ἀμελουμένων παρ' αὐτῶν καὶ καταφρονουμένων. Τοῦτο τοίνυν τὸ δέλεαρ ἀναιρῶν ὁ Θεός, πρὸ πολλῶν ἄνωθεν χρόνων τὰ μέλλοντα αὐτοῖς συμβαίνειν, μᾶλλον δὲ καταλήψεσθαι α, δεινὰ προλέγει, ἵνα μὴ ἐξῇ τοῖς ἐξαπατώσιν αὐτοὺς, τῇ τῶν δαιμόνων ὀργῇ λογίζεσθαι τὰ συμβαίνοντα. Καὶ οἱ οὐ στοχαζόμενοι ταῦτα λέγω, ἀκούσον Ἡσαίου λέγοντος· *Ἐγὼν δὲ σκληρὸς εἶ, καὶ νευροσιδηροῦς ὁ τράχηλός σου, καὶ τὸ μέτωπόν σου χαλκοῦν. Διὰ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς ἐλάλησά σοι, ἵνα μὴ εἴπῃς, ὅτι τὰ εἰδωλὰ μοι ἐποίησε, καὶ τὰ ῥυπτὰ, καὶ τὰ χωνευτὰ μοι ἐποίησεν. Οὐτε ἠλίστα, οὔτε ἀκούσά σοι ἐγένετο.* Ἐπεὶ οὖν, ὑπερῆρη, ὡς καὶ ἐκ τῆς μαρτυρίας ἐστὶν ἰδεῖν, ἐκείνους ταῦτα ἀνέτιθεσαν, φθάσει ἡ προφητεία ταύτην ἀναιρούσα τὴν ἀπάτην, καὶ πρὸ πολλῶν αὐτὰ διαγορεύουσα χρόνων. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ οὕτως εἰκὸς ἦν αὐτοὺς ἀγνωμονοῦντας· λέγειν· Οὐ προείπετε, οὐ προηκούσαμεν, νῦν πλάττεσθε μετὰ τὴν ἐκδοσιν· οὐ γὰρ εἴδατε τὰ συμβησόμενα· πόθεν οὖν τοῦτο ὅλην, ὅτι ἐρηγεται; δὴ πῶς σαφῶς ἀφύκτον αὐτοῖς κατασκευάζει τὴν ἐλεγχον, καὶ τὰ ἀναισχυντα ἀπορρῶπτων στόματα. Οὐ γὰρ ἀφίησιν εἰπεῖν μόνον, ἀλλὰ κελεύει καὶ ἐν χίρῃ γραφῆναι τὰ λεγόμενα, καὶ οὐδὲ ἀπλῶς γραφῆναι, ἵνα μὴ ἐξῇ αὐτοῖς λέγειν, οἱ μετὰ ταῦτα ἐπλάσαν, ἀλλὰ καὶ μάρτυρας τῶν γραμμάτων καλεῖ ἄνδρας ἀξιοπιστοὺς καὶ ἀπὸ τοῦ ἀξιώματος καὶ ἀπὸ τοῦ τρόπου. *Ποίησον γάρ μοι, φησὶ μάρτυρας πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν·* ἵνα ὅταν ἐξέλθῃ, [90] καὶ λέγωσιν, ὅτι οὐκ ἐλάχη ταῦτα πρὸ πολλῶν χρόνων, τὸ βιβλίον ἐξενηχθέν καὶ οἱ μάρτυρες οἱ παρόντες καὶ ἀναισχυντοῦντας αὐτοὺς ἐπιστομίσωσι. Διὰ τοῦτο φησι, *Ἄδθε χάριτος τόμος καὶνός, ἵνα μὴ παλαιωθείς ἀπόληται, ἀλλὰ μένῃ τῷ χρόνῳ παρεκτενόμενος, καὶ κατηγορῶν διὰ τῶν γραμμάτων αὐτῶν. Καὶ γράψον τρισίδι ἀνθρώπων, τουτέστι καλὰμῳ, καὶ μέλλοντα ἐσεσθαι. Τίνα δὲ τὰ μέλλοντα; Πόλεμος, νίκη βαρβαρική, λαφύρων διανομή, σκύλων ἀρπαγή. Ταῦτα τοίνυν, φησὶν, ἅπαντα γράψον, τοῦ ταχέως προνομῆν ποιῆσαι σκύλων. Πάρεστι γάρ. Τί ἐστι, Πάρεστι γάρ; Δύο ταῦτα δηλοῖ αὕτη ἡ ῥῆσις· ὅτι τότε ἦδη τῶν ἀμαρτημάτων αὐτῶν τὸ μέγεθος ἀπῆται τὴν ἔκλην, καὶ ἐπὶ θύραις ἡ τιμωρία. Αὐτοὺς δὲ ἀναβάλλεται, τῇ μακροθυμίᾳ βουλόμενος αὐτοὺς βελτίους ποιῆσαι, καὶ ἀποκρούεσθαι τὴν τιμωρίαν· καὶ οἱ βέβαιον αὐτῷ καὶ εὐκολον νῦναι μόνον, καὶ πάντα εἰς αἶρας ἀγαγεῖν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ βαρβάρων ὁ λόγος ἦν τῶν μελλόντων ἐπιστρατεύειν, Μὴ νομίσητε, φησὶν, ὅτι τῆς ὁδοῦ τὸ μῆκος, καὶ τῆς στρατείας ὁ πλῆθος μελλήσιν τινα ποιεῖ· ἅπερ ἐπ' ἀνθρώπων ἐσεσθαι πέφυκε.*

αὐτῷ βῆδιον καὶ εὐκολον ἐν μιᾷ καιροῦ ῥοπῇ, καὶ ἐν ἀκαριαίῳ ἀπὸ τῶν ἐσχάτων τῆς γῆς, καὶ πλείους ὥσιν, ἀγαγεῖν εὐθέως καὶ ἐπιστῆσαι. *Καὶ μάρτυράς μοι ποίησον πιστοὺς ἀνθρώπους, τὸν Οὐρίαν τὸν Ἰερέα, καὶ Ζαχαρίαν υἱὸν Βαραχίου.* Μάρτυρας τί- νος; τοῦ χρόνου· ἵνα καὶ τὰ γράμματα συκοφανη- ται. οἱ ζῶντες ἀνθρώποι καὶ παρόντες ἥνικα ἐγρά- φετο, καὶ τὸν χρόνον σαφῶς εἰδότες, πότε ταῦτα ἐλέ- γετο, δυνηθῶσιν ἐπιστομίζειν τοὺς ἀναισχυντεῖν ἐπι- χειροῦντας. Τῆς αὐτῆς ὑποθέσεως ἔχεται καὶ τὸ ἐξῆς, σαφέστερον ἐπάγον τὸν ἐλεγχον. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τῶν ῥημάτων αὐτῶν ἀκούσωμεν. *Προσῆλθε γάρ, φησὶ, πρὸς τὴν προφητείαν.* Τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν οὕ-τως ἐκάλεσεν ἰσως, διὰ τὸ καὶ αὐτὴν Πνεύματος ἡξιώσθαι προφητικοῦ· οὐ γὰρ ἐν ἀνδράσι τὰ τῶν χα- ρισμάτων εἰστέθει μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ γυναικεῖον διέδιδνε φύλον. Οὐ γὰρ ὥσπερ ἐν ταῖς βιωτικαῖς χρείαις διήρηται τὰ γένη, καὶ ἄλλα μὲν ἀνδρῶν, ἄλλα δὲ γυναικῶν τὰ ἐπιτηδεύματα, καὶ οὐκ ἂν δυνηθεῖεν τὰ ἀλλήλων ἀνταλλάξασθαι, οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πνευματικῶν· ἀλλ' ἴσοι οἱ ἀνῶνες καὶ κοινοὶ οἱ στέ- φανοι. Καὶ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ καὶ ἐν τῇ Καινῇ μετὰ ἀκριθείας ἴδοι τις ἂν, καὶ παρὰ πάντα τὸν βίον δ συμβαῖνον. Ταύτη τοίνυν ὁμιλήσας νόμῳ γάμου, κύειν παρεσχέασε. Καὶ ἐπειδὴ τὸ παιδίον ἐτέχθη, ἐπιτίθεισιν αὐτῷ ὄνομα καινὸν καὶ παράδοξον, τὴν ἱστορίαν τῶν ἐσομένων ἔχον. Τί γὰρ φησι; *Κάλε- σον τὸ ὄνομα αὐτοῦ, Ταχέως σκύλευσον, δέξως προσόμευσον* ἵνα καὶ τὰ γράμματα ἀπιστηθῇ τὰ ἐν τῷ τόμῳ καίμενα, ἡ προσγορία τοῦ παιδίου τὴν ἱστορίαν τῶν ἐκδοσμένων [91] ἔχουσα, καὶ πρὸ τῆς ἐκδόσεως τῶν γενομένων τεθείσα, καὶ συνεχῶς παρὰ πάντα καλουμένη τὸν χρόνον*, καὶ τῶν σφόδρα ἀναι- σχυντεῖν ἐπιχειροῦντων ἀπορρῶψῃ τὰ στόματα. Ὅτι γὰρ οὐ μετὰ τὴν ἐκδοσιν ἐπλάσε ταῦτα ὁ προφήτης, ἀλλ' ἄνωθεν αὐτὰ προείδε, καὶ οἱ σφόδρα ἀγνωμονεῖν ἐπιχειροῦντες ἠδύναντο πείθεσθαι, οἱ πρὸ τῆς τῶν πραγμάτων ἐκδόσεως αὐτὸ τὸ παιδίον ἐρώντες καλοῦ- μενον, καὶ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐσομένων συμφορῶν ἀνακηρύττον. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐρμηνεύει τῆς προ- φητείας τὴν δύναμιν, καὶ τὸν χρόνον ἐπιστομίζεται μετὰ ἀκριθείας, οὕτω λέγων· *Δίδοι πρὶν ἢ γινῶναι τὸ παιδίον καλεῖν πατέρα ἢ μητέρα, λήψεται δύ- ναμιν Δαμασκού, καὶ τὰ σκύλα Σαμαρείας ἐναντι βασιλέως Ἀσσυρίων.* Ὅ δὲ λέγει, τοιοῦτό ἐστιν· Ἐν τῷ χρόνῳ, φησὶ, τῆς ἡλικίας τῆς αἰῶνος, καὶ μηδέπω φθέγγεσθαι δυναμένης, τὰ τῆς νίκης ἔσται καὶ τῶν τροπαίων, οὐχ ὡς τοῦ παιδίου δυναμένου παρατάξασθαι, καὶ καθελεῖν τοὺς πολεμίους, ἀλλ' ὡς τῆς ἡλικίας ἐκείνης, τουτέστι, τοῦ χρόνου τοῦ πρὸ τῆς τοῦ παιδίου διαλέξεως παραδιδόντος ἅπαντα τοῖς πολεμίοις. *Καὶ προσέθετο Κύριος λαλήσῃ μοι ἔτι·* Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι τὸν λαὸν τούτον τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωὰμ τὸ πορευόμενον ἡσυχῇ, ἀλλὰ βούλεσθαι ἔχειν τὸν ῥυτίαν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥωμेलίου βασιλέα ἐφ' ὧμῶν, διὰ τοῦτο ἰδοὺ ἀνάγει Κύριος ἐφ' ὧμῶν τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ, τὸ ἰσχυρὸν καὶ τὸ πολὺ, τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅπερ ἔδοξεν ἐπὶ τῷ Θεῷ, μὴ μόνον τὰς τιμωρίας προ- λέγειν, ἀλλὰ καὶ τὰς αἰτίας τιθέναι, ὥστε καὶ ταυτὴ παιδεύσαι τοὺς ἀκούοντας, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα ποιεῖ. Εἰπὼν γὰρ τὴν τῶν ἀλλοφύλων διανομήν, καὶ τὰ σκύλα, καὶ προλέγων τὴν τῶν βαρβάρων ἐφοδον, λέγει καὶ τὴν αἰτίαν τοῦ πολέμου. Τίς δὲ ἐστὶν αὕτη; Ἡ ἀγνώ-

δ Παρὰ πάντα τὸν βίον, per totum genus humanum, per totum mundum. Apud Ensebium *Pierap. Evang.* in fine: δ σύμπασι τῶν ἀνθρώπων βίος, totum genus humanum, totum mundus. Athanasius *Tom. I. p. 1235, E*: καταλαυνόμενοι τοῦ τῶν ἀνθρώπων βίου, superbe agentes adversus ge- nus humanum.

* Reg. παρὰ πάντα; καλουμένη τῶν χρόνων.

β' Τῷ γὰρ Θεῷ παρέστηκεν ὁ πόρρωθεν ὢν· οὕτως
* Sic Reg. et Savil. At Morel. et Bavaricus τὰ με-
λλοντα αὐτοῖς καταλήψεσθαι, omisiss quibusdam.

β Reg. et Savil. αὕτη ἡ κρίσις, minus recte, ni fuller:
non enim hic de iudicio quoriam agitur.

* Legendum puto τῆς στρατιᾶς.

μοσύνη τῶν τὴν πόλιν οἰκούντων. Ἐπεὶ γὰρ βασιλεία ἔχοντες, φησὶν, ἐπεικῇ καὶ πρᾶον καὶ ἡμερον, ἀπεσπίρησαν, καὶ τυράννων ἐπεθύμησαν, καὶ πρὸς ἄλλοτριαν ἀρχὴν αὐτομολήσαι ἠπειχθήσαν, τὴν οἰκίαν εὐπραγίαν οὐ φέροντες, μετὰ πλείονος ἢ τῆς περιουσίας πληρώσω τὴν ἐπιθυμίαν αὐτῶν, βάρβαρον τινα καὶ ἀνήμερον ἀγων-ἀνθρώπων. Κέχρηται δὲ μεταφορικῶς ταῖς λέξεσι, τὸ τε ἥθος τοῦ ἐγχωρίου δηλῶν βασιλέως, καὶ τὴν δύναμιν τοῦ βαρβάρου ποιεῖ δὲ αὐτὸ, ὅπερ ἔφην ἀεὶ, τὸν λόγον ἐμφαντικώτερον κατασκευάζων. Διὰ τοῦτο φησὶ· Διὰ τὸ μὴ βούλεσθαι αὐτοὺς τὸ ὕδωρ τοῦ Σιλωάμ· οὐ περὶ ὕδατος λέγων, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡ πηγὴ ἡρέμα καὶ ἀσφωγεῖ πρόσσει, τὸν ἀτάρακτον καὶ ἐπεικῇ τὸν τρόπον τοῦ τότε βασιλεύοντος τῇ ἡρέμῃ τῶν ὕδατων ἢ διεξίδω παραδῶλλει, καὶ Σιλωάμ αὐτὸν καλεῖ, διὰ τὸ ἀνεπαχθῆς καὶ ἡρεμον· ὁ μέγιστον φέρει τοῖς ἀρχομένοις κατηγορίαν, ὅτι μὴ βαρὺν ἔχοντας ζυγόν, νεωτερίζειν ἐπιχειροῦν, καὶ ἄλλοις ἐαυτοὺς διδόναι βασιλεῦσι. Ἐπεὶ οὖν οὐ βούλονται, φησὶ, τὸν ἡμερον καὶ ἐπεικῇ, ἀλλὰ τὸν Ῥασὶν καὶ τὸν υἱὸν τοῦ Ῥωμείλου, ἐπάγω, φησὶ, τὸν Βαβυλωνίων· καὶ τὸ βράδαλον αὐτοῦ τῆς στρατιᾶς, ὕδωρ ποταμοῦ φησὶ πολὺ καὶ ἰσχυρόν.

γ'. Εἶτα ἐρμηνεύων τὴν μεταφορὰν φησὶ· Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων. Ὅρξες πῶς ἀδιάπτωτος ὁ λόγος ὁ ἐμπροσθεν ἡμῖν λεχθεὶς φαίνεται· ὅτι πανταχοῦ ἐν ταῖς μεταφοραῖς ἐαυτὴν ἐρμηνεύειν εἰωθεν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ καὶ ἐνταῦθα πεποίηκεν. Εἰποῦσα γὰρ ποταμὸν, [92] οὐκ ἐναπέμεινε τῇ μεταφορᾷ, ἀλλ' εἶπε, τίνα φησὶ ποταμὸν, Τὸν βασιλέα τῶν Ἀσσυρίων, καὶ πᾶσαν τὴν δόξαν αὐτοῦ. Καὶ ἀναθήσεται ἐπὶ πᾶσαν γῆρα τῶν ὁμῶν, καὶ περιπατήσει ἐπὶ πάντων τοῖς ὁμῶν. Καὶ ἀφελεῖ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας ἀνθρώπων, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν αἰῶν, ἡ δυνατὸν συντελέσασθαι τι. Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Δεικνύς ὅτι οὐκ ἀνθρωπίνῃ δυνάμει, ἀλλ' ὀργῇ θεηλάτῃ συμῆσεται τὰ λεγόμενα, οὐχ ὡς πολέμιον αὐτὸν παραταττόμενον ὑπογράφει, ἀλλ' ὡς ἐπὶ παρεσκευασμένην ἀρπαγὴν ἔχοντα. Οὐ γὰρ στήσεται, φησὶ, καὶ παρατάσσεται, ἀλλὰ τῷ πλήθει τῶν σωμάτων καλύψει τῆς γῆς τὴν ὅψιν, καὶ μετ' εὐκολίας περιέσται. Εἶτα καὶ ἐν τῇ ὀργῇ πολὺ τὸ τῆς φιλανθρωπίας. Οὐ γὰρ ἀνασπάσσεσθαι ἢ αὐτῶν τὴν πόλιν ἀπειλεῖ, ἀλλ' αἰχμαλωσίαν τινὰ καὶ ἀπαγωγὴν προλέγει, τοὺς λοιπομένους βουλόμενος τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ σωφρονεστέρους ποιῆσαι. Ἀφελεῖ γὰρ ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας, φησὶν, ἀνθρώπων, ὃς δυνήσεται κεφαλὴν αἰῶν. Τοὺς ἐν δυναστείᾳ, φησὶ, τοὺς πάντα ἀγοντας

καὶ φέροντας ἃ, τοὺς τῷ πλήθει λυμαινομένους, αἰχμαλώτους ποιήσει καὶ δούλους, ὥστε τότε τοὺς καταβεστέρους ἀναπνεύσαι μικρὸν, καὶ τῷ φόβῳ τῶν ἀπαχθέντων, καὶ τῆς οἰκίας ἐλευθερίας ἀδεία γενέσθαι βελτίους. Διὰ τοῦτο φησὶ· Δυνατὸν συντελέσασθαι τι· τουτέστι, τὸν ἰσχυρόν, τὸν ἐνεργεῖν δυνάμενον, τὸν ὅτιον πρᾶξι ἰσχύοντα. Καὶ πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς δὲ, δι' αὐτῆς τῆς ὁψὸς ἱκανῶς ὕμᾳ καταπλήξει, φησὶν, ὁ βάρβαρος, πᾶσαν τὴν γῆν πληρῶν τῶν βαρβαρικῶν σωμάτων. Διὰ τοῦτο ἐπήγαγε· Καὶ ἔσται ἡ παρεμβολὴ αὐτοῦ, ὥστε πληρῶσαι τὸ πλάτος τῆς χώρας σου. Μεθ' ἡμῶν ὁ θεός· Γινώτε, ἔσθι, καὶ ἡττάσθε· ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ ἰσχύοντες ἡττάσθε. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, πάλιν ἡττηθήσεσθε. Καὶ ἦν ὁ βουλήν βουλεύσθησθε, διασκεδάσει Κύριος· καὶ λόγον ὅν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ ἐν ὕμῳ, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Ἐμοὶ δοκεῖ τὴν τοῦ Ἐξεκίου νίκην ἐνταῦθα προλέγειν, καὶ τὸ λαμπρὸν ἐκεῖνο τρόπαιον καὶ τῆς νίκης αὐτῆς τὴν αἰτίαν. Εἰ γὰρ καὶ ὅπλα παρ' ἐκείνους, φησὶ, καὶ στρατόπεδα ἀπειρα, καὶ ἐμπειρία πολεμική, ἀλλ' ἡ πάντων δυνατωτέρα συμμαχία μεθ' ἡμῶν, τουτέστιν ὁ θεός. Ἦλθε μὲν γὰρ ὁ βάρβαρος, καθὼς ἠπειλήσαν ἐμπροσθεν, καὶ πολλὰς λαθῶν πόλεις ἀπῆλθε· μετὰ δὲ ταῦτα ἐπιστρατεύσας, τάναντία ἔπαθε. Καὶ ταῦτα τοῖνον ὁ προφήτης προλέγει, καὶ τὸν τῆς νίκης αἴτιον ἀνακηρύττει, καὶ πρὸς αὐτοὺς τοὺς βαρβάρους ἀποτείνει τὸν λόγον. Μὴ γὰρ δὴ τῇ προτέρᾳ νίκῃ θαρβήσητε, φησὶν· ἐν γὰρ τῇ νῦν ἐφόδῳ μεγίστη παρῆν ἡμῖν ἡ συμμαχία. Γινώτε τοῖνον τοῦτο αὐτὸ, καὶ ἀπόστητε, ὡς ἀδυνάτοις ἐπιχειροῦντες. Εἶτα τὸν αἴτιον τῆς νίκης ἐκεῖνης ἐμφαίνων, καὶ ὅτι πρὸς τὰς ἰσχυτάς ἀφίεται τῆς γῆς ἡ φήμη τὰ κατορθώματα [93] φέροντα, φησὶν· Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς. Οὐδεὶς γὰρ ἀνέκχος τῶν τότε συμβάντων ἐν Ἱεροσολύμοις γέγονε. Διὰ τοῦτο φησὶν· Ἐπακούσατε ἕως ἐσχάτου τῆς γῆς, καὶ οἱ ἰσχύοντες ἡττάσθε. Μεγάλῃν γὰρ ἐπὶ ῥώμῃ δόξαν ὁ βάρβαρος τότε ἐκείνητο. Ἰσχυροὺς δὲ ἐνταῦθα οὐ τοὺς ἐν τῇ τοῦ σώματος εὐεξίᾳ μεγάλους φησὶν, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἐν τῇ τῶν χρημάτων περιουσίᾳ, καὶ τῇ τῆς δόξης περιφανείᾳ. Ἐὰν γὰρ πάλιν ἰσχύσητε, φησὶ, πάλιν ἡττηθήσεσθε, καὶ ἦν ὁ βουλεύσθησθε βουλήν, διασκεδάσει Κύριος, καὶ λόγον ὅν ἐὰν λαλήσητε, οὐ μὴ ἐμμελήνῃ ἐν ὕμῳ, ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός. Ἐπειδὴ πονηρὰ παρ' αὐτοῖς ἦν βουλευσάμενα, καὶ προσεδόκων τὴν πόλιν αὐτὴν ἐκ βάθρων ἀνασπᾶσθαι, καὶ οὕτως οἰκαδὲ ἀπελεύσεσθαι, καὶ τὰ βουλεύματα αὐτῶν ὁ προφήτης εἰς μέσον ἀγει, καὶ φησὶ· Μέχρι τῶν ῥημάτων ἅπαντα στήσεται. Εἶτα ἐπειδὴ πράγματα ἀπῆγγειλε φύσιν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντα, ἀξιόπιστον ποιῶν τὸν λόγον, ἐπὶ τὸ ἀξίωμα τοῦ κατορθούντος καταφεύγει συνεχῶς, λέγων· Ὅτι μεθ' ἡμῶν ὁ θεός, καὶ ὅτι αὐτὸς ἅπαντα ταῦτα διασκεδάσει τὰ μηχανήματα. Ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα.

δ Reg. et Savil. φέρεσθαι, male, ut ipse Savilius advertit.

α Sic Savil. et Reg. At Morel. et Bavar. μετὰ πολλῆς.

β Reg. τῇ ἐρημίᾳ τῶν ὑδάτων, minus recte. Paulo post Bavar. ἀνεπαχθῆς καὶ ἡμερον.

γ Omnes ἀνασπάσσεσθαι, præter Morel., qui habet ἀνασπᾶσθαι. Infra Savil. τῇ τῶν ληφθέντων τιμωρίᾳ, male pro ληφθέντων, ut ipse notat in marg.

phorice porro verbis utitur, mores indigenæ regis describens, et barbari potentiam: id vero facit, quod semper dixi, ut majorem sermonis emphasin exhibeat. Ideo ait, *Eo quod nolint aquam Siloam*: non de aqua dicens, sed quia fons sensim et sine strepitu manat, lenitatem et moderationem ejus, qui tunc regnabat, tranquillo aquarum cursui comparat, et Siloam ipsum vocat, quod lenis sit et mansuetus: id quod maximam subditis offert criminationem, qui cum non grave jugum haberent, res novas aggredi tentabant, alienisque regibus æse dedere. Quoniam ergo, inquit, illum mitem moderatumque nolunt, sed Rasin et filium Romeliæ, inducam Babylonium; impetumque exercitus illius aquam fluminis vocat copiosam et vehementem.

3. Deinde metaphorarum explicans ait, *Regem Assyriorum*. Viden' quam indubitatum appareat id quod supra diximus, in metaphoris nempe Scripturam se semper interpretari solere? Quod etiam hic fecit. Cum enim flumen dixisset, non in metaphora substituit, sed quodnam flumen esset dixit, *Regem Assyriorum, et onnem gloriam ejus. Et ascendet super omnem vallm vestram, et deambulabit super omnem murum vestrum*. 8. *Et auferet a Judæa hominem, qui possit levare caput, aut qui possit aliquid perficere. Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ*. Ostendens non humana virtute, sed ira Dei sæviante hæc, quæ dicuntur, eventura esse, non illum ut hostem acie instructa describit, sed ut ad paratam prædam venientem. Non enim stabit, inquit, et aciem instruet, sed corporum multitudinem terræ faciem obteget, facileque aderit (a). Ad hæc in ira etiam magna observatur clementia. Neque enim comminatur se ipsorum urbem demoliturum esse, sed captivitatem quamdam et abductionem prædicat, reliquos volens ex captivorum pœna ad meliorem frugem reducere. Nani ait: *Auferet a Judæa hominem qui possit levare caput*: de proceribus loquitur, deque iis qui omnia sursum deorsum versant; eos qui multitudinem populi labefactabant, captivos servosque faciet, ita ut inferiores possint tantillum respirare, exque metu per abductionem aliorum parto, et ex propria libertate meliores evadere. Ideo ait: *Qui possit aliquid perficere*, id est, fortem, aliquid operari valentem, qui possit vel mini-

mum quid efficere. Et ante abductionem, per ipsum rerum aspectum, ait, Vos satis terrore percellet barbarus, totam terram implens barbarorum corporibus. Ideo intulit: *Et erunt castra ejus, ita ut impleant latitudinem regionis tuæ. Nobiscum Deus*. 9. *Scitote, gentes, et vicini: nuntiate usque ad extremum terræ, et fortitudine valentes vincimini. Si enim iterum prævalueritis, iterum vincemini*. 10. *Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Videtur mihi hoc loco Ezechiæ victoriam prædicere, ac splendidum illud tropæum causamque victoriæ. Etiam si enim arma apud illos sint, inquit, etiam si exercitus immensi, et belli peritia, sed auxilium nobis omnium potentissimum nobiscum est, nempe Deus. Venit enim barbarus, ut prius minatus fuerat, et multis captis urbibus accessit: postea vero admotis castris, contraria passus est. Hæc itaque prædicat propheta, causamque victoriæ prædicat, ipsosque barbaros alloquitur. Ne priori, inquit, victoriæ fidatis: in hac enim irruptione maximum nobis adest præsidium. Hoc ipso igitur cognito recedite, ulpote qui ea, quæ fieri nequeunt, aggrediamini. Hinc et causam illius victoriæ declarans, et annuntians, famam hæc præclara gesta ad extremos usque terræ fines allaturam esse ait: *Nuntiate usque ad extremum terræ*. Nemo enim non audit ea quæ tunc Jerosolymis contigerunt. Idcirco ait: *Audite usque ad extremum terræ, et qui fortitudine valetis vincimini*. Magnam quippe gloriam tunc barbarus ob potentiam obtinebat. Fortes autem hic dicit non corpore robustos, sed eos qui pecuniarum copia, et gloriæ splendore conspicui erant. *Si enim iterum prævalueritis, inquit, iterum vincemini. Et quodcumque consilium inieritis, dissipabit Dominus: et verbum quodcumque loquuti fueritis, non manebit in vobis, quia nobiscum Deus*. Quia mala apud eos erant consilia, et sperabant se urbem ipsam a fundamentis demolituros esse, et sic domum reversuros, consilia eorum in medium adducit propheta et ait, verborum tenuis omnia remansura esse. Deinde quia res annuntiabat humanam naturam superantes, ut fide dignum sermonem exhibeat, ad dignitatem præclare operantis frequenter confugit dicens, *Quia nobiscum Deus*, et quia hæc omnia machinamenta dissipabit (a). Quoniam ipsi gloria.

(a) Juxta Græcam lectionem, *κρίσεις*, legendum esset, *facileque vincet*; sed malimus Græcam vocem interpretari quasi fuisset, *κρίσεις*, *aderit*, quæ vox cum versu superius allato, col. 91, ubi legitur, *Adest enim* (*παρῆστι γὰρ*), melius quadrat.

(a) Huc desinit Savilius, et asteriscos adjicit, quasi homilia sit mutila. Ac vere mutila videtur, ignoraturque, quorsum processerit Chrysostomus.

MONITUM

AD HOMILIAS IN OZIAM SEU DE SERAPHINIS.

Ad Homilias in Oziam hæc notat Henricus Savilius, Tomo 8, in notis col. 722 : « Ex his quinque Orationibus in Oziam Catalogus Augustanus, num. 30, 31, 32, 33, agnoscit quatuor, hoc est, demta quarta cæteras omnes. Et proculdubio omnes γνήσιαι. Primam hanc bis editam Romæ emendavimus ex quatuor scriptis Codicibus, quorum primus fuit interpretis Erasmi, et nunc est in Bibliotheca Universitatis Oxoniensis : secundus ex Bibliotheca Collegii Novi Oxoniensis promptus : tertius ex Bibliotheca Universitatis Cantabrigiensis : quartus mihi a doctissimo Croshawio commodatus ; adhibitis etiam Q. Septimii Florentis Christiani, viri multis nominibus orbi Christiano noti, ingeniosis et doctis conjecturis : nam libris Mss., ut videtur, prorsus destituebatur. Porro sciat lector in omnibus fere illustrioribus bibliothecis Italiæ et in Regia Lutetiæ reperiri inter Chrysostomi Manuscripta librum inscriptum, Χρυσόστομου μαργαρίται : quæ codex nihil aliud continet, quam συναγωγὴν quamdam lectissimarum (ut ipsi συναγωγὰς visum est, non magni iudicii viro, ut qui pleraque collegerit, inter sua margarita, subfusca ac liventia) orationum Chrysostomi : quo in numero sunt hæc quinque in Oziam, sex contra Judæos, et aliæ ad 70, vel 80 numero ; quas omnes suis locis representabimus. Quod monuisse operæ pretium fuit, ne quis in illam συναγωγὴν incidens, aliquid novi se putet reperisse. »

Hactenus Savilius, qui recte observat Homilias illas quatuor in Oziam in Catalogo Augustano, quem dedimus Tomo 1, p. 844, memoratas, esse primam, secundam, tertiam et quintam ; unde sequitur, quartam in ejus, qui Catalogum illum jam olim concinnavit, exemplari non fuisse, aut saltem non ibi fuisse eodem positam ordine. Vereque exploratum est, hasce homilias non esse omnes eo ordine, quo habitæ [94] sunt, positas. Prima enim cum secunda non cohæret, videturque dicta longo post secundam tempore ; nempe quando, imperium tenente ignavo quodam et boni consilii experte principe, barbari invaserunt, exercitus Romanorum profligatus est, calamitates inmissæ sunt ; quæ omnia recenset Chrysostomus num. 4. Hæc porro in Arcadii imperium, quod cœpit anno 395, referenda videntur, ut animadvertit etiam vir sagacissimus Tillemontius. Ad hæc autem prima in Oziam quasi occasione quadam tantum in historiam Oziae et in Seraphinorum visionem incidit : ita ut secunda vel ex modo ordiendi, alio facta tempore aliaque occasione statim videatur. Certe prima diu postea, Arcadii nempe tempore, ut ex conjectura statuitur, dicta fuerit. An vero Antiochiæ, an Constantinopoli, non ita facile est divinare.

Secunda Antiochiæ haud dubie habita est. Id quod ex iis, quæ circa finem homiliæ ait, arguitur ; nempe se citius finem dicendi facere, ut loco cedat præceptori seu διδασκάλῳ, scilicet Flaviano Antiochiæ episcopo, quod et alibi passim factum deprehendimus. De anno autem non ita facile est vel ex conjectura dicere. Nam quod Tillemontius suspicatur, cum comparat Chrysostomus doctrinam suam recenti vino, doctrinam autem Flaviani vino veteri, se hæc initio sacerdotii sui concionatum subindicare : illud certe vel ipso Tillemontii iudicio levissimum est ; ejusdem generis est illud aliud indicium, inde sumtum, quod paulo post initium dicit se dignum habitum fuisse qui apud illos concionaretur, κατηξιώθημεν. Nam quid inde inferas, cum certum sit Chrysostomum non primo solum anno, sed etiam secundo, tertio, aliisque, honori sibi haud dubie duxisse quod coram tanta plebe, episcopo sæpe præsentem, concionaretur ? Verum aliquam temporis notam, quam non animadvertit Tillemontius, inde sumere licet, quod num. 2 et 3, postquam dixerat Deum Abrahami nomini addidisse literam, ita ut qui Ἀβράμ vocabatur, Ἀβραάμ postea diceretur, ut unius literæ additamento signum principatus ipsi daret ; postea subjunxerit : ἀλλὰ περὶ μὲν

ὀνομάτων ἐν ἑτέροις καιροῦ διηγήσομαι, *sed de nominibus alio tempore disseram*, quo significat se de mutatione nominum postea dicturum esse; id quod abunde præstitit in quatuor Homiliis de Mutatione nominum, quas habes Tomo 3, ubi de mutatione nominis Abraham agitur, p. 107, et 112, et Sermone nono in Genesim, qui post secundam Homiliam de Mutatione nominum habitus est, ubi etiam de mutatione nominis Abraham agitur, p. 691. Certum itaque exploratumque habeo, hanc homiliam eodem anno habitam fuisse quo illæ de Mutatione nominum dictæ sunt, quo etiam Homiliæ in Genesim sexaginta septem; Homiliæ item in Actorum inscriptionem, et aliæ quædam, ut videas Præfatione in quartum Tomum, et in Monito ad Homilias in inscriptionem Actorum Tomo 3. Quis vero sit ille annus, nondum potui probabili conjectura assequi: hæc omnia in annum 388 conjici forte possent.

Homilia tertia aliquanto tempore post secundam habita est, Flavianusque episcopus post Chrysostomum concionatus est; sed hic de Martyribus, Chrysostomus autem de Ozia et de Seraphinis, imo potius de superbia Ozia regis, quæ ipsum præcipitem dedit.

Homilia quarta nullo modo posse creditur ad quintæ seriem deduci; licet enim circa medium de Ozia agatur, nihil est quod suadere posse videatur hanc eodem tempore, eademque in urbe habitam fuisse. Imo vero non desunt quæ subindicent hanc Constantinopoli fuisse dictam. Quamobrem jure is qui Catalogum operum Chrysostomi γνησίων jam olim concinnavit, hanc non in reliquarum serie posuit. Nlum vide Catalogum Tom. 1, p. 841. Hoc autem me movet ut Constantinopoli editam conjiciam; nam id quod dicit σύγκλητον ἔχει καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, ὧντων ἀφθονίαν, θέσεως ἐπιτηδεύοντα, *Senatum habet (nempe urbs), et consules numerare possumus, venalium copiam, situm cominodum*; quod Romæ urbem comparat; quod eam dicit orbis metropolim; hæc nimirum omnia non video posse alteri quam Constantinopoli competere posse; etsi Tillemontius, subdubitando tamen, hæc ad Antiochiam referre conetur. Quapropter hanc extra seriem aliarum reponerem, si per manuscriptos Codices liceret, ubi hic ordo ut plurimum saltem observatur. Hæc porro homilia habita est cum æstus esset ingens, ætatis, ut credere est, tempore.

Homilia igitur quinta tertiam ordine sequuta est, cum illaque convenit, non item cum quarta, quæ alio tempore, alio ut videtur loco, pronuntiata fuit. Sexta autem homilia quintam nativo ordine sequitur, et Antiochiæ habita fuit. Hæc porro sexta homilia dicta fuit paucis diebus ante Quadragesimam, anni fortasse 388: qua de re non omnino constabit, donec quid indicii accesserit.

Quinque priorum interpretatio est Erasmi, quam multis in locis emendavimus; sextæ est Frontonis Ducæi.

ΕΠΑΙΝΟΣ

[95] Τῶν ἀπανηστέρων ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ, καὶ περὶ εὐταξίας ἐν ταῖς δοξολογίαις. Καὶ εἰς τὸ,
 « Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψιλου καὶ ἐκρημέτου. »

α'. Πολλὴν ὁρῶ τὴν σπουδὴν ἐνδεικνυμένους ὑμᾶς εἰς ἔργον ἀγαγεῖν τὰ πρῶν ἡμῖν εἰρημένα. Διὰ τοῦτο τοῖνυν ἀόκνως τὰ τῆς διδασκαλίας καὶ γὰρ καταβάλλομαι σπέρματα, χρησταῖς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενος^α. Καὶ γὰρ ὁ γεωργὸς, ὁπόταν πόνῳ μὲν τὰ σπέρματα καταβάλλῃ, εὐφοροῦσαν δὲ τὴν γῆν καὶ τὰ λήϊα κομῶντα θεάσεται, τῶν πρῶν ἐπιλανθάνεται κόπων, καὶ πρὸς τὴν ἐξῆς ἐργασίαν τε καὶ συντήρησιν τῷ^β προσδοκωμένῳ διανίσταται κέρδει. Καίτοι πόσον ποριμωτέρα καὶ ἐπιχερδὴς αὕτη καθέστηκεν ἢ γεωργία! Ἐκεῖνη μὲν γὰρ τῶν καρπῶν τῶν αἰσθητῶν περιποιουμένη τὴν ἀφθονίαν, σώμασιν ἐναποτίθεται τροφήν· αὕτη δὲ τὴν τῶν λόγων καταβαλλομένη διδασκαλίαν, καὶ τὰ τοῦ Πνεύματος πλεονάζουσα χαρίσματα, τὸν ψυχικὸν ἐναποτίθεται πλοῦτον, τὴν ἀδαπάνητον καὶ ἀκίρατον τροφήν, τὴν μὴ διαλυομένην, μηδὲ φθειρομένην ἀκολουθία^γ, ἀλλὰ ἀρήτιον συντηρουμένην προνοίᾳ, καὶ νοσητὴν τὴν ἀπόλαυσιν ἔχουσαν. Αὕτη τῶν ἐμῶν πόνων ἢ ἐπιχαρτία, οὗτος ὁ ἐναποτιθέμενος τῇ ὑμῶν ἀγάπῃ πλοῦτος. Τοῦτον οὖν αὐξανόμενον ἐν ὑμῖν κατανοῶν, χαίρω διὰ παντός, ὡς μὴ εἰκὴ τὰ σπέρματα καταβαλλόμενος^δ, ὡς μὴ μάτην τοὺς πόνους ὑπομείνας, ὡς εἰς εὐφορον καὶ λιπαρὰν ἐπισπείρων γῆν, καὶ πρὸς καρπορίαν ἐπιτρέλαιν. Πόθεν οὖν τὸ τοιοῦτον καταστοχάζομαι κέρδος; πόθεν εἰς ἔργον τοὺς λόγους προκείμενους κατανοῶ; Ἐκ τῆς παρουσίας δηλονότι συνδρομῆς, ἐκ τοῦ τὴν μητέρα πάντων τὴν ἐκκλησίαν μετὰ σπουδῆς ὑμᾶς καταλαβεῖν, ἐκ τῆς παννύχου ταύτης καὶ διηνεκούς στάσεως, ἐκ τοῦ τὴν ἀγγελικὴν χοροστασίαν μιμουμένων· ἀκατάπαυστον τῷ Κτίστῃ τὴν ὁμολογίαν προσφέρειν. Ὡς τῶν τοῦ Χριστοῦ δωρημάτων! Ἄνω στρατιαὶ δοξολογοῦσιν ἀγγέλων· κάτω ἐν ἐκκλησίαις χοροστατοῦντες ἄνθρωποι τὴν αὐτὴν ἐκείνοις ἐκμιμῶνται δοξολογίαν. Ἄνω τὰ Σεραφίμ τὸν τρισάγιον ὕμνον ἀναβοᾷ· κάτω τὸν αὐτὸν ἢ τῶν ἀνθρώπων ἀναπέμπει πληθῆς· κοινὴ τῶν ἐπουρανίων καὶ τῶν ἐπιγείων συγκροτεῖται πανήγυρις· μία εὐχαριστία, ἐν ἀγαλλίαμα, μία εὐφρόσυνος χοροστασία. Ταύτην γὰρ ἡ ἀφραστός τοῦ Δεσπότη^ε [96] συγκατάθεσις ἐκρότησε, ταύτην τὸ Πνεῦμα συνέπλεξε τὸ ἅγιον, ταύτης ἡ ἁρμονία τῶν φθόγγων τῇ πατρικῇ εὐδοκίᾳ^ς συννηρόσθη· ἄνωθεν ἔχει τὴν τῶν μελῶν

ἐρυθρίαν, καὶ ὑπὸ τῆς Τριάδος, καθάπερ ὑπὸ πλήκτρου τινός, κινουμένη, τὸ τερπνὸν καὶ μακάριον ἐνηγεῖ μέλος, τὸ ἀγγελικὸν ἔσμα, τὴν ἄληκτον συμφωνίαν. Τοῦτο τῆς ἐνταῦθα σπουδῆς τὸ πέρας, οὗτος ὁ τῆς συνελεύσεως ἡμῶν καρπός. Διὰ τοῦτο χαίρω τὴν τοιαύτην καθορῶν εὐδοκίῃσιν· χαίρω τὴν ἐν ταῖς ψυχαῖς ὑμῶν εὐφροσύνην κατανοῶν, τὴν χαρὰν τὴν πνευματικὴν, τὴν κατὰ Θεὸν ἀγαλλίαν. Οὐδὲν γὰρ οὕτω περιχαρὴ τὴν ἡμετέραν διατίθῃσι ζῶν, ὡς ἡ ἐν ἐκκλησίᾳ θυμῷ. Ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν χαίρωντων συντηρεῖται χαρὰ, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν ἀθυμούντων εὐθυμία, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν λυπομένων εὐφροσύνη, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν καταπονουμένων ἀναψυχή^ς, ἐν ἐκκλησίᾳ ἡ τῶν κοπιούντων ἀνάπαυσις. Δεῦτε γὰρ, φησὶ, πρὸς με, πάντες οἱ κοπιῶντες καὶ πεφορτισμένοι· κατὰ ἀναπαύσω ὑμᾶς. Τί ταύτης τῆς φωνῆς γένοιτο· ἀνθοεινότερον; τί τῆς κλήσεως ταύτης ἡδύτερον; Πρὸς εὐχίαν σε καλεῖ ἐν ἐκκλησίᾳ σε καλῶν ὁ Δεσπότης^ς, εἰς ἀνάπαυσιν ἀντὶ τῶν κόπων προτρέπεται, εἰς ἀνεσιν ἐκ τῶν ὀνηρῶν μετατίθῃσι, τὸ βάρος τῶν ἁμαρτημάτων κουφίσκων· τρυφὴ τὴν ἀθυμίαν, καὶ εὐφροσύνη τὴν λύπην ἰάται. Ὡς τῆς ἀφάτου κηδεμονίας^ς! Ὡς κλήσεως ἐπουρανίου! Σπείσωμεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, αὐτὴν μὲν ἐπιτεινομένην ἐνδείκνυσθαι τὴν σπουδὴν, μετὰ δὲ τῆς προσήκουσας εὐταξίας καὶ τοῦ πρέποντος σκοποῦ ταύτην ἀποπληροῦν^ς. Καὶ γὰρ τὸν περὶ τοῦτου λόγον ὑμῖν σήμερον κινήσαι βούλομαι, φορτικὸν μὲν εἶναι δοκούντα, ἀνεπαχθὲ δὲ καὶ ὠφέλιμον δοῦναι τῇ ἀληθείᾳ. Ὑπὸ γὰρ καὶ φιλόστοργοι πατέρες ποιοῦσιν· οὐ μόνον τὰ πρὸς ὀλίγον χαροποιούντα, ἀλλὰ καὶ τὰ λυπούντα παρεγγυῶνται τοῖς τέκνοις· καὶ οὐ τὰ αὐτόθεν ἐνδείκνυμενα τὴν ὠφέλειαν παραινοῦσιν αὐτοῖς, ἀλλὰ καὶ ὅσα δοκοῦσι μὲν εἶναι φορτικά, σωτήρια δὲ εἶναι ἀποπληρούμενα, καὶ ταῦτα μετὰ πολλῆς τῆς ἐπιμελείας διδάσκουσι, καὶ ἀσφαλούς τὴν αὐτῶν ἀπαιτοῦσι συντήρησιν. Καὶ τοῦτον προτείνωμεν τὸν λόγον, ἵνα μὴ μάτην τὸν ἐνταῦθα καταβαλλώμεθα πόνον, ἵνα μὴ τὴν τῆς ἀγρυπνίας ὑπομένοντες ἀνάγκην, ἀνοήτως πυκτεύωμεν, ἵνα μὴ εἰς ἄερα διαλυόμεναι αἱ φωναὶ ἐπὶ ζημίᾳ μάλλον ἐνηχοῖντο, καὶ οὐκ ἐπὶ κέρδει. Οὐδὲ γὰρ ἔμπορος μακρὰς μὲν ἔμπορίας στελλόμενος, πολλὴν δὲ τὴν πνευματικὴν ἐμβολὴν καὶ τὴν τῶν κυμάτων ἐπι-

^α Aliquot mss. τὰ τῆς διδασκαλίας καταβάλλομεν σπέρματα, χρησταῖς ἐντεῦθεν ταῖς ἐλπίσι τρεφόμενοι. Haec seculum lectionem est Erasmus. Infra item aliquot mss. καταβάλλω εὐφοροῦσαν.

^β Alii ἐργασίαν τε καὶ ἐπιμελίαν τῷ. Paulo post unus autē γέγονεν ἢ γεωργία.

^γ Quatuor διαφθειρομένην ἀκολουθίαν. Alii, pari ferme numero φθειρομένην ἀκολουθίαν. Quam postremam lectionem sinceriorem putat Boisius in noīte Savilli.

^δ Unus σπέρματα κατατιθέμενος. Paulo post alius καὶ ἀπαρὰν κατασπείρων.

^ε Edli. τῇ πνευματικῇ εὐδοκίᾳ. Manuscripti fere omnes

τῇ πατρικῇ et sic legit Erasmus. Duo mss. totum locum sic habent: τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον συνέπλεξε, ταύτην τὴν ἁρμονίαν τῶν φθόγγων ἢ πατρικὴ εὐδοκία συννηρόσθη, ὥστε ἄνωθεν ἔχει.

^ς Alii καταπονουμένων παραμυθία, quod idem est: unus καταπονουμένων εὐφροσύνη.

^ς Duo mss. ἐν ἐκκλησίᾳ ὁ Δεσπότης. In aliquibus se post ἐκκλησίᾳ deest. Infra legisse videtur Erasmus τρυφὴ et postea εὐφροσύνη sed eodem redit sententia.

^ς Quidam ὡς τῆς αὐτοῦ κηδεμονίας, et sic legit Savilius. Ibid. quidam μὴ ἀποκρίνομεν τοῖνυν, ἀγαπητοί, ἐπιτεινομένην μὲ ἐνδείκνυ.

^ς Alii ἀναπληροῦν.

HOMILIA

IN LAUDEM EORUM, QUI COMPARUERUNT IN ECCLESIA, QUÆQUE MODERATIO SIT SERVANDA IN
DIVINIS LAUDIBUS. ITEM IN ILLUD, VIDI DOMINUM SEDENTEM IN SOLIO EXCELSO (a)
(Isai. 6. 1).

1. *Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet. Laus ecclesiastici conventus.*—Conspicio vos multo studio adnitentes, ut ad effectum perducatis, quæ heri a nobis dicta sunt: eoque nunc haud gravate semen doctrinæ jacimus, quod hinc bona spes alit animum nostrum. Nam et agricola, cum non sine labore quidem semina jecit, sed videt terram feracem segetemque proventu exuberantem, superiorum laborum obliviscitur, atque ad reliquum operæ conservationemque priorum lucri expectatione excitatur. Verum hæc agricultura quanto feracior quantoque lucrosior est? Nam illa quidem frugum sensibilibus copiam adferens, corporibus reponit alimoniam: hæc vero dum sermonum jactat doctrinam, spiritualiumque donorum abundantiam adfert, animi divitias recondit, alimoniam quæ nec consumi, nec vitari potest, reditus qui neque pereunt, neque ævo corrumpuntur, sed arcana quadam et ineffabili providentia conservantur, quorum usus fructus mente percipitur. Illic est meorum laborum proventus, hæc sunt opes quas vestræ caritati recondimus. Has itaque cum considero in vobis augescere, gaudeo semper, ut qui non frustra sementem jecerim, ut qui non incassum labores pertulerim, ut qui in frugiferam pinguemque terram, et ad fructificandum idoneam semen jecerim. Unde igitur hoc lucrum fore conjecto? unde perspicio sermones ad opus proficere? Nimirum ex hoc concursu, ex eo quod ecclesiam omnium matrem studiose occupatis, ex hac pernocte perpetuæ statione, ex eo quod angelicorum ordinum stationem imitantes sine cessatione laudes et hymnos offertis Conditori. O mira Christi dona! In supernis exercitus angelorum canunt gloriam: in terris homines in ecclesiis choros agentes ad illorum exemplum eadem canunt laudis cantica. In supernis Seraphim ter sanctum illum hymnum clamant: in terris eundem hominum promit multitudo, communiterque tum cælestium, tum terrestrium festivus conventus congregatur: una græiarum actio, una exultatio, una gaudens choreæ statio. Hanc enim ineffabilis Domini sese ad nos demittentis bonitas constituit, hanc Spiritus congregavit sanctus: hujus vocum concentus

paterno beneplacito¹ congruit: e cælis habet modulorum consonantiam, dum a Trinitate velut a plectro quoniam movetur, delectabile illud ac felix resonat melos, illam angelicam cantionem, illum desinere nescium concentum. Hic est studii presentis finis, hic conventus nostri fructus: eoque gaudeo talem conspiciens celebritatem: gaudeo dum animorum vestrorum lætitiā considero, dum gaudium spirituale, dum secundum Deum exultationem. Neque enim ulla res tantum adfert gaudii vitæ nostræ, quantum hoc quod ex animo gaudeatis in ecclesia congregati. In ecclesia gaudentium conservatur gaudium, in ecclesia animo dejectorum est recreatio, in ecclesia dolentium est voluptas, in ecclesia defatigantium respiratio, in ecclesia laborantium requies. Venite enim, inquit, ad me omnes qui laboratis et onerati estis: et ego reficiam vos (Matth. 11. 28). Quid hac voce possit esse desiderabilius? quid hac invitatione jucundius? Ad epulum te vocat qui in ecclesiam te vocat Dominus, ad requiem pro laboribus adhortatur, ad relaxationem a molestiis transfert, pondus peccatorum allevans, deliciis animi molestiam, gaudio mœrorem sanat. O ineffabilem curam! o vocationem cælestem! Festinemus itaque, dilecti, ut eandem summam alacritatem exhibeamus, et cum convenienti modestia considerationeque decente hanc consummemus². Et enim de hoc vobis hodiernum sermonem movere volo, in speciem quidem molestum, cæterum leve, vereque utilem. Sic enim et amantes liberorum patres faciunt: non solum ea quæ ad breve tempus delectant, verum etiam quæ molestiam afferunt filiis adhibent; nec ea modo præcipiunt eis, quæ statim ostendunt utilitatem, sed quæcumque videntur quidem esse molesta, salutaria tamen sunt, si perficiantur, et hæc multa cura docent, diligenterque exigant ab eis ut servantur. Atque hunc sermonem producamus, ne præsertim laborem frustra insumamus, ne

¹ Edit., *Spiritus beneplacito*. Mss. fere omnes habent, *paterno beneplacito*, et sic le. it. Erasmus, eamque nos lectionem adoptamus. Certum quippe videtur Chrysostomum tres personas Trinitatis hic commemorare voluisse, ut ex serie liquet. Duo Mss. totum locum sic habent: *Spiritus sanctus congregavit; hunc vocum concentum, patrum beneplacitum coaptavit, ita ut e cælis habeat, etc.*

² Quidam: *Ne igitur nos lædeat, dilecti, inopiam nostram, quæ quidem maxima est, modestium et congruum adhibentes attentionem, satiare.*

^a Hæc homilia collata sunt cum Codicibus Regiis 1819, 1851, 1856, 1860, 1863, 1864, 1873, 2351, et Colbertinis 247, 1850, et 5055.

sustinentes vigiliæ necessitatem inutiliter in pugilum certamine versemur, ne voces in aerem dissolutæ ad detrimentum sonent potius, quam ad lucrum. Neque enim negotiator e longinquo merces importans, vehementem ventorum incursum undarumque exortientium procellas sustinens, frustra et incassum susciperet ejusmodi labores: verum ideo maria sulcat, et audax est adversus pericula, locaque locis commutat, totasque noctes ducit insomnes, ut negotiatione ditescat. Quod si non contingat, sed cum lucro etiam mortis jacturam faciat, ne solvere quidem ancoram poterit, nec illa varia perferre discrimina.

2. *Moralis exhortatio. Quorumdam incompositi gestus in ecclesia.* — Hoc itaque scientes, cum decente circumspeditione huc accedamus, ne pro peccatorum remissione etiam accessionem peccatis adjunctam domum referamus. Quid autem est quod quaeritur, quodque a nobis repositur? Ut dum divinos hymnos emittimus, multo tremore contracti, multaque religione ornati, ita demum eos offeramus. Nam sunt quidam inter eos qui hic adsunt, quos ne vestrae quidem caritati arbitror esse ignotos, qui contemnentes Deum, ac Spiritus eloquia pro vulgaribus ac profanis ducentes, incompositas voces emittunt, nihiloque melius se gerunt, quam lymphati, toto corpore tumultuantes ac circumacti, moresque præ se ferentes a spiritali statione alienos. Miser et infelix! oportebat te cum tremore ac reverentia angelicam glorificationem emittere, cumque terrore confessionem reddere Conditori, ac per hanc delictorum veniam postulare: tu vero mimorum et saltatorum mores huc inducis, dum indecenter manus jactas, pedibus subsultas, totoque circumageris corpore. Et qui fit, ut non metuas, neque horrescas hæc audens adversus talia eloquia? Non cogitas ipsum hic invisibiliter adesse Dominum, qui uniuscujusque motum metitur, et conscientiae rationem habet? non cogitas angelos huic stupendæ assistere mensæ, cumque reverentia hanc circumvallare? Verum tu ista non cogitas, quoniam ea quæ in theatris audiuntur, quæque spectantur, mentem tuam obscurarunt (a): et ideo quæ illic geruntur in Ecclesiæ ritus inducis: ideo clamoribus nihil certi significantibus animum incompositum evulgas. Quomodo ergo veniam postulabis tuorum delictorum? Quomodo ad misericordiam Dominum inflectes, qui usque adeo contemptum offeras precationem? *Miserere mei, Deus*, inquis, ac mores a misericordia alienos declares. *Clamas, Serva me*, et corporis speciem a salute alienam exprimis. Quid ad supplicandum conferunt manus, quæ semper in sublime jactantur, et indecore circumaguntur, quid clamor vehemens, qui cum violento spiritus impulsu strepitum habet nihil certi declarantem? Annon ista quidem partim mulierum in triviis meretriciam artem exercentium, partim vero eorum, qui in theatris vociferantur, sunt opera? Quomodo igitur audes angelorum Deum glorificantium hymnis dæmonum admiscere ludicra? quomodo autem

(a) Hic exagitat eos qui theatra et Circum frequentabant; bene multi autem Antiochiæ erant, quos perpetuo insectatur Chrysostomus.

non revereris hanc vocem, quam illic profers, *Servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore (Psalm. 2. 11)*? Hoccine est cum tremore servire, sic diffundi distendique, ut nec ipse scias, quæ loquaris in composito vocis boatu? Istud vero contemptus est, non timoris: arrogantiae, non humilitatis; istud ludentium est potius, quam divinas laudes celebrantium. Quid ergo servire Domino in timore? Cum omne præceptum perfecimus, cum tremore et metu hanc confessionem facere, corde contrito menteque submissa preces offerre. Nec solum servire in timore, verum etiam exsultare cum tremore Spiritus sanctus per prophetam jubet. Nam quoniam præcepti exsequutio gaudium gignere solet in animo virtutem exercentis, et hanc, inquit, confessionem cum tremore facere convenit, ne si deposito metu confundamur ac dissolvamur, simul et laborum jacturam faciamus, et Deum in nos provocemus. Sed quomodo, inquis, fieri potest, ut quis exsultet cum tremore? Nam impossibile est simul hæc duo accidere, cum inter hæc plurima sit differentia. Gaudium enim est eorum, quæ desiderat animus, expletio, rerumque jucundarum fruitio, ac molestarum oblivio; metus autem expectatorum malorum incursum, oriens adversus condemnatam conscientiam. Quomodo igitur licet exsultare cum timore, nec simpliciter cum timore, sed etiam cum tremore, qui est timoris vehementia, et immodicæ cujusdam anxietatis signum?

Quantum gaudium afferat Seraphim fruitio visionis Domini, et cur illud gaudium metu sit mixtum. — Quomodo igitur, inquis, hoc fiet? Ipsa te Seraphim docent, quæ re ipsa tali ministerio funguntur. Nam illa ineffabili gloria Conditoris fruuntur, dum incomprehensibilem ejus pulchritudinem contemplantur: non dico illam ut est natura (hæc enim incogitabilis est, nec spectari potest, nec figura exprimi, absurdumque est sic de illa opinari); sed quantum concessum est, quantum ex illo splendore possunt illustrari. Quoniam enim assidue famulantur in circuitu solii regalis, in jugi gaudio perseverant, in sempiterna delectatione, in exultatione finem non habitura, gaudentia, saltantia, citra ullum silentium gloriam canentia. Nam stare in conspectu majestatis illius, deque splendore illinc refulgente illuminari, hoc illis est gaudium, hoc illis est exultatio, hoc voluptas, hoc denique gloria. Fortassis sensistis aliquid voluptatis, et cupiditas quædam illius gloriæ vos cepit.

3. At si velitis adhortantem audire, præsentemque gloriæ divinæ celebrationem religiose peragere, non destituet vos hujusmodi gaudium, siquidem ipse est ille Dominus, qui et in cælis et in terris glorificatur: *Pleni sunt enim cæli et terra gloria ejus (Isai. 6. 3)*. Quomodo sit igitur, ut illa Seraphim, cum ejusmodi voluptate fruuntur hanc cum timore misceant? Audi quid dicat propheta: *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Quam ob causam cum dixisset Excelsum, adjecit, Elevatum? annon satis erat per celsitudinem rem totam significare, declarareque dignitatis eminentiam? quare ergo addidit, Elevatum? Ut

ανάστασιν ὑπομένουν, καταδίδεται ἂν εἰκὴ καὶ μάτην τοὺς τοιοῦτους ὑπομένειν κόπους· ἀλλὰ διὰ τοῦτο * καὶ παλάγι πέμνει, καὶ κινδύνων κατατολμᾷ, καὶ τόπους ἐκ τόπων μεταμείδει, καὶ ἀδύνατους πάσας διατελεῖ νύκτας, ἵνα τὰ τῆς ἐμπορίας αὐτῷ πλεονάζῃ. Ὡς εἴ γε τοῦτο μὴ προσῆ, ἀλλὰ σὺν τῷ [97] κέρδει καὶ ἡ τῶν κεφαλῶν αὐτῷ ἐπιγίνεται ζημία, οὐδὲ ἀπαίρειν ἔξεισιν αὐτῷ, οὐδὲ τοὺς πολυπλόκους ἐκείνους ὑπομένειν κινδύνους.

β. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαθείας ἐνταῦθα παραγινώμεθα, ὅπως μὴ ἀντὶ ἁμαρτημάτων ἀφέσεως προσθήκην τούτων ποιησάμενοι, οἷα καὶ πορευώμεθα. Τί δέ ἐστι τὸ ζητούμενον; καὶ ὁ παρ' ἡμῶν ἀπαιτεῖται; Τὸ τοὺς θεοὺς ἀναπέμποντας ὕμνους, φόβῳ πολλῷ συνεσταλμένους, καὶ εὐλαθείᾳ κεκοσμημένους, οὕτω προσφέρειν τούτους. Καὶ γάρ εἰσι τινες τῶν ἐνταῦθα, οὓς οὐδὲ τὴν ὁμετέραν ἀγάπην ἀγνοεῖν οἶμαι, οἵτινες καταφρονούντες μὲν τοῦ Θεοῦ, τὰ δὲ τοῦ Πνεύματος λόγια ὡς κοινὰ ἡγούμενοι, φωνὰς ἀτάκτους ἀφίθαι, καὶ τῶν μαϊνομένων οὐδὲν ἄμεινον διάκεινται, ὅλῳ τῷ σώματι δοκῶμενοι καὶ περιφερόμενοι, καὶ ἀλλότρια τῆς πνευματικῆς καταστάσεως ἐπιδεικνύμενοι τὰ ἥθη. Ἄθλιε καὶ ταλαίπωρε, δὸν σε δεδοικότες καὶ τρέποντας τὴν ἀγγελικὴν δοξολογίαν ἐκπέμπειν, φόβῳ τε τὴν ἐξομολόγησιν τῷ Κτίστῃ ποιεῖσθαι, καὶ διὰ ταύτης συγγνώμην τῶν ἐπιτασιμένων αἰτεῖσθαι· σὺ δὲ τὰ μέμνων καὶ ὀρχηστῶν ἐνταῦθα παράγεις *, ἀτάκτως μὲν τὰς χεῖρας ἐκπανάτεις, καὶ τοῖς ποσὶν ἐπαλλόμενος, καὶ ὅλῳ περικλῶμενος τῷ σώματι. Καὶ πῶς οὐ δέδοικας, οὐδὲ φρίττεις τοιοῦτων κατατολμῶν λογίων; Οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι αὐτὸς ἀοράτως ἐνταῦθα πάρεστιν ὁ Δεσπότης, καὶ ἐκθόστω τὴν κίνησιν ἀναμετρεῖ, καὶ τὸ σκεῖν ἐξετάζει †; οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι ἀγγελοι ταύτῃ τῇ φρικτῇ παρίστανται τραπέζῃ, καὶ φόβῳ ταύτης περιέπουσιν; Ἀλλὰ σὺ ταῦτα οὐ κατανοεῖς, ἐπειδὴ ὑπὸ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις ἀκουσμάτων τε καὶ θαυμάτων τὴν νοῦν συνεσκοτίσθης ‡, καὶ διὰ τοῦτο τὰ ἐκείσε πραττόμενα τοὺς τῆς ἐκκλησίας ἀναφύρεις τύποις· διὰ τοῦτο ταῖς ἀσήμεσι κραυγαῖς τὸ τῆς ψυχῆς ἄτακτον ἐρημοποιεῖς. Πῶς οὖν συγγνώμην ἐκτελεῖς τῶν οὐκ ἐκείνων ἁμαρτημάτων; πῶς εἰς οἶκτον ἐπισπάσῃ τὸν Δεσπότην, οὕτω κατακαφρονημένως τὴν δέησιν προταίνόμενος; Ἐλέησόν με, ὁ Θεός, λέγεις, καὶ τοῦ ἑλέους ἀλλότριον τὸ ἥθος ἐπιδεικνύσαι. Σῶσόν με, βοᾷ, καὶ ξένον τῆς σωτηρίας τὸ σῆμα διατυποῖς. Τί συντείνουσι πρὸς ἱκεσίαν χεῖρες ἐπὶ μετεωρισμῷ συνεχῶς ἐπαιρόμεναι καὶ ἀτάκτως περιφερόμεναι, κραυγὴ τε σφοδρά, καὶ τῇ βιαιᾷ τοῦ πνεύματος ὠδή· οἱ δὲ ἀσήμενοι ἔχουσα; Οὐχὶ τὰ μὲν αὐτῶν τῶν ἐν ταῖς τριβόλοις ἐπαιριζομένων γυναικῶν, τὰ δὲ τῶν ἐν τοῖς θεάτροις φωνοῦντων ἐστὶν ἔργα; Πῶς οὖν τολμᾷς τῇ ἀγγελικῇ ταύτῃ δοξολογίᾳ τὰ τῶν δαιμόνων ἀναμιγνύειν παίγνια; πῶς δὲ οὐκ αἰδῇ ταύτην τὴν φωνήν, ἣν ἐκεῖ † ἐκτρέφεις; Δουλεύσατε τῷ Κυρίῳ ἐν

[98] φόβῳ, λέγων, καὶ ἀγαλλιᾶσθε αὐτῷ ἐν τρόμῳ, Τοῦτό ἐστιν, ἐν φόβῳ δουλεύειν, τὸ διακεχύσθαι τε καὶ διατείνεσθαι, καὶ μὴδὲ σεαυτὸν ἐπισταθεῖν περὶ τῶν διαλέγειν τῇ ἀτάκτῳ τῆς φωνῆς ἐνηγήσει; Τοῦτο καταφρονήσεως ἐστὶν, οὐ φόβου, ἀλαζονείας, οὐ ταπεινώσεως· τοῦτο παιζόντων μᾶλλον, ἢ δοξολογούντων ε. Τί οὖν ἐστὶ τὸ δουλεύειν τῷ Κυρίῳ ἐν φόβῳ; Τὸ πᾶσαν ἐντολὴν ἀποπληροῦντας φόβῳ καὶ συστολῇ ταύτην κατεργάζεσθαι, τὸ συντετριμμένην καρδίαν καὶ τεταπεινωμένῳ νοί τὰς ἱκεσίας προβάλλεσθαι †. Καὶ οὐ μόνον δουλεύειν ἐν φόβῳ, ἀλλὰ καὶ ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον διὰ τοῦ προφήτου παρακαλεῖται. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ τῆς ἐντολῆς πλήρωσις χαρὰν εἰσθὲν ἐμποιεῖν τῷ τῇ ἀρετῇ ἀσκούντι, καὶ ταύτην, φησί, τρόμῳ καὶ δέει ποιεῖσθαι προσθήκει †, ἵνα μὴ τῇ ἀφοδίᾳ συγχεόμενοι, τοὺς τε πόνους ζημιώθωμεν, καὶ τὸν Θεὸν παροξύνωμεν. Πῶς δὲ ἐσται, φησὶν, ἀγάλλεσθαι ἐν τρόμῳ; Καὶ γὰρ οὐδὲ δυνατόν κατὰ ταῦδ' ἐν τῷ δύο συμβαίνειν, πολλῆς οὕσης τῆς μεταξὺ αὐτῶν διαφορᾶς. Χαρὰ γάρ ἐστι καταθυμίων πλήρωσις, καὶ ἡδέων ἀπόλαυσις, καὶ ἀνιερῶν λήθη· φόβος δὲ ἐλπιζομένων κακῶν ἐπίτασις, ἐπὶ κατεγνωσμένῳ συνιστάμενος συνειδότι. Πῶς οὖν ἐστὶν ἀγάλλεσθαι ἐν φόβῳ, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐν φόβῳ, ἀλλ' ἐν τρόμῳ, ὅπερ ἐπίτασις ἐστὶ τοῦ φόβου, καὶ πολλῆς ἀγωνίας σημεῖον.

Πῶς δὲ, φησὶ, τοῦτο γενήσεται; Αὐτὰ σε τὰ Σαραφίμ διδάσκουσιν, ἔργῳ τὴν τοιαύτην ἀποπληροῦντα διακονίαν. Καὶ γὰρ ἐκεῖνα τῆς ἀφάτου δόξης ἀπολαύοντα τοῦ Κτίστου, καὶ τὸ ἀμήχανον ἐνοπριζόμενα κάλλος· οὐ λέγω αὐτὸ ἐκεῖνο, ὅπερ ἐστὶ τῇ φύσει (ἀκατανόητον γὰρ τοῦτο, καὶ ἀθεώρητον, καὶ ἀσημάτιστον, καὶ ἀτοπὸν ἐστὶ τὸ οὕτω περὶ αὐτοῦ ὑπολαμβάνειν), ἀλλ' ὅσον ἐγγωροῦσιν, ὅσον ὑπὸ τῆς ἀκτίως ἐκείνης ἰσχύουσιν καταλάμπεσθαι. Ἐπειδὴ γὰρ διηνεκῶς λειτουργοῦσι κύκλῳ τοῦ βασιλικοῦ θρόνου, ἐν διηνεκῇ χαρᾷ διατελοῦσιν, ἐν αἰδίῳ εὐφροσύνῃ, ἐν ἀγαλλιάσει ἀκαταπαύστῳ, χαίροντα, σκιρτῶντα, ἀσπληγῶς δοξολογούντα. Τὸ γὰρ ἐκώπιον ἐστάναι τῆς δόξης ἐκείνης, καὶ ἀπὸ τῆς ἐξ αὐτῆς ἀπαστραπτούσης † καταφωτίζεσθαι αἰγλή; τοῦτο αὐτοῖς καὶ χαρὰ, τοῦτο καὶ ἀγαλλίασις, τοῦτο καὶ εὐφροσύνη, τοῦτο καὶ δόξα. Τάχα τι πρὸς ἡδονὴν ἐπάθετε, καὶ ἐν ἐπιθυμίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης γεγόνατε.

γ. Ἀλλ' εἴ γε βουλευθείητε παραινοῦντος ἀκοῦσαι, καὶ μετ' εὐλαθείας τὴν παρούσαν δοξολογίαν ποιεῖσθαι, οὐκ ἀπολειφθήσεσθε τῆς τοιαύτης χαρᾶς· αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ὁ Δεσπότης, ὁ καὶ ἐν οὐρανοῖς, καὶ ἐπὶ τῆς δοξαζόμενος· Πλήρης γὰρ ὁ οὐρανός, φησὶ, καὶ [99] ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Πῶς οὖν ἐκεῖνα τῆς τοιαύτης εὐφροσύνης ἀπολαύοντα, φόβῳ ταύτην ἀναμιγνύουσιν; Ἀκουσον τί φησιν ὁ προφήτης· Εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὕψηλου καὶ ἐκηρυγμένου. Τίνος ἔνεκεν τὸ ὕψηλόν εἰπών, καὶ τὸ ἐκηρυγμένον προσέθηκε; μὴ γὰρ οὐκ ἤρκει διὰ τοῦ ὕψηλου τὸ πᾶν σημάδι † τοῦ πράγματος, καὶ δεῖξαι τὸ τῆς ἀξίας

ε Unus a Savillo in marg. allatus ἢ ἐξομολογούμενον.

η Unus προτρέπεισθαι.

ι Ποιεῖσθαι προτρέπει. Sic duo mss: infra quidam ἀγαλλιᾶσθαι ἐν τρόμῳ, et infra item ἀγαλλιᾶσθαι ἐν φόβῳ, et sic legitur in versu secundi psalmi supra allato; sed utraque lectio quadrat, potuitque Chrysostomus ἀγαλλιᾶσθαι mutare in ἀγάλλεσθαι, quod idipsum est; idque etiam in more habet.

κ Aliquot mss. ἀσπληγῶς.

λ Unus τὸ πᾶν ἐπισημαίνει.

sedem incomprehensibilem demonstraret. Quandoquidem apud nos quod excelsum est cogitationem quamdam præbet comparationis ad ea quæ humilia sunt ac submissiora : veluti excelsi sunt montes campestribus et planitie comparati : excelsum item cælum ab omnibus terrenis altitudine remotum ; cæterum hæc sublimitas et altitudo solius est illius naturæ incomprehensibilis, quam neque cogitatione concipere, neque verbis eloqui quisquam potest, eoque dicit : *Vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Sed quid præterea vidisti, o propheta ? quid circa illum spectasti ? *Et Seraphim stabant*, inquit, *in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid faciebant et quid dicebant, qua fiducia fruebantur ? Fiducia quidem, inquit, nulla, verum timoris ac stuporis erant plena, ipsa etiam specie metum ineffabilem declarantia. Duabus enim alis velabant faciem, simul excludentia radium e solio prodeuntem, eo quod ferre non possent immensam illius gloriam, simul autem et suam religionem ac reverentiam significantia, quam habent erga Dominum.

Cur Seraphim faciem et pedes velant. — Tali gaudio gaudent illa, tali lætitia exsultant, nec solum facies velant, verum et pedes. Quamobrem hoc faciunt ? Facies quidem merito velant propter metuendum spectaculum, quodque non possint inaccessam gloriam obtueri : verum pedes quare simul velant ? Ac volebam quidem vobis hoc relinquere, ut ipsi circa hujus rei solutionem laboraretis, circaque spiritualium rerum vestigationem vigilaretis : cæterum ne vestram cogitationem circa hujus inquisitionem intentam relinquens, id efficiam ut admonitionem negligatis, necesse est ut hoc obiter solvam. Quare igitur pedes velant ? Inexplicabilem erga Conditozem reverentiam exhibere student, multaque anxietatem tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione. Quoniam igitur id quod desiderant quodque conveniebat non assequuntur, occultant idcirco undique defectum dum se circumtegunt. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam ? Age, ut hoc faciam dilucidius, ex rerum nostrarum exemplis manifestum facere conabor. Assistit aliquis terreño regi omnibusque modis molitur, ut quamplurimam erga illum reverentiam exhibeat, quo per hoc ¹ majorem illius erga se conciliet benevolentiam. Cujus gratia specie capitis, ipsa voce, ipsa manuum compositione, ipsa pedum conjunctione, totiusque corporis

contractione talem reverentiam conatur ostendere. Hoc et ab illis incorporeis virtutibus observatur. Cum enim plurimam habeant erga Conditozem reverentiam, et hanc undique conantur præstare : deinde quoniam non assequuntur quod expetunt, quod cupiditati deest, hoc velo obtegunt. Hanc ob causam igitur facies ac pedes tegere dicuntur. Quamquam est et alia quædam magis mystica speculatio quæ circa hoc consideratur, non quod pedes ac facies habeant (sunt enim incorporea, quemadmodum ipsum Numen), sed ut hoc humanus sermo declaret ea undique metu ac reverentia affecta servire Domino. Sic oportet nos quoque assistere, talem Deo glorificationem offerentes, metuentes ac tremantes, ac tamquam illum ipsum mentis oculis intuentes. Adest enī hic omnino qui nullo loco circumscribitur, vocesque nostras recenset. Sic igitur contrito et humiliato corde laudem depromentes reddamus eam acceptam, et velut incensum boni odoris ad cælum mittamus. *Cor enim*, inquit, *contritum et humiliatum Deus non despiciet* (Psal. 50. 19). Verum propheta, inquis, exhortatur ut cum júbilo glorificationem peragamus : *Jubilatē*, inquit, *Domino, omnis terra* (Psal. 65. 1). At neque nos talem jubilationem prohibemus, sed vocem prohibemus nihil significantem ; neque prohibemus vocem laudis, sed vocem absurditatis et inconditam, ac mutuas inter vos contentiones, manus incassum temereque sublatis in aerem, pedes supplaudentes, indecoros effeminatosque mores, quæ sunt eorum, qui in theatris ac circensibus ludis versantur, ludicra. Illinc nobis perniciose inveniunt exempla, illinc irreligiosæ vulgaresque voces, illinc manuum ineptæ gesticulationes, contentiones, concertationes, ac mores incompositi.

4. *Spectacula publica vitanda, quare.* — Nulla res enim æque eloquia Dei adducit in contemptum, atque spectaculorum quæ illic proponuntur admiratio. Proinde frequenter vos hortatus sum, ne quis eorum qui huc adveniunt, divinaque doctrina frauantur, quique tremendi ac mystici participes sunt sacrificii, ad illa iret spectacula, neu divina cum dæmoniis commiseret mysteria. Attamen nonnulli usque adeo insaniunt, ut etiam cum speciem gravitatis ac reverentiæ plenam circumferant, et ad profundam canitiem pervenerint, nihilo secus currant ad illa, neque nostris sermonibus auscultantes, neque propriam reverentiæ speciem. Verum quoties eis hunc sermonem ingerimus, et ut canitiem gravitatemque suam reverentur adhortamur, quam frivolus illorum, quam ridiculus sermo ! Exemplum, inquirunt, victoriæ quæ in futuro sæculo erit et coronarum sunt illa plurimamque illinc utilitatem referimus. Quid ais, homo ? Obsoletus isto sermo ¹ est ac fallaciæ plenus. Unde utilitatem isthinc refers ? ex innumeris contentionibus, ex temere factis juramentis in damnum loquentium ? an ex contumeliis, conviciis, scommatibusque, quibus spectatores ejusmodi rerum se mutuo conspergunt ? Verum ex his nihil utilitatis ad te redit : an vero ullam omnino ex

¹ neg. 1832 : *Nullam reverentiam erga Conditozem habent, multo stupore percelluntur. Quos affectus tum ipso habitu, tum voce, tum aspectu, denique ipsa statione exprimere conantur. Quoniam igitur sic etiam quod decet attingere non possunt, se velando undique defectum supplent. Utrum intelligitis quod dictum est, an operæ pretium est ut idem denuo repetam ? equidem mihi repetendum videtur. Age igitur, et hoc lucidius ex rerum nostrarum exemplis faciam. Et certe, dic mihi, qui regi assistit, nonne omnimodo conatur maximam erga illum exhibere reverentiam ? Procul dubio ; nempe ut per hoc, etc. Et sic fere ubique hic unus Codex, ita ut si vellem omnia afferre lectionum discrimina, fere tota homilia ad verbum exscribenda esset. A Morelliana autem Editione verbis tantum differt, non sensu. In aliis autem Manuscriptis cum Editio collatis perpauca observantur varietates.*

¹ Alius, teste Savilio, *ridiculus iste sermo*.

lucompositis vocibus, et nihil significante clamore, eque pulvere qui emittitur, tum ex iis qui impellunt, qui vim faciunt, qui coram mulieribus delicias faciunt, utilitatem colligis? Atqui hic quidem ipsum Dominum angelorum omnes prophetae doctoresque super solum excelsum et elevatum ostendunt, iisque qui digni sunt bravia et coronas distribuentem, indignis vero gehennam et ignem assignantem; et ipse etiam Dominus hoc confirmat. Numquid hæc quidem contemnitis, in quibus etiam conscientiae terror est, et factorum redargutio rationumque reddendarum anxietas, et supplicium inevitabile: ut autem absurdam invenias spectaculorum, quibus suspensus inhiat, excusationem, dicis te utilitatem capere ex his, ex quibus jacturam pateris inconsolabilem? Rogo etiam atque etiam: obsecroque, ne excusationes excusemus in peccatis: prætextus enim ista sunt ac deceptio, quibus nobis ipsis damnum accersimus. Verum de his quidem hactenus: tempus autem est ut jam ad priorem recorramus admonitionem, atque ut paucis de ea loquuti debitum orationi finem imponamus. Neque enim hoc solum peccatur, quod quæ hic sunt parum pro dignitate peraguntur, verum etiam alius quidam gravis obambulat¹ morbus. Quis tandem iste? Quod qui proposuerunt cum Deo colloqui, eique gloriam referunt², mox hoc omisso suum quisque vicinum arripiunt, ordinantque res domesticas, quæque sunt in foro, quæ in populo, quæ in theatris, quæ in exercitu, et quomodo alia quidem sunt administrata, alia rursus neglecta, et quid in gerendis rebus plus satis fuerit, quid diminutum: in summa, de rebus omnibus vel publicis, vel privatis, hic colloquuntur. Et qua tandem venia digna sunt ista? Atqui is qui cum rege terreno colloquitur, de his tantum verba facit de quibus ille voluerit audire, et de quibus rex fuerit percontatus; quod si quis ausit aliquid injicere secus quam ille velit, extremo supplicio afficietur: tu vero cum Rege regum colloquens, cui cum tremore serviunt angeli, omisso cum illo cæpto sermone, de luto, de pulvere, de telis araneorum loqueris? Nihil enim aliud sunt hujus vitæ negotia. Et quomodo sustinebis istius contemptus poenam? quis autem te ab hac vindicta liberabit?

Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. — Verum haud recte se habent, inquit, reipublicæ negotia, de his plerumque loquimur, et de his solliciti anxique sumus. Quid autem in causa? Eorum, inquit, qui magistratum gerunt, incogitantia. Non est magistratum incogitantia, sed nostra iniustitia, et poena est pro nostris sceleribus exacta. Illa cuncta sursum deorsum miscuit, illa quidquid est calamitatum invexit, illa armavit hostes, illa fecit ut victi discederemus. Non aliunde nobis malorum examen inundavit, quam ex hac causa. Proinde quamvis Abraham quispiam esset qui imperaret, quamvis Moses, quamvis David, quamvis Salomon ille sapientissimus, quamvis omnium hominum justissimus: si nos

male vivimus, nihil interest qualis ille sit, quantum ad causam malorum. Qui sic, aut quare? Quoniam si transgressor legum fuerit, si temere nulloque consilio feratur, nostra incogitantia nostraque temeritas efficit, ut talem magistratum haberemus, nostra scelera plagam accersierunt. Nam quod secundum corda nostra accipimus magistratus nihil aliud est, nisi quod præterita peccata nostra talem nobis dedere præfectum, sive quis fuerit ex ordine sacerdotali, sive ex eorum numero qui mundanas administrant dignitates. Quamvis autem justus fuerit, adeoque justus, ut usque ad Mosi virtutem pertingat, laud tamen illius unius iustitia immensa³ subditorum peccata valebit obtegere: idque poterit quis ex ipso Mose certo cognoscere. Cum enim ille multis modis afflictus fuisset pro Israel, instanterque apud Deum supplicasset, ut terram promissam in sortem illis traderet, tamen quoniam se populus suis peccatis reddiderat ab hac promissione alienum, non potuit Moysi deprecatio justam Dei sententiam immutare, quo factum ut totus ille populus in deserto prosterneretur. Attamen quis Mose iustior, aut quis plus valuit apud Deum? Dicitur est, valere iusti deprecationem, sed efficacem (Jac. 5. 16), hoc est, poenitentia conversioneque adjutam eorum, pro quibus funditur. His vero, quibus mores manent sine poenitentia citraque bonam conversionem, quomodo possit auxiliari iusti deprecatio, cum illi ipsi suis factis obstant?

5. Et quid commemoramus hoc accidisse toti populo peccanti, cum et paucorum subditorum peccata, imo unius sæpe, juste imperantium fiduciam superent? Atque hoc rursus ex eodem populo Israeliico perspicias licebit; quomodo scilicet Mose rempublicam administrante, cum in terram alienigenarum irrupissent, pugnamque cum illis commisissent, quidam illorum insanientes in illorum mulieres, totius populi cladem exitiumque invexerunt.

Historia Achar. Jesus Nave figura Jesu Christi. Anathema quid. Unius aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. — Simile quidpiam in uno accidit, videlicet Achar, qui cum variam ex anathemate stolam sustulisset, etiam adversus populum iram Dei succendit (Josue 7). Verum, ut conjicio, nonnullis præsentium ignota est hæc historia. Quamobrem necesse est, ut paucis de hac loquutus, et scientes commonefaciam, et nescientes doceam. Achar itaque fuit unus ex eorum numero qui cum Jesu Nave transiere Jordanem, qui Jesus fuerat ante Dei iudicio delectus, ut Moyse succederet, quique typum ac figuram gerebat veri Servatoris nostri Jesu Christi. Quemadmodum enim ille e deserto per Jordanem in terram promissam perduxit populum, sic et Servator noster ex ignorantiae et idololatriæ deserto per sanctum ac salutiferum baptismum in caelestem Jerusalemam nos traduxit, ad matrem primogenitorum, in qua veræ quietis paratæ sunt mansiones, ubi vita tumultus nescia pacificaque. Hic itaque cum ejus virtute qui ius-

¹ Alius, *invaluit*, pro, *obambulat*.

² Alius habet, *eique servant*, pro, *eique gloriam referunt*.

³ Unus habet, *nostra*, pro, *immensa*.

ρουντα· και αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος τοῦτο διαθεβαίωθαι. Ἔτα τούτων μὲν καταφρονεῖς, ἐν οἷς καὶ ὁ τοῦ συνειδήτος φόβος, καὶ ὁ τῶν πεπραγμένων ἑλεγχος, καὶ ἡ τῶν εὐθυνῶν ἀγωνία, καὶ τὸ τῆς κολάσεως ἀπαραιτήτων· ἵνα δὲ πρόφασιν ἄλογον τῶν σὺν ἐφεύρης αὐ μετewορισμῶν, ὠφελεῖσθαι λέγεις, ἐν οἷς τὴν ἀπαρμύθητον ὑπομένεις ζημίαν; Μὴ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, μὴ προφασίζώμεθα προφάσεις ἐν ἁμαρτίαις· σκηψίς γὰρ ταῦτα, καὶ ἀπάτη ἡμῖν αὐτοῖς τὸ ἐπιζημίον προξενούσα. Ἀλλὰ περὶ τούτου μὲν τσαυτα· ὥρα δὲ λοιπὸν εἰς τὴν προτέραν ἀναδραμεῖν παραινέσιν, καὶ βραχεία περὶ ταύτης εἰπόντα, προσήκον τέλος ἐπιθεῖναι τῷ λόγῳ. Καὶ γὰρ οὐ μόνον τὰ τῆς ἀταξίας ἐνταῦθα, ἀλλὰ καὶ ἕτερον τι χαλεπὸν περικοπτεῖ ἡ νόσημα. Ποῖον ἔφ' τοῦτο; Τὸ πρὸς Θεὸν τὴν διάλεξιν ποιέσθαι προθεμένους, καὶ αὐτῶν τὴν δοξολογίαν ἀναπέμποντας, εἴτα ἀφέντας τοῦτον, τὸν πλησίον ἑκατοῖς ἀπολαβεῖν καὶ τὰ κατ' οἶκον διατίθεσθαι, τὰ ἐν ταῖς ἀγοραῖς, τὰ ἐν τῷ δήμῳ, τὰ ἐν τοῖς θεάτροις, τὰ ἐν τῷ στρατῷ, καὶ πῶς μὲν ταῦτα διωκῆσθαι, πῶς δὲ ἐκείνα παρעωράθῃ, καὶ τί τὸ πλεονάζον ἐν ταῖς πραγματείαις, τί δὲ τὸ ἑλλείπον· καὶ ἀπλῶς περὶ πάντων τῶν κοινῶν καὶ ἰδίων ἐνταῦθα διαλέγονται. Καὶ πῶς ταῦτα συγγνώμης ἄξια; Καὶ βασιλεῖ μὲν τις τῷ ἐπιγεῖν διαλεγόμενος, περὶ ἐκείνων μόνων ποιέται τὸν λόγον, περὶ ὧν ἂν ἐκείνους βουληθεῖ, καὶ ὧν προτείνει· τὰς ἐρωτήσεις· εἰ δὲ καὶ ἕτερον τι παρὰ τὴν ἐκείνου γνώμην ὑποβαλεῖν τολμήσῃ, τὴν ἐσχάτην τιμωρίαν ὑποστήσεται· σὺ δὲ τῷ βασιλεῖ τῶν βασιλευμένων προσεμμένων, ὧς φρίττοντες λειτουργοῖσιν [102] ἄγγελοι, ἀφεις τὴν πρὸς αὐτὸν διάλεξιν, περὶ πηλοῦ, καὶ κόνεως, καὶ ἀράχνης διαλέγῃ; Ταῦτα γὰρ ἐστὶ τὰ παρόντα πράγματα. Καὶ πῶς οἴσεις τὴν τῆς καταφρονήσεως δίκην; τίς δὲ σε τῆς τοιαύτης ἐξαιρήσεται τιμωρίας;

Ἀλλὰ κακῶς, φησὶ, τὰ τῶν πραγμάτων, καὶ τὰ τῆς πολιτείας διάκεινται, καὶ πολὺς ἡμῖν περὶ τούτου ὁ λόγος, πολὺς ὁ ἀγών. Καὶ τίς ἡ αἰτία; Ἡ τῶν κρατούντων, φησὶν, ἀβουλία. Οὐχ ἡ τῶν κρατούντων ἀβουλία, ἀλλὰ ἡ ἡμῶν ἁμαρτία, ἡ τῶν πλημμελημάτων εἰσπραξίς. Ἐκείνη τὰ ἄνω κάτω πεποίηκεν, ἐκείνη πάντα τὰ δεξιὰ εἰσῆγαγεν, ἐκείνη τοὺς πολέμους^α ἐξώπλισεν, ἐκείνη τὴν ἥτταν ἐνήργησεν. Οὐκ ἄλλοθεν ἡμῖν ὁ τῶν ἀνιερῶν ἐμὸς ὑπερεχέθη, ἀλλ' ἡ ἐκ ταύτης τῆς αἰτίας. Ὡστε καὶ Ἀδραμῶν τις ἦ ὁ κρατὺν, καὶ Μωϋσῆς, καὶ Δαυὶδ, καὶ Σολομὼν ὁ σοφώτατος, καὶ ἀπάντων δικαιοτέρους^β ἀνθρώπων, ἡμῶν κακῶς διακειμένων, ἀδιάρκον ἔχει τὴν πρὸς τὰ κακὰ αἰτίαν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Ὅτι εἰ μὲν τῶν παρανομωμάτων εἴη, καὶ τῶν ἀβουλήτως καὶ ἀτάκτως φερομένων, ἡ ἡμῶν ἀβουλία καὶ ἀταξία τὸν τοιοῦτον ἐκαρποφόρησε, τὰ ἡμέτερα ἁμαρτήματα τὴν πληγὴν προξένησε. Τὸ γὰρ κατὰ τὰς καρδίας ἡμῶν λαμβάνειν ἄρχοντας οὐδὲν ἕτερον ἐστίν, ἀλλ' ἡ τοῦτο, ὅτι προσημαρτηχότες τοιοῦτου τοῦ προεστηκότο; ἐτύχομεν, καὶ τε τῶν ἱερωμένων ἢ τις, καὶ τε τῶν τὰς κοσμι-

κὰς διεπόντων ἐξουσίας^γ. Εἰ δὲ καὶ λίαν δίκαιος ἦ, καὶ οὕτω δίκαιος, ὥστε μέχρι τῆς Μωϋσέως ἀρετῆς ἐληλακέναι, οὐχ ἡ αὐτοῦ μόνου δικαιοσύνη τὰ ἀμετρα τῶν ὑπάρχον συγκαλύψει δυνήσεται πταίσματα. Καὶ τοῦτο ἐξ αὐτοῦ ἂν τις ἀκριδῶς καταμάθοι τοῦ Μωϋσέως, τοῦ πολλὰ μὲν κακοπαθήσαντος ὑπὲρ τοῦ Ἰσραὴλ, πολλὰ δὲ τὴν ὑπὲρ αὐτοῦ ἰκεσίαν πρὸς τὸν Θεὸν ἐνστήσαντο, ὥστε τὴν ἐπηγγελμένην αὐτὸν κατακληρονομήσας γῆν· ἀλλ' ἐπεὶ ξένον ἑαυτὸν οὗτος τῆς κατασχέσεως ταῖς οἰκείαις κατέστησε παρανομίαις, οὐκ ἴσχυσεν ἡ αὐτοῦ δέησις τὴν τοῦ Θεοῦ δικαίαν ψῆφον μεταποιῆσαι παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν τῇ ἐρήμῳ κατεστρωμένου. Καίτοι τίς τοῦ Μωϋσέως δικαιοτέρος; ἢ τίς παρῆρησιαστικώτερος πρὸς τὸν Θεόν; Ἰσχύει μὲν λέγεται δικαίου δέησις, ἀλλ' ἐνεργουμένη, τουτέστι, βοηθουμένη τῇ μεταμελείᾳ καὶ ἐπιστροφῇ, ὑπὲρ ὧν καταβάλλεται. Οἷς δὲ ἀμετανόητος καὶ ἀνεπίστροφός ἐστιν ὁ τρόπος, πῶς ἂν ἐπαμύναται δυνήσεται, αὐτῶν ἐκείνων τοῖς ἔργοις ἀντικοπόντων^δ;

ε'. Κατελέγομεν ἐπὶ ὁλοκλήρου λαοῦ παρανομοῦντος τοῦτο συμβαίνειν, ὅπου καὶ ἡ τῶν ὀλίγων ὑπάρχον ἁμαρτία, ἡ πολλὰκις καὶ τοῦ ἐνδὸς, τῶν δικαίων [103] κρατούντων ὑπερακοντίζει παρῆρησίαν; Καὶ τοῦτο πάλιν ἐξ αὐτοῦ ἂν τις κατανοήσῃ τοῦ Ἰσραὴλ, ὃς ὑπὸ Μωϋσέως ἡμαγαγόμενος, ἦν ἰκα πρὸς τὴν τῶν ἀλλοτρίων παρέβαλε γῆν, καὶ τὴν πρὸς αὐτοὺς συνῆρε μάχην, πῶς τινες αὐτῶν μανέντες εἰς τὰς ἐκείνων γυνσίκας, τὴν πάνθημον ἐκείνην θραύσιν καὶ τὸν δλεθρον κατεργάσαντο.

Ἐπὶ ἐνδὸς δὲ τὸ τοιοῦτο συμβέβηκεν· ὡς ἐπὶ Ἀχαρ τοῦ τὴν ποικίλην στολὴν ἀφελομένου τοῦ ἀναθήματος, καὶ κατὰ τοῦ λαοῦ τὴν τοῦ Θεοῦ ἐκκαύσαντος ὀργήν. Ἀλλ' ἴσως τινὲς τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῦσι. Διὰ τοῦτο δεῖ βραχεία περὶ ταύτης εἰπόντα ἡ ὑπομνήσαι μὲν τοὺς εἰδότες, διδάξαι δὲ τοὺς ἀγνοοῦντας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ἀχαρ εἰς ἐτύγχανε τῶν μετὰ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ διαδόντων τὸν Ἰορδάνην, Ἰησοῦ ἐκείνου τοῦ ψῆφῳ Θεοῦ διαδόχῳ Μωϋσέως προκεκριμένου, τοῦ εἰκόνα καὶ τύπον ἐπέχοντος τοῦ ἀληθινοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ὡς περὶ γὰρ ἐκείνος ἐκ τῆς ἐρήμου διὰ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας τὸν λαὸν διεδίδασκεν, οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἡμῶν ἐκ τῆς ἐρήμου τῆς ἀγνοσίας καὶ τῆς εἰδωλολατρίας διὰ τοῦ ἁγίου καὶ σωτηριώδους βαπτίσματος εἰς τὴν ἄνω Ἰερουσαλὴμ ἡμᾶς μετεποίησεν^ε, εἰς τὴν μητέρα τῶν πρωτοτόκων, ἐν ἣ τῆς ἀληθείας καταπαύσεως ἡ ὑπερεπίσθησαν αἱ μοναὶ, ἐνθα ἡ ἀστασίατος καὶ εἰρηνική διατριβή. Οὗτος τοίνυν τῇ τοῦ προστάττοντος δυνάμει τὸν λαὸν διαδίδασας, προσέβαλε τῇ Ἱερικῷ, καὶ τὴν ξένην ἐκείνην πολιορκίαν ἐνεργῶν, ἥδη τῶν τειχῶν καταπίπτειν μελλόντων, τί φησι πρὸς τὸν λαόν; Ἔσται ἀνδρόθυμος ἡ πόλις αὕτη, καὶ πάντα ὅσα ἐστὶν ἐν αὐτῇ, Κυρίῳ Σαβαὼθ, πληρὴν Ραὰβ τὴν πόρνην, περιποιησθε αὐτήν. Φυλάξασθε οὖν ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, μήποτε ἐνθυμηθέντες ὑμεῖς λάβητε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἐκτρίψῃτε ἡμᾶς. Ἀφιερώθη, φησὶν, ἅπαντα τὰ ἐν τῇ πόλει· τοῦτο γὰρ τὸ ἀνάθημα δηλοῖ. Μὴ τις οὖν νοσφιστῇ τῶν ἀνατεθέντων Κυρίῳ τῷ Θεῷ, καὶ ἐξολο-

^α Unus ἔχρ. Paulo post quinque sexve mss. et Savil. recte δέομαι. Editio Morel. male δέομεθα, ut arguitur ex ἀντιβολῶ sequenti.

^β Alius κατακρατεῖ. Paulo post alius καὶ αὐτῶ τὴν δουλαγωγίαν ἀναπέμποντας.

^γ Duo προτείνῃ.

^δ Legendum videtur πολέμους. Sed omnia exemplaria πολέμους habent. Erasmus ita interpretatus est, ac si πολέμους legerit. Paulo post ad vocem ὑπερεχέθη, Savil. in marg. nota ἐπὶ ἐλάσας.

^ε Sex mss. ἀμαρτωλότερος, male, ni fallor; nam hic de viris virtute præcellentibus agitur.

^γ Unus ἀρχάς. Paulo post unus τὰ ἡμέτερα τῶν ὑπάρχον.

^δ Duo ἀντικοπόντων. Unus ἀντισκοπόντων; quæ posterior lectio mendum esse videtur. Prior autem non spernenda. Alius, teste Savilio, ἀντιπράττοντων, quæ est vox synonyma.

^ε Unus ἀλλ' εἰκός τις τῶν παρόντων τὰ τῆς ἱστορίας ταύτης ἀγνοοῖ... περὶ ταύτης εἰπόντα.

^ζ Unus ἡμᾶς μετεδίδασκεν.

ὁρεῖται ἡ ἡμᾶς ἐκ τῆς γῆς. Ἐπεικίνδυνος ἡ ἐντολή, πολλὸν τὸ τῆς ἀκριβείας τοῦ τε προστάσσοντος Θεοῦ καὶ τοῦ νομοθετοῦντος Ἰησοῦ. Πῶς γὰρ οὐκ ἦν ἐν τοσοῦτῳ πληθεὶ μὴ παραβαθῆναι τὸν νόμον τοῦτον, πολλῶν ὄντων τῶν συνωθούτων πρὸς τοῦτο; Ἡ γὰρ τὸ ἀστά-
 ὁμητον καὶ τὸ φιλοκερδὲς τοῦ δήμου, ἡ τὸ μὴ πάντας κατηκόους γενέσθαι τῆς προτεθείσης ἐντολῆς, ἡ ἡ ποικιλία τῶν σκύλων καθάπερ δέλεαρ προκειμένη, καὶ τοὺς φιλοκτήμνους δελεάζουσα, εὐκόλως ἂν πρὸς τὴν παραβάσιν παρώρμησεν.^β Ἄλλ' ὅμως ὁ νόμος οὗτος ἐτέθη, καὶ ὑπὲρ κεφαλῆς ὁ τῆς παραβάσεως αὐτοῦ κίνδυνος ἐπεκρεμάσθη. Τί οὖν μετὰ τοῦτο; Κατέπε-
 σον τὰ τείχη, καὶ ἐν χερσὶ τῶν πολιορκούντων τὰ τῆς πόλεως ἐγένετο πάντα. Παντὸς τοίνυν τοῦ λαοῦ τὴν ἐντολὴν ταύτην διατηροῦντος, ἡ τοῦ ἐνὸς παραβάσεως εἰς ἅπαν τὸ πλῆθος τὴν τοῦ Θεοῦ ἀνῆψεν ὀργήν. Ἐπλημμέλησαν γὰρ, φησὶν, [104] οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ πλημμέλειαν μεγάλην, καὶ ἐνοσφίσαντο, καὶ ἔλα-
 βον ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἔλαβον Ἀχαρ υἱὸς Χαρμεὶ ἀπὸ τοῦ ἀναθήματος, καὶ ἐθυμώθη ὀργῇ Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ. Καὶ μὴν εἰς ἡνὸς πλημ-
 μέλησας. Πῶς οὖν ἐπλημμέλησαν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐθυμώθη Κύριος τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ; Ὁρᾷ; πῶς ἡ τοῦ ἐνὸς ἁμαρτία παντὶ τῷ λαῷ τὴν τιμωρίαν προεξέηνε; πῶς πρὸς τὸ πλῆθος τὸν Θεὸν ἐξεπολέ-
 μωσεν; Ἐπεὶ οὖν τὸ παράνομον ἐπράχθη, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ συνειδὼς, πλὴν μόνον τοῦ τὰ κρύφια γινώσκον-
 τος Θεοῦ, ἡ μὲν τιμωρία ἐμελλεν, ὁ δὲ πράξας τοῦτο, καὶ ἐδόκει λανθάνειν, ἀλλ' ὅμως ὑπὸ τοῦ συνειδότητος, ὡς ὑπὸ πυρὸς κατεκαίετο. Ἦλθε τοίνυν καὶ τῆς ἀπειλῆς ὁ καιρὸς, καὶ τοῦ φανεροῦ γενέσθαι τὸ ἁμάρτημα. Ἀπέστειλε γὰρ, φησὶν, Ἰησοῦς ἄνδρας ἀπὸ Ἰεριχώ εἰς Γαὶ. Καὶ ἀνέβησαν ἐκεῖ ὡσεὶ τρισχίλιοι ἄνδρες, καὶ ἔφυγον ἀπὸ προσώπου τῶν ἀνδρῶν Γαὶ, καὶ ἀπέκτειναν ἀπ' αὐτῶν τριάκοντα καὶ ἑξ ἄνδρας, καὶ ἀπεδίωξαν αὐτοὺς, καὶ συν-
 ἔτριψαν αὐτούς, καὶ ἐπτοίγη ἡ καρδία τοῦ λαοῦ, καὶ ἐγένετο ὡσπερ ὄθωρ.

ζ'. Ὅρα μιᾶς ἁμαρτίας εἰσπραξίν, ὅρα πληγὴν ἀπα-
 ραμύθητον. Εἰς ἐπλημμέλησε, καὶ εἰς ἅπαντα τὸν δῆμον ὁ θάνατος καὶ ἡ δειλία ἐπέπεσε. Τί τοῦτο, ὦ φιλάγαθε Δέσποτα; Σὺ εἰ μόνος δίκαιος, καὶ εὐθεὶς αἰ κρίσεις σου. Σὺ ἐκάστω κατὰ τὰ οἰκεῖα ἔργα ἀπονέ-
 μεις τὴν κρίσιν. Σὺ ἔφης, φιλόανθρωπε, ἐν τῇ ἰδίᾳ ἔκαστον ἀποθανεῖσθαι ἁμαρτία, καὶ μὴ ἄλλον ἀντὶ ἄλλου τιμωρηθῆσθαι. Τίς οὖν αὕτη ἡ δίκαια σου ψήφος; Καλὰ σου τὰ πάντα, Κύριε, καὶ λίαν καλὰ, καὶ πρὸς τὸ συμφέρον ἡμῖν οἰκονομούμενα. Αὐμὴ τίς ἐστι, φησὶν, ἡ ἁμαρτία· οὐκοῦν ἐκπομπευέσθω διὰ τῆς τιμωρίας εἰς πάντας, ἵνα μὴ τοὺς πάντας κατα-
 λυμῇται, ἵνα γνόντες πόσῃ ἀπειλῇ μίαν παράβασιν ἔτεκε, φύγῃσι τὴν ἐκ πλειόνων ἀτελεύτητον κόλασιν. Ἰδὼν οὖν, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν^ε, διέβρῃξε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ, καὶ ἔπετεν ἐπὶ τὴν γῆν, ἔκλεινους τοὺς θρήνους τραγυδῶν, οὗς ἡ θεία σημαίνει Γραφή. Τί οὖν πρὸς αὐτὸν ὁ Δεσπότης; Ἀνάστηθι· ἵνα τί οὕτω συμπεπτωκας, Ἡμάρτηκεν ὁ λαός σου, καὶ παρέβη τὴν διαθήκην μου, καὶ οὐ μὴ

δυνήσονται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ στήναι κατὰ πρό-
 σωπον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, ὥς ἂν ἐξάρητε τὸ ἀντί-
 ὁημα ἐξ ὑμῶν αὐτῶν. Ἐκρηρύχθη τοίνυν ἐν τῷ λαῷ τοῦτο, καὶ μνηστέα ὑπὸ Θεοῦ ὁ τὴν παραβάσιν πρά-
 ξας· συγκατατίθεται οὗτος. Ἀπεκρίθη γὰρ, φησὶν, Ἀχαρ τῷ Ἰησοῦ, καὶ εἶπεν· Ἀληθῶς ἡμάρτον ἐναντίον τοῦ Κυρίου Θεοῦ Ἰσραὴλ· οὕτω καὶ οὐ-
 τως ἐποίησα. Εἶδον ἐν τῇ προνομίᾳ στολὴν ψιλὴν, ποικίλην, λίαν ἰ καλὴν, καὶ διαδόσια διδράχμα ἀργυρίου, καὶ γλῶσσαν μίαν χρυσοῦν πεντήκοντα διδράχμων, καὶ ἐθυμῆθεις ἔλαβον, [105] καὶ ἰδὼν ταῦτα ἐγκέκρυται ἐν τῇ γῇ ἐν τῇ σκητῇ μου. Πάντα λοιπὸν εἰς φανερόν ἀγει, ἐπειδὴ ἀφευδῇ τὸν ταῦτα καταμηνύσαντα ἔωρα, σφοδρὸν ἔτε εἶχε τὴν ἐλέγχοντα μάρτυρα. Ὅρα δὲ τὸν ἐπὶ νεκρίστον καὶ δλί-
 θιον αὐτοῦ θάνατον· Ἀνῆγεγε, φησὶν, αὐτεὶν Ἰησοῦς εἰς φάραγγα Ἀχὼρ, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐ-
 τοῦ, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτοῦ, καὶ τοὺς μύσχοις αὐτοῦ, καὶ τὰ ὀκοῦνται αὐτοῦ, καὶ πάντα τὰ πρό-
 βατα αὐτοῦ, καὶ τὴν σκηνὴν αὐτοῦ, καὶ πάντα ὅσα ἐσθίρχον αὐτῷ καὶ ἐλιθοβολήσαν αὐτὰ πᾶς Ἰσραὴλ ἐν λίθοις. Αὕτη τῆς παρανομίας ἡ ἀντι-
 ἀπόδοσις, οὕτως ἡ τοῦ Θεοῦ ἀδίκαστος ἐστὶ δίκη. Τοῦτο τοίνυν εἰδότες, οἰκτείνοντες ἁμαρτημάτων ἐσπραξίν τὴν τῶν ἀνιερῶν ἔφεδον λογιζώμεθα καὶ καθ' ἑκά-
 στεν τὴν τὰ ἑαυτὸν ἐξετάζοντες ἐγκλήματα, μὴ ἐτέρους, ἀλλ' ἡμῖν αὐτοῖς τὴν τούτων περιάπτωμεν αἰτίαν. Οὐ γὰρ ἡ τῶν ἀρχόντων μόνον ἀπροσεξία, ἀλλὰ πολλῶν μᾶλλον τὰ ἡμέτερα πταίσματα τὰ κακὰ συνεισθήγαμεν. Οὕτω τοίνυν ἐναυθῶ παραγινόμενος ἕκαστος, καὶ τὰ οἰκεῖα λογιζόμενος παραπτώματα, οὔτε ἕτερον μέμ-
 φοιτο, καὶ μετὰ τῆς προσήκουσας εὐταξίας τὴν παρ-
 οῦσαν ἀναπέμψῃ^β δοξολογίαν. Ἔστι δὲ ἡ παρ' ἡμῶν ἀπαιτούμενη εὐταξία τοιαύτη· πρῶτον μὲν, συντε-
 τριμμένη καρδίᾳ προσέρχεσθαι τῷ Θεῷ, ἔπειτα καὶ τὸ τῆς καρδίας ἥθος διὰ τοῦ φαινομένου σχήματος ὑποδεικνύειν, διὰ τῆς στάσεως, διὰ τῆς τῶν χειρῶν εὐταξίας, διὰ τῆς πρᾶξις καὶ συνεσταλμένης φωνῆς. Εὐχολον γὰρ τοῦτο, καὶ παντὶ τῷ βουλομένῳ δυνα-
 τόν. Πῶς οὖν εἰς πάντας κατορθωθήσεται; Θῶμεν ἑαυτοῖς νόμον, καὶ εἰπωμεν ὅτι κοινωφελὲς ἐντολὴ κατεβλήθη, καὶ δεῖ πάντας ἡμᾶς τοιαύτης μετασχεῖν ὠφελείας. Διὰ τοῦτο καὶ τὰς ἀτάκτους κατασιγάσω-
 μεν φωνὰς, καὶ τὰ τῶν χειρῶν καταστειλώμεν ῥῆθι^γ, δεδεμένας ταύτας παριστάνοντες τῷ Θεῷ, καὶ μὴ τοῖς ἀκόσμοις ἐπαίρομενας νεύμασι. Μισεῖ γὰρ τοῦτο καὶ ἀποστρέφεται ὁ Θεός, ὡσπερ τὸν συνεσταλμένον ἀγαπᾷ καὶ προσίεται· Ἐπὶ τίνα γὰρ, φησὶν, ἐπι-
 βλέψω, ἀλλ' ἢ ἐπὶ τὸν πρῶον καὶ ἡσυχίον, καὶ τρέμοντα μου τοὺς λόγους; Εἴπωμεν ἀλλήλοις, ὅτι οὐ βούλεται αὐτῷ προσδιαλεγόμενος ἡμᾶς καὶ ἑαυ-
 τοῖς προσομιλεῖν, οὐδὲ ἀφέντας τὴν πρὸς αὐτὸν διά-
 λεξιν, τὰς τῶν παρόντων ἀνακινεῖν συντυχίας, καὶ τῷ βορβόρῳ τοὺς μαργαρίτας ἀναφύρειν. Ὑδριν γὰρ οἰκεῖν, καὶ οὐ δοξολογίαν τὸ τοιοῦτον ἡγείσθαι. Κέν τινος βουλῆς αὐτὴν παραβῆναι τὴν ἐντολὴν, ἐπιστο-
 μίσωμεν^δ, ὡς ἐπίβουλον τῆς ἡμετέρας σωτηρίας· ἀποδιώξωμεν, ἔξω τῶν περιδύλων τῆς ἁγίας ἐκκλη-
 σίας ἐκβάλωμεν. Οὕτω γὰρ ποιοῦντες, τὰ μὲν πρότερα ἁμαρτήματα ῥάδιως ἀπονειψόμεθα, αὐτὸν δὲ τὴν Δεσπό-

^α Duo ἔξολοθρεῖση. Infra παραβαθῆναι. In hanc vocem notat Savil. in marg. γρ. παραβασθῆναι.

^β Unus παραβάσιν ἐτεκαλέσαστο. Ἄλλ' ὅμως ὁ νόμος οὗτος. Mox aliquot mss. ἀπεκρεμάσθη.

^γ Unus ὄρη Κυρίου, αἰque ita legit Erasmus.

^δ Quinque mss. ἄλλον ἀντιτιμωρηθῆσθαι ἐτέρων

^ε Τὴν ἀνυπόστατον φυγὴν. Erasmus vertit, fugam sibi non posse. Alii dubitari potest, an ea sit Chrysost. mens. Ἀνυπό-
 στατον φυγὴν forte verti posset, fugam cujus causa vel nia-
 ierum non apparebat.

^ζ Προνομίη στολὴν ποικίλην λίαν καλὴν. Duo alii προνομίη ψιλὴν ποικίλην μίαν καλὴν. Erasmus priorem secutus lectio-
 nem, μίαν καλὴν legit.

^η Unus ἀσφαλῆ.

^θ Unus ἀναπέμψοιτο. Alius τὴν πρέπουσαν ἀναπέμψοιτο, non male.

^ι Alius καὶ τὴν τῶν χειρῶν καταστειλώμεν συνίδειαν.

^κ Unus ἐντολὴν, ἐπιτιμῆσωμεν.

serat Israelitas transmisisset, adiuvissetque exercitum contra Jericho, novam illam et admirandam obsidionem moliens, mox ruituris mœnibus, quid loquitur apud populum? Erit *anathema hæc civitas: et quidquid est in ea, Domino Sabaoth, excepta Raab meretrice, hanc servabitis. Caveat igitur ab anathemate, ne quando cogitantes sumatis ex eo, et perdati nos* (Jos. 6. 17. 18). Consecrata sunt, inquit, omnia quæ sunt in civitate: nam id sonat anathema. Ne quis igitur sufflaretur ex iis quæ consecrata sunt Domino Deo, nosque disperdat e terra. Periculosum erat præceptum, multa diligentia tum Dei præcipientis, tum legem ferentis Jesu. Qui enim fieri potuit, ut in tanta multitudine non violaretur hæc lex, cum inultæ res essent, quæ huc impellerent? Nam vel instabilitas ejus populi luorique cupiditas, vel quod non omnes audivissent edici præceptum, vel spoliolum pretium velut esca objecta, habendique avidos illectans, facile ad legis transgressionem perpulisset. Et tamen ea lex erat lata, atque eorum capiti transgressionis periculum imminabat. Quid igitur post hæc? Conciderunt inœnia, et quidquid erat in civitate venit in manus obsidentium. Itaque cum universus populus servaret hoc præceptum, unius prævaricatio in universam multitudinem concitavit iram Dei. *Peccaverunt, inquit, filii Israel peccatum magnum, et suffurati sunt, et sumpserunt ex anathemate, et sumpsit Achar filius Charmi ex anathemate, et indignata est ira Domini filiis Israel* (Jos. 7. 1). Atqui unus erat qui peccaverat. Quomodo igitur peccaverunt filii Israel, ac Dominus iratus est filiis Israel? Vides quomodo unius peccatum toti populo vindictam accersit? quomodo Deum adversus multitudinem hostem reddidit? Quoniam igitur fuerat perpetrata legis transgressio, neque quisquam erat conscius, præter solum Deum qui novit occulta, ultio quidem differebatur: cæterum qui hoc perpetrarat, tametsi videbatur latere, tamen a conscientia velut ab igne urebatur. Venit igitur tempus quo fieret quod comminatus fuerat Deus, quoque peccatum veniret in propatulum. *Misit, inquit, Jesus viros ab Jericho in Gai. Et ascenderunt illuc viri fere ter mille, fugeruntque a facie virorum Gai, et occiderunt ex illis viros triginta sex, et persequuti sunt eos, et conciderunt illos, et expavit cor populi, factumque est velut aqua* (Jos. 7. 2. 4. 5).

6. Vide unius peccati poenam, vide plagam acerbissimam. Unus peccarat, et in populum universum mors ac trepidatio irruit. Quid hoc, o bone Domine? Tu solus justus, et recta judicia tua. Tu cuique secundum propria facta reddis judicium. Tu, humani generis amator, dixeras in suo quemque peccato moriturum, nec alium pro alio daturum poenas. Quod igitur hoc est tuum justum judicium? Bona sunt tua omnia, Domine, et valde bona, et ad nostram utilitatem dispensata. Lues quædam, inquit, est peccatum: ergo per ultionem evulgetur ac traducatur apud omnes, ne corrumpat omnes, ut ubi cognoverint quantas nimis una pepererit transgressio, fugiant longe graviorum æternamque vindictam. Videns igitur, in-

quit, Jesus fugam ejus causa ignota erat sisti non posse, discidit vestimenta sua, ac prostratus est in terram, ea lugubriter lamenta proferens, quæ narrat divina Scriptura. Quid igitur illi respondit Dominus? *Surge; cur ita prostratus jaces? Peccavit populus tuus, transgressus est pactum meum, nec poterunt stare filii Israel contra faciem hostium suorum, donec sustuleritis anathema ex vobis ipsis* (Jos. 7. 10. 12). Prædicatur igitur hoc in populo, et a Deo proditar, qui hoc perpetrarat: ille fatetur. Respondit enim, inquit, Achar Jesu dicens: *Vere peccavi in conspectu Domini Dei Israel; sic et sic feci. Videbam in præda stolam variegatam unam (a) pulchram, ducentaque argenti didrachma, et linguam unam auream quinquaginta didrachmorum, et concupiscens cepi, et ecce hæc defossa sunt humi in tabernaculo meo* (Ibid. v. 20; 21). Omnia jam in apertum profert, posteaquam perspexit illum omnia sine mendacio indicasse, nec diffusus est testi se ipsum prodenti. Vide autem probrosam ac perniciosam illius mortem: *Subduxit, inquit, Jesus Achar in convallem Achor, et filios et filias ejus, et vitulos ejus, et jumenta ejus, et omnes oves ejus, et tentorium ejus, et omnia quæcumque possidebat: et lapidibus obruit ea omnis populus Israel* (Jos. 7. 24. 25). Hoc transgressionis præmium, talis Dei vindicta, quæ evitari non potest. Hæc itaque scientes, cogitemus molestias a nostris peccatis invehi, singulisque diebus nostra examinantes crimina, non aliis, sed nobis ipsis causam adscribamus. Nec enim magi tratum modo negligentia, sed multo magis nostra delicta mala accersierunt. Sic itaque huc adveniens sua quisque examinet delicta, nec alium incuset, et præsentem glorificationem cum ritu decenti emittat. Quod autem exigiur ad modestiam, hoc est: primum, corde contrito accedere ad Deum: deinde cordis affectum ipso viibili habitu declarare, item standi modo, manuum deorâ compositione, placida demissaque voce. Nam id facilius est, et potest quisquis voluerit. Qui fiet igitur, ut omnes suo fungantur officio? Ponamus nobis ipsis legem dicamusque, In publicam utilitatem lex prodita est, et hujus utilitatis oportet nos omnes esse participes. Quapropter et indecoras voces premamus, manuumque gesticulationes corripiamus, has conjunctas exhibentes Deo, nec incompositis motibus attollantur. Odit enim hoc Deus et aversatur, sicut contra compositum ac modestum amat expellique: *Ad quam, inquit, respiciam, nisi ad mansuetum et quietum, et timentem verba mea* (Isai. 66. 2)? Dicamus aliis alii: Non vult Deus, ut simul cum ipso loquamur, et inter nos fabulemur, nec patitur, ut ipsum alloqui intermittentes præsentium confabulationes suscitemus, cænoque margaritas contaminemus. Siquidem hoc suam contumeliam esse ducit, non glorificationem. Quod si quis voluerit hoc præceptum præterire, obturemus illi os, tamquam salutis insidiatorem expel-

(a) In Græco, *συνεχὴ φάλαξ ποσειδών*. In hunc locum notat Savil.: « Florens retinet lectionem Romanam, *φάλαξ ποσειδών*, inducto, *συνεχὴ*, vertitque ex veteri Glossario, *tenus Babylonium*. »

lanus, et ecclesie sancte septis ejciamus. Hoc si fecerimus, nostra quidem peccata superiora facile diluimus, ipsum autem Dominum habebimus in medio nostrum una cum sanctis angelis choros-agentem, et eique modestie coronas distribuentem. Quoniam enim est humanus ac munificus, gaudens de nostra salute; ideo oblectans sese bonis nostris celorum regnum promisit, et vite incorruptibilis consortium, omniaque bona pręparavit, volens nos in his habere tabernacula¹: quę nobis omnibus contingat assequi, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, quicum decet gloria, imperium, honor et adoratio Patri et sancto Spiritui, nunc et semper, et in secula seculorum. Amen.

EUJSEM HOMILIA II.

In dictum illud Isaie prophete, *Factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 4); et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat prætercurrere.

1. *Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor.* — Gaudeo conspiciens vos ad audienda sacra eloquia concurrentes, idque indicium esse maximum judicio vestri in Dei cultu ac pietate progressus. Quemadmodum enim appetentia cibi corporis bonam valetudinem declarat, sic et sermones appetere spirituales, anime sanitatem arguit. Gaudeo quidem igitur propter hoc: ceterum vereor ne forte non possim aliquid adferre dignum isto vestro desiderio. Sic et mater amans dolet, quoties lactentem habens puerum, non potest illi largiter præbere lactis fontem: attamen quamquam lacte caret, mammam tamen dat, ille vero acceptam trahit sugitque, et ore papillam refrigerentem calefaciens, plus quam erat elicit alimentum: mater vero dolet quidem dum ipsius distenduntur ubera, nec tamen repellit puerum: mater enim est, et omnia præoptat perpeti potius, quam ut partum suum contristet. Itaque si matres erga foetus suos tantum exhibent amorem, multo magis oportet nos erga vestram caritatem similiter affectos esse. Nam spiritus partus vehementiores sunt quam naturę. Itaque tametsi nobis mensa multam habet penuriam, ne sic quidem cam occultabimus, sed nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis. Quod si pauca hæc sunt viliaque, præbeamus tamen. Nam et ille² cui talentum erat creditum, non quia quinque talenta non tulit, ob id inculpatus est, sed quod unum illud defoderit, quod acceperat, dedit pœnas (Matth. 25. 24. 29.). Siquidem hoc est quod quæritur apud Deum et apud homines, non multane aut pauca deponas, sed ne oblationem offeras facultatibus inferiorum. Audistis nuper cum nobis datum esset hoc ho-

noris, ut apud caritatem vestram discereremus, Psalmum illum legentibus nobis, qui peccatorem e sacris septis ejiciens, angelos supernasque virtutes hortabatur ad laudandum universorum Deum. Vultis igitur et hodie idem angelicum melos³ audiamus, prope illic alicubi astantes? Mihi certe videtur. Nam si homines scelerati dum choreas agunt in foro, in profunda caligine nocteque intempesta meretricias cantilenas mollesque canentes cantiones, totam civitatem nobis excitant, et ad sese convertunt: nos celestium populorum supernis choris Regem universi celebrantibus non occurremus, non audimus divinam illam ac beatam vocem? Et quę nobis dabitur venia? Sed quomodo, inquis, licet audire? Si in ipsum ascenderimus cælum, etsi non corpore, mente tamen: etsi minus pręsentia, certe cogitatione. Nam corpus quoniam terrestre est ac grave natura, manet in terris: anima vero ab hac necessitate est libera, facillimeque ad altissima longissimę meque remota loca advolat: ita ut etiam si velit ad extremos orbis terminos pervenire, aut in cælum ascendere, nihil sit quod vetet: adeo ipsi leves cogitationum alas dedit Deus. Nec tantum alas leves dedit, verum et oculos largitus est, multo quam corporis perspicaciores. Nam corporis aspectus, si quidem per vacuum aerem feratur, ad longum intervallum progreditur: quod si in exiguum corpus impegerit, non aliter quam fluxus qui ferebatur, obstaculo repulsus, denovo retrorsum avertitur: verum animi oculi etiamsi parietes, etiamsi mœnia, etiamsi montium moles, etiamsi cælorum corpora compererint obstantia, omnia facile prætercurrunt. Attamen cum tantam habeat celeritatem et oculorum aciem anima, non ex sese sufficiens est ad intelligentiam rerum celestium, sed opus illo habet qui ipsam manu deducat. Faciamus igitur quod in regum palatiis facere solent, qui cupiunt ea videre. Quid autem illi faciunt? Ubi quæsierint eum cui claves commissę sunt, illum adeunt, alloquuntur et supplicant, frequenter et pecuniam numerant, ut ipsis gratificetur. Adeamus ergo et nos unum eorum, quibus celestes portę commissę sunt, appellemus, supplicemus, pro pecunia promptam voluntatem sincerumque affectum exhibeamus. Et si ille mercedem hanc acceperit, manu nostra apprehensa per omnia circumducet, non illam ostendens regiam, sed ipsum Regem in solio sedentem, adstantibus exercitibus exercituumque ducibus, assistantibus innumerabilium angelorum et archangelorum millibus; omnia diligenter nobis ostendet, quatenus nobis videre licet. Quis igitur est iste cui hæc functio commissa est, quam sequentes nunc volumus ingredi? Isaías, prophetarum vocalissimus. Ergo necesse est, ut hunc alloquamur.

Scripturę quomodo audiendę. — Agite, sequamini composito gradu incedentes, multo cum silentio: ne quis ingrediatur curis onustus mundanis, ne quis animi dubius, ne quis attonitus: verum hæc omnia foris ante ostium deponamus omnes, atque ita demum

¹ Unus habet, volens nos in his habere tabernacula in æternum.

² Savil... Nostra omnia in medium proferentes apponemus vobis, exigua quidem et minimi pretii, metuentes damnationis periculum, si quidem et ille, etc.

³ Unus legit, mysticum melos.

την εἰς μέσον ἔξομεν μετὰ τῶν ἀγίων ἀγγέλων συγχορεύοντα, καὶ ἑκάστῳ τούτοις τῆς εὐταξίας ἀπονέμοντα στεφάνους. Ἐπεὶ γὰρ ἐστὶ φιλόανθρωπος καὶ μεγαλόδωρος, καὶ χαίρει ἐπὶ τῇ ἡμετέρᾳ σωτηρίᾳ, διὰ τοῦτο ἐπιτερεπόμενος τοῖς ἡμῶν καλοῖς καὶ βασιλείαν οὐρανῶν ἐπηγγέλιατο, καὶ ζωῆς ἀκηράτου μέθεξιν, καὶ πάντα τὰ ἀγαθὰ προσητόμασε, βουλόμενος ἡμᾶς ἐν τούτοις κατασκηνώσαι. ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, [106] χάριτι καὶ φιλοανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μετ' οὗ πρέπει δόξα, κράτος, τιμὴ, καὶ προσκύνσεις τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΟΜΙΛΙΑ Β'.

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἡσαίου τὸ λέγον· Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψήλου καὶ ἐκρηγμένου· καὶ οἱ οὐ δεῖ θρόνον, οὐδὲ στοίχιον ἐν παρατρέχειν τῶν ὁρίων Γραφῶν.

α'. Χαίρω συντρέχοντας ὑμᾶς ὁρῶν πρὸς τὴν ἀκρόασιν τῶν θεῶν λογίων, καὶ τεκμήριον μέγιστον τοῦτο ποιῶμαι τῆς κατὰ θεὸν ὑμῶν προκοπῆς. Ὅσπερ γὰρ τὸ πεινῆν σωματικῆς ἐστὶν εὐξίας σημεῖον^α, οὕτω τὸ λόγων ἔρᾳ πνευματικῶν ψυχικῆς ὑγιείας σημεῖόν ἐστι. Χαίρω μὲν οὖν διὰ τοῦτο· δέδοικα δὲ μήποτε τῆς ἐπιθυμίας ταύτης οὐδὲν ἔξιον δυνήτω παρασχεῖν. Οὕτω που καὶ μήτηρ ὀδυνᾷται φιλόστοργος, ὅταν ὑπομάζιον ἔχουσα παῖδα, τὰς τοῦ γάλακτος πηγὰς μὴ δύνῃται ἀφθόμως παρασχεῖν αὐτῷ· ἀλλ' ὅμως καὶ ἐνδεῶς ἔχουσα τὸν μαστὸν ἐπιδίδωσιν, ὃ δὲ λαβὼν ἔλκει καὶ κατατείνει, καὶ τῷ στόματι κατεψυγμένην θερμαίνων τὴν θήλην, πάλιν τῆς ὕστες ἐκκαλεῖται τὴν τροφήν· ἡ δὲ μήτηρ ἀλγεῖ μὲν κατατεινομένων αὐτῆς τῶν μαζῶν, οὐκ ἀπωθεῖται δὲ τὸ παιδίον· μήτηρ γὰρ ἐστὶ, καὶ πάντα ἂν ἔλοιτο παθεῖν μᾶλλον, ἢ λυπησθαι τὸ τεχνέν. Εἰ οὖν μητέρες περὶ τὰ ἔγγονα οὕτως εἰσὶ φιλόστοργοι, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς περὶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην οὕτω διακεισθαι χρῆ. Τῶν γὰρ τῆς φύσεως θερμότεραι αἱ τοῦ πνεύματος ὠδινές εἰσιν. Ὅστε εἰ καὶ πολλῆς ἡμῖν πένιας ἡ τράπεζα γέμει, οὐδὲ οὕτως αὐτὴν ἀποκρύφομεν, ἀλλὰ πάντα εἰς μέσον τὰ παρ' ἡμῶν φέροντες καταθήσομεν ὑμῖν. Εἰ δὲ μικρὰ ταῦτα καὶ εὐτελῆ, ἀλλ' ὅμως παρέχομεν. Ἐπεὶ κἀκεῖνος^β ὃ τὸ τάλαντον ἐμπιστευθεὶς, οὐχ ὅτι μὴ πάντες προσήνεγκε τάλαντα, διὰ τοῦτο ἐνεκαλεῖτο, ἀλλ' ὅτι καὶ τὸ ἐν κατέχωσεν, ὅπερ ἔλαβε, διὰ τοῦτο δίκην εἰδίδου. Τὸ γὰρ ζητούμενον παρὰ τῷ Θεῷ καὶ ἀνθρώποις, οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μηδαμοῦ τῆς ὑπαρχούσης δυνάμεως ἐλάττω τὴν εἰσφορὴν ἐνεγκεῖν. Ἦκούσατε πρώην, ὅτε πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην διαλεχθῆναι κατηξιώθημεν, τὸν ψαλμὸν ἔκλεινον ἀναγινωσκόντων ἡμῶν, ὃς τὸν ἁμαρτωλὸν τῶν ἱερῶν περιόλων ἐκβάλλων, ἀγγέλοις καὶ ταῖς ἑνω δυνάμεσιν εὐφρομεῖν^γ παρεσκεύετο τὸν τῶν ὁρίων Θεόν. Βούλεσθε οὖν καὶ σήμερον αὐτοῦ τοῦ ἀγγελικοῦ

μέλους ἀκούσωμεν, ἐγγύς που παραστάντες ἔκει· Ἐμοιγε δοκεῖ. Εἰ γὰρ ἀνθρώποι μισροὶ χοροὺς [107] ἱστάντες^δ ἐπὶ τῆς ἀγορᾶς, ἐν σκότει βαθεῖ καὶ ἀσπρὶ τῶν νυκτῶν πορνικὰ ἄσματα καὶ κεκλασμένα ἄδοντες μέλη, πᾶσαν ἀναπετεροῦσι τὴν πόλιν ἡμῶν, καὶ πρὸς ἑαυτοὺς ἐπιστρέφουσιν· ἡμεῖς τῶν ἐπουρανίων δῆμων, τῶν ἁνω χορῶν τὸν βασιλεῖα τοῦδε τοῦ παντὸς ἀνυμνοῦντων οὐ συνδραμούμεθα, ὥστε ἀκούσθαι τῆς θείας ἐκείνης καὶ μακαρίας φωνῆς; Καὶ τίς ἂν ἡμῖν γένοιτο συγγνώμη; Καὶ πῶς ἐστὶν ἀκούσαι; φησὶν. Εἰς αὐτὸν ἀνελθόντας τὸν οὐρανὸν, εἰ καὶ μὴ^ε τῷ σώματι, ἀλλὰ τῷ φρονήματι· εἰ καὶ μὴ τῇ παρουσίᾳ, ἀλλὰ τῇ διανοίᾳ. Τὸ μὲν γὰρ σῶμα γεῶδες ὃν καὶ βαρὺ, κάτω πέφυκε μένειν· ἡ δὲ ψυχὴ τῆς ἀνάγκης ταύτης ἀπήλλακται, καὶ τοῖς ὑψηλοτάτοις καὶ μετεωροτάτοις χωρίοις^ς ῥαδίως ἐφίπταται· ὥστε καὶ εἰς αὐτὰς θελήσῃ τῆς οἰκουμένης τὰς ἐσχατίας ἐλθεῖν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβῆναι, τὸ καλῶν οὐδέν· οὐτως αὐτῇ κοῦφα τὰ πτερά τῶν λογισμῶν δέδωκεν ὁ Θεός. Οὐ πτερά δὲ κοῦφα δέλωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὀφθαλμοὺς ἐχαρίσατο πολλῷ τοῦ σώματος· ὁ δὲ ὑπερὸν βλέποντας. Ἡ μὲν γὰρ τοῦ σώματος ὄψις, ἂν μὲν διὰ κενῷ φέρηται τοῦ ἀέρος, μέχρι πολλοῦ τοῦ διαστήματος πρόεισιν· ἂν δὲ μικρῷ προσπέσῃ σώματι, καθάπερ βεῦμα φερόμενον ἀναχαιτισθὲν, εἰς τοῦτόπιστον πάλιν ἀποστρέφεται· οἱ δὲ τῆς ψυχῆς ὀφθαλμοί, καὶ τοίχους, καὶ τεῖχη, καὶ ὁρῶν μεγέθη, καὶ αὐτὰ τῶν οὐρανῶν εὐρωσιν αὐτοῖς ἀπαντῶντα τὰ σώματα, πάντα παραδραμοῦνται ῥαδίως. Ἀλλ' ὅμως οὕτω καὶ ταχυτήτος καὶ ὀξυωπίας ἔχουσα ἡ ψυχὴ, οὐκ ἐστὶν αὐτάρκης πρὸς τὴν τῶν οὐρανῶν κατανόησιν αὐτῇ καθ' ἑαυτήν, ἀλλὰ τοῦ χειραγωγήσαντος αὐτὴν δεῖται. Ποιήσωμεν οὖν ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν^ι ποιοῦσι. Τί δαί ἐκεῖνοι ποιοῦσι; Ζητήσαντες τὸν τὰ κλειθρα τῶν θυρῶν ἐγκεχειρισμένον, ἐκείνῳ προσέρχονται καὶ διαλέγονται καὶ ἱκετεύουσι, πολλάκις δὲ καὶ ἀργύριον καταβάλλουσιν, ὥστε δεῦναι αὐτοῖς τὴν χάριν. Προσέλθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς τινι τῶν^κ τὰς πύλας ἐπιτετραμμένων τὰς οὐρανίους, καὶ διαλεχθῶμεν, ἱκετεύσωμεν, ἂν^λ ἀργυρίου προαίρεσιν ἐπιδειξώμεθα καὶ διάθεσιν εὐλικρινῇ. Κὰν τοῦτον ἐκεῖνος λάβῃ τὸν μισθόν, τῆς χειρὸς ἡμῶν λαβόμενος, πανταχοῦ περιηγήσεται, οὐκ αὐτὰ δεκνὸς τὰ βασίλεια, ἀλλ' αὐτὸν καθήμενον τὸν βασιλεῖα, τῶν στρατευμάτων παρόντων, καὶ τῶν ἀρχιστρατῆγων παρεστώτων, τῶν μυριάδων τῶν ἀγγελικῶν, τῶν χιλιάδων τῶν ἀρχαγγελικῶν· πάντα ἡμῖν ἐπιβεβεῖ μετ' ἀκριβείας, ὡς ἡμῖν ἰδεῖν δυνατόν. Τίς οὖν ἐστὶν οὗτος; τίς ὁ τὸ μέρος τοῦτο ἐμπιστευμένος, καὶ^μ ὃ βουλόμεθα νῦν εἰσελθεῖν; Ἡσαίας, ὃ τῶν προφητῶν μεγαλοφωνώτατος. Οὐκοῦν ἀνάγκη τοῦτω διαλεχθῆναι.

Ἀλλ' ἔπεσθε κατεσταλμένῳ ρυθμῷ βαδίζοντες μετὰ ἡσυχίας πολλῆς. Μηδεὶς φροντίδας ἔχων βιωτικὰς εἰσῆλτω, μηδεὶς μετέωρος, μήτε ἐπτοημένος, ἀλλὰ [108] ταῦτα πάντα ἔξω πρῶτων θυρῶν ἀποθέμενοι, πάντες

^α Unus ἐν τούτοις δι' αἰῶνας κατασκηνώσαι.

^β Zephael deest in quatuor mss. Paulo post duo mss. χαίρω μὲν οὖν. Editi et alii codices χαίρουσιν οὖν, perperam, ut liquet. Ibidem Morel. τῆς ἐπιθυμίας. Savil. τῆς προθυμίας uterque bene.

^γ Aliquot mss. ἔχοντα.

^δ Savil. ὁμῶν καὶ μικρὰ ὄντα ταῦτα καὶ εὐτελῆ, τὸν τῆς κατακρίσεως ὑπορώμενον κίνδυνον· ἐπεὶ κἀκεῖνος. Infra pro ἀπην εἰδίδου, unus εἰκὴν εἰδωκε.

^ε Unus συνεφρομεῖν. Unus infra τοῦ μουσικοῦ μέλους, sicque ita legit Erasmus, Alii τοῦ ἀγγελικοῦ μέλους.

^δ Aliquot mss. ἱστῶντες, et mpx ἐν σκότει βαθεῖ καὶ ἀσπρῇ, et paulo post πᾶσαν ἀνακατάζουσι τὴν πόλιν. Infra duo mss. συνδραμούμεθα; οὐκ ἀκουσώμεθα.

^ε Alius τὸν οὐρανόν, εἰ δυνατόν· εἰ καὶ μή.

^ς Unus καὶ πορρωτάτοις χωρίοις.

^κ Forte τῶν τοῦ σώματος. Paulo post unus διὰ κενῷ φαίνονται.

^λ Aliquot mss. ὅπερ οἱ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς ἐπιθυμοῦντες. Editi δ περὶ τὰς βασιλικὰς αὐλὰς οἱ ἐπιθυμοῦντες ἰδεῖν. Lectio editorum vitiosa, ut puto, fuit, multo ὅπερ οἱ in δ περὶ.

^μ Quidam mss. ἀλλ' ἡμεῖς ἐνὶ τῶν· et sic legisse videtur Erasmus.

οὕτως εἰσῶμεν. Εἰς βασιλεία γὰρ ἡ εἰσερχόμεθα τῶν οὐρανῶν, ἀσφαπτόντων ἐπιβαίνομεν χωρίων. Πολλῆς τὰ ἔνδον γέμει σιγῆς καὶ μυστηρίων ἀπορρήτων.

β'. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· ἡ γὰρ τῶν Γραφῶν ἀνάγνωσις τῶν οὐρανῶν ἐστὶν ἀνοίξις. Καὶ ἐγέ-
 ρατο, φησί, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Εἶδες εὐνῶμονος οἰκέτου φιλοφροσύνην; Εὐθὺς ἡμᾶς παρὰ τὸν θρόνον εἰσ-
 ἤγαγε τὸν βασιλικὸν, οὐ μακρὰς πρότερον περιαγαγὼν εἰσόδους, ἀλλ' ὁμοῦ τε τὰς πύλας ἠνέψξε, καὶ κατ-
 αντικρὺ τὸν βασιλέα καθήμενον ἔδειξε. Καὶ τὰ Σερα-
 φεῖμ, φησὶν, εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ· ἔξ πτέρυ-
 γες τῷ ἐνὶ, καὶ ἔξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ· καὶ ταῖς μὲν δυοὶ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον· ὁ δὲ ταῖς δυοὶ τοὺς πόδας, καὶ ταῖς δυοὶν ἐπέταρτο, καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον, καὶ ἔλεγον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, Κύριος Σαβαώθ.

Ὅντως ἄγιος, ὅτι τοσούτων καὶ τριλικούτων μυστηρίων κατεξίωσε τὴν ἡμετέραν φύσιν, ὅτι τοιούτων ἡμᾶς ἐποίησεν ἀπορρήτων κοινωνούς. Φρίκη με καὶ τρόμος μεταξὺ ἔλαβε τῆς ψῆς ταύτης. Καὶ τί θαυμαστόν, εἰ ἐμὲ τὸν πῆλινον καὶ τὸν ἀπὸ γῆς, ὅπου γε καὶ αὐτὰς τὰς ἄνω δυνάμεις διαπαντὸς μεγίστη ἐκπληξίς κατέχει; Διὰ τοῦτο γοῦν ἀποστρέφουσι τὰς ὄψεις, καὶ τὰς πτέρυγας ἀντὶ τείχεος προβάλλονται, τὰς ἐκείθεν ἀκτίνας μὴ φέρουσαι. Καίτοι, φησί, συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον. Πῶς οὖν οὐκ ἠνεγκαν; Ἐμοὶ ταῦτα λέγεις; Εἰπέ τοῖς τὴν ἀπόρρητον καὶ μακαρίαν πολυπραγμονοῦσι φύσιν, τοῖς τὰ ἀτόλμητα τολμῶσι. Τὰ Σεραφεῖμ οὐδὲ συγκατάβασιν ἐτόλμησαν· ἰδεῖν, ἀνθρώπος δὲ ἐτόλμησεν εἰπεῖν, μᾶλλον δὲ ἀνθρώπος εἰς νοῦν λαβεῖν ἐτόλμησεν, ὅτι τὴν φύσιν τὴν ἀραιφνὴν τὴν καὶ τοῖς Χερουβεῖμ ἀθεώρητον δύναται μετ' ἀκριβείας ἰδεῖν, καὶ σαφῶς; Φρίξον, οὐρανὸν, ἔκαστηθι, γῆ· μείζονα ταῦτα ἐκείνων τὰ τολμήματα. Ἄ μὲν γὰρ τότε ἡσέδουν ἐκεῖνοι, καὶ νῦν ἀσέδουσιν οὗτοι. Τὴν γὰρ κτίσιν προσκυνοῦσιν ὁμοίως· ὁ δὲ ἐπινόησαν οὗτοι νῦν, οὐδεὶς τῶν τότε ἀνθρώπων οὕτε εἰπεῖν, οὕτε ἀκοῦσαι ἐτόλμησε. Τί λέγεις; Συγκατάβασις ἦν τὸ φαινόμενον; Ναί, ἀλλὰ Θεοῦ συγκατάβασις. Εἰ γὰρ ὁ πολλὴν παρρησίαν ἔχων πρὸς τὸν Θεὸν Δανιὴλ ἀγγελον συγκαταβάνα αὐτῷ ἰδεῖν οὐχ ὑπέμεινεν, ἀλλ' ἔπεσε καὶ πρηγνῆς ἔκειτο, τῶν αὐνόμενων τῆς ὁλμῆς αὐτοῦ λυθέντων ὁ πρὸς τῆς δόξης ἐκείνης· εἰ θαυμαστόν, εἰ τὰ Σεραφεῖμ ἐξεπλάγη, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ὁρᾶν; Οὐ γὰρ τοσοῦτον τοῦ Δανιὴλ πρὸς τὸν ἀγγελον τὸ μέσον, ὅσον τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς δυνάμεις ἐκείνας. Ἀλλ' ἵνα μὴ καὶ ἡμεῖς ἐπὶ πλείον τοῖς θαύμασι τοῦτοις ἐνδια-
 τρίζοντες, εἰς θάμβος ἐμβάλλωμεν ὁμῶν τὴν ψυχὴν, φέρε ἐπὶ τὴν ἀρχὴν τῆς ἱστορίας τὸν λόγον [109] ἐπιστρέφοντες, ταπεινότεροις αὐτὴν ψυχαγωγῶμεν διηγήμασι. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσίας ὁ βασιλεὺς. Ἄξιον πρῶτον ἐπιζητήσαι, τίνας

ἐνεκεν τὸν χρόνον ἡμῖν ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται· οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδὲ εἰκὴ τοῦτο ποιεῖ. Τὰ γὰρ τῶν προφητῶν στόματα τοῦ Θεοῦ ἐστὶ στόμα· τὸ δὲ τοιοῦτον στόμα οὐδὲν ἂν εἴποι παρέρως. Μὴ τοίνυν μὴδὲ ἡμεῖς παρέρως ἀκούωμεν. Εἰ γὰρ οἱ τὰ μέταλλα ἀνορύττοντες οὐδὲ τὰ μικρὰ ψήγματα παρατρέχουσιν, ἀλλ' ὅταν χρυσίδος ἐπιλάβωνται φλεβὸς, τὰς ἱσας ἀκριβῶς περισκοποῦσι· πόσω μᾶλλον ἐπὶ τῶν Γραφῶν τοῦτο ποιεῖν ἡμᾶς χρή; Καίτοι γε ἐπὶ τῶν μετὰ τῶν σφῶδρα δυσθήρατος ἡ τῶν ζητουμένων ἐστὶν εὐρεσις. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ τὰ μέταλλα γῆ, καὶ τὸ χρυσίον οὐδὲν ἑτερόν ἐστὶν ἢ γῆ, καὶ ἡ κοινωνία τῆς φύσεως τῶν ζητουμένων κλέπτει τὰς ὁψεις· ἀλλ' ὅμως οὐδὲ οὕτως ἀφίστανται ἐκεῖνοι, ἀλλὰ πᾶσαν ἀκριβείαν ἐπιδεικνύνται· καίτοι ὁρῶντες ἴσασι, τί μὲν ὄντως γῆ, τί δὲ ὄντως χρυσίον. Ἐπὶ δὲ τῆς Γραφῆς οὐκ ἐστὶν οὕτως. Οὐ γὰρ μετὰ τῆς γῆς ἀναμεμιγμένον πρόκειται τὸ χρυσίον, ἀλλὰ καθαρὸν χρυσίον ἐστὶ. Τὰ λόγια γὰρ, φησί, Κυρίου ἀγνά, ἀργύριοι πεπυρωμένοι, δοκίμιον ἔῃ γῆ. Οὐ γὰρ ἐστὶ μέταλλα καταργασίας δέοντα αἱ Γραφαί, ἀλλὰ θησαυρὸν ἔτοιμον παρέχουσι τοῖς ζητοῦσι τὸν πλοῦτον τὸν ἐξ αὐτῶν. Ἀρκεῖ γὰρ παρακῶσαι μόνον, καὶ πάσης ἐμπλησθέντας ὠφελείας ἀπαλθεῖν· ἀρκεῖ μόνον ἀνοίξαι, καὶ τῶν λθῶν εὐθέως θεωρησαὶ τὰς μαρμαρυγὰς.

Ταῦτα δὲ μοι οὐχ ἀπλῶς ἔλθεται, οὐδὲ εἰκὴ ἐξέταινα τὸν λόγον, ἀλλ' ἐπειδὴ τινὲς εἰσιν ἀνθρώποι βάναστοι, οἱ, ἐπειδὴ τὰς θείας μετὰ χεῖρας λάβωσι βίβλους, εἴτα ἀριθμὸν χρόνων ἢ κατάλογον εὐρωσι κείμενον ὀνομάτων, εὐθέως παρατρέχουσι, καὶ πρὸς τοὺς ἐγκαλοῦντας λέγουσιν· Ὀνόματα μόνον ἐστὶ, καὶ οὐδὲν χρήσιμον ἔχει. Τί λέγεις; Ὁ Θεὸς φθέγγεται, καὶ σὺ τολμᾷς εἰπεῖν, οὐδὲν χρήσιμον τῶν εἰρημένων ἐστίν; Εἰ γὰρ ἐπιγραφὴν μόνον ἴδοις ψιλὴν, οὐ στήσῃ μετὰ σπουδῆς, εἰπέ μοι, καὶ τὸν κείμενον ἀνερευνησεις πλοῦτον; Καὶ τί λέγω χρόνους καὶ ὀνόματα καὶ ἐπιγραφάς; Μάθε ὅσον ἰσχύει καὶ στοιχεῖον προσθήκη ἐνὸς μόνου, καὶ παῦσαι ὀλοκλήρων καταφρονῶν ὀνομάτων. Ὁ πατριάρχης ἡμῶν Ἀβραάμ (ἡμῖν γὰρ μᾶλλον, ἢ τοῖς Ἰουδαίοις προσήκειν οὗτος) Ἀβράμ τὸ πρῶτον ἐκαλεῖτο, ὅπερ ἐρμηνευόμενόν ἐστι περάτης· μετὰ δὲ ταῦτα, Ἀβραάμ μετονομασθεὶς πατήρ· ἐγένετο πάντων τῶν ἐθνῶν, καὶ ἐνὸς προσθήκη στοιχείου τοσαύτην τῷ δικαίῳ τὴν ἀρχὴν ἐνεχείρισε. Καθ' ἃπερ γὰρ οἱ βασιλεῖς τοῖς αὐτῶν ὑπάρχοις χρυσὰς ὀρέγουσι δέλτους, σύμβολον τῆς ἀρχῆς· οὕτω καὶ Θεὸς τότε τῷ δικαίῳ ἐκείνῳ [110] σύμβολον τῆς τιμῆς δέδωκε τὸ στοιχεῖον.

γ'. Ἀλλὰ περὶ μὲν ὀνομάτων ἐν ἑτέρῳ καιρῷ διηγήσομαι· ὅσον δὲ τῶν χρόνων τὸ κέρδος ἐστὶ γνωσκομένων, καὶ ὅσον τὸ βλάβος ἀγνοουμένων, ἀναγκαῖον εἰπεῖν. Καὶ πρῶτον γε ἀπὸ τῶν βιωτικῶν τοῦτο ἐπιδειξομαι πραγμάτων. Αἱ διαθήκαι καὶ τὰ γραμματεῖα τὰ περὶ γάμων, τὰ περὶ ὀφλημάτων, τὰ περὶ τῶν ἄλλων συμβολαίων, ἐὰν μὴ τῆς ὑπατείας τοὺς χρόνους ἀνωθεν ἔχη προγεγραμμένους, πάσης ἐρρημα τῆς οικείας ἐστὶ δυνάμει. Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ἐν ἐκείνοις τὸ ἰσχυρὸν, τοῦτο τὰς ἀμφισβητήσεις ἀναίρει, τοῦτο δικαστηρίων ἀπαλλάττει, καὶ τοὺς ἐχθροὺς φίλους ποιεῖ. Διὰ τοῦτο οἱ ταῦτα γράφοντες, ὥσπερ λύχων ἢ ἐπὶ λυχνίας, οὕτως ἐπὶ τοῦ μετώπου τῶν γραμμάτων

^a Quatuor mss. ἔξω πρὸ τῶν θυρῶν ἀποθέμενοι πάντες... εἰς βασιλείαν γάρ, et sic legit Erasmus. Morel. et Savil. εἰς βασιλεία γάρ.

^b Unus τὸ πρόσωπον ἑαυτῶν.

^c Quinque mss. ἤνεγκαν, et sic legit Erasmus. Paulo post quidam εἰς νοῦν βαλόντας.

^d Unus αὐτῷ παραλυθέντων. Paulo post unus εἰ τὰ Σεραφεῖμ συγκαλύπτει τὰς ὄψεις, οὐκ ἐνεγκόντα τὴν δόξαν ἐκείνην ἰδεῖν; οὐ γάρ.

^e Quatuor mss. ἱστορίας ἐπιστρέφωμεν, ταπεινότεροις αὐτὴν ψυχαγωγῶντες διηγήμασι. Sicque legisse videtur Erasmus. Sed secundum ultimamque lectionem eodem redit sententia Unus habet ἀσφαπτόντας διηγήμασι; ψυχαγῶν.

^f Quinque mss. οὐδὲ ἀπλῶς.

^g Δέλτος ποινιστικῶν libris significat, ut ostendimus in Palaeographia Graeca p. 23. Aliquando etiam usurpatur haec vox pro diptychis et pro tabellis, ut hoc loco.

^h Λύχων deest in uno cod.

ingrediamur. Ingredivimur enim in regnum cælorum, conscendimus in regiones stellis fulgurantes. Quæ intus sunt miro silentio plena sunt, mysteriisque non effendiis repleta.

2. Sed animadvertite diligenter : nam Scripturarum lectio cælorum est reseratio. *Et factum est anno, quo mortuus est Oziæ rex, vidi Dominum sedentem in solio excoelo et elato (Isai. 6. 1).* Vidisti probi famuli benevolentiam humanitatemque ? Illico nos ad solium induxit regium, nec prius circumegit post longos ambitus, sed simul atque portas aperuit, e regione sedentem Dominum ostendit : *Et Seraphim, inquit, stabant in circuitu ejus; sex alæ uni, et sex alæ alteri : ac duabus quidem velabant faciem, duabus pedes, et duabus volabant, et clamabant alter ad alterum, dicentes : Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth. (Ibid. v. 2. 3).*

Contra Anomæos. Divina natura angelis incomprehensibilis. — Vere sanctus, qui nostram naturam tantis ac talibus mysteriis dignatus est, qui nos talium secretorum consortes fecit. Horror me ac tremor corripuit in tali cantio. Et quid mirum, si me corripuit lateum ac terrenum, cum etiam ipsas supernas virtutes semper maximus obtineat stupor ? Eapropter avertunt facies, alasque vice murorum obijciunt, non ferentes radios illinc proficiscentes. Et tamen, aiunt, id quod apparebat attemperata quadam imagine offerebatur. Cur igitur non tulerunt ? Mihi ista dicis ? Dic iis qui curiose scrutantur ineffabilem ac beatam naturam, iis qui audent non audenda. Ipsa Seraphim ne demissionem quidem Dei sustinuerunt intueri : et homo ausus est dicere, imo potius homo ausus est animo concipere, se naturam ipsam sinceram, et Cherubinis minime conspicuam, posse ad plenum clarescere videre ? Horresce, cælum, obstupescere, terra : hoc audere majus est iis, quæ ausi sunt illi. Nam quæ tum illi per impietatem audebant, eadem nunc per impietatem audent isti. Nam creaturam similiter adorant : quod autem nunc isti commenti sunt, nullus ejus ætatis hominum neque dicere, neque audire sustinuit. Quid ais ? Demissio erat quod videbatur ? Erat, sed Dei. Etenim si Daniel cui multum erat familiaritatis ac fiduciæ apud Deum, non sustinuit angelum sese ipsi demittentem videre, sed cecidit jaculique pronus, vinclis oculorum illius ab illa gloria dissolutis : quid mirum si Seraphim expavescere sunt, non sustententia majestatem illam intueri ? Neque enim tantum discriminis est inter Danielelem et Angelum, quantum inter Deum et Virtutes illas. Verum ne nos plus quam sat est his miraculis immorantes vestros animos in stuporem adigamus, age ad initium historiæ convertamur, humilioribus illis enarrationibus ad ejus intelligentiam adducentes. *Et factum est anno quo mortuus est Oziæ rex.* Operæ pretium est inquire primum, cur propheta nobis tempus designarit ; neque enim hoc fortuito temereve facit. Nam prophetarum ora Dei sunt os : tale vero os nihil dixerit obiter et extra rem. Ne igitur nos obiter et perfunctorie

audiamus. Etenim si ii qui fodiunt metalla, ne minima quidem frustula prætereunt, verum ubi nacti fuerint aliquam venam auri, meatus omnes exacte circumspiciunt : quanto magis hoc facere nos oportet in Scripturis ? Et tamen in metallis difficile est invenire quod venantur. Etenim cum et metalla sint terra, et aurum nihil aliud sit quam terra, ipsa quoque naturæ communitio similitudoque eorum, quæ quærentur, oculos fallit ; attamen ne sic quidem desistant illi, sed omnem adhibent diligentiam, etiamsi posteaquam inspexerint, sciant quid vere sit terra, quid vere aurum. In Scripturis autem non est eadem ratio. Neque enim proponitur aurum terræ commixtum, sed purum est aurum : *Eloquia, inquit, Domini casta, argentum igne examinatum, probatum terræ (Psal. 11. 7).* Siquidem Scripturæ non sunt metalla quæ indigeant operariis, sed thesaurum præbent paratum iis, qui quærent opes in ipsis reconditas. Satis est enim intraspexisse, ut omni expleti fructu discedatis ; satis est tantum aperuisse, ut illico videas gemmarum splendorem.

Scriptura nihil habet supervacuum. — Hæc autem mihi non temere dicta sunt neque fortuito produxi sermonem, sed quia sunt homines quidam opifices, qui posteaquam sacros Libros in manus sumpserint, deinde repperint vel annorum numerum positum, vel nominum recensionem, illico prætercurrunt, et incensantibus respondent : Nomina tantum sunt, neque quidquam habent utilitatis. Quid ais ? Deus loquitur, et tu audes dicere, Nulla est dictorum utilitas ? Etenim si ad nudam inscriptionem aspexeris tantum, nonne te sistes cum studio, repositasque scrutaberis opes ? Sed quid loquor de temporibus et nominibus titulisque ? Disce quantum valeat unius tantum literulæ adjectio, ac desine tota contemnere nomina. Patriarcha noster Abraham (noster enim potius est quam Judæorum hic) prius dictus est Abram ; quod interpretatum sonat transiorem : post hæc vero nomine commutato dictus Abraham, pater factus omnium gentium ; et unicum elementum adjectum tantum principatum vindicavit justo. Quemadmodum enim Imperatores præfectis suis aureas porrigunt tabellas, magistratus signum : sic et Deus justo illi in honoris signum dedit literam.

3. Verum de nominibus alio tempore disseram (a) : quantus autem sit temporum fructus si cognoscantur, rursum quantum damnum si ignorentur, aperiendum est. Ac primum quidem id a rebus sæcularibus demonstrabo. Testamenta tabulæque de nuptiis, de debitis, deque reliquis contractibus, nisi in frontispicio consulum annos habeant præscriptos, nullam ex sese vim habent. Hoc est enim quod illis robur addit, hoc est quod controversias dirimit, hoc quod a judiciali foro liberat, hoc quod ex inimicis facit amicos. Proinde qui talia describunt, non aliter quam lucerna in candelabro poni solet, sic in frontispicio literarum addunt consulatum, ut omnibus quæ subjiciuntur

(a) Hic indicat Homiliæ de Mutatione nominum, quas edidimus tom. 5.

^a Unus, Si Seraphim oculos tuos velant.

tur praeleat. Quae si sustuleris, lumen sustuleris, omniaque tenebris multaque turbatione compleveris. Propterea omne dati acceptique negotium, sive cum amicis, sive cum inimicis, sive cum famulis, sive cum procuratoribus et oeconomicis agatur, hac eget cautione, et ubique menses, annos ac dies subscribimus. Quod si tantum valet ea res in negotiis saecularibus, in spiritualibus multo amplius profuerit. Siquidem hoc declarat prophetias esse prophetias. Neque enim aliud quidquam est prophetia, quam rerum futurarum enarratio. Proinde qui nescit tempora eorum quae dicta sunt, quaeve evererunt, qui poterit homini contentioso demonstrare prophetiae dignitatem? Hinc nobis et adversus gentes certamina et victoriae, cum nostra demonstramus antiquiora, quam quae apud illos habentur: hinc nobis adversus Judaeos demonstrationes ad evincendam veritatem; adversus Judaeos, inquam, infelices ac miseros, qui ob temporum ignorantiam in gravissimum errorem lapsi sunt. Nam si audissent patriarcham dicentem, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus; donec veniat, cui repositum est* (Gen. 49. 10), sique diligenter observassent adventus dominici tempora, nequaquam excidissent a Christo in Antichristum delapsi: quemadmodum et ipse Christus id subindicans eis praedixit: *Ego veni in nomine Patris mei, et non receptis me: si venerit alius in nomine suo, illum recipietis* (Joan. 5. 43). Vidisti quantus error inciderit ex inscitia temporum? Tantam igitur utilitatem ne negligas. Quemadmodum enim in agris termini columnaeque non sinunt arva confundi, sic tempora non sinunt confundi res gestas, sed dum dirimunt alias ab aliis, et in ordinem congruentem digerunt, multa nos liberant turbatione. Operae pretium igitur est exponere vobis quis fuerit hic Ozias, quo tempore regnarit, quibus imperarit, et quanto tempore duravit illius principatus, postremo quomodo vitam finierit. Imo potius jam silendum est, eo quod necesse sit in immensum historiarum pelagus orationem extendere. Qui vero per huiusmodi mare sunt iter facturi, necesse est non fatigatis, sed integris remigibus viam capeant. Nam hanc ob causam passim per mare portus insulaeque positae sunt, ut et gubernator et nauta refocillentur, hic quidem remo deposito, ille vero exurgens a clavo. Illis de causis et diversoria cauponaeque ubique per vias excogitatae sunt, ut iumenta simul cum viatoribus a labore recreentur. Eoque et doctrinae sermoni silentii tempus praefinitum est, ut neque nos ipsos deterreamus verborum multitudine, neque vos delassemus. Atque haec tempora novit Salomon dicens, *Tempus tacendi, et tempus loquendi* (Eccle. 3. 7). Sit igitur nobis tempus tacendi, quo detur et praecceptorum tempus loquendi (a). Nam quae nos afferimus, similia sunt vino quod recens sub torculari haustum est: quae vero dicuntur ab illo, similia sunt vino, quod quoniam vetustatem seniumque collegit, multam adfert tum uti-

(a) Chrysost. dixit praesente episcopo.

litatem, tum vim iis qui opus habent: nobisque accidit hodie illud evangelii, post deterius vinum id quod melius est inferitur (Joan. 2. 10). Et quemadmodum illud vinum non vitis genuerat, sed virtus Jesu Christi fecerat: ita et huius sermonem non humana profundit cogitatio, sed Spiritus sancti gratia. Quoniam igitur huius liquoris fluentia copiosa sunt et spiritualia, studioso excipiamus, caute servemus, ut assidue irrigati tempestivum adferamus fructum Deo, qui haec largitus est: quem decet omnis gloria et honor cum unigenito ejus Filio sanctissimoque Spiritu, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

In secundum librum Paralipomenon (a), ubi dicitur, *Etatum est cor Oziae*; deque humilitate; tum quod hominem virtute praeditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16; et 4. Reg. 15).

Homilia III.

1. Benedictus Deus, et nostra quoque aetas progerminat martyres, et nobis hoc honoris contulit Dei dignatio, ut conspiceremus homines occidi pro Christo, homines qui sacro sanguine distillant, Ecclesiam universam irrigante: sanguine, inquam, distillantes, demonibus quidem terrifico, angelis vero desiderabili, nobis porro salutari. Largita est nobis hoc Dei dignatio, ut spectaremus homines pro pietate belligerantes, vincentes, coronatos. Neque vero solum contingit haec spectare, verumetiam ipsa athletarum corpora accipere: ac victores illos et corona insignes apud nos habemus. Sed in praesentia de martyribus sermonem reservemus martyrum aemulatori, communi doctori (b): ipsi vero nunc de Ozia disseremus, jampridem debitum aes alienum dinumerantes, diuturnosque audiendi nixus solventes. Nam parturit, sat scio, unusquisque vestrum, cupiens illam audire historiam: hancque parturitionem nos interim protraximus, non quod cuperemus vobis intendere cruciatum, sed quod studeremus vestrum accendere desiderium, ut vobis a me convivio acceptis meus apparatus quam suavis-simus videretur. Nam opulentis convivoribus, si convivas acceperint saturos, licet apparatus lautitia illorum appetentiam excitare: ceterum pauperum mensam non alia res aequae lautam exhibet, quam si, qui ad illam accubaturi sunt, esuriant. Quis igitur est Ozias, quibus ortus maioribus, quorum rex, quanto tempore regnavit, et quid cum laude gessit, quid secus, postremo quo pacto vitam absolvit? De his omnibus in praesentia apud vos disseremus, imo potius quantum dicere licebit, sic ut multitudine non confundamus vestram memoriam: id quod in lucernis accensis accidere solet. Nam si paulatim ellychnio instillaris oleum, satis alimoniam dederis igni: sin simul totum infuderis oleum, etiam flammam, quae

(a) Omnes ferme Mss. habent εἰς τὴν πρώτην τῶν Παραλιπομένων; sed hic est haud dubie secundus Paralipomenon liber, nec potuit unquam Oziae historia ad primum pertinere.

(b) Episcopum Flavianum communem vocat doctorem

προτυποῦσι τὴν ὑπατείαν, ἵνα πᾶσι τοῖς κάτω φαίνη. Κἂν ταῦτα ἀνέλθῃ, ἀνέλθῃς τὸ φῶς, καὶ πάντα σκότους καὶ πολλῆς ἐνέπλησας ταραχῆς. Διὰ τοῦτο πᾶσα δόσις καὶ λήψις, κἂν πρὸς φίλους, κἂν πρὸς ἐχθρούς, κἂν πρὸς οἰκέτας, κἂν πρὸς ἐπιτρόπους καὶ οἰκονόμους γίγνηται, ταύτης δεῖται τῆς ἀσφαλείας, καὶ πανταχοῦ καὶ μῆνας καὶ ἐνιαυτοὺς καὶ ἡμέρας κάπνισεν παραγράφωμεν. Εἰ οὖν ἐπὶ τῶν βιωτικῶν τοσαύτη τοῦ πράγματος ἡ ἰσχὺς, ἐπὶ τῶν πνευματικῶν πολλῶ μείζων καὶ χρησιμωτέρα. Τὰς γὰρ προφητείας τοῦτο δείκνυσιν προφητείας. Οὐδὲ γὰρ ἄλλο τί ποτὲ ἐστὶ προφητεία, ἀλλ' ἡ τῶν μελλόντων πραγμάτων προαναφώνησις. Ὁ τοίνυν τοὺς καιροὺς ἀγνοῶν τῶν εἰρημνίων πραγμάτων ἡ τῶν ἐκδάντων, πῶς δυνησεται δεῖξαι τῷ φιλονεικοῦντι τὸ τῆς προφητείας ἀξίωμα; Ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ οἱ πρὸς Ἑλλήνας ἀγῶνες καὶ νίκαι α, ὅταν πρεσβύτερα ἀποφαίνωμεν τὰ ἡμέτερα τῶν παρ' ἐκείνων· ἐντεῦθεν ἡμῖν καὶ πρὸς Ἰουδαίους ἀποδείξει περὶ τῆς ἀληθείας εἰσὶ πρὸς Ἰουδαίους τοὺς ἀθλοῦς καὶ ταιλαιπύρους, οἱ διὰ τὴν τῶν χρόνων ἀγνοίαν τὸ μέγιστον σφάλμα ἐσφάλησαν. Εἰ γὰρ ἤκουσαν τοῦ πατριάρχου λέγοντος, *Οὐκ ἐκλείψει ἀρχὼν ἐξ Ἰουδα, οὐδὲ ἡ γούμμος ἐκ τῶν μνηστῶν αὐτοῦ, ὥς ἂν ἔλθῃ ὁ ἀπόκριται*, καὶ εἰ παρετήρησαν μετ' ἀκριβείας τοὺς τῆς παρουσίας καιροὺς, οὐκ ἐμελλον, ἐκπεσόντες τοῦ Χριστοῦ, τῷ Ἀντιχρίστῳ περιπίπτειν· καθάπερ οὖν καὶ αὐτοὶ αὐτοῖς ὁ Χριστὸς τοῦτο αἰνιττόμενος εἶπεν β, *Ὅτι Ἐγὼ ἔλθω ἐν τῷ ὄνόματι τοῦ Πατρὸς μου, καὶ οὐκ ἐδέξασθέ με· ἐὰν ἄλλος ἔλθῃ ἐν τῷ ὄνόματι τῷ Ἰσῶ, ἐκείνον λήψετε. Εἶδε, πόσον παράπτωμα ἀπὸ τῆς τῶν χρόνων γέγονεν ἀγνοίας; Μὴ τοίνυν ἀμελήσης ὠφέλει· τοσαύτης. Καθάπερ γὰρ ὅροι καὶ στήλαι ἐν τοῖς ἀγροῖς τὰς ἀρουράς οὐκ ἔως συγχέονται, οὕτως οἱ χρόνοι καὶ οἱ καιροὶ τὰ πράγματα οὐκ ἔως ἀλλήλοις συμπίπτειν γ, ἀλλὰ διείργοντες ἀπ' ἀλλήλων αὐτὰ, καὶ κατὰ τὴν προσήκουσαν ἕκαστα διατιθέντες τάξιν, πολλῆς ἀπαλλάττουσιν ἡμᾶς ταραχῆς. Ἄξιον τοίνυν εἰπεῖν πρὸς ὑμᾶς, τίς ἦν οὗτος ὁ Ὁζίας, καὶ πότε ἐβασίλευσε, καὶ τίνων [111] ἐβασίλευσε, καὶ πόσος αὐτῷ γέγονεν ὁ τῆς ἀρχῆς χρόνος, καὶ πῶς τὸν βίον κατέλυσε· μᾶλλον δὲ ἄξιον σιγῆσαι λοιπόν. Ἀνάγκη γὰρ εἰς ἀπειρον πέλματος ἱστοριῶν ἀφίναί τὸν λόγον. Τοὺς δὲ τοιοῦτον μέλλοντας πορεύεσθαι πέλματος, οὐ κεκμηκότων τῶν κλητῶν, ἀλλ' ἀκμαζόντων, ἔπτεσθαι χρὴ τῆς ὁδοῦ. Διὰ τοῦτο καὶ λιμένες καὶ νῆσοι πανταχοῦ τῆς θαλάσσης εἰσὶ πεφυτευμένοι, ἵνα καὶ κυβερνήτης καὶ ναυτῆς διαναπαύηται, ὁ μὲν τὴν κώπην ἀποτιθέμενος, ὁ δὲ τῶν οἰάκων ἐξανιστάμενος· διὰ τοῦτο καὶ πανδοχεῖα καὶ καταγῶγια πανταχοῦ τῶν ὁδῶν ἐπινενοῦνται, ἵνα καὶ ὑποζύγια καὶ ὁδοιπόροι τῶν πόνων λήγῃσι. Διὰ τοῦτο καὶ τῷ λόγῳ τῆς διδασκαλίας καιρὸς σωπῆς ὥρισταί, ἵνα μήτε ἑαυτοὺς κατατρίβωμεν τῷ πλήθει τῶν λεγομένων, μήτε ὑμᾶς ἀποκνῶμεν. Καὶ τοὺς οἶδε τοὺς καιροὺς καὶ Σολομὼν, ὅτω λεγών· Καίρὸς τοῦ σιγῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ λαλῆσαι. Γενέσθω οὖν ἡμῖν καιρὸς τοῦ σιγῆσαι, ἵνα γένηται καιρὸς τῷ διδασκάλῳ τοῦ λαλῆσαι. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα ἔοικεν οἶνω προσφάτως τῶν ὑπο-*

ληνίων ἐξαντληθέντι, τὰ δὲ τοῦτου προσέοικεν οἶνω πεπαλαιωμένῳ καὶ γεγηρακότῳ, πολλὴν παρέχοντι καὶ τὴν ὠφέλειαν καὶ τὴν ἰσχὺν τοῖς δεομένοις· καὶ τὸ τοῦ Εὐαγγελίου ἐκεῖνο γέγονε σήμερον· μετὰ τὸν ἐλάττονα γὰρ οἶνον ὁ βελτίων εἰσχομίζεται. Καὶ καθάπερ ἐκεῖνον οὐκ ἀμπελος ἔτεκε τότε, ἀλλ' ἡ δύναμις ἐποίησε τοῦ Χριστοῦ, οὕτω καὶ τοῦτου τὸν λόγον οὐκ ἀνθρωπίνῃ προχέει διάνοια, ἀλλ' ἡ τοῦ Πνεύματος χάρις. Ἐπεὶ οὖν δαφιλῇ καὶ πνευματικὰ τὰ νάματα, μετὰ σπουδῆς ὑποδεξώμεθα, μετ' ἀσφαλείας τηρήσωμεν, ἵνα τοῦτοις ἀρδόμενοι διηνεκῶς, ὥριμον φέρωμεν τὸν καρπὸν τῷ ταῦτα χαρισμένῳ Θεῷ· ὃ πρέπει πᾶσα δόξα καὶ τιμὴ σὺν τῷ μονογενεῖ αὐτοῦ Ὑῖῳ καὶ τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν πρώτην (ἰ. δευτέραν) τῶν Παραλειπομένων τὴν λέγουσαν, Ὑψώθη ἡ καρδία Ὁζίου· καὶ περὶ ταπεινοφροσύνης· καὶ ὅτι χρὴ μὴ θαρβεῖν τὸν ἐνάρκτον· καὶ ὅσον κακὸν ἡ ἀπόνοια.

ΟΜΙΛΙΑ Γ.

α. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς, καὶ ἐπὶ τῆς δ γενεᾶς τῆς ἡμετέρας ἐθάλασσαν μάρτυρας, κατηξιώθημεν καὶ ἡμεῖς ἀνθρώπους ἰδεῖν ὑπὲρ Χριστοῦ σφαττομένους, ἀνθρώπους ο αἷμα στάζοντας ἅγιον, τὴν Ἐκκλησίαν ἅπασαν ἄρδον, αἷμα στάζοντας, δαίμοσι μὲν φοβερόν, ἀγγέλοις δὲ ποθεινόν, ἡμῖν δὲ σωτήριον. Κατηξιώθημεν ἰδεῖν ἀνθρώπους ὑπὲρ εὐσεβείας πολεμούντας ι, [112] νικῶντας, ἐστεφανωμένους. Οὐκ ἰδεῖν δὲ κατηξιώθημεν μόνον, ἀλλὰ καὶ αὐτὰ τὰ σώματα τῶν ἀθλητῶν δέξασθαι, καὶ παρ' ἑαυτοῖς τοὺς στεφανίτας ἔχομεν νῦν. Ἀλλὰ τὸν μὲν περὶ τῶν μαρτύρων λόγον ἀφήσομεν νῦν τῷ τῶν μαρτύρων ζηλωτῇ, τῷ κοινῷ διδασκάλῳ· αὐτοὶ δὲ τὰ κατὰ τὸν Ὁζίαν πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, παλαιὸν καταβάλλοντες χρόνος, καὶ χρονίους ὠδῖνας ἀκρόασις λύνοντες. Ὁδίνει γὰρ ἕκαστος ὑμῶν, εὖ οἶδ' ὅτι, τῆς ἱστορίας ἀκοῦσαι ἐκείνης καὶ τὴν ὠδῖνα ταύτην ἡμεῖς παρεστῆναμεν, οὐ τὴν ὁδὸν ὡμῖν ἐπιτεῖναι βουλόμενοι, ἀλλὰ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξῆσαι σπουδάζοντες, ὥστε ἡδίστην ὑμῖν φανῆναι τὴν ἡμετέραν ἐστίασιν. Οἱ μὲν γὰρ εὐποροὶ τῶν ἐστιατόρων, ἐὰν ἐμπειρησμένους λάβωσι τοὺς δαιτυμόνας, δύνανται ἂν τῇ πολυτελείᾳ τῶν παρασκευασθέντων διεγείρῃ τὴν ἐπιθυμίαν ε αὐτοῖς· τὴν δὲ τῶν πενήτων τράπεζαν οὐδὲν οὕτω ποιεῖ φαίνεσθαι λαμπράν, ὥς τὸ πεινῶντας ἀπαντῆσαι τοὺς μέλλοντας μετέχειν αὐτῆς. Τίς οὖν ἐστὶν Ὁζίας, καὶ τίνων ἀπόγονος, καὶ τίνων βασιλεὺς, καὶ πόσος ἐβασίλευσε χρόνος, καὶ τί μὲν κατέρωθω, τί δὲ διήμαρτε, πῶς δὲ τὸν βίον κατέλυσε; Ἀπαντα ταῦτα πρὸς ὑμᾶς ἐροῦμεν νῦν, μᾶλλον δὲ ὅσα δυνατόν εἰπεῖν, ὥστε μὴ τῷ πλήθει καταχῶσαι τὴν μνήμην ὑμῶν· δ γίνεται καὶ ἐπὶ τοῦ λυχνιαίου πυρός. Ἄν μὲν γὰρ ἐκεῖ κατὰ μικρὸν ἐπιστάξης τῇ θρυαλλίδι τὸ ἐλαίον, ἱκανὴν ἔδωκε τῷ πυρὶ τὴν τροφήν· ἂν δὲ ἀρόδον καταχέξῃ, καὶ τὴν οὖσαν φλόγα κατέσβεσας. Οὗτος τοίνυν ὁ Ὁζίας ἀπόγονος μὲν ἦν τοῦ Δαυὶδ, βασιλεὺς δὲ τῶν Ἰουδαίων· ἐβασίλευσε δὲ δύο καὶ πενήτηντα ἔτη· καὶ τὰ πρῶτα

α Erasmus legisse videtur νεῖκη, siquidem veritatem continet. Paulo post quinque mss. ἀποδείξει πολλὰ περὶ, et sic legit Erasmus.

β (imanes fere mss. καὶ αὐτὸς ὁ Χριστὸς προεῖπεν, et sic legit Erasmus. In editis autem deest post αὐτὸς, sed legitur post τοῦτο.

γ Unus ἀλλήλοις συγχέονται.

δ Unus sic incipit, Εὐλογητὸς ὁ Θεός, et ἐπὶ τῆς.

ε Hic in aliquot mss. ἀνθρώπους deest, et infra legitur ἀρδόν, sed ἀρόδον etiam est in usu.

ζ Unus παλαίοντας, νικῶντας. Mox alii στεφανουμένων.

η Alius τὴν προθυμίαν, utrumque bene.

εὐδόκιμο; ὧν, ὕστερον εἰς ἁμαρτίαν ἁ κατέπεσε. Μερίζονα γὰρ τῆς οἰκίας φρονήσας ἀξίας, ἐπεπλήθησε τῇ τῇ; ἱερωσύνης ἀρχῇ.

Τοσοῦτόν ἐστι ἀπόνοια κακόν· καὶ γὰρ ἑαυτὸν τινα ἔκαστον ἀγνοεῖν ἀνατελεῖαι, καὶ μετὰ πολλοὺς πόνους ἀπαντα κενοί τῆς ἀρετῆς τὸν θησαυρόν. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα κακὰ βραθυμούντων ἡμῶν περιγίνεσθαι πέφυκεν, αὕτη δὲ κατορθούσιν ἡμῖν ἐπιφύεται. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ἀπόνοϊαν τίκτειν ἐλθεῖν, ὥς συνεῖδὸς ἀγαθόν, ἐὰν μὴ προσέχωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς εἰδώς, ὅτι μετὰ τὰ κατορθώματα ἐπαιστέρεται τοῦτο τὸ πάθος ἡμῖν, τοῖς μαθηταῖς· ἔλεγεν· *Ὅταν πάντα ποιήσητε, λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ δοῦλοι ἔσμεν*. Ὅταν γὰρ μέλλῃ ἐπαισιῖναι τὸ θηρίον ὁμῖν, τότε διὰ τῶν ῥημάτων τούτων, φησὶν, ἀποκλείετε ὡς τὰς θύρας αὐτῶν. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ὅταν πάντα ποιήσητε, ἀχρεῖοί ἐστέ, ἀλλ' Ὑμεῖς λέγετε, ὅτι Ἄχραιοὶ ἔσμεν. Εἰπὲν, μὴ φοβηθῆς, οὐκ ἀπὸ τῆς κρίσεως τῆς σῆς φέρω τὴν ψῆφον ἐγώ. Ἄν γὰρ σὺ σαυτὸν εἴπῃς ἀχρεῖον, ἐγὼ σε ὡς χρῆσιμον στεφανῶ. Οὕτω καὶ ἄλλαχοῦ φησι, *Λέγε σὺ πρῶτος τὰς ἀνομιὰς σου, ἴνα* [113] *δικαιωθῇς*. Ἐπὶ μὲν γὰρ τῶν ἐξωθεν δικαστηρίων μετὰ τὴν κατηγορίαν καὶ ὁμολογίαν τῶν ἁμαρτημάτων θάνατος· ἐπὶ δὲ τοῦ θεοῦ δικαστηρίου μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος. Διὸ καὶ ὁ Σολομὼν ἔλεγε· *Μὴ δικαιοῦν σεαυτὸν ἐνώπιον Κυρίου*. Ἄλλ' οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν ὁ Ἰζίας, ἀλλ' ἐπιστήλην εἰς τὸν ναὸν, καὶ θυμῷν ἐβούλετο, καὶ τοῦ ἱερέως κωλύοντος οὐκ ἠνείχετο. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπαφῆκεν αὐτῷ λέπραν κατὰ τοῦ μετώπου, τὴν ἀναίσχυντον κολάζων ὤψιν, καὶ παιδεύων αὐτόν, ὅτι θελὼν ἐστὶ τὸ δικαστήριον, καὶ οὐ πρὸς ἀνθρώπους ὁ πόλεμος; ἦν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὅζιον ταῦτα. Φέρε δὴ καὶ ἄνωθεν τὴν ἱστορίαν αὐτὴν ἐπέδωκεν. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ αὐτὸς προλαβὼν ἐν βραχεὶ διηγησάμεν ὁμῖν τὰ συμβεβηκότα πάντα, ἵν' ὅταν ἀκούητε τῆς Γραφῆς ταῦτα ἀπαγγελλούσης, παρακολουθῆτε μετὰ ἀκριβείας αὐτοῖς. Ἀλλὰ προσέχετε. Καὶ ἐποίησε, φησὶν, Ὅζιος τὸ εὐθὲς ἐνώπιον Κυρίου. Μεγάλην αὐτοῦ διὰ τούτων ἐμαρτύρησεν ἀρετὴν. Οὐ γὰρ τὸ εὐθὲς ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνώπιον Κυρίου, οὐ πρὸς ἐπιδείξειν ἀνθρώπων, καθάπερ ἐκείνοι οἱ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις πρὸ τῆς ἐλεημοσύνης παλινζώντες, οἱ ἐν ταῖς νηστείαις τὰ πρόσωπα ἀφανίζοντες, οἱ τὰς εὐχὰς ἐν ταῖς ἀμφοδῶν ποιούμενοι· ὧν τὶ γένοιτ' ἂν ἀθλιώτερον, ὅταν τοὺς μὲν πόνους ὑπομένωσι, τῆς δὲ ἀμοιβῆς ὁπωστερῶνται ἀπάσης;

β'. Τί ποιῆς, ἄνθρωπε; ἥτις ἐφ' ἡμῶν εὐθύνas διδόναι τῶν πεπραγμένων, καὶ ἕτερον μάρτυρα καλεῖς τῶν γινομένων; ἕτερον ἔχεις δικαστὴν, καὶ ἕτερον καθίζεις θεατὴν; Οὐχ ὁρᾷς τοὺς ἡνιόχους, οἱ τῆς πόλεως ἀπάσης ἄνω καθημένους ἐν ταῖς τῶν ἵππων ἀμύλλαις, ἅπαν τοῦ σταδίου παρατρέχοντες τὸ μέρος; ἐκεῖ φιλονεικοῦσι τὰ τῶν ἀντιπάλων ἄγρια καταστρέφειν, ἐνθα ἂν ἴδωσι τὸν βασιλεῖα καθήμενον, καὶ τοσοῦτων ὀφείων ἕνα νομίζουσιν ἀξιοπιστότερον ὀφθαλ-

μόν; Σὺ δὲ αὐτὸν τὸν τῶν ἀγγέλων αὐτῶν βασιλεῖα τοῖς σοῖς δρόμοις ἀγωνοθετοῦντα ὁρῶν, ἐκίχον ἀφελὲς ἐπὶ τὰς τῶν ὁμοδούλων καταφεύγεις βίβας; Διὰ τοῦτο μετὰ τὰς μυριάς πάλας ἀστεφάνωτος ἀναχωρεῖς, μετὰ τοὺς πολλοὺς ἰδρώτας χωρὶς βραδείων ἀπέρχῃ πρὸς τὸν ἀγωνοθέτην; Ἄλλ' οὐκ Ὅζιος τοιοῦτος ἦν, ἀλλ' ἐνώπιον Κυρίου τὸ εὐθὲς ἐποίησε.

Πῶς οὖν οὕτω μετὰ ἀκριβείας πολιτευόμενος ὑπεσκελίσθη καὶ κατέπεσε; Τοῦτο γὰρ κατὰ θάυμαζον καὶ διαπορῶν, μᾶλλον δὲ οὐκ ἂν εἴη τοῦτο διαπορήσεως ἄξιον· ἄνθρωπος γὰρ ἦν, πρῶγμα πρὸς ἁμαρτίαν εὐόλισθον, καὶ πρὸς κακίαν ἐξυβρίστον. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ χαλεπὸν, ἀλλ' ὅτι καὶ ὁδὸν στενὴν καὶ τεθλιμμένην ὁδεύειν ἐπετάγγμεν ὑπὸ κρημνῶν ἐκατέρωθεν ἀπειλημμένην. [114] Ὅταν οὖν καὶ προαιρέσεως εὐκολία καὶ ὁδοῦ δυσκολία συνελθῶσιν εἰς ταῦτόν, μὴ θαύμαζε λοιπὸν ὑπὲρ τῶν παραπετωμάτων. Καθάπερ γὰρ ἐν τοῖς θεάτροις οἱ τὴν σκολὴν τὴν κάτωθεν ἄνω τεταμένην ἀναβαίνειν καὶ καταβαίνειν μελετώντες, ἂν μικρὸν παραβλέψωσι, παρατραπέντες κατενεχθίσονται εἰς τὴν ὀρχήστραν, καὶ ἀπολούνται· οὕτω καὶ οἱ τὴν ὁδὸν ταύτην ὁδεύοντες, ἂν μικρὸν βραθυμώσῃσι, κατακρημνίζονται. Καὶ γὰρ ἐκείνης τῆς σκολῆς ἡ ὁδὸς αὕτη καὶ στενωτέρα καὶ ὀρθῆς καὶ προσάντης μᾶλλον ἐστὶ καὶ ὑψηλοτέρα πολλῶν· πρὸς γὰρ αὐτὴν ἄνω τελευτᾷ τὸν οὐρανόν, καὶ τότε ἡμῖν σφαλερώτερα ἔσται τὰ διεσθῆματα, ὅταν ἄνω καὶ πρὸς αὐτὴν γενόμεθα τῇ κορυφῇ· τοῖς γὰρ ἐφ' ὕψους ἐστῶσι πολλοὶ ὁ τρόμος, καὶ μία μόνον ἀσφάλεια λείπεται, τὸ μὴ κατακύβειν κάτω, μηδὲ εἰς γῆν ἵδειν. Καὶ γὰρ χαλεπὸς ἐντεῦθεν ὁ σκοτόδινος γίνεται. Διὰ τοῦτο συνεχῶς ἡμῖν ὁ Προφήτης ἐπιβοᾷ λέγων· *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς*· βραθυμούσαν ἡμῶν τὴν ψυχὴν ἀναστέλλων, καὶ μέλλουσιν καταπίπτειν ἀνέχων καὶ διακρατῶν. Ἐν ἀρχῇ μὲν γὰρ οὐ πολλῆς δεόμεθα τῆς παρακαλήσεως. Τί δὴ ποιεῖ; Ὅτι πᾶς ἄνθρωπος, κἂν ἀπάντων κατ' ἐξέταστος ᾖ, μᾶλλον ἐπιτεσθῆναι πράγματι, πολλὴν ἐν τοῖς προσιμίοις ἐπιτεκνύεται τὴν σπουδὴν, καὶ τῆς προθυμίας ἀκμαζούσης, καὶ τῆς δυνάμεως νεαρᾶς οὐσης ἔτι, βραδίως πρὸς τὸ προκείμενον ἐπιβαίνει· ὅταν δὲ τὸ πλεόν τῆς ὁδοῦ προέλθωμεν, καὶ μαρναθῇ τὰ τῆς προθυμίας ἡμῖν, τὰ δὲ τῆς δυνάμεως ἡμῶν λήξῃ, μέλλωμεν δὲ καταπίπτειν, τότε ἡμῖν ὁ προφήτης εὐκαίρως παρίσταται, καθάπερ βακτηρίαν τινὰ τὸ ἐπιφθεγμα τοῦτο ὀρέγων, καὶ λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθέρῃς*.

Καὶ γὰρ ὁ διάβολος τότε σφοδρότερον πνέει ἢ. Καὶ καθάπερ οἱ τὴν θάλατταν πλέοντες πειραταὶ, οὐχ ὅταν ἴδωσιν ἐξίσταται τοῦ λιμένος τὰ πλοῖα, τότε ἐπιτίθενται, (εἰ γὰρ αὐτοῖς ὄφελος κενὸν καταδύσαι τὸ σκάφος;) ἀλλ' ὅταν ἐπ' ἀντὶ τὴν πλήρη τὸν φόρτον ἔχοντα, τότε πᾶσαν κινούσι μηχανὴν οὕτω καὶ ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκείνος, ὅταν ἴσῃ πολλὰ συναγροχότας ἢ, νησταίαν, εὐχὰς, ἐλεημοσύνην, σωφροσύνην, τὴν ἄλλην ἅπασαν ἀρετὴν, ὅταν ἴσῃ γέμον ἡμῶν τὸ πλοῖον τῶν πολυτελῶν τῆς εὐσεβείας λίθων, τότε προσβάλλει, πάντοθεν διορύττων τὸν θησαυρόν, ὥστε παρ' αὐτὰ τοῦ λιμένος τὰ στόματα καταδύσαι τὸ σκάφος, καὶ

^a Quatuor mss. εὐδοκίμῃας, ὕστερον πρὸς ἁμαρτίαν.

^b Unus αποκλείετε.

^c Sic tres mss. et sic legit Erasmus. In editis καὶ τὴν ὁμολογίαν deerat. Verum paulo post, ubi in Græco legitur μετὰ τὴν κατηγορίαν στέφανος, ei duo mss. addunt μετὰ τὴν κατηγορίαν τῶν ἁμαρτημάτων στέφανος, Erasmus locum plenum, ut ante, repellit, sic, post accusationem et confessionem peccatorum datur coronam, quam interpretationem, quia nihil ad sensum addit, relinquere visum est. Paulo post ὁ Σολομὼν pro ὁ Σατραπὴς.

Τῶν ἀντιπάλων, sic tres mss. Infra iidem τὸν τῶν ἀγγέλων βασιλεῖα. Infra unus καὶ τοσοῦτων ὀφείων οὕτως ἕνα νομ.

^e Erasmus legisse videtur ἐκατέρωθεν ἀπειλημμένην, verum enim, praecipitibus minacem, nempe viam. Sed nullus codex sic habet.

^f Unus ἐπιτεταμένην.

^g Tres mss. ἄνω τέταται. Unus ἄνω ταλειούται. Erasmus videtur legisse τέταται. Sed hae omnes lectiones quadrant. Mox alii ἐπισφαλέστερα ἔσται τὰ βήματα.

^h Unus σφοδρότερον ἐπείχεσθαι.

ⁱ Unus συναγροχότας. Savil: συναγροχότας.

erat, exstinxeris. Hic igitur Ozias e sirpe David duxit genus, rex autem erat Judæorum; regnavit annis quinquaginta duobus: cumque initio cum laude gessisset principatum, post in peccatum prolapsus est. Cum enim altiores spiritus sustulisset quam pro sua dignitate, principatum invasit sacerdotii.

Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. — Tantum malum est arrogantia, quæ persuadet, ut quisque semet ignoret, postque multos labores omnem virtutis thesaurum exhaurit. Ac cætera quidem mala nobis negligenter agentibus solent exuberare, hæc autem ipsis recte factis nostris adnascitur. Nihil enim perinde gignit superbiam, ut bona conscientia, nisi advigilemus. Unde et Christus sciens, quod post benefacta nos hic morbus adoriatur, dicebat discipulis suis: *Cum omnia feceritis, dicite, Servi inutiles sumus* (Luc. 17. 10). Cum enim hæc noxia bestia parat invadere vos, tunc, inquit, per hæc verba fores illi ocludite. Neque dixit: Cum omnia feceritis, inutiles estis: sed, Vos dicite, Inutiles sumus. Dic, ne metuas, non ex tuo iudicio ferro sententiam. Nam si tu te ipsum dixeris inutilem, ego te utilem coronabo. Sic et alias loquitur: *Dic tu prior peccata tua, ut iustificeris* (Isai. 43. 26). In mundanis siquidem ac forensibus judiciis post accusationem et criminum confessionem restat mors: cæterum apud divinum tribunal post accusationem et confessionem peccatorum datur corona. Unde et Salomon dicit (a): *Ne iustificaveris teipsum in conspectu Domini* (Eccli. 7. 5). Verum nihil horum audit Ozias, sed irruit in templum, ut adoleret, ac ne sacerdote quidem prohibente abstulit. Quid igitur Deus? Iunxit illi lepram in fronte, hoc modo impudentem faciem puniens, docensque illum, quod hoc esset Dei tribunal, et quod illi bellum esset non adversus homines, sed adversus Deum. Ac de Ozia quidem hactenus. Agedum jam ab integro historiam hanc percurramus. Nam hac de causa et ipse præoccupans compendio vobis exposui quæ Ozia acciderunt omnia: ut cum audieritis Scripturam hæc eadem narrantem, rerum seriem summo cum animi studio consectemini. Sed attendite. *Et fecit, inquit, Ozias quod rectum est in conspectu Domini* (2. Paral. 26. 4). Hoc testimonio magnam illius virtutem declaravit. Non enim modo fecit quod rectum erat, verum etiam fecit in conspectu Domini, non apud homines se ostentans, quemadmodum apud Judæos faciebant illi, qui ante eleemosynam tuba caneant, et in jejuniis facies suas exterminabant, qui precabantur in compitis; quibus rebus quid potest esse miserius, ubi post toleratos labores, omni præmio frustrantur?

2. Quid facis, homo? alii redditurus es rationem factorum tuorum, et alium testem citas eorum quæ facis? alium habes iudicem, et alium adhibes spectatorem? Non vides aurigas qui universa civitate in sublimi sedente in equestribus ludis, totum stadium spatium percurrentes, ibi contendunt concertatorum

(a) Non raro Stracidis libram Salomonis dicit Chrysostomus, ut monuit Savilius.

currus subvertere, ubi Imperatorem viderint sedentem, et inter tot spectantium vultus unum oculum putant fide digniorem? At tu cum videas ipsum angelorum Regem tuo cursui agnothetam, hoc est certaminis iudicem, præsidere, eo prætermisso ad conservorum fugis oculos? Atque ideo sane post innumeras luctas incoronatus recedis, post sudores plurimos absque præmiis venis ad agnothetam? At non talis erat Ozias, sed in conspectu Domini faciebat quod rectum est.

Fragilitas hominis. Funambuli tempore Chrysostomi. — Qui factum est igitur, ut post vitam tam perfectam supplantatus sit concideritque? Nam hoc et ipse demirans hæsito, quin potius nihil hic esse debet hæsitazione dignum, quandoquidem homo erat, res ad peccandum lubrica, et ad malitiam propensa. Neque id solum est difficile, verum etiam illud quod incedere jussi sumus per viam angustam, et utrinque præcipitiis terminatam. Proinde quoties et voluntatis facilitas et viæ difficultas in unum coeunt, ne postea mirare de lapsu. Quemadmodum enim in spectaculis qui per funem ab imo in altum tensum ascendere ac descendere meditantur, si paululum deflexerint oculos, inverso corpore deferuntur in orchestram, pereuntque: itidem qui per hanc incedunt viam, si vel paululum segniter egerint, præcipitantur. Et tamen hæc via tum angustior est, tum magis ardua, multoque excelsior, quam illa per funem, ut quæ sursum ad ipsum usque cælum protensa est: ac tum nobis majore cum periculo ponuntur vestigia, cum ad summum et ad ipsum usque fastigium accesserimus: nam in sublimi stantes multus occupat tremor, atque una tantum cautione tuti sunt a lapsu, ne deorsum aspiciant, neve in terram demittant oculos. Nam inde multa et gravis exoritur tenebrosa vertigo. Hanc quidem ob causam propheta nobis assidue inlclamat, dicens: *In finem ne corrumpas* (Psal. 56. 4): animæ nostræ socordiam retrahens, jamque collapsuram suffulciens ac retinens. Initio quidem non egemus multa exhortatione. Quid ita tandem? Eo quod quilibet homo, etiamsi fuerit omnium pigerrimus, aggressurus negotium, plurimam in principio adhibet diligentiam, dumque et animi viget alacritas, et vires integræ sunt ac recentes, facile ad id quod propositum est pertingit: cæterum ubi major viæ pars nobis peracta est, jamque alacritatis vigor emarcuit, viresque nostræ defecerunt, nec aliud superest quam ut decidamus: tunc nobis opportune adest propheta, veluti pro baculo quopiam alloquium suum nobis porrigens ac dicens, *In finem ne corrumpas*.

Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. — Tunc enim diabolus spirat vehementius: et quemadmodum piratæ qui male navigiis infestant, non tum ubi conspexerint naves e portu exeuntes, invadunt, (quid enim hinc fructus caperent si scapham inanem demergerent?) sed ubi redierit onusta plenaque sarcinis, tum temum omnes expediunt artes: ita sceleratus ille læmon simu: atque videt aliquos multa

collegiasse, videlicet jejunia, preces, eleemosynam, castitatem, reliquasque virtutes omnes, ubi videt navigium nostrum plenum pretiosis pietatis lapidibus, tunc irrupit, undique thesaurum perfodiens, ut in ipsis portus ostiis scapham demergat, jamque nudos nos ad eum portum ejiciat: ideoque propheta cunctos admonet dicens: *In finem ne corrumpas*. Et enim ab ejusmodi ruina non facile est resurgere. Nam *Qui in profundum malorum venerit, contemnit* (Prov. 18. 5). In principio quidem lapsis veniam damus omnes ob imperitiam; sed eum qui post multos cursus conciderit, nemo venia dignum judicaverit; tum enim cadere, negligentiae tribuitur. Nec id solum hic est mali, verum etiam quod hujusmodi lapsus multis sinit offendiculo, ut rursus hoc quoque peccatum reddatur irremissibile. Hæc cum sciamus, auscultemus prophetæ, et in finem ne corrumpamus. Nam hæc de causa et Ezechiel clamat dicens: *Si quis fuerit justus, deinde lapsus peccaverit, nulla erit recordatio justitiarum ejus, sed in peccato suo morietur* (Ezech. 3. 20). Nam et hic metuit de fine. Neque hinc modo, verum etiam ex contrariis declarat in hac re plurimum esse momenti. *Si quis*, inquit, *fuerit peccator, ac postea mutatus factus fuerit justus, nulla erit memoria injustitiarum illius: in justitia sua vivet* (Ezech. 18. 21). Vides et hic prophetam de fine vehementer sollicitum. Siquidem ut neque justitiæ suæ confidens justus, ad socordiam versus pereat, per finem incutit illi terrorem: neque peccator ob delicta despondens animum, jugiter perseveret in lapsu, erigit illum per propositum finem. Peccasti, inquit, multa, ne desperes: est enim unde resurgas, si finem initio contrarium exhibueris. Rursus ad justum, Multa, inquit, recte fecisti, verum ne fidas: continget enim ut cadas, nisi ad finem usque eandem adhibeas curam. Vides ut alterius quidem socordiam, alterius vero desperationem sustulerit.

3. Nihil horum audit Ozias, ideoque per confidentiam decidit ruina periculosa et insanabili. Neque enim quis lapsus parem adfert ruinam, sed quædam peccata improbationi tantum obnoxia sunt, quædam gravissimo supplicio puniuntur. Proinde Paulus increpans eos qui in communibus cœnis non expectabant fratres, ita loquitur: *Hoc denuntians non laudo* (1. Cor. 11. 17). Vides peccatum intra reprehensionem (a) consistere, et objurgatione plecti. At ubi de fornicatione loquitur, non itidem facit. Sed quo pacto? *Si quis templum Dei violat, perdet hunc Deus* (1. Cor. 3. 17). Hoc non est probrum aut reprehensio, sed pœna gravissima. Novit et Salomon peccatorum discrimina, qui furtum cum adulterio conferens sic alicubi loquitur: *Non est mirum si quis deprehendatur in furto: furatur enim, ut animam expleat esurientem: sed adulter ob inopiam sensus exitium animæ suæ conciliat* (Prov. 6. 30-32). Et hoc et illud, inquit, peccatum est, sed

alterum minus, alteram majus: pauper enim excusationem habet quod præbuerit occasionem peccandi penuria, alteri omnis adempta est excusatio. At hic, dices, pellitur naturali concupiscentia. At non permittit elabi uxor quæ illi sorte obtigit, sed instat eripiens illi veniam. Ob id enim matrimonium et hujus legitimus usus permittitur, ne quid horum excusare possit maritus. Hanc ob causam data est illi mulier adjutrix, ut effervescentem naturam coerceat, ut concupiscentiæ fluctus sedet. Itaque quemadmodum gubernator in portu faciens naufragium haudquaquam ullam impetraret veniam: sic nec is qui cum per conjugium in tuto collocetur, tamen aliena perfodit matrimonia, aut quamcumque feminam curiosis aspicit oculis, habere quidquam possit excusationis nec apud homines nec apud Deum, etiamsi millies allegarit naturæ voluptatem. Imo quæ possit illic esse voluptas, ubi metus, ubi anxietas, ubi tantorum malorum expectatio, ubi tribunalia, ubi rationes reddendæ, ubi iudicis ira, ubi gladius et carnifex, ubi barathrum, et abductio ad supplicium? Omnia pavet metuitque quæ talis est, umbras, parietes, ipsos lapides, tanquam vocem emittentes: omnes observat habetque suspectos, famulos, vicinos, amicos, hostes, eos qui norunt omnia, eos qui nihil norunt. Quin potius, si voles, tollantur hæc omnia: ponamus nulli notum esse flagitium præterquam ipsi uni, et mulieri quam adulteravit: quomodo feret conscientiam redarguentem, acerbam accusatricem illam ubique secum ferens? Quemadmodum enim seipsum nemo potest effugere, ita nec illam hujus tribunalis sententiam. Hoc enim tribunal non pecunia corrumpitur, non adulationibus acquiescit; nam divinum est, et a Deo nostris insitum mentibus. Vre *Adulter per inopiam sensus exitium suæ ipsius animæ conciliat* (Prov. 6. 32). Tametsi nec fur etiam immunis est a supplicio, verum dat quidem pœnam, sed minorem. Nec enim comparationes in diversum ordinem extrudunt ea quæ comparantur, sed permittentes suo quæque manere loco, diminutionem inducunt aut exsuperantiam. Fortasse non intelligitis quod dictum est: itaque necesse est idem explanatus dicere. Bonum est conjugium, sed melior est virginitas: nec quoniam melior est virginitas, ideo malum est conjugium, sed illud quidem inferius, alioqui bonum et ipsum. Similiter et hic: malum est furtum, sed adulterio minus, quamquam et ipsum est malum. Vides peccatorum differentias? Consideremus itaque qualo peccatum hic peccaverit. *Elatum est*, inquit, *cor illius* (2. Paral. 26. 16). Periculosum vulnus: est enim arrogantia, arrogantia inquam, malorum omnium fons. Et ut compendio discas morbi malitiam, illud audi. Cætera quidem peccata circa nostram versantur naturam, at superbia virtutem incorpoream e sublimi detraxit ac dejecit: nam diabolus, cum diabolus non esset, diabolus effecit arrogantia. Quod si testem adducam Isaiam ita de illo loquentem, *In cælum ascendam, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 14): qui non libenter recipiunt allegorias, repudiabunt nostrum testimonium: sin vero Paulum illi adhibuerimus accu-

(a) In Græco, *μὴτι καταρίσκεις*. Observavimus in Athanasii Origenistico *κατάριον* non damnationem prorsus significare, sed quatenus tantum damnare, significat improbare vel reprehendere: quamobrem *κατάριον* hic Erasmus recte vertit, *reprehensionem*.

γυμνοὺς παραπέμψαι πρὸς ἐκεῖνον τὸν λιμένα λοιπών. διὰ τοῦτο ὁ προφήτης παραινεί πᾶσι λέγων, *Εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρης*. Καὶ γὰρ μετὰ τὴν τοιαύτην πτώσιν δυσανάκλητος πάλιν ἡ ἀνάστασις. Ὁ γὰρ ἐλθὼν εἰς *ἡβάθος κακῶν, καταφρονεῖ*. Καὶ τῷ μὲν ἐν ἀρχῇ πεσόντι συγγινώσκοντες πάντες διὰ τὴν ἀπειρίαν· τὸν δὲ μετὰ πολλοῦς [115] τοὺς δρόμους ὑποσκελισθέντα οὐκ ἂν τις βρῶναι ἀξιώσειε συγγνώμης ἢ ἀπολογίας· βραθυμία γὰρ τότε τὸ πῦμα εἶναι δοκεῖ. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἐστὶ τὸ δεινόν, ἀλλ' ὅτι καὶ πολλοὶ οἱ σκανδαλιζόμενοι τοῖς τῶν τοιούτων πῦμασιν εἰσιν, ὥστε καὶ ταύτην πάλιν ἀσύγγνωστον τὴν ἀμαρτημα γίνεσθαι. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀκούμεν τοῦ Προφήτου, καὶ εἰς τὸ τέλος μὴ διαφθείρωμεν. διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ὁ Ἰεζεκιὴλ ἐβόα λέγων· *Ἐὰν γένηται τις δίκαιος, εἰτα μεταπεσὼν ἀμαρτη, οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτῷ αἱ δικαιοσύνη αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ αὐτοῦ ἀποθαρσέναι*. Καὶ γὰρ καὶ οὕτως δέδοικεν ὑπὲρ τοῦ τέλους. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἐναντίων δείκνυσιν πολλὴν τοῦ πράγματος τὴν ἰσχὴν οὔσαν. Ἄν γὰρ γένηται τις ἀμαρτωλός, φησὶν, εἰτα μεταβαλόμενος γένηται δίκαιος, οὐ μὴ μνησθῶσιν αὐτὸν ἀμαρτίαι αὐτοῦ· *ἐν τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ ζήσεται*. Ὁρᾷ καὶ ἐνταῦθα πολλὴν τοῦ τέλους αὐτὸν ποιούμενον πρόνοιαν. Ἵνα γὰρ μήτε ὁ δίκαιος τῇ δικαιοσύνῃ αὐτοῦ θαρρῶν, εἰς βραθυμίαν ἀποκλινῶς ἀπόληται, φοβεῖ διὰ τοῦ τέλους αὐτόν· μήτε ὁ ἀμαρτωλὸς ἀπογνῶς ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι, μένη διαπαντός ἐν τῷ πτώματι, ἀνίστησι διὰ τοῦ τέλους αὐτόν. Ἥμαρτες πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ ἀπελπίσης· ἐστὶ γὰρ ἐπάνω, ἐάν ἐναντίον ὁ τῆς ἀρχῆς δέξῃς τὸ τέλος. Πάλιν πρὸς τὸν δίκαιον, Κατάρθωσας πολλὰ, φησὶν, ἀλλὰ μὴ θαρσήσης· συμβαίνει γὰρ καὶ πεσεῖν, ἂν μὴ διὰ τέλους τὴν ἰσὴν ἔχῃς σπουδήν. Εἶδες πῶς τοῦ μὲν τὴν βραθυμίαν, τοῦ δὲ τὴν ἀπόγνωσιν ἀνείλεν;

γ'. Οὐδενὸς τούτων ἤκουσεν Ὁζίας· διὸ καὶ θαρσήσας κατέπεσε πῦμα χαλεπὸν καὶ ἀνάταν. Οὐδὲ γὰρ πᾶν πῦμα ἴσον ἡμῖν ἐργάζεται τὸ τραῦμα, ἀλλὰ τῶν ἀμαρτιῶν τὰ μὲν ὑπὸ κατάγνωσιν κείται μόνον, τὰ δὲ χαλεπωτάτην δέχεται τιμωρίαν. Τοῖς γοῦν οὐκ ἀναμένουσι τοὺς ἀδελφοὺς ἐν τοῖς κοινοῖς δειπνοῖς ὁ Παῦλος ἐπιτιμῶν, οὕτως ἔλεγε· *Τοῦτο δὲ παραγέλλω οὐκ ἐπαίνω*. Ὁρᾷ μέχρι καταγνώσεως ἰσάμενον τὸ ἀμαρτημα, καὶ φόγον ἔχον τὴν ἐπιτίμειον. Ἄλλ' οὐχ ὅταν περὶ πορνείας διαλέγηται, οὕτως ποιεῖ. Ἄλλὰ πῶς; *Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ θεοῦ φθηρεῖ, φθереῖ τοῦτον ὁ θεός*. Ἐνταῦθα γὰρ οὐκ ἐστὶ φόγος, οὐδὲ κατάγνωσις, ἀλλ' ἡ χαλεπωτάτη τιμωρία. Οἶδε καὶ ὁ Σολομῶν ἀμαρτημάτων διαφορὰς· τὴν γοῦν κλοπὴν τῇ μοιχείᾳ συγκρίνων, οὕτως αἰ πῶς φησιν· *Οὐ θαυμαστόν, ἐὰν ἀλλ' τις κλέπτῃ· κλέπτει γάρ, ἵνα ἐμπλήσῃ ψυχὴν αὐτοῦ πεινώσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δὲ ἐνδεδίαν φρενῶν ἀπώλειαν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται*. Ἀμαρτήματα καὶ τοῦτο κακεῖνο, φησὶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἔλαττον, τὸ δὲ μεζζον· ὁ μὲν γὰρ ἔχει ^δ τὴν ἀπὸ τῆς πένιας πρόφασιν, οὗτος δὲ πάσης ἀπολογίας ἐστέρηται. Ἄλλὰ καὶ οὗτος ἔχει,

φησὶ, τὴν ἀπὸ τῆς φυσικῆς ἐπιθυμίας ἀνάγκην. Ἄλλ' οὐκ ἀφήσιν ἡ κληρωθεῖσα [116] αὐτοῦ γυνή, ἀλλ' ἐφέστηκεν ἀποστεροῦσα τῆς συγγνώμης αὐτόν. διὰ γὰρ τοῦτο γάμος καὶ ἀπὸλαυσις ἐνθεσμος, ἵνα μηδὲν ἔχη τούτων λέγειν ὁ ἀνὴρ. διὰ τοῦτο αὐτῷ βοηθὸς δέδοθ' ἡ γυνή, ἵνα μαινομένην καταστέλλῃ τὴν φύσιν, ἵνα σπορέσῃ τῆς ἐπιθυμίας τὰ κύματα. Ὡσπερ οὖν κυβερνήτης ἐν λιμένι ναυάγιον ἐργαζόμενος οὐκ ἂν τύχοι συγγνώμης τινός· οὕτω καὶ ὁ ἄνθρωπος μετὰ τὴν ἀσφάλειαν τὴν ἀπὸ τοῦ γάμου τοὺς ἑτέρου διόρυττων γάμους, ἡ γυναῖκα ἡντιναοὺν περιέργως ὀρῶν, οὐκ ἂν τύχοι τινός ἀπολογίας, οὐ παρὰ ἀνθρώποις, οὐ παρὰ θεῷ, καὶ ἀνθρωπίνης λέγῃ τῆς φύσεως ἡδονῇ. Μᾶλλον δὲ ποῖα γένοιντο· ἂν ἡδονῇ, ὅπου φόβος καὶ ἀγωνία· καὶ κίνδυνος καὶ προσδοκία τοσούτων δεινῶν, ὅπου δικαστήρια καὶ εὐθύναι, καὶ δικαστοῦ θυμὸς, καὶ ξίφος καὶ δῆμιος, καὶ βάρβαρον καὶ ἀπαγωγὴ· Πάντα τρέμει καὶ δέδοικεν ὁ τοιοῦτος, τὰς σκιάς, τοὺς τοίχους, τοὺς λίθους αὐτοὺς, καθάπερ φωνὴν ἀφιέντας· πάντας ὑπορᾶται καὶ ὑποπτύει, τοὺς οἰκέτας, τοὺς γαστρονίκους, τοὺς φίλους, τοὺς ἐχθρούς, τοὺς πάντα εἰδότες, τοὺς οὐδὲν εἰδότες. Μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ ταῦτα ἀναιρείσθω, καὶ μηδεὶς ἴστω ^ε τὰ τετολημμένα, ἀλλ' ἡ μόνος αὐτὸς μετὰ τῆς ὑβριζομένης γυναικός· πῶς οἴσει τὸν ἀπὸ τῆς συνειδήσεως ἔλεγχον, πικρὸν πανταχοῦ περιφύρων κατήγορον; Ὡσπερ γὰρ αὐτὸν οὐκ ἂν ποτὲ τις φύγοι, οὕτω οὐδὲ τὴν ἀπὸ τοῦ κριτηρίου ψήφον ἐκείνου. Τοῦτο τὸ δικαστήριον οὐ χρήμασι διαφθείρεται, οὐ κολακαίαις ἐνδίδωσι· θεῖον γὰρ ἐστὶ, καὶ παρὰ θεοῦ ταῖς ἡμετέραις ἐνιδρυμένον ψυχαῖς. Ὅντως· *Ὁ μοιχὸς δὲ ἐνδεδίαν φρενῶν ἀπώλειαν τῇ αὐτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται*. Οὐ μὴν οὐδὲ ὁ κλέπτης ^ε κολάσεως ἀπεστέρηται, ἀλλὰ δίδωσι μὲν δίκην, ἐλάττωνα δέ. Αἱ γὰρ συγκρίσεις οὐκ εἰς τὴν ἐναντίαν ἐξωθοῦσι τάξιν τὰ συγκρινόμενα, ἀλλ' ἀφιεῖσαι μένειν ἐπὶ τῆς οἰκείας χώρας αὐτὰ, ἐλάττωσιν εἰσάγουσι καὶ ὑπεροχῇ. Τάχα οὐ συνήκαται τὸ λεχθέν· οὐκοῦν ἀνάγκη σαφέστερον εἰπεῖν. Καλὸν ὁ γάμος, ἀλλὰ κρείττων ἡ παρθενία· οὐκ ἐπειδὴ κρείττων ἡ παρθενία, διὰ τοῦτο κακὸν ὁ γάμος, ἀλλ' ἔλαττον μὲν ἐκείνου, καλὸν δὲ καὶ αὐτό. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα· κακὸν ἡ κλοπὴ, ἀλλ' ἔλαττον μὲν ἐκείνου, κακὸν δὲ καὶ αὐτό. Εἶδες ἀμαρτημάτων διαφορὰς; Ἰδῶμεν οὖν ποῖαν οὕτως ἀμαρτίαν ἡμαρτεν. Ὑψώθη, φησὶν, ἡ καρδιά αὐτοῦ. Χαλεπὸν τὸ τραῦμα· ἀπόνοια γὰρ ἐστίν, ἀπόνοια ἡ πηγὴ πάντων τῶν κακῶν. Καὶ ἵνα συντόμως μάθῃς τοῦ νοσήματος τὴν κακίαν, ἐκεῖνο ἄκουσον. Τὰ μὲν ἄλλα ἀμαρτήματα περὶ τὴν ἡμετέραν στρέφεται φύσιν, ἡ δὲ ὑπερηφανία δύναμιν ἀσώματον κατέσπασε, καὶ κατέβαλεν ἄνωθεν. Τὸν γὰρ διάβολον, οὐκ ἔντα πρότερον διάβολον, τοῦτο [117] εἶναι διάβολον ἐποίησε. Κἂν μὲν τὸν Ἡσαῖαν παραγάγοιμεν μάρτυρα λέγοντα οὕτω περὶ αὐτοῦ· *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι, καὶ ἔσομαι ὅμοιος τῷ Ὑψίστῳ*· οἱ τὰς ἀλλήγορίας οὐχ ἡδέως δεχόμενοι, παραγράφονται τὴν μαρτυρίαν ἡμῶν· ἂν δὲ τὸν Παῦλον ἐπιστήσωμεν αὐτῷ κατήγορον, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν ἀνερπεί. Τί οὖν ὁ Παῦλος Τιμοθέῳ γράφων; *Ὅτι τὸν ἄρτι τοῦ κηρύγματος ἀψάμενον οὐ δεῖ πρὸς τὸ μέγα τῆς ἐπισκοπῆς ἄγειν*

^a Quatuor mss. εἰσελθὼν εἰς. In hisdem infra hæc βρῶναι, et mox ἡ ἀπολογία desunt. Hoc porro ultimum ἡ ἀπολογία non legit Erasmus. Paulo ante cōdex ap. Savil. δυσανάκατος.

^b Alii αὐτοῦ, ἀλλ' ἐν τῇ.

^c Multi mss. ἐάν μὴ ἐναντίον, male. Paulo post συμβαίνει γὰρ καὶ πεσεῖν. Erasmus qui verterat, *subindignationem illiū casumque*, legerat haud dubie *subindignationem* γὰρ, male. Paulo post nulli mss. διὰ τέλους τὴν. Infra f. l. ἀμαρτημάτων.

^d Quatuor mss. γὰρ δοκεῖ ἔχειν.

^e Quatuor mss. ἀγών.

^f Ἀπαγωγὴ frequentissimo usu apud Chrysostomum est *abductio ad supplicium*; Erasmus ἀπαγωγὴν hic vertit *deportationem*, quæ vox Græcæ non satis exprimit.

^g Duo mss. μηδεὶς ἴδτω.

^h Quatuor mss. ὁ κλέπτης. Infra iidem αἱ κρίσεις οὐκ εἰς.

ἀέλωμα, εἰπὼν οὕτω· *Μὴ νεώφυτος, ἵνα μὴ ευφω-
θεῖς, εἰς κρίμα ἐμπίσθῃ καὶ παρίδῃ τοῦ διαβόλου·*
ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ἑμαρτῶν ἐκείνῃ, φησὶ, τὰ αὐτὰ αὐτῷ
παίσεται.

δ. Καὶ οὐκ ἐντεῦθεν δὲ μόνον δηλόν ἐστιν, ἀλλὰ καὶ ἐξ
ᾧ τῷ πρώτῳ πάντων ἀνθρώπων γενομένου συνεδού-
λευσεν ὁ πονηρὸς δαίμων ἐκεῖνος. Ὡς περ γὰρ τοῖς
ἀγαθοῖς ἔθος, ταῦτα τοῖς α πλησίον παραινέειν, δι' ᾧ
αὐτοὶ γέγονασιν ἀγαθοί· οὕτω καὶ τοῖς πονηροῖς ἔθος
τοιαῦτα εἰσπείσθαι τοῖς πλησίον, δι' ᾧ αὐτοὶ γεγό-
νασι φαῦλοι. Ἐν γὰρ καὶ τοῦτο τῆς πονηρίας εἰδὸς
ἐστὶ, καὶ παραμυθίαν ἡγοῦνται τῆς οἰκείας κολάσεως
τὴν ἐτέρων ἀπώλειαν. Τί οὖν ὁ διάβολος συνεδούλευσε
τῷ Ἀδάμ; Μείζονα τῆς οἰκείας φύσεως λαθεῖν ἐν-
νοῖαν, καὶ ἰσοθεῖαν ἐλπίσαι. ε. Εἰ γὰρ ἐμὲ τοῦ οὐρα-
νοῦ τοῦτο, φησὶν, ἐξέβαλε, πολλῷ μᾶλλον τοῦτον τοῦ
παραδείσου τὸ αὐτὸ τοῦτο ἐκβαλεῖ. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ
Σολομὼν ἔλεγεν· Ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀντιτάσ-
σεται. Οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ Θεὸς ὑπερηφάνους ἀφίησι,
καὶ ἐγκαταλείμναι, καὶ τῆς οἰκείας βοηθείας γυμνᾷ,
ἀλλ', Ἀντιτάσσεται, φησὶν· οὐχ ὅτι παρατάξῃ αὐτῷ
καὶ μάχης ἔδει πρὸς τὸν ὑπερήφανον· τί γὰρ ὑπερη-
φάνου γέγονε; ἂν ἀσθενέστερον; Ὡς περ γὰρ ὁ τὰς
ὕψεις ἀπολέσας, ἅπασι πρόκειται πρὸς τὸ κακῶς πα-
θεῖν, οὕτως ὁ ὑπερήφανος, ὁ μὴ εἰδὼς τὸν Κύριον
(Ἀρχὴ γὰρ, φησὶν, ὑπερηφανίας, τὸ μὴ εἰδέναι
τὸν Κύριον), καὶ ἀνθρώποις εὐάλωτός ἐστι, τοῦ φω-
τός ἐκπεσὼν ἐκείνου. Εἰ δὲ καὶ ἰσχυρὸς εἴη, οὐκ ἂν
παρατάξῃς ἐξέησε τῷ Θεῷ πρὸς αὐτόν· ὥ γὰρ ἡ
βούλησις ἤρκεσε πρὸς τὸ πάντα παραγαγεῖν, πολλῷ
μᾶλλον καὶ πρὸς τὴν ἀναίρεσιν αὐτῶν ἀρκεῖ. Τίνος
οὖν ἐνεκεν, φησὶν, ἀντιτάσσεται; ἵνα τὸ σφοδρὸν τῆς
ἀπεχθείας ἐνδείξηται· τῆς πρὸς τὸν ὑπερήφανον. Ὅτι
μὲν οὖν χαλεπὸν τὸ τραῦμα τὸ τῆς ὑπερηφανίας, καὶ
ἐκ τούτου, καὶ ἀλλαχόθεν δῆλον. Εἰ δὲ βούλεσθε, καὶ
ἀλλαχόθεν τὴν αἰτίαν αὐτοῦ μάθωμεν, ἀφ' ἧς τὸ ἐλ-
κος ἐγένετο. Καὶ γὰρ ἔθος τῇ Γραφῇ, ἐπειδὴν μέλλῃ
τινὸς κατηγορεῖν, μὴ τὴν ἁμαρτίαν αὐτοῦ λέγειν μόνον,
ἀλλὰ καὶ αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας διδάσκειν ἡμᾶς· ποιεῖ
δὲ τοῦτο, τοὺς ὑγιαίνοντας ἀσφαλεστέρας κατα-
σκευάζουσα πρὸς τὸ μὴ τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν. Οὕτω
καὶ ἱατροὶ πρὸς τοὺς κάμοντας εἰσιόντες, καὶ πρὸ
τῶν νοσημάτων ἀνχνεύουσι τὰς πηγὰς, ὥστε ἀνωθεν
ἀναστellaῖ τὸ κακόν· ὁ γὰρ, τῆς ῥίζης μενούσης, τὰ
βλαστήματα [148] ἐκτέμνωμι μόνον, οὐδὲν ἕτερον, ἢ
κατασκοπεῖ. Ποῦ οὖν ἡ Γραφὴ καὶ τὴν ἁμαρτίαν καὶ
τὴν αἰτίαν τῆς ἁμαρτίας εἶπε; Κατηγορεῖ τῶν πρὸ
τοῦ κατακλισμοῦ γενομένων ἐπὶ ταῖς οὐ προσηκού-
σαις ἐπιμειξίαις δ· καὶ ἄκουσον πῶς τίθησι τὴν αἰτίαν·
Ἰδόντες οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώ-
πων, ὅτι καλὰ εἰσιν, ἔλαβον αὐτὰς ξαντοὺς εἰς γυναι-
κας. Τί οὖν, τὸ κάλλος τῆς ἁμαρτίας αἰτίον; Μὴ γέ-
νοιτο· τῆς γὰρ Θεοῦ σοφίας ἔργον ἐστὶ· Θεοῦ δὲ ἔργον
οὐκ ἂν ποτε γένοιτο πονηρίας αἰτίον. Ἀλλὰ τὸ ἰδεῖν;
Οὐδὲ τοῦτο· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς φύσεως ἔργον
ἐστίν. Ἀλλὰ τί; Τὸ κακῶς ἰδεῖν· τοῦτο γὰρ προαιρέ-
σεως διεφθαρμένης ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ τις σοφὸς
παραινέει λέγων, Μὴ καταμάνθανε κάλλος ἀλλότριον.
Οὐκ εἶπε, Μὴ ἰδῇ· συμβαίνει γὰρ καὶ ἀπὸ τοῦ αὐτο-

μάτου τοῦτο γενέσθαι· ἀλλὰ, Μὴ καταμάνθανε, φη-
σὶ, τὴν ἐκ μελέτης κατανόησιν, τὴν περιεργον ὄψιν,
τὴν μετὰ διατριβῆς πονηρὰν θεωρίαν, τὴν ἀπὸ ψυχῆς
διεφθαρμένης καὶ ἐπιθυμοῦσης ἀναιρῶν. Καὶ τί, φη-
σὶν, ἐκ τούτου γένοιτο; ἂν βλάβος; Ἐκ τούτου, φησὶ
φιλία ὡς πῦρ ἀνακαίεται ε. Καθάπερ γὰρ τὸ πῦρ,
ἐπειδὴν χόρτου τινὸς ἢ καλὰ μὴς ἐπιλάβεται, οὐκ ἀνα-
μένει χρόνον τινὰ, ἀλλ' ὁμοῦ τε ἤφατο τῆς ὕλης, καὶ
λαμπρὰν ἀνῆψε ἢ τὴν φλόγα· οὕτω καὶ τὸ πῦρ τῆς
ἐπιθυμίας τῆς ἐν ἡμῖν, ἐπειδὴν διὰ τῆς τῶν ὀφθαλ-
μῶν ὀφείας εὐεῖδους καὶ λαμπροῦ κάλλους ἀφίηται,
εὐθέως ἐμπέτησεν τὴν ψυχὴν. Μὴ τοῖνυν τὴν πρόσ-
καιρον ἰδῆς ἡδονὴν, τὴν ἀπὸ τῆς θεωρίας, ἀλλὰ τὴν
διηνεχὴ σκόπησιν ὀδύνην, τὴν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας. Ἡ
μὲν γὰρ τὸ τραῦμα ἐνθεῖσα ἀπεπλήρωσε πολλάκις· τὸ
δὲ τραῦμα οὐκ ἀποπηδᾷ, ἀλλὰ μένει πολλάκις καὶ
ἀπόλλυσι. Καὶ καθάπερ ἑλαφὸς δεξαμένη βέλος ἐν
καιρίῳ τοῦ σώματος, κἀν ἐκφυγῇ τῶν θηρατῶν τὰς
χείρας, οὐδὲν κερδαίνει λοιπόν· οὕτω καὶ ψυχὴ δεξα-
μένη βέλος ἐπιθυμίας ἐξ ἀκολάστου καὶ περιέργου
θεωρίας, κἀν τὸ βέλος ἀφείσα ἀπέλθῃ, αὐτὴ διαφθεί-
ρεται καὶ ἀπόλλυται, πανταχοῦ τὸν πολέμιον ὀρώσα
καὶ ἐπόμενον ἔχουσα. Ἀλλ' ὅπερ ἔλεγον (οὐ γὰρ δεῖ
μακρὰς συγχωρεῖν τοῦ λόγου ποιῆσθαι τὰς ἐκτροπὰς),
ὅτι ἡ Γραφὴ καὶ τὰ ἁμαρτήματα καὶ τὰς αἰτίας αὐ-
τῶν λέγειν εἰωθεν, ἄκουε γοῦν καὶ ἐνταῦθα τί φησι
περὶ τοῦ Ὁΐα. Οὐ γὰρ ὅτι ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ,
τοῦτο μόνον ἡμᾶς ἐδίδαξεν, ἀλλὰ καὶ πόθεν ὑψώθη
προσέθηκε. Πόθεν οὖν ὑψώθη; *Ἠνίκα ἰσχυσε*, φη-
σὶν, ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ. Οὐκ ἤνεγκε τῆς δυνα-
στείας τὸ μέγεθος, ἀλλ' ὥς περ ἐξ ἀδυναμίας μὲν γί-
νεται φλεγμονή, ἐκ φλεγμονῆς δὲ τίκεται πυρετός,
εἴτα ἐκτείνεν θάνατος πολλάκις· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἀπὸ
τῆς πολλῆς ἰ τῶν πραγμάτων περιβολῆς ἀπόνοια γέ-
γονεν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τῶν σωματικῶν φλεγμονῇ, τοῦτο
ἐπὶ τῶν ψυχικῶν ἀπόνοια. Εἴτα ἐξ ἀπονοίας ἐπιθυμία
τῶν οὐ προσηκόντων αὐτῷ πραγμάτων.

ε'. Ταῦτα οὐχ ἀπλῶς μηχανόμενον, ἀλλ' ἵνα μηδέποτε
ζηλωτοὺς εἶναι νομίζετε, μηδὲ μακαρίζετε τοὺς ἐν
[149] δυναστείαις ὄντας, εἰδότες ὅσον τοῦ πράγματος
τὸ ἐπισφαλές· ἵνα μηδέποτε τοὺς ἐν πενί· καὶ τάλαι-
πωρίᾳ ἀθλίου ἢ ἡγήσθε, εἰδότες ὅτι πλείων ἐντεῦθεν
ἢ ἀσφάλεια. Δι' ὃ καὶ ὁ Προφήτης ἐβόα λέγων· Ἀγα-
θὸν μοι. Κύριε, δὲ ἐταπεινώσας με. Ὅρα γοῦν ὅσον
ἐκ τοῦ ὑψοῦς γέγονε τὸ κακόν. Ὑψώθη ἡ καρδία
αὐτοῦ ὥς τοῦ διαφθεῖραι, φησὶ. Τί ἐστίν, ὥς
τοῦ διαφθεῖραι; Τῶν πονηρῶν λογισμῶν οἱ μὲν οὐδὲ
ὄλω· ἡμῶν ἐπιβαίνουσι τῇ ψυχῇ ἢ, ἂν πολλῇ περι-
φράζωμεν ἑαυτοὺς ἀσφαλείᾳ· οἱ δὲ τίκονται μὲν
ἐνδον, ῥαθυμιάσονται δὲ ἡμῶν, καὶ βλαστάνουσιν·
ἂν δὲ προληφθῶσιν ἢ, ἀποπνίγονται ταχέως καὶ κατα-
γώνυνται. Ἄλλοι καὶ τίκονται, καὶ αὐξάνονται, καὶ
πρὸς τὰς πονηρὰς ἐκβαίνουσι πράξεις, καὶ πᾶσαν
ἡμῶν τῆς ψυχῆς τὴν ὕλην διαφθεῖρουσιν, ὅταν ἐν
πολλῇ γενώμεθα ῥαθυμία. Τοῦτο οὖν φησιν, ὅτι
Ὑψώθη ἡ καρδία αὐτοῦ· καὶ οὐκ ἔμεινε ἐνδον ἢ
ἀπόνοια, οὐδὲ κατεσθῆθη, ἀλλ' ἐξεπλήρωσε, καὶ πρὸς

* Ἐθος τοιαῦτα τοῖς, sic quidam mss. Infra hīdem πονη-
ρίας αὐτῶν εἶδος.

β Unus ἰσοθείας φαντασθῆναι.

γ Quatuor mss. καὶ ὁ Σαρχὶς λέγειν.

δ Unus προμυκτοῦσαις ἐπιθυμίαις (sic).

ε Unus διεστραμμένης.

ς Unus ἀπὸ ταυτομάτου.

ε Allus πῦρ ἀνάπτεται.

β Duo mss. λαμπρὰν ἤψε, ex repetitione τοῦ ἀν detrim-
cata prima posterioris vocis syllaba. Infra unus εὐθέων τῶν
ὀρώντων ἐμπέτησεν.

γ Πολλῆς deest in tribus mss.

δ Tres mss. πενία καὶ τάλαιπωρία ἀθλίου, et sic legit
Erasmus. Editi vero in πενία καὶ εὐτελείᾳ ἀθλίου.

ε Alius ἐπιβαίνουσι τῆς ψυχῆς.

ς Alii καταληφθῶσιν.

salutem, nemo contradicaturus est. Quid igitur ait Paulus Timotheo scribens? Qui nuper prædicationem attingit, eum non oportere ad summam episcopi dignitatem evelli, his nempe verbis: *Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium incidat, et in laqueum diaboli* (1. Tim. 3. 6); ne eadem, inquit, peccans cum illo, eadem cum illo patiat.

4. *Alienam improbitatem solatio esse improbis.*—Hoc vero non hinc solum est perspicuum, verum etiam ex his quæ scelestus ille daemon primo homini suavit. Sicut enim bonis hic mos est, per quæ ipsi facti sunt boni, ad eadem exhortari proximos: ita et malis hic est mos, per quæ ipsi sunt improbi, eadem vicinis invehere. Nam una hæc est illorum malitiæ species, ut aliorum perniciem solatium sui supplicii existiment. Quid igitur diabolus suavit Adamo? Ut conciperet cogitationem sua natura maiorem, sibi quæ cum Deo speraret æqualitatem (Gen. 3). Si enim, inquit, hæc res me de cælo expulit, multo magis eadem hunc ejiciet e paradiso. Quapropter et Salomon dixit: *Deus superbis resistit* (Prov. 3. 34. 1. Pet. 5. 5. et Jacob. 4. 6). Non dixit: Deus superbus dimittit, et in peccatis deserit, suoque nudat auxilio: sed, *Resistit*, inquit: non quod instructa acie aut pugna Deo sit opus adversus superbum; quid enim esse possit superbo infirmius? Nam ut qui orbatus est oculis, omnium expositus est injuriæ, ita et superbus, qui non videt Dominum (nam *Initium superbiæ*, ut inquit Scriptura, *est non nosse Dominum* [Eccli. 10. 14]), etiam ab hominibus facile superatur, posteaquam excidit ab illa luce. Quod si etiam validus ac potens esset superbus, nihil opus esset Deo exercitu adversus illum: cui enim voluntas satis fuit ad producenda omnia, multo magis sufficeret ad ea tollenda. Cur igitur, inquit, resistit? Quod vehemens odium declaret erga superbum. Itaque superbiam esse vulnus periculosum, tum ex his quæ diximus, tum ex aliis perspicuum est. Quod si vultis, etiam causam ipsam, unde vulnus hoc accidit, aliunde discamus. Siquidem hic Scripturæ mos est, si quando parat accusare quempiam, non modo peccatum illius narrare, verum etiam docere nos quæ fuerit peccati causa: id autem facit, ut eos qui sani sunt reddat tutiores cautioremque, ne in eadem incidant mala. Similiter et medici ad ægrotantes ingressi, etiam ante morbos (a) fontes explorant, ut prævia cura coerceant malum: etenim qui, manente radice, ramos tantum exsecat, nihil aliud quam inanem sumit operam. Ubi igitur Scriptura et peccatum et peccati causam eloquitur? Reprehendit eos qui præcesserunt diluvium, ob illicitos congressus: atque audi quomodo causam exprimat: *Cum vidissent filii Dei filias hominum esse formosas, acceperunt illas sibi in uxores* (Gen. 6. 2). Quid

igitur? num pulchritudo causa est peccati? Absit: est enim divinæ sapientiæ opus; opus autem Dei numquam possit esse causa peccati. Sed aspectus fuit causa peccati? Ne id quidem: nam et hoc naturæ opus est. Sed quid tandem? Male videre: nam hoc est depravate voluntatis. Ideo sapiens quidam admonet, dicens, *Ne consideres pulchritudinem alienam* (Eccli. 9. 8). Non dixit, *Ne videas*: id enim nonnumquam casu fit, sed, *Ne consideres*, inquit, illud tollens ne studio animadvertamus, ne curiose intueamur, ne vitiosæ contemplationi immoremur, quæ ab animo corrupto et concupiscenti profisciscitur. Sed quid, inquiet aliquis, hinc damni possit oriri? *Ex hoc*, inquit, *amor velut ignis excitatur* (Ibid. v. 9). Ut enim ignis, ubi fœnum aut stipulam arripuerit, nihil moratur, sed simul ut attingit materiam, lucidam accendit flammam: itidem et ignis concupiscentiæ quæ est in nobis, simul atque per oculorum intuitum elegantem ac venustam attigerit formam, protinus exurit animum. Proinde ne spectes temporariam illam, quæ ex aspectu profisciscitur, voluptatem, sed perpetuum dolorem considera, qui nascitur ex concupiscentia. Nam illa, inflicto vulnere, plerumque celeriter avolat; at vulnus non avolat, sed plerumque manet et interficat. Et quemadmodum cerva confixa jaculo in letali corporis parte, etiamsi venatorum effugiat manus, nihil inde fert lucri: sic et anima, accepto concupiscentiæ jaculo et lascivo curiosoque aspectu, etiamsi dimisso jaculo permittatur abire, tamen ipsa per se corrumpitur ac perit, ubique videns hostem, et insequentem habens. Sed quod dicere cœperam (neque enim committendum est ut in hoc tam longas sermonis digressiones faciamus), Scriptura cum peccatis simul et peccatorum causas solet commemorare: audi et hic quid dicat de Ozia. Neque enim hoc tantum docuit, elatum fuisse cor ejus, verum addidit unde fuit elatum. Unde ergo elatum fuit? *Cum potens esset*, inquit, *elatum est cor ejus*. Non tulit principatus magnitudinem, sed sicut ex edacitate nascitur ignea inflatio, ex inflatione gignitur febris, deinde ex febris plerumque mors: itidem et hic ex rerum abundantia nata est superbia. Nam quod in corporibus est inflatio, hoc in animis est superbia. Mox ex superbia nata est appetentia rerum ipsi non congruentium.

5. Hæc non sine causa diu tractamus, sed ne umquam existimetis esse suspiciendos; neque felices dicatis eos qui principatum gerunt, cum sciatis quam lubrico in statu versentur; nec umquam illos iudicetis miseros, qui in egestate et afflictionibus vivunt, scientes hanc vitam esse multo tutiorem. Unde et propheta clamat dicens: *Bonam est mihi, Domine, quia humiliasti me* (Psal. 118. 71). Vide igitur quantum ex eminentia natum sit malum. *Elatum est*, inquit, *cor ejus usque ad corruptionem* (2. Paral. 28. 16). Quid est, *Usque ad corruptionem*? Usque ad pravas cogitationes, quæ prorsus non ascendunt in animum nostrum, si nos ipsos multa cautione circumsepimus: sed si negligenter egerimus, nascuntur in nobis germinantque: sin prævertantur, protinus præfocantur

¹ Quatuor Mss., et Sirac dixit. Atqui hæc verba sunt salomonis in Proverbis, licet simile quidpiam in Siracide etiam legatur, 10, 14. Non raro Chrysostomus Salomonem ponit pro Siracide; sed nusquam adverti apud illum Siracidem poni pro Salomone.

(a) Gr. καὶ πρὸ τῶν νοσημάτων. Hanc similitudinem affert Chrysostomus, ut significet, Deum justos exemplis cautiorem reddere, ne in morbos animi incidant.

et obruuntur. Aliæ gignuntur, et augentur, atque ad pravās actiones procedunt, omnemque mentis nostræ sanitatem corrumpunt, si magna in socordia versemur. Hoc itaque dicit, *Elatum est cor ejus*, neque se intus continuit arrogantia, neque exstincta est, sed ut prorupit, ad opus usque pravum progressa, totam illius virtutem corrumpit. Beatitudo est igitur, cogitationem improbam prorsus non admittere, quod et a propheta dictum est, *Domine, non est elatum cor meum* (*Psal.* 150. 1). Non dixit, *Elatum* quidem est, sed illud cohibui: verum, Non est omnino elatum: hoc est, Jugiter servavi animam meam inaccessam malitiæ. Hoc igitur est beatitudinis: huic proximum illud est, malas cogitationes jam ingressas celeriter repellere, neque sinere, ut illic diutius immorentur, ne in nobis pessime grassentur. Quod si eo usque socordiae processerimus, est per Dei bonitatem et hujus socordiae solatium, multaque ab illa summa et ineffabili bonitate talibus vulneribus parata sunt remedia. Sed age sermonem hunc missum faciamus, ne quod in initio verrebamur, nunc accidat nobis, rerumque turba vestram obruat memoriam. Quapropter necessum est ut quæ dicta sunt, summam paucis repetamus: sic et matres facere solent cum poma, aut bellaria, aut aliud simile quiddam in puerilem immittunt sinum: ne per puerorum negligentiam excidat aliquid eorum quæ data sunt, contractam undique tuniculam, cingulo subji-ciunt, quo sint in tuto. Idem nos faciamus, orationem in longum porrectam contrahamus, memoriæque custodiæ doponamus. Audistis quomodo nihil agendum sit ad ostentationem, quantumque sit malum socordia, ut etiam in perfecta vita versantem facile supplantarit. Didicistis quanta nobis opus sit cura, potissimum sub vitæ finem, utque nec desperandum sit ei qui cum incidisset in peccata mutatus est, neque oporteat eum qui in socordia vivit, de recte factis confidere. Disse-ruimus vobis de differentia peccatorum, ne simus vehementer intenti ad eximias corporum formas: quantumque hinc oriatur mali, demonstravimus. Quæ de superbia vobis diximus meministis, quæque de pravis cogitationibus. Hæc servantes redeamus domum; quin potius hæc servantes excipiamus perfectionem eximii doctoris exhortationem. Nam nostra quidem, qualiacumque sunt, habent juventutis indicia: hujus autem, qualiacumque fuerint, cana quadam prudentia sunt ornata. Ac nostra quidem similia sunt torrenti, qui cum strepitu fertur; illius autem oratio similis est fonti magna tranquillitate fluvios effundenti, qui olei magis quam aquarum cursum imitetur. Excipiamus igitur ea flucta, ut fiant in nobis fons aquæ salientis in vitam æternam (*Joan.* 4. 14): quam nobis omnibus contingat assequi, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi (a), cum quo Patri, simul cum sancto et bono Spiritu honor, gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ sequitur conclusio sic habetur in uno Codice, atque ita legerat Erasmus. Quamquam hæc conclusiones, ut jam alibi diximus, ad librorum libitum ut plurimum coucinnatæ sunt.

Ejusdem in dictum illud Isaia, *Factum est anno, quo mortuus est Osias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (*Isai.* 6. 1); et laus civitatis Antiochiæ; et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina.

HOMILIA IV.

1. *Frequentiam auditorum sibi ipsique gratulatur; Romæ præfert suam civitatem.* — Præclarum nobis hodie theatrum adest, magnificus alacrisque cætus. Quid tandem est in causa? Sementis heri factæ fructus, hodie messis est. Heri plantavimus, hodie metimus. Non enim terram inaniam colimus, ut tarde fructificet, sed animas ratione præditas. Non est natura, quæ cunctatur, sed gratia, quæ accelerat. Recte compositus nobis populus, audiendi studiosa plebs est. Heri vocati sunt, hodie coronantur. Admonitionis hesternæ fructus hodiernum est obsequium. Unde nos quoque libenter semina jacimus, quia purum videmus arvum, non spinam quæ suffocat, neque viam quæ calcatur, neque petram sterilem, sed profundum ac pinguem agrum, qui simul et semen recipit, et spicam nobis exhibet. Hæc semper loquor, nec loqui desinam: hæc nostræ civitatis laus est, non quod senatum habeat, non quod consules numerare possimus, neque quod statuas complures, neque quod mercium copiam, neque quod situm habeat commodum: sed quod populum habeat audiendi studiosum, quod templa Dei plena, quod Ecclesiæ deliciae magis crescunt in dies, quodque sermonem habeat profluentem, desideriumque numquam satiantem. Siquidem civitas non ab ædificiis, sed ab inhabitantibus admiranda redditur¹. Ne mihi narres Romanorum urbem magnitudine spatiosam esse; sed ostende mihi illic populum æque cupidum audiendi. Nam Sodoma turres habebant, cum Abraham in tugurio moraretur: atamen venientes angeli Sodoma præteribant, et ad tugurium divertebant (*Gen.* 18). Non enim ædium splendorem quærebant, sed animæ virtutem et pulchritudinem quærentes circumibant. Ita sane alias desertum habebat Joannem, civitas Herodem: eoque desertum nobilius erat civitate. Cur ita tandem? Quoniam non in structuris sita est prophetia. Hæc dico, nequando civitatem prædicemus, quæ moribus dissoluta est. Quid mihi narres ædificia, quid columnas? Hæc una cum præsentī vita diruuntur. Ecclesiam ingredi, ut civitatis videas nobilitatem. Ingredere, inquam, vide pauperes a medio noctis usque ad lucem perseverantes, vide sacra pervigilia diem cum nocte copulantes: vide eos neque interdiu neque noctu vel somni tyrannidem ac violentiam metuentes, vel inopiæ necessitatem formidantes. Magna revera civitas, ac totius orbis metropolis. Quot episcopi, quot doctores huc venerunt, et a populo docti discedunt, ac legem illam insitam in se transplantare curant²?

¹ Savil., sic habet..... sed ab inhabitantibus definitur.

² Sic Savil., Morel. et Manuscripti, uno excepto, qui habet, *hic discunt*, pro, *in se transplantare curant*, et sic legerat Erasmus, qui vertit, *hic discunt*.

ἔργον ἐλθοῦσα πονηρὸν, πᾶσαν αὐτοῦ διέφθειρε τὴν ἀρετὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, μήτε ὅπως δέξασθαι τὸν πονηρὸν λογισμὸν· ὅπερ οὖν καὶ ὁ Προφήτης ἔλεγε· *Κύριε, οὐχ ὑψώθη ἡ καρδία μου*. Οὐκ εἶπεν, Ὑψώθη μὲν, κατέσπειλα δὲ αὐτήν, ἀλλ', οὐδὲ τὴν ἀρχὴν ὑψώθη, τοῦτέστιν, ἔδατον διὰ παντός ἐτήρησα τὴν κακίαν τὴν ψυχὴν. Τὸ μὲν οὖν μακάριον, τοῦτο· τὸ δὲ μετ' ἐκεῖνο ἐπαισελθόντας τοὺς λογισμοὺς ταχέως ἀπώσασθαι, καὶ μὴ συγχωρῆσαι ἐνδιατρίβειν πλέον, ὥστε μὴ πονηρὰν ἐν ἡμῖν ἐργάσασθαι τὴν νομὴν. Εἰ δὲ καὶ μέχρι τούτου ῥαθυμῆσαιμεν, ἔστι διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν καὶ ταύτης τῆς ῥαθυμίας παραμυθία, καὶ πολλὰ παρὰ τῆς ἀγαθότητος ἐκεῖνης τῆς ἀφάτου καὶ μεγάλης τοῖς τοιοῦτοις τραύμασι κατεσκευάσται τὰ φάρμακα. Ἀλλὰ φέρε λοιπὸν τὸν λόγον καταπαύσωμεν, ἵνα μὴ τοῦτο, ὅπερ ἔδειξάμεν ἐν ἀρχῇ, γένῃαι νῦν, καὶ τὸ πλῆθος λυμῆνται τὴν μνήμην ὕμῶν. Δι' ὃ καὶ διὰ βραχείων ἀνακεφαλαιώσασθαι τὰ εἰρημμένα ἀναγκαῖόν ἐστιν. Οὕτω γὰρ αἱ μητέρες ποιοῦσιν· ἐπαιδὼν ὀπώρας, ἢ τραγῆματα, ἢ τι τοιοῦτον εἰς τὸν παιδικὸν ἐμβάλλουσι κόλπον, ὥστε μὴ τῇ ῥαθυμίᾳ τῶν παιδίων ἐκπαισθῇ τι τῶν δοθέντων αὐτοῖς, περιστρεφασαί πάντοθεν τὸν χιτωνίσκον ὑποβάλλουσι τῇ τῆς ζωῆς ἀσφαλείᾳ. Τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν, εἰς μὴκος ἐνταθέντα τὸν λόγον περιστρεφόμεν, καὶ τῇ τῆς μνήμης παρακαταδύμεθα φυλακῇ. Ἠκούσατε πῶς οὐδὲν ἡμᾶς πρὸς ἐπιδειξιν χρὴ ποιεῖν, καὶ πόσον ῥαθυμία κακὸν, πῶς καὶ τὸν ἐν ἀκριβεῖ ζῶντα βίῳ ῥάδιος ὑποσχεῖσιν. Ἐγνώτε πόσος ἡμῖν δεῖ τῆς σπουδῆς, καὶ μάλιστα πρὸς αὐτὰ τοῦ βίου τὰ τέλη, καὶ πῶς οὕτως ἀπογινώσκουσιν ἐπὶ τοῖς παραπτώμασι τὸν μεταβαλλόμενον, οὔτε θαρρύνει ἐπὶ τοῖς κατορθώμασι τὸν ῥαθυμῆσαντα χρὴ. Διελέχθημεν περὶ [120] διαφορὰς ἀμαρτημάτων ὑμῖν, περὶ τοῦ μὴ κατηνέαι πρὸς τὰ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, καὶ πόσον ἐκ τούτου κακὸν, ἐδείξαμεν. Τὰ περὶ ἀπονοίας εἰρημμένα ὑμῖν μέμνησθε, τὰ περὶ τῶν πονηρῶν λογισμῶν. Ταῦτα φυλάσσοντες ἀναχωρήσωμεν οὐκαθε· μᾶλλον δὲ ταῦτα φυλάσσοντες δεξιώμεθα καὶ τὴν τελειότεραν τοῦ καλοῦ διδασκαλίαν παραίνεσιν. Τὰ μὲν γὰρ ἡμέτερα, οἷα ἂν εἴη, ἔχει τὰ τῆς νεότητος δείγματα· τὰ δὲ τούτου, οἷα ἂν ᾖ, πολὺ κακόσμηται τῷ φρονήματι. Καὶ τὰ μὲν ἡμέτερα προσέοικε ῥύαι· ῥοιζήδον φερόμενον· τὸ δὲ τούτου προσέοικε πηγῇ ποταμῶς ἀφίεσθαι μεθ' ἡσυχίας πολλῆς, ἐλαίου μᾶλλον ἢ ὕδατος μιμουμένη τὸν ὁρόμον. Δεξιώμεθα οὖν τὰ νάματα, ἵνα γένηται ἐν ἡμῖν πηγὴ ὕδατος ἀλλομένου εἰς ζωὴν αἰώνιον· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμῇ, καὶ δόξῃ, καὶ κράτος, ἅμα τῷ ἁγίῳ καὶ ἀγαθῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητόν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὸ λέγον· Ἐγένετο τοῦ ἐναντιοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁσας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου· καὶ ἔπαινος τῆς πόλεως τῆς Ἀρτιοχίας· καὶ κατὰ κωλυόντων τὸν γάμον ἐνθροῦς ἀποδείξει.

ΟΜΙΛΙΑ Δ'.

α'. Διαμπερὸν ἡμῖν τὴμερον τὸ θέατρον γέγονε, καὶ

φαιδρὸς ὁ σύλλογος. Τί ποτε ἄρα τὸ αἶτιον; Τῶν χθὲς σπερμάτων καρπὸς, ὁ σήμερον θερισμός. Χθὲς ἐφυτεύσαμεν, καὶ σήμερον τρυγῶμεν. Οὐ γὰρ γῆν ἀψυχὸν γεωργούμεν, ἵνα βραδύνῃ, ἀλλὰ ψυχὰς λογικὰς. Οὐκ ἔστι φύσις ἡ μέλλουσα, ἀλλὰ χάρις ἡ ταχύνουσα. Ἐβτακτος ἡμῖν ὁ λαὸς, φιλήκοος ὁ δήμος. Χθὲς ἐκλήθησαν, καὶ σήμερον στεφανοῦνται. Τῆς χθὲς παραινέσεως ὁ καρπὸς ἡ σήμερον ὑπακοή. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς μετὰ προθυμίας τὰ σπέρματα καταβάλλομεν, ὅτι καθαρὰν ὀρώμεν τὴν ἀρουραν, οὐδαμοῦ ἀκανθὰν ἀποπνίγουσαν, οὐδὲ ὀδὸν πατουμένην, οὐδὲ πέτραν ἄγονον, ἀλλὰ βαθεῖαν τινα καὶ λιπαρὰν χώραν, ὅμοῦ δεχομένην τὰ σπέρματα, καὶ τὸν στάχυν ἡμῖν παρέχουσαν. Ταῦτα λέγω αἰ, καὶ λέγων οὐ παύσομαι· ὅτι ἐγκώμιον τῆς πόλεως τῆς ἡμετέρας, οὐχ ὅτι σύγκλητον ἔχει, καὶ ὑπάτους ἀριθμεῖν ἔχομεν, οὐδ' ὅτι ἀνδριάντας πολλοὺς, οὐδ' ὅτι ὠνίων ἀφθονίαν, οὐδ' ὅτι θέσεως ἐπιτηδεύοντα· ἀλλ' ὅτι δῆμον ἔχει φιλήκοον, καὶ ναοὺς Θεοῦ πεπληρωμένους, καὶ ἡ Ἐκκλησία [121] μᾶλλον τρυφᾷ κατ' ἐκάστην ἡμέραν λόγον ῥέοντα, καὶ πόθον οὐδέποτε κορεννύμενον. Ἡ γὰρ πόλις οὐκ ἀπὸ τῶν οἰκοδομῶν, ἀλλὰ ἀπὸ τῶν ἐνοίκων θαυμάζεται. Μὴ μοι λέγε, ὅτι ἡ Ῥωμαίων πόλις μεγάλη τῷ μεγέθει· ἀλλὰ δεῖξόν μοι ἐκεῖ οὕτω λαὸν φιλήκοον. Ἐπεὶ καὶ τὰ Σόδομα πύργους εἶχεν, ἡ δὲ καλύβη τὸν Ἀβραάμ· ἀλλ' ἐλθόντες οἱ ἄγγελοι, τὰ μὲν Σόδομα παρέβραμον, ἐπὶ δὲ τὴν καλύβην κατήχθησαν. Οὐ γὰρ οἷων περιφάνειαν ἐζήτουν, ἀλλὰ ψυχῆς ἀρετὴν περιήρσαν ζητοῦντες καὶ κάλλος. Οὕτω δὲ καὶ ἄλλως ἡ ἔρημος εἶχε τὸν Ἰωάννην, ἡ δὲ πόλις τὸν Ἡρώδην· διὰ τοῦτο ἡ ἔρημος πόλεως εὐγνωμονεστέρη. Τί δὴ ποτε; Ὅτι οὐκ ἐν τοῖς κτίσμασιν ἡ προφητεία. Ταῦτα δὲ λέγω, ἵνα μηδέποτε πλὴν ἐγκωμιάσωμεν ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένην. Τί μοι λέγεις οἰκοδομήματα καὶ κτίονας; Ταῦτα τῷ παρόντι συγκαταλύεται. βίβλ. Εἰσελθε εἰς ἐκκλησίαν, καὶ βλέπε τῆς πόλεως τὴν εὐγένειαν. Εἰσελθε, ἰδὲ πένητας ἐκ μεσονυχτίων μέχρι τῆς ἡμέρας παραμένοντας, βλέπε παννυχίδας ἱερὰς ἡμέρας καὶ νυκτὶ συναφθείσας, οὔτε ἐν ἡμέρᾳ, οὔτε ἐν νυκτὶ τὴν τυραννίδα τοῦ ὕπνου, οὔτε τὴν ἀνάγκην τῆς πενίας φοδουμένων. Μεγάλη πόλις, καὶ μητρόπολις τῆς οἰκουμένης. Πόσι ἐπίσκοποι, πόσοι διδασκαλοὶ ἦλθον ἐνταῦθα, καὶ παιδευθέντες παρὰ τοῦ λαοῦ ἀναχωροῦσι, καὶ τὸν νόμον τὸν ἐμφυτον ἐντεῦθεν μεταφυτεύουσι· ἢ παρασκευάζονται; Ἐὰν λέγῃς μοι ἀξιώματα, καὶ χρημάτων περιουσίαν, ἀπὸ τῶν φύλλων τὸ δένδρον ἐπαινεῖς, καὶ οὐκ ἀπὸ τοῦ καρποῦ. Ταῦτα δὲ λέγω οὐ κολακεύων ὑμῶν τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν ἀρετὴν ὑμῶν ἀνακηρύττων. Μακάριος ἐγὼ δι' ὑμᾶς, μακάριοι ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς. Μακάριος ὁ λέγων εἰς ὅτα ἀκουόντων· οὕτως ἐγὼ μακάριος ἐγενόμην. Μακάριοι οἱ κρινόντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην. Εἶδες πῶς ὑμεῖς δι' ἑαυτοῦς μακάριοι ἐγένεσθε; Μακάριος ἀνὴρ ὁ λέγων ἐρῶν πνευματικῶν. Τοῦτο διδιστησὶν ἡμᾶς τῶν ἀλόγων. Οὐ γὰρ διὰ τὸ τοῦ σώματος ἀνζυγία, οὐδὲ τὸ

^d Unus χάρις ἡ μὴ βραδύνουσα εὐτ. Ibid. alii, Savil. mo niente, εὐπρακτος ἡμῖν ὁ λαός.

^e Savil. ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἐνοίκων χαρακτηρίζεται.

^f Unus ἡ ἔρημος πόλις ἢ εὐγνωμονεστέρη, mellius quam εὐγνωμονεστέρη, ut habent alii, et Editi. Infra a quo mss. πλὴν τοιαύτην ἐγκωμιάσωμεν. Ibid. legendum suspicatur Savil. ἀπὸ πραγμάτων καταλυομένων. Sed καταλυομένη, ut habent omnes cum editi tum mss., stare potest.

^g Alii συγκαταλύεται.

^h Sic Savil. Morel. et mss., uno excepto, qui habet ἐνταῦθα μανθάνουσι, et sic legerat Erasmus, qui vertit, hic discunt.

ⁱ Tres mss. ἐγένεσθε; μάλιστα ἀνὴρ

τρέφεσθαι, οὐδὲ τὸ πίνειν, οὐδὲ τὸ νέμεσθαι, οὐδὲ τὸ ζῆν· ταῦτα γὰρ ἡμῖν ἅπαντα κοινὰ πρὸς τὰ ἄλογα· ἀλλὰ τί διέσθηκεν ὁ ἀνθρώπος τῶν ἀλόγων; Τῷ λόγῳ διὰ τοῦτο καὶ λογικὸν ζῶν ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος. Ὡς περ γὰρ τρέφεται τὰ σώματα, οὕτως τρέφεται καὶ ἡ ψυχὴ· ἀλλὰ τὸ μὲν σῶμα ἄρτω, ἡ δὲ ψυχὴ λόγῳ. Ἄν οὖν ἴδῃς ἀνθρώπων λίθον ἐσθίοντα, ἄρα ἂν εἴποις ἀνθρώπων εἶναι; Οὕτως ἂν ἴδῃς μὴ λόγῳ τρεφόμενον, ἀλλ' ἀλογίᾳ^β, ἔρεις, Οὗτος καὶ τὸ εἶναι ἀνθρώπος [122] ἀπόλλεσεν· ἡ γὰρ ἀνατροφή δείκνυσιν τοῦ ἀνθρώπου τὴν εὐγένειαν. Ἐπειδὴ τοίνυν τὸ θέατρον ἡμῖν πεπληρωται, καὶ πάλιν ἡ θάλασσα ἡ κυμαινομένη, καὶ γαλήνης γέμουσα, καὶ πάλιν τὸ πέλαιος τὸ χειμαζόμενον, καὶ ἐσσηκός· φέρε δὴ τὸ πλοῖον ἐλυθώμεν, ἀντὶ τοῦ ἰστίου τὴν γλῶτταν ἀναπατάσαντες, ἀντὶ τοῦ ζεφύρου τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν καλέσαντες, ἀντὶ τοῦ αὐχένος καὶ πηδαλίου τῷ σταυρῷ χρώμενοι κυβερνήτης. Ἡ θάλασσα μὲν γὰρ ἔχει ἁλμυρὰ ὕδατα, ἐνταῦθα δὲ ὕδωρ ζῶν. Ἐκεῖ ἄλογα ζῶα, ἐνταῦθα δὲ ψυχὰι λογικαί· ἐκεῖ οἱ πλείοντες ἀπὸ θαλάσσης εἰς γῆν, ἐνταῦθα δὲ οἱ πλείοντες ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν ὀρμίζονται· ἐκεῖ πλοῖα, ἐνταῦθα δὲ λόγοι πνευματικοί· ἐκεῖ σάνιδες ἐν τῷ πλοίῳ, ἐνταῦθα δὲ λόγων συγκροτήματα· ἐκεῖ ἰστίον, ἐνταῦθα δὲ γλῶττα· ἐκεῖ ζεφύρου αὔρα, ἐνταῦθα Πνεύματος ἐκδημία· ἐκεῖ ἀνθρώπος κυβερνήτης, ἐνταῦθα δὲ κυβερνήτης ὁ Χριστός. Διὰ δὲ τοῦτο τὸ πλοῖον χειμάζεται, ἀλλ' ὑποδρύχιον οὐ γίνεται. Ἡδύνατο μὲν γὰρ καὶ ἐν γαλήνῃ πλεῖν, ἀλλ' οὐκ ἀφῆκεν ὁ κυβερνήτης, ἵνα καὶ τῶν πλεόντων τὴν ὑπομονὴν ἴδῃς, καὶ τοῦ κυβερνῶντος τὴν σύνεσιν ἀκριδῶς καταμάθῃς^γ.

β'. Ἀκούεωσαν Ἑλλήνες, ἀκούεωσαν Ἰουδαῖοι τὰ κατορθώματα ἡμῶν, καὶ τὴν προεδρίαν τῆς Ἐκκλησίας. Ὑπὸ πόσων ἐπολεμήθη ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' οὐδέποτε ἐνίκηθη; πόσοι τύραννοι; πόσοι στρατηγοί; πόσοι βασιλεῖς^δ; Ἀβυρσοτος, Τιθέριος, Γάιος, Κλαύδιος, Νέρων, ἀνθρώποι λόγοις τετιμημένοι, δυνατοί, τοσαῦτα ἐπολέμησαν ἀκμὴν νεάζουσιν, ἀλλ' οὐκ ἐξεβρίζωσαν· ἀλλ' οἱ μὲν πολεμήσαντες στείλονται καὶ λήθῃ παραδίδονται, ἡ δὲ πολεμηθεῖσα τὸν οὐρανὸν ὑπεραίρει. Μὴ γάρ μοι τοῦτο ἴδῃς, ὅτι ἐν γῇ ἔστηκεν ἡ Ἐκκλησία, ἀλλ' ὅτι ἐν οὐρανῷ πολιτεύεται. Πόθεν τοῦτο δῆλον; Δείκνυσιν τῶν πραγμάτων ἡ ἀπόδειξις. Ἐπολεμήθησαν ἔνδεκα μαθηταί, καὶ ἡ οἰκουμένη ἐπολέμει· οἱ δὲ πολεμηθέντες ἐνίκησαν, καὶ οἱ πολεμήσαντες ἀνῆρέθησαν· τὰ πρόβατα τῶν λύκων περιεγένοντο. Εἶδες ποιμένα τὰ πρόβατα ἐν μέσῳ τῶν λύκων ἀποστέλλοντα, ἵνα μὴδὲ τῇ φυγῇ τὴν σωτηρίαν πορίσωνται; Ποῖος ποιμὴν τοῦτο ἐργάζεται; Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο ἐποίησεν, ἵνα σοι δείξῃ, ὅτι οὐ κατὰ ἀκολουθίαν τῶν πραγμάτων, ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν καὶ ἀκολουθίαν τὰ κατορθώματα γίνεται. Ἡ γὰρ Ἐκκλησία οὐρανοῦ μᾶλλον ἐβρίζωται. Ἄλλ' ἰσως ἀπόνειδάν μου καταγινώσκει ὁ Ἑλλήν· ἀλλ' ἀναμενέτω τῶν πραγμάτων τὴν ἀπόδειξιν, καὶ μανθανέτω τῆς ἀλη-

θείας τὴν ἰσχύν, πῶς εὐκολώτερον τὸν ἥλιον σβέσθηναι, ἢ τὴν Ἐκκλησίαν ἀφανισθῆναι. Τίς ταῦτα, φησὶν, ὁ κηρύττων; Ὁ θεμελιώσας αὐτήν· Ὁ οὐρανὸς καὶ ἡ γῆ παρελεύσονται, οἱ δὲ λόγοι μου οὐ μὴ παρέλθωσι. Ταῦτα οὐ μόνον εἶπεν, ἀλλὰ καὶ ἐπλήρωσε· διὰ τί γὰρ μᾶλλον οὐρανοῦ μείζονα αὐτὴν ὁ θεμελιώσας; Τιμιωτέρα γὰρ οὐρανοῦ ἡ Ἐκκλησία. Διὰ τί οὐρανὸς; Διὰ τὴν Ἐκκλησίαν, οὐχ ἡ Ἐκκλησία διὰ τὸν οὐρανόν. Ὁ οὐρανὸς δὲ διὰ τὸν ἀνθρώπον, [123] οὐκ ἀνθρώπος διὰ τὸν οὐρανόν. Καὶ ἐξ ὧν αὐτὸς ἐποίησε δῆλον. Οὐράνιον γὰρ ἡ σῶμα οὐκ ἀνέλαθεν ὁ Χριστός. Ἄλλ' ἵνα μὴ μηκύνοντες τὸν λόγον, πάλιν χρεῖσται ἀναχωρήσωμεν σήμερον (ἴστε γὰρ δσαπερ χθὲς ὑπεσχόμεθα), καταβαλεῖν ἐτοιμάσωμεν. Διὰ γὰρ τοὺς ἀπολειφθέντας ἀνεβαλόμεν. Ἐπεὶ οὖν οἱ ἀπολειφθέντες τὰ ἐσῶτων ἐπλήρωσαν, καὶ τῇ παρουσίᾳ ἡμῖν τῇ ἐαυτῶν ὁ ἑχαρίσαντο τράπεζαν πεπληρωμένην τῶν ἀναλωμάτων, φέρε δὴ, τὰ βῆα παραδῶμεν, βῆα οὐκ ἔωλα· εἰ γὰρ καὶ χθесινὰ ἦν, ἀλλ' οὐ γίνονται ἔωλα. Τί δὴ ποτε; Οὐκ ἔστι κρέα, ἵνα διαφθορῇ, ἀλλὰ νοήματα διηνεκῶς ἀνθούντα. Τὰ μὲν γὰρ κρέα φθείρεται· σῶμα γὰρ ἐστ· τὰ δὲ νοήματα μένοντα, εὐωδέστερα καθίστανται. Τί οὖν ἦν, ἃ χθὲς εἰρήκαμεν; Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς χθὲς ἀπελαύσαμεν τραπέζης, καὶ οἱ ἀπολειφθέντες οὐκ ἐζημιώθησαν. Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Τίς ταῦτα φησιν; Ἡσαῖας, ὁ θεωρὸς τῶν Σεραφείμ, ὁ γάμψ ὀμιλήσας, καὶ τὴν χάριν μὴ σέσας. Καὶ προσεσχέκατε τῷ προφήτῃ, καὶ ἠκούσατε τοῦ προφήτου σήμερον· Ἐξεῖλθε, σὺ καὶ Ἰασοὺς ὁ υἱὸς σου. Ἀναγκαῖον καὶ ταῦτα μὴ παραδραμεῖν. Ἐξεῖλθε, σὺ καὶ ὁ υἱὸς σου. Ὑἱὸν εἶχεν ὁ προφήτης; Οὐκοῦν εἰ υἱόν, καὶ γυναῖκα, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ φαῦλον ὁ γάμος^ε, ἀλλὰ κακὸν ἡ πορνεία. Ἄλλ' ἐπειδὴ πολλοὶς τοῖς διαλεγόμεθα, καὶ λέγομεν, διὰ τί μὴ ὀρθῶς ζῆς, διὰ τί μὴ βίον ἀκριβῆ ἐπιδείκνυσαι; Πῶς δύναμαι, φησὶν, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι γυναικί, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι παιδίῳ, ἐὰν μὴ ἀποτάξωμαι πράγματι; Διὰ τί; μὴ κώλυμα ὁ γάμος; Βοηθῶ σοι δίδωμαι ἡ γυνὴ, καὶ τίς πεῖθουλος. Ὁ προφήτης οὐ γυναῖκα εἶχε; Καὶ οὐκ ἐγένετο κώλυμα τοῦ Πνεύματος ὁ γάμος^ε· ἀλλὰ καὶ ὠμίλει τῇ γυναικί, καὶ προφήτης ἦν. Ὁ Μωϋσῆς οὐ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πέτρας ἐβρίβη, καὶ αἶρα μετέβαλε, καὶ θεῷ διελέγετο, καὶ θεήλατον ὀργὴν ἀνέστειλεν. Ὁ Ἀβραάμ οὐχὶ γυναῖκα ἔσχε; Καὶ πατὴρ ἐγένετο ἐθνῶν, καὶ τῆς Ἐκκλησίας τὸν γὰρ Ἰσαὰκ υἱὸν εἶχε, καὶ αὐτὸς ἐγένετο κατορθωμάτων ὑπόθεσις. Οὐκ ἀνήνεγκε τὸ παιδίον, τὸν καρπὸν τοῦ γάμου; οὐκ ἐγένετο καὶ πατὴρ καὶ φιλόθεος; οὐκ ἦν ἰδεῖν ἱερεὰ ἐξ οἰκείων σπλάγγνων γενόμενον; ἱερεὰ καὶ πατέρας; φύσιν νικημένην, καὶ εὐλόγειαν κρατοῦσαν; σπλάγγνα πατούμενα, καὶ κατορθώματα εὐσεβῆ περιγινόμενα; καὶ τὸν πατέρα λυόμενον, καὶ φιλόθεον στεφανούμενον; οὐκ εἶδες ὅλον φιλόπαιδα καὶ φιλόθεον; μὴ τι ἐκώλυσεν ὁ γάμος; Τί δὲ ἡ μήτηρ τῶν

^α Quidam mss. τὴν διέσθηκεν, non male. In iisdem ἐστὶν ὁ ἀνθρώπος deest.

^β Unus apud Savillum ἀλλὰ ψυχίαις, sed nictis. Mox quatuor mss. ἀνατροφή, et sic legit Savilius, sed ἀνατροφή magis quadrat ad seriem.

^γ Alii apud Savil. ὑπομονὴν ἴδῃ, καὶ τοῦ κυβερνήτου τὴν σύνεσιν ἀκριδῶς καταμάθῃς.

^δ Ἰσοῦτοι τύραννοι, πόσοι στρατηγοί, πόσοι βασιλῆες, ita quidam mss. et sic legit Sav. Itemque Erasmus. In edit. Mor. πόσοι στρατηγοί deest.

^ε Alii apud Savil. ἐπλήρωσεν οὐρανοῦ γὰρ μᾶλλον αὐτὴν μεῖζον.

^ς Alii mss. et Savil. in textu οὐράνιον γάρ, et melius; sed Erasmus legit οὐρανοῦ, ut habet Morel. et margo Sav. Paulo post iidem μηκύνοντες.

^ζ Alii mss. τὴν παρουσίαν ἡμῖν τὴν ἐαυτῶν.

^η Alius ὅτι οὐ φαῦλος ὁ γάμος.

^θ Tres mss. τοῦ πνεύματος ἡ χάρις, male.

Quod si mihi narres dignitates et opum abundantiam, a foliis, non a fructibus, arborem laudas. Hæc autem loquor non assentans caritati vestræ, sed virtutem vestram prædicans. Beatus ego propter vos, beati vos propter vos ipsos: *Beatus qui loquitur ad aures audientium* (Eccle. 25. 12): sic ego beatus factus sum. *Beati qui esuriunt et sitiunt iustitiam* (Matth. 5. 6). Vides quomodo vos beati propter vos ipsos estis facti? Beatus est vir amans sermonum spiritualium. Hoc nos distinguit a brutis. Non enim nos ab illis separat corporis ratio, neque quod alimur aut bibimus, neque quod pascimur aut vivimus: hæc enim omnia nobis cum brutis sunt communia. Sed qua re distinguitur a brutis homo? Sermone: et ob id animal dicitur λογικόν: hoc est, sermonis particeps. Ut enim aluntur corpora, sic aluntur et animæ: sed corpus pane, anima sermone. Proinde si videas hominem vescentem lapide, num illum dixeris esse hominem? Idem si quem videris qui non alatur sermone, sed sermonis ac rationis inopia, dices, Hic et hominis naturam amisit, siquidem educatio declarat hominis nobilitatem. Quoniam igitur theatrum nobis plenum est, itenique mare pridem æstuans jam tranquillum, ac rursus pelagus sedata tempestate quietam ac placidum: age jam navem detrahimus, veli loco expandentes linguam, pro zephyro Spiritus gratiam invocantes, pro temone clavoque cruce gubernatrice utentes. Nam mare quidem habet aquam salsam, hic autem est aqua viva. Illic sunt animalia rationis expertia, hic vero animæ rationales: illic qui navigant e mari in terram, hic vero qui navigant e terra in cælum appellant: illic navigia, hic eloquia spiritualia: illic in navi tabulæ, hic sermonum conventus: illic velum, hic lingua: illic zephyri flatus, hic spiritus præsentia: illic homo gubernator, hic vero gubernator Christus. Idcirco sane jactatur quidem navis, at non mergitur. Poterat quidem et in tranquillo navigare, verum non passus est gubernator, quo simul et navigantium perspicias tolerantiam, et gubernatoris prudentiam plenius cognoscas.

2. *Ecclesia Christi invicta. Facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri.*—Audiant gentes, audiant Judæi benefacta nostra, audiant magnam Ecclesiæ præminentiam. A quam multis oppugnata est Ecclesia, nec umquam tamen victa? quot tyranni? quot duces, quot Imperatores? Augustus, Tiberius, Caius, Claudius, Nero, homines literis ornati, potentes, tot modis oppugnaverunt recentem ac teneram, at non radicibus sustulerunt: quin potius li qui oppugnaverunt silentur oblivioni traditi, illa vero oppugnata cælum transcendit. Neque enim illud mihi spectato, quod in terris sita sit Ecclesia, sed quod in cælo versetur. Unde hoc dilucidum est? Nimirum ipsæ res demonstrant. Oppugnati sunt undecim discipuli, totus orbis oppugnabat: verum qui oppugnabantur vicerunt, qui oppugnabant sublati sunt: oves devicere lupos. Vidisti pastorem oves in medium luporum emittentem (Matth. 10. 16), ut ne fuga quidem salutem consequerentur? Quis pastor hoc fecit? Christus hoc fecit, quo tibi

demonstraret quæ recte geruntur non accidere secundum rerum seriem, sed præter naturam præterque rerum seriem. Nam Ecclesia firmioribus quam cælum ipsum radicibus hæret. Verum fortassis ethnicus arrogantia me condemnat: sed maneat donec harum rerum probationem attulero, discatque vim veritatis, quomodo facilius est solem extinguere, quam Ecclesiam deleri. Quis, inquit, ista prædicat? Is qui eam fundavit: *Cælum et terra transibunt, sed verba mea non transibunt* (Matth. 24. 35). Hæc non modo dixit, sed et complevit: cur enim illam magis fundavit quam cælum? Siquidem est cælo pretiosior Ecclesia. Quare conditum est cælum? Propter Ecclesiam, non Ecclesia propter cælum. Cælum conditum est propter hominem, non homo propter cælum. Id perspicuum est ex iis quæ fecit Christus. Non enim caeleste corpus assumpsit. Verum ne in longum productio sermonis, rursus hodie vobis debitores discedamus (scitis enim quam multa simus heri polliciti), persolvere parati sumus. Nam propter eos qui non aderant distuleram. Quoniam igitur qui absuerant, suo sunt officio perfuncti, suæque præsentia nobis mensam exhibuerunt sumptuosam, age, apponamus obsonia, obsonia quidem haud putria: etsi enim hesternæ sint, hæc obsonia non putrescunt. Quamobrem tandem? Non sunt carnes ut corrumpi queant, sed sententiæ semper florentes. Carnes enim, quoniam corpus sunt, corrumpuntur: contra sententiæ, si maneant, redduntur fragrantiores. Quid igitur erat quod heri diximus? Siquidem et ita nos heri participes mensæ fuimus, ut qui non adfuerant, nihil detrimenti sint passi. *Et factum est in anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (Isai. 6. 1). Quis hæc loquitur? Isaias ille spectator caelestium Seraphim, qui connubio junctus fuit, nec tamen exstinxit gratiam. Attendistis propheta, et audistis prophetam hodie, *Exi, tu et Jasub filius tuus* (Isai. 7. 3). Nec ista oportet prætercurrere. Exi, tu et filius tuus. Itane filium habebat propheta? Si filium habebat, habebat et uxorem, ut intelligas non esse malas nuptias, sed malam esse scortationem. Sed quoniam cum quibusdam disserimus dicentes, Cur non recte vivis? quamobrem non præstas vitam probam? Qui possum, inquit, nisi divertam ab uxore, nisi vale dixerò liberis, nisi valere jussero negotia? Quamobrem? num obstat matrimonium? Adjutrix tibi data est uxor non insidiatrix. Annon habebat uxorem propheta? Neque tamen Spiritus gratiæ obstat conjugium: sed cum uxore convictum habebat, et erat nihilominus propheta. Moyses nonne uxorem habebat? Et tamen is petram dirupit, acrem iminutavit, cum Deo colloquebatur, divinam iram cohibuit. Abraham nonne habebat uxorem? Et tamen pater factus est gentium et Ecclesiæ: sustulit filium Isaac, et hic illi fuit egregiorum facinorum materia. Nonne obtulit filium, conjugii fructum? nonne factus est pater, et Dei amans? annon licuit videre sacerdotem e suis visceribus fieri? sacrificium, inquam, simul et patrem? vinci naturam,

vincere pietatem? viscera conculcari, piaque facta superare? patrem dejici, Dei amantem coronari? annon vidisti totum, et filii amantem et Dei? numquid hic obfuit matrimonium? Quid autem Maccabæorum mater? nonne uxor fuit? nonne septem filios addidit sanctorum choro? nonne vidit illos martyrio coronatos? nonne spectatrix adstabat, tamquam mons quidam immobilis? nonne adstabat in unoquoque illorum martyrium patiens, et mater martyrum, septies ipsa martyrium tulit? Dum enim illi torquebantur, illa plagam accipiebat. Neque enim sine dolore hæc excipiebat: mater erat, et naturæ illata vis propriam virtutem declarabat; at illa non vincebatur. Mare quidem erat et fluctus: cæterum sicut mare, cum insanit, sedatur: ita et natura commota, metu Dei refrenabatur. Quomodo eos unxit? quomodo eos aluit? quomodo septem templa Deo exhibuit, statuas aureas, imo potius auro pretiosiores?

3. Ut enim scias non tale esse aurum, qualis est anima martyrum, attende. Stabat tyrannus, atque ab una muliere superatus discedebat. Ille armis oppugnabat, hæc animi vi superabat; ille fornacem incendebat, hæc virtutem spiritus; ille exercitum movebat, hæc ad angelos applicabat animum: videbat inferne tyrannum, et in animo versabat illum in supernis regnantem; videbat infra se tormenta, at numerabat superna bravia; videbat præsentem cruciatum, et cogitabat futuram immortalitatem. Quapropter et Paulus dicebat, *Non contemplantibus nobis quæ videntur, sed ea quæ non videntur* (2. Cor. 4. 18). Num quid obstaculi adferebat matrimonium? Quid autem Petrus, basis Ecclesiæ, ille vehemens amator Christi, ille sermone indoctus, et rhetorum victor, ille imperitus, qui tamen philosophis obturavit os, ille qui Græcancam sapientiam¹ quasi aranearum telam dissolvit, qui terrarum orbem peragravit, qui sagenam misit in mare et piscatus est orbem, annon habuit hic quoque uxorem? Sane, habuit. Quod autem habuerit, audi evangelistam testantem. Quid autem ait? *Ingressus est Jesus ad socrum Petri febricitantem* (Marc. 4. 30). Ubi socrus, ibi et uxor; ubi uxor, ibi et conjugium. Quid autem Philippus? nonne quatuor habebat filias (Act. 21. 9)? Ubi vero quatuor filiæ, illic et uxor, et matrimonium. Quid igitur Christus? Ex virgine quidem natus est: verum ad uuptias accessit, ac donum attulit: *Non habent*, inquit, *vinum* (Joan. 2. 3): et aquam vertit in vinum, virginitate nuptias honorans, dono rem commendans: ut ne abomineris nuptias, sed oderis scortationem. Meo quidem periculo ego spondeo tibi salutem, etiamsi uxorem habueris.

Uxor mala corrigenda aut ferenda. — Prospice tibi ipsi. Mulier si proba fuerit, adiutrix tibi est. Quid igitur si non fuerit commoda? Fac illam commodam. Annon fuerunt uxores bonæ ac malæ, ne haberes excusationem? Qualis erat illa Job? Sed Sarra erat bona.

¹ Alii, *Græcancam superatorem* (Ἑλληνικὴν θρησκείαν). Quæ lectio præferenda certe videretur hoc loco. Verum Morellus, Savilius, et maxima pars Manuscriptorum legunt, *Græcancam sapientiam*, atque ita legit Erasmus.

Ostendam tibi mulierem et malam et improbam. Non nocuit viro uxor Job: prava erat et improba, consilium dabat illi ut blasphemias proferret. Quid igitur? labefactavit turrim? dejecit adamantem? superavit petram? depulit militem? comminuit scapham? eradicavit arborem? Nihil horum: sed illa impellebat, et arbor reddebatur stabillior: illa fluctus excitabat, at navis non submergebatur, sed secundo navigabat vento; fructus ejus decerpebatur, et arbor commota non est: folia deciderunt, et radix mansit immota. Hæc loquor, ne quis prætendat uxoris improbitatem. Mala est? Corrige eam. Sed ais. E paradiso me expellit. Verum eadem te in celos induxit. Eadem quidem natura, mens tamen diversa. Sed illa Job erat mala? Verum Susanna bona. Sed illa Ægyptia erat impudica? Verum Sarra erat modesta. Vidisti illam? Vide et hanc; quandoquidem etiam inter viros hi quidem mali sunt, illi vero boni. Bonus erat Joseph, seniores autem impudici. Vidisti omnibus in rebus vitium ac virtutem non natura dijudicari, sed animo distinguui. Ne mihi prætexas excusationes. Sed ad eorum, quæ debemus, solutionem properemus. *Et factum est anno quo mortuus est Ozias rex.* Dicturus sum quam ob causam ipse propheta designet tempus: siquidem quærehamus heri, quam tandem ob causam cum omnibus prophetæ, atque hic quoque, tempus regum enarrare soleant quo vixerint, hoc loco ea consuetudo prætermittenda sit: nec enim dicit, In diebus Ozias: sed, In morte Ozias. Hanc quæstionem hodie solvere volo. Quamquam enim ingens est æstus, tamen major est sermonis refrigeratio: quamquam vis sit corpori fatiscienti, tamen anima vicens delectatur. Ne mihi narres æstum ac sudorem. Si sudaveris corpore, abstergis animam tuam. Tres illi pueri qui erant in fornace, nihil detrimenti perpassi sunt, sed fornax illis fuit refrigerio. Cum cogitas sudorem, cogita simul et mercedem et præmium. Etenim urinator nullam aliam ob causam audet seipsum in profundum aquarum demittere, quam propter margaritas, hellorum causam. Quamquam non materiam reprehendo, sed mentem intemperantem. Et tu, ut accipias thesaurum deficere nescium, plantasque vitem in anima tua, non sustines æstum neque sudorem? Non vides istos qui sedent in theatro, quomodo sudent, nudoque capite solis radium excipiant, quo flant captivi mortis, quo scorti mancipia? Ad exitium illi laborant, et tu ad salutem seguis ac remissus es? Athleta es, miles es¹. Quis igitur est ille Ozias, et quam ob causam mortem hanc illius expressit propheta? Illic Ozias rex erat, ac vir justus, multis florens egregiis factis: verum postea tandem ad superblam venit, ad superbiam, inquam, malorum matrem, ad arrogantiam tumultibus plenam, ad elationem, qua diabolus in exitium ruit. Nihil

¹ Hic adjicit Erasmus in interpretatione Latina, quæ in nullo exemplari Græco, tum edito tum manuscripto habetur, *Ne igitur laboribus defatigeris, sed bono animo certamina tolera.* Nescio utrum hæc ille in exemplari suo Græco legerit, an vero ipse adjecerit interpretando. Ut ut res est, hæc seriei sunt consonæ.

Μακκαθαίων· οὐχὶ γυνὴ ἦν· οὐχὶ ἐπὶ τὰ δέδωκε παιδας [124] τῷ χορῷ τῶν ἁγίων· οὐκ εἶδεν αὐτοὺς μαρτυρήσαντας· οὐχ εἰστέκει καθάπερ ὄρος μὴ σαλευομένη· οὐχ εἰστέκει καθ' ἑκαστον αὐτῶν μαρτυροῦσα, καὶ μήτηρ μαρτύρων, καὶ ἐπτάκις ἐμαρτύρησε· Ἰασανίζομένων γὰρ ἐκεῖνων, αὐτὴ τὴν πληγὴν ἐδέχετο^β. Οὐδὲ γὰρ ἀπαθῶς οὕτω τὰ γινόμενα ἐδέχετο· μήτηρ γὰρ ἦν, καὶ τῆς φύσεως ἡ ὕβρις τὴν οἰκίαν δύναμιν ἐπεδείκνυτο· ἀλλ' οὐκ ἐνίκητο. Θάλασσα γὰρ ἦν καὶ κύματα· ἀλλ' ὥσπερ ἡ θάλασσα μαινομένη κατωλύεται, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἐγειρομένη τῷ φόβῳ τοῦ Θεοῦ ἐχαλινούτο. Πῶς αὐτοὺς ἤλαψε· πῶς αὐτοὺς ἔθρεψε· πῶς ἐπὶ τὰ ναοὺς τῷ Θεῷ παρέστησεν, ἀνδριάντας χρυσοῦς, μᾶλλον δὲ καὶ χρυσοῦ τιμητέρους;

γ'. Ὅτι γὰρ οὗ τοούτου χρυσοῦς, οἷον ψυχὴ μαρτύρων, πρόσχε. Εἰστέκει ὁ τύραννος, καὶ ὑπὸ μίδς γυναικὸς ἡττώμενος ἀνεχώρει. Ἐκεῖνος ἐπλοῖς ἐπολιόρκει, καὶ αὐτὴ προθυμῇ περιεγένετο· ἐκεῖνος κάμινον ἀνῆψε, καὶ αὐτὴ τὴν ἀρετὴν τοῦ πνεύματος· ἐκεῖνος στρατόπεδον ἐκίνει, καὶ αὐτὴ πρὸς ἀγγέλους μεθωρμίζετο· ἐώρα κάτω τὸν τύραννον, καὶ ἐνενοεῖ τὸν ἄνω βασιλεύοντα· ἐώρα τὰς κάτω βασάνους, καὶ ἠρίθμει τὰ ἄνω βραβεῖα· ἐώρα τὴν παροῦσαν κόλασιν, καὶ ἐνενοεῖ τὴν μέλλουσαν ἀθανασίαν. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος λέγε· *Μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλεπόμενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλεπόμενα*. Μὴ τι κύλημα ὁ γάμος ἐγένετο· τί δὲ ὁ Πέτρος, ἡ κρηπίς τῆς Ἐκκλησίας, ὁ μανικὸς ἑραστής· τοῦ Χριστοῦ, καὶ ἀπαίδευτος τῷ λόγῳ, καὶ ῥητόρων περιγινόμενος, ὁ ἀμαθὴς, καὶ φιλοσόφων ἀποπράξας στόματα, ὁ τὴν Ἑλληνικὴν σοφίαν· καθάπερ ἀράχην διαλύσας, ὁ τὴν οἰκουμένην περιδραμῶν, ὁ σαγηνεύσας τὴν θάλασσαν, καὶ ἀλιεύσας τὴν οἰκουμένην, οὐκ εἶχε καὶ οὗτος γυναῖκα; Ναί, εἶχεν. Ὅτι δὲ ἔσχεν, ἄκουσον τοῦ εὐαγγελιστοῦ. Τί δὲ φησιν; *Εἰσηλθὼν ὁ Ἰησοῦς πρὸς τὴν πενθερὰν Πέτρου πυρρῶσυσαν*. Ὅπου πενθερὰ, ἐκεῖ καὶ γυνή, ἐκεῖ^δ καὶ γάμος. Τί δὲ ὁ Φίλιππος; οὐ τέσσαρας θυγατέρας εἶχεν; Ὅπου δὲ τέσσαρες θυγατέρες, ἐκεῖ καὶ γυνή, καὶ γάμος. Τί οὖν ὁ Χριστός; Ἀπὸ παρθένου μὲν· ἀλλ' εἰς γάμον παρεγένετο, καὶ δῶρον εἰσένηγκεν· οὐκ ἔχουσι γὰρ, φησὶ, *οἶνον*^ε· καὶ τὸ ὕδωρ οἶνον ἐποίησε, τῇ παρθενίᾳ τὸν γάμον τιμῶν, τῇ δωρεᾷ τὸ πρᾶγμα θαυμάζων· ἵνα μὴ βδελύσῃ τὸν γάμον, ἀλλὰ μισθῇ^ε τὴν πορνείαν. Τῷ ἐμῷ κινδύνῳ ἐγὼ ἐγγυῶμαι σου τὴν σωτηρίαν, κἀν γυναῖκα ἔχῃς.

Πρόσχε· σεαυτῷ. Γυνὴ ἐὰν εὐχρηστός ἐστί, βοηθός σου ἐστί. Τί οὖν ἂν μὴ ἡ εὐχρηστος; Ποίησον αὐτὴν εὐχρηστον. Μὴ οὐκ ἐγένοντο καλαὶ γυναῖκες καὶ κακαί, ἵνα μὴ ἔχῃς πρόφασιν; Ποταπὴ ἡ τοῦ Ἰωβ ἦν; Ἡ δὲ Σάρρα καλὴ ἦν. Δεῖξω σου γυναῖκα φαύλην [125] καὶ πονηράν. Οὐκ ἔβλαψε τὸν ἄνδρα ἡ γυνὴ τοῦ Ἰωβ· πονηρὰ ἦν καὶ φαύλη, καὶ βλασφημεῖν αὐτῷ

συνεβούλευσε. Τί οὖν; ἔσεισε τὸν πύργον; κατήνεγκε τὸν ἀδάμαντα; περιεγένετο τῆς πέτρας; ἔκρουσε τὸν στρατιώτην; διέτρησε τὸ σκάφος; ἐξεβρίζωσε τὸ δένδρον; Οὐδὲν τούτων· ἀλλ' ἐκεῖνη προσέκρουσε, καὶ ὁ πύργος ἀσφαλίστερος ἐγένετο^ε· αὐτὴ τὰ κύματα ἤγειρε, καὶ τὸ πλοῖον οὐ κατεποντίζετο, ἀλλ' ἐξ οὐρίας ἔπλεεν· ὁ καρπὸς αὐτοῦ ἐτρυγήθη, καὶ τὸ δένδρον οὐκ ἐσαλεύθη· τὰ φύλλα ἔπεσε, καὶ ἡ ῥίζα ἔμεινε ἀσάλευτος. Ταῦτα λέγω, ἵνα μηδεὶς προφασίζηται· κακίαν γυναικός. Φαῦλὴ ἐστὶ· Διόρθωσον αὐτήν. Ἀλλὰ, φησὶν, ἀπὸ παραβέσου με ἐξέβαλεν. Ἀλλὰ καὶ εἰς οὐρανοὺς σε ἐξήνεγκεν. Ἡ αὐτὴ μὲν φύσις, διάφορος δὲ ἡ γνώμη. Ἀλλ' ἡ τοῦ Ἰωβ φαύλη; Ἀλλ' ἡ Σωάννα καλὴ. Ἀλλ' ἡ Αἰγυπτία ἀκόλαστος; Ἀλλ' ἡ Σάρρα κοσμία. Εἶδες ἐκεῖνην; Βλέπε καὶ ταύτην· ἐπεὶ καὶ ἐν ἀνδράσιν οἱ μὲν φαῖλοι, οἱ δὲ σπουδαῖοι. Καλὸς ὁ Ἰωσήφ, οἱ δὲ πρεσβύτεροι ἀκόλαστοι. Εἶδες πανταχοῦ κακίαν καὶ ἀρετὴν, μὴ τῇ φύσει ταῦτα κρινόμενα, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ διαιρούμενα. Μὴ μοι προφάσεις προφασίζου. Ἀλλ' ἐπὶ τὰ χρεῖα καὶ τὴν καταβολὴν σπεύδωμεν. *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὁζίας ὁ βασιλεὺς*. Μᾶλλον λέγειν διὰ τί ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν· ἐξηγουμέν γὰρ χθές, τί δὴποτε τῶν προφητῶν ἀπάντων τὸν καιρὸν τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων ἱστοροῦντων^ε, καὶ αὐτοῦ τούτου, ἐνταῦθα τὸ ἔθος ἐλύθη· καὶ οὐ λέγει, ἐν ταῖς ἡμέραις Ὁζίου, ἀλλ' ἐν τῇ τελευτῇ Ὁζίου. Τοῦτο λῦσαι βούλομαι σήμερον. Εἰ γὰρ καὶ πολὺ τὸ καῦμα, ἀλλὰ μείζων ἡ δρόσος τοῦ λόγου· εἰ γὰρ βιάζεται^ε τὸ σῶμα μαλακίζόμενον, ἀλλ' ἀκμάζουσα ἡ ψυχὴ εὐφραίνεται. Μὴ μοι λέγε καῦμα καὶ ἰδρώτα· ἐὰν ἰδρώτης τῷ σώματι, σμήχεις σου τὴν ψυχὴν. Οἱ παῖδες οἱ τρεῖς ἐν καμίνῳ ἦσαν, καὶ οὐδὲν ἔπασχον, ἀλλ' ἡ κάμιнос δρόσος ἐγένετο. Ὅταν ἐνοήσης ἰδρώτα, ἐννοεῖ καὶ τὸν μισθὸν καὶ τὴν ἀμοιβήν. Καὶ γὰρ κολυμβητῆς ἄνθρωπος δι' οὐδὲν ἄλλο τολμᾷ εἰς τὸ βάθος αὐτὸν καταβαλεῖν τῶν ὑδάτων, ἢ διὰ μαργαρίτας, τοῦ πολέμου τὴν ὑπόθεσιν. Ἀλλ' οὐ τὴν ὕλην διαδάλω, ἀλλὰ τὴν ἀκόλαστον γνώμην. Καὶ σὺ, ἵνα λάθῃς θησαυρὸν ἀνελλιπῇ, καὶ φυτεύσης ἄμπελον ἐν τῇ ψυχῇ σου, οὐκ ἀνέχῃ καύματος, οὐδὲ ἰδρώτος; Οὐχ ὀρᾷς τοὺς ἐν θεάτρῳ καθημένους, πῶς ἰδρῶσι, καὶ γυμνῇ τῇ κεφαλῇ τὴν ἀκτῖνα δέχονται, ἵνα γένωνται θανάτου αἰχμάλωτοι, ἵνα πόρνης δοῦλοι; Εἰς ἀπώλειαν ἐκείνοι κάμνουσι, καὶ σὺ εἰς σωτηρίαν ἐκλύῃ; Ἀθλητῆς εἶ, καὶ στρατιώτης. Τίς οὖν ἐστιν ὁ Ὁζίας ἐκεῖνος, [126] καὶ διὰ τί τὴν τελευτὴν αὐτοῦ ταύτην εἶπεν; Οὗτος ὁ Ὁζίας βασιλεὺς ἦν, καὶ ἀνὴρ δίκαιος, καὶ πολλοὺς κομῶν τοῖς κατορθώμασιν· ἀλλ' ὕστερόν ποτε εἰς ἀπόνοιαν ἦλθεν, εἰς ἀπόνοιαν, τὴν μητέρα τῶν κακῶν, εἰς ἀλαζονείαν, τὴν θορύβων γέμουσαν^ε, εἰς ὑπερηφανίαν, τὴν ἀπώλειαν τοῦ διαδόλου. Οὐδὲν γὰρ ἀπονοίας χειρόν· διὰ τοῦτο καὶ τὸν λόγον ἄπαντα εἰς

^α Αἱ εἰς σαλευόμενον.

^β Αἱ τὴν πληγὴν ἔπρεπεν.

^γ Αἱ Ἑλληνικὴν θρησκείαν. Quae lectio praeferenda certe videretur hoc loco. Verum Mor., Sav., et plerique mss. σοφίαν habent, atque ita legit Erasmus.

^δ Αἱ τοὺς mss. ἐκεῖ καὶ γυνή. Ὅπου γυνή, ἐκεῖ, a' que ita legendum. In Morel. et Savil. ὅπου γυνή deest.

^ε Tres mss. ἀλλὰ μισήσας.

^ε Unus καὶ τὸ δένδρον ἀσφαλίστερον ἐγένετο.

^ε Αἱ εἰς προφασίζονται.

^ε Unus βασιλέων δηλούντων. Savil. in margine τῶν βασιλέων μεμνημένων.

^ε Unus cod. εἰ καὶ βιάζεται, omisso γὰρ, et sic legisse videtur Erasmus. Ibid. ἀκμάζει ἡ ψυχὴ εὐφραίνεται. Paulo post σου τὴν διάνοιαν. Oī. Infra tres mss. κατατολμᾷ, et mox ἐμβαλεῖν.

^ε Duo ἀλαζονείαν τῶν θορύβων νοσούντων. Unus habet τὸν θορύβον νοσούντων.

τοῦτο κατηναλώσαμεν ἡμεῖς, τὴν ἀπόνοιαν καθαίρου-
τες, καὶ ταπεινοφροσύνην διδάσκοντες.

δ' Εἰπω σοι, πόσον ἀγαθὸν ταπεινοφροσύνη, καὶ πό-
σον κακὸν ἀπόνοια· Ἀμαρτωλὸς δίκαιον ἐνίκησεν, ὁ
τελώνης τὸν Φαρισαῖον, καὶ ῥήματα ἔργων περιεγέ-
νοντο. Πῶς ῥήματα· Ὁ τελώνης λέγει· Ὁ Θεός,
ἰλάσθητί μοι τῷ ἁμαρτωλῷ. Ὁ Φαρισαῖος λέγει·
Οὐκ εἰμι ὡς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαξ, ἡ
πλεονέκτης. Ἀλλὰ τί; Νηστεύω δις τῆς ἑβδομά-
δος^α, ἀποδοκατῷ μου τὰ ὑπάρχοντα. Ὁ Φαρισαῖος
ἔργα εἰδείξε δικαιοσύνης· ὁ τελώνης ῥήματα εἶπε τα-
πεινοφροσύνης, καὶ λόγος ἔργων περιεγένοντο, καὶ
ὁ τοσούτος θησαυρὸς ἐξεψυσθήθη, καὶ ἡ τοσαύτη
πενία εἰς πλοῦτον μετεβλήθη. Ἦλθον δύο πλοῖα
ἔχοντα γόμον· εἰσῆλθον ἀμφοτέρω εἰς τὸν λιμένα·
ἀλλ' ὁ τελώνης καλῶς τῷ λιμένι προσωρμίσθη, ὁ δὲ
Φαρισαῖος ναυάγιον ὑπέμεινεν, ἵνα μάθης πόσον κα-
κὸν ἡ ἀπόνοια. Δίκαιος εἰ; Μὴ ταπεινώσης τὸν ἀδελ-
φόν σου. Κομᾷς κατορθώμασι; Μὴ ὀνειδίσῃς τῷ πλη-
σίον, καὶ ὑποτέμῃς σου τὸ ἐγκώμιον. Ὅσον μέγας εἰ,
τοσούτον ταπεινὸν σαυτὸν. Καὶ πρόσθε μετ' ἀκρι-
βείας τῷ λόγῳ, ἀγαπητέ. Μᾶλλον ὁ δίκαιος ὀφείλει
φοβεῖσθαι τὴν ἀπόνοιαν, ἢ ὁ ἁμαρτωλός· τοῦτο καὶ
χθὲς εἶπον, καὶ τήμερον λέγω διὰ τοὺς χθὲς ἀπολει-
φθέντας· διότι ὁ ἁμαρτωλὸς ἔχει τὸ συνεῖδος ἀνάγκη^β
ταπεινὸν, ὁ δὲ δίκαιος ἐπαίρεται κατορθώμασιν.
Ὡσπερ οὖν ἐπὶ τῶν πλοίων, οἱ μὲν ἔχοντες κενὸν
πλοῖον, οὐ δεδοικασιν πειρατῶν σύστημα· οὐ γὰρ ἔρ-
χονται διατηρῆσαι τὸ πλοῖον τὸ μηδὲν ἔχον· οἱ δὲ φόρ-
του γέμοντες ἔχοντες πλοῖον, δεδοικασιν πειρατὰς· ὁ γὰρ
πειρατὴς ἐκεῖ ἀπέρχεται, ὅπου χρυσὸς, ὅπου ἄργυ-
ρος, ὅπου λίθοι τίμιοι· οὕτω καὶ ὁ διάβολος οὐκ εὐ-
κόλως ἐπιπράζει τῷ ἁμαρτωλῷ, ἀλλὰ τῷ δικαίῳ,
ὅπου πλοῦτος πολὺς. Ἐπειδὴ πολλάκις ἡ ἀπόνοια ἐξ
ἐπιδοῦλης τοῦ διαδόλου, νήφειν ἀναγκαῖον^γ. Ὅσον μέ-
γας εἰ, τοσούτον ταπεινὸν σαυτὸν. Ὅταν ἀναβῇς εἰς
τὸ ὕψος, ἀσφαλίσθηναί χρεῖαν ἔχεις, ἵνα μὴ πέσῃς.
Αὐτὸ καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν λέγει· Ὅταν πάντα ποιή-
σῃς, λέγετε, θεὶ Ἀγριοὶ δοῦλοὶ ἐσμεν. Τί^δ μέγα
φρονεῖς, ἄνθρωπος ὢν, τῆς γῆς συγγενῆς, ὁμοούσιος
τῇ τέρρῃ, ἐν τε τῇ φύσει, ἐν τε τῇ γνώμῃ, καὶ τῇ
προσώρσει τῶν πραγμάτων; Σήμερον πλούσιος, αὔ-
ριον πένης· σήμερον ὑγιαίνων, αὔριον νοσῶν· σήμε-
ρον [127] χαίρων, αὔριον λυπούμενος· σήμερον ἐν
δόξῃ, αὔριον ἐν ἀτιμίᾳ· σήμερον ἐν νεότητι, αὔριον
ἐν γῆρᾳ. Μὴ ἴσταται τί τῶν ἀνθρωπίνων, ἀλλ' ὥσπερ
τῶν ποταμῶν βρυμάτων μιμῆται τὸν ὁρμόν; Ὅμοῦ
τε γὰρ ἐφάνη, καὶ σκιδὸς ταχύτερον^δ ἡμᾶς καταλιμ-
πάνει. Τί οὖν μέγα φρονεῖς, ἄνθρωπε, ὁ κακὸς, ἡ
ματαιώτης; Ἀνθρώπος γὰρ ματαιώτῃτι ὠμωώθη.
Ὅσαι χόρτος αἱ ἡμέραι αὐτοῦ. Ἐξηράνθη ὁ χόρτος,
καὶ τὸ ἄνθος αὐτοῦ ἐξέπεσε.

Ταῦτα λέγω, οὐχ ὅς τὴν οὐσίαν ἐξευταλίζω, ἀλλὰ
τὴν ἀπόνοιαν χαλινῶν. Καὶ γὰρ μέγα ἄνθρωπος, καὶ
τίμιον ἀνὴρ ἐλέμην. Ἀλλ' ὁ Ὀζίας οὗτος βασιλεὺς ὢν,
καὶ τὸ διάδημα περιειμένος, ἐπειδὴ δίκαιος ἦν,
ἐφρόνησέ ποτε μέγα, καὶ φρονήτας μέγα καὶ μεζῶν
τῆς ἀξίας, εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερόν. Καὶ τί φησιν; Εἰσῆλ-

θεν εἰς τὰ ἄγια τῶν ἁγίων, καὶ λέγει, βούλομαι θυ-
μιᾶσαι. Βασιλεὺς ὢν ἱερωσύνης ἀρχὴν ἀρπάζει. Βού-
λομαι, φησὶ, θυμιᾶσαι, ἐπειδὴ δίκαιός εἰμι. Ἀλλὰ
μένε ἴσω τῶν οἰκείων ὄρων· ἄλλοι ὅροι βασιλείας,
καὶ ἄλλοι ὅροι ἱερωσύνης· ἀλλ' αὕτη μεζῶν ἐκείνης.
Οὐ γὰρ ἀπὸ τῶν φαινομένων φαίνεται βασιλεὺς,
οὐδὲ ἀπὸ τῶν πεπηγμένων αὐτῷ λίθων, καὶ ὢν
περίκειται χρυσίων, ὀφείλει κρίνεσθαι ὁ βασιλεὺς.
Οὗτος μὲν γὰρ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν· ὁ
δὲ τῆς ἱερωσύνης θεσμὸς ἄνω κάθηται. Ὅσα ἂν δῆ-
σῃ ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται δεδεμένα ἐν τῷ οὐρανῷ. Ὁ
βασιλεὺς τὰ ἐνταῦθα πεπίστευται, ἐγὼ τὰ οὐράνια·
ἐγὼ ὅταν εἴπω, τὸν ἱερέα λέγω. Μὴ οὖν, ἂν ἔδῃς
ἱερέα ἀνάξιον, τὴν ἱερωσύνην διάβαλε· οὐ γὰρ τὸ
πρᾶγμα διαβαλεῖν δεῖ, ἀλλὰ τὸν κακῶς τῷ καλῷ κε-
χρημένον· ἐπεὶ καὶ ὁ Ἰούδας προδότης ἐγένετο, ἀλλ'
οὐ κατηγορία τῆς ἀποστολῆς τοῦτο, ἀλλὰ τῆς ἐκείνου
γνώμης· οὐ τὸ ἐγκλημα τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸ κα-
κὸν τῆς γνώμης.

ε'. Καὶ σὺ τοίνυν μὴ τὴν ἱερωσύνην διάβαλε, ἀλλὰ
τὸν ἱερέα τὸν κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ἐπεὶ
ὅταν σοὶ τις διαλέγηται, καὶ λέγῃ, εἶδες τόνδε τὸν
Χριστιανόν; εἰπέ, Ἀλλ' ἐγὼ οὐ περὶ προσώπων, ἀλλὰ
περὶ πραγμάτων σοὶ διαλέγομαι. Ἐπεὶ πόσοι ἱετροὶ
ἴδιοι ἐγένοντο, καὶ δηλητήρια δεδώκασιν ἀντὶ φαρ-
μάκων; Ἀλλ' οὐ τὴν τέχνην διαβάλλω, ἀλλὰ τὸν κα-
κῶς τῇ τέχνῃ χρησάμενον. Πόσοι ναῦται κατεπόν-
τισαν πλοῖα; Ἀλλ' οὐχ ἡ ναυτιλία, ἀλλ' ἡ κακὴ
γνώμη ἐκείνων. Κἂν ἢ Χριστιανὸς φαῦλος, μὴ τοῦ
δόγματος κατηγόρηαι καὶ τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ τὸν
κακῶς τῷ καλῷ κεχρημένον. Ὁ βασιλεὺς σώματα
ἐμπιστεύεται, ὁ δὲ ἱερεὺς ψυχάς· ὁ βασιλεὺς λοιπά-
δας χρημάτων ἀφήσιν, ὁ δὲ ἱερεὺς λοιπάδας ἁμαρτη-
μάτων· ἐκεῖνος ἀναγκάζει, οὗτος παρακαλεῖ· ἐκεῖνος
ἀνάγκη, οὗτος γνώμη· ἐκεῖνος ὅπλα ἔχει αἰσθητὰ,
οὗτος ὅπλα πνευματικά· ἐκεῖνος πολεμεῖ πρὸς βαρβά-
ρους, ἐμοὶ πόλεμος πρὸς δαίμονας. Μεζῶν ἡ ἀρχὴ
αὕτη· διὰ τοῦτο ὁ βασιλεὺς τὴν κεφαλὴν ὑπὸ χεῖρας
τοῦ ἱερέως ἄγει, καὶ πανταχοῦ ἐν τῇ Παλαιᾷ ἱερεὺς
βασιλεὺς ἔχριν. Ἀλλ' ὁ βασιλεὺς ἐκείνος τὰ ἴδια
σκάμματα ὑπερβάς, καὶ τὸ μέτρον τῆς βασιλείας
διατηρῶντας, [128] προσθεῖναι ἐπιχειροῦσιν, καὶ εἰσῆλθεν
εἰς τὸ ἱερόν μετὰ αὐθεντίας, θυμιᾶσαι θέλων. Τί οὖν
ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἔξεστί σοι, Ὀζία, θυμιᾶσαι. Ὅρα
παρῆρσιαν, φρόνημα ἀδοῦλωτον, γλῶσσαν οὐρανοῦ
ἀποτόμην, ἐλευθερίαν ἀχείρωτον, ἀνθρώπου τὸ
σῶμα, καὶ ἀγγέλου τὸ φρόνημα, χαμὰ βαδίζοντα,
καὶ ἐν οὐρανῷ πολιτεύμενον. Εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ
οὐκ εἶδε τὴν πορφύραν· εἶδε τὸν βασιλέα, καὶ οὐκ
εἶδε τὸ διάδημα. Μὴ μοι λέγε τὴν βασιλείαν, ὅπου
παρανομία. Οὐκ ἔξεστί σοι, βασιλεῦ, θυμιᾶσαι
εἰς τὰ ἄγια τῶν ἁγίων· ὑπερβαίνεις τὰ σκάμματα,
τὰ μὴ δεδομένα ζητεῖς· διὰ τοῦτο καὶ ἔλαβες ἀπο-
λεῖς. Οὐκ ἔξεστί σοι θυμιᾶσαι, ἀλλὰ τοῖς ἱερεῦσιν.

Οὐκ ἔστι οὖν τοῦτο, ἀλλ' ἐμὸν. Μὴ ἥρπασά σου τὴν
πορφύραν; Μὴ ἀρπάξῃς μου τὴν ἱερωσύνην. Οὐκ
ἔξεστί σοι θυμιᾶσαι, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι· τοῖς
ἡτοῖς Ἀαρὼν. Μετὰ πολὺν χρόνον, μετὰ τὴν τελευ-
τὴν Ἀαρὼν τοῦτο ἐγένετο. Καὶ διὰ τί οὐκ εἶπε, Τοῖς
ἱερεῦσι, μόνον, ἀλλ' ἐμνημόνευσε καὶ τοῦ πατρὸς;
Συνέθετο ἐν ἐκείνῳ τῷ χρόνῳ τοιοῦτόν τι γενέσθαι.
Αὐθὺν γὰρ καὶ Ἀδελφῶν καὶ Κορὲ κατεπάνεστησαν^ε
τοῦ Ἀαρὼν· ἠνοίχθη ἡ γῆ, καὶ κατέπιεν αὐτούς·

ἥδε, τοῖς ἱερεῦσι, deerant in Morel., sed habentur in
Savil. in omniibusque exemplaribus, lectaque sunt ab
Erasmo.

ἡ Duo mss. ὑπερβάσθησαν.

^α Unus δις τοῦ σαββάτου.

^β Tres mss. ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης. Unus, lesle Savil.,
συνειδὸς κατηφόρουν αὐτοῦ, καὶ ἀνάγκη ταπεινοφροσύνης.

^γ Unus ἐπειδὴ ἐξ ἀπονοίας τὰ ἁμαρτήματα τίκτεται, διὰ
τοῦτο νήφειν ἀναγκαῖον.

^δ Ti deest in tribus mss.

^ε Tres mss. καὶ σκιδὸς εὐκολώτερον. Infra iidem ὡσαύ-
κακὸς αἱ ἡμ. et sic legerat Erasmus, qui verterat, nefas
fuitus dies ejus.

enim arrogantia pejus : ideo totum sermonem in hoc heri consumpsimus, superbiam eliminantes, et humilitatem docentes.

4. *Humilitas quantum bonum. In portu naufragium.* Vis tibi dicam quantum bonum sit humilitas, et quantum malum arrogantia? Peccator justum superavit, publicanus Pharisæum, et verba factis fuere superiora. Quomodo verba? Publicanus dicit: *Deus, propitius esto mihi peccatori.* Pharisæus dicit: *Non sum sicut cæteri homines, raptor, aut avarus.* Sed quid? *Jejuno bis in sabbato, decimas de facultatibus meis* (Luc. 18. 13. 11. 12). Pharisæus opera justitiæ præstabat: publicanus verba dicebat humilitatis, et verba plus potuerunt quam facta, tantisque thesaurus exsufflatus est, et tanta inopia in divitiis commutata. Venerunt duæ naves habentes onus; ambæ portum ingressæ sunt; sed publicanus pulchre in portum appulit, Pharisæus autem naufragium perpressus est, ut disceres, quantum mali sit animi tumor. Justus es? Ne deprimas fratrem tuum. Flores recte factis? Ne probra jacias in proximum, tuasque laudes comprime. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Attende quod dicitur, carissime. Magis justus metuere debet arrogantiam quam peccator: hoc heri dicebam, et hodie dico propter eos qui heri aberant, eo quod peccator habeat conscientiam ex necessitate humilem: justus autem ob benefacta extollatur. Quemadmodum igitur sit in navigiis, qui vacuum habent navem, non metuunt piratarum insultum: non enim veniunt ut conterant navem nihil vehementem: at ii qui navem habent onustam, metuunt piratas: nam pirata illuc properat, ubi aurum, ubi argentum, ubi lapides pretiosi: sic et diabolus non facile peccatorem aggreditur, sed justum potius, ubi multæ sunt opes. Quoniam sæpe arrogantia ex insidiis diaboli oritur, vigilandum est¹. Quanto major es, tanto magis deprime teipsum. Cum ascenderis in altum, opus est ut tibi prospicias ne cadas. Quamobrem et Dominus noster dicit: *Cum omnia feceritis, dicite: Inutiles servi sumus* (Luc. 17. 10). Quid efferris animo cum sis homo, cognatus terræ, ejusdem substantiæ cum cinere, tum natura, tum animo, tum actionum delectu? Hodie dives, cras pauper; hodie sanus, cras ægrotus; hodie gaudes, cras doles; hodie in gloria, cras in ignominia; hodie juvenis, cras senex. Num aliquid in rebus humanis consistit, ac non potius amnium præterfluentium cursum imitantur omnia? Nam simul atque apparuerunt, citius nos quam umbra relinquunt. Quid igitur altum sapis, homo, fumus et vanitas? *Homo enim vanitati similis factus est* (Psal. 143. 4). *Veluti fœnum dies ejus* (Psal. 102. 15). *Exaruit gramen, et flos ejus decidit* (Isai. 40. 8).

Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. — Hæc dico non ut substantiam deprimam, sed ut arrogantiam refrenem. Alioqui et magna res est homo, et pretiosa res vir misericors. Verum hic Ozias cum

esset rex diademate redimitus, quoniam erat justus, elatus est animo, et majore spiritu concepto quam pro dignitate, ingressus est templum. Et quid dicit Scriptura? *Ingressus est sancta sanctorum, atque, Volo adolere incensum* (2. Paral. 26. 16). Rex cum sit, sacerdotii principatum usurpat. *Volo*, inquit *adolere incensum*, quia justus sum. Sed mane intra tuos terminos: alii sunt termini regni, alii termini sacerdotii: verum hoc illo majus est. Neque enim ex his quæ videntur hic declaratur rex, neque e gemmis illi affixis, neque ex auro quo amictus est, debet æstimari rex. Ille quidem ea quæ sunt in terris sortitus est administranda: cæterum sacerdotii jus e supernis descendit: *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælo* (Matth. 16. 19). Regi ea quæ hic sunt, commissa sunt, mihi cælestia: mihi cum dico, sacerdotem intelligo. Itaque cum videris sacerdotem indignum, ne traducas sacerdotium: non enim oportet dammare res, sed eum qui re bona male utitur; quandoquidem et Judas proditor fuit, verum non ob id accusatur ordo apostolicus, sed illius animus: nec crimen est sacerdotii, sed malum animi.

5. *Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium. Sacerdotum major dignitas quam regis. Historia regis Ozia peragitur.* — Et tu igitur ne sacerdotium vituperes, sed sacerdotem male re bona utentem. Etenim si quis tecum disputet, dicatque: Vidisti illum Christianum? respondeto: At ego non de personis, sed de rebus tibi loquor. Alioqui quot medici facti sunt carnifices, ac venena pro pharmaceis dederunt? Non tamen artem vitupero, sed male utentem artem. Quot nautæ male demerserunt navigia? Verum non ars navigandi mala est, sed malus illorum animus. Si Christianus fuerit improbus, ne incuses dogma nec sacerdotium, sed re bona utentem male. Regi corpora commissa sunt, sacerdoti animæ; rex residua pecuniarum remittit, sacerdos autem residua peccatorum: ille cogit, hic exhortatur: ille necessitate, hic consilio: ille habet arma sensibilia, hic arma spiritualia: ille bellum gerit cum barbaris, mihi bellum est adversus dæmones. Major hic principatus; propterea rex caput submittit manui sacerdotis, et ubique in Veteri Scriptura sacerdotes inungebant reges. Verum rex ille sua transiliens septa, modumque regni transgressus, conatus est aliquid addere, atque ingressus est templum cum auctoritate, incensum adolere volens. Quid igitur sacerdos? Non licet tibi, Ozia, adolere incensum. Vide libertatem, vide mentem servire nesciam, vide linguam cælos attingentem, libertatem invictam, vide hominis corpus, et angeli mentem: vide humi ingredientem, et in cælo versantem. Vidit regem, non vidit purpuram: vidit regem, nec vidit diadema. Ne mihi dixeris esse regnum, ubi est legum transgressio. *Non licet tibi, rex, adolere incensum intra sancta sanctorum* (2. Paral. 26. 18); transcendis septa, quæris tibi non concessa: ideo quæ accepisti perdes. *Non licet tibi adolere incensum, sed sacerdotibus istud datum est.* Non tamen est hoc, sed necum.

¹ Unus sic habet: *Quoniam ex arrogantia peccata nascuntur, propterea vigilandum est.*

Num tuam usurpavi purpuram? Ne usurpes meum sacerdotium. *Non licet tibi adolere incensum, sed tantum sacerdotibus filiis Aaron.* Post multum temporis jam defuncto Aarone hoc accidit. Et quomobrem non dixit, *Sacerdotibus tantum, sed et patris mentionem fecit?* Accidit in illo tempore, ut tale quidpiam fieret: Dathan enim, Abiron et Core insurrexerant adversus Aaron: aperta est terra, ac devoravit illos; venit ignis e caelo, et exussit eos (*Num. 16 et Psal. 105. 17. 18*). Volens igitur eum commonefacere illius historiarum, quod olim quoque sacerdotium aggressi sint, verum non succubuerit, sed adorta est multitudo, et Deus illam ultus est: *Non licet tibi adolere incensum, sed solis sacerdotibus filiis Aaron.* Non dixit, Cogita quid passi sint qui tunc illa patrarunt: non dixit, Cogita eos qui insurrexerunt combustos fuisse; sed nominato Aarone, quem ultus est Deus, cum ad historiae recordationem adduxit, his propemodum verbis utens: Noli audere quæ ausus est Dathan, ne patiaris eadem, quæ tempore Aaron acciderunt. Rex autem Ozias non sustinuit admonitionem, sed arrogantia inflatus ingressus est templum, aperuit sancta sanctorum, volens adolere incensum. Quid autem Deus? Ubi igitur sacerdos contemptus est, dignitasque sacerdotii conculcata, nec quidquam præterea poterat sacerdos: nam sacerdotis tantum est argue-re, liberamque præstare admonitionem, non movere arma, non clypeos usurpare, non vibrare lanceam, nec arcum tendere, nec jacula mittere, sed tantum arguere, ac libere monere: posteaquam igitur arguisset sacerdos, rex autem non cessisset, sed arma moveret, clypeos et hastas, suaque uteretur potentia, ibi sacerdos, Ego, inquit, quod erat mei officii præstiti, nihil amplius possum, succurre sacerdotio quod conculcatur, leges violantur, fas subvertitur. Quid igitur ille hominum amator? Virum audacem¹ ulciscitur. *Et continuo effloruit lepra in fronte illius (2. Paral. 26. 19).* Ubicumque est impudentia, illic est ultio.

Ultio Dei clemens. — Vidisti benignitatem ultionis divinæ? Non fulmen emisit, non terram concussit, non commovit cælum; sed effloruit lepra, non in alio loco quam in fronte, ut facies præ se ferret vindictam², ut tamquam in cippo literæ essent impressæ. Non enim propter illum factum est, sed propter eos qui in posterum sunt futuri. Cum enim posset pro meritis poenam infligere, non inflixit; sed in fronte quasi lex posita est velut in loco sublimi, dicens: Nolite facere talia, ne patiamini similia. Exiit lex viva, et frons vocem edidit tuba clariorem: literæ erant inscriptæ fronti, literæ quæ deleri non poterant: non enim erant atramento inscriptæ, ut aliquis posset delere, sed naturalis erat lepra, eumque reddebat immundum, ut alios faceret mundos. Et quemadmodum jure damnatos, posteaquam funem acceperint, educunt funem ore gestantes: sic et hic abducebatur, pro lunc lepram in fronte gestans, eo quod sacerdo-

tium affecisset contumelia. Hæc loquor, non læces sens reges, sed eos qui arrogantia iraque sunt ebrii, ut intelligatis sacerdotium regno majus esse.

6. Semper enim Deus, ubi peccavit anima, punit corpus. Iidem fecit et in Cain. Anima peccaverat admissio parricidio, et corpus illius paralyti tactum est: Idque jure optimo. Quomobrem? *Gemens ac tremens eris super terram (Gen. 4. 12).* Et circumibat Cain, omnibus loquens, silentio vocem edens, silentioque erudiens. Lingua tacebat, et cætera membra clamabant: cunctisque exponebat, cur gerneret, cur tremoret: Fratrem occidi, parricidium admisi. Quod postea Moyses scripto narravit, ille rebus ipsis omnibus loquens obambulabat: *Non occides (Exod. 20. 13).* Vidisti os silens, et rem vociferantem? vidisti legem vivam ferri? vidisti cippum obambulantem? vidisti vindictam vindicta tolli? vidisti supplicium versum in eruditionis materiam? vidisti peccantem animam, et carnem dantem poenas? Idque admodum congruenter. Idem accidit in Zacharia: anima peccarat, et lingua vincta erat. Nam cum inutile redditum esset organum linguæ, ille qui genuit vocem Zacharias punitus est (*Luc. 2*): sic nimirum et Ozias lepra in fronte correptus est, cum peccasset, ut ille erudiretur. Et egressus est rex, omnibus exemplum factus, purgatumque est templum, et ejectus est nemine propellente, cumque sacerdotium sibi vellet sumere, et hoc quod habebat perdidit. Et exivit e templo. Vetus erat mos omnem leprosum e civitate ejicere; nunc vero non idem fit. Cur ita? Nam cum Deus veluti pueris leges ferebat, tum lepra erat corporis: nunc autem animæ lepra quaeritur. Exivit igitur rex cum lepra, nec tamen ejecerunt eum e civitate, diadema illius regiamque dignitatem reveriti: sed concessit in solio rursus legem transgrediens. Quid ergo Deus? Irascens Judæis interrupit prophetiam. Hæc autem omnia dicta sunt propter verbum prophetæ, ut exsolvam quod debeo³. Sed ad propositum redeamus. Egressus est e templo rex lepra correptus. Cum igitur etiam ex urbe illum ejici de more oporteret ut immundum, intus illum populus sedere permittit: nec ullum vel exiguum vel magnū verbum emittit, quod libertatem loquendi præ se ferret. Quod igitur illum sinerent, aversatus est illos Deus, et gratiam

¹ Hic est magna exemplarium varietas: omnes fere Mss. cum Savilio, uno excepto, textum habent ut nos in nota edimus. Morellus vero et unus Codex toto caelo differunt a Saviliana Editione. Morelli tamen exemplar sequutus est Erasmus, et nos quoque sequimur, quibusdam tamen ex alio textu emendatis, quæ ferri non poterant. Savil. igitur et Manuscripti quatuor sic habent: *Ego quidem, inquit, quod meum erat, peregi. Vos populus impurum expellere tinetis? Scilicet veremini regiam dignitatem? Sed potius legem Dei contemnitis. Illum igitur intus sedere permiserunt. Quid igitur Deus? Aversatus est illos: Jam non amplius, inquit, loquor prophetis vestris, jam non ulla gratiam Spiritus. Et verbum erat pretiosum tunc, et non erat sermo valicicans. Silet gratia Spiritus, Deus non apparebat. Quoniam, propter immundum, non aderat gratia, non apparebat Deus, non visiones monstrabat, non Prophetæ faciendæ declarabant. Sed sicut ab aliquo offensus diceret, Jam non tibi loquor, jam non convensor tecum; ita Deus sentit et irascitur. Non enim urbem illam misericordia exundantem castigavit, non plexit, non combussit. Sed quid dicit? Non vultis me vindicare? Ego non loquor vobis.*

² Unus, ... fas subvertitur. Et vide quid fiat: virum audacem, etc.

³ Tres Mss., ut suavitati tropæum ferret.

ἦλθε πῦρ ἄνωθεν, καὶ κατέκαυσεν αὐτούς. Βουλόμενος οὖν αὐτοὺς ἀνάμνησαι τῆς ἱστορίας ἐκείνης, ὅτι καὶ ποτε ἐπηρέασαν τὴν ἱερωσύνην ^α, ἀλλ' οὐχ ἤττηθη, ἀλλ' ἐπὶ ἦλθε πῦρ, καὶ ὁ Θεὸς αὐτῷ ἡμίνατο· Οὐκ ἔξεστί σοι θυμῶν, ἀλλ' ἡ τοῖς ἱερεῦσι τοῖς υἱοῖς Ἀαρών. Οὐκ εἶπεν, ἐννόησον εἰ ὑπέμειναν οἱ τότε ταῦτα ποιήσαντες· οὐκ εἶπεν, ἐννόησον ὅτι ἐκάθισαν οἱ ἐπαναστάντες, ἀλλ' εἶπε τὸν ἐκδικηθέντα Ἀαρών καὶ εἰς ἀνάμνησιν αὐτοῦ τῆς ἱστορίας ἤνεγκε, μονονουχί τοῦτο λέγων· Μὴ τόλμα τὰ τοῦ Δαθάν, ἵνα μὴ πάθῃς τοιαῦτα ὅσα ἐπὶ τοῦ Ἀαρών. Ὁ δὲ βασιλεὺς Ὀζίας οὐκ ἠνέσχετο, ἀλλὰ τῇ ἀπονομίᾳ φυσιοῦμενος ἐκπεισθὲν εἰς τὸ ἱερὸν, ἀνεπέτασε τὰ ἅγια τῶν ἁγίων, θέλων θυμιάσαι. Τί οὖν ὁ Θεός; Ἐπεὶ οὖν οὐ καλῶς ὁ ἱερεὺς κατεφρονήθη, καὶ λόγος ἱερωσύνης ἐκατεῖτο ^β, καὶ οὐδὲν ἡδύνατο οὐκέτι ὁ ἱερεὺς ἱερώως γὰρ ἐλέγχειν ἐστὶ μόνον, καὶ παρῆρσιαν ἐπιδείκνυσθαι, οὐκ ὅπλα κινεῖν, οὐδὲ ἀσπίδας ἀρπάζειν, οὐδὲ ^γ δόρυ σείειν, οὐδὲ τόξον τείνειν, οὐδὲ βέλος πέμπειν, ἀλλὰ μόνον ἐλέγχειν καὶ παρῆρσιαν ἐπιδείκνυσθαι· ἐπειδὴ οὖν ἤλεγχεν ὁ ἱερεὺς, οὐκ εἶξε δὲ ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ ὅπλα ἐκίνει, καὶ ἀσπίδας, καὶ δόρατα, καὶ περιουσίᾳ ἐκέχρητο τῇ ἑαυτοῦ, ὁ ἱερεὺς φησιν· Ἐγὼ τὸ ἐμαυτοῦ ἐποίησα, οὐδὲν πλέον δύναμαι, βοηθῶντες ἱερωσύνην πατασμένην, νόμοι ἀδικοῦνται, θεσμοὶ ἀνατρέπονται. Τί οὖν ὁ [129] φιλόανθρωπος ^δ; Κολάζει τὸν τολμητὴν. Καὶ εὐθέως ἐξήγησεν λέπρα εἰς τὸ μέτωπον αὐτοῦ. Ὅπου ἡ ἀναισχυντία, ἐκεῖ καὶ ἡ τιμωρία.

Εἶδες φιλοανθρωπίαν τῆς τοῦ Θεοῦ τιμωρίας; Οὐ κεραυνὸν ἀφῆκεν, οὐ γῆν ἔσεισεν, οὐ συνετάραξε τὸν οὐρανὸν· ἀλλὰ ἐξήγησεν ἡ λέπρα, οὐκ ἐν ἄλλῳ τόπῳ, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ μετώπου, ἵνα τὴν κόλασιν τὸ πρόσωπον φέρῃ ^ε, ἵνα ὡς ἐν στήλῃ γράμματα ᾖ κείμενα. Οὐδὲ γὰρ δι' αὐτὸν ἐγένετο, ἀλλὰ διὰ τοὺς μετὰ ταῦτα. Δυνάμενος γὰρ ἀξίως τὴν τιμωρίαν ἐπαγαγεῖν, οὐκ ἐπήνεγκεν· ἀλλὰ καθάπερ νόμος ἔκειτο ἐν ὀψιγῶ τόπῳ τινὶ λέγων· Μὴ ποιῆτε τοιαῦτα, ἵνα μὴ πάθῃτε τοιαῦτα. Ἐξήκει νόμος ἐμφυχος, καὶ μέτωπον φωνὴν ἡφεί ^ς σάλπιγξ λαμπροτέραν. Γράμματα ἦν ἀναγεγραμμένα ἐν τῷ μετώπῳ, γράμματα ἐξαλειφθῆναι μὴ δυνάμενα· οὐ γὰρ ἦν μέλανι, ἵνα τις ἐξαλείψῃ, ἀλλ' ἀπὸ φύσεως ^ς ἡ λέπρα καὶ ἀκάθαρτον ἐποίησε τοῦτον, ἵνα τοὺς ἄλλους καθαροὺς ποιήσῃ. Καὶ καθάπερ τοὺς καταβίλους, ἐπειδὴν σπαρτίον λάδωσιν, ἐξάγουσιν αὐτοὺς τὸ σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντας· οὕτω καὶ οὗτος ἀντὶ σπαρτίου ἐπὶ τοῦ μετώπου εἶχε τὴν λέπραν ἀπαγόμενος, ἐπειδὴ τὴν ἱερωσύνην ὑβρίσας. Ταῦτα λέγω, οὐχὶ βασιλεὺς διαβάλλων, ἀλλὰ τοὺς τῇ ἀπονομίᾳ καὶ τῷ θυμῷ μεθύοντας, ἵνα μάθῃτε ὅτι ἡ ἱερωσύνη βασιλείας μελίζων.

^α Unus τῇ ἱερωσίᾳ, et quidem supra legimus ἐπηράζει τῷ ἐμαυτοῦ, sed Morel. Savil. cæterique omnes mss. τὴν ἱερωσύνην habent.

^β Unus κατεκατεῖτο.

^γ Tres mss. et Savil. ἀρπάζειν, οὐδὲ δόρυ σείειν, οὐδὲ, et sic legit Erasmus. In Morel. οὐδὲ δόρυ σείειν deest.

^δ Unus ἀνατρέπονται. Καὶ ὅρα τί γίνεται.

^ε Tres mss. ἵνα τῆς κολάσεως τὸ τρέπαιον φέρῃ, ut sup-
plicii tropæum ferret.

^ς Unus φωνὴν ἀφείσι.

^ς Sav. ἀλλ' ἀποτάσας. Morel. et alii ἀπὸ φύσεως, et sic legit Erasmus.

ς'. Ἀεὶ γὰρ ὁ Θεός, ὅταν ἀμάρτη ἡ ψυχὴ, τὸ σῶμα κολάζει. Οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ Κάλιν ἐποίησεν. Ἡ ψυχὴ ἡμαρτε φόνον ἐργασαμένη, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ παρελύθη· καὶ μάλα εἰκότως. Διὰ τί; ~~Στέφαν~~ καὶ τρέμων, φησὶν, ἐσθ' ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ περιῆει ὁ Κάλιν πᾶσι διαλεγόμενος, σιγῇ φωνὴν ἄφεις, ἀφωνία παιδεύων. Ἡ γλῶσσα ἐσίγα, καὶ τὰ μέλη ἔδδα, καὶ πᾶσι διαλέγετο διὰ τί στένει, διὰ τί τρέμει· Ἀδελφὸν ἀπέκτεινα, φόνον ἐργασάμην. Ὁ Μωϋσῆς μετὰ ταῦτα ἔλεγε διὰ γραμμάτων, ἐκεῖνος διὰ πραγμάτων περιῆει πᾶσι λέγων· Οὐ φροσύσεις. Εἶδες στόμα σιγῶν, καὶ πρᾶγμα βοῶν; εἶδες νόμον ἐμφυχον περιφερόμενον; εἶδες στήλην περιερχομένην; εἶδες τιμωρίας ἀναίρεσιν; εἶδες κόλασιν παιδεύσεως ὑπόθεσιν γινομένην; εἶδες ψυχὴν ἁμαρτοῦσαν, καὶ τὴν σάρκα κολαζομένην; Καὶ μάλα εἰκότως. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ Ζαχαρίᾳ, ἡ ψυχὴ ἡμαρτε, καὶ ἡ γλῶσσα ἐδέθη. Τοῦ γὰρ ὀργάνου τῆς γλώττης ἀχρήστου λοιπὸν γεγονότος, ἐκεῖνος ὁ τὴν φωνὴν γενήσας Ζαχαρίας ἐτιμωρεῖτο δὴ, καὶ Ὀζίας ἐλεπροῦτο τὸ μέτωπον, ἁμαρτῶν, ἵνα ἐκεῖνος παιδευθῇ. Καὶ ἐξήκει ^β ὁ βασιλεὺς πᾶσιν ὑπόδειγμα γινόμενος, καὶ ἐκαθάρθη τὸ ἱερὸν, καὶ ἐξεβάλλετο, οὐδενὸς ὠθοῦντος, καὶ θέλων τὴν ἱερωσύνην προσλαβεῖν, καὶ ὁ εἶχεν ἀπόλειπε. Καὶ ἐξήκει ἀπὸ τοῦ ἱεροῦ. Τὸ μὲν παλαιὸν πάντα λεπτὸν ἦν νόμος ἔξω τῆς πόλεως ἐκβάλλεσθαι· νῦν δὲ οὐκέτι. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ὁ παιδὶς προσεῖχεν ὁ Θεός, τότε λέπρα ἦν τοῦ σώματος, νῦν ἡ λέπρα τῆς ψυχῆς ζητεῖται. Ἐξήκει τοίνυν ὁ βασιλεὺς ἐν λεπτότητι, καὶ [150] οὐκ ἐξέβαλον αὐτὸν ἐκ τῆς πόλεως, αἰδοῦμενοι τὸ διδάγμα αὐτοῦ καὶ τὴν βασιλείαν, ἀλλ' ἐκάθητο πάλιν παρανομῶν. Τί οὖν ὁ Θεός; Ὑργιζόμενος τοῖς Ἰουδαίοις ἔστησε τὴν προφητείαν ^ι. [Ταῦτα οὖν ἅπαντα διὰ τὸ ῥῆμα τοῦ προφήτου, ἵνα καταβάλω τὸ χρέος. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐξήλθεν ἐκ τοῦ ἱεροῦ ὁ βασιλεὺς λεπτωθεὶς. Δέον οὖν καὶ ἀπὸ τῆς πόλεως αὐτὸν ἐκβαλεῖν κατὰ τὸ ἔθος, ὡς ἀκάθαρτον, ὁ δῆμος ἔκδοσιν αὐτοῦ καθέζομένου ἀνέχεται, καὶ οὐδὲν τὸν ὀφειδόντων, οὐ μικρὸν οὐ μέγα εἰς λόγον παρῆρσιας ποιεῖ. Ἐπεὶ οὖν ἀφῆκεν αὐτὸν, ἀπαστρέφεται αὐτοὺς ὁ Θεός, καὶ τὴν χάριν παύει τῆς προφητείας· καὶ μάλα εἰκότως. Ἀνθ' ὧν γὰρ τὸν αὐτοῦ νόμον ἠθέτησαν, καὶ ἐκβαλεῖν ἀκάθαρτον ὑπεστάλησαν, τὸ προφητικὸν ἔστησι χάρισμα· Καὶ ἦν ῥῆμα τίμιον τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητεύουσα· τουτέστιν, οὐ διαλέγετο αὐτοῖς διὰ προφητῶν ὁ Θεός· οὐ γὰρ ἐνέπνευσε τὸ Πνεῦμα αὐτοῖς δι' οὐ ἐφθέγγοντο, ἐπεὶ τὸν ἀκά-

^β Alit et Savil. Ζαχαρίας· οὕτω δὲ καὶ ἐκεῖνος ἐλεπρώθη καὶ ἐξήκει. Zachariam hic vocat vocis patrem, scilicet Joannis Baptistæ, de quo dictum est: Vox clamantis, etc.

^ι Savil. et mss. quatuor pro his quæ uncinis inclusa sunt, hæc habent: Ἐγὼ τὸ ἐμὸν ἐποίησα, φησὶν· ὑμεῖς ὁ δῆμος φοβείσθε τὸν ἀκάθαρτον ἐκβαλεῖν; ἀλλ' αἰδεῖσθε τὴν βασιλείαν; μᾶλλον δὲ τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ παραγράφετε. Ἀφῆκεν οὖν αὐτὸν ἔκδοσιν καθέζεσθαι. Τί οὖν ὁ Θεός; ἀπεστράφη αὐτοῦ· Οὐκέτι, φησὶ, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμπω Πνεύματος χάριν. Καὶ ἦν ῥῆμα τίμιον τότε, καὶ οὐκ ἦν ῥῆσις προφητεύουσα. Σιγῇ τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, οὐκ ἦν ῥῆσις προφητεύουσα. Σιγῇ τοῦ Θεοῦ ἔπειδὴ ἐπὶ ἀκαθάρτου οὐκ εἰδείκνυτο (al. οὐκ ἐδέχετο) ὁ Θεός. Ἐπειδὴ ἐπὶ ἀκαθάρτου οὐκ ἦν ἡ χάρις, οὐ παρεγένετο, οὐ Θεὸς ἐφαίνετο, οὐχ ὁράσεις εἶδειν, οὐ προφηταὶ διαλέγοντο τὰ ὀφειλόμενα. Ἀλλ' ὥσπερ ἂν εἴπῃς, Οὐκέτι διαλέγομαι σοι, οὐ λαλῶ σοι· οὕτως ὁ Θεός ὅρα καὶ ὀργίζεται. Οὐ γὰρ ἡμερότης γεμόσαν ἐκόλασεν, οὐδὲ ἐτιμωρήσατο οὐδὲ ἀνεκασεν τὴν πόλιν. Ἀλλὰ τίς φησιν; Οὐ θέλει με ἐκδικῆσαι; οὐχ ὀφείλω ὑμῖν.

θαρτον εἶχον· ἐπὶ δὲ τῶν ἀκαθάρτων οὐκ ἐνήργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις. Διὰ τοῦτο οὐ παρῆν, οὐκ ἐφαίνετο τοῖς προφήταις, ἀλλὰ σιγῇ καὶ κρύπτει. Ἵνα δὲ τὸ λεγόμενον σαφὲς γένηται, ἐπὶ ὑποδείγματος ποιήσω αὐτὸ φανερόν. Ὡς περ ἄνθρωπος πρὸς τινα διακείμενος τῇ στοργῇ, μανικῶς λυπήσαντα αὐτὸν ἐπὶ τῇ πράγματι, πρὸς αὐτὸν λέγει· Οὐκέτι ὀλομαι σοι, οὐ λαλῶ σοι· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τότε ἐποίησεν. Ἐπεὶ γὰρ αὐτὸν παρώργισαν, τὸν Ὁσίαν μὴ ἐκβαλόντες, Οὐκέτι, φησί, λαλῶ τοῖς προφήταις ὑμῶν, οὐκέτι πέμπω Πνεύματος χάριν. Ὅρα κίλασιν ἡμερόντετος γέμουσαν. Οὐ γὰρ κεραυνὸς ἀφῆκεν, οὐδὲ βίον θεμελίωον κατέσεισε τὴν πόλιν· ἀλλὰ τί; Οὐ θέλετέ με ἐκδικῆσαι; φησὶν· οὐχ ὁμιλῶ ὑμῖν. Μὴ γὰρ οὐκ ἠδυνάμην αὐτὸν ἐκβαλεῖν; Ἀλλ' ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν α'. Οὐ βούλεσθε; Οὐδὲ ἐγὼ ὁμιλῶ ὑμῖν, οὐδὲ κινῶ τῶν προφητῶν τὴν ψυχὴν. Οὐκ ἐνήργει τοῦ Πνεύματος ἡ χάρις, σιγῇ ἦν, ἐχθρα Θεοῦ καὶ ἀνθρώπων. Ἐπεὶ οὖν ἐκεῖνος μετὰ ταῦτα ἀπέθανε, καὶ ἐλύθη τῶν ἀκαθάρτων ἡ ὑπόθεσις. Ἐπειδὴ οὖν χρόνον πολλὸν εἶχεν ὁ προφήτης μὴ προφητεύσας, ἐκεῖνος δὲ μὴ προφητεύοντος, ἐλύθη ἡ ὀργή, καὶ ἡ προφητεία ἐπανήλθε. Λοιπὸν ἀναγκαῖος ὁ προφήτης ἐπισημαίνεται τὸν καιρὸν, καὶ λέγει· Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ ε', οὐ ἀπέθανεν Ὁσίαν ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ὅτε ἀπέθανε, τότε εἶδον τὸν Κύριον. Πρὶν γὰρ τὸν Θεὸν οὐκ ἔωρων ὀργιζόμενον ἡμῖν. [151] Ἦλθε γὰρ ὁ θάνατος τοῦ ἀκαθάρτου, καὶ ἔλυσε τὴν ὀργήν. Διὰ τοῦτο, πανταχοῦ τῶν βασιλέων τὴν ζωὴν λέγων, ἐνταῦθα τελευτὴν εἶπε τοῦ Ὁσίου· Ἐγένετο, φησί, τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁσίαν ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου. Ἀλλὰ πάλιν τοῦ Θεοῦ τὴν φιλάνθρωπιαν ἐνταῦθα ἰδεῖν ἔστιν. Ἀπέθανεν ὁ ἀκάθαρτος, καὶ κατηλλάγη Θεὸς τοῖς ἀνθρώποις. Διὰ τί, μὴ ὄντων κατορθωμάτων, ἐγένετο, ἀλλὰ τῷ ἀποθανεῖν αὐτόν; Ὅτι φιλάνθρωπος ἔστι, καὶ οὐκ ἀκριβολογεῖται ἐν τοῖς τοιοῦτοις· ἐν ἐξῆτι μόνον ὁ φιλάνθρωπος καὶ ἀγαθὸς Θεός, ἵνα ὁ ἀκάθαρτος ἐξέλθῃ. Ταῦτα τοίνυν εἰδότες, ἀπόνοιαν διώξωμεν, ταπεινοφροσύνην ἀσπασώμεθα, τὴν εἰωθυῖαν δόξαν ἀναπέμφωμεν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἠσαίου τὸ λέγον·
 Ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁσίαν ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον· καὶ ἡ ἀποδείξις, ὅτι δικαίως ἐλεσφόθη Ὁσίαν ἀναξίως θυμιάσας, ὅπερ οὐκ ἔξεστι βασιλεῦσιν, ἀλλ' ἱερεῦσι.

ΟΜΙΛΙΑ Ε'.

α'. Φέρε τήμερον τοῖς κατὰ τὸν Ὁσίαν διηγῆμασιν ἀποδῶμεν τὸ τέλος, καὶ τὴν ὁροφὴν λοιπὸν ἐπιθώμεν τῷ λόγῳ, μήποτε καὶ ἡμεῖς καταγελασθώμεν, καθάπερ ἐκεῖνος, ὁ τὸν πύργον ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις ἐπιχειρήσας μὲν οἰκοδομῆσαι, μὴ δυναθεῖς δὲ· μήποτε τις τῶν παριόντων καὶ περὶ ἡμῶν εἴπῃ, Οὗτος δ' ἄνθρωπος ἤρξατο μὲν οἰκοδομῆσαι, οὐκ ἴσχυσε δὲ ἐκτελέσαι. Ὅστε δὲ σαφέστερα ὑμῖν γενέσθαι τὰ

λεγόμενα, μικρὰ τῶν πρότερον εἰρημένων ἀναλαβεῖν ἀναγκαῖον, ἵνα μὴ χωρὶς κεφαλῆς ἡμῖν ὁ λόγος εἰς τὸ θέατρον εἰσέλθῃ τὸ πνευματικόν, ἀλλὰ τὴν οἰκίαν ὅψιν ἀπολαβὴν γνώριμος γένηται τοῖς θεαταῖς. Ἔσται γὰρ ἡ τὰ αὐτὰ τοῖς μὲν ἀκηχοῦσιν ὑπόμνησις, τοῖς δὲ μὴ ἀκηχοῦσι διδασκαλία. Πρώην μὲν οὖν εἰρήκαμεν, πῶς ἦν εὐσεβὴς ὁ Ὁσίαν, πῶς δὲ γέγονε φαῦλος, καὶ πόθεν, καὶ μέχρι ποῦ τῆς ἀπονοίας ὠλισθήσῃ· σήμερον δὲ ἀναγκαῖον εἶπαι, πῶς εἰσῆλθεν εἰς τὸ ἱερὸν, πῶς ἐπεχείρησε θυμιάσαι, πῶς ἐκώλυσεν ὁ ἱερεὺς, πῶς οὐκ εἶπεν ἐκεῖνος, πῶς ἐπισπάσατο τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργήν, πῶς ἐν τῇ λέπτρᾳ τὸν βίον κατέλυσε, καὶ τίνος ἔνεκεν ὁ προφήτης τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς αὐτοῦ παρεῖς, τῆς τελευτῆς ἐμνημόνευσεν, οὕτως λέγων· Τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὐ ἀπέθανεν Ὁσίαν ὁ βασιλεὺς. Τοῦτο γὰρ ἔστι, δι' ὃ πᾶσαν ἐξ ἀρχῆς τὴν ἱστορίαν ἐκινήσαμεν· ἀλλὰ προσέχετε ἀκριδῶς.

[152] Καὶ ἐγένετο, φησὶν, ἡρίκα ἴσχυσεν ὁ Ὁσίαν ὁ βασιλεὺς, ὑψηλὴ ἡ καρδία αὐτοῦ ἕως τοῦ διαφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ. Τίς ὁ τρόπος τῆς ἀδικίας; Εἰσῆλθε, φησὶν, εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυμιάματος ε'. Ὡς τῆς τολμῆς, ὡς τῆς ἀναισχυντίας. Αὐτῶν τῶν ἱερῶν αὐτῶν κατετόλμησεν, εἰς τὰ ὅγια τῶν ἁγίων εἰσεπέδησεν, ὃ πᾶσιν ἄδαιον ἦν χωρίον, πλὴν τοῦ ἀρχιερέως, τοῦτο βεβηλώσαι ἐπεχείρησε. Τοιοῦτόν ἐστιν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθεῖσα ψυχὴ. Καθάπαξ γὰρ τῆς οἰκείας ἀπογνοῦσα σωτηρίας, οὐδαμῶς τῆς μανίας ἴσταιται, ἀλλὰ τὰς ἡνίας τῆς σωτηρίας αὐτῆς ἐνδιδοῦσα ἰταῖς ἀλόγοις ἐπιθυμίαις πανταχοῦ φέρεται, καὶ καθάπερ ἵππος δυσήνιος, τὸν χαλινὸν ἀπὸ τοῦ στόματος ἐκβαλὼν, καὶ τὸν ἀναβάτην ῥίψας ἀπὸ τοῦ νώτου, παντὸς ἀνέμου σφοδρότερον φέρεται, καὶ τοὺς ἀπαντῶσιν ἐστὶν ἀφόρητος, ὑποφρυγόντων ἀπάντων, κατασχεῖν δὲ τολμῶντος οὐδένος· οὕτω καὶ ψυχὴ, τὸν χαλινόντα αὐτὴν τοῦ Θεοῦ φόβον ἐκβαλοῦσα, καὶ τὸν ἡνιοχόντα ῥίψασα λογισμὸν ἅπαντα, τὰ τῆς κακίας ἐπιτρέχει χωρία, ἕως ἂν εἰς τὰ τῆς ἀπωλείας βάραθρα φέρουσα κατακρημνίσῃ τὴν ἑαυτῆς σωτηρίαν. Διὸ χρὴ συνεχῶς αὐτὴν ἀνακρούεσθαι, καὶ, καθάπερ τινὲς χαλινῶν, τῷ τῆς εὐσεβείας λογισμῷ τὴν ἀλογον αὐτῆς ἀναχαιτίζειν ὁρμήν· ὅπερ ὁ Ὁσίαν οὐκ ἐποίησεν, ἀλλ' εἰς αὐτὴν τὴν ἀνωτάτω πάντων ἀρχὴν παρηγόμησεν. Ἰερωσύνη γὰρ καὶ αὐτῆς τῆς βασιλείας σεμνοτέρα, καὶ μείζων ἐστὶν ἀρχή. Μὴ γὰρ μοι τὴν ἀλουργίδα ἐπιπρῇ, μηδὲ τὸ διδάγμα, μηδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσά. Σκια πάντα ἐκείνα, καὶ τῶν ἐπρινῶν ἀνθῶν εὐτελέστερα. Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου, φησὶν, ὡς ἄνθος χόρτου, καὶ αὐτὴν λέγεις τὴν βασιλικήν. Μὴ δὲ ταῦτά μοι λέγε, ἀλλ' εἰ βούλεις ἱερέως πρὸς βασιλέα τὸ διάφορον ἰδεῖν, τῆς ἐκάστω διδομένης ἐξουσίας τὸ μέτρον ἐξέτασον ε', καὶ πολλῶν τοῦ βασιλέως ὑψηλότερα ἔβη· τὸν ἱερέα καθήμενον. Εἰ γὰρ καὶ σεμνὸς ἡμῖν ὁ θρόνος φαίνεται ὁ βασιλικὸς ἀπὸ τῶν προσπατηγόντων αὐτῷ λίθων, καὶ τοῦ περισφίγγοντος αὐτὸν χρυσοῦ· ἀλλ' ὅμως τὰ ἐπὶ τῆς γῆς ἔλαχεν οἰκονομεῖν, καὶ πλεῖον ἔχει τῆς ἐξουσίας ταύτης οὐδέν· ὁ δὲ τῆς ἱερωσύνης θρόνος ἐν τοῖς

α Aliquot mss. τῶν εἰρημένων ἀναλάβωμεν. Ἔσται γάρ, interpositis omissis.

β 2 Paralipomenon 26, 16, locus sic habet: Καὶ ὡς κατασχυσεν, ὑψηλὴ ἡ καρδία αὐτοῦ τοῦ καταφθεῖραι, καὶ ἠδίκησεν ἐν Κυρίῳ Θεῷ αὐτοῦ, καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου θυμιάσαι ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον ὧν θυμιαμάτων.

γ Quinque mss. ἐνδοῦσα.

δ Quinque mss. ἐξέταξε, et mox ὑψηλότερον, quae postrema etiam lectio non spernenda.

α Omnes mss. et Savil. in marg. ἐβουλήθη τὸ λειπόμενον ὑμῖν καταλείπειν. In Morel. τὸ λειπόμενον deerat.

β Omnes mss. τῶν καταρῶν. Sed Morel. et Savil. τῶν ἀκαθάρτων habent, atque ita legit Erasmus.

γ Alii τοῦ ἐνιαυτοῦ. Infra quoque legitur τοῦ ἐνιαυτοῦ.

interrupit prophetiæ; ac merito sane. Nam quoniam legem ipsius violarant, et ejicere immundum timebant, propheticum sistit donum: *Et verbum erat pretiosum tunc, non erat sermo vaticinans* (1. Reg. 3. 1): hoc est, non alloquebatur illos per prophetas Deus, nec inspirabat in eos Spiritus per quem loquebantur, quia immundum penes se habebant: neque enim solet immundos afflare Spiritus gratia. Propterea non alicerat, non apparebat prophetis, sed silet et occultat. Ut autem quod dico manifestum reddatur, illud exemplo declarabo. Perinde quasi quispiam erga alterum bene affectus, ab eo furiose fuerit offensus in re aliqua, et dicat illi: Non amplius me videbis: non loquar tecum: sic tum egit Deus. Quandoquidem enim non ejicientes Oziam illum irritarant, Non amplius, inquit, prophetis vestris loquor, non amplius Spiritus gratiam mitto. Vide supplicium benignitate refertum. Non enim fulmina immisit, neque funditus urbem concussit; sed quid? Non vultis me ulcisci? inquit; non colloquor vobiscum. Annon enim poteram illum ejicere? Verum quod restabat, vobis relictum esse volui. Non vultis? Neque ego colloquor vobiscum, neque excito prophetarum animum. Non agebat in eis Spiritus gratia, silentium erat, simulias inter Deum et homines. Cum igitur ille post esset mortuus, sublata est et impurorum occasio. Ergo ubi propheta multo tempore desiisset prædicare, illoque silentio soluta fuisset ira Dei, rediit prophetia. Hinc propheta necessario designat mortis tempus, dicens: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Cum ille mortuus esset, tum vidi Dominum. Nam antea Deum non videbam nobis iratum. Venit mors impuri, et solvit iram. Hanc ob causam, cum ubique regum vitam commemoret, hic mortem dixit Ozias: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato*. Ac rursus hic contemplare Dei bonitatem. Mortuus est impurus, et Deus reconciliatus est hominibus. Quamobrem hoc factum est, cum nihil esset recte factorum, sed tantum ille mortuus esset? Quoniam humanus est Dominus, nec in talibus agit severius: unum tantum quærebat beneficium Deus, ut exiret impurus. Hæc itaque cum sciamus, arrogantiam abjiciamus, humilitatem amplectamur, solitam gloriam offeramus Patri et Filio et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In dictum illud Isaie prophetæ: *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1): et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus.

HOMILIA V.

1. Age expositioni de Ozia coeptæ hodie finem imponamus, fastigium sermoni jam addamus, ne quando nos quoque derideamur, quemadmodum evangelicus ille, qui aggressus ædificare turrim, perficere

non potuit: ne quis aliquando prætereuntium de nobis quoque dicat: *Hic homo cepit ædificare, nec potuit perficere* (Luc. 14. 30). Verum quo vobis dilucidiora fiant quæ dicuntur, ex iis quæ dicta sunt nuper, operæ pretium erit pauca repetere, ne capite truncatus sermo noster prodeat in spirituale theatrum, sed recuperata facie sua facile a spectatoribus possit agnosci. Id enim pariter et iis qui audierunt, erit memoriæ renovatio, et iis qui non audierunt, doctrina. Nuper igitur diximus quam fuerit pius Ozias, et quomodo evaserit improbus, et unde orsus, quo superbix prolapsus sit: hodie vero dicendum erit, quomodo templum ingressus sit, quomodo tentarit adolere incensum, quomodo prohibuerit illum sacerdos, quomodo ille non cesserit, quomodo in se provocaverit iram Dei, quomodo lepræ obnoxius vitam finierit, et quam ob causam propheta prætermisiss vitæ illius diebus, mortis fecerit mentionem ita loquens: *Anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Hæc enim causa fuit cur totam ab exordio historiam tractaremus; sed auscultate diligenter.

Regis sacerdotium invadentis audacia. Sacerdotis quanta potestas. — *Et factum est*, inquit, *cum invalisset Ozias rex, elatum est cor ejus, usque ad corruptionem, et injuriam fecit in Domino Deo suo* (2. Paral. 26. 16). Quis injuriæ modus? *Ingressus est*, inquit, *in templum Domini, ut adoleret incensum super altare thymiamatis*. O audaciam! o impudentiam! Adversus ipsa sacra adyta ausus, in sancta sanctorum irruisti, qui locus omnibus erat inaccessus, præterquam summo sacerdoti, hunc profanare conatus est. Talis est anima in arrogantiam sublata. Semel enim desperata saluto nequaquam desinit furere, verum habenas salutis suæ laxans irrationabilibus cupiditatibus quovis rapitur, nec aliter quam equus ferociens, ubi frenum ore, sessorum tergo excussit, fertur quovis vento velocius, omnibus obviis intolerabilis, diffugientibus cunctis, neque quoquam audente cohibere: sic et anima ubi Dei timorem ipsam refrenantem excussit, et rationem habenas moderantem eiecit, ad quævis malitiæ loca decurrit, donec in exitii barathrum delata, præcipitavit suam ipsius salutem. Quapropter oportet assidue illam refrenare, ac pietatis ratione ceu freno quodam irrationabilem illius impetum inhibere: quod non fecit Ozias, sed adversus ipsum omniam supremum principatum legem transgressus est. Siquidem sacerdotium principatus est, ipso etiam regno venerabilis ac majus. Ne mihi narres purpuram, neque diadema, neque vestes aureas. Umbrae sunt isthæc omnia, vernisque flosculis leviora. *Omnis enim*, inquit, *hominis gloria sicut flos sæni* (Isai. 40. 6), etiam si ipsam gloriam regalem dixeris. Ne, inquam, mihi narres ista; sed si vis videre discrimen quantum sit regem inter et sacerdotem, expende modum potestatis utrique traditæ, videbis sacerdotem multo sublimius rege sedentem. Quamquam enim nobis venerandum videtur solum regium ob gemmas ei affixas, et aurum quo cinctum est: tamen rerum terrenarum administrationem sortitus rex est. nec

ultra potestatem hanc quidquam habet auctoritatis : verum sacerdotii solum in cælis collocatum est, et cælestia administrandi habet auctoritatem. Quis hæc dicit? Ipse cælorum Rex. *Quæcumque enim ligaveritis super terram, erunt ligata et in cælis : et quæcumque solveritis super terram, erunt soluta et in cælis* (Matth. 16. 19). Quid cum hoc honore conferri possit? A terra judicandi principalem auctoritatem sumit cælum. Nam iudex sedet in terra, Dominus sequitur servum, et quidquid hic in inferioribus judicavit, hoc ille in supernis comprobavit. Itaque medius stat sacerdos inter Deum et naturam humanam, illinc venientia beneficia ad nos deferens, et nostras petitiones illuc perferens, Dominum iratum reconcilians communi naturæ, nos qui offendimus regale caput sacerdotis inanibus subiecit, nos docens, hunc principem esse illo majorem : siquidem id quod minus est, benedictionem accipit ab eo quod præstantius est. Verum de sacerdotio quantaque sit illius dignitas, alio tempore declarabimus : interim consideremus quanta sit regis vel tyranni potius iniquitas. Ingressus est in templum Domini, ingressus est et Azarias sacerdos post eum. An temere dicebam sacerdotem rege majorem esse? Neque enim ut regem ejecturus, sed ut profugum et ingratum famulum expulsurus, cum vehementia ingressus est, non aliter quam generosus canis incurrit ad impuram bestiam, ut illam exeat ab ædibus herilibus.

2. *Fiducia sacerdotis qui Oziam represit, laudatur; timida impietas; sacerdos quomodo debeat corrumpere principem.* — Vidisti sacerdotis animum multa fiducia plenum, excelsique spiritus? Non aspicebat principatus fastum, non expendebat quanta res esset animum cupiditate temulentum cohibere; non audiebat illud Salomonis : *Minæ regis sicut ira leonis* (Prov. 19. 12); sed sublati oculis ad verum Regem cælorum, atque illud tribunal, easque poenas considerans, et his cogitationibus sese muniens, impetum fecit in tyrannum. Noverat enim, noverat, inquam, certe minas regis similes esse iræ leonis dumtaxat iis qui terram spectarent : verum homini qui cælum habebat præ oculis, quique sic induxerat animum, ut vitam citius in ipsis adytis deponeret, quam sacras leges sineret violari, quovis cane vilior erat ille. Nihil enim eo imbecillius, qui divinas conculcat leges, ut contra nihil potentius eo qui leges divinas defendit. Nam *Qui peccatum committit, servus est peccati* (Joan. 8. 34.), etiamsi decem millia coronarum habeat in capite : contra si quis iustitiam operatur, ipso rege regularior est, etiamsi fuerit omnium infimus. Hæc ille præclarus apud sese philosophatus, adortus est regem. Ingre diamur et nos, si videtur, cum illo, ut videamus quid loquatur regi. Licet enim : neque mediocrem adferet utilitatem, spectare regem a sacerdote redargui. Quid igitur dicit sacerdos? *Non licet tibi, Ozia, adolere incensum Domino* (2. Paral. 26). Non appellavit eum regem, neque imperii titulum dedit, quia ipse præveniens sese dignitate dejecerat. Vidisti fiduciam sacerdotis? Pronde disce et mansuetudinem. Non

enim fiducia nobis tantum opus est in reprehendendo, verum multo magis opus est mansuetudine quam fiducia. Quia enim neminem mortalium sic aversantur oderuntque li qui peccant, ut eum qui reprehensurus est, cupiuntque occasionem arripere, ut elabantur, et effugiant reprehensionem; necesse est ut eos mansuetudine humanitateque retineamus. Objurgator enim non solum cum vocem promit, verum etiam cum videtur, gravis est peccantibus : *Gravis enim, inquit, nobis est etiam aspectus* (Sap. 2. 15) : ideo plurimam mansuetudinem præstare oportet. Ideo nobis sermo propheticus ob oculos posuit et eum qui peccavit, et eum qui ipsum corrigere parabat. Etenim sapientes medici cum membra putrefacta secturi sunt, aut lapides in meatibus affixos extracturi, aut aliud naturæ vitium correcturi, non id faciunt, eo qui laborat in angulum abducto, sed eo in mediis foris deposito, postquam ceu theatrum prætereuntium sibi paraverint, ita demum admovent sectionem. Hoc autem faciunt non quod velint humanas traducere calamitates, sed ut unicuique propriæ sanitatis commendent curam. Idem et Scriptura facit : ubi quem arripuit peccantium, alta voce illum curandum proponit, non in mediis foris, sed in media terra : et posteaquam totius orbis circumsteterit theatrum, tum curationem adhibet, erudiens nos, ut circa propriam salutem cautiore animus. Videamus igitur quo pacto sacerdos tunc illum corrigere sit aggressus. Non dixit, O impie, o sceleratissime : omnia subvertisti confudistisque, ad extremam impietatem prorupisti : neque sermonem accusationis in longum produxit ; sed quemadmodum ii qui secant, hoc breviter facere student, celeritate sectionis cruciatus sensum fallentes : itidem et hic asperitatem objurgationis paucis verbis constringens, regis iracundiam cohibuit. Quod enim est in iis qui laborant sectio¹, hoc est in iis qui peccant redargutio. Denique præter alia etiam ipsa brevitate sermonis moderationem nobis exhibet. Quod si cupis verborum quoque sectionem videre et ubi ferrum occurrat, audi. *Non licet, inquit, tibi adolere incensum Domino, sed solis sacerdotibus, filiis Aaron, consecratis.* Hic infixit vulnus. Quomodo? Ego dicam. Cur enim non simpliciter dixit, *Sacerdotibus*, sed addidit, *Aaron*? Is primus fuit pontifex, simileque facinus illius temporibus quidam ausi sunt, Dathan enim et Core et Abiron, conjurati adversus illum cum aliis aliquot, voluerunt et ipsi sacerdotium obire (Num. 16. et Ps. 105. 17. 18); sed alius quidem terra dehiscens absorbit, alios vero de cælo emissus ignis exussit. Huius ergo historiæ volens illum commonefacere, mentionem fecit Aaronis, qui tunc fuit injuria affectus, ut ad calamitatem eorum qui fecerant injuriam, hujus cogitationem transmitteret. Cæterum nihil hæc profuere, non propter sacerdotem, sed ob regis ferociam. Cum enim debuisset laudare sacerdotem, proque con-

¹ Manuscriptorum alii habent : *Quod enim est in vulneribus sectio*; alii : *Quod enim est in corporibus sectio*. Melius tamen legitur, *Quod enim est in iis qui laborant sectio*, ut legit Erasmus, quæ lectio probe quadrat ad sequentia, *hoc est in iis qui peccant redargutio*.

οὐρανοῖς ὄνται, καὶ τὰ ἐκεῖ διέπειν ἐπιτέτραπται. Τίς ταῦτά φησιν; Αὐτὸς ὁ τῶν οὐρανῶν βασιλεὺς· Ὅσα γὰρ ἂν δῆσητε, φησὶν, ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται ὁδοῦμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς· καὶ ὅσα ἂν λύσητε ἐπὶ τῆς γῆς, ἔσται λελυμένα ἐν τοῖς οὐρανοῖς. Τί ταύτης ἴσον γένοιτ' ἂν τῆς τιμῆς; Ἀπὸ τῆς γῆς τὴν ἀρχὴν τῆς κρίσεως· λαμβάνει ὁ οὐρανός. Ἐπειδὴ ὁ κριτὴς ἐν τῇ γῇ κἀθήσεται, ὁ Δεσπότης ἔπεται τῷ δοῦλῳ· καὶ ἅπερ ἂν οὗτος κάτω κρίνῃ, ταῦτα ἐκεῖνος ἄνω κυροῖ. Καὶ μέσος τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς τῶν ἀνθρώπων φύσεως ἔστηκεν ὁ ἱερεὺς, τὰς ἐκεῖθεν τιμὰς κατὰγων πρὸς ἡμᾶς, καὶ τὰς παρ' ἡμῶν ἱκετηρίας ἀνάγων ἐκεῖ, ὀργιζόμενον αὐτὸν τῇ κοινῇ καταλλάττων φύσει, προσκεκρουχάτας ἡμᾶς ἑξαπατάων τῶν ἐκείνου χειρῶν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὴν τὴν βασιλικὴν κεφαλὴν ὑπὸ τὰς τοῦ ἱερέως χεῖρας φέρων τίθησιν [133] ὁ Θεός, παιδεύων ἡμᾶς, ὅτι οὗτος ἐκείνου μέλizon ὁ ἄρχων· τὸ γὰρ ἔλαττον ὑπὸ τοῦ κρείττονος εὐλογεῖται. Ἀλλὰ περὶ μὲν^β ἱερουσύνης, καὶ ὅσον τῆς ἀξίας· τὸ μέγεθος, ἐν ἑτέρῳ καιρῷ θηλώσομεν· τίως δὲ ἴδωμεν τῆς ἀδικίας τὸ μέγεθος τοῦ βασιλέως, μᾶλλον δὲ τοῦ τυράννου. Εἰσηλθεν εἰς τὸν ναὸν Κυρίου, εἰσηλθε καὶ Ἀζαρίας ὁ ἱερεὺς ὅπισω αὐτοῦ. Ἄρα μὴ μάτην ἔλεγον, ὅτι μέλizon τοῦ βασιλέως ὁ ἱερεὺς; Οὐ γὰρ ὡς βασιλεῖα μέλizon ἐξυπακούειν, ἀλλ' ὡς δραπετήν καὶ οἰκέτην ἀγνώμονα, οὕτως ἐπεισῆλθε μετὰ σφοδρότητος, ὥσπερ τις σκύλαξ γενναῖος· ἐπιδραμὼν τῷ ἀκαθάρτῳ θηρίῳ, ὥστε αὐτὸ τῆς δεσποτικῆς ἐξαγαγεῖν οἰκίας.

β'. Εἶδες ψυχὴν ἱερέως παρῆρσις γέμουσαν πολλῆς, καὶ φρονήματος ὑψηλοῦ; Οὐκ εἶδεν εἰς τὸν τῆς ἀρχῆς ἔγκον, οὐκ ἐνενόησεν, ὅσον ἐστὶ ψυχὴν ἐπιθυμία μεθύουσαν κατασχεῖν, οὐκ ἤκουσε τοῦ Σολομῶντος λέγοντος· Ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος· ἀλλὰ πρὸς τὸν ἀληθῆ βασιλεῖα τῶν οὐρανῶν ἰδὼν, καὶ τὸ βῆμα ἐνοήσας ἐκεῖνο καὶ δὲ εὐθύνας. καὶ τούτοις ἐαυτὸν τοῖς λογισμοῖς ὀχυρώσας, οὕτως ἐπεπλήθησε τῷ τυράνῳ. Ἥϊκε γὰρ, ἥϊκε σαφῶς, ὅτι ἀπειλὴ βασιλέως ὁμοία θυμῷ λέοντος τοῖς πρὸς τὴν γῆν βλέπουσιν· ἀνθρώπων δὲ τὸν οὐρανὸν φανταζομένων, καὶ παρεσκευασμένων τὴν ψυχὴν ἐνδὸν ἐν τοῖς ἀδύτοις ἀείναι, καὶ τοῖς ἱεροῦ νόμοις ὀβριζομένους περιιδεῖν^δ, κυνὸς παντὸς εὐτέλεστερος ἢν ἐκεῖνος. Οὐδὲν γὰρ ἀσθενέστερον τοῦ τοῦς θεῖους παραβαίνοντος νόμου· ὥσπερ οὖν οὐδὲν ἰσχυρότερον τοῦ τοῦς θεῖους ἐκδικούντος νόμου. Ὁ μὲν γὰρ τὴν ἀμαρτίαν ποιῶν, δοῦλός ἐστι τῆς ἀμαρτίας, καὶ ἄν μύριους ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἔχη στεφάνους· ὁ δὲ τὴν δικαιοσύνην ἐργαζόμενος, καὶ αὐτοῦ τοῦ βασιλέως βασιλικωτέρως ἐστὶ, καὶ πάντων ἰσχυρότερος ἢ. Ταῦτα πρὸς ἐαυτὸν φιλοσοφῆσας ὁ γενναῖος ἐκεῖνος, ἐπεισῆλθε τῷ βασιλεῖ. Συνεισέλθωμεν οὖν καὶ ἡμεῖς, εἰ δοκεῖ, ἵνα ἴδωμεν τί πρὸς τὸν βασιλεῖα διαλέγεται. Ἐξέσσι γὰρ· οὐ μικρὸν δὲ εἰς ὠφέλειαν λόγον, ἐλεγχόμενον ἰδεῖν ὑπὸ ἱερέως βασιλεῖα. Τί οὖν φησὶν ὁ ἱερεὺς; Οὐκ ἐξέσσι σοι, Ὅσα, θυμιάσαι τῷ Κυρίῳ. Οὐκ ὠνόμασεν αὐτὸν βασιλεῖα, οὐδὲ ἀπὸ τοῦ τῆς ἀρχῆς ἐκάλεισεν ὀνόματος, ἐπειδὴ ἐαυτὸν προλαβὼν ἐξέβαλε τῆς τιμῆς. Εἶδες παρῆρσιαν ἱερέως; Οὐκὼν κατάμαθε καὶ πρᾶσται. Οὐ γὰρ παρῆρσις ἡμῖν δεῖ μόνον, ὅταν ἐλέγχῃν μέλλωμεν, ἀλλὰ καὶ πρᾶσταις μελλόν, ἢ

παρῆρσις. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδένα τῶν ἀνθρώπων οὕτως ἀποστρέφονται καὶ μισοῦσιν οἱ ἁμαρτάνοντες, ὡς τὸν ἐλέγχειν μέλλοντα· καὶ προφάσεως ἐπιλαθέσθαι ἐπιθυμοῦσιν, ὥστε ἀποπηδήσαι, καὶ τὴν ἐπιτιμίαν διαφυγεῖν· δεῖ οὖν κατέχειν αὐτοὺς τῇ πρᾶσται καὶ τῇ ἐπεικειᾷ. Οὐ γὰρ φωνὴν μόνον ἀφαιρὲς ὁ τοιοῦτος, [134] ἀλλὰ καὶ βλεπόμενος, βαρὺς ἔσται· τοὺς ἁμαρτάνουσι· Βαρὺς γὰρ ἡμῖν, φησὶν, ἐστὶ καὶ βλεπόμενος· διὰ ταῦτα πολλὴν χρῆ τὴν πρᾶσται ἐπιδεικνυσθαι. Διὰ ταῦτα ἡμῖν καὶ ὁ λόγος ὑπ' ὧν ἤγαγε καὶ τὸν ἁμαρτηκότα, καὶ τὸν διορθοῦν αὐτὸν μέλλοντα. Καὶ γὰρ οἱ σοφοὶ τῶν λατρῶν, ὅταν μέλλωσι σεσηπῶτα τέμνειν μέλη, ἢ λίθους τοῖς πόροις ἐναπεσφηνωμένους· ἐξέλκειν, ἢ ἄλλο τι τῆς φύσεως ἀμαρτημα διορθοῦν, οὐκ εἰς γωνίαν λαβόντες τὸν κάμνοντα. τοῦτο ποιοῦσιν, ἀλλ' ἐν μέσαις αὐτὸν θέντες ταῖς ἀγοραῖς, καὶ θέατρον ἐκ τῶν παριόντων περιστήσαντες^ε, οὕτως ἐπάγουσι τὴν τομὴν. Ποιοῦσι δὲ τοῦτο, οὐχὶ ταῖς ἀνθρωπίναις ἐμπομπεύειν βουλόμενοι συμφοραῖς, ἀλλ' ὥστε πολλὴν τῆς οἰκείας ὑγιείας ἕκαστον ποιῆσαι τὴν πρὸνοιαν. Οὕτω καὶ ἡ Γραφὴ ποιεῖ· ἐπειδὴν τινα λάβῃ τῶν ἁμαρτανόντων, ἐφ' ὕψιλου τοῦ κηρύγματος αὐτὸν προτίθησιν, οὐκ ἐν μέσαις ἀγοραῖς, ἀλλ' ἐν μέσῃ τῇ γῇ· καὶ τὸ τῆς οἰκουμένης περιστήσας θέατρον, οὕτω τὴν λατρίαν ἐπιδείκνυσται, παιδαύουσα ἡμᾶς ἀσφαλεστέρους περὶ τὴν οἰκίαν εἶναι σωτηρίαν. Ἰδωμεν οὖν πῶς ἐπεχειρεῖ τοῦτον ὁ ἱερεὺς διορθώσασθαι τότε. Οὐκ εἶπεν, ὦ μιὰ καὶ παμμίαρε, πάντα ἀνέτρεψας καὶ συνέχας, εἰς ἕσχατον ἀσθελέας ἐξεπλήθης, οὐδὲ μακροὺς ἐξέτεινε κατηγορίας λόγους· ἀλλ' ὥσπερ οἱ τέμνοντες, τοῦτο ποιεῖν συντόμως σπουδάζουσι, τῷ τάχει τῆς τομῆς κλέπτοντες τῆς ὀδύνης τὴν αἰσθησιν· οὕτω καὶ οὗτος τῇ βραχυλογίᾳ τῆς θρασυτήτος τοῦ βασιλέως τὴν φλεγμονὴν ἔστησεν. Ὅπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων^ς τὸμῃ, τοῦτο ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων ἔλεγχος. Καὶ τὴν μὲν ἐπεικείαν μετὰ τῶν ἄλλων καὶ διὰ τῆς βραχυλογίας ἡμῖν ἐπιδείκνυσται. Εἰ δὲ βούλει καὶ τὸν τόμον τῶν ῥημάτων ἰδεῖν, καὶ ποῦ τὸ σιδηρίον ἐκρυψεν, ἀκουσον. Οὐκ ἐξέσσι σοι, φησὶ, θυμιάσαι Κυρίῳ, ἀλλ' ἢ τοῖς ἱερῶσι, τοῖς υἱοῖς Ἀαρῶν, τοῖς ἡγιασμένοις. Ἐν ταύτῃ ἔδωκε τὴν πληγὴν. Καὶ πάλιν; ἐγὼ λέγω^ι. Διὰ τί γὰρ οὐκ εἶπε, Τοῖς ἱερῶσιν, ἀπλῶς, ἀλλὰ προσέθηκε τὸν Ἀαρῶν; Ἀρχιερεὺς ἐγένετο πρῶτος, καὶ ἐτολμήθη κατὰ τοὺς ἐκείνου χρόνους τοιοῦτον τολμημα. Αὐτὸν γὰρ καὶ Κορὲ καὶ Ἀδελφῶν συστάντες κατ' αὐτοῦ μετὰ καὶ ἐτέρων τινῶν ἐδούλοντο αὐτὸν ἱερατεύειν· ἀλλὰ τοὺς μὲν ἡ γῆ διασέτασε κατέπει, τοὺς δὲ πῦρ ἀνωθεν κατενεχθὲν κατέφλεξε. Ταύτης οὖν αὐτὸν τῆς ἱστορίας ὑπομνήσαι βουλόμενος, ἀνέμνησεν αὐτὸν τοῦ Ἀαρῶν τοῦ τότε ἀδικηθέντος, ὥστε πρὸς τὴν τῶν ἡδικοτήτων συμφορὰν παραπέμψαι τὴν τούτου διάνοιαν. Πλὴν ἀλλ' οὐδὲν ἐγένετο πλεόν· ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν ἱερέα, ἀλλὰ παρὰ τὴν τοῦ βασιλέως θρασυτητα. Δέον γὰρ ἐπαινεῖσαι τὸν ἱερέα, καὶ χάριν ὁμολογῆσαι τῆς συμβουλῆς· Ὁ δὲ ἐθυμώθη, φησὶ, καὶ τὸ ἔλκος ἐργάσατο χαλεπώτερον. Οὐ γὰρ οὕτως ἁμαρτία κακὴν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναισχυντία· Ἀλλ'

* Quatuor mss. βαρὺς ἔστ., εἰ infra ὑπ' ὧσιν. Sed unus, Savilio teste, habet ἐπ' ὧσιν.

† Ἐναπεσφηνωμένους, vox rara et composita: σφηνῶν, infigo, inculco, hinc ἀποσφηνώμαι, et ἐναπεσφηνώμαι.

‡ Alius ἐπιστήσαντες.

§ Manuscriptorum alii ἐπὶ τῶν τραυμάτων, alii ἐπὶ τῶν σωματίων. Melius tamen est ἐπὶ τῶν καμνόντων, ut legit Erasmus, quae lectio probe quadrat ad mox sequentem ἐπὶ τῶν ἁμαρτανόντων. Infra unus quoque τὸ σιδηρίον ἐνέκρυψεν.

ι Maxima pars mss. ἐγὼ φράσω.

^α Alii male τὴν ἀρχὴν τῆς κρίσεως.

^β Savil. et Morel. μὲν non habent, quam tamen particulam hic desiderari de subsequens indicat.

^γ Alii γενναῖος.

^δ Unus ὀβριζομένων ἰδεῖν. Infra idem τοῦ τοῦς θεῖους πατοῖς τοῦς νόμους, atque ita legit Erasmus.

οὐχ ὁ Δαυὶδ οὕτως· ἀλλὰ πῶς; Μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Ναθάν γενομένην κατηγορίαν· τὴν ἐπὶ τῇ Βηρσαβέ, *Ἡμέρηκα* [135] τῷ Κυρίῳ, φησίν.

γ. Εἶδες συτετριμμένην καρδίαν; εἶδες τεταπεινωμένην ψυχὴν; εἶδες πῶς καὶ τὰ πτώματα τῶν ἁγίων λαμπρά; Καθάπερ γὰρ τὰ λαμπρά τῶν σωμάτων καὶ ἐπὶ τῆς ἀβρωσίας πολλὰ τῆς εὐμορφίας ἡμῖν ἐνδείκνυται τὰ ἱγνή· οὕτω καὶ τῶν ἁγίων αἱ ψυχαὶ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς παραπτώμασι· τῆς οικείας ἀρετῆς τὰ σύμβολα φέρουσι. Καίτοι γε ἐκεῖνος μὲν ἐν μέσοις τοῖς βασιλείοις κατηγορεῖτο παρὰ τοῦ προφήτου, παρόντων πολλῶν· οὗτος δὲ ἔνδον ἐν τοῖς ἀδύτοις, καὶ ἀμάρτυρον εἶχε τὸν ἔλεγχον· ἀλλ' οὐδὲ οὕτως ἤνεγκε τὴν ἐπιτίμωσιν. Τί οὖν; ἀνίατος ἔμενεν; Οὐδαμῶς, διὰ τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν· ἀλλ' ὥσπερ ἐπὶ τοῦ σεληνιαζομένου, τῶν μαθητῶν οὐκ ἰσχυσάντων τὸν δαίμονα ἐκβαλεῖν, ὁ Χριστὸς φησι, *Φέρετέ μοι αὐτὸν ὥς· οὕτω καὶ ἐνταῦθα, τοῦ ἱερέως μὴ δυνηθέντος παντὸς δαίμονος χαλεπώτερον νόσημα, τὴν ἀμαρτίαν ἐκβαλεῖν, αὐτὸς λοιπὸν ὁ Θεὸς τὸν κάμνοντα μεταχειρίζεται. Καὶ τί ποιεῖ; Λέπραν ἀπαφίησιν αὐτοῦ τῷ μετώπῳ. Ἐγένετο γὰρ, φησίν, ἐν τῷ ἀπειληῆσαι αὐτὸν τῷ ἱερεῖ, λέπρα ἀνέτειλεν ἐπὶ τοῦ μετώπου αὐτοῦ, καὶ ἐξῆι λοιπὸν, καθάπερ οἱ τὴν ἐπὶ θάνατον ἀπαγόμενοι, σπαρτίον ἐπὶ τοῦ στόματος ἔχοντες, τῆς καταδικαζούσης σύμβολον ψήφου, οὕτω καὶ αὐτὸς τῆς ἀτιμίας τὸ σύμβολον ἐπὶ τοῦ μετώπου φέρων, οὐ δημίων αὐτὸν ἐλκόντων, ἀλλὰ αὐτῆς τῆς λέπρας ἀντὶ δημίων ἐπὶ κεφαλῇ ὡθούσης. Εἰσῆλθεν ἱερωσύνη λαβεῖν, ὁ δὲ καὶ τὴν βασιλείαν ἀπώλεσεν· εἰσῆλθε γενέσθαι σεμνότερος, καὶ γέγονεν ἐναγέστερος. Καὶ γὰρ ἰδιώτου παντὸς λοιπὸν ἀτιμότερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν. Τοσοῦτόν ἐστι κακὸν τὸ μὴ μένειν ἔνδον ἐπὶ τῶν δοθέντων ἡμῖν παρὰ τοῦ Θεοῦ μέτρων, ἂν τε ἐπὶ τιμῆς, ἂν τε ἐπὶ γνώσεως τοῦτο ἦ. Οὐχ ὁρᾷς ταύτην τὴν θάλατταν, πῶς ἐστὶ ταῖς βίαις ἀφόρητος, πόσοις κορυφούται τοῖς κύμασιν; Ἀλλ' ὅμως πρὸς ὕψος διανσταμένη μέγα, καὶ μετὰ πολλοῦ προοῦσα τοῦ θυμοῦ, ἐπειδὴν ἔλθῃ πρὸς τὸ τεθὲν ὄριον αὐτῇ παρὰ τοῦ Θεοῦ, τὰ κύματα εἰς ἀφρὸν διαλύσασα, πρὸς ἑαυτὴν ἐπ'ἀνέεισι. Καίτοι γε τί ψάμμου γένοιτ' ἂν ἀσθενέστερον; Ἀλλ' οὐκ ἐκεῖνὸ ἐστὶ τὸ κωλύον, ἀλλ' ὁ τοῦ θέντος φόβος. Εἰ δὲ οὐ σωφρονίζει σε τοῦτο τὸ παρὰδειγμα, τὰ κατὰ τὸν Ὀζίαν σε παιδεύετω, τὰ νῦν ἡμῖν εἰρημένα.*

Ἀλλ' ἐπειδὴ τὴν ὀργὴν εἶδομεν τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν ἄξιαν ἀνταπόδοσιν, φέρε καὶ τὴν φιλανθρωπίαν αὐτοῦ καὶ τὴν πολλὴν ἐπιεικείαν ἐπιδείξωμεν. Οὐ γὰρ μόνους^α τοὺς περὶ τῆς ὀργῆς· δεῖ κινεῖν λόγους, ἀλλὰ καὶ τοὺς περὶ τῆς χρηστότητος· ἵνα μήτε εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλωμεν τοὺς ἀκούοντας, μήτε εἰς βῆθυλιν. Οὕτω καὶ Παῦλος ποιεῖ, καὶ τοῦτοις ἀμφοτέροις λ'· νῆ τὴν παραίνεσιν, οὕτως λέγων· *Ἰδὲ οὖν τὴν χρηστότητα καὶ ἀποτομίαν Θεοῦ, ἵνα καὶ τῷ φόβῳ καὶ ταῖς χρησταῖς ἐλπίσιν ἀναστήσῃ τὸν πεπνωκότα.* Εἶδες ἀποτομίαν Θεοῦ; Ἰδὲ καὶ χρηστότητα. [136] Πῶς οὖν ὑψόμεθα τὴν χρηστότητα; Ἄν μάθωμεν τίνος

^α Aliquot mss. τοῖς πτώμασι.

^β Ἀντὶ δημίων ἐπὶ κεφαλῇς, sic quidam mss.; Erasmus videtur legisse ἀντὶ δημίου, qui verit, *carnificis loco*. Infra unus, teste Savilio, παντὸς λοιπὸν εὐαγέστερος ἦν ἀκάθαρτος ὢν.

^γ Savil.: «Sic habent ceteri codices præter codicem Croshavii nostri, qui pro his verbis substituit, ἀλλ' ἀντ' ἐπιτίμης διὰ τῆς λέπρας τοῖς πᾶσιν ἐπίγνωστον πῦν ποιεί.»

^δ Unus μόνον. Paulo post unus εἰς ἀπόγνωσιν ἐμβάλωμεν.

ἄξιος ἦν ὁ Ὀζίας. Τίνων οὖν ἄξιος ἦν; Ἄμα τῶν προθύρων ἐπιβάς τῶν ἱερῶν μετὰ τοσαύτης ἀναισχυρίας, μυρίων σκηπτῶν, καὶ τῆς ἐσχάτης κολάσεως καὶ τιμωρίας. Εἰ γὰρ οἱ πρῶτοι ταῦτα τολμήσαντες ταύτην ἔδοσαν τὴν δίκην, οἱ περὶ Δαθάν καὶ Κορὲ καὶ Ἀθερίων, πολλὰ μᾶλλον τοῦτον οὕτω κολάζεσθαι ἔδει. τὸν μὴδὲ ταῖς ἐκείνων σωφρονισθέντα συμφοραῖς. Ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο ὁ Θεός, ἀλλὰ πρότερον αὐτῷ λόγους προσήγαγε· πολλῆς ἐπιεικείας γέμοντας διὰ τοῦ ἱερέως. Καὶ ὅπερ ὁ Χριστὸς παρήνευσεν ἀνθρώποις ποιεῖν, ὅταν εἰς ἀλλήλους ἀμαρτάνωσι^ε, τοῦτο ὁ Θεὸς πρὸς τὸν ἄνθρωπον ἐποίησεν. Ὅταν γὰρ, φησίν, ἀμάρτη εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὅπαρε, ἔλεγε· αὐτὸν μεταξὺ σοῦ καὶ αὐτοῦ μόνον. Οὕτω καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ἠλεγξεν ὁ Θεός. Καὶ ὁ μὲν Χριστὸς φησιν· Ἐὰν μὴ ἀκούσῃ σου, ἔστω σοι ὡς ὁ ἐθνικός καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ Θεὸς φιλανθρωπία τοὺς οικειοὺς ὑπερβαίνων νόμους, οὐδὲ οὕτως αὐτὸν ἐξέκοψεν, ἀλλὰ παρακούσαντα καὶ ἀγανακτῆσαντα οὐκ ἀπέβρυξεν, ἀλλὰ πάλιν προσίεται, καὶ παιδεύει τὸν τρόπον διδρῶθαι· ἔχοντι μᾶλλον ἢ τιμωρίαν. Οὐδὲ γὰρ σκηπτὸν ἀφῆκεν ἀνωθεν, οὐδὲ κατέφλεξε τὴν ἀναισχυτον κεφαλὴν, ἀλλὰ τῇ λέπρᾳ μόνον ἐπαίδευσεν. Καὶ τὰ μὲν κατὰ τὸν Ὀζίαν τοιαῦτα· ἐγὼ δὲ ἐν ἐτι μόνον προσθεὶς καταπαύσω τὸν λόγον. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Ὁ πάλας καὶ ἐξ ἀρχῆς ἐζητήσαμεν· τίνος ἔνεκεν ἐν τοῖς ἔξω πράγμασι, καὶ ἐν ταῖς προφητείαις, ἀπάντων εἰσθότων τῆς ζωῆς τῶν βασιλέων τοὺς χρόνους ἐπισημαίνεσθαι, οὗτος τοῦτο ἀφελος, τοῦ χρόνου τῆς τελευταῖς μέμνηται τοῦ Ὀζίου, οὕτως λέγων· *Καὶ ἐγένετο τοῦ ἐνιαυτοῦ, οὗ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς.* Καίτοι γε ἐντὶν τὸν τοῦ βασιλεύοντος χρόνον εἴπειν, ὥσπερ ἔθος ἅπασιν τοῖς προφήταις ἦν· ἀλλ' οὐκ ἐποίησε τοῦτο. Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐκ ἐποίησε; Νόμος ἦν παλαιὸς τὴν λεπρὸν τῆς πόλεως ἐξελαύνεσθαι, ὥστε καὶ τοὺς ἐν τῇ πόλει βελτίους γενέσθαι, καὶ αὐτὸν μὴ προκεῖσθαι τοῖς βουλομένοις ὑβρίσειν σκωμμάτων καὶ χλευασίας ἀφορμὴν, ἀλλ' ἔξω τῆς πόλεως μένοντα, παραπέτασμα τῆς συμφορᾶς ἔχειν τὴν ἐρημίαν. Τοῦτο καὶ τὸν βασιλέα τοῦτον ὑπομένειν ἐχρῆν μετὰ τὴν λέπραν· ἀλλ' οὐχ ὑπέμεινε, τῶν ἐν τῇ πόλει διὰ τὴν ἀρχὴν αὐτὸν αἰδεσθέντων, ἀλλ' ἔμενεν ἐν τῷ οἴκῳ αὐτοῦ κρυφίως. Τοῦτο παρώχυνε τὸν Θεὸν, τοῦτο τὴν προφητείαν ἐκώλυσε· καὶ ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ἠλὶ γέγονε, *Ῥῆμα τίμιον ἦν, καὶ οὐκ ἦν δρασις διαστελλοῦσι.* Σὺ δέ μοι καὶ ἐνταῦθα σκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν. Οὐ γὰρ ἀνέτρεψε τὴν πόλιν, οὐδὲ ἀπώλεσε τοὺς ἐνοικοῦντας· ἀλλ' ὅπερ φίλοι ποιοῦσι πρὸς τοὺς ὁμοτίμους τῶν φίλων, ἐπειδὴν ἔχωσί τι δίκαιον ἐγκαλεῖν, ἐν παρασιωπῇσι μένοντες· τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς πρὸς τὸ ἔθνος ἐποίησε μείζονος δὲ ἄξιον κολάσεως καὶ τιμωρίας. [137] Ἐγὼ μὲν γὰρ ἐξέβαλον αὐτὸν, φησὶ, τοῦ ἱεροῦ, ὅμως δὲ οὐδὲ τῆς πόλεως· ἐγὼ δῆσας αὐτὸν διὰ τῆς λέπρας, ἰδιώτην παρέδωκα, ὅμως δὲ οὐδὲ οὕτω περιεγένεσθε, ἀλλὰ τὸν ὑπ' ἐμοῦ καταδικασθέντα οὐκ ἠνέχεσθε τῆς πόλεως ἐκβαλεῖν. Καίτοι ποῖας ἂν τοῦτο βασιλεὺς πράως ἤνεγκεν, ἀλλ' οὐκ ἂν ἐκ βέθρων τὴν πόλιν ἀνέτρεψε, τὸν εἰς τὴν ὑπερορίαν μετοικισθῆναι κελευσθέντα, ἐνδιατρίβοντα τῇ πόλει ὄρων; ἀλλ' οὐχ ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησε· Θεὸς γὰρ ἦν, καὶ οὐκ ἄνθρωπος. Ἐπειδὴ δὲ ἐτελεύτησε, τῇ ζωῇ τοῦτου καὶ τὴν πρὸς ἐκεῖνους ὀργὴν συγκατέλυσε, καὶ τῆς προφητείας τὰς θύρας ἀνέψξε, καὶ πάλιν πρὸς αὐτοὺς ἐπανήλθε. Σὺ δὲ ἐκ τοῦ τρόπου τῆς καταλλαγῆς

^ε Unus ἐπήγαγε.

^ε Quidam mss. ἀμάρτωσι, et paulo post ἀμαρτήσθ.

silio gratias agere : ille, inquit, indignatus est, et vulnus reddidit acerbius. Neque enim perinde mala res est peccatum, atque post peccatum impudentia. Atqui non eodem modo David, sed quomodo? Postquam a Nathan incusatus esset de Bersabee, *Peccavi*, inquit, *Domino* (2. Reg. 12. 13).

3. *Peccata iustorum cedunt in bonum.* — Vidisti cor contritum? vidisti submissam animam? vidisti ut etiam lapsus sanctorum sint egregii? Quemadmodum enim praeclara corpora etiam in adversa valetudine multa nobis formae vestigia ostendunt: sic et sanctorum animae in ipsis etiam erratis suae virtutis signa praeseferunt. Et tamen ille in media regia accusabatur a propheta multis praesentibus; hic vero intus in adytis nullo teste redargutus est; verum ne sic quidem tulit increpationem. Quid igitur? insanabilis permansit? Nequaquam, propter Dei clementiam: sed quemadmodum de lunatico, cum discipuli non valerent ejicere daemonium, dicit Christus: *Adducite mihi eum huc* (Matth. 17. 16): sic et hic, cum sacerdos non posset morbum quovis daemonio saeviorum, nempe peccatum, ejicere, ipse Deus laborantem aggreditur. Et quid facit? Leporam inmittit fronti ipsius. *Factum est*, inquit, *cum ille minaretur sacerdoti, lepra effloruit in fronte ejus* (2. Paral. 26. 19), jamque exibat, sicut ii qui ad mortem abducuntur funem ore gestantes damnationis signum, sic et ille ignominiae signum in fronte gestans, non carnificibus ipsum trahentibus, sed lepra loco carnificis ipsum praecipitem agente. Ingressus ut sacerdotium usurparet, etiam regnum perdidit: ingressus est ut fieret venerabilior, et factus est execrabilior. Nam cum immundus esset, quovis homine privato posthac vilior erat. Adeo res est mala non manere intra fines nobis a Deo praescriptos, sive honoris sive cognitionis res fuerit. Nonne vides hoc mare, quam est ob violentiam intolerabile, quantis insurgat fluctibus? Attamen posteaquam vehementer insurrexit, multoque cum timore progressum est, ubi venerit ad terminum ipsi a Deo praescriptum, fluctibus in spumam solutis in sese redit. Et tamen quid arena possit esse infirmius? Verum non illa est quae prohibet, sed ejus metus qui terminum posuit. Quod si hoc exemplum non te revocat ad moderationem, quae Oziae acciderunt erudiant te, quae nunc a nobis dicta sunt.

Vindicta mansuetudine temperata. — Verum quoniam iram Dei vidimus dignamque ultionem, age et humanitatem ejus multamque aequitatem commonstremus. Neque enim ea tantum dicenda sunt, quae pertinent ad iram, verum etiam quae ad mansuetudinem, ut neque in desperationem conjiciamus auditores, neque in socordiam. Sic enim et Paulus facit ex utraque temperans admonitionem, hunc in modum loquens: *Vide igitur bonitatem ac severitatem Dei* (Rom. 11. 22); quo simul et terrore et bona spe excitet eum qui lapsus est. Vidisti severitatem Dei? vide et bonitatem? Quomodo igitur videbimus bonitatem? Si cogno-

verimus quae re dignus fuerit Ozias. Quibus igitur erat dignus? Ut simul atque intra sacrum vestibulum tanta cum impudentia irrupisset, mille fulminibus, extremo supplicio cruciatuque afficeretur. Si enim illi qui haec primum sunt ausi, hanc dedere poenam, videlicet Dathan, Core et Abiron (Num. 16), multo magis hunc ad eum modum puniri oportuit, qui ne illorum quidem calamitatibus fuerit castigatus. Verum hoc non fecit Deus, sed prius illi sermones admovit per sacerdotem multa plenos humanitate: quodque Christus adhortatus est, ut facerent homines quoties in se invicem peccaverint, hoc Deus fecit erga hominem. Nam ait: *Cum peccaverit in te frater tuus, abi, argue eum inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Sic et regem hunc redarguit Deus. Et Christus quidem dicit: *Si te non audierit, sit tibi velut ethnicus et publicanus* (Ibid. v. 16. 17): at Deus clementia proprias supergrediens leges, nec sic quidem illum reseculit, nec audire nolentem indignantemque dejecit, sed iterum aggreditur castigatquo modo correctionem habente potius quam ultionem. Neque enim fulmen vibravit e sublimi, neque exussit impudens caput, sed tantum lepra castigavit. Atque ea quidem quae Oziae acciderunt, sic habent: ego vero si unum quiddam adhuc addidero, dicendi finem faciam. Quid autem hoc est? Quod pridem ab initio quaerebamus, cur cum in rebus externis inque prophetiis, omnes solcant designare tempora vitae regum, hic eo praetermisso, tempus sumat quo mortuus sit Ozias, ad hunc loquens modum: *Et factum est anno, quo mortuus est Ozias rex* (Isai. 6. 1). Et tamen poterat regis tum regnantis tempus exprimere, quemadmodum omnibus prophetis mos erat: verum id non fecit. Quam ob causam igitur non fecit? Mos erat vetus leprosum e civitate expellere, ut et hi qui in civitate vivebant melius haberent, et ipse leprosus non esset iis qui contumeliam inferre vellent scommatum ac derisionis occasio, sed ut extra civitatem commorans, solitudinem veli loco haberet obtentam adversus injuriam calamitatis. Hoc et regem hunc perpeti oportuit post lepram; sed non perperus est, iis qui in civitate erant illum ob principatum reverentibus, verum manebat domi suae clanculum. Hoc ad iracundiam provocavit Deum, hoc prophetiam inhibuit: quodque tempore Heli factum est, *Verbum pretiosum erat, nec erat visio distinguens* (1. Reg. 3. 1). Tu vero mihi hic quoque considera Dei humanitatem. Non enim subvertit civitatem, neque perdidit inhabitantes; sed quod amici faciunt erga aequales amicos, quoties habent aliquid quod merito exposculent, obiter silentio ferunt expectantes: hoc et Deus erga gentem facit majore poena supplicioque dignam. Nam ego quidem, inquit, ejeci illum et templo, vos autem ne e civitate quidem: ego illum vinctum lepra, ita privatum reddidi, vos autem non sic quidem validiores evasisistis, sed a me condemnatum non sustinuistis e civitate propellere. Tametsi quis rex factum hoc patienter tulisset, neque civitatem funditus subvertisset, cum videret eum, qui in exsi-

⁶ Unus, teste Savilio, habet, *fragilior*, pro, *vilior*.

lium ire jussus esset, in civitate cominorari? Verum Deus hoc non fecit; Deus enim erat, non homo. Ubi vero finita est hujus vita, simul et iram adversus illos deposuit, prophetiaeque fores aperuit, ac rursus ad eos rediit. Tu vero ex reconciliationis modo considera Dei indulgentiam. Nam si quis expenderit justitiae rationem¹, ne tum quidem reconciliari debuit. Quam ob causam? Quia non illorum opera ejectus est Ozias. Neque enim illi arreptum abegerant, sed mors naturae lege superveniens eum tunc e civitate ejecit. Verum erga nos Deus non minimarum rerum usque adeo rationem habet, sed tantum hoc quaerit, modum sese nobiscum reconciliandi. Proinde super his omnibus gratias agamus illi, glorificemus illius ineffabilem benignitatem: qua nos omnes dignos haberi contingat, gratia et misericordia unigeniti Filii ejus Domini nostri Jesu Christi, quicum Patri gloria, honor et imperium, simul cum Spiritu sancto, nunc et semper, et in saecula saeculorum. Amen.

OMILIA IN SERAPHIM. VI.

1. Vix tandem Oziae pelagus emensi sumus: vix autem sumus emensi, non propter itineris longitudinem, sed propter vestram, qui nobiscum navigatis, dicendi cupiditatem. Ita gubernator etiam vectores nactus curiosos et magnificarum rerum avidos, quique peregrinas videre gestiunt civitates, non uno die viam conficit, licet unius diei fuerit intervallum, sed longe plus temporis terere cogitur, dum ad singulos portus navim appellit, et singulas ingredi urbes sinit, ut eorum qui secum navigant cupiditati quidpiam largiatur. Hoc a nobis quoque factum est, dum non circum insulas navigamus, nec emporia, portus, urbesque monstramus, sed virorum, qui praeclare se gessere, virtutem, et eorum, qui lapsi sunt, negligentiam, regis impudentiam, sacerdotis in loquendo libertatem, iram Dei ac benignitatem, quarum utraque ad emendationem tendebat. Jam vero cum ad regiam civitatem pervenerimus, ne cunctemur amplius, sed nos ipsos tanquam in urbem ingressuri componamus, ut sic ad caelestem metropolim ascendamus, Jerusalem, omnium nostrum matrem, quae libera est, in qua Seraphim, in qua Cherubim, in qua multa millia archangelorum, et innumera angelorum, ubi solium est regium. Nemo igitur profanus adsit, nemo piacularis: mystice quippe nobis suscipiendae sunt narrationes: immundus nemo, et hoc auditorum coetu adsit indignus: imo vero profanus et piacularis adsit quisvis, sed omni foris impuritate atque improbitate deposita sic ingreditur. Illum enim, qui vestes habebat sordidas, sponsi pater e sponsi conclavi sacroque thalamo expulit, non quod sordidas vestes haberet, sed quod eas habens esset ingressus. Neque enim illi dixit, Cur vestem nuptialem non habes? sed, *Cur non habens vestem nuptialem huc intrasti* (Matth. 22. 12)? Stabas, inquit, mendicans in triviis, neque tunc pau-

pertatis me puduit, ignominiam tuam non exhorruui, sed ab illa omni vilitate liberatum in sacrum te thalamum introduxi, regia coena sum dignatus, et extremo supplicio dignum ad supremam proveri dignitatem: at tu ne beneficiis quidem factus es melior, sed in solita perversitate mansisti, et cum in nuptias, tunc in sponsum ipsum contumeliosus fuisti. Abi ergo deinceps, et debitas tanto stupori poenas dato. Videatur igitur unusquisque nostrum, ne forte talem vocem audiat, et omni abjecta cogitatione quae spirituali sit indigna doctrina, ita sacrae mensae particeps fiat. *Et factum est*, inquit, *in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 1). Quomodo viderit, minime novi. Se enim vidisse dixit, quomodo autem viderit, tacuit: excipio quae dicta sunt, quae silentio suppressa sunt, curiose non inquiri: quae revelata sunt, intelligo, quae sunt occultata, non scruto: ideoque namque sunt occultata. Peplus est aureus expositio Scripturae, stamen est aurum, subtegmen aurum. Aranearum telas non attexo: novi cogitationum mearum imbecillitatem. *Noli transferre terminos antiquos*, inquit, *quos posuerunt patres tui* (Prov. 22. 28). Terminos movere tutum non est: et quo pacto, quae Deus posuit, transferemus? Vis discere, quomodo viderit Deum? Fias tu quoque propheta. Qui fieri potest hoc, inquires, cum uxorem habeam, cum mihi curae sit educatio liberorum? Fieri quidem potest, si velis, carissime. Nam et ipse uxorem habuit, et duorum pater exstitit liberorum, nihil tamen horum impedimento illi fuit. Neque enim nobis impedimentum est itineris ad regnum caelorum conjugium: quoniam si impedimentum esset, et insidias nobis paratura fuisset uxor, cum eam a principio crearet Deus, adjutricem non appellasset. Vellem equidem dicere, quidnam sit Deum sedere: neque enim Deus sedet: cum hic sit corporum situs, Deus autem sit incorporeus.

2. *Seraphim dignitas maxima.* — Vellem dicere quid sit solium Dei: neque enim utique solio Deus comprehenditur, cum circumscribi minime possit Numen: sed vereor, ne si docendis istis immorer, protraham debiti solutionem. Omnes enim video narrationi de Seraphim inhiare, non solum hodie, sed jam inde a primo die: quapropter multitudinem sententiarum tamquam hominum coetum magno cum impetu occurrentem perrumpens, ad expositionem illam nostra festinat oratio. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus*, inquit (Isai. 6. 2). Ecce Seraphim, quae videre olim cupiebatis omnes. Contemplamini ergo, et cupiditatem explete: sed non cum tumultu, neque properanti cogitatione, sicut fit in Imperatorum ingressu: nam illic quidem istum ipsum merito accidit. Neque enim spectant satellites, ut spectatores oculis cuncta lustrent; sed, antequam recte viderint, praeterire illos cogunt: hic vero non ita: sed contemplationem nostram sistit oratio, quousque omnia percurreritis, quae percurri a vobis possunt. *Et Seraphim stabant in circuitu ejus.* Ante naturae dignitatem nos docuit istam ex loci vicinia dignitatem. Non enim

¹ Legit Erasmus: *Nam si Deus expendisset justitiae rationem, quae tertio quadrare non videtur, nec in octuplam Ecclesiae sanctorum compararet.*

ἐκόπει τοῦ Θεοῦ τὴν φιланθρωπίαν. Εἰ γὰρ τις ἐξ-
τάζοιτο ὅτι τὸν τοῦ δικαίου λόγον, οὐδὲ τότε καταλλαγή-
ναι ἐχρήν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οὐκ αὐτῶν κατόρθωμα
γίγνεται τὸ τὸν Ὁξίαν ἐκβαλεῖν. Οὐ γὰρ αὐτοὶ λαθόν-
τες ἀπῆλθον, ἀλλ' ἡ τελευταῖα νόμος φύσεως ἐπελαθοῦσα
τῆς πόλεως αὐτὸν ἐξέβαλε τότε. Ἀλλ' ὡς ἀκρι-
βολογείται μέχρι τούτων πρὸς ἡμᾶς ὁ Θεός, ἀλλ' ἐν
μόνον ζητεῖ, σῆμα τῆς πρὸς ἡμᾶς καταλλαγῆς. Ὑπὲρ
δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν αὐτῷ, δοξάσωμεν
τὴν ἁφ' αὐτοῦ φιλανθρωπίαν ὅτις γένοιτο πάντας
ἡμᾶς ἀξίους φανῆναι, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ μονο-
γενοῦς αὐτοῦ Υἱοῦ, Κυρίου δὲ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ,
μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, κράτος, τιμὴ, δόξα τῷ ἁγίῳ
Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

ΕΙΣ ΤΑ ΣΕΡΑΦΕΙΜ. Γ'.

α'. Μόλις ποτὲ τὸ κατὰ τὸν Ὁξίαν διεπλεύσαμεν πέ-
λαγος· μόλις δὲ διεπλεύσαμεν, οὐ διὰ τὸ τῆς ὁδοῦ
μῆκος, ἀλλὰ διὰ τὸ φιλομαθὲς ὡμῶν τῶν συμπλεόντων
ἡμῖν. Οὕτω καὶ κυβερνήτης ἐπιβάτας ἔχων φιλο-
τίμους, καὶ πόλεις ξένας ἐπιθυμοῦντας ἰδεῖν, οὐκ ἐν
ἡμέρᾳ μίξ διανύει τὴν ὁδόν, καὶ μίξ ἡμέρας τὸ διά-
στημα εἶη, ἀλλὰ πλείονα διατρίβειν ἀναγκάζεται
χρόνον, καθ' ἕκαστον λιμένα τὸ σκάφος ὀρμίζων ὅτι
καθ' ἕκαστην πόλιν ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπων, ὥστε χα-
ρίσασθαι εἰ τῇ τῶν συμπλεόντων ἐπιθυμίᾳ. Τοῦτο καὶ
ἡμεῖς ἐποιήσαμεν, οὐ νήσους πλείοντες, οὐδὲ ἐπίνεια
καὶ λιμένας καὶ πόλεις ἐπιδεικνύντες, ἀλλ' ἀνδρῶν
κατωρθωκότων ἀρετὴν, καὶ διημαρτηκότων βραθυμίαν,
βασιλέως ἀναίσχυντιαν, καὶ παρῥησίαν ἱερέως, ὀργὴν
Θεοῦ καὶ φιλανθρωπίαν, ἀμφοτέρω πρὸς διόρθωσιν
γεγεννημένα. Ἀλλ' ἐπειδὴ λοιπὸν εἰς τὴν βασιλικὴν
ἀπηντήσαμεν πόλιν, μηκέτι μέλλωμεν, ἀλλὰ κατα-
στειλάντες ἐλποῦμεν, ὡς εἰς πόλιν ἐλπίσαντες μέλλοντες,
οὕτως ἀναβῶμεν εἰς τὴν ἀνω μητρόπολιν, τὴν Ἱερου-
σαλήμ, τὴν μητέρα πάντων ἡμῶν, τὴν ἐλευθέραν,
ἐνθα [138] τὰ Σεραφεῖμ, ἐνθα τὰ Χερουβεῖμ, ἐνθα
χιλιάδες ἀρχαγγέλων, ἐνθα μυριάδες ἀγγέλων, ἐνθα ὁ
θρόνος ὁ βασιλικός. Μηδεὶς τοίνυν παρέστω· βέβηλος,
μηδὲ ἐναγής· μυστικῶν γὰρ μέλλομεν κατατολμᾶν
δηγημάτων· μηδεὶς ἀκάθαρτος καὶ τῆς ἀκροάσεως
ταύτης ἀνάξιος· μέλλον δὲ καὶ βέβηλος καὶ ἐναγής
παρέστω πᾶς, ἀλλὰ τὴν ἀκαθαρσίαν καὶ τὴν πονηρίαν
ἀποθέμενος ἔξω πᾶσαν, οὕτως εἰσέλθω. Καὶ γὰρ ἐκείνους
τὸν τὰ ρυπαρὰ ἱμάτια ἔχοντα διὰ τοῦτο ἐξήλασε τοῦ
νυμφῶνος καὶ τῆς ἱερᾶς παστάδος ὁ τοῦ νυμφίου πατήρ,
οὐκ ἐπειδὴ εἶχεν ἱμάτια ρυπαρὰ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἔχων
αὐτὰ, οὕτως εἰσῆλθε. Οὐδὲ γὰρ εἶπε πρὸς αὐτὸν, Διὰ τί
οὐκ ἔχεις ἐνδυμα γάμου; ἀλλὰ, Διὰ τί οὐκ ἔχω
ἐνδυμα γάμου οὕτως εἰσῆλθες; Ἐπὶ τῶν τριδῶν,
φησὶν, εἰστέχεις προσαιτῶν δ', καὶ οὐκ ἐπησχύνου
σου τὴν πενίαν, οὐκ ἐβδελυξάμεν σου τὸν ἄτιμίαν,
ἀλλὰ πάσης ἐκείνης ἀπαλλάξας σε τῆς εὐτελείας,
εἰσῆγαγον εἰς τὸν νυμφῶνα τὸν ἱερὸν, καὶ δειπνίου
ἰξίωσα βασιλικῶν, καὶ πρὸς τὴν ἀνω τιμὴν ἡγαγον
τὸν ἐσχάτης ὄντα κολάσεως ἄξιον· οὐ δὲ οὐδὲ ταῖς

εὐεργεσίαις ἐγένου βαλτίων, ἀλλ' ἐπὶ τῆς συνθήκης
ἔμεινας κακίας, ὀβρίσας μὲν εἰς τοὺς γάμους, ὀβρί-
σας δὲ εἰς τὸν νυμφῶνα. Ἀπῆθι τοίνυν λοιπὸν, καὶ δίδου
τὴν ἐπελομένην τῆς τοιαύτης ἀναισθησίας τιμω-
ρίαν. Σκοπεῖτω τοίνυν καὶ ἡμῶν ἕκαστος, μήπως
ταύτην ὁ ἀκούσῃ τὴν φωνήν, καὶ πάντα λογισμὸν
ἀποβαλὼν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας ἀνάξιν, οὕτω
τῆς ἱερᾶς μετεχέτω τραπέζης. Καὶ ἐγένετο, φησὶ,
τοῦ ἐνιυκτοῦ, ὃ ἀπέθανεν Ὁξίας ὁ βασιλεὺς,
εἰδὼν τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὀφθαλοῦ
καὶ ἐπηρμένον. Ὡς εἶδεν, οὐκ οἶδα· ὅτι μὲν γὰρ
εἶδεν, εἶπεν, τὸ δὲ πῶς εἶδεν, ἐσώπησεν· δέχομαι τὰ
εἰρημένα, οὐ πολυπραγμονῶ τὰ σεσητημένα· κατανοῶ
τὰ ἀποκαλυφθέντα, οὐ περιεργάζομαι τὰ συγκεκα-
λυμμένα· διὰ τοῦτο γὰρ συγκεκάλυπται. Πέπλος
χρυσοῦς ἐστὶ τῶν Γραφῶν ἡ διήγησις, ὁ στήμων
χρυσός, ἡ κρόκη χρυσός¹. Οὐ παρυφαίνω τῶν ἀρχόντων
τὰ ὀφάσματα· τῶν ἐμῶν λογισμῶν τὴν ἀσθένειαν οἶδα.
Μὴ μέταίρεθ' ὅρια αἰώνια, φησὶν, ἃ ἔθεντο οἱ πατέρες
σου. Ὅρια κινεῖν οὐκ ἀσφαλές· καὶ πῶς, ἅπερ ἡμῖν ὁ
Θεός ἐθήκε, μεταθήσομεν; Βούλει μαθεῖν πῶς εἶδε
τὸν Θεόν; Γενοῦ καὶ αὐτὸς προφήτης. Καὶ πῶς δυνα-
τὸν τοῦτο, φησὶ, γυναῖκα ἔχοντα, καὶ παιδοτροφίας
ἐπιμελούμενον; Δυνατὸν μὲν, ἐὰν ἐθέλῃς, ἀγαπητέ.
Καὶ γὰρ καὶ αὐτὸς γυναῖκα εἶχε, καὶ παίδων δύο ὅτι
πατήρ ἦν, ἀλλ' οὐδὲν τούτων αὐτὸν ἐκώλυσεν. Οὐ γὰρ
ἐστὶ κώλυμα τῆς πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀποδημίας ἡ ὁ
γάμος· ἐπεὶ εἰ κώλυμα ἦν, καὶ ἐπιβουλεύειν ἡμῖν
ἐμελλεν ἡ γυνή, οὐκ ἂν αὐτὴν ἐξ ἀρχῆς ποιῶν ὁ Θεός,
ἐκάλεσε βοηθόν. Ἐβουλόμην μὲν οὖν εἰπεῖν τί ποτὲ
ἐστὶ τὸ καθῆσθαι τὸν Θεόν· οὐ γὰρ δὴ κάθηται ὁ
Θεός· σωματίων γὰρ ὁ σχηματισμός· τὸ Θεῖον δὲ
ἀσώματον.

β'. [139] Ἐβουλόμην εἰπεῖν τί ποτὲ ἐστὶ θρόνος Θεοῦ·
οὐ γὰρ δὴ θρόνος ὁ Θεός ἐμπεριεληπτῆς· ἀπερίγραπτον
γὰρ τὸ Θεῖον· ἀλλὰ δέδοικα, μὴ τῇ περὶ τούτων
ἐνδιατριδῶν διδασκαλίᾳ, παρελκύσω τὸ δόγμα. Καὶ
γὰρ πάντας ὁρῶ πρὸς τὰ Σεραφεῖμ κεχηγόντας, οὐχὶ
τῆμερον μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐκ πρώτης ἡμέρας· διόπερ,
καθάπερ πλήθος ἀνθρώπων, πολλῇ τῇ ρύμῃ δια-
κόπτων ὁ λόγος τῶν ἀπαντῶντων νοημάτων ἢ τὸ πλη-
θος, πρὸς ἐκείνην ἐπείγεται τὴν ἐξήγησιν. Καὶ τὰ
Σεραφεῖμ εἰστέθεικται κύκλῳ αὐτοῦ, φησὶν. Ἰδοὺ τὰ
Σεραφεῖμ, ἃ πάλαι ἐπεθυμεῖτε πάντες ἰδεῖν. Θεάσασθε
τοίνυν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν ἐμπλήσατε, ἀλλὰ μὴ
μετὰ θορύβου, μηδὲ σπαύδοντι τῷ λογισμῷ, ὅπερ
ἐπὶ τῶν βασιλικῶν εἰσόδων γίνεται· ἐκεῖ μὲν γὰρ
εἰκότως τοῦτο αὐτὸ συμβαίνει. Οὐ γὰρ ἀναμένουσιν οἱ
δορυφόροι τῶν ὀρώντων τὰς ὄψεις, ἀλλὰ πρὶν ἢ πάντα
αὐτοῖς ὀφθῆναι καλῶς, ἀναγκάζουσι παρατρέχειν·
ἐνταῦθα δὲ οὐχ οὕτως· ἀλλ' ἴστησιν ἡμῖν ὁ λόγος τὴν
θεωρίαν, ἕως οὐ πάντα ἐπέλθῃτε, ὅσα δυνατὸν ἐπελ-
θεῖν. Καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰστέθεικται κύκλῳ αὐτοῦ.
Πρὸ τοῦ τῆς φύσεως ἀξιώματος ἐδίδαξεν ἡμᾶς τὸ ἀπὸ
τῆς ἐγγύτητος τῆς κατὰ τὸν τόπον ἀξίωμα. Οὐ γὰρ
εἶπε πρῶτον τίνα ἦν τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλ' εἶπεν ἐνθα
ἐστήκασιν. Τοῦτο γὰρ ἐκείνου τὸ ἀξίωμα μέizon. Πῶς;
Ὅτι οὐχ οὕτω δέκνυσιν τὰς δυνάμεις ἐκείνας μεγάλας
οὕσας, τὸ Σεραφεῖμ εἶναι, ὡς τὸ ἐγγὺς ἐστάναι τοῦ

^a Alii ἐξτάζοι, alii ἐξτάζει. Erasmus legisse videtur ei
γὰρ Θεός ἐξτάζοιτο, quae lectio quadrare non videtur. nec
in quoriam codicum nostrorum comparet. Sav. et Mor. ei
γὰρ τις ἐξτάζοιτο. Notat tamen Savil. in aliis exemplari-
bus legi ei γὰρ Θεός. Sed longe praestat lectio editorum.
^b Unus, notante Savil., τὸ σκάφος ἐνορμίζων, ei paulo
post ἐπιβαίνειν ἐπιτρέπει.

^c Μηδεὶς οὐκ παρέστω. Sic mas. pars maxima.

^d Alii ἐκαιτῶν.

^e Sic quidam mss., melius quam editi, qui habent μέ-
τις ταύτην, quae postrema lectio non ita quadrat ad praе-
cedentem vocem ἕκαστος, ut μήπως. Ibid. alii τὴν φωνήν,
ἀλλὰ πάντα, non male.

^f Unus ἡ κρόκη χρυσή.

^g Alius καὶ παίδων δύο.

^h Unus ἐπιδημίας.

ⁱ Unus habet ἀπάντων τῶν νοημάτων.

θρόνου βασιλικού. Καὶ γὰρ καὶ ἡμεῖς τῶν δορυφόρων ἐκείνους ἐπισημοτέρους εἶναι νομίζομεν, οὐδ' ἂν ἴδωμεν ἐγγὺς τοῦ ζεύγους ἐλαύνοντας τοῦ βασιλικοῦ ὀχήματος^α. Οὕτω καὶ τῶν δυνάμεων τῶν ἀσωμάτων ἐκείναι εἰσι λαμπρότεραι, ὅσαι περ ἂν ὦσιν ἐγγιστα τοῦ θρόνου. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ προφήτης ἀφελὲς διαλεχθῆναι περὶ τοῦ τῆς φύσεως αὐτῶν ἀξιώματος, πρότερον ἡμῖν διαλέγεται περὶ τῆς τοῦ τόπου προεδρίας, εἰδὼς ὅτι οὗτος μεῖζων ὁ κόσμος ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦτο τῶν φύσεων ἐκείνων τὸ κάλλος. Καὶ γὰρ τοῦτο ἡ δόξα καὶ ἡ τιμὴ καὶ ἡ πᾶσα ἀσφάλεια, τὸ κύκλω τοῦ θρόνου ἐκείνου φαίνεσθαι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν ἀγγέλων ἐστὶν ἰδεῖν^β καὶ γὰρ ἐκείνους βουλόμενος δεῖξαι μεγάλους ὁ Χριστὸς, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἀγγελοὶ εἰσι, καὶ εἰσήγγασεν^γ. Ἄλλ', *Ὅτι οἱ ἀγγελοι αὐτῶν διὰ παντός βλεπόνουσιν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς μου τοῦ ἐν οὐρανοῖς*. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖ^δ μεῖζόν ἐστι τῆς ἀγγελικῆς ἀξίας τὸ βλέπειν τὸ πρόσωπον τοῦ Πατρὸς· οὕτω τῆς τῶν Σεραφείμ ἀξίας μεῖζον τὸ ἐστάναι κύκλω τοῦ θρόνου, καὶ μέσον ἔχειν αὐτόν. Ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέγα καὶ σοὶ δυνατόν ἐστιν, ἂν ἐθέλῃς, λαβεῖν. Οὐ γὰρ δὴ τῶν Σεραφείμ μόνον μέσος ἐστίν, ἀλλὰ καὶ ἡμῶν αὐτῶν, ἂν ἐθέλωμεν. Οὐ γὰρ εἰσι δύο ἢ τρεῖς, φησὶ, συνηγμένοι εἰς τὸ ἐμὸν ὄνομα, ἐκεῖ εἰμι ἐν μέσῳ αὐτῶν^ε καὶ, Κύριος ἐγγὺς τοῖς συντετριμμένοις τῇ καρδίᾳ, καὶ τοὺς ταπεινοὺς τῷ πνεύματι σώσει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος βοᾷ· *Τὰ ἄνω φρονεῖτε, οὐ ὁ Χριστὸς ἐστὶν ἐν δεξιᾷ τοῦ Θεοῦ^ς καθήμενος*. Εἶδες πῶς ἡμᾶς [140] ἔστησε μετὰ τῶν Σεραφείμ, ἐγγὺς ἀγαθῶν τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ; Εἰτά φησιν· *Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ*. Τί ἡμῖν αἱ ἐξ πτέρυγες ἐνδείκνυνται αὐταί; Τὸ ὑψηλὸν καὶ μετάρσιον καὶ κοῦφον καὶ τὸ ταχὺ ἐκείνων τῶν φύσεων. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Γαβριὴλ ὑπόπτερος κάτσειν, οὐχ ὅτι περὰ καὶ τὴν ἀσώματον ἐκείνην δύναμιν, ἀλλ' ὅτι ἐκ τῶν^δ ὑψηλοτάτων κατῆλθε χωρίων, καὶ τὰς ἄνω διατριβὰς ἀφελὲς ἀφίκεται. Τί δὲ καὶ ὁ ἀριμύδης βοῦλεται τῶν πτερύγων; Ἐνταῦθα οὐ καὶ τῆς παρ' ἡμῶν ἐρμηνείας· αὐτὸς γὰρ ἑαυτὸν ὁ λόγος ἐπέλυσε, τὴν χρεῖαν ἡμῖν αὐτῶν ἐξηγησάμενος· *Τῆς γὰρ δυσὶ, φησὶν, ἐκάλυπτον τὰ πρόσωπα ἑαυτῶν*· εἰκότως, ὥσπερ τινὶ διπλῷ διαφράγματι τὰς ὕψεις τευχίζουσαι, διὰ τὸ μὴ φέρειν τὴν ἐκ τῆς δόξης ἐκείνης ἐκπύδουσαν ἀστραπὴν. Καὶ ταῖς δυσὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον^ε, τάχα διὰ τὴν αὐτὴν ἐκπύδουσαν. Εἰώθαμεν γὰρ καὶ ἡμεῖς, ὅταν ὑπὸ τινος θάμβους κατέσθην, πάντοθεν περιστέλλειν τὸ σῶμα. Καὶ τί λέγω τὸ σῶμα, ὅπου γε καὶ αὐτὴ ἡ ψυχὴ τοῦτο παθοῦσα ἐν ταῖς υπερβαλλούσαις ἐπιφανείαις, καὶ τὰς ἐνεργείας αὐτῆς^ι συνέλκουσα, πρὸς τὸ βάθος καταφεύγει, καθάπερ τινὶ περιβολαίῳ τῷ σώματι ἑαυτὴν πάντοθεν περιστέλλουσα; Ἀλλὰ μή τις ἐκπύδου καὶ θάμβος ἀκούων, ἀπὸ τινος ἀγωνίαν αὐταῖς ἐγγίγνεσθαι νομίζεται^κ καὶ γὰρ μετὰ τῆς ἐκπύδουσης ταύτης καὶ ἡδονῇ τις ἀφόρητος κεκραμένη ἐστὶ. Ταῖς δὲ δυσὶν ἐπέτοντο^ς. Καὶ τοῦτο σημεῖον τοῦ τῶν ὑψηλῶν ἐφίεσθαι συνεχῶς, καὶ μηδέποτε κάτω βλέπειν. Καὶ ἐκέκραγεν ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον·

Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος. Καὶ ἡ κραυγὴ πάλιν τοῦ θαύματος ἡμῖν δεῖγμα μέγιστον· οὐδὲ γὰρ ἀπλῶς ὁμνῶσιν, ἀλλὰ μετὰ κραυγῆς ἰσχυρᾶς· καὶ οὐδὲ μετὰ κραυγῆς ἀπλῶς, ἀλλὰ καὶ διηνεκῶς τοῦτο ποιοῦσι. Τὰ μὲν γὰρ λαμπρὰ τῶν σωμάτων, κἂν μεθ' ὑπερβολῆς ἢ λαμπρὰ, τότε ἡμᾶς μόνον ἐκπλήττειν εἰδέν, ὅταν πρῶτον αὐτῶν ταῖς ὕψεσιν ἀντιλαμβάνωμεθα^α· ἐπειδὴ δὲ πλέον αὐτῶν ἐνδιατρίβωμεν τῇ θεωρίᾳ, τῇ συνηθείᾳ τὸ θαῦμα καταλύομεν, τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἐμμελετηζάντων λοιπὸν τοῖς σώμασι. Διὰ τοῦτο καὶ εἰκόνα βασιλικὴν ἀρτι μὲν ἀνατεθείσαν καὶ φαειδρὸν ἀπὸ τῶν χρωμάτων στίλβουσαν ἰδόντες, ἐκπλήττομεθα^β· μετὰ δὲ μίαν καὶ δευτέραν ἡμέραν οὐκέτι θαυμάζομεν^γ. Καὶ τί λέγω εἰκόνα βασιλικὴν, ὅπου γε καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀκτίων τοῦ ἡλίου τοῦτο αὐτὸ πεπόνθαμεν, ὧν οὐδὲν γένοιτ' ἂν φαειρότερον σῶμα; Οὕτως ἐπὶ τῶν σωμάτων ἀπάντων ἡ συνηθεῖα καταλύει τὸ θαῦμα· ἐπὶ δὲ τῆς τοῦ Θεοῦ δόξης οὐχ οὕτως, ἀλλὰ πᾶν τὸν κατέλκει. Ὅσον γὰρ ἐνδιατρίβουσι^ι τῇ θεωρίᾳ τῆς δόξης ἐκείνης αἱ δυνάμεις αὐταί, τοσούτον μᾶλλον ἐκπλήττονται καὶ ἐπιτείνουσι τὸ θαῦμα· διὰ τοῦτο καὶ ἐξ οὗ [141] γέγονας μέχρι νῦν ὀρώσαι τὴν δόξαν ἐκείνην, μηδέποτε^ι ἐπαύσαντο μετ' ἐκπύδουσαν βοῶσαι· ἀλλ' ὅπερ ἡμεῖς πάσχομεν ἐν βραχεὶ καιρῷ κατὰ τῶν ὕψων ἡμῶν ἀστραπῆς φερομένης, τοῦτο ἐκείναι διηνεκῶς ὑπομένουσι, καὶ ἀπαύστως μετὰ τινος ἡδονῆς τὸ θαῦμα ἔχουσι. Καὶ γὰρ οὐ μόνον κεκράγασιν, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους τοῦτο ποιοῦσιν, ὅτι ἐπιτεταμένως ἐκπύδουσαν σημεῖον ἐστίν. Οὕτω καὶ ἡμεῖς, βροντῆς καταρρήγνουμένης, ἡ τῆς γῆς σειομένης, οὐ μόνον ἀναπηδῶμεν καὶ βοῶμεν^β, ἀλλὰ καὶ πρὸς ἀλλήλους καταφεύγομεν ἐν ταῖς οἰκίαις. Τοῦτο καὶ τὰ Σεραφείμ ποιεῖ^γ καὶ διὰ τοῦτο ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον κέκραγεν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος.

γ. Ἄρα ἐπέγκωτε τὴν φωνὴν ταύτην; ἄρα ἡμετέρα ἐστίν, ἡ τῶν Σεραφείμ; Καὶ ἡμετέρα καὶ τῶν Σεραφείμ, διὰ τὸν Χριστὸν τὸν ἀνελόντα τὸ μεσότηγον τοῦ φραγμοῦ, καὶ εἰρηνοποιήσαντα τὰ ἐν οὐρανοῖς καὶ τὰ ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸν ποιήσαντα τὰ ἀμφοτέρωθεν. Πρῶτον μὲν γὰρ ἐν τοῖς οὐρανοῖς οὕτως ᾄδον μόνον ὁ ὕμνος· ἐπειδὴ δὲ ἐπιβῆναι τῆς γῆς κατεβίβωσεν ὁ Δεσπότης, καὶ τὴν μελιδίαν ταύτην κατήνεγκε πρὸς ἡμᾶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ μέγας οὗτος ἀρχιερεὺς, ἐπειδὴ ἐπὶ τῆς ἁγίας ταύτης ἐστικῆς τραπέζης, τὴν λογικὴν ἀναφέρων λατρείαν, τὴν ἀνάμακτον προσφέρων θυσίαν, οὐχ ἀπλῶς ἡμᾶς ἐπὶ τὴν εὐφημίαν ταύτην καλεῖ, ἀλλὰ πρότερον τὰ Χερουδεμείων, καὶ τῶν Σεραφείμ ἀναμνήσας, οὕτω παρακλεῖσθαι πᾶσιν ἀναπέμφαι τὴν φρικτωδέστατην φωνὴν, τῇ τῶν συγχορευόντων^ι μνήμῃ τὴν διάνοιαν ἡμῶν ἀπὸ τῆς γῆς ἀνασπῶν, καὶ μονονοχὶ βοῶν πρὸς ἕκαστον ἡμῶν, καὶ λέγων· μετὰ τὸν Σεραφείμ ἄδεις, μετὰ τῶν Σεραφείμ στήθι, μετ' ἐκείνων τὰς πτέρυγας πέτασον, μετ' ἐκείνων περιπίτασον τὸν θρόνον τὸν βασιλικόν.

Καὶ τί θαυμάσων, εἰ μετὰ τῶν Σεραφείμ ἐσθῆκα; ὅπου γε ὧν οὐκ ἐτόλμησεν ἄσθαι τὰ Σεραφείμ, ταῦτά σοι μετὰ ἀδείας ἔδωκεν ὁ Θεός; Ἀπεστέλλῃ γὰρ πρὸς με, φησὶν, ἐν τῷ Σεραφείμ, καὶ εἶχετ ἰσχύακα πυρὸς, ὃν τῇ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ

^α Ὀχήματος: *ceest in quibusdam mss.*

^β Savil. ἐνταῦθα.

^γ Unus habet τοῦ Πατρὸς.

^δ Alii ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὴν προφήτην ὅτι ἐκ τῶν.

^ε Ἀστραπὴν. Διὰ τοῦτο καὶ τοὺς πόδας ἐκάλυπτον, *sic quidam mss.*

^ς Παθοῦσα ἀπὸ τῆς ἀφρας ἐπιφανείας τὰς ἐνεργείας αὐτῆς; *sic quidam mss.* Hæc lectio certe non spernenda.

^ι Alii ἐτίσαντο. Unus infra habet ἕτερον πρὸς τὸ ἕτερον.

^α Θαυμάζομεν post οὐκέτι in Savil. non habetur, et certe sine dispendio prætermitti potest.

^β Alii ἐνεδιέτριβον, et paulo post ἐκπλήττοντο καὶ ἐπιτείνον.

^γ Alii οὐδέποτε.

^δ Alii ἀναπηδῶμεν οὐδὲ βοῶμεν.

^ι Unus τῶν συγχορευόντων. Mox alii γῆς ἀνασπῶσαι σπῶμα δίκων μονονοχί.

dixit primum, quænam Seraphim essent, sed ubi starent dixit. Hæc enim dignitas major est illa. Quo tandem pacto? Quod nimirum haud ita demonstret magnas illas esse virtutes, quod sint Seraphim, quam quod prope solum stent regnum. Nam et nos illos nobiliores esse satellites arbitramur, qui juxta jugum regii currus incedunt. Ita quoque virtutum illarum incorporearum illustriores sunt illæ, quæ solio Dei sunt proximæ. Idcirco etiam propheta de naturali eorum dignitate disserere omittens, prius nobis de loci prærogativa disserit, quod hunc majorem esse sciat ornatum, et ab hoc naturæ illorum pulchritudinem dimanare. Hoc enim gloria, honor, et securitas omnis, ut in circuitu solii illius appareant. Hoc et in angelis cernere licet: nam et illos esse magnos volens Christus ostendere, non eos angelos esse dixit, et tacuit: sed, *Quia angelis eorum semper vident faciem Patris mei qui in cælis est (Matth. 18. 10)*. Nam ut illic angelica dignitate majus est faciem Patris videre: sic et dignitate Seraphim majus est in circuitu stare solii, atque in eorum medio ipsum esse. Sed et hoc magnum fieri potest ut adipiscaris si velis: non enim est in medio Seraphim tantum, sed et in medio nostri ipsorum, si velimus. *Ubi enim sunt duo vel tres congregati, inquit, in nomine meo, ibi sum in medio eorum (Matth. 18. 20)*; et, *Dominus juxta est iis, qui contrito sunt corde, et humiles spiritu salvabit (Psal. 33. 19)*. Propterea clamat etiam Paulus: *Quæ sursum sunt sapite, ubi Christus est in dextera Dei sedens (Coloss. 3. 2)*. Vides ut nos cum Seraphim statuerit, et juxta regium solum deduxerit? Deinde subjicit: *Sex alæ uni, et sex alæ alteri (Isai. 6. 2)*. Quid nobis hæc sex alæ designant? Altitudinem, sublimitatem, levitatem, celeritatem naturarum illarum. Propterea Gabriel quæque descendit alatus, non quod alis instructa sit incorporea illa natura, sed quod ab altissimis locis illis descenderit, ac supernis illis conventibus relictis advenerit. Quid autem sibi vult alarum numerus? Hoc loco nostra interpretatione nihil est opus: seipsam enim oratio satis exposuit, cum illarum nobis usum indicavit: *Duabus enim, inquit, operiebant faciem suam; merito, tamquam oculos duplici quodam septo munientes, quod exsurgentem ab illa gloria fulgorem minime ferrent. Et duabus pedes obtegebant, ob eandem forte consternationem. Solemus quippe nos etiam, cum stupor aliquis nos invaserit, corpus omni ex parte contingere. Quid corpus dico, cum et ipsi animæ hoc contingat in apparitionibus quæ modum excedunt, et repressis actionibus suis ad inferiora confugiat, sequæ corpore tamquam pallio quodam obvolvatur. Verumtamen nemo cum stuporem et consternationem audit, tristem aliquem illis ingenerari timorem arbitretur: siquidem huic consternationi immensa quædam voluptas est admixta. Duabus autem volabant. Et hoc indicium est eos sublimitia semper appetere, nec umquam deorsum respicere. Et clamabat alter ad alterum, Sanctus, sanctus,*

¹ Alii sic habent: illa natura, sed ut notum faceret prophetæ quod ab altissimis, etc.

sanctus (Isai. 6. 3). Et ipse clamor rursus admirationis indicium nobis est maximum: non enim quovis modo concinunt hymnum, sed cum clamore valido; neque cum clamore simpliciter, sed et semper hoc faciliant. Nam splendida quidem corpora, quamvis supra modum sint splendida, tum solum nos ad admirationem solent traducere, cum ea primum oculis usurpaverimus: cum vero multoties contemplandis illis immorati fuerimus, admiratio consuetudine tollitur, ubi se spectandis illis corporibus oculi deinceps exercuerint. Propterea cum regiam imaginem recens positam multoque colorum splendore fulgentem intuemur, obstupescimus: post unum autem et alterum diem non jam amplius admiramur. Et quid dico regiam imaginem, cum in aspectu radiorum solis hoc ipsum nobis accidat, quibus nulum corpus splendidius inveniri potest? Sic omnium corporum admirationem tollit consuetudo: sed in Dei gloria non ita fit, at plane contrarium. Quanto enim magis illius gloriæ contemplationi virtutes immorantur istæ, tanto magis obstupescunt, et admirationem suam intendunt: quam ob causam, ex quo esse coperunt, ad hunc usque diem gloriam illam intuentes, cum stupore clamare non cessant: sed quod in exiguo temporis spatio nobis contingit, dum fulgor in oculos fertur nostros, hoc illæ perpetuo patiuntur, et continua admiratione cum voluptate quadam afficiuntur. Neque vero solum clamant, sed ad invicem id agunt, quod intensæ cujusdam admirationis est signum. Ita nos quoque, dum erumpit tonitru cum fragore, vel terra movetur, non modo resiliimus, et clamamus, sed ad invicem in ædibus nostris confugimus. Hoc et Seraphim agunt: ideoque alter ad alterum clamabat, *Sanctus, sanctus, sanctus.*

3. Numquid hanc vocem agnovistis? numquid nostra est, an vero Seraphim? Et nostra et Seraphim, beneficio Christi, qui medium parietem maceræ sustulit, et pacificavit omnia quæ in cælis sunt, et quæ in terris, et ejus beneficio, qui utraque fecit unum. Nam antea quidem in cælis tantum hymnus istæ canebatur: postquam autem in terram venire dignatus est Dominus, hunc etiam concentum ad nos detulit. Propterea quoque magnus hic Pontifex cum juxta sacram hanc mensam consisteret, ut rationalem cultum exhibeat, et sacrificium offerat incruentum, non simpliciter nos ad hanc faustam acclamationem invitat, sed ubi prius Cherubim nominavit, et Seraphim mentionem fecit, tum demum ad hanc tremendam vocem mittendam omnes adhortatur, et dum eorum nos admonet, qui nobiscum choros agitant, mentem nostram a terra subducit, unumquemque nostrum his propemodum verbis excitans: Una cum Seraphim canis, una cum Seraphim sta, cum illis alas extende, cum illis regium solum circumvola.

Altare cæleste figura altaris Ecclesiæ. Cur jejunia ante communionem. — Quid vero mirum, si cum Seraphim steteris, cum ea quæ Seraphim non audent contingere, tibi Deus libere tractanda concesserit? *Missus est enim ad me, inquit, unus de Seraphim, et*

*habebat carbonem ignis, quem forcipe sumpserat de altari (Isai. 6. 6), illud altare figura est et imago istius altaris : ignis ille, spiritualis ignis istius. At non est ausus Seraphim manu contingere, sed forcipe : tu vero manu accipis. Enimvero si eorum quæ proposita sunt dignitatem spectes, ipso contactu Seraphim multo maiora sunt ista : sin autem Domini benignitatem consideres, ne ad nostram quidem descendere villitatem eorum gratia quæ proposita sunt erubescit. Hæc igitur cogitans, mi homo, et quanta doni sit magnitudo tecum reputans, aliquando tandem exsurge, atque avulsus a terra in cælum ascende. Verum trahit nos corpus, et deorsum ferri cogit? Sed ecce adventant jejunia, quæ pennas animæ leves reddunt, et levem sarcinam carnis efficiunt, licet plumbo quovis gravius corpus acceperint. Verumtamen sermonem de jejuniis tantisper differamus, hunc autem de mysteriis jam instituamus, quorum gratia et ipsa jejunia sunt statuta. Nam sicut in Olympicis certaminibus luctationum finis est corona, sic et jejunii finis est munda communio : itaque nisi dictus istis fuerit a nobis hoc præstitum, ubi temere ac frustra nos ipsos afflixerimus, expertes corona ac sine præmio ex jejunii scammate discedemus. Propterea majores etiam nostri jejunii stadium extenderunt, ac poenitentiae certum nobis tempus assignarunt, ut ubi nos expurgaverimus, omnesque sordes absterserimus, ita demum accedamus. Ideo nunc etiam ex hoc tempore clara voce denuntio, obtestor, precor, et obsecro ne cum macula, ne cum prava conscientia ad sacram hanc mensam accedamus : neque enim hoc accessus, neque communio dici potest, quamvis nullius sanctum illud corpus attingamus, sed condemnatio, supplicium et poenarum accessio. Nullus igitur peccator accedat : imo vero non dico, nullus peccator, quandoquidem meipsum priorem a divina mensa repellere ; sed qui perseveret peccator, nullus accedat. Idcirco jam ex hoc tempore prædico, ne cum dies regiarum epularum advenerint, cum illa adfuerit sacra vespera dicere queat aliquis, Inparatus intravi ac nudus, et hæc olim prædici oportuit. Si enim olim hæc audivissem, omnino mutatus essem, omnino postquam meipsum expurgassem, ita demum accessissem. Ne igitur ullus has prætexere possit excusationes, jam ex hoc tempore prius obtestor et cohortor, ut magnam exhibeamus poenitentiam. Scio nos omnes reos esse supplicii, nec ullum posse gloriari mundum se habere cor : sed non hoc malum est gravissimum, quod mundum cor non habeamus, sed quod mundum non habentes cor, nec ad eum accedamus, qui mundum potest illud reddere. Potest enim si velit : vel potius multo magis quam nos puros nos esse vult, sed expectat, ut exigua a nobis occasionem accipiat, ut confidenter nos coronet. Quis major fuit peccator quam publicanus? Sed ut dixit tantum : *Deus, propitius esto mihi peccatori (Luc. 18. 13)*, plus quam Pharisæus justificatus descendit. Tametsi quantam vim habuit dictum illud? Verum non dictum ipsum purgavit, sed affectus cum quo dictum*

illud protulit : imo vero ne solus quidem affectus, sed ante ipsum Dei benignitas.

4. Quod enim, quæso, tam egregium est facinus, quis labor, quis sudor peccatori, ut se peccatorem esse persuadeat sibi, et hoc apud Deum profiteatur? Vides haud frustra dixisse me, Deum velle exigua a nobis occasionem arripere, tum ipsum deinde ad salutem nostram cuncta conferre? Poenitentiam igitur agamus, ploremus, lamentemur. Sæpenumero cum filiam quis amiserit, majorem vitæ suæ partem in luctu ac mœrore traducit : nos animam perdidimus, nec tamen lugemus? excidimus a salute, nec plangimus? Quid de anima et salute loquor? Dominum adeo mitem ac benignum irritavimus, neque sub terra nos abscondimus? Non enim tantum providi ac solliciti domini, sed et patris indulgentis, et liberorum amantissimæ matris omnem benevolentiam exsuperat ea, qua nos complectitur, sollicitudine. *Numquid enim obliviscetur, inquit, mulier parvuli sui, ut non misceretur solum uteri sui? Licet autem et mulier oblita fuerit, ego tamen non obliviscar tui, dicit Dominus (Isai. 49. 15)*. Enimvero ante demonstrationem fide digna vel sola fuerit affirmatio : quippe quæ Dei sit : nihilominus tamen, age, rebus ipsis expressam demonstrationem exhibeamus. Cum imperasset aliquando filio Rebecca, ut illum de furto benedictionis fabulam ageret; postquam omni ex parte præclare ipsum adornavit, eique fratris personam imposuit : quandoquidem ne sic quidem illum fiducia præditum vidit, omnem ex animo filii metum volens eximere, *Super me sit, ait, tua maledictio, fili (Gen. 27. 13)*. Matris revera vox, et quæ amore filii esset incensa. Christus autem non hoc dixit tantum, sed etiam fecit : non promisit tantum, sed et opere exhibuit, quod et Paulus clara voce pronuntiat dicens : *Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum (Gal. 3. 13)*. Hunc igitur num, quæso, irriabimus? an non est hoc ipsa gehenna gravius, et immortalī vermine, et igne qui nunquam exstinguitur?

Ad sacram mensam quomodo accedendum. — Quando igitur ad sacram mensam es accessurus, illic adesse Dominum omnium arbitrare : siquidem adest revera, et quæ sit mens cujusque cognoscit, ac videt quis cum ea qua par est sanctitate, quis cum conscientia depravata accedat, cum immundis et sordidis cogitationibus, cum nefariis actionibus. Quod si quempiam talem offenderit, primum quidem ipsum judicio conscientie tradit : deinde vero si forte seipsum cogitationibus castiget, reddatque meliorem, rursus illum admittit ; quod si maneat incorrectus, tum demum in ejus manus incidit tamquam ingratus et scelestus. Quantum vero sit istud, ex Paulo discas, qui sic ait : *Horrendum incidere in manus Dei viventis (Hebr. 10. 34)*. Scio mordere vos hæc verba : sed quid faciam? Nisi acerba

¹ Aliquot Mss. variant in verbis minimi momenti. In libro autem Croshavii sic legitur : *Quod si maneat incorrectus, jubet pedes manusque ligari ingratis et impudentem. Horrendum, etc.*

θυσιαστηρίου. Ἐκεῖνο τὸ θυσιαστήριον τοῦ θυσιαστηρίου τούτου τύπος ἐστὶ καὶ εἰκὼν· ἐκεῖνο τὸ πῦρ, τούτου τοῦ πυρὸς τοῦ πνευματικοῦ. Ἄλλ' οὐκ ἐτόλμῃσεν ἀφασθαι τῇ χειρὶ τὰ Σεραφεῖμ, ἀλλὰ τῇ λαβίδι· εὖ δὲ τῇ χειρὶ λαμβάνεις. Ἄν μὲν οὖνα πρὸς τὴν ἀξίαν ἰσῆς τῶν προκειμένων, καὶ τῆς τῶν Σεραφεῖμ ἀφῆς ταῦτα μείζω πολλῶ· ἂν ὅτι τὴν τοῦ Δεσπότη σου φιλανθρωπίαν ἐννοήσης, οὐδὲ πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν ἐπαισιγύναται κατελθεῖν τῶν προκειμένων ἢ χάρις. Ταῦτ' οὖν ἐννοῶν, ἀνθρώπε, καὶ τὸ μέγεθος τῆς θαρεῖς λογιζόμενος, ἀνάστηθι ποτε, καὶ τῆς γῆς ἀποστάς, πρὸς τὸν οὐρανὸν ἀνάβηθι. Ἄλλ' ἔλκει τὸ σῶμα καὶ βιάζεται· κάτω; Ἄλλ' ἰδοὺ προσελαύνουσι νηστείας, κοῦφα μὲν τῆς ψυχῆς ἐργαζόμεναι τὰ πτερὰ, κοῦφον δὲ τῆς σαρκὸς κατασκευάζουσιν τὸ φορτίον, καὶ μολύβδου παντὸς βαρύτερον λάβωσι σῶμα. [142] Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς νηστείας ἀναμενέτω λόγος, ὁ δὲ τῶν μυστηρίων ἡδὴ κινεῖσθω, δι' αὐτὰ αἱ νηστεῖαι. Καθάπερ γὰρ τῶν ἐν τοῖς Ὀλυμπιακοῖς ἀγῶσι παλαισμάτων τέλος ὁ στέφανος, οὕτω καὶ τῆς νηστείας τέλος ἡ καθαρὰ κοινωνία· ὥς ἐάν μὴ τοῦτο κατορθώσωμεν διὰ τῶν ἡμερῶν τούτων, εἰκὴ καὶ μάττην κατακόψαντες ἑαυτοὺς, ἀστεφάνωτοι καὶ χωρὶς βραδείων ἀπὸ τοῦ σκάμματος τῆς νηστείας ἀναχωρήσωμεν. Διὰ τοῦτο καὶ οἱ πατέρες ἐξέτειναν τῆς νηστείας τὸ στάδιον, προθεσμίαν μετανοίας διδόντες ἡμῖν, ἵνα καθηράμενοι καὶ ἀποσμήξαντες ἑαυτοὺς, οὕτω προσώμεν. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτοὶ ἐντεῦθεν ἡδὴ βοῶ λαμπρῶς τῇ φωνῇ, καὶ διαμαρτύρομαι καὶ ἱκετεύω καὶ ἀντιβολῶ, μὴ μετὰ κηλίδος, μηδὲ μετὰ πονηροῦ συνειδότος τῇ ἱερᾷ ταύτῃ προσείναι τραπεζῇ· οὐ γὰρ ἂν εἴη τοῦτο πρόσδοτος, οὐδὲ οὐ κοινωνία, καὶ μὴ μυριάκις ἀφώμεθα τοῦ ἁγίου σώματος ἐκεῖνου, ἀλλὰ καταδίκη καὶ κόλασις, καὶ τιμωρία· προσθήκη. Μηδεὶς τοίνυν ἁμαρτωλὸς προσίτω, μᾶλλον δὲ οὐ λέγω, μηδεὶς ἁμαρτωλὸς, εἴπερ πρότερον ἑαυτὸν ἀπέργω τῆς θείας τραπεζῆς· ἀλλὰ ἡμῶν μένων ἁμαρτωλὸς προσίτω. Διὰ τοῦτο ἐντεῦθεν ἡδὴ προλέγω, ἵνα μὴ τῶν βασιλικῶν καταλαβόντων δείκνων, καὶ τῆς ἱερᾶς ἐσπέρας παραγινόμενης· ἐκεῖνης, ἔχη τις λέγειν, ἀπαρσκευαστος εἰσῆλθον καὶ ἔρημος, καὶ ὅτι πάσαι ταῦτα προεἰπεῖν ἔχρην. Εἰ γὰρ πάσαι ταῦτα ἤκουσα, πάντως ἂν μετεβαλόμεν, πάντως ἂν ἐαυτὰ καθάρας, οὕτω προσῆλθον. Ἰν' οὖν μηδεὶς ταῦτα προφασίζεσθαι ἔχη, ἐντεῦθεν ἡδὴ προδιαμαρτύρομαι καὶ παρακαλῶ πολλὴν ἐπιβεβεῆσθαι τὴν μεάνοιαν. Οἶδα ὅτι πάντες ἐσμεν ἐν ἐπιτιμίοις, καὶ ὅτι οὐδεὶς καυχῆσεται ἀγνὴν ἔχειν τὴν καρδίαν· ἀλλ' οὐ τοῦτό ἐστι· τὸ δεῖν, ὅτι ἀγνὴν καρδίαν οὐκ ἔχομεν, ἀλλ' ὅτι μὴ ἔχοντες καρδία· ἀγνὴν, οὐδὲ τῷ δυναμένῳ ποιῆσαι ταύτην ἀγνὴν προσερχόμεθα. Δύναται γὰρ, ἐάν ἐθέλῃ· μᾶλλον δὲ καὶ πλέον ἡμῶν καθαρὸς ἡμᾶς εἶναι θέλει, ἀλλὰ ἀναμένει μικρὰν παρ' ἡμῶν ἀφορμὴν λαβεῖν, ἵνα μετὰ πᾶρρησίας ἡμᾶς στεφανώσῃ. Τίς τοῦ τελώμενου γέγονεν ἁμαρτωλότερος; Ἄλλ' ἵνα μόνον εἴπω, Ὁ Θεός, ἰδού μοι τῷ ἁμαρτωλῷ, κατήλθεν ὑπὲρ τὸν Φαρισαῖον· δεδικαιωμένος. Καίτοι πόση δύναμις εἶχεν ἡ λέξις ἐκεῖνη; Ἄλλ' οὐχ ἡ λέξις αὐτὸν ἐκάθηραν, ἀλλ' ἡ διάθεσις, μεθ' ἧς καὶ τὴν λέξιν ἐκείνην

εἶπε· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἡ διάθεσις μόνη, ἀλλὰ πρὸ ταύτης ἡ τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπία.

ὦ. Ποῖον γὰρ, εἰπέ μοι, κατόρθωμα, ποῖος πόνος, ποῖος ἰδρὼς τῷ ἁμαρτωλῷ, πείσαι ἑαυτὸν ὅτι ἐστὶν ἁμαρτωλός, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν τοῦτο εἰπεῖν; Ὁρᾷς ὡς οὐ μάττην ἔλεγον, ὅτι μικρὰς παρ' ἡμῶν ἐπιλαβεῖσθαι προσφάσεως βούλεται, καὶ τὸ πᾶν αὐτὸς εἰσφέρει λοιπὸν εἰς τὴν σωτηρίαν ἡμῶν; Μετανοήσωμεν [143] τοίνυν, κλαύσωμεν, θρηνησωμεν. Θυγατέρα τις πολυλάκις ἀποθαλὼν, τὸν πλεῖον διατελεῖ τῆς ζωῆς αὐτοῦ χρόνον ἐν θρήνοις καὶ ὀδυρμοῖς· ἡμεῖς ψυχὴν ἀπωλέσωμεν, καὶ οὐ θρηνησομεν; σωτηρίας ἐξέπεσσωμεν, καὶ οὐ κατακοπτόμεθα; Καὶ τί λέγω ψυχῆς καὶ σωτηρίας; Δεσπότην παρῴναμεν οὕτω πρῶτον καὶ ἡμερον, καὶ οὐ κατορτύτομεν ἑαυτοὺς; Καὶ γὰρ οὐχὶ δεσπότης κηδεμονικὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ πατὴρ φιλοστόργου καὶ μητρὸς φιλόπαιδος πᾶσαν εὐνοίαν ὑπερβαίνει τῇ περὶ ἡμᾶς κηδεμονίᾳ. Μὴ ἐκίλησται γὰρ, φησί, γυνὴ τοῦ παιδίου αὐτῆς, ἡ τοῦ μὴ ἐλεῆσαι τὰ ἔκγονα τῆς κόλλας αὐτῆς; Εἰ δὲ καὶ ἐκίληθαιτο γυνή, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐκίλησομαι σου, λέγει Κύριος. Πιστὴ μὲν οὖν καὶ πρὸ ἀποδείξεως ἡ ἀπόφασις· Θεοῦ γὰρ ἐστὶ· πλὴν ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πραγμάτων, φέρε, παράσχωμεν τὴν ἀπόδειξιν. Ἡ Ρεδέκκα ποτὲ κελεύουσα τῷ παιδί τὸ κατὰ τὴν κλοπὴν τῶν εὐλογίων ὑποκρίνασθαι δρᾶμα, καὶ περιστείλασα αὐτὸν πάντῃθεν καλῶς, καὶ τὸ προσώπειον ἐπιθείσα τοῦ ἀδελφοῦ, ἐπειδὴ εἶδεν οὐδὲ οὕτω θαρροῦντα, βουλομένη πάντα φόβον τοῦ παιδὸς ἐξελεῖν, Ἐπ' ἐμὲ ἡ κατάρα σου, ἔτεκνον, φησί. Μητρὸς δυνάτω τὸ ῥῆμα, καὶ ἐκκαιομένη τοῦ παιδός. Ἄλλ' ὁ Χριστὸς τοῦτο οὐκ εἶπε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐποίησεν· οὐκ ἐπηγγεῖλατο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ ἔδειξε. Καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων· Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς καταράς τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα. Τούτων οὖν παροξυνούμεν; εἰπέ μοι· καὶ πῶς οὐ γέννης αὐτῆς τοῦτο χαλεπώτερον, καὶ τοῦ ἀτελευτήτου σκώληκος, καὶ τοῦ ἀσθέντου πυρός;

Ὅταν οὖν τῇ ἱερᾷ τραπεζῇ προσείναι μέλλῃς, νόμιζε ἐκεῖ καὶ τὸν βασιλέα τῶν ἀπάντων παρῆναι· καὶ γὰρ πάρεστιν ὁντως, τὴν ἐκάστον καταμανθάνων γνῶμην, καὶ ὅρῃ τις μὲν μετὰ προσηκούσης ἀγισσύνης, τίς δὲ μετὰ πονηροῦ προσέρχεται συνειδότος, μετὰ λογισμῶν ἀκαθάρτων καὶ ῥυπαρῶν, μετὰ πράξεων μιαρῶν. Κἂν μὲν εὖροι τινὰ τοιοῦτον, τέως μὲν αὐτὸν τῷ δικαστηρίῳ τοῦ συνειδότος παραδίδωσιν· εἴτα ἂν μὲν λαβὼν ἐκεῖνος¹ μαστίξῃ τοῖς λογισμοῖς, καὶ βελτίῳ κατασκευάσῃ, προσίεται πάλιν αὐτόν· ἂν δὲ ἀδιόρθωτος μένῃ, καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων. Ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀκούε Παύλου λέγοντος· Φοβερόν ἐμπροσθεῖν εἰς χεῖρας Θεοῦ ζῶντος. Οἶδα ὅτι δάκνει τὰ ῥήματα, ἀλλὰ τί πάθω; Εἰ μὴ πικρὰ ἐπιθῶμαι τὰ φάρμακα, τὰ τραύματα οὐκ ἀφαιρεθῆσεται· ἂν πικρὰ ἐπιθῶμαι, ὁμεις τὴν ὀδύνην οὐ φέρετε.

¹ Aliquot mss. οὖν. Paulo post iidem διετίλαιο.

² Alii καὶ οὐ κατακαμπτόμεθα. Ibidem alii καὶ τί λέγω ψυχὴν καὶ σωτηρίαν;

³ Tres mss. πραγμάτων ἀπόδειξις ἐπαγωγικῶν.

⁴ Λαβὼν ἐκεῖνος. Savil. : « Forte λαβὼν ἐκεῖνον, ut referatur ad συνιδός. » Verum illa generum ἀναλλάγη frequens est apud Chrysost. alioque scriptores. Mox tres mss. μένη, καλεῖται πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον, φοβερόν δὲ τὸ ἐμπροσθεῖν. Hic addit Savilius : « μένη καὶ οὕτω τότε λοιπὸν εἰς τὰς αὐτοῦ χεῖρας ἐμπίπτει, ὡς ἀχάριστος καὶ ἀγνώμων, ὅσον δὲ τοῦτό ἐστιν, ἀκούε Παύλου λέγοντος, φοβερόν ἐμπ. In libro Cantabrigiensi sic : μένη· καλεῖται πρὸς τὰς αὐτοῦ παραδοθῆναι χεῖρας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπ. In libro Crolliani sic : μένη· καλεῖται δεθῆναι χεῖρας καὶ πόδας τὸν ἀγνώμονα καὶ ἀναίσθητον. Φοβερόν δὲ τὸ ἐμπ. »

⁵ Unus ἂν μὲν γάρ. Infra quidam ἐννοήσης, εἰση ὅτι πρὸς τὴν ἡμετέραν εὐτέλειαν ἀπὸ ταύτης ἡνέσχετο τῶν προκειμένων ἢ χάρις ἔλθειν.

⁶ Alii τῆς γῆς ἀπαλλάγηθαι. καὶ πρὸς

⁷ Alii τοῦτο προσεδόξα, οὐδέ.

⁸ Alii ἐάν ἐθέλῃ· καὶ θέλει δὲ μᾶλλον ἡμῶν αὐτῶν καθαροῦς εἶναι ἡμᾶς, ποῖ ἡμᾶς.

⁹ Lius κατήλθε, πρὸς τὸν Φαρισαῖον.

Στενά μοι πάντοθεν· πλὴν ἀλλ' ἀναγκαῖον ἀνασχεῖν τὴν χεῖρα λοιπόν· καὶ γὰρ ἱκανὰ τὰ εἰρημένα πρὸς διόρθωσιν τῶν προσεχόντων. [144] Ἀλλ' ἵνα μὴ μόνους ὑμῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέροις δι' ὑμῶν γένηται χρήσιμα, φέρε αὐτὰ πάλιν ἀνακεφαλαιωσώμεθα. Διελέχθημεν περὶ τῶν Σεραφείμ, ἐδείξαμεν ὅσον ἐστὶν ἀξίωμα, πλησίον ἐστάναι τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ, καὶ ὅτι καὶ ἀνθρώποις τὸ ἀξίωμα τοῦτο κεκτηθῆναι δυνατόν. Εἰπομεν περὶ τῶν περυγῶν, καὶ τῆς ἀπροσίτου δυνάμεως τοῦ Θεοῦ, καὶ περὶ τῆς πρὸς ἡμᾶς αὐτοῦ συγκαταβάσεως γενομένης· προσεθήκαμεν τὴν αἰτίαν τῆς κραυγῆς καὶ τοῦ διηνεχοῦς θαύματος, καὶ πῶς ἐν ἀκαταπαύστῃ θεωρίᾳ ἀκατάπαυστος καὶ ἡ δοξολογία τῶν Σεραφείμ· ἀνεμνήσαμεν ὑμᾶς εἰς ποῖον ἐτελέσαμεν χορὸν, καὶ μετὰ τίνων τὸν κοινὸν ἀνυμνήσαμεν Δεσπότην· τοὺς περὶ μετανοίας προσεθήκαμεν λόγους· καὶ τέλος, ὅσον ἐστὶ κακὸν προσεῖναι τοῖς μυστηρίοις μετὰ πονηροῦ συνειδότος, ἀπαδείξαμεν, καὶ

πῶς οὐκ ἔστι διαφυγεῖν τὸν ἀδιόρθωτον μένοντα α. Ταῦτα καὶ γυνὴ παρὰ ἀνδρὸς μανθανέτω, καὶ παῖς παρὰ πατρός, καὶ οἰκέτης παρὰ δεσπότου, καὶ γείτων παρὰ γείτονος, καὶ φίλος παρὰ φίλου, μᾶλλον δὲ καὶ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς ταῦτα διαλεγώμεθα· καὶ γὰρ καὶ τῆς ἐκείνων σωτηρίας ἡμεῖς ἔσμεν ὑπεύθυνοι. Εἰ γὰρ καὶ τὰ ὑποζύγια αὐτῶν πεπτωκότες διαναστήσῃ, καὶ πεπλανημένα διασῶσαι καὶ ἐπαναγαγεῖν καλεσώμεθα, πολλῶν μᾶλλον τὴν ψυχὴν αὐτῶν πλανωμένην ἐπαναγαγεῖν χρή, καὶ πεπτωκυῖαν διανιστῆναι. Ἄν οὕτω ἐὰ καὶ ἑαυτοὺς καὶ τὰ κατὰ τοὺς πλησίον οἰκονομῶμεν, δυνήσομεθα μετὰ παρρησίας στήναι ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

α Duo mss. διαφυγεῖν τὸν τὰ ταῦτα τολμήσαντα. Utrius modo legeris, eodem recidit oratio.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem sane perquam elegantem et γνησίαν debemus Bibliothecæ Serenissimi Bavaricæ Ducis : quo dolendum magis unicum nobis ejus obtigisse exemplar, quod tamen tale fuit, ut pauca admodum supersint emendanda, præter unam aut alteram lacunulam. » Loca vero illa, quæ vitium præferebant, utcumque supplevimus, ut in notis videbis.

[145] ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΡΟΦΗΤΙΚΗΝ ΡΗΣΙΝ

Τὴν λέγουσαν· « Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ἐποίησα φῶς καὶ σκότος, ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτείνων κακὰ. »

α'. Ὅλῃγα μὲν τὰ εἰρημένα, γλυκεῖα δὲ τοῦ μέλιτος ἡ πηγὴ, μέλιτος κόρον οὐκ ἔχοντος. Τοῦτο μὲν γὰρ τὸ αἰσθητὸν μέλι ἐν τῇ γλώττῃ καταλύει τὴν ἡδονὴν, καὶ εἰς φθορὰν χωρεῖ· τὸ δὲ τῆς διδασκαλίας μέλι ἐγκαύθεται τῷ συνειδότι, διηνεκῇ τὴν εὐφροσύνην παρασχόν, καὶ πρὸς ἀφθαρσίαν ἡμᾶς χειραγωγῶν. Καὶ τὸ μὲν ἀπὸ βοτανῶν συντίθεται, τὸ δὲ ἀπὸ τῶν θείων Γραφῶν ὑφαίνεται. Τοῦτο σήμερον ὑμᾶς ἐνέπλησεν ὁ καλὸς εἰρηκῶς, καὶ τῆς ὑπακοῆς τὸ βραβεῖον ἤρπασε, καὶ τῆς ἀγάπης τὴν ἰσχὺν ὑπέδειξε καὶ τῆς πίστεως τὴν εὐγένειαν. Φέρε δὴ καὶ ἡμεῖς τὴν εὐθυμίαν πάλιν ὑμῖν παραθῶμεν τράπεζαν μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας· καὶ γὰρ σφόδρα χαίρομεν, ὅτι ἱπποδρομίας οὐσῆς λαμπρᾶς, τοσοῦτον ἐνταῦθα πληθὺς ἀφίκεται τῆς ἐκεῖ καταφρονῆσαν διατριβῆς. Διὸ δὴ καὶ αὐτοὶ μετὰ πολλῆς τῆς θαφιλείας τὸν κρατῆρα ἵστωμεν, κρατῆρα οὐ μέθην ποιοῦντα, ἀλλὰ σωφροσύνην κατασκευάζοντα. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τῶν Γραφῶν ἄνθρωπος, τοιαῦτα τῆς τραπέζης ταύτης τὰ βῆμα· οὐ πια-

νει σάρκα. Καὶ ταῦτα λέγομεν οὐκ ἀτιμάζοντες τῆς σαρκὸς τὴν φύσιν, ἀλλὰ προτιμῶντες τῆς ψυχῆς τὴν εὐγένειαν· οὐδὲ τὴν χρῆσιν ἐκβάλλοντες, ἀλλὰ τὴν ἀμετρίαν κολάζοντες. Κἂν γὰρ φιλοσοφῶμεν, οὕτω δεῖ φιλοσοφεῖν, ὥστε μὴ δίδοναι τοῖς τῶν αἰρετικῶν στόμασι λαβὴν. Καὶ γὰρ τὸ σῶμα τοῦτο ἑλαττον μὲν τῆς ψυχῆς, οὐκ ἐναντίον δὲ τῇ ψυχῇ· ἀλλ' ἀπλὴ μὲν αὕτη, διακονεῖται δὲ ταῖς ἐπιθυμίαις ταῖς ἐκείνου. Ὁ ἀριστοτέλης Θεὸς οὐκ ἐκ μῆδς καὶ δύο καὶ τριῶν οὐσιῶν τὸδε τὸ πᾶν συνεστήσατο, ἀλλὰ ποικίλας καὶ διαφόρους φύσεις εἰσήγαγε, τῆς οἰκείας σοφίας τὴν περιουσίαν ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν γινομένων ἐπιδεικνύμενος. Οὐ γὰρ οὐρανὸν ἐποίησε μόνον, ἀλλὰ καὶ γῆν· οὐ γῆν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἥλιον· οὐχ ἥλιον μόνον, ἀλλὰ καὶ σελήνην· οὐ σελήνην μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀστέρας· οὐκ ἀστέρας μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀέρα· οὐκ ἀέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ νεφέλας· οὐ νεφέλας μόνον, ἀλλὰ καὶ αἰθέρα· οὐκ αἰθέρα μόνον, ἀλλὰ καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς, καὶ θρῆν, καὶ νάπας, καὶ βουνούς, καὶ λειμῶνας,

medicamenta adhibeam, vulnera non tollentur; sin adhibeam acerbæ, vos dolorem non sustinetis. Angustiæ mihi sunt undique, sed operæ pretium fuerit manum deinceps cohibere; sufficiunt enim dicta ad eorum, qui attentī fuerint, emendationem. Verumtamen ut non solum vobis, sed et cæteris utilia vestra opera fiant, age rursus ea summātinī collecta repetamus. Disseruimus de Seraphim, ostendimus quanta sit dignitas, juxta regium solium stare, et in hominum potestate situm esse, ut dignitatem illam adipiscantur. Diximus de aliis, et de inaccessibili Dei virtute, deque indulgentia, qua se nobis attemperavit; adjecimus et causam clamoris ac perpetuæ admirationis, et qui fiat, ut dum Seraphim indesinenter Deum contemplantur, eum indesinenter quoque glorificent; commonefecimus vos cuiuslibet chori accenseamur, et cum quibus communem Dominum laudemus; adjecimus et de pœ-

nitentia sermones; ac demum, quam grave sit malum cum prava conscientia ad sacra mysteria accedere, demonstravimus, et quo pacto fieri nequeat, ut qui manet incorrectus, poenam evitet. Hæc et uxor a viro discat, et filius a patre, et servus a domino, et vicinus a vicino, et amicus ab amico; imo etiam inimicis terroremus: nam et illorum salutis nobis est ratio reddenda. Si enim illorum erigere jumenta quæ ceciderint, et quæ aberraverint conservare ac reducere jubemur (*Exod. 23. 5*), multo magis errantem eorum animam nos reducere, et collapsam oportet erigere. Et hoc pacto nostras et proximorum res dispensaverimus, ante tribunal Christi cum fiducia stare poterimus, cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto ac vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

Difficile porro est statuere Antiochiæne an Constantinopoli hanc habuerit homiliam Chrysostomus. Auguratur Tillemontius, Constantinopoli dictam fuisse, quia Chrysostomus hic post alium concionatus dicitur; sed iam levi conjecturæ ne ipse quidem Tillemontius adstipulari audeat.

Interpretatio Latina est Frontonis Duæxi.

IN PROPHETICUM DICTUM ILLUD,

EGO DOMINUS DEUS FECI LUMEN ET TENEBRAS, FACIENS PACEM, ET CREANS MALA (*Isai. 45. 7*).

1. Pauca sunt quidem dicta, sed dulcis fons mellis est, mellis quod fastidium minime parit. Nam hoc quidem mel sensile voluptatem in lingua finit, et in corruptionem abit: mel vero doctrinæ conscientiam afficit (a), eamque perpetua lætitia perfundit, et ad immortalitatem nos deducit. Atque illud quidem ex herbis componitur, hoc autem ex divinis Scripturis textur: hoc vos hodierno die complevit is, qui præclare dixit, et obedientiæ præmium reportavit, ac vim caritatis et fidei nobilitatem ostendit. Age ergo nos quoque multa cum alacritate solitam mensam vobis rursum apponamus: non enim mediocriter gaudeamus, quod cum adco celebres sint ludi Circenses, illa ludicra occupatione contempta huc tanta multitudo confluerit. Quocirca nos etiam multa cum liberalitate craterem statuimus, craterem qui ebrietatem minime

gignit, sed temperantiam parit. Tale namque Scripturarum est vinum, talia mensæ sunt istius obsonia: pinguem et obesam carnem non reddunt. Et hæc dicimus, non ut ignominia carnem afficiamus, sed quod animæ nobilitatem pluris aestimemus: neque vero usum rejicimus, sed excessum reprimimus. Si enim philosophemur, ita philosophandum est, ut hæreticorum (a) linguis ansam non demus. Nam hoc quidem corpus minus est anima, contrarium vero non est animæ: sed simplex est quidem illa, verum corporis cupiditatibus famulatur. Deus enim artifex præstantissimus non ex una et duabus et tribus substantiis hoc universum constituit, sed varias ac distinctas inexit naturas, ut abundantiam sapientiæ suæ in diversitate rerum ostenderet. Non enim cælum condidit solum, sed et terram: non terram solum, sed et solem: non solem modo, sed et lunam: non lunam solum, sed et stellas: non stellas solum, sed et aerem: non aerem solum, sed et nubes: non nubes solum, sed etiam

(a) In Græco, *hypocritarum et similes*. Ad literam est, *absconditur in conscientia*. Savilius suspicatur legendum esse, *hypocritarum*. Sed nihil suspectum in hac lectione animadverto. Frontonius Duæxi vertit, *conscientiam afficit*, magis sensum sciens, quam etymologiam.

(a) manichæos intelligit.

æthera : non æthera solum, sed etiam lacus, fontes, fluvios, montes, valles, colles, prata, hortos, semina, plantas, herbarum varia genera, formasque diversas, vires diversas, ac diversas naturas cernere poterit, si quis mundum undique lustrarit ; et si totum orbem terrarum cogitatione percurrerit, cum propheta in has voces erumpet : *Quam magnificata sunt opera tua, Domine ! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24).* Itaque si theatrum spectare cupis, ad hoc spirituale satanico illo derelicto veni : si lyram cupis audire, illo concentu dimisso, et excitato mentis tuæ robore ad hanc veni, quæ animum tuum erigit, mentemque confirmat. Vido ut soni diversi, chordæque distinctæ, summo opifici Deo unum et suavissimum undique concentum emittant. Ceu enim quidam sonus spiritus ex differentibus sonis conflatus unum habet concentum glorificationem, quæ celebrat Conditozem : et sonant quidem separatim chordæ singulæ, sonant autem et inter se conjunctæ. Atque ut intelligas, quo pacto separatim sonent, cæli chordam cogitatione pulsato, tum ingenti edito sono audies eam Deo laudem offerre. Quod cum animadvertisset propheta, dixit : *Cæli enarrant gloriam Dei, opus autem manuum ejus annuntiat firmamentum (Psal. 48. 2).* Ab illa chorda ad diei noctisque chordam descende, tum et hos lyra quavis et cithara suavioris emitti sonos videbis : præsertim vero cum adfuerit qui chordas istas pulsare noverit. Quoniam autem pacto sonant ? dicat aliquis. Cælum non os movet, neque linguam, neque palatum, neque dentes, neque labra : quomodo ergo vox oritur ? quomodo autem dies loquitur ? Neque enim hæc vocalia sunt instrumenta, sed cursus solis et lunæ dies est et nox, temporisque progressus. Ne igitur ex crassioribus aliquis his auditus commoveatur ac perturbetur, audi quo pacto his, quæ dicta sunt, addere majora contendit propheta. Cum enim cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, noctemque nocti scientiam indicare (*Ibid. v. 3*), non hic substat, sed adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum (Ibid. v. 4).* Horum autem verborum hic sensus est : Non solum vocem habent dies, et nox, et cælum¹, sed et vocem ejusmodi, quæ insignior, clarior, et acrior sit humana. Quo tandem pacto ? Audi ipsa ejus verba. *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Quid igitur hoc est ? Encomium vocis, laus soni hujus. Vox enim mea nota est illi, qui eadem mecum lingua loquitur ; ei vero qui diversa, non item. Exempli causa, si Græca lingua loquar, et vocem hanc noverit aliquis, ille me audiet : Scythia vero, Thrax, Maurus, aut Indus non item : quippe quod linguæ discrimen impediatur, ne illi sermo meus innotescat.

2. *Loquela creaturarum Deum laudantium qualis.* — Rursus ego, si loquatur Scythia vel Thrax, audire non

potero, neque alter linguam alterius : in cælo autem, in nocte ac die locum id non habet, sed ejusmodi vox illorum est, ut ab omni lingua, ab omni loquela possit audiri, eique clara sit et perspicua. Propterea cum cælos Dei gloriam enarrare dixisset, et diem diei verbum eructare, adjecit : *Non sunt loquelæ, neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Quæ verba talem sententiam habent : Talem habent loquelam, talemque vocem habent dies, nox, et cælum, omnesque creaturæ, ut ab omnibus loquelis, hoc est, : ab omnibus linguis, ab omnibus gentibus vox eorum audiatur. Non enim est loquela, inquit, hoc est, non est gens, non est vox, ubi vox cæli non audiatur : sed et Scythia, et Thrax, et Maurus, et Indus, et Sauromata, et loquela omnis, et lingua omnis et gens omnis hæc vocem poterit exaudire. Quo tandem pacto ? Hoc jam audi, ut intelligas qua ratione cælum tacendo loquatur. Cum enim videris ejus pulchritudinem, magnitudinem, situm, perpetuitatem, splendorem, et hæc omnia colligens apud te Conditozem glorificaveris, Creatorem laudaris, tum vocem emisit cælum, et per linguam Deo gloriam laudemque detulit. Atque hoc illud est quod dixit, *Cæli enarrant gloriam Dei.* Quo tandem modo ? Dum sui splendoris pulchritudine spectatorem in admirationem traducunt Conditoris. Cum enim conspecto tanto opere dixeris : Gloria tibi, Deus, quale corpus condidisti, et in medio constituisti ! cæli gloriam istam detulerunt, et tua lingua utentes per aspectum admirationem exhibuerunt. Ita silentes gloriam et honorem Deo deferunt, et hanc vocem audiunt omnes. Quando enim hæc percipi auditu non possunt, sed aspectu et contemplatione, aspectus porro unus est omnibus, tametsi lingua sit differens, et barbarus, Scythæ, Thraces, Mauri, et Indi vocem istam audiunt, hoc est, miraculum cernentes, pulchritudinem obstupescentes, splendorem, magnitudinem, alia omnia, quæ ad cælum pertinent, qui recta sapiunt, gloriam et laudem offerunt Deo. Idipsum et de die atque nocte dici potest. Ut enim hoc pulchritudine, situ, magnitudine, splendore, temporis perpetuitate, usu, effluccitate, cæteris omnibus spectatorem ad admirationem traducens efficit, ut gloriam et honorem Conditori deferamus : ita nox et dies. Cum enim rectum horum temporum ordinem videris, et quo pacto penso suo absoluto dies noctem e suis propellere limitibus non contendit, nec ullam præ se fert res alienas usurpandi cupiditatem : neque propterea quod ipsa splendidior est, totum occupare tempus conatur, sed recedit : eodemque modo rursus nox suo confecto curau diei cedit : et hoc per tot annos factum est, nec ulla confusio vel perturbatio visa est, et nec ista illam ejecit, neque illa hanc fraudavit ; tametsi splendidior una, et obscurior est altera : rursus rectum ordinem miratus non Deo gloriam et honorem offeres ? Et quemadmodum sorores duæ benevole erga se invicem affectæ, paternam hereditatem in libra et balance partiuntur, et ne minima quidem re ulla altera alteram fraudat : sic nimirum et nox et dies toto tempore inter se diviso, dum ne minima quidem ejus

¹ sic ex conjectura restituit Fronto Ducaens, et quidem optime. Apud Savilium legitur, *dies, et nox, et non homo* : verum conficit ille in margine legendum esse, et *cælum*, et recte quidem : nam sic sensus postulat.

καὶ παραδείσους, καὶ σπέρματα, καὶ φυτὰ, βοτανῶν εἴδη ποικίλα, καὶ διάφορα σχήματα, καὶ διαφόρους ἐνεργείας, καὶ διαφόρους φύσεις, ἃ πανταχοῦ τῷ κόσμῳ περιῶν ^a ἴδοι τις ἂν· καὶ τὸ σῶμα τῆς οἰκουμένης ἐπιτρέχων τῷ λογισμῷ, ἔρει μετὰ τοῦ Προφήτου· Ὡς ἐμγαλύνθη τὸ ἔργα σου, Κύριε. Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Ὅτε εἰ βούλει θέατρον ἰδεῖν, καταλιπὼν ἐκεῖνο τὸ σατανικόν, ἔλθε ἐπὶ τοῦτο τὸ πνευματικόν· [146] εἰ βούλει λύρας ἀκοῦσαι, ἀφελὲς ἐκείνην τὴν μελωδίαν, καὶ τὸ εὐτονον τῆς διανοίας συντείνας, ἔλθε ἐπὶ ταύτην τὴν διεγείρουσάν σου τὸ φρόνημα, νευροῦσάν σου τὴν διάνοιαν. Ὅρα φθόγγους διαφόρους καὶ νευρὰς ἐνηλλαγμένας, μίαν αἰ παναρμόνιον τῷ ἀριστοτέχνῳ Θεῷ πανταχόθεν ^b ἀναπεμπούσας [μελωδίαν. Ὡσεῖ] γὰρ τις [φθόγγος τοῦ πνεύματος] ἐκ διαφόρων φθόγγων συγκαίμενος μίαν ἔχει μελωδίαν, τὴν εἰς τὸν ποιήσαντα δοξολογίαν· καὶ ἡχοῦσι μὲν καθ' ἑαυτὰς αἱ νευραὶ, ἡχοῦσι δὲ καὶ μετ' ἀλλήλων. Καὶ ἵνα μάθης πῶς καθ' ἑαυτὰς ἡχοῦσι, κρούσον τῷ λογισμῷ τὴν νευρὰν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀκούσῃ μεγάλη ἡχοῦσις, καὶ τῷ Θεῷ δόξαν ἀναπεμπούσῃς. Ὅπερ οὖν καὶ ὁ Προφήτης συνιδὼν, ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, πόλιν αὐτοῦ δὲ χειρῶν αὐτοῦ ἀναγγέλλει τὸ στερέωμα.* Ἀπὸ τῆς νευρᾶς ἐκείνης μετέβη ἐπὶ τὴν νευρὰν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός, καὶ βύει καὶ τούτους τοὺς φθόγγους λύρας ἀπάσης καὶ κιθάρας ἡδὺν φθεγγομένους· καὶ μάλιστα, ὅταν ᾗ τις ὁ τὰς νευρὰς ταύτας ἀνακρούεσθαι ἐπιστάμενος. Καὶ πῶς ἡχοῦσι; φησὶ. Στόμα οὐρανὸς οὐ κινεῖ, οὔτε γλῶτταν, οὔδ' ὑπερψάν, οὔδ' ὀδόντας, οὔδ' χεῖλη· πῶς οὖν ἡ φωνὴ πρόεισι; πῶς δὲ ἡ ἡμέρα φθέγγεται; Οὐδὲ γὰρ ταῦτα ὄργανα φωνητικὰ ἐστίν, ἀλλὰ δρόμος ἐστὶν ἡ αἰτία καὶ σελήνης, ἡμέρας καὶ νύξ, καιροῦ πάροδος. Ἰν' οὖν μὴ τις τῶν περὶ ταῦτα ἀκούων θορυβῆται καὶ ταραττήται, ἀκουσον πῶς ὁ Προφήτης ἐπαγωνίζεται τῷ εἰρημένῳ. Εἰπὼν γάρ, *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ*, καὶ *ὅτι Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦγεται ῥῆμα, καὶ νύξ νυκτεὶ ἀναγγέλλει γινώσκιν, οὐκ ἔστι μέχρι τούτου, ἀλλ' ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· οὐ μόνον φωνὴν ἔχουσιν ἡμέρα καὶ νύξ, καὶ οὐρανὸς ^c, ἀλλὰ καὶ τοιαύτην φωνήν, ἡ τῆς ἀνθρωπίνης ἐστὶν εὐσημοτέρα, καὶ σαφεστερά· Ἀκουσον τῆς ῥήσεως αὐτῆς. *Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Τί ποτ' οὖν τοῦτό ἐστιν; Ἐγώμειον τῆς φωνῆς, ἔπαινος τῆς ἡχῆς. Ἡ μὲν γὰρ ἐμὴ φωνὴ τῷ ἐμῷ ὁμοφώνῳ γινώριμος, ἑτερογλώσσῳ δὲ οὐκ ἐστίν. Οἶδ' ἐγὼ τι λέγω, Ἑλλάδι διαλεγόμενῳ μοι γλῶττι ^d, ἂν τοῖνον τὴν φωνὴν εἰδῇ τις, ἐκεῖνος ἀκούσεται μου· ὁ δὲ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾷξ, καὶ ὁ Μαυροί, καὶ ὁ Ἰνδὸς οὐκ ἐστίν· ἡ γὰρ διαφορὰ τῆς γλῶττης οὐκ ἀφίησιν εὐσημον αὐτῷ γενέσθαι τὴν ἐμὴν διάλεξιν.

^a Legendum putat Savilius, ἀπανταχοῦ τοῦ κόσμου περιῶν, et hanc genitivus videtur esse lectio. Sed sine mss. auctoritate nihil mutare audeamus.

^b Sic in lacera serie verba duo tria desiderantur, sed ea unctis inclusa damus, ne quis putet ea ex auctoritate mss. proficisci. Certum quippe est, si non eadem verba, eadem certe auctoritis sententiam fuisse, ut series ipsa docet.

^c Sic optime restituit Fronto Ducæus. Savil., ἡμέρα καὶ νύξ καὶ οὐκ ἄνθρωπος, verum conjicit ille in margine legendum esse καὶ οὐρανός. Illud autem οὐκ ἄνθρωπος, ideo sic impressum est, quod librarius sive pro οὐκ habuerit, et ἄνευ προ ἄνθρωπος, quæ vox sæpe semper ita scribitur in mss. ^d Hic aliquid subesse vitii suspicor.

β'. Πάλιν ἐγὼ τοῦ Σκύθου καὶ τοῦ Θρακὸς διαλεγόμενου οὐ δυνήσομαι ἀκοῦειν, οὔδ' ἔτερος τῆς ἐτέρου γλῶττης· ἐπὶ δὲ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ νυκτός, καὶ τῆς ἡμέρας οὐκ ἐστὶ τοῦτο, ἀλλὰ τοιαύτη αὐτῶν ἐστὶν ἡ φωνή, ὡς πάση γλῶττι, πάση λαλίᾳ, παντὶ ἔθνει [147] ἀκούεσθαι. καὶ εὐδελον εἶναι καὶ σαφῆ. Διὰ τοῦτο εἰπὼν, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ*, καὶ· *Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεῦγεται ῥῆμα, ἐπήγαγεν· Οὐκ εἰσι λαλῖαι, οὐδὲ λόγοι, ὧν οὐχὶ ἀκούονται αἱ φωναὶ αὐτῶν.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστι· τοιαύτην ἔχουσι λαλίαν, καὶ τοιαύτην ἔχουσι φωνὴν ἡ ἡμέρα, καὶ ἡ νύξ, καὶ ὁ οὐρανός, καὶ τὰ κτίσματα ἅπαντα, ὡς πάσαις ταῖς λαλίαις, τουτέστι, πάσαις ταῖς γλῶτταις, πᾶσι τοῖς ἔθνεσιν ἀκούεσθαι αὐτῶν τὴν φωνήν. Οὐ γάρ ἐστι λαλίᾳ, φησὶ, τουτέστιν, οὐκ ἐστὶν ἔθνος, οὐκ ἐστὶ φωνή, ἐνθα μὴ ἀκούεται ἡ φωνὴ τοῦ οὐρανοῦ· ἀλλὰ καὶ ὁ Σκύθης, καὶ ὁ Θρᾷξ, καὶ ὁ Μαυρός, καὶ ὁ Ἰνδός, καὶ ὁ Σαυρομάτης, καὶ πᾶσα λαλίᾳ, καὶ πᾶσα γλῶττι, καὶ πᾶν ἔθνος δυνήσεται ταύτης ὑπακοῦειν τῆς φωνῆς. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τοῦτο λοιπὸν ἀκουε, ἵνα μάθης πῶς σιγῶν ὁ οὐρανὸς φθέγγεται. Ὅταν γὰρ ἴδῃς αὐτοῦ τὸ κάλλος, τὸ μέγεθος, τὴν θέσιν, τὸ διαρκές, τὴν φαιδρότητα, καὶ ταῦτα πάντα συναγαγὼν παρὰ σαυτῷ, δοξάσης τὸν Δημιουργόν, εὐφημήσης τὸν ποιήσαντα, ὁ οὐρανὸς φωνὴν ἀφήκει. διὰ τῆς γλῶττης ἀναπέμφας τῷ Θεῷ δόξαν. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ εἰρημένον, *ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ.* Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Τὸν θεατὴν τῷ κάλλει τῆς οἰκείας φαιδρότητος εἰς θαῦμα παραπέμποντες τοῦ Δημιουργοῦ. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὸ τοιοῦτον ἔργον, εἰπῇς, Δόξα σοι, ὁ Θεός, ἡλίχον σῶμα εἰργάσω, καὶ ἐν τῷ μέσῳ τέθεικας· οἱ οὐρανοὶ ^e τὴν δόξαν ταύτην ἀνήνεγκαν, τῇ σῇ γλῶττι χρησάμενοι, καὶ διὰ τῆς βῆρας τὸ θαῦμα παραπέμποντες. Οὕτω σιγῶντες ἀναφέρουσι δόξαν τῷ Θεῷ, καὶ ταύτης τῆς φωνῆς πάντες ἀκούουσιν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐστὶν ἀκοή ταῦτα μαθεῖν, ἀλλ' ἔψει καὶ θεωρεῖ, βύς δὲ πᾶσι μία, εἰ καὶ ἡ γλῶττι διάφορος, καὶ Βάρβαρος, καὶ Σκύθαι, καὶ Θρᾷκες, καὶ Μαυροί, καὶ Ἰνδοὶ ταύτης ἀκούουσι τῆς φωνῆς, τουτέστι, τὸ θαῦμα βλέποντες, τὸ κάλλος ἐκπληττόμενοι, τὴν φαιδρότητα, τὸ μέγεθος, τὰ ἅλλα ἅπαντα τὰ πρὸς τὸν οὐρανὸν, δόξαν ἀναφέρουσι τῷ Δημιουργῷ οἱ καλῶς φρονούντες. Τὸ αὐτὸ καὶ περὶ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός· ἐστὶν εἰπεῖν. Ὅσπερ οὗτος τῷ κάλλει, τῇ θέσει, τῷ μεγέθει, τῇ φαιδρότητι, τῷ διαρκεῖ τοῦ χρόνου, τῇ χρείᾳ, τῇ ἐνεργείᾳ, τοῖς ἄλλοις ἅπασιν εἰς θαῦμα παραπέμπων τὸν θεατὴν, ποιεῖ δόξαν ἀναφέρειν τῷ Δημιουργῷ· οὕτω νύξ καὶ ἡμέρα. Ὅταν γὰρ ἴδῃς τὴν εὐταξίαν τῶν καιρῶν τούτων, καὶ πῶς τὸ οἰκεῖον ἀπαρτίσασα μέτρον ἡ ἡμέρα, οὐ φιλονεικεῖ τὴν νύκτα ἐξῴσαι τῶν οἰκείων ὅρων, οὔδ' ὀλεονέξιν τινὰ ἐπιδεικνύται, οὔδ' ἐπειδὴ φαιδρότερα ἐστὶν αὐτῆς, τὸν ἅπαντα βιάζεται κατασχεῖν χρόνον, ἀλλ' ἀναχωρεῖ· καὶ ἡ νύξ τὸ αὐτὸ πάλιν, ἀπαρτίσασα τὸν αὐτῆς δρόμον, παρὰ χωρεῖ τῇ ἡμέρᾳ, καὶ τοῦτο ἐπὶ τοσοῦτος ἔτεσι γέγονε, καὶ οὐδεμία σύγχυσις, οὐδὲ ταραχὴ, καὶ οὕτε αὕτη ἐξώθησεν ἐκείνην, οὔτε ἐκείνη ἐπλεονέκτησε ταύτην, καίτοι ἡ μὲν φαιδρότερα, ἡ δὲ ῥοφωδεστέρα· πάλιν τὴν εὐταξίαν θαυμάσας, οὐ δόξαν ἀναπέμψει Θεῷ· Καὶ καθάπερ ἀδελφοὶ δύο οἰκείως πρὸς ἀλλήλους [148] διακείμενοι, πατρῶον διανεϊμάμενοι κληρον ἐν σταθμοῖς καὶ ζυγοῖς, οὐδὲ τὸ τυχόν ἐτέρα τὴν

^e Ita Savil. recte. In Morel., autem οὐ οὐρανοί, mendo, ut videtur, typographico.

ἐτέραν πλεονεκτεῖ· οὕτω δὴ καὶ νῦν καὶ ἡμέρα τὸν χρόνον ἅπαντα διελόμεναι, τοσαύτην διατηροῦσιν ἰσότητα, οὐδὲ τὸ τυχὸν ἀλλήλας πλεονεκτοῦσαι, ὅσῃν ἴσπερ διὰ τῆς πείρας αὐτῆς μαθόντες. Ἀκούετωσαν οἱ πλεονέκται, καὶ τοὺς ἀδελφοὺς ἐξωθοῦμενοι τοῦ κλήρου· αἰδεσθώσαν τὸν καιρὸν τὴν εὐταξίαν, νυκτὸς καὶ ἡμέρας τὴν ἰσηγορίαν, καὶ καταλυέτωσαν τὸ ἐαυτῶν νόσημα. Οὕτω τοίνυν *Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γινώσκιν*, οὐ φωνῇ ἀφίεσαι, ἀλλὰ διὰ τῆς εὐταξίας, καὶ τοῦ βυθμοῦ, καὶ τῆς ἰσότητος, καὶ τῶν ἀπαρεμποδιστῶν μέτρων, σάλπιγγος λαμπρότερον τὸν ἀημιουργὸν ἀνακηρύττουσαι, οὐκ ἐν μιᾷ τῆς οἰκουμένης γωνίᾳ, ἀλλ' ὅσῃν ὁ ἥλιος ἐφορᾷ τῇν. Αὗται γὰρ αἱ φωναὶ πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης φέρονται, ἐπειδὴ πανταχοῦ ὁ οὐρανὸς, καὶ πανταχοῦ ἡμέρα, καὶ πανταχοῦ νῦν, καὶ τὴν διδασκαλίαν αὐτῶν ἐκτείνουσι καὶ ἐν γῇ, καὶ ἐν θαλάττῃ. Διὰ τοῦτο ὁ Προφήτης οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, *ἔτι οἱ οὐρανοὶ φθέγγονται δόξαν Θεοῦ*, ἀλλὰ, *διηγοῦνται*, τοῦτέστι, καὶ ἐτέρους παιδεύουσι, καὶ μαθητὰς ἔχουσι τὸν τῶν ἀνθρώπων γένος, καὶ διδασκαλεῖον μέγιστον ἐκ τῶν μέσων εἰσι προβαλλόμενοι, ἀντὶ βιβλίων, καὶ γραμμάτων, τῆς οικείας φύσεως τὸ κάλλος καὶ ἰδιώταις, καὶ σοφοῖς, καὶ πᾶσι παρέχοντες ἐπίνοιαν, καθάπερ ἐν βιβλίῳ τὴν ἐγκειμένην αὐτοῖς περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας καὶ δυνάμεως διδασκαλίαν. Οὕτω καὶ ἄνθρωποι οὐχὶ φθειγόμενοι, ἀλλὰ καὶ σιγῶντες δι' ἐτέρων δοξάζουσι τὸν Θεόν· διδὲ καὶ ὁ Χριστὸς ἔλεγεν· *Λαμπράτω τὸ φῶς ὑμῶν ἔμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ὥπως ἴδωσι τὰ καλὰ ἔργα ὑμῶν, καὶ δοξάσωσι τὸν Πατέρα ὑμῶν, τὸν ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Ὡς περ οὖν τις ὁρῶν βίον λάμποντα, καὶ σιγῶντος τοῦ βιοῦντος, δόξαν ἀναφέρει τῷ Θεῷ· οὕτω δὴ καὶ τὸ κάλλος ὁρῶν τοῦ οὐρανοῦ, δοξάζει τὸν ποιήσαντα. Διὰ τοῦτο ἔλεγεν· *Οἱ οὐρανοὶ διηγοῦνται δόξαν Θεοῦ, διὰ τῶν θεατῶν*. *Ἡμέρα τῇ ἡμέρᾳ ἐρεύγεται ῥῆμα, καὶ νῦν νυκτὶ ἀναγγέλλει γινώσκιν*. Γινώσκιν· ποίαν; Τὴν περὶ τοῦ ποιήσαντος. Ὡς περ γὰρ ἡ ἡμέρα εἰς ἐργασίαν ἐξάγει τὸν ἄνθρωπον, οὕτως ἡ νῦν διαδεχομένη, ὅτι ὁ τῶν μυρίων ἀναπαύει μόχθων, καὶ τῶν φρονετῶν ἀφί·σι, καὶ κάμνουσαν τὴν κόρην κοιμίζουσα, καὶ τὰ βλέφαρα καταστέλλουσα, ἀκμαεῖ τῇ δυνάμει παρασκευάζει τὴν ἀκτίνα δέχεσθαι πάλιν. Ὡς περ καὶ ταύτης οὐκ ὀλίγον τὸ χρῆσιμον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα πολὺ. Εἰ γὰρ μὴ διανέπαιε τὸν ἄνθρωπον ἀπὸ τῶν μυρίων μόχθων ὑποδεχομένη, οὐδὲν ὕψος ἦν τῆς ἡμέρας εἰς ἐργασίαν αὐτὸν εἰσαγαγούσης· τῆς γὰρ φύσεως ἀπαγορευούσης τῷ διηγεῖν πόνον, διεφθάρη ἂν, καὶ ἀπώλετο τὸ ζῶον, καὶ οὐδὲν αὐτῷ πλέον ἐκ τῆς ἀκτίνας ἐγένετο. Ἡ τοίνυν ποιούσα τὴν ἡμέραν χρῆσιμον τῷ ἀνθρώπῳ, αὕτη μάλιστα ἐστὶν ἡ διὰ τῆς οικείας διακονίας τὸν ἀπολαύοντα τῆς χορείας αὐτῆς πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ γινώσκιν· χι·ραγωῦσα. Ὅταν γὰρ ἐννοήσῃ τις, πόσον μὲν τὸ χρῆσιμον τῆς ἡμέρας, πόσον δὲ τὸ τῆς [149] νυκτὸς, καὶ πῶς αὕτη διαδέχεται ἐκείνην, καὶ ἐναλλάξ, ὥς περ ἐν τινὶ χορῷ, τὸ γένος ἡμῶν ἀμοιβαδὸν διαδεχόμεναι διατηροῦσι, καὶ ἀπάντων ἀνθρώπων νοθέτορος ἤ, δυνήσεται τὸν οἰκεῖον λογισμὸν ἀνακινῶν εἰδέναι τοῦ ἀριστοτέχνου Θεοῦ τὴν σοφίαν, ἣν διὰ τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτὸς ἐπεδείξατο, ἐκείνην μὲν εἰς ἐργασίαν, ταύτην δὲ εἰς ἀνεσιν τῶν πόνων ἀποκλιρῶσας ἡμῖν.

γ'. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν ἐκ τῶν προοιμίων ἅπαντα εἰπεῖν ἐξέδημεν· ἐπειδὴ δὲ τῶν σήμερον ἡμῖν ἀναγνωσθέντων τινὰ πολλοὺς τῶν οὐ προσεχόντων ἴσως ἐθορύβη-

σε, καὶ τῶν ἀπειρώς Γραφῶν ἐχόντων, φέρε δὴ, πολλῇ τῇ ῥύμῃ πρὸς ταῦτα χωρησάμεν. Ἀνεγνώσθη μὲν γὰρ καὶ ἡ αἰμορροῦσα, ἡ τῇ ἀφῇ τὰς πηγὰς τῶν αἱμάτων στήσασα, καὶ τῇ τῆς πίστεως δυνάμει τοσοῦτον σπληνίσασα θησαυρόν· καὶ γὰρ ἦν κλοπὴ τὸ γινόμενον· ἀλλὰ καὶ κλοπὴ εὐδοκίμουσα, καὶ ἡ συλῆσασα μετὰ τὸν ἐλεγχὸν ἐπαινουμένη. Αὐτὸς γὰρ ὁ σπληθεὶς Ἰησοῦς ἀνακηρύττει τὸ γύναιον. Ἀνεγνώσθη καὶ τὰ στίγματα Παύλου, τὰ τραύματα, τὰ δεσμοτήρια, αἱ ἀπαγωγαί, τὰ ναύαγια, τὰ δεσμά, αἱ ἀλύσεις, αἱ ἐπιβουλαὶ αἱ ποικίλαι καὶ διηνεαῖς, οἱ θάνατοι οἱ καθημερινοί, ὁ λιμὸς, τὸ δόλος, ἡ γυμνότης, ἡ ἐπισύστασις ἡ καθημέραν. Ἀλλὰ τί πάθω; Ἀνάγκη φυγεῖν πολλῇ τῇ σφοδρότητι χρῆσάμενον, μὴ πάλιν ὁ Παῦλος κατασχῶν, ἀπαγάγῃ τοῦ προκειμένου. Καὶ γὰρ ἴσπερ, πολλὰκις ἐτέρωθι με βαδίζοντα καὶ τραμμένον ἀπαντήσας ἐν μέσῳ τῷ λόγῳ κατέσχε, καὶ οὕτως εἶπεν, ὡς ἐν αὐτῷ πείσαι καταλύσαι τὸν λόγον. Ἦν οὖν μὴ καὶ σήμερον τοῦτο πάθωμεν, καθάπερ χαλινὸν ἐκείσε φερόμεν· τῷ λόγῳ μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος ἐμβαλόντες, οὕτως αὐτὸν ἐκύσωμεν, καὶ ἐπὶ τὴν προφητικὴν ἀγάγωμεν ῥῆσιν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ ῥῆσις; Ἐγὼ Κύριος, φησὶν, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Ὅρατε ὡς οὐκ εἰχὴ οὐδὲ μάτην ἐπὶ τὸ χωρίον τοῦτο τὸν δρόμον ἐποησάμεθα, ἀλλὰ πάντα τὰ ἴλλα παρατρέχοντες, ἐνταῦθα ἀπαντήσας ἐσπουδάζομεν. Καὶ γὰρ πολὺν τῷ μὴ προσέχοντι τὸν ὀρθοῦτον ἐμποιεῖ τὸ εἰρημένον. Διανάστητε τοίνυν, καὶ συντείνατε τὴν ἀκοήν, καὶ πᾶσαν βιωτικὴν φροντίδα ἐκβαλόντες, προσέχετε τοῖς λεγομένοις. Καὶ γὰρ βούλομαι τοῦτον νῦν ὑμῖν τῆς ἐνταῦθα παρουσίας τὸν μισθὸν ἀποδοῦναι, καὶ τῶν πνευματικῶν ἐμπλήσας ἐδεσμάτων, οὕτως ἐκπέμψαι, ὥστε καὶ τοὺς ἀπολειφθέντας ἔργῳ μαθεῖν ἡλικίαν ὑπέμειναν ζημίαν· εἰσονται δὲ, εἰ μετὰ ἀκριβείας ὑποδεξάμενοι τὰ λεγόμενα, καὶ πρὸς ἐκείνους διαδίδασθαι δυνηθείητε. Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεός, ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος, ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ. Συνεχῶς αὐτὸ περιστρέψω, ὥστε ἐνταῦθα ὑμῶν τῇ διανοίᾳ, καὶ τότε τὴν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Οὐδὲ γὰρ οὕτος μόνος [150] τοῦτο φησιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρος προφητῆς συνψᾷ· ἀποφθεγγόμενος ἔλεγεν· *Εἴ ποτε κακία ἐν πόλει, ἢ ἡ Κύριος οὐκ ἐποίησε*; Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Ἀπασὶ γὰρ δεῖ μίαν λύσιν ἐπαγαγεῖν. Τίς οὖν ἐστὶν ἡ λύσις; Εἰ μάθοιμεν τῶν λέξεων τούτων τὴν δύναμιν. Ἀλλὰ προσέχετε μετὰ ἀκριβείας· οὐ γὰρ εἰχὴ οὐδὲ μάτην συνεχῶς τοῦτο ὑμῖν παραγγέλλομεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πρὸς τὸ βάθος τῶν νοημάτων λοιπὸν χωροῦμεν. Τῶν πραγμάτων τὰ μὲν ἐστὶ καλὰ, τὰ δὲ κακὰ, τὰ δὲ μέσα· ὧν ἕνια πολλοὶς μὲν εἶναι δοκεῖ κακὰ, οὐκ ἐστὶ δὲ, ἀλλὰ λέγεται μόνον καὶ ὑποπτεῖται.

Ἄλλ' ἵνα σαφέστερον ὁ λέγω ποιῶν, φέρε καὶ ἐπὶ παραδείγματων τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Ἡ πενία δοκεῖ μὲν πολλοῖς εἶναι κακὸν, οὐκ ἐστὶ δέ· ἀλλ' εἴ τις νῆφει καὶ φιλοσοφεῖ^α, καὶ κακῶν ἀναιρετικόν. Ὁ

^a Savil. habet καθάπερ χαλινὸν ἐκείσε φερόμενον. In margine autem notavit, legendum forte esse φερόμενον, quam conjecturam secutus Fronto Ducasus, φερόμενον in textu posuit: non enim alio usus exemplari, sic ex ejus auctoritate restituit. Ad cuius quippe codicis Bavarici fidem hæc homilia in omnibus editionibus habetur.

^b Savil. δυνήσεται, et in marg. δυνήσεται, quam conjecturam sequitur Fronto.

^c Savil. συνοφείσεται et in marg. indicat legendum συνοφεί, quam lectionem secutus est Fronto.

^d Sic rescribendum fuit; legebatur νῆφει καὶ φιλοσοφεῖ. Edit.

parte se invicem fraudant, tantam æqualitatem observant, quantam usu et experientia didicistis. Audiant avari, et qui hereditate spoliant fratres : rectum ordinem temporum revereantur, ac noctis et diei concordiam, et suum vitium corrigant. Sic igitur *Dies diei verbum eructat, et scientiam nocti nox indicat*, non voces mittentes, sed dum recto suo ordine, ac dispositione, et æquabilitate, ac mensura ab omni obstaculo libera, tuba clarius prædicant Creatorem, non in uno terrarum orbis angulo, sed in omnibus, quas sol aspicit, regionibus. Hæ siquidem voces per universum mundum feruntur, quandoquidem ubique cælum est, ubique dies, ubique nox, suamque doctrinam et in terra explicant et in mari. Quocirca non dixit propheta simpliciter, Cæli loquuntur gloriam Dei, sed, *Enarrant*, hoc est, alios etiam instruunt, ac pro discipulis habent universum genus humanum, et in medio proposita maxima schola, librorum ac literarum loco, naturæ suæ pulchritudinem idiotis, sapientibus, et omnibus contemplandam præbent, et tamquam in libro insidentem ipsis de Dei sapientia ac virtute doctrinam. Sic etiam homines non loquentes, sed vel tacentes per alios Deum glorificant; ideoque dicebat Christus : *Luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). Ut igitur cum quis vitam lucentem videt, etiam illo tacente qui vivit, gloriam et laudem offert Deo : sic nimirum et is qui cæli pulchritudinem intuetur, glorificat Conditorum. Propterea dicebat : *Cæli enarrant gloriam Dei*, per speculatores; *Dies diei eructat verbum, et nox nocti indicat scientiam* (Psal. 18. 2). *Scientiam*; quamnam? Illam nimirum de Conditore. Ut enim dies ad operationem hominem educit, ita succedens nox ab innumeris illi requiem dat laboribus, curis eum levat, oculos fatigantes consopit, palpebras comprimit, efficitque ut instauratis viribus radios solis rursus excipiat. Itaque non exigua hujus quoque est utilitas, imo etiam magna. Nisi enim succedens innumeris a laboribus homini requiem aliquam daret, nihil dies illi prodesset, quæ ad operationem illum eduxit : quippe natura deficiente, laborum continuitate confectum animal istud periret, nec ullam ei lucis usura commoditatem afferret. Ea igitur est præsertim, quæ diem homini utilem reddit, quæ ministerio suo ad cognitionem Dei provehit eum, qui chorea ipsius perfruitur. Cum enim apud se perpenderit quispiam, quanta diei sit utilitas, quanta noctis, et quo pacto hæc illi succedit, et variatis vicibus, velut in choro quopiam, alternatim sibi succedentes nostrum genus conservant, quamvis omnium hominum stupidissimus fuerit, excitata sua ratione summi opificis Dei sapientiam nosse poterit, quam per diem ac noctem ostendit, dum illam nobis ad operationem, hanc ad laborum relaxationem attribuit.

3. Verum ad hæc omnia dicenda jam inde ab orationis exordio digressi sumus : quoniam autem ex his quæ hodierno die lecta sunt, nonnulla multos ex his qui minus animum attendunt forte perturbaverunt,

eosque qui in Scripturis parum versati sunt : age magna animi propensione ac studio gradum ad ista faciamus. Lecta enim est etiam narratio de muliere, quæ sanguinis fluxum patiebatur, quæque fontem sanguinis tactu repressit, ac fidei virtute tantum thesaurum deprædata est (Matth. 9. 20-22) : furtum enim fuit illud factum, sed laude dignum, et uhi deprehensa est quæ rapuerat, commendata est : quippe Jesus ipse, qui furtum passuserat, mulierculam collaudavit. Lecta sunt etiam stigmata Pauli, vulnera, carceres, abductiones ad judicia, naufragia, vincula, catenæ, insidiæ diversæ ac continuæ, quotidianæ mortes, fames, sitis, nuditas, instantia quotidiana. Sed quid faciam? Magno cum impetu me propiciens hinc aufugiam necesse est, ne rursus nos detinens Paulus a proposito argumento abducatur. Nam ut scitis, sæpenumero alibi me incedentem et conversum occurrens in medio sermone detinuit, et ita cepit, ut in ipso finire sermonem suaderet. Ne igitur id hodie quoque nobis accidat, tamquam violenter injecto freno illuc tendenti orationi, sic illam trahamus et ad hoc dictum propheticum reducamus. Quodnam igitur illud est? *Ego Dominus, inquit, qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7). Videtis non temere neque frustra nos ad hunc locum instituisse cursum, verum omnibus prætermisissis huc pervenire studuisse? Neque enim mediocre ei qui minus attentus fuerit, perturbationem afferunt ista. Quamobrem attendite, quæso, animum, et aures erigite, ac sæculari omni rejecta sollicitudine, quæ dicuntur advertite. Hanc enim jam vobis cupio mercedem vestri huc adventus persolvere, ac spiritualibus exsaturatos edullis ita domum vos remittere, ut qui abfuerunt, quantam jacturam fecerint, reipsa discant : scient autem si cum attentione quæ dicemus exceperitis, atque ad illos transmittere potueritis. *Ego Dominus Deus, qui feci lucem et tenebras, faciens pacem, et creans mala*. Assidue dictum istud repeto, ut in vestris animis defigatur, ac deinde solutio adhibeatur. Neque vero solus hoc iste dicit, sed et alius concinens huic propheta dicebat : *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus* (Amos 3. 6)? Quid ergo sibi vult quod dictum est? Unam enim omnibus oportet solutionem adhibere. Quænam igitur est solutio? Si vim dictionum illarum didicerimus. Verum attendite diligenter : non enim temere nec frustra vos ad hoc assidue cohortamur, sed quoniam jam ad abstrusas gravesque sententias gradum facimus. Rerum aliæ quidem bonæ sunt, aliæ malæ, aliæ mediæ, quarum nonnullæ multis malæ videntur, licet non sint, sed dicuntur tantum et existimantur.

Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. — Sed ut quod a me dicitur dilucidius fiat, age firmatum exemplis sermonem instituamus. Paupertas multis quidem malum videtur, verum non est : quin etiam si quis providus sit et sibi attentus, mala tollendi vim habet. Divitiæ rursus bonum quidem videntur esse, tamen absolute bonum minime sunt, nisi quis ut oportet iis utatur. Nam si absolute bonum essent divitiæ, bo-

nos esse oporteret qui eas possident : sin autem non omnes divites virtute sunt præditi , liquet divitias simpliciter ac per se bonas non esse , verum in medio positam materiam quamdam esse virtutis. Sic autem rem expende. Sunt in corpore qualitates , quas qui habent tales ab iis appellantur. Exempli causa : candor substantia non est , sed qualitas , et accidens quod advenit substantiæ ; ergo si cui adnascatur hoc , candidum ejusmodi hominem appellamus. Est præterea ægritudo et ipsa qualitas quædam et accidens , ac si cui adveniat , talem ægrotum vocamus. Si ergo divitiarum virtus esset , cum qui divitias possidet virtute præditum esse oporteret ac dici : quod si non omnino virtute præditus est dives , non simpliciter aut virtus aut bonum sunt divitiarum , sed id sunt prout affectus fuerit ejus animus qui eis utitur. Rursus paupertas si malum esset , omnes qui in paupertate degunt , oporteret esse malos : sin autem multi pauperes cælum occuparunt , non est utique malum paupertas.

4. Quid quod multi propter paupertatem blasphemant ? dicit aliquis. Non propter paupertatem , sed propter insaniam suam et pusillanimitatem id agunt. Atque hoc ex beati Job exemplo patet ; qui cum ad extremam paupertatem redactus esset , et ad ipsum paupertatis barathrum devolutus , non solum non blasphemavit , sed Deum benedicere non cessavit , his verbis : *Dominus dedit , Dominus abstulit ; sicut Domino placuit , ita factum est : sit nomen Domini benedictum in sæcula (Job 1. 21)*. At enim ob divitias etiam multi rapiunt et aliena invadunt , dicit aliquis. Verum id non ob divitias fit , sed ob ipsorum stultitiam ; atque hujus rei testis nobis erit hic ipse vir , qui cum tot opibus abundaret , non modo res aliorum non rapuit , sed etiam propria erugabat , et peregrinis portum parabat , sic dicens : *Domus mea omni peregrino patuit (Job 31. 32)*. Abraham quoque cum tot opes possideret , in prætercuntibus omnia expendebat ; et neque hunc neque illum fraudatorem aut avarum divitiarum reddiderunt , ut neque blasphemum paupertas aut illum aut Lazarum : sed cum neque necessaria utrique suppeterent alimenta , sic illustres fuerunt , ut alter Dei , qui arcana clare novit , testimonio commendaretur : alter autem ab angelis antecedentibus hinc auferretur , et contubernalis fieret patriarchæ , iisdemque bonis quibus ille frueretur. Itaque mediæ res sunt istæ , paupertas et divitiarum , sanitas et morbus , vita et mors , gloria et honor , servitus et libertas , et quæcumque sunt ejusmodi ; non enim omnia sunt percurrenda , ne prolixior fiat oratio , sed vobis ex his data occasione , ad ea quæ nos urgent dicenda pergendum est. *Da enim , inquit , sapienti occasionem , et sapientior erit (Prov. 9. 9)*. Igitur res mediæ sunt hæc omnia : sic ut his in bonum et in malum homines uti possint. Quod enim hæc res sint mediæ , ut divitiarum , ostendit Abraham , qui ut opus erat ipsis est usus : ostendit et ille qui Lazari vixit ætate dives , qui in capitis sui perniciem facultates impendit. Neque bonum igitur absolute sunt divitiarum , neque malum. Si absolute bonum essent , neque

res mediæ , dives ille qui ætate Lazari vixit , tam gravi supplicio punitus non esset : si malum essent , Abraham , qui dives fuit , non tam celebris fuisset. Tale quid est etiam morbus. Nam si malum esset morbus , oporteret et malum esse ægrotum. Itaque Timotheus quoque malus esse debuisset , qui morbo gravissimo conflictabatur. *Vino enim modico utere , inquit , propter stomachum , et frequentes tuas infirmitates (1. Tim. 5. 23)*. Quod si non modo malus idcirco non fuit , sed et mercedis multæ accessionem accepit , ut patienter infirmitatem illam tulit , morbum utique malum non esse manifestum est. Alius quoque propheta oculis perpetuo laborabat : nec tamen propter hoc malus erat , sed et prophetabat , et futura prævidebat , neque morbus illi aliquod ad virtutem impedimentum afferebat. At neque sanitas absolute bonum est , nisi quis ea ut oportet , non ad improbum facinus vel ad inutile otium utatur : neque enim crimine hoc ipsum vacat. Quocirca Paulus etiam dicebat : *Si quis non vult operari , nec manducet (2. Thess. 3. 10)*. Verum hæc media sunt et indifferentia , et pro ratione eorum qui eis utuntur aliquando hoc , aliquando illud sunt. Quid vero attinet sanitatem commemorare ac morbum , divitias et paupertatem ? Hoc enim ipsum , quod vulgo bonorum omnium caput censetur , et malorum colophon , mors , inquam , et vita , neque sunt hæc absolute , sed et ipsa media sunt , et prout eorum fert animus , qui eis utuntur , alterutra sunt. Exempli causa bonum est vivere , si quis eo ut oportet utatur : cum vero ad peccata vel iniquitates , non jam bonum est , sed multo melius fuerit , ut qui ejusmodi est moriatur. Rursus illud , quod fugiendum multi censerent , innumera nobis bona conciliat , dum convenientem causam habeat adjunctam. Argumento sunt martyres , qui propter mortem omnium sunt felicissimi. Propter hoc nimirum Paulus non simpliciter vivere in Christo cupiebat , sed quoniam hoc illi operis fructus erat. « Etenim quid eligam , » inquit , « ignoro : coarctor autem e duobus : desiderium enim habens dissolvi et esse cum Christo ; valde enim multo melius ; permanere autem in carne magis necessarium propter vos » (*Philip. 1. 22-24*). Ob hoc ipsum quoque dicebat propheta , *Preliosa in conspectu Domini mors sanctorum ejus (Psal. 115. 15)* : non simpliciter mors , sed mors ejusmodi. Et rursus alicubi , *Mors peccatorum pessima (Psal. 33. 22)*. Vides hoc quoque medium esse , nec absolute bonum , nec item absolute malum , sed pro ratione animi et affectus eorum a quibus illud excipitur ? Idcirco et sapientissimus Salomon , dum utilitatem commemorat , quæ in medio istorum est posita , et de his philosophatur , ostenditque non hoc absolute bonum esse , et illud malum , sed convenienti cum tempore fieri bona , licet molesta esse videantur , (a) [et mala , licet jucunda esse videantur ;] cum non convenienti fiunt tempore , dicebat : *Tempus flendi et tempus ridendi : tempus vivendi , et tempus mo-*

(a) Quæ uncinis clauduntur desunt in Græco ; sed desiderantur ad seriem , eaque Fronto Ducaeus , non dubia conjectura , supplevit.

πλοῦτος πάλιν δοκεῖ μὲν πολλοὺς εἶναι καλὸν, οὐκ ἔστι ὡς ἀπλῶς καλὸν, εἰ μὴ τις εἰς δέον αὐτῷ χρώμενος εἴη. Εἰ γὰρ ἀπλῶς καλὸν ἦν ὁ πλοῦτος, ἔδει καὶ τοὺς ἔχοντας αὐτὸν εἶναι καλοῦς· εἰ δὲ οὐ πάντες οἱ πλουτοῦντες ἐνάρετοι, ἀλλ' οἱ καλῶς τῷ πλούτῳ κεχρημένοι, εὐδηλον ὅτι οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ καθ' ἑαυτὸ ὁ πλοῦτος καλὸν, ἀλλ' ὅλη τις ἔστιν ἀρετῆς ἐν τῷ μέσῳ κειμένη. Σκόπει δέ. Εἰσὶν ἐν τῷ σώματι ποιότητες, ἃς οἱ ἔχοντες ἀπ' αὐτῶν καλοῦνται. Οἷόν τι λέγω· τὴν λευκὴν οὐκ ἔστιν οὐσία, ἀλλὰ ποιότης, καὶ συμβεβηχὸς ἐπιγινώσκμενος τῇ οὐσίᾳ· ἂν οὖν τινι προσγένηται τοῦτο, λευκὸν τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Ἔστιν ἀρρώστια πάλιν καὶ αὐτὴ ποιότης τις οὐσα καὶ συμβεβηχὸς· κἂν τινι προσγένηται, ἀρρώστον τὸν τοιοῦτον καλοῦμεν. Εἰ τοίνυν καὶ ὁ πλοῦτος ἦν ἀρετῇ, ἔδει τὸν ἔχοντα τὸν πλοῦτον ἐνάρετον εἶναι καὶ λέγεσθαι· εἰ δὲ οὐ πάντως ὁ πλούσιος ἐνάρετος, οὐκ ἀρετῇ, οὐδὲ καλὸν ὁ πλοῦτος ἀπλῶς, ἀλλὰ παρὰ τὴν γνῶμην τοῦ χρωμένου τοῦτο γίνεται. Πάλιν ἡ πενία εἰ καλὸν ἦν, ἔδει τοὺς ἐν πενίᾳ ἅπαντας εἶναι καλοῦς· εἰ δὲ πολλοὶ τῶν ἐν πενίᾳ ὄντων τῶν οὐρανῶν ἐπελάβοντο, οὐκ ἄρα ἡ πενία κακόν.

δ'. Τί οὖν, ὅτι πολλοὶ βλασφημοῦσι διὰ τὴν πενίαν; φησὶν. Οὐ διὰ τὴν πενίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀφροσύνην τε καὶ μικροψυχίαν τοῦτο ποιοῦσι. Καὶ τούτων ἀπέδειξε ὁ μακάριος Ἰωβ, ὃς ἐν ἐσχάτῃ πενίᾳ ὦν, καὶ πρὸς αὐτὸ τῆς πενίας κατενεχθεὶς τὸ βάραθρον, οὐ μόνον οὐκ ἐβλασφήμησεν, ἀλλ' εὐλογῶν τὸν Θεὸν διετίλει, λέγων· *Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ ὄνομα Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πλοῦτον πολλοὶ, φησὶν, ἀρπάξουσιν καὶ πλεονεκτοῦσιν. Ἀλλ' οὐ διὰ τὸν πλοῦτον, ἀλλὰ διὰ τὴν οἰκείαν ἀφροσύνην· καὶ τούτου μάρτυς πάλιν ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος οὗτος, ὃς ἐν τοσοῦτῳ πλούτῳ οὐ μόνον οὐχ ἤρπασε τὰ ἐτέρον, ἀλλὰ καὶ τὰ οἰκεία ^a [εἰδίδου], καὶ λιμένα τοῖς ξένοις κατεσκευάζεν, οὕτω λέγων· *Ἡ οἰκία μου παντὶ ξένῳ [151] ἐλθόντι ἱστέρηκετο*. Καὶ ὁ Ἀβραάμ πλοῦτον τοσοῦτον ἔχων, τοῖς παριοῦσι πάντα ἔδωκεν· καὶ οὕτε τοῦτον, οὕτε ἐκείνον πλεονέκτην ὁ πλοῦτος ἐποίησεν, ὥσπερ οὐδὲ βλάσφημον οὕτε ἐκείνον, οὕτε τὸν Λάζαρον ἡ πενία· ἀλλ' οὕτω διέλαμψαν ἑκάτεροι, μὴδὲ τῆς ἀναγκαιᾶς εὐποροῦντες τροφῆς, ὡς τὸν μὲν παρὰ τοῦ Θεοῦ δέξασθαι τῇ μαρτυρίᾳ, τοῦ τὰ ἀποβόητα σαφῶς εἰδότες· τὸν δὲ ὑπὸ τῶν ἀγγέλων προηγουμένων οὕτως ἐντεῦθεν ἀπενεχθῆναι, καὶ ὁμόσκηνον τῷ πατριάρχῃ γενέσθαι, καὶ τῶν ἀγαθῶν ἀπολαύειν, ὧν ἐκείνος. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι, πενία καὶ πλοῦτος, ὑγίεια καὶ νόσος, καὶ ζωὴ καὶ θάνατος, δόξα καὶ τιμὴ, δουλεία καὶ ἐλευθερία, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ γὰρ δεῖ πάντα ἐπιέναι, ὥστε μὴ μηχανῶν τὸν λόγον, ἀλλὰ ἐν τοιούτοις παρέχοντα ὁμὴν ἀφορμᾶς, ἐπὶ τὰ κατεπίγοντα βαδίζειν. Δίδου γὰρ, φησὶ, *σοφῶς ἀφορμὴν, καὶ σοφώτερος ἔσται*. Ἄρα τῶν μέσων ταῦτά ἐστι πάντα, ὡς τοιούτοις καὶ εἰς καλὸν, καὶ εἰς κακόν, οἱ χρώμενοι δύνανται· ἂν ^b. Ὅτι γὰρ τῶν μέσων ἐστὶ ταῦτα, ὧν ὁ πλοῦτος, ἔδειξεν ὁ Ἀβραάμ, εἰς δέον

αὐτῷ χρῆσάμενος. Ἔδειξε δὲ καὶ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου ὁ πλούσιος, ἐπὶ ἀπωλείᾳ τῆς ἑαυτοῦ κεφαλῆς τὰ ὄντα δαπανήσας. Οὕτε οὖν καλὸν ἀπλῶς ὁ πλοῦτος, οὕτε κακόν. Εἰ καλὸν ἦν ἀπλῶς, ἀλλ' οὐχὶ μέσον, οὐκ ἂν ὁ ἐπὶ τοῦ Λαζάρου πλούσιος τοιαῦτα ἐκολάζετο· εἰ κακόν ἦν, οὐκ ἂν Ἀβραάμ οὕτως εὐδοκίμησε πλούσιος ὢν. Τοιοῦτόν τι καὶ ἡ νόσος ἐστίν. Εἰ γὰρ κακόν ἦν ἡ νόσος, ἔδει καὶ τοῦτον ^c κακὸν εἶναι τὸν ἔχοντα. Ἄρα καὶ Τιμόθεος ἐμελλεν εἶναι κατὰ τοῦτο κακός, ἐσχάτῃ νόσῳ παλαιῶν. *Οἶνον γὰρ ὀλίγῳ χρώ, φησὶ, διὰ τὸν στόμαχόν σου, καὶ τὰς πυκνὰς σου ἀσθενείας*. Εἰ δὲ οὐ μόνον κακός οὐκ ἦν ἐντεῦθεν, ἀλλὰ καὶ πολλοῦ μισθοῦ προσθήκην ἐλάμβανε, γενναίως τὴν ἀρρώστιαν ἐνέγκας, εὐδηλον ὅτι οὐ κακόν ἡ νόσος. Καὶ ἕτερος δὲ προφήτης τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσῶν διετίλει· ἀλλ' οὐ κατὰ τοῦτο κακός, ἀλλὰ καὶ προεφήτευσεν, καὶ τὰ μέλλοντα προεώρα, καὶ οὐδὲν ἡ νόσος εἰς τὴν ἀρετὴν ἐγένετο κώλυμα. Ἀλλ' οὐδὲ ἡ ὑγίεια ἀπλῶς καλόν, ἂν μὴ τις εἰς δέον κεχρημένος αὐτῇ εἴη, ἀλλ' εἰς ἐργασίαν πονηράν, ἢ εἰς ἀργίαν ἀνόητον· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἀνεύθυνον. Διὸ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Εἰ τις οὐ θέλει ἐργάζεσθαι, μὴδὲ ἐσθιέτω*. Ἀλλὰ ταῦτα τῶν μέσων ἐστὶ, παρὰ τοὺς χρωμένους ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα ^d. Καὶ τί δεῖ λέγειν ὑγίειαν, καὶ νόσον, καὶ πλοῦτον, καὶ πενίαν; Αὐτὸ γὰρ τοῦτο, ὃ δοκεῖ τοῖς πολλοῖς εἶναι τῶν ἀγαθῶν κεφάλαιον, καὶ τῶν κακῶν ὁ κολοφών, ὁ θάνατος, λέγω, καὶ ἡ ζωὴ, οὐδὲ ταῦτα ἀπλῶς ἔσται, ἀλλὰ καὶ ταῦτα [152] τῶν μέσων, παρὰ τὴν γνῶμην τῶν χρωμένων ἑκάτερα ταῦτα γινόμενα. Οἷόν τι λέγω· τὸ ζῆν καλόν, ὅταν εἰς δέον χρώμενος αὐτῷ τις εἴη· ὅταν δὲ εἰς ἀμαρτήματα καὶ παρανομίας, οὐκέτι ἂν εἴη καλόν, ἀλλὰ βέλτιον τὸν τοιοῦτον τελευτήσῃ. Πάλιν ὁ πολλοὺς φευκτὸν εἶναι δοκεῖ, μυρίων ἀγαθῶν γένοιτ' ἂν αἴτιον, ὅταν αἰτίαν ἔχη τὴν προσήκουσαν. Καὶ δηλοῦσιν οἱ μάρτυρες, οἱ πάντων εἰσι διὰ τὴν τελευτήν μακαριώτεροι. Διὰ δὲ τοῦτο ὁ Παῦλος οὐχ ἀπλῶς ἐπιθυμῇ ζῆν ἐν Χριστῷ, ἀλλ' ἐπειδὴ τοῦτο αὐτῷ καρπὸς ἔργου. *Καὶ τί ἀληθεύωμαι γὰρ, φησὶν, οὐ γνωρίζω· συνέχομαι δὲ ἐκ τῶν ἐνῶ, τὴν ἐπιθυμίαν ἔχω τὸ ἀναλῦσαι καὶ σὺν Χριστῷ εἶναι· πολλῶν γὰρ μῦλλον κρεῖσσον· τὸ δὲ ἐπιμείναι τῇ σαρκὶ ἀναγκαιότερον δι' ὁμᾶς*. Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ Προφήτης, *Τίμιος ἐναντίον Κυρίου ὁ θάνατος τῶν δούλων αὐτοῦ· οὐχ ἀπλῶς ὁ θάνατος, ἀλλ' ὁ τοιοῦτος θάνατος*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, *θάνατος ἀμαρτωλῶν κοινή*. Ὅρᾳς καὶ τοῦτο τῶν μέσων, οὐχ ἀπλῶς καλόν, οὐδὲ ἀπλῶς κακόν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς γνώμης τῶν ὑποδεχομένων αὐτό; Διὰ δὲ τοῦτο καὶ ὁ σοφώτατος Σολομών, τὸ μέσον τούτων τὸ χρῆσιμον καταλέγων, καὶ φιλοσοφῶν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ δεικνύς ὅτι οὐχ ἀπλῶς τοῦτο καλόν, κακείνο κακόν, ἀλλὰ μετὰ καιροῦ τοῦ προσήκοντος γίνεται καλὰ, κἂν φορετικὰ εἶναι δοκῇ ^e, ὅταν τὸν καιρὸν μὴ ἔχη τὸν προσήκοντα, *Καιρὸς τοῦ κλαῖναι, καὶ καιρὸς τοῦ γελάσαι*, *ἔλεος, καιρὸς τοῦ ζῆναι, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθάνειν*. Οὐδὲ γὰρ πανταχοῦ τὸ χαίρειν καλόν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ βλαβερὸν·

^a Verbum εἰδίδου inter duos uncinos posuimus, ut coniectura positum declararemus.

^b Savilius putat legendum καὶ εἰς κακὸν χρῆσθαι δύναναι· ἂν, et vere melius haberet: sed mss. destituti nihil mutare audent.

^c Legendum esset καὶ αὐτήν, secundum grammaticam seriem.

^d Γινόμενα. In Græcæ exemplari γινόμενον legebatur.

^e Post δοκῇ addendum videtur καὶ κακὰ, κἂν χρῆστα εἶναι δοκῇ, verisimilique est hoc membrum δι' ὁμοιοτέλειαν excidisse.

οὕτως πανταχοῦ τὸ ἀλγεῖν καλὸν, ἀλλ' ἔστιν ὅπου καὶ θανάσιμον καὶ ὀλέθριον. Καὶ τοῦτο αὐτὸ πάλιν δεῖκνύς ὁ Παῦλος ἔλεγεν· *Ἡ κατὰ θεὸν λύπη μετὰ-ροισαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλητον κατεργάζεται· ἡ δὲ τοῦ κόσμου λύπη θάνατον κατεργάζεται.*

ε'. Ὁρᾷς καὶ τοῦτο τῶν μέσων ὅν; Οὐκοῦν καὶ τὸ ἐναντίον αὐτοῦ τῶν μέσων, τὸ χαίρειν λέγω. Διόπερ οὐχ ἁπλῶς χαίρειν ἐκέλευσεν, ἀλλὰ χαίρειν ἐν Κυρίῳ. Ἀλλ' ὁ μὲν τῶν μέσων λόγος ἱκανῶς ἡμῖν διευκρίνεται, εἴγε ἀκροατὰς ἔχει προσέχοντας· Ἰτέον δὲ λοιπὸν ἐπὶ τὰ μὴ μέσα, ἀλλὰ ἐπὶ τὰ καλὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, καὶ ἐπὶ τὰ κακὰ, ἃ οὐκ ἂν γένοιτο καλὰ. Ταῦτα μὲν γὰρ τὰ εἰρημένα ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γίνεται· οἷον ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν κακὸν. ὅταν εἰς πλεονεξίαν δαπανᾷται, ποτὲ δὲ καλὸν, ὅταν εἰς ἐλεημοσύνην ἀναλίσκῃται· καὶ τὰ ἄλλα τοιαῦτα κατὰ τὸν κανόνα τοῦτον. Ἔστι δὲ τινα, ἃ οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο κακὰ· τὰ δὲ, ἐναντία τούτοις, ἀεὶ κακὰ, καὶ οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο καλὰ· οἷον ἀσέβεια, βλασφημία, ἀσελγεία, [153] ὡμότης, ἀπανθρωπία, γαστριμαργία, καὶ ὅσα τοιαῦτα.

Οὐ λέγω ὅτι ἄνθρωπος κακὸς οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο καλὸς, οὔτε καλὸς οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο κακός· ἀλλ' ὅτι αὐτὰ τὰ πράγματα οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο. Ταῦτα μὲν γὰρ εἴη ^a ἐπὶ τῆς οἰκείας τάξεως, τὰ τε καλὰ, καὶ τὰ κακὰ· ὁ δὲ ἄνθρωπος, ὅταν μὲν ἐκεῖνα ἐληγται, καλὸς, ὅταν δὲ ἐναντία, κακός. Οὐκοῦν τρεῖς αὐταὶ μοῖραι· τὰ μὲν γὰρ καλὰ οὐκ ἂν γένοιτο κακὰ, οἷον σωφροσύνη, ἐλεημοσύνη, καὶ ὅσα τοιαῦτα· τὰ δὲ κακὰ οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο καλὰ, οἷον ἀσέλγεια, ἀπανθρωπία, ὡμότης· τὰ δὲ ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἐκεῖνο γινόμενα ^b, παρὰ τὴν γνώμην τῶν χρωμένων. Ὁ πλοῦτος ποτὲ μὲν γὰρ εἰς πλεονεξίαν ὑπηρετεῖται, ποτὲ δὲ εἰς ἐλεημοσύνην· ἀλλὰ παρὰ τὴν γνώμην τοῦ χρωμένου. Πενία ποτὲ μὲν εἰς βλασφημίαν, ποτὲ δὲ εἰς εὐφημίαν καὶ φιλοσοφίαν ὑπηρετεῖται. Ἐπεὶ οὖν πολλοὶ τῶν ἀλογωτέρων (ἐπὶ γὰρ τὴν λύσιν Ἰτέον λοιπὸν) οὐ τὰ κακὰ μόνον, ἃ οὐκ ἂν ποτὲ γένοιτο καλὰ, ἀλλὰ καὶ τῶν μέσων ἕνια κακὰ καλοῦσιν, οἷον πενίαν, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, ἅπερ ἐδείξαμεν οὐ τῶν κακῶν, ἀλλὰ τῶν μέσων ὄντα· πολλοὶ δὲ, ὅπερ ἔφθην εἰπὼν, ταῦτα κακὰ καλοῦσιν, οὐκ ὄντα κακὰ· περὶ ὧν ^c ὁ προφήτης φησὶ, τῶν κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν καλουμένων, οὐ τῶν ὄντως κακῶν· περὶ αἰχμαλωσίας, περὶ δουλείας, περὶ λιμοῦ, καὶ ὅσα τοιαῦτα. (Ὅτι γὰρ ταῦτα οὐ κακὰ, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικά, τὸν λιμὸν πρότερον εἰς μέσον ἀγάγωμεν, τὸν πᾶσι φρικτὸν καὶ φοβερὸν εἶναι δοκοῦντα. Πῶς οὖν οὐ κακὸν, μάνθανε, καὶ παιδεύου φιλοσοφεῖν. Ἦνίκα τῶν Ἑβραίων ὁ δῆμος εἰς ἔσχατον ἐξώκειλε παρανομίας, τότε δὴ ὁ μέγας Ἥλίας, καὶ τῶν οὐρανῶν ἄξιος, ὁ βουλόμενος τὴν ἐκ τῆς βῆθουμίας νόσον ἀνελεῖν, καὶ διορθῶσαι ταύτην, ἐπήγαγε λέγων· Ζῆ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνὸς οἰκίου αὐτοῦ, εἰ ἔσται ἡμεῖς, εἰ μὴ διὰ στόματός μου· καὶ ὁ μελωτὴν μόνον κεκτημένος, τὸν οὐρανὸν ἀπέκλεισε· τοσαύτη παρῆρσις αὐτῷ πρὸς τὸν θεόν. Ὁρᾷς ὅτι οὐ κακὸν ἡ πενία; Οὐκ ἂν ὁ πάντων ἀνθρώπων πενέστερος τοσαύτης ἀπέλαυσε παρῆρσις, ὥς χαμαὶ βαδίζων, ἐνὶ μόνῳ λόγῳ τοσαύτην ἰσχὺν ἐπιδείξασθαι. Εἰπὼν

τοῖνυν τοῦτο, ἐπήγαγε λιμὸν, καθάπερ παιδαγωγὸν ἄριστον, καὶ διορθωτὴν τῶν γινομένων κακῶν· καὶ καθάπερ πυρετοῦ λάβδρον εἰς σῶμα ἐμπεσόντος. καὶ αὐτὰ τῆς γῆς αἱ φλῆδες ἀνεξηράνθησαν, καὶ χεῖμαρ-ροὶ ἐπέλιπον, καὶ βοτάναι, καὶ τῆς γῆς αἱ λαγόνες ἄγονοι λοιπὸν ἦσαν. Καὶ οὐ μικρὰ τότε ὁ δῆμος ἱκαρ-πώσατο, τῆς ῥύμης τῆς ἐπὶ τὴν παρανομίαν ἀπαλλα-γείς, καὶ συσταλεις, καὶ γενόμενος ἐπεικέστερος, καὶ τῷ προφῆτῃ χειροῦθης. [154] Οἱ γὰρ πρὸς τὰ εἰδῶλα τρέχοντες, καὶ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν κατασφάττοντες τοῖς δαιμονίοις, οὗτοι τοσούτων ἱερῶν τῆς βάαλ ἀναιρου-μένων, οὐκ ἐδυσχέραναν, οὐκ ἠγανάκτησαν, ἀλλ' ἤνεγκαν σιγῇ καὶ φόβῳ τὸ γινόμενον, ἀπὸ τοῦ λιμοῦ βελτίους γινόμενοι.

ς'. Ὁρᾷς ὡς οὐ μόνον [οὐ] κακὸν ὁ λιμὸς, ἀλλὰ καὶ κακῶν ἀναιρετικὸς, ἐν τάξει φαρμάκου τὰ νοσήματα διορθωσάμενος; Εἰ καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν αὐτὴν βού-λει ὁ ἰδεῖν οὐ τῶν κακῶν οὖσαν, ἐνόησον τίνες μὲν ἦσαν οἱ Ἰουδαῖοι πρὸ τῆς αἰχμαλωσίας, τίνες δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ἢν μάθης ὅτι οὔτε ἡ ἐλευθερία ἁπλῶς καλὴ, οὔτε ἡ αἰχμαλωσία κακὴ. Ὅταν μὲν γὰρ ἦσαν ἐν ἐλευθερίᾳ, καὶ τὴν πατριδα εἶχον τὴν ἑαυτῶν, τοιαῦτα ἐπραττον, ὡς καὶ ἑκάστην ἡμέραν τοὺς προφῆτας αὐτῶν καταβοῶν, νῦν νόμων πατομέ-νων, καὶ τῶν εἰδῶλων προσκυνουμένων, καὶ τῶν ἐν-τολῶν τοῦ θεοῦ παραβαθειῶν· ἐπειδὴ δὲ ἀπηνέ-χθησαν εἰς γῆν ἄλλοτριαν, καὶ ἐν τῇ τῶν βαρβάρων χώρα διέτριβον, οὕτω συνεστάλησαν, καὶ βελτίους γέγονον, καὶ τοῦ νόμου φύλακες, ὡς ἔστιν ἐκ τοῦ ψαλμοῦ τοῦτο μαθεῖν, ὃν ἀναγκαῖον εἰς μέσον ἀγαγεῖν σήμερον, ἵνα μάθης τῆς αἰχμαλωσίας τὸν καρπὸν. Τίς δὲ ἔστιν ὁ ψαλμός; *Ἐπὶ τῶν ποταμῶν Βαβυ-λώνος ἐκεῖ ἐκαθίσασμεν, καὶ ἐκλαύσαμεν ἐν τῷ μνησθῆναι ἡμᾶς τῆς Σιών.* Ἐπὶ ταῖς ἰτέαις ἐν μέσῳ αὐτῆς ἐκρεμάσαμεν τὰ ὄργανα ἡμῶν. *Ὅτι ἐκεῖ ἐπηρώτηθησαν ἡμᾶς οἱ αἰχμαλωτεύσαντες ἡμᾶς λόγους ψῶδων, λέγοντες· Ἄσατε ἡμῖν ἐκ τῶν ψῶδων Σιών. Πῶς ἥσωμεν τὴν ψῶδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἀλ-λοτρίας;* Εἶδες πῶς αὐτοὺς συνέστειλεν ἡ αἰχμαλω-σία; Πρὸ μὲν γὰρ ταύτης καὶ τῶν προφητῶν ἐν-ηχούντων μὴ παραβαίνειν τὸν νόμον, οὐκ ἠνέσχοντο· μετὰ δὲ ταύτην, καὶ τῶν βαρβάρων ἐπικειμένων, καὶ τῶν κυριεύοντων καταναγκαζόντων καὶ κατεπειγόν-των παραβαίνειν, οὐχ ὑπέκυον, ἀλλ' ἔλεγον· Οὐκ ἔσσομεν τὴν ψῶδὴν Κυρίου ἐπὶ γῆς ἄλλοτρίας, ἐπειδὴ ὁ νόμος τοῦτο οὐκ ἐπέτρεπεν. Ὅρα δὲ καὶ τοὺς παῖ-δας τοὺς τρεῖς οὐ μόνον οὐδὲν βλαπτομένους ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας, ἀλλὰ καὶ λαμπροτέρους ἀπ' αὐτῆς γε-νομένους· καὶ τὸν Δαυιδ ὁμοίως. Τί δὲ ὁ Ἰωσήφ; τί κακὸν ἔπαθε, καὶ ξένος, καὶ δοῦλος, καὶ δέσμιος γε-όμενος; οὐχὶ διὰ τοῦτο μόνον εὐδοκίμει καὶ εἰλαμπε; Τί δὲ ἡ βάρβαρος ἐκαὶν γυνή, καὶ ἐν πλούτῳ καὶ ὑπερηφανίᾳ καὶ ἐν ἐλευθερίᾳ διατρίβουσα, ἐντεῦθεν ἀπώνατο; οὐχὶ πάντων ἦν ἀθλιωτέρα, ἐπειδὴ τούτοις εἰς δέον χρῆσασθαι οὐκ ἔβλησεν; Οὐκοῦν ταῦτα μὲν ἡμῖν ἀποδίδεσθαι σαφῶς, τίνα μὲν κακὰ, τίνα δὲ καλὰ, τίνα δὲ μέσα· καὶ ὅτι περὶ τῶν μέσων ὁ προφη-της φησὶν, οὐ τῶν ὄντως κακῶν, ἀλλὰ τῶν δοκούντων

^a In ms. et legitur; sed Savil. in marg. eīh posuit ex conjectura, quam secutus est Duceus.

^b Ms. habet γινόμενον, ut supra. Mox legendum videtur τοιοῦτος ὁ πλοῦτος.

^c Savil. putat legendum περὶ τούτων.

^d In ms. βούλει deerat. Sed Savil. in marg. posuit ex conjectura, quam Duceus in textu secutus est.

^e Παραβαθειῶν. In ms. legebat παραβαίνόντων.

riendi (*Eccle.* 3. 4). Neque enim semper gaudere bonum est, sed aliquando etiam noxium; neque enim semper dolere bonum, sed aliquando etiam letale ac perniciosum. Atque hoc ipsum rursus indicans Paulus dicebat: « Quæ secundum Deum tristitia est, poenitentiam in salutem stabilem operatur: sæculi autem tristitia mortem operatur » (2. Cor. 7. 10).

5. Vides hoc quoque medium atque indifferens esse? Igitur et contrarium ejus est medium, nimirum gaudere. Ideo non simpliciter gaudere jussit, sed in Domino gaudere (*Philip.* 4. 4). Sed satis jam sermonem hunc de rebus mediis enucleavimus, si quidem attentos nacti fuerimus auditores; restat ut ad ea progrediamur, quæ non sunt media, ad bona, quæ fieri mala non possunt, et ad mala, quæ numquam fieri possunt bona. Nam ea quidem quæ diximus modo hoc, modo illud sunt, quemadmodum divitiæ modo malum sunt, cum ad aliena bona usurpanda insumuntur; modo bonum, cum in eleemosynam expenduntur, et alia hujusmodi secundum hanc regulam. Sunt autem nonnulla, quæ numquam fieri possunt mala: quæ vero sunt his contraria, semper mala sunt, nec umquam fieri bona possunt: cujusmodi sunt impietas, blasphemia, lascivia, crudelitas, inhumanitas, ingluviæ, et alia ejusmodi.

Tria genera rerum: bonæ, malæ, mediæ. — Non dico malum hominem numquam fieri posse bonum, neque bonum fieri malum haud umquam posse: sed res ipsas fieri tales non posse. Enimvero hæc in suo manentes ordine, aliæ bonæ sunt, aliæ malæ: homo vero, quando illa quidem elegerit, bonus, quando vero contraria, malus erit. Igitur tres sunt isti rerum ordines: bona quidem numquam fieri possunt mala, cujusmodi sunt temperantia, eleemosyna, et similia: mala vero numquam fieri possunt bona, ut lascivia, inhumanitas et crudelitas: quædam autem aliquando hoc, aliquando illud sunt pro ratione animi et affectus eorum, qui eis utuntur. Divitiæ nonnumquam ad aliena bona invadenda inserviunt, nonnumquam ad eleemosynam impertiendam: verum id sit ex animo et affectu ejus, qui eis utitur. Paupertas nonnumquam ad blasphemiam, nonnumquam ad benedictionem ac philosophiam inservit. Quia igitur insipientiores non pauci (jam enim ad solutionem veniendum est) non solum mala, quæ numquam bona fieri possunt, sed etiam ex iis quæ media sunt, nonnulla vocant mala, ut paupertatem, captivitatem, servitutem, quæ non inter mala, sed inter media esse numeranda demonstravimus: multi vero, ut ante dixi, hæc appellant mala quæ mala non sunt: de istis loquitur propheta, quæ secundum vulgi existimationem mala vocantur, non revera sunt mala: de captivitate, de servitute, de fame et aliis ejusmodi. Quod enim hæc non modo mala non sunt, sed etiam ad mala depellenda sunt usui, primum in medium prolata fame doceamus, quæ tremenda omnibus ac terribilis videtur esse. Disce igitur, quo pacto mala non sit, et ad philosophandum instruere. Cum populus Hebræorum ad summam improbitatem devenisset, tum magnus Elias,

et cælo dignus, cum vellet a cordiæ morbum auferre, eumque corrigere, adjecit dicens: *Vivit Dominus, cui adstiti coram eo, si erit pluvia, nisi per os meum* (3. Reg. 17. 1): et qui meloten solam possidebat, cælum clausit, tanta apud Deum gratia valuit. Vides paupertatem malum non esse? Non enim tanta gratia valuisset mortalium cunctorum pauperrimus, ut cum in terris versaretur, tantam virtutem uno solo verbo præ se ferret. Hoc ergo dicto famem immisit tamquam optimum pædagogum, et malorum quæ acciderant emendatorem: atque ut sit cum vehemens quædam febris corpus invasit, venæ ipsæ terræ exarescebant, torrentes deficiebant, et herbæ, et terræ viscera sterilia penitus deinceps erant. Neque vero mediocriter id populo fuit utile, cum repressus impetus fuerit, quo ad iniquitatem ferebatur, et castigatus modestiorque sit factus, et ad obtemperandum prophetae mansuetior. Nam qui ad idola currebant, et dæmonii filios suos mactabant, hi tot occisis sacerdotibus Baal, non indignati sunt, non indoluerunt, sed famis opera redditi meliores, tacentes ac metu correpti rem patienter tulerunt.

6. Vides non modo malum non esse famem, sed ad mala etiam tollenda prodesse, et ad sanandas aggritudines remedii locum obtinere? Quod si captivitatem ipsam etiam videre velis malum non esse, cogita quales ante captivitatem essent Judæi, et quales in captivitate, ut intelligas neque libertatem absolute bonum, neque captivitatem malum esse. Quando enim libertate fruebantur, et in patria sua degebant, ita se gerebant, ut singulis diebus adversus illos vociferarentur prophetæ, dum leges conculcarentur, adorarentur idola, et Dei mandata violarentur: postquam autem in alienam delati sunt terram, et in barbarorum regione versati, sic depressi sunt, ac meliores evaserant, legemque servarunt, ut ex ipso psalmo colligi potest, quem operæ pretium est hodierno die in medium asferre, ut ex eo captivitatis fructum agnoscat. Quis ille porro psalmus est? *Super flumina Babylonis illic sedimus, et flevimus, dum recordaremur Sion. In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra. Quoniam illic interrogaverunt nos, qui captivos duxerunt nos, verba cantionum, dicentes: Cantate nobis de canticis Sion. Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena* (*Psal.* 136. 1-4). Vides ut ipsos depresserit captivitas. Nam ante illam quidem prophetas non ferebant, a quibus admonebantur, ut ne legem transgrederentur: post illam autem etiam instantibus barbaris, et dominis cogentibus atque urgentibus, ut eam transgrederentur, minime parebant, sed dicebant: Non cantabimus canticum Domini in terra aliena, quoniam id lex non permittebat. Vide autem et tres pueros, qui non solum a captivitate læsi non sunt, sed etiam ejus opera illustriores evaserunt; eodemque modo Daniele. Quid vero Joseph? quid mali passus est, cum et peregrinus, et servus, et captivus est factus? nonne hoc unum illi splendorem comparavit? Quid vero mulier illa barbara, quæ in opibus, superbia, et libertate degebat, inde lucrata est? non-

ne omnium fuit miserrima, postquam istis, ut oportebat, uti noluit? Hæc igitur evidenter a nobis sunt demonstrata, quænam sint mala, quænam bona, quænam media, et de mediis loqui prophetam, quæ re ipsa mala non sunt, sed vulgo mala videntur, de captivitate, servitute, abductione. Quam vero ob causam hæc dicta sint, operæ pretium fuerit nunc docere.

Prophetæ cur missi. — Benignus cum sit Deus, et ad miserandum promptus, ad castigandum ac puniendum cunctator et tardus, ne Judæos suppliciiis mulcicaret, prophetas misit, ut verbis eos terreret, neque rebus ipsis puniret: quod et erga Ninivitas præstitit. Nam et illic olim urbem se eversurum minatus est, non ut everteret, sed ut non everteret, quod utique contigit. Hoc nimirum et tunc agebat, prophetas mittebat, ac barbarorum incursiones, bella, captivitates, abductionem, et in aliena regione commorationem minabatur. Et quemadmodum pater indulgens, cui filius est libidinosus ac negligens, ad sanam mentem volens eum reducere, flagella requirit, funes minatur dicens: Vinciam, flagellis cædam, interficiam, sitque verbis terribilis, ut hac ratione juvenis improbitatem conpescat: ita nimirum Deus continue minabatur, cum eos injecto metu reddere meliores vellet. Hæc cernens diabolus, volensque emendationem, quæ consequeretur has minas, impedire, pseudoprophetas immisit, et prophetis captivitatem, servitutem, famemque minantibus, illi contraria, pacem, terræ fertilitatem, innumerorum bonorum copiam prædicebant. Idcirco exprobrantes illis prophetæ dicebant: *Pax, pax; et ubi est pax (Jer. 6. 14)?* Et sciunt omnes, qui sacrarum literarum sunt studiosi, cuncta evenisse, quæ prophetæ prædixerant adversus pseudoprophetas, qui populi studium debilitabant ac frangebant. Quoniam igitur populum ita dissolutum corrumpebant, per prophetas ait Deus: *Ego Deus faciens pacem, et creans mala (Isai. 45. 7).* Et quænam mala? Hæc quæ commemorata sunt, captivitatem, servitutem et alia ejusmodi: non fornicationem et lasciviam, et avaritiam, neque aliud quidquam ejusmodi. Idcirco etiam quando alius propheta dixit, *Si est malitia in civitate, quam non fecit Dominus (Amos 3. 6)*, hanc dixit malitiam, famem, morbum, inflicta a Deo plagas: sic et Christus cum dicit, *Sufficit dei malitia sua (Matth. 6. 34)*, sudores dicit, laborem, afflictionem.

7. Hoc igitur dicit propheta: Ne debiles ac remissos vos reddant pseudoprophetæ; Deus enim vobis pacem largiri potest, et captivitati vos tradere: hoc est, *Faciens pacem, et creans mala.* Atque ut hoc verum esse intelligas, ipsas dictiones accuratius examinemus. Cum enim ante dixisset, *Ego sum qui feci lucem et tenebras*, tunc addidit, *Faciens pacem, et creans mala.* Duo contraria supra posuit, ac deinde duo contraria, ut intelligas eum non de fornicatione, sed de calamitatibus loqui. Quid enim est quod paci opponitur? Clarum est quod sit captivitas, non lascivia,

neque fornicatio, neque avaritia. Ut igitur superius duo contraria posuit, sic nimirum et hoc loco: contraria vero paci res est non fornicatio, neque adulterium, neque lascivia, neque reliqua vitia; sed captivitas et servitus. Sed sicut erga elementa, sic erga res ipsas homines afficiuntur. Exempli causa: quemadmodum fecit lucem et tenebras, et multis esse jucunda lux videtur, tenebræ vero molestæ, ac noctem quidam tamquam malam accusant: sic nimirum et in rebus ipsis. At neque nox est accusanda, neque tenebræ, neque omnino servitus et captivitas. Quid enim, quæso, mali habent tenebræ? nonne sunt a laboribus relaxatio? nonne remissio curarum? nonne doloris exterminatio? nonne virium accessio? Quod si tenebræ non fuissent et nox, quando luce potiti essemus? nonne corruptum fuisset atque interemptum hoc animal homo? Ut autem videntur quidem insipientibus tenebræ malum esse quiddam, tametsi non sunt, verum ad ipsam diem nobis sunt usui, et ad opera, quæ in ipsa suscipimus, quiete recreatos reddit aptiores: ita neque malum quid est captivitas, de qua disserebat propheta cum diceret, *Faciens pacem, et creans mala*: sed res utilior est iis qui ut oportet ea fuerint usi: temperantiores autem ac modestiores eos efficit, dum arrogantiam retundit.

Virtus non potest in servitutem redigi. — Non enim in servitutem redigi potest virtus, neque ab ullo superari, non a servitute, non a captivitate, non a paupertate, non ab ipsa morte, quæ omnium est potentissima. Ostendunt id omnes, qui hæc omnia sunt perpassi, et eorum opera clariore evaserunt. Quid enim Joseph servitus nocuit? (nihil enim velat quominus eundem virum iterum in medium adducamus) quid autem vincla? quid catenæ? quid calumnia? quid insidiæ? quid in aliena regione commoratio? Quid Jobum læsit armentorum ac gregum interitus, violenta et immatura mors liberorum, plaga corporis, vermium fontes, dolor intolerabilis, in fimo sessio, uxoris insidiæ, amicorum opprobria, famulorum convicia? Quid vero Lazaro nocuit, quod in vestibulo jaceret et canum linguis lingeretur? quid lædebat continua fames? quid divitis contemptus, vulnera, intolerandus morbus? quid quod desertus ab omnibus esset qui juvare possent, quod ab iis, qui auxiliari possent, contemneretur? Quid Paulo nocuerunt illa malorum examina, carceres, abductiones, mortes, submersiones ac reliquæ afflictiones, quas nemo poterit oratione numerando percensere? Hæc omnia considerantes, malitiam fugiamus, virtutem sectemur; et oremus, ne in tentationem intremus: quod si quando inciderimus, ne ægre feramus, neve indignemur: siquidem arma virtutis hæc sunt iis, qui ut oportet usi fuerint, et horum omnium opera celebritatem nobis poterimus comparare, si vigiles et attentifuerimus, ac bonis perfrui sempiternis: quæ nobis ultimam contingant universis, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

εἶναι τοῖς πολλοῖς, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγῆς. Τίνας δὲ ἐνεκεν ταῦτα εἰρήται, ἀναγκαῖον εἶπαι.

Φιλάνθρωπος ὢν ὁ Θεός, καὶ περὶ τὸ ἐλθεῖν ὀξὺς, πρὸς δὲ τὸ τιμωρεῖσθαι καὶ κολάζειν ἀναδυόμενος, [135] ὥστε μὴ τοὺς Ἰουδαίους παραδοῦναι τιμωρίαις, προφήτας ἐπεμψε, φοβῶν αὐτοὺς διὰ τῶν ῥημάτων, ὥστε μὴ κολάσαι διὰ τῶν πραγμάτων, ὅπερ καὶ ἐπὶ τῶν Νινευιτῶν ἐποίησε. Καὶ γὰρ ἐκεῖ τότε τὴν πόλιν καταστρέψαι ἠπειλήσεν, οὐχ ἵνα καταστρέψῃ, ἀλλ' ἵνα μὴ καταστρέψῃ· ὅπερ οὖν καὶ ἐγένετο. Τοῦτο δὴ καὶ τότε ἐπραττε, καὶ προφήτας ἐπεμπεν, ἀπειλῶν βαρδάρων ἐφοδόν, πολέμους, αἰχμαλωσίας, δουλείας, ἀπαγωγὴν, τὴν ἐν ἄλλοτρίᾳ διατριβήν. Καὶ καθάπερ πατήρ φιλόστοργος παῖδα ἀκλίστους ἔχων καὶ ῥάθυμον, σωφρονίσαι θέλων, ἱμάντας ἐπιζήτηε, σχοίνους ἀπειλεῖ, λέγων· Ἀῆσω, μασιῶν, ἀναιρήσω, καὶ γίνεταί ἐν τοῖς ῥήμασι φοβερός, ὥστε ταύτη τὴν κακίαν ἀναστellaί τοῦ νέου· οὕτω δὴ καὶ ὁ Θεός ἠπειλεῖ συνειῶς, τῷ φόβῳ ποιῆσαι βαλτίους βουλόμενος. Ταῦτα ὁρῶν ὁ διάβολος, καὶ βουλόμενος ἐκλῦσαι τὴν ἐκ τῆς τοιαύτης ἀπειλῆς διόρθωσιν γινομένην, καθῆκε ψευδοπροφήτας, καὶ τῶν προφητῶν ἀπειλούντων αἰχμαλωσίαν, καὶ δουλείαν, καὶ λιμούς, ἐκείνοι τὰ ἐναντία ἔλεγον, εἰρήνην, εὐετηρίαν, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀπόλαυσιν. Διὸ καὶ ὀνειδίζοντες αὐτοῖς οἱ προφῆται ἔλεγον· *Εἰρήνη, εἰρήνη· καὶ ποῦ ἔστιν εἰρήνη;* Καὶ δοσι τῶν φιλολόγων, τοῦτο ἴσασιν, ὡς ἅπαντα κρατεῖν*, ἃ τοῖς προφῆταις πρὸς τοὺς ψευδοπροφῆτας ἐγένοντο, ἐκλύοντες τοῦ λαοῦ τὴν σπουδὴν. Ἐπεὶ οὖν οὕτως ἐκλύοντες διεφείραν τὸν λαόν, φησὶν ὁ Θεός διὰ τῶν προφητῶν· *Ἐγὼ ὁ Θεός ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ.* Καὶ ποῖα κακὰ; Ταῦτα τὰ εἰρημένα, αἰχμαλωσίαν, δουλείαν, καὶ ὅσα τοιαῦτα· οὐ πορνείαν, καὶ ἀσελγείαν, καὶ πλεονεξίαν, οὐδὲ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἕτερος προφήτης εἰπὼν, *Εἰ ἔστι κακία ἐν πόλει, ἢν Κύριος οὐκ ἐποίησε,* ταύτην λέγει τὴν κακίαν, τοὺς λιμούς, τὰς νόστους, τὰς θεηλάτους πληγὰς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς, ὅταν λέγῃ, *Ἀρκετὸν τῇ ἡμέρᾳ ἡ κακία αὐτῆς*, τοὺς ἰδῶτας, τὸν μόχθον, τὴν ταλαιπωρίαν φησί.

Ζ'. Τοῦτο οὖν φησὶν ὁ προφήτης· Μὴ ὑμεῖς ἐκλυέτωσαν οἱ ψευδοπροφῆται· ὁ γὰρ Θεός ὑμῖν εἰρήνην δοῦναι δύναται, καὶ αἰχμαλωσίᾳ παραδοῦναι· τοῦτο ἔστιν. *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ.* Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἔστιν ἀληθές, αὐτὰς τὰς λέξεις βασιανίσωμεν μετὰ ἀκριβείας. Εἰπὼν γὰρ ἄνω, *Ἐγὼ εἰμι ὁ ποιήσας φῶς καὶ σκότος*, τότε ἐπήγαγε, *Ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ.* Δύο ἐναντία ἄνω τέθεικε, καὶ δύο ἐναντία μετὰ ταῦτα, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ περὶ πορνείας λέγει, ἀλλὰ περὶ συμφορῶν. Τί γὰρ ἀντιδιαστέλλεται τῇ εἰρήνῃ; Εὐδελον ὅτι αἰχμαλωσία, οὐκ ἀσελγεία, οὐδὲ πορνεία, οὐδὲ πλεονεξία. Ὡς περ οὖν ἀνωτέρω ἐναντία δύο τέθεικεν, οὕτω δὴ καὶ ἐν-

ταῦθα· ἐναντίον δὲ τῇ εἰρήνῃ οὐ πορνεία, οὐδὲ μοιχεία, οὐδὲ ἀσελγεία, [156] οὐδὲ αἱ λοιπαὶ κικαίαι, ἀλλ' αἰχμαλωσία καὶ δουλεία. Ἄλλ' ὅπερ ἐπὶ τῶν στοιχείων πάσχουσι, τοῦτο καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Οἶδόν τι λέγω· ὥς περ ἐποίησε φῶς καὶ σκότος, καὶ πολλοῖς τὸ μὲν φῶς ἡδὺ δοκεῖ εἶναι, τὸ δὲ σκότος ἐπαχθές, καὶ διαβάλλουσι τὴν νύκτα ὡς πονηράν τινα οὖσαν· οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων. Ἄλλ' οὕτε τὴν νύκτα διαβλητέον, οὐδὲ τὸ σκότος, οὐδὲ ἀπλῶς τὴν δουλείαν, καὶ τὴν αἰχμαλωσίαν. Τί γάρ, εἰπέ μοι, φαῦλον ἔχει τὸ σκότος; οὐχὶ πόνων ἔστιν ἀνάπαυσις; οὐχὶ φροντίζον ἀνεσις; οὐχὶ λύτης ἀναιρέσις; οὐχὶ ἰσχύος προσθήκη; Εἰ δὲ μὴ σκότος ἦν καὶ νύξ, πότε ἂν ἀπελαύσαμεν τοῦ φωτός; οὐκ ἂν διεφθάρη καὶ ἀπώλετο τοῦτο τὸ ζῶον ὁ ἄνθρωπος; Ὡς περ δὲ τὸ σκότος δοκεῖ μὲν τοῖς ἀνοήτοις εἶναι κακὸν, οὐκ ἔστι δὲ, ἀλλὰ πρὸς τὴν ἡμέραν ἡμῖν συντελεῖ, καὶ πρὸς τὰς ἐργασίας ἐν αὐτῇ τοὺς ἀναπαυσαμένους ἐπιτηδαιοτέρους κατασκευάζει· οὕτω οὐδὲ αἰχμαλωσία φαῦλον· περὶ ἧς ὁ προφήτης διελέγετο λέγων, *Ὁ ποιῶν εἰρήνην, καὶ κτίζων κακὰ*· ἀλλὰ χρησιμώτερον τοῖς εἰς δέον χρωμένοις· σωφρονεστέρους δὲ καὶ ἐπεικαστέρους ποιεῖ περιχώπουσα ἀπνοίαν.

Ἀδούλωτον γὰρ ἡ ἀρετὴ, καὶ οὐδὲν αὐτῆς περιγενέσθαι δύναται· ἂν, οὐ δουλεία, οὐκ αἰχμαλωσία, οὐ πένια, οὐ νόσος, οὐκ αὐτὸ, ὃ πάντων τυραννικώτερον, ὃ θάνατος. Καὶ δηλοῦσιν ἅπαντες οἱ ταῦτα ὑπομείναντες ἅπαντα, καὶ δι' αὐτῶν μειζρόνως λάμψαντες. Τί γὰρ τὸν Ἰωσήφ ἐβλαψεν ἡ δουλεία; (οὐδὲν γὰρ κωλύει πάλιν τὸν αὐτὸν ἄνδρα εἰς μέσον ἀγαγεῖν)· τί γὰρ τὰ δεσμὰ; τί δὲ αἱ ἀλύσεις; τί δὲ ἡ συκοφαντία; τί δὲ ἡ ἐπιβουλὴ; τί δὲ ἡ ἐπὶ τῆς ἀλλοτρίας διατριβή; Τί τὸν Ἰωβ ἡ τῶν βουκολίων καὶ τῶν ποιμνίων ἀναιρέσις, ὁ βίαιος καὶ ἄσπερος τῶν παίδων θάνατος, ἡ πληγὴ τοῦ σώματος, αἱ πηγαὶ τῶν σκυλῆκων, ἡ ὀδύνη ἡ ἀκαρτέρητος, ἡ ἐπὶ τῆς κοπρίας καθέδρα, ἡ ἐπιβουλὴ τῆς γυναικὸς, τὰ ὀνειδῆ τῶν φίλων, αἱ λοιδορίαι τῶν οἰκετῶν; Τί δὲ τὸν Λάζαρον τὸ ἐν τῷ πυλῶνι κεῖσθαι, καὶ ταῖς γλώσσαις τῶν κυνῶν περιλείχεσθαι, καὶ ὁ λιμὸς ὁ διηνεκής, καὶ ἡ ὑπεροψία τοῦ πλουσίου, καὶ τὰ τραύματα, καὶ ἡ νόσος ἡ ἀφόρητος, καὶ ἡ ἐρημία τῶν προϊσταμένων, καὶ ἡ ὑπεροψία τῶν βοηθούντων; Τί δὲ τὸν Παῦλον αἱ νιφάδες ἐκείνων τῶν δεσμοτηρίων, τῶν ἀπαγωγῶν, τῶν θανάτων, τῶν καταποντισμῶν, τῶν λοιπῶν πειρασμῶν, ἃς οὐδὲ λόγῳ ἐξαριθμῆσαι ἐνι; Ταῦτα ἅπαντα ἀναλογισάμενοι, κακίαν φεύγωμεν, ἀρετὴν διώκωμεν· καὶ εὐχόμεθα μὲν μὴ εἰσελθεῖν εἰς πειρασμόν· εἰ δὲ ποτε ἐμπέσωμεν, μὴ ἀλύωμεν, μηδὲ δυσχεραίνωμεν· καὶ γὰρ ὅπλα ἔσσι ταῦτα ἀρετῆς τοῖς εἰς δέον χρωμένοις, καὶ δυνησόμεθα διὰ πάντων εὐδοκίμεῖν ἐὰν νήφωμεν, καὶ τῶν αἰωνίων ἀγαθῶν ἀπολαύσαι· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Quae omnia praevalent. Haec iure vitata videntur Savil. Sed tale vitium est, ut incassum laboret qui ex conjectura locum restituere tentaverit.

MONITUM AD HOMILIAM IN LOCUM ILLUM JEREMIE,

[157] Testificatur Savilius se incidisse in quamdam Interpretationem sive Expositionem Chrysostomi in Jeremiam prophetam. Qua de re hoc ille monitum dedit in fine notarum in Isaia capita octo, pag. 136.

« Præter hosce in libros Veteris Testamenti Commentarios exstat passim in Bibliothecis Græce manuscripta ἐρμηνεία εἰς τὸν προφήτην Ἰερემίαν, Chrysostomo adscripta : cujus apographum ex Bibliotheca Bavarica descriptum in manibus habemus, ne luce quidem, nedum tanto auctore dignum opusculum, sed nugas meras et quisquilias. Ne quis tamen in eas incidens, aliquid se magnum, aut nobis non visum reperisse putet, ecce tibi hujus præclaræ Expositionis initium :

Τὸν μὲν χρόνον, καθ' ὃν προεφήτευσεν ὁ μακάριος Ἰερემίας, καὶ ἀπὸ ποίου βασιλέως ἤρξατο, καὶ εἰς ποῖον προφητεύειν (forlassis ἐπαύσατο), ἐντεῦθεν ἔστι μαθεῖν. Πᾶσαν δὲ προφητείαν κατὰ τῶν δύο ποιεῖται φυλῶν, ἥδη τῶν δέκα αἰχμαλώτων γενομένων ὑπὸ τοῦ Ἀσσυρίου. Ποικίλην δὲ τινὰ τὴν προφητείαν ἔστιν

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ προφήτου Ἰερემίου, « Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπου κορεῖσται, καὶ κατορθώσει τὴν κορείαν αὐτοῦ. »

α'. Τῆς ὁδοῦ ταύτης τῆς αἰσθητῆς καὶ λεωφόρου τὰ μὲν ἔστιν ὑπτία καὶ λεία, τὰ δὲ προσάντη καὶ τραχύτερα· οὕτω δὲ καὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν ἴσιν αὐτόθεν πᾶσιν εὐσύνοπτα, τὰ δὲ πλείονος ἐξεργασίας καὶ πόνου δεόμενα. Ἄλλ' ὅταν μὲν ἰσότητος καὶ λείαν ὀδεύωμεν ὁδόν, οὐ πολλῆς ἡμῖν δεῖ ἀκριθείας· ὅταν δὲ ὑπτίαν καὶ στενήν καὶ πρὸς αὐτὴν ἀνατεινομένην τὴν ἀκρώρειαν, καὶ ὑπὸ κρημνῶν ἐκτερωθεν ἀπειλημμένην, [158] νηφούσης ἡμῖν δεῖ ψυχῆς καὶ διεγερθεμένης, τῆς δυσχωρίας ῥαθυμεῖν οὐκ ἐπιτρεπούσης. Κἂν γὰρ μικρὸν τις παραβλέψῃ, μόνου τοῦ ποδὸς ὀλισθήσαντος, ἅπαν τὸ σῶμα κατακρημνίζεται, κἂν εἰς φάραγγας κατακύψῃ κάτω, σκοτοδίνῃ^α κατεχόμενος καταφέρεται. Οὕτω δὲ καὶ ἐπὶ τῶν θείων Γραφῶν τὰ μὲν εὐκολα καὶ ῥάδια τῶν νοημάτων, καὶ ἀπονητὶ διοδεῦσαι ἐνι, τὰ δὲ τραχύτερα καὶ προσάντη οὐχ ὁμοίως εὐπορον διαδῆναι. Διὸ νήφειν ἅπαντας δεῖ καὶ ἐγρηγορεῖναι, ὅταν τοιαῦτα διαβαίνωμεν χωρία, ὥστε μὴ περὶ τῶν ἐσχάτων ἡμῖν γενέσθαι τὸν κίνδυνον. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ποτὲ μὲν ἐν τοῖς εὐκολωτέροις ὁμᾶς ἐγυμνάζομεν^β, ποτὲ δὲ ἐπὶ τὰ δυσκολώτερα ἀγομεν, ἵνα καὶ τὸν πόνον ὁμῖν παραμυθισώμεθα, καὶ τὴν ῥαθυμίαν ἐκβάλωμεν. Ὡς περὶ γὰρ οἱ διαπαντός εὐκολίας ἀπολαύοντες, χαννότεροι γίνονται· οὕτως οἱ διηλεκτῶς πρὸς τραχύτερα ἐλκόμενοι, πρὸς τὸν πόνον

ἀπογινώσκουσι. Δεῖ τοίνυν ἀναμεμίσθαι τὸ τῆς διδασκαλίας εἶδος, καὶ νῦν μὲν τοῦτο, νῦν δὲ ἐκεῖνο μεταχειρίζειν, ὥστε μήτε χαλᾶσθαι πέρα τοῦ μέτρου τὴν διάνοιαν ἡμῖν, μήτε διατεινομένην ὑπὲρ τὸ δέον διαβρῆγνυσθαι πάλιν πρὸς τὸν πόνον ἀπαγορεύουσιν. Διὰ τοῦτο πρῶτον ὁμῖν περὶ Παύλου καὶ Πέτρου διαλεχθέντες, καὶ τῆς ἐν Ἀντιοχείᾳ γενομένης αὐτοῖς πρὸς ἀλλήλους ἀμφισθητήσεως, καὶ τὴν δοκούσαν ἐκείνων εἶναι μάχην πάσης εἰρήνης χρησιμωτέραν ὁμῖν ἀποδείξαντες, καὶ ἐπὶ τὴν ὑπτίαν ἐκείνην καὶ τραχείαν ἀγαγόντες ὁδόν, ἐπειδὴ πεπονηκότας εἶδομεν, τῇ μετ' ἐκείνην ἡμέρᾳ πρὸς ἑτέραν εὐκολωτέραν ἐχειραγωγοῦμεν ὑπόθεσιν, τοῦ μακαρίου Εὐσταθίου τὰ ἐγκώμια διηγούμενοι, καὶ μετ' ἐκείνων τοῦ γενναίου μάρτυρος Ῥωμανοῦ τοὺς ἐπαίνους διεξιόντες, ὅτε δὲ καὶ λαμπρότερον ἡμῖν τὸ θέατρον γέγονε, καὶ πλείων ὁ κρότος, καὶ μείζων ὁ θόρυβος. Καθάπερ γὰρ τις καμῶν, εἴτα εἰς λειμῶνα εἰσελθὼν, γάννυται καὶ διαχεῖται, τραχὺ μὲν ὁρῶν οὐδὲν οὐδὲ ἐπίπονον, ἀνεσιν δὲ καὶ τέρψιν καὶ ψυχαγωγίαν πολλήν· οὕτω καὶ ὁμῖς μοι διέκαισθε τότε ἀπὸ γὰρ τῶν πόνων καὶ τῶν δυσκολιῶν τῆς ἀκροάσεως ἐκείνης, ὥσπερ εἰς λειμῶνα εἰσελθόντες τῶν μαρτύρων τὰ ἐγκώμια, μετὰ πολλῆς τῆς ἀδείας τῆς τέρψεως ἐνεφορεῖσθε ἐκείνης. Οὐδὲ γὰρ λαβαὶ καὶ ἀντιλαβαὶ ἦσαν τότε, οὐδὲ παλαίσματα καὶ διαδύσεις^γ, ἀλλ' οὐδενὸς ἀντικρούοντος, ἀφετος καθ' ἑαυ-

^α In titulo post κορείαν αὐτοῦ Savil. addit καὶ κατευνυεῖ τὴν ὁδὸν αὐτοῦ.

^β Ibidem mss. σκότει δεινῶ.

^γ Allii γυμνάζομεν, teste Savil. Paulo post ms. τὸν πόνον ὁμῖν παραμυθισώμεθα.

^δ Unus μοι ἐδοκίμεισθε διακείσθαι τότε, non male; aliter μοι ἐδοκίμεισθε τότε.

^ε Unus διαλύσει.

DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, ETC.

ἰδεῖν. Τοῦτο μὲν γὰρ ἀπὸ τῶν παλαιῶν παραδειγμάτων αὐτοῦ (fortassis αὐτοῦς) ἐλέγχει, ὥς δταν λέγη, Ἰδοὺ τὰς ὁδοὺς σου ἐν τῷ πολυανδρῷ, καὶ τὰ ἐξῆς.

Hæc de hujusmodi Commentariis, qui consulto prætermitti sunt. Hæc autem homilia in locum Jeremiæ optimæ notæ est, suisque se indiciis prodit esse Chrysostomi. Nam sub initium ait se nuper de Petri et Pauli controversia egisse, posteaque se beati Eustathii præconia sermone complexum esse, atque deinde S. Romani martyris laudes percurrisse: quæ indicatur hanc concionem secundum illas omnes habitam fuisse. In nulla porro earum anni nota vel minima comparet. Idque solum novimus, eas omnes Antiochiæ habitas fuisse. Agitur hic de illo versiculo Jeremiæ, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriget gressum suum*. Ex quibus verbis quidam occasionem captabant liberi tollendi arbitrii. Hos pro virili confutat S. doctor.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN LOCUM ILLUM PROPHETÆ JEREMIÆ, DOMINE, NON EST IN HOMINE VIA EJUS, NEQUE HOMO IBIT, ET DIRIGET GRESSUM SUUM (a) (Jer. 10. 23).

1. Hujus sensibilis publicæque viæ partes quædam planæ quidem sunt ac læves, quædam vero præruptæ atque asperæ; sic et Scripturæ sacræ partes aliæ sunt ex se omnibus intellectu faciles, aliæ majorem diligentiam ac laborem requirunt. Ac nos quidem, cum per planitiem lævemque viam incedimus, necesse non est, ut admodum attentī simus: cum vero per asperam et angustam, quæque se ad ipsum montis cacumen extendat, et præcipitiis undique circumclusa sit, tum vigili mente nobis opus est, cum loci difficultas torpere non sinat. Quantumvis enim modico quis negligenter aspiat, si solum pes prolatur, totum corpus in præceps ruit, et si in vallem capite inclinato despexerit, tenebrosa correptus vertigine deturbatur. Sic et in Scriptura divina quædam faciles sunt ac planæ sententiæ, quas sine labore licet percurrere: quædam asperiores et præruptæ, quas non ita facile fuerit permeare. Propterea vigiles et attentos esse cunctos oportet, dum ejusmodi loca percurrimus, ne in summum salutis discrimen veniamus. Idcirco nos interdum in facillioribus vos exercemus, nonnumquam ad difficiliora deducimus, ut et laborem levemus, et negligentiam excutiamus. Ut enim qui semper facilitatem experiuntur, remissiores sunt: ita

qui perpetuo ad asperiora pertrahuntur, animum labore defatigati despondent. Quocirca mixtum esse oportet doctrinæ genus, et nunc quidem hoc, nunc autem illud tractare, ut neque mens ultra modum relaxetur, neque rursus plus quam par est intenta frangatur, et laboribus defatigata deficiat. Propterea nuper cum de Petro et Paulo disseruissemus (*Tomo III, col. 374 sqq.*), et de exorta inter ipsos Antiochiæ controversia, pugnamque illam, quæ inter eos esse videbatur, pace quavis utiliore vobis ostendissemus, cumque ad præruptam et asperam vos illam viam deduxissemus: quoniam defatigatos vidimus, sequenti die ad aliud argumentum vos traduximus, dum beati Eustathii præconia narravimus, et post illum generosi martyris Romani laudes percurrimus (a), cum illustrius nobis factum est theatrum, amplior applausus, ac major strepitus acclamantium. Ut enim si quis ubi defessus fuerit, deinde in pratum ingrediatur, gaudet, ac delectatur, dum nihil asperum, nihil molestum intuetur, sed recreationem, voluptatem, ac delicias multas: sic et vos tum temporis affecti eratis, dum post labores illos ac difficultates concionis illius, tamquam in pratum quoddam in martyrum laudes ingressi, multa cum tranquillitate illis vos deliciis explevistis. Non enim tum erant pre-

(a) Collata cum Cod. Reg. 2343, et cum Colbertinis 1030 et 2715. In titulo post hæc vocæ, *gressum suum*, hæc addit Savilius, *et diriget viam ejus*.

(a) Panegyrici de S. Eustathio et de S. Romano sermones Tomo II vide.

hensiones ac mutui nexus, neque luctæ ac declinationes (a), sed, nemine obluctante, sola expedita, soluta et libera oratio decertabat. Idcirco autem et illustrior erat, et sacris conventibus aptior, majoremque laudem reportabat. Cum enim ea, quæ dicuntur, cum facilitate mens auditorum assequitur, multa voluptate perfusa, ad acclamationem et laudem oratoris excitatur. Quando igitur abunde vos his diebus recreavimus, neque molestum aut grave quidquam vestre objectimus caritati, age rursus hodie vos ad priorem exercitationem traducamus, et ad illa Scripturæ difficilia loca, quæ multa indigent animadversione, transferamus, non ut labore vos affligamus, sed ut exerceamus, quo possitis hæc etiam loca cum securitate percurrere. Ut ergo tum temporis initio quidem pugna quædam esse ac contentio videbatur apostolorum, postquam autem scopulos illos conscendimus, sursum deinde Spiritus fructum aspeximus, caritatem, gaudium, pacem (*Gal. 5. 22*), et neque inanis, neque supervacaneus fuit labor noster, sed in laetitiam desiit: sic et hodie vestrarum precum subsidio fretus futurum confido, ut, si patienter et multa cum tolerantia propositum nobis iter conficiamus, atque ad ipsum cacumen ascendere possimus, illic omnia plana, lævia, pronaque reperiamus. Quid igitur jam nobis est propositum? Quod hodie ex propheta lectum est: *Domine, non est in homine via ejus, neque ibit homo, et diriget gressum suum* (*Jer. 10. 23*). Quæstio quidem hæc est: vos vero, ut studium tunc adhibuistis, ita nunc diligenter attendite: neque enim illa minor est hæc quæstio, sed majorem curam requirit. Quid ita? Quoniam illa quidem Petri et Pauli, quæ videbatur esse controversia, nec tamen erat, non ita multis nota erat, unde nec illam ignorantiam verisimile fuit multum invecuturam detrimentum: hæc autem sententia circumfertur ubique, in domibus, in foris, in pagis, in urbibus, in terra, in mari, in insulis: et quocumque te contuleris multos audies, qui hæc dicunt: Scriptum est, *Non est in homine via ejus*: neque solum hanc sententiam didicerunt, sed alias etiam similes huic annectunt, *Non est volentis, neque currentis* (*Rom. 9. 16*); et post illud rursus, *Nisi Dominus ædificaverit domum, in vanum laboraverunt qui ædificant eam* (*Psal. 126. 1*): id porro faciunt, quod ex Scriptura divina depromptum negligentiae suæ velamen obtendant, et salutem spemque nostram his verbis conentur infringere. Nihil enim aliud per hæc volunt efficere, nisi, in potestate nostra nihil solum esse. Actum est de rebus nostris: frustra regni cælorum promissio, frustra minæ gehennæ, frustra leges, pœnæ, supplicia, et consilia.

2. *Omni aendi potestate sublata nullum meritum, nullum demeritum.* — Quid enim attinet alicui consulere, cum nihil in ejus situm sit potestate? aut quid opus est ei promittere, qui omni sit rerum gerendarum facultate privatus? Neque is qui recte se gesserit, dignus est laude, neque qui deliquerit, pœnæ

(a) Alludit hic Chrysostomus ad ludos publicos, quibus admodum addicti erant Antiocheni.

obnoxius ac supplicio, nisi arbitrii nostri fuerint quæ sunt agenda. Quod si fuerit hoc hominibus persuasum, nemo jam amplius virtutem amplectetur, nemo a vitio declinabit. Nam si, dum singulis diebus personant aures hominum vocibus nostris de gehenna, dum verba facinus de regno cælorum, dum intolerabiles pœnæ et præmia, quæ humanum excedunt intellectum, proponimus, dum consulimus, dum corroboramur, dum omnem orationem admovemus, ægre tamen adducuntur quidam, ut sudores pro virtute suscipiant, ægre a peccatorum voluptatibus avocantur: si hanc etiam sacram abruptis ancoram, nonne integra navis submergetur, et omnes penitus fluctibus absorpti peribunt, multaque quotidie fient naufragia? Nihil enim plane, nihil ita contendit diabolus, ut animæ humanæ persuadere, neque in peccatis eam suppliciis obnoxiam, neque laudibus et coronis esse dignam in recte factis, ut et studiosorum manus dissolvat, et animi alacritatem restinguat, et eorum qui animum despondent incuriam foveat, ac negligentiam augeat.

Libertas actionum humanarum. — Quocirca diligenter iis, quæ dicuntur, attendendum est. Præceptum est utrinque ac fovea locus iste, nisi caute legatur. Quid enim dicemus? an prophetam esse mentitum? At periculosum est? non enim mentitur propheta, utpote qui Dei voces proloquatur. Non ergo mentitus est propheta? proinde non sunt in nostra potestate, quæ agere debemus? Imo et in nostra potestate sita sunt quæ agere debemus, et propheta mentitus non est: et horum utrumque probabimus, si attentas aures præbueritis. Propterea namque præceptum utrinque objectum ostendi, ut vigiles et attenti propositum nobis iter conficiamus. Non enim hunc locum tantum excutiemus, *Non est in homine via ejus*; sed et contextus omnem seriem, et pro quibus dicta sint illa, a quo, ad quem, quam ob causam, quando, et quomodo. Non enim dicere sufficit aliquid in Scriptura scriptum reperiri, neque temere avulsa ac discerpta divinitus inspiratæ Scripturæ membra nuda et a reliquo textu serieque sermonis sejuncta sumere, ac nimia licentia confidentiaque ipsis illudere. Sic enim prava dogmata multa in nostram hanc ætatem invecta sunt, dum negligentioribus persuasit diabolus, ut oblique distorta testimonia Scripturæ proferrent, vel additis subtractisque nonnullis tenebras veritati offunderent. Non ergo sufficit dicere, scriptum esse in Scriptura, sed totam seriem legi oportet: quandoquidem si continuitatem et cognationem, quæ inter se connexa sunt, interrumpere vellemus, ita multa prava dogmata orientur. Enimvero in Scriptura scriptum est: *Non est Deus* (*Psal. 13. 1*); et, *Avertit faciem suam, ne videat in finem*: et, *Deus non requirit* (*Psal. 10, secundum Hebr. v. 11. 13*). Num igitur, dic, quæso, non est Deus? neque respicit ea quæ in terris fiunt? quis hoc ausit dicere vel audire? Scriptum tamen est in Scriptura: sed disce, quo pacto sit scriptum. *Dixit insipiens, in corde suo, Non est Deus.* Non Scripturæ suffragium est et

τὸν δὲ λόγος ἡγωνίζετο, ἀπολαυόμενος καὶ ἐλεύθερος ὢν. διὰ τοῦτο δὲ καὶ λαμπρότερος ἦν καὶ πανηγυρικώτερος, καὶ πλείονον ἀπέλαυνεν ἑταίωνν. Ἡ γὰρ διάνοια τῶν ἀκροατῶν, ὅταν μετ' εὐκολίας τοῖς λεγομένοις παρακολουθῇ, πολλῆς ἀνέσεως ἀπολαύουσα, προθυμότερον πρὸς τὸν ἑπαινον τοῦ λέγοντος διεγείρεται. Ἐπεὶ οὖν ἱκανὸς ὤμας ἀνεκτιθέμεθα ἐν ταῖς ἡμέραις ταύταις, οὐδὲν ἐπίπονον καὶ τραχὺ πρὸς τὴν ὑμετέραν κινήσαντες ἀγάπην, φέρε δὴ τήμερον ὤμας πάλιν ἐπὶ τὴν προτέραν ἀγάγωμεν γυμνασίαν, [159] πρὸς τὰ ἐπιπονώτερα τῶν Γραφῶν καὶ πολλῆς θεόμεινα συνέσεως χειραγωγούντες ὤμας, οὐχ ἵνα συντριφώμεν τῷ καμᾶτι, ἀλλ' ἵνα γυμνάσωμεν εἰς τὸ δύνασθαι καὶ ταῦτα μετὰ ἀσφαλείας διαβαίνειν τὰ χωρία. Ὡς περ οὖν τότε παρὰ μὲν τὴν ἀρχὴν ἐδόκει μάχη τις εἶναι καὶ φιλονεικία τῶν ἀποστόλων, ἐπειδὴ δὲ ἀνέβημεν τοὺς σκοπέλους ἐκείνους, εἰδομεν ἄνω λοιπὸν τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος, ἀγάπην, χαρὴν, εἰρήνην, καὶ οὐ μάταιος ἡμῖν οὐδὲ περιττὸς ὁ πόνος ἐγένετο, ἀλλ' εἰς εὐφροσύνην κατέληξεν. οὕτω καὶ σήμερον προσδοκῶ ταῖς εὐχαῖς ταῖς ὑμετέραις, ἂν μετὰ καρτερίας καὶ πολλῆς τῆς ὑπομονῆς τὴν προκειμένην ἡμῖν διανύσωμεν ὁδόν, καὶ ἐπὶ τὴν κορυφὴν αὐτὴν ἀναβῆναι δυνηθώμεν, ἰσόπεδα καὶ λεῖα καὶ ὑψίστα πάντα εὐρήσειν ἐκεῖ. τί ποτ' οὖν ἐστὶ τὸ προκείμενον ἡμῖν νῦν; Τὸ παρὰ τοῦ προφήτου σήμερον ἀνagνωσθὲν· *Κύριε, οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ*. Τὸ μὲν ζήτημα τοῦτο· ὕμεις δὲ, ὥς περ τότε παρέσχετε τὴν σπουδὴν, καὶ νῦν συντείνετε ἑαυτοὺς· οὐδὲ γὰρ τοῦτο ἕλαττον ἐκείνῳ τὸ ζήτημα, ἀλλὰ καὶ πλείονος δεῖται φροντίδος. τί δὴ ποτε; Ὅτι ἡ μὲν Παύλου καὶ Πέτρου δοκούσα μὲν εἶναι διαφορά, οὐκ οὕσα δὲ, οὐ πολλοὶς γινώριμος ἦν, ὅθεν οὐδὲ πολλὴν ἐκ τῆς ἀγνοίας εἰκὸς ἦν γενέσθαι τὴν βλάβην· αὕτη δὲ ἡ ῥῆσις πανταχοῦ περιφέρεται, ἐν οἰκίαις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν χώραις, ἐν πόλεσιν, ἐν γῇ καὶ θαλάττῃ καὶ νήσοις· καὶ ὅπου περ ἂν ἀπέλθῃς, ἀκούσῃ ταῦτα λεγόμενα πολλῶν· Γέγραπται, *Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ*. Οὐ ταύτην δὲ μόνον μεμελετήκασι τὴν ῥῆσιν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας πρὸς ταύτην συνείρουσι· τοιαύτας, ὅτι *Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ ἐρέοντος· καὶ μετ' ἐκείνο πάλιν, Ἐὰν μὴ Κύριος οἰκοδομήσῃ οἶκον, εἰς μάτην ἐκοπίασαν οἱ οἰκοδομοῦντες αὐτόν*. Τοῦτο δὲ ποιοῦσι, τῆς οἰκίας βιβθυμίας προκαλύμματα^β τὰς θείας Γραφὰς προβαλλόμενοι, καὶ τὴν σωτηρίαν ἡμῶν καὶ τὴν ἐλπίδα διὰ τούτων διορύττειν ἐπιχειροῦντες τῶν ῥημάτων. Οὐδὲν γὰρ ἕτερον κατασκευάζεται βούλονται διὰ τούτων, ἀλλ' ἡ ὅτι οὐδενὸς ἐσμεν κύριος. Πάντα οἰχεται τὰ καθ' ἡμᾶς· εἰκὴ βασιλείας ὑπόσχεσις, εἰκὴ γέννησις ἀπειλή, εἰκὴ νόμοι καὶ τιμωραὶ καὶ κολάσεις καὶ συμβουλαί.

β'. τί γὰρ ἂν τις παραινέσειε τῷ μηδενὸς ὄντι κυρίῳ; τί δὲ ἂν τις ὑπόσχοιτο τῷ πάσις ἐξουσίας ἀπεστερημένῳ; Ὅτε ὁ κατορθώσας ἀξίός ἐστιν ἑπαινοῦ, οὕτε ὁ διαμαρτῶν ὑπεύθυνος κολάσεως καὶ τιμωρίας, ἂν μὴ ἐφ' ἡμῖν ἦ τὰ πρακτέα. Εἰ δὲ τοῦτο πεισθεῖεν ἄνθρωποι, οὐδεὶς οὐκέτι λοιπὸν οὐκ ἀρετῆς ἀνδρίζεται, οὐ κακίαν φεύζεται· Εἰ γὰρ νῦν καθ' ἐκάστην ἡμέραν περὶ γέννησις ἐνηχούντων ἡμῶν, περὶ βασιλείας δια-

λεγόμενων, καὶ τὰς κολάσεις τὰς ἀφορήτους καὶ τὰ ἐπαθλα τὰ ὑπερβαίνοντα διάνοιαν ἀνθρωπίνην προτιθέντων, [160] συμβουλευόντων, παρακαλούντων, πάντα κινούντων λόγον, μόλις τινὲς ὑπομένουσι τοὺς ὑπὲρ τῆς ἀρετῆς ἰδρωτάς, μόλις ἀφίστανται τῆς ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἡδονῆς· ἂν καὶ ταύτην ἐκκόψῃς τὴν ἄγκυραν τὴν ἱερὰν, οὐχ ὀλόκληρον βαπτισθῆσεται τὸ σκάφος, καὶ πάντες οἰχίσονται γενόμενοι τέλειον ὑποδρύχοι, καὶ πολλὰ ἔσται καθ' ἡμέραν τὰ ναυάγια· Οὐδὲν γὰρ, οὐδὲν οὕτως ἐσπούδακεν ὁ διάβολος, ὥς τοῦτο πείσαι τὴν ἀνθρωπίνην ψυχὴν, ὅτι οὕτε ἐν τοῖς ἁμαρτήμασιν ἐστὶν ὑπεύθυνος κολάσεως, οὕτε ἐν τοῖς κατορθώμασιν ἐπαίνων ἀξίος καὶ στεφάνων, ἵνα καὶ τῶν σπουδαίων ἐκλύσῃ τὰς χεῖρας, καὶ οὐδὲ τὴν προθυμίαν, καὶ τῶν ἀναπεπτωκότων ἐπιτείνῃ τὴν δλιγνότην, καὶ αὐξήσῃ τὴν βιβθυμίαν.

Διὸ χρὴ προσέχειν μετὰ ἀκριβείας τοῖς λεγομένοις. Κρημνὸς ἐκατέρωθεν ἐστὶ καὶ βόθρος, ἂν μὴ νηφόντως ἀναγνῶμεν τὸ ῥητόν. τί γὰρ εἰπώμεν; ὅτι ἐφεύστω ὁ προφήτης; Ἄλλ' ἐπικίνδυνον· προφήτης γὰρ οὐ ψεύδεται· τὰ γὰρ τοῦ Θεοῦ φθέγγεται ῥήματα. Ἄλλ' οὐκ ἐφεύστω ὁ προφήτης; οὐκοῦν οὐκ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα; Ἀλλὰ καὶ ἐφ' ἡμῖν τὰ πρακτέα, καὶ ὁ προφήτης οὐκ ἐφεύστω· καὶ ἀμφοτέρω ταῦτα παραστήσομεν, ἐὰν προσέχητε. διὰ γὰρ τοῦτο ἐκατέρωθεν ἔδειξα τὸν κρημνὸν, ἵνα νήφοντες διανύσωμεν τὴν προκειμένην ἡμῖν ὁδόν. Μὴ γὰρ διὰ τοῦτο μόνον ἐξετάσωμεν, τὸ, *Οὐκ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ*· ἀλλὰ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἄσασαν, καὶ ὑπὲρ τίνων εἰρηται, καὶ παρὰ τίνος, καὶ πρὸς τίνα, καὶ διὰ τί, καὶ πότε, καὶ πῶς. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ τὴ λέγειν, ὅτι ἐν ταῖς Γραφαῖς γέγραπται, οὐδὲ ἀπλῶς παρασπώντας ῥήματα καὶ σπαράσσοντας τὰ μέλη τοῦ σώματος τῶν θεοπνευστῶν Γραφῶν, ἔρημα καὶ γυμνά τῆς οἰκίας αὐτῶν συναφείας λαθόντας, ἐπ' ἐξουσίας καὶ ἀδελφίας ἐπηρεάζειν αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ πολλὰ δόγματα διεσθαρμένα εἰς τὸν βίον εἰσένηκεται τὸν ἡμέτερον, τοῦ διαδόλου πειθοντος τοὺς βιβθυμότερους διεστραμμένως^δ ἀπαγγέλλειν τὰ ἐν ταῖς Γραφαῖς κείμενα, ἢ προστιθέντας, ἢ ὑφαίρουντας ἐπιζοφοῦν τὴν ἀλήθειαν. Οὐ τοίνυν ἀρκεῖ τὸ εἰπεῖν, ὅτι ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ἀλλὰ χρὴ καὶ τὴν ἀκολουθίαν ἀναγνῶναι πᾶσαν· ἔπει εἰ μέλλοιμεν διακόπτειν τὴν πρὸς ἀλλήλα συνέχειαν αὐτῶν καὶ συγγένειαν, πολλὰ οὕτω τεγυθῆσεται πονηρὰ δόγματα. Καὶ γὰρ ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται, ὅτι *Οὐκ ἔστι Θεός, καὶ ὅτι Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος*, καὶ ὅτι *Οὐκ ἐκζητήσῃ ὁ Θεός*. τί οὖν; εἰπέ μοι· οὐκ ἔστι Θεός; Οὐδὲ φορὰ τὰ κατὰ γῆν πράγματα; Καὶ τίς τοῦτο ἀνάγκη εἰπεῖν, ἢ ἀκοῦσαι; Καίτοι γε ἐν τῇ Γραφῇ γέγραπται· ἀλλὰ μάθῃ πῶς γέγραπται. *Εἶπε, φησὶν, ἄφρων ἐν κυρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἔστι Θεός*. Οὐ τῆς Γραφῆς ἐστὶν ἡ γνώμη καὶ ἡ ψῆφος, ἀλλὰ τῆς τοῦ ἄφρονος διανοίας· οὐ τὰ ταυτὴς εἶπεν ἡ Γραφή, [161] ἀλλὰ τὰ ἐτέρου ἀπηγγείλε. Καὶ πάλιν· *Ἐως τίνος παρώξυνεν ὁ ἀσεβὴς τὸν Θεόν; Εἶπε γὰρ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ, Οὐκ ἐκζητήσῃ*. Ἀπέστρεψε τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, τοῦ μὴ βλέπειν εἰς τέλος.

^α Αἱ δὲ ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ταύτης συνείρουσι.

^β Unus προκαλύμμα. Sed Savil. Morel. et omnes mss. προκαλύμματα.

^γ Savil. οὐ κακίας φεύζεται. Sed κακίαν melius.

^δ Duo mss. διεσταλμένως, et sic etiam habet Savil. In marg. Διεσταλμένως ἀπαγγέλλειν esset distinguere vel etiam distorquere.

Καὶ ἐνταῦθα πάλιν ἀσεβοῦς ἀνθρώπου καὶ διεφθαρμένου κρίσιν καὶ ψῆφον ἐκτίθεται. Οὕτω καὶ ἱατροῖς ἔθος ἐστὶ, τοῖς ὑγιαίνουσιν διαλεγόμενοις τὰ τῶν παραπαιόντων καὶ ἐξεστηκότων ἀμαρτήματα λέγειν, ἵνα τούτους ἀσφαλεστέρους ἐργάσωνται. Ἐπεὶ οὖν ὑγεία μὲν ψυχῆς εὐσέβεια, νόσος δὲ ἐσχάτη καὶ ἀβρῶστια τὸ τὸν Θεὸν μὴ εἰδέναι, λέγει τὰ ῥήματα τῶν ἀσεβούντων, οὐχ ἵνα ἀκούωμεν ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα φυλαξώμεθα. Λέγει τί εἶπεν ὁ ἄρρων, ἵνα σὺ γένη φρόνιμος, καὶ μὴ δέξῃ τὸ ῥῆμα· λέγει τί εἶπεν ὁ ἀσεβής, ἵνα σὺ φύγῃς τὴν ἀσέβειαν. Οὐ μόνον δὲ τῆς ἀκολουθίας ἐκκόπτειν οὐ χρή, ἀλλὰ καὶ ὑγιῇ προσφέρειν αὐτὰ, καὶ μηδὲν προστιθέναι.

Πολλοὶ γοῦν καὶ ἑτερά τινὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν περιφέρουσι, διεστραμμένως ἀναγγέλλοντες. Γέγραπται γάρ, φησὶν, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον· οὐδαμοῦ δὲ τοῦτο οὕτως ἐστὶ γεγραμμένον· ἀλλὰ πῶς εἴρηται, σκόπησον· Λέγω δὲ τοῖς ἀγίοις· καὶ ταῖς χήραις, καλὸν αὐτοῖς ἐστίν, ἂν μείνωσιν ὡς κἀγώ· εἰ δὲ οὐκ ἐγκρατεῦνται, γαμεῖτωσαν· κρεῖσσον γάρ ἐστι γαμῆσαι, ἢ πυροῦσθαι. Οὐκ ἐστὶν οὖν ταῦτον, φησὶ, τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον; Μάλιστα μὲν, εἰ καὶ ταῦτόν ἦν τὸ, εἰ πυροῦσαι, γάμησον, οὐκ ἐχρῆν ἀρέντας αὐτοὺς τὴν ὑγιῇ τῆς Γραφῆς ἀπαγγελίαν, διαστρέφειν, καὶ οἰκείοις ῥήμασι προσφέρειν τὰ τῆς Γραφῆς νοήματα· νυνὶ δὲ καὶ πολὺ τὸ μέσον εὐρήσομεν. Ἄν μὲν γάρ ἀπλῶς εἴπηρς, Εἰ πυροῦσαι, γάμησον, πᾶσιν ἔδωκες ἐξουσίαν τοῖς παρθενεύειν προσηρημένοις, ἦνίκα ἂν ὑπὸ ἐπιθυμίας ὀχληθεῖεν, τὰς πρὸς τὸν Θεὸν διαλύσαι συνθήκας, καὶ πρὸς τὸν γάμον αὐτομολῆσαι, καὶ τῆς προτέρας ὑποσχέσεως ἐπιλαθεῖσθαι.

γ'. Εἰ δὲ μάθους, τίσις ὁ Παῦλος διαλέγεται, ὅτι οὐχ ἅπανιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τοῖς οὐδέπω γεγεννημένοις ἐν ὑποσχέσει β, δυνήσῃ ταύτην τὴν ἐπιβλαβὴ καὶ ὀλέθριον ἀνελεῖν ἐξουσίαν. Λέγω γάρ, φησὶ, τοῖς ἀγάμοις καὶ ταῖς χήραις, οὐ ταῖς ὑποσχομέναις χηρεῖαν, ἀλλὰ ταῖς μήτε τοῦτο, μήτε ἐκαῖνο μηδέπω ψηφισαμέναις, ἀλλ' ἐν μεταχειμῶνι τινὶ τῆς γνώμης ἐκατέρας οὐσαις c. Οἶον· ἀπέβαλέ τις ἄνδρα, φησὶν· οὐπω κέκρικε παρ' ἐαυτῇ, οὕτε ἐκώρυσεν, εἴτε χηρεῖαν ἐλέσθαι δέοι, εἴτε δεύτερον ἐπεισαγαγεῖν νυμφίον· ταύτην παραινῶ, φησὶν, ὅτι καλὸν τὸ οὕτως εἶναι· εἰ δὲ μὴ δύναίτο φέρειν τὸ φορτίον, γαμεῖτω· τὰς μέντοι ἐπιβαλλομένας ἦδη καὶ ἀπογραψαμένας εἰς τὴν τῆς χηρείας ὑπομονήν, καὶ πρὸς τὸν Θεὸν θεμένας συνθήκας, οὐ φησὶ λοιπὸν εἶναι κυρίας τοῦ πρὸς δεύτερον γάμον ἐπανελεῖν. Διὰ τοῦτο Τιμοθέῳ γράφων περὶ αὐτῶν, οὕτω πωρς φησὶ· *Νωτέρως δὲ χήρας παραιτοῦ. Ὅταν γὰρ καταστηρηγίδωσι τοῦ Χριστοῦ, γαμεῖν θέλουσιν, ἔχουσιν* [162] *κρίμα, ὅτι τὴν πρώτην πίστιν ἠθέτησαν.* Ὅρξ πῶς αὐτὰς ἐνταῦθα κολάζει καὶ τιμωρεῖται, καὶ φησὶν ὑπευθύνους εἶναι διχῇ, καὶ κρίματι, ὅτι τὰς πρὸς τὸν Θεὸν συνθήκας ἠθέτησαν d, καὶ τὴν ὑπόσχεν διεψεύσαντο; Ὡστε ἐκ τούτου δηλον, ὅτι ἐκαῖνο τὸ ῥῆτόν οὐ πρὸς τὰς ὑποσχομένας εἴρηται. Διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὸ χρή προσφέρειν, ἀλλ' εἰδέναι καὶ τὰ πρόσωπα, πρὸς ἃ διαλέγονται αἱ Γραφαί.

* Unus ταῖς ἀγάμοις. Sed alii omnes τοῖς ἀγάμοις, atque illa legitur in Novo Testamento Græco.

b Unus ἐν ὑποσχέσει.

c Savil. ἐκατέρας οὐσης, perperam, ut ipse quoque superioris, in margineque οὐσαις corrigendum esse notat.

d Unus cod. συνθήκας ἐπάτησαν. Infra unus διὰ τοῦτο οὐχ ἀπλῶς αὐτὰ. Paulo post quidam πάλιν ἕτερον περιφέρουσι ῥῆμα, et ibidem αὐτοῦ τὴν συνθήκην. Ἄλλ' ἕτερον οὐκ ἐν τῇ γραφῇ καίμενον, ibidemque τοιαῦται κακούργηται.

Πάλιν ἑτέραν περιφέρουσι ῥῆσιν, οὐχὶ διαστρέφοντες αὐτῆς τὴν συνθήκην, ἀλλ' ἕτερον οὐκ ἐγγεγραμμένον προστιθέντες. Τοιαύτη γάρ ἡ τοῦ διαδόλου κακούργια, ἢ πλεονασμῷ, ἢ ὑπαίρεισι, ἢ διαστροφῇ, ἢ μεταβολῇ τῶν χειμένων τὰ ὀλέθρια εἰσάγειν δόγματα. Τί δὲ τοῦτο ἐστὶ τὸ ῥῆμα; Ἐμὸν ἐστὶ, φησὶ, τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον· καὶ ὃ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτά e. Τούτου τὸ μὲν εἴρηται, τὸ δὲ οὐκ εἴρηται, ἀλλ' ἐξωθέν ποθεν προσεῖρπται. Τὸ μὲν γάρ, *Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον*, εἶπεν ὁ προφήτης· τὸ δὲ, ὃ ἐὰν θέλω, δίδωμι αὐτά f, οὐκέτι προσκεῖται, ἀλλ' ἐκ τῆς τῶν πολλῶν ἀμαθίας περιφέρεται. Τίς δὲ καὶ ἐκ τούτου γίνεται βλάβη; Πολλοὶ μισροὶ καὶ γόητες καὶ ἀκόλαστοι, καὶ οὐδὲ τὸν ἥλιον τοῦτον ὀρᾶν ἄξιοι, οὕτε ζῆν, οὕτε ἀναπνεῖν, πολλὰς ἀπολαύουσιν εὐπορίας, ἀνατρέποντες πάντα, οἰκίας χερῶν ἀρπάζοντες, ὄρφανους λυμαινόμενοι, τῶν καταδεστέρων ἐπαίρομενοι. Βουλόμενος τοίνυν ὁ διάβολος πείσαι τοὺς ἀνθρώπους, ὅτι πᾶς πλούτος ἀνωθέν ἐστι, καὶ ἐκ τῆς τοῦ Θεοῦ δωρεᾶς, ἵν' ἐκ τούτου πολλὰν βλαστημίαν προσερίψῃται τῷ Δεσπότη, ῥῆσιν ἀπὸ τῆς Γραφῆς λαβὼν τὴν λέγουσαν, *Ἐμὸν τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον*, ἑτέραν τὴν οὐκ οὔσαν ἐν τῇ Γραφῇ προσθέεικε λέγων· Καὶ ὃ ἐὰν θέλω, δώσω αὐτά. Ὁ δὲ προφήτης Ἀγγαῖος οὐχ οὕτω φησὶν· ἀλλ' ἦνίκα ἐπανήλθον ἐκ τῆς βαρβάρου γῆς οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ τὸν ναὸν ἐμελλον ἀνιστᾶν, καὶ εἰς τὴν προτέραν ἀγειν εὐπρέπειαν, ἐπειδὴ διηπόρου, πολέμιον περιεστῶτων, πενίας οὐσης πολλῆς, οὐδεμιᾶς οὐδαμῶθεν εὐπορίας φαινομένης, βουλομένοις εἰς χρηστάς ἀγαγεῖν αὐτοὺς ἐλπίδας καὶ πείσαι θαρρύνειν περὶ τοῦ τέλους g, φησὶν ἐκ προσώπου τοῦ Θεοῦ· *Ἐμὸν ἐστὶ τὸ ἀργύριον, καὶ ἐμὸν τὸ χρυσίον, καὶ ἐστὶ ἡ δόξα τοῦ οἴκου τούτου ἢ ἐσχάτη ὑπὲρ τὴν πρώτην.*

Καὶ τί τοῦτο πρὸς τὸ προκειμένον; Ὅτι οὐ δεῖ ἀπλῶς τὰς τῶν Γραφῶν ῥήσεις παραφέρειν h, οὐδὲ ἐκκόπτοντας τῆς ἀκολουθίας, οὐδὲ τῆς συγγενείας ἀποσπῶντας, οὐδὲ ἔρημα καὶ γυμνά τὰ ῥήματα τῆς τῶν ἐπομένων ἢ προλαβόντων βοηθείας λαμβάνοντας συκοφαντεῖν ἀπλῶς καὶ ἐπηρεάζειν. [163] Πῶς γάρ οὐκ ἄτοπον, ἐν δικαστηρίῳ μὲν περὶ βωτικῶν δικαζομένων i πραγμαμάτων, ἅπαντα εἰς μέσον προτιθέναι τὰ δικαιώματα, καὶ τόπους καὶ καιροὺς καὶ αἰτίας καὶ πρόσωπα καὶ μυρία παράγειν ἑτερα, περὶ δὲ ζωῆς αἰωνίου προκειμένων ἡμῖν ἀγωνῶν, ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν τὰ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παραφέρειν; Καὶ νόμον γάρ οὐδεὶς ἀναγνώσεται βασιλικὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἂν μὴ τὸν χρόνον εἴπῃ, καὶ τὸν θέντα ἐπιδείξῃ, καὶ ὑγιῇ καὶ ὀλόκληρον αὐτὸν παράτχηται, κολάζεται καὶ δίκην δίδωσι τὴν ἐσχάτην· ἡμεῖς δὲ οὐκ ἀνθρώπων νόμον, ἀλλὰ τὸν ἀνωθεν ἐκ τῶν οὐρανῶν ἐνεγενέτα ἀναγκινώσκοντες, τοσαύτην ῥαθυμίαν χρυσόμεθα, ὡς μέλη καὶ μέρη παρασπᾶν; Καὶ ποῦ ταῦτα ἀπολογίας ἄξια καὶ συγγνώμης; Τάχα πέρα τοῦ μέτρου ἐξέτεινα τὸν λόγον, ἀλλ' οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἵνα τῆς πονηρᾶς ὑμᾶς ἀπαγάγῃ συνηθείας. Μὴ τοίνυν ἀποκαίωμεν, ἕως ἂν τὸ τέλος εὕρωμεν· διὰ γὰρ

e Duo mss hic et infra δώσω αὐτά.

f Alii δώσω αὐτά. Ibid. Savil. οὐκέτι προσέθηκεν, sed in marg. πρόσκειται notat. Ibid. Savil. in marg. et duo mss. ἀμαθίας προφέρεται.

g Alii ὑπὲρ τοῦ τέλους.

h Savil. in marg. παρασπείρειν.

i Unus habet δικαζομένων.

sententia, sed animi insipientis : non dixit quæ sua sunt Scriptura, sed quæ sunt alterius denuntiavit. Et rursus : *Usquequo irritavi impius Deum? Dixit enim in corde suo, Non requiescit. Avertit faciem suam, ne rideat in finem (Psalm. 10. 13 et 14)*. Et hic rursus hominis impii ac scelesti iudicium et sententiam proponit. Ita quoque medici facere solent, insanorum et amentium peccata sanis ac valentibus narrare, ut cautiore istos reddant. Cum igitur sanitas animæ sit pietas, morbus autem et infirmitas summa Deum minime nosse, impiorum verba commemorat, non ut ea temere audiamus, sed ut ab iis abstineamus. Quid insipiens dixerit, narrat, ut tu sapiens fias, et dictum ejus minime probes : quid impius dixerit, narrat, ut tu impietatem fugias. Neque vero solum a contextu serieque sermonis avellenda loca non sunt, sed etiam sana et integra sunt proferenda, nihilque addendum.

Abusus loci Pauli ex Epist. ad Corinth. 1. — Multi certe quædam etiam alia circumferunt ex Scripturis, quæ depravate allegant. Scriptum est enim, inquit : Si uraris, uxorem ducito : nusquam tamen hoc ita scriptum est ; sed quo pacto sit scriptum considera : *Dico autem non nuptis et viduis, bonum illis est, si maneant, sicut et ego : quod si non se continent, nubant ; melius enim est nubere quam uri (1. Cor. 7. 8. 9)*. Annon igitur idem est, inquit, Si uraris, uxorem ducito? Enimvero licet idem esset, non oportebat tamen, omissa recta Scripturæ allegatione, eam pervertere, suisque verbis Scripturæ sensa proferre : jam vero multum offendimus inesse discrimen. Si enim absolute dixeris, Si uraris, uxorem ducito, cunctis qui virginitatem servare ultro statuerunt potestatem facis, cum primum libido illis negotium facesset, inita cum Deo pacta violandi, atque ad nuptias transfugæ more transeundi, ac promissi prioris obliviscendi.

3. Quod si intelligas, quos alloquatur Paulus, hoc est, non omnes passim, verum eos, qui nondum promissione se obstrinxerint, poteris noxiam hanc ac perniciosam tollere facultatem. *Dico enim, inquit, non nuptis et viduis*, non iis quæ viduitatem promiserunt sed iis quæ neque hoc, neque illud decreverunt : sed tamen in medio quodam interstitio consilii utriusque versantur. Exempli causa : mulier quæpiam virum suum amisit, nequedum apud se statuit, neque decrevit, an a se oporteat eligi viduitatem, an vero alterum maritum induci : hanc ego admoneo, inquit, bonum esse ut ita permaneat : quod si onus ferre non possit, nubat : eas vero quæ jam aggressæ sunt, et in eorum album sunt relatæ, quæ viduitatem tolerant, et cum Deo pactum inierunt, non jam vult ad alterum posse matrimonium reverti. Propterea de illis ad Timotheum scribens sic ait : *Adolescentiores autem viduas evita. Cum enim luxuriatæ fuerint in Christo, nubere volunt habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt (1. Tim. 5. 11. 12)*. Vides ut eas hic castiget ac puniat, et obnoxias pænæ ac iudicio esse dicat, quod inita cum Deo pacta violarint¹, et

¹ *Prout Cod., pacta conculcarunt*, eadem prorsus sententia

promissis non steterint? Itaque ex hoc loco manifestum est, dictum illud non ad eas quæ promiserant esse directum : idcirco non esse illud temere proferendum, sed noscendas esse personas, quas Scripturæ verbis illis alloquuntur.

Abusus alterius loci Scripturæ. — Rursus alium locum circumferunt, cujus non illi quidem structuram pervertunt, sed aliud illi, quod in Scriptura non reperitur, adjiciunt. Talis enim est diaboli malitia, ut vel additione, vel subtractione, vel depravatione, aut immutatione contextus perniciose dogmata introducat. Quis ille porro locus est? *Meum est, inquit, argentum, et meum aurum (Agg. 2. 9)* ; et cui voluero dabo illud. Hujus loci pars quidem est ita dicta, pars vero dicta non est, sed alicunde adjecta. Nam illud quidem, *Meum est argentum, et meum est aurum*, dixit propheta : illud autem, Cui voluero dabo illud, non item sequitur in Scriptura, sed ex inscitia vulgi natum circumfertur. Quodnam porro inde exoritur detrimentum? Multi scelerati, et præstigiatores, atque intemperantes, qui ne digni quidem sunt, qui solis hujus conspectu fruuntur, aut vivant, aut hujus cæli spiritum ducant, multis opibus abundant, dum omnia subvertunt, viduarum domos diripiunt, orphanos spoliant, adversus inferiores efferuntur. Volens ergo diabolus hominibus persuadere divitias desuper atque ex Dei largitione manare, ut ex hoc magnam blasphemiam Domino impingat, sumpta hac Scripturæ sententia quæ sic habet : *Meum est argentum, et meum est aurum*, aliam quæ in Scriptura non est, adjecit dicens : Et cui voluero dabo illud. At non ita dicit Aggæus propheta : sed cum ex barbarorum regione rediissent Judæi, et instauraturi templum essent, atque ad pristinum splendorem evecturi, cum egeni essent et ab hostibus circumfusi obsessi, multa premente paupertate, nec ullæ facultates alicunde apparerent, in meliorem spem illos volens erigere, ac persuadere ut de fine confiderent, ex persona Dei dicit, *Meum est argentum, et meum est aurum ; et erit gloria domus istius novissima super primam (Ibid. v. 10)*.

Scripturæ verba quomodo tractanda. — Sed quid hoc ad propositum? dicet aliquis. Quod non oporteat Scripturæ sententias temere arripere, atque a serie sermonis et argumenti affinitate divellere : neque nuda verba sumenda sint, eorumque subsidio destituta quæ sequuntur aut præcedunt, ut per ea temere calumniam struamus et cavillemur. Annon enim absurdum est, ut in judiciis quidem, ubi de rebus sæcularibus disputamus, omnia jura nostra in medium proferamus, et loca, tempora, causas, personas, aliaque innumera producamus, cum vero nobis de vita æterna propositum sit certamen, temere et inconsiderate Scripturæ loca proferamus? Ac legem quidem regiam nemo temere et inconsiderate recitabit, sed nisi tempus notet, ac legislatorem designet, et integram illam atque illibatam proponat, castigatur gravissimaque pœna mulcatur : nos vero dum non legem humanam, sed supernam ac de cælo delapsam recitamus, tantam præ nobis negligentiam foremus, ut ejus partes ac membra

discerpamus? Quis hoc venia dignum censeat? Fortasse ultra modum orationem produxi, at non sine causa, verum ut a prava consuetudine vos abducain. Ne igitur defatigemur, donec ad finem pervenerimus: propterea namque nati sumus, non ut edamus ac bibamus, et indnamur, sed ut vitium fugiamus, ac divinam amplexi philosophiam virtutem sectemur. Natos enim esse nos non ut edamus ac bibamus, sed ad alia quædam multo majora melioraque præstanda, quo pacto Deus doceat, audi, et quam afferat causam propter quam hominem procreavit. Cum enim illum formaret, his verbis usus est: *Faciamus hominem ad imaginem nostram et ad similitudinem* (Gen. 1. 26).

4. *Deo quomodo similes efficiamur.* — Porro Deo similes reddimur non dum comedimus, bibimus, aut induimur; Deus enim neque comedit, neque bibit, neque induitur: sed dum justitiam exercemus, benignitatem exhibemus, mites et modesti ac misericordes in proximo sumus, virtutem omnem sectamur: siquidem commune nobis est illud cum belluarum natura, quod comedimus et bibimus, neque quidquam illis hac in re præstamus. Unde ergo sit, ut illis antecellamus? Quod nimirum ad imaginem et similitudinem Dei conditi simus. Ne igitur defatigemur dum sermonem de virtute instituimus, sed allatam in medium propheticam hanc sententiam diligenter expendamus, quis eam protulerit, et quorum causa, et quo tempore, et quem alloquens, et quo in statu res tum essent, omnia demum pervestigemus, quæ ad inventiendum usui esse possunt. Is quidem, qui protulit, Jeremias est propheta, dum non quidem pro se, verum pro aliis preces offerret, pro Judæis ingratis, stupidis, qui nullo modo corrigi poterant, qui puniri debebant, et extremo supplicio mulctari, de quibus dicit illi Deus: *Noli orare pro populo hoc, quia non exaudiam te* (Jer. 7. 16). Ac nonnulli quidem hoc de Nabuchodonosore dici autumant: nam quoniam bellum illis erat barbarus illaturus, urbemque deleturus, atque abductis captivis abiturus, cum persuadere omnibus vellet, non eum propria virtute vel potentia civitatem expugnaturum, sed ob istorum peccata, Deo bellum illud gerente, atque adversus urbem suam illum deducente, *Scio, Domine*, inquit, *quia non est in homine via ejus, neque homo ibit, et dirigit gressum suum*. Quorum verborum hic sensus est: Hæc via, inquit, qua nunc barbarus incedit, dum nobis hoc bellum infert, non ab ipso est, neque feliciter bellum istud confecit, ac victoriam reportavit: ac nisi tu nos in ejus manus tradidisses, numquam expugnasset, aut vicisset. Idcirco precor, inquit, ac supplex oro, quando ita tibi hoc visum est, ut supplicio modus adhibeatur. *Corripe* namque nos, inquit, *verumtamen in judicio, et non in furore* (Jer. 10. 24). Sed quoniam huic expositioni contradicunt nonnulli, neque barbari causa dictum hoc esse volunt, sed de communi hominum natura, necessarium est ut eum istis decertemus. Quid ergo possumus his opponere? Quoniam pro hominibus orabat, qui peccaverant, pro quibus orare sæpe prohibitus erat: propterea curat, ut civitas prior lugeat: nam quoniam

assidue dicebat, *Noli orare pro illis, cum ipsam quæ benignitate indigebat priorem submittit, ut ansam inde aliquam et speciosam occasionem arripiat pro illis Deo preces offerendi, atque ad ipsam dirigit orationem, atque, Væ contritioni tuæ: doloris plena est plaga tua* (Jer. 10. 19-22). Tum instit illa: *Plane hoc est vulnus meum, tabernaculum meum perii, pelles meæ conscissæ sunt, filii mei et oves meæ exierunt a me, et non sunt. Pastores mei stulte egerunt, et Dominum non exquisierunt. Vox auditionis venit, et commotionis magnæ ab aquilone, ut ponat civitates Judæ in desolationem, et cubile passerum*. Deinde postquam illa suam calamitatem deploravit, adjecit: *Domine, non est hominis via ejus*. Quid igitur? quia lamentatur, dicit aliquis, perniciosum dogma in mundum invexit, nostra potestate nos privans, et affirmans, non esse arbitrii nostri res gerendas? Nequaquam, sed et dum lamentatur, id confirmat. Cum enim dixisset, *Non est hominis via ejus*, minime tacuit, sed adjecit, *Neque homo ibit, et dirigit gressum suum*. Quod autem dicit hanc sententiam habet: Non totum est in nostra potestate, sed aliud quidem in nostra, aliud vero in Dei situm est potestate. Nam ut optima quæque eligamus, velimus, et agere contendamus, omnemque laborem exanilemus, nostri est arbitrii: ut autem ad exitum ea perducamus, neque intercidere sinamus, utque ad finem recte factorum perveniamus, id vero cælestis est gratiæ. Partitus enim est nobiscum virtutem Deus, et neque rem totam in nostra sitam esse voluit potestate, ne in superbiam efferamur, neque totum sibi ipso sumpsit, ne nos inertiae dedamus: sed exiguum quid laboribus nostris relinquens, majorem partem ipse conficit. Ut enim sciamus, quo pacto si res tota in potestate nostra fuisset, multos id in superbiam egisset, et extulisset, audiamus quid Phariseus dicat, in quantam insolentiam elatus esset, quo pacto magnifice loqueretur, seque toti orbi terrarum fastuose præferret (Luc. 18). Propterea non ut totum a nobis penderet, effecit, quinimo permisit, ut in nostra potestate aliquid esset, ut nos jure ac merito coronandi speciosam occasionem arriperet. Atque hoc illa parabola declaravit, in qua dicit, homines circa undecimam horam inventos se in vineam ad operandum misisse (Matth. 20. 6. sqq.). Tametsi quid operari undecima hora potuerunt? At nihilominus ad integram illis dandam mercedem breve momentum Deo suffecit.

Hic prophetæ locus libertatem arbitrii non eripit. — Atque ut intelligas hoc prophetam vere dicere, neque nos arbitrii libertate privare, sed de rerum exitu philosophari, audi quid adjiciat. Nam cum dixisset, *Non est in homine via ejus*, statim adjungit: *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio, et non in furore* (Jerem. 10. 24). Si enim arbitrii nostri nihil esset, frustra diceret, *Corripe nos, Domine, verumtamen in judicio*.

5. *Ex indicto supplicio libertas arbitrii infertur.* — Quid enim fieri potest injustius, quam ut illi plectantur, quorum ex arbitrio non pendent res gerendæ, aut ut homines illi poenas sustineant, quorum via

τοῦτο ἐγενόμεθα, οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίνωμεν, καὶ περιβιβάμεθα, ἀλλ' ἵνα φύγωμεν κακίαν, ἐλώμεθα δὲ ἀρετὴν, τῆς ὁσίας ἐπιλαβόμενοι φιλοσοφίας. Ὅτι γὰρ οὐχ ἵνα φάγωμεν καὶ πίνωμεν ἐγενόμεθα, ἀλλ' ἐφ' ἑτέροις πολλῶν μείζονσι καὶ βελτίστονι, ἀκουσον τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν αἰτίαν λέγοντος, ἐφ' ἣ τὸν ἀνθρώπον ἐποίησε. Διαπλάττων γὰρ αὐτόν, οὕτω πῶς φησι· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ κατ' ὁμοίωσιν.*

8. Ὅμοιοι δὲ Θεοῦ γινόμεθα οὐκ ἐσθίοντες καὶ πίνοντες καὶ περιβιβάλλομενοι· Θεὸς γὰρ οὔτε ἐσθίει, οὔτε πίνει, οὔτε περιβιβάλλεται· ἀλλὰ δικαιοσύνην ἀσκούντες, φιλανθρωπίαν ἐπιδεικνύμενοι, χρηστοὶ καὶ ἐπεικεῖς ὄντες, τοὺς πλησίον ἐλεοῦντες, πᾶσαν ἀρετὴν διώκοντες· ἐπεὶ τὸ φαγεῖν καὶ τὸ πίνειν κοινὴν πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν ἡμῖν ἐστὶ, καὶ οὐδὲν ἰκέων κατὰ τοῦτο ἀμείνουσι ἀσμέν. Ἀλλὰ πῶθεν ἡμῶν ἡ ὑπεροχή; Ἐκ τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενέσθαι καὶ ὁμοιωθῆναι. Μὴ τοίνυν ἀποκάμωμεν τοὺς ὑπὲρ ἀρετῆς κινούντες λόγους, ἀλλ' ἀγαγόντες τὴν προφητικὴν ταύτην ῥῆσιν εἰς μέσον, μετὰ ἀκριβείας αὐτὴν διερευνησώμεθα, καὶ μάθωμεν· τίς ὁ εἰρηκῶς, καὶ ὑπὲρ τίνων, καὶ πότε, καὶ πρὸς τίνα, καὶ πῶς τὴν πραγμάτων διακειμένων, καὶ πάντα ἀπλῶς ἐξετάζοντες τὰ πρὸς τὴν εὐρεσιν συντελοῦντα. Ὁ μὲν οὖν εἰρηκῶς Ἰερεμίας ἐστὶν ὁ προφήτης, οὐ μὴν ὑπὲρ ἑαυτοῦ, ἀλλ' ὑπὲρ ἑτέρων τὴν ἱκετηρίαν ποιούμενος, ὑπὲρ Ἰουδαίων τῶν ἀγνωμόνων, τῶν ἀναισθήτων, τῶν ἀνιερθῶτως ἐχόντων, τῶν ὀφειλόντων κολασθῆναι καὶ τὴν ἐσχάτην ὑπομείναι τιμωρίαν, περὶ ᾧ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Μὴ προσεύχου περὶ τοῦ λαοῦ τούτου, ὅτι οὐκ εἰσακούσομαι σου· καὶ τινες μὲν φασὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ναβουχοδονόσορ λέγεσθαι· ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλεν ἐπιστρατεῦν αὐτοῖς ὁ βάρβαρος, καὶ τὴν πόλιν ἀφανίζειν, [164] καὶ λαβὼν αἰχμαλώτους ἀπείναι, βουλόμενος πεῖσαι πάντας, ὅτι οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν ἰσχύει καὶ δύναμιν τῆς πόλεως περιγίνεται, ἀλλὰ παρὰ τὰ τοῦτων ἀμαρτήματα, τοῦ Θεοῦ στρατηγούντος τὸν πόλεμον, καὶ χειραγωγούντος αὐτὸν ἐπὶ τὴν οἰκίαν πόλιν, φησὶν· *Οἶδα, Κύριε, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει τοιοῦτόν ἐστιν· ἡ ὁδὸς αὕτη, φησὶν, ἣν ὁ βάρβαρος βαδίζει νῦν ἐπιστρατεῦων ἡμῖν, οὐχὶ παρ' ἑαυτοῦ ἐστὶν, οὐδὲ ἐκείνος κατῴρθησεν τὸν πόλεμον τοῦτον καὶ τὴν νίκην, ἀλλ' εἰ μὴ σὺ παρέδωκας ἡμᾶς τῷ ἐκείνου χερσὶν, οὐκ ἂν ἐκράτησεν, οὐδὲ περιεγένετο. Διὰ τοῦτο, φησὶ, δέομαι καὶ ἀντιβολῶ, ἐπειδὴ τοῦτο ἔδοξε, μετὰ μέτρου γενέσθαι τὴν τιμωρίαν. *Παῖδυσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίματι, καὶ μὴ ἐν θυμῷ.* Ἀλλ' ἐπειδὴ τινες πρὸς τοῦτο ἀντιλέγουσι, καὶ οὐχὶ περὶ τοῦ βαρβάρου φασὶν εἰρησθαι, ἀλλὰ περὶ τῆς κοινῆς φύσεως τῶν ἀνθρώπων, ἀνάγκη καὶ πρὸς τοὺτους ἀπομαχῆσθαι. Τί οὖν ἐστὶ πρὸς τοὺτους εἰπεῖν; ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἡμαρτηκότων ἡξίου, ὑπὲρ ὧν ἐκαλύθη πολλάκις ἀξίον· διὰ τοῦτο τὴν πόλιν παρασκευάζει θρηνησά· πρῶτον· ἐπειδὴ γὰρ συνεγῶς ἔλεγε, Μὴ ἀξίου ὑπὲρ αὐτῶν, τὴν δεομένην αὐτὴν τῆς φιλανθρωπίας καθήκει πρῶτην, ἵνα ἐκείθεν ἀφορμὴν τινα καὶ πρῶτα εὐλογον λάβῃ τῆς πρὸς τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν ἱκετηρίας, καὶ πρὸς αὐτὴν ἀποταίῃσι τὸν λόγον, καὶ φησὶν· *Οὐαὶ τῷ συντρίμματι σου· ἀληγρὰ ἡ**

πληγὴ σου. Εἶτα ἐκείνη φησὶν· *Ὅτως τοῦτο μου τὸ τραῦμα ἐστίν· ἡ σκηνὴ μου ὤλετο, αἱ δέδροις μου διασπάσθησαν, οἱ υἱοὶ μου καὶ τὰ πρόβατά μου ἐξήλασεν ἀπ' ἐμοῦ, καὶ οὐκ εἰσὶν. Οἱ ποιμένες μου ἤφρονευσαντο, καὶ τὸν Κύριον οὐκ ἐξετίησαν. Φωνὴ ἀκοῆς· ἐρχεται καὶ σεισμοῦ μεγάλου ἀπὸ βορρᾶ, τοῦ τάξαι τὰς πόλεις Ἰούδα εἰς ἀφανισμόν καὶ κολίτην στρουθῶν.* Εἶτα ἐπειδὴ ἐτραγώδησε τὴν οἰκίαν συμφορὰν ἐκείνη, φησὶ, *Κύριε, οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ. Τί οὖν; ἐπειδὴ θρηνεῖ, φησὶ, δόγμα ὀλέθριον εἰσέγαγεν εἰς τὴν οἰκουμένην, τὴν ἐξουσίαν ἡμῶν ἀφαιρούμενος, καὶ λέγων οὐκ ἐφ' ἡμῖν εἶναι τὰ πρακτέα; Οὐδαμῶς, ἀλλὰ καὶ θρηνῶν ἀσφαλίζεται. Εἰπὼν γάρ, ὅτι οὐχὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, οὐκ ἐσιώπησεν, ἀλλ' ἐπήγαγεν, οὐδὲ ἀνθρώπος πορεύσεται, καὶ κατορθώσει τὴν πορείαν αὐτοῦ.* Ὁ δὲ λέγει, τοιοῦτόν ἐστιν· οὐκ ἐφ' ἡμῖν ἐστὶ τὸ πᾶν, ἀλλὰ τὸ μὲν ἐφ' ἡμῖν, τὸ δὲ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ. Τὸ μὲν γὰρ ἐλίσθαι τὰ κάλλιστα, καὶ βουληθῆναι, καὶ σπουδάζειν, καὶ πάντα ὑπομείναι πόνον, τῆς ἡμετέρας ἐστὶ προθέτει· τὸ δὲ εἰς τέλος ἀγαγεῖν αὐτά, καὶ μὴ συγχωρῆσαι διαπεσεῖν, καὶ πρὸς αὐτὸ τὸ πέρας ἔλθειν τῶν κατορθωμάτων, τῆς ἀνωθῆναι ἐστὶ χάριτος. Ἐμερίσαστο γὰρ πρὸς ἡμᾶς τὴν θρετὴν ὁ Θεός, καὶ οὔτε ἐφ' ἡμῖν ἀπῆκε τὸ πᾶν εἶναι, ἵνα μὴ εἰς ἀπόνοιαν ἐπαιρώμεθα, [165] οὔτε αὐτὸς τὸ πᾶν ἔλαβεν, ἵνα μὴ εἰς ῥαθυμίαν ἀποκλινόμεν· ἀλλ' ὄλγον ἀφείλετο ἐπὶ τοῖς ἡμετέροις πόνοις, τὸ πλεόν αὐτὸς κατορθοῖ. Ὅτι γὰρ εἰ τὸ πᾶν ἦν ἐφ' ἡμῖν, πολλοὺς ἂν τοῦτο εἰς ἀπόνοιαν ἐπῆρε καὶ ἐξετραχίλισεν, ἀκούωμεν τοῦ Φαρισαίου, τί φησιν, εἰς ἔσπιν ἀλαζονεῖαν ἐπήρατο, πῶς ἐμεγάληγόρει, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάτης ἐφρόνησε μείζονα. Διὰ τοῦτο οὐ τὸ πᾶν ἡμῶν ἐποίησεν, ἀλλ' ἀπῆκε τι ἐφ' ἡμῖν εἶναι, ἵνα εὐπρόσωπον λάβῃ πρῶτα τοῦ δικαίως ἡμᾶς στεφανοῦν. Καὶ τοῦτο ἐδήλωσε διὰ τῆς παραβολῆς ἐκείνης, κατ' ἣν φησιν, ὅτι περὶ τὴν ἐνδεκάτην ὥραν εὐρῶν ἀνθρώπων, ἐπεμψεν εἰς τὸν ἀμπελῶνα ἐργάζεσθαι. Καίτοι τί ἐν τῇ ἐνδεκάτῃ ὥρᾳ ἐργάσαντο; Ἀλλ' ὁμοῦς ἤρκεσε τῷ Θεῷ καὶ ἡ βραχεία τοῦ καιροῦ ῥοπή πρὸς τὸ δοῦναι τὸν μισθὸν αὐτοῖς ἀπληρισμένον.

Καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι τοῦτο ἀληθῶς ὁ προφήτης φησὶ, καὶ οὐκ ἀφαιρεῖται τὴν ἐξουσίαν ἡμᾶς, ἀλλὰ περὶ τοῦ τέλους τῶν πραγμάτων ἐνταῦθα φιλοσοφεῖ, ἀκουσον τῆς ἐπαγωγῆς. Εἰπὼν γάρ, *Οὐκ ἐν ἀνθρώπῳ ἡ ὁδὸς αὐτοῦ, εὐθὺς ἐπιφέρει, Παῖδυσον ἡμᾶς, Κύριε, πλὴν ἐν κρίσει, καὶ μὴ ἐν θυμῷ.* Εἰ γὰρ μὴ δὲν ὅλως ἐφ' ἡμῖν ἦν, περιττῶς ἔλεγε, *Παῖδυσον ἡμᾶς, πλὴν ἐν κρίσει.*

ε'. Τί γὰρ ἂν ἀδικοῦτερον τοῦ κολάζεσθαι τοὺς οὐκ ὄντας κυρίους τῶν πρακτέων, καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν ἀνθρώπους, ὧν ἡ ὁδὸς καὶ ὁ βίος οὐκ ἐπὶ τῇ αὐτῶν ἐξουσίᾳ κείται; Ὅστε ὅταν φαίνεται τὸν Θεὸν παρακαλῶν ὑπὲρ τοῦ μὴ σφοδροτέραν γενέσθαι τὴν τιμωρίαν κατ' αὐτῶν, οὐδὲν ἕτερον ἢ τοῦτο ἐμφανίζει, ὅτι ἀξιοῦ τοῦ κολάζεσθαι καὶ τιμωρίαν ὑπέχειν εἰς· τοῦτο δὲ οὐδὲν ἕτερον ἢ τὸ αὐτεξούσιον συνίστησιν δ. Εἰ γὰρ μὴ κύ-

* Καὶ μάθωμεν deest in duobus mss., legitur autem in marg. Savil.

β Ὑπὸς ἐν κρίσει.

c Savil. in textu φωνῆς ἀκοῆς, in marg. φωνῆ ἀκοῆς, quae vera lectio est, et habetur in Ed. Rom. τῶν Ο'. Morel. similiter φωνῆ ἀκοῆς. Paulo post unum εἰς ἀπορίσμον, verum εἰς ἀφανισμόν legendum, et sic LXX.

d Savil. putat legendum συνίστην, et vere melius ad seriem quadrare videtur; sed συνίστησιν etiam ferri potest.

ριοι τῶν πρακτέων ἦσαν, οὐχὶ πραοτέραν εἶδει τὴν τιμωρίαν ἀξιοῦν αὐτοὺς ὑποσχεῖν^a, ἀλλὰ μηδὲ δλωσ κολάζεσθαι· μᾶλλον δὲ οὐδὲ ἀξιώσεως εἶδει· ὁ γὰρ Θεὸς οὐ θέλει τοῦ παρακαλοῦντος αὐτὸν, ὥστε μὴ κολλάσαι τοὺς ἀνευθύνους. Καὶ τί λέγω, ὁ Θεός, ὅπου γε οὐδὲ ἄνθρωπος νοῦν ἔχων; Ὅταν οὖν φαίνεται παρακαλῶν ὁ προφήτης ὑπὲρ Ἰουδαίων, ὡς ὑπὲρ ἡμαρτηκότων εὐθελον ὅτι παρακαλεῖ· ἁμαρτία δὲ τότε φαίνεται, ὅταν ἡμεῖς, ὄντες κύριοι τοῦ μὴ παραδῆναι τὸν νόμον, παραβαίνωμεν. Ὡστε πάντοθεν δῆλον ἡμῖν, ὅτι καὶ ἐφ' ἡμῖν καὶ ἐπὶ τῷ Θεῷ τὰ ἡμέτερα καίται κατορθώματα. Τοιοῦτόν ἐστι καὶ τὸ, *Οὐ τοῦ θέλοντος, οὐδὲ τοῦ τρέχοντος, ἀλλὰ τοῦ ἐλεοῦντος Θεοῦ*. Καὶ τίνος ἔνεκεν τρέχω; φησὶ· τίνος δὲ ἔνεκεν θέλω, εἰ μὴ τὸ πᾶν ἐν ἐμοὶ καίται; Ἰνα διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν ἐπισπάσῃ τοῦ Θεοῦ τὴν βοήθην καὶ τὴν εὐνοίαν, ὥστε συμπράξαι καὶ χεῖρα ὀρέξαι καὶ πρὸς τὸ τέλος ἀγαγεῖν. Ἐάν γὰρ ἀνέλης τοῦτο, καὶ παύσῃ τρέχων καὶ θέλων, οὔτε ὁ Θεὸς ὀρέξει χεῖρα, ἀλλ' ἀποστήσεται καὶ αὐτός. Πῶθεν τοῦτο δῆλον; Ἀκούσον τί φησι τῇ Ἱερουσαλὴμ. [166] *Ποσάκις ἠθέλησα ἐπισυναγαγεῖν τὰ τέκνα σου, καὶ οὐκ ἠθέλησατε; Ἰδοὺ, ἀφίεται ὁ οἶκος ὑμῶν ἔρημος*. Ὅρξ, ἐπειδὴ οὐκ ἠθέλησαν, πῶς ἀπέστη καὶ ὁ Θεός; Διὰ τοῦτο χρεῖα ἡμῖν καὶ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν, ἵνα καὶ τὸν Θεὸν ἐπισπασώμεθα. Τοῦτο οὖν φησι καὶ ὁ προφήτης, ὅτι τὸ νυκτορθῶσαι οὐκ ἐν ἡμῖν, ἀλλ' ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ· τὸ δὲ ἐλθεῖν ἐν ἡμῖν καὶ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ προαιρέσει. Οὐκοῦν εἰ ἐν τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ τὸ κατορθῶσαι, φησὶ, καὶ μὴ κατορθῶσω, οὐδεμίαν ἂν εἶην δίκαιος ὑπομένειν αἰτίαν· ὅταν γὰρ τὰ παρ' ἐμαυτοῦ παράσχω πάντα, καὶ θελήσω, καὶ προέλωμαι, καὶ τῶν πραγμάτων ὁψωμαι, ὁ δὲ τοῦ τέλους κύριος ὢν μὴ συμπράξῃ, μηδὲ χεῖρα ὀρέξῃ, παντὸς ἀπήλλαγμαί ἐγκλήματος. Ἄλλ' οὐκ ἐστι ταῦτα, οὐκ ἐστιν· ἀμήχανον γάρ, θελησάντων ἡμῶν καὶ προελομένων καὶ βουληθέντων, τὸν Θεὸν ἐγκαταλιπεῖν. Εἰ γὰρ τοῖς μὴ βουλομένοις παραινέει καὶ συμβουλεύει, ἵνα θελήσωσι καὶ βουληθῶσι, πολλῶ μᾶλλον τοὺς αἰρουμένους οὐκ ἐγκαταλιμπάνει. Ἐμβλέψατε γάρ, φησὶ, *εἰς ἀρχαίας γεγενῆς, καὶ ἴδετε. Τίς ἠλπισεν ἐπὶ Κύριον, καὶ κατησχύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε ταῖς ἐντολαῖς αὐτοῦ^b, καὶ ὑπερεῖδεν αὐτόν*; Καὶ πάλιν ὁ Παῦλός φησιν, *Ἦ δὲ ἐλπὶς οὐ κατασχύνει, ἢ ἐλπίς ἢ εἰς τὸν Θεόν*. Ἀμήχανον γὰρ τοῦ τέλους ἐκπεσεῖν τὸν δὴν διανοίᾳ ἐπὶ τὸν Θεὸν ἐλπίζοντα, καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ πάντα εἰσφέροντα. Καὶ πάλιν, *Πιστός δὲ ὁ Θεός, ὃς οὐκ ἐάσει ὑμᾶς πειρασθῆναι ὑπὲρ ὃ δύ-*

νασθε. ἀλλὰ ποιήσει σὺν τῷ πειρασμῷ καὶ τὴν ἐκδοσιν, τοῦ δύνασθαι ὑμᾶς ὑπερτακεῖν. Διὰ τοῦτο παραινέει σοφός τις ἀνὴρ, λέγων· *Τέκνον, εἰ προσέρχῃ δουλεύειν Κυρίῳ, ἐτοίμασον τὴν ψυχὴν σου εἰς πειρασμόν. Ἐδύνατο τὴν καρδίαν σου, καὶ καρτέρησον, καὶ μὴ σπεύσῃς ἐν καιρῷ ἐπαγωγῆς. Κολλήθητι αὐτῷ, καὶ μὴ ἀποστῇς*. Καὶ ἕτερος παραινέει λόγος· *Ὁ δὲ ὑπομεινῶς εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται*.

Ταῦτα δὲ πάντα κανόνες εἰσὶ καὶ ὅροι καὶ δόγματα ἀκίνητα· καὶ δεῖ τοῦτο πετηγῆναι ἐν τῇ ψυχῇ τῇ ἡμετέρᾳ, ὅτι ἀμήχανόν τινα σπουδῇ χρώμενον καὶ μεριμνῶντα ὑπὲρ τῆς ἐαυτοῦ σωτηρίας, καὶ τὰ παρ' ἐαυτοῦ πάντα ἐπιδεικνύμενον, ἐγκαταλειφθῆναι ποτε παρὰ τοῦ Θεοῦ. Οὐκ ἀκούεις τί φησι πρὸς τὸν Πέτρον; *Σίμων, Σίμων, ποσάκις ἠτήσατο ὁ Σατανᾶς σινιάσαι ὑμᾶς ὡς τὸν σίτον, καὶ γὰρ ἐδεήθη περὶ σοῦ, ἵνα μὴ ἐκλείπῃ ἡ αἵσσις σου*. Ὅταν μὲν γὰρ ᾤῃ τὸν φόρτον^c μεῖζω τῆς ἡμετέρας δυνάμεως ὄντα, ὀρέγει χεῖρα, καὶ ἐπικουφίζει τὸν πειρασμόν· ὅταν δὲ ᾤῃ ἐξ οικείας ραθυμίας καὶ ὀλιγωρίας τὴν οικείαν προδιδόντας σωτηρίαν, καὶ μὴ βουλομένους σωθῆναι, ἀφήσῃ καὶ ἐγκαταλιμπάνει. Οὐ γὰρ βιάζεται, οὐδὲ ἀναγκάζει, καὶ ὅπερ ἐπὶ τῆς διδασκαλίας ἐποίησε, τοῦτο καὶ ἐνταῦθα γίνεται. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖ τοὺς μὴ θέλοντας ἀκούειν, ἀλλ' ἀποπηδῶντας, οὐχ εἴλκεν, [167] οὐδὲ ἐδίδασκε, τοῖς δὲ προσέχουσιν διέλυσε τὰ ἀσαφῆ, καὶ τὰ αἰνίγματα ἐποίησε φανερά· οὕτω δὴ καὶ ἐπὶ τῶν πραγμάτων· τοὺς μὲν ἀναλγῆτους καὶ οὐκ ἐθέλοντας οὐκ ἀναγκάζει, οὐδὲ βιάζεται, τοὺς δὲ προαιρουμένους ἐπισπᾶται μετὰ πολλῆς τῆς σφοδρότητος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Πέτρος φησὶν· *Ἐπ' ἀληθείας καταλαμπάνομαι, ὅτι ἐν παντὶ ἔσθαι ὁ φοβοῦμενος τὸν Θεόν, καὶ ἐργαζόμενος δικαιοσύνην, δεκτός αὐτῷ ἐστι*. Καὶ ὁ προφήτης αὐτὸ τοῦτο παραινέει λέγων· *Ἐάν θέλητε, καὶ εἰσακούσητέ μου, τὰ ἀγαθὰ τῆς γῆς φάγεσθε· ἐάν δὲ μὴ θέλητε, μηδὲ εἰσακούσητέ μου, μάχιμα ὑμᾶς κατέδεται*. Ταῦτα οὖν εἰδότες, καὶ ὅτι καὶ τὸ θέλειν καὶ τὸ τρέχειν ἐν ἡμῖν ἐστι, καὶ διὰ τοῦ θέλειν καὶ τοῦ τρέχειν τὸν Θεὸν ἐπισπώμεθα πρὸς τὴν ἡμετέραν βοήθειαν, ἐπισπασάμενοι δὲ αὐτόν, πρὸς τὸ τέλος ἡξομεν τῶν πραγμάτων· διαναστώμεν, ἀγαπητοί, καὶ πᾶσαν σπουδὴν ἐπιειξώμεθα ἐν τῇ τῆς ψυχῆς σωτηρίᾳ τῆς ἡμετέρας, ἵνα μικρὸν ἐνταῦθα πονήσαντες χρόνον, κατὰ τὸν ἀγήρω καὶ ἀθάνατον αἰῶνα τῶν ἀθανάτων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἡμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ. καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Duo mss. αὐτοὺς ὑπέχειν.

^b In Edit. Rom. τῶν Ὁ' legitur τίς ἐνεπίστευσε Κυρίῳ, καὶ κατησχύνθη; ἢ τίς ἐνέμεινε τῷ φόβῳ αὐτοῦ; etc. Verum Chrysost. loca illa ut menti sese offerebant adhibere solebat.

^c Unus δὲ φορτίον.

utrumque non sit in eorum posita potestate? Itaque cum Deum videtur orare, ne graviore poena mulctentur, nihil aliud indicat, quam dignos eos esse qui plectantur, ac poenam sustineant: hoc autem nihil aliud quam libertatem arbitrii constituit. Si enim res gerendæ illorum juris et arbitrii non essent, non jam ut mitiori supplicio afficerentur peti oporteret, sed nec ullo modo puniri: imo vero neque precibus opus esset: non enim deprecatore indiget Deus, ut innocentes non puniat. Et quid dico, Deus, cum nec ullus homo prudens? Quando igitur pro Judæis orare prophetam videmus, satis liquet eum pro hominibus orare qui peccarint: tum vero cernitur peccatum, cum penes nos est ut legem non transgrediamur, et tamen eam transgredimur. Ergo undique nobis manifestum est, cum in nostra, tum in Dei potestate sita esse recte facta. Simile illud est etiam, *Non volentis, neque currentis, sed miserentis est Dei* (Rom. 9. 16). Et quam ob causam curro, inquit, vel quam ob causam volo, nisi tota res in meo sit arbitrio sita? Ut nimirum dum vis, et dum curris, divinum auxilium et benevolentiam tibi concilies, sic ut te adjuvet, ac manum porrigat, atque ad finem usque perducatur. Si enim hoc sustuleris, et currere simul et velle desieris, neque manum porriget Deus, sed et ipse abscedet. Unde autem id constat? Audi quid dicat Hierosolymæ: *Quoties volui congregare filios tuos, et noluitis? Ecce relinquitur domus vestra deserta* (Matth. 23. 37). Vides, quoniam illi noluerunt, quo pacto etiam Deus abscessit? Propterea nobis quoque opus est ut velimus, et curramus, quo Deum nobis etiam conciliemus. Hoc igitur est, quod ait propheta, felicem exitum rerum in potestate nostra situm non esse, verum ab auxilio pendere divino: ut autem eligamus in nobis et in arbitrio nostro situm esse. Enimvero si rerum prosper aut sinister exitus ab auxilio divino pendet, dicet aliquis, nulli obnoxius crimini censi debet: cum enim omnia, quæ in earum partium sunt, præstitero, et voluero, et elegero, et rem ipsam aggressus fuero, is vero a cujus potestate pendet eventus, me non adjuverit, neque nobis porrexerit, omni sum crimine liberatus. Verum non ita est, plane non est ita: neque enim fieri potest, ut si nos voluerimus, elegerimus, ac statuerimus, Deus nos derelinquat. Si enim eos qui nolunt hortatur et consulit eis, ut velint et statuunt, multo magis eos qui ultro eligunt, non derelinquet. *Respicite* namque, inquit, *in generationes antiquas, et videte, quis speravit in Dominum, et confusus est? aut quis permansit in mandatis ejus, et desepit eum* (Eccli. 2. 14. 12)? Et rursus ait Paulus, *Spes non confundit* (Rom. 5. 5), spes nimirum in Deum. Impossibile enim est, ut finem propositum non adipiscatur is qui tota mente

in Deum sperat, et quæ suarum sunt partium præstat omnia. Et rursus, *Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis, sed faciet cum tentatione proventum, ut possitis sustinere* (1. Cor. 10. 13). Idcirco admonet sapiens vir quidam dicens: *Fili, si accedas ad servitutem Domini, præpara animam tuam ad tentationem. Dirige cor tuum, et sustine, et ne festines in tempore obductionis. Coniungere illi, et ne recedas* (Eccli. 2. 1. 2). Alius quoque sermo nos admonet: *Qui autem penseveraverit usque in finem, hic salvus erit* (Matth. 10. 22).

Vir bonæ voluntatis non deseritur a Deo. Deus non vim affert aut cogit. — Porro hæc omnia regulæ sunt, leges, ac decreta immutabilia; et hoc in mente vestra sit fixum oportet, fieri non posse, ut qui studium adhibeat, et de sua salute sit sollicitus, et omnia quæ suarum sunt partium exsequatur, is umquam a Deo deseratur. Non audis quid Petro dicat? *Simon, Simon, quoties expetivit satanas, ut cribraret vos sicut triticum: ego autem oravi pro te, ut non deficiat fides tua* (Luc. 22. 31. 32). Nam cum viribus nostris esse majus viderit onus, manum porrigit, ac tentationem reddit leviores: cum vero nos ex propria negligentia viderit ac desidia propriam salutem prodere, neque velle salvari, tunc derelinquit ac deserit. Neque enim vim affert, aut cogit, quodque dum doctrinam traderet, agebat, id etiam hic fit. Ut enim illic eos, qui audire nolebant, sed discedebant, non trahebat, neque vim afferebat: sed iis, qui attendebant obscura solvebat, et ænigmata manifesta reddebat: ita nimirum et in rebus ipsis: eos qui stupidi sunt, et minime volunt, non cogit, neque vim illis affert: eos autem, qui ultro eligunt summo studio sibi conciliat. Propterea dicit etiam Petrus: *In veritate comperi, quia in omni gente, qui timet Deum, et operatur justitiam, acceptus est illi* (Act. 10. 34. 35). Et propheta hoc ipsum admonet his verbis: *Si volueritis, et audieritis me, bona terræ comedetis: si autem nolueritis, neque exaudieritis me, gladius devorabit vos* (Isai. 1. 19. 20). Quæ cum ita nota et explorata sint nobis, atque in nostra potestate situm esse ut velimus, et curramus, nosque, dum volumus currimusque, Deum nobis conciliaturos ad ejus auxilium obtinendum; eo porro nobis conciliato, nos rerum exitum assequuturos; excitemus nos, dilectissimi, atque ad salutem animæ nostræ omne studium conferamus, ut cum modicum in hac vita laborem exantlaverimus, in æterno et immortali ævo illo bonis immortalibus perfruamur: quæ nobis omnibus ut contingant, faxit gratia et benignitas Domini nostri Jesu Christi, cum quo Patri gloria, simulque sancto Spiritui, nunc et semper, et in sæculasæculorum. Amen.

IN DUAS HOMILIAS DE PROPHETIARUM OBSCURITATE

Admodum difficile est tempus indicare, quo hæ duæ homiliæ habitæ fuere. Certum quidem est priorem aliquot diebus præcessisse, posteriorem vero die Dominica dictam fuisse. Id enim constat ex iis quæ dicuntur in Homilia cui titulus, *Dæmones non gubernare mundum*. Ibi enim, Tom. II, p. 247, B, sic ait: *Atque hoc quidem ab omni tempore jam innotuit, præsertim a Dominica superiore. Numquam enim divina vobis eloquia fastidium parere dies ille præsertim indicavit*. Ibidem autem, in concionis scilicet principio, illa omnia ordine repetit quæ in hujus concionis fine dixerat, quod in more esse Chrysostomo nemo nescit; nimirum agit de sanctis justisque viris, qui suæ ipsorum peccata, non autem aliena, cum doloris significatione commemorabant, allatis etiam Scripturæ locis bene multis atque exemplis sanctorum, eadem serie et accuratissime. Nam quod exemplum desiderari in hac secunda concione querebatur Tillemontius, vir diligentis et accurationis singularissimæ, nempe illud Petri, *Exi a me, quia vir peccator sum*, jam ex Codice Colbertino restitutum habes. Itaque certum exploratumque est homiliam hanc secundam de Prophetiarum obscuritate dictam fuisse Dominica præcedente concionem illam supra memoratam. Certum perinde videtur hasce duas conciones Antiochiæ habitas fuisse; quia nempe Chrysostomus sic de episcopo loquitur in homilia secunda, num. 5, ut non se, sed alium episcopum esse subindicit. De anno autem nihil exploratum habetur. Vide Tomo II, p. 245.

Erit forte quispiam qui aunum se hinc expiscari posse putet, quod in Homilia prima de Prophetiarum

UTILITER ET PERCOMMODE FACTUM, UT PROPHETIÆ DE CHRISTO ET GENTIBUS DEQUE JUDÆORUM
REPROBATIONE OBSCURÆ ESSENT, DEMONSTRATIO (a).

1. *Sententiæ Isaïæ cum altitudine maris conferuntur. Experientiæ et exercitationis commoda.* — Prophetiam vobis hodie volo mensam instruere, atque in pelagus sapientiæ Isaïæ meditor orationem immittere. Sed quid faciam? Dubito ac metuo, ne cum e portu egressi fuerimus, atque ad profundum sententiarum prophetæ pervenerimus, quod nautis contingit, qui navigationi assueti non sunt, vertigine laboremus. Nam et illi cum relicta terra ex utraque parte navis pelagus viderint, nec aliud quidquam præter mare ac cælum, tenebrosa vertigine corripiuntur, et una cum mari

(a) Collata cum Codice Regio 2343, et cum Colbertino 1030.

navigium in orbem existimant circumferri. Non tamen ex natura maris, sed quod inexperti sint qui navigant, oboriuntur vertigines: ceteri quidem certe nautæ nudis corporibus et in mediis fluctibus in caput se dejiciunt, neque tale quidquam patiuntur, sed cum ad ipsum profundum descenderint, tutius, quam qui in pavimento degunt, illic versantur, et licet ore, oculis, ac toto corpore salsuginem excipiant, non ægre ferunt. Tantum bonum est exercitatio, tantum malum est imperitia: sic ista persuadet, ut etiam quæ formidabilia sunt contemnamus, illa vero efficit, ut etiam tuta suspecta sint nobis, ac reformidanda videantur. Nam hi quidem in sublimibus sedentes navis tabula-

MONITUM.

obscuritate, numero 3, dicat se sermonem de Melchisedec in alterum diem rejicere. De Melchisedec vero pluribus egit Chrysostomus in Homilia septima contra Judæos, Tomo I : unde sequi videretur hanc homiliam, septimam contra Judæos præcessisse, atque in annum 387 consignandam esse. Verum præterquam quod sæpius de Melchisedec sermonem habuit Chrysostomus, hæc quæ in aliud tempus se remittere dicit Chrysostomus, genealogiam illius sine patre et sine matre spectabant, ut ex serie arguitur : in Homilia autem illa septima contra Judæos, id unum probat S. doctor, sacerdotium illud Melchisedec excellentius fuisse sacerdotio Judæorum. Quamobrem nihil hinc indicii expiscari possumus, quo de anno aliquid statuamus.

Has duas conciones inter nobilissimas commemoramus : hic multa ad morum institutionem præclara : hic modum precationis in cætu ecclesiæ pro episcopo emitti solitæ perspicimus in concione 2, num. 5. In concione 1, num. 3, Persas obsedissee Jerosolymam dicit, de obsidione loquens quam Jeremiæ tempore Babylonios, non Persas, posuisse certum est. Et tamen inter dubitandi causas a viris doctis allatas περί γνησιότητος Sermonum de precatione, Tomo II, p. 778, hæc affertur quod auctor horumce sermonum Sennacheribum vocarit regem Persarum; illi vero probe possunt ex hoc loco confutari, necnon ex aliis bene multis ubi Babylonios et Assyrios Chrysostomus Persas vocat.

Harum concionum interpretatio Latina est Frontonis Ducæi, quam aliquot in locis castigavimus.

Ἀποδείξεις τοῦ χρησίμου τὰς περὶ Χριστοῦ καὶ ἐθνῶν καὶ τῆς ἐκπτώσεως Ἰουδαίων προφητείας ἀσαφείς εἶναι.

α'. Προφητικὴν σήμερον ὁμὴν παραθεῖναι βούλομαι τράπεζαν καὶ πρὸς τὸ πέλαγος τῆς Ὑστάτου σοφίας ἐπαφῆναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὅκνῳ καὶ δέδοικα, μὴ ποτε τὸν λιμένα ἐξελθόντες, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταντήσαντες τῶν προφητικῶν νοσημάτων, λιγυρίσωμεν· ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλωτῆρων ἀήθεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι, ἐπιδὼν τὴν γῆν ἀφέντες ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαγος ἴδωσι, καὶ οὐδὲν ἕτερον, ἀλλ' ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοτοδίνῳ κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι τὸ πλοῖον αὐτοῖς κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἀλλ' οὐ παρά τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρά τὴν ἀπειρίαν τῶν πλεόντων οἱ λιγυροὶ γίνονται· ἕτεροι γοῦν

τῶν ναυτῶν γυμνοὶς τοῖς σώμασι κυθιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τοιοῦτον, ἀλλὰ πρὸς τὰ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει διαιτωμένων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ σώματι δεχόμενοι τὴν ἀλμυρὰν, οὐ δυσχεραίνουσι. Τοσοῦτόν ἐστι μελέτη καλὴν, τοιοῦτόν ἐστιν ἀπειρία κακὴν· οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πείθει, ἐκείνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτύειν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὕψηλῶν τῶν ἱερῶν καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν ἡλιγγιών· οἱ δὲ οὐδὲ ἐν μέσοις θορυβοῦνται τοῖς κύμασι. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας· καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν τῶν θαλαττίων ἀγριώτερα, οἷον ζάλη θυμοῦ κάτωθεν στρέφουσα τὴν καρδίαν,

* Mas. σφόδρην, et sic supra, p. 158, A, separatis vocibus.

πνεύματα ἐπιθυμίας πονηρᾶς πολλὴν ἐμποιοῦντα ἂν τῇ διανοίᾳ τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμελέτης, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὀργῆς, εὐθέως [169] θορυβεῖται, ταράσσεται, κλονεῖται, περιορᾷ γινόμενῃν ὑποδύχον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἐμπειρος καὶ μεμελετηκῶς τὰ τοιαῦτα φέρειν γενναίως, καθάπερ κυβερνήτην ἐπὶ τῶν οἰάκων, οὕτω τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιών, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδιον τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπέπτει ἀνάγκη θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι, ἐπειδὴν ἐξέλωμεν εἰς τὸ πέλαιος, οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαιος φοβερόν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλείοντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἔστιν, εὐκολον φύσει λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀκούοντων, Παῦλον ὅμιν παραστήσομαι μάρτυρα. Εἰπὼν γὰρ ὅτι Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστιν ὁ Μελχισεδέκ, ἐπήγαγε· *Περὶ οὗ πολλὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτός. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; Δυσερμηνευτός σοι τῷ πνευματικῷ ἔχοντι σοφίαν, τῷ τὰ ἀπόρρητα δῆματα ἀκούσαντι, τῷ πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσερμηνευτός, τί τι καταληπτός; Ἔμοι, φησὶ, δυσερμηνευτός, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν δυσκολίαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀσθένειαν τῶν ἀκούοντων. Εἰπὼν γὰρ, Δυσερμηνευτός, ἐπήγαγεν· Ἐπειδὴ νῶτοί γε γινώσκουσιν αἱ ἀκοαί. Ὅρξας ὅτι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων δύσκολον τὸν οὐ δύσκολον ἐποίησεν; Οὐ μόνον δὲ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ τὸν βραχύν ἢ αὐτὴ αἰτία· διόπερ οὐχὶ δυσερμηνευτον ἔφησεν εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους, καὶ τῆς δυσκολίας ἀναθεὶς τὴν αἰτίαν τῇ νωδρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρρώστων οὐκ ἀναγκαῖον συντομον καὶ ἐσχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμνον μὴ βουλήθῃ μεταλαβεῖν, τὸ ἕτερον λάθῃ· καὶ ἐκεῖνο μὴ προσίγεται, τὸ ἄλλο δέξεται· καὶ τοῦτο διακρούσθαι, ἐπιλάβθαι θατέρου, καὶ τῇ ποικιλίᾳ τῶν βρωμάτων τὴν δυσκολίαν νικήσωμεν, καὶ τῷ πολυτρόπῳ τῆς θεραπείας τὸ δυσάρεστον τῆς γνώμης θεραπεύσωμεν· οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ τῆς πνευματικῆς ἐστιάσεως χρὴ ποιεῖν. Ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν, πολὺν παρασκευάσασθαι χρὴ τὸν λόγον καὶ ποικίλον, παραβολὰς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευὰς, καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλὰ τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων βῆδρα γένηται ἡμῖν τῶν συμφερόντων ἢ αἵρεσις. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ πολλὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτός, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισεδέκ· τῷ μὲν γὰρ εἰπεῖν, *Πολύς καὶ Δυσερμηνευτός*, ἀναστήσας αὐτῶν τὴν σπουδὴν, ἵνα προθυμότεροι γένωνται περὶ τὴν ἀκρόασιν· τῷ δὲ παρασχεῖν τὴν τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τῇ ἐπιθυμίᾳ.*

β'. [170] Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν· εἰ καὶ ἀπειρον τὸ πέλαιος τῶν προφητῶν, καὶ πολλὰ ἐκεῖ τὰ βάθη,

κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν· μάλλον δὲ μὴ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν δεδομένην ἡμῖν χάριν, οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν παρρησίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ὠφέλειαν κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ τοῦτο Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ λόγου τοῦ κατὰ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκούσον τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολλὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτός, ἐπήγαγεν· Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ, βασιλεὺς δικαιοσύνης· ἔπειτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλὴμ, ὁ ἐστὶ βασιλεὺς εἰρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν, μήτε ζωῆς τέλος ἔχων· ἀφωμοιωμένος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηνεκές.* Ἄρα οὐκ ἐτάραξεν ὅμιν τὰς ἀκοὰς περὶ ἀνθρώπου διαλεγόμενος ὁ Παῦλος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ; Καὶ τί λέγω, περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως ἡμῖν παρέχοι ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; εἰ ἀπάτωρ, πῶς Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν, ἐπεὶ οὐκ ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀμήτωρ. Πῶς; Ἀπάτωρ τὴν κάτω γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν ἄνω· οὕτε γὰρ ἐπὶ τῆς ἐσχέ πατέρα, οὕτε ἐν οὐρανῷ μητέρα. Ἀγενεαλόγητος. Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦντες· καίτοι τινὲς νομίζουσιν, ὅτι τὸ Ἀγενεαλόγητος τοῦτο περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἴρηται. Οἱ μὲν γὰρ αἰρετικοὶ οὐδὲ τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνην πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ δὲ ἐπεικέστεροι τοῦτων ἐκείνη μὲν παραχωροῦσιν, οὐκ εἰ δὲ καὶ περὶ ταύτης τῆς κάτω νομίζουσιν εἰρησθαι τὸ, Ἀγενεαλόγητος. Δεῖξωμεν οὖν ὅτι περὶ ἐκατέρας γεννήσεως τοῦτο ὁ Παῦλος εἶπε, καὶ περὶ τῆς ἄνω, καὶ περὶ τῆς κάτω· καὶ γὰρ καὶ ἐκείνη φρικτὴ, καὶ αὐτὴ μυστικωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαίας φησὶ, *Τὴν γενεάν αὐτοῦ εἰς διηγήσεται*; Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης, φησὶν, εἶπε τὸ ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν Παῦλον, ἀμφοτέρας εἰπόντι τὰς γεννήσεις, καὶ τότε ἐπαγαγόντι τὸ, Ἀγενεαλόγητος; Πρότερον γὰρ εἰπὼν, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, τότε ἐπήγαγε τὸ, Ἀγενεαλόγητος, ἵνα μὴ μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμήτωρ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἦν, τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς. Διὰ τοῦτο ἀμφοτέρως θεῖς, τότε εἶπε τὸ, Ἀγενεαλόγητος· καὶ γὰρ καὶ αὐτὴ ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς ἐκείνην μὴδὲ παρακύβηαι τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ προπύλαια τοῦ ναοῦ οὕτω φοβερά καὶ ἀπρόσιτα, πῶς εἰς τὰ ἄδυτά τις εἰσελθεῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι μὲν γὰρ ἐγενήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς, οἶδα· τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα. Ὅτι ἐτέχθη ἐκ τῆς παρθένου, ἐπίσταμαι· τὸν δὲ τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαμβάνω. Ἐκατέρας γὰρ [171] φύσεως ἡ γέννησις ὁμολογεῖται, καὶ ἑκατέρας ὁ τρόπος σεσίγεται. Καὶ ὥσπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς παρθένου, οὐκ εἰδὼς ἐγὼ πῶς ἐκ παρθένου ἐγεννήθη, ὁμολογῶ ὅτι ἐγενήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἄγνοιαν τοῦ τρόπου· οὕτω καὶ σὺ ποιήσον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς· εἰ καὶ οὐκ οἶδας πῶς ἐγενήθη, τὸ, Ἐγεννήθη, ὁμολόγησον β'. Κἂν λέγῃ σοι ὁ αἰρετικὸς, Πῶς

^a Sic unus cod., alii ποιοῦντα.

^b Savil. et Halesio legendum videtur ei δὲ οὐκ οἶδας πῶς ἐγέννησε, τὸ ἐγέννησε ὁμολόγησον.

tia etiam ipso ex aspectu vertigine corripiuntur: illi vero nec in mediis fluctibus perturbantur. Hoc et in mente nostra evenit: siquidem et ipsam sæpe fluctus perturbationum invadunt multo marinis sæviores, veluti procella iracundiæ, quæ deorsum cor dejicit, et pravæ cupiditatis venti, qui multam excitant in mente conturbationem. Atque is quidem qui inexpertus est et inexercitatus, incipiente iræ tempestate, continuo turbatur, commovetur, agitur, animam sinit ab affectibus submergi, ac naufragium pati: qui vero expertus et exercitatus est ad hæc omnia patienter ferenda, tamquam gubernatorem ad clavum sedentem, ita rationem supra perturbationes istas collocat, neque prius absistit omnibus tentatis, quam navigium ad tranquillum philosophiæ portum duxerit. Quod igitur fit in mari, et quod in mente accidit, hoc et in expositione Scripturarum evenit: commoveri necesse est ac turbari, postquam in pelagus egressi fuerimus, non quod formidabile sit pelagus, sed quod inexpertus simus nos qui navigamus. Nam orationem, quæ sua natura sit facilis, ob imperitiam auditorum difficilem fieri, Paulum vobis testem proferam. Cum enim Christum dixisset Pontificem fuisse secundum ordinem Melchisedec, quævisissetque quis Melchisedec esset, adjecit: *De quo grandis nobis sermo, et interpretatu difficilis* (Hebr. 5. 11). Quid ais, beate Paulus? Tibine difficilis est interpretatu, qui spirituali polles sapientia, qui arcana verba audivisti, qui ad tertium raptus es cælum? Si tibi difficilis est interpretatu, a quo poterit comprehendi? Mihi difficilis est interpretatu, inquit, non ob suam difficultatem, sed ob auditorum infirmitatem. Postquam enim dixit, *Interpretatu difficilis*, adjunxit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum*. Vides non naturam sermonis, sed auditorum imperitiam difficilem eum reddidisse, qui difficilis minime fuit? Neque vero difficilem tantum, sed et grandem efficit eum, qui brevis sit eadem causæ: quapropter non modo difficilem interpretatu eum esse dixit, verum etiam grandem, et longitudinis, et difficultatis causam adscribens aurium imbecillitati. Nam sicut dum ægros curamus non oportet subitanæ et paratu facilis mensam illis apponere, sed varia sunt illis edulia paranda, ut si ægrotus hoc gustare noluerit, alterum sumat: quod si illud non admittat, aliud acceptet: aut si hoc repudiet, alteri manum injiciat, et ciborum varietate fastidium vincamus, ac diversitate mensæ animi ejus morositatem mitigemus: ita sæpenumero in spiritualibus conviviis est agendum. Cum infirmi simus, multa et varia instituenda est oratio, quæ comparationes habeat, exempla, demonstrationes, verborum circuitus, aliaque multa ejusmodi, ut ex omnibus facilis sit nobis eorum, quæ sint profutura, delectus. Enimvero licet grandis esset atque interpretatu difficilis ille sermo, nequaquam illos doctrina de Melchisedec privavit (a), cum et dicendo grandem illum esse atque interpretatu difficilem illorum studium excitavit, ut alacriores

fierent ad audiendum: et dum illis mensam instruxit, eorum cupiditati fuerit obsequutus.

2. *Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomæo re-darguit. Adversus hæreticos de æterna Christi generatione. Generatio etiam terrena Christi non intelligitur.*— Hoc nos quoque faciamus: tametsi prophetarum immensum est pelagus, multaque insunt illic voragines, audacter pro nostra virili parte mare ingrediamur; imo vero, non pro nostra virili parte, sed prout nobis superna gratia concessum fuerit, non fiducia freti nostra, sed procurandæ utilitatis vestræ causa mare audacter ingrediamur, et in hoc quoque Paulum imitemur. Quod enim oratione de Melchisedec illos minime privavit, ex iis, quæ sequuntur, intelliges. Sano cum dixisset, *De quo grandis sermo, et interpretatu difficilis*, adjecit: *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, deinde autem et rex Salem, quod est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque vitæ finem habens: assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-3). Annon vestras aures perturbavit de homine verba faciens Paulus, ac dicens, *Sine patre, sine matre*? Quid dico, de homine? Nam si hoc de Christo etiam diceretur, nonne sic etiam multam quærendi occasionem præberet? Si enim est sine patre, quomodo Filius? si sine Patre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habere debet, alioqui filius non erit. Attamen et sine patre Filius Dei est, et sine matre. Quo tandem modo? Sine patre secundum terrenam generationem, sine matre secundum cælestem: nam neque in terris habuit patrem, neque matrem in cælis. *Sine genealogia*. Audiant, qui ejus essentiam curiose scrutantur: tametsi arbitrantur quidam, quod hic dicitur *Sine genealogia*, ad cælestem generationem pertinere. Nam hæretici ne hoc quidem volunt: etenim illam quoque curiose scrutantur et inquirunt: qui vero sunt inter illos modestiores, illi generationi hoc concedunt: de terrena non item dictum existimant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus igitur hoc de utraque Paulum generatione dixisse, de cælesti simul et de terrena: nam et illa tremenda est, et hæc mystica maxime. Propterea dicebat etiam Isaias, *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Atqui de illa cælesti, inquit, hoc dixit. Quid ergo Paulo dicemus, qui utramque generationem commemoravit, ac deinde illud, *Sine genealogia*, subjunxit? Cum enim ante dixisset, *Sine patre, sine matre*, post adjunxit, *Sine genealogia*, ut non modo secundum illam generationem, secundum quam est sine matre, sed etiam secundum hanc, secundum quam erat sine patre, terranam dico, sine genealogia ipsum esse credas. Idcirco utraque posita dixit, *Sine genealogia*, nam hæc terrena comprehendi non potest, ut in illam ne respicere quidem audeamus. Nam si templi vestibula sunt adeo terræ illa et inaccessa, quo pacto in ipsa adyta penetrare quis audebit? Genitum enim ex Patre fuisse scio: quo pacto, nescio. Ex virgine illum fuisse natum novi; modum autem ne hic quidem

(a) Sic et infra Colbertinus in multis deficit.

assequor. Nam utriusque naturæ generationem confitemur, et utriusque modum taceamus. Et sicut cum de virgine agitur, etsi nescio quo pacto sit ex virgine generatus, tamen eum generatum fuisse confiteor, nec rem tollo propter ignorantiam modi: ita fac tu quoque, cum de Patre agitur: licet nescias quomodo Filius sit genitus, eum fuisse genitum confitere¹. Quod si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? mentem ejus in terram deprime, atque illi dicit: Descende de cælis, ac mihi demonstra, quomodo ex virgine sit natus, tumque illa me roga. Retine illum, et obsessum urge, neque resilire sinito aut in labyrinthum ratiocinationum se proripere: verum retine, et strangula, non manu, sed oratione; ne distinctiones illi et effugia concedas, quæ cupit. Hinc fit ut eos perturbent et commoveant, quibuscum disputant, quod nos illis obsequamur, neque eos ad sacrarum Scripturarum leges adigamus. Undique igitur illi murum ex testimoniis Scripturarum oppone, ac ne hiscere quidem poterit. Dic illi, Quo pacto ex virgine natus est? non abstistam, neque recedam. Atqui modum effari non poterit, tametsi omni ope conatuque contendat. Cum enim Deus occluserit, quis jam reserabit? Sola fide percipi possunt talia. Quod si non acquiescas, sed rationes disquiras, iisdem te verbis, quibus Nicodemum Christus, affabor: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero vobis cælestia, credetis* (Joan. 3. 12)? De nativitate dixi ex virgine, neque nosti, neque hiscere audes, et cælum curiose scrutaris? Atque utinam in cælum, et non in Dominum cæli curiose inquireretis. *Si terrena dixi vobis, et non creditis*. Non dixit, Et non persuademini, sed, *Non creditis*, quo verbo significat terrena etiam fide indigere. Quod si terrena fide indigent, multo magis cælestia. Quamquam tunc Nicodemo de partu multo minori loquebatur: siquidem de baptismo sermo erat, et de spirituali regeneratione: sed hæc quoque fide comprehendenda dicebat. Cæterum terrena illa vocavit, non quod terrena sint, sed quod perficiantur in terra, et quod si comparantur cum superna illa et ineffabili nativitate, quæ mentem omnem exsuperat, hæc terrena sint. Si ergo fieri non potest, ut sciam quo pacto renascar ex aquis, sed fide sola res illa capienda est, neque modus curiose scrutandus: quantæ fuerit hoc insanitiæ ad investigandam cælestem unigeniti Filii generationem cogitationes humanas admittere, ac modi, quo facta sit, rationem exigere?

3. *Vetus Testamentum obscurum. Cur obscuræ erant prophetiæ.*—Satis igitur demonstratum est quo pacto sine patre ac sine matre sit unigenitus Dei Filius, et quo pacto sine genealogia secundum utramque generationem: reliquum est ut ad id quod instat redeamus, postquam sermonem de Melchisedec in

alterum diem rejecimus, ac prophetica ænigmata audituri nostram attentionem excitemus. Similes enim sunt ænigmatibus sermones prophetici, multisque difficultatibus obseptum est Vetus Testamentum, neque faciles intellectu sunt libri: Novum autem dilucidius est et facilius. Equam tandem ob causam, dicit aliquis, hæc ita sunt consultata, licet de rebus majoris momenti agatur in Novo, de regno cælorum, de resurrectione corporum, et ineffabilibus illis bonis, quæ et humanam mentem excedunt? Quid igitur in causa, ut obscuræ sint prophetiæ? Multa Judæis istæ mala prædicunt, ac fore ut ejiciantur illi, nos recipiamur, ut templum evertatur, nec amplius excitetur, ut concidant Jerosolyma, et omnibus sint pervia: tum vero Judæi errabundi, per universum orbem terrarum dispergantur, ac civitate destituti, ne veteres quidem ritus retineant, sed omnes illis res ipsorum priores auferantur, prophetiæ, sacrificia, sacerdotium, et regnum. Neque vero tantum ista, sed et alia multa ejusmodi prædicebant prophetæ, dum innumeras suis libris tragedias immiscerent. Ne igitur ab initio Judæi manifeste hæc audientes, eos interficerent qui hæc dicebant, interpretationis difficultate prædicationes occultarunt, ac multa obscuritate rebus offusa, per eorum quæ dicebantur obscuritatem prophetarum incolumitati consuluerunt. Unde vero id constat? Rationes enim a nobis reddendæ sunt, tametsi inter amicos verba facimus: siquidem multi fortassis adsunt non amici. Discant igitur hæc etiam illi, ut et amici ipsi fiant. Dixi, si Judæi audivissent mala, quæ comprehensura illos erant, ac fore, ut propter Christum excindantur Jerosolyma in perpetuum, nec unquam amplius instaurentur, hæc si perspicue a prophetis audivissent, confestim eos, qui hæc loquebantur, occidissent. Unde igitur id liquet? Primum quidem ex ipsorum moribus: furiosi enim erant ac belluini. Populus est semper sitiens sanguinem prophetarum, manus eorum in cædibus se sanctorum exercuerunt. Hæc adversus illos magnus Elias vociferatur dicens: *Domine, prophetas tuos occiderunt, altaria tua diruerunt* (3. Reg. 19. 10). Christus iterum, *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidit prophetas, et lapidat eos, qui ad ipsam missi sunt* (Matth. 23. 37). Et Isaias eosdem accusans his consonam vocem mittens ait: *Manus vestrae plenæ sunt sanguine* (Isai. 1. 15). Et rursus Christus: *Patres vestri occiderunt prophetas, vos autem ipsorum ædificatis monumenta: implete mensuram patrum vestrorum* (Matth. 23. 31. 32). Vides ut et Dominus et servi homicidas illos esse testentur? Quid est autem, *Implete mensuram patrum vestrorum*? Me quoque, inquit, occidite: adjicite servorum cædibus necem Domini. Licet enim mille occiderint homines, at conservos omnes: cum vero contra Dominum manus extenderunt, tunc impleta mensura est: et merito. Quamdiu enim Dominum non occiderunt, spem salutis habuerunt, et ut adveniens agnus Dei peccata mundi tolleret, expectarunt (Joan. 1. 29): postquam autem medicum interfecerunt, et in propitiatorium ipsum contumeliosi fuerunt,

¹ Melius, ni fallor, legeretur, assentientibus etiam Savilio et Halesio, *licet nescias quomodo filium genuerit, eum genuisse confitere*. Nam hic de Patre agitur, ut paulo ante de Virgine matre. Lectio tamen altera ferri posse videtur, et alioquin omnium exemplarium auctoritate asseritur, illamque probat Joannes Boissius in notis Savilianis p. 857.

ἐγενήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός· κατέσπασον αὐτοῦ τὸ φρόνημα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἶπε πρὸς αὐτόν· Κατά-
 θῃ ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δεῖξον πῶς ἐγενήθη ἐκ
 τῆς παρθένου, καὶ τότε ἐκεῖνα ἐρώτα. Κάτασχε αὐ-
 τόν, καὶ περιστέθι, καὶ μὴ ἀφῆς ἀποπηδῆσαι, μηδὲ
 ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λαβύρινθον τῶν λογισμῶν· ἀλλὰ
 κάτασχε, καὶ ἀπόπνιξον, μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι·
 μὴ δῆς αὐτῷ διαστολὰς καὶ διαφυγὰς, ὥς βούλεται.
 Ἐκεῖθεν θόρυβον ἐμποιοῦσι τοῖς διαλεγομένοις,
 ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοῖς ἀκολουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἄγομεν
 ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν θείων Γραφῶν. Περίθες τοίνυν
 αὐτῷ τειχίον πάντοθεν, τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυ-
 ρίας, καὶ οὐδὲ χῆναι δυνήσεται. Εἶπε πρὸς αὐτόν,
 Πῶς ἐγενήθη ἐκ τῆς παρθένου; οὐκ ἀφίσταμαι οὐδὲ
 ἀναχωρῶ. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρόπον εἰπεῖν, κἂν
 μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς ἀποκλείσῃ, τίς
 ἀνοίξει λοιπόν; Πίστει παραδεχτά τὰ τοιαῦτα μόνῃ.
 Εἰ δὲ οὐκ ἀνέχῃ, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζητεῖς, ἐρῶ πρὸς
 σὲ, ὁ πρὸς τὸν Νικοδήμῳ ὁ Χριστός· *Εἰ τὰ ἐπίγεια*
εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς, ἔαν τὰ ἐπου-
ράνια εἶπω, πιστεύσετε; Περὶ τῆς ἐκ παρθένου
 γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χῆναι τολμᾷς,
 καὶ τὸν οὐρανὸν περιεργάζῃ; Εἶπε μὲν οὖν τὸν οὐρα-
 νόν, καὶ μὴ τὸν δεσπότην τῶν οὐρανῶν ἐπολυπραγμό-
 νεις. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε.*
 Οὐκ εἶπεν, οὐ πείθεσθε, ἀλλ', *Οὐ πιστεύετε*, δεικνύς
 ἡμῖν, ὅτι καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται. Εἰ δὲ τὰ
 ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῷ μᾶλλον τὰ οὐράνια.
 Καίτοι τότε τῷ Νικοδήμῳ περὶ τόκου διελέγετο πολὺ
 ἐλάττωτος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ λόγος ἦν,
 καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλ' ἔλεγεν,
 ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτά. Ἐπίγεια δὲ
 αὐτὸ ἐκάλειπεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστίν, ἀλλ' ἐπειδὴ
 ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεν-
 νήσεως τῆς ἀπορρήτου καὶ πάντα ὑπερβαινούσης
 νοῦν, ἐπίγεια ταῦτά ἐστιν. Εἰ τοίνυν, πῶς ἀναγεν-
 νῶμαι ἐκ τῶν ὑδάτων, οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πί-
 σται μόνῃ παραδέχεσθαι δεῖ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν
 τρόπον μὴ περιεργάζεσθαι· πότῃς ἂν εἴη μανίας, ἐπὶ
 τῆς ἄνω γεννήσεως τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς
 ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ τρόπον γεννήσεως εὐθύνας
 ἀπαιτεῖν;

γ'. Πῶς μὲν οὖν ἀπάτωρ καὶ ἀμήτωρ ὁ Μονογενὴς
 Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδέδεικται, καὶ πῶς ἀγε-
 ναλόγητος ἐκατέραν τὴν γέννησιν· λοιπὸν δὲ πρὸς
 τὸ [172] ἐπιγόνον ἀπαγάγωμεν^a, τὸν λόγον τὸν περὶ
 τοῦ Μελχισεδέκ εἰς ἑτέραν ἡμέραν ἀναβαλλόμενοι,
 καὶ διαναστήσωμεν τὴν ἀκοήν, προφητικῶν μέλ-
 λοντες ἀκούειν αἰνιγμάτων. Αἰνίγμασι γὰρ ἔοικε τὰ
 προφητικά, καὶ πολλὴ δυσκολία ἐν τῇ παλαιᾷ Δια-
 θήκῃ, καὶ δυσεπιληπτά τὰ βιβλία· ἡ δὲ Καινὴ σα-
 φεστέρα καὶ εὐκολωτέρα. Καὶ τίνας ἔνεκεν, φησὶ,
 ταῦτα οὕτω διατεκνύονται, καίτοι ἡ Καινὴ περὶ μει-
 ζόνων διαλέγεται πραγμάτων, περὶ βασιλείας οὐρα-
 νῶν, καὶ σωμάτων ἀναστάσεως, καὶ τῶν ἀπορρήτων
 ἀγαθῶν, καὶ ἀνθρώπινον ὑπερβαίνει νοῦν; Τίς οὖν
 ἡ αἰτία τοῦ τὰς προφητείας ἀσαφεῖς εἶναι; Πολλὰ
 προλέγουσιν Ἰουδαῖοι αὐταὶ κακὰ· καὶ ὅτι ἐκδηθῇ-

^a Savillius legendum opinatur ἀπαγάγωμεν, sed pulo
 ἀπαγάγωμεν bene habere.

σονται μὲν ἐκεῖνοι, ἡμεῖς δὲ εἰσδεχθυσόμεθα· καὶ
 ὅτι καταλυθῆσεται μὲν ὁ ναὸς, καὶ οὐκέτι λοιπὸν
 ἀναστήσεται, πείσεται δὲ τὰ Ἱεροσόλυμα, καὶ πᾶσιν
 ἔσται βατά· Ἰουδαῖοι τε πληνῆται γινόμενοι, παν-
 ταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρήσονται, καὶ τῆς πό-
 λεως ἐκπεσόντες, οὐδὲ τὴν πολιτείαν ἔξουσι λοιπὸν
 τὴν ἀρχαίαν, ἀλλὰ πάντα αὐτῶν ἀφαιρεθήσεται· τὰ
 πρότερα, καὶ προφητεῖαι, καὶ θυσίαι, καὶ ἱερωσύνη,
 καὶ βασιλεία. Οὐ μόνον δὲ ταῦτα, ἀλλὰ καὶ ἄλλα
 πολλὰ τοιαῦτα πρόλεγον οἱ προφῆται, μυρίας τρα-
 γυδίας τοῖς οἰκείοις ἐγκαταμιγνύντες βιβλίοις. Ἴν'
 οὖν οἱ Ἰουδαῖοι μὴ σαφῶς ἀκούσαντες παρὰ τὴν ἀρ-
 χήν, διαχειρίζονται τοὺς λέγοντας ταῦτα, τῇ δυσκο-
 λῇ τῆς ἔρμηνείας ἀπέκρυψαν τὰς προρρήσεις, καὶ
 πολλὴν ἀσάφειαν κατέχεαν τῶν πραγμάτων, τῇ
 ἀσασφείᾳ τῶν λεγομένων τοὺς λέγουσι παρασκευάζον-
 τες ἀσφάλειαν. Καὶ πῶθεν δῆλον τοῦτο; Δεῖ γὰρ καὶ
 εὐθύνας ἡμᾶς ἀπαιτεῖσθαι, εἰ καὶ ἐν φίλοις λέγομεν·
 καὶ γὰρ πολλοὶ Ἰσως καὶ τῶν οὐ φίλων πάρεισι.
 Μανθανέτωσαν τοίνυν ταῦτα κάκεῖνοι, ἵνα καὶ αὐτοὶ
 φίλοι γένωνται. Εἶπον, ὅτι εἰ ἤκουσαν οἱ Ἰουδαῖοι τὰ
 μέλλοντα αὐτοὺς καταλήψεσθαι κακὰ, καὶ ὅτι τὰ
 Ἱεροσόλυμα ἀλώσεται διὰ τὸν Χριστὸν τὴν ἄλυσιν
 ταύτην τὴν θάνατον, καὶ οὐκ ἔχουσαν μεταβολήν, εἰ
 ἤκουσαν φανερώς πᾶρὰ τῶν προφητῶν ταῦτα, εὐ-
 θένως ἂν τοὺς ταῦτα λέγοντας ἀπέκτειναν. Πῶθεν οὖν
 τοῦτο δῆλον; Πρῶτον μὲν ἀπὸ τῶν τρόπων αὐτῶν·
 μανικοὶ γὰρ καὶ θηριώδεις ἦσαν. Αἷμας ἐστὶν αἱμά-
 των αἱ διψῶν προφητικῶν, αἱ χεῖρες αὐτῶν ἐμελέ-
 τησαν ἐν ταῖς σφαγαῖς τῶν ἁγίων. Ταῦτα ὁ μέγας
 Ἥλιος αὐτῶν καταδοξά λέγων· *Κύριε, τοὺς προφή-*
τας σου ἀπέκτειναν, τὰ θυσιαστήριά σου κατε-
σκαψαν. Ὁ Χριστὸς κάλιν, Ἱερουσαλήμ, Ἱερου-
 σαλήμ, ἡ ἀποκτείνασα τοὺς προφῆτας, καὶ λιθο-
 βολοῦσα τοὺς ἀπεσταλμένους πρὸς αὐτήν. Καὶ ὁ
 Ἥσαϊας συνκρά τούτοις αὐτῶν κατηγορῶν, ἐδὲα· *Αἱ*
χεῖρες ὑμῶν αἱματος πλήρεις. Καὶ κάλιν ὁ Χρι-
 στός· *Οἱ πατέρες ὑμῶν ἀπέκτειναν τοὺς προφή-*
τας, ὑμεῖς δὲ οἰκοδομεῖτε τὰ μνημεῖα αὐτῶν·
πληρώσατε τὸ μέτρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ὁρᾷς
 πῶς καὶ ὁ δεσπότης καὶ οἱ δοῦλοι μαιφονίαν αὐτῶν
 μαρτυροῦσι; Τί δὲ ἐστὶ· *Πληρώσατε τὸ μέτρον*
τῶν πατέρων ὑμῶν; [173] Ἀποκτείναντε, φησὶ,
 καμέ· πρόσθετε τοῖς δουλικαῖς αἱμασι τὴν δεσποτι-
 κήν σφαγὴν. Εἰ γὰρ μυρίους ἔσφαξαν ἀνθρώπους,
 ἀλλὰ συνδούλους πάντας· ὅτε δὲ κατὰ τοῦ δεσπότης
 τὰς χεῖρας ἐξέτειναν, τότε ἐπληρώθη τὸ μέτρον· καὶ
 εἰκότως. Ἔως μὲν γὰρ οὐκ ἀπέκτειναν τὸν δεσπό-
 την, εἶχον ἐλπίδα σωτηρίας, καὶ προσεδόκων ὅτι ὁ
 ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ ἰλθὼν ἀρεῖ τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κό-
 σμου· ἐπειδὴ δὲ τὸν λατρὸν διεχειρίσαντο, καὶ εἰς
 αὐτὸ τὸ ἱλαστήριον ὕβρισαν, καὶ τὸν ἰλθόντα ἀφείναι
 τὰ ἀμαρτήματα ἀπεστράφησαν, πάσης λοιπὸν ἐλπί-
 δος ἐξέπεσον. Διὰ τοῦτο λέγει· *Πληρώσατε τὸ μέ-*
τρον τῶν πατέρων ὑμῶν. Ναί, φησὶν· ἀλλ' ὅτι
 μὲν μαιφόνους καὶ ἐναγείς, ἀποδέδεικται ἐκ πολλῶν
 μαρτυριῶν· πῶθεν δὲ δῆλον, ὅτι τῶν προφητῶν οὐκ
 ἂν ἐφείσαντο, εἰ ἤκουσαν ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα κατα-

^b Mss. κατέχεον.

στραφήσεται, ὅτι ὁ νόμος παυθήσεται, ὅτι ἡ Παλαιὰ ἀλλαγῆσεται; Μάλιστα μὲν καὶ ἐκ τῶν εἰρημένων δῆλον· πλὴν ἄλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν Γραφῶν πάλιν ποιήσομαι τὴν ἀπόδειξιν σαφεστέραν. Εἰ γὰρ ποτε ἤκουσαν προφήτου λέγοντος, ὅτι τὰ Ἱεροσόλυμα καταστραφήσεται καταστροφὴν πρόσκαιρον, δέον αὐτοὺς μεταβάλλεσθαι καὶ ἀποκρούεσθαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, εἰς τὸν προφήτην ἠφίεσαν τὸν θυμόν. Καὶ ὅτι τοῦτο ἐστὶν ἀληθές, αὐτῶν ἀκούσατε τῶν ἱστοριῶν. Ἐπολιόρχουν τὴν πόλιν αὐτῶν οἱ Πέρσαι ποτὲ, καὶ βαρβαρικὸν στρατόπεδον ἔξω περιεκάθητο· καὶ τὰ τῶν κινδύνων οὐκ ἦν δόξα, ἀλλ' ἐν μέσῃ παγίδι ἡ πόλις ἦν τότε Ἱερουσαλήμ, ὠπλισμένων ἀπάντων καὶ περιστῶτων ἔξωθεν· ἀλλ' ὅμως οὕτω φανερῶν ὄντων τῶν δεινῶν, ἐπειδὴ Ἱερεμίας ἐλθὼν εἶπε πρὸς αὐτοὺς, ὅτι ἡ πόλις παραδοθήσεται εἰς χεῖρας Χαλδαίων· καίτοι τοῦτο οὐδὲ προφητεία ἦν· οἱ γὰρ ὀφθαλμοὶ αὐτῶν ἑώραν τὰ συμβησόμενα· ἀλλ' ὅμως ἐπειδὴ τὰ φανερά καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν εἶπεν, οἱ μισροὶ καὶ ἀναίσθητοι καὶ περὶ τοὺς εὐεργέτας ἀγνώμονες οὕτως ἐμάνησαν, ὥς προδότην αὐτὸν καὶ λυμῶνα τῆς πόλεως νομίσαι, καὶ εἰπεῖν, ὅτι Ἐκλύσει τὰς χεῖρας τοῦ λαοῦ τούτου. Καὶ μὴν ἑσπερέου, καὶ μὴν διήγειρε τὴν προθυμίαν αὐτῶν, καὶ πρὸς Θεὸν ἤγε, τὴ ἀβράγες καὶ ἀκαταμάχητον αὐτοῖς περιτιθείς τεῖχος· ἀλλ' οὐδὲν τούτων ἐνοήσαντες ἐκείνοι, ἐκέλευον αὐτὸν ἀναριεῖσθαι. Τοιαύτας γὰρ τοὺς εὐεργέταις ἀεὶ τὰς ἀμοιβὰς ἀπαδίδωσαν, καὶ τοῦ βασιλέως συγγόντος, οὐδὲ οὕτως ἐνέδωκαν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀνελεῖν οὐκ ἴσχυσαν. εἰς τὸν τοῦ βορβόρου λάκκον ἐνέβαλον.

δ. Εἰ δὲ προσκαίρου αἰχμαλωσίας ἀποτὴν οὐκ ἤνεγκαν, πῶς τὴν πρόβρῃσιν τῆς διηνεκοῦς δουλείας ἐμελλον εἰσάκουσιν; Εἰ Ἱερεμίας εἶπεν, ὅτι Ἀπελεύσεσθε εἰς Βαβυλῶνα, καὶ οὐχ ὑπήνεγκαν· ἀκούσαι, ἀλλ' ἐτιμωρήσαντο τὸν εἰπόντα· εἰ ἤκουσαν τῶν προφητῶν εἰπόντων, ὅτι Οὐκ εἰς Βαβυλῶνα, ἀλλὰ πανταχοῦ τῆς [174] οἰκουμένης διασπαρήσεσθε, καὶ οὐκέτι λοιπὸν ἐπανήξετε, οὐκ ἂν καὶ τὸ αἶμα τῶν λεγόντων ἐξέπιον; Εἰ δὲ δοκεῖ τοῦτο εἶτι στοχασμὸς εἶναι, φανεράν ὑμῖν ἀπόδειξιν παρέχω, ὅτι οὐκ ἦν ἀσφαλές αὐτοῖς λέγειν τὰ μέλλοντα, τὴν ἡμετέραν τιμὴν λέγω, τὴν ἐκπιῶσιν τὴν ἐκείνων. Στέφανον γὰρ, εἰπέ μοι, τὴν ἀπαρχὴν τῶν μαρτύρων, διὰ τί ἐλίθασαν; οὐ ταῦτα ἐγκαλοῦντες αὐτῷ καὶ λέγοντες, ὅτι Ὁ ἀνὴρ οὗτος λαλεῖ βλασφημία ῥήματα; Εἶπε, φησὶν, ὅτι Ἰησοῦς καταλύσει τὸν ναὸν τούτον, καὶ ἀλλὰξεῖ τὰ ἔθνη, ἃ παρέδωκε Μωσῆς, καὶ διὰ τοῦτο αὐτὸν ἐλίθασαν. Εἰ δὲ τότε οὐκ ἠνείχοντο ταῦτα ἀκούειν, καὶ ταῦτα τῶν πραγμάτων αὐτοὺς πειθόντων λοιπὸν, πῶς ἂν τῶν προφητῶν ἠνείχοντο ταῦτα προαναφωνοίντων; Ἦκουσας, ἀγαπητὲ, ὅτι διὰ τὸν ναὸν καὶ τὴν μετὰθεσιν τῆς πολιτείας αὐτὸν ἐλίθασαν· ἀκουσον πῶς καὶ τῷ Χριστῷ τοῦτο προφέρουσιν ἐγκλημα. Εἶπε γὰρ, φησὶν, οὗτος· Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔσται αὐτὸν. Εἶδες ἡδὴ πανταχοῦ ἡ κατὰ λυσις τοῦ ναοῦ, καὶ ἡ μετὰ-

θεσις τῆς πολιτείας τὴν ὀργὴν αὐτοῖς ἐνεποίη; Διὰ τοῦτο ἔλεγον μὲν οἱ προφῆται ταῦτα, οὐκ ἔλεγον δὲ φανερώς. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλον ἐδούλοντο ἀνελεῖν, ὅτι ἐπειθεν αὐτοὺς μετατιθεσθαι ἀπὸ τῆς πολιτείας Πόθεν τοῦτο δῆλον; Θεωρεῖς, φησὶν, ἀδελφέ, πόσαι μυριάδες εἰσὶν Ἰουδαίων τῶν παπιστευόντων, καὶ οὗτοι πάντες κατήχηται περὶ σοῦ, ὅτι ἀποστασία τοῦ νόμου διδάσκεις. Οἱ πιστοὶ οὐκ ἠνείχοντο διδάσκεσθαι ἀποστασίαν τοῦ νόμου· καὶ οἱ οὐδέπω πιστεύσαντες πῶς ἂν ἠνείχοντο ἀκούσαι, ὅτι παυθήσεται ὁ νόμος ποτὲ; Ὅτι μὲν οὖν τοὺς προφῆτας ἀπέκτειναν ἂν οἱ Ἰουδαῖοι, εἰ τι τοιοῦτον σαφῶς προείπον, ἰδεῖξαι μὲν ἀπὸ τῶν μαρτυριῶν, ἀπὸ τῆς τοῦ μακαρίου Ἱερεμίου, καὶ τοῦ πρωτομάρτυρος Στεφάνου, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ, καὶ τοῦ ἀποστόλου Παύλου. Πᾶσι γὰρ τὰ αὐτὰ ἐγκαλοῦντες, οὕτως αὐτοὺς ἀνέειλον. Ὅτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ βιβλία κατέκτασαν ἂν τὰ προφητικά, εἰ συνέειδον τὰ λεγομένα, καὶ τοῦτο παρὰσθῆναι πειράσομαι ἀπὸ τίνος ἱστορίας, κεκρυμμένης μὲν ὑμῖν, δῆλης δὲ ἐσομένης αὐτίκα θὴ μάλα· οὕτω γὰρ αὐτὴν ἀπαγγεῖλαι πειράσομαι. Τίς οὖν ἡ ἱστορία, ἀκούσατε.

Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ τετάρτῳ εἶτι Ἰωακείμ υἱοῦ Ἰωσίου βασιλέως Ἰούδα, εἶπε Κύριος πρὸς Ἱερεμίαν· Γράψον πάντας τοὺς λόγους, οὓς ἐχρημάτισα πρὸς σὲ ἀπὸ τῆς ἡμέρας Ἰωσίου, ὥς τῆς ἡμέρας ταύτης· τουτίστι, πάντα τὰ κακὰ, ἃ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς. Ὅρα τί φιλόφρων ὁ Θεὸς καὶ κηδεμονικός. Ἐπειδὴ γὰρ κατὰ μέρος ἀκούσαι οὐκ ἠνείχοντο, Συνάγαγε, φησὶν, αὐτὰ πάντα, καὶ ἀξήγησον τὸν φόβον, ἵνα κἂν οὕτω ἡ βελτίους γένωνται. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· τὸ ζητούμενον ἡμῖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τὰ βιβλία ἂν αὐτὰ κατέκοψαν, εἰ ἐνόησαν τὰ σημεῖον ἐκθάντα πάντα. Ὡς ἀκούσονται κακὰ (δεῖ γὰρ ἔχεισθαι τῆς ἱστορίας), ἃ λογίζομαι ποιῆσαι αὐτοῖς, καὶ ἀποστραφῆσονται ἀπὸ τῆς ὁδοῦ αὐτῶν τῆς πορνείας. Ὡς, ὁ Θεὸς λέγει; ἀγνοεῖ, [175] εἰπέ μοι, τὰ ἐσόμενα; οὐκ οἶδεν εἰ ἀκούσονται, ὁ εἰδὼς πάντα πρὶν γενέσεως, ὁ ἐτάζων καρδίας καὶ νεφροῦς, ὁ κριτικὸς ἐνθυμήσεων καὶ ἐννοιῶν; ὦ πάντα γυμνά καὶ τετραχελισμένα τοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ; Τίνος δὲ ἕνεκεν ἔλεγον, Ὡς ἀκούσονται; Καὶ γὰρ καὶ ταῦτα ἀναγκαῖον ὑμῶς μανθάνειν, διὰ τοὺς ἐγκαλοῦντας ἀγωνίαν τῷ Μονογενεῖ. Ἰδοὺ γὰρ καὶ ὁ Πατὴρ ἀγνοοῦντος φθέγγεται ῥήματα· τὸ γὰρ, Ὡς, ἀγνοοῦντός ἐστιν· ἀλλ' οὐκ ἀγνοεῖ. Ὅπόταν οὖν καὶ παρὰ τοῦ Υἱοῦ ἀκούσης τι τοιοῦτον λέγοντος, τὴν αὐτὴν κατάδεξαι ψῆφον. Υἱὸς γὰρ ὢν, πανταχοῦ τὸν Πατέρα μιμεῖται.

Ἄλλ' οἱ μὲν τῶν ἀγώνων καιροὶ τούτων ἀναμνηνέωσαν, ἵνα μὴ τῆς προκειμένης ὑποθέσεως ἐκπέσωμεν· εἰπωμεν δὲ, τίνος ἕνεκεν λέγει, Ὡς ἀκούσονται. Εἰ εἶπεν, ὅτι ἀκούσονται, χωρὶς τοῦ Ὡς, ψευδὲς ἦν· οὐ γὰρ ἐμελλον ἀκούσεσθαι. Εἰ εἶπε τὸ ἀληθές, ὅτι οὐκ ἀκούσονται, περιττῶς ἔπαμπε τὸν προφήτην τοῖς οὐκ ἀκουσομένοις. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ ἵνα μὴ ἡ πρόγνωσις αὐτοῦ νομισθεῖ ἀναγκαστικὴ τις εἶναι τῆς παρακοῆς, διὰ τοῦτο ἐπαμ-

^b Sic Reg. melius quam alii, qui habent ἵνα καὶ οὕτως.

^c Alit omnes παρὰ τοῦ. Morel. περὶ τοῦ Υἱοῦ. At Fronto Ducius παρὰ τοῦ legi.

sumque qui venerat, ut peccata dimitteret, aversati sunt, omni spe deinceps exciderunt. Propterea dicit: *Impleta mensuram patrum vestrorum.* Certe, inquit: et multis quidem ostensum est testimoniis, homicidas illos ac nefarios fuisse: unde vero constat illos prophetis minime parcituros, si Jerosolyma eversum iri audivissent, et cessaturam legem, ac fore ut Vetus Testamentum immutetur? Id quidem ex iis, quæ dicta sunt, maxime apparet: verumtamen ex ipsis Scripturis manifestiorem subjiciam demonstrationem. Nam si quando prophetam dicentem audierunt, fore ut Jerusalem temporario excidio excinderetur, cum illos mutare mentem oportuisset et iram Dei depellere, in prophetam furorem effuderunt. Atque hoc verum esse, ex historiis ipsis intelligetis. Obsidebant aliquando civitatem ipsorum Persæ, atque ipsam foris barbaricus exercitus circumvallabat: nec obscurum erat periculum quod imminerebat, sed in mediis tum laqueis urbs Jerusalem, armatis omnibus et illam foris circumsidentibus, versabatur: attamen cum tam certa mala eos premerent, quoniam progressus in medium dixit illis Jeremias, fore ut in manus Chaldeorum civitas traderetur; tametsi neque prophetia fuit hoc, cum ipsorum oculi quæ eventura essent intuerentur; quia tamen ea quæ manifesta erant, et eorum oculis observabantur dicebat, scelesti illi ac stupidi, et erga benefactores ingrati sic insanierunt, ut proditorem illum et eversorem arbitrarentur, ac dicerent: *Hic dissolvit manus populi hujus* (Jer. 38. 4). Attamen confirmabat, attamen ipsorum alacritatem excitabat, et ad Deum ducebat, eosque invicto et læexpugnabili muro circumvallabat: sed illi nihil horum intelligentes, interficere eum jubebant. Talia quippe bene de se meritis præmia semper rependebant, et cum rex ignovisset, ne sic quidem cesserunt, sed quoniam necare non poterant, in luti lacum projece- runt.

4. Quod si temporariæ captivitatis mentionem fieri non tulerunt, quo tandem pacto perpetuæ servitutis prædictionem audituri fuissent? Si cum dixisset Jeremiae, In Babylonem abibitis, neque potuerunt audire, sed eum qui dixerat punierunt: si prophetas audissent dicentes, fore ut non in Babylonem, sed quoquovertum per orbem terrarum dispergaminii, nec amplius revertamini, nonne talia dicentium sanguinem ebibissent? Quod si vobis istud adhuc conjectura videtur esse, demonstratione clara probabo, non tantum fuisse futura illis denuntiare, nostrum, inquam, honorem et reprobationem illorum. Cur enim, quæso, Stephanum primitias martyrum lapidarunt? nonne quod hoc illi crimini verterent dicerentque, *Vir iste loquitur verba blasphemias*? Dixit, aiunt, quoniam *Jesus destruet templum istud, et mutabit ritus, quos tradidit Moyses* (Act. 6. 11. 14), atque idcirco illum lapidibus obruerunt. Si tum hæc audire non potuerunt, idque cum res ipsæ fidem ipsis deinceps facerent, quomodo prophetas hæc prænuntiantes tulissent? Audivisti, dilectissime, propter templum, et propter religionis mutationem ab illis eum fuisse lapidatum:

audi, quo pacto Christo etiam istud ipsum crimen objiciant. Dixit enim, inquit, *iste: Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Matth. 26. 61; Joan. 2. 19). Vides ubique templi destructionem, ac religionis mutationem bilem illis movisse? Ideo dicebant hoc quidem prophetæ, sed evidenter non dicebant. Ideo Paulum etiam interficere voluerunt, quod illis persuaderet ut religionem mutarent. Unde hoc liquet? *Vides, frater, inquit, quot millia sunt in Judæis, qui crediderunt, et omnes isti audierunt de te, quod discessionem doceas a lege* (Act. 21. 20). Fideles doceri se discessionem a lege non patiebantur; et qui nondum crediderant, quomodo audire potuissent fore, ut lex aliquando cessaret? Ac Judæos quidem interfectores fuisse prophetas, si quid tale manifeste prædixissent, testimoniis allatis ostendimus, ex ipso beato Jeremia, ac protomartyre Stephano, ex ipso Christo, et apostolo Paulo. Omnibus enim eadem crimini dantes, eos de medio sustulerunt. Ipsos autem propheticos etiam libros combusturos eos fuisse, si quæ dicta fuerant cognovissent, hoc quoque per historiam quamdam probare satagam vobis occultant, sed quæ manifesta continuo fiet: ita conabor illam exponere. Quænam igitur illa historia sit, audite.

Historia de Jeremia. — *Et factum est in anno quarto Joacim filii Josias regis Juda, dixit Dominus ad Jeremiam: Scribe omnia verba, quæ loquutus sum ad te, a diebus Josias usque ad diem hanc* (Jer. 36. 1. 2): hoc est, omnia mala quæ cogito facere eis. Vide, quid benignus ac providus dicat Deus. Nam quoniam singula nolebant audire, Collige, inquit, illa omnia, ac metum auge, ut vel hac ratione respiciant. Recordamini promissi nostri: in quæstione positum est, ut ostendamus eos libros ipsos laceraturos fuisse, si cuncta quæ hodie contigerunt, illis in mentem venissent. *Forte audient mala* (adhærendum enim est historię), *quæ cogito facere eis, et avertentur a via sua prava* (Ibid. v. 3). *Forte*, dicit Deus? num igitur, quæso, futura ignorat? non novit an audituri sint, is qui novit omnia antequam fiant, qui corda scrutatur et renes, qui discretor est cogitationum et mentium, cujus oculis nuda et aperta sunt omnia? Cur autem dixit, *Forte audient*? Nam et hæc operæ pretium fuerit vos didicisse, propter eos qui unigenito Dei Filio ignorantiam objiciunt. Ecce enim Pater quoque ignorantis verbis utitur: siquidem, *Forte*, vox est ignorantis: verumtamen nequaquam ignorat. Quando igitur et Filium tale quid dicentem audiveris, eandem sententiam suscipe. Nam cum Filius sit, ubique Patrem imitatur.

Præscientia non est causa peccati. — Sed differamus tantisper has concertationum occasiones, ne a proposito argumento discedamus: quæramus cur dicat, *Forte audient*. Si dixisset, *Audient*, abique *Forte*, falsum fuisset: non enim erant audituri. Si verum dixisset, *Non audient*, frustra non audituris prophetam misisset. Neque idcirco tantum, sed ne vim ac necessitatem aliquam ad non parendum afferre ipsius præscientia putaretur, propterea cum dubitatione

quadam hæc verba protulit, ne forte dicerent aliqui, Prædixit Deus, et omnino evenire oportebat : quod de Juda solent dicere. Prædixit, inquit, eum proditorem futurum, et ideo proditor factus est. O dementiam ! o impudentiam ! Neque enim præscientia malitiae causa fuit, mi homo : absit. Non enim rebus futuris affert necessitatem, sed prævidet tantum. Non quia prædixit Christus, factus est proditor ille ; sed quia proditor futurus erat, Christus ideo prædixit. Ne igitur hic etiam dicant eum non audituros illos dixisse, ac penitentiae viam illis præclusisse, prævenit, atque omnem occasionem illis præripuit, dum prophetae dixit. *Forte audient.*

5. Recordamini promissi : nam ideo assidue vobis in memoriam illud revoco, ne cum solutionem attulero, questionis initio disputationis propositae sitis immemores. Quodnam igitur illud fuit ? Si scivissent Judæi eventura illis fuisse mala, quæ comprehenderunt illos (hæc, inquam, mala quæ nunc eos detinent), ipsos libros dilacerassent, neque sacris literis popercissent. Sed ad historiam redeamus. *Hic auditis vocat Jeremias discipulum suum Baruch filium Neriae, et ait illi : Scribe in libro mala omnia, quæ illis eventura sunt (Jer. 36. 4).* Quid hoc rei est ? tibi a Deo mandatum est, et discipulum mittis ? num refugis præ timore ? num vereris ? num reformidas ? si tu reformidas, quo pacto discipulus audebit ? At nihil horum est ; additur enim causa : nam cum dixisset, *Scribe ac lege*, subjunxit : *Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 5).* O magnanimitatem ! In vinculis erat, et a prophetia non abstinebat. Attendamus justi fortitudinem, ejusque animi philosophiam. Non dixit apud se : Tam multa mihi propter hanc loquendi libertatem mala contigerunt : innumera profudi verba, nec quidquam profeci, neque lucri mihi fuit aliud, quam ut in vincula conjicerer : needum me Deus a vinculis liberavit, et me rursus ad illas belluas mittit ? Nihil horum aut dixit, aut cogitavit ; sed id unum spectabat, ut Domini præceptum perliceret : et quoniam per seipsum non poterat, per discipulum illud implevit. *Leges namque illas, inquit, et dic omnia mala. Ego enim detineor in carcere (Ibid. v. 6).* Et dicebat Jeremias, et Baruch scribebat in libro. Jejunii tempus fuit, cum hæc fierent : festum instabat, quod ad metropolim omnes vocabat : communes quippe conventus agi oportuit, quandoquidem de necessariis rebus deliberandum in comitiis fuit. *Ingressus est ad principes Baruch, et legit in auribus principum omnia verba hæc (Ibid. v. 14. 15)* : et causam etiam dixit : *Fortasse namque, inquit, cadet misericordia vestra ante faciem Domini (Ibid. v. 7)* : ne existimarent eum tamquam accusatorem hæc dicere, sed ut cum ad eos sanandos venisse ipsum intellexissent, æquiores ac benigniores redderentur. Quid ergo illi ? Cum gratias agere oportuisset, cum eum laudare, cum efferre, nihil horum agunt, sed abeuntes annuntiaverunt regi quæ scripta erant in libro, et deposuerunt librum in domo Elisama (*Ibid. v. 20*). *Et cum misisset, inquit, rex Juden, unum ex apparitoribus suis, librum jussit*

afferri. Et sedebat rex in domo hiemali (Jer. 36. 21. 22) : mensis quippe nonus erat, hoc est November (a), et nonum appellat a Martio numerando : nam et hoc diligenter observandum est. Si enim a Septembri numerasset, hiems tum temporis esse non debuisset. Cur igitur hoc etiam adjungitur ? ex iis quæ sequuntur aperte cognoscetis. *Et focus ignis ante illum* : carbonem, inquit, quoniam frigus erat. Videtis ut nihil a Scriptura sacra omittatur ? Et carbonem ignis ante ipsum : et circumstabant eum satrapæ : allatus est liber innumeris redundans bonis (malorum quippe prophetia malorum erat propulsatio), et legebatur. Memores mihi, queso, estote promissi. *Et cum legisset ille tres pagellas, sumpto scapello scidit, et in focum ignis projecit, donec totum volumen defecit (Ibid. v. 23).* Vides, ut ne libris quidem parcant ? ut ne a literis quidem sacris abstineant ? Quoniam captivitatem Jerusalem continebat, eum conscidit : et cum prophetam non invenisset, in literas iram effudit. Qui ergo res inanitates ita persequitur, si anima præditum invenisset, quid non fecisset ? Nam quemadmodum sævæ bellæ, cum eos arripuerint, qui cum ipsis decertant, et illi deinde relictis in ore belluarum pellibus, quibus amiciuntur, aufugerint, illas deinde discerpunt dentibus, ut ita furem suum expleant : ita nimirum et rex fecit. Non offendit eum, qui librum tenebat, et librum conscidit : neque conscidit solum, sed et in focum ignis iniecit, ut ne reliquæ quidem ex literis illis restarent. Sed nondum omnem ejus mentiam perspectam habetis : probe vero scietis, si narrationi diligenter attenderitis. Non enim dixit eum toto lecto libro deinde ipsum exussisse : quinimo, *Cum tres quatuorve pagellas legisset, ipsum conscidit.* Ne ipsum quidem lectionis finem exspectavit, sed ab ipso procemio confestim exasperatus est. Propterea tutum non erat prophetis futura omnia mala Judæis aperte dicere. Nam si captivitatem ad tempus futuram audire minime potuit, quomodo perpetuam discere sustinisset ? Neque contentus hoc fuit rex : sed misit, inquit, ad querendum ubique prophetam, sed non invenit eum : occultavit enim illum Deus (*Ibid. v. 26*). Illum quidem tum loco, cæteros autem prophetas eorum obscuritate quæ dicebantur occultavit.

6. Neque vero tantum ex his nobis liquebit, apud Judæos audax illud facinus existisse, animique periculis temere sese objicientis, eventurum gentibus ho-

(a) Hæc voces, *hoc est November*, desunt in Mas. Ibid. Reg., *Xanthicus Martius et primus*. Ibid. Colb., *Si enim a Novembri numerasset*. Ut autem intelligatur clarius quid hic sibi velit Chrysostomus : Hæc gesta sunt, inquit Jeremias, mense nono, tuncque rex sedebat in domo hiemali et ante focum, frigus scilicet depellendi causa. Cum autem nonus mensis a Dio, qui primus erat secundum Macedonicum numerandi ritum Antiochiæ receptum, numeraretur, a Dio, cujus pars Septembri, pars Octobri responderet, nonus mensis incidit in Maium et Junium ; atqui hi menses non in tempus hibernum incidunt ; quare aliud mensium initium proponit Chrysostomus ; nempe Xanthicum, qui mensis respondet partim Februarii, partim Martio, ita ut maxima pars ejus in Martium incidat, atque nonus mensis a Xanthico in Novembrem incidet, ut hic dicitur. Incogitantem autem hic ^{alio} Januarii verterat Fronto Duceus. Hinc autem confirmatur id quod vulgo statuitur, Antiochenos nempe Macedonicis mensibus usos fuisse. Vide Usserium de Anno Macedonico et solari.

φιθώλως τέθεικε τὰ ῥήματα, ἵνα μὴ λέγωσί τινες, ὅτι προείπεν ὁ Θεός, καὶ πάντως ἴδει γενέσθαι· ὃ καὶ περὶ τοῦ Ἰουδα λέγουσι. Προείπε, φησὶν, ὅτι προδότης ἔσται, καὶ διὰ τοῦτο προδότης ἐγένετο. Ὡς τῆς ἀνοίας, ὡς τῆς ἀναισχυρίας. Οὐδὲ γὰρ ἡ πρόγνωσις, ἀνθρώπου, τῆς πονηρίας αἰτία· μὴ γένοιτο. Οὐ γὰρ ἔστιν ἀναγκαστική τῶν μελλόντων ἔσσεσθαι, ἀλλὰ προγνωστική μόνον. Οὐκ ἔπειδὴ προείπεν ὁ Χριστός, διὰ τοῦτο ἐγένετο ἐκεῖνος προδότης· ἀλλ' ἔπειδὴ προδότης ἐμελλε γενέσθαι, διὰ τοῦτο προείπεν ὁ Χριστός. Ἵνα οὖν μὴ καὶ ἐνταῦθα λέγωσιν, ὅτι εἶπεν ὅτι οὐκ ἀκούσονται, καὶ ἀπέκλεισεν αὐτοὺς τῆς μετανοίας τὴν ὁδόν, προλαβὼν ἀνέσπασεν αὐτὸν τὴν πρόφασιν, εἰπὼν τῷ προφήτῃ, *Ἰσως ἀκούσονται*.

ε'. Μνημονεύετε τῆς ὑποσχέσεως· διὰ γὰρ τοῦτο συνεχῶς ὁμᾶς ὑπομνήσκω, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὸ συμπέρασμα, μὴ ἐπιλάβηθε τοῦ ζητηθέντος ἡμῖν ἐν ἀρχῇ κεφαλαίου α'. Τί δὲ ἦν τοῦτο; Ὅτι εἰ ᾔσθοντο οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι ἐμελλεν αὐτοῖς συμβῆσσεσθαι τὰ κατελιγμένα αὐτοῖς δεῖν (ταῦτα δὲ λέγω τὰ νῦν κατέχοντα αὐτοὺς), αὐτὰ τὰ βιβλία ἂν κατέκοφαν, καὶ οὐκ ἂν ἐφείσαντο οὐδὲ τῶν θείων γραμμάτων. Ἀλλ' ἐπὶ τὴν ἱστορίαν ἐλθωμεν. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰερεμίας, *καλεῖ τὸν μαθητὴν αὐτοῦ Βαρούχ υἱὸν Νηρίου, καὶ λέγει πρὸς αὐτόν· Γράψον εἰς βιβλίον πάντα τὰ μέλλοντα αὐτοῖς ἔσσεσθαι δεῖν*. Τί γέγονε; οὐ ἐπετάγη παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν μαθητὴν πέμπεις; Ἄρα μὴ δευίξῃς; Ἄρα μὴ ἀγωνίξῃς; Ἄρα μὴ δίδουκας; εἰ σὺ δίδουκας, πῶς ὁ μαθητὴς τολμήσει; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων· πρόσκειται γὰρ ἡ αἰτία· εἰπὼν γὰρ, *Γράψον καὶ ἀνάγνωθι, ἐπήγαγεν· Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ*. Ὡς μεγαλοφυχίας. Ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ ἦν, καὶ τῆς προφητείας οὐκ ἀφίστατο. Προσέχων μὲν τῇ ἀνδρείᾳ τὸ δικαίον, καὶ τῇ τῆς διανοίας φιλοσοφίᾳ. Οὐκ [176] εἶπε πρὸς αὐτόν· Τοσαῦτά μοι δεῖν συμβέβηκε διὰ τὴν παρῶν σὶν ταύτην· μυρίους ἀνῆλωσα λόγους, καὶ οὐδὲν ὤνησα, οὐδὲ ἐγένετό μοι τι πλεόν, ἀλλ' ἡ τὸ δεδέσθαι μόνον· καὶ οὕτω με τῶν δεσμῶν ἀπέλευσεν ὁ Θεός, καὶ πάλιν πέμπει με πρὸς τοὺς θήρας ἐκείνους; Οὐδὲν τούτων οὐκ εἶπεν, οὐδὲ ἐνενόησεν· ἀλλ' ἐν μόνον ἐσχόπει, ὅπως ἀνυσθῇ τὸ ἐπίταγμα τοῦ Δεσπότη· καὶ ἐπεὶ δι' αὐτοῦ οὐκ ἴσχυσε, διὰ τοῦ μαθητοῦ κατεσκέυασεν αὐτό. Ἀνάγνωθι γὰρ, φησὶν, αὐτοῖς, καὶ εἰπὲ πάντα τὰ κακά. Ἐγὼ γὰρ κατέχομαι ἐν τῇ φυλακῇ. Καὶ ἔλεγεν Ἰερεμίας, καὶ ἔγραφεν ὁ Βαρούχ ἐν βιβλίῳ. Νηστείας καιρὸς ἦν, ὅτε ταῦτα ἐγένετο· ἐορτὴ ἐφειστήκει, πάντας καλοῦσα πρὸς τὴν μητρόπολιν· ἴδει γὰρ κοινὸν γενέσθαι τὸν σὺλλογον, ἔπειδὴ περὶ ἀναγκαίων πραγμάτων ἐμελλεν ἡ ἐκκλησία ἔσσεσθαι. *Ἐστῆθε πρὸς τοὺς ἀρχοντας ὁ Βαρούχ, καὶ ἀνέγνω εἰς τὰ ὦτα τῶν ἀρχόντων πάντα τοὺς λόγους τούτους*· καὶ εἶπε καὶ τὴν αἰτίαν· *Ἰσως γὰρ, φησὶ, πεσεῖται τὸ ἔλκος ὁμῶν ἐνώπιον Κυρίου*. Ἵνα μὴ νομίσωσιν ὅτι ὡς κατηγορὸς ἔλεγεν, ἀλλὰ μαθόντες ὅτι θεραπεῦσαι αὐτοὺς ἀφίεται, ἐπεικέστεροι γένωνται. Τί οὖν ἐκεῖνοι; Δεὸν χάριτας ὁμολογῆσαι, δεὸν ἐκινῆσαι, δεὸν θαυμάσαι, οὐδὲν τούτων ποιοῦσιν,

α' In Colb. κεφαλαίου deest.

ἀλλ' ἀπελθόντες ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ τὰ γεγραμμένα ἐν τῷ βιβλίῳ, καὶ τὸ βιβλίον ἀπέθεντο ἐν τῷ οἴκῳ Ἑλισαμᾶ. Καὶ πέμψας, φησὶν, ὁ βασιλεὺς τὸν Ἰουδῆν^β, ἵνα τινὰ τῶν παρεστηκότων αὐτῷ, ἐκέλευσε κομισθῆναι τὸ βιβλίον. Καὶ ἐκδόθη^γ ὁ βασιλεὺς ἐν οἴκῳ χειμερινῷ· μὴν γὰρ ἑννατος ἦν^δ, τοῦτέστι Νοέμβριος· ἑννατον ἀπὸ τοῦ Ξανθικοῦ ἀριθμῶν λέγει· δεῖ γὰρ καὶ ταῦτα ἀκριβῶς εἰδέναι. Εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Δίου ἡρῆθμε, οὐκ ἐμελλεν ἔσσεσθαι τότε χειμῶν. Τίνος οὖν ἕνεκεν καὶ τοῦτο πρόσκειται; Ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα εἰρη σαφῶς. Καὶ ἐσχάρα πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· ἀνθρακίς, φησὶ, διότι ψυχὴς ἦν. Ὅρατε πῶς οὐδὲν παραλιμπάνεται τῇ βραβύ Γραφῇ; Καὶ ἀνθρακίς πυρὸς ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ περιστήκεισαν οἱ σατράπαι· ἐκομισθὲν τὸ βιβλίον μυρίων γέμον καλῶν (ἡ γὰρ τῶν κακῶν προφητεία κακῶν ἀναιρέσεις ἦν), καὶ ἀνεγινώσκετο. Μνημονεύετε μοι, παρακαλῶ, τῆς ὑποσχέσεως. *Καὶ ἐν τῷ ἀναγνώσκῃ αὐτὸν τρεῖς σελίδας, λαβὼν τὴν σμίλην ἔκοψεν, καὶ ἔβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τὸν πυρὸς, ἕως ἐξέλιπε τὸ βιβλίον ἅπαν*. Εἶδες πῶς οὐ φείδονται οὐδὲ τῶν βιβλίων; πῶς οὐδὲ τῶν γραμμάτων τῶν θείων ἀπέχονται; Ἐπειδὴ αἰχμαλωσίαν εἶχε τῆς Ἱερουσαλὴμ, κατέκοψε· καὶ οὐχ εἰρῶν τὸν προφήτην, εἰς τὰ γράμματα τὴν ὁρτὴν ἀφήκεν. Ὁ τοίνυν τοῖς ἀψύχοις οὕτω πολεμῶν, εἰ τὸν ψυχὴν ἔχοντα εὔρε, τί οὐκ ἂν εἰργάσατο; Καθάπερ γὰρ τὰ χαλεπὰ τῶν θηρίων, ἐπειδὴν ἐπιλάδονται τῶν πυκταυόντων αὐτοῖς, εἶτα ἐκεῖνοι διαφύγῃσι καταλιπόντες [177] ἐν τῷ στόματι τῶν θηρίων ἃ περικίονται δέρματα, λοιπὸν αὐτὰ περιτρώγουσι παραμυθούμενα τὸν θυμὸν· οὕτω δὲ καὶ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν. Οὐκ εὔρε τὸν ἔχοντα τὸ βιβλίον, καὶ αὐτὸ τὸ βιβλίον κατέκοψε· καὶ οὐ κατέκοψε μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐνέβαλεν εἰς τὴν ἐσχάραν τοῦ πυρὸς, ἵνα μὴδὲ λείψανον μείνῃ τῶν γραμμάτων ἐκείνων. Ἀλλ' οὐδέπω πᾶσαν ἔγνωτε αὐτοῦ τὴν μάστιγαν· εἰσεσθε δὲ σαφῶς, ἔαν μετὰ ἀκριβείας τῷ διηγήματι προσέχητε. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀναγνούς τὸ βιβλίον ἅπαν, οὕτως ἔκασεν· ἀλλ' Ἐν τῷ ἀναγνῶσκῃ αὐτὸν τρεῖς σελίδας ἡ τέσσαρας, ἐξέτεμεν αὐτό. Οὐκ ἀνέμεινεν οὐδὲ τὸ τέλος τῆς ἀναγνώσεως, ἀλλ' ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων εὐθέως ἐξηγριώθη. Διὰ ταῦτα οὐκ ἦν ἀσφαλὲς τοῖς προφήταις Ἰουδαίοις λέγειν μετὰ σαφηνείας πάντα τὰ ἐσόμενα δεῖν. Εἰ γὰρ πρόσκαιρον οὐκ ἤνεγκεν αἰχμαλωσίαν ἀκούσαι, τὴν διηνεκὴ πῶς ἂν ὑπέμεινε μαθεῖν; Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτου ἔστι ὁ βασιλεὺς· ἀλλ' ἐπεμψε, φησὶ, ζῆτε τὴν πανταχοῦ τὸν προφήτην, ἀλλ' οὐκ εὔρεν αὐτόν· ἔκρυψε γὰρ αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐκεῖνον μὲν τότε εἰκρυψε, τοὺς δὲ ἄλλους προφήτας τῇ ἀσφαλείᾳ τῶν λεγομένων.

ζ'. Οὐκ ἀπὸ τούτων δὲ μόνον ἡμῖν ἔσται φανερόν, ὅτι τολημῆρον ἦν παρὰ Ἰουδαίοις καὶ ψυχῆς ῥιψοκινδύνου, τὴν ἐσομένην τοῖς ἔθνεσι τιμὴν καὶ δόξαν, καὶ τὴν διαδεδομένην ἐκείνους ἀτιμίαν λέγειν, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῶν Παύλου ῥημάτων. Οὗτος γοῦν ἰδὼν τινα προφήτην μικρὸν παρανοήσαντά τι τῆς προβήσεως ταύτης, καὶ σαφέστερον τῶν ἄλλων εἰπόντα, καὶ τὰ ἡμέτερα

^β Colb. τὸν Ἰουδαίμ.

^γ Haec, τοῦτέστι Νοέμβριος, desunt in ms. Ibid. Reg. Ξανθικός ὁ Μάρτιος καὶ πρῶτος, et paulo post ad vocem Δίου in marg. Δίος ὁ Ὀκτώβριος. Ibid. Colb. εἰ γὰρ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου ἡρῆθμε. *Videat quis ad interpretationem Luitnam notata sent.* Edit.

ἀγαθὰ, καὶ τὰ ἐκείνων κακὰ, ἐξεπλάγη καὶ θαύμασε τῆς τὸλμης αὐτὸν, οὕτως εἰπὼν· *Ἥσαίλας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν, ἐμφαντὴς ἐγενόμην τοῖς ἐμὲ μὴ ἐπαρωτώσιν. Εἶπον, Ἰδοὺ εἰμι, τῷ ἔθνει, οἱ οὐκ ἀλίσσαν τὸ ὄνομα μου.* Καίτοι, εἰ μὴ κίνδυνος ἐκ τῆς προῤῥήσεως ἠκολούθει, τίνας ἔνεκεν εἶπε Παῦλος, *Ἥσαίλας δὲ ἀποτολμᾷ, καὶ λέγει· Εὐρέθην τοῖς ἐμὲ μὴ ζητοῦσιν*; Μείστη ὄντως κατηγορία Ἰουδαίων. Οἱ μὴ ζητοῦντες εὗρον, καὶ οἱ ζητοῦντες ἀπέτυχον· οἱ μὴ ἀκούσαντες ἐπίστευσαν, καὶ οἱ ἀκούσαντες ἐσταύρωσαν. Διὰ ταῦτα τολμητὴν ἐκάλεσε τὸν Ἥσαιαν. Καὶ γὰρ ὄντως μερίστης τὸλμης ἦν, ἐν μέσῳ τῶν κατηγορουμένων ἐστῶτα, ἀπειδὴς ποιεῖσθαι τὰς κατηγορίας, καὶ ἐκείνους μὲν τῆς τιμῆς φανερώς ἐκβάλλειν διὰ τῆς προφητείας, ἐτέρους δὲ εἰσάγειν εἰς τὴν ἀπειλομένην ἐκείνοις δόξαν. Τὸ δικαστήριον τῶν ἀκούοντων κατηγοροῦς εἶχε πάντας. Τίς δὲ ἐν δικασταῖς ἔχθρολός διαφεύγειν δύναται κίνδυνον; διὰ τοῦτο, φησιν, *Ἀποτολμᾷ καὶ λέγει.*

Ἄλλ' ἔτι τοῦτο ὑμῖν σαφέστερον ἀποδείξει βούλομαι. Διὰ τοῦτο περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν ἀσαφῶς ἐν ταῖς Γραφαῖς εἴρηται, ἵνα μὴ πρὸ καιροῦ συνῶσι τῶν λεγομένων Ἰουδαῖοι. [178] Καὶ τούτου παράγω μάρτυρα τὸν μεγαλοφρόντατον Παῦλον, τὸν ἀνωθεν φθειγγόμενον, τὴν ἀάπτιγγα τῶν οὐρανῶν, τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, τὸν νυμφαγωγὸν τοῦ Χριστοῦ. *Ἐρμολόγηται γὰρ ὁ μᾶς, φησιν, ἐν ἁνδρὶ παρθένῳ ἀγνήν παραστήσαι τῷ Χριστῷ.* Τοῦτον ὑμῖν παράγω μάρτυρα φανερώς λέγοντα, ὅτι διὰ τοῦτο συνεσκίασαι τινὰ τῶν ἐν τῇ Παλαιᾷ, οὐχὶ πάντα. Εἰ γὰρ πάντα ἀσαφῆ ἔμελλον εἶναι, περὶ τῶς εἴρητο τοῖς τότε. Αἱ γὰρ προφητεῖαι ἔχουσι καὶ πολέμους προσκαίρους τοὺς τότε, καὶ λοιμοὺς, καὶ λιμοὺς· ἔχουσι δὲ καὶ τὰ σημεῖον ἐκδάντα, τῆς Ἐκκλησίας τὴν κλήσιν, τῆς συναγωγῆς τὴν ἀποβολὴν, τοῦ νόμου τὴν κατάργησιν. Ταῦτα δὲ οὐκ ἐβούλετο αὐτοὺς εἰδέναι· ἐκεῖνα δὲ ἤθελε τὰ ἐν τοῖς καιροῖς συμβαίνοντα τοῖς αὐτῶν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ ἀποδείξει πειράσομαι· ὅτι ταῦτα μόνον ἀσαφῆ ἐποίησε γενέσθαι, τὰ περὶ ἡμῶν καὶ τῆς συναγωγῆς, τὰ νῦν ἐκδάντα, καὶ τὴν τοῦ νόμου κατάργησιν· τοῦτο δὲ αὐτοὺς οὐκ ἔδει εἰδέναι ἐκ τότε. Εἰ γὰρ ἐξ ἀρχῆς ἔμελλον, ὅτι πρόσκαιρος ὁ νόμος, πάντως ἂν αὐτοῦ κατεφρόνησαν· διὰ τοῦτο αὐτὸν συνεσκίασε μόνον· Ὅτι γὰρ οὐ πᾶσα προφητεία ἀσαφὴς ἦν, ἀλλὰ τοῦτο μόνον περιέσταλτο τὸ μέρος, ἀκούσον τοῦ Παύλου σαφῶς ἀμφοτέρω ταῦτα ἡμῖν ἰνδείκνυμένου, καὶ ὅτι συνεσκίαστο ὁ νόμος, καὶ ὅτι κατὰ τοῦτο μόνον τὸ μέρος. Κορινθίοις γὰρ ἐπιστέλλων, οὕτω πῶς φησιν· *Ἐχόντες οὖν τοιαύτην ἐλπίδα, πολλὴ παρρησία χρώμεθα, καὶ οὐ καθάπερ Μωδοῆς ἐτίθει κάλυμμα ἐπὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, ὥστε μὴ ἀτερίσαι τοὺς οἰοῦς Ἰσραὴλ εἰς τὸ τέλος τοῦ καταργουμένου, ἀλλ' ἐπωρώθη ἐὰν ρήματα αὐτῶν. Ἀκρι γὰρ σημεῖον κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται. Τάχα ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον· οὐκοῦν ἀναγκαῖον αὐτὸ ποιῆσαι σαφέστερον, τῆς ἱστορίας αὐτῆς ὁμᾶς ἀναμνήσας· Ἐπειδὴ γὰρ λαβὼν τὰς πλάκας ἐν τῷ ὄρει ἔμελλε καταβαίνειν ὁ Μωδοῆς, δόξα*

τις ἀπόρρητος· καὶ θαυμαστὴ τῆς ἀγίας ἐκείνης ἐξελαιμψεν βίβως τοιαύτη, ὥς μηδένα τῶν πολλῶν αὐτῷ δύνασθαι προσεῖναι καὶ διαλέγεσθαι. Ἵνα οὖν μὴ διὰ παντὸς ἀπρόσιτος ἦ τῷ δήμῳ, κάλυμμα ἐπὶ τῆς βίβως ἐπιτίθει, παρεῖχε μετὰ ἀδείας τοῖς Ἰουδαίοις αὐτῷ συγγίνεσθαι. Καὶ τῷ δήμῳ μὲν ὁμιλῶν εἶχε τὸ κάλυμμα, πρὸς δὲ τὸν Θεὸν ἐπιστρέφων ἀπετίθει τοῦτο πάλιν. Τοῦτο δὲ συνέβαινε, ὁμοῦ μὲν ἵνα ἀξιόπιστος ὁ νομοθέτης φαίνεται τοῖς μέλλουσι τὸν δι' αὐτοῦ κομιζόμενον δέχεσθαι νόμον, ὁμοῦ δὲ ἵνα καὶ ὁ τῆς ἀληθείας ἐν αὐτῷ προδιαγραφῇ τύπος^δ, καὶ διαγραφῇ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας ἀνωθεν ἡ αἰτία. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον τινες λέγειν, Τίνας ἔνεκεν οὐ γυμνῇ τῇ θεότητι παρεγένετο ὁ Χριστὸς, ἀλλὰ σάρκα περιβάλλ[α]στο; ἀνωθεν διὰ τῆς βίβως τοῦ δούλου πᾶσι τοῦτοις ἀπαλογήσατο. Εἰ γὰρ τὴν τοῦ δούλου δόξαν οὐκ ἤνεγκαν ἰδεῖν τὴν ἐπιγενομένην ὑστερον Ἰουδαῖοι, πῶς ἂν γυμνῇ τὴν θεότητα μετὰ ταῦτα ἰδεῖν [179] ὑπέμειναν;

Ζ'. Οὐ τοῦτο δὲ μόνον τὸ κάλυμμα ἡμῖν ἰνδείκνυται ἐκεῖνο, ἀλλ' ὅτι καὶ ταῦτα πάσχουσιν οἱ Ἰουδαῖοι ἐπὶ τοῦ νόμου, ὥστε ἔπασχον ἐπὶ τῆς βίβως Μωδοῦς τότε. Καθάπερ γὰρ οὐχ ἑώρων τῆς βίβως τοῦ νομοθέτου τὴν δόξαν, τοῦ παραπετάσματος ἐκείνου παρεμβεβλημένου μίστον, οὕτως οὐδὲ τὴν νόμον δόξαν δύναται νῦν κατεῖναι. Τοῦτο δὲ καὶ πρὸς αἰρετικοὺς ἀναγκαῖον ἡμῖν. Καὶ γὰρ νομίσαντες κατηγορίαν εἶναι τοῦ νόμου τὰ εἰρημένα, κατεδέξαντο τῆς Ἐπιστολῆς τὸ χωρίον τοῦτο· καὶ ἐπειδὴ ἤκουσαν, ὅτι κάλυμμα ἔχει ὁ νόμος, καὶ ὅτι καταργεῖται, νομίσαντες εἶναι οἰαβόλην, ἀφῆκαν τὰ γράμματα, ἵνα τοῖς οἰκείοις ἀλώσι ἐπιχειρήμασιν. Αὐτὸ γὰρ τοῦτο δείκνυσιν μέγαν ὄντα τὸν νόμον. Ὡς περὶ γὰρ τότε οὐκ ἦν κατηγορία Μωδοῦς τὸ κάλυμμα ἔχειν ἐπὶ τῆς βίβως, ἀλλ' ἀσθένεια τῶν Ἰουδαίων, Μωδοῦς δὲ καὶ ἐγκώμιον μέγιστον ἦν, ὅτι τοιαύτην εἶχεν ἐπὶ τῆς βίβως δόξαν, ὥς καὶ παραπετάσματος δεηθῆναι πρὸς τοὺς ὁμοδόλους· οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ νόμου συνέβη. Εἰ γὰρ μὴ δόξαν εἶχεν ἀπρόσιτον ὁ νόμος, οὐκ ἂν ἐδεήθη κάλυμματος. Ὅταν οὖν λέγῃ, ὅτι *Κάλυμμα ἐπὶ τῆς ἀναγνώσεως τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει*, τὴν ἀσάφειαν αὐτοῦ φησιν· ὅταν δὲ λέγῃ, *Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*, τὸ μέρος, ὅπερ ἐστὶν ἀσαφὲς, ὁ νόμος· ἡμῖν ἐπέδειξεν. Οὐ γὰρ ἐκεῖνο ἀσαφὲς ἦν τοῦ νόμου τὸ μέρος, ὅπερ εἰς βίαν ἡμῖν συνετέλει καὶ πολιτείαν· ἐπεὶ περὶ τῶς ἂν ἐδόθη· ἀλλ' ἐκεῖνα μόνον συνεσκίαστο τὰ μέρη, δι' ὧν ἐδυνάμεθα μαθεῖν, ὅτι διὰ τοῦ Χριστοῦ καταργεῖται. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο τῆς τοῦ Θεοῦ σοφίας ἔργον, τὸ τὸν νόμον αὐτὸν εἰσαγαγεῖν λέγοντα περὶ αὐτοῦ, ὅτι Χριστὸς ἰλθὼν αὐτὸν καταργήσει, καὶ ὅτι ἐν αὐτῷ πνευθήσεται. Αὐτὸ οὖν τοῦτο τὸ μέρος τοῦ νόμου τὸ λέγον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται ὁ νόμος, τοῦτο ἀσαφὲς μόνον ἦν. Καὶ τοῦτο αὐτὸ δηλῶν ὁ μέγας Παῦλος, ἐπήγαγε· *Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται.* Ἵνα γὰρ μὴ ἀκούσας, ὅτι *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης*

^δ Colb. ἀπρόσιτος, non male: significat enim inaccessus, id quod huic congruit loco.

^ε Reg. διαγραφῇ τυπος. Colbert. προδιαγραφῇ τυπος, quam etiam lectionem sequitur Savilius, sed ultionis mo: legas, idipsum est. Morel. et Monif. προδιαγραφῇ (sic). Ebor.

^ζ Savil. putat legendum ἀσαφὲς τοῦ νόμου. Sed locus hene habet, dummodo ponatur virgula post ἀσαφὲς. Αἱ ἰλλυδ ὁ νόμος redundare videtur.

* Joannes Bolsius in notis Savillanis legendum putat τὸ πρόσκαιρον αὐτοῦ συνεσκίασε μόνον, sed nihil mutandum existimo.

† Fort. ἀναμνήσαντα.

orem et gloriam, et quæ illos exceptura esset ignominiam narrare, sed etiam ex ipsis Pauli verbis. Hic itaque cum prophetam quemdam videret paululum quid prædictionis hujus reserantem, et apertius, quam alii, tum bona nostra, tum illorum mala dicentem, obstupuit, et audaciam illius miratus est, his verbis utens: *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me: palam apparui iis, qui me non interrogabant. Dixi, Ecce ego, genti, qui non vocaverunt nomen meum* (Rom. 10. 20; Isai. 65. 1). Quamquam si nullum ex prædictione periculum impendebat, cur dixit Paulus, *Isaias autem audet, et dicit, Inventus sum a non quærentibus me?* Maxima revera Judæorum accusatio. Qui non quærebant invenerunt, et qui quærebant, spe frustrati sunt: qui non audierunt, crediderunt, et qui audierunt, in crucem sustulerunt. Propterea audacem appellavit Isaiam. Maximæ quippe revera fuit audaciæ, in medio eorum quos accusabat stantem, nemini parcendo accusationem intentare, et illos quidem per prophetiam aperte honore privare, alios vero ad debitam illis gloriam introducere. Accusatores ejus erant omnes qui in judicio audiebant. Quis autem dum judicium exercent inimici, periculum poterit evitare? Propterea, inquit, *Audet et dicit.*

Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetiæ. — Verum hoc ipsum volo clarius demonstrare. Idcirco de Judæis ac nobis obscure pronuntiatum est in Scripturis, ne ante tempus intelligerent quæ dicebantur Judæi. Atque hujus rei produco testem magna voce clamantem Paulum, ex alto vociferantem, tubam cælestem, vas electionis, Christi paranympum. *Respondi enim vos, inquit, uni viro, virginem castam exhibere Christo* (2. Cor. 11. 2). Hunc vobis testem produco dicentem aperte, propterea nonnulla in Veteri Testamento fuisse occultata, non omnia. Si enim omnia fuissent obscura, frustra illius sæculi hominibus fuissent dicta: siquidem prophetiæ bella continent, quæ ad tempus tum gesta sunt, et fames et pestes: continent et quæ hodie contigerunt, vocationem Ecclesiæ, repudiationem synagogæ, legis abrogationem. Hæc autem ipsos nosse nolebat, sed illa quæ ipsorum temporibus accidebant. Atque istud ipsum conabor ostendere, hæc sola fieri obscura voluisse, de nobis et de synagoga, quæ nunc contigerunt, necnon legis abrogationem: hoc vero non oportuit ex illo tempore cognitum illis fuisse. Nam si a principio didicissent legem ad tempus duraturam, illam omnino contempsissent: propter hoc ipsum occultam illam esse voluit. Non enim omnem prophetiam occultam fuisse, verum hanc tantum partem fuisse velatam, audi quo pacto nobis utrumque manifeste Paulus ostendat, et occultatam fuisse legem, et hæc in parte tantum. Cum enim scriberet ad Corinthios, his verbis est usus: « Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: et non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israel in finem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum. Usque in hodiernum enim diem velipsum velamen in lectione Veteris Testamenti ma-

net non revelatum, quoniam in Christo evacuatur » (2. Cor. 3. 12. 14). Obscurum est fortasse, quod legimus; itaque dilucidius illud reddamus necesse est, et ipsam historiam vobis in memoriam revocemus. Nam cum acceptis in monte tabulis descendurus esset Moyses, ineffabilis¹ quædam et mirabilis ex illa sancta facie gloria talis emicabat, ut nullus e vulgo ad illum accedere et cum illo colloqui auderet. Ne igitur populo semper inaccessus esset, imposito faciei suæ velamine, permittebat ut cum eo venire in colloquium Judæi possent (Exod. 34. 33. 34). At cum populo dum versaretur, velamen gerebat; ad Deum autem se convertens, rursus illud deponebat. Id vero fiebat, ut simul major fides legislatori conciliaretur apud eos qui per ipsum allatam accepturi legem erant, et simul in ipso prius adumbraretur figura veritatis, et incarnationis Christi causa multo ante præsignificaretur. Nam quoniam dicturi erant nonnulli, Quare non in nuda divinitate Christus advenit, sed carnem induit? multo ante per faciem servi objectionibus istis occurrit. Si enim servi gloriam, quæ illi postea obvenit, cernere non potuere Judæi, quo pacto nondam postea divinitatem videre potuissent?

7. Neque vero tantum hoc nobis velamen illud designat, sed eadem nunc Judæis lecta lege contingere, quæ tum visa Moysis facie contingebant. Ut enim faciei legislatoris gloriam non cernebant, quod medium illud velum interjectum esset: sic neque nunc legis possunt gloriam intueri. Hoc vero etiam adversus hæreticos usui nobis est. Nam quia putant criminationem legis præ se ferre quæ dicta sunt, hunc locum epistolæ receperunt: et cum legem habere velamen audivissent, et evacuari, quod illam arbitrantur accusari, literas deseruerunt, ut suis ratiocinationibus caperentur. Istud enim ipsum magnam esse legem ostendit. Nam sicut tum crimini verti Moysi non poterat, quod super faciem velamen haberet, sed illud erat indicium infirmitatis Judæorum, Moysis vero laus maxima, quod tanta gloria facies illius refulgeret ut apud conservos velamine indigeret: ita quoque legi accidit. Nisi enim lex gloriam habuisset inaccessam, velamine non indiguisset. Quando igitur manere velamen dicit in lectione Veteris Testamenti, obscuritatem ejus dicit: quando vero non revelatum dicit quod in Christo evacuatur, partem eam legis nobis indicat, ratione cujus obscura lex est. Non enim obscura pars ea legis fuit quæ nobis ad vitam et conversationem instituendam conferebat, alioqui superflue data fuisset: sed ea solum partes obscuræ sunt, ex quibus nosse poteramus illam evacuari per Christum. Nam et hoc opus est sapientiæ diviniæ, legem ab ipso introduci, qui de ea diceret fore, ut Christus, cum venerit, legem evacuet, et fore ut in ipso esse desinat. Hæc igitur ipsa pars legis, quæ legem in Christo dicit evacuari, sola fuit obscura: atque hoc ipsum indicans magnus Paulus adjunxit dicens, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur.*

¹ Colb. habet, *inaccessus*, pro, *ineffabilis*.

Etenim ne forte cum audisses in lectione Veteris Testamenti manere velamen, totam ipsam obscuram et oblectam esse existimares, hanc suspensionem additione correxit. Cum enim dixisset, velamen in lectione Veteris Testamenti manere, adjecit, *Non revelatum, quod in Christo evacuatur*. Hoc ipsum, inquit, revelatum non est, quod in Christo est evacuandum: porro illi revelatum non est, qui non accedunt ad fidem: itaque is qui ad fidem accessit, et sancti Spiritus gratiam consequutus est, non jam cum velamine legem instructur, sed nudam ejus gloriam spectat. Gloria legis est, ut docere possit seipsam in Christo evacuari, ut hoc quoque tibi sit cognitum. Vides quæ sit legis gloria? Vera quippe gloria ejus est, quando instruere te potuerit et ad Christum deducere: tum vero instruit, cum evacuari se ostendit. Itaque hinc etiam hæreticis letale vulnus infligitur. Nam si contraria lex et adversaria Christo esset, nec ab illo tradita, non oportuisset Paulum ejus gloriam id appellare, quod accedentes ad se posset instruere, per Christum ipsam evacuari. Si mala esset lex rursus, non oportuisset velamen ejus auferri, sed illam etiam post gratiam obscuratam manere. Quod si hoc munus est gratiæ, ut accedentes ad se perspicaciores ad comprehendendam legem efficiat, sic ut inde initium et occasio ducatur omnis fidei in Christum exhibendæ: quodnam proferre majus posset ullus argumentum cognationis legis cum gratia, quam cum oculis Christus aperit eorum, qui ad ipsum accedunt, ut institutionem percipere legis possint: illa vero cum apparuerit, et facta fuerit manifesta, poterit multa cum facilitate transmittere illos, qui ea quæ Christi sunt intelligunt? Illic enim ostendunt neque Christum cum lege pugnare, neque cum Jesu legem bellum gerere, sed contrario plane modo rem se habere, cum illa quidem ad magnam hanc philosophiam viam sternat, hic autem inde assumptos ad summum pietatis culmen adducat. Pro his autem omnibus benigno Deo gratias agamus, qui pro convenienti tempore singula disponit, variisque modis salutem nostram procurat, et dignam ipsius dignitate ac tanta providentia vitæ rationem pro viribus exhibeamus, ut futura etiam bona consequamur: quæ nobis omnibus utinam contingant, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri, simul cum Spiritu sancto, gloria, honor, imperium, in sæcula sæculorum. Amen.

Adhuc in obscuritatem Veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare.

1. Gaudet quidem bubulcus, dum bene valere ac vegetum esse videt armentum suum: gaudet etiam agricola, dum vernantem segetem cernit: sed nec ob segetem agricola, nec ob suas hoves bubulcus adeo gaudent, ut ego nunc gaudeo et exulto, dum pulchram hanc aream spiritualibus repletam manipulis cerno. Cum enim in tot ac tales aures sparsum fuerit verbum pietatis, confestim necesse est, ut copiosæ ac

maturæ obediendiæ spiæ nascantur. Nam si quis sulcis fertillem ac pinguem agrum preciderit, quamvis semina larga manu non jecerit, multum proventum colliget, dum loci natura seminum exiguum numerum propria virtute multiplicabit: sic cum in animas obsequentes ac pietatis plenas aliquis sparserit, licet exigua doctrinæ semina jecerit, messem uberem cornet, dum per auditorum sapientiam concionatoris egestas occultabitur. Hoc et in piscatione contingit. Quamvis enim piscatores sint imperiti, si tamen in sinum piscibus abundantem retia miserint, facile præda potiuntur, dum illorum abscondit imperitiam concurrentium piscium multitudo. Quod si in illa captura multitudo illorum qui capiendi sunt, sæpenumero ejus qui rete mittit, imperitiæ defectum sarcit, multo magis istud ipsum in hac spirituali piscatione continget. Nam illi quidem pisces ubi nassas et hamos immitti viderint, confestim et aufugiant, et exsiliunt: vos vero contrarium agitis: cum surgentem et doctrinæ sagenam videritis expandentem, non solum non aufugitis et exsiliitis, sed et interius pergitis undique concurrentes, et proximum unusquisque protrudens ac premens, prior ipse insilire et in retia delabi festinat. Quo factum est, ut numquam vacuum sagenam extraerimus, non jam ob nostram peritiam, sed ob vestram cupiditatem. Satis itaque nos nuper dapibus explevit, quæ probato puroque manat auro lingua, et mellis fontes ore profundit, lingua, inquam, beati Pauli, vel potius, quæ favi cujusvis suavitati spiritalis doctrinæ dulcedine antecellit.

Chrysostomi modestia. Prima causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quia vero pro ea quæ vos decet philosophia, ne mei quidem pauperis et mendici res contemnitis, sed ea quidem quæ sunt eximia et summa miramini, nostræ vero humilitatis verba non improbatis, alacriter ad dicendum surrexi, ut debitum vobis redderem quod nuper sum pollicitus, nec tamen persolvi, dum prolixitate doctrinæ prohibiti sumus ad finem usque pertingere. Quodnam igitur debitum illud fuit? Necesse est enim, ut initium mutui vobis in memoriam revocetur, ut argumento ipso cognito vobis enarratio dilucidior fiat. Quæsiuimus tum temporis, quæ de causa Veteris Testamenti sit obscuritas, quam Novum; fortasse namque meministis; et unam hactenus causam diximus, auditorum immanitatem, testemque produximus Paulum dicentem, *Istud ipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur* (2. Cor. 3. 14). Ostendimus, quemadmodum velamen habuit legislator Moyses, ita quoque legem velamen habuisse, obscuritatem: sed neque legislatori vitio vertendum, neque legi crimini dandum fuit velamen, sed auditorum infirmitati tribuendum. Non enim propter seipsum velamen habuit Moyses, sed quia gloriam vultus ejus ferre non poterant. Quando enim se convertebat ad Dominum, velamen auferebat. Sic etiam lex quoniam nondum perfecta documenta multæque philosophiæ plena de Christo Novoque Testamento percipere poterat (aliquidem illa omnia, tamquam in thesauro quo-

μένει, ὅλην αὐτὴν ἀσάφει καὶ συνεσκιασμένην εἶναι νομίσας, τῇ ἐπαγγελίᾳ ταύτῃ διώρθεσε τὴν ὑπόνοιαν. Εἰπὼν γάρ, *Κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει, ἐπὶ ἧς, Μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Τοῦτο αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἀνεκαλύφθη, ὅτι μέλλει ἐν Χριστῷ καταργεῖσθαι· οὐκ ἀνεκαλύφθη δὲ τοῖς μὴ προσελθούσι τῇ πίστει· ὡς δ' γε προσελθόντων, καὶ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος χάριτος ἀπολαύσας, οὐκέτι μετὰ παραπετάσματος βλέπει τὸν νόμον, ἀλλὰ γυμνὴν αὐτοῦ καθορᾷ τὴν δόξαν. Δόξα δὲ νόμου, τὸ δυνηθῆναι αὐτὸν διδάσκειν, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται, ἵνα καὶ τοῦτο μάθηται. Εἶδες τοῦ νόμου τὴν δόξαν; Δόξα δὲ ἐστὶν ἀληθὴς ἐκείνου, ὅταν σε πρὸς τὸν Χριστὸν παιδαγωγῇ καὶ δυνήθῃ· παιδαγωγῇ δὲ, ἐπειδὴν δειξῇ αὐτὸν καταργούμενον. Ὅστε καὶ ἐνταῦθεν [180] καιρία τοῖς αἱρετικοῖς ἡ κληγὴ γέγονεν. Εἰ γὰρ ἐναντίας ἦν ὁ νόμος καὶ πόλεμος τοῦ Χριστοῦ, καὶ μὴ παρ' ἐκείνου δοθεὶς, οὐκ ἔδει Παῦλον δόξαν αὐτοῦ καλέσαι, τῷ δυνηθῆναι παιδεύσαι τοὺς προσιόντας αὐτῷ, ὅτι διὰ Χριστοῦ καταργεῖται. Εἰ πονηρὸς ἦν ὁ νόμος πάλιν, οὐκ ἔδει τὸ κάλυμμα αὐτοῦ ἀφαιρεθῆναι, ἀλλὰ μένειν αὐτὸν καὶ μετὰ τὴν χάριν συνεσκιασμένον. Εἰ δὲ τοῦτο τῆς χάριτος ἔργον, τὸ διορατικωτέρως ποιεῖν τοὺς προσιόντας πρὸς τὴν τοῦ νόμου κατάληψιν, ὥστε ἐκείθεν τὰς ἀρχὰς καὶ τὰς ἀπορρέουσας λαμβάνειν τῆς πρὸς τὸν Χριστὸν πίστεως· τί μείζον τοῦτου τεκμήριον τῆς τοῦ νόμου συγγενείας τῆς πρὸς τὴν χάριν εἶπαι τίς ἄν, ἀλλ' ἡ ὅταν ὁ μὲν Χριστὸς ἀνοίγῃ τοὺς ὀφθαλμοὺς τῶν αὐτῷ προσιόντων, ὥστε δυνηθῆναι κασιδεῖν τοῦ νόμου τὴν ἀγωγὴν, ἐκείνη δὲ φανεῖσα καὶ γενομένη δῆλη, παραπέμψαι μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας δυνήσεται τοὺς συνιέντας τὰ Χριστοῦ; Ταῦτα γὰρ οὐκ ἐστὶν τὸν Χριστὸν τῷ νόμῳ μαχόμενον δεικνύσιν, οὐτε τὸν νόμον πολεμούντα τῷ Ἰησοῦ, ἀλλὰ τοῦναντίον ἄπαν, τὸν μὲν προσδοκιοῦντα τῇ μεγάλῃ ταύτῃ φιλοσοφίᾳ, τὸν δὲ ἐκείθεν αὐτοὺς παραλαμβάνοντα καὶ πρὸς ἄκραν ἄγοντα κορυφῇ. Ὑπὲρ δὲ τούτων ἀπάντων εὐχαριστήσωμεν τῷ φιλανθρωπῷ Θεῷ, τῷ κατὰ τὸν προσήκοντα καιρὸν ἕκαστα οἰκονομοῦντι, καὶ πολυτρόπως τὴν ἡμετέραν πραγματευομένην σωτηρίαν, καὶ τῆς αὐτοῦ φιλανθρωπίας καὶ τῆς τοσαύτης προνοίας ἔξιν κατὰ δύναμιν ἐπιδειξόμεθα πολιτείας, ἵνα καὶ τῶν μελλόντων ἐπιτυχεύωμεν ἀγαθῶν· ὧν γένοιο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, δόξα, τιμὴ, κράτος, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἔτι εἰς τὴν ἀσάφειαν τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης, καὶ εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, καὶ περὶ τοῦ μὴ κατηγορεῖν ἀλλήλων.

α'. Καίρει μὲν βουκόλος, ἐπειδὴν εὐπαθεῖσαν αὐτῷ καὶ σφριγῶσαν ὡς τῶν βοῶν τὴν ἀγέλην· χαίρει δὲ καὶ γηπόνος, θεωρῶν κομώμενα τὰ λῆλα· ἀλλ' οὐτε γηπόνος ἐπὶ τοῖς λήλοις, οὐτε βουκόλος ἐπὶ ταῖς βοῦν οὕτως χαίρουσιν, ὡς ἐγὼ χαίρω νῦν καὶ ἀγάλλομαι, τὴν καλὴν ταύτην ὁλὴν τῶν πνευματικῶν τούτων πραγμάτων πεκληρωμένην ὁρῶν. Ὅταν γὰρ εἰς ἀκοῆς τοσαύτας καὶ τοιαύτας σπείρηται τῆς εὐσεβείας ὁ

λόγος, ἀνάγκη ταχέως πολλὸν καὶ ὠριμον βλαστῆσαι τῆς ὑπακοῆς τὸν ἀσταγὺν. Καὶ γὰρ ὅταν τις εἰς βαθύγειον καὶ λιπαρὰν ἄρουραν εὐλακα τέμῃ, καὶ μὴ σαφιλῇ τῇ χειρὶ καταβάλλῃ τὰ σπέρματα, πολλὴν δέξεται τὴν φορὰν, τῆς φύσεως τοῦ χωρίου τὴν ὀλιγότητα τῶν σπερμάτων διὰ τῆς οἰκείας δυνάμεως πλεοναξίως· οὕτω καὶ ὅταν τις εἰς ψυχὰς σπείρῃ καταπειθεὶς καὶ εὐλαβείας γεμούσας, καὶ ὀλίγα καταβάλλῃ τὰ [181] τῆς διδασκαλίας σπέρματα, πλούσιον ὕψεται τὸν ἀμνητον, τῆς τῶν ἀκούοντων σοφίας τὴν τοῦ λέγοντος πενίαν ἀποκρυπτούσης. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς ἀλείας γίνεται τῶν ἰχθύων. Κἂν γὰρ ἄπειροι τυγχάνωσιν ὄντες οἱ ἀλείες, εἰς κάλπον δὲ βάλλωσι τὰ δίκτυα πολλοὺς ἔχοντα τοὺς ἰχθύας, ῥάβδιος τῆς θήρας ἐπιτυγχάνουσι, τοῦ πλήθους τῶν συντρεχόντων ἰχθύων συσκιάζοντος· ἐκείνων τὴν ἀπειρίαν. Εἰ δὲ ἐπὶ τῆς ἀγρας ἐκείνης τῶν ἀλειεύσθαι μελλόντων τὸ πλῆθος τοῦ σαγηνεύοντος πολλὰς παραμυθεῖται τὴν ἀμάθειαν, πολλῷ μᾶλλον ἐπὶ τῆς ἀλείας ταύτης τῆς πνευματικῆς τοῦτο συμβήσεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι μὲν οἱ ἰχθύες, ὅταν ἴδωσιν ἐμβληθέντα τὰ θήρατρα, εὐθέως ἀποπηδῶσι καὶ ἐξέλλονται· ὁμοίως δὲ τὸ ἐναντίον ποιεῖτε· ὅταν ἴδῃτε ἀναστάντα καὶ τὴν σαγήνην ἀπλώσαντα τῆς διδασκαλίας, οὐ μόνον οὐκ ἀποπηδᾶτε καὶ ἐξάλλεσθε, ἀλλὰ καὶ ἐνδοτέρω βαθίζετε πανταχόθεν συντρέχοντας, καὶ τὸν πλησίον ἕκαστος ὥσθων καὶ θλίβων, πρότερος αὐτὸς ἐπείγεται ἐμπηθεῖν καὶ ἐμπασεῖν εἰς τὰ δίκτυα. Διὰ τοῦτο οὐδέποτε κενὴν ἀνεσπάσαμεν τὴν σαγήνην, οὐδὲ τὴν ἡμετέραν ἐμπειρίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμίαν. Ἰκανῶς μὲν οὖν ἡμᾶς καὶ πρῶτον εἰσέτασεν ἡ χρυσὴν δίκυμον καὶ καθαρὸν ρέοντα γλῶττα, καὶ πηγὰς ἔχουσα μέλιτος ἐν τῷ στόματι, ἡ τοῦ μακαρίου, λέγω, Παύλου· μᾶλλον δὲ καὶ κηρίον πάντος ἀποκρύπτουσα τὴν ἡδονὴν τῇ τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας γλυκύτητι.

Ἐπειδὴ δὲ κατὰ τὴν πρόπουσαν ὑμῖν φιλοσοφίαν οὐδὲ τὰ τοῦ πένητος ἐμοῦ καὶ πτωχεύοντος ἀτιμάζετε, ἀλλὰ θαυμάζετε μὲν τὰ πολλὰ ἔχοντα ὑπεροχὴν, προσίσθε δὲ καὶ τὰ τῆς ἡμετέρας εὐτελείας ῥήματα, ἀνέστην μετὰ προθυμίας ἀποδώσω ὑμῖν τὸ ὄφλημα, ὃ πρῶτον ὑπεσχόμην μὲν, οὐ κατέβαλον δὲ, τοῦ μήκους τῆς διδασκαλίας ἐκκρούσαντος ἡμᾶς τοῦ τέλους. Τί οὖν ἦν τὸ ὄφλημα καίνο; Ἀνάγκη γὰρ ἀναμνησάμεν ὑμᾶς τὴν ἀρχὴν τοῦ δανεισμάτος, ὥστε σαφεστέραν ὑμῖν ἀπὸ τῆς ὑποθέσεως γενέσθαι τὴν ἐξήγησιν. Ἐζητήσαμεν τότε, τίνας ἐνεκεν ἀσαφεστέρᾳ τῆς Καινῆς ἢ Παλαιᾶς Διαθήκης· τάχα γὰρ μέμνησθε· καὶ μίαν τέως εἰρήκαμεν αἰτίαν, τὴν θηριωδίαν τῶν ἀκούοντων, καὶ μάρτυρα παραγγέλλομεν τὸν Παῦλον λέγοντα, ὅτι *Τὸ αὐτὸ κάλυμμα ἐπὶ τῇ ἀναγνώσει τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης μένει μὴ ἀνακαλυπτόμενον, ὅτι ἐν Χριστῷ καταργεῖται*. Ἐδείξαμεν δὲ καθάπερ Μωϋσῆς εἶχε κάλυμμα ὁ νομοθέτης, οὕτω καὶ ὁ νόμος· εἶχε κάλυμμα, τὴν ἀσάφειαν· ἀλλ' οὐτε τοῦ νομοθέτου ἔγκλημα, οὐτε τοῦ νόμου καταργηρία τὸ κάλυμμα, ἀλλὰ τῆς ἀσθενείας τῶν ἀκούοντων. Οὐδὲ γὰρ δι' αὐτὸν εἶχε κάλυμμα ὁ Μωϋσῆς, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἔδυναντο ὑπενεγκεῖν τὴν δόξαν τοῦ προσώπου αὐτοῦ. Ὅτε γοῦν ἐπέστρεφε πρὸς κύριον, περιηρείτο τὸ κάλυμμα. Οὕτω καὶ ὁ νόμος, ἐπεὶ οὐδέπω ἠδύνατο μαθεῖν τὰ τέλεια διδάγματα καὶ φιλοσοφίας γέμοντα, τὰ τε περὶ Χριστοῦ καὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης (πάντα γὰρ ἐκεῖνα ἀναπέμπεται, καθάπερ ἐν θησαυρῷ, τῇ

• Sic Morel. recte. Savil. et Reg. συσκιαζόντος. Colb. συσκιαζόντων.

^a Savil. τῷ δυνηθῆναι, male, ut ipse quoque suspicatur, sic conjiçiens.

^b Savil. male δειξῇ, in marg. conj. δεῖξ.

^c Colb. τῷ Χριστῷ, forte melius. Paulo post Savil. male εἶπαι αὐτόν. In marg. conj. αὐτοῦ.

^d Hic legendum putat Savil. ἄλλο ἢ ὅταν. Sed locus ut est, ni fallor, ferri potest.

παλαιᾷ Γραφῇ), [182] κάλυμμα εἶχεν, ἐκείνοις μὲν συγκαταβαίνων, ἡμῖν δὲ τηρῶν τὸν πλοῦτον ἅπαντα, ἴν, ὅταν παραγίνηται ὁ Χριστὸς, καὶ ἐπιστρέψωμεν πρὸς αὐτόν, παραιορεθῇ τὸ κάλυμμα. Ὅρατε τοίνυν εἰς ὅσην ἡμᾶς ἄξιαν ἤγαγεν ὁ τοῦ Χριστοῦ παρουσία, εἰς τὴν τᾶξιν ἀνάγουσα Μωυσέως. Ἄλλ' ἰσως ἐρεῖ τις· Καὶ τίνας ἐνεκεν ἐλέγτο τότε, εἰ μὴ ἐμελλεν αὐτοῖς σαφὴ εἶναι τὰ λεγόμενα; Ἵνα τοῖς μετὰ ταῦτα γένηται χρήσιμα. Προφητείας γὰρ ἀξίωμα τοῦτο ἐστίν, οὐχ ὅταν τὰ παρόντα ἀπαγγέλλῃ πράγματα, ἀλλ' ὅταν τὰ μέλλοντα προαναφωνήσῃ. Προφητεία δὲ ὅταν συνεσκιασμένως λέγεται, μετὰ τὴν τῶν πραγμάτων ἐκδασιν γίνεται σαφεστέρα, πρὸ δὲ τῆς ἐκδασεως οὐδαμῶς. Ὡστε, ἐπειδὴ τότε μὲν ἐλέγτο συνεσκιασμένως, ἀσαφὴ ἦν· ὅτε δὲ ἐκδέδχηται τὰ πράγματα, διὰ τοῦτο σαφέστερα ἦν τὰ λεγόμενα. Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι προφητεία, καὶ πρὸ πολλοῦ λέγεται τοῦ χρόνου, συνεσκιασμένως δὲ λέγεται, ἀσαφεστέρα γίνεται ἀναμένουσα τὴν ἐκ τῶν πραγμάτων ἐκδασιν, ἀπ' αὐτῶν τῶν μαθητῶν ὑμῖν τοῦτο ποιήσω φανερόν. Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, τοὺς Ἰουδαίους ἔλεγεν ὁ Χριστός. Ἐπειδὴ γὰρ εἰδῶκε τοὺς διὰ τῆς καπηλείας εἰς τὸν ναὸν ἐνυδρίζοντας, λέγουσιν ἐκεῖνοι· Τί σημεῖον δεῖκνύεις ἡμῖν, ὅτι ταῦτα ποιεῖς; Καὶ πρὸς τοῦτο φησὶ· Ἀύσατε τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἔσται αὐτὸς ἔσθλην. Ἐκεῖνος δὲ ἔλεγε περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ. Τοῦτο προφητεία τίς ἐστιν· οὐπω γὰρ ἦν ἐκδεδοκῶς ὁ σταυρὸς, οὐδὲ ἡ λύσις τοῦ ναοῦ, οὐδὲ ἡ τριήμερος ἀνάστασις, ἦν αὐτὸς ἐποικήσας. Καὶ ὅρα πῶς τὰ ἀμφοτέρω μετὰ ἀκριθείας ἠνέχοντο, καὶ τὴν εὐλμαν τὴν ἐκείνων, καὶ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ δύναμιν. Ἄλλ' ὁμῶς οὐκ ἤδεισαν τὰ λεγόμενα. Καὶ τὸ μὲν Ἰουδαίους ἀγνοεῖν, οὐδὲν θαυμαστόν· λέγει δὲ, ὅτι οὐδὲ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ συνήκαν, ἕως ἀνίστη ἐκ τῶν νεκρῶν. Καὶ τότε ἐπίστευσαν τῇ Γραφῇ, καὶ τῷ λόγῳ, ὃ εἶπεν ὁ Ἰησοῦς.

β'. Ὅρα δὲ ἐκείνησαν τῆς διὰ τῶν πραγμάτων ἐκδασεως, ἵνα σαφεστέρα γένηται ἡ προφητεία, καὶ ὅτι ἐγκλημα οὐκ εἶχον οἱ Ἰουδαῖοι μὴ συνιέντες τὰς προφητείας ἐκείνας τὰς περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας; Τῇ γὰρ παρουσίᾳ ὅθλα ἐμελλον γίνεσθαι καὶ σαφεῖς. Ἀκούσον αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Εἰ μὴ ἦλθον, καὶ ἐλάλησα αὐτοῖς, ἀμαρτίαν οὐκ εἶχον. Διὰ τί οὐκ εἶχον ἁμαρτίαν, εἰ αἱ προφητείας προέλεγον; Ὅτι προέλεγον μὲν, οὐκ ἦσαν δὲ σαφεῖς, οὐδὲ ὅθλα πρὸ τῆς παρουσίας τοῦ προλεγομένου. Εἰ γὰρ καὶ τότε σαφεῖς ἦσαν αὐτοῖς καὶ ὅθλα, ὅθλον ὅτι καὶ πρὸ τῆς παρουσίας αὐτοῦ ἁμαρτίαν εἶχον· εἰ δὲ ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον, εὐδελον ὅτι διὰ τὴν ἀσάφειαν αὐτῶν καὶ τὸ συνεσκιασθῆναι τὰ λεγόμενα. Οὐδὲ γὰρ ἀπηγοῦντο τὴν εἰς τὸν Χριστὸν πίστιν πρὸ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας. Τίνος οὖν ἐνεκεν προελέγτο τότε; Ἵν, ὅταν παραγίνηται, οἴκοθεν ἔχωσι τοὺς διδασκάλους ἐνάγοντας [183] αὐτοὺς, καὶ εἰδῶσιν ὅτι οὐ καινοτομία τὰ γινόμενα, οὐδὲ πρόσφατος ἡ οἰκονομία, ἀλλ' ἄνωθεν ταῦτα καὶ πρὸ πολλῶν προανεκηρύττετο χρόνων· οὐ μικρὸν δὲ τοῦτο εἰς τὸ ἐπιστάσασθαι πρὸς τὴν πίστιν αὐτοῦς. Μία μὲν οὖν αὕτη τῆς ἀσάφειας αἰτία, ἦν καὶ διὰ πλείονων ἀπεδείξαμεν μαρτυρίων ἐν τῇ προτέρᾳ διαλέξει. Ἵν οὖν μὴ πάλιν ὑμᾶς ἐνοχλῶμεν τὰ αὐτὰ λέγοντες, ἀναγκαῖον μὲν ταύτης ἀποστήναν, ἑτέραν δὲ εἰπεῖν τὴν οὐκ ἀσαφὴ καὶ ἀγνωστον, ἀλλὰ δυσκολωτέραν ἡμῖν ποιοῦσαν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην. Ἄλλο γάρ ἐστι· μηδὲν ὅλως εἰδέναι· τῶν ἐγκαιμίων, καὶ ὁρᾶν κάλυμμα ἐπικει-

μενον, ἄλλο δὲ εὐρεῖν μὲν τὰ λεγόμενα, μετὰ πόνου δὲ εὐρεῖν.

Τίς οὖν ἐστὶν ἡ δευτέρα αἰτία, δι' ἣν δυσκολωτέρα ἡ Παλαιὰ Διαθήκη τῆς Νέας ἐστίν; Οὐχὶ τῇ ἐγγυφῇ φωνῇ ἔχομεν τὴν Παλαιὰν Διαθήκην παρ' ἡμῖν γεγραμμένην· ἀλλ' ἐτέρᾳ μὲν συνετέτῃ γλώττῃ, ἑτέρᾳ δὲ ἔχομεν αὐτὴν ἀναγνωσκομένην ἡμεῖς. Τῇ γὰρ Ἑβραίων φωνῇ παρὰ τὴν ἀρχὴν συνεγράφη, ἡμεῖς δὲ αὐτὴν τῇ Ἑλλήνων παρελάβομεν γλώττῃ· ὅταν δὲ γλώττα ἐρμηνευθῇ εἰς ἑτέραν γλώτταν, πολλὴν ἔχει τὴν δυσκολίαν. Καὶ ἴσασιν ἀκριβῶς, ὅσοι πολλῶν γλωσσῶν εἰσιν ἐμπειροί, πῶς οὐ δυνατόν πᾶσαν τὴν σαφήνειαν τῆς φωνῆς τῆς ἐν τῇ οἰκείᾳ φύσει καίμενης μετενεγκεῖν εἰς τὴν ἑτέραν μεταβάλλοντας γλώσσας. Τοῦτο οὖν αἰτίον τῆς δυσκολίας τῆς ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ γέγονε. Πρὸ γὰρ τριακοσίων ἐτῶν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ βασιλέως τῶν Αἰγυπτίων, πρὸς τὴν Ἑλλάδα μετηνέχθη γλώσσας ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, χρησίμως σφόδρα καὶ ἀναγκαίως. Ἔως μὲν γὰρ ἐν ἔθνει τῶν Ἰουδαίων διαλέγτο, ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ φωνῇ. Οὐδεὶς γὰρ τότε ἐμελλεν αὐτῇ προσέειναι, τοῦ λοιποῦ τῶν ἀνθρώπων γένους εἰς θηριωδίαν ἐσχάτην ἐληλακός. Ἐπειδὴ δὲ ἐμελλεν ὁ Χριστὸς παραγίνεσθαι, καὶ τὴν οἰκουμένην πᾶσαν πρὸς αὐτὸν καλεῖν, οὐχὶ διὰ τῶν ἀποστόλων μόνον, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν προφητῶν (καὶ γὰρ κακεῖνοι πρὸς τὴν πίστιν ἡμᾶς χειραγωγοῦσι τῆς τοῦ Χριστοῦ γνώσεως), τῆνικαῦτα λοιπὸν ὥσπερ εἰ τις εἰσόδους καὶ ὁδοὺς τὰς προφητείας, πρὸτερον ἀποκαλεισμένας τῇ τῆς γλώττης ἀσαφείᾳ, πάντοθεν ἀνοιγθῆναι παρεσκεύασε διὰ τῆς ἐρμηνείας, ἵνα πάντες οἱ ἐκ τῶν ἐθνῶν πανταχόθεν συβρέοντες, καὶ μετὰ πολλῆς τῆς εὐκολίας ταύτας ὁδοῦντες τὰς ὁδοὺς, δι' αὐτῶν δυνηθῶσι πρὸς τὸν βασιλεῖα τῶν προφητῶν ἰλθεῖν, καὶ προσκυνῆσαι τῷ μονογενεῖ τοῦ Θεοῦ Υἱῷ. Διὰ τοῦτο πρὸ γε τοῦ χρόνου τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἡρμηνεύθησαν ἅπανται· ἐπεὶ εἰ ἔμενον ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ διαλέκτῳ μόνον, ἔλεγε δὲ ὁ Δαυὶδ, *Ἀίτησαι παρ' ἐμοῦ, καὶ δώσω σοι ἔθνη τὴν κληρονομίαν σου, καὶ τὴν κατέσχες τὴν σου τὰ πέματα τῆς γῆς*, πόθεν ἐμελλεν εἰδέναι τὸ λεγόμενον ὁ Σῦρος, ἡ ὁ Γαλάτης, ἡ ὁ Μακεδὼν, ἡ ὁ Ἀθηναῖος, ἐν ἀσαφείᾳ μενούσης τῆς Γραφῆς; Πάλιν ὁ Ἡσαίας ἔλεγε· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγῇν ἤχθη*, [184] καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναντίον τοῦ κείροντος αὐτὸν ἀφωτός. Καὶ πάλιν· *Ἔσται ἡ βίβλη τοῦ Ἰεσσαί, καὶ ὁ ἀνιστάμενος ἀρχεῖν ἐθνῶν ἐπ' αὐτῷ ἔθνη ἐλπίουσι*. Καὶ πάλιν· *Πλησθήσεται ἡ γῆ τοῦ γνῶναι τὸν Κύριον*, ὡς ὁδὸν καὶ κατακαλύψαι θαλάσσης. Καὶ ὁ Δαυὶδ πάλιν ἔλεγεν· *Ἀνέθῃ ὁ Θεὸς ἐν ἀλάλαγμῳ, Κύριος ἐν φωνῇ σάλπιγγος*· καὶ πάλιν· *Ἐἴπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου, ἕως ἀνθ' τοῦ ἐχθροῦ σου ὑποπόδιον τῶν ποδῶν σου*.

γ'. Ἐπεὶ οὖν καὶ περὶ τοῦ πάθους, καὶ περὶ τῆς ἀναστάσεως, καὶ περὶ τῆς ἀναλήψεως, καὶ περὶ τῆς ἐκ δεξιῶν καθέδρας, καὶ περὶ τῆς δευτέρας αὐτοῦ παρουσίας, καὶ περὶ πάντων τούτων ἀπλῶς τὴν ἐν τῇ

* Alii ὥσπερ εἰς τινὰς Savil. ὥσπερ εἰς τινὰς legendum putat, et totum locum sic restitueret conatur, ὥσπερ εἰς τινὰς ὁδοὺς ἐμπεφυγαμένας, aut quid simile. Ego vero multa locum bene habere.

dam, in Veteri Testamento reposita erant), velamen habebat, dum illis quidem se attemperabat, nobis autem divitias omnes reservabat, ut cum Christus adveniret, et ad ipsum nos converterimus, velamen tollatur. Videtis ergo in quantam nos adventus Christi prorexerit dignitatem, qui Moysis in ordinem nos evexerit. At fortasse dicet aliquis : Cur igitur tum temporis dicebantur illa, si manifesta non erant futura quæ dicebantur? Ut posteris nimirum utilia fiant. Hæc enim est dignitas prophetiæ, non ut res præsentibus denuntiet, sed ut futuras prænuntiet. Prophetia porro cum occulte prolata fuerit, post rerum eventum sit manifestior, ante eventum vero minime. Itaque quia tum obscure dicebantur, ignotæ erant : cum autem res contingerant, propterea manifesta erant, quæ dicta fuerant. Atque ut prophetiam intelligatis, licet multo ante tempore dicta sit, sed tamen occulte dicta, obscuram esse, ac rerum eventum expectare, discipulorum ipsorum id exemplo comprobabo. *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*, aiebat Christus Judæis. Nam cum eos ejecisset, qui negotiatione sua templi sanctitatem violarent, dixerunt illi : *Quod signum ostendis nobis, quia hæc facis (Ibid. v. 18)?* Tum ad hoc respondet : *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud. Ille autem dicebat de templo corporis sui (Ibid. v. 21)*. Hoc autem prophetia quædam est : nondum quippe crux venerat, neque templi solutio, neque post tres dies resurrectio, quam ipse fecit. Ac vide quam exacte utraque designarit, et illorum audax facinus, et suam ipsius virtutem. Non tamen ea quæ dicebantur agnoverunt. Ac Judæos quidem ignorasse, minime mirum : at ne discipulos quidem ejus intellexisse dicit, quousque a mortuis resurrexit, tamque *Crediderunt Scripturam ac sermoni, quem dixit Jesus (Ibid. v. 22)*.

2. Vides eventum illos indiguissse rerum, ut dilucidior fieret prophetia, neque crimini vertendum fuisse Judæis, quod prophetias illas de Christo ante Christi adventum non intelligerent? Siquidem per ejus adventum claræ reddendæ fuerant et apertæ. Audi Christum hoc dicentem : *Si non venissem, et loquutus fuisssem eis, peccatum non haberent (Joan. 15. 21)*. Quare peccatum non habebant, si prophetiæ prædixerant? Quia prædixerant quidem, sed manifestæ non erant neque claræ ante illius adventum qui prædictus fuerat. Nam si tum quoque manifestæ illis et claræ fuissent, haud dubium quin etiam ante ipsius adventum peccatum habuissent : quod si peccatum non habuerunt, dubium non est, quin propter earum obscuritatem, et quoniam obiecta fuerant quæ dicebantur. Neque enim ante Christi adventum fides in Christum ab illis exigebatur. Cur itaque tum prædicebatur? Ut cum advenisset, domesticos doctores haberent a quibus incitarentur, et intelligerent rem novam non esse quæ gerebantur, neque recentem dispensationem, sed hæc olim et ante multos annos fuisse prænuntiatæ : id quod non mediocriter valuit ad illos ad fidem alliciendos. Hæc igitur una est causa obscuritatis, quam pluribus testimoniis in præcedenti ser-

mone demonstravimus. Ne vero fastidium vobis rursus pariamus, si eadem dicamus, operæ pretium fuerit ab ea discedere, atque alteram proferre, quæ non jam obscurum et ignotum, sed difficilior Testamentum Vetus efficit. Aliud enim est nihil omnino cernere : quæ insunt, et velamen impositum cernere : aliud autem invenire quæ dicuntur, sed cum labore invenire.

Secunda causa obscuritatis Veteris Testamenti. — Quænam igitur est secunda causa, propter quam difficilior Vetus est Testamentum quam Novum? Non habemus nativo nostro idiomate scriptum apud nos Vetus Testamentum : sed alia quidem lingua compositum est, alia vero nos illud legendum habemus : nam a principio Hebraico conscriptum est idiomate, nos autem Græca lingua expressum accepimus : cum vero in alteram linguam interpretatione translatum fuerit, maximam habet difficultatem. Atque hoc probe sciunt, quicumque multas linguas callent, fieri non posse ut pari perspicuitate sententias omnes ex nativa sua lingua in alteram interpretando transferamus. Hæc igitur causa difficultatis exstitit in Veteri Testamento. Nam ante Christi adventum trecentis annis, Ægyptiorum rege Ptolemæo, in Græcam linguam translatum est Testamentum Vetus valde utiliter et fructuose. Quamdiu enim cum una gente loquebatur, in Hebraica lingua manebat. Nullus quippe tunc animum illi adhibiturus erat, cum reliquum genus humanum ad summam immanitatem pervenisset. Ubi vero Christus eventurus fuit, et universum orbem terrarum ad se vocaturus, non per apostolos tantum, sed per prophetas quoque (nam et illi nos ad fidem cognitionis Christi deducunt), tum temporis tamquam aditus et vias quasdam prophetias, antea linguæ obscuritate clausas et obstructas, omni ex parte curavit interpretatione reserari, ut omnes ex gentibus undique confluentes, et multa cum facilitate per has vias incedentes, possent ad Regem ipsum prophetarum venire, atque unigenitum Dei Filium adorare. Ob hanc causam utique ante Christi adventum omnes interpretatione sunt expressæ : quoniam si in Hebraico idiomate solum relictæ essent, David autem dixisset, *Postula a me, et dabo tibi gentes hereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. 2. 8)*, unde potuisset nosse quod dictum fuerat Syrus, vel Galata, vel Macedo, vel Atheniensis, cum obscuritate involuta Scriptura mansisset? Rursus clamabat Isaias : *Sicut ovis ad occisionem ductus est, et sicut agnus coram tondente se mutus (Isai. 53. 7)* ; et rursus : *Erit radix Jesse, et qui consurgit ut princeps sit gentium ; in ipso gentes sperabunt (Isai. 11. 10)* ; et rursus : *Replebitur terra cognitione Domini, ut quasi aqua multa cooperiat maria (Ibid. v. 9)*. Et David rursus dicebat : *Ascendit Deus in jubilatione, Dominus in voce tubæ (Psal. 46. 6)* ; et rursus : *Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis, aones ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum (Psal. 109. 1)*.

3. Cum igitur de passione, de resurrectione, de

ascensione, de sessione ad dexteram, de secundo ejus adventu, ac de omnibus istis in universum, quæ in Novo sunt, Testamentum Vetus prædixerit, ne ista gentibus mox futuris ignota remanerent, ac vim prophetiæ igaorarent, ante Christi adventum ut converterentur Scripturæ, gratia divina providit, easque non modo conversis ex gentibus, sed etiam Judæis utiles reddidit, qui ubique terrarum dispersi fuerant, nec amplius Hebraicam linguam tenebant. Ecce enim, credidit qui conversus est ex gentibus, dum Judæorum signa videt. Quomodo potuissent rursus apostoli Judæum adducere, nisi domesticum illi doctorem prophetam dedissent? Nam si Athenas ingressus Paulus inscriptione indiguit altari insculpta (Act. 17), et ad eorum instructionem illam traduxit, quod se facilius propriis ipsorum armis eos expugnaturum speraret, quod etiam accidit; multo magis cum Judæis agens auxilio prophetarum indigebat, ne ab illis etiam accusaretur, quod nova quædam ac peregrina illorum auribus inferret. Et cur, inquit, una lingua non erat, ut omni difficultate liberaremur? Una lingua erat antiquitas, mi homo, et sicut una hominum est natura, sic et una cunctorum lingua erat. Non erat ab initio vir ullus alienæ linguæ, non erat alterius loquelæ, non erat Indus, neque Thrax, neque Scythia, sed omnes una lingua loquebantur. Quid igitur in causa fuit? Indigni hac una lingua visi sumus nos, semper erga benefactorem ingrati. Quid ais? lingua nos indigni visi sumus? ac brutæ quidem animantes propriam vocem habent omnes; balant oves et capræ, mugit taurus, hinnit equus, rugit leo, lupus ululat, sibilat draco: unaquæque bestia proprium sonum conservavit, ego vero solus propria sum voce privatus? Et sylvestria et mansueta, et cicurata et non cicurata animalia, singula tributam sibi a principio vocem retinuerunt: ego vero princeps illorum ignominia sum notatus? illis honores erepti aut mutati non sunt, ego vero sum divinis muneribus spoliatus? Quod tantum fuit in me scelus? non sufficiebant priores illæ poenæ? Paradisum mihi concesserat, et ex paradiso me ejecit; vitam doloris expertem laborumque tradebam, sudore me ac labore damnavit; citra sementem et inarata tellus omnia præbebat, imperavit illi ut spinas et tribulos ferret, et in ipsam rursus me convertit: morte me mulctavit; mulierum sexum mulctavit partus doloribus laboribusque subjectum. Non sufficiebant hæc ad poenam, sed vocem quoque mihi eripuit, et hoc me honore privavit, ut tribulos ac gentiles meos tamquam ferinos averser, cum me linguæ diversitas separet ab illorum congressu. Propterea objectionem amplificavi, ut cum solutionem adjecero, illustrior fiat victoria. Si his omnibus, inquit, privatum me volebat, quæ de causa illa mihi jam a principio concedebat? Vultis ex hoc uno solutionem adjiciam, ab hac ipsa simplici objectionem? Tanta quippe sunt causæ divinæ armamenta, ut vel ipsa contradicentis objectio nullo nostro corroborata subsidio ad crimina sufficiat refellenda. Si me his omnibus privare volebat, cur ea mihi jam inde a principio concedebat? Nam et ego istud ipsum dicam:

Si te his omnibus privare volebat, quam ob causam concedebat? Itaque quoniam te privare volebat, propterea tibi jam inde a principio ista concessit. Quid ergo accidit? Non te Deus his bonis ejecit, sed tu quæ data fuerant amisisti. Tu illum propter benignitatem lauda, quod largitus sit: teipsum propter ignaviam accusa, qui donum minime conservaveris. Liqueat igitur non eum qui deposuit reum esse, verum eum qui depositum perdidit crimini obnoxium esse. Nam se diligere ac benignum esse, et largiri voluisse declaravit, cum nemo cogeret aut vim afferret, cum nulla in te recte facta miratus esset, neque laborum retribuere mercedem deberet; sed confestim ubi formavit, confestim ad hunc principatum evexit, ut hoc donum non retributionem mercedis, sed meram gratiam fuisse ostenderet. Quod si quæ data fuerant non conservasti, teipsum accusa, non eum qui donum contulit.

Christi adventus anissa nobis auctiora restituit. — Num igitur hoc unum pro Domino dicere possumus? Sufficit quidem hæc defensio: sed immensa bonitas ejus et benignitas ineffabilis alia nobis ad ejus causam tuendam armamenta copiose suppeditat. Neque enim hoc solum dicere licet, ipsum quidem dedisse, te vero perdidisse; nam et hoc pacto qui dedit, crimine liberatur, vel potius maxima laude dignus censetur, quod etiam prævidens te perditurum minimo te dono privavit: sed aliud quiddam majus istis dicere possumus. Quodnam autem illud est? Quod postquam ex propria negligentia perdidisti, rursus ea tibi quæ perdidideras restituerit: imo non ea tantum quæ perdidideras, sed his multo majora. Nam paradisum perdidideras, at ille cælum tibi dedit. Vides quo pacto lucrum majus est quam jactura? quo pacto plures sunt opes? Cælum tibi largitus est, ut benignitatem suam præ se ferret, diabolo dolorem inureret, et ostenderet, licet innumeras generi nostro tendat insidias, nihil hoc illi profuturum, cum ad majorem Deus honorem nos evehat. Amisisti ergo paradisum, et tibi Deus aperuit cælum; ad temporarium damnatus es laborem, et vita æterna ditatus es; imperavit terræ, ut spinas ac tribulos tibi produceret, et fructum tibi Spiritus anima germinavit.

4. Ac vide quanta sit Dei benignitas, quousque se demiserit. Si quando nonnulli aliquas facultates amisserint, licet majores ac pretiosiores acceperint, illa ipsa quæ amisserant quærere cupiant, neque prius acquiescere, quam ipsa recuperaverint. Quoniam igitur paradisum perdidideras, non cælum tibi tantum largitus est, sed et paradisum et cælum. *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43), inquit: ut non modo additione majorem, sed etiam rerum amissarum recuperatione dolentem animam consoletur. Sed ad hoc ipsum propositum, si placet, veniamus, ac videamus, quo pacto linguam perdidimus. Non enim mediocriter conferet ad securitatem historia. Nam qui pristinæ securitatis modum cognovit, in reliquis cautior erit et securior. Operæ pretium est autem ut omnia vobis dicantur: quale est, unam fuisse quondam omnium hominum linguam atque in multas postea divisam esse: ad quod tempus usque una fuerit, et

Καινὴ κεϊμένην προείπεν ἡ Παλαιὰ Διαθήκη, ἵνα μὴ ἄνωστα μένῃ ταῦτα τοὺς ἔθνεις τοὺς μετὰ ταῦτα μύλλουσιν ἔσσεσθαι, καὶ ἀγνωοῖσι τῆς προφητείας τὴν ἰσχύν, ὥσπονόμησεν ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις πρὸς τῆς παρουσίας τοῦ Χριστοῦ ἐρμηνευθῆναι τὰς Γραφάς, οὐ τοὺς ἐξ ἔθνων μόνον, ἀλλὰ καὶ Ἰουδαίων τοὺς πανταχοῦ τῆς οἰκουμένης διασπαρείσι καὶ τὴν Ἑβραϊδα λοιπὸν ἀποβαλοῦσι γλώσσαν χρησίμους αὐτάς ποιῶν.^α Ἰδοὺ γάρ, ἐπίστευσεν οὐ ἐξ ἔθνων, βλέπων τὰ σημεῖα τῶν Ἰουδαίων. Πῶς εἶγον πάλιν ἐπαγαγέσθαι τὸν Ἰουδαῖον οἱ ἀπόστολοι, εἰ-μὴ ἐμελλον αὐτῷ διδάσκαλον οὐκοθεν παρέχειν τὸν προφήτην; Εἰ γὰρ εἰς Ἀθήνας εἰσελθὼν ὁ Παῦλος ἐπιγράμματος ἐδεῖξεν ἔγκοκο-λαμμένον βωμῷ, καὶ τὴν διδασκαλίαν ἐξ ἐκείνου πρὸς αὐτοὺς ἐποίησατο, τοὺς οἰκείους αὐτῶν ὅπλοις εὐκολώτερον αἰρήσειν προσδοκῶν, ὅπερ καὶ ἐγένετο· πολλῶ μᾶλλον Ἰουδαίους διαλεγόμενος ἐδεῖτο συμμαχίας τῆς ἀπὸ τῶν προφητῶν, ὥστε μὴ καὶ ἐκείνους ἐγκαλεῖν, οἱ καὶ αὐτὰ τινὰ καὶ ξενίζοντα εἰσφέρει εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτῶν. Καὶ διὰ τί, φησὶν, οὐκ ἦν μία φωνὴ, καὶ πάσης ἤμεν ἀπηλλαγμένοι τῆς δυσκολίας; Μία φωνὴ τὸ παλαιὸν ἦν, ὡ ἀνθρώπων, καὶ ὡς περ μία φύσις ἀνθρώπων, καὶ μία φωνὴ πάντων ἦν. Οὐκ ἦν ἐτερόγλωσσος ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν ἐτερόφωνος, οὐκ ἦν Ἰνδὸς, οὐτε θρᾶξ, οὐτε Σκυθὴς, ἀλλὰ πάντες μιᾷ διελέγοντο γλώσσῃ. Τί οὖν γέγονε τὸ αἴτιον; φησὶν. Ἀνάξιοι τῆς μιᾶς ταύτης φωνῆς ἐφάνημεν ἡμῖς, οἱ ἀγνώμονες αἱ περὶ τὸν εὐεργέτην. Τί λέγεις; φωνῆς ἀνάξιοι ἐφάνημεν; καὶ τὰ μὲν ἄλλα τὴν οἰκίαν φωνῆν ἔχει πάντα· βληγᾶται πρόβατα, μηκύνεται αἶγες, μυκάται ταῦρος, χρεμετίζει ἵππος, βρύχεται λέων, ὠρύεται λύκος, συρίζει δράκων· ἕκαστον τῶν ἀλόγων τὸν οἰκεῖον φθόγγον διετήρησεν, ἐγὼ δὲ μόνος τῆς οἰκίας ἀπεστέρημαι φωνῆς; Καὶ τὰ ἄγρια καὶ τὰ ἡμέρα, καὶ τὰ χειρότερα τιμωρίαι; Ἐδωκέ μοι τὸν παράδεισον ἔχοντα τὴν ἐξ ἀρχῆς συγκληρωθεῖσαν αὐτοῖς φωνήν· ἐγὼ δὲ ὁ ἄρχων αὐτῶν ἡτιμώμαι; κακείνοισ μὲν ὁ ἀκίνητος αἰ τιμαί, ἐγὼ δὲ ἐξέπεσον τῶν δωρεῶν τοῦ Θεοῦ; Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται μοι; οὐκ ἤρουν αἱ πρότεροι τιμωρίαι; Ἐδωκέ μοι τὸν παράδεισον, καὶ ἐξέβαλέ με τοῦ παραδείσου· ἔζων βίον [185] ἀταλαίπωρον καὶ πόνων ἀπηλλαγμένον, κατεδικασέ με ἰδρύται καὶ μόχθῳ· ἄσπαρτα καὶ ἀνήροτα πάντα μοι παρείχεν ἡ γῆ, ἐκέλευεν αὐτῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἀνενεγκάσειν, καὶ εἰς αὐτὴν με πάλιν ἀποστρέψαι· θανάτῳ με ἐκόλασε· τὸ τῶν γυναικῶν γένος ἐκόλασεν ὑποβαλὼν ὠδίσιν καὶ πόνοις. Οὐκ ἤρκει ταῦτα εἰς τιμωρίαν, ἀλλὰ καὶ τῆς φωνῆς με ἐξέβαλε, καὶ ταύτης ἀπεστέρησε τῆς τιμῆς, ἵνα τοὺς ὁμοφύλους καὶ ὁμογενεῖς καθάπερ θηριώδεις ἀποστρέψωμαι, τῆς φωνῆς διατειχιζούσης μοι τὴν συνοσίαν. Διὰ τοῦτο ᾗξησης τὴν ἀντίθεσιν, ἵν' ὅταν ἐπαγάγω τὴν λύσιν, λαμπρότερα γέννηται ἡ νίκη. Εἰ ἐβούλετό με, φησὶν, ἐκβαλεῖν τοῦτων ἀπάντων, τίνας ἔνεκεν μοι αὐτὰ παρὰ τὴν ἀρχὴν ἐδίδου; Βούλεσθε ἀπ' αὐτοῦ τοῦτου ἐπαγάγω τὴν λύσιν, ἀπ' αὐτῆς τῆς ἀντιβρόχης τῆς ψυχῆς; Τσαυτὴ γὰρ τῶν ὑπὲρ τοῦ Θεοῦ δικαιομάτων ἡ παρουσία, ὡς αὐτὴν τοῦ ἀντιλέγοντος τὴν ἀντίβροχιν, μηδὲν παρ' ἡμῶν προσλαμβάνουσιν, ἀρκέσαι πρὸς τὴν τῶν ἐγκλημάτων λύσιν. Εἰ ἐβούλετό με ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνας ἔνεκεν αὐτὰ μοι παρὰ

τὴν ἀρχὴν ἐδίδου; Καὶ γὰρ κἀγὼ τὸ αὐτὸ λέγω· εἰ ἐβούλετό σε ἐκβαλεῖν πάντων τούτων, τίνας ἔνεκεν ἐδίδου; Ὄστε ἐπειθεῖ οὐκ ἐβούλετό σε ἐκβαλεῖν, διὰ τοῦτο ἔδωκε σοι ταῦτα παρὰ τὴν ἀρχὴν. Τί οὖν ἐγένετο; Οὐχ ὁ Θεὸς σε ἐξέβαλεν, ἀλλὰ σὺ ἀπώλεσας τὰ δοθέντα. Ἐκείνον θαύμαζε τῆς φιланθρωπίας, ὅτι ἐχαρίσατο· σαυτῷ μέμφου τῆς ῥαθυμίας, ὅτι τὸ δῶρον οὐκ ἐφύλαξας. Ὄστε δὴλον, ὅτι οὐχ ὁ παρακαταθέμενος αἴτιος, ἀλλ' ὁ τὴν παρακαταθήκην προδοὺς ἐγκλημάτων ὑπεύθυνος. Ὅτι γὰρ ἐφίλει, καὶ φιάνθρωπος ἦν, καὶ ἐβούλετο χαρίσασθαι, ἔδειξεν, οὐδενὸς δὲ ἀναγκάζοντος, οὐδὲ βίαν ἐπιτιθέντος, οὐ τὰ κατηρθώματά σου θαυμάσας, οὐκ ἔχων σοι πόνων ἀμείδην ἀποδοῦναι· ἀλλ' εὐθέως πλάσας, εὐθέως εἰς τὴν ἀρχὴν μετήγαγε ταύτην, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐκ ἀντίδοσις ἀμοιβῆς ἡ δωρεά, ἀλλὰ γυμνὴ ἡ χάρις ἦν. Εἰ δὲ οὐκ ἐφύλαξας τὰ δοθέντα, σαυτὸν αἰτιῶ, μὴ τὸν δεδοκῶτα τὴν δωρεάν.^β

Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον ἔχομεν εἰπεῖν ὑπὲρ τοῦ Δεσπότου; Ἰκανὴ μὲν οὖν καὶ αὕτη ἡ ἀπολογία· ἀλλ' ἡ ἀπειρος αὐτοῦ ἀγαθότης καὶ ἡ ἁρρήτος φιανθρωπία καὶ ἑτέραν ἡμῖν παρουσίαν δικαιομάτων παρέχει. Οὐδὲ γὰρ τοῦτο μόνον ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι αὐτὸς μὲν ἔδωκε, σὺ δὲ ἀπώλεσας· ἀπὴλλαικται μὲν γὰρ καὶ οὕτως τῶν ἐγκλημάτων ὁ δοῦς, μᾶλλον δὲ καὶ μεγίστου θαύματός ἐστιν ἄξιος, ὅτι καὶ προεβίως ὅτι ἀπολείς, οὐκ ἀπιστέρησέ σε τῆς δωρεᾶς· πλὴν ἀλλὰ καὶ ἕτερον πολλῶ μείζον ἐχω τούτων εἰπεῖν. Τί δὲ τοῦτο ἔστιν; Ὅτι καὶ μετὰ τὸ ἀπολείας ἐξ οἰκίας ῥαθυμίας, πάλιν ἀποδέδωκέ σοι τὰ ἀπολωλῶτα· μᾶλλον δὲ οὐ τὰ ἀπολωλῶτα μόνον, ἀλλὰ καὶ πολλῶ μείζονα τούτων. Ἀπώλεσας μὲν γὰρ παράδεισον, ἔδωκε δὲ σοι τὸν οὐρανόν. Ὅρξ πῶς μείζων ἡ ἐμπορία τῆς ζημίας, [186] πῶς πλείων ὁ πλοῦτος; Ἐδωκέ σοι τὸν οὐρανόν, ἵνα καὶ τὴν οἰκίαν φιανθρωπίας ἐπιδείξῃται, καὶ τὸν διάβολον δάκῃ, δεικνύς ὅτι κἂν μυρία τῶ τῶν ἀνθρώπων ἐπιβουλεύσῃ γένει, οὐδὲν ἔσται πλέον αὐτῷ, τοῦ Θεοῦ πρὸς μείζονα αἰ τιμὴν ἡμᾶς ἀνάγοντος. Ἀπώλεσας τοῖνον παράδεισον, καὶ ἀνέψξέ σοι ὁ Θεὸς τὸν οὐρανόν· κατεδικάσθης πόνῳ προσκαίρῳ, καὶ ἐτιμῆθης ζωῇ αἰωνίῳ· ἐκέλευσε τῇ γῇ ἀκάνθας καὶ τριβόλους ἐνεγκεῖν, καὶ ἐδλάστησέ σοι καρπὸν Πνεύματος ἡ ψυχὴ^γ.

δ. Καὶ σκόπει μοι τὴν φιανθρωπίαν τοῦ Θεοῦ, μέχρι πόσου κατέβη. Ἐν τοῖς ἀπολλύουσιν τινὰ τῶν οἰκειῶν κτημάτων, κἂν μείζονα λάδους καὶ πολυτελέστερα, ἐκείνα τὰ ἀπολωλῶτα ζητεῖν ἐφίενται, καὶ μὴ πρότερον πληροφορεῖσθαι, ἕως ἂν αὐτὰ ἀπολάβωσιν. Ἐπεί οὖν ἀπώλεσας παράδεισον, οὐχὶ τὸν οὐρανόν σοι δέδωκε μόνον, ἀλλὰ καὶ παράδεισον καὶ οὐρανόν. Σήμερον μπε' ἐμοῦ ἔσῃ ἐν τῷ παραδείσῳ, φησὶν· ἵνα μὴ μόνον τῇ τῶν μείζονων προσθήκῃ, ἀλλὰ καὶ τῇ τῶν ἀπολωλῶτων ἀνακτήσῃ παραμυθῆσθαι τὴν ὀδυνημένην ψυχὴν. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐπ' αὐτὸ τοῦτο ἔλθωμεν τὸ προκειμένον, καὶ ἴδωμεν πῶς ἀπωλώσαμεν τὴν φωνήν. Οὐδὲ γὰρ μικρὸν εἰς ἀσφαλείας λόγον ἡ ἱστορία. Ὁ γὰρ μαθὼν τὸν τρόπον τῆς προτέρας ἀσφαλείας, πρὸς τὰ λοιπὰ ἀσφαλέστερος ἔσται. Ἀναγκαῖον δὲ πάντα πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν· οἶον, ὅτι μία φωνὴ τὸ παλαιὸν πάντων ἀνθρώπων ἦν, ὅτι εἰς πολλὰς ὕστερον μετέπεσε· μέχρι πότε μία ἦν, καὶ πότε μετέπεσεν εἰς πολλὰς· καὶ πότερον αὕτη ἐκείνη ἠφανίσθη, καὶ ἔτρεαι εἰσπνέχθησαν, ἢ μενούσης ἐκείνης ἐπειστήχθη-

^α Dicendam videbatur ποιούσα· nam substantivum est supra ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις. Sed hic sensum, non verba, respicit Chrysostomus.

^β Μὲν deerat in· Morel. Sed in aliis habetur, et hic respicitur.

^γ Colib. τὴν χάριν.

^δ Colib. καρπὸν ζωῆς· καὶ σκόπει.

σαν αὐ λοιπαί· διὰ τί συνεχύθη, καὶ ἐκ ποίας αἰτίας· εἶτα ποία τοῦτων τῶν πολλῶν φωνῶν ἡ Παλαιὰ συνέκειτο διαθήκη· διὰ γὰρ ἐκείνην πάντα ταῦτα ἐκινήσαμεν· πότερον τῇ ἀρχαίᾳ καὶ πρεσβυτέρῳ, ἢ ταῖς ὑστερον ἐπεισενεχθείσαις. Ἀλλὰ μὴ δείσητε· καὶ γὰρ μὴ τήμερον ἅπαντα δυνήθωμεν ἀποδοῦναι, ἀλλὰ πάντως ὑμῖν ἀποδώσομεν ὑστερον. Τίνος οὖν ἐνεκεν μὴ μέλλοντες ἅπαντα τήμερον ἀποδιδόναι, ἀπάντων τῶν ὀφλημάτων τὴν ὑπόθεσιν ὑμῖν ἀνέγνωμεν; Ἵνα προσδοκῶντες τὴν ἀπόδοσιν, διαπαντὸς κατὰ νοῦν ἡμᾶς ἔχητε. Καὶ γὰρ ὁ χρυσίον τινὶ δανείσας, καὶ ὑπεύθυνον ἔχων τοῦ ὀφλημάτος, καὶ ἐν τραπέζῃ, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ἐν κλίνῃ, καὶ πανταχοῦ τὸν φεῖλοντα αὐτῷ φαντάζεται καὶ ὀνειροπολεῖ· καὶ ὁ τῶν χρημάτων ἔρως μετὰ τῶν χρημάτων κάκεινον ἐπὶ τῆς τοῦ δειδανεικότος ποιεῖ διαπαντὸς περιφέρεσθαι ψυχῆς. Ἵνα οὖν καὶ ἡμεῖς τῇ ἐλπίδι τῆς ἀποδόσεως ἐσώμεθα διαπαντὸς ἐν ταῖς ὑμετέραις διανοαῖς, καὶ ἐν οἰκίᾳ, καὶ ἐν ἀγορᾷ, καὶ ὅπου δ' ἂν ᾖτε, διὰ τοῦτο τὰ μὲν ὀφλήματα ὡμολογήσαμεν, τὴν δὲ ἀπόδοσιν ἅπασαν οὐ ποιούμεθα σήμερον, ἵνα τῇ προσδοκίᾳ τῶν λειπομένων ὑπόθεσιν τῆς περὶ ἡμῶν μνήμης παρ' ὑμῖν καταλείψωμεν. Μεγάλη γὰρ ἡμῶν ἀσφάλεια, τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἀπολαύειν διηνεύς, [187] δῆμου τοιούτου καὶ τοσούτου. Ὁ γὰρ ἀγάπης ἀπολαύων, καὶ εὐχῆς ἀπολαύσεται πάντως. Τοῦτο δὲ ἤλκων ἐστὶν ἀγαθὸν, δῆλον ἐκείθεν· Παῦλος ἐκεῖνος, ὁ εἰς τρίτον ἀρπαγὴς οὐρανὸν, ὁ ῥήματα ἀκούσας δόρυτα, ὁ πάσας καπαπατήσας τὰς ἀνάγκας τῆς φύσεως, ὁ ἐν ἀσφαλείᾳ τελείᾳ λοιπὸν ὢν, ἰδεῖτο καὶ εὐχῆς τῶν μαθητῶν, καὶ ἔλεγε· *Προσέχθε ὑπὲρ ἐμοῦ, ἵνα ῥυσθῶ ἀπὸ τῶν ἀπειθούντων*· καὶ πάλιν, *Προσέχθε, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀνοίξει τοῦ στόματός μου*. Καὶ πανταχοῦ ὁρᾶτε αὐτὸν καὶ αἰτοῦντα τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, καὶ εὐχαριστοῦντα αὐτοῖς μετὰ τὸ λαβεῖν. Ἵνα γὰρ μὴ λέγῃ τις, ὅτι διὰ ταπεινοφροσύνης καταφεύγει ἐπὶ τὰς εὐχὰς τῶν μαθητῶν, δείκνυσιν αὐτῶν καὶ τὴν δύναμιν, οὕτω λέγων· *Ὅς ἐκ τηλικούτων θανάτων ἐρρύσαστο ἡμᾶς· ἡλικίκαμεν δὲ ὅτι καὶ ῥύσεται, συνυπουργούντων καὶ ὁμῶν τῇ δεήσει ὑπὲρ ἡμῶν, ἵνα τὸ εἰς ἡμᾶς χάρισμα διὰ πολλῶν εὐχαριστηθῇ ὑπὲρ ἡμῶν*.

Εἰ δὲ Παῦλον κινδύνων ἀπῆλλαξεν ἡ τοῦ πλήθους εὐχή, πῶς οὐ μέγала δεῖ προσδοκᾶν καὶ ἡμᾶς ἀπὸ ταύτης καρπώσεσθαι τῆς προστασίας; Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι ἀσθενεῖς ἐσμεν, ὅταν δὲ συλλεγώμεν, ἰσχυροὶ γινόμεθα μέλλον, δυσωποῦμεν τὸν Θεὸν τῷ πλήθει καὶ τῇ συμμαχίᾳ. Οὕτω καὶ βασιλεὺς πολλαῖς τινὰ παραπέμψας θανάτων, ἐνὶ μὲν οὐκ ἐπένευσε δεομένην περὶ τοῦ καταδικασθέντος, πόλιν δὲ ὀλόκληρον παρακαλοῦσαν ἐδυσωπήθη, καὶ τὸν ἐπὶ τὸ βράθρον ἀπαγόμενον διὰ τὸ πλήθος τῶν παρακαλούντων ἐξήρπασε τῆς καταδίκης, καὶ πρὸς ζωὴν ἐπανήγαγε. Τοσαύτῃ ἡ δύναμις τῆς τοῦ πλήθους ἱκετηρίας ἐστὶ. Διὰ τοῦτο καὶ ἐνταῦθα συλλεγόμεθα πάντες, ἵνα μεζόνως εἰς οἶκτον ἐπισπασώμεθα τὸν Θεόν. Ἐπειδὴ γὰρ καθ' ἑαυτοὺς εὐχόμενοι, καθὼς ἐφθηνεῖπὼν, ἀσθενεῖς ἐσμεν, ἀπὸ τοῦ συνδέσμου τῆς ἀγάπης δυσωποῦμεν τὸν Θεὸν δοῦναι ἡμῖν τὰ αἰτούμενα. Ταῦτα δὲ οὐκ ἀπλῶς λέγω, οὐδὲ δι' ἑμαυτὸν μόνον, ἀλλ' ἵνα δεῖ σπεύδῃτε εἰς τὰς συνάξεις, ἵνα μὴ λέγητε· Τί γὰρ, ἐν τῇ οἰκίᾳ οὐ δύναμαι εὐξασθαι; Λύνασαι μὲν εὐξασθαι, οὐ τοσαύτην δὲ δύναμιν ἔχει ἡ εὐχή, ὡς ὅταν

μετὰ τῶν μελῶν τῶν οἰκείων γίνηται, ὡς ὅταν ὀλόκληρον τὸ σῶμα τῆς Ἐκκλησίας ὁμοθυμαδὸν ἀναπέμπῃ τὴν δεήσιν μιᾷ φωνῇ, ἱερέων παρόντων, καὶ τὰς εὐχὰς τοῦ κοινῶς πλήθους ἀναφερόντων.

ε'. Βούλει μαθεῖν πόση ἐστὶν ἡ δύναμις τῆς εὐχῆς ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ γινομένης; Ἐβέβητο ὁ Πέτρος ποτὲ ἐν τῷ δεσμοτηρίῳ, καὶ ἀλύσεις περιέκειτο πολλὰς· *Προσευχὴ δὲ ᾗρ ἐκτενὴς ὅπρὸ τῆς Ἐκκλησίας περὶ αὐτοῦ γινομένη, καὶ εὐθὺς αὐτὸν ἀπήλλαξε τοῦ δεσμοτηρίου*. Τί τοίνυν δυνατότερον ταύτης γένοιτο· ἐν τῆς εὐχῆς, ἡ τοὺς στυλοὺς καὶ πύργους τῆς Ἐκκλησίας ὠφέλησε; Παῦλος γὰρ καὶ Πέτρος πύργοι καὶ στυλοὶ τῆς Ἐκκλησίας· καὶ τοῦ μὲν τὰ δεσμὰ ἔλυσε, τοῦ δὲ τὸ στόμα ἀνέψεν α'. Ἵνα δὲ μὴ μόνον ἀπὸ τῶν τότε συμβάντων, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τῶν καθ' ἑκάστην ταλουμένων τὴν ἡμέραν, διπλὴν τὴν δύναμιν ἐπιδειξώμεν [188], αὐτῆς τῆς ὕπὸ τοῦ δήμου γινομένης εὐχῆς ὁμᾶς ἀναμνήσωμεν. Καίτοι γε εἰ τις τῶν πολλῶν ὁμῶν ἐπιτάξαιεν εὐχεσθαι καθ' ἑαυτὸν ὑπὲρ τῆς τοῦ ἐπισκόπου σωτηρίας, ἕκαστος ἂν παραιτήσαιο, ὡς μεῖζον τὸ φορτίον τῆς αὐτοῦ δυνάμεως ὢν κοινῇ δὲ πάντες ἀκούοντες τοῦ διακόνου τοῦτο καλεῶντος καὶ λέγοντος, *Δηθώμεν ὑπὲρ τοῦ ἐπισκόπου, καὶ τοῦ γήρω, καὶ τῆς ἀντιλήψας^α, καὶ ἵνα ὀρθοτομῇ τὸν λόγον τῆς ἀληθείας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐνταῦθα, καὶ ὑπὲρ τῶν ἀπανταχοῦ, οὐ παραιτεσθε ποιεῖν τὸ ἐπιτάγμα, ἀλλὰ μετ' ἐκτενείας ἀναφέρετε τὴν εὐχὴν, εἰδότες τῆς ὑμετέρας συνόδου τὴν δύναμιν*. Ἰσασιν οἱ μεμνημένοι τὰ λεγόμενα· τῇ γὰρ εὐχῇ τῶν κατηχομένων οὐδέπω τοῦτο ἐπιτέτραπται, ἐπειδὴ οὐδέπω πρὸς τὴν παρρησίαν ἐφθασαν ταύτην· ὑμῖν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης, καὶ ὑπὲρ τῆς Ἐκκλησίας τῆς μέχρι περάτων τῆς γῆς ἐκτεταμένης, καὶ ὑπὲρ τῶν διοικούντων αὐτὴν ἐπισκόπων ἀπάντων παρακαλεῖται ποιεσθαι τὰς δεήσεις ὁ ταύταις διακονῶν, καὶ ὑπακούετε μετὰ προθυμίας, ἔργῳ μαρτυροῦντες, ὅτι μεγάλη τῆς εὐχῆς ἡ δύναμις τῆς ἐν ἐκκλησίᾳ ἀπὸ τοῦ δήμου συμφώνως ἀναφερομένης ἐστίν. Ἀλλὰ γὰρ ἐπὶ τὸ προκαίμενον ἐπαινῶμεν, ὅτι μία φωνὴ ἦν τὸ παλαιόν. Πόθεν οὖν δῆλον, ὅτι μία φωνὴ ἦν; Καὶ ᾗρ πᾶσα ἡ γῆ, φησὶ, *χειλος ἐν*. Ἀσαφὲς τὸ εἰρημένον. Ἡ γῆ χειλος ἔχει; Οὐδαμῶς. Τί οὖν φησι, καὶ περὶ τίνος; Οὐ περὶ ταύτης λέγει τῆς γῆς τῆς ἀναισθήτου, τῆς ἀκινήτου· ἀλλὰ τὸ κοινὸν τῶν ἀνθρώπων γένος οὕτως ἐκάλει, τῆς οἰκίας αὐτοῦ ἀναμνησκῶν φύσεως, τῆς μητρὸς εἰς ὑπόμνησιν ἄγων, ὅθεν ἐγένοντο. Αἰπλοῦν γὰρ τοῦτο τὸ ζῶον, ὁ ἄνθρωπος, λέγω, ἐκ δύο συγκαίμενος οὐσιῶν, τῆς μὲν αἰσθητῆς, τῆς δὲ νοητῆς, ψυχῆς, λέγω, καὶ σώματος, καὶ ἐν οὐρανῷ καὶ ἐν γῇ συγγένειαν ἔχων. Διὰ μὲν γὰρ τῆς νοητῆς οὐσίας κοινωνεῖ ταῖς ἀνω δυνάμεσι, διὰ δὲ τῆς αἰσθητῆς τοῖς τῆς γῆς συνήπται πράγμασι, σύνδεσμός τις ὢν ἀκριβὲς ἐκατέρως τῆς κτίσεως. Ὅταν μὲν οὖν πρᾶτῃ τι τῶν τῷ Θεῷ δοκούντων, πνευματικῶς λέγεται, καὶ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ψυχῆς ὀνομάζεται, ἀλλ' ἀπ' ἐτέρας μελίζονος τιμῆς, ἀπὸ τῆς τοῦ Πνεύματος ἐνεργείας. Οὐδὲ γὰρ ἀρκεῖ ἡ ψυχὴ ἡμῖν εἰς κατορθώματα, ἐὰν μὴ ἀπολαύσωμεν τῆς βοηθείας ἐκείνης. Καὶ ἵνα μάθητε, ὅτι, οἷα ἡ ψυχὴ ἀρκεῖ ἡμῖν εἰς κατορθώματα· καὶ

^α Colb. ἡγέμενος.

^β Addendum τινι putat Savil. Ego legere maiim τῶν πολλῶν ἡμῖν.

^γ Boisius legendum conficili καὶ τοῦ κλήρου καὶ τῆς τοῦ Πνεύματος ἀντιλήψεως.

quando in multas divisa fuerit : et num illa deleta fuerit, atque alia introductæ, an vero manente illa reliquæ sint introductæ : quare confusa fuerit, et quia de causa : deinde quamvis ex multis hæc lingua Vetus Testamentum conscriptum fuerit : ejus enim gratia de his omnibus sermonem instituimus ; utrum illa antiquiori ac priori, an vero illis quæ postea sunt inventæ. Sed nolite timere : quamvis enim hodie cuncta reddere non possimus, omnino tamen vobis postea reddemus. Cur igitur cum hodie cuncta reddituri non essemus, omnium vobis debitorum argumentum recitavimus ? Ut retributionem expectantes nos semper mente versetis. Nam qui pecunias alicui mutuas est, et obnoxium habet debitorem, in mensa, in ædibus, in foro, in lecto, et ubique locorum de suo debitore vigilans cogitat et in somnis : et pecuniarum amor efficit, ut ille cum pecuniis creditoris in anima circumferatur. Ut igitur nos quoque redditionis spe semper in vestris mentibus versemur, in ædibus, in foro, et ubicumque fueritis, ideoque debita quidem vobis spondimus, hodie vero non omnia persolvemus, ut eorum, quæ residua fuerint, expectationem vobis tamquam memoriæ nostri occasionem relinquamus. Hæc enim magna est nostra securitas, ut caritate vestra perpetuo fruamur, tali populo ac tanto. Nam qui fruitur caritate, precibus etiam omnino fruatur. Hoc vero quantum sit bonum, inde licet colligere. Paulus ille, qui tertium in cælum raptus fuerat, qui audiverat arcana verba, qui omnes naturæ necessitates subegerat, qui perfecta deinceps in securitate permanebat, precibus etiam discipulorum indigebat, ac dicebat : *Orate pro me, ut liberer ab infidelibus* (Rom. 15. 30. 31) ; et rursus : *Orate ut datur mihi sermo in apertione oris mei* (Ephes. 6. 19). Et ubique videtis ipsum et discipulorum orationes postulare, et cum obtinuerit, gratias illis agere. Nam ne forte dicat aliquis cum præ nimia humilitate ad discipulorum preces confugere, virtutem illarum ostendit, cum ita loquitur : *Qui de tantis moribus nos eripuit ; speramus autem, quoniam et adhuc eripiet adjuvantibus et vobis in oratione pro nobis, ut ob donationem, quæ in nobis est, per multos gratiæ pro nobis agentur* (2. Cor. 1. 10. 11).

Oratio multitudinis quantum valeat. — Quod si Paulum a periculis oratio multitudinis liberavit, annon etiam a nobis expectari par est, ut ex hoc subsidio magna commoda consequamur ? Cum enim infirmi simus, dum soli precamur, ubi vero congregati fuerimus, robustiores, multitudine ac societate inita Deum exoramus. Sic etiam rex sæpe cum aliquem ad mortem damnavit, uni quidem oranti pro damnato non annuit, ab integra vero civitate deprecante facile exoratur, eumque qui ad barathrum abducebatur, ob deprecatorum multitudinem supplicio eximit, atque ad vitam reducit. Tanta vis est orationis multitudinis. Ideo etiam colligimur et convenimus huc omnes, ut vehementius Deum ad misericordiam flec-
tamus. Nam cum orantes soli, ut ante dixi, imbecilles simus, per conjunctionem caritatis Deum exoramus,

ut nobis postulata concedat. Hæc vero non temere a me proferuntur, neque propter meipsum tantum, sed ut semper ad collectas properetis, nec dicatis : Annon enim orare domi possum ? Potes tu quidem orare, sed tantam virtutem non habet oratio, quam ubi cum propriis membris sit, quam cum totum corpus Ecclesiæ unanimiter et una voce preces fundit, sacerdotibus præsentibus, ac verba communis cœtus offerentibus.

5. Visne discere quanta sit virtus orationis, quæ in ecclesia sit ? Vincit erat aliquando Petrus in carcere, ac multis catenis circumdatus : *Oratio autem fiebat sine intermissione ab Ecclesia pro eo* (Act. 12. 5), et confestim illum eduxit e carcere. Quid igitur hac potentius fieri queat oratione, quæ de columnis ac turribus Ecclesiæ bene merita est ? Paulus enim et Petrus turres erant et columnæ Ecclesiæ, atque hujus quidem vincula solvit, illius autem os aperuit. Sed ut non solum ex iis, quæ tum acciderunt, sed etiam ex iis, quæ singulis diebus perficiuntur, duplicem ejus virtutem demonstremus, orationis ipsius quæ a populo sit vobis memoriam reficemus. Quamquam si quis e vulgo vobis imperaret, ut singuli ac soli pro episcopi salute oraretis, unusquisque sese excusaret, atque hoc tanquam onus viribus suis majus a se amoliretur : dum vero communiter omnes diaconi vocem auditis id imperantis ac dicentis, *Oremus pro episcopo, et senectute, ac patrocínio (a), atque ut recte tractet verbum veritatis, et pro iis qui hic sunt, et ubique terrarum*, quod imperatum est agere non recusatis, sed magna animi contentione preces offeritis, quod quanta sit vis concursus vestri probe intelligatis. Sciunt, quid dicam, ii qui mysteriis sunt initiati : nam orationi catechumenorum nondum est illud permissum, quandoquidem nondum ad hanc loquendi licentiam pervenerunt : vos autem ut pro toto terrarum orbe, pro Ecclesia quæ ad terræ fines usque protenditur, et pro episcopis omnibus qui eam regunt, preces offeratis, cohortatur is, qui ministrat illis, et obsequimini summo studio, ac reipsa testamini magnam orationis esse virtutem, quæ a populo in ecclesia communi consensu offeratur. Verum ad propositum redeamus, quod antiquitus una fuerit lingua. Unde igitur unam linguam fuisse constat ? *Et erat omnis terra labium unum* (Gen. 11. 1). Obscurum est hoc dictum. An labium habet terra ? Nequaquam. Quid ergo dicit et de quo ? Non de hac terra loquitur quæ sensu caret et immobilis est ; sed universum genus humanum sic appellavit, eos admonens propriæ naturæ, matrem, ex qua orti sunt, illis in memoriam revocans. Duplex enim est hoc animal, homo, inquam, ex duabus substantiis conflatus, una sensibili, spirituali altera, hoc est, ex anima et corpore, cui cum cælestibus et cum terrestribus cognatio quædam intercedit. Nam per spirituales quidem substantiam cum virtutibus supernis participat : per sensibilem cum rebus terrenis copulatur, et est quidam veluti nexus firmissimus

(a) Hic aliquid vitii vel defectus esse videtur. Putat Joannes Boisius legendum, *et pro clero, et auxilio Spiritus sancti*. Sed illud divinare est.

utriusque creaturæ. Cum igitur aliquid agit eorum quæ Deo sunt placita, spiritualis dicitur, et nec ab ipsa quidem anima nomen accipit, sed ab alio quodam honore majiori, a Spiritus operatione. Neque enim ad recte facta sufficit anima, nisi illo potiamur auxilio. Atque ut intelligatis animam nobis ad recte facta non sufficere; et quid dico, ad recte facta? ne ad hoc quidem ut ea quæ dicuntur, percipere possimus: *Animalis*, inquit, *homo non percipit ea quæ sunt Spiritus* (1. Cor. 2. 14). Nam ut carnalem appellat eum, qui carni servit, sic animale appellat eum, qui ratiocinationibus humanis cuncta permittit, neque Spiritus afflatum recipit. Sed, ut dicebam, nos dum recte agimus, spirituales dicimur: cum vero peccamus, supplantamur, et quidpiam indignum nobilitate nostra peragimus, nobis a villi et abjecta natura nomen imponit, et nos terram appellat. Quoniam igitur hic quoque nonnullos accusaturus est, qui turrim ædificaverant, qui in superbiam elati erant, qui majores dignitate sua spiritus sibi sumpserant, illos autem accusaturus est superbiam, idcirco a villi substantia duxit appellationem cum dixit: *Et erat omnis terra labium unum*. Atque ut discatis sic eum nos appellare cum peccaverimus, Adamum ita post peccatum appellavit dicens, *Terra es, et in terram reverteris* (Gen. 3. 19): tametsi non terra tantum erat, sed et animam habebat immortalem. Cur igitur terram ipsum appellavit? Quia peccavit. Sane cum ipsum formaret, non ita illum appellavit: quid ergo? *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram: et dominetur piscibus maris, et bestiis terræ. Et erit timor eorum et tremor super omnem terram* (Gen. 1. 26; 9. 2). Vides qualis esset naturæ prærogativa? quales honores? qualia præconia? Verumtamen ante peccatum: post peccatum autem deinceps: *Terra es, et in terram reverteris*. Audi vero Malachiam quoque id ipsum innuentem, vel potius Deum per prophetam: *Ecce enim mitto vobis, inquit, Eliam Thesbiten* (Mal. 4. 5). Cur igitur mitit? *Ut convertat cor patris ad filium* (Ibid. v. 6). Nam quia futurum est, ut tremendum illud et horrendum adveniat iudicium, ne inexcusabiles ac poenis obnoxios depreheusos aliquos damnet Iudex: ut cum venerit ille, ac prædixerit appropinquare ac pro foribus esse adventum ejus, ad meliorem frugem revocet homines; solent quippe quæ ante multos annos dicia sunt in contemptum venire: nostram igitur memoriam renovans ad nos ille propheta venit. Sed appellari terram eos qui peccant, id vero nunc nobis est demonstrandum.

6. *Peccatores dicti terra.* — Cum ergo dixisset, *Ut convertat cor patris ad filium*, adjecit: *Ne forte veniens percutiam terram penitus*; percutit autem illos qui peccant. Vides eos qui peccant terram appellari? Alibi rursus de Christo narrans propheta sic aiebat: *Erit iustitia cinctus lumbum suum, et veritate involutus costas suas* (Isai. 11. 5): non quod in Deo sit costa vel lumbus; quippe cum incorporeum sit Numen; sed per hæc incorruptum esse iudicis istius, neque decipi posse iudicium declarat: neque jam amplius ca-

lumnatoribus, neque maledicis, nec corruptioni per pecunias, nec juris inaciditiam locum fore. Nam in his quidem iudiciis et innocens pleclitur, et reus absolvitur, quia persæpe ius labefactatur: cum vero iustus iudex et qui decipi minime potest advenit, qui iustitia cinctus est lumbum suum, et veritate involutus costas suas, omnes exactissime ius suum obtinebunt. *Et percutiet terram verbo oris sui* (Ibid. v. 4). Atque ut cognoscas non de terra, sed de peccatoribus eum loqui, adjunxit, *Et in spiritu per labia interficiet impios*. Vides hic etiam peccatores esse terram appellatos? His ergo cognitis, cum audieris omnem terram labium unum fuisse, humanam rursus naturam intellige: propriam enim vilitatem nobis in memoriam revocat: magnum quippe bonum est cognitionem suam cognoscere, ac scire, quibus ex rebus compacti simus. Hæc sufficiens est humilitatis doctrina consideratio naturæ: omnes potest perturbationes sedare et tranquillitatem animo parere. Propterea monebat quidam, *Attende tibi ipsi* (Eccli. 29. 27), recogita naturam et creationem tuam, et sufficiet hoc tibi ut modestus perpetuo sis et humilis. Propterea iustus ille Abraham continuo cogitationem hanc mente versabat, nec umquam de se magnifice sentiebat. Certe cum Deum alloqueretur, ac tanta apud eum gratia valeret, atque ab ipso testimonium suæ virtutis accepisset, dicebat: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Alius rursus hominem arrogantia inflatum cum vellet reprimere, non longum sermonem instituit, sed animum ejus tantum ad naturæ suæ memoriam revocat, eumque acriter castigat his verbis: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Tu mihi quæ post mortem apparent commemoras? Reprime ipsum viventem. Nunc se terram ac cinerem esse non agnoscit. Videt corporis formam; videt potentiam, assentatorum obsequia, parasitos sectantes. Vestibus pretiosis indutus, magno magistratus apparatu decoratur, illum hæc pompa decipit, et ut naturæ obliviscatur efficit. Scimus terram esse nos ac cinerem: sed nos qui temperantes ac modesti sumus: at ille demonstrationem hanc a fine duciam non exspectat, neque ad loculos tumulosque majorum pergit, sed præsentia respicit, neque quidquam cogitat de futuris. Jam ex hoc illum doce terram ac cinerem ipsum esse. Mane tantisper, inquit, neque hoc docebo, sed aliud multo abjectius: ut cum fastu intumuerit, suam ipsius vilitatem agnoscat: ut vivens accipiat medicinam. Cum enim dixisset, *Quid superbit terra et cinis?* adjecit: *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus* (Ibid. v. 10). Quid hoc est, *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt intima ejus?* Obscurum est fortasse dictum illud. *Intima* dicit intestina, dicit viscera, ventrem stercoribus plenum, ac multis sordibus et fœtore: non quod naturam damnet, sed ut ad humilitatem adducat. *Quoniam in vita ad nihilum redacta sunt*¹. Vides quam vilis et fluxa sit nostra substantia? Noli diem obitus ex-pe-

¹ Colb., *Quoniam in vita ejus vilitas naturæ ejus perspicitur*.

τι λέγω, εἰς κατορθώματα^a; οὐδὲ εἰς τὸ δυνήθῃναι συνέναι τῶν λεγομένων· Ψυχικός, φησὶν, *ἀνθρώπος οὐ δέχεται τὰ τοῦ Πνεύματος*. Ὡσπερ γὰρ σαρκικὸν καλεῖ τὸν τῇ σαρκὶ δουλεύοντα; οὕτω ψυχικὸν καλεῖ τὸν τοῖς λογισμοῖς τοῖς ἀνθρωπίνους τὰ πράγματα ἐπιτρέποντα, καὶ μὴ δεχόμενον τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Ἄλλ' ὅπερ ἔλεγον, ὅτι κατορθοῦντες μὲν [189] πνευματικοὶ λεγόμεθα· ὅταν δὲ ἀμάρτωμεν καὶ ὑποσκελισθῶμεν καὶ πράξωμεν τι ἀνάξιον τῆς ἡμετέρας εὐγενείας, ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς ἡμᾶς καλεῖ φύσεως, γῆν ἡμᾶς ὀνομάζων. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἐνταῦθα μέλλει τινῶν κατηγορήσειν τῶν τὸν πύργον οἰκοδομησάντων, τῶν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθέντων, τῶν μέλῳνα ἔνοιαν λαβόντων τῆς οἰκείας ἀξίας, μέλλει δὲ αὐτῶν κατηγορεῖν ἀπόνοιαν, διὰ τοῦτο ἀπὸ τῆς εὐτελοῦς αὐτοὺς ἐκάλει οὐσίας εἰπὼν· *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἔν.* Καὶ ἵνα μάθῃτε, ὅτι οὕτω καλεῖ ἡμᾶς, ὅταν ἀμάρτωμεν, τὸν Ἀδὰμ μετὰ τὴν ἀμαρτίαν οὕτως ἐκάλει εἰπὼν· *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ* καὶ μὴ οὐκ ἦν γῆ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀθάνατον εἶχε ψυχὴν. Τίνος οὖν ἔνεκεν γῆν αὐτὸν ἐκάλει; Ἐπειδὴ ἡμαρτεν. Ὅτε γοῦν ἐπλάττειν αὐτὸν, οὐκ ἐκάλει αὐτὸν οὕτως· ἀλλὰ τί; *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν ἡμετέραν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν θηρίων τῆς γῆς. Καὶ ἔσται ὁ φόβος αὐτῶν καὶ ὁ τρόμος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν*. Ὅρξ οἶα τὰ προδῶρα τῆς φύσεως; οἶαι αἱ τιμαὶ; οἶα τὰ ἐγκώμια; Ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀμαρτίας· μετὰ δὲ τὴν ἀμαρτίαν λοιπὸν, *Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ*. Ἀκουσον δὲ καὶ τοῦ Μαλαχίου τοῦτο εἰναι· τομῆνον, μᾶλλον δὲ τοῦ Θεοῦ διὰ τοῦ προφήτου· *Ἰδοὺ γὰρ ἀποστέλλω ὑμῖν, φησὶν, ἑλάντων τὸν θεοδίτην*. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἀποστέλλει; Ὡστε ἐπιστρέψαι καρδίαν πατέρς πρὸς υἱόν. Ἐπειδὴ γὰρ μέλλει τὸ δικαστήριον ἐρίστασθαι τὸ φθερὸν ἐκείνο καὶ φρικτῶδες, ἵνα μὴ ἀναπολογήτους λαβὼν ὑπὸ τὰς εὐθύνas ὁ δικαστὴς κατακρίνῃ τινάς· ἵνα ἐλθὼν μὲν ἐκεῖνος καὶ προειπῶν, ὅτι ἐγγὺς ἐπὶ θύραις ἡ παρουσία, σωφρονεστέρους ποιήσῃ τοὺς ἀνθρώπους· καὶ γὰρ τὰ πρὸ πολλῶν χρόνων εἰρημμένα εἰς ὀλιγωρίαν ἐμπίπτειν εἰσθεν· ἀναγνῶν τοίνυν τὴν μνημὴν ἡμῶν ἔρχεται ἐκεῖνος ὁ προφήτης. Ἀλλ' ὅτι γῆ καλοῦνται οἱ ἀμωρτάνοντες, τοῦτο ἀποδείξει χρὴ νῦν.

ς'. Εἰπὼν τοίνυν, *Ὅπως ἐπιστρέψῃ καρδίαν πατέρς πρὸς υἱόν, ἐπήγαγε· Μὴ ποτε ἐλθὼν πατάξῃ τὴν γῆν ἄρδην*· πατάσει δὲ τοὺς ἀμαρτάνοντας. Ὡρξ τοὺς ἀμαρτάνοντας γῆν καλουμένους; Πάλιν ἀλλαχθὺ περὶ τοῦ Χριστοῦ διηγούμενος ὁ προφήτης, οὕτως ἔλεγε· *Ἔσται δικαιοσύνη περιεζωσμένος τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα ἐλλημμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ*· οὐχ ὅτι πλευρὰ καὶ ὀσφὺς περὶ τὸν θεόν· σώματος γὰρ τὸ θεῖον· ἀλλὰ τὸ ἀδέκαστον καὶ ἀπαράλογιστον τῆς τοῦ δικαστοῦ κρίσεως διὰ τούτων ἡμῖν ἐμφαίνει· καὶ ὅτι οὐδαμῶς συκοφανταί λοιπὸν, οὐδὲ αἱ ἐπιηράζοντες, οὐδὲ ἡ διὰ τὴν χρημάτων διαφθορὰ, οὐδὲ ἀγνοία τοῦ δικαίου. Ἐν τοῦτοις μὲν γὰρ πλ; δικαστηρίοις καὶ ἀνεύθυνος κολάζεται, καὶ ὑπευθυνος διαφεύγει· διέφθαρται γὰρ πολλαχθὺ τὸ δικαίον· ἐπειδὴν δὲ ὁ δίκαιος κριτὴς καὶ ἀπαράλογιστος παρῆνται, ὁ δικαιοσύνη ἐζωσμένος τὴν ὀσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεῖα περιελημμένος τὰς πλευρὰς αὐτοῦ, τῶν δικαίων μετὰ ἀκριβείας ἅπαντες τεύξονται. Καὶ

πατάξει τὴν γῆν τῷ λόγῳ τοῦ στόματος αὐτοῦ. [190] Καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ περὶ τῆς γῆς λέγει, ἀλλὰ περὶ ἀμαρτωλῶν, ἐπήγαγεν, ὅτι *Καὶ πνεύματι ἐνὰ χεῖλῶν ἀνελεῖ ἀσθεῖς*. Ὅρξ ὅτι καὶ ἐνταῦθα τοὺς ἀμαρτωλοὺς ἐκάλει γῆν; Ταῦτ' οὖν εἰδὼς, ὅταν ἀκούσῃς, ὅτι *Ἡ γῆ πᾶσα ἦν χεῖλος ἔν*, τὴν ἀνθρωπίνην πάλιν ἐννοεῖ φύσιν· ἀναμνησθεὶς γὰρ τῆς οἰκείας εὐτελείας ἡμᾶς· καὶ γὰρ μέγα αγαθὸν τὴν οἰκεῖαν ἐπισκέπτεσθαι συγγένειαν, καὶ εἰδέναι πῶθεν συνεστήκαμεν. Ἀκούσα αὕτη διδασκαλία ταπεινοφροσύνης, ἡ τῆς φύσεως ἐπίσκεψις· πάντα τὰ πάθη κατασταλαῖ δύναται, καὶ πικῆσαι γαλήνην ἐν διανοῇ. Διὰ τοῦτο παρήκει τις λέγων· *Πρόσχε σεαυτῷ· ἀναλόγησαι τὴν φύσιν σου καὶ τὴν κατασκευὴν, καὶ ἀρκαῖ σοι τοῦτο πρὸς τὸ κατεστῆλθαι διηνεκῶς*. Διὰ τοῦτο ὁ δίκαιος ἐκεῖνος· Ἀβραάμ διαπαντὸς τοῦτον εἶχε τὸν λογισμὸν ἐν αὐτῷ, καὶ οὐδέποτε μέγα ἐφρόνει. Ὁ γοῦν Θεὸς διελεγόμενος, καὶ παρήρησας τοσαύτης ἀπολαύων, καὶ μαρτυρηθεὶς παρ' αὐτοῦ ἐπὶ ἀρετῇ, ἔλεγε· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Καὶ ἄλλος βουλόμενος πάλιν τὸν πεφωτισμένον ἄνθρωπον κατασταλαῖ, οὐ μακροῦς κινεῖ λόγους, ἀλλ' ἀναμνησθεὶς αὐτὸν τῆς φύσεως μόνον, καὶ ἐπιτιμῇ σφοδρῶς, οὕτως λέγων· *Τί ὁπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός*; Τὰ μετὰ τὸν θάνατον μοι φαινόμενα λέγεις; Κατάστειλον αὐτὸν ζῶντα. Οὐκ οἶδε νῦν, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ὅρξ τὴν εὐπρέπειαν τοῦ σώματος, ὅρξ τὴν δυναστείαν, τὴν θεραπείαν τῶν κολάκων, τοὺς παρασίτους ἀκολουθοῦντας. Ἰμάτια περιτίθει πολυτελῇ, ὅγκον ἀρχῆς περιβάλλεται μέγαν, ἡ φαντασία αὐτὸν ἀπατᾷ καὶ ἐπιδραμεῖται ποιεῖ τῆς φύσεως. Οἶδαμεν, ὅτι γῆ ἐσμεν καὶ σποδός· ἀλλ' ἡμεῖς αἱ σωφρονοῦντες· ἐκεῖνος δὲ οὐκ ἀναμένει τὴν ἀπὸ τοῦ τέλους ἀπίδειξιν, οὐδὲ ἔρχεται πρὸς τὰς σοροὺς καὶ τὰς θήκας τῶν προγόνων, ἀλλὰ πρὸς τὰ παρόντα βλέπει, οὐδὲν τῶν μελλόντων ἔνοει. Διδοξον αὐτὸν ἐντεῦθεν ἦδη, ὅτι γῆ καὶ σποδός ἐστιν. Ἀνάμεινόν με, φησὶ, καὶ οὐ διδάσκω τοῦτο, ἀλλὰ πολλῷ ἄλλο εὐτελέστερον· ἵν', ὅταν φαντάζηται, ἐπιγινώσκῃ τὴν αὐτοῦ εὐτέλειαν· ἵνα ζῶν λάθῃ τὸ φάρμακον. Εἰπὼν γὰρ, *Τί ὁπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός*; ἐπήγαγεν· *Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωνται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ*. Τί ἐστιν, Ὅτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουδένωνται τὰ ἐνδόσθια αὐτοῦ; Τάχα ἀσπερ; τὸ εἰρημνέον. Ἐνδόσθια τὰ ἐγκατα λέγει, καὶ ἐπὶ τὰ ἐγκατα αὐτοῦ διάδοθι τῷ λόγῳ, καὶ πᾶσαν αὐτοῦ τὴν οὐδένοιαν ὀφει. Ἀλλὰ μὴ καταπέσης; [191] οὐδὲ γὰρ μισῶν ἡμᾶς, ἀλλὰ φειδόμενος οὕτως ἐποίησεν ὁ Θεός, προφάσεις ἡμῖν ταπεινοφροσύνης παρέχων μεγάλας. Εἰ γὰρ ἄνθρωπος γῆ ὢν καὶ σποδός, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, ὅτι *Εἰς τὸν οὐρανὸν ἀναβήσομαι*· εἰ μὴ τὸν τῆς φύσεως ὁλόν· εἶχε, ποῦ οὐκ ἂν ἐξέπαισε τῇ διανοῇ; Ὅταν οὖν ἴδῃς τινὰ πεφωτισμένον,

^a Hæc deerant in Morel., καὶ τί λέγω εἰς κατορθώματα. Sed habentur in aliis exemplaribus.

^b Hic ritum suspicatur Savil. Sed locus non male habere videtur.

^c Colib. ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ τὸ ταπεινὸν τῆς γνώσεως καθορᾶται. Εἰδός.

τὴν πύχνα ἀνατείνοντα, τὰς ὑερῦς ἀνασπῶντα, ἐπὶ τοῖς ὀχήματος φερόμενον, ἀπειλοῦντα, εἰς δεσμοτήριον ἐμβάλλοντα, θανάτῳ παραδιδόντα, ἐπιπράζοντα, εἰπὲ πρὸς αὐτόν· *Τι ὑπερηφανεύεται γῆ καὶ σποδός; "Οτι καὶ ἐν τῇ ζωῇ αὐτοῦ ἐξουθενῶνται τὰ ἐνδόξια αὐτοῦ. Ταῦτα οὐ περὶ ἀνθρώπου μόνον ἰδιώτου, ἀλλὰ καὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ καθημένου ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ βασιλικοῦ ἐστιν εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τὴν ὀλουργίδα ἴδης, μὴδὲ τὸ διάδημα, μὴδὲ τὰ ἱμάτια τὰ χρυσαῖα, ἀλλ' αὐτὴν τὴν φύσιν ἐρευνήσῃς, καὶ οὐδὲν ὄψει πλέον ἔχουσαν τῶν πολλῶν· μᾶλλον δὲ, εἰ βούλει, καὶ τὴν ἁλουργίδα, καὶ τὸ διάδημα, καὶ τὰ ἱμάτια, καὶ πᾶσαν περίελθε τὴν φαντασίαν ἐκείνην, καὶ τούτων αὐτῶν ὄψει πάλιν τὴν γῆν οὖσαν ὑπόθεσιν. Πᾶσα γὰρ δόξα ἀνθρώπου ὡς ἀνθος χρότου. Ἰδοὺ καὶ τῆς εὐτελεστερος ἐφάνη ὁ καλλωπισμὸς ἐκείνος ἁπας. Ὅρξ πῶς καταστέλλει τὸ φῶσμα; πῶς καθαιρεῖ πᾶσαν ἀπόνοιαν ἢ ἔννοιαν τῆς φύσεως αὐτῆς; Ἀρκεῖ μόνον λογίσασθαι τίνες ἐσμέν, καὶ πόθεν συνεστήκαμεν, καὶ πᾶσα οἰχῆσεται λογισμῶν ἀπόνοια. Διὰ γὰρ τοῦτο ἐκ δύο οὐσιῶν κατασκευάσεν ἡμᾶς ὁ Θεός, ἵν' ὅταν μὲν εἰς ἀπόνοιαν ἐπαρθῇς, καταστειλῇ σε τὸ εὐτελεῖς τῆς σαρκός· ὅταν δὲ ἀνάξιόν τι καὶ ἀγεννές· τῆς δοθείσης σοι παρὰ τοῦ Θεοῦ τιμῆς ἐννοήσῃς, ἀναγάγῃ σε πρὸς τὸν τῶν οὐρανίων δυνάμεων ἕζον ἢ τῆς ψυχῆς εὐγένειαν.*

ζ'. Οὐκ εἰς ἀνάφρεσιν δὲ ἀπονοίας μόνον ἐπιτηδεῖα ἢ ἐπίσκαψις τῆς φύσεως ἀλλὰ καὶ ἄν τετρα τις ἐπιθυμία διανοχλῇ, καὶ ἡ τῶν χρημάτων, καὶ ἡ τῶν σωματικῶν, ἢ ἀτοπος αὕτη καὶ εἰς ἀσέλγειαν ἐκκαλουμένη, ἀπόχη τοῦτο εἰς παραμυθίαν τοῦ πάθους. Ὅταν οὖν ἱεῖς γυναικα εὐμορφον, λάμποντα ἔχουσαν ὀφθαλμῶν, φαιδρὸν, στίλβουσιν ἀπὸ τῆς παρειᾶς, ἀμήχανόν τινα ὥραν ἐπὶ τῆς ὕψεως φέρουσιν, φλέγουσάν σου τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν ἐπιθυμίαν αὐξοῦσιν, ἐννόησον ὅτι γῆ τὸ θαυμάζομενον, ὅτι σποδὸς τὸ ἐκκαλόν, καὶ παύσεται λυτῶσα ἡ ψυχὴ· ἀνακάλυψον αὐτῆς τὸ δῆρμα τῆς ὕψεως, καὶ τότε πᾶσαν αὐτὴν ὄψει τῆς εὐμορφίας τὴν εὐτέλειαν· μὴ στήσῃ μέχρι τῆς ἐπιφανείας, ἀλλ' ἐνδοτέρω διάδοθι τὴν λογισμῶν, καὶ οὐδὲν ἕτερον εὐρήσεις, ἀλλ' ἢ ὅσα καὶ νεῦρα καὶ φλέβας. Ἀλλ' οὐκ ἀρκεῖ ταῦτα; Λόγισαί μου ταύτην ἀλλοιούμενην, γηράσκουσαν, ἀρρώστουσαν, ὑφιζάνοντας ὀφθαλμοὺς, καὶ κοιλαίνοντάς παρειάς, ἅπαν καταρρέον τὸ ἄνθος ἐκεῖνο· ἐννόησον τί θαυμάζεις, καὶ αἰσχύνῃς οὐ τὴν κρίσιν. Πηλὸν θαυμάζεις καὶ υποδὸν, καὶ κόνις αὖ ἐκκαίει καὶ τέφρα. Οὐ κατηγορῶν τῆς φύσεως ταῦτα λέγω· μὴ γένοιτο· οὐ κακίζων, οὐδὲ εἰς εὐτέλειαν ἐμβάλλων, ἀλλὰ φάρμακα τοῖς νοσοῦσι κατασκευάζων. [192] Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τοιαυτὴν αὐτὴν ἐποίησεν, οὕτως εὐτελῆ, ἵνα καὶ τὴν οἰκείαν δύναμιν ἐπιδείξῃται, καὶ τὴν κηδεμονίαν τὴν περὶ ἡμᾶς, τῇ τῆς φύσεως μὲν εὐτελεῖς πρὸς ταπεινοφροσύνην ἐνάγων, καὶ πᾶσαν τὴν ἐπιθυμίαν ἡμῶν καταστέλλων, τὴν δὲ σοφίαν δεῖκνυς τὴν ἐαυτοῦ, ὡς καὶ ἐν πηλῷ τοσοῦτον λογῶν ἐξασηκῆσαι κάλλος. Ὡστε ὅταν ἐξευτελίω τὴν οὐσίαν, τότε ἐκκαλύπτω τὴν τέχνην τοῦ Δημιουργοῦ. Ὡστε γὰρ ἀνδριαντοποιὸν τότε μᾶλλον θαυμάζομεν, οὐχ ὅταν ἐκ χρυσοῦ καλὸν ἡμῖν δείξῃ τὸν ἀνδριάντα, ἀλλ' ὅταν ἐκ πηλοῦ τῆς ὕλης ὑποκειμένης ἀπρητισμένην καὶ ἀκριβῆ τὴν εἰκόνα ἐργάζῃται· οὕτως καὶ τὸν

ἀριστοτέχνην θεὸν ἐκπληττόμεθα καὶ δοξάζομεν, ὅτε ἐν σποδῷ καὶ πηλῷ κάλλος ἀμήχανον καὶ σοφίας ἀρήτου τινὸς ἐπιδείξιν τοῖς σώμασιν ἡμῶν ἐναπέθετο. Καὶ τοῦτο οὐκ ἐν τῷ σώματι μόνον τῷ ἡμετέρῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν πάσῃ τῇ κτίσει ἐποίησεν. Εὐτελεῖς γὰρ πολλαχοῦ παραγαγὼν τὰς οὐσίας, καὶ τῆς οἰκείας τέχνης δείγμα σαφὲς ἐγκατέθηκε, καὶ τῆς τῶν οὐσιῶν ἀσθενείας ἐλεγχόν τινα ἐγκατέμειξεν· ἵνα διὰ μὲν τὴν τέχνην καὶ τὸ κάλλος θαυμάζῃς τὸν Δημιουργόν, διὰ δὲ τὴν ἀσθένειαν καὶ τὴν εὐτέλειαν τῆς φύσεως καὶ τῆς οὐσίας μὴ προσκυνήσῃς τὰ γενόμενα. Φαιδρὸς ὁ ἥλιος λάμπων, καὶ πᾶσαν καταυγάζει τὴν οἰκουμένην· ἀλλ' ἐλθούσης τῆς νυκτὸς ἐκλείπει. *Τι γάρ, φησὶ, φωτεινότερον ἡλίου; Ἀλλὰ καὶ τοῦτο ἐκλείπει*· οὐκ ἐν νυκτὶ δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐν ἡμέρᾳ. Καὶ διὰ τοῦτο πολλάκις καὶ ἐν ἡμέρᾳ ἥλιος ἐξέλιπεν, ἵνα θαυμάζῃς μὲν διὰ τὴν τέχνην τὸν Δημιουργόν, μὴ προσκυνήσῃς δὲ διὰ τὴν ἀσθένειαν τὸ γενόμενον. Ὅρξ τὸν οὐρανὸν τοῦτον, ἡλίκοι ἐστὶ σῶμα; πῶς καλόν; πῶς ἀποστειλόν, καὶ τῶν ἡμετέρων βέλτιον σωματικῶν κατὰ τὴν ἐπιφάνειαν; Ἀλλ' ἄφυγόν ἐστιν. Εἴδες καὶ τῆς τέχνης τὴν ἐπίδειξιν, καὶ τῆς ἀσθενείας τὸν ἐλεγχόν; ὁρξ ἐκατέρωθέν σοι τὰ δορυῶματα καίμενα; Ἰνα γὰρ μὴ καταγινώσκῃς τοῦ Δημιουργοῦ ὡς ἀσθενούς, καλὰ ἐποίησεν· ἵνα δὲ μὴ προσκυνῇς τὰ γενόμενα ὡς θεοῦς, ἀσθενῇ ταῦτα ἐκ μέρους ἐργάσατο. Ταῦτα μέμνησθε διηγεκῶς.

Διὰ τοῦτο Γραφὰς ἐρμηνεύομεν, οὐχ ἵνα Γραφὰς μάθῃτε μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὰ ἔβη διορθώσῃτε. Ἀν γὰρ τοῦτο μὴ γέννηται, περιττῶς ἀναγινώσκομεν, περιττῶς ἐξηγοῦμεθα. Ὡστε γὰρ ἀθλητῆς εἰς παλαιστραν εἰσὶν ἀλειφόμενος καὶ ἀπολαύων τῶν χειρῶν τοῦ παιδοτρίβου, ἀν τοῦ ἀγώνος παραγενομένου ἐλέγχῃ ἐκείνην τὴν τέχνην, περιττῶς εἰσῆλθε εἰς τὴν παλαιστραν· οὕτως ἀν ἐνταῦθα παραγινόμενοι, καὶ μανθάνοντες τὰ παλαισμάτα πάντα καὶ τὰς λαβὰς τοῦ διαδόλου, τοῦ καιροῦ τῶν ἀγώνων ἐλθόντος ὑποσκελισθῇτε, ἢ εὐμορφῶν ὄψιν ἰδόντες, ἢ πρὸς ἀπόνοιαν ἐπαρθεῖντες, ἢ ἐτέρῳ τινὶ πονηρῷ χειρωθέντες λογισμῷ, μάτην ἐνταῦθα εἰσῆλθετε. Μέμνησθε τοίνυν τῶν λόγων, οὐ τῶν κατὰ τῆς φύσεως τῆς ἡμετέρας, ἀλλὰ τῶν κατὰ τῆς ἐπιθυμίας τῆς ἀκολάστου. Οὐ φύσεως [193] ἐγκλημα τὰ εἰρημένα, ἀλλὰ ἐπιθυμίας ὅτι λεγόμενα. Ταύτην καταστέλλετε θυμὸν, οὕτω πρᾶντα ἐπιθυμίαν, οὕτω κατασπᾶτε ἀπόνοιαν. *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χεῖλος ἐν, καὶ φωνὴ μία πᾶσιν.* Ἰδοὺ τὸ ζητούμενον ἐστὶ. Οὐ περὶ ταύτης ὁ λόγος, ἀλλ' ὅτι πάντες οἱ ἀνθρωποὶ φωνὴν εἶχον μίαν. Διὰ τί δὲ χεῖλος ἐν ἐκάλεσε τὴν φωνήν; Ἔθος τῇ Γραφῇ οὕτως καλεῖν τὰ ῥήματα, γλώσσαν. Ἀναγκαῖον δὲ καὶ τοῦτο εἰδέναι διὰ τοὺς αἰρετικούς, τοὺς κατηγοροῦντας τῆς δημιουργίας τοῦ Θεοῦ, τοὺς λέγοντας, ὅτι πονηρὸν τὸ σῶμα. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ πονηρὰ κινήματα τῆς διανοίας τοῖς μέλεσι τοῦ σώματος ἡ Γραφὴ καλεῖ· οἷον τι λέγω· *Ἡκόνθησαν γλώσσαν αὐτῶν ὡσεὶ ὄρεως· Ἡ γλώσσα αὐτῶν μάχαιρα δεξία*· νομίζουσιν οὖν τινες, ὅτι περὶ τῆς γλώττης εἴρηται. Οὐκ εἴρηται δὲ περὶ τῆς γλώττης· μὴ γένοιτο· ἔργον γὰρ ἐστὶ τοῦ Θεοῦ· ἀλλὰ περὶ τῶν ῥημάτων τῶν φονικῶν, τῶν ἀποκτείνοντων ἀνθρώπους, τὸν ἐμπεπτόντων ξίφους χαλε-

* Savil ἀγενές.

ἢ Hic alliquid vitii inspicatur Joan. Boislus, et addit κατηγορία post ἐπιθυμίας.

etare, ut infirmitatem tuam discas: adhuc viventem hominem scrutare, atque in ejus viscera cogitatione descende, tum videbis, quam nihili sit et abjectus. Attamen noli animum despondere: neque enim quod nos odio prosequeretur, sed quod mitius nobiscum ageret, id fecit Deus, magnamque nobis humilitatis occasionem præberet. Nam si homo, cum terra sit et cinis, dicere ausus est, *In cælum ascendam* (Isai. 14. 13): nisi frenum injectum esset naturæ, quo non ejus animus provecus esset? Quando igitur quempiam videris superbiorem, erecta cervice, sublatis superciliis, curru vectum, minantem, mittentem in carcerem, morti tradentem, injuriam inferentem, dic illi: *Quid superbis terra et cinis? Quoniam et in vita ejus ad nihilum redacta sunt intima ejus.* Hæc non de homine tantum privato, sed etiam de illo ipso, qui in solio sedet regio, dici possunt. Noli enim purpuram, neque diadema, neque aurea vestimenta respicere, sed in ipsam inquire naturam, neque quidquam illam habere amplius quam unam e vulgo videbis: imo vero, si placet, et purpuram, et diadema, et vestes, et omnem illam percurre pompam, atque horum ipsorum rursus terram materiam esse cognosces. *Omnia enim gloria hominis ut flos sæni* (Isai. 40. 6). Ecce vel ipsa etiam terra villior totus ille apparuit ornatus. Vides ut fastum reprimat? ut arrogantiam omnem ipsius naturæ recordatio retundat? Sufficit tantum ut cogitemus quinam simus, et quibus ex rebus compacti, tum omnis superbia cogitationum evanescet. Propterea namque duabus nos ex substantiis compegit Deus, ut si quando in superbiam efferaris, vilitas carnis te deprimat: si quando autem tibi quiddam veniat in mentem indignum, et quod ab honore a Deo collato degeneret, animæ nobilitas ad cælestium virtutum æmulationem te provehat.

7. Neque vero tantum ad tollendam superbiam est idonea consideratio naturæ, sed et si alia quævis cupiditas obturbet, sive pecuniarum, sive corporum ista turpis et quæ ad lasciviam provocat, ad perturbationem sedandam hoc sufficit. Cum ergo formosam mulierem videris, cui micantes oculi sunt et hilares, cui nitentes genæ, cujus in vultu eximia quædam appareat pulchritudo, quæ mentem tuam inflamet, et libidinem augeat, cogita terram illud esse quod miraris, cinerem esse quod te accendit, et insanire animam desinet: detege cutem vultus ejus, tum ipsam omnem pulchritudinis vilitatem videbis: ne in superficiali consistas, sed interius cogitatione progredere, nec aliud quidquam præter ossa, nervos, ac venas reperies. At non sufficiunt ista? Cogita mihi mutatam illam, senescentem, ægotam, subsidentes oculos, excavatas genas, totum illum florem defluentem: cogita quid admireris, et tui judicii te pudebit. Luctum miraris et cinerem, pulvis te incendit et favilla. Non hæc eo dico, ut naturam accusem; absit: nec ut vituperem, aut tamquam vilem deprimam, sed ut ægotantibus medicamenta componam. Ideo talem ipsam Deus condidit, adeo vilem, ut et suam virtutem et curam de nobis ostendat, dum naturæ vili-

tate nos ad humilitatem inducit, omnemque nostram cupiditatem coercet, ac sapientiæ suæ specimen edit, ut qui etiam in luto possit tantam pulchritudinem exhibere. Dum igitur substantiam parvi facio, tum Opificis artem detego. Nam ut statuarium tum magis admiramur, non cum præclaram ex auro statuem exhibuerit, sed cum ex subjecta luti materia perfectam et eximiam imaginem fuerit fabricatus: ita quoque summum artificem Deum obstupescimus et glorificamus, quod in pulvere ac luto pulchritudinem quandam immensam et ineffabilem cujusdam sapientiæ specimen in nostris corporibus collocarit. Atque hoc non in corpore solum nostro, sed et in omni præstitit creatura. Nam cum viles passim produxisset substantias, et artis suæ specimen in illis insigne posuit, et substantiarum infirmitatis indicium quoddam immiscuit: ut cum propter artem ac pulchritudinem laudes Artificem, tum propter infirmitatem vilitatemque naturæ ac substantiæ, quæ creata sunt non adores. Splendidus est sol, dum affulget, totumque terrarum orbem illuminat: sed cum nox advenerit, deficit. *Quid enim, inquit, lucidius sole? Sed et hoc deficit* (Eccli. 17. 50); neque vero noctu solum, sed et interdiu. Atque idcirco sæpe interdiu solis defectus intervenit, ut Opificem quidem propter artificium laudes, sed propter imbecillitatem quod creatum est non adores. Vides hoc cælum, quale sit corpus? quam pulchrum? quam refulgens? quod, si speciem externam spectes, vel ipsis corporibus nostris est præstantius. At expertus est animæ. Vides et artis specimen, et indicium infirmitatis? vides utrique tibi parata præsidia? Nam ut Opificem tamquam imbecillum non damnes, pulchras condidit creaturas: ut autem quæ condita sunt tanquam deos non adores, ex parte infirma illa fabricatus est. Hæc perpetuo memoria tenete.

Morum correctio finis Scripturæ, Manichæos redarguit. — Ideo Scripturas interpretamur, non ut Scripturas tantum intelligatis, sed ut mores emendatis. Nisi enim hoc fiat, frustra legimus, frustra exponimus. Nam sicut cum in palæstram ingressus fuerit athleta unctus, et pædrotibæ manu curaque instructus, si cum certaminis tempus advenerit, artem illam inutilem esse ostenderit, frustra in palæstram introductus est: ita cum huc conveneritis, et luctas omnes, et in lucta nexus diaboli didiceritis, si cum certaminum tempus inciderit, supplantemini, dum vel formosum vultum videritis, vel in superbiam elati fueritis, vel alia prava quapiam cogitatione subacti, frustra in hunc locum ingressi estis. Mementote igitur sermonum, quos non adversus naturam nostram, sed adversus lascivam cupiditatem direximus. Non ut naturam criminemur, hæc dicimus, sed ut cupiditatem insectemur. Hoc pacto iram reprimite, sic cupiditatem mitigate, sic arrogantiam retundite. *Et erat omnis terra labium unum, et vox una omnibus* (Gen. 11. 1). Ecce adhuc propositam quæstionem. Non de hac est sermo, sed quod omnes homines eandem linguam haberent. Quare vero labium unum linguam

vocavit? Scripturæ mos est ita sermones linguam vocare. Id vero fuit operæ pretium nosse propter hæreticos, qui Dei opificium accusant, qui corpus malum esse dicunt. Nam quia pravos animi motus per corporis membra Scriptura designat: exempli causa, *Acuerunt linguam suam sicut serpentis; Lingua eorum gladius acutus (Psalm. 139. 4. et 56. 5)*: existimant quidam de lingua dictum esse. Non est autem de lingua dictum: absit; est enim lingua Dei opus; sed de verbis homicidarum, quæ homines jugulant, quæ funestius quam ensis invadunt. *Lingua eorum gladius acutus; et rursus: Labia dolosa in corde, et corde loquuta sunt mala (Psalm. 11. 3)*: non de membro corporis loquens, sed de subdolis verbis. Ita cum hoc loco dixisset, *Et erat omnis terra labium unum*, non hoc docuit, omnes homines unum labium habuisse, sed labium vocem appellavit. Cum enim dixisset, *Erat omnis terra labium unum*, subiunxit, *Et vox una omnibus*. Ita cum dixit, *Sepulcrum patens est guttur eorum (Psalm. 5. 11)*, non guttur accusat, sed mala verba, quæ inde ascendunt, mortua dogmata. Illoc enim sepulcrum est, mortuorum ossium corporumque receptaculum. Talia sunt et illorum ora, qui Creatorem accusant, talia sunt eorum hominum ora, qui turpia verba proferunt, qui conviciantur, qui ex suo guttore fœtida pravaque verba profundunt.

8. Bono illud odore comple, mi homo, non fœtore: thesaurum illud regium, non satanicum sepulcrum effice. Quod si sepulcrum sit, saltem occlude, ne fœtor exeat. Prava tibi sunt cogitationes? Ne verbis illas proferas: sine deorsum jacere, tum cito suffocabuntur. Homines sumus, sæpe multa prava, fœda, turpiaque consilia mente versamus; sed ne cogitationes in verba progredi sinamus, ut deorsum compressæ imbecilliores reddantur et pereant. Nam sicut ubi quis diversi generis ac feroces bestias in lacum immiserit, si forte superne lacum obturaverit, facile illas suffocat: sin autem illis exeundi vel respirandi facultatem aliquam concesserit, multum illis præbet solatii, neque sinit interire, sed efferaiores multo reddit: ita fit in malis cogitationibus, cum exortæ intus fuerint: si omnem illis viam, ne foras prodeant, intercluserimus, celeriter illas opprimemus: sin autem illas verbis in lucem protulerimus, cum validiores illas reddemus, et quasi per linguam respirandi facultatem illis concedemus, tum ab illa turpium verborum exercitatione in fœdarum actionum barathrum quam celerrime devolvemur. Idcirco non simpliciter Sepulcrum vocavit propheta, sed, *Sepulcrum patens*, istud ipsum quod dixi vitio vertens. Non enim seipsum tantum afficit ignominia, qui turpia verba profert, sed et proximos suos, et eos qui cum ipso versantur, multis sordibus opplet. Et quemadmodum si sepulcra reseremus, civitates peste complebimus: ita si turpia licenter aperiantur ora, cunctos, qui cum illis congregientur, gravissimis morbis inficiunt. Idcirco janua oportet, vectem, ac frenum ori imponere. Unam itaque tum fuisse linguam, satis a nobis per hæc demonstratum est; reliquum est, ut

quam ob causam multæ fuerint invecetæ dicamus. Sed interim sermonem ad mores instruendos pertinentem inferamus: doceamus linguam nostram frenum gerere, nec omnia temere proferre, quæ in mentem venerint, non fratres accusare: non mutuo nos mordere ac devorare. Pejores sunt illis qui corpora mordent, illi qui verbis id agunt. Illi corpus dentibus mordent, hic animam verbis mordet, existimationem vulnerat, immedicabile vulnus infligit: quapropter tanto graviore supplicio plectetur, quanto graviore morsu invadit. Neque vero tantum idcirco veniam non impetrabit is qui accusat, sed etiam quod neque justum nec injustum possit improbiati suæ pretextum obtinere. Nam alia quidem peccata licet causas habeant a ratione tamen alienas, habent tamen: utpote, scortator libidinem explet, fur pauperiorem solvit, homicida iracundiam aetat; maledicus nullam potest occasionem afferre. Quam enim, quæso, pecuniarum copiam acquirit? quam libidinem explet? Nihil aliud est, quam invidiæ materia, cui nulla suppetit justa causa nec injusta. Propterea nulla venia digna censetur. Vis accusare? Utilem tibi materiam præbeo. Vis maledicere? Maledic tuis peccatis. *Dic enim, inquit, tu peccata tua prior, ut justificeris (Isai. 43. 26)*. Vides maledicentiam, quæ coronam, et laudem, et testimonium justitiæ refert? Rursus, *Justus in principio sermonis accusator est sui (Prov. 18. 17)*, non alterius. Si alterius fueris accusator, punieris: si tui ipsius, coronaberis. Atque ut intelligas, quantum sit bonum delictum suum accusare, *Justus in principio sermonis*, inquit, *accusator est sui*. Verum si justus est, quomodo accusator? si accusator, quomodo justus? Justus accusationi non est obnoxius. Sed ut scias, licet peccator sit aliquis, si accuset peccata sua, justum eum accusatione sua fieri, propterea dixit, *Justus in principio sermonis accusator est sui*. Quid porro est, *In principio sermonis*? Diligenter attende. In judiciis duæ sunt partes, una eorum qui deferunt, altera eorum qui deferuntur; una eorum qui accusant, altera eorum qui accusantur; hi rei sunt, illi non sunt rei: principium sermonis accusatori conceditur, qui reus non est. Hic vero contrarium est agendum. Tu, qui reus es, sermonis initium præripe, ut reus esse desinas: ne accusatorem exspectes. Tametsi es inter reos, prius tamen, quam ab illo tale quidpiam audias, ipse quæ a te peccata sunt defer. Machæra quædam acuta est lingua: verumtamen cæteris vulnera non infligamus, sed ulcera nostra reseceamus. Vis scire morem fuisse justorum, ut aliis non maledicerent, sed sibiipsis? Audi Paulum clamantem: *Gratias ego ei, qui me confortavit, Christo, qui fidelem me existimavit, ponens in ministerio: qui prius blasphemus fui, et persecutor, et contumeliosus (1. Tim. 1. 12. 13)*. Vides quo pacto in seipsum maledicta conjiciat? et rursus: *Christus venit in mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum (Ibid. v. 15)*. Et alibi rursus: *Non sum dignus vocari apostolus, quoniam: persequutus sum Ecclesiam Dei (1. Cor. 15. 9)*.

9. Vides quo pacto ubique sibi mædicat? Novit

πωτερον. Ἡ γλῶσσο αὐτῶν μάχαιρα ὀξεῖα· καὶ πάλιν· *Χεῖλη δόλια ἐν καρδίᾳ, καὶ ἐν καρδίᾳ ἐλάλησε κακὰ* οὐ περὶ τοῦ μέλους λέγων τοῦ σώματος, ἀλλὰ περὶ τῶν ὑποῦλων ῥημάτων. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα εἰπὼν, *Καὶ ἦν πᾶσα ἡ γῆ χειλος ἐν*, οὐ τοῦτο ἰδὼσαξεν, ὅτι πάντες ἄνθρωποι εἶχον ἐν χειλὶ, ἀλλὰ χειλος τὴν φωνὴν ἐκάλεσεν. Εἰπὼν γάρ, *Ἦν πᾶσα ἡ γῆ χειλος ἐν*, ἐπήγαγε, *Καὶ φωνὴ μία πᾶσιν*. Οὕτως θαν λέγει, *Τάφος ἀνεφγμέντος ὁ λάρυγξ αὐτῶν*, οὐ τοῦ λάρυγγος κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν κακῶν ῥημάτων τῶν ἀναβαινόντων ἐκείθεν, τῶν νεκρῶν δογμάτων. Τάφος γάρ τοῦτό ἐστι, νεκρῶν δοχεῖον ὁσίων καὶ σωμάτων. Τοιαῦτα κάκεινων τὰ στόματα, τῶν κατηγορούντων τοῦ Δημιουργοῦ· τοιαῦτα τὰ στόματα τῶν αἰσχυρὰ φθεγγομένων ἀνθρώπων, τῶν λοιδορούντων, τῶν δυσώδη καὶ πονηρὰ ῥήματα ἐκ τῆς οικείας φάρυγγος ἐκβαλλόντων.

γ'. Εὐωδίας αὐτὴν ἐμπλησον, ἄνθρωπε, μὴ δυσωδίας· θησαυρὸν ποιήσον βασιλικόν, μὴ τάφον σατανικόν. Εἰ δὲ τάφος ἐστὶ, πᾶν ἀπόκλεισον, ἵνα μὴ προδαίνῃ ἡ εὐωδία. Πονηρὰ ἔχεις ἐνθυμήματα; Μὴ προενέγκης αὐτὰ διὰ ῥημάτων· ἔασον κάτω κεῖσθαι, καὶ ταχέως ἀποπνίγονται. Ἀνθρώποι ἔσμεν, πολλὰ πολλὰκις πονηρὰ βουλευόμενοι καὶ ἄτοπα καὶ αἰσχυρὰ βουλευόμενα· ἀλλὰ μὴ συγχωρῶμεν εἰς ῥήματα τὰ νοήματα· προελθεῖν, ἵνα πιεζόμενα κάτω ἀσθενέστερα γίνῃται καὶ ἀπολύηται. Καθάπερ γάρ θηρία τις παντοδαπὰ καὶ ἀνήμερα εἰς λάκκον ἐμβαλὼν, ἂν μὲν ἐμφράξῃ τὸν λάκκον ἄνωθεν, ἀποπνίγει ῥαδίως· ἂν δὲ διέξοδόν τινα καὶ ἀναπνοὴν παράσῃ μικράν, πολλὴν αὐτοῖς δίδωσι τὴν παραμυθίαν, καὶ οὐκ ἀφίσιν ἀπολέσθαι, ἀλλ' ἐκθρησὶ μειζόνως· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν λογισμῶν γίνεται τῶν πονηρῶν, ὅταν τεχνῶσιν ἔνδον, ἂν μὲν ἀποκλείωμεν αὐτῶν τὴν εἰς τὰ ἔξω πρόδον, ταχέως αὐτοῖς ἀφανίζομεν· ἂν δὲ διὰ τῶν ῥημάτων αὐτοὺς ἐξενέγκωμεν, κάκεινους ἰσχυροτέρους ἐργασάμεθα, δύναντες ἀναπνεῦσαι διὰ τῆς γλώττης αὐτοῖς, καὶ πρὸς τὰ τῶν ἀτόπων πράξεις βαρὰθρα ταχέως ἀπὸ τῆς [194] τῶν αἰσχυρῶν ῥημάτων μελέτης καταπίπτομεν. Διὰ τοῦτο ὁ προφήτης οὐκ ἀπλῶς τάφον ἐκάλεσεν, ἀλλὰ *Τάφος ἀνεφγμέντος*, αὐτὸ τοῦτο ἐγκαλὼν ἔπει εἶπον. Οὐδὲ γὰρ ἑαυτὸν αἰσχύνει μόνον ὁ τὰ αἰσχυρὰ φθεγγόμενος ῥήματα, ἀλλὰ καὶ τοὺς πλησίον, καὶ τοὺς συγγινόμενους αὐτῷ πολλὰς ἀναπίμπλησι τῆς λύμης. Καὶ καθάπερ εἰ τοὺς τάφους ἀνοίξομεν, λοιμοῦ τὰς πόλεις ἐμπλήσομεν· οὕτω τὰ αἰσχυρὰ στόματα εἰ μετὰ ἀδείας ἀνοίγοιτο, τοὺς συγγινόμενους ἅπαντας νόσου χαλεπωτάτης ἐμπλήσει. Διὰ τοῦτο χρὴ οὐραν καὶ μοχλὸν καὶ χαλινὸν ἐπιθεῖναι τῷ στόματι. Ὅτι μὲν οὖν μία φωνὴ ἦν τότε, ἱκανῶς ἐκ τούτων ἡμῖν ἀποδίδεται· λοιπὸν δὲ ἀναγκαῖον εἰπεῖν, τίνας ἔνεκεν αἱ πολλαὶ ἐπισήχθησαν. Ἀλλὰ τῶς τὸν ἑθιχώτερον γυμνάσωμεν λόγον· παιδεύσωμεν τὴν ἡμετέραν γλῶτταν χαλινὸν ἔχειν, καὶ μὴ πάντα ἀπλῶς ἐκφέρειν τὰ ἀπὸ τῆς διανοίας· μὴ κατηγορεῖν τοὺς ἀδελφοὺς, μὴ ἀλλήλους δάκνειν καὶ κατεσθίειν. Τῶν δακνόντων τὰ ὄμματα χεῖρους εἶσιν οἱ διὰ λόγων τοῦτο ποιοῦντες.

* Apud Savil. hic textus deficit, jureque ille mendum suspicatus est.

Ἐκεῖνοι τοῖς ὀδοῦσι δάκνουσι τὸ σῶμα, οὗτος τοῖς λόγοις δάκνει τὴν ψυχὴν, τιτρώσκει τὴν ὑπόληψιν, ἀνίατον ποιεῖ τὸ τριῦμα. Διόπερ μέλζονα ἐκδέχεται κόλασιν καὶ τιμωρίαν, ὅσον χαλεπωτέρων ἐνέλθῃσι τὸ δῆγμα. Οὐ διὰ τοῦτο δὲ μόνον ἐκπασσεται συγγνώμης ὁ κατηγορῶν, ἀλλ' οὔτε δικαίαν οὔτε ἀδίκον ἔχει πρόφασιν εἰπεῖν τῆς πονηρίας τῆς αὐτοῦ. Αἱ μὲν γὰρ ἄλλαι ἀμαρτίαι καὶ ἀλόγους ἔχουσιν αἰτίας, ἀλλ' ὅμως ἔχουσιν· οἷον, ὁ πόρνος ἐπιθυμίαν πληροῖ, ὁ κλέπτης τὴν πενίαν λύει^β, ἀνδροφόνος τὸν θυμὸν παύει· ὁ κατηγορῶν οὐδεμίαν ἔχει πρόφασιν εἰπεῖν. Ποίαν γάρ, εἰπέ μοι, χρημάτων περιουσίαν περιβάλλεται; ποίαν ἐπιθυμίαν πληροῖ; Οὐδὲν ἑτερόν ἐστιν, ἀλλ' ἡ βασκανίας ὑπόθεσις, οὔτε δικαίαν οὔτε ἀδίκον ἔχουσα αἰτίαν. Διὰ τοῦτο ἀπαστέρηται συγγνώμης ἀπάσης. Βούλει κατηγορεῖν^γ; Δίδωμί σοι χρησίμην ὑπόθεσιν. Βούλει κακῶς λέγειν; Εἰπέ τὰς ἀμαρτίας σου κακῶς. Λέγε γὰρ σὺ, φησί, *τὰς ἀμαρτίας σου πρῶτος, ἵνα δικαιωθῇς*. Εἶδες κατηγοροῖαν στέφανον ἔχουσαν καὶ ἐγκώμιον καὶ δικαιοσύνην; Πάλιν, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορος ἐν πρωτολογία*· ἑαυτοῦ, οὐκ ἄλλου. Ἐὰν ἄλλου κατηγορος γένῃ, ἐκολάσθης· ἐὰν ἑαυτοῦ, ἐστεφανώθης. Καὶ ἵνα μάθης πῶσον ἐστὶ καλὸν τὸ κατηγορεῖν τὸ ἑαυτοῦ παράπτωμα, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορος ἐν πρωτολογία*, φησί. Καὶ μὴν εἰ δίκαιος, πῶς κατηγορος; εἰ κατηγορος, πῶς δίκαιος; Ὁ δίκαιος οὐκ ἐστὶ κατηγορίας ὑπεύθυνος. Ἀλλ' ἵνα μάθης, ὅτι καὶ ἀμαρτωλὸς ἢ τις, κατηγορεῖ δὲ τῶν ἀμαρτημάτων, διὰ τῆς κατηγορίας δίκαιος γίνεται, διὰ τοῦτο εἶπε, *Δίκαιος ἑαυτοῦ κατηγορος ἐν πρωτολογία*. Τί δὲ ἐστὶν, *Ἐν πρωτολογία*; Πρόσχε ἀκριβῶς· Ἐν τοῖς δικαστηρίοις δύο μέρη ἐστὶ, τῶν μὲν ἐναγόντων, τῶν δὲ ἐναγομένων· τῶν μὲν κατηγορούντων, τῶν δὲ κατηγορουμένων· τῶν μὲν ὑπευθύνων, τῶν δὲ ἀνευθύνων· καὶ ἡ πρωτολογία τῷ κατηγορῶν δίδεται, τῷ ἀνευθύνῳ. Ἐνταῦθα δὲ [195] τοῦναντίον. Σὺ ὁ ὑπεύθυνος ἄρπασον τὴν πρωτολογίαν, ἵνα ἀνεύθυνος γένῃ· μὴ ἀναμείνης τὸν κατηγορον. Εἰ καὶ τῶν ὑπευθύνων εἶ, ἀλλὰ πρὶν ἢ παρ' ἐκείνου τι τοιοῦτον ἀκούσης, αὐτὸς κατηγορήσῃ τῶν ἡμαρτημάτων. Μάχαιρά ἐστιν ἡ γλῶσσα ἡκονημένη· ἀλλὰ μὴ ἐτέροις ἐπάγωμεν τραύματα, ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας σηπεδόνας ἀποτέμνωμεν. Βούλει μαθεῖν ὅτι ἔθος ἦν τοῖς δικαίοις μὴ ἄλλους κακῶς λέγειν, ἀλλ' ἑαυτούς; Ἀκουσον τοῦ Παύλου βῶντος· *Χάριν ἔχω ἐνδυναμώσαντί με Χριστῷ, ὅτι πιστὸν με ἡγήσατο θέμενος εἰς διακονίαν, τὸν πρότερον βλάσφημον ὄντα, καὶ διώκτην, καὶ ὕβριστήν*. Ὅρθῳ πῶς ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Καὶ πάλιν, *Χριστὸς ἦλθεν εἰς τὸν κόσμον ἁμαρτωλοὺς σῶσαι, ὡς πρῶτος εἰμι ἐγώ*. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ, *Οὐκ εἰμι ἱκανός*, φησί, *καλεῖσθαι ἀπόστολος, διότι ἐδίωξα τὴν Ἐκκλησίαν τοῦ Θεοῦ*.

θ'. Εἶδες πῶς πανταχοῦ ἑαυτὸν κακῶς λέγει; Οἶδε γὰρ τῆς κατηγορίας ταύτης τὸ κέρδος, ὅτι δικαιοσύνην ἐργάζεται. Ὅταν μὲν οὖν αὐτὸν ἑαυτοῦ κατηγορεῖν

^β Sic Colbert. recte. In editis loci deest. Ibid. ο κατηγορῶν. Sic etiam legendum supra cum Savil. existimo συγγνώμης ὁ κατηγορῶν. Et forte alibi saepe in hac humilia κατηγορῶν pro κατηγορῶν positum fuerit!

^γ Sic Coll. Alii κατηγορεῖν.

ἐξή, ἀφειδῶς κήρηται τῇ κατηγορίᾳ· ὅταν δὲ καὶ ἑτέρους ἴδῃ τοῖς ἄλλοις δικάζοντας κακῶς, ὅρα μεθ' ὅσης αὐτοὺς ἐπιστομίζει τῆς αὐστηρότητος, οὕτως λέγων· *Ὅστε μὴ πρὸ καιροῦ τι κρίνετε, ὥς ἂν ἔλθῃ ὁ Κύριος, ὃς καὶ φωτίσει τὰ κρυπτά τοῦ σκοτεινοῦ, καὶ φανερώσει τὰς βουλὰς τῶν καρδιῶν.* Ἐκείνῳ τήρησον τὸ δικαστήριον, τῷ τὰ ἀπόρρητα εἰδοῖ τῆς διανοίας. Κἂν ἀκριβῶς νομίζης εἰδέναι τὰ τοῦ πλησίον, ἐσφαῖται σου ἡ κρίσις. Τίς γὰρ οἶδε, φησί, τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ; Πόσοι τῶν ἀπερίμμενων καὶ εὐτελῶν ἡλίου φαιδρότερον ἐκλάμπειν ἔχουσι! πόσοι τῶν μεγάλων καὶ περιφανῶν σποδὸς ὄντες καὶ τάφος κεκονικμένοι· εὐρεθίσονται! Ἦκουσας πῶς ὁ Παῦλος ἑαυτὸν κακῶς λέγει, μετὰ σφοδρότητος καὶ ὑπερβολῆς ἀμαρτημάτων, ὧν οὐκ ἔμελλεν εὐθύναις ὑπέχειν, συνεχῶς μεμνημένος; Βλάσφημος γὰρ καὶ διώκτης καὶ ὑβριστὴς πρὸ τοῦ βαπτίσματος ἦν, ἐκεῖνα δὲ τὰ ἀμαρτήματα ἔλυσε τὸ βάπτισμα· ἀλλ' ὅμως αὐτῶν μέμνηται, οὐκ ἐπειδὴ λόγον ἔμελλεν ὑπὲρ αὐτῶν ὑπέχειν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ τοῦ Θεοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, καὶ τίνα ὄντα, οἷον κατεσκεύασεν^α, ἀπὸ διώκτου ποιήσας ἀπόστολον. Εἰ δὲ ἐκεῖνος τῶν ἀφανισθέντων ἀμαρτημάτων μέμνηται, πολλῷ μᾶλλον ἡμᾶς τῶν μετὰ τὸ βάπτισμα μεμνησθαι χρή. Τίς γὰρ ἡμῖν ἀπολογία ἔσται, ἡ ποία συγγνώμη, ὅταν ἐκεῖνος μὲν τῶν ἀνευθύνων μνημονεύῃ συνεχῶς, ἡμεῖς δὲ μὴδὲ ὧν μέλλομεν λόγον ὑπέχειν, μὴδὲ τούτων ἑαυτοὺς ὑπομνησκαμεν, ἀλλ' ἀφέντες τὰ οἰκεῖα, τὰ ἄλλότρια περιεργάζομεθα κακὰ; [Ἄκουσον τὸν Πέτρον λέγοντα· *Ἐξέλθε ἀπ' ἐμοῦ, ὅτι ἀνὴρ ἀμαρτωλὸς εἰμι.*] Ἄκουσον πῶς [196] καὶ Ματθαῖος τῆς προτέρας ἑαυτοῦ κατηγορεῖ ζωῆς, καὶ τελῶν ἑαυτὸν καλεῖ, καὶ οὐδὲ αἰσχύνεται τὸν πρότερον ἐκπομπέων βίον. Ἐπειδὴ γὰρ οὐδὲν εἶχον κατηγορεῖν ἑαυτῶν μετὰ τὸ βάπτισμα, τῶν προτέρων ἐμνήμηντο, παιδεύοντες ἡμᾶς τῶν μὲν ἄλλοτριων κακῶν μὴδὲνα ποιεῖσθαι λόγον, τὰ δὲ οἰκεῖα μεριμνᾶν καὶ συνεχῶς ἀναστρέφειν.

Οὐ γὰρ ἔστιν, οὐδὲν ἔτερον φάρμακον τοιοῦτον πρὸς τὴν τῶν ἀμαρτημάτων ἀνάβρεσιν, ὡς ἡ συνεχὴς αὐτῶν ἀνάμνησις, καὶ ἡ διηνεκὴς αὐτῶν κατηγορία. Οὕτως ὁ τελώνης τὰ μυρία ἡδυνήθη κακὰ ἀποθέσθαι, ἵνα εἴπῃ· *Ὁ Θεός, Ἰλάσθητί μοι τῷ ἀμαρτωλῷ.* οὕτως ὁ Φαρισαῖος τῆς δικαιοσύνης ἀπάσης ἐξέπεσεν, ὅτι ἀφελὲς λογίζεσθαι τὰ αὐτῷ πεπλημμελημένα, τὴν οἰκουμένην καταδίκάζει, λέγων· *Οὐκ εἰμὶ ὥς οἱ λοιποὶ τῶν ἀνθρώπων, ἄρπαγες καὶ πλεονέκται, οὐδὲ ὡς οὗτος ὁ τελώνης.* Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος παρήγει λέγων· *Ἐκαστος δὲ δοκιμάζτω τὸ ἑαυτοῦ ἔργον, καὶ τότε εἰς ἑαυτὸν μόνον τὸ καύχημα ἔξει, καὶ οὐκ εἰς τὸν ἕτερον.* Βούλει μαθεῖν καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ πῶς οἱ δίκαιοι κατηγορήσαν ἑαυτῶν; Ἄκουε γὰρ τούτων ἐκείνοις συνῶδὰ φθερομένων. Ὁ μὲν γὰρ Δαυὶδ ἔλεγεν· *Αἱ ἀνομίαι μου ὑπερῆραν τὴν κεφαλὴν μου· ὥς εἰ φορεῖον βαρὺ ἐκαρύνθησαν ἐπ' ἐμέ.* Ὁ δὲ Ἡσαίας ἔδδα· *Ὅτι μοι δάλας ἐγὼ, ὅτι ἀνθρώπος ὢν καὶ ἀνάθαρτα γένη ἔχω.* Καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν χαμίνῳ διατρίβοντες, καὶ τὰ σώματα θανάτῳ διὰ τὸν Θεὸν παραδόντες, ἐν τοῖς ἐσχάτοις τῶν ἀμαρτωλῶν ἑαυτοὺς ἠρίθμουν, *Ἠμάρτοισιν, ἠγομίσσαμεν, λέγοντες· καίτοι τί λαμ-*

^α Colb. τίνα ὄντα τίνα κατεσκεύασεν.

πρότερον ἐκείνων, τί καθαρώτερον ἦν; Καὶ γὰρ εἰ καὶ τινες ἦσαν ἀμαρτίας πεποιηκότες, πάσας ἀπέσμηξε τῆς φλογὸς ἐκείνης ἡ φύσις. Ἀλλ' οὐ πρὸς τὰ κατορθώματα ἑώρων τὰ οἰκεῖα, ἀλλὰ τὰ ἀμαρτήματα ἀνελογίζοντο. Οὕτω καὶ Δανιὴλ μετὰ τὸν λάκκον τῶν λεόντων, μετὰ τὰς μυρίας τιμωρίας, ἃς ὑπέμεινε, καὶ αὐτὸς ἑαυτοῦ κατηγορεῖ, τοῦ δὲ πλησίον οὐδαίς. Τί δὲ ποτε; Ὅτι ὁ μὲν ἑτέρους λέγων κακῶς, παροξύνει τὸν ἀσποστήν. Ὁ δὲ ἑαυτὸν λέγων κακῶς, ἐξίλει καὶ καταλλάττει· καὶ τὸν δίκαιον δικαιοτέρον ἀπεργάζεται, καὶ τὸν ἀμαρτωλὸν ἐξαργάζει τῶν ἐγκλημάτων καὶ συγγνώμης ἄξιον ποιεῖ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, μὴ τὰ ἄλλότρια, ἀλλὰ οἰκεῖα πολυπραγμονώμεν κακὰ· ἀναπτύξομεν ἡμῶν τὸ συνειδὸς, ἀναμνησθώμεν ἡμῶν τὴν ζωὴν ἄπασαν^β, ἕκαστον τῶν ἡμαρτημάτων ἡμῖν περιεργασώμεθα, καὶ μὴ μόνον μὴ λέγωμεν κακῶς ἑτέρους, ἀλλὰ μὴδὲ ἀκούωμεν ἑτέρων λεγόντων κακῶς. Καὶ γὰρ καὶ τούτου ἐγκλημα κεῖται καὶ τιμωρία μεγίστη· Ἀκοὴν γὰρ, φησί, *ματῶν μὴ παραδέξῃ.* Οὐκ εἶπεν, Ἀκοὴ ματῶν μὴ πιστεύσης, ἀλλὰ, *Μὴδὲ δέξῃ αὐτήν· ἀπόφραξον τὰ ὦτα, ἀποτείχισον τῇ κατηγορίᾳ τὴν ἐξοδόν, δείξον ὅτι τοῦ κατηγοροῦμένου οὐκ ἔλαττον αὐτὸς ὁ ἀκούων ἔχθρὸς εἰ καὶ πολέμιος τῷ κακῶς λέγοντι.* Μίμησαι τὸν [197] προφήτην οὕτω λέγοντα· *Τὸν καταλαλοῦντα λάθρα τὸν πλησίον αὐτοῦ, τοῦτον ἐξεδίωκον.* Οὐκ εἶπεν, ὅτι οὐκ ἐπίστευον, οὐδὲ ὅτι οὐ παρεδεχόμεν τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ καὶ ἀπήλυνον, ὡς ἔχθρον καὶ πολέμιον.

εἰ. Ἀλλ' εἰσὶ τινες, οἱ ψυχρῶ παραμυθία ἑαυτοὺς παραμυθοῦνται, οὕτως λέγοντες· Κύριε, μὴ στήσης μοι τὴν ἀμαρτίαν ταύτην, ὅτι ἀκοῆς λόγον ὀφείλω. Τίς χρεια τῆς ἀπολογίας; τίς χρεια τῆς συγγνώμης ταύτης; Σίγησον, καὶ ἀπήλλαξαι τῶν ἐγκλημάτων· μὴδὲν εἴπῃς, καὶ καθαρὸς εἰ τῆς ἀγωνίας. Τί σαυτῷ πράγματα πλέκεις, καὶ παρὰ Θεῷ, καὶ παρὰ ἀνθρώποις; Τί ποιεῖς ὑπεύθυνον ἑαυτὸν ἐγκλημάτων; τί τὸ φορτικὸν βαρύτερον δεμῖς; Οὐκ ἀρκεῖ σοι περὶ τῶν οἰκείων κακῶν εὐθύνας ὑποσχεῖν, ἀλλὰ καὶ ἑτέρας ἀμαρτίας ἐπισωρεύεις σαυτῷ; Περιττὴ αὕτη ἡ ἀπολογία· οὐκ ἀκοῆς λόγον ὀφείλεις, ἀλλὰ κατηγορίας λόγον χρεωστέεις. Ὅταν γὰρ ἀκούσας, οὐ σιγήσῃς, οὐ τῆς ἀκοῆς λόγον μόνον ὀφείλεις, ἀλλὰ καὶ κατηγορίας. Ἐκ γὰρ τῶν λόγων σου δικαιωθήσῃ, φησί, καὶ ἐκ τῶν λόγων σου κατακριθήσῃ. Ταῦτα οὐχ ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀκούοντων, ἀλλ' ὑπὲρ τῶν κακῶς λεγόντων δεδικῶς λέγω καὶ διαμαρτύρομαι. Ὁ μὲν γὰρ κακῶς ἀκούσας, οὐδὲν ἐπηρέασται, οὐδὲ ἐβλάθη· ἀλλ' ἂν μὲν ψευδὴ ἦ τὰ περὶ αὐτοῦ λεγόμενα, καὶ μισθὸν ἔχει· ἂν δὲ ἀληθῆ, οὐδὲν οὐδὲ οὕτως ἐπηρέασται παρὰ τὴν σὴν κατηγορίαν. Οὐδὲ γὰρ ἀπὸ τῆς σῆς λουδορίας ὀφείει τότε τὴν ψῆφον αὐτῷ ὁ δικάζων. Εἰ δὲ χρὴ τι καὶ θαυμαστὸν εἰπεῖν, καὶ τὰ μέγιστα κερδανεῖ γενναίως φέρων τὴν βλασφημίαν, ὥσπερ οὖν καὶ ὁ τελώνης· ὁ δὲ κακῶς λέγων, ἂν τε ἀληθῆ κακῶς εἴπῃ τὸν πλησίον, τὰ μέγιστα ἡδικηται. Καὶ ὅτι μὲν ὁ συκοφαντῶν ἀπόλλωλεν, οὐδὲ ἀποδείξω χρεῖα· ὅτι δὲ, κἂν ἀληθῆ λέγῃ, φορτικώτερον ἑαυτῷ ποιεῖ τὸ δικαστήριον, ἐκπομπέων τὰς τοῦ πλησίον συμφορὰς, καὶ σκανδάλων αἰτίος γινόμενος, ἃ κρύπτειν δεόν, ἐκκαλύπτων ἅπασι, καὶ κηρύττων τὰ ἀμαρτήματα

^β Colb. τῆς ζωῆς ἀπάσης.

quippe quæ hujus Medicinæ sit utilitas, quod justitiam pariat. Quando igitur ut seipsum accuset opus fuerit, tum copiose accusationem instituit: quando autem viderit de alienis malis judicantes, videtur quanta cum severitate os illis occludat his verbis utens: *Itaque nolite ante tempus quid judicare, quoadusque veniat Dominus, et illuminabit abscondita tenebrarum, et manifestabit consilia cordium* (1. Cor. 4. 5). Illi iudicium reserva, qui secretis mentis novit. Quamvis accurate novisse te res proximi arbitris, fallitur iudicium tuum. *Quis enim scit, inquit, quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est* (1. Cor. 2. 11)? Quam multi ex hominibus abjectis ac vilibus sole clarius refulsuri sunt! quam multi ex magnis et illustribus nihil aliud quam pulvis esse ac sepulcrum dealbatum reperientur! Audisti, quia ratione maledicta in se conjiceret Paulus, qui tam vehementer et copiose peccatorum, quorum rationem nullam redditurus erat, assidue meminisset? Nam ante baptismum blasphemus, et contumeliosus fuit, illa vero peccata delevit baptismus: attamen eorum meminit, non quod eorum rationem sit redditurus, sed ut Dei benignitatem ostendat, et qualis esset, cum ab ea fuit in alium transmutatus et ex persecutore factus apostolus. Quod si peccatorum ille quæ deleta fuerant, meminit, multo magis post baptismum admissorum nos oportet meminisse. Qua enim poterimus excusatione uti, qua digni videri, cum ille assidue meminerit eorum, quæ iudicio non sunt obnoxia, nos vero quorum rationem reddituri sumus, ea nec in memoriam nobis revocemus, sed propriis neglectis in aliena mala curiosius inquiramus (Luc. 5. 8)? [Audi Petrum dicentem: *Exi a me, quia vir peccator sum*] (a). Audi quo pacto Matthæus quoque priorem suam vitam accuset, et se publicanum appellet (Matth. 10. 3), neque divulgare priorem suam vitam erubescat. Nam cum post baptismum nullius se criminis accusare possent, eorum quæ ante patrarant meminerunt, ut nos docerent alienorum malorum nullam habere rationem, sed propria curare, ac semper in animo volutare.

Peccatorum recordatio remedium. — Nullum enim est, nullum aliud tale ad peccata tollenda remedium, atque illorum assidua recordatio, ac perpetua eorumdem accusatio. Ita publicanus innumera potuit abjicere mala, ut diceret, *Deus, propitius esto mihi peccatori* (Luc. 18. 13): ita Phariseus omni justitia excidit, quod omittens secum animo reputare quæ peccasset, totum orbem terrarum condemnaret, dicens: *Non sum sicut ceteri hominum, raptores, injusti, adulteri, neque ut hic publicanus* (Ibid. v. 11). Idcirco Paulus admonet dicens: *Opus autem suum unusquisque probet, et sic in semetipso tantum gloriam habebit, et non in altero* (Gal. 6. 4). Vis discere, quo pacto in Veteri quoque Testamento justi seipsos accusarint, audi etiam istos illis consentanea loquentes. Nam David quidem dicebat: *Iniquitates meæ supergressæ sunt caput meum; quasi onus grave gravatæ sunt super me*

(Psal. 37. 5). Isaias vero clamat: *Hei mihi, quia homo cum sim, et immunda labia habens* (Isai. 6. 5). Et tres pueri, cum in fornace versarentur, et propter Deum morti corpora tradidissent, inter ultimos peccatores seipsos numerabant dicentes, *Peccavimus, inique egimus* (Dan. 3. 29): tametsi quid illustrius illis, quid mundius fuit? Quamvis enim peccata nonnulla commisissent, omnia tamen absterserat flammæ natura. Verum ad priora recte facta non respiciebant, sed peccata secum reputabant. Sic et Daniel post lacum leonum, post innumera supplicia quæ sustinuerat, ipse quoque seipsum accusabat, proximum vero nemo. Quid ita? Quia nimirum is, qui ceteros maledictis incessit, Dominum offendit: qui vero maledicta conjicit in seipsum, placat illum ac reconciliat sibi; et justiore reddit justum, et peccatorem crimine liberat, ac venia dignum reddit. Quæ cum ita nota sint nobis, ne in aliena, sed in nostra mala curiosius inquiramus, excutiamus conscientiam nostram: vitam omnem nostram reminiscendo recognoscamus, quæ a nobis peccata sunt accurate scrutemur, et non modo ceteros maledictis non incessamus, sed neque ceteros maledictis incessentes audiamus. Nam et huic rei crimen ac supplicium maximum est paratum: *Auditionem enim, inquit, vanam non suscipies* (Exod. 23. 1). Non dixit, Auditioni vanæ minime credes, sed, Ne suscipies quidem illam: aures obtura, criminationi aditum omnem interclode, neque minus inimicum et hostem esse te illius qui maledicit, quam sit ipse, qui accusatur, ostende. Imitare prophetam, qui sic inquit: *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar* (Psal. 100. 5). Non dixit, Non credebam, neque, Non approbavam quæ dicebantur, sed, Etiam tamquam inimicum et hostem repellebam.

10. Sed sunt nonnulli qui frivola quadam consolatione se consolantur dicentes: Domine, ne statuas mihi hoc peccatum, quia rationem reddere auditionis debeo. Quid hac excusatione, quid hac venia est opus? Tace modo, et omni erimine liberaris: nihil dicas, et ab omni trepidatione immunis eris. Cur tibi et apud Deum et apud homines negotium facessis? cur teipsum criminibus obnoxius reddis? cur sarcinam graviozem imponis? Non sufficit tibi, si de propriis delictis rationem reddas, sed et alia peccata tibi accumulas? Supervacanea est hæc excusatio: non auditionis reddere rationem debes, sed accusationis reddendæ rationi es obnoxius. Cum enim postquam audieras, non silueris, non auditionis solum, sed etiam accusationis reddere rationem debes. *Ex verbis enim tuis justificaberis, inquit, et ex verbis tuis condemnaberis* (Matth. 12. 37). Hæc ego non propterea dico ac denuntio, quod iis timeam, qui male audiunt, sed iis qui maledicunt. Nam qui male audiunt nulla contumelia, neque damno est affectus; sed si falsa sint, quæ de illo dicuntur, etiam mercedem referet: sin vera, ne sic quidem accusatio tua notam ignominie ullam inussit. Neque enim ex vituperio tuo tum iudex in illum sententiam feret. Quod si mirum quid et insolitum dicendum est, maximum

(a) Quæ uacinis clauduntur in Colb. leguntur, sed in editis decessant.

etiam quæstum faciet si convicia patienter ferat, ut fecit publicanus : at is qui maledicit, seu vera sint, seu falsa, quæ in proximum conjicit maledicta, maximo damno afficitur. Et calumniatorem quidem perhisse, nulla est opus demonstratione : sibi vero illum gravius iudicium accersere, licet vera dicat, dum miseras proximi divulgat, et scandalorum causam præbet, omnibus ea detegens, quæ occultanda fuerant, et proximi peccata prædicat, omnibus utique manifestum est. Nam si qui unum scandalizaverit, inevitabiles pœnas dabit, is qui innumeros ruinore malo sparso scandalizat, quo non supplicio plectetur ? Phariseus enim non montebatur, sed vera dicebat, dum publicanum vocabat publicanum, attamen pœnas dedit. Hæc igitur scientes, dilectissimi, maledicentiam fugiamus : neque enim gravius est isto nec facilius peccatum. Quid ita ? Quod celerius, quam ullum aliud peccatum feratur, et confestim eum qui non attendit abripiat. Nam alia quidem peccata tempore indigent, et impensa, et dilatione, et adiutoribus, ac sæpe aliqua temporis mora interrumpuntur. Exempli causa : statuit aliquis interficere, statuit aliquis furari, et aliena rapere : multa necesse est molitur, et sæpe, dum differt, iram sedat, a pravo conatu resilit, sceleratam illam sententiam abjicit, neque consilium ad opus perducit : at in maledicendo non ita fit, sed nisi attenti valde simus ac vigiles, facile abripimur : et neque tempore, neque dilatione, neque impensa, neque molitione nobis ulla est opus, ut maledicamus : sed sufficit ut tantum volumus, et statim voluntas in opus exit. Sola quippe lingua est quæ inservit. Quando igitur velox est malum, et facile nos circumstans peccatum, et pœna gravis ac supplicium, nec lucrum ullum, non parvum, non magnum, diligenter hunc morbum fugiamus, et aliena mala tegamus, neque

propalemus : admoneamus peccantes, ut dicit Dominus : *Si peccaverit in te frater tuus, vade, et corripe eum inter te et ipsum solum* (Matth. 18. 15). Itaque quanto minus fuerit publica reprehensio, tanto facilius medicinam adhibebis. Ne mordeamus, neque arrodamus aliena vulnera : ne muscas imitemur, sed apes æmulemur. Muscæ vulneribus insident, eaque mordent : apes in flores involant. Idcirco istæ favos consennant, illæ morbos corporibus invehunt, quibus insederint ; atque hæc quidem detestandæ sunt, illæ vero amabiles sunt et nobiles. Et nos igitur faciamus ut in pratium virtutis sanctorum anima nostra involet, et suavem recte factorum odorem ab illis effusum excitemus, proximorum vero vulnera ne vellicemus : quinimo si quos id agentes viderimus, os illis occludamus, supplicii metum illis obijciamus, et cognationis illis memoriam refricemus, quæ illis eum fratribus intercedit. Quod si nihil horum illos moveat, muscas illos appellemus, ut huius saltem appellationis probro a pravo hoc instituto revocentur ; ut ab hoc inutili otio abducti malorum suorum inquisitioni otium omne impendant. Sic enim fiet, ut et qui lapsi sunt resurgant excitati memoria suorum criminum, quæ nequaquam fuerint divulgata, et qui propria mala semper animo secum reputaverint, facile illa deponant, ac peccatorum suorum recordatione ad alia patranda tardiores reddantur, et qui sanctorum virtutem perpetuo fuerint contemplati, majori zelo ad eorum imitationem incendantur : atque his omnibus efficietur, ut toto Ecclesiæ corpore a nobis feliciter instaurato, cum hoc cœtu in regnum celorum intrare possimus, quod utinam nobis omnibus assequi contingat, gratis et benignitate Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo gloria, una cum Spiritu sancto, nunc et semper et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

[199] Circa interpretationem in Daniele, quæ Chrysostomi nomen circumfert, et ex Bibliotheca Regia Scorialensi desumpta est, hæc præfatur Cotelierius, qui illam prior edidit : « Interpretatio in Daniele prima fronte plerisque videtur supposititia, qui forsitan ac merito solennes illas doxologias, consuetam perspicuitatem aliasque librorum melliti Patris dotes desiderabunt ac requirent. Incredibile certe memoratu quam pleraque omnia hic aut imperfecta, aut perturbata, magisque tentata quam perorata, epitomes denique ac eclogarum præferentia speciem. Verum tamen, ut id quod res habet dicam, inter centones ardens purpura elucet ; in turbidis rivulis limpidissimi fontis venæ scaturiunt. Quare ita censeo, Chrysostomum, quem in universam Scripturam commentarios scripsisse prodidit antiquitas, huiusce prolis patrem esse : sed illam pie expositam in eas incidisse manus, quæ in tollenda parum operæ posuerint ; eoque factum quod inficienda parenti soboles appareat. »

Verum certe est, in tam hiulca, tam strigosa, tam compendiosa narratione, qualem hic omnes haud dubie animadverturi sunt, aliquot dictionis Chrysostomi vestigia comparere, verba ipsi familiaria usur-

τοῦ πλησίον, παντὶ που δῆλόν ἐστιν. Εἰ γὰρ ἓνα τις σκανδαλίσει, ἀπαραίτητον δώσει τιμωρίαν, ὁ μυρίου σκανδαλίζων διὰ τῆς πονηρᾶς φήμης, πόσῃ οὐχ ὑποστήσεται κόλασιν; Καὶ γὰρ ὁ Φαρισαῖος οὐκ ἠφεύδεται, ἀλλ' ὁμῶς δίκην ἔδωκε. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, φεύγωμεν τὸ κατηγορεῖν. Οὕτε γὰρ ταύτης χαλεπωτέρα, οὔτε ευκολωτέρα ἐστὶν ἁμαρτία. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι πάσης παρανομίας ὀξύτερον δράται, καὶ ταχέως συναρπάζει τὸν μὴ προσέχοντα. Αἱ μὲν γὰρ ὅλαι ἁμαρτίαι καὶ χρόνου δέονται, καὶ δαπάνης, καὶ μελλήσεως, καὶ συνεργῶν, καὶ πολλῶν ἐν τῇ τοῦ χρόνου διατριβῇ διακόπτονται. Οὐδὲν τι λέγω. Ἐξέτε τίς φονεύσαι, εἰστέ τίς ἀρπάσαι καὶ κτενεκτεῖσαι· πολλῆς αὐτῷ δεῖ τῆς πραγματείας, καὶ ἐν τῷ μέλλειν πολλῶν ἐξέλυσαι τὸν θυμὸν, [198] ἀπέστη τῆς πονηρᾶς ὁρμῆς, κατέλυσε τὴν διεφθαρμένην γνώμην, οὐ προσέθηκε τὸ ἔργον τῇ βουλῇ· ἐπὶ δὲ τοῦ κακῶς λέγειν οὐχ ὁσῶς, ἀλλ' ἐὰν μὴ σφόδρα ὤμεν νήφοντες, συναρπαζόμεθα βῆδως· καὶ οὔτε χρόνου, οὔτε μελλήσεως, οὔτε δαπάνης, οὔτε πραγματείας ἡμῖν δεῖ τίνος, ὥστε κακῶς εἰπεῖν· ἀλλ' ἀρκεῖ μόνον ἐλίσθαι, καὶ εὐθέως εἰς ἔργον ἐξῆλθε τὸ βούλημα. Γλῶσσα γάρ ἐστιν ἡ ὑπηρετουμένη μόνον. Ἐπεὶ οὖν καὶ ὀξύβροτον τὸ κακὸν, καὶ εὐπερίστατος ἡ ἁμαρτία, καὶ χαλεπὴ ἡ κόλασις καὶ ἡ τιμωρία, καὶ κέρδος οὐδὲν, οὐ μικρὸν, οὐ μέγα, μετὰ πολλῆς τῆς κερβελας φεύγωμεν τὸ νόσημα, καὶ τὰ ἀλλότρια περιστέλλωμεν κακὰ, καὶ μὴ ἐκπομπεύωμεν· παραινῶμεν τοῖς ἁμαρτάνουσι, καθὼς καὶ ὁ Κύριός φησιν· Ἐὰν ἁμαρτήσῃ εἰς σὲ ὁ ἀδελφός σου, ὕπαγε, ἔλεγχον αὐτὸν μετὰ τοῦ σου καὶ αὐτοῦ μόνου. Ὡστε τὸ ἀδημοσίεον τῶν ἐλέγχων ευκολωτέραν

^a Colb. κακὰ, καὶ θεραπεύωμεν. Παραίνωμεν τοῖς. Intra idem ὥστε τῷ ἀδημοσίεον τῶν ἐλέγχων, ευκολωτέραν ποιῆσαι.

ποιήσει τὴν θεραπείαν. Μὴ δάκνωμεν, μηδὲ κατεσθίωμεν τὰ ἀλλότρια τραύματα· μὴ τὰς μυίας μιμησώμεθα, ἀλλὰ τὰς μελίστας ζηλώσωμεν. Αἱ μυῖαι τοῖς τραύμασιν ἐγκαθίζονται, καὶ δάκνουσιν· αἱ μέλιτται τοῖς ἄνθεσιν ἐφίπτανται. Διὰ τοῦτο αὐταὶ μὲν κηρία πηγνύουσιν ^b, ἐκαίναι δὲ νοσήματα ἐπάγουσιν, οἷς ἂν ἐπικαθεσθῶσι σώμασι· καὶ αἱ μὲν εἰς· βδελυκταί, αἱ δὲ ποθεῖναι καὶ ἐπιδοῖ. Καὶ ἡμεῖς τοῖνον τῷ λειμῶνι τῆς ἀρετῆς τῶν ἁγίων ἐπιπτεῖναι τὴν ψυχὴν παρασκευάσωμεν, καὶ συνεχῶς τὴν εὐωδίαν τῶν παρ' ἐκαίνους κατορθωμάτων ἀνακινῶμεν, τὰ δὲ τραύματα μὴ δάκνωμεν τῶν πλησίων· ἀλλ' εἰ καὶ τινας ἴκωμεν τοῦτο ποιοῦντας, ἐπιστομίζωμεν, τὸν φόβον αὐτοῖς τῆς κολάσεως ἐπιτεγχίζοντες, τῆς συγγενείας αὐτοὺς ἀναμιμνήσκοντες τῆς πρὸς τοὺς ἀδελφούς. Εἰ δὲ μηδενὶ τούτων εἰκοιεν, μυίας αὐτοὺς καλῶμεν, ἵνα καὶ τὸ θνείδος τῆς προσηγορίας ταύτης ἀποστήσῃ τῆς πονηρᾶς μελέτης αὐτοῦ· ἵνα τῆς κακοσχολίας ταύτης ἀπαλλαγέντες, πᾶσαν τὴν σχολὴν εἰς τὴν ἐρευναν τῶν οἰκείων ἀναλίσκωσι κακῶν. Οὕτω γὰρ οἱ τε πεπτωκότες ἀναστήσονται τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων αὐτοῖς οὐκ ἐκπομπευόμενων, οἱ τε τὰ οἰκεῖα ἀναλογιζόμενοι συνεχῶς κακὰ, βῆδως αὐτὰ ἀποθήσονται, τῇ μνήμῃ τῶν ἡμαρτημένων πρὸς τὴν τῶν λοιπῶν πρᾶξιν ὀκνηρότεροι γινόμενοι, οἱ τε τὴν ἀρετὴν τῶν ἁγίων ἐπισκοποῦντες συνεχῶς, μέγιστον λήψονται ζῆλον πρὸς τὴν τῶν αὐτῶν μίμῃσιν· καὶ διὰ τούτων ἀπάντων ὁλοκλήρου τοῦ σώματος τῆς Ἐκκλησίας ἡμῖν κατορθωθέντος, δυνασώμεθα μετὰ τοῦ πληρώματος τούτου εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν εἰσελθεῖν· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτεχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπῇ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, ἡμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^b Sic unus codex recte. Editi πηγνῶσι.

AD COMMENTARIUM, SEU INTERPRETATIONEM IN DANIELEM.

pari. Imo etiam explicandi modum a S. doctoris sententia non discedere, ut cum dicitur abominationem desolationis positam esse tempore Hadriani Augusti, quæ est ipsissima Chrysostomi opinio, ut diximus in nota. At vitia et intricata series, quæ non paucis in locis deprehenditur, hinc haud dubie procedunt quod unus tantum Codex Ma. hujus operis compareat, qui Codex multis in locis mendosus est. Quod vero tam compendiosæ hie explanationes offerantur, illud Chrysostomi interpretandi modo admodum repugnat, qui uberiorem ubique præfert dicendi copiam. Unde fortasse dubitabunt quidam utrum Chrysostomi sit hic Commentarius, meque fateor non sine aliquo scrupulo hoc opus inter germana illius opera ponere. Verum potuit Chrysostomus hasce notulas primo scripsisse, ut ampliores deinde explanationes aggregeretur, ac cum Tillemontio existimo posse hunc Commentarium inter γνήσια opera connumerari.

Interpretationem Latinam Cotelerii aliquot in locis castigavimus ejusque notas edimus, quibus nostras quoque notulas præmisso asterisco adjicimus.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΕΡΜΗΝΕΙΑ

ΕΙΣ ΤΟΝ ΔΑΝΙΗΛ ΠΡΟΦΗΤΗΝ.

[200] ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α'.

Και εἰπεν ὁ βασιλεὺς Ἀσσανὲς τῷ ἀρχιευνούχῳ αὐτοῦ εἰσαγαγεῖν ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπὸ τοῦ σπέρματος τῆς βασιλείας, καὶ ἀπὸ τῶν φορβονμῖν. Φορβονμῖν ἡ ἔθνος φησὶ, ἡ γένος· μᾶλλον δὲ ἔθνος, βάρβαρον ἴσως. Συγγωρεῖται δὲ τοῦτο, ἵνα ἀπὸ συγκρίσεως ἡ τοῦ Θεοῦ φανῇ δύναμις· καὶ ὅπερ ἐπὶ τῶν πολλῶν ἐγένετο, καὶ ἐπὶ τῆς σοφίας. Ἵνα γὰρ μὴ τις τὴν Περσικὴν σοφίαν αἰτιᾶται τῶν γινομένων, καὶ ἄλλοι μανθάνουσι μετ' αὐτῶν εἰς ἐλεγχον. Ἀπὸ γὰρ συγκρίσεως μάλιστα παρὰ τοῖς ἀνοήτοις τὰ πράγματα κρίνεται. Διὸ ἀπὸ συγκρίσεως πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός· καὶ ὅταν περὶ ἑαυτοῦ λέγῃ, οὐκ ἀπαξιοῖ τοῖς θεοῖς ἑαυτὸν παραβάλλειν, καὶ συγκρίνειν· καὶ αὐτοὶ λέγουσιν· Οὐκ ἔστιν ὁμοίός σοι ἐν θεοῖς, Κύριε. Ἐν οἷς οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος, καὶ καλοὺς τῇ ὁφεί, καὶ συνιέντας ἐν πάσῃ σοφίᾳ. Καὶ τοῦτο κώλυμα πρὸς σωφροσύνην καὶ φιλοσοφίαν. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τοιοῦτους ζητεῖ, ὥστε καὶ τῇ τῶν μελῶν εὐεξίᾳ, καὶ τῇ τῆς ὁφείας εὐμορφίᾳ πάντας τοὺς ἄλλους νικᾶν; Ἀκούσωμεν. Εἰ βασιλεὺς τοιοῦτους ζητεῖ, βασιλεὺς βάρβαρος, πόσῃ μᾶλλον ὁ Θεὸς ὁ τοῦ ψυχικοῦ κάλλους ἐραστής; Εἰ παρυστάναι ἐκείνῃ οὐκ ἂν εἶεν ἄξιοι οἱ μῶμον ἔχοντες ἐν σώματι (Ἐν οἷς γὰρ, φησὶν, οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς μῶμος), πολλῷ μᾶλλον τῷ Θεῷ οὐ προσήκει παρυστάναι τοὺς μῶμον ἔχοντας [201] ἐν τῇ ψυχῇ. Εἰκότως δὲ καὶ ἰσχυροὺς ζητεῖ, πρὸς τὰς ἑνδον διακονίας φησὶ, ἡ ἰσχὺν καὶ τὴν τῆς ψυχῆς λέγει, τουτέστι, δυναμένους ἐστάναι ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καλοὺς δὲ τὴν ὁφιν τίνος ἔνεκεν ἐπιζητεῖ; Εἰς τὴν μὲν γὰρ πρὸς χρεῖαν, ἡ σοφία λέγω,

καὶ ἡ σύνεσις τῆς διανοίας· τοῦτο δὲ τίνος ἔνεκεν; Ἄτε ὡς ὁ βάρβαρος, καὶ βιωτικὸς ἀνὴρ, ἀπὸ φιλοτιμίας πολλῆς τοῦτο ἐπιζητεῖ· τὴν γὰρ φιλόσοφον τὰ ἀπὸ ψυχῆς ἐπιζητεῖν χρὴ μόνον. Ὡς περ γὰρ ἰμάτια ζητοῦμεν καλὰ πρὸς οὐδεμίαν χρεῖαν, οὕτω καὶ ὁφεί ἐπιζητεῖ καλὰς, ὥς περ ἀγάλματα. Ὁ δὲ Θεὸς τίνος ἔνεκεν κάλλος ἐποίησεν; Ἀκούσων ἐτέρου λέγοντος· Ἐκ γὰρ μεγέθους καὶ καλλονῆς κτισμάτων ἀναλόγως ὁ γενεσιουργὸς θεωρεῖται. Καὶ πολλὰ ἴδοι τις ἂν οὐχὶ πρὸς χρεῖαν μόνον, ἀλλὰ καὶ πρὸς ὥραν ἡμῖν ἐν τῷ σώματι γεγεννημένα. Τὰ γὰρ χρώματα, καὶ αἱ εὐχροιαί, τοῦτου χάριν, οὐ χρεῖας μόνης. Δυνατὸν γὰρ ἡ καὶ μέλανας εἶναι, καὶ μηδὲν εἰς τὴν χρεῖαν παραδλέπεσθαι. Καὶ τρίχες δὲ ἡμῖν διὰ τοῦτο· οὕτω καὶ Παῦλός φησι· Ἀνὴρ μὲν γὰρ ἐὰν κομῇ, ἀτιμία αὐτῷ ἔστι. Καὶ αὐχὴν δὲ δρθιος, καὶ σύμμετρον ἔχων διάστημα· καὶ εἰς τοῦτο εὐπρεπείας ἅπαντα ἡμῖν ἐξηνήκεται, ὡς, ἂν μικρὸν ἐκκόψῃς τῷ παντὶ, λυμῆνασθαι κάλλει, τῆς χρεῖας μενουσῆς. Ὅθεν δὲ ὁ μάλιστα καὶ πρὸς κάλλος ὁ Δημιουργὸς ἡμῖν τὸ ζῶον κατεσκεύασε τοῦτο· καὶ οὐχὶ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ ἄλλα πάντα. Ἀλλὰ τοῦ κάλλους τούτου τοῖς μὲν πλέον, τοῖς δὲ ἑλαττον ἔδωκεν. Πολλοὺς δὲ μετὰ τὸ γενέσθαι, οὐκ ἔχοντας οἰκοθεν, χάριν ἐνέδυσεν. Καὶ ἀπὸ τῆς θέσεως δὲ αὐτῆς ὁφεί τὸ κάλλος, οἷον τὸ ἐν ὑψηλῷ καίεσθαι τοὺς ὀφθαλμοὺς, καθάπερ τὴν ἱρὶν, καὶ ἔχειν ἑνδον τὸ στρογγύλον ἀποτετορνευμένον. τὴν μίξιν τῶν χρωμάτων, τὴν ἀκρί-

^a Post σοφίας ponendum γίνεται. Infra ubi legitur πανταχοῦ ποιεῖ ὁ Θεός, post ποιεῖ rescribendum ἐλεγχον, et paulo post legendum forsau καὶ αὐτῷ λέγουσιν.

^b Ἄτε ὡς. Alterutrum vacant. Bιωτικὸς ἀνὴρ, in malas partes accipitur: at alibi saepe non item. Tarsellus Epist. ad Joannem, quae exstat in fine Synodi VII: ἀνδράσιν εὐλαβέσι μοναχοῖς τε καὶ βιωτικοῖς. Ad Joannem nostrum Exposit. in Ps. 6, et Hom. 23 in Epistolam ad Romanos, S. Basilium in Ascetis, et alios veteres ac recentiores.

^c Vocem ἀγάλματα elegantius dici de rebus pulchris, sed inutilibus, notatum reperies etiam apud veteres criticos.

^d Restit. παραδλέπεσθαι.

^e Scr. ὁθεν καί.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS · CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI

INTERPRETATIO

IN DANIELEM PROPHETAM (a)

CAPUT I.

3. Et dixit rex Asphanesio (b) principi eunuchorum suorum, ut introduceret de filiis captivitatis filiorum Israel, et de semine regni, et de Phortonnin (c). Phortonnin aut gentem dicit, aut genus: imo potius gentem, eamque fortasse barbaram. Id autem permittitur, ut ex comparatione potestas Dei appareat; et ut quod in vulgo factum erat, etiam in sapientia eveniat. Nam ne quis Persicam (d) sapientiam causam putaret eorum quæ continebant, alii quoque una cum ipsis edocentur, ut scilicet id confutetur. Ex comparatione enim maxime apud insipientes judicantur res. Ideo Deus ubique arguit a comparatione; et cum de seipso loquitur, non dedignatur se cum diis comparare ac conferre. Atque ipsi dicunt: *Non est similis tui in diis,*

(a) Ex Interprete supplevinius titulum, qui in Græco desiderabatur, si nobis licuisset esse tam beatis, ut Codicem antiquum videremus, certius forsitan de isto Commentario pulchrum tulissemus supra in præfatione. Chrysostomi tamen esse opus facile sibi persuadebit, qui hæc rudera ac segmenta propius intuebitur.

(b) In Græco, Ἀσφάνης, (leg. Ἀσφάνης). Apud Josephum lib. 10 Antiquit. Judaic. Ἀσφάνης dicitur, ob similitudinem litterarum Hebraicarum, ut mea fert opinio. Sic qui infra Chrysostomo est Ἀμελασάρ, a LXX vocatur Ἀελασάρ. Quanto autem incommodo interpretibus, ac etiam scriptoribus Hebraicis fuerit ista similitudo, norunt linguae sanctae periti. Unum videre est exemplum in voce Gallica מלכא דבשׁתׁי deveshtir, quam usurpat Salomo Iunensis, exponens locum Scripturæ Exodi 28, 41: nam, ut equidem existimo, restituendum est ἢ, revestir.

(c) Φορτομμίν (scr. Φορτομμίν). Consulendi de hac voce Hieronymus, Theodoretus, et alii. Theodoretus locus vitio laborat. Φορτομμίν, inquit, τὰς παρθένους ἐλάσσει τῇ ἑξοπαίον φωνῇ. Existimo reponendum esse, τοὺς Παρθένους, Parthus. Nec enim probare possum, quod ait Maldonatus, doctissimum interpretum, Græce linguae similitudine deceptum, exposuisse, παρθένους.

(d) Persicam, id est, Chaldaeam. solent auctores sacri et profani, dum de Chaldeis, Babyloniis, Assyriis, Medis, Persis, Parthis loquuntur, quasi inter eos populos nihil interit, indiscriminati uti nominibus. Exemplum super pedibant criticorum commentarii, atque adeo B. Chrysostomus, quod autem hic Daniel et tres pueri dicuntur sapientiam Chaldaicam didicisse, id negat S. Isidorus Pelusiota, lib. 3, epistola 139.

Domine (Psal. 83. 8). 4. In quibus nulla esset macula, et pulchros aspectu, et intelligentes in omni sapientia. Pulchritudo quoque impedimentum est ad castitatem et ad sapientiae studium. Qua vero de causa tales etiam requirit, qui et membrorum bona habitudine et aspectus pulchritudine cæteros omnes antecellant? Audianus. Si rex tales quærit, atque rex barbarus, quanto magis Deus, qui decoris animi amator est? Si regi adstare non mereantur ii qui maculam habent in corporibus (ait enim, *In quibus nulla esset macula*), multo magis non decet Deo adstare eos quibus maculosus est animus. Merito autem et robustos requirit, ad domestica scilicet ministeria: aut robur etiam animi significat, hoc est qui valeant stare coram rege. Pulchros vero aspectu cur expetit? Illa enim usui sunt; sapientia nimirum et mentis perspicacitas: at venustas cui bono? Videlicet ut barbarus, et ut vir sæculo deditus, hanc ex immensa honorum cupidine exquirat: nam philosophum bona animi tantum desiderare oportet. Sed quemadmodum decoras vestes cupimus, non ad usum tamen: ita iste decorus facies, velut statuas flagitat. At Deus quam ob causam pulchritudinem fecit? Audi allum dicentem: *A magnitudine enim et specie creaturarum Creator per proportionem videtur (Sap. 13. 5).* Multa etiam quis videat non modo ad usum, sed et ad decorem quoque corpori nostro indita esse. Colores namque ac coloris pulchritudo ejus rei gratia, non autem ob usum duntaxat existunt. Fieri siquidem potest ut homo niger sit, nec inde ullo modo lædatur in iis quæ ad usum spectant. Habemus vero et capillos eadem de causa, sicut Paulus ait: *Vir quidem si comam nutriat, ignominia est illi (1. Cor. 11. 14).* Cervix quoque erecta, quæque congruum habet interstitium; denique reliqua ob eundem decorem nobis sunt concessa, adeo ut si minimum quid a toto detraxeris, pulchritudinem evertas, manente tamen usu. Unde præcipue ad speciem nobis Opifex hoc

animal condidit: nec tantum hoc, sed et reliqua omnia. Verum pulchritudinis hujus aliis quidem plus, aliis vero minus largitus est. Complures autem post ortum quarebant venustate induit. Porro ex ipso situ quoque decorem perspicies; quemadmodum in oculis, quod in sublimi loco instar iridis positi sint, quod intus tornatam rotunditatem, colorum mixturam, accuratam formam, germanitatem, ingenitatem et candorem habeant. Sed, inquiet aliquis, pulchritudo offendiculum fuit. Non propter pulchritudinis naturam id contigit, sed per ignaviam eorum qui illa capiuntur. Dicit enim Scriptura: *Ne respicias pulchritudinem alienam* (Eccli. 9. 8). Non dixit absolute, *Ne respicias pulchritudinem*: sed addidit, *Alienam*. Quare laudat eos qui propria fruuntur venustate. Cur enim decor Josephum non pessumdedit, nec ignavum effecit, nec replevit insania et fastu? *Cerva*, inquit, *amicitiis et pallus gratiarum tuarum versetur tecum* (Prov. 5. 19). Pulchritudo etiam vinculum est nuptiarum, ut scilicet homines impotenti corporum desiderio flagrarent. Nam cum Deus nobis illius laboriosam ac miseram adornasset, solatium quoque aliquod donavit. Hinc nobis fomes dilectionis vitam quæ omnia complectitur. Multa quippe cura providit Deus ac effecit, ut nuptiarum vinculum firmum ac infractum maneret. At, inquiet idem, pulchritudo offensioni ab initio fuit. *Videntes enim filii Dei filias hominum, quod essent pulchræ, acceperunt sibi* (Gen. 6. 2). Offendiculum non fuit species, sed illorum incontinentia. Filias enim non ideo Deus speciosas fecerat, ut impudentes fierent, sed ut unusquisque suam adamaret. *Et intelligentes*, inquit, *in omni sapientia*: id est, studiosos et omnis sapientiæ capaces: *ut doceres eos literas et linguam Chaldaeorum*. Moyses quidem cum esset anus e vulgo, ut rex enutritus est: hi vero cum ex stirpe regia orti essent, inter servos heriles educabantur. Pulchre provisum est, ut illi discerent literas et linguam Chaldaeorum, ne scilicet quando Daniel de magnis illis rebus cum rege loquutus esset, aliquis interveniens nonnihil eorum quæ dicerentur depravaret. Quanam autem de causa adhuc id fit? Ut intelligas illius philosophiam, et statim a principio videas quo pacto ventre potior sit. Alius quippe dixisset: Captivus sum; nullo alio ex loco necessaria ad victum mihi suppeditantur, omnino ignoscet Deus. At non ita iste: non enim mercedis alicujus gratia, aut ex timore tantum, sed etiam ex caritate Deo serviebat. Multa cura educatus est, nec breve tempus in studia insumpsit. Tres annos philosophabantur et tres annos jejunabant. Vides prudentiam? Ubi cautione opus est, valde exactus est, provisus ac circumspectus; nec temere seipsum conjicit, sed supplicat ac precatur: ubi vero nullum detrimentum est, linguam barbaram et ejusmodi sapientiam discere non renuit; non enim crimen erat hanc discere, verum ea uti. Sic præcipue intelligebat sapientiam suam: atque iterum ex comparatione, ut disceret nullam esse sapientiam Hebræicæ similem, utque fortior evaderet. Quod si id fuisset iniquum,

ibi profecto restitisset, atque adeo repugnasset. Vides illius virtutes ab eadem origine profluxisse, ex qua illi qui ventri indulgent, ex qua illi qui alia præferunt manne? Inde Daniel cum esset ortus, philosophum se esse ostendit. 6. « Et in his fuerunt de filiis Juda, Daniel, et Ananias, et Azarias, et Mizael. 7. Et imposuit eis nomina præpositus eunuchorum; Danieli quidem, Baltazar; et Ananiam Sedrachus; et Azariam, Abdenago; et Misaeli, Misachus. » Danieli, inquit, imposuit nomen Baltazar. Ita quoque deus illorum vocabatur: quin potius sic appellabatur filius regis. Aususne est igitur captivum eodem nomine insigniri? Prorsus id ausus est; nisi quod non est idem nomen (a) ac decus, sed multa intercedit differentia, sicut in Josepho, adoravit eum pater ipseus. Sed quid magni, nomen illud ei inditum esse? nonne etiam hodie inter plebeios videmus regum nominibus appellari multos? At non in regia, dicet aliquis. Cujus autem rei gratia nomen ista mutatio fit? Aspicere res undique disponi. Non videt somnium rex, priusquam tres illi anni completi sint. Vides providentiam Dei? Cur igitur? Ut majori libertate loquendi Daniel frueretur. At, dixerit aliquis, manifestius in admiratione ac claritate fuisset Daniel, si ante tres illos annos Nabuchodonosor somnium vidisset. Atqui edictum illud contra pueros prolatum non fuisset: aliter autem nec Danieli creditum esset. Propterea in parvis ac exiguis rebus eunuchus benevolentiae Dei erga illos periculum facit, ut quando de majoribus rebus illum postularint, diffidens non respuat, let ut discant ea lingua optime loqui, ad majorem nimirum fiduciam obtinendam. Nonne vides Davidi id contigiisse, cum rex Saül de rebus ex ætate judicans, illi pollicenti quod alienigenam interfectorus esset, fidem non habuit? De cætero adverte Daniele instituti ac sectæ barbaricæ causam et rationem intellexisse. Barbarorum quippe disciplinas accurate didicerunt Moscs et Daniel. Ne enim ignorantia adducti, putarentur sua alienis præferre: ea permisit illis, etiam alienæ scientiæ participes fieri: ut quando videris seu potius audieris Mosem dicentem, *Non est sapientia qualis nostra* (Deut. 4), non propensionis nec amoris censeas esse sententiam, sed recti judicii. Nam dici nequit Daniele odio erga præceptores resiliisse ab illorum doctrina. Ambo enim, Moses et Daniel, multo honore ab extraneis afficiuntur, et tamen gentis suæ instituta anteponunt. Et hoc est quod cum admiratione de Mose dicebat Paulus: *Non elegit temporali*

(a) Græce, πᾶν οὐκ ἔστι τὸ αὐτὸ ὄνομα, etc. Nihil video nisi exscriptoris indiligentia factum esse, ut ad nos manca pervenerint eloquentissimi Patris verba. Scilicet dum ostendere vult longe ampliorem fuisse famam Baltazaris Judæi fama Baltazaris Babylonii, exemplum Josephi adduxerat eximius doctor. Uterque enim, Josephus ac Daniel, servi cum fuissent, eum honorem consecuti sunt, ut adorari, more eorum gentium, meruerint; hic a rege, Dan. 2. 46; ille a patre, Gen. 37. 9, et 47. 31: a notariis prope, rem iudicare contentus, voces omisit. Hæc est nostra suspicio, seu potius divinationio, quam in medio relinquimus. Cæterum de Josephi adoratione abunde Theodoretus Quæst. 19 in Genesim, et noster initio Orationis 26 in Epistolam ad Hebræos, et Homilia 66 in Genesim.

θειαν, τὴν γηυσίτητα, τὸ λευκὸν εἶναι. Ἀλλὰ πρόσκομμα γέγονε τὸ κάλλος, φησί. Οὐχὶ παρὰ τὴν οικείαν φύσιν, ἀλλὰ παρὰ τὴν βαθυσμίαν τῶν ἀλίσκομένων. *Μὴ καταμάνθανε γὰρ, φησί, κάλλος ἀλλότριον.* Οὐχ ἀπλῶς εἶπε, *Μὴ καταμάνθανε κάλλος*, ἀλλὰ προσέθηκεν, *Ἀλλότριον*, ὡς τὸ γε οικείου ἀπολαύειν αἰνεῖ. Διὰ τί γὰρ οὐκ ἐξετραχίλισε τὸν Ἰωσήφ, οὐδὲ βλάκα εἰργάσατο, οὐδὲ ἐνέπλησεν ἀπονοίας καὶ τύφου; *Ἐλαφος*, φησί, *φιλλίας, καὶ πῶλος σὺν χαρίτων ὁμιλεῖτω σοι.* Σύνδεσμός ἐστι καὶ τοῦτο τοῦ γάμου, ὥστε πρὸς τὰ σώματα ἐπέστηντο οἱ ἄνθρωποι. Ἐπειδὴ γὰρ ἐπιπυνόν τινα καὶ μοχθηρὸν ἡμῖν κατεσκεύασε τὸν βίον, ἐχαρίσατό τινα καὶ παραμυθίαν. Ἐντεῦθεν ἡμῖν ἀγάπης ἐστὶν ὑπέκκαυμα τῆς τὰ πάντα [202] συνεχούσης. Πολλὰ γὰρ ἐσπουδατεν ὁ θεὸς καὶ ἐπραγματεύσατο, ὥστε τὸν τοῦ γάμου σύνδεσμον ἀβραγῆ μένειν. Καὶ μὴν τοῦτο, φησί, γέγονε πρόσκομμα παρὰ τὴν ἀρχήν. *Ἰδόντες γὰρ οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ τῆς θυγατέρας τῶν Ἑβραίων* * [i. ἀνθρώπων], *ὅτι καλαὶ εἰσιν, ἔλαβον ἑαυτοῖς.* Οὐχὶ τοῦτο γέγονε πρόσκομμα, ἀλλ' ἡ ἀκρασία ἐκείνων. Καλὰς αὐτὰς ἐποίησεν, οὐχ ἵνα ἀναιδεῖς αἱ θυγατέρες γίνωνται, ἀλλ' ἵνα ἕκαστος στέργῃ τὴν ἑαυτοῦ. *Καὶ συνιέντας, φησὶν, ἐν πάσῃ σοφίᾳ*· τούτῃστι, σπουδαίους, δεξιμοὺς πρὸς πᾶσαν σοφίαν· *τοῦ διδάξαι αὐτοὺς γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων.* Ὁ μὲν οὖν Μωϋσῆς ἰδιώτης ὢν, ὡς βασιλεὺς ἐτράφη· οὗτο: δὲ ἐκ γένους ὄντες βασιλικοὶ, ἐν τάξει δούλων δεσποτικῶν ἀντερρέφοντο. Καλῶς προοικονομεῖται αὐτοὺς μαθεῖν γράμματα καὶ γλῶσσαν Χαλδαίων, ἵν' ὅταν μέλλῃ τῷ βασιλεὶ διαλέγεσθαι Δανιὴλ περὶ τῶν μεγάλων ἐκείνων, μηδεὶς μεταξὺ παρεμπεισίων κακούργῃ τι τῶν λεγομένων. Τίνος δὲ ἔνεκεν καὶ τοῦτο γίνεται; Ἵνα μάθῃς αὐτοῦ τὴν φιλοσοφίαν, καὶ Ἰθης εὐθέως ἐξ ἀρχῆς πῶς κρείττων ἐστὶ γαστρός. Καὶ μὴν ἕτερος εἶπεν ἂν, *Αἰχμάλωτός εἰμι, οὐδαμῶθεν ἔχω τὴν ἀναγκαίαν τροφήν, συγγνώσεται πάντως ὁ θεός.* Ἀλλ' οὐχ οὕτως οὗτος· οὐ γὰρ μισθῷ τινι καὶ φόβῳ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀγάπῃ ἐδούλευε τῷ Θεῷ, πολλῆς ἀπολαύων ἐπιμελείας, καὶ ὁ χρόνος οὐ βραχύς. Ἐτε τρία ἐφιλοσόφουν, τὰ τρία ἔτη ἐνήστευον. Ὅρξες σύνεσιν; Ἐνθα μὲν ἔχρην φυλάξασθαι, σφόδρα ἀκριθῆς, καὶ προνοητικός, καὶ οὐχ ἀπλῶς ἐπιβρίβιπτον ἑαυτὸν, ἀλλ' ἐκετεύων καὶ δεόμενος· Ἐνθα δὲ οὐδὲν ἔδραπτεν, οὐ παρητήσατο μαθεῖν γλῶτταν βαρβαρικὴν καὶ σοφίαν τοιαύτην. Οὐ γὰρ δὴ τὸ μαθεῖν ἐγκλημα ἦν, ἀλλὰ τὸ χρῆσασθαι. Οὕτω μάλιστα ἔμαθεν ἂν τὴν σοφίαν τὴν παρ' ἑαυτῷ· ἀπὸ συγκρίσεως πάλιν, ἵνα μάθῃ ὅτι οὐκ ἐστὶ σοφία ἑτέρα οἷα ἡ Ἑβραίων, ἵνα ἰσχυρό-

τερος εἴη. Καὶ μὴν εἰ καὶ παράνομον ἦν, καὶ ἐνταῦθα ἔστη ἂν καὶ ἡγωνίσαστο. Εἶδες ὅτι τούτου αἱ ἀρεταί, ὅθεν οἱ γαστρίμαργοι, ὅθεν οἱ σφόδρα προτιμῶντες τοῦ μάννα; Ἐντεῦθεν ὁ Δανιὴλ ὢν φιλόσοφος ἐφάνη. *Καὶ ἐγένοντο ἐν αὐτοῖς ἐκ τῶν υἱῶν Ἰούδα, Δανιὴλ, καὶ Ἀναρία, καὶ Ἀζαρία, καὶ Μισαὴλ. Καὶ ἐπέθηκεν αὐτοῖς ὁ ἀρχισυνεὺχος ὀνόματα, τῷ μὲν Δανιὴλ Βαλτάσαρ, καὶ τῷ Ἀναρίᾳ Σεδράχ, καὶ τῷ Ἀζαρίᾳ Ἀβδεναγῶν [scr. Ἀβδεναγῶ], καὶ τῷ Μισαὴλ Μισάχ.* Τῷ Δανιὴλ, φησί, Βαλτάσαρ ἐπέθηκεν ὄνομα. Καὶ ὁ θεὸς αὐτῶν οὕτως ἐλέγετο, μᾶλλον δὲ ὁ υἱὸς τοῦ βασιλεῖος οὕτως ἐλέγετο. Ἐτόλμησε κἄν οὖν τὸν αἰχμάλωτον οὕτω καλεῖσθαι; Μάλιστα [203] μὲν οὖν ἐτόλμησεν ἂν· πλὴν οὐκ ἐστὶ τὸ αὐτὸ ὄνομα, ἀλλὰ πολλὴ ἡ διαφορά, ὥσπερ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ, προσεκύνησεν αὐτὸν ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Καὶ τί μέγα τὸ ὄνομα τοῦτο κληθῆναι αὐτόν; οὐχ ὀρώμεν καὶ νῦν τοῖς τῶν βασιλέων ὀνόμασιν ἰδιώτας καλουμένους πολλοὺς; Ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς βασιλείοις, φησί. Τίνος δὲ ἔνεκεν ἡ τῶν ὀνομάτων μεταβολὴ γίνεται; Ὅρα πάντοθεν οἰκονομούμενα τὰ πρόγματα. Οὐ πρῶτον ὀρξ τὸ ἐνύπνιον, ἕως τοῦ πληρωθῆναι τὰ τρία ἔτη. Ὅρξες ὅτι θεὸς οἰκονομεῖ; Τίνος οὖν ἔνεκεν; Ἵνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσῃ. Καὶ μὴν σαφέστερον ἐθαυμάσθη ἂν, καὶ ἐφάνη, εἴποι τις ἂν, εἰ πρὸ τῶν τριῶν ἐτῶν εἶδε τὸ ἐνύπνιον. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἤλθε καὶ κατ' αὐτῶν τὸ δόγμα, ἄλλως δὲ οὐδ' ἐπιστεύθη ὁ Δανιὴλ. Διὰ τοῦτο ἐν τοῖς μικροῖς καὶ ἱλάττοις λαμβάνει πείραν τῆς εὐνοίας τοῦ Θεοῦ τῆς περὶ αὐτοὺς ὁ εὐνοῦχος, ἵν' ὅταν ὑπὲρ τῶν μεζίδων ἀξιῶσιν αὐτόν, μὴ διαπιστήσας διαπτύῃ, καὶ ἵνα μάθῃσι καλῶς διαλέγεσθαι, ἵνα πλείονος παρῆρησίας ἀπολαύσωσιν. Οὐχ ὀρξες ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τοῦτο γενόμενον; πῶς διηπίστησεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς ἐπαγγελλομένῳ ἀλλόφυλον αἰρήσειν, ἀπὸ τῆς ἡλικίας κρίνων τὰ πρόγματα; Ὅρα λοιπὸν τῆς ἐδοῦ τὴν αἰτίαν τοῦτον μαθόντα. Τῶν βαρβάρων ἔμαθον ἀκριβῶς Μωϋσῆς καὶ Δανιὴλ. Ἵνα γὰρ μὴ ἀγνοίᾳ δοκῶσι προτιμᾶν τὰ οἰκεῖα τῶν ἀλλοτρίων, τούτου χάριν ἀφίησιν αὐτοὺς μετέχειν κάκεινων, ἵν' ὅταν Ἰθῃς, μᾶλλον δ' ἀκούσης Μωϋσέως λέγοντος, *ὅτι Οὐκ ἐστὶ σοφία οἷα ἡ ἡμετέρα, μήτε φιλτροῦ, μήτε ἀγάπης εἶναι νομίσης τὴν ἀπόφασιν, ἀλλὰ κρίσεως ὀρθῆς.* Οὐδὲ γάρ ἐστιν εἰπεῖν ὅτι διὰ τὸ πρὸς τοὺς διδάξαντας ἀχθεὶς ἀπεπλήθησε τῆς ἐκείνων παιδεύσεως. Ἀμφοτέροι γὰρ πολλῆς ἀπολαύουσι τῆς τιμῆς, καὶ προτιμῶσι τὰ οἰκεῖα. Ὅπερ οὖν καὶ Παῦλος θαυμάζων ἔλεγεν· *Οὐχ εἴλετο πρόσκαιρον ἔχειν ἀμυρτίας ἀπόλαυσιν, μεζῶντι πλεῖστον ἡγησάμενος τῶν ἐν Αἰγύπτῳ θησαυρῶν*

* Nondum natus erat Heber. Pauli post forte legend, eis θυγατέρας, non αἱ θυγατέρες.

b Scr. ὑπό. Ib. τῶν βαρβάρων. Praepone τὰ. Infra pro ἀχθεος forte scrib. ἰχθεος.

τὸν ὀνειδισμόν τοῦ Χριστοῦ. Καὶ ἔθετο Δαυιὴλ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ μὴ ἀλισγηθῆναι ὡς ἐν τῇ τραπέζῃ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πότου αὐτοῦ, καὶ ἡξίωσε τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῇ. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Ὅρα τοῦτον ἀρχοντα τῶν ἀγαθῶν. Οὕτως αὐτόθεν ἐνέφαινε, ὅτι μέγας τις ἦν καὶ θαυμαστός. Τοῦτον γὰρ τῷ βελτίονι, καλεῖ δόγματι. Ἐν οἷς δὲ δυνατὸν ἦν, τὸν νόμον ἐφύλαττεν. Τίς ἂν ἕτερος, εἰπέ μοι, μίasma εἶναι ἐνόμισε τὴν τράπεζαν τὴν βασιλικήν; Ὅρα αὐτὸν ἐκ προοιμίων εὐθέως [204] ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ἡξίωσε, φησί, τὸν ἀρχιευνούχον, ὅπως μὴ ἀλισγηθῇ. Ὅρα πῶς ἐστὶν ἀφιλότιμος. Οὐκ εἶπεν, ὅτι τὴν ψυχὴν μου δώσω, ἀλλ' ἡξίωσεν, εἰ δυνατὸν, λαθεῖν. Τίνος ἕνεκεν φιλοτιμουμαι; φησί. Ἄλλ' οὐχ ὁ Ἰωσήφ οὕτως, οὐδὲ Μωυσῆς. Τί οὖν; ἐκείνων καταγνώσμεθα; Μὴ γένοιτο· οὐ γὰρ ᾔδεσαν ὅ τί ποτε ἦν. Οὕτω γὰρ ἦν κατὰ τὸν νόμον παραίτησις τῶν βρωμάτων. Ὅρα αὐτὸν καὶ ἐλέγχοντα καὶ φιλοσοφούντα, καὶ ἐν τοῖς σμικροῖς ἐνδεικνύμενον τὴν φιλοσοφίαν. Καὶ ὅπερ ἔλεγον οἱ ἀπόστολοι, Ταῦτα ἔδει πρόσω ποιῆσαι, κἀκεῖνα μὴ ἀφείναι. Ταῦτα δὲ ἔπραττεν, οὐκ ἐπειδὴ εἰδωλῶτα ἦν, ἀλλ' ἐπειδὴ κεκωλυμένα ὑπὸ τοῦ νόμου ἦν. Πῶς οὖν ἔπεισεν; Ὅρα πῶς εὐθέως ἔλυσε σοὶ τὴν ἀπορίαν. Ἐδωκε, φησί, ὁ Θεὸς τὸν Δαυιὴλ εἰς ἔλεον καὶ εἰς οἰκτιρμὸν ἐνώπιον τοῦ ἀρχιευνούχου. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωσήφ γέγονεν· κἀκεῖ ἡλεήθη Ἰωσήφ καὶ χάριν εὔρεν ἐπὶ τοῦ ἀρχιμαγειροῦ· πλὴν ἀμώτεροι δούλοι, καὶ ἐν οἰκείαις [σ. οικείαις] βαρβαρικάις. Καὶ γὰρ ἦν ὄντως ἱκανὰ ἐκλύσαι ὅτι θυμὸν τοῦ βασιλέως τὰ εἰρημένα. Τί λέγεις; ἐναγῇ τὴν τράπεζαν ὀνομάζεις εἶναι τὴν δεσποτικὴν; καθαρώτερος ἡμῖν αὐτὸς ἀνεφάνης; οὐκ οἶδας, ὅτι διὰ τοῦτο καὶ γλώτταν καὶ γράμματα μαθήκατε Χαλδαϊκὰ, ἵνα πρὸς τὴν ἡμετέραν μεταστήτε τὰς; Πόθεν δ' ὅλως αὐτὸν ᾔδέσθη ὁ εὐνούχος; Τὸ παιδίον εὐκαταφρόνητον ἦν, αἰχμάλωτον. Εἰ γὰρ καὶ αἰδέσιμος ἦν, ἀλλ' ὁ κίνδυνος οὐκ εἶα αἰδέσιμον αὐτὸν φανῆναι. Διὰ γὰρ τοῦτο εἰπὼν, ὅτι Ἐδωκεν αὐτόν εἰς ἔλεον, λέγει τὰ ῥήματα τοῦ εὐνούχου καὶ τὸν πάλιν ὁ φόβον. Πῶς; Οὐκ ἦν δυνατὸν, ἀλλὰ κεκωλυμένον, εἰ μὴ ἄνωθεν χάρις πάντα ὥκονόμει. Καὶ εἶπε Δαυιὴλ πρὸς Ἀμελασάρ, ὃν κατέστησεν ὁ ἀρχιευνούχος ἐπὶ Δαυιὴλ, Ἀναρίαν, Ἀζαρίαν, καὶ Μισαήλ· Πείρασον δὴ τοὺς δούλους σου

ἡμέρας δέκα, καὶ δότωσαν ἡμῖν ἀπὸ τῶν σπερμάτων τῆς γῆς, καὶ φαγόμεθα ὃ, καὶ ὕδωρ πίνεμεθα· καὶ ὀφθῆτωσαν ἐνώπιόν σου αἱ ἰδέαι ἡμῶν, καὶ αἱ ἰδέαι τῶν παιδαρίων τῶν ἐσθιόντων τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως· καὶ ὡς ἐὰν ἰδῇς, ποιήσον μετὰ τῶν παιδῶν σου. Καὶ εἰσῆκουσεν αὐτόν, καὶ ἐπείρασεν αὐτοὺς ἡμέρας δέκα. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν δέκα ἡμερῶν ὤρθησαν αἱ ἰδέαι αὐτῶν ἀγαθὰ, καὶ αὐτοὶ ἰσχυροὶ ταῖς σαρξίν ὑπὲρ τὰ παιδαρία τὰ ἐσθιόντα τὴν τράπεζαν τοῦ βασιλέως. Πολλὴ [205] ἡ παρρησία, μεγίστη ἡ προθυμία, πολλὴ ἡ σύνεσις, μεγάλη ἡ πίστις. Πείρασον τοὺς παῖδας σου ἡμέρας δέκα. Εἴτα ἵνα μὴ νομίσης τῆς φύσεως τῶν σπερμάτων εἶναι τὸ φαῖδρον τοῦ προσώπου, ὅρα δὲ ὕδωρ τὸ μὴ τρέφον. Καὶ οὐχ ἀπλῶς εὐπαθεῖς ἐφάνησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἀπολαύοντων τῆς τραπέζης τῆς βασιλικῆς εὐπαθέστεροι. Ὅτι δὲ κρέα καὶ οἶνος πάντων μᾶλλον τρέφειν εἴθε, παντὶ δηλόν ἐστι. Ὅρα ἐκ προοιμίων εὐθέως τὴν ἐπανθοῦσαν χάριν ἐκ τῆς προαιρέσεως τῶν παιδῶν, [καὶ] ἐκ τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν γὰρ προαίρεσις ἐκ τοῦ μὴ θελῆσαι, ἡ δὲ χάρις ἐκ τοῦ δυνηθῆναι. Καὶ ὀφθῆτωσαν, φησί, ἐνώπιόν σου. Σοὶ τὴν κρίσιν ἐπιτρέπομεν. Κούφη δὲ καὶ εὐμαρῆς ἡ χάρις· διὰ τῶν πραγμάτων πιστώθητι. Ἐγὼ μὲν γὰρ οἶδα σαφῶς· καὶ πρὸ τοῦ τέλους οὐκ ἀποφαίνομαι, διὰ σέ. Ὅρα πῶς καὶ τοὺς οἰκέτας ἐπαίδευσεν εὐθέως, καὶ ἐδίδαξεν, ὅτι φιλόθεός τις ἐστίν. Καὶ οὐχ ἀπλῶς, Μεθ' ἡμῶν, φησί, ποιήσον, ἀλλὰ, Μετὰ τῶν παιδῶν σου· καὶ ἀρχόμενος οὕτως ἔλεγε· Πείρασον τοὺς παῖδάς σου. Οὐ παρετῆντο τὰς ἀνθρωπίνους τιμὰς, ἔνθα τὴν εὐσέβειαν οὐδὲν ἔδραπτεν, ἐπιδείξασθαι· ἐπεὶ καὶ Παῦλος αὐτὸ ποιεῖ. Ἀπολογίας ἀρχόμενος, ἐξ ἐγκωμίων τοῦ δικάζοντος ἀρχεται οὕτω λέγων· Πολλῆς εἰρήνης τυγχάνοντες διὰ σοῦ· καὶ πολιτικοὶ κέχρηται πράγμασι. Καὶ προφηταῶν δὲ ὁ Νάθαν προσκυνεῖ τὸν Δαυὶδ, καὶ ὁ Τακὼδ τὸν Φαραὼ, καὶ ὁ Ἀδραμ τοὺς συνοίκους. Καὶ οὗτος αὐτὸς, Εἰς τὸν αἰῶνα, φησί, ζῆθι. Ὅρα ῥῆμα κολακείας γέμον. Ἄλλ' οὐκ ἂν εἴποιμι τοῦτο κολακείαν, ἀλλὰ σύνεσιν καὶ σοφίαν. Οὕτω καὶ Παῦλος φησι· Ἐν σοφίᾳ περιπατεῖτε πρὸς τοὺς ἔξω, τὸν καιρὸν ἐξαγορευόμενοι. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐδίδασκεν· Ἀπόδοτε τὰ Καίσαρος Καίσαρι, καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ τῷ Θεῷ. Τί οὖν; τὰ σπέρματα μιστὰ οὐκ ἦν; Οὐδαμῶς, οὐδὲ τὸ ὕδωρ. Καὶ τοῦτο διετέλεσαν ἱερεῖς τρία ποιῶντες. Καὶ μετὰ τὸ τέλος, φησί, τῶν ἡμερῶν, ὡς εἶπεν ὁ βασιλεὺς, εἰσαγαγεῖν αὐτοὺς, εἰσῆγαγεν αὐτοὺς ὁ ἀρχιευνούχος πρὸς Ναβουχοδονόσορ. Καὶ οὐχ ἐνέβησαν ἐκ πάντων αὐτῶν ὅμοιοι Δαυιὴλ, καὶ Ἀναρίᾳ, καὶ Μισαήλ, καὶ

* Hoc verbum interdum videtur deductum ab εἶς, id est affluum, quæ enim suppetunt, despiciuntur, eoque colluere quodammodo existimantur: interdum a voce εἶς, quæ saltem et convictum significat. Vide Hesychium ac Suidam. Pari ratione formatur συναλίσσασθαι Act. 1, 4.

ἢ Ἐκλύσαι. forte nihil est mutandum. forte legendum ἐκλύσαι, levī ac non inso. ita litterarum translatione.

* Lege πολὺν. Dan. 1, 10.

4 Scrib. φαγόμεθα, εἰ πίνόμεθα. Εἰ τίστησκουσιν αὐτῶν.

peccati voluptate frui, majores *Ægypti thesauris divitiarum esse ratus Christi probum* (Hebr. 11. 25. 26). 8. *Et posuit Daniel in corde suo, ne pollueretur in mensa regis, et in vino de potu ejus, et rogavit præpositum eunuchorum ne contaminaretur.* 9. *Et dedit Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum.* Aspice Danielem a bonis operibus incipere. Ita ex eo tempore ostendit magnum se esse, atque admirabilem. Quare Scriptura præstantiori eum nomine (Danielis) appellat. Porro in quibus poterat, legem servabat. Quis alius, quæso, mensam regiam censuisset esse piaculum? Aspice quomodo statim ab exordio suum erga sapientiam amorem demonstret. *Et rogavit, inquit, præpositum eunuchorum, ne contaminaretur.* Animadvertite quam non sit ambitiosus. Non dixit, Animam mihi potius adimi patiar: sed rogavit, ut, si fieri posset, lateret. Quam ob causam, inquit, honores ambirem? At non sic Josephus, nec Moyses. Quid igitur? Illosne condemnabimus? Absit. Nescierunt enim quidnam illud esset. Nondum siquidem existeret illa quæ postea a lege est instituta ciborum repudiatio. Vide ipsum et argumentum et philosophantem, et in parvis rebus specimen sapientiæ suæ exhibentem. Atque id est quod dicebant apostoli (a): *Hæc oportebat prius facere, et illa non omittere* (Luc. 11. 42). Hæc autem Daniel faciebat, non quod idolis sacrificata essent quæ apponebantur, sed quod a lege essent prohibita (b). Quomodo igitur eunuchorum magistro persuasit? Adverte ut statim tibi solvat dubitationem. *Dedit, inquit, Deus Danielem in misericordiam et in miserationem in conspectu principis eunuchorum.* Illud etiam Josepho accidit: in *Ægypto* quoque Josephus misericordiam consequutus est, et gratiam invenit apud coquorum præfectum: porro utrique servi, et in barbarico solo degabant. Erant sane verba Danielis idonea ad exsolvendam (vel attrahendam) iram regis. Quid ais? domini mensam execrabilem appellas? anne purior nobis tu apparuisti? nonne nosti ideo vos linguam ac literas Chaldaeorum discere, ut ad nostrum ordinem transeatis? Unde vero omnino eunuchus illum reveritis? Puer erat contemptibilis ac captivus. Nam etsi reverendus fuisset, at periculum non sinebat ipsum venerabilem videri. Et propter hoc postquam dixit: *Dedit eum in misericordiam*, subdit verba eunuchi, et multum timorem illius. Quomodo? Id impossibile fuisset atque prohibitum, nisi celestis gratia omnia dispensasset. 11. *Et dixit Daniel ad Amelasarem, quem constituerat magister eu-*

nuchorum super Danielem, Ananiam, Azariam, et Misaelem: 12. Tenta, obsecro, servos tuos per dies decem; et dext nobis de seminibus terræ, et comedamus, et aquam bibamus: 13. et appareant coram te vultus nostri, et vultus puerorum qui comedunt e mensa regis: et sicut videris, facito cum pueris tuis. 14. Et exaudivit eum, et tentavit eos per dies decem. 15. Et post finem decem dierum visi sunt vultus eorum boni, et ipsi corpore pinguiore, quam pueri qui comedebant de mensa regis. Magna libertas, maxima animi alacritas, multa prudentia, ingens fides. Tenta pueros tuos per dies decem. Deinde ut ne existimes a seminum natura oriri faciei hilaritatem, respice quoque ad aquam, quæ minime nutrit. Et non modo bona corporis habitudine præditi apparuerunt, sed et vegetiores iis qui regia mensa fruebantur. Quod autem carnes et vinum magis nutriant quam cætera alimenta, unicuique est manifestum. Cerne ut statim ab initio gratia ex voluntate puerorum et ex dono Dei efflorescat. Voluntas siquidem est, quod noluerint: donum vero, quod potuerint. *Et appareant, inquit, coram te.* Judicium tibi permittimus. Levis autem et facilis est gratia quam petimus: res tibi fidem faciant. Ego quippe eventum perspicue novi: at propter te nihil ante finem affirmo. Cerne quomodo etiam famulos statim erudierit, ac docuerit se esse Dei amantem. Et non simpliciter dicit, *Facito nobiscum, sed, Facito cum pueris tuis*: sicque exorsus aiebat: *Tenta pueros tuos.* Non recusabant humanos honores exhibere, ubi nihil esset quod pietatem læderet: quandoquidem et Paulus idem facit. Nam inchoans defensionem suam, a laudibus iudicis incipit, ita loquens: *In multa pace agentes per te* (Act. 24. 2). Idem apostolus rebus civilibus usus est. Nathan quoque propheta adorat Davidem; Jacobus similiter Pharaonem adorat, et Abrahamus contubernales. Daniel denique, de quo nunc sermo est, regi dicit: *In æternum vive* (a) (Dan. 6. 21). Animadvertite verbum adulationis plenum. At ego non id dixerim adulationem, sed prudentiam et sapientiam. Ita et Paulus ait: *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt, tempus redimentes* (Coloss. 4. 5). Ita etiam Christus docuit: *Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, et quæ sunt Dei Deo* (Luc. 10. 25). Quid igitur? semina immunda non erant? Minime: sed nec aqua. Et hoc per tres annos fecerunt. 18. *Et completis, inquit, diebus, post quos dixerat rex, ut introduceret ipsos, archieunuchus introduxit eos ad Nabuchodonosorem. 19. Et non inventi sunt ex omni-*

(a) Imo Domini est istud oraculum. Sed aliquando Ecclesie magistros, dum vel minus cum cura scribunt, vel calore dicendi abripiuntur, memoria destituit. Sic infra eodem hoc capite verba Tertullii, Act. 24. 3, Paulo attribuantur.

(b) Non tamen improbabilis est Theodoretii aliorumque sententia. Iste Judithæ 12. 3, 19, Estheræ 14. 17. Credi Jerim sanctissimos juvenes tribus de causis cibo regio abstinentisse: tum ob solennem ethnicorum in mensis superstitionem; tum quod plerique Babyloniorum cibi lege Mosæ vetiti essent; tum denique, quia jejuniis, et abstinentiæ ab animalis, Deum promereri sægebant. Et hoc ultimum confirmant Josephus Antiq. Jud. lib. 10, cap. 11, Origenes 7 contra Celsum, et Homil. 4 in diversos. Gregorius Papa Epistola ad Theodostium.

(a) In Græco, *ὡς τὸν αἰῶνα ζῆτε*. Grotius interpretatur: *vi vas dñi*. Malim tamen cum S. Hieronymo exponere de æternitate. Id enim exigebat olim quæ se dñs æquam existimabat potestas: *Ea quippe est, ait B. Severus, stultitia regum omnium, ut sibi divina vindicent*. Baruchi 1. 11: *Orat pro vita Nabuchodonosor regis Babylonis, et pro vita Belisai filii ejus, ut sint dies eorum sicut dies calii super terram*. Quo etiam loci mentem scripturæ non assequutum fuisse Grotium puto. Superbas voces humilitas Christiana paulatim compressit, modestiusque Catholicis Imperatoribus acclamatum in Conciliis: *Multos annos. Immo David. Multos annos æternæque memoria*, etc. His de rebus lego Concilia generalia passim, Epistolam S. Athanasii de synodo Arimini et Seleuciæ, initio, Ammianum Marcellinum initio libri 13, Symmachum Relatione adversus Christianos,

bus illis similes Danieli, et Anania, et Misael, et Azarias. 20. Et steterunt in conspectu regis; et in omni verbo sapientiae ac scientiae, quod sciendū est ab eis rex, invenit eos decuplo præstantiores omnibus incantatoribus et magis, qui erant in universo regno ejus. Et post finem dierum, inquit, visi sunt vultus eorum boni: et pulchritudine ac bona corporis habitudine profecerant. Aspice res quæ præter naturam sunt: aspice mundi Opificem qui efficaciam suam adaperit. Quemadmodum enim flos maxime videbitur is, qui non modo æs conflare ac conformare valebit, sed et illo non minus is qui jam factam statuat poterit corrigere: idem quoque in Deo et pueris illis agnoverit quispiam. Nam corpora post talem alimoniam pingua præstitisse, non minus facultatis creatricis indicium erat, quam hominem e terra formasse. Unde nitidus color? unde flos ac decor fulgorem emittens? unde robor? Nostis enim aquæ potu et seminum esu destitui corporis vires. Nam ne panem quidem comedere sustinebat. Non est autem parva distantia inter frumentum subsitum ac coactum, et frumentum infectum ac non præparatum. Non enim ex solo esu robur oritur, sed etiam ex coctione ciborum qui manducantur; at semina concoqui præter naturam est. Adverte hæc signa non ex ambitione petentium initium sumere, sed a necessario usu causam atque occasionem habere. Non enim absolute ac nulla re objecta insiluit in experimentum, sed necessitate illud ad hoc vocante. Itaque procul ab ambitione erat animus puerorum. Quamquam quis tanta prædictis fide, et inter barbaros degens, non cupisset dominis ostentare Dei erga se benevolentiam? At non isti. Respice et ad reprehensionem senum, ut etiam ipsa ex necessitate proveniret.

CAPUT II.

1. In anno secundo regni Nabuchodonosoris, somniavit Nabuchodonosor somnium, et obstupuit spiritus ejus, et somnus ejus abiit ab eo. At iste annus duodecimus est (a). Nam si res anni a capta urbe præter-

Hieronymum ad Ezech. 28, 2, Theodoretum ad Dan. 5, 10, et 6, 21, Symeonem Thessalonicensem de sacris ordinationibus cap. 10, denique nostrum hunc infra ad caput secundum.

(a) Plurimum a veritate aberrant quos hic noster auctores habet. Primum enim deportationem Danielis non numerant ab anno tertio desinente, et quarto ineunte Joacimi, seu Nabuchodonosoris primo, ut computatur Dan. 1, 1, Jerem. 23, 1: sed in ea tempora conferunt, quibus iterum capta sunt Hierosolyma, nempe sub Jechonia. Deinde dum urbem anno nono captam esse dicunt, a sacra Scriptura discedunt, quæ id anno Nabuchodonosoris partim septimo, partim octavo contigisse refert Jerem. 52, 28, 4 Reg. 24, 12 (neque enim hæc duo loca, quod existimat Usserius, conjungenda esse arbitror). Horum errorum exempla in Theodoro præfatione in Ezechielem, in Græca temporum Epitome, quam Josephus Scaliger ad Chronica Eusebii attulit, et in ejusdem Scaligeri animadversionibus. Præterea Hebræos eadem nota designare solitos numerum secundum, et numerum 12, aut fallor, aut verum non est: quanvis fieri potuerit ut ב' mutaretur in ג', deleta aut deirita littera 1. Denique de exscriptorum errato incredibile mihi sit, cum et textus Hebraicus et omnes versiones consentiant. Nemini ergo dubium esse potest Nabuchodonosorem hoc somnium anno secundo regni sui vidisse: non quidem (ut Theodoro placet) secundo illius regni quo cum patre imperavit, nec (ut vetus scholion habet) illius quod post expugnationem civitatis ac templi obtinuerit, sed secundo

ierant, et illa anno nono expugnata fuit: iste annus duodecimus est. Quidam dicunt eadem nota apud Hebræos hunc et illum numerum exarari. Fortassis etiam erratum est exscriptorum: vel secundo revera anno pueri exhibitū sunt. Sed hoc ultimum ratione caret. Cæterum res accidit difficilior. Quænam vero illa est? Nescisse regem quodnam fuerit somnium suum. Et hoc providenter contigit. Nisi enim id evenisset, non apparuisset Danielis sapientia. Videmus enim quod ipse vocatus fuisset, et id quod futurum erat dixisset; dixissent etiam Chaldæi. Verum cum eventus præsens non esset, quis verax, quis mendax creditus fuisset? Et hoc per alia examinare oportet. Ipsum autem somnium in medium producat: dicat Daniel quæ respondit; contraria dicant Chaldæi. Unde manifestum fiet Daniele vel mentiri vel vera dicere? Jam igitur probationem dat. At in Josepho res eo modo peracta non est, sed somnium narravit Pharaos: prope enim erat tempus eventus. Admiracione autem dignum est, quomodo in Ægypto fingere aliquid noluissent sapientes Ægyptiorum, cum nullum inde periculum oriri potuissent, sed fassi sint se hæere. Quod si somnia dijudicare nesciant, in qua re alia illis credendum est? Alioquin autem illic non oportebat id fieri: at in prophetia Josephi manifestum factum est, et maxime in eunuchis. Observa autem quod Chaldæi non vocarunt Danielelem; sed maluerunt mori, quam illum sermone hominum celebratum intueri. Numquid ideo tantum somnium visum fuerat, ut Daniel suspiceretur? Id equidem non dixerim. Quamquam licet ea dumtaxat causa fuisset, magnum certe et admirabile esset facinus, tantam Dei agnitionem contigisse. At non hæc sola ratio fuit. Quænam igitur alia? Ut et Nabuchodonosor medestius de se sentiret, edoctus non semper suum genus dominaturum (si enim etiam post illa quæ ipsi dicta sunt, nihil fastus remisit, multo magis si ea ipsi dicta non fuissent); præterea ut Deum omnium esse Dominum agnosceret. Quandoquidem enim somnia præcipue studebat, idcirco ista evenierunt. Ille illos de futuris persuadet, et quoniam maxime ob futurorum præscientiam deos venerabantur. Etenim omnes illorum præstigiæ in eo negotio versabantur. 13. Et sententia egressa est, et sapientes interficiebantur (a); et Daniel amicusque ejus quærebantur ad necem. 14. Tunc Daniel respondit consilium et sententiam Arioch principi coquorum regis, qui egressus fuerat ad interficiendos sapientes Babylonis. 15. Et interrogabat cum dicens: Princeps regis, quamobrem egressa

monarchiæ in plurimas gentes extincto Nabopolassaro patre; quæ multorum sententia est.

(a) Theodoretus: τῶν σοφῶν, ἀλλ' οὐ πάντων τὸ θύεσθαι, ἀλλὰ τῶν προφητῶν καὶ διαπονητῶν ἱερῶν· ἀναζώντα γὰρ καὶ τὴν ἀποστασίαν ἐκείνην, διὰ τὴν μὴ γινώσκουσαν τὴν ἐκείνην ἐκείνην. An legendum σοφῶν cogitemus? Edictum quippe non in Judæos prolatum erat, sed in sapientes Babylonios, inter quos pauci Judæi. Sapientes autem sæculi dictos fuisse σοφῶν constat etiam ex Origene Homilia sexta et 14 in Genesim. Quidquid sit, locus Theodoretis sic interpretandus est: Propositum tyrannicæ, non regiæ potestati adscribendum, æquitate eridenter destitutum: vanitas enim et superbia potestatem habentes adiunctam, perniciem molitur subditis Judæis, aut melius, subditorum sapientibus.

Ἀγαρία. Καὶ ἔστησαν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· καὶ ἐν παντὶ ρήματι σοφίας καὶ ἐπιστήμης, ἐν οἷς ἐζήτησε παρ' αὐτῶν ὁ βασιλεὺς, εὗρεν αὐτοὺς δεκαπλασίονας ὑπὲρ πάντας τοὺς ἑκαιοδούς, καὶ τοὺς μάγους, τοὺς ὄντας ἐν πάσῃ τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, φησί, ὠράθησαν αἱ ἰδεαὶ αὐτῶν ἀγαθαί, καὶ εἰς κάλλος καὶ εὐεξίαν ἐπιδώκων. Ὅρα παρὰ φύσιν τὰ πράγματα· ὅρα παρανοίοντα τὸν Δημιουργὸν τὴν ἐνέργειαν [206] τὴν αὐτοῦ. Καθάπερ γὰρ πλάστογράφος ἑκείνος ἂν μάλιστα φανεῖν, ὁ μὴ μόνον ἀναχωνεῦσαι τὸν χαλκὸν δυνάμενος καὶ διαπλάσαι, ἀλλὰ καὶ τοῦτο οὐχ ἤττον ὁ γενόμενος ἦδη τὸν ἀνδριάντα διορθῶσαι δυνάμενος· εὖτω καὶ ἐπὶ τοῦ Θεοῦ καὶ τῶν παιδῶν ἑκείνων ἴδοι τις ἂν. Τοῦ γὰρ ἀπὸ γῆς ἀνθρώπου ποιῆσαι τὸ μετὰ τοιαύτης τροφῆς εὐπαθεῖ δείξει τὰ σώματα οὐχ ἤττον εἰς δημιουργίας λόγον τεκμήριον ἦν. Πόθεν ἡ εὐχρησία; πόθεν τὸ ἄνθος ἀποστῆλθον; πόθεν ἡ ἰσχύς; Ἰστε δὲ ὅτι καὶ καθαιρεῖ ἰσχύς ἡ ὑδροποσία, καὶ φάγαις σπερμάτων. Οὐδὲ γὰρ ἄρτον ἡνέχετο φαγεῖν. Οὐκ ὀλίγον δὲ τὸ μέσον τοῦ κατειργασμένου σίτου καὶ ἀνεργάστου. Οὐ γὰρ ἐκ τοῦ φαγεῖν μόνον γίνεται ἡ ἰσχύς, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ πεφθῆναι τὰ διδόμενα· ταῦτα δὲ πεφθῆναι οὐκ ἦν κατὰ τὴν φύσιν. Ὅρα τὰ σημεῖα ταῦτα οὐκ ἐκ φιλοτιμίας τῶν αἰτούντων λαμβάνοντα τὴν ἀρχήν, ἀλλὰ ἀπὸ χρείας ἀναγκαίας ἔχοντα τὴν ὑπόθεσιν. Οὐ γὰρ ἀπλῶς οὐδενὸς προκειμένου ἐπεπλήθησε τῇ πείρᾳ, ἀλλὰ ἀνάγκης αὐτὸν ἐπὶ τοῦτο καλούσης. Οὕτω καὶ πόρρω φιλοτιμίας ἦν τῶν παιδῶν ἡ ψυχὴ. Καίτοι γε τίς τοσαύτην ἔχων πίστιν, καὶ ἐν μέσοις βαρβάρους ὢν, οὐκ ἔν ἡθέλησεν ἐπιδεικασθαι τοῖς κρατοῦσι τὴν εὐνοίαν, ἣν ὁ Θεὸς ἔχει περὶ αὐτούς; Ἀλλ' οὐχ οὗτοι. Ὅρα καὶ ἐπὶ τῶν ἐλεγχόντων ἡ πρεσβυτέρων πάλιν, πῶς ἐξ ἀνάγκης ἔρχεται.

ΚΕΦΑΛ. Β΄.

Ἐν τῷ ἑτὶ δευτέρῳ τῆς βασιλείας Ναβουχοδονόσορ, ἐνυπνιάσθη Ναβουχοδονόσορ ἐνώπιον, καὶ ἐξέστη ἐπὶ πνεῦμα αὐτοῦ, καὶ ὁ ὕπνος αὐτοῦ ἐγένετο ἐξ αὐτοῦ. Καὶ μὴν δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Εἰ γὰρ τρία ἔτη μετὰ τὸ ἀλῶναι τὴν πόλιν ἦν, καὶ τὴν δὲ ἐννάτῃ ἔτῳ, δωδέκατον τοῦτό ἐστιν ἔτος. Τινὲς φασιν ὅτι τῷ αὐτῷ σημείῳ παρ' Ἑβραίους καὶ ὅπως ἀκρίβης ὁ ἀριθμὸς γίνεται. Ἡ καὶ σφάμα γραφικόν ἐστιν, ἡ δευτέρῳ ἑτὶ παραστήναι τοὺς

παῖδας. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχει λόγον. Πρᾶγμα δὲ συμβαίνει ἀπορώτερον. Ποῖον δὲ τοῦτο; Τὸ μὴ εἶδέναι τί ποτέ ἐστι τὸ ἐνύπνιον. Καὶ σαφῶς ἢ τοῦτο γίνεται. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἐγένετο, οὐκ ἂν ἐφάνη ἡ σοφία τοῦ Δανιήλ. [207] Ὅρῳμεν γὰρ ὅτι καὶ ἐκλήθη ἂν, καὶ εἶπε τὸ μέλλον· ἔλεγον ἀκρίβη. Τῆς ἐκδόσεως οὐκ οὐσης τίς ἀληθὴς καὶ ὁ ψευδής; Καὶ τοῦτο ἐφ' ἐτέρων γυμνάζειν χρή. Αὐτὸ δὲ τοῦτο τὸ ἐνύπνιον παραγέσθω εἰς μέσον· λεγέτω ἅπαρ ὁ Δανιήλ εἶπε, λεγέτωσαν τάναντία ἀκρίβη. Πόθεν δὴλον ὅτι ψεύδεται, ἡ ἀληθεύει; Ἡδὴ οὖν δίδωσι τὴν δοκιμήν. Ἐπὶ δὲ τοῦ Ἰωσήφ οὐχ οὕτω γέγονεν, ἀλλὰ λέγει τὸ θναρ ἑκείνος· ἐγγὺς γὰρ ἦν ὁ καιρός. Ἄξιον δὲ θαυμάσαι, πῶς ἐν Αἰγύπτῳ οὐκ ἡθέλησαν τι πλάσαι οἱ σοφοὶ Αἰγυπτίων ἐκ τοῦ ἀκινδύνου, ἀλλ' ἔφασαν ἀπορεῖν. Εἰ δὲ ὀνείρους οὐκ ἴσασι διακρίναι, ποῦ ἀλλαχοῦ πιστευτέον αὐτοῖς; Ἄλλως δὲ οὐκ ἔδει ἐκεῖ τοῦτο γενέσθαι· ἐπὶ δὲ τῆς προφητείας τοῦ Ἰωσήφ φανερώς ἐγένετο, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῶν εὐνούχων. Ὅρα δὲ τοὺτους μὴ καλοῦντας τὸν Δανιήλ, ἀλλ' αἰρουμένους ἀποθανεῖν μᾶλλον, ἢ ἑκείνον ἰδεῖν εὐδοκιμοῦντα. Ἄρα διὰ τοῦτο μόνον ἐφάνη τὸ θναρ, ἵνα ὁ Δανιήλ θαυμασθῇ; Οὐκ ἔγωγε εἶποιμι ἂν. Ἐπεὶ καὶ εἰ τοῦτο ἦν μόνον, μέγα ἦν τὸ κατόρθωμα καὶ θαυμαστόν, θεογνωσίαν γενέσθαι τοσαύτην. Πλὴν οὐ τοῦτο μόνον ἐστίν. Ἀλλὰ τί; Ὡστε καὶ τοῦτον σωφρονισθῆναι μανθάνοντα, ὅτι οὐ διὰ παντὸς τὸ γένος αὐτοῦ κρατήσῃ (εἰ γὰρ καὶ τοῦτων εἰρημένων τῆς ἀλαζονείας οὐ καθυφῆκε, πολλῶ μᾶλλον εἰ μὴ ταῦτα εἴρητο)· ὥστε τὸν Θεὸν ἐπιγινώσκει Κύριον ὄντα τοῦ παντός. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ ὀνείρους μᾶλλον ἔχον, διὰ τοῦτο ταῦτα γέγνηται. Ἐντεῦθεν αὐτοὺς πείθει περὶ τῶν μελλόντων, καὶ ἐπειδὴ τοῦτω μάλιστα τοὺς θεοὺς ἐτίμων, τῷ προορῶν τὰ μέλλοντα. Καὶ γὰρ πάντα ἡ μαγανεία αὐτοῖς περὶ τοῦτο ἦν. Καὶ τὸ δόγμα ἐξῆλθε, καὶ οἱ σοφοὶ ἀπεκτείνοντο· καὶ ἐζήτησαν τὸν Δανιήλ καὶ τοὺς φίλους αὐτοῦ ἀποκτείναι. Καὶ τότε Δανιήλ ἀπεκρίθη βουλὴν καὶ γνώμην τῷ Ἀριώχ τῷ ἀρχιμαγίστῳ τοῦ βασιλέως, ὃς ἐξῆλθε ἀναλεῖν τοὺς σοφοὺς Βαβυλώνος. Καὶ ἐκυνθάνετο αὐτοῦ λέγων· Ἀρχὼν τοῦ βασιλέως, περὶ τίνας ἐξῆλθεν ἡ γνώμη ἡ ἀναυδὴς αὕτη ἐκ προσώπου τοῦ βασιλέως; Εἴδες παρρησίαν; εἴδες ἀνδρείαν; πρὸς τὸν ἀναλεῖν κύριον οἶα φησι; Καὶ ὑπὲρ τῶν ἄλλων ἀλγεί. Οὐκ ἔχει λόγον, φησί, οὐδὲ πρόσφασιν, οὐδὲ χρώμα ἐπὶ τίναται τῷ προστάγματι·

* Corrige ἐπὶ τὸν διεχόν τῶν. Supra pro τὰ διδόμενα. Int. leg. τὰ ἐξόμενα.

* Σαφῶς. Lego σοφῶς.

ἀναιδέις γὰρ τούτους καλοῦμεν. Ἐγνώρισε δὲ ὁ Ἀριώχ τῷ Δανιήλ τὸ ῥῆμα. Καὶ Δανιήλ ἐξῆλθε, καὶ ἡξίωσε τὸν βασιλέα ὅπως χρόνον αὐτῷ δῶ, καὶ τὴν σύγκρισιν τοῦ ἀνυπάρχοντος ἀπαγγελίῃ τῷ βασιλεῖ. Θαύμασον πῶς ἐπέτρεψεν ἑκαίνο. [208] Ὅρα πανταχοῦ πάντας πειθομένους αὐτῷ. Ὅθεν πῶς ὑπώπτευσαν ἀληθῆ λέγειν αὐτόν; πῶς οὐκ εἶπεν, πάντες ἡλέγχθησαν, ὡμολόγησαν μὴ εἶναι ἀνθρωπίνης φύσεως τοῦτο· καὶ σὺ βάρβαρος ὢν πόθεν οἶε περιγενέσθαι; Ἄλλ' ὅταν ὁ Θεὸς οἰκονομῇ καὶ προκατασκευάζῃ τὰ πράγματα, μηδὲν ἀπόρει. Ἄλλως δὲ καὶ ἀκινδύνον ἦν ἐπ' αὐτὸν ὕστερον εἰσεῖν. Τίνος ἕνεκεν οὐκ εὐθέως αὐτῷ ὁ Θεὸς ἀπεκάλυψε; Πρῶτον μὲν ὥστε κατὰ δὴλον γενέσθαι τὸ πρᾶγμα, ὥστε αὐτοὺς ἐν χρεῖα καταστήναι πολλῇ. Εἰ γὰρ καὶ προφήτης ἦν, ὅμως ἡγνόησε. Πάλιν σοὶ διὰ δικαίων ἀπολογεῖται, δεικνύς ὅτι ἑκαίνοις οὐκ ἔδωκε μέλλουσι κινδυνεύειν χωρὶς εὐχῆς καρτερικῆς, πολλῶν μέλλον σοὶ οὐ δώσει. Διὰ τοῦτο πανταχοῦ τὰς εὐχὰς αἰτεῖ ὁ Παῦλος, Τῇ προσευχῇ προσκαρτεροῦντες, γράφων. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ βίος καθαρὸς, ἐὰν [μὴ] καὶ εὐχῇ προσῇ. Ὅρα πάλιν τὴν πίστιν αὐτοῦ τὴν πολλήν. Δεύτερος οὗτος ἄθλος· καὶ πάλιν ὁ Δανιήλ ἡγεῖται τοῦ πράγματος, καὶ χρόνον αἰτεῖ παρεσκευασμένον πρὸς πολλὴν καρτερίαν καὶ εὐχήν. Ὅστε οὐκ ἡξίου εὐθέως ἀκούεσθαι· ἔδωκεν ἑκαίνο τὴν χάριν, ἀνεκοινώσατο τοῖς φίλοις. Τότε τῷ Δανιήλ μυστήριον ἀπεκαλύφθη ἐν ὁράματι νυκτός. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ Δανιήλ, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος, ὅτι ἡ σοφία καὶ ἡ σύνεσις καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστὶ. Καὶ αὐτὸς ἀλλοιοὶ χρόνους καὶ καιροὺς, καθιστᾷ βασιλεῖς καὶ μεθιστᾷ, διδούς σοφίαν τοῖς σοφοῖς, καὶ φρόνησιν τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθεῖα καὶ ἀπόκρυφα, γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστὶ. Σοὶ, ὁ Θεὸς τῶν πατέρων μου, ἔξομολογοῦμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι, καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ὃ ἡξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Οὐδέπω φανερώς αὐτῷ ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἐτι ἐν ὁράματι· προγυμνάζεται γὰρ ὁ προφήτης. Ὅρα δὲ αὐτοῦ τὴν παρρησίαν. Τίς ἡ γνώμη, φησὶ, ἡ ἀναιδὴς αὕτη; Ἐμοίγε δοκεῖ καὶ πρὸ τῆς εὐρήσεως κεκωλυκέναι τὸν ἀρχιμάγειρον τῆς σφαγῆς, τῷ τε κατηγορεῖσθαι τῆς ἐγχειρήσεως, τῷ τε ὑποσχέσθαι λύσιν εὐρεῖν τοῦ δεινοῦ. Τί οὖν ἀπεκαλύφθη τῷ Δανιήλ; Ἔστι γὰρ καὶ ἐν ἁγίοις ὑπεροχή· διὸ καὶ αὐτὸς προτιμᾶται. Καὶ πῶς εἶδεν; Ἐν ὁράματι, φησὶ, οὐ κατὰ ἀνθρωπίνην σοφίαν. Καὶ καλῶς μυστήριον αὐτὸ καλεῖ, ὃ πᾶσιν ἡγνόητο. Καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ. Τὸν παντοκράτορα φησὶ· τουτέστι, τὸν καὶ ἑκαί ἐν τῇ βαρβάρων χώρα δυνάμενον. Οὐδαμῶς θυσιᾶς, καὶ ναδῆς, καὶ θυσιαστήριον, ἀλλὰ προαίρεσις ἀγαθῇ· καὶ πάντα ἡνύετο. Ὅρα, μετὰ δὲ λαβεῖν τὴν αἴτησιν, οὐ πρότερον ἔδραμεν ἐπὶ τὴν αὐλὴν τοῦ βασιλέως, ἕως οὐ τῷ δεδωκότι χάριν ὡμολόγησε τὴν μεγίστην· οὐ καθάπερ ἡμεῖς

πολλάκις ὑπὸ τῆς χαρᾶς τῶν κατορθουμένων καὶ ἐπιλανθανόμεθα τῆς εὐγνωμοσύνης. Ἀλλ' οὗτος οὐκ οὕτως· ἀλλὰ εὐλόγησε τὸν Θεόν, καὶ εἶπεν· Εἴη τὸ ὄνομα τοῦ Θεοῦ εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ αἰῶνος, καὶ ἔως τοῦ αἰῶνος. [209] Ἡμεῖς μὲν γὰρ, φησὶ, πρόσκαιροι καὶ ὀλιγοχρόνιοι, οὐ μὴν ὑπὲρ τοῦ χρόνου τοῦτου τὴν εὐλογίαν ἀναπέμπομεν, ἀλλ' ὑπὲρ παντός· οὐκ ὑπὲρ οὐ ζῶμεν, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τοῦτου μὲν, καὶ ὑπὲρ τοῦ πρὸ τοῦτου, καὶ ὑπὲρ τοῦ μέλλοντος. Αἰεὶ αὐτὸν εὐλογεῖσθαι χρὴ, καὶ φαίνοντα καὶ μὴ φαίνοντα. Διὰ παντός γὰρ ἡ πρόνοια αὐτοῦ τέταται. Ὅρα πῶς διὰ τῆς εὐχαριστίας ἐμφαίνει καὶ τὴν γνώσιν τῶν ὀνειράτων. Ὅτι ἡ σοφία, καὶ ἡ σύνεσις, καὶ ἡ ἰσχὺς αὐτοῦ ἐστὶ· τουτέστι, τὸ εἰδέναι τὰ πάντα, καὶ προγινώσκειν. Ἐνταῦθα γὰρ τοῦτό φησι· αὐτὸς οἶδε τὰ πάντα, οὐδὲν ἀγνοεῖ. Τί οὖν; Τοῦτο μόνον; πρόγνωσιν ἔχει μόνον; Καὶ οὐκ εἶπεν, ἔχει, ἀλλ', Αὐτοῦ ἐστὶ, τὸ φυσικὸν ἡμῖν ἀγαθὸν παραστήσθαι βουλόμενος, ὅτι ἐκ φύσεως ταῦτα αὐτῷ πρόσεστιν. Τί οὖν; πρόουδε μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ ποιεῖ; Ναί, καὶ ποιεῖ. Ἄλλοιοι καιροὺς καὶ χρόνους. Οὐχὶ τὰς τροπὰς λέγων, ἀλλὰ τὰς τῶν πραγμάτων μεταβολὰς. Καθιστᾷ βασιλεῖς, καὶ μεθιστᾷ. Ὅτι μεταβολὰς ἐργάζεται. Ἀρ' οὖν τοῦτο μόνον, ὅτι πρόουδε καὶ ποιεῖ; οὐχὶ καὶ ἔλλο μέγιστον, ὅτι καὶ ἐτέροις μεταδίδωσι τοῦτου τοῦ εἰδέναι; Διδούς σοφίαν τοῖς σοφοῖς· οὐχὶ πρὸ τοῦτου οὐσι σοφοί, ἀλλὰ τοῖς λαβεῖν. Εἰ τις σοφὸς μὴ παρ' ἐκείνου τὴν σοφίαν ἔχει, οὐ σοφός. Μὴ νομίζατε τέχνην εἶναι τῆς Χαλδαϊκῆς. Καὶ φρόνησιν, φησὶ, τοῖς αἰτούσι σύνεσιν. Εἰτα ἴδωμεν πότερον ἐξ ἐπιστήμης αὐτῷ προσγέγονεν, ἢ κατὰ φύσιν. Καὶ γὰρ καὶ τοῦτο λέγει· Αὐτὸς ἀποκαλύπτει βαθεῖα καὶ ἀπόκρυφα· οὐκ εἶπεν, εὐρίσκει, ἀλλὰ, Ἀποκαλύπτει ἐτέροις βαθεῖα ἡμῖν ὄντα καὶ ἀπόκρυφα, τὰ ἐκ μακροῦ τοῦ χρόνου ἀφεστῶτα καὶ κεκρυμμένα. Γινώσκων τὰ ἐν τῷ σκότει· καὶ τὸ φῶς μετ' αὐτοῦ ἐστὶν. Ὅρα τί φησι. Ὅσπερ ὁ Δαυὶδ λέγει· Ὡς τὸ πᾶν αὐτῆς, οὕτω καὶ τὸ φῶς αὐτῆς. Τὸ πολὺ τῆς γνώσεως λέγει, ἥτοι κλῆν ἁθλῆα ἦ, αὐτῷ σκότος οὐκ ἔστιν, ἢ ὅτι φῶς αὐτῶν ἐστὶ. Πῶς γινώσκει τὰ ἐν τῷ σκότει; Ὡς αὐτῷ φῶς ἔχων μετ' αὐτοῦ. Μετ' αὐτοῦ ἐστὶν αἰεὶ. Ἀνθρωπίνως λέγει. Ὅσπερ οὐδὲν ἐστὶν ἐν σκότει τῷ λύχον ἀπτοντι, οὕτως οὐδὲ τῷ Θεῷ· μᾶλλον δὲ, εἰ τι πλέον, ὥσπερ τῷ τὸ φῶς ἔχοντι ἐν ὀφθαλμοῖς, τῷ αἰεὶ περιφέροντι αὐτὸ φῶς ἔστι. Σοὶ, ὁ Θεὸς πατέρων μου, φησὶ, ἔξομολογοῦμαι, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Εὐκαίρως τῶν πατέρων ἐμνήσθη νῦν, δι' ἐκείνων αὐτὸν δυνάμει βουλόμενος, καθάπερ εἰ τις τινα [210] ἔραστην σφοδρὸν τῶν ἐρωμένων ἀναμνήσειεν. Ἐξομολογοῦμαι, φησὶ, εὐχαριστῶ, καὶ αἰνῶ, ὅτι σοφίαν καὶ σύνεσιν ἔδωκάς μοι. Τὴν προτέραν φησὶ. Καὶ νῦν ἐγνώρισάς μοι ὃ ἡξιώσαμεν παρὰ σοῦ. Ἰσως εἰκὼς αὐτὸν

* Scribe λαβοῦσιν.

ἢ Forte αὐτόφως.

est sententia impudens hæc a facie regis? » Vides libertatem? vides fortitudinem? ad illum qui occidendi potestatem habebat qualia loquitur? Etiam aliorum vicem dolet. Non habet rationem, inquit, nec causam; neque ullus color edicto adjacet: homines enim ejusmodi impudentes solemus appellare. 16. « Indicavit autem Ariochus Danieli verbum. Et Daniel egressus est; et rogavit regem, ut tempus sibi daret, et conjecturam somnii annuntiaret regi. » Admirare permissionem regis. Aspice ut omnes ubique Danieli obtemperent. At unde rex suspicatus est illum vera dicere? quare non dixit: Universi deprehensi sunt ac convicti, fassi sunt rem esse supra naturam humanam; et tu qui barbarus es, unde putas te posse incolumem ac superiorem evadere? Verum ubi Deus res dispensat et præparat, nihil ambigas. Alioquin et citra periculum erat ad regem postea venire. Cur autem non illico Deus Danieli somnium revelavit? Primum quidem ut res manifesta fieret, et ut illi in magna necessitate constitueretur. Nam etsi propheta esset, attamen somnium ignorabat. Rursus tibi se per viros justos excusat, ostendens quod si illis periclitaturis nihil concessit absque prece perseveranti, multo minus tibi dabit. Propter hoc ubique Paulus postulat preces, *Orationi insistentes* (Rom. 12. 12), scribens. Non enim sufficit vita pura, nisi etiam adsit oratio. Aspice iterum multam illius fidem. Secundum certamen hoc est: et adhuc Daniel præest ac negotium ducit, et tempus petit (a) aptum ad multam tolerantiam atque orationem. Propheta non postulabat statim audiri: rex beneficium largitus est, illudque communicavit cum amicis ac sociis Danielis. 19. « Tunc Danieli mysterium revelatum est in visione noctis. Et Daniel benedixit Deum cæli, 20. ac dixit: Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum, quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo. 21. Et ipse mutat tempora et ætates, constituit reges ac aufert, dans sapientiam sapientibus, et prudentiam illis qui petunt intellectum. 22. Ipse revelat profunda et abscondita, cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum ipso est. 23. Tibi, Deus patrum meorum, confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi: et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te. » Nondum manifeste ipsi revelatum erat, sed adhuc in visione: nam præexercetur propheta. Vide autem illius fiduciam, *Quænam est sententia*, inquit, *impudens hæc?* Mibi quidem videtur etiam ante somnium inventum a cæde cohibuisse magistrum coquorum, tum inceptum accusando, tum pollicendo se reperiendum calamitatis solutionem. Cur ergo revelatum est Danieli? Quia enim est etiam inter viros sanctos excellentia, ideo Daniel præfertur. Et quomodo vidit? *In visione*, inquit; non secundum humanam sapientiam. Et pulchre id vocat mysterium,

(a) Prudenter Chrysostomus et Theodoretus in ea re, quam sacer contextus reticuit, negotium habere noluerunt. At Josephus tempus defuit, unam noctem; Tertullianus tri-duum Josepho malim accedere.

quod ab omnibus ignorabatur. *Et benedixit Deum cæli*. Omnipotentem intelligit: id est, eum qui etiam illic, in barbarorum videlicet regione, potens erat. Nusquam sacrificium, et templum, et altare, sed sola bona voluntas aderat; et omnia peragebantur. Adverte eum post petitionem acceptam, non prius ad aulam regis cucurrisse, quam beneficii datori maximas egisset gratias: non sicut nos sæpe pro gaudio prosperorum successuum etiam gratiæ referendæ obliviscimur. At non ita iste: verum benedixit Deum, et dixit: *Sit nomen Dei benedictum a sæculo, et usque in sæculum*. Nos siquidem, inquit, temporarii et paucorum annorum sumus; non autem pro tempore hoc tantum sursum mittimus benedictionem, sed pro universo tempore: non pro eo solo quo vivimus, sed etiam pro hoc quidem, et pro illo quod præterit, et pro futuro. Semper Deum benedicere oportet, sive ille appareat, sive non appareat. Ubique enim illius providentia extensa est. Vide ut per gratiarum actionem ostendat quoque Deo competere scientiam somniorum. *Quia ejus est sapientia et intelligentia et fortitudo*: hoc est, omnia scire ac prænoscere. Illic enim illud ait: quod scilicet ipse omnia novit, et nihil ignorat. Quid igitur? illud tantum? solamne habet præscientiam? Et non dixit, Habet: sed, *Ipsius est*, exhibere nobis volens ea naturale illius bonum esse: quia ex natura illi hæc insunt. Quid ergo? prævidetne tantum, non ætatem etiam facit? Sane, et facit. *Mutat ætates et tempora*. Non de annorum conversionibus sermo est, sed de rerum vicissitudinibus. *Constituit reges, et aufert*. Quia hujusmodi mutationum est auctor. An igitur hoc tantum Deus, prævidet nempe ac facit? non et aliud maximum operatur, quod etiam cum aliis communicat eam scientiam? *Dans sapientiam sapientibus*: non iis qui antea sapientes erant, sed iis quibus sapientia datur. Si quis sapiens non ab illo sapientiam habet, sapiens non est. Ne existimetis sapientiam artem esse Chaldaicæ regionis. *Et prudentiam*, inquit, *illis qui petunt intellectum*. Deinde videamus an ex scientia, an ex natura Danieli id adfuerit. Etenim etiam hoc dicit: *Ipse revelat profunda et abscondita*. Non dixit, Invenit: sed, *Revelat* aliis quæ profunda nobis sunt et abscondita, quæ longo tempore dissociata, quæque occulta erant. *Cognoscens quæ in tenebris existunt: et lux cum eo est*. Vide quid dicat. Quemadmodum ait David: *Sicut tenebræ ejus, ita et lumen ejus* (Psal. 138. 2). Magnitudinem cognitionis significat, seu quia licet obscura sint, illi nullæ sunt tenebræ, seu quia ipse eorum lumen est. Quomodo cognoscit quæ in tenebris sunt? Quasi qui secum lumen habeat. *Cum eo est semper*. Humano modo loquitur. Sicut nihil est tenebrosum illi qui lucernam accensam habet, ita neque Deo; imo vero, si quid amplius dici potest: nempe sicut ei qui lumen habet in oculis, et ei qui illud semper circumfert, ipsa lux est. *Tibi, Deus patrum meorum*, inquit, *confiteor, te laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi*. Opportune patrum hic meminit, per illos Deum flectere, ac veluti pudore afficere cu-

piens : quemadmodum si quis in memoriam alicujus acris amatoris, amores reduceret. *Confiteor*, inquit, gratias ago, et laudo, quia sapientiam et intelligentiam dedisti mihi. Quam antea habebat scilicet. *Et nunc nota fecisti mihi quæ rogavimus te.* Verisimile videtur Daniele etiam alia petisse, adeo ut conjecturam quoque illi Deus indicarit. 23. « Quia, » inquit, « somnium regis manifestasti mihi. 24. Et statim venit Daniel ad Ariochum, quem constituerat, » inquit, « rex ut perderet sapientes Babylonis, et dixit ei : Sapientes Babylonis ne perdas ; introduce autem me in conspectum regis, et annuntiabo regi conjecturam visionis. » Cucurrit ad eum, et ait : *Sapientes Babylonis ne perdas.* Quisnam de illis curam habuisset? Aspice prophetæ humanitatem ac mansuetudinem. Sed auditus non fuisset, nisi et illud addidisset : « Introduce me, » inquit, « et annuntiabo regi conjecturam visionis. 25. Tunc Ariochus, » inquit, « introduxit Daniele in festinatione in conspectum regis et dixit : Inveni virum de filiis captivitatis Judææ, qui conjecturam annuntiabit regi. De filiis captivitatis, » inquit, « inveni virum. » Non puduit generis. Ubi enim incumbit necessitas major, nihil horum requiritur ; sed fastus, qui solet comitari prosperitatem, totus comprimitur. Qui enim ægrotat, medici nobilitatem nunquam curiose inquireret ; et alio in periculo existens homo non sataget an nobilis, an vero de plebe sit ille qui eum a periculis sit erepturus, sed unum dumtaxat quæret, nimirum liberationem. Quis non pudore affectus fuisset, quis non erubisset, cernens omnes patriæ suæ sapientes interfici, captivos vero inflari, et de se magnifice sentire? Nequaquam. Horum nihil ipse cogitavit : sed festinus et ille vocavit, et hic interrogavit, non amplius cum eadem arrogantia. Postquam enim rex convictus est per experientiam, se inutiliter ac stulta perquirere, quid ait? 26. *Et respondit rex, et dixit Danieli, cujus nomen Baltasar : Poteris mihi renuntiare somnium quod vidi, et conjecturam ejus?* Majore cum lenitate disserit. Non dixit : Si non potueris, eadem quæ alii patieris. Quid igitur Daniel? 27. « Et respondit Daniel coram rege, et dixit : *Mysterium, quod rex perquirat, non est sapientum, magorum, incantatorum, nec Gazarenorum potestas annuntiare regi : 28. sed est Deus in cælo, qui revelat mysteria : et nota fecit regi Nabuchodonosori quæ oporteat fieri in novissimis diebus.* » Observa prudentiam prophetæ. Non dixit statim, Possum annuntiare tibi : sed quod ante omnia oportebat regem scire, id dicit. *Mysterium, inquit, quod rex interrogat, sapientes, magi, incantatores, Gazareni nequeunt indicare regi : est Deus in cælo qui revelat mysteria.* Apologiam facit pro iis qui injuste occisi fuerant, et ostendit non se esse qui rem explicet. Non ideo, inquit, dixi istud magorum non esse, ut me ipsum illis clariorem facerem ; sed ut discas, quod neque ego id secundum humanam naturam profero. *At est Deus in cælo.* Non illic Deum concludit ; sed tamquam ad barbarum interim loquitur, eumque a terra abducit : non sicut dii vestri qui circa terram volutantur. *Et nota*

fecit regi Nabuchodonosori quæ futura sint in ultimis temporibus. Vide, per ænigmata edisserit ; et totam summam visionis in exordio comprehendit, regisque mentem recreat, dum nihil grave, neque molestum effatur. « Somnium tuum, » inquit, « et visiones capitis tui in cubili tuo : hoc est : 29. Cogitationes tuæ in cubile tuum ascenderunt, quid oporteat fieri post hæc. Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri. » Ex vulgi opinione loquitur, quasi somnia super caput stent (*Hom. Il. B. 20*), seu quod ibi sit ratiocinandi vis, seu per caput designat oculos : ut dicat, Tu præbuidisti causam. Nec simpliciter dixit, Deus tibi manifestavit, sed, Cogitabas quid futurum esset post hæc. Quia enim orbem terrarum devicerat, reputabat secum, num ad liberos ipse regnum esset transmissurus, sive an moriturus esset. Nam solet quodammodo magnitudo imperii etiam nos ducere in oblivionem naturæ, et quod mortalis ea sit. Verisimile igitur est illum, cum incidisset in pelagus et infinitam multitudinem fortiter ac præclare a se gestorum, non admodum credidisse moriturum esse se. Idem quoque passus est alius rex (a). Ideoque et quidam ad ipsum dicebat : *Tu vero homo es, non Deus* (*Ezech. 28. 2*) : ad Tyrium nempe loquens. Et vide quomodo absque vulnere ipsum reprehendit. Non enim dixit, Hoc suspicatus es ac sperasti : sed, *Quid oportet fieri post hæc?* Ista mente agitabas, ac tecum reputabas : quidnam scilicet futurum esset. *In cubili tuo.* Cum nullus esset qui obturbaret, sed animus in quiete versaretur ; quando præcipue cogitationum turba nos invadit, quiete atque otio abutens. Ideo multis mos est tempus illud in oratione consumere : quia scilicet tunc animus otiaur ; et magnum capimus detrimentum, si tunc inertie nos dederimus. *Et qui revelat mysteria, indicavit tibi quæ oporteat fieri.* Aspic, iterum jam Dei meminit. Nec id vulgariter. Sed illic quidem ait : « Qui est in cælo ; » hic autem : « Qui revelat mysteria. » 30. Et mihi autem non sapientia, quæ sit in me præ omnibus viventibus, mysterium hoc revelatum est : sed ut conjecturam regi indicem, et ut cognoscas cogitationes cordis tui. » Tantum non dicens : Origo inventionis non est a me : sed neque in eo ipso quod rem præter alios didicerim, cæteris præferendus sum. Non enim quia me sapientem esse agnovit, id Deus fecit. Si enim postquam ista dixisset Daniel, ipsum ut Deum adoravit rex : quid si id proloquutus non fuisset? Sed propter te, inquit. Tu mihi gratias habere non debes, sed ego tibi : ut enim tu intelligeres, ego didici. Cerne ut illum conciliet Deo, et ut futurum circa eum miraculum, item amorem vehementem erga eum, per anticipationem Deo assignet. Qui enim edoctus est, quod Deus in honorem ipsius id egit, proculdubio illi conciliatus est. Te magis, inquit, honoravit, quam me. Vides quam ambitiosus non sit juvenis, utque non

(a) Ithobalus nimirum. Memoria habetur Theodoretus, qui ad Dan. 2, 48, Nabuchodonosorem interpretatur. Rectius ad Ezech. 28, 2, principem Tyri agnoscit. Affinis error apud Origenem lib. 4 de Principiis, cap. 2.

καὶ ἄλλα ἐξῴσαι, ὥστε καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῶ γυνώρισαι. Ὅτι τὸ δράμα τοῦ βασιλέως, φησί, ἐγνώρισάς μοι. Καὶ εὐθέως ἦλθε Δανιήλ πρὸς Ἀρώχ, ὃν κατέστησε, φησί, ὁ βασιλεὺς ἀπολέσαι τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσης· εἰσάγαγε δέ με ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ ἀπαγγεῖλὲ τῷ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Ἐδραμε πρὸς αὐτὸν καὶ φησί· Τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος μὴ ἀπολέσης. Τίς ἂν ἐφρόντισεν ἐκείνων; Ὅρα τὸ φιλόανθρωπον καὶ ἡμερον τοῦ προφήτου. Ἄλλ' οὐκ ἂν ἠκούσθη, εἰ μὴ κάκεινο προσέθηκεν· Εἰσάγαγέ με, φησί, καὶ ἀπαγγεῖλὲ τῷ βασιλεῖ τὴν σύγκρισιν τοῦ δράματος. Τότε Ἀρώχ, φησὶν, εἰσήγαγε τὸν Δανιήλ ἐν σπουδῇ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπεν αὐτῷ· Ἐδρηκα ἄνδρα ἐκ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ὅστις τὸ σύγκριμα ἀναγγεῖλε τῷ βασιλεῖ. Ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἰχμαλωσίας, φησὶν, ἐδρηκα ἄνδρα. Οὐκ ἤσχυθη τὸ γένος. Ὅταν γὰρ ἀνάγκη ἐπίκειται μέλυν, οὐδὲν τούτων ζητεῖται, ἀλλ' ὁ τύφος ὁ ἐν ταῖς εὐημερίαις ἅπας καταστέλλεται. Καὶ γὰρ ὁ νοστῶν οὐκ ἂν ποτε τοῦ λαοῦ τὴν εὐγένειαν περιεργασαίτο, καὶ ἄλλως κινδυνῶν ἄνθρωπος οὐκ ἂν πολυπραγμονήσειεν, εἴτε εὐπατρίδης, εἴτε ὁ τυχὼν εἴη ὁ μέλλων αὐτὸν ἐξαρπάξαι τῶν κινδύνων, ἀλλ' ἐν μόνον ζητεῖ, τὴν ἀπαλλαγὴν. Τίς οὐκ ἂν αἰσχυνοῖτο, τίς οὐκ ἂν ἐρυθρίασθ, ὁρῶν τοὺς μὲν ἐν τῇ πατρίδι πάντας ἀναιρουμένους, τοὺς δὲ αἰχμαλώτους· φευσμένους, καὶ μέγα φρονούντας; Οὐδὲν τούτων, οὐδὲν αὐτὴς ἐκινεῖται, ἀλλ' ἐν σπουδῇ κάκεινος ἐκάλεσε, καὶ οὗτος ἠρώτησεν, οὐκέτι μετὰ τῆς αὐτῆς ἀπονοίας. Ἐπειδὴ γὰρ ἡλέγχθη διὰ τῆς πείρας ἀνόητος [f. ἀνόητος] ὁ βασιλεὺς ἐπιστῶν, τί φησι; Καὶ ἀπεκρίθη ὁ βασιλεὺς, καὶ εἶπεν τῷ Δανιήλ, οὗ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ· Εἰ δόνασαι μοι ἀναγγεῖλαι τὸ ἐνύπνιον, δὲ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ; Μετὰ πλείονος τῆς ἐπισκευῆς διαλέγεται. Οὐκ εἶπεν· Ἄν μὴ δυνηθῇ, τὰ αὐτὰ πεῖσθ. Τί οὖν ὁ Δανιήλ; Καὶ ἀπεκρίθη Δανιήλ ἐνώπιον τοῦ βασιλέως, καὶ εἶπε· Τὸ μυστήριον, δὲ ὁ βασιλεὺς ἐκζητεῖ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκαιοδῶν, Γαζαρηνῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἀλλ' ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια, καὶ ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ὅτι γινέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν. Ὅρα σύνεσιν τοῦ προφήτου. Οὐκ εἶπεν εὐθέως· Δύναμαι ἀπαγγεῖλαι σοι· ἀλλ' ὁ πρὸ πάντων εἶδε μαθεῖν τὸν βασιλέα, τοῦτο λέγει. Τὸ μυστήριον, φησί, δὲ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, οὐκ ἔστι σοφῶν, μάγων, ἐκαιοδῶν, Γαζαρηνῶν δύναμις ἀναγγεῖλαι τῷ βασιλεῖ· ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν κακῶς ἀναιρεθέντων, δεικνύς οὐκ αὐτὸν ὄντα τὸν λέγοντα. [211] Οὐ δὲ τούτου, φησί, εἶπον, ὅτι οὐκ ἔστι μάγων τούτου, ἵνα ἐμαυτὸν ἐκείνων λαμπρότερον δεῖξω, ἀλλ' ἵνα μάθῃ, ὅτι οὐδὲ ἐγὼ κατὰ ἀνθρωπίνην λέγω φύσιν. Ἀλλ' ἔστι Θεὸς ἐν οὐρανῷ. Οὐκ ἐκεῖ συγκλείων αὐτὸν, ἀλλ' ὥς πρὸς βάρβαρον τῶς διαλεγόμενος, καὶ τῆς γῆς ἀπάγων, οὐχ ὡς οἱ ὑμῆτεροι οἱ πρὸς στρεφόμενοι. Καὶ ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ Ναβουχοδονόσορ ὅτι γινέσθαι ἐπ' ἐσχάτων τῶν χρόνων. Ὅρα, δι' εἰνιγμάτων λέγει, καὶ τὸ πᾶν κεφάλαιον τῆς βίβως

περιλαμβάνει ἐν τοῖς προοιμίοις, καὶ ἀνίσιν αὐτοῦ τὴν διάνοιαν, οὐδὲν φορετικόν, οὐδὲ ἐπαχθὲς λέγων. Τὸ ἐνύπνιον σου, φησί, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου· τουτέστιν, οἱ διαλογισμοὶ σου ἐπὶ τῆς κοίτης σου ἀνέθεσσαν, εἰ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ὅτι δεῖ γενέσθαι. Κατὰ τὴν τῶν πολλῶν ὑπόνοιαν διαλέγεται, ὡς ὑπὲρ κεφαλῆς τῶν ὁνείρων ἱσταμένων, ἢ ὡς ἐκεῖ τοῦ λογιστικοῦ ὄντος, ἢ τῆς κεφαλῆς, τῶν ὀφθαλμῶν, ἵνα εἴπῃ· Σὺ παρέσχες αἰτίαν. Οὐδὲ ἀπλῶς εἶπεν, ὅτι Ὁ Θεὸς σοι ἐφηνεν, ἀλλὰ, Διελογίζου τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ἐπειδὴ γὰρ τῆς οἰκουμένης ἐκράτησεν, ἐλογίζετο ἄρα εἰ εἰς πάντας ἢ αὐτὸς παραπέμψει τὴν βασιλείαν, ἢ τελευτήσει. Εἰωθε γὰρ πᾶς τὸ μέγεθος τῆς ἀρχῆς καὶ τῆς φύσεως ἡμᾶς εἰς λήθην ἄγειν, ὅτι θνητός ἐστι. Εἰκὸς οὖν αὐτὸν εἰς τὸ πέλαιος ἐμπεσόντα τῶν υἱοῦν κατωρθωμάτων, μὴ σφόδρα πιστεύειν ὅτι ἀποθαινεῖται. Τοῦτο γοῦν καὶ ἔταρος ἔπαθε βασιλεὺς. Διὸ καὶ τις εἶπε πρὸς αὐτὸν, Σὺ δὲ ἄνθρωπος εἶ, οὐ Θεός, πρὸς τὸν Τύριον λέγων. Καὶ ὅρα πῶς χωρὶς πληγῆς αὐτὸν ἐλέγχει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ὅτι Τοῦτο ὑπώπτευσας, ἀλλὰ, Τί δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Ταῦτα ἐκινεῖται καὶ ἐλογίζου τί ἄρα ἔσται. Ἐπὶ τῆς κοίτης σου. Ὅτε οὐδεὶς ὁ παρενοχλῶν, ἀλλ' ἐν ἡσυχίᾳ ἦν ἡ ψυχὴ· ὅτε μάλιστα τῶν λογισμῶν ὁ ὄχλος ἡμῖν ἐπισπέρχεται, τῇ τε ἡσυχίᾳ καὶ τῇ ἀργίᾳ ἀποχρῶμενος. Διὰ τοῦτο τοῖς πολλοῖς ἔθος τὸν καιρὸν ἐκείνον εἰς εὐχὴν ἀναλίσκειν, ἅτε καὶ σχολαζούσης τῆς ψυχῆς, καὶ μεγάλης οὐσίας τῆς βλάβης ἐὰν βῆσιν ἡμῶν. Καὶ ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια, ἐγνώρισέ σοι ὅτι δεῖ γενέσθαι. Ὅρα, δεῦτερον ἡδὴ τοῦ Θεοῦ μέμνηται, καὶ οὐχ ὡς ἔτυχεν, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν φησί· Ὁ ὢν ἐν τῷ οὐρανῷ· ἔνταυθα δὲ, Ὁ ἀποκαλύπτων μυστήρια. Καὶ ἐμοὶ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσίᾳ ἐν ἐμοὶ παρὰ πάντας τοὺς ζῶντας τὸ μυστήριον τοῦτο ἀπεκαλύφθη, ἀλλ' ἔνεκον τοῦ τὴν σύγκρισιν τῷ βασιλεῖ γυνώρισαι, καὶ ἵνα γνῶς τοὺς διαλογισμοὺς τῆς καρδίας σου. Μονονουχὶ λέγων· Ἡ ἀρχὴ τῆς εὐρέσεως οὐ παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' οὐδὲ αὐτὸ τοῦτο παρ' ἑτέρου μαθεῖν πλέον ἔχων ἢ τῶν ἄλλων. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ σοφὸν εἶδεν, τοῦτο ἐποίησεν. Εἰ γὰρ καὶ τούτων εἰρημνῶν παρ' αὐτοῦ, ὡς Θεὸν αὐτὸν προσεκύνησε· τί, εἰ μὴ τοῦτο ἦν; Ἀλλὰ διὰ αὐτοῦ, φησὶν. Οὐ σοὶ [212] μοι χάριν ἔχειν ὀφείλεις, ἀλλ' ἐγὼ σοὶ· ἵνα γὰρ σὺ μάθῃς, ἐμαυτὸν ἐγώ. Ὅρα πῶς αὐτὸν οἰκιοῖ πρὸς τὸν Θεόν, καὶ τὸ μέλλον θαῦμα περὶ αὐτὸν ἔσεσθαι, καὶ τὸ φίλερον προλαβὼν ἀνατίθῃ τῷ Θεῷ. Ὁ γὰρ μαθὼν ὅτι τιμῶν αὐτὸν ὁ Θεὸς τοῦτο ἐποίησεν, εὐδελον ὅτι ὥκειώθη ἂν αὐτῷ. Σὲ μᾶλλον ἐτίμησε, φησί, ἢ ἐμέ. Εἶδες πῶς ἀφιλότιμος ὁ νέος, πῶς οὐ πρότερον ἀπτεται τῶν ῥημάτων, ἕως ἂν ἀσποτήσῃ αὐτὸν τοῦ μεγάλῃν περὶ αὐτοῦ δόξαν ἔχειν; Πῶς οὖν οὕτως ἐθύρα ἢ δόξαν, ὁ καὶ διδομένην αὐτὴν ἀποχρῶμενος; Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ σέβω τὸν Θεόν, ἐπειδὴ θεραπεύω αὐτὸν μᾶλλον τῶν ἄλλων, ἀπεκαλύφθη ἐμοὶ, ἀλλ'. Ὅτι τοῦ σὲ μαθεῖν ὁ χρησιμώτατος ἦν. Ἐκείνο γὰρ καὶ μὴ εἰπόντος, ἠκολούθει τῇ διανοίᾳ ἀκούοντων.

* Εἰς πάντας. Haud dubie emendandum καὶ δας.

h Forte παρ' ἑτέρου... ἔχω.

c L. εἴηρα. Lego etiam paulo ante τοῦ μεγάλῃν, etc.

Σὺ βασιλεὺς ἐθέωρεις, καὶ ἰδοὺ εἰκὼν μία, ἡ εἰκὼν ἐκείνη μετὰ δὲ, καὶ ἡ πρόσοψις αὐτῆς ὑπερφρεῖς ἐστὼσα πρὸ προσώπου σου, καὶ ἡ δρασις αὐτῆς φοβερά. Εἰκὼν ἥς ἡ κεφαλὴ χρυσοῦ καταβαροῦ· αἱ χεῖρες αὐτῆς καὶ τὸ στήθος καὶ οἱ βραχίονες αὐτῆς ἀργυροὶ· ἡ κοιλία αὐτῆς καὶ οἱ μηροὶ χαλκοὶ· αἱ κνήμαι σιδηραὶ· οἱ πόδες μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δέ τι ὀστεράκινον. Ὅρα ποίας ὕψους· ἐξῆς θη Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλεν εἰς ἔθνη τὸ κήρυγμα διαδίδοσθαι, προανακρούεται τοῦτο ἀνωθεν τὴν ἐθνικὴν παράδοσιν· καὶ ἐν ἐθνικῇ τοῦτο ὁρᾶται, τοῦ ναοῦ καταλυθέντος, τῶν νομικῶν ἀνηρημένων. Πλὴν διὰ Ἑβραίων ἐρμηνεύεται. Εἰ γὰρ καὶ εἰς ἐθνικούς ἐμελλε διαδίδοσθαι, ἀλλὰ διὰ Ἑβραίων ἀνδρῶν, τῶν ἀποστόλων. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τοῦ Κορνηλίου γέγονε. Προλαμβάνει τὰ ἔθνη, καὶ οὐκ ἀκολουθεῖ. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα τὴν εἰκόνα πρῶτος εἶδεν ὁ Ναβουχοδονόσορ, τὴν δὲ γινώσκειν πρῶτος εἶδε Δανιήλ. Καὶ ἐν εἰδῆς ὅτι καὶ πρῶτοι καὶ ὕστεροι οἱ Ἰουδαῖοι· πρῶτοι τὰ ἀγαθὰ ἔλαβον, ἀλλὰ οὐκ ἤδεσαν ὅπερ ἔλαβον, ἵνα ἴσον γίνηται. Οὕτω καὶ πρὸ τοῦ βαπτίσματος κατεξιώθησαν Πνεύματος. Οὕτω καὶ ἐπὶ Ἀβραάμ πρώτη ἡ πληθὺς ἐκείνη τῶν ἐθνῶν, ὕστερα δὲ ἡ περιτομή· ἀλλὰ διὰ περιτομῆς ἡ σωτηρία. Εἶπαν ταῦτα μυριάκις οἱ προφῆται τοῖς Ἰουδαίοις, καὶ εἰ μὴ πολλὴ παρ' ὑμῖν ἡ νοθεύς, καὶ ἐξεκάλυψα, ποῦ καὶ πότε. Ἐπειδὴ δὲ οὐ προσεῖχον, μεταβαίνει εἰς τὰ ἔθνη λοιπόν. Ἀκούοντες ἐκείνοι τοῦτων τῶν ῥημάτων, κατέπνυν· ὁ ἐθνικός ἀκούσας προσεκύνησεν. Ὅρα καὶ τὰ ἐπὶ Χριστοῦ διατυπώμενα. Ἡ Χανανίτις προσκυνεῖ· οὗτοι οὐ ποιοῦσι τοῦτο, ἀλλ' ἐλαύνουσιν. Οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἐκείνοι ἔδωσαν τὸν Ἱερουσαλὴμ, οὗτος προσεκύνησεν τὸν Δανιήλ. Πάλιν Ἰουδαῖοι τοὺς ἀποστόλους ἀπελαύνουσιν, οἱ Ἕλληνας λέγουσιν, ὅτι οἱ θεοὶ κατέβησαν πρὸς ἡμᾶς. Ὅταν γὰρ ἡ κρίσις χωρὶς πάθους γίνηται, ἀδέκαστος ἐστὶ καὶ καθαρὰ. Ὅρξας τοὺς τύπους λάμποντας· Ἐν Βαβυλῶνι τὰ περὶ Χριστοῦ ἀκούεται, καὶ ἀκροατὴς ὁ βάρβαρος γίνεται, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ μόνον ἐθνικοί, ἀλλὰ καὶ βάρβαροι ταῦτα ἀκούσονται, ὥστερ [215] ὁ Παῦλος φησὶ· Ὁρῶντες εἰ μὴ εὐαγγελισσασθαι Ἑλλήσι τε καὶ βαρβάροις. Καὶ ἵνα μὴ ἀπογῆς, τὰς ἐλπίδας ὑποτυπύεται. Τί γὰρ οὐκ ἦν κώλυμα; Ὁ τυφὸς ὁ βασιλικὸς, ἡ φύσις αὐτῆς ἡ βαρβαρική, τὸ εὐτελὲς τοῦ λέγοντος· αἰχμάλωτος γὰρ ἦν· ἡ ἡλικία· νέος γὰρ· τὸ τῆς θρησκείας ἀλλότριον. Οὐκ εἶπεν, Ἐδεῖς προῖδεν τὰ σὰ, τὴν αἰχμαλωσίαν τῆς πόλεως· ἐκεῖνα ἠγνόησας, καὶ ταῦτα προλέγεις; Ἀπερ λέγουσιν οἱ ἀγνώμονες· Ἐδεῖ τὸν Χριστὸν ἀναστῆσαι ἑαυτόν. Αὐτὸ τὸ λεγόμενον κατὰ λυσις τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἦν, καὶ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης συντέλεια. Καὶ ἐπίστευσε Ναβουχοδονόσορ. Οὐ γὰρ ἂν, εἰ μὴ ἐπίστευσε, ἔθυσσε τῷ Δανιήλ. Πιστεύει Ναβουχοδονόσορ, τινὲς δὲ ἀπιστοῦσι ταῦτο. Διὰ τοῦτο πολλὰ προρρήσεις ἐγένοντο. Εἰ μὴ ἐγένοντο ἐκεῖνα, μὴδὲ ταῦται πίστευε. Ἴνα δὲ μὴ ἐπὶ πλέον ἀσαφῆ ποιῶ τὸν λόγον, φέρε τοῦτον ὑμῖν ἐρμηνεύσωμεν. Πάντες εἶδεν ὕλας, χρυσὸν, ἀργυρον, χαλκόν, σίδηρον, ὀστρακον. Εἶτα εἰκὼν πᾶσα ὁ χρόνος ἐστὶ, καὶ ἡ ἀκολουθία τοῦ χρόνου. Καὶ καλῶς εἶπεν, Εἰκὼν. Εἰκὼν γὰρ εἶχε τὰ ἡμέτερα, εἰκὼν ἀψύχου. Καὶ καλῶς

εἰκὼν ἀπὸ χρυσοῦ. Καθάπερ γὰρ ὁ χρυσοῦς, καὶ λαμπρὸς ἦ, ἀπὸ γῆς ἐστίν, οὕτω καὶ ἡ φύσις ἡ ἡμέτερα, καὶ τὰ πράγματα. Καὶ ὅρα ὅτι κόνις γίνεται, ὅπερ ἦν πρὸ τούτου. Καίτοι τοῦτο λίθος οὐκ ἂν ἐργάσασται. Συνεργάται μὲν δύναται λίθος, οὐσίαν δὲ μεταβαλεῖν οὐ δύναται. Ἀλλὰ τοῦτο γέγονεν. Εἶδες τὸ μυστήριον τῆς ἀναστάσεως. Καὶ γὰρ τῶν σωμάτων ἡμῖν πρότερον στοιχειωθέντων, καὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν ἐπανελθόντων φύσιν, τὴν γῆν λέγω, τότε ἡ φθορὰ ἐπεισέρχεται. Ταῦτα δὲ πάντα ὁ λίθος ποιεῖ. Ὅστε ὅταν ἴδῃς τὴν εἰκόνα ἐκ διαφόρων συγκεϊμένην ὕλων, καὶ τὴν μὲν κεφαλὴν αὐτῆς λαμπράν, τὸ δὲ στήθος φαυλότερον, καὶ τὴν γαστέρα ἀτιμωτέρα, καὶ τὰς κνήμας εὐτελεστέρας, τὴν διαφορὰν ταύτην περὶ τὴν ὄψιν νόμιζε. Μιᾶς γὰρ οὐσίας τὰ πάντα· καὶ μαρτυρεῖ τὸ τέλος, εἰς κόνιν ἅπαντα διαλύον. Οὐ μικρὰ αὕτη φιλοσοφία. Ἐνόησον γὰρ τὴν φιλοσοφίαν ταύτην καὶ ἀπὸ τῶν παρόντων πραγμάτων, ἀπὸ τοῦ κρητύντος καταγαγὼν τὸν βασιλεύοντα, τὸν ὑπαρχον, τὸν μετ' ἐκείνων, τὸν χαλκόν, τοὺς μετὰ ταῦτα ὀστρακίλους, σιδηροὺς. Ἀλλ' ἐάν εἰς τὴν σοφὴν ἐλθῇς, καὶ μυριάκις καὶ βιάζονται λάρνακα χρυσὴν κατασκευάζοντες, ὅψιν τὴν φύσιν αὐτῆς. Πάλιν νόει μοι τὸν πλούσιον, τὸν δέσμιον, ἐκείνον τὸν πλούσιον, τὸν πένητα μέχρι τοῦ ὀστράκου, καὶ ὅψιν πάντα κόνιν. Ἀλλ' ὅρα. Οὐ πρότερον ἐφάνη πάντα κόνις ὄντα, ἕως ὁ λίθος κατέπεσεν. Ἐθέωρεις ὥς ἀπετμήθη λίθος ἀπὸ τοῦ ὄρου ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐπάταξε τὴν εἰκόνα, καὶ τοὺς πόδας τοὺς σιδηροὺς καὶ ὀστρακίλους, καὶ ἐλέπτυνεν αὐτοὺς εἰς τέλος. Τότε ἐλεπτύνθη εἰς ἅπαξ τὸ ὀστρακον, ὁ σίδηρος, ὁ χαλκός*, καὶ ἐγένοντο ὡσεὶ [214] κοριοειδὲς ἀπὸ ἄλλωτος θερμῆς· καὶ ἐξῆρεν αὐτὰ τὸ πλεῖθος τοῦ πνεύματος, καὶ τόπος οὐκ εὐρέθη αὐτοῖς. Οὐ γὰρ πρότερον ἐφάνη τῶν πραγμάτων ἡ φύσις, ἕως ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης ἀνέτειλεν, ὅτι ὁ χρυσοῦς οὐ χρυσοῦς. Ὅρα δὲ καὶ ἐν αὐτῷ τούτῳ οὐ μετὰ τὴν συντριβὴν, ἀλλ' ἐτι ἐστῶτων αὐτῶν, οὐδὲν δὲ τοῦτο ἐκείνου τιμιώτερον ὄν. Ὅρα καὶ τῇ ὄψει, καὶ τῷ χρόνῳ, καὶ τῇ ποιότητι ταῦτα ἐκείνων βελτίω. Διὰ γὰρ τοῦτο καὶ χρυσὸν ἀπὸ γῆς ἐποίησεν ὁ θεός, ἵνα μὴδὲν μέγα περὶ αὐτοῦ φαντασθῇς. Τίνος δὲ ἐνεκεν τὴν αὐτοῦ βασιλείαν καλεῖ χρυσὴν, τὴν δὲ τῶν Περσῶν ἀργυρᾶν, καὶ τὴν τῶν Μακεδόνων χαλκῇν, καὶ τὴν τῶν Ῥωμαίων σιδηρᾶν καὶ ὀστρακίνην; Ὅρα καταλήλους τὰς ὕλας. Ὁ γὰρ χρυσοῦς πλούτου μὲν ἐστὶ ἐμφαντικόν, ἀσθενὲς δὲ, καὶ πρὸς ἀπάτην καὶ πρὸς κόσμον μάλλον καὶ φιλοτιμίαν ἐπιτήδειος. Οὕτω καὶ ἐκείνη ἡ βασιλεία ἡ τοῦ βαρβάρου. Πολὺ παρ' αὐτῷ τὸ χρυσὸν ἦν· καὶ τοῖς βαρβάροις, ἐπειδὴ καὶ ἐκεῖ λέγονται εἶναι ὕλαι μεταλλικαί. Καὶ γὰρ παρὰ τῶν Σῆρων πολὺς ὁ πλοῦτος, ἀλλ' ἀχρηστος. Κεφαλὴν δὲ ἐπάχει, ἐπειδὴ πρώτη ἐφάνη. Ἡ δὲ Περσῶν οὐκ οὕτως εὐπορος, ὥστερ οὖν οὐδὲ Μακεδόνων· ἡ δὲ Ῥωμαίων χρησιμωτέρα τε καὶ ισχυροτέρα, ὕστερα μὲν τοῖς χρόνῳ, διὸ καὶ ποδῶν τάξιν ἐπάχει. Ἔστι δὲ αὐτῆς τὰ μὲν ἀσθενῆ, τὰ δὲ ισχυρότερα. Τοιοῦτο τὸ ἀλλόκοτον τῶν ἀνθρώπων. Καὶ ὅταν πληθυνθῇ, φησὶν, ἡ ἀνομία, ψυγίσκεται ἡ ἀγάπη τῶν πολλῶν.

* Ὁ χαλκός. Addendum ὁ ἄργυρος, ὁ χρυσοῦς.

ante sermonem aggrediatur, quam regem abduxerit a magna quam de ipso habere potuisset opinione? Quomodo igitur gloriam venaretur Daniel, qui etiam datam repellit? Et non dixit: Quoniam Deum veneror, quoniam illi plus quam ceteri servio, mihi revelatio facta est: sed, Ut tu disceres quod utilissimum erat. Illud enim, etiam ipso non dicente, in mentem auditorum veniret. 31. « Tu rex videbas, et ecce imago una, imago illa magna, et aspectus illius sublimis stans ante faciem tuam, et intuitus ejus terribilis. 32. Imago cujus caput ex auro puro; manus ipsius et pectus et brachia ejus argentea; venter illius et femora aerea; 33. tibiæ ferreae; pedes, pars quidem quædam ferrea, pars autem quædam testacea. » Vide quali visione dignatus fuerit Nabuchodonosor. Quandoquidem enim in gentes evangelii præconium spargendum erat, visio multo ante gentilem traditionem inhibet; et in terra gentili somnium videtur, templo everso, legalibus sublati. Verumtamen per Hebræos explicatur. Etsi enim in gentiles disseminandum esset evangelium, at per Hebræos viros, nempe apostolos, id futurum erat. Hoc et in Cornelio contigit. Præcedunt gentes, non autem sequuntur. Ita et hic imaginem primus vidit Nabuchodonosor, notitiam vero primus accepit Daniel. Et ut cognoscas quod et primi et posteriores sunt Judæi: primi quippe bona acceperant, sed ne sciebant quid accepissent, ut par utrinque fieret. Ita et illic ante baptismum Spiritu dignati sunt. Sic et in Abrahamo prima fuit illa multitudo gentium, posterior vero circumcisio: sed per circumcisionem salus. Hæc millies prophetae Judæis dixerunt, et nisi iuxta apud vos esset tarditas, etiam ubi et quando aperuissent. Postquam autem non attenderunt, transit ad gentes deinceps. Hæc verba Judæi audientes, despuebant: gentilis cum audisset, adoravit. Adverte ea etiam quæ sub Christo contigerant describi per figuras. Chananea adorat: Judæi contra, Dominum scilicet expellunt. Ita et hic Judæi Jeremiam in vincula conjecerunt: Nabuchodonosor adoravit Danielelem. Rursus Judæi apostolos ejiciunt: Græci autem dicunt: *Dii descenderunt ad nos* (Act. 14. 10). Cum enim judicium sine affectu fertur, incorruptum est, ac sincerum. Vides typos coruscare? In Babylone quæ ad Christum spectant audiuntur, et barbarus auditor sit, ut intelligas non modo gentiles, sed et barbaros ista esse audituros, quemadmodum Paulus ait: *Debitor sum ut evangelium prædicem Græcis ac barbaris* (Rom. 1. 14). Et ne desperes, spem delineat ac subjicit. Quod enim aberat impedimentum? Fastus regalis, indoles ipsa barbarica, loquentis vilitas; erat enim captivus; ætas: erat juvenis; religio aliena. Neque rex dixit: Te tua prævidere oportuit, urbis tuæ videlicet captivitatem: illa ignorasti, et hæc prædicis? Ingrati enim ita loqui solent: Oportebat Christum seipsum suscitasse. Quod dictum fuit eversio erat regni Babylonici, et consummatio totius orbis. Et credidit Nabuchodonosor. Neque enim, nisi credidisset, sacrificasset Danieli. Credit Nabuchodonosor (v. 46); quidam autem non credunt. Propter hoc multæ prædi-

ciones fiebant. Si illa eventum non habuerunt, neque his erede. Ne autem diutius sermonem obcurum faciamus, age cum vobis interpretemur. Quinque vidit materias, aurum, argentum, æs, ferrum, testam. Deinde tota imago tempus est et temporis consequentia. Et recte dixit: *Imago*. Imagini siquidem similes sunt res nostræ, imagini inanimatæ. Et bene imago ex auro. Sicut enim aurum etiamsi splendidum sit, tamen e terra oritur: sic etiam natura nostra, atque res humanæ. Et vide ut pulvis fiat, quod scilicet erat antea. Atqui id lapis nunquam fecerit. Conterere quidem potest lapis, substantiam vero convertere non potest. Hoc tamen contigit. Mysterium resurrectionis vides. Cum enim corpora nostra in elementa resolvuntur, et ad antiquam redeunt naturam, terram dico, tunc advenit corruptio. Hæc autem omnia lapis efficit. Itaque cum videris imaginem ex diversis materiis constantem, et illius quidem caput splendidum, pectus vero deterius, et ventrem ignobiliorem, et tibiæ viliores, diversitatem hanc in solo aspectu sitam esse existima. Unius quippe ejusdemque substantiæ omnia sunt; idque testatur finis, qui in pulverem cuncta dissolvit. Non parva est ista philosophia. Animum adverte ad hanc philosophiam, et a rebus quæ ante oculos obversantur, ab imperante deducens regem, deinde præfectum qui post regem est et æri respondet, item eos qui sequuntur, quique ut fictiles ac ferrei representantur. Verum si ad sepulcrum veneris, etiamsi sexcenties ibi quoque vim facere videantur, dum auream urnam adorant, aspicias tamen illorum eandem esse naturam. Iterum mihi considera divitem illum et vinctum (*Paulus*); item illum divitem et ad testam usque pauperem (*Jobus*): atque universa pulverem esse conspicias. Verum observa. Non prius cuncta pulvis esse visa sunt, quam lapis decidisset. 34. « Videbas donoc abscissus est lapis de monte, sine manibus: et percussit imaginem, et pedes ferreos ac testaceos: et comminuit eos in finem. 35. Tunc comminuta sunt omnino testa, ferrum, æs, argentum, aurum: et facta sunt quasi pulvis de area æstiva: et extulit ea multitudo ventis, et locus non est inventus illis. » Non enim earum rerum natura cognita fuit, donec sol justitiæ est exortus: quia aurum non aurum est. Vide autem et in hac ipsa re non post contritionem, sed stantibus adhuc omnibus, nullam materiam alia esse præstantiorem. Vide, et aspectu, et tempore, et qualitate tantum has illis esse meliores. Ideo enim Deus aurum quoque de terra fecit, ut nihil magnum de illo imaginaretur. Quare autem regnum Nabuchodonosoris vocat aureum, Persarum autem argenteum, Macedonum æreum, Romanorum ferreum atque testaceum? Vide dispositas convenienter materias. Nam aurum divitiarum quidem representat: invalidum est autem, et ad fraudem atque ad ornatum ac magnificentiam magia accommodatum. Sic et regnum Babylonium barbari illius. Multum penes ipsum et apud barbaros erat auri: ibi namque feruntur esse metalla. Etenim a Scribis divitiarum magnæ portantur, sed inutiles. Caput autem occupat, quia regnum illud fuit primum. Persarum

vero imperium non adeo opulentum fuit : sicut nec Macedonum : at Romanorum utilius ac fortius ; tempore quidem posterius , quare et pedum locum obtinet. Porro sunt hujus regni quædam infirma , et quædam robustiora. Talis est hominum monstrosa varietas. *Et cum multiplicata fuerit , inquit , iniquitas , refrigescet caritas multorum (Matth. 24. 12).* Caritate autem frigescente , necesse est inimicitias et bella eriri : eumque insidiatores ac hostes sint , homines necesse est eodem modo inter se congregari , quo testia cum ferro. Sicut enim hæc natura differunt , nec inter se conjunguntur umquam : ita et illa. Hoc et prophetæ et apostoli asserunt. Quare et consummatio deinceps. Sicut enim temporibus Noë , postquam malitia iavaluit , diluvium contigit : ita et nunc. Et sicut corpus agrum , cum ad delicias venerit , tunc perit : sic et mundus. Si enim , quando fuerint quinque iusti in civitate , illi parçitur : multo magis et mundo cum in eo sunt iusti secundum proportionem. 35. *Et lapis , qui percussit imaginem , factus est in montem magnum , et implevit universam terram. Lapis , inquit , cecidit de monte.* Vide quando. Non cum quod aureum erat , neque cum quod argenteum , neque cum quod æreum : sed cum ferrum apparuit , *Cecidit , inquit , de monte.* Altitudinem indicans , *De monte ,* dixit. Sed coram rege ostendit de rebus humanis somnium esse. *Lapis autem , inquit , cecidit de monte.* Arbitrii libertatem declarat , et quod vi adactus non sit. Neque enim dixit , *Projectus est ;* sed , *Cecidit de monte.* Rem inopinanter ac nemine sciente factam fuisse designat. *Et abscissus est sine manibus.* Generationem secundum carnem innuit. Solet Scriptura montis nomine etiam mulieres donare : quemadmodum cum dixit : *Ex fovea unde effossi estis (Isai. 51. 4).* Et sæpe Christus lapidis nomen accipit , propter stabilitatem. *Super quem autem ceciderit , comminuet illum ,* inquit , *quasi pulverem de area æstiva (Luc. 20. 18).* Hic declarat regna non posse subsistere. *Et extulit ea vehementia venti , et locus non est inventus illis.* Ita namque evertuntur regna , quasi si numquam fuerint. *Et factus est lapis in montem magnum.* Vide ut apostolorum verba totum orbem terrarum repleverint. Igitur lapis ille aliquando dicitur mons , aliquando autem angularis , aliquando vero fundamentum , ut edocearis eum omnia implere. Mons ideo , quia omnia continet : angularis ideo , quia universa in ipso constituta sunt. Ideo fundamentum , et vitis radix. *Ego enim sum vitis , vos palmites (Joan. 15. 5).* 36. « Hoc est somnium , » inquit , « et ejus conjecturam dicemus coram rege. 37. Tu es rex regum. Tibi Deus cæli regnum forte et validum et honoratum dedit , 38. in omni loco , ubi habitant filii hominum : et bestias agri , et volucres cæli dedit in manu tua : et constituit te dominum omnium. » Postquam Dei potentiam demonstravit , tunc eum fiducia præconium etiam veritatis ipsi prædicat. Et vide quanta cum assentatione , quantoque cum honore sermonem immitat (a). « Tu es , » inquit , « rex regum. Tibi Deus cæli

regnum forte et validum et honoratum dedit in omni loco , ubi habitant filii hominum : et bestias agri , et volucres cæli dedit in manu tua. » Non solis hominibus , qui ejusdem tecum generis ac nature sunt , sed etiam deserto , et iis , qui supra caput sunt , imperas. Aspicere quomodo ostenderit illud Dei donum , quod in principio factum est : *Et dominamini piscibus maris , et volatilibus cæli (Gen. 1. 28) ;* ut discas Deum solitudinis etiam esse conditorem , et ferarum quoque factorem ; non autem mansuetorum animantium dumtaxat. *Et in omni loco , ubi habitant filii hominum , tibi regnum dedit Deus cæli.* Non amplius dicit : *Est Deus in cælo.* Vide ut paulatim dogma inducat. Primum dixit : Illic habitat ; ne circa terram Deum versari imaginaretur. At postquam illud documentum rex accepit , rursus eum abducit , ostenditque Deum cæli quoque esse opificem ac Dominum et Dominatorem : non tamen in eo tamquam in loco contineri , sed cælum ipsius esse opus. Nam si cæli Dominus est , terram tibi dare potest. Ipse sibi sumpsit cælum , et tibi terram largitus est. Quod enim illic est , id tu es in terra ; omnibus nempe superior , omnibus imperans , omnium caput. Tibi eorum quæ sunt super terram plus quam cæteris concessit , cum te caput constituerit , et regnum tuum aureum ex auro puro fecerit. « Tu es caput aureum. 39. Et post te exsurget regnum aliud minus tuo , idque argenteum : et regnum tertium , quod est æs , quod dominabitur universæ terræ. » Tale enim Macedonum regnum fuit. 40. « Et regnum quartum quod est validum sicuti ferrum. Nam quemadmodum ferrum comminuit ac domat omnia , sic omnia comminuet ac domabit. » *Et quartum ,* inquit , id est , Romanorum. Nomina autem non profert. Quare apertius non est loquutus ? Ne multi sacros libros abolerint. 41. « Et quia vidisti pedes , et digitos , partem quidem quamdam testæeam , partem vero aliquam ferream , regnum divisum erit , et a radice ferrea erit in eo , quemadmodum vidisti ferrum admistum testæ luteæ. 42. Et digiti pedum , pars quidem aliqua ferrea , pars autem quædam testea : pars regni erit fortis , et ab ea aliquid erit contritum. 43. Et quia vidisti ferrum admistum testæ luteæ ; commiscebuntur in semine hominum : et non adhærebunt , sicut ferrum non immiscetur cum testâ. » Quando id in Romanis contigit ? Vides hæc regna talia fuisse ? Nec in iis omnes

Xerxe : *rusus in epistolis scribere , se esse omnium hominum dominum , ab ortu usque ad occasum solis.* Joannes Tzetzes , Chiliade tertia : *Rex Assyriorum ille Sesostris , aut Sesoosis , juxta Diodorum , Assyriorum monarcha , oras terræ imperavit , currus suo reges subjungens , et ab ipsis victus , eodem modo quo cæteri ab equis vehuntur. A sui cætaneis mundi dominus , et deus appellabatur.* Ammianus Marcellinus lib. 43 : *Quo ille Constantius studio blanditiarum exquisito sublatu , immunemque se deinde fore ab omni mortalitatis incommodo fidenter existimans , confestim a iustitia declinavit iâ intemperanter , ut æternitatem meam aliquoties subsereret ipse dictando , scribendoque propria manu orbis totius se dominum appellaret.* His et similibus plena sunt veterum scripta. Existitque patrum memoria nonnemo , cui vau tituli non displicuerunt. Omiti non debet locus Salviani episcopi Massiliensis in lib. 1 ad Ecclesiam Catholicam ; de eodem quippe Nabuchodonosoro loquitur : *Sermo erat cum rege , et quidem cum rege non minus urbis , sed , ut tunc videbatur , totius orbis.*

(a) Mirum quantum in laudes regum effusa sit antiquitas. 2 Paralip. 30, 33, Judithæ 11, 5, Esth. 10, 1. Eschimes de

Ἀγάπης δὲ ψυγομένης, ἀνάγκη ἔχθρας εἶναι καὶ πολέμους· τῶν ἐπιβουλευόντων ὄντων καὶ τῶν ἔχθρων, ἀνάγκη συνεῖναι τοὺς ἀνθρώπους ἀλλήλοις, ὥσπερ τῷ σιδήρῳ τὸν δοσρακόν. Καθάπερ μὲν ἔκεινα τῇ φύσει διέσθηεν, καὶ οὐκ ἂν ἀλλήλοις ὀμιλήσειεν· οὕτω καὶ ταῦτα. Τοῦτο καὶ οἱ προφηταὶ καὶ οἱ ἀπόστολοι λέγουσι. Διὰ καὶ συντέλεια λοιπόν. Ὡσπερ γὰρ ἐπὶ τοῦ Νῶε, τῆς κακίας ἐπιταθείσης, γέγονεν ὁ κατακλυσμὸς· οὕτω καὶ νῦν. Καὶ καθάπερ σῶμα κάμνον, ὅταν πρὸς τρυφὴν ἂ ἐλθῇ, τότε ἀπόλλυται· οὕτω καὶ ὁ κόσμος. Εἰ γὰρ ὅταν ὦσι πάντες δίκαιοι ἐν πόλει, φέρεται τῆς πόλεως, πολλῶν μάλλον καὶ ἐπὶ τοῦ κόσμου, ὅταν ὦσι καὶ κατὰ ἀναλογίαν. Καὶ ὁ λίθος ὁ πατάξας τὴν εἰκόνα ἐγενήθη εἰς ὅρος μέγα, καὶ ἐπλήρωσεν πᾶσαν τὴν γῆν. Λίθος, φησὶν, ἔπεσεν ἐξ ὀρους. Ὅρα πότε. Οὐχ ἡνίκα ἡ χρυσῇ, οὐδὲ ἡ ἀργυρᾷ, οὐδὲ ἡ χαλκῇ, ἀλλὰ ἡνίκα ὁ σιδηρὸς ἐφάνη, ἔπεσεν ἀπὸ ὀρους, φησὶ· τὸ ὑψηλὸν ἐμφαίνων, ἅπὸ ὀρους, εἶπεν. Ἄλλ' ἐμπροσθεν τοῦ βασιλέως ἔδειξεν, ὅτι περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἐστίν. Ὁ δὲ λίθος ἀπὸ ὀρους ἔπεσε, φησὶ. Τὸ ἐκούσιον δείκνυσι, καὶ ὡς οὐκ ἀναγκασθεῖς· οὐ γὰρ εἶπεν, ἐβρίχη, ἀλλ', ἔπεσεν ἀπὸ τοῦ ὀρους· καὶ τὸ ἀπροσδόκητον, καὶ μηδενὸς εἰδότες. Καὶ ἐτεμήθη ἄνευ χειρῶν. Τὴν κατὰ σάρκα γέννησιν [215] αἰνέσσεται. Εἶδεν ὅρος λέγειν καὶ γυνοςίνας, ὡς ἔταν λέγει· Ἐκ τοῦ βοθύνου οὗ ὠρύχθητε. Καὶ παλαχοῦ δὲ λίθος λέγεται διὰ τὸ ἔδραϊον. Ἐφ' ὃ δ' ἂν πέσῃ, λιμνήσει αὐτόν, φησὶ, ὥσπερ κοινορτόν ἀπὸ αἰώνος θερμῆς· τὸ ἀνυπόστατον ἐνταῦθα δηλών. Καὶ ἐξῆρσεν αὐτὰ πλῆθος τοῦ πνεύματος, καὶ ὅσος οὐχ ἐυρέθη αὐτοῖς. Οὕτω γὰρ λύνονται αἱ βασιλείαι ὡς μὴ δὲ γινόμεναι. Καὶ ἐγένετο ὁ λίθος εἰς ὅρος μέγα. Τὰ ἀποστολικά ῥήματα τὴν οἰκουμένην ἐπλήρωσεν ἅπασαν. Ποτὲ μὲν οὖν ὅρος ὁ λίθος, ποτὲ δὲ ἀκρογωνιαίος, ποτὲ δὲ θεμέλιος, ἵνα μάθῃς ὅτι τὰ πάντα πληροῖ. Διὰ τοῦτο ὅρος, ὅτι τὰ πάντα συνεχέει· διὰ τοῦτο ἀκρογωνιαίος, ὅτι τὰ πάντα ἐν αὐτῷ συνεστήκει. Διὰ τοῦτο θεμέλιος, καὶ ῥίζα ἀμπέλου. Ἐγὼ γὰρ εἰμι ἡ ἀμπέλος, ὅμοις τὰ κληθήσεται. Τοῦτο ἐστὶ τὸ ἐνύπνιον, φησὶ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ ἐροῦμεν ἐνῶπιον τοῦ βασιλέως. Σὺ βασιλεὺς βασιλέων. Σοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυρὰν καὶ κραταίαν καὶ ἐντειμον ἔδωκεν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου, καὶ κατέστησέν σε κύριον πάντων. Ὅτε ἐπεδείξατο τοῦ θεοῦ τὴν ἰσχύν, τότε μετὰ παρρησίας αὐτῷ καὶ τὸ κήρυγμα κηρύττει. Καὶ ὅρα μετὰ κολακείας ὁσι· ἐνέησι τὸν λόγον, καὶ μετὰ τιμῆς. Σὺ

* Τρυφήν. Intelligendum arbitror de edacitate. Hesych.: τρυφή, γαστριμαργία, πολυφαγία, εἰκαιοφαγία. Σοῖλας: τρυφή, καὶ τρυφή, ὁ ἀπληστα τρώγων. Iulio apud Chrysostomum saepe τρυφή ciborum delicias significat, ei τρυφῇ contrarij.

Ἐσχίνες de Xerte: ὁ τολμῶν ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς γράφειν, ὅτι δεσπότης ἐστὶν ἀπάντων ἀνθρώπων ἀπ' ἡλίου ἀνιόντος μέχρι δυσμένου. Joannes Tzeltes Chiliae iertila: Ὁ Ἀσσυρίων βασιλεὺς ὁ Σάσωστρις ἐκείνος, Κατὰ δὲ τὸν Διόδωρον Σαώσις τὴν κλῆσιν, Τῶν Ἀσσυρίων μοναρχῶν, ἤρχε τῆς γῆς ἀπάσης, Ζευτήριον ἐν τῷ ἔργῳ τούτου τοὺς βασιλεῖς, Καὶ ὅτ' αὐτῶν συμφορμαί, ὥσπερ ὑφ' ἱππῶν ἄλλοι, Καὶ κερματιστῶν καὶ θεὸς ἐκείνη τοῖς τότε. *Visiois notam interpretationi Latine subiectam.*

βασιλεὺς, φησὶ, βασιλέων. Σοὶ ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν ἰσχυρὰν καὶ κραταίαν καὶ ἐντειμον ἔδωκεν ἐν παντὶ τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων· θηρία τε ἀγροῦ, καὶ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ ἔδωκεν ἐν τῇ χειρὶ σου. Οὐ τῶν συγγενῶν ἀνθρώπων μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς ἐρήμου, καὶ τῶν ὑπὲρ κεφαλῆς ἀρχεῖς. Ὅρα πῶς ἐνεδείξατο τοῦ θεοῦ τὴν δωρεὰν ἐκείνην τὴν ἐν ἀρχῇ γενομένην· Καὶ ἀρχεῖς τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ· ἵνα μάθῃς ὅτι καὶ τῆς ἐρήμου δημιουργὸς αὐτὸς, ὅτι καὶ θηρίων ποιητής, οὐχὶ τῶν ἡμέρων μόνον. Καὶ ἐν παντὶ τόπῳ, ὅπου κατοικοῦσιν οἱ υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, σοὶ ἔδωκε τὴν βασιλείαν ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ. Οὐκέτι φησὶ· Ἔστι θεὸς ἐν οὐρανῷ. Ὅρα πῶς κατὰ μικρὸν εἰσάγει τὸ δόγμα. Πρῶτον εἶπεν, ὅτι ἐκεῖ οἰκεῖ, ἵνα μὴ περὶ τὴν γῆν αὐτὸν φαντασθῇ. Ἐπειδὴ δὲ ἐδείξατο τὸ δόγμα ἐκεῖνο, πάλιν αὐτὸν ἀφίστησι, καὶ τοῦτο δείκνυς, ὅτι δημιουργὸς ἐστὶν αὐτοῦ τοῦ οὐρανοῦ, καὶ δεσπότης καὶ Κύριος, οὐχὶ τόπον αὐτὸν ἔχων, ἀλλ' ἔργον αὐτοῦ τοῦτο. Εἰ γὰρ τοῦ οὐρανοῦ Κύριος, δύναται δοῦναι σοὶ τὴν γῆν. [216] Αὐτὸς ἔλαβε τὸν οὐρανὸν, καὶ σοὶ τὴν γῆν ἔδωκεν. Ὅσα γὰρ ἐστὶν ἐκεῖνος ἐκεῖ, τοῦτο σὺ ἐπὶ τῆς γῆς, πάντων ἀνώτερος, πάντων ἀρχων, πάντων κεφαλῇ. Καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς σοὶ πλέον ἔδωκεν, κεφαλὴν σε ποιήσας, καὶ χρυσὴν δαίψας σου τὴν βασιλείαν, χρυσοῦ καθαροῦ. Σὺ εἰ ἡ κεφαλὴ ἡ χρυσῇ. Καὶ ὁπίσω σου ἀναστήσεται βασιλεία ἐτέρα ἡττωρ σου, ἡ ἐστὶν ἀργυρὸς· καὶ βασιλεία τρίτη, ἡ ἐστὶν ὁ χαλκός, ἡ κυριεύει (ἰ. κυριεύσει) πάσης τῆς γῆς. Τοιαύτη γὰρ ἡ Μακεδόνων ἐγένετο. Καὶ βασιλεία τετάρτη, ἥτις ἐστὶν ἰσχυρὰ ὡς ὁ σιδηρός. Ὅν τρόπον γὰρ λεπτύνει ὁ σιδηρός καὶ δαμνίζει πάντα, οὕτω πάντα λεπτυνεῖ καὶ δαμνᾷ. Καὶ τετάρτη, φησὶν, ἡ Ῥωμαίων. Οὐ λέγει δὲ τὰ ὀνόματα. Τίνος ἐνεκεν; ἢ (ἰ. μὴ) γὰρ ἂν σαφέστερον τὸν λόγον ἐποίησεν, ὥστε μὴ πολλοὺς ἀφανίσαι τὰ βιβλία. Καὶ ὅτι εἶδες τοὺς κόδας, καὶ τοὺς δακτύλους, μέρος μὲν τι ὀστράκινον, μέρος δὲ τι σιδηροῦν, βασιλεία διηρημένη ἐστὶν, καὶ ἀπὸ τῆς ῥίξης τῆς σιδηρᾶς ἐστὶν ἐν αὐτῇ, ὃν τρόπον εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμειγμένον τῷ ὀστράκῳ τῷ πηλίνῳ. Καὶ οἱ δάκτυλοι τῶν ποδῶν μέρος μὲν τι σιδηροῦν, μέρος δὲ τι ὀστράκινον, μέρος τῆς βασιλείας ἐστὶν ἰσχυρόν, καὶ ἀπ' αὐτῆς ἐστὶν συντριβόμενον. Καὶ ὅτι εἶδες τὸν σιδηρὸν ἀναμειγμένον τῷ ὀστράκῳ τῷ πηλίνῳ, συμμειγρὲς ἐστὶν ἐν σπέρματι τῶν ἀνθρώπων, καὶ οὐκ ἐστὶν ἀποκολλώμενοι, καθὼς ὁ σιδηρὸς οὐκ ἀναμίγνυται μετὰ τοῦ ὀστράκου. Πότε τοῦτο ἐπὶ Ῥωμαίων γέγονεν; Ὅρᾳ καὶ βασιλείας γενομένας τοιαύτας; Οὐχὶ ἀπὸ βασιλικῶν γένους ἅπαντας, ἄλλως δὲ καὶ ἀπίστους (ἰ. ἀπίστως) πολλοὺς διακειμένους. Καὶ ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων ἀναστήσει ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ βασιλείαν, ἥτις εἰς τοὺς αἰῶνας οὐ διαφθορήσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ λαὸν ἐτέρῳ οὐκ ὑπολειφθήσεται· λεπτυνεῖ καὶ λιμνήσει πάσας τὰς βασιλείας· καὶ αὐτὴ ἀναστήσεται

εις τοὺς αἰῶνας. Ἄγε μοι τοὺς Ἰουδαίους ἐνταῦθα. Τί ἂν εἰποῖεν περὶ τῆς προφητείας ταύτης; Οὐ γὰρ δὴ πού περὶ ἀνθρωπίνης ταῦτα θέμις εἶπαι, ὅτι ἀπειροὶ ἔσται ἡ βασιλεία, ἀλλ' εἰκὸς εἶναι τινα, περὶ οὗ ταῦτα λέλεκται. Εἰ δὲ λέγοις, περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρησθαι, ἀλλ' ἄκουε τί φησι· Ἐν ταῖς ἡμέραις τῶν βασιλέων ἐκείνων, τῶν Ῥωμαίων δηλονότι. Ἄλλως δὲ εἰ λέγοιεν, Καὶ πῶς τὸν χρυσὸν συνέτριψε, τὴν βαβυλωνίων βασιλείαν πάσαι κατασκευασθεῖσαν; πῶς δὲ τὸν ἀργυρον, τὴν Περσῶν; πῶς δὲ τὸν χαλκόν, τὴν Μακεδόνων; ταῦτα γὰρ πάσαι ἐγένετο, καὶ τέλος ἔλαβεν. Ἀλλὰ μὴ θαυμάσης, ἀγαπητέ. Εἰ γὰρ ὁ Παῦλος οὐκ ἐτόλμησε φανερώς εἶπαι, ἀλλ', Ἐως οὐ ὁ κατέχωρ, φησί, ἐκ μέσου γένηται· πολλῷ μᾶλλον ὁ προφήτης. Τί γὰρ ὄφελος, εἰπέ μοι, ἀπὸ τοῦ φανερώς εἶπαι ἐγίνετο; Εἰ δὲ λέγοιεν, Πῶς συνέτριψε τὸν χαλκόν, τὸν σίδηρον; τοῦτο κοινὸν ἔσται τὸ ζήτημα· καὶ γὰρ ἐπ' αὐτὸν ὁμοίως διαπορήσεται, πῶς τὰς ἡδὴ οὐδεθείας βασιλείας καθαιρεῖ; Ἀλλὰ τὸ καθαιρεῖν ἐτέρας, ἐν αἷς αἱ τοιαῦται εἰσιν, εἰκότως ἐμποιεῖ. Ἄλλως δὲ λαυθανόντως τοῦτο εἰργάζετο, καὶ πρὸ τούτου θεὸς ὢν, καὶ οὐ τότε φανείας, ὥστε εἰκότως ἀμφισβητοῖται. Εἰ δὲ βούλοιστο τις καὶ ἐν τῷ παρόντι καιρῷ λαμβάνειν τὴν προφητείαν, οὐκ ἂν ἀμαρτήσεται. Καὶ [217] γὰρ καὶ νῦν συνέτριψε τὰς βασιλείας, τὸν τυφὸν Μακεδόνων τὸ κύρος β'. Ὅταν γὰρ ἴδῃς μάρτυρας, ἵνα τὸ πρόσταγμα ἐκείνου πληρωθῇ, τοῦτο ποιοῦντας, καὶ πολλῷ μᾶλλον τὸν θάνατον ὑπομένοντας, ὅψαι αὐτοῦ τὴν βασιλείαν, καὶ πῶς τὴν γῆν ἐνέπλησεν. Εἶδες προφητείας. Εἰ μὴ ἐξέβη τὰ ἐπ' ἐκείνων, μὴδὲ τῇ συντελείᾳ πίστευε. Εἶτα ἐπάγει· Ὅν τρόπον εἶδες, ὅτι ἀπὸ δρῶν ἐτμήθη λίθος ἀνευ χειρῶν, καὶ ἐλέπτυνε τὸ δσπρακον, τὸν σίδηρον, τὸν χαλκόν, τὸν ἀργυρον, τὸν χρυσόν, ὁ θεὸς ἐγνώρισεν τῷ βασιλεῖ ὃ δεῖ γενέσθαι μετὰ ταῦτα. Καὶ ἀληθινὸν τὸ ἐνύπνιον, καὶ πιστὴ ἡ σύγκρισις αὐτοῦ. Ὅρα πῶς πιστοῦται τὰ λεγθέντα, ἀπὸ τῶν φανερῶν τὰ ἀφανῆ, τὸ μονονουχὶ λέγων, εἰπὼν· τὸ ἐνύπνιον, ἐπίστευσε (ἰ. πίστευε) τῇ συγκρίσει. Τί οὖν ὁ βασιλεὺς; Τότε, φησὶν, ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ ἐπεσεν ἐπὶ πρόσταγμα σου (ἰ. αὐτοῦ), καὶ τῷ Δαυιδῇ προσέφη, καὶ μάννα^α καὶ εὐδωίαν εἶπεν σπεῖσαι αὐτῷ. Εὐθέως οὕτως ἐπιστεύθη. Καὶ εἰκότως εἶπε, μάννα καὶ εὐδωίαν σπεῖσαι αὐτῷ. Εἶδες θαῶμα μέγιστον. Εἶδες πῶς ἔθος τοῖς Ἑλλήσιν ἀπὸ ἀνθρώπων θεοὺς ποιεῖν. Ὅστε ὅταν λέγωσι, Πόθεν ἡ εἰδωλολατρεία; μάνθανε τὴν ἀρχήν. Οὕτω καὶ τοὺς ἀποστόλους ἐξ ἀνθρώπων ἐποίουσ θεοὺς. Οὕτω καὶ ὁ διάβολος ἐφίλονεῖσθε παρὰ τὴν ἀρχὴν τὴν ἀσέβειαν εἰσαγαγεῖν, λέγων· Ἐξεσθες ὡς θεοί. Καὶ ἐπειδὴ τότε οὐκ ἴσχυσεν, ὑπερὸν ἐπιχειρεῖ, πανταχοῦ φιλονεικῶν τὴν πολυθεῖαν εἰσαγαγεῖν. Καὶ ἀποκριθεὶς ὁ

βασιλεὺς εἶπεν τῷ Δαυιδῇ· Ἐπ' ἀληθείας οἶδα ὅτι ὁ θεὸς ὁμῶν αὐτὸς ἐστὶ θεὸς ὢν, καὶ κύριος τῶν βασιλέων. Ἀπὸ τούτου μόνου οὕτως εὐθέως ἐπίστευσεν, οἱ δὲ Ἰουδαῖοι μυρία τοιαῦτα ἀκούοντες οὐκ πίστευον. Ὅρα, πῶς σοι δείκνυσιν τῶν ἰδίων εὐγνωμοσύνην; Ἐπειδὴ γὰρ ὁ καιρὸς παρεγένετο λοιπὸν, καθ' ὃν ἔδει τὸ κήρυγμα εἰς ἐκείνους ἐξελεγχθῆναι, προλαμβάνων ἀπολογεῖται διὰ τῶν προγόνων αὐτῶν, ὅτι οὐ μάτην, οὐδὲ ἀπλῶς ἐκείνους τούτων προτιμᾷ.

ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Ἐτους ἑκτωκαίδεκάτου Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς ἐποίησεν εἰκόνα χρυσοῦν. Ὑψος αὐτῆς πηχέων ἐξήκοντα, καὶ εὐρος αὐτῆς πηχέων ἑξ· ἔστησεν αὐτὴν ἐν πεδίῳ Δαυιδῇ ἐν χώρᾳ Βαβυλωνίῳ. Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἀπέστειλε εἰσαγαγεῖν πάντας τοὺς ὑπάτους, καὶ στρατηγούς, καὶ τοπάρχους, ἡγουμένους καὶ τυράννους, καὶ τοὺς ἐπ' ἐξουσίαν, καὶ πάντας τοὺς ἀρχοντας [218] τῶν χωρῶν ἐλθεῖν εἰς τὰ ἐγκαίνια τῆς εἰκότος, ἧς ἔστησε Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς. Ὅρα τὴν ἀλήθειαν τῶν πραγμάτων λάμπουσιν· καίτοι τίς οὐκ ἂν αἰσχυνθῇ τοῦτο ἀποκαλύψαι; Τί λέγεις; ὁ προσκυνήσας, ὁ μάννα σπείσας, ὁ τὸν θεὸν οὕτω τιμῶν, καὶ θαυμάσας καὶ ὑπερεκπλαγείς, οὗτος, οὐδὲ μακροῦ παρελθόντος χρόνου, εὐθέως ἐπὶ τὴν προτέραν ἔπαιν ἔρχεται πλάνην; Καλῶς γε. Οὐ γὰρ αὐτὸν κατεπλήξατε τοῖς σημεῖσι; Ἄλλ' οὐδὲν τούτων ἐνενόησαν, ἀλλ' ἐν μόνον ὀρώσιν, ὅπως γυμνῇ τὴν ἀλήθειαν παρακατάθωται. Ἐπειδὴ γὰρ τὴν πόλιν εἶλε (τότε γὰρ αὐτὴν εἶλε, καὶ αὐτῆς ἐκράτει), ἔστησε τὴν εἰκόνα, ἴσως εἰς τυφὸν ἀρθεῖς. Τινὲς φασιν, ὅτι τῆς εἰκότος ἐκείνης μεμνημένος τῆς ἐν τοῖς ὄνειροις αὐτῷ δευχθείσης· ἄλλοι δὲ λέγουσιν, ὅτι εἰς θεοῦ· ἐαυτὸν ἀναγαγεῖν βουλόμενος. Καὶ γὰρ ταύτην εἶχον ἐπιθυμίαν οἱ παλαιοί, ὥστε νομίζεσθαι θεοί, καθάπερ ὁ διάβολος. Καὶ ὅρα τὴν ἐκδοσιν. Ἀφείς ποιῆσαι ἐαυτὸν προσκυνεῖσθαι, τὴν εἰκόνα ἐποίησε προσκυνεῖσθαι, ἐκ πολλοῦ τοῦ περιόντος τοῦτο κατασκευάσαι βουλόμενος, καὶ τῷ μεγέθει, καὶ τῷ τοῦ σώματος ὄγκῳ καταπλήξαι θέλων, καὶ ἀπὸ τοῦ τόπου πάλιν. Ἐν τόπῳ Δαυιδῇ, φησί. Ὑπὸν [ἰ. ὑπὲρ] ἴσως ἦν τὸ πεδίον. Εἰσὶν ἄνδρες Ἰουδαῖοι, οὗς κατέστησας ἐπὶ τὰ ἔργα Βαβυλωνίῳ, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδοναγῶ. Οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οὐκ ὑπήκουσαν, βασιλεῦ, τῷ δόγματί σου, καὶ τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύουσιν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ ἧς ἔστησας σὺ προσκυνήσουσι. Τότε Ναβουχοδονόσορ ἐν θυμῷ καὶ ὀργῇ εἶπεν ἀγαγεῖν τὸν Σεδράχ, Μισάχ καὶ Ἀβδοναγῶ. Πῶς ὁ Δαυιδῇ ἐνταῦθα οὐ φαίνεται; Ἐμοὶ δοκεῖ, φοβούμενος ὁ ἐκείνους μὴ καταγγεῖλαι αὐτὸν, ἢ τὸν βασιλεῖα αἰδοῦμενον μὴ ἀναγκάσαι, ὥστε μὴ ἔχειν κατήγορον φανερόν. Τινὲς δὲ φασιν, ἐπειδὴ Βαλτάσαρ ἐκαλεῖτο· τὸ δὲ ὄνομα τοῦτο τοῦ εἰδούλου τοῦ παρ' αὐτοῖς ἦν. Ὁ θεὸς οὖν ψυκνόμενος μὴ ἐμβληθῆναι εἰς τὴν κάμινον, ὥστε μὴ τῇ προσηγορίᾳ τὴν ἰσὺν ἐπιγράψαι, καὶ διαφυγεῖν. Τί οὖν οἱ τρεῖς παιδές; Μάλιστα μὲν γὰρ ἐμῶν καὶ αὐτοὶ διελέγχειν τὸ πρᾶγμα. Πλὴν ἐπὶ τῆς προβόλῃς πῶς οὐκ ὀκνέμῃσε τοῦτο ὁ θεός; Διέβαλλον αὐτοὺς οἱ Χαλδαῖοι· πολλὰ γὰρ ἡ βασκανία ποιεῖ. Οὐκ ἔφερον τοὺς αἰχμαλώτους κρατοῦντας αὐτῶν ὀρώντας. Ἄλλ' ὅρα. Καθ-

^a Verisimilis lectio κατασκευασθεῖσαν.

^b Videtur deesse τῶν Ῥωμαίων.

^c Suspicor legendum εἶπον, mox πίστευε. Paulo post pro σοῦ legendum αὐτοῦ.

^d Melius in vulgata editione μαννά. Atque ita legit Theodoretus, et noster quoque Cohortatione prima ad Theodorum cap. 5. Nihil tamen hic mutandum censeo, quia potuit sanctus doctor diversis temporibus diversa habuisse exemplaria. Ut enim colligitur ex S. Hieronymo ad Jerem. 17, et ad Ezech. 43, ac 46, μαννά pro μαννά antiquus est scriptorum error, qui adhuc cernitur Jerem. 17, 26, et 48, 5, Baruchi 1, 20.

• Ex serie liquet legendum esse φοβούμενος.

originem duxisse ex genere regio; plurimos etiam fuisse infideles. 44. « Et in diebus regum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in sæcula non corrumpetur: et regnum ejus populo alteri non relinquatur: comminuet et ventilabit universa regna: et ipsum exsurgit in sæcula. » Adducito mihi huc Judæos. Quid de hac prophetia dicturi sunt? Neque enim profecto de humano regno hæc fas est dicere, scilicet regnum infinitum fore: sed oportet aliquem esse, de quo hæc dicta sunt. Quod si dixeris, de Patre prolata fuisse, at audi quid dicatur: *In diebus regum illorum*: Romanorum videlicet. Quod si dicant: Quomodo aurum conterere potuit, nempe regnum Babyloniorum, quod jam olim erat destructum? quomodo etiam argentum, nimirum regnum Persarum? et quomodo æs, scilicet regnum Macedonum? hæc enim quondam fuerant et finem acceperant. Verum ne mireris, carissime. Si enim Paulus ausus non est aperte loqui; sed ait: *Donec qui tenet de medio fiat*: multo magis propheta. Quænam enim, quæso, utilitas ex aperta loquutione orta fuisset? Si autem dixerint, Quo pacto contrivit æs ac ferrum? hæc questio erit communis. Etenim de ipsis perinde quæretur, quomodo jam extincta regna destruat? Quia nimirum destruit alia regna, in quibus hæc continentur. Alioquin autem id latenter operabatur, cum etiam antea Deus esset, sed nondum ideo visus, ut vos jure dubitaretis. Quod si quis voluerit etiam in præsentis tempore accipere prophetiam, nequaquam aberravit. Siquidem nunc quoque contrivit regna, superbiæ Macedonum (et Romanorum) potentiam. Cum enim videris martyres ad Dei mandatum implendum id facientes, imo et mortem sustinentes: videbis regnum illius, et quomodo terram repleverit. Nosti prophetias. Si quæ ab illis prædicta fuerant non evenerunt, nec consummationi crede. Deinde adjicit: 45. « Sicut vidisti de monte abscissum esse lapidem sine manibus, qui comminuit testam, ferrum, æs, argentum, aurum, Deus indicavit regi quæ oporteat fieri post hæc. Et verum est somnium, et fidelis conjectura ejus. Vide quomodo fidem adstruat iis quæ dixerat. Ex rebus manifestis obscura probat, quasi diceret: Narravi somnium, interpretationi crede. Quid igitur rex? 46. Tunc, inquit, rex Nabuchodonosor cecidit in faciem suam, et Daniele adoravit: et manna atque bonum odorem dixit ut libarent ei. Tam cito Danieli creditum est. Ac merito præcepit manna et bonum odorem libari ei. Vides maximum miraculum. Vides ut mos sit gentilibus ex hominibus deos facere. Itaque quando dixerint: Unde idololatria? principium illius disce. Sic apostolos quoque ex hominibus deos faciebant (Act. 14. 11. et 28. 6). Sic et diabolus ab initio impietatem introducere contendit, dicens: *Eratis sicut dii* (Gen. 3. 5). Et quoniam tunc non valuit, post illa id tentat, ubique obnitens deorum multitudinem introducere. 47. Et respondens rex dixit Danieli: *In veritate novi quod Deus vester ipse est Deus vivens, et Dominus regum*. Hoc solo inductus, statim credidit rex: Judæi vero, cum millia lujus-

modi audirent, non attendebant. Vides qua ratione tibi ostendat gentium gratum animum? Quandoquidem enim aderat deinceps tempus, in quo oportebat ad gentiles prædicationem evangelii exportari, anticipans se excusat per illorum progenitores, ostenditque non frustra nec temere gentiles Judæis a se fuisse præpositos.

CAPUT III.

1. « Anno decimo octavo (a) Nabuchodonosor rex fecit imaginem auream: altitudo ejus cubitorum sexaginta, et latitudo ejus cubitorum sex: et statuit eam in campo Decra in provincia Babylonis. 2. Et Nabuchodonosor misit congregatum omnes summates, et prætores, præsides, duces et tyrannos, et in potestatibus constitutos, et omnes regionum magistratus, ut venirent ad dedicationem imaginis, quam statuerat Nabuchodonosor rex. » Aspice splendorem rerum veritatem: et certe quem non puduisset flagitium regis revelasse? Quid dicis? ille qui adoravit, qui manna libavit, qui Deum adeo honoravit, qui admiratus est, et supra modum obstupuit, illene, nec longo tempore elapso, statim ad priorem revertitur errorem? Pulchre sane. Non enim eum signis obstupefecistis: nam nihil horum cogitarunt juvenes; at unum solummodo respexerunt, quomodo veritatem nudam deponerent. Postquam enim ille urbem cepit (tunc quippe Jerosolimam expugnavit, et illa potitus est), erexit imaginem, forte in superbiæ elatus. Quidam dicunt, quod imaginis illius recordatus, quæ ipsi in somnis ostensa fuerat: alii autem alunt, quod seipsum in deos referre volens. Etenim hoc desiderio tenebantur antiqui, ut dii censerentur, sicut diabolus. Et vide exitum. Cum omisisset jubere, ut ipsum adorarent, effecit ut imago sua adoraretur, ex multa rerum abundantia id conficere volens, et magnitudine atque corporis mole cupiens percellere, ac rursus a loco. *In loco Decra*, inquit. Campus erat fortasse acclivis. 12. « Sunt viri Judæi, quos constituit super opera Babylonis, Sedrachus, Misachus, Abdenago. Viri illi non obedierunt, rex, decreto tuo, et deos tuos non colunt, et imaginem auream quam statuisti non adorant. 13. Tunc Nabuchodonosor in furore et ira dixit, ut adducerent Sedrachum, Misachum et Abdenagonem. » Quomodo hic non comparet Daniel? Mihi videtur, Chaldæos metuentes non ipsum denuntiassent, vel regem reverentia adductum illum non coegisse, ne manifestum haberet accusatorem. Quidam vero dicunt, quia vocabatur Baltazar (b): id autem nomen erat idoli quod apud Babylonios colebatur. Deus igitur providit ut in fornacem non mitteretur, ne scilicet virtus, qua periculum vitaturus erat, ei nomini adscriberetur. Quid igitur tres pueri? Maxi-

(a) Anno quo capta est Hierosolyma. Incidit enim expugnatio urbis in Nabuchodonosoris 18, et 19: 4 Reg. 25, 8, Jerem. 52, 12, 29. Neque audiendus Grotius, qui Jerem. 52, 29, corrigendum esse anno 19 suspicatur. Josephus lib. 1 contra Apionem: Ἐγγασται γὰρ ἐν αὐταῖς (Scripturis) ὅτι Nabuchodonosoros ὀκτωκαιδεκάτῃ τῆς αὐτοῦ βασιλείας ἔκει τὸν παρ' ἡμῶν ναὸν ἡρῆμασας, καὶ τὴν ἀφανῆς ἀπὸ τῆς ἐκεί (i. ἰδουμαίωντα)· δευτέρῃ δὲ τῆς Κύρου βασιλείας, etc.

(b) Ea fuit postea opinio Ishori l'elusionæ lib. 1, ep. 19.

me equidem ipsi quoque rem confutaturi erant. Cæterum in illa prædicatione superiori quomodo Deus idem non disposuit? Criminabantur illos Chaldæi: plurimum enim potest invidia. Ferre non poterant captivos ipsis imperantes aspicere. Sed vide. Sicut in Daniele, prius didicerunt illius mores ac mansuetudinem, et tunc signa viderunt: ita etiam hic in medium ducuntur pueri, et primum eorum propositum denudavit Deus: et illi ita præparati non in medium insilierunt. Scitis autem hominem, qui præsentī vitæ renuntiavit, quique facile mortem sustinet, non detrectaturum quidlibet audere, etiam eorum quæ temeraria esse videntur. Attamen isti, etsi mortem contemnerent, mansueti erant; nec illos ullatenus læsit fortitudo, nec in audaciam adduxit; neque id ambitione faciebant. 23. « Et viri illi tres, Sedrachus, Misachus et Abdenago, ceciderunt in mediam fornacem ignis ardentem, ligati. 24. Et deambulabant in medio flammæ, laudantes Deum, et benedicentes Dominum. Vide nonne mirabilis ac inopinata est hæc res, ambulare simul ac laudare, quasi essent in aquarum lavacro? Quamquam nihil ibi erat, quod impediret: quandoquidem Deus voluerat. Tale quid mihi videtur fuisse et ille ignis, quo combusti sunt ii qui extra fornacem erant: et hic ignis erat, et ille ignis; et hæc corpora, et illa corpora; et tamen hæc attigit, illis vero abstinuit. Vides quantum sit bonum voluntas optima? admiratus es eorum voluntatem? Mirare Domini benevolentiam, et honorem quem in illos exhibuit. *Glorificantes me glorificabo* (1. Reg. 2. 30), inquit. Steterat universum theatrum. Supra naturam loquuti sunt; supra naturam illos honorat. Aspice ut famuli eadem quæ Dominus possint. Quid miraris, si regem derideant, cum illos elementa revereantur ac suspiciant. Caminus factus est Ecclesia (a): ipsi calo erat similis. Hic jam incorruptionis experimentum ceperunt. Quandoquidem et ab initio corpora nostra passibilia peccatum fecit: cum igitur iusta operantur, iterum impassibilia fiunt. *Et deambulabant*, inquit. Sed videamus quid loquantur; audiamus vocem mysticam cum quiete multa. Vidisti vocem inordinatam et confusam sambucæ et psalterii, et musicæ? Audi vocem ab igne emissam. Nonne mirum tibi videbatur vocem Dei ab igne edi? Ecce etiam servis suis hoc donavit. Quis aer percussus vocem eam efficiebat? Nonne id semper eos qui comburendi sunt admonent, ut aperiant ora, quod sic ne paulum quidem possit vis deinceps in corpore permanere? Vide concentum musicum, omnes nimirum quasi ex uno ore Deum laudantes. 25. *Et stans Asarias oravit sic: et aperiens os suum in medio ignis dixit.* Ut non existimes eos de præsentibus rebus gratias agere, ideo de captivitate, et molestiis iis quæ ipsis contigerant, Deum invo-

^a Genus locus in Parænesi prima ad Theodorum lapsum cap. 3, Tomo I: *Sciunt autem omnes, qui adfuerunt, cum aliqui comburebantur, eos quamdiu quidem labia habuerint clausa, paulisper saltem sustinere incendium; si vero contingat ut os aperiant, statim animam e corpore avolare.*

(a) *Quia Ecclesia est, ubi tres, inquit Tertullianus.*

cant. Vide ut incipiant. 26. « Benedictus es, Domine Deus patrum nostrorum, et laudabile et glorificatum nomen tuum in sæcula. 49. Angelus autem Domini descendit cum Azaria et sociis ejus in fornacem: et excussit flammam ignis de fornace, 50. et fecit medium fornacis, quasi ventum roris sibilantem; et non tetigit eos omnino ignis, et non contristavit eos, et molestiam non intulit. » Ita non fortuito ista fiebant. Et non solum non sunt combusti; sed nec illis molestiam exhibuit ignis, nec vel minimum nocuit, neque calorem senserunt. Et capropter adeo sese extulerat flamma, ut et ab iis qui foris erant cerne-retur. Et vero materia immissa sufficiebat ad fidem illis faciendam, et quod ignis non deficeret, et quod diu ardens appareret, et quod res coram omnibus fieret. 91. *Et Nabuchodonosor audivit laudantes eos; et admiratus est, et surrexit propere, et dixit optimatibus suis.* Id ipsum autem ut audiret, unde contigit Nabuchodonosori? At per totum tempus assederat. Ideo Deus non permisit ut statim ille audiret, quo ipsum etiam tempus testimonium perhiberet rei gestæ; quod scilicet per multum tempus in camino commorati, nihil mali passi essent. « Nonne viros tres iniecimus in medium ignis compeditos? Et respondentes dicunt regi: Vere, o rex. 92. Et dixit rex: Hic ego video viros quatuor solutos, et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et species quarti similis filio Dei. » Ab ostio viderat eorum facies. 93. « Tunc accessit Nabuchodonosor ad ostium fornacis ignis quæ ardebat, et ait: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite huc. Et egressi sunt Sedrachus, Misachus, Abdenago de medio ignis. » Quare autem non prius egressi sunt, quam vocavit eos? Et pulchre prius interrogat primores, ut responsione sua præoccupati, nihil contrarii respondeant, neque occasione abripiantur. Quemadmodum Moysi dicebat Deus: *Quid est hoc in manu tua (Exod. 4. 2)?* sic etiam Nabuchodonosor hos interrogatione anticipat. *Ecce, inquit, video viros quatuor solutos et ambulantes in medio ignis: et corruptio non est in eis: et aspectus quarti similis filio Dei.* Plurimam forte pulchritudinem præ se ferebat. Unde, o Nabuchodonosor, nosti filium Dei? Aspice hunc barbarum prophetare ex aspectu solo. *Et accessit, et vocavit eos: O Sedrache, Misache, Abdenago, servi Dei altissimi, egredimini, et venite.* Vide. Non jussit extinguere fornacem: sed quid? Vocavit eos, ut exirent. Vides miraculum magnum et incredibile. Quod maxime noverat eos deliniturum, id illos vocavit. Nihil huic nobilitati par est. Audi enim Deum dicentem: *Moses servus meus mortuus est (Jos. 1. 2).* Et, *Isaac, inquit, servus tuus (Gen. 24. 14).* Hac appellatione exsultant angeli, et Cherubini, et Seraphini. Nec sicuti contentiosus aliquis fecisset, in fornace manserunt pueri: sed statim obedierunt: et ad spectandum miraculum omnes convenere.

CAPUT IV.

1. *Ego Nabuchodonosor abundans eram in domo*

ἔπερ ἐπὶ τοῦ Δανιήλ, πρότερον ἔμαθον αὐτοῦ τοὺς τρόπους καὶ τὴν ἐπισκίαν, καὶ τότε τὰ σημεῖα ἐώρων· οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἄγονται εἰς μέσον, καὶ πρῶτον αὐτῶν τὴν προαίρεσιν ἀπεγύμνωσεν ὁ Θεός· κἀκεῖνοί τε οὕτω παρεσκευασμένοι οὐκ ἐπετήδησαν εἰς τὸ μέσον. Ὅστε δὲ ὅτι ἄνθρωπος τῆς παρουσίας ζωῆς ἀπειγνικώς, καὶ ῥαδίως φέρων τὴν τελευταίαν, οὐδὲν παραιτήσαιτο τολῆσαι, καὶ τῶν σφόδρα δοκούντων [219] τολμηρῶν εἶναι. Ἀλλ' ὅμως καὶ οὗτοι θανάτου ὑπερорώντες ἐπισκεῖς ἦσαν, οὐδὲν ἀπὸ τῆς ἀνδρείας εἰς θρασυτητα παραβλαθέντες, οὐδὲ φιλοτιμία τοῦτο ποιοῦντες. *Καὶ οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι οἱ τρεῖς, Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, ἔπεσον εἰς μέσον τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, πεπεδημένοι. Καὶ περιπατοῦν ἐν μέσῳ τῆς φλόγος, ὑμνοῦντες τὸν Θεόν, καὶ εὐλογοῦντες τὸν Κύριον.* Ὅρα, οὐ θαυμάστον τοῦτο καὶ παράδοξον, τὸ καὶ περιπατεῖν καὶ ὕμνεῖν, καθάπερ ἐν κολυμβήθρᾳ ὑδάτων· Καίτοι οὐδὲν καλῶν ἦν ἐκεῖ, ἐπείπερ Θεὸς ἡδουλῆθη. Τοιοῦτον εἶναι ἔμοι δοκεῖ κἀκεῖνο τὸ πῦρ, τὸ τοὺς ἔξω κατακαῦσαν· καὶ τοῦτο πῦρ, κἀκεῖνο τὸ πῦρ· καὶ ταῦτα σώματα, κἀκεῖνα τὰ σώματα· καὶ τῶν μὲν ἦφατο, τῶν δὲ ἀπέσχετο. Εἶδες ὅσον ἀγαθὸν προαίρεσις καλλίστη· ἰθαύμασας αὐτῶν τὴν προαίρεσιν· θαύμασον τοῦ Δεσπότης τὴν ἐννοίαν, καὶ τὴν τιμὴν, ἣν εἰς αὐτοὺς ἐπεδείξατο. *Τοὺς δοξάζοντάς με δοξάσω, φησί.* Εἰστήκει τὸ θέατρον ἅπαν. Ὑπὲρ τὴν φύσιν ἐφθέγγαντο, ὑπὲρ τὴν φύσιν αὐτοὺς τιμᾷ. Ὅρα τὰ τοῦ Δεσπότης δυναμένους τοὺς οἰκέτας. Τί θαυμάσεις, εἰ βασιλέως καταγελῶσιν, ὅταν αὐτοὺς τὰ στοιχεῖα αἰδῇται καὶ θαυμάζῃ· Ἐκκλησία γέγονεν ἡ κάμινος, αὐτῷ εὐχαιεῖ τῷ οὐρανῷ. Ἐνταῦθα ἡδὴ τῆς ἀφθαρσίας· πείραν ἔλαβον. Ἐπεὶ καὶ παρὰ τὴν ἀρχὴν παθητὰ τὰ σώματα ἡμῶν ἡ ἀμαρτία πεποίηκεν· ὅταν γοῦν τὰ δίκαια πράττει, πάλιν ἀπαθῇ γίνεται. *Καὶ περιπατοῦν, φησί.* Ἀλλ' ὥσπερ εἰ φθέγγονται· τῆς μουσικῆς ἀκούσωμεν φωνῆς μεθ' ἡσυχίας πολλῆς. Εἶδες ἄτακτον φωνὴν καὶ συγκεχυμένην τῆς σαμβύκης, καὶ τοῦ ψαλτηρίου, καὶ τῆς μουσικῆς; Ἄκουσον φωνῆς ἀπὸ πυρὸς. Οὐ θαυμαστόν ἰδοὺ σοὶ τὴν φωνὴν ἀπὸ πυρὸς φέρεσθαι Θεοῦ· Ἰδοὺ καὶ τοῖς δοῦλοις αὐτοῦ τοῦτο ἔχαρισατο. Ποῖος ἄνθρωπος πληττόμενος τὴν φωνὴν ἀπετελεῖ; Οὐχὶ τοῦτο θέλει τοῖς μέλλουσι κατακαίεσθαι παραινέσει, διανοεῖν τὰ στόματα, ὡς οὐδὲ μικρὸν δυναμένης τῆς δυνάμεως ἐναιπομεῖναι τῷ σώματι λοιπόν; Ὅρα συμφωνίαν μουσικήν, ὥσπερ ἐξ ἐνὸς στόματος πάντας ὑμνοῦντας. *Καὶ συστάς Ἀζαρίας προσηύδατο οὕτως· καὶ ἀντρίξας τὸ στόμα αὐτοῦ ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς εἶπεν.* Ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι ὑπὲρ τῶν παρόντων εὐχαριστοῦσι μόνον, ὑπὲρ τῆς αἰχμαλωσίας, καὶ τῶν δεινῶν ἐκείνων τῶν συμβεβηκότων αὐτοῖς παρακαλοῦσι τὸν Θεόν. Ὅρα πῶς ἄγονται. *Εὐλογοῦντες εἰ, Κύριε ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, καὶ αἰτετὸν καὶ δοξάζοντες τὸ δρομέ σου εἰς τοὺς αἰῶνας.* Ὁ δὲ ἄγγελος Κυρίου συγκάτεθη τοῖς περὶ τὸν Ἀζαρίαν εἰς τὴν κάμινον, καὶ ἐξέτιναξε τὴν φλόγα τοῦ πυρὸς ἐκ τῆς καμίνου,

καὶ ἐποίησε τὸ μέσον τῆς καμίνου ὡς πνεῦμα δρόσου διασπρίζον· καὶ οὐκ ἦν αὐτῶν τὸ καθόλου τὸ πῦρ, καὶ οὐκ ἐλύπησεν αὐτούς, καὶ οὐκ παρηνώχλησεν. Οὕτως οὐκ αὐτομάτως ταῦτα ἐγένετο. Καὶ οὐ μόνον οὐ κατεκαύθησαν, ἀλλ' οὐδὲ παρηνώχλησεν αὐτοὺς τὸ πῦρ, οὐδὲ [220] ἐλύπησεν, οὐδὲ τὸ τυχὸν οἶον, οὐδὲ θέρημην ἤσθοντο. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ἐπὶ τοσοῦτον ἡ φλόξ ἀνῆλθεν, ὥστε καὶ τοῖς ἐξωθεν φαίνεσθαι. Καὶ ἡ ἐμβαλλομένη δὲ ὕλη ἱκανὴ ἵ αὐτοὺς πιστώσασθαι, καὶ τὸ μὴ διαλείπειν, καὶ τὸ ἐπὶ πολὺ φαίνεσθαι καιομένην, καὶ πάντων ἔμπροσθεν τοῦτο γενέσθαι. *Καὶ Ναβουχοδονόσορ ἦν ὡς ὑμνοῦντων αὐτῶν, καὶ ἐθαύμασε, καὶ ἔφη.* Ἦν ἐν σπουδῇ, καὶ εἶπε τοῖς μεριστῶσιν αὐτοῦ. Αὐτοὶ δὲ τοῦτο ἐπῆλθε πόθεν τῷ Ναβουχοδονόσορ ἀκοῦσαι; Ἄρα πάντα τὸν χρόνον παρεκάθητο. Διὰ γὰρ τοῦτο εὐθέως οὐκ εἶπεν αὐτὸν ἀκούσαι, ἵνα καὶ ὁ χρόνος αὐτὸς μαρτυρήσῃ τῷ γενομένῳ, ὅτι καὶ πολλὴν διατρέψαντες χρόνον, οὐδὲν ἔπαυον δεινόν. *Οὐχὶ ἄνθρωπος τρεῖς ἐνεβάλομεν εἰς μέσον τοῦ πυρὸς πεπεδημένους; Καὶ ἀποκριθέντες λέγουσι τῷ βασιλεῖ.* Ἀληθῶς, βασιλεῦ. *Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς.* Ὅδε ἐγὼ ὁρῶ ἄνδρας τέσσαρας λαλυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ. Ἀπὸ τῆς θύρας εἶδεν τὰς ὀφείας. Τότε προσῆλθε Ναβουχοδονόσορ πρὸς τὴν θύραν τῆς καμίνου τοῦ πυρὸς τῆς καιομένης, καὶ εἶπεν· *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου, ἐξέλθετε, καὶ δεῦτε ὧδε.* Καὶ ἐξῆλθον Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ ἐκ μέσου τοῦ πυρὸς. Διὰ τί δ' οὐ πρότερον ἐξῆλθον ἔως ἐκάλεσεν αὐτούς; Καὶ καλῶς πρότερον ἔρωτᾷ τοὺς ἄγοντας, ἵνα τῇ ἀποκρίσει προκατασχεθέντες μὴδὲ ἐναντίον ἀποκρίνωνται, μὴδὲ ὑπὸ τοῦ καιροῦ συναρπαγῶσιν. Ὅσπερ τῷ Μωϋσεῖ ἔλεγεν ὁ Θεός· *Τί τοῦτο ἐν τῇ χειρὶ σου;* οὕτω καὶ τούτους Ναβουχοδονόσορ προκαταλαμβάνει τῇ ἔρωτίσει. Ἰδοὺ, φησὶν, ὁρῶ ἄνδρας τέσσαρας λαλυμένους, καὶ περιπατοῦντας ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς· καὶ διαφθορὰ οὐκ ἔστιν ἐν αὐτοῖς· καὶ ἡ δρᾶσις τοῦ τετάρτου ὁμοία υἱῷ Θεοῦ. Πολὺ κάλλος ἴσως ἐνέφανε. Πόθεν οἶδας, ὦ Ναβουχοδονόσορ, υἱὸν Θεοῦ; Ὅρα τοῦτον προφητεύοντα τὸν βάρβαρον ἀπὸ τῆς ὀφείας μόνος. Καὶ προσῆλθε, καὶ ἐκάλεσεν αὐτούς· *Σεδράχ, Μισάχ, Ἀβδεναγῶ, οἱ δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου, ἐξέλθετε, καὶ δεῦτε.* Ὅρα. Οὐκ ἐκέλευε σθεσθῆναι τὴν κάμινον, ἀλλὰ τί; Ἐκάλεσεν αὐτοὺς ἐξελθεῖν. Εἶδες θαῦμα μέγα καὶ παράδοξον. Ὁ μάλιστα ἥδαι θεραπεύσον, τοῦτο ἐκάλεσεν. Οὐδὲν ταύτης τῆς εὐγενείας ἴσον. Ἄκουε γὰρ τοῦ Θεοῦ λέγοντος· *Μωϋσῆς ὁ θεράπων μου τεταλεύτηκε.* Καὶ Ἰσαάκ, φησὶ, ὁ δοῦλός σου. Ταύτη οἱ ἀγγελοι τῇ προσηγορίᾳ ἀγάλλονται, καὶ τὰ Χερουβιμ, καὶ τὰ Σεραφίμ. Καὶ οὐχ ὡς ἂν τις φιλόνομος ποιήσειεν, ἀναπέμειναν (ἢ ἀναπέμειναν), ἀλλ' εὐθέως ὑπήκουσαν· καὶ συνῆλθον ἅπαντες ἰδεῖν τὸ θαῦμα.

ΚΕΦΑΛΑ. Δ'.

Ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθαλῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ

* Paten. pr. ad Theod. laps. cap. 5 : Ὅσοι δὲ πάντες ὅσοι τοῖς καιομένοις παραγεγόναν, ὥς μὴ ἂν ἔχωσι μαινομένους ἐκεῖνοι τὰ χεῖλη, πᾶν βραχὺ γοῶν ἀνέχουσι πρὸς τὸν ἐκπερησμένον· εἰ δὲ συμβαῖν διαραῖ τὸ στόμα αὐτῶν, εὐθέως ἐκτίναται τοῦ σώματος ἡ ψυχὴ.

πίων ἐν τῷ λαῷ μου. Τίνος ἔνεκεν οὕτω τοῦτο ἔγραψεν, καὶ οὐχὶ ἔγραψεν· Ναβουχοδονόσορ ἦν εὐθηνῶν, ἀλλ' ὡς ἐκ προσώπου ἑκείνου; Ἐμοὶ δοκεῖ ταῦτα τὰ [221] ῥήματα αὐτοῦ εἶναι τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνήνεγκεν ἀπ' ἐκείνης τῆς πλάνης, ἐν δημοσίοις αὐτὰ κατέθετο γράμματα ἰσως. Αὐτὸ οὖν σύνταγμα, ὥστε ἀξιόπιστον γενέσθαι, παράγει ὁ Δανιήλ. Τῇ γὰρ τῶν ἀνθρώπων φύσει αὐτὸς ὁ πεπονηὼς διαλέγεται. Καὶ θέα μοι πόση παιδείσις γίνεται κατὰ τῶν ὑπερηφάνων. Ἀπὸ γὰρ ὑπερηφανίας πέπονθεν ἄπερ ἔπαθεν, καὶ δείκνυσσι τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας ἀπὸ τε τοῦ τέλους καὶ τῆς ἀρχῆς· ἐν μὲν τῷ τέλει λέγων, Ὅτι πάντας τοὺς ὑπερηφάνους δύναται ταπεινῶσαι· ἐν ἀρχῇ δὲ καὶ ἐκ προοιμίων τὴν αἰτίαν τῆς ὑπερηφανίας διδάσκων. Ἐκεῖ μὲν γάρ, ὅτι διὰ τοῦτο ἐταπεινώθη, ἐδήλωσεν· ἐνταῦθα δὲ πόθεν τοιοῦτο ἐγένετο, ἐκ τοῦ πολλῆς ἀπολαύσαι εὐπραγίας· ὥσπερ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· Διὰ τοῦτο ἐκράτησεν αὐτῶν ἡ ὑπερηφανία· οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα πολλὰς τίθησιν εὐπραγίας. Ἐν τῇ ἀρχῇ φησιν· Εὐθηνῶν ἤμην ἐν τῷ οἴκῳ μου, καὶ εὐθελῶν ἐπὶ τοῦ θρόνου μου, καὶ πίων ἐν τῷ λαῷ μου. Οὐ γὰρ ἔστι πάντα ὁμοῦ συνδραμεῖν. Ἐνεστι κατὰ μὲν τὴν ἀρχὴν εὐπραγεῖν, κατὰ δὲ τὴν οἰκίαν δυσπραγεῖν, καθάπερ ὁ Ἡρώδης· καθάπερ ὁ Δαυὶδ· ἔνεστι πάλιν τοῦναντίον ἐν μὲν τῷ λαῷ δυσπραγεῖν, ἀπὸ δὲ τῆς οἰκίας μὴδὲν πάσχειν δεινόν· ἔνεστιν ἐν μὲν τῇ πόλει εἰρηνεύειν, τὴν δὲ ἀρχὴν ταράττεσθαι. Ἄλλ' οὗτος πάντοθεν εὐπραγεῖν εἶχεν· οὐδὲν ἦν αὐτὸν λυποῦν. Ὅρξας πόσον κακὸν ἄδεια; Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν σωμάτων, ὅταν μὴ γίνωνται οἱ κατὰ ἀνάγκην μόχθοι καὶ ἀσχολαί, ἐπιτηδευτοὺς τινας ἐπιχειροῦσι ποιεῖν, πρὸς γυμνασίαν τοῦ σώματος· οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ποιεῖν εἰώθε, ὥστε τὸ εὐτονον περιελεῖν. Ἐνύπνιον εἶδον, καὶ ἐφοβήρισέν με, καὶ ἐταράχθην ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου συνετάραξαν με. Καὶ παρ' ἐμοῦ ἐξετέθη δόγμα, ὥστε εἰσαγαγεῖν ἐνώπιον ἐμοῦ πάντας τοὺς σοφοὺς Βαβυλῶνος, ὅπως τὴν σύγκρισιν τοῦ ἐνυπνίου γνωρίσωσί μοι. Ὅρα πῶς αὐτὸν καταστελεῖται βούλεται, οὐχὶ τῇ πείρᾳ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ τῇ προρρήσει τῶν συμβαινόντων· καὶ ὅπως ἦν φοβερὸν τὸ ἐνύπνιον; Τίνος οὖν ἔνεκεν οὐχὶ καὶ νῦν ἀπίστη αὐτοῦ τὸ πνεῦμα, οὐδὲ ἠγνόησε τὸ ἐνύπνιον, καθάπερ καὶ πρότερον; Ὅτι ἱκανὴν πείραν δειδωκότος τοῦ Δανιὴλ πρότερον, ἦγουν ἐν τῷ πρὸ τούτου ἐνυπνίῳ, οὐδεμία λοιπὸν χρεία ἦν δευτέραν προσενεχθῆναι δοκιμασίαν. Πάντα γὰρ χρείας ἔνεκεν, οὐ φιλοτιμίας, ὁ Θεὸς πραγματεύεται. Ἄλλως δὲ καὶ πρὸς ἑλεγχον γίνεται τῶν μάγων. Ἴνα γὰρ μὴ λέγῃσι πάλιν· Εἰπάτω ὁ βασιλεὺς τὸ ἐνύπνιον, καὶ τὴν

σύγκρισιν αὐτοῦ ἀναγγελοῦμεν ἡμῖς· ἐλέγχονταί μὴδὲ τοῦτο αὐτὸ δυνάμενοι, οὐ μόνον ἑκεῖνο. Οὐκ εἶχον λέγειν πάλιν· Τὸ ῥῆγμα, ὃ ὁ βασιλεὺς ἐπερωτᾷ, βαρὺ· καὶ οὐκ ἔστιν ἄνθρωπος, ὃς δυνησεται διακρίναι αὐτὸ, ἀλλ' ἡ θεοὶ, ὧν οὐκ ἔστιν ἡ κατοικία μετὰ πάσης σαρκός. Ἐμάνθανεν ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲ τὰ πρότερα ἐκ τῆς σοφίας ταύτης εἶπεν ὁ Δανιήλ. Ἐμαθεν ὅτι οὐδὲ ἐν τοῖς ἐμπροσθεν χρόνοις ἑλεγόν τι ὑγίει, καθάπερ αὐτὸς φησιν, ἀλλ' ἡ πάντων ἐν ἐρημίᾳ τῶν ἐλεγχόντων ὄντες. [222] Ὅτε δὲ ἦλθεν αὐτοῖς ἀποδείξις ἐξ Ἰουδαίας, ὁ Δανιήλ, οὐκέτι τολμῶσιν οὐδὲ πλάττεσθαι. Ὅστε οἰκονομικῶς πάλιν καλοῦνται οὗτοι. Καὶ γὰρ ἄξιον θαυμάσαι. τίνος ἔνεκεν λαθῶν πείραν τῆς τοῦ Δανιὴλ δυνάμεως ἐν τοσοῦτοις, οὐ πρῶτον αὐτὸν ἐκάλεσεν. Ὁ Θεὸς αὐτὸς γὰρ τοῦτο κατεσκεύασεν, ὥστε μετὰ τὴν ἐκείνων ἤτταν φανῆναι τὴν νίκην. Ἐφοβήρισέν με, φησὶ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἐγένετο βελτίων, ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἠθέλησε τὴν πείραν ἔλθειν. Οὕτως ἀνάτις ὁ Θεὸς πανταχοῦ. Καὶ εἰσ-ετορεῖοντο οἱ ἑσαιοῖδοι, μάγοι, Γαζαρηνοὶ, Χαλδαῖοι· καὶ τὸ ἐνύπνιον εἶπον ἐνώπιον αὐτῶν· καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ οὐκ ἐγνωρίσαν μοι, ὥς εὖ ἕτερος εἰσηλθε, Δανιήλ, ἐνώπιόν μου, οὐ τὸ δρομὸν Βαλτάσαρ κατὰ τὸ δρομὸν τοῦ θεοῦ μου, ὃς πνεῦμα Θεοῦ ἔχει ἐν ἑαυτῷ· καὶ τὸ ἐνύπνιον ἐνώπιον αὐτοῦ εἶπον. Ἐως οὐ ἕτερος, φησὶ, εἰσηλθεν ἐνώπιόν μου. Ὡς ἐπιλαθόμενος οὕτω φησὶ. Καὶ γὰρ πολλὰ ἔτη παρεληλύθει, καὶ ταχέως τὴν μνήμην ἀπέβαλεν, ὅτε ἐν τοσαύταις φροντίσιν ὦν, καὶ τοσαύτῃ συζῶν τροφῇ (ἰ. τρυφῇ). Τὸ εἰπεῖν ἕτερον, σημειὸν ἔστι τοῦ σφόδρα αὐτὸν ἀγνοεῖν. Κατὰ τὸ δρομὸν, φησὶ, τοῦ θεοῦ μου. Ἡ τοῦτο βούλεται εἰπεῖν, ὅτι οὕτως ἐτίμησα ὡς καὶ ἀπὸ τοῦ θεοῦ τοῦτο εἶπεν (ἰ. εἰπεῖν); Καὶ γὰρ ἔθος αὐτοῖς ἐπ' ὀνόματι τῶν θεῶν τοὺς παῖδας ὀνομάζειν· ἐπειδὴ καὶ ἐξ ἀνθρώπων ἔπολουν θεοὺς. Οὕτως ὁ δδελος, οὕτω καὶ ὁ Βήλαιος ἐκλήθη τις παρ' ἡμῖν. Ἐπειδὴ γὰρ εἶδον οἱ δαίμονες ταύτῃ τιμωμένους τοὺς ἀνθρώπους, καὶ θεοὺς καλουμένους, καὶ αὐτοὶ τοῦτο ἐζήλωσαν. Τίνος ἔνεκέν φησι, Δανιήλ, οὐ τὸ δρομὸν Βαλτάσαρ; Ὅτι Θεοῦ δυνάμιν εἶχε. Τοῦτο γὰρ παρ' ἐκείνοις μεγίστη τιμὴ. Καὶ ἠνεύχετο Δανιήλ δι' ἐκείνους τοῦτο καλεῖσθαι· οὐδαμοῦ δὲ ἐνταῦθα, αὐτοῦ μνημονεύων, Βαλτάσαρ αὐτὸν καλεῖ· ἀλλὰ τί; Ἐγὼ Δανιήλ. Ὅσης ἡξιώθη τιμῆς ὁ τοῦ βασιλέως υἱός, τοσαύτης καὶ οὗτος, καὶ πρὸ τῆς πείρας ἔδοξεν εἶναι θαυμαστός ἀπ' αὐτῆς τῆς ὀφείας. Οὐ μὴν τῇ ἐκείνου δυνάμει, φησὶ, ἔλεγεν, ἀλλὰ πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον εἶχεν ἐν ἑαυτῷ. Πνεῦμα οὐχὶ τοῦτο, ὃ λέγομεν ἡμεῖς τὸν Παράκλητον, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις ἐπίπνοιαν, ἔνθους ἦν. Βαλτάσαρ, φησὶν, ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπασσῶν. Πρῶτος αὐτῶν ἦν,

mica, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo. Cur ita hoc scripsit, et non scripsit : Nabuchodonosor erat abundans : sed quasi ex persona illius? Mihi videntur hæc verba ipaius Nabuchodonosoris esse. Postquam enim a pristino errore collegerat se, in publica acta eas literas retulerat forte. Ipsam igitur constitutionem, ut fide dignus sit, adducit Daniel. Nam hominum naturam ipse qui passus est loquitur. Et mihi aspice quantum documentum sit adversus superbos. A superbia enim passus est quaecumque passus est : et ostendit causam superbiæ, tum a fine, tum ab initio : in fine quidem dicens, *Quoniam omnes superbos potest humiliare* (v. 34); in principio autem et ab exordiis causam superbiæ docens. Ibi etenim eum ideo fuisse humiliatum declarat : hic vero qua de causa superbus evasit, nempo ex eo quod multa frueretur felicitate; sic et David dicit : *Ideo eos tenuit superbia* (Psal. 72. 6) : ita et hic multas ponit prosperitates. In principio ait : *Abundans eram in domo mea, et florens in solio meo, et pinguis in populo meo.* Non enim fieri potest ut omnia bona simul concurrant. Contingit in imperio quidem esse felicem, domi vero infelicem, quemadmodum Herodes, quemadmodum David : accidit rursus contra, in populo quidem infelicem esse; a domo autem nihil grave ac molestum sustinere : fieri etiam potest ut in urbe pax sit; at regnum tumultibus quatitur. Verum isti felicem undique esse contigit : nihil erat quod ipsum molestia afficeret. Vides quantum malum sit vacatio ac securitas? Sicut enim in corporibus, cum non ex necessitate fationes et occupationes suscipiuntur, de industria quadam aggredimur, ad corporis exercitium : ita et Deus facere solet, ut vires nimias tollat. 2. « Somnium vidi, et perterruit me, et turbatus sum in cubili meo, et visiones capitis mei conturbaverunt me. 3. Et per me propositum est decretum, ut intruderent in conspectu meo omnes sapientes Babylonis, ut conjecturam somni indicarent mihi. » Vide quomodo illam comprimere vult, non rerum experimento, sed futurorum prædicatione; et quomodo terribile erat somnium. Cur igitur nunc quoque non obstupuit spiritus ejus, nec somni oblitus est, sicut antea? Quia scilicet cum Daniel prius sufficiens experimentum dedisset, videlicet in somnio quod præcesserat, non erat deinceps necesse secundam adhiberi probationem. Omnia quippe Deus necessitatis gratia, non ostentationis, operatur. Alioquin autem et id sit ad redarguendos magos. Nam ne iterum dicant : *Proferat rex somnium, et illius conjecturam renuntiabinus nos* (Dan. 2. 7) : arguuntur non solum illud non posse, sed neque hoc. Nequibant dicere iterum : « Verbum, quod rex interrogat, grave est : et non est homo, qui possit dijudicare illud, nisi dii, quorum non est habitatio cum omni carne » (Ibid. v. 11). Inde didicit neque priora ex illa vulgari sapientia Daniele protulisse. Didicit Chaldaeos neque superioribus temporibus quidquam sani dixisse : sicut ipse ait : at nullus erat qui illos reprehenderet. Cum autem ad eos venit ex Judæa demonstratio, Daniel nempo, non

amplius audent ne quidem fingere. Igitur non sine providentia rursus illi vocantur. Etenim admiratione dignum est, quam ob rem rex cum in tantis rebus experimentum cepisset potestatis, qua pollebat Daniel, non tamen primum eum vocavit. Ipse enim Deus id molitus est, ut post magorum cladem victoria appareret. *Perterruit me*, inquit : et neque sic melior evasit; sed voluit periculum facere. Ita Deus undique insons est (a). 4. « Et ingrediebantur incantatores, magi, Gazareni, Chaldaei : et somnium dixi in conspectu eorum : et conjecturam ejus non indicaverunt mihi, 5. donec alius ingressus est, Daniel, in conspectu meo, cujus nomen Baltasar, secundum nomen dei mei, qui spiritum Dei habet in semetipso : et somnium coram eo dixi. *Donec*, inquit, *alius ingressus est in conspectu meo.* Quasi immemor ita loquitur (b). Etenim multi anni præterierant, et cito memoriam amiserat, utpote tot curis obsessus, et cum tantis deliciis vivens. Porro dicere alium, signum est eum valde illius oblitum esse. *Secundum nomen*, inquit, *dei mei.* An hoc dicere vult : Sic eum honoravi ut a deo nomen hoc illi indiderim? Mos enim erat illis, de deorum nomine pueros suos nominare : quandoquidem et ex hominibus deos faciebant. Sic Belus, sic et Belæus (c) quidam apud nos appellatus est. Scilicet postquam dæmones viderunt ea ratione homines honorari ac deos vocari, et ipsi id æmulati sunt. Cujus gratia ait, *Daniel, cujus nomen Baltasar?* Quia Dei virtutem habebat. Id enim apud illos maximo honori erat. Et sustinebat Daniel se ab illis eo nomine insigniri : nusquam autem hic, dum sui mentionem facit, Baltasarem seipsum nominat, sed quid? *Ego Daniel.* Quanto honore dignatus est regis filius, tanto et iste : etiam ante experimentum, ex ipso aspectu visus est admirabilis. Nec vero, inquit, ex illius virtute proferebat ea quæ loquebatur :

(a) Pulcherrima hæc sententia desumpta ex Platone, lib. 10 Repub., in ore est multis ecclesiasticis magistris, Justino Apologia secunda, Clem. Alex. Prædag. lib. 1, cap. 8, et Strom. 1, et 5, Gregorio Naz. Orat. 3, Eusebio tum Præpar. evang. lib. 6, c. 6, tum in fine libri contra Hieroclem.

(b) In Græco, *ἔτις οὐ ἔτις, ὅτι, εἰς τὸν ἐνὶ ὄψιν μου. ὁς ἐνὶ ὄψιν μου.* Legebat apud Theodotionem, *ἄλλος*, ut et legisset Theodoretum constat. Eos enim nihil moror, qui dum conantur emendare, depravant. Ac certe ea lectio propius accedit ad veritatem Chaldaicam, quam alia, *ἄλλος, socius*. Mirari itaque satis non possum quod hic observat h. Hieronymus, præter LXX translatores, qui hæc omnia præterierant, tres reliquos *collegam* interpretatos esse. Quid igitur? an codicibus corruptis utebatur doctissimus scripturæ interpres? Id vero affirmare durum fuerit, cum dici queat ideo Daniele a Nabuchodonosoro appellatum collegam, quia alter ipse, ac secundus a rege esset. Atque ita exponi potest vox *ἄλλος*, et S. Hieronymus a censura Drusii vindicari. Quamquam autem de voce, *ἄλλος*, hic disserere extra rem esse videatur, monebo tamen, illius ignorance factum esse, ut disertissimus vir Antonius Muretus in Variarum lectionum lib. 1, cap. 1, tertium Isocratem magno errore procuderet. Afferam etiam locum Origenis, Homilia 18 in Numeros : *Relegamus ea quæ in Daniele scripta sunt de ipso Daniele et tribus amicis ejus.* Scripserat Origenes, *ἄλλος*, id est, *socius*.

(c) In Græco, *ὁ θεὸς ὁ θεὸς, ὁ θεὸς καὶ ὁ θεὸς.* Magno cupere, inquit Cotelierius, ad hujus loci restitutionem mihi dari antiquum Codicem ex quo iste noster descriptus fuit. Aliter enim vix ac ne vix quidem videtur esse sanabilis. Conjectebam, *ὁ θεὸς, et, ὁ θεὸς.* Quod postremum vocabulum legitur apud Tertullianum, et in Pseudosibyllinis carminibus.

sed Spiritum Dei sanctum habebat in semetipso. Non illum Spiritum, quem nos vocamus Paracletum (a), sed velut si quis dixerit inspirationem, erat numine afflatus. 6. Baltasar, inquit, princeps incantatorum. Primus ipsorum erat, inquit. Vide quot indicia declarant eum cæteris præstantiorem esse. Baltasar princeps incantatorum, quem cognovi, quod Spiritus Dei sanctus in te. Qui melior, cæterisque potior es, quem ego cognovi. Nam ne iterum redigeret eum ad necessitatem dicendi: *Et ego autem non in sapientia quæ fit in me* (Dan. 2. 30): his verbis maxime eum attractum iri speravit, et id ante alia dixit. Nam ne, quoniam te vocavi principem incantatorum, existimes ideo me dixisse, quasi testarer ista per humanam sapientiam enarrari: princeps quidem es incantatorum; novi autem te a divina vi motum, omnia dicere: ex rerum experientia cognovi. *Et omne mysterium*, inquit, *non est impossibile tibi*. Hujusmodi enim sunt res divinæ. Humanæ quippe res imperfectæ sunt: Dei autem non item. « Audi igitur visionem somnii mei, quod vidi, et conjecturam ejus dic mihi, et visiones capitis mei in cubili meo. » Quid igitur ait: 7. « Videbam, et ecce arbor in medio terræ, et altitudo ejus multa (b). 8. Magnificata est arbor, et invaluit, et altitudo ejus pervenit usque ad cælum, et moles ejus ad terminos universæ terræ, 9. et folia ejus pulchra, et fructus ejus multus, et cibus universorum in ea, et subter eam bestię agrestes degabant, et in ramis ejus habitabant aves cæli: ex ea vescabatur omnis caro. » Quid sibi vult visio? Iterum temporaria rerum humanarum conditio ostenditur. In ea, inquit, volucres et bestię umbra fruebantur, et habitabant; et ipsis esca inde erat. Imperium illius dicit, quod universum terrarum orbem obtinebat. Prius itaque per imaginem, nunc vero per arborem ipsi futura ostenduntur. Cur enim non missus est Daniel, qui hæc diceret? Quia sic fide dignior futurus erat sermo, et terribilior, rebus ante oculos adductis, ut intelligas eum, qui plantis dat incrementum, regnum latenter ac non sentientibus nobis adaugere. 10. « Videbam in visione noctis in cubili meo, et ecce Ir, et sanctus de cælo descendit in fortitudine; et sic dixit: 11. Excidite arborem, evellite ramos ejus, et excutite folia ejus, et dispergite fructus ejus. Diffugiant bestię quæ sub ea sunt, et aves de ramis ejus. Verumtamen germen radicem ejus in terra sinite: et in vinculo ferreo atque æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestis pars ejus in herba terræ: 13. cor ejus ab hominibus commutabitur, et cor bestię dabitur ei, et septem tempora mutabuntur super eum. 14. Per conjecturam Ir sermo et verbum sanctorum interrogatio: ut cognoscant viventes, quod Dominus est

altissimus regni, et culcumque visum fuerit, dabit illud; et quod pro nihilo habetur ab hominibus, eriget super illud. » Vide: Ir vocat lumen magnum, et splendorem (a). *Et sanctus a cælo descendit, et clamavit in fortitudine*, ita ut illum perterruerit. *Et sic dixit: Excidite arborem: verumtamen germen radicem ejus in terra sinite*. Sed quoniam plurimum corrumpi solet germen, Sic sinite, inquit, *ut in vinculo ferreo et æreo*. *Et septem*, inquit, *tempora super eum mutabuntur, et cum bestiis habitatio ejus*. Quod enim hæc de homine intelligenda sint, declarant quæ sequuntur. *Et cor*, inquit, *bestię dabitur ei*. Quia per conjecturam Ir sermo: per se non potest illustrari, inquit; sed interprete opus est. *Et verbum*, inquit, *sanctorum interrogatio*: et sancti poterunt illud dicere. Vel hoc dicit, vel istud: quod nempe possint interrogationem reddere, et causam propter quam ista fiunt, et per responsionem patefactum est. *Ut cognoscant*, inquit, *viventes, quod Dominus est altissimus regni hominum*. Hæc est causa. Vides ut Deus provideat hominibus? utque non intra Judæos conclusum erat ipsius imperium? 15. « Hoc somnium vidi ego rex

(a) In Græco, ὁ ὑψίστος, ὁ ὑψίστος, καὶ λαμπρότατος. In hunc locum notam sequentem Cotelieri exscripsimus, quamvis ad textum Græcum præcipue ordinatam, ut quælibet versio Latine lectioni incumbentem juvare possit. « Ita Suldæ ἄ, est λαμπρότατος. Quasi in Chaldaeo scriptum esset, ἴϛ, non autem ἴϛϛ. Certe S. Gregorius Nazianz., ut de aliis nihil dicam, angelos lumina appellat in Orat. 40, et 43. Ab ἴϛ Job. 36, 50, legitur ἴϛϛ: apud LXX quædam exemplaria habebant ἴϛϛ, quod de arcu caelesti expoñunt Græci, et auctor Commentarii in Jobum apud Origenem, qui et in Dan. 4. 10, pro Ir, legit, Iris, ab ἴϛ, unde Iris apud S. Hieronymum hic. Sed et vox ἄ restituenda est in S. Isidoro Pelusiota Epistolarum lib. 2, epist. 177, quo loci interpres admodum suavis est. Porro seniores LXX hic vertebant, ἴϛϛ, cæteri ἴϛϛ, optime. De ἴϛϛ, omnia nota sunt ex Thren. 4, 14, apud LXX, et ex libro Enoch, Pædagogus Clementis, Suida, Cedreno, Chronographo anonymo, quem Hæschelinus in notis ad Origenis libros contra Celsum citat; et ex sacris ordinationibus Syrorum, cum Maronitarum, tum Nestorianorum, quas in lucem edidit vir linguarum orientalium et historiarum ecclesiasticarum peritissimus Joannes Morinus, ad cujus annotationes lectorem remittimus. Sed et huc forsitan referendus est miris modis corruptus ac pene conclamatus locus in utilissimo Pastoris libro: *Nisi Dominus angelum suum, qui est super bestias, cui nomen est Hegrin*. Quid enim sibi vult monstris similis vox, *Hegrin*? Hermas, opinor, angelum, quem bestis præfecerat, vocaverat, ἴϛϛ, quod scilicet legisset apud Danielelem, ἴϛϛ, ministerio Nabuchodonosorem ad bestiarum sortem fuisse redactum: id autem nominis, cum a calligraphe compendiosa scribendi ratione hunc in modum exaratum esset, ἴϛ, exscriptor alter, vel certe interpres ipse, non intelligens, aut etiam perperam legens, mutavit in *Hegrin*: quod quam in proclivi fuerit, nemo non intelligit. Ita malim, quam quod aliquando conjectabam, *Evin*, id est, *belluinus*, ut interpretatur Origenes Hom. 25 in Numeros. Scio videri aliter in suo Codice habuisse S. Hieronymum, qui in Commentario ad Bahacuci caput primum ita scribat: *Ex quo liber ille apocryphus stultitias condemnandas est: in quo scriptum est, quemdam angelum nomine Tyri præesse reptilibus. Et in hac similitudinem piscibus quoque et arboribus et bestiis uteretur proprios in custodiam angelos assignatos*. Verum hæc lectio forte sanior non est priore. An legi possit, ἴϛϛ, vel, ἴϛϛ, adeo ut id nominis referatur ad reptilia, non ad angelum, videant docti. Suspiciari quis posset ex Origene Hom. 13 in Ezechielem, et lib. 1 de Principiis, cap. 5, alludi ad Ezechielis prophetias de Tyro. Duo obiter annoto: primum est, Origenem Hom. 14 in Numeros, 23 in Josuam, et 8 in Jeremiam, respexisse ad verba Pastoris. Secundum, ab accusatione Hieronymi facilitatum fore Hermam defendere, si nunc id ageremus, et nisi e diverticulo in viam nobis esset redeundum. »

(a) Theodoretus hic, et Origenes lib. 1 de Principiis, c. 5, de Spiritu sancto explicant. Ita in interpretatione illius, Gen. 1, 2, Spiritus Domini ferebatur super aquas, discrepant sancti Patres.

(b) Non absimilia Amyagis et Xerxis somnia refert Herodotus.

φησί. Ὅρα πόσα τεκμήρια τοῦ [223] βελτίονα αὐτὸν εἶναι. *Baltdasar* ὁ ἀρχὼν τῶν ἐπασιδῶν, ὃν ἔγνω, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὁ βελτίων, ὁ πάντων κρείττων, ὃν ἐγὼ ἔγνωκα. Ἰνα γὰρ μὴ πάλιν εἰς ἀνάγκην καταστήσῃ τοῦ εἰπεῖν· *Kul* ἐγὼ δὲ οὐκ ἐν σοφίᾳ τῇ οὐσῇ ἐν ἐμοί· τοῦτῃ μάλιστα ἐπισπάσασθαι αὐτὸν προσεδόκησεν, καὶ τοῦτο πρὸ τῶν ἄλλων εἶπεν. Μὴ γάρ, ἐπειδὴ ἀρχοντα εἶπον ἐπασιδῶν, νομίσης διὰ τοῦτό με εἰρηκέναι ὡς μαρτυροῦντα ἀνθρωπίνῃ σοφίᾳ ταῦτα λέγεσθαι· ἀρχων μὲν εἰ τῶν ἐπασιδῶν· οἶδα δὲ ὅτι ὑπὸ θείας δυνάμεως κινούμενος ἅπαντα λέγεις· ἔγνω διὰ τῆς πείρας τῶν πραγμάτων. *Kal p̄n μυστήριον*, φησί, οὐκ ἀδυνατεῖ σοι. Τοιαῦτα μὲν τὰ θεῖα. Τὰ μὲν γὰρ ἀνθρώπινα ἀτελῆ· τὰ δὲ τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐτι. Ἄκουσον οὖν τὴν ὁρασιν τοῦ ἐνυπνίου μου, οὗ εἶδον, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ εἰπέ μοι, καὶ τὰς ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐπὶ τῆς κοίτης μου. Τί οὖν φησιν; Ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ δένδρον ἐν μέσῳ τῆς γῆς, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ πολὺ. Ἐμεγαλύνθη τὸ δένδρον καὶ ἰσχυσε, καὶ τὸ ὕψος αὐτοῦ ἔφθασεν ἕως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς τὰ πέρατα πάσης τῆς γῆς, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ ὡραῖα, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολλὸς, καὶ τροφὴ πάντων ἐν αὐτῷ, καὶ ὑποκάτω αὐτοῦ κατοικήθουν τὰ θηρία τὰ ἀγρία, καὶ ἐν τοῖς κλάδοις αὐτοῦ κατέκειον τὰ ὄρνεα τοῦ οὐρανοῦ· ἐξ αὐτοῦ ἐτρέφετο πᾶσα σὰρξ. Τί βούλεται, ἢ ὕψος; Πάλιν τὸ πρόσκαιρον δείκνυται τῶν πραγμάτων τῶν ἀνθρωπίνων. Τὰ πετεινὰ, φησί, καὶ τὰ θηρία ἐν αὐτῷ σκιᾷ ἀπέλαυνον, καὶ ὄκουν· καὶ τροφὴ αὐτοῖς ἐκείθεν ἦν. Τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ ἀλείει, πᾶσαν ἐπισχοῦσαν τὴν οἰκουμένην. Πρώτερον μὲν οὖν δι' εἰκόνας, νῦν δὲ διὰ δένδρου δείκνυται αὐτῷ τὰ πράγματα. Διὰ τί γὰρ μὴ ἐπεμίμνη τὸν Δανιὴλ ἐρῶντα ταῦτα; Ὅτι οὕτως ἀξιοπιστότερος ὁ λόγος ἐμελλεν ἔσσεσθαι, καὶ φοβερώτερος, ὅπ' ὅσιν τῶν πραγμάτων ἀγομμένων, ἵνα μάθῃς ὅτι ὁ αἰζὼν τὰ φυτὰ, οὗτος καὶ τὴν βασιλείαν λανθανόντως, καὶ οὐκ εἰδόντων ἡμῶν. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός ἐπὶ τῆς κοίτης μου, καὶ ἰδοὺ εἶρ, καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη ἐν ἰσχύϊ, καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, ἐκτίλλατε τοὺς κλάδους αὐτοῦ, καὶ ἐκτινάξατε τὰ φύλλα αὐτοῦ, καὶ διασκορπίσατε τὸν κυρπὸν αὐτοῦ. Σαλευθήτωσαν τὰ θηρία ὑποκάτωθεν αὐτοῦ, καὶ τὰ ὄρνεα ἀπὸ τῶν κλάδων αὐτοῦ. Πλὴν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔδασα· καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ, καὶ ἐν τῇ χολῇ τῇ

ἔξω, καὶ ἐν τῇ δρόσῳ τοῦ οὐρανοῦ αὐλῇ· τήσεται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ μερὶς αὐτοῦ ἐν τῷ χ'ρῳ τῆς γῆς· ἡ καρδία αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἀλλοιωθήσεται, καὶ καρδία θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. καὶ ἐκτὰ καιροὶ ἀλλαγίσσονται ἐκ' αὐτόν. Διὰ συγκρίματος εἶρ ὁ λόγος, καὶ ῥῆμα ἀγίων τὸ ἐπερώτημα, ἵνα γινώσκιν οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας, καὶ ὃ ἐὰν δόξῃ, δώσει αὐτῇ, καὶ ἐξουθένημα ἀνθρώπων ἀναστήσει ἐκ' αὐτήν. Ὅρα· φησὶν Εἶρ φῶς μέγα, καὶ λαμπρόν. Καὶ ἄγιος ἀπ' οὐρανοῦ κατέβη, καὶ ἐφώρῃσεν [224] ἐν ἰσχύϊ, ὥστε τοῦτον ἐκπλήξαι. Καὶ οὕτως εἶπεν· Ἐκκόψατε τὸ δένδρον, πλὴν τὴν φωνὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ ἐν τῇ γῇ ἔδασα. Ἄλλ' ἐπειδὴ φθίρεσθαι εἰσθεν ἡ φυτὴ πολλάκις. οὕτως Ἐδάσατε, φησί, ὡς ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ. Καὶ ἐκτὰ καιροὶ, φησί, ἐκ' αὐτόν ἀλλαγίσσονται, καὶ μετὰ τῶν θηρίων ἢ κατοικήσεις αὐτοῦ. Ὅτι γὰρ περὶ ἀνθρώπου ταῦτα ἦν, τὰ ὕστερα ἐδήλωσεν. Καὶ καρδία, φησί, θηρίου δοθήσεται αὐτῷ. Ὅτι διὰ συγκρίματος εἶρ ὁ λόγος· αὐτόθεν οὐ δυνατὸς φωτισθῆναι, φησί, ἀλλὰ δεῖ τοῦ ἐρμηνεύοντος. Καὶ ῥῆμα, φησί, ἀγίων τὸ ἐπερώτημα· καὶ ἄγιοι ἐνηθύνονται τοῦτο εἰπεῖν. Ἡ τοῦτο λέγει, ἡ ἐκεῖνο, ὅτι τὴν ἐρώτησιν δοῦναι, καὶ τὴν αἰτίαν, δι' ἣν ταῦτα γίνεται, καὶ διὰ ἀποκρίσεως ἐφωτίσθη. Ἰνα γινώσκιν, φησί, οἱ ζῶντες, ὅτι Κύριός ἐστιν ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Αὕτη ἡ αἰτία. Ὅρξ πῶς προνοεῖ πῶν ἀνθρώπων ὁ Θεός; πῶς οὐκ εἰς Ἰουδαίους συγκέκλειστο αὐτοῦ ἡ ἀρχή; Τοῦτο τὸ ἐνυπνίον εἶδον ἐγὼ ὁ βασιλεὺς Ναβουχοδονόσορ, καὶ σὺ *Baltdasar* σύγκριμα εἰπέ, ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύνανται τὸ σύγκριμα αὐτοῦ δηλώσαι μοι. Σὺ δὲ δύνασαι, ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἄγιον ἐν σοί. Ὅτι πάντες οἱ σοφοὶ τῆς βασιλείας μου οὐ δύνανται. Ἥδει τοῦτο πάλιν εὐφραῖνον τὸν Δανιὴλ, τὸ πάντας ὁμολογῆσαι ἡττηθῆναι, οὐ διὰ τὴν αὐτοῦ δόξαν, ἀλλὰ διὰ τὸ τὴν τοῦ Θεοῦ δύναμιν κηρύττεσθαι πάλιν. Σὺ δὲ δύνασαι, φησί, εἰπέ. Διὰ τί; Ὅτι πνεῦμα Θεοῦ ἐν σοί. Ὅρα ἐντεῦθεν ἀρχόμενον, καὶ ἐντεῦθεν λήξαντα. Τὸ δένδρον, ὃ εἶδες, τὸ μεγαλυνθὲν καὶ τὸ ἰσχυρὸς, οὗ τὸ ὕψος ἔφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ τὸ κύτος αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ τὰ φύλλα αὐτοῦ εὐθιᾶ, καὶ ὁ καρπὸς αὐτοῦ πολλὸς, καὶ τροφὴ πᾶσιν ἐν αὐτῷ· ὑποκάτω αὐτοῦ κατέκειν τὰ θηρία

^b Διὰ συγκρίματος. Ex Chaldaeο vertendum erat, per decetum: sed S. Chrysostomus de interpretatione lucina accepit, ut et S. Isidorus in epistola mox laudata.

^a Supp'e κατέβη. καὶ ἐφώρῃσεν ἐν ἰσχύϊ, ut habetur infra PATROL. GR. LVI.

τὰ ἄγρια, καὶ ἐν τοῖς κλύδοις αὐτοῦ κατασκήνουν
τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ, σὺ εἰ, βασιλεῦ, ὅτι ἐμε-
γαλύνθης καὶ ἰσχυσας, καὶ ἡ μεγαλύνωσί σου
ἐμεγαλύνθη, καὶ ἐφθασεν εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ
ἡ κυρία σου εἰς τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ὅτι εἶδεν
ὁ βασιλεὺς εἶρ, καὶ ἄγιον καταβαίνοντα ἐκ τοῦ
οὐρανοῦ, καὶ εἶπεν· Ἐκτίλτε τὸ δένδρον καὶ δια-
φθεῖρατε αὐτὸ, πλὴν τὴν φυὴν τῶν ριζῶν αὐτοῦ
ἐν τῇ γῇ ἐάσατε, καὶ ἐν δεσμῷ σιδηρῷ καὶ χαλκῷ,
καὶ ἐν χλόῃ τῇ ἔξω, καὶ ἐν τῇ θρόσφῳ τοῦ οὐρα-
νοῦ ἀβλισθήσεται, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ
μερίς αὐτοῦ, ἕως ἐπὶ καιροὶ ἀλλαγῶσιν ἐπ' αὐ-
τόν· [225] τοῦτο ἡ σύγκρισις αὐτοῦ, βασιλεῦ,
καὶ σύγκριμα Ὑψίστου ἐστὶν ὃ ἐφθασεν ἐπὶ τὸν
κύριόν μου τὸν βασιλέα· καὶ σε ἐκδιώξουσιν ἀπὸ
τῶν ἀνθρώπων, καὶ μετὰ θηρίων ἔσται ἡ κατοικία
σου, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε, καὶ ἀπὸ
τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ βυφήσεται τὸ σῶμά
σου, καὶ ἐπὶ καιροὶ ἀλλαγῶσιν ἐπὶ σοί, ἕως
οὗ γῆρας διὰ κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς βασιλείας
τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἂν δόξη δώσει αὐτήν.
Καὶ ὅτι εἶπεν· Ἐσάσατε τὴν φυὴν τῶν ριζῶν τοῦ
δένδρου· ἡ βασιλεία σου σοὶ μερεῖ, ἀπ' ἧς ἂν
γῆρας τὴν ἐξουσίαν τὴν οὐράνιον. Τί οὖν φησι;
πῶς ἔσται ἡ λύσις τοῦ δεινοῦ; Διὰ τοῦτο, βασιλεῦ,
ἡ βουλὴ μου ἀρεσάτω σοί, καὶ τὰς ἀμαρτίας σου
ἐν ἐλεημοσύναις λύτρωσαι, καὶ τὰς ἀδικίας σου
ἐν οἰκτιρμοῖς πενήτων. Ἰσως ἔσται μακροθυμία
τοῖς παραπτώμασί σου. Τί λέγεις, Ἰσως ἔσται;
καὶ τοῦ φαρμάκου τὴν ἰσχὺν ὑπὸ τίνα ἀμφιβολίαν
καθίστης; Οὐ διὰ τοῦτο εἶπον, Ἰσως, οὐκ ἀμφιβάλ-
λων, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ἐκείνῳ τὸν φόβον ἐπιτείνειν
βουλόμενος, ὡς πάσης θεραπείας καὶ πάσης συγγνώ-
μης ἀνώτερα αὐτοῦ ἡμαρτηχότος. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ
τὸ οὕτω λεχθῆναι ἐπέμεινε τῇ μανίᾳ, πολλῷ μᾶλλον
εἰ μὴ μετὰ ἀμφιβολίας ἐβρέθη. Καὶ γὰρ καὶ ἀλλαχοῦ
τοῦτο βούλεται, διὰ τοῦ προφήτου λέγων· Ἐὰν ἀπο-
κλύρης ἐν νίτρω, κεκηλιδῶσαι ἐναντίον μου,
λέγει Κύριος. Καὶ πάλιν· Εἰ ἀλλάξει Αἰθίοψ τὸ
δέρμα, καὶ πάρθαις τὰ ποικίλματα αὐτῆς. Ὡς περ
οὖν ἐκεῖ ἀποκλείει τὴν μετάνοιαν, οὐχ ἵνα ἀποκλείσῃ,
ἀλλ' ἵνα μᾶλλον φοβήσῃ· οὕτω καὶ ἐνταῦθα βουλόμε-
νος δείξει τὸ μέγεθος τῶν ἡμαρτημένων, εἶπεν,
Ἰσως. Τίνος δὲ ἕνεκεν οὐκ εἶπε· Ταπεινοφρόνησον,
ἐπίγνῃς τὸν Θεόν; Εἰ γὰρ διὰ τοῦτο ταῦτα πάσχει,
καθὼς καὶ αὐτὸς φησι, τίνος ἕνεκεν ἕτερα παραινεῖς;
Εἶπεν, Ἰνα γινώσκῃς ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων. Τί οὖν; Ἰνα ἕτεροι σω-
φρονισθῶσιν, ἐγὼ κολάζομαι; Οὐχί, ἀλλ' ἐν μὲν τῷ
ὄντι, ὅτε μὴ βουλόμενος ἐμψῆσαι τὸ σαφές, εἶπεν,

Ἰνα γινώσκῃς οἱ [126] ζῶντες· ὁ δὲ Δανιὴλ φησι,
Ἔως οὗ σὺ γῆρας, ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς
βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἂν δόξη δώσει
αὐτήν. Εἶδες πῶς ἐνταῦθα περὶ ταπεινοφροσύνης
διελέχθη; Ἀλλ' ἐν μὲν τῷ ὄντι, φησί, τοῦτο τὸ
φάρμακον· ἐγὼ δὲ καὶ ἕτερον λέγω. Καθάπερ ἐπὶ
ἀρχοντος ὀργιζομένου, αὐτὸς μὲν οὐδὲν ἂν εἴποι, τῶν
δὲ οἰκείων τις τῶν ἐκείνου προσελθὼν τῷ ὑπευθύνῳ
λέγοι· Τὸ ποίησον, καὶ τό· δὸς χρήματα, καὶ πολλά-
κις, δυνάμεθα ἐξαρκάσαι σε τῶν ἐπικειμένων κακῶν.
Ἔτι τοῦ λόγου ἐν στόματι βασιλέως ὄντος, φωνῇ
ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ ἐγένετο· Σοὶ λέγεται, Ναβουχο-
δονόσορ βασιλεῦ· ἡ βασιλεία σου παρήλθεν
ἀπὸ σοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐκδιώξουσί σε,
καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ κατοικία σου, καὶ χόρ-
τον ὡς βοῦν ψωμοῦσί σε· καὶ ἐπὶ καιροὶ ἀλλα-
γῶσιν ἐπὶ σοί, ἕως οὗ γῆρας διὰ κυριεύει ὁ
Ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ᾧ ἂν
δόξη δώσει αὐτήν. Αὐτῇ τῇ ὥρᾳ συνετελέσθη ὁ
λόγος ἐπὶ Ναβουχοδονόσορ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώ-
πων ἐξεδιώχθη, καὶ χόρτον ὡς βοῦς ἦσθαι, καὶ
ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ
ἐδάψη, ἕως οὗ αἱ τρίχες αὐτοῦ ὡς λεόντων ἐμε-
γαλύνθησαν, καὶ οἱ δυνεῖς αὐτοῦ ὡς ὀρέου.
Ὅρα τὴν ἀπόφασιν ἀνωθεν φερομένην πρὸς αὐτὸν
τὸν Ναβουχοδονόσορ. Καὶ εἰς τέλος ἐξέβη τὰ πράγμα-
τα. Ἡγνόησας, φησί, τὴν ἀνθρωπίνην εὐγένειαν,
κατέπεσας πρὸς θηρίων ἀτιμίαν. Οὐδὲν ἀτιμότερον
γένοιτο· ἂν τούτου, οὔτε εἰ πένητα, οὔτε εἰ δεσπότην*,
οὔτε εἰ ἄλλο τι τοιοῦτον εἰργάσατο αὐτόν. Οὐδαμῶς
ἂν αὐτὸν τῆς κατὰ τὴν φύσιν εὐγενείας ἐξέβαλεν, οὐ
τὸ σῶμα πρὸς θηρίου φύσιν μεταβαλὼν, ἀλλ' ὃ τῶν
ἀλόγων διέστηκε, τοῦτο πρὸς θηριωδίαν μεταστῆσας.
Πῶς οὖν; Ἰνα καὶ οἱ λοιποὶ μάθωσιν ἀπὸ τῆς τρο-
φῆς, ἀπὸ τῆς ὀφείας. Τί δὲ παιδεύμεθα ἐκ τούτων;
Ὅτι τούτων οὐδὲν ἄμεινον διακρίμεθα, κἂν μὴ τὰ
αὐτὰ γένηται ἐφ' ἡμῶν, ὅταν εἰς ὑπερηφανίαν ἡ τὸ
θηριῶδες ἐξολισθῶμεν πάθος. Πόσοι νῦν κατὰ τὸν
Ναβουχοδονόσορ ἐκείνον θηρίου διάνοιαν ἔχουσι;
Ἀκουσον γοῦν τοῦ Ἰωάννου λέγοντος· Ὁφείεις, γεννη-
ματα ἐχιδνῶν· καὶ πάλιν ἑτέρου προφήτου λέγοντος·
Ἰπποὶ θηλυμαρεῖς ἐγένοντο· ἕκαστος ἐπὶ τὴν
γυναικα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον· καὶ ἑτέρου
πάλιν· Κύνες ἐν σοὶ οὐ δυνάμενοι ὑλακτεῖν· καὶ
ἀλλαχοῦ ὁ πάλιν ἀλώπεκας καλοῦντος, καὶ ἀλλου
δράκοντος καὶ βασιλίσκου. Πολλῷ δὲ χεῖρον ἐν ταύτῃ
ὄντας τῇ ζωῇ ἐκθηριουῖσθαι, ἢ τὰ τοῦ Ναβουχοδονό-

* Scribendum fortassis δισμώντην.

b Videtur legendum ἄλλου.

Nabuchodonosor; et tu Baltasar, conjecturam dic, quia omnes sapientes regni mei non possunt conjecturam ejus declarare mihi. Tu autem potes, quia Spiritus Dei sanctus in te habitat. Quia omnes sapientes regni mei non possunt. » Noverat id iterum lætitia affecturum Daniele; omnes scilicet confiteri se victos fuisse, non propter gloriam suam, sed ut Dei potestas rursus prædicaretur. Tu autem, inquit, potes, dic. Qua de causa? Quia Spiritus Dei in te est. Vide hinc illum incipere, et ibi desinere. 17. « Arbor, quam vidisti, illa magnificata et corroborata, cujus altitudo pervenit in cælum, et moles ejus in universam terram: 18. et folia ejus florentia, et fructus ejus multus, et esca omnibus in ea: subter eam habitabant bestię agrestes, et in ramis ejus degabant volucres cæli, 19. tu es, o rex; quia magnificatus es et invaluisti, et magnitudo tua magnificata est, et pervenit usque in cælum, et dominatio tua in terminos terræ. 20. Et quod vidit rex Ir, et sanctum descendente e cælo; et dixit: Evellite arborem, et everite illum: verumtamen germen radicum ejus in terra sinite, et in vinculo ferreo et æreo, et in herba quæ foris est, et in rore cæli stabulabitur, et cum bestiis agrestibus pars ejus, donec septem tempora mutentur super eam: 21. hoc est conjectura ejus, o rex, et sententia Altissimi est, quæ pervenit super dominum meum regem: 22. et te expellent ab hominibus, et cum bestiis erit habitatio tua; et fœno ut bovem pascent te, et a rore cæli tingetur corpus tuum, et septem tempora mutabuntur super te, donec scias quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. 23. Et quia dixit: Sinite germen radicum arboris: regnum tuum tibi manebit, ex quo cognoveris potestatem cælestem. » Quid igitur ait? quo pacto calamitatis solutio continget? 24. « Propter hoc, rex, consilium meum placeat tibi; et peccata tua in elemosynis redime, et iniquitates tuas in miserationibus pauperum (a). Forsitan erit longanimitas delictis tuis. » Quid ais, Forsitan erit? et medicinæ vini sub dubium quoddam constituis? Non propterea dixi, Forsitan, neque dubitans, absit, sed illi metum incutere volens, ac si supra omnem medelam et omnem veniam peccasset. Nam si etiam postquam hoc illi dictum fuit, in insania tamen permansit: multo magis si absque ambiguitate sermo fuisset. Etenim id quoque alibi vult Deus, cum per prophetam dicit: Si laveris in nitro, maculata es coram me, dicit Dominus (Jer. 2. 22). Et iterum: Si mutabit Æthiops pellem, et pardus varietates suas (Jer. 13. 23). Sicut igitur ibi excludit pœnitentiã, non ut excludat, sed ut magis homines terreat: ita et hic volens ostendere magnitudinem eorum quæ peccaverat, dixit, Forsitan (b).

(a) Memoria habetur Noster Homilia in Psalmum 93, ubi hæc tamquam ad Baltasarem dicta profert. Errorem Joannis Chrysostomi sequutus est Joannes Jejunator Homilia de Pœnitentia, Continentia et Virginitate, nec non Gabriel Philadelphia metropolitæ lib. 5 de Sacramentis. Ante omnes idem scripsit Origenes in Matth. 26, 6, etc. (Homiliam illam in Psalmum 93 non esse Chrysostomi diximus in Monda ad eandem.)

(b) Longe aliter de Daniele verbis sensit S. Salvianus

Quam autem ob causam non dixit: Humiliter de te senti; Deum agnosce? Nam si propter hoc ista patitur, ut et ipse ait, quare alia adhortaris? Dixit, Ut cognoscant quod dominatur Altissimus in regnum hominum. Quid ergo? ut alii emendentur, ego punior? Nullo modo: sed in somnio quidem, cum non vellet aperte rem ostendere, dixit: Ut cognoscant viventes: Daniel autem ait: Donec tu cognoscas, quod dominatur Altissimus in regnum hominum, et cui visum fuerit dabit illud. Vides quomodo hic de humilitate dissecuerit? At in somnio quidem, inquit, hoc remedium dictum est: ego autem et aliud assero. Quemadmodum quando iratus est magistratus, pœnitentiam nihil dixerit, familiarium autem illius quidam accedens ad eum dicit: Ille fac, et hoc; da pecunias, et sæpe, ut possimus eripere te ab impendentibus malis. 28. « Cum adhuc sermo esset in ore regis, vox de cælo facta est: Tibi dicitur, Nabuchodonosor rex: regnum tuum transiit a te, 29. et ab hominibus expellent te, et cum bestiis erit habitatio tua, et fœno ut bovem cibabunt te: et septem tempora mutabuntur super te, donec cognoscas quia dominatur Altissimus regno hominum, et cui visum fuerit dabit illud.

lib. primo ad Ecclesiam Catholicam: Hoc ipsum quod dicit, Forsitan, spem indicat, non fiduciam pollicetur. Ex quo intelligi potest, quam difficile jam in supremis positi peccatores qualibet munificentia ad perfectam indulgentiam pervenire possint; quando propheta ipse qui suadet propitiationem Dei inquirendam, promittere lumen non ausus est promittendam. Dat consilium de actu, et tamen dubitat de effectu: hortatorem se agendi, non impetrandi auctorem facit. Quare ita? Quia omnes scilicet peccatores debent pro se vel in supremis cuncta tentare, etsi non possunt ulla præsumere. Si enim regi propheta ille per solam bonorum operum largitatem absolutam indulgentiam non promittit, intelligere peccator non acta errorum pœnitentia potest, quanta et et quam larga in supremis munificentia opus est, qui vult obtinere a Domino per seram devotionem, quod non potest usurpare per legem. At Chrysostomus in scriptis suis semper ad indulgentiam propensior videtur: ex quo factum est, ut jam olim in calumniam incidit; utque ab obtrectatoribus objectum ipsi fuerit, quod peccatoribus licentiam daret, docendo sic: si iterum pecces, iterum pœnitentiam agito; et quoties peccaveris, veni ad me, et ego te curabo. Ita iniqua synodus apud Photium Bibliothecæ c. 59, quibus paria Socrates Historiæ ecclesiasticæ lib. 6, cap. 19. Verum si quis divini præsulis doctrinam ac potissimum mores penitus inspicere velit, non dubitabit mecum asserere, illum ut erga vere ac humiliter pœnitentes mitissimum, ita adversus contumaces severissimum fuisse atque constantissimum, eamque adhibuisse economiã, qua usum se fuisse beatissimus martyr Cyprianus testatur in Epist. 55: Opto omnes in Ecclesiam regredi, opto universos committentes nostros intra Christi castra et Dei patris domicilia concludi: remitto omnia, nulla dissimulo studio et toto colligendæ fraternitatis; etiam quæ in Deum commissa sunt, non pleno judicio religionis examino; delictis plus quam oportet remittendis pene ipse delinquo; amplexor prompta et plenâ dilectione cum pœnitentia reverentes, peccatum suum satisfactione humili et simplici contentes. Si qui autem sunt, qui putant se ad Ecclesiam non precibus, sed mînis regredi posse, aut existimant adiuturum se sibi non lamentationibus et satisfactionibus, sed terroribus facere, pro certo habeam, contra tales clausam stare Ecclesiæ Domini, nec castra Christi invicta et fortia, et Domino tuente munia, mînis cedere, etc. ut ut est, negari certe nequit, quin acilias, quam nonnulla patris aures verba præferunt, occasionem dederit posterioribus Græcis, multum de ponarum a canonibus impositarum rigore remittendi; ut legere est in eorum pœnitentialibus libris, imprimisque Joannis Jejunatoris. Idem generalim observari debet de quibusdam veterum patrum dictis, quod eorum mentem non assequi sint recentiores, etiam Latini; quos inter inventus est qui pœnitentias canonicas (horrendum dictum) carnificium appellaret.

σορ παθεῖν. Ἐκεῖνος μὲν γὰρ οὐδὲν ἐπασχε δεῖνδν εἰς ψυχὴν· ἡμεῖς δὲ οὕτω μυρία ἀμαρτήματα συλλέγοντες, πόσῳ χείρους ἐσμέν ἤδη, καὶ ἀλέεσθαι. Μετέβαλον δὲ οἱ τῶν ἐξωθεν ἂν ἀνθρώπους εἰς θηρία. Ἄλλ' ἰδωμεν πῶς; Ἐκεῖνα μὲν μῦθος, ταῦτα δὲ ἀλήθεια. Τίνος γὰρ ἔνεκεν ἐκείνους μετέβαλον; Δι' οὐδὲν· ἡ δὲ Γραφή καὶ τὴν αἰτίαν φησί· [227] *Ἰνα γινώσκῃ πάντες, ὅτι κυριεύει ὁ Ὑψίστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων*. Ὅρξ πῶς πάντα τῷ Θεῷ ὀνατά; καὶ ἐξ ἀνθρώπων θηρία ποιῆσαι, καὶ διάνοιαν μεταβαλεῖν; Ἐννόει ὅσον ἦν ὁρᾶν τὸν ἐν τοσαύτῃ πρὸς τοῦτου λαμπρότητι μετὰ τῶν θηρίων διατεῶμενον, γυμνόν. Οὐ γὰρ δὴ τὴν μορφὴν μετέβαλεν, ἐπεὶ οὐδὲν ἦν φρικτόν. Τὸ δὲ θηρίου καρδίαν λαβεῖν οὐ τοῦτο φησι, ὅτι ἐξεστῆκε τῆς διανοίας, ἀλλ' ὅτι ἀνθρωπίνην ἔχων ψυχὴν ἠσθάνετο τῶν πραγμάτων. Οὐκ ἂν, εἰ μεταβλήθη εἰς θηρίον, ἔγνω τὰ συμβαίνοντα. Τί οὖν ἐστι, *Καρδίᾳ θηρίου ἐδόθη αὐτῷ*; Ἐξηγησάμεθα τοῦτο, οὐδὲ ἐβούλετο μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ καὶ ἐδοιοῖται μετὰ ἀνθρώπων εἶναι, ἢ τοὺς ἀνθρώπους καθάπερ τὰ θηρία. Τί γίνονται ἂν ὑψηλότερον ἐκείνου; τί ταπεινότερον αὐτοῦ; Καὶ ἐξεδιώχθη ἀπὸ ἀνθρώπων. Οὐδαμῶς ἡ δύναμις αὐτοῦ προέστη. Οὐκ ἦν σαρκοφάγον θηρίον, ἀλλὰ χόρτον ἦσθιεν, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ ἀλόγου. Ἰνα πιστεύσῃς, φησὶν· ὡς ἐπὶ συνήθη τροφὴν ἔξεις τὸν χόρτον. Πῶς αὐτὸν οὐ κατέφαγε τὰ θηρία; πῶς ἔσχεσε τὸ σῶμα πῆψαι; πῶς οὐ διεφθάρη; Οὐ γὰρ ὀλίγος ὁ χρόνος ἦν· περὶ ἡμέρας, πᾶσιν ὑπόδειγμα ταπεινοφροσύνης, ἐν αὐτῷ τὰ γνωρίσματα φέρων τῆς κολάσεως, καθάπερ σιγῆς. Καὶ μὴν βέλτερον ἦν, ἴσως εἴποι τις ἂν, μετὰ ἀνθρώπων αὐτὸν εἶναι, καὶ τοῦτο παθεῖν· ἀλλ' ὥστε ἐπιταθῆναι τὰ τῆς τιμωρίας αὐτῷ, τοῦτο γέγονεν. Ὁ γὰρ σωφρονισμὸς ὁμοίως ἔμενε, πάντων ἀπαγγελόντων τὰ κατ' αὐτὸν, καὶ ἴσως αὐτῶν θεωμένων ἔξω· τοῦτο δὲ ἰδεῖν πολλῷ φοβερώτερον ἦν. Καὶ οὐδὲ ὁ χρόνος ὀλίγος ἦν, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς σαββατικός. Ἐπεὶ γὰρ καιροί, φησὶ, ἀλλοτρήσονται· τρία ἡμίσει ἔτη. Καὶ μετὰ τὸ τέλος τῶν ἡμερῶν, ἐγὼ, φησὶ, Ναβουχοδονόσορ τοὺς ὀφθαλμούς μου εἰς τὸν οὐρανὸν ἐτίλαθον, καὶ αἱ φρένες μου ἐπ' ἐμὲ ἐπιστρέψαν, καὶ τὸν Ὑψίστον ἠύλορησα, καὶ τὸν ὥς εἰς τοὺς αἰῶνας ἦρεσα καὶ ἐδόξασα, ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν αὐτοῦ εἰς γενεάν. Καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν, ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιῶν ἐν τῇ δυνάμει τοῦ

οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς· καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· *Τί ἐποίησας; Τοὺς ὀφθαλμούς μου, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανὸν ἀνέλαθον*. Τοῦτέστι, προσῆλθε καὶ ἠδύνατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐκείθεν τὴν βοήθειαν ἐζήτησε. Καίτοι τοῦ χρόνου πληρωθέντος, οὐκ ἐθάρρει. Καθάπερ [228] γὰρ κύριος ἦν μηδὲ ἀφείναι εἰς πείραν τὰ πράγματα ἐλθεῖν, οὕτως εἰ καὶ τοῦ χρόνου τοῦ ὀρισθέντος πληρωθέντος ἐμελλεν ἀδιόρθωτος μένειν, οὐδὲν αὐτὸν ὠφελῆσαι ὁ ὀρισμὸς εἶχεν. Οὐ γὰρ κατὰ ἀνάγκην ἡ ἀπόφασις τοῦ Θεοῦ, ἀλλὰ πρὸς τὰ ἡμέτερα πράγματα τυποῦται. Οὕτω καὶ ὁ Δανιὴλ, εἰ καὶ ἐπληρώθη ὁ χρόνος, εἰκότως εὐχεται, μήποτε κακίας προσγινομένης, προστεθῇ πάλιν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ φιλικῆς γίνεσθαι τοῦτο, οἷον ἐπὶ τοῦ Ἐξουσιῶ· οὕτω καὶ ἐπὶ τιμωρίας εἰκότως γίνεσθαι, καθάπερ καὶ ἐπὶ τῶν Ἰουδαίων, ἐβούλετο αὐτοὺς εὐθὺς εἰς Παλαιστίνην ἀπαλθεῖν· ἐκεῖνοι τεσσαράκοντα ἔτη προστεθῆναι σὺ τοῖς ἐποίησαν διὰ τῆς παρανομίας. Ὅρα δὲ αὐτὸν πρὸς τὸν Θεὸν φεύγοντα. Ἀνέβλεψα, φησὶ, εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ γέγονα πάλιν ἄνθρωπος. Καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμὲ. Ὡς περ ἡ μορφή αὐτοῦ ἐξήλλακτο μὲν τῆς ἀνθρωπείας, οὐ μὴν εἰς θηρίον μεταβέβλητο· οὕτω καὶ ἡ διάνοια. Καὶ τί; Ἦνεσα καὶ ἐδόξασα. Τί τεκμήριον; Τὸν Ὑψίστον, φησὶ, ἠύλορησα, καὶ τὸν ὥς εἰς τοὺς αἰῶνας ἦρεσα, καὶ ἐδόξασα. Οὐδὲν γὰρ οὕτω νομίζουσι Θεοῦ εἶναι δέξιν, ὡς τὸ διὰ παντὸς εἶναι. Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ εἰς γενεάν καὶ γενεάν. Ἐπειδὴ τοῦτω μάλιστα ἄνθρωπος αὐτοῦ δίδεσθαι, καὶ τοῦτο ἦν παρὰ ἀνθρώποις τὸ μακαριστόν. Ὅτι ἡ ἐξουσία αὐτοῦ, φησὶ, ἐξουσία αἰώνιος, παρὰ πάντα τὸν χρόνον ἐστί. Χωρὶς τροφῆς, φησὶ, ἔθρεψε· χωρὶς τῶν ἐνδυμάτων, χωρὶς τῶν ἄλλων ἀπάντων οὐ διεφθάρη μοι τὸ σῶμα. Ἐννόησον οἷος ἦν ἐπανιών ἀπὸ τῆς ἐρήμου πρὸς τὴν βασιλείαν. Αὐτῷ γὰρ, φησὶ, τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπιστρέψαν, καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον· καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμὲ· καὶ οἱ τύραννοί μου, καὶ οἱ μετιστάνες μου ἐξήτησαν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθην, καὶ μεγαλυνώρη περισσοτέρα προστετέθη μοι. Καὶ ἐξήτησαν με, φησὶ, οἱ μετιστάνες μου, οἱ κρατοῦντες καὶ βασιλεύοντες διώξαντες. Ἀλλὰ διὰ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ. Διὰ γὰρ τοῦτο χρόνος ὀρίζεται, ἵνα μὴ αὐτομάτως νομίσης τι

* Existimo debere vel deleri τῶν, vel addit ποιηταί, καὶ σοφοί, aut quid simile. Interpres legisse videtur σοφοί

b Aliquid videtur deesse. Interpres certe habet : cum iterum redire desiderabam, non propter ejus absentiam, sed propter decretum Dei.

γενέσθαι. Καὶ ἡ βουσιλεία αὐτοῦ εἰς γενεὰν καὶ γενεάν· καὶ πάντες οἱ κατοικοῦντες τὴν γῆν ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν. Εἰ γὰρ ὁ πάντων κρατῶν ἐγὼ ὡς οὐδὲν ἐλογίσθην, πολλῶ μᾶλλον οἱ πάντες. Ὁ γὰρ τὸν οὕτως ἰσχυρὸν ἀποστήσας τῆς βασιλείας, πολλῶ μᾶλλον τοὺς ἀρχομένους. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Τὸ, Ὡς οὐδὲν ἐλογίσθησαν, οὐχ ὅτι καταφρονεῖ αὐτῶν, μὴ γένοιτο, ἀλλ' ὅτι ἰσχυρὸς ἐστὶ, καὶ ὡς βούλεται, αὐτοὺς ἄγει. Τοῦτο γοῦν καὶ τὸ ἐφ' ἐξῆς δηλοῖ. Καὶ κατὰ τὸ θέλημα αὐτοῦ ποιεῖ ἐν τῇ δυνάμει τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἐν τῇ κατοικίᾳ τῆς γῆς. Ἔστω μὲν γάρ, περὶ τῆς γῆς οἶδας· περὶ τοῦ οὐρανοῦ, πόθεν ἐπίστασαι; Ἀπὸ τοῦ ὀνειράτος. Ἐπέταξε. Πῶς ὑπήκουσαν; Ἀπὸ τοῦ πυρὸς [229] τῆς καμίνου. Καὶ οὐκ ἔστιν ὃς ἀντιστήσεται τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐρεῖ αὐτῷ· Τί ἐποίησας; Οὐ μόνον, φησὶ, οὐκ ἐναντιώσεται, ἀλλ' οὐδὲ μέχρι βημάτων ἐρεῖ. Πάντων αὐτὸς κρατεῖ, πάντα αὐτός ἐστιν. Αὐτῷ, φησὶ, τῷ καιρῷ αἱ φρένες μου ἐπεστρέψαν ἐπ' ἐμέ. Αὐτῷ· ποίῳ; Τῷ λεχθέντι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Πόθεν αὐτὸν καὶ εἰς τὴν βασιλείαν ἐπανήγαγον; οἱ γὰρ οὕτως ἰσχυροὶ καταβαλόντες, πῶς ἀσθενῇ γενόμενον ἐπανήγαγον; Καὶ εἰς τὴν τιμὴν τῆς βασιλείας μου ἦλθον, καὶ ἡ μορφή μου ἐπέστρεψεν ἐπ' ἐμέ· καὶ οἱ τύραννοί μου καὶ οἱ μεριστᾶνές μου ἐζήτουν με· καὶ ἐπὶ τὴν βασιλείαν μου ἐκραταιώθη, καὶ μεγαλωσύνη περισσοτέρα προστέθη μοι. Ὅρξ πῶς καὶ στήται καὶ καθελεῖν δύναται βασιλείαν; Ἐδεῖ μὲν γὰρ διὰ τῶν προτέρων ταῦτα πεισθῆναι· ἐπειδὴ δὲ ἀγνοεῖς, καθελὼν αὐτὴν, καὶ πάλιν ἔστησεν. Νῦν οὖν ἐγὼ Ναβουχοδονόσορ αἰνῶ καὶ ὑψῶ καὶ δοξάζω τὸν Βασιλέα τοῦ οὐρανοῦ, ὅτι πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἀληθινὰ, καὶ αἱ τρίβοι αὐτοῦ κρίσεις, καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι. Οὐκ ἔστιν εἰπεῖν, ὅτι δύναμιν μὲν ἔχει, ἀδίκον δέ· ἀλλὰ καὶ ἡ δικαιοσύνη μεγάλη. Καὶ πάντας τοὺς πορευομένους ἐν ὑπερηφανίᾳ δύναται ταπεινῶσαι. Οὐκ εἶπε, ταπεινοί, ἵνα σαι καὶ τὴν μακροθυμίαν ἐνδείξηται, καὶ ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐ παρὰ ἀσθένειαν, ἀλλὰ δι' ἐνὸς τοὺς ἄλλους σωφρονίζει. Εἶδες δύναμιν; εἶδες δικαιοσύνην; εἶδες φιλανθρωπίαν; εἶδες ἀπὸ στόματος βαρβαρικοῦ ταῦτα λεγόμενα; Τίς ἂν οὕτως ἐφίλοσόφησεν; Οἱ προφῆταις ἐντρεφόμενοι οὐδὲν τούτων οὕτως ἐφθέγγοντο, ἀλλὰ τᾶναντία. Οὐ μὴ ἀγαθοποιήσῃ Κύριος, φησὶ, οὐδὲ οὐ μὴ κακοποιήσῃ. Καὶ πάλιν, Οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ

ἡμῶν ἐσχομεν κέρατα· Καὶ, Πᾶς ποιῶν ποτηρὸν, καλὸν ἐνώπιον Κυρίου, καὶ ἐν αὐτοῖς αὐτὸς ἡδοκῆσε. Καὶ, Τί ὄφελος ὅτι ἐδουλεύσαμεν αὐτῷ, Εἶδες ἐν Παλαιστίνῃ δόγματα σατανικά; εἶδες ἐπὶ τῆς βαρδάρου φιλοσοφίαν προφητικὴν; Ταῦτα τύποι τῶν ἐθνῶν τῆς μελλούσης ἔσεσθαι χάριτος, ὅτι προπηδῆσαι εἶχον οὗτοι ἐκεῖνων. Εἴτα ὁ Βαλτάσαρ ἐν μέθῃ συμποσίου γενομένου κελεύει τὰ σκεύη ἐξενεχθῆναι, ὥσπερ φιλοτιμούμενος ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ πατρὸς, μᾶλλον δὲ ἐμπαροινῶν· ἢ ἐπειδὴ θεαταὶ τῶν γενομένων ἦσαν ἐκεῖνοι, ὥστε καθελεῖν αὐτῶν τὸ θαῦμα, ὃ παρὶ τὸν Θεὸν εἶχον. Καὶ τοῦτο ἐξ ὑπερηφανίας; εἶχον, ἤγουν ἐγίνετο^α καὶ μέθης. Φυλαττώμεθα μέθην, ἀγαπητοί. Πολλὰ γὰρ ἄτοπα γίνονται ὑπὸ ταύτης. Ἀλλὰ καὶ μεγάλων περιγίνεται ἀνδρῶν ἡ μέθῃ ἐν γὰρ τῷ γεύσασθαι τοῦ οἴνου ἐκέλευσε τοῦτο. Ἄπερ ὁ πατὴρ ἐκβαλὼν ἐφείσματο, καὶ αὐτὸς τὴν πόλιν ἑλὼν οὐκ ἐτόλμησεν εἰς ἀνθρωπίνην ἐνεγκεῖν διακονίαν ταῦτα, οὗτος οὐχὶ αὐτὸς μόνος^β, ἀλλὰ καὶ μεγιστᾶσι· καὶ παλλακίσσι καὶ παρακόιτοις εἰς χρῆσιν ἐξέδωκεν.

[250] ΚΕΦΑΛ. Ε'.

Βαλτώσαρ ὁ βασιλεὺς ἐποίησε δεῖπνον μέγα τοῖς μεγιστᾶσιν αὐτοῦ χιλιούς, καὶ κατέναντι τῶν χιλίων ὁ οἶκος. Πίνων Βαλτάσαρ ὁ βασιλεὺς εἶπεν ἐν τῇ γένουσι τοῦ οἴνου, τοῦ ἐνερκεῖν τὰ σκεύη τὰ χρυσᾶ, καὶ τὰ ἀργυρᾶ, ἃ ἐξήνεγκες Ναβουχοδονόσορ ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ, καὶ πιέτωσαν ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεριστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παράκοιτοι^γ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἠνέχθησαν τὰ σκεύη τὰ ἀργυρᾶ καὶ τὰ χρυσᾶ, ἃ ἐξήνεγκες Ναβουχοδονόσορ ἐκ τοῦ ναοῦ τοῦ Θεοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ· καὶ ἔπειρον ἐν αὐτοῖς ὁ βασιλεὺς, καὶ οἱ μεριστᾶνες αὐτοῦ, καὶ οἱ παράκοιτοι αὐτοῦ, καὶ αἱ παλλακαὶ αὐτοῦ. Καὶ ἔπειρον οἶνον, καὶ ἦνσαν τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοῦς, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλίνους, καὶ λιθίνους. Εἶδες αὐτὰ λαμβανόμενα; Ἄλλ' ὅρα αὐτῶν τὴν ἰσχύιν, καὶ μετὰ τὸ ἀλῶναι, καὶ τεθῆναι ἐν τῷ εἰδωλεῖ. Ἔστω κατὰ γνώμην ἐκεῖνος αὐτοῦ. Διὰ τί καὶ τούτω; Διὰ τὰς ἁμαρτίας ἐλήφθη ταῦτα· ἔδωκαν δίκην. Τί τὸ πέρα; καὶ μετὰ τὰ σημεῖα; πῶς οὐδὲν ἔπαθον ἐκεῖνοι, ἀλλ' ὁ βασιλεὺς μόνος; Οὗτος γὰρ εἶπεν, αὐτὸς αἴτιος ἦν

^α Ἦγουν ἐγίνετο vel glossema est, vel varia lectio.

^β F. αὐτῷ μόνω.

^γ Melior lectio αἱ παράκοιτοι, quemadmodum etiam habetur Homilia in Ps. 93. Mox scribe τοῦ ἐν Ἱερουσαλήμ. Sic etiam in Theodoro praeterita est vox τοῦ Θεοῦ, quod et ipse contextus indicat. Postea διὰ τί καὶ τούτω· leg. τοῦτο

Quemadmodum forma illius multum quidem ab humana erat mutata; non tamen in bestiam conversus fuerat: ita et mens illius. Et quid? Laudavi et glorificavi. Quodnam indicium? *Altissimum*, inquit, *benedixi, et viventem in sæcula laudavi, ac glorificavi*. Nihil enim ita dignum Deo esse putatur, ut perpetuo existere. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas æterna, et regnum ejus in generationem et generationem*. Quoniam in eo potissimum homo ab illo distinguitur: et hoc erat quod apud homines beatum habebatur. *Quia potestas ejus*, inquit, *potestas æterna*, in omne tempus existit. Sine cibo, ait, me nutrit: sine vestimentis, sine aliis omnibus rebus corruptum non est meum corpus. Cogita qualis erat, dum a deserto ad regnum rediit. 33. «Eo enim,» inquit, «tempore mens mea reversa est: et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei, et optimates mei quæsierunt me: et in regnum meum confirmatus sum: et magnitudo amplior addita est mihi.» *Et quæsierunt me*, inquit, *optimates mei*; qui dominantem ac regnantem expulerant et oderant. Idque ex decreto Dei. Ideo enim tempus desinitur, ne existimes quidquam fortuito evenisse. *Et regnum illius in generationem et generationem: et omnes terræ incolæ, quasi nihilum reputati sunt*. Nam si ego qui omnibus imperabam, quasi nihilum reputatus sum, multo magis reliqui. Scilicet qui adeo potentem de regno dejecit, multo magis subjectos. *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Illud, *Quasi nihilum reputati sunt*, non quod contemnat illos, absit, sed quia potens est, et quemadmodum vult, illos agit. Hoc igitur sequentia quoque declarant: *Et secundum voluntatem suam facit in virtute cæli, et in habitatione terræ*. Esto sane, de terra vestii: at de cælo, unde scis? A somnio. Jussit. Quomodo obedierunt? Ex igne fornacis. *Et non est qui resistat manui ejus, et dicat ei: Quare fecisti?* Non tantum, inquit, non adversabitur: sed nec verbis tenus interrogabit. Omnibus ille imperat, omnia ipse est. *Eo*, inquit, *tempore mens mea reversa est ad me*. Eo: quo? Quo Deus dixerat. Unde illam et in regnum reduxerunt? qui enim adeo potentem dejecerant, quomodo infirmum factum revocarunt? «Et ad honorem regni mei veni: et forma mea rediit ad me: et tyranni mei et optimates mei quærebant me: et in regno meo confirmatus sum, et magnitudo amplior addita est mihi.» Vides ut Deus et statuere et evertere possit regnæ? Oportebat siquidem hæc per ea, quæ antea contigerant, explorata habere: sed quoniam tu ignorasti ea, regnum Dominus evertit, et illud iterum erexit. 34. «Nunc igitur ego Nabuchodonosor laudo et exalto et glorifico Regem cæli, quia omnia opera illius vera, et semitæ ejus judicia, et omnes incedentes in superbia potest humiliare.» Dicit nequit, eum potestatem quidem habere, sed injustam: illius quippe magna est justitia. *Et omnes, qui gradiuntur in superbia, potest humiliare*. Non dixit, humiliat, ut tibi illius etiam æquanimitatem ostenderet, et ut intelligeres, quod non ex infirmitate, sed

quod per unum alios emendat. Vides potentiam? vides justitiam? vides erga homines amorem? vides hæc ab ore barbaro pronuntiari? Quisnam ita philosophatus est? Qui prophetis erant innutriti, nihil simile loquebantur, sed contraria penitus. *Non faciet bene Dominus*, aiunt, *et non faciet male* (Soph. 1. 13). Et iterum: *Nonne in fortitudine nostra habuimus cornu* (Amos 6. 14)? Et: *Omnis qui facit malum, bonum est in conspectu Domini, et in his complacuit ei* (Malach. 2. 17). Et: *Quod emolumentum, quia servimus illi* (Ibid. 3. 14)? Vides in Palæstina dogmata satanica? vides in barbarico solo philosophiam propheticam? Hæc figuræ sunt gratiæ apud gentes futuræ; et quod gentiles debeant antevertere Judæos, ac præsulcare. Postea Baltasar (a), cum in illo convivio ebrius esset, jubet vasa educi: quasi in victoria patris glorians, magis vero petulanter insultans: seu, quoniam convivæ eorum quæ contigerant fuerant spectatores; ut tolleret eam quam de Deo habebant admirationem. Et hoc ex superbia et ebrietate faciebant. Caveamus temulentiam, dilecti. Multa enim absurda ab hac fiunt. Sed et magnos viros superat ebrietas. Nam iste cum vinum gustasset, vasa efferi jussit. Quibus percerat pater illius, qui ea e templo depromperat: et is cum cepisset Jerosolymam, non ausus est in humanum ministerium illa deducere; iste non sibi solimmodo, sed et optimatibus suis et pellicibus et concubinis in usum tradidit.

CAPUT V.

1. «Baltasar rex fecit convivium grande optimatibus suis mille: et e regione ipsorum mille vinum erat. 2. Bibens Baltasar rex præcepit in gustu vini, ut afferrent vasa aurea et argentea, quæ asportaverat Nabuchodonosor pater ejus de templo, quod in Jerosolymis: et biberent in illis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 3. Et allata sunt vasa argentea et aurea, quæ asportaverat Nabuchodonosor ex templo Dei, quod in Jerosolymis: et bibebant in eis rex, et optimates ejus, et concubini ejus, et pellices ejus. 4. Et bibebant vinum, et laudaverunt deos aureos, et argenteos, et æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos.» Vides vasa capi? Sed vide eorum virtutem, etiam postquam capta sunt, ac posita in idolorum templo. Esto deus ille pro libito statuerit. Qua de causa id? Capta sunt propter Judæorum peccata: illi pœnas dederunt. Quinam finis etiam post ostenta? quo pacto nihil passi sunt magnates, sed solus rex? Quia scilicet ille jusserat, ille cæteris auctor fuerat. *Laudarunt*, inquit, *deos aureos et argenteos*. Quare hæc apud illos deorum differentia erat? Diabolus cupiens illos omni venia privare, sæpe præcepit ut deos ligneos facerent, ne ab ipsa

(a) Ab his vocibus, *Postea Baltasar*, inchoandum caput quintum putarem (si tamen ita distribuerat sanctus Chrysostomus), nisi quæ sequuntur ad doxologiam magis pertinere viderentur. Sane is a quo hunc Commentarium accepinus, dum vel indiligentius dictata magistri excerptit, vel perorantem assequi non valet, vel in epitomen cuncta redigit, opus valde imperfectum reliquit.

materia magnum sumptum in excusationem adduce-
rent. Laudibus celebrabant deos. Vide Deum nusquam
incipere, sed sequi. Quare poena subsequuta est ve-
lociter, ac eadem hora? Ut quæ ex prioribus mira-
culis acta fuerant non dissolverentur. Dum Deus in
vasis afficitur contumelia, voluit homines contumelia
afficere. Et vide quid fiat. Capiit vasa: et eo ipso
tempore punitio adfuit. Cur non mittitur propheta il-
lum reprehensurus, sed articulus manus? Ut major
oriretur consternatio. 5. « In eadem hora egressi
sunt digiti manus hominis, et scribebant e regione
lampadis in tectorio parietis domus regis: et rex
aspiciebat articulos manus scribentis. » Adde et ve-
speram fuisse. Oportebat tumorem ex temulentia or-
tum comprimi. Deinde debebant omnes qui aderant
edoceri, regem poenas dare. Cur non Deus fulmen e
cælo statim emisit? Ut iterum servus suus gloria
afficeretur: ut Baltasar audiret cur ista pateretur.
Nam Daniel ingressus non tantum scripturam inter-
pretatur, sed et longos habet sermones, eosque sua-
sorios, non tamquam regi profuturus, sed ut alios
emendaturus. 13. « Tunc Daniel ingressus est in con-
spectum regis. Et dixit rex Danieli: Tu es Daniel ex
filiis captivitatis Judaicæ, quam deduxit rex pater
meus ex Judæa? Veluti territans eum et ad necessi-
tatem redigens, hæc ait. Cum autem dicit: *Quem ad-
dixit rex pater meus ex captivitate Judææ*, hæc contra
semetipsum verba loquitur, si nimirum captivorum
ubique indigeat. 14. « Audiui de te, quod Spiritus Dei
sanctus in te est, et vigilantia, et intelligentia, et sa-
pientia amplior inventa est in te. 15. Et nunc ingressi
sunt in conspectu meo sapientes, magi, Gazareni,
Chaldaei, ut scripturam hanc legerent, et conjecturam
ejus indicarent mihi: nec potuerunt conjecturam
sermonis illius renuntiare mihi. 16. Et ego audiui de
te, quia potes conjecturas conjicere, et nodos solve-
re. Et nunc si poteris scripturam legere, et conje-
cturam ejus indicare mihi, purpura vestieris, et torques
aurea erit in colo tuo, et tertius in regno meo impe-
rabis (a). » Fatetur suos victos esse, et ait: Dic, atque

ista accipe. Sed considera prophetam, in patre quidem
illius quomodo animum despondit; hic autem nihil
tale: sed quid ait? 17. « Tunc respondit Daniel, et
dixit coram rege: Munus tuum tibi sit, et donum do-
mus tuæ alteri da: ego vero scripturam legam regi,
et conjecturam ejus indicabo tibi, o rex. » Quare mu-
nera deprecatur? Ut intelligas, eum non propter illa
proloqui. Quod enim non iratus simpliciter hæc di-
xerit, *Ego autem*, inquit, *scripturam legam, et conje-
cturam ejus renuntiabo regi*. Vides illum pecunia esse
superiorem? honore altiore? nullius ex regis rebus
indigentem? Tales esse oportet eos qui loquuntur ea
quæ Dei sunt. Ne existimaret rex illum ea via a se
esse attractum, vel aliquid ex iis quæ ab eo diceban-
tur, humanum esse. Quid igitur ait? Omittens scrip-
turam edisserere, illum pluribus verbis admonet, ex
ipsis exordiis ea quæ patri acciderant in memoriam
ei revocans. 18. « Deus altissimus regnum et magni-
tudinem, et honorem, et gloriam dedit Nabuchodo-
nosori patri tuo. 19. Et a magnificentia, quam dedit
ei, omnes populi, tribus, linguæ tremebant et metue-
bant a facie ejus. Quos volebat ipse interficiebat, et
quos volebat ipse percutiebat, et quos volebat ipse
deprimebat. 20. Et quando elevatum est cor ejus, et
spiritus ejus obfirmatus est ad superbiendum; depo-
situs est de solio regni sui, et honor ejus ablatus est
ab eo, 21. et ab hominibus expulsus est, et cor ejus
cum bestiis datum est, et cum asinis agrestibus habi-
tatio ejus, et fœno ut bovem cibaverunt eum, et a rore
cæli corpus ejus tinctum est, donec cognovit quia do-
minatur Deus altissimus super regnum hominum; et
eni visum fuerit dabit illud. » Nam si ille, inquit, ven-
nia indignus fuit, tu qui post ejusmodi exemplum non
resipuisti, quam poenam, quæso, mereris? Neque enim
ad ignorantiam potes confugere. Nonne hæc omnia
noveras? Quosnam cuiquam præfers? eos qui non au-
diunt, neque vident? 22. « Et tu filius ejus Baltasar
non humiliasti cor tuum coram Deo. Nonne omnia
hæc noras? 23. Et super Dominum Deum cæli eleva-
tus es, et domus ejus vasa attulisti coram te: et tu,
et optimates tui, et concubini tui, et pellices tuæ bi-
bistis vinum in eis: deosque aureos, et argenteos, et
æneos, et ferreos, et ligneos, et lapideos, qui non
vident, et non audiunt, et non cognoscunt, laudasti,
et Deum, cujus in manu est status tuus, et omnes viæ
tuæ, ipsum non glorificasti. 24. Idcirco a facie ejus
missus est articulus manus, et hanc scripturam exa-
ravit. 25. Et hæc est exarata scriptura: Mane, The-
cel, Phares: 26. et hæc est interpretatio visi: Mane: 27.
Thecel: appensus est in statera, et inventum est
deliciens. 28. Phares: divisum est regnum tuum, et

(a) Vel tertius post regem, sicut Esch. 10. 5, Mardochæus
secundus est ab Assuero, et Gen. 41. 43, Josephus in cur-
rum Pharaonis secundum imponitur. Vel tertius, id est, ut
exponit S. Isidorus Pelusiota lib. 2, epist. 96, post regem
ac reginam. Vel tertiæ partis regni administrator, quem-
admodum Josephum videtur explicare S. Hieronymus.
Tertiæ parti imperans, ait idem Josephus de Jorami regis
duce, 4 Reg. 7. Vel denique unus ex tribus principibus,
qui satrapis præerant, nan. 6. 2, quique *triarchoi* dicebantur
ac *triarχοι*, ut patet ex Hieronymo ad Ezech. 23. 23: *Trista-
tas*, inquit, *principes principum interpretati sumus*, etc.
*Tristatæ autem nomen est apud Græcos secundi gradus
post regiam dignitatem*, etc.; et ex Theophilo Antiochæno
lib. 2 ad Autolycum: τοῦ δὲ Τριταρχοῦ τριάρχος ὄνομα Ἰδραμὲλ
Ἀλμὲλ, ὃς καὶ Ἀλφόνσου ὀνομαζομένου, hoc est, *Factus est autem Triar-
cha Sennacherim, Adramelech Ethiops, qui Aegypti quo-
que rex fuerat*. Suspicio mihi est (ut id obiter notem),
Adramelechum esse Ethiopem illum Aegypti regem,
qui in Chronici Eusebii vocatur modo Amerres, modo
Merres, modo Ἀμμελ, modo Ἀμμελ. Forte etiam (nilil
enim ausim affirmare) de isto exponendus est locus 4 Reg.
17. 31: *Hi autem qui erant de Sepharuim, comburebant
filios suos igni, Adramelech et Amamelech diis Sepharuim*.
Favet Theodoretus Quest. 48 in quartum Regum. Diodorus
quoque Siculus, lib. 3, et Strabo lib. 17, conjecturam non
mediocriter firmant, dum referunt ab Ethiopibus reges
suos adorari solitos. Adramelechi Ethiopis in temporum

Epitome, quam edidit Scaliger, mentio fit: verum tempora
non conveniunt. Existimaverim id nomen Ethiopum deo
ac regibus fuisse commune, præsertim cum regem magnam
ac potentem significet. Certe quia olim reges ut dii cole-
bantur a plerisque gentibus, eo factum est, ut hæc duo
nomina *Rex* et *Deus* pro eadem re in scripturis usurpata
reperiuntur. Confer loca Is. 56. 15, et 57. 13; 4 Reg. 17.
31, et 18. 34, et 19. 15; Item Judithæ 5. 13, et 5. 29, et
11. 5; atque Sæctentum lege syntagm. 1 de diis Syris, c. 6.

ἦν· ἔσαν, φησὶ, τοὺς θεοὺς τοὺς χρυσοῦς καὶ ἀργυροῦς. Τίνος ἔνεκεν ἡ διαφορά αὕτη τῶν θεῶν παρ' αὐτοῖς ἦν; Ὁ διάβολος βουλόμενος αὐτοὺς πάσης ἀποστερήσαι συγγνώμης, πολλάκις ἐκέλευσε ξυλλίλους γενέσθαι, ἵνα μὴδὲ ἀπὸ τῆς ὕλης πολυτέλειαν ἔχωσιν εἰς ἀπολογίαν. Ὑμνοῦν εἰς αὐτούς. Ὅρα οὐδαμοῦ τὸν Θεὸν ἀρχοντα, ἀλλ' ἐπόμενον. Τίνος ἔνεκεν ἐπηκολούθησεν ἡ δίκη ταχέως, καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ; Ἴνα μὴ τὰ γενόμενα ἐκ τῶν προτέρων θαυμάτων καταλυθῇ ὑβριζομένου τοῦ Θεοῦ διὰ τῶν σκευῶν, ἐδουλήθη ἡδὴ ἄνδρας ἐνυδρίαις. Καλὸν τὶ γίνεται. Ἐδουλήθη σκευή· καὶ αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἡ τιμωρία. Τίνος ἔνεκεν οὐκ ἀποστέλλεται ὁ προφήτης ἐγκαλέσων, ἀλλὰ ἀστράγαλος χειρὸς; Ὡστε μείζων γενέσθαι τὴν ἐκπλήξιν. Ἐν αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐξῆλθον δάκτυλοι χειρὸς ἀνθρώπου, καὶ ἔγραφον κατέναντι τῆς λαμπάδος ἐπὶ τὸ κοίλιαμα τοῦ τοίχου τοῦ οἴκου τοῦ βασιλέως· καὶ ὁ βασιλεὺς ἐθεώρει τοὺς ἀστραγάλους τῆς χειρὸς τῆς γραφούσης. Πρόσθες καὶ ἐσπέραν οὖσαν. Ἐδεῖ τὴν οἰκίαν τὴν ἀπὸ τῆς μέλης κατασταλῆναι. Εἶτα εἶδε μαθεῖν τοὺς παρόντας ἅπαντας, ὅτι δίκην δίδωσιν. Διὰ τί μὴ σκηπτὸν ἀφῆκεν εὐθείας ἐκ τοῦ οὐρανοῦ; Ὡστε πάλιν καὶ τὸν οὐκ ἐπὶν δοξασθῆναι τὸν αὐτοῦ· ὥστε αὐτὸν ἀκοῦσαι διὰ τί ταῦτα πάσχει. Ὁ γὰρ Δανιὴλ εἰσελθὼν οὐχὶ τὴν γραφὴν ἐρμηνεύει μόνον, ἀλλὰ καὶ μακροῦς ἀποτελεῖ λόγους, καὶ συμβουλευτικούς, οὐχ ὡς ὠφελήσων αὐτὸν, ἀλλ' ὡς τοὺς ἄλλους βελτίους ποιήσων. Τότε Δανιὴλ εἰσηλθὼν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς ἔως τῷ Δανιήλ· Σὺ εἰ Δανιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν νιῶν τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ἥς κατήγαγεν ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Ὡς καταπλητόμενος αὐτὸν καλεῖ; ἀνάγκη καθιστῶν, ταῦτά φησιν. Εἰπὼν δὲ, Ὅν ἤραγον [231] ὁ βασιλεὺς ὁ πατήρ μου ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς Ἰουδαίας, ταῦτα κατ' αὐτοῦ τὰ ῥήματα ἔλεγεν, εἰ τῶν αἰχμαλώτων δέεται πανταχοῦ. Ἐκουσα περὶ σοῦ, διὸ πνεῦμα Θεοῦ ἄριστον ἐν σοί, καὶ γρηγορίαις καὶ σύνεσις καὶ σοφία περὶ σοῦ εὐρέθη ἐν σοί. Καὶ νῦν εἰσηλθὼν ἐνώπιόν μου οἱ σοφοί, μάγοι, Γαλαργοί, Χαλδαῖοι, ἵνα τὴν γραφὴν ταύτην ἀναγνώσῃ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνῶρισαι μοι· καὶ οὐκ ἡδυνήθησαν τὴν σύγκρισιν τοῦ λόγου τοῦτον ἀναγείλαι μοι. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα περὶ σοῦ, διὸ δύνασαι συγκρίματα συγκρίναι, καὶ λύειν συνδέσμους. Καὶ νῦν ἐὰν δυνηθῇς ἀναγνῶναι τὴν γραφὴν, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνῶρισαι μοι, πορεύσῃ ἐνδύσῃ, καὶ ὁ μανιᾶκης ὁ χρυσοῦς ἔσται ἐπὶ τὸν τράχηλόν σου, καὶ τρίτος ἐν τῇ βασιλείᾳ μου ἀρξείας. Ὁμολογεῖ καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ἥταν, καὶ φησιν· εἰπέ, καὶ λαβὲ τάδε. Ἀλλ' ὅρα τὸν προφήτην, ἐπὶ μὲν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ πῶς ἠδύμησεν, ἐνταῦθα δὲ οὐδὲν τοιοῦτον· ἀλλὰ τί φησι; Τότε ἀπεκρίθη Δανιήλ, καὶ εἶπεν, ἐνώπιον τοῦ βασιλέως· Τὸ δόγμα σου σοὶ ἔστω, καὶ τὴν δωρεάν τῆς οὐκίας σου ἑτέρῳ δός· ἐγὼ δὲ τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι τῷ βασιλεῖ, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς γνῶρισω σοί, βασιλεῦ. Τίνος ἔνεκεν παραιτεῖται; Ἴνα μάθῃς, ὅτι οὐ δι' ἐκεῖνα λέ-

γει. Ὅτι γὰρ οὐκ ὀργιζόμενος ἀπλῶς ταῦτα εἶπεν, Ἐγὼ δὲ, φησὶ, τὴν γραφὴν ἀναγνώσομαι, καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτῆς ἀναγνέω τῷ βασιλεῖ. Ὅρῃς αὐτὸν χρημάτων κρείττω; τιμῆς ἀνώτερον; οὐδενὸς δέομενον τῶν βασιλικῶν; Οὕτω δὲ τοὺς τὰ Θεοῦ λέγοντας εἶναι. Ἴνα μὴ νομίῃ ὅτι ταύτη αὐτὸν ἐπεσπάσατο, ἡ ἀνθρώπινόν τι τῶν λεγομένων ἐστὶ. Τί οὖν φησι; Ἀφελὲς εἰπεῖν τὴν γραφὴν, συμβουλίην ἀπατεῖναι, ἐξ αὐτῶν τῶν προοιμίων αὐτὸν ἀναμνηστικῶν τῶν τῷ πατρὶ συμβεβηκότων. Ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος τὴν βασιλείαν, καὶ τὴν μεγαλωσύνην, καὶ τὴν τιμὴν, καὶ τὴν δόξαν ἔδωκε Ναβουχοδονόσορ τῷ πατρὶ σου. Καὶ ἀπὸ τῆς μεγαλωσύνης, ἥς ἔδωκεν αὐτῷ, πάντες οἱ λαοί, φυλαί, γλώσσαι ἦσαν τρέμοντες, καὶ φοβούμενοι ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Οὐδὲ ἐδόυλετο αὐτὸς ἀνῆρ, καὶ οὐδὲ ἐδούλετο αὐτὸς ἐνυπτειν, καὶ οὐδὲ ἐδούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶναι. Καὶ ὅτε ὕψωθη ἡ καρδία αὐτοῦ, καὶ τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἐκραταιώθη τοῦ ὑπερηφανεύσασθαι, κατηνέχθη ἀπὸ τοῦ θρόνου τῆς βασιλείας αὐτοῦ, καὶ ἡ τιμὴ αὐτοῦ ἀφῆρέθη ἀπ' αὐτοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων ἐξεδιώχθη, καὶ ἡ καρδία αὐτοῦ μετὰ τῶν θηρίων ἐδόθη, καὶ μετὰ θηρίων ἀγρίων ἡ [232] κατοικία αὐτοῦ, καὶ χόρτον ὡς βοῦν ἐψώμιζον αὐτόν, καὶ ἀπὸ τῆς δριῦς τοῦ οὐρανοῦ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη, ἕως οὗ ἔγνω ὅτι κυριεύει ὁ Θεὸς ὁ ὕψιστος τῆς βασιλείας τῶν ἀνθρώπων, καὶ ὃ ἐὼν δόξῃ δώσει αὐτήν. Εἰ γὰρ ἐκεῖνος, φησὶ, ἀσύγνωστος, σὺ ὁ μετὰ παράδειγμα τοιοῦτον μὴ σωφρονισθεὶς, τίνος ἄξιος, εἰπέ μοι; Οὐδὲ γὰρ εἰς ἀγνοίαν ἔχεις καταφυγεῖν. Οὐδὲ πάντα ταῦτα ἤδεις; Τίνα τίνος προτιμᾷς; τοὺς οὐκ ἀκούοντας, οὐδὲ βλέποντας; Καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, Βυλτάσαρ, οὐκ ἐταπεινώσας τὴν καρδίαν σου κατ' ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ. Οὐ πάντα ταῦτα ἔγνων; Καὶ ἐπὶ τὸν Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ ὕψωθης, καὶ τὰ σκευὴ τοῦ οἴκου αὐτοῦ ἤνεγκας ἐνώπιόν σου· καὶ σὺ, καὶ οἱ μεγιστᾶνές σου, καὶ οἱ παράκοιτοί σου, καὶ αἱ καλλοκαὶ σου ἐκίνατε οἶνον ἐν αὐτοῖς· καὶ τοὺς θεοὺς τοὺς γυνούους, καὶ ἀργυροῦς, καὶ χαλκοῦς, καὶ σιδηροῦς, καὶ ξυλλίλους, καὶ λιθίλους, οἱ οὐ βλέπονσι, καὶ οὐκ ἀκούουσιν, καὶ οὐ γινώσκουσιν, ἦνεσας, καὶ τὸν Θεόν, οὗ ἡ κροή σου ἐν χειρὶ αὐτοῦ, καὶ πᾶσαι αἱ ὁδοὶ σου, αὐτὸν οὐκ ἐδόξασας. Διὰ τοῦτο ἐκ προσώπου αὐτοῦ ἀπεστάλη ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ τὴν γραφὴν ταύτην ἐνέταξ. Καὶ αὕτη ἡ γραφὴ ἡ ἐντεταγμένη· Μανῆ, Θεκέλ, Φαρές· καὶ τοῦτο τὸ σύγκριμα τοῦ ὁράματος. Μανῆ· ἐμέτρησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ ἐπλήρωσεν αὐτήν. Θεκέλ· ἐστάθη ἐν ζυγῷ, καὶ εὐρέθη ὕστεροῦσα. Φαρές· διηρέθη ἡ βασιλεία σου, καὶ ἐδόθη Μήδοις καὶ Πέρσαις. Διὰ τοῦτο, φησὶ, ἐμέτρησεν ὁ Θεὸς τὴν βασιλείαν σου, καὶ διηρέθη. Καὶ τοῦτο εἰς τιμωρίαν, τὸ διαιρεθῆναι, καὶ μὴ μένειν αὐτήν

* Καὶ οὐκ ἐδούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶναι. Ita explendus est iste locus, καὶ οὐκ ἐδούλετο ὕψου, καὶ οὐκ ἐδούλετο αὐτὸς ἐταπεινῶναι, Ei quos volebat, ipse exallabat, ei quos volebat, ipse deprimebat.

ὀλοκλήρον. Ὅπερ οὖν καὶ ἐπὶ Σολομῶντος γέγονεν. Οὐ μόνον τὸ μὴ λαβεῖν τὸν υἱόν, ἀλλὰ καὶ τὸ διαιρεθῆναι. Ὅρα ἀπολογούμενον αὐτῷ τὸν Θεόν· ὅρα αὐτὸν αἰτιον ὄντα. Οὐδ' ἡ προή σου, φησί, ἐν χειρὶ αὐτοῦ. Μὴ γάρ οὐκ ἠδύνατο εὐθέως σε ἀνελεῖν; Ἀλλ' ἐμακροθύμησεν. Τίνα οὐκ ἂν ἐφόβησεν ἡ τιμωρία, καὶ ταῦτα ἐγγὺς οὖσα; Εἶδες τὴν ἐφ' ἐκάτερα δύναμιν; πόθεν δέξιος εἶ, εἰπέ μοι, συγγνώμης; καὶ σὺ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, οὐκ ἔχω εἰπεῖν, ὁ ἔκγονος, οὐ πάντα ταῦτα ἔγνω; Καθάπερ ἐπὶ δικαστηρίου ἡ ἀπόφασις γράφεται, οὗτος ἐρμηνεύει τὰ λεγόμενα. Πόθεν ἐπῆλθεν αὐτῷ τιμῆσαι τὸν Δανιήλ; Ὡς ἐμοὶ δοκεῖ, ὥστε μὴ καταγνωσθῆναι παρὰ τῶν παρόντων, προσδοκῶν ἴσως εὐρεῖν λύσιν διὰ ταῦτα.

12331 ΚΕΦΑΛ. Γ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς κατέστησεν αὐτὸν ἐφ' ὅλης τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Καὶ οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ στρατάρχαι ἐκζητοῦν πρόφασιν εὐρεῖν κατὰ Δανιήλ ἐκ τῆς βασιλείας. Καὶ πᾶσαν πρόφασιν καὶ παράπτωμα οὐχ εὗρον κατ' αὐτοῦ, ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι καὶ εὐνοὺς τῷ βασιλεῖ ἦν ^α. Ἡ, Ὅτι πιστὸς ἦν· τουτέστι, ἐθαύρβει τῷ Θεῷ, κακείνους πάντα ἐκυδέρινα· Θεοῦ δὲ κυδερνῶντος, τίς ἂν γένοιτο βλάβη; Τί οὖν φησι; Εἰποὺ οἱ τακτικοὶ ἐκείνοι, Οὐχ εὐρήσομεν κατὰ Δανιήλ πρόφασιν, εἰ μὴ ἐν νομίμοις Θεοῦ αὐτοῦ. Οὐδὲν, φησί, δυνατόν εὐρεῖν. Διὰ τί; Μὴ οὐκ ἀνθρωπῶς ἐστίν; ἐν πᾶσιν ἄπταιστος γέγονεν; Τὸ μᾶλλον ὁδῶν, καὶ ὑπὲρ τῶν μελλόντων πῶς ἀποφαινεσθε; Καὶ φησι, Πείραν ἐλάβομεν ἀπὸ τῶν πραγμάτων. Εἰ μὴ ἐν νομίμοις, φησί, Θεοῦ αὐτοῦ, οὐχ εὐρήσομεν πρόφασιν. Καὶ μὴν ἐκεῖ ἔληπτος πολλῷ πλέον. Συγχωρεῖ τὸν πειρασμὸν ὁ Θεὸς πρὸς δοκιμήν. Μὴ γάρ οὐκ ἠδύνατο κωλύσαι τὴν κακίαν ἐκείνων; Ἀλλ' ἵνα διὰ τούτου μάθῃς, καὶ τοῦτον θαυμάσῃς, οὐ φθονεῖ τοῦ στεφάνου τοῖς οἰκέτοις ^β αὐτοῦ. Τότε οἱ τακτικοὶ καὶ οἱ στρατάρχαι παρέστησαν τῷ βασιλεῖ, καὶ εἰπον αὐτῷ· Δαρεῖς βασιλεῦ, εἰς τοὺς αἰῶνας ζῆθι. Συνεβουλευσάντο πάντες οἱ ἐπὶ τῆς βασιλείας σου στρατηγοὶ καὶ στρατάρχαι, ὅπατοι καὶ τοπάρχαι, τοῦ στήσαι στάσει βασιλικῇ, καὶ ἐνισχύσαι ὀρισμὸν, ὅπως δὲ ἂν αἰτήσῃ παρὰ παντὸς θεοῦ ἡ ἀνθρώπου· αἴτημα ὥς ἡμερῶν τριάκοντα, ἀλλ' ἢ παρὰ σοῦ, βασιλεῦ, ἐμβληθῇσεται εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.

^α Theodoretus: τὴν γὰρ περὶ τὸν Θεὸν φυλάττων εὐσέβειαν, εὐνοίᾳ πολλῇ καὶ περὶ τοὺς βασιλεῖς ἐκτίχρητο.

^β Leg. οἰκείοις vel οἰκέταις.

^γ Josephus: ὅπως μήτε αὐτῷ τις, μήτε τοῖς θεοῖς δέομαι αὐτῶν καὶ εὐχόμενος εἴη. Forte scripsit ἀνθρώπου, librarilis vero fraudi fuit brevialis scriptura.

Νῦν οὖν, βασιλεῦ, στήσον τὸν ὀρισμὸν, καὶ ἐκθες γραφῇν, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ τὸ δόγμα Μήδων καὶ Περσῶν, ὅπως ἂν μὴ παραγραφῇ κατ' ἐναντίον τούτου. Τότε ὁ βασιλεὺς Δαρεῖος ἐκέταξε γραφῆναι τὸ δόγμα. Ὅρα τί ποιοῦσι, πῶς ἀλόγιστον δόγμα ἐσπούδαζον στήσαι. Καὶ κατὰ σπουδὴν τοῦτο αἰτοῦσι. Τὸ μὲν γὰρ λέγειν, Ὅς ἂν αἰτήσῃ παρὰ ἀνθρώπου, λόγον εἶχεν; Ἀλλ' ἐδόκουν σοφίζεσθαι τὸν λόγον τῆς αἰτήσεως τῷ βραχεῖ χρόνῳ. Ποῖα ὑπόθεσις αὐτῇ; διὰ τί τοῦτο εἶπες; Ἐδοξε, φησί· πάντες συνελθόντες τοῦτο ἐκυρώσαμεν, ὥστε ἐν τριάκοντα ἡμέραις παρὰ σοῦ μόνου αἰτεῖν. Ὁ βαρβαρικὸν αἴτημα· ὡ πολλῆς ἀλογίας γέμουσα χάρις, αὐτὸν τὸν δοκοῦντα τιμᾶσθαι καταισχύνοῦσα! Εἰ μὲν γὰρ τοῦτο καλὸν, ἔδει διηνεκὲς τοῦτο εἶναι· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ τὰς τριάκοντα ἡμέρας. Πάλιν εἰ καλὸν, τί τὸ πλῆθος προβάλλεσθε; Καὶ γὰρ χωρὶς τούτου ἐπινεύσαι δεῖ· εἰ δὲ φαῦλον, οὐδὲ πάσης τῆς οἰκουμένης καλευσύνης ὑπέκεινεν ἔχρῃν. Οὐ προεῖδε τὸν δόλον ὁ βασιλεὺς· καὶ δῆλον [234] ἐκ τῶν μετὰ ταῦτα. Ὄρισε γὰρ, καὶ γράμμασιν αὐτὸν [f. αὐτὸ] ἡσφαλίσαντο, ὥστε μηδὲ βουλομένη μετὰ ταῦτα γενέσθαι καιρὸν τοῦ ἀνανεῦσαι. Τί οὖν ἀκούσας φησὶν ὁ Δανιήλ; Οὐκ ἐταράχθη, οὐ προσέθηκεν, οὐκ ἀφέλκεν. Ὅρα τὸν ἐνάρετον ὁμαλῶς ἀεὶ ζῶντα, ὥστε περὶ τινὰ ἀνθρ. παρατρέχοντα πάντα, ὥστε ἐν σκιάς καὶ τὰ χρηστὰ καὶ τὰ λυπηρὰ θεώμενον. Εἰ γὰρ ἐν ἀρχῇ οὕτως ἀκατάπληκτος ἔμενε, πολλῷ μᾶλλον νῦν μετὰ τὴν πείραν τῶν ἀγῶνων τοσούτους ἀναδυσάμενος στεφάνους. Τίνος ἔνεκεν οὐ προσῆλθε; τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐμέμψατο, τοσαύτην παρὰ τῷ βασιλεῖ παρβήσιν ἔχων; Οὐκ ἐβούλετο ῥήμασιν, ἀλλὰ πράγμασι τοῦτο ποιῆσαι. Ἀλλως δὲ πανταχοῦ αὐτὸν εὐρίσκομεν, τῆς χρείας καλούσης, ἐπιτηδῶντα, καὶ παραγινόμενον. Καὶ Δανιήλ ἠγάπα ἔγνω, ὅτι ἐνετάγη τὸ δόγμα, εἰσηλθὼν εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ· καὶ αἱ θυρίδες ἀνεφωγμέναι ἐν τοῖς ὑπερφύοις αὐτοῦ κατέναντι Ἱερουσαλήμ· καὶ καιροὺς τρεῖς τῆς ἡμέρας ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνατα αὐτοῦ, καὶ προσευχόμενος, καὶ ἐξομολογούμενος ἐναντίον τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ, καθὼς ἦν ποιῶν ἐμπροσθεν. Τίνος ἔνεκεν τῶν θυρίδων ἡμᾶς ἀνέμνησεν, ὅτι ἀνεφωγμέναι ἦσαν πρὸς Ἱερουσαλήμ; Σφοδρὸν τῆς θείας εἶχον πόθον. Καθάπερ οὖν τις ποθυμένην ἔχων ἀποῦσαν, καὶ τὰς ὁδοὺς τὰς ἐκεῖ φερούσας φιλεῖ· οὕτω δὴ καὶ οὗτος. Ἐπεθύμουν δὲ αὐτῆς ἄλλοι τῶν σωματικῶν ἔνεκεν, οὗτος δὲ οὐχί, ἀλλὰ διὰ τὴν δόξαν τοῦ Θεοῦ. Ἐπεὶ ὅτι τοῦτο ἐστίν, δῆλον ἐκείθεν· οὐ γὰρ εἰλετο ἀνελεῖν, τοῦ σπουδαζομένου πέρας εἰληφότος αὐτῷ. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς, καθὼς οἱ πατέρες ἡμῶν παρέδωκαν, πρὸς ἀνατολὰς ὀρῶντες εὐχόμεθα, πάλιν καὶ

datum est Medis ac Persis (a). Idcirco, ait, *Deus regnum tuum mensus est, et divisum est.* Et hoc in supplicium fuit, quod divisum est, nec mansit integrum. Quod et in Salomone contigit. Non modo quia Baltasaris filius non exceperit regnum, sed et quia divisum est. Vide ut Deus se illi excuset: vide ut rex infortunii sui sit auctor. *In cujus, inquit, manu est status tuus.* Nonne enim poterat statim te interimere? Sed patiens fuit. Quem non hæc poena perterrisset, eaque in propinquo? Vides potestatem ad utrumque? unde, quæso, venia dignus es? et tu filius ejus, non habeo dicere nepos (b), nonne omnia hæc noras? Quemadmodum in foro judiciali sententia scribitur, iste ea quæ pronuntiantur interpretatur. Unde regi in mentem venit Danielelem honorare? Ut mihi videtur, ne ab iis qui aderant condemnaretur, et forte sperans ac per hæc liberationem inventurum.

CAPUT VI.

4. « Et rex constituit eum¹ super omne regnum suum. Et ordinatores et satrapæ quærebant invenire contra Danielelem occasionem, ex regno. Et omnem prætextum ac offensam non invenerunt in illum, quia fidelis erat: id est, regi erat benevolus². Vel, *Quia fidelis erat*: hoc est, confidebat Deo; et ille omnia gubernat: Deo autem gubernante, quod damnum evenire poterit? Quid igitur ait? 5. *Dixerunt ordinatores ii, Non invenimus contra Danielelem occasionem, nisi in legitimis Dei sui.* Nihil, inquit, inveniri potest. Propter quid? Nonne homo est? an in omnibus peccato fuit immunis? Futurum incertum est: et de rebus futuris qua ratione affirmatis? Et aiunt: Experimentum ex ipsis rebus sumpsimus. *Nisi in legitimis, inquit, Dei sui, non invenimus occasionem.* Atqui istic multo magis est irreprehensibilis. Tentationem permittit Deus ad probationem. Nonne enim poterat illorum cohibere malitiam? Verum ut per id disceres, et hunc mirareris, non invidet famulis suis coronam. 6. « Tunc ordinatores et satrapæ assiterunt regi, et dixerunt ei: Dari rex, in æternum vive. 7. Consilium inierunt omnes qui super regnum tuum duces, et sa-

¹ Theodoretus sic habet: *Pietatem enim observans erga Deum multa reges benevolentia complectebatur.*

(a) Non dicit, Dabitur Medis ac Persis; nec, Datum est Nabonido; sed, *Datum est Medis ac Persis*, ut de re jam futura; errant igitur viri docti qui hoc vaticinium impletum annis post septemdecim contendunt. Eadem quippe nocte occisus est Baltasar, et Babylon expugnata. Nec obstat locus 1 Reg. 15, 28, quem objicit clarissimus Petavius: *Scidit Dominus regnum Israel a te hodie, et tradidit illud proximo tuo, meliori te.* Intelligendus enim est de inunctione Davidis, quæ non multo post est facta. Sunt et alia non pauca argumenta, quibus fabula Darii Nabonidi jugulatur; quorum nonnulla nos, si occasio feret, non omittemus.

(b) Una omnium verisimillima sententia est, Baltasarem fuisse filium Evilmerodachi, nepotem vero Nabuchodonosoris, quia Jerem. 27, 7, gentes servitutæ dicuntur Nabuchodonosori, et filio ejus, et filio filii ejus. Omnino tamen rejiciendi non sunt illi interpretes, veteres ac recentiores, quibus Nabuchodonosorus est vel proavus Baltasar, vel pater Evilmerodachi ac Baltasar fratrum; vel pater unici filii binominis, et qui modo Evilmerodachus, modo Baltasar sit nuncupatus. Quare temerarium heterodoxorum sacræ scripturæ interpretum consilium probari non potest, qui hoc capite in locum patris, avum substituant.

trapæ, optimates, et toparchæ, statuere statuto regio, et confirmare constitutionem: ut quicumque petierit ab ullo deo vel homine petitionem usque ad dies triginta¹, nisi a te, rex, mittatur in lacum leonum. 8. Nunc igitur, rex, statue constitutionem, et propone scripturam, ut non immutetur decretum Medorum et Persarum (a), ut ne quid præscribatur adversus illud. 9. Tunc rex Darius præcepit scribi decretum. « Vide quid agant, utque inconsultum edictum statuere studeant. Et cupide hoc petunt. Nam dicere: *Quicumque petierit ab homine, habuitne causam?* Sed videbantur rationem petitionis per brevitate temporis callide occultare. Qualis est iste prætextus? quare id dixisti? Visum est, inquit; omnes convenientes id firmavimus, ut intra triginta dies a te solo petant. O barbaricam petitionem! o multæ inconsiderantiæ plenum beneficium, cum qui honorari videtur afficiens probro! Nam si res honesta erat, oportebat perpetuam esse: si vero improba, ne quidem ad triginta dies durare. Rursus, si bona, cur multitudinem obtenditis? Etenim sine ea annuere oportuit: si vero mala, nec universo orbe jubente obtemperandum erat. Dolum non prævidit rex: et hoc ex iis quæ postea contigerunt manifestum est. Constituit enim, et constitutionem publicis literis firmarunt, ut neque volenti regi tempus renuendi esset deinceps. Quid itaque ait Daniel, cum ista accepit? Turbatus non est; pristinæ consuetudini nihil adjecit, nihil ademit. Aspice virtute præditum æqualiter semper viventem, omnia velut prætereuntes flores, ac velut in umbris tum comoda tum tristia intuentem. Nam si ab initio adeo imperterritus manebat, multo magis nunc, post certaminum periculum tot coronis redimitus. Cur non accessit? cur questus non est, cum tantam loquendi libertatem apud regem obtineret? Nolebat id agere verbis, sed rebus. Alioquin autem ubique cum invenimus, cum usus vocat, prosilire atque accedere. 10. « Et Daniel quando cognovit scriptum esse decretum, ingressus est in domum suam, et fenestræ apertæ in cænaculo ejus contra Jerosolymam: et tribus temporibus diei flectebat genua, et orabat (b), et confitebatur coram Deo suo, ut antea solitus erat facere. « Quare nos admonuit fenestram, quod apertæ essent versus Jerosolymam? Quia Judæi vehementi urbis illius visendæ tenebantur desiderio. Sicut igitur qui amatam habet absentem, etiam itinera eo ducentia diligit: ita sane et iste. Alii vero desiderabant urbem propter res corporales: non autem hic, at propter gloriam Dei. Quandoquidem: id ita se habere inde manifestum est, quod noluerit

¹ In Orat. prima de Precatione numerus ternarius pro triceno habetur, errato nimirum scriptoris, seu potius memorie.

(a) Confer cum Estheræ 1, 19, et intelliges Darii Medium imperasse Medis ac Persis, non autem Chaldeis solis; proindeque non esse Nabonidum. Quid enim, quæso, ad Babylonium regem, Medorum ac Persarum leges?

(b) Hinc horæ canonicæ apud Christianos, jam inde ab Apostolicis temporibus. Cujus traditionis rationes produntur a Clemente Alexandrino Stromaton lib. 7, et a SS. Basilio ac Hieronymo. Tertullianus de Jejunii decimo: *Quod etiam suadet Danielis quoque argumentum ter die orantis; utique per aliquarum horarum exceptionem; non altarum autem*

redire, cum evenit quod expetebat (a). Propter hoc et nos, sicut patres nobis tradiderunt (b), ad orientem aspicientes precamur: civitatem quoque nos ac patriam antiquam requirimus: etenim revera quæsitæ digna res est. Quo pacto, cum Deus ubique sit, cumque propheta dicat: *Et qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi* (Psal. 67: 5), tamen ad ortum vertimur? Nempe ibi velut medici officina erat olim. At illius non cepisti experimentum? Sed quære. In captivitate et nos habitabamus: verum antequam venisset Christus. Cur autem tribus tantum diei temporibus flectebat genua? Quid enim? nonne hoc mirabile? Homo tot tantisque circumdatus curis, quique ne paulum quidem respirare habebat. Vide autem et impleri illud apostoli: *In omni loco, inquit, levantes puras manus* (1. Tim. 2. 8). Et quod Christus jussit, hoc complebant. *Et claudens, inquit, ostium tuum, ora Patrem tuum* (Matth. 6. 6). 13. « Tunc responderunt, et dicunt coram rege: Daniel, qui de filiis captivitatis Judææ, non subdidit se decreto tuo et constitutioni quam statuisti: et tribus diei temporibus petit a Deo suo petitiones. 14. Tunc rex, ut verbum audivit, multum contristatus est super eo: et pro Daniele contendit, ut liberaret eum: et usque ad occasum solis dimicavit, ut erueret eum, et satagebat pro illo. 15. Tunc viri illi observaverunt in regem, et dicunt regi: Scito, rex, quia decretum est Medis et Persis, omnem constitutionem et statutum, quod rex statuerit, abrogare non oportere. 16. Tunc rex jussit: et abduxerunt Danielem, et miserunt eum in lacum leonum. » Forsan nonnulli vestrum dicunt: Nonne potuit rex liberare eum? Maxime quidem potuit Deus regem facere potentiorē, sed ad certamen athletam ducit. Noverat finem, non ignorabat exitum. At rex si finem hunc scivisset eventurum, non laborasset utique: sed non potuit. Laudabilis est ob studium, venia dignus ob ignorantiam. Adeo exoptatus ac amabilis erat Daniel: sed invidia ne pulchra quidem intueri sinit: imo intueri quidem permittit, at non fisdem oculis. Non oportet, inquiunt, adeo languidam esse rerum administrationem, neque leges nostras instabiles esse. Tota gens contumelia afficitur. Immittunt Danielem in fossam: imponunt lapidem

quam insigniorum, exinde apostolicarum, tertiæ, sextæ, nonæ. Magistrum sequitur discipulus libro de Oratione, nisi quod memorie lapsu tres pueros cum Daniele consociat. Nollem Constantino Imperatori, istam historiam oratione ad sanctorum cœtum referenti, tam multa excidissent. Videnda est Catholica apostolorum doctrina in lib. 7, c. 25.

(a) Cum Judæis ad patriam redeundi potestas facta est. Cur autem apud externos manserit Daniel, rationem reddit Theodoretus lib. 10 Commentarii in hunc prophetam, circa initium.

(b) Hanc quoque inter non scriptas traditiones recenset S. Basilus lib. de Spiritu sancto, cap. 27; quam et ab apostolis manasse asserit qui inter opera R. Justinii martyris legitur liber ad Orthodoxos de quibusdam quæstionibus scriptus, Resp. ad quæst. 118, nec non S. Germanus patriarcha Constantinopolitanus in Rerum ecclesiasticarum contemplatione. Meminerunt etiam antiquissimi Patres Clemens Alexandrinus Strom. 7, Tertullianus Apologet. 16, et Origenes Homilia 3 in Numeros, et inter Origenis Opera Auctor Librorum in Job lib. 1. Ad Clementem Constitutionum lib. 2, cap. 57, et lib. 7, cap. 48, Dionysium Eccles. Hier. cap. 1 et 2, Auctorem Quæstionum ad Antiochum, quæst. 57, et Symeonem Thessalonicensem de Sacramento Ordinis cap. tertio, sexto, undecimo.

dem « Et dixit rex Danieli: Deus, cui tu servis continue, ipse liberabit te. 17. Et attulerunt lapidem unum, et imposuerunt super os laci: et obsignavit rex annulo suo, et annulo optimatum suorum: ut nihil mutaretur in Daniele. 18. Et abiit rex in domum suam, et cubuit incenatus, et cibos non apposuerunt ei, et somnus recessit ab eo. » Recordare mihi monumentum Christi, ubi Judæi sigilla imposuerunt. Alioquin enim dixissent rem per fraudem ac præstigias esse factam. Sed ubique quæ ab inimicis nostris patrantur, pro nobis sunt. Nam ut delatoribus omnis auferatur prætextus, id evenit: et rex ponit signa, ut illis facultas non esset quidquam faciendi, vel illum extrahendi, et leones causandi: illi vero etiam imponunt signa, ut non liceret regi liberare eum, atque sic in tuto decretum esset. Et non cœnavit, inquit, rex, neque dormiit. Vide quanta vis sit amoris. Et quid? Primum quidem bene sperare jubet dicens: *Deus, cui tu servis continue.* Iterum causam justam ponit, quæ possit illius animum erigere. Forsan enim Danielem audierat. Deinde accedit hymnum proferens. 23. « Tunc rex multum gavius est super eo: et præcepit ut Danielem educerent de lacu. Et eductus est Daniel de lacu, et nulla læsio inventa est in illo, quia credidit Deo suo. 24. Et dixit rex, et adduxerunt viros qui accusaverant Danielem: et in lacum leonum injecti sunt ipsi, et filii eorum, et uxores eorum: et non pervenerant ad pavimentum laci, cum dominati sunt eorum leones, et omnia ossa eorum comminuerunt. » Qua de causa filii et uxores perierunt (a)? quid peccaverunt isti? Fortasse illi quoque criminis participes erant. Vides improborum supplicium? vides justorum præmia? Undique erudire, undique ædificare. Vides quod quamvis Deus deserat, ad utilitatem nostram id facit. Superavit ignem; superavit feras. Ne deinceps inquiras, ad quid leones, et pardi, et reliquæ feræ? Sunt enim veluti carnifices quidam ad latera Danielis stantes, tamquam in divino quodam ac horrendo tribunali id agentes: ad hunc modum non ausi sunt perfodere latera justī viri. Non enim acceperant judicis mandatum. Postquam vero alii in lacum missi sunt, Deo jubente, eos interfecerunt, *Et ossa eorum, inquit, comminuerunt.* Quis frenabat ipsorum ora? quis præcepit apposito cibo abstinere? quis philosophus adeo temperans, ut pressus fame, solutione autem famis præsentē, nolit se ab eo malo liberare? Rursus edicta, rursus divinum præconium, rursus testimonium per res ipsas.

CAPUT VII.

1. « In primo anno Baltasaris regis Chaldæorum Daniel somnium vidit: et visiones capitis ejus in cubili ejus: et somnium scripsit. Principium sermonum ejus. Et respondens dixit: 2. Ego Daniel aspiciebam in mea visione, nocte: et ecce quatuor venti cæli ir-

(a) Vera causa barbarus tyrannorum omnium mos, et etiam plerarumque gentium leges. Exempla passim suppediabant historie: libri Regum, Judithæ, Estheræ, Jeremiæ, Herodotus, Q. Curtius, Justinus, Ammianus Marcellinus, etc.

ἡμεῖς καὶ πατρίδα ἀρχαίαν ζητοῦμεν· καὶ γὰρ ὄντως
 ἄξιον ζητῆσαι. Πῶς, πανταχοῦ τοῦ Θεοῦ ὄντος, καὶ
 λέγοντος τοῦ προφήτου· Τῷ ἐπιβεβηκότι ἐπὶ θυ-
 σμῶν, Κύριος ὄνομα αὐτῷ· πρὸς ἀνατολὰς ἔσμεν
 τετραμμένοι· Ἐκεῖ ὥσπερ λατρεῖον ἦν τὸ ἀρχαῖον.
 Ἀλλ' οὐκ ἔλαβες αὐτοῦ παῖραν; Ἀλλὰ ζήτει. Ἐν αἵμα-
 λωσίᾳ καὶ ἡμεῖς ψυχοῦμεν, ἀλλὰ πρὶν ἔλθειν τὸν Χρι-
 στόν. Τίνος δ' ἔνεκεν τρεῖς μόνους καιροὺς τῆς ἡμέρας
 ἦν κάμπτων ἐπὶ τὰ γόνυ αὐτοῦ; Τί γάρ; τοῦτο οὐ
 θαυμαστόν; Ἀνθρώπος τοσαύταις κυκλούμενος φρον-
 τίσι, καὶ οὐδὲ μικρὸν ἀναπνεῦσαι ἔχων. Ὅρα δὲ καὶ
 τὸ ἀποστολικὸν ἐκεῖνον πληροῦμενον· Ἐν παντὶ τό-
 πῳ, φησί, ἐκαίροντες ὁσίους χεῖρας. Καὶ ὅπερ ὁ
 Χριστὸς ἐκέλευσε, τοῦτο ἐπλήρουν. Καὶ κλείσας,
 φησί, τὴν θύραν σου, πρόσευξαι τῷ [235] Πατρὶ
 σου. Τότε ἀπεκρίθησαν, καὶ λέγουσιν ἐνώπιον
 τοῦ βασιλέως· Δαυιήλ, ὁ ἀπὸ τῶν υἱῶν τῆς αἱμα-
 λωσίας τῆς Ἰουδαίας, οὐκ ὑπετάγη τῷ δόγματι
 σου, καὶ περὶ τοῦ ὀρισμοῦ, οὐ ἔταξας· καὶ καιροὺς
 τρεῖς ἡμέρας αἰτεῖ παρὰ τοῦ Θεοῦ αὐτοῦ τὰ αἰτή-
 ματα. Τότε ὁ βασιλεὺς, ὡς τὸ ῥῆμα ἤκουσε, πολὺ
 ἐλυπήθη ἐπ' αὐτῷ, καὶ περὶ τοῦ Δαυιήλ ἠγωνί-
 σατο τοῦ ἐξελεσθαι αὐτόν· καὶ ὥς πρὸς θυσμὸς
 ἡλίου ἠγωνίσαστο τοῦ ἐξελεσθαι αὐτόν, καὶ ἦν ἀγω-
 νίζομενος περὶ αὐτοῦ. Τότε οἱ ἄνδρες ἐκείνοι παρ-
 τηρήσαντο· ἐπὶ τὸν βασιλέα, καὶ λέγουσι τῷ
 βασιλεῖ· Γνώθι, βασιλεῦ, ὅτι τὸ δόγμα τοῖς Μή-
 δοις καὶ Πέρσαις, τοῦ πάντα ὀρισμὸν καὶ σάειν,
 ἦν ἂν ὁ βασιλεὺς στήσῃ, οὐ δεῖ ὁ παραγράψαι.
 Τότε ὁ βασιλεὺς εἶπε, καὶ ἤγαγον τὸν Δαυιήλ,
 καὶ ἐπέβαλον αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων.
 Τάχα τινὲς ὁμῶν λέγουσιν, ὅτι Οὐκ ἴσχυεν αὐτὸν
 ἐξελεσθαι; Μάλιστα μὲν ἡδύνατο ὁ Θεὸς ποιῆσαι τὸν
 βασιλέα δυνατώτερον, ἀλλὰ ἐπὶ τὸ κάμμα· ἔγει τὸν
 ἀθλητήν. Ἥδει τὸ τέλος, οὐκ ἠγνόει τὸ πέρας. Οὐδὲ
 ὁ βασιλεὺς· εἰ τοῦτο ἤδει τὸ τέλος ἐκδοσόμενον, ἠγω-
 νίσαστο ἂν· ἀλλ' οὐκ ἴσχυεν. Ἀπόδεικτος τῆς προθυ-
 μίας, συγγνωστὸς τῆς ἀγωνίας. Οὕτω ποθεινὸς ἦν ὁ
 Δαυιήλ· ἀλλ' ὁ φθίνος οὐδὲ τὰ κατὰ ἀφίση βλέπειν,
 μᾶλλον δὲ βλέπειν μὲν αὐτὰ, οὐ τοῖς αὐτοῖς· δὲ ὀφθαλ-
 μοῖς. Οὐ δεῖ, φασίν, οὕτως ἐκλυτα εἶναι τὰ πράγματα,
 οὐδὲ ἀθεδαίλους τοὺς νόμους τοὺς παρ' ἡμῖν. Τὸ ἔθνος
 ὅλον ὀβριζέται. Ἐμβάλλουσιν εἰς τὸν λάκκον· ἐπιτι-
 θέας λίθον. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς τῷ Δαυιήλ· Ὁ
 Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς, αὐτὸς ἐξελεῖται
 σε. Καὶ ἤνεγκαν λίθον ἕνα, καὶ ἐπέθηκαν ἐπὶ τὸ
 στόμα τοῦ λάκκου· καὶ ἐσφραγίσαστο ὁ βασιλεὺς
 τῷ δακτυλίῳ αὐτοῦ, καὶ τῷ δακτυλίῳ τῶν με-
 ριστάνων αὐτοῦ, ὅπως μὴ ἀλλοιωθῇ πρᾶγμα ἐν

τῷ Δαυιήλ. Καὶ ἀπῆλθεν ὁ βασιλεὺς εἰς τὸν οἶκον
 αὐτοῦ, καὶ ἐκοιμήθη ἄδειπνος, καὶ ἐδέσματα οὐκ
 εἰσήνεγκαν αὐτῷ, καὶ ὁ ὕπνος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ.
 Ἀναμνήσθητί μοι τοῦ μνημείου τοῦ Χριστοῦ. Ἐνθα
 τὰ σήμαντρα ἐπέθηκαν οἱ Ἰουδαῖοι. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο
 ἦν, εἶπαν ἂν, ὅτι κατὰ γοητείαν τὸ πρᾶγμα γέγονεν.
 Ἀλλὰ πανταχοῦ τὰ παρὰ τῶν ἐχθρῶν γινόμενα, ὅπερ
 ἡμῶν ἔστιν. Ἵνα γὰρ πᾶσαν αὐτοῖς ἀνέλῃ πρόφα-
 σιν, τοῦτο γίνεται· καὶ ὁ βασιλεὺς τίθησι σημεῖα, ἵνα
 ἐκείνοις μὴ ἐκγένηται τι ποιῆσαι, ἢ ἐξελεῖν, καὶ τοὺς
 λέοντας αἰτιάσασθαι· κάκεινοι δὲ τιθέασιν, ἵνα μὴ
 ἐξῇ τῷ βασιλεῖ ρύσασθαι αὐτόν, ἀλλ' οὕτως ἀδέκαστον
 γενέσθαι τὴν ψῆφον. Καὶ οὐκ ἐδείπνησε, φησί, ὁ βασι-
 λεὺς, οὐδὲ ἐκαθεύδῃσεν. Ὅρα πόσον ποιεῖ φιλτρον.
 Καὶ τί; Πρῶτον μὲν παρεθάρσυνεν αὐτὸν λέγων· Ὁ
 Θεός, ᾧ σὺ λατρεύεις ἐνδελεχῶς. Πάλιν αἰτίαν τι-
 θεσι δικαίαν, δυναμένην αὐτοῦ ἀνασθῆσαι τὴν ψυχὴν.
 Καὶ γὰρ ἦν ἴσως ἀκηκόως. Εἶτα παραγίνεται ὕμνον
 ἀναφέρων. Τότε ὁ βασιλεὺς πολὺ ἠγαθύνθη ἐπ'
 αὐτῷ· καὶ τὸν Δαυιήλ εἶπεν ἀνεστηθεῖν ἐκ τοῦ
 λάκκου. Καὶ ἀνηνέχθη [236] Δαυιήλ ἐκ τοῦ λάκ-
 κου, καὶ πᾶσα διαφθορά οὐκ εὐρέθη ἐν αὐτῷ, ὅτι
 ἐπίστευσε τῷ Θεῷ αὐτοῦ. Καὶ εἶπεν ὁ βασιλεὺς,
 καὶ ἤγαγον τοὺς ἄνδρας τοὺς διαβάλλοντας τὸν
 Δαυιήλ· καὶ εἰς τὸν λάκκον τῶν λεόντων ἐνεβλή-
 θησαν αὐτοί, καὶ οἱ υἱοὶ αὐτῶν, καὶ αἱ γυναῖκες
 αὐτῶν· καὶ οὐκ ἐφθασαν εἰς τὸ ἔδαφος τοῦ
 λάκκου, ὥς οὐ ἐκυρίευσαν αὐτῶν οἱ λέοντες,
 καὶ πάντα τὰ ὅσα αὐτῶν ἐλέπυναν. Τίνος ἔνεκεν
 παῖδες καὶ γυναῖκες ἀπόλλυνται; τί ἤμαρτον οὗτοι;
 Ἵσως καὶ αὐτοὶ τοῖς αὐτοῖς ἐκοινώνουν. Εἶδες τῶν
 πονηρῶν τὴν τιμωρίαν; εἶδες τῶν δικαίων τὰ ἔπαθλα;
 Πάντοθεν παιδεύου, πάντοθεν οἰκοδομοῦ. Εἶδες ὅτι
 καὶ καταλίπη Θεός, ἐπὶ χρησίμῳ τοῦτο ποιεῖ. Περι-
 εγένετο πυρός· περιεγένετο θηρίων. Μηκέτι λοιπὸν
 ἐξετάσης, διὰ τί λέοντες, καὶ παρδάλεις, καὶ τὰ λοιπὰ
 θηρία; Καθάπερ γὰρ δῆμοι τινες παρὰ τὰς πλευράς
 ἐστῶτες τοῦ Δαυιήλ, ὥσπερ ἐν θείῳ τινὶ καὶ φρικτῷ
 δικαστηρίῳ τοῦτο ποιοῦντες· οὕτως οὐκ ἐτόλμησαν
 διορύξει τὰς πλευράς τοῦ δικαίου. Οὐ γὰρ ἤκουσαν
 ἐπιτάγματος δικαστοῦ. Ἐπειδὴ δὲ τοὺς ἄλλους ἔδα-
 λον, ἐπιτάξαντος τοῦ Θεοῦ, διέφθειραν, Καὶ τὰ ὅσα
 αὐτῶν, φησί, ἐλέπυναν. Τίς ἐχαλίνου αὐτῶν τὰ
 στόματα; τίς τροφῆς παρακειμένης ἀποσχέσθαι ἐκέ-
 λευσεν; ποῖος οὕτω φιλόσοφος ἐγκρατὴς, ὡς λιμοῦ
 καλεῖοντος, καὶ τῆς λύσεως τοῦ λιμοῦ παρούσης, μὴ
 ἂν θαλῇσαι λῦσαι τὸ δεινόν; Πάλιν διαγράμματα,
 πάλιν κήρυγμα θεῖον, πάλιν ἡ διὰ τῶν ἔργων μαρ-
 τυρία.

ΚΕΦΑΛ. Ζ'.

^a Restituendum est hoc verbum in Theodor., ubi παρ-
 τηρήσαντο corrupte legitur.

^b Rectius in Theodoro το δεῖν.

^c Scio coronas Olympicorum agonum laureas fuisse: He-
 schium autem scribere, κάμματα, φύλλα δάφνης ἐν οἷς σκέ-
 ποντο τὰ ψαιστά· ὁμοίως καὶ αἱ καμματαῖται. Verum hæc ex
 Athenæi lib. 4, unde desumpta sunt, sic emendanda cen-
 seo: καμματαῖται, seu potius, καμματίδες, φύλλα δάφνης
 ἐν οἷς σκεπτοῦτο τὰ ψαιστά· ὁμοίως καὶ τὰ κάμματα, ψαι-
 στά. Locus Athenæi obviæ est, nec debuit a Casaubono
 sollicitari. Hic itaque scribe σκάμμα, quæ vox Chrysosto-
 mo familiaris, ut e: metaphora qua hic utitur.

Ἐν τῷ πρώτῳ εἶσι Βαλτάσαρ, βασιλέως Χαλ-
 δαίων, Δαυιήλ ἐνώπιον εἶδεν· καὶ αἱ ὁράσεις τῆς
 κεφαλῆς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς κοίτης αὐτοῦ, καὶ τὸ ἐν-
 ὅπιον ἔγραψεν. Ἀρχὴ λόγων αὐτοῦ. Καὶ ἀπο-
 κριθεὶς εἶπεν· Ἐγὼ Δαυιήλ ἐθεώρουν ἐν τῇ ὁράσει
 μου τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ οἱ τέσσαρες ἄνθρωποι τοῦ
 οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν με-

γάλην. Καὶ τέσσαρα θηρία μεγάλα ἀνέβαινον ἐκ
τῆς θαλάσσης, διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον,
ὥσει λέαινα, καὶ περὰ αὐτῆς ὥσει ἄετος. Ἐθεώ-
ρουν ὥς οἱ ἐξετίλλαντο τὰ περὰ αὐτῆς, καὶ ἐξ-
ήρθη ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστά-
θη, καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Καὶ ἰδοὺ
θηρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκῳ, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστά-
θη· καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς, ἀνὰ
μέσον τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον
αὐτῇ· Ἀνάστα, φάγε σάρκας πολλὰς. Ὑπῖσω
τούτου ἐθεώρουν, καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον ὥσει
πάρδαλις· καὶ αὐτῇ περὰ τέσσαρα πετεινοὺ
ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ,
καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Ὑπῖσω τούτου ἐθεώρουν
ἐν ὁράματι τῆς νυκτός, καὶ ἰδοὺ θηρίον τέταρτον,
φοβερόν, καὶ ἔκθυμον, καὶ ἰσχυρόν περισσῶς·
καὶ οἱ ὀδόντες αὐτοῦ σιδηροὶ καὶ μεγάλοι· ἐσθλόν,
καὶ λεπτύρον· καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶ συν-
επάτει· καὶ αὐτὸ διαφέρειν περισσῶς παρὰ πάντα
τὰ θηρία τὰ ἐμπροσθεν αὐτοῦ· καὶ κέρατα αὐτοῦ
δέκα. Προσενδύνει τοῖς κέρασιν αὐτοῦ· καὶ ἰδοὺ
κέρας ἕτερον μικρόν ἀνέβαινον ἐν τῷ μέσῳ αὐ-
τοῦ, καὶ τρία κέρατα τῶν ἐμπροσθεν αὐτοῦ ἐξ-
ερίξωθ' ἀπὸ προσώπου αὐτοῦ. Καὶ ἰδοὺ ὀφθαλ-
μοί, [237] ὥσει ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ κέρατι
τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μέγαλα. Τίνος ἔνεκεν
οὐχὶ γυναῖκας εἶπεν ὅτι εἶδεν; Ἄλλ' ὅτε μὲν δίκην
καὶ ἄρῃν ἔδει παραστήσαι, γυναῖκας παρήγαγεν ὅτε
δὲ βασιλείας, θηρία. Πρᾶγμα ἐστίν· ἡ βασιλεία,
σωματοποιεῖ οὖν αὐτό. Οὐκ οὖν ἐχρῆν; Καὶ καλῶς.
Ἄλλ' ἐπειδὴ αἱ ποιότητες αὐτῶν μάλιστα ἐν τοῖς θη-
ρίοις εἶσι, διὰ τοῦτο αὐτῶν ἐδεήθη. Ἐβουλήθη δεῖξαι
τὸ ἐν ἀγριότητι ἄδρῳ, καὶ λέαιναν παρήγαγεν.
Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ νωθὲς, καὶ ἄρκον παρήγαγεν.
Ἐβουλήθη δεῖξαι τὸ ταχὺ καὶ κούρον, καὶ ἐπειδὴ
πολέμοις κατέλυσαν ἅπαντες· τὰς ἀρχάς· καὶ πάρδα-
λιν παρήγαγε. Καὶ ὅρα ὅπως καλῶς ἐθεώρησε τὴν
θάλασσαν πρῶτον, πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Τσαυτῆς
γὰρ γέμει παραχῆς, καὶ οὕτω φέρεται, ὥς ἰχθύων,
οὐχὶ ἀνθρώπων πεπληρωμένη. Τούτου καὶ ὁ Χριστὸς
δηλοῖ, ὅτι θάλασσα ὁ παρὼν βίος ἐστίν, ἐν τῷ λέγειν·
Ὁμοιωθὲν ἡ βυσιλεία τῶν οὐρανῶν συτήρη βλη-
θείσῃ εἰς τὴν θάλασσαν, καὶ ἐκ παντός γένους
συναγούσῃ. Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, οἱ τέσσαρες ἄνεμοι
τοῦ οὐρανοῦ προσέβαλλον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν
μεγάλην. Δηλοῖ ὅτι ἐκείθεν τὰ θηρία, [καὶ] τὸ ταχὺ
τῆς τοῦ Θεοῦ προνοίας. Καὶ γὰρ ἡμεῖς ἐπὶ τῆς τα-
χυτήτος τοὺς ἀνέμους παράγομεν εἰς μέσον. Ἐνέπα-
σαν εἰς τὴν θάλασσαν· καὶ ἀνέδου, φησὶ, τὰ θηρία
ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Καὶ γὰρ ἀπὸ τῆς φύσεως τῆς
ἡμετέρας οἱ ἄρχοντες ἡμῶν. Οὕτω καὶ τὸν βασιλεῖα
λέοντα καλεῖ πολλάκις, τὸ βασιλικὸν ὁμοῦ καὶ θη-
ριῶδες δεῖξαι βουλόμενος. Ἡ ἐπειδὴ ὁ μὲν ἀνατολι-
κώτερος, ὁ δὲ ἐξ ἄρκτου, ὁ δὲ ἀπὸ νότου. Ὡς ἂν εἴποι-
τις, Ἀνέτρεψέ τὴν θάλασσαν, ἀνετάραξεν ἐκ τοῦ οὐ-
ρανοῦ Διαφέροντα ἀλλήλων. Τὸ πρῶτον ὥσει
λέαινα. Καθάπερ ἐν ὁνείρῳ· οὐ γὰρ αὕτη τῶν πρα-
γμάτων ἡ φύσις ἦν. Διὰ δύο συμβόλων τὸ βασιλικὸν
ἐνδείκνυται. Τινὲς δὲ φασιν, ὅτι τὸν Ἀσσύριον ἐκρά-
τησε, διὰ τοῦτο δύο. Καὶ ἐθεώρουν ὥς οἱ ἐξετί-
λλαντο τὰ περὰ αὐτῆς, τουτέστι ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡρθη

ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου ἐστάθη·
καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Γοργὼν τὸ ζῶον.
Ἐκατέρωθεν εἶχε τὴν ἰσχὺν ταχυτήτος, ἀνωθεν μὲν
ἀπὸ τῶν πτερῶν, κάτωθεν δὲ ἀπὸ τῶν ποδῶν· ἀλλ'
ἐκατέρα ἡ ταχυτὴς ἀνῆρθε, ἐκείνων μὲν ἐκταλάντων
(ἰ. ἐκτλ.), καὶ μὴδὲ φανέντων λοιπῶν, τούτων δὲ
μεταπεσόντων ἐπὶ τοὺς ἀσθενεστέρους, τοὺς ἀνθρώ-
πους. Καὶ καρδία ἀνθρώπου ἐδόθη αὐτῇ. Τοῦτο
γὰρ ἐν ἐκείνῳ τῷ ζῳῳ, τὸ γαῦρον. Ταπεινός, φησὶ,
ἡμερος, χειροῦθις ἐγένετο ὁ βασιλεὺς. Καὶ ἰδοὺ θη-
ρίον ἕτερον ὅμοιον ἄρκῳ, καὶ εἰς μέρος ἐν ἐστάθη,
καὶ τρία πλευρὰ ἐν τῷ στόματι αὐτῆς ἀνὰ μέσον
τῶν ὀδόντων αὐτῆς. Καὶ οὕτως ἔλεγον αὐτῇ·
Ἀνάστηθι, φάγε σάρκας πολλὰς. Ἐπὶ τῶν Περσῶν
ἐγένετο τὸ βραδὺ τῶν ἀνθρώπων. Ἐπὶ Μήδων [238]
καὶ Περσῶν τρία πλευρὰ, ἦτοι τόπους, ἡ τὰς βασι-
λείας, ἃς συνεῖδεν. Ἐλεγον αὐτῷ· Ἀνάστηθι,
φάγε σάρκας πολλὰς. Οὗτοι γὰρ εἶλον καὶ Βαβυ-
λῶνα, καὶ τὰς πολλὰς εἰργάσαντο συμφοράς. Ὑπῖσω
τούτου ἐθεώρουν· καὶ ἰδοὺ ἕτερον θηρίον, ὥσει
πάρδαλις· καὶ αὐτῇ περὰ τέσσαρα πετεινοὺ
ὑπεράνω αὐτῆς, καὶ τέσσαρες κεφαλαὶ τῷ θηρίῳ·
καὶ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα, φησὶ, πάρδαλις·
Ἀλέξανδρος ὁ τῶν Μακεδόνων βασιλεὺς, πᾶσαν δια-
πτάς τὴν οἰκουμένην. Οὐδὲν γὰρ τούτου γοργώτερον,
οὐδὲ ὀξύτερον γέγονεν, ἀλλὰ σφοδρὸς τις ἦν καὶ ὀξύς,
καθάπερ τοῦτο τὸ θηρίον. Τέσσαρα, φησὶ, περὰ
πετεινοῦ ὑπεράνω αὐτῆς. Τουτέστιν, ἅπαντα προ-
έλαβε τὴν ἰσχύν. Πέρσας γὰρ εἰς δέκα τρεῖς βασι-
λείας διεῖλυν, ἅπαντας ἐχειρώσαντο. Εἶδες αὐτοῦ τὴν
ταχυτήτα; Καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τοῦ θηρίου, καὶ ἀπὸ
τῶν πτερῶν. Πᾶσαν διέδραμε τὴν οἰκουμένην. Καὶ
κεφαλαί, φησὶ, τέσσαρες τῷ θηρίῳ. Καὶ ἡ βασι-
λεία καὶ ἡ ἐξουσία ἐδόθη αὐτῷ. Εἶτα λέγει ταύ-
της· τὴν παρουσίαν, τὴν ποικίλην καὶ παντοδαπῇ,
καὶ οὐκ ἔχει εἰκόνα εἰπεῖν· οὕτως ἐξαλλάττον τι τὸ
θηρίον ἦν. Πᾶσας γὰρ ἐκείνας ἐνίκησε. Ταῖς μὲν ἄλ-
λαις, ἀπὸ τοῦ τάχους ἦν ἡ ἰσχύς· τούτου δὲ ἀπὸ τῶν
ὀδόντων· σιδηροὶ ἦσαν. Καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς πο-
σὶ αὐτοῦ συνεπάτει. Τοὺς πολλοὺς λέγει πολέμους.
Τίνες οἱ δέκα βασιλεῖς; τί τὸ μικρὸν κέρας; Ἐγὼ τὸν
Ἀντίχριστόν φημι μεταξὺ τινῶν φαίνεσθαι βασι-
λέων. Καὶ ὀφθαλμοί, ὥς ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου ἐν τῷ
κέρατι τούτῳ, καὶ στόμα λαλοῦν μέγαλα. Τί γὰρ
ἐκείνου τοῦ στόματος μείζον γένοιτο; ἂν τοῦ λέγον-
τος, Ἐπὶ πάντα λεγόμενον θεὸν ἡ σέβασμα,
ὥστε αὐτὸν εἰς τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ καθίσαι; Εἰ δὲ
ὀφθαλμοὶ ἀνθρώπου, μὴ θαυμάσης· καὶ γὰρ τοιαῦτα
φθέγγεται. Ἀνθρωπὸς ἐστὶ, φησὶ. Διὰ τί δὲ μικρόν,
καὶ οὐκ ἐξ ἀρχῆς μέγα φαίνεται; Ἄλλ' ὕστερον αὐ-
ξηθήσεται, καὶ κρατήσει τινῶν βασιλέων. Τί οὖν;
Οὐκέτι βασιλεία διαδέχεται τοῦτον, ἀλλ' αὐτὸς ὁ Θεὸς
καταλύει. Ἐθεώρουν, ὥς οὐ θρόνοι ἐτέθησαν,
καὶ Παλαιὸς ἡμέρων ἐκάθητο· καὶ τὸ ἔνδυμα αὐ-
τοῦ λευκόν ὥσει χιῶν· καὶ ἡ θριξὶς τῆς κεφαλῆς
αὐτοῦ ὥσει ἔριον καθάρν· ὁ θρόνος αὐτοῦ φλόξ
αυρός· οἱ τροχοὶ αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Ποταμοὶ

^a Deesse conflicto ἀσώματων.

^b Ἀπ' ἀπώσεως?

^c Verisimilis emendatio ἀνθρωπείως, vel potius ἀνθρώπου.

^d Διελών. Imo διηρημένως. Illa enim Persidis in Provin-
cias divisio Alexandro multo est antiquior. Xenophon
Historiarum de Institutione Cyri lib. 1: δώδεκα γὰρ καὶ
Περσῶν φυλαὶ διήρηνται. Herodotus in Thalia: ἀρχὰς κατε-
στήσατο (loquitur de Dario Hystaspis filio) εἰκοσι, τὰς
αὐτοὶ καλέουσι σατραπείας.

^e Sequentia estendunt reponendum esse τετόρτες.

ruebant in mare magnum. 5. Et quatuor bestiae grandes ascendebant de mari, diversae inter se. 4. Prima similis leonae, et alae ejus velut alae aquilae. Aspiciebam, donec evulsa esset alae ejus: et sublata est de terra, et in pedibus hominis stetit, et cor hominis datum est ei. 5. Et ecce bestia alia similis urso, et in partem unam stetit, et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei: Surge, comede carnes multas. 6. Post hoc aspiciebam, et ecce alia bestia tamquam pardalis: et ipsi alae quatuor volucris super eam, et quatuor capita bestiae, et potestas data est illi. 7. Post hoc aspiciebam in visione noctis, et ecce bestia quarta, terribilis, et stupenda, et fortis nimis: et dentes ejus ferrei et magni; comedens et comminuens; et reliqua pedibus suis conculcabat: et ipsa diversa valde praeter omnibus bestiis quae ante eam: et cornua ejus decem. 8. Considerabam cornua ejus, et ecce cornu aliud parvum ascendebat in medio eorum, et tria cornua ejus, de iis quae antea, eradicata sunt a facie ejus. Et ecce oculi, quasi oculi hominis in cornu isto, et os loquens grandia. » Cur non dixit se vidisse mulieres? At quidem cum poenam et maledictionem oportuit exhibere, mulieres adduxit Scriptura: cum autem regna exprimere, bestias protulit. Incorporea res est regnum: corpus igitur illi tribuit. An non oportebat? Et recte. Nam quoniam regnorum qualitates praecipue in bestiis istis existant; ideo iis opus habuit. Ostendere voluit illam in feritate superbiam atque luxuriam (a), et leonem produxit. Voluit ostendere tarditatem, et ursum adduxit. Voluit designare velocitatem et pernicitatem, et quod bellis omnia imperia everterint: atque pardalim protulit. Aspice ut prius pulchre viderit mare, quod repraesentat universum orbem terrarum. Totidem enim plenus est tumultibus, et eodem modo agitur, quasi piscibus, non hominibus repletus (b). Id etiam Christus declarat, praesentem nempe vitam mare esse, dum dicit: « Simile factum est regnum caelorum saganæ missae in mare, et ex omni genere congreganti. » (Matth. 13. 47.) « Et ecce, » inquit, « quatuor venti caeli irruerant in mare magnum. » Declarat bestias illas inde prodissse: indicat etiam celeritatem divinae providentiae. Ftenim nos, cum de velocitate sermo est, ventos in medium producimus. Irruerunt in mare; et emergerunt, inquit, bestiae e mari. Nam naturae nostrae participes sunt principes nostri. Sic etiam regem leonem saepe vocat, regiam dignitatem et ferinos mores indicare cupiens. Vel quia ventorum ille quidem orientalis est, hic vero ex

(a) In Graeco, *ἀλαί*. Porro haec vox, teste Suida, *arrogantiam* atque *delicias* significat. Quare utrumque in versione junxi, ductus auctoritate S. Hieronymi, qui in Commentario ad hunc locum regem Babylonio crudelitatem, luxuriam et superbiam attribuit. Crudelitatis specimen dabit caput praecedens; luxuriae liber Judithae. praesertim cap. 12, vers. 21; superbiae, ut alia omittam, rex Assyrius Lucifer dictus Is. 14, 12.

(b) Piscibus se invicem devorantibus improbos homines comparant, post Habacucum prophetam, Athenagoras Legatione pro Christianis, B. Irenaeus lib. 5, cap. 24. et omnium elegantissime S. Basiliius Hom. septima in Hexaemeron. Notum est ea de re proverbium.

septentrione, alter vero ab austro. Ut si quis dixerit: Evertit mare; illud de caelo agitarunt. *Discras inter se. Prima, quasi leona.* Quemadmodum in somnio: non enim haec rerum natura erat. Per duo signa majestas regia ostenditur. Quidam vero dicunt, quod quia Assyrium superavit, ideo cum duobus animalibus confertur. *Et aspiciebam, donec evulsa esset alae ejus*, id est, imperium, *et sublata est de terra: et in pedibus hominis stetit: et cor hominis datum est ei.* Ferrox animal. Utrinque habebat celeritatis vim: superne quidem ab alis, inferne vero a pedibus: sed utraque velocitas ablata est, alis quidem evulsis, nec amplius apparentibus, pedibus vero degenerantibus in debiliores, humanos scilicet. *Et cor hominis datum est ei.* Tanta in illo animali fuerat superbia. Humilis, inquit, mitis et mansuetus factus est rex. *Et ecce bestia alia similis urso: et in partem unam stetit: et tria latera in ore ejus, inter dentes ipsius. Et sic dicebant ei: Surge, comede carnes multas.* Sub Persis homines fuerunt tardi ac segnes. Sub Medis et Persis exstiterunt tria latera: id est, vel loca, vel regna, quae in unum illi contraxerunt. *Dicebant ei: Surge, comede carnes multas.* Hi enim ceperunt et Babylonem, et multas calamitates intulerunt. « Post hoc aspiciebam; et ecce alia bestia, quasi pardalis: et ipsi alae quatuor volucris super eam, et capita quatuor bestiae: et potestas data est illi. » Deinde, inquit, *pardalis*: Alexander Macedonum rex, qui totum orbem pervolavit. Nihil quippe illo fuit terribilius, nec velocius: at vehemens erat ac celer, sicuti haec bestia. *Quatuor, inquit, alae volucris super eam.* Hoc est, omnem potentiam sibi adjunxit. Persas enim in tredecim regna ab se divisos sibi subjecit universos. Vides illius celeritatem? Et ex bestiae natura, et ex alis. Universum orbem percurrit. *Et capita, inquit, quatuor bestiae. Et regnum et potestas data est ei.* Dehinc narrat quartae bestiae adventum multiformem et omnigenum, et non potest afferre similitudinem: adeo bestia illa varians erat. Alia quippe omnia devicit regna. Caeteris quidem imperiis a velocitate inerat vis: hujus vero animalis vires in dentibus, qui ferrei erant. *Et reliqua pedibus suis conculcabat.* Multa intelligit bella. Quinam sunt decem reges? quod parvum cornu? Ego aio Antichristum inter aliquot reges apparere. *Et oculi, quasi oculi hominis, in cornu isto, et os loquens grandia.* Quid enim illo ore grandius esse potest quod loquitur, *Supra quidquid dicitur Deus, aut numen, adeo ut in templo Dei sedeat* (2. Thess. 2. 4)? Si autem oculi hominis, ne mireris: etenim talia loquitur. Homo est (2. Thess. 2. 3), inquit. Cur autem cornu parvum, et non ab initio magnum apparet? At posthac crescet, et quorundam regum dominabitur. Quid igitur? Nullum regnum excipiet hunc regem: sed illum Deus ipsemet dissolvit ac destruet. 9. « Aspiciebam, donec throni positi sunt, et antiquus dierum sedit: et vestimentum ejus candidum sicut nix: et capillus capitis ejus quasi lana munda: thronus ejus flamma ignis: rotae ejus ignis ardens. 10. Fluvius ignis manabat egrediens a conpectu ejus. Mille

millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum. Judicium sedit, et libri aperti sunt. » Contendamus animo, carissimi. Non enim parvis de rebus agitur. *Throni*, inquit, *positi sunt, et antiquus dierum sedit*. Quis est iste? Sicuti cum audiisti ursum, non de urso cogitasti, et cum leonem, non id animal suspicabaris, sed regna; et cum mare, non mare, sed orbem terrarum, in aliis alia cogitans: ita et nunc. Antiquus dierum quid est? Seni cuidam similis erat. Nam ad usus rerum, propter quas appareat, seipsum format: atque hic ostendit senibus judicia esse committenda. Sicut enim cum audis thronum, non cathedram intelligis: verum quis adeo vilem ac vulgarem sensum arriperet, cum et alibi Deus armatus videatur, et alibi cruentatus (Sap. 5. 18. Isai. 63. 3)? Hoc itaque indicare vult, tempus iudicii esse. *Vestimentum ejus, quasi nix, candidum*. Quare? Quoniam non modo tempus est iudicii, sed retributionis quoque: quoniam cunctos ipsi adstare oportet: quoniam *Judicium illius*, inquit, *quasi lux egrediatur* (Osae 6. 5). Deinde *Throni positi sunt*. Nonne throni in quibus *Sedebitis*, inquit, *super duodecim thronos* (Matth. 19. 28)? *Et capillus capitis ejus quasi lana munda*. Ignis nihil consumebat, quandoquidem lenis erat. Vides faciem et habitum civilem ac popularem? Thronus terrebat, quod igne abundaret; et non igne simpliciter, sed igne ardente. Nam ne existimares, per similitudinem factam esse comparisonem, addidit ignis illius efficaciam, non solum ignem dicens, sed ignem ardentem. *Fluvius ignis manabat a conspectu ejus*. Mille millia ministrabant ei, et dena millia denum millium assistebant ante eum (a). *Judicium sedit*. Hoc est, ideo adventi, ut iudicium daretur. *Et libri aperti sunt* (Dan. 13. 42). Quid ais? libris Deus indiget, *Qui omnia novit antequam fiant? Qui finxit sigillatim corda eorum* (Psal. 32. 15)? Sed juxta consuetudinem magistratum nostrorum loquitur; et sic acta sunt apud nos. Sicut enim acta non ideo leguntur, ut magistratus solum edoceatur, sed etiam ut appareat justum esse iudicium: ita et tunc evenit. Nam licet Deus sciat se juste judicare, attamen libros aperit. Cujus rei gratia? Quid ais, et quid tibi vis? Cur non præmia quoque dixit? At dixit: *Throni positi sunt*; quandoquidem Deus et illa definivit: postquam vero nos non audimus, tunc punitionem et

supplicium minatus est. Et nonne nobis hanc primam vocem emisit? *Exinde cepit*, inquit, *predicare regnum: cælorum* (Matth. 4. 17). Nihil corporeum suspiceris, dilecte, nec existimes Deum, qui immensus est, solio esse inclusum. Nam si *In manu ejus sunt fines terræ* (Psal. 94. 4): si *Montes statuit statera: si Omnes gentes quasi saliva in conspectu ejus reputatae sunt*, et si *cuncta sicut pulvis coram eo* (Isai. 40. 12. 15), ut ipse ait: quis locus totum simul comprehendere poterit? Sed quid? Res non ita se habet: solio non includitur Deus. Si autem vestimentum habebat, quomodo ignis illud non consumpsit? et qua ratione Antiquus dierum dicitur ille, qui ante omnia sæcula existit? quo pacto autem et antiquus? Tu enim, inquit, *idem ipse es* (Psal. 101. 28). Cur igitur antiquus, cum dicatur: *Et anni tui non deficient* (Ibid.)? Qui vero vestimentum quoque fuerit circa immensum ac incorporeum? *Etenim magnitudinis ejus*, inquit, *non est finis* (Psal. 144. 3). Et rursus: *Si ascendero in cælum, tu illic es; si descendero in infernum, ades* (Psal. 131. 8). Quomodo igitur veste circumscribatur humana, nec illam consumebat? At vero et alia ejusmodi multa videre ac legere poterat propheta. Quomodo autem capilli in igne non absumebantur? Propter hoc siquidem subiecit: *Thronus ejus ignis ardens*. *Et libri aperti sunt*. Ut ille qui damnatur, suo sibi iudicio condemnatur. 11. « Aspiciebam tunc a voce sermonum grandium, quos cornu illud loquebatur. Spectabam donec interfecta est bestia illa, et perijt, » ob magniloquentiam. Quamquam Alexander Deum adoravit. « Et corpus ejus datum est in combustionem ignis. 12. Et reliquarum bestiarum translatus est principatus: et longitudo vitæ data est eis usque ad tempus et tempus. » Quamvis finem habuerint, attamen hoc factum est. *Et combusta est bestia, et corpus illius igne absumptum*. Funditus periisse declarat. 13. *Aspiciebam in visione noctis, et ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat*. Quis hæc ignorat? quis perspicere poterit? num enim Petrus est qui ista dicit, o Judæe? num Paulus? *Et ecce*, inquit, *quasi Filius hominis veniebat, et usque ad antiquum dierum pervenit*. Ecce et par dignitas utriusque. *Et in conspectu ejus oblatus est illi*. Ut cum videris ipsi regnum tradi, illud, tradi, humano modo non censeas accipiendum. Nam *A nubibus cæli*, inquit: nubes autem pro cælo sumere solet Scriptura. 14. « Et ipsi datus est principatus, et honor, et regnum: et omnes populi, tribus, linguæ ipsi servient. Potestas ejus potestas æterna, quæ non pertransibit, et regnum ejus non corrumpetur. » Quid, quæso, his verbis manifestius? *Et omnes populi*, inquit, *tribus, linguæ ipsi servient*. Vide ut omnem orbis gentem complexus sit. Vide ut et iudicis acceperit tribunal ac potestatem. Ne enim id esse temporarium existimes, ait: *Quæ non pertransibit: et regnum illius non corrumpetur*: sed stat ac manet. Quod si fidem non habes, a rebus persuadere. Vides æqualitatem honoris cum Patre? Nam quia Filius post Patrem apparuit, propter hoc ait eum venisse cum nubibus. Quod autem existeret et antea, clarum est ex ipsis nubibus:

(a) Numerus certus pro incerto. Quare hæc verba varie ab Ecclesiæ doctoribus allata inventes, S. Irenæo lib. 2, cap. 6, Tertulliano adversus Praxeam cap. 3, Auctore libri ad Novatianum inter Opera S. Cypriani, Eusebio Evang. Præpar. lib. 7, cap. 13, atque etiam B. Chrysostomo Hom. 6 contra Anomæos; nec non in Ordinationibus Maronitarum. At Editiones S. Hieronymi ad hunc locum vitiosæ sunt: *Duplex autem angelorum officium est: aliorum qui justis præmia tribuunt; aliorum qui singulis præsentunt cruciatibus*. Nemo non videt scribendum esse, *civilitatibus*, ut et postea comperi legere S. Thomam in Expositione in hunc prophetam. Porro notabilis imprimis discrepantia inter B. Theodoretum et S. Thomam, seu potius S. Dionysium, in assignanda dignitate angelorum, qui ministrant, et qui assistunt. Ab utroque dissecunt S. Gregorius Papa; cujus opinioni favet verus Clemens Romanus in Epistola ad Corinthios; pseudo-Clemens autem in Constitutionibus apostolicis, lib. 8, cap. 12, a Theodoro stat: sed de viris circa angelos sententis præclare disserit Joannes Morinus ad Ordinationes Syriacas. Lege Origenem ad cap. 5 Epist. ad Rom.

πυρός εἰλεκεν ἐκπορευόμενος ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλκλαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν, καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Συντείνωμεν τὴν διάνοιαν, ἀγαπητοί. Οὐ γὰρ περὶ μικρῶν ὁ λόγος ἐστὶ. Θρόνοι, φησὶν, ἐτέθησαν, καὶ ὁ Παλαιός ἡμερῶν ἐκάθητο. Τίς ἐστιν οὗτος; Ὡς περ ἀκούσας ἄρχον, οὐκ ἄρχον ἐνόησας, καὶ λείαναν, οὐ τοῦτο ὑπώπτευσες, ἀλλὰ βασιλείας· καὶ θάλασσαν, οὐ θάλασσαν, ἀλλὰ τὴν οἰκουμένην, δι' ἐτέρων ἑτερα· οὕτω καὶ νῦν. Παλαιός ἡμερῶν τί ἐστιν; Γεγραμμένοι τινὲς εἶπαι. Πρὸς γὰρ τὰς χρείας τῶν πραγμάτων, δι' αὐτῶν φαίνεται, τυποῖ ἑαυτὸν, [239] δεικνύς ὅτι τοῖς τοιοῦτοις πιστεῦσθαι τὰ κριτήρια χρή. Ὡς περ γὰρ θρόνον ἀκούων οὐχὶ καθέδραν νοεῖς· ἀλλὰ πῶς τὸν χυδαῖον^a τις ἐπισπάσασται, ἐπεὶ καὶ ἀλλαχού ὠπλισμένοι φαίνεται, καὶ ἐτέρωθεν ἡμαγμένος; Τοῦτο οὖν βούλεται δεῖξαι, ὅτι κρίσεως καιρὸς. Τὸ ἐνδυμα αὐτοῦ, ὡς εἰ χιών, λευκόν. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι οὐχὶ κρίσεως καιρὸς μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀναπαύσεως· ὅτι πάντα δεῖ αὐτῷ παραστήναι· ὅτι τὸ κρίμα αὐτοῦ, φησὶ, ὡς φῶς ἐξελεβήσεται. Εἰτα θρόνοι ἐτέθησαν. Οὐ θρόνοι, ἐν οἷς Καθίσσας, φησὶ, ἐπὶ δώδεκα θρόνους; Καὶ ἡ θριξ τῆς κεφαλῆς αὐτοῦ ὡς εἰς ἑριον καθαρόν. Τὸ πῦρ οὐδὲν ἀνήλκεν, ἐπειδὴ γὰρ ἡμερον. Εἶδες ὅνιν καὶ σχῆμα πολιτικόν καὶ δημαγωγικόν; Ὁ θρόνος ἐφόδει, τῷ πολῦπυρος εἶναι· πῦρ οὐκ ἀπλῶς, ἀλλὰ φλέγον. Ἰνα γὰρ μὴ νομίσης διὰ τὴν εἰκόνα παραβεβῆσθαι, προσέθηκεν αὐτοῦ τὴν ἐνέργειαν, εἰπὼν οὐκ ἀπλῶς πῦρ, ἀλλὰ, Πῦρ φλέγον. Ποταμὸς πυρός εἰλεκεν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Χίλκλαι χιλιάδες ἐλειτούργουν αὐτῷ, καὶ μύρια μυριάδες παρεστήκεισαν ἐμπροσθεν αὐτοῦ. Κριτήριον ἐκάθισεν. Τοῦτέστι, διὰ τοῦτο παραγένητο, ὥστε κριτήριον καθίσαι. Καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Τί λέγεις; βίβλιον ὁ θεὸς δεῖται, Ὁ τὰ πάντα εἰδὼς πρὶν γενέσεως αὐτῶν; Ὁ πλάσας κατὰ νόμον τὰς καρδίας αὐτῶν; Ἀλλὰ κατὰ τὸν νόμον τῶν ἀρχόντων τούτων λέγει, ὡς περ τὰ ὑπομνήματα πράττεται παρ' ἡμῖν. Καθάπερ γὰρ ἐν ταῦτα οὐ διὰ τοῦτο ἀναγινώσκειται, ὥστε μαθεῖν τὸν ἄρχοντα μόνον, ἀλλ' ὥστε φανῆναι δικαίαν οὖσαν τὴν κρίσιν· οὕτω καὶ τότε, εἰ καὶ οἶδε δικαίως δικάζων, ἀλλ' ὁμως ἀνοίγει τὰς βίβλους. Τίνος ἔνεκεν; Τί λέγεις, καὶ τί θέλεις εἰπεῖν; Τίνος ἔνεκεν οὐ λέγει καὶ τὰς τιμὰς; Εἶπεν· Ὁ θρόνοι ἐτέθησαν, ἐπεὶ καὶ ὁ θεὸς ταῦτα ὥρυσεν· ἐπειδὴ δὲ καὶ οὐκ ἠκούσαμεν, τότε τὴν τιμωρίαν καὶ τὴν κόλασιν. Καὶ οὐκ ἡμῖν πρώτην ταύτην ἀφῆκε φωνήν; Ἀπὸ τότε ἤρξατο, φησὶ, κηρύσσειν τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν. Μηδὲν σωματικὸν ὑπολάβης, ἀγαπητέ, μηδὲ ἐμπεριελῆσθαι θρόνον ὡς ἄπειρον θεὸν νομίσης. Εἰ γὰρ Ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ τὰ πέματα τῆς γῆς· εἰ τὰ ὅρη ἐστῆσεν ἐν γῇ· εἰ πάντα τὰ ἐθνη ὡς σείλας ἐνώπιον αὐτοῦ ἐλογίσθη, καὶ ὡς κοριοπέδος ἐνώπιον αὐτοῦ τὰ πάντα, ὡς αὐτὸς φησὶ· ποῖος τόπος ὁλον ἰμοῦ περιβαλεῖν δυνήσεται; Ἀλλὰ τί; Οὐκ ἐστὶ τοῦτο, οὐκ ἐναπειλη-

πται θρόνον. Εἰ δὲ ἐνδυμα εἶχε, πῶς οὐκ ἀνήλωσεν αὐτὸ τὸ πῦρ; πῶς εἰ δὲ (f. εἴη) Παλαιός ἡμερῶν, ὁ [f. δς] πρὸ πάντων τῶν αἰώνων ὑπῆρχε; πῶς δὲ καὶ παλαιός; Σὺ γὰρ, φησὶ, [240] ὁ αὐτὸς εἰ. Πῶς οὖν παλαιός; Καὶ τὰ ἐτη σου γὰρ, φησὶ, οὐκ ἐκλείψουσιν. Πῶς δὲ καὶ ἐνδυμα γένοιτ' ἂν περὶ τὸν ἄπειρον καὶ ἀσώματον; Οὐδὲ γὰρ τῆς μεγαλωσύνης αὐτοῦ, φησὶ, ἐστὶ πέρας. Καὶ πάλιν· Ἐὰν ἀναβῶ εἰς τὸν οὐρανόν, σὺ ἐκπὶ εἰ· ἐὰν καταβῶ εἰς τὸν ἄδην, πάρει. Πῶς οὖν ἱματίῳ περιεγράφεται ἀνθρωπίνῳ, καὶ οὐτε τοῦτο ἀνήλκεν; Ἀλλὰ μὴν καὶ ἑτερα πολλὰ ἡδύνατο ἰδεῖν ὁ προφήτης. Πῶς δὲ τρίχας ἐν πυρὶ οὐκ ἀνήλκοντο; Διὰ γὰρ τοῦτο ἐπήγαγεν· Ὁ θρόνος αὐτοῦ πῦρ φλέγον. Καὶ βίβλοι ἀνεψέχθησαν. Ὡς τε αυτοκατάκριτον γενέσθαι τὸν κρινόμενον. Ἐθεώρουν τότε ἀπὸ φωνῆς τῶν λόγων τῶν μεγάλων, ὡς τὸ κέρας ἐκείνο ἐλάλει. Θεωρῶν ἡμῖν, ἕως ἀνηρέθη τὸ θηρίον, καὶ ἀπώλετο, ἀπὸ τῆς μεγαλτοῦρας. Καίτοι Ἀλέξανδρος προσεκύνει τὸν θεόν. Καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐδόθη εἰς καυσίον πυρός. Καὶ τῶν λοιπῶν θηρίων μετεστάθη ἡ ἀρχὴ· καὶ μακρότης^b ζωῆς ἐδόθη αὐτοῖς ἕως καιρῶν καὶ καιροῦ. Εἰ καὶ τέλος ἔσχον, ἀλλ' ὁμως τοῦτο ἐγένετο. Καὶ κετεκαύθη τὸ θηρίον, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἐκαύθη. Τὸ παντελῶς ἀνηρέσθαι δηλοῖ. Ἐθεώρουν ἐν ὁράματι τῆς νυκτός· καὶ ἰδοὺ μετὰ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν. Τίς ταῦτα ἀγνοεῖ;· τίς διαβλέπει δυνήσεται; μὴ γὰρ Πέτρος ταῦτα λέγει, ὡς Ἰουδαῖς; μὴ γὰρ Παῦλος; Καὶ ἰδοὺ, φησὶ, ὡς Υἱὸς ἀνθρώπου ἐρχόμενος ἦν, καὶ ἕως τοῦ Παλαιοῦ τῶν ἡμερῶν ἔφθασεν. Ἰδοὺ καὶ τὸ ὁμοτίμον. Ἐνώπιον αὐτοῦ προσηνέχθη αὐτῷ. Ἰνα θαν Ἰησὺς δεδομένην αὐτῷ τὴν βασιλείαν, μὴ ἀνθρωπίνως νομίσης εἶναι τὸ δεδοσθαι. Ἀπὸ γὰρ τῶν νεφελῶν τοῦ οὐρανοῦ, φησὶ· τὰς δὲ νεφέλας ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ παραλαμβάνειν εἰσθεν ἡ Γραφή. Καὶ αὐτῷ ἐδόθη ἡ ἀρχὴ, καὶ ἡ τιμὴ, καὶ ἡ βασιλεία· καὶ πάντες οἱ λαοὶ, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ἡ ἐξουσία αὐτοῦ ἐξουσία αἰώνιος, ἥτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται. Τί τοῦτο σαφέστερον; εἰπέ μοι. Καὶ πάντες λαοί, φησὶ, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Ὅρα πῶς ἔκταν τὸ ἔθνος τῆς οἰκουμένης περιέγραψεν. Ὅρα καὶ τὸ κριτήριον αὐτὸν λαβόντα. Ἰνα γὰρ μὴ χρόνου νομίσης εἶναι τοῦτο, φησὶ· Ἦτις οὐ παρελεύσεται· καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ οὐ διαφθαρήσεται· ἀλλ' ἔστηκε καὶ μένει. Εἰ δὲ ἀπιστεῖς, ἀπὸ πραγμάτων πείθου. Εἶδες ὁμοτιμίαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πατέρα; Ἐπειδὴ γὰρ ὕστερος ἐφάνη τοῦ Πατρὸς, διὰ τοῦτο φησὶ, ὅτι ἦλθε μετὰ τῶν νεφελῶν. Ὅτι δὲ ἦν καὶ πρῶν, δῆλον ἐκ τῶν νεφελῶν· ἐπὶ τῶν νεφελῶν γὰρ ἔρχεται. Καὶ αὐτῷ προσηνέχθη ἡ τιμὴ. Ἦν εἶχε, τοῦτέστι. Καὶ λαοί, φυλαί, γλώσσαι αὐτῷ δουλεύουσιν. Τὴν μὲν γὰρ ἀρχὴν εἶχεν ἄνω, τότε δὲ ἔλαβεν αὐτὴν ἦν εἶχεν. Ὡς περ γὰρ ἐπὶ τοῦ Πατρὸς νοεῖς τὰς τρίχας, καὶ τὰ λοιπά· οὕτω καὶ τοῦτο. Τὸ δὲ Ἐδόθη [241], καὶ ὅσα τοιαῦτα ἀκούων,

^a Si legamus τὸ χυδαῖον, clara erunt omnia. Postea re-
vertito ἐτέρωθεν.

^b In Theodoro perperam habetur μακρότης. Mox mal-
lem cum ceteris legere ἕως καιροῦ καὶ καιροῦ.

^c Τίς διαβλέπει δυνήσεται. Addendum forte ἰσὺ, vel μέ.

μηδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης, μηδὲ ταπεινὸν περὶ τοῦ Υἱοῦ. Ὡς περ γὰρ γεγηρακότα ὄρων, οὐχὶ γέροντα ὑποπτεύεις, οὕτω καὶ τὰ λοιπά. Μὴ γὰρ ζήτει τὴν σαφήνειαν ἐν ταῖς προφηταῖς, ἐνθα σκιαὶ καὶ αἰνίγματα · ὥς περ ἐπὶ τῆς ἀστραπῆς οὐ ζητεῖς διηγετικὸς φῶς, ἀλλὰ ἀρκεῖ φανῆναι μόνον. Ἐφριξε τὸ πνεῦμα μου, ἐγὼ Δαυὶδ ἐν τῇ ἐξέσει μου · καὶ αἱ ὁράσεις τῆς κεφαλῆς μου ἐτάρασσόν με. Εἰκότως ὑπὸ τῆς ἰψέως τῶν ὀρωμένων. Πατέρα καὶ Υἱὸν οὕτως καὶ πρῶτος καὶ μόνος ὄρᾳ, ὡς ἐν βίβει. Τί ἂν ἔχοιεν Ἰουδαῖοι πρὸς τοῦτο εἰπεῖν; Μελλούσης γὰρ τῆς παρουσίας αὐτοῦ λοιπὸν ἔγγυτέρω εἶναι, εἰκότως καὶ αἱ βίβει θαυμάσται φαίνονται. Καὶ προσήλθον ἐν τῶν ἐσθηκότων, καὶ τὴν ἀκριβείαν ἐξήτουν παρ' αὐτοῦ μαθεῖν περὶ τούτων πάντων. Καὶ εἰπέ μοι τὴν ἀλήθειαν, καὶ τῶν λόγων τὴν σύγκρισιν ἐγγώρισέ μοι. Ἐρωτᾷ τί ποτὲ ἐστὶ τὰ φαινόμενα · καὶ μανθάνει περὶ τοῦ Ἀντιχρίστου, καὶ μανθάνει βασιλείαν τέλος οὐκ ἔχουσαν. Ταῦτα, φησὶ, τὰ θηρία τὰ μεγάλα, τέσσαρες βασιλεῖαι ἀναστήσονται. Καὶ παραλήφονται τὴν βασιλείαν ἄγριοι Ὑψίστου, καὶ καθέξουσιν αὐτὴν ἕως αἰῶνος, καὶ ἕως αἰῶνος αἰῶνων. Καὶ ἐξήτουν ἀκριβῶς περὶ τοῦ θηρίου τοῦ τετάρτου, ὅτι ἦν διαφέρον παρὰ πᾶν θῆριον, καὶ φοβερόν περισσῶς · οἱ ὁδόντες αὐτοῦ σιδηροῖ, οἱ δυνεῖς αὐτοῦ χαλκοῖ· ἐσθλὸν καὶ λεπτύνον, καὶ τὰ ἐπίλοιπα τοῖς ποσὶν αὐτοῦ συνεπάται. Καὶ περὶ τῶν κεράτων αὐτοῦ τῶν δέκα, τῶν ἐν τῇ κεφαλῇ αὐτοῦ, καὶ τοῦ ἑτέρου τοῦ ἀναδάντος, καὶ ἐκτινάξαντος τῶν προτέρων τρία · καὶ τὸ κέρα ἐκείνο, ᾧ ὀφθαλμοὶ αὐτῷ, καὶ στόμα λαλοῦν μεγάλα, καὶ ἡ ὄρασις αὐτοῦ μείζων τῶν λοιπῶν. Ἐθεώρουν, καὶ τὸ κέρα ἐκείνο ἐποίησε πόλεμον μετὰ τῶν ἄγων, καὶ ἰσχυσε πρὸς αὐτοὺς, ἕως οὗ ἦλθεν ὁ Παλαιὸς τῶν ἡμερῶν, καὶ τὸ κρῖμα ἔδωκεν ἄγριοις Ὑψίστου · καὶ ὁ καιρὸς ἔφθασε, καὶ τὴν βασιλείαν κατέσχον οἱ ἄγριοι. Καὶ εἶπεν οὕτως · Τὸ θῆριον τὸ τέταρτον βασιλεῖα τετάρτη ἐστὶ ἐν τῇ γῇ, ἥτις ὑπερέβηε πάσας τὰς βασιλείας, καὶ καταράγεται πᾶσαν τὴν γῆν, καὶ συμπατήσῃ αὐτὴν, καὶ κατακλύψῃ αὐτὴν. Καὶ τὰ δέκα κέρατα αὐτοῦ δέκα βασιλεῖς ἀναστήσονται · καὶ ὀπίσω αὐτῶν ἀναστήσεται ἕτερος, ὃς ὑπερὸς ἐκείνοις πάντας τοὺς ἔμπροσθεν, καὶ τρεῖς βασιλεῖς ταπεινώσει. Καὶ λόγους πρὸς τὸν Ὑψίστον λαλήσει, καὶ τοὺς ἄγλους Ὑψίστου καλαιώσει, καὶ ὑπονοήσῃ τοῦ ἀλλοιωῦσαι καιροὺς καὶ νόμον · καὶ δοθήσεται ἐν χειρὶ αὐτοῦ ἕως καιροῦ*. Καὶ τὸ κριτήριον ἐκάθισεν · καὶ τὴν ἀρχὴν αὐτοῦ μεταστήσουσι, τοῦ φανίσαι καὶ ἀπολέσαι ἕως τέλους. Καὶ ἡ βασιλεία, καὶ ἡ ἐξουσία, καὶ ἡ μεταλωσύνη τῶν βασιλέων τῶν ὑποκάτω παντός τοῦ οὐρανοῦ ἐδόθη ἄγριοις Ὑψίστου · καὶ ἡ βασιλεία αὐτοῦ, βασιλεία αἰῶνος · καὶ πᾶσαι αἱ ἀρχαὶ αὐτῷ δουλεύουσιν καὶ ὑπακούουσιν. Ἐως

ὥδε τὸ κέρας τοῦ λόγου. Ἐγὼ Δαυὶδ · οἱ διαλογισμοὶ μου ἐπὶ κλεῖον συνετάρασσόν με, καὶ ἡ μορφὴ μου ἡλλοιώθη, καὶ τὸ ῥῆμα ἐν τῇ καρδίᾳ μου συνετήρησα. Καὶ τίνος ἔνεκεν οὐκ εἶπες, ἀνθρώπε; Ὅτι οὐδὲν πρὸς Ἰουδαίους ἦν · ἀλλὰ τούναντιον ἐν μὲν τοῖς ῥήμασι διὰ τῆς ἀσφαλείας αὐτὰ συνεκάλυπτεν, ἐν δὲ τῷ προφήτῃ συνετήρησεν ἐν τῇ καρδίᾳ. Καὶ γὰρ πρὸς τῷ τέλει φησὶν · Ἰδοὺ οἱ λόγοι ἐσφραγισμένοι · καὶ βούλεται αὐτοὺς [242] ἀσφρεῖς εἶναι. Τοῦτο ποιεῖ καὶ αὐτὸς διὰ παραβολῶν λέγων. Ὅρα πανταχοῦ πῶς τὴν βασιλείαν ἐπαίρει, ἵνα μὴδὲν ἀνθρώπινον ὑποπτεύσης. Εἰ γὰρ καὶ πᾶσαν τὴν γῆν κατέσχον οἱ ἄνθρωποι, ἀλλ' οὐκ αἶι, οὐδὲ εἰς ἀπειρον αἰῶνα. Καὶ μὴ μοι λεγέτω τις, ὅτι βραχὺν χρόνον λέγει. Τὸ γὰρ, Οὐ παραλεύσεται, τί ἐστίν; οὐδὲ ἔδωκεν ἑτέρῳ δοθῆσθαι; Καὶ ὅρα τὰ κατὰ Δαρεῖον καὶ Μακεδόνας. Τίνος ἔνεκεν ταῦτα; Διὰ τοὺς Ἰουδαίους. Διὰ τοῦτο καὶ Ἀλέξανδρος προσεκύνησε τὸν ναὸν, ὡς φασί, τὸ βιβλίον τοῦτο ἰδὼν · καὶ Ἕλληνες ἐθαύμασαν αὐτοῦ τὴν ἰσχὺν τῆς προρρήσεως. Περὶ τούτων οὐδεὶς εἶπεν, ἀλλ' ἡ οὕτος μόνος.

ΚΕΦΑΛ. Η'.

Ἐν ἑστέ τριτῷ τῆς βασιλείας Βαλτάσαρ ὄρασις ὤφθη πρὸς με, ἐγὼ Δαυὶδ, μετὰ τὴν ὀφθαλμοῦ μοι ἐν τῇ ἀρχῇ. Καὶ εἶδον ἐν τῇ ὁράσει · καὶ ἐτέρετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, καὶ ἡμῃ ἐν Σούσοις τῇ βάρει, ἥ ἐστιν ἐν χώρᾳ Ἑλάμ. Καὶ εἶδον ἐν ὁράματι, καὶ ἡμῃ ἐπὶ τοῦ Οὐβάλ. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμοὺς μου, καὶ εἶδον · καὶ ἰδοὺ κριὸς εἰς ἐσθητικῶς πρὸ τοῦ Οὐβάλ · καὶ αὐτῷ κέρατα, καὶ τὰ κέρατα ὕψηλά · καὶ τὸ ἐν ὕψιλότερον τοῦ ἑτέρου, καὶ τὸ ὕψιλότερον ἀνέβαινεν ἐκ' ἐσχάτων. Καὶ εἶδον τὸν κριὸν κερατίζοντα κατὰ θάλασσαν, καὶ βοφρᾶν, καὶ νότον, καὶ λίβα · καὶ πάντα τὰ θηρία οὐ στήσονται ἐνώπιον αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος ἐκ χειρὸς αὐτοῦ · καὶ ἐποίησε κατὰ θέλημ αὐτοῦ, καὶ ἐμεγαλύνθη. Καὶ ἐγὼ ἡμῃ συνιών · καὶ ἰδοὺ τράγος αἰγῶν ἦρχετο ἀπὸ λιθὸς ἐπὶ πρόσωπον πάσης τῆς γῆς · καὶ οὐκ ἦν ἀπτόμενος τῆς γῆς · καὶ τῷ τράγῳ ἐκείνῳ κέρας θεωρητὸν ἀπὸ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Καὶ ἦλθεν ὁ τράγος ἕως τοῦ κριοῦ τοῦ τὰ κέρατα ἐχοντος, ὃν εἶδον ἐστῶτα ἐνώπιον τοῦ Οὐβάλ · καὶ ἔδραμε πρὸς αὐτὸν ἐν ὀρτῇ* τῆς ἰσχύος αὐτοῦ. Καὶ εἶδον αὐτὸν φθάσαντα ἕως τοῦ κριοῦ, καὶ ἐξηγηρώθη πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔβαινε τὸν κριὸν, καὶ συνέτριψεν ἀμφοτέρω τὰ κέρατα αὐτοῦ · καὶ οὐκ ἦν ἰσχυρὸς τῷ κριῷ τοῦ στήναι ἐνώπιον αὐτοῦ. Καὶ ἐβρίψεν αὐτὸν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ συνεπάτησεν αὐτὸν, καὶ οὐκ ἦν ὁ ἐξαιρούμενος τὸν κριὸν ἐκ χειρὸς αὐτοῦ. Καὶ ὁ τράγος τῶν αἰγῶν ἐμεγαλύνθη ἕως σφόδρα. Καὶ ἐν τῷ ἰσχυῶσαι αὐτὸν, συνέτριβη τὸ κέρας αὐτοῦ τὸ μέγα · καὶ ἀνέθη τέσσαρα κέρατα ὑποκάτωθεν αὐτοῦ εἰς τοὺς τέσσαρας ἀνέμους τοῦ

* *Quiescit sunt voces sequentes*, καὶ καιρῶν, καὶ γε ἡμῶν καιροῦ.

* Ita in Hebræo. At nunc in Theodotione ac in Theodoro legitimus ὀρτῇ. Frequenter ex istis duobus nominibus unum pro alio scribunt librarii.

siquidem in iis venit. *Et illi delatus est honor.* Quem habebat scilicet. *Et populi, tribus, linguæ ipsi servient.* Principatum etenim habebat antea, tunc vero illum ipsum quem obtinebat accepit. Nam sicut in Patre intelligis capillos, et reliqua: ita et istud accipiendum. Cum autem audis, *Datum est*, et alia id genus, nihil humanum suspiceris, nec humile de Filio. Sicut enim videns eum qui senuit, non senem arbitraris: ita et cætera. Noli quippe perspicuitatem in prophetiis quærere, ubi umbræ sunt ac ænigmata: quemadmodum in fulgure non exquiris lumen perpetuum, sed sufficit si modo appareat. 15. *Horruit spiritus meus, ego Daniel in habitu meo: et visiones capitis mei turbabant me.* Merito sub aspectu eorum quæ videntur. Patrem et Filium iste et primus et solus, ut in visione, videt. Quid ad hoc respondeant Judæi? Cum enim Domini adventus deinceps propior futurus esset, merito et visiones mirabiles apparent. 16. « Et accessi ad unum assistentium, et veritatem de his omnibus quærebam ab eo discere. Et dixit mihi veritatem, et sermonum interpretationem indicavit mihi. » Interrogat quænam tandem essent quæ apparebant: et edocetur de Antichristo, et discit regnum quod non habet finem. 17. « Hæ, » inquit, « bestię magnæ, quatuor regna consurgent. 18. Et sancti Altissimi suscipient regnum, et obtinebunt illud usque in sæculum, et usque in sæculum sæculorum. 19. Et quærebam diligenter de bestia quarta, quia erat diversa ab omni bestia, et terribilis valde: dentes ejus ferrei, ungues ejus ænei: comedens et comminuens, et reliqua pedibus suis conculcabat. 20. Et de cornibus ejus decem, quæ in capite illius; et de alio, quod ascenderat, et excusserat priorum tria: et cornu, cui erant oculi, et os loquens grandia, et aspectus ejus major cæteris. 21. Aspiciebam, et cornu illud faciebat bellum cum sanctis, et prævaluit adversus eos, 22. donec venit antiquus dierum, et iudicium dedit sanctis Altissimi: et tempus advenit, et regnum obtinuerunt sancti. Et dixit sic: 23. Bestia quarta regnum quartum erit in terra, quod superabit omnia regna, et devorabit omnem terram, et conculcabit eam, et concidet eam. 24. Et decem cornua ipsius decem reges consurgent; et post eos consurget alius, qui superabit malis omnes priores, et tres reges humiliabit. 25. Et sermones contra Altissimum loquetur, et sanctos Altissimi inveterabit, et cogitabit mutare tempora et legem; et tradetur in manu ejus usque ad tempus (a). 26. Et iudicium sedit; et principatum ejus transferent, ut deleant et disperdant usque in finem. 27. Et regnum, et potestas, et magnitudo regum qui subter omne cælum, data sunt sanctis Altissimi: et regnum ejus, regnum sempiternum: et omnes principatus servient ipsi ac obedient. 28. Huc usque finis verbi. Ego Daniel: cogitationes meæ multum conturbaverunt me, et forma mea mutata est: et verbum in corde meo conservavi. » Et quare verbum illud non dixisti, o homo? Quia ad Judæos nullo modo spectabat: sed e

(a) Incuria exscriptoris factum videtur, ut omisissæ sint voces sequentes, *et tempora et dimidium temporis.*

contrario in verbis quidem ea per obscuritatem occultabat, in propheta autem conservavit in corde. Et enim sub finem ait: *Ecce sermones signati* (Dan. 12. 9); et vult illos obscuros esse. Id facit etiam ipse (a) (Jesus Christus) per parabolas loquens. Vide quomodo ubique regnum extollat Daniel, ut nihil humani suspiceris. Etsi enim universum orbem obtinuerint homines; at non semper, neque in infinitum sæculum. Nec mihi quisquam dicat, breve tempus memorari. Quid enim sibi vult illud: *Non pertransibit, neque genti alteri tradetur* (Dan. 2. 44)? Et vide quæ inter Darium et Macedonas gesta sunt. Quam ob causam hæc? Propter Judæos. Ideo et Alexander adoravit templum (b), ut aiunt, cum hunc Danielis librum inspexisset: et Græci vim prædictionum ipsius admirati sunt. Porro de istis rebus nemo loquutus est, nisi hic solus.

CAPUT VIII.

1. « In anno tertio regni Baltasaris visio apparuit mihi (c), ego Daniel, post eam quæ mihi apparuerat in principio. 2. Et vidi in visione: et factum est cum ego viderem, et eram in Susis regia (d), quæ in provincia Elamitide sita est. Et vidi in visione, et eram super Ubal. 3. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce aries unus stans ante Ubal: et ipsi erant cornua, et cornua excelsa: et unum excelsius altero, et excelsius ascendebat in extremis. 4. Et vidi arietem cornu potentem contra mare, et aquilonem, et austrum et africanum: et omnes bestię non stabunt coram eo: et non erat qui erueret de manu ejus: et fecit secundum voluntatem suam, et magnificatus est. 5. Et ego eram intelligens: et ecce hircus caprarum veniebat ab africo super faciem totius terræ: et non tangebatur terram: et hircus illi cornu spectabile in medio oculorum ejus. 6. Et venit hircus usque ad arietem illum habentem cornua, quem videram stantem coram Ubal: et cucurrit ad eum in ira fortitudinis suæ. 7. Et vidi eum pervenisse usque ad arietem: et efferatus est in eum, percussitque arietem, et contrivit utraque cornua ejus: et non erat robor arieti, ut staret coram eo. Et projecit ipsum in terram, et conculcavit ipsum, et non erat qui liberaret arietem de manu ejus. 8. Et hircus caprarum magnificatus est mirum in modum. Et cum invalesceret ipse, con-

(a) De Christo hic dicitur, *ipse facit* (ποιεῖ αὐτός), per ellipsim emphaticam, qua utebantur olim Pythagoræi, de suo doctore dicentes: αὐτός ἐργη.

(b) Supra dixit: *Alexander adoravit Deum* (προσεκύνησεν τὸν Θεόν), quomodo hic quoque legi debere nullus dubito: nec enim Macedo templum adoravit, sed Deum, seu nomen tetragrammaton, quod in lamina insculptum pontifex fronte gestabat. Rem narrat Græcus Livius Antiqu. Jud. lib. 11, cap. ultimo, ac post illum Eusebius et S. Hieronymus.

(c) Idem Josephus in fine libri decimi refert hoc visum, sed confuse, ac, uti solet, parum accurate. Non extra rem erit Josephi locum legere quoque apud S. Chrysostomum 3 (nunc Tom. I) adversus Judæos, ut ex collatione, mendis, quod factu perfacile, repurgetur.

(d) In Græco, ἐν Σουσίοις τῇ βασιλείᾳ. Vox, ἱππῶν, unde βασις deductur, significat plurima in Scripturis. Hic autem, ut existimo, *regiam* denotat. Josepho ac Theodoro alique etiam Nostro 3 adversus Judæos, *Metropolis Persarum* dicitur hæc urbs. Videsis 1 Esdræ 6, 2, et 2, 1, 1.

tritum est cornu illius magnum : et ascenderunt quatuor cornua subter illud, in quatuor ventos cæli. 9. Et ex uno eorum egressum est cornu unum forte ¹, et factum est grande nimis, ad austrum, et ad orientem, et ad occidentem. 10. Et magnificatum est usque ad virtutem cæli : et dejecit in terram de virtute cæli, et de stellis, et conculcavit eas. 11. Et usque ad principem virtutis magnificatum est (a) : et per ipsum sacrificium turbatum est : et factum est, et prospere successit ei. 12. Et sanctuarium desolabitur : et datum est super sacrificium peccatum, et projecta est humi justitia. Et fecit, et prospere ei fuit. 13. Et audiui unum sanctum loquentem : et dixit unus sanctus Phelmoni loquenti : Usquequo visio stabit, et sacrificium ablatum, et peccatum desolationis datum, et sanctum, et virtus conculcabitur? 14. Et dixit ei : Usque ad vesperam et mane dies his mille ac trecenti, et mundabitur sanctuarium. 15. Et factum est dum viderem ego Daniel visionem, et quærerem intelligentiam. Et ecce stetit in conspectu meo. Et visio viri inter Ubal. 16. Et vocavit, et dixit : Gabriel, fac istum intelligere visionem. 17. Et venit, et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum, et cado in faciem meam. Et dixit ad me : Intellige, fili hominis; adhuc enim in temporis finem visio. 18. Cumque loqueretur ipse mecum, cado in faciem meam super terram : et testigit me, et statuit me super pedes meos. 19. Et dixit : Ecce ego indico tibi quæ futura sunt in novissimis iræ : adhuc enim in temporis finem. 20. Aries quem vidisti, qui habebat cornua, rex Medorum est atque Persarum. 21. Et hircus caprarum, rex Græcorum. Et cornu magnum, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. 22. Et quod contritum est, et surrexerunt quatuor cornua subter ipsum; quatuor reges consurgunt de gente ejus, et non in fortitudine illius. 23. Et in extremis regni ipsorum, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie, et intelligens problemata. 24. Et robusta fortitudo ejus, et non in viribus suis : et mirabiliter pervertet, et faciet, et corrumpet fortes, et populum sanctum. 25. Et jugum catenæ ejus dirigetur. Dolus in manu ejus, et in corde suo magnificabitur, et dolo destruet multos, et in perditione multorum stabit, et quasi ova in manu conteret eos. 26. Et visio vespertini ac matutini temporis supradicti vera est. Et tu signa visionem, quia in dies multos erit. » Et dixit, inquit, *Illi visionem manifesta, Gabriel*. Aspice jussa angelorum et archangelorum. Majorne est potestas alia? Et venit, inquit, et territus sum. Et stetit juxta stationem meam. Et cum ille veniret, territus sum. Ubinam igitur sunt qui angelos maledictis prosequuntur? Non a seipso quidquam fecit Deus. Vides et illos in ordinem multos, formas, ac descriptiones esse dispositos? In prima

visione, *Accessi, inquit, et interrogavi (Dan. 7. 16)*. Illic non item. *Et audiui unum sanctum loquentem*. Et alius interrogavit : seu ignorans, ut Daniel disceret. *Et respondit, inquit. Et in novissimis regni, completis peccatis eorum, consurget rex impudens facie*. Vide ut Judæis ostendat, ipsos esse auctores istarum calamitatum. Ideo autem non patefecit sermones, ne illi de industria in malitia sua ac ignavia perstarent : si enim, cum nihil horum dictum fuerit, tamen illi permanserunt : multo magis si ea manifestata fuissent; et ut intelligas Spiritum ubique vim habere, et Deum omnia prævidere, et cum sciret Judæos peccaturos, tamen eos in patriam reduxisse. Et vide, quia si dixisset annos, modicum tempus visum fuisset, idem in dierum numerum resolvit, ut multitudine terreat, non dies tantum, sed et noctes numerando. Et immoratur tragicæ calamitati, quæ per Antiochum contigit; ut vel sic terrorem incutiat. *Uti non in viribus suis*. Id est, poterat Deus illum reprimere : sed permisit ob peccata, et non eorum qui simpliciter peccassent, sed postquam completa sunt peccata. Igitur delictorum aliqua mensura est? *Nondum enim, inquit, completa erant peccata Amorrhæorum (Gen. 15. 16)*. Et adverte, nondum itaque incendium, sed cædium occisiones. Nam cum quidam futuri essent boni, et patribus præstantiores, supplicia quoque minora fuere. Hæc autem dicuntur, ne victoriis, quas sub Zorobabele reportaturi erant, elati, segues ficerent. Et vide ut splendida quædam non ponat hic, post illa quæ ad Antiochum pertinent, sed dumtaxat solutionem a calamitatibus, et tempus quod obtinuit dicat. Quid igitur? hujusne temporis non prædixit captivitatem? Sane prædixit, sed valde obscure. Ideoque Christus ait : *Cum videritis abominationem desolationis, qui legit intelligat (Matth. 24. 15)*. Venient, inquit, quasi ipse non vaticinatus fuisset. Et nonnulli quidem dicunt, merito ista non esse prædicta : quoniam hæc captivitas tempus ac finem acceptura non erat. *Dabo enim, inquit, et improbos pro sepultura ejus, et divites pro morte ejus. Et tu signa visionem hanc, quia in dies multos erit (Isai. 53. 9)*. Hoc est, Custodi, conserva, ne diuturnitate temporis corrumpatur. Vide Deum ubique illis parcere. Descenderunt in Ægyptum, improbi evaserunt; non abcessit, duxit eos in desertum. Permanserunt in malitia; non abstulit, introduxit eos in terram promissionis. Rursus illos reduxit sub Antiocho; adhuc iidem manserunt. Tempore Christi adhuc iidem : et neque sic abscossit, sed semper eorum curam gerit. Et quemadmodum naturalia, quæque a natura nobis insunt, numquam abcesserint, quidquid eveniat : ita nec Deus; imo fieri quidem potest ut illa deficiant : at Dei providentiam ac curam recedere impossibile est. *Nam si, inquit, et oblita fuerit mulier miserari fetum uteri sui, sed ego non obliviscar tui (Isai. 49. 15)*. Sic enim mater non respicit ad liberorum virtutem, sed naturæ legem implet : ita, et multo magis, Deus semper curam gerit, nec umquam destitit; semper eandem mensuram exhibet. 27. Et ego Daniel docu-

¹ Veritas Hebræica postulare videtur ut legatur, non forte, pro, unum forte (Gr. ἀνίσχυρον, pro, ἐν ταχυρόν).

(a) Hæc (Græce, καὶ ὡς ἀρχόντος τῆς δυναμείας ἡδυνάστη) non habentur in Editione vulgata Theodotionis; quæ hinc, et ex Theodoro, magis autem ex Hebræo, videntur adicienda.

οὐρανοῦ. Καὶ ἐκ τοῦ ἐνὸς αὐτῶν ἐξῆλθε κέρας ἐν ἰσχυρῶν, καὶ ἐμεγαλυνθῆναι περισσῶς πρὸς τὸν νότον, καὶ πρὸς ἀνατολήν, καὶ [243] πρὸς τὴν δύσιν^α. Καὶ ἐμεγαλυνθῆναι ὥς τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ· καὶ ἔπασεν ἐπὶ τὴν γῆν ἀπὸ τῆς δυνάμεως τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῶν ἀστέρων, καὶ συνεπέτησεν αὐτούς. Καὶ ὥς ἀρχοντας τῆς δυνάμεως ἡδρόνθη· καὶ δι' αὐτὸν θυσία ἐταράχθη, καὶ ἐγενήθη, καὶ κατενυδάσθη αὐτῷ. Καὶ τὸ ἄγιον ἐρημωθήσεται· καὶ ἐδόθη ἐπὶ τὴν θυσίαν ἁμαρτίας, καὶ ἐβρίση χαμαὶ ἡ δικαιοσύνη. Καὶ ἐποίησε, καὶ ἐνυδάσθη. Καὶ ἦκουσα ἐνὸς ἀγίου λαλοῦντος, καὶ εἶπεν εἰς ἄγιος τῷ ψαλμῶν^β τῷ λαλοῦντι· "Ὡς πότε ἡδρασὶς στήσεται, καὶ ἡ θυσία ἡ ἀρθεῖσα, καὶ ἡ ἁμαρτία τῆς ἐρημώσεως ἡ δοθεῖσα, καὶ τὸ ἄγιον, καὶ ἡ δύναμις συμπατηθήσεται; Καὶ εἶπεν αὐτῷ· "Ὡς ἐσπέρας καὶ πρὸς ἡμέρας δισχίλῃ καὶ τριακόνται, καὶ καθαρισθήσεται τὸ ἄγιον. Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἰδεῖν με, ἐγὼ Δανιήλ, τὴν δρασιν, ζιτῶν (ἰ. καὶ ἐξήτουν) σύνεσιν. Καὶ ἰδοὺ ἔστη ἐνώπιόν μου. Καὶ δραςίς (ἰ. μου, ὡς ὅρ.) ἀνδρὸς ἀνὰ μέσον τοῦ Οὐδάλ. Καὶ ἐκάλεσε, καὶ εἶπεν· Γαβριήλ, συνέτισον ἐκείνων τὴν δρασιν. Καὶ ἦλθε, καὶ ἔστη ἐχόμενα τὸν (ἰ. ἐχόμενος τῆς) στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἰλθεῖν αὐτόν, ἐθαμβήθη, καὶ πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Σύνεε, υἱὲ ἀνθρώπου· ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρα τῆς δρασὶς. Καὶ ἐν τῷ λαλεῖν αὐτόν με^γ ἐμοῦ, πίπτω ἐπὶ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν· καὶ ἤψατό μου, καὶ ἔστησέ με ἐπὶ τοὺς πόδας μου. Καὶ εἶπεν· Ἰδοὺ ἐγὼ γνωρίζω σοὶ τὰ ἐσόμενα ἐπ' ἐσχάτων τῆς ὀργῆς· ἔτι γὰρ εἰς καιροῦ πέρας. Ὁ κριὸς ὃν εἶδες, ὃ ἔχων τὰ κέρατα, βασιλεὺς Μήδων καὶ Περσῶν. Καὶ ὁ τράχος τῶν αἰγῶν, βασιλεὺς Ἑλλήνων. Καὶ τὸ κέρας τὸ μέγα, ὃ ἦν ἀνὰ μέσον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτοῦ, αὐτὸς ἐστὶν ὁ βασιλεὺς ὁ πρῶτος. Καὶ ὅτι συνετρίβη, καὶ ἀνέστη τέσσαρα κέρατα ὑποκαθῆναι αὐτοῦ, τέσσαρες βασιλεῖς ἀναστήσονται ἀπὸ τοῦ ἔθνους αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆς βασιλείας αὐτῶν, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώψ, καὶ συνίων προβλήματα. Καὶ κραταῖα ἡ ἰσχύς αὐτοῦ, καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ· καὶ θανυμαστὰ διασφραγεῖ, καὶ ποιήσει, καὶ διασφραγεῖ ἰσχυρούς, καὶ λαὸν ἄγιον. Καὶ ὁ ζυγὸς τοῦ κλοιοῦ αὐτοῦ κατενυθνεῖ. Δόλος ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ, καὶ ἐν καρδίᾳ αὐτοῦ μεγαλυνθήσεται, καὶ δόλῳ διασφραγεῖ πολλοὺς, καὶ ἐπὶ ἀπωλεία πολλῶν στήσεται, καὶ ὡς ὡὰ ἐν χειρὶ συνετρίβη αὐτούς. Καὶ ἡ δραςίς τῆς ἐσπέρας, καὶ τῆς πρῶτης τῆς ῥηθείσης, ἀληθείς ἐστίν. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν δρασιν, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Καὶ εἶπε, φησί, Γ'νώρισον ἐκείνῳ τὴν δρασιν, Γαβριήλ. "Ὅρα ἐπιτάγματα ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων. Μείζων ἰσὺς δύναιμι ἐτέρα; Καὶ ἦλθε, φησί, καὶ ἐθαμβήθη. Καὶ ἔστη ἐχόμενα τῆς στάσεώς μου. Καὶ ἐν τῷ ἰλθεῖν αὐτόν, ἐλαμβήθη. Τοῦ (ἰ. ποῦ) τοίνυν οἱ τοὺς ἀγγέλους κα-

κῶς λέγοντες; Οὐκ ἀφ' αὐτοῦ τι ἐποίησεν. Ὁρᾷ καὶ αὐτοὺς εἰς τάξεις πολλὰς καὶ διατυπώσεις τεταγμένους; Ἐν τῇ πρώτῃ, Προσηλθε^ε, φησί, καὶ ἠρώτησα [244]. Ἐνταῦθα οὐκ εἶπεν. Καὶ ἦκουσα ἐνὸς ἀγίου λαλοῦντος. Καὶ ἕτερος ἠρώτησεν, ἦτοι ἀγνοῦν, ἵνα οὗτος μάθῃ. Καὶ ἀπεκρίνατο, φησί. Καὶ ἐπ' ἐσχάτων τῆς βασιλείας, πληρουμένων τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν, ἀναστήσεται βασιλεὺς ἀναιδῆς προσώψ. Ὅρα πῶς δεικνυσὶν αὐτοῖς, ὅτι αὐτοὶ αἴτιοι. Διὰ τοῦτο οὐ φανεροὶ τοὺς λόγους, ἵνα μὴ ἐθελοκαχέσαντες μένωσιν· εἰ γὰρ, μηδενὸς τούτων εἰρημένων, ἔμενον, πολλῶ μᾶλλον, φανερωθέντων· καὶ ἵνα μάθῃς ὅτι πανταχοῦ τὸ Πνεῦμα ἰσὺν ἔχει, καὶ ὅτι πάντα πρόωκεν ὁ Θεός, καὶ ὅτι εἰδὼς ἁμαρτήσοντας ἀνήγαγε. Καὶ ὅρα, ἐπειδὴ εἶπεν ἑναιαυτοῦς, ὀλίγος χρόνος ἐφαίνεται, εἰς ἡμερῶν ἀναλῦει ἀριθμὸν, ἵνα τῷ πλήθει φοβήσῃ, οὐχ ἡμέρας, ἀλλὰ καὶ νύκτας ἀριθμῶν. Καὶ ἐνδιατρίβει τῇ τραγῳδίᾳ τῇ κατὰ Ἀντίστοχον, ἵνα καὶ οὕτω φοβήσῃ. Καὶ οὐκ ἐν τῇ ἰσχύϊ αὐτοῦ. Τουτέστιν, ὅτι ἡδύνατο ὁ Θεός καλῶσαι αὐτόν, ἀλλ' ἐπέτρεψε διὰ τὰς ἁμαρτίας, καὶ οὐκ ἀπλῶς ἁμαρτόντων, ἀλλ' ἡνίκα ἐπληρώθησαν. Ἄρα μέτρον τί ἐστίν; Οὐπω γὰρ ἂν ἐπεπλήρωτο, φησί, αἱ ἁμαρτίαι τῶν Ἀμορραίων. Καὶ ὅρα, οὐπω λοιπὸν ἐμπρησμός, ἀλλὰ σφαγὴν ἀναιρίσεις. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλόν τινες εἶναι οἱ καλοὶ, καὶ προεστάμενοι τῶν πατέρων, καὶ τὰ τῆς τιμωρίας ἐλάττω γέγονε. Ταῦτα δὲ λέγεται, ἵνα μὴ ταῖς νίκαις ταῖς ἐπὶ Ζορωδάβελ ἐπαρθέντες, ῥάθυμοι γίνωνται. Καὶ ὅρα πῶς οὐ τίθησι λαμπρά τινα ἐνταῦθα μετὰ τὰ κατὰ Ἀντίστοχον, ἀλλὰ μόνον λύσιν τῶν δεινῶν λέγει, καὶ τὸν κατασχόντα καιρόν. Τί οὖν; ταύτην οὐ προεῖπε τὴν αἰχμαλωσίαν; Ναί, σφόδρα αἰνιγματωδῶς· διὸ καὶ ὁ Χριστὸς εἶπεν· "Ὅταν ἰδῇτε τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, ὃ ἀναγνώσκων νοεῖτω. Ἐλεύσονται, φησί, οὐχ ὡς προεῖπόντος. Καὶ τινες μὲν λέγουσιν, ὅτι εἰκότως ταῦτα οὐ προεβρόθη· οὐ γὰρ εἶχε χρόνον ἢ αἰχμαλωσία αὐτὴ λαβεῖν. Δῶσω γὰρ, φησί, καὶ τοὺς πονηροὺς ἀντὶ τῆς ταφῆς αὐτοῦ, καὶ τοὺς πλουσίους ἀντὶ τοῦ θανάτου αὐτοῦ. Καὶ σὺ σφράγισαι τὴν δρασιν ταύτην, ὅτι εἰς ἡμέρας πολλὰς ἔσται. Τουτέστι, φύλαξον, διατήρησον, ἵνα μὴ τῷ μακρῷ χρόνῳ διασφραγῇ. Ὅρα πανταχοῦ τὸν Θεὸν φειδόμενον αὐτῶν. Κατέβηκεν εἰς Αἰγύπτου, ἐγένοντο φαῦλοι· οὐκ ἀπέστη, ἤγαγεν εἰς τὴν ἔρημον. Ἐπέμειναν τῇ κακίᾳ· οὐκ ἀπέστη, εἰσήγαγεν αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἀνήγαγε πάλιν αὐτοὺς ἐπὶ Ἀντιόχου· πάλιν οἱ αὐτοὶ ἔμενον. Ἐπὶ τοῦ Χριστοῦ πάλιν οἱ αὐτοὶ· καὶ οὐδὲ οὕτως ἀπέστη, ἀλλ' αἰεὶ κηδεταί. Καὶ καθάπερ τὰ φυσικὰ οὐκ ἂν ἀποσταίη, τὰ φύσεως προσόντα ἡμῖν, ὅπερ ἂν γένηται· οὕτως οὐδὲ Θεός· μᾶλλον δὲ ἐκεῖνα δυνατόν ἀποστῆναι, αὐτὸν δὲ οὐδαμῶς προνοῦντα, καὶ κηδόμενον. Εἰ γὰρ καὶ ἐπιλάθοιτο, φησί, γυνὴ τοῦ ἐλεῆσαι τὰ ἐκγονα τῆς κοιλίας αὐτῆς, ἀλλ' ἐγὼ οὐκ ἐπιλήσομαι σου. Καθάπερ γὰρ ἐκεῖνη οὐ πρὸς τὴν ἀρετὴν ὁρᾷ τῶν παίδων, ἀλλὰ φύσεως νόμον πληροῖ· οὕτω, καὶ [245] πολλῶ μᾶλλον, ὁ Θεὸς αἰεὶ κηδεταί, οὐδέποτε ἀφίσταται, αἰεὶ τὸ αὐτὸ μέτρον ἐπιδαίνυται. Καὶ ἐγὼ Δανιήλ ἐκοιμήθην, καὶ ἐμαλακίσθην ἡμέρας· καὶ ἀνέστην, καὶ

^α Hæc, καὶ πρὸς τὴν δύσιν, non habet B. (Chrysostomus Homilia jsm citata. At paulo post cum Theodoretus legit καὶ ἐκ' αὐτῶν θυσία ἐταράχθη κατεπαύματα.

^β Idem error in nostris codicibus, ac etiam in Theodoretis. Scripserat enim Theodotus ψαλμῶν. Auctor Constit. apost. lib. 7, c. 36, ψαλμῶν.

^ε Libentius scripserim προσήλθον, ut supra, Dan. 7, 16. Sic lib. 20 de Civitate Dei, cap. 23, habetur, accessit: vitiose forsitan.

bui, et egrotavi dies aliquot : et surrexi, et faciebam opera regis : et admirabar visionem : et non erat qui intelligeret. Unde egrotavit? Fortassis ex tristitia ob futuras calamitates, secum reputans, nondum finem habere res præsentēs. Et tot, inquit, adhuc supersunt mala. Vel iterum, Nondum Judæis Deum reconciliavi, et ipsi eum ad bellum provocant, ac sibi reddunt inimicum. *Et surrexi, et faciebam opera regis.* Id est, Ministrabam. *Et admirabar visionem; et non erat qui intelligeret.* Maxime id affert dolorem, cum ne quidem licet res tristes efferre in aliquem : an quia improbi erant. *Et faciebam, inquit, opera regis.* Hoc est, Nihil prætermittebam, sedungebar officio meo.

CAPUT IX.

1. « In primo anno Darii, filii Assueri, de semine Medorum (a), qui regnavit super regnum Chaldæorum, 2. in anno uno regni ejus, ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni (Jer. 25. 11). 3. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Iste est Darius Medus. Primum autem annum non regni ipsius ait : non enim dixit, In primo regni ejus, sed, In primo anno Darii, in uno anno regni ejus : ita ut et dici possit primus annus, quo quidem ille regnabat, tunc vero forte occiderant Baltasarem. Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum. Id est, Baltasaris cædem. Et reputavi. Vide ut ante præfinitum tempus non audeat accedere ad Dominum. At tres quidem pueri id agunt in fornace; iste vero in lacu non fecit. Quid igitur? vel illi male, vel hic? Neutri. Illi siquidem amorem erga patriam ostendebant, hic vero intelligentiam temporis quod advenerat. Nonne ergo intelligenter legebat prophetarum oracula? Existimo autem illum non ab urbe capta numerare, sed forte a captivitate Israelis (b). Jure enim desolationem quis vocaverit Jerosolymæ etiam bella. Vide et numerum sabbaticum. Nam sicut aliquando quadringentos et triginta annos (Exod. 12. 40) in ducentos et quindecim mutavit, ita puto et nunc annos pauciores esse. « De quo factus est, » inquit, « sermo ad

(a) Quis assentiatur Josepho Scaligero asserenti prognatum Medo genere Medum esse non potuisse? Mardocheus igitur non erat Judæus, quia de semine Judæorum? Esch. 6. 13. Quid quod Darius iste dicitur Medus Dan. 5. 31, et 11. 1? Certe non majus pondus habent cæteræ Scaligeri probationes, qui dum sententiam suam de Nabonnido nobis persuadeat, id quibus modis assequatur, minimum curat.

(b) Captivitatem Israelis interpretor, non Israelitarum deportationem a Salmanasare factam, sed Judæorum translationem sub Nabuchodonosoro primam. Recte igitur septuaginta servitutis annos ordiri videtur ab initio bellorum, et a prima captivitate, seu ab anno quarto Joacimi. Atque ita censent qui inter chronologos familiam ducunt. Quod subdit de annis in pauciores contractis, magis oratorie æstimo dictum, quam vere; quare verisimilius est quod in 3 adversus Judæos, et infra scribit, quodque alibi scripserat, tempus fuisse completum : quæ est etiam opinio Origenis Hom. 4 in Ezechielem : quamvis una vera sententia sit, quod septuaginta anni tunc ad finem vergebant. Locum Exodi 12. 40, aliter, ac mea quidem sententia longe communius accepere LXX, ac post eos Josephus, Eusebius, Severus, Augustinus.

Jeremiam prophetam, in complementum desolationis Jerosolymæ septuaginta anni. Et dedi faciem meam ad Dominum Deum, ut exquirerem orationem et deprecationem in jejuniis et sacco et cinere. » Cerne religionem prophetæ. *Et dedi, inquit, faciem meam.* Hoc est, Rubore suffusus eram antea, nempe ante humiliationem; nunc vero *Dedi*, id est, Ausus sum. Quod si rem debitam postulasset, sane non dixisset, *Dedi faciem meam*, quasi in facto periculose suscepto. Si pro aliis tanto utitur studio, si tanta cum frueretur tam apud Deum, quam apud regem, benevolentia, harum tamen rerum nullum sensum habet, sed quasi ipse in malis versaretur, magis mordetur ac moleste fert, quam ii qui ab ea calamitate erant oppressi : quomodo quis eum digne miretur? Vide autem, ut etiam post illas afflictiones, non ausus sit accedere, donec vidit tempus esse completum. Ubi ergo desidebimus deinceps, nos miseri? Quid ais, o Daniel? in prosperis tu es; honorem habes a Deo, et ab hominibus; quid tibi curæ est de cæteris? Sic et Moyses agebat. Et quid ait? *In jejuniis et sacco et cinere, debita exigens.* Quid enim, si debebatur? Ne forte Judæi se hoc quoque indignos fecissent. Apud Deum quippe non est necessitas; superior legibus est. *Ut quærerem, inquit, orationem et deprecationem.* Id primum poscit. Si permittat mihi, inquit, pro illis orare; quoniam audierat Jeremiam ista verba a Domino retulisse : *Ne ores pro populo isto, et ne postules pro eis* (Jer. 7. 16). Auxiliantur ipsi captivitas, tempora, propria virtus, et quod innumera pro Deo passus sit; et tamen nondum confidit, sed cinerem subternens et saccum, ita precabatur. Quid faciemus nos qui indolentia sumus præditi? Hunc oportuit nobis imitandum proponere. Nam ne quis dicat, reliquos prophetas propter paupertatem ista fecisse : qui maxime omnium evectus fuerat ad dignitatum amplitudinem, ille maxime omnium se deprimit. Et de senine regni, ac de stirpe regia erat, et tot tantaque fuerat consequutus. Ita oportet lugere sua mala, sic propriis membris parcere. Hæc est commiseratio prophetarum. Vide nostrum ea parte præcipue esse admirabilem. Moyses dicebat : *Siquidem remittas eis : sin minus, etiam me dele de libro* (Exod. 32. 32). Hic in jejuniis et lacrymis continue degebat. Paulus assidue in lacrymis, et contra gehennam ipsam ausus est. Ipsorum nullus sensu afficitur propriorum bonorum; sed ut in corpore, oculus licet pulcher sit, non tamen percipit suæ bonitatis ac pulchritudinis sensum, si pedes putrefacti sint ac corrupti; ita et tunc erat. Cur cinis? Admonebat eum propriæ naturæ. Cur saccus? Asperitate deprimit. Cur jejunium? Et ipsum ea quæ in paradiso gesta sunt, in memoriam revocabat. Hic viris sanctis mos est, ea quæ affligunt consecrari. Neque terra dignus sum, inquit, neque vestibus, neque rebus quæ secundum naturam sunt, sed graviori supplicio, qui Persicis amictus sum vestibus, qui tiamam gesto Persicam. Et quid ait? Videamus confessionem. 4. *Et oravi ad Dominum Deum meum.* Cerne amorem erga Dominum. *Deum meum, inquit.* Cui non audebat supplicare, hinc

Deum suum vocat. 20. « Adhuc me loquente, ac orante, et confitente peccata mea, et peccata populi mei Israelis, et prosternente misericordiam meam coram Domino Deo meo, ad montem sanctum Dei mei : 21. et adhuc me loquente in oratione, et ecce vir Gabriel, quem videram in visione a principio, volans : et tetigit me circiter horam sacrificii vespertini. 22. Et intelligere fecit me, et loquutus est mecum, et dixit : Daniel, nunc egressus sum, ut conciliarem tibi intelligentiam. 23. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut annuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es (a). Et animadverte in verbo, et intellige in visione. » Itaque cum dicent nobis Judæi : Cur in Isaia, cum Ozias de bello timeret, et de expeditione duorum regum (b), propheta egressus dedit eis signum (Isai. 7), quod post innumeros annos evenit? dicemus et nos ad illos : Cur cum Daniel precaretur pro redivit, et de his rebus aliquid audire cuperet, egressus angelus, de his quidem nihil renuntiavit, res autem longo post tempore futuras edocuit? Sed sicut hic ex abundanti quæstionem solvit; ita et illic. Fidem enim maximam facit urbis erigendæ, quod iterum capienda dicitur. Quid ergo? an quod velit prophetam contristare, id agit? Minime, sed Hebræos cupit timidiore efficere. Et non semel, neque bis, sed sæpe repetit. Quandoquidem enim futura prosperitas sufficiens erat ad eorum mentem inflandam, non solum instaurata civitate, sed et manibus barbaricis ædificata, barbaricis illis quæ eam everterant. Hoc enim etiam Isaia dicit, ostendens omnipotentiam ac divitias Dei, quomodo potens sit omnia et facere et mutare (Isai. 49. 17). Quoniam igitur futurum erat, ut Judæis patria bona redderentur, utque reportarent illustres continuasque victorias, quas et prophetæ magna voce prædicant : ut Ezechiel quidem, quod septem annis barbarerentur arma eorum qui capiendi erant (Ezech. 39. 9); alii autem prophetæ eadem assidue dicebant : ne his, inquam, rebus elati deteriores prioribus fierent, metu prædictionis, et quod eadem subinde dicerentur, eos velut ad necessitatem inevitabilem redigit, ut ne volentes quidem perirent. Et propter hoc et tempus incertum faciebat; quoniam quæ utilitas erat ista annuntiari? Et vide quando prophetentur. Sub ipsum reditum, rebus illorum vigentibus ac florentibus. Quemadmodum et Moyses, cum eos introduciturus esset in terram promissionis, prope ipsam bonorum perceptionem prophetat ipsis mala quæ nunc sustinent, dicens : *Contestor vobis cælum et terram (Deut. 4. 26)*; indolentiæ, quam felicitas parit,

(a) *Vir desideriorum*, hoc est, *vir desideratus*, vel *desiderans*, ut exponunt sancti Patres. Isidorum fugit ratio, cum Originum lib. 7, c. 8, scribit de Daniele : *Desideriorum vir appellatus est, quia panem desiderii non manducavit, et vinum concupiscentiæ non bibit*. Ea tamen verba postea nactus sum in S. Augustino Sermon. 65 de Tempore : *Daniel*, inquit, *ideo vir desideriorum appellatus est, quia panem desiderii non comedit, et potum concupiscentiæ non bibit, quia magis Christum quam epulas desiderabat*.

(b) Imo *Achaz* Is. 7, 1. Contra Origenes initio Homiliæ primæ in librum Iudicum Achazum (nalo enim ibi legere *Achaz*, quam *schab*) posuit pro Ozia, ut etiam manifestum est ex ejusdem Adamantii initio, Hom. 1 in Isaiam.

æquilibrium ponens punitionem quam minatur; ita et iste continet ipsos in metu. Ideo et Zacharias plurimum in istis rebus moratur, eademque manifestius dicit. Nihil quippe humana natura minus aptum est ad prosperitatem ac laxamentum. *Adhuc me loquente*, inquit, *in oratione, venit angelus Gabriel*, illi familiaris, *volans : et tenuit me circiter horam sacrificii vespertini*. Vel ne ex visione obstupesceret, vel ut intelligeret quæ dicerentur. Et quia non licebat ea clare propter reliquos proferre, jure tangit eum. « Et docuit me, » inquit, « ac loquutus est mecum, et dixit : Daniel nunc exivi, ut conciliarem tibi intelligentiam. In principio deprecationis tuæ exiit sermo : et ego veni, ut renuntiarem tibi, quia vir desideriorum tu es. Et animadverte in verbo, et intellige in visione. » Attende, inquit, ea quæ dicuntur. Cum enim aliquis de aliis quidem rogat, alia vero audit, multa tunc indiget attentione. 25. *Et rediit, et ædificabitur platea et murorum ambitus*. Quidam esse dicunt murum, quem Agrippa condidit (a). « Et evacuabuntur tempora. 26. Et post hebdomadas sexaginta duas exterminabitur unctio; et iudicium non est in eo : et civitatem et sanctuarium labefaciet cum duce; et excidentur sicut in diluvio, et usque ad finem belli concisi calamitatibus. 27. Et confirmabit testamentum multis hebdomas una. » Vide ut terribiliter mala enarctet. « Vel dimidium hebdomadis, cessare faciet thymiana, et sacrificium, et libamen; et super templum abominatione desolationis, et usque ad consummationem temporis consummabitur in desolationem. » Vide ut in rebus tristibus sermoni finem imposuerit, et ea quidem quæ bona erant obscure dixerit; hoc enim sibi vult illud : *Confirmabit multis testamentum hebdomas una*; tristitia vero, frequenter et sæpe. *Et abominatio desolationis* : id est, quæ ab Adriano facta est (b). Hæc apertius Zacharias, qui etiam res commodas prædicit propter eos qui remanserant. Fortassis et in Ægypto totidem annos fecit (c); et non labefactati sunt : nunc autem non amplius exspectas ista. Vide et alia. Judæus in

(a) Adito sis ad Josephum Antiq. Judaic. lib. 19, cap. 7, et lib. 2 de Bello Judaico, cap. 19, quæ duo loca inter se conferre prædium operæ erit. Veriorem expositionem discas ex aliis, atque adeo ex Nostro tertio contra Judæos. Lege Origenem ad Matth. 24. 15.

(b) Et hic quoque cum cæteris videndus B. Chrysostomus allata homilia; notandumque multo ante tempora Hadriani cœpisse vastitatis abominationem. Sed de his omnibus fuso interpretes, maximeque S. Hieronymus. (Nota id ipsum dicere Chrysostomum Homilia 5 contra Judæos, T. 1 : βδελυγμία δὲ ἐρημώσεως τὸν ἀνδριάντα, ὃν ἔστησεν ὁ τῆς πόλεως καθέλων ἐν τῷ καιρῷ et paulo post ait, *Adrianus fuisse eum qui statuum erexit*).

(c) In Græco, ταχὺ καὶ μετὰ λίγων χρόνων ἔτη ἑκατὶς. LOCUS hic perquam difficilis est. quod si μετὰ pro post, ut vulgo, accipias, nec veritas, nec sensus constabit. Conjectebam, μετὰ idem esse ac κατὰ, quemadmodum interdum usurpatur; adeo ut B. Chrysostomus voluerit præsentem calamitatem Judæorum, finem non accepturam, sicut accepit Ægypticam (quod argumentum tertio adversus Judæos diligentissime persequitur), respexitque ad locum Exodi 12, 40 : *Habitatio autem filiorum Israel, qua manserunt in Ægypto, fuit quadringentorum et triginta annorum*; qui numerus ad harum hebdomadarum numerum accedit. Ita exponendum hunc locum non male forsan divinavi. qui meliora habuerit, candidius impertiat. posset etiam scribi, *fecerunt, id est, manserunt*.

λαλοῦντος, καὶ προσευχομένου, καὶ ἐξαγορευόντος τὰς ἀμαρτίας μου, καὶ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ μου Ἰσραὴλ, καὶ ῥίπτοντος τὸν ἑλόν μου ἐναντι Κυρίου τοῦ Θεοῦ μου, ἐπὶ τοῦ ὄρους τοῦ ἁγίου τοῦ Θεοῦ μου· καὶ ἔτι ἐμοὶ λαλοῦντος ἐν τῇ προσευχῇ, καὶ ἰδοὺ ἄνθρωπος Γαβριήλ, ὃν εἶδον ἐν τῇ ὁράσει ἐν τῇ ἀρχῇ, πετώμενος· καὶ ἤψατό μου ὥστε ὥραν θυσίας ἐσπερινῆς. Καὶ συντίσέ με, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δαυιήλ, νῦν ἐξῆλθον, συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν εἰ σὺ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ. Ὡστε καὶ ὅταν λέγωσιν ἡμῖν οἱ Ἰουδαῖοι· Διὰ τί ἐν τῷ Ἡσαΐα, τοῦ Ὑψίου περὶ τοῦ πολέμου δεδιότος, καὶ τῆς ἐφόδου τῶν δύο βασιλέων, ὁ προφήτης ἐξελθὼν ἔδωκεν αὐτοῖς σημεῖον, μετὰ μυρία ἔτη συμβαίνον; ἐροῦμεν καὶ αὐτοὶ πρὸς αὐτούς· Τίνος ἔνεκεν τοῦ Δαυιὴλ ἀξιώσαντος ὑπὲρ τῆς ἀνάδου, καὶ ἐπιθυμοῦντος ἀκοῦσαι τι περὶ τούτων, ἐξελθὼν ἄγγελος περὶ μὲν τούτων οὐδὲν ἀπήγγειλε, πράγματα δὲ μακροῖς ὑστερον χρόνοις ἐδίδαξεν; Ἀλλ' ὥσπερ ἐν ταῦθα ἐκ περιουσίας τὸ ζητούμενον λύει· οὕτω καὶ ἐγὼ. Πίστις γὰρ μεγίστη τοῦ τὴν πόλιν ἀναστήσεσθαι, τὸ καὶ πάλιν αὐτὴν ἀλώσεσθαι. Τί οὖν; λυπῆσαι τὸν προφήτην βουλόμενος, τοῦτο ποιεῖ; Ὑδάμῳ, ἀλλ' αὐτοὺς φοβερωτέρους ἐργάσασθαι. Καὶ οὐχ ἅπαξ, οὐδὲ δις, ἀλλὰ πολλάκις. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ μέλλουσα ἔσεσθαι εὐπραγία ἱκανὴ φουστῆσαι τὴν ἐκείνων διάνοιαν, οὐ μόνον ἀνορθομένης τῆς πόλεως, ἀλλὰ καὶ χερσὶ βαρβαρικάς οἰκοδομουμένης, βαρβαρικάς ἐκείναις ταῖς καθελοῦσαις αὐτήν. Τοῦτο γὰρ καὶ ὁ Ἡσαΐας φησὶ, δεικνὺς τὸ παντοδύναμον καὶ εὐπορον τοῦ Θεοῦ, πῶς ἱκανὸς πάντα καὶ ποιῆσαι καὶ μεταβαλεῖν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλεν αὐτοῖς τὰ πάτρια ἀποδοθήσεσθαι, καὶ νίκαι λαμπράς καὶ συνεχεῖς, ἃς καὶ οἱ προφῆται ἀναδοῶσιν· ὅσον ὁ μὲν Ἰεζεκιήλ, ὅτι μετὰ ἑτὶ τὰ ὅπλα αὐτῶν κατακαυθήσεται τῶν μελλόντων ἀλώσεσθαι· οἱ δὲ ἄλλοι τὰ αὐτὰ συνεχῶς ἔλεγον· ἵνα μὴ τούτοις ἐπαρθέντες, χεῖρους τῶν προτέρων γένωνται, τῷ φόβῳ τῆς προβόρῃσεως, καὶ τὸ πολλάκις (forte τῷ πολλ.) τὰ αὐτὰ εἰπεῖν, καθάπερ αὐτοὺς εἰς ἀνάγκην ἄφυκτον καθιστῶν τοῦ μὴ δὲ βουλομένους διαφθαρῆναι. [248] Καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὸν χρόνον ἄβηλον ἐποιεῖ· ἐπεὶ τίς χρεῖα ταῦτα ἀπαγγελλῆναι; Καὶ ὅρα πότε προφητεύεται. Παρ' αὐτὴν τὴν ἄνοιον, ἀκμαζόντων αὐτοῖς καὶ ἀνθούντων τῶν πραγμάτων. Ὡσπερ καὶ ὁ Μωϋσῆς μέλλων αὐτοὺς εἰσ-

αγεῖν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, παρ' αὐτὴν τῶν ἀγαθῶν τὴν μετάληψιν προφητεύει αὐτοῖς παρόντα τὰ δεινὰ, λέγων· Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἀντίβροπον τῇ διὰ τὴν εὐπραγίαν ἀπαθείᾳ τὴν ἀπὸ τῆς ἀπειλῆς τιμωρίαν τιθείς· οὕτω καὶ οὗτος κατέχει αὐτοὺς ἐν φόβῳ. Διὰ τοῦτο καὶ Ζαχαρίας τὸ πλεον ἐν τούτοις διατρίβει, καὶ σαφέστερον τὰ αὐτὰ λέγει. Οὐδὲν γὰρ οὕτως ὡς ἀνθρωπίνῃ φύσει πρὸς εὐπραγίαν καὶ ἀνεσιν ἄχρηστον. Ἔτι ἐμοὶ λαλοῦντος, φησὶ, ἐν τῇ προσευχῇ, ἦλθεν ὁ ἄγγελος Γαβριήλ, ὁ συνήθης αὐτῷ, πετώμενος· καὶ κατέσχε με ὥστε ὥραν θυσίας ἐσπερινῆς. Ἡ ὥστε μὴ ἐκπληκτον γενέσθαι ἀπὸ τῆς ὁφείας, ἢ ὥστε νοῆσαι τὰ λεγόμενα. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἦν αὐτὰ σαφῶς εἰπεῖν διὰ τοὺς λοιπούς, εἰκότως ἄπτεται. Καὶ συντίσέ με, φησὶ, καὶ ἐλάλησε μετ' ἐμοῦ, καὶ εἶπεν· Δαυιήλ, νῦν ἐξῆλθον συμβιβάσαι σε σύνεσιν. Ἐν ἀρχῇ τῆς δεήσεώς σου ἐξῆλθεν ὁ λόγος· καὶ ἐγὼ ἦλθον τοῦ ἀναγγεῖλαι σοι, ὅτι ἄνθρωπος ἐπιθυμῶν εἰ σὺ. Καὶ ἐννοήθητι ἐν τῷ ῥήματι, καὶ σύνες ἐν τῇ ὁπτασίᾳ. Νόησον, φησὶ, τὰ λεγόμενα. Ὅταν γὰρ τις ὑπὲρ ἑτέρων μὲν ἀξιοί, ἔπειρ δὲ ἀκούῃ, πολλῆς δεῖται τῆς προσευχῆς. Καὶ ἐπιτρέψει ἡ καὶ οἰκοδομηθήσεται πλατεῖα καὶ περικτεῖχος. Τινὲς τὸ τεῖχος, ὅπερ Ἀγρίππας ἐποίησε, φασίν. Καὶ ἐκκενωθήσονται οἱ καιροί. Καὶ μετὰ τὰς ἑβδομάδας τὰς ἐξήκοντα δύο ἐξολοθρευθήσεται χρίσμα, καὶ κρῖμα οὐκ ἔστιν ἐν αὐτῷ, καὶ τὴν πόλιν καὶ τὸ ἅγιον διαφθερεῖ σὺν τῷ ἡγουμένῳ· καὶ ἐκκοπήσονται ὡς ἐν κατακλισμῷ, καὶ ἕως τέλους πολέμου σιντεστημένου ἀγριισμοῖς. Καὶ δυναμώσει διαθήκη πολλοῖς ἑβδομάς μία. Ὅρα πῶς; πληκτικῶς τὰ κακὰ (suppl. διηγείται). Ἡ καὶ ἡμισυ τῆς ἑβδομάδος, κατεπαύσει θιμίμα. καὶ θυσία, καὶ σπονδή· καὶ ἐπὶ τὸ ἱερὸν βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως, καὶ ἕως συντελείας καιρῶν συντελεσθήσεται ἐπὶ τὴν ἐρήμωσιν. Ὅρα πῶς ἐν τοῖς λυπηροῖς τὸν λόγον κατέπαυσε, καὶ τὰ μὲν χρηστὰ ἀσαφῶς εἶπεν· τοῦτο γάρ ἐστι· Δυναμώσει πολλοῖς διαθήκη ἑβδομάς μία· τὰ δὲ λυπηρὰ, συνεχῶς καὶ πολλάκις. Καὶ τὸ βδέλυγμα τῆς ἐρημώσεως. τουτέστι, τὸ Ἀδριανῷ. Ταῦτα σαφέστερον ὁ Ζαχαρίας λέγει· λέγει δὲ ἐκεῖνος καὶ τὰ χρηστὰ διὰ τοὺς ἐναπομείναντας. Τάχα καὶ μετὰ Αἰγύπτου τοσαῦτα ἔτη ἐποίησε, καὶ οὐ διεφθάρησαν· [249] νῦν δὲ οὐκέτι προσδοκᾷ ταῦτα. Ὅρα καὶ τὰ ἄλλα. Οὐκ ἐπιβαίνει Ἰουδαίους (l. Ἰουδαίος), καθάπερ καὶ πρό-

* In margine codicis nostri scriptum est, ἰσως ἐπὶ τῇ. Quae est emendatio certissima.

b l.eg. προσοχῆς, et ἐπιστρέψει. Similia errata passim emendant critici.

c legendum suspicor συνετῶς, ut respondeat superior ἀσαφῶς.

τερον τῆς πόλεως. Τίς δὲ ὧως περὶ ἐπανάδου εἶπεν; Οὐδεὶς.

ΚΕΦΑΛ. Γ.

Ἐν ἑτὶ τρίτῳ τοῦ βασιλέως Περσῶν Κύρου λόγος ἀπακαλύφθη τῷ Δαυιήλ, οὗ τὸ ὄνομα ἐπεκλήθη Βαλτάσαρ. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος· καὶ δύναμις μεγάλη καὶ σύνοσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Ἐν ταῖς ἡμέραις ἐκείναις ἐγὼ Δαυιήλ ἤμην πενθῶν τρεῖς ἑβδομάδας. Ἄρτον ἐπιθυμῶν οὐκ ἔφαγον, καὶ κρέα καὶ οἶνος οὐκ εἰσήλθον εἰς τὸ στόμα μου, καὶ ἀλειμμα οὐκ ἡλειψάμην ὥς ἐριῶν ἑβδομάδων ἡμερῶν. Τίνος ἕνεκεν πάλιν πενθεῖ; Εἰ γὰρ τὸ πρῶτον ἔτος Κύρου ἀνέβη, τίνος ἕνεκεν πενθεῖ; καὶ πάσας ἡμέρας, εἰκὸς μίαν; πάλιν οὐδὲν ἀκούει, ὑπὲρ ὧν εὐχεται. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι εὐχεται ὥστε λυθῆναι τὰ δεινὰ ταῦτα. Ἄλλ' οὐδὲν τοιοῦτον ὁ θεός· καὶ λέγει σαφέστερον αὐτό. Μᾶλλον δὲ ὥστε πάντας ἀνελθεῖν εὐχεται. Εἰ καὶ μεγάλα τὰ δεινὰ, καὶ ἐβούλετο ἀποβαλεῖν τὴν πατρίδα. Οὕτως δὲ σαφέστερον αὐτὸ λέγει, καὶ ἀκριδέστερον. Ὅρα δὴ πανταχοῦ τὸν Δαυιήλ οὐχ ἁπλῶς ἐπιτυγχάνοντα τῶν βλεψῶν, ἀλλὰ μετὰ νηστειών. Ὅτε εἶδει τὸ ὄνομα μαθεῖν, νηστεία προηγήσατο. Ὅτε Γαβριὴλ ἐφάνη, νηστεία πάλιν καὶ σποδὸς καὶ σάκκος. Ὅτε οὕτως φαίνεται, καὶ νηστεία καὶ εὐχή. Ἄλλ' ὅρα καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν. Καὶ ἐν ἡμέρᾳ εἰκοστῇ καὶ τετάρτῃ τοῦ μηνὸς τοῦ πρώτου, ἐγὼ ἤμην ἐχόμενος τοῦ ποταμοῦ τοῦ μεγάλου, οὗτος ἐστὶ Τίγρις. Καὶ ἦρα τοὺς ὀφθαλμούς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος βαδίμ, καὶ ἡ ὄσφρς αὐτοῦ περιωσμένη χρυσοῖς Ὀφάξ, καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ὡσεὶ θωρακίς, καὶ τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ὡσεὶ δρακίς ἀστραπῆς, καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ αὐτοῦ ὡσεὶ λαμπάδες πυρός, καὶ οἱ βραχίονες αὐτοῦ καὶ τὰ σκέλη ὡς δρακίς χαλκοῦ στέλλοντος, καὶ ἡ φωνὴ τῶν λόγων αὐτοῦ ὡς φωνὴ θύλου. Καὶ εἶδον ἐγὼ Δαυιήλ μόνος τὴν ὀπτασίαν, καὶ οἱ ἄνδρες οἱ μετ' ἐμοῦ οὐκ εἶδον τὴν ὀπτασίαν, ἀλλ' ἡ ἐκστασις μεγάλη ἐπέπεσεν ἐπ' αὐτούς, καὶ ἔφυγον ἐν φόβῳ. Καὶ ἐγὼ ἀπελείφθην μόνος, καὶ εἶδον τὴν ὀπτασίαν τὴν μεγάλην ταύτην, καὶ οὐχ ὑπελείφθην ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ ἡ δόξα μου μεστράφη εἰς διαφθοράν, καὶ οὐκ ἐκράτησα ἰσχύος. Καὶ ἤκουσα τὴν φωνὴν τῶν λόγων αὐτοῦ· καὶ ἐν τῷ ἀκοῦσαί με ἤμην κατανευγμένος ἐπὶ πρόσωπόν μου, καὶ τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν. Καὶ ἰδοὺ χεὶρ ἀποτομένη μου, καὶ ἡρεψέ με ἐπὶ τὰ γόνατά μου, καὶ ἐπὶ τὰ ἰχνη τῶν ποδῶν μου. Καὶ εἶπε πρὸς με· Δαυιήλ, ἀνὴρ ἐπιθυμῶν, σύνοσις ἐν τοῖς λόγοις, οἷς ἐγὼ λαλῶ πρὸς σέ, καὶ στήθι ἐν τῇ στάσει σου, ὅτι νῦν ἀπεστάλην ἐγὼ πρὸς σέ. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν πρὸς με τὸν λόγον τοῦτον, ἀνέστην ἔντρομος. Καὶ εἶπε [250] πρὸς με· Μὴ φοβοῦ, Δαυιήλ, ὅτι ἀπὸ τῆς ἡμέρας τῆς πρώτης, ἥς ἔδωκας τὴν καρδίαν σου τοῦ συνείναι καὶ κακωθῆναι ἐναντὶ Κυρίου τοῦ Θεοῦ σου, ἠκούσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἤλθον ἐν τοῖς λόγοις σου. Ὅρξ ἐπερ ἔφην, καὶ τοῦτον ἀπολογούμενον αὐτῷ σχεδόν; Ἀπὸ πρώτης ἡμέρας, φησὶν,

ἀπεστάλην. Τίνος οὖν ἕνεκεν ἐβράδυνας; Καὶ ὁ ἀρχὼν βασιλεὺς Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας μου εἰκοσι καὶ μίαν ἡμέραν. Ἦκουσας ὅτι ἔβηκεν ὄρια ἔθνων κατὰ ἀριθμὸν ἀγγέλων αὐτοῦ; Καὶ ἕκαστον ἔθνος ἔχει τὸν ἐφεστῶτα, καὶ βούλεται αὐτὸς εἶναι δυνατώτερος. Καὶ σύνοσις ἐδόθη αὐτῷ ἐν τῇ ὀπτασίᾳ. Οὐ γὰρ ἤρκει τὰ ῥήματα διδάξαι τὰ λεγόμενα. Ὅρξ ἐτέρως παιδευομένους τοὺς προφήτας; Καὶ δύναμις μεγάλη τῆς βίσεως. Ὅντως γὰρ μεγάλη, τὸ τοὺς ἡσθενηκότας ἐκείνου τοῦ τοσαῦτα περιγενομένου περιγενέσθαι Ἀντιόχου. Καὶ ἀληθινὸς ὁ λόγος. Ἐπειδὴ τινες ἐμελλον ἀπιστεῖν. Οὐ τὸ ὄνομα Βαλτάσαρ. Ἀναμιμνήσκει σε τῶν πρώτων, ἵνα ἀξιώπιτος φανῇ. Ἰδοὺ καὶ τὸ πάσχα ἔλυσεν. Εἰ γὰρ ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ τὸ πάσχα γίνεται, οὗτος δὲ μέχρι τῆς τετάρτης εἰκάδος τοῦ μηνὸς ἐνήστευσεν. Ἐμπίπτει δὲ εἰς τὴν τεσσαρεσκαίδεκάτην, ἀπὸ τῆς τεσσαρεσκαίδεκάτης ἐπὶ τὴν πρώτην εἰκάδα, καὶ ἐτέρας δύο ἡμέρας. Ὅρα τὰ νόμιμα ἤδη καταλυόμενα. Οὐκ ἐνέτρεψέ σε ὁ φόβος, ὦ Δαυιήλ; Οὐχί, φησὶ. Ὅρα ποῦ τὴν ὀπτασίαν βλέπει· ἐπὶ τῆς ἐρήμου, καθάπερ καὶ Μωϋσῆς. Αἱ γὰρ πόλεις θορύβων γέμουσι, καὶ ταραχῆς. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ἐπὶ τοῦ θρόνου μεταμορφοῦται. Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων πρώτων ἦλθε βοηθήσαι μοι, καὶ αὐτὸν κατέλιπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἀρχοντος βασιλέως Περσῶν. Καὶ ἤλθον συνετείσαι σε ὅσα ἀπαρτήσεται τῷ λαῷ σου ἐν ἑσχατῶν τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ δρακίς εἰς ἡμέρας. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ πάντας τοὺς λόγους τούτους, ἔδωκα τὸ πρόσωπόν μου ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ κατενύγη. Καὶ ἰδοὺ ὡς ἐμοῖωμα υἱοῦ ἀνθρώπου ἤψατο τῶν χειλέων μου. Καὶ ἦνοιξα τὸ στόμα μου, καὶ ἐλάλησα, καὶ εἶπον πρὸς τὸν ἐστῶτα ἐναντίον μου· Κύριε, ἐν τῇ ὁράσει σου ἐστράφη τὰ ἐντός μου ἐν ἐμοί, καὶ ἰδοὺ οὐκ ἔχω ἰσχύν. Καὶ πῶς δυνησεται ὁ παῖς σου, Κύριε, λαλήσαι μετὰ τοῦ Κυρίου μου τούτου; Καὶ ἐγὼ, ἀπὸ τοῦ νῦν οὐ στήσεται ἐν ἐμοὶ ἰσχύς, καὶ προη οὐχ ὑπελείφθην ἐν ἐμοί. Καὶ προσέθετο, καὶ ἤψατό μου ὡς δρακίς ἀνθρώπου, καὶ ἐνίσχυσέ με, καὶ εἶπέ μοι· Μὴ φοβοῦ, ἀνὴρ ἐπιθυμῶν, εἰρήτῃ σοι, ἀνδρῆζου, καὶ ἰσχυς. Καὶ ἐν τῷ λαλήσαι αὐτὸν μετ' ἐμοῦ, ἐνίσχυσα, καὶ εἶπον· Αὐλήτω ὁ Κύριός μου, ὅτι ἐνίσχυσάς με. Καὶ εἶπε, Εἰ οἶδας τί ἤλθον πρὸς σέ; Καὶ νῦν ἐπιστρέψω τοῦ πολεμήσαι μετὰ τοῦ ἀρχοντος Περσῶν. Καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἀρχὼν τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. [251] Ἄλλ' ἡ ἀναγγελῶ σοι τὸ τεταγμένον ἐν γραφῇ ἀληθείας· καὶ οὐκ ἔστιν εἰς ἀντεσχόμενος ἐμοῦ· ἐμοῦ περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ὁ ἀρχὼν ὑμῶν. Καὶ ἰδοὺ ἀνὴρ ἐνδεδυμένος στολήν. Ἰσως ἱερατικὴν. Ἡ δὲ φύς αὐτοῦ ὡς ἀστραπὴ ἦν πυρὸς ἀπὸ ὀφθαλμῶν αὐτοῦ. Πῶς ἐν ἀστραπῇ ἐκείνοις ἐφαίνε; τίνος ἕνεκεν οὕτω φαίνεται ὁ ἄγγελος οὗτος; Ἄρ' ἵνα ἐκπλήξῃ τὸν δῆμον; καὶ τί τὸ κέρδος; Ἰνα πείσῃ μηκέτι πενθεῖν τὸ (φ. τῷ) πλάκας ταῦτα λέγεσθαι· μαρτυρῶν μαρτυρεῖ δυνάμει τῶν ἐσομένων· ἡ ἵνα πιστώσῃται αὐτόν. Καὶ ἡ φωνὴ μεγάλη. Ὅστε καὶ τούτῳ καταπλήξασθαι. Ἐξίσταται, καὶ πάλιν ὀμιλοῦντος ἐξίσταται, συγχωροῦντος ἴσως, οὐκ ἀδυνατοῦντος· ἐπεὶ πρότερον εἶπεν· Ἄν-

^a Theodoretus χωρῶν.

urbem non remigrat, ut antea (a). Quis autem omnino de reditu loquutus est? Nemo.

CAP. X.

1. « In anno tertio Cyri regis Persarum (b) verbum revelatum est Danieli, qui nominatus est Baltasar. Et verum erat verbum; et potentia magna et intelligentia data est ei in visione. 2. In diebus illis ego Daniel in luctu eram tres hebdomadas. 3. Panem desideriorum non comedi, et carnes ac vinum non introierunt in os meum, et unguento non unctus sum usque ad tres hebdomadas dierum » (c). Quare iterum luget? Nam si primus annus Cyri advenerat, cur luget? et omnes dies, cum unum duntaxat lugere debuisset? Rursus nihil audit de iis rebus, pro quibus orat. Mihi videtur quod pro solutione calamitatum presentium precatur. At Deus nihil tale, sed idipsum quod supra, atque apertius dicit. Imo ut omnes redeant, orat Daniel. Licet enim magna essent mala, quibus Judæi premebantur, non tamen ideo volebat patriam amittere. Iste autem angelus clarius ac exactius id dicit. Vide autem ubique Danielelem non simpliciter ac sine labore obtinere visiones, sed cum jejuniis. Quando oportuit somnium discere, jejunium præcessit. Cum Gabriel apparuit, jejunium iterum, et cinis, et sæcus: cum iste conspicitur, et jejunium et oratio. Sed vide angelum se propemodum excusare Danieli. 4. « Et in die vigesima quarta mensis primi ego eram juxta fluvium magnum, hic est Tigris. 5. Et levavi oculos meos, et vidi: et ecce vir indutus Badim, et lumbus ejus præcinctus auro Ophaz, 6. et corpus ejus, quasi Tharsis, et facies ejus, ut aspectus fulguris, et oculi ejus, velut lampades ignis, et brachia ejus ac crura, sicut visio æris coruscantis, et vox sermonum ejus, quasi vox turbæ. 7. Et vidi ego Daniel solus visionem, et viri qui erant mecum visionem non viderunt, sed terror gravis irruit super eos, et fugerunt in timore. 8. Et ego relictus sum solus, et vidi visionem magnam hanc, et non remansit in me fortitudo, et gloria mea conversa est in corruptionem, et non retinui robur. 9. Et audiavi vocem sermonum ejus: et cum ego audirem, eram compunctus super faciem meam, et facies mea super terram. 10. Et ecce manus tetigit me, ac erexit me super genua mea, et super vestigia pedum meorum ». 11. Et dixit ad me: Daniel, vir desideriorum, intellige in sermonibus quos ego loquor ad te, et sta in statione tua, quia

nunc ego missus sum ad te. Cumque loqueretur ipse ad me sermonem istum, surroxi tremens. 12. Et dixit ad me: Ne timeas, Daniel, quia a die prima, qua dedisti cor tuum ad intelligendum, et ad affligendum te coram Domino Deo tuo, audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis. » Vides quod dixi, hunc tantum non se excusare Danieli? A prima die, inquit, missus sum. Quare ergo moratus es? 13. Et princeps regni Persarum stetit ex adverso mei unum et viginti dies. Audisti illud, Posuit terminos gentium secundum numerum angelorum suorum (Deut. 32. 8)? Et unaquæque gens præfectum habet angelum, qui vult potentior esse reliquis. Et intelligentia data est ei in visione. Non enim sufficiebat docuisse ea quæ dicebantur. Cernis aliter institui prophetas? Et virtus magna visionis. Vere enim magnæ potestatis fuit, quod homines infirmi vicerint illum Antiochum, qui tot tantæque superaverat. Et verum verbum. Quandoquidem nonnulli credituri non erant. Cujus nomen Baltasar. Commemorat tibi priora, ut fide dignus habeatur. En et Pascha solvit (a). Nam Pascha in primo celebratur mense; iste vero usque ad quartam et vicesimam mensis jejunavit. Incidit autem in decimam quartam jejunium illius, et a decima quarta ad vicesimam primam, et duos alios dies durat. Vide legalia jam tunc fuisse abrogata. Nonne præ formidine in fugam conversus es, o Daniel? Minime, inquit. Adverte quo loci visum videat: in deserto, sicut et Moyses. Urbes namque tumultibus et perturbatione plenasunt (b). Sic etiam Christus in monte transfiguratur. 15. « Et ecce Michael unus de principibus primis venit ad auxiliandum mihi: et me reliquerunt ibi » cum principe regis Persarum. 16. Et veni ut docerem to quæcumque eventura sunt populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. 17. Et cum loqueretur ipse mecum omnia verba hæc, dedi faciem meam super terram, et compunctus sum. 18. Et ecce quasi similitudo filii hominis tetigit labia mea. Et aperui os meum, et loquutus sum, et dixi ad eum qui stabat coram me: Domine, in visione tua conversa sunt interiora mea in me, et ecce non habeo fortitudinem. 19. Et quomodo poterit servus tuus, Domine, loqui cum Domino meo isto? Et ex nunc non stabit in me fortitudo, et halitus non est relictus in me. 20. Et addidit, et tetigit me quasi visio hominis, et corroboravit me. 21. Et dixit mihi: Ne timeas, vir desideriorum, pax tibi, viriliter age, ac esto fortis. Et cum loqueretur ipse mecum, corroboratus sum, et dixi: Loquatur Dominus meus, quia corroborasti me. 22. Et dixit: An nosti cur veni ad te? Et nunc revertar, ut præliar cum principe Persarum. Atque egrediebar; princeps vero Græcorum veniebat. 23. Verumtamen annuntiabo

¹ Theodoretus legit, *manuum mearum*, pro, *pedum meorum*.

(a) Interdixerant quippe Romani Judæis, ne Jerosolymam ingrederentur. Testes sunt Justinus, Tertullianus, Eusebius, Hilarius, Gregorius Nazianzenus, Severus atque Hieronymus.

(b) Hoc igitur tempore in extrema senectute erat Daniel. Et tamen S. Chrysostomus, tertio de incomprehensibili Dei natura, juvenem facit. (Nempe T. 4. At Chrysostomus parvam, et sæpe nullam temporum rationem habet.)

(c) Theodoretus hic, S. Basilii Homilia prima de Jejunio, et Rostor secunda contra Judæos, cibo penitus et potu abstinentem per tres hebdomadas mansisse Danieleni opinatur: ut de Mose legitur Exodi 34, 28. Quod cum divino contextui adversari videatur, in sententiam S. Hieronymi discedo libens.

¹ In Hebræo et in Vulgata legitur, *et ego remansi ibi*.

(a) Hujus argumenti interpretatio petenda est ex libris adversus Judæos, in quibus ista omnia fusiùs tractantur.

(b) Urbium tumultus ac incommoda pereleganter descripta et suis coloribus depicta habes apud suadæ medullam Gregorium Nazianzenum Oratione 28, Christianorum demosthenem Basilium Homilia de Cordio martyre; atque etiam, si prolixa sacris miscenda sunt, apud Juvenalem Sat. 3.

tibi quod constitutum est in scriptura veritatis : et non est unus, qui a me stet de his , nisi Michael princeps vester. Et ecce vir indutus stolam. » Fortassis sacerdotem. « Aspectus ejus quasi fulgur erat igneæ flammæ ab oculis ejus. » Quomodo in fulgure illis apparebat? cur sic apparet iste angelus? an ut populum percellat? et quodam inde emolumentum? Nempe ut persuadeat non amplius lugere, quod eadem sæpenuero dicta fuerint : et testimonium perhibet futurorum virtuti : an ut illi fidem faciat. *Et vox magna.* Ut etiam ea re perterruerit. Daniel obstupescit, et iterum angelo colloquente obstupescit, idque indulgente illo forsitan, et non impotentem faciente seu impediante (a) : quandoquidem prius dixerat : *Viriliter age.* Et stetit. Vides quid sit aspectus angeli? Ne existimes aut esse id quod videtur, nec aurum. Quis enim non ferret earum materialium aspectum? Cum ubique lumen positum sit. Quoniam igitur missus sum, præsignifico hoc solum, inquit, ne corrumpas gratiam. *Audita sunt verba tua, et ego veni in verbis tuis.* Quid enim rogabat, et quid precabatur? Et quidem illi ipsi non dicis, nec quidquam ejusmodi. Forte volebat discere exacte tempus, et quid postea futurum esset. *Et princeps, inquit, regni Persarum stetit ex adverso mei.* Anne hominum principem dicit? Minime. Et enim et alibi ait : *Princeps Græcorum exivit.* Mihi videtur iste qui loquitur non esse de principibus, neque ex iis qui præfecti sunt genti alicui, sed ex supernis virtutibus. Deinde quia angeli alii non valebant illi resistere, huic dicitur. Absoluti sunt, inquit, ac liberati Judæi; quid adhuc quæris? « Et ecce Michael, unus principum primorum, venit ad auxiliandum mihi; et me reliquerunt ibi cum principe regis Persarum. Et veni docere te quæcumque evenient populo tuo in novissimis diebus, quia ecce visio in dies. » Quare ante viginti dies non venit Michael? Ut mihi videtur, ostendere vult prophetæ, illum res prohibitas et iniquas atque coactas postulare, ac propemodum angelis vim facere. Propter hoc neque Michael statim ab initio auxiliatur, sed postea, ut discerent indignos reditu esse eos qui postea in patriam reversi sunt. Injuria afficiuntur angeli. *Et me reliquerunt ibi, ut vel persuaderem, vel inliberem (principem regis Persarum).* Et quis angelus ejusmodi, qui cum audit Deum præbere gratiam, resistat? Rem, ut arbitror, ita exprimit ac si esset corporea : quemadmodum cum ait : *Quis egredietur et decipiet mihi Achaabum (2. Paral. 18. 19) ?* et iterum : *Dimitte me, et delebo eos (Exod. 32. 10).* Non prohibetur Deus, nec vim patitur, detentus a propheta. Ita sane et hic. Rursus vero alibi ait : *Dimitte me, quia ascendit diluculum (Gen. 32. 26).* Et adhuc de angelo et asina : *Nisi faciem tuam apprehendissem (b),* inquit. Id itaque non

ostendit, ipsum Deo obsistere, sed hoc unum tantum injuria angelos affici. Tantum valuit Daniel. *Descendi ut docerem te quæcumque populo tuo sunt eventura.* Vide quomodo, re necessaria dimissa, prophetæ se excuset. Iterum Daniel consternatur : iterum angelus illum erigit, et ait : *Ego proficiscor ut præliar cum principe Persarum. Atque ego egrediebar, princeps vero Græcorum veniebat.* Forte cum uno adversantium ipsi de rebus futuris, quique contra Macedonas pugnaret. Ac nondum persuadetur. Bellumne est inter angelos, et pugna de hominibus? Sane. Maximam quippe eorum curam gerunt. Nondum persuasus est. Quasi si quis diceret : Cogor cum hoc contendere.

CAPUT XI.

1. *Et factum est in anno primo Cyri, ego steti in robur et fortitudinem.* 2. *Et nunc annuntiabo tibi veritatem.* Et tunc, ego sum qui servavi. Nam ne aliquis dicat : Cur igitur præliaris? quid ergo, si non viceris? nequaquam, inquit. Et tunc ego illis patrocinatus sum. *Etenim non est, inquit, unus qui a me stet de his, nisi Michael princeps ipsorum (Dan. 10. 21).* Hæc dicit ut Danieli persuadeat, se non esse ipsi hostem ac inimicum, et eum res vitas petere. Nec ideo dicit, quod adjutoribus indigeat. Quomodo enim? Ostenditur istum angelum non esse de principibus. Postea omnia refert accurate, et ait unde clades. Deinde salutem populi ipsius, et acceptionem in sequentibus narrat.

CAPUT XII.

7. « Cum completa fuerit dispersio manus populi sanctificati, cognoscent sanctum, et consummabuntur hæc omnia. 8. Et ego audivi, et non intellexi, et dixi : Domine, quid extrema horum? 9. Et dixit : Vade, Daniel, quia et clausi sunt sermones usque ad tempus finis. 10. Quoad eligantur et dealbentur et igne probentur multi : inique autem agent iniqui, neque intelligent omnes impii : at intelligentes intelligent. 11. Et a tempore quo mutatum fuerit iuge sacrificium, et data fuerit abominatio desolationis, erunt dies mille ducenti nonaginta. 12. Beatus qui expectat et pervenit ad dies mille trecentos triginta quinque. 13. Et tu vade, ac requiesce : adhuc enim dies in completionem consummationis : et requiesces tempus tuum in consummationem dierum » (a). Et tu, inquit, sede. Nam post multum tempus hæc erunt. Igitur non de reditu lamentatur, sed post reditum pro iis qui redierant.

CAPUT XIII. (In Vulg. XIV.)

1. « Et rex Astyages appositus est ad patres suos : et accepit Cyrus Persa regnum ejus (b). 2. Et erat

(a) In Græco, ὑπερβαλλόντως ἰσχυρὸς, οὐκ ἀδυνατούντων. Ut potui interpretatus sum; an feliciter, clam me est. Sane illa verba, *viriliter age*, ab angelo pronuntiata fuere post Danielis stuporem; sed, *noli metuere*, idem significat. Lege in Editione Græca Dan. 4. 6.

(b) Non memini me legere ista in sacris Scripturis. Forte allusum ad Num. 22, 23, 27, 31, 32. Verum quia quid si-

mille habetur Jobi 42, 8, existimo S. Chrysostomum eum locum in mente habuisse. Sic enim interdum hallucinantur Ecclesiæ doctores sanctissimi. Posset etiam dici exscriptorem duo loca confudisse in unum.

(a) Consulendi B. Hieronymus ac Theodoretus.

(b) Id primo observo, S. Chrysostomum Græcos Codices sequutum, ista cum superioribus conjunxisse : librarium

δρίζου. Καὶ ἔστη. Εἶδες τί ἐστιν ὕψις ἀγγέλου; Μὴ νομίσης χαλκὸν εἶναι τὸ δρώμενον, μηδὲ χρυσίον. Τίς γάρ οὐκ ἂν ἐνέγκοι τούτων τὴν ὕψιν; Πανταχοῦ γὰρ τὸ φῶς καίται. Ἐπεὶ τοίνυν ἀπεστάλην, προσημαίνω τοῦτο μόνον, φησί, μὴ διαφθείρῃς τὴν χάριν. *ἤκουσθησαν οἱ λόγοι σου, καὶ ἐγὼ ἦλθον ἐν τοῖς λόγοις σου.* Τί γὰρ παρεκάλει, καὶ τί ἐδεῖτο; Καὶ μὴν οὐχὶ ταῦτα αὐτῷ λέγεις, οὐδὲ τοιοῦτον οὐδέν. Τάχα ἐδοῦλετο μαθεῖν ἀκριβῶς τὸν χρόνον, καὶ τὸ μετὰ ταῦτα. *Καὶ ὁ ἄρχων τῆς βασιλείας, φησί, Περσῶν εἰστήκει ἐξ ἐναντίας μου.* Ἄρα μὴ τὸν τῶν ἀνθρώπων λέγων ἄρχοντα; Οὐδαμῶς. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· *Ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἐξῆλθεν.* Ἐμοὶ δοκεῖ οὗτος οὐκ εἶναι τῶν ἀρχόντων, οὐδὲ τῶν ἐπιτεταγμένων ἔθνος, ἀλλὰ τῶν ἄνω δυνάμεων. Εἶτα ἐπειδὴν οὐκ ἴσχυον οἱ ἄγγελοι ἄλλοι ἀντιστῆναι αὐτῷ, τούτῳ λέγεται. Ἀπαλύθησαν, φησί· τί πάλιν ζητεῖς; *Καὶ ἰδοὺ Μιχαὴλ εἰς τῶν ἀρχόντων τῶν πρώτων ἦλθε βοηθῆσαι μοι· καὶ αὐτὸν κατέλειπον ἐκεῖ μετὰ τοῦ ἄρχοντος βασιλέως Περσῶν.* Καὶ ἦλθον συνετίσαι σε ὅσα ἀπαντήσεται τῷ λαῷ σου ἐκ ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν, ὅτι ἰδοὺ ἡ ὥρα εἰς ἡμέρας. Τίνος ἕνεκεν πρὸ τῶν εἰκοσι ἡμερῶν οὐκ ἦλθεν ὁ Μιχαὴλ; Ἐμοὶ δοκεῖ, δεῖξαι βούλεται τῷ προφήτῃ, ὅτι κεκωλυμένα πράγματα αἰτεῖ καὶ παράνομα καὶ κατηναγκασμένα, μονοουχὶ καὶ τοῖς ἀγγέλοις βίαν ποιῶν. Διὰ τοῦτο οὐδὲ Μιχαὴλ εὐθέως ἐν ἀρχῇ βοηθεῖ, ἀλλ' ὕστερον, ἵνα μάθωσιν ὅτι οὐκ ἦσαν δέξιοι ἀνελθεῖν οἱ μετὰ ταῦτα. Ἀδικοῦνται οἱ ἄγγελοι. *Καὶ αὐτὸν ἀρνήσανται,* ὥστε ἡ πείσαι, ἡ κωλύσαι. Καὶ τίς ἄγγελος τοιοῦτος, ὡς ἀκούσας τοῦ Θεοῦ δόντος τὴν χάριν, ἀντιστῆναι; Σωματοποιεῖ, ὡς οἶμαι, τὸ πρᾶγμα, ὥσπερ ἐκεῖ [f. ἐπεὶ] ἔλεγε· *Τίς ἐξελεύσεται, καὶ ἀπατήσῃ μοι τὸν Ἀχαῶ;* Καὶ πάλιν· *Ἄφες με, καὶ ἐξαλείψω αὐτούς.* Οὐ κωλύεται ὁ Θεός, οὐδὲ ἀνάγκη πᾶσχει, κατεχόμενος; ὑπὸ τοῦ προφήτου. Οὕτω δὴ καὶ ἐνταῦθα. Καὶ πάλιν ἀλλαχοῦ φησί· *Ἄφες με, ὅτι ἀνέβη ὁ ὁρσός.* [252] Καὶ πάλιν ἐπὶ τοῦ ἀγγέλου καὶ τῆς ὕνου· *Εἰ μὴ πρόσωπόν σου ἔλαβον, φησὶν.* Οὐκ ἄρα τοῦτο δείκνυσιν αὐτὸν ἀντιτάμενον τῷ Θεῷ, ἀλλ' ἐν μόνον, ὅτι ἀδικοῦνται. Τσαῦτα ἴσχυεν ὁ Δανιήλ. *Κατῆλθον συνετίσαι σε ὅσα ἀπαντήσεται τῷ λαῷ σου.* Ὅρα πῶς ἀναγκαῖον πρᾶγμα ἀφελίς, ἀπολογεῖται τῷ προφήτῃ. Πάλιν ἐξίσταται· πάλιν αὐτὸν ἀνίστησι, καὶ φησί· *Ἐγὼ πορεύομαι τοῦ πολεμῆσαι μετὰ τοῦ ἄρχοντος Περσῶν.* Καὶ ἐγὼ ἐξεπορευόμην, καὶ ὁ ἄρχων τῶν Ἑλλήνων ἤρξατο. Ἰσως ἐνὸς τῶν ἐναντιουμένων ἐπὶ τοῖς ἐσομένοις, ὥστε τοῖς κατὰ Μακεδονίαν πολεμῆσαι. Καὶ οὕτω παύεται. Πόλεμος ἐν ἀγγέλοις ἰστί, μάχη περὶ ἀνθρώπων; Ναί. Πάνυ γὰρ αὐτῶν κήδονται. Οὕτω ἐπιστῇ. Ὡσπερ ἂν εἴποι τις· Ἀναγκάζομαι τῷδε φιλονεικῆσαι.

ΚΕΦΑΛ. ΙΑ'.

Καὶ ἐγένετο ἐν ἑταί πρώτῳ Κύρου, ἐγὼ ἔστην εἰς πρῶτος καὶ ἰσχύρ. Καὶ νῦν ἀναγγελῶ σοι ἀλήθειαν.

Καὶ τότε, φησί, σώσας ἐγὼ εἰμι. Ἰνα γὰρ μὴ λέγῃ τις· Τί οὖν πολεμαίς; τί οὖν, ἂν μὴ νικήσῃς; Οὐχί, φησί. Καὶ τότε ἐγὼ αὐτῶν προέστην. *Καὶ οὐκ ἔστη γάρ, φησί, εἰς ἀντεχόμενός μοι περὶ τούτων, ἀλλ' ἡ Μιχαὴλ ὁ ἄρχων αὐτῶν.* Ταῦτα λέγει ἵνα πείσῃ αὐτὸν, ὅτι οὐ πολέμειός ἐστιν αὐτῷ καὶ ἐχθρός, καὶ ὅτι πράγματα αἰτεῖ κεκωλυμένα. Οὐχ ὅτι βοηθῶν δέεται. Πῶς γάρ; Δείκνυται ὅτι οὗτος οὐκ ἦν τῶν ἀρχόντων. Εἶτα λέγει πάντα μετὰ ἀκριβείας, καὶ λέγει πῶθεν αἰ ἦρται. Εἶτα λέγει τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ αὐτοῦ ἐν τοῖς ἐξῇ; καὶ τὸ δοκίμον.

ΚΕΦΑΛ. ΙΒ'.

Ἐν τῷ συντελεσθῆναι διασκορπισμὸν χειρὸς λαοῦ ἡγιασμένου, γινώσκονται ἄγιον, καὶ συντελεσθήσεται ταῦτα πάντα. Καὶ ἐγὼ ἤκουσα, καὶ οὐ συνῆκα, καὶ εἶπον· Κύριε, τί τὰ ἐσχάτα τούτων; Καὶ εἶπε· Δεῦρο, Δανιήλ, ὅτι καὶ ἐμπειραγμένοι οἱ λόγοι ἕως καιροῦ πέρατος. Ἔως ἐκλεγῶσιν, καὶ ἐκλευκανθῶσιν, καὶ πυρωθῶσι πολλοί, καὶ ἀγομήσωσιν ἀγομοί, καὶ οὐ συνήσωσι πάντες ἀσεβεῖς, καὶ οἱ νοτήμονες συνήσωσιν. Καὶ ἀπὸ καιροῦ παραλλάξεως τοῦ ἐνδελεχισμού, καὶ δοθῆναι βδέλυγμα ἐρημώσεως, ἡμέραι χίλιας διακόσσαι ἐννενηκοντα. Μακάριος ὁ ὑπομένων καὶ φθάσας εἰς ἡμέρας χίλιας τριακοσίας τριακονταπέντε. Καὶ σὺ δεῦρο, καὶ ἀναπαύου· ἔτι γὰρ ἡμέραι εἰς ἀναπλήρωσιν συντελείας· καὶ ἀναπαύσεις τὸν καιρὸν σου εἰς συντέλειαν ἡμερῶν. Καὶ σὺ, φησί, κάθισον· μετὰ γὰρ χρόνον πολὺν ταῦτά ἐστιν. Ἄρα οὐ περὶ τῆς ἀνόδου θρηνεῖ, ἀλλὰ μετὰ τὸ ἀνελθεῖν περὶ τῶν ἀνελθόντων.

[253] ΚΕΦΑΛ. ΙΓ'.

Καὶ ὁ βασιλεὺς Ἀστυάγης προστέθη πρὸς τοὺς πατέρας αὐτοῦ· καὶ παρέλαβεν Κύρος ὁ Πέρσης τὴν βασιλείαν αὐτοῦ. Καὶ ἦν Δανιήλ συμβιώτης τοῦ βασιλέως, καὶ ἐνδοξος ὑπὲρ πάντας τοὺς φίλους αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Βῆλ ἡμῖν ἀνέγραψεν ὁ Δανιήλ. Οὐχ ὀρθός, φησί, πόσα ἐσθίει καὶ πίνει; Βαβαί, ἤλίκον τεκμήριον Θεοῦ, καὶ γνώρισμα, τὸ πολλὰ ἐσθίειν καὶ πίνειν. Ὁ Δανιήλ οὐκ εἶπε τοῦτο α· Τοῦτο οὖν Θεός, εἰπέ μοι; ἄσθενής γὰρ ἦν ἐκεῖνος· ἀλλ' ἐκ περιουσίας ἐνίκησεν. Ἐγὼ σοὶ τὸν Θεὸν [τὸν] κτίσαντα τὸν οὐρανὸν λέγω καὶ τὴν γῆν· σὺ δέ μοι γαστέρα μαινομένην παράγεις εἰς μέσον; Τοῦτο μάλιστα οὐκ ἂν εἴη Θεοῦ· Θεὸς γὰρ οὐ πεινάσει, οὐ κοπιᾷσει. Ἀλλ' οὐ βούλεται ἀπὸ λογισμῶν, ἀλλὰ ἀπὸ πραγμάτων νικᾷν. Καὶ τιμωρίαν ὥρισεν αὐτὸς ὁ βασιλεὺς. Τίνος ἕνεκεν οὐχὶ παρόντων ἐσθίει, ἀλλ' ἐν νυκτί; Πῶς ἐκεῖνοι τοῦτο οὐ συνεῖδον, ὅτι ἡμε-

* Τοῦτο. Vox inutilis, forsitan delenda.

λον διὰ τῆς βοηθείας* ἐλέγχεσθαι; Ὅταν Θεὸς οἰκονομήῃ, μὴδὲν θαυμάσης. Καὶ ἀπέκτεινον αὐτούς, φησί. Τί οὖν πάλιν ἐπὶ τοῦ δράκοντος; θηρίον τις προσκυνεῖ; Καὶ τοῦτον ἀνέλεν. Ὁρᾷ πῶς ἀνόητοι, πῶς ἄνθρωποι οἱ βασιλεῖς τῶν Περσῶν; Ἐκδίδωσι τὸν Δαυὶδ. Τίνας ἐνεκεν, μετὰ τὴν νίκην τὴν οὕτω λαμπράν; Ὁ δὲ Ἀμβακούμ, φησί, ἀριστον ἤνεγκες τῷ Δαυίδ. Ὅρα τὸ θαῦμα. Μὴ γὰρ οὐκ ἦν δυνατόν αὐτῷ ἄλλοθεν

ἐνεχθῆναι, ἀλλ' ἀπὸ τῆς Ἰουδαίας; Τοῦτο φῶλον ἦν τῷ προφήτῃ, ἵνα μὴ τὰ αὐτὰ ποιήσῃ πάλιν, καθάπερ ἐπὶ τοῦ εὐνούχου, ἵνα μὴ νομίσας ἡλισγησθαι τὴν τράπεζαν, τὴν λιμὸν ἐπιτείνῃ. Πόθεν ἔγνω τὸν Ἀμβακούμ; Ἀπὸ τῆς συγγενείας τῆς κατὰ τὴν φωνήν. Ἐμελλεν αὐτὸς κήρυξ γίνεσθαι τοῖς κατὰ τὴν Ἰουδαίαν θαύματος μεγίστου. Πῶς οὐκ ἐφοδῆθη τὰ θηρία ὁ ἄνθρωπος; Οὗτος μὲν ἥσθιεν, ἐκεῖνα δὲ ἐνήστευον. Ἐστῶ, τοῦ σώματος ἀπείχετο τοῦ δικαίου· τίνας ἐνεκεν καὶ τῆς τροφῆς; Ὡς περ κημὸς τις καὶ χαλινὸς κατεῖχεν ἐκεῖνα.

* Quamvis sensus esse possit, Beli sacerdotes revictum tri per auxilium quod Deo suo ferebant, dum cibis illi apposis vesebantur, sine dubio tamen corrigendum γοητείας.

MONITUM

[254] Hanc pulcherrimam homiliam primus e tenebris eruit vir doctissimus Ericus Benzelius, et Upsalæ publicavit anno 1708, ad fidem Ms. cujusdam Anglicani, multis in locis vitiat. Sed commodum accidit ut hanc eandem homiliam ex Ms. Ottoboniano Romæ descriperimus, cujus Ms. ope hiulca sarsinus, vitiatæque emendavimus.

Habendæ homiliæ, seu potius disceptationis (nam tota in genere πολεμικῶ versatur) occasio fuit Anomœorum quædam obiectio. Cum enim Chrysostomus in priori hanc præcedente concione, hoc dicto evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor*, ostendisset Filii cum Patre æqualitatem, quod etiam, inquit, declarat evangelista his verbis: *Propterea magis persequerantur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo*; ita sermonem clausit. Hæretici autem Anomœi huic argumento ex Joanne evangelista desumpto alium opposuere Joannis locum, nempe illud Joannis 5, 19: *Nihil potest facere Filius, nisi viderit Patrem facientem*. Cumque talis esset obiectio, quæ posset auditores turbare atque percellere, opus erat hasce Anomœorum argutias confutare: quamobrem Flavianus episcopus pauca præfatus, cum sciret populum audiendi ea de re Chrysostomi cupidum, utpote qui posset hujusmodi tela strenue depellere, cito finem dicendi fecit, et Chrysostomo hæreticos confutandi curam demandavit: noverat enim quanto amore ipsum plebs Antiochena prosequeretur; neminemque posse tam fortiter lucifugas illos profligare, quam Joannes

Daniel conviva regis, et gloriosus super omnes amicos ejus. » Quæ ad Belum spectant descripsit nobis Daniel. 5. *Nonne vides*, inquit, *quanta comedat et bibat?* Papæ, quale argumentum ac indicium divinitatis, multa edere ac bibere! Daniel non dixit: Hoccine, queso, est Deus? Imbecillus enim erat rex: sed ex abundanti vicit. Ego tibi Deum dico, qui creavit cælum et terram; tu vero mihi ventrem avidum producis in medium? Hoc maxime Dei esse non potest: Deus siquidem non esuriet, non fatigabitur. Verum rationibus contendere non vult, sed rebus vincit. Et supplicium ipse rex definivit. Qua de causa Belus

vero ex Vulgata appositissime notam capit: id etiam patet ex eo quod capiti 12 præfixum est in meo Codice, s. d. hoc est, 12. 14. Secundum quod notatum velim, in ea videri esse sententia nostrum Joannem, ut existimet hunc versiculum pertinere ad historiam Beli, et ad Cyri tempora; non autem ad historiam Susannæ, et ad Danielis juventutem: atqui supra Tom. 2, et Homilia prima in Psalmum 50 Tom. 5, in contraria abii, ac parum verisimiliter scribit Daniele tunc temporis duodecimum ætatis annum egisse, qui est etiam Pseudo-Ignatii error. Nec quemquam movere debet hæc diversitas, in re præcipue adeo obscura.

palam et ante oculos omnium non comedit, sed noctu? Quomodo sacerdotes non perspiciebant se per suam fallaciam convictum iri? Quando Deus dispensat, nihil mireris. 21. *Et occidit illos*, inquit. Quid igitur adhuc de dracone? belluam aliquis adorat? Illum Daniel interfecit. Vides quam dementes, quam ignavi sint reges Persarum? 29. *Tradidit Danielelem*. Quam ob rem, post victoriam adeo illustrem? 33. *Ambacum autem*, inquit, *prandium attulit Danieli*. Cerne miraculum. Nonne enim poterat illi aliunde afferri cibus, quam a Judæa? Hoc gratum erat prophetæ, ne eadem iterum ageret, quæ sub eunucho fecerat, neve existimans mensam pollutam esse, famem intenderet. Unde agnovit Ambacum? Ex affinitate linguæ ac vocis. Futurus erat ille maxime miraculi præco apud eos qui in Judæa habitabant. Qui potuit homo non timere feras? Hic quidem comedebat, illæ vero jejunabant. Esto, corpore viri justī abstinerint: quare etiam abstinebant cibo? Veluti camus quidam ac frenum illas continebat.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

Ille, cujus strenuitatem, acumen ingenii, atque διαλεκτικῆν experti sæpe fuerant. Unde mireria Flaviani modestiam, pietatem, animi ingenuitatem, qui se a presbytero suo sibi subdito ita libenter fateretur et doctrina et eloquentia superari. Chrysostomus vero, ut erat moderatus, et a propria laude alienus, initio vehementer queritur sibi delatum munus esse a doctore suo, qui vere fons doctrinæ esset, et hanc provinciam probe suscipere posset. Deinde vero argumentum adversariorum tam strenue, tam clare depellit, ut nescias utram magis mireris, eloquentiam an dialecticæ vim.

Certum igitur est hanc concionem Antiochiæ in magna ecclesia, ut fert titulus, præsentem Flaviano habitam fuisse, cum jam Chrysostomus in magna esset apud Antiochenos existimatione. Hinc est quod illa alia homilia Chrysostomi, quæ hujus habendæ occasio fuit, cujusque notas aliquot in hac Chrysostomus exhibet, ut nos supra diximus, jam non compareat inter illas homilias quas contra Anomæos Antiochiæ pronuntiavit Chrysostomus decem numero: quasque edidimus primo Tomo, additis undecima et duodecima, quæ Constantinopoli, item contra Anomæos, habitæ sunt. Illæ enim decem homiliæ eo anno dictæ sunt quo ipse presbyter factus est, et concionari cœpit, nempe anno 386, et anno sequenti 387. At hæc homilia, ut et ea quæ ipsam præcedebat, post illas habita fuit, cum ex assiduo concionandi officio magnum sibi Antiochiæ nomen peperisset Chrysostomus. De anno autem nihil prorsus habemus.

Interpretationem nostram Latinam ad fidem Ottoboniani exemplaris edidimus.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI,

IN MAGNA ECCLESIA, CUM PAUCA PRÆFATUS ESSET EPISCOPUS, IN ILLUD EVANGELII, FILIUS EX
SE IP SO NIHIL FACIT, NISI QUOD VIDERIT PATREM FACIENTEM (*Joan. 5. 19*).

1. O violentiam! o tyrannidem! Doctor noster, qui a te nos præfatus est, plenam cum haberet phialam, summis tantum labris poculum degustandum nobis propinavit: id autem fecit non ob doctrinæ penuriam: nam fontis instar scaturire solet; sed quemadmodum dixi, ut vestræ caritatis tyrannidem palam faceret, quam erga tenuitatem nostram exhibere soletis: ea de causa cito tacuit sermonemque conclusit, ut vestro desiderio gratificaretur; et toti solvendo debito nos obnoxios constituit. Quia igitur et is nobis dicendi loco cessit, et vos nostro ab ore pendere video. necesse tandem est ut ad certamina nos exuamus: vos autem mihi opem ferite, et manum porrigite, precibus nostram excitantes linguam, et attentione animi facilem parantes doctrinæ viam. Quandoquidem propheta non admirabilem modo consiliarium, sed etiam prudentem auditorem postulat (*Isai. 3. 3*). Non enim leve nobis certamen hodie paratum est, sed quod multis egeat precibus, multa auditorum vigilantia, multa concionantis diligentia, ut quæ dicenda sunt et accurate proferantur, et tuto in caritatis vestræ animis inserantur. Cupio namque vos non audire tantum, sed etiam institui; non discere modo. sed etiam docere; non accipere solum, sed etiam in alios transmittere. Sic enim et splendidius nobis theatrum, et major cœtus erit, quando vos per ea quæ audieritis, alios etiam inducere poteritis. In priore itaque concione hoc dicto evangelico in medium adducto, *Pater meus usque modo operatur, et ego operor* (*Joan. 5. 17*), cum hinc ostendissem ejus cum Genitore æqualitatem, quod et supra declarat evangelista his verbis, *Propterea magis persequabantur eum, non solum quia solvebat sabbatum, sed et Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo* (*Joan. 5. 18*), ita sermonem clausi. Hodie autem opus est eaolvere, quæ adversus hæc obijciunt hæretici. Quamvis enim inter amicos certemus, tanta tamen adhibenda diligentia est, ut undique a fraude tuta et invicta sit oratio, etiamsi in mediis hostibus versetur. Ut enim ante dicebam, non audire tantum vos volo, sed etiam alios instituere. Ideo sollicite studui vos armis spiritualibus circummunire, ut nullum membrum nudum appareat, vel letali vulnere confodiatur. Armorum quippe loco nobis est sermo, qui nostros munit, et hostes ferit; ferit, inquam, non ut dejiciat, sed ut jacentes erigat. Hujusmodi enim pugnae genus est, quod in salutem contra pugnantium tropæum erigat.

Ut igitur hoc fiat, attento adeste animo, omni ejectione sæculari cura animum excitate, acute cernentem oculum præbete mihi. Dives ne socordia diffuat: pauper ne egestatis curis opprimatur; sed missa omni vitæ inæqualitate, quisque se paratum auditorem præbeat: neque enim parvi pretii sunt, quæ nunc tractantur. Ideo hæc frequenter moneo: novi quippe quam profundo in pelago navigemus. Ne turberis profundum audiens: Spiritu namque duce, non sunt aquæ caligini obnoxiae, sed facillima erit via, si eam tantummodo, quam jubeo, teneatis. Ne turbemini, neque moveamini. Quæ enim hodie agitantur, auditorum initio turbant, inque dubitationem conjiciunt: si vero finem expectet, ubi consentaneam solutionem videbit, jucunda fruetur tranquillitate, et in portum nullis agitatum fluctibus animum appellere poterit. Ut ergo hæc ita se habeant, ne turbemini, ne commoveamini, sed cum omni patientia et perseverantia viam sequimini, quam verbi doctrina ostendit.

Anomæorum objectio, quæ fucum facere poterat, refellitur. — Quæ sunt ergo quæ nobis ab illis obijciuntur? *Nihil potest, inquit, facere Filius, nisi viderit Patrem facientem* (*Joan. 5. 19*). Atqui hæc Scriptura dixit. Quorsum ergo hæc nobis obijciunt? Non eo sensu, quo a Scriptura dicta sunt, afferuntur. Quid hinc aiunt, concludere volunt? Vides quomodo Filius Dei, inquit, illam æqualitatis suspicionem auferat? Quia enim Judæi id suspicabantur, nempe eum Deo æqualem se facere, ideo intulit his verbis, *Non potest Filius a seipso facere quidquam*.

2. Num frustra dicebam, hæc verba vos turbare posse, atque initio auditorem percellere? Verum expectate, et videbitis eos propriis confectos telis. Cum primis enim observandum id, quod dicitur, non fuisse Judæorum suspicionem: quod etiam in præcedenti disputatione cum omni perspicuitate ostendimus; quæ ne iterum agitentur, eo remittimus auditorem, et quod nunc obijciunt solvere conabimur, ostendereque ipsum non ut everteret eorum suspicionem hæc dixisse, sed ut eam accuratissime firmaret ac stabiliret, nobisque argumentum præberet suæ cum Patre propinquitatis, naturalis conjunctionis, atque concordie. Ita enim huic dicto confido, ut illo maxime dicam demonstrari ejus cum Patre conjunctionem, et substantiæ unitatem. Neque perturbemini ex ratiociniis hæreticorum. Neque enim gladii in muris depicti, neque hastæ, neque spicula hostes turbare possent, torvum et terribi-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Ἐν τῇ μετὰ τὴν ἐκκλησίαν, προσηγορικός (ἐπισκόπος) ὄντος εἰς τὸ Εὐαγγέλιον, εἰς τὸ, «Οὐδέποτε ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ ὁ Υἱὸς οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα.»

[255] α'. Ὡς τῆς βίας, ὡς τῆς τυραννίδος. Πεπληρωμένην τὴν φιλίαν ἔχων ὁ διδάσκαλος προσηγορικῶς, ἀκριβοῦς τοῖς χειλέσιν γεύσασθαι ἡμᾶς ἐπὶ τῆς γαγῆς τὸ πόμα· τοῦτο δὲ πεποίηκεν, οὐ δι' ἔνδειαν διδασκαλίας· καὶ γὰρ καὶ πηγῆς οὐκ ἔλαττον βρύειν εἰσθαι· ἀλλ', ὡς περ ἐφθην εἰπὼν, τῆς ὁμετέρας ἀγάπης φανερῶν τὴν τυραννίδα, ἣν περὶ τὴν ἡμετέραν σμικρότητα ἐπιδείκνυσθαι μεμελετήκατε· διὰ τοῦτο ταχέως εἰσήγαγεν, καὶ τὸν λόγον κατέκλεισε, τῇ ἐπιθυμίᾳ τῇ ὁμετέρᾳ χαρίσασθαι βουλόμενος, καὶ ὁλοκλήρου τοῦ ὀφλήματος ἡμᾶς ὑπευθύνους καθιστάς. Ἐπεὶ οὖν καὶ αὐτὸς ἡμῖν τῷ λόγῳ παρεχώρησεν, καὶ ὑμᾶς ἐκκρεμαμένους ὁρῶ τῆς γλώττης τῆς ἡμετέρας, ἀνάγκη λοιπὸν ἀποδύσασθαι πρὸς τὰ παλαίσματα· ἀλλὰ συνάρασθέ μοι, καὶ χεῖρα ὀρέξατε, ταῖς εὐχαῖς διεγείροντες ἡμῶν τὴν γλῶσσαν, καὶ τῇ συνέσει τῆς ἀκροάσεως εὐκολον ἐργαζόμενοι τὴν διδασκαλίαν. Ἐπεὶ καὶ ὁ προφήτης οὐ θαυμαστὸν ζητεῖ μόνον σύμβουλον, ἀλλὰ καὶ συντεὺν ἀκροατήν. Οὐ γὰρ ὁ τυχὼν ἡμῖν ἀγὼν πρόκειται σήμερον, ἀλλὰ πολλῶν δεόμενος εὐχῶν, πολλῆς δὲ ἀγρυπνίας τῆς τῶν ἀκρωμένων, πολλῆς δὲ σπουδῆς τοῦ λέγοντος, ἵνα καὶ λεχθῇ μετὰ ἀκριθείας τὰ λεγόμενα, καὶ φυτευθῇ μετὰ ἀσφαλείας ἐν τῇ διανοίᾳ τῆς ὁμετέρας ἀγάπης. Οὐ γὰρ ἀκοῦσαι βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ παιδεύηται· οὐ μαθεῖν μόνον, ἀλλὰ καὶ διδάσκειν· οὐκ αὐτοὺς δέχεσθαι μόνον, ἀλλὰ καὶ εἰς ἑτέρους διαβιβάζειν. Οὕτω γὰρ ἡμῖν λαμπρότερον ἔσται τὸ θέατρον, καὶ πλείων ὁ σύλλογος, ὅταν ὑμεῖς δι' ὧν ἀκούετε καὶ ἑτέρους ἐπανάγειν δυνήσησθε. Τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ συνάξει ταύτῃ εἰς μέσον ἀγαγὼν τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Ὁ Πατὴρ μου ὧς ἄρτι ἐργάζεται, καὶ δέξας ἐντεῦθεν τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ἰσότητα, ὅπερ καὶ πρὸ τούτου ἀπεφῆναι ὁ εὐαγγελιστὴς λέγων, Διὰ τοῦτο μᾶλλον ἐδῶκεν αὐτὸν, οὐ μόνον ὅτι ἔλυσε τὸ σάββατον, ἀλλ' ὅτι καὶ Πατέρα ἰδιον ἔλεγε τὸν Θεόν, ἰσον αὐτὸν ποιῶν τῷ Θεῷ, οὕτω τὸν λόγον κατέλυσα. Σήμερον δὲ τὰ παρὰ τῶν αἰρετικῶν ἡμῖν πρὸς ταῦτα ἀντεπαγόμενα ἀναγκαῖον διαλύσαι. Εἰ γὰρ καὶ ἐν φίλοις ἀγωνιζόμεθα, ἀλλὰ τοσαύτην εἰς καυχῆσθαι τῇ ἀκριθείᾳ, ὥστε πανταχόθεν [256] ἀνεξαρτήτως εἶναι τὸν λόγον καὶ ἀχείρωτον, καὶ εἰ ἐν

μέσοις τοῖς ἐχθροῖς γένοιτο. Ὅπερ γὰρ ἐφθην εἰπὼν, οὐχ ἀκοῦειν βούλομαι μόνον ὑμᾶς, ἀλλὰ καὶ ἑτέρους παιδεύειν. Διὸ δὲ μετὰ ἀκριθείας ἀπάσης περιβέβαι· ὅμιν ὅπλα ἐσπούδακα τὰ πνευματικά, ὥστε μηδαμῶ φανῆναι μέλος γυμνόν, μηδὲ καιρίαν δέξασθαι πληγὴν. Καὶ γὰρ ὅπλων τάξιν ἡμῖν ὁ λόγος ἐπέχει, φράττων μὲν ὁμοῦ τοῦ, οἰκείους, βάλλων δὲ τοὺς ἐναντίους· βάλλων οὐχ ἵνα κατενέγκῃ, ἀλλὰ κειμένους ἀναστήσῃ. Τοιοῦτον γὰρ τῆς μάχης ταύτης τὸ εἶδος· ἐπὶ τῇ σωτηρίᾳ τῶν πολεμούντων τρόπαιον ἴσθισιν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, συντείναντέ μοι τὴν διάνοιαν, πᾶσαν ἐκβάλλοντες φροντίδα βιωτικὴν, διαναστήσατε τὴν γνώμην, ὀξυτερὰς παρέχετε μοι τὸ ὄμμα. Μῆτε ὁ πλούσιος ὑπὸ τῆς ῥαθυμίας χαυνούσθω, μῆτε ὁ πίνης ὑπὸ τῆς φροντίδος τῆς πενίας πιεζέσθω· ἀλλὰ πᾶσαν ταύτην ἐκβάλλοντες τοῦ βίου τὴν ἀνωμαλίαν, ἀκροατὴν παρεσκευασμένον ἕκαστος αὐτὸν παρεχέτω· οὐ γὰρ τὰ τυχόντα ἡμῖν τὰ προκείμενα νῦν. Καὶ διὰ τοῦτο συνεχῶς ταῦτα παραγγέλλω, ἐπειδὴ οἶδα τὸ βάθος ὁ βασιούμεθα. Ἀλλὰ μὴ θορυβηθῆς βάθος ἀκούσας· τοῦ γὰρ Πνεύματος χειραγωγούντος, οὐκ ἔχει ζόφον τὰ ὕδατα, ἀλλὰ πολλὴ ἔσται ἡ εὐκολία· μόνον ἐὰν ταύτην βαδίζῃς τὴν ὁδὸν ἣν ἐγὼ κελεύω. Καὶ μὴ θορυβηθῇτε, μηδὲ ταράττησθε. Καὶ γὰρ τὰ κινούμενα σήμερον ἐν ἀρχῇ μὲν ταράττει τὸν ἀκροατὴν τὸν μὴ προσέχοντα, καὶ εἰς ἀπορίαν ἐμβάλλει· εἰ δὲ τὸ τέλος ἐκδέξαιτο, τὴν προσήκουσαν ἰδὼν λύσιν, λευκῆς ἀπολαύσεται γαλήνης, καὶ εἰς λιμένα ἀκύμαντον τὴν αὐτοῦ ψυχὴν ὁρμήσει δυνήσεται. Ἴν' οὖν ταῦτα γένηται, μὴ θορυβηθῇτε, μηδὲ ταρασσεσθε, ἀλλ' ἔπεσθε τὴν ὁδὸν μετὰ μακροθυμίας ἀπάσης καὶ καρτερίας, ἣν ἡ τοῦ λόγου διδασκαλία δείκνυσιν.

Τίνα οὖν ἔστι τὰ παρ' αὐτῶν ἡμῖν ἀντεπαγόμενα; Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς, φησὶν, ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν, ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Καίτοι ταῦτα ἡ Γραφή εἰρηκεν. Τίνος οὖν ἔνεκεν παρ' αὐτῶν ταῦτα ἀντεπάγεται; Οὐχ ὡς εἴρηται παρὰ τῆς Γραφῆς, οὕτως ἐπάγεται. Τί γὰρ ἐκ τούτου, φησὶν, κατασκευάζειν βούλονται; Ὁρᾷς πῶς ἀνέτρεψε, φησὶν, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τὴν ὑπόνοιαν ἔκεινεν τὴν τῆς ἰσότητος; Ἐπειδὴ γὰρ οἱ Ἰουδαῖοι, φησὶ, τοῦτο ὑπώπτευσαν, ὅτι ἴσον αὐτὸν ποιεῖ τῷ Θεῷ, διὰ τοῦτο ἀντεπήγαγε λέγων· Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν.

β'. Ἄρα μὴ μάτην εἰπον, ὅτι θορυβεῖν ὑμᾶς ἔχει τὰ ῥήματα, καὶ ἐκ προοιμίων λεγόμενα διαταράττειν τὸν ἀκροατήν; Ἀλλ' ἀναμείναντες, καὶ ὤψασθε τοῖς οἰκείοις αὐτοὺς ἀναλισκομένους ὅπλοις. Μάλιστα μὲν γὰρ οὐκ ἦν Ἰουδαίων ὑπόνοια τὸ λεγόμενον· ὁ καὶ ἐν τῇ προτέρᾳ

† Sic Olib., φαίνεται Benz. Mox Olib. ἀκούειν, Benz. ἀκούσαι.

‡ Sic Olib.; Benz. τὰ ἀντεπαγόμενα. Hæc porro sunt Anomaeorum dicta, quæ depellunt Chrysostomi argumentum.

* Titulus sic plenior est apud Benzel. Post προσηγορικός nihil habetur in Angl. codice, sed est sphalma.

† Sic Olib. cod., Benz. male ὡς ἀπὸ γαγῆς.

‡ Sic Olib. cod. recte. Angl. male εἰρήνη. Infra παλαίσματα, Benz. σκάμματα, quod idipsum est. Ibid. Benz. ταῖς γυνὲς εὐχαῖς, ad idem Angl. cod. sed hæc lectio non quadrat. Ibid. Olib. τὴν γλῶσσαν, Angl. τὴν ὁμίαν.

§ Olib. ὑποδέχασθαι. Infra Benz. ἑτέρους ἐπιδείκνυσθαι. Ibid. τῇ μὲν οὖν προτέρᾳ.

¶ Hæc non prius dixerat, ut innuit Chrysostomus, sed postea dixit Joannes evangelista.

διαλέξει μετὰ πάσης ἀπεδείξαμεν τῆς σαφηνείας ἅπερ ἵνα μὴ πάλιν ἀνακινῶμεν, ἐκεῖ παραπέψαντες τὸν ἀκροατὴν, τὸ νῦν ἐπαγόμενον διαλῦσαι πειρασόμεθα, δεικνύντες ὅτι οὐκ ἀνατρέπων τὴν ὑπόνοιαν ἐκείνην, ταῦτα λέγει, ἀλλὰ μετὰ πολλῆς ἀκριβείας ἰστών καὶ βεβαιῶν, καὶ τῆς πρὸς τὸν γεγενηκότα [257] ἐγγύτητος, καὶ πολλῆς γνησιότητος καὶ συναφείας καὶ ὁμονοίας ἀπόδειξιν ἡμῖν παρέχων. Οὕτω γὰρ θαρρῶ τῷ εἰρημένῳ, ὅτι ταύτην μάλιστα φημι ἢ τὴν ῥῆσιν ἀπόδειξιν εἶναι τῆς πρὸς τὸν Πατέρα συγγενείας αὐτοῦ, καὶ τοῦ κατὰ τὴν οὐσίαν ἀπαρallάκτου. Μηδὲ ταράττεσθε ὑπὸ τῶν λογισμῶν τῶν αἰρετικῶν. Οὐδὲ γὰρ τὰ ξίφη τὰ ἐν τοῖς τοίχοις γεγραμμένα, οὐδὲ τὰ δόρατα, οὐδὲ αἱ αἰχμαὶ θορυβεῖν δύναιντ' ἂν πολέμους, φοβερὸν καὶ ὀξύ βλέποντας. Ὅπερ γὰρ ἂν ἦ, σκιά τις ἐστὶ καὶ εἰκὼν, οὐ πραγματικὴν ἀλήθειαν. Τοιοῦτοι τῶν αἰρετικῶν λογισμοί, οὓς ἵνα διελέγξωμεν, πλησίον ταύτης γενόμεθα τῆς ῥήσεως, συνεχῶς αὐτὴν περιστρέφοντες, καὶ τέως αὐτοὺς ἐρώμεθα, πῶς βούλονται ἐρμηνεύειν τὴν ῥῆσιν. Οὐ γὰρ ἀρκεῖ μόνον ἡ ἀνάγνωσις. Εἰ γὰρ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, τίνος ἔνεκεν ὁ Φίλιππος πρὸς τὸν εὐνοῦχον ἔλεγεν, Ἄρα γὰρ γινώσκεις δὲ ἀναγινώσκεις; Ὅθεν ἀναγινώσκων ἐκεῖνος, οὐδὲν ἦδει τῶν ἐγκειμένων διὸ καὶ ἔλεγε· Δέδομαι σου, περὶ τίνος ὁ προφήτης λέγει, περὶ ἐαυτοῦ, ἢ περὶ ἑτέρου; Εἰ ἤρκει ἡ ἀνάγνωσις, πῶς οἱ Ἰουδαῖοι τὴν Παλαιὰν ἀναγινώσκοντες, καὶ τὰ περὶ τῆς γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ, καὶ τῶν σημείων, καὶ τῶν θαυμάτων, καὶ τόπων, καὶ καιρῶν, καὶ σπαυρῶν, καὶ τάφων, καὶ ἀνάστασιν, καὶ ἀνάληψιν, καὶ τὴν ἐκ δεξιῶν καθέδραν, καὶ τὴν τοῦ Πνεύματος κάθοδον, καὶ τὴν τῶν ἀποστόλων συνεκδόρμην, καὶ τὴν τῆς συναγωγῆς ἐκβολήν, καὶ τὴν τῆς Ἐκκλησίας εὐγένειαν, οὐδέπω καὶ σήμερον ἐπίστευσαν; Οὐκ ἄρα ἀρκεῖ ἡ ἀνάγνωσις, ἐὰν μὴ προσῇ καὶ ἡ γνώσις. Ὅποτε γὰρ ἐὰν τις τρέφεται μὲν, μὴ πέπτῃ δὲ, οὐ ζήσεται ποτε· οὕτως ἐὰν τις ἀναγινώσκῃ μὲν, οὐ γινώσκῃ δὲ μηδὲν τῶν ἐγκειμένων, οὐκ ἐπιτεύξεταί τῆς ἀληθείας. Μὴ τοίνυν μοι παρέχετε τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν, ἀλλὰ καὶ ἐρμηνεύσατε αὐτήν. Τοῦτο δὲ ἀπαίτω παρ' ἐκείνων, ἵν' ὅταν τὰ σαθρὰ αὐτῶν καταλύσω νοήματα, τότε καταβαλῶ τῆς ἀληθείας τὸν θεμέλιον. Οὕτω καὶ οἰκοδόμοι ποιοῦσιν, οὐ πρότερον τὴν κρηπίδα καταβάλλοντες τῶν οἰκημάτων, ἕως ἂν τὰ δ' σεσασθρωμένα ἀνέλυσιν, ἵνα μετὰ ἀσφαλείας οἰκοδομῶσιν. Τοῦτους δὲ καὶ ἡμεῖς μιμησόμεθα.

Εἰπέ οὖν, οὐ δύναται ὁ ὕψος ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ καθόλου οὐδέν; Οὐδὲ γὰρ εἶπεν, ὅτι ἀνθρώπους μὲν δύναται ποιεῖν, ἀγγέλους δὲ οὐ δύναται· οὐδὲ ἀγγέλους μὲν δύναται, ἀρχαγγέλους δὲ οὐ δύναται· ἀλλ' εἶπεν, ὅτι οὐδέν. Οὐκοῦν ἀσθενεῖας τὸ ῥῆμα; εἰ γὰρ μὴ δύναται, κατὰ τὴν ὑπόνοιαν τὴν σὴν, καὶ βίας καὶ ἀνάγκης ἐπιτεταμένης· εἰ γὰρ ἀφ' ἐαυτοῦ οὐδὲν ποιεῖ, ἀλλ' ὅσα ἂν βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα. Ἰδοὺ καὶ διδασκαλίας ὑστερον προσγενομένης, ἅπερ ἅπαντα ἀλλότρια τῆς ἀκηράτου καὶ ἀνωλέθρου οὐσίας ἐκείνης τῆς ἀφράστου καὶ ἀρρήτου καὶ ἀκατάληπτου. Καὶ τί λέγω περὶ τοῦ Χριστοῦ; Οὐδὲ γὰρ περὶ ἐμοῦ τοῦ μικροῦ καὶ εὐτελέως, καὶ ἀπὸ γῆς γενομένου, δυνατὸν τοῦτο λέγεσθαι, ὅτι οὐ δύναμαι ἐγὼ ἀφ' ἐαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν· οὐδὲ περὶ σοῦ, οὐτε περὶ ἄλλου οὐδενὸς ἀνθρώπων. Εἰ γὰρ τοῦτο ἀληθές, εἰκὴ γέεννα, καὶ κόλασις, καὶ τιμωρία· εἰκὴ στέφανοι, καὶ ἐπαθλα, καὶ ἀγαθὰ. Οὐδὲ γὰρ [258] ἐκεῖνα ὑποστησόμεθα ἀμαρτά-

νοντες, οὐδὲ τούτων ἀπολαύσομεν κατορθοῦντες, εἰ γὰρ μηδὲν ἀφ' ἐαυτῶν πράττομεν. Τὰ γὰρ ἐπαθλα οὐ τοῖς πράγμασιν ἀπλῶς, ἀλλὰ τῇ γνώμῃ ἀπόκεινται. Οἷόν τι λέγω· ὅταν τις ἀφ' ἐαυτοῦ καλὸν ἐργάζηται, τότε στεφανοῦται καὶ ἀνακηρύττεται, οὐχ ἀπλῶς ὅταν ἐργάζεται, ἀλλὰ μετὰ γνώμης καὶ προαιρέσεως. Καὶ ἵνα μάθῃτε ὅτι ταῦτα ἐστὶν ἀληθῆ· *Εἰσὶν εὐνοῦχοι, φησὶν, οἱ τινες εὐνουχισθησαν παρὰ τῶν ἀνθρώπων· καὶ εἰσιν εὐνοῦχοι, οἱ τινες εὐνουχίσαν ἐαυτοὺς διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Εὐνοῦχους ἐνταῦθα φησὶν οὐ τοὺς τὰ μέλη κόψαντας, ἀλλὰ τοὺς τὸν πονηρὸν λογισμὸν καὶ ἀσελγείας γέμοντα ἀποτεμόντας, οὐ σιδηρᾷ μαχαίρᾳ, ἀλλὰ λογισμῷ καὶ φιλοσοφίᾳ, καὶ τῇ τοῦ Θεοῦ βοηθείᾳ χρησαμένους εἰς τοῦτο. Ἰδοὺ δύο εὐνοῦχοι, οἱ μὲν ἐξ ἀνθρώπων ἀποτηθέντες τὰ μέλη, οἱ δὲ εὐλαβεῖα ἀποκόψαντες τὸν πονηρὸν λογισμὸν. Ἄλλ' ὅμως εἰ καὶ διαφόρους εὐνουχίσθησαν, ὁμοίως ἀμφοτέροι γυναικῶν ἀπέχοντα μίξεως. Τὸ ὁμοίως ὁ δὲ εἶπον, οὐ κατὰ γνώμην, ἀλλὰ κατὰ τὴν τοῦ πράγματος φύσιν. Οὐδὲ γὰρ εὐνοῦχος δύναται ἂν συγγενέσθαι γυναικί, οὐτε ὁ μοναχὸς ὁ εὐνουχίσας ἐαυτόν. Καὶ τὸ μὲν πρᾶγμα ἐν, τὸ δὲ τέλος οὐχ ἐν. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν ἐκείνων εἰπὼν ὅτι εὐνουχίσθησαν ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, οὐδὲν αὐτοῖς διὰ τοῦτο ἔθηκεν ἐπαθλὸν· φύσεως γὰρ, οὐ γὰρ ἡ ἀσκήσεως· τὸ πρᾶγμα ἦν. Τούτους δὲ εἰς μέσον ἀγαγὼν, τῇ βασιλείᾳ αὐτοὺς ἐστεφανώσεν, εἰπὼν, *Διὰ τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν.* Καίτοι οὐτε οὗτος· μίγνυται γυναικί, οὐτε ἐκεῖνος· ἀλλ' ὁ μὲν ὑπὸ τῆς ἀνάγκης δεδεμένος, ὁ δὲ τῇ προαιρέσει τὸ πρᾶγμα κατορθώσας, καὶ ἀφ' ἐαυτοῦ τοῦτο ἐργασάμενος καὶ ἀνύσας. Εἴτα οἱ μὲν ἀνθρωποὶ ἀφ' ἐαυτῶν δύνανται τοιαῦτα πράττειν, καὶ ποιεῖν, καὶ φιλοσοφεῖν, καὶ φθέγγεσθαι, καὶ μυρία ἕτερα ἐργάζεσθαι· ὁ δὲ τῶν ἀγγέλων Δεσπότης οὐ δύνησεται οὐ μικρὸν οὐ μέγα ποιεῖν ἀφ' ἐαυτοῦ; Καὶ τίς ταῦτα ἀνέξεται; Οὐκ ἀκούεις Παύλου λέγοντος, ὅτι *Ἐν μεγάλῃ οἰκίᾳ οὐκ ἐστὶ μόνον σκευὴ χρυσᾶ καὶ ἄργυρᾶ, ἀλλὰ καὶ ξύλινα καὶ ὀστράκινα· καὶ ἃ μὲν εἰς τιμὴν, ἃ δὲ εἰς ἀτιμίαν.* Ἐὰρ οὖν τις ἐκκαθάρῃ ἐαυτὸν ἐκ τούτων, ἔσται σκευὴ εἰς τιμὴν ἡγιασμένον τῷ Δεσπότη.

γ'. Ὅρξ καὶ τούτους ἀφ' ἐαυτῶν διορθομένους; Τοῦτο γὰρ ἐστίν· *Ἐὰν τις ἐαυτὸν ἐκκαθάρῃ.* Τί οὖν ἐστὶ τὸ εἰρημένον; Εἰ πρὸς οἰκείου μόνον ὁ λόγος ἡμῖν ἦν, ἦδη καὶ τὴν λύσιν ἂν ἐπήγαγον· ἐπειδὴ δὲ πρὸς ἐχθροὺς καὶ πολεμίους, ἔτι τὰ ἐκείνων καθελεῖν ἀναγκαῖον πάλιν τὴν ῥῆσιν εἰς μέσον ἀγαγόντες, οὕτως ταύτην ποιήσωμεν σαφῆ. Ὅτι ὁ μὲν γὰρ ἡμῖν δυνατὸν ἀφ' ἐαυτῶν καὶ ποιεῖν καὶ λέγειν, ἱκανῶς ὁ λόγος ἀπέδειξεν. Εἰ γὰρ μὴ τοῦτο ἦν, οὐκ ἂν ἐστεφανώθημεν κατορθοῦντες. Ἐρωτητέον δὲ πάλιν τὸν αἰρετικόν· τί ἐστίν, *Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα* [259] *ποιοῦντα, οὐ δύνανται ἀφ' ἐαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν;* Ἀπὸ γὰρ τῆς ῥήσεως ταύτης, λέγω, οὐ τῆς ἐρμηνείας· μάλλον δὲ οὐδὲ ἀπὸ τῆς ῥήσεως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς διεστραμμένης τῶν αἰρετικῶν ἐρμηνείας, ἀνάγκη διπλὴν τινα ἐπιστάγεσθαι κτίσιν. Πῶς καὶ τί νι τρέπω; *Ἐὰν μὴ τι βλέπῃ, φησὶ, τὸν Πατέρα ποιοῦντα, οὐ δύναται ποιεῖν.* Οὐκοῦν ἀνάγκη πᾶσα εἶναι μὲν ἔργα τοῦ Πατρὸς ἀπηρτισμένα, εἶναι δὲ καὶ ἕτερα τοῦ Υἱοῦ, ἃ πρὸς ἐκεῖνα βλέπων κατεσκεύασεν καὶ αὐτός. Ἐν γὰρ μὴ τι βλέπῃ ποιοῦντα, οὐ ποιεῖ, φησὶν. Ἰνα οὖν

* Sic Benz. ; Ottob. πολλῆς.

† Sic Ottob. ; Benz. φησὶ, περπεραμ.

* Sic Ottob., Benz. vero ἀρκεῖ.

† Sic Beuzel. In Ottob. autem ἐὰν μὴ τὰ.

† Sic Beuzel. et Ottob., sed γὰρ hic expungendum videtur.

* Sic Ottob., Benz. autem εἰς μέσον ἀγαγὲν· ὅτι μὲν, omissis interpositis.

leum aspectum præferentes. Quidquid enim hujusmodi est, umbra quædam et imago est, non rerum veritas. Talia sunt hæreticorum ratiocinia: quæ ut refutemus, dictis e vestigio hæreamus, assidue illa versantes: interimque ab illis queramus, quomodo velint hunc locum interpretari. Neque enim sola lectio sufficit. Nam si lectio sufficeret, cur Philippus eunuchos dicebat, *Num intelligis quæ legis* (Act. 8. 30)? Unde liquet eum etsi legeret, nihil ex scriptis intellexisse: ideoque dicebat: *De quo, quæso, loquitur propheta, de seipso, an de alio* (Ibid. v. 34)? Si lectio sufficiebat, quomodo Judæi dum Vetus Testamentum legunt, ea quæ de Christi natalibus, de signis, de miraculis, de loco, de tempore, de cruce, de sepultura, de resurrectione, de assumptione, de sessione a dexteris, de Spiritus sancti descensu, de apostolorum exitu per universam terram, de ejectione synagogæ, de Ecclesiæ nobilitate dicuntur, nondum hodie crediderunt? Non ergo sufficit lectio, nisi adsit et cognitio. Quemadmodum enim si quis edat quidem, sed cibum non coquat, is non vivet: sic si quis legat, nihil vero dictorum intelligat, is rei veritatem non percipiet. Ne mihi ergo locum evangelicum proponite tantum, sed illum interpretemini. Hoc autem ab ipsis postulo, ut cum pravas eorum explicationes confutavero, tum veritatis fundamentum jaciam. Sic etiam architecti faciunt, non prius ædificiorum fundamenta jaciunt, quam sordes ejecerint, ut tuto ædificent. Illos et nos quoque imitemur.

Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum.

— Dic ergo, nihilne potest Filius a seipso facere, nihilne prorsus? Neque enim dixit, se quidem posse homines facere, sed angelos non posse; neque angelos posse, sed archangelos non posse; verum omnino nihil. Imbecillitatem ergo hoc dictum testificatur? si quidem secundum opinionem tuam non potest, vi et necessitate cohibitus; si nempe a seipso nihil facit, nisi quæ viderit Patrem facientem. En hac postmodum reperta doctrina, quæ tamen omnia aliena sunt ab intemerata illa, immortalis, inenarrabili, ineffabili, et incomprehensibili substantia. Et quid de Christo loquor? Neque enim de meipso infimo, vili, terreno hæc licet effari, non posse me a meipso quidquam facere: nec de te hoc dici potest, nec de alio quopiam hominum. Nam si hoc verum est, frustra gehenna et supplicium et poena; frustra coronæ, præmia, bona. Neque enim illa sustinebimus, si peccemus; neque his fruemur, si recte egerimus, siquidem a nobis ipsis nihil facimus. Præmia enim non operibus proprie, sed voluntati reposita sunt. Exempli causa: cum quis a seipso bonum operatur, tunc coronatur ac celebratur; non cum egerit simpliciter, sed quando cum voluntate et proposito. Atque ut hæc vera esse discatis: *Sunt eunuchi, inquit, qui castrati sunt ab hominibus; et sunt eunuchi, qui seipso castraverunt propter regnum cælorum* (Matth. 19. 12). Eunuchos hic vocat non eos qui sibi membra absciderunt, sed qui cogitationem pravam ac libidine plenam rescuerunt, non gladio ferro, sed ratiocinio et philosophia, et ad

illud Dei auxilio usi sunt. Ecce duo eunuchorum genera, quorum alii ab hominibus exsecti sunt, alii pietate permoti pravam cogitationem amputarunt. Verumtamen etsi diverso modo castrati sunt, ambo tamen similiter a mulierum concubitu abstinent. Similiter dixi, non secundum propositum voluntatis, sed secundum rei naturam. Neque enim eunuchus cum muliere rem habere possit, neque monachus, qui seipsum castravit. Res quidem una eademque est, non item finis. Ideo cum de illis dixisset, quod castrati sint ab hominibus, nullum ob id ipsis addidit præmium: naturæ quippe, non exercitationis illud erat opus. Hos autem in medium adductos regno cælorum coronavit, dicens, *Propter regnum cælorum*. Atqui neque hic, neque ille cum muliere rem habet: sed alter necessitate, alter vero proposito recte agit, et a seipso illud præstat. Hominesne, dic mihi, a seipsis hoc agere possunt, et philosophari, et loqui, sexcentaque alia perficere: angelorum vero Dominus nec parvum nec magnum quid a seipso agere poterit? Et quis hæc ferat? Non audis Paulum dicentem: « In magna domo non solum sunt vasa aurea et argentea, sed etiam lignea et fictilia, quædam in honorem, quædam autem in contumeliam. Si quis ergo emundaverit se ab ipsis, erit vas in honorem, sanctificatum Domino » (2. Tim. 2. 20. 21).

3. Vides hos etiam se ex seipsis emendare? Illud enim significant hæc: *Si quis seipsum emundaverit*. Quid ergo illud est quod dicitur? Si cum familiaribus tantum et amicis sermo esset, jam solutionem attulissem: quia vero cum inimicis et hostibus res nobis est, eorum quoque argumenta confutanda sunt, adducta denuo in medium clausula, ut eam sic perspicuam reddamus. Quod enim possimus ex nobis ipsis facere et dicere, satis commonstratum est. Nisi enim illud esset, nequaquam pro bonis operibus coronamur. Interrogandus iterum est hæreticus: Quid est, *Nisi quid viderit Patrem facientem, nihil a seipso facere potest*? Ab hoc enim dicto, inquam, non ab ejus interpretatione; imo potius neque a dicto, sed a prava hæreticorum interpretatione, duplex necessario statuenda creatio erit. Quomodo et qua ratione? *Nisi quid viderit, inquit, Patrem facientem, nihil facere potest*. Ergo necesse prorsus erit, esse opera Patris perfecta; et esse alia Filii, quæ ipse ad paternam respiciens creaverit. Nisi quidpiam, inquit, facientem viderit, non facit. Ut ergo videat, necesse est opera esse. Quid ergo? quæso te: unum videmus solem, num duos mihi monstrare potes, ut unum a Patre factum, alium a Filio suspicer? num duas lunas, vel terras, vel duo maria? et sic de cæteris omnibus? Verum hoc numquam dixeris: unus quippe sol est. Quomodo igitur nihil facit, nisi viderit Patrem facientem? Solem cujus opus esse vis? an Patris? Ubi ergo Filii sol? An Filii? Ubi ergo sol Patris, quem videns Filius, alium similem fecerit? Quomodo stabit illud, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3)? Si enim omnia per ipsum, quod tempus adscribi potest huic divisioni? Viden' ratiocinia? quomodo vos

ipsos implicatis, ac mendacium seipsum coarguit?

Aliud argumentum contra Anomæos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. — Ecce eorum allata interpretatione, quomodo demonstravi, ipsam a seipsa impeti. Sed et illud libens adhuc quærerem: Quis carnem nostram assumpsit, et in virginalem vulvam descendit? Paternean Filius? dic mihi. Nonne, ut omnibus palam est, unigenitus Dei Filius? Etenim Paulus sic ait: « Illos sentite in vobis, quod et in Christo Jesu, qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo; sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens » (Philip. 2. 5-7). Et, « Misit Deus Filium suum unigenitum, factum ex muliere, factum sub lege » (Gal. 4. 4). Omnisque Scriptura, tum vetus tum nova, hujusmodi testimoniis plena est, ipsaque opera clamant, Unigenitum incarnatum esse, non Patrem. Utrum igitur Filius, viso Patre incarnato incarnatus et ipse est? (a) [Neque enim incarnatus fuisset], nisi vidisset ipsum incarnatum: siquidem *Non potest a seipso facere quidquam, nisi viderit Patrem facientem*. Quandonam hoc Patrem facientem viderit, dicere non possis. Nec vero putes parvum id esse, quod factum est. Nam caput salutis nostræ incarnatio Unigeniti est, et ejus ad nos usque demissio. Antequam enim homo fieret, malitia tyrannidem exercebat, et profundissima nox omnia occupabat, atque ubique aræ et templa idolorum, nidor, fumus et torrentes sanguinis, non modo ovium hominumque, sed etiam hominum. Nam *Sacrificaverunt filios suos et filias suas dæmoniis* (Psal. 105. 37): et hæc popules, qui prophetas habebat atque legem, qui Dei visu fruebatur, qui in tot miraculis innutritus erat. Quod si hi tales erant, cogita quomodo reliquæ orbis partes affectæ fuerint, a dæmonibus exagitæ, sub nequitie tyrannidem redactæ, animi morbis omnibus subjectæ, ligna colentes, lapides adorantes, montes, colles, saltus, arbores, lacus, fontes, fluvios. Ecquid cætera commemoremus? Ex Judæorum enim malis quanta essent aliorum facinora videre est. « Equi furentes in feminas erant, unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat » (Jer. 5. 8). « Cognovit bos possessorem suum, et asinus præsepe domini sui, Israel autem me non cognovit » (Isai. 4. 5). « Canes multi, qui non potuerunt latrare » (Isai. 56. 10). « Facies meretricis facta est tibi, apud omnes impudenter agebas » (Jer. 3. 3). « Non est intelligens aut requirens Deum: omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt » (Psal. 13. 2. 3). Rursum alius: « Frustra argentarius argentum conflavit: malitiæ eorum non sunt consumptæ » (Jer. 6. 29). Iterum alius: « Exsecratio, et mendacium, et furtum, et cædes, et adulterium effusa sunt super terram, et sanguinem in sanguine miscent » (Osee 4. 2). Rursum alius: « Si mutabit Æthiops pellem suam, et pardus niaculas suas, et populus hic poterit judicium facere, cum didicerit mala » (Jer. 13. 23). Alius iterum:

(a) Unctus inclusa ex conjectura adjiciuntur: his quippe demptis non stat sensus.

« Væ mihi, o anima, quia periit pius de terra, et qui recte faciat in hominibus non est: omnes in sanguinem judicant » (Mich. 7. 2). Deus iterum: « Odio habui, repuli festivitates vestras, et non odorabor hostias in conventibus vestris » (Amos 5. 21). Elias autem: « Altaria tua subverterunt, et prophetas tuos occiderunt; et ego relictus sum solus, et quæerunt animam meam » (3. Reg. 19. 10). Rursum Deus: « Reliqui domum meam, dimisi hereditatem meam, dedi dilectam animam meam in manus inimicorum ejus » (Jer. 12. 7). David iterum: « Immolaverunt filios suos et filias suas dæmoniis, et effuderunt sanguinem innocentem, sanguinem filiorum suorum et filiarum » (Psal. 106. 37. 38).

4. Vidistin' malitiæ tyrannidem? Canes fuerunt et equi, et asinis stupidiores, bobusque insensibiliores, in ipsamque naturam insanierunt. Sed post incarnationem Christi quid ait Scriptura? *Pater noster, qui es in cælis* (Matth. 6. 9). Antehac dicebat Scriptura: *Vade ad fornicum, piger* (Prov. 6. 6); post hæc vero etiam adoptione dignati sumus, et cælo adscripti, cum angelis choros agimus, et ipsorum cantus participes sumus, ac cum incorporeis potestatibus concertamus. Sublati sunt colles, diruta sunt templa. Lapis esse lapis visus est, et lignum esse lignum deprehensum est, arboresque arbores; fontes item fontes. Quia enim Sol justitiæ illuxit (Mal. 4. 2), rerum ostendit naturam, quam prius obtenebrabat nox erroris, et ignorantie profunda caligo, quæ eorum qui decepti erant oculos offuscabat. Sed postquam densam erroris nubem Solis justitiæ radius dissipavit, ubique lux est et dies, imo splendida stabilisque lux meridiana. Persæ etiam, qui matres suas in uxores ducebant, virginitatem nunc exercebant. Et qui ante filios suos quasi non agnoscentes mactabant, omnium mansuetissimi et mitissimi sunt. Lupi ovium instar mansueti evaserunt; imo etiam ii qui lupis ipsis immaniores erant. Lupus enim naturam non ignorat, sed agnoscit fetum: homines autem etiam illis ferociores erant. Sed post incarnationem Unigeniti ejusque dispensationem, ejecta feritate, ad priorem reversi sunt nobilitatem; imo ad angelicam virtutem evecti sunt. Et antehac urbes quidem erant impietate plenæ: hodie autem etiam solitudo philosophatur, necnon tuguria monachorum in montibus et saltibus, initantium ipsam angelorum vitam, postquam præsentem exuerunt. At quid opus est verborum apparatu, cum res ipsæ loquantur, et sole clarius ostendant beneficia, quæ post admirandum illum et spiritualem virginis partum, ac post dispensationem incarnationemque, totum orbem occuparunt? Attamen tantum tamque præclarum opus a seipso fecit, quod et clamat Paulus dicens: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit, formam servi accipiens* (Philip. 2. 6. 7). Audis, hæretice, quod seipsum exinaniverit? Ac rursus alibi: « Sicut et Christus dilexit nos, et tradidit semetipsum pro nobis oblationem et hostiam Deo in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 2). Qui etiam

ἴση, ἀνάγκη εἶναι τὰ ἔργα. Τί οὖν; εἰπέ μοι· ἕνα ἥλιον ὀρώμεν, μὴ δύο δεῖξαι μοι δυνήσῃ, ἵνα τὸν μὲν τοῦ Πατρὸς, τὸν δὲ τοῦ Υἱοῦ ὑποπτεύσω; καὶ σελήνας δύο, καὶ γῆν, καὶ θάλατταν; οὕτω καὶ τὰ ἄλλα πάντα; Ἄλλ' οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν· εἰς γὰρ ἔστιν ὁ ἥλιος. Πῶς οὖν, ἂν μὴ τι βλέπῃ ποιοῦντα αὐτὸν, οὐ ποιεῖ; Τίνος ἔργον εἶναι βούλει τὸν ἥλιον; τοῦ Πατρὸς; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Υἱοῦ; Ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ; Ποῦ οὖν ὁ τοῦ Πατρὸς, ὃν ἰδὼν οὗτος, ἄλλον τοιοῦτον ἐποίησεν; Πῶς δὲ ἐκεῖνο στήσεται τὸ, *πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; Εἰ γὰρ πάντα δι' αὐτοῦ, ποῖον ἂν ἔχοι καιρὸν αὐτῇ ἢ διαίρεσις; Ὅρξ τὰ τῶν λογισμῶν; πῶς ἑαυτοὺς περιπαίρειτε, καὶ ἑαυτὸ ἐλέγχει τὸ ψεῦδος; Ἰδοὺ τὴν ἑρμηνείαν αὐτῶν εἰς μέσον ἀγαγὼν, πῶς ἔδειξα αὐτὴν ὑφ' ἐκτετακτοῦ βαλλομένην. Ἐγὼ δὲ κακέειν ἠδῆως ἂν ἐροίμην· τίς ὁ τὴν σάρκα ἀναλαβὼν τὴν ἡμετέραν, καὶ εἰς μήτραν ἐλθὼν παρθενικῇ; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; εἰπέ. Οὐ παντὶ που ὁλόν, ὅτι ὁ μονογενὴς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ; Καὶ γὰρ ὁ Παῦλος οὕτως φησὶν· *Τοῦτο φρονεῖσθε ὅτι ἐν ὑμῖν, ὃ καὶ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ, ὃς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων οὐχ ἀρπαγμὸν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἑαυτὸν ἐκένωσεν μορφῇ δούλου λαθὼν*. Καὶ, *Ἐξάπεσται ἐν ὁδοῖς τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ, γενόμενον ἐκ γυναικὸς, γενόμενον ἐκ νόμου*. Καὶ πᾶσα Γραφή, εἴτε παλαιά, εἴτε καινὴ, τοῦτων ἐμπέμπεται τῶν μαρτυριῶν· καὶ τὰ πράγματα βοᾷ, ὅτι ὁ Μονογενὴς ἐσαρκώθη, οὐχ ὁ Πατὴρ. Πότερον οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα σαρκωθέντα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη; [Ὁ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη], εἰ μὴ ὁ θεοτάμνος αὐτόν. *Οὐ γὰρ δύναται ὁ Θεὸς ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν, ἂν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιοῦντα*. Πότε ἂν ἰδοίμι τοῦτο ἐργασάμενον τὸν Πατέρα; Οὐκ ἂν ἔχοις εἰπεῖν. Καὶ μήτε μικρὸν εἶναι νομίσῃς τὸ γεγεννημένον. Τὸ γὰρ κεφάλαιον τῆς σωτηρίας ἡμῶν ἡ σάρκωσις ἐστὶ τοῦ Μονογενοῦς, ἡ συγκατάθεσις αὐτοῦ. Πρὶν ἢ γὰρ γενέσθαι ἀνθρώπων, τὰ τῆς κακίας ἐτυράννει, καὶ βαθυτάτῃ νύξ πάντα κατεῖχεν, καὶ πανταχοῦ βωμοὶ καὶ ναοὶ ὡς τοῖς εἰδώλοις, καὶ κνίσσαι, καὶ καπνοὶ, καὶ αἱμάτων χεῖμαρροι, οὐκ ἀπὸ προβάτων καὶ βοῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ ἀνθρώπων βρόντες. *Ἔθυσαν γὰρ τοὺς υἱοὺς αὐτῶν καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις*· καὶ [260] ταῦτα ὁ δῆμος ὁ προφῆτας ἔχων, ὁ νόμος μετασχὼν, ὁ θεοπτερίας ἀπολαύσας, ὁ τοσοῦτοις ἐντραφεὶς θαύμασιν. Εἰ δὲ οὗτοι τοιοῦτοι, ἐνόησαν τὰ λοιπὰ μέρη τῆς οἰκουμένης πῶς διεκέντο, ὅπῃ δαιμόνων βακχευόμενοι, ὑπὸ κακίας τυραννοῦμενοι, τοῖς παθήμασι πᾶσιν ὑποκλινόμενοι, ξύλα θεραπεύοντες, λίθους προσκυνοῦντες, ὄρη, καὶ βουνούς, καὶ νάπας, καὶ δένδρα, καὶ λίμνας, καὶ πηγὰς, καὶ ποταμούς. Καὶ τί δεῖ ὡς τῶν ἄλλων λέγειν; Ἀπὸ γὰρ τῶν ἐν Ἰουδαίοις κακῶν ὄψομαι τὴν ἐν τοῖς ἄλλοις ὑπερβολήν. *Ἰπποὶ θηλυμαρεῖς ἐγένοντο, ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναικα τοῦ πλησίον ἐχρεμέτιζον*. Ἐγὼ βοῦς τὸν κτησάμενον, καὶ βροχὴν τὸν γάτρην τοῦ κυρίου αὐτοῦ, Ἰσραὴλ δὲ με οὐκ ἔγνω. Κύνες ἐπὶ οὐ δύναμει ὀλακτεῖν. Ὅψις πόρνης ἐγένετό σοι, ἀπηρησχύνθησας πρὸς πάντας. Οὐκ ἔστιν ὁ συνιών,

^a Ita Olib. recte. Benz. autem et Anglic. καὶ ἑαυτῶν ἐλέγχει τὸ ψεῦδος; ἰδοὺ γὰρ τὴν.

^b Sic Olib. Anglic. vero cod. male πότε οὖν ἰδὼν τὸν Πατέρα ὁ Υἱὸς ἐσαρκώθη, εἰ μὴ. Hæc porro, οὐ γὰρ ἂν ἐσαρκώθη, ex conjectura adjiciuntur. Infra pro ἰδοίμι, melius, ut puto, ἴδοι· et sic notat Benz.

^c Benz. καινοί.

^d Sic Olib. θεοπτερίας. Benz. θεοπιστίας.

^e Sic Olib. Anglic. vero δῆλ.

οὐκ ἔστιν ὁ ἐκζητῶν τὸν Θεόν· πάντες ἐξέκλιναν, ἅμα ἠχρειώθησαν. Πάλιν ἑτερος· *Μάτηρ* [ἀργυροκόπος] ἀργυροκοπεῖ· αἱ πορνῆραι αὐτῶν οὐκ ἐτάκθησαν. Ἔτερος πάλιν· Ἀρὰ, καὶ ψεῦδος, καὶ κλοπὴ, καὶ φόρος, καὶ μοιχεῖα κέχυνται ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ αἱματα ἐφ' αἱμασι μίσγοντι· Ἔτερος πάλιν· Εἰ ἀλλάξει *Αἰθλοψ* τὸ δέρμα αὐτοῦ ¹, καὶ κάρδαλις τὰ ποικίλματα αὐτῆς, καὶ ὁ λαὸς οὗτος δυνήσεται ποιῆσαι κρίσιν, μεμαθηκώς κακὰ. Ἔτερος πάλιν· Οἱμοὶ ψυχῇ, ὅτι ἀπόλωλεν εὐλαδὴς ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ὁ κυορθὼν ἐν ἀνθρώποις οὐχ ὑπάρχει· πάντες εἰς αἱματα δικάζουσιν. Ὁ Θεὸς πάλιν· Μεμίσσηκα, ἀπώσμαι τὰς δορτὰς ὑμῶν, καὶ οὐ μὴ ἐσφραγίσθω θυσιὰς ἐν ταῖς πανηγύρεσιν ὑμῶν. Ὁ Ἥλιας· Τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψιν, καὶ τοὺς προφῆτας σου ἀπέκτειναν· καὶ ὑπελείφθην ἐγὼ μόνος, καὶ ζητοῦσι τὴν ψυχὴν μου. Πάλιν ὁ Θεός· Ἐγκατέλιπον τὸν οἶκόν μου, ἀφήκα τὴν κληρονομίαν μου, ἔδωκα τὴν ἡγαπημένην ψυχὴν μου εἰς χεῖρας ἐχθρῶν αὐτῆς. Ὁ Δαυὶδ πάλιν· Ἔθυσαν τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, καὶ τὰς θυγατέρας αὐτῶν τοῖς δαιμονίοις, καὶ ἐξέχεαν αἷμα ἀθῶον, αἷμα υἱῶν αὐτῶν καὶ θυγατέρων.

δ. Εἶδες κακίας τυραννίδα; Κύνες ἐγένοντο καὶ ἵπποι, καὶ ὄνων ἀλογώτεροι, καὶ βοῶν ἀναισθητότεροι, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν φύσιν ἐμάνησαν. Ἀλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Χριστοῦ τί φησιν ἡ Γραφή; *Πάτερ ἡμῶν, ὁ ἐν τοῖς οὐρανοῖς*. Καὶ πρὸ μὲν τούτου ἔλεγεν ἡ Γραφή· *Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν*· μετὰ δὲ ταῦτα καὶ υἱοθεσίας ἡξιώθημεν, καὶ εἰς τὸν οὐρανὸν ἀπεγράφημεν, καὶ μετὰ τῶν ἀγγέλων χορεύομεν, καὶ τῆς μελοψίας αὐτοῖς κοινωνοῦμεν, καὶ πρὸς ἀσωμάτους δυνάμεις τὴν ἀμιλλαν ἐθέμεθα. Καὶ ἀνῆρηται βουνοί, καὶ κατεσκάφησαν ναοί. Καὶ ὁ λίθος ἐφάνη λίθος, καὶ τὸ ξύλον, ξύλον, καὶ τὰ δένδρα, δένδρα, καὶ αἱ πηγαί, πηγαί. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ τῆς δικαιοσύνης ἥλιος ἔλαμψεν, ἔδειξε τῶν πραγμάτων τὴν φύσιν, ἣν πρὶν ἐπεκάλυπτεν ἡ τῆς πλάνης νύξ, καὶ τὸ βαθύ τῆς ἀγνωσίας σκότος, συγχέον τὴν ὕψιν τῶν ἀπατωμένων. Ἀλλ' ἐπειδὴ διεσχέδασεν τὴν πυκνὴν νεφέλην τῆς πλάνης ἡ ἀκτίς ἡ τοῦ ἡλίου τῆς δικαιοσύνης, [261] πανταχοῦ φῶς καὶ ἡμέρα, λαμπρὰ καὶ σταθερὰ μεσημβρία. Καὶ οἱ μητέρας γαμοῦντες Πέρσαι παρθενίαν ἀσκοῦσι νῦν. Καὶ οἱ τοὺς υἱοὺς ἀγνοοῦντες τοὺς ἑαυτῶν καὶ σφάττοντες, πάντων γεγόνανσι ἡμερώτεροι καὶ πρώτεροι. Οἱ λύκοι πρὸς τὴν τῶν προβάτων μετέστησαν ἡμερότητα· μάλλον δὲ καὶ οἱ λύκων χεῖρους. Λύκος γὰρ οὐκ ἀγνοεῖ τὴν φύσιν, ἀλλ' ἐπιγινώσκει τὸ τεχθέν· ἀνθρώποι δὲ καὶ τοῦτων ἐγένοντο ἀγριώτεροι. Ἀλλὰ μετὰ τὴν σάρκωσιν τοῦ Μονογενοῦς καὶ τὴν οἰκονομίαν, ἐκβαλόντες τὴν θηριωδίαν, πρὸς τὴν οἰκίαν ἐπανῆλθον εὐγένειαν· μάλλον δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνέβησαν ἀρετήν. Καὶ πρὸς τοῦτο μὲν αἱ πόλεις ἦσαν ἀσεβείας πεπλησμέναι, σήμερον δὲ καὶ ἡ ἔρημος φιλοσοφεῖ, καὶ καλύδει μοναχῶν ἐν ὄρεσι καὶ νάπαις, ἀγγέλων μιμουμένων πολιτείαν, καὶ τὸν παρόντα ἀποδυσάμενοι βίον. Τί γὰρ δεῖ τῶν λόγων κατασκευῆς, τῶν πραγμάτων βοῶντων, καὶ ἡλίου φανερώτερον δεικνύντων τὰ ἀγαθὰ, ἢ μετὰ τὴν ὥδινα τῆς Παρθένου τὴν θαυμαστὴν ἐκέντην, καὶ πνευματικῇν, καὶ τὴν οἰκονομίαν, καὶ τὴν σάρκωσιν, τὴν οἰκουμένην κατέλαβεν ἅπασαν; Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατόρθωμα ἀφ' ἑαυτοῦ πεποίηκεν· καὶ βοᾷ Παῦλος λέγων·

¹ Anglic. τὸ αἷμα αὐτοῦ, male.

Ὁς ἐν μορφῇ Θεοῦ ὑπάρχων, οὐχ ἀπαγμὴν ἡγήσατο τὸ εἶναι ἴσα Θεῷ, ἀλλ' ἐαυτὸν ἐκένωσε, μορφὴν δούλου λαβών. Ἀκούεις, αἰρετικῆς, ὅτι ἐαυτὸν ἐκένωσε; Καὶ πάλιν ἀλλαχού· Καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν προπόρῃ καὶ θυσίαν τῷ Θεῷ εἰς ὁσμὴν εὐωδίας. Ὁς καὶ ἐσταυρώθη ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐσφάγη ἀφ' ἑαυτοῦ διὰ καὶ αὐτὸς ἔλεγεν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖται τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω πάλιν λαβεῖν αὐτήν. Οὐδεὶς αἶρει αὐτήν ἀπ' ἐμοῦ· ἐγὼ τίθην αὐτήν ἀφ' ἑαυτοῦ. Τί λέγεις ἐνταῦθα, ὦ αἰρετικῆς, ὁ παράγων τὴν ῥῆσιν τὴν εὐαγγελικὴν τὴν λέγουσαν, Οὐδὲν δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ ὁ Υἱός; Ἰδοὺ αὐτὸς φησιν· Ἐγὼ αὐτήν τίθην ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτήν ἀφ' ἑαυτοῦ. Οὐ μικρὸν ἐστὶ τὸ εἰρημένον, ἀλλὰ καὶ σφόδρα μέγα. Καὶ περὶ τὸν Πατέρα εἰρηται, ὅτι θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει. Ὁρᾷς πῶς εἰσω τῶν δικτύων ἐξέβης; Τί γὰρ πρὸς ταύτην ἔρεις τὴν ῥῆσιν; Ἐγὼ τίθην αὐτήν ἀφ' ἑαυτοῦ, καὶ λαμβάνω αὐτήν ἀφ' ἑαυτοῦ. Πῶς οὖν ἔφης, ὅτι οὐδὲν ποιεῖ ἀφ' ἑαυτοῦ; Ἀλλ', ὅπερ ἔφη, εἰ μὲν πρὸς αἰρετικούς ἡμῖν ὁ λόγος, ἀφελὲς ἂν αὐτοὺς εἰς ἀπορίαν καὶ δεσμούςας, οὕτως ἀπεπλήθησα α, ἀρκοῦσαν λαβὼν τὴν νίκην καὶ λαμπρὸν τὸ τρόπαιον, καὶ μεγίστην παρασχύμενος τῆς ἀνοίας αὐτῶν ἀπόδειξις. Ἐπειδὴ δὲ οὐκ ἐπιστομίσαι βούλομαι τοὺς ἐναντίους μόνον, ἀλλὰ καὶ παιδεύσαι τοὺς μεθ' ἡμῶν ὄντας, καὶ σοφίαις τὰ μέλη τὰ ἡμέτερα, οὐκ ἐνταῦθα καταλύσω τὸν λόγον, ἀλλὰ περαιτέρω χωρῆσαι πειράσομαι, ἔτερον πάλιν δειξας ἔργον τὸ ἐλέγχον αὐτῶν τὴν ἀναλυσχυντον ἀντιλογίαν. Τί γὰρ φησιν; Ὁ Πατὴρ οὐ κρίνει οὐδέν, ἀλλὰ πάντας ὁ Υἱός.

ε'. Ἐρωτῶ οὖν τὴν αἰρετικὴν, εἰ οὐδέν, κρίνει ὁ Πατὴρ, ὁ δὲ Υἱὸς κρίνει, πῶς κρίνει; Εἰ γὰρ μὴδὲν δύναται ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ, [262] ἂν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα, ὁ δὲ Πατὴρ οὐ κρίνει, αὐτὸς δὲ πάντας κρίνει, πῶς ὁ μὴ εἶδε δύναται ποιῆσαι; Καὶ μὴδὲ τοῦτο ἀπλῶς παραδράμης· οὐδὲ γὰρ τοῦτο μικρὸν, ἀλλὰ μεγίστης δυνάμεως. Ἐννόησον γὰρ ἥλικον ἔστι, τοὺς ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι τῆς συντελείας γενομένους Ἕλληνας, Ἰουδαίους, αἰρετικούς, τοὺς ἐν τῇ ὁρθοδόξῳ πίστει διαμαρτόντας, πάντας ἀγαγεῖν ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ, καὶ πάντων τὰ ἀπόρρητα εἰς μέσον ἐξαγαγεῖν τὰ πράγματα, τὰ ῥήματα, τοὺς θόλους, τὰς ἐπιβουλὰς, τὰ ἀπόρρητα τῆς διανοίας, οὐ μαρτυρίων φερομένων, οὐκ ἐλέγχων, οὐκ εἰκόνων, οὐκ ἀποδείξεων, οὐκ ἄλλων τῶν τοιούτων οὐδενός, ἀλλὰ τῇ οἰκείᾳ δυνάμει πρὸς τὸν ἐλέγχον κεχημένων. Ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον καὶ τηλικούτον κατάρθωμα αὐτὸς ποιεῖ, οὐ πρότερον τὸν Πατέρα ἰδὼν, καὶ οὕτω μιμησάμενος· ὁ Πατὴρ γὰρ οὐ κρίνει οὐδέν. Ὅρα δὲ αὐτὸν καὶ ἀλλαχού πάντα μετ' ἐξουσίας ἐργαζόμενον, ἐν τε τοῖς θαύμασι καὶ ταῖς νομοθεσίαις, καὶ ταῖς ἄλλοις ἁπασιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἀνῆλθεν εἰς τὸ θρος, καὶ τὴν καινὴν ἐμελλε δίδναι διαθήκην, φησὶν· Ἠκούσατε ὅτι ἐρρήθη τοῖς αἰρχαλοῖς, Οὐ φονεύσεις· ὃς δ' ἂν φονεύσῃ, ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐνοχος ἔσται ἐν τῇ γέννη τοῦ πυρός· ὃς δ' ἂν λέγῃ ὅτι, ὅτι πῦρ ἐν τῇ κρίσει· ὃς δ' ἂν εἴπῃ, Μωρὲ, ἐνοχος ἔσται τῇ κρίσει. Ἠκούσατε ὅτι ἐρρήθη, Ὁφθαλμὸν ἀντὶ ὀφθαλμοῦ, καὶ ὁδὸν ἀντὶ ὁδοῦ. Ἐγὼ δὲ

λέγω, μὴ ἀντιστεῖναι τῷ πονηρῷ, ἀλλ' ὅστις σε ραπίζει ἐπὶ τὴν δεξιὰν σιαγόνα, στρέψον αὐτῷ καὶ τὴν ἄλλην. Τί τοῦτο; ὁ μὴδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιῶν καὶ τὰ τοῦ Πατρὸς διορθοῦται, καὶ τὴν νομοθεσίαν ἐπὶ τὸ βέλτιον ἄγει; Ὅταν δὲ εἴπω, διορθοῦται, μὴδὲν βλάβημον ὑποπτεύσης, ὡς τοῦ Πατρὸς ἀτονωτέρου ὄντος. Εἰ γὰρ καὶ ἡ νομοθεσία ἐλάττων, ἀλλ' οὐ παρὰ τὸν Θεόν, ἀλλὰ παρὰ τοὺς δεξιμένους τὸν νόμον. Ἀλλὰ καὶ ἡ Παλαιὰ τοῦ Μονογενοῦς, καὶ ἡ Καινὴ τοῦ Πατρὸς. Πῶς οὖν, εἰπέ μοι, οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ, τῇ Παλαιᾷ προστιθεῖς, ὁ τοσαύτην ἐπιδεικνύμενος ἐξουσίαν; Ἀρά τι γένοιτ' ἂν αἰρετικῶν ἀσθενέστερον; Ἰουδαῖοι μὲν γὰρ ἐξέπληκτοντο, ὅτι ταῦτα ἐδίδασκεν αὐτοὺς Ὡς ἐξουσίαν ἔχω, καὶ οὐχ ὡς οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι. Ἰουδαῖοι ἐξουσίαν αὐτῷ μαρτυροῦσιν· οὗτοι δὲ οὐδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ δύνασθαι μαρτυροῦσι. Καὶ οὐκ εἶπαν, ὡς ἐξουσίαν ἔχω, ἀλλ', Ὡς ἐξουσίαν ἔχω. Οὐ γὰρ ὑστερον αὐτῷ ἡ ἐξουσία προσεγένετο, ἀλλ' ἀπηρτισμένη ἡ ἐξουσία ἐγενήθη οὐδενὸς προσδοκώμενη. Διὸ καὶ ἔλεγε περὶ βασιλείας ἐρωτώμενος· Ἐγὼ εἰς τοῦτο γεγέννημαι. Πάλιν προσπύχθη αὐτῷ παραλυτικὸς, καὶ φησιν, ἐπειδὴ τὰ ἀμαρτήματα αὐτοῦ ἴασεν· Ἰνα δὲ εἰδῇτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς, λέγει αὐτῷ· Ἀρον τὴν κλίνην, καὶ ὑπάγε εἰς τὸν οἶκόν σου. Οἱ ὅχλοι ἔλεγον ὅτι ὡς ἐξουσίαν ἔχω πάντα ποιεῖ· αὐτὸς δὲ, ὅτι Ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφιέναι ἁμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς· καὶ, Ἐξουσίαν ἔχω θεῖται τὴν [263] ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν. Νομοθετεῖ μετὰ ἐξουσίας, ἀμαρτήματα λύει μετὰ ἐξουσίας, θανάτου καὶ ζωῆς ἐξουσίαν ἔχει, καὶ πῶς λέγεις, ὅτι ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ οὐδέν; Ἀρά τι γένοιτο τῆς νίκης ταύτης σαφέστερον;

ζ'. Ἀλλ' εἰ βούλεσθε λοιπὸν, τῶν αἰρετικῶν ἀπαλλαγέντες, τὴν λύσιν ἐπάγωμεν τοῖς εἰρημένοις, πρότερον ἐκείνο ὑμᾶς διδάξαντας, ὅτι τὸ, Οὐ δύναται, ἐπὶ Θεοῦ λεγόμενον, οὐκ ἀσθενείας, ἀλλὰ δυνάμεως ἐστὶν ἀποδείξεις. Εἰ δὲ καινὸν τὸ εἰρημένον, ἀλλ' ὅμως παρεξόμεθα τὴν ἀπόδειξιν σαφῆ. Ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατόν ἁμαρτῆσαι τὸν Θεόν, οὐκ ἀσθενείας αὐτοῦ κατηγορῶ, ἀλλὰ μεγίστην αὐτῷ μαρτυρῶ δύναμιν. Ἐὰν εἴπω, ὅτι οὐ δυνατόν ψεύσασθαι τὸν Θεόν, καὶ πάλιν τὸ αὐτὸ ἀποδεικνύμι. Καθάπερ καὶ ὁ Παῦλος ἔλεγεν· Εἰ ὁπομένομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν· εἰ ἀπιστοῦμεν, ἐκεῖνος πιστὸς μένει· ἀρνήσασθαι γὰρ ἐαυτὸν οὐ δύναται. Ὁρᾷς τὸ, Οὐ δύναται, δυνάμειος σημεῖον ἐν; Καὶ τί λέγω περὶ Θεοῦ; Ἐπὶ γὰρ τῶν ὁλῶν τούτων τῶν αἰσθητῶν γυμνάζω τὸν λόγον. Ἐὰν εἴπω, ὅτι ὁ ἀδάμας οὐ δύναται διασπασθῆναι, ἄρα ἀσθενείαν αὐτῷ διὰ τοῦ, οὐ δύναται, ἢ δύναμιν αὐτῷ μαρτυρῶ μεγίστην; Ὅταν οὖν ἀκούσῃς, ὅτι οὐ δύναται ὁ Θεὸς ἁμαρτεῖν, οὐδὲ δύναται ψεύσασθαι, οὐδὲ δύναται ἀρνήσασθαι ἑαυτὸν, μὴ ἀσθενείαν νομίσῃς ἐκ τοῦ μὴ δύνασθαι λέγεσθαι, ἀλλὰ μεγίστην σφόδρα δύναμιν, ἐπὶ ἀνεπίδεκτος αὐτοῦ ἡ οὐσία πονηρίας πάσης, ἀδατος, καθαρὰ, ἀνωτέρα. Ἐπεὶ οὖν τοῦτο διευκρίνηται, φέρε δὴ ἐπὶ τὸ προκειμένον ἀγάγωμεν τοῦ λόγου τὴν γυμνασίαν. Οὐ δύναται ὁ Υἱὸς ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖν οὐδέν. Τί οὖν ἐστὶ τὸ, Ἀφ' ἑαυτοῦ; Ἐὰν γὰρ τοῦτο μάθητε μετὰ

* Sic recte Ottob. In Anglicano sic, ἀρεῖς αὐτοῦ... ἀναπλήρητα.

† Videlicet notam interpretationi Latinae subjectam.

* Hic legendum omnino videtur, non ἔχω, ut habent Anglii. et Ottob. Paulo post Græca in Anglicanum vitiosa, ex Ottoboniano cod. emendantur.

† Ottob. ἐπαγάγωμεν.

a seipso crucifixus et a seipso immolatus est : quamobrem ipse dicebat : « Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo iterum sumendi eam. Nemo tollit eam a me : ego pono eam a meipso » (Joan. 10. 18). Quid hic dicis, hæretice, qui hoc dictum Evangelicum detorques, *Filius a seipso nihil potest*? Ecce ipse ait, *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Neque vero parvi momenti est hoc dictum, sed maximi. De Patre quoque dictum est, ipsum habere potestatem vitæ et mortis. Viden' quomodo in retia incidisti? Quid enim ad hoc dictum respondebis? *Ego pono eam a meipso, et assumo eam a meipso*. Qua ergo ratione dixisti ipsum nihil facere a seipso? Verum, ut dicebam, si quidem ad hæreticos nobis sermo esset, ipsis in angustias et in retia coniectis, sic resillissem, satis splendida reportata victoria, et insigni erecto tropæo, maximoque allato eorum insaniz argumento; at quia non modo hostibus os occludere volo, sed etiam eos, qui nobiscum sunt, instituere, membraque nostra erudire, non hic finem dicendi faciam, sed ulterius progredi conabor, aliud denuo opus in medium adducens, quod contradicentium impudentiam coarguat. Quid enim ait? *Pater neminem judicat, sed omnes Filii* (Joan. 5. 22).

5. *Aliud contra Anomæos argumentum. Christi potestas.* — Quæro igitur ab hæretico : Si neminem judicat Pater, sed Filius judicat, quomodo judicat? Si enim non potest facere quidquam a seipso, nisi viderit Patrem facientem, et Pater non judicat, sed ipse omnes judicat, quomodo id quod non vidit facere potest? Ne vero hoc leviter prætercurras; neque enim hoc parvum est, sed maximæ virtutis. Cogita quantum sit omnes qui ab Adamo ad consummationem usque sæculi vixerint, gentiles, Judæos, hæreticos, omnes denique, qui ab orthodoxa fide aberrarunt, illa die adducere, omniumque arcana in medium efferre, gesta, dicta, dolos, insidias, secreta mentis; non prolatis testimoniis, non probationibus, non imaginibus, non documentis, non aliis hujusmodi; sed propria uti potestate ad omnes coarguendos. Attamen tantum tamque præclarum opus ipse perficiet, licet Patrem id ante facientem non viderit, nec illum sit imitatus : nam *Pater neminem judicat*. Vide quoque illum alibi omnia cum potestate operantem, in miraculis, in ferendis legibus, aliisque omnibus. Cum enim ascendisset in montem, novum testamentum daturus ait : « Audistis, quia dictum est antiquis : Non occides : qui autem occiderit, reus erit judicio; qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis. (a) Ego autem dico vobis, quod quisquis irascitur fratri suo temere, reus erit judicio. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, et dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo, sed si quis te percusserit in maxillam dexteram, præbe illi et alteram » (Matth. 5. 21. 22. 38. 39). Quid hoc est? qui nihil a seipso facit etiam Patris statuta corrigit, et legem in melius provehit? Cum autem dico, corrigit, ne blasphemum quid suspiceris, quasi Pater

(a) Hic textus deficit in Edit. Benzeli.

infirmior sit. Quamvis enim lex minor sit, id tamen non Deo, sed recipientibus legem adscribendum. Imo etiam Vetus Testamentum Unigeniti est, et Novum Patris. Quomodo igitur, quæso, nihil a seipso facit, qui veteri legi adjecit, qui tantam exhibet potestatem? Verum quid hæreticis imbecillius fuerit? Judæi namque stupebant, quod hæc doceret eos *Quasi potestatem habens, et non sicut scribæ et Pharisei* (Matth. 7. 28) : Judæi potestatem ejus testificantur; hi testificantur ipsum a se nihil posse. Neque dixerunt illi, *Quasi potestatem habiturus, sed, Quasi potestatem habens*. Non enim postea hæc illi potestas accessit, sed perfecta potentia erat nullo egens. Quamobrem de regno interrogatus dicebat : *Ego in hoc natus sum* (Joan. 18. 37). Rursum oblatus est ei paralyticus, atque dixit, postquam peccata ejus curaverat : *Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem dimittendi peccata in terra, ait illi : Tolle lectum, et vade in domum tuam* (Matth. 9. 6). Vulgus dicebat, ipsum quasi potestatem habentem omnia facere : ipse vero. *Filius hominis potestatem habere dimittendi peccata in terra; et, Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18). Leges fert cum potestate, peccata solvit cum potestate, mortis et vitæ potestatem habet, et quomodo dicis, ipsum a seipso nihil facere? Hac victoria quid manifestius?

6. *Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio.* —

Sed si velitis deinceps, ab hæreticis expeditis, dictis solutionem afferamus : primumque monemus, illud, *Non potest*, de Deo dictum, non imbecillitatis, sed potentiz argumentum esse. Hoc licet novum fortasse videatur, at vobis claram rei demonstrationem afferemus. Si dixerò, Deum non posse peccare, non imbecillitatis illum arguo, sed maximam ipsi testiflor potestatem. Si dixerò, non posse mentiri Deum, tunc idipsum demonstro. Quemadmodum et Paulus dicebat : *Si sustinebimus, et conregnabimus; si non credimus, ille fidelis permanet : nam negare seipsum non potest* (2. Tim. 2. 12. 13). Viden' illud, *Non potest*, potentiz esse signum? Ecquid loquor de Deo? De sensili enim materia exemplum sumam. Si dixerò, adamantem non posse rumpi, an fragilitatem ejus, an robur ejus maximum deprædico? Cum ergo audieris, non posse Deum peccare, nec posse mentiri, nec posse abnegare seipsum, ne putes hinc imbecillitatem ejus prædicari, sed perquam maximam potentiam; quia ejus substantia nullam nequitiam admittere potest, quod inaccessa sit, pura, et superna. Quia ergo hoc recte discussum fuit, age ad propositum sermonis exercitationem convertamus. *Filius a seipso non potest facere quidquam*. Quid illud est, *A seipso*? Hoc si probe didiceritis, agnosceitis ejus arctam cum Genitore conjunctionem, nullam esse substantiz distinctionem, ejusdemque eum esse substantiz cujus Pater. Quid igitur illud est, *Non potest a seipso*? Non potest peculiare quid præter Patrem facere, non potest peregrinum quid et separatim a Patre facere, neque alienum quid facere, vel aliud quid-

piam quod non faciat Pater : quæ enim hic facit, hæc et ille facit. Illud igitur, *A seipso non potest facere*, nec libertatem, nec potentiam tollit, sed concordiam demonstrat, consensum, et arctam conjunctionem, etque unionis perfectæ signum. Cum enim sabbatum solveret, et prævaricationis illum accusarent, dicentes : Alia Deus præcepit, alia tu facis ; hanc eorum impudentiam comprimens ille ait : Non aliud a me, quam quod a Patre, factum est ; neque ipsi sum contrarius vel hostis. Quod si non ita loquutus est, sed humaniori et crassiori modo sermonem adumbravit, cogites eum cum Judæis sermonem habuisse, qui illum Deo contrarium esse putabant. Ideo, ne quis tale quidpiam suspicaretur, statim addidit : *Opera enim, quæ ille facit, et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19). Si vero nihil a seipso facit, quomodo similiter facit ? Non enim facere magnum est : illud enim agebant et apostoli, mortuos excitabant, leprosos mundabant ; sed non Similiter ut ipse. At quomodo illi ? *Quid nobis attenditis, quasi propria virtute aut potestate fecerimus hunc ambulare* (Act. 3. 12) ? Quomodo autem Jesus ? *Ut sciatis quia potestatem habet Filius hominis dimittendi peccata in terra* (Marc. 2. 10. Luc. 5. 24) ; ac rursus de resurrectione mortuorum : *Sicut Pater suscitavit mortuos, et vivificavit, ita et Filius quos vult vivificat* (Joan. 5. 21). Licet satis fuisset dixisse, *Ita* ; sed ex abundanti, ut impudentiam illorum retunderet qui contradicere vellent, illud addidit : *Quos vult*, nempe cum omni potentia. Idcirco ait : *Opera enim, quæ ille facit* : non dicit, Similia et Filius facit ; sed, Eadem ipsa Filius facit. *Omnia enim per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Vides quomodo eo intendat orationem, ut indicet arctissimam unionem, conjunctionem et consensum, non Similia dicens, sed, *Ea ipsa*, et *Similiter*, ut Pater ? Idcirco sese attemperans ac demittens, illic etiam cum magna cautela dicto hujusmodi usus est. Non enim dixit, Nisi quidpiam doceatur a Patre, ne tu illum discentem induceres ; neque dixit, Nisi quid jubeatur, ne in servorum ordine ipsum esse suspicareris : sed, *Nisi quid viderit Patrem facientem*. Et hoc etiam illo modo dictum, magnam indicat cum Patre conjunctionem. Si enim potest Patrem videre operantem, et scire quomodo operetur, ejusdem est substantiæ. Sæpe namque ostendimus antea, substantiam Dei neminem posse accurate videre, neque clare cognoscere, nisi ejusdem sit naturæ. Angelum certe nuda substantia præsen-

tem homo, licet magna virtute ornatus, videre non potuit, nempe Daniel. Ideo hanc quasi singularem naturæ suæ prerogativam efferebat, dicens : *Deum nemo vidit umquam ; unigenitus Filius, qui est in sinu Patris, ipse enarravit* (Joan. 1. 18). Et rursus : *Non quod Patrem viderit quisquam, nisi is qui est a Deo, ille vidit Patrem* (Joan. 6. 46). Etsi multi alii, prophetæ, patriarchæ, justi et angeli viderint : sed de perfecta cognitione loquitur. Ne itaque dicamus eum tunc facere, cum videt eum : nam qua ratione illud constaret, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3) ? necnon illud, *Opera quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit* (Joan. 5. 19) ? Nam si similiter facit, quomodo, cum prius viderit illum, tunc facit ? Necesse enim erit ex hoc tuo dicto etiam Patrem tunc operari cum viderit alium operantem ; id quod extremæ dementiæ insanitiæque fuerit.

7. Sed ne hæc imbecilla et absurda confutantes sermonem longius producamus, hoc addemus : quia cum Judæis sermonem habebat, qui illum Deo contrarium dicebant, et legislatori inimicum, quod ex iis quæ facta fuerant illi colligebant, sic ille sermonem humaniore et crassiore modo concinnavit, prudenti auditori relinquens, de his ita sentire, ut Deo consentaneum erat, et eos qui crassiori modo intelligebant corrigens ; quamobrem dicebat : *Opera enim quæ ille facit, hæc et Filius similiter facit*. Neque enim exspectat, donec viderit Patrem facientem, ut tunc faciat, neque disciplina opus habet : sed videt ejus substantiam, ipsamque clare novit : *Sicut enim novit me Pater, et ego agnosco Patrem* (Joan. 10. 15) ; omnia autem operatur et efficit cum potestate ipsi convenienti, cum intelligentia et sapientia ipsum comitante, cui nihil aut discere aut videre opus sit. Quomodo enim opus fuerit, cum sit perfecta Patris imago, et omnia, quæ ille, similiter faciat et cum eadem potestate ? De potestate enim loquens hæc subjunxit : *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Hæc igitur omnia, quæ dicta sunt, scientes et intelligentes, aversemur hæreticorum costus, rectæque fidei perpetuo hæreamus, et accuratam paremque doctrinæ vitam instituamus, ut futura bona consequamur, gratia et miserationibus Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, una cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum, Amen.

MONITUM

Hanc quoque homiliam eruit laudatissimus vir Ericus Benzelius ex Codicibus Anglicanis et Upsaliæ edidit. Est autem, quod spectat ejus partem non minimam, præcedenti non dissimilis. Licet enim de Melchisedeco, ut fert inscriptio, agatur, non minima tamen pars homiliæ contra Anomæos est. Deinde vero contra Melchisedecitas disputatur, qui dicebant Melchisedecum esse Filio majorem ; alii autem putabant esse Spiritum sanctum ; ut docet etiam Epiphanius Hæresi 46, al. 55, quod in notis dicimus infra. Cave autem putes hanc in Melchisedecum homiliam eam esse, quam commemorat Chrysostomus in Homilia

ἀκριθείας, τότε εἰσαὶ αὐτοῦ τὴν πολλὴν ἐγγύτητα τὴν πρὸς τὸν γεγεννηκότα, τὸ ἀπαράλλακτον τῆς οὐσίας, τὸ τοιαύτης αὐτὸν εἶναι οὐσίας, οὐας καὶ ὁ Πατήρ. Τί οὖν ἐστὶ « τὸ, Οὐ δύναται ἀφ' ἑαυτοῦ; » Ἰδιὸν τι παρὰ τὸν Πατέρα ποιεῖν, οὐ δύναται ξένον καὶ κεχωρισμένον παρὰ τὸν Πατέρα ποιεῖν, οὐδὲ ἡλλοτριωμένον τι ποιῆσαι, οὐδὲ ἄλλο τι παρ' ὁ ποιεῖ ὁ Πατήρ· ἂ γὰρ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ οὗτος ποιεῖ. Τὸ οὖν, 'Αφ' ἑαυτοῦ οὐ δύναται ποιεῖν, οὐκ ἐλευθερίας ἀναίρεσις, οὐδὲ ἐξουσίας ἀφανισμός, ἀλλ' ὁμοιότητας ἀπόδειξις, καὶ συμφωνίας μαρτυρία, καὶ ἀκριβοῦς ἐγγύτης, καὶ ἀπαράλλαξις σημείον. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ σάββατον ἔλυσε, καὶ παρανομίαν αὐτῷ ἐνεκάλουν λέγοντες· Ἄλλα μὲν ὁ Θεὸς ἐπέταξε, ἄλλα δὲ σὺ ποιεῖς· ταύτην ἐμφράττων αὐτῶν τὴν ἀναισχυντίαν λέγει· Οὐκ ἐστὶν ὑπ' ἐμοῦ ἄλλο τι γεγεννημένον παρὰ τὴ γενόμενον ὑπὸ τοῦ Πατρὸς· οὐδὲ ἐναντίος αὐτοῦ εἰμι καὶ πολέμιος. Εἰ δὲ μὴ οὕτως εἶπεν, ἀλλ' ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον τὸν λόγον ἐσχημάτιζεν, ἐνόησον ὅτι πρὸς Ἰουδαίους διελέγετο, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν νομίζοντας. Διὰ τοῦ τοῦτο καὶ ταχέως ἐπήγαγεν, ἵνα μηδεὶς μηδὲν τοιοῦτον ὑποπτεύσῃ [264] *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.* Εἰ δὲ μηδὲν ἀφ' ἑαυτοῦ ποιεῖ, πῶς ὁμοίως ποιεῖ; Οὐ γὰρ τὸ ποιῆσαι μέγα· τοῦτο γὰρ καὶ οἱ ἀπόστολοι ἐποιοῦν, νεκροὺς ἔγειρον, λεπροὺς ἐκάθηρον, ἀλλ' οὐχ Ὁμοίως ὡς αὐτός. Ἄλλα πῶς ἐκεῖνος; *Τί ἡμῖν προσέχετε, ὡς ἰδία δύναμις ἢ ἐξουσία πεποιηκόσι τοῦ περιπατεῖν αὐτόν;* Πῶς δὲ Ἰησοῦς; *Ἰνα εἰδῆτε, ὅτι ἐξουσίαν ἔχει ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἀφ' ἑαυτοῦ ἀμαρτίας ἐπὶ τῆς γῆς·* καὶ πάλιν ἐπὶ τῆς τῶν νεκρῶν ἀναστάσεως· *Ὅσπερ ὁ Πατήρ ἐγείρει τοὺς νεκροὺς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτως καὶ ὁ Υἱὸς οὕτως θέλει ζωοποιεῖ.* Καίτοι ἤρκει τὸ, Οὕτως· ἀλλ' ἐκ περιουσίας τὴν ἀναισχυντίαν τῶν φιλονεικούντων βουλομένων ἀναστῆλιν, καὶ τὸ, *Θέλει,* προσέθηκεν, ὅτι μετ' ἐξουσίας ἀπάσης. Διὰ τοῦτο φησι· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ·* οὐκ εἶπε, τοιαῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ποιεῖ, ἀλλ' αὐτὰ ἐκεῖνα ὁ Υἱὸς ποιεῖ. *Πάντα γὰρ δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν.* Ὁρᾷ πῶς συνωθεῖ τὸν λόγον εἰς ἀκριβὴν ἢ τινα ἐνότητα καὶ συνάφειαν καὶ ἐγγύτητα, οὐ τοιαῦτα λέγων, ἀλλ', *Αὐτὰ, καὶ, Ὁμοίως, λέγων, ὡς Πατήρ;* Διὰ δὲ τούτο καὶ ἐν τῇ συγκαταβάσει τοῦ λόγου σχηματίζων αὐτὸν, καὶ ἐκεῖ μετὰ ἀσφαλείας πολλῆς ἐχρήσατο τῇ ῥήσει. Οὐ γὰρ εἶπεν, ἐάν μὴ τι διδάσκηται παρὰ τοῦ Πατρὸς, ἵνα μὴ μαθητεύοντα αὐτὸν εἰσαγάγῃ· οὐδὲ εἶπεν, ἐάν μὴ τι καλεῖται, ἵνα μὴ τῆς τῶν δούλων τάξεως ὑποπτεύσῃ· ἀλλὰ, *Ἄν μὴ τι βλέπῃ τὸν Πατέρα ποιῶντα.* Καὶ τοῦτο δὲ αὐτὸ πολλῆς πρὸς τὸν Πατέρα ἐγγύτης, καὶ οὕτως εἰρημένον. Εἰ γὰρ δύναται τὸν

^a Hic quendam deest in Benzelliana edit., quae ex Olib. restituta sunt.

^b Hic quendam desunt in Benzel., quae ex Olib. suppleantur.

Πατέρα ὁρᾷ ἐργαζόμενον, καὶ εἰδέναι πῶς ἐργάζεται, τῆς αὐτῆς ἐστὶν οὐσίας. Πολλάκις γὰρ καὶ ἐμπροσθεν ἀπεδείξαμεν, ὅτι οὐσίαν οὐδεὶς ἰδεῖν δύναται· μετὰ ἀκριθείας, οὐδὲ γινῶναι σαφῶς, ἐάν μὴ τῆς αὐτῆς φύσεως ᾖ. Ἄγγελον γοῦν γυμνῇ τῇ οὐσίᾳ παραγενόμενον ἀνθρώπος ἰδεῖν οὐκ ἠδυνήθη, καὶ ταῦτα πολλῇ ἀρετῇ κεκοσμημένος ὁ Δανιήλ. Διὰ δὲ τούτο ὡς ἐξαίρετον τοῦτο δὲ αὐτοῦ τῆς φύσεως ἐτίθει λέγων· *Θεὸν οὐδεὶς ἑώρακε πώποτε· ὁ μονογενὴς Υἱὸς, ὁ ὢν εἰς τὸν κόλπον τοῦ Πατρὸς, ἐκεῖνος ἐξηγήσατο.* Καὶ πάλιν· *Οὐχ ὅτι τὸν Πατέρα τις ἑώρακεν, εἰ μὴ ὁ ὢν παρὰ τοῦ Θεοῦ, αὐτὸς ἑώρακε τὸν Πατέρα.* Καίτοι πολλοὶ εἶδον καὶ ἄλλοι, προσφῆται, καὶ πατριάρχαι, καὶ δίκαιοι, καὶ ἄγγελοι· ἀλλὰ τὴν ἀκριβὴ λέγει γινῶσιν. Οὐ μὴν τοῦτο ἐροῦμεν, ὅτι βλέπων αὐτὸν τότε ποιεῖ· ἐπεὶ τὸ, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν,* πῶς ἂν ἔχοι λόγον; καὶ τὸ, *Τὰ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ;* Εἰ γὰρ ὁμοίως ποιεῖ, πῶς βλέπων αὐτὸν πρότερον τότε ποιεῖ; Ἀνάγκη γὰρ ἔσται κατὰ τὸν ὁν λόγον, καὶ τὸν Πατέρα βλέποντα ἕτερον ἐργαζόμενον οὕτως ποιεῖν· ὅπερ ἐσχάτης μανίας καὶ ἀνοίας ἐστίν.

Ἄλλ' ἵνα μὴ τὰ ἀσθενῇ ταῦτα διελέγοντες καὶ ἀτοπὰ, μηκύνωμεν τὸν λόγον, ἐκεῖνο ἐροῦμεν· ὅτι ἐπειδὴ πρὸς Ἰουδαίους ὁ λόγος ἦν αὐτῷ, τοὺς ἀντίθεον αὐτὸν εἶναι λέγοντας καὶ πολέμιον τῷ νομοθέτῃ, καὶ ἀπὸ τῶν γινόμενων τοῦτο συλλέγοντας, διὰ τοῦτο [265] οὕτως ἐσχημάτισε τὸν λόγον ἀνθρωπινώτερον καὶ παχύτερον, τῷ συνεισὶ ἀκροατῇ καταλιμπάνων εἰδέναι τὴν θεοπρεπῇ ἔννοιαν, καὶ τοὺς παχύτερόν τι ἐννοοῦντας διορθοῦμενος· διὸ ἐφησε· *Τὰ γὰρ ἔργα, ἃ ἐκεῖνος ποιεῖ, ταῦτα καὶ ὁ Υἱὸς ὁμοίως ποιεῖ.* Οὐ γὰρ δὴ ἀναμένει τὸν Πατέρα ἰδεῖν ἐργαζόμενον, καὶ τότε ποιεῖ, οὐδὲ μαθητείας δεῖται· ἀλλ' ὅρῃ μὲν αὐτοῦ τὴν οὐσίαν, καὶ οἶδεν αὐτὴν σαφῶς· *Καθὰπερ γὰρ γινώσκαι με,* φησὶν, ὁ Πατήρ, κατὰ γινώσκω τὸν Πατέρα· ἐργάζεται δὲ ἅπαντα καὶ δημιουργεῖ μετ' ἐξουσίας τῆς αὐτῷ προσηκούσης, μετὰ συνέσεως καὶ σοφίας τῆς αὐτῷ συγκακληρωμένης, οὐ δεόμενος μανθάνειν, οὐ δεόμενος ἰδεῖν. Πῶς γὰρ ἀπηκριβωμένη εἰκὼν πρὸς τὸν γεγεννηκότα ὢν καὶ ὁμοίως πάντα ἐκείνῳ ποιῶν, καὶ μετὰ τῆς αὐτῆς δυνάμεως; Περὶ γὰρ δυνάμεως διαλεγόμενος ταῦτα ἐπήγαγε λέγων· *Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ ἓν ἐσμεν.* Ταῦτα οὖν ἅπαντα εἰδότες καὶ ἀποσυλλέξαντες τὰ εἰρημένα, ἀποστρεφόμεθα τῶν αἰρετικῶν τοὺς συλλόγους, ἐχώμεθα δὲ διηνεκῶς τῆς ὁρθῆς πίστεως, καὶ βίον ἀκριβῆ καὶ πολιτεῖαν τοῖς δόγμασιν Ἰσὴν ἐπιδειξόμεθα, ἵνα τῶν μελλόντων ἐπιτύχωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ οἰκτιρμοῖς τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα, καὶ τὸ κράτος, ἅμα τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^c Sic recte Olib. In Anglice. ὅτι οὐσίαν ὅταν ἰδεῖν οὐ δύναται.

AD HOMILIAM DE MELCHISEDECO.

in Psalmum 41, quæ inter Expositiones in Psalmos supra suo ordine edita fuit. Nam ut ibi pluribus demonstratur, ea cuius ibi mentio habetur, est septima contra Iudeos.

Quo tempore hanc dixerit Chrysostomus, nullo possumus indicio assequi. Nihil enim hic comparet, ex quo notam anni eruere possimus. Similiterque incertum videtur Antiochiæ an Constantinopoli habita fuisse: credere malim Antiochiæ dictam, quia ibi frequentiores fuere contra Anomæos velitationes.

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ

Εἰς τὸν Μελχισεδέκ.

α'. Ἀποστολικὴν ὑμῖν σήμερον βουλομαι παραθεῖναι τράπεζαν, καὶ πρὸς τὸ πέλαιος τῆς Παύλου φωνῆς διατεῖναι τὸν λόγον παρασκευάζομαι. Ἀλλὰ τί πάθω; Ὅκνῳ καὶ δέδοικα μήποτε τὸν λιμένα ἐξελθόντας, καὶ πρὸς τὸ βάθος καταντήσαντες τῶν ἀποστολικῶν [266] νοημάτων ἰλιγγιάσωμεν, ὅπερ πάσχουσιν οἱ τῶν πλωτήρων ἀήθεις. Καὶ γὰρ ἐκεῖνοι ἐπειδὴν τὴν γῆν ἀφέντες, ἐξ ἑκατέρου μέρους τῆς νηὸς πέλαιος ἰδῶσιν, καὶ οὐδὲν ἕτερον ἢ θάλατταν καὶ οὐρανὸν, σκοτοδινία κατέχονται, καὶ περιφέρεσθαι αὐτοῖς τὸ πλοῖον κύκλῳ νομίζουσι μετὰ τῆς θαλάττης. Ἄλλ' οὐ παρὰ τὴν φύσιν τῆς θαλάττης, ἀλλὰ παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν πλούντων οἱ ἱλιγγοὶ γίνονται. Ἔτεροι οὖν α τῶν ναυτῶν γυμνοὶ τοῖς σώμασιν ἐκκυδιστῶσι κατὰ τῶν κυμάτων, καὶ οὐδὲν πάσχουσι τι τοιοῦτον· ἀλλὰ πρὸς τὸ βάθος καταβάντες αὐτὸ, τῶν ἐν ἐδάφει καθήμενων ἀσφαλέστερον διατρίβουσι, καὶ τῷ στόματι, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς, καὶ παντὶ τῷ αἵματι δεχόμενοι τὴν ἄλμην, οὐ δυσχεραίνουσιν. Τοσοῦτόν ἐστι μᾶλλον καὶ τοιοῦτον ἀπειρία κακόν β. Οὕτως αὕτη καὶ τῶν φοβερῶν καταφρονεῖν πείθει· ἐκεῖνη δὲ καὶ τὰ ἀσφαλῆ ὑποπτεῖσιν καὶ δεδοικέναι παρασκευάζει. Οἱ μὲν γὰρ ἐφ' ὕψηλῶν τῶν ἱκρίων καθήμενοι τῆς νηὸς, καὶ πρὸς τὴν θέαν ἰλιγγίῳσιν, οἱ δὲ ἐν μέσσοις οὐ θορυβοῦνται τοῖς κύμασιν. Τοῦτο καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας γίνεται τῆς ἡμετέρας. Καὶ γὰρ καὶ ταύτην πολλάκις καταλαμβάνει κύματα παθῶν, θαλαττίων ἀγριώτερά, οἷον ζάλη, θυμὸν γ κατώθεν στρέφοντα τὴν καρδίαν, πνεύματα ἐπιθυμίας, πονηρὰς, ποιοῦντα πολλὴν τῆς διανοίας τὴν σύγχυσιν. Ἄλλ' ὁ μὲν ἀπειρος καὶ ἀμελέτης, ἀρχομένου τοῦ χειμῶνος τῆς ὁργῆς, εὐθέως θορυβεῖται, ταράσσεται, κλονεῖται· ὁρᾷ γινομένην ὑποδρύχιον τὴν ψυχὴν ὑπὸ τῶν παθῶν, καὶ ναυάγιον ὑπομένουσαν· ὁ δὲ ἐμπειρος καὶ μεμελετηκώς, τὰ τοιαῦτα φέρει γενναίως· καθάπερ κυβερνήτης ἐπὶ τῶν οὐράκων, οὕτως τὸν λογισμὸν ἐπάνω τῶν παθῶν καθίσας, οὐ πρότερον ἀφίσταται πάντα ποιῶν, ἕως ἂν κατευθύνῃ τὸ σκάφος πρὸς τὸν εὐδίων τῆς φιλοσοφίας λιμένα. Ὅπερ οὖν ἐπὶ τῆς θαλάττης γίνεται, καὶ ἐπὶ τῆς διανοίας συμβαίνει, τοῦτο καὶ ἐν τῇ ἐξηγήσει τῶν Γραφῶν συμπίπτειν ἀνάγκη, θορυβεῖσθαι, ταράττεσθαι· ἐπειδὴν δὲ δ ἐξέλθωμεν εἰς τὸ πέλαιος· οὐκ ἐπειδὴ τὸ πέλαιος φοβερὸν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἡμεῖς οἱ πλέοντες ἀπειροί. Ὅτι γὰρ ἐστίν, εὐκολον φύσει

α Οὐν hic pro γὰρ accipiendum, ut sexcenties alibi apud Chrysostomum ὅν ἐι γούν nam vel enim significant.

β Hec clausula est hand dubie altero membro mutila. Po t illud enim τοιοῦτον ἀπειρία κακόν, legebatur τοιοῦτον ἐμπειρία καλόν, vel quid simile.

γ Legendum videtur ἡμῶν, θυμὸν autem hic nullo modo stare potest: posset etiam fortasse legi οἷον ζάλη θυμοῦ.

δ Δε hic expungendum videtur.

λόγον ὄντα, δύσκολον γενέσθαι παρὰ τὴν ἀπειρίαν τῶν ἀκούοντων, Παῦλον ὑμῖν παραστήσομαι μάρτυρα. Εἰπὼν γάρ, ὅτι ὁ Χριστὸς ἐγένετο ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, καὶ ζητῶν τίς ἐστὶν οὗτος ὁ Μελχισεδέκ, ἐπήγαγεν· *Περὶ οὗ πολὺς ἡμῖν ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτος*. Τί λέγεις, ὦ Παῦλε; Δυσερμηνευτός σοι τῷ τὴν πνευματικὴν ἔχοντι σοφίαν; τῷ τὰ ἀπόρρητα ἀκούσαντι; τῷ πρὸς τρίτον ἀρπαγέντι οὐρανόν; Εἰ σοὶ δυσερμηνευτός, τίτιν καταληπτός; Ἔμοι δυσερμηνευτός, φησὶν, οὐ παρὰ τὴν οἰκίαν μου ἀσθένειαν, ἀλλὰ παρὰ τὴν δυσκολίαν τῶν ἀκούοντων. Εἰπὼν γοῦν, *Δυσερμηνευτος*, ἐπήγαγεν· *Ἐπειδὴ νωθροὶ γενόμεναι τῷ ἀκούειν*. Ὅρᾳ; ὅτι οὐχ ἡ φύσις τοῦ λόγου, ἀλλ' ἡ ἀπειρία τῶν ἀκούοντων δύσκολον τὸ οὐ [267] δύσκολον πεποίηκεν; Οὐ μόνον δὲ δύσκολον, ἀλλὰ καὶ πολὺν ποιεῖ αὐτὸν βραχύνει ἡ αὐτὴ αἰτία. Διὸ οὐδὲ δυσερμηνευτον ἔφησεν εἶναι μόνον, ἀλλὰ καὶ πολὺν, καὶ τοῦ μήκους καὶ τῆς δυσκολίας ἀναθεῖς τὴν αἰτίαν τῇ νωθρότητι τῆς ἀκοῆς. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν ἀρρωστούντων οὐκ ἀναγκαῖον σύντομον καὶ ἐσχεδιασμένην παραθεῖναι τράπεζαν, ἀλλὰ δεῖ παρασκευάσαι τὰ σιτία διάφορα, ἵνα ἂν τοῦτο ὁ κάμνων μὴ βουληθῇ, τὸ ἕτερον λάβῃ,· κἀκεῖνο προσλείπει, τὸ ἄλλο δέξεται, καὶ τοῦτο διακρούσεται, θατέρου ἐπιλάβεται, καὶ τῇ ποικιλίᾳ τὴν δυσκολίαν νικήσωμεν, καὶ τῷ πολυτρόπῳ τῆς τραπέζης τὸ δυσάρεστον θεραπεύσωμεν τῆς γνώμης· οὕτω πολλάκις καὶ ἐπὶ ἀκροάσεως δεῖ ποιεῖν, ὅταν ἀσθενεῖς ὦμεν, καὶ πολὺν παρασκευάσαι χρὴ λόγον, καὶ ποικίλας παραβολὰς καὶ παραδείγματα ἔχοντα, κατασκευὰς καὶ περιόδους, καὶ ἕτερα πολλά τοιαῦτα, ἵνα ἐκ πάντων ῥῥοδία γένωνται ἡμῖν τῶν συμπερόντων ἡ αἵρεσις. Πλὴν ἀλλ' εἰ καὶ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτος, οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τῆς διδασκαλίας τοῦ Μελχισεδέκ· τὸ μὲν εἰπεῖν, *Πολὺς καὶ δυσερμηνευτος*, ἀναστήσας αὐτῶν τὴν σπουδὴν, ἵνα μὴ ῥθυμότεροι γίνωνται περὶ τὴν ἀκρόασιν· τὸ δὲ παρασχεῖν τὴν τράπεζαν, χαρισάμενος αὐτῶν τὴν ἐπιθυμίαν.

β. Τοῦτο δὲ καὶ ἡμεῖς ποιήσωμεν. Εἰ καὶ πρὸς τὸ πέλαιος καὶ βάθος τῶν νοημάτων ἀδυνατοῦμεν, κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν δύναμιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀνωθεν διδομένην ἡμῖν χάριν· οὐ διὰ τὴν ἡμετέραν παρόρησιν, ἀλλὰ διὰ τὴν ὁμῶν ὠφέλειαν κατατολμήσωμεν τῆς θαλάττης, καὶ ἐν τούτῳ Παῦλον μιμούμενοι. Ὅτι γὰρ οὐκ ἀπεστέρησεν αὐτοὺς τοῦ λόγου τοῦ περὶ τὸν Μελχισεδέκ, ἀκουσῶν τῶν ἐξῆς. Εἰπὼν γοῦν, *Περὶ οὗ πολὺς ὁ λόγος καὶ δυσερμηνευτος*, ἐπήγαγεν· *Οὗτος γὰρ ὁ Μελχισεδέκ βασιλεὺς δικαιοσύνης, δεῖτα δὲ καὶ βασιλεὺς Σαλῆμι, ὃ ἐστίν, βασιλεὺς*

· Hec vitium ac repetitionem quamdam prae se ferunt.

EJUSDEM HOMILIA

De Melchisedeco.

1. *Scripturæ sacræ difficultas et obscuritas.*—Apostolicam hodie vobis mensam apponere volo, et ad pelagus vocis illius D. Pauli sermonem extendere paro. Sed quid faciam? Hæreo timeoque ne a portu solventes et ad profundum apostolicarum sententiarum progressi, caligine corripiamur, ut solet accidere vectorum imperitioribus. Illi namque postquam relicta continente, ab utraque navis parte pelagus viderint, nihilque aliud quam pontum et cælum, vertigine corripiuntur, ac navim cum mari in orbem verti putant. Verum non ex maris natura, sed ex navigantium imperitia vertigines oriuntur. Alii enim nautæ, nudis corporibus sese præcipientes dant in undas, nec quidquam hujusmodi patiuntur: sed postquam in ipsum profundum devenerunt, securius degunt, quam ii qui in ipso solo sedent, salsuginemque ore, oculis, totoque corpore excipientes, id non ægre ferunt. Tantum taleque est imperitiæ malum; tantum vicissim peritiæ bonum. Hæc terribilia quæque parvifacere suadet; illa vero, etiam ea, quæ tuta sunt, suspecta habere et formidare. Alii enim in ipsis præaltis tabulatis navis sedentes caligine corripiuntur, alii in mediis etiam fluctibus non perturbantur. Hoc item menti nostræ accidit. Nam illam sæpe affectuum fluctus invadunt, ipsis marinis fluctibus vehementiores, qui, tempestatis instar, animum deprimunt ac deorsum trahunt, spiritus malarum cupiditatum, qui magnam animis perturbationem inferunt. Sed qui imperitus imparatusque est, incipiente iræ tempestate, statim perturbatur, concutitur, agitur. Videt animam affectibus demergi, et naufragium pati; at qui paratus meditatursque est, hæc strenue sustinet; tamquam naclerus ad gubernaculum sedens, sic mentem supra motus animi constituens, non prius desinit omnia moliri, donec scapham ad tranquillum philosophiæ portum deduxerit. Illud itaque quod in mari accidit, et quod animo contingit, etiam in Scripturarum expositione accidere necesse est, ut nempe commoveamur et perturbemur quando in altum venimus; non quod formidandum sit pelagus, sed quod nos, qui navigamus, imperiti simus. Quod enim accidere possit, ut sermo natura sua facilis, audientium imperitia difficilis evadat, Paulum vobis testem afferam. Cum dixisset enim Christum fuisse pontificem secundum ordinem Melchisedec, et disquireret, quis nam esset ille Melchisedec, intulit: *De quo grandis nobis est sermo et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11).

Quid dicis, Paule? An explicatu difficilis tibi, qui spirituali sapientia præditus es? qui arcana audivisti? qui ad tertium cælum raptus es? Si tibi explicatu difficilis, cui comprehensibilis erit? Mihi explicatu difficilis, inquit, est, non ob meam imbecillitatem, sed ob imperitiam auditorum. Cum ergo dixisset, *Explicatu difficilis*, subjunxit: *Quoniam imbecilles facti estis ad audiendum.* Viden' non naturam sermonis, sed audientium imperitiam rem quæ per se difficilis non erat, difficilem reddidisse? Eadem porro causa non difficilem modo, sed etiam eum, brevis cum sit, longum reddit. Quapropter non explicatu difficilem modo dixit, sed etiam grandem, et longitudinis et difficultatis causam adjiciens, aurium imbecillitatem. Quemadmodum enim ægrotis non apponenda est mensa facile parabilis, sed variis referta cibis, ut si æger hunc respuat, alterum accipiat, et si hoc non admittat, aliudumat, si hunc repellat, alterum deligat, ut varietate difficultatem vincamus, ac diversitate lautitiaque mensæ animi fastidio medeamur: ita sæpe in concione faciendum, quando imbecilles sumus, longa apponenda est oratio, variis similitudinibus et exemplis instructa, apparatu etiam ac periodis, aliisque similibus, ut ex omnibus facilis nobis sit utiliorum delectus. Verum etiamsi grandis sermo esset explicatuque difficilis, non tamen privavit eos doctrina de Melchisedeco: cum enim dicit, *Grandis et explicatu difficilis*, eorum studium excitat, ne ad audiendum segiores sint: cum autem mensam apponit, eorum desiderio gratificatur.

2. Hoc et nos faciamus. Etiamsi ad pelagus et profundum sententiarum pertingere non possimus, nos confidenter mari committamus, non nostris freti viribus, sed gratia nobis superne data: non fiducia nostra, sed ob utilitatem vestram mari nos committamus, hac in re Paulum imitantes. Quod enim non privaverit eos sermone de Melchisedeco, audi sequentia. Cum ergo dixisset, *De quo nobis grandis est sermo, et explicatu difficilis* (Hebr. 5. 11), subjunxit: *Hic enim Melchisedec, rex justitiæ, itemque rex Salem, id est rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio, manet sacerdos in perpetuum* (Hebr. 7. 1-4). Nonne aures vestras ferit, dum de homine loquens dixit, *Sine patre, sine matre, sine genealogia*? Ecquid dico, de homine? Nam si de Filio diceretur, annon magnam

moveret questionem? Nam si sine patre, quomodo Filius? Si sine matre, quomodo Unigenitus? Filius enim patrem habeat oportet, alias vero filius non fuerit. Sed sine patre et sine matre est Filius Dei; sine patre, secundum infernam, sine matre, secundum supernam generationem. Nam neque in terra patrem habuit, neque in cælis matrem. *Sine genealogia*. Audiant ii, qui substantiam ejus curiose explorant. Atqui illud, *Sine genealogia*, putant quidam de superna ejus generatione dictum esse.

Contra Anomæos. Christus quomodo sine genealogia. — Hæretici porro neque hoc volunt; nam et illam curiose inquirunt ac scrutantur; moderatiores autem ex illis, illa concessa, de hac terrena dici putant illud, *Sine genealogia*. Ostendamus ergo de utraque generatione hoc dixisse Paulum, de superna nempe, et de terrena. Nam et illa tremenda, et hæc admodum arcana est. Quapropter Isaias ait: *Generationem ejus quis enarrabit* (Isai. 53. 8)? Verum, inquires, de cælesti illa agit propheta. Quid ergo dicemus de Paulo, qui postquam duas generationes commemoraverat, illud subjunxit: *Sine genealogia*? Ut non inodo secundum illam generationem, qua sine matre erat, sed etiam secundum hanc terrenam, qua sine patre erat, illum sine genealogia esse crederes: ideo cum ambas posuisset, tunc dixit, *Sine genealogia*. Etenim hæc terrena incomprehensibilis est, ut cælestem illam ne quidem inspicere audeamus. Nam si vestibula templi ita tremenda et inaccessa erant, ad adyta quis ingredi ausus esset? Quod a Patre genitus sit novi, quomodo autem nescio. Quod a virgine natus sit novi, modum autem neque hic capio. Utraque generatio in confesso est, et utriusque modus tacetur. Et sicut hic de virgine, ignorans quomodo ex virgine natus sit, ipsum esse natum confiteor, neque rem tollo propter ignorantiam: ita et tu fac de Patre, etsi non noveris quomodo genitus sit ab eo Filius, confitere tamen. Si dixerit tibi hæreticus, Quomodo genitus est ex Patre Filius? ejus fastum in terram deprime, et dic illi: Descende de cælis, et ostende quomodo natus ex virgine, et tunc ad illa respice. Detine ipsum, et conclude, ne suas resilire, et in labyrinthum ratiociniorum regredi, sed detine et suffoca, non manu, sed verbo. Ne des illi dilationem ut effugiat quo velit. Hinc enim tumultum excitant inter disputandum, quia nos sequimur illos, neque abducimus eos sub leges divinarum Scripturarum. Murum ipsi undique circumpone, testimonia Scripturarum, ac ne hiscere quidem poterit. Dic, quomodo natus est ex virgine? Non gradum revoco, non recedo. Verum non poterit nobis modum enarrare, etsi sexcenties id contendat. Cum enim Deus occluserit, quis postea aperiat? Hæc sola possunt fide percipi. Si porro nequeas, sed ratiocinia quæras, id tibi dicam, quod Christus Nicodemo: *Si terrena dixi vobis, et non creditis, quomodo si dixero cælestia credetis* (Joan. 3. 12)? De ortu ex virgine dixi, et non intelligis, nec hiscere audes, et tamen supernam generationem curiose exploras. Atque utinam cælum tantum; sed tu etiam cælorum Dominum curiose rimaris. *Si terrena*

dixi vobis, et non creditis. Non dixit, Non persuadeamini, sed, *Non creditis*; ostendens nobis, si terrena fide opus habeant, multo magis cælestia. Etsi tunc Nicodemo de partu loqueretur longe minore; de baptismate namque sermo erat, et de regeneratione spirituali: sed palam est ea etiam fide esse comprehensibilia. *Terrena* autem illa vocavit, non quod terrena vere sint, sed quod in terra consummentur, et comparatione illius ineffabilis, et omnem mentem superantis generationis, hæc sint terrena. Si ergo non potest intelligi, quo pacto ex aquis regeneremur, sed sola fide id percipere oporteat, neque modum curiose explorare: quantæ insanix fuerit de superna generatione unigeniti Filii humana ratiocinia movere, et modi generationis rationes expetere? Quomodo sine patre et sine matre Dei Filius, et quomodo sine genealogia sit, satis demonstratum est.

3. Sed quoniam multi non intelligentes quæ de Melchisedeco scripta sunt, ipsum etiam Christo majorem esse dixerunt, hæresimque constituerunt, et vocantur Melchisedecitæ (a), nobisque contendunt, et pugnant, ipsum esse Christo majorem, illud adducentes, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4): illis quoque occurrere oportet. Dicunt enim: Quomodo non fuerit ille Christo major, secundum cujus imaginem et ordinem Christus sacerdotium exercet? Nos ergo dicimus ipsum hominem esse, perinde atque nos passionibus obnoxium, nec majorem Christo, imo nec Joanne Baptista: *Major enim illo*, inquit Christus, *inter natos mulierum non surrexit* (Matth. 11. 11). Alii rursum errantes dicunt ipsum esse Spiritum sanctum (b); sed hoc non dicimus nos. Nam quæ necessitas fuisset Verbum Dei incarnari, si jam olim Spiritus sanctus homo factus fuisset? Quia verò nec major Christo, nec Spiritus sanctus est, dicant nobis illi, cujus loci ipsum esse statuunt: an cælestis? an terrestris? an subterranei? Si ergo dicant Melchisedecum vel e cælestium numero, vel alius cujuscumque loci esse, audiant illum genu flectere Christo, qui incarnatus est ex Deipara Maria. Ait enim Apostolus: *Ipsi omne genu flectetur, etc.* (Philipp. 2. 10). Si omne genu flectitur, sane Melchisedec Christo minor fuerit, adoratur enim Christus. Si infelices illi ac miseri ea quæ sequuntur considerent; nam subjungit, *Assimilatus Filio Dei* (Hebr. 7. 3): ita intelligendum est, ipsum nempe, perinde atque nos, ad imaginem et similitudinem Dei factum fuisse. Judæi porro dicunt ipsum ex fornicatione natum esse (c), ideoque sine genealogia esse; quibus nos dicemus, quod ipsi perperam loquantur. Etenim Salomonis, qui ex adultera Uriæ uxore natus

(a) De Melchisedecitæ, quos *Μελχισεδεκίταις* vocat Epiphanius, vide apud ipsum Hæresi 38, al. 53, p. 468 edit. Petav., quæ omnino cum his consonant; de illo etiam Theodoretus, Hæretic. Fabul. L. 11, c. 6, Joan. Damasc. Hæresi 53.

(b) Qui dicebat Melchisedecum esse Spiritum sanctum erat Hierax, teste Epiphanio in Hær. Melchisedecianorum p. 472.

(c) Quod mox dicitur, nempe Judæos dixisse Melchisedecum ex fornicatione natum fuisse, refert etiam Epiphanius in Hæresi Melchisedecianorum p. 473.

ειρήνης, ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλόγητος, μήτε ἀρχὴν ἡμερῶν ἔχων, μήτε τέλος ζωῆς, ἀφωμοιωμέ-
τος δὲ τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ, μένει ἱερεὺς εἰς τὸ διηγε-
σθαι. Ἀρ' οὐ κατέξανεν ὑμῶν τὰς ἀκοὰς, περὶ ἀνθρώπου
διαλεγόμενος καὶ λέγων, Ἀπάτωρ, ἀμήτωρ, ἀγενεαλό-
γητος; Καὶ τί λέγων περὶ ἀνθρώπου; Εἰ γὰρ περὶ τοῦ
Υἱοῦ λέγοιτο τοῦτο, οὐκ ἂν πολλὴν καὶ οὕτως παράσχη
ζήτησιν; Εἰ γὰρ ἀπάτωρ, πῶς Υἱός; Εἰ δὲ ἀμήτωρ, πῶς
Μονογενής; Ὁ γὰρ υἱὸς ὀφείλει πατέρα ἔχειν, ἐπεὶ οὐκ
ἂν εἴη υἱός. Ἀλλὰ καὶ ἀπάτωρ ἐστὶν ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ,
καὶ ἀμήτωρ· ἀπάτωρ τὴν κάτω γέννησιν, ἀμήτωρ τὴν
ἄνω. Οὕτε γὰρ ἐπὶ γῆς ἔσχεν πατέρα, οὔτε ἐν οὐρανοῖς
μητέρα. Ἀγενεαλόγητος. Ἀκουέτωσαν οἱ τὴν οὐσίαν
αὐτοῦ πολυπραγμονοῦντες. Καίτοι τινὲς νομίζουσιν ὅτι
τὸ Ἀγενεαλόγητος τοῦτο, περὶ τῆς ἄνω γεννήσεως εἰ-
ρηται.

Οἱ μὲν γὰρ αἰρετικοὶ οὕτε τοῦτο βούλονται· καὶ γὰρ
καὶ ἐκείνην πολυπραγμονοῦσι καὶ περιεργάζονται· οἱ
δὲ ἐπεικίεστεροι τούτων ἐκείνην μὲν παραχωροῦσι, περὶ
δὲ ταύτης κάτω νομίζουσιν εἰρησθαι τὸ, Ἀγενεαλόγη-
τος. Διείλωμεν οὖν ὅτι περὶ ἐκατέρας τῆς γεννήσεως
τούτου Παῦλος, εἶπε, καὶ περὶ τῆς [268] ἄνω, καὶ περὶ
τῆς κάτω. Καὶ γὰρ κάκεινῃ φρικτὴ, καὶ αὕτη μυστι-
κωτάτη. Διὰ τοῦτο καὶ Ἡσαΐας φησὶν· *Τὴν γενεάν αὐ-
τοῦ τίς διηγήσεται;* Ἀλλὰ περὶ ἐκείνης, φησὶν, εἶπεν
τῆς ἄνω. Τί οὖν ἐροῦμεν τῷ Παύλῳ ἀμφοτέρας εἰπόντι
τὰς γεννήσεις, καὶ τότε τίπαγοντι τὸ, Ἀγενεαλόγητος;
Ἰνα μὴ μόνον κατ' ἐκείνην τὴν γέννησιν, καθ' ἣν ἀμή-
τωρ ἐστὶν, ἀλλὰ καὶ κατὰ ταύτην, καθ' ἣν ἀπάτωρ ἐστὶ,
τὴν κάτω λέγω, ἀγενεαλόγητον εἶναι πιστεύσῃς· διὰ
τοῦτο ἀμφοτέρα θεῖς, τότε εἶπεν, Ἀγενεαλόγητος. Καὶ
γὰρ καὶ αὕτη ἡ κάτω ἀκατάληπτος, ἵνα πρὸς ἐκείνην
μηδὲ παρακύβηαι τολμήσωμεν. Εἰ γὰρ τὰ προαῦλια τοῦ
ναοῦ οὕτω φοδερὰ καὶ ἀπρόσιτα, πρὸς τὰ ἄδυστα τίς εἰσ-
ελθεῖν ἐπιχειρήσει; Ὅτι ἐγεννήθη παρὰ τοῦ Πατρὸς
οὐδα, τὸ δὲ πῶς, οὐκ οἶδα. Ὅτι ἐτέχθη ὑπὸ τῆς Παρθένου
ἐπίσταμαι, τὸν δὲ τρόπον οὐδὲ ἐνταῦθα καταλαβόντων.
Ἐκατέρα γὰρ ἡ γέννησις ὁμολόγηται, καὶ ἐκατέρας ὁ
τρόπος σεσίγηται. Καὶ ὅπερ ἐνταῦθα ἐπὶ τῆς Παρθένου,
οὐκ εἰδὼς πῶς ἐκ τῆς παρθένου ἐγεννήθη, ὁμολογῶ ὅτι
ἐγεννήθη, καὶ οὐκ ἀναιρῶ τὸ πρᾶγμα διὰ τὴν ἀγωνίαν·
οὕτω καὶ σὺ ποίησον ἐπὶ τοῦ Πατρὸς, εἰ καὶ οὐκ οἶδας
πῶς ἐγεννήθη, ὁμολόγησον. Κἂν εἴπῃ σοι ὁ αἰρετικός·
Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τοῦ Πατρὸς ὁ Υἱός; κατὰσπασον αὐτοῦ
τὸ φρούγμα εἰς τὴν γῆν, καὶ εἰπὲ πρὸς αὐτόν· Κατάβηθι
ἐκ τῶν οὐρανῶν, καὶ δεῖξον πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθέ-
νου, καὶ τότε ἐκεῖνα ὅρα. Κάτασχε αὐτόν καὶ περιστή-
σον, μὴ ἀφῆς ἀποπηδῆσαι, μηδὲ ἀναχωρῆσαι εἰς τὸν λα-
βύρινθον τῶν λογισμῶν, ἀλλὰ κάτασχε καὶ ἀπόπνιξον,
μὴ τῇ χειρὶ, ἀλλὰ τῷ ῥήματι. Μὴ δώσῃς αὐτῷ διαστο-
λὴν, καὶ διαφύγῃ ὡς βρύλλεται. Ἐκεῖθεν γὰρ θόρυβον
ἐμποιοῦσι τοῖς διαλεγομένοις, ἐπειδὴ ἡμεῖς αὐτοὺς ἀκο-
λουθοῦμεν, καὶ οὐκ ἀπάγομεν ὑπὸ τοὺς νόμους τῶν
θεῶν Γραφῶν. Περίθες τοίνυν αὐτῷ πάντοθεν τειχίον
τὰς ἀπὸ τῶν Γραφῶν μαρτυρίας, καὶ οὐδὲ χῆναι δυνή-
σεται. Εἰπέ, Πῶς ἐγεννήθη ἐκ τῆς Παρθένου; Οὐκ ἀφ-
ίσταμαι σου, οὐδὲ ἀναχωρῶ. Ἀλλ' οὐκ ἂν ἔχοι τὸν τρό-
πον ἡμῖν εἰπεῖν, κἂν μυρία φιλονεικῇ. Ὅταν γὰρ ὁ Θεὸς
ἀποκλείσῃ, τίς ἀνοίξῃ λοιπόν; Μόνῃ τῇ πίστει τὰ τοιαῦτα
παράδεκτα. Εἰ δὲ οὐκ ἂν ἔχοις, ἀλλὰ λογισμοὺς ἐπιζη-
τεῖς, ἔρω πρὸς σέ, ὁ πρὸς Νικοδόμον ὁ Χριστός φησιν·
Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε, πῶς,

ἐὰν τὰ ἐπουράνια εἶπω, πιστεύετε; Περὶ τῆς ἐκ Παρ-
θένου γεννήσεως εἶπον, καὶ οὐκ οἶδας, οὐδὲ χῆναι τολμᾷς,
καὶ τὴν οὐράνιον περιεργάζῃ; Καὶ εἶπες μὲν τὸν οὐρανὸν
μόνον, ἀλλὰ καὶ τὸν ἀεσπύτην τῶν οὐρανῶν πολυπρα-
γμονεῖς. *Εἰ τὰ ἐπίγεια εἶπον ὑμῖν, καὶ οὐ πιστεύετε.*
Οὐκ εἶπεν, οὐ πείθεσθε, ἀλλ' *Οὐ πιστεύετε*· δεικνύς
ἡμῖν, ὅτι εἰ καὶ τὰ ἐπίγεια πίστεως δεῖται, πολλῷ μᾶλ-
λον τὰ οὐράνια. Καίτοι τότε τῷ Νικοδόμῳ περὶ τοκετοῦ
διελέγετο πολὺ ἐλάττωτος· περὶ τοῦ βαπτίσματος γὰρ ὁ
λόγος ἦν, καὶ τῆς ἀναγεννήσεως τῆς πνευματικῆς· ἀλλὰ
ὄλον ὅτι καὶ ταῦτα πίστει ἐστὶ καταληπτὰ. Ἐπίγεια
δὲ αὐτὰ ἐκάλεσεν, οὐκ ἐπειδὴ ἐπίγεια ἐστὶν, ἀλλ' [269]
ἐπειδὴ ἐν τῇ γῇ τελεῖται, καὶ τῇ συγκρίσει τῆς ἄνω γεν-
νήσεως τῆς ἀποβρέθου καὶ πάντα ὑπερβαίνουσας νοῦν,
ἐπίγεια ταῦτά ἐστιν. Εἰ τοίνυν πῶς ἀναγεννώμεθα ἐκ
τῶν ὕδατων οὐ δυνατόν εἶδέναι, ἀλλὰ πίστει μόνῃ παρα-
δεχσθαι χρὴ τὸ γινόμενον, καὶ τὸν τρόπον μὴ περιεργά-
ζεσθαι· πόσῃς ἂν εἴη μανίας ἐπὶ τῇς ἄνω γεννήσεως
τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ λογισμοὺς ἀνθρωπίνους κινεῖν, καὶ
τρόπου γεννήσεως εὐθύναις ἀπαιτεῖν; Πῶς ἀπάτωρ καὶ
ἀμήτωρ ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, ἱκανῶς ἀποδεδείκναι, καὶ πῶς
ἀγενεαλόγητος.

γ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ πολλοὶ μὴ νοήσαντες τὰ περὶ αὐτοῦ
γεγραμμένα, καὶ μερίζονα τοῦ Χριστοῦ αὐτὸν εἶναι εἰρη-
κασί, καὶ συνεστήσαντο ἑαυτοὺς αἵρεσιν, καὶ λέγονται
Μελχισεδεκιταί, καὶ φιλονεικοῦσιν ἡμῖν, δεῖξαι βουλόμε-
νοι, ὅτι μερίζων ἐστὶ τοῦ Χριστοῦ, προφέροντες τὸ, *Σὺ
ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ*· δεῖ
καὶ πρὸς αὐτοὺς ἀπαντῆσαι. Φασὶ γάρ· Πῶς οὐκ ἂν εἴη
Χριστοῦ μερίζων, οὐ κατὰ τὴν εἰκόνα καὶ τὴν τάξιν ἱερα-
τεῦσι Χριστός; Ἡμεῖς οὐκ λέγομεν αὐτὸν ἀνθρώπον
ὁμοιοπαθὴ ἡμῖν, καὶ οὕτε μερίζονα τοῦ Χριστοῦ, ἀλλ' οὔτε
Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ· *Μερίζων γὰρ αὐτοῦ*, φησὶν ὁ
Χριστός, *ἐν γεννητοῖς γυναικῶν οὐκ ἐγήγερται*. Ἀλ-
λοὶ δὲ πάλιν πλανηθέντες λέγουσιν αὐτὸν εἶναι τὸ Πνεῦμα
τὸ ἅγιον· ἀλλ' ἡμεῖς οὐδὲ τοῦτό φασιν. Ἐπεὶ τίς χρεια
τὸν Λόγον τοῦ Θεοῦ ἐνανθρωπήσας, ἥδη πάσαι τοῦ Πνεῦ-
ματος ἀνθρώπου γεγονότος; Ὅτι δὲ οὐκ ἐστὶν μερίζων Χρι-
στοῦ, οὔτε δὲ πάλιν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, εἰπάτωσαν ἡμῖν
ἐκεῖνοι, ποίου χωρίου εἶναι αὐτὸν λέγουσιν· Ἄρα οὐρα-
νίου; Ἄρα ἐπιγείου; ἢ καταχθονίου; Ἐὰν οὖν εἴπωσιν, ὅτι
τῶν οὐρανίων ἐστὶν ὁ Μελχισεδέκ, ἢ ἄλλου τινὸς χωρίου,
ἔκουσάτωσαν ὅτι καὶ αὐτὸς γόνου κάμπτει τῷ Χριστῷ τῷ
σαρκωθέντι ἐκ τῆς θεοτόκου Μαρίας. Λέγει γὰρ ὁ Ἀπό-
στολος, *ὅτι Αὐτῷ κάμψει πᾶν γόνον*, καὶ τὰ ἐξῆς. Εἰ οὖν
πᾶν γόνου κάμπτει, ὁ Μελχισεδέκ ἐλάττωον ἂν εἴη τοῦ Χρι-
στοῦ· προσκυνεῖ γὰρ τῷ προσκυνουμένῳ Χριστῷ. Εἰ δὲ οἱ
ἄθλιοι καὶ τάλανες, καὶ τὸ ἐξῆς εἰρημένον σκοπήσωσιν·
ἐπιφέρει γὰρ λέγων, Ἀφωμοιωμένους τῷ Υἱῷ τοῦ Θεοῦ·
οὕτω δεῖ νοεῖν, ὅτι ὥσπερ καὶ ἡμεῖς κατ' εἰκόνα Θεοῦ
γεγόναμεν καὶ ὁμοιωσιν, οὕτω καὶ αὐτός. Ἰουδαῖοι μὲν
γὰρ αὐτὸν λέγουσιν ἐκ πορνείας γεννηθέντα, καὶ διὰ
τοῦτο ἀγενεαλόγητον γενέσθαι· πρὸς οὗς ἐροῦμεν, ὅτι
Κακῶς φαστε. Καὶ γὰρ καὶ Σολομών ἐκ τῆς τοῦ Οὐρίου
γεννηθεὶς γυναικὸς μοιχαλίδος γενεαλογεῖται. Ἀλλ' ἐπει-
δὴ ὁ Μελχισεδέκ τύπος ἦν τοῦ Κυρίου, καὶ εἰκόνα ἔφερε
τοῦ Χριστοῦ, καθὼς καὶ Ἰωάννης, διὰ τοῦτο ἡ Γραφή
παρέλιπεν αὐτοῦ τὸν πατέρα, ἵνα ἐν ἐκείνῳ, καθάπερ
ἐν εἰκόνι τὸν ἀληθινῶς ἀπάτορα καὶ ἀγενεαλόγητον Χρι-
στον ἐνοπτρισώμεθα. Ἀντιλέγουσι δὲ καὶ τοῦτο ἡμῖν οἱ
Μελχισεδεκιταὶ λέγοντες· Τί οὖν ἐστὶν ὁ λέγει πρὸς αὐ-
τόν ὁ Πατήρ; [270] *Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν*

τάξιν Μελχισεδέκ; Πρὸς οὗς λέγομεν, ὅτι οὗτος ὁ Μελχισεδέκ ἀνὴρ δίκαιος γέγονε, καὶ ἀληθῶς εἰκόνα ἔφερε τοῦ Χριστοῦ. Προφητικῶς τοίνυν πνεύματι κινούμενος, τὴν μέλλουσαν προσφορὰν ὑπὲρ τῶν ἐθνῶν προσκομίζεσθαι νοήσας, ἄρτω καὶ οἴνῳ τὸν Θεὸν ἐγείραις, μιμούμενος τὸν μέλλοντα Χριστόν. Ἐπειδὴ οὖν ἡ Ἰουδαίων συναγωγὴ ἐν τάξει τοῦ Ἀαρὼν θυσίαν προσέφερε τῷ Θεῷ, οὐκ ἄρτον καὶ οἶνον, ἀλλὰ μόσχους καὶ ἀμνοὺς, καὶ θυσίαις δι' αἵματος ἐδόξαζε τὸν Θεόν, ὁ Θεὸς πρὸς

τὸν μέλλοντα γεννᾶσθαι ἐκ τῆς παρθένου Μαρίας Ἰησοῦν τὸν Χριστόν, τὸν Υἱὸν τοῦ Θεοῦ. βοᾷ καὶ λέγει· Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ· οὐ κατὰ τὴν Ἀαρὼν, τοῦ ἐν μόσχοις καὶ ἀρνασὶ λατρεύοντος· ἀλλὰ, Σὺ ἱερεὺς εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ, ἄρτω καὶ οἴνῳ τὴν τῶν προσκομιζόντων προσφορὰν εἰς τὸ διηνεκὲς προσάγων. Δι' οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα σὺν τῷ παναγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Hac homilia, hactenus ignota, nullam in toto Chrysostomi operum decursu præstantiorem esse compemus; sive elegantiam spectemus, sive nervos et sales, sive alia rerum documenta, quæ ad mores pertinent, ad consuetudines ecclesiasticas, præcipueque ad historiam. Annum enim indicat Chrysostomus habitæ concionis, hebdomadam item, rerum gestarum vicem et dies; ita ut non parva hinc eruatur ad vitam sancti doctoris accessio. Rem uti gesta est hic ordine referimus.

Anno 399, postquam unum jam annum in episcopatu Constantinopolitano emensus erat Chrysostomus, ut ipse ait infra, καὶ γὰρ ἐνταυτὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιθὰς τῆς ὑμετέρας, ordinatus nempe anno 398, atque, ut ait Socrates, 26 Februarii, feria quarta hebdomadæ sanctæ, quæ feria anno 399 incidebat in 6 Aprilis, tam ingens pluvia decidit, ut metus esset, ne agri devastarentur, messesque omnes in perniciem ruerent. Illuc preces, supplicationes et λιτανεῖαι, seu *processiones*, episcopo duce et toto concurrente populo ad Ecclesiam apostolorum Constantinopoli celeberrimam. Deprecatores adhibiti sunt Petrus, et Andreas, qui Byzantinæ Ecclesiæ fundator habebatur, Paulus item et Timotheus ad placandam Numinis iram invocati sunt. Post hæc imbre cessante, necdum sublata formidine, trajecto navibus Bosporo, ad Ecclesiam SS. Petri et Pauli, in opposita maris ora sitam, cum episcopo totus cœtus occurrit. Hoc perfuncti periculo Constantinopolitani plerique, una tantum interposita die, μίᾳ μεταξὺ γενομένης ἡμέρας, quæ dies erat feria V in Cœna Domini, cum in Parasceve ludi equestres agitantur, transacti periculi immemores, nihil curantes diem illam sacram, in qua pro orbis salute Christus cruci affixus fuit, ad hoc spectaculum accurrerunt, totamque urbem inconditis clamoribus repleverunt, interim ingemisciente domique sedente Chrysostomo. Neque satis habuere illi, quod diem sanctam Parasceves profanis spectaculis dehonestassent; die etiam insequente, quæ erat Sabbatum sanctum, ad theatrales ludos se contulerunt, ubi meretricia erant spectacula, quæ singulatim et egregie depingit Chrysostomus, inque prævaricatores hujusmodi graviter invehitur, demumque in illos excommunicationis sententiam pronuntiat.

Hic quaerendum incumbit an vere et ex animo sententiam illam protulerit Chrysostomus, an comminantis [271] solum more. Si verba spectes, excommunicatio illa re ac vere inducta videatur. Postquam enim dixerat, *Age sectionem inferamus*, etc., ait, ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, *Ejiciantur ergo hu-*

est, genealogia tamen ducitur. Sed quoniam Melchisedec typus erat Domini, et imaginem ferebat Christi, quemadmodum et Jonas, ideo Scriptura ejus patrem tacuit, ut in illo, tamquam in imagine, Christum, qui vere sine patre et sine genealogia est, intueamur. Hoc etiam nobis objiciunt Melchisedecitæ: Quid sibi vult ergo id quod dicit ei Pater, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec* (Ps. 109. 4)? Quibus respondemus, Melchisedecum virum fuisse justum, et vere imaginem tulisse Christi. Ille itaque prophetico spiritu motus, futuram oblationem pro gentibus proferendam intelligens, pane et vino Deum coluit, Christum venturum imitatus. Quoniam igitur

Judæorum synagoga secundum ordinem Aaronis hostiam offerebat Deo, non panem et vinum, sed vitulos et agnos, et cruentis sacrificiis gloriam Deo referebat, Deus ad eum qui ex virgine Maria nasciturus erat, Jesum Christum Filium Dei, clamat et dicit: *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*; non secundum ordinem Aaronis, qui vitulis et agnis Deo cultum referebat; sed, *Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec*, pane et vino afferentium eorum perpetua munera Deo offerens. Per quem Patri gloria cum sanctissimo Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

jusmodi homines; ut autem probetur ipsum ex animo et sincere hæc edixisse, paucis interjectis sic ait: *Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam* (video namque omnes ingemiscentes et compunctos), *resipiscant, et sententia soluta est*, μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λήγεται τὰ τῆς ἀποκάσιως. Quæ verba sententiam vere prolatam præ se ferre videntur. At puto hæc tantum comminandi animo ab antistite dicta fuisse, nec nisi parem in culpam denuo lapsos eos, qui ad spectacula accurrerant, excommunicationem subire voluisse.

Aliud explorandum proponitur, quo nempe die hanc concionem habuerit Chrysostomus: res enim difficultate non vacare videtur. In hac concione enim ait, πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία, *ante tres dies imber ingens*. Imber autem ille decidit feria quarta Hebdomadis sanctæ, quinta feria in Cœna Domini nihil memoratur incidisse, in Parasceve ludi equestres multos averterunt, Sabbato iidem theatrorum spectacula adierunt. Hinc vero sequi videtur hanc Homiliam ipso die sancto Paschæ habitam fuisse; inter quem et feriam quartam præcedentem retro numerando, tres intercedebant dies pleni et integri, Sabbatum, Parasceve et feria quinta. Sed si die Paschæ habita concio fuit, cur ne verbum quidem de resurrectione Domini in tota homilia habetur? Nam etsi dici fortasse possit Chrysostomum illa die, ut indignationem suam in eos, qui theatra diebus sanctis adierant, exoneraret, concionem habuisse, nihilque aliud cogitasse, an decuit in die sancto Paschæ nihil omnino de tanta celebritate, ne carptim saltem loqui? Si vero in sequentem diem Homiliam mittamus, alia exsurget difficultas: non enim tres tantum dies, sed quatuor pleni et integri, intercedent; verum fortasse Chrysostomus tres dixerit dies non supputando, sed circiter tempus assignando, quod apud ipsum non insolitum est. Rem, alioquin non tanti momenti, dubiam relinquimus.

Hanc difficultatem facile expedire licet, modo antea certum sit, hanc homiliam habitam esse die Paschatis. Uti enim Chrysostomus presbyter multoties post episcopum et alios eodem die ac continuo in ecclesia habuit concionem, id quod ex ejus sermonibus apparet: ita hoc etiam die alius post eum episcopum, sive presbyter, sive alius, orationem de Pascha habere potuit, postquam ipse graviter contra spectacula et theatra disputasset. Habeo in hac re consentientem ipsum Montefalconium. Vide tom. V, p. 118, not. b. » Hæc Ch. Fr. Matthæi in libro qui inscriptus est: *J. Chrysostomi Homiliæ* IV, vol. 2, p. 77, Misenæ, 1792. Quibus adde Montf. Præf. tom. hujus, § II, eundemque tom. XII, p. 531.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI

ARCHIEPISCOPI CONSTANTINOPOLITANI,

HOMILIA ^(a)

Adversus eos qui ecclesia relicta ad circenses ludos et ad theatra transfugerunt.

1. Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Vobis enim ipsis iudicibus contra vos uti volo. Sic Deus olim se gessit erga Hebræos, cum ipsis enim expostulans, sic eos alloquebatur: *Popule meus, quid feci tibi, aut in quo contristavi te, vel molestiam tibi attuli? responde mihi* (Mich. 6. 3). Ac rursum: *Quid invenerunt patres tui in me delicti* (Jerem. 2. 5)? Hunc ego quoque imitabor, vosque sic iterum alloquar: Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Post longa sermonum curricula (b), post tantam doctrinam, quidam nobis relictis ad spectaculum concertantium equorum (c) transfugerunt, atque ita debacchati sunt, ut totam urbem vocibus clamoribusque repleverint inconditis multumque risum moventibus, imo potius luctum afferentibus. Ego itaque domi sedens et erumpentem vocem audiens, graviora patiebar, quam ii qui tempestate jactantur. Quemadmodum enim illi, fluctibus ad latera navis sese frangentibus, de extremis periclitantes formidant: sic et in me gravius erumpebant illi clamores, inque terram spectabam pudore suffusus: aliis, qui superne positi erant (d), sic turpiter et indecore se gerentibus; aliis vero, qui infra et in medio foro erant (e), aurigas cohortantibus, plaudentibus, et acriore, quam illi, clamore utentibus. Quid porro dicemus? aut quam defensionem parabimus si quis extraneus

adstans incusaverit dixeritque: Hæcine urbs apostolorum (a)? hæcine quæ talem accepit doctorem? hæcine agit populus Christi amans, theatrum non fictitium et spirituale? Ne ipsam quidem diem estis reveriti, in qua symbola (b) salutis generis nostri consummata sunt: verum in Parasceve (c), cum Dominus tuus pro orbe crucifigebatur, et sacrificium tale offerebatur, paradus aperiebatur, et latro in antiquam reducebatur patriam: maledictio dissolvebatur, peccatum delebatur, diuturnum tollebatur bellum, Deusque reconciliabatur cum hominibus, atque omnia mutabantur: in illa die, in qua jejungere oportebat, glorificare, et gratias precando referre ei qui tot bona orbi contulit: tunc tu, relicta ecclesia et sacrificio spirituali (d), fratrumque cœtu, atque jejunii gravitate, captivus a diabolo ad illud specta-

(a) Ex Codice Coisliniano LXXVII, undecimi sæculi, membranaceo, fol. 100. -- Quæ ad hanc homiliam notavimus, ex Chr. Fr. Matthæi Animadversionibus excerpta sunt. Edit.

(b) Integri anni curriculum apud Constantinopolitanos compleverat Chrysostomus, ut ipse infra dicit. A principio ergo ad finem anni multoties eos admonuerat.

(c) In Græco, ἀλλήλοισιν ἵκταν. Porro ἵκταν ἀλλήλοισιν dicuntur equi quibus utuntur ad certamina in Circo.

(d) Honestiores atque Imperator ipse in Circo sedebant in loco edito.

(e) His vocibus, qui in medio foro erant, designare videtur circumfussam extra cancellos Circi plebis multitudinem: nam ludii Circenses in Circo, non in foro habebantur. Nisi forte aurigæ antea se in foro congregariunt, et ad certamen se parant.

(a) Constantinopolis urbs apostolorum vocabatur, quoniam in illa erat Ecclesia illa celebris Apostolorum, a Constantino magno fundata, quam Chrysostomus, in Homilia post reditum ab exilio t. III, col. 440 designat, dicens: *Ideo vos ad Ecclesiam Apostolorum convocari*. Ideo etiam urbs apostolorum, quia Byzantium, ut fama erat, S. Andream apostolum habuerat fidei doctorem. Quem etiam hic puto subindicari, cum ait, *hæcine quæ talem accepit interpretem seu doctorem*? Andreas etiam infra memoratur inter eos, quorum intercessione usi sunt Constantinopolitani ingruente calamitate. Montefalconius. Non obloquor eruditissimo viro. Noto tamen, Constantinum et Helenam frequenter in Menologiis appellari apostolis æquales (ὡμοσυνεταίς). Quibus ad manus sunt, aut Evangelitaria, aut Praxapostoli, ii evolvant mensis Maii diem XXI. Ibi plerumque legitur: (πρώτη) τῶν ἁγίων πενθήμερον καὶ ὡμοσυνεταίῶν Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης, hoc est, (memoria) sanctorum imperatorum et apostolis æqualium Constantinii et Helenæ. Latissime patere vocabulum apostolorum docet etiam Theodoret. ad I Corinth. XII, v. 28, p. 240.

(b) Crucem ipsam nunc appellat symbolum, quasi tesseram salutis, cuius memoria illo die celebratur.

(c) Ex nostro loquendi modo, *Vendredi vni, Dies Veneris, ante Pascha*. In libris ecclesiasticis Græcorum eujuslibet septimanæ dies Veneris appellatur vel ἡμέρη, sexta, vel ἡ παρασκευή, Parasceve. Ergo dies Veneris ante Pascha appellatur ἡ πρώτη παρασκευή, magna Parasceve.

(d) Sacrificium spirituale nunc appellat vel preces, vel cœnum Domini.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ,

ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΟΥ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥΠΟΛΕΩΣ,

ΟΜΙΛΙΑ

Πρὸς τοὺς καταλείψαντας τὴν ἐκκλησίαν καὶ αὐτομολήσαντας πρὸς τὰς ἰκποδρομίας καὶ τὰ θέατρα.

[272] α'. Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Ὑμῖν γάρ αὐτοῖς καθ' ὑμῶν = ἐντυχεῖν βούλομαι. Οὕτω καὶ ὁ θεὸς ἐποίησε τοῖς Ἑβραίοις· αὐτοῖς γὰρ κατ' αὐτῶν ἐντυγχάνων εἶπε· Λαός μου, τί ἐποίησά σοι, καὶ τί ἐλύπησά σε, ἢ τί παρηνώχλησά σοι; ἀποκρίθητί μοι. Καὶ πάλιν· Τί εὗροσαν οἱ πατέρες ὑμῶν ἐν ἐμοὶ πλημμέλημα; Τοῦτον δὲ καὶ ἐγὼ μιμήσομαι, καὶ ἐρῶ πρὸς ὑμᾶς πάλιν· Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Μετὰ μακρῶς διαύλους λόγων, καὶ τοσαύτην διδασκαλίαν, καταλιπόντες ἡμᾶς τινες, πρὸς τὴν θεωρίαν τῶν ἀμιλλητηρίων ἵππων ἡτομόλησαν, καὶ οὕτως ἐξεδαχεύθησαν, ὥστε πᾶσαν τὴν πόλιν ἐμπλήσαι βοῆς καὶ κραυγῆς ἀτάκτου, καὶ πολὺν γέλωτα, μᾶλλον δὲ θρῆνον φερούσης. Ἐγὼ οὖν οἶκοι καθήμενος, καὶ τῆς φωνῆς ἀκούων ἐκρηγνυμένης, τῶν κλυδωνιζομένων χαλεπώτερον ἔπασχον. Ὡς περ γὰρ ἐκεῖνοι, τῶν κυμάτων τοῖς τοίχοις τῆς νῆδος προσρηγνυμένων, περὶ τῶν ἐσχάτων κινδυνεύοντες δεδοίκασιν· οὕτω καὶ ἐμοὶ χαλεπώτεροι αἱ κραυγαὶ προσεβρήγγυντο ἐκείναι, καὶ εἰς τὴν γῆν ἔκυπτον καὶ ἐνεκαλυπτόμην· τῶν μὲν ἀνω ὡς τοιαῦτα ἀσχημονούντων, τῶν δὲ κάτω ἐν μέσῃ τῇ ἀγορᾷ ὡς ἡνιόχους κροτούντων, καὶ χαλεπώτερα ἐκείνων βοώντων. Τί

δὲ ἐρῶμεν; ἢ τί ἀπολογησόμεθα, εἰ ξένος τις ποθεν ἐπιστὰς ἐγκαλοῖ καὶ λέγοι· Ταῦτα ἢ πόλις τῶν ἀποστῶλων; ταῦτα ἢ τοιοῦτον λαβοῦσα ὑποφήτην^α; ταῦτα ὁ δῆμος ὁ φιλόχριστος, τὸ θέατρον τὸ ἀπαστον, τὸ πνευματικόν; Οὐδὲ τὴν ἡμέραν αὐτὴν ἡδέσθητε, ἐν ἣ τὰ σύμβολα τῆς σωτηρίας τοῦ γένους ἡμῶν ἐτελεῖτο· ἀλλ' ἐν παρασκευῇ, ὅτε ὁ Δεσπότης [273] σου ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσταυροῦτο, καὶ θυσία τοιαύτη προσεφέρετο, καὶ παράδεισος ἡνοίγετο, καὶ ληστής εἰς τὴν ἀρχαίαν ἐπανήγετο πατρίδα, κατάρρα^β ἐλύετο, καὶ ἁμαρτία ἠφανίζετο, καὶ ὁ χρόνιος ἀνηρεῖτο πόλεμος, καὶ θεοῦ καταλλαγὴ πρὸς ἀνθρώπους ἐγίνετο, καὶ πάντα μετεβάρυντο· ἐν ἐκείνῃ τῇ ἡμέρᾳ, ἡνίκα νηστεύειν^γ καὶ δοξολογεῖν^δ ἔδει, καὶ εὐχαριστηρίους εὐχὰς ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἀγαθῶν ἀναπέμπειν τῷ ταῦτα ποιήσαντι· τότε σὺ καταλιπὼν ἐκκλησίαν καὶ θυσίαν πνευματικὴν, καὶ ἀδελφῶν σύλλογον, καὶ νηστείας τὸ σεμνόν, αἰχμάλωτος ὑπὸ τοῦ διαβόλου πρὸς τὴν θεωρίαν ἀπηνέχθης ἐκείνην; Ταῦτα ἀνεκτά; ταῦτα φορητά; Οὐ γὰρ παύσομαι ταῦτα συνεχῶς λέγων, καὶ τὴν δόξην ἐμαυτοῦ ταύτῃ παραμυθούμενος, τὸ [/. τῷ] μὴ πιέζειν αὐτὴν τῇ σιγῇ, ἀλλ' εἰς μέσον ἐκφέρειν,

^α Addidimus ἐντυχεῖν, e cōd. Vaticano. Edit.

^β Honestiores atque Imperator ipse in Circo (ἰκποδρόμῳ) sedebant in loco edito.

^γ Ἀγορὰν nunc videtur appellare circumfusam extra campellos Circa plebis multitudinem; nam ludī Circenses in Circo, non in foro habebantur: ἀγορὰν autem non tantum de loco seu foro, sed etiam de congregato populo dici, notum est.

^δ Eustath. ad Homer. p. 1057, l. 62: ὑποφῆται δὲ, ὡς ὑποφθεύοντες προφητεύοντι τῷ ἐκείνῳ Διί. Proprie ergo est, ut ita dicam, ὑποκροφῆτης.

^ε Haud dubie scribendum, καὶ κατάρρα. Etenim πολυσύνδετος est oratio.

^ς Jejunium quadragesimale intelligit.

^ζ Δοξολογίῳ dedimus cum Coisl. Monif. ὁμολογεῖν. Edit.

καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν ὑμετέρων τιθέναι. Πῶς δυνήσμεθα τὸν Θεὸν λοιπὸν ὡς ποιῆσαι; πῶς καταλλάξαι ὀργιζόμενον; Πρὸ τριῶν ἡμερῶν ἐπομβρία καὶ ὑετὸς κατεβρήγγυτο πάντα παρασύρων, ἀπ' αὐτοῦ τοῦ στόματος^α, ὡς εἰπεῖν, τὴν τράπεζαν τῶν γηπόνων ἀφαρπάζων, στάχους κομώντας κατακλίνων, τὰ ἄλλα ἅπαντα τῇ πλεονεξίᾳ τῆς ὑγρᾶς κατασκήπων οὐσίας^β λιτανεῖαι καὶ ἰκτερίαι, καὶ πᾶσα ἡμῶν ἡ πόλις ὥσπερ χεῖμαρ^γ ἐπὶ τοὺς τόπους τῶν ἀποστόλων ἔτρεχε, καὶ συνηγόρους ἐλαμβάνομεν τὸν ἅγιον Πέτρον καὶ τὸν μακάριον Ἀνδρέαν, τὴν ξυνωρίδα τῶν ἀποστόλων^δ, Παῦλον καὶ Τιμόθεον. Μετ' ἐκεῖνα, τῆς ὀργῆς λυθείσης, καὶ πάλαιος περάσαντες, καὶ κυμάτων κατατολμήσαντες, ἐπὶ τοὺς κορυφαίους ἐτρέχομεν, τὸν Πέτρον τὴν κρηπίδα τῆς πίστεως, τὸν Παῦλον τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, πανήγυριν ἐπιτελοῦντες πνευματικὴν, καὶ^ε τοὺς ἄλλους αὐτῶν ἀνακηρύττοντες, τὰ τρώπαια καὶ τὰς νίκας τὰς κατὰ τῶν δαιμόνων. Καὶ οὐτε τῷ φόβῳ τῶν γινομένων^ς καταπλαγέντες, οὐτε τῷ μεγεθὲι τῶν κατορθωμάτων τῶν ἀποστολικῶν^ς παιδευθέντες, ἀθρόον οὕτω μᾶς μεταξὺ γινομένης ἡμέρας, σκιρτᾶς καὶ βοᾶς, τὴν αὐτοῦ ψυχὴν αἰχμάλωτον ὑπὸ τῶν παθῶν παρασυρομένην περιορῶν; Εἰ δὲ ἐδοῦλον δρόμον ἀλόγων ὀρεῶν, τίνος ἔνεκεν οὐκ ἐξευξας τὰ ἄλογα ἐν σοὶ πάθῃ, θυμὸν καὶ ἐπιθυμίαν, καὶ ἐπέθηκας αὐτοῖς τὸν τῆς φιλοσοφίας ζυγὸν, τὸν χρηστὸν καὶ κοῦφον, καὶ ἐπέστησας αὐτοῖς λογισμὸν ὀρθόν. καὶ πρὸς τὸ βραβεῖον ἤλασας τῆς ἄνω κλήσεως, οὐκ ἀπὸ μύσους εἰς μύσους, ἀλλ' ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν τρέχων; Τοῦτο γὰρ τῆς ἱπποδρομίας τὸ εἶδος μετὰ τῆς ἡδονῆς πολλὴν ἔχει τὴν ὠφέλειαν. Ἄλλ' ἀφεις τὰ κατὰ σαυτὸν ἀπλῶς καὶ ὡς ἔτυχε φέρεσθαι, ὑπὲρ τῆς ἐτέρων νίκης ἐκάθου^ς, ἡμέραν τοσαύτην εἰκὴ καὶ μάτην καὶ ἐπὶ κακῷ δαπανῶν.

β'. [274] Ἡ οὐκ οἶσθα ὅτι καθάπερ ἡμεῖς ἀργύριον τοῖς οἰκέταις τοῖς ἡμετέροις ἐγχειρίζοντες, εὐθύνας αὐτοὺς καὶ μέχρι ἐνὸς ἀπαιτοῦμεν ὁδοῦ^ς οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τῶν ἡμερῶν τῆς ζωῆς τῆς ἡμετέρας ἀπαιτῆσει λόγον ἡμᾶς, πῶς ἐκάστην ἡμέραν ἔδαπανήσαμεν; Τί οὖν ἐροῦμεν; τί δὲ ἀπολογησόμεθα, ὅταν τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἀπαιτώμεθα εὐθύνας; Ἡλιος ἀνέτειλε διὰ σέ, καὶ σελήνη τὴν νύκτα ἐφώτισε, καὶ ποικίλος ἀστέρων ἀνέλαμψε χορὸς^ς ἔπνευσαν ἄνεμοι διὰ σέ, ἔδραμον ποταμοί^ς σπέρματα ἐβλάστησαν διὰ σέ, καὶ φυτὰ ἀνεδόθη, καὶ τῆς φύσεως ὁ δρόμος τὴν οἰκίαν ἐτήρησε τάξιν, καὶ ἡμέρα ἐφάνη καὶ

νύξ παρήλθε^ς καὶ ταῦτα πάντα γέγονε διὰ σέ· σὺ δὲ τῶν κτισμάτων σοὶ διακονομένων, τοῦ διαβόλου τὴν ἐπιθυμίαν πληροῖς; Καὶ τοσοῦτον παρὰ τοῦ Θεοῦ μισθωσάμενος οἶκον, τὸν κόσμον λέγω τούτον, οὐκ ἀπέδωκας τὸν μισθόν. Καὶ οὐκ ἤρκεσε τῇ προτέρᾳ ἡμέρᾳ, ἀλλὰ καὶ τὴν δευτέραν, ὅτε ἀναπαῦσαι μικρὸν ἔχρῃν ἀπὸ τῆς ἐγ-γυνομένης κακίας, ἐπὶ θέατρα πάλιν ἀνέβαινες, ἀπὸ καπνοῦ εἰς πῦρ τρέχων, εἰς ἕτερον βάραθρον καθεῖς ἑαυτὸν χαλεπώτερον. Γέροντες πολλὰς κατήσχυον, καὶ νέοι τὴν νεότητά κατεκρήμνιζον, καὶ πατέρες παῖδας ἀν-ῆγον, ἐκ προοιμίων τὴν ἀπειρόκακον ἡλικίαν εἰς τὰ τῆς πονηρίας ἐμβιδάζοντες βάραθρα, ὥστε οὐκ ἂν τις ἀμάρ-τοι παιδοκτόνους ἀντὶ πατέρων τοὺς τοιοῦτους ἀπο-καλῶν, καὶ τῇ^ς κακίᾳ τὴν ψυχὴν ἀπολλύντας τῶν τεχθέντων. Καὶ ποία κακία; φησί. Διὰ γὰρ τοῦτο ὀδυνῶμαι, ὅτι καὶ νοσῶν, οὐκ οἶδας ὅτι νοσεῖς, ἵνα καὶ τὸν ἱατρὸν ἐπιζητήσης. Μοιχείας ἐγένου πεπληρωμένος, καὶ ἐρωτᾷς, ποία κακία; ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ Χριστοῦ λέγοντος· Ὁ ἐμβλέψας γυναῖκα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι, ἤδη ἐμοίχευσεν αὐτήν; Τί οὖν ἐὰν μὴ ἐμβλέψῃ, φησί, πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι; Καὶ πῶς δυνήσῃ με πείσαι; Ὁ γὰρ τοῦ θεωρῆσαι μὴ κρατῶν, ἀλλὰ τοσαύτην σπουδὴν ὑπὲρ τοῦ τοιοῦτου^ς τίθεμενος, πῶς μετὰ τὸ θεωρῆσαι δυνήσῃ μένειν ἀκηλίδωτος; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδηρος; Σάρκα περίκτισται, σάρκα ἀνθρωπίνην, ἥτις χόρτου χαλεπώτερον^ς ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας ἀνάπτει-ται.

Καὶ τί λέγω τὸ θέατρον; Ἐν ἀγορᾷ πολλάκις ἐὰν ἀπαντήσωμεν γυναῖκα, θορυβοῦμεθα· σὺ δὲ ἄνω καθήμε-νος, ὅπου τοσαύτη πρὸς ἀσχημονοῦν παρὰ κλήσεις, ὁρῶν γυναῖκα πόρνην γυμνῇ τῇ κεφαλῇ μετὰ πολλῆς τῆς ἀναισχυντίας εἰσιοῦσαν, χρυσᾷ περιβεβλημένην ἱμάτια, μαλακισμένην, θρυπτομένην^ς, ἄσματα ἄδουσαν πορνι-κά, κατακεκλασμένα μέλη, αἰσχρὰ προτεμένην ῥήματα, ἀσχημονοῦσαν τοιοῦτα, ἅπερ ὁ θεωρήσας ἂν εἰς ἔνοϊαν λάθῃς, κάτω κύπτεις^ς· τολμᾷς εἰπεῖν ὡς οὐδὲν πάσχης^ς ἂνθρώπινον; Μὴ γὰρ λίθος σοὶ τὸ σῶμα; μὴ γὰρ σίδη-ρος; Οὐ γὰρ παραιτήσομαι πάλιν τὰ αὐτὰ εἰπεῖν. Μὴ γὰρ τῶν μεγάλων καὶ γενναίων ἀνδρῶν ἐκείνων, οἳ ἀπὸ φιλῆς ὀφείως κατηνέχθησαν, [275] φιλοσοφώτερος σὺ εἶ; Οὐκ ἤκουσας τί φησιν ὁ Σολομὼν· Περιπατήσῃ τις ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει; Ἀποδήσῃ τις πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἱμάτια οὐ κατα-καύσει; Οὕτως ὁ εἰσιὼν εἰς γυναῖκα ἄλλοτρίαν^ς. Εἰ γὰρ καὶ μὴ συνεπλάκης τῇ πόρνῃ, ἀλλὰ τῇ ἐπιθυμίᾳ

^α Secundum istud proverbium: πολλὰ μεταξὺ πλεῖι κύ- λικος καὶ χεῖλος ἄχρου.

^β Συνωρίς ποιεῖ primo currum, cui juncti sunt duo equi; secundo per equorum invicem junctorum; tertio quodlibet par, quodlibet conjugium.

^γ Καὶ rectius abesset.

^δ Imo γενομένων. Intelligit enim inondationem imbrum, quae jam cessaverat.

^ε Κατορθώματα ἀποστολικά nunc appellat auxilium, la- tum ab apostolis, post supplicationes publicarum.

^ς Ἐκάθου. Supple θεατῆς, vel κοιτῆς, nisi substituere mails ἐκθόου.

^ς Παρελθεῖν hic non est pertransire, sed prodire. Lo- quitur enim de creatione.

^ς Malim, τὸν τῇ.

^ς Intellige, πράγματος, id est τοῦ θεωρῆσαι.

^ς Sententia postulat ut euclώτερος legatur, aut, quod lenius est, οὐ post γόρτου addatur.

^ς Hesych.: ὀρύπτεται· μαλακίζεται, τρυφᾷ, στρηνιζᾷ, κλᾷται.

^ς Malim, πάσχης· nec enim opus est conjunctivo.

^ς Septuaginta: πρὸς γυναῖκα ὑπ᾿ ἄνδρον, quod eodem redit.

culum abductus es? Hæcine ferenda? hæcine toleranda? Neque enim finem faciam hæc sæpe dicendi, doloremque meum sic leniendi, ut ne illum silentio premiam, sed in medium afferam, et ob oculos vestros ponam. Quomodo poterimus deinceps Deum propitium reddere? quomodo iratum nobis reconciliare? Ante tres dies (a) irrumpente pluvia ingenti, atque omnia secum trahente, et ab ore, ut ita dicam, agricolarum mensam rapiente, comatas spicas dejiciente, cæteraque omnia per humidæ materiæ copiam devastante, litaniæ (b) et supplicationes fuere, totaque civitas nostra quasi torrens ad loca apostolorum currebat: advocatosque implorabamus sanctum Petrum et beatum Andream, par illud apostolorum (c), Paulum item et Timotheum. Post hæc vero, cum ira sedata esset, audacter trajectis pelago fluctibusque, ad coryphæos accurrimus (d), Petrum fundamentum fidei, et Paulum vas electionis, festum celebrantes spirituale, eorumque certamina prædicantes, tropæa victoriasque contra dæmonas. At tu neque formidine gestarum rerum deterritus, neque magnitudine apostolicorum gestorum eruditus, ita confestim, uno tantum interposito die, exsilis, clamas, animam tuam pravis affectibus in captivitatem abductam et dejectam contemptim aspicias? Quod si volebas brutorum cursum spectare, quare non junxisti brutos animi tui affectus, iram et concupiscentiam? cur non imposuisti eis philosophiæ jugum suave illud et leve? cur non aurigam rectam

(a) Hinc aliquid emergit difficultatis. Vide Monitum supra. *Montefalconius*. Equidem credo hanc homiliam habitam esse Sabbato ante Pascha, quo die theatrum illi frequentabant. Rationes ita inii. Die Veneris ante Pascha in Circo fuerunt; inter hos ludos autem et inter istam inundationem unus dies intercessit: ergo die Mercurii fuit inundatio. Die Sabbati adierunt theatra: hoc ipso die habuit concionem. Ergo quarto die post calamitatem. Vide tamen, quæ supra monui ante hanc homiliam ad Montefalconii animadversionem.

(b) *Litaniæ* processiones erant cum supplicationibus, vel ad heum placandum in adversis casibus, vel ad gratias ipsi agendas pro acceptis beneficiis: *Litania est supplicatio communis ad Deum, sive propter iram nobis illatam, sive ad gratias agendam pro bonis collatis*, inquit Symeon Thessalonicensis in Opusc. contra hæreses. *Litaniæ* quoque apud Latinos mediæ ævi processiones sæpe significant. Ibid., in loca apostolorum, in ecclesiam nempe ss. Apostolorum, de qua modo dicebamus; ubi specialim Petrus, Apostolorum princeps, et Andreas, Byzantinæ Ecclesiæ fundator et frater Petri, itemque Paulus et Timotheus in advocatos compellantur. Hinc Bosphorum trajiciunt Constantinopolitani supplicandi causâ, Chrysostomo episcopo duce, ad ecclesiam ss. Petri et Pauli e regione Constantinopolis trans Bosphorum sitam. Hic observare velim, invocationem sanctorum frequentatam, et intercessionem creditam fuisse quarto sæculo, contra quam effluunt hæretici. Id quod passim apud Chrysostomum observatur.

(c) Ita hic appellantur Paulus et Timotheus, quod Timotheus discipulus fere nunquam a latere Pauli præceptoris recessit.

(d) Ex his colligit Montefalconius, Constantinopolitanos, comite Chrysostomo, mare trajecisse. Sed in ipsa urbe erat etiam templum Petri et Pauli. Id didici ex Codice, quem in secunda parte meæ N. Testamenti Editionis appellavi a. Ex eodem cognovi, factas esse processiones ad istud templum. Sed iste Codex nunc non erat ad manus. Vide ipsum Montefalcon. superius nota (a), col. 284. Jam cum Chrysostomus vehementer amet tropicam dictionem, credo hæc *audacter trajectis pelago fluctibusque*, accipienda esse de calamitate illa feliciter superata. *Coryphæus* proprie est *dux chori*, deinde omnino *dux, princeps, excellens*. Frequenter autem vel Petrus solus *coryphæus apostolorum*, vel Petrus et Paulus *coryphæi apostolorum* appellantur, principes apostolorum.

rationem imposuisti eis, nec cucurristi ad bravium supernæ vocationis, non a scelere in scelus (a), sed a terra in cælum cursum dirigens? Nam cursus huiusmodi genus cum voluptate multam conjunctam habet utilitatem. Verum negotiis tuis temerario et fortuito casui relictis, de aliorum victoria sollicitus sedebas, diem tantum frustra et temere, imo in rem inalam insumens.

2. An ignoras quemadmodum nos cum argentum domesticis nostris tradimus, rationem ab eis expetimus ad usque unum obolum: ita Deum dierum vite nostræ rationem a nobis expetiturum esse, nempe qua ratione unumquemque diem transegimus? Quid ergo dicemus? quam excusationem afferemus, quando diei illius rationes exposcentur? Propter te sol ortus est, luna noctem illuminavit, varius stellarum chorus effulsit; propter te flaverunt venti, et fluvii manarunt; propter te semina germinarunt, plantæ creverunt, naturæ cursus ordinem tenuit suum, dies apparuit, noxque pertransiit: hæcque omnia propter te facta sunt: tu vero rebus creatis tibi ministrantibus, diaboli optatum imple? Et cum tantam a Deo donum, hunc videlicet mundum, mercede conduxeris, mercedem non solvisti. Nec tibi satis fuit prior die (b) id egisse, etiam insequenti, cum a nequitia pristina paulum quiescere oportuisset, ad theatra iterum conscendisti, a fumo currens ad ignem, loquus in aliud deterius barathrum conjecisti (c). Senes canos suos dehonestabant, adolescentes juventutem suam præcipitabant, patres filios suos eo adducebant, jam a principio ætate in nequitia expertem in improbitatis barathra inducentes, ita ut non aberret quispian, si illos, non patres, sed filiorum interfectores appellet, qui nequitia sua animam liberorum in exitium impellant. Ecqua nequitia? inquires. Ideo certe lugeo, quia dum morbo laboras, ægrolare te non nosti, ut medicum quæras. Adulterio plenus evasisti, et interrogas, quæ nequitia (d)? Annon audisti Christum dicentem: *Qui respicit mulierem ad concupiscendum eam, jam mechatus est eam* (Matth. 5. 28)? Quid ergo, inquires, si non respiciam ad concupiscendum? Et quomodo id mihi persuadere poteris? Nam qui ab aspectu non temperat (e); imo qui tanto studio ad id incumbit, quomodo post aspectum poterit a labe purus remanere? An lapis corpus tuum? an ferrum? Carne circumdatus es, carne, inquam, humana, quæ velocius quam fœnum a concupiscentia incenditur.

Scortorum in theatris impudici gestus. — Ecquid theatrum memoro? In foro sæpe si mulieri occur-

(a) Id est, ut mox apparebit, e Circo ad theatrum.

(b) *Prior dies* est dies Veneris ante Pascha. Eo die fuerant in Circo: die proximo Sabbati ante Pascha adierant theatra.

(c) In Græco, *metide*, hoc est propria, *demissisti*. Mox enim docet, theatrum pejus esse Circo. Bene autem dixit, demittere se in barathrum, tanquam in locum profundum.

(d) Illis prorsus similia habet l. IV, nom. 3 de Davide et saule, col. 603, hisdem sæpe verbis. *Montefalconius*.

(e) In Græco, *τοῖς ὁσπτοῖσι μὴ ἀποτρέχειν*, quæ hinc sensum exhibent, *quod se a spectaculis non potest cohibere*.

ramus, perturbamur : tu vero superne sedens, ubi tantum est ad turpitudinem incitamentum, vides mulierem (a) nudo capite cum impudentia magna intrantem, aureis indutam vestimentis, delicato mollique gestu utentem, cantica meretricia canentem, carmina lubrica, turpia verba proferentem, tamque turpiter agentem, quam tu potes qui vides in mente concipere, tu te inclinas ut respicias, et audes dicere te nihil humanum pati? Num corpus tuum lapis, num ferrum est? Neque enim eadem repetere gravabor. Numquid tu majore philosophia instructus es, quam magni illi ac strenui viri, qui per simplicem aspectum prostrati sunt? Annon audisti Salomonem dicentem : *Ambulabit quis super carbonem ignis, et pedes non comburent? Ligabit quis ignem in sinu, et vestimenta non incendet? Sic qui ingreditur ad mulierem alienam (Prov. 6. 28. 27. et 29).* Etsi enim cum meretrice non coivisti, at concupiscentia cum illa copulatus es, et animo peccatum perpetrasti. Neque tantum illo tempore, verum etiam soluto theatro, postquam illa discessit, ejus imago in mente tua insidet, verba, habitus, aspectus, incessus, elegantia (b), membra meretricia (c); ac rexcensis acceptis vulneribus discedis. Annon inde domorum subversiones? annon inde continentiae perniciēs? annon inde connubiorum divortia? annon inde lites et jurgia? annon inde molestiae et tædia nulla ratione fulta? Postquam enim illa repletus rediisti captivus, tibi uxor injucundior et deformior videtur, et liberi importuniores, et famuli onerosi, domus fastidio est, solitæque curæ ad domestica necessariaque negotia gerenda molestæ : ac quisquis accedit oneri tibi atque importunus est.

3. In causa autem illud est, quod non solus domum redeas, sed meretricem tecum ducas : non palam, non aperte; id quod sane tolerabilius esset; nam uxor illam cito depelleret : sed in animo, in conscientia insidentem, et Babylonicam flammam intus accendentem; imo graviores : non enim stupa, naphtha et pix, sed quæ supra diximus, esca illius ignis sunt, et omnia sus deque vertunt. Ac quemadmodum ii qui febri laborant, etsi nullam eos qui sibi ministrant criminandi causam habeant, ob morbi vim importuni omnibus sunt, alimenta repellunt, medicos male accipiant (d), familiaribus irascuntur, contra famulos rabie feruntur : sic qui hoc gravi morbo tenentur, inquieti sunt, indignantur, semper illam præ oculis habentes. O res indignissimas! Lupus, leo, cæteræque feræ sagittis impetitæ fugiunt venatorem : homo autem ratione præditus, vulneratus, eam quæ ipsum vulneravit sequitur, ita ut longe gravior telum excipiat, et in vulnere sibi placeat; quod est omnium acerbissimum, morbumque insanabilem efficit. Nam

(a) In Græco, *ἀνδρῶν*, hoc est, meretricem. Sic theatrales reginas appellat Chrysostomus. Mox, *nudo capite*; id enim olim indecorum habebatur.

(b) In Græco, *ἡ εὐχρησία, ἡ δὲ καλὴ, ῥυθμὸς, elegantia*, sive *ῥυθμὸς* intelligatur de cantu, sive de saltatione.

(c) Verba Græca, *μὴν ἡ ἀπορία*, licet etiam interpretari, meretricia cantiones.

(d) In Græco, *καὶ οὐκ ἔστιν, quæ vox melius redderetur, accusant, reprehendunt.*

qui ulcus non odit, neque ab eo liberari cupit, quomodo medicum quærat? Ideo dolore afficior, ideo discrucior, quia tanta accepta perniciē inde disceditis, et propter exiguam voluptatem perpetuum fertis dolorem. Etenim ante gehennam et supplicium hic extremas a vobis pœnas exposcitis. Annon hoc, die mihi, extremum supplicium est, talem concupiscentiam alere, perpetuo uri, et fornacem absurdi amoris ubique circumferre, necnon conscientiae accusationem? Quomodo ad limina illa sacra accedes? quomodo tanges cælestem mensam? Quomodo sermones de continentia audieturus es, ulceribus plenus tantisque vulneribus, animumque habens huic morbo servientem? Ecquid opus est alia dicere? Ex iis quæ nunc apud nos aguntur licet animi dolorem perspicere. Jam enim video quosdam, qui dum hæc loquor, frontes sibi percutiunt, multamque vobis gratiam habeo, quod populus sitis commiseratione plenus. Puto autem multos fortasse eorum qui nihil peccarunt id agere, dolentes de fratrū vulneribus. Propterea doleo et discrucior, quod talem gregem diabolus pessumdet. Verum si volueritis, cito illi ingressum obstruemus. Quomodo et qua ratione? Si infirmos bona valetudine esse videamus : si doctrinæ retia expandentes circumeamus quæsitum eos qui a feris capti sunt, et ex ipsis leonis faucibus eos abstrahamus. Ne mihi dicas : Pauci sunt ii qui a grege sunt avulsi. Etiam si decem tantum fuerint, non parvum hinc detrimentum : etiam si quinque, vel duo, vel unus. Quandoquidem etiam pastor ille, ideo relictis nonaginta novem ovibus, ad unam cucurrit, nec rediit donec illam reduceret, et claudicantem centum ovium numerum, per restitutionem ejus, quæ erraverat, complevit (Math. 18. 12). Ne dicas, unum tantum esse : sed cogita, esse animam, propter quam visibilia omnia facta sunt; propter quam leges, supplicia, statuta sexcentaque miracula patrata, diversæque Dei operationes; propter quam nec Unigenito suo pepercit. Cogita quantum pro uno sit pretium solutum, ac ne parvipendas ejus salutem, sed discedens nobis reduc illum, suade illi ne in paria incidat, et sufficientem habemus defensionem. Sin nec nos consulentes, nec vos hortantes ferat, potestate demum utar ea, quam Deus nobis dedit non ad destructionem, sed ad ædificationem.

4. Ideo prædico, et perspicua voce clamo : Si quis post hanc cohortationem atque doctrinam, ad iniquam theatrorum perniciem defecerit, non illum intra hæc septa (a) recipiam, non administrabo ei mysteria, non permittam ut sacram mensam attingat; sed quemadmodum pastores oves scabie plenas a sanis sequestrant, ne cæteris morbum communicent : ita et ego faciam. Nam si quondam leprosus extra castra sedere jubebatur, atque etiam si rex esset, cum diademate ejiciebatur; multo magis nos eum qui ani-

(a) Hoc quid sit, ipse mox explicat : intelligit enim locum in ecclesia septum, vel ubi erant auditores, vel quæ intrabant sacræ cœnæ causa : *mysteria* enim sacram cœnam appellat.

συνεγίνου, καὶ τῇ γνώμῃ τὴν ἀμαρτίαν εἰργάσω. Καὶ οὐδὲ κατὰ τὸν καιρὸν ἐκείνον μόνον, ἀλλὰ καὶ τοῦ θεάτρου λυθέντος, ἀπελθούσης αὐτῆς, τὸ εἰδωλὸν ἐκείνης ἐναπόκειται! σου τῇ ψυχῇ, τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, τὰ βλέμματα, ἡ βάδις, ὁ ῥυθμὸς, ἡ διάκρισις ^α, τὰ μέλη τὰ πορνικά, καὶ μυρία τραύματα λαθῶν ἀναχωρεῖς. Οὐκ ἐντεῦθεν οἰκὼν ἀνατροπαί; οὐκ ἐντεῦθεν σωφροσύνης ἀπώλεια; οὐκ ἐντεῦθεν γάμων διαιρέσεις; οὐκ ἐντεῦθεν πόλεμοι καὶ μάχαι; οὐκ ἐντεῦθεν ἀηδὶαι λόγον οὐκ ἔχουσαι; Ἐπειδὴν γὰρ ἐμπλησθεὶς ταύτης ^β ἀνέλθης γενόμενος αἰχμάλωτος, καὶ ἡ γυνὴ σου ἀηδιστέρα φαίνεται, καὶ τὰ παιδία φορτικώτερα, καὶ οἱ οἰκέται ἐπαχθεῖς, καὶ ἡ οἰκία περιττή, καὶ αἱ συνήθειες φρονεῖδες ἐνοχλεῖν δοκοῦσι πρὸς τὴν οἰκονομίαν τῶν δεόντων πραγμάτων, καὶ ἕκαστος προσῶν φορτικὸς καὶ ἐπαχθής.

γ'. Τὸ δὲ αἷτιον, οὐκ ἀνέρχῃ μόνος εἰς τὴν οἰκίαν, ἀλλὰ τὴν πόρνην ἔχων μετὰ σεαυτοῦ, οὐ φανερώς καὶ δήλως ^ο ἀνιούσαν· ὅπερ ἦν κοινότερον· ταχέως γὰρ ἂν ἐξήλασεν ἡ γυνὴ· ἀλλὰ τῇ γνώμῃ, καὶ τῷ συνεῖδῳ ἐγκαθημένην, καὶ ἀνάπτουσαν ἐνδὸν τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον, μᾶλλον δὲ πολλῶν χαλεπωτέραν· οὐ γὰρ στυπλίον καὶ νάφθα καὶ πίσσα, ἀλλὰ τὰ εἰρημένα ^δ τροφή τῷ πυρὶ γίνεται, καὶ πάντα ἄνω καὶ κάτω. Καὶ καθάπερ οἱ πυρέττοντες, οὐδὲν ἔχοντες ἐγκαλεῖν τοῖς διακονουμένοις, διὰ τὴν τοῦ νοσήματος κακίαν δυσάρεστοι πρὸς πάντας εἰσι, οἷα διακρουόμενοι, καὶ λατροῦς κακίζοντες, καὶ πρὸς τοὺς οἰκίους ἀγανακτοῦντες, καὶ κατὰ τῶν διακονούντων λυτῶντες· οὕτω δὲ καὶ οἱ τὴν χαλεπὴν νόσον ταύτην νοσοῦντες, ἀλλοιούσι ^ο, δυσχεραίνουσι, πάντοτε ἐκείνην βλέποντες. Ὡς χαλεπῶν πραγμάτων. Λύκος μὲν καὶ λέων, καὶ τὰ λοιπὰ θηρία τοξευόμενα φεύγει τὸν κυνηγέτην· ἀνθρωπος δὲ ὁ λογιώτατος τρωθεὶς, περιδιώκει τὴν τρώσαν, ὥστε πολλῶν χαλεπωτέρον βέλος λαβεῖν, καὶ ἐνηδυπαθεῖν τῷ τραύματι· ὅπερ δὴ πάντων ἐστὶ πικρότατον, καὶ τὴν νόσον ἀνίατον ἐργάζεται. Ὁ γὰρ μὴ μισῶν τὸ ἔλκος, μηδὲ ἀπαλλαγῆναι βουλόμενος, πῶς δὲ ἐπιζητήσει τὸν λατρὸν; διὰ ταῦτα ὀδυνῶμαι καὶ διακόπτομαι, ὅτι τοσαύτην λύμην λαμβάνοντες, ἐκείθεν κατέρχεσθε, καὶ διὰ μικρὰν ἡδονὴν διηνεκὴ τὴν ὀδύνην ὑπομένετε. Καὶ γὰρ καὶ πρὸ τῆς γενένης καὶ τῆς κολάσεως ^ε ἐνταῦθα τὴν ἐσχάτην ἑαυτοὺς ἀπαιτεῖτε δίκην. Ἡ οὐκ ἐσχάτης τιμωρίας, εἰπέ μοι, ἐπιθυμίαν τοιαύτην τρέφειν, καὶ διηνεκῶς ἐμπέπρασθαι, καὶ κάμινον ἔρωτος ἀτόπου πανταχοῦ περιφέρειν, καὶ συνεῖδος κατηγορίαν; Πῶς γὰρ ἐπιθήσῃ τῶν προθύρων ἐκείνων τῶν ἱερῶν; [276] πῶς; ἅψῃ τῆς οὐρανίου τραπέζης ^ς; πῶς δὲ ἀκούσεις τὸν περὶ σωφροσύνης λόγον, ἔλκων γέμων καὶ τραυμά-

των τοσούτων, καὶ τὴν διάνοιαν ἔχων τῷ πόθῳ δουλεύουσαν; Καὶ τί δεῖ τὰ ἄλλα λέγειν; Ἀπὸ τῶν νῦν παρ' ἡμῶν ^η γινομένων ἔξεστι τῆς διανοίας ἰδεῖν τὴν ὀδύνην. Νῦν γοῦν ὁρῶ μεταξὺ τῶν λόγων τούτων τὰ μέτωπα τύπτοντας, καὶ πολλὴν ὕμιν ἔχω χάριν, ὅτι δημὸς οὕτως ἐστὲ εὐσπλαγχνος. Τάχα δὲ οἶμαι ^ι πολλοὺς τῶν μηδὲν ἡμαρτηκότων ταῦτα ποιεῖν, ἀλγοῦντας ὑπὲρ τῶν ἀδελφικῶν τραυμάτων. Διὰ τοῦτο ὀδυνῶμαι καὶ κόπτομαι, ὅτι τοιαύτην ἀγέλην ὁ διάβολος λυμαίνεται. Ἄλλ' εἰ βουληθεῖτε, ταχέως αὐτοῦ τὴν εἴσοδον ἀποφράξομεν. Πῶς καὶ τίνι τρόπῳ; Εἰ τοὺς νοσοῦντας ὑγιαίνοντας ἴσοιμεν· εἰ τὰ δίκτυα τῆς διδασκαλίας ἀπλώσαντες περιέλθοιμεν τοὺς θηριαλώτους ζητοῦντες, καὶ ἐξ αὐτῆς τοῦ λέοντος τῆς φάρυγγος αὐτοὺς ἐξαρπάσοιμεν. Μὴ γάρ μοι λέγε· Ὅλιγοὶ εἰσὶν οἱ ἀποδοκιμισθέντες. Κἂν δέκα μόνον ὦσιν, οὐχ ἡ τυχοῦσα ζημία· κἂν πέντε, κἂν δύο, κἂν εἷς. Ἐπεὶ καὶ ὁ ποιμὴν ἐκείνος τὰ ἐνεθήκοντα ἐννεία διὰ τοῦτο καταλιπὼν πρόβατα, ἐπὶ τὸ ἐν ἔτρεχε, καὶ οὐκ ἐπανῆλθεν ἔως πάλιν αὐτὸ ἐπανήγαγε, καὶ τὸν τῶν ἐκατὼν ἀριθμὸν χωλεύοντα δι' ἑκείνου τὴν ἀποκατάστασιν τοῦ πλανηθέντος ἐπλήρωσε. Μὴ λέγε, ὅτι εἷς ἐστὶν· ἀλλ' ἐννόησον, ὅτι ψυχὴ ἐστὶ, δι' ἣν τὰ ὀρώμενα πάντα γέγονεν· δι' ἣν νόμοι, καὶ τιμωρίαι, καὶ κολάσεις, καὶ τὰ μυρία θαύματα, καὶ αἱ ποικίλαι τοῦ Θεοῦ πραγματεῖαι· δι' ἣν οὐδὲ τοῦ Μονογενοῦς ἐφείσατο. Ἐννόησον ὅση τιμὴ καταβέβληται καὶ ὑπὲρ τοῦ ἐνδός, καὶ μὴ καταφρόνει τῆς σωτηρίας αὐτοῦ, ἀλλ' ἀπελθὼν ἡμῖν ἐπανάγαγε, καὶ πείσον μηκέτι τοῖς αὐτοῖς περιπεσεῖν, καὶ ἀρκοῦσαν ἔχομεν ἀπολογία. Εἰ δὲ μὴ ἀνέχοιτο, μηδὲ ἡμῶν συμβουλευόντων, μηδὲ ὡμῶν παραινούντων, τῇ ἐξουσίᾳ χρῆσθαι λοιπὸν, ἢ ὁ Θεὸς ἡμῖν ἔδωκεν οὐκ εἰς καθαίρεσιν, ἀλλ' εἰς οἰκοδομήν.

δ'. Διὰ δὲ τοῦτο προλέγω, καὶ λαμπρὰ βοῶ τῇ φωνῇ, ὅτι εἰ τις μετὰ τὴν παραινέσιν ταύτην καὶ διδασκαλίαν ἐπὶ τὴν παράνομον τῶν θεάτρων αὐτομολήσῃε λύμην, οὐ δέξομαι αὐτὸν εἰσω τουτωνῶν τῶν περιβόλων, οὐ μεταδώσω μυστηρίων, οὐκ ἀφήσω τῆς ἱερᾶς ἀψάσθαι τραπέζης· ἀλλ' ὥσπερ οἱ ποιμένες τὰ ψώρας ἐμπειλησμένα πρόβατα τῶν ὑγιαίνοντων ἀπεργουσί, ὥστε μὴ μεταδοῦναι τοῖς λοιποῖς τῆς νόσου· οὕτω δὲ ἐργάσομαι καγώ. Εἰ γὰρ τὸ παλαιὸν ὁ λεπρὸς ἔξω τῆς παρεμβολῆς ἐκλείετο καθῆναι, κἂν βασιλεὺς ἦν, ἐξεβάλλετο μετὰ τοῦ διαδήματος, πολλῶν μᾶλλον ἡμεῖς τὸν τὴν ψυχὴν λεπροῦντα ^ι ταύτης ἐκβαλοῦμεν τῆς ἱερᾶς παρεμβολῆς. Ὡς περ γὰρ τὴν ἀρχὴν παραινέσει καὶ συμβολῇ ἐχρησάμην, οὕτω καὶ νῦν μετὰ τοσαύτην παραινέσιν καὶ διδασκαλίαν ἀνάγκη λοιπὸν καὶ τομὴν ἐπαγαγεῖν. Καὶ γὰρ ἐνιαντὸν ἔχω λοιπὸν τῆς πόλεως ἐπιθᾶς τῆς ὑμετέρας, καὶ οὐ διέλιπον πολλὰς καὶ συνεχῶς ταῦτα ὕμιν παραινῶν. [277] Ἐπεὶ οὖν ἐναπέμεινάν τινες τῇ σιγηδόνι,

^α Forte hic intelligitur ἡ διάκρισις τῶν φθόγων, *distinctio vocum*.

^β Intelligit ex superioribus, τῆς πόρνῃς.

^γ Rarius hoc adverbium occurrit.

^δ Intelligit ea, de quibus paulo ante dixerat : τὰ ῥήματα, τὰ σχήματα, κ. τ. λ.

^ε Interpretes, *inquieti sunt*. Ergo ἀλύουσι legerit, quod et mihi probatur, id est, ἀστατοῦσι, δυσφοροῦσιν, ἀγωνιῶσι. Nam ἄλλοι οὖν non dicuntur ἀμεταβάτως.

^ς Forte καὶ τῆς ἐκεί κολάσεως. Mox enim opponitur ἐνταῦθα.

^ι De sacra caena loquitur; οὐρανίος autem dixit fortasse *ex Jo 6, 51* : ὁ ἄρτος—ὁ ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καταβάς.

^η Forte, παρ' ὡμῶν. Auditores enim frontes manibus pulsabant, quod est *prænitentium*; aut, παρ' ἡμῖν, *nimirum in ecclesia*.

^ι Τάχα, *ita collocatum, locum habere nequit*. Forte legendum ταῦτα δὲ οἶμαι, *excluso proximo ταῦτα*.

^ι Apud LXX reperitur λεπρῶς αὐτὸν καὶ λεπρῶν. Intransitive est *Exod. 4, 6*, χεῖρ λεπρῶσα. Transitive habet Gregor. Naz. p. 171 : οὗτος καὶ Μωσὶς ἐλεπρώσα.

φῆρε λοιπὸν τὴν τομὴν ἐπαγάγωμεν. Εἰ γὰρ μὴ σιδήριον ἔχω, ἀλλ' ἔχω λόγον σιδήρου τομώτερον· εἰ καὶ μὴ πῦρ βαστάζω, ἀλλ' ἔστι μοι διδασκαλία πυρὸς θερμότερα, εὐτονώτερον δυναμένη καίειν.

Μὴ οὖν καταφρόνει τῆς ἀποφάσεως τῆς ἡμετέρας. Εἰ γὰρ εὐτελεῖς ἡμεῖς καὶ σφόδρα οἰκτροὶ ^α, ἀλλ' ὁμῶς ἐνεγειροσθημεν ἀξίαν παρὰ τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος τὴν ἐυναμένην ταῦτα ἐργάζεσθαι. Ἐκβαλλέσθωσαν τοίνυν οἱ τοιοῦτοι, ἵνα οἱ τε ὑγιαίνοντες ἡμῖν ὑγιεινότεροι γένωνται, οἷτε νοσοῦντες ἀνακτησώμεναι ἑαυτούς· ἐκ τῆς χαλεπῆς ἀρρώστιας. Εἰ δὲ ἐφρίξατε ταύτην ἀκούσαντες τὴν ἀπόφασιν (καὶ γὰρ ὁρῶ πάντας συγγάζοντα· καὶ συνεσταλμένους ὄντας), μεταβαλλέσθωσαν, καὶ λέλυται τὰ τῆς ἀποφάσεως. Ὡσπερ γὰρ ἐξουσίαν ἐλάβομεν δεῖναι, οὕτως καὶ λῦσαι, καὶ πάλιν ἐπαγαγεῖν ^β. Οὐ γὰρ τοὺς ἀδελφοὺς ἡμῶν ἀποκόψαι βουλόμεθα, ἀλλὰ τὸ θνείδος τῆς Ἐκκλησίας ἀποκορούσασθαι. Νῦν μὲν γὰρ καὶ Ἕλληνας ἡμῶν καταγελάσσονται, καὶ Ἰουδαῖοι κωμωδῶσιν, ὅταν ἁμαρτάνοντες ἑαυτούς οὕτως περιορῶμεν. Τότε δὲ καὶ ἐκεῖνοι σφόδρα ἡμᾶς ἐπαινέσουσι, καὶ θαυμάζονται τὴν Ἐκκλησίαν, τῶν παρ' ἡμῖν αἰδεσθύνοντες νόμων ^γ. Μήδεὶς τοίνυν τῶν ἐπιμενόντων τῇ αὐτῇ πορνείᾳ τῆς ἐκκλησίας ἐπιβαινέτω, ἀλλὰ καὶ ἀφ' ὧν ^δ ἐπιτιμάσθω, καὶ κοινὸς ἔστω πολέμιος. Εἰ τις γὰρ, φησὶν, οὐχ ὑπακούσῃ ^ε τῷ λόγῳ ἡμῶν διὰ τῆς ἐπιστολῆς, τοῦτον σημειοῦσθε, καὶ μὴ συναναμίσγυσθε αὐτῷ. Τοῦτο δὲ ποιήσατε· μήτε λόγου μετὰδοτε, μήτε εἰς οἰκίαν δέξησθε, μήτε τραπέζης κοινωνήσητε, μήτε εἰσόδου, μήτε ἐξόδου, μήτε ἀγορᾶς· καὶ οὕτω ῥαδίως αὐτοὺς ἀνακτησόμεθα. Καὶ καθάπερ οἱ κυνηγοὶ τὰ δυσάλωτα τῶν θηρίων οὐκ ἐξ ἑνὸς μέρους, ἀλλὰ πάντοθεν ἐλαύνοντες, εἰς τὴν σαγήνην ἐμβάλλουσιν· οὕτω δὲ καὶ ἡμεῖς τοὺς ἐκθρινωθέντας συνελάσωμεν, καὶ ταχέως εἰς τὰ δίκτυα τῆς σωτηρίας ἐμβαλοῦμεν, ἡμεῖς ἐντεῦθεν, ὑμεῖς ἐκεῖθεν. Ἴν' οὖν τοῦτο γένηται, καὶ ὑμεῖς ἡμῖν συναγανακτήσατε,

* Duo hæc vocabula εὐτελεῖς et οἰκτρὸς recentioribus temporibus sibi vindicarunt monachi, hisque utuntur in indicibus scriptorium suorum. Reperitur etiam ἐλάγιστος.

† Mallim hic ἐπάγειν accipere in sensu reducendi ad Ecclesiam.

‡ Αἰδεῖσθαι accusativo jungitur. Scribendum ergo τοὺς νόμους.

§ Forte, ὧν ὧν.

• Lege cum Bibl. ὑπακούει.

μᾶλλον δὲ ὑπὲρ τῶν τοῦ Θεοῦ νόμων ἀλήθευσατε, καὶ μικρὸν ^ι ἀποστρέψατε τοὺς τοιαῦτα νοσοῦντας καὶ παρανομοῦντας τῶν ἀδελφῶν, ἵνα διηνεκῶς αὐτοὺς ἔχητε. Οὐδὲ γὰρ τὸ τυχεῖν ὧν ἐστι κρίμα, εἰ παρίδητε τοσαύτην ἀπώλειαν, ἀλλὰ μεγίστην ἔξετε τιμωρίαν. Εἰ γὰρ ἐν ταῖς τῶν ἀνθρώπων οἰκίαις ἀν' ἀλφ' τις τῶν οἰκετῶν ἀργύριον ἢ χρυσὸν ὑφαλόμενος, οὐκ αὐτὸς κολάζεται μόνον ὁ ἀλόους, ἀλλὰ καὶ οἱ συνειδότες καὶ μὴ καταγείλαντες, πολλῶ μᾶλλον ἐπὶ τῆς Ἐκκλησίας. Ἐρεῖ γὰρ σοι τῇνικαῦτα ὁ Θεός· Ὅρων ἀπὸ τοῦ οἴκου τοῦ ἐμοῦ οὐκ ἀργύριον, οὐδὲ χρυσὸν σκεῦος κλαπὲν, ἀλλὰ σωφροσύνην συληθεῖσαν, καὶ τὸν λαβόντα τὸ σῶμα τὸ τίμιον, καὶ τοιαύτης μετασχόντα θυσίας, ἀπελθόντα εἰς τὸ τοῦ διαβόλου χωρίον ^κ, καὶ τοιαῦτα παρανομήσαντα, πῶς ^λ ἐσίγησας; πῶς ἤνεγκας; πῶς οὐκ ἀπήγγειλας τῷ Ιερεῖ; καὶ οὐ τὰς τυχεύσας ἀπαιτηθῆσθαι εὐθύνας. Διὰ τοι τοῦτο καὶ ἐγὼ, καίτοι γε μέλλων λυπεῖν, οὐδενὸς φείσομαι τῶν [278] ἐπαχθετέρων. Πολλῶ γὰρ βέλτιον ἐνταῦθα λυπηθέντας ἡμᾶς ^ι ἐξελεῖσθαι τῆς μελλούσης κρίσεως, ἢ ῥήματι χαρισάμενον ^μ ὧν κολασθῆναι τότε. Οὐδὲ γὰρ ἀσφαλὲς ἡμῖν. οὐδὲ ἀκίνδυνον, σιγῇ τὰ τοιαῦτα φέρειν. Ὑμῶν γὰρ ἕκαστος ὑπὲρ ἑαυτοῦ δώσει τὰς εὐθύνας· ἐγὼ δὲ τῆς ἀπάντων σωτηρίας ὑπεύθυνος. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ παύσομαι πάντα ποιῶν καὶ λέγων, κἂν λυπηθῶς δέη, κἂν ἐπαχθῇ φανῆναι, κἂν φορτικόν, ὥστε δυνηθῆναι παραστῆναι τῷ βήματι ἐκεῖνῳ τῷ φοβερῷ, μὴ ἔχων σπῖλον ἢ ρυτίδα, ἢ τι τῶν τοιούτων. Γένοιτο δὲ εὐχαῖς τῶν ἀγίων τοὺς τε διαφθαρέντας ἤδη ταχέως ἐπανελθεῖν ^ι, τοὺς τε μέινοντας ἀσινεῖς ἐπὶ μεῖζον προκλῆναι κοσμιότητος καὶ σωφροσύνης· ἵνα καὶ ὑμεῖς σώσῃσθε, καὶ ἡμεῖς εὐφραυνώμεθα, καὶ ὁ Θεὸς δοξάζεται νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς ἀτελευτήτους αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

† Sic codex. Sed mallem, καὶ κατὰ μικρὸν ἀποστρέψατε.

‡ Circum et theatrum intelligit.

§ Constitutio, ὄρων, πῶς;

† Hæc non sunt sana. His tamen nititur lectio λυπεῖσθαι. Ita vero ἐξελεῖσθαι non habet, quo referatur. Mallim ergo, λυπηθέντας ὧν ἐξελεῖσθαι. Ceterum æqualitatem membrorum neglexit in oppositis, λυπηθέντας et χαρισάμενον. Æqualitatem servasset, si dixisset, λυπηθέντα ὧν ἐξελεῖσθαι.

† Hoc non recte convenit τῷ διαφθαρέντας. Proprie, οἱ ἀποκλανηθέντες ἐπανάγονται. Credo ergo legendum esse ἀποφθαρέντας. Hesych. ἀποφάρθῃ μου· ἀπαλλάτθῃ μου. Εἰ: φθίρεται· κτανέται.

MONITUM

Hanc homiliam, Romæ ex Cod. Vaticano 559 a me exscriptam, veram et authenticam esse nemo non fatebitur, nisi sit in Chrysostomi scriptis hospes. Omnes enim styli, dictionis inventionisque notæ concurrunt, nulla desideratur. Ipsam vero habuit cum per multos dies absens, infirmitateque detentus fuisset, ac præ amore populi nondum positus morbi reliquiis ad ecclesiam concionaturus advolavit. Id quod ipse

ma leprosus est ex his sacris castris eliminabimus. Ut enim primo cohortatione et consilio usus sum: sic et nunc post tantam adhortationem et doctrinam necesse est demum sectionem etiam infligere. Et enim annus tandem est elapsus (a) ex quo in vestram civitatem advectus sum, neque cessavi hac de re vos frequenter cohortari. Quia igitur quidam in hac sanie permanserunt, age demum sectionem inferamus. Etsi enim ferrum non habeam, at verbum habeo ferro acutius (b): etsi ignem non feram (c), at doctrina adest mihi igne ferventior, quæ vehementius urere possit.

Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectacula diebus sanctis adierunt.— Ne spernas igitur sententiam nostram. Quamvis enim vilcs admodum ac miserabiles simus, attamen a divina gratia dignitatem accepimus, qua possimus hæc efficere. Ejiciantur ergo hujusmodi homines, ut et qui sani sunt valentiores evadant; et qui morbo laborant, a gravi ægitudine ad sanitatem sese revocare possint. Si vero perhorruistis hanc audientes sententiam (video namque omnes ingenuiscentes et compunctos), respiciant, et sententia soluta est. Quemadmodum enim alligandi potestatem accepimus, sic et solvendi, ac rursus sententiam ferendi. Non enim fratres nostros abscindere volumus, sed obprobrium Ecclesiæ depellere. Nunc quippe nos et gentiles irridebunt, et Judæi traducent, quando nos ipsos peccantes ita despiciunt. Tunc autem et illi admodum nos laudabunt, et mirabantur Ecclesiam, leges nostras reveriti. Nemo itaque ex iis, qui in eadem permanent fornicatione, in ecclesiam veniat, sed et a vobis corripiatur, et communis sit hostis. Si quis non obedit verbo nostro per epistolam, hunc notate, et ne commisceamini cum illo (2. Thess. 3. 14). Hoc autem facite: neque colloquamini, neque domui recipiatis, neque mensæ participes admittatis, neque ingressus vel egressus, neque in foro cum illis versemini: et sic facile illos recuperabimus. Ac quem-

(a) Chrysostomus in episcopatum Constantinopolitanum promotus fuerat anno 306, mensis Februarii die 26, ut ait Socrates l. 6, c. 2. *Montefalcon*.

(b) Verba divina intelligit. Expressit enim Hebr. 4. 12.

(c) Nam medici, aut, ut nos loquimur, chirurgi etiam urunt.

admodum venatores feras captu difficiles non ex una parte, sed undique pellentes, in retia conjiciunt: ita et nos eos, qui moribus efferati sunt, una pellamus, et cito in salutis retia conjiciamus, nos ex una parte, vos ex alia. Ut igitur illud eveniat, vos quoque nobiscum indignemini: imo potius pro Dei legibus dolete, et paulatim avertetis eos ex fratribus, qui hoc morbo laborant et in hoc peccatum incidunt, ut perpetuo illos vobiscum servetis. Neque enim parvo crimine rei eritis, si tantam perniciem neglexeritis, sed magno supplicio eritis obnoxii. Nam si in hominum ædibus, cum quis ex famulis argentum vel aurum furatus deprehenditur, non ipse solus qui deprehensus est, sed etiam conscii, et qui non revelaverint, pœna plectuntur, multo magis in Ecclesia. Tunc enim dicit tibi Deus: Cum videres ex domo mea non argenteum vel aureum vas furto abripi, sed continentiam auferri; eumque qui pretiosum corpus accipit, et hujusmodi sacrificii particeps est, in diaboli locum abire, et in tantum peccatum incidere, cur siluisti, cur id tulisti, cur non annuntiasti sacerdoti, ne pœnæ abs te repeterentur non leves? Ideo et ego etiamsi id mihi dolori futurum sit (a), ne a gravioribus quidem inferendis pœnis abstinerebo. Longe melius quippe est nos hic mœrore affectos, a futuro abripi judicio, quam verborum gratia lenitateque usos, hunc vobiscum pœnæ luere. Neque enim tutum vobis vel sine periculo est, res hujusmodi silentio tegere. Nam quisque vestrum pro se pœnas dabit: ego vero omnium saluti sum obnoxius. Quamobrem non finem faciam omnia agendi et dicendi, etiamsi vos mœrore afficere oporteat, etiamsi molestus videar et onerosus, ut possim adstare ante tribunal illud horrendum, nullam habens maculam aut labem vel quid hujusmodi. Utinam autem, precibus sanctorum, ii qui corrupti sunt citius revertantur; illi vero qui illæsi manserunt, in maiorem ornatum continentiamque proficiant: ut et vos salutem consequamini, et nos lætemur, et Deus gloria afficiatur nunc et semper, et in infinita sæcula sæculorum. Amen.

(a) In Græco, *καίτοι γε πόλλων λυγρῶν*, quas voces sic oportuisset interpretari, *quoniam dolorum san illaturus*.

AD HOMILIAM SEQUEM.

initio, maximeque in fine homiliæ ait. Cum autem sæpe morbis afflictus fuerit, non ita facile est, in quod tempus hæc incidant deprehendere, neque dicere valemus Antiochiæne an Constantinopoli hæc habita concio fuerit. Antiochiæ tamen dictam suadere videtur ipsum principium homiliæ, ubi se ad docendum imperitum proficitur Chrysostomus.

HOMILIA

IN APOSTOLICUM DICTUM : HOC AUTEM SCITOTE, QUOD IN NOVISSIMIS DIEBUS ERUNT TEMPORA GRAVIA (2. Tim. 3. 1).

~~~~~

1. *Caritas Chrysostomi erga discipulos. Fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentibus non videbant. Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum.*— Infirmus quidem sum (a) et egenus, atque ad docendum imperitus: sed cum vestrum costum intueor, infirmitatis obliviscor, paupertatem ignoro, imperitiam non novi: tanta nempe est caritatis vestræ tyrannis. Quapropter alacrius quam li, qui facultatibus abundant, egestatis meæ mensam vobis appono. Magnanimitatis porro hujus vos auctores mihi estis, dum lapsos erigitis, quia ad audiendum proni estis, atque ab ore nostro pendetis. Sic et pulli hirundinum, cum vident advolantem matrem, e nido sese efferrantes et primum obtendentes collum, ita cibum ab illa accipiunt. Eodem modo et vos cum ingenti alacritate concionantem intuentes, ex lingua mea profectam doctrinam excipitis, et antequam verba ex ore exsiliant, ea studio magno omnia abripitis. Quis non et vos et nos super his beatos prædicet, quia nempe loquimur *Ad aures audientium* (Eccli. 25. 12)? Communis labor, communis et corona; commune lucrum, communis etiam et merces. Ideo Christus beatos prædicavit discipulos dicens: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt* (Matth. 13. 16). Concedite mihi ut his etiam verbis vos alloquar, quandoquidem tantam exhibetis alacritatem: *Vestri autem beati oculi, quia vident, et aures vestræ, quia audiunt*. Verum quod aures quidem vestræ audiant palam est: quod oculi vero vestri videant, sicut discipuli tunc videbant, id demonstrare conabor, ut beatitudo vestra non dimidia, sed omnino perfecta sit. Quid ergo tunc videbant discipuli? Mortuos suscitatos, cæcos visum recipientes, leprosos mundatos, pulsos dæmonas, claudos ambulantes, naturæ vitium omne correctum. Hæc et nunc vos videtis, etiamsi non corporis, sed fidei oculis. Hujusmodi namque sunt fidei oculi: quæ non apparent vident, et quæ nondum facta sunt intelligunt. Undenam hoc demonstratur, nempe fidem esse aspectum et argumentum non apparentium? Audi Paulum dicentem: *Est autem fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium* (Hebr. 11. 1). Et quod mirabile est, hi carnales oculi quæ sub aspectum cadunt, vident, quæ autem sub aspectum non cadunt, non vident: at fidei oculi omnino contra, quæ sub aspectum cadunt, non vident, quæ vero sub aspectum non cadunt, vident. Quod autem quæ videntur non videant, et quæ non videntur videant, Paulus declaravit his verbis: *Nam Momentaneum et leve tribulationis supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis; non*

considerantibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur (2 Cor. 4. 17). Et quomodo quispiam ea quæ non videntur viderit? Quo alio modo, nisi fidei oculis? Sic et alibi ait: *Fide intelligimus aptata esse sæcula* (Hebr. 11. 3). Quomodo? non enim videmus. *Ut ex invisibilibus visibilia fierent*. Vultis aliud proferam testimonium, quod fidei oculi ea videant quæ non videntur? Galatis aliquando scribens Paulus dicebat: *Ante quorum oculos Jesus Christus præscriptus est in vobis crucifixus* (Gal. 3. 1).

2. Quid dicis, o beate Paule? in Galatians viderunt eum Galatæ crucifixum? nonne constemur omnes in Palestina in media Judæa Christum esse passum? Quomodo ergo ipsum Galatæ crucifixum viderunt? Fidei, non carnis, oculis. Vidistin' quomodo fidei oculi ea quæ non apparent videant? A tanto enim intervallo et post tantum tempus Christum viderunt crucifixum. Sic et vos videtis mortuos resurgentes: sic hodie cernitis leprosum mundatum: sic paralyticum vidistis erectum, et magis vidistis, quam Judæi, qui tunc aderant. Illi namque præsentibus non admisere miraculum, vos autem absentes fidem admisistis. Itaque jure dixi vobis, *Beati vestri oculi, quia vident* (Matth. 13. 16). Quod si aliunde quocumque discere volueris, fidei oculos ea, quæ non videntur, videre, et ea, quæ videntur, prætercurrere: neque enim alio modo viderint ea, quæ non videntur, nisi supra dicta despexerint: audi Paulum de Abrahamo disserentem, quod nempe fidei oculis viderit filium suum Isaac nasciturum, et sic acceperit promissionem. Quid enim ait? *Et non infirmatus est fide, nec consideravit corpus suum emortuum* (Rom. 4. 19). Magna vis fidei. Quemadmodum enim *Cogitationes hominum timidae sunt et infirmæ* (Sap. 9. 14); sic fides fortis potensque est. *Non consideravit corpus suum emortuum*. Viden' quomodo visibilia dimiserit? quomodo non respexerit in senectutem? Etiam hæc præ oculis erat, sed fidei oculis videbat, non oculis corporis. Ideo non respexit ad senectutem, neque *Ad emortuam vulvam Sarre* (Rom. 4. 19). Hic sterilitatem nobis subiudicat. Duplex enim infirmitas erat; alia a senectute, alia ab infirmitate naturæ. Neque enim tantum corpus ob ætatem ad liberorum procreationem ineptum erat, sed vulva quoque ejus et naturæ officina erat emortua, etiam ante senectutem, nempe ob sterilitatem. Viden' quanta impedimenta? Senectus viri, senectus uxoris: sterilitas major obex, quam senectus: nam illud est maximum ad liberorum procreationem impedimentum. Verumtamen hæc omnia prætercurrit, atque oculis fidei in

(a) Chrysostomus infirmitate corporis laborabat.

ΟΜΙΛΙΑ

Εἰς τὸ ἀποστολικὸν ῥητὸν τὸ λέγον· Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἑσχαταῖς ἡμέραις ἔσονται καιροὶ χαλεποί.

--

α'. Ἀσθενὴς μὲν εἰμι καὶ πτωχός, καὶ διδασκαλικῶν ἔπειρος λόγων· ἀλλ' ὅταν ἴδω τὸν ὑμέτερον σύλλογον, ἐπιλανθάνομαι τῆς ἀσθενείας, ἄγνοῶ τὴν πτωχείαν, οὐκ οἶδα τὴν ἀπειρίαν· τοιαύτη γὰρ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης ἡ τυραννίς. Διὸ καὶ τῶν ἐν εὐπορίᾳ καθεστῶτων προθυμότερον ὑμῖν τὴν τῆς πτωχείας παρατιθῆμι τράπεζαν. Ταύτης δὲ ὑμεῖς αἰτίαι τῆς μεγαλοψυχίας, τῇ προθυμίᾳ τῆς ἀκροάσεως τοὺς ἀναπεπτωκότες διεγείροντες, πρὸς τὴν ἀκρόασιν κεκηνότες, καὶ τῆς τοῦ λέγοντος ἐκκρεμίσαντες γλώττης. Οὕτω καὶ νεοσοὶ χελιδόνων, ἐπειδὴν ἴδωσι προσιπταμένην τὴν μητέρα, τῆς καλιᾶς προκύψαντες καὶ τοὺς αὐγένας ποιήσαντες ἐκκρεμίζουσιν, οὕτω δέχονται τὴν παρ' ἐκείνης τροφήν. Οὕτω καὶ ὑμεῖς μετὰ πολλῆς τῆς προθυμίας πρὸς τὸν λέγοντα βλέποντες, δέχεσθε τὴν ἀπὸ [279] τῆς γλώττης κομιζομένην ὑμῖν διάλεξιν, καὶ πρὶν ἢ τὰ ῥήματα ἐκπηδῆσαι τοῦ στόματος ἡμῶν, ἤρπασεν ἡ διάνοια τὰ ἱερόμενα. Τίς οὖν οὐκ ἂν καὶ ὑμᾶς καὶ ἡμᾶς ἐπὶ τούτοις μακαρίσειεν, ὅτι λέγομεν Εἰς ὧτα ἀκούοντων; Κοινὸς δὲ πόνος, κοινὸς καὶ ὁ στέφανος· κοινὸν τὸ κέρδος, κοινὸς καὶ ὁ μισθός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς ἐμακάρισε τοὺς μαθητάς λέγων· Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὧτα ὁμῶν, ὅτι ἀκούουσιν. Δότε μοι ταῦτα τὰ ῥήματα καὶ πρὸς ὑμᾶς εἰπεῖν, ἐπειδὴ καὶ τὴν αὐτὴν ἐπιδείκνυσθε προθυμίαν· Ὑμῶν δὲ μακάριοι οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσι, καὶ τὰ ὧτα ὁμῶν, ὅτι ἀκούουσιν. Ἀλλ' ὅτι μὲν ὑμῶν τὰ ὧτα ἀκούει, δῆλον· ὅτι δὲ καὶ οἱ ὀφθαλμοὶ βλέπουσι, καθάπερ ἔβλεπον οἱ μαθηταὶ τότε, τοῦτο ἀποδείξαι πειράσομαι, ἵνα μὴ εἰς ἡμῖς εἴη, ἀλλ' ὁλόκληρος ὁμῶν ὁ μακαρισμὸς ᾗ. Τί οὖν ἔβλεπον τότε οἱ μαθηταί; Νεκροὺς ἀνισταμένους, τυφλοὺς ἀναδύοντας, λεπροὺς καθαιρομένους, δαίμονας ἐλαυνόμενους, χωλοὺς βαδίζοντας, ἅπαν φύσεως ἀμάρτημα διορθούμενον. Ταῦτα βλέπετε καὶ ὑμεῖς νῦν, εἰ καὶ μὴ τοῖς τοῦ σώματος, ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς. Τοιαῦτα γὰρ αἱ τῆς πίστεως ὕψεις· τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσι, καὶ τὰ μηδὲν πραχθέντα κατανοοῦσι. Πόθεν τοῦτο δῆλον, ὅτι πίστις ὥς ἐστι τῶν μὴ βλέπομένων καὶ ἑλεγχος; Ἀκούσων τοῦ Παύλου λέγοντος· Ἔστι δὲ πίστις ἐλπιζομένων ὑπόστασις πραγμάτων, ἑλεγχος οὐ βλέπομένων. Καὶ τὸ δὴ θαυμαστὸν, οὗτοι μὲν οἱ τῆς σαρκὸς ὀφθαλμοὶ τὰ μὲν ὀρώμενα βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὀρώμενα οὐ βλέπουσι· οἱ δὲ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τούναντίον ἅπαν, τὰ μὲν ὀρώμενα οὐ βλέπουσι, τὰ δὲ μὴ ὀρώμενα βλέπουσι. Καὶ ὅτι τὰ βλέπομενα οὐ βλέπουσι, καὶ τὰ μὴ βλέπομενα βλέπουσι, ὁ Παῦλος ἐδήλωσεν εἰπὼν οὕτως· Τὸ γὰρ παραυτίκα ἐλαφρόν τῆς θλίψεως καθ' ὑπερβολὴν εἰς ὑπερβολὴν ἀκώριον βάρος δόξης ἡμῖν

κατεργάζεται, μὴ σκοποῦντων ἡμῶν τὰ βλέπομενα, ἀλλὰ τὰ μὴ βλέπομενα. Καὶ πῶς ἂν τις ἴδῃ τὰ μὴ βλέπομενα; Πῶς ἄλλως, ἀλλ' ἢ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς; Οὕτω καὶ ἀλαχοῦ ψησί· Πιστεῖ τοσοῦτον κατηρτίσθαι τοὺς αἰῶνας. Πῶς; οὐ γὰρ εἶδομεν. Εἰς τὸ μὴ ἐκ φαινομένων τὰ βλέπομενα γιγνέναι, ψησί. Βούλεσθε καὶ ἑτέραν παράγω μαρτυρίαν, ὅτι τὰ μὴ βλέπομενα βλέπουσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί; Γαλάταις ποτὲ γράφωνδ Παῦλος ἔλεγεν· Οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς προσεγγίζει ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος.

β'. Τί λέγεις, ὦ μακάριε Παῦλε; ἐν Γαλιταίᾳ σταυρούμενον αὐτὸν εἶδον Γαλάται; οὐχὶ πάντες ὁμολογοῦμεν, ὅτι ἐν Παλαιστίνῃ ἐν μέσῃ Ἰουδαίᾳ τὸ πάθος ἐγένετο; Πῶς οὖν αὐτὸν εἶδον σταυρούμενον Γαλάται; Τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς, οὐ τοῖς τῆς σαρκὸς. Εἶδες πῶς οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοὶ τὰ μὴ φαινόμενα βλέπουσιν; Ἀπὸ τοσοῦτου γοῦν διαστήματος καὶ μετὰ τοσοῦτον χρόνον τὸν Χριστὸν εἶδον σταυρούμενον. Οὕτω καὶ ὑμεῖς βλέπετε τοὺς νεκροὺς ἀνισταμένους· οὕτω σήμερον εἶδετε τὸν λεπρὸν καθαιρόμενον· οὕτως εἶδετε τὸν παραλελυμένον ἀναστάντα, [280] καὶ μᾶλλον Ἰουδαίων τὸν παρόντων εἶδετε. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ παρόντας οὐ παρεδέξαντο τὸ θαῦμα, ὑμεῖς δὲ ἀπόντες παρεδέξασθε τὴν πίστιν. Ὡστε δικαίως εἶπον πρὸς ὑμᾶς, ὅτι Μακάριοι ὑμῖν οἱ ὀφθαλμοί, ὅτι βλέπουσιν. Εἰ δὲ καὶ ἑτέρωθεν βούλει μαθεῖν ὅτι τὰ μὴ βλέπομενα βλέπουσιν οἱ τῆς πίστεως ὀφθαλμοί, τὰ δὲ βλέπομενα παρτρέχουσιν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἄλλως ἴδοιεν τὰ μὴ βλέπομενα, εἰ μὴ καταφρονήσαιεν τῶν εἰρημένων· ἀκούσον τοῦ Παύλου περὶ τοῦ Ἀδραάμ διαλεγόμενου, ὅτι τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς εἶδε τὸν υἱὸν τιτκόμενον τὸν Ἰσαάκ, καὶ οὕτω κατεδέξατο τὴν ἐπαγγελίαν. Τί γὰρ ψησί; Καὶ μὴ ἀσθενήσας τῇ πίστει, οὐ κατενόησε τὸ αὐτοῦ σῶμα νεκρωμένον. Μεγάλη τῆς πίστεως ἡ δύναμις. Ὡστε γὰρ λογισμοὶ ἀνθρώπων δεῖλοι καὶ ἀσθενεῖς, οὕτω πίστις ἰσχυρὰ καὶ δυνατὴ. Οὐ κατενόησε τὸ αὐτοῦ σῶμα νεκρωμένον. Ὁρᾷς πῶς ἀφῆκε τὰ ὀρώμενα; πῶς οὐκ εἶδεν εἰς τὸ γῆρας; Καίτοι γε αὐτὸ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἔκειτο· ἀλλὰ τοῖς τῆς πίστεως ὀφθαλμοῖς ἑώρα, οὐ τοῖς τοῦ σώματος. Διὸ οὐκ εἶδε τὸ γῆρας, οὐδὲ τὴν νέκρωσιν Σάρρας· οὐ κατενόησε τὴν νέκρωσιν τῆς μητέρας Σάρρας. Τὴν στείρωσιν ἡμῖν ἐνταῦθα αἰνίσσεται. Διπλὴ γὰρ ἡ ἀσθένεια ἦν, ἡ μὲν ἀπὸ τῆς ἡλικίας, ἡ δὲ ἀπὸ τῆς ἀσθενείας φύσεως. Οὐ γὰρ τὸ σῶμα μόνον διὰ τὴν ἡλικίαν ἀχρηστον ἦν πρὸς παιδογονίαν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ μήτρα νεκρωμένη, καὶ τὸ τῆς φύσεως ἐργαστήριον, καὶ πρὸ τοῦ γήραος ἀχρηστον ἦν διὰ τὴν στείρωσιν. Εἶδες ὅσα κωλύματα; Τὸ γῆρας; τοῦ

cælum usque surrexit, magnum habens promissorum argumentum, ejus nempe qui promiserat potestatem. deo *In promissione Dei non hæsitavit diffidentia, sed confortatus est fide* (Rom. 4. 20). Etenim cœu baculus quidam firmus tutusque portus fides est, quæ a rationiorum errore liberat, animumque in tranquillitate magna constituit. *Vestri autem beati oculi, quia vident* (Matth. 13. 16); nam hoc dictum denuo repetendum est. Atqui etiam Judæi tunc eadem ipsa videbant. Verum non hoc externum videndi genus beatum prædicat: hoc quippe per seipsum miracula non videt, sed internum conspicit. Illi cæcum videbant dicebantque, *Hic est, non est hic; vocemus ejus parentes* (Joan. 9. 8. 9. 18). Audis ambigentes? vident non sufficere corporis aspectum ad miraculi spectaculum? Qui præsentem et spectantes erant dicebant: *Hic est, non est hic; nos vero qui præsentem non sumus, non dicimus, Hic est, non est hic; sed, Ipse est*. Didicisti nihil absentiam nocere, cum fidei adsunt oculi; nihilque utilitatis ex præsentia percipi, cum fidei oculi non adsunt? Quid enim illis profuit videre? Nihil. Nos enim clarius quam illi videmus. Quoniam igitur oculi vestri vident eo videndi, et aures vestræ audiunt eo audiendi genere, quod Christus beatum prædicavit, agendum vobis Scripturæ gemmas apponamus. Quemadmodum enim Judæis quæstiones non solvit Christus, imo auxit obscuritatem, quia non attendebant: sic et vobis, quia attentio estis animo, occulta in medium adducere par est. Etenim accesserunt discipuli, et mirabantur dicentes: *Cur in parabolis eis loqueris* (Matth. 13. 10. et 13)? Ille vero respondit, *Quia videntes non vident*. Quia igitur vos non videntes videtis, par est vobis sine parabola loqui; et quia *Audientes non audiunt*. (a) Quia igitur vos qui tunc non audivistis, nunc non minus auditis, quam tunc audivissetis, consensaneum est vos non hac privare mensa. Etenim Christus hos non minus beatos prædicavit, quam illos: *Vidisti namque, ait, et credidisti; beati qui non viderunt, et crediderunt* (Joan. 20. 29). Ne igitur ideo segnes ad virtutem estote, quod illis temporibus non fueritis, sed hoc tempore vivatis. Nam si volueris, nihil hinc detrimenti percipies; quemadmodum multi eorum, qui tunc fuerunt, quia noluerunt, nihil hinc utilitatis percipere.

3. *Scripturæ divinæ virtus. Paulus non de præsentem solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta mœnia Ecclesiarum. Apostoli de futuris solliciti. Petrus apostolorum coryphæus, etc. Orbis præfectus, etc.* — Quidnam igitur hodie lectum est? *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). Timotheo rursum scribit Paulus. Terribilis comminatio; sed animum erigamus: hæc quippe tempora nobis subindicat Scriptura, necnon post futura, etiamque ea quæ consummationem spectant. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia*. Breve dictum, et magna virtus. Quemadmodum enim aromata non copia et

mole, sed natura fragrantiam emittunt: sic et divinæ Scripturæ non multitudine verborum, sed insita virtute, totam nobis præbent utilitatem. Sic incensi natura per seipsam suavem emittit odorem; si autem injicias in ignem, tunc omnimodam suam exhibet voluptatem. Ita etiam divina Scriptura per seipsam suavissima est; cum autem animam nostram occupaverit, ac si in thuribulum inciderit, totam domum suavi implet odore. *Hoc autem scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora dura*. De consummatione loquitur. Quid hoc ad te, beate Paule? quid ad Timotheum? quid ad illos qui tunc audiebant? Brevi postea tempore morituri erant, a futuris illis calamitatibus et a pravis hominibus eripiendi. Verum non præsentia tantum respicio, inquit, sed futura prævideo. Non præsens tantum grex mihi sollicitudini est, sed etiam pro futuro grege angor et timeo. Nos vix iis qui nobiscum versantur hominibus prospicimus, ille vero pro iis qui nondum nati sunt, multam gerit sollicitudinem. Sic et pastor optimus non cum viderit lupos irruentes in gregem, jam prope oves accessisse, tunc id prædicat tantum, sed etiam procul adhuc versantes indicat. Ita quoque Paulus, sicut pastor optimus, in excelso loco, in prophetiæ nempe dignitate sedens, ac prophetici oculis sursum positus invasuras feras prævidens, illas in ipsa consummatione in gregem impetum facturas et invasuras esse prædicit et præsignificat, ut eos etiam, qui nondum nati erant, ad vigilandum induceret, et prophetia totum muniret gregem. Etenim pater prolis amans, qui ædes exædificat, sæpe filiis suis illas splendidas et amplas construit, non modo ut illis tantum utiles commodæque sint, sed etiam nepotibus et posteris. Ita quoque rex adamatam urbem mœnibus circummunit, iisque firmis tutisque, quæ non ætate sua modo, sed etiam subsequentibus et posteris omnibus sint tutamini, nec adversus machinas tantum illius temporis, sed adversus futuras invasiones et obsidiones stare possint. Sic etiam Paulus fecit. Quoniam apostolica scripta mœnia sunt Ecclesiarum, non præsentem tantum, sed etiam posteros per illa munit. Atque ita firmum et inconcussum septum hujusmodi construxit, et cum tanta cautela illo totum orbem circummuniuit, ut eos qui tum vivebant, et qui illos exceperet, et eos qui nunc sunt, et posteros usque ad Christi adventum contra omnem inimicorum obsidionem tutos conservet. Tales sunt sanctorum animæ: fratrum amantes, de illis sollicitæ, amore paternam superantes benevolentiam, et dilectionem materni partus: hic namque Spiritus et divinæ gratiæ est.

4. Vultis ut aliunde etiam vobis demonstrem, sanctos non quæ ad suum tempus spectant solum curare, neque pro præsentibus solum metuere, sed etiam pro iis qui postea futuri sunt? Accesserunt, inquit, ad eum in monte sedentem discipuli, homines propemodum senes, qui post modicum tempus ex hac vita discessuri erant. Quid ergo quærun? de quo aguntur? quid timent? quibus de causis magistrum percontantur? num de rebus, quæ ipsis viventibus.

(a) hic textus delictum videtur.

aut circa ista tempora eventuræ erant? Minime. Sed iis prætermisiss omnibus quid dicunt? *Quod signum adventus tui, et consummationis sæculi (Matth. 24. 3)?* Vident illos etiam de consummatione sæculi interrogare, et de futuris hominibus esse sollicitos? Non enim sua vident apostoli, sed quæ aliorum sunt, et simul omnes et seorsim singuli. Petrus itaque chori illius coryphæus, os apostolorum omnium, caput illius familiæ, orbis totius præfectus, fundamentum Ecclesiæ, ardens Christi amator; nam *Ait, Petre, diligis me plus his (Joan. 21. 15)*. Ideo ejus laudes profero, ut discatis eum vere Christum dilexisse: certe ejus erga Dominum amoris argumentum maximum erat sollicitudo famulorum ejus. Non ego hæc dico, sed ipse dilectus Dominus: *Si amas me, inquit, pascere oves meas*. Videamus ergo num vere pastoris præfecturam obtineat, num vere oves diligit, num vere gregis amans sit, ut discamus eum etiam pastorem dilexisse: illud enim hujus esse argumentum dixit. Hic itaque Petrus, postquam omnia sua abjecerat, retone nime et quæcumque in navicula erant, relictis mari, arte et domo. Ne porro attendamus, hæc pauca fuisse, sed hæc omnia bona sua exstitisse, ejusque alacritatem laudemus. Nam ea quæ duos denarios conjecerat, non magnam pecuniarum molem deposuit, sed ingentes studii sui divitias ostendit, quemadmodum et hic in magna paupertate ingentem alacritatis copiam præbuit. Quod enim alteri erant prædia, servi, sedes, aurum, hoc illi erant retia, mare, ars, navicula. Ne itaque hoc attendamus, an pauca reliquerit, sed an omnia reliquerit. Nam id quod quæritur est, non an magna an parva deponeret, sed an nihil minus inferret, quam inferre posset. Omnibus itaque relictis, patria, domo, amicis, cognatis, imo ipsa securitate: nam hoc modo populum Judaicum sibi inimicum reddidit: *Jam enim, inquit, conspiraverant Judæi, ut si quis eum confiteretur esse Christum, extra synagogam ferret (Joan. 9. 22)*. Unde palam sit, eum nec dubitasse, nec timuisse circa regnum cælorum; sed de illo admodum persuasum fuisse, atque ex ipsa rerum demonstratione, imo ante rerum demonstrationem ex Salvatoris voce credidisse, se ipsum omnino possessurum esse. Cum dixisset enim, *Nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te, quid erit nobis?* respondit eis Christus: *Sedebitis super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 27. 28)*. Hæc porro præmisi, ut cum ipsum pro conservis anxium ostendero, ne dicas ipsum sibi timuisse. Quomodo enim timuisset, postquam is qui ipsum coronaturus erat, sententiam tulerat de corona et de præmiis ipsi conferendis? Hic itaque Petrus, qui omnia reliquerat, qui confidebat de regno cælorum, accedente aliquando divite quodam, ac dicente ipsi Christo, *Quid faciam ut vitam æternam hereditate consequar (Matth. 19. 16)?* cum respondisset ei Christus, *Si vis perfectus esse, vade, vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et veni, sequere me (Ibid. v. 21)*; deinde ubi, illo tristitia affecto, Christus discipulis dixerat, *Videte quam difficile divites ingrediantur in regnum*

cælorum: amen, amen dico vobis, facilius est camelum per foramen acus ingredi, quam divitem in regnum Dei (Matth. 19. 24): Petrus honorum possessione vacuus, qui de regno confidebat, qui de sua salute non timebat; certior factus de honore sibi illic reposito, his auditis dicebat, *Quis poterit salvus esse (Ibid. v. 25)?* Quid times, o beate Petre? quid vereris? quid trepidas? Omnia abjecisti, omnia dimisisti; de divitibus est sermo, quod dicitur illorum est accusatio: tu vero in paupertate et inopia vitam agis. Verum, inquit ille, non ea quæ ad me spectant attendo, sed aliorum utilitatem quæro. Ideo de suis rebus fiducia plenus, de aliorum salute sciscitabatur, dicens, *Quis potest salvus esse?*

5. *Paulus de posterorum animabus sollicitus*. — Vidistin' apostolorum sollicitudinem? quomodo unum sint corpus? vidistin' quo pacto et pro præsentibus et pro futuris timeret Petrus? Sic etiam Paulus. Quapropter dicebat: *Scitote, quod in novissimis diebus erunt tempora gravia (2. Tim. 3. 1)*. Idipsum agit et alibi. Quando enim ex Asia discessurus erat, et Romanam deportandus, indeque in cælum transferendus: mors quippe sanctorum mors non est, sed translatio a terra in cælum, a deterioribus ad meliora, a conservis ad Dominum, ab hominibus ad angelos: quia igitur abiturus erat ad omnium Dominum Deum, omnia quæ ad ipsum pertinebant probe dispensavit. Et enim quanto tempore cum discipulis fuit, cum omni diligentia doctrinam ipsis impertivit, ac dixit: *Mundus cum a sanguine omnium (Act. 20. 26)*; nihilque prætermisi, inquit, eorum quæ ad salutem administranda erant. Quid igitur? postquam sua in tuto collocaverat, cum accusari a Domino non posset, circa ea quæ ad vitæ suæ tempus pertinebant, an neglexit animas post futuras? Nequaquam: sed quasi de illis etiam rationem daturus, sic et illa cum omni accurate dicit eis, et hæc, quæ jam legemus, verba: *Attendite, inquit, vobis ipsis et universo gregi (Act. 20. 28)*. Vidistin' quantum illorum sollicitudine devinctus esset? Nam singuli nostrum quæ sua sunt curant, ille vero præpositus quæ ad omnes spectabant. Quamobrem de doctoribus ait: *Qui vigilant super animas vestras, quam rationem reddaturi (Hebr. 13. 17)*. Formidabile revera judicium, cum pro tam ingenti populo rationes sunt reddendæ: sed, ut dicebam, ipsis accitis ait: *Attendite vobis ipsis et universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos (Act. 20. 28)*. Quid factum est? cur hortaris? an quid grave prævides? an quid durum propicias? an quod periculum imminet, an quæ calamitas, an bellum? Dic, quæso: nam altior nobis es: nec præsentia modo vides, sed etiam futura prævides. Dic igitur cur hæc præcipias et hortaris. Scio, inquit, quod post discessionem meam intrabunt in gregem lupi graves (Ibid. v. 29). Vident quod dicebant, quomodo non de his scilicet qui suo tempore erant anxii esset et timeret, sed etiam de iis qui post discessionem ipsius futuri erant. *Intrabunt enim lupi, inquit; neque simpliciter, Lupi, sed etiam Lupi graves, non*

καὶ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος; Εἶδες κάκεινους ὑπὲρ τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος ἐρωτῶντας, καὶ ὑπὲρ τῶν ἐσομένων ἀνθρώπων φροντίζοντας; Οὐ γὰρ τὰ ἐαυτῶν ὁρῶσιν οἱ ἀποστόλοι, ἀλλὰ τὰ τῶν ἄλλων καὶ κοινοῖ πάντες καὶ ἰδίᾳ ἕκαστος. Ὁ οὖν Πέτρος ὁ κορυφαῖος τοῦ χοροῦ, τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἀπάντων, ἡ κεφαλὴ τῆς πατρίας ἐκείνης, ὁ τῆς οἰκουμένης ἀπάσης προστάτης, ὁ θεμέλιος τῆς Ἐκκλησίας, ὁ θερμὸς ἑραστής τοῦ Χριστοῦ· Πέτρε, γάρ, φησί, *φιλεῖς με πλεῖον τούτων*; Διὰ τοῦτο λέγω τὰ ἐγκώμια, ἵνα μάθῃτε ὅτι ὄντως φιλεῖ τὸν Χριστόν· τοῦ γὰρ εἰς τὸν Δεσπότην φιλτροῦ ἡ κηδεμονία τῶν δούλων τεκμηρίον ἐστὶ μέγιστον. Καὶ οὐκ ἐγὼ ταῦτα λέγω, ἀλλ' αὐτὸς ὁ φιλούμενος Δεσπότης· *Εἰ φιλεῖς με*, φησί, *ποιμάνει τὰ πρόβατά μου*. Ἰδωμεν οὖν ὄντως εἰ ποιμένος [283] ἔχει προστασίαν, εἰ ὄντως κηδεμονίαν, εἰ ὄντως φιλεῖ τὰ πρόβατα, εἰ ὄντως φιλόστοργός ἐστι περὶ τὴν ποίμνην, ἵνα καταμάθωμεν ὅτι καὶ τὸν ποιμένα φιλεῖ· τοῦτο γὰρ ἐκείνου σημεῖον ἔρησεν εἶναι. Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος ἅπαντα ρίψας ὅσα εἶχε, τὸ δίκτυον, τὰ ἐν τῷ πλοίῳ πάντα, καὶ ἀφείλε τὴν θάλατταν, τὴν τέχνην, τὴν οἰκίαν. Μὴ γὰρ δὴ τοῦτο ἰδωμεν, ὅτι ὀλίγα ταῦτα, ἀλλ' ὅτι πάντα τὰ ὄντα· καὶ τὴν προθυμίαν ἐπαίνωσamen. Καὶ γὰρ ἡ τὰ δύο καταβαλεῦσα θηνάρια οὐ πολὺν ὕγκον κατέθηκε χρημάτων, ἀλλὰ πολὺν πλοῦτον ἐπεδείξατο προαιρέσεως, καθάπερ καὶ οὗτος ἐν πολλῇ πενίᾳ μεγάλῃν εὐπορίαν προθυμίας παρέσχετο. Ὅπερ γὰρ ἐτέρῳ χωρία, καὶ ἀνδράποδα, καὶ οἰκήματα, καὶ χρυσίον, τοῦτο ἐκαίω τὸ δίκτυον, καὶ ἡ θάλαττα, καὶ ἡ τέχνη, καὶ τὸ πλοῖον. Μὴ τοίνυν τοῦτο ἰδωμεν, εἰ ὀλίγα ἀφῆκεν, ἀλλ' εἰ μὴ πάντα ἀφῆκε. Τοῦτο γὰρ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. οὐκ ὀλίγα ἢ πολλὰ καταθεῖναι, ἀλλὰ μηδὲν ἑλάττω τῆς οἰκείας δυνάμεως εἰσενεγκεῖν. Πάντα τοίνυν ἀφείλε, καὶ πατριδα, καὶ οἰκίαν, καὶ φίλους, καὶ συγγενεῖς, καὶ αὐτὴν τὴν ἀσφάλειαν· καὶ γὰρ τὸν ἔθμον τὸν Ἰουδαϊκὸν ἐαυτῷ τοῦτῳ τῷ τρόπῳ ἐξεπολέμησεν· Ἦδη γάρ, φησί, *συνέθετο Ἰουδαῖοι, ἅντις τις ὁμολογήσῃ αὐτὸν Χριστόν, ἀποσυνάγωγος γένηται*. Ὅθεν ἔθλον, ὅτι οὐκ ἀμφέβαλλεν, οὐδὲ ἰδεόεικε περὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, ἀλλὰ σφόδρα ἐπέκειστο, καὶ ἅπ' αὐτῆς τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως, καὶ περὶ τῆς τῶν πραγμάτων ἀποδείξεως ἀπὸ τῆς τοῦ Σωτῆρος φωνῆς, ὅτι κληρονομήσει πάντως αὐτήν. Εἰπὼν γάρ, *ὅτι ἡμῖς ἀφῆκαμεν πάντα, καὶ ἠκολούθησάμεν σοι, τί ἡμῖν ἔσται*; ἀπεκρίθη αὐτοῖς ὁ Χριστός, *ὅτι Καθήσασθε ἐπὶ δώδεκα θρόνους, κρίνοντες τὰς δώδεκα φυλάς τοῦ Ἰσραὴλ*. Ταῦτα δὲ κατεσκεύασα, ἵνα ὅταν δείξω αὐτὸν ἀγωνιῶντα ὑπὲρ τῶν συνδούλων, μὴ εἴπῃς ὅτι ὑπὲρ ἐαυτοῦ ἰδεόεικε. Πῶς γὰρ ἂν ἴδαιεν, αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος αὐτὸν στεφανοῦν ἀποφαναμένου ὑπὲρ τοῦ στεφάνου καὶ τῶν βραβείων; Οὗτος τοίνυν ὁ Πέτρος, ὁ πάντα ἀφείλε, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν, προσελθόντος ποτὲ πλουσίου τινός, καὶ εἰπόντος τῷ Χριστῷ, *Τί ποιήσω ἵνα κληρονομήσω ζωὴν αἰώνιον*; καὶ τοῦ Χριστοῦ πρὸς αὐτὸν ἀποκρινάμενου, *Εἰ θέλεις τέλειος εἶναι, ὑπάγε, πώλησόν σου τὰ ὑπάρχοντα, καὶ δός πτωχοῖς, καὶ δεῦρο ἀκολούθει μοι*· εἰτα πρὸς τοῦτο λυπηθέντος ἐκείνου, καὶ λέγοντος τοῖς μαθηταῖς τοῦ Χριστοῦ, *Ὅρατε πῶς δυσκόλως εἰσέρχονται οἱ πλοῦσιοι εἰς τὴν βασιλείαν τῶν οὐρανῶν*· ἀμήν, ἀμήν λέγω ὑμῖν, *ὅτι ἐσθλοτέρον ἐστὶ κἀμῆλον διὰ τρυπήματος βραβίδος*

εἰσελθεῖν, ἢ πλοῦσιον εἰς τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ· ὁ Πέτρος, ὁ ἀκτῆμων, ὁ θαρρῶν ὑπὲρ τῆς βασιλείας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἐαυτοῦ μὴ δεδοκῆς σωτηρίας, ὁ πεπεισμένος σαφῶς περὶ τῆς ἐκεῖ αὐτῷ ἀποκαμένης τιμῆς, ἀκούσας ταῦτα ἔλεγε· *Τίς δύναται σωθῆναι*; Τί δέδοικας, ὦ μακάριε Πέτρε; τί ἀγωνιᾷς; τί τρέμεις; Πάντα ἐξήρψας, πάντα ἀφῆκας· περὶ τῶν πλουτούντων ὁ λόγος, ἐκείνων κατηγορία τὸ λεγόμενον· σὺ δὲ ἐν πενίᾳ καὶ ἀκτῆμοσύνῃ διατελεῖς ζῶν. Ἀλλ' οὐ τὸ ἐμαυτοῦ σκοπῶ, φησὶν, ἀλλὰ καὶ τὸ ἐτέρων συμφέρον ζητῶ. Διὰ τοῦτο ὑπὲρ τῶν καθ' ἐαυτὸν θαρρῶν, ὑπὲρ τῶν ἄλλων τὴν [284] πεῦσιν προσήγαγε λέγειν, *Τίς δύναται σωθῆναι*; ε'. Εἶδες τῶν ἀποστόλων τὴν κηδεμονίαν; πῶς ἐν σώμα εἰσιν; εἶδες πῶς καὶ ὑπὲρ τῶν παρόντων καὶ ὑπὲρ τῶν μέλλοντων ἐδεόεικε ὁ Πέτρος; Οὕτω καὶ ὁ Παῦλος. Διὸ ἔλεγε· *Γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ*. Καὶ ἀλλαχθῶ δὲ τοῦτο ποιεῖ πάλιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε λοιπὸν ἀφίστασθαι τῆς Ἀσίας, καὶ ἐπὶ τὴν Ῥώμην ἀγεσθαι, καὶ ἐκεῖθεν ἐπὶ τὸν οὐρανὸν ἀποδημεῖν· ὁ θάνατος γὰρ τῶν ἁγίων οὐκ ἐστὶ θάνατος, ἀλλὰ μετástasis ἀπὸ γῆς εἰς οὐρανὸν, ἀπὸ τῶν ἐλαττώσεων εἰς τὰ βελτίω, ἀπὸ τῶν συνδούλων ἐπὶ τὸν Δεσπότην, ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων πρὸς τοὺς ἀγγέλους· ἐπὶ οὖν ἐμελλεν ἀπιεῖν πρὸς τὸν τῶν ἀπάντων Δεσπότην Θεόν, καὶ τὰ καθ' ἐαυτὸν πάντα καλῶς ψυχομένησε. Καὶ γὰρ τὸν χρόνον, ὃν συνῆν τοῖς μαθηταῖς, μετὰ πάσης ἀκριβείας τὴν διδασκαλίαν αὐτοῖς παρέθετο, καὶ λέγει· *Καθυρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος πόντων*, καὶ οὐδὲν ἐνέλιπον, φησὶ, τῶν ὀφειλόντων εἰσενεχθῆναι πρὸς σωτηρίαν. Τί οὖν; ἐπειδὴ τὰ καθ' ἐαυτὸν ἡσφαλίσατο, ἐπειδὴ ἐγκαλεῖσθαι οὐκ ἤμελλεν ἀπὸ τοῦ Δεσπότης ὑπὲρ τῶν κατ' αὐτὸν χρόνων, ἔρα ἡμέλησε τῶν μετὰ ταῦτα ψυχῶν; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ὥσπερ μέλλων καὶ ἐκείνων εὐθύνας ὑπέχειν, οὕτως κάκεινα μετὰ πάσης αὐτοῖς λέγει τῆς ἀκριβείας, καὶ αὐτὰ δὲ πάλιν ἀναγνώσμεν τὰ ρήματα· *Προσέχετε, φησὶν, ἐνυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ*. Εἶδες πῶς ἦν συνδεδεμένος αὐτῶν τῇ φροντίδι; Ἡμῶν μὲν γὰρ ἕκαστος τὰ καθ' ἐαυτὸν μεριμνᾷ, ὁ δὲ προεστὼς τὰ πάντων. Διὸ φησὶ περὶ τῶν διδασκάλων· *Οἵτινες ἀγρυπνοῦσιν ὑπὲρ τῶν ψυχῶν ὑμῶν, ὡς λόγον ἀποδώσοιτες*. Φοδερὸν ὄντως τὸ κρυπτήριον αὐτῶν τοσοῦτου ὅμμου τὰς εὐθύνas ὑπέχειν· ἀλλ', ὅπερ ἔλεγον, καλέσας αὐτοὺς φησὶ· *Προσέχετε ἑαυτοῖς καὶ παντὶ τῷ ποιμνίῳ, ἐν ᾧ ἑμᾶς ἔθετο τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ποιμέντας καὶ ἐπισκόπους*. Τί γέγονεν; τίνας ἔνεκεν παραινεῖς; μὴ τι προορᾷς δεινόν; μὴ τι προβλέπεις χαλεπόν; μὴ τις κίνδυνος, μὴ τις συμφορὰ, μὴ τις πόλεμος; Εἰπέ· καὶ γὰρ ὑψηλότερος ἡμῶν ἔστηκας· καὶ οὐ τὰ παρόντα βλέπεις μόνον, ἀλλὰ καὶ τὰ μέλλοντα προορᾷς. Εἰπέ τοίνυν τίνας ἔνεκεν παραγγέλλεις ταῦτα καὶ παραινεῖς. *Οἶδα*, φησὶν, *ὅτι μετὰ τὴν ἀφίξιν μου εἰσελεύσονται λύκοι βαρεῖς εἰς τὸ ποιμνίον*. Εἶδες ὅπερ ἔλεγον, πῶς οὐχ ὑπὲρ τῶν καθ' ἐαυτὸν χρόνων ἀγωνιᾷ καὶ δέδοικε μόνον, ἀλλὰ καὶ ὑπὲρ τῶν μετὰ τὴν ἀφίξιν αὐτοῦ; *Εἰσελεύσονται γὰρ λύκοι*, φησὶ· καὶ οὐχ ἀπλῶς, λύκοι, ἀλλὰ, *λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου*. Διπλοῦς ὁ πόλεμος· ἀπουσία Παύλου, καὶ ἐφοδος τῶν λύκων· οὐδὲ ὁ διδάσκαλος πάρεστιν, καὶ οἱ διαφθείροντες ἐπικεῖσονται. Καὶ σκόπει κακοουργίαν θηρίων, καὶ πονηρῶν

* Sic ms. Sed haud dubie legendum κρητρίων.

ἀνθρώπων ἐπίνοιαν· τὴν ἀπουσίαν παρετηρήσαντο τοῦ διδασκάλου, καὶ τότε ἐπέθεντο τῷ ποιμνίῳ. Τί οὖν; ἀπροστατεύτους ἡμᾶς ἔβ; καὶ προλέγει; τὰ δεινὰ μόνον, οὐδεμίαν δὲ ἐπινοεῖς παραμυθίαν; Ἄλλὰ ἂν [285] τοῦτο ποιῆς, μᾶλλον αὖτις τὴν δειλίαν, καὶ καταβάλλεις τὰ φρονήματα, καὶ ἐκλύεις τὰ νεῦρα, παρὰ λυεῖς τὰς χεῖρας τῶν ἀκούοντων. Διὰ τοι τοῦτο πρότερον αὐτοὺς τοῦ Πνεύματος ἀνέμνησεν· Ἐν ᾧ ὑμᾶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἄγιον ἔθετο ποιμένας καὶ ἐπισκόπους. Κὰν Παῦλος ἀπῆλθον, φησὶν, ἀλλ' ὁ Παράκλητος πάρεστιν. Εἶδες πῶς ἐπέτρεψεν αὐτῶν τὴν ψυχὴν, ἀναμνήσας τοῦ διδασκάλου τοῦ θεοῦ, δι' ὃν καὶ αὐτοὺς παρὼν ἴσχυε; Τίνος οὖν ἔνεκεν εἰς φόβον ἐνέβαλεν; Ἴνα ἐκβάλῃ πάλιν τὴν βραθυμίαν. Ἐκότερα γὰρ δεῖ ποιεῖν τὸν συμβουλευόντα, μήτε ἀφιέναι θαρρῆν τὸν ἀκούοντα, ἵνα μὴ βραθυμότερος γένηται· μήτε φοβεῖν πάλιν μόνον, ἵνα μὴ εἰς δειλίαν ἐμπίσῃ. Ἀναμνήσας μὲν οὖν τοῦ Πνεύματος, ἐξέβαλε τὴν δειλίαν· εἰπὼν δὲ τοὺς λόγους, ἐξέβαλε τὴν βραθυμίαν. Λύκοι βαρεῖς, μὴ φειδόμενοι τοῦ ποιμνίου. Προσέχετε ἑαυτοῖς. Οὐδὲν ὀπισθευλάμην, φησὶ· μνημονεύετε μου. Ἰκανὸν γὰρ ὄντας εἰς τὸ θαρρῆν τὸ μεμνησθαι Παύλου. Οὐχ ἀπλῶς δὲ λέγει τὴν μνήμην τὴν ἐκυτοῦ, ἀλλὰ τὴν μνήμην τῶν κατορθωμάτων. Ὅτι γὰρ οὐχ ἀπλῶς λέγει τὴν μνήμην τὴν αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα μεμνημένοι ζηλώσωσιν, ἀκούσονται ἐπήγαγεν· Μνημονεύετε μου, ὅτι τριετία νύκτω καὶ ἡμέραν οὐ διάλειπον μετὰ δακρύων καὶ τῶν ὀδυνῶν ἐκείνων ἀπάντων, νοου-
οιστῶν ἕνα ἕκαστον ὑμῶν. Οὐχ ἀπλῶς ὑμᾶς βούλομαι μεμνησθαι μου, ἀλλὰ καὶ τοῦ χρόνου καὶ τῆς νοουθεσίας, καὶ τῆς σπουδῆς καὶ τῶν δακρύων, καὶ τῶν ὀδυνῶν ἐκείνων ἀπάντων. Καθάπερ γὰρ ἐπὶ τῶν καμνόντων οἱ προσήκοιτες, ἐπειδὴ πολλοὺς καὶ μακροὺς ἀποτείναντες λόγους μὴ πεισθῶσι τὰ τῶν ἀβήρσοιτων προεσθαι σιτία καὶ φάρμακα, δακρύουσιν, ὥστε αὐτοὺς ἐπικάμψαι μᾶλλον· οὕτω καὶ Παῦλος ἐπὶ τῶν μαθητῶν ἐποίησεν· ἦνικα ἂν εἶδεν ἀσθενούντα τὸν λόγον τῆς διδασκαλίας, τὴν θεραπείαν τὴν ἀπὸ τῶν δακρύων εἰσέφερε.

ζ'. Τίς δὲ οὐκ ἂν ᾔδεισθαι Παῦλον δακρύνοντα καὶ ὀδυρόμενον ὁρῶν, εἰ καὶ τῶν λίθων ἀναισθητότερος ἦν; Εἶδες πῶς κάκει προεῖπε τὰ μέλλοντα; Καὶ ἐνταῦθα τὸ αὐτὸ τοῦτο ποιεῖ λέγων· Τοῦτο δὲ γινώσκετε, ὅτι ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ. Τίνος δὲ ἔνεκεν Τιμοθέῳ λέγει, καὶ οὐ λέγει· Ἰδέτωσαν δὲ οἱ μετὰ ταῦτα μέλλοντες γίνεσθαι, ὅτι ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποί; Ἀλλὰ γινώσκε σὺ, ἱ.α μάθῃ; ὅτι καὶ ὁ μαθητὴς ὁμοίως τῷ διδασκάλῳ τῶν ἐσόμενων κήδεσται. Οὐδὲ γὰρ εἰ μὴ ἐκήδετο, παραπλησίως ἐκείνῳ τὴν φροντίδα ἐνέβηκεν ἂν. Οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς ποιεῖ· ἐπειδὴ γὰρ προσήλθον οἱ μαθηταί, τὰ περὶ τῆς συντελείας μαθεῖν θέλοντες, φησὶ πρὸς αὐτούς· Μελλήσετε δὲ ἀκούειν πολλέ-
μους. Καὶ μὴν οὐκ ἐκείνοι ἐμελλον ἀκούειν. Ἐν γὰρ ἔστι τὸ σῶμα τῶν πιστῶν. Καὶ καθάπερ οἱ τότε ὄντες περὶ τῶν ὑστέρων ἀκούουσιν, οὕτω δὴ καὶ ἡμεῖς περὶ τῶν τότε γενομένων μαρθάνομεν. Ὅπερ γὰρ εἶπον, σῶμα ἐν ἐσμέν ἡμεῖς κάκεινοι, μετὰ ἀκριβείας ἀλλήλοις συνεδεμένοι, εἰ καὶ τὴν ἐσάτην τῶν μελῶν ἐπέχομεν τάξιν· καὶ τὸ σῶμα τοῦτο οὐ χρόνος διίστησιν, οὐ τόπος· συνεδέμεθα γὰρ ἀλλήλοις, οὐ νεύρων περιβολαῖς, ἀλλ' ἀγάπῃς [286] δεσμοῖς περιβεβλημένοι πάντοθεν. Διὰ τοῦτο καὶ ἐκείνοις περὶ ἡμῶν διαλέγεται, καὶ ἡμεῖς τὰ ἐκείνων ἀκούομεν. Ἀξίον δὲ ζητήσῃ κάκεινον, τί δήποτε

πανταχοῦ τὰ σκυθρωπὰ πρὸς τὰ τέλη τῆς παρούσης ζωῆς συνωθήσθαι φησι. Καὶ γὰρ ἀλλαχοῦ λέγει· Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἀποστήσονται τινες τῆς πίστεως· καὶ ἐνταῦθα πάλιν λέγει· Ἐν ἐσχάταις ἡμέραις ἐνστήσονται καιροὶ χαλεποὶ. Καὶ ὁ Χριστὸς σύμφωνα τοῦτοις προαναφώνων ἔλεγεν· Ἐπὶ γὰρ τῆς συντελείας μελλήσετε ἀκούειν πολλέμους καὶ ἀκούς πολλέμων, καὶ λιμοὺς καὶ λοιμοὺς. Τίνος οὖν ἔνεκεν ἐν τῇ συντελείᾳ τὸ μέγεθος καὶ ἡ σύνοδος τῶν συμφορῶν; Τινὲς μὲν φασιν, ὅτι κάμνουσα ἡ κτίσις καὶ ἀσθενούσα, καθάπερ σῶμα γεγηρακὸς πολλὰ ἐπισπᾶται τὰ νοσήματα, οὕτω καὶ αὕτη γηρῶσα πολλὰς ἐπισπᾶται τὰς συμφοράς. Ἄλλὰ τὸ μὲν σῶμα κατὰ φύσεως ἀσθένειαν καὶ νόμον ἐπὶ τὸ γῆρας ἔρχεται· οἱ δὲ λοιμοὶ καὶ οἱ πόλεμοι καὶ οἱ σεισμοὶ οὐ διὰ τὸ γῆρας τῆς κτίσεως εἰσιν. Οὐδὲ γὰρ ἐπειδὴ τὰ κτίσματα ταῦτα γηρᾷ, διὰ τοῦτο τὰ νοσήματα ταῦτα· Λιμοὶ γὰρ, καὶ λοιμοὶ, καὶ σεισμοὶ κατὰ τόπους· ἀλλ' ἐπειδὴ τῶν ἀνθρώπων ἡ γνώμη διαφθείρεσθαι μέλλει· ἁμαρτιῶν γὰρ ἔστιν ἅπαντα ταῦτα κολαστήρια, καὶ νοσημάτων ἀνθρωπίνων φάρμακα. Καὶ γὰρ τὰ νοσήματα τὰ ἀνθρώπινα τότε ἐπιτείνεται. Καὶ τίνος ἔνεκεν τότε ἐπιτείνεται; φησὶν. Ἐμοὶ δοκεῖ, ὅτι ἐπειδὴ χρονίζει τὸ δικαστήριον, καὶ μέλλουσιν αἱ εὐθύναι, καὶ οὕτω παραγέγονεν ὁ κριτὴς, βραθυμότεροι γίνονται οἱ μέλλοντες λόγον ὑπέχειν. Ὅπερ οὖν καὶ περὶ τοῦ ποιητοῦ οἰκέτου φησὶν ὁ Χριστὸς, ὅτι ἐκείθεν γέγονε βραθυμότερος. Χρονίζει γὰρ ὁ Κύριός μου, φησὶν ὁ οἰκέτης, καὶ διὰ τοῦτο τοὺς συνδούλους ἔτυπτε, καὶ τὴν δεσποτικὴν διατάραττεν οὐσίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Χριστὸς τοῖς μαθηταῖς συνελοῦσι καὶ βουλομένοις μαθεῖν τὴν ἡμέραν τῆς συντελείας, οὐκ ἔλεγε, τῇ ἀδηλίᾳ τῶν μελλόντων ἐναγωνίους ἡμᾶς ποῶν διηνεκῶς, ἵνα ἕκαστος δὲ προσδοκῶν τὸ μέλλον, καὶ ἐν ἐλπίσει ὦν τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, σπουδαιότερος ᾖ. Διὰ τοῦτο παραινέει· τίς λέγων· Μὴ ἀναβάλλου ἐπιστρέψαι ἐπὶ Κύριον, μηδὲ ἀνήμερε ἡμέραν δὲ ἡμέρας, μήποτε ὡς μέλλεις ἐκτριβῇς. Ἀδηλός ἐστιν ἡ τελευταία, φησὶ, καὶ διὰ τοῦτο ἀδελός, ἵνα δὲ σπουδάζῃς. Διὰ τοῦτο ὡς κλέπτης ἐν νυκτὶ, οὕτως ἡ ἡμέρα Κυρίου ἔρχεται· οὐχ ἵνα κλέψῃ, ἀλλ' ἵνα ἡμᾶς ἀσφαλίστέρους ποιήσῃ. Ὁ γὰρ τὸν κλέπτην προορῶν, ἐν ἀγρυπνίᾳ διάγει, καὶ λύχον ἄψας διὰ παντός ἐγρήγορεν. Οὕτω; ὅν καὶ ὑμεῖς ἄφαντες τὸ φῶς τῆς πίστεως καὶ τῆς ὀρθῆς πολιτείας, φαιδρὰς ἔχετε τὰς λαμπάδας ἐν ἀγρυπνίᾳ διηνεκεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ οἶδαμεν πότε ὁ νομφὸς ἔρχεται, δεῖ παρσκευασμένους εἶναι διὰ παντός, ἵν' ὅταν ἔλθῃ, νήφοντας εὕρῃ.

ζ'. Ἐβούλομην ἐκτείνειν τὸν λόγον· ἀλλὰ καὶ ταῦτα μέλις ἀφῆκεν εἰπεῖν ἡ τοῦ σώματος ἀσθένεια, δι' ἣν τὸν μακρὸν τοῦτον ὁμῶν διασπάσθην χρόνον. Μακρὸς γὰρ ὁ χρόνος ἐμοί, οὐ τῷ ἀριθμῷ τῶν ἡμερῶν, ἀλλὰ τῷ μέτρῳ καὶ τῇ διαθέσει τῆς ψυχῆς. Τοῖς γὰρ φιλοῦσι καὶ ὁ βραχύς χρόνος τοῦ χωρισμοῦ πολὺς καὶ ἀφαντος φαίνεται. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Παῦλος [287] μικρὸν ἀποστάς Θεσσαλονικέων, ἔλεγεν· Ἡμεῖς, ἀδελφοί, ἀποφραγισθέντες ἀπ' ὑμῶν πρὸς καιρὸν ὥρας, προσώπω, οὐ καρδίᾳ, περισσοτέρως ἐσπουδάσαμεν τὸ πρόσωπον ὑμῶν ἰδεῖν. Εἰ δὲ Παῦλος ὁ πάντων μάλιστα φιλοσοφεῖν εἰδώς, οὐκ ἤνεγκεν πρὸς καιρὸν ὥρας, πῶς ἡμεῖς τοσαύτας οἰσημεν ἡμέρας; Ἀλλ' ἐκεῖνος μὲν μηκέτι στέγων, τὰ λείψανα τῆς ἀβρώστιας ἔχων, ἐδραμον πρὸς ὑμᾶς, μέγιστον φάρμακον ἡγοῦμενος ἐπιθήσειν τῆς ὑμετέρας ἀγάπης τὴν

parcentes gregi. Duplex bellum : Pauli absentia et incursio luporum : doctor non aderit, et corruptores imminabunt. Ac perpende ferarum vafritiem, et improborum hominum versutiam : absentiam doctoris observarunt, et tunc gregem lavaserunt. Quid igitur? nos sine duce et patrocinio deseris, tantumque calamitates praedicis, neque ullam excogitas consolationem? Verum si hoc facias, timorem auges, et animos dejicias, nervos dissolvīs, atque manus audientium. Ideo prius illis Spiritum commemoravit : *In quo vos Spiritus sanctus posuit pastores et episcopos* (Act. 20. 28). Etiam si Paulus abeat, inquit, at Paracletus adest. Viden' quomodo eorum erexit animum, divinum commemorans doctorem, cujus ope et ipse dum praesens esset valebat? Cur ergo timorem iniecit? Ut desidiam eliminaret. Utrumque enim praestare debet is qui dat consilium: nec permittere ut auditor confidat, ne signior evadat; neque perterrefacere tantum, ne in nimium metum incidat. Cum ergo Spiritum commemoravit, timorem eiecit; cum lupos addidit, segnitiam depulit. *Lupi graves, non parcentes gregi. Attendite vobis. Nihil subtrahit,* inquit, memores esto te mei. Sufficit enim Pauli memoria ad fiduciam indendam. Non memoriam sui tangit solum, sed etiam memoriam gestorum. Quod enim non simpliciter memoriam sui postulet: sed ut recordati ejus, ipsum imitentur, audituro cuivis subjicit : *Recordamini mei, quoniam per triennium nocte et die non cessavi cum lacrymis et gemitibus illis omnibus monens unumquemque vestrum* (Act. 20. 31). Non solum mei recordari vos cupio; sed etiam temporis, admonitionis, curae, lacrymarum et gemituum illorum omnium. Quemadmodum enim aegrotorum cognati, cum vident illos dictis suis multisque monitis non cedere nec admittere alimenta et pharmaca aegris competentia, lacrymantur, ut illos facilius flectant: sic et Paulus erga discipulos se gerebat; cum videbat doctrinae sermonem ad suadendum infirmum esse, lacrymarum medelam inducebat.

6. Quis autem non reveritus esset, Paulum lacrymantem cernens ac gementem, etiamsi sensu magis destitutus fuisset, quam lapides? Vidistin' quomodo etiam illic futura praedixerit? Hic etiam idipsum agit dicens : *Hoc autem scitote, quoniam in novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). Cur autem id Timotheo ait, nec dicit : Sciant ii qui post futuri sunt, fore tempora gravia? sed Scito tu, ut discas discipulum perinde atque magistrum illa etiam quae futura sunt curare. Si enim non curasset, non parem illi sollicitudinem imposuisset. Ita fecit et Christus : quia enim accesserant discipuli, quod vellent ea quae ad consummationem spectabant ediscere, ait illis : *Audituri estis praelia* (Matth. 24. 6). Atqui non illi audituri erant. Unum namque est corpus fidelium. Ac quemadmodum ii qui tunc erant, de postfuturis audiebant, sic et nos de illis qui tunc fuere discimus. Ut enim dixi, unum corpus cum illis sumus, arcte mutuo conjuncti, etiamsi extremam membrorum partem occupamus : corpusque hoc nec tempus separat,

nec locus : mutuo enim colligati sumus, non nervorum circuitibus, sed caritatis vinculis undique contracti. Ideo et illos circa nos alloquitur, et nos quae ad illos spectant audiamus. Operae pretium est et illud quaerere, cur ubique tristitia versus praesentis vitae finem accessura dicat. Etenim alibi dicit : *In novissimis diebus discedent quidam a fide* (1. Tim. 4. 1); et hic rursum ait : *In novissimis diebus erunt tempora gravia* (2. Tim. 3. 1). Christus quoque his consona praenuntians siebat : Nam *In consummatione audituri estis praelia et opiniones praeliorum, et fames et pestes* (Matth. 24. 6. 7). Cur ergo in consummatione tot et tantae simul calamitates? Quidam dicunt, fatiscentem et infirmantem naturam, sicut corpus quoddam senio confectum multos attrahit morbos, sic eam consenscentem multas attrahere calamitates. At corpus quidem ob corporis infirmitatem secundum legem ad senium venit : pestilentiae autem, bella, et terrae motus, non ob naturae senectutem accidunt. Neque enim ideo accidunt hi morbi, quod creaturae consenscant : *Fames nempe, pestilentia, et terrae motus per loca* : sed quia hominum animos corrumpi futurum est : haec quippe omnia sunt ultiones peccatorum, et aegritudinibus humanis remedia. Nam aegritudines humanae tunc augentur. Et quare tunc augentur? inquires. Quoniam, ut mihi videtur, judicium et poenae in diuturnum tempus differuntur, ac nondum advenit Judex, qui rationem reddituri sunt, signiores evadunt. Id quod etiam Christus de servo nequam dicit, ipsum ideo negligentioris fuisse. Moras trahit dominus meus, inquit ille servus, ideoque conservos verberabat, et heriles facultates pessumdabat. Idcirco Christus accedentibus discipulis, et quaerentibus ediscere diem consummationis, non indicavit, ut futurorum incertos nos assidue in timore servet, et singuli semper futurum expectantes, et in spe Christi adventus versantes, diligentiores essent. Ideo admonet quispiam dicens : *Ne differas converti ad Dominum, neque expectes de die in diem, ne forte dum tardas, conteraris* (Eccli. 5. 8. 9). Incerta mors est, inquit, et ideo incerta, ut semper sollicitus sis. Quapropter sicut fur noctu, sic dies Domini veniet : non ut furetur, sed ut nos cautiores reddat. Nam qui venturum furem praevidet, in vigiliis agit, et accensa lucerna semper vigilat. Sic et vos itaque accensa fidei et recti vitae instituti luce, splendidas habetote lucernas, in assiduīs vigiliis. Quia enim nescimus quandoam sponsus venturus sit, semper paratos esse oportet, ut cum venerit, nos vigilantes inveniat.

7. *Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit.* — Plura dicere vellem : sed haec proferre infirmitas corporis vix permisit, qua a vobis longo tempore avulsus sum. Longum mihi tempus fuit, non numero dierum, sed secundum mensuram affectus animi. Amantibus enim, etsi breve absenti tempus, multum tamen ingensque videtur. Ideo Paulus cum a Thessalonicensibus modico tempore abfuisset, dicebat : « Nos, fratres, privati vobis ad tempus horae, vultu, non corde, abundantius festinavimus

faciem vestram videre. » Si Paulus qui omnium maxime philosophari sciebat, ne ad tempus quidem horæ tulit, quomodo nos tot diebus sustinebimus? Sed ille quidem (a) [ne ad horam quidem tulit; ego vero tot dierum absentiam] non ultra ferens, manentibus adhuc morbi reliquiis, ad vos cucurri, maximum me

putans remedium adhibere, caritatis vestræ consortium. Id enim mihi ipsa medicorum opera utilius, et omni quod inde mutuari possim solatio commodius est, vestra scilicet frui caritate; qua utinam diutius gaudere liceat, precibus et intercessionibus omnium sanctorum, ad gloriam Domini nostri Jesu Christi, per quem et cum quo Patri gloria, honor, imperium, una cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

(a) Quæ undinis claudantur desiderantur in Græco et ex conjectura scripta sunt.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius, p. 815: « Homilia est melioris notæ et Chrysostomo digna, quamvis in Catalogo Augustano minime reperiatur. Descripsimus eam ex optimo Manuscripto in Bibliotheca Augustana: neque aliud præterea suppetebat exemplar. Porro illud monendum duximus, multa reperiri in Homilia octava in primam ad Thessalonicenses affinia iis, quæ hac in oratione habentur, tam

CHRYSOSTOMI

DE PERFECTA CARITATE, DE MERCEDE OPERUM PRO MERITO TRIBUENDA, DEQUE COMPUNCTIONE (a).

~~~~~

1. Omne opus bonum caritatis fructus est: ideo multa circa illam dicta circumferuntur, Christo dicente: *In hoc cognoscent omnes, quia discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem* (Joan. 13. 35); Paulo autem clamante: *Nemini quidquam debeatis, nisi ut invicem diligatis* (Rom. 13. 8). Illud autem non sine causa dixit, sed ut mutuum esse debitum doceret. Quemadmodum enim corpori alimentum semper debemus, ipsique damus (per totam quippe vitam hoc debitum extenditur): sic circa caritatem agendum docet: imo longe majori studio, eo quod ad vitam deducat æternam, ac cum illis qui ea præditi sunt semper maneat. Nam *Manent*, inquit, *tria hæc, fides, spes, caritas; major autem horum est caritas* (1. Cor. 13. 13). Non verbis autem modo, sed etiam operibus illam discimus. Ac primo quidem per modum quo nos propagati sumus. Cum enim Deus unum efformasset hominem, ex illo jussit omnes oriri, ut omnes mutuo quasi unum esse reputemus, et in caritate mutua degere studeamus. Deinde per commercia mutuam dilectionem sapienter curavit: quo autem modo audi. Cum multis orbem compleret bonis, cuilibet regioni propriam fructuum speciem largitus est, ut propter usus necessitatem nos mutuo adeuntes, et quæ supervacanea sunt utrinque tradentes, ac quæ desunt nobis accipientes, congeneres nostros diligamus. Idipsum etiam in singulis fecit hominibus. Non enim concessit

ut omnes omnia scirent, sed huic dedit medicinam, illi fabrilem artem, alii aliam, ut mutuis egentes officii, nos mutuo diligamus. In spiritualibus quoque idipsum videre est, ut ait Paulus: « Alii quidem datur sermo sapientiæ, alii sermo scientiæ, alii autem prophetia, alii gratia curationum, alii genera linguarum, alii interpretatio sermonum » (1. Cor. 12. 8. 10). Verum nihil supra caritatem: quamobrem illam omnibus ipse præfert, his verbis: « Si linguis hominum loquar et angelorum, caritatem autem non habeam, factus sum velut æs sonans, aut cymbalum tinniens: et si habuero prophetiam, sciamque arcania omnia, et si habuero fidem, ita ut montes transferam, caritatem autem non habuero, nihil sum » (1. Cor. 13. 1. 2). Neque hic stetit, imo etiam mortem pro pia religione nihil lucri habere pronuntiat, nisi adsit caritas. Neque sine causa hæc de caritate dixit: sciebat enim, plane sciebat, utpote præceptorum Dei cultor, hæc firmas radices ponente, omnium bonorum fructus emitti. Illud enim, *Non machaberis, non occides, non furaberis, non falsum testimonium dices* (Exod. 20. 13-16), et si qua alia præcepta, in hoc uno, ceu in capite comprehenduntur, *Diliges proximum tuum sicut teipsum* (Lev. 19. 18. Gal. 5. 14). Ecquid opus est hæc parva dicere, magnaque tacere? Propter caritatem ad nos descendit dilectus Dei Filius, qui nobiscum hominibus versatus est et habitavit, ut multiplicium deorum errore sublato, veraque annuntiata religione, mutuam caritatem homines doceret, quemadmodum

(a) Collata cum Codice Colbertino 970.

συντυχίαν. Ἐμοὶ γὰρ καὶ ἱατρῶν χειρῶν χρησιμώτερον, καὶ πάσης τῆς ἐκείθεν παραμυθίας λυσιτελέστερον, τὸ τῆς ὑμετέρας ἀπολαύειν ἀγάπης· ἥς γένοιτο διηνεκῶς ἐντροφεῖν, εὐχαῖς καὶ πρεσβεαῖς πάντων τῶν ἁγίων, εἰς

δόξαν τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, τιμὴ, κράτος, ἔμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE PERFECTA CARITATE.

verbis quam sensu. Neque tamen ἀπάνθισμα esse puto, sed eundem de iisdem rebus eodem pene modo diversis temporibus dixisse. Savillii de hac homilia sententiam libenter amplector. Est enim Chrysostomo digna, ad mores instituendos optima, et sancti doctoris stylum sapit. Cæterum nihil offert, quo possimus internoscere Antiochiense an Constantinopoli habita fuerit.

ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

Περὶ τελείας ἀγάπης, καὶ τῆς κατ' ἀξίαν τῶν ἔργων ἀνταποδόσεως, καὶ περὶ κατανύξεως.

α'. Πᾶσα πρῆξις ἀγαθὴ καρπὸς ἀγάπης ἐστὶ· διὸ καὶ πολλὸς περὶ αὐτῆς ὁ λόγος, τοῦ μὲν Χριστοῦ λέγοντος· Ἐν τούτῳ γινώσκονται πάντες, ὅτι ἐμοὶ μαθηταὶ ἐστέ, ἐὰν ἀγαπᾶτε ἀλλήλους· τοῦ δὲ Παύλου βοῶντος· Μηδενὶ μηδὲν ὀφείλετε, εἰ μὴ τὸ ἀγαπᾶν ἀλλήλους. Οὐχ ἀπλῶς εἶπεν, ἀλλ' ὡς ὀφειλοντας ἀλλήλοις. Ὡς γὰρ τῷ σώματι τὴν τροφὴν ἀεὶ μὲν ὀφειλομεν αὐτῷ, ἀεὶ [288] δὲ ἀποδίδομεν (πάσῃ γὰρ ἡμῶν τῇ ζωῇ τὸ τοιοῦτον συνεκτείνεται χρέος)· οὕτω καὶ ἐπὶ τῆς ἀγάπης διδάσκει ποιεῖν· μᾶλλον δὲ καὶ πολλῷ πλεον, ὅσῳ καὶ πρὸς αἰώνιον ὀφείλει ζῶην, καὶ συμπαραμένει τοῖς ἔχουσιν αὐτήν. Μένει γὰρ, φησὶ, τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἀγάπη, ἀγάπη· με' ζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη. Οὐ μόνον δὲ διὰ ῥημάτων, ἀλλὰ καὶ διὰ πραγμάτων διδασκόμεθα ταύτην. Καὶ πρῶτον μὲν διὰ τοῦ τρόπου τῆς ἡμετέρας κατασκευῆς. Ἐνα γὰρ πλάσας ὁ Θεὸς ἄνθρωπον, ἐξ αὐτοῦ πάντας προτέταξε γενέσθαι, ἵνα πάντες ἀλλήλους ὡς ἕνα νομίζωμεν*, καὶ ἐν ἀγάπῃ πρὸς ἀλλήλους διαγείνῃ σπουδάζωμεν. Ἐπειτα καὶ διὰ τῆς τῶν συναλλαγμάτων ἐπιμιξίας σοφῶς ἡμῖν τὸ φιλόλληλον ἐπραγματεύσατο· καὶ πῶς, ἀκούε. Πολλῶν πλῆσας τὴν οἰκουμένην ἀγαθῶν, ἔδωκεν ἐκάστη χώρα πάλιν ἰδιόζουσαν ἐπιτηδεύοντα καρπῶν, ἵνα διὰ τὸ τῆς χρείας ἀναγκαῖον πρὸς ἀλλήλους βαδίζοντες, καὶ τῶν περιττενόντων μεταδίδόντες, καὶ τῶν λειπόντων ἡμῖν ἀντελαμβάνοντες, ἀγαπῶμεν τὸ ὁμόφυλον. Τοῦτο καὶ ἐφ' ἐκάστου πεποιήκειν ἄνθρωπον. Οὐ γὰρ πάντα πᾶσιν ἔδωκεν εἶδέναι, ἀλλὰ τῷ μὲν ἱατρικὴν, τῷ δὲ τεκτονικὴν, καὶ ἄλλω ἄλλην, ἵνα χρῆζοντες

ἀλλήλων, ἀγαπῶμεν ἀλλήλους. Καὶ ἐν τοῖς πνευματικοῖς δὲ πάλιν τὸ αὐτὸ γινόμενον ἴδοι τις ἂν, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὅτι Τῷ μὲν δίδεται λόγος σοφίας, τῷ δὲ λόγος γνώσεως, ἄλλω δὲ προφητεία, ἄλλω δὲ χαρίσματα ἱαμάτων, ἄλλω δὲ γένη ῥημάτων, ἄλλω δὲ ἐρμηνεία ῥημάτων. Ἄλλ' οὐδὲν τῆς ἀγάπης ἀνώτερον· διὸ καὶ πάντων αὐτὴν προέθηκεν, οὕτως εἰπὼν· Ἐὰν δὲ ταῖς ῥημάσιν τῶν ἀνθρώπων λαλῶ καὶ τῶν ἀγγέλων, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, γέγονα χαλκὸς ἢ ἥχων, ἢ κύμβαλον ἀλαλάζον· καὶ ἐὰν ἔχω προφητείαν, καὶ εἰδῶ τὰ μυστήρια πάντων, καὶ ἐὰν ἔχω πίστιν, ὥστε ὅρη μεθιστάνειν, ἀγάπην δὲ μὴ ἔχω, οὐδὲν εἰμι. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἴστη, ἀλλὰ καὶ τὸν ὑπὲρ εὐσεβείας θάνατον οὐδὲν ἔχειν ἀποφαίνεται κέρδος, μὴ προσούσης ἀγάπης. Οὐ μάρτην δὲ τοσαῦτα περὶ αὐτῆς εἰρήκειν· ἥδει γὰρ, ἥδει σαφῶς, ἅτε γεωργὸς τῶν ἐντολῶν τοῦ Θεοῦ, ὅτι, ταύτης ἐρριζωμένης ἀσφαλῶς, ὁ τῶν ἀγαθῶν ἀπάντων βλαστάνει καρπός. Τὸ γὰρ, Οὐ μοιχεύσεις, οὐ φονεύσεις, οὐ κλέψεις, οὐ ψευδομαρτυρήσεις, καὶ εἰ τις ἐτέρα ἐντολὴ, ἐν τούτῳ τῷ λόγῳ ἀνακεφαλαιοῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Καὶ τί χρὴ τὰ μικρὰ λέγειν, τὰ μεγάλα σωπῶντας; Αἱ ἀγάπην κατήλθε πρὸς ἡμᾶς ὁ ἀγαπητὸς Υἱὸς τοῦ Θεοῦ, καὶ ὁμόσκητος καὶ ὁμοδαίτης τοῖς ἀνθρώποις γέγονεν, ἵνα τὴν πολυθεὸν καταλύσας πλάνην, καὶ τὴν ἀληθεῖ καταγγείλας θεογνωσίαν, τὴν πρὸς ἀλλήλους ἀγάπην διδάξῃ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς Ἰωάννης μαρτυρεῖ λέγων· Οὕτως ἠγάπησεν ὁ Θεὸς τὸν κόσμον, ὅτι τὸν Υἱὸν αὐτοῦ τὸν μονογενῆ ἔδωκεν, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπολέται, ἀλλ' ἔχη ζωὴν αἰώνιον. Ἰπὸ ταύτης ἐκκαίμενος ὁ Παῦλος τὴν οὐράνιον ἀφῆκε φωνήν, Τίς ἡμᾶς χωρίσει ἀπὸ τῆς ἀγά-

* Colb. ἀλλήλους νομίζομεν. Paulo post Colb. ἐπιμιξίας εὐσηχεύως ἡμῖν πραγματεύεται τὸ φιλόλληλον· πολλῶν γὰρ ἐπιμιξίας.

πῆς τοῦ Χριστοῦ; λέγων· *Θλίψις, ἡ [289] στενοχωρία, ἡ διωγμός, ἡ λιμός, ἡ γιμνότης, ἡ κίνδυνος, ἡ μάχαιρα*; Καταφρονήσας δὲ τούτων ὡς εὐτελῶν, καὶ τὰ πολλὰ τούτων μείζονα τέθεικε· *φησὶ γάρ, "Οτι οὐτε θάνατος, οὐτε ζωὴ, οὐτε ἐνεστώτα, οὐτε μέλλοντα, οὐτε ψῆμα, οὐτε βάθος, οὐτε τις κτίσις ἐτέρα δυνησεται ἡμᾶς χωρῖσαι ἀπὸ τῆς ἀγάπης τοῦ Θεοῦ τῆς ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν*. Ἐντεῦθεν οὐδὲν ἰδύνατο ^a χωρῖσαι τὸν μακάριον ἐκείνον ὑπὸ τῆς ἀγάπης πυρπολούμενον, οὐκ οὐρανὸς, οὐ γῆ, οὐ θάλασσα, οὐ τὰ ἐν τοῖς οὐρανοῖς βασιλεία, οὐ τὰ ἐν ᾧδου κολαστήρια· πάντων γάρ ὑπερῶρα διὰ τὸν Χριστόν. Εἰ δὲ καὶ τοὺς ἄλλους ἐξετάσαιμεν ἁγίους, πάντας εὐρήσομεν δι' ἀγάπην εὐαρεστήσαντας.

β'. Ἡ ἀγάπη δείκνυσί σοι τὸν πλησίον ὡς σεαυτὸν, καὶ χαίρειν σε διδάσκει ἐπὶ τοῖς ἐκείνου καλοῖς, ὥσπερ ἐπὶ τοῖς σοῖς, καὶ φέρειν αὐτοῦ τὰ ἐλαττώματα, ὥσπερ καὶ τὰ σά. Ἡ ἀγάπη ἐν σῶμα τοὺς πολλοὺς ἀπεργάζεται, καὶ Πνεύματος ἁγίου δοχεῖα τὰς τούτων κατασκευάζει ψυχάς· οὐ γὰρ διηρημένοις ἀλλήλων, ἡνωμένοις δὲ κατὰ ψυχὴν τὸ τῆς εἰρήνης ἐπαναπαύσεται Πνεῦμα. Ἡ ἀγάπη κοινὰ ποιεῖ πᾶσι τὰ ἐκάστου ὑπάρχοντα, καθὼς φησιν ἡ βίβλος τῶν Πράξεων· *Τοῦ δὲ πλῆθους τῶν πιστευσάντων ἦν ἡ καρδία καὶ ἡ ψυχὴ μία· καὶ οὐδεὶς τι τῶν ὑπαρχόντων αὐτῷ ἕλεγε· ἰδίον εἶναι, ἀλλ' ἦν αὐτοῖς ἅπαντα κοινά· καὶ διεδίδото ἐκάστῳ, καθότι ἦν τις χρειαζόμενος· οἷον οὕτω τείχος ἀρράγεις, ἀρμονίᾳ λθὼν εὐμεγεθῶν ὠχυρωμένον, ἀπόρθητον γίνεται ταῖς τῶν ἐχθρῶν ἐφοδίαις, ὡς τὸ σύστημα τῶν ἀλλήλων ἀγαπώντων, καὶ ἐν ὁμοφροσύνῃ περισφιγμένων; Καὶ αὐτὰς τοῦ διαβόλου προσβολὰς ^b ἀποκρούεται· καὶ μάλα εὐκότως. Οἱ γὰρ μετ' ἀλλήλων κατ' ἐκείνου παρατασσόμενοι, καὶ μὴ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι ^c, ἀήτητοι γίνονται τοῖς αὐτοῦ μηχανήμασι, τὰ λαμπρά τῆς ἀγάπης ἐγείροντες τρόπαια. Καὶ καθάπερ αἱ τῆς λύρας νευραὶ, πολλὰ μὲν οὐσαι, εἰς μίαν δὲ νεύουσαι συμφωνίαν, τερπνότητόν τι μέλος ἡχοῦσιν· οὕτως οἱ πρὸς μίαν συγκεκραμένοι γνώμην, εὐχον ἀνακρούονται τῆς ἀγάπης τὸν φθόγγον. Διὰ τοῦτο συμβουλεύει ὁ Παῦλος τὸ αὐτὸ φρονεῖν, καὶ λέγειν, καὶ ἀλλήλους ἡγεῖσθαι ὑπερέχοντας ἑαυτῶν, ὥστε μὴ τῇ φιλοτιμίᾳ διαλύσθαι τὴν ἀγάπην, ἀλλὰ τὴν τιμὴν ἀντιπαραχωροῦντας ^d ἀλλήλοις, ἐν ὁμονοίᾳ διένειν. Καὶ πάλιν φησὶ· *Δι' ἀγάπης δουλεύετε ἀλλήλοις*. Ὁ γὰρ πᾶς νόμος ἐν ἐνὶ λόγῳ πληροῦται, ἐν τῷ, Ἀγαπήσεις τὸν πλησίον σου ὡς σεαυτὸν. Ὁ ἀγαπῶν οὐκ ἐπιτάττειν βούλεται μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπιτάττεσθαι· καὶ χαίρει μᾶλλον ἐπιτατούμενος, ἢ περ ἐπιτάττων. Ὁ ἀγαπῶν χαρίζεσθαι βούλεται· μᾶλλον, ἢ χάριν λαμβάνειν· θέλει γὰρ ὀφειλέτην ἔχειν τὸν φίλον, ἢ περ αὐτὸς ὀφείλειν ἐκεῖν. Ὁ ἀγαπῶν καὶ βούλεται χαρίζεσθαι τῷ ἀγαπωμένῳ, καὶ οὐ βούλεται δοκεῖν χαρίζεσθαι, καὶ ἄρχειν αὐτὸς εὐεργεσίας, καὶ μὴ δοκεῖν ἄρχειν εὐεργεσίας. Τάχα τινὲς ἀγνοοῦσι τὸ λεγθέν· οὐκοῦν δι' ὑποδείγματος αὐτὸ ποιήσω σαφές. Ἐμελλεν ὁ φιλόθεος [290] δεσπότης τὸν Ὑῖον αὐτοῦ χαρίζεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλ' ἵνα μὴ δόξῃ χαρίζεσθαι,*

ἀλλ' ὀφείλῃ ἀποδίδόναι, προσέταξε τῷ Ἀδραμ δοῦναι τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἵνα τοῦτο καὶ αὐτὸς ποιῶν, μὴ ὡς χάριν διδοῦς, ἀλλ' ὡς χρεὸς ἀποδίδους· εὐρεθῇ διὰ τὸν ὑπερβάλλοντα πλοῦτον τῆς αὐτοῦ ἀγαθότητος. Οὕδα ὅτι ξένον φαίνεται τοῖς πολλοῖς τὸ λεγθέν. Τὸ δὲ αἴτιον, ὅτι περὶ πράγματος διαλέγομαι τὸν οὐρανὸν οἰκοῦντος νῦν. Ὡς περ γὰρ εἰ ἐλεγον περὶ τίνος φυτοῦ ἐν Ἰνδῇ τιεκτομένου, καὶ οὐ μὲν πείραν ἔλαθεν, οὐκ ἂν ἴσχυεν ὁ λόγος παραστήσαι, καὶ μυρία περὶ αὐτοῦ ἐλεγον· οὕτως καὶ νῦν ὅσα ἂν εἴπω, μάτην ἐρῶ· οὐ γὰρ συνιοῦσί τινες τὰ λεγόμενα. Ἐν οὐρανῷ γὰρ, ὡς ἔφην, τοῦτο πεφυτευταὶ τὸ φυτόν. Ἀλλ' ἐὰν θέλωμεν, καὶ παρ' ἡμῖν αὐτὸ φυτευθῆναι δυνατόν. Διὰ τοῦτο γὰρ ἐδιδάχθημεν λέγειν πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ Πατέρα· *Γενηθήτω τὸ θέλημα σου ἐν οὐρανῷ καὶ ἐπὶ τῆς γῆς*.

γ'. Μὴ τοῖνυν ἀδύνατον εἶναι νομίσωμεν τὸ τοιοῦτον ἀγαθὸν κτήσασθαι. Δυνατὸν γάρ, ὅπως δυνατόν, εἰ γε βουλόμεθα νῆφειν· οὐ τοῦτο δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ πᾶσαν κατορθῶσαι τὴν ἀρετὴν. Αὐτεξουσίᾳ γὰρ προαιρέσει κυβερνώμεθα, καὶ οὐχ εἰμαρμένῃ ἀνάγκῃ, κατὰ τινος, ὑποκείμεθα, ἐν τῷ θέλειν καὶ μὴ θέλειν ὁριζόμενοι καὶ τὰ καλὰ καίεσθαι καὶ τὰ κακὰ. Διὰ τοῦτο γὰρ ὁ Θεὸς καὶ βασιλεὺς ὑπέσχετο, καὶ τιμωρίαν ἠπειλήσεν. Οὐκ ἂν δὲ τοῖς ἀνάγκῃ δεδεμένοις οὕτως ἐποίησε· τῶν γὰρ ἀπὸ γνώμης γινόμενων ἀντιδοσὶς ἐστὶν ἐκατέρων. Οὐκ ἂν νόμους ἔθηκεν, οὐκ ἂν παραινέσεις ἔδωκεν, εἰ δεσμοῖς εἰμαρμένῃς κεκρατημένοι ἦμεν. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἐλευθεροί ἐσμεν, καὶ τῆς ἰδίας προαιρέσεως κύριοι, καὶ ἀπὸ μὲν βίβυλίας γινόμεθα φαῦλοι, ἀπὸ δὲ σπουδῆς χρηστοί, διὰ τοῦτο ταῦτα κατασκευάσας τὰ φάρμακα, τῷ φόβῳ τῆς κολάσεως καὶ τῇ προσδοκίᾳ τῆς βασιλείας διορθούμενος ἡμᾶς, καὶ φιλοσοφεῖν παιδεύων. Οὐκ ἐκ τούτων δὲ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐξ ὧν ἡμεῖς αὐτοὶ ποιοῦμεν, δηλον ὅτι οὐτε εἰμαρμένη, οὐτε τύχη, οὐτε γένεσις, οὐτε δρόμος ἀστέρων τὰ κατ' ἡμᾶς διοικεῖ. Εἰ γὰρ ἐκεῖθεν ἤρτηται τὰ γινόμενα πάντα, καὶ οὐ τῆς προαιρέσεως τῶν ἀνθρώπων, τίνος ἔνεκεν μαστιγῶν τὸν οἰκῆτην κελκοφῶτα; τίνος ἔνεκεν μοιχευθεῖσαν τὴν γυναῖκα εἰς δικαστήριον ἔλκεις; τίνος ἔνεκεν αἰσχύνῃ πράττων τὰ ἄτοπα; τίνος ἔνεκεν οὐδὲ τὰ ῥήματα φέρεις ὀνειδιζόμενος, ἀλλ' ἐὰν τις σε καλίσῃ μοιχόν, ἢ πόρνον, ἢ μέθυσον, ἢ τι τοιοῦτον, ὕβριν τὸ πρᾶγμα καλεῖς; Εἰ γὰρ μὴ τῆς σῆς γνώμης τὸ ἁμαρτάνειν, οὐτε ἔγκλημα τὸ γινόμενον, οὐτε ὕβρις τὸ λεγόμενον. Νῦν δὲ καὶ δι' ὧν τοῖς ἁμαρτάνουσιν οὐ συγγινώσκεις, καὶ δι' ὧν αὐτοὺς αἰσχύνῃ τὰ κακὰ πράττων, καὶ λανθάνειν σπουδάζεις, καὶ δι' ὧν τοὺς ταῦτά σοι προφέροντας ὕβριστάς νομίζεις, διὰ πάντων ὁμολογεῖς, ὅτι οὐκ ἀνάγκῃ δέδεται τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ προαιρέσεως ἐλευθερίᾳ τετίμηται. Τοῖς γοῦν ἀνάγκῃ κατεχομένοις συγγινώσκων οἶδαμεν. Κἂν ὑπὸ δαίμονος τις ὀχλούμενος, ἢ τὸν χιτῶνα διαβρῆξῃ τὸν ἡμέτερον. ἢ πληγὰς ἐπενέγκῃ, οὐ μόνον οὐ κολάζομεν αὐτόν, ἀλλὰ [291] καὶ ἐλευθέρω καὶ συγγινώσκομεν. Τί δήποτε; ὅτι οὐχ ἡ τῆς προαιρέσεως ἐλευθερία, ἀλλ' ἡ τοῦ δαίμονος βία ταῦτα εἰργάσατο. Ὡστε εἰ καὶ τὰ ἄλλα ἁμαρτήματα ἀπὸ τῆς ἀνάγκης τῆς κατὰ τὴν εἰμαρμένην ἐγένετο, συνέγνωμεν ἂν· ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν ^e, ὅτι οὐκ ἐστὶν ἀνάγκη, διὰ τοῦτο οὐ συγγινώσκομεν, οὐτε δεσπότης οἰκδεύει, οὐτε ἄνδρες γυναῖξιν, οὐτε γυναῖκες ἀνδράσιν, οὐτε

^a Colb. ἡμῶν. Καὶ οὐδὲν ἰδύνατο.

^b Colb. τὰς γὰρ τοῦ διαβόλου προσβολὰς.

^c Hec, καὶ μὴ μετ' ἐκείνου κατ' ἀλλήλων ἰστάμενοι, desunt in ms. Colb.

^d Sic Colb. Savil. vero παραχωροῦντας. Infra legendum puto οὐκ ἐπιτάττειν οὐ βούλεται.

^e Hec, ἐπειδὴ δὲ ἴσμεν, desunt in Colb.

Joannes testificatur dicens : « Sic Deus dilexit mundum, ut Filium suum unigenitum daret, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (*Joan.* 3. 16). Hac ardens Paulus hanc celestem emisit vocem : « Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia, ac persecutio, an fames, an nuditas, an periculum, an gladius » (*Rom.* 8. 35)? His porro quasi vilioribus despectis, iis multo majora adjecit : « Quia neque mors, » inquit, « neque vita, neque instantia, neque futura, neque altitudo, neque profundum, neque creatura alia poterit nos separare a caritate Dei, quæ est in Christo Jesu Domino nostro » (*Ibid.* v. 35. 39). Hinc nihil separare potuit beatum illum caritate ardentem, non cælum, non terra, non mare, non regnum cælorum, non inferni supplicia : omnia quippe propter Christum despiciebat. Quod si alios quoque sanctos exploremus, omnes deprehendemus ob caritatem placuisse Deo.

2. *Caritas erga proximum quæ.* — Caritas proximum tibi exhibet sicut temetipsum, quæ de illius bonis, perinde atque de tuis gaudere docet, illiusque damna quasi tua ferro. Caritas multos unum corpus efficit, illorumque animas Spiritus sancti habitacula reddit : non enim in divisos, sed in conjunctos animo Spiritus pacis requiescit. Caritas singulorum bona omnibus communia reddit, ut ait liber Actuum : « Multitudinis autem credentium erat cor unum, et anima una : nec quisquam eorum, quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia » (*Act.* 4. 32. 35). Qualis murus ita firmus, ita concinnitate grandium lapidum, hostium conatibus inexpugnabilis est, ut cœtus sese mutuo diligentium, et concordie nexu junctorum? Etiam ipsos diaboli impetus coercet; et quidem jure merito. Nam qui concordie animo contra illum aciem instruunt, ita ut nullis a cœtu deficientibus, cum illo stent adversi, ejus machinis sunt invicti, splendidaque caritatis erigunt tropæa. Ac quemadmodum lyrae nervi, multi cum sint, si in unum concentum tendant, suavissimam cantilenam edunt : sic qui uno coalescunt animo, jucundum caritatis pulsibus sonum emittunt. Ideo auctor est Paulus, ut fideles idipsum sentiant et dicant, aliosque putent se superiores esse, ne ambitu solvatur caritas, sed honore aliis cedentes, in concordia legant (*Philipp.* 3. 16. et 2. 3). Rursumque ait : *Per caritatem servite invicem. Omnis enim lex in uno sermone impletur : Diliges proximum tuum sicut teipsum* (*Gal.* 5. 13. 14. *Levit.* 19. 18). Qui diligit, non modo non imperare, sed etiam imperari vult : gaudetque magis imperatus quam imperans. Qui diligit, gratiam conferre mavult, quam accipere; mavult quippe debitorem amicum habere, quam ipse ei debitor esse. Qui diligit, amico gratiam conferre cupit, nec tamen vult conferre videri : in beneficio præstando primas tenere, nec tamen primas tenere videri. Hoc forte quidam non intelligunt : quamobrem id exemplo conspicuum reddam. Clementissimus Dominus pro nobis Filium suum daturus erat : ut au-

tem non videretur id largiri, sed debitum reddere, præcepit Abrahamo ut filium suum daret, ut cum idipsum ipse faceret, non gratiam præstare videretur, sed debitum reddere, propter supereminentes divitias bonitatis suæ. Scio multa id, quod diximus, novum insolensque videri. In causa autem est quod de re loquar, quæ nunc in cælis versatur. Quemadmodum enim si de planta loquerer in India nascente, quam nemo experientia cognosceret, non possem illam sermone explicare, etiamsi sexcenta de illa narrarem : sic etiam nunc frustra loquar, cum quidam ea quæ jam dico non intelligent. In cælo namque, ut dixi, hæc planta habetur. Sed si voluerimus, in nobis etiam illa inseri potest. Ideo enim instituti sumus ut dicamus Patri illi qui est in cælis : *Fiat voluntas tua in cælo et in terra* (*Matth.* 6. 10).

3. *Libero arbitrio, non fati necessitate gubernamur.* — Ne ergo putemus non posse nos hujusmodi bonum possidere. Possumus enim, vere possumus, si velimus advigilare; neque hoc tantum, sed etiam omnem exercere virtutem. Libero enim arbitrio gubernamur, neque fati necessitati, ut quidam putant, subjicimur, cum definitum sit ut intra velle et nolle bona malave sita sint. Ideo namque Deus et regnum promisit, et supplicium minatus est. Atqui id numquam egisset erga necessitate victos : nam eorum quæ ex voluntate fiunt, alterutra sors datur. Numquam leges posuisset, nec monita dedisset, si nos fati vinculis detineremur. Sed quia liberi sumus, nostrique arbitrii domini, atque ex ignavia pravi, exque studio et conatu boni efficimur, idcirco hæc remedia paravit, nempe metu supplicii ac spe regni nos emendat, et ad philosophandum instituit. Neque hinc tantum, sed etiam ex iis, quæ nos ipsi agimus, liquet, neque factum, neque fortunam, neque genesim, neque cursum astrorum nostra regere. Nam si hinc pendent omnia quæ geruntur, non autem a libero hominum arbitrio, cur flagellas servum furatum? cur adulteram uxorem ad forum trahis? cur te pudet, cum absurda perpetras? qua de causa ne verba quidem vituperantium sustines, sed si quis te mœchum, aut fornicatorem, aut ebriosum, vel quid simile vocet, id contumeliam appellas? Nam si non ex tuo arbitrio peccas, nec crimen erit quod feceris, nec contumelia quod dicatur. Nunc autem et quod peccantibus non parcas, et quod peccans erubescas, et latere cures, et quod contumeliosos putes eos, qui hæc tibi exprobrant : his certe omnibus confiteris, nostra non necessitate victa esse, sed arbitrii libertate ornari. Iis certe qui necessitate detinentur parcere solemus. Si quis a dæmone agitatus, aut tunicam nostram discerpat, aut plagas inferat, non modo non ulciscimur eum, sed etiam miseramur eique parcimus. Quare? Quia non arbitrii libertas, sed dæmonis violentia hæc operata est. Itaque si alia etiam peccata ex fati necessitate perpetrarentur, ignosceremus utique; quia vero sci-mus illa non ex necessitate proficisci, ideo nec heri famulis parcunt, nec viri uxoribus, nec uxores viris, neque patres filiis, neque magistri discipulis, neque

principes subditis, sed acres scelerum exploratores ultioresque sumus, ad tribunalia sistimus, plagis subijcimus, correptionibus utimur, nihilque non agimus, ut illos a malis eripiamus. Filiis vero nostris pædagogos damus, illosque ad magistros mittimus, minas intentamus, verbera indigimus, multaque alia adhibemus, ut prohi evadant. Quid ergo opus laboribus sudoribusve ad virtutem exercendam? Nam si fato constitutum sit, bonum fore quempiam; is sive dormiat aut stertat bonus erit: imo potius bonus ille vocandus non est, qui ex necessitate talis sit. Quid opus laboribus sudoribusve ad nequitiam fugiendam? Nam si fato constitutum sit, malum fore quempiam; is etiamsi sexcentas subeat miseras, malus tamen erit: imo non malum eum par est vocare, qui necessitate ad id impellatur. Ut enim dæmoniacum, si contumelias proferat, si percutiat (hoc enim rursum notor exemplo), non contumeliosum appellamus: non ipsi quippe contumeliam adscribimus, sed dæmonis necessitati: sic nec improbum, si fato ad nequitiam impellatur, vocemus improbum; ut neque probum appellemus probum. Etenim si hoc concedatur, omnia nostra pessum ibunt; nulla erit virtus, nulla nequitia, non artes, non leges, nihilque ejusmodi. Cur porro tantam curam ægroti adhibemus, pecunias expendimus, medicos accersimus, pharmaca apponimus, ventri abstinentiam indicimus, concupiscentiæ frenum injicimus? Nam si ex fato pendent sanitas et morbus, superflue sunt pecuniarum expensæ, superfluus medicorum usus, supervacanea infirmis accurata illa cibi tenuitas. Nunc autem et ex his et ex aliis ostendimus, nihil eorum esse superfluum. Verum facessat illa fati fabula: nam quæ ad nos pertinent, nulli subiunguntur necessitati, sed omnia, ut dixi, arbitrii libertate donata sunt.

4. *Moralis exhortatio. Judicium Dei quam timendum.* — Hæc cum sciamus, dilecti, imo his longe plura (multa enim alia dici possent, sed hæc erunt sapientioribus satis), fugiamus nequitiam, diligamus virtutem, ut ex rebus ipsis ostendamus, nos libero uti ad ea quæ placent arbitrio, ne confundamur illo die, quo singulorum opera revelabuntur. *Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal Christi*, ut ait Paulus, *ut referat unusquisque, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Tribunal, quæso, illud nobiscum reputemus, quasi jam adesset, Judexque sederet, et omnia revelarentur, in mediumque adducerentur. Non modo enim nos adstare oportet, sed etiam manifestari. Annon erubescitis? annon perhorrescitis? annon sæpe mori potius optamus, quam occultum scelus venerabilibus amicis nostris detegi? Quo tunc sensu afficiemur, cum peccata nostra coram omnibus angelis hominibusque delegentur et ante oculos sistentur? *Arguam te*, inquit, *et statuam contra faciem tuam peccata tua* (Psal. 49. 21). Quod si re nondum præsentem, sed tantum suppositam, sermoneque descriptam, conscientia urgente obruimur, quid faciemus cum tempus aderit, cum totus orbis præsens erit, cum angeli et archangeli, cum princi-

patos et potestates, cum turbae frequentes clangent, cum justi rapiuntur in nubibus, et ingens erit peccatorum fletus? Quis tunc terror apprehendet eos qui in terra manebunt? Nam *Una*, inquit, *rapietur, et una relinquetur: unus assumetur, et unus relinquetur* (Matth. 24. 40). Quo erunt illi animo, quando videbunt illos magno cum honore assumi, se vero cum multa turpitudine relinqui? Non potest, non, inquam, potest, credite mihi, verbo declarari doloris magnitudo. Vidistis sæpe eos qui ad mortem adducuntur? Quo illos animo putatis esse dum ad ostium pergunt? Quid non agere, quid non pati optarent, ut a tanta caligine eriperentur? Audiavi ego multos eorum qui, postquam abducti fuerant, Imperatorum clementia revocati, dicerent se animo ita perturbato, ita perculso fuisse, ut neque homines quasi homines viderent. Verum quid de abductis loquor? Circumstabat multitudo hominum quorum magna pars abductos non noverat. Siquis singulorum animos explorasset, nullum reperisset tam immanem, tam ferocem, tam strenuum qui præ terrore et angore, non demisso animo easet. Quid si dum alii, ipsis nullo necessitudinis vinculo juncti, morte molestantur, ita affecti sunt; quando nos in graviora incidemus, quo erimus animo, a gaudio illo ineffabili ejecti, et in sempiternum missi supplicium? Etenim etiamsi nulla esset gehenna, a tanto splendore ejici, et sine honore recedere, quantum esset supplicium! Nam si hodieque Imperatorem ingredientem multi cernentes, suamque paupertatem considerantes, non tantam percipiunt ex hoc spectaculo voluptatem, quantum mœrorem ex eo, quod nullius horum sint consortes bonorum, neque inter clientes imperantis connumerentur, quid tunc erit? Num parvum esse putatis supplicium in choro illo non accenseri? ineffabili gloria non dignari? ab illo cœtu et inenarrabilibus bonis procul abjici? At cum præter hæc erunt tenebræ, stridor dentium, vincula insolubilia, vermis qui non moritur, ignis qui non exstinguitur, animi mœror, angustia, linguæ adustæ, ut illa divitis, cum plorabimus, et nemo erit qui audiat, cum ingemiscemus et frememus ex doloribus, et nemo attendet, undique respiciemus, et nemo aderit qui consoletur: quo in ordine locabimus eis, qui in hujusmodi statu versantur? quid hujusmodi animabus miserabilibus?

5. Si porro in carceres ingressi, dum squalidos illos videmus, qui catenis ferreis vincti sunt, alios vero in tenebris conclusos, frangimur, horrescimus, nihilque non agimus ne in tantam calamitatem incidamus: cum abducemur vincti in gehennæ tormenta, quo erimus animo? quid faciemus? Non enim ex ferro cusa sunt illa vincula, sed ex igne, qui nunquam exstinguitur, nec æquales nobis sunt illi, qui nobis præficiuntur, quos sæpe demulcere liceat, sed angeli terribiles et immisericordes, quos ne respicere quidem possimus, quique ob contumeliam in Dominum irrogatam, vehementer sæviunt. Non videmus, ut hic, alios argento, alios cibo, alios suadela, sibi consolationem parare, sed omnia ibi venis ca-

πατέρες παισιν, οὔτε διδάσκαλοι· μαθηταῖς, οὔτε ἀρχοντες ἀρχομένοις, ἀλλὰ πικροὶ τῶν τετολημμένων ἐξετάσται καὶ τιμωροὶ γινόμεθα, καὶ δικαστήρια καταλαμβάνομεν, καὶ πληγαὶς ὑποβάλλομεν, καὶ ἐπιτιμήσεις χρώμεθα, καὶ πάντα πράττομεν, ὅπως ἀπαλλάξωμεν αὐτοὺς τῶν κακῶν. Τοῖς δὲ παισὶ τοῖς ἡμετέροις καὶ παιδαγωγοὺς ἐφιστῶμεν, καὶ εἰς διδασκάλους πέμπομεν, καὶ ἀπειλὰς προστιθέμεν, καὶ μάστιγας ἐπιτίθεμεν, καὶ πολλὰ ἔτερα βοηθήματα προσάγομεν, ἵνα καλοὶ γένωνται. Τίς οὖν χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ κατορθοῦν ἀρετῆν; Εἰ γὰρ εἰμάρται τινι γενέσθαι καλὸν, καὶ καθεύδῃ ὁ τοιοῦτος καὶ ῥέγγων ἔσται καλός· μᾶλλον δὲ οὐδὲ καλὸν τὸν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ἐξ ἀνάγκης τοῦτο γινόμενον. Τίς χρεῖα πόνων καὶ ἰδρώτων πρὸς τὸ φεύγειν κακίαν; Εἰ γὰρ εἰμάρται τινι γενέσθαι κακὸν, καὶ μύρια ταλαιπωρίῃ, κακὸς ἔσται· μᾶλλον δὲ οὐδὲ κακὸν τὸν τοιοῦτον ἔστιν εἰπεῖν, τὸν ὑπ' ἀνάγκης πρὸς τοῦτο ὠθοῦμενον. Ὡς περ γὰρ τὸν δαιμονῶντα, καὶ λοιδορῆν, καὶ τύπην (πάλιν γὰρ τῷ αὐτῷ κέρχημαι παραδειγματι), οὐ προστεροῦμεν ὕδριστήν· οὐ γὰρ αὐτῷ λογιζόμεθα τὴν λοιδορίαν, ἀλλὰ τῇ ἀνάγκῃ τοῦ δαιμονίου· οὕτω καὶ τὸν κακὸν, εἰ ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ὠθεῖται πρὸς τοῦτο, μὴ καλῶμεν αὐτὸν κακὸν, ὥς περ οὐδὲ τὸν καλὸν καλόν. Καὶ γὰρ εἰ τοῦτο δοθεῖν, πάντα συγχυθήσεται τὰ καθ' ἡμᾶς, καὶ οὔτε ἀρετὴ ἔσται τι, οὔτε κακία, οὐ τέχνη, οὐ νόμοι, οὐκ ἄλλο τῶν τοιούτων οὐδέν. Τίνας δὲ ἐνεκεν σπουδῇ πολλὴν ποιούμεθα νοσοῦντες, καὶ χρήματα δαπανῶμεν, καὶ ἰατροὺς καλοῦμεν, καὶ φάρμακα ἐπιτίθεμεν, καὶ γαστροὺς κατέχομεν, καὶ ἐπιθυμίας κολάζομεν; Εἰ γὰρ τῆς εἰμαρμένης ἡρτηται καὶ ὕγεια καὶ νόσος, περιττὰ τῶν χρημάτων τὰ ἀναλώματα, περιττὴ τῶν ἰατρῶν ἡ εἰσόδος, περιττὴ τῆς τῶν νοσοῦντων διαίτης ἡ ἀκριβεία. Νῦν δὲ μετὰ τῶν ἄλλων καὶ ἐκ τούτων δηλωῦμεν, ὅτι οὐδὲν αὐτῶν περιττόν ἐστιν. Ἄλλ' ὀφείσεται μὲν ὁ τῆς εἰμαρμένης μῦθος· οὐδεμιὰ γὰρ ἀνάγκη τὰ καθ' ἡμᾶς ὑπόκειται· πάντα δὲ, καθὼς ἔφην, ἐλευθερίᾳ τετίμηται προαιρέσεως.

θ. Ταῦτ' οὖν εἰδότες, ἀγαπητοί, καὶ τὰ τούτων πλείονα (πολλὰ γὰρ ἔστι καὶ ἄλλα περὶ τούτων εἰπεῖν, ἀλλὰ τοὺς συντεωτέροις ἀρκεῖ ταῦτα), φύγωμεν κακίαν, ἐλώμεθα ἀρετὴν, ἵνα δεῖξωμεν διὰ τῶν πραγμάτων, ὅτι αὐτεξούσιον ἔχομεν πρὸς τὰ δοκούντα τὴν γνώμην, ἵνα μὴ καταισχυθῶμεν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς τῶν ἔργων ἀποκαλύψεως. Τοὺς γὰρ παρτας ἡμᾶς φανερωθῆναι δεῖ ἐμπροσθεν τοῦ βήματος τοῦ Χριστοῦ, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος, *ἵνα κομισθῇαι ἕκαστος πρὸς ἃ* [292] *ἔπραξεν, εἴτε ἀγαθόν, εἴτε κακόν*. Λάβωμεν, παρακαλῶ, κατὰ νόον ἐκείνο τὸ δικαστήριον, καὶ νομίσωμεν αὐτὸ παρῆναι νῦν, καὶ τὸν κριτὴν καθέζεσθαι, καὶ τὰ πάντα ἀνακαλύπτεσθαι, καὶ εἰς μέσον ἀγεσθαι. Οὐ γὰρ ἀπλῶς παρῆναι δεῖ, ἀλλὰ καὶ φανερωθῆναι ἡμᾶς. Ἄρα οὐκ ἡρυθρίσατε; ἄρα οὐκ ἐφρίξατε; ἄρα οὐκ αἰρούμεθα πολλὰκις ἀποθάνειν, ἥ ἐπὶ φίλων αἰδεσμάτων πταίσμα κρυπτὸν ἡμῶν φανερωθῆναι; Πῶς οὖν τότε διακείσμεθα, ἐπὶ πάντων ἀγγέλων καὶ πάντων ἀνθρώπων φανερουμένων τῶν ἡμετέρων ἀμαρτημάτων, καὶ πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν ἡμῶν ἱσταμένων; Ἐλέγξω σε γὰρ, φησὶ, καὶ παραστήσω κατὰ πρόσωπόν σου τὰς ἀμαρτίας σου. Εἰ δὲ μήπω τοῦ πράγματος παρόντος, ἀλλὰ καθ' ὑπόθεσιν δοθέντος, καὶ λόγῳ διαγραφέντος, ἀπολλύμεθα ὑπὸ τοῦ συνειδότος, τὴν ποίησιν ὅταν

παραγένηται, ὅταν ἡ οἰκουμένη πᾶσα παρῇ, ὅταν ἄγγελοι καὶ ἀρχάγγελοι, ὅταν ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, ὅταν σάλπιγγες ἤχῳσιν αἱ συνεχεῖς καὶ ἐπάλληλοι, καὶ ἀρπαγὴ τῶν δικαίων ἐπὶ νεφελῶν, καὶ πολλὸς τῶν ἡμαρτηκῶτων ὁ κλαυθμός; Ποῖος ἄρα φόβος ἔξει τότε τοὺς ἐπὶ τῆς γῆς ἀπομένοντας; Μία γὰρ, φησὶν, ἀρπάζεται, καὶ μία ἀρίεται· καὶ εἰς παραλαμβάνεται, καὶ εἰς καταλιμπάνεται. Τίς ἔσται ἡ ψυχὴ ἐκείνων, ὅταν τοὺς μὲν ὁρῶσιν ἀπαγομένους μετὰ τιμῆς μεγάλης, ἑαυτοὺς δὲ ἀφιεμένους μετὰ πολλῆς αἰσχύνης; Οὐκ ἔστιν, οὐκ ἔστι, πιστεύσατε, παραστήσαι λόγῳ τὸ πάθος. Εἰδετέ ποτε τοὺς ἀπαγομένους ἐπὶ θάνατον; Ποῖαν αὐτοῖς νομίζετε εἶναι τὴν ψυχὴν τὴν μέχρι τῆς πύλης ὁδὸν βαδίζουσι; Τί οὐκ ἂν εἴλοντο καὶ ποιῆσαι καὶ παθεῖν, ὥστε ἀπαλλαγῆναι τῆς ἀχλὺος ἐκείνης; Ἐγὼ πολλῶν ἤκουσα λεγόντων τῶν φιλανθρωπία βασιλικῇ μετὰ τὴν ἀπαγωγὴν εἰς τοῦπίσω ἀνακληθέντων, ὅτι οὐδὲ ἀνθρώπους ἑώρων τοὺς ἀνθρώπους, τεθορυβημένης τῆς ψυχῆς καὶ ἐκπεπληγμένης. Καὶ τί λέγω περὶ τῶν ἀπαγομένων; Ὅχλιο· περιέστηκε τότε, οἱ πλείους οὐκ εἰδότες αὐτοὺς. Εἰ τις ἐνὸς τότε ἐκαστοῦ τὴν ψυχὴν περισκόπησεν, οὐδεὶς οὕτως ὥμδ, οὐδεὶς οὕτω θρασὺς, οὐδεὶς οὕτω γενναῖος, ὃν οὐ καταπετωκυῖαν αὐτὴν ἔχοντα εὖροι καὶ παρειμένην ὑπὸ τοῦ φόβου καὶ τῆς ἀθυρίας; Καὶ γὰρ εἰ νῦν, βασιλεὺς εἰσελαύνοντας, θεωροῦντες πολλοὶ, καὶ τὴν ἑαυτῶν πνίαν ἐννοοῦντες, οὐ τοσαύτην ἀπὸ τῆς θείας λαμβάνουσιν ἡδονήν, ὅσην ἀπὸ τοῦ μηδενὸς μετέχουν τῶν περὶ τὸν βασιλεῖα, μηδὲ ἐγγὺς εἶναι τοῦ κρατοῦντος, ἀθυμίαν ὑπομένουσι, τί τότε ἔσται; Ἡ μικρὰν εἶναι νομίζετε κόλασιν τὸ μὴ κατατάττεσθαι ἐν ἐκείνῳ τῷ χορῷ; τὸ μὴ καταξιούσθαι τῆς ἀπορρήτου δόξης; τὸ τῆς πανηγύρεως ἐκείνης καὶ τῶν ἀφράστων ἀγαθῶν πόρῳ πῶς καὶ μακρὰν ἀπερβέσθαι; Ὅταν δὲ καὶ σκότος ᾖ, καὶ βρυγμός ὁδόντων, καὶ δεσμὰ [293] ἄλυτα, καὶ σκώληξ ἀτελεύτητος, καὶ πῦρ ἀσέβηστον, καὶ θλίψις καὶ στενοχωρία, καὶ γλῶσσαι τεγανιζόμεναι, καθάπερ ἡ τοῦ πλουσίου, καὶ ὀλοφυρώμεθα, καὶ μηδεὶς ἀκούῃ, καὶ στένωμεν, καὶ βρῦχῶμεν ὑπὸ τῶν ἀληθόνων, καὶ μηδεὶς προσέχῃ, καὶ πανταχοῦ βλέπωμεν, καὶ μηδαμοῦ μηδεὶς ὁ παραμυθούμενος ἡ· ποῦ τάξομεν τοὺς ἐν τούτοις ὄντας; τί δὲ ἐκείνων ἀθλιώτερον τῶν ψυχῶν; τί δὲ ἐλεεινότερον;

ε'. Εἰ δὲ εἰς δεσμιότηριον εἰσιόντες, καὶ τοὺς μὲν αὐχμντας ὀρώντες, τοὺς δὲ σιδηραῖς ἀλύσει δεδεμένους, τοὺς δὲ σκότῳ κατακεκλεισμένους, κατακλῶμεθα, φρίττομεν, πάντα πράττομεν ὑπὲρ τοῦ μὴ ἐμπεσεῖν εἰς τοιαύτην ἀνάγκην καὶ θλίψιν· ὅταν ἀπαγώμεθα εἰ; αὐτὰ τὰ τῆς γέννησης βασιανιστήρια δεδεμένοι, τίνες ἐσόμεθα; τί δὲ πράξομεν; Οὐ γὰρ ἐκ σιδήρου τὰ δεσμὰ ἔκεινα, ἀλλ' ἀπὸ πυρὸς εἰσιν οὐδέποτε σθεννυμένου, οὐδὲ ὁμότιμοι τίνες οἱ ἐφαστώτες ἡμῖν, οὐ καὶ ἐκμειλίσσασθαι πολλὰκις ἐνι, ἀλλ' ἄγγελοι φοβεροὶ καὶ ἀσυμπαθεῖς, οἳ οὐδὲ ἀντιλέγειν δυνατὸν, σφοδρῶς ὑπὲρ ὧν τὴν δεσπότην ὕδρισσamen ὀργίζομενοι. Οὐκ ἔστι, καθάπερ ἐνταῦθα, τοὺς μὲν ἀργύ-

* Sic Colbert. In Savil. autem οὐδένα οὕτως ὡμῶν, οὐδὲνα, etc., ita ut sententia imperfecta es el.

ρισιν, τοὺς δὲ τροφάς, τοὺς δὲ λόγους εἰσάγοντας παρακλητικούς ἰδεῖν, καὶ παραμυθίας τυχεῖν, ἀλλὰ πάντα καί· ἀσύγγρωστα. *Κὰν Νῶε ἦ, κὰν Ἰὼβ, κὰν Δανιήλ,* καὶ τοὺς οἰκείους ἰδῶσι κολαζομένους, οὐ τολμῶσι παραστήναι, καὶ χεῖρα ὀρέξαι. Καὶ γὰρ τὴν ἐκ φύσεως συμπάθειαν ἀναιρεῖσθαι τότε συμβαίνει. Ἐπειδὴ γὰρ εὐρίσκονται δίκαιοι τέκνων ἀμαρτωλῶν πατέρες, καὶ παῖδες ἀγαθοὶ γονέων πονηρῶν (οὐ γὰρ φύσεώς ἐστιν, ἀλλὰ γνώμης τὰ κακὰ), ὥστε καθαρὰν αὐτοῖς εἶναι τὴν εὐφροσύνην, καὶ μὴ τῇ τῆς συμπάθειας ἀνάγκῃ κατακλῆσθαι τοὺς ἀπολαύοντας τὴν ἀγαθὴν ἐκείνων, καὶ ταύτην σθένυνθαι τότε ἐστὶ, καὶ αὐτοὺς συναγανακτεῖν τῷ Δεσπότη κατὰ τῶν οἰκείων σπλάγγων. Εἰ γὰρ καὶ νῦν τινες, ὅταν ἰδῶσι φαύλους τοὺς αὐτῶν παῖδας, ἀποκηρύττουσι, καὶ τῆς συγγενείας ἀποτέμνουσι, πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ κρίσει τοῦτο γενήσεται. Τοιγαροῦν μηδεὶς ἐλπίζει, χρηστὰ μὴ ἐργασάμενος, τί χρηστὴν, κὰν μυρίους ἔχη προγόνους δικαίους. *Ἐκαστος γὰρ κομίσεται, φησὶ, τὰ διὰ τοῦ σώματος, πρὸς δ' ἐκραξεν, εἰτε ἀγαθὸν, εἰτε κακόν.* Ἀκούσωμεν, παρακαλῶ, καὶ σωφρονῶμεν. Ἄν πῦρ ἔξης ἐπιθυμίας πονηρᾶς, ἐννόησον τῆς κολάσεως ἐκείνης τὸ πῦρ, καὶ τοῦτο κατασβεσθὲν οἴχεται. Ἄν βουληθῇς φθέγγασθαι τι τῶν ἀτόπων, ἐννόησον τὸν βρυγμὸν τῶν ὀδόντων, καὶ χαλινὸς ἐστὶ σοι φόβος. Ἄν ἀρπάσαι θελήσῃς, ἀκούσον τοῦ δικαστοῦ λέγοντος, *Δήσατε αὐτοῦ χεῖρας καὶ πόδας, καὶ βάλετε αὐτὸν εἰς τὸ σκότος τὸ ἐξώτερον,* καὶ ταύτην ἐκβαλεῖς τὴν ἐπιθυμίαν. Ἄν ὠμὸς καὶ ἀνελεῖμων ᾖς, ἀναμνήσῃτε τῶν παρθένων ἐκείνων, αἱ, τῶν λαμπάδων αὐτῶν σβεσθεῖσιν διὰ τὸ μὴ ἔχειν ἔλαιον, τοῦ νυμφῶνος ἐξέπεσον, καὶ ταχέως ἔση φιλόθυμος. Ἄν μεθύειν καὶ τρυφᾷν ἐπιθυμῇς, ἀκούσον τοῦ πλουσίου λέγοντος, *Πέμψον Λάζυρον,* ἵνα ἀκρω τῷ δακτύλῳ καταψύξῃ τὴν τῆγανίζομένην γλῶσσαν, καὶ οὐ τυγγάνοντος τῆς αἰτήσεως, καὶ ταχέως ἀποστήσῃ τοῦ πάθους [294]. Καὶ τὰ ἄλλα δὲ πάντα τοῦτω κατορθώσεις τῷ πρόπῳ· οὐδὲν γὰρ φορτικὸν ἐπάταξεν ὁ Θεός. Πόθεν οὖν φορτικὰ φαίνεται τὰ ἐπιτάγματα; Ἀπὸ τῆς ῥαθυμίας τῆς ἡμετέρας. Ὅσπερ γάρ, ἐὰν σπουδάζωμεν, καὶ τὰ δοκοῦντα βαρεὰ κοῦφα ἐσταὶ καὶ ῥάδια, οὕτως, ἐὰν ῥαθυμῶμεν, καὶ τὰ φορητὰ φανεῖται δύσκολα ἡμῖν. Ἄπερ ἔκπαντα λογισμένοι, μὴ τοὺς τρυφῶντας μακαρίζωμεν, ἀλλὰ τὸ τέλος αὐτῶν ἐννοῶμεν. Ἐνταῦθα μὲν γὰρ κόπος καὶ πολυσαρκία, ἐκεῖ δὲ σκώληξ καὶ πῦρ. Μὴ τοὺς ἀρπάζοντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα φροντίδες καὶ πόνοι, ἐκεῖ δεσμὰ ἄλυτα καὶ σκότος ἐξώτερον. Μὴ τοὺς δόξης ἔρωντας, ἀλλὰ τί τὸ τέλος αὐτῶν. Ἐνταῦθα δουλεία καὶ εἰρωνεία, ἐκεῖ ζημία πολλή καὶ τὸ διηνεκὲς ἐμπυρίζεσθαι. Ἄν οὕτως ἑαυτοὺς διαλεγώμεθα, καὶ ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα συνεχῶς ἐπάδωμεν ταῖς πονηραῖς ἡμῶν ἐπιθυμίαις, ταχέως καὶ κακίαν ἐκφυγώμεν, καὶ ἀρετὴν κατορθώσωμεν, καὶ τὸν τῶν παρόντων ἔρωτα σβέσομεν, καὶ τὸν τῶν μελλόντων ἰσχύομεν. Τί γὰρ ἔχει τὰ παρόντα βέβαιον, ἢ τί ἔξον καὶ παράδοχον, ὅτι πᾶσαν τὴν σπουδὴν εἰς αὐτὰ ἀναλίσκωμεν; Οὐχὶ τὰ αὐτὰ διαπαντὸς ὀρώμεν ἀνακυκλούμενα, οἷον ἡμέρα καὶ νύξ, νύξ καὶ ἡμέρα, χεῖμὼν καὶ θέρος, θέρος καὶ χειμῶν, καὶ πλὴν οὐδέν; Ἀνάψωμεν τοίνυν τῶν μελλόντων ἀγαθῶν τὸν πόθον. Μεγάλῃ γὰρ ἀπόκειται δόξα τοῖς δικαίοις, καὶ ἦν οὐκ ἐνὶ παρασῆται λόγῳ. Τὰ γὰρ σώματα μετὰ τὴν ἐνάστασιν ἀπολαθόντες ἀφάρτα, συνδοξάζονται καὶ συμβασιλεύουσι τῷ Χριστῷ.

ζ'. Τοῦτο δὲ ἤλκισον ἐστίν, ἐγχεῖσθαι εἰσόμεθα· μᾶλλον δὲ σαφῶς μὲν οὐδαμῶθεν εἰσόμεθα· ὥστε δὲ ἀπὸ τῶν παρ' ἡμῖν ἀγαθῶν ἀναχθέντες, μικρὰν γοῦν τινα λάδωμεν ἐννοίαν, ὡς ἂν οἶός τε ὦ, παραστήσαι πειράσομαι τὸ λεγθέν. Εἰπέ γάρ μοι, εἰ τίς σε γεγρακτότα, καὶ ἐν παντὶ ζῶντα ἐπηγγέλλετο ποιήσῃν ἐξαίφνης νέον, καὶ εἰς αὐτὴν ἄγειν τῆς ἡλικίας τὴν ἀκμὴν, καὶ σφόδρα ἰσχυρὸν καὶ ὠραῖον ὑπὲρ πάντας κατασκευάσειν, καὶ βασιλείαν δώσειν τῆς γῆς ἀπάσης ἐπὶ ἔτεσι χιλίοις, βασιλείαν εἰρήνην ἔχουσαν βαθυτάτην, τί οὐκ ἂν ὑπὲρ ταύτης εἴλου τῆς ὑποθέσεως καὶ ποιήσαι καὶ παθεῖν; Ἰδοὺ τοίνυν, ὁ Χριστὸς οὐχὶ ταῦτα, ἀλλὰ πολλῷ μείζονα τούτων ἐπαγγέλλεται. Οὐ γὰρ ὅσον γήρως καὶ νεότητος τὸ μέσον, τοσοῦτον φορτῆς καὶ ἀφθαρτίας τὸ διάφορον· οὐδὲ ὅσον βασιλείας καὶ πενίας, τοσοῦτον τῆς δόξης τῆς παρούσης καὶ τῆς μελλούσης· ἀλλ' ὅσον ὀνειράτων καὶ ἀληθείας. Μᾶλλον δὲ οὐδὲν οὐδέπω εἴρηκα· οὐδὲ γὰρ ἐστὶ λόγος ἱκανὸς παραστήσαι τὸ μέγεθος τῆς διαφορᾶς τῶν ἐσομένων πρὸς τὰ παρόντα. Χρόνου δὲ ἔνεκεν, οὐδὲ [295] ἐννοῆσαι ὅλως ἐστὶ διαφορὰν. Πῶς γὰρ ἂν τις παραβάλοι τοῖς παροῦσι ζωὴν πέρας οὐκ ἔχουσαν; Τῆς δὲ εἰρήνης τοσοῦτο τὸ μέσον, ὅσον εἰρήνης καὶ πολέμου τὸ διάφορον· καὶ τῆς φθορᾶς καὶ τῆς ἀφθαρσίας, ὅσον βύλου πληλύνῃς ὁ καθαρὸς μαργαρίτης ἀμείνων. Μᾶλλον δὲ, ὅσα ἂν εἴπῃ τις, οὐδὲν παραστήσαι δύνησεται. Κὰν γὰρ τῷ τῆς ἀκτίνος παραβάλλω φωτὶ τὸ κάλλος τῶν τότε σωμάτων, κὼν ἀστραπῇ τῇ φανοτάτῃ, οὐδὲν οὐδέπω τῆς λαμπρότητος ἐκείνης ἄξιον ἔρω. Ὑπὲρ δὲ τούτων πόσα οὐκ ἄξιον προσέσθαι χρήματα καὶ σώματα; μᾶλλον δὲ πόσας οὐκ ἄξιον προσέσθαι ψυχάς; Νῦν δὲ, εἰ μὲν τίς σε εἰς βασιλεία εἰσάγαγε, καὶ πάντων παρόντων ἡγαλῇ καὶ σοὶ τὸν βασιλεῖα παρεσκεύασε, καὶ ὁμοτράπεζον αὐτῷ καὶ ὁμοδίαιτον ἐποίησε, πάντων ἂν ἔφης σαυτὸν εἶναι μακαριώτερον· εἰς δὲ τὸν οὐρανὸν μέλλων ἀναβῆναι, καὶ παρ' αὐτὸν ἐστάναι τὸν βασιλεῖα τῶν ὅλων, καὶ τοῖς ἀγγέλοις ἀντιλάμπειν, καὶ τῆς ἀπροσίτου δόξης ἀπολαύειν ἐκείνης, ἀμφιβάλλεις εἰ δέοι προσέσθαι χρήματα, δέον, εἰ καὶ τὴν ζωὴν αὐτὴν ἀποδύσασθαι ἔδει, σκιρτᾷ καὶ ἀγάλλεσθαι καὶ περνοῦσθαι ὑπὸ τῆς ἡδονῆς; Σὺ δὲ, ἵνα μὲν ἀρχὴν λάβῃς τὴν παρέχουσαν σοι κλοπῶν ἀφορμὰς (οὐ γὰρ κέρδος τὸ τοιοῦτον ἐγὼ καλῶ), καὶ τὰ ὄντα ἐκβάλλεις, καὶ τὰ ἐτέρων δανεισάμενος, εἰ δέοι, καὶ τὴν γυναῖκα καὶ τὰ τέκνα ὑποθέσθαι οὐ κατοκνεῖς, τῆς δὲ βασιλείας τῶν οὐρανῶν προκειμένης, τῆς οὐδένα διάδοχον ἔχουσης ἀρχῆς, ὅκνεῖς καὶ ἀναδύῃ καὶ πρὸς χρήματα κέχνης; καὶ οὐκ ἐννοεῖς, ὅτι εἰ τὰ πρὸς ἡμᾶς τοῦ οὐρανοῦ μέτρον οὕτω καλὰ καὶ τερπνὰ, ἡλίκα τὰ ἀνώτατα, καὶ ὁ τοῦ οὐρανοῦ οὐρανός;

Ἄλλ' ἐπειδὴ σωματικοὶς ὀφθαλμοῖς ταῦτα ἰδεῖν οὐκ ἐστίν, ἀνάβηθι τῷ λογισμῷ, καὶ ὑπὲρ τὸν οὐρανὸν τοῦτον στάς, ἀνάβλεψον εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀνωτέρω τούτου οὐρανὸν, εἰς τὸ ὕψος τὸ ἀπειρον, εἰς τὸ φῶς τὸ ἀπρόσιτον, εἰς τοὺς δῆμους τῶν ἀγγέλων, εἰς τὰς τάξεις τῶν ἀρχαγγέλων, εἰς τὰς ἄλλας θυνάμεις τὰς ἀσωμάτους· καὶ πάλιν ἐπιλαβοῦ τῆς παρ' ἡμῖν εἰκόνης, καταβάς ἀνωθεν, καὶ ὑπόγραψόν μοι τὰ περὶ τὸν βασιλεῖα τὸν ἐπὶ γῆς, οἷον, ἀνδρας χρυσοφοροῦντας, καὶ ζεύγος λευκῶν ἡμιόνων χρυσῷ καλλωπιζομένων καὶ δχημα λιθοκόλλητον, καὶ πέταλα τοῦτω περισεύμενα, καὶ δρόκοντας ἐν ἱματίοις σχηματιζομένους σῆρικοῖς, καὶ ἀσπίδας χρυσοῦς ἔχουσας ὀφθαλμοῦς, καὶ ἵππους χρυσοφοροῦντας, καὶ χαλινούς χρυσοῦς. Ἄλλ' ὅταν τὸν βασιλεῖα ἰδῶμεν, οὐδὲν τούτων ὀρώμεν λοιπῶν·

rent. Etiam si Noe fuerit, vel Job, vel Daniel, qui suos viderint supplicio affectos, non audent illis adstare, et manum porrigere. Naturæ quippe commiserationem tunc auferri contingit. Quia enim reperiuntur iusti peccatorum filiorum patres, filii quoque probi parentum improborum (non enim naturæ, sed arbitrii mala sunt), ut illi puram habeant lætitiā, nec misericordiæ vi frangantur, qui illis fruuntur bonis, illam tunc exstingui contingit, ipsique cum Domino contra propria viscera indignantur. Etenim si nunc, cum vident quidam filios suos improbos, ipsos exheredant et a familia sua abscindunt, id multo magis in iudicio eveniet. Nemo igitur, qui bona non operetur, aliquid boni speret, etiam si sexcentos justos progenitores habeat: *Unusquisque enim referet, inquit, quæ per corpus sunt, prout gessit, sive bonum, sive malum* (2. Cor. 5. 10). Audiamus, quæso, et respiciamus. Si pravæ concupiscentiæ igne ardeas, cogita illius supplicii ignem, et hic ignis exstinguetur. Si volueris quid absonum loqui, tecum repulsa stridor dentium, et metus tibi freni loco erit. Si alienum rapere volueris, audi Iudicem dicentem: *Ligate manus et pedes ejus, et projicite eum in tenebras exteriores* (Matth. 22. 13), et hanc abjicies concupiscentiam. Si crudelis et immisericors fueris, recordare virginum illarum, quæ, extinctis lampadibus suis, cum non haberent oleum, ex sponsi thalamo exclusæ sunt (Matth. 25), ac cito benignus evades. Si ebriatati et comessionibus operam dare cupias, audi divitem dicentem, *Mitte Lazarum* (Luc. 16. 24), qui summo digito refrigeret adustam linguam, neque optatum consequutus est, et statim ab hoc cupiditatis morbo averteris. Cætera quoque omnia virtutis officia sic exsequeris: nihil enim onerosum Deus præcepit. Unde igitur præcepta onerosa esse videntur? Ex segnitie nostra. Quemadmodum enim si studiose diligenterque agamus, quæ videntur esse gravia, levia faciliaque erunt: sic, si segniter agamus, tolerabiliora quoque difficilia nobis videbuntur. Quæ omnia nobiscum reputantes, ne beatos illos prædicemus qui lauta fruuntur mensa, sed illorum finem cogitemus. Nam hic stercus et pinguedo, illic vermis et ignis. Ne raptores, sed eorum finem nobiscum reputemus. Nam hic sollicitudines et labores, illic vincula insolubilia et tenebræ exteriores. Ne gloriæ humanæ amatores; sed quis sit eorum exitus, consideremus. Hic servitus et fucus, illic damnum multum et combustio æterna. Si ita apud nos ratiocinemur, atque hæc et similia pravis nostris concupiscentiis assidue occinamus, cito nequitiam effugiemus et virtutem exsequemur, præsentium amorem exstinguemus, et futurorum accendemus. Quid enim firmitatis habent præsentia, quid tam insolitum, quid tam stupendum, ut omnem erga illa curam insumamus? Annon eadem ipsa perpetuo videmus quasi in circulum recurrentia, ut diem et noctem, noctem et diem, hiemem et æstatem, æstatem et hiemem, et nihil ulterius? Accendamus ergo futurorum desiderium bonorum. Magna quippe justis reposita est gloria, et quam verbis exprimere non

possumus. Nam corpora post resurrectionem incorruptibilia accipientes, gloriæ regnique Christi consortes erunt.

6. *Resurrectio futura quantum bonum. Futuram inter et præsentem vitam discrimen.* — Hoc vero quantum sit, hinc intelligemus; imo potius numquam clario intelligemus; ut autem exemplo ex bonis præsentibus assumpto, parvam quamdam ejus notitiam attingamus, pro virili mea id quod dictum est declarare curabo. Dic mihi, si quis tibi seni et in penuria degenti polliceretur id præstiturum se, ut repente juvenis esses, et in ipsum ætatis florem reducereris, formaque ac robore corporis cunctis præstares, daturumque tibi totius orbis regnum, idque ad mille annos, regnum, inquam, in profundissima pace transigendum, quid pro tali assequendo promisso non facere, quid non pati velles? En igitur, Christus non hæc, sed his longe majora pollicetur. Non enim quanta senectutem inter et juventutem, tanta solum est inter corruptionem et incorruptionem differentia; neque quantum est inter regnum et paupertatem discrimen, tantum etiam est inter gloriam præsentem et futuram: sed quantum inter somnia et rei veritatem. Imo vero nondum quidpiam dixi: nullus quippe sermo potest differentiam illam exprimere, quæ est inter futura et præsentia. Si ratio autem habeatur temporis, nulla omnino potest cogitari differentia. Quomodo enim conferre quis potest præsentibus, vitam nullum terminum habituram? In pace autem tantum est discrimen, quantum inter pacem et bellum, inter corruptionem vero et incorruptionem, quantum inter luteum frustum et gemmam puram. Imo vero potius quidquid dicas, nihil declarare poteris. Quamvis enim corporum beatorum pulchritudinem radio lucis conferam, quamvis conspicuo fulguri, nihil illo splendore dignum dicam. Pro his certe quot non pecunias, quot non corpora profundere par esset? imo quot non animas? Nunc porro, si quis te in regiam introduceret, omnibusque præsentibus id curaret ut Imperator te alloqueretur, teque et mensæ et ædium consortem admitteret, te omnium beatissimum esse pronuntiares: at cum in cælum sis ascensurus, et cum ipso universorum Imperatore versaturus, cum angelis vicissim micaturus, et inaccessa illa gloria fruiturus, ambigis num pecunias profundere oporteat, cum par esset, etiamsi vitam emittere opus esset, exsultare, gaudere et præ voluptate alas assumere? At tu, ut præfecturam adipiscaris, quæ tibi furtorum occasiones præbeat: non enim id lucrum vocarim: et facultates expendis, ab aliisque mutuaris, ac si oporteat etiam uxorem et liberos pignori dare non vereris, regno autem cælorum tibi proposito, imperioque successoris experie, segnis es, refugis, et pecuniis inhias? nec cogitas, si cæli partes illæ, quas conspiciere valemus, ita pulchræ, ita jucundæ sunt, quantæ erunt aliæ his superiores, quantum cælum cæli?

Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatus. — Sed quia corporeis oculis hæc videre

non licet, mente ascende, et supra hoc cælum stans, respice in illud superius cælum, in immensam altitudinem, in lucem inaccessam, in angelorum populos, in archangelorum ordines, et in alias incorporeas virtutes: ac rursus hinc descendens imaginem illam nostram terrenam accipe, ac describe mihi illa quæ terrenum Imperatorem circumstant, puta viros auro decoratos, jugum albarum mularum auro ornatarum, currum lapillis coagmentatum, lamineas in illo mobiles et agitas, dracones in vestimentis sericis depictos, aspides aureis instructas oculis, equos auro ornatos, frenâ aurea. At quando Imperatorem videmus, nihil eorum ultra respicimus: ille quippe solus nos in se convertit; nempe purpurea vestimenta, diadema, sella, fibula, calcei, vultus splendor. His omnibus simul accurate perpensis, ab his rursus cogitationem transfer ad superna, diemque terribilem cogita, qua Christus adveniet. Non enim jugum mularum tunc videbis, non currus aureos, non dracones et aspides, sed quod horrorem incutiat, et tantum stuporem inficiat, ut cælestes ipsæ virtutes stent attonitæ: nam *Virtutes cælorum*, inquit, *commovebuntur* (Matth. 24. 29). Tunc cælum totum aperietur, descendet vero unigenitus Dei Filius, non viginti, non centum satellitibus stipatus, sed millenis et decies millies millenis angelis et archangelis, omniaque erunt timore et terrore plena, discissa terra, omnibusque hominibus ab Adam usque ad illam diem, ex terra surgentibus et abreptis, ipso cum tanta gloria fulgente, ut solis et lunæ totam lucem occultent, radiis illis ipsam superantibus. Sed, heu me, quantus stupor ille, cum talia exspectantes bona præsentibus inhiamus, nec cogitamus diaboli vafritiem, qui per res illas exiguas magnis nos privat bonis, dat lutum, ut abripiat cælum, umbram exhibet, ut expellat veritatem, atque in somniis vanam ostendit pompam (hoc enim sunt præsentis divitiæ), ut, adveniente luce, nos omnium pauperrimos exhibeat. Quæ cum sciamus, dilecti, ejus dolum fugiamus, id vitare curemus, ne cum illo damnemur, ne nobis Judex dicat: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum paratum diabolo et angelis ejus* (Matth. 23. 41).

7. At benignus est Deus; id non accidet, inquires. Ergone frustra scriptum est? Nequaquam, aies; sed ad comminationem solum, ut respiscamus. Si igitur non respiscamus, sed improbi maneamus, nonne, dic mihi, supplicium inferet? Ergo neque bonis mercedem retribuet? Retribuet, inquires: id enim ipsum decet, etiam supra meritum beneficia conferre. Hæc itaque vera sunt, et prorsus evenient: quæ autem ad supplicia attinent, nequaquam? O multam diaboli vafritiem! o inhumanam ejus humanitatem! Ipsius enim est hæc cogitatio, ut gratiam conferat inutilem et segniores reddat. Quia novit enim, supplicii metum, seu quoddam frenum, id præstare ut animis angamur et a vitiis retrahamur, nihil non agit et molitur, ut illud radicibus erellat, quo demum sine timore per præcipitia feramur. Quomodo igitur illum superabimus? Quæcumque ex Scripturis proferimus dicent il, qui

contradicunt, comminationis causa scripta esse. Verum id de futuris forte dicere possint, etsi admodum impie; de præteritis vero, deque iis quæ jam contigerunt, non item. Interrogemus igitur eos: Audistisne de diluvio, deque pernicie illa universali? num etiam illud comminationis causa dictum fuerat? annon contigit, et in exitum deductum est? nonne id testificatur Armeniæ montes, ubi arca consedit? annon reliquæ ejus illic hactenus servantur ad nostram admonitionem (a)? Similia tunc multi dicebant, ac per centum annos dum arca construeretur, ligna aptarentur, justusque clamaret, nemo erat qui crederet: sed quia non crediderunt comminationi verborum, ultionem repente ac reipsa subierunt. Atqui is, qui tantum ipsis supplicium intulit, annon multo majus nobis inferet? non enim minora sunt hæc malis illius temporis. Tunc illicitis coitibus operam dabant: nam *Ingressi sunt*, inquit, *filiis Dei ad filias hominum* (Gen. 6. 2): nunc autem nullum est genus peccati quod retro relinquatur.

Maledictum Sodomorum non temporis spatio delatum. — Verum, si placet, ad alia supplicii genera sermonem convertamus, ut ex præteritis futura credantur. Num quis vestrum umquam in Palæstinam peregrinatus est? Mihi quidem videtur. Vos ergo dictorum veritati testimonium ferte. Nam ultra Ascalonem et Gazam ad ipsum postremum Jordanis fluvii terminum erat quædam regio magna et feracissima, quæ cum paradiso Dei concertare posset: nam *Vidi*, inquit, *Lot omnem regionem circum Jordanem, quæ irrigabatur quasi paradisi Dei* (Gen. 13. 10). Verum hæc nunc est omnium desertorum desertissima. Stant enim arborea, et fructum habent, at fructus ille iræ divinæ monumentum est. Stant maligranata splendida facie spem bonam ignorantibus præbentia, manibus autem accepta et fracta, fructum quidem nullum, sed pulverem cineremque multum intus positum exhibent. Talis est terra, tales lapides, talis ipse aer. Omnia incensa sunt, omnia in cinerem redacta, præterquam iræ monumenta, futuri supplicii indicia. Num et hæc sunt verborum comminationes? num et hæc sermonum strepitus? Si quis non credit gehennæ, Sodomam cogitet, Gomorram secum reputet, supplicium videlicet jam sumptum et hactenus manens. Id quod divina Scriptura enarrans de sapientia sic loquitur: *Hæc justum, pereuntibus impiis, liberavit fugientem descendentem ignem in Pentapolim* (Sap. 10. 6. 7). Hæc etiam nunc *In testimonium nequitie sumigans stat deserta terra, et incerto tempore fructus arborum emittit*. Necesse autem est et causam dicere ob quam talia passi sunt. Unum erat eorum scelus, grave quidem et exsecrandum; attamen unum. Insano in pueros amore ferebantur, ideoque ignea pluvia combusti sunt: nunc autem sexcenta parva et graviora perpetrantur, neque tale incendium immittitur. Quare? Quia alius ignis præparatus est, numquam exstinguendus. Quomodo enim qui pro uno

(a) Reliquæ arcæ Noe tempore Chrysostomi in montibus Armeniæ servabantur.

ἐκεῖνος γὰρ ἡμᾶς ἐπιστρέφει μόνος, καὶ τὰ πορφυρᾶ μέγιστα, καὶ τὸ διάδημα, καὶ ἡ καθέδρα, καὶ ἡ περόνη, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ ἡ τῆς βίβλου λαμπρότης. Ταῦτα οὖν ἅπαντα συναγαγὼν ἀκριβῶς, ἀπὸ τούτων μετὰ θεός πάλιν ἐπὶ τὰ ἄνω τὸν λογισμὸν, καὶ τὴν ἡμέραν ἐννόησον τὴν φοβεράν, καθ' ἣν ὁ Χριστὸς παραγίνεται. Οὐ γὰρ ζεύγος ἡμιόνων βίβει τότε, οὐδὲ ὀχήματα χρυσᾶ, οὐδὲ δράκοντας καὶ ἀσπίδας, ἀλλ' ὁ πολλῆς γέμει φρίκης, καὶ τοσαύτην ἐμποιεῖ τὴν ἔκστασιν, ὥς καὶ αὐτὰς ἐκπλατῆναι τὰς οὐρανούς δυνάμεις. Αἱ γὰρ δυνάμεις τῶν οὐρανῶν, φησί, *σαλευθήσονται*. [296] Τότε ἀνοίγεται μὲν ἅπας ὁ οὐρανός, κάτεισι δὲ ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ Υἱός, οὐκ εἰκοσι, οὐδὲ ἑκατὸν δορυφορούντων αὐτόν, ἀλλὰ χιλιάδων καὶ μυριάδων ἀγγέλων τε καὶ ἀρχαγγέλων, καὶ πάντα ἔσται φόβος καὶ τρόμος μεστέ, τῆς γῆς ἀναβήρηνυμένης, καὶ τῶν πῶποτε γενομένων ἀνθρώπων, ἐξ οὗ γέγονεν ὁ Ἀδάμ μέχρι τῆς ἡμέρας ἐκείνης, ἀπὸ γῆς ἀνισταμένων, καὶ ἀρπαζομένων, αὐτοῦ μετὰ τοσαύτης φαινομένου δόξης, ὥστε τὸν ἥλιον καὶ τὴν σελήνην ἅπαν κρύψαι τὸ φῶς, ὑπὸ τῆς αὐτῆς ἐκείνης ὑπερλαμπρόμενον. Ἄλλ', οἱμοὶ τῆς πολλῆς ἀναισθησίας, ὅτι, τοιούτων προσδοκωμένων ἀγαθῶν, ἔτι πρὸς τὰ παρόντα κεχῆναμεν, καὶ οὐκ ἐννοοῦμεν τοῦ διαδόλου τὴν κακουργίαν, ὃς διὰ τῶν μικρῶν τὰ μεγάλα ἡμᾶς ἀπαιρεῖται, καὶ δίδωσι πηλὸν, ἵνα ἀρπάσῃ οὐρανόν, καὶ δείκνυσσι σκίαν, ἵνα ἐκβάλῃ τῆς ἀληθείας, καὶ ἐν ὀνείροις φαντάζει (τοῦτο γὰρ ὁ παρὼν πλοῦτος), ἐν', ἡμέρας γενομένης, δείξῃ πάντων πνευστέρους. Ἄπερ μαθόντες, ἀγαπητοί, φύγωμεν τὸν ἐκείνου δόλον, φύγωμεν τὴν μετ' ἐκείνου κατάκρισιν, ἵνα μὴ καὶ πρὸς ἡμᾶς ὁ ριτῆς εἴπῃ· *Πορεύσθε ἀπ' ἐμοῦ, οἱ κατηραμένοι, ἵς τὸ πῦρ τὸ αἰώνιον τὸ ἡτοιμασμένον τῷ διαδόλῳ καὶ τοῖς ἀγγέλοις αὐτοῦ*.

Ζ'. Ἄλλὰ φιλάνθρωπός ἐστιν ὁ Θεός· οὐκ ἔσται τοῦτο, φησὶν. Οὐκοῦν εἰκὴ γέγραπται; Οὐχί, φησὶν, ἀλλὰ πρὸς ἀπειλὴν μόνον, ἵνα σωφρονώμεν. Ἄν οὖν μὴ σωφρονώμεν, ἀλλὰ μένομεν κακοί, οὐκ ἐπάξει τὴν κόλασιν; εἰπέ μοι. Οὐκοῦν οὐδὲ τοῖς ἀγαθοῖς ἀποδώσει τὰς ἀμοιβάς; Ναί, φησί· τοῦτο γὰρ πρέπει αὐτῷ καὶ ὑπὲρ τὴν ἐξίαν εὐεργετεῖν. Ὡστε ἐκεῖνα ἀληθῆ καὶ πάντως ἔσται, τὰ δὲ τῶν κολάσεων οὐ πάντως; Ὡ τῆς πολλῆς τοῦ διαδόλου κακοτεχνίας, ὧ τῆς ἀπανθρώπου ταύτης φιλάνθρωπίας. Ἐκείνου γὰρ ἐστὶν οὗτος ὁ λογισμὸς χάριν ἀνόνητον χαρίζομενος καὶ βεβύλους ποῦν. Ἐπειδὴ γὰρ οἶδεν, ὅτι τῆς κολάσεως ὁ φόβος, καθάπερ τις χαλινός, τὴν ἡμετέραν ἀγχι ψυχὴν, καὶ τῶν κακῶν ἀναστέλλει, πάντα ποιεῖ καὶ πραγματεύεται, ὥστε πρόβριζον ἀνασπάσαι τοῦτον, ἵνα λοιπὸν ἀδεῶς κατὰ χρημῶν φερώμεθα. Πῶς οὖν αὐτοῦ περιγινώμεθα; Ὅσα ἂν εἰπωμεν ἀπὸ τῶν Γραφῶν, ἐροῦσιν οἱ ἀντιλέγοντες, ὅτι ἀπειλῆς ἔνεκεν γέγραπται. Ἄλλὰ περὶ μὲν τῶν μελλόντων ἔχοιεν ἂν τοῦτο λέγειν, εἰ καὶ λίαν ἀσεβῶς· περὶ δὲ τῶν ἐκβεβηκότων οὐκ ἔτι, καὶ τέλος ἐσχηκότων. Ἐρῶμεθα τοίνυν αὐτούς· Ἰησοῦσατε περὶ τοῦ κατακλισμοῦ καὶ τῆς πικνωλεθρίας ἐκείνης; μὴ κἀκεῖνο ἀπειλῆς ἔνεκεν εἰρητο; οὐχὶ γέγονε, καὶ εἰς ἔργον ἐξέβη; οὐχὶ καὶ τὰ

ὅρη μαρτυρεῖ τῆς Ἀρμενίας, ἔνθα ἡ κιβωτὸς ἰδρύθη; οὐχὶ καὶ τὰ λείψανα αὐτῆς ἔως νῦν ἐκεῖ σῴζονται πρὸς ἡμετέραν ὑπόμνησιν; Τοιαῦτα καὶ τότε πολλοὶ ἔλεγον, καὶ ἐν ἑκατὸν ἔτεσι τῆς κιβωτοῦ τεκταινομένης, καὶ τῶν ξύλων κατασκευαζομένης, καὶ τοῦ δικαίου βουήτος, οὐδεὶς ὁ πιστεύων ἦν· ἀλλ' ἐπειδὴ οὐκ ἐπίστευσαν τῇ διὰ τῶν ῥημάτων ἀπειλῇ, τὴν διὰ τῶν πραγμάτων ὑπόστησαν τιμωρίαν ἀθρόον. Εἴτα ὁ τοιαύτην κόλασιν [297] ἐπαγαγὼν ἐκείνοις, οὐ πολλῷ μᾶλλον ἐπάξει ἡμῖν; οὐ γὰρ ἑλάττονα τῶν τότε κακῶν τὰ νῦν γινόμενα. Τότε μὲν γὰρ ἐπιμειξίας ἐποίουν ἀθέτους· *Εἰσηλθόν* γὰρ, φησὶν, *οἱ υἱοὶ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὰς θυγατέρας τῶν ἀνθρώπων*· νῦν δὲ οὐκ ἔστιν εἶδος ἁμαρτίας ἀπρακτοῦ, δ καταλιμπάνεται.

Ἄλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ ἐφ' ἑτέρα κολάσεως εἶδον τὸν λόγον ἀγάγωμεν, ἵνα ἐκ τῶν γενομένων καὶ τὰ μέλλοντα πιστευσῇ. Ἐπαθήμησέ τις ὑμῶν τῇ Παλαιστίνῃ ποτέ; Ἔγωγε οἶμαι. Οὐκοῦν ὑμεῖς μαρτυρήσατε τῇ ἀληθείᾳ τῶν λεγομένων. Ἀσκάλωνος γὰρ καὶ Γάζης ἀνώτερον εἰς αὐτὸ τοῦ Ἰορδάνου ποταμοῦ τὸ τέλος ἦν τις χώρα πολλή τε καὶ εὐφορος, καὶ τῷ παραδείσῳ τοῦ Θεοῦ ἀμιλλομένη· *Εἶδε* γὰρ, φησί, *Ἀὐτὸ πᾶσαν τὴν περίχωρον τοῦ Ἰορδάνου, καὶ ἦν ποτιζομένη ὡς ὁ παράδεισος τοῦ Θεοῦ*. Ἀλλὰ νῦν αὕτη πασῶν τῶν ἐρήμων ἐστὶν ἐρημότερα. Ἔστηκε μὲν γὰρ δένδρα, καὶ καρπὸν ἔχει, ὃ δὲ καρπὸς τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς ἐστὶν ὑπόμνημα. Ἔστη· κασι γὰρ βροαὶ λαμπρὰν μὲν ἔχουσαι τὴν ἐπιφάνειαν, καὶ χρηστὰς παρέχουσαι τοῖς ἀγροῦσιν ἐλπίδας, εἰς δὲ χεῖρας ληφθεῖσαι καὶ διακλασθεῖσαι, καρπὸν μὲν οὐ δένα, κόνιν δὲ καὶ τέφραν ἐπιδείκνυνται πολλὴν ἔνδοξ ἀποκειμένην. Τοιαύτη ἐστὶ καὶ ἡ γῆ, τοιοῦτοι καὶ οἱ λίθοι, τοιοῦτος καὶ ὁ ἀὴρ αὐτός. Πάντα ἐμπέπρησται, πάντα τετέφρωται, τῆς προλαβοῦσης ὀργῆς ὑπομνήματα ὄντα, τῆς μελλούσης κολάσεως προμνηύματα. Μὴ καὶ ταῦτα ἀπειλαὶ ῥημάτων; μὴ καὶ ταῦτα φόβοι ῥημάτων; Εἰ τις ἀπίσται τῇ γένει, τὰ Σόδομα λογιζέσθω, τὰ Γόμορρα ἐννοεῖτω, τὴν τιμωρίαν τὴν ἥδη γεγενημένην καὶ μέχρι νῦν μένουσαν. Ὅπερ καὶ ἡ θεία Γραφή διηγούμενη περὶ τῆς σοφίας φησὶν· *Αὕτη δίκαιον, ἐξακαλυμμένων ἀσεδῶν, ἐβρύσαστο φυγόντα καταβάσιον πῦρ Πενταπόλεως*. Αὕτη καὶ νῦν ἐτι εἰς *Μαρτύριον* τῆς *πονηρίας καπνιζομένη καθέστηκεν χέρσος, καὶ ἀτελέσιν ὥραις καρποφοροῦσα τὰ φυτὰ*. Ἀναγκάσθω δὲ καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν, δι' ἣν ταῦτα πεπόνθασιν. Ἐν ἣν τὸ πταῖσμα αὐτῶν, χαλεπὸν μὲν καὶ ἐπάρατον· πλήν ἐν. Παισὶν ὁ ἐπεμαίνοντο, καὶ διὰ τοῦτο πυρίνῃ κατεκαύθησαν ὑετῷ· νῦν δὲ μυρία καὶ ἴσα καὶ χαλεπώτερα γίνεται, καὶ τοιοῦτος ἐμπρησμός οὐ γίνεται. Τίνος ἔνεκεν; Ὅτι πῦρ ἑτερον ἡτοίμασται, μηδέποτε σθενύμενον. Πῶς γὰρ ὁ ὑπὲρ ἐνὸς ἁμαρτήματος τοσαύτην ὀργὴν ἐπαγαγόν, καὶ μήτε τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἱκετηρίαν δεξάμενος, μήτε τὸν ἔνοικον δυσωπηθεὶς Ἀὐτ, τοσοῦ-

^a Colb.. τῶν ξύλων ὑφαινομένων.

^b Sic recte Colb. In Savil. ἐπάρατον· ἐν παίσιν.

των κακῶν γινομένων φρίσσεται ἡμῶν; Οὐκ ἔστι ταῦτα, οὐκ ἔστιν.

ἦ. Ἀλλὰ μὴ μέχρι τούτων στῶμεν· φέρε, ἐτέρους εἰς μέσον ἀγάγωμεν κολασθέντας, ἵνα διὰ πλείονων ἀποδείξωμεν πιστωθῇ τὰ λεγόμενα. Τὸν Φαραῶ πάντες ἀκούετε τὸν βασιλέα τῶν Αἰγυπτίων· οὐκοῦν οἴδατε καὶ τὴν δίκην, ἣν ἔδωκεν, ὅπως σὺν ἄρμασι καὶ ἵπποις, μετὰ τοῦ στρατοπέδου παντὸς εἰς τὸ ἐρυθραῖον κατεποντίσθη πῆλαγος. Ἴνα δὲ καὶ τὰς Ἰουδαίων μάθητε κολάσεις, ἀκούε Παύλου λέγοντος· *Μηδὲ πορνεύωμεν καθὼς τινες αὐτῶν ἐπόρνευσαν, καὶ ἔπεσον [298] ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ εἰκοσι τρεῖς χιλιάδες· μηδὲ γογγύζωμεν, καθὼς τινες αὐτῶν ἐγόγγυσαν, καὶ ἀπώλοντο ὑπὸ τοῦ ὀλοθρευτοῦ· μηδὲ πειράζωμεν τὸν Κύριον, καθὼς τινες αὐτῶν ἐπείρασαν, καὶ ὑπὸ τῶν ὄρων ἀπώλοντο.* Εἰ δὲ κάκεινοι τοιαῦτα πεπόνθασιν ὑπὲρ ὧν ἡμάρτον, τί οὐ πεισώμεθα ἡμεῖς; Ἀλλὰ νῦν οὐδὲν πασχόμεθα δεῖν, καὶ διὰ τοῦτο μάλιστα δεδαικέναι χρῆ. Οὐ γὰρ ἐπὶ τῷ μὴ δοῦναι δίκην, ἀλλ' ἐπὶ τῷ χεῖρωνα δοῦναι τηρούμεθα, εἰ μὴ μεταβαλοῖμεθα. Ἐκεῖνοι μὲν γὰρ οὐκ ᾔδεισαν τὴν γέννην, καὶ ταῖς ἐνταῦθα παρεδίδοντο τιμωρίαις· ἡμεῖς δὲ ὅσα ἂν ἡμάρτωμεν, κὰν μηδὲν ἀνταρῶν ἐν τῷ παρόντι βίῃ πάθωμεν, ἐν τῷ μέλλοντι πάντα πεισώμεθα. Πῶς γὰρ ἂν ἔχοι λόγον, ἐκείνους μὲν νηπιωδεστέρους ὄντας τοιαῦτα πεπονθέναι, ἡμᾶς δὲ τελειωτέρων ἀπολαύσαντας μαθημάτων, καὶ πολὺ χεῖρωνα πταίοντας ἐκείνων, διαφυγεῖν τὰς τιμωρίας; Βούλεσθε καὶ τὰς λοιπὰς αὐτῶν ἀκούσαι συμφορὰς, ὅσα; ἔπαθον ἐν Παλαιστίνῃ ὑπὸ Βαβυλωνίων καὶ Ἀσσυρίων καὶ Μακεδόνων; ὅσους ὑπέμειναν λιμοὺς, λοιμοὺς, πολέμους, αἰχμαλωσίας ἐπὶ Τίτου καὶ Οὐεσπασιανοῦ; Τὴν Ἰωσήπου βίβλον ἀνάγωτε, ἣν ἔγραψε περὶ τῆς τῶν Ἰεροσολύμων ἀλώσεως, καὶ μαθήσεσθε τὴν πικρὰν ἐκείνην τραγῳδίαν. Μετὰ γὰρ τῶν ἄλλων δεινῶν, εἰς τὴν αὐτὴν λιμοῦ περιέπεσον ὑπερβολὴν, ὡς καὶ τὰς ζώνας αὐτῶν, καὶ τὰ ὑποδήματα, καὶ τὰ τούτων ἐσθλείν βδελυρώτερα. Πάντα γὰρ ὑπ' ἰδόντας ἦγεν ἡ ἀνάγκη, καθὼς πούφησιν ὁ προλεχθεὶς συγγραφεύς. Καὶ οὐδὲ μέχρι τούτων ἔστησαν, ἀλλὰ καὶ τῶν ἰδίων ἀπεγεύσαντο τέκνων. Πῶς οὖν, ἐκείνων τοιαύτας δεδωκότων δίκας, ἡμεῖς οἱ τὰ χεῖρωνα τούτων πράττοντες διαφευξώμεθα; Εἰ γὰρ

* Savil. quædam omisit, quæ restituantur ex Colbert.

ἐκεῖνοι ἐκολάσθησαν τότε, διὰ τί ἡμεῖς; οὐ κολαζόμεθα νῦν; Οὐχὶ καὶ τυφλῷ ὁρῶν, ὅτι διὰ τὸ ἀποκεῖσθαι ἡμῖν ἐν τῷ μέλλοντι τὴν κόλασιν, καθὼς ἔφην πολλάκις; Χρὴ δὲ λογίζεσθαι πρὸς τούτους καὶ τὰ νῦν ἐν τῷ βίῳ γινόμενα, καὶ οὐκ ἀπιστήσομεν τῇ γέννῃ. Εἰ γὰρ δίκαιός ἐστιν ὁ Θεὸς καὶ ἀπροσσωπότητος, ὥσπερ οὖν καὶ ἔστι, τίνας ἔνεκεν οἱ μὲν διδῶσιν ἐνταῦθα φόνων δίκας, οἱ δὲ οὐ διδῶσιν; οἱ μὲν τῶν μοιχῶν τιμωροῦνται, οἱ δὲ τελευτῶσιν ἀτιμώρητοι; πόσοι τυμωρούχοι διέφυγον; πόσοι λησταί; πόσοι πλεονέκται; πόσοι ἄρπαγες; Ἄν οὖν γέννα μὴ ἦ, ποῦ τιμωρίαν ὑφέξουσιν; Ἄρα πεῖθομεν τοὺς ἀντιλέγοντας, ὅτι οὐκ ἔστι μῦθος ὁ περὶ αὐτῆς λόγος; Οὕτω γὰρ ἐστὶν ἀληθές, ὅτι οὐχ ἡμεῖς μόνον, ἀλλὰ καὶ ποιηταὶ καὶ φιλόσοφοι καὶ λογοποιοὶ περὶ τῆς μελλούσης ἀνταποδόσεως ἐφιλοσόφησαν, καὶ ἐν βῆδου κολάζεσθαι τοὺς πονηροὺς εἰρήκασιν. Εἰ γὰρ καὶ μετὰ ἀληθείας, ὡς ἔχει ταῦτα, εἰπεῖν οὐκ ἡδυνήθησαν, ἅτε ἀπὸ λογισμῶν κινήθέντες καὶ παρακουσμάτων τῶν παρ' ἡμῖν, ἀλλ' ὁμῶς εἰκόνα τινὰ κρίσεως ἔλαβον. Κωκυτοὺς γὰρ φασὶ τινὰς καὶ Πυριφλέθοντας ποταμούς, καὶ Στυγὸς ὕδωρ, καὶ Τάρταρον τοσοῦτον ἀπέχοντα τῆς γῆς, ὅσον αὕτη τοῦ οὐρανοῦ, καὶ πολλοὺς ἐτέρους κολάσεως τρόπους· καὶ [299] πάλιν Ἠλύσιον πεδίον, καὶ μακάρων νήσους, καὶ λειμῶνας εὐανθεῖς, καὶ εὐωδίαν πολλήν, καὶ αὖραν λεπτὴν, καὶ χοροὺς ἐκεῖ διατρίβοντας, καὶ λευκὴν περιβεβλημένους στολὴν, καὶ βδοντας ὕμνους τινὰς, καὶ ὄλους καὶ ἀγαθοὺς καὶ πονηροὺς ἀποκειμένην ἀντιδοσιν μετὰ τὴν ἐνταῦθεν ἐξοδον. Μὴ τοίνυν ἀπιστῶμεν τῇ γέννῃ, ἵνα μὴ ἐμπέσωμεν εἰς αὐτὴν· ὁ γὰρ ἀπιστῶν, βῆθυμότερος γίνεται· ὁ δὲ βῆθυμῶν, εἰς αὐτὴν ἀπελεύσεται πάντως· ἀλλὰ καὶ πιστεύωμεν ἀνεκδοιάστως, καὶ διαλεγώμεθα περὶ αὐτῆς συνεχῶς, καὶ οὐ ταχέως ἡμαρτησώμεθα. Τῶν γὰρ τοιούτων λόγων ἡ μνήμη, καθάπερ τι φάρμακον πικρὸν, πᾶσαν κακίαν ἀποσμηξαὶ δυνήσεται, διαπαντὸς ἡμῶν ἐνιζήσουσα τῇ ψυχῇ. Χρησώμεθα τοίνυν αὐτῷ, ἵνα καθαροί γέντες καλῶς, ἀξιώθωμεν ἰδεῖν τὸν Θεόν, ὡς ἀνθρώποις ἰδεῖν δυνατόν, καὶ τῶν μελλόντων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Antiochiense an Constantinopoli hanc homiliam habuerit Chrysostomus, nulla possumus conjectura assequi. Eam porro dixit ad recens baptizatos et illuminatos; quales sunt etiam duæ catecheses, quas Tomo secundo dedimus. Sperabam autem me illam Græce posse nancisci totam, quando in catalogo quodam Manuscriptorum, ab amplissimo doctissimoque viro Joanni Pottero mihi transmissio, ejus titulum et initium Græce vidi. Rogatus autem a me totam opellam Græce descriptam mitteret, opéra ille usus viri

peccato tantam iram intulit, neque Abrahami supplicationem suscepit, neque inhabitantem Lotum revertis est, tot admissis facinoribus, nobis parceret? Non ita erit, non ita certe.

8. *Peccatores aliquando in hac vita dant pœnas. Qui in hac vita pro admissis peccatis nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur.* — Verum ne hic gradum sistamus, sed age, alios in medium adducamus supplicio affectos, ut pluribus demonstrationibus ea quæ diximus confirmentur. De Pharaone omnes audistis *Ægyptiorum* rege: nostis certe quas ille dedit pœnas, quomodo cum curribus et equis, omnique pariter exercitu in Rubrum mare demersus sit. Ut autem *Judeorum* quoque supplicia discatis, audi Paulum dicentem: « Neque fornicemur, sicut quidam eorum fornicati sunt, et perierunt una die viginti tria millia: neque murmuremus, ut quidam eorum murmuraverunt, et perierunt ab exterminatore: neque tentemus Dominum, ut quidam eorum tentaverunt, et a serpentibus perierunt » (1. Cor. 10. 8. 10. 9). Quod si et illi talia pro peccatis passi sunt, quid non patiemur nos? At nunc nihil grave patimur, ideoque maxime timere oportet. Non enim ut non pœnas demus servamur; sed ut graviores demus, nisi convertamur. Illi enim non noverant gehennam, et suppliciis hic traditi sunt: nos autem quandocumque peccamus, si nihil in præsentī vita grave patiamur, in futuro omnia perpetiemur. Nonne cum ratione pugnaret, si illis, qui rudiores et imperitiores erant, talia passis, nos qui perfectioribus fruimur disciplinis, et longe graviora, quam illi, perpetramus, supplicium effugeremus? Vultis reliquis etiam illorum audire calamitates, quas passi sunt in *Palæstina* a *Babyloniis*, *Assyriis* et *Macedonibus*? quoties famem, pestem, bella passi sunt, et captivitates sub *Tito* et *Vespasiano*? *Joseph* librum legite, quem de *Jerusalem* exordio scripsit, et acerbam illam tragediam discetis. Cum aliis quippe calamitatibus in tantam famem inciderant, ut balteos etiam suos, et calceos ederent, hæque etiam horribilliora: omnia quippe dentibus subigebat necessitas, ut prædictus scriptor ait. Ac neque in his steterunt, quin etiam proprios filios degustarent. Quomodo ergo, cum illi tales dederint

pœnas, nos, qui graviora his perpetramus, effugimus? Nam si tunc illi plexi sunt, cur nos jam non plectimur? Annon vel cæco manifestum est ideo sic agi, ut sæpe dixi, quod nobis supplicium in futurum reservetur? Ad hæc vero considerata sunt ea quæ nunc in hoc mundo geruntur, et gehennæ fidem non negabimus. Nam si justus est Deus, nec personas accipit, ut certe verum est, cur hic alii cædium dant pœnas, alii non dant? cur ex mœchis alii puniuntur, alii non plexi moriuntur? quot sepulcrorum effossores pœnam vitarunt! quot fures! quot avari! quot raptores! Si ergo gehennæ non esset, ubinam illi pœnam dabunt! Num contradicentibus persuademus, quæ de illa narrantur non esse fabulam? Ita enim vera sunt, ut non nos tantum, sed etiam poetæ, philosophi et fabularum scriptores de futura pro merito sorte philosophati sint, et improbos in inferno cruciari dixerint. Nam etiamsi hæc vere ut sunt enarrare non potuerunt, utpote qui ex ratiocinio tantum exque nostra doctrina male accepta ad id permoti sperint, attamen illi imaginem quamdam iudicii adepti fuerant. *Cocytos* enim memorant, *Pyriphlegethontas* fluvios, et *Stygis* aquam, et *Tartarum* tantum a terra distantem, quantum ipsa a cælo, multos quoque alios ultionis modos: rursumque *Elysium* campum, et fortunatorum insulas, prata florida, fragrantiam multam, auram tenuem et choros illic versantes, albo indutos amictu, quasdam modulantes cantilenas, in summa bonis et malis post exitum ex hac vita paratam sortem promeritam. Ne itaque gehennæ fidem negemus, ne in illam incidamus: nam qui non credit, segnior efficitur; qui segnis est, in illam procul dubio ibit: imo credamus sine dubitatione, deque illa frequenter colloquamur, et non facile peccabimus. Ilujusmodi namque sermonum commemoratio, quasi acerbum quoddam remedium, nequitiam omnem abatergere poterit, si nostris perpetuo animis insideat. Hoc itaque remedio utamur, ut probe expurgati, digni simus qui Deum videamus, ut ab hominibus videri potest, et futuris fruamur bonis, gratia et benignitate Domini nostri *Jesu Christi*. Ipse gloria in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM IN JOSEPH ET DE CONTINENTIA.

docti et accurati *Joseph Boevvlesii*, protobibliothecarii *Bodleiani*, quæ paucissima in Manuscripto supererant exscribi mihiq̃ue transmitti curavit. Cætera enim avulsis foliis perierunt, ut monuit ipse laudatus vir *Boevvlesius*.

Interpretatio Latina, etsi vetus, sat bene concinnata est.

EJUSDEM DE CONTINENTIA.

ἂ Ἀεὶ μὲν ἐμοὶ δοκεῖ χρησιμώτατος εἶναι καὶ πρέπων τοῖς τοῦ Χριστοῦ δούλοις ὁ περὶ σωφροσύνης λόγος· μάλιστα δὲ νῦν ἐν καιρῷ τοῦτον ποιησέμεθα πρὸς ὑμᾶς, ὅτε τὸν Χριστὸν ἐνδυσάμενοι τῆς Ἐκκλησίας οἱ παῖδες, σωφροσύνην μάλιστα κερτῆσθαι πρὸ τῶν ἄλλων ὀφείλουσιν ἀγαθῶν. Ἐπεὶ καὶ ὅστις εἰδὲν ἀθλητὰς, Ὀλυμπίους νομισθέντας πρέπειν, ἀλειψάμενους ἐπὶ τὸ στάδιον καταβαίνοντας, εἴτα περὶ παλαισμάτων καὶ καρτερίας καὶ νίκης διελθῆθαι πρὸς αὐτούς, ἐν καιρῷ τοῦτο παροικεῖναι δικαίως ἂν παρὰ πάντων νομίζοιτο. Καὶ δὴ καὶ ἡμεῖς ἑωρακότες τοὺς τοῦ [500] Σωτῆρος ἀθλητὰς, δύναμιν λαβόντας παρὰ τοῦ Πνεύματος διὰ τῶν θείων μυστηρίων, εὐχόμενοι ἂν ὑπὲρ σωφροσύνης διαλεχθέντες, ἐπὶ τὸν ἀγῶνα τὸν πνευματικὸν παραπέμψωμεν. Ἐν μὲν οὖν τοῖς ἀνθρώποις . . . nihil indignum Domino

Nihil quidem semper utilissimus videtur, et Christi servis dignus sermo de continentia : maxime autem tempore hoc, quando Christum induit pueri Ecclesiae præ aliis bonis continentiam possidere maxime debent. Nemo injuste vel intempestive de fortitudine et certamine factum dixerit sermonem, cum athletæ juxta Olympicas leges exercentur. Itaque et nos nunc athletas Christi quos videmus accepisse virtutem a Spiritu propter divina sacramenta, ad agonem spiritualem missuri, merito de continentia discerimus. In mundanis enim certaminibus post victoriam coronæ ; in Christi autem stadiis ante victoriam coronæ. Quare autem coronatos in agonem mittit nos Christus? Ut metum incutiat adversariis, sensusque nostros erigat : ut ad honorem a Deo nobis datum spectantes, vel loquamur, vel factamur. Nam si rex aliquis purpura amictus, coronaque caput ornatus, et victus naturæ affectionibus, indignum quiddam regia maiestate fecerit, mox ut in regiam stolam aspexerit, emendat se, operamque dat ne posthac a sordis vincatur cupiditatibus. Et unquoque indutus Christum, vitata turpi animæ concupiscentia, ad divinam statim stolam respice, meliorque statim eris, neque maligni artibus offenderis. Igitur pulchrum quidem continentiam commendare laudibus, pulchrius autem possidere. Et sane non parum ad continentiam incitantur, qui multum de ea loquuntur et audiunt. Atque eam ob rem virtutes sanctorum celebrari sacris Scripturis voluit Deus, ut omnes homines in illorum trahantur imitationem, vestigiaque illorum diligenter sequendo persuasi continentiam parent. Etenim si in gymniciis certaminibus plerique, visis athletis coronatis, accensi, etiam ipsi se exuerunt, et multos sudores laboresque pertulerunt, ut ramis vel oleæ vel lauri coronarentur : quanta ergo nos convenit alacritate pro continentia sudores ferre, quando alios a Deo coronatos videmus, ut caelestibus redimiamur coronis, propter bona salutariaque facinora? Quomodo non grave et multa

ira dignum, si athletas allectet folium lauri vel olivæ, et gloria transitoria hujus vitæ : nos autem nihil moveant Christi munera, ut omnem voluptatem moveamus, et timorem Dei præferamus concupiscentiis? Porro non in solis hominibus videmus similitudinem imitationem, sed et in brutis. Nam et columbæ sarpe, visa una avolante, statim sequuntur omnes : et pullus generosus, in equorum armento exsiliens, secum rapit omne armentum. Et inter vos, ut in armento Christi, bonus est pullus Joseph continentissimus, caelestibus exultationibus ad sui imitationem nos conservos vocans. Saltemus igitur cum bono adulescente spiritualem choream, laudantes ipsius continentiam, non verbis solum, sed et operum imitatione. Ille igitur, ille erat diligens et perpetuus continentie custos, cum posset reginæ ipsi imperare et in deliciis atque luxu divitem et voluptarium agere. Verumtamen quamvis talium et tantorum dominus futurus, cum cogitasset quod divitiarum quidem et potentia ac gloria cum præsentī vita transeant, et temporalium lucrum dumtaxat habeant, solius autem virtutis nullus sit finis, ideo voluptatibus timorem Christi, ut frenum quoddam, injecit. Divitias autem et delicias, ac promissiones dominæ derisit, miseriam in carcere dulciorem censens præclaris domiciliis, tametsi his qui excellenter formosi sunt, difficile est imperare voluptati. Ille autem tantum specimen exhibuit continentia, ut pulchritudine animæ pulchritudinem corporis occultaret, stellæ cuidam pulchre formositate corporis, angelis autem venustate animæ conferendus. Nos autem decet admirari, non solum adolescentis continentiam, sed et pericula, quæ pro illa sustinuit, qui morte gravius ac terribilius judicavit servire voluptatibus. Admirabitur autem, qui virtutem ipsius diligenter cognoverit, et tempora expenderit in quibus animam puram servavit. Nam priusquam in terra et Dominus et Opifex universi apparuit, libertatem custodivit mentis. In domo impiorum educabatur, multos habebat ad deteriora adhortantes, carebat continentia magistro. Omnes voluptati serviebant, ventri indulgebant, nihil pium, nihil sanctum faciebant : attamen in tantorum taliumque impiorum corona, videns dominam intemperantem jacere, caelestium thesaurorum proditor non est factus, sed Spiritus templum indeprædabile custodivit, malens mori, quam servire voluptatibus. Non audierat Paulum dicentem, corpora nostra membra Christi esse (1. Cor. 6. 15) : et priusquam audiret vocem divinam, non minor apparuit iis qui caelestibus promissionibus honorati sunt, docens nos in Ecclesiis quam oporteat nos certare, et incorruptam servare animam. Nam si ego, dicere potest Joseph, qui ante natum Christum fui, nec audiivi excelsum apostolum Paulum clamantem, corpora nostra membra esse Christi, putavi Dei servos decere ut imperent voluptati, nec inventus sum continentia decoctor, quamvis multa pericula parata viderem : quantum vos convenit cum

timore et tremore vivere in continentia, ut ne appareatis indigni honore, et ne membra Christi fiant membra scorti! Hoc verbum potest omnem animam continentia munire, hoc verbum ardentis concupiscentias facile restringit. Neque imber in ignem cadens ita facile flammam deprimit, ut malas concupiscentias marcescere facit sermo ille in animam admissus. Eosdem sermones nobis loqui et magnus Job potest, qui non solum diligens continentiae fuit exercitator, sed et legem oculis suis posuit, ne in virginis viderent faciem, ne forte mentem illius irradians raperet pulchritudo (*Job 31. 1*): quamvis quis non admiraretur et obstupesceret, videns virum hunc cum diabolo quidem viriliter certare, et omnes maligni machinas vincere, virginis autem faciem fugere, et a formosae puellae aspectu oculos subducere? Diabolus quidem videns accedentem non fugit, sed inansit sicut leo viribus fidens: virgine autem visa non stetit, neque mortuus in contenda pulchritudine, sed statim recessit. Censebat nimirum in praelio contra daemones virili et audaci animo opus: in continentiae autem praeparatione victoriam concedi, non ex virginum consuetudine, sed recessu. Quisquis igitur promittit virginitatem, accipiat consilia continentissimi omnium hominum, qui et ipse ante Christum incarnatum tam diligens continentiae fuit custos. Neque enim negligenter audiendum, quod ante Christum incarnatum apparuerint iusti tantum continentiae specimen exhibentes. Non enim erat quod tanta vi ad virtutem illam urgeret, neque virginibus crimen erat neglecta continentiae possessio. Quomodo autem hoc? Quia hujus causae gratia Deus excelsus, universorum Opifex, nostram accepit formam, ut angelorum sanctimoniam ex caelo deduceret. Quando igitur homines post tantum honorem voluptatibus se mancipant, dici nequit temeritatis magnitudo, qua membra Christi membra meretricis facientes, Domini misericordiam afficiunt,

et quantum in eis est, vanam reddunt. Audiant daemones, et timent, quia Deus non connivet ut conjungantur sibi, nos autem sibi adjungat. Et audent fidelium quidam abscindere se a Christo, at jungere meretricibus? Non tantum est malum e caelo in lutum cadere, quantum malum fuerit membrum Christi factum a divino honore excidere, et membrum fieri scorti. Quando igitur concupiscentia mala inflamat animam, statim recordare Christi, cogita adstare tibi Paulum adhortantem, ac dicentem: *Ne scitis quod corpora vestra membra sunt Christi? Gerens membra Christi, faciemus membra scorti* (1. Cor. 6. 15)? Si illorum verborum fueris recordatus, statim fugientem vitae voluptatem. Nam si ancillas domina casta et pudica turpitudini deditas statim solo aspectu pudicas facit: quid mirum, si titillantem voluptatem Christi memoria statim sopit? Semper crucem habe ante oculos tuos radiantem, et purus a peccatis per id temporis abibis. Nam sicut columna nubis, figura nostrae crucis, Hebraeorum multitudinem protegebat, ne quid mali ab Aegyptiis pateretur (*Exod. 13. 21*); ita crux ante oculos visa omnem statim abigit malam voluptatem. Haec enim salus est animae, sedarumque concupiscentiarum salubre antidotum. Etenim infirmitates corporis medicorum artes sanant, animam autem aegrotam curant statim eloquia Christi. Eapropter et eos qui peccarunt, et adhuc carnis serviunt voluptatibus, oramus et precamur, ut excitentur ac resipiscant, ne omnino ab affectionibus vincantur, neve impetu ferantur, neve in aniamam servitutem sponte se subiciant, sed se in acie opponant, et timore Christi mentem corroborent, ac ejiciant ex arce gravem dominam: ut abjecta omni macula, et peccantium turba, cum sancta et incorrupta anima possimus accedere ad divina et reverenda sacramenta magni Dei et Salvatoris Jesu Christi: cui gloria et imperium in saecula saeculorum. Amen.

MONITUM IN SEQUENTIA DUO OPUSCULA.

Haec opuscula duo in Latina interpretatione, quae sola superest, inventionem tamen et eloquentiam Chrysostomi praese ferunt, omninoque digna sancto doctore sunt. Aliquid tamen suspicionis succurrit, ea non hoc ordine et ritu, quo hic comparent, ab ipso Joanne nostro edita fuisse, sed a quopiam alio, qui ex variis ejus locis haec ita consarcinaverit. Ut res est, haec digna plane sunt quae Chrysostomi nomine publicentur. Praemittimus autem Admonitionem fratrum nostrorum Benedictinorum, qui Editionem Operum divi Augustini curaverunt, et sexto Tomo p. 259 et seqq. haec opuscula ediderunt, atque hoc Monitum praemiservunt:

« Exstant sermones Isti duo in vetere Corbeiensi Codice ante mille, ut videtur, annos descripto, primus quidem hocce titulo praenotatus: *Incipit sermo sancti Joannis de Consolatione mortis*. Secundus autem primo quam proxime conjunctus absque titulo, nihilque aliud in fine habens nisi, *Explicit de Resurrectione*. Ceterum alter iste sermo tertia parte, qua in ante excusis carebat, auctior nunc primum prodit ex laudato Corbeiensi exemplari: eaque pars recapitulationem eorum quae in primo sermone dicta fuerunt, continet, et aliis non incertis argumentis ad hoc opusculum pertinere cognoscitur. Joannem porro non alium quam Chrysostomum in fronte sermonis primi designatum opinamur. Confer Homiliam ipsius 41 in 1 Cor. 15, et Homiliam 4 in 2 Cor., et Homiliam 64 in Joan., Homiliam denique 7 ad populum Antiochenum, etc. »

DE CONSOLATIONE MORTIS.

SERMO PRIMUS.

1. Praebete silentium, fratres, ne vos transeat sermo utilis et in tempore necessarius. Nam tunc vel maxime opus est medicina, quando gravis nascitur aegritudo: et tunc sollicitè collyrium adhibendum est,

cum fuerit oculus dolore turbatus. Quicumque ergo non habet hunc dolorem, non obstrepat, sed potius audiat, quia non impedit sanum scire medicinam quae prosit. Qui vero per hunc casum turbatus habet

oculum mentis, et doloribus cruciatur, magis intentus sit ut aperiat oculum ad suscipiendum salutaris verbi collyrium, quo non solum consolationem, sed etiam remedium consequatur. Certum est autem, quia is qui dolet oculum, si eum medico infundenti collyrium aperire noluerit, collyrium quidem foris extra pupillam funditur, oculus vero remanet in dolore: sic et mens dolentis, si propter nimiam tristitiam verbo se clauserit, non recepta salubri admonitione, incipiet plus dolere, et forsitan pati illud quod in Scriptura continetur, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Beatus Paulus apostolus, fidelium doctor, medicus salutaris, duas esse dixit tristitias: unam bonam, et alteram malam; unam utilem, et alteram inutilem; unam quæ salvat, et alteram quæ perdit. Et ne dubium alicui videatur id quod dico, ipsa ejus verba recitabo. Ait enim, *Quæ secundum Deum est tristitia, penitentiam in salutem stabilem operatur* (Ibid.): hæc est illa bona tristitia. Sequitur deinde: *Nam sæculi hujus tristitia mortem operatur*: hæc est illa mala.

2. *Luctus an prosi, necne.* Videamus ergo, fratres, ista tristitia quæ nunc est in manibus, quæ nunc agitur in pectore, et auditur voce, utilis sit an inutilis, prodesse valeat an nocere. Jacet ecce corpus exanime, jacet in tabula homo sine homine, membra utique sine spiritu; clamatur, nec respondet; vocatur, et non audit; jacet facies pallida, forma mutata, per quam mors ipsa cernitur (a); cogitatur præterea ejus perpetuum silentium, cogitatur delectatio, aut quæ fuit, aut quæ futura erat utilitas; cogitantur necessitates, veniunt in mentem verba dulcissima, longa consuetudo requiritur. Hæc sunt sine dubio quæ movent lacrymas, incitant ululatum, et totum animum in profundam tristitiam demergunt. Contra hæc tam valida, tam fortia doloris arma illud primo (b) omnium opponendum est, quia omne, quod nascitur in hoc mundo, necesse est mori. Hæc est enim lex Dei et sententia immutabilis, quam post delictum princeps generis humani accepit, dicente Deo, *Terra es, et in terram ibis* (Gen. 3. 19). Quid ergo novi contigit, si homo ad hoc natus divinæ legi ac sententiæ satisfecit? quid novi accidit, si ex mortalibus natus naturæ propriæ, quia nec poterat excusare, respondit? Non est inusitatum quod antiquum est, non est inauditum quod quotidianum est, non est proprium quod commune est. Si avos et proavos novimus per hanc viam mortis profectos, si ipsos denique patriarchas et prophetas ab Adam protoplasto non sine casu audivimus migrasse de sæculo, elevemus animum de profundo tristitiæ: quia quod debebat, hoc reddidit. Et utique debitum cum redditur, quam potest habere tristitiam? Hoc est vere debitum, quod nulla potest pecunia redimi: hoc est debitum, quod nec virtus excusat, nec sapientia, nec potestas, nec ipsi denique reges poterunt declinare. Plane hortarer ego ut

(a) Post, cernitur, quidam Editi addunt, et horretur.

(b) Editi quiam, post, doloris arma, ferunt, spiritualibus debemus armari præcidiis. Illud ergo, etc.

augeres tristitiam, si fuisset talis res, quæ cum posset tua substantia redimi, vel differri, negligentia aut parcitate provenisset. Cum vero Dei decretum firmum sit et immutabile, frustra dolemus, et de nobis quærimus quare sit mortuus, cum scriptum sit, *Domini Dei sunt exitus mortis* (Psal. 67. 21). Ista ergo communis vitæ conditio si recipiatur in animo, incipiet gravatus cordis oculus, quasi prima infusione relevari.

3. *Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus.* — Sed dicis, scio communem esse hunc casum; scio quia is, qui mortuus est, debitum solvit; sed delectationem cogito, necessitates repeto, consuetudinem requiro. Si propter hæc tristitia afficeris, errore duceris, non ratione gubernaris. Scire enim debes, quia Dominus, qui hanc dederat delectationem, dare potest et aliam potiorem, et qui tibi hanc intulit necessitatem, sufficiens est per aliam occasionem supplere. Utilitatem¹ vero, sicut tuam vides, debes et ejus qui defunctus est cogitare: quia sic ei forsitan expediebat, sicut scriptum est: *Raptus est, ne malitia mutaret ejus intellectum. Placita enim erat Deo anima ejus, ideoque properavit de media iniquitate educere eum* (Sap. 4. 11. 14). De consuetudine autem quid dicam, quam dum tempus² sic facit oblivisci, ut numquam fuisse videatur? Quod ergo tempus præstat et dies, multo magis debet ratio et bona præstare cogitatio. Et vel illud maxime cogitandum est, quod divina per Apostolum sententia diffinivit, *Quia tristitia mundi mortem operatur* (2. Cor. 7. 10). Quod si tam oblectatio, quam utilitas præsens, sive consuetudo, res mundi sunt et gaudia sæculi transitoria, propter hæc animum dejicere, et spiritum contristari, vide ne sit vere mortifera valetudo. Repotens autem iterum alique iterum dicam: *Quia tristitia mundi mortem operatur* (Ibid.). Quare autem mortem operatur? Quia solet nimia tristitia aut ad dubitationem, aut ad perniciosam perducere blasphemiam.

4. *Luctus iis qui ante Christum licitus. Cur Christus flevit Lazarum. Lugere mortuos jam non licet.* — Sed dicet aliquis: Prohibes lugere mortuos, cum et patriarchæ plorati sunt, et Moyses ille famulus Dei, et multi deinde prophætæ, præsertim cum Job quoque justissimus vestem suam supra filiorum consciderit necem (Job. 1. 20)? Non ego prohibeo lugere mortuos, sed gentium illuminator Apostolus, qui sic ait: *Nolo vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non contristemini, sicut qui spem non habent* (1. Thess. 4. 12). Non potest Evangelii claritas obscurari, si ii qui ante legem, aut sub legis umbra positi fuerant, suos mortuos flebant. Et merito flebant, quia nondum de cælis venerat Christus, qui fontem illum lacrymarum sua resurrectione siccavit. Merito flebant, quia adhuc

¹ Aliam lectionem habet Editio quædam Augustini, nempe, potiorem, et necessitatem sufficit alia occasione replere. Utilitatem, etc. Sed præferenda videtur altera lectio quæ in margine affertur.

² Forte melius, quam interdum tempus.

mortis sententia permanebat. Merito lamentabantur, quia nondum resurrectio prædicabatur. Sperabant quidem sancti quique adventum Domini, sed mortuos interim flebant, quia nondum viderant quem sperabant. Denique Simeon unus de veteribus sanctis, qui prius fuerat de sua morte sollicitus, postquam Jesum Dominum adhuc puerum secundum carnem suscepit in manibus, de suo exitu gratulatur dicens, *Nunc dimittis, Domine, servum tuum in pace, quia viderunt oculi mei salutare tuum* (Luc. 2. 29. 30). O beatus ille Simeon! Quia quod sperabat viderat, jam mortem suam pacem et requiem computabat. Sed dices: Ecce in Evangelio legitur, archisynagogi ploratam filiam (Luc. 8. 52), et sorores Lazari Lazarum flevisse (Joan. 11. 31). Sed illi adhuc secundum veterem legem sapiebant, quia necdum a mortuis Christum resurrexisse conspexerant. Flevit plane et ipse Dominus Lazarum jam sepultum, non utique ut fletu mortuos formam daret, sed ut et se per lacrymas suas verum corpus assumpsisse monstraret. Vel certe flevit amore humano¹ Judæos, quia nec tali signo monstrato in eum fuerant credituri. Neque enim mors Lazari causa esse poterat lacrymarum, quem ipse Jesus et dormivisse dixerat, et suscitaturum se promiserat, sicut et fecit.

5. Habuerunt ergo veteres suum morem, suamque fragilitatem, Christi adventum præcedentes². Jam vero ex quo Verbum caro factum est, et habitavit in nobis, ex quo primo Adæ datam sententiam Adam novissimus solvit, ex quo nostram mortem sua morte destruxit, et ab inferis die tertia Dominus resurrexit, jam non est terribilis mors fidelibus: non timetur occasus, quia Oriens venit ex alto. Clamat ipse Dominus qui mentiri nescit: *Ego sum, inquit, resurrectio et vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet: et omnis qui vivit et credit in me, mortem non videbit in æternum* (Joan. 11. 25. 26). Manifesta est, fratres carissimi, vox divina, quia qui credit Christo, et ejus mandata custodit, si mortuus fuerit, vivet. Hanc vocem beatus Paulus apostolus accipiens, et totis fidei viribus retinens, instruebat: *Nolo, inquit, vos ignorare, fratres, de dormientibus, ut non tristes sitis* (1. Thess. 4. 12). O mira Apostoli pronuntiatio! Uno sermone, antequam doctrinam proferat³, resurrectionem commendat. Dormientes namque appellat illos, qui mortui sunt, ut dum dormire eos dicit, resurrecturos sine dubitatione consignet. *Non, inquit, tristes sitis de dormientibus, sicut et cæteri*. Qui spem non habent, contristentur: nos autem qui spei filii sumus, collættemur. Quæ autem nobis spes sit, ipse commemorat dicens: *Si credimus, quia Christus mortuus est, et resurrexit: ita et Deus eos, qui dormierunt, per Jesum adducet cum eo* (1. Thess. 4. 13). Jesus enim nobis et hic viventibus salus est, et hinc recedentibus vita est. *Mihi, inquit, A postolus, vivere Christus est, et mori lucrum* (Philipp. 1. 21). Lucrum plane, quia angustias et tribulationes,

quas habet longior vita, mors accelerans lucrificat. Jam vero ordinem et habitum spei nostræ describit Apostolus. «Hoc,» inquit, «vobis dicimus in verbo Domini, quia nos qui vivimus, qui residui sumus, in adventu ejus non præveniemus eos qui dormierunt: quia ipse Dominus in jussu et voce archangeli, et in tuba Dei descendet de cælo, et mortui qui in Christo sunt resurgent primi: deinde nos qui vivimus, simul cum illis rapiemur in nubibus obviam Christo in aera, et ita semper cum Domino erimus» (1. Thess. 4. 14–16). Hoc est quod dicit, quia cum venerit Dominus, inveniet multos in corpore Christianos, qui nondum experti sunt mortem: et tamen non ante rapiuntur ad cælum, quam mortui sancti de monumentis resurrexerint, tuba Dei et voce archangeli suscitati. Cum autem fuerint suscitati, juncti pariter cum viventibus rapiuntur in nubibus obviam Christo in aera, et sic semper cum ipso regnabunt. Nec sane possit dubitari quod possint corpora, quamvis sint gravia, in aera sublevari: cum jubente Domino Petrus ipsum corpus habens super undas ambulaverit maris (Matth. 14. 29), Elias quoque ad hujus spei confirmationem, per hunc aera curru flammæ sit raptus ad cælum (4. Reg. 2. 11).

6. *Quales futuri simus post resurrectionem.*—Sci quæris forte: Quales erunt qui a mortuis resurrexerint? Audi ipsum dicentem Dominum tuum: *Tunc, inquit, justi fulgebunt, sicut sol in regno Patris sui* (Matth. 13. 43). Quid splendorem commemorem solis? Cum fideles transfigurari necesse est ad ipsius Christi Domini claritatem, ut testatur apostolus Paulus: «Nostra,» inquit, «conversatio in cælis est: unde et ipsum Salvatorem expectamus Dominum Jesum Christum, qui transformabit corpus humilitatis nostræ ad conformationem corporis gloriæ suæ» (Philipp. 3. 20. 21): transfigurabitur sine dubio caro ista mortali: ad conformationem Christi claritatis, induct¹ mortale immortalitatem: quia *Quod seminatum fuerat in infirmitate, protinus surget in virtute* (1. Cor. 15. 43). Non timebit caro amplius corruptionem, non patietur famem, non sitim, non ægritudines, non casus adversos. Pax enim tuta, et firma securitas vitæ est. Alia utique cælestis est gloria, ubi et gaudium sine defectione præstabitur.

7. *Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda.*—Hæc in sensu et oculis gerens beatus Paulus dicebat, «Optabam dissolvi, et cum Christo esse multo magis melius» (Philipp. 1. 23). Et adhuc aperte docens, «Dum sumus,» inquit, «in corpore, peregrinamur a Domino: per fidem enim ambulamus, et non per speciem. Habemus autem magis,» inquit, «bonam voluntatem peregrinari a corpore, et præsentem esse ad Dominum» (2. Cor. 5. 6–8). Quid agimus nos parvæ fidei homines, qui anxiamur et deficimus, si aliquis de caris nostris migret ad Dominum? Quid

¹ Ms. Corbelensis, *more humano*.

² Ms. Corbelensis, *Christi adventu pendente*.

³ Editi quidam, *uno sermone ut utrumque doctrinam pro-*

¹ Mss., *inductur*.

² Sic Ms. Corbelensis. Editi vero quidam, *multo enim melius*. Infra Ms. Corb., *præsentem esse et adventum Domino*.

agimus, quos peregrinatio in hoc mundo magis delectat, quam repræsentari ad Christi conspectum? Vere, vere peregrinatio est omne quod vivimus: nam sicut peregrini in sæculo, sedes habemus incertas, laboramus, desudamus, vias ambulantes difficiles, periculis plenas: undique insidia, a spiritalibus, a corporalibus inimicis¹, undique errorum calliculi sunt præparati. Et cum tantis periculis urgeamur, non solum ipsi non cupimus liberari, sed etiam liberatos tamquam perditos lugemus et plangimus. Quid nobis præstitit Deus per suum Unigenitum, si adhuc mortis timeamus casum? Quid nos renatos ex aqua et Spiritu gloriamur, quos peregrinatio de hoc mundo contristat? Ipse Dominus clamat, *Si quis mihi ministrat, sequatur me: et ubi ego sum, ibi erit et minister meus* (Joan. 12. 26). Putas si rex terrestris ad suum palatium vel convivium aliquem vocet, non cum gratiarum actione properabit? Quanto magis ad cælestem currendum est regem, qui quos receperit, non solum convivas, sed etiam conregnatores² efficiet, sicut scriptum est: *Si commortui sumus, et convivemus; si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Nec hoc ego dico, ut quis manus sibi inferat, aut se interficiat contra voluntatem Dei creatoris, aut animam ut de corporis sui expellat hospitio; sed hoc dico, ut lætus et gaudens, cum aut ipse vocatur et proximus, et ipse vadat, et euntibus gratuletur. Hæc enim est Christianæ fidei summa, vitam veram expectare post mortem, reditum sperare post exitum. Accepta igitur voce Apostoli, cum fiducia jam dicamus gratias Deo, qui nobis contra mortem victoriam dedit, per Christum Dominum nostrum, cui est gloria et potestas nunc et in sæcula sæculorum. Amen.

SERMO II.

1. *Resurrectio unde apud infideles dubia.* — Superiori quidem libello perstrinximus breviter de consolatione mortalitatis³, de spe resurrectionis: nunc plenius et validius de eisdem dicere properamus. Si quidem hæc, quæ loquutus sum, fidelibus quidem certa sunt, infidelibus autem ac dubiis videntur esse fabulosa, ad quos pauca strictius proferamus. Certe quicumque estis increduli, omnem dubitationem de substantia corporis sustinote. Discreditur enim a quibusdam, carnem conversam in pulverem, iterum posse resurgere, iterum reviviscere. Cæterum de anima nullum posse hominum dubitare: si quidem de animæ immortalitate nec philosophi ipsi, cum sint pagani, dissentiunt. Nam quid est mora, nisi separatio corporis animæque? Recedente enim anima, quæ semper vivit, quæ mori nescit, quia de flatu Dei est⁴, solum corpus emoritur: quia aliud in nobis mortale, aliud immortale est. Sed recedens anima, quæ carnalibus oculis non videtur, ab angelis suscipitur, et

collocatur aut in sinu Abraham, si fidelis est; aut in carceris inferni custodia, si peccatrix est: dum statutus veniat dies, quo suum recipiat corpus, et apud tribunal Christi iudicis veri reddat suorum operum rationem. Ergo quia de carne tota cunctatio est⁵, hujus est infirmitas defendenda, et resurrectio consignanda.

2. *Mortui quomodo resurgent. Probatur Deum mortuos posse suscitare.* — Quod si quis requirat a me dubius et incredulus, *Quomodo mortui resurgent, quo autem corpore venient?* respondebo ei ore ac verbis Apostoli, *Inspiciens, tu quod seminas, non vivificatur, nisi prius moriatur: et quod seminas, nudum seminas granum tritici aut alterius alicujus seminis* (1. Cor. 15. 35-37), mortuum et aridum sine humore; et cum putrefactum fuerit, secundius surgit, sitque vestitum folliculis, aristis armatum. Qui ergo granum tritici suscitatur propter te, ipsum te non poterit suscitare propter se (a)? qui solem quotidie quasi de sepulcro noctis suscitatur, et lunam quasi de interitu reparatur, et tempora recedentia revocat ad utilitatem scilicet nostram: ipsos nos, propter quos omnia reparatur, non requiret, et semel patietur exstingui⁶, quos suo flatu accendit, quos suo spiritu animavit? et in perpetuum jam non erit homo, qui illum pie et agnovit et coluit? Sed iterum dubitas, quod possis reparari post mortem, restitui post cinerem et ossa consumpta? O homo, dic mihi, quid fuisti ante quam in matris utero concipereris? Nihil utique. Deus ergo, qui te creavit ex nihilo, nonne facilius poterit reparare de aliquo? Mihi crede, facilius poterit resciscere quod ante jam fuit, qui potuit⁷ creare quod non fuit. Qui te ex gutta informis liquoris in tuæ matris utero in nervos, venas et ossa jussit excrescere, poterit, mihi crede, de utero terræ iterum generare. Sed times ne forte ossa tua arida vestiri pristina carne non possint? Noli, noli, secundum tuam impotentiam, Dei æstimare majestatem. Deus ille rerum omnium procreator, qui vestit arbores foliis, et prata floribus, poterit et tua ossa illico veris tempore⁸ in resurrectione vestire. Dubitaverat aliquando de hoc ipso propheta Ezechiel, et interrogatus a Domino, utrum viverent ossa arida, quæ videbantur sparsa per campum, respondit, *Tu scis, Domine* (Ezech. 37. 3). Sed postquam Deo jubente, et seipso prophetante, vidit ossa ad sua loca et juncturas currentia, postquam vidit ossa arida nervis ligata, venis intexti, carne contegi, cute vestiri, postea prophetavit in spiritu, et veniens spiritus uniuscujusque introivit in corpora illa jacentia, et resurrexerunt, et mox steterunt⁹: sic confirmatus de resurrectione propheta, scripsit visionem, ut ad posteros tantæ rei cognitio perveniret.

¹ Editi veteres, *tota contradictio est*, quæ lecto non spernenda.

² Ibidem, *et cineres patietur exstingui*.

³ Ms. *secunda manu, quam potuit*.

⁴ Ms., *illo certo veri*.

⁵ Hæc, *et mox steterunt*, desunt in Mss.

(a) Hæc, *ipsum te non poterit suscitare propter se*, in veteribus Editis habentur, et ad marginem rejecta sunt in postrema Editione. Sed puto ad seriem quadrare.

¹ Ms. Corb., *a spiritalibus inimicis*, tantum, et ibidem, *undique errorum casus sæculi præparati*.

² Ms., *conregnatores*.

³ Editi veteres Augustini, *de consolatione mortuorum*. Corb. Codex, *de consolatione mortalitatis*.

⁴ Editi veteres, *de flatu Dei est inspirata*, et paulo post, *quæ carnalibus oculis videri non potest*.

ret. Merito ergo clamat Isaias : *Exsurgent mortui, et resurgent qui sunt in monumentis, et lætabuntur qui sunt in terra. Ros enim, qui abs te est, sanitas est illis (Isai. 26. 19).* Vere enim, sicut rore madefacta semina germinant et exsurgunt, sic rore Spiritus ossa fidelium germinabunt ¹.

3. *Aliud argumentum.* — Sed dubitas, quomodo de parvis ossibus totus homo restitui possit? Revera tu ex modica scintilla ignis ingentem suscitās flammam; Deus non poterit ex modico cineris tui fermento totum corpusculi tui redintegrare conspersum? Nam etsi dicas: Nusquam comparent carnis ipsius reliquæ; forsitan enim aut igne consumptæ sunt, aut a bestiis devoratae: hoc primum scito, quia quidquid consumitur, in terræ visceribus continetur, unde rursus poterit Deo præcipiente produci. Nam et tu, cum non appareat ignis, adhibes lapillum, et modicum ferri, et excutis de visceribus lapilli quantum opus est ignis. Quod ergo per tuam industriam et sapientiam, quam tibi Deus ipse concessit, facis, ut producas quod non apparet ², majestas illa divina facere sua virtute non poterit, ut quæ interim non videntur excutiat? Mihi crede, potest omnia Deus.

4. *Christus futuram resurrectionem testificatur. Item apostoli et martyres, et Machabæorum mater.* — Hoc tantum require, utrum promiserit se facere resurrectionem: et cum promissam tantorum didiceris testimoniis, imo cum ipsius Christi Domini certissimam habeas cautionem, confirmatus fide, mortem desine jam timere. Qui enim timet adhuc, discredidit: qui discredidit, peccatum contrahit insanabile, quia sua incredulitate audet Deum aut impotentem aut certe asseverare mendacem. Sed non ita beati apostoli, non ita sancti martyres probant. Apostoli, propter hanc prædicationem resurrectionis, Christum resurrexisse prædicant, et in ipso mortuos suscitandos annuntiant, nec mortem nec tormenta recusaverunt nec cruces. Si ergo in ore duorum vel trium testium stat omne verbum: resurrectio mortuorum, cui tot et tam idonei testes existunt, cui cum effusione sanguinis testimonium dicunt, quomodo potest in dubium revocari? Quid autem sancti martyres? habuerunt certam spem resurrectionis, annon? Si non habuissent, non utique per tantos cruciatus et pœnas mortem pro lucro maximo suscepissent: non cogitabant supplicia præsentia, sed præmia sequutura. Sciebant dictum, *Quæ videntur, ad tempus sunt; quæ autem non videntur, æterna sunt (2. Cor. 4. 18).* Audite, fratres, virtutis exemplum. Mater septem filios hortabatur, et non lugebat, sed potius lætabatur: videbat filios suos unguis radi, ferro concidi, sartagine assari; et non lacrymas fundebat, non ululatus tollebat, sed sollicitè ad tolerantiam filios hortabatur. Non enim erat illa crudelis utique, sed fidelis: amabat filios, non delicate, sed fortiter. Hortabatur

filios ad passionem, quam gaudens ipsa quoque suscepit. Erat enim de sua et suorum filiorum resurrectione secura. Quid loquar viros, quid feminas, quid pueros, quid puellas? quomodo sibi de ista morte luserunt, quomodo summa celeritate ad caelestem militiam transierunt? Poterant utique ad præsens vivere si voluissent, quia in ipsis erat positum, Christum negando viverent, aut confitendo morerentur: sed magis elegerunt vitam projicere temporaneam, et vitam assumere sempiternam, excludi de terra, et incolere cælum.

5. *Formido mortis excluditur.* — Inter hæc, fratres, quis dubitationis est locus? ubi potest adhuc mortis residere formido? Si martyrum sumus filii, si eorum socii volumus inveniri, non contristemur morte, non lugeamus caros, qui nos præcedunt ad Dominum. Nam si plangere voluerimus, ipsi nobis insultabunt beati martyres, et dicent: O fideles! o regnum Dei cupientes! vos qui caros vestros delicate morientes in lectis utique et plumis, cum mœrore plangitis et lugetis, si eos a gentilibus propter nomen Domini cruciari et interfici videretis, quid facturi essetis? Aut non vobis præcessit exemplum? Abraham patriarcha filium unicum offerens sacrificium, gladio obedientiæ jugulavit (*Gen. 22. 10*): nec ei, quem tanto amore dilexit, pepercit ¹, ut Domino obediens probaretur. Sed si dicatis, illum propter Dei hoc fecisse præceptum: et vos habetis præceptum, ut non tristes sitis de dormientibus. Qui ergo minima non servant, majora quando servabunt? An nescitis, quia animus qui in talibus frangitur, ad fortiora reprobis invenitur? Quis timens rivum, mare aliquando ingreditur? Sic qui plangit impatienter amissum, quando poterit ad martyrii pervenire certamen? Nam qui in his constans et magnanimus existit, jam sibi gradum ad potiora substernit.

6. *Egregium Davidis exemplum. Vestes nigrae in luctibus.* — Sufficiant hæc, fratres, ad mortis contemptum, et ad spei futuræ confirmationem. Superest ut unum de veteribus exemplum proferam, quod omnem consolationem faciat, et quod etiam patientibus cordis auribus volo omnes audire. David rex magnus filium dilectum, quem sicut animam propriam diligebat, infirmitate percussum impatientissime ferebat (*2. Reg. 12. 16. seqq.*): et cum humana jam auxilia nihil prodessent, seipsum convertit ad Dominum, deposita regali gloria, sedit in terra, jacuit in cilicio, non manducavit, non bibit, septem diebus continuus orans Deum, si forte sibi filius donaretur. Accesserunt seniores domus ejus, consolantes rogaverunt ut panem sumeret, veriti ne forte, dum filium vellet vivere, ipse ante deficeret. Non potuerunt extorquere, non cogere; amor enim impatiens solet pericula ipsa contemnere. Jacet rex in squalore cilicii ægrolante filio: nec verba faciunt consolationem, nec ipsa escarum necessitas vocat. Mens tristitia

¹ In veteribus Editis, sic rore sancti Spiritus ossa fidelium visitata cum sue corpore in æternam gloriam germinabunt.

² Hæc, ut producas quod non apparet, et mox, ut quæ interim non videntur excutiat, desunt in Ms.

¹ Ms., nec tanto amor pepercit.

pascitur¹, pectus dolore reficitur, oculi lacrymas pro potibus fluunt. Inter hæc factum est quod decreverat Deus: moritur puer. Uxor in luctu, tota domus in planctu, servuli pavidi, quid fieret exæstuant: nemo enim audebat domino filium mortuum nuntiare, timentes utique, ne ille qui sic impatienter adhuc vivum lugebat, si audisset mortuum, vitæ faceret finem. Dum strepunt famuli inter se, dum tristes alter ad alterum dicere aut suadet aut vetat, intellexit David, prævenit nuntios, an vitam filius exhalasset interrogat. Negare non possunt, factum fletibus indicant. Fit concursus insolitus², expectatio grandis et metus, ne quid sibi periculi pius pater inferat. Surgit continuo rex David de cilicio, surgit hilaris, quasi filium suum audisset incolumem: vadit ad balneas, lavat corpusculum, vadit ad templum, adorat Deum, epulatur cum amicis, compressis suspiriis, gemitu omni deposito, vultu jam læto. Mirantur domestici, stupent amici novam et subitam conversionem³: audent denique interrogare, quid sibi vellet hoc, ut cum vivente filio sic doluerit, mortuo non doleret? Respondit vir ille magnanimitate præcipuus: Necesse fuit cum adhuc viveret filius, et humiliari, et jejuna, et lugere in conspectu Domini; erat enim spes impetrandi commeatus vitæ: at vero postquam voluntas Domini facta est, stultum est et impium, animum lamentatione inutili macerari: sic dicens: *Ego ibo ad illum, ille non revertetur ad me* (2. Reg. 12. 28). Ecce exemplum magnanimitatis atque virtutis. Quod si ille David, adhuc sub lege positus, sub illa, non dico licentia, sed necessitate lamentationis, sic animum a luctu irrationabili separavit⁴, sic tristitiam suam suorumque compescuit: nos qui jam sub gratia sumus, sub certa spe resurrectionis, quibus omnis tristitia interdicitur, qua fronte mortuos nostros gentiliū more plangimus, ululatus insanos atollimus, veluti alio genere bacchantes, conscissis tunicis pectora nudamus, verba inania et nœnias circa⁵ corpus et tumulum defuncti cantamus? Postremo etiam qua ratione vestes nigras tingimus, nisi ut nos vere infideles et miseros non tantum fletibus, sed etiam vestibus approbemus? Aliena sunt ista, fratres, extranea sunt, non licent: et si licerent, non decerent. Sed aliquantos de fratribus et sororibus, licet fides propria et præceptum Domini fortes faciat, parentum tamen et vicinorum opinio debilitat et frangit: ne lapidei et crudeles judicentur, si pepercerint vestimento⁶, si non insanis luctibus fuerint debacchati. Et hoc quam vanum est, quam ineptum, opinionis hominum errantium cogitare, et non timere, ne quid minus faciat de fide quam suscepit! Quare non magis discit tolerantiam ille qui talis est? quare non a me

discit fidem ille qui dubius est? Quando etiam si tantus sit dolor ejusmodi pectoris, tacite debeat luctum sensu digerere⁷, et non levitate sui animi publicare.

7. *Ethnici audita filii morte dictum. Plangendi ethnici, Judæi, et catechumeni morientes.* — Unum adhuc volo proponere exemplum ad corrigendos eos qui plangi mortuos arbitrantur. Exemplum autem de paganorum historia est. Fuit quidam princeps paganus (a), qui habebat filium unicum, satisque diletum. Hic cum in Capitolio idolis suis gentili errore sacrificaret, nuntiatur ei quod filius ille unicus defuisset (b). Non reliquit sacra, quæ gerebat in manibus, non lacrymavit, nec omnino suspiravit: sed quid respondit, audite: Sepeliatur, inquit; memini enim me filium genuisse mortalem. Vide responsum, vide hominis pagani virtutem, ut nec expectari se jusscrit, vel ut præsentem se sepulture filius traderetur. Quid agimus, fratres, si diabolus hunc in diem judicii coram Christo contra nos producat et dicat, Hic meus cultor, quem ego præstigiis decipiebam meis, ut serviret cæcis et surdis simulacris, cui ego nec resurrectionem a mortuis, nec paradysum, nec cælorum regna promiseram, hic filii nobilis sapiens unici mortem nec doluit nec ingemuit, nec tali nuntio mea sacra deseruit: tui autem Christiani, tui fideles, pro quibus ideo crucifixus et mortuus es, ut mortem ipsi non timerent, sed essent de resurrectione securi, non solum lugent mortuos et voce et habitu, sed etiam ad ecclesias procedere confunduntur, aliquanti etiam ipsi clerici tui et pastores ministerium suum intermittunt, vacantes luctui, quasi insultantes tuæ voluntati? Quare? Quia quos voluisti, de sæculi caligine ad te vocasti. Quid ad hæc respondere poterimus, fratres? Nonne confusio nos apprehendet, cum in hac parte inferiores gentibus invenimur? Et utique lugere debet paganus, qui nesciens Deum, mox ut moritur, recto cursu pergit ad pœnam. Plangi debet Judæus, qui Christo non credens, animam suam perditioni deputavit. Dolendum est plane de catechumenis nostris, si aut sua incredulitate, aut negligentia proximorum, sine baptismo salutaris recesserint. Cæterum qui sanctificatus gratia, signatus fide, conversatione probatus, vel innocentia securus, de hoc mundo recedit, beatificandus est, non lugendus; desiderandus, non plangendus; sed desiderandus cum moderatione, cum sciamus nos ipsos accedentibus temporibus sequuturos.

8. *Tristitia salutaris quamam.* — Terge igitur lacrymas, intermite suspiria, compesce gemitus, o fidelis, et pro hac tristitia salutarem illam indue tristitiam, utique quam beatus Apostolus secundum Deum esse memoravit, quæ salutem stabilem solet operari (2 Cor. 7. 10); utique pœnitentiam facinorum commissorum. Scrutare pectus tuum, propriam interrogans

¹ Editt, *necessitas advocavit, tristitiam patitur*, et mox, *oculi lacrymis perpetuis fluunt*. Infra vero, *Domino filium mortuum nominare*.

² Ms., *Fit concursus solitus*. Infra, *ne quid sibi filii ipsius pater*.

³ Alii, *conversationem*, minus recte, ni fallor.

⁴ Editt, *superavit*.

⁵ Ms., *et tana circa*.

⁶ Hæc, *si pepercerint vestimento*, desunt in Ms.

⁷ Habent, *dirigere*, Editt veteres, qui mox verbo, *publicare*, sermonem claudunt.

(a) Plutarchus in Laconicis Apophthegmatibus p. 235, Titus Livius l. 2.

(b) Fortè, *defunctus esset* [vel *defecisset*].

conscientiam, et si invenias aliquid poenitendum (invenies autem cum sis homo), trabe suspiria in confessione, funde lacrymas in oratione, esto sollicitus de morte illa vera, de poena animæ, esto sollicitus de peccato, sicut David dicit: *Quoniam iniquitatem meam pronuntio, et sollicitus ero pro peccato meo (Psal. 50. 5)*: et non de corporis hujus solutione terrestris, quod suo tempore in melius, Deo iubente, reparabitur. Vide quemadmodum utrumque sententia divina complexa est, dicens, *Venit hora, cum mortui, qui sunt in monumentis, resurgent (Joan. 5. 28)*. Ecce securitas, ecce contemptus mortis. Sed quid sequitur? *Qui bona fecerunt, in resurrectionem vitæ; qui autem mala egerunt, in resurrectionem judicii (Ibid. v. 29)*. Ecce diversitas resurgentium. Omnem quidem necesse est carnem resurgere dumtaxat humanam: sed bonus resurget ad vitam, malus resurget ad poenam, sicut scriptum est: *Ideo non resurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 5)*. Ut ergo non in iudicium resurgamus, intermissa mortis tristitia illam poenitentiam et tristitiam sumamus, et curam bonorum operum ac vitæ melioris habeamus, et ad hoc sit nobis cogitatio hujus funeris et cadaveris, ut nos mortales esse noverimus, et per hanc cogitationem salutem nostram, dum tempus est, dum licet, minime negligamus: scilicet aut fructificantes in melius, aut emendantes, si ignorantes erravimus: ne subito præoccupati die mortis, quæramus spatium poenitentiae, et non invenire possimus, quæramus eleemosynas erogare et satisfacere pro delictis, nec quod volumus concedatur.

9. *Recapitulatio sermonis utriusque.* — Ostensa igitur, fratres, mortis communis (a), ostensa lacrymarum interdictione, monstrata veterum adhuc fragilitate et non Christianitatis virtute, monstrato Domini sacramento et apostolorum de resurrectione documento, commemoratis apostolorum actibus, et martyrum passionibus, ostenso præterea David exemplo, et gentilis hominis insuper facto, ad ultimum exposita et noxia et utili tristitia, illa quæ nocet, ista quæ per poenitentiam salvat: his omnibus sic ostensis, quid nos facere jam aliud oportet, fratres, quam gratias agentes Deo Patri dicere, *Fiat voluntas tua sicut in cælo et in terra (Matth. 6. 10)*; tu dedisti vitam, tu constituisti mortem; tu inducis in sæculum, tu educis de sæculo, et cum eduxeris, servas; nihil enim deperit tuorum, qui nec capillum capitis eorum perire dixisti: «Auferes» enim «spiritum eorum, et deficiunt, et in terram suam revertentur» (Luc. 21. 18); sed «Emittes spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ» (Psal. 103. 29. 50). Hæc verba, fratres, digna fidelibus, hæc medicina salutaris: hac spongia consolationis detergens oculus, hoc infusus collyrio rationis, non modo cæcitatem ex desperatione non sentiet, sed nec lippitudines aliquas tristitiæ sustinebit, quin potius oculis cordis lucida cuncta respiciens, dicet secundum patientissimum illum Job, «Dominus dedit, et Dominus abstulit; sicut Domino visum est, ita factum est: sit nomen Domini benedictum» (Job 1. 21) in sæcula sæculorum. Amen.

(a) addendum post, *mortis communis*, vel, *sorte*, vel, *curditiōne*.

DIATRIBA

IN SYNOPSIS SEQUEM.

Exstat hæc Synopsis in duobus Codicibus manuscriptis, quorum alter est Bibliothecæ Coislinianæ, olim Seguerianæ, num. 588, alter Bibliothecæ Lugduni Batavorum, olim Isaaci Vossii. Prior est omnino recens, et circa typographiæ exordia, sed a perito nec indocto scribe exaratus ad fidem antiquioris; alterum etiam, etsi non licuerit oculis ipsis explorare, recentem quoque puto, fuitque ab imperitioris amanuense descriptus. Ili porro Codices, ne ambo quidem totam Synopsin complectuntur, qualis ab auctore adornata fuerat; sed in alio alia deficiunt; in utroque autem tota Novi Testamenti Synopsis desideratur. Coislinianus initio exhibet præfationem ab ipso scriptore concinnatam, et optimæ notæ, quam *Protheoriam* inscribit. Hæc autem Protheoria tota abest a Codice Lugdunensi: vicissimque Lugdunensis multa habet, quæ in Coisliniano prorsus desunt; nimirum Synopsin in Leviticum, Epilogum in Synopses librorum Regum; Synopses in Paralipomena, in Esdras, in libros Esther, Tobiae, Judith, Job, in librum Sapientiae, in Proverbia.

Ex hisce duobus Mss. prodit Synopsis isthæc, in qua nonnulla etiam ex Veteri Testamento desideran-

tur; nimirum Synopsis Psalmorum, et quinque Prophetarum minorum. In utroque porro Codice Synopsis Joanni Chrysostomo tribuitur: in titulis enim Coisliniani et Lugdunensis Codicis Chrysostomi esse dicitur, ut mox videbis. Jam vero quæritur, utrum vere Chrysostomi sit, necne. Isaacus certe Vossius, cujus erat Codex ille Bibliothecæ Lugdunensis Bataviæ, non putabat esse Chrysostomi, testificante Guiljelmo Cave in Historia sua literaria Genevæ anno 1705 edita, cujus hæc sunt verba, p. 215: «Exstat Græce Ms. in Bibliothecâ Vossiana sub Chrysostomi nomine Synopsis Veteris Testamenti; sed non esse genuinum Chrysostomi fœtum ipse mihi olim confessus est cl. Vossius.» At opinor Vossium hæc perfunctorie legisse, et ex styli fortasse ratione calculum tulisse: quam styli formam non potuit in tam compendiosa narratione deprehendere. Ad hæc vero Codex ille Vossianus Protheoriam illam in fronte Synopses positam non habet: quæ sane Protheoria sat proluxa et a sagaci viro scripta, quasdam suppeditat notas quæ Chrysostomo Synopsin vindicare videntur. In ipsa etiam Synopsi non pauca occurrunt, quæ pro Chrysostomo pugnant. Non ea porro mente hæc ar-

gumenta proferimus, ut sine ulla prorsus dubitatione Synopsis esse Chrysostomi statuamus: non enim perinde affecti sumus, atque nonnulli scriptores, qui ea quæ ex tenebris eruant, iis quos tractant auctoribus ita asserere conantur, ut nullam rationem habere videantur eorum quæ possunt contra objici. Etiam si enim hæc quæ proferimus magni esse momenti perspicuum nobis sit: antequam ultimum ea de re iudicium statuamus, argumenta nostra erudito lectori offerre visum est, ut tam illius, quam nostro iudicio quid censendum sit tutius affirmemus.

Primum igitur argumentum mutuamur ex hisce postremis Protheoriæ verbis, ubi scriptor enumerans Novi Testamenti libros, postremas ponit tres Epistolas catholicas, *et tres ex catholicis Epistolis*. Catholicæ autem sunt Epistolæ septem, quarum tres tantum tempore Chrysostomi in Ecclesia Antiochena, ejus ille presbyter erat, recipiebantur. Nam licet Epistola secunda Petri, secunda et tertia Joannis, atque Epistola B. Judæ apostoli inter sacrosanctas et canonicas Scripturas a multis jam sæculis per totam omnino Ecclesiam recipiantur, prioribus tamen Ecclesiæ sæculis istæ quatuor Epistolæ non in omnibus Ecclesiis ut canonicæ admittebantur: quædam enim erant, etsi paucæ, quæ illas non admittebant, ut videas apud Sixtum Senensem libro primo in fine sectionis secundæ. Sed a maxima Orientalis Ecclesiæ parte, et a toto pene Occidente inter canonicos libros censebantur; inter libros videlicet divinos, canonicè scriptos, traditos et creditos, inquit magnus ille Ecclesiæ præco Athanasius, qui catholicas Epistolas septem in illorum numero locat. At Ecclesia Antiochena quatuor illas supra memoratas Epistolas Joannis Chrysostomi tempore non admittebat, iho pristini tenax propositi, ne tempore quidem Justiniani Imperatoris illas adhuc adoptaverat; id quod Syrorum proprium erat, ut modo videbimus.

Quod autem Ecclesia Antiochena secundam et tertiam Joannis non reciperet, id liquido comprobatur ex Homilia mox edenda, quam prior publicavit Joannis Chrysostomi nomine Ctelerius, quamque probamus in Monito infra non Chrysostomi esse, sed ejusdam presbyteri Antiocheni illius ævi coram Flaviano episcopo concionantis. In hac igitur Homilia, num. 6, de Joannis evangelistæ Epistola secunda et tertia hæc dicuntur: « Idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit: prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur: nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt; primam vero Epistolam Joannis esse omnes consentiunt. » Hinc vides secundam et tertiam Joannis Epistolam inter canonicas Antiochiæ non habitas fuisse. Secundam item Petri, et Epistolam Judæ apostoli, perinde atque secundam et tertiam Joannis, a Syris, atque adeo ab Antiochenis non admisisse diserte docet Cosmas Ægyptius, qui tempore Justiniani Imperatoris scribebat. Hunc scriptorem edidimus anno 1706. Sic autem habet p. 292, multa de catholicis Epistolis et de earum auctoritate ante lo-

quutus: « Apud Syros autem non nisi tres prædicæ reperiuntur; videlicet Jacobi, Petri et Joannis: aliam quippe penes illos ne quidem habentur. Perfectum itaque Christianum dubiis inniti non oportet, cum ex Scripturæ, quæ in canone repositæ, et apud omnes in confesso sunt, omnia satis declarent. » Hinc manifeste vides etiam tempore Justiniani Imperatoris ex catholicis illis Epistolis nonnisi tres apud Syros, atque adeo in Ecclesia Antiochena, receptas fuisse.

Hinc igitur palam est hunc Scriptorem, quem jam in publicum emitimus, quique tres tantum Epistolas catholicas sive canonicas admittit, Antiochenum esse; jamque hinc aliquam titulo conciliari fidem, in quo dicitur esse Joannis Chrysostomi. Et vere sanctus hic doctor, qui Scripturæ sacræ libros omnes in Homiliis suis adhibet, quatuor illarum Epistolarum loca nusquam affert; aut saltem hujusmodi loca in ejus scriptis nondum deprehendi: etiamsi vero deprehenderentur, non tamen inde sequeretur eam Scripturæ partem canonicam haberi: nam illis temporibus non pauci erant in quibusdam Ecclesiis, quæ legebantur quidem, sed canonica esse non reputabantur. Monendum autem existimo, locum haberi Homilia sexta Joannis Chrysostomi in Genesim, p. 40 Editionis nostræ, ubi sic legitur: *Hi vero qui aliquando se in diaboli retia injiciunt, canibus comparantur a Scriptura divina*: Homo enim, inquit, qui convertitur a peccato suo, et iterum in idipsum redit, similis est cani ad vomitum redeunti. Ibi vero nos in margine locum indicavimus 2 Petri 2, 22: at etsi illi de cane ad vomitum reverso agatur, certum est hunc locum ad secundam Petri Epistolam non referendum esse, sed ad Proverbiorum librum, cap. 26, v. 11, atque adeo marginalem notam sic restituendam esse, Prov. 26. 11 (a). Illic animadvertas velim, Chrysostomum concionantem hic et sexcenties alibi Scripturæ loca, prout memoriæ sese offerebant, alligavisse, longeque diverso a Scripturæ textu modo. Locus ergo Scripturæ, quem hic respicit Chrysostomus, est versiculus ille Proverbiorum, quem ille pro more et ad suum scopum concinnavit, ut ad captum plebis esset accommodatior: sic autem habet in LXX interpretibus: *Sicut canis cum reversus est ad vomitum suum, et odiosus est effectus, sic stultus malitia sua reversus ad peccatum suum*. Cum hoc loco prorsus consonat ille supra; ad Epistolæ vero secundæ Petri locum non perinde quadrat; sic porro ille habet: *Contigit enim eis illud veri proverbii: canis reversus ad suum vomitum; et, sus lola in volubro luti*. Certum itaque exploratumque est locum Chrysostomi non hanc secundæ Petri versiculum respicere, sed illum Proverbiorum. Quamquam, ut dixi, etsi secunda Petri Epistola aliquando usus esset Chrysostomus, non inde tamen sequeretur illam vel ab se vel ab Ecclesia An-

(a) In hac nostra Editione, Tom. IV, col. 55. ubi scilicet occurrit locus de quo hic agitur, verba, *Homo.... similis est cani*, etc., non ad secundam Petri Epistolam, sed ad Prov. cap. 26, v. 11, pp. Maurinorum errorem declinantes, revocavimus. M.

Antiochena, ut canonicam admissam fuisse. Hinc porro liquidum est auctorem Synopses esse vel Antiochenum vel saltem Syrum, atque, ut fert titulus, Chrysostomum; quod et aliis probabitur argumentis.

Aliud argumentum inde sumitur, quod inter canonicos Scripturæ libros, quos solos in fine Protheoriae suæ auctor noster recenset, Apocalypsis non comparatur. Ne vero putetur eam lapsu graphico prætermisam fuisse, vetat scholiastæ cujusdam nota marginalis, quæ sic habet, *Nota ipsum non memorare Apocalypsin*. Apocalypsis enim priscis Ecclesiæ sæculis non in omnibus Ecclesiis recipiebatur, ut aiunt Eusebius, Hieronymus de Scriptor. Eccles.; Nicephorus vero patriarcha in Catalogo suo, quem edidimus in Bibliotheca Coisliniana, p. 203, illam inter apocrypha recenset, ut et alius qui infra in nota memorabitur: verum patres omnes præcipui, Athanasius, Basilii, Gregorius Nazianzenus, totusque Occidens, ut legitimum Joannis apostoli opus, et ut canonicam Scripturam habuere: demumque per totam Ecclesiam tum Græcam tum Latinam in canone sacrorum divinorumque librorum recepta est.

Attamen in hac Synopsi Apocalypsis non memoratur, et monente scholiasta, id non librarii vitio tribuendum est. Unde arguitur a scriptore ipso, atque ut hinc consequi videtur, ab Ecclesia, cujus ipse erat, nondum receptam fuisse cum hæc scriberentur. Certe Joannes Chrysostomus, qui auctor operis fertur in titulo, numquam Apocalypsi usus est in Homiliis aliisque libris suis, etsi, ad mores informandos, in quo genere maxime versatur sanctus doctor, in Apocalypsi multa idonea opportunaque reperiantur, præcipueque in tribus prioribus capitulis. Quantamcumque diligentiam adhibuerim, ut explorarem num quidpiam in tanta operum serie ad Apocalypsin spectans deprehenderetur, nihil hactenus reperi. Et tamen multa erant in libris, verbi gratia, de Sacerdotio, quæ ad rem maxime conferre posse videbantur. Inde autem aliud exurgit, sive argumentum, sive conjectura, qua hanc Synopsin Chrysostomo asserere posse videmur. Hæc sunt argumenta quæ mutuamur ex Protheoria Synopses.

In ipsa porro Synopsi alia multa sunt, quæ Chrysostomum ejus esse auctorem probent. Exempli causa, paulo post initium Geneseos, ubi Cham verenda patris sui revelasse narratur, ideoque et Cham et filius ejus Chanaan maledicuntur: hæc ibi leguntur: « Postea vero Semo quidem et Japheto benedixit; maledixit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis; imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. » Et hæc est sententia Chrysostomi propria, quam apud cæteros ecclesiasticos Scriptores non memini me legere, nempe maledictionem Chanaani in Gabaonitis impletam fuisse. Ipsissima, inquam, S. doctoris sententia, iisdem ut plurimum verbis expressa. Sic enim habet in Isaiam, cap. 2, v. 1, hujusce Tomi VI col. 28: « Id quod etiam in Chanaan factum est. Neque enim videmus

illum servivisse fratribus suis, neque etiam maledictionem excidisse, sed in Gabaonitis ex Chanaan ortis finem accepisse. Nam id quod dicebatur prophetia erat, maledictionis forma prolata. » Et hoc ipsum alio modo dicit infra in Synopsi Josuæ: « Cum non possent Israelitæ propter data juramenta Gabaonitas oppugnare, servos ipsos constituerunt, lignarios et aquæ bajulos. Illic exitum habet prædictio Noc, quam dixit: *Chanaan puer servus: ex illo namque hi orti erant.* » Hæc sane non parvi momenti erudito lectori videbuntur ad opus Chrysostomo adjudicandum.

Aliud argumentum, nec sane levius, eruitur ex eadem Geneseos Synopsi: *Assumit Thara pater Abraham filios suos Abraham et Nachor et nepotem suum Lot, et venit in Charran*. Hæc certe lectio vitata fuit, et Nachor contra fidem textus Hebraici, editionis LXX et vulgatæ, in hunc textum irrepsit. Hanc porro lectionem nusquam alias reperi, nisi apud Chrysostomum, quem certum est ita legisse in exemplari suo: nam Homil. 31 in Genesim, col. 282 Tom. 4 nostræ editionis, sic legimus: *Et accepit Tharra Abram et Nachor filios suos, et Lot filium Arran filii sui*. Hæc vero lectio sic habetur in omnibus omnino cum Editis tum manuscriptis, et in eadem Homilia infra, col. 285, seq., eadem lectio bis repetitur: ita ut nihil dubii subesse possit, quin hic locus sic expressus fuerit in exemplari quo Chrysostomus utebatur: quo usus est etiam auctor Synopses, sive ipse Chrysostomus, ut ex hoc et ex præcedentibus argumentis probari videtur.

Non minorem præcedentibus probationem eruiamus ex Synopsi Deuteronomii, ubi dicitur: *Illic jacet illud, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non observarent legem, Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro: de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno*. Hoc ipsum pluribus enuntiatum habes Commentario in Epistolam ad Galatas, capite 3, ubi rem explicat ille, et, quæ hic breviter extulit, multis explanat verbis. Iis vero referendis brevitatis causa supersedeo. Sed studiosum lectorem hortor, ut locum ipsum adeat, et meo periculo ibi Chrysostomum ea pluribus narrantem, et eundem Chrysostomum in hac Synopsi epitomen eorum exhibentem comperiet.

Auctor hic noster Chrysostomus passim cum Judæis, quorum magnus Antiochiæ numerus erat, concertat. Illud ipsum in hac Synopsi frequenter observatur, nihil obstante brevitate, quam vel ex ipso suo nomine Synopsis exigit. Aliquando etiam loca indicat, quæ possint contra Judæos usurpari, ut in Synopsi Jeremiæ sic: « Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis. Illoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promisisse. Cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis causa fuere præsentium malorum. »

Chrysostomi scopus est multis in locis, et Judæis et Christianis probare, præcepta hujusmodi legalia

non fuisse tanta religione servanda. Quin etiam sanctos viros in Veteri Testamento illa facile transgressos esse, quoniam ea, quæ ad ritum cultumque exteriorum pertinebant, non esse tanti momenti, et facile posse prætermitti putabat. Sic in Isalam supra, col. 49 (a Græcis referendis brevitatis causa supersedeo) legimus: *Holocausta arietum et adipem agnorum et sanguinem taurorum et hircorum nolo*. In hæc verba Chrysostomus ita loquitur: « Nam quia accusati frequenter, quod cæteris virtutibus vacui essent, pro maxima defensione sacrificia obtendebant, ut quæ frequenter persolvebant, merito uterque propheta, imo potius cæteri omnes ab hac defensione illos exturbant. Unde planum est ea non esse per se præcipue constituta, sed ut ad rectum vitæ institutum cæterisque virtutes illos deducerent. » Expositione autem in psalmum 43, Tom. V, col. 167 *sqq.*, totus est ea in re probanda, dicitque præceptum de sabbato solum fuisse, cum populus per septem dies armatus sub Josue fuit; nam septem continui dies necessario sabbatum includunt. Hæc sæpissime decantat Chrysostomus. In Synopsi autem libri Josue infra sic dilucide loquitur: « Tunc Jesus cultris lapideis circumcidit Judæos: quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto: ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant. Pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit: quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit Pascha: et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circuire Jericho cum tubis et arca septem diebus: quo peracto per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc coeptum esse solvi sabbatum: undecumque initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. » Statuit ergo Chrysostomus præcepta illa ad exteriorum cultum pertinentia, non fuisse vel a sanctis viris tanta religione servata, ut circumcisio et sabbatum. In his utique non alium quam Chrysostomum agnoscere possum; quid vero si cum tot aliis argumentis hoc etiam adjungas? Alibi quoque in hac Synopsi loca reperias, ubi scriptor se cum Judæis sæpe manu conserere subindicat.

Præter hæc argumenta, quæ sane validissima esse nemo a præjudicata opinione liber non fateatur, alia forte minora, sed quæ ob frequentiam, et repetitam loquendi probandique similitudinem pro Chrysostomo pugnent, hic congerere animus est. Initio Synopsi Geneseos dicit, filios Dei in Genesi dici eos, qui a Setho orti erant, et hunc locum Psalmi affert, *Ego dixi, dii estis*. Idipsum vero pluribus dicit Homilia 22 in Genesim, allato eodem Psalmi loco. Ex Hebero Hebraicam linguam nomen accepisse dicit hic eodem fere modo, quo in Genesim, Tom. IV, col. 279. Quod ad decimas spectat quas obtulit Abraham Melchisedeco, eadem brevius hic dicit quæ in Commentario in Genesim, col. 327, 328, eodem allato B. Pauli loco. De filiabus Lot idem hic paucioribus dicit, quod pluribus narrat in Genesim, col. 410-412. Item de sacrificio Abrahæ compendiose narrat ea, quæ fuse explicat in

Genesim, col. 431. Allegoriam de Natalibus Phares et Zaræ eodem modo hic explicat atque Commentario in Genesim, col. 534, 535. Id quod circa finem Synopsi Geneseos dicit Sicinam a Symeone et Levi captam fuisse, idipsum narrat pluribus Homil. 59 in Gen., col. 516, 517. Hæc porro lectio capitis 49, 10, quæ in Synopsi sic habet, *donec veniat is cui repositum est*, semper sic effertur a Chrysostomo; alii vero scriptores variant: nam quidam hoc ipso modo legunt; alii vero, *donec veniant quæ illi reposita sunt*. In Exodo, quod dicitur in Synopsi, manus Moysis extensas, quæ victoriam Israelitis pepererunt, figuram crucis fuisse, hoc ipsum refert Chrysostomus, Homil. in illud: *Pater, si possibile est*, Tom. III, col. 36.

Dicit fortasse quispiam: Si hæc Synopsis genuinum sit Chrysostomi opus, cur a nemine, quod quidem sciamus, memorata est? cur tantum de illo opere apud omnes Ecclesiasticos scriptores silentium? Verum non est quod stupeas de tanto silentio, quando ne decimam quidem partem operum Chrysostomi, quæ nunc exstant, a Photio cæterisque scriptoribus memoratam comperimus; de his autem operibus loquor, quæ germana esse apud eruditos omnes in confesso est. Neque est quod miremur hoc opus adeo neglectum fuisse, ut ejus pars maxima exciderit, ex Veteri nempe Testamento quædam et illa omnia quæ ad Novum pertinebant. Hujusmodi quippe generis scripta Græci admodum negligebant, homilias vero tum veras, tum apurias, libentissime scribebant. Nam utrumque Testamentum sic a Chrysostomo in compendium redactum fuisse docet Protheoria illa, quam solus habet Codex Coislinianus. Si Novi Testamenti Synopsis superesset, multa haud dubie deprehenderemus, quæ Joanni Chrysostomo totam Synopsin assererent. Nam quantum putas diligentiam adhibuisse illum in tractandis, atque in compendium redigendis B. Pauli Epistolis? Quam Scripturæ partem et frequentius adhibuit, et quasi præcipuam ubique celebravit; si tamen quid præcipuum dici possit in iis, quæ primum auctorem Spiritum sanctum habent. Illas certe Epistolas adeo in mente, in memoria versabat, ut eas ubique et quavis minima data occasione adhiberet in homiliis in aliisque operibus cujusvis generis. Inde est, ut in Synopsi Pentateuchi sæpe Paulum videas in medium adduci, in iis nimirum Pentateuchi locis, quæ Paulus in Epistolis suis adhibuerat. Quodque singularissimum est, in Protheoria sua, ubi libros Novi Testamenti, quos in Synopsin redegerat, recenset, a quatuordecim Epistolis Pauli exordium ducit, ipsasque præmittit ipsi quatuor Evangelii et Apostolorum actibus. Unde fortasse novum quispiam argumentum eruat ad Synopsin Chrysostomi asserendam, qui non semel Paulum se vehementer amare profitetur, et plus Pauli libris et actis utitur, quam cæteris Scripturæ sacræ libris (a).

Stylum autem quod spectat, profluentem illam verborum et similitudinum copiam, qua uti solet Chryst-

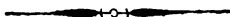
(a) Vid. Tomi Lujus tract. § III.

sostomus, in Synopsi et compendio exquirere, illud esset nodum in scirpo querere. Verum dictio Chrysostomi esse deprehenditur, ita pura, clara nitidaque est. Et si vero res compendio referat, aliquando tamen interpretem agit, res explicat, et alia Scripturæ maximeque Pauli loca affert ad explanationem apta. Nec nimis jejuna Synopsis est, sed in Pentateucho maxime justa pene longitudine historiam texit, ut exemplaris loco hac in parte haberi possit. Verisimile autem est ipsum ad usum suum totam Scripturam sic in Synopsis atque compendium redegisse. Si porro Novi Testamenti Synopsis aliquando ex tenebris emergerit, inde nova, ut dixi, prodibunt argumenta, quæ verus totius Synopsæ auctor deprehendatur. Ex his autem quæ supersunt, et ex Manuscriptis eruta sunt, Chrysostomum esse, argumentis in medium allatis, probavi: non ita tamen ut rem perfectam absolutamque existimem. Eruditorum quippe judicium exspecto: nam res majoris est momenti quam ut possit unius scriptoris judicio dirimi, et absque controversia esse pronuntiari.

Restat ut de Synopsi Scripturæ illa agamus, quæ inter Athanasii Opera circumfertur, quamque, licet

diligentis scriptoris opus sit, Athanasii non esse probavimus Tom. 2. Illa vero in libris omnibus historicis, in Pentateucho, in libris Regum, et in Prophetis, toto cælo differt ab hac nostra Synopsi, nec est huic comparanda, ut quisvis statim perspiciat. In libris vero Salomonis, in Sapientia, in Siracide, Esther, Tobia, Judith, eadem ipsa est: augurorque illum Synopses librorum hujusmodi ex nostra Synopsi mutuatum esse. Nam illius Synopsæ scriptorem, nostras Synopses auctore ætate longe inferiorem esse non dubito, nec dubitabit puto quisquam. Cæterum libri Levitici Synopsis, quæ in Coisliniano Codice desideratur, quamque ex Batavico Lugdunensi desumpsimus, cum Synopsi illa Athanasio adscripta, quod ad magnam saltem sui partem, consentit, quod qua ratione contigerit, non satis percipio.

Putaverim autem Chrysostomum hoc operis Antiochiæ adornavisse fortasse antequam concionandi operam susciperet, ut hoc satis amplo compendio ad verbi Dei prædicationem uteretur, et ad manum haberet unde concionum argumenta mutaretur.

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΣΥΝΟΨΙΣ

Τῆς Παλαιᾶς τε καὶ Καινῆς, ὡς ἐν τάξει ὑπομνηστικοῦ.

ΠΡΟΘΕΩΡΙΑ.

Καινή λέγεται ἀπὸ τοῦ χρόνου καὶ ἀπὸ τῆς φύσεως τῶν ἐν αὐτῇ γενομένων, ὅτι πάντα ἀνεκαινίσθη, καὶ πρῶτον ἄνθρωπος, δι' ὃν τὰ πάντα. Ἴνα δὲ μὴ τις λέγῃ· Ὁ οὐρανὸς ὁ αὐτός, ἡ γῆ, καὶ τὸ κυριώτατον ἀπάντων ἄνθρωπος· καὶ (ἰ. καινός) νόμος ἐδόθη, καὶ ναὶ ἐντολαί, καινὴ ἡ χάρις διὰ τοῦ λουτροῦ, καινός ἄνθρωπος, καὶ ναὶ ἐπαγγελίαι. Οὐκέτι γὰρ γῆ καὶ τὰ ἀπὸ τῆς γῆς· ἀλλ' οὐρανός, καὶ τὰ ἐν οὐρανοῖς. Καὶνὰ τὰ μυστήρια. Οὐκέτι γὰρ ἐκεῖνα τὰ σωματικά, πρόβατον καὶ αἶμα, καὶ κνίσσα, καὶ κόπρος, ἀλλ' ἡ λογικὴ καὶ ἐνάρετος λατρεία, τὰ παραγγέλματα καινὰ, ξύλον εἰς οὐρανούς ἀνάγον καὶ ὑψηλοὺς ἐργαζόμενον. Σκοπὸς δὲ ἐκατέρωθεν τῶν Διαθηκῶν εἰς, τῶν ἀνθρώπων ἡ διόρθωσις. Καὶ τί δεῖ θαυμάζειν περὶ τῆς Γραφῆς, ὅπου γε καὶ τῆς κτίσεως αὐτῆς ἡ χρεὶα διὰ τοῦτον; Καὶ γὰρ οὐρανὸν μέγαν δι' αὐτὸν ἐποίησε, καὶ γῆν εὐθείαν, καὶ θάλασσαν ὑπὲρ τὴν χρεῖαν, ἵνα ἀπὸ τοῦ μεγέθους τῶν γενομένων θαυμάσαντες τὸν Δημιουργὸν, εἰς θεογνωσίαν ἔλθωσι. Καὶ ταῦτα οὖν διὰ τοῦτον γέγονεν. Ἐπεὶ οὖν σκοπὸς εἰς τῆς Παλαιᾶς καὶ τῆς Καινῆς, ἀναγκαῖον εἶναι ἐνόμισεν ὁ Μωϋσῆς καὶ ἱστορίας ἀναγράφαι παλαιάς· οὐ κατὰ τὴν ἐξωθεν ἀκολουθίαν· ἐκεῖνοι μὲν γὰρ ἱστορίας γράφουσιν ἀπλῶς, ὥστε πραγμάτων διηγήσεις ποιεῖσθαι, καὶ πολέμους καὶ μάχας εἰς μέσον ἀγαγεῖν, καὶ καρπώσασθαι δόξαν ἀπὸ τῶν γραμμάτων. Ὁ δὲ νομοθέτης οὐχ οὕτως· ἀλλὰ πάντοτε ἱστορίας ἀναγράφει ἀνδρῶν μεγάλων κατωρθωκότων, ὥστε τοῖς μετὰ ταῦτα τῶν ἐκείνοις βεβαιωμένων τὴν διήγησιν γενέσθαι διδασκαλίας ἀγαθῆς ὑπόθεσιν. Διὰ δὲ τοῦτο οὐ

μόνον τοὺς κατωρθωκότας εἰς μέσον ἀγει, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἡμαρτηκότας, ἵνα τοὺς μὲν ζηλώσωμεν, τοὺς δὲ ἐκφυγώμεν, καὶ ἐκατέρωθεν ὀρθωθῇ τὰ τῆς ἀρετῆς καὶ τὰ τῆς ἐπιμελείας. Μὴ τοίνυν νομιζέτω τις ξένον εἶναι νομοθέτου τὸ παλαιὰς ἱστορίας διηγεῖσθαι καὶ νόμους [315] ἀναγράφειν. Ὅπερ γὰρ ἰσχύει νόμος, τοῦτο καὶ ἡ διήγησις τοῦ βίου τῶν ἁγίων. Ἔστι τοίνυν τῆς Παλαιᾶς τὸ μὲν ἱστορικόν, ὡς ἡ Ὀκτάτευχος· ἡ μὲν Γένεσις τὰ περὶ τῆς δημιουργίας διηγουμένη, καὶ τὰ περὶ τοῦ βίου τῶν εὐηρεστηκότων Θεῷ· ἡ δὲ Ἔξοδος τὴν ἀπαλλαγὴν τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐξ Αἰγύπτου, τὴν παράδοξον ἐκείνην, καὶ τὴν τῆς ἐρήμου διατριβὴν, καὶ τὴν τοῦ νόμου δόσιν· τὸ δὲ Λευιτικὸν τὰ περὶ θυσιῶν καὶ ἱερουργίας· ἡ γὰρ τοῦ Λευὶ φυλὴ αὕτη ἦν ἡ τὴν ἱερωσύνην κεκληρωμένη, καὶ ἀπὸ τοῦ ὀνόματος τῆς φυλῆς τὴν προσηγορίαν ἔλαχε τὸ βιβλίον. Μετ' ἐκεῖνο οἱ Ἀριθμοί· μετὰ γὰρ τὸ ἐξελθεῖν ἐξ Αἰγύπτου, ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς ἀριθμηθῆναι τὸν δῆμον τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἦσαν ἐξακόσται χιλιάδες, ἀφ' ἐνὸς ἀνθρώπου τοῦ Ἀδράμ γενόμεναι. Εἴτα μετ' ἐκεῖνο τὸ Δευτερονόμιον· τὸν γὰρ νόμον ἐκ δευτέρου ἡρμήνευσεν αὐτοῖς ὁ Μωϋσῆς. Εἴτα μετ' ἐκεῖνο Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· οὗτος γὰρ μετὰ τὸν Μωϋσέα γενόμενος αὐτῶν δημαγωγός, εἰς τε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας εἰσήγαγε, καὶ τὴν γῆν διένειμε κατὰ κλήρους ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Μετ' ἐκεῖνον οἱ Κριταί· τοῦ γὰρ Ἰησοῦ τελευτήσαντος, εἰς ἀριστοκρατίαν μετέπεσε τὰ πράγματα τῶν Ἰουδαίων, καὶ αἱ φυλαὶ ἐκράτουν. Εἴτα Ρούθ, βιβλίον βραχὺ, ἱστορίαν ἔχον γυναικὸς ἀλλοφύλου, γαμηθείσης Ἰουδαίῳ τινί. Μετ'

SANCTI PATRIS NOSTRI

JOANNIS CHRYSOSTOMI

SYNOPSIS

Veteris et novi testamenti, quasi commonitorii more (a).

CONSPECTUS OPERIS.

Quare prius Testamentum appelletur, Vetus. Scopus utriusque Testamenti unus. Divisio Veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam.—Novum Testamentum dicitur et a tempore et a natura rerum quas complectitur, quoniam omnia renovata sunt, primoque homo, propter quem omnia sunt condita. Ne quis autem dicat: Atqui cælum idem est, terra eadem, et homo quoque, res omnium dignissima; nova lex data est, nova præcepta, nova gratia per lavacrum: novus homo, novæ promissiones. Non enim ultra agitur de terra et de terrenis; sed de cælo et de cælestibus. Nova mysteria. Non ultra locum habent illa corporea, ovis, sanguis, nidor, fœmus; sed rationabilis ille virtuteque ornatus cultus: nova præcepta. Lignum nos ad cælum ducit, sublimesque efficit. Scopus autem in utroque Testamento unus est, hominum nempe emendatio. Ecquid mirum de Scriptura, quando natura tota ad ejus usum est condita? Etenim magnum propter illum cælum condidit, terram latam, mare majus, quam necessitas postulare videbatur, ut a magnitudine opificiorum Opificem mirantes, ad Dei

cognitionem venirent. Hæc itaque propter illum facta sunt. Quoniam igitur Veteris et Novi Testamenti scopus unus est, necessarium etiam putavit Moyses historias veteres describere: non secundum externorum morem, qui historias scribunt ea mente tantum, ut rerum narrationes texant, et bella pugnasque in medium agant, atque ex scriptis gloriam sibi parent. At legislator non sic: sed semper historias scribit illustrium virorum qui res præclaras gesserunt; ut vitæ illorum narratio posteris sit optimæ doctrinæ argumentum. Ideoque non modo eos qui se probe gesserunt in medium adducit, sed etiam peccatores: ut illos æmulemur, hos autem fugiamus, et utrinque virtutem diligentiamque majorem adipiscamur. Ne quis ergo existimet extra legislatoris officium esse historias veteres narrare, et leges perscribere. Etenim quam vim habet lex, eandem obtinet sanctorum vitæ narratio. Est itaque in veteri lege aliud historicum, ut Octateuchus (a); nempe Genesis, quæ creationem enarrat, necnon vitam eorum qui Deo accepti fuere; Exodus, quæ Judæos exhibet ex Ægypto mira-

(a) Bene dicitur, *commonitorii*, vel forte, *brevis commentarii more*. Nam hic passim Chrysostomus breves explanationes adjecit, rerumque in Veteri Testamento enarratarum cum Novo consouantiam indicat.

(a) Octateuchus, octo priores Scripturæ libros complectitur, Genesim, Exodum, Leviticum, Numeros, Deuteronomium, Josue, Judicis, et Ruth.

biliter eductos et liberatos, atque in deserto diu morantes, legemque latam; Leviticus, in quo de sacrificiis et sacerdotio: nam tribus Levi sacerdotium sortita est: et ex tribus nomine nuncupatus liber est. Deinde Numeri; post egressum enim ex Ægypto jussit Deus numerari populum Judaicum, erantque sexcenties mille, ab uno homine Abrahamo orti. Postea Deuteronomium: legem enim secundo interpretatus est illis Moyses. Deinde Jesus filius Nave: hic enim post Moysem illorum dux constitutus, in terram promissionis introduxit illos, terramque per sortes duodecim tribubus divisit. Post hunc Judices: nam Jesu mortuo, respublica Judæorum in aristocratiam versa est, et tribus imperium moderabantur. Deinde Ruth, liber exiguus, historiam complectens mulieris alienigenæ, quæ Judæo cuidam nupsit. Post hunc Regnorum libri quatuor: in quibus gesta Saulis, Davidis, Salomonis, Eliæ, Elisæi, et reliqua usque ad captivitatem Babyloniam. Post Regnorum libros Esdras. Postquam enim in Babylonem ob peccata sua abducti fuerant, ibique septuaginta annis in servitute manserant, demum Deus placatus, id providit ut Cyrus tunc rex Persarum, Cyrus, inquam, cujus puerilem institutionem descripsit Xenophon, captivos dimitteret. Dimissi vero redierunt duobus Esdra, Neomia et Zorobabele. Hunc reditum describit Esdras, et quomodo reversi templum denuo construxerint, urbemque reædificaverint. Centum deinde annis elapsis, rursus illos bellum, Macedonicum nempe, invasit. Deinde Antiochi Epiphanis gesta sequuntur, quando tribus annis et dimidio obsessi, maleque affecti, a calamitatibus rursum erepti sunt. Post hæc modico elapso tempore (a), Christus advenit, et Vetus Testamentum desinit.

Judæorum genus unde. — Ut autem discatur Judaicæ gentis origo, quædam hic enarranda sunt. Post Adam fuit Seth, deinde Enoch, postea alii usque ad multas generationes; demum Noe, cujus tempore, cum homines essent malitia corrupti, diluvium accidit. Cessante diluvio, egressus ex arca solus cum tribus filiis, terram omnem prole sua replevit, multis successione quadam prognatis. Cum ergo plurimi essent, deliberarunt ædificare turrin, quæ ad cælum usque pertingeret. Eorum consilium improbat Deus, linguas ipsorum confudit, unamque in multas divisit. Quare cum non sese mutuo audirent, simul habitare non potuerunt: quæ causa fuit ut per totum orbem dispergerentur. Dicitur autem in illa confusione linguarum, Heberum Judæorum progenitorem noluisse tentati operis esse participem, solumque mansisse qui linguam servaret (b), hoc optimi consilii præmium adeptum. Ex nepotibus ejus fuit Abraham: ideoque Judæorum lingua, Hebraica vocatur ab Hebero. Abraham filius fuit Isaac, hujus Jacob. Hic genuit duodecim patriarchas, Ruben, Symeon, Levi, Judam, Isachar, Zabulon, Nephthalim, Gad, Dan, Aser, Joseph, Ben-

(a) A profanatione templi per Antiochum Epiphanem facta ad ortum Christi anni sunt circiter centum sexaginta.

(b) Homiliis in Genesim Tom. IV, col. 279, ait Chrysostomus Heberum solum primum mundi servasse idioma, quod hic etiam dicit. Sed eadere controvertitur. Vide notam ibid.

jamin. Undecim horum patriarcharum nomen accipere tribus ab illis ortæ. Unusquisque enim tribum proseminavit, et proles ab eis denominabatur. Verum Josephi non una tribus, sed duæ fuerunt. Noluit enim Josephi pater unam tribum ab eo denominari. Quid ergo factum est? Quia unus erat ille, ut duplex fieret patriarcha, Ephraim et Manassem duos ejus filios, duabus tribubus nomina sua dare jussit. Unde contigit ut tredecim tribus essent; nempe undecim aliorum, et duæ Josephi per ejus filios. Tribus Levi hinc extrahitur, ordinique sacerdotali deputatur: neque enim necessarium erat aliud quidpiam ipsi tradere; sicque manet duodecim tribuum numerus non imminutus. Duodecim ergo tribus alia omnia gerebant: Levi autem tribui uni sacerdotalia munia concredita erant. Ex hac tribu Moyses erat. Hi ergo duodecim patriarchæ in Ægyptum profecti, impleta Dei promissione Abrahamo facta, qua dicebatur, *Faciam semen tuum sicut stellas cæli, sexcentorum millium fuere progenitores*. Hinc Judæorum genus constitutum est, quod nomen accepit a tribu Juda omnium præcipua et regia, unde reges exorti sunt. Veteris igitur Testamenti aliud quidem historicum est, hoc nempe quod jam recensuimus. Quæ ad consilia moralia pertinent, sunt Proverbia, Sapientia Sirach, Ecclesiastes, Cantica canticorum. Propheticum vero sunt sexdecim Prophetæ, Ruth (a), et David. Hæc vero species divisæ, etiam permixtim aliæ in aliis reperiuntur. Exempli causa, in historiis prophetiam invenire est: et prophetas historica multa recensere audimus, atque in horum utroque consilia et monita deprehendimus, nempe in prophetia et in historia. Hæc omnia, ut dixi, ad unum respiciunt, nempe ad audientium emendationem, ita ut ex prius gestorum narratione, ex consilio admonitioneque, et ex prophetia ad id quod decorum est nos concinnemus. Prophetiæ vero illud maxime opus erat, ut futura prænuntiaret, seu bona seu mala essent; ut alios attraherent, alios metu a nequitia coercerent. Est et aliud prophetiæ genus, nempe ea quæ ad Christum pertinent vaticinari: ubi accurate tractatur, non de adventu modo, sed et de iis quæ post adventum facturus erat, de partu, de natalibus, de cruce, de miraculis, de discipulorum electione, de Novo Testamento, de cessatione Judaicorum rituum, de destructione gentilitiorum, de nobilitate Ecclesiæ, deque aliis omnibus subsequentibus rebus. Hæc omnia clarissime ante multum tempus prædixerant prophetæ, alia figuris, alia verbis.

Prophetiæ duæ species, per opera et per verba. Prophetiæ est non modo futura, sed etiam præterita aperiri. — Etenim duo sunt prophetiæ genera, et operibus et verbis futura prænuntiare: verbis quidem, ut cum crucem significare volentes, dicunt: *Sicut ovis ad cædem ductus est, et sicut agnus coram se tonsente sine voce* (Isai. 53. 7). Hoc itaque verbis ipsis vaticinari

(a) Ruth inter propheticos libros fortasse ponit, quia unus mulieris: privatæ historia non videbatur inter libros sacros accenseri posse, nisi ex ea muliere nasciturus fuisset Christus, id quod tot ante sæculis non nisi prophetice sciri poterat; vel forte Ruth hic mendose irreperit.

ἰκίνο αἱ Βασιλεῖαι αἱ τέσσαρες, ὧν αἶς τὰ εἰς τὸν Χαιὼλ, τὰ εἰς τὸν Δαυὶδ, τὰ εἰς Σολομῶντα καὶ τὸν Ἰλὶν καὶ τὸν Ἑλισσαῖον, καὶ τὰ μέχρι τῆς αἰχμαλωσίας τῆς εἰς Βαβυλῶνα. Μετὰ δὲ τὰς βασιλείας Ἑσδρας. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπηνέχθησαν εἰς Βαβυλῶνα ἀμαρτόντες, καὶ ἐδόμηκοντα ἔτη διετέλεσαν αὐτόθι δουλεύοντες, ὁ Θεὸς ὕστερον Πλεως αὐτοῖς γενόμενος, παρεσκύασε τὸν Κύρον τὸν τότε Περσῶν βασιλεύοντα, Κύρον, οὗ τὰς παιδείας ἀνέγραψε Ξενοφῶν, ἀφείναι τοὺς αἰχμαλώτους. Καὶ ἀφέντες, ἐπανήλθον ἡγουμένου τοῦ Ἑσδρα, τοῦ Νεεμίου, τοῦ Ζοροβάβελ. Καὶ τὴν ἐπάνοδον ταύτην γράφει ὁ Ἑσδρας ὡς ἐπανελθόντες ἐκ δευτέρου τὸν ναὸν ὠκοδόμησαν, καὶ τὴν πόλιν ἀνέστησαν. Καὶ ἑκατὸν διαγενομένων ἐτῶν, πάλιν πόλεμος αὐτοὺς κατέλαβεν ὁ Μακεδονικός. Εἶτα τὰ ἐπὶ Ἀντιόχου συνέβη τοῦ Ἐπιφανούς, ὅτε καὶ τρία ἔτη πολιορκηθέντες καὶ ἤμιον, κακῶς παθόντες, πάλιν ἀπηλλάγησαν τῶν ἐπιγενομένων κακῶν. Καὶ μετ' ἐκείνου ὀλίγου διαγενομένου χρόνου, ἔρχεται ὁ Χριστὸς, καὶ τέλος λαμβάνει ἡ Παλαιά.

Ὡστε δὲ μαθεῖν πόθεν συνέστη τὸ Ἰουδαίων γένος, ἀναγκαῖον ὀλίγα εἰπεῖν. Μετὰ τὸν Ἀδὰμ γέγονεν ὁ Σὴθ, εἶτα Ἐνῶχ, εἶτα ἕτεροι μέχρι πλείωνων γενεῶν· καὶ τότε ὁ Νῶε, ἐφ' οὗ, τῶν ἀνθρώπων διαφθαρέντων ὑπὸ κακίας, γίνεται ὁ κατακλυσμός. Εἶτα τοῦ κατακλυσμοῦ πευθέντος, ἐξεληλὼν ἀπὸ τῆς κωδοῦ μόνος μετὰ παίδων τριῶν, ἐνέπλησεν τὴν γῆν ἐκ τῆς αὐτοῦ γενεᾶς, κατὰ διαδοχὴν πολλῶν ὄντων τῶν τικτομένων. Ὡς οὖν ἐγένοντο πολλοὶ, ἐβουλεύσαντο πύργον οἰκοδομῆσαι, φθάνοντα ἕως τοῦ οὐρανοῦ. Καταγνοὺς δὲ αὐτῶν τὴν γνώμην ὁ Θεός, συνέχεεν αὐτῶν τὰς γλῶσσας, καὶ τὴν μίαν εἰς πολλὰς διέτεμεν. [316] Ὅθεν ἀνάγκη γέγονεν αὐτοῖς οὐκ ἀκούσιν ἀλλήλων, μηδὲ συνοικῆσαι ἀλλήλοις· καὶ αὕτη γέγονε πρόφασις τοῦ πανταχοῦ διασπαρῆναι αὐτοὺς τῆς οἰκουμένης. Λέγεται δὲ ἐν ταύτῃ τῇ συγχύσει τῶν γλωσσῶν ὁ Ἑδερ ὁ τῶν Ἰουδαίων πρόγονος μὴ βουληθῆναι κοινωνῆσαι τῆς ἐπιχειρήσεως αὐτοῖς, καὶ μόνος μένει διατηρῶν τὴν οἰκίαν γλῶσσαν, τῆς καλλίστης γνώμης τοῦτο τιμηθεῖς. Τούτου ἔργονος ἐγένετο, Ἀβραάμ· διὸ καὶ Ἰουδαίων γλῶσσαι Ἑβραϊκὴ κέκληται, ἀπὸ τοῦ Ἑδερ. Τούτου τοίνυν ἐγένετο ἔργονος [Ἀβραάμ], τοῦ Ἀβραάμ ἂ, Ἰσαὰκ, οὗ Ἰακώβ. Οὗτος ἐγέννησε τοὺς δώδεκα πατριάρχας, τὸν Ρουβεὶμ, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν, τὸν Ἰσαὰκ, τὸν Ζαβουλὼν, τὸν Νεφθαλεὶμ, τὸν Γάδ, τὸν Ἀσὴρ, τὸν Ἰωσήφ, τὸν Βενιαμίν. Τούτων τῶν ἑνδεκα πατριαρχῶν ἐπώνυμοι γεγόνασιν αἱ μετὰ ταῦτα φυλαί. Ἐκαστος γὰρ φυλὴν ἀπεγέννησε, καὶ οἱ τεχθέντες, ἀπ' ἐκείνων ἐκαλοῦντο. Ἀντὶ μέντοι τοῦ Ἰωσήφ μία φυλὴ οὐκέτι γίνεται, ἀλλὰ δύο. Οὗ γὰρ ἡδουλήθη ὁ πατήρ ὁ τοῦ Ἰωσήφ μετὰ φυλῆς ἐπώνυμον αὐτὸν γενέσθαι. Τί οὖν γίνεται; Ἐπειδὴ εἰς τὴν αὐτὴν, ἵνα διπλοῦς γένηται πατριάρχης, τὸν Ἑφραὶμ καὶ τὸν Μανασσὴ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ τοὺς δύο,

τούτους ἐποίησε δύο φυλῶν γενέσθαι ἐπώνυμους^β, καὶ αἱ δύο φυλαὶ τῷ Ἰωσήφ ἐλογίζοντο. Ὡστε συνέβη ἐκ τούτου ἑνδεκα (ἰ. τρισκαίδεκα) εἶναι τὰς φυλάς, ἑνδεκα τὰς τῶν ἄλλων, δύο τὰς τοῦ Ἰωσήφ τὰς διὰ τῶν παίδων. Ὑπεξαίρεται ἡ τοῦ Λευὶ, καὶ ἀφορίζεται τῇ τάξει τῆς ἱερωσύνης· οὐδὲ γὰρ ἦν ἀναγκαῖον ἄλλο τι μεταχειρίσασθαι· καὶ μένει τῶν δώδεκα ὁ ἀριθμὸς μὴ ἀκρωτηριασθεῖς. Αἱ μὲν οὖν δώδεκα τὰ ἄλλα πάντα ἔπραττον· ἡ δὲ τοῦ Λευὶ τὰ ἱερατικά ἦν ἐπιτεταγμένη μόνη. Ἐκ ταύτης ἦν ὁ Μωϋσῆς. Οὗτοι τοίνυν οἱ δώδεκα πατριάρχαι ἀπελθόντες εἰς Αἴγυπτον, τῆς τοῦ Θεοῦ ἐπαγγελίας τῆς πρὸς τὸν Ἀβραάμ πληρουμένης τῆς λεγομένης, *Ποιήσω τὸ σπέρμα σου ὡς τὰ ἀστρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐξακοσίων χιλιάδων ἐγένοντο πρόγονοι.* Ἐντεῦθεν τὸ τῶν Ἰουδαίων συνέστη γένος ἀπὸ τῆς Ἰούδα φυλῆς ὀνομασθὲν τῆς βασιλικωτάτης, ὅθεν οἱ βασιλεῖς ἂν ἐγένοντο. Τῆς οὖν Παλαιᾶς ἐστὶ τὸ μὲν ἱστορικόν, τοῦτο δὴ ὁ προειρήκαμεν· τὸ δὲ συμβουλευτικόν, ὡς αἱ τε Παροιμίαι, καὶ ἡ τοῦ Σειράχ Σοφία, καὶ ὁ Ἐκκλησιαστής, καὶ τὰ ἄσματα τῶν ἁσμάτων· τὸ δὲ προφητικόν, ὡς οἱ δεκαεὶ λέγω Προφῆται, καὶ Ροῦθ, καὶ Δαυὶδ. Εὐροὶ δ' ἂν τις τὰ εἶδη ταῦτα διηρημένα ἀδρομερῆ ἐν ἀλλήλοις ὄντα. Οἷόν τι λέγω, ἐν τοῖς ἱστορίαις εὗροι τις ἂν προφητείας· καὶ τῶν προφητῶν ἀκούσειεν ἂν πολλὰ ἱστορικὰ διαλεγόμενα. Καὶ τὸ τῆς συμβουλῆς δὲ εἶδος καὶ τὸ τῆς παραινέσεως, ἐν ἐκατέρῳ τούτων, ἐν τε τῇ προφητείᾳ, ἐν τε τῇ ἱστορίᾳ. Πάντα δὲ ταῦτα, ὥσπερ ἐφθην εἰπὼν, εἰς ἂν βλέπει, τὴν τῶν ἀκούοντων διόρθωσιν, ὥστε καὶ ἀπὸ τῆς τῶν προτέρων διηγέσεως, καὶ ἀπὸ [317] τῆς συμβουλῆς καὶ τῆς παραινέσεως, καὶ ἀπὸ τῆς προφητείας ρυθμίζεσθαι πρὸς τὸ δέον. Προφητείας δὲ τοῦτο ἔργον μάλλον ἦν, τὸ τὰ μέλλοντα προαναφωνεῖν, εἴτε χρηστὰ, εἴτε λυπηρὰ, ἵνα τοὺς μὲν ἀποσπάσωνται, τοὺς δὲ τῷ φόβῳ τῆς κακίας ἀπέτρεψωσιν. Ἔστι δὲ καὶ ἕτερον προφητείας εἶδος, τὸ τὰ περὶ τοῦ Χριστοῦ προαναφωνῆσαι· ἐνθα μετ' ἀκριβείας οὐ περὶ τῆς παρουσίας μόνον, ἀλλὰ καὶ περὶ ὧν ἐμελλε παραγενόμενος πράττειν, καὶ περὶ τοῦ τόκου, καὶ περὶ τῆς γεννήσεως, καὶ περὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ περὶ τῶν θαυμάτων, καὶ περὶ τῆς τῶν μαθητῶν ἐκλογῆς, περὶ τῆς Καινῆς Διαθήκης, περὶ τῆς παύσεως τῶν Ἰουδαϊκῶν, καὶ περὶ τοῦ ἀφανισμοῦ τῶν Ἑλληνικῶν, καὶ περὶ τῆς εὐγενείας τῆς κατὰ τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀπάντων τῶν καθ' ἑξῆς ὄντων πραγμάτων. Ταῦτα πάντα μετὰ σαφηνείας ἀπάσης πρὸ πολλοῦ τοῦ χρόνου προανεφώνησαν οἱ προφῆται, τὰ μὲν διὰ τύπων, τὰ δὲ διὰ ῥημάτων.

Καὶ γὰρ δύο προφητείας εἶδη, καὶ διὰ ἔργων καὶ διὰ λόγων προαναφωνεῖν τὰ μέλλοντα· διὰ λόγων μὲν, ὡς ὅταν τὸν σταυρὸν βουλόμενοι εἰπεῖν, λέγωσιν· *Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη, καὶ ὡς ἀμνὸς ἐναιτίον τοῦ κειροτοῦ αὐτὸν ἀφανος.* Τοῦτο μὲν οὖν

^β Homil. 7 adversus Judæos. tom. I, p. 668 : Μανασσῆς καὶ Ἑφραὶμ δύο φυλαὶ γεγόνασιν ἐπώνυμοι. Ubi Savil. et aliquot mss. δύο φυλῶν habent et fortassis melius : nam cum hac Synopsi consonat hæc postrema lectio.

^γ De hisce duobus prophetie generibus idipsum fere dicit Jo. Chrysostomus l. II, Homilia 6 de Parnicenis, p. 328, D.

^α Hic mendum esse videtur. Legendum ni fallor, ἐγένετο ἔργονος Ἀβραάμ, τοῦ Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ. Quapropter Ἀβραάμ primum inter unctinos posuimus, ut videretur ex mss. desumptum.

διὰ λόγων εἶλον προφητεῦσαι· δι' ἔργων δὲ, ὅταν Ἀδραάμ φαίνεται τὸν υἱὸν ἀναφέρων, καὶ τὸν κριὸν κατασφάττων. Διὰ γὰρ τῶν πραγμάτων προανα-
τυποῖ τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ τὴν ὑπὲρ τῆς οἰκουμένης ἐσομένην σφαγὴν. Καὶ πολλοὺς ἂν τις εὖροι τοιούτους τύπους ἐν τῇ Παλαιᾷ, καὶ προφητείας διὰ πραγμάτων. Οὐ μόνον δὲ τὰ μέλλοντα προ-
φητείας ἐστὶν εἰπεῖν, ἀλλὰ καὶ τὰ παρελθόντα, ὥπερ μᾶλλον ἐστὶ παρὰ Μωϋσῆ. Ὅταν γὰρ περὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς διαλέγεται, παρελθόντα μὲν λέγει πράγματα καὶ κεκρυμμένα τῷ χρόνῳ, προφητεία δὲ αὐτὰ φθίγγεται. Ὡς περὶ γὰρ τὰ μηδέπω γενόμενα, καὶ ἀφανῆ ἐστὶ τυγχάνοντα, προφητείας ἐστὶν εἰπεῖν, οὕτω τὰ γενόμενα μὲν, κεκρυμμένα δὲ τῷ χρόνῳ, ταῦτα ἀνακαλύψαι καὶ εἰς μέσον ἀγαγεῖν τῆς ἰσῆς χάριτός ἐστιν. Ἔστι δὲ καὶ τὰ παρόντα προφητείας εἰπεῖν, ὅταν τι γίνηται μὲν, κρύπτεται δὲ, ὅσον ἐπὶ τοῦ Ἀνανίου καὶ τῆς Σαπφείρης. Ἐκεῖ γὰρ οὐτε πα-
ελθόν, οὐτε μέλλον ἦν, ἀλλὰ παρὸν μὲν, ἄδηλον δέ. Ὁ τοίνυν Πέτρος προφητεία αὐτὰ ἐκκαλύψας, εἰς μέσον ἄγει. Καὶ τὰ μὲν τῆς Παλαιᾶς, ὡς ἂν τις ἄδρομερῶς εἴποι, ταῦτα. Ἐπὶ δὲ τῆς Καινῆς τὰ ἐν τῇ Παλαιᾷ αἰνιγματωδῶς εἰρημένα, ταῦτα δείκνυ-
ται, τὰς προφητείας λέγων τὰς διὰ τῶν ἔργων μαρ-
τυρουμένας, τὴν τῶν οὐρανῶν ἀποτομένην πολιτείαν, τὰ ἀπόρρητα τῶν μελλόντων ἀγαθὰ, Ἀόφθαλμός οὐκ εἶδε, καὶ οὐς οὐκ ἤκουσε, καὶ ἐπὶ καρδίᾳ ἀνθρώπου οὐκ ἀνέθε. Παραλαβοῦσα γὰρ τὸν ἀνθρώπον διὰ τῆς Παλαιᾶς ἢ Καινῆς, συμμετρῶς πως καὶ τῆς κακίας ἡρέμα ἀπαλλαγέντα, πρὸς τὴν τῶν ἀγγέλων ἀνάγει πολιτείαν. Ὡς τε τῆς Παλαιᾶς ἔργον ἦν ποιῆσαι ἀνθρώπον, τῆς δὲ Καινῆς τὸν ἀνθρώπον ἐργασασθαι ἀγγελον. Ἐπειδὴ γὰρ ἡ κακία καὶ τὸ ἀνθρώπους εἶ-
ναι ἐποίησεν ἀπολέσαι, εἰς ἀλόγων δυσγένειαν κατα-
γαοῦσα, [318] καὶ θηριώδεις ἐργασασμένη· ὁ μὲν νόμος ἐκείνης μὲν ἀπήλλαττε τῆς κακίας· ἡ δὲ χάρις καὶ ταύτην τὴν ἀγγελικὴν προστίθουσιν ἀρετὴν. Ἔστι δὲ καὶ τῆς Καινῆς βιβλία, αἱ Ἐπιστολαὶ αἱ δεκατέσ-
σαρες Παύλου, τὰ Εὐαγγέλια τὰ τέσσαρα, δύο μὲν τῶν μαθητῶν τοῦ Χριστοῦ, Ἰωάννου καὶ Ματθαίου, δύο δὲ Λουκᾶ καὶ Μάρκου. ὣν ὁ μὲν τοῦ Πέτρου, ὁ δὲ τοῦ Παύλου γεγονέναι μαθηταί. Οἱ μὲν γὰρ αὐτόπται ἦσαν γεγεννημένοι, καὶ συγγενόμενοι τῷ Χριστῷ· οἱ δὲ παρ' ἐκείνων τὰ ἐκείνων διαδεξάμενοι, εἰς ἐτέρους ἐξήνεγκαν· καὶ τὸ τῶν Πράξεων δὲ βιβλίον, καὶ αὐτὸ Λουκᾶ ἱστορήσαντος τὰ γενόμενα, καὶ τῶν καθολικῶν Ἐπιστολαὶ τρεῖς.

Σύνοψις τῆς Γενέσεως ^a.

Τὰ κατὰ τὴν κοσμοποιίαν, καὶ τὴν τοῦ ἀνθρώπου πλάσιν. Ἐντολὴν λαμβάνει ὁ Ἀδὰμ, καὶ πλάττεται ἡ γυνὴ ἐκ τῆς πλευρᾶς αὐτοῦ, ἡ ἀπατηθεῖσα ὑπὸ τοῦ

δρακῶν, ἀπατᾷ τὸν ἄνδρα, καὶ γενομένη μετ' αὐτοῦ ἐπικατάρτος, ἐκβάλλεται τοῦ παραδείσου· καὶ ὁ ὄφις δέχεται κατάραν ἐπὶ τοῦ στήθους περιπατεῖν. Ἀναιρεῖ τὸν ἀδελφὸν ὁ Κάϊν διὰ τὸ ὑπερευδοκιμηθῆ-
ναι ^b, καὶ δίδωσι δίκην· καὶ μετὰ ταῦτα παιδοποιεῖ. Τίττει δὲ καὶ Εὐὰ τὸν Σὴθ. Κατάλογος τῶν ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, καὶ τῶν ἀπὸ τοῦ Σὴθ, ἕως τοῦ Νῶε, καὶ κατ-
ηγορία τῶν ἀνδρῶν διὰ τὰς οὐ προσκνήσας ἐπιγα-
μίας καὶ τὰς λοιπὰς ἀνομίας· Υἱοὺς δὲ Θεοῦ ἐν-
ταῦθα καλεῖ τοὺς ἀπὸ τοῦ Σὴθ κατὰγοντας τὸ γένος· καὶ γὰρ εἰρηται· Ἐγὼ εἶπον, Θεοὶ ἐστε, καὶ υἱοὶ Ἰγύστον πάντες. Θυγατέρας δὲ ἀνθρώπων τὰς ἀπὸ τοῦ Κάϊν. Προλέγει ὁ Θεὸς τῷ Νῶε τὴν μέλλουσαν τῶν ἀνθρώπων ἀπώλειαν διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ, καὶ παραινεῖ ποιῆσαι τὴν κιβωτὸν, τριακοσίων πηχέων τὸ μῆκος, πεντήκοντα πηχέων τὸ πλάτος, τριάκοντα πηχέων τὸ ὕψος. Ὡς δὲ εἰσῆλθεν εἰς τὴν κιβωτὸν, ἐφέρετο ὁ κατακλυσμὸς τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐνεδίδου δὲ τὸ ὕδωρ μετὰ ἑκα-
τὸν πεντήκοντα ἡμέρας. Ὡφθῆσαν δὲ αἱ κορυφαὶ τῶν ὀρέων πρώτη τοῦ δεκάτου μηνός ^c. Καὶ μετὰ τεσσα-
ράκοντα ἡμέρας ἀπέστειλε τὸν κόρακα, καὶ οὐχ ὑπ-
έστρεψε· καὶ μετὰ ἑπτὰ ἡμέρας ἀπέστειλε τὴν περι-
στερὰν, καὶ ὑπέστρεψε θαλλὸν ἐλαίας κομίζουσα. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ὁ Νῶε ἐξελεῖν ἐκ τῆς κι-
βωτοῦ· καὶ ἐξελεῖν εἴθυσσε τῷ Θεῷ, καὶ εὐλογῆθαι μετὰ τῶν υἱῶν αὐτοῦ. Καὶ ἔλαθεν ἐπαγγελίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ, ὥστε μηκέτι γενέσθαι τοιαύτην ἀπώλειαν ἀνθρώπων διὰ τοῦ κατακλυσμοῦ. Καὶ μετὰ ταῦτα εὐ-
λογεῖ [319] μὲν τὸν Σὴμ καὶ τὸν Ἰάφεθ, καταρτίζει δὲ τὸν Χαναάν, ἐπειδὴ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Χάμ ἐξείπε τὴν γύμνασιν τοῦ πατρὸς. Ἐκθαίνει δὲ ἡ κατάρτα ἐπὶ τῶν Γαβωνιτῶν· μᾶλλον δὲ πρόσχημα μὲν κατάρτας ἦν, τὸ δὲ ἀληθές προφητεία. Οἱ ἀπὸ τοῦ Νῶε ἕως τοῦ Φαλὲκ, ὃς ἀπὸ τοῦ μερισθῆναι ἐπ' αὐτοῦ τὴν γῆν τὴν προσηγορίαν ἔλαβε ταύτην. Τότε γὰρ τὸν πύργον φικοδόμησαν, ὅθεν καὶ ὁ τόπος Βαβυλῶν προσηγο-
ρεύθη, ὃ ἐστὶ Σύγχυσις, ἐπειδὴ ἐκεῖ συνεχύθησαν αὐτῶν αἱ γλῶσσαι. Τὸν δὲ πατέρα τοῦ Φαλὲκ τὸν Ἐβερ λόγος ἔχει μὴ ὁμονοῆσαι τοῖς λοιποῖς εἰς τὴν τοῦ πύργου οἰκοδομήν, καὶ διὰ τοῦτο αὐτῷ τὴν λαλιὰν μὴ ἀμειψοῦναι, ἀλλὰ μέναι αὐτὸν ἀκέραιον ἔχοντα τὴν διάλεκτον, καὶ ἀπ' αὐτοῦ τὴν ἐπωνυμίαν αὐτὴν λαβεῖν. Ἐβερ γὰρ ἐκείνου καλούμενου ^d, Ἐβραῖς αὕτη κέκληται, ὃ καὶ σημεῖόν ἐστι μέγιστον τοῦ πασῶν τῶν λαλῶν πρεσβυτέρων εἶναι τὴν Ἐβραῖδα· πρὶν γὰρ συγχυθῆναι τὰς γλῶσσας, ταύτη πάντες ἐπέχρη-
το. Ἔστι δὲ ὁ Ἐβερ οὗτος πρόγονος Ἀδραάμ. Γε-
νεαλογοῦνται δὲ ἀπὸ τοῦ Σὴθ ἕως τοῦ Ἀδραάμ. Λαμ-
βάνει ὁ πατὴρ τοῦ Ἀδραάμ ὁ Θαρὰ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, τὸν τε Ἀδραάμ, καὶ τὸν Ναχώρ, καὶ τὸν ἔγγονον

^b Vossianus codex περιευδοκιμασθῆναι. Utraque lectio admitti potest.

^c In Coisl. male τοῦ δευτέρου μηνός.

^d De Hebero hoc etiam supra dixit in Προδρομῳ.

^a Titulus in Lugdunensi cod. Σύνοψις ἐν ἐπιτόμῳ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης τοῦ Χρυσοστόμου. Γένεσις. Βιβλίον α'.

voluerunt; operibus vero, cum Abraham exhibetur filium offerens, et arietem jugulans. Illic enim rebus ipsis crueis imaginem præsignificat, atque eandem pro orbe futuram. Multas certe invenire est in Veteri Testamento hujusmodi figuras, prophetiasque per res exhibitas. Prophetiæ vero munus est, non modo futura dicere, sed etiam præterita, quod maxime apud Moysem deprehenditur. Quando enim de cælo et de terra loquitur, res quidem dicit præteritas et tempore obscuratas, sed prophetia hæc enuntiat. Quemadmodum enim prophetiæ est, res nondum-gestas, quæque adhuc occultæ sunt annuntiare, sic et res gestas quidem, sed ob tempus occultas revelare, et in medium adducere, parem gratiam postulat. Ad prophetiam quoque pertinet res præsentis annuntiare, quando quidpiam efficitur, sed occultum est; ut accidit circa Ananiam et Sapphiram. Illic enim neque præteritum, neque futurum, sed res præsens, occulta tamen. Petrus ergo hæc per prophetiam revelans, in medium adducit. Sane quæ ad Vetus Testamentum pertinent, ut quis confertim dicat, ejusmodi sunt. In Novo autem ea, quæ in Veteri ænigmata dicta sunt, exhibentur: de prophetiis loquor, quibus testimonium perhibent ipsa opera, nempe vitæ institutum ad cælum usque pertingens, arcana futurorum bona, *Quæ nec oculus vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis ascenderunt* (1. Cor. 2. 9). Novum quippe Testamentum hominem per Vetus acceptum, moderate et sensim a nequitia ad angelorum institutum adducit. Itaque Veteris quidem Testamenti opus erat hominem facere; Novi autem, hominem efficere angelum. Quandoquidem enim nequitia id effecit ut illud perderent quo homines erant, ipsosque in brutorum ignobilitatem dejecit, ac ferinos reddidit; lex quidem illos a tali malitia liberabat; gratia vero ipsis hanc angelicam virtutem addit. Sunt autem Novi Testamenti libri, Epistolæ quatuordecim Pauli (a), quatuor Evangelia, duo discipulorum Christi, Joannis et Matthæi, duo autem Lucæ et Marci: quorum alius Petri, alius Pauli discipulus fuit. Illi enim ipsis oculis Christum viderant, ac cum illo versati fuerant; hi vero ea quæ ex ipsis acceperant, aliis tradiderunt; itemque liber Actuum, qui etiam Lucæ est, narrantis ea quæ gesta sunt; et ex catholicis tres Epistolæ (b).

(a) Mirum hic videatur Epistolas quatuordecim Pauli ante Evangelia poni. Quantum amaret Paulum Chrysostomus, quam præ aliis omnibus scripturæ sacræ libris ejus Epistolas semper ore mentisque versaret, ignorat nemo qui scripta ejus vel primoribus labris attigerit. Ordinem ergo librorum Novi Testamenti hic non ordine recensuit, sed ut se primum menti offerbant descripsit; sic Joannem ante omnes Evangelistas, et Lucam ante Marcum posuit. Catholicas Epistolas hic tres recenseri vides secundum Syrorum morem necnon Ecclesiæ Antiochenæ, ubi Jacobi una, Petri prima, Joannis item prima solum admitterantur. Qua de re pluribus supra in Diatriba verba fecimus.

(b) Nota, inquit Scholiastes, ipsum non memorare Apocalypsim. Equidem hæc Scholiastis adnotatio aliquid negotii facere potest, quia Apocalypsim, amplum licet librum, a Joanne Chrysostomo usurpatam nondum reperi, nec de fuere, qui de ejus auctoritate in Ecclesia saltem Græca dubitaverint, Nicephorusque patriarcha Constantinopolitanus in Canone suo recensuit. Quin et in secundo Tomo Gregorii Nazianzeni in Catalogo librorum Scripturæ, qui ejus esse non putatur, hæc leguntur p. 194: Τὴν δ' Ἀποκάλυψιν

Mundi creatio, hominisque formatio. Mandatum accipit Adam, et formatur mulier ex costa ejus, quæ a serpente decepta, virum decipit, atque una cum illo maledicta ejicitur ex paradiso. Serpens quoque maledictum accipit, ut super pectus gradiatur. Cain occidit fratrem, quia laudabilius se gesserat, datque illo pœnas: posteaque liberos suscipit. Eva Sethum parit. Catalogus eorum qui ab Adamo et a Setho orti sunt usque ad Noe: hominumque criminatio ob indecora connubia, ac cæteras iniquitates. Filios Dei hic vocat eos qui a Setho genus ducebant (Gen. 6. 2); dicitur enim: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes* (a) (Psal. 81. 6). Filias vero hominum vocat eas quæ a Caino ortæ erant. Prædicat Deus Noë futuram hominum perniciem per diluvium, et jubet arcam construere, trecentorum cubitorum longitudine, quinquaginta cubitorum latitudine, et triginta cubitorum altitudine. Ut autem ingressus est in arcam, advenit diluvium quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Obiit aqua centum quinquaginta diebus. Apparuerunt autem cacumina montium primo die decimi mensis. Et post quadraginta dies emisit corvum, qui non reversus est: et post septem dies emisit columbam, quæ reversa est ramum olivæ gestans. Jubetur a Deo Noe egredi ex arca: et egressus Deo sacrificavit, et benedictus est cum filiis suis. Arcepitque promissionem a Deo, non ultra futuram hujusmodi perniciem hominum per diluvium. Postea vero Senio quidem et Japheto benedixit, maledixit autem Chanaanum, quia pater ejus Cham revelaverat nuditatem patris. Maledictio autem illa eventum habuit in Gabaonitis (b); imo potius specie quidem maledictio erat, sed revera prophetia. Hinc sequuntur qui ex Noe orti sunt usque ad Phalec, qui hoc nomen sortitus est, quia ejus tempore divisa fuit terra. Tunc enim turrim ædificaverunt, unde locus Babylon est appellatus, quod *Confusionem* significat, quia illic confusæ sunt linguæ eorum. Pater autem Phaleci Heber dicitur non consensisse cum cæteris circa ædificationem turris; ideoque ipsi loquelam non mutatam fuisse, sed mansisse illum

¹ Titulus in Lugdunensi Cod. sic habetur: *Brevis veteris Testamenti synopsis, auctore Chrysostomo. Genesis. Liber primus.*

(a) Hæc pluribus explicantur Tom. IV, Hom. 22 in Genesis, ubi probatur eos, qui a Setho orti erant, filios Dei vocari, et hic ipse locus Psalmi 81 affertur: *Ego dixi, Dii estis.* Filias autem hominum filias esse Caini dicit paulo postea.

(b) Commentario in Isalam ad cap. 2, versu 1, hæc ipsa sic exprimit Chrysostomus: Οὐ μὴν οὐδὲ τὴν ἀρὰν διακρίνομεν, ἀλλ' ἐπὶ τῶν Γαβωνιτῶν λαβοῦσαν τὸ τέλος τῶν ἐκ τοῦ Χάναν γεγονότων. Καὶ γὰρ ἐν ταύτῃ ἀρᾷ προφητεία τὸ λεγόμενον ἔν. Quæ ipsissima hic quoque habentur: unde probari videatur hoc opus Chrysostomi esse. Hoc ipsum vero de Gabaonitis ait etiam infra in Synopsi libri Jesu, sive Josue.

τὴν Ἰωάννου πάλιν τινὲς μὲν ἐγκρίνουσιν, οἱ πλείους δὲ γε νόθον λέγουσι. Verum hic scriptor non accurate loquitur. Nam Patrum Græcorum principes, Athanasius in Canone suo p. 962, Basilius, Gregorius Naz., insuperque Hippolytus atque Methodius auctor Synopsios inter Athanasii Opera, ad hæc autem to a Latina Ecclesiæ Apocalypsim inter authentica opera admiserunt. Quamobrem jure illa inter canonicas Scripturas locum habet. Vide Oecumenii opusculum in Biblioth. Coisliniana p. 278.

cum integra sua dialecto, quæ ab illo denominationem sortita sit. Nam cum ille Heber vocaretur, hæc Hebraica appellata est (a) : quod signum est maximum Hebraicam esse omnium linguarum antiquissimam. Antequam enim confunderentur linguæ, hæc omnes utebantur. Est autem hic Heber inter majores Abraham et Nachor (t), et nepotem suum Lot, et venit in Charran, in animo habens inde proficisci in terram Chanaanorum. Illoque mortuo in Charran, jubetur a Deo Abraham transmigrare ex Charran, et venit in Sychem in terra Chanaan. Et dixit ei Deus, semini ejus se daturum terram illam. Et ædificavit Abraham altare Deo, et fixit tabernaculum suum versus mare. Cum fames autem esset, descendens in Ægyptum præcepit uxori suæ, ut diceret se sororem ejus esse. Cum porro sustulisset eam Pharaon, et Dei ultionem expertus esset, reddidit illam Abraham. Litigantibus invicem pastoribus Abraham et Loti, ipsi habitatione separati sunt. Lot accepit Sodomitarum terram : Abraham vero ad quercum Mambre habitavit, promissionesque rursum a Deo accepit, ejus semen multitudine propagandum esse, et illam terram possesurum. Chodollagomor, quia ab ipso defecerant quinque reges Sodomiticæ terræ, qui ipsi prius servierant, assumptis secum tribus aliis regibus, bellum ipsis intulit, eosque in fugam versos captivos abduxit ; in quibus erat etiam Lot. Ilis auditis Abraham, cum vernaculis suis trecentis octodecim, illos insequutus, eripuit fratris filium cum equitatu et mulieribus ; et Melchisedeco se benedicenti et afferenti panem et vinum, decimas dedit. Ideo ait Paulus (c) in epistola ad Hebræos : *Et Levi qui decimas accepit, decimatus est* (Hebr. 7. 9). Regi Sodomorum roganti ut equitatum acciperet non annuit : *Ne dicas*, inquit, *Ego ditavi Abraham.* (Gen. 14. 23). Tunc Deo ipsi dicente, *Merces tua magna erit* (Gen. 15. 1), filiorum orbitatem deplorat : rursumque audit, cum qui ex illo egressurus erat, ejus hereditatem accepturum esse, et semen ejus futurum sicut stellas cæli. Hic jacet illud : *Credidit Abraham Deo, et reputatum est illi ad justitiam* (Gen. 15. 6). Sectiones (d) facit, et discit peregrinum futurum esse semen suum, et postea liberandum fore postquam depressum fuerit per quadringentos annos. Sara autem quia sterilis erat, dat Agarem Abrahamo, ut liberos susciperet ex illa. Cum autem hæc iterum gestaret, contra heram suam sese extulit : traditque illam Saræ Abraham, ut contumeliam ulcisceretur. Illa vero ab hera sua male accepta, a domo aufugit, ab angeloque jubetur ad domi-

nam suam redire ; promissionemque accipit semen ipsius multiplicandum esse : pueroque antequam nasceretur nomen imponit angelus, Ismael ipsum appellans. Peperit Agar Ismaelem, et Abraham cum nonaginta novem annorum esset, nomen mutavit. Non enim ultra Abram, sed Abraham vocatus est. Præcipit illi Deus ut circumcidatur cum tota domo : nomenque Saræ mutatur, vocaturque illa Sara. Accipit Abraham promissionem circa Isaacum. Apparet Abrahamo Filius Dei (a) cum duobus angelis, et ait illi : *Revertar ad te tempore isto ad horas : et habebit filium Sarra uxor tua* (Gen. 18. 10). Abraham obsecrat Deum pro Sodomis. Duo angeli veniunt ad Lot. Instantes Sodomitæ perquirunt eos, et percutiuntur cæcitate. Abducto autem Loto angeli egrediuntur domo : et ipse quidem cum filiabus salvus confugit in Segor : uxor autem ejus facta est columna salis, quia retro respexit. Ut vero Sodomitarum regio incensa est, et Lot in montem se contulit, conceperunt ex illo duæ filiæ ejus, et major peperit Moab, junior vero Ammon : coitum vero cum patre per ebrietatis fraudem consequutæ sunt, putabant enim genus humanum defecisse. Peregrinatus est in Geraris Abraham, et Abimelech rex Gerarorum Saram accepit : Deo autem minas in ipsum intentante, se e purgabat ille dicens, putasse mulierem illam sororem ejus esse : sic enim ipsa dixerat. Reddidit vero illam Abraham cum donis. Tunc postquam reddita fuerat, peperit Isaacum. Ejecit autem domo ancillam cum filio ejus Ismaele. Abimelech porro pepigit cum Abrahamo fœdus, ut nihil injuriæ inter eos intercederet : et accipit ille septem agnas ab Abrahamo, in testimonium putei juramenti, ut palam esset illum Abraham esse. Jubetur Abraham filium offerre in holocaustum, et offert, immolaturque aries pro eo. Hæc porro figura erant œconomiz quam pro nobis dispensaturus erat Christus. Moritur Sara, et empto loco Abraham ab Ephrone Chettæo, illic uxorem sepelit, mititque servum, ut uxorem ducat Isaac ex Mesopotamia, præcipiens ne filium suum illo ducat, si noluerit mulier venire. Ut autem venit servus in urbem Nachoris, et signum petiit, quo virginem agnitus erat : signum autem illud erat, si præberet illa sibi et camelis suis aquam ad bibendum : exit Rebecca filia Bathuelis filii Nachoris : Nachor vero frater erat Abraham. Cum dedisset autem ipsa illi et camelis suis potum, et dixisset cujus esset filia, introducit virum et hospitio accipit. Ubi dixit ille cujus rei causa venisset, et petiisset ut sibi traderetur puella, id virginis arbitrio parentes reliquerunt. Illam annuentem assumens servus abscessit : fuitque illa uxor Isaaci. Sara defuncta, ducit Abraham uxorem Chetturam, et filios, quos ex illa susceperat, separavit ab Isaaco, muneribus affectos : opum vero suarum heredem fecit Isaacum, et mortuus est. Hic recensentur nomina filiorum Ismaelis, qui habitavit ab Evilat usque ad Sur. Cum Rebecca ste-

(a) Hoc ipsum de Hebero, etsi brevius, dicit Homil. 30 in Genes., Tom. IV, col. 279.

(b) In Hebræo, in Vulgata, et in Editione LXX dicitur Thare secum assumpsisse Abram et Lotum, non autem Nachorem. Sed hæc lectio in exemplari Chrysostomi haud dubie habebatur, ut videas Homil. 31 in Genes., Tom. IV, col. 282, vel Dact. *Θάρης τὸν Ἀβραμ, καὶ τὸν Νάχὺρ, Ἐὶ ἀπέχθη Θάρᾱ Ἀβραμ ἐπὶ Νάχὺρ*, etc., quod ipsum bis infra repetitur. Hinc porro Chrysostomo asseri videtur hæc Synopsis. Multas autem fuisse in exemplaribus LXX varietates Hieronymus et alii passim affirmant. Codex quoque Lugdunensis Nachorem etiam habet.

(c) Vide Homil. 35 in Gen., Tom. IV, col. 328.

(d) Sectiones animalium. Vide Gen. 13, 10

(a) Filius Dei qui ab Abraham exceptus est, Dominus vocatur Homil. 43 in Genes., Tom. IV, col. 387. De filiabus 1 ut infra paucis dicit ea, quæ pluribus enarrata sunt Homil. in Genes. 44, col. 410-412.

αὐτοῦ Ἀὐτ, καὶ ἔρχεται εἰς Χαρρᾶν, προθέμενος εἰς τὴν Χαναανὶν ἐλθεῖν, καὶ ἀποθανόντο· αὐτοῦ ἐν Χαρρᾶ, προστάττεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ Ἀβραάμ μετοικῆσαι ἀπὸ Χαρρᾶν, καὶ ἦλθεν εἰς Συγὲμ τῆς γῆς Χαναάν. Καὶ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, τῷ σπέρματι αὐτοῦ θῶσαι τὴν γῆν. Καὶ ψυχοδύμησεν Ἀβραάμ θυσιαστήριον τῷ Θεῷ, καὶ ἐπηξίε τὴν σκηνὴν αὐτοῦ κατὰ θάλασσαν. Γενομένου δὲ λιμοῦ, κατελθὼν εἰς Αἴγυπτον παραγγέλλει τῇ γυναικὶ αὐτοῦ εἰπεῖν, ὅτι ἀδελφὴ αὐτοῦ εἴη. Καὶ λαβὼν αὐτὴν Φαραὼ, καὶ ἑτασθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, δίδωσι τῷ Ἀβραάμ. Μαγεσθέντων τῶν ποιμένων τοῦ Ἀβραάμ καὶ τοῦ Ἀὐτ πρὸς ἀλλήλους, διεκλόντο τὰς οἰκίσεις. Καὶ ὁ μὲν Ἀὐτ ἔλαβε τὴν Σοδομηνῶν, ὁ δὲ Ἀβραάμ πρὸς τῇ δοῦλῃ τῇ Μαμδρί^a κατήκνησεν, ἐπαγγέλλας τε ἔλαβε πάλιν παρὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ ὅτι εἰς πλήθος ἐπιδώσει αὐτοῦ τὸ σπέρμα, καὶ ὅτι κληρονομήσει τὴν γῆν. Ὁ Χοδολαγομὸρ, ἐπειδὴ ἀπέστησεν αὐτοῦ οἱ πάντε βασιλεῖς οἱ τῆς Σοδομηνῆς, δουλεύοντες αὐτῷ πρότερον, παραλαβὼν ἑτέρους βασιλεῖς τρεῖς, ἐπιστράτευσεν αὐτοῖς, καὶ τροπωσάμενος ἔλαβεν αἰχμαλώτους· ἐν οἷς ἦν καὶ ὁ Ἀὐτ. Ὁ δὲ Ἀβραάμ ἀκούσας, καὶ σὺν τοῖς οἰκογενέσιν αὐτοῦ τριακοσίοις δεκαοκτὼ καταδιώξας, ἐξέλειτο τὸν Ἰδελφιδεὺν μετὰ τῆς Ἰππου καὶ τῶν γυναικῶν· καὶ τῷ μὲν Μελχισεδέκ εὐλόγησαντι αὐτὸν, ἐξενεχόντι ἄρτους τε καὶ οἶνον, δεκάτην ἔδωκε. Διό ψησιν ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους, ὅτι Καὶ ὁ [320] Ἀνδρὶς ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται. Ὑπὸ τοῦ βασιλέως Σοδόμων παρακληθεὶς τὴν Ἰππον λαβεῖν, οὐκ ἐπένευσεν· *Ἰνα μὴ εἰπῃς, φησὶν, Ἐγὼ πεπλούτηκα τὸν Ἀβραάμ*. Τότε τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν εἰπόντος, ὅτι *Ὁ μισθός σου πολλὸς δόσται*, ἀποδύρεται τὴν ἀπαίδαν· καὶ ἀκούει πάλιν, ὅτι ὁ ἐξ αὐτοῦ ἐξελευσόμενος κληρονομήσει αὐτὸν, καὶ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἔσται ὡς τὰ ἄστρα τοῦ οὐρανοῦ. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Ἐπίστευσεν Ἀβραάμ τῷ Θεῷ, καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην*. Τὰ διχοτομήματα ποιεῖ, καὶ μανθάνει ὅτι πάροικον ἔσται τὸ σπέρμα αὐτοῦ, καὶ ὅτι μετὰ ταῦτα ἀπαλλαγῇ, μετὰ τὸ ταπεινωθῆναι ἐν τετρακόσια. Σάρρα δὲ ἐπὶ στείρα ἦν, δίδωσι τὴν Ἄγαρ τῷ Ἀβραάμ, ἵνα παιδοποιησῇται ἐξ αὐτῆς. Ὡς δὲ ἐκύει, ἐπήρθη κατὰ τῆς κυρίας αὐτῆς· καὶ δίδωσιν αὐτὴν τῇ Σάρρᾳ ὁ Ἀβραάμ, ὥστε ἀμύναι τῇ ὕδρι τῇ αὐτῆς. Ἡ δὲ κακωθεῖσα ὑπὸ τῆς θεσποίνης, ἀπέδρα ἀπὸ τῆς οἰκίας, καὶ κελεύεται ὑπὸ ἀγγέλου ἀποστραφῆναι πρὸς τὴν κυρίαν αὐτῆς· λαμβάνει τε ἐπαγγελίαν, ὅτι τὸ σπέρμα αὐτῆς ἐπιδώσει εἰς πληθος, καὶ ὄνομα τῷ παιδίῳ πρὶν ἢ τεχθῆναι ἐπιτίθουσιν ὁ ἀγγελος, Ἰσμαὴλ αὐτὸν καλῶν. Ἐτεκεν ἡ Ἄγαρ τὸν Ἰσμαὴλ, καὶ Ἀβραάμ ἐτῶν ἐνετήκοντα ἐνέδα μετωνομάζετο. Οὐκ ἐτί γὰρ Ἀβραμ, ἀλλὰ Ἀβραάμ· ἐκλήθη. Κελεύεται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ περιτεμῆθαι αὐτὸς πανοικεσίᾳ. Καὶ τὸ τῆς Σάρρας ὄνομα ἀμείβεται, καὶ καλεῖται Σάρρα. Καὶ λαμβάνει περὶ τοῦ Ἰσαὰκ ἐπαγγελίαν ὁ Ἀβραάμ. Επιφαίνεται τῷ Ἀβραάμ ὁ Ὑῖδς

τοῦ Θεοῦ μετὰ δύο ἀγγέλων, καὶ λέγει πρὸς αὐτὸν· *Ἐπαρήξω πρὸς σὲ κατὰ τὴν καιρὸν τούτων εἰς ὥρας, καὶ ἔξει υἱὸν Σάρρα ἡ γυνὴ σου*. Ἀβραάμ δεῖται τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ Σοδόμων. Οἱ δύο ἄγγελοι ἔρχονται πρὸς τὸν Ἀὐτ. Ἐπιστάντες οἱ Σοδομίται ἐπεζήτουν αὐτοῦς, καὶ πλήττονται ἀορασίᾳ. Τὸν δὲ Ἀὐτ λαθόντες οἱ ἄγγελοι ἐξῆλθον τῆς οἰκίας· καὶ αὐτὸς μὲν ἅμα ταῖς θυγατράσι διασώζεται εἰς Σηγώρ· ἡ δὲ γυνὴ γέγονε στήλη ἄλδς, ἐπειδὴ ἀπέδωκεν εἰς τὰ ὀπίσω. Ὡς δὲ ἐνεπρήσθη ἡ Σοδομὴν, καὶ ἀπῆλθεν εἰς τὸ ὄρος Ἀὐτ, καὶ συνέλαβον ἐξ αὐτοῦ αἱ θυγατέρες αὐτοῦ, καὶ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἔσχε τὸν Μωάβ, ἡ δὲ νεωτέρα τὸν Ἀμμών· τὴν δὲ μετὰ τοῦ πατρὸς μίξιν ἐκλεψαν τῇ μέθῃ· φροντο γὰρ τὸ ἀνθρώπινον ἐκλειοπέναι γένος. Παρώκησεν ἐν Γεράροις ὁ Ἀβραάμ, καὶ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ ἔλαβε τὴν Σάρραν· ἀπειλῆσαντος δὲ αὐτῷ τοῦ Θεοῦ, ἀπελογεῖτο λέγων, ἀδελφὴν αὐτοῦ νενομικέμαι τὴν γυναῖκα εἶναι· οὕτω γὰρ αὐτὴ εἶπεν. Ἀπέδωκε δὲ αὐτὴν τῷ Ἀβραάμ μετὰ δώρων. Τότε ἀποδοθεῖσα τίκτει τὸν Ἰσαὰκ. Ἐκβάλλει δὲ τὴν παιδίσκην τῆς οἰκίας μετὰ τοῦ παιδίου Ἰσμαὴλ. Ὁ δὲ Ἀδιμέλεχ τίθεται πρὸς τὸν Ἀβραάμ διαθήκην, ὥστε μὴ ἀδικῆσαι ἀλλήλους, καὶ λαμβάνει ἐπὶ ἀμνάδας παρὰ τοῦ Ἀβραάμ, εἰς μαρτύριον τοῦ φρέατος τοῦ ὀρκισμοῦ, ἵνα ἢ ὅλῃον ὅτι τοῦ Ἀβραάμ ἐστι. Κελεύεται ἀνεγέχαι τὸν υἱὸν εἰς ὀλοκάρπωσιν, καὶ ἀναφέρεται, καὶ σφάζεται κρὶς ἀντ' [321] αὐτοῦ. ^b Ταῦτα δὲ τύποι ἦσαν τῆς μελλούσης οἰκονομίας ὑπὸ Χριστοῦ τελείσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Ἀποθνήσκει Σάρρα, καὶ ἀγοράσας τόπον ὁ Ἀβραάμ παρὰ Ἑρρών τοῦ Χετταίου, θάπτει ἐκεῖ τὴν γυναῖκα, καὶ πέμπει τὸν παῖδα αὐτοῦ, ὥστε μνηστεύσασθαι τῷ Ἰσαὰκ γυναῖκα ἀπὸ Μεσοποταμίας, παραγγέλλας μὴ ἀποστρέφαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἐκεῖ, εἰ μὴ βούλοιο ἐλθεῖν ἡ γυνή. Ὡς δὲ ἦλθεν ὁ παῖς εἰς τὴν πόλιν Ναχώρ, καὶ τὸ σημεῖον ἤτησε, καθ' ὃ ἡμελλε γνωρίζειν τὴν παρθένον· ἦν δὲ τὸ σημεῖον, παρὰσχέιν ἐκείνην αὐτῷ τε καὶ ταῖς καμήλοις αὐτοῦ πιεῖν· ἐξέρχεται Ρεθέκκα ἡ θυγάτηρ Βαθουήλ τοῦ υἱοῦ Ναχώρ· ὁ δὲ Ναχώρ ἰδελφὸς ἦν τοῦ Ἀβραάμ· δοῦσά τε αὐτῷ πιεῖν καὶ ταῖς καμήλοις, εἰποῦσά τε, τίνας εἴη θυγάτηρ, εἰσάγει τὸν ἄνδρα καὶ ξενίζει. Ἐπειδὴ δὲ εἶπεν ἐκείνος, τίνας ἔνεκεν ἦλθε, καὶ ἤτει τὴν παῖδα λαβεῖν, τῇ παρθένῳ τὴν ἀφροσιν ἐπέτρεψαν οἱ γονεῖς. Ὡς δὲ ἐπένευσεν ἐκείνη, λαβὼν αὐτὴν ἀπῆλθε· καὶ ἐγένετο τῷ Ἰσαὰκ γυνή. Λαμβάνει ὁ Ἀβραάμ γυναῖκα τὴν Χετούραν, ἀποθανούσης Σάρρας, καὶ τοὺς ἐξ αὐτῆς γενομένους παῖδας· ἐξαπέστειλεν ἀπὸ Ἰσαὰκ. δόματα δούς αὐτοῖς· τῆς δὲ οὐσίας Ἰσαὰκ κληρονόμον ἐποίησε, καὶ ἀπέθανε. Τὰ ὀνόματα τῶν υἱῶν Ἰσμαὴλ ἔγκειται ἐνταῦθα· κατήκνησε δὲ ἀπὸ Εἰλὰτ ἕως Σούρ. Τῆς Ρεθέκκας ἐστειρωμένης, ἰδεῖτο Ἰσαὰκ τοῦ Θεοῦ, ὥστε κυεῖν αὐτὴν· καὶ ἐπειδὴ ἐκύει, ψησὶν αὐτῇ ὁ Θεός· *Δύο ἔσθῃ ἐν τῇ κοιλίᾳ σου, καὶ λαὸς λαοῦ ὑπερέξει· προλέγων τὰ περὶ Ἰουδαίων καὶ ἡμῶν τῶν Χριστιανῶν*. Ὡς δὲ ἐτέχθη τὰ παῖδια καὶ ἠυξήθη,

^a Μαμδρί legitur in Homiliis in Genesim. Sed quam bellis et harum vocalium η et i commutatio nemo nescit.

^b Hæc de sacrificio Abrahæ, quod erat figura crucis, sive æconomis Christi, pluribus explicat Chrysostomus tomo IV, p. 478.

ἀποδίδονται καὶ πιπράσκει ἐφήματος φακῆς τὰ πρωτοτόκια αὐτοῦ ὁ Ἡσαῦ τῷ Ἰακώβ. Βουλόμενον δὲ τὸν Ἰσαὰκ εἰς Αἴγυπτον κατελθεῖν, ἐπειδὴ λιμὸς κατέλαχε, κωλύει ὁ Θεὸς, παραινῶν ἔνθα ἔκει, ἐκεῖ μένειν, καὶ ὑπισχνούμενος ἕσθαι μετ' αὐτοῦ, καὶ εὐλογῆσειν τὸ σπέρμα αὐτοῦ καὶ πληθυνεῖν. Μαθὼν δὲ ὁ βασιλεὺς Γεράρων Ἀδιμέλεχ, ὅτι ἡ Ῥεδέκκα γυνὴ ἐστὶ τοῦ Ἰσαὰκ (ὕπαπτευσεν γὰρ ἀδελφὴν αὐτοῦ εἶναι αὐτήν), θάνατον ὥρισε εἰ τις ἐξυδρίσει εἰς αὐτήν. Τότε ἐσπείρεν ὁ Ἰσαὰκ, καὶ εὗρεν ἑκατοστεύουσαν κριθήν. Ὡς δὲ ἤλθεν εἰς πλοῦτον μέγαν ἐκ τῆς εὐλογίας τοῦ Θεοῦ, διεφθονοῦντο αὐτῷ οἱ Φυλιστιεῖς, καὶ ὁ Ἀδιμέλεχ ἀπήλαυνεν αὐτὸν ἐκεῖθεν. Ὁ δὲ οὐκ ἠμύνετο, ἀλλ' ἀνεχώρησε, καὶ ὠρυξε φρέατα, καὶ ἐμάχοντο περὶ αὐτῶν. Ὁ δὲ οὐκ ἀνθίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσεν, ἕως οὗ ἐπαύσαντο. Καὶ εὐλόγησεν αὐτὸν ὁ Θεός. Καὶ ὁ Ἰσαὰκ ἐλθὼντα πρὸς αὐτὸν τὸν Ἀδιμέλεχ ἐδέξατο ἀσμένως καὶ εἰσέλασεν, οὐ μνηστὴς ὢν ἡδίκηθη. Ἐλαθεν ὁ Ἡσαῦ Χαναναίας γυναῖκας, καὶ ἥρισεν τῇ Ῥεδέκκῃ. Ἐγήρασεν ὁ Ἰσαὰκ καὶ ἠμολώπησε, καὶ προστάσσει τῷ υἱῷ Ἡσαῦ θηρεύσαι καὶ ποιῆσαι αὐτῷ ἕδισμα, ἵνα εὐλογῇ αὐτόν. Ὁ δὲ Ἰακώβ, συμπραττούσης αὐτῷ τῆς μητρὸς, ἔφθασε τὸν Ἡσαῦ· ἐψήσασα γὰρ ἐρίφους δύο, καὶ τὰ [322] δέρματα αὐτῶν περιθείσα αὐτῷ, ἵνα ἐπικρύψῃ τὴν λειότητά τοῦ παιδὸς, ἔδωκε τὰ ἐδέσματα εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ, καὶ εἰσέπεμψεν. Ὁ δὲ εἰσελθὼν ἔλαβε τὰς εὐλογίας. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ἡσαῦ, καὶ μαθὼν τὸ γεγονός, ἀπαυδύρετο καὶ ἐθρήνη, καὶ ἤτει εὐλογηθῆναι καὶ αὐτὸς, καὶ ἤνυσεν τῇ ἐπιμονῇ, οὐδὲν μὲν τοσοῦτον ὅσον ἤλπισεν· ἤνυσεν δὲ ὁμοῦ. Μικρὰ τοίνυν εὐλογηθεὶς ἀντὶ μεγάλων, ὠργίζετο πρὸς τὸν ἀδελφόν, ἐμνησικακεῖ, περιέμενε τοῦ πατρὸς τὴν τελευτήν, ὡς τότε ἀδελστέρον ἐπιβουλεύσων αὐτῷ. Μηνύει τῷ Ἰακώβ ταῦτα ἡ μήτηρ, καὶ παραινεί φυγῇ τὴν σωτηρίαν εὐρηκέναι· εἰποῦσα τε πρὸς τὸν Ἰσαὰκ, ὅτι ἀδίωτος αὐτῇ ἔσται ὁ βίος^β, εἰ καὶ Ἰακώβ ἀπὸ τῶν Χαναναίων λάβοι γυναῖκα, παρασκευάζει τὸν Ἰσαὰκ ἐκπέμψαι τὸν Ἰακώβ εἰς Μεσοποταμίαν πρὸς τὸν ἀδελφόν αὐτῆς τὸν Λάβαν, καὶ ἐκ τῶν θυγατέρων αὐτοῦ γυναῖκα λαβεῖν. Ἀπελθόντος δὲ τοῦ Ἰακώβ, λαμβάνει τὴν θυγατέρα Ἰσμαὴλ αὐτῷ γυναῖκα ὁ Πασῦ. Ὁ δὲ Ἰσμαὴλ υἱὸς ἦν τοῦ Ἀδραμ, ἀπὸ τῆς Ἀγαρ γενόμενος αὐτῷ. Βλέπει τὴν κλίμακα ὁ Ἰακώβ, ἵστησι στήλην, καὶ ἐπαγγέλλεται τὰ ὑπάρχοντα αὐτῷ ἀποδεκατώσειν τῷ Θεῷ, εἰ ὑγιαίνων ἐπανέλθοι. Ἐρχεται εἰς τὴν Μεσοποταμίαν, εἶδε τὴν Ῥαχὴλ, ἐφίλησεν αὐτήν· ἀπελθούσα ἡ κόρη ἀπήγγειλε τῷ πατρὶ Λάβαν. Ἐλθὼν αὐτὸς ἐπέγνω τὸν Ἰακώβ, εἰσέγαγεν αὐτὸν πρὸς αὐτόν. Ἐδούλευσεν αὐτῷ ἐπὶ μισθῷ θυγατρὸς· ὁ δὲ τὴν πρεσβυτέραν ἔδωκε· δυσχεραίνοντι δὲ τῷ Ἰακώβ ἐπὶ τῇ ἀπάτῃ, προτείνει ἐπὶ ἔτη ἕτερα δουλεύσαι, εἰ βούλοιο καὶ τὴν νεωτέραν λαβεῖν. Ὁ δὲ καὶ τοῦτο ὑπέμεινε, καὶ λαμβάνει καὶ τὴν νεωτέραν. Ἦν δὲ ἡ μὲν πρεσβυτέρα ἀσθενὴς τοῖς ὀφθαλμοῖς, Λεία· ἡ δὲ νεωτέρα ὠραία, ἡ Ῥαχὴλ. Εἰσι δὲ τύποι αὐταί, ἡ

^α Lugdunensis ὁ δὲ οὐκ ἀφίστατο, ἀλλ' ἕτερα ὠρυσεν ἕως ἐπαύσαντο.

^β idipsum, sed alio modo exprimit Chrysostomus tomo IV, p. 526, nempe, τὰ τῆς ζωῆς ἡμῖν οἰχεται.

μὲν πρεσβυτέρα τῆς συναγωγῆς τῶν Ἰουδαίων, ἡ δὲ νεωτέρα τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ. Συνέλαβε Λεία, καὶ ἔτεκε τὸν Ῥουβὲν, τὸν Συμεὼν, τὸν Λευὶ, τὸν Ἰούδαν. Ἡ δὲ Ῥαχὴλ, ἐπεὶ μὴ ἔτικτε, δίδωσι τῷ Ἰακώβ γυναῖκα δευτέραν, τὴν παιδίσκην αὐτῆς Βάλαν, καὶ ἔτεκεν ἐκείνη τὸν Δάν καὶ τὸν Νεφθαλαῖμ. Ἐδωκε δὲ καὶ ἡ Λεία Ζελαφάν τὴν παιδίσκην αὐτῆς τῷ Ἰακώβ γυναῖκα· ἡ δὲ ἔτεκε τὸν Γὰδ καὶ τὸν Ἀσήρ. Ἐτεκε δὲ ἑξῆς Λεία μετὰ ταῦτα τὸν Ἰσάακ καὶ τὸν Ζαβουλὼν. Τότε ἔτεκε καὶ ἡ Ῥαχὴλ τὸν Ἰωσήφ. Ὡς δὲ ἤθελεν ὁ Ἰακώβ ἀπελθεῖν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν, δίδωσιν αὐτῷ τὸν μισθὸν ὁ Λάβαν, ὃν αὐτὸς ὁ Ἰακώβ ὥρισε, πᾶν φαῖον ἐν τοῖς ἔρνασι, καὶ πᾶν λευκὸν ἐν ταῖς αἰξίν· ὡς δὲ πολλὰ τὰ τοιαῦτα γέγονεν· ἐτίθει γὰρ ῥάβδους ἐν τοῖς ποτιστηρίοις, καὶ ἐνεκίσσα τὰ πρόβατα, καὶ ἔτικτε λευκὰ καὶ ποικίλα, καὶ σποδοειδῆ ῥαντά. Τὸ δὲ πᾶν τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν, ὡς αὐτὸς φησιν ὁ Ἰακώβ. Διεφθονοῦντο αὐτῷ υἱοὶ Λάβαν, καὶ λαβὼν λάθρα τὰς αὐτοῦ γυναῖκας μετὰ τῶν ὑπαρχόντων ἀπῆλθεν. Ὁ δὲ Λάβαν κατεδίωξε, καὶ πρὶν αὐτῷ συμβαλεῖν, ἠπειλησεν ὁ Θεὸς αὐτῷ, εἰ τραχίως προσερχεῖται τῷ Ἰακώβ. Ὁ δὲ ἐλθὼν, τὸ μὲν πρῶτον ἐνεκάλει, [323] καὶ τὴν αἰτίαν ἐξήτει τῆς λαθραίας ἀναχωρήσεως. Ὡς δὲ εἶπεν ὁ Ἰακώβ, διὰ τὸ πεφθονῆσθαι μήποτε τὰς θυγατέρας αὐτοῦ λάβοι, τοῦτο πεποιηκέναι, ἐξήτει τοὺς θεοὺς αὐτοῦ Λάβαν, οὗς ἐκλεψεν ἡ Ῥαχὴλ. Ὡς δὲ οὐκ εὗρεν, ἐπιτίθεται σφοδρῶς ὁ Ἰακώβ ἐγκαλῶν. Καὶ τέλος, φαγόντες καὶ πίνοντες, διεχωρίσθησαν ὁλλήλων, βουνὸν λίθων στήσαντες ἐκεῖ, ὃν καὶ βουνὸν μαρτυρίου ἐκάλεσαν. Τότε συνήντησαν τῷ Ἰακώβ ἄγγελοι Θεοῦ. Ἀποστέλλει ὁ Ἰακώβ πρὸς τὸν Ἡσαῦ, ἀπαγγέλλων αὐτοῦ τὴν ἐπιδημίαν. Ὡς δὲ ἤλθον οἱ ἀποσταλνέτες, καὶ εἶπον ἔρχεσθαι τὸν Ἡσαῦ μετὰ τετρακοσίων ἀνδρῶν, περίφοδος γενόμενος δεῖται τοῦ Θεοῦ, ὥστε αὐτὸν ἀπαλλάξει τοῦ ἐπικειμένου κινδύνου, καὶ πέμψει δῶρα τῷ Ἡσαῦ. Ὡς δὲ εἰσῆλθε τὸν χειμῶνα ὁ Ἰακώβ, καὶ εὐλογηθῇ, καὶ μετωνομάσθῃ τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁρᾷ τὸν Ἡσαῦ ἐρχόμενον, καὶ διελὼν τὸ πλῆθος, ἐὰς μὲν παιδίσκας μετὰ τῶν παίδων αὐτῶν πρῶτας ἔταξε, τὴν δὲ Λείαν δευτέραν μετὰ τῶν παιδίων, καὶ τὴν Ῥαχὴλ μετὰ Ἰωσήφ ἐσχάτην ἔρχεσθαι κελεύσας, αὐτὸς πρῶτος ἀπῆει. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ἀσμένως ὁ Ἡσαῦ, καὶ τὰ δῶρα ἔλαβε παρ' αὐτοῦ, ἡξίου συμπορεύεσθαι αὐτῷ· ὁ δὲ παρηγεῖτο. Καὶ ἐλθὼν κατέλυσεν εἰς πόλιν Σικίμων Σαλήμ, ἔνθα Συχὲμ ὁ υἱὸς Ἐμμὼρ τοῦ βασιλέως, ἑραστὴς Δίνας τῆς θυγατρὸς Ἰακώβ, καὶ φθίρας τὴν παρθένον, ἡξίου νόμφ γάμου λαβεῖν αὐτὴν γυναῖκα. Εἶπε δὲ Συμεὼν καὶ Λευὶ δώσειν ἐτοίμως, εἰ περιτμηθεῖν ἐκείνοι μετὰ τοῦ λαοῦ αὐτῶν. Ὡς δὲ περιτμήθησαν, ἔτι ὄντας ἐν τῷ πόνῳ ἀνέβησαν αὐτοὺς Συμεὼν καὶ Λευὶ. Ἐφοβεῖτο λοιπὸν ὁ Ἰακώβ, μὴ συνεπιθῶνται αὐτῷ οἱ πλησίον Χαναναῖοι· καὶ τοῦ Θεοῦ καλεῖσθαι αὐτὸν εἰς Βαιθλῆλ. Καὶ ἀπέθανεν ἡ τροφὸς Ῥεδέκκα. Ὡς δὲ ἡλθὼν αὐτῷ ὁ Θεός, ἀπάρας ἐκ Βαιθλῆλ κατώκησεν ἐπέκεινα πύργου Γαδέρ. Τότε ἐδυστόκησεν ἡ Ῥαχὴλ, καὶ ἀπέθανε, καὶ ἐτάφη ἐν τῇ ὁδῷ Ἐφραθᾶ.

^α In textu Biblico legimus, πᾶν διάλεινον καὶ φαῖον ἐν ταῖς αἰξίν. Sed qui compendio loquitur, non omnia jam accurate exprimere valet.

rilis esset, obsecrabat Isaac Deum ut illa conciperet : atque ut gestavit uterum, dixit illi Deus : *Dux gentes in utero tuo sunt, populusque populum superabit* (Gen. 25. 23) : prædicens ea quæ Judæos et nōs Christianos spectabant. Ut autem pueri nati sunt et creverunt, tradit venditque primogenitā suā Jacobo Esāū pro coctione lentis. Cum vellet Isaac in Ægyptum descendere, quia fames prævalebat, cohibuit illum Deus, hortatus ut illic maneret, ubi tunc erat, pollicitus se cum ipso futurum, ac benedicturum semen ipsius, ipsumque multiplicaturum. Cum didicisset autem Abimelech rex Gerororum Rebecca uxorem esse Isaac (suspiciabatur enim sororem ejus esse), mortem indixit iis qui ipsi contumeliam inferrent. Tunc semina sparsit Isaac, et centies multiplicatum hordeum invenit. Cum autem ex benedictione Dei magnis auctus esset divitiis, invidabant ei Phylistiim, et Abimelech inde eum expulit. Ille vero non obstitit, sed recessit, et puteos fodit, pro quibus lites fuerunt (a). Ille vero non ultus eos, alios fodit puteos, donec illi molestiam inferre desierunt. Et benedixit illum Deus. Isaac autem se adeuntem Abimelechum benigne suscepit convivioque excepit, injuriarum immemor. Duxit Esāū Chananæas mulieres, quæ litigabant cum Rebecca. Senuit Isaacus et caligaverunt oculi ejus, præcepitque Esāū filio suo, ut venaretur et pararet sibi cibaria, ut benediceret eum. Jacob autem, de matris consilio et opera, Esāū fratrem prævenit : nam coctis illa hædis duobus, et pellibus eorum filio circumpositis, ut filii levitatem obtegeret, cibaria ipsi tradidit, et emisit eum. Ille vero ingressus benedictiones accepit. Ubi autem accessit Esāū, et quod gestum erat edidit, lamentabatur, lugebat, petebatque et ipse benedictionem sibi dari : et perseverantia sua aliquid effecit ; nihil tamen tantum, quantum sperabat : impetravit tamen. Parva itaque loco majoris benedictione donatus, irascebatur contra fratrem, injuriæ memor, expectabatque patris mortem, ut tunc sine metu insidius ipsi pararet. Hæc Jacobo indicat mater, hortaturque ut fuga salutem sibi pararet : cumque dixisset Isaac non vitalem sibi fore vitam, si Jacob etiam ex Chananæis uxorem duceret, illud effecit ut Isaac Jacobum mittat in Mesopotamiam ad fratrem ipsius Labanum, ut ex filiabus ejus uxorem ducat. Post Jacobi profectum duxit Esāū filiam Ismaelis sibi uxorem. Ismael autem filius erat Abraham ex Agare. Videt scalam Jacob, cippum erigit, promittitque se honorum suorum decimas Deo daturum, si incolumis revertetur. Venit in Mesopotamiam, vidit Rachelem, ipsam osculatus est ; reversa puella id renuntiavit patri suo Labano. Ille veniens agnovit Jacobum, induxit illum domum. Jacob servivit illi, in mercedem filiam ipsius accepturus : ille vero majorem natu dedit. Ægre ferenti Jacobo ob fallaciam, proposuit ut septem alios annos sibi serviat, si velit et juniorem ducere. Ille vero id quoque passus est, et duxit etiam juniorem. Erat autem major natu Lia lipis oculis ; junior autem Rachel formosa. Hæ vero figuræ sunt, nempe major natu synagoga Judæorum,

(a) Hæc pluribus explicantur Tomo IV, col. 457

junior autem Ecclesiæ Christi. Concepit Lia, et peperit Ruben, Symeonem, Levi et Judam. Rachel autem quia non pariebat, dat Jacobo uxorem secundam, ancillam nempe suam Balam, et peperit illa Dan et Nephthalim. Dedit etiam Lia Zelpham ancillam suam Jacobo uxorem : hæc vero peperit Gad et Aser. Peperit deinde etiam Lia Isachar et Zabulon. Tunc peperit quoque Rachel Josephum. Cum autem vellet Jacob reverti in terram suam, dat ipsi mercedem Laban, quam ipse Jacob determinavit, omne fuscum in agnis, et omne album in capris : illa autem quam plurima oriebantur : ponebat enim Jacob virgas in canalibus ; et concipiebant oves, et pariebant alba et varia, et cineritio colore sparsa. Illud vero totum Dei erat opus, ut ipse Jacob ait. Invidebant ei filii Laban, et ille clam acceptis uxoribus suis cum facultatibus abscessit. Laban vero insequutus eum est, ac priusquam cum illo congrediretur, interminatus est illi Deus, si aspere Jacobum adoriretur. Ille vero ut advenit, primo incusabat, et causam quærebat, cur furtim abscessisset. Ut autem Jacob respondit, se idco fecisse, quod sibi invideretur, et veritum ne filias suas retineret, deos suos repetebat Laban, quos furata erat Rachel. Cum autem non invenisset, instat vehementer Jacob incusans. Demum, postquam comederant et biberant, in viam quisque suam recesserunt, tumultum illic lapidum statuentes, quem collem testimonii vocarunt. Tunc occurrere Jacobo angeli Dei. Mittit vero Jacob ad Esāū, qui annuntiarent adventum suum. Ut vero redierunt ii qui missi fuerant, et nuntiaverunt veniro Esāū cum quadringentis viris, formidine captus rogat Deum, ut se ab imminente periculo liberet, mittitque dona Esāū fratri. Ut autem ingressus est Jacob in torrentem, benedictionemque accepit, ac mutatum fuit nomen ejus, videt Esāū venientem, ac divisa turba sua, ancillas cum filiis suis primas constituit, Liam secundam cum filiis, et Rachelem cum Joseph postremam venire jussit : ipse vero primus incedebat. Ut autem placide vidit illum Esāū, et dona ab illo accepit, rogabat se viæ comitem acciperet : Jacob autem renuit. Confecto itinere moratus est in Salem Sici-morum urbe, ubi Sychem filius Emmor regis, amore Dinæ filiæ Jacobi captus est, illaque vitata, rogabat illam ducere uxorem sibi liceret. Responderunt Symeon et Levi, se libenter duros, si ipsi circumciderentur cum populo suo. Ut vero se circumciderunt, cum adhuc in dolore versarentur, illos interfecere Symeon et Levi. Metuebat deinceps Jacob ne in se irruerent vicini Chananæi : Deoque jubente ascendit in Bethel. Mortuaque est nutritrix Rebecca. Ut autem benedixit Jacobo Deus, profectus ex Bethel habitavit ultra turrin Gader. Tunc infeliciter peperit Rachel et mortua est, sepultaque est in via Ephrata : hæc est Bethlechem. Qui natus autem est, Benjamin erat. Tunc dormivit Ruben cum Balla concubina patris sui. Illo tempore mortuus est Isaac ; et sepelierunt eum Esāū et Jacob. Genealogia ducitur progeniei Esāū, inter quos Job reperitur (a), qui Jobab hic vocatur. Josepho in-

(a) Jobi originem ab Esāū deducit Chrysostomus hic et

vident fratres somniorum causa, et quod magis a patre diligeretur. Illumque solum nacti occidere volebant: consulens autem Ruben, ut in lacum injiceretur, volebat illum saltem a morte eripere. Cum iniecissent, viderunt denique Madianitis, Juda consulente. Tunicam autem ejus sanguine tinctam ostenderunt patri. Ille vero putans illum a fera devoratum, graviter lugebat. Judæ autem nati sunt, Er, Aunan, et Selon. Mortuo autem Er, uxorem ejus Thamarē duxit frater ejus Aunan: qui volebat semen suscitare fratri suo. Ut vero hic quoque mortuus est, non ultra volebat Judas Seloni tertio filio Thamarē uxorem dare. Thamar vero ornata ut meretrix secus viam sedit. Illam autem vere meretricem putans Judas (nam vultum obtegerat), ingressus est ad eam, pignusque dedit illi, torquem et annulum et virgam. Ut vero renuntiatum postea est Thamarē utrum gestare, jussit socer ejus Judas eam comburi. Illa vero misit dicens, ex illo viro se concepisse, cujus esset annulus. Tunc ait Judas, *Justior est Thamar quam ego* (Gen. 38. 26). Cum autem peperit, emisit manum Zara, et postea retraxit, et egressus est Phares, et postea Zara. Hæc porro sic allegorice explicantur. Protulit, inquit, primus populus, nempe justi qui ante legem fuerunt, manum, id est vitam virtute ornatam et angelicam. Deinde in medium inducta est lex; postea vero revocata rursum est illa prior vita, per Christi institutum ad perfectiorem statum protracta (a). Emit Josephum princeps coquorum Pharaonis Pentephres: ipsique commisit curam omnium quæ in domo sua erant. Non cessit ille heri ad peccandum hortant. Calumnia impetitus est, conjectus in carcerem fuit: etiam illic dominium obtinebat; principi pincernarum et principi pistorum interpretatus est somnia. Evenit sicut ipse dixerat: ille quippe occisus, hic in pristinum honorem reductus est. Vidit Pharo somnia boum et spicarum; quibus significabatur abundantia, et quæ illam subsequuta est fames. Eductus ex carcere est Joseph, ut illa interpretaretur; nam eum indicaverat princeps pincernarum. Interpretatus ille est, deditque consilium, quo fami remedium adhibebatur. Statuitur post Pharaonem primus, et multo collecto in septem annis ubertatis frumento; quando fames institit, volentibus vendebat. Venerunt etiam fratres ejus ad emendum. Ubi autem non cum illis vidit Benjaminum, metuens ne illum quoque perdidissent, incusat eos ut exploratores terræ, nec criminis aliam fore solutionem dicit, nisi fratrem juniorem Benjaminum in Ægyptum adducentes, ostendere possent. Arrepto autem et vincto Symeone, cæteros dimisit, et frumento et argento dato. Ubi autem viderunt argentum, cum aperirent saccos, de re tam inopinata turbati sunt. et Benjaminum a patre postulabant, cui omnia quæ gesta erant enarrarunt. Ille vero rennebat puerum emittere. adhibi, ut in titonil. 7 de Penitentia. Et hæc est veterum recentiorumque multorum opinio, illum Jobab qui inter Esau nepotes fertur esse Jobum.

(a) Hanc allegoriam eodem prorsus sensu explicat Chrysostomus Hom. 82 in Genes. Tom. IV, col. 534, 535. sed hic quædam adjicit, quæ Chrysostomi inventionem præ se ferunt.

Ut autem fames invaluit, cum instaret Judas Benjaminum volens abducere, se sanum et incolumem reducturum pollicitus, dedit Jacob duplicatum argentum, jubens alia quoque dona afferri. Ut autem ad Josephum pervenerunt, ab eo perhumaniter excepti sunt; de patre ille interrogavit, et lauto illos convivio excepit. Cum porro de reditu ageretur, jussit poculum aureum injici in saccum Benjamini, illis ignorantibus. Ut autem injectum fuit poculum, dum illi abirent, jubet Joseph præpositum domus suæ viros insequi. Insequeutus ille incusabat quod beneficium malis remunerarent. Illis vero turbatis, et morte dignum definientibus cum qui in furto deprehensus foret, æque servituti obnoxios, inventum fuit poculum in Benjamini sacco. Tunc ingressus Judas, longoque habito sermone de patre, de Josepho, et de Benjamin: cum se ille pro puero ad servitutem offerret, in tantam commiserationem Josephum iniecit, ut tota illa scena proderetur. Omnibus enim exclusis, ut sibi cum libertate flere liceret, sese fratribus cognoscendum exhibuit, misitque ad patrem cum donis et plaustris: id quod etiam Pharaoni placitum erat. Ut audivit Jacob ea quæ ad Josephum spectabant, gaudio perfusus est, et jubente Deo descendit in Ægyptum. Videt Josephum pater: hæc renuntiantur Pharaoni, qui habitare eos jussit in Ramesse. Ut autem exhaustum fuit argentum terræ, jumenta dantes illi homines, frumentum accipiebant: his quoque deficientibus, nec fame desinente, seipsos cum terra dederunt: ac servi Pharaonis constituti seminabant, et quintam partem ipsi referebant, quatuor sibi partes reservantes. Morti proximus Jacob, juramentum exigit a Josepho, ne se in Ægypto sepeliret, sed in sepulcro patrum suorum. Filiosque Josephi Ephraim et Manassem non in nepotum, sed in filiorum ordinem accenset. Caligabatque oculis Jacob: ut autem osculatus est eos, cum benedicturus illos esset, Joseph a sinistris Jacobi posuit Ephraim, et Manassem a dextris. Jacob autem dexteram manum imposuit super juniorem qui a sinistris stabat, sinistram vero super eum qui a dextris, et benedixit. Putantem Josephum id patrem per ignorantiam facere, et monentem, non tulit Jacob, æque gnarum, non ignorantem id facere dixit. Tunc dedit Josepho Jacob Sicimam jure præcipuo, quam Symeon et Levi ceperant. Et benedixit filios suos. Hic de Christo vaticinatur: *Non deficiet, inquit, princeps ex Juda, nec dux de femoribus ejus, donec veniat is cui repositum est* (Gen. 49. 10). Ut autem mortuus est Jacob, luxit eum Joseph, et efferens sepelivit in spelunca Abraham. Dixerunt itaque fratres ejus: *Ne forte injuria memoriam retineat, et referat nobis mala, quæ intulimus ei* (Gen. 50. 13), et rogabant eum dicentes: *Ecce nos servi tui sumus* (Gen. 50. 18). Flevitque Joseph, et dixit eis: *Ne timeatis: nam Dei sum ego. Vos mala consilia cepistis, Deus autem bona retribuit mihi. Ego nutriaui vos et domos vestras* (Ibid. v. 19. 21). Vixit ergo Joseph centum annos (a), et vidit

(a) Omnia exemplaria Bibliorum centum et decem annos

αὕτη ἐστὶ Βηθλεέμ. Ὁ δὲ τεχθεὶς ἦν Βενιαμίν. Τότε ἐκοιμήθη Ῥουθὶ μετὰ Βάλλας τῆς παλλακῆς τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Τότε ἀπέθανεν Ἰσαάκ^α· καὶ ἐθαψάν αὐτὸν Ἡσαῦ καὶ Ἰακώβ. Γενεαλογεῖται οἱ ἀπὸ τοῦ Ἡσαῦ, ἐνθα εὐρίσκεται Ἰωδ ἀπὸ τούτων ὧν, Ἰωδὰδ δὲ ἐνταῦθα καλεῖται. Διαφθοροῦνται τῷ Ἰωσήφ οἱ ἀδελφοὶ τῶν ἐνυπνίων ἐνέκα, καὶ οὕτως μᾶλλον αὐτὸν ὁ πατὴρ ἐφιλεῖ. Καὶ λαβόντες μόνον ἐβούλοντο ἀνελεῖν^α· συμβουλευσάντος δὲ τοῦ Ῥουθὶ εἰς λάκκον ἐμβά-
λειν (ἐβούλετο γὰρ αὐτὸν τῶς ἐξελεσθαι τοῦ θανά-
του), ἐπεὶ ἐνέβαλον, ἀπέδοντο ὑπερὸν τοῖς Μαδια-
ναίοις, τοῦ Ἰούδα τοῦτο εἰσηγησαμένου. Τὸν δὲ χιτῶνα αὐτοῦ βράβαντες αἵματι, ἐπεδείκνυν τῷ πατρί. Ὁ δὲ νομίσας θηριώδων γεγενῆσθαι, ἐθρήνη χαλεπῶς. Τῷ δὲ Ἰούδα ἐτέθησαν Ἡρ, Αὐνὰν, καὶ Σηλὼν. Ἀπο-
θανόντος δὲ τοῦ Ἡρ, τὴν γυναῖκα αὐτοῦ τὴν Θάμαρ
ἐλαβεν ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Αὐνὰν^β· καὶ οὐκ ἐβούλετο
ἀναστῆσαι σπέρμα τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ οὗ-
τος ἀπέθανεν, οὐκ εἴη ἤθελε τῷ τρίτῳ Σηλὼν δοῦναι
γυναῖκα τὴν Θάμαρ ὁ Ἰούδας [324]. Ἡ δὲ Θάμαρ
κοσμησαμένη ἐκάθισεν ὡς πόρνη παρὰ τὴν ὁδόν. Καὶ
νομίσας αὐτὴν ἀληθῶς πόρνην εἶναι Ἰούδας (ἐκεκάλυ-
πτο γὰρ τὸ πρόσωπον), εἰσῆλθε πρὸς αὐτήν,
καὶ ἔδωκεν αὐτῇ ἄρβακθῶνα, ὀρμίσκον καὶ δακτύ-
λιον καὶ ῥάβδον. Ὡς δὲ ἀπηγγέλθη μετὰ ταῦτα,
ὅτι κύει Θάμαρ, ἐκέλευσεν αὐτὴν κατακαυθῆναι
ὁ πανθέρως Ἰούδας. Ἡ δὲ ἀπέστειλε λέγουσα, ἐκ
τοῦ ἀνδρὸς συνεληφθῆναι, οὗ ὁ δακτύλος^γ ἐστὶ.
Τότε φησὶν Ἰούδας· *Δεδικαίωται Θάμαρ ἡ ἐγώ*. Ὡς
δὲ ἔειπτε, προσέξηνεχε τὴν χεῖρα ὁ Ζαρά, εἰτα συν-
έειπε, καὶ ἐξῆλθεν ὁ Φαρὲς, καὶ τότε ὁ Ζαρά. Ταῦτα
δὲ οὕτως ἀλληγορεῖται. Προέξηνεχε, φησὶν, ὁ πρῶ-
τος λαὸς, οἱ πρὸ τοῦ νόμου δίκαιοι, τὴν χεῖρα, τουτ-
έστι, τὴν ἐνάρετον πολιτείαν καὶ ἀγγελικὴν. Εἰτα ἐν
μέσῳ παρεβλήθη νόμος· μετὰ δὲ ταῦτα πάλιν ἀν-
εκτήθη ἐκεῖνος ὁ πρότερος βίος, διὰ τῆς κατὰ Χριστὸν
πολιτείας ἐπὶ τὸ τελειότερον παραχθείς. Ἠγόρασε
τὸν Ἰωσήφ ὁ ἀρχιμάγειρος Φαραὼ ὁ Πεντεφρὴς^δ·
ἐνεχερίσας τὰ κατὰ τὴν οἰκίαν. Οὐκ εἴξε δεσποίνῃ
παρανομεῖν κελευούσῃ ἐκεῖνος. Ἐσυκοφαντήθη, ἐν-
εδλήθη εἰς τὸ δεσμωτήριον· ἦν ἀρχὼν κάκει, διέκρινε
τῷ ἀρχινοχῶν καὶ τῷ ἀρχιστοιπῶν τὰ ἐνύπνια.
Ἐξέθη καθὼς εἶπε· καὶ ὁ μὲν ἀνῆρέθη, ὁ δὲ εἰς τὴν
προτέραν ἐπανήλθε τιμὴν. Εἶδε Φαραὼ τὰ ἐνύπνια
τῶν βοῶν, τῶν σταχυῶν· δι' ὧν ἐδηλοῦτο ἡ εὐθηνία,
καὶ ὁ διαβεβήμενος αὐτὴν λιμὸς. Ἐξηνέχθη Ἰωσήφ
τοῦ δεσμωτηρίου, ἵνα ἐπιλύσῃ· ἐμήνυσε γὰρ ὁ ἀρχι-
νοχός. Ἐπέλυσεν, ἔδωκε καὶ γνώμην τὴν τὸν λιμὸν
παραμυθησομένην. Γίνεται μετὰ τὸν Φαραῶ, καὶ συν-
αγαγὼν σίτον πολὺν ἐν τοῖς ἑπτά ἔτεσι τῆς εὐθηνίας,
ὅτε ὁ λιμὸς ἐπέστη, ἐπώλει τοῖς βουλομένοις. Ἦλθον
καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ πρίασθαι. Ὡς δὲ οὐκ εἶδε μετ'
αὐτὸν τὸν Βενιαμίν, δεδοικώς μὴ καὶ αὐτὸν ἀπώ-
λεσαν, αἰτιάται ὡς κατασκόπους τῆς γῆς, καὶ τοῦ
ἐγκλήματος οὐκ εἶναι ἑτέραν λύσιν, πλὴν εἰ μὴ τὸν
ἀδελφὸν τὸν νεώτερον τὸν Βενιαμίν καταγαγόντες εἰς
Αἴγυπτον ἐπιδείξαι δυνηθεῖν. Λαβὼν δὲ τὸν Συμεὼν

^α Legendum haud dubie οὗ δὲ δακτύλιον. In Lugdunensi codice legitur οὗ δὲ δακτύλιος.

^β Πεντεφρὴς hic Πεντεφρὴς vocatur in Biblitis; sed hæc nomina variant. Πεντεφρὴς etiam vocatur supra Expositione in Psalmum 48, p. 219, tom. V. Πεντεφρὴς etiam legitur in codice Lugdunensi Batavorum.

ἀπ' αὐτῶν καὶ δῆσας, τοὺς λοιποὺς ἐξέπεμψε, τὸν τε
σίτον δοῦς καὶ τὸ ἀργύριον. Ὡς δὲ εἶδον τὸ ἀργύριον
ἐν τῷ κενοῦν τοὺς μαρσίππους, ἐταράχθησαν τῷ πα-
ραδόξῳ, καὶ τὸν Βενιαμίν ἤτουν παρὰ τοῦ πατρὸς
λαβεῖν, τὰ γεγονότα ἀπαγγέλλοντες ἅπαντα. Ὁ δὲ
ἀντείχετο τοῦ παιδίου. Ὡς δὲ ἐπεκράτησεν ὁ λιμὸς,
καὶ Ἰούδας ἐπέκειτο βουλόμενος λαβεῖν τὸν Βενιαμίν,
ὕγι καὶ σῶον ἐπαγγειλάμενος ἐπαγγέσειν, ἔδωκεν ὁ
Ἰακώβ τὸ τε ἀργύριον διπλοῦν, κελεύσας ἐπιφέρει-
σθαι καὶ δῶρα ἑτερα. Ὡς δὲ ἦλθον πρὸς τὸν Ἰωσήφ,
ἐδέξατο αὐτοὺς εὐμενῶς, καὶ περὶ τοῦ πατρὸς ῥώ-
τησε, καὶ εἰσάσας λαμπρῶς. Ἠνίκα δὲ ἔδει ἀπείναι,
τὸ ποτήριον τὸ ἀργυροῦν κελεύει [325] ἐμβληθῆναι
τῷ μαρσίππῳ τοῦ Βενιαμίν, οὐκ εἰδόντων ἐκείνων.
Ὡς δὲ ἐνεβλήθη καὶ λαβόντες ἀπῆλθον, προστάσσει
τῷ ἐπὶ τῆς οἰκίας ὁ Ἰωσήφ καταδιώξαι τοὺς ἀνδρας.
Ὁ δὲ καταδιώξας ἐνεκάλει, ὅτι κακοῖς τὸν εὐεργέτην
ἡμεῖψαντο. Ταρattoμένους δὲ αὐτῶν, καὶ τῷ μὲν
ἄλλοις ἐπὶ τῇ κλοπῇ, εἰ εὐρεθείη, θάνατον ὀρίζοντων,
ἐαυτοὺς δὲ δουλείαν, εὐρίσκεται παρὰ τῷ Βενιαμίν.
Τότε εἰσελθὼν ὁ Ἰούδας, καὶ μακρὸν ἀποτεινας λόγον
περὶ τοῦ πατρὸς καὶ περὶ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τοῦ Βενια-
μίν, ὅς ἦν ἐλόμενος ἀντὶ τοῦ μερικίον δουλεύειν
αὐτὸς, εἰς τοσοῦτον ἐνέβαλεν οἶκτον τὸν Ἰωσήφ, ὡς
ἐλεγχθῆναι^ε τὴν σκηνὴν ἁπασαν. Πάντας γὰρ ἐκβα-
λὼν, ἵνα αὐτῷ μετ' ἐξουσίας διακρύειν ἐξῇ, γνωρίζει
τε αὐτὸν τοῖς ἀδελφοῖς, καὶ ἀποστέλλει ἐπὶ τὸν πα-
τέρα μετὰ δώρων καὶ ἀμαξῶν· ἦν δὲ καὶ τῷ Φαραῶ
τοῦτο συνευδοκοῦν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Ἰακώβ τὰ κατὰ
τὸν Ἰωσήφ, περιχαρὴς τε ἦν, καὶ τοῦ Θεοῦ κελεύσαν-
τος κατέθη εἰς Αἴγυπτον. Ὁρᾷ τὸν Ἰωσήφ ὁ πατὴρ,
ἀπηγγέλθη ταῦτα τῷ Φαραῶ, καὶ κατ'ᾤκησεν ἐν Ῥα-
μεσσή. Ὡς δὲ ἀνάλωτο τὸ ἀργύριον τῆς γῆς, κτήνη
διδόντες οἱ ἄνθρωποι, ἐλάμβανον σίτον· ἐπειδὴ δὲ
καὶ ταῦτα ἐπέλιπε, καὶ ὁ λιμὸς οὐκ ἐπαύετο, ἐαυτοὺς
ἔδωκεν μετὰ τῆς γῆς· καὶ γενόμενοι τῷ Φαραῶ δοῦ-
λοι, ἔσπειρον, καὶ τὸ πέμπτον μέρος εἰδίδον αὐτῶν,
τὰ τέσσαρα αὐτοὶ καρποῦντο. Μέλων δὲ ταυτέων
ὁ Ἰακώβ, ὅρκον ἀπαίτει τὸν Ἰωσήφ, ὥστε μὴ θάψαι
αὐτὸν ἐν Αἴγυπτῳ, ἀλλ' ἐν τῷ τάφῳ τῶν πατέρων
αὐτοῦ. Καὶ τοὺς υἱοὺς Ἰωσήφ, τὸν Ἐφραῖμ καὶ τὸν
Μανασσῆ, οὐκ εἰς ἐγγόνων, ἀλλ' εἰς υἱὸν καταλέγει
τάξιν. Καὶ ἡμελῶνται Ἰακώβ· ὡς δὲ κατεφθίησεν
αὐτοὺς, καὶ ἔδει εὐλογεῖν, ἐξ ἀριστερῶν τοῦ Ἰακώβ
ἔστησε τὸν Ἐφραῖμ ὁ Ἰωσήφ, τὸν δὲ Μανασσῆ ἐκ
δεξιῶν. Ὁ δὲ Ἰακώβ τὴν δεξιὰν χεῖρα ἐπέθηκεν ἐπὶ
τὸν ἐξ ἀριστερῶν ἐστῶτα τὸν νεώτερον, τὴν δὲ ἀρι-
στερὰν ἐπὶ τὸν ἐκ δεξιῶν, καὶ εὐλόγησε, τοῦ δὲ
Ἰωσήφ οἰομένου κατὰ ἄνοιαν τοῦτο ποιεῖν τὸν πα-
τέρα, καὶ διορθουμένου, οὐκ ἠνέσχετο ὁ Ἰακώβ·
εἰδὼς γὰρ ἔφη τοῦτο ποιεῖν, οὐκ ἄγνοῦν. Τότε δίδωσι
τῷ Ἰωσήφ ὁ Ἰακώβ τὴν Σίκιμαν ἐξάρετον, ἣν ὁ
Συμεὼν καὶ Λευὶ εἶλον. Καὶ εὐλογεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ.
Ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ προφητεῖαι. *Οὐκ ἐκλει-
ψει ἀρχὼν, φησὶν, ἐξ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ
τῶν μνηρῶν αὐτοῦ, ὥς ἂν ἔλθῃ ὃ ἀπόκειται α*. Ὡς
δὲ ἀπέθανεν ὁ Ἰακώβ, ἐνέβησεν αὐτὸν ὁ Ἰωσήφ, καὶ
ἀναγαγὼν ἐθαψεν ἐν τῷ σπηλαίῳ Ἀδραάμ. Εἶπον οὖν

^ε Ἐλέγχω vox Chrysostomi familiaris hoc usu.

^δ In vulgatis exemplaribus legitur, ὥς ἂν ἔλθῃ τὰ ἀπο-
κείμενα αὐτῷ· sed in quibusdam ecclesiasticis scriptoribus
ὃ ἀπόκειται legitur, et sic habebat Chrysostomi exemplar:
nam sic ille legit in Genesim p. 638, et alibi.

εἰ ἀδελφοὶ αὐτοῦ· *Μήποτε μνησικακίῃ, καὶ ἀντιποδοῦσαι ἡμῖν κακὰ, ἢ ἐνεδειξάμεθα αὐτῷ, καὶ παρεκάλουν αὐτὸν λέγοντες· Ἰδοὺ ἡμεῖς οὐκέτι σου. Καὶ ἐκλυσεν ὁ Ἰωσήφ, καὶ εἶπεν αὐτοῖς· *Μή φοβέσθε· τοῦ γὰρ Θεοῦ εἰμι ἐγώ· Ὑμεῖς ἔβουλεύσασθε πορνίῳ, ὁ δὲ Θεὸς ἀνταπέδωκέ μοι ἀγαθὰ. Ἐγὼ διαθρέψω ὑμῶς καὶ τοὺς οἰκους ὑμῶν.* Ἐξήσεν οὖν [326] Ἰωσήφ ἐτη ἐκατὸν, καὶ εἶδεν Ἐφραΐμ παιδίᾳ ἕως τρίτης γενεᾶς. Λέγει οὖν τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ· *Ἐπισκοπῇ ἐπισκέψεται ὑμῶς ὁ Θεός, καὶ εἰσάξει ὑμῖς εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, ἣν ὤμοσε τοῖς πατράσιν ὑμῶν δοῦναι αὐτοῖς. Καὶ συναρτίσετε τὰ ὀστέα μου μεθ' ὑμῶν. Καὶ τελευτήσας ἐτῶν ἑκατὸν, ἐτάφη ἐν τῇ σορῷ ἐν Αἰγύπτῳ.**

Σύνοψις τῆς Ἐξόδου.

Ἀναστὰς βασιλεὺς ἐν Αἰγύπτῳ, ὃς οὐκ ᾔδει τὸν Ἰωσήφ, ἐκάκου τοὺς Ἰσραηλίτας τῷ πλητῷ καὶ τῇ πλινθείᾳ. Ἐκέλευσε δὲ καὶ ταῖς μαλαῖς ἀναιρεῖν τὰ ἄρβρα τῶν Ἰσραηλιτῶν· ὥς δὲ οὐκ εἶδαν, τῷ λαῷ τὸ τὸλμημα ἐπέτρεψε. Τότε τίκεται Μωϋσῆς ἐκ τῆς φυλῆς Λευὶ, καὶ ἐξεῖθκαν αὐτὸν οἱ γονεῖς ἐν Ὀββη. Κατελθούσα δὲ ἡ θυγάτηρ Φαραὼ, καὶ ἀνελομένη τὸ παιδίον, ἔδωκε τρέφειν. Μέγας οὖν γενόμενος Μωϋσῆς, ἐξῆλθε πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Κατανοήσας δὲ τὸν πόνον, ὅρᾳ Αἰγύπτῳ τυπτοντά τινα Ἐβραῖον. Περιβλεψάμενος, δὲ ὦδε καὶ ὦδε, οὐχ ὅρᾳ οὐδένα· πατάσας δὲ τὸν Αἰγύπτῳ, ἐκρύνει αὐτὸν ἐν τῇ ἄμμῳ. Ἐξελθὼν δὲ τῇ ἡμέρᾳ τῇ δευτέρᾳ, ὅρᾳ δύο Ἐβραίους διαπληκτιζομένους, καὶ λέγει τῷ ἐνὶ· *Διὰ τί τύπτεις τὸν πλησίον;* Ὁ δὲ εἶπε· *Τίς σε κατέστησεν ἄρχοντα καὶ δικαστὴν ἐν ἡμῖς;* καὶ ἀνέλεῖν μὲ ὁ Θεός ὡς χθὲς Αἰγύπτῳ; Ἐφοβήθη οὖν Μωϋσῆς· ἤκουσε δὲ Φαραὼ τὸ ῥῆμα, καὶ ἐζήτησε ἀνελῖν Μωϋσῆν. Φοβηθεὶς δὲ Μωϋσῆς, ἀνεχώρησεν εἰς Μαδιάμ· ἐδοθήθη αὐτῷ θυγατράσιν Ἰοθὴρ πρὸς τὸ ποτίσαι. Αἱ δὲ ἀνήγγειλαν τῷ πατρὶ τὸ γεγονός, καὶ εἰσῆγγαγον πρὸς αὐτὸν τὸν Μωϋσῆν. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ γυναῖκα· καὶ ἔτεκε τῷ Μωϋσῇ τὸν Γερσὲμ καὶ τὸν Ἐλιέζερ. Ποιμαίνοντι δὲ αὐτῷ λαλεῖ ὁ Θεός· ὅτε ἤλθεν, εἶδε τὸ ἐπὶ τῆς βάτου θυμῶμα, ὅτε ἐκαλετο, καὶ οὐ κατεκαίετο. Καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν εἰς Αἰγύπτου λέγων· *Εἰπέ, Ἐγὼ εἰμι ὁ ὢν.* Κελεύεται δὲ συναγαγεῖν τὴν γερούσιαν, καὶ οὕτως εἰσελθεῖν πρὸς Φαραὼ, καὶ παραγγέλλαι τῷ λαῷ, ἥνικα ἀποτρέγουσι ὡς χρῆσασθαι σκευὴ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ παρὰ τῶν γειτόνων. Καὶ δίδωσιν αὐτῷ σημεῖα τοῖα πρὸς τὸ πιστευθῆναι, τὴν ῥάβδον, ἣ γέγονεν ὄφις, τὴν ἄλλοιωσιν τῆς χειρὸς αὐτοῦ· γέγονε γὰρ ὡς χυμὸν, καὶ πάλιν ἀποκατεστάθη εἰς τὴν οἰκειάν χροιάν, τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ. *Ἐκχεῖς γὰρ ὕδωρ αὐτοῦ, φησὶν, ἐπὶ τὴν ξηρὰν, καὶ ἔσται ὕδωρ.* Ὁ δὲ Μωϋσῆς παρηρτεῖτο· τότε ὀργισθεὶς ὁ Θεός, συνέστρεψε αὐτῷ τὴν Ἰακώβ. Ἀπήγγειλε Μωϋσῆς τῷ πενθερῷ αὐτοῦ τῷ Ἰοθὴρ, ὅτι μέλλει εἰς Αἰγύπτου ἀπέρχεται. Καὶ τελευτήσαντος τοῦ βασιλέως τοῦ ζητούντος αὐτοῦ τὴν ψυχὴν, φησὶν αὐτῷ ὁ Θεός, ὅτι *Εἰσελθε εἰς Αἰγύπτου.* Ὁ δὲ τὰ παιδία καὶ τὴν γυναῖκα λαβὼν, οὕτως ἐσπείρε. Διὸ [327] καὶ ἀγγελοῦ φαίνεται φοδῶν

αὐτόν. Οὐ γὰρ διὰ τὴν περιτομὴν (εἰ γὰρ τῆς περιτομῆς ἔνεκεν, ἐχρὴν μὴ πρότερον ἀναστῆναι τὸν ἀγγελοῦ, ἕως οὗ καὶ τὸν ἕτερον περιέτεμεν ἡ μήτηρ), ἀλλ' ὑπὲρ τοῦ μὴ τὴν γυναῖκα λαβεῖν εἰς Αἰγύπτου. Οὐ γὰρ οἰκῆσαι ἐκεῖ ἐπέμπετο, ἀλλ' ἐξαγαγεῖν τὸν Ἰσραὴλ· ὅπερ καὶ αὐτὸς συνιδὼν, ἀφίησι τὴν γυναῖκα. Καὶ πόθεν δὴλον ὅτι ἀφίηκεν; Ἀπελθόντι αὐτῷ ἐξ Αἰγύπτου ἀπαντᾷ μετὰ τῆς γυναίκας ὁ πενθερός Ἰοθὴρ. Ἐρχεται Ἰακώβ πρὸς Μωϋσῆν, καὶ ἀμφότεροι συνήγαγον τὴν γερούσιαν Ἰσραὴλ, καὶ ἀπήγγειλαν αὐτοῖς τὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ· οἱ δὲ ἐχάρησαν. Ὡς δὲ καὶ πρὸς τὸν Φαραὼ εἰσῆλθον, καὶ ἐκέλευον ἐξαποστέλλειν τὸν λαόν, οὐ μόνον οὐκ εἶξεν ὁ βασιλεὺς, ἀλλὰ καὶ πλέον ἐκάκωσε τοὺς Ἰσραηλίτας, κελεύσας μὴ δίδωσθαι αὐτοῖς ἀχυρον, ἀλλ' αὐτοὺς ἀφ' ἑαυτῶν πορίζειν. Ὡς δὲ ἐμαστιχθήσαν οἱ γραμματεῖς διὰ τὸ μὴ πληροῦσθαι τὸ ἔργον, ἐνέτυχον τῷ Φαραῷ, καὶ οὐδὲν ὥνησαν. Κατεβδών λοιπὸν τοῦ Μωϋσέως· καὶ πάλιν ἀποστέλλεται πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, εὐαγγελιζόμενος αὐτῶν τὴν ἐξόδον. Οἱ δὲ οὐκ ἤκουσαν Μωϋσέως ἀπὸ τῆς ὀλιγοψυχίας αὐτῶν. Ἐνταῦθα γενεαλογεῖται Μωϋσῆς, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· *Δέδωκά σε θεὸν τῷ Φαραῷ· καὶ ἀποστέλλει αὐτὸν πρὸς Φαραὼ, κελεύσας ἐπιδείξει σημεῖον, εἰ αἰτήσῃεν ὁ βασιλεὺς, τὸ τῆς ῥάβδου τῆς εἰς ἔρην στραφείσης. Ὡς δὲ ἐγένετο ἡ ῥάβδος ὄφις, καὶ οὐκ εἶξε, τρέπεται τὸ ὕδωρ τοῦ ποταμοῦ εἰς αἷμα, πληροῦται ἡ γῆ βατράκων· εἴτα σκνίπας ἐπῆλθον, εἴτα ἡ κυνόμυια, εἴτα ὁ θάνατος τῶν κτηνῶν, εἴτα αἱ φλυκτίδες, εἴτα ἡ χάλασα καὶ τὸ πῦρ, εἴτα ἡ ἀκρίς, καὶ τὸ σκότος τὸ ψηλασπτόν. Ὡς δὲ ἡμελλεν ὁ τῶν πρωτοτόκων ἐπάγεσθαι θάνατος, κελεύονται οὕτως πρὸδατον ἄρσεν, ἀμωμον, καὶ χρίσαι τὰς φιλὰς τῶν αἵματι· οὐ γὰρ ἀπολείσθαι τοὺς ὄντας ἐν τῇ οἰκίᾳ, ἐν ᾗ ἂν τὸ αἷμα ᾦν [i. ἡ] τοῦ ἀμνοῦ. Τότε καὶ τῶν ἑπτὰ ἡμερῶν τῶν ἀζύμων αὐτοῖς νομοθετεῖ· καὶ εἰσελθῶσιν εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, φυλάττειν κελεύει τὴν λατρείαν. *Κἀν ἐρωτήσωσιν ὑμῶς υἱοὶ ὑμῶν, φησὶ, ἔρεῖτε· Θυσίαι τὸ πάσχι τοῦτο Κυρίῳ.* Ὡς δὲ κατὰ τὸ μέσον τῆς νυκτὸς ἀπώλετο τὰ πρωτότοκα τῶν Αἰγυπτίων, ἀπῆλθαν τοὺς Ἰσραηλίτας τῆς Αἰγύπτου. Οἱ δὲ ἐξῆλθον, λαβόντες τὴν σκευὴ τὰ ἀργυρᾶ καὶ χρυσᾶ, καὶ πολλὸν λαόν μετ' αὐτῶν ἐπικύκον, καὶ πρὸδατα, καὶ βόας, καὶ κτήνη. Ἢ δὲ κατοικήσας τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, ἣν κατήκησαν αὐτοὶ καὶ οἱ πατέρες αὐτῶν ἐν γῇ Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν γῇ Χαναάν, ἐτη τετρακόντια τριάκοντα. *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἀνάθες καὶ ἀγίωσόν μοι πᾶν πρωτότοκον ἀπὸ ἀνθρώπου ἕως κτήνους, ὅτι ἀπέκτεινε τὰ πρωτότοκα Αἰγυπτίων. Οὐκ ἡγάγε δὲ αὐτοὺς διὰ Φυλιστιεῖμ, ἵνα μὴ μετανοήσωσιν [328] ἰδόντες πόλεμον, καὶ ἀποστρέψωσιν εἰς Αἰγύπτου, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἐρυθρᾶς. Πέμπτη δὲ γενεὰ ἀνέβησαν υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐξ Αἰγύπτου· καὶ ἐλαβε Μωϋσῆς τὰ ὀστέα Ἰωσήφ. Ὡδήγει δὲ ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ στόλιον πυρὸς τὴν νύκτα, καὶ στόλιον νεφέλης τὴν ἡμέραν. Ὡς δὲ κατεβίωσεν ὁ Φαραὼ μεταμεληθεὶς, ἐπάταξε τὴν θάλασσαν Μωϋσῆς τῇ ῥάβδῳ, καὶ διεπρέθη· παρελθόντων δὲ τῶν Ἰσραηλιτῶν, συνῆλθε κατὰ τῶν Αἰγυπτίων, καὶ κατεπόντισεν αὐτούς. Καὶ ἦσε Μωϋσῆς τὴν ψῆν, ἦσε δὲ καὶ Μαριάμ μετὰ τῶν γυναικῶν. Ἦλθον εἰς Μαρόβας, ἐνθα πικρὸν ἦν τὸ ὕδωρ, καὶ ἐγλύχανεν αὐτὸ Μωϋσῆς διὰ τοῦ ξύλου. Ἦλθον ἐνθα δώδεκα πηγάς καὶ φονικες οἱ ἐδομήκοντα· ὁ δὲ τόπος Ἐλεῖμ ἐλέγετο. Ἦλθον ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἐρημον ἀνὰ μέσον Ἐλεῖμ καὶ Σινά. Τότε ἐγόγγυ-**

^a Codex Lugdunensis sic desinit: ἐπανερχονται ἐξ Αἰγύπτου ἀνερχεῖν αὐτοῦ τὰ ὀστέα. Ὁ δὲ ἀπέθανε. Ἐθῆκαν αὐτῶν παιός (sic) ἐν τῇ σορῇ τὴν ἐν Αἰγύπτῳ. Hic aliquid corruptum vultumque est.

^b Hic opinio legendum καὶ παραγγεῖλαι τῷ λαῷ, ἥνικα ἀποτρέψωσι, et sic habet Lugdunensis codex. Celsianianus vero καὶ παρήγγειλε.

filios Ephraim usque ad tertiam generationem. Dixit porro fratribus suis : *Visitatione visitabit vos Deus, et inducet vos in terram promissionis, quam iuravit patribus nostris se daturum eis. Et simul vobiscum feretis ossa mea* (Gen. 50. 24). Cum vixisset centum annis, sepultus est in loco in Ægypto.

SYNOPSIS EXODI.

Exsurgens in Ægypto rex qui Josephum non noverat, Israelitas afflixit in luto et latere. Præcepit etiam obstetricibus, ut occiderent masculos Israelitarum; ut autem illæ non paruerunt, illud facinus populo commisit. Tunc nascitur Moyses ex tribu Levi, et exposuerunt eum parentes in arcula. Descendens vero filia Pharaonis, eductum infantem nutriendum tradidit. Cum in virum crevisset Moyses, egressus est ad filios Israel. Ut autem laborem eorum considerabat, vidit Ægyptium, qui Hebræum verberabat, cumque hinc inde respexisset, neminem vidit; percussoque Ægyptio, abscondit illum in arena. Egressus die sequenti, vidit Hebræos duos sese mutuo verberantes, alterique dixit : *Cur verberas proximum?* Infit ille : *Quis te constituit principem et iudicem nostrum? an occidere me vis, ut heri Ægyptium* (Exod. 2. 13. 14)? Timuit ergo Moyses, Pharaoque rem gestam audivit, ac quærebat interficere Moysen. Metuens Moyses recessit in Madiam : iuvitque Jothoris filias ad aquandum. Illæ rem gestam patri nuntiaverunt, ad eumque adduxere Moysen. Jothor dedit illi filiam suam in uxorem : et peperit illa Moysi Gerseni et Elieser. Ipsi greges pascenti loquitur Deus; cum accessit, vidit in rubo miraculum illud, cum ureretur et non combureretur. Et mittit illum Deus in Ægyptum dicens : *Dic [de me], Ego sum qui sum* (Exod. 3. 14). Jubetur congregare seniorum cœtum, et sic intrare ad Pharaonem, præcipereque populo, ut cum aufugerent, vasa argentea et aurea mutarentur a vicinis. Datque illi talia signa ut fides ei haberetur, virgam quæ versa est in serpentem, mutationem manus suæ; facta quippe est alba sicut nix (ex lepra), et rursum restituta est in pristinum colorem; aquam item fluminis, *Effundes enim, inquit, ex ea in aridam, et sanguis erit* (Exod. 4. 9). Reluctante Moysæ, iratus Deus adjunxit ipsi Aaronem. Annuntiavit Moyses Jothori socero suo, se in Ægyptum esse profecturum. Mortuoque rege, qui ipsum interficere quærebat, ait illi Deus : *Ingredere in Ægyptum* (Ibid. v. 19). Ille vero assumptis filiis cum uxore, sic profectus est. Ideo angelus ipsi apparet, exterruens eum (a). Non enim propter circumcisionem (si enim circumcisionis causa, oportebat non ante discedere angolum, quam alterum mater circumcidisset), sed ideo apparuit, ut non uxorem duceret in Ægyptum. Non enim eo mittebatur, ut illic habitaret, sed ut educeret Israelitæ : quod et ille intelligens, remisit uxorem. At unde palam est quod remisit? Post discessum vitæ Josepho tribuunt : sed lapsu, ut videtur, graphico decem anni hic et infra omissi sunt.

(a) Hæc dicitur fuisse sententia Rabbi Abrahami, angelum non ideo Moysen occidere voluisse, quod filios non circumcidisset, sed quod uxorem et filios simul secum adduceret : et probabilis certe ea ratio est, quæ hic affertur.

ex Ægypto occurrit illi cum uxore ipsius Jothor socer ejus. Venit Aaron ad Moysen, et ambo congregarunt seniores Israelis, et ipsis renuntiaverunt Dei mandata : illi autem gavisi sunt. Ubi vero ad Pharaonem accesserunt, jusseruntque eum dimittere populum, non modo non annuit rex, sed etiam Israelitas vehementius afflixit, iubens ne daretur eis palca, sed ut ipsi eam sibi reperirent. Cum autem scribæ verberarentur, quod opus non impleretur, Pharaonem adierunt, nihilque impetrarunt. Tunc oclamarunt contra Moysen : rursumque mittitur ille ad Israelitas, exitum illis annuntians. Illi vero ne audierunt quidem Moysen, tam dejecto erant animo. Hic scribitur Moysis genealogia, et ait illi Deus : *Dedi te deum Pharaoni* (Exod. 7. 1.) : mittitque illum ad Pharaonem, iubens ostendere signum, si rex peteret, virgæ in serpentem conversæ. Ut autem virga in serpentem mutata est, nec tamen rex cessit, vertitur aqua fluminis in sanguinem, impletur terra ranis : deinde sciniphæ exierunt, mox cynomyia, postea mors jumentorum, postea pustulæ, hinc grando et ignis, postea locustæ, et tenebræ palpabiles. Cum autem inducenda esset mors primogenitorum, jubentur immolare agnum immaculatum, et inungere postes sanguine : neque enim morituros esse eos qui essent in ea domo, in qua sanguis agni esset. Tunc illis lege statuit septem dies azymorum : et si ingressi fuerint in terram promissionis, jubet hunc servare cultum. *Et si interrogaverint vos, inquit, filii vestri, dicetis, Sacrificium pascha hoc est Domino* (Exod. 12. 27). Cum autem media nocte periissent omnia primogenita Ægyptiorum, abegerunt Israelitas ex Ægypto. Illi vero egressi sunt, cum accepissent vasa argentea et aurea, multumque populum secum promiscuum, et oves, et boves, et jumenta. Habitatio autem filiorum Israel, qua habitarunt ipsi et patres eorum in terra Ægypti et in terra Chanaan, fuit annorum quadringentorum et triginta (a). Et ait Deus : *Consecre et sanctifica mihi omne primogenitum ab homine usque ad pecus* (Exod. 13. 2.), quia occidit primogenita Ægyptiorum. Non duxit autem eos per Phylistiin, ne pœniteret eos bellum videntes, neu reverterentur in Ægyptum, sed per mare Rubrum. Quinta autem generatione ascenderunt filii Israel ex Ægypto : et accepit Moyses ossa Josephi. Ducebat autem Deus Israelitæ ductu ignis per noctem, et ductu nubis per diem. Ut autem insequutus est Pharaos mutata sententia, virga percussit Moyses mare, et divisum est : cum autem pertransiissent Israelitæ, mare conjunctum est contra Ægyptios, et demersit eos. Et cecinit Moyses canticum, cecinit et Maria cum mulieribus. Venerunt in

(a) Cum his consonant quæ dixit in Notitia 37 in Genesim, Tom. IV, col. 346, annos nempe quadringentos servitutis, quos semini Abrahamæ prædixit Deus Genes. 15, 13, incipiendo a tempore, quo Abrahamæ imperatum est, ut ex Charran egrediretur. Quadringentos annos eo loco dicit, quia quadringenti tantum feruntur in textu Geneseos. Ille vero quadringentos triginta statuit cum B. Paulo Ffist. ad Galatas, ubi ait, a promissione Abrahamæ facta ad usque tempus datæ legis, annos esse quadringentos triginta. Quo autem pacto numerandi sint anni illi, diximus ibidem in nota, T. IV, col. 346.

Marrhas, ubi amara erat aqua, et dulcem reddidit illam Moyses per lignum. Venerunt in locum ubi erant duodecim fontes, et septuaginta palmæ: locus autem vocabatur Elim. Inde venerunt in desertum inter Elim et Sina. Tunc murmuraverunt in deserto Israelitæ, carnes postulantes. Tunc pluit illis manna. Deinde intulit coturnicem. Illic circa manna, quod cum multum erat, non redundabat, cum parvum, non deficiebat, jussit nihil relinqui in crastinum. Illi vero non paruerunt, et quod residuum fuit vermibus scatebat. Dixit, Ne egrediamini ad colligendum sabbato: illi vero neque in hoc obsequuti sunt, et cum egressi essent, nihil invenerunt. Jube Moyses in vase aureo reponi ex manna in futuras generationes. Manna vero comederunt quadraginta annis. Tunc murmuraverunt ob sitim. Et percussit Moyses petram, exiitque aqua. Venit Amalec bellatum contra Israel: et in fugam illum vertit Jesus filius Nave: ac quamdiu erant manus Moysis erectæ, superabat Israel; quando autem demittebat eas, superabatur. Illud vero signum erat crucis. Stabant quippe Aaron et Or qui sustinebant manus Moysi. Dixit autem Dominus ad Moysen: *Scribe hoc in monumentum in libro* (Exod. 17. 14). Accedit Jothor socer Moysis cum uxore ejus (generum autem illum præter usum vocat Scriptura) et Moysi et populo (a). Enarrat mirabilia Moyses socero: ille vero miratus est. Ut autem vidit totum populum Moysi adstantem, illum vero non posse erga omnes judicium exercere, auctor est illi socer, ut deligat viros potentes, religiosos, justos, odientes superbiam, et constituat eos millenarios, centenarios, quinquagenarios, decuriones (Exod. 18. 21). Obtemperavit ei Moyses, et ascendit in montem. Præcepitque ei Deus ut populo diceret, eos futuros Dei regale sacerdotium, gentem sanctam, si obedierint. Illi vero dixerunt: *Omnia quæcumque dixit Deus, faciemus et audiemus* (Exod. 19. 8). Tunc præcipit populo, ut purificetur usque ad tertium diem, et lavet vestimenta sua. Hic dictum est illud quod habetur apud Apostolum in Epistola ad Hebræos: *Si tetigerit montem, lapidabitur* (Hebr. 12. 20). Tunc mons fumigabat, voces tubarum sonabant. Tunc præcepta legis accipit Moyses, nempe decalogum, et reliqua jura. Illud autem, *Diis non maledices* (Exod. 22. 28), non de idolis dictum est, sed de principibus: subdit enim: *Principi populi tui non maledices*. Pollicetur multa ipsis bona, si obedierint: quod gentes sint superaturi, terram possessuri; pollicetur item aquam eorum benedictum iri, et panem, omni morbo liberandos illos esse, non futuram sterilem esse in illis, neque orbem, neque immaturam mortem, terminos eorum se positurum esse a mari Rubro usque ad Phylistinorum terram, a deserto usque ad Euphratem. Tunc innolavit Moyses, et dimidium sanguinis effudit ad altare: accipiensque sanguinem aspersit populum. Horum meminit Paulus in Epistola ad Hebræos dicens: *Neque primum Testamentum sine sanguine renovatum est*

(a) Hæc, et Moysi et populo, videntur mendose irre-
p. 328.

(Hebr. 9. 18). Jubetur Moyses ascendere et accipere tabulas. Et erat ibi quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Audivit autem dispositionem tabernaculi, et eorum quæ in ipso continebantur, et sacerdotalis amictus, et unctionis sacerdotum, et redemptionum. Hæc vero erant ut singuli dimidium didrachmi partem darent, id est, obolos decem. Et de compositione olei præcipit, et de observatione sabbati. Conveniunt Israelitæ contra Aaronem et in idololatriam incidunt. Tunc ait Deus Moysi: *Sine me, et delebo eos, et faciam te in gentem mannam* (Exod. 32. 10). Ut autem descendens Moyses vidit vitulum et populum ludentem, projecit et contrivit tabulas, increpavit Aaronem, præcepit filiis Levi venientibus; dixit: *Si quis ad Dominum, veniat ad me, ut occidat unusquisque fratrem suum et proximum suum: et ceciderunt tres mille viri* (Exod. 32. 26 — 28). Tunc ascendens Moyses dixit Deo: *Si quidem dimittis illis peccatum, dimitte; sin minus, dele me de libro, quem scripsisti* (Exod. 32. 31. 32). Tunc flevit populus, et jussus est deponere ornatum suum. Illic dictum fuit: *Et loquutus est Dominus ad Moysen, quasi si quis loquatur ad amicum suum* (Exod. 33. 11). Jesus autem filius Nave non egrediebatur ex tabernaculo. Tunc rogat Moyses Deum, ut non derelinquat populum, et dolois duabus tabulis, accepit decalogum, transactis rursus quadraginta diebus et quadraginta noctibus. Præcipitur autem ipsi iterum de pascha, de sabbato, de exterminandis gentium diis, de primogenitis ipsi sanctificandis. Illic legitur, Moysen cum velo loquutum populo esse; quod ad Corinthios secunda ait Paulus (2. Cor. 3. 15). Tunc illis præceptum est de sabbato, de materia ad tabernaculi constructionem adhibenda, hoc est, de auro, de ære, de capillis, deque reliqua materia. Et illi quidem cum magna afferebant alacritate, ita ut redundaret; operatis autem est Beseleel de tribu Juda, et Eliab de tribu Dan omnia ad apparatus necessaria; et tabernaculum stetit, nubesque operuit illud. Quod autem impensum fuit ad opera, auri quidem viginti novem talenta et sicii septingenti, argenti talenta centum, sicii 772, æris talenta septuaginta, et bis mille quingenti sicii.

LEVITICUS, LIBER TERTIUS (a).

Leviticus vocatur hic liber, quia proprie et peculiariter totam Levitici ministerii formam continet, et quo pacto Aaron et filii ejus ex tribu Levi in sacerdotes electi utique fuerint, et quidquid discriminis est inter sacrificia et oblationes, et qualis sit universus sacrorum cultus, sacerdotalique ministerium. Deinde cujusque sacrificii legem exponit; tum ejus quod pro salute, tum ejus quod pro delicto, sive spontaneo sive involuntario, et quo pacto singula dividenda sint et referenda. Enarratur etiam in hoc libro summi sacerdotis, aliorumque sacerdotum unctio: ad hæc,

(a) Hæc tota Levitici synopsis desideratur in Codice Coisliniano, sed habetur in Lugdunensi Batavico. Maxima vero pars ejus eadem ipsa est, quæ in Synopsi Athanasii nomine a nobis edita est Tomo II Operum Athanasii. Ea de re agitur in Diatriba autè Synopsis posita.

σαν οἱ Ἰσραηλῖται ἐν τῇ ἐρήμῳ, κρία ζητούντες. Τότε ἔβρεξεν αὐτοῖς μάννα. Εἶτα ἤνεγκε τὴν ὀρυγμήραν. Ἐνταῦθα ἐπὶ τοῦ μάννα, ὃ τὸ πολὺ οὐκ ἐπλεόνασε, καὶ ὃ τὸ ὀλίγον οὐκ ἡλαττόνησε, παρήγγειλε μὴ ὑπολείπεσθαι εἰς τὴν αὔριον. Οἱ δὲ παρήκουσαν, καὶ γέγονε τὸ καταλειφθὲν σκωλήκων πλήρες. Εἶπε· Μὴ ἐξέλθῃτε συλλέξαι τῷ σαββάτῳ· οἱ δὲ καὶ ἐν τούτῳ παρήκουσαν, καὶ ἐξελθόντες οὐχ εὔρον. Κελεύει Μωϋσῆς ἐν στάμνῳ χρυσοῦ ἀποθέσθαι ἀπὸ τοῦ μάννα εἰς τὰς μετὰ ταῦτα γενεάς. Τὸ δὲ μάννα ἔφαγον τεσσαράκοντα ἔτη. Τότε ἐγγύρουν διὰ τὸ ἔλφος. Καὶ ἐπάταξε Μωϋσῆς τὴν πενθερὰν, καὶ ἐξῆλθεν τὸ ὄδωρ. Ἐρχεται Ἀμαλῆκ πολεμῶσαι τὸν Ἰσραὴλ· καὶ ἐτρέφετο αὐτὸν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ· καὶ ἔως ἦσαν αἱ χεῖρες Μωϋσῆ μετὰ τοῖς, ἴσχυον δὲ Ἰσραὴλ, ὅτε δὲ καθῆκεν αὐτὰς, ἤττωντο. Τοῦτο δὲ τύπος ἦν τοῦ σταυροῦ*. Εἰσῆκεισαν γάρ Ἀαρὼν καὶ Ὡρ, στηρίζοντες τὰς χεῖρας Μωϋσῆ. Εἶπε δὲ Κύριος πρὸς Μωϋσῆν· *Κατάγραψον τοῦτο εἰς μνημόσυνον ἐν βιβλίῳ*. Ἀπαντᾷ Ἰσθδρ ὁ πενθερὸς Μωϋσῆ μετὰ τῆς γυναικὸς (γαμβρὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ καταχρηστικῶς ἡ Γραφή) τῷ τε Μωϋσῇ καὶ τῷ λαῷ^β. Διηγέται τὰ θαυμάσια Μωϋσῆ, τῷ πενθερῷ· ὃ δὲ ἰθαύμασεν. Ὡς δὲ εἶδε πάντα τὸν λαὸν παρεστηκότα Μωϋσῇ, τὸν δὲ οὐκ ἀρκοῦντα πᾶσι κρίνειν, φησὶν αὐτῷ ὁ πενθερὸς· Ἐπίλεξαι ἄνδρας δυνατοὺς, θεοσεβεῖς, δικαίους, μιουήτας ὑπερηφάνων, καὶ κατέστησον αὐτοὺς χιλιάρχους, ἑκατοντάρχους, πεντηκοντάρχους, δεκάρχους^γ. Ἐποίησε Μωϋσῆς οὕτως, καὶ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ὄρος. Καὶ προσέταξεν αὐτῷ ὁ Θεὸς εἰπεῖν τῷ λαῷ, ὅτι ἔσονται τοῦ Θεοῦ βασιλεῖον ἱεράτευμα, ἔθνος ἅγιον, ἔαν ὑπακούσῃσι. Οἱ δὲ εἶπον· *Ἄπαντα, ὅσα εἶπεν ὁ Θεός, ποιήσωμεν καὶ ἀκούσόμεθα*. Τότε προστάσει αὐτῷ λαῷ ἀγνισθῆναι ἕως τρίτης ἡμέρας, πλῆναι τὰ ἱμάτια αὐτῶν. Ἐνταῦθα εἰρηται καὶ τὸ παρὰ τῷ Ἀποστόλῳ ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· *Κἄν θίγη τοῦ ὄρους, λιθοβοληθήσεται*. [329] Τότε ἐκαπνίζετο τὸ ὄρος, φωναὶ σάλπιγγων ἤχουν. Τότε τὰς ἐντολάς τοῦ νόμου λαμβάνει Μωϋσῆς, τὴν Δεκάλογον, καὶ τὰ λοιπὰ δικαιώματα. Τὸ δὲ, *Θεοὺς οὐ κακολογήσεις*, οὐ περὶ εἰδώλων εἰρηται, ἀλλὰ περὶ τῶν ἀρχόντων· ἐπάγει γάρ, *Ἀρχοντες τοῦ λαοῦ σου οὐκ ἐρεῖς κακῶς*. Ἐπαγγέλλεται, εἰ ὑπακούσῃσι, πολλὰ αὐτοῖς ἀγαθὰ· κρατήσῃσι τῶν ἐθνῶν, τῆς γῆς κληρονομίαν, τὸ ὄδωρ αὐτῶν εὐλογῆσιν καὶ τὸν ἄρτον, πάσης μαλακίας αὐτοὺς ἀπαλλάξῃν, μὴ εἶσθαι στείραν ἐν αὐτοῖς, μὴδὲ ἄγονον, μὴδὲ θάνατον ὄντων, τὰ ὅρια αὐτῶν θήσῃσι ἀπὸ τῆς Ἐρυθρᾶς θαλάσσης ἕως τῆς Φυλιστινείας, ἀπὸ τῆς ἐρήμου ἕως τοῦ Εὐφράτου. Τότε οὖν Μωϋσῆς, καὶ τὸ ἦμισυ τοῦ αἵματος προσέτεχε πρὸς τὸ θυσιαστήριον· καὶ λαβὼν τὸ αἷμα κατεσκέδασε τοῦ λαοῦ. Μένεινται τούτων ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους λέγων, *ὅτι Οὐδὲ ἡ πρώτη διαθήκη χωρὶς αἵματος ἐγ-*

* Sic Homilia in illud, *Pater, si possibile est*· καὶ Μωϋσῆς δὲ οὕτω τοῦ Ἀμαλῆκ περιεγένετο, ἐπειδὴ τύπον ἐπέδεικνυτο τοῦ σταυροῦ. *Mox quod dicit Chrysostomus, Iohannem dicit in Scriptura γαμβρὸν καταχρηστικῶς, sed improprie pro πενθερὸν, γενεῇ, in omnibus τῶν Ο' exemplaribus hodieque observatur, ubi γαμβρὸν legitur. Lugdunensis codex hic habet γαμβρὸν δὲ αὐτὸν καλεῖ χρηστικῶς (sic) ἡ Γραφή.*

^β Hæc, τῷ τε Μωϋσῇ καὶ τῷ λαῷ, mendose forsitan interpretantur.

^γ In Bibliis legitur δεκάδάρχους.

καταίνισται. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθὼν λαβεῖν τὰ πυξία. Καὶ ἦν ἐκεῖ τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἦκουσε δὲ τὴν διάταξιν τῆς σκηνῆς καὶ τῶν ἐν αὐτῇ, καὶ τῆς ἱερατικῆς στολῆς, καὶ τῆς χρίσεως τῶν ἱερῶν, καὶ τῶν λύτρων. Ταῦτα δὲ ἦν τὸ ἦμισυ τοῦ διδράχμου ἕκαστον διδόναι, τούτέστιν, ὀβολοὺς δέκα. Καὶ περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ εἰλαίου παραινεῖ, καὶ ὑπὲρ τῆς φυλακῆς τοῦ σαββάτου. Ἐκκλησιάζουσιν οἱ Ἰσραηλῖται κατὰ Ἀαρὼν καὶ εἰδωλολατροῦσι. Τότε φησὶν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσῇ· *Ἐασόν με, καὶ ἀξαισώμενος αὐτοὺς, καὶ ποιήσω σε εἰς ἔθνος μέγα*. Ὡς δὲ κατελθὼν ὁ Μωϋσῆς εἶδε τὸν μόσχον καὶ τὸν λαὸν παίζοντας, ἔρριψε τὰς πλάκας, καὶ συνέτριψεν, ἐπειτίμησε τῷ Ἀαρὼν, ἐκέλευσε τοὺς υἱοὺς Ἀεὺλ ἄλθοῦσιν, εἶπε· *Εἰ τις πρὸς Κύριον^δ, ἴτω πρὸς με, σφάξῃν ἕκαστον τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ καὶ τὸν πλησίον αὐτοῦ. Καὶ ἔπεσον τρισχίλιοι ἄνδρες*. Τότε δὲ ἀνελθὼν Μωϋσῆς λέγει τῷ Θεῷ· *Εἰ μὲν ἀφιεῖς^ε αὐτοῖς τὴν ἀμαρτίαν, ὅπως· εἰ δὲ μὴ, ἐξάλειψόν με ἐκ τῆς βίβλου, ἧς ἔγραψας*. Τότε ἐπένησεν ὁ λαὸς, καὶ ἐκελεύσθη περιελθεῖν τὸν κόσμον αὐτοῦ. Ἐνταῦθα εἰρηται· *Καὶ ἐλάλησε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν, ὡς εἰ τις λαλήσῃ πρὸς τὸν θάνατον γέροντος*. Ἰησοῦς δὲ ὁ τοῦ Ναυῆ οὐκ ἐξέπορεύετο τῆς σκηνῆς. Τότε παρακαλεῖ Μωϋσῆς τὸν Θεόν, ὥστε μὴ καταλιπεῖν τὸν λαόν· καὶ λαβέουσας δύο πλάκας, λαμβάνει τὴν Δεκάλογον, ποιήσας πάλιν τεσσαράκοντα ἡμέρας καὶ τεσσαράκοντα νύκτας. Ἐντέλλεται δὲ αὐτῷ πάλιν περὶ τοῦ πάσχα, περὶ τοῦ σαββάτου, περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τοὺς θεοὺς τῶν ἐθνῶν, ὑπὲρ τοῦ ἀγιάσαι αὐτῷ τὰ πρωτότοκα. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι μετὰ καλύμματος ἐλάλει Μωϋσῆς τῷ λαῷ· ὃ ἐν τῇ δευτέρᾳ πρὸς Κορινθίους φησὶν ὁ Παῦλος. Τότε αὐτοῖς παραγγέλλεται περὶ τοῦ σαββάτου, καὶ περὶ τῆς ὕλης τῆς ὀφειλουμένης προχωρῆσαι εἰς τὴν τῆς σκηνῆς ἐργασίαν, τούτέστι, περὶ τοῦ χρυσοῦ, τοῦ χαλκοῦ, τῶν τριχῶν, καὶ τῆς λοιπῆς ὕλης. Καὶ οἱ μὲν ἔφερον πολλὴν τῇ προθυμίᾳ, ὡς καὶ περισσεύειν· ἐργάζεται [330] δὲ Βεεσελὴλ ἐκ τῆς φυλῆς Ἰούδα, καὶ Ἐλιᾶβ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν ἅπαντα τὰ πρὸς τὴν κατασκευὴν, καὶ ἔσθη ἡ σκηνή, καὶ ἐκάλυψεν αὐτὴν ἡ νεφέλη. Τὸ δὲ ἀναλωθὲν εἰς τὰ ἔργα χρυσοῦ μὲν τέλαντα κβ' καὶ σίκλοι ψ', ἀργυρίου δὲ τέλαντα ρ', σίκλοι φσβ', καὶ χαλκοῦ τέλαντα σ', καὶ σίκλοι βφ'.

Λευϊτικόν, βιβλίον γ'.

Λευϊτικὸν καλεῖται τοῦτο τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἰδικῶς πᾶσαν τῆς τε Λευϊτικῆς λειτουργίας τὴν διατύπωσιν περιέχει, καὶ πῶς Ἀαρὼν καὶ οἱ υἱοὶ αὐτοῦ ἐκλέγονται ἐκ τῆς φυλῆς Ἀεὺλ, καὶ χρίονται εἰς ἱεράς, πᾶσαν τε τὴν διαφορὰν τῶν θυσιῶν· καὶ τὴν ποιότητα πᾶσαν τῆς ἐν τῷ ἱερῷ λατρείας καὶ ἱερατικῆς λειτουργίας. Διηγέται καὶ τὸν νόμον ἐκάστης θυσίας, περὶ τε τοῦ σωτηρίου καὶ τοῦ ἑκούσιου καὶ ἀκουσίτου πλημμελήματος, καὶ πῶς ἐκάστῳ τῶν προσφερομένων διαιρεῖσθαι καὶ ἀναφέρεισθαι ὀφείλει διηγέται. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ ἡ χρίσις τοῦ ἀρχιερέως καὶ τῶν ἱερῶν, καὶ ἡ διάκρισις καὶ ἡ γνώσις τῶν σημείων, περὶ λέπρας ἀνθρώπων καὶ ἱματίων καὶ τοῦχοι οἰκίας, καὶ ὁ νόμος ὁ περὶ καθαρισμοῦ αὐτῶν.

^δ In Bibliis legitur τίς πρὸς Κύριον.

^ε In Bibliis Græcis legitur εἰ μὲν ἀφίεις.

Νόμος τε καὶ διαστολὴ περὶ νομικῶν γάμων, καὶ τίνες εἰσὶ παράνομοι. Καὶ πάλιν διαστολὴ καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων κτηνῶν καὶ πετεινῶν καὶ ἰχθύων καὶ ἔρπετων, καὶ τίνων μὲν ἐκ τούτων ἀπογεύεσθαι ὀφείλουσιν Ἑβραῖοι, τίνων δὲ ἀπέχεσθαι προσετάρχθησαν. Καὶ τὴν μὲν ἡμέραν τῶν σοληγγῶν τῇ νεομηνίᾳ τῇ ἐβδόμῃ μηνὸς δηλοῖ· τὸ δὲ παράγγελμα τῆς μεγάλης νηστείας, ἴν' ἐν αὐτῷ τῷ ἐβδόμῳ μηνὶ δεκάτῃ τοῦ μηνὸς ποιῶσι ταύτην, ἥντινα Σάββατα σαββάτων καὶ ἄφεσιν ἁμαρτίας καλεῖ. Περιέχει τὴν σκηνοπηγίαν τῇ ἐ' τοῦ αὐτοῦ μηνός. Καὶ περὶ ἑορτῶν, καὶ τῶν ἐν ἀναγίγξιν τῶν προσέφεσθαι. Καὶ περὶ ἀφέσεως τῶν πεπρασκομένων Ἑβραίων, καὶ χρεῶν ἀποκοπῆς, καὶ περὶ ἀναπαύσεως τῆς γῆς κατὰ ζ' ἔτη ὀφειλούσης γίνεσθαι. Ἐξηγῆται πάλιν τε ὁ νόμος νομίμων καὶ προσταγμάτων καὶ μαρτυριῶν. Περιέχει καὶ ἐπαγγελίας μὲν τοῖς φυλάττουσιν αὐτὴν, ἀπειλὰς δὲ τοῖς παραβαίνουσιν δεινότητας. Τὴν δὲ διαστολὴν καὶ τὴν αἰτίαν τῶν καθαρῶν καὶ ἀκαθάρτων βρωμάτων οὕτως ποιεῖται. Καὶ τὰ μὲν ἀπὸ κτηνῶν καθαρὰ τὰ τοιαῦτα λέγει, τὰ διχηλοῦντα ὄπλην καὶ ὀνυχιστήρας, ὀνυχίζοντα δύο χιλίων, καὶ ἀνάγοντα μηρυκισμὸν· οἳ ἔστι μόσχος, πρόβατον, αἶξ, ἔλαφος, βοῦβαλος, δορκὰς, ὄνυξ, πύγαργος, τραγέλαφος, καμηλοπάρδαλις, καὶ τὰ τοιαῦτα. Εἰ δὲ τίνα ἀπὸ τούτων ἐνέλιπε, ἀκάθαρτον ἔστιν· οἳ ἔστιν ὁ κάμηλος καὶ ὁ θασύπους καὶ ὁ χοιρόγρυλλος· ταῦτα γὰρ μηρυκᾷται μὲν, οὐ διχηλεῖ δὲ ὄπλην· καὶ ὁ ὕς· καὶ οὗτος διχηλεῖ μὲν καὶ ὀνυχίζει, οὐ μηρυκᾷται δέ. Ἀπὸ δὲ τῶν πετεινῶν, [331] ἃ κελεύει μὴ ἐσθίειν, ταῦτα ἔστιν· τὸν ἀετὸν, τὸν γρῦπα, τὸν ἀλῖα [ἰ. ἀλῖαϊστον], τὸν γῦπα, τὸν ἱκτίων, τὸν κόρακα, καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ ἑράκα καὶ τὰ ὅμοια αὐτῶν, καὶ τὸν νυκτερόρακα, καὶ καταράκτην, καὶ ἴδιον, καὶ πορφυρίωνα, καὶ πελεκῆνα, καὶ κύκνον, καὶ ἑρωδίδον, καὶ χαράδριον, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ἑποπα καὶ νυκτερίδα. Τῶν δὲ ἔρπετων πετεινῶν ἀκάθαρτα ἅπαντα εἶναι λέγει, τὰ πορευόμενα ἐπὶ τριτάτων, ἔχοντα δὲ ἀνωτέρω τῶν ποδῶν σκέλη, ὥστε ἐν αὐτοῖς πηδῆν ἀπὸ τῆς γῆς, οἳ ἔστιν ὁ βροῦχος, ὁ πίττακος, ὁ ἀτταγός, καὶ ἡ ἀκρίς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς, καὶ ὁ ὀφιοῦχος. Τὰ δὲ ἐν τοῖς ὕδασι, ἐν τε τῇ θαλάσσῃ καὶ τοῖς ποταμοῖς καὶ χειμάρροισι γινόμενα, ταῦτα λέγει εἶναι καθαρὰ, ὅσα ἔχει πετερύγια καὶ λεπίδας, οἳ ἔστι τρίγλα, σκάρος, γλαυδός, κεστρεὺς, καὶ τὰ ὅμοια αὐτοῖς. Τὰ δὲ λειπόμενα ἐν τῇ τούτων, ἀκάθαρτα καὶ οὐ βρωτέα, οἷόν ἐστι σπηλῖα· πετερύγια μὲν γὰρ ἔχει, λεπίδας δὲ οὐ. Τῶν δὲ ἔρπετων τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀκάθαρτα ταῦτα λέγει εἶναι, τὴν γαλῆν, τὸν μῦν, τὸν χερσαῖον κροκόδειλον, τὴν μυγαλῆν, καὶ τὸν χαμαιλέοντα, τὸν ἀσκαλαδότην, τὴν σὺρραν καὶ ἀσπάλακα. Περὶ γὰρ τοῦ ὄφως καὶ τῶν ὁμοίων αὐτῷ περιττὸν ἐν αὐτῷ μνημονεῖται· φανερόν μὲν γὰρ ἦν πᾶσι ταῦτα βδελυκτὰ εἶναι καὶ μισητὰ. Ὅμοιος δὲ καὶ περὶ αὐτῶν ἐμνημόνευσεν ἐν τῷ Δευτερονομίῳ. Ἐτι δὲ περιέχει περὶ τε τῶν θνησιμαίων ὡς ἀπηγορευμένων, καὶ τοῦ αἵματος ὁμοίως, καὶ περὶ γυναικῶν τικτουςῶν. Καὶ ἐπὶ σπερτικῶς [ἰ. σπερματικῶς] ἢ ἀκάθαρτος ἔσται ἐπὶ τῇ ἡμέρᾳ. Καὶ [περὶ] τῆς ὀκτομῆρου περιτομῆς τοῦ βρέφους. Καὶ περὶ τῆς ἀφόδου, καὶ περὶ διαφορᾶς τικτουςῶν ἄρβων ἢ θήλυ καθαρισμοῦ. Καὶ νόμος περὶ λέπρας καὶ καθαρισμοῦ αὐτῆς, καὶ περὶ

γονορρέων [ἰ. γονορρῦων] καὶ σπερμογονείας. Περὶ τε εὐλαβείας, καὶ περὶ ἀποπομπῆς καὶ περὶ νηστείας· καὶ περὶ τοῦ μὴ δεῖν ἀτάκτους ποιεῖσθαι συζυγίας, καὶ περὶ γάμων νομίμων καὶ ἀθέσμων, καὶ οὐ χρὴ χήραν ἢ ἐκδεδημένην τὸν ἱερέα λαμβάνειν, ἀλλὰ παρθένον καὶ ἐκ πάντων ἀκολήτων (sic; fort. ἀκλήδωτον). Καὶ περὶ ἐκπορνεύσεως θυγατρὸς ἱερέως. Καὶ περὶ τοῦ ἁμωμον εἶναι τὸν ἱερέα. Καὶ περὶ τῶν προσφερομένων δώρων. Περὶ τε σαββάτων, καὶ ἑορτῶν, καὶ τῆς ἑορτῆς τοῦ πάσχα, καὶ τῶν σκηνοπηγιῶν καὶ τῶν σοληγγῶν. Καὶ περὶ τοῦ ἐλαίου, τοῦ φωτός, καὶ τῶν ἄρτων τῆς προθέσεως, καὶ περὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ τῆς ἀφέσεως. Εἴτα περὶ δούλων Ἰουδαίων καὶ ἑθνικῶν. Καὶ περὶ ἀπαγορεύσεως εἰδώλων οὕτω διαλαμβάνων· Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς ὁμῶν· οὐ ποιήσετε ὑμῖν αὐτοῖς χεῖροποιήματα, οὐδὲ γλυπτὰ, οὐ στηλὴν ἀναστήσετε ὑμῖν, οὐδὲ λίθον σκοπεῖν ὀθήσετε ἐν τῇ γῇ ὑμῶν προσκυνῆσαι αὐτῷ. Πρὸς τοῦτους ἀπειλὰς τῶν παραβαίνοντων οὕτως· Ἐγὼ Κύριος ὁ Θεὸς ὁμῶν, ὁ ἐξαγαγὼν ἐκ γῆς Αἰγύπτου ὑμᾶς, ὄντων ὑμῶν δούλων, καὶ συνέτριψα τὸν δεσμὸν τοῦ ζυγοῦ ὑμῶν, καὶ ἤγαγον ὑμᾶς μετὰ παθήσεως. Ἐὰν δὲ μὴ ὑπακούσητέ μου, μὴδὲ ποιήσητε τὰ προστάγματά μου ταῦτα, ἀλλ' ἀπειθήσητε αὐτοῖς, καὶ τοῖς κήρυμασι μου προσοχολήσῃ ἡ ψυχὴ ὑμῶν, ὥστε ὑμῖς μὴ ποιεῖν πάσας τὰς ἐντολάς μου, ὥστε διασκεδάσαι τὴν διαθήκην μου, καὶ ἐγὼ ποιήσω οὕτως ὑμῖν, καὶ ἐπιστήσω ἐφ' ὑμᾶς τὴν ἀπορίαν, τὴν τε ψώραν, [332] καὶ τὸν ἱκτερον σφακελίζοντα τοὺς ὀφθαλμοὺς ὑμῶν· καὶ σπερτεῖτε διακρινῆς τὰ σπέρματα ὑμῶν, καὶ ἔδοσαν ταῦτα οἱ ὑπερταῖοι ὑμῶν. Καὶ οὕτω περιέχον τὸ βιβλίον ταῦτα μετὰ τῶν λοιπῶν προσταγμάτων καὶ ἐντολῶν τελειοῦται ἐν τούτοις.

Σύνοψις τῶν Ἀριθμῶν.

Ἀ κελεύεται Μωϋσῆς ἀριθμεῖν τὸν λαὸν ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἐπάνω, καὶ ἦσαν ἑξακόσιοι χιλιάδες καὶ τρισχίλιοι, καὶ ἑξακόσιοι καὶ πενήντα χωρὶς τῶν Λευιτῶν. Γενεαλογοῦνται οἱ Λευῖται, καὶ ἀριθμοῦνται, καὶ ἦσαν εἴκοσι δύο χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Ἐπειδὴ δὲ οἱ πρωτότοκοι Ἰσραὴλ εἰκοσιδύο χιλιάδες ἦσαν καὶ τρεῖς καὶ διακόσιοι καὶ ἑβδομήκοντα, ἀντὶ τῶν περισσῶν ἔλαβε λύτρα Μωϋσῆς, καὶ δίδωσιν Ἀαρὼν. Τὰ δὲ λύτρα ἦν χίλιοι τριακόσιοι ἐξηκοντα πέντε σίκλιοι κατὰ κεφαλὴν. Διατάσσει τίνα λειτουργεῖν δεῖ, τίνες Λευῖται ὀφείλουσιν εἶναι· οὐ γὰρ πάντες τῆς αὐτῆς ἡξίουντο τιμῆς. Ἄλλοι μὲν τὰ τιμιώτερα τῶν σκευῶν τῆς σκηνῆς, οἱ δὲ τὰ ἐλάττω ἐνεχειρίζοντο. Ἐγενήθησαν δὲ οἱ Λευῖται οἱ ἀπ' εἰκοσαέτους καὶ ἐπάνω, οἱ καὶ ἐλειτουργοῦν, ἕως πεντηκονταέτους, ὅκατις χίλιοι πεντακόσιοι ἐγδοήκοντα τρεῖς. Τότε κελεύει πάντα ἀκάθαρτον ἐξαποστεῖλαι τῆς παρεμβολῆς, καὶ περὶ θυσίας τῆς ὑπὲρ πλημμελείας διαλέγεται, καὶ τὸν τῆς ζήλοϋσις διατάττει νόμον, ὥστε μὴ συκοφαντεῖσθαι γυναῖκα ἐπὶ μοιχείᾳ,

ἢ Iulijum libri Numerum in Lugdunensi codice sic habet: Ἀριθμεῖ καὶ εἴται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ ἐκάστη φυλὴ ἐκ προσταγμάτων Κυρίου μετρεῖται· καὶ ὁ ἀριθμὸς παντὸς τοῦ λαοῦ ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ δηλοῦται. Οἱ δὲ ἀριθμῶντες ἦσαν, τὸν μὲν λαὸν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν καὶ σὺν αὐτοῖς ἐκάστης φυλῆς ἄρχων. Καὶ ὁ ἀριθμὸς τοῦ πολεμιστοῦ λαοῦ ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἄνω ἐξαποστὰς χιλιάδες καὶ ρ' καὶ ν' χωρὶς τῶν λοιπῶν. Τὴν δὲ φυλὴν Λευὶ καὶ ἑαυτοὺς ἡρίμνησαν διὰ φωνῆς Κυρίου μόνον Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω.

judicium et cognitio indiciorum, quibus tam hominum, quam indumentorum, parietumque domorum lepra deprehendi possit, et quisit eorum expiandum ritus. Præterea quæ sit lex et distinctio connubiorum legitimorum, et quænam pro illegitimis sint habenda. Item quid discriminis sit inter munda et immunda animalia, interque volucres et pisces ac reptilia cujusvis generis, et quibusnam vesci, a quibusnam abstinere dedeant Hebræi. Declarat etiam qui sit Tubarum dies in neomenia mensis septimi : magni quoque jejunii præceptum, quod eodem septimo mense, decima mensis custodiendum sit, quam sabbata sabbatorum et peccati remissionem vocat. Festum etiam Tabernaculorum decima quinta ejusdem mensis celebrari jubet. Agit quoque de festis, et quæ in illis offerenda sint præcipit. Item de manumittendis Hebræis, qui in servitutem venditi sunt, et de debitorum remissione : de quiete septimo quoque anno terræ concedenda. Ad hæc de legalibus præceptis ac testimoniis admonet. Porro servantibus illa, bona pollicetur ; transgredientibus vero gravissima mala minatur. Inter cibos autem mundos et immundos distinctionem hujusmodi ponit. In brutis animantibus hæc munda dicit esse, quæ ungulam dividunt, et geminas ungulas habent, ac ruminationem regerunt ; qualia sunt vitulus, ovis, capra, cervus, bubalus, caprea, oryx, pygargus, tragelaphus, camelopardalis, et similia. Si vero quidpiam eorum defuerit, pro immundo habebitur, ut sunt camelus, lepus, chærogrillus : hæc enim ruminant quidem, sed ungulam non findunt ; et sus quoque : nam hic ungulas habet ac dividit, sed non ruminat. De volatilibus vero quæ edi vetat, hæc sunt : aquila, gryphes, haliaëtus, vultur, milvus, corvus, et his similia, accipiter et similia, nycitorax et similia, cataractes, ibis, porphyrio, pelicanus, cygnus, erodius, charadrius, et his similia, upupa et vesperilio. Repentia volatilia, omnia dicit esse immunda, quæ quatuor pedibus gradiuntur quæque crura pedibus sublimiora habent, ita ut in illis a terra saliant, qualia sunt bruchus, pitacus, attagus, locusta et similia, et lacerta. Quæ vero in aquis, sive in mari, sive in fluminibus ac torrentibus nata, hæc dicit esse munda, illa videlicet quæ planas et squamas habent ; ut sunt trigla, scarus, glaucus, cestreus, et quæ his sunt similia. Quæ autem aliquo eorum carent, immunda nec edenda ; videlicet sepia, quæ pinnas habet, squamis autem caret. Ex illis autem quæ supra terram repunt, hæc immunda esse dicit, mustelam, crocodilum terrestrem, mygalen, chamaeleontem, stellionem, sauram et talpam. De serpente autem, et quæ ipsi sunt similia, superfluum esset admonere : hoc namque animantium genus liquet omnibus esse abominandum ac detestandum. Similiterque in Deuteronomio horum meminit. Item agit de morticinis ut prohibitis, de sanguine similiter, de mulieribus parientibus. Si quis semen emiseric, immundus erit diebus septem. De circumcissione pueri octavo die facienda. De muliere menstruata, et de differentia purgationis earum quæ vel masculum vel feminam pe-

porerint. Lex de lepra et de ejus purgatione, de seminifluis, et de menstruis. De reverentia, de capro emissario et de jejunio. De cohibendo illegitimo colitu : de connubiis legitimis et illegitimis, et quod non debeat sacerdos viduam aut repudiatam ducere, sed virginem. De filia sacerdotis fornicante. Quod sacerdos inculpatus esse debeat. De donis oblati. De sabbatis, de festis, et de festo Paschatis, de Scenopegia, deque festo Tubarum. De oleo, de lumine, de panibus propositionis et de anno remissionis. Deinceps de servis Judæis et gentilibus. De repudiatione idolorum sic loquitur : « Ego enim sum Deus vester ; non facietis vobis ipsi simulacra, nec statuam erigetis vobis, neque lapidem in scopum ponetis in terra ut adoretis illum » (*Levit.* 26. 1.). Ad hæc minas effert in prævaricatores his verbis : « Ego Dominus Deus vester, qui eduxi vos de terra Ægypti cum essetis servi, et contrivi vinculum jugi vestri, ac duxi vos cum fiducia. Si autem non audieritis me, neque foveritis præcepta mea hæc, sed ipsis repugnaveritis, et si judiciis meis adversetur anima vestra, ita ut non faciatis omnia præcepta mea, ut dissipetis testamentum meum ; inducam in vos angustiam, scabiem, et ardorem consumentem oculos vestros : et seminabitis frustra sementem vestram, et hanc comedent hostes vestri » (*Ibid.* v. 13-16). Ista continet hic liber, cum aliis mandatis et præceptis, in hisque terminatur.

SYNOPSIS NUMERORUM (a).

Jubetur Moyses numerare populum a vigesimo anno et supra, erantque sexcenta tria millia hominum, et sexcenti quinquaginta, præter Levitas. Genealogia Levitarum, qui numerantur, erantque viginti duo mille trecenti a natis uno mense et supra. Quia vero primogeniti Israelis erant viginti duo mille ducenti septuaginta tres, pro iis qui numerum excedebant redemptiones accepit Moyses deditque Aaroni. Redemptiones autem erant mille trecenti sexaginta quinque sicli pro quolibet. Præcipit quisnam rem sacram obire debeat, quosnam esse oporteat Levitas : non enim omnes eodem honore dignabantur. Aliis pretiosiora vasa tabernaculi, aliis minora concedebantur. Fuerunt autem Levitæ a vigesimo anno et supra, qui ministrabant, usque ad quinquagesimum annum, octo mille quingenti octoginta tres. Tunc jubet omnem immundum emittere ex castris, et de sacrificio pro delicto loquitur, legemque zelotypiæ statuit ; ut neque calumnia impeteretur mulier circa adulterium, neque adultera latere posset. De precatione sanctificationis statuitur, et quomodo oporteat sacerdotem benedicere filios Israel. Ubi autem stetit tabernaculum, attulerunt principes dona multa magna. Jubetur Moyses

(a) Initium libri Numerorum in Lugdunensi Codice sic habet : *Hic liber vocatur « Numerorum », quia singulæ tribus, juxta præceptum Domini, quantæ essent mensuratum est, et quia totius populi numerus in hoc libro declaratur. Dinumerabant autem populum Moyses et Aaron, et cum eis cujusque tribus princeps. Et numerus bellatorum a vigesimo anno et supra inventus est sexcenta millia et centum et quinquaginta, præter alios. Tribum autem Levi separatim dinumeraverunt secundum verbum Domini, Moyses et Aaron soli, a mense uno et supra.*

sanctificare Levitas, auditque a vigesimo anno et supra oportere ipsos ministrare, a quinquagesimo autem anno a ministerio cessare. Præcepit ipsis Deus per Moysen ut pascha faciant. *Dic, inquit, et faciant filii Israel pascha* (Num. 9. 2). Erat enim primus mensis secundi anni. Accesserunt autem immundi ad Moysen, et obtulit pro illis Deo. Præcepitque Deus, eum qui non posset in primo mense immolare pascha, vel quod immundus esset, vel quod in longo itinere, in secundo mense facere, decima tertia die. Si quis vero, mundus cum sit, nec in longo itinere, nolit pascha facere in primo mense, sub peccato erit. Lex, inquit, una sit advenæ et indigenæ. Cum ascenderet nubes, castra movebant Israelitæ, et ubi nubes stabat, illic castra metabantur. Jubetur Moyses facere tubas argenteas, ita ut per illas significaretur populo, quandam proficisci oporteret, quando congregare populum in bellis, in sacrificiis, utendumque esse dicitur his tubis in festis, in neomeniis, in holocaustis. Ut autem profecti sunt filii Israel, rogabat Moyses Jobab filium Raguel, qui et Jothor dicebatur, ut sibi et viæ et promissorum bonorum consors easset; et cum arca eveheretur, dixit Moyses: *Exsurge, Domine, dissipentur inimici tui, fugiant omnes qui te oderunt* (Num. 10. 35). Et murmuravit populus, et combusta est pars castrorum; et vocatus est locus Incendium. Precatusque est Moyses, et cessavit ultio. Petebantque carnes, et dicebant: « Recordamur piscium, quos comedebamus in Ægypto, cucumerum et peponum, et porrorum et ceparum et alliorum. Nunc autem anima nostra arida; nihil præter manna respiciunt oculi nostri » (Num. 11. 5. 6). Ut autem seditionem eorum graviter ferebat, et Deo supplicabat, addidit ei septuaginta seniores, qui partem vituperii cum illo ferrent. Tunc Jesu filio Nave dicente, Prohibe filium Eldad et Modad ne prophetent, ait Moses: *Num æmularis tu pro me? Et quis dederit ut totus populus Domini prophetæ sint* (Num. 11. 29)? Tunc ascendit coturnix a Domino, et comederunt. Et carnes erant in dentibus eorum, priusquam delicerent. Hoc in Psalmo etiam dictum est: *Adhuc esca eorum erat in ore ipsorum, et ira Dei ascendit super eos: et occidit in pluribus eorum* (Psal. 77. 30. 31)*. Vocatus autem est autem hic locus Sepulcra concupiscentiæ. Tunc loquuta est contra Moysen Maria dicens: *Num ipsi soli loquutus est Deus* (Num. 12. 2)? Cum dixisset vero Deus, se ipsi soli prophetarum ita loquutum esse, immisit lepram in Mariam, Moysese rogante pro illa, non tulit eam prius mundari, quam septem dies extra castra mansisset. Mittit ergo quosdam ex

* In Bibliis Græcis, Μη ζηλοῖς ἐμέ. Καὶ τίς δὲ παντὶ τῷ λαῷ Κυρίου ποιοῦντας;

* In Bibliis Græcis Edit. Rom., in τοῖς κλέων αὐτῶν, in pinguis eorum. Vulgata, pingues eorum, et sic alii quoque interpretes veteres secundum lectionem Hebraicam, צמירי צמירי. sed in vetustissimis exemplaribus Græcis multis legebatur, in τοῖς κλέων αὐτῶν, in pluribus eorum. Quæ de re vide Hieronymum Epist. ad Suniam et FreteLL. et Augustinum in Psalmos hoc loco. Theodoretus etiam in τοῖς κλέων αὐτῶν, ubi Interpres vertit, pingues eorum, non accurate sane. Interpretatione autem in Psal. 77, quam inter spuria ablegavimus, in τοῖς κλέων αὐτῶν legitur.

populo exploratum terram Chananeorum. Quæ explorata, uvam inde gestarunt, terramque admodum laudabant. Sed timebant populum, quod bellatores illic viri essent. Chaleb autem filius Jephone, et Jesus filius Nave, qui et ipsi ex numero exploratorum erant, populo animos addebant: illi autem venerunt lapidatum eos. Rursusque Deum irritaverunt. Tum dixit Deus, non ascensuros esse eos qui murmuraverunt in terram promissionis, nisi tantum filios eorum, et Chaleb filium Jephone, et Jesum. Quadraginta autem annis, inquit, erunt in deserto, donec filii creverint, secundum numerum dierum, quibus visitaverunt terram. Tunc exploratores omnes mortui sunt, exceptis Chaleb et Jesu filio Nave: flevitque populus. Ascenderunt contra Amalec præter Dei placitum, et arca mansit in castris cum Moysen. Exivitque Amalec et percussit eos. Præcipitur de holocaustis, de primitiis, de sacrificiis pro delicto. Deprehensus est quispiam ligna colligens in sabbato, et lapidatus est. Præcipiuntur ambrias in oris facere. De Core, Dathan et Abiron: tumultus eorum, et poenæ quas dederunt. His peractis, reliqui de populo non ad meliorem se frugem receperunt, sed rursus insurrexerunt contra Moysen, moriunturque quatuordecim mille septingenti. Tunc floruit virga Aaronis. Dicit et statuit quid accipere debeant Levitæ et sacerdos magnus, et legem dat de cinere vitulæ, ex qua aspersionis aqua fiebat. Hanc porro vitulam visum est quibusdam esse figuram passionis Domini nostri Jesu Christi. Per cinerem autem vitulæ mundabatur is qui immundus erat a mortuo. Venit autem populus in Cades, ibique mortua sepultaque est Maria. Deficiente aqua rursum murmurant Judæi: Moyses vero et Aaron jubentur aquam de petra educere. Percussit illam Moyses dicens: *Numquid ex hac petra educemus vobis aquam* (Num. 20. 10)? Et egressa est aqua. Dixitque Dominus ad Moysen et Aaron: *Quia non credidistis mihi, ut sanctificaretis me coram filiis Israel, ideo non introducelis vos hunc catum in terram, quam dedi eis* (Ibid. v. 12). Per legatos agit Moyses cum rege Edom, ut eos transire sineret: ille vero non permisit: et declinaverunt ab eo filii Israel. Ut autem pervenerunt in montem Or, jussu Dei assumptis Moyses Aaron et Eleazar filio ejus, adduxit eos in montem: et induit Eleazarum vestibibus ejus. Aaron autem mortuus est in monte. Flevitque populus triginta diebus. Chananeum vicerunt, et anathemate ferierunt. Profecti autem ad mare Rubrum, circumierunt terram Edom, et animo defecerunt, murmuraveruntque contra Moysen: immisitque in eos Deus serpentes qui illos occiderent. Precatusque est Moyses, et jubente Deo fecit serpentem æneum: qui vero mordebatur, cum respiceret in serpentem, vivebat. De hoc serpente dictum est in Evangelio: *Sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita oportet exaltari Filium hominis* (Joan. 3. 14). Legatos mittit Moyses ad Seon regem Amorrhæorum. Hic autem Seon cum bellum ante movisset contra regem Moab, cepit terram ejus. Ut vero etiam contra Israelitas prælium commisit, pro-

μητε μοιχευθεῖσαν δύνασθαι λαβεῖν. Περὶ τῆς εὐχῆς τοῦ ἀγιασμοῦ διατάσσεται, καὶ πῶς δεῖ τὸν ἱερέα εὐλογεῖν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἔστιν ἡ σκητὴ, περιήγουν οἱ ἄρχοντες δῶρα πολλὰ τε καὶ μέγала. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀγνίσαι τοὺς Λευῖτας, καὶ ἀκούει ὅτι ἀπὸ εἰκοσαέτους δεῖ αὐτοὺς λειτουργεῖν καὶ ἐπᾶνω, ἀπὸ δὲ πεντηκονταέτους ἀφίστασθαι τῆς λειτουργίας. Κελεύει αὐτοὺς ὁ Θεὸς διὰ Μωϋσέως ποιῆσαι τὸ πάσχα. Ἦν γὰρ πρῶτος μὴν τοῦ δευτέρου ἔτους. Προσηλθὼν δὲ οἱ ἀκάθαρτοι Μωϋσεῖ, καὶ ἀνήνεγκε περὶ αὐτῶν τῷ Θεῷ. Καὶ προσέταξεν ὁ Θεὸς τὸν μὴ δυνάμενον ἐν τῷ πρῶτῳ μηνὶ θύειν τὸ πάσχα, ἦ δὲ τὸ ἀκάθαρτον εἶναι, ἥ διὰ τὸ ἐν ὁδῷ μακρᾷ τυγχάνειν, τῷ δευτέρῳ μηνὶ ποιεῖν, τῇ τεσσαρεσκαίδεκάτῃ. Εἰ δὲ τις καὶ καθαρὸς ὦν, καὶ οὐκ ὦν ἐν μακρᾷ ὁδῷ, μὴ βούλοιοτο ποιεῖν τὸ πάσχα ἐν τῷ πρώτῳ μηνὶ, ὑπὸ ἁμαρτίαν ἔσται. Νόμος, φησὶν, εἰς ἔστω τῷ προσ-ηλύτῳ καὶ τῷ αὐτόχθονι. Ἦνικα ἀνέβαινεν ἡ νεφέλη, ἀπῆρον οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ οὐκ ἄν ἔστι, ἐκεῖ παρεν-έβαλλον. Κελεύεται Μωϋσῆς ποιῆσαι σάλπιγγας ἀργυρᾶς, ὥστε δι' αὐτῶν σημαίνειν τῷ λαῷ, ἥνικα ἀπάραι θοοί, ἥνικα συναγαγεῖν τὸν λαὸν ἐν πολέμοις, ἐν θυσίαις, χρήσασθαι ταῖς σάλπιγξι ταῦταις ἐν ἐορταῖς, [333] ἐν νομηνίαις, ἐν ὀλοκαυτωμασιν. Ὡς δὲ ἐξῆραν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, παρεκάλεν τὸν Ἰωθὰμ ὁ Μωϋσῆς υἱὸν Παρουὴλ τὸν καὶ Ἰοθὰμ, ὥστε αὐτῷ καὶ τῆς ὁδοῦ κοινοῦναι, καὶ τῶν ἐπαγγελθέντων ἀγαθῶν αὐτοῖς· καὶ ἐν τῷ ἐξαίρειν τὴν κιθάρην, εἰπε Μωϋσῆς· Ἐξ-εγέρθητι, Κύριε, διασκορπισθήτωσαν οἱ ἐχθροί σου, συγρέτωσαν πάντες οἱ μισοῦντές σε. Καὶ ἐγόγγυ-ζεν ὁ λαὸς, καὶ κατεκάη μέρος τῆς παρεμβολῆς, καὶ ἐκλήθη ὁ τόπος ἐμπυριμός. Καὶ ἠύξατο Μωϋσῆς, καὶ ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ ἐξήτουν χρέα, καὶ ἔλεγον· Ἐμνήσθημεν τοὺς ἰχθύς, ὅς ἐησθίμεν ἐν Αἰγύ-πτῳ, τοὺς σικύους, καὶ τοὺς πέποντας, τὰ πράσα, τὰ κρίμμυα, τὰ σκόροδα^β. Νῦν δὲ ἡ ψυχὴ ἡμῶν κατὰξηρος· οὐδὲν πλὴν εἰς τὸ μάννα οἱ ὀφθαλμοὶ ἡμῶν. Ὡς δὲ ἐδάρυνετο τὴν ἀντίστασιν αὐτῶν, καὶ ἐνετύγχανε τῷ Θεῷ, προστεθῆσιν αὐτῷ ἐδδομή-κοντα πρεσβυτέρους, ὥστε συλλαμβάνεσθαι αὐτῷ ἐν τῇ ἀρχῇ. Τότε τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ εἰπόντος· Κώ-λυσον τὸν υἱὸν Ἐλδὰδ καὶ Μωδὰδ τοῦ προφητεύειν, φησὶν ὁ Μωϋσῆς· Ζηλοῖς σύ μοι; Καὶ τίς ὃς ἅπαν-τα τὸν λαὸν Κυρίου προφήτας; Τότε ἀνέβη ὀρυγ-μομήτρα παρὰ Κυρίου, καὶ ἔφαγον. Καὶ τὰ κράτη ἦν ἐν τοῖς ὁδοῦσιν αὐτῶν, πρὶν ἢ ἐκλιπεῖν. Τοῦτο τὸ ἐν ψαλμῷ εἰρημένον· Ἐτι τῆς βρώσεως οδοῦς ἐν τῷ στόματι αὐτῶν, καὶ ὀρήτῃ τοῦ Θεοῦ ἀνέβη ἐπ' αὐ-τούς· καὶ ἀπέκτεινεν ἐν τοῖς κλεῖοισιν αὐτῶν. Ἐκλήθη δὲ ὁ τόπος οὗτος μνήματα ἐπιθυμίας. Τότε καταλάλησε τῷ Μωϋσεῖ Μαρία, λέγουσα· Μὴ αὐτῷ μόνῳ προφητῶν ἐλάλησεν οὕτως, ἐπέβαλεν ἐπὶ τὴν Μαριάμ λέπραν, καὶ Μωϋσῆς δεσθέντος ὑπὲρ αὐτῆς, οὐ πρότερον αὐτῇ ἀφῆκε καθαρισθῆναι, ἕως ἐποίησεν ἐπὶ τὰς ἡμέρας ἕξω τῆς παρεμβολῆς. Πάμπαι γοῦν τινὰς ἐκ τοῦ λαοῦ κατασκέψασθαι τὴν γῆν Χαναάν. Καὶ κατασκέψάμενοι, βότερον ἠγγίχαν ἐκείθεν, καὶ τὴν

γῆν ἐθαύμαζον· Ἐφοδοῦντο γὰρ τὸν λαὸν, ὡς μα-χίμων ὄντων τῶν ἐκεῖ ἀνδρῶν. Χαλὰβ δὲ ὁ τοῦ Ἰεφο-νεί, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ αὐτοὶ ἐκ τῶν κατα-σκόπων ὄντες, παρεθάρρυνον τὸν λαόν. Οἱ δὲ ἦλθον λιθοβολῆσαι αὐτούς· ὁ δὲ Θεὸς ὀργισθεὶς εἶπε μὴ ἀνελθεῖν αὐτοὺς γογγύσαντας εἰς τὴν γῆν τῆς ἐπαγγε-λίας, εἰ μὴ τὰ τέκνα αὐτῶν, καὶ Χαλὰβ υἱὸν Ἰεφονεί, καὶ Ἰησοῦν. Τεσσαράκοντα δὲ ἔτη, φησὶν, ἔσονται ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἕως ἂν αὐξηθῇ τὰ παιδία, κατὰ ἀριθμὸν τῶν ἡμερῶν, ὧν ἐπεσκέψαντο τὴν γῆν. Τότε οἱ κατὰ-σκοποι πάντες ἀπέθανον, πλὴν Χαλὰβ καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ, καὶ ἐπένηθεν ὁ λαός. Ἀνῆλθον ἐπὶ τὸν Ἀμα-λὴκ παρὰ τὸ δοκοῦν τῷ Θεῷ, καὶ ἡ κιθάρῃς ἀνέμει-νεν ἐν τῇ παρεμβολῇ μετὰ Μωϋσέως. Καὶ ἐξῆλθεν Ἀμαλὴκ, καὶ κατέκοψεν αὐτούς. Ἐντέλλεται περὶ [334] ὀλοκαυτωμάτων, περὶ ἀπαρχῶν, περὶ θυσιῶν τῶν ὑπὲρ πλημμελείας. Ἐάλω τις ξύλα συλλέξας ἐν σαββάτῳ, καὶ ἐλιθοβολήθη. Προστάσσονται κρά-σπεδα ἐπὶ τὰ πτερύγια ποιῆσαι. Τὰ περὶ Κορὲ καὶ Δαθὰν καὶ Ἀθιρῶν· ἡ ἐπανάστασις αὐτῶν, ἡ τι-μωρία ἣν ἔδοσαν. Οἱ δὲ λοιποὶ τοῦ λαοῦ, τοῦτων γενομένων, οὐκ ἐσωφρονίσθησαν, ἀλλὰ πάλιν ἐπαν-έστησαν τῷ Μωϋσῇ, καὶ ἀπονησχοῦσι τεσσαρεσκαί-δεκα χιλιάδες καὶ ἑπτακῆσιοι. Τότε ἠνέστη ὁ ῥάβδος Ἀαρῶν. Λέγει καὶ διατάσσεται ὁ λαμβάνειν δεῖ τοὺς Λευῖτας καὶ τὸν ἱερέα τὸν μέγαν. Καὶ νομοθετεῖ περὶ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως, ἐξ ἧς τὸ ὕδωρ τοῦ ράντι-σμοῦ ἐγίνετο. Τὴν δὲ δάμαλιν αὐτὴν ἔδοξε τισὶ τύπον εἶναι τοῦ πάθους τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ. Ἀπὸ δὲ τῆς σποδοῦ τῆς δαμάλεως ἐκαθαίρετο ὁ ὢν ἐπὶ νεκροῦ ἀκάθαρτος. Ἦλθε δὲ ὁ λαὸς εἰς Καδῆς, καὶ ἐκεῖ ἀπέθανε Μαρία, καὶ ἐτάφη. Οὐκ ὄντος ὕδατος πάλιν γογγύζουσιν οἱ Ἰουδαῖοι· ὁ δὲ Μωϋσῆς καὶ Ἀαρῶν κελεύονται ἐκ τῆς πέτρας ἐξαγαγεῖν ὕδωρ. Ἐπάταξεν αὐτὴν ὁ Μωϋσῆς λέγων· Μὴ ἐκ τῆς πέ-τρας ταύτης ἐξάξωμεν ὕδωρ ὑμῖν; Καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ. Καὶ εἶπε Κύριος πρὸς Μωϋσῆν καὶ Ἀαρῶν· Ὅτι οὐκ ἐπιστεύσατέ μοι ἀγαῖσαι με ἀντίστον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ, διὰ τοῦτο οὐκ εἰσάξετε ὑμεῖς τὴν συναγωγὴν ταύτην εἰς τὴν γῆν, ἣν ἔδωκα αὐτοῖς. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασιλέα Ἐδῶμ, ἵνα ἀφῇ αὐτούς· ὁ δὲ οὐ συνεχώρησε· καὶ ἐξέκλιναν ἀπ' αὐτοῦ υἱοὶ Ἰσραὴλ. Ὡς δὲ ἦλθον εἰς Ὀρ τὸ βροσ, κελεύσαντος τοῦ Θεοῦ, λαβὼν Μωϋσῆς τὸν Ἀαρῶν καὶ Ἐλεάζαρ τὸν υἱὸν αὐτοῦ, ἀνήγαγεν εἰς τὸ βροσ· καὶ ἐνέδυσεν τὸν Ἐλεάζαρ τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Ὁ δὲ Ἀαρῶν ἀπέθανεν ἐν τῷ βρει. Καὶ ἐκλαυσεν ὁ λαὸς τριάκοντα ἡμέρας. Ἐλθόντων δὲ ἐπὶ θάλασσαν Ἐρυθράν, ἐκύκλουν τὴν γῆν Ἐδῶμ, καὶ ὠλιγοφύχουν, καὶ κατεγόγγυζον Μωϋσῇ· καὶ ἀπ-έστειλεν ὁ Θεὸς ἐπ' αὐτοὺς βρεῖς θανατοῦντας. Καὶ ἠύξατο Μωϋσῆς· καὶ ἐποίησε χαλκὸν ὄφιν, προστα-χθεὶς ὑπὸ τοῦ Θεοῦ. Καὶ ὁ δακνόμενος, ἥνικα ἀν-έβλεψεν εἰς τὸν ὄφιν, ἔζη. Περὶ τούτου τοῦ βρεῖος εἰ-ρηται ἐν τῇ Εὐαγγελίᾳ· Καθὼς ὄφως Μωϋσῆς τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὁ ψυθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου. Πρεσβεύεται Μωϋσῆς πρὸς τὸν βασι-λέα τῶν Ἀμορραίων τὸν Σηὼν. Ὑψος δὲ ὁ Σηὼν πολε-

^α In Bibliis Græcis legitur Ὁδὰδ, et in Hebræo. Lugdu-
nenis quoque codex Ἰωδὰδ habet.

^β In Bibliis Græcis legitur καὶ τὰ κρίμμυα καὶ τὰ σκό-
ροδα. Libro tertio ad Stagirim t. I, p. 208, legitur etiam
σκόροδα, ut hic.

^α In Onomastico Athanasiano ad vocem θαυμάζω di-
ximus hanc vocem sæpe significare, cum admiratione ce-
lebro, laudo. Hoc sensu prout hic explicari debet ἐθαύ-
μαζον.

^β Cuiuslin. καὶ πάλιν ὀργιζόμενον τὸν Θεόν. Τότε εἶπεν ὁ
Θεὸς μὴ ἀνελθεῖν, quæ sunt ἀνίσταται.

^γ Ἦνα ἀπὸ αὐτοῦ, supplie παρήγεσθαι.

μήσας πρότερον τὸν βασιλέα Μωῦσῃ, ἔλαβε τὴν γῆν αὐτοῦ. Ὡς δὲ καὶ τοῖς Ἰσραηλίταις συνέμειξεν εἰς πόλεμον, ἡττήθη κατὰ κράτος, καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον οἱ Ἰσραηλίται. Συμβαλόντες δὲ καὶ τῷ Ὁγ βασιλεὶ τῆς Βαβυλῶν, τοῖς αὐτοῖς περιέβαλον αὐτὸν κακοῖς, οἷ· καὶ τὸν Σηὼν, καὶ τὴν γῆν καὶ τὰς πόλεις αὐτοῦ πάσας ἔλαβον. Πέμπει βασιλεὺς Βαλᾶκ πρὸς Βαλαάμ τὸν μάντιν, ἵνα ἀράσῃται τὸν λαόν. Ὁ δὲ Θεὸς τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυσεν. Ὡς δὲ ἐνέκειτο τῷ μάντι, συνεχώρησεν ἀπελθεῖν μὲν, οὐ μὴν ἀράσασθαι· ἀλλ' ἔτρεψε τὰς κατάρας εἰς εὐλογία. Οὐκ [335], ἐπειδὴ ἱσχυόν τι αἱ ἀραὶ τοῦ μάντεως, ἀλλ' ἐπειδὴ ταλαίπωρος ἦν ὁ λαός, ἥμελλεν αὐτοῦ πιστεῦσιν ταῖς κατάραις, καὶ κατακρίνεσθαι ἐκεῖ διὰ τὴν ἰδίαν ἀσθένειαν. Οὗτος προφητεύει περὶ τοῦ Χριστοῦ λέγων· *Ἀνατελεῖ ἄστρον ἐξ Ἰακώβ, καὶ ἀναστήσεται ἀνθρωπος ἐξ Ἰσραὴλ*. Πνεῦμα γὰρ Θεοῦ ἐγενήθη ἐπὶ τῷ μάντι. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ Βαλαάμ, ἐκπορεύουσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ εἰς τὰς θυγατέρας Μωῦσῃ, καὶ τελούνται τῷ Βεελφεγῶρ. Τότε κελεύει Μωῦσῃς ἕκαστον, ἀποκτείνει τὸν ἀδελφὸν εἰδωλολατρήσαντα. Τότε καὶ Φινεὲς υἱὸς Ἐλεάζαρ ἐξεκέντησε τὸν Ζαμβρὶν τὸν Ἰσραηλίτην, καὶ τὴν Χασθὶ τὴν Μαδιανίτιν μετ' αὐτοῦ· καὶ ἐλογίσθη αὐτῷ εἰς δικαιοσύνην. Τότε ἀριθμοῦνται οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἀπὸ εἰκοσαέτους καὶ ἐπάνω, καὶ εὐρέθησαν ἑξακόσιοι χιλιάδες, καὶ τρισχίλιοι ἄνδρες καὶ τριάκοντα· οἱ δὲ Λευῖται τρεῖς καὶ εἴκοσι χιλιάδες ἀπὸ μηνιαίου καὶ ἐπάνω. Αὕτη ἡ ἐπίσκεψις ἐν Ἀραβῶθ Μωῦσῃ ἐγένετο, πέραν τοῦ Ἰορδάνου. Καὶ οὐκ ἦν ἐν αὐτοῖς ἄνθρωπος, ἐξ ὧν ἐπεσκέψατο Μωῦσῃς πρότερον ἐν τῇ ἐρήμῳ Σινᾶ, πλὴν Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ, καὶ Χαλὲθ ὁ τοῦ Ἰεφονεῖ. Προσέρχονται τινες θυγατέρες Σαλπαὰδ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἀξιούσαι, ἐπειδὴ ἀπαιε ἀρρένων παίδων ἀπέθανεν ὁ πατήρ αὐτῶν, εἰς αὐτάς ἔλθειν τὴν κληρονομίαν, καὶ τὴν κατάσχουσιν. Προσέταξεν ὁ Θεὸς λαβεῖν αὐτάς. Κἂν τις ἀποθάνῃ μὴ ἔχων υἱόν, ἡ θυγάτηρ κληρονομήτω· θυγατρὸς δὲ οὐκ οὔσης, ἀδελφῆς· ἀδελφοῦ δὲ οὐκ ὄντος, ἀδελφῆς τοῦ πατρὸς. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς Μωῦσῃ ἀπὸ τοῦ ὄρους τοῦ Ναυὶ τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ χειροτονεῖται Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἰς τὴν αὐτοῦ τάξιν. Τότε ἐντέλλεται τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ περὶ ὀλοκαυτωμάτων, θυσῶν τῶν καθ' ἡμέραν, τῶν ἐν σαββάτοις, τῶν ἐν νεομηνίαις, τῶν ἐν τῷ πάσχα, τῶν ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῶν ἑβδομάδων, τῶν ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνί. Διατάσσει καὶ περὶ εὐχῶν, τούτεστιν, ὧν ἂν τις τάξῃται. Τότε ἐξοπλίζονται δώδεκα χιλιάδες ἐκ τῶν Ἰσραηλιτῶν κατὰ Μαδιανιτῶν, καὶ Φινεὲς μετ' αὐτῶν, καὶ ἀναίρουσιν αὐτούς, καὶ πάντες βασιλεῖς Μαδιὰμ, καὶ τὸν Βαλαάμ τὸν μάντιν. Καὶ ἀπῆρσαντο τῷ Θεῷ τῶν σκύλων, καὶ τὰ λοιπὰ διένειμαν ἑαυτοῖς. Προσελθόντες ἡ φυλὴ Ῥουβὶμ καὶ Γάδ, καὶ τὸ ἥμισυ τῆς φυλῆς Μανασσῆ, ἦττον παρὰ Μωῦσέως τὴν πέραν τοῦ Ἰορδάνου χώραν. Ὁ δὲ ἔδωκε, πρότερον συνομολογησάντων ἐκείνων συμμαχῆσιν τοῖς λοιποῖς Ἰσραηλίταις, καὶ διαδήσεσθαι τὸν Ἰορδάνην μεθ' ὅπλων, ὥστε πολεμήσαι ὑπὲρ τῶν ἀδελφῶν αὐτῶν. Ἐνταῦθα διηγείται Μωῦσῃς ἀπὸ Αἰγύπτου ἕως ἤλθον ἀντικρὺ Ἰεριχώ. Ἐντέλλεται αὐτοῖς ὥστε ἐξολοθρεῦσαι πάντα τὰ εἰδῶλα τῶν ἐθνῶν. Λέγει αὐτοῖς καὶ περὶ τῶν ὁρίων τῆς γῆς, πόθεν ἀρχονται, καὶ ποῦ πηροῦνται. Παραγγέλλει δὲ καὶ περὶ τῆς γῆς, ἥς ἔδωκε τοὺς Λευῖτας λαβεῖν, καὶ περὶ τῶν ἐξ πόλεων τῶν φυγαδευτηρίων, ὥστε τὸν ἀκουσίως ἀνελόντα ἐκεῖ

καταφεύγειν, καὶ ἀπαλλάσσεσθαι κινδύνου, μένοντι· ἐκεῖ, ἕως ἂν ἀποθάνῃ ὁ ἱερεὺς ὁ μέγας. Ἐὰν δὲ ἄλλῳ ἐξω τῶν ὁρίων τῆς [336] πόλεως, καὶ φονεύσῃ αὐτὸν ὁ συγγενὴς τοῦ πεφονευμένου, οὐ δώσει δίκην. Καὶ διαλέγεται βραχεία περὶ τῶν νόμων τῶν περὶ φόνων κειμένων. Προσέρχονται οἱ ἄρχοντες τῆς φυλῆς Μανασσῆ λέγοντες τῷ Μωῦσῃ· Ἐπειδὴ ἔδοξε τὰς θυγατέρας Σαλπαὰδ λαβεῖν κλῆρον, εἰ συμβαίῃ αὐτάς γαμῆθῃαι ἀνδρὶ ἐξ ἐτέρας φυλῆς, τί ἵνα γίνηται; ἀπαλεύσεται γὰρ ὁ κλῆρος τῆς ἡμετέρας φυλῆς εἰς ἐκείνην τὴν φυλὴν. Τότε προσέταξε Μωῦσῃς, ἐκ τῆς ἰδίας φυλῆς γυναῖκα λαμβάνειν ἄνδρα, ἵνα μὴ μεταφέρωνται αἱ κληρονομίαι ἀπὸ φυλῆς εἰς φυλὴν.

Σύνοψις τοῦ Δευτερονομίου.

Ὡς ἐν κεφαλαιῷ διηγείται πάντα τὰ πρῶτα Μωῦσῃς, εἰς ὑπόμνησιν αὐτοῖς ἀγων τῆς τε τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας, καὶ τῆς αὐτῶν κακίας. Περί τοῦ μὴ εἰδωλολατρεῖν παραίνεσις. Ἐνταῦθα κεῖται καὶ τὸ, *Μὴ προσκυνήσῃς τοῖς ἀστροῖς, ὃ ἀπένειμε Κύριος ὁ Θεός σου πᾶσι τοῖς ἔθνεσι τοῖς ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ*. Τὸ δὲ, *Ἀπένειμε*, οὐχ ὅτι αὐτὸς προσέταξεν· ἀπαγε· ἀλλὰ καθὼς φησὶν ὁ μακάριος Παῦλος· *Παρέδωκεν αὐτοὺς ὁ Θεὸς εἰς ἀδόκιμον νοῦν*, οὐχ ὅτι παρέδωκεν, ἀλλ' ὅτι ἐλομένους αὐτοὺς καὶ ἀνεπιστρέφους ἔχοντας ἀφήκεν. Οὕτως ἐνταῦθα τὸ, *Ἀπένειμεν αὐτοῖς*, τούτεστιν, ἐλομένους τὴν πλάνην, καὶ μὴ βουλομένους ἐπιστρέψαι, ἀφῆκεν. Ἐνταῦθα μικρὸν προελθὼν λέγει· *Διαμαρτύρομαι ὑμῖν τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*, ὅτι ἀπωλεία ἀπολείσθης, ἐὰν ἀποστῇς ἀπὸ τοῦ Θεοῦ. Ἐἵτα δείκνυσιν ὅτι οὐδενὶ ταῦτα παρέσχεν ὁ Θεὸς ἅπας ἐκείνους. Καὶ ἀφορίζει τρεῖς πόλεις τοῦ Ἰορδάνου εἰς φυγαδευτήριον. Ἐτι τῶν προτέρων αὐτοὺς ὑπομιμνήσκει, καὶ, *Ἐφυσθαι αὐτὰ ἐπὶ τῶν χειρῶν σου*, φησὶ, καὶ ἐπὶ τῶν πλινθῶν σου γράψαι, καὶ διδάξεις τὸν υἱόν σου. Εἰπὼν δὲ ἃ συμβήσεται κακὰ ἐὰν παρακούσωσι, παραθάρρυνει πρὸς τὸ μὴ δεδοικέναι τοὺς πολεμίους· Πάλιν ἀναμυμνήσκει τῶν προτέρων. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Πρόσχε σεαυτῷ, ὃ πολλάκις αὐτοῖς καὶ προτῶν ἐπιλέγει*, καὶ παραινεῖ τὰς νίκας μὴ τῇ οἰκίᾳ δυνάμει ἐπιγράφειν, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Ἐνταῦθα κεῖται, ὅτι Ὁ Θεὸς πῦρ καταναλίσκον· ἐστὶν ὅπερ ὁ Παῦλος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους ἔθηκε. Παραινέει δὲ ἐν ταύτῃ Μωῦσῃς μὴ ἐπαίρεσθαι αὐτούς. (Ὁ γὰρ διὰ τὴν δικαιοσύνην σου, φησὶν, Ἰσραὴλ, ἐξολοθρευθήσεται τὰ ἔθνη, ἀλλὰ διὰ τὴν ἀσέβειαν αὐτῶν. Ὑπομιμνήσκει δὲ αὐτοὺς καὶ τῆς μοσχοπορίας. Ἐνταῦθα δὲ κεῖται· *Περιτέμενεσθε τὴν σκληροκαρδίαν ὑμῶν, καὶ τὸν τριχῆλον ὑμῶν ὡς σκληροὺς*. Ἐγκωμιάζει τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας. Ἐνταῦθα κεῖται· *Φαγὼν καὶ πίνων καὶ ἡμικλησθεὶς πρόσχε σεαυτῷ*· καὶ προλέγει τὰ κακὰ παρακούουσι, καὶ τὰ ἀγαθὰ εἰ ὑπακούουσι. Καὶ κελεύει ἐπ' ὄρος Γαριζὶν δοῦναι τὴν εὐλογίαν, καὶ τὴν κατάραν ἐπ' ὄρος Γεδθὰλ· ἀπολέσαι τὰ εἰδῶλα καὶ τοὺς τόπους αὐτῶν. Κελεύει μὴ πανταχοῦ θυσίας ἀναφέρειν τῷ Θεῷ, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὅν ἂν ἐκλέξηται. Περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν τὰ ἔθνη, μηδέ τινι πείθεσθαι συμβουλευόντι εἰδωλολατρεῖν. [337] κἂν σημεῖα ποιῇ, μήτε φιλοῦ, μήτε ἄλλω τινὶ, ἀλλὰ λιθοβολεῖν τὸν παραινούντα, κἂν ἀδελφὸς ᾖ, κἂν πῶλις εἰδωλολατρεύῃ, πανώλεθρον αὐτὴν ποιεῖν. Τίνα δεῖ ἐσθίειν, καὶ τίνα παραινέσθαι παραινέει. Περὶ ἀφέσεως χρηρῶν νομιθεῖται, περὶ ἀφέσεως καὶ

figatus ab illis est : urbesque ejus ceperunt Israelitæ. Congressi etiam cum Og rege Basan, iisdem ipsum malis affecerunt, quæis Seon affecerant, ac terram urbesque ejus omnes ceperunt. Mittit rex Balac ad Balaam vatem, ut malediceret populum. Deus autem initio quidem prohibebat. Ut autem instabat ille apud vatem, concessit quidem ut iret, sed non ut malediceret : sed convertit maledictiones in benedictionem (a). Non quod quidpiam possent maledictiones vatis, sed quia miseriis affectus erat populus, crediturus erat illius maledictionibus, illicque propter infirmitatem suam damnandus erat. Hic de Christo vaticinatur dicens : *Orietur stella ex Jacob, et surget homo ex Israel* (Num. 24. 17). Spiritus enim Dei fuit in vate. Ut vero abiit Balaam, fornicantur filii Israel cum filiabus Moab, et initiantur Beelphegor. Tunc præcipit Moyses, ut unusquisque fratrem suum idolis servientem interficiat. Tunc Phinees filius Eleazari confodit Zambrin Israelitam, et Chasbi Madianitidem cum illo : *Et reputatum est illi ad justitiam* (Psalm. 105. 31). Tunc numerantur filii Israel a vigesimo anno et supra, et inventi sunt sexcenti et tres mille et triginta viri. Levitæ autem tres et viginti mille a mense et supra. Hic census in Araboth Moab factus est trans Jordanem. Neque in illis erat quispiam ex iis quos enumeraverat prius Moyses in deserto Sina, exceptis Jesu filio Nave, et Chalebo filio Jephone. Accedunt quædam filie Salpaad ex tribu Manasse rogantes, cum pater eorum filiis masculis orbis mortuus esset, ut ad se hereditas veniret atque possessio. Præcipit Deus ut illæ acciperent. Et si quis sine filio obiret, mandavit ut filia esset heres ; si nec filiam haberet, frater ; si fratrem non haberet, patris frater. Ostendit Deus Moysi ex monte Navo (b) terram promissionis, et in ejus locum dux constituitur Jesus filius Nave. Tunc præcipitur filiis Israel de holocaustis, de sacrificiis quotidianis, de illis quæ in sabbato, de illis quæ in nomeniis, de iis quæ in pascha, de iis quæ in die hebdomadarum, de iis quæ septimo mense. Præcipit etiam de votis ; id est, de iis quæ quispiam offerenda constituerit. Tunc armantur duodecim mille viri ex Israelitis contra Madianitas, et Phinees cum illis, interficiuntque eos et quinque reges Madiam, et Balaam vatem. Et primitias obtulerunt Deo de spoliis, cæteraque inter se dividerunt. Accedentes tribus Ruben et Gad, et dimidia tribus Manasse, petebant a Moyse regionem, quæ est trans Jordanem. Ille vero dedit, cum prius illi promisissent se cum reliquis Israelitis pugnuros esse, Jordanemque cum armis transituros, ut bellarent pro fratribus suis. Hic narrationem texit Moyses itineris ab Ægypto, donec venerunt e regione Jericho. Jubentur illi exterminare omnia idola gentium. Loquitur etiam illis de terminis terræ, ubi incipiant et ubi desinant. Præcipit etiam circa terram, quam Levitas accipere oportebat, et de sex

urbibus refugii, ita ut is qui præter voluntatem occidisset, illuc confugeret, et sine periculo esset ibi manens, donec moreretur sacerdos magnus. Si autem extra terminos urbis caperetur, et occideret eum cognatus occisi, hic non daret pœnas. Et pauca loquitur de legibus circa cædes. Accedunt principes tribus Manasse dicentes Moysi : Quoniam visum est ut filie Salpaad acciperent hereditatem, si contigerit eas nubere viro ex altera tribu, quid fiet ? sors enim tribus nostræ exhibit in illam tribum. Tunc præcepit Moyses, ut vir quisque ex sua tribu uxorem acciperet, ne transferrentur hereditates a tribu in tribum.

SYNOPSIS DEUTERONOMII

Quasi summam priora omnia narrat Moyses, ut illis in memoriam revocet et Dei beneficia, et nequitiam ipsorum. Adhortatio ne idola colant. Illic jacet illud : *Non adorabis stellas, quas dispensavit Dominus Deus tuus omnibus gentibus quæ sub cælo sunt* (Deut. 4. 19) (a). Illud vero, *Dispensavit*, intellige, non quod ipse jussit : absit ; sed quemadmodum ait beatus Paulus : *Tradidit illos Deus in reprobum sensum* (Rom. 1. 28), non quod tradiderit, sed quod illos, qui ita vellent et sine spe conversionis essent, dimiserit. Sic et hoc loco, *Dispensavit illis*, id est, cum errorem delegissent, respicere nolentes, dimisit. Illic paululum progressus ait : *Testor vobis cælum et terram, vos perituros esse, si abcesseritis a Deo* (Deut. 4. 26) (b). Deinde ostendit Deum nulli tanta præstitisse bona quanta illis. Et determinat tres urbes ad Jordanem pro refugio. Adhuc eos de pristinis admonet, atque : *Liga ea in manibus tuis, et in postibus scribes, et docebis filium tuum* (Deut. 6. 8. 9). Ubi dixit autem quæ mala iis eventura sint, si non obsequantur, ipsis fiduciam indit, ne hostes metuant. Rursus priora in memoriam revocat. Illic jacet illud : *Attende tibi* (Ibid. v. 13), quod ipsis frequenter in sequentibus repetit : monetque ne victorias propriæ virtuti adscribant, sed Dei gratiæ. Illic jacet illud : *Deus ignis consumens est* (Deut. 4. 24 ; Hebr. 12. 29), quod Paulus in Epistola ad Hebræos posuit. Hortatur autem in hoc ipso loco Moyses ne se extollant. *Non enim propter justitiam tuam, inquit, Israel, exterminabuntur gentes, sed propter ipsorum impietatem* (Deut. 9. 5). In memoriam autem ipsis revocat consuetum vitulum. Illic legitur illud : *Circumcidite duritiam cordis vestri, et cervicem vestram ne induraveritis* (Deut. 10. 16). Laudat terram promissionis. Illic jacet illud : *Cum comederis et biberis et saturatus fueris, attende tibi* (Deut. 6. 12. 13) : prædiciteque mala non obsequentibus, et bona si obedierint. Præcipit ut in monte Garizin deus benedictio, et in monte Gebal maledictio. Jubet destrui idola et eorum loca. Præcipit ne ubique sacrificia Deo offerant, sed in loco quem ipse elegerit. Ne æmulentur gentes, nec cuiquam obtemperent suadenti ut idola colant, etiamsi

(a) Huc recidit illud quod ait ipse sermone nono in Genesim Tomo IV, col. 528, τὸν Βαλαὰμ ἠνάγκασέ ποτε τὰ μέλλοντα εἰπεῖν.

(b) In vulgata, *Adarim*, secundum Hebraicam veritatem. Vide in fine Synopsi Deuteronomii.

(a) Itæc non ad verbum referuntur ut habentur in Deuteronomio.

(b) Itæc non ad litteram sic habentur in Editione LXX, sed compendio referuntur.

signa fecerit, non amico, non alii cuiquam, sed ut lapidibus obruant hortantem, sive frater fuerit, sive etiam urbs idola coluerit, eam internecone dealeant. Monet quæ comedenda, quæ respuenda sint. Legem dat de remissione debitorum, de remissione et libertate servorum, de primogenitis, de paschato. Hic jacet illud: « Non poteris pascha facere in ulla civitate, quam Dominus Deus tuus dat tibi, sed in loco, quem elegerit Dominus Deus tuus » (*Deut.* 16. 5). De hebdomadibus, de scenopegiis, de iudicibus, de regibus, si quando vellent sibi regem atque constituere. De Levitis, deque iis quæ accipere debent. Quod non oporteat illis uti, qui catharistæ, seu mundaiores vocantur (a), non incantatoribus, non divinationibus, non ominibus, aut similibus. Hic jacet illud: *Prophetam vobis suscitabit Deus, ut ego sum* (*Deut.* 18. 15). Deque urbibus refugii præcipitur. Hic legitur illud: *In ore duorum testium vel trium statuetur omne verbum* (*Joan.* 1. 45; *Deut.* 19. 15). Et de falsis testibus, quid illi pati debeant. Instante bello dicit quem emittere oporteat, nec ferre ut cum ipsis pugnet. Hortatur ne interficiant hostes in eorum manus cadentes, exceptis septem gentibus. Et urbes quidem omnes, inquit, cum ceperitis, diripite, masculosque tantum occidite. Ex his vero, quorum terram possidetis, neminem vivere concedite. Fructiferas arbores ne cædite, inquit, ad figendum vallum in obsidione. Si quis occisus reperiatur, nec appareat is qui interfecit, quid faciendum sit lege statuit. Si quis duas habens uxores, aliam oderit, aliam dilexerit, contigeritque ut perosæ filius sit primogenitus: ne illi præferatur is qui ex dilecta natus est. De filio inobsequente. Hic jacet illud: *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (*Deut.* 21. 23). Quia ergo maledictio prolata erat in eos qui non servarent legem, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro* (b) (*Gal.* 3. 13; *Deut.* 27. 26); de lege loquitur Moyses, nec poterat Christus in hanc incurrere maledictionem: implevit namque legem, maledictionem maledictione commutavit, suspensus in ligno. Quod non oporteat etiam inimici jumenta despiciere. Alia quoque constituit, et de nuptialibus legibus edisserit, poenasque constituit contra violatores virginum. Quos prohibeat ab ingressu in ecclesiam; de aliis quoque leges fert, deque non accipiendo scnore. Non cunctandum esse ad reddenda vota; sed quod quis voverit, statim solvat. De muliere quæ accepit libellum repudiî, de pignoribus, de

furto, de mercede mercenarii, de pupillo, de vidua, de relinquendis spiciis et ovibus pro pauperibus. Ille jacet, quod non debeat pro iniquitate aliqua plusquam quadraginta plagas quis accipere. De non alligando ore bovis triturantis, de suscitando semine fratri qui defunctus, ab eo qui superstes est: et quid passurus sit qui noluerit suscitare. De ponderibus, de mensuris. De exterminando Amaleco. De primitiis, de humanitate erga viduas et pupillos. Hinc demum incipiunt maledictiones et benedictiones; illæ inobedientibus, hæ obtemperantibus. Longumque textit sermonem de malis ipsos invasuris. Hoc contigit sub Assyriis et Bahyloniis. Illud autem, quod filii quoque sint comedendi, in obsidionibus contigit. De ipso quoque Christo hic meminit. Erit, inquit, *vita tua pendens ante oculos tuos* (*Deut.* 28. 66). Hic jacet illud: *Ne qua radix amaritudinis* (*Ibid.* 29. 18), quod Paulus commemorat in Epistola ad Hebræos (*Hebr.* 12. 15). Hic legitur illud: « Occulta Domino Deo, manifesta vero vobis et filiis vestris, Quia mandatum ejus, inquit, non erit sublime. Non in cælo, ut dicas, Quis ascendet in cælum? neque ultra mare, sed prope te verbum est, in ore tuo » (*Deut.* 29. 29. 30. 11. 12; *Rom.* 10. 6). Hæc de legali mandato dicta, ad fidem in Christum traxit Paulus. *Testes voco vobis*, inquit, *cælum et terram, ut diligatis Deum* (*Deut.* 30. 19). Tunc vocat Jesum filium Nave, et jubet ducere populum, nec hostes formidare, cum Deum habeant auxiliatorem. Præcipitque ut in scenopegiis toti populo lex legatur. Prædicat Moysi Deus, post ejus mortem populum idolis servitutum et puniendum fore. Esto, inquit, hoc canticum, quod contra ipsos testimonium ferat. Non enim umquam ejus obliviscuntur. Et scripsit Moyses canticum, et prædixit eis quod inique sint acturi. Hic legitur: « Ipsi me ad æmulationem provocaverunt in non Deo, et ego ad æmulationem provocabo eos in non gente » (*Deut.* 32. 21). Jubetur Moyses ascendere in montem Abarim, qui etiam Nabus vocabatur, et videre terram promissionis: et postquam singulas tribus benedixisset, mortuus est: nemoque novit sepulcrum ejus ad hanc usque diem¹. Huc desinunt quinque libri Moysis, quos solos acceperunt admiseruntque Samaritæ.

SYNOPSIS LIBRI JESU FILII NAVE.

Jubetur Jesus præcipere populo, ut legi Dei attendat. Mittit exploratores, qui intrant in Jericho. Cum id audisset rex urbis, misit qui viros requirerent a Raab meretrice, quæ ipsos susceperat. Illa vero exploratores occultavit. Proque illa gratia petiit pro domo sua salutem, cum urbs capta foret. Illi annuerunt. Et cum discessissent, quæ gesta erant renuntiaverunt. Præcipit populo ut Jordane transeat, et sicco pede transierunt, lapidesque duodecim in castris statuerunt. Ille audito reges Amorrhæorum qui trans Jordanem

(a) In Deuteronomio legitur c. 18, v. 10: *Nec inveniat in te qui lustrat filium suum, aut filiam, ducens per ignem.* (b) Hæc et explicatio subsequens habentur Commentario Chrysostomi in Epist. ad Galatas Tom. V Editionis postremæ, sed pluribus enuntiata iisdem sæpe verbis. Quorum sensus hic est: Christus nos redemit a maledicto legis, a maledicto scilicet illo *Deut.* 27. 26, *Maledictus omnis qui non manet in omnibus scriptis in hoc libro*: quia ipse a lege servanda nos exemit; et quo pacto exemit? Suspensus in ligno, et sic aliud maledictum ille subiit, illud nempe, *Maledictus omnis qui pendet in ligno*; qui tamen illud non meruerat: nam legem impleverat; cum autem nos ejus jussis parentes legem non impleamus, maledictum illud legis, quod in nos cadere debuerat, alio maledicto ipse compensavit, suspensus in ligno, atque ita maledictionem maledictione commutavit.

¹ In Coisliniano, Deuteronomium ita desinit: *Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀσσυρίμ, ὃ καὶ Ναβὺ ἐλέγτο, καὶ εἶδε τὴν γῆν τῆς ἐπαγγελίας, καὶ εὐλόγηι τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, καὶ ταπεινῇ Μωϋσῆς καὶ θάπτεται.*

ἐλευθερίας τῶν δουλευόντων, περὶ πρωτοτόκων, περὶ τοῦ πάσχα. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Οὐ δινηθήσῃ τὸ πάσχα ποιεῖν ἢ ἐν οὐδεμιᾷ τῶν πόλεων ὧν Κύριος ὁ Θεός σου δίδωσί σοι, ἀλλ' εἰς τὸν τόπον ὃν ἂν ἐκλέξηται Κύριος ὁ Θεός σου*. Περὶ τῆς τῶν ἔδδομάδων, περὶ τῆς τῶν σκηνοπηγιῶν, περὶ κριτῶν, περὶ βασιλείων, εἰ ποτε ἴλθοιεν εἰς ἐπιθυμίαν τοῦ βασιλεύσαι τῶνα. Περὶ Λευιτῶν, καὶ ὧν ὀφείλουσι λαμβάνειν. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν τοῖς λεγομένοις καθαρισταῖς^α καὶ χρῆσθαι, ἢ ἐπαοιδόις, ἢ μαντείαις ἢ κληδόνιν, ἢ τοῖς τοιοῦτοις. Ἐνταῦθα κεῖται τὸ, *Προφήτην ὅμῃν ἀναστήσει ὁ Θεός ὡς ἐμέ*. Καὶ περὶ τῶν φυγαδευτῶν πόλεων διατάσσεται. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπὶ στόματος δύο μαρτύρων καὶ τριῶν σταθίσεται πᾶν ῥῆμα*. Καὶ περὶ τῶν ψευδομαρτυρούντων, τί δεῖ πάσχειν αὐτούς. Ἐπιστάντος πολέμου, λέγει τίνα δεῖ ἐκπέμπειν, καὶ μὴ ἀφίναί τι συμπολεμεῖν αὐτοῖς. Παραίτη μὴ ἀναιρεῖσθαι τοὺς πολεμικοὺς ὑποπίπτοντας, πλὴν τῶν ἐπὶ τὰ ἔθνη. Καὶ τὰς μὲν πόλεις ἀπάσας, ἐπειδὴν ἔλθῃ, φησὶ, σκυλεύετε, τὰ ἄρρενα μόνον ἀναιροῦντες. Ἐκ δὲ τούτων, ὧν τὴν γῆν κληρονομεῖτε, μηδένα ζωγρήσῃτε ἐμπνέοντα. Καρποφόρα ξύλα μὴ τέμνετε, φησὶν, εἰς τὸ πῆξαι γάρφακα ἐν πελορικῇ. Εἰ τις εὗρεθῇ παφονευμένος, ὃ δὲ φονεύσας μὴ φαίνοιτο, νομοθετεῖ τί δεῖ γίνεσθαι. Ἐάν τις δύο ἔχων γυναῖκα, τὴν μὲν μισήσῃ, ἀγαπήσῃ δὲ τὴν ἑτέραν, καὶ συμβῇ τὸν τῇ; μισουμένης εἶναι πρωτότοκον, μὴ προτιμεισθῶ αὐτοῦ ὁ τῆς ἡγαπημένης. Περὶ υἱοῦ ἀπειθοῦς. Ἐνταῦθα κεῖται, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμᾶμενος ἐπὶ ξύλου*. Ἐπεὶ οὖν ἔκειτο κατὰ τοὺς μὴ φυλάσσουσι τὸν νόμον, *Ἐπικατάρατος πᾶς ὃς οὐκ ἐμμένει πᾶσι τοῖς γεγραμμένοις ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ* περὶ τοῦ νόμου λέγων Μωϋσῆς^β καὶ τὴν κατάραν ἐκείνην οὐκ ἐνὶν λαβεῖν τὸν Χριστόν^γ ἐπλήρωσε γὰρ τὸν νόμον, κατάραν κατάρας ἀντηλλάξατο κρεμασθεὶς ἐπὶ ξύλου. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν μηδὲ τῶν ἐχθρῶν τὰ ἄλογα παρορᾶν, καὶ ἕτερα νομοθετεῖ, καὶ περὶ γαμικῶν διαλέγεται νόμοι, καὶ τιμωρίας τίθῃσι κατὰ τῶν ὑδριζόντων εἰς παρθένους. Τίνας κωλύει μὴ εἰσιέναι εἰς ἐκκλησίαν, καὶ περὶ ἐτέρων νομοθετεῖ, καὶ περὶ τοῦ μὴ λαβεῖν τόκον. Περὶ τοῦ μὴ χρονίζειν ἐν ταῖς τῶν εὐχῶν ἀποδόσεσι, ἀλλ' ὅπερ ἂν τις εὐχεται, εὐθέως ἀποτελεῖν. Περὶ τῆς γυναικὸς τῆς λαμβανούσης βιβλίον ἀπιστασίου, περὶ ἐνεχυρῶν, περὶ κλοπῆς, περὶ μισθοῦ μισθωτοῦ, περὶ ὄρφανου, περὶ χήρας, περὶ τοῦ καταλιμπάνειν σταχυολογεῖν καὶ βαγολογεῖν τοὺς πέννησιν. Ἐνταῦθα κεῖται περὶ τοῦ μὴ δεῖν πλεόν [338] τεσσαράκοντα λαμβάνειν τὸν ἐγκαλούμενον περὶ ἀδικίας τινός. Καὶ περὶ τοῦ μὴ φιμοῦν βοῦν ἀλώοντα, καὶ περὶ τοῦ ἐγείρειν σπέρμα τῷ τεθνεῶτι ἀδελφῷ τὸν ὑπολειπόμενον, καὶ τί πείσεται εἰ μὴ βούλοιο ἐγείραι. Περὶ σταθμῶν, περὶ μέτρων. Περὶ τοῦ ἐξολοθρεῦσαι τὸν Ἀμαλῆκ. Περὶ ἀπαρχῶν, περὶ φιλανθρωπίας τῆς εἰς

χήρας καὶ ὀρφανούς. Ἐνταῦθεν λοιπὸν αἱ κατάραι καὶ εὐλογίαι, αἱ μὲν παρακοῦσιν, αἱ δὲ πειθομένοις. Καὶ μακρὸν ἀποτελεῖ λόγον περὶ τῶν μαλλόντων αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακῶν. Τοῦτο συνέβη ἐπὶ Ἀσσυρίων καὶ Βαβυλωνίων. Τὸ δὲ τοὺς υἱοὺς φαγεῖν, ἐν πολιτορχίαις ἐξέβη. Καὶ αὐτοῦ μέμνηται ἐνταῦθα περὶ τοῦ Χριστοῦ. *Ἔσται, φησὶν, ἡ ζωὴ σου κρεμασμένη πρὸ ὀφθαλμῶν σου*. Ἐνταῦθα κεῖται, *Μή τις ῥίξῃ πικρίαν, οὐ καὶ ὁ Παῦλος ἐμνημόνευσεν ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους*. Ἐνταῦθα κεῖται, *Τὰ κρυπτά Κυρίῳ τῷ Θεῷ, τὰ δὲ φανερά ὅμῃν καὶ τοῖς τέκνοις ὅμῶν*. *Ὅτι ἡ ἐντολὴ αὐτοῦ, φησὶν, οὐκ ἔσται ὑπέρογκος*. *Οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ, ἵνα εἴπῃς, Τίς ἀναθήσεται εἰς τὸν οὐρανόν; οὐδὲ πέραν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἐγγύς σου τὸ ῥῆμά ἐστιν ἐν τῷ στόματί σου*. Ταῦτα περὶ τῆς νομικῆς ἐντολῆς εἰρημένα εἰλκυσεν εἰς τὴν πίστιν τὴν εἰς Χριστόν^δ ὁ Παῦλος^ε. *Διαμαρτύρομαι ὅμῃν, φησὶ, τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν, ὥστε ἀγαπᾶν τὸν Θεόν*. Τότε καλεῖ τὸν Ἰησοῦν τὸν Ναυῆ, καὶ ἐντέλλεται ἡγεῖσθαι τοῦ λαοῦ, καὶ μὴ φοβεῖσθαι τοὺς πολεμικοὺς, Θεὸν ἔχοντας βοηθόν. Καὶ παραίτη, ὥστε ἐν ταῖς σκηνοπηγίαις παντὶ τῷ λαῷ τὸν νόμον ἀναγινώσκασθαι. Προλέγει τῷ Μωϋσῇ ὁ Θεός, ὅτι μετὰ θάνατον αὐτοῦ ὁ λαὸς εἰδωλοατρῆσαι, καὶ κολασθήσεται. Ἔστω οὖν, φησὶν, ἡ ψὴς αὕτη καταμαρτυροῦσα αὐτῶν. Οὐ γὰρ ποτε λήσονται αὐτῆς. Καὶ ἔγραψε Μωϋσῆς τὴν ψόην, καὶ προεῖπεν αὐτοῖς, ὅτι ἀνομί,ουσιν. Ἐνταῦθα κεῖται^ζ *Αὐτοὶ παρεξήλωσάν με ἐπ' οὐ Θεῷ, κἀγὼ παραζηλώσω αὐτοὺς ἐπ' οὐκ ἔθνη*. Κελεύεται Μωϋσῆς ἀνελθεῖν εἰς τὸ ὄρος τὸ Ἀβαρεῖμ, ὃ καὶ Ναβαὶ ἐλέγτο, καὶ ἰδεῖν τὴν γῆν ἐπαγγελίας^η καὶ εὐλόγησας ἐκάστην φυλὴν, ἐτελεύτησε^θ καὶ οὐκ εἶδεν οὐδεὶς τὴν ταφὴν αὐτοῦ ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης. Ἐνταῦθα ἐτελειώθησαν τὰ πάντα βιβλία Μωϋσέως, ἃ μόνον ἐδέξαντο οἱ Σαμαρίται.

Σύνοψις τοῦ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ.

Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς διατάττειν τῷ λαῷ, τῷ τε νόμῳ τοῦ Θεοῦ προσέχειν. Πέμπει κατασκόπους εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἰερικῶν. Ἀκούσας ὁ βασιλεὺς τῆς πόλεως, ἔπεμψε, ζητῶν τοὺς ἀνδρας παρὰ Ῥαάβ τῇ πόρνῃ τῇ ὑποδεξαμένη. Ἡ δὲ ἔκρυψε τοὺς κατασκόπους. Καὶ ἀντὶ ταύτης τῆς χάριτος ἦρτο τὴν σωτηρίαν τῆς οἰκίας αὐτῆς, ὅταν ἡ πόλις ληφθῇ^ι οἱ δὲ ἐπένευσαν. Καὶ ἀπελθόντες ἀπήγγειλαν τὰ γενόμενα. Παραγγέλλει τῷ λαῷ, ὥστε διαβῆναι τὸν Ἰορδάνην, καὶ διέβησαν ἐπὶ ξηρᾶς, καὶ λίθους ἔστησαν ἐν τῇ στρατοπεδείᾳ δώδεκα. Ἀκούσαντες οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων [339] οἱ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, καὶ οἱ βασιλεῖς τῆς Φοινίκης, ὅτι διὰ ξηρᾶς διέβησαν τὸν Ἰορδάνην, κατετάκθησαν, καὶ κατεπλάγησαν. Τότε Ἰησοῦς προσταχθεὶς μαχαίραις πετρίναις περιτέμνει τοὺς Ἰουδαίους. Ἐπεὶ τεσσαράκοντα ἡττᾶ ἀνέστραπτο Ἰσραὴλ ἐν τῇ ἐρήμῳ, καὶ διὰ τοῦτο ἀπερίτμητοι

^α In Bibliis legitur οὐ δυνήσῃ θῆσαι τὸ πάσχα.

^β Hæc quæ in Deuteronomio habentur c. 18, v. 10, οὐκ εὐρεθῆσθαι ἐν σοὶ περικαθαίρων τὸν υἱὸν αὐτοῦ, καὶ τὴν θυγατέρα αὐτοῦ ἐν πυρί, una voce exprimit καθαρισταῖς.

^γ Hæc adiunguntur ex cap. 30, v. 11.

^δ Liber Josue in Iugdunensi sic incipit : Ἰησοῦς καλεῖται τὸ βιβλίον. Κελεύεται.

ἦσαν αὐτῶν οἱ πλείστοι τῶν μαχίμων, οἱ καὶ ἀπώλοντο· ἀντὶ δὲ τούτων ἀντικατέστησε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν, οὓς ὁ Ἰησοῦς περιέτεμε, διὰ τὸ γενέσθαι αὐτοὺς ἀπεριτμήτους ἐν τῇ ὁδῷ. Τότε ἐποίησε τὸ πάσχα. Καὶ ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἣ ἔφαγον ἄζυμα ἀπὸ τοῦ σίτου τῆς γῆς ἐκείνης, ἐξέλιπε τὸ μάννα. Κελεύεται ὁ Ἰησοῦς λύσαι τὸ ὑπόδημα αὐτοῦ, καὶ κυκλῶσαι τὴν Ἱεριχὼ μετὰ σαλπέγγων καὶ τῆς κιθάρου ἡμέρας ἑπτά. Οὗ γενομένου αὐτόματα ἔπεσον τὰ τείχη. Ἀἴλον οὖν ὅτι ἔκτοτε ἀρχὴν ἔλαβε λύεσθαι τὸ σάββατον· ὅθεν γὰρ ἂν ἄρξηται τις, ἀνάγκη τὸ σάββατον ἐμπεσεῖν ἐν ταῖς ἑξ ἡμέραις. Τότε σφύζεται· μὲν ἡ Ῥαββ μετὰ τῆς συγγενείας αὐτῆς, καὶ οἰκεῖ ἐν τῷ Ἰσραὴλ, ἐμπιπρᾶται δὲ ἡ πόλις καὶ ἀναθεματίζεται, καὶ κατηράσατο Ἰησοῦς τῷ οἰκοδομοῦντι αὐτήν. Ἐκλεψεν ἐκ τοῦ ἀναθήματος· Ἀχαρ, καὶ ἤτταται ὁ λαὸς προσθαλῶν ἐτέρᾳ πόλει. Δεῖται τοῦ Θεοῦ Ἰησοῦς, καλεῖται ὁ Θεὸς ἐξαρθῆναι τὸ ἀνάθεμα. Ἀνεδείχθη ὁ Ἀχαρ, ἠλέγχθη τὸ κλέμμα, ἐλιθοβολήθη μετὰ τῶν υἱῶν καὶ θυγατέρων ὁ Ἀχαρ. Ἀνεμαχέσατο Ἰησοῦς τὴν μάχην, καὶ εἶλε τὴν Γάζαν, καὶ ἐνεπύρισε· καὶ ἔπεσον ἐν αὐτῇ δώδεκα χιλιᾶδες· καὶ τὸν βασιλέα τῆς πόλεως ἐκρέμασαν ἐπὶ ξύλου. Συνέρχονται πολεμῆσαι τὸν Ἰσραὴλ οἱ βασιλεῖς τῶν Ἀμορραίων καὶ Χαναανίων, καὶ οἱ λοιποί. Οἰκοδομεῖ Ἰησοῦς θυσιαστήριον ἐκ λίθων ὁλοκλήρων καὶ γράφει τὸ δευτερονόμιον ἐκεῖ. Καὶ οἱ ἡμίσεις ἴστανται πλησίον τοῦ ὄρους Γεδθὰλ, καὶ οἱ ἡμίσεις πλησίον τοῦ ὄρους Γαριζίν. Ἐντεῦθεν τὰ κατὰ τοὺς Γαδωνίτας. Οὗτοι γὰρ ἀκούσαντες περὶ τῶν Ἰσραηλιτῶν, καὶ φοβηθέντες αὐτοὺς ἐξ ὧν ἤδη κατόρθωσαν ἐν τοῖς πολεμοῖς, ἔρχονται πρὸς αὐτοὺς, παλαιὰ περιθέμενοι ἱμάτια, ἄρτους ἐπιφερόμενοι ξηροῦς, σανδάλια πεπαλαιωμένα, καὶ φασὶ πρὸς τὸν λαόν, ὅτι ἐκ γῆς πόρρωθεν ἤκουσι, καὶ σημείον τοῦ πόρρω οἰκεῖν, τὰ ἱμάτια, καὶ τοὺς ἄρτους, καὶ τὰ σανδάλια ἐποιοῦντο. Ἐν γὰρ τῇ ὁδῷ αὐτὰ πεπαλαιῶσθαι ἔλεγον· ἤκειν δὲ ἐπὶ τῷ συνθήκας ποιήσασθαι πρὸς αὐτοὺς εἰρήνης. Οἱ δὲ μὴ ἐρόμενοι τὸν Θεόν, ἐποίησαντο συνθήκας. Ὡς δὲ ἔγνωσαν ἠπατημένοι, καὶ ὅτι οὐ πόρρω, ἀλλὰ πλησίον οἰκοῦσι, μὴ δυνάμενοι αὐτοὺς καταπολεμῆσαι διὰ τοὺς ὄρκους, δούλους ἐποίησαντο ξυλοκόπους τε καὶ ὀροφόρους. Ἐνταῦθα ἐκθαίνει ἡ πρόρρησις τοῦ Νῶε, ἣν εἶπε· *Χαναὰν παῖς οἰκέτης*· ἐξ ἐκείνου γὰρ εἰσιν οὗτοι. Ἦκουσεν Ἀδωνιβεζὲκ βασιλεὺς Ἰερουσαλήμ, [340] ὅτι ἐάλω Ἱεριχὼ καὶ Γάζα, καὶ ὅτι ἠτύομολησαν οἱ Γαδωνῖται, καὶ ἐπιστρατεύει ἐπ' αὐτοὺς μετὰ καὶ ἐτέρων βασιλέων. Οἱ δὲ ἐκάλουν εἰς συμμαχίαν τὸν Ἰησοῦν. Ἦλθε δὲ καὶ συνέβαλε, καὶ ἐτρέψατο αὐτούς· καὶ ἀνωθεν ἐπ' αὐτοὺς χάλαζα κατηνέχθη· καὶ πλείους ἀνέβλεν ἡ χάλαζα, ἣ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐν μαχαίρᾳ. Τότε ἔστη ὁ ἥλιος κατὰ Γαθαὼν, καὶ ἡ σελήνη κατὰ φάραγγα Ἐλώμ· καὶ πάντα τῶν ἐχθρῶν τὸν λαὸν ἀπέκτεινεν Ἰησοῦς, καὶ πέντε βασιλεῖς. Εἶπε δὲ καὶ τὴν Μακχλά, καὶ τὴν Λοβνὰ, καὶ τὴν Λαχίς, καὶ τὴν Ὀβολὰν, καὶ τὴν Χεθρῶν, καὶ τὴν Δαθήρ, καὶ τὴν ὀρεινὴν, καὶ τὴν πεδινὴν. Συνῆλθον ἕτεροι βασιλεῖς πολλοὶ μετὰ στρατοπέδων μεγάλων, καὶ τούτους εἶλεν Ἰησοῦς. Ἐγκείται δὲ αὐτῶν ἐνταῦθα καὶ τὰ δνόματα καὶ αἱ πόλεις, καὶ ὁ

ἀριθμὸς. Προστάσσεται δὲ Ἰησοῦς διαδοῦναι τὴν γῆν τοῖς Ἰσραηλιταῖς. Καὶ διαγράφει τίς φυλὴ τίνας κλήρους ἔλαβε, καὶ τοῖς Λευῖταις τί δοθῇ. Ἐκπέμπεται Ἰησοῦς τὴν φυλὴν Ῥουβὶμ καὶ τὴν Γὰδ καὶ τὸ ἡμισοφυλὴς Μανασσὴ εἰς τοὺς κλήρους αὐτῶν, οὓς ἔλαβον ἐν ζώντος Μωυσέως. Οἱ δὲ ἀπελθόντες, παρὰ τὸν Ἰορδάνην ψυχοδόμησαν βωμόν. Ἐτάραξε τοῦτο τὰς ἄλλας φυλάς. Ῥοντο γὰρ ἀποστασίας ἔνεκεν τοῦτο πεποιηκέναι αὐτούς. Πέμπουσι πρὸς αὐτοὺς ἐγκαλοῦντες· οἱ δὲ ἀπελογοῦντο λέγοντες, οὐκ ἀποστασίας ἔνεκεν. οἰκοδομῆσαι τὸν βωμόν· ἀλλ' ἵνα μὴ ἔχωσιν οἱ μεθ' ὡμᾶς γενόμενοι τοὺς ἡμετέρους υἱοὺς ὡς ἄλλοι τῆς ἐαυτῶν συγγενείας, διὰ τὸ τὸν Ἰορδάνην μέσον ἑκατέρων ρεῖν· ἀλλ' ἵνα ἢ ὁ βωμὸς εἰς μαρτύριον, καὶ μὴ ἔχωσι λέγειν τὰ τέκνα ὡμῶν τοῖς ἐγγόνις ἡμῶν, Οὐκ ἔστιν ὁμὴν μερὶς Κυρίου. Ἐπελθῆσαν μηκέτι πολεμῆσαι αὐτοὺς αἱ λοιπαὶ φυλαί. Τότε συγκαλεῖ τοὺς Ἰσραηλίτας Ἰησοῦς, καὶ ὑπομιμνήσκει αὐτοὺς τῶν τοῦ Θεοῦ εὐεργεσιῶν, καὶ παραινεῖ φυλάττειν τὸν νόμον, καὶ προλέγει τὰ διαδεξόμενα αὐτοὺς κακὰ, εἰ μὴ φυλάξουσιν, καὶ τελευτᾷ. Τελευτᾷ δὲ καὶ Ἐλεάζαρ ὁ ἱερεὺς, καὶ ἱεράτευε Φινεὺς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Καὶ εἰδωλολάτρησαν αἱ Ἰσραηλῖται, καὶ παρεδόθησαν τῷ Αἰγλῶμ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ κατεκυρίευσεν αὐτῶν ἑπτα δεκαοκτῶ.

Σύνοψις τῶν Κριτῶν.

Ἐνταῦθα κεῖται ποῖας μὲν πόλεις εἶλον, ποῖας δὲ ἀπῆκταν φόρου ἐπιτελεῖς αὐτοῖς εἶναι οἱ Ἰσραηλιταί. Καταμαλακισθέντες γὰρ πρὸς τοὺς τοῦ πολέμου πόρους, παρέβησαν τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ, καλεῦσαν πάντας παντελῶς ἄρδην ἀφανισθῆναι. Ἦλθεν ἄγγελος παρὰ Κυρίου πρὸς τοὺς Ἰσραηλίτας, καὶ ἤλεγξεν αὐτῶν τὴν παρανομίαν. Δέον γὰρ, φησί, πάντας ἀφανισθῆναι, ὑμεῖς δὲ καὶ συνθήκας ἔθεσθε πρὸς αὐτούς· διὰ τοῦτο οὐκ ἐξολοθρεύσει ὁ Θεὸς τὰ ὑπολειπόμενα ἔθνη. Ταῦτα ἀκούσαντες ἔκλαυσαν ὁμοθυμαδόν, καὶ Κλαυθμὸς ὁ τόπος ἐκλήθη. Καὶ παρηγόμουν καὶ εἰδωλολάτρουν συνεχῶς, καὶ παρεδίδοντο τοῖς ἐχθροῖς, καὶ ἀπῆλλάσσοντο τῆς δουλείας, καὶ πάλιν τοῖς αὐτοῖς ἐπέμενον κακοῖς. Παρεδόθησαν Χουστάρ Σαθὼν ὁ βασιλεὺς Συρίας ἑπτα ἡ, καὶ ἔσωσεν αὐτοὺς Κύριος διὰ [341] Γοθνοήλ τοῦ κριτοῦ. Καὶ παρεδόθησαν τῷ Ἐγλῶμ βασιλεῖ Μωάβ, καὶ ἔκραξαν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ ἤγειρεν αὐτοῖς Ἀδὼ, ὅστις δόλω ἀνέβλε τὸν Ἐγλῶμ καὶ τὸν Μωάβ. Μετὰ τοῦτον ἔκρινε Σομεγάρ, Δεβώρα ^c, γυνὴ προφῆτις. Δουλεύοντων δὲ τῷ βασιλεῖ Χαναάν τῶν Ἰσραηλιτῶν, καλεῖται τῷ Βαράκ ἡ Δεβώρα στρατηγῆσαι τὸν πόλεμον. Ὁ δὲ οὐκ ἠνείχετο, εἰ μὴ καὶ αὕτη συνεξέλθοι αὐτῷ· καὶ συνεξῆλθεν ἡ γυνή. Γενομένου δὲ τοῦ πολέμου, φεύγουσιν οἱ πολέμιοι, καὶ ὁ στρατηγὸς Ἰαβὶς Σισάρα ἐλθὼν πρὸς

^a In Iugdiunensi legitur καὶ εἰδωλολατρεύουσιν. Ibidem pro Αἰγλῶμ legitur Ἐγλῶμ.

^b In editione Romana legitur Χουστάρσαθων, in Vulgata secundum Hebraicam veritatem *Chusan Rasathum*. Iugdiunensem sequimur. Coislinianus vero habet Χουστάρ Σύρα βασιλεὺς Συρίας. Καὶ ἔσωσεν.

^c In manuscripto Coislin. hic Δεβώρα legitur, et paulo post Δεβώρα.

erant, et reges Phœnices, eos sicco pede transivisse Jordanem, exterriti, percussique sunt. Tunc Jesus jussus cultris lapideis circumcidit Judæos. Quia quadraginta annis versatus fuerat Israel in deserto, ideoque multi eorum bellatorum, qui obierant, incircumcisi erant (a); pro illis substituit Deus filios eorum, quos Jesus circumcidit, quod ipsi incircumcisi mansissent in via. Tunc fecit pascha. Et a die qua comederunt azyma ex frumento terræ illius, defecit manna. Jubetur Jesus solvere calceamentum suum, et circumire Jericho cum tubis et arca septem diebus. Quo peracto, per se muri ceciderunt. Manifestum itaque est jam tunc coeptum esse solvi sabbatum: undecumque enim initium quis ducat, necesse est sabbatum incidere in septem illos dies. Tunc servatur quidem Raab cum cognatione sua, et habitat in Israel, incenditur autem urbs, et anathemate percutitur: maledixitque Jesus ei qui illam reedificaret. Furatus est ex anathemate Achar, et vincitur populus aggressus aliam urbem. Deum precatur Jesus: jubet Deus tolli anathema. Deprehensus est Achar, furtum detectum, lapidatur Achar cum filiis et filiabus. Pugnavit Jesus certamine et cepit Gazam, incenditque: ac ceciderunt in illa duodecim millia; regemque urbis suspenderunt in ligno. Conveniunt ad debellandum Israel reges Amorrhæorum et Chananeorum ac reliqui. Ædificat Jesus altare ex lapidibus integris, illic Deuteronomium scribit: dimidiaque pars populi stat prope montem Gebal, dimidia autem prope montem Garizin. Dehinc quæ gesta sunt circa Gabaonitas. Hi enim ex Israelitarum fama perterrefacti, auditis iis quæ jam in bellis præclare gesserant, ipsos adeunt vetustis induti vestimentis, panes aridos ferentes, sandaliaque vetera. populoque dicunt se ex terra longinqua venire, signumque procul remotarum sedium esse vestimenta, panes et sandalia: nam in longa via hæc detrita fuisse dicebant: venire autem se ad pacta pacemque cum ipsis incunda. Illi autem Deo non consulto, fœdera inierunt. Ut vero cognoverunt se deceptos fuisse, illosque non procul, sed prope habitare, cum non possent illos oppugnare contra juramenta, servos ipsos constituerunt lignarios, et aquæ bajulos. Illic exitum habet prædictio Noë (Gen. 9. 25), quam dixit: *Chanaan puer servus* (b): ex illo namque hi orti fuere. Audivit Atonibezec rex Jerusalem captam fuisse Jericho et Gazam, Gabaonitasque transfugisse, ac bellum ipsis intulit aliis sibi adjunctis reprobis. Illi vero ad auxilium sibi ferendum Jesum vocarunt. Ve-

(a) Jo. Chrysostomus, qui sæpe cum Judæis concertabat, maxime vero Antiochiæ, legalia non tanta religione a veteribus illis observata esse, quanta dicebant Judæi sui temporis, sæpe indicat; hic autem ait incircumcisos obisse illos, qui in deserto mortui fuerant, et mox probat sabbatum non observatum fuisse, quando septem diebus cum aqua muros Jericho circumibant; necesse quippe fuisse in illis septem diebus incidere sabbatum. sic supra Commentario in Isaiam de sacrificiis arguit, et Comment. in Psalmos de hac ipsa re loquens, hæc habet: *Septem autem dierum numerus jam nunc nobis solvit sabbatum. Non enim ejusmodi legis præcepta principatiter data sunt.* Quæ hic longe clarius explicantur: *jam tunc*, inquit, *coeptum esse solvi sabbatum.*

(b) Vide quæ diximus supra in Synopsi in Genesim circa maledictionem Chanaan in Gabaonitis completam.

nit autem ille, prælioque commisso in fugam illos vertit: ac de cælo in illos grando decidit: pluresque grando occidit, quam filii Israel gladio. Tunc stetit sol contra Galaon et luna contra convallem Elom: totumque inimicorum populum interfecit Jesus, necnon quinque reges. Cepit autem Maccam et Lobnam, Lachis, Odolam, Chebronem et Dabir, et montes et planitiem. Convenerunt alii reges multi cum exercitibus magnis: et hos quoque occidit Jesus. Horum hic nomina recensentur, et urbes, numerusque. Jubetur Jesus terram tradere Israelitis: ac describitur quæ tribus sortes acceperint, et quid Levitis datum fuerit. Remittit Jesus tribum Ruben et Gad dimidiamque tribum Manasse in sortes suas, quas acceperant adhuc vivente Moyse. Qui autem abierunt, aram ad Jordanem ædificarunt. Hoc alias tribus perturbavit. Putabant enim illos hoc defectionis causa fecisse. Miserunt qui ipsos reprehenderent: illi vero sese purgantes dixerunt, se non defectionis causa aram ædificasse; sed ne posteris vestris, inquit, filios nostros alienos habeant a sua cognatione, eo quod Jordanis intermedium eorum fuit; sed ut sit ara in testimonium, nec possint dicere filii vestri nepotibus nostris, Non est vobis portio Domini; sicque persuaserunt reliquis tribubus ne sibi bellum inferrent. Tunc convocat Israelitas Jesus, ipsisque in memoriam revocat Dei beneficia, hortatur ut legem observent, prædicatque mala quæ illos exceptura sunt, nisi illam custodierint, et mortuus est. Moritur et Eleazar sacerdos, et in locum ejus sacerdotium obtinet Phinees filius ejus. Et filii Israel idola coluerunt, traditque sunt in manus Æglom regis Moab (a), qui in illos imperium obtinuit annis octodecim.

SYNOPSIS JUDICUM.

Illic narratur quas urbes ceperint, quasque sibi tributarias fecerint Israelitæ. Nam circa belli labores emolliiti, transgressi sunt mandatum Dei, quo jubebantur omnes internecione delere. Venit angelus a Domino ad Israelitas, qui illorum prævaricationem redarguit. Cum enim oportuisset illos delere, inquit, vos fœdera cum ipsis iniistis: ideo non exterminabit Ieus reliquas gentes. His auditis illi fleverunt unanimiter, locusque vocatus est Fletus. Et prævaricati sunt, ac tradebantur hostibus, et a servitute liberabantur, rursusque iisdem in malis perseverabant. Traditi sunt Chusab Sathon regi Syriæ annis octo, et eripuit eos Dominus per Gethoniel judicem. Et traditi sunt Eglom regi Moab, et clamaverunt ad Dominum, et suscitavit illis Aod, qui dolo occidit Eglom et Moabitæ. Post hunc populi judex fuit Somegar, et postea Debora mulier prophetissa. Cum autem regi Chanaan servirent Israelitæ, Baracum jubet Debora se ducem belli præbere. Ille noluit, nisi et illa cum ipso exiret: exivitque mulier. Commisso prælio, fugerunt hostes: duxque Jabisi Sisara accedens ad quamdam mulie-

(a) Hæc quæ de Æglom hic leguntur, ex capite sequenti hic transumpta sunt in textu LXX, nec habentur in Hebræo: quæ porro de Æglom hic paucis verbis dicuntur in eadem Editione, pluribus uarrantur in libro Judicum.

rem Jaëlem dictam, petebat ab illa potum : illa pro aqua lac illi dedit. Ut autem post potum obdormivit, arreptum vectem mulier per tempora ejus transiit. Sic mortuus est Sisara : ingressusque Barac vidit illum mortuum. Tunc canticum triumphale cecinit Debora. Rursus traduntur Israelitæ in manus Madiam; nam frequenter Deum irritabant. Tunc Gedeoni visus est angelus, qui illum ad bellum concitavit. Dehinc præcipit illi Dominus ut immolaret vitulum saginatum patris sui, et afferret holocaustum, Baalisque aram destrueret. Paruit ille, et obtulit holocaustum Deo. Signumque petit Gedeon qui et Jerobaal vocatus est, in vellere editum. Jubeturque totum dimittere exercitum, trecentosque tantum retinere. Id quod ille fecit, et congressus cum lampadibus et tubis, hostes profligavit. Tunc occisi sunt Oreb et Zeb principes Madiam, et Zebec et Salmuna reges. Gedeon moriens reliquit filios septuaginta, et ex concubina unum Abimelecum. Hic occisis septuaginta fratribus, regnum obtinuit : nec multo elapso tempore fratricidii poenas dedit. Cum enim in prælio accessisset ad quamdam urbem, fragmento molæ caput ejus a muliere confractum est, illeque vitam amisit. Post Abimelec judicavit Thola, post Tholam Jair. Et irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus Ammon. Tunc Jephthæ meretricis filium et a domo paterna per fratres ejectum, ducem belli contra filios Ammon esse rogant principes populi, ipsique imperium tradunt. Ille obtemperavit, ac legatis ad regem filiorum Ammon missis, cum nihil suasisset, vovet se Deo immolaturum eum qui primus ipsi occurreret, si rediret ex bello : commisso prælio cum vicisset hostes, filiam suam immolat : ipsa enim prior occurrit illi. Rursus irritaverunt Deum filii Israel, et traditi sunt in manus alienigenarum. Tunc nascitur Sampson, et visa muliere in Thamnatha, ejus amore captus est, ipsamque uxorem ducere volebat. Parentes autem primo impediabant, quod illa alienigena esset : ut autem viderunt ipsum instantem, non ultra prohibuerunt. Cum abiret autem de illa colloquuturus, occurrit illi leo quem manibus suis occidit. Cum autem nuptiæ celebrandæ essent, rursum profectus, videt favum mellis in ore leonis, quem occiderat, et acceptum comedit, deditque parentibus et concubis suis : atque ænigma proposuit ipsis dicens : *Ex ore comedentis egressus est cibus*, id est, ex ore leonis; *et ex austero pro amaritudine dulcedo* (Jud. 14. 14). Promisitque se daturum ei qui id interpretaretur triginta sindonas, et triginta stolas; sin non possent, sibi tantumdem darent. Ut autem illi hærebant, et explicationem non reperiebant, uxori ejus comminati sunt mortem, nisi ab illo explicationem ænigmatis ediceret; cum didicisset illa, ipsis annuntiavit : et cum illam explicationem dixissent, pignora acceperunt. Indignatus est Sampson. Pater autem sponsæ metuens, illam pronubo suo dedit¹ : id quod magis Sampsonem contristavit, et arre-

ptis vulpibus trecentis, lampadibusque a tergo eorum accensis, emisit in campos alienigenarum : ut autem campestres eorum messes incendit, illi sponsæ domum cum ipsa sponsa et patre ejus combusserunt. Neque hoc facto sedavit iram Sampson, sed adhuc oppugnabat eos. Illi vero instructa contra Israellem acie, Sampsonem petebant; illum vero vinctum hostibus tradiderunt Israelitæ. Fractis ille vinculis, cum invenisset maxillam asini, mille cum illa viros occidit. Cumque siti affligeretur, precatus est Deum, et exivit aqua ex maxilla, et bibit. Inde venit ad meretricem mulierem in Gazam, ipsumque hostes circumdederunt : ille vero media nocte eductas urbis portas imponens humeris suis, abiit. Adamavit post hæc mulierem quamdam Samson Dalidam nomine (a), et accepit eam in uxorem. Huic promiserunt satrapæ alienigenarum mille et centum argenteos, si ab ipso edisceret, quo pacto expugnatu facilis foret. Cum autem illa id ediscere conaretur, primo quidem illam decipiebat : demum, cum importune illa insisteret, veritatem ipsi enuntiavit, nempe se, si quis sibi capillos auferret, infirmum evasurum. Illa evocatis satrapis, cum illum ad somnum inductum tonderi curasset, infirmum reddidit. Ipsum vero captum alienigenæ excæcarunt, et iniecerunt in carcerem. Illi vero lætabantur, et eduxerunt eum ex carcere, ut ipsi illuderent. Sampson autem acerbe ingemiscens, cum Dominum rogasset ut sibi vires inderet, arreptis columnis domus iisque concussis, domum decussit in satrapas, in seipsum et in alium populum multum, pluresque tunc mortui sunt quam ipse vivens occiderat. Deinde bellum movent qui ex tribu Dan erant, Laisamque capiunt, et ipsi nomen indiderunt : statueruntque ibi sculptile colendum. Vir Levita, cum concubina ejus irata abscessisset in domum patris sui, profectus est ut illam secum reduceret; cum accepta illa rediret, iterque ageret, divertit in Gabaa Benjamin, apud senem quemdam. Qui in Gabaa erant circumdantes domum, petebant hospitem, ut contumeliam ipsi inferrent. Senex paratus erat ipsis tradere filiam suam virginem. Illi accepta concubina, illuserunt ei per totam noctem. Appetente luce, illa dimissa abierunt. Illa vero ex inducta sibi molestia, cum ad domum, quo diverterat vir ejus, pervenisset, exspiravit. Ille egressus, cum mortuam invenisset, cadaver in duodecim partes divisit, misitque duodecim tribubus. Factum indigne tulerunt Israelitæ, et armati petebant eos qui mulieri contumeliam fecerant. Ut autem Benjamitæ illos tradere renuerunt, bellum moverunt. Et primo victi sunt, secundo similiter : in tertio autem congressu totam tribum Benjamin percusserunt, præter sexcentos, qui aufugerant. Cum autem periculum esset ne tota tribus periret (neque

ipse pro συνταίρω, scilicet ex numero triginta illorum, qui sponsalibus interfuerant, συμπαργών appellaverit.

(a) In textu Græco Coislianiani Cod. legitur, ἡμετέρας τινος Δαδελινής ἢ Σαμὸν Δαλιδῆς. Nescio quid hoc vocabuli sit; videtur hic patriæ nomen apponi. Verum Samson Dalidam, sive Dalilam amabat, quæ in Alsorech, vel, ut Vulgata habet, in valle Sorech habitabat; nullaque hic observatur nonnium affinitas.

¹ Septuaginta, ἐν τῶν φιλῶν αὐτοῦ. Alius, ejus nomen tacetur in Hexaplis nostris 15, 2, ἐν τῶν συνταίρων αὐτοῦ. Incertum an Chrysostomus in exemplari suo συμπαργών habuerit, ex aliquo interprete desumptum, num vero

τινα γυναίκα Ἰσὴλ λεγομένην, ἥτις πεινῇ ἡ δὲ γάλα ἔδωκεν αὐτῇ ἀντὶ ὕδατος. Ὡς δὲ ἐκοιμήθη πίων, πάσσαλον λαβοῦσα ἡ γυνή, διήλασεν διὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ. Καὶ οὕτως ἀπέθανε Σισάρα· καὶ ἐπελθὼν Βαρὰκ εἶδεν αὐτὸν τεθνηκότα. Τότε ἦσεν ψῆδὴν Δεωώρα ἐπινίκιον. Πάλιν παραδίδονται εἰς χεῖρας Μαδιὰμ οἱ Ἰσραηλῖται· συνεχῶς γὰρ παρῳρρίζον τὸν Θεόν. Τότε τῷ Γεδεὼν ὠφθη ἄγγελος, καὶ παρῳρμήσεν εἰς πόλεμον. Εἶτα ὁ Κύριος καλεῖται αὐτὸν θῆσαι τὸν μόσχον τὸν σιτευτὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ ἀνενεγκεῖν ὀλοκαύτωμα, καὶ τὸ θυσιαστήριον κατασκάψαι τοῦ Βάαλ. Ἐποίησεν οὕτως, καὶ ἀνήνεγκεν ὀλοκαύτωμα τῷ Θεῷ. Καὶ αἰτεῖ σημεῖον ὁ Γεδεὼν ὁ καὶ Ἰεροβαὰλ τὸ ἐπὶ τοῦ πόκου γενόμενον. Καὶ κελεύεται ἅπαν ἀποπέμψαι τὸ στρατόπεδον, τριακοσίους δὲ μόνον κατασχεῖν. Καὶ ἐποίησεν οὕτω, καὶ συμβαλὼν μετὰ λαμπάδων καὶ σαλπίγγων, εἰλε τοὺς πωλεμίους. Τότε ἀνῆρτήσαν Ὁρὴβ καὶ Ζήβ οἱ ἄρχοντες Μαδιὰμ, καὶ Ζεδεὲ καὶ Σαλμανὰ οἱ βασιλεῖς. Ἀποθανὼν Γεδεὼν κατέλιπεν υἱοὺς ἑβδομήκοντα, καὶ ἀπὸ παλλακίδος ἓνα τὸν Ἀδιμέλεκ. Οὗτος τοὺς ἑβδομήκοντα ἀνελών, ἐκράττισε τὴν βασιλείαν· καὶ μετ' οὐ πολὺ δίκην ἔδωκε τῆς ἀδελφοκτονίας. Προσελθὼν γὰρ ἐν πολέμῳ τὴν πόλει, κλάσματοι μύλοι ἐθάλασθη τὴν κεφαλὴν ὑπὸ γυναικὸς, καὶ ἀπέθανε. Μετὰ τὸν Ἀδιμέλεκ ἔκρινε Θωλὰ, μετὰ τὸν Θωλὰ Ἰασίρ. Καὶ παρῳρρίζον τὸν Θεὸν υἱοὶ Ἰσραὴλ, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας Ἀμμων. Τότε τὸν Ἰεφθά, υἱὸν ὄντα γυναικὸς πόρνης, καὶ ὅπνι τὸν ἀδελφὸν ἀπελαθόντα τῆς πατέρων οἰκίας, οἱ ἄρχοντες τοῦ λαοῦ ἀξιοῦσι στρατηγήσαι αὐτὸν πολέμου τοῦ πρὸς τοὺς υἱοὺς Ἀμμων, καὶ διδάσιν αὐτῷ τὴν ἀρχήν. Ὁ δὲ πεισθεὶς, καὶ πρῶτον προσβου-σάμενος πρὸς τὸν βασιλέα υἱὸν Ἀμμων, ὡς οὐκ ἔπειθεν, εὐξάμενος τῷ Θεῷ θύσει τὸν πρῶτον ἀπαντήσαντα αὐτῷ, εἰ ἐπανεέλθῃ ἐκ τοῦ πολέμου, συμβαλὼν τοῖς ἐχθροῖς καὶ νικήσας, θύει τὴν θυγατέρα αὐτοῦ· πρώτη γὰρ αὐτῷ ἀπήντησεν αὕτη. Πάλιν παρῳρρίζον τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ παρεδόθησαν εἰς χεῖρας ἀλλοφύλων. Τότε τίκεται ὁ Σαμφών, καὶ ἰδὼν γυναῖκα ἐν θάμνῳ, ἠράσθη αὐτῆς, καὶ λαβεῖν ἠθέλησε νόμῳ γάμου. Οἱ δὲ γονεῖς τὸ μὲν πρῶτον διεκώλυον διὰ τὸ ἀλλόφυλον εἶναι· ὡς δὲ εἶδον ἐπικείμενον, οὐκ ἠναικώθησαν. Ἦνῖκα δὲ ἀπῆγε διαλεχθῆναι περὶ αὐτῆς, συνήντησεν αὐτῷ λέων, καὶ ἀνέειπεν [342] αὐτὸν ταῖς χερσὶν αὐτοῦ. Ἐπεὶ δὲ ἔδει γενέσθαι τοὺς γάμους, πάλιν ἄτιμω, ὀφῆ κηρίον μέλτος ἐν τῷ στόματι τοῦ λέοντος τοῦ ἀνῆρτημένου ὑπ' αὐτοῦ, καὶ λαβὼν ἔφαγε, καὶ ἔδωκε καὶ τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς συμπολίταις αὐτοῦ· καὶ προτείνειν αὐτοῖς πρόβλημα λέγων· Ἐκ στόματος ἐσθλοῦτος ἐξῆλθε βρώσις, τοῦτέστιν, ἐκ τοῦ στόματος τοῦ λέοντος, καὶ ἐκ σκληροῦ ἀντὶ τοῦ πικροῦ γλυκὺ. Καὶ ὑπέσχετο, εἰ ἐπιλύσει, δώσειν αὐτοῖς τριάκοντα σινδόνας, καὶ τριάκοντα στολὰς· εἰ δὲ μὴ δυνηθεῖν, ἀπαιτήσιν αὐτοὺς τσαυτά. Ὡς δὲ διηπόρουν, καὶ οὐχ εὗρισκον, ἠπειλῆσαν τῇ γυναικὶ αὐτοῦ θάνατον, εἰ μὴ μάθοι παρ' αὐτοῦ τὸ αἶνγμα· ἡ δὲ μαθοῦσα, ἀπήγγειλεν

αὐτοῖς, καὶ εἰπόντες ἔλαβον. Ὁργίσθη δὲ ὁ Σαμφών. Ὁ δὲ πατὴρ τῆς νύμφης δέισας, λαβὼν αὐτὴν ἔδωκε τῷ νυμφαγωγῷ αὐτοῦ· τοῦτο δὲ μᾶλλον αὐτὸν ἐλύπησεν, καὶ λαβὼν τριακοσίους ἀλώπεκας, καὶ λαμπάδας ὅπισθεν αὐτῶν ἐξέβας, ὤφηκεν εἰς τὰ πεδία τῶν ἀλλοφύλων· ὡς δὲ ἐνεπύρριεν αὐτῶν τὰ σταχυοφόρα πεδία, ἐνέπρησαν ἐκείνοι τὴν οἰκίαν τῆς νύμφης μετ' αὐτῆς καὶ τοῦ πατρὸς αὐτῆς. Οὐδὲ τοῦτου γενομένου ἐχάλασε τὴν ὀργὴν ὁ Σαμφών, ἀλλ' ἔτι ἐπολέμει αὐτοῖς. Οἱ δὲ παραταξάμενοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, τὸν Σαμφών ἐζήτουν· δῆσαντες αὐτὸν οἱ Ἰσραηλῖται παρέδωκαν τοῖς ἐχθροῖς. Ὁ δὲ τὰ δεσμὰ διαρρήξας, καὶ εὐρὺν σιαγόνα θνυ, χιλοὺς ἀπέκτεινεν ἐν αὐτῇ. Καὶ διψήσας ἠύξατο τῷ Θεῷ, καὶ ἐξῆλθεν ὕδωρ ἐκ τῆς σιαγόνος, καὶ ἔπιεν. Ἦλθεν ἐκείθεν εἰς γυναῖκα πόρνην εἰς Γάζαν, καὶ περιεκύκλωσαν αὐτὸν οἱ ἐχθροί· ὁ δὲ κατὰ τὸ μεσονύκτιον λαβὼν τὰς πύλας τῆς πόλεως, καὶ θεὸς ἐπὶ τῶν ὤμων ἐξῆλθεν. Ἠράσθη μετὰ ταῦτα γυναικὸς τινος· ὁ Σαμφών ὀνόματι Δαλιδὰς, καὶ ἔλαβεν αὐτὴν εἰς γυναῖκα. Ταύτη δὲ ὑπέσχετο οἱ σατράπαι τῶν ἀλλοφύλων χιλοὺς καὶ ἑκατὸν ἀργυρίου, εἰ μάθοι παρ' αὐτοῦ, πῶς ἂν εὐκαταγώνιστος γένοιτο. Ὡς δὲ ἐπειρᾶτο μαθεῖν, τὸ μὲν πρῶτον αὐτὴν ἠπάτα· τέλος δὲ, ὡς κατειργάσατο αὐτὸν, εἶπεν αὐτῇ τὴν ἀλήθειαν, ὅτι ἐάν τις αὐτοῦ περιέλοι τοὺς βοστρύχους, ἀσθενήσει. Ἡ δὲ καλέσασα τοὺς σατράπας, καὶ κοιμήσασα αὐτὸν, ἐποίησε ἔνδοξον, καὶ ἔσθλησεν. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἀλλόφυλοι, ἐτύφλωσαν καὶ ἐνέβαλον εἰς τὸ δεσμοτήριον. Οἱ δὲ ἠυφραίνοντο, καὶ ἐξήγαγον αὐτὸν ἐκ τοῦ δεσμοτηρίου, εἰς τὸ ἐμπαῖξαι αὐτῷ· ὁ δὲ πικρὸν στενάξας, καὶ τοῦ Κυρίου δεηθεὶς ὥστε ἐνισχύσαι αὐτὸν, τῶν κίωνων λαβόμενος τοῦ οἴκου, καὶ διασαλεύσας, κατήνεγκε τὸν οἶκον ἐπὶ τοὺς σατράπας καὶ ἑαυτὸν καὶ ἕτερον λαὸν πολὺν, καὶ ἀπέθανον πλείους, ἢ ὅσοι ἀπέθανον ὑπ' αὐτοῦ ζῶντος. [345] Μετὰ ταῦτα ἐπιστρατεύουσιν οἱ ἐκ τῆς φυλῆς Δάν, καὶ ἔλαβον τὴν Λαῖσάν, καὶ ἐπωλόμασαν αὐτὴν, καὶ ἔστησαν ἐκεῖ γλυπτὸν λατρεῖαν. Ἀνὴρ Δευτῆς, ὀργισθεὶς αὐτῷ τῆς παλλακῆς αὐτοῦ, καὶ ἀπελθούσης εἰς τὸν οἶκον τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἀπῆγε καταλέξων αὐτὴν ἑαυτῷ· καὶ λαβὼν αὐτὴν ἐπανῆλθεν· ἐν δὲ τῇ ὁδῷ κατέλυσε εἰς Γαβαὰ τὴν Βενιαμὶν παρὰ τινι πρεσβύτῃ. Οἱ δὲ ἐν τῇ Γαβαὰ περιστάντες τὴν οἰκίαν ἐκείνην, ἐζήτουν τὸν ξένον, ἵνα ἐξυθρίσωσιν εἰς αὐτόν. Ὁ πρεσβύτερος ἔτοιμος ἦν τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δοῦναι αὐτοῖς τὴν παρθένον. Οἱ δὲ λαβόντες τὴν παλλακὴν, ἐνέπαιξαν αὐτῇ ὀλην τὴν νύκτα. Ὡς δὲ πρωτὶ γέγονεν, ἀφέντες αὐτὴν ἀπῆλθον. Ἡ δὲ ὑπὸ τῆς ἐπηρείας, ἐλθοῦσα παρὰ τὴν οἰκίαν, ἐνθα κατήγετο ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐξέψυξεν. Ἐξελθὼν δὲ ἐκείνος, καὶ εὐρὺν αὐτὴν νεκράν, διεῖλεν εἰς δεκαδύο μέρη, καὶ ἐπεμψε ταῖς δώδεκα φυλαῖς. Χάλεπας δὲ ἤνεγκαν τὸ γεγονός, καὶ ἐξοπλισάμενοι ἦττον τοὺς ἐνυθρίσαντας τὸ γύναιον. Ὡς δὲ οὐκ ἐδίδοσαν ἐκείνοι, συνεκρότησαν πόλεμον. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἠττήθησαν, καὶ δεύτερον, ἐν δὲ τῇ τρίτῃ συμβολῇ πᾶσαν τὴν φυλὴν Βενιαμὶν κατέκοψαν, πλὴν ἐξακοσίων τῶν διαφυγόντων. Ὡς δὲ ἐκινδύνευσεν ἡ φυλὴ τελῶς ἀπολέσθαι (οὗτε γὰρ εἶχον οὗτοι γυναῖκας, καὶ οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ὤμοσαν ἐξ αὐτῶν μὴ δώσειν αὐτοῖς), ἐλόντες τοὺς μὴ συστρατεύσαντας αὐτοῖς κατὰ τῶν Βενιαμινίων, τὰς ἐκείνων παρθένους ἔδωκαν αὐτοῖς τετρακοσίας· ὡς δὲ ἐνέλιπον ἔτι, ἑορτῆς τελομένης, συν-

* Aliis jacet verbis ænigma in editione τῶν Ο'. Deinde et ex σκληροῦ, in editione τῶν Ο' et in Theodotione ex ισχυροῦ et ἀπὸ ισχυροῦ legitur, ex forti. In Hebraico autem legitur יצא, quod idem significat. Symmachus tamen Isaiæ 19, 4. יצא, σκληρὸς convertit, ut etiam eo loco LXX: quomobrem suspicor hanc lectionem esse Symmachum, et in editionem τῶν Ο' eam scilicet, qua Chysostomus utebatur, irrepisse.

ἐχώρησαν αὐτοῖς ἐξελθοῦσιν ἀφαρπάσαι παρθένους, οὐκ εἰδότες τῶν γονέων.

Σύνοψις τῆς Ρούθ.

Ἦ Νοεμμήν, ἀποθανόντος αὐτῇ τοῦ ἀνδρός, καὶ τῶν υἱῶν, καὶ τοῦ λιμοῦ παυθέντος, δι' ὃν καὶ εἰς τὴν Μωαβίτιν κατῴκησεν, ἔρχεται εἰς τὴν Ἰουδαίαν, καὶ ἡ μὲν μία αὐτῆς νύμφη ἐπέλσθη μέναι ἐν τῇ Μωαβίτιδι· ἡ δὲ ἄλλη, ἥ ὄνομα Ρούθ, πολλὰ παρακαλοῦσα, ὥστε μέναι, οὐκ εἰζεν, ἀλλὰ συνηκολούθησε. Καὶ γαμεῖται· τῷ Βοὼζ, ἀγχιστεύοντι τὴν Νοεμμήν, καὶ τίκεται τὸν Ὁδῆδ, ὁ δὲ Ὁδῆδ τὸν Ἰεσσαί, ὁ δὲ Ἰεσσαί Δαυὶδ τὸν βασιλέα.

Σύνοψις τοῦ Τετραβασίλειου.

Ἐλκανὰ γυναῖκας ἔχων δύο, ἀπὸ τῆς μιᾶς οὐκ εἶχε παῖδας. Ὡς δὲ ἀνῆλθε θῆσαι ἐν Σηλώμ, προσεύχεται ἡ γυνή, καὶ τίκεται τὸν Σαμουὴλ, καὶ δίδωσιν αὐτὸν εἰς τὸν οἶκον Κυρίου διηγεκώς, καθὼς ἠύξατο πρὶν ἢ συλλαβεῖν αὐτόν. Ἦν δὲ ἱερεὺς τότε ὁ Ἥλει. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἥλει Ὅφν καὶ Φινεὺς, λοιμοὶ καὶ μογθηροὶ νέοι, μεταλαμβάνοντες ἐκ τῶν θυσιῶν, πρὶν ἢ προσερχθῆναι θεῷ. Ὁ δὲ Ἥλει εὐλόγησε τὴν Ἄνναν, καὶ ἔσχεεν ἑπὶ τρεῖς υἱούς, καὶ δύο θυγατέρας, καὶ Σαμουὴλ ἐπεδίδου πρὸς ἀρετὴν. Ὁ δὲ Ἥλει ἀκούσας τῶν παιδῶν τὰ τοιμήματα (καὶ γὰρ καὶ ἐμοιχῶντο), [54] ἐπέτιμψε λόγῳ· οἱ δὲ οὐκ εἰζαν. Προφητεύεται τῷ Ἥλει ὁ βλεπθεὶς τῆς οἰκίας αὐτοῦ καὶ τῶν υἱῶν διὰ τὴν ἁμαρτίαν τῶν νέων. Δηλοῦται δὲ καὶ τῷ Σαμουὴλ ἡ ἀπαράιτητος ὀργὴ τοῦ Θεοῦ, καὶ ἀπαγγέλλει καὶ αὐτὸς τῷ Ἥλει. Συμβάλλουσιν οἱ ἀλλόφυλοι τῷ Ἰσραὴλ, καὶ τρέπουσιν αὐτόν εἰς φυγὴν μετὰ τοῦ πατρός. Ὡς δὲ καὶ τὴν κιθωτὸν ἐξήγαγον υἱοὶ Ἥλει, οὗτοι μὲν πίπτουσιν ἐν τῷ πολέμῳ μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν, τὴν δὲ κιθωτὴν λαμβάνουσιν οἱ πολέμιοι. Ἦλθέ τις ταῦτα ἀπαγγέλλων τῷ Ἥλει· ὁ δὲ καταπεσὼν ἐκ τοῦ ὄφρου αὐτοῦ συνετρίβη καὶ ἀπέθανεν· ἀπέθανε δὲ καὶ ἡ τοῦτου νύμφη, ἥνικα ταῦτα ἤκουσεν. Εἰσήνεγκαν οἱ ἀλλόφυλοι τὴν κιθωτὴν εἰς τὸν οἶκον Δαγῶν· ὁ δὲ κατέπεσε δευτερον, καὶ συνετρίβη. Ἐπατάχθησαν δὲ καὶ οἱ ἄνδρες εἰς τὰς ἔδρας αὐτῶν. Ἦσαν δὲ οἱ Ἀζῳτιοὶ οὗτοι, καὶ μῦς ἀνέδωκεν ἡ χώρα αὐτῶν. Ἀποστελλοῦσι τὴν κιθωτὴν εἰς Γέθ· οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ ἐπλήγησαν. Πέμπουσιν αὐτὴν εἰς Ἀσκαλῶνα^α, κακεῖ γέγονε θάνατος. Συμβουλευθέντες δὲ ὑπὸ τῶν μάντεων αὐτῶν, ποιοῦσιν ἔδρας χρυσᾶς, καὶ μῦς χρυσοῦς, καὶ ἐπιθέντες αὐτοὺς ἀμάξῃ μετὰ τῆς κιθωτοῦ ὑπέξευξαν βόας, ὧν τὰ τέκνα ἀπέκλεισαν εἰς οἰκίσχον. Αἱ δὲ ὀρθὴν ἐπορεύθησαν εἰς Βεθσαμῦς. Δέχονται αὐτὴν οἱ ἄνδρες ἐκεῖνοι, καὶ θύουσι τῷ Θεῷ, ὁρῶντων τῶν σατραπῶν τῶν ἀλλοφύλων. Ὡς δὲ οὐκ ἴσμενισαν^β, τούτεστιν, οὐ συνεχάρησαν οἱ υἱοὶ Ἰεχονίου, γίνεται πλῆγῃ μεγάλη ἐν τῷ λαῷ· καὶ φοβηθέντες οἱ ἀπὸ Βεθσαμῦς, ἀποστελλοῦσιν ἐξ αὐτῶν τὴν κιθωτὴν εἰς τὸν οἶκον Ἀμιναδάβ. Τότε ἐπέστρεψαν πρὸς τὸν Θεὸν οἱ Ἰσραηλῖται, καὶ ἐπολέμησαν αὐτοὺς οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἠττήθησαν, τοῦ Σαμουὴλ εὐχαμένου ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἔλαθον παρ' αὐτῶν τὰς πόλεις, ἃς

εἶχον αὐτῶν. Ὡς δὲ ἐγήρασε Σαμουὴλ, οἱ δὲ υἱοὶ αὐτοῦ οὐκ ἐπορεύοντο ἐν τῇ ὁδῷ αὐτοῦ, συναχθέντες οἱ Ἰουδαῖοι αἰτοῦσι βασιλέα. Ἠλλήσεν ἐπὶ τούτῳ ὁ Σαμουὴλ, καὶ φησιν αὐτῷ ὁ Θεός· Οὐ σὲ ἐξουθενήκουσιν, ἀλλ' ἐμέ. Τοῦτο οὖν διαμαρτύρομαι αὐτοῖς, τὸ δικαίωμα τοῦ βασιλεύειν· τούτεστιν, ὅσης ὀφείλει παρ' αὐτῶν τυγχάνειν θεραπείας διεμαρτύρατο ὁ Σαμουὴλ· οἱ δὲ ἐπέκειντο αἰτοῦντες. Ἀπώλοντο^ε αἱ δυνεῖς τοῦ πατρὸς Σαοὺλ· ἐπεμψεν αὐτὸν ὁ πατήρ ἐπιζητήσοντας ταύτας. Ὡς δὲ οὐχ εὗρισκε, τοῦ ἀκολουθοῦ αὐτῷ συμβουλευόμενος, εἰσέρχεται πρὸς τὸν Σαμουὴλ ἐρωτήσων περὶ αὐτοῦ. Γνωρίζει αὐτὸν ὁ Θεός τῷ Σαμουὴλ λέγων, ὅτι τοῦτον χρῆσον βασιλέα. Προσῆλθεν ὁ Σαοὺλ ἐρωτῶν τὸν Σαμουὴλ, ποῦ εἴη ὁ βλέπων· οὕτω γὰρ ἐκάλουν τοὺς προφήτας. Ὁ δὲ ἔφη, αὐτὸν εἶναι, καὶ ἀναγαγὼν αὐτὸν εἰς Βαμὰ (θυσία γὰρ ἦν τῷ λαῷ), καὶ ἐστίασας, ὑπὸ τὴν ἑω κατελθὼν μετ' αὐτοῦ κατέχευεν αὐτοῦ τὸν φακὸν τοῦ ἐλαίου, καὶ καταφιλήσας αὐτὸν εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Ἀρξεις τοῦ λαοῦ, καὶ σημεῖά τινα δοὺς ἐξέπεμψεν αὐτόν, καὶ προσεφήτησεν ὁ Σαοὺλ. [345] Ἐρωτᾷ τὸν Σαοὺλ ὁ οἰκείος αὐτοῦ, ποῦ ἀπῆλθεν· ὁ δὲ εἶπεν· Εἰς ἐπιζήτησιν τῶν δυνεων. Συνάγεται ὁ λαὸς εἰς Μασσηφά· χειροτονεῖται Σαοὺλ. Ἐπανίσταται ὁ Ἀμμωνιτῶν βασιλεὺς τοῖς Γαλααδίταις· πρесеύονται πρὸς τὸν Σαοὺλ· ἐλθὼν συνεμάχησεν αὐτοῖς, καὶ ἔλεγε τοὺς πολεμίους κατὰ κράτος. Εὐωχοῦνται ἐν Γαλιλαίᾳ. Καὶ δημηγορεῖ πρὸς τὸν λαὸν ὁ Σαμουὴλ. Τότε λέγει· Μόσχον τινὸς εἰλήφα, ἡ ὄνον τινὸς εἰλήφα; Παραγγέλλεις δὲ αὐτοῖς ὑπακούειν τῷ Θεῷ, εὐχεται, καὶ νεκρὸς ἐν ἡμέρᾳ ὀρισμοῦ γίνεται. Ἐφοβήθη ὁ λαός, καὶ ὠμολόγησεν ἡμαρτηκέναι αἰτήσαντες βασιλέα. Ὁ δὲ Σαμουὴλ πάλιν παραινέει, ὥστε ἀκολουθεῖν τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασιν. Κόπτει τοὺς ἀλλοφύλους ὁ Σαοὺλ. Οἱ δὲ παρορυσθέντες ἐπιστρατεύουσι μετὰ πλείονος δυνάμεως. Φεύγουσιν οἱ Ἰσραηλῖται, καταλιμπάνεται μόνος ὁ Σαοὺλ. Ἀναφέρει ὀλοκαύτως τὸν Θεῷ, μὴ περιμένας τὸν Σαμουὴλ, περιμένει δὲ αὐτῷ παρηγγελίαι. Ἐρχεται ὁ Σαμουὴλ, δυσχεραίνει πρὸς τὸ γεγονός, ἀπειλεῖ αὐτῷ κατάλυσιν τῆς βασιλείας αὐτοῦ· εἰς γὰρ ἕτερον αὐτὴν μετατίθεσθαι· τὸν Δαυὶδ ἔφη. Καθημένου τοῦ Σαοὺλ ἐν τῷ βουνῷ, καὶ ἐξακωσίων μετ' αὐτοῦ, λάθρα Ἰωνάθαν ὁ υἱὸς αὐτοῦ μετὰ τοῦ ἰδίου παιδὸς ἐπελθὼν τοῖς ἔχθροισι, ἀναιρεῖ τινας. Ἰδὼν δὲ ἀντικρῦ ὁ Σαοὺλ, καὶ τεταραγμένους ἐπιπεσόν, νικᾷ κατὰ κράτος, καὶ ὥρκισε μηδένα τινὸς γεύσασθαι ἑως ἐσπέρας. Ὁ Ἰωνάθαν οὐκ ἐπακούσας ἐγεύσατο μέλιτος. Προσέρχεται ὁ Σαοὺλ ἐρωτῆσαι τὸν Θεόν, εἰ δέοι ἐπιδιώξαι ὀπίσω τῶν ἐχθρῶν. Οὐκ ἀποκρίνεται αὐτῷ ὁ Θεός. Συνῆκεν ἁμάρτημα γεγενῆσθαι ἐν τῷ λαῷ. Ὡς δὲ ἀνεδείχθη Ἰωνάθαν, ἔτοιμος ἦν αὐτὸν ἀνελεῖν. Ὁ δὲ λαὸς ἐξεβλετο αὐτὸν τῶν χειρῶν αὐτοῦ. Παραγγέλλει ὁ Σαμουὴλ τῷ Σαοὺλ, ὥστε καταπολεμήσαι τὸν Ἀμάλθκ, καὶ ἀναθεματίσαι πάντα, καὶ μηδενὸς φείσασθαι. Ὁ δὲ παρήκουσε, καὶ περιποίησατο τὸν Ἀγὰγ τὸν βασιλέα αὐτῶν, καὶ ποιμνία, καὶ βουκόλια. Ἐλθὼν εἶδεν ὁ Σαμουὴλ, ὥργισθη, καὶ φησιν· Οὐ θέλει Κύριος ὀλοκαυτώσεις καὶ θυσίας, ὥς τὸ ἀκούσαι τῆς φωνῆς αὐτοῦ·

^α In Coisl. Βαβυλῶνα hic iapsu graphico positum fuit pro Ἀσκαλῶνα.

^β Illa voce utuntur LXX interpretes, quam probe explicat Chrysostomus per συνεχάρησαν, congratulati sunt, vel una latati sunt.

^ε Ἀπώλοντο, sic in textu τῶν Ο', id est, aberrantem, deperditam erant.

enim illi mulieres habebant, filiique Israel juraverant se filias suas non ipsis in uxores daturus esse), occisis illis qui cum ipsis bellum non gesserant contra Benjamitas, illorum filias virgines quadringentas ipsis dederunt : cum autem residui essent qui non haberent uxores, dum festum celebraretur, permiserunt eis ut virgines raperent, insciis parentibus.

SYNOPSIS LIBRI RUTH.

Noemmin, viro suo filisque mortuis, cessante famo, ob quam in Moabitidem transmigraverat, venit in Judæam, ejusque altera nurus, ipsa suadente, mansit in Moabide; altera vero, cui nomen Ruth, ipsi multis hortanti ut maneret, non obtemperavit, sed sequuta est illam. Nupsitque Boozo, qui affinis erat Noemmin, et peperit Obed, Obed autem Jessæ, Jessæ David regem.

SYNOPSIS QUATUOR LIBRORUM REGNORUM.

Eleana uxores habens duas, ex altera non susceperat liberos. Ut autem ascendit sacrificatum in Seloim, precatur illa mulier, et parit Samuelem, ipsumque dedit ad domum Domini perpetuo, ut voverat antequam illum conciperet. Tunc autem sacerdos erat Eli. Filii autem Eli, Ophni et Phinees, scelerati et improbi juvenes erant, qui de victimis partes sumebant antequam offerrentur Deo. Eli autem benedixit Annam, quæ tres adhuc filios habuit, et duas filias, Samuelque in virtute proficiebat. Eli porro auditis filiorum facinoribus (mœchabantur enim), increpavit eos verbo; illi vero non obtemperarunt. Prædicatur Eli perniciës domus suæ et filiorum ob peccatum juvenum. Samuel quoque denunciatur inexplabilis ira Dei; id ipsi Samuel denuntiat. Pugnans alienigenæ cum Israele, quem cresum in fugam vertunt. Ut autem arcam eduxerunt filii Eli, ipsi cadunt in bello cum aliis multis, arcam vero capiunt hostes. Venit quispiam qui hæc renuntiaret Eli; ille vero ex sella delapsus attritus est et obiit: mortua quoque est ejus nurus cum hæc audivit. Intulerunt alienigenæ arcam in domum Dagonis, qui delapsus est bis et confractus fuit. Percussi sunt etiam viri in podicibus. Ili porro erant Azotii, et mures protulit illorum ager. Mittunt arcam in Geth; hi quoque plagis affecti sunt. Mittunt quoque illam Ascalonem: et illic quoque mors grassatur. Consistentibus autem illorum vatibus, podices aureos, muresque aureos conflant, et plausiro impositos cum arca, vaccas jugant, quarum vitulos in domuncula concludunt. Illæ vero recta via processerunt in Bethsamys. Excipiunt illam viri illius loci, et Deo sacrificant, videntibus alienigenarum satrapis. Cum vero non placide exciperent, id est, non una lætarentur filii Jecheonæ, plaga magna populum invadit (a): ac metuentes ii, qui Bethsamyn incolabant, mittunt arcam in domum Aminadab. Tunc conversi sunt ad Penm Israelitæ, et alienigenas sibi bellum inferentes profligant, Samuele pro ipsis orante, et ceperunt ur-

(a) quæ dicuntur de filiis Jecheonæ, non sunt in Hebraico textu; sed hæc plaga Bethsamitas spectat, qui sacrificia quidem et victimas obtulerunt; sed percussi tamen sunt, eo quod viderent arcam Domini.

bes, quas sibi abstulerant. Cum vero consensisset Samuel, filiique ejus non ambularent in via ipsius, congregati Judæi regem petunt. Dolore hac de re affectus est Samuel, atque illi Deus: *Non te contempserunt, sed me. Hoc itaque testificor ipsis, juxta regis (1. Reg. 8. 7. 9)*: id est, quantum ab ipsis ministerium accipere rex debeat. Samuel testificatus est: illi vero potentes instabant. Deperditæ erant asinæ Kis patris Saül: misit illum pater, qui illas perquireret. Cum autem non inveniret, consulente famulo suo adit Samuelem, sciscitaturus de re illa. Ipsum indicat Deus Samueli dicens: Hunc lunge regem. Accessit Saül Samuelem interrogans, ubi esset videns; sic enim prophetas vocabant. Ille vero respondit, se ipsum esse, et adductum illum in Bama, ubi sacrificium apud populum erat, convivio excepit, et illucescente aurora, quando cum illo descendebat, effudit in illum lenticulam olei, ipsumque osculans sic effatus est: Imperabis populo, et signis quibusdam datis, emisit illum, et prophetavit Saül. Interrogat Saulem ejus propinquus¹, quonam abiisset; qui respondit, Ad perquisitionem asinarum. Congregatur populus in Massepha: rex constituitur Saül. Bellum movet rex Ammanitarum contra Galaaditas: illi legatos mittunt ad Saül: qui motis castris prælium cum illis commisit, et hostes omnino profligavit. Convivium celebrant in Galgalis. Concionatur populo Samuel. Tunc dixit: *An vitulum cujuspiam, an asinum cujuspiam accepi (1. Reg. 12. 3)*? Hortatus illos ut Deo obsequerentur, precatur, et pluvia in die messis delabatur. Timuit populus, confessusque est se peccasse petendo regem. Samuel autem rursus hortatur, ut Dei præcepta sequantur. Alienigenas credidit Saül. Illi autem indignati, bellum redintegrant cum majoribus copiis. Fugiant Israelitæ, solus relinquitur Saül. Offert holocaustum Deo non exspectato Samuele, qui ut se exspectaret præceperat. Venit Samuel, indigne fert id quod gestum erat, minatur ipsi regni dissolutionem; in alterum quippe transferendum esse; Davidem dicebat. Cum sederet Saül in colle cum sexcentis viris, clam Jonathan filius ejus cum famulo suo irruens in hostes, quosdam occidit. Id cum videret Saül, jam turbatos adorius vincit, et cum juramento edixit ne quispiam usque ad vesperam hortatur, ut Dei præcepta sequantur. Jonathan cum id non audisset, de melle gustavit. Accedit Saül interrogaturus Deum num oporteret hostes insequi. Non respondet ipsi Deus. Intellexitque ille peccatum in populo factum esse. Ut autem deprehensus est Jonathan, paratus erat ad occidendum illum. Sed populus exemit eum de manibus ejus. Præcipit Samuel Saüli, ut debellet Amalecitas, omnia perdat, et nemini parcat. Ille vero non paruit, servavitque Agag regem eorum, et greges, et armenta. Veniens Samuel vidit, iratus est, et ait: *Non tam vult Deus holocausta et sacrificia, quam ut audiat vox ejus: ecce enim obedientia melior est quam victima (1. Reg. 15. 22)*.

¹ Vox Hebraica est מַשְׂכָּל, quam Aquila παραβάτης vertit, id est, patrui, ut habet etiam Vulgata. Josephus habet, οὐκ πατρὺς, aut avunculus.

Minatur etiam tunc auferendum ab illo esse regnum. Saül autem vim inferebat ipsi ut secum veniret. Ille vero noluit. Demum vi coactus ascendit. Posteaque ipse Samuel, cum jussisset adduci ad ipsum Agag, suis manibus ipsum occidit. Ex illo autem tempore non vidit Saülem usque ad diem mortis ejus, sed lugebat ipsum. Deinde mittitur Samuel a Deo, ut inungeret Davidem, et cum venisset, inunxit. Tunc corripuit Saülem spiritus malus, et adducunt ei Davidem, qui psalleret, et sedaret spiritum malum. Ut autem bellum intulit Goliath, cum omnes metu perculsi essent, mittitur David visitatum fratres suos: utque venit ad castra, percontatur quid muneris futurum sit ei qui occidisset hunc alienigenam. Illi vere dicebant, Filia regis dabitur ei in uxorem. Adiit ille Saülem, se interfecturum illum pollicitus est. Ille vero non credebat. Demum dimisit armis nudatum, eo quod non posset arma gestare. David emissio lapide in frontem ejus, prostravit ipsum, et ipsius gladio caput ejus amputans, splendidus ex prælio rediit. Illo conspecto Jonathan animo ipsi colligatus est: admodumque illum diligebat, donaque ipsi obtulit. Saül vero invidebat ei, eo quod choreas agitanter puellæ dixissent: *Percussit Saül in millibus, et David in decem milibus* (1. Reg. 18. 7). Extulit Saül hastam contra Davidem ut occideret eum (a): ille vero aufugit. Cum autem David clarus omnibusque probatus esset, magis mordebatur Saül; cumque ipsum perdere vellet, pollicitus est ei filiam suam, si ex hostibus centum occideret: cum autem occidisset, gener regis efficitur (b). Alioque instante bello, rursum præclare se gessit: Saül vero multo magis exasperabatur in illum, dicitque filio suo Jonathan, se illum interficere velle. Ille vero Davidi rem aperuit, præcepitque ut lateret. Ubi vero patrem placaverat, Davidem ad ipsum adducit. Bello autem rursum instante, strenue se gessit David, rursumque a Saüle aufugit volente eum lancea confodere. Uxor consilio illinc aufugit. Mittit Saül qui illum comprehenderent; respondet illa ægrotum esse. Saül illum aufugisse gnarus, filiam redarguit: atque cum conperisset ubinam esset David, mittit qui illum captum adducerent. Cum autem ii qui missi fuerant non redirent, sed manentes prophetarent, ipse quoque abiit. Ad Jonathan adiit David, et renuntiat ei Saülem suam machinari necem. Quod si velis, inquit, in crastina die ediscere, tempore prandii abero. Si pater tuus absentiae causam petat, dic me, cum sacrificium esset in urbe, abeundi licentiam petiisse. Id si ille placide tulerit, nihil mali suspicor: sin ægre tulerit, planum est mihi ultionem et insidias parari. Hoc facit Jonathan; Saül autem usque adeo iratus est, ut conatus sit filium suum occidere. Ille vero de mensa resiliens, in campum exivit, et sa-

(a) Hæc de hasta in Davidem a Saüle immissa non habentur hoc loco in Editione LXX vulgata; sed haud dubie in exemplari Chrysostomi ex Editione LXX hexaplari adjuncta fuerant, ut alia multa.

(b) Hæc, *aliisque instante bello, præclare se gessit* (καὶ πολλοῦ συστάντος ἑτέρου, κάλιν εὐδοκίᾳ), omissa sunt in Ed. LXX vulg., sed in hexaplari legebantur.

gittas emisit; erat enim hoc constitutum signum: et accurrens post servum suum, dum David eo in loco latebat, ait: Cito propera, ne cuncteris, quia sagitta illic est procul a te. Intellexit David quid hæc significarent, et cum servus recessisset, ruit in amplexum Jonathan et flevit: ille vero fugere jussit et pactorum recordari. Hæc porro erant ne umquam misericordiam amoveret ex domo Jonathan, sive viventis, sive mortui. Venit David ad Abimelec sacerdotem. Tunc panes propositionis comedit: accepit quoque gladium Goliathi, dicens se a rege aliquo missum cum diligentia. Et venit inde ad Anchus, deinde in Odolam¹, et commendat regi Moab domum suam. Cum autem Saül conquereretur apud servos suos, quod nemo ejus vicem doleret, nec Davidem sibi traderet, Doec Idumæus, qui præsens erat quando David ad sacerdotem venit, annuntiavit illi quod factum erat. Ille accitis sacerdotibus, cum ii qui præsentibus erant nolent illos occidere, Doecum id jubet, qui occidit trecentos quinquaginta viros portantes Ephud, et Noba eorum urbem delevit. Hæc Davidi renuntiavit unus ex filiis sacerdotis, qui carnificinam evaserat. Ille vero dolens, superstitem illum apud se servavit, et Cilam oppugnatam liberavit. Cum audisset autem Saülem ad se venire, exiit inde in desertum Ziph. Quod cum audisset Saül, ad illum perrexit. Dum autem illum insequeretur, audito hostium incursu, recedit. Deinde cum ex hostibus rediisset, illum denuo perquirebat, et ingressus est in speluncam, in qua David sedebat, et cum illo viri interius positi. Cumque omnes hortarentur eum ut occideret Saülem, non obtemperavit, neque volentibus id concessit. Ut autem exivit ille ex spelunca, hic etiam sequutus est, et clamans ad illum, ipsius nequitiam et justitiam suam Saülem docuit. Ille vero lacrymatus est. Tunc mortuus est Samuel. Mittit qui a Nabale dona peterent pro custodia qua servaverat greges ipsius. Ille vero non modo non dedit, sed etiam contumelia ipsum affecit per legatos suos. Ille armatus incedebat ut perderet eum. Hæc didicit Abigaia uxor illius, et acceptis muneribus occurrit Davidi, multaque precatæ, impetum ejus cohibuit. Mortuoque Nabale, Abigaia ejus uxor efficitur. Cum audisset Saül, quo in loco esset David, venit rursus ad eum. Dormiente autem Saüle cum toto exercitu suo, advenit David cum Abessa: cumque hic juberet confodere inimicum, non cessit ille, sed accepto scypho qui ad caput ejus erat, et hasta, longius processit, et clamans excitavit ejus ducem, et de socordia incusabat, quod non custodiret regem. Ostenditque hastam et scyphum, et incusat Saülem, quod eum qui se nihil læserat insequeretur. Tunc fugit David ad regem Anchus: neque enim tutum esse putabat versari prope Saülem. Accipit David ab Anchus Secclac: et incursus faciebat in hostes, accipiebatque pecunias et oves multas. Tunc congregantur alienigenæ contra Israhel, et Saül interrogat engastrimytham. Rever-

¹ Alii, *Odallam*.

ἰδοὺ γὰρ ἀκοή ἀγαθὴν ὑπὲρ θυσίαν^α. Ἀπειλεῖ καὶ τότε αὐτῷ τὴν ἐξαιρέσιν τῆς βασιλείας. Ὁ δὲ Σαοὺλ παρειαίετο αὐτὸν συναπελθεῖν αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἐθέλησεν. Ὑστερον δὲ βιασθεὶς ἀνῆλθε. Καὶ μετὰ ταῦτα αὐτὸς ὁ Σαμουὴλ κελεύσας προσενηγῆναι αὐτῷ τὸν Ἀγὰ, ἀνέειλεν αὐτὸν ταῖς ἑαυτοῦ χερσὶ. Καὶ ἔκτοτε οὐκ εἶδε τὸν Σαοὺλ ἕως τῆς ἡμέρας τοῦ θανάτου αὐτοῦ, ἀλλ' ἐπέθηκεν αὐτόν. Εἶτα ἀποστέλλεται Σαμουὴλ ὑπὸ τοῦ Θεοῦ χρίσαι τὸν Δαυῖδ, καὶ ἐλθὼν ἔχρισε. Τότε συνέσχε πνεῦμα πονηρὸν τὸν Σαοὺλ, καὶ εἰσαγγύσιν αὐτῷ τὸν Δαυῖδ, ὥστε ψάλλειν, καὶ καταπαύειν τὸ πνεῦμα τὸ πονηρὸν. Ὡς δὲ ἐπιστράτευσεν ὁ Γολιάθ, καὶ πάντες ἐξέστησαν, πέμπεται Δαυῖδ ἐπισκεψόμενος τοὺς ἀδελφούς αὐτοῦ. Καὶ ἐπειδὴ ἦλθεν εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐρωτᾷ τί ἔσται καὶ ἀποκτείνοντι τὸν ἀλλόφυλον τούτον. Οἱ δὲ εἶπον· Ἡ θυγάτηρ τοῦ βασιλέως δοθήσεται αὐτῷ γυνή. Εἰσηλθεὶς πρὸς τὸν Σαοὺλ, [346] ὑπέσχετο ἀναίρησιν. Ὁ δὲ διηπίσται. Τέλος ἐξέπεμψε γυμνὸν ὄπλων, διὰ τὸ μὴ δύνασθαι βρατάζειν τὰ ὅπλα. Ὁ δὲ λίθων ἀκοντίσας κατὰ τοῦ μετώπου, κατήνεγκεν αὐτόν, καὶ τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ὀπτεῖται ἐν τῇ ἐκείνου ῥομφαίᾳ, ἐπανῆλθε λαμπρῶς ἀπὸ τοῦ πολέμου. Ἰδὼν δὲ αὐτόν ὁ Ἰωνάθαν, συνεδέθη τῇ ψυχῇ αὐτοῦ, καὶ λίαν αὐτὸν ἠγάπησε, καὶ δῶρα ἔδωκεν. Ὁ δὲ Σαοὺλ διεφθονεῖτο αὐτῷ, ἐπειδὴ αἱ χερεῖς αὐτοῦ εἶπον· Ἐπάταξε Σαοὺλ ἐν χιλιῷσι, καὶ Δαυῖδ ἐν μυριάσιν. Ἐπῆρε τὸ δόρυ Σαοὺλ κατὰ τοῦ Δαυῖδ, ὥστε ἀνελεῖν αὐτόν· ὁ δὲ ἐξέφυγεν. Ὡς δὲ ἠδουκίμει παρά πᾶσιν ὁ Δαυῖδ, μᾶλλον ἐδᾶκνετο ὁ Σαοὺλ· καὶ βουλόμενος αὐτὸν ἀπολέσαι, ὑποσχέθη τὴν θυγατέρα αὐτοῦ δώσειν αὐτῷ, εἰ ἀνέλοι ἄνδρας ἐκ τῶν τῶν ἐχθρῶν· ὥς δὲ ἀνέλε, γίνεται γαμβρὸς τοῦ βασιλέως. Καὶ πολέμου συστάτος ἐτέρου, πάλιν εὐδοκίμει· ὁ δὲ μᾶλλον ἠγριαινετο κατ' αὐτοῦ, καὶ ἐκκαλεῖ τῷ υἱῷ αὐτοῦ Ἰωνάθαν, ὅτι ἀνελεῖν αὐτὸν βούλοιοι. Ὁ δὲ ἀπήγγειλε τῷ Δαυῖδ, καὶ κελεύει χρύπτεισθαι. Ὡς δὲ ἐξημενίσαστο τὸν πατέρα, εἰσάγει τὸν Δαυῖδ πρὸς αὐτόν. Πολέμου τε πάλιν ἐπιστάτος, ἀριστεύει ὁ Δαυῖδ, καὶ πάλιν ἐκφεύγει τὸν Σαοὺλ βουλόμενος αὐτὸν πατάξαι τῷ δόρατι. Συμβουλευσάσης αὐτῷ τῆς γυναίκος, ἀπέδρα ἐκείθεν. Πέμπει ὁ Σαοὺλ λαθεῖν αὐτόν, ἡ δὲ ἔφη αὐτὸν ἀρρώσκειν. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Σαοὺλ ὅτι ἔφυγεν, ἐγκαλέσας τῇ θυγατρὶ, καὶ μαθὼν ὅπου ἦν ὁ Δαυῖδ, ἀποστέλλει ληψόμενος αὐτόν ἐκείθεν. Ὡς δὲ οἱ πεμπόμενοι οὐχ ὑπέστρεφον, ἀλλὰ μένοντες προσέφητεον, ἀπῆλθεν αὐτός. Ἐρχεται πρὸς τὸν Ἰωνάθαν ὁ Δαυῖδ· ἀπαγγέλλει αὐτῷ, ὅτι φονεῖ κατ' αὐτοῦ ὁ Σαοὺλ. Καὶ εἰ βούλει σαφέστερον αὐριον μαθεῖν, κατὰ τὸν τοῦ ἀρίστου καιρὸν ἀπολειψήσονται. Εἶτα ἐὰν ἔρηται ὁ πατήρ σου τὴν αἰτῶν, εἰπέ, ὅτι θυσίας οὕτης ἐν τῇ πόλει, ἤτησεν ἀπέλθειν. Ἐὰν μὲν οὖν πρῶως ἐνέγκῃ, οὐδὲν ὑποπτεύω δεῖν· ἐὰν δὲ δυσχεράνη, πρὸς ἡλὸς ἡ κατ' ἐμοῦ δίκη καὶ ἐπιβουλή. Ποιεῖ ταῦτα ὁ Ἰωνάθαν· ὁ δὲ Σαοὺλ οὕτως ὠργίσθη, ὥστε καὶ ἐπιχειρῆσαι τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀνελεῖν. Ὁ δὲ ἀναπηδῶν ἐκ τῆς τραπέζης, ἐξῆλθε εἰς τὸ πεδῖον, καὶ ῥίπτει τὰς σχιζὰς· ἦν γὰρ καὶ τοῦτο

σύνθημα· καὶ ἐπιδραμὼν διπσθεν τῷ παιδί αὐτοῦ, κρυπτομένου ἐκεῖ που τοῦ Δαυῖδ, φησί· Ταχύναις πορεύου, καὶ μὴ στήῃ, ὅτι ἐκεῖ ἡ σχιζὰ ἀπὸ σοῦ καὶ ἐπέκεινα. Συνῆκεν ὁ Δαυῖδ τί ἐβούλετο τὰ ῥήματα ταῦτα, καὶ τοῦ παιδὸς ἀναχωρήσαντος, ἐπιπίπτει τῷ Ἰωνάθαν καὶ κλαίει· ὁ δὲ κελεύει φυγεῖν καὶ μεμνησθαι τῶν συνθηκῶν. Αὗται δὲ ἦσαν, μηδέποτε ἐξδραῖ ἔλεον ἐκ τοῦ οἴκου Ἰωνάθαν, μήτε ζῶντος, μήτε θανόντος αὐτοῦ. Ἐρχεται πρὸς τὸν ἱερέα τὸν Ἀθιμέλεκ ὁ Δαυῖδ. Τότε τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγε· ἔλαβε δὲ καὶ τὴν ῥομφαίαν Γολιάθ, φήσας ὑπὸ τοῦ βασιλέως ἀπεστάλθαι που κατὰ σπουδῇ. Καὶ ἔρχεται ἐκεῖθεν πρὸς Ἀγχοῦς, [347] εἶτα εἰς Ὀδολάμ, καὶ παρατίθεται τῷ βασιλεῖ Μωᾶδ τὴν οἰκίαν αὐτοῦ. Ὡς δὲ ἐδυσχέραιεν ὁ Σαοὺλ πρὸς τοὺς αὐτοῦ παῖδας, ὅτι μηδεὶς αὐτῷ συμπονεῖ, μήτε παραδίδωσι τὸν Δαυῖδ, δώηκ Ἰδομαῖος (ἔτι γὰρ τότε ἐκεῖ, ὅτε Δαυῖδ πρὸς τὸν ἱερέα ἦλθεν), ἀπήγγειλεν αὐτῷ τὸ γεγονός. Ὁ δὲ μεταπεμφάμενος τοὺς ἱερεῖς, καὶ τῶν παρεστηκότων οὐ βουλομένων αὐτοὺς ἀνελεῖν, κελεύει τῷ Δαυῖδ. Ὁ δὲ ἀνέλε τριακούς πεντήκοντα ἄνδρας αἰρόντας ἐφ' οὓς, καὶ τὴν Νοβὰ τὴν πόλιν αὐτῶν ἐξωλόθρευσεν. Ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυῖδ εἰς τὸν τοῦ ἱερέως υἱὸν διασωθείς. Ὁ δὲ ἀλήσας εἶχε μεθ' αὐτοῦ τὸν διασιωθέντα, καὶ τὴν Κίλα πολεμουμένην ἔσωσεν. Ἀκούσας τε, ὅτι ὁ Σαοὺλ ἔρχεται ἐπ' αὐτόν, ἐξῆλθεν ἐκεῖθεν εἰς τὴν ἔρημον Ζίφ. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Σαοὺλ, ἔρχεται ἐπ' αὐτόν. Ἀπαγγελομένης δὲ ἐφ' ὅδου πολεμίων μεταξὺ διώκειν αὐτόν, ἀναχωρεῖ. Εἶτα ἐπανελθὼν ἐκ τῶν πολεμίων, πάλιν αὐτὸν ἐπέζητει, καὶ εἰσέρχεται εἰς τὸ σπῆλαιον, ἐνθα Δαυῖδ ἐκάθητο, καὶ μετ' αὐτοῦ ἄνδρες ἐσώτεροι. Καὶ πάντων παρακλεινομένων ἀνελεῖν τὸν Σαοὺλ, οὐκ ἐπέστη, οὔτε τοῖς βουλομένοις συνεχώρησεν. Ὡς δὲ ἐξῆλθεν ἐκεῖνος ἐκ τοῦ σπῆλαιου, ἐπηκολούθησεν αὐτόν, καὶ βοηθῶν πρὸς αὐτόν, τὴν τε ἐκείνου κακίαν καὶ τὴν αὐτοῦ δικαιοσύνην ἐδίδασκε τὸν Σαοὺλ. Ὁ δὲ ἐδᾶκνε. Τότε ἀπέθανε Σαμουὴλ. Πέμπει, δῶρα τὸν Νάβαλ αἰτῶν, ἀντὶ τῆς φυλακῆς ἧς ἐφύλαξεν αὐτοῦ τὰ ποιμνία. Ὁ δὲ οὐ μόνον οὐκ ἔδωκεν, ἀλλὰ καὶ ὕβρισεν αὐτόν διὰ τῶν ἀπεσταλμένων. Ἐξῆλθας αὐτὸς δὲ ἀνῆλθε ὥστε ἀπολέσαι αὐτόν. Ἐμαθε ταῦτα ἡ Ἀθιγία ἡ τοῦτο γυνή, καὶ λαβοῦσα δῶρα ἀπήνησεν τῷ Δαυῖδ, καὶ πολλὰ δεηθεῖσα, ἐπέσχεεν αὐτόν τῇ ὀρμῇ. Καὶ ἀποθανόντος τοῦ Νάβαλ, γίνεται αὐτῷ γυνή. Ἀκούσας ὁ Σαοὺλ, ἐνθα ἦν ὁ Δαυῖδ, ἔρχεται πάλιν ἐπ' αὐτόν. Ὡς δὲ καὶ ἐκαθεύδω μετὰ τῆς στρατιᾶς ἀπάσης, ἐφίσταται ὁ Δαυῖδ μετὰ Ἀθιγίας· καὶ κελεύοντος ἐκείνου παῖειν τὸν ἐχθρὸν, οὐκ εἶξεν, ἀλλὰ τὸν πρὸς κεφαλῆς κείμενον φακὸν λαβὼν καὶ δόρυ, ἀπῆλθεν ἕως πόρρωτάτω, καὶ βοηθῶν διηγεῖρε τὸ αὐτοῦ τὸν στρατηγόν, καὶ ἐνεκάλει ῥαθυμίαν, ὅτι μὴ φυλάττει τὸν βασιλέα. Ἐπιδεικνύει τὸ τε δόρυ καὶ τὸν φακόν, καὶ ἐγκαλεῖ τῷ Σαοὺλ, ὅτι τὸν οὐδὲν ἡδίκηκίτα καταδιώκει. Τότε φεύγει πρὸς Ἀγχοῦς ὁ Δαυῖδ· οὐ γὰρ ἀσφαλὲς ἡγεῖτο εἶναι πλησίον διατρίβειν τοῦ Σαοὺλ. Λαμβάνει ὁ Δαυῖδ παρὰ τοῦ Ἀγχοῦ τὴν Σεκελάκ· καὶ ἐπετίθετο τοῖς πολεμίοις, καὶ ἐλάμβανε χρήματα καὶ πρόβατα πολλά. Τότε συναροῖζονται οἱ ἀλλόφυλοι κατὰ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ Σαοὺλ ἐρωτᾷ τὴν ἑγγαστρίμυθον. Ἀποστραφεὶς ὁ Δαυῖδ ἀπὸ τοῦ στραπέδου (οὐ γὰρ εἴσαν αὐτὸν οἱ πατράπαι τῶν ἀλλο-

^α Ἀγαθὸν ὑπὲρ θυσίαν, *bonum prius quam sacrificium*, fortasse melius, quam in edit. Romana, ubi legitur ἰδοὺ ἀκοή ὑπὲρ θυσίαν ἀγαθὴν, *Ecce obediencia supra hostium bonum*, aut *supra sacrificium bonum*.

^β Φονεῖν est alienius mortem machinari.

φύλιν συνεξελθεῖν, ὑποπεύοντες αὐτὸν προδιδόναι τὸ στρατόπεδον), εὐρίσκει τὴν Σεκελάκ ἐμπερησμένην, καὶ τὰς γυναῖκας οὐδαμοῦ· ἀπήχθησαν γὰρ αἰχμάλωτοι. Ἐρόμενος δὲ τὸν Θεὸν, εἰ δέοι καταδιώξαι, εἰπόντος ὅτι δέοι, κατεδίωξε. Καὶ μαθὼν παρὰ παιδίου Αἰγυπτίου, ποῦ στρατοπεδεύονται, [348] ἐπιπεσὼν βῆθυσσιν, ἐπάταξεν αὐτοὺς, καὶ τὰ σκύλα ἔλαβε, καὶ διένειμεν ἐξ ἰσῆς τοῖς τε πολεμήσασιν καὶ τοῖς ἀπομείνανσιν ἐπὶ τῶν σκευῶν. Ὡς δὲ ὁ πρὸς τὸν Ἰσραὴλ γέγονε πόλεμος τῶν ἀλλοφύλων, πίπτει Σαοὺλ καὶ Ἰωνάθαν, καὶ οἱ δύο ἄλλοι υἱοὶ αὐτοῦ· καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ πολέμιοι, προσέπηξαν τῷ τέλει Βιθσάν, ἣ ἐστὶ Σχυθόπολις. Ἐλθόντες δὲ οἱ ἀπὸ Ἰάβης^α, ἔλαβον τε αὐτὸν καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ ἔθαψαν.

Βασιλεῶν β'.

Ἐρχεται τις ἀπαγγέλλων τῷ Δαυὶδ, ὅτι ἀνέβλεν αὐτὸς τὸν Σαοὺλ· καὶ ἀνέβλεν αὐτὸν ὁ Δαυὶδ· καὶ ἐθρήνησε τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν, καὶ χρίουσιν αὐτὸν εἰς βασιλεῖα. Καὶ ἀποστέλλει πρὸς τοὺς Ἰαβίς Γαλαὰδ, ἐπεινῶν αὐτοὺς ὅτι ἔθαψαν τὸν Σαοὺλ. Καὶ Ἀδεννήρ ὁ στρατηγὸς τοῦ Σαοὺλ ἐθασίλευσε^β τοῦ Ἰσραὴλ υἱὸν Σαοὺλ τὸν Μεμφισοθέ. Τοῦ δὲ Ἰούδα ἐθασίλευσε Δαυὶδ. Ὡς δὲ συνέτυχον ἀλλήλοις Ἰωάβ ὁ τοῦ Δαυὶδ, καὶ Ἀδεννήρ ὁ τοῦ Σαοὺλ, καὶ συνεκροτήθη πόλεμος ἀπὸ παιδείας, κατεδίωκεν Ἀσαὴλ ὁ ἀδελφὸς Ἰωάβ τὸν Ἀδεννήρ· καὶ πολλάκις κελύοντος ἀναχωρεῖν, οὐκ ἠνέσχετο. Τότε ἀναιρεῖ αὐτὸν Ἀδεννήρ, καὶ καλέσας τὸν Ἰωάβ παραινέει καταπαῦσαι τὸν πόλεμον. Καὶ ἦν πόλεμος ἀναμέσον τοῦ οἴκου Σαοὺλ καὶ τοῦ οἴκου Δαυὶδ· καὶ ὁ μὲν ἡσθένει, ὁ δὲ ἐκραταίωτο. Λαμβάνει τὴν παλλακὴν τοῦ Σαοὺλ ὁ Ἀδεννήρ· ἐνεκάλεσεν ὁ Μεμφισοθέ. Θυμωθεὶς ὁ Ἀδεννήρ πέμπει πρὸς τὸν Δαυὶδ, ἐπαγγελλόμενος ἅπαντα τὸν λαὸν αὐτῷ παραδῶσειν. Καὶ ἐλθόντα αὐτὸν πρὸς αὐτὸν, εἰστίλασεν ὁ Δαυὶδ. Ὡς δὲ ἤκουσεν πόθεν ἐκ πολέμου ἐπανήλθεν ὁ Ἰωάβ, μεταπεμψάμενος τὸν Ἀδεννήρ ἐδολοφύνησεν, ἐκδικῶν τὸ τοῦ ἀδελφοῦ αἷμα. Μαθὼν ὁ Δαυὶδ καταρᾶται τὸν Ἰωάβ, καὶ ὀργνέει τὸν Ἀδεννήρ, καὶ μετὰ πολλῆς θάπτετι τῆς τιμῆς. Ῥιχὰν καὶ Βανέας^γ λάθρα τὸν Μεμφισοθέ ἀνελόντες ἦλθον πρὸς τὸν Δαυὶδ, ὡς εὐδοκίμησαντες διὰ τὸν φόνον. Ὁ δὲ αὐτοὺς ἀνέλε. Τότε γίνεται παντὸς τοῦ λαοῦ βασιλεὺς ὁ Δαυὶδ, καὶ ἔρχεται εἰς Ἱερουσαλὴμ πρὸς τὸν Ἱεσουσαὶον, καὶ κωλύουσιν αὐτὸν οἱ χωλοὶ εἰσελθεῖν, καὶ λαμβάνει τὴν ἀκραν, καὶ ὠκοδόμησεν ἑαυτῷ οἶκον. Συνέπραξε δὲ αὐτῷ καὶ Χυράμ ὁ βασιλεὺς Τύρου. Ἐπανέστησαν οἱ ἀλλόφυλοι, καὶ ἐξελθὼν κατέκοψεν αὐτοὺς ὁ Δαυὶδ. Ὡς δὲ πάλιν ἐπέθεντο, κωλύεται παρὰ τῷ Θεῷ εἰς συνάντησιν αὐτοῖς ἀνελθεῖν. Ἄλλ' ἔρ τῷ ἀκούσαι σε, φροσὶν ὁ [349] Θεός, τὴν φωνήν σου τοῖς σπασμοῦ τοῦ κλαυθμῶρος, τότε πολέμει. Τότε γὰρ παραδίδονται σοι. Ἀνάγει τὴν κιθαρὸν ὁ Δαυὶδ, καὶ ἀποθνήσκει Ὁζὰ, ὅτι ἐξέτεινε τὴν χειρὰ αὐτοῦ πρὸς τὴν κιθαρὸν. Ὡς δὲ ἀνῆγετο ἡ κιθαρὰ, ὥρχετο ὁ Δαυὶδ, καὶ ἐξουθενήσεν ἡ Μελχὶλ. Τότε βουλόμενος ὁ Δαυὶδ οἰκοδομῆσαι ναὸν,

^α Ἰάβης. *Infra* Ἰαβίς.

^β *Nota* verbum βασιλεύειν active sumptum, pro. regem facere

^γ *In edit.* Rom. Βαανὰ, et Ῥηχάβ. Coislín. Ἰαχάβ καὶ Βανέας. Lugdun. Ῥιχὰν καὶ Βενέας.

κωλύεται ὑπὸ τοῦ Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ εὐχεται εὐχαριστῶν πρὸς τὸν Θεόν, εὐχαριστῶν ὑπὲρ τῶν ἐπαγγελιῶν ὧν ἤκουσεν. Ἐπάταξε Δαυὶδ τοὺς ἀλλοφύλους καὶ τὸν Μωάβ καὶ τοὺς Σύρους, καὶ τὰ δπλα τὰ χρυσά, ἃ ἔλαβεν, ἤνεγκεν εἰς Ἱερουσαλὴμ, ἅπερ ὕστερον ἔλαβε Σουσακεὶμ βασιλεὺς Αἰγύπτου. Καὶ πολλὰ ἀναθήματα ἀνέθηκεν ὁ Δαυὶδ. Ἀξιοὶ τὸν Μεμφισοθὰ υἱὸν Ἰωνάθαν τραπέζης βασιλικῆς, καὶ πάντα τὰ τοῦ Σαοὺλ δίδωσιν αὐτῷ. Καὶ κελεύει τῷ Σίβᾳ, ὃς ἦν αὐτῷ δοῦλος πατρικῆς, δουλεύειν τῷ Μεμφισοθᾷ μετὰ τῶν τέκνων αὐτοῦ. Πέμπει δὲ καὶ πρὸς τὸν βασιλεῖα υἱὸν Ἀμμὼν παρακαλέσων, ἐπειδὴ τεθνήκει αὐτοῦ ὁ πατὴρ. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν ἀρχόντων αὐτοῦ ἀναπεισθεὶς, ἀτιμάζει τοὺς ἀποσταλέντας ὑπὸ τοῦ Δαυὶδ εἰς παράκλησιν. Ἐντεῦθεν γίνεται πόλεμος· καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐπεμφε τὸν Ἰωάβ, εἶτα ἦλθεν αὐτὸς ὁ Δαυὶδ, καὶ τρέπεται τοὺς ἐχθρούς. Τὰ κατὰ τὸν Οὐρίαν ἐντεῦθεν καὶ τὴν Βηρσαβέ, καὶ τὸ παιδίον τὸ τελευτήσαν. Μεθ' ὃ τίκεται Σολομὼν. Πολεμεῖ ὁ Ἰωάβ τὴν Παυαθ^δ, καὶ μετὰ τὸ κρατῆσαι τῆς πόλεως, πέμπει ἐπὶ τὸν Δαυὶδ, βουλόμενος τὴν νίκην ἐκείνῃ ἐπιγραφῆναι. Ἐρᾷ ὁ υἱὸς Δαυὶδ Ἀμμὼν τῆς ἀδελφῆς· αὐτοῦ τῆς Θάμαρ, καὶ προσποιηθεὶς νόσον, ἐλθούσαν αὐτὴν εἰς ἐπίσκεψιν ἐξύβρισε. Ἀκούσας δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτῆς Ἀδессαλὼμ, καλεῖ μετὰ ταῦτα τὸν βασιλεῖα εἰς ἐστίασιν· ὡς δὲ οὐκ ἦλθεν ἐκεῖνος, ἤξλου τοὺς γούν ἀδελφοὺς ἐλθεῖν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον, παρήγγειλε τοῖς ἑαυτοῦ παισὶν, καὶ ἀνέλκον ἐν αὐτῷ τῷ ἀρίστῳ τὸν Ἀμμὼν. Ὡς δὲ ἤκουσεν ὁ Δαυὶδ, ἐπένθησεν ἱκανῶς, καὶ ὠργίζετο τῷ Ἀδессαλὼμ. Ὁ δὲ ἀπέδρα· καὶ μετὰ ἑπτὰ ἔτη, ὅτε καθυφῆκε τῆς ὀργῆς ὁ βασιλεὺς, σοφίζεται Ἰωάβ διὰ γυναικὸς Θεκωϊτιδος, καὶ πείθει ἐπαναγαγεῖν τὴν Ἀδессαλὼμ. Ἐπανελθόντα δὲ οὐκ ἠθέλησεν εὐθὺς ἰδεῖν ὁ πατὴρ, ἀλλ' ἦν δύο ἔτη ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐξ ὕψους τοῦ βασιλέως. Τότε καλεῖ τὸν Ἰωάβ· ὁ δὲ οὐχ ὑπήκουσεν. Εἶτα ἐνέπρησεν αὐτοῦ τὸν ἀγρὸν, καὶ οὕτως ἀναγκασθεὶς ἦλθε πρὸς τὸν Ἀδессαλὼμ, καὶ ἀποσταλεὶς ὑπ' αὐτοῦ πρὸς τὸν βασιλεῖα, κατήλλαξεν αὐτὸν, καὶ εἰσήγαγε τὸν Ἀδессαλὼμ. Ἐποίησε δὲ αὐτῷ ἄρματα καὶ ἵππους Ἀδессαλὼμ, καὶ τοὺς ἐρχομένους κρίνεσθαι μετὰ πολλῆς ἀποδεχόμενος τιμῆς, ἐπῆναι μὲν ὡς δίκαια λέγειν ἔχοντας, ἐλέει δὲ ὡς οὐδενὸς ὄντος τοῦ ἀμύναι δυναμένου, καὶ ἔλεγε· *Τίς καταστήσει με κριτὴν ἐπὶ τῆς γῆς*; καὶ οὕτως ὦκειοτο τὸν λαόν. Ἐπινίσταται δὲ Ἀδессαλὼμ τῷ Δαυὶδ· ὁ δὲ ἀκούσας ἐφυγεν ἐκ τῆς Ἱερουσαλὴμ, ἀφείλε τὰς παλλακὰς αὐτοῦ ἐν τῇ πόλει. Βουλομένου τοῦ Ἐθὶ συμπορεύεσθαι αὐτῷ, [350] τὸ μὲν πρῶτον ἐκώλυεν, ἐπεὶ δὲ εἶδεν ἐπικείμενον, εἶπεν. Ὡς δὲ διέφθον τὸν χεῖμαρῶρον, προσέταξε τοῖς ἱερεῦσιν ἀποστρέψαι τὴν κιθαρὸν εἰς τὴν πόλιν. Αὐτὸς δὲ περιμένει αὐτοὺς ἐφ' ἡμέρας τῇ ἐλαίᾳ, εἰ τι ἔχοιεν τῶν τοῦ βασιλέως ἀπορρήτων ἐξειπεῖν. Ἀπαντᾷ τῷ Δαυὶδ ὁ Χουσί. Ὁ δὲ ἀπέστειλεν αὐτὸν τῷ Ἀχιτόφελ ἐκτανιωθόσμενον, ὃς ἦν σύμβουλος τῷ Ἀδессαλὼμ. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν αὐτὸς, ἔρχεται ὁ Σίβᾳ, καὶ κατηγοροῦσας τοῦ δεσπότη αὐτοῦ Μεμφισοθὰ, ὡς βουλομένου αὐτοῦ βασιλεύσαι, λαμβάνει

^δ Παυαθ, *in edit.* Rom. Παββαθ. Coislín. Παυαθ.

cebat : *Quis me constituet judicem super terram* (2. Reg. 15. 4)? et sic populum sibi conciliavit. Insurgit Abessalom contra Davidem; qua re comperta ille fugit ex Jerusalem, dimissis in urbe concubinis suis. Ethi volentem secum abire primo cohibet, deinde ubi instantem vidit, id permisit. Ubi autem torrentem trajecerunt, imperat sacerdotibus ut reducant arcam in urbem. Ipse vero se expectaturum eos dicit in loco Olivarum (a), si quid habeant arcanorum regis dicendum. Occurrit Davidi Chusi. Ille vero misit eum ut Achitopheli obsisteret, qui erat ipsi Abessalom a consiliis. Ut autem abscessit ille, venit Siba, qui accusato hero suo Memphibaal (b), quasi regnare vellet, totum accipit a Davide. Tunc Semei maledicit Davidi; David autem Abessam volentem illum occidere cohibuit. Venit Chusi ad Abessalom, persuadetque illi se benevolum ipsi accedere. Cumque consilium ageretur de rebus gerendis, hortatur Abessalom Achitophel, ut cum concubinis patris sui cocat. Id ille fecit in solario domus, ut omnes viderent. Addit aliud consilium; ut sibi liceat cum mille viris Davidem aggredi et necare. Ut autem vocatus est Chusi, ut consilium et ipse daret, is Achitophelis sententiam evertit, suadens ut interim supersederet, sed postea cum magno apparatu Davidem adoriretur. Illaque sententia magis placuit, Deo scilicet ita dispensante. Tunc misit Chusi, et per filios sacerdotum hæc Davidi nuntiavit. Achitophel autem, cujus sententia despecta fuerat, sese strangulavit. Feruntur Davidi multa dona. Instructum autem exercitum, emisit dicens : *Parcite puerulo meo Abessalom* (2. Reg. 18. 5). Ipsum enim in bellum exire non permittebant. Prælium committitur, multisque cadentibus occiditur etiam Abessalom, a coma arbori cuidam alligatus. Illo occiso cessat bellum. Mittit Chusi Joab qui Davidi victoriam nuntiet. Quo ille audito lugebat propter filium, donec ingressus Joab illum mutavit, ipsique suavis, ut læto hilarique vultu exercitum exciperet. Fugientem Israel rex advocabat; Abessa autem illos, jam id in proposito habentes, eo adduxit ut so Davidi subicerent. Cum pertransiret Jordanem, venit Semei, suum confitens peccatum. Volebat autem Abessa illum interficere, id prohibuit David. Venit etiam Memphibaal squalidus, sordidis indutus vestibus, densum habens mystacem, ungues ostendens longos¹, quæ omnia doloris signa erant, ob bellum contra Davidem motum. Interrogabat rex cur non venisset secum. Respondit ille se rogasse Sibam famulum suum, ut se jumento imponeret, claudus quippe erat Memphibaal : illum vero noluisse. Tunc jubet rex illum cum Siba agrum dividere. Berzelli porro, qui belli tempore multa ipsi ministraverat, secum adducere volebat. Ille vero recusavit ob senectutem : et secum accepit rex filium ipsius loco. Tunc scinditur exercitus, parsque Sabee se dedit. Mittitque David

Amessam qui debellet eum : Joab vero Amessam dolo occidit, urbemque in quam confugerat Sabee obsedit. Qui in civitate erant, suadente muliere, abscissum caput Sabee Joabo ex muro projecerunt : atque ita bello liberati sunt. Fames in terra advenit ; ad quam profligandam necesse erat quospiam ex Sautlis progenie tradi Gabaonitis. Tunc Memphibaalum conservat David, ob juramentum Jonathano præstitum. Tradit autem Sautlis filios et nepotes, sepeliturque Sautlem et Jonathanum in sepulcro Cis. Bella moventur. Davidem cohibent sui ne exeat, ne forte periclitetur. Tunc dicit decimum septimum Psalmum. Recensentur fortia præclaraque gesta ducum Davidis. Jubetur Joab populum enumerare, enumeratque : et erant Israelis nongenta millia, et Judæ quadringenta millia hominum, omnium bellatorum. Tunc venit Gad propheta optionem illi dans ex tribus ultionibus, quam subire mallet, an tres annos famis, an trium dierum fugam instantibus hostibus, an tres dies mortiferi morbi. Ille vero tres dies mortiferi morbi præoptavit, mortuique sunt a matutino usque ad prandii tempus septuaginta mille homines. Tunc David dixit : *Ecce ego peccavi, et ego pastor inique egi : hi qui grex sunt, quid fecerunt? Fiat manus tua in me et in domum patris mei* (2. Reg. 24. 17). Cessavit punitio, et jubetur David aram erigere in arca Ornæ, et ibi sacrificare, id quod ille fecit (a). Ornias filius David convivio excipit Joabum et Abiatharem, quasi regnaturus. Ingreditur Bersabee, secundum consilium Nathan prophete, et id annuntiat Davidi; loquente illa ingressus est Nathan; id moliebantur scilicet ut Salomon regnaret. Egressi sunt imposito supra regiam mulam Salomone. Tunc Nathan propheta et Sadduc sacerdos abierunt in Gion, unxeruntque illum ac dixerunt : *Vivat rex* (3. Reg. 1. 30). Venit Jonathan filius Abiatharis, et epulanti Ornias hæc nuntiavit. Et alii quidem fugerunt, Ornias vero confugit ad aram, metuens Salomonem. Tunc educit illum inde, et veniens Ornias adoravit regem. Moriturus David, hortatur Salomonem, ut custodiat legem Dei : sic enim illum promissiones esse consequaturum. Præcipit etiam circa Joab et Semei, ut illos ulciscantur.

(a) Huc desinit Codex Lugdunensis, qui libri tertii Initium sic ducit : *Adonias filius David convivio excipiens Joabum, etc.* Mox, *Ornias filius David*, sic Coislin. Antiquissima lectio est, *Ornia*. Hebraice אֲדֹנִיָּה. LXX Editionis Romanæ, *Adonia*, sed lectio, *Ornia*, in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus. Procopius ait, binominem fuisse Adoniam. Verum ex similitudine literarum ד et ך factum, ut modo Adonias, modo Ornias dicatur, quod alibi sæpe observatur. Nam quod spectat ad commutationem vocalium א, et ו, ea pro nihilo hic habenda est, ut alibi pluribus est demonstratum. In exemplari Chrysostomi, ut liquet, hæc quæ Adonias sive Ornias convivium spectant, necnon totum caput primum libri tertii Regum et pars secundi capituli, secundo libro adjuncta fuerant, quod in multis exemplaribus tunc observabatur, et nominatim in exemplari Diodori Tarsensis, qui Chrysostomi nostri præceptor fuit; ut videretur est in nota cujusdam Codicis Regii, et in altera Codicis Coisliniani, quas in Hexaplis edidimus. Postrema, quæ plenior est, sic habet : *in Hexaplo et in accuratioribus exemplaribus, secundus Regum liber desinit in narrationem de plaga populi, et in emptionem aræ Ornæ. Tertius autem Regum liber init ab historia de Abisag Samanitiide, et de Adonia ejusque tyrannide. Diodorus autem secundo Regum libro hæc etiam conjungit usque ad mortem Davidis, similiterque Theodoretus.*

¹ In Editione Romana legitur, *neque ungues subsecuit, neque curavit mystacem.*

(a) Hæc non videntur consonare cum textu LXX.

(b) In exemplaribus aliis LXX et in Editione Romana legitur, *Memphibosthe*, sed alia exemplaria *Memphibaal* habuerunt.

πάν παρὰ τοῦ Δαυὶδ. Τότε Σεμεὶ κατηράσατο τὸν Δαυὶδ· ὁ δὲ Δαυὶδ βουλόμενον αὐτὸν ἀνελεῖν τὸν Ἀδессαδ^a διεκώλυσεν. Ἔρχεται ὁ Χουσι πρὸς τὸν Ἀδессαλὼμ, καὶ πείθει αὐτὸν ὡς εὐνοϊκῶς διακείμενος αὐτῷ προσέχειν. Καὶ προκειμένης βουλῆς τίνα δέοι πράττειν, συγγενέσθαι ταῖς παλλακαῖς τοῦ πατρὸς παραινεί τὸν Ἀδессαλὼμ Ἀχιτόφελ. Καὶ ἐποίησε τοῦτο ἐπὶ τοῦ δώματος, ὥστε πάντας ὁρᾶν. Καὶ προστίθηναι ἐτέραν γνῶμην, ὥστε λαβεῖν χιλίους μεθ' ἑαυτοῦ, καὶ ἐπιθέσθαι τῷ Δαυίδ, καὶ ἀνελεῖν αὐτόν. Ὡς δὲ ἐκλήθη καὶ ὁ Χουσι πρὸς τὸ εἰσηγγέσθαι συμβουλὴν, ἀνατρέπει τὴν τοῦ Ἀχιτόφελ γνῶμην, τῶς μὲν ὑπερθέσθαι παραινῶν, ὕστερον δὲ μετὰ παρασκευῆς ἐπιθέσθαι τῷ Δαυίδ. Καὶ ἤρесе μᾶλλον αὕτη ἡ γνῶμη· Θεοῦ γὰρ ἦν ἡ οἰκονομία. Τότε πέμπει διὰ τῶν υἱῶν τῶν ἱερέων, καὶ ἀπαγγέλλει ταῦτα τῷ Δαυίδ ὁ Χουσι. Ὁ δὲ Ἀχιτόφελ διαμαρτῶν τῆς γνῶμης, ἀπήγγατο. Φέρεται πολλὰ δῶρα τῷ Δαυίδ. Διατάξας δὲ τὸ στρατόπεδον, ἐξέπεμψε λέγων· Φείσασθέ μου τοῦ παιδαρίου Ἀδессαλὼμ. Αὐτὸν γὰρ οὐ συνεχώρησαν ἐξελεῖν. Γίνεται πόλεμος, καὶ πολλῶν πεσόντων ἀναιρεῖται καὶ ὁ Ἀδессαλὼμ, προσδεθείς τινι δένδρῳ ἀπὸ τῆς κόμης. Ἀναιρεθέντος δὲ, ἐπαύσατο ὁ πόλεμος. Πέμπει τὸν Χουσι ὁ Ἰωάβ ἀπαγγέλλειν τῷ Δαυίδ τὴν νίκην. Ὁ δὲ ἀκούσας ἐθρήνηε διὰ τὸν υἱόν· ἕως οὐ εἰσελθὼν ὁ Ἰωάβ μετέδωκε αὐτόν, καὶ ἔπεισε δέξασθαι τὸ στρατόπεδον φαιδρῷ τῷ προσώπῳ. Φυγόντα τὸν Ἰσραὴλ ὁ τε βασιλεὺς προσεκαλεῖτο, ὁ τε Ἀδессαδ προσηρημένους αὐτοὺς ἤδη ἔπεισεν ὑποταγῆναι τῷ Δαυίδ. Ὡς διέβαινε τὸν Ἰορδάνην ἤλθεν ὁ Σεμεὶ, ὁμολογῶν αὐτοῦ τὴν ἀμαρτίαν. Ἐδούλετο δὲ αὐτὸν θανατῶσαι ὁ Ἀδессαδ, καὶ διεκώλυσεν ὁ Δαυίδ. Ἦλθε δὲ καὶ ὁ Μεμφιδάαλ αὐχμῶν, ῥυπαρὰ ἐνδεδυμένος ἱμάτια, κομῶν τὸν μύστακα, θνυχας μεγάλους ἐπιδεικνύς^a, πάντα ἄπερ ἦν λύπης σημεῖα τῆς γενομένης αὐτῷ διὰ τὸν πόλεμον τὸν κατὰ τοῦ Δαυίδ. Εἶτα ὁ μὲν ἡρώτα, διὰ τί μὴ ἐπορεύθῃ μετ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ ἐφη ἡξιωκέναι τὸν Σιδά τὸν οἰκίτην αὐτοῦ ὥστε ἐπιδιδᾶσαι αὐτὸν ὑποζυγίῳ (καὶ γὰρ ἦν χωλὸς ὁ Μεμφιδάαλ), μὴ ἀνασχέσθαι δὲ ἐκείνον. Τότε καλεῖται αὐτὸν καὶ τὸν Σιδά διελέσθαι τὸν ἀγρόν. Καὶ τὸν Βερζελλί, ὃς ἐχορήγησεν αὐτῷ πολλὰ τοῦ πολέμου συνεστῶτος, ὃν^b ἐδούλετο μεθ' ἑαυτοῦ λαβεῖν. Ὁ δὲ παρητήσατο διὰ τὸ γῆρας. Καὶ λαμβάνει τὸν υἱὸν αὐτοῦ ἀντ' αὐτοῦ. Τότε σχίζεται τὸ στρατόπεδον, καὶ προστίθενται τῷ Σαβεὲ. Καὶ ἐκπέμπει Δαυὶδ τὸν Ἀμессαδ πολεμῆσαι [351] αὐτῷ· ὁ δὲ Ἰωάβ ἀναιρεῖ μὲν τὸν Ἀμессαδ δόλῳ, πολιορκεῖ δὲ τὴν πόλιν εἰς ἣν κατέφυγεν ὁ Σαβεὲ. Οἱ δὲ ἐν τῇ

πόλει, γυναικὸς συμβουλευσάσης, ἀποτεμόντες τοῦ Σαβεὲ τὴν κεφαλὴν, ἔρριψαν ἀπὸ τοῦ τείχους τῷ Ἰωάβ, καὶ οὕτως ἀπηλλάγησαν τοῦ πολέμου. Αἰμὸς καταλαμβάνει τὴν γῆν· λύσις δὲ ἦν τοῦ λιμοῦ τὸ τινὰς τῶν τοῦ Σαοὺλ ἐκδοθῆναι τοῖς Γαδωνίταις. Καὶ τὸν Μεμφιδάαλ περιποιεῖται ὁ Δαυίδ, διὰ τοῦ ὄρκου τοῦ πρὸς Ἰωνάθαν. Ἐκδίδωσι δὲ τοὺς τοῦ Σαοὺλ υἱοὺς καὶ ἐκγόνους, καὶ θάπτει τὸν Σαοὺλ καὶ τὸν Ἰωνάθαν ἐν τῷ τάφῳ Κεῖς. Γίνονται ἐνταῦθα πόλεμοι. Καὶ κωλύουσι τὸν Δαυὶδ ἐξελεῖν, μήποτε κινδυνεύσῃ. Τότε λέγει τὸν ἑπτακαίδεκατον ψαλμόν. Καταλέγει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ ἀνδραγαθήματα τῶν ἀρχόντων τοῦ Δαυίδ. Κελεύεται Ἰωάβ ἀριθμῆσαι τὸν λαόν, καὶ ἀριθμεῖ· καὶ ἦν Ἰσραὴλ ἐννακόςαι χιλιάδες, καὶ Ἰούδα τετρακόςαι χιλιάδες, πάντες πολεμισταί. Τότε ἔρχεται Γὰδ ὁ προφήτης, αἵρεσιν αὐτῷ διδούς τριῶν τιμωριῶν, ἣν βούλοιο ὑποστῆναι, ἢ τρία ἔτη λιμῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας φυγεῖν ἐπικειμένων ἐχθρῶν, ἢ τρεῖς ἡμέρας θάνατον. Ὁ δὲ τὰς τρεῖς ἡμέρας τοῦ θανάτου εἴλετο, καὶ ἀπέθανον ἀπὸ πρῶτ' ἕως ἀρίστου ἐδομηκοντα χιλιάδες. Τότε λέγει Δαυὶδ· Ἰδοὺ ἐγὼ ἡμαρτον, καὶ ἐγὼ ὁ ποιμὴν ἑκακοποίησα, καὶ οὗτοι τὸ ποιμνιον εἰ ἐποίησαν; Γενέσθω ἡ χεὶρ ἐν ἐμοί, καὶ ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ πατρὸς μου. Ἐπαύσατο ἡ τιμωρία. Καὶ κελεύεται ὁ Δαυὶδ θῆσαι [1. στήσαι] θυσιαστήριον ἐν τῇ ἄλφ' Ὀρνία^c, καὶ θῆσαι· καὶ ἐποίησεν οὕτως. Ὀρνίας υἱὸς Δαυίδ ἐστὶ^d τοὺς περὶ Ἰωάβ καὶ Ἀδιάθαρ, ὡς βασιλεύσων. Εἰσέρχεται ἡ Βηρσαβὲ κατὰ συμβουλὴν Νάθαν τοῦ προφήτου, καὶ ἀπαγγέλλει τῷ Δαυίδ· μεταξὺ δὲ λαλοῦσης ἐκεῖνης εἰσῆλθε καὶ ὁ Νάθαν, κατασκευάσαντες^d ὥστε βασιλεύσαι τὸν Σολομῶνα. Ἐξῆλθον ἐπιδιδάσαντες τὸν Σολομῶνα τῇ ἡμίονῳ τῇ βασιλικῇ. Τότε ὁ προφήτης Νάθαν καὶ ὁ ἱερεὺς Σαδδοὺκ ἀπῆλθον εἰς τὴν Γιῶν, καὶ ἐχρισαν αὐτὸν καὶ εἶπον· Ζήτω ὁ βασιλεὺς. Ἐλθὼν ὁ υἱὸς Ἰωνάθαν ἀπήγγειλε τῷ Ὀρνίᾳ ταῦτα ἐστιμμένῳ. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἐφυγον, ὁ δὲ Ὀρνίας κατέφυγεν εἰς τὸ θυσιαστήριον, δεδοικώς τὸν Σολομῶνα. Τότε ἐξάγει αὐτὸν ἐκείθεν, καὶ ἐλθὼν προσεκύνησε τῷ βασιλεῖ. Μέλλων τελευτᾶν ὁ Δαυίδ, παραινεί τῷ Σολομῶντι, ὥστε φυλάττειν τοῦ Θεοῦ τὸν νόμον· οὕτω γὰρ τεύξεσθαι αὐτῷ τῶν ἐπαγγελιῶν τῶν ἐπηγγελμένων αὐτῷ. Πραγγέλλει τε περὶ Ἰωάβ καὶ Σεμεὶ, ὥστε τιμωρηθῆναι [352] αὐτοὺς, καὶ περὶ τῶν υἱῶν Βερζελλί, ὥστε αὐτοὺς τιμῆς τυγχάνειν,

^c Ὀρνά legitur in edit. Romana. Ibidem καὶ θῆσαι, καὶ ἐποίησεν οὕτως. Huc porro desinit codex Lugdunensis, in quo liber tertius incipit: Ἀδωνίας υἱὸς Δαυίδ ἐστὶ τῶν τοῦ περὶ Ἰωάβ, etc. Mox Ὀρνίας υἱὸς Δαυίδ, sic Colsin. Antiquissima lectio est Ὀρνίας, Hebraice Ὀרְנִיָּא. LXX editionis Romanæ Ἀδωνίας, sed lectio Ὀρνίας in vetustissimis exemplaribus habetur, et sic legit Theodoretus.

^d Sic Lugdun. codex, Colsinianus vero κατασκοπώσαντες. Hic locus non vacat suspitione mendii. Ipsa vox κατασκοπώσαντες lexicis ignota est, sed multas hujusmodi habet Chrysostomus.

^a In editione Romana legitur οὐδὲ ὠνυχίσσατο, οὐδὲ ἐποίησε τὸν μύστακα αὐτοῦ.

^b Ὅν hic supervacaneum est.

καὶ τῆς τραπέζης ἀπολαύειν τῆς βασιλικῆς. Καὶ ἀποδύσκει τεσσαράκοντα ἐτη βασιλεύσας.

Βασιλειῶν γ'.

Ἀναίρει τὸν Ὀρνίαν ὁ Σολομῶν, εἶς τὴν Ἀδισὰκ ἤγησε, καὶ τὸν Ἀδιάθαρ ἐξέβαλε τῆς ἱερουσύνης. Καὶ ἐπληρώθη ἡ κατὰ τοῦ Ἥλει ἀπειλή· ἐξ ἐκείνου γὰρ κατήγε τὸ γένος. Ἀνέλε δὲ καὶ τὸν Ἰωάβ· τὸν δὲ Σαδδούκ τὴν ἱερά ἀντὶ τοῦ Ἀδιάθαρ κατέστησεν ἱερέα. Δίδωσι δὲ ὁ Σολομῶν πρόσταγμα τῷ Σεμεεὶ, ὥστε ἐν τῇ πόλει μένειν διόλου· εἰ δὲ ποτε ἐξέλθοι, οὐκ ἀτιμωρητὶ τοῦτο ποιήσιν, ἀλλὰ θανάτου υποστήσασθαι ζημίαν. Ἀπόλωτο αὐτῷ δοῦλοι· ὁ δὲ ἐπιλαθόμενος τοῦ προστάγματος, ἐξῆλθε ζητήσιν, καὶ μαθὼν ὁ Σολομῶν ἀνέλεν αὐτόν. Περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος διήγησις, περὶ τῆς εἰρήνης τῆς ἐπ' αὐτοῦ, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τοῦ ἀρίστου, καὶ περὶ ἀρμάτων, περὶ τῶν ἵππων, περὶ παντὸς τοῦ πλούτου. Αἰτεῖ Σολομῶν σοφίαν παρὰ τοῦ Θεοῦ. Τότε κρίνει ταῖς γυναῖξί ταῖς ὑπὲρ τοῦ παιδίου προσελθούσας αὐτῷ. Πάλιν περὶ τῆς σοφίας Σολομῶντος λόγος, περὶ τῆς πολυτελείας τῆς τραπέζης αὐτοῦ, καὶ τίνες ἐλείπουσιν ταύτην αὐτῷ τὴν λειτουργίαν. Ἀποστέλλει πρὸς Χειράμ τὸν βασιλεῖα Τύρου, τοὺς δρυσοτόμους αὐτῶν ἐπὶ μισθῷ· ὁ δὲ παρέσχεν. Ἐνταῦθα ἐγκαινιᾶται τῶν ἐργαζομένων ὁ ἀριθμὸς, καὶ τῆς ἐτοιμασθείσης εἰς τὸν ναὸν ὕλης τὸ πλῆθος. Εἶτα ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ. Εὐχεται ὁ Σολομῶν ἐν τῷ ναῷ, καὶ οὕτι, καὶ ἐγκαινίζει τὸν οἶκον. Ἐπαγγέλλεται ἀγαθὰ αὐτῷ ὁ Θεός, ἐὰν φυλάξῃ τὰ προστάγματα αὐτοῦ, καὶ ἀπειλεῖ τάναντία, ἐὰν παραβῇ. Ἦν δὲ αὐτῷ ναὺς χρυσίον φέρουσα. Τὰ κατὰ τὴν βασιλίαν Νότου, τὴν ἔλθοῦσαν ἀκοῦσαι τῆς σοφίας αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν πλοῦτον αὐτοῦ τὸν μέγαν, τὰ περὶ τῶν ὀπλῶν τῶν χρυσῶν ὧν ἐποίησε, τὰ περὶ τῆς βασιλείας αὐτοῦ, πόθεν καὶ μέχρι ποῦ παρέτεινεν. Ἐνταῦθεν περὶ τῆς εἰδωλολατρείας αὐτοῦ, καὶ τῆς προσκρούσεως ἧς προσέκρουσε τῷ Θεῷ. Ἐνταῦθεν ἀπειλὴ πρὸς αὐτόν, καὶ τῆς βασιλείας παράλυσις, εἰρήνης ἀφανισμὸς. Ἐπανίσταται γὰρ αὐτῷ Ἀδερ ὁ Ἰδουμαῖος, καὶ ὁ Ἐσδρώμ. Ἐπανίσταται αὐτῷ καὶ ὁ δοῦλος αὐτοῦ Ἰεροβοάμ. Ἐρχεται πρὸς τὸν Ἰεροβοάμ Ἀχιζ ὁ προφήτης, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διαβρῆξαι ἱμάτιον τελαμῶνος· ἄδεκα, προμηνύων αὐτῷ, ὅτι καθέξει τὰ δέκα σκῆπτρα. Ὡς δὲ ἤθελεν αὐτὸν ἀνελεῖν ὁ Σολομῶν, ἔφυγεν εἰς Αἴγυπτον. Ἐπανῆλθεν ἀπ' Αἰγύπτου Ἰεροβοάμ, ἀποθάνοντος Σολομῶντος. Ὁ δὲ λαὸς προσελθὼν τῷ Ῥοβοάμ υἱῷ Σολομῶντος, ἡξίου ἐλαφροτέραν αὐτοῖς γενέσθαι τὴν ἀρχὴν τῆς τοῦ Σολομῶντος. Ὁ δὲ ὑπὸ τῶν συντρόφων αὐτοῦ νέων τιῶν ἀναπειθεὶς, ἠπειλήσε καὶ βαρυτέραν αὐτοῖς ποιήσιν. Ἐνθεν ἀπεσχίσθησαν αἱ δέκα φυλαὶ, καὶ ἐδασίλευσαν ἐφ' ἑαυτῶν τὸν Ἰεροβοάμ. Καὶ βουλόμενον ἐπιστρατεύσαι αὐτῷ τὸν Ῥοβοάμ ἐκώλυσεν ὁ Θεός. Ὡς δὲ [353] ἠρρώστησε τὸ παιδίον Ἰεροβοάμ, πέμπει τὴν γυναῖκα αὐτοῦ πρὸς Ἀχιζ τὸν προφήτην πεισομένην περὶ τῆς νόσου. Ὁ δὲ εἶπεν, ὅτι ἀποθάνειται, καὶ ἀπέθανεν. Ἰσθσαι δαμάλεις χρυσᾶς ὁ Ἰεροβοάμ, μίαν ἐν Βαιθὴλ, καὶ μίαν ἐν Δάν, ἵνα μὴ ἀναβαίνωσιν εἰς Ἱερουσαλὴμ ὁ λαός. Θύοντο· δὲ αὐ-

τοῦ ἐκεῖ, ἰδοὺ ἄνθρωπος τοῦ Θεοῦ ἔλθων, προφητεύει τὰ κατὰ τὸν Ἰωσὴφ. Καὶ ἐξηράνθη ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως, καὶ ἐρράγη τὸ θυσιαστήριον. Δεηθέντος δὲ τοῦ προφήτου τοῦ Θεοῦ, ὕψανε ὁ βασιλεὺς. Ἡ καὶ παρ-εκάλει τὸν προφήτην ἐστιαθῆναι παρ' αὐτῷ. Ὁ δὲ οὐκ ἠνέσχετο, πρόσταγμα φυλάττων τοῦ Θεοῦ, ὅπως ὑστερον παραβᾷ, ἀνηρέθη ὑπὸ τοῦ λέντος. Ὁ δὲ Ἰεροβοάμ ἐτι ἐπέμενε τῇ κακίᾳ αὐτοῦ, καὶ ὁ Ῥοβοάμ εἰδωλολάτρησεν ἐτη πάντα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Ἐλθὼν Σουσακιμ ἐλάβε τούτους θησαυρούς. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει Ἀδιδς ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ μετὰ τούτου ὁ υἱὸς τοῦ Ἀδιδς ὁ Ἀσά. Μετὰ δὲ τὸν Ἰεροβοάμ βασιλεύει ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀδάβ· ὃν ἀνελὼν Βασά ἐδασίλευσε, καὶ ἐπολέμει τὸν Ἀσά. Ὁ δὲ τῇ συμμαχίᾳ τοῦ Σύρου Ἀδερ χρησάμενος, ἐπικρατέστερος γέγονεν. Ὡς δὲ πονηρὸς ἦν ὁ Βασά, ἀπειλεῖ αὐτῷ ὁ Θεός· κατὰ μέγαν. Ἀποθάνοντος δὲ αὐτοῦ ἐδασίλευσεν Ἐλὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ὃν ἀνελὼν Ζαμβρι εἶς τῶν ἀρχόντων, ἐδασίλευσε, καὶ ὠλόθρευσε τὴν οἶκον Βασά. Ὡς δὲ καὶ Ζαμβρι ἀπέθανεν ἑαυτὸν ἐμπρόσας, βασιλεύει Ἀμβρι. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, βασιλεύει Ἀχαάβ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Βασιλεύει ὁ υἱὸς Ἀσά Ἰωσαφάτ. Ἀπειλεῖ Ἥλιος ὁ προφήτης τῷ Ἀχαάβ τὴν γενομένην ἀνομιαν ἐπὶ τρία ἔτη καὶ μῆνας ἑξ. Τότε διατρέφεται διὰ τῶν νοράκων ὁ προφήτης. Ἐνταῦθα τὰ κατὰ τὴν χίμαιραν τὴν ἐν Σαρφείοις, τὰ κατὰ τὸν καμψάκην τοῦ ἐλαίου, καὶ τὴν ὕδριαν τοῦ ἀλεύρου, καὶ τὸν θάνατον τοῦ παιδίου, καὶ τὴν ἐκ τοῦ θανάτου ἔγερσιν. Ἀποστέλλεται πρὸς τὸν Ἀχαάβ ὁ Ἥλιος, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν, καὶ καταφέρει τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ, καὶ ἀναλίσκει αὐτήν. Τότε λαβὼν τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βασά ἀπέστραξε. Τότε εὐαγγελίζεται τῷ Ἀχαάβ τὸν νότον. Καὶ ἀνελθὼν εἰς τὸν Κάρμηλον ἠξίατο Ἥλιος, καὶ ποιεῖ τὴν θυσίαν· ἰδοὺ νότος. Ἀπειλεῖ τῷ Ἥλῳ θάνατον Ἰεζάβελ ἡ γυνὴ τοῦ Ἀχαάβ, ὁ δὲ ἔρχεται εἰς τὴν ἔρημον, καὶ κοιμηθεὶς, καὶ διεγερθεὶς ὑπὸ ἀγγέλου Θεοῦ, εὗρεν ἔγκρυφον ὀλυρίτην, καὶ φαγὼν αὐτόν, ἐνίσχυσεν. Ἐν ἐκείνῃ τῇ βρώσει τεσσαράκοντα ἡμέρας ἦλθεν εἰς Χωρὴθ. Τότε λέγει· Κύριε, τὰ θυσιαστήριά σου κατέσκαψαν. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀφεις ὁ Ἐλισσαῖος ἀκολουθεῖ τῷ Ἥλῳ. Ἐνταῦθεν τὸ διήγημα τὸ κατὰ τὸν ἀμπελῶνα τοῦ Ναβουθαί· καὶ ἡ ἀπειλὴ κατὰ Ἰεζάβελ καὶ Ἀχαάβ, καὶ ἡ κατάνωξις τοῦ Ἀχαάβ. Ἐπῆλθε τῷ Ἰσραὴλ ὁ Σύρος Ἀδερ μετὰ τριακονταδύο βασιλέων· ὁ δὲ ἐχειρώσατο αὐτούς. Καὶ δεῦτερον ἐπιστρατεύσας περιέπεσε πληγῇ μεγάλῃ. Ὡς δὲ ἔωρα ἑαυτὸν ἐν κινδύνῳ, σῆμα περιθόμενος ἔλεισεν, ἔρχεται πρὸς τὸν Ἀχαάβ, δοῦλον [354] ἑαυτὸν ἀποκαλῶν, καὶ ἀγαπητῶς ἔχων σωτηρίας τυχεῖν. Ὁ δὲ ἀνεβίβασε τε αὐτὸν ἐπὶ τὸ ἄρμα, καὶ τιμὴς ἀξιώσας, ἐξέπεμψεν εἰς τὴν οἰκίαν γῆν. Ἐρχεται ὁ προφήτης ἐγκαλῶν ὑπὲρ τούτων τῷ βασιλεῖ, καὶ θάνατον ἀπειλῶν. Βουλεύεται ὁ Ἀχαάβ, εἰ δέοι ἐπιστρατεύσαι τοὺς Σύρους· καὶ συμβουλευσάντος τοῦ Ἰωσαφάτ βασιλέως Ἰούδα, μετάπεμπος γίνεται Μιχαῖας ὁ προφήτης, καὶ ἐρωτηθεὶς προλέγει συμφορὰς, εἰ πολεμήσειεν. Ὁρίζεται ὁ Ἀχαάβ· τύπτει τὸν Μιχαῖαν Σεδεκίας ὁ ψευδοπροφήτης. Κελεύεται Ἀχαάβ τηρεῖσθαι Μιχαῖαν τὸν ψευδοπροφήτην. ἔως· ἂν ὁ πόλεμος λάθῃ τέλος. Ἐξῆλθε μαχεσόμενος, καὶ ζητεῖ τῷ Ἰωσαφάτ· Ἀμείψωμεν τὸ σῆμα καὶ τὸν ἱματισμόν· λαβὼν ἐγὼ τὸν σὸν, ἀντιδιδώμι σοι τὸν

• Coislinianus codex ἱμάτιον τελαμῶνος mendose. Lugdunensis τελαμῶνας δέκα, in fascias, in laciniis decem. ܩܝܨܝܢܝܐ ܒܪܗܝܡܐ, lucinus, sic ὁ O'. Puto autem hoc in exemplari Chrysostomi fuisse: nam ut mox dicebam, mira erat exemplariorum librorum varietas.

• Ille desunt paucula verba in utroque codice.

• L. XX in exemplis Sussachim habent, et sic etiam Lugdunensis codex. Coislinianus vero Σουσαχίμ.

tar, et circa filios Berzelli, ut illos in honore habeat, et mensæ regię consortes faciat. Moriturque postquam annos quadraginta regnaverat.

REGNORUM LIBER III.

Occidit Orniam Salomon, quia Abisacam petierat, et Abiatharem eiecit ex sacerdotio. Impletaque est comminatio contra Eli data; ex illo namque genus ducebat Abiathar. Occidit autem Joabum; Sadduc autem constituit sacerdotem pro Abiathare. Præceptum dat Semei Salomon, ut semper in urbe maneat: si autem exeat unquam, id non impune futurum, sed morte mulcandum esse. Cum servos perdidisset ille, mandati oblivis, egressus est ut quæreretur: quo comperto Salomon interfecit eum. De sapientia Salomonis enarratio, de pace quæ ejus tempore fuit, de magnificentia prandii, de curribus, de equis, de omni genere divitiarum. Petit Salomon sapientiam a Deo. Tunc iudicat de duabus mulieribus quæ illum circa infantem adierant. Rursum de sapientia Salomonis loquitur; de laetitia mensæ ejus, et quoniam hujusmodi officio fungerentur. Mittit ad Chiram regem Tyri, lignarios petens conductitios: ille vero præbuit. Hic agitur de operarum numero, et de materiæ copia ad extructionem templi parata: sequitur deinde templi constructio. Precatur Salomon in templo, et immolat, dominumque dedicat. Promittit illi bona Deus, si custodierit mandata ipsius, et contrarium minatur, si prævaricatus fuerit. Erat autem illi navis quæ aurum vehebat. Historia reginæ Austri, quæ venit, ut audiret sapientiam ejus. De ingentibus ejus divitiis, de armis aureis quæ ipse fecit; de regni ejus limitibus. Hinc de idololatria ejus et de offensione, qua Deum offendit. Hinc minæ adversus illum intentatæ, regni quæ solutio, paxque sublata. Rebellat enim contra illum Ader Idumæus, et Esdrom. Rebellat etiam contra illum Jeroboam servus ejus. Venit ad Jeroboam Achia propheta, datque illi scindendum vestimentum in laciis decem, præsignificans illi quod decem sceptris habiturus esset. Cum porro vellet Salomon illum occidere, fugit in Ægyptum. Redit ab Ægypto Jeroboam, mortuo Salomone. Populus autem adiens Roboam filium Salomonis, rogabat levius frui imperio, quam sub Salomone; ille vero ex consilio juvenum quorundam, qui cum ipso educati fuerant, minatus est se graviore usurum imperio. Inde divisæ sunt decem tribus, et regem sibi constituerunt Jeroboam. Roboam vero volentem contra illum movere bellum Deus cohibuit. Cum autem ægrota- ret filius Jeroboam, mittit uxorem suam ad Achiam prophetam, de morbo sciscitaturam: ille vero dixit esse moriturum, et mortuus est (a). Statuit Jeroboam vitulas aureas, alteram in Bæthel, alteram in Dan, ne populus ascenderet in Jerusalem. Cum autem immolaret ibi, ecce homo Dei veniens prophetat de Josia

rege. Et exaruit regis manus, et rupta est ara. Propheta autem Deum precante, rex sanus factus est. Et rogabat prophetam ut epularetur apud se. Ille vero nolebat, Dei præceptum servans, quod cum postea transgressus esset, occisus est a leone. Jeroboam autem adhuc manebat in impietate sua, et Roboam idola coluit omnibus vitæ suæ annis. Veniens Susa- cim accepit thesauros. Post hunc regnat Abias filius ejus, et post hunc Asa filius Abia. Post Jeroboam regnat filius ejus Adab (a): quem cum occidisset Basa, regnavit et bellabat contra Asa. Hic auxilio usus Ader Syri superior fuit. Quia vero improbus erat Basa, minatur ipsi Deus mala ingentia. Illo mortuo regnavit Ela filius ejus, quem cum occidisset Zambri unus principum, regnavit ipse, et delevit donum Basæ. Ut autem Zambri quoque mortuus est, cum seipsum incendisset, regnat Ambri. Cum autem hic etiam mortuus esset, regnat Achaab filius ejus. Regnat Josaphat filius Asæ. Minatur Elias propheta Achaabo siccitatem, quæ per tres annos et sex menses duravit. Tunc per corvos alius propheta. Illic sunt ea quæ pertinent ad vitam Sarephthanam, quæ ad lécythum olei, et quæ ad hydriam farine, ad mortem pueri, et adsuscitationem ex morte. Mittitur ad Achaab Elias, et hostiam offert, demittit ignem de caelo, et consumit illam. Tunc arreptos sacerdotes Baelis jugulavit. Achaabo pluviam prænuntiat. Et consensu Carmelo precatus est Elias, et sacrificium offert: ecce pluvia. Minatur Eliæ mortem Jezabel uxor Achaabi. Ille autem venit in desertum, et cum dormivisset excitatusque esset ab angelo Dei, invenit subcineritium panem ex olyra, quem cum comedisset roboratus est: cum illo cibo quadraginta diebus venit in Choreb. Tunc ait: Domine, aras tuas suffoderunt. Jugis bouum dimissis Elissæus sequitur Eliam. Hinc historia vineæ Nabuthæ: et minæ contra Jezabelem et Achaabum: compunctio Achaabi. Irruptionem fecit in Israel Syrus Ader cum triginta duobus regibus: Achaab vero devicit eos. Cum secundo Ader bellum intulisset, cæsus admodumque profligatus est. Ut autem se vidit in periculo versari, miserabili indutus veste Achaabum adiit, servum se vocans, et salutem consequi peroptans. Ille vero eum in curru suo conscendere jussit, et honore affectum in terram suam remisit. Venit propheta regem super his objurgans, necemque minitans. Consultat Achaab, an debeat Syris bellum inferre: et ex consilio Josaphat regis Judæ, accersitur Michas propheta, qui interrogatus calamitates prædicit, si bellum inferatur. Irascitur Achaab: Michæam percussit Sedecias pseudopropheta. Jubet Achaab serrari Michæam pseudopropheta, donec belli finis esset. Exit ad pugnam, et Josaphat dixit: Mutemus habitum et vestimenta; accipiam ego tua, et mea tibi trado. Illis peractis, cum præcepisset rex Syriæ militibus suis, ut missis omnibus unum

(a) Hæc quæ de ægritudine filii Jeroboami dicuntur pertinent ad caput XIV libri tertii Regum, et post vitularum aurearum cultum habentur in Hebræo, in Vulgatis, atque in hexapla Editione. Sed in aliis Græcis Editionibus inversa sunt.

(a) In LXX Interpretum editione legitur, Ναδάβ. Hæcquippe nomina multum variabant in exemplaribus Græcis. Verum nomen est Nadab secundum Hebræicam veritatem נָדָב. Sic et infra אֲדֵר rex Syriæ est Benadad.

regem Israelis in bello adorirentur, illi videntes Josaphat regem Juda, et putantes esse regem Israel (nam vestis ipsos decepit), circumstabant illum, ut occiderent. Ille vero clamans a periculo eximitur. Alius autem sagittarius ferit Achabum, et sanguis manabat, quem abluerunt in fonte, et meretrices se abluerunt in sanguine ejus, canesque linxerunt eum. Regnavit post Achabum Ochozias filius ejus. Quia autem Josaphat amicus ejus fuit, poenas dedit; ita ut opera ejus interPELLARENTUR (a).

REGNORUM IV.

Ægrotans Ochozias misit consultum Baalem, utrum surrecturus esset: et nuntiis occurrens Elias propheta, jussit regressos nuntiare ipsum non surrecturum esse. Cum didicisset autem Ochozias esse Eliam, misit quinquagenarium primo et secundo; cum autem uterque cum quinquaginta suis igne consumptus fuisset, cum tertio jubetur Elias descendere, et regem adiens dixit illum esse moriturum. Post hunc regnat frater ejus Joram: non enim erat illi filius. Hinc assumptio Eliæ in cælum. Videntes filii prophetarum Elisæum sicco pede Jordanem prætereuntem, dixerunt quiescisse spiritum Eliæ super ipsum, rogantque mitti qui Eliam perquirerent: ille prohibebat, demumque annuit: sed qui missi fuerant non invenerunt. Aquas in Jericho sanas reddit Elisæus; cum veniret in Bethel, puerulos se iridentes maledixit, illique ab ursis interficiuntur. Rex Moab solitum pendere tributum abnuvit. Bellum ipsi infert Joram rex Juda assumpto secum Ochozia rege Israel, et rege Edom (b). Cum autem non invenirent aquam in deserto, et de vita periclitarentur, consulente Ochozia veniunt ad Elisæum. Ille vero irascitur contra regem Israel, nec se illum respicere velle dixit, nisi in gratiam regis Jude. Neque tantum aquarum copiam prædicit, sed etiam victoriam contra Moabitem, id quod etiam evenit: in tantamque deductus est calamitatem rex Moabitarum, ut etiam filium mactaret supra murum. Hic agitur de muliere, cujus oleum superabundavit, et de Sunamitide, cui filium salvum reddidit Elisæus, et mortuum suscitavit. Fame superveniente amaritudinem abstulit a lebe, et in nomine Dei centum viros enutrivit ex viginti panibus hordeaceis. Lepra affectus est Neeman dux regis Syriæ, qui accedens ad regem Israel medelam petebat; ille vero anxius scidit vestimenta sua. Ipsum

(a) In Græco, ἡ δὲ βασιλὴς, τὸ δὲ βασιλεὺς τὸ ἔργον αὐτοῦ. Forte melius hæc verba quadrarent, præmissa particula negandi, οὐκ ἡ δὲ βασιλὴς, τὸ δὲ βασιλεὺς τὸ ἔργον αὐτοῦ, non dedit poenas, quod opera ejus illud impedirent, quod consouaret cum verbis illis Paralip. 19. 2: Et idcirco iram quidem Domini merebaris: sed bona opera inventa sunt in te.

(b) Hæc non quadrant nisi cum Cod. Eoist. in quo evidentem est. Nam qui bellum intulere Moabitarum regi, erant Joram rex Israel, a quo delecerat rex Moabitarum, Josaphat rex Juda, et rex Edom. Fortassis etiam id ex varietate exemplarium ortum: nam quanta illa esset, videsis in Hexaplis ad caput XIV libri tertii Regum. Sed melius credatur id lapsu graphico accidisse. Librarius enim quispiam primo Joramum regem Juda pro rege Israel posuor. Deinde alius Ochoziam regem Israel pro Josaphato rege Juda substituit.

accessit Elisæus, jubetque immergi in Jordanem apertis. Ille vero primo quidem neglexit, nec medelam inde speravit. Demum servis suis hortantibus, immergitur et curatur: donaque offerebat Elisæo, qui illa respuit. Abscedentem illum insequutus Giesi servus Elisæi, quasi ab Elisæo missus, a Neeman accipit duo talenta argentea, et duo vestimenta. Ad Elisæum vero reversus, gestum occultare tentabat. Ille autem servum redarguit, et in poenam immisit lepram. Veniunt filii prophetarum cæsum ligna ad edificandum: ut vero ferrum unius ex capulo excidit, exsectum lignum immisit Elisæus, et ferrum supra aquam sublatum est. Rex Syriæ bellum movebat in Israellem ut prædixerat Elisæus. Re comperta, hostis mittit turmam militum in Elisæum. Deum rogante propheta, cæcitate percutiuntur ii qui venerunt, et inducit eos in medios inimicos, regemque ipsos perimere volentem cohibet Elisæus, sed jubet alimentis datis remitti. Tanta superveniente fame, ut caput asini quinquaginta siclis, et quarta pars cabi stercoreis columbarum quinque siclis venderetur, accedit ad regem mulier alteram mulierem incusans, quod cum filium suum secum comedisset, promississetque se etiam filium suum in cibum præbituram esse, promissis non stetisset. Tunc scidit rex vestimenta sua, misitque virum qui caput Elisæi amputaret. Prædicit propheta ei qui se convenerat, die crastina fore solutionem famis: cum autem ille non crederet, vaticinatur ei mortem. Leprosi quatuor ob famem in desperationem adducti, sese hostibus dedere decernunt, et ad castra venientes, illa quidem hominibus vacua, tentoria vero divitiis plena invenerunt. Ac cum diripissent quanta gestare poterant, id regi nuntiatum venerunt. Et primo quidem rex dolum subesse suspicabatur: missis autem equitibus, cum rem certo comperisset, emisit populum ad diripienda castra: cessavitque fames. Qui vero non crediderat Elisæo, a turba populi conculcatus interit. Prædicit Elisæus mulieri, cujus filium a morte suscitaverat, septem annorum famem, hortaturque illam ut a regione transmigret. Postquam autem transmigraverat, famem cessavit, reversa est regemque adiens rogavit ut prædia sua sibi restituerentur. Rex Syriæ mittit ad Elisæum, rogatum an e morbo surrecturus esset. Ille autem nuntio dixit, non surrecturum esse, ipsique etiam prædixit Israelitarum perniciem. Cum autem ille obiisset, regnavit in ejus locum Azaël. Mortuo item Joram rege Juda, illi succedit filius ejus Ochozias. Missum Elisæus unum ex filiis prophetarum, jubet ungere Jehu, qui cum regnum occupasset, Joramum occidit, et projicit eum in vineam Nabuthæ, quam usurpaverat pater Jorami. Cum occidisset etiam Ochoziam, intravit in civitatem Israel. Jezabel autem ornata respiciebat e turri. Rex eunuchis præcepit ut illam præcipitarent. Dejecta illa mortua est. Occidit etiam Jehu septuaginta filios Achabii, itemque fratres Ochoziæ, sacerdotes quoque Baalis, et Baalem contrivit. Tunc Azaël concidit

ἐμὸν. Ὡς δὲ γέγονε τοῦτο, καὶ οἱ στρατιῶται ἐντολὴν εἰλήφεισαν παρὰ τοῦ βασιλέως τοῦ ἑαυτῶν, πάντας ἀφέντες, μόνῃ τῇ βασιλείᾳ τοῦ Ἰσραὴλ συνάπτειν εἰς πόλεμον, ἰδόντες τὸν Ἰωσαφάτ τὸν βασιλέα τοῦ Ἰούδα, καὶ νομίσαντες αὐτὸν τοῦ Ἰσραὴλ εἶναι (τὸ γὰρ σχῆμα αὐτοῦς ἠπάτησεν), ἐκύκλουν αὐτὸν, ἀνελεῖν αὐτὸν. Ὁ δὲ ἀναδοήσας, ἀπὸ πλάγῃ τοῦ κινδύνου. Ἐτερος δὲ τις τοξότης ἔβαλε τὸν Ἀχαάβ, καὶ κατέρβηκε τὸ αἷμα. Ὑπερ ἀπέπλυναν ἐν τῇ κυρήνῃ (ἢ κρήνῃ), καὶ αἱ πόρναι ἐλούσαντο ἐν τῷ αἵματι αὐτοῦ, καὶ οἱ κύνες ἔδειξαν αὐτό. Ἐβασίλευσε μετὰ τὸν Ἀχαάβ Ὀχοζίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ὡς δὲ φίλος αὐτοῦ γέγονεν Ἰωσαφάτ, ἔδωκε δίκην, τὸ διακοπῆναι τὰ ἔργα αὐτοῦ.

Βασιλειῶν δ.

Ἀφρώστησας Ὀχοζίας ἐπαμφεν ἐρωτῆσαι ἐν τῇ Βάβυλ, εἰ ἀναστήσεται, καὶ ἀπαντήσας Ἥλιος ὁ προφήτης τοῖς ἀποσταλαῖσι, ἐκέλευσεν ἀπελθόντας εἰπεῖν, ὅτι οὐκ ἀναστήσεται. Μαθὼν δὲ Ὀχοζίας, ὅτι Ἥλιος ἐστίν, ἐπαμφε τὸν πεντηκόνταρχον πρῶτον καὶ δεύτερον ὥς δὲ ἀνηλώθησαν ὑπὸ τοῦ πυρὸς ἑκαστος μετὰ τὸν πεντηκόντα, μετὰ τοῦ τρίτου κελεύεται καταλθεῖν ὁ Ἥλιος, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα εἶπεν, ὅτι ἀποθάνεται. Μετὰ τοῦτον βασιλεύει ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Ἰωράμ· οὐ γὰρ ἦν αὐτῷ υἱός. Ἐντεῦθεν ἡ ἀνάληψις τοῦ Ἥλιου εἰς τὸν οὐρανόν. Ἰδόντες υἱοὶ τῶν προφητῶν τὸν Ἑλισσαῖον διὰ ζητῆς ἐν τῷ Ἰορδάνῃ βαδίσαντα, εἶπον· Ἐπαναπέπνυται τὸ πνεῦμα Ἥλιου ἐπ' αὐτόν, καὶ ἀξιοῦσιν ὥστε ἐπιτεμῆναι εἰς ἐπιστήτην τοῦ Ἥλιου· ὁ δὲ διεκώλυσεν ὑστερον δὲ συνεχώρησεν· οἱ δὲ ἀπελθόντες οὐχ εὗρον. Ἰταὶ τὰ ἐν Ἱερικῷ ὕδατι· ἀπεργόμενος εἰς Βαιθλ, τὰ διασφύροντα αὐτὸν παιδία καταρᾶται, καὶ ἀναίρεται ὑπὸ τῶν ἄρτων. Ὁ Μωῦδ βασιλεὺς ἀπέστη τοῦ τελεῖν τὸν εὐδοκίαν φόρον. Ἐπιτρατεύει ἐπ' αὐτὸν Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰσραὴλ, προσλαβὼν καὶ τὸν Ἰωσαφάτ βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν Ἐδὼμ βασιλέα. Ὡς δὲ οὐχ εὕρισκον ὕδωρ ἐν τῇ ἐρήμῳ, ἀλλ' ἐκινδύνουν [355] διαφθορῆναι, συμβουλευσάντος Ὀχοζίου ἔρχονται πρὸς Ἑλισσαῖον. Ὁ δὲ ὀργίζεται πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ οὐδ' ἂν ἴδων αὐτὸν ἐφη, εἰ μὴ διὰ τὸν βασιλέα Ἰούδα. Οὐ μόνον δὲ ὕδατος ἀφθονίαν προείπεν αὐτοῖς ἔχειν, ἀλλὰ καὶ τὴν κράτησιν τῆς Μωαβίτιδος, ὥσπερ καὶ γέγονε· καὶ εἰς τοσαύτην συμφορὰν ἦλθεν ὁ Μωαβιτῶν βασιλεὺς, ὥστε τὸν υἱὸν αὐτοῦ σφάζει ἀνωθεν ἀπὸ τοῦ τεύχους. Ἐνταῦθα ἡ γυνή, ἥ τὸν ἐλαιὸν ἐπερίσσευσε, καὶ ἡ Σουμανίτις, ἥ τὸν υἱὸν ἐχαρίσατο εὐξάμενος, καὶ ἀποθανόντα ἀνέστησε. Λιμοῦ γενομένου τὴν τε πικρίαν ἀφείλε τὴν ἐν τῷ λῆθρι γενομένην, καὶ ἑκατὸν ἄνδρας ἔθρεψεν ἐν ὀνόματι Θεοῦ ἀπὸ κριθίνων ἄρτων εἰκοσιν. Ἐλεπρώθη Νεμεάν ὁ στρατηγὸς τοῦ βασιλέως Σύρων· καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν βασιλέα Ἰσραὴλ ἐζήτησε θεραπείαν· ὁ δὲ διηπόρει, καὶ διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ. Μεταπέμπεται αὐτὸν ὁ Ἑλισσαῖος, καὶ κελεύει βαπτισθῆναι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ ἔδδομον. Ὁ δὲ τὸ μὲν πρῶτον ὠκνησε, καὶ ἠπίσται θεραπείῃ· ὑστερον δὲ ὑπὸ τῶν παιδῶν αὐτοῦ παρακληθεὶς, βαπτίζεται καὶ θεραπεύεται, καὶ ἐδίδου δῶρα τῷ Ἑλισσαίῳ. Ὁ δὲ οὐκ ἤθελεν. Ὡς δὲ ἀπῆλθεν ὁ ἄνθρωπος, κατα-

διώξας ὁ Γιεζὶ ὁ παῖς τοῦ Ἑλισσαίου, ὡς παρὰ τοῦ Ἑλισσαίου πεμφθεὶς, λαμβάνει παρὰ τοῦ Νεμεάν διτάλαντον ἀργυρίου, καὶ δύο στολάς. Ἐλθὼν δὲ πρὸς Ἑλισσαῖον ἐπειράτο κρύπτειν. Ὁ δὲ διήλεγεν αὐτόν, καὶ τιμωρίαν ἔλαβε τὴν λέπραν. Ἐρχονται οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν κόψαι ξύλα πρὸς οἰκοδομήν. Ὡς δὲ ἐξέπεσεν ἐνὸς τὸ σιδήριον ἐκ τοῦ σταλεῦ, ῥίπτει ξύλον ἀποκλάσας ὁ Ἑλισσαῖος, καὶ ἐμεταωρίζεται τὸ σιδήριον ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Βασιλεὺς Συρίας ἐπολέμει τὸν Ἰσραὴλ, προλέγοντος αὐτῷ τοῦ Ἑλισσαίου. Μαθὼν ὁ πολέμιος, πέμπει στράτευμα ἐπὶ τὸν Ἑλισσαῖον. Εὐξάμενος δὲ τοῦ προφήτου, πλήττονται ἀσραῖα οἱ ἐλθόντες, καὶ εἰσάγει αὐτοὺς εἰς μέσους τοὺς ἐνθροῦς αὐτῶν, καὶ βουλόμενος τὸν βασιλέα ἀνελεῖν αὐτούς, διεκώλυσεν ὁ Ἑλισσαῖος· ἐστιάσαντας δὲ αὐτοὺς ἐκέλευσεν ἐκπέμψαι. Λιμοὶ καταλαβόντος ἰσχυροῦ, ὡς κεφαλὴν ὄνου πεντήκοντα σίκλων, καὶ τέταρτον κάθου κόπρου περιστερῶν πέντε σίκλων εἶναι, προσέρχεται γυνὴ τῷ βασιλεῖ ἐγκαλοῦσα ἐτέρᾳ γυνὴ, ὅτι τὸν υἱὸν αὐτῆς καταφαγοῦσα μετ' αὐτῆς, καὶ τὸν ἴδιον ὑποσχομένη παρέξειν, ἡγωνομένη περὶ τὴν ἀντίδοσιν. Τότε διέβηκε τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ὁ βασιλεὺς, καὶ πέμπει ἐπὶ τὸν Ἑλισσαῖον ἀφελεῖν αὐτοῦ τὴν κεφαλὴν. Λέγει ὁ προφήτης τῷ ἐλθόντι ἐπ' αὐτόν, ὅτι αἰριονέσται τοῦ λιμοῦ ἡ λύσις. Ὡς δὲ διηπίστει, προλέγει αὐτῷ θάνατον. Λεπροὶ τέσσαρες ἀπειρηκότες τῷ λιμῷ, βουλεύονται παραδοῦναι αὐτοὺς τοὺς πολεμίους, καὶ ἐλθόντες εἰς τὴν παρεμβολήν, ἀνθρώπων μὲν κενὸν τὸ χωρίον εὗρον, τὰς δὲ σκηνὰς αὐτῶν πλήρεις πλούτου πολλοῦ. Καὶ διαρπάσαντες ἄπερ ἤβουντο φέρειν, ἐλθόντες ἀπήγγειλαν τῷ βασιλεῖ. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον δόλον ὑπώπτευσεν εἶναι τὸ πρᾶγμα ὁ βασιλεὺς· ἀποστελλας δὲ ἱππεῖς καὶ μαθὼν τὸ σαφές, ἐπαφῆκε τὸν λαὸν τῇ τῆς παρεμβολῆς διαρπαγῇ· καὶ ἐλύθη ὁ λιμός. Καὶ ὁ διαπιστήσας τῷ Ἑλισσαίῳ ὑπὸ τοῦ δόλου συμπατηθεὶς ἀπέθανε. Προλέγει τῇ γυναικὶ ὁ Ἑλισσαῖος, [356] ἥς ἐξωποιοῖται τὸν υἱὸν, ἐπταετὴ λιμὸν, καὶ παραινέει μετοικεῖσθαι ἐκ τῆς χώρας ἐκεῖνῃ. Ὡς δὲ μετώκησε, καὶ ἐπαύσατο ὁ λιμός, πάλιν ἐπανῆλθε, καὶ προσελθοῦσα τῷ βασιλεῖ τὴν τῶν κτημάτων ἥθει δεσποτεῖαν. Ὁ βασιλεὺς Συρίας ἀποστέλλει πρὸς τὸν Ἑλισσαῖον πευσόμενος εἰ φεύγειται τὴν νόσον, ἐν ἣ κατείχετο. Ὁ δὲ τῷ ἐλθόντι εἶπεν, ὅτι οὐ διαφεύξεται, καὶ προσφῆτευσεν αὐτῷ καὶ τὴν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀπώλειαν. Ὡς δὲ ἀπέθανεν ἐκεῖνος, ἔβασίλευσεν ἀντ' αὐτοῦ Ἀζαήλ. Ὡς δὲ καὶ Ἰωράμ ἐτελευτήσεν ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, διαδέχεται αὐτὸν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ὀχοζίας. Πέμψας ὁ Ἑλισσαῖος ἕνα τῶν υἱῶν τῶν προφητῶν, ἐκέλευσε χρίσαι Ἰού, καὶ βασιλεύσας ὁ Ἰού ἀναίρει τὸν Ἰωράμ, καὶ ῥίπτει αὐτόν εἰς τὸν ἀμπελώνα Ναβουθαί, ὃν ἥρπασεν ὁ πατήρ τοῦ Ἰωράμ. Ὡς δὲ ἀνέβη καὶ τὸν Ὀχοζίαν, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν Ἰσραὴλ. Ἡ δὲ Ἰεζάβελ κοσμηθεῖσα παρέκλυεν ἀνωθεν. Ὁ δὲ βασιλεὺς εἶπε τοῖς εὐνοῦχοις ῥῖψαι αὐτήν, καὶ ῥιψείσα ἀπέθανεν. Ἀπέκτεινε δὲ ὁ Ἰού καὶ τοὺς ἐδδομήκοντα υἱοὺς Ἀχαάβ, εἰλε καὶ τοὺς ἀδελφούς Ὀχοζίου, ἀνέβη δὲ καὶ τοὺς ἱερεῖς τοῦ Βάβλ, καὶ τὸν Βάβλ συνέτριψε. Τότε ὁ Ἀζαήλ συνέκοπτε τὸν Ἰεζραήλ. Ἀποθανόντος δὲ τοῦ Ἰού, βασιλεύει Ἰωάχαζ υἱὸς αὐτοῦ. Τὰ κατὰ τὸν Ἰωάκ τὸν βασιλέα Ἰούδα, καὶ τὸν ἱερέα Ἰωακὴ, καὶ τὴν Γοθολίαν. Παρεδόθη τοῖς ἐχθροῖς Ἰσραὴλ, καὶ πάλιν ὁ Θεὸς ὠκτείρησεν αὐτούς. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἰωάχαζ, βασιλεύει τοῦ Ἰσραὴλ Ἰωάκ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, καὶ ἐλθὼν πρὸς τὸν Ἑλισσαῖον ἐκλαίειν. Ὁ δὲ προσέταξεν αὐτῷ, πάντες βέλη

^a Coisl. ἀνελεῖν.

^b Coisl. Ὀζίας. Mendum est. Legendum Ὀχοζίας, ut habet Lugdun., et ut infra legitur.

^c Sic Lugdun., Coisl. vero Ἰωράμ ὁ βασιλεὺς Ἰούδα, προσλαβὼν δὲ καὶ τὸν Ὀχοζίαν βασιλέα Ἰσραὴλ, καὶ τὸν Ἐδὼμ. Videsis quae ad interpretationem Latini nota sunt. Edr.

λαβόντι, τοξεύσαι ἐπὶ τὴν γῆν. Ὡς δὲ τρία τοξεύσας ἔσται, εἶπεν αὐτῷ, ὅτι Τρίτον πατάξεις τὴν Συρίαν· εἰ γὰρ τὰ πέντε ἐτόξευσας, ἕως συντελείας αὐτὴν ἐπάταξες ἂν. Ἀποθανόντων Ἑλισσαῖος θάπτεται, καὶ ριφαί τις νεκρὸς πρὸς τῷ τάφῳ αὐτοῦ ἀνέστη. Ὡς δὲ ἀπέθανεν Ἀζάηλ, ἐδασίλευσεν υἱὸς Ἀδερ ἄντ' αὐτοῦ. Ἐπάταξεν τρεῖς τοὺς Σύρους Ἰωῆς, καὶ ἀπέθανε, καὶ βασιλεύει Ἱεροβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ καὶ τοῦ Ἰωῆς βασιλέως Ἰούδα, ἐδασίλευσεν Ἀμζίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· καὶ πατάξας τὸν Ἐδὼμ, συνέβαλε καὶ τῷ Ἰωῆς βασιλεῖ Ἰσραὴλ. Ὁ δὲ ἐνίκησεν αὐτὸν, καὶ εἰσῆλθεν εἰς Ἱερουσαλὴμ. Ἀποθανόντος τοῦ Ἱεροβοάμ, ἐδασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ Ζαχαρίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Ἀποθανόντος δὲ Ἀμζίου βασιλέως Ἰούδα, ἐδασίλευσεν Ἀζαρίας, ὁ καὶ Ὀζίας. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο Ὡσῆς προφητεύειν. Τὸν δὲ Ζαχαρίαν ἂν ἀνελών ὁ Σελῦς, ἐδασίλευσε τοῦ Ἰσραὴλ. Οὗτος ἐχρήσατο τῇ συμμαχίᾳ Φουὰ βασιλέως Ἀσσυρίων, χιλία τάλαντα δούς αὐτῷ. Τελευτήσαντος αὐτοῦ, Μανασὲμ ἐδασίλευσεν ἄντ' αὐτοῦ. Μετὰ δὲ τὸν Ὀζίαν ἐδασίλευσε τοῦ Ἰούδα ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωθάμ· καὶ τούτου τελευτήσαντος ἐδασίλευσεν Ἀχαζ υἱὸς Ἰωθάμ. Ἐφ' οὗ Ῥαασεῖν ὁ Σύρος ἀνῆλθε καὶ Φακὲς υἱὸς Ῥωμελίου. Ὁ δὲ Ἀχαζ ἀπέστειλε πρὸς Θεγλαφασάρ τὸν Ἀσσύριον^α, εἰς συμμαχίαν [357] καλῶν. Ὁ δὲ ἐλθὼν ἔλαβε τὴν Δαμασκὸν, καὶ τὸν Ῥαασεῖν ἐθανάτωσε. Ἀνέθῃ δὲ καὶ Σαλμανασάρ ὁ Ἀσσύριος ἐπὶ Ὡσῆς τὸν υἱὸν Ἐλᾶ, καὶ ἐγένετο αὐτῷ δοῦλος. Ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος, ὅτι ἀποστῆναι βούλεται, καὶ γὰρ ἐπρεσβεύσατο πρὸς τὸν Αἰθίοπα, ἐπολιόρχησεν αὐτὸν, καὶ ἔδωκεν αὐτὸν, καὶ τὴν Σαμάρειαν λαβὼν καὶ ἐτέρας πόλεις, μετῴκησεν εἰς Ἀσσυρίους. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ ἐνταῦθα καὶ τοῦ Ἰούδα. Οἱ ἀπὸ Βαβυλῶνος ἀχθέντες καὶ κατοικισθέντες ἐν τῇ Σαμαρείᾳ, ἐπειδὴ μὴ ἐφοβοῦντο τὸν Θεόν, διεφθέρουντο ὡς τὸν λέντων. Τότε πέμπεται ἱερεὺς ἐκεῖθεν, καὶ φωνεῖται αὐτοὺς τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ, καὶ τὸν Κύριον ἐφοβοῦντο, καὶ τοῖς εἰδώλοις ἐλάτρευον. Τὰ κατὰ τὸν Ἐζεκιαν καὶ τὸν Ἀσσύριον, ἃ καὶ ἐν τῷ Ἡσαΐᾳ κεῖται. Τὰ κατὰ τὸν Μανασσῆ καὶ τὴν ἀσέθειαν αὐτοῦ, καὶ τὰς μαιφονίας. Ὡς δὲ ἀπέθανε καὶ οὗτος, ἐδασίλευσεν ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἀμών. Τελευτήσαντος δὲ τοῦ Ἀμών, ἐδασίλευσεν Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ· περὶ οὗ ἐπροφητεύθη τῷ Ἱεροβοάμ δούλῳ τοῦ Σολομῶντος, ὅτε καὶ ἡ χεὶρ τοῦ βασιλέως ἐξηράνθη. Οὗτος ἐκαθῆρε τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάντα τόπον, ἀνασκάψας πότους· τῶν ἱερῶν τῶν εἰδώλων, συντρίψας τὰ εἰδώλα. Περὶ αὐτοῦ εἴρηται, ὅτι ὁμοιος αὐτῷ οὐ γέγονεν ἔμπροσθεν βασιλεὺς, ὃς ἐπέστρεψε πρὸς Κύριον ἐν ὅλῃ καρδίᾳ αὐτοῦ, καὶ ἐν ὅλῃ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἐπὶ τούτου ἤρξατο προφητεύειν Ἱερεμίας· ἐπὶ τούτου ἦν Ἰλλᾶδ προφῆτης. Ὡς δὲ ἀνέβλεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαώ,

βασιλεύει ὁ Ἰωᾶχαζ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἄντ' αὐτοῦ. Ὁ δὲ Φαραὼ καὶ τούτον καταλύσας, καὶ εἰς Αἴγυπτον ἀγαγὼν, ἐνθα καὶ ἀπέθανε, κατέστησεν υἱὸν Ἰωσίου Ἑλιακίμ τὸν καὶ Ἰωακίμ, καὶ ἐφορολόγει τὴν γῆν. Ὡς πρῶτος γενόμενος τοῦ Ναβουχοδονόσορ, ἐβρίφη ἔξω τῶν τειχῶν. Περὶ αὐτοῦ φησὶν ὁ Ἱερεμίας· Ἔσται τὸ θνησιμαῖον αὐτοῦ ἐβρίμμενον τῷ καύματι τῆς ἡμέρας, καὶ τῷ πυρετῷ τῆς πυκνότητος· καὶ τότε, Τασφὴ θρου ταφῆσεται. Μετὰ γὰρ τὸ διαλυθῆναι, τότε ἐτάφη. Ἀποθανόντος δὲ Ἑλιακίμ τοῦ καὶ Ἰωακίμ υἱοῦ Ἰωσίου, βασιλεύει Ἰωακίμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ, ἔχρονος Ἰωσίου· ὁ δὲ Ἰωακίμ οὗτος καὶ Ἰεχονίας ἐκαλεῖτο· οὐκ ἐστὶ λοιπὸν βασιλεὺς Αἰγύπτου ἐξῆς τῆς χώρας αὐτοῦ. Ἐλθὼν δὲ ὁ Ναβουχοδονόσορ καὶ πολιορκήσας τὴν πόλιν, ἐπειδὴ ἐξῆλθε πρὸς αὐτὸν μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ ὁ Ἰωακίμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, καὶ ἀπώκησεν αὐτὸν εἰς Βαβυλῶνα, καὶ κατεστήσατο τὸν ἀδελφὸν τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, υἱὸν δὲ Ἰωσίου βασιλεῖα ἐν Ἱερουσαλὴμ. Οὗτος δὲ ἦν Μαθανίας ὁ καὶ Σεδεκίας. Ὡς δὲ ἠθέτησεν ἐν τῷ βασιλεῖ Βαβυλῶνος, ἐλθὼν ὁ Ναβουχοδονόσορ πολιορκεῖ τὴν Ἱερουσαλὴμ· καὶ ἐλθὼν αὐτὴν καὶ ἐμπήρσας, τὸν μὲν Σεδεκιαν πηρώσας ἔδωκε καὶ ἀπήγαγεν εἰς Βαβυλῶνα· τὸν δὲ Γεδολιαν κατέστησεν ἐπὶ τῶν καταλειφθέντων ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ὡς δὲ ἀπέκτεινεν αὐτὸν ὁ Ἰσμαὴλ, ἀναστάντες οἱ ὑπολειφθέντες, εἰσῆλθον εἰς Αἴγυπτον. Μετὰ δὲ ταῦτα τὸν Ἰωακίμ ἐν Βαβυλῶνι πολλῆς ἡξίωσε τιμῆς Εὐλάδ Μαρωδάκ^α ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος.

✠ Ἡ μὲν οὖν βασιλεία τῆς Σαμαρείας, ὡς ἤδη εἴρηται, πέπυται ἐπὶ Ὡσῆς υἱοῦ Ἰωᾶ (ἰ. Ἡλᾶ) τοῦ σφάξαντος τὸν Φακὲς υἱὸν Ῥωμελίου. Ἡ δὲ τῆς Ἱερουσαλὴμ βασιλεία πέπυται ἐπὶ Σεδεκίου. [358] Καὶ αὐτὸς γὰρ ἀπαχθεὶς εἰς Βαβυλῶνα, καὶ ἀφαιρεθέντων αὐτῷ τῶν ὀφθαλμῶν, εἰς λάκκον ἐβλήθη ἔτη κς'... Ὡς μετὰ ταῦτα ὑψώσας ὁ βασιλεὺς Βαβυλῶνος, ἔδωκεν αὐτῷ θρόνον ἐπάνω τῶν κειῖσε βασιλείων, καὶ συνήρθη καὶ συνέπινεν αὐτῷ ἕως ἡμέρας ζωῆς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου λήγει τὸ βιβλίον, αἰχμαλωτισθέντος τοῦ λαοῦ, καὶ τῆς πόλεως πάσης ἀλούσης.

Ἔστι δὲ τὰ ὀνόματα τῶν βασιλέων τῆς Ἰουδαίας καὶ τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὅποιον τῆς ἐκάστου πράξεως τὸ τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος αὐτῶν ἐδασίλευσε, ὡς ἐν ἐπιτομῇ διαλαβεῖν (ἔστι) ἀπὸ τῶν προκειμένων ὁ βιβλίον, οὕτως.

Μετὰ τὸ ἀπολέσθαι τὸν Σαοὺλ βασιλεύσαντα ἔτη μ', βασιλεύει Δαυὶδ ἐπὶ πάντα τὸν Ἰσραὴλ καὶ τὸν Ἰούδαν ἔτη μ' οὕτως· ἐν μὲν Χεδρών ἔτη ζ', ἐν δὲ παντὶ τῷ Ἰσραὴλ καὶ τῷ Ἰούδα ἔτη λγ'. Καὶ ἐποίησεν τὸ εὐθὲς ἐν τελείᾳ καρδίᾳ. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ναθαν καὶ Γάδ. Σολομὼν ὁ υἱὸς Δαυὶδ ἐδασίλευσεν ἐπὶ πάντα τὸν λαὸν ἔτη μ' καὶ αὐτός· καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ αὐτοῦ ἦσαν προφῆται Ναθαν καὶ Γάδ. Ῥοβοάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσεν ἔτη ιζ', καὶ ἐποίησεν τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἐσχίσθη ἡ βασιλεία, καὶ ἔμειναν μετ' αὐτοῦ μὲν ἐν Ἱερουσαλὴμ φυλαὶ δύο, ἡ Ἰούδα καὶ ἡ Βενιαμίν. Ἐν δὲ τῇ Σαμαρείᾳ φυλαὶ δέκα. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἀχίας ὁ Σιλωνίτης, καὶ Ἀδδύ. Ἀβία ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐδασίλευσε ἔτη τρία. Καὶ οὐκ ἦν ἡ καρδία αὐτοῦ ὡς Δαυὶδ, ἀλλ'

^α Ille forte mendum habetur.

[•] Editio Romana Εὐλαμαρωδία.

^α Lugdun. habet Ἀζαρίαν. Mox in aliis exemplaribus legitur Συλλοῦμ.

^β Ἰωαθάμ legitur in τοῖς Ο'. Infra Ῥαασεῖν ὁ Σύρος. In edit. Rom. legitur Ῥαασών. Sed Isaiæ c. 7, v. 1, legitur Ῥασίν, et apud Chrysost. in Isaiam eodem cap. Ῥασήμ et Ῥασίν. Mss. nostri variant. Coisl. infra Ὀζίαν habet, Lugdun. vero Ἀζαρίαν. Mox autem Lugdun. Ἰωθάμ, Coisl. autem Ἰωνάθαν.

^γ In edit. τῶν Ο' legitur Θαλαφθαλασάρ βασιλεῖα Ἀσσυρίων. Coisl. Θαλασάρ τὸν Σύρον. Mendium erit pro Θαλαφθαλασάρ τὸν Ἀσσύριον. Infra enim legitur ὡς δὲ ἔγνω ὁ Ἀσσύριος. Lugdun. Θαλαφθαλασάρ.

^δ Coisl. in marg. τάρους recte.

Jerusalem. Mortuo Jehu regnat Joachas filius ejus. Historia eorum quæ spectant ad Joasum regem Juda, ad sacerdotem Jodað, et ad Gotholiam. Israel hostibus traditur, rursusque Deus misertus est eorum. Mortuo autem Joachazo, regnavit in Israele Joas filius ejus, qui veniens ad Elisæum flebat. Ille præcepit ei, ut arreptis quinque sagittis jacularetur in terram. Cum autem tribus emissis cessaret, dixit ei: Ter percuties Syriam: si quinquies jaculatus esses, usque ad consummationem percussisses eam. Mortuus Elisæus sepelitur, et projectus mortuus quispian in sepulcrum ejus, surrexit. Mortuo Azaële, regnavit filius Ader in ejus locum. Joas ter Syros percussit, et mortuus est, regnatque Jeroboam filius ejus. Mortuo item Joaso rege Juda, regnavit Amesias filius ejus: qui cum percussisset Edom, congressus est cum Joaso rege Israelis. Hic autem vicit eum, et ingressus est Jerosolymam. Mortuo Jeroboamo, regnavit in Israele Zacharias filius ejus. Defuncto item Amesia rege Juda, regnavit Azarias, qui et Ozias. Hoc regnante prophetare cœpit Osee. Zacharia occiso, Selus (a) regnavit in Israele. Illic usus est commilitio Phux regis Assyriorum mille talentis ipsi datis. Illo mortuo, Manasim regnavit in ejus locum. Post Oziam regnavit in Judam Jotham filius ejus. Quo mortuo regnavit Achaz filius Jotham. Illo regnante Raasin Syrus et Phaces filius Romeliæ ascenderunt. Achaz autem misit ad Theglaphassar Assyrium, ad commilitum evocans. Ille autem veniens, cepit Damascum, et Raasin occidit. Ascendit autem et Salmanasar Assyrius ad Osee filium Ela, qui fuit illi servus. Ut novit autem Assyrius illum defectionem cogitare; miserat quippe legatos ad Æthiopem, obsedit eum et vinxit eum, captaque Samaria aliisque urbibus, populos transtulit in Assyrios. Illic accusatio habetur Israelis et Judæ. Qui adducti fuerant ex Babylone in Samariam, ut habitarent ibi, quia non timebant Deum, interficiebantur a leonibus. Tunc mittitur sacerdos inde, qui docet illos legem Dei: et illi Deum timebant, idolaque colebant. Historia Ezechie et Assyriorum, quæ etiam in Isaia habentur. Historia Manassis et impietatis cædiumque ejus. Ut autem mortuus est, regnavit filius ejus Amon. Quo mortuo, regnavit Josias filius ejus: de quo propheta prædixit Jeroboamo servo Salomonis, quando manus regis arida facta est. Hic expurgavit Jerusalem, locaque omnia, effodit loca sepulcrorum in quibus sacerdotes idolorum, contrivit idola. De illo dictum est, similem ei non fuisse antea regem, qui conversus fuerit ad Dominum in toto corde suo, et in tota anima sua. Hoc regnante prophetare cœpit Jeremias: hujusque tempore erat Olda prophetissa. Cum autem occidisset eum Pharo Nechao, regnavit Joachas filius ejus pro eo. Pharo autem hoc dejecto, et in Ægyptum abducto, ubi etiam mortuus est,

(a) Lugdun. habet, *Azaria*, pro, *Zacharia*. In aliis exemplaribus legitur, *Sulham*, pro, *Selus*. Non hic autem, sed ejus successor natus est auxilio Phux, siye Phul, regis Assyriorum. Sed erat in exemplaribus Græcis librorum Regum mira lectionum varietas.

constituit regem Josiæ filium Eliacim, qui et Joachim, et terræ tributum imposuit. Joachim primus in potestatem Nabuchodonosoris redactus, extra muros dejectus est. De illo ait Jeremias: *Erit morticium ejus projectum in ætum diei, et in frigus noctis: et tunc Sepultura asini sepelietur (Jer. 36. 30. 22. 19)*. Nam postquam dissolutus et corruptus erat, tunc sepultus est. Mortuo Eliacim sive Joachim filio Josiæ, regnat Joachim filius ejus, nepos Josiæ. Ille porro Joachim, etiam Jechonias appellabatur. Neque ultra rex Ægypti exivit de terra sua. Cum venisset autem Nabuchodonosor et obsideret urbem, quia venit ad eum cum matre sua Joachim qui et Jechonias, abduxit eum in Babylonem, et constituit fratrem patris ejus filium Josiæ regem in Jerusalem. Hic autem erat Matthanas, qui et Sedecias. Ut autem ille prævaricatus est contra regem Babylonis, venit Nabuchodonosor, et obsedit Jerusalem: qua capta et incensa, Sedeciam exæcatum et vincitum abduxit in Babylonem. Godoliam vero constituit super eos qui relicti fuerant in Jerusalem. Postquam autem illum occidit Ismael, profecti illi residui ingressi sunt in Ægyptum. Postea vero Joachimum in Babylone multo dignatus est honore Evilad Marodac¹ rex Babylonis.

Regnum itaque Samariæ, ut jam dictum est, desit in Osean filium Ela, qui occiderat Phaceam filium Romeliæ. Jerosolymæ vero regnum desit in Sedeciam: qui abductus in Babylonem, oculis orhatus, in vinculis fuit per annos viginti septem. Joachimum vero postea extulit rex Babylonis, dedit ipsi thronum supra reges qui istic erant, et comedeat potabaturque cum illo omnibus diebus vitæ suæ. Huc autem desinit liber, cum scilicet capta urbe populus in captivitatem abductus est.

Jam vero restat ut nomina regum Judæ et Israel, quæ singulorum fuerint gesta, qui finis, quot annis regnaverint ex hisce libris recenseamus, hoc pacto.

(a) Post perniciem Saülis qui regnaverat annis quadraginta, regnat David in omnem Israele et Judam annis quadraginta; scilicet in Chebron annis septem, in toto autem Israele et Juda annis triginta tribus. Et fecit rectum in perfecto corde. Sub hoc erant prophetæ Nathan et Gad. Salomon filius David regnavit supra omnem populum et ipse annis quadraginta: et fecit malum. Sub hoc etiam erant prophetæ Nathan et Gad. Roboam filius ejus regnavit annis septemdecim, et fecit malum. Sub hoc discissum est regnum, et manserunt cum eo in Jerusalem duæ tribus, Juda et Benjamin. In Samaria autem tribus decem. Sub hoc erant prophetæ Achias Silonites et Addo. Abia filius ejus regnavit annis tribus. Neque erat cor ejus ut David, sed ambulavit in peccato patris sui. Sub hoc etiam erat Addo propheta. Asa filius ejus annis quadraginta uno, et fecit rectum: sed adhuc erant excelsa. Sub hoc erant

¹ Vera lectio est, *Evilmerodac*.

(a) Quæ sequuntur habentur in Synopsi, quæ Athanasii nomine circumfertur, Tomo 2, p. 143. Vide ea quæ diximus in Diatriba initio hujus Synopsos.

Azarias filius Oded, et Anami, prophetæ. Josaphat filius ejus annos viginti quinque, et fecit rectum; sed excelsa adhuc erant. Postea vero in reprehensionem iniquitatis incurrit, quia amicus erat Ochozias regis Israel, et in negotiis plurimum cum illo communicabat. Sub hoc erant prophetæ Elias, Elissæus, Michæas et Jehu filius Anemi, et Oziel filius Zachariæ, et Eliadad filius Adia ex Marissa. Joram filius ejus annis octo, et fecit malum. Habuit enim uxorem filiam Achaab. Sub hoc erant Elias et Elissæus. Ochozias filius ejus anno uno, et fecit malum. Post eum mater ejus Gotholia annos septem. Joas filius Ochozias annos quadraginta. Hic occidit Zachariam, et fecit rectum in toto corde suo, donec Jodaë vir prudens viveret, et institueret ipsum. Hunc occiderunt servi ipsius in domo Maëloth. Sub hoc prophetavit Zacharias filius Jodaë. Amesias filius ejus annis novemdecim, et fecit rectum in principio; sed non sicut David. Adhuc enim populus immolabat in excelsis, et lucos non abstulit. Sub hoc etiam prophetaverunt prophetæ, quorum nomina scripta non sunt. Posteaquam vero eos, qui in Seir habitabant, percussit, in superbiam elatus est, idola habitantium in Seir coluit, et in manus hostium traditus, percussus est. Azarias, qui et Ozias, annos quinquaginta duos, et initio quod rectum erat fecit, sicut pater ejus: cæterum excelsa non abstulit. Cum prospere rem ageret, elatus est animo, et voluit ipse adolere in templo, quod solis sacerdotibus licebat. Ideo lepra percussus est, postquam audisset, *Non tuum est, Ozia, adolere Domino, id quod solis sacerdotibus licet* (2. Paral. 26. 18). Sub hoc erat Isaias propheta. Jotham filius ejus annos sedecim regnavit, et fecit rectum sicut pater ipsius: cæterum excelsa non abstulit. Sub hoc erat Isaias. Achaz filius ejus annos sedecim, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Oded prophetæ. Ezekias filius ejus regnavit annis viginti novem, et fecit quod rectum erat sicut David perfecte. Hic abstulit serpentem æneum, quem suspenderat Moses. Sub hoc Senacherib et Rapsaces Assyrii, quod blasphemassent, percussi sunt, posteaque una nocte egressus angelus centum octoginta quinque millia hominum occidit. Moriturus Ezechias ad prostrationem vitæ annos quindecim accepit. Manasses filius ejus annos quinquaginta quinque, fecitque malum. Quæcumque demolitus fuerat Ezechias, ipse restituit, et factus est Judæ alter Jeroboam; ita ut ejus causa idem passa sit Jerusalem, quod Samaria. De illo dictum est, *Qui peccare fecit Judam* (4. Reg. 21. 16). Ideo captivus abductus est in Babylonem. Sed in captivitate, ut in Paralipomenis scriptum est, poenitentem reduxit Deus in Jerusalem, regnumque recuperavit. Poenitentiam itaque agens, populumque ut Deo serviret docens, obiit. In civitate tamen David non est sepultus, sed in horto suo, in horto Oza. Amos filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum sicut pater ejus Manasses, et occiderunt ipsum servi ejus, sepultusque est in horto Oza, in quo sepultus est et pater ipsius. Josias filius ejus regnavit annis

triginta uno. Hunc populus regem creavit, cum esset annorum octo, fecitque rectum, et ambulavit in omni via David, nec declinavit ad dexteram vel ad sinistram. Etenim et lucos succidit, et omnia simulacra sustulit. Cum annorum esset sedecim, legem quæsit, et cum ante neglectam invenisset, legi jussit: ac pascha prædicavit celebravitque, sicut scriptum est. Hunc occidit Pharao Nechao ad Euphratem, cum contentio inter illos orta esset. Hujus tempore fuerunt prophetæ Jeremias et Sophonias, et Olda prophetissa uxor Selle. Joachaz filius ejus regnavit menses tres, et fecit malum, et transtulit eum Pharao Nechao. Sub hoc quoque vixit Jeremias. Eliakim alter filius Josias, qui et Joakim mutato nomine dictus est, regnavit annis undecim, et fecit quod malum erat. Joakim qui et Jechonias, filius ejus, regnavit menses tres, et fecit quod malum erat, translatusque est in Babylonem. Matthan filius ejus. Hunc Nabuchodonosor constituit regem, et mutato nomine Sedeciam appellavit, regnavitque annis duodecim, et fecit malum. Sub hoc quoque erat Jeremias. Hucusque duravit regnum Juda, tuncque subversum est, sicut et regnum Samariæ. Urbs namque capta est, et universi in Babylonem captivi cum vasis abducti sunt. Suntque reges viginti unus, non annumerata Gotholia.

Nomina regum qui fuerunt in Samaria, et quæ gesta, qui finis cujusque fuerit, et quot annis singuli regnaverint his accipe. Jeroboam filius Nabath annis 24. Hic discisso regno ascendens ex Ægypto, primus regnavit in Samaria, et fecit malum, ita ut nullum similem habuerit. Veritus ne regnum ipsi eriperetur, aureas buculas duas fecit, et populum seduxit dicens: *Hi sunt dii, qui eduxerunt nos ex terra Ægypti* (1. Reg. 12. 28). Instituit enim festa et sacerdotes: *Et hic peccare fecit Israel* (2. Reg. 14. 8). Ipsum namque omnes postea reges imitati sunt. Hujus tempore prophetæ erant Achias Sitonites, et qui contra ipsum super altare vociferatus est. Nabath filius ejus regnavit annos duos, et fecit malum, neque alius ex genere ejus regnavit. Zambri alterius generis annos 12. Baasa regnavit annos 24, et fecit quod malum erat. Sub hoc prophetæ erant Elias, Elissæus, Michæas, et qui Achaabo de Syria et de filio Ader prophetavit, et qui proprio jussu vulneratus, Achaabum redarguit: ac præterea seorsum multi prophetarum filii. Ochozias filius ejus annis duobus, et fecit quod malum erat. Sub hoc erant Elias et Elissæus: nam ejus quinquagenarios igne percussit Elias in verbo Domini. Joram filius Achaab annis duodecim: et fecit malum, neque ultra alius ex genere ipsius regnavit. Sub hoc Elias assumptus est: Elissæus vero mansit usque ad Jeroboam filium Joas regem Israel. Sub hoc erant filii prophetarum. Jehu de alia stirpe, filius Namesse, annis 22. Hic sustulit genus Achaabi, et prophetas Baal per insidias occidit, statuamque illius contrivit. Et cum in hisce fecisset quod rectum erat, habuit promissionem, quod ipsius filii ad quartam usque generationem sessuri essent super thronum. Joachaz filius ejus annos septemdecim, fecitque quod malum erat. Jerusa-

ἐπορεύθη ἐν τῇ ἀμαρτίᾳ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἀδὼμ ὁ προφήτης. Ἀσὰ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλ' ἔτι ἦν τὰ ὑψηλά. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἀζαρίας υἱὸς Ὡδῆδ, καὶ Ἀναμί, οἱ προφῆται. Ἰωσαφάτ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κα', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς· ἀλλὰ τὰ ὑψηλά ἔτι ὤπρηχε. Καὶ μετὰ ταῦτα μέμψιν ἔσχεν ἀνομιᾶς, ὅτι ἐφιλάσσε τῷ Ὀχοζία βασιλεῖ Ἰσραὴλ, καὶ ἐκοινώνησεν αὐτῷ εἰς πλεῖον παραγματούς. Ἐπὶ τούτου ἦσαν προφῆται Ἡλίας, Ἐλισαίη, Μιχαίας, καὶ τοῦ ὁ τοῦ Ἀνεμί, καὶ Ὁζιὴλ ὁ τοῦ Ζαχαρίου, καὶ Ἐλιάδαδ ὁ τοῦ Ἀδία ἀπὸ Μαρίας. Ἰωράμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη η', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Εἶχε γὰρ γυναῖκα θυγατέρα Ἀχαάβ. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισαίος. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτος α', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μετ' αὐτὸν Γοθολία ἡ μήτηρ αὐτοῦ, ἔτη ἑπτὰ. Ἰωῖς υἱὸς Ὀχοζίου ἔτη μ'. Οὗτος ἐφόνευσεν τὸν Ζαχαρίαν, καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ὅλῃ τῇ ψυχῇ αὐτοῦ. Ἔως Ἰωδαὶ ὁ συνετὸς ἔζη, καὶ ἐφώτισεν αὐτόν. Τοῦτον ἀπέκτειναν οἱ δοῦλοι αὐτοῦ ἐν οἴκῳ Μασεῖω. Ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσεν Ζαχαρίας υἱὸς Ἰωδαί. Ἀμεσίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν ἀρχῇ, ἀλλ' οὐχ ὡς Δαυὶδ. Ἐτι γὰρ ὁ λαὸς ἐθυσίαζεν ἐν τοῖς ὑψηλοῖς, καὶ τὰ ἄλλα οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἐπροφήτευσαν προφῆται, ἀλλ' οὐκ ἐγράψαν τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Μετὰ ταῦτα μέντοι Ἀμεσίας πατάξας τοὺς ἐν Σηεῖρ, ἐπήρθη, καὶ ἐλάτρευσεν τοῖς εἰδωλοῖς [359] τῶν Σηεῖρ, καὶ ἐπατάχθη παραδοθεὶς τοῖς ἐχθροῖς. Ἀζαρίας ὁ καὶ Ὁζίας ἔτη νβ', καὶ ἐποίησε κατὰ τὴν ἀρχὴν τὸ εὐθὲς, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρεν. Εὐδοκίμους δὲ ἐπήρθη, καὶ ἠβόλησεν ἑαυτῷ θυμιᾶσαι ἐν τῷ ναῷ, ὅπερ μόνους τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστι. Διὸ καὶ ἐλεπρώθη ἀκρύσας· *Ὁὐ σοί, Ὁζία, θυμιᾶσαι ἐν Κυρίῳ, ὁ μόνος τοῖς ἱερεῦσιν ἔξεστιν*. Ἐπὶ τούτου προφήτης Ἡσαίας. Ἰωθάμ ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἐβασίλευσεν ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ· πλὴν τὰ ὑψηλά οὐκ ἐξῆρε. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας. Ἀχάζ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἡσαίας καὶ Ὡδῆδ προφῆται. Ἐζεκίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ὡς Δαυὶδ τελεώς. Οὗτος καθεῖλεν θριν χαλκοῦν, ὃν ἐκρέμασε Μουσῆς. Ἐπὶ τούτου Σενναριεὺμ καὶ Ραφάκης οἱ Ἀσσύριοι βλασφημοῦντες ἐπατάχθησαν μὲν αὐτοί, μετὰ ταῦτα ἐν μιᾷ δὲ νυκτὶ χιλιᾶδας ῥιπὲς ἐξελθὼν ἄγγελος ἀνέβη. Μέλλων δὲ Ἐζεκίας ἀποθνήσκειν, ἔλαβε προσθήκην ἔτη ιε'. Μανασσῆς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη κε', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ὅσα δὲ κατέσκαψεν Ἐζεκίας, ταῦτα οὗτος ἀνήγειρε, καὶ γέγονεν ἄλλος Ἱεροβοάμ τῷ Ἰούδῃ, ὥστε δι' αὐτὸν παθεῖν τὴν Ἱερουσαλὴμ, ὡς τὴν Σαμάρειαν. Καὶ γὰρ ἐπ' αὐτοῦ ἐλήχθη, *Ὅς ἐξήμαρτε τὸν Ἰούδαν*. Διὸ καὶ αἰχμάλωτος ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ἀλλ' ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, ὡς ἐν τῷ Παράλειπόμενῳ γέγραπται, μετανοήσαντα αὐτὸν μετέστρεψεν ὁ Θεὸς εἰς Ἱερουσαλὴμ, καὶ πάλιν ἀντελάβετο τῆς βασιλείας. Μετανοῶν δὲ καὶ διδάσκων τὸν λαὸν δουλεύειν τῷ Θεῷ, ἐτελεύτησεν. Οὐκ ἐτάφη δὲ ἐν πόλει Δαυὶδ, ἀλλ' ἐν τῷ κήπῳ αὐτοῦ, κήπῳ Ὁζά. Ἀμὼς ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, ὡς ὁ πατὴρ αὐτοῦ Μανασσῆς, καὶ ἀνέβησαν αὐτὸν οἱ παῖδες αὐτοῦ, καὶ ἐτάφη ἐν κήπῳ Ὁζά, ἐνθα καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ. Ἰωσίας ὁ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη λα'. Τοῦτον ὁ λαὸς ἤγειρε βασιλέα, ὄντα ἐτῶν η', καὶ ἐποίησε τὸ εὐθὲς ἐν πάσῃ

ὁδῷ Δαυὶδ, καὶ οὐκ ἀπέστη δεξιᾷ, οὐδὲ ἀριστερᾷ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἄλλα ἐξέκοψε, καὶ τὰ εἰδῶλα πάντα καθεῖλε. Γενόμενος δὲ ἐτῶν ις', τὸν τε νόμον ζητήσας, καὶ εὐρὼν ἀμεληθέντα, ἀναγνώσθησαν πεποίηκε, καὶ ἐδὲ πάσχα ἐποίησε, καὶ ἐκήρυξεν, ὡς γέγραπται. Τοῦτον δὲ ἀνέβη Φαραὼ Νεχαὼ ἐπὶ τοῦ Εὐφράτου φιλονεικῆσαντα πρὸς αὐτόν. Ἐπὶ τούτου Ἱερεμίας καὶ Σοφορίας ἦσαν οἱ προφῆται, καὶ Ὀλδὰ ἡ προφῆτις γυνὴ Σαλλῆ. Ἰωάχας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας τρεῖς, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ μετέστησεν αὐτὸν Φαραὼ Νεχαὼ· καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερεμίας. Ἐλιακίμ ἑταρος υἱὸς Ἰωσίου, δὲ μετωνομάσθη Ἰωακίμ, ἔτη ια', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἰωακίμ ὁ καὶ Ἰεχονίας, ὁ υἱὸς αὐτοῦ, μῆνας γ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν καὶ ἀπήχθη εἰς Βαβυλῶνα. Ματθάν ὁ υἱὸς αὐτοῦ. Τοῦτον Ναβουχοδονόσορ ἐποίησε βασιλέα, [360] καὶ μετωνόμασε αὐτὸν Σεδεκίαν. Καὶ ἐβασίλευσεν ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦν Ἱερεμίας. Ἔως τούτου ἡ βασιλεία τοῦ Ἰούδα, καὶ κατελύθη, ὥσπερ καὶ τῆς Σαμαρείας. Καὶ γὰρ ἡ πόλις ἐβλή, καὶ πάντες ἀπήχθησαν αἰχμάλωτοι εἰς Βαβυλῶνα μετὰ σκευῶν. Εἰσι δὲ βασιλεῖς κα', ἐκτὸς Γοθολίας.

Ὀνόματα τῶν βασιλέων τῶν γενομένων ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ πόσον τῆς ἐκάστου πράξεως γέγονε τέλος, καὶ πόσα ἔτη ἕκαστος ἐβασίλευσεν, οὕτως. Ἱεροβοάμ υἱὸς Ναβὼθ ἔτη κθ'. Οὗτος σχισθείσης τῆς βασιλείας ἀνελθὼν ἀπ' Αἰγύπτου πρῶτος ἐβασίλευσεν ἐν Σαμαρείᾳ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν ὡς οὐδεὶς ἑταρος. Φοβούμενος γὰρ μὴ καταληφθῇ, ἐποίησε δαμάλεις χρυσᾶς δύο, καὶ ἠπάτησε τὸν λαὸν λέγων· *Οὗτοι εἰσιν οἱ θεοί, οἱ ἀναγαγόντες ἡμᾶς ἐκ τῆς Αἰγύπτου*. Ἐπάσαστο καὶ ἱερὰς καὶ ἱερὰς· *Καὶ οὗτος ἐξήμαρτε τὸν Ἰσραὴλ*. Αὐτῷ γὰρ πάντες οἱ μετ' αὐτὸν κατηκολούθησαν. Ἐπὶ τούτου ἦν προφήτης Ἀχίας ὁ Σιλωνίτης, καὶ ὁ ἐπικαλεσάμενος ἐπὶ τὸ θυσιαστήριον κατ' αὐτοῦ. Ναβὼθ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκ ἔτι τις ἐκ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Ζαμβρι ἐτέρου γένους ἔτη ιβ'. Βαασά ἔτη κθ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου προφῆται ἦσαν Ἡλίας, καὶ Ἐλισαίος, καὶ Μιχαίας, καὶ ὁ προφητεύσας τῷ Ἀχαάβ περὶ τῆς Συρίας καὶ τοῦ υἱοῦ Ἀδὲρ, καὶ ὁ πατάξας αὐτὸν τραύματι, καὶ ἐλέγξας τὸν Ἀχαάβ, καὶ πολλοὶ καθ' ἑαυτοὺς υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ὀχοζίας υἱὸς αὐτοῦ ἔτη β', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Καὶ ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡλίας καὶ Ἐλισαίος· αὐτοῦ γὰρ τοὺς πενηκοντάρχους ἐπάταξεν ἐν πυρὶ Ἡλίας ἐν ῥήματι Κυρίου. Ἰωράμ υἱὸς Ἀχαάβ ἔτη ιβ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ οὐκέτι τις τοῦ γένους αὐτοῦ ἐβασίλευσε. Καὶ ὁ μὲν Ἡλίας ἀνελήφθη ἐπὶ τούτου· ὁ δὲ Ἐλισαίος διέμεινεν ἕως Ἱεροβοάμ, υἱὸν Ἰωᾶς βασιλέως Ἰσραὴλ. Ἦσαν δὲ καὶ ἐπὶ τούτου οἱ υἱοὶ τῶν προφητῶν. Ἰοὺ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ναμεσῆ, ἔτη κβ'. Οὗτος ἀνέβη τὸ γένος Ἀχαάβ καὶ τοὺς προφῆτας τοῦ Βάαλ ἐν τῷ περνισμῷ, καὶ τὴν στήλην αὐτοῦ συνετίριψε. Καὶ ἐν τούτοις ποιήσας τὸ εὐθὲς, ἔσχε ἐπαγγελίαν, ὅτι Ἰσὶλ τέταρτος καθίσταται σοὶ ἐπὶ θρόνον. Ἰοαχὰς υἱὸς αὐτοῦ ἔτη ις', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, καὶ ἐπολέμησε τὴν Ἱερουσαλὴμ, καὶ ἔλαβε τὸ χρυσίον καὶ τὰ σκεύη. Ἱεροβοάμ υἱὸς αὐτοῦ ἔτη μα', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ζαχαρίας υἱὸς αὐτοῦ μῆνας ε', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἔως τούτου γεγόνاسι τοῦ γένους τοῦ υἱοῦ τέταρτοι. Σαλλοὺμ ἐτέρου γένους, υἱὸς

Ἰαθλ, ἡμέρας λ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Μανασὴμ ἄλλου γένους, υἱὸς Γαδδῆ, ἔτη κ', καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου Ἡσαίας καὶ Ὡσηὶ ἦσαν προφητεύοντες. Φακεὶ ἄλλου γένους, υἱὸς Ῥωμελίου ἔτη κ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεῖαν, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν. Ἐπὶ τούτου ἦσαν Ἡσαίας καὶ Ὡσηὶ οἱ προφῆται. Ὡσηὶ ἐτέρου γένους, υἱὸς Ἰλλᾶ, ἔτη θ'. Οὗτος ἔσφαξε τὸν Φακεῖ, καὶ ἐποίησε τὸ πονηρὸν, πλὴν οὐχ ὡς οἱ πρὸ αὐτοῦ. (Ὑστερος) Ὡσηὶ γέγονε βασιλεὺς Σαμαρείας. Ἐπ' αὐτοῦ γὰρ πέπτωται, καὶ ἀπόλετο ἡ Σαμαρεία. [361] καὶ λοιπὸν Ἀσσυριοὶ κατέκχησαν ἐν αὐτῇ. Ἐξ ὧν αἰρετικοὶ Σαμαρίζται γεγόνασιν, καλούμενοι Σαδουκαῖοι.* Ἐν τούτοις οὖν καὶ τελευτᾷ ὁ πᾶς σκοπὸς τῶν βιβλίων τῶν Βασιλειῶν.

Παραλειπόμενα βιβλίων α'.

Παραλειπόμενα καλεῖται, ἐπειδὴ πολλὰ ἐν ταῖς Βασιλείαις παραλειφθέντα περιέχεται ἐν τούτοις τοῖς βιβλίοις. Ἔστι δὲ ἐν τούτῳ τῷ πρώτῳ γενεαλογία πασῶν φυλῶν ἀπὸ Ἀδὰμ ἕως τῶν βασιλέων κατὰ φυλὰς καὶ κατὰ δῆμους καὶ κατὰ πατριὰς καὶ κατ' οἶκον. Τίνας τε ἔταξε τῶν Λευιτῶν Δαυὶδ ἐν αὐλοῖς καὶ κιθάραις· ἄλλων τῷ Θεῷ, καὶ τίνας ἔταξεν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ ναοῦ. Πρότερος γὰρ αὐτὸς τὸν ναὸν κτίζειν ἤρξατο. Καὶ ἕτερα τίνα λεπτομερῶς βασιλέων καὶ τῶν γενεῶν διέρχεται. Οἷς συναπτεόν καὶ ταῦτα, ὅτι γίνεται ὁμοῦ τῶν ἐν Ἱερουσαλὴμ βασιλευσάντων ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ τὰ πάντα ἔτη υἱοῦ. Οἱ δὲ βασιλεῖς πάντες γεγόνασιν ἐξ ἐνὸς γένους τοῦ Δαυὶδ, καὶ οἱ μὲν ἐποίησαντο τὸ εὐθεὲς, εἰσι θ'· οἱ δὲ τὸ πονηρὸν ἐποίησαντο, ἱβ', χωρὶς μέντοι Γοθολίας. Τῶν δὲ ἐν Σαμαρείᾳ βασιλευσάντων γίνονται ὁμοῦ τὰ πάντα ἔτη σξθ' καὶ ἡμέραι λ'. βασιλεῖς μὲν ἱβ' ἐκ διαφόρων ὁκτὼ γενεῶν γεγόνασιν· οἱ δὲ πάντες ἐποίησαντο τὸ πονηρὸν, κατὰ τὴν ἀμαρτίαν Ἱεροβοάμ.

Παραλειπόμενα βιβλίων β'.

Ἐν τῇ δευτέρᾳ βίβλῳ τῶν Παραλειπομένων παράγονται πράξεις βασιλέων. Εἰσι δὲ οἱ ταύτας ἀναγράφοντες οἱ κατὰ καιροῦς ὄντες προφῆται. Ὑπὲρ δὲ τοῦ γινώσκειν ἐκ μέρους τοὺς συγγραψάντας, σημειωτέον οὗτος (ἰ. ὅτι) μὲν πράξεις ἐγκρίνεται ἐνταῦθα πάντων τῶν βασιλέων Ἰσραὴλ καὶ Ἰούδα· ἦτοι αἱ παραλειφθεῖσαι τῆς ἱστορίας τῶν βασιλέων. Οἱ δὲ τὰς ἀπάσας αὐτῶν πράξεις ἱστορήσαντες, εἰσιν οὗτοι· τὰ περὶ τοῦ Δαυὶδ ἔγραψε Σαμουὴλ, καὶ Ναθάν καὶ Γαδ οἱ προφῆται· τὰ περὶ Σολομῶντος, Ναθάν καὶ Ἀχίας προφῆται· τὰ περὶ Ἱεροβοάμ, Σαμέας καὶ Ἀδδὺ προφῆται· τὰ περὶ Ἀβιά, Ἀδδὺ ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἀσά, ἐν τῷ βιβλίῳ λόγων περὶ τῶν βασιλέων Ἰούδα· τὰ περὶ Ἰωσαφάτ, Ἰοῦ ὁ προφήτης, τοῦ Ἀναμή, ὃς κατέγραψε βιβλίον λόγων τῶν βασιλέων Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἰωάκ, ἐπὶ τὴν γραφὴν τῶν βασιλέων. Τὰ περὶ Ἀμεσίας, ἐπὶ βιβλίον βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ὀζίου, Ἰεσίας (sic) ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Ἰωθαμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἀχαζ, ἐπὶ βιβλίου βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ περὶ Ἐζεκιίου, Ἡσαίας υἱὸς Ἀμώς ὁ προφήτης. Τὰ περὶ Μανασσῆ, ἐπὶ λόγων τῶν ὀρώντων. Τὰ περὶ Ἰωακίμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Τὰ

περὶ Ἰωακίμ, ἐπὶ βιβλίου βασιλέων Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ. Ταῦτα ἔστιν εὐρεῖν οὕτω τεταγμένα ἐν τοῖς Παραλειπομένοις τῶν βασιλέων.

[362] Ἑσδρας βιβλίον α'.

Ἑσδρας καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ αὐτὸς Ἑσδρας ἱερεὺς ὢν καὶ ἀναγνώστης, ἐξηγεῖται καὶ συγγράφει τὴν ἐπάνοδον τῶν υἱῶν Ἰσραὴλ ἐκ Περσίδος εἰς τὴν Ἱερουσαλὴμ γενομένην. Γέγονε δὲ ἡ ἐπάνοδος προτέρως μὲν ἐκ τοῦ προστάγματος, ἔπειτα δὲ καλεύσαντος Κύρου καὶ Δαρείου τῶν βασιλέων ἐν χειρὶ Ἰησοῦ τοῦ Ἰωσεδῆκ, καὶ Ἑσδρα καὶ Ζοροβάβελ, οἱ ἤρριζαν προβλήμασι, θεθείσης ἐπαγγελίας, αἰτῆσαι τὸν νικῶντα ὅπερ ἐὰν θελήσῃ παρὰ τοῦ βασιλέως*. Τοῦ τοίνυν ἐνὸς εἰπόντος νικᾶν τὸν οἶνον, καὶ τοῦ ἑτέρου εἰπόντος νικᾶν τὸν βασιλέα, ὁ Ζοροβάβελ εἶπεν νικᾶν τὰς γυναῖκας, ὑπὲρ δὲ πάντα τὴν ἀλήθειαν. Καὶ ἐπειδὴ ταῦτα εἰρηκῶς νενίκηκε, καὶ ἤκουσε αἰτήσασθαι ὁ βούλεται, ἤξιώσε αὐτὸς ὀφειθῆναι τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ οἰκοδομηθῆναι τὴν Ἱερουσαλὴμ. Καὶ γέγονεν ὡς ἤξιώσε, καὶ ἀφειθῇ ἡ αἰχμαλωσία. Τότε γὰρ ἐπληρώθη καὶ τὰ ὅτι ἔτη β' τῆς ὀργῆς. Εἰσι τοίνυν ἐκ ἀναδάντες ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας ἀπὸ Ἰούδα καὶ Βενιαμὴν, καὶ οἱ Ἀσῦται, τὸν ἀριθμὸν μυριάδες θ' καὶ δισχιλιοί, ἵπποι τλ', ἡμίονοι σμε', κάμηλοι υλε', παῖδες αὐτῶν καὶ παιδίσκαι ζ'τλ', οἱ ἄγοντες σ', ὄνοι ζ'κ', καὶ οἱ μὲν οἰκοδομοῦντες ἦσαν Ζοροβάβελ, καὶ Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ἰωσεδῆκ, καὶ Νεεμίας. Ὁ δὲ Ἑσδρας εὐφυὲς ἐν τῷ νόμῳ, αὐτὸς προσέκομισε τὸν νόμον, καὶ ἀνέγνω, καὶ διετύπωσε πάντα τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν καὶ τοὺς Λευίτας. Αὐτὸς ἔδειξε τὸν νόμον, καὶ πεποίθηκε ἐκδηλοθῆναι τὰς ἀλλογενεῖς γυναῖκας τοὺς λαβόντας ἐν καιρῷ τῆς αἰχμαλωσίας. Καὶ ἐξέβαλον πάντες, καὶ ἐκαθαρίσθησαν, καὶ ἐποίησε τὸ πᾶσχα νομίμως, ὡς γέγραπται, καὶ τὴν νηστείαν, καὶ οὕτω τελειοῦται τὸ πρῶτον βιβλίον Ἑσδρα.

Ἑσδρας βιβλίον β'.

Ἐν τούτῳ τῷ βιβλίῳ τὰ αὐτὰ μὲν τῷ πρώτῳ λέγει ὁ Ἑσδρας περὶ τῆς ἐπάνοδου, χωρὶς τῶν προβληθέντων. Καὶ τὰ πλείω δὲ ἐξηγεῖται περὶ Νεεμίου τοῦ εὐνοῦχου· ὅτι αὐτὸς ἤξιώσε περὶ τῆς οἰκοδομῆς τοῦ ἱεροῦ· καὶ ὅτι μὲν Ἑσδρας ἀνεγίνωσκε, Ἰησοῦς δὲ καὶ Βανέας καὶ Σαραβίας ἦσαν συνετίζοντες τὸν λαόν. Καὶ ὁ μὲν Ἑσδρας ἀναγινώσκων διέστειλεν ἐν ἐπιστήμῃ Κυρίου· ὁ δὲ λαὸς συνῆκε ἐν τῇ ἀναγνώσει, καὶ ἐποίησε τὸ πᾶσχα, καὶ ἐν τῷ ἑβδόμῳ μηνὶ ἐποίησε τὴν νηστείαν καὶ τὴν σκηνοπηγίαν, ὡς γέγραπται· Ὅτι, φησὶν, οὐκ ἐποίησαν οὕτως ἀπὸ τῶν ἡμερῶν Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ. Ἑσδρας δὲ ἑωρακῶς ἐπιμειγείας γυναῖκας Ἀζωτικούς τοῖς Ἑβραίοις, ἐπεισε πάντας ἐπαγγελιασθαι φυλάττειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ. Καὶ ἐξέβαλε τὰς γυναῖκας, ὡς παράνομον γάμον, καὶ ὥμοσαν φυλάξαι τὸν νόμον. Καὶ οὕτως ἀγιασθέντες καὶ [363] καθαρισθέντες εὐφράνθησαν, καὶ ἀπῆλθε ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Ἱστορεῖται δὲ καὶ τοῦτο περὶ τοῦ Ἑσδρα, ὅτι ἀπολλυμένων τῶν βιβλίων ἐξ ἀμελείας τοῦ λαοῦ διὰ τὴν πολυχρόνιον αἰχμαλωσίαν,

* Hæc tantillum variant in Synopsi altera.

β Altera Synopsis ἐξέχοντα ἐτη habet, male.

tem expugnavit, aurum et vasa abstulit. Jeroboam filius ejus annis 41, fecitque malum. Zacharias filius ejus mensibus sex, fecitque malum. Hactenus genus Jchu usque ad quartam generationem duravit. Sellum ex alia stirpe, filius Jabis, regnavit dies triginta, et fecit quod malum erat. Manaem ex alio genere, filius Gaddæ, annos viginti, et fecit quod malum erat. Hujus tempore prophetarunt Isaias et Osee. Phacee de alia stirpe, filius Romeliæ, annos viginti. Ille occidit Phakeiam, et fecit malum. Sub hoc erant Isaias et Osee prophetæ. Osee ex alia stirpe, filius Elas, annos novem. Ille occidit regem Phacee, et fecit malum: verum non sicut decessores ejus. Osee ultimus fuit rex Samariæ. In illum enim desierunt reges, et periiit Samaria, quam deinceps inhabitaverunt Assyrii. Ex quibus orti sunt hæretici Samaritanæ, qui et Saducæi vocantur. In hæc desinit totus scopus librorum Regum.

PARALIPOMENA, LIBER PRIMUS (a).

Paralipomena vocantur, quia multa in libris Regnorum prætermittuntur in hisce libris continentur. Habetur autem in primo hoc libro omnium tribuum genealogia ab Adam usque ad reges secundum tribus et populos et familias et domos. Quos ex Levitis instituerit David ad canendum Deo, et quos instituerit ad templi opera. Ipse namque prior templum fundare incepit. Alia quoque minutatim de regibus et generationibus edisserit. Quibus hoc subjungendum est, annos omnes eorum qui in Jerusalem regnarunt a Davide, esse quadringentos septuaginta quatuor. Reges autem omnes fuerunt ex una stirpe Davidis: et qui quod rectum erat fecerunt novem sunt: qui vero malum, duodecim, excepta Gotholia. Eorum autem, qui in Samaria regnarunt, omnes anni sunt ducenti sexaginta novem et triginta dies: duodecimque reges ex octo diversis stirpibus fuerunt: omnes autem fecerunt malum, secundum peccatum Jeroboami.

PARALIPOMENA, LIBER SECUNDUS.

In secundo libro Paralipomenon recensentur gesta regum. Qui autem illa descriperunt, prophetæ illi fuerunt qui diversis fuere temporibus. Ut autem singulatim sciatur quinam hæc scripserint, observandum est hic gesta haberi omnium regum Israel et Juda; ea scilicet quæ prætermittuntur in historia regum. Qui porro omnia ipsorum gesta descriperunt hi sunt: Davidis gesta scripserunt Samuel, Nathan et Gad prophetæ: Salomonis, Nathan et Achias prophetæ: Jeroboami, Semeas et Addo prophetæ: Abiæ, Addo propheta. Atque gesta habentur in libro sermonum de regibus Juda: Josaphati, Jchu propheta, filius Ananie, qui scripsit librum sermonum regum Israel. Quæ Joas gessit, relata sunt in scripturam Regnorum. Quæ Amasias, in librum regum Juda et Israel. Quæ Ozias, scripsit Isaias propheta. Quæ Joatham, in libro regum Juda et Israel. Quæ Achaz, in

libro regum Juda et Israel. Quæ Ezechias, Isaias filius Amos propheta. Quæ Manasses, in libro videntium. Quæ Josias, in libro regum Juda et Israel. Quæ Joachim, in libro regum Juda et Israel. Hæc sic disposita inveniuntur in Paralipomenis regum.

ESDRAS, LIBER PRIMUS (a).

Esdras vocatur hic liber, quia ipse Esdras sacerdos cum es-et et lector, enarrat ac describit reditum filiorum Israel ex Perside in Jerusalem. Fuit autem reditus primo quidem ex jussu Cyri et Darii regum in manu Jesu filii Josedec et Esdræ atque Zorobabelis, qui circa questionem quamdam contendebant, facta promissione, ut qui vinceret a rege quicquid vellet peteret. Cum unus ergo dixisset fortius esse vinum; alter fortiores esse regem, Zorobabel contendit fortiores esse mulieres, veritatemque super omnia excellere. Hæc quia loquutus Zorobabel, victor evasit: cum jussus esset petere quod vellet, petiit ut captivitas solveretur, et Jerusalem ædificaretur. Atque ita ut petiit factum est, dimissaque est captivitas. Tunc enim temporis adimpleti erant septuaginta iræ anni¹. Sunt itaque illi qui de captivitate ascenderunt de Juda et Benjamin, ac Levitæ, numero quadraginta duo millia, equi trecenti triginta, muli ducenti quadraginta quinque, camelæ quadringenti triginta quinque, servi eorum et ancille septem millia trecenti triginta quatuor, cantores ducenti, asini sex mille septingenti et viginti. Qui ædificabant autem erant Zorobabel et Jesus filius Josedec et Neemias. Esdras vero cum esset in lege peritus, legem protulit atque legit, constituitque cuncta ad templum et ad Levitas pertinentia. Ipse legem ostendit; curavit alienigenas uxores abjici ab iis, qui eas tempore captivitatis duxerant. Abjecerunt autem omnes, et mundati sunt, et celebravit pascha, secundum legem, ut scriptum est, necnon jejunium, et sic absolvitur primus Esdras liber.

SECUNDUS LIBER ESDRÆ.

In hoc libro eadem ipsa quæ in primo dicit Esdras de reditu, iis exceptis, quæ problematum more dicta fuerant. Plura vero de Neemia eunuchō narrat, quod ipse templi ædificationem petierit; et quomodo Esdras quidem legeret, Jesus vero et Baneas et Sarabias populum erudirent. Et Esdras quidem legens distinguit in scientia Domini: populus autem intellexit lectionem, et celebravit pascha, et septimo mense fecit jejunium et scenopægiā, ut scriptum est: *Non fecerunt ad hunc modum a diebus Jesu filii Nave* (2. Esdr. 8. 17) Esdras vero cum vidisset Azotias mulieres Hebræis conjugio junctas, omnibus persuasit ut promitterent se legem Dei servaturos. Et eiecit illas mulieres, tamquam illegitimas, et jurarunt universi se legem servaturos. Atque ita sanctificati et mundati, lætati sunt, et abierunt singuli in domum suam.

¹ Altera synopsis, *sexaginta iræ anni*; male.

(a) Quæ sequuntur, de libro primo Paralipomenon dicta, fere habentur in Synopsi illa, quæ Athanasii nomine compareret, sed brevius recensita.

(a) Hæc synopsis primi libri Esdræ similis est synopsis ejusdem libri, quæ inter opera Athanasii reperitur. Qui vero primus Esdræ liber hic dicitur, est in Vulgata tertius, et ad calcem Bibliorum positus extra canonicos.

Narratur autem et hoc de Esdra, quod cum libri per incuriam populi et diuturnam captivitatem periissent, ipse illos, cum vir esset honesti studiosus, industrius et lector, apud se omnia custodierit, ac protulerit, ac rursum ediderit, atque sic libros servaverit.

LIBER ESTHER.

Hic liber Esther vocatur, quia per Estheram Deus mox funditus perituros Judæos servavit, Aman vero, qui insidias machinabatur, percussit. Artaxerxes enim rex Persarum, repudiata uxore sua, aliam in regno suo, quæ omnium esset pulcherrima et formosissima, sibi quæsit uxorem; et inventa est Esther, natione Judæa. Illi cognatus erat nomine Mardocheus ex captivitate quæ sub Sedecia facta fuerat in eadem regione. Rex itaque cum extulisset suorum quemdam, Amanum nomine, jusserat illum ab omnibus adorari. Sed cum Mardocheus religione erga Deum motus, hominem non adoraret, rem indigne tulit Aman, cumque didicisset ipsum esse Judæum, regi Artaxerxi persuadet ut scripto jubeat universos in regno suo Judæos uno die mensis duodecimi penitus et funditus deleri. Re comperta Mardocheus, luxit et jejunavit, atque Esther misit rogans opem ferret. Esther itaque præmissis jejuniis et precationibus ad Deum, muliebri se mundo ornavit: nec vocata (neque enim erat licitum non vocatis adire regem), attamen intravit ad regem, non exspectata temporis opportunitate, sperans precationem opportunitatis loco futuram. Cum autem rex insolentiam facti miraretur, illa in terram præ metu collapsa est. At regis iracundiam Deus in suavem affectum et mansuetudinem mutavit, ita ut surgens prostratam illam erigeret, et metum ponere hortaretur, imo optionem daret potendi quidquid vellet. Illa ut rex cum Amano ad convivium suum venire dignaretur, non semel, sed secundo quoque petiit. Aman præ gaudio effusus ac gestiens, quod dignus haberetur a regina vocari, adhuc amplius adversus Mardocheum erigebatur: curavitque lignum sublime excidi, volens in eo sequente die suspendere Mardocheum. Rex vero bona quadam providentia, noctem illam duxit insomnem, et cum dormire nequiret, jussit sibi commentarios actorum suorum legi. Cumque legerentur, ventum est ad eum locum, in quo scriptum erat beneficium regi a Mardocheo collatum. Duos enim eunuchos regi insidiantes, regi prodiderat et convicerat. Hic rex ob Mardochei officium grato affectus animo, quærebat quonam illum honore pro hoc beneficio donaret. Cum autem mane ad eum ingrederetur Aman, quærit ab illo rex, quonam et quali honore dignus sit is, qui regem beneficio affecisset. Ad hoc Aman, cum se arbitraretur eum esse, de quo rex quærebat, dignum esse dixit qui secundus rex vocaretur. Rex igitur Mardocheum illo honore celebrari, et Aman ante illum procedere jussit. Esther vero opportunitatem nacta pro Judæis oravit. Deinde cum rex mœrore affectus propter indignum contra Judæos edictum, et adversus Amanum iratus esset, ipse Aman, rege absente, Estheræ supplicavit, ad genua illius procumbens atque adorans. Rex, cum ingressus

videret Amanum genua reginæ contingere, suspicatus quod turpitudinis causa id faceret, jussit Aman in ligno, quod Mardocheo paraverat, suspendi; scripsit autem ut Judæi quidem omnes incolumitate fruerentur, hostes vero eorum ab illis interimerentur. Numerus autem eorum qui a Judæis occisi sunt, fuit quindecim millium: ideoque festi illis dies fuere dies quartus decimus, et quintus decimus mensis duodecimi, qui vocatur Adar. Vocatur autem illa dies ipsorum lingua Plura. Quapropter illa die Judæi Amanum commemorant, et festum diem agunt salutis ipsorum memoriam. In hisque terminatur liber.

LIBER TOBIT.

Tobit vocatur hic liber, quia ipsius Tobit historiam continet. Erat autem Tobit de tribu Nephtholim, fuitque in captivitatem adductus, et debebat in civitate Ninive, misericors ac religiosus. Etenim cum in captivitate esset, communem panem ex gentibus non comedit, sed seipsum custodivit. Erat autem annonæ præfectus apud regem Enemassarum, et deposuit in Media decem talenta apud Gabaelem. Isti porro Tobit studium erat sepeliendi mortuos ex Judæis. Hujus rei gratia delatus ad regem Achirelem, fuga sibi consuluit. Regressusque e fuga, cum mortuorum aliquem sepelisset, extra muros obdormivit, et cum pro more suo apertos haberet inter dormiendum oculos, passeribus superne in oculos ejus stercus emittentibus, albuginem contraxit, neque ultra videbat. Erat autem Ecbatanis filia Raguelis cognati ipsius Sarra nomine. Hanc dæmon Asmodeus non permittebat ut quisquam uxorem duceret: jam enim septem occiderat, qui illam sponsam acceperant. Propter hanc causam cum vehementer contristata esset, oravit; misitque illi Deus auxiliatorem Raphaellem archangelum. Tobit igitur, cum filio suo Tobie præciperet ne sibi aliunde uxorem, quam ex tribu et cognatione sua duceret, dat illi chirographum decem talentorum, præcipitque ut abeat et repetat illa. Filius autem, cum nec viam nosset, nec hominem ad quem erat proficiscendum, egressus est ut viæ sibi socium quæreretur, et Dei providentia incidit in Raphaellem, qui hominis forma foris stabat, pretioque illum conduxit, eo quod se viæ hujus gnarum esse diceret. Comitatus itaque est illum archangelus in specie hominis, qui Azarias diceretur. Cum autem ad Tigridem usque fluvium pervenissent, volebat Tobias in illum lavandi gratia descendere, et mox piscis ingens insiluit in puerum. Angelus vero præcepit, ut piscem hunc apprehenderet et in frusta secaret, atque illius hepar, cor et bilem desumeret, et servaret. Rogante postea puero, in quem usum illa forent, respondit: Hepar et cor incensa dæmonem fugabunt: bilis vero oculorum albuginem repurgabit. Hujus ope et consilio Tobias filiam Raguelis Sarram uxorem duxit, cum illo suffitu dæmonem fugasset, qui in superioribus Ægypti partibus ab angelo ligatus est. Dum autem cum uxore maneret Tobias, Azariam tamquam hominem in Mediam misit: cumque per illum decem talenta recepiisset, ad patrem una cum illo et uxore sua reversus est. Re-

αὐτὸς Ἐσθρᾶς, φιλόκαλος ὢν καὶ εὐφυής, καὶ ἀναγνώστης, ἐφύλαξε πάντα, καὶ λοιπὸν προήνεγκε, καὶ πάλιν ἐκδίδωκε· καὶ οὕτω διασώζεται τὰ βιβλία.

Ἐσθὴρ βιβλίον.

Ἐσθὴρ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ διὰ τῆς Ἐσθὴρ ὁ Θεὸς μέλλοντας ἀπολέσθαι παγγενὴ τοὺς Ἰουδαίους, αὐτοὺς μὲν διέσωσε, τὸν δὲ Ἀμάν ἐπιβουλεύσαι θελήσαντα ἐπάταξεν. Ἀρταξέρξης γὰρ ὁ βασιλεὺς τὴν ἰδίαν ἐκβαλὼν γυναῖκα, ἐζήτησεν ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ τὴν πάντων καλλίστην οὖσαν καὶ ὠραιότεραν λαβεῖν ἑαυτῇ γυναῖκα· καὶ εὗρε τὴν Ἐσθὴρ τὸ γένος Ἰουδαία τυγχάνουσα. Ἦν δὲ καὶ Μαρδοχαῖος συγγενῆς αὐτῆς ἀπὸ τῆς αἰχμαλωσίας τῆς γενομένης ἐπὶ Σαδεκίου ἐν αὐτῇ τῇ χώρῃ. Ὁ οὖν βασιλεὺς μέγαν ποιήσας τὸν λεγόμενον Ἀμάν, ἐκέλευσε πάντας αὐτὸν προσκυνεῖν. Ἀλλὰ τοῦ Μαρδοχαίου τῇ πρὸς Θεὸν λατρείᾳ μὴ προσκυνούντος τὸν ἄνθρωπον, ὠργίσθη ὁ Ἀμάν, καὶ μαθὼν ὅτι Ἰουδαῖός ἐστι, πείθει τὸν βασιλέα Ἀρταξέρξη, καὶ γράφει ὥστε πάντας τοὺς ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ Ἰουδαίους ὀλοφύειν ἀπολέσθαι ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ τῷ δωδεκάτῳ μηνί. Τοῦτο τοίνυν μαθὼν ὁ Μαρδοχαῖος, ἐπένθη, καὶ νηστεύων, προσεμίμνη τὴν Ἐσθὴρ ἀξίωσιν παρὰ αὐτῆς βοήθειαν γενέσθαι. Ἡ τοίνυν Ἐσθὴρ νηστεύσασα, καὶ εὐχαμένη τῷ Θεῷ, ἐκόσμησεν ἑαυτὴν τῷ γυναικείῳ κόσμῳ, καὶ μὴ κληθεῖσα (οὐκ ἦν γὰρ ἐξὸν μὴ κληθεῖσαν εἰσελθεῖν), ὁμῶς ἐπέσθη παρὰ τὸν καιρὸν πρὸς τὸν βασιλέα, ἀντὶ τοῦ καιροῦ τῇ εὐχῇ θαρρῶσα. Εἶτα τοῦ βασιλέως θαυμάζοντος τὸ ξένον, ἔπεσεν ἐκεῖνον τοῦ φόδου. Ὁ δὲ Θεὸς μετέβαλε τὸν θυμὸν τοῦ βασιλέως εἰς δόξασιν καὶ πραότητα· καὶ ἀναστὰς ἐδάσασε τὴν γυναῖκα, καὶ παρεκάλει αὐτὴν μὴ φοβέσθαι, ἀλλὰ καὶ ἡξίωσεν αὐτὴν αἰτεῖσθαι, εἴ τι βούλοιο. Ἡ δὲ ἐπὶ δειπνῶν ἡξίωσεν ἔλθειν αὐτὸν τε τὸν βασιλέα καὶ τὸν Ἀμάν, οὐχ ἁπλᾶς, ἀλλὰ καὶ δεύτερον. Ὁ μὲν οὖν Ἀμάν διαχυθεὶς καὶ γανωθεὶς, ὡς ὑπὸ τῆς βασιλίδος ἀξιωθεὶς κληθῆναι, εἶ μάλλον ἐπήρετο κατὰ τοῦ Μαρδοχαίου, καὶ ἐποίησε ξύλον κοπήναι μέγα, βουλόμενος τὸν Μαρδοχαῖον τῇ ἐξῆς ἡμέρᾳ ἐν αὐτῷ κρεμάσαι. Ὁ δὲ βασιλεὺς κατὰ τινα πρόνοιαν ἀγαθὴν, ἀγρυπνήσας ἐκείνην τὴν νύκτα, καὶ μὴ δυνάμενος ὑπνῶσαι, ἐκέλευσεν ἀναγινώσκεισθαι αὐτῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὰ ὑπομνήματα. Ἀναγινωσκομένων δὲ αὐτῶν, εὗρε πράξιν ἀγαθὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὑπὸ τοῦ Μαρδοχαίου. Δύο γὰρ εὐνοήτους μέλλοντας ἐπιβουλεύειν τῷ βασιλεῖ κατήνεγκεν αὐτῷ τῷ βασιλεῖ καὶ ἡλεγγεν. Ὁ τοίνυν βασιλεὺς ἀποδεξάμενος τὴν προαίρεσιν τοῦ Μαρδοχαίου, ἐζήτηε τιμὴν ἀξίαν τῷ τοιοῦτῳ παρασχεῖν. Ὡς δὲ ἐπέσθη πρὸς αὐτὸν ὁ Ἀμάν, ἐπυνθάνετο [364] ὁ βασιλεὺς αὐτοῦ, ὅποιός καὶ πηλίκης τιμῆς ἀξίός ἐστιν ὁ τὸν βασιλέα εὐεργετήσας. Ὁ δὲ Ἀμάν νομίζων περὶ αὐτοῦ πυνθάνεσθαι τὸν βασιλέα, εἶπεν ἄξιον εἶναι τὸν τοιοῦτον δεύτερον βασιλέα καλεῖσθαι. Ὁ μὲν οὖν βασιλεὺς κελεύει τὸν Μαρδοχαῖον τῆς τοιαύτης ἀξιωθῆναι τιμῆς, καὶ τὸν Ἀμάν ἐμπροσθεν αὐτοῦ περιπατεῖν. Ἡ δὲ Ἐσθὴρ πρόφασιν εὐροῦσα, ἡξίωσε περὶ τῶν Ἰουδαίων. Εἶτα τοῦ βασιλέως λυπηθέντος ἐπὶ τῷ παρανόμῳ προστάγματι τῷ κατὰ τῶν Ἰουδαίων, καὶ ὀργισθέντος κατὰ τοῦ Ἀμάν, αὐτὸς ὁ Ἀμάν παρεκάλει τὴν Ἐσθὴρ, ἀπόντος τοῦ

βασιλέως, ἐπικύπτων καὶ προσκυνῶν τὰ γόνυτα αὐτῆς. Ὁ δὲ βασιλεὺς καὶ ἐυρακῶς τὸν Ἀμάν ἀπτόμενον τῶν ἰχνῶν τῆς βασιλείας, ὑπονόησας αἰσχροῦς αὐτὸν τοῦτο ποιεῖν, ἐκέλευσεν αὐτὸν μὲν τὸν Ἀμάν εἰς τὸ ξύλον, ὅπερ ἦν ἐτοιμάσας τῷ Μαρδοχαίῳ, κρεμασθῆναι· γράφει δὲ ἀνεῖναι μὲν ἔχειν πάντας τοὺς Ἰουδαίους, τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν ἀναιρεθῆναι παρ' αὐτῶν. Καὶ οἱ μὲν ἀναιρεθέντες εἰς μύριοι πεντακισχίλιοι. Γέγονε δὲ ἑορτὴ τῇ ιδ' καὶ ιε' ἐν τῷ μηνί τῷ δωδεκάτῳ, ὅστις καλεῖται Ἀδαρ. Καλεῖται δὲ ἡ ἡμέρα αὕτη τῇ ἰδίᾳ διαλέκτῳ αὐτῶν Φουρά. Διὰ τοῦτο κατὰ τὴν ἡμέραν ταύτην καίουσιν οἱ Ἰουδαῖοι τὸν Ἀμάν, καὶ ἑορτάζουσι, μνημόσυνον οὖσαν τῆς σωτηρίας αὐτῶν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Τωθὶ βιβλίον.

Τωθὶ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν περὶ αὐτοῦ τοῦ Τωθὶ ἱστορίαν περιέχει. Ἔστι δὲ ὁ Τωθὶ ἀπὸ μὲν φυλῆς Νεφθαλεὶμ, γέγονε δὲ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ, καὶ ἦν ἐν τῇ Νινευὶ ἐλεῆμων καὶ θεοσεβής. Καὶ γὰρ ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ γενόμενος, οὐκ ἤσθη κοινὸν ἄρτον ἀπὸ τῶν ἰθύνων, ἀλλ' ἑαυτὸν συνετήρησε. Ἦν δὲ καὶ ἀγοραστής τοῦ βασιλέως Ἐνεμασάρου, καὶ παρέθετο ἐν τῇ Μηδείᾳ Γαβαὴλ τάλαντα'. Οὗτος οὖν ὁ Τωθὶ σπουδὴν εἶχε θάπτειν τοὺς ἀποθνήσκοντας τῶν Ἰουδαίων. Διαβληθεὶς δὲ τῷ βασιλεῖ Ἀχειρῇ, ἔφυγε. Καὶ ἐπανελθὼν, καὶ θάψας τινὰ τῶν ἀποθανόντων, ἐκοιμήθη ἔξω τοῦ τείχους, καὶ ὡς εἴθε κοιμώμενος, ἀνεψυγμένους εἶχε τοὺς ὀφθαλμοὺς, στρουθίῳ δὲ ἀφοδευσάντων ἀνωθεν εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς αὐτοῦ, λευκώματα ἔσχε, καὶ οὐκέτι ἔδλεπεν. Ἦν δὲ καὶ ἐν Ἐκδατάνοις θυγάτηρ τοῦ Ῥαγουὴλ συγγενοῦς αὐτοῦ Σάρρα ὀνόματι. Ταύτην γαμήθηναι οὐκ ἐπέτρεπεν ὁ δαίμων Ἀσμοδαῖος· ἐπὶ τὰ γούν ἐξῆς λαβόντας αὐτὴν ἀπέκτεινε· [καὶ πάνυ λυπηθεῖσα· ἐπὶ γὰρ λαβόντας ἐξῆς αὐτὴν ἀπέκτεινε]. Καὶ πάνυ λυπηθεῖσα ἡ παῖς ἠΐσατο· καὶ ἀπέστειλεν αὐτῇ βοηθὸν ὁ Θεὸς τὸν ἀρχάγγελον Ῥαφαήλ. Ὁ τοίνυν Τωθὶ παραγγείλας τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωθί μὴ λαβεῖν ἀλλαγθῆναι γυναῖκα, εἰ μὴ ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ καὶ τοῦ γένους, δίδωσιν αὐτῷ τὸ χειρόγραφον τῶν δέκα τάλάντων, καὶ ἐντέλλεται αὐτῷ ἀπελθεῖν καὶ ἀπαίτησαι. Ἀγνοῶν δὲ ὁ παῖς τὴν ὁδὸν [365] καὶ τὸν ἄνθρωπον, ἐξέρχεται ζητῆσαι συνοδοιπόρον. Κατὰ Θεοῦ πρόνοιαν εὗρεσκε τὸν Ῥαφαήλ, ὡς ἄνθρωπον ἱστώτα ἔξω, καὶ μισθοῦται αὐτὸν λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν. [Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἄγγελος ὡς ἄνθρωπον λέγοντα εἰδέναι τὴν ὁδόν.] Καὶ συνοδεύει αὐτῷ ὁ ἀρχάγγελος Ῥαφαήλ ὡς ἄνθρωπος λεγόμενος Ἀζαρίας. Ἐλθόντων δὲ αὐτῶν εἰς τὸν Τίγρην ποταμὸν, ἠθέλησεν ὁ παῖς εἰς αὐτὸν καταβῆναι καὶ λούσασθαι, καὶ εὐθὺς ἰχθὺς ἐπεπλήθησεν τῷ παιδαρίῳ μέγας. Ὁ δὲ ἄγγελος εἶπεν αὐτῷ ἐπιλαδέσθαι τοῦ ἰχθύος καὶ τεμῖν αὐτὸν καὶ λαβεῖν τὸ τε ἦπαρ καὶ τὴν καρδίαν αὐτοῦ καὶ τὴν χολήν, καὶ ταῦτα τηρεῖν. Εἶτα πυνθανόμενον τοῦ παιδὸς, εἰς τί χρῆσιμα ταῦτα, ἐκείνος ἔφη· Τὸ ἦπαρ καὶ ἡ καρδία θυμώμενα διώξει τὸν δαίμονα· ἡ δὲ χολὴ καθαρίσει τὰ λευκώματα. Ὁ μὲν οὖν παῖς συμβούλῃ καὶ συνεργίᾳ τοῦ ἀγγέλου λαμβάνει τὴν τοῦ Ῥαγουὴλ θυγατέρα τὴν Σάρραν γυναῖκα, διωχθέντος τοῦ δαι-

* Idipsum habetur in altera Synopsi.

b Sic fere altera Synopsis.

* Quæ uncluis inclusimus omnino ejicienda videntur. E.

μόνιου ἐν τῷ θυμιάματι τούτῳ, καὶ θεέντος εἰς τὰ ἀνώτερα μέρη Αἰγύπτου ὑπὸ τοῦ ἀγγέλου. Μείνας δὲ μετὰ τῆς γυναικὸς ὁ Τωβίας, ἀποστέλλει τὸν Ἀζαρίαν, ὡς ἄνθρωπον ὄντα, εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ ἀπαιτήσας ἐκεῖνος τὰ δέκα τάλαντα ὑπέστρεψε μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ αὐτοῦ τοῦ ἀγγέλου πρὸς τὸν πατέρα. Ὑποστρέψας δὲ ὁ παῖς, ἔχγειρε τῇ χολῇ τοῦ ἰχθύος τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ πατρὸς, καὶ ἀποπίπτουσιν αἱ λεπίδες, καὶ εὐθὺς ἀνέβλεψε. Ὅτε μὲν ἐτυφλώθη ὁ Τωβίτ, ἦν ἐτῶν νη΄, ὅτε δὲ ἀνέβλεψε, ἦν ἐτῶν ἑξ΄. Καὶ λοιπὸν βλέψαντος αὐτοῦ, ἐφανέρωσεν ἑαυτὸν ὁ ἄγγελος, ὅτι οὐκ ἄνθρωπος ἦν, ἀλλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ ἀπεσταλτὴ εἰς βοήθειαν αὐτῶν τε καὶ τῆς Σάρρα. Γηράσας δὲ ὁ Τωβίτ, παρηγγεῖλε τῷ υἱῷ αὐτοῦ Τωβίτ, ἀπελθεῖν εἰς τὴν Μηδίαν διὰ τὴν ἐσομένην καταστροφὴν τῆς Νινευὶ κατὰ τὸ ῥῆμα Ἰωνᾶ τοῦ προφήτου, καὶ ἐκλιπὼν ἀπέθανε ἐτῶν ὦν ρνε΄. Ὁ δὲ υἱὸς αὐτοῦ Τοβίας ἀπελθὼν εἰς τὴν Μηδίαν, καὶ θάψας τοὺς πενθεροὺς αὐτοῦ, καὶ ἀκούσας περὶ τῆς καταστροφῆς Νινευὶ, ἀπέθανε καὶ αὐτὸς ρζ΄ ἐτῶν ὦν. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον.

Βιβλίον Ἰουδιθ.

Ἰουδιθ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ πολεμουμένους καὶ πολιορκουμένους ὑπὸ τοῦ Ὀλοφέρνη τοῦ υἱοῦ Ἰσραὴλ ὁ Θεὸς διὰ τῆς Ἰουδιθ τοὺς μὲν λαοὺς ἔσωσε, τὸν δὲ Ὀλοφέρνην ἐπάταξεν. Ἡ δὲ ἱστορία αὕτη· Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς τῶν Ἀσσυρίων, πόλεμον ἔχων πρὸς Ἀρράφαδ βασιλέα Μήδων, ἤτησε συμμαχίαν παρὰ τῶν ἐθνῶν πάντων ἕως Αἰγύπτου. Μὴ δειδωκότων δὲ αὐτῶν, ἀλλ’ ἀντειρηκότων πάντων, μετὰ τὸ νικῆσαι καὶ περιγενέσθαι τοῦ Ἀρράφαδ, εἴθετο κατὰ τῶν μὴ δειδωκότων πόλεμον. Καὶ ἀπέστειλε τὸν Ὀλοφέρνην μετὰ δυνάμεως πολλῆς κατ’ αὐτῶν. Τὰ μὲν οὖν ἄλλα πάντα ἔθνη ἔλαβε, καὶ τὰ εἰδῶλα αὐτῶν συνέτριψεν. Οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἡσυχάζοντες ἑαυτοὺς, καὶ οὐχ ὑπήκουσαν τῷ Ὀλοφέρνη, οὔτε ἐφοβήθησαν αὐτοῦ τὴν ἀπειλήν. Ὁ τοίνυν ἱερεὺς Ἰωακείμ ἔγραψε τοῖς ἐν Βετυλούφ φράσαι τὴν [366] ὁδὸν Ὀλοφέρνη, ἐπειδὴ ἐκεῖθεν ἦν αὐτοῦ ἡ ὁδός, καὶ ἔφραξαν. Καὶ ὁ μὲν Ὀλοφέρνης παρετάσσεται εἰς πόλεμον. Ἀχίωρ δὲ ὁ ἡγούμενος τῶν υἱῶν Ἀμμὼν συνεβούλευσε τῷ Ὀλοφέρνη μὴ πολεμεῖν τὸ ἔθνος τῶν Ἑβραίων διὰ τὸ ὑπερασπίζειν αὐτῶν τὸν Θεόν. Καὶ ὀργισθεὶς Ὀλοφέρνης ἀπέστρεψεν αὐτὸν εἰς Βετυλούφ, ἀπειλήσας ἀναρεῖν αὐτὸν εἰ περιγένοιτο τῶν Ἑβραίων. Ὁ μὲν οὖν Ἀχίωρ ἦν Βετυλούφ ἀναπαύμενος. Ὁ δὲ Ὀλοφέρνης ἐπολιόρχει τὴν πόλιν, προκαταβῶν τὰ ὕδατα. Ἡδὴ δὲ τοῦ λαοῦ ἐκλυθέντος διὰ τὸ δίψος, καὶ μελλόντων ἐκδύναει τὴν πόλιν τῶν ἀρχόντων, Ἰουδιθ ἀποβαλοῦσα τὰ τῆς χηρείας ἱμάτια (ἐπένηθε γὰρ τὸν ἄνδρα, καὶ δι’ ὅλου νηστεύουσα ἦν), ἐκόσμησεν ἑαυτὴν ὡς νύμφην, καὶ πολλὰ παρακαλέσασα, ὥστε μὴ ἐκδύναει τὴν πόλιν ἄχρις ἡμερῶν ε΄, ἐξῆλθεν αὕτη πρὸς τὸν Ὀλοφέρνην, καὶ τῇ σοφίᾳ αὐτῆς ἀπατήσασα αὐτὸν, τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ ἀπεκεφάλισεν αὐτὸν [τῇ τρίτῃ ἡμέρᾳ], ἀγνοούντων στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ οὕτω λοιπὸν ἀπὸ τοῦ τέλους οἱ πόλινται ἀφάψαντες τὴν κεφαλὴν Ὀλοφέρνη, τυλς αὐτοῦ στρατηγούς ὑπέδειξαν. Ἐντεῦθεν οἱ χάρα

^a Pro γάρ leg. μίν.

Ἀσσύριοι ἔφυγον, οἱ δὲ υἱοὶ Ἰσραὴλ πανταχόθεν συνδραμόντες κατέκοψαν τοὺς Ἀσσυρίους. Σωθέντες δὲ καὶ σκυλεύσαντες τοὺς πολεμίους, δεδώκασιν τῇ Ἰουδιθ πάντα τὰ τοῦ Ὀλοφέρνη. Αὕτη δὲ Ἰουδιθ ἀπελθοῦσα εἰς Ἱερουσαλὴμ ἀνέθηκε πάντα τῷ Κυρίῳ, καὶ ἐπιστρέψασα εἰς τὸν οἶκον αὐτῆς, τὴν αὐτὴν εἶχε ἀσκησιν, καὶ διέμενεν ἕως θανάτου χήρα, μηδεὶς αὐτὴν ἰσχύοντος πείσαι πρὸς γάμον ἰλθεῖν. Ἀπέθανε δὲ ζήσασα καλῶς ἐν τῇ χηρείᾳ αὐτῆς ἐτῶν ρε΄. Καὶ ἐν τούτοις τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἰὼβ βιβλίον.

Ἰὼβ καλεῖται τὸ βιβλίον, ἐπειδὴ τὴν κατ’ αὐτὸν ἱστορίαν περιέχει, πῶς τε πέπονθε πειρασθεὶς ὑπὸ τοῦ διαβόλου, καὶ νικῆσας αὐτὸν ἐν τῷ ὑπομένειν εὐσεβῶς τὰς ἐπινεχθεῖσας αὐτῷ πληγὰς· καὶ διελθὼν πάντα ἀπὸ λαβῆς, καὶ γέγονεν ἐνδοξότερος ὑπὲρ ὃ ἦν. Πέπονθε δὲ ἐτῶν ὦν σ΄, ἐπέζησε δὲ μετὰ τὰς πληγὰς ἑτη ρο΄, ὡς εἶναι τὰ πάντα τῆς ζωῆς αὐτοῦ ἑτη σμ΄. Γέγονε δὲ Ἰὼβ πρὸ Μωϋσέως· ἀπὸ γὰρ Ἀδράμ πέμπτος ἦν, ἔγγονος Ἡσαΐ. Διὰ δὲ τὴν γενομένην κατ’ αὐτοῦ πληγὴν ἦλθον πρὸς αὐτὸν φίλοι παρακαλεῖν αὐτὸν, καὶ τοσοῦτον φιλονεικῶς καὶ ἀνηλεῶς πρὸς αὐτὸν διετέθησαν τοῖς λόγοις, ὥστε καὶ ἁμαρτίαν αὐτοῖς τὸ πρᾶγμα λογισθῆναι. Ὁ δὲ Ἰὼβ παρεκάλεσε τὸν Θεὸν ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ συνεχωρήθη αὐτοῖς. Εἰσὶν οὖν τῷ Ἰὼβ διάλογοι πρὸς τοὺς φίλους ἡ· τοῦ Ἐλιφᾶ πρὸς αὐτὸν τρεῖς· τοῦ Σωφάρ πρὸς αὐτὸν δύο· καὶ τοῦ Βαλδὰδ τρεῖς. Ἐτι δὲ καὶ τοῦ Ἐλιοῦζ τοῦ Βαραχτήλ τοῦ Βουζίτου. Καὶ λοιπὸν ὁ Κύριος χρηματίζει τῷ Ἰὼβ διὰ λαίλαπος καὶ νεφέλης. Ἀποκρίνεται δὲ καὶ Ἰὼβ τῷ Κυρίῳ διὰ λόγων δύο. Καὶ τοῦτο τέλος ἔχει τὸ βιβλίον.

Ἔστι δὲ ὁ σκοπὸς αὐτοῦ ἅπας πρὸς ὑπομονὴν ἐκκαλούμενος [367] τοὺς ἐν πειρασμοῖς περιπίπτοντας, κἂν πάνυ ἐπ’ εὐσεβεῖς μαμαρτύρηται, καὶ μὴ σκανδαλίζεσθαι, ἀλλ’ ἐπιμνεῖν· Ὁ Κύριος ἔδωκε, ὁ Κύριος ἀφαιλεῖτο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτω καὶ ἐγένετο· εἰη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον ἀπὸ τοῦ νῦν καὶ ἕως τοῦ αἰῶνος· ἔτι καὶ τὸ, Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι ἐκεῖ· καὶ ἐντεῦθεν λοιπὸν μανθάνειν πόση τῆς ὑπομονῆς ἡ ὑφέλεια· καὶ γὰρ ἐντεῦθεν κακᾶί τὴν μισθαποδοσίαν λήφονται ὡς Ἰὼβ. Ἐτι δὲ καὶ ἀναδείξῃ ὁ Θεὸς ἀπαίρατος κακῶν, πειράζει δὲ οὐδένα· παραχωροῦντος δὲ τοῦ Θεοῦ πειρασμοὶ τοῖς ἀνθρώποις ὑπὸ δαιμόνων ἐπέρχονται, διὰ τὴν ἐκάστου δοκιμὴν καὶ τελείωσιν. Φασὶ δὲ Σολομώντα συντεταχέναι καὶ τοῦτο τὸ βιβλίον, εἰ μὴ ἄρα Μωϋσέως ἐστὶ σύγγραμμα. Ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τοῦτον ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἐστὶν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν, ὡς ἦν Ἰὼβ εὐκῶν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστειδὶ· εἶτα μαρτυρία τῆς Γραφῆς περὶ τῆς ἀγαθῆς αὐτοῦ πολιτείας· καὶ ὅτι ἦσαν οἱ υἱοὶ αὐτῷ ζ΄, καὶ θυγατέρες ς΄· καὶ περὶ ἀριθμοῦ τῶν κτηνῶν αὐτοῦ. Καὶ ὅτι πορευόμενοι οἱ υἱοὶ αὐτοῦ πρὸς ἀλλήλους, ἐποιοῦν πότον καθ’ ἐκάστην ἡμέραν σὺν ταῖς τρισὶν ἀδελφαῖς αὐτῶν. Καὶ ἐπέστειλε Ἰὼβ καὶ ἐκαθάριζε τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ, προσφέρων περὶ αὐτῶν θυσίαν τῷ Κυρίῳ. Πρώτη μαρτυρία τοῦ Κυρίου περὶ τοῦ Ἰὼβ πρὸς τὸν διάβολον, πρώτη φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰὼβ πρὸς τὸν Κύριον. Ἐδωκεν ἔξου-

versus vero oculos patris felle piscis oblinuit, et decidunt squamæ, et mox visum recepit senex. Tobit porro cum exæccatus est annorum erat 58, cum autem visum recepit annorum 66. Tum demum cum Tobit videret, angelus sese manifestavit, quod homo non esset, sed a Deo missus, ut ipsis et Sarrae opem ferret. Ubi vero senex factus esset Tobit, præcepit filio suo Tobia, ut in Mediam abiret, quod futurum esset ut Ninive secundum verbum Jonæ prophetæ subverteretur, et deficiens mortuus est annorum 155. Filius vero ejus Tobias in Mediam migravit, ubi tandem sepultis socero et socru, et de Ninivæ excidio percepta fama mortuus est annorum 107. Et in hæc desinit liber.

LIBER JUDITH (a).

Hic liber Judith vocatur, quia filios Israel ab Holopherne impugnatos et obsessos, Deus ejus opera liberavit; Holophernemque percussit. Historia autem hoc se habet modo. Nabuchodonosor rex Assyriorum, cum bellum gereret adversus Arphaxad regem Medorum, ab omnibus gentibus usque ad Ægyptum auxilia petierat. Cum autem nemo auxilium misisset, sed rennissent omnes, posteaquam vicisset et Arphaxadum bello superasset, bellum intulit iis qui nihil auxilii miserant: misitque Holophernem adversus eos cum magno exercitu. Hic alias quidem omnes gentes bello cepit, et idola ipsarum confregit. Israelitæ autem sese communierunt, nec Holopherni obsequi, neque minis illius perterriti sunt. Scripsit itaque sacerdos Joakim civibus Betyluæ, ut viam Holopherni obstruerent; isthac enim iter facturus erat; et obstruxerunt. Holophernes igitur aciem instruxit ad pugnam. Achior autem princeps Ammonitarum auctor erat Holopherni, ne genti Hebræorum bellum inferret, eo quod illi a Deo protegerentur. Indignatus Holophernes misit eum Betulam, interitum illi comminatus si quando Hebræos vinceret. Achior itaque in Betula quiescebat. Holophernes vero civitatem obsidebat, et jam aquas illius occupaverat. Cum siti jam affigeretur populus, et principes civitatem tradituri essent, Judith depositis viduitatis vestibus (maritum enim mortuum lugebat, et quotidie jejunabat), seipsam instar sponsæ ornavit, et multis adhortata primores civitatis, ne civitatem ad usque quinque dies hosti traderent, ad Holophernem egressa est, et cum sua illum sapientia decepisset, tertia die, ignorantibus ejus militibus, ipsum capite truncavit. Et sic demum cives, suspensio Holophernis capite, ipsum ejus tribunis ostenderunt. Hinc Assyrii fugerunt; Israelitæ vero undequaque concurrentes Assyrios trucidarunt. Liberati itaque, direptisque hostium castris, quæ ad Holophernem pertinebant omnia Judith dederunt. Ipsa vero Judith Jerosolymam profecta, omnia Domino obtulit, domumque reversa, in eodem pietatis exercitio perseveravit, ac vidua ad mortem usque mansit, neque illi nuptias persuadere potuit. Mortua est autem, postquam in viduitate honeste vixisset, annos emensa centum et quinque. Et in hæc desinit liber.

(a) Iisdem fere verbis constat altera Synopsis.

LIBER JOB.

(a) Job inscriptus est hic liber, quia ejus historiam complectitur, nempe quæ perpessus sit tentatus a diabolo, et quomodo vicerit, illatasque plagas pie toleraverit, denique omnia duplicia receperit, illustriorque, quam antea, factus sit. Passus autem est, cum esset annorum septuaginta, vixit vero post plagas annis centum et septuaginta, ita ut omnes vitæ ejus anni sint ducenti quadraginta. Fuit autem Job ante Moysen; erat enim quintus ab Abrahamo ex posteris Esaû. Ob plagarum calamitatem venerunt ad illum consolandi gratia amici. Atque ita contentiose et sine commiseratione cum illo verbis egerunt, ut illud in peccatum ipsis reputatum fuerit. Job vero Deum pro illis precatus est, et remissum ipsis est peccatum. Sunt dialogi Job, quos cum amicis habuit, octo: Eliphaz vero ad Job tres, Sophar duo, Baldad tres. Et Eliuz quoque filii Barachiel Buzitæ unus est dialogus. Denique Dominus Jobum alloquitur per turbinem et nubem. Respondet vero Domino, et bis ipsum alloquitur. Sicque terminatur liber.

Scopus autem ejus totus est ad patientiam hortari eos qui in calamitates incidunt, etiamsi magnum pietatis testimonium præ se ferant; ut hoc ipsum illis offencilulo non sit; sed hæc proferant: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Domino placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum ex hoc nunc et usque in sæculum* (Job 1. 21); insuperque illud: *Nudus egressus sum de utero matris meæ, et nudus revertar illuc* (Ibidem); atque hinc demum ediscant quanta sit patientiæ utilitas: etenim inde mercedem accepturi sunt sicut Job. Ut etiam ostendat Deum intentatorem malorum esse, neminemque tentare: sed Deo permitte tentationes hominibus per dæmonas excitari, ad singulorum probationem perfectionemque. Narratur Salomonem hunc adornavisse librum, nisi forte ipsius Moysis sit opus. Hæc continentur in hoc libro, cujus capita sic resummi possunt. In exordio narratur, quod Job habitaret in terra Ausitide: deinde sequitur testimonium Scripturæ de proba ejus vitæ instituto; quod filios haberet septem, filiasque sex; de numero pecorum ejus. Quod filii ejus una convenientes, convivium quotidie celebrarent cum tribus sororibus suis; et quod mitteret Job et mundaret filios suos, offerens pro illis sacrificium Domino. Primum testimonium Domini diabolum alloquentis circa Jobum: primum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Dedit Dominus potestatem diabolo in omnia quæ ad Jobum pertinerent, ipso Jobo tantum excepto. Primo nuntiari curat diabolus Jobo, equos et asinos ejus captos, servosque percussos fuisse. De secundo nuntio, qui Jobo dixit: *igne consumptæ sunt oves tuæ cum pastoribus*. De tertio nuntio, qui narravit Jobo captos camelos, et cæcos custodes fuisse. Quartus nuntius Jobum adit, narratque corruisse domum, et oppressos omnes filios ejus fuisse. In omnibus hisce

(a) Quæ sequuntur usque ad verba, *terminatur liber*, similiter habentur in altera synopsis; cætera vero omnia ab illa synopsis absunt.

calamitatibus non peccavit Job erga Dominum. Secundum testimonium Domini diabolum alloquentis, quo Jobi virtus celebratur; et secundum invidia plenum diaboli colloquium cum Domino circa Jobum. Et quomodo tradiderit Dominus Jobum, una tantum servata anima seu vita. Egressus diabolus Jobum percutit a pedibus usque ad caput; sedensque Job in stercore radebat saniem. Suadet Jobo uxor ejus, ut loquatur contra Dominum, et moriatur: illamque Job reprehendit. Audierunt tres amici Jobi, Eliphaz Thæmanitarum rex, Baldad Sacheorum tyrannus, et Sophar Menæxorum rex: cuncta quæ ipsi acciderant. Et accesserunt ad illum singuli ex regione sua, ut viserent illum: illoque conspecto sciderunt singuli vestem suam ob tantam calamitatem. Post plagam autem Job primus aperuit os suum, et maledixit diei ac nocti in qua natus erat. Hinc illud: *Sicut servus qui timet dominum, sic data est lux iis qui in amaritudine versantur, qui desiderant mortem, nec obtinent. Mors enim viro requies* (Job 3. 19. 20. 21. 23). Excipiens illum primus Eliphaz Thæmanites dicit Jobo: « In memoriam revoca, quis mundus perierit, aut quandonam veraces funditus perditii sint. Ferocia draconum exstincta est: myrmecoleon autem periit, eo quod non haberet escam: catuli leonum sese invicem separarunt. Sic non est mortalis mundus in conspectu Domini, neque ex operibus suis inculpatus vir » (Job 4. 7. 10. 11. 17). « Stulti, » inquit, « licet radicem ponant, statim devorabitur victus eorum; quoniam quod illi congregarunt, justi comedent » (Cap. 5. v. 3. 5). « Homo, » inquit, « nascitur ad laborem, pulli autem vulturum alte volant. Comprehendit autem Dominus sapientes in prudentia eorum, consilium autem versipellium dissipat. Innocentem ex necessitatibus eripiet Dominus, et in septimo non tanget eum malum. Tu vero tecum reputa, an quid perpetraveris » (Ibid. v. 7. 13. 19. 27).

Prima Jobi ad Eliphaz responsio: « Si vero quis appendens appenderet iram meam, et dolores meos tolleret in statera pariter, utique arena maris gravior erit » (Cap. 6. v. 2. 3). Item illud: « Nam frustra clamavit onager, nisi escas requirens? Numquid et erumpet in vocem bos, cum habeat in præsepe cibos? Numquid fortitudo lapidum fortitudo mea, aut carnes meæ sunt æneæ » (Ibid. v. 5. 12)? « Quasi tentatio est vita hominis super terram, aut sicut quotidiani mercenarii vita ejus. Si ego peccavi, quid potero facere? Qui scis mentem hominum, quare posuisti me ut loquerer adversum te » (Cap. 7. v. 1. 20)?

Post Eliphaz secundus excipiens Baldad Saucheotes Jobum sic alloquitur: « Usquequo loqueris? Spiritus multiloquus in ore tuo. Numquid Dominus injuste agat judicans? aut qui omnia facit, non exhibebit id quod justum est » (Cap. 8. v. 2. 3)? Item illud: « Sicut non viret papyrus sine aqua, nec crescit prati herba sine potu; nam adhuc in sua radice consistit, nec demetetur, et antequam cadat herba siccabitur: sic erunt novissima omnia eorum, qui obliviscuntur Dei » (Ibid. v. 11 -13).

Prima responsio Jobi ad Baldadum: « Vere scio

quod ita sit: quomodo enim erit justus homo apud Dominum » (Cap. 9. v. 2)? Etiamque illud, « Qui extendit celum solus, et ambulat super mare tamquam super pavimentum, qui fecit Pleiada et Hesperum » (Ibid. 9. v. 8. 9). « Quis judicio Dei resistet? Quod si etiam fuero justus, os meum impia loquetur: etiamsi fuero sine crimine, pravus evadam » (Ibid. v. 19. 20). Circa illud, « Vita mea levior est cursore. Numquid navibus est vestigium viæ, aut aquilæ volantis, quærentis escam » (Ibid. v. 25. 26)? Memento quod lutum infixisti me, et in terram me iterum convertes. Nonne sicut lac mulsisti me? etc. Essem tamquam non fuisset. Cur de utero in monumentum non sum translatus » (Cap. 10. v. 9. 10. 19)?

Post Eliphaz Baldad, et post Baldad Sophar Menæxus, secundum sibi proprium ordinem; ita ut unusquisque eorum speraret se meliora dicturum Jobo. « Qui multa dicit, vicissim audiet. » Item illud: « Fulgebis facies tua tamquam aqua pura. Exues autem sordem, et non timebis, et laborem oblivisceris tamquam fluctum qui præterit. Oratio enim tua tamquam Lucifer erit » (Cap. 11. v. 2. 15-17).

Prima Jobi ad Sopharem responsio: « Vos ergo soli estis homines; aut vobiscum morietur sapientia? Et mihi quidem cor juxta vos erit » (Cap. 12. 2. 5). Circa illud: « Quis non cognovit in omnibus his, quod manus Domini fecit hæc? Quia in manu ejus est anima omnium viventium, et spiritus omnis hominis. Si prohibuerit aquam, siccabit terram, et si dimiserit, perdidit evertens eam » (Ibid. v. 9. 10. 15). Circa illud: « Quis erit mundus a sorde? At nemo, etsi unus dies sit vita ejus super terram. Est arbori spes. Si enim excisa fuerit, adhuc pullulabit, et germen ejus non deficiet. Vir vero cum mortuus fuerit, abiit: et mortalis cum ceciderit, non ultra est » (Cap. 14. v. 4. 5. 7. 10).

Initium secundum. Eliphaz Jobum alloquitur: « Numquid sapiens responsionem dabit scientiæ spiritus? Arguat te os tuum, et non ego. » Illud item, « Quis enim cum sit homo, erit inculpatus? an erit justus natus de muliere » (Cap. 15. v. 2. 6. 14)?

Secunda responsio Jobi ad Eliphaz: « Audiavi talia multa: consolatores malorum omnes. Ecce in cælis est testis meus, et conscius meus in excelsis. Sit autem redargutio viro coram Domino » (Cap. 16. v. 2. 20. 22). Illud item, « Noctem posuit in diem. Nam si sustinero, infernus erit mihi domus. Mortem appellavi patrem, matrem autem meam et sororem tabem » (Cap. 17. v. 12-14).

Secundo rursus excipiens Baldad ait ad Jobum: « Quousque non cessabis? Quid enim, si tu mortuus fueris, inhabitabilisne erit ea quæ sub cælo est » (Cap. 18. v. 2. 4)? Respondet secundo Job Baldado: « Usquequo molestiam facietis animæ meæ, occidetis me ratiociniis? loquimini contra me sine pudore » (Cap. 19. v. 2. 3)? Hic illud, « Gloriam meam a me abstulit, coronam sustulit de capite meo, et excidit tamquam arborem spem meam. » Item illud: « A me fratres mei recesserunt, alienos agnoverunt magis quam me: amici vero mei immisericordes facti sunt. Servum meum vocavi, et non respondit: et rogabam

εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ, πάντα· ὅσα ἦν τῷ Ἰώδ, ἐκτός αὐτοῦ μόνου. Πρῶτον εὐαγγελίζεται ὁ διάβολος τῷ Ἰώδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν ἵππων καὶ τῶν θῶν, καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παίδων. Περὶ τοῦ δευτέρου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώδ· Ἐμπύρισταί σου τὰ πρόβατα, καὶ οἱ ποιμαίνοντες αὐτά. Περὶ τοῦ τρίτου ἀγγέλου, ὃς εἶπε πρὸς Ἰώδ περὶ τῆς αἰχμαλωσίας τῶν καμήλων καὶ τοῦ παταγμοῦ τῶν παίδων. Τέταρτος ἀγγελος ἔρχεται πρὸς αὐτὸν, ὅτι Συνεπτύθη ἡ οἰκία, καὶ ἐθανατώθησαν πάντες οἱ υἱοὶ σου. Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ, οὐδὲ ἡμαρτε Ἰώδ ἐναντὶν Κυρίου. Καὶ δεύτερα μαρτυρία τοῦ Κυρίου πρὸς τὸν διάβολον, ἐγκωμιάζουσα τὸν Ἰώδ, καὶ δεύτερα φθονολογία τοῦ διαβόλου περὶ Ἰώδ πρὸς τὸν Κύριον. Καὶ ὡς ἀπέδοτο Κύριος τὸν Ἰώδ, φυλαττομένης τῆς ψυχῆς. Ἐξελθὼν δὲ ὁ διάβολος ἔπαισε τὸν Ἰώδ ἀπὸ ποδῶν ἕως κεφαλῆς. Καὶ καθίσας Ἰώδ ἐπὶ τῆς κοπρίας ἔβλεπεν τὸν Ἰώδ. Ἐντέλλεται τῷ Ἰώδ ἡ γυνὴ αὐτοῦ εἰπεῖν εἰς Κύριον, καὶ τελευταῖα· καὶ ἐπιτιμᾷ αὐτῇ. Ἦκουσαν οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰώδ, Ἐλιφάζ ὁ Θαιμανιτῶν βασιλεὺς, Βαλδὰδ ὁ Σαυχέων τύραννος, Σωφάρ ὁ Μηναίων βασιλεὺς πάντα τὰ ἐπιβλήοντα αὐτῷ. Καὶ παρεγένοντο πρὸς αὐτὸν ἕκαστος ἐκ τῆς ἰδίας χώρας, τοῦ ἐπισκέψασθαι αὐτόν, καὶ ἐπιγινόντες αὐτόν, διέβρῃεν ἕκαστος τὴν στολὴν αὐτοῦ ἐπὶ τῷ πάθει. Μετὰ δὲ τὴν πληγὴν πρῶτον ἤνοιξεν Ἰώδ τὸ στόμα αὐτοῦ, καὶ κατηράσατο τὴν ἡμέραν καὶ τὴν νύκτα ἐν ᾗ ἐγενήθη. Περὶ τοῦ, Ὡς περὶ θεράπων θεοεικῶς τὸν κύριον, οὕτω δέδοται τοῖς ἐν πυρίᾳ φῶς, οἱ ἡμίονοι τοῦ θανάτου, καὶ οὐ τῷ χράνοντι. [368] Θάνατος γὰρ ἀνδρὶ ἀνάπαυσις. Ὑπολαβὼν πρῶτος, Ἐλιφάζ ὁ Θαιμανιτῆς λέγει πρὸς Ἰώδ· Μνήσθητι τίς καθαρὸς ὢν ἀπώλετο, ἡ πότις ἀληθινοὶ οὐλόβριζοι ἀπώλοντο. Ὅτι γυναικίαν δρακόντων ἐσθῆσθη· μυρμηκοῦντων δὲ ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορὰν· σκύμνοι λεόντων ἔλιπον ἀλλήλους. Ὡς οὐκ ἔστι βροτὸς καθαρὸς ἐναντὶν Κυρίου, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων αὐτοῦ ἄμειπτος ἀνὴρ. Οἱ ἄφρονες, φησὶ, κὰν ῥίξας βάλλωσιν, εὐθέως βρωθήσεται ἡ διαίτα αὐτῶν, διότι ἃ ἐκεῖνοι συνήγαγον, δίκαιοι ἔδοται. Ἀνθρώπος, φησὶ, γεννᾶται κῶψ, καὶ νεοσσὸι γυνῶν ὑψηλὰ πέτονται. Καταλαμβάνει δὲ Κύριος τοὺς σοφούς ἐν φρονήσει αὐτῶν, καὶ τὰς βουλὰς τῶν πολυπλόκων ἐξιστῇ. Τὸν ἀθῶν ἐξ ἀναγκῶν ἡλελείται Κύριος, καὶ ἐν τῷ ἐβδόμῳ οὐ μὴ ἄψεται αὐτοῦ κακόν. Σὺ δὲ γυνῶθι σεαυτὸν, εἰ τί ἐπραξας.

Πρώτη πρὸς Ἐλιφάζ τοῦ Ἰώδ ἀντιλεξίς· περὶ τοῦ, Εἰ γὰρ τίς ἰσθῶν στήσαι μου τὴν ὀρχήν, τὰς δὲ ὀδύνας μου ἄραι ἐν ζυγῷ ὁμοθυμαδόν, καὶ δὴ ἄμμου παραλλὰς βαρύτερα ἔσται. Περὶ τοῦ, Μὴ γὰρ διακενῆς κεκράδεσται θνος ἄγριος, ἀλλ' ἡ τὰ σιτία ζητῶν; Εἰ δὲ καὶ ῥήξει φωτὴν (βοῦς) ἐπὶ φάτρης ἔχω τὰ βρώματα; Μὴ ἰσχύς ἴθων καὶ ἰσχύς μου; αἱ σάρκες μου εἰσι χάλκεαι; Ὅτι, Ὡς περὶ πειρατήριον ἔστιν ὁ βίος ἀνθρώπου ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὥς περὶ μυσθίου αὐθημερινοῦ ἡ ζωὴ αὐτοῦ· ἐτι, Εἰ ἐγὼ ἡμαρτον, τί δυνήσομαι πρᾶξαι; Ὅτι, Ἐπιστάμενος τὸν νοῦν τῶν ἀνθρώπων, διατὶ ἔθου με κατενευκτήν;

Μετὰ δὲ Ἐλιφάζ δευτέρως ὑπολαβὼν Βαλδὰδ ὁ Σαυχέως λέγει πρὸς Ἰώδ· Μέχρι τίνος οὐ καύσῃ;

Πνεῦμα πολυβρῆμον ἐν τῷ στόματί σου. Μὴ ὁ Κύριος ἀδικήσῃ κρίνων; ἡ ὁ τὰ πάντα ποιήσας οὐ κηρέξει τὸ δίκαιον; Περὶ τοῦ, Ὡς περὶ οὐ θάλλει ἀκνυρός ἀνευ ὕδατος, ἡ ὑψοῦται βοῦς αὐτοῦ πότου· ἔτι γὰρ ὢν ἐπὶ ῥίζαν, οὐ μὴ θερισθῇ. Πρὸ τοῦ γὰρ πεσεῖν πᾶσαν βοτάνην ξηρανθήσεται· οὕτως ἔσται τὰ ἔσχατα πάντα τῶν ἐπιλανθανομένων τοῦ Θεοῦ.

Πρώτη τοῦ Ἰώδ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεξίς· ἐτι, Ἐπ' ἀληθείας οἶδα, ὅτι οὕτως ἐστὶ· πῶς γὰρ ἔσται δίκαιος [βροτὸς] παρὰ Κυρίῳ; Περὶ τοῦ, Ὁ ταυρὺς τὸν οὐρανὸν μόνος, καὶ περιπατῶν ἐπὶ θαλάσσης ὡς ἐπ' ἐδάφους, ποιῶν Πλειάδα καὶ Ἑσπερον. Τίς κρίματος Θεοῦ ἀντιστίζεται; Ἐάν τε γὰρ ὦ δίκαιος, τὸ στόμα μου ἀσεβήσῃ· κὰν τε ὦ ἄμειπτος, σκολιῶς ἀποθήσομαι. Περὶ τοῦ· Ὁ βίος μου ἐστὶν ἐλαφρότερος δρομέως. Εἰ καὶ ἐστὶ ναυσὶν ἰχθὺς ὁδοῦ, ἡ δαετοῦ πετομένου ζητούντος βορὰν; Μνήσθητι, ὅτι πηλὸν με ἐπλασας, εἰς δὲ γῆν με πάλιν ἀποστρέφεις. Ἡ οὐχ ὥς περὶ γάλοι με ἡμελλας, καὶ τὰ ἐξῆς. Ὡς περὶ ἐγινόμενον οὐκ ὢν. Διατὶ ἐκ γαστροῦ εἰς μνήμα οὐκ ἀπηλλάρην; ἐτι [εἰς].

Μετὰ Ἐλιφάζ Βαλδὰδ, μετὰ Βαλδὰδ Σωφάρ ὁ Μηναῖος κατὰ τὴν οἰκίαν τάξιν, ὡς ἕκαστον αὐτῶν περιμένειν τὰ κρείττονα λέγειν πρὸς τὸν Ἰώδ. Ὁ τὰ πολλὰ λέγων, καὶ ἀντακούσεται. Περὶ τοῦ· ἐτι Ἀναλάμψῃ σου τὸ πρόσωπον ὥς περὶ ὕδωρ καθαρόν. Ἐκδύσῃ δὲ ῥύπον, καὶ οὐ φοβηθήσῃ, καὶ τὸν κόπον ἐπιλήσῃ ὥς περὶ κύμα παρελθόν. Ἡ γὰρ εὐχὴ σου ὡς [569] ἐωσφόρος.

Πρώτη τοῦ Ἰώδ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεξίς· ἐτι, Ὑμεῖς μόνου ἐστὲ ἀνθρώποι, ἡ μεθ' ὑμῶν τελευτήσῃ σοφία; Κάμοι μὲν καρδίᾳ καθ' ὑμᾶς ἔσται. Περὶ τοῦ, Τίς οὐκ ἔγνω ἐν πᾶσι τούτοις, ὅτι χεὶρ Κυρίου ἐποίησε ταῦτα; Ὅτι ἐν τῇ χειρὶ αὐτοῦ ψυχὴ πάντων τῶν ζώων, καὶ πνεῦμα παντὸς ἀνθρώπου. Ἐάν, φησὶ, τὸ ὕδωρ κωλύσῃ, ξηρανεῖ τὴν γῆν· ἔάν δὲ ἐπαφῇ, ἀπώλεσεν αὐτὴν καταστρέψας. Περὶ τοῦ, Τίς καθαρὸς ἔσται ἀπὸ ῥύπου; Ἀλλ' οὐθεὶς, ἐάν κὰν μία ἡμέρα ὁ βίος αὐτοῦ ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ, Δένδρῳ ἐστὶν ἐλπίς· ἐάν μὲν ἐκκοπῇ, καὶ πάλιν ἀνθήσῃ, καὶ ὁ ῥάδαμος αὐτοῦ οὐ μὴ ἐκλίπῃ. Ἀνὴρ δὲ τελευτήσας ὥς περὶ πῶτον δὲ βροτὸς, οὐκέτι ἐστὶ.

Δεύτερα ἀρχὴ πάλιν. Ἐλιφάζ πρὸς Ἰώδ· ἐτι, Πότερον σοφὸς ἀπόκρισιν δώσει συνέσσω πνεῦμα; Ἐλέγξαι σε γὰρ τὸ στόμα σου, καὶ μὴ ἐγὼ. Περὶ τοῦ, Τίς γὰρ ὢν βροτὸς, ἔσται ἄμειπτος; ἡ ἔσται δίκαιος γεννητὸς γυναικὸς;

Δεύτερα ἀντιλεξίς Ἰώδ πρὸς Ἐλιφάζ. Ἀκήκοα γὰρ τοιαῦτα πολλὰ. Παρακλήτορες γὰρ κακῶν πάντες. Ἰδοὺ ἐν οὐρανῷ ὁ μάρτυς μου· ὃ δὲ συνίστωρ μου ἐν ὑψίστοις. Εἴη δὲ ἐλεγχος ἀνδρὶ ἐναντὶν Κυρίου. Περὶ τοῦ, Τὴν νύκτα εἰς ἡμέραν τέθεικας. Ἐάν γὰρ ὑπομεινῶ, ἄδης μου ὁ οἶκος. Θάνατον γὰρ ἐπεκάλεσα πατέρα μου εἶναι, μητέρα δὲ καὶ ἀδελφὴν μου σαφρίαν.

Δεύτερος δὲ πάλιν ὑπολαβὼν Βαλδὰδ, λέγει πρὸς Ἰώδ· Μέχρι τίνος οὐ καύσῃ; Τί γὰρ, ἐάν σὺ ἀποθάνῃς, ἀοίκητος ἡ ὕψ' οὐρανόν; Δεύτερα Ἰώδ πρὸς Βαλδὰδ· Ἐως τίνος ἔγκοπον ποιήσετε τὴν ψυχὴν μου, καὶ καθαιρεῖτέ με λογισμοῖς; καταλαλεῖτέ μου οὐκ αἰσχυνόμενοι; Περὶ τοῦ, Τὴν δόξαν μου ἐξ ἐμοῦ ἐξεῖλε, ἀφείλε δὲ στέφανον ἀπὸ κεφαλῆς

μου, ἐξέκοψες δὲ ὡς περ δένδρον τὴν ἐλπίδα μου. Περὶ τοῦ, ὅτι 'Απ' ἐμοῦ ἀδελφοί μου ἀπέστησαν, ἔγνωσαν ἀλλοτρίους ἡ ἐμὲ· φίλοι δὲ μου ἀνεληύμονες γεγόνασι. Θερὰ ποτὶά μου ἐκάλεσα, καὶ οὐχ ὑπήκουσε· καὶ ἰκέτευον τὴν γυναικά μου, καὶ οὐ προσέσχες· προσεκλιούμην δὲ υἱοὺς παλλακίδων μου, εἰς τὸν αἰῶνα δὲ ἀπεποιήσαντό με. 'Ἐλεήσατέ με, ἐλεήσατε, ὦ φίλοι. Διατί με διώκετε, ὡς περ ὁ Κύριος; Τίς γὰρ ἂν δοίη γραφήναι τὰ ῥήματα μου; Παρὰ Κυρίου ταῦτά μοι συνετελέσθη. Ὁ γὰρ ὀφθαλμός μου ὥρακε καὶ οὐκ ἄλλος. 'Ρίζαν λόγου εὐρήσομεν ἐν αὐτῷ. Εὐλαβήθητε καὶ ὑμεῖς ἀπὸ ἐπικαλύμματος.

Δεύτερον πάλιν ὑπολαβὼν Σωφάρ λέγει πρὸς Ἰώβ· Οὐχ οὕτως ὑπελάμβανον ἀντρεῖν σε ταῦτα. Περὶ τοῦ, Εὐφροσύνη ἀσεβῶν πτόμα ἐξαίσιον· χαρμονὴ δὲ παρανόμων ἀπώλεια. Ὅτε δὲ δοκεῖ ἡδὴ ἐστηρίχθαι, τότε εἰς τέλος ἀπολείπεται. Περὶ τοῦ, Ὅσα αὐτοῦ ἀνεπλήσθησαν νεότητος αὐτοῦ. Καὶ δι, 'Αρ γυναικὶ ἔν τῷ στόματι αὐτοῦ κακία, κρύψαι αὐτὴν ὑπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτοῦ. Ὅσπερ χολὴ ἀσπίδος ἐν γαστρὶ αὐτῆς, οὕτω πλοῦτος ἐξ ἀδίκων συναγόμενος ἐξεμεθήσεται. Ὅτι, Εἰς κενὰ καὶ μάταια ἐκοίτασε, συνάγων πλοῦτον ἐξ οὐ οὐ γεύσεται. Ὅτι, Πολλῶν ἀδυνάτων οἴκους ἐθύλασε. Τρώσαι αὐτὸν, φησὶ, τόξον χάλκεον, καὶ διεξέλθαι διὰ στόματος αὐτοῦ βέλος. Ἄστρα [370] δὲ ἐν διαταῖς αὐτοῦ περιπατήσουσιν. Αὕτη γὰρ ἡ μερὶς ἀνθρώπου ἀσεβοῦς κατὰ Κυρίου.

Δευτέρα τοῦ Ἰώβ πρὸς Σωφάρ ἀντιλεξίς· 'Ἀκούσατε, ἀκούσατέ μου τῶν λόγων, ἵνα ἡ μὴ πυρ' ὑμῶν πυράκησις. Τί γάρ; μὴ ἀνθρώπων μου ἡ ἔλεγχις; Διὰ τί γὰρ ἀσεβεῖς ζῶσι, πεκαλιώνται δὲ καὶ ἐν πλούτῳ καὶ εὐθηνίᾳ; Διεσώθη δὲ αὐτῶν ἐν γαστρὶ ἔχουσα. Ὅπου λέγει ὁ ἀσεβὴς τῷ Κυρίῳ· 'Ἀπόστηθι ἀπ' ἐμοῦ, ὁδοὺς σου εἰδέναι οὐ βούλομαι. Τί ἱκανὸς εἶμι δουλεύεσθαι αὐτῷ; Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριος ἐστὶν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Αὐτὸς δὲ πόρους διακρίνει. Ὅσα οἶδα ὑμᾶς, ὅτι τόλμη ἐγκρασιῆς μοι. Καὶ περὶ τοῦ, Πού ἐστιν οἶκος ἀρχόντων; Εἰς ἡμέραν ἀπωλείας κομφίζεται ὁ πονηρὸς· καὶ ὁπίσω αὐτοῦ πᾶς ἀνθρώπος ἀπελεύσεται.

Τρίτος πάλιν ὑπολαβὼν Ἐλιφάξ λέγει· Πότερον οὐχὶ ὁ Κύριος ἐστὶν ὁ διδάσκων σύνεσιν καὶ ἐπιστήμην; Τί γὰρ μέλει τῷ Κυρίῳ, ἐὰν σὺ ἦσθα τοῖς ἔργοις ἀμεμπτος; Ἐνταῦθα λέγει Ἐλιφάξ πρὸς Ἰώβ, ὅτι Χήρας ἐξαπέστειλας κενὰς, ὄρφανούς δὲ ἐκάκωσας. Καὶ εἶπας, Τί ἔγνω ὁ ἰσχυρὸς; Οἱ λέγοντες, Τί ποιήσῃ ἡμῖν Κύριος; καὶ τί ἐπάξεται ἡμῖν ὁ πάντων κρατῶν; Περὶ τοῦ, Καθαρὸν ἀποδώσει σε Κύριος ὡς περ ἀργυρον κεκυρωμένον. Ἀνδράψων εἰς τὸν οὐρανὸν ἱλαρώς. Εὐξαμένον δὲ σου πρὸς αὐτὸν, εἰσακούσεται σου, καὶ διασωθήσῃ ἐν καθαρίαις χερσὶ σου.

Τρίτῃ τοῦ Ἰώβ ἀντιλεξίς πρὸς Ἐλιφάξ. Καὶ δὴ οἶδα, ὅτι χειρὸς μου ἡ ἐλεημοσύνη μου ἐστὶ, καὶ ἡ χεὶρ αὐτοῦ βαρεῖα γέγονε ἐπ' ἐμὴν στεναγμῷ. Εἰ ἐν κολλῇ ἰσχυρὸς ἐπελεύσεται μοι σκότος. Ἀσεβεῖς ὄρον ὑπερέβησαν, καὶ γυνικοὺς πολλοὺς ἐκοίμισαν ἀνεν ἱματίων. Ἀναφανέτη τὰ φρενὲς αὐτῶν ἀπὸ τῆς ξηρᾶ· ἀγκαλίδας γὰρ ὄρφανῶν ἤρπασαν.

Τρίτος ὑπολαβὼν Βαλδὰδ λέγει· Ὁ ποιῶν τὴν σὺμπασαν ἐν ὀφίτῳ. Μὴ γάρ τις ὑπολάβοι, ὅτι

ἐστὶ παρὲλκυσίς σπείραντι (l. πειραταῖς). Πῶς δὲ δίκαιος βροτὸς ἐναντι Κυρίου; Ἐὰν δὲ ἀνθρώπος σαπρία, καὶ εἰ υἱὸς ἀνθρώπου σκώληξ;

Τρίτῃ τοῦ Ἰώβ πρὸς Βαλδὰδ ἀντιλεξίς· Τίτι μέλει βοηθεῖν; ἡ τίτι ἐπακολουθήσεις; Οὐχ ᾧ μαγίστη δύναμις; Γυνὸς γὰρ ὁ ἥδης ἐνώπιον αὐτοῦ. Ὁ κρεμᾶζων γῆν ἐπ' οὐδενός, δεσμεύων ὕδωρ ἐν νεφέλαις αὐτοῦ. Προστάγματι δὲ ἐθανάτωσε δράκοντα ἀποστάτην.

Μηκέτι προσθέντος καὶ τοῦ Σωφάρ τρίτως, ἀλλ' ὑποσιωπησάντων καὶ τῶν μειζόνων δύο, ὡς οὐκέτι λόγον ἐχόντων ἐν στόματι, διὰ τὸ θέσθαι δίκαιον τὸν Ἰώβ, ἐπισυνάπτει τὸ περὶ αὐτοῦ προοίμιον δεύτερον Ἰώβ· καχεῖνοι σιωπήσαντες ἀκούουσιν ὠφελοῦμενοι. Ζῆ, φησὶ, Κύριος, ὃς οὕτω με κέκρικε, καὶ ὁ παντοκράτωρ μου, ἡ πικράντας μου τὴν ψυχὴν· ἡ μὴ ἔτι τῆς προῆς ἐνοούσης, πνεῦμα δὲ θεῖον τὸ περιόν μοι ἐν ῥισί, μὴ λαλήσειν μου τὰ χεῖλη ἀνομιᾶν. Ἀναγέλω ὑμῶν, τί ἐστὶν ἐν χειρὶ Κυρίου. Ἰδοὺ δὴ πάντες οἴδατε, ὅτι κενὰ κεραιοὶ ἐκβουλεύεστε. Αἶ· ἡ ἡ μερὶς ἀνθρώπου [371] ἀσεβοῦς κατὰ Κυρίου. Ὅτι ἐὰν πολλοὶ γένωνται οἱ υἱοὶ αὐτοῦ, εἰς σφαγὴν ἔσονται· χήρας δὲ αὐτῶν οὐδεὶς ἐλεήσει. Ἐὰν συνάγῃ ὁ ἀσεβὴς ἴσα γῆ ἀργύριον· τόπος ὅθεν γίνεταί; τόπος δὲ χρυσοῦ ὅθεν διηθεῖται; Σίδηρος μὲν ἐκ γῆς γίνεταί, χαλκὸς δὲ ἴσα λίθῳ λατομεῖται. Πᾶν τίμιον, φησὶν, εἶδέν μου ὁ ὀφθαλμός. Ἡ δὲ σοφία αὐτοῦ πόθεν εὐρέθη; Ἀβυσσος εἶπε, Οὐκ ἐστὶν ἐν ἐμοί· καὶ θάλασσα εἶπε, Οὐκ ἐστὶ μετ' ἐμοῦ. Ἐλκυσον σοφίαν ὑπὲρ τὰ ἐσώτατα. Οὐκ ἰσωθήσεται αὐτῇ τοπάλιον Αἰθιοπίας, καὶ χρυσὸν καθαρὸν οὐ συμβασταχθήσεται. Ὁ Κύριος εὖ συνέστησε αὐτῆς τὴν ἐδὼν· αὐτὸς γὰρ τὴν ὑπ' οὐρανὸν πᾶσαν ἐφορᾷ, εἰδὼς τὰ ἐν τῇ γῇ πάντα, ἀνέμων σταθμὸν, ὑδάτων μέτρα. Εἶπεν ἀνθρώπων· Ἰδοὺ ἡ θεοσέβεια ἐστὶ σοφία.

Ἀποσιωπησάντων δὲ τῶν τριῶν, προσθεῖς Ἰώβ ἐν τῷ προοίμῳ λέγει· Τίς ἄν με θεῖη κατὰ μήνα ἔμπροσθεν ἡμερῶν, ὧν με ὁ θεὸς ἐφύλαξεν; Ὅτε ἦνγε ὁ λύχνος αὐτοῦ ὑπὲρ κεφαλῆς μου, ἐξεπορευόμεν ὀρθριος ἐν πόλει, ἐν δὲ πλατείαις ἐτίθετό μου ὁ δίφρος. Διέσωσα γὰρ πτωχὸν ἐκ χειρὸς δυνατῶν. Εὐλογία ἀπολλυμένων ἐπ' ἐμὲ ἐπέλθοι. Ὑφθαλμοί, φησὶν, ἤμην τυφλῶν, ποῦς δὲ χυλῶν, πατήρ δὲ ἀδυνάτων. Συνέτριψα δὲ μύλας ἀδίκων, ἐκ δὲ μέσου τῶν ὁδόντων αὐτῶν ἄρπαγμα ἐξέσπασα. Ὅσπερ γῆ διηψῶσα προσδεχομένη τὸν ὕετον, οὕτως οὗτοι τὴν ἐμὴν λαλίαν. Κατεσκήνουν ὡς βασίλεις ἐν μονοκύτοις. Ἀφρόνων υἱοί, καὶ ἀτιμοὶ ὄνομα· νυνὶ δὲ κithάρα ἐγὼ εἰμι αὐτῶν, καὶ ἐμὲ θρύλλημα ἔχουσιν. Ἀπὸ δὲ προσώπου μου οὐκ ἐφείσαντο πτύελον. Ἠγήσας δὲ με ἴσα πηλῷ, ἐν γῇ καὶ σποδῷ μου ἡ μερίς. Χεῖρὶ δὲ κραταῖᾳ με ἐμαστίζουσας. Ἀδελφός, φησὶ, γέγονα Σειρήνων, ἐταῖρος δὲ στερουθῶν. Εἰ ἐξακολουθήσῃ ἡ καρδία μου γυναικὶ ἀνδρὸς ἐτέρου, ἀρῆσαι ἄρα καὶ ἡ γυνὴ μου ἐτέρῳ. Θυμὸς γὰρ ἀνδρὸς ἀκατάσχετος τοῦ μᾶναι αὐτοῖς γυναικα. Εἰ ὑπερεῖδον γυνὴν ἀπολλύμενον, καὶ οὐκ ἡμφίασα, ἀπὸ δὲ κορυφᾶς ἀμνῶν μου οὐκ ἐθερμάνθησαν οἱ ὦμοί αὐτῶν, ἀποσταλὴ ἄρα ὁ ὦμός μου ἀπὸ τῆς κλειδός μου. Εἰ γὰρ ἐπιχαρὴς ἐγενόμην πτόματι ἐχθρῶν μου, καὶ εἶπε ἡ καρδία μου, Εὐγε, ἀκούσαι ἄρα τὸ οὖς μου τὴν κατάραν μου· Εἰ μὴ ῥήξας αὐτὴν

uxorem meam, et non attendit: invocabam autem filios concubinarum mearum, illi vero me in sæculum aversati sunt. Miseremini mei, miseremini, o amici. Quare me persequimini, sicut Dominus? Quis enim det ut scribantur verba mea? A Domino mihi hæc consummata sunt. Oculus enim meus vidit, et non alius. Radicem sermonis invenimus in eo: cavete etiam vos a tegmine » (Cap. 19. v. 9. 10. 13. 14. 16-18. 21-23. 26-29).

Secundo rursus excipiens Sophar Jobo dicit: « Non sic putabam te contra responsurum. » Hinc illud: « Lætitia impiorum ruina insignis: gaudium vero iniquorum est perditio. Cum autem visus fuerit jam firmatus esse, tunc in finem peribit. » Illud etiam: « Ossa ejus impleta sunt juventute ejus. Si dulcuerit in ore ejus malignitas, abscondet eam sub lingua sua. Sicut fel aspidis in ventre ejus, sic divitiæ inique congregatæ evomentur. In vanum et frustra laboravit, colligens divitias ex quibus non gustabit. Multorum enim impotentium domos contrivit. Vulneret eum arcus æreus, et pertranseat per corpus ejus jaculum. Astra autem in tabernaculis ejus ambulabunt. Hæc » enim « est portio viri impii a Domino » (Cap. 20. v. 2. 5. 7. 11. 12. 14. 15. 18. 19. 24. 25. 29).

Secunda responsio Jobi ad Sophar: « Audite, audite verba mea, ut sit mihi consolatio non a vobis. Quid enim? Numquid cum homine est redargutio mea? Quare impii vivunt, senueruntque in divitiis et prosperitate? Salva evasit prægnans apud illos. » Ubi « Dicit » impius « Domino: Recede a me. vias tuas scire nolo. Quis est ille potens, quia serviemus ei? Annon Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Ipse vero labores dijudicat. Itaque scio vos audacter mihi insistere. » Item illud, « Ubi est domus principum? In diem perditionis sublevatur malignus: et post illum omnis homo abiit » (Cap. 21. v. 2. 4. 7. 10. 14. 15. 22. 27. 28. 30. 33).

Tertio iterum excipiens Eliphaz ait: « Nonne Dominus est, qui docet intellectum et scientiam? Quid enim curat Dominus si tu fuisti in operibus inculpatis? » Hic Jobo dicit Eliphaz: « Viduas dimisisti vacuas, pupillos autem afflixisti. Et dixisti: Quid novit fortis? Qui dicunt, Quid faciet nobis Dominus? et quid inducet nobis Omnipotens? » Item illud: « Purum te reddet Dominus sicut argentum igne probatum. Respice in cælum hilariter. Cum precatus autem fueris eum, exaudiet te, et servaberis in munditia manuum tuarum » (Cap. 22. v. 2. 3. 9. 13. 17. 23-27. 30).

Tertia Jobi ad Eliphaz responsio: « Et quidem scio, quia elemosyna de manu mea est: et manus ejus gravis facta est super gemitum meum. Si in voluntate virtute superveniant mihi tenebræ » (Cap. 23. v. 2. 6. 17)! « Impii terminum transgressi sunt, et nudos multos dormire fecerunt sine vestimentis. Appareant plantæ eorum de terra aridæ: fasciculum enim pupillorum rapuerunt » (Cap. 24. v. 2. 7-9).

Tertio excipiens Baldad dicit: « Qui facit universitatem in altissimo. Ne quis suspicetur esse moram piratis. Quomodo enim erit justus homo coram Do-

mino? Si vero homo putredo, et filius hominis vermis » (Cap. 23. v. 2-4. 6)?

Tertia Jobi ad Baldad responsio: « Quem adjuturus es? et quem sequeris? Nonne eum cui maxima potestas? Nudus » enim « est infernus coram eo. Qui suspendit terram in nihilum, ligans aquam in nubibus suis. Præcepto autem peremit draconem desertorem » (Cap. 26. v. 2. 3. 6-8. 13).

Cum Sophar tertio loqui non aggrediretur, imo et alii duo priores tacerent, utpote qui non haberent quid amplius dicerent, eo quod Job se justum esse poneret, subnectit secundo Job eadem de re proœmium: illi vero cum silentio ipsum audiunt, nec sine utilitate. « Vivit, » inquit, « Dominus qui sic me judicavit, et Omnipotens, qui affecit amaritudine animam meam: cum adhuc halitus meus immanet, spiritusque divinus superest in naribus meis, labia mea non loquentur iniqua. Annuntiabo vobis quid sit in manu Domini. Ecce omnes nostis, quia vana vanis insidiose adjicitis. Hæc portio est hominis impii a Domino. Quod si multi fuerint filii ejus, in occasionem erunt: viduis autem eorum nemo miserebitur » (Cap. 27. v. 2-4. 11-13. 14. 15.). « Si collegerit impius ut terram argentum: locus unde fit, quis est? quis locus auri, unde percolatur? Ferrum quidem de terra fit, æs autem ut lapis caditur. Omne pretiosum, » inquit, « vidit oculus meus. Sapientia autem ejus unde inventa est? Abysus dixit, Non est in me; et maredixit, Non est mecum. Attrahe sapientiam super ea quæ maxime intima sunt. Non æquabitur ei topazium Æthiopie, et auro puro non conferetur. Dominus bene constituit viam ejus. Ipse enim omne quod sub cælo est perspicit, nota habens omnia quæ in terra, ventorum libramen tum, aquarum mensuras. Dixit homini: Ecce cultus Dei est sapientia » (Cap. 27. v. 16. et Cap. 28. v. 1. 2. 10. 12. 14. 18. 19. 23-25. 28).

Illis autem tribus tacentibus adjiciens Job in proœmio dicit: « Quis me ponat in mense priorem dierum, quibus me Deus custodiebat? Cum splendebat lucerna ejus super caput meum, exibam matutinus in civitate, in plateis autem ponebatur mihi sella. Servavi enim pauperem de manu potentium. Benedictio pereuntium super me veniat. Oculus fui cæcorum, et pes claudorum, pater autem impotentium. Confregi molas iniquorum: de medio dentium eorum rapinam eripui. Sicut terra sitiens suscipiens pluviā, sic hi meum sermonem. Habitabam quasi rex in accinctis » (Cap. 29. v. 2. 3. 7. 12. 13. 15-17. 22. 25). « Stultorum filii, nomineque ignobiles: nunc autem cithara illorum ego sum, et me fabulam habent. Nec in faciem meam pepercerunt spuerē. Reputasti autem me sicut lutum: in terra et cinere portio mea. Manu autem potenti me flagellasti. Frater, inquit, fui Sirenum, sociusque struthionum » (Cap. 30. 8 - 10. 19. 21. 29). « Si sequuntur est cor meum uxorem viri alterius, placeat quoque uxor mea alteri. Furor enim viri indonitus, commaculare illis uxorem. Si despexi nudum pereuntem, et non operui eum, et de tonsura agnorum

meorum non calefacti sunt humeri eorum, discedat humerus meus a junctura. Quod si gavisus sum de ruina inimicorum meorum, et dixit cor meum, Euge, audiat auris mea maledictionem meam. Et, si non scindens eam reddidi, nihil accipiens a debitore, si super me unquam terra gemuit, pro frumento germinet mihi irtica » (Cap. 51. v. 9-11. 19. 20. 22. 29. 37. 58. 40).

De Eliuzo filio Barachiel Buzita: quomodo iratus fuerit in Jobum, quod se diceret justum coram Domino. « Excipiens Eliuz filius Barachiel Buzites, dixit: Junior quidem sum ætate: quare quievi timens annuntiare vobis scientiam meam. » (Cap. 32. v. 2. 6). Exurgens Eliuz impudenter contra Jobum loquitur, tribus illis tacentibus: « Rursus loquar; plenus enim sum verbis » (Ib. v. 17. 18). Dixit Eliuz ad Job: « Spiritus divinus est qui me fecit: spiratio autem Omnipotentis quæ me docet. Si poteris, da mihi responsionem. Avertat hominem ab iniquitate. Pepercit autem animæ ejus a morte, et ne cadat ille in bello. Coarguit autem illum in languore super cubili. Renovabit autem ejus corpus, sicut tectorium in pariete, et ossa ejus implebit medulla. Tunc, » inquit, « accusabit homo seipsum dicens: Qualia efficiebam? non dignam peccatis meis castigationem intulit. » Adhuc loquutus est Eliuz ad Jobum: « Auribus percipe, Job, et audi me: obtunescere, et loquar. Si est tibi sermo, responde mihi: volo enim examinari a te iustitiam sermonis mei » (Cap. 33. v. 4. 5. 17-19. 24. 27. 31. 32). Adhuc adjiciens Eliuz tertio dicit: « Audite me, sapientes, bonum est ut qui scientiam habent, auribus percipiant: quia auris sermones probat. » Adhuc dixit Eliuz: « Quis vir ut Job, bibens subsannationem sicut aquam? qui neque peccavit, neque impie egit? [Abstine a me] coram Omnipotente turbare iustitiam. Sed reddit homini cuique secundum opera ejus. Impius est qui dicit regi: Inique agis. » Et, « Qui non est veritus faciem in conspectu meo. Dominus omnia inspicit, qui comprehendit non investigabilia, gloriosa, et magnifica, quorum non est numerus. Vir sapiens audivit verbum meum: Job autem non prudenter loquutus est » (Cap. 34. v. 2. 3. 7. 8. 10. 11. 18. 19. 24. 34. 35). Quarto adjiciens Eliuz dicit ad Jobum: « Quare hoc existimasti in iudicio? Tu quis es, quia dixisti, Justus sum in conspectu Domini? » (Cap. 35. v. 2) Quintum adjicit Eliuz orationi suæ, et neque Job neque tres amici accusant eum ut atheum. Manifestum ergo hinc est, tres illos resipuisse. Dicitque ad Job: « Sustine me paululum adhuc, ut te doceam; adhuc enim est in me vis loquendi » (Cap. 36. v. 2). Ait Eliuz: « Auribus hæc percipe, Job. Sta, disce virtutem Domini. Numquid liber aut scriba adstitit tibi; aut ab aquilone nubes coloris aurei » (Cap. 37. v. 14. 20. 22)?

Deus sese exhibens Jobum justum declarat, docensque mysterium Christi, ait ad Jobum: « Quis est hic, qui celat me consilium, continetque sermones in corde? » Dialogus Domini: « Sepiivi mare portis. Dixi autem illi, Hucusque venies, et non præteribis: sed in teipso comminuentur fluctus tui. » Sermo Do-

mini: « An tu sumens lutum formasti anima? Aperiantur tibi metu portæ mortis? aut ostiarii inferni videntes te timuerunt? Num venisti ad thesauros nivis, aut thesauros grandinis vidisti? Unde autem procedit pruina? Quis præparavit fluxum pluvie vehementi? » Insuperque, « Quis est pluvie pater? Ex cujus utero procedit glacies? Pruina in cælo et glebas roris quis peperit? Vocabis autem nubem voce, et tremore aquæ validæ obediens tibi? Mittes fulmina et ibunt? Quis dedit mulieribus texturæ sapientiam? Quis præparavit corvo escam? Pulli enim ejus clamaverunt ad Dominum errantes, cibaria quærentes » (Cap. 38. v. 2. 8. 11. 14. 17. 22. 24. 25. 28. 29. 34. 41). « Penna volans procedet, si conceperit asida et nessa. Relinquet in terra ova sua. Cum tacere fecit ei Deus sapientiam, irridebit equum. Ex scientia tua stetit accipiter, vultur autem super nidum suum sedens moratur » (Cap. 39. v. 13. 14. 17-18. 26. 27).

Adhuc loquutus est Dominus Jobo: « Num iudicium cum Omnipotente judicabis? et qui arguit Dominum, respondebit ipsi? » Loquutus est Job Domino: « Ego iudicor communis, et arguens Dominum, cum audio talia » (Ib. v. 32. 34). Loquutus est Dominus ad Job de nube secundo apparens ei: « Accinge sicut vir lumbum tuum. Interrogabo autem te, tu vero mihi responde. » Sermo Domini: « Constebor quod possit dextera tua salvare. Verum utique bestię apud te scœnum sicut boves comedunt. Virtus autem ejus super umbilico ventris. Erexit caudam sicut cupressum. Costę ejus, costę æneę: spina autem ejus ferrum fusile. Sub omni genere arborum dormit. Duces autem, » inquit, « leonem hamo, et circumpones capistrum circa nasum ejus. Omne autem navigans conveniens non ferent pellem unam caudę ejus » (Cap. 40. v. 2. 9-13. 16. 20. 21. 26). Putat quidem ferrum palcas, æs autem sicut lignum putridum. Non vulnerabit eum arcus æneus » (Cap. 41. v. 18. 19).

Hic cessavit loqui Job: « Novi quod omnia potes, et nihil tibi impossibile est. Quis enim est qui te celat consilium? Putavi autem me terram et cinerem » (Cap. 42. v. 2. 3. 6). Coarguit Dominus Eliphaz Thæmanitem, quia peccavit ipse et duo amici ejus, quia non loquutus est coram Deo verum. Illic expiatio sit trium amicorum per Job sacerdotem Dei. Quod auxerit Dominus Jobum, et precante illo pro amicis suis, Dominus condonaverit eis peccatum. Ut audierunt omnes, qui ex genere Jobi erant, accesserunt ad eum, et comederunt ac biberunt apud eum, illumque administrati dederunt ei singuli agnum unum, et tetradrachmum aureum. Scriptum est eum resurrecturum esse cum iis quos resuscitabit Dominus. In his continetur vis omnis libri Job.

SAPIENTIA SALOMONIS.

Sapientia Salomonis vocatur hic liber: nam etiam hunc a Salomone scriptum esse dicunt. Continet autem doctrinam iustitię, et qua ratione cognoscendi sint tunc improbi, tunc probi viri: ad hæc prophetiam de Christo. Docet etiam multo esse opus labore

ἀπέδωκα α, οὐθὲν λαβὼν ἀπὸ χρεωφειλέτου, εἰ ἐπ' ἐμοὶ ἡ γῆ ἐστῆναξέ, ἀντί πυροῦ ἐξέλθοι μοι κνίδη.

Τὰ περὶ Ἐλιούζ τοῦ Βαρσυχῆλ τοῦ Βουζίτου· ὡς ὀργισθῇ τῷ Ἰώδ, ὅτι ἀπέφηνεν ἐαυτὸν δίκαιον ἐναντίον Κυρίου. Ὑπολαβὼν Ἐλιούζ ὁ τοῦ Βαρσυχῆλ ὁ Βουζίτης, εἶπε· Νεώτερός εἰμι τῷ χρόνῳ· διὸ ἡσύχασα, φοβηθεὶς τοῦ ὑμῖν ἀναγγεῖλαι τὴν ἐμὴν ἐπιστήμην. Ἐξαναστὰς Ἐλιούζ ἐν ἀναιδεῖ καταλέγει τοῦ Ἰώδ, τῶν τριῶν ἀποσιωπησάντων· Πάλιν λαλήσω· πλήρης γάρ εἰμι ῥήματος. Εἶπε δὲ Ἐλιούζ πρὸς Ἰώδ· Πνεῦμα θεῖον τὸ ποιῆσάν με, πνοή δὲ Πνευματοκράτορος ἡ διδάσκουσά με. Ἐὰν θύγῃ, θός μοι ἀποκρισιν. Ἀποστρέψαι ἀνθρωπῶν ἐξ ἀδικίας. Ἐφείσματο δὲ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἀπὸ θανάτου, κ'· μὴ πεσεῖν αὐτὸν ἐν πολέμῳ. Ἠλεγξεν δὲ αὐτὸν ἐν μαλακίᾳ ἐπὶ κοίτης. Ἀναγεώσει δὲ αὐτοῦ τὸ ὤμα, ὡς περ ἀλοιφῇ [372] ἐπὶ τοῖχου, τὰ δὲ ὀστέα αὐτοῦ ἐμπλήσει μυελοῦ. Τότε, φησὶν; ἀπομέμψεται αὐτὸς ἐαυτῷ λέγων· Ὅλα συνετέλουν; Οὐκ ἀξία ἦσάν με ὡς ἡμαρταν. Ἐτι ἐλάλησεν Ἐλιούζ πρὸς Ἰώδ· Ἐρωτίζου, [Ἰώδ], καὶ ἀκούε μου· κώφευσον καὶ λαλήσω. Εἰ ἐστι σοι λόγος, ἀποκριθῇ μοι· θέλω γάρ δικαιοδογηθῆναι σοι. Ἐτι προσθεὶς Ἐλιούζ τρίτον λέγει· Ἀκούσατέ μου, σοφοί, οἱ ἐπιστάμῃνοι ἐνωτίσασθαι καλὸν· ὅτι οὗς λόγους δοκιμάζει. Ἐτι εἶπεν Ἐλιούζ· Τίς ἀνὴρ ὡς περ Ἰώδ, πίπων μυκτηρισμὸν ὡς περ ὕδωρ; οὐχ ἁμαρτιῶν, οὐδὲ ἀσεβήσεως; [Μή μοι εἴη] καὶ ἐναντί Πανεκράτορος ταράξαι τὸ δίκαιον. Ἄλλ' ἀποδιδοὶ ἀνθρώπῳ καθὰ ποιεῖ ἔκμιστος αὐτῶν. Ἀσεβὴς ὁ λέγων βασιλεῖ, Παρανομίαις παρανομῶν. Καί, Ὅς οὐκ ἐπαίσχυνθῇ πρόσωπον ἐναντίον μου. Ὅτι Κύριος πάντα ἐφορᾷ, καταλαμβάνων ἀνεξιχνίαστα, ἐνδοξάζει καὶ ἐξαΐσει, ὡς οὐκ ἐστιν ἀριθμός. Ἀνὴρ σοφὸς ἀκήκοέ μου τὸ ῥῆμα· Ἰώδ δὲ οὐκ ἐν συνθέσει ἐλάλησεν. Τέταρτον προσθεὶς Ἐλιούζ λέγει πρὸς Ἰώδ· Τί τοῦτο ἡγήσω ἐν κρίσει; Σὺ τίς εἰ, ὅτι εἶπας, Δίκαιός εἰμι ἐναντίον Κυρίου; Τὸ πέμπτον προσθεὶς Ἐλιούζ τῷ λόγῳ, καὶ οὕτε Ἰώδ, οὕτε οἱ τρεῖς φίλοι προσποιοῦνται αὐτὸν ὡς ἄθεον. Ἄηλον οὐκ ἐκ τότε, ὅτι μετενόησαν οἱ τρεῖς. Καὶ λέγει πρὸς Ἰώδ· Μεϊνὼν με μικρόν ἐτι, ἵνα διδάξω σε· ἐτι γὰρ ἐν ἐμοὶ ἐστι λέγειν. Εἶπεν Ἐλιούζ· Ἐρωτίζου ταῦτα, Ἰώδ. Στήθῃ, νουθετοῦ δύναμις Κυρίου. Μὴ βιβλος ἡ γραμματεὺσας σοι παρέστηκε; ἡ ἀπὸ βορᾶ ῥέξη χρυσαυγίζοντα;

Ἐμφανισθεὶς ὁ Θεὸς δικαιοὶ τὸν Ἰώδ, καὶ διδάσκων τὸ μυστήριον τοῦ Χριστοῦ, εἶπε πρὸς Ἰώδ· Τίς οὗτος ὁ κρύπτων μου βουλὴν; συνέγων δὲ ῥήματα ἐν καρδίᾳ; Διάλογος Κυρίου, ὅτι· Ἐφραζα θάλασσαν πύλαις. Εἶπα δὲ αὐτῇ, Μέχρι τούτου ἐλεύσῃ, καὶ οὐχ ὑπερβήσῃ, ἀλλ' ἐν σεαυτῇ διατριβήσονται σου τὰ κύματα. Λόγος Κυρίου, ὅτι· Σὺ λαβὼν πηλόν, ἐκλάσας ὧον; Ἀνοίγοντα σοι πόδες πύλαι θανάτου; πυλωροὶ δὲ ἄδου ἰδόντες σε ἐπτηξαν; Ἐτι, Πλάθεις ἐπὶ θησαυροὺς χιόνος, θησαυροὺς δὲ χαλάζης ἑώρακας; Πόθεν δὲ ἐκπορεύεται πάχη; τίς δὲ ἡτοίμασε ὑστὶφ λάθρῳ ῥύσιν; Ἐτι, Τίς ἐστὶν ὑπερτο κατήρ; Ἐκ γαστρός δὲ τίνας ἐκπορεύσεται κρύσταλλος; Πάγην δὲ ἐν οὐρανῷ καὶ βώλους θρόσου τίς τέτυκε; Καλέσεις δὲ ῥέφος γωνίῃ, καὶ τρόμφῳ ὕδατος λάθρου ἐπακούσεται

σου; Ἀποστελεῖς κεραυνούς καὶ πορεύσονται; Τίς δέδωκε γυναιξὶν ὕψουςματος σοφίαν; Ἐτι, Τίς ἡτοίμασε κέρακι βορᾶν; Νεοσσοὶ γὰρ αὐτοῦ πρὸς Κύριον κεκράγασι· πλανώμενοι, τὰ σῖτα ζητούντες. Ὅτι, Πτέρυξ πετομένη ἐλάσει, ἐὰν συλλάβῃ ἀσιδὰ καὶ νῆσσοι. Ἀφήσει εἰς γῆν τὰ ὠὰ αὐτῆς. Ὅτε κατεσιώπησε αὐτῇ ὁ Θεὸς σοφίαν, καὶ καταγελᾶσθαι ἔσκου. Καί, Ἐκ τῆς ἐπιστήμης ἐστήκεν ἰέραξ, γῆψ δὲ ἐπὶ ροσσὶς αὐτοῦ καθέσθεις αὐλίζεται.

Ἐτι ἐλάλησε Κύριος τῷ Ἰώδ· Μὴ κρίσιν μετὰ ἱκανοῦ κρίνης; ἐλέγχων δὲ Θεὸν ἀποκριθήσεται αὐτῇ; Ἐλάλησε Ἰώδ τῷ Κυρίῳ, ὅτι, Ἐγὼ κρίνομαι νουθετούμενος, καὶ ἐλέγχων Κύριον, ἀκούων. Ἐλάλησε Κύριος πρὸς Ἰώδ ἐκ τοῦ νήφους δευτέρου ἐμφανισθεὶς [373] αὐτῷ· Ζῶσαι ὡς περ ἀνὴρ τὴν ὀσφύν σου. Ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δὲ μοι ἀποκρίναι. Λόγος Κυρίου· Ὁμολογήσω ἄρα ὅτι δύναται ἡ θεξιά σου [σῶσαι]. Ἀλλὰ δὴ ἰδοὺ θηρία παρὰ σοὶ χόρτον ἴσα βουσί· ἐσθλοῦσιν. Ἡ δὲ δύναμις αὐτῷ ἐπὶ ὀμφαλοῦ γαστροῦ. Ἐστησεν οὐρὰν ὡς κινδύρισσον. Αἱ πλευραὶ αὐτοῦ, πλευραὶ χάλκισαι· ἡ δὲ ῥάχιν αὐτοῦ σιδήρεος χυτὸς. Ἰπὸ δὲ πάντα τὰ δένδρα κοιμᾶται. Ἀξίεις δὲ, φησὶ, λέοντα ἐν ἀγκίστρῳ· περιθήσεις δὲ φορβαλαρ περὶ τὴν ῥίνα αὐτοῦ. Πᾶν δὲ πλωτὸν συνελθόν οὐ μὴ ἐνέγκωσι βύρσαν μιαν οὐρᾶς αὐτοῦ Ἠγεῖται μὲν εἰδηρον ἄχυρα, χαλκὸν δὲ ὡς περ ξύλον σαθρόν. Οὐ μὴ τρώσῃ αὐτὸν τόξον χάλκιον.

Ἐως ὥστε, καὶ ἐπαύσατο λέγειν Ἰώδ· Ὅτι δὲ πάντα δύνασαι, ἀδυνατεῖ δὲ σοι οὐδέν. Τίς γὰρ ἐστὶν ὁ κρύπτων σε βουλὴν; Ἠγήμαι δὲ ἐμμαντὸν γῆν καὶ σποδόν. Ἠλεγξε Κύριος Ἐλιφᾶζ τὸν θαιμανίτην, ὅτι ἡμαρτε αὐτὸς καὶ οἱ δύο φίλοι αὐτοῦ, ὅτι οὐκ ἐλάλησεν ἐνώπιον Κυρίου ἀληθές, οὐδὲ ὡς περ θεράπων αὐτοῦ Ἰώδ. Ἐνταῦθα ἱλασμός τῶν τριῶν φίλων διὰ Ἰώδ τοῦ ἱερέως τοῦ Θεοῦ. Ὡς ἠθέλησε Κύριος τὸν Ἰώδ· εὐχαμένον δὲ αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν φίλων αὐτοῦ, ἀφῆκεν αὐτοὺς Κύριος ἁμαρτιᾶν. Ὡς ἤκουσαν πάντες ἐκ τοῦ γένους Ἰώδ, καὶ ἤλθον πρὸς αὐτὸν, καὶ ἔφαγον καὶ ἔπιον παρ' αὐτῷ, καὶ θαυμάσαντες αὐτὸν ἔδωκαν αὐτῷ ἕκαστος ἁμνάδα μιαν, καὶ τετράδραχμον χρυσοῦν. Ὡς γέγραπται αὐτὸν ἀναστήσεσθαι μεθ' ὧν ὁ Κύριος ἀνίστησιν. Ἐν οἷς καὶ ἡ δύναμις ἅπασα τοῦ βιβλίου Ἰώδ.

Σοφία Σολομώντος.

Σοφία Σολομώντος καλεῖται τὸ βιβλίον· καὶ γὰρ καὶ τοῦτο, φασὶ, Σολομών ἐστὶν ὁ ἑρμῆς. Ἐστὶ δὲ ἐν αὐτῷ διδασκαλία δικαιοσύνης, καὶ τὸ γνωρίζειν τοὺς τε φαῖλους ἀνδρας καὶ τοὺς σπουδαίους, καὶ προφητεία περὶ Χριστοῦ. Καὶ ὅτι πολλῶν πόνῳ καὶ πόθῳ κατορθοῦται σοφία. Ἐτι δὲ καὶ φυσιολογία μερική· καὶ κατὰ εἰδῶλων καὶ τῶν αὐτὰ γλυφόντων, καὶ ἐν αὐτοῖς ἐλπιζόντων, καὶ λατρευόντων· καὶ ὕμνος σὺν ἐξομολογήσει τῶν γεγενημένων τοῖς Ἰσραηλῖταις θαυμασιῶν ἐνώπιον τῶν ἐχθρῶν αὐτῶν, παρὰ τοῦ Θεοῦ. Ἡ μὲν οὖν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τούτου ἔχει τὸν τρόπον. Ἡ δὲ ἀνακεφαλαιώσις ἐστὶν ἐν τούτοις. Ἐν προοιμίῳ μὲν προτροπὴ δικαίου εἰς θεοσέβειαν, καὶ ἐλεγχος ἀσεβοῦς βλασφημίου. Μὴ ζη-

α. K. Bibliis supple τὴν συγγραφὴν.

λου γάρ, φησὶ, τοὺς ἀντιχρίστους, οἵτινές εἰσι θάνατος. Πόθεν οἱ ἀσεβεῖς ἐπὶ τῷ σταυρῶσαι τὸν Κύριον τῆς δόξης ἤλθον, τὸν αἰῶνα τοῦτον προκρίναντες. Ὅτι καὶ τοὺς ἀποστόλους εἰδῶσαν καὶ ἀπέκτειναν. Ὅτι τινὲς ἔσονται οἱ ἐξουθενούντες τὸν νόμον τοῦ Κυρίου, καὶ τινὲς οἱ ὑποταγέντες αὐτῷ.

Ὅτι οὐδὲ πλήθους ἀσεβούντων εἰς Χριστὸν φέσεται ὁ Θεός. Ἐνὸς γάρ δικαίου πιστεύοντος Χριστῷ μέλει τῷ Θεῷ, καὶ νέος ἀποθάνῃ. Γῆρας γάρ τιμον οὐ τὸ πολυχρόνιον. Εἰ καὶ ἀσεθῆς τελευταῖν τοῦ [374] πιστεύοντος Χριστῷ ἐξουθένωσεν, ἀλλ' ἐκλέγονται ἀπὸ Χριστοῦ. Οἱ ἀσεβεῖς ἀτίμῳ πτώματι παραδοθήσονται, καὶ μεγάλη κρίσει καταδικηθῶσονται οἱ διώκται τῶν τοῦ Χριστοῦ δούλων, ἐν τῇ κρίσει, ἰδόντες τὴν δόξαν αὐτοῦ καὶ αὐτῶν, καὶ αὐτοὺς εἰς κόλασιν. Ὅτι ὁ πλοῦτος μετὰ ἀλαζονείας συμβέβηται ἡμῖν. Τίς ὁργὴ τῶν ἀσεβούντων εἰς Χριστόν. Προτροπαὶ τοῖς ἀρχουσὶ τοῦ Ἰσραὴλ, ὥστε πιστεῦειν Χριστῷ. ἄλλων δὲ παράθεσις τοῖς ἀρχουσὶ τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας, πῶς ἀρχειν δεῖ, ἀποστραφέντος ἐκείνου. Τίς ἡ σοφία, ὁ ὕψος τοῦ Θεοῦ. Καὶ πῶς ὁ Λόγος σὰρξ γέγονε, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν. Ὅτι κἀγὼ ὁμοιοπαθὴς ὑμῖν ὢν ἄνθρωπος ἐκ κελεύσεως Θεοῦ πεπαιδευμαι. Περὶ Χριστοῦ· τῇ σοφίᾳ τοῦ Θεοῦ, ὅτι πάντων τὴν γνῶσιν ἐξ αὐτῆς ἔσχον. Ἐν γὰρ χειρὶ αὐτοῦ καὶ ἡμεῖς καὶ οἱ λόγοι ἡμῶν. Τίς ἡ σοφία, καὶ πῶς εἰς ἀνθρώπους ἦλθε. Μία γὰρ οὕσα πάντα δύναται, καὶ μένουσα ἐν αὐτῇ τὰ πάντα καινίζει. Τὴν σοφίαν, φησὶν, ἐκ νεότητος φιλήσας, πάντα τὰ ἀγαθὰ ἐξ αὐτῆς ἔσχον σαρκικὰ καὶ πνευματικά. Ὅτι τὸ μέγεθος τῆς σοφίας ἐγνωκῶς ἐνέτυχον τῷ Κυρίῳ, ὥστε μοι δοθῆναι τὸ ἅγιον Πνεῦμα τὸ φωτίζον με περὶ αὐτῆς. Καὶ ἐπέμφθη, ἵνα συγκοπιάζῃ μοι. Λογισμοὶ γὰρ θνητῶν δειλοί. Περὶ τῶν ἔργων τῆς σοφίας. Πῶς τὸν πρωτόπλαστον διεφύλαξεν, ἐξ ὧων κακῶν σώζει τοὺς πιστεύοντας αὐτῷ ὁ Θεός, καὶ ὅσα ἀγαθὰ παρέχει. Οἶον τὸν Νῶε, τὸν Ἀβραάμ, τὸν Λῶτ, τὸν Ἰακώβ, τὸν Ἰωσήφ, τοὺς Ἰσραηλίτας, οὓς ἐκ χειρὸς τῶν Αἰγυπτίων ἐξεβρύσαστο διὰ Μωσέως, καὶ ἐκ πέτρας ἀκροτόμου ἐδόθη αὐτοῖς ὕδωρ. Ὡς τοῖς Ὑβόνοις ἀπέστειλε σφήκας, μακροθυμῶν δὲ χρώμενος, καὶ τούτοις ἐδίδου τόπον μετανοίας, παιδεύων διὰ τούτων τὸν λαὸν εἶναι φιλόανθρωπον. Κατὰ στοιχειολατρῶν, βατράχων, σφηκῶν, μυῶν, ἀκρίδων, σκνιφῶν, ὄφειων. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἡ λίθων, ἡ φύλων εἰδώλων κατεσκευασμένων. Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ φύλου τοῖς πιστεύουσι. Τὰ περὶ τῶν εἰδωλοποιῶν, ἡ ζωγραφούντων εἰδωλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμέως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὄφειων, αἰδιούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεός τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρυγγομήτρων. Ὅτι καὶ ἐπὶ δήγματος ὄφειων σωτηρία τοῦ λαοῦ σου δι' ὄφειος χαλκοῦ ἐσταυρωμένου· τοὺς δὲ ἐχθροὺς αὐτῶν δι' ὄφειων καὶ μυῶν ἀπέκτεινεν. Ὅτι ἀγγέλιον τροφὴν ἐψώμισε τὸν λαὸν πρὸς πᾶσαν ἰδούσαν ἰσχύουσαν, καὶ πρὸς πᾶσαν ἁρμονίαν γαῦσιν. Ὅτι χάλασαν Αἰγυπτίους μετὰ πυρὸς ἐπέμψεν πρὸς διαφθοράν γεννημάτων. Ὅτι τοῖς Αἰγυπτίοις ἐπέμψεν ψηλαφτὸν σκότος, καὶ τὰ ἐν οὐτῷ κακὰ.

τοῖς δὲ ὁσίοις αὐτοῦ φῶς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἐν τῇ ἐρήμῳ στύλον πυρὸς· καὶ ἀντὶ μὲν θανάτου νηπιῶν Ἰσραὴλ, τῶν Αἰγυπτίων πρωτοτόκων θάνατος καὶ καταποντισμός· [375] ἀντὶ δὲ θανάτου πρωτοτόκων, σωτηρία Ἰσραὴλ δι' αἵματος προβάτου. Καὶ ἐπὶ μὲν θανάτῳ δικαίων ἐν ἐρήμῳ, Ἀαρὼν ἐξήλασσε, Κυρίῳ προσευξάμενος καὶ θυμιάσας· ἐπὶ δὲ θανάτῳ Αἰγυπτίων ἐν Ἐρυθρᾷ θαλάσῃ, ἀνελεῖμυν θυμὸς, τοῦ δὲ λαοῦ παράδοξις ὁδοπορία. Ὅτι διὰ μισοφέντων ἔπαθον ταῦτα οἱ Αἰγύπτιοι, ὡς καὶ οἱ Σοδομίται. Ὅτι τὰ στοιχεῖα ὑπόκειται τῇ θεῇ κρίσει Χριστοῦ, πρὸς ὃ βούλεται ρυθμιζόμενα, ὡς χορδαὶ κιθάρας τῷ κιθαρίζοντι. Ἐν οἷς πᾶσα δύναμις τῆς Σοφίας Σολομῶντος τῆς λεγομένης Παναρέτου.

Παροιμίαι Σολομῶντος.

Παροιμίαι Σολομῶντος τὸ βιβλίον καλεῖται, ἐπειδὴ καὶ ταύτας Σολομῶν ἐστιν ὁ λαλήσας καὶ γράψας. Οὗτος δὲ διαδεξάμενος τὴν βασιλείαν Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, ἤρξατο τῷ Θεῷ λαθεῖν σοφίαν ὑπὲρ πλοῦτον, καὶ ὑπὲρ ἄμυναν ἐχθρῶν. Λαθὼν τοίνυν, καὶ γενόμενος σοφὸς ὑπὲρ πάντας τοὺς πρὸ αὐτοῦ καὶ μετ' αὐτὸν ἀνθρώπους, θαυμασθεὶς τε ἐπὶ πᾶσιν οἷς ἐποίησε καὶ ἐλάλησε, τρισχιλίαι μὲν παραβολὰς καὶ πεντασχιλίαις ψόδαις ἐλάλησε· καὶ ἐφυσιολόγησε περὶ πάντων τῶν τε ἐκ γῆς φυομένων, καὶ περὶ πάντων τῶν ζώων. Συνέγραψε δὲ, ὡς μὲν τινὲς φασί, τρία μόνον βιβλία. Τοῦτο τε, καὶ τὸν Ἐκκλησιαστήν, καὶ τὸ Ἄσμα τῶν ψαλμῶν· ὡς δὲ τινες, καὶ τὴν Σοφίαν τὴν ἀπογεγραμμένην καὶ λεγομένην Πανάρετον· γνησίαν γὰρ αὐτοῦ καὶ ταύτην λέγουσιν εἶναι. Καὶ τοῦτον μὲν Παροιμίαι ἐπέγραψεν. Εἰσὶ δὲ παροιμίαι λόγοι σοφοί, ὡς αἰνίγματα, ἅτινα ἕτερον μὲν τι αὐτόθεν δηλοῦντά ἐστιν, ἕτερον δὲ ἐν ὑπονοίᾳ ἐπαγγέλλονται. Τῶν δὲ τοιούτων εἰδὸς εἰσὶν αἱ παροιμίαι. Οὕτω γὰρ καὶ οἱ μαθηταὶ τοῦ Κυρίου λέγουσιν ἐν τῷ κατὰ Ἰωάννην Εὐαγγελίῳ, ὅτε τοῦ Κυρίου πολλὰ εἰρηκότος, πρότερον ἐγκεχυρμένη διανοίᾳ, ὑστερὸν φασὶν αὐτῷ· Ἴδε νῦν παρήρησά λαλεῖς, καὶ παροιμίαν οὐδεμίαν λέγεις· ὡς τῶν παροιμιῶν μὴ ἐκ φανεροῦ, ἀλλὰ κεχυρμένως λεγομένων. Ἐπεὶ οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ πλεστοὶ λόγοι τοιοῦτοί εἰσιν, διὰ τοῦτο Παροιμίαι ἐγράψεν (ἰ. ἐπέγραψε) τὸ βιβλίον. Ἰννομάσθη δὲ παροιμία, ἐπειδὴ παρὰ πάσης ἑδοῦ ἐγράφησαν οἱ τοιοῦτοι λόγοι, πρὸς διόρθωσιν καὶ διδασκαλίαν τῶν ἐν ταῖς ὁδοῖς πορευομένων. Παρὰ τὰς ὁδοὺς δὲ ἐγράφοντο, ἐπεὶ μὴ πάντες ἐχῶρον τοὺς τῆς ἀληθείας λόγους· ἵνα καὶ διερχόμενοι καὶ βιάποντες διερευνῶσι τὰ γεγραμμένα, καὶ οὕτω παιδεύωνται οἱ ἄνθρωποι. Τινὲς γοῦν ὀρίζονται αὐτὰς οὕτως, ῥῆμα παρόδιον ἀπὸ τινος ἐνὸς εἰς πολλὰ μεταλαμβάνόμενον. Ἔστιν οὖν ἐν τῷ βιβλίῳ οὕτω γνῶσις σοφίας καὶ παιδείας, νόησις λόγων φρονήσεως, στροφαὶ λόγων, δικαιοσύνης ἀληθοῦς νόησις, κρίματα κατευθύνειν, [376] καὶ ἐπαγγελία τοῦ γινώσκειν ἐκ τούτων παραβολὰς, ῥήσεις σοφῶν, αἰνίγματα, σκοτεινοὺς λόγους. Καὶ εἰσὶ γνῶσεις σοφίας καὶ παιδείας. Ἐπειδὴ γὰρ Ἕλληνες μὲν σοφίαν ἔχειν ἐπαγγέλλονται, αἰρετικοὶ δὲ νομίζουσι παιδείαν ἔχειν, διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ σοφίαν καὶ παιδείαν διδάσκει, ἵνα μὴ τῇ ὁμωνυμίᾳ τῆς σοφίας εἰς τὰ σοφίσματα τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν αἰρετικῶν ἐμπίσῃ τις. Καὶ γὰρ Ἕλληνες μὲν οἰόμενοι τινες εἶναι, καὶ

et desiderio ad comparandam sapientiam. Ad hæc de quibusdam naturæ partibus disputatur, itemque contra idola, et illorum sculptores, et contra eos qui spem in illis ponunt, ipsaque colunt. Præterea hymnus cum confessione mirabilium operationum, quæ Israelitis coram ipsorum inimicis a Deo factæ sunt. Hæc itaque complectitur hic liber. Recapitulatio autem sic habet. In procemiis adhortatio justi ad pietatem, et reprehensio impij blasphemi. Nam, *Ne æmuleria*, inquit, *antichristos*, qui sunt ipsa mors. Unde factum sit, quod impij eo devenerint, ut Dominum gloriæ crucifigerent, dum præsens sæculum illi anteferrent. Quod etiam ipsi apostolos persequuti sint et occiderint. Quod futuri sint quidam qui legem Domini contemnant, quidam vero alii sint illi obtemperaturi.

Quod Deus multitudini eorum, qui in Christum impie agunt, non sit parciturus. Unius enim justi Christo credentis cura est Deo, etiamsi in adolescentia moriatur. *Senectus enim venerabilis est non diuturna* (Cap. 4. 8). Etsi impius mortem ejus qui Christo credit contemnit, at illi eliguntur in Christo. Impii ignominiosæ ruinæ tradentur, et magno judicio ac condemnationi subjicientur ii, qui Christi servos persequuntur, videntes gloriam ejus et ipsorum, seque ad supplicium rapi. Quod divitiæ cum arrogantia nobis accedant. Quæ sit ira Dei in eos qui impie egerunt in Christum. Adhortatio, imo potius denuntiatio principibus Israel, ut Christo credant; imo potius denuntiatio principibus Catholicæ Ecclesiæ, quomodo regere debeant post illius abcessum. Quæ sit sapientia, nempe Filius Dei. Et quomodo Verbum caro factum sit, inque nobis habitaverit. Quia ego, inquit, eadem quæ vos passus sum, homo cum sim, ex jussu Dei disciplinæ subditus. De Christo: Ex sapientia Dei, inquit, omnium cognitionem habeo: *In manu enim illius, et nos sumus, et sermones nostri* (Cap. 7. 16). Quæ sit sapientia, et quomodo in homines venerit. *Cum enim unica sit, omnia potest, et cum in seipsa maneat, omnia tamen innovat* (Ibid. v. 27). Sapientiam, inquit, à juventute amavi, et omnia bona ex illa accepi, carnalia et spiritualia. Cognita enim magnitudine sapientiæ, postulavi a Domino ut daretur mihi Spiritus sanctus, qui me de illa illuminaret. Et missus est, ut mecum laboraret. *Cogitationes namque mortalium timidæ sunt* (Cap. 9. 14). De operibus sapientiæ. Quomodo primum hominem custodierit, ex quantis malis Deus credentes sibi servet, et quanta illis bona præstet, ut videre est in Noe, Abraham, Lot, Jacob, Joseph, et in Israelitis, quos ex manu Ægyptiorum eripuit per Moysen, et aqua ex prærupta petra potavit. Quomodo septem gentibus vespas miserit, et lenitate misericordiaeque usus, illis postea per illa populum erudiens, ut benignus esset et humanus. Contra adoratores elementorum, ranarum, sciniphum, murium, locustarum, vesparum, serpentum. Contra adoratores idolorum ex auro, argento, ligno, lapidibus. Quod per lignum salus sit credentibus. De sculptoribus vel pictoribus idolorum. De omnibus idololatriæ malis. De impia religione, et quot illi insint mala. De figulo et fictilibus idolis. De omnibus idolis, quæ a gentibus coluntur, inimicissimarum bestiarum, serpentum, catorum, et similium. Quod Israeli Deus beneficium contulerit, pro ranis coturnicem mittens. Quod contra morsum serpentum per æneum serpentem in cruce suspensum populo facta sit; inimici vero ipsorum per locustas et mures occisi sint. Quod populum angelorum cibo aluerit, quamcumque voluptatem habente, et ad quemcumque gustum accommodato. Quod grandinem cum igne ad corrumpendas fruges in Ægyptios miserit. Quod palpabiles tenebras in Ægyptios miserit, et quæ in ea re inerant mala: sanctis vero suis lucem in Ægypto, et columnam ignis in solitudine: et quod propter occidi jussos Israelitarum infantes, Ægyptiorum primogenitos mors, et ipsos Ægyptios submersio sustulerit: ut pro morte primogenitorum salus Israeli per sanguinem agni concessa sit. Et pro morte justorum in solitudine, Aaron Dominum precibus et incenso placarit: pro morte vero Ægyptiorum in mari Rubro, fuerit ira Dei absque misericordia, et iter populi insolens. Quod propter inhumanitatem erga advenas mala ista passi sint Ægyptii, quemadmodum et Sodomitæ. Quod elementa divino Christi judicio subsint, ad illius imperium parata, sicut chordæ citharæ citharam pulsanti. In his comprehenditur vis omnis Sapientiæ Salomonis quæ Panaretos vocatur.

PARCEMIÆ SEU PROVERBIA SALOMONIS.

Parcemiæ seu Proverbia Salomonis vocatur hic liber, quia illa Salomon et dixit, et scripsit. Ille vero cum regnum David patris suscepisset, precatus est Deum ut sapientiam acciperet potius, quam divitiis et hostium ultionem. Hanc cum accepisset, et præ omnibus mortalibus qui ante et post ipsum fuerunt, sapiens esset: ac cum in omnibus dictis factisque suis admirationi esset, tria millia parabolarum, et quinque millia cantica proloquutus est: disputavitque de omnibus, tam de iis quæ ex terra proveniunt quam de omnis generis animantibus. Scripsit autem, ut quidam aiant, tres tantum libros, hunc videlicet, Ecclesiasten, et Canticum Canticorum; ut autem quidam dicunt etiam Sapientiam, quæ sic inscribitur, et Panaretos dicitur: nam hoc etiam germanum ejus esse opus dicunt. Hunc porro Parcemiæ seu Proverbia inscripsit. Sunt autem parcemiæ verba sapientiæ, velut ænigmata, quæ ex se quidem aliud exhibent, aliud vero per suspensionem indicant. Horum autem species sunt proverbia. Sic enim discipuli Domini loquuntur in Evangelio Joannis, quando, Domino multa obscure dicente, tandem dicunt ei: *Eccæ nunc palam loqueris, et proverbium nullum dicis* (Joan. 16. 29), ut intelligas proverbia, non aperto, sed obscuro sensu dici. Quoniam igitur tales plerumque sunt in hoc libro sententiæ, ideo Parcemiæ seu Proverbia inscriptus hic liber est. Est autem inde dicta parcemia, quod per vias tales sententiæ conscribi

solitæ essent, ad correctionem et doctrinam eorum, qui iter instituerent. Per vias autem scribebantur, quia non omnes veritatis sermones capiebant : ut vel in transeundo et talia conspiciendo, quæ scripta essent exquirere, atque ita erudirentur homines. Quidam autem parcemias ad hunc modum definiunt : Dictum parodium, seu in via positum, ab uno quodam ad multa translatum. Est igitur in hoc libro notitia sapientiæ et disciplinæ, intellectus sermonum prudentiæ, strophæ verborum, justitiæ veræ intellectus, ad dirigendum judicia, et pollicitatio cognoscendarum ex istis parabolarum, dictorum sapientium, ænigmatum, et obscurorum sermonum. Et sunt notitiæ sapientiæ et disciplinæ. Cum enim et Græci sapientiam habere polliceantur, et hæretici habere se disciplinam arbitrentur ; ideo hic veram sapientiam ac disciplinam docet ; ne ex similitudine nominis sapientiæ, in sophismata Græcorum et hæreticorum quis incidat. Græci enim putant se hac in re præstare, ac *Dicentes se sapientes esse, stulti facti sunt* (Rom. 1. 22). Hæretici vero eruditos esse se rati, aversi sunt et peccant, proprio judicio condemnati. Sapiens vero si divina eloquia audierit, sapientior erit. Etenim si legitima Dei audierit et custodierit, et in disciplina Domini negligens non fuerit, nec fallacia quadam allectus fuerit, filius sapiens evadet, et eruditus factus, statim etiam cognitionem Dei accipiet. Hac enim sapientes instituuntur. Sermonem vero prudentum intellectus, doctrina est de solo vero Deo. Græcorum namque alii corpus esse dixerunt Deum, alii simulacris etiam ipsum assimularunt. Hæretici vero et ipsi in veri cognitione desipuerunt. Propterea hic de vera cognitione Dei hæc enarrat : quod quidem ineffabilis sit : « Gloria Dei abscondit verbum ; » de providentia vero ejus sic loquitur : « In omni loco oculi Domini contemplantur bonos et malos » (Prov. 25. 2. et 15. 3). Et iterum : « Dives et pauper alter alteri occurrerunt : utrosque vero fecit Dominus » (Cap. 22. 2). Et, « Dum conveniunt fœnerator ac debitor, utrosque speculatur Dominus » (Cap. 29. 13). Et, « Sunt enim in conspectu oculorum Dei viæ viri, et omnes orbitas ejus speculatur » (C. 5. 24). Judicium quoque ejus commemorat, dicens : « Sacrificia impiorum abominatioes sunt Domini : vota autem recte ambulantium accepta sunt apud eum » (Cap. 15. 8). Et iterum : « Domos conviciatorum dissipat Dominus, firmat autem terminum viduæ » (Cap. 15. 23). Opificium vero illius non simpliciter, sed eo quod per Verbum ac sapientiam suam cuncta faciat ; qui potissimus veri Dei character est, quod ait Filii Pater. Ait igitur : « Sapientia Deus fundavit terram » (Cap. 3. 19). Et iterum : « Deus fecit regiones et deserta et summities habitatas ejus, quæ sub cælo est. Quando præparabat cælum, aderam ipsi, et separabat thronum suum supra ventos, quando validas faciebat desuper nubes, cum eo eram cuncta componens. Ego eram in qua lætabatur, singulis diebus lætabar in conspectu illius » (Cap. 8. 26 - 30). Strophæ verborum sunt in isto libro : nam si quis ea mente verset, re-

serabit et inveniet sententiam in ipsis sitam. Qualia sunt hæc : « Incolumis evasit ab æstu filius intelligens ; corrumpitur autem a vento in messe filius iniquus » (Cap. 10. 6). Et iterum : « Sollicite cura quæ in agro sunt viridia, et herbam demetas, et fœnum montanum collige, ut oves habeas ad vestitum » (Cap. 27. 25. 26). Et rursus : « Si conviva sederis ad cœnam in mensa magnatum, mente intelligas quæ apponuntur tibi » (Cap. 23. 1) : et alia consimilia. Veræ justitiæ dictus est intellectus : quoniam differenter quidam justitiæ vocabulum accipiunt ; aliis dicentibus justitiam esse, ut reddat quis quod custodiendum accepit : aliis vero, si malum reddatur pro malo, et bonum pro bono. Hujusmodi autem definitiones accuratæ non sunt. Ne dixeris enim, Quo ille erga me usus est modo, eodem utar ego, poenas de illo sumam pro injuria qua me affecit. Quamobrem hic, quæ vera sit justitia, docet : eam videlicet veram esse justitiam, si unicuique quod suum est reddatur. « Cumprimis honora Dominum de justis tuis laboribus, et primitias illi da de tuis justitiæ fructibus » (Cap. 3. 9). Deinde honora regem, et parentibus debitum exhibe officium, omnibus vero quod æquum est. Et hic quidem unus est typus. Alter vero, ut animam suam quisque justificet, æquabilitatem custodiendo, ita ut in inæquabilitatem non declinet, sed rationi obtemperet, *Ne malo consilio, quo juventutis doctrina repudiatur, capiaris* (Cap. 2. 16. 17) : sed cum consilio omnia facias, et cogitationes tuæ sint judicia, ita ut seipsum quisque judicet, et omne desiderium probum habeat : *Omne quippe justorum desiderium bonum est* (Cap. 11. 23) ; et, *Concupiscentia justi accepta est* (Cap. 10. 24). Quod autem iracundiam spectat, *Ne sis amicus*, inquit, *viro furioso, et amico iracundo ne cohables* (Cap. 22. 24). *Omnem enim iram suam emittit insipiens : sapiens vero illam ex parte recondit* (Cap. 29. 11). Qui seipsum ad hunc componit modum, et singulas cujusque partis animæ actiones sanas et innocuas custodit, is demum veram agnitus est justitiam. Judicia vero dirigere est imprimis justo secundum legem Dei judicare, ut ait : « Aperi os tuum verbo Dei, et sane de omnibus judica. Pauperem vero et imbecillum dijudica » (Cap. 31. 8. 9). « Qui namque dicit de impio, Justus est, execrabilis est populus, et odiosus inter gentes. Personam enim in judicio reverteri bonum non est » (Cap. 24. 24. 25). Hoc quidem palam et aperte dicendum est : deinde, ut quod judicium in alios quispiam profert, id ipsum in sese dirigat, seque ipse examinet : corripiatque si excesserit ira : cohibeat, si vehementior fuerit concupiscentia : excitet, si dormierit vis ratiocinii, dicens : *Quousque piger, jaces* (Cap. 6. 9) ? Ita enim se juste gerens, accusatorque sui factus, rectum judicium proferre dicet, nec audiet ab alio : *Qui alium doces, teipsum non doces ? qui ais, Non mæchaberis, mæcharis* (Rom. 2. 21. 22) ? Quemadmodum enim qui iter facit, si recta gradiatur via, ad finem viæ pervenit : sic qui recta profert judicia, justus agnoscetur et sapiens. Parabolæ autem dicuntur sermones, quasi imagines eorum

Φάσκοντες εἶναι σοφοί, ἐμωμήθησαν. Αἱρετικοὶ δὲ παιδεύεσθαι νομίζοντες ἐξεστράφησαν, καὶ ἀμαρτάνουσιν ὄντες αὐτοκατάχρητοι. Τῶν δὲ θείων λόγων ἀκούσας σοφός, σοφώτερος ἔσται. Τῶν γὰρ νομίων τοῦ Θεοῦ ἀκούσας, καὶ ταῦτα φυλάξας, ἐπὶ τῇ παιδείᾳ Κυρίου μὴ ὀλιγωρήσας, μηδὲ ἐλκυσθεὶς ἀπάτῃ, υἱὸς σοφῶς γενήσεται, καὶ πεπαιδευμένος γενόμενος ταχέως καὶ τὴν παρὰ Θεοῦ γνῶσιν διέξεται. Ταύτῃ γὰρ οἱ σοφοὶ παιδεύονται. Νόησις δὲ λόγων φρονήσεως ἡ περὶ τοῦ μόνου καὶ ἀληθινοῦ ὄντος Θεοῦ διδασκαλία. Ἐπὶ γὰρ Ἑλλήνων οἱ μὲν σῶμα τὸν Θεὸν εἶπον, οἱ δὲ εἰδώλους αὐτὸν ὁμοίως ἐλάτρευσαν. Αἱρετικοὶ δὲ καὶ αὐτοὶ περὶ τοῦ ὄντος παρεφρόνησαν. Λιὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ περὶ Θεοῦ γνῶσιν ἐξηγεῖται, τὸ μὲν ἀνεκφραστον αὐτοῦ λέγων, *Ἀδῶα Θεοῦ κρύπτει λόγον*· τὸ δὲ προνοητικὸν αὐτοῦ φησιν· *Ἐν παντὶ τόπῳ ὀφθαλμοὶ Κυρίου σκοπεύουσι κακὰς τε καὶ ἀγαθὰς*. Καὶ πάλιν, *Πλουσίος καὶ πτωχὸς συνήτητησαν ἀλλήλοις, ἀμφοτέρους δὲ ἐποίησεν ὁ Κύριος*. Καὶ, *Δαειστοῦ καὶ χρεωφειλέτου ἀλλήλοις συναλλόντων, ἐπισκοπῇ ποιῶνται ἀμφοτέρων ὁ Κύριος*. Καὶ, *Ἐνώπιον γὰρ εἰσι τῶν τοῦ Θεοῦ ὀφθαλμῶν ὁδοὶ ἀνθρώπου*· εἰς δὲ πάσας τροχιάς αὐτοῦ σκοπεύει. Καὶ τὸ μὲν κριτικὸν αὐτοῦ φησιν· *Θυσίαι ἀσεβῶν βδέλυγμα Κυρίου*· *εὐχὰς δὲ κατεσθινόντων δευαὶ παρ' αὐτῶ*. Καὶ πάλιν· *Οἰκους ὑβριστῶν κατασπῇ Κύριος, ἔσθησε δὲ ὄριον χήρας* (*legebatur in Ms. χώρας*). Τὸ δὲ δημιουργικὸν αὐτοῦ οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ὅτι διὰ τοῦ ἰδίου λόγου καὶ τῆς σοφίας πάντα ποιεῖ· ὁ μάλιστα χαρακτηρίζει τὸν ἀληθινὸν Θεόν, ὅτι Ἰησοῦ Πατὴρ ἔστι. Λέγει γοῦν· *Ὁ Θεὸς τῇ σοφίᾳ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν*. Καὶ πάλιν, *Ὁ Θεὸς ἐποίησε χώρας καὶ οἰκήτους, καὶ ἄκρα οἰκούμενα τῆς ὑπ' οὐρανόν*. *Ἦν ἡκα ἡτοίμαζε τὸν οὐρανόν, συμπαρίμην αὐτῶ, καὶ οὐκ ἀφώριζε τὸν αὐτοῦ θρόνον ἐπ' ἀνέμων, ἦν ἡκα ἡσυχυρὰ ἐποίησε τὰ ἄνω νέφη, ἡμην παρ' αὐτῶ ἀρμόζουσα*. Ἐγὼ ἡμην ἡ προσέχαιρε, καθ' ἡμέραν δὲ εὐφραίνομην ἐν προσώπῳ αὐτοῦ. Στροφαὶ λόγων εἰρηγναι, ἐπειδὴ στρέφω τις αὐτοῦς τῇ διανοίᾳ, ἀνοίγει καὶ εὐρίσκει τὸν ἐν αὐτοῖς ἐγχεῖμενον νοῦν. Οἷά εἰσι· *Δισσώθη ἀπὸ τοῦ καύματος υἱὸς νοήμων*· ἀνεμόσφορος γίνεται ἐν ἀμῇ τῶ υἱὸς παράνομος. Καὶ πάλιν, *Ἐπιμελοῦ τῶν ἐν τῷ πεδίῳ χλωρῶν, καὶ καρεὶς πᾶσαν, καὶ συνάγαγε χόρτον ὄρειον, ἵνα ἔχης πρόβατα εἰς ἱματισμόν*. Καὶ πάλιν, *Ἐὰν καθίσσης δειπνεῖν ἐπὶ τραπέζης δυναστῶν, ῥοητῶς ῥοεὶ τὰ παρατιθέμενά σοι*· καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Δικαιοσύνης ἀληθοῦς [377] νόησις εἰρηγναι, ἐπειδὴ τινες ἐξειλήφασιν τὸ δίκαιον· τῶν μὲν λεγόντων, *Δικαίον ἔστι*, τὸ ἀποδιδόνα ἅπερ *Δαδὲ* τις φυλάξει· τῶν δὲ, τὸ δίδονα κακὸν ἀντὶ κακοῦ, καὶ ἀγαθὸν ἀντὶ ἀγαθοῦ. Συμβαίνει δὲ μὴ ἀκριβεῖς εἶναι τοὺς τοιούτους ὅρους. Μὴ εἰπῇς γὰρ, *Ὅν τρόπον ἐχρήσατό μοι, χρῆσθαι αὐτῶ, τίσομαι δὲ αὐτόν*· καὶ με ἡδίκησε. Διὰ τοῦτο οὗτος τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην διδάσκει τούτοις· τὸ ἀληθὲς δίκαιον, τὸ ἀποδιδόνα ἑκάστῳ τὸ ἴδιον. Προηγουμένως μὲν τίμα τὸν Κύριον ἀπὸ σῶν δικαίων πόρων, καὶ ἀπάρχου αὐτῶ ἀπὸ σῶν καρπῶν δικαιοσύνης. Ἐπειτα τίμα βασιλέα, καὶ τοῖς μὲν γονεῦσι τὸ καθήκον ἀποδίδου, τοῖς δὲ πᾶσι τὸ ἴσον. Καὶ οὗτος μὲν εἰς τύπος. Δεύτερος δὲ, δικαιοῦν τὴν ψυχὴν αὐτοῦ, τὴν ἰσότητά φυλάττειν, ὥστε μὴ κλίνειν εἰς ἀνισό-

τητα· ἀλλὰ τῷ μὲν λογικῷ, *Μὴ σε καταλάβῃ βουλή κακὴ*, ἡ ἀπολείπουσα διδασκαλίαν νουότητος, ἀλλὰ μετὰ βουλῆς πάντα ποιεῖ, καὶ οἱ λογισμοὶ σου ἔστωσαν κρίματα· ὥστε κρίνειν αὐτὸν ἔκαστον, καὶ τὴν μὲν ἐπιθυμίαν πᾶσαν ἔχειν ἀγαθὴν· *Ἐπιθυμία γὰρ δικαίων πᾶσα ἀγαθὴ, καὶ ἐπιθυμία δικαίου δεκτή*. Κατὰ δὲ τὸ θυμικόν, *Μὴ ἰσθὶ ἐκείρος ἀνδρὶ θυμῶδε*, *φίλῳ δὲ ὀργίλῳ μὴ συναυλίζου*. *Ὁ λόγος γὰρ τὸν θυμὸν ἐκφέρει αὐτοῦ ἄφρων*· ὁ δὲ σοφὸς ταμιεύεται κατὰ μέρος. Οὕτω δὲ αὐτὸν ρυθμίζων ἔνθρωπος, τὴν ἰδίαν ἑκάστου μέρους τῆς ψυχῆς πρᾶξιν ὑγιῇ καὶ ἀσινῇ φυλάττων, ἔσται γινώσκων τὴν ἀληθῆ δικαιοσύνην. Κρίματα δὲ κατευθύνειν ἔστι. Προηγουμένως μὲν κρίνειν δικαίως κατὰ τὸν τοῦ Θεοῦ νόμον, ὥς φησι· *Ἄνοιγες σὸν στόμα λόγῳ Θεοῦ, καὶ κρίνεις πάντας ὑγιῶς*. *Διέκρινε δὲ πένητα καὶ ἀσθενῆ*. Ὁ γὰρ εἰπὼν τὸν ἀσθενῆ, *δικαιῶς ἔστιν*, ἐπικατάρατος τοῖς λαοῖς καὶ μισητός εἰς ἔθνη. Αἰδεῖσθαι γὰρ πρόσωπον ἐν κρίσει οὐ καλόν. Τοῦτο μὲν ἐκ τοῦ φανεροῦ ῥητέον· ἔπειτα δὲ ἵνα ὅπερ ἑτέρους κρίνει τις, τοῦτο καὶ εἰς αὐτὸν τὸ κρίμα κατευθύνῃ, καὶ αὐτὸν δοκιμάξῃ, ἐπιτιμῶν μὲν αὐτῷ, ἐὰν πλεονεκτῇ ὁ θυμὸς· ἐπέχων δὲ, ἐὰν περισσεύῃ ἡ ἐπιθυμία· διεγείρων δὲ, ἐὰν ἀρτυνοῖ τὸ λογιστικόν, λέγων· *Ἐως πότε, ὀκνηρὲ, κατὰκεισαι*· Οὕτω γὰρ αὐτὸν δικαίως ἔγων, καὶ κατήγορος αὐτοῦ γινόμενος, κρίμα κατευθύνειν μαθήσεται, καὶ οὐκ ἀκούσεται παρ' ἑτέρου· *Ὁ διδάσκων ἕτερον, σεαυτὸν οὐ διδάσκει*; ὁ λέγων, *Μὴ μοιχεύσης, μοιχεύεις*; *Ὅσπερ γὰρ ὁ ὀδεύων καὶ κατευθύνων τὴν ὁδὸν φθάνει εἰς τὸ τέλος*· οὕτως ὁ κατευθύνων κρίματα, δικαίως γνωσθήσεται καὶ σοφός. Παραβολαὶ δὲ λέγονται λόγοι. ὥσπερ εἰκόνες τῶν λεγομένων. Ἐξ αὐτῶν γὰρ διὰ τὴν ὁμοιότητα τὸ λεγόμενον καταλαμβάνεται. Οὕτω γὰρ ὁ Κύριος εἶπεν, ὥς ὁ Μάρκος· φησί· *Τίτι ὁμοιώσω τὴν βασιλείαν τοῦ Θεοῦ, ἡ ἐν πόλει παραβολῇ παραβάλλωμαι αὐτῇ*; ὥς τῶν κατὰ ὁμοίωσιν λεγομένων παραβολῆς οὐσης. Καὶ γὰρ λέγων, *Ὁμοία ἔστιν ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ*, ὑστερον ἐπέφερε, *Διὰ τοῦτο ἐν παραβολαῖς αὐτοῖς λαλῶ*. Εἰσὶν [378] οὖν τοιαῦται αἱ παραβολαὶ· *Ὅσπερ ἐξ ὁδοῦ χιόνος ἐν ἀμῇ τῷ κατὰκαυμα ὤφειλε, ὅπως ἀγγελοὺς πιστοὺς τοὺς ἀποσταλλάντας αὐτόν*. Καὶ πάλιν· *Ὅσπερ ἀνέμοι, καὶ νέφη, καὶ ὕετοι, οὕτως οἱ καυχώμενοι ἐπὶ δόσει ψευδεῖ*· καὶ τὰ ὅμοια τούτοις. Ῥῆσεις δὲ σοφῶν εἰσι λόγοι οὐ σεσοφισμένοι, οὐδὲ ἐν τῷ πιθανῷ ἀπατώντες, ἀλλ' ἡκριβωμένοι· οὐχ ὥς κατὰ πρόσταξιν δὲ λεγόμενοι, ἀλλ' ὥς παρ' αὐτῶν γνωσθέντες, καὶ ὥς ἀποφάσεις αὐτῶν προσφερόμενοι· οἷοι εἰσι· *Καρδίας εὐφραίνομένης, πρόσωπον θάλλει*· ἐν δὲ λύπαις οὐσης, *σκυθρωπάει*. Καὶ, *Καρδία ὀρθὴ ζητεῖ αἰσθησιν*· *στόμα δὲ ἀπαιδεύεται γινώσκει κακὰ*. Καὶ, *Μίσος ἐγείρει νείκος*· *πάντας δὲ τοὺς μὴ φιλονεικούντας καλύπτει φίλια*. Καὶ, *Ὅς καταφρονεῖ πράγματος, καταφρονηθήσεται ὑπ' αὐτοῦ*· ὁ δὲ φροδόμενος ἐντολῇ, οὗτος ὑγιαίνει. Τῶν μὲν γὰρ ἄλλων ἀνθρώπων οἱ λόγοι κατὰ πλεῖστον ἀμφίβολοι τυγχάνουσιν ὄντες· οἱ δὲ τῶν σοφῶν, οἷοι εἰσιν οὗτοι, ἀληθεῖς εἰσιν, καὶ πανταχόθεν ἡκριβωνται, ὥστε μηδὲ ἀντιλέγεσθαι αὐτούς. Καὶ οἱ μὲν ἄλλοι ἄνθρωποι ἀπὸ τοῦ τέλους γνωρίζουσι τὸ πρᾶγμα· οἷόν ἐστιν, ὅτι ὁ δίκαιος φαῦλός ἐστι, καὶ ὁ μοιχὸς οὐ καλός· τοῦτο δὲ καὶ παντὶ δήλῳ ἂν εἴη. Οἱ δὲ σοφοὶ

τὰς ἀρχὰς τῶν πράξεων προλέγουσιν, ἐν ἑκάστῳ γινώσκων τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν φυλάττεται, καὶ ὥσπερ σύμβολον τῶν τῆς ψυχῆς κινήσεων παραγγέλλουσιν, οἷά ἐστι τὰ προειρημένα· *Μίσος ἐγείρει τῆκος, πάντα δὲ τοὺς μὴ φιλονεικοῦντας καλύπτει φίλια*. Ὁ γὰρ φίλερις ἀπὸ μίσους ἔχει τὴν ἀρχὴν τῆς τοιαύτης κακίας, καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι ἀγαπᾶν τὸν φιλονεικούντα. Πάλιν δὲ ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁ μὴ φιλονεικῶν, γνώρισμα ἀγάπης ἔχει. Καὶ οὐκ ἂν τις εἴποι φιλονεικῶν τὸν ἀγαπῶντα· ὡς πάλιν τὸ, *Ἐν ἐπιθυμίαις ἐστὶ πᾶς ἀεργός*· καὶ πᾶς δξύθυμος πρῶσσει μετὰ δβουλίας. Τοῦ γὰρ ἀεργοῦ ἐσήμενε τὴν ψυχὴν ἐν πάσαις ἐπιθυμίαις βεδυθίσθαι, καὶ τὸν δξύθυμον μηδεμίαν ἔχοντα βουλὴν ὀρθὴν ἐδήλωσε. Καὶ ὅπως οὗτοι τὰ ἡθικά μᾶλλον ἀπαγγέλλουσι, τὴν ἀρχὴν τῆς πράξεως, ὅθεν συνίστανται, λέγοντες, ὅτι τῆς μὲν φιλονεικίας προηγείται μίσος· τοῦ δὲ μὴ φιλονεικεῖν προηγείται ἀγάπη, καὶ τῆς μὲν ἀεργίας προηγείται ἡδονὴ κακῇ· τοῦ δὲ δξύθυμου προηγείται ἀβουλία· καὶ τοῦ μὲν ἐξουθενημένου ἀρχὴ ἐστὶ τὸ καταφρονεῖν αὐτὸν τοῦ νόμου· τῆς δὲ ὑγείας προηγείται ὁ φόβος τοῦ Θεοῦ· καὶ τῆς μὲν ἀπωλείας τῆς ψυχῆς ἐστὶν ἀρχὴ τὸ ἀφύλακτον ἔχειν τὸ στόμα· τοῦ δὲ πτοεῖσθαι τινα προηγείται ἡ προπᾶτεια. Οὕτω δὲ ἐκάστην ῥῆσιν ἀναλῶν, εὐρήσεις εἰρημένην καὶ γεγραμμένην ὑπὲρ τοῦ τοῦς ἀκούοντας καὶ μανθάνοντας τὰς ἀρχὰς τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν, φεύγειν μὲν τὰ φαῦλα, πράττειν δὲ τὰ ἀγαθὰ. Αἰνίγματα δὲ καὶ σκοτεινοὶ λόγοι, οὔτινες ἀσφαλεῖς μὲν οὕτως εἰσιν, ὥστε ἀνιῶν τὸν ἐντυγχάνοντα τὸ μηδὲν ἐμφαίνειν, μηδὲ τινα ὑπόνοιαν παρέχουσιν· ἐρευνώμενοι δὲ ὁμῶς δεκνύουσι τὴν ἐν αὐτοῖς· νοῦν. Οἷοι εἰσι· *Τῇ βδέλλῃ τρεῖς θυγατέρες ἦσαν, ἀγαπήσει ἀγαπώμεναι· καὶ αἱ τρεῖς αὐτῆς, καὶ ἡ τέταρτη οὐκ ἠρκεσθῆι εἰπεῖν, Ἰκανόν· Ἰδὼς, καὶ ἔως γυναικός, καὶ τῆς τῆς οὐκ ἐμπιπλάμεν [379] ὕδατος, καὶ ὕδωρ καὶ πῦρ οὐ μὴ εἰπωσιν, Ἀρχεῖ*. Καὶ πάλιν· *Τρία δὲ ἐστὶν ἀδύνατά μοι νοῆσαι, καὶ τὸ τέταρτον οὐκ ἐπιγινώσκω· Ἰχθὺς ἀπὸ πετομένου, καὶ ὁδοῦ ὄψεως ἐπὶ πέτρας, καὶ ἐρίβους νηὶς ποταποροῦσης, καὶ ὁδοῦς ἀνδρός ἐν νεότητι*· καὶ ὅσα τοιαῦτά ἐστιν αἰνίγματα· ἑτέρα γάρ τινα ὁλοῖ, καὶ ἑτέρων ἔνοιαν παρίσθησι· καὶ ἀσαφὴ μὲν ἐστὶ, κεκρυμμένον δὲ ἔχει τὸν νοῦν. Καὶ ἡ μὲν περιοχὴ τοῦ βιβλίου τῶν Παροιμιῶν τούτων ἔχει τὴν τρόπον.

Ἡ δὲ ἀνακεφαλαίωσις ἐν τούτοις· Ἐν προοιμίῳ περὶ αὐτῶν τῶν παροιμιῶν Σολομῶντος υἱοῦ Δαυὶδ, δὲ ἐδασίλευσε ἐν Ἱερουσαλὴμ, τοῦ γινῶναι σοφίαν καὶ παιδεῖαν. Καὶ ὅτι Ἀρχὴ σοφίας φόβος Κυρίου. Περὶ τοῦ ἀκούειν νόμους πατρὸς, καὶ μὴ ἀπώσασθαι θεσμούς μητρὸς. Περὶ τοῦ μὴ πλανηθῆναι, μηδὲ συμπορεύεσθαι ὁδοὺς μετὰ τῶν συντελούντων ἄνομα· κοινὸν γὰρ βαλάντιον κέκτηνται. Ὅτι σοφία ἐν ἐξόδοις ὑμνείται, ἀπεδείξε δὲ ἐμίστησαν αἰσθησιν. Ἐπειδὴ ἐκάλουν, καὶ οὐχ ὑπήκουσάν μου, διὰ τοῦτο, ὅταν καλέσωνται με, οὐχ ὑπακούσονται αὐτῶν. Περὶ τοῦ, Δέχου ῥήσεις ἐντολῶν, καὶ εἰσακούσεται σοφίας τὸ οὖς σου, ἵνα συνήσῃς δικαιοσύνην καὶ κρίμα. Ὅ οἱ καταλιπόντες ὁδοὺς εὐθείας, καὶ χαίροντες ἐπὶ διαστρωφῇ κακῇ. Περὶ τοῦ, Μὴ σε καταλάβῃ βουλὴ κακῇ, ἵνα εὖρῃς ἐρίβους δικαιοσύνης λεῖας. Περὶ

τοῦ μὴ ἐπιλανθάνεσθαι σε τήρησιν νόμου, ἵνα μακροβίωσῃς ἐν εἰρήνῃ. Περὶ τοῦ εἶναι σε πεποιθότα ἐν ὅλῃ καρδίᾳ ἐπὶ Θεῷ, καὶ μὴ εἶναι φρόνιμον παρ' ἐαυτοῦ, ἀλλὰ τιμᾶν τὸν Κύριον ἀπὸ τῶν δικαίων πόνων. Περὶ τοῦ μὴ ὀλιγωρεῖν παιδείας Κυρίου· Ὅρ γὰρ ἀγαπᾷ Κύριος, παιδεύει. Καὶ, Μακάριος ἄνθρωπος ὃς εὖρῃ σοφίαν. Περὶ τοῦ μὴ παραβρῦεσθαι σε, ἀλλὰ τηρεῖν βουλὴν καὶ ἔνοιαν, ἵνα ἔσται ἰσχύς τῇ σαρκὶ σου. Περὶ τοῦ μὴ ἀποσχέσθαι εὖ ποιεῖν ἐνδεῆ, ἡνίκα ἂν ἔχῃ ἡ χεὶρ σου βοηθεῖν. Καὶ, Μὴ τέκταινε ἐπὶ σὺ φῶς κακὰ, ὅτι ἀκάθαρτος ἐνώπιον Κυρίου πᾶς παράνομος. Ὅτι, Κύριος ὑπερηφάνους ἀντιτάσσεται, ταπεινοὺς δὲ μεταδίδωσι χάριν. Καὶ περὶ τοῦ ἀκούειν παιδείας πατρὸς. Περὶ τοῦ, Ὅτι, ἐμὴ ῥήσεις πρόσχε, καὶ πάσῃ φυλακῇ τίρησι σὴν καρδίαν, καὶ Κύριος ὀρθὰς ποιήσει τὰς τροχιάς σου. Περὶ τοῦ μὴ προσέχειν φαυλὴν γυναικί· Ὅδοὺς γὰρ ζωῆς οὐ μετέρχεται, μακρὰν ποιήσου ἀπ' αὐτῆς σύνοδον. Περὶ τοῦ, Πῖνε ὕδατα ἀπὸ σῶν ἀγγέλων· καὶ ἡ πηγὴ τοῦ ὕδατος σου ἔστω σοὶ ἡδυσία. Ἐν γὰρ τῇ ταύτης σοφίᾳ συμπεριφερόμενος, πολλοστὸς ἔσῃ. Ἰθὶ πρὸς τὸν μύρμηκα, ὃ ὀκνηρὸν νεανία, καὶ γίνου σοφώτερος· ὅτι κολλήν ἐν τῷ ὀμῶν ποιεῖται τὴν παράχυσιν^b. Περὶ τοῦ πορεύοντος πρὸς τὴν μέλισσαν, Καὶ μάθε ὡς ἐργάτης ἐστὶ. Περὶ τοῦ, Ἔως πότε, ὀκνηρὸς, καταλείπεις; Ὑλῖγον μὲν ὑπόνοις, ὀλίγον δὲ κάθησαι. Διὰ τοῦτο ἐξαπίνης ἔρχεται ἡ ἀπώλειά σου. Περὶ φυλακῆς νόμων πατρὸς· Ὅτι λῦχνος ἐντολῶν καὶ φῶς ἐστὶ καὶ ζωῆς ὁδός. Περὶ τοῦ, Ἀποθέσει^c ἐν πῦρ ἐν κόλπῳ, τὰ δὲ ἰμάτια αὐτοῦ οὐ κατακαύσει; ἡ περικατήσει ἐπ' ἀνθρώπων πυρὸς, τοὺς δὲ πόδας οὐ κατακαύσει οὗτος; Ὁ εἰσελθὼν [380] εἰς γυναικαὶ ὑπανδρὸν οὐκ ἀθωωθήσεται. Περὶ τοῦ, Οὐ θαυμαστὸν ἐὰν κλέπτων ἀλῶ τις· κλέπτει γὰρ ἵνα ἐμπλήσῃ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ πενήτωσαν· ὁ δὲ μοιχὸς δι' ἐνδειαν φρενῶν ἀπολεῖ τὴν ψυχὴν αὐτοῦ. Περὶ τοῦ, Πῆμα τὸν Θεόν, καὶ ἰσχύσεις, καὶ φύλασσε ἐμὰς ἐντολὰς, καὶ ἐπὶ τῇ καρδίᾳ σου, ἵνα τηρήσωσί σε ἀπὸ γυναικὸς ἀλλοτρίου καὶ πόρνῃς. Περὶ τοῦ κηρύττειν σε σοφίαν, ὅτι ἐπ' ἄκρων τῶν ὕψων ἐστὶν, ὅτι τιμωτέρα ἐστὶν ἀργυρίου, καὶ γησώτερη ὑπὲρ χρυσοῦν δεδοκιμασμένον, καὶ ὅτι, Φόβος Κυρίου μισεῖ ἀδικίαν. Περὶ τοῦ, Κύριος ἐκτίσεν με ἀρχὴν ὁδῶν αὐτοῦ εἰς ἔργα αὐτοῦ. Περὶ τοῦ, ὅτι Ἡ σοφία φκοδύμῃς ἑαυτῇ οἶκον. Περὶ τοῦ, Ἐλέγχε σοφόν, καὶ ἀγαπήσει σε. Ἐὰν σοφὸς ῥήγῃ, σεαυτῷ ἔσῃ, καὶ τοῖς πλησίον σου· ἐὰν δὲ κακὸς ἀποβῇ, μόνος ἀνελήσῃς τὰ κακὰ. Ὅτι γυνὴ ἄφρων καὶ θρασύς, ἐνδεῆς ψωμοῦ γίνεσται. Περὶ ἀνδρα ταπεινοῦ· υἱὸς δὲ πεκαυδευμένος σοφὸς ἐσται. Μνήμη δικαίου μετ' ἐγκωμίων. Ὅς πορεύεται ἀπλῶς, πορεύεται πεποιθώς. Ὅς ἐκ χειλῶν προφέρει σοφίαν, ῥάδδω τύπτει ἄνδρα ἀκάθαρτον. Ὅδοὺς ζωῆς φυλάσσει παιδεῖα· καλύπτουσι δὲ ἐχθρὰν χελεὴν δίκαια. Ἀφρων πρῶσσει κακὰ· στόμα δὲ δικαίου ἀποστει-

^b Bibl. παράθεσιν. Mox legendum videtur περὶ τοῦ, Πορεύου. cum Bibl.

^c Scrib. ἀποθήσει. Bibl. ἀποθήσει et ἀποδέσει. Supra versus 28 capituli sexti aliter legitur in Bibliis.

^a Supple e Bibl. οὐκ ἐνεμπλάσαν αὐτήν.

quæ dicuntur. Ex ipsis enim per similitudinem quod dicitur intelligitur. Ita namque Dominus, ut ait Marcus, dicit: *Cui assimilabo regnum Dei? aut qua parabola adumbrabo illud (Marc. 4. 30)?* utpote cum parabola sit de rebus per similitudinem dictis. Cum dixisset enim: *Simile est regnum Dei*, deinde intulit, *Ideo in parabolis loquor illis (Math. 13. 34. 35 et 13)*. Huiusmodi itaque sunt parabolæ: « Sicut emissio nivis in messe allevat æstum, sic nuntius fidelis iis qui miserunt eum » (*Prov. 25. 13*). Et rursum: « Sicut venti, et nubes et pluviae, sic qui gloriantur in dono mendaci » (*Ibid. v. 14*), et his similia. Dicta porro sapientum sunt, non sophismata verborum, neque sermones probabilitalis specie decipientes, sed veri et accurati: non quasi jussione ejusdani habiti, sed per se noti, et quasi sententiæ eorum prolata. Quales sunt: « Corde lætante, floret vultus; cum autem in tristitia est, deprimitur » (*Prov. 15. 13*). Et « Cor rectum quærit sensum; os autem indisciplinatorum cognoscet mala » (*Ibid. v. 14*). Et, « Odium excitat contentionem: omnes autem eos, qui contentiosi non sunt, contegit amicitia » (*Prov. 10. 12*). Et, « Qui negotium continet contemnetur ab ipso: qui vero mandatum veretur, ille sanus est » (*Cap. 13. 13*). Aliorum namque hominum sermones ut plurimum ambigui sunt: sapientum vero, quales sunt isti, veri sunt, et omni ex parte accurati, ita ut minime ipsis contradicatur. Et alii quidem homines ex fine operis rem declarant; cujusmodi est illud: Iniquus res est mala; et mœchus pravum quid est, quod cuiusvis manifestum est. Sapientes autem initium operum prædicunt, et quasi symbola animi motum prænuntiant, ut quisque, agnitis malorum principiis, sibi caveat, qualia sunt superius dicta: *Odium suscitatur contentio, omnes autem, qui non contendunt, contegit amicitia*. Contentiosus enim ex odio malitiæ huius principium habet, nec quispiam dixerit contentiosum se diligere. Contra qui contentiosus non est, dilectionis indicium habet. Nec contentiosum quispiam dixerit eum qui diligit, et rursum dicitur: *In concupiscentiis est omnis otiosus (Prov. 13. 4)*; et, *Iracundus absque consilio agit (Prov. 14. 17)*. Nam otiosi animam significat in omnibus concupiscentiis esse demersam, et iracundum, nullum rectum habere consilium ostendit. Ili itaque plane mores declarant, et actionis principium, unde ordiatur, dum aiunt, odium præcedere rixas: caritatem esse principium et causam, qua vitantur contritiones: otio præire pravam voluptatem; iracundo præire consilii inopiam: et causam quare quis despicatur, esse contemptum legis: quod sanitatem præcedat timor Dei: item quod principium perniciæ animæ sit, non custodire os suum, quod terrori præeat temeritas. Si eo modo singula dicta expenderis, deprehendes ea ideo esse scripta atque prolata, ut qui audierint bonorum malorumque principia edocti, prava fugiant, bona operentur. Ænigmata porro et obscuri sermones, ita caute sunt posita, ut cum qui legerit mœrore afficiant, quod nihil statim exhibeant nullumque sensum subindicent: attamen dum accu-

rate expendunt, suam sententiam indicant. Qualia sunt: « Sanguisugæ tres erant filiae admodum dilectæ; et hæ tres et quarta non dicunt, Satis est. Infernus, et amor mulieris et tartarus, et terra quæ non saturatur aqua, aqua et ignis numquam dicunt, Satis est » (*Prov. 30. 15. 16*). Et iterum: « Tria sunt quæ intellectu mihi sunt impossibilia, et quartum non cognosco: vestigia aquilæ volantis, et vias serpentis supra petram, et vias navis in mari euntis, et vias viri in adolescentia » (*Ibid. v. 18. 19*); et quæcumque ejusmodi sunt ænigmata: alia namque statim iudicant, aliam tamen sententiam exhibent: et obscura quidem sunt, absconditum vero sensum habent. Et compendium quidem libri Proverbiorum ad hunc se habet modum.

Recapitulatio autem ejus his comprehenditur. In proœmiis agitur de ipsis Proverbiis Salomonis filii David, qui regnavit in Jerusalem, ad sciendam sapientiam et disciplinam (*Cap. 1. 1. 2*). Quod principium sapientiæ sit timor Domini (*Ibid. v. 7*). De audiendis legibus patris, et de non respuenda disciplina matris. De non errando, et quod non sit via capessenda cum iis qui operantur iniqua: commune namque marsupium illi possident. Sapientia in exitibus prædicat; impij autem oderunt sensum. Quoniam me vocante, non audierunt, ideo cum vocabunt me, non audiam eos (*Ibid. v. 24. 28*). Item illud, *Accipe dicta mandatorum, et audiet sapientiam auris tua, ut intelligas justitiam et iudicium (Cap. 2. 1. 2. 9)*. *Vir qui derelinquit vias rectas, et delectatur in subversione mala (Ibid. v. 13. 14)*. Illud etiam, *Ne te apprehendat consilium malum, ut invenias semitas justitiæ planas (Ibid. v. 19. 20)*. Item, *Ne obliviscaris legis custodiam, ut longævus sis in pace*. Quod toto corde debeas in Domino confidere, nec esse prudens in temetipso, sed honorare Dominum ex justis laboribus. Quod non negligenda sit disciplina Domini; *Nam quem diligit Dominus castigat (Cap. 3. 12)*. Et, *Beatus homo qui invenit sapientiam, quod non debeas emolliri ac diffuere, sed servare consilium et intelligentiam; ut sit medela carni tuæ. Quod non debeas desistere a beneficio indigenti præstando, cum habuerit manus tua unde ipsi opem ferat, neque machinari mala adversus amicum tuum, quia immundus coram Domino omnis iniquus erit. Quia Dominus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam (Ibid. v. 34)*. De audienda disciplina patris. Item illud, *Fili, dictis meis attende, et omni custodia serva cor tuum, et Dominus rectas faciet orbitas tuas (Cap. 4. 9. 23. 27)*. Quod non attendendum pravi mulieri; *Vias enim vitæ non ingreditur; ab ejus consortio te procul remove (Cap. 5. 6. 8)*. Item illud: *Bibe aquas ex vasibus tuis; et, Fons aquæ tuæ sit tibi suavis (Ibid. v. 15. 18)*. *In ejus enim sapientia versans, diuturne ages (Ibid. v. 19)*. *Vade a fornicam, o piger adolescens, et esto sapientior: quia multum in messe parat acervum. De eo qui vadit ad apem, Et discas quomodo operatrix sit (Cap. 6. 6. 8)*. Illud etiam: *Usquequo, piger, jaces (Ibid. v. 9)?* Paululum dormis, paululum vero sedes. Ideo repente

veniet perniciēs tua (Cap. 6. 10. 15). De custodia legum patris : Quod lucerna mandatorum sint et lux et via vitæ (Ibid. v. 23). Illud etiam : Deponet quis ignem in sinu, vestimenta autem sua non comburet? aut ambulabit super carbones ignis, pedes autem suos non incendet (Ibid. v. 27. 28)? Qui ingreditur ad mulierem conjugatam, non innocens erit (Ibid. v. 29). Item, Non mirum, si quis furtum faciens deprehendatur; furatur enim ut impleat animam suam esurientem: mæchus autem ob inopiam mentis perdet animam suam (Ibid. v. 30. 32). Item, Cole Dominum, et potens eris, et custodi mandata mea, et describe illa in latitudine cordis tui, ut custodiant te a muliere aliena et meretrice (Cap. 7. 2. 3. 5). Quod debeas prædicare sapientiam, quæ in excelsis verticibus est, quia pretiosior est argento, et generosior auro probato: et quod timor Domini odio habeat injustitiam (Cap. 8. 1. 2. 11. 13). Illud item, Dominus creavit me initium viarum suarum in opera sua (Ibid. v. 22). Item illud: Sapientia ædificavit sibi domum (Cap. 9. 1). Item, Argue sapientem et te diligit. Si sapiens fueris, libimetipsi eris et proximis tuis; si autem improbus evaseris, solus hauries mala. Mulier stulta et audax cibo indigebit (Ibid. v. 8. 12. 13). Paupertas virum humiliat: filius autem disciplinis edueatus sapiens erit. Memoria iusti cum laudibus. Qui ambulat simpliciter, ambulat confidenter. Qui ex labiis profert sapientiam, virga percutit virum corde destitutum. Vias vitæ custodit disciplina; tegunt autem inimicitiam labia iusta. Stultus perpetrat mala; os autem iusti stillat sapientiam (Cap. 10. 4. 7. 9. 10. 13. 17. 18. 23. 31). Contra idololatrias, qui ex auro, et argento, aut lapidibus aut lignis, idola faciunt. Quod per lignum salus sit credentibus. Circa eos qui idola conflant, et eum qui idola pingit. De malis omnibus per idololatriam partis. De impio cultu, et quanta in eo mala. De figulo, et de idolis figlinis. De idolis omnibus quæ coluerunt gentiles. De infestissimis animalibus, serpentibus, felibus, et similibus. Quod Deus beneficus Israeli pro ranis ipsi coturnicem dederit.

Multa, ut puto, desiderantur.

SYNOPSIS SIRACI.

De timore Dei, quod irasci non oporteat, quod sine hypocrisi accedendum sit ad Deum: de tentationibus et de patientia: de parentibus honorandis, de æquitate: quod non oporteat querere profundiora iis, quæ iussa sunt, de eleemosyna et pupillorum patrocínio. De sapientia, de pudore noxio et utili: multa hic de noxio edisserit. Quod non oporteat desiderio pecuniarum se dedere, neque putare nos impune peccare, etiāsi non statim poenas demus: patiens enim est Deus, oportetque illum placare. De verborum futilitate, de superbia, de probandis amicis, de disciplina, de rebus utilibus audiendis. De non peccando, de non mentiando, de futilibus non dicendis, de non iterando sermone in precatione; id est, quæ promissis Deo, ne differas. De muliere, de famulis, peco-

ribus, de filiis, de patre, de pietate erga Deum, de honore sacerdotibus exhibendo, de visitandis afflictis, De non litigando, de non exprobrando, de non despiciendis narrationibus senum sapientium. De temperantia, de amicitia, de non æmulando peccatores. De iudice prudente et stulto, de superbia, de æquitate, de non vituperando sine iudicio, et sine examine. De vitandis iniquis. De divitum cultu, qui a multis exhibetur, et de quorundam inter illos avaritia. De parcis, quos *ὀπίκας* appellant (a), qui aliis non impertiunt. De possessione sapientiæ, de libero arbitrio. Melius esse liberis carere, quam improbos habere. Nihil latere Deum. De creaturis, de hominis formatione, de honore quo exornatus est. De lege data, de eleemosyna et poenitentia, de luxu et lascivia non amplectenda. De custodia mysteriorum seu arcanorum, de stulti pudore noxio. Quod de peccatis poenitentia sit agenda, de ambitione et avaritia fugiendis, de sapiente et stulto, de filia petulanti, de Inconsiderantia stulti, de mente firma, de non loquendo sine cautela. De compunctione pro peccatis habenda, de non jurando, de sapientia. De muliere mala et bona, de negotiatoribus, de iis qui revelant arcana. De illo qui in faciem laudat, retro irridet. De condonandis proximo delictis. De lingua dolosa, de mutuo dando proximis sine usura, sed egentibus commodando. De educandis accurate liberis, de famulis, de brutis, de somniis. De timentibus Deum, de sacrificiis ex iniquitate partis, de oblationibus ex iustitia. De amore pecuniæ, de crapula, de ebrietate. Quod hominibus una naturæ constitutio; voluntatis vero propositum diversum, alios benedici, alios maledici procuret. De medicina, quod non oporteat nimia tristitia teneri. Quod oporteat a lege et a legibus Dei cohiberi. De operibus Dei, de suppliciis, de humana natura, quod ea multis repleta sit cædibus et sollicitudinibus. De operibus Dei.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB ISAIA PROPHETA DICTA SUNT.

Accusatio Israelis ejusque calamitas; ac reprobatio sacrificiorum, adhortatioque ad meliorem vitam. Prophetia de Ecclesia, et de futura pace. Accusatio Israelis, et futura obsidio. Accusatio deliciarum eorum et superbiæ. Reprobatio Israelis per vineæ similitudinem. Criminatur principes Israelis ob avaritiam et ebrietatem, ipsis desolationem vaticinatur. Minatur iis qui pseudoprophetas prophetis præferunt. Ascensus hostium illorum. Visionem conspicit, in qua ejus labia purgata fuere. Exercitum admoveat Syrorum rex cum Israelitis contra Jerusalem, et vaticinatur Isaías de Christo, et vastitate Jerusalem, deque ascensu Nabuchodonosoris. Prophetia de iis qui in Christum credituri sunt. De fortitudine, superbia et perniciē Assy-

(a) Hunc locum respicit 14, 3: *Viro parco non bonæ sunt aīritiæ*. Parcos autem *ὀπίκας* vocabant. Est vero *ὀπίκ* genus verniculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodebat. Hinc parcos et avarus *ὀπίκας* vocantur.

ζει σοφίαν. Κατὰ εἰδωλολατρῶν, ἐκ χρυσοῦ καὶ ἀργύρου, ἢ λίθων, ἢ ξύλων εἰδώλων (I. εἰδῶλα) κατασκευασαμένων. "Ὅτι ἐστὶ σωτηρία διὰ ξύλου τοῖς πιστεύουσιν. Τὰ περὶ εἰδωλοποιῶν, ἢ ζωγραφούντος εἰδῶλα. Περὶ πάντων τῶν κακῶν τῶν ἐν εἰδωλολατρείᾳ. Περὶ ἀσεβοῦς θρησκείας, καὶ ὅσα ἐν αὐτῇ κακὰ. Περὶ τοῦ κεραμῆως, καὶ τῶν κεραμικῶν εἰδώλων. Περὶ πάντων τῶν εἰδώλων τῆς τῶν ἐθνῶν λατρείας. Περὶ τῶν ἐχθίστων ζώων, ὕφρων, αἰλούρων, καὶ τῶν ὁμοίων. "Ὅτι εὐηργέτησεν ὁ Θεὸς τὸν Ἰσραὴλ ἀντὶ βατράχων ὀρυγομήτρων.

Σύνοψις τοῦ Σιράχ.

Περὶ φόβου Θεοῦ ^a, περὶ τοῦ μὴ θυμοῦσθαι, περὶ τοῦ δεῖν χωρὶς ὑποκρίσεως προσεῖναι Θεῷ, περὶ περασμῶν καὶ ὑπομονῆς, περὶ τιμῆς τῆς εἰς τοὺς γονεῖς, περὶ ἐπιεικείας, περὶ τοῦ μὴ δεῖν ζητεῖν βαθύτερα τῶν προστεταγμένων, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ ὀφθαλμῶν προστασίας. Περὶ σοφίας, περὶ αἰσχύνης βλαβεράς καὶ ἐπωφελοῦς· πολλὰ δὲ περὶ τῆς βλαβεράς ἐνταῦθα λέγει. Περὶ τοῦ μὴ δεῖν δεδῶσθαι τῷ πῶπ τῶν χρημάτων, μηδὲ οἰεσθαι ἀτιμωρητὶ ἁμαρτάνειν, κλῖν παραυτίκα μὴ δῶμεν τὴν τιμωρίαν· μακρόθυμος γάρ ἐστιν ὁ Θεός· δεῖν δὲ ἐξιλάσασθαι ^b αὐτόν. Περὶ φιλίας, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ φιλονοκίμας, περὶ παιδείας, περὶ ἀκροάσεως ἐπωφελοῦς. Περὶ τοῦ μὴ ἁμαρτάνειν, μὴ ψεύδεσθαι, μὴ ψυχαρεῖν, μὴ δευτεροῦν λόγον ἐν προσευχῇ· τούτεστιν, ἐν οἷς ἂν ὑπόσχῃ Θεῷ, μὴ ὑπέσθῃ. Περὶ γυναικῶν, περὶ οἰκτῶν, [581] περὶ κτηνῶν, περὶ τέκνων, περὶ πατρὸς, περὶ τῆς κατὰ Θεὸν εὐλαθείας, περὶ τῆς εἰς τοὺς ἱερεῖς τιμῆς, περὶ τῆς εἰς τοὺς κακομένους ἐπισκέψεως. Περὶ τοῦ μὴ μάχεσθαι, μὴ οὐνεῖδίζειν, μὴ παρορᾶν διηγημάτων σοφῶν γερόντων. Περὶ σωφροσύνης, περὶ φιλίας, περὶ τοῦ μὴ ζηλοῦν ἁμαρτωλοῦς. Περὶ κριτοῦ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ ὑπερηφανίας, περὶ ἐπιεικειας, περὶ τοῦ μὴ ἀκρίτως καὶ ἀνεξετάστως μέμφεσθαι. Περὶ τοῦ φυλάττεσθαι τοὺς πονηροὺς. Περὶ τῆς τῶν πλουσίων θεραπείας, ἧς παρὰ πολλῶν τυγχάνουσι, καὶ περὶ τῆς ἐνίων αὐτῶν πλεονεξίας. Περὶ μικρολόγων, οὓς θρίπας καλοῦσι ^c, τοὺς μὴ μεταδιδόντας ἐτέροις. Περὶ κτήσεως σοφίας, περὶ τοῦ αὐτεξουσίου. Περὶ τοῦ ἀπαιδῆ εἶναι, ἢ πονηρὰ τέκνα ἔχειν. "Ὅτι οὐδὲν λανθάνει τὸν Θεόν. Περὶ τῶν κτισμάτων, περὶ τῆς τοῦ ἀνθρώπου πλάσεως, καὶ τιμῆς ἧς ἐτιμήθη. Περὶ τῆς τοῦ νόμου δόσεως, περὶ ἐλεημοσύνης καὶ μετανοίας, περὶ τοῦ μὴ ἀσωτεύεσθαι. Περὶ φυλακῆς μυστηρίων, περὶ ἀφρονος αἰσχύνης βλαβεράς. Περὶ τοῦ μετανοεῖν ἐπὶ ἁμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ πλεονακτεῖν, περὶ συνετοῦ καὶ ἀφρονος, περὶ θυγατρὸς θυσίας ^d, περὶ ἀπροσεξίας μωροῦ, περὶ διανοίας στενῆς, περὶ τοῦ μὴ ἀπαραφυλάκτως φθέγγεσθαι. Περὶ τοῦ κατανύττεσθαι τοῖς ἁμαρτήμασι, περὶ τοῦ μὴ ὀμνύναι, περὶ σοφίας. Περὶ γυναικὸς πονηρᾶς καὶ ἀγαθῆς, περὶ ἐμπόρων, περὶ ἐκλαλόντων μυστήρια. Περὶ τοῦ εἰς πρόσωπον ἐπαίνουντος, ὑστερον δὲ χλευάζοντος. Περὶ τοῦ ἀφιέναι τῷ πλη-

σίῳ τὰ εἰς αὐτὸν πλημμελούμενα· Περὶ γλώσσης δολίας, περὶ τοῦ δανείζειν τῷ πλησίον, οὐχὶ τόκους λαβεῖν, ἀλλὰ κίχρῃν τῷ δεομένῳ. Περὶ τοῦ ἐπιστροφῶς παιδεύειν τέκνα, περὶ οἰκετῶν, περὶ ἀδελφῶν, περὶ ἐνυπνίων. Περὶ τῶν φοβουμένων τὸν Θεόν, περὶ τῶν ἐξ ἀδικίας θυσιῶν, περὶ προσφορῶν τῶν ἐκ δικαιοσύνης. Περὶ φιλαργυρίας, περὶ λαιμαργίας, περὶ μέθης. "Ὅτι ἡ μὲν κατασκευὴ τῆς φύσεως τοῖς ἀνθρώποις μία· τὸ δὲ τῆς προαιρέσεως διάφορον, τοὺς μὲν εὐλογεῖσθαι, τοὺς δὲ καταραθῆναι ἐποίησε. Περὶ λατρείας, περὶ τοῦ μὴ ἀγαν κρατεῖσθαι λύπῃ. Περὶ τοῦ δεῖν τῷ νόμῳ καὶ τοῖς τοῦ Θεοῦ νόμοις κρατεῖσθαι. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων, περὶ τῶν τιμωριῶν, περὶ τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως, ὅτι πολλῶν ἐμπέληται φόνων καὶ φροντίδων. Περὶ τῶν τοῦ Θεοῦ ἔργων.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἠσαΐα εἰρημένων.

Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ συμφορὰ, καὶ παραίτησις θυσιῶν, καὶ παραίνεσις βελτίονος βίου. Προφητεία περὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ τῆς ἐσομένης εἰρήνης. Κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ καὶ πολιορκία ἐσομένη. Κατηγορία τῆς τρυφῆς αὐτῶν καὶ τῆς ὑπερηφανίας. Ἀποβολὴ τοῦ Ἰσραὴλ διὰ τοῦ παραδείγματος τοῦ ἀμπελῶνος. Διαβάλλει τοὺς ἀρχοντας τοῦ Ἰσραὴλ εἰς πλεονεξίαν καὶ εἰς μέθην, καὶ προλέγει αὐτοῖς ἐρήμωσιν. Καὶ ἀπειλεῖ τοῖς προτιμῶσι τοὺς ψευδοπροφήτας [382] τῶν προφητῶν. Ἄνοδος τῶν πολεμίων αὐτῶν. Ὅρᾳ τὴν ὀπτασίαν, ἐν ἣ ἐκαθάρθη αὐτοὶ τὰ χεῖλη. Ἐπιστρατεύει ὁ Σῦρων βασιλεὺς μετὰ τῶν Ἰσραηλιτῶν ἐπὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, καὶ προφητεύει ὁ Ἠσαΐας περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλήμ, καὶ περὶ τῆς ἀνόδου Ναβουχοδονόσορ. Προφητεία τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ τῆς ἰσχύος καὶ ὑπερηφανίας καὶ ἀπωλείας τοῦ Ἀσσυρίου. Περὶ τῶν πιστευόντων Χριστῷ, περὶ τῆς κατὰ σάρκα γεννήσεως τοῦ Χριστοῦ· περὶ τῆς τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων ἐπιεικείας. Ἀπώλειαν Βαβυλῶνος καὶ τῶν ἀλλοφύλων προφητεύει. Ἀπώλεια Μωαβιτῶν. Περὶ Χριστοῦ προφητεία. Ἀπώλεια Δαμασκού, καὶ τοῦ Ἰσραὴλ συμφορὰ καὶ σωτηρία. Ἀπώλεια Αἰγύπτου. Ἀλληγορεῖ κάκωσιν εἰς τὰ ἔθνη τὰ μὴ πιστεύσαντα τῷ Κυρίῳ, καὶ εἰς τὴν ἐρήμωσιν τῆς ἀσεθείας αὐτῶν. Κελεύεται Ἠσαΐας γυμνῶς περιπατῆσαι. Ἐπιστρατεία Μήδων καὶ Βαβυλωνίων γενομένη κατὰ Ἰδομαίας καὶ Ἀραβίας. Πολιορκία Ἱερουσαλήμ ἡ ἐσχάτη ὑπὸ Ναβουχοδονόσορ. Πρόβησις τῷ Σωμνᾷ τῷ ταμίᾳ περὶ τῆς ἀπωλείας. Οἱ δὲ ταμίαι, τούτεστιν, οἱ φύλακες τῶν ἐν τῷ ἱερῷ χρημάτων, ἀπὸ τῶν ἱερέων ἦσαν. Ἀπώλεια Τύρου, καὶ ἡ μετὰ ταῦτα σωτηρία, καὶ περὶ τῶν Ἐκκλησιῶν ἀλληγορικῶς. Ἀπώλεια Βαβυλῶνος ὑπὸ Μήδων, καὶ ἐπ' αὐτῇ εὐχαριστία τῷ Θεῷ.

^c Hunc locum respicit, 14, 3 : ἀνδρὶ μικρολόγῳ οὐ καλὸς ὁ πλοῦτος· *virgo parco non bonae sunt divitiae*. Parcos autem θρίπας vocabant. Est vero θρίψ genus vermiculi secundum Suidam, quod ligna et cornua corrodēbat. Hinc parcos et avaros θρίπας vocabant. Hesychius : θρίψ, γλίσχρος, φειδωλός.

^d Legendum θραυσίας, ut in Synopsi quae Athanasio ascribitur, quae Synopsis in Ecclesiasticum sive Sirachicum longior hac, pauca habet ad verbum his similia. Ceterorum vero librorum Synopses toto caelo differunt. In Siracide legitur, 22, 5, πατέρα καὶ ἀνδρα καταισχυόνει ἡ θραυσία. ^e Forte πεπλημμελημένα.

^a Sic fere Synopsis Athanasio tributa.
^b Coisl. ἐξιλάσκεισθαι.

ὅτι τοῦ προφήτου. Καὶ περὶ τῶν Χριστῷ πιστευόντων προφητεία, περὶ τῆς τοῦ διαβόλου ἀπωλείας τῆς ὑπὸ Χριστοῦ γενομένης· περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα παρουσίας· περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ἐγκαλεῖται ὁ Ἰσραὴλ, ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ Θεοῦ ἀποστήσας, ἐπὶ τοὺς Αἰγυπτίους αὐτὴν μετέγαγε· καὶ προαγορεύεται αὐτῷ κακὰ, καὶ εὐθηνία μετὰ ταῦτα. Προφητεύεται δὲ ἐν τῷ αὐτῷ περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας, περὶ τῆς ἐπιστροφῆς τῶν ἐθνῶν τῆς εἰς Χριστὸν, καὶ περὶ τῆς ἐρημώσεως Ἱερουσαλὴμ. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας ἱστορία, ὡς μὲν κατὰ τὴν πρόχειρον εἰς τὴν Ἰδουμαίαν καὶ τὴν Ἱερουσαλήμ, κατ' ἀναγωγὴν δὲ εἰς τὴν ἐρημίαν τῶν Ἰουδαίων, καὶ εἰς τὴν εὐπράγαν τῆς τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας. Τὰ κατὰ τὸν Ξαναχρησμ. Προφητεία περὶ Ἰωάννου τοῦ Προδρόμου, καὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Τῆς τοῦ Θεοῦ θυνάμεως ἔνδειξις, καὶ κατηγορία τοῦ Ἰσραὴλ, ὡς εἰδωλολατρῶντας, καὶ τῶν εἰς τὸν λαὸν εὐεργεσιῶν ὑπόμνησις. Περὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς καταστάσεως, καὶ εἰδῶλων ἀσθενείας. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Ὑπερίδξει τῷ Ἰσραὴλ ἀμαρτίαν ἔνεκεν. Λέγει διὰ τὴν παρακοὴν αὐτῶν ἐπενεχθῆναι αὐτοῖς τὰς συμφοράς. Περὶ τῆς εἰς Χριστὸν πίστεως. Ὅτι καὶ μὴ θύοντα εἶσε τὸν λαὸν, καὶ οὐκ ἀπῆτει τὴν διὰ θυσιῶν λατρείαν. Καὶ περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προφητεία. Ἐλεγχος τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας, καὶ ἔνδειξις τῆς τοῦ Θεοῦ θυνάμεως. Ἀπόκλις Βαβυλῶνος, καὶ τῆς σκληροκαρδίας Ἰουδαίων Ἐλεγχος, καὶ χρηστῶν πραγμάτων προφητεία. Περὶ Χριστοῦ προφητεία καὶ παράκλησις Ἱερουσαλὴμ. Περὶ τῶν ἀποστόλων καὶ περὶ Χριστοῦ προφητεία. Περὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ κατὰ σάρκα γεννήσεως, καὶ περὶ πάθους, καὶ ἀναστάσεως, καὶ πλῆθους τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Περὶ τοῦ Χριστοῦ ὅμα καὶ περὶ [383] τοῦ Ἰσραὴλ κατὰ ἱστορίαν, κατὰ ἀναγωγὴν περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Κατηγορία Ἰουδαίων εἰδωλολατρίας ἔνεκεν, καὶ τῆς νηστείας αὐτῶν παραίτησις, καὶ ἐτέρας νηστείας βελτίονος ὑπόδειξις. Ἔστα κατηγορία τῶν δολερῶν αὐτῶν ἔργων καὶ βουλευμάτων, καὶ προφητεία περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Περὶ Χριστοῦ προφητεία, καὶ περὶ τῶν λύσεων τῶν εἰς ψυχὴν καὶ εἰς σῶμα γενομένων ὑπ' αὐτοῦ, καὶ περὶ τὸν ἀποστόλων καὶ περὶ τῶν λοιπῶν τῶν πιστευόντων αὐτῷ. Περὶ τοῦ πάθους. Καὶ παρὰ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις, καὶ παρὰ τοῦ Κυρίου Ἐλεγχος ἐκείνων ἀπειθείας, καὶ πρόσληψις τῶν πιστευόντων αὐτῷ, καὶ κατηγορία τῆς Ἰουδαίων εἰδωλολατρίας. Περὶ τῶν πιστευόντων ἐξ Ἰουδαίων εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστόν. Κατηγορία τῶν ἀπειθησάντων περὶ τῆς μελλούσης ζωῆς.

Σύνοψις τῶν τῷ προφήτῃ Ἱερεμῇ εἰρημῶν.

Προαγορεύει τῶν ἐσομένων κακῶν τῷ Ἰσραὴλ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ἐλεγχος τῆς εἰδωλολατρίας τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ ὑπόμνησις τῆς τοῦ Θεοῦ εὐεργεσίας εἰς αὐτοὺς, καὶ τῶν κακῶν, ἃ ἐκ τοῦ πεποιθέναι Αἰγυπτίους ὑπέμειναν. Τῆς τῶν εἰδῶλων ἀσθενείας Ἐλεγχος, καὶ τῆς αὐτῶν τῶν Ἰσραηλιτῶν ἀνθρωποθυσίας κατηγορία. Τοῦ Ἰσραὴλ κατηγορία, καὶ ἀπὸ συγκρίσεως τῆς πρὸς αὐτὸν αὐξήσεως τῶν τοῦ Ἰούδα τοιμημάτων· καὶ προαγορεύει χρηστῶν τῷ Ἰσραὴλ.

εἰ ἐπιστρέψει πρὸς τὸν Θεόν· καὶ ὑπὸ τοῦ προφήτου, ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ, ἐξομολόγησις. Ἡ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ τοῦ προφήτου θρήνος ἐπὶ τῇ μελλούσῃ ἐρημώσει, καὶ αὐτῆς τῆς ἐρημώσεως ὑπογραφή. Κατηγορία τοῦ λαοῦ, ὅτι οὐδένα ἔσγεν οὕτω δίκαιον, ὥστε στήσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ὀργὴν, καὶ τῆς πονηρίας αὐτῶν Ἐλεγχος. Ὅτι οὐ μέχρι θεμελίων ἔχει καταστραφῆναι Ἱερουσαλὴμ ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Καὶ ἀνοδος τῶν Βαβυλωνίων, καὶ κατηγορία τῆς ἀπειθείας τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι οὐκ ἠνείχοντο ἀκοῦσαι τοῦ προφήτου. Κατηγορία τῶν ψευδοπροφητῶν παραλογιζομένων τὸν λαόν· τοῦ γὰρ Ἱερεμίου λέγοντος, ὅτι Πόλεμος ἔσται, αὐτὸς ἔλεγε, Οὐχί, ἀλλὰ εἰρήνη ἔσται. Παραίτησις θυσιῶν, καὶ ἀνοδος τοῦ Βαβυλωνίου, καὶ τῆς ἀνεπιστρέφου διανοίας Ἰουδαίων Ἐλεγχος. Παραινέει τῷ Ἰουδᾷ πρὸς τὸ γενέσθαι αὐτοῖς βελτίονας, καὶ ἀπειλεῖ, εἰ μὴ γένοιντο, τὰ αὐτὰ πείσεσθαι αὐτοῖς τῷ Ἰσραὴλ· καὶ κωλύει τὸν Ἱερεμίαν δεῖσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Παραίτησις θυσιῶν, κατηγορία τῆς ἀπροσεξίας αὐτῶν, καὶ τῆς ἀνθρωποθυσίας, ἣν ἐποιούντο τοῖς δαίμοσι. Καὶ προαγορεύει τοῦ τάφου ἔσεσθαι τὸν τόπον τοῦ εἰδῶλου αὐτῶν, καὶ τοῦ μετὰ τᾶν τινὰς τῶν ἀναιρουμένων παραδίδεσθαι. Ἐπὶ περὶ τῆς ἀνόδου τῶν πολεμίων, καὶ θρήνος Ἱερεμίου ἐπὶ ταῖς κακίαις αὐτῶν. Κατηγορία τῶν Ἰουδαίων, ὡς ἀπεριτμήτων τῇ καρδίᾳ, καὶ παραίνεσις πρὸς τὸ μὴ εἰδωλολατρεῖν, καὶ ὡς παρὰ τοῦ λαοῦ θρήνος ἐπὶ τοῖς μέλλουσι κακοῖς, καὶ κατηγορία παρὰ τοῦ Θεοῦ. Παραίνεσις τοῦ Ἰσραὴλ πρὸς τὸ ὑπακοῦναι Θεῷ, καὶ κατηγορία τῶν πατέρων αὐτῶν, καὶ αὐτῶν κατὰ ἐσόμενα. [384] Καὶ κωλύεται πάλιν Ἱερεμίας προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ἐπιβουλεύομενος ὑπὸ Ἰουδαίων ἐν Ἀναθῶθ, καὶ προλέγει διὰ τοῦτο ἐπόμενον αὐτοῖς ὀλεθρον. Τὸ περίζωμα κελεύεται κρύφαι Ἱερεμίας, καὶ προλέγει πληρωθῆσεσθαι αὐτοὺς, καὶ μεθυσθῆσεσθαι ἀπὸ κακῶν. Περὶ τῆς ἀβροχίας· καὶ κωλύεται προσεύχεσθαι ὑπὲρ αὐτῶν ὁ προφήτης, καὶ παραιτεῖται ὁ Θεὸς τὰ ὀλοκαυτώματα αὐτῶν, καὶ τὰς νηστείας, καὶ ἀπειλεῖ τοῖς ψευδοπροφήταις κακὰ, ἵνα εἰδῇ ἔλεγον ὅτι οὐκ ἔσονται συμφοραὶ τῷ λαῷ. Ἰκετεύει τὸν Θεόν· ὁ δὲ φησιν, οὐκ εἰσακούσεσθαι, οὐδὲ ἐὰν Μωϋσῆς καὶ Σαμουὴλ πρεσβεύωσιν ὑπὲρ αὐτῶν, ἀλλὰ δώσω αὐτοῖς· εἰς μάχαιραν καὶ θάνατον, καὶ ληρὴν καὶ αἰχμαλωσίαν, καὶ εἰς διωσπασμὸν κακῶν. Καὶ Ἱερεμίας εὐχεται τιμωρηθῆναι τοὺς ἐνειδίζοντας αὐτόν· ὁ δὲ Θεὸς φησιν αὐτῷ· Ἐγὼ· ἐξ ἄτης τίμιον ἀπὸ ἀναξίου, ὡς στόμῳ μου ἔσθ. Κελεύεται μὴ γῆμαι ὁ Ἱερεμίας, μηδὲ θρηγεῖν, μηδὲ τοῦ γινόμενου τοῖς ἀποθηήσκουσι κοινωνεῖν τοῖς Ἰσραηλιταῖς. Περὶ τῶν ἀποστόλων, περὶ Χριστοῦ προφητεία· τοὺς λόγους τῶν ἀπιστούντων αὐτῷ ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν. Καὶ παραινέει τοῖς Ἰουδαίοις, ὥστε τὸ σάββατον τηρεῖν. Εἰς τὸν οἶκον τοῦ κεραμικοῦ πέμπεται ὁ προφήτης. Πέρας λαλήσω, φησὶν ὁ Θεός, ἐπὶ βασιλείας, ὥστε ἀναρεῖν αὐτὴν· καὶ ἐὰν ἐπιστρέψωσιν, οὐ μὴ ἀνέλθω. Καὶ πέρας λαλήσω, φησὶν, ἐπὶ ἔθνος ἢ βασιλείαν, τὸν ἀνοικοδομῆσθαι. Καὶ ἐὰν ποιήσῃ τὴν πονηρὴν, οὐ ποιήσω καγὼ περὶ τῶν αγαθῶν ὧν ἐλάλησα ποιῆσαι αὐτοῖς. Τοῦτο δὲ χρήσιμον πρὸς Ἰουδαίους τὸ κεφάλαιον, ὅταν λέγωσιν ὅτι ἐπηγγείλατο αὐτοῖς ἀγαθὰ ὁ Κύριος. Ἀπειθήσαντες γὰρ τῷ

rii. De iis qui in Christum credituri sunt, de generatione Christi secundum carnem : de mansuetudine credentium in eum. Perniciem Babylonis et alienigenarum vaticinatur. Pernicies Moabitarum. De Christo prophetia. Pernicies Damasci, et Israelis calamitas atque salus. Pernicies Ægypti. Per allegoriam prædicit ærumnas gentibus quæ Domino non crediderint, et de impietate eorum profliganda. Jubetur Isaias nudus ambulare. Bellum Medorum et Babyloniorum contra Idumæam et Arabiam. Postrema obsidio Jerosolymæ a Nabuchodonosoro. Prædictio Somnæ penuario de perniciæ ejus. Penuarii autem, id est, custodes pecuniarum in templo, ex sacerdotum numero erant. Pernicies Tyri, et salus postea, deque Ecclesiis allegorice. Pernicies Babylonis a Medis, et pro illa gratiarum actio Deo per prophetam. Prophetia de credentibus in Christum, de diaboli perniciæ per Christum parata : de Christi secundum carnem adventu : de fide in Christum. Accusatur Israel, quod spem suam a Deo avellens, illam in Ægyptios transtulerit : ipsique mala prænuntiantur, ac postea res secundæ. Eodem loco prophetia habetur de Christi Ecclesia, de conversione gentium ad Christum, et de vastitate Jerosolymorum. De Ecclesiæ historia, quæ primo conspectu Idumæam et Jerusalem respicit, sed per anagogen sive reductionem, desolationem Judæorum et prosperitatem Ecclesiæ Christi. Historia de Senacherim. Prophetia de Joanne Præcursore, et de iis qui in Christum credituri erant. Dei potentia demonstratio, et accusatio Israelis, ut idola colentis, commemoratio beneficiorum populo collatorum. De ecclesiastica constitutione, deque idolorum infirmitate. De Christo prophetia, deque iis qui in ipsum credituri erant. Israeli exprobat peccatorum causa. Ait ob eorum inobsequentiam calamitates ipsis illatas fuisse. De fide in Christum. Quod populum non sacrificare permiserit, et quod cultum illum per sacrificia non exigit. Item prophetia de iis qui in Christum credituri erant. Demonstratio imbecillitatis idolorum, et Dei potentia probatio. Pernicies Babylonis, et de duritia cordis Judæorum demonstratio, ac de bonis rebus prophetia. De Christo prophetia et consolatio Jerosolymæ. De apostolis et de Christo prophetia. De Christi secundum carnem ortu, de passione, resurrectione, et de multitudine credentium in ipsum. De Christo simul et de Israele secundum historiam, secundum anagogen vero de credentibus in Christum. Accusatio Judæorum idololatriæ causa, jejuniique eorum reprobatio, aliusque jejunii melioris declaratio. Deinde accusatio dolosorum operum, et consiliorum eorundem, ac prophetia de credentibus in Christum. Prophetia de Christo, et de curationibus animarum et corporum ab ipso peractis, deque apostolis et de reliquis in ipsum credentibus. De passione. Et confessio prophetæ, quasi ex persona populi : confutatio a Domino ipsorum incredulitatis, assumptioque credentium in illum, et accusatio idololatriæ Judæorum. De credentibus ex Judæis in Dominum nostrum Jesum Christum. Accusatio eorum qui futuræ vitæ non crediderunt.

SYNOPSIS EORUM, QUÆ IN JEREMIA PROPHETA
DICUNTUR.

Prædictio malorum quæ per Nabuchodonosorem Israeli eventura sunt. Redargutio idololatriæ Israelis, et commemoratio beneficiorum Dei erga illos, et malorum, quæ passi sunt quod Ægyptiis fidem habuerint. Idolorum infirmitatis demonstratio, et reprehensio Israelitarum ob humanas victimas. Israelis accusatio, et ex comparatione cum illo Judæ scelerum exsuperantia prædictioque bonorum Israeli, si conversus fuerit ad Deum : item confessio prophetæ, quasi ex persona populi. Ascensus Babyloniorum, et prophetæ lamentatio de futura vastatione, ipsiusque vastitatis descriptio. Accusatio populi, quod nullum habuerit ita justum, ut iram Dei placaret, et nequitia illorum demonstratio. Quod Jerusalem non debeat per Nabuchodonosorem a fundamentis subverti. Ascensus Babyloniorum, et accusatio inobsequentia Israelis, quod non sustinuerint audire prophetiam. Accusatio pseudoprophetarum qui populum decipiebant : Jeremia namque dicente, bellum fore, ipsi dicebant fore pacem. Reprobatio sacrificiorum, et ascensus Babylonii, animique rebellis Judæorum confutatio. Hortatur Judam ut ad meliorem se frugem revocet ; id nisi faciant, paria passuros illos comminatur iis quæ Israel passus est : cohibetque Deus Jeremiam ne precetur pro illis. Reprobatio sacrificiorum, et accusatio inconsiderantia eorum, et humanarum victimarum, quas demonibus offerebant. Prædictio fore ut locus idoli ipsorum sepulcrum fiat, et ut aliqui occisorum sepulture non tradantur. Iterum de ascensu hostium, et lamentatio Jeremiæ de nequitia eorum. Accusatio Judæorum, ut corde incircumcisorum, et admonitio ne idololatriæ dent operam, ac quasi ex persona populi lamentatio de futuris malis, et accusatio a Deo facta. Hortatio ad Israelem ut Deo obediant, et accusatio patrum eorum, et quæ mala ipsis obventura sint. Cohibetur rursus Jeremias, ne precetur pro illis. Lamentatur propheta, quod insidiis appetatur a Judæis in Anathoth, prædicit ideo futurum ipsis esse interitum. Perizonia abscondere jubetur Jeremias, ac prædicit ipsos satianos malisque inebriandos esse. De pluvie defectu : cohibeturque propheta ne precetur pro ipsis : recusat Deus illorum holocausta, et jejunia, minaturque mala pseudoprophetis, quia dicebant non obventuras populo calamitates. Supplicat Deo : ille vero ait se non exauditurum esse, etiamsi Moyses et Samuel intercederent pro ipsis : sed daturum se illos in gladium et mortem, famem, captivitatem, et malorum descriptionem. Precatur Jeremias ut ultio sumatur de exprobrantibus sibi ; Deus autem ait illi : *Si eduxeris pretiosum a vili, quasi os meum eris (Jer. 15. 19)*. Jubetur Jeremias uxorem non ducere, neque lamentari, neque eorum quæ circa mortuos fiebant participem esse cum Israelitis. De apostolis, de Christo prophetia : verba eorum, qui in ipsum credituri non erant, propheta prænuntiat, et contra illos precatur. Præcipitque Judæis, ut sabbatum servent. In domum figuli mittitur

propheta. *Finem, inquit Deus, loquar de regno, ut illud auferam*; et si conversi fuerint, non auferam. *Et finem loquar, inquit, in gentem aut regnum, ut reedificetur*. Et si malum fecerint, non faciam ego bona quæ loquutus sum ut facerem illis (*Cap. 18. 7-10*). Hoc autem caput contra Judæos utile erit, cum dicent, Dominum ipsis bona promississe; cum enim non crediderint Domino nostro Jesu Christo, ipsi sibi ipsis in causa fuere præsentium malorum. Insidias sibi a Judæis parandas propheta prædicit, et contra illos precatur, quoniam mala pro bonis retribuerunt. Jubetur Jeremias, accepta laguncula figlina, mala populi testificatus, lagunculam contere ante oculos eorum, et dicere: Sic conteretur Jerusalem. Et conjectus a Paschore in nervum, prophetat Paschori mala quæ ipsum exceptura erant. Deinde ægre fert eos qui ipsum traducunt, precaturque adversus illos, maledictique dici suæ. Mittit Sedecias rex, ut discat a Jeremia num abscissurus a se sit Nabuchodonosor. Ille vero respondet, Deum bellaturum esse contra Judæos et contra regem Sedeciam. Si autem voluerit populus libens transire ad Nabuchodonosorem, ipsum salutem consequuturum, regemque non peritum esse, si a sua discedens nequitia, Dei præceptis attendere voluerit. Contra Joachim et Jechoniam et contra pastores prophetia ad Dominum, ac pseudoprophetarum accusatio. Bona Judæ prophetat: relicto autem populo in Jerusalem cum Sedecia per exemplum ficuum ascensum Nabuchodonosoris vaticinatur, omniumque gentium perniciem per hoc poculum significat. Jerosolymæ excidium prædicit. Comprehenditurque Jeremias occidendus a sacerdotibus, hocque periculum evadit. Jubetur propheta se vinculis circumdare, et legatis alienigenarum edicere, ut annuntient regibus suis subijci eos oportere Nabuchodonosori; minarique Deum mortem iis qui se ipsi non subijciant. Eandem exhortationem adhibet erga Sedeciam, et populum, et sacerdotes. Ananias vero pseudopropheta obsistebat Jeremiæ prophetæ dicens, vasa sacra reditura esse, necnon Jechoniam, qui erat filius Joachim fratris Sedecię. Et contrivit catenas prophetæ. Mittitur ergo Jeremias ut mortem ipsi prædicat, in eo ipso anno futuram, quod etiam evenit. Vaticinatur mala pseudoprophetis Babylone versantibus, populoque longum captivitatis tempus, sed tamen reditum esse futurum. De his indignatur Sameas, qui increpat sacerdotem, quod non impediit quominus Jeremias talia vaticinaretur. Ideo minatur Deus se illum esse perditurum. Deinde sermo consolatorius Israeli. Tempus declarat quo futurum est ut revertantur ex Babylone. Illud vero erat tempus Phasec, seu pascha, ut in Esdra reperire est, ipsos nempe in festo Azymorum reversos esse. Itaque manifeste Judæi mendacii convincuntur. Nam bona hic de ipsis descripta adhuc exspectant, quæ jam venerunt. De infantibus ab Herode occisis. De Novo Testamento prophetia. Etiamque descriptam hoc loco urbis reedificationem adhuc exspectant Judæi. At illa finem accepit, facta scilicet quando ex Babylone redierunt. Jubetur Jeremias emere agrum

patru sui, et cum emisset, ait: Urbs tradita est, et jubet emere agrum. Deus autem ait illi, præsentia quidem mala propter peccata populi evenire: tempusque fore, cum rursus urbs inhabitabitur. Prædicit Sedecię, ipsum captum iri, et incusat eos quod æervos quos libertate donaverant, rursus servire cogerent: minaturque magnam fore calamitatem. Ideo præcipit filiis Jonadab, ut domum construant. Illi autem recusant. Jubetur Jeremias ea scribere omnia, quæ vaticinatus erat super Israel, ut vel sic formidarent, rursus audientes ea, quæ ipsos invasura erant mala: ille vero præcipit Barucho, ut hoc faciat, illeque fecit. Et cum scripsisset, Judæis legit. Ut id audire principes, annuntiaverunt regi Joachim. Ille autem acceptum librum combussit. Jubeturque Jeremias alium scribere librum similem. Regique prophetat calamitates ob tale facinus. Vaticinatur excidium Jerusalem: et comprehenditur, injiciturque in carcerem Jeremias, indeque evocatus a Sedecia, dicit ei, capiendum ipsum fore, rogatque ne remittatur in carcerem. Arreptumque illum principes injiciunt in lacum cœni. Et eduxit eum inde Abdamelec. Ac rursus accersitus a rege, salutem ipsi prænuntiat, si velit sponte ad hostes exire; sin nolit, perniciem urbi toti, et ipsi ingentia mala. Cum autem non persuasisset illi ut exiret, ascendit barbarus, et capta est urbs cum Sedecia. Jeremiam vero benigne exceperunt principes Nabuchodonosoris. Abdameleco salutem prædicit. Cum autem princeps coquorum penes ipsos reliquisset, ut quo vellent irent, venit ad Godoliam, quem constituerat principem eorum qui relicti fuerant in Judæa. Convenerunt ad Godoliam qui per agros dispersi erant Judæi. Ismael occidit Godoliam et quosdam alios, et accipiens populum Godoliæ, abiit in regionem Ammonitarum. Ut autem vidit eum Joannan, unus de principibus, bene affectus erga Godoliam, aufugit Ismael cum octo viris tantum, populumque accepit Joannan. Qui precatus est Jeremiam, ut pro ipsis Deum rogaret; cum consuleret ipsis Jeremias ne in Ægyptum ingrederentur: mortem enim minari Deum si eo commigrarent: id eis non persuasit. Cum autem venissent in Taphnas, cohortatus est eos ne idola colerent. Contradicientibus illis prænuntiavit perniciem magnam, et regi Ægyptiorum perniciem Ægypti prædicit, necnon alienigenarum, item Moabitarum, Ammanitarum, Idumæorum, Damasci, et Elam, etiamque Babylonis, reditumque inde Judæorum prænuntiat. Quomodo excisa sit Jerusalem narrat, necnon quomodo ex dejecto statu in honorem proventus fuerit Joachim, qui sponte se cum matre sua dederat Nabuchodonosori.

SYNOPSIS EORUM QUÆ AB EZECHIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Videt propheta visionem Cherubinorum, jubeturque a Deo Israeliis loqui. Deportatur a Spiritu in captivitatem: excitaturque a Deo, ut cum fiducia et impigre tum iniquis tum justis viam ad vitam ducentem annuntiet, et Dei mandata declaret. Jubetur sese

Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστῷ, αὐτοὶ ἑαυτοῖς αἵτιοι ἐγένοντο τῶν παρόντων κακῶν. Τὴν κατ' αὐτοῦ γινομένην ἐπιβουλὴν ὑπὸ Ἰουδαίων ὁ προφήτης προλέγει, καὶ κατεύχεται αὐτῶν, ὅτι πονηρὰ ἀντὶ ἀγαθῶν ἀποδεδώκασι. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας βικὸν ὀστράκινον λαβῶν, καὶ διαμαρτυράμενος τὰ κακὰ τοῦ λαοῦ, συντρίψαι τὸν βικὸν κατ' ὀφθαλμοὺς αὐτῶν, καὶ εἰπεῖν· Οὕτω συντριβήσεται Ἱερουσαλήμ. Καὶ ἐμβληθεὶς ὑπὸ τοῦ Πασχωρ εἰς τὸν καταράκτην, προφητεύει τῷ Πασχωρ τὰ ἐκδεχόμενα αὐτῷ κακὰ ^a. Εἶτα ἀσάλλει ἐπὶ τοῖς διασύρουσιν αὐτὸν, καὶ κατεύχεται αὐτῶν, καὶ καταρτάται τῇ ἡμέρᾳ τῇ ἑαυτοῦ. Πέμπει Σεδεκίαν ὁ βασιλεὺς μαθεῖν παρὰ Ἱερემίαν, εἰ ἀπελεύσεται ἀπ' αὐτοῦ Ναβουχοδονόσορ. Ὁ δὲ φησιν, ὅτι ὁ Θεὸς πολεμήσει τοὺς Ἰουδαίους, καὶ τὸν βασιλεῖα Σεδεκίαν. Εἰ δὲ βούλοιο το λαὸς ἐκὼν προσχωρῆσαι τῷ Ναβουχοδονόσορ, σωθήσεται αὐτὸν, καὶ τὸν βασιλεῖα δὲ οὐκ ἀπολείσθαι, εἰ τῆς οικίας ἀποστάς κακίας, τοῖς τοῦ Θεοῦ προστάγμασι προσέχων ἐθέλοι. Κατὰ τοῦ Ἰωακείμ καὶ τοῦ Ἰεχονίου, καὶ κατὰ τῶν ποιμένων εἰς τὸν Κύριον προφητεία, καὶ τῶν ψευδοπροφητῶν κατηγορία. Χρηστὰ τῷ Ἰούδα προφητεύει. Τῷ δὲ ὑπολειφθέντι λαῷ ἐν Ἱερουσαλὴμ μετὰ Σεδεκίου διὰ τοῦ ὑποδείγματος τῶν συκῶν προφητεύει τοῦ Ναβουχοδονόσορ τὴν ἄνοδον, καὶ πάντων τῶν ἐθνῶν τὴν ἀπώλειαν διὰ τοῦ ποτηρίου τούτου δηλῶν. Προαγορεύει [385] ἀπώλειαν τῆς Ἱερουσαλὴμ. Καὶ συλλαμβάνεται ἐπὶ θανάτῳ Ἱερემίας ὑπὸ τῶν ἱερῶν, καὶ ἐκρεῦνται τὸν κίνδυνον. Κελεύεται ὁ προφήτης περιθελῖναι ἑαυτῷ δεσμούς, καὶ τοῖς πρέσβεσι τῶν ἄλλοφύλων εἰπεῖν, ὥστε ἀπαγγεῖλαι τοῖς βασιλεῦσιν αὐτοῖς ὑποταγῆναι τῷ Ναβουχοδονόσορ· ἀπειλεῖν γὰρ τὸν Θεὸν θάνατον τοῖς μὴ ὑποτασσόμενοις αὐτῷ. Παραινῇ δὲ ταύτην τὴν παραινέσιν καὶ τῷ Σεδεκίᾳ, καὶ τῷ λαῷ, καὶ τοῖς ἱερῶν. Ὁ δὲ ψευδοπροφήτης Ἀνανίας ἀνθίστατο Ἱερεμίᾳ τῷ προφήτῃ, λέγων, τὰ σκευὴ τὰ ἱερὰ ἐπανήξουν, καὶ τὸν Ἰεχονίαν, ὃς ἦν υἱὸς Ἰωακείμ ἀδελφοῦ Σεδεκίου. Καὶ συνέτριψε καὶ τοὺς κλοιούς τοῦ προφήτου. Πέμπεται τοίνυν ὁ Ἱερემίας θάνατον αὐτῷ προλέγων ἐν αὐτῷ ἐκείνῳ τῷ ἑναιαυτῷ, ὡς καὶ συνέβη. Τὰ κακὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι ^b ψευδοπροφήταις προλέγει, καὶ τῷ λαῷ μακρὸν τὸν τῆς αἰχμαλωσίας χρόνον, ἀλλ' ὅμως ἔσσεσθαι ἐπάνοδον. Ἐπὶ τούτοις ἡγανάκει Σαμέας, καὶ ἐπιτιμᾷ τῷ ἱερεῖ, ὅτι οὐκ ἐκώλυσε τὸν Ἱερεμίαν τοιαῦτα προφητεύσαι. Διὰ τοῦτο ἀπειλεῖ ὁ Θεὸς ἀπολέσειν αὐτόν. Εἶτα λόγος παρακλητικὸς τῷ Ἰσραὴλ. Δηλοῖ τὸν καιρὸν, καθ' ὃν ἐμελλον ἐπανερχεσθαι ἐκ Βαβυλῶνος. Οὗτος δὲ ἦν ὁ τοῦ φασέκ, καθὼς καὶ ἐν τῷ Ἑσδρά εἶπεν εὐρεῖν, ὅτι τῇ ἑορτῇ τῶν ἀζύμων ἐπανήλθον. Ὡστε φανερώς ἐλέγγονται ψευδομένοι Ἰουδαῖοι. Τὰ γὰρ ἐν τῷ τόπῳ τούτῳ γεγραμμένα περὶ αὐτῶν ἀγαθὰ εἰς προσδοκῶσιν, ἅπερ ἤλθον. Περὶ τῶν ἀναιρεθέντων παιδῶν ὑπὸ Ἡρώδου. Περὶ τῆς Νέας Διαθήκης προφητεία. Καὶ τὴν ἐν τῷ τόπῳ δὲ τούτῳ οἰκοδομὴν γεγραμμένην τῆς πόλεως εἰς προσδοκῶσιν Ἰουδαῖοι. Καὶ αὕτη δὲ τέλος ἔσχεν, ὅτε ἀνῆλθον ἐκ Βαβυλῶνος γενόμενῃ. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας ἀγοράσαι τὸν ἀγρόν τοῦ πατραδελφου αὐτοῦ, καὶ ἀγοράσας λέγει, ὅτι ἡ πόλις παρεδόθη, καὶ

κελεύειν ^c ἀγοράσαι ἀγρόν. Ὁ δὲ Θεὸς φησι πρὸς αὐτόν· Τὰ μὲν παρόντα κακὰ διὰ τὰς ἀμαρτίας τοῦ λαοῦ· ἔσται καιρὸς, ὅτε πάλιν κατοικήθησεται ἡ πόλις. Προλέγει τῷ Σεδεκίᾳ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἐγκαλεῖ τοὺς δούλους, οὓς ἡλευθέρωσαν, πάλιν καταδουλωσάμενοις, καὶ ἀπειλεῖ μεγάλην ἔσσεσθαι συμφορὰν. Διὰ τοῦτο κελεύει τοὺς υἱοὺς Ἰωναδὰβ ποιεῖν οἶκον. Οἱ δὲ παραιτοῦνται. Κελεύεται ὁ Ἱερემίας γράψαι, ὅσα προεφήτευσεν ἐπὶ Ἰσραὴλ, ἵνα οὕτω γοῶν φοβηθῶσιν, ἀκούσαντες πάλιν τὰ μέλλοντα αὐτοὺς διαδέχεσθαι κακὰ ὅτι προστάσσει τῷ Βαρούχ, τοῦ ποιῆσαι, καὶ ἐποίησε. Καὶ γράψας ἀνέγνω τοῖς Ἰουδαίοις. Ὡς δὲ ἤκουσαν οἱ ἄρχοντες, ἀνήγγειλαν τῷ βασιλεῖ Ἰωακείμ. Ὁ δὲ λαβὼν τὸ βιβλίον κατέκαυσε. Καὶ κελεύεται Ἱερემίας ἕτερον γράψαι περὶ τούτων. Καὶ προφητεύει τῷ βασιλεῖ συμφορὰς διὰ τὸ τόλμημα τοῦτο. Προφητεύει τὴν ἄλυσιν Ἱερουσαλὴμ· καὶ συλλαμβάνεται καὶ ἐμβάλλεται εἰς δεσμωτήριον ὁ Ἱερემίας, καὶ μεταπεμφθεὶς ἐκεῖθεν ὑπὸ Σεδεκίου, λέγει αὐτῷ, ὅτι ἀλώσεται, καὶ ἀξιοῖ ὥστε μὴ παραπεμφθῆναι εἰς τὸ δεσμωτήριον. Καὶ λαβόντες αὐτὸν οἱ ἄρχοντες ἐνέβαλον εἰς τὸν λάκκον τοῦ βορβόρου. Καὶ [386] ἀνήγαγεν αὐτὸν ἐκεῖθεν ὁ Ἀβδαμελέκ. Καὶ μεταπεμφθεὶς πάλιν ὑπὸ τοῦ βασιλέως, προαγορεύει αὐτῷ σωτηρίαν, εἰ βουληθεῖ ἐκὼν ἐξελθεῖν πρὸς τοὺς πολεμίους· εἰ δὲ μὴ βουληθεῖ, θλεθρον πάσῃ τῇ πόλει, καὶ αὐτῷ μεγάλα κακὰ ἔσσεσθαι. Ὡς δὲ οὐκ ἔπεισεν ἐξελθεῖν, ἀνῆλθεν ὁ βάρβαρος, καὶ ἐάλω ἡ πόλις μετὰ Σεδεκίου. Καὶ τῷ Ἱερεμίᾳ εὐ ἐχρήσαντο οἱ ἄρχοντες τοῦ Ναβουχοδονόσορ. Τῷ Ἀβδαμελέκ προαγορεύει σωτηρίαν. Αὐτοὺς δὲ λαβόντας αἵρεσιν παρὰ τοῦ ἀρχιμαγείρου, ὥστε ἀπελθεῖν ὅπου βούλοιντο, ἐρχεται πρὸς Γοδολίαν, ὃν κατέστησεν ἄρχοντα τοῖς ὑπολειφθεῖσιν ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ. Συνήχθησαν πρὸς Γοδολίαν οἱ διασπαρμένοι ἐν τοῖς ἀγροῖς Ἰουδαῖοι. Ἰσμαὴλ ἀναιρεῖ τὸν Γοδολίαν, καὶ ἑτέρους τινάς, καὶ λαβὼν τὸν λαὸν τοῦ Γοδολίου, ἐπορεύθη εἰς τὴν Ἀμμωνίτιν χῶραν ὁ Ἰσμαὴλ. Ὡς δὲ εἶδεν αὐτὸν ὁ Ἰωάνναν, εἰς τις τῶν ἀρχόντων, εὐνοϊκῶς διακείμενος πρὸς Γοδολίαν, ἔφυγε μετὰ τῶν ὁκτώ μόνων ἀνδρῶν ὁ Ἰσμαὴλ, καὶ τὸν λαὸν ἔλαβεν ὁ Ἰωάνναν. Ὡστε δεηθῆναι τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτῶν δεηθεὶς, καὶ συμβουλεύσας αὐτοῖς μὴ εἰσελθεῖν εἰς Αἴγυπτον (θάνατον γὰρ ἀπειλεῖν τὸν Θεὸν, εἰ μετοικήσιεν ^d ἐκεῖ), οὐκ ἔπεισεν. Ἐπεὶ δὲ ἦλθον ἕως Τάφνας, παραινῇ αὐτοῖς μὴ εἰδωλολατρεῖν. Ὡς δὲ ἀντέλεγον, προαγορεύει αὐτοῖς θλεθρον μέγαν, καὶ τῷ βασιλεῖ τῶν Αἰγυπτίων τὴν ἀπώλειαν Αἰγύπτου προλέγει, καὶ τῶν ἄλλοφύλων, τὴν ἀπώλειαν Μωαβιτῶν λέγει, καὶ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, τὴν ἀπώλειαν Δαμασκοῦ καὶ Ἑλὰμ προλέγει, καὶ τὴν ἀπώλειαν Βαβυλῶνος, καὶ τὴν ἄνοδον τῶν Ἰουδαίων τὴν ἐκεῖθεν. Πῶς ἐάλω Ἱερουσαλὴμ προλέγει, καὶ ἀπὸ ἀτιμίας εἰς τιμὴν ἦλθε Ἰωακείμ, ὁ ἐκὼν προσχωρήσας τῷ Ναβουχοδονόσορ μετὰ τῆς μητρὸς αὐτοῦ.

Σύγκρισις τῶν τῷ προφήτῃ Ἰεζεκιήλ εἰρημῶν.

Ὁρᾷ τὴν ὀπτασίαν τῶν Χερουδὶμ ὁ προφήτης, καὶ κελεύεται λαλῆσαι τοῖς Ἰσραηλῖταις παρὰ τοῦ Θεοῦ.

^a Melius legeretur τὰ ἐκδεχόμενα αὐτὸν κακὰ.

^b Ms. Coisl. male κατὰ τοῖς ἐν Βαβυλῶνι, etc.

^c Forte καλεύεις, quanquam καλεύειν ferri potest et legitur in Coisl.

^d Coisl. μετοικήσειεν.

φέρεται ὑπὸ τοῦ Πνεύματος εἰς τὴν αἰχμαλωσίαν, καὶ παρορμάται ὑπὸ τοῦ Θεοῦ πρὸς τὸ μετὰ παῖδης καὶ ἀδίκως τοὺς τε ἀνόμους καὶ τοὺς δικαίους τὴν εἰς τὴν ζωὴν φέρουσαν διαγγέλλειν, καὶ τὰς τοῦ Θεοῦ προμηνύειν ἐντολάς. Κελεύεται ἐγκλείσαι ἑαυτὸν, καὶ τῆς Ἱερουσαλὴμ πολιορκίαν προμηνῦσαι διὰ τοῦ ὀποδείγματος τῆς πλίνθου καὶ τοῦ τηγάνου. Κελεύεται δὲ καὶ ἐπὶ ἐν πλεურὴν κοιμηθῆναι ἡμερῶν ἀριθμὸν, φανερῶν τὴν ἐν τῇ αἰχμαλωσίᾳ ἐσομένην τῷ λαῷ θλίψιν. Προλέγει διὰ τῶν ἄρτων, οὓς ἐπὶ βολβίτων ποιεῖ, καὶ διὰ τοῦ μερισμοῦ τῶν τριχῶν τὸν θάνατον αὐτῶν καὶ τὴν διασποράν· καὶ τὴν ἐρήμωσιν τῆς πόλεως καὶ τῶν εἰδώλων προστίθισιν. Ὅρᾷ τὰς ἀνομίας τοῦ λαοῦ καὶ τὴν εἰδωλολατρείαν. Μετὰ ταῦτα τοὺς ἔως ὀλίγου τῆς πόλεως ἐλθόντας. Ὅρᾷ δὲ πάλιν τὰ Χερουβὶμ, καὶ προλέγει τῇ πόλει κακὰ. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων. Προμηνύει τὴν αἰχμαλωσίαν αὐθις τοῦ λαοῦ τὴν ἐπὶ Σεδεκίου, καὶ τὴν αὐτοῦ Σεδεκίου τυφλωσιν τὴν ὑπὸ τοῦ Ναβουχοδονόσορ γενομένην. Προλέγει, μὴ εἰς μακρὸν χρόνον ἐκθίσεσθαι τὰ κακὰ, ἀλλ' ἐγγὺς εἶναι. Ἀπειλεῖ τοὺς ψευδοπροφήτας, [387] καὶ ἀπαραιτήτα αὐτῶν φησὶ τὰ κακὰ εἶναι, ἅπερ ὑποστήσονται· ὡς μὴδὲ Ἰώβ, ἢ Δανιὴλ, ἢ Νῶε τοὺς υἱοὺς αὐτῶν δύνασθαι ῥύσασθαι· καὶ τὴν εἰς τέλος ἐρήμωσιν αὐτῶν διὰ τῆς κληματίδος τῆς ἀμπέλου δηλοῦ. Διηγείται τὴν ἀσχημυστήν τοῦ λαοῦ τὴν ἐξ ἀρχῆς, πρὶν ἢ προσλαβέσθαι αὐτὸν τὸν Θεόν, καὶ τὴν εὐπρέπειαν τὴν μετὰ τὸ προσλαβέσθαι· καὶ τὴν εἰδωλολατείαν αὐτοῦ, καὶ τὴν διὰ ταύτην αὐτοὺς διαβεβαμένω ἄλῳσιν, καὶ μεγάλας δαίνουσιν αὐτῆς τὰς ἀνομίας ἀπὸ συγκρίσεως Σοδόμων καὶ Σαμαρείας, οὕσας καὶ καθ' ἑαυτὰς μεγάλας. Δύναται δὲ τὰ χρηστά, ἃ προλέγει, τὸ, Ἀναστήσω τὴν διαθήκην μου μετὰ σοῦ, περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων λέγεσθαι. Τὴν ἄνοιον τοῦ Ναβουχοδονόσορ προλέγει. Πρὸς τοὺς λέγοντας· *Οἱ πατέρες ἔφαγον τὸν ὄμφρακα, καὶ οἱ ὀδόντες τῶν τέκνων ὠμοδίασαν*. Περὶ τῆς μητρὸς τῶν περὶ Σεδεκίαν τὸν βασιλεῖα. Διαμαρτύρεται τοῖς πρεσβυτέροις τὰς ἀνομίας τῶν πατέρων αὐτῶν. Τὸ δὲ, *Δώτε ἐπὶ τοῦ θρους μου τοῦ ἀγίου, ἐπ' θρους ὕψιλου Ἰσραὴλ λέγει· Ἀδωναὶ, Κύριε, ἐκεῖ δουλεύουσιν μοι πᾶς οἶκος Ἰσραὴλ εἰς τέλος*, εἰς τοὺς πιστευόντας τῷ Χριστῷ δύνασθαι· λαμβάνεσθαι. Ἐπὶ Θεμάν, καὶ ἐπὶ Ἰσραὴλ, καὶ ἐπὶ υἱοὺς Ἀμμών. Καὶ τὰς ἀνομίας καὶ τὰς ἀμαρτίας λέγει τοῦ Ἰσραὴλ, καὶ τῶν ἱερέων, καὶ τῶν ἀρχόντων καὶ ψευδοπροφητῶν. *Καὶ ἐζήτουν, φησὶν, ἀνδρα ἀναστρεφόμενον ὀρθῶς, καὶ ἐστῶτα ἐν δικαιοπῇ φραγμοῦ πρὸ προσώπου μου ἐν καιρῷ τῆς γῆς, τοῦ μὴ εἰς τέλος ἐξαλεῖψαι αὐτόν· καὶ οὐχ εὖρον*. Περὶ τῆς εἰδωλολατείας τοῦ λαοῦ Ἰσραὴλ τῆς ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ τῆς μετὰ ταῦτα, καὶ τῶν συμφορῶν. Καὶ ἐτι οὕτε πένθος ποιῆσαι συγχωρηθῆσονται ἐπὶ τοῖς συμβαίνουσι χαλεπαῖς. Κατὰ Ἀμμωνιτῶν καὶ Ἰδουμαίων, καὶ ἀλλοφύλων, καὶ τῆς Σῶρ, ἣν Τύρον λέγουσιν εἶναι. Προλέγει συμφορὰς μεγάλας, κατὰ τοῦ ἄρχοντος, Τύρου καὶ Σιδῶνος, καὶ Αἰγύπτου, καὶ τοῦ Αἰγυπτίων βασιλέως. Ἀπειλεῖ τῷ σκοπῷ τοῦ ἰσχυροῦ, εἰ μὴ προείποι τῷ λαῷ, οὐ τέθειται σκοπὸς πρὸς εἰς παρὰ τοῦ Θεοῦ ἐπιφερομένης συμφορᾶς. Καὶ

• Forte δύναται

λέγει, ὡς μήτε ἄνομον ἀπολλυσθαι διὰ τὰς προτέρας ἀνομίας, ἐὰν ἐπιτρέψῃ τοῦ ποιῆσαι τὰ ἀρεστὰ τῷ Θεῷ· μήτε δίκαιον αὐξέσθαι, διὰ τὰς προτέρας δικαιοσύνας, ἐὰν μεταβληθεὶς γένηται ἄνομος καὶ ἄδικος. Ἦλθέ τις πρὸς τὸν προφήτην ἀπαγγέλλων, ὅτι ἔλω Ἱερουσαλὴμ· λέγει δὲ καὶ περὶ τούτου ἐγκαλῶν, ὅτι μὴ προσέχῃσι τοὺς προφητευομένους. Προφητεύει δὲ καὶ κατὰ τῶν ποιμένων τοῦ Ἰσραὴλ· καὶ ἐπαγγέλλεται δώσειν αὐτοῖς ἕνα ποιμένα· ὅπερ ἐπὶ τοῦ Ζοροβάβελ γέγονεν, ὅπερ καὶ αὐτὸ ἀναισχυνοῦντες Ἰουδαῖοι οὕτω γεγενῆσθαι φασί· γέγονε δὲ, ὡς ἔφη, ἐπὶ Ζοροβάβελ. Προφητεύει κατὰ Ἰδουμαίων καὶ τοὺς Ἰσραηλῖταις χρηστὰ, ἅπερ φησὶν ὁ Θεὸς ποιήσιν Ἰουδαίους, οὐκ ἐπειδὴ ἐξοῖο εἰσιν, ἀλλ' ἵνα μὴ τὸ θνομα αὐτοῦ βεθληθῇ. Ἀγεται ὁ προφήτης εἰς τὸ [388] πεδῖον, καὶ προφητεύει ἐπὶ τὰ ὀσπρὰ τῆς γῆς τὸ Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Ζοροβάβελ, ὅτι εἰς ἀρχῶν ἔσται Ἰουδαίων· δύναται δὲ εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν Ἰησοῦν Χριστὸν λαμβάνεσθαι. Προφητεύει καὶ περὶ Γῶγ καὶ Μαγῶγ ἐπιελθόντων τοῖς Ἰουδαίοις μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος, καὶ ἡττηθέντων. Τινὲς δὲ ἀλληγορικῶς λαμβάνουσιν εἰς τὰς Ἐκκλησίας, καὶ εἰς τὸν διάβολον, καὶ τοὺς κατὰ καιρὸν διωγμοὺς ἐκπενηθέντας ὑπὸ ἀσεβῶν βασιλέων. Προφητεύει δὲ τοῦ ναοῦ τὴν οἰκοδομήν, καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς νομικῆς λατρείας· ἅπερ καὶ αὐτὰ προσδοκῶσι μὲν ἐτι Ἰουδαῖοι· ἐξέβη δὲ ἐπὶ Ἑσδρα καὶ Ζοροβάβελ. Τὴν δὲ οἰκοδομήν τῆς πόλεως, ἣν προλέγει, καὶ τὸ ὕδωρ τὸ κατὰ μικρὸν ἐκπροσεύμενον καὶ αὐξανόμενον, δύναται ἐπὶ τοὺς ἐπιστρέφοντας ἐπὶ τὸν Χριστὸν λαμβάνεσθαι, νεκροὺς ὄντας πρὶν ἢ πιστεῦσαι, μετὰ δὲ τὸ πιστεῦσαι ζωοποιούμενους.

Σύνοψις τῶν ἐφ' προφήτην Δανιὴλ εἰρημνῶν.

Ἐκλέγονται οἱ περὶ τὸν Δανιὴλ, καὶ παραδίδονται τῷ ἀρχιενουχῷ, καὶ σιτοῦνται σπέρματα· καὶ παραστάντες τῷ βασιλεῖ, πάντων ἀνεδείχθησαν σοφώτεροι. Ὅρᾷ τὸ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ, καὶ τοὺς μάγους ἀπορήσαντας γνωρίσαι καὶ ἐπιλύσαι αὐτὸ κελεύει σφαγῆναι. Κινδυνεύσαντας δὲ καὶ τοὺς περὶ Δανιὴλ ἔσωσεν ὁ Θεός, ἀποκαλύψας αὐτῷ τῷ Δανιὴλ τὴν ἐλθῶσιν τοῦ ἐνυπνίου. Ὁ Δανιὴλ εἰσαχθεὶς λέγει τὸ ἐνύπνιον τῷ βασιλεῖ καὶ τὴν σύγκρισιν αὐτοῦ. Ὁ δὲ λίθος ὁ τμηθεὶς ἄνευ χειρῶν ὁ Χριστός ἐστι· τὸ δὲ ἄνευ χειρῶν, τὸ χωρὶς συνουσίας ἐκ τῆς Παρθένου αὐτὸν τεχθῆναι. Στήσας τὴν εἰκόνα Ναβουχοδονόσορ, κελεύει προσκυνεῖν πάντας, καὶ τοὺς τρεῖς παῖδας εἰς τὴν κάμινον ἐμβάλλει μὴ προσκυνήσαντας. Ὡς δὲ οἱ περὶ τὴν κάμινον ἀνηρέθησαν, καὶ ὕμνουν οἱ παῖδες τὸν Θεόν, καλέσας αὐτοὺς, καὶ ἰδὼν σώους, τὸν τε Θεὸν ἐξεπλάγη, καὶ αὐτοὺς ἀρχῇ τῇ τῶν Ἰουδαίων ἐτίμησε, καὶ δόγμα ἔθηκε, τὸν βλασφημοῦντα εἰς τὸν Θεὸν ἀπολλυσθαι. Ὅρᾷ ἐνύπνιον Ναβουχοδονόσορ· καὶ τῶν σοφῶν Βαβυλῶνος πάλιν διαπορησάντων, ἐπιλύει αὐτὸ ὁ Δανιὴλ, συμβουλεύει τε τῷ βασιλεῖ, τὰς ἀνομίας αὐτοῦ ἐν ἐλεημοσύναις λυτρώσασθαι. Καὶ οὐ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἐξέβη τὸ ἐνύπνιον· καὶ ἦνεσε τὸν Θεὸν ὁ Ναβουχοδονόσορ. Τῶν σκευῶν τῶν ἱερατικῶν ἐξεγενήεντων κατὰ πρόσταξιν τοῦ βασιλέως υἱοῦ Ναβουχοδονόσορ, καὶ τῶν ἐστιμιμῶν εἰς αὐτὰ πινόντων, ἐξῆλθεν ἀστράγαλος χειρὸς, καὶ ἔγραφεν ἐν τῷ τσίγῃ γραφῇ, ἣν καὶ αὐτὴν τῶν σοφῶν Βαβυ-

includere, et Jerosolymæ obsidionem prænuntiare per exemplum lateris et sartaginis. Jubetur item in unum latus dormire certo dierum numero, declarans calamitatem populo futuram in captivitate. Prædicat per panes, quos ex stercore boum facit, et per divisionem capillorum mortem eorum ac dispersionem; urbis item atque idolorum devastationem adjicit. Videt iniquitates populi, et idololatriam. Deinde eos qui usque ad exitium urbis devenerunt. Videt rursum Cherubinos, et mala urbi prænuntiat. De iis qui in Christum credituri erant. Prædicat rursum captivitatem populi, quæ sub Sedecia accidit, et Sedeciam exæcatum iri a Nabuchodonosore. Prædicat mala non post diuturnum tempus eventura, sed prope esse. Minatur pseudoprophetis, ipsisque indeprecabilia esse quæ passuri sunt mala denuntiat; ita ut nec Job nec Daniel nec Noe ipsorum filios possint eruere: et extremam illorum vastitatem per lignum vitis declarat. Enarrat populi turpitudinem ab initio, antequam Deum amplexus esset, et decorem postquam amplexus est: idololatriamque ejus, et excidium quod propter eam invasit ipsos; magnas ostendit ejus iniquitates ex comparatione Sodomorum et Samariæ, quæ etiam per seipsas erant ingentes. Possunt autem bona, quæ prædicat, nempe, *Suscipio testamentum meum tecum* (Ezech. 16. 62), de credentibus in Christum intelligi. Ascensum Nabuchodonosoris prænuntiat. Adversus eos qui dicebant: *Patres comederunt uvam acerbam, et dentes filiorum obstupuerunt* (Ezech. 18. 2). De matre Sedecie regis. Testificatur senioribus iniquitates patrum suorum. Illud autem, *Quia super montem sanctum meum*, de monte excelso Israel dicit: *Adonai, Domine, illic servient mihi omnis domus Israel in finem* (Ezech. 20. 40. in Græc.), de credentibus in Christum potest accipi. De Theman, de Israel, et de filiis Ammon. Iniquitates et peccata Israel recenset, sacerdotum, principum et pseudoprophetarum. *Et quærebam*, inquit, *virum recte versantem et stantem in fractura macerie (a) ante faciem meam in tempore terræ, ut ne in finem deletem eum: et non inveni* (Ezech. 22. 30). De idololatria populi Israel in Ægypto et postea, ac de calamitatibus. Atque insuper neque luctum agere permittentur super contingentibus malis. Contra Ammanitas et Idumæos, et alienigenas, et Sor, quam dicunt esse Tyrum. Prædicat calamitates magnas contra principem Tyri et Sidonis, et Ægyptum, Ægyptiorumque regem. Minatur speculatori populi, nisi prædixerit populo, cujus constitutus est speculator ad calamitates a Deo illatas. Ac dicit, neque iniquum perire ob priores iniquitates, si conversus fuerit ad faciendum ea quæ Deo sunt placita; neque ju-

(a) Illud, *ἡ καταστροφή*, in *fractura macerie* (ἐν διακοπῇ τοῦ τοίχου), non est in exemplaribus hodiernis, sed ex Origenis Hexaplis adjunctum fuerat, ut nos in Hexaplis addidimus. Totus locus in Editionibus hodiernis LXX sic habetur: *Καὶ ἐζητοῦν ἐξ αὐτῶν ἄνδρα ἀναστρεφόμενον ὁρθῶς, καὶ ἰσχύοντα πρὸ προσώπου μου διολογερῶς ἐν τῷ καυρῷ τῆς ὁργῆς*. Melius exemplar Chrysostomi, ἐν τ. x. τῆς γλῆς. In Hebræo autem legitur, *וְהָיָה בְּעֵינַי, pro terra* Septuaginta vero legerunt *בְּעֵינַי, in tempore*.

stum salutem consequi ob priorem justitiam, si mutatus, iniquus injustusque evaserit. Venit quispiam ad prophetam, nuntians captam fuisse Jerusalem: dicit autem hac de re incusans, quod non attendant iis quæ a prophetis prædicantur. Vaticinatur porro contra pastores Israelis: promittitque dandum esse pastorem unum; id quod sub Zorobabele factum est, id quod etiam Judæi impudenter dicunt nondum evenisse; evenit tamen, ut dixi, sub Zorobabele. Vaticinatur contra Idumæos, et Israelitis bona prædicat, quæ Deus ideo se Judæis collaturum dicit, non quod illi digni sint, sed ne nomen ejus profanetur. Ducitur propheta in campum, et prophetat super ossa arida. Prophetat item de Zorobabele, quod futurus sit unus Judæorum princeps: potest autem de Domino nostro Jesu Christo accipi. Vaticinatur etiam de Gog et Magog, qui Judæos invasuri erant post reditum ex Babylone, quique victi fuerunt. Quidam autem id allegorice accipiunt de Ecclesiis, et de diabolo, deque persecutionibus quæ vario tempore illatæ sunt ab impiis Imperatoribus. Vaticinatur item templi constructionem, et restitutionem legalis cultus: quæ etiam expectant Judæi; sed ea evenerunt tempore Esdræ et Zorobabelis. Constructio autem templi, quam prædicat, et aqua quæ paulatim egrediebatur et augebatur, potest accipi de iis qui ad Christum conversi sunt, qui mortui erant antequam crederent, viventes autem facti sunt postquam crediderunt.

SYNOPSIS EORUM QUÆ A DANIELE PROPHETA DICTA SUNT.

Eliguntur Daniel et socii, et traduntur archicemacho, atque leguminibus vescuntur: et adstantes regi omnium sapientissimi deprehensi sunt. Videt somnium Nabuchodonosor, et magos, qui non poterant somnium indicare et interpretari, jubet occidi. Periclitantes quoque Daniele et socios servavit Deus, cum Danieli somnii notitiam per revelationem dedit. Introductus Daniel somnium regi dixit ejusque interpretationem. Lapis autem sine manibus excisus Christus est; sine manibus vero, quia sine concubitu ex virgine natus est. Erectam a se statuam Nabuchodonosor jubet omnes adorare, et tres pueros qui adorare volebant in fornacem injicit. Ut autem illi qui circa fornacem erant interfecti sunt, et pueri Deum canticis celebrarent, ubi ipsos evocavit rex et incolumes vidit, de Dei potentia stupore perculsus, ipsos principatu Judæorum honoravit, decretumque dedit, ut quisquis in Deum blasphemaret, morte plecteretur. Videt somnium Nabuchodonosor: et cum sapientes Babylonis rursum lærerent, ipsum solvit Daniel, regique auctor est, ut iniquitates suas eleemosynis redimat. Nec diu postea somnii exitus evenit; laudavitque Nabuchodonosor Deum. Sacris templi vasis jussu Baltasaris regis filii Nabuchodonosoris eductis, cum in illis potaret convivæ, exiit articulus manus, qui exaravit in muro scripturam, quam etiam cum non possent sapientes Babylonis explicare, Daniel legit et interpretatus est; indutusque est purpura, circumposueruntque ei tor-

quem aureum, prædicaveruntque cum esse tertium principem in regno. Cum regnaret Darius Medus, Daniele principe constituto, cogitur a tribunis et satrapis decretum promulgare, ut quicumque intra triginta dies aliquid vel ab homine quopiam vel a deo peteret, præterquam a rege, in lacum leonum injiceretur. Quo facto, cum observassent Daniele precari Deum, ipsum calumniantur, coguntque regem ad injiciendum illum in lacum. Cum injecisset autem, ubi postea accessit et salvum reperit, illum eduxit e laeo: illos autem qui ipsum in lacum injici curaverant cum uxoribus perdidit, leonibus objectos. Decretumque promulgavit, ut omnes Deum timerent. Videt ferarum visionem, per lænnam, regnum Assyriorum, per ursum, Medorum et Persarum, per pardum, Macedonum, per quartam feram, Romanorum. Vaticinatur etiam de Christo, et de Antiocho impio. Illic enim est cornu parvum, quod excussit tria priora. Vaticinatur quomodo Alexander Macedo regnum Persarum solvit; arietem dicens regem Persarum, hircum Alexandrum Macedonem. Ultima visio hic de regina austri dicitur in libro Machabæorum reperiri. Belum decutit et draconem occidit; in lacum proicitur et servatur, et qui in causa erant, quod conjectus fuisset, injiciuntur et devorantur a leonibus.

OSEE.

Jubetur accipere uxorem meretricem, et nascentes infantes vocare *Jezrael*, *Non misericordiam consequutam*, et *Non populus meus* (*Osee* 1. 4. 6. 9). Et accusat populum de fornicatione, prædicitque illi perniciem, et opes quasdam post perniciem. Illud autem, *Disponam testamentum cum bestiis agri, et desponsabo in fide* (*Osee* 2. 18), potest accipi de credentibus in Christum. Jubetur accipere uxorem fornicariam, Judæorum desolationem declarans, ipsosque accusat de multis magnisque peccatis, tam populum, quam sacerdotes. Criminatur quoque eorum ebrietatem, fornicationem, et iracundiam. Incusat quod spem a Deo transferentes, in Assyrios contulerint, et Ægyptiis confisi sint. Vaticinaturque eis ultionem. Dicit Ephraimum cum per auxilia sibi præstita fortis evasisset, rebus secundis citra decorum usum esse. Ostendit Deus suam circa Israelitas sollicitudinem, illorumque erga se ingratum animum: et calamitates ipsis prædicit.

JOEL.

Corruptionem fructuum terræ narrat, et hortatur ut Deum sibi propitium reddant. Vaticinatur ascensum Assyrii: postea vero bona quædam prænuntiat. Quod apostolis accidit circa varias linguas prædicit. Vaticinatur etiam gentium perniciem, quæ post reditum ex Babylone sub Zorobabele contigit. Hic porro locus allegoriam continet.

AMOS.

Prædicit iniquitates Damasci, Gazæ, Tyri, Idumæorum, Ammanitarum, Moabitarum, Judæ et Israe-

lis, et pœnas quæ illos excepturæ sunt. Numerantur beneficia a Deo in Judæos collata, illorumque negligentia et contemptus, atque ærumnæ quæ illos exspectant. Prædicit circa mulieres Samariæ, illas ebrietatis et rapinæ accusans. Vaticinatur famem et dissolutionem eo quod non converterentur, et quod multis affecti plagis non meliores evaderent. Incusat Israelcem, quod eos qui se redarguebant moleste ferrent: et hortatur ut convertantur ad Deum. Incredulis comminatur futura mala. De illis porro ait: *Vae qui desiderant diem Domini* (*Amos* 5. 18). Aliqui vero id retulerunt ad futurum judicium: ut quidam incredulorum nunc dicunt: Non erit judicium; quod si futurum est, veniat. Reprobatio festorum illorum, sacrificiorum et psalteriorum. Stellam dei Raphan¹ Saturnum dicit: quoniam gentiles dei sui Saturni stellam esse dicunt in cælo, quam etiam Saturnum vocant. Dicit autem, *Num victimas et sacrificia obtulistis mihi annis quadraginta* (*Amos* 5. 25)? Neque enim populus obtulit, sed soli principes, cum stetit tabernaculum. Hic de toto populo loquitur. Accusat etiam illos de immoderato cibo, et calamitates ipsis prædicit. Per locustas, et testamentum, et adamantem, eorum necem vaticinatur: cumque hæc Amos regi significasset, hic prophetam vi repulit et abegit. Ille vero ipsi et populo mala prædicit. Et videt vas aucupis; per hoc autem ipsos capiendos esse indicat. Iniquitates et violentias eorum enumerat, et mala ipsos invasura. Illud autem: *Occidet sol meridie* (*Amos* 8. 9), de tempore passionis Christi vaticinatur. Prædicit etiam de credentibus in Christum.

ABDIAS.

Ultionem de Idumæis sumendam prædicit, quam subiere, quia cum reliquis hostibus invaserunt Israelitas. De Ecclesia.

JONAS.

Jonas propheta narrat fugam in Tharsis, tempestatem, deglutitum se a ceto, et ejectum, poenitentiam Ninivitarum, servatam cucurbitam, crescentem et pereuntem complectitur.

MICHÆAS.

Futuram desolationem Samariæ et Jerosolymæ prædicit, causamque adjicit. Subjungit etiam eorum reditum ex Babylone, crimina et accusationes principum populi et sacerdotum, atque pseudoprophetarum. De Ecclesia credente in Dominum nostrum, et de Novo Testamento: nam prior lex præteritura erat: et de pace. Mala rursum Judæis prædicuntur. De Christi secundum carnem generatione, et de iis qui in ipsum credituri sunt. *Et erit residuum Jacob* (*Mich.* 5. 7): quod ait Paulus apostolus, *Quod relictum erit salvabitur* (*Rom.* 9. 27). Judicium Domino adversus populum suum, et beneficiorum ejus enumeratio, re-

¹ In Edit. Rom., *Raphan*, legitur. In Hebraico רָפָן exprimitur. Hieronymus vero CHION. Abenezra quoque dicit esse Saturnum, ut Chrysostomus. In Act. Apostolorum legitur, 7, 43, *Sidus dei vestri Rempham*.

λῶνος ἀπορούντων ἐπιγνῶναι, ὁ Δανιὴλ ἐπέγνω, καὶ ἐπέλυσε, καὶ ἐνεδύθη πορφύραν, καὶ περιέθηκαν αὐτῷ μανιὰκην χρυσοῦν, καὶ ἐκήρυξαν αὐτὸν τρίτον ἔρχοντα εἶναι ἐν τῇ βασιλείᾳ. Βασιλεύσας Δαρεῖος ὁ Μῆδος, καὶ καταστήσας ἔρχοντα τὸν Δανιὴλ, ἀναγκάζεται ὑπὸ τῶν τακτικῶν καὶ σατραπῶν δόγμα κυρῶσαι, ὥστε τὸν αἰτοῦντα παρὰ ἀνθρώπου ἢ θεοῦ αἶτημα, πλὴν παρὰ τοῦ βασιλέως, εἶσω τριάκοντα ἡμερῶν, ἐμβληθῆναι εἰς τὸν [389] λάκκον τῶν λεόντων. Καὶ τούτου γενομένου, παρατηρήσαντες τὸν Δανιὴλ εὐχόμενον τῷ Θεῷ, διαβάλλουσι, καὶ καταναγκάζουσι τὸν βασιλέα ἐμβαλεῖν αὐτὸν εἰς τὸν λάκκον. Ἐμβαλὼν δὲ, καὶ προσελθὼν, καὶ σῶον εὐρύων, τὸν μὲν ἀνήγαγε τοῦ λάκκου, τοὺς δὲ βάλλοντας αὐτὸν μετὰ τῶν γυναικῶν ἀπώλεσε τοῖς λέουσι παραδοῦς. Καὶ δόγμα ἔθηκε, πάντας φοβεῖσθαι τὸν Θεόν. Ὁρᾷ τὴν ὁρασιν τῶν θηρίων, διὰ μὲν τῆς λεαίνης τὴν Ἀσσυρίων βασιλείαν, διὰ δὲ τῆς ἄρκτου, τῶν Μήδων καὶ Περσῶν, διὰ δὲ τῆς παρβάλεως, τῶν Μακεδόνων, διὰ δὲ τοῦ τετάρτου θηρίου, τῶν Ῥωμαίων. Προφητεύει δὲ καὶ περὶ τοῦ Χριστοῦ, καὶ περὶ Ἀντίχου τοῦ ἀσεβοῦς. Οὗτος γάρ ἐστι τὸ κέρας τὸ μικρόν, τὸ ἐκτινάξαν τρία τῶν ἐμπροσθεν. Προφητεύει πῶς Ἀλέξανδρος ὁ Μακεδὼν κατέλυσε τὴν βασιλείαν Περσῶν· τὸν μὲν κρινὸν τὸν βασιλέα Περσῶν λέγων, τὸν δὲ τράγον Ἀλέξανδρον τὸν Μακεδόνα. Ἦ δὲ ἐσχάτη ὁρασις ἐνταῦθα, περὶ τῆς βασιλείας νότου φησὶν ἐν τῷ βιβλίῳ τῶν Μακκαβαίων εὐρίσκεισθαι. Τὸν Βῆλ κατασπᾷ, καὶ τὸν δράκοντα ἀναίρει· εἰς τὸν λάκκον ἐμβάλλεται καὶ διασώζεται, καὶ οἱ αἵτιοι τοῦ ἐμβληθῆναι αὐτὸν ἐμβάλλονται καὶ ἀναλίσκονται ὑπὸ τῶν λεόντων.

Ὁσηέ.

Κελεύεται λαβεῖν γυναῖκα πόρνην, καὶ τὰ τικτόμενα παῖδια ὀνομάσαι *Ἰεζραὴλ, Οὐκ ἤληψμένῃν, καὶ Οὐ λαὸς μου*. Καὶ ἐγκαλεῖ τῷ λαῷ πορνείαν· καὶ προλέγει αὐτῷ ἀπώλειαν, καὶ χρημάτων τινα μετὰ τὴν ἀπώλειαν. Τὸ δὲ, *Διαθήσομαι διαθήκην μετὰ τῶν θηρίων τοῦ ἀγροῦ, καὶ μνηστεύσομαι ἐν πίστει*, δύναται λαμβάνεσθαι εἰς τοὺς πιστεύοντας τῷ Χριστῷ. Προστάσσεται λαβεῖν γυναῖκα μοιχαλίδα, μὴνύων τὴν ἐρήμωσιν τῶν Ἰουδαίων, καὶ ἐγκαλεῖ αὐτοῖς πολλὰ καὶ μεγάλα ἁμαρτήματα, τῷ τε λαῷ καὶ τοῖς ἱερεῦσι. Διαβάλλει τε αὐτοὺς καὶ εἰς μέθην, καὶ εἰς μοιχείαν, καὶ εἰς θυμόν. Ἐγκαλεῖ ὅτι τὴν ἐλπίδα ἀπὸ τοῦ Θεοῦ μεταγαγόντες, ἐπὶ Ἀσσυρίους ἠλπιζον, καὶ Αἰγυπτίους ἐθάρρουν. Καὶ προλέγει αὐτοῖς τιμωρίαν. Λέγει ὅτι διὰ τὸ βοηθεῖσθαι γενόμενος ἰσχυρὸς ὁ Ἐφραΐμ, οὐκ εἰς δέον ἐχρήσατο τῇ εὐπραγίᾳ. Δείκνυσιν ὁ Θεὸς τὴν τε ἑαυτοῦ περὶ τοὺς Ἰσραηλίτας κηδεμονίαν, καὶ τὴν ἐκεῖνων περὶ αὐτὸν ἀγνωμοσύνην· καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς.

Ἰωήλ *.

Διαφορὰν λέγει τῶν τῆς γῆς καρπῶν, καὶ παραινέει ἐξιλεῶσθαι τὸν Θεόν. Τὴν ἄνοδον τοῦ Ἀσσυρίου προλέγει· προφητεύει δὲ καὶ μετὰ ταῦτα χρηστά τινα. Τὸ συμβάν ἐπὶ τῶν ἀποστόλων τὸ τῶν γλωσσῶν προλέγει. Προφητεύει δὲ καὶ τῶν ἐθνῶν ἀπώλειαν τὴν γενομένην μετὰ τὴν ἐπάνοδον τὴν ἐκ Βαβυλῶνος ἐπὶ Ζοροβάβελ. Ἐχει δὲ καὶ ἀλληγορίαν τὸ χωρίον τοῦτο

Ἀμώς *.

[390] Τὰς ἀνομίας Δαμασκοῦ, Γάζης, Τύρου, Ἰδουμαίων, Ἀμμανιτῶν, Μωαβιτῶν, Ἰούδα καὶ Ἰσραὴλ προλέγει, καὶ τὰς διαδεχομένας αὐτοὺς τιμωρίας. Τὰς εὐεργεσίας τὰς εἰς τοὺς Ἰουδαίους γενομένας ὑπὸ τοῦ Θεοῦ ἀπαριθμεῖται, καὶ τὴν αὐτῶν ὀλιγορίαν καὶ καταφρόνησιν, καὶ τὰ περιμένοντα αὐτοὺς χαλεπά. Πρὸς τὰς γυναῖκας τῆς Σαμαρείας εἰς μέθην, εἰς ἀρπαγὴν διαβάλλων προλέγει. Προλέγει λιμὸν καὶ διάλυσιν διὰ τὸ ἀνεπίστροφον, καὶ ὅτι πολλὰ πληγέντες, οὐκ ἐγένοντο βελτίους. Ἐγκαλεῖ τῷ Ἰσραὴλ, ὅτι πρὸς τοὺς ἐλέγχοντας αὐτοὺς ἐδυσχέρανον, καὶ παραινέει ἐπιστρέψαι πρὸς τὸν Θεόν. Ἀπειλεῖ δὲ καὶ τοῖς ἀπιστοῦσι, ὅτι ἤξει τὰ κακά. Περὶ αὐτῶν γάρ φησιν· *Οὐαὶ οἱ ἐπιθυμοῦντες τὴν ἡμέραν Κυρίου*. Τινὲς δὲ αὐτὸ ἐξέλαβον εἰς τὴν μέλλουσαν κρίσιν· ὡς καὶ ὡς νῦν τῶν ἀπίστων λεγόντων, ὅτι οὐκ ἔσται κρίσις· εἰ δὲ ἐστίν, ἐλθέτω. Παραίτησις τῶν ἑορτῶν αὐτῶν, καὶ τῶν θυσιῶν καὶ ψαλτηρίων. Ἄστρον θεοῦ Ῥαφάν τὸν Κρόνον λέγει· ἐπειδὴ οἱ Ἕλληνες τῷ θεῷ αὐτῶν Κρόνῳ καὶ Ἄστρον εἶναι φασιν ἐν οὐρανῷ, καὶ αὐτὸ Κρόνον καλοῦσι. Λέγει δὲ, *Μὴ σφάγια καὶ θυσίαι προσηνέγκατέ μοι ἔτη τεσσαράκοντα*; Οὐδὲ γὰρ προσήνεγκεν ὁ θεός, ἀλλὰ μόνον οἱ ἄρχοντες, ὅτε ἔσται ἡ σκηνὴ. Ἐνταῦθα τὰ περὶ παντὸς τοῦ λαοῦ λέγει. Διαβάλλει δὲ αὐτοὺς καὶ εἰς ἄμετρον τροφὴν, καὶ προλέγει αὐτοῖς συμφοράς. Διὰ τῶν ἀκριδῶν, καὶ τῆς διαθήκης, καὶ τοῦ ἀδάμαντος, τὴν σφηγὴν αὐτῶν προφητεύει, καὶ δηλώσας Ἀμεσίᾳ τῷ βασιλεῖ ταῦτα, βιάζεται τὸν προφήτην καὶ ἀπelaίνει. Ὁ δὲ καὶ αὐτῷ προλέγει κακὰ καὶ τῷ λαῷ. Καὶ ὁρᾷ ἄγος Ἰζεουτοῦ, καὶ διὰ τούτου τὴν σύλληψιν αὐτῶν. Τὰς ἀδικίας αὐτῶν καὶ τὰς βίας ἀπαριθμεῖται, καὶ τὰ μέλλοντα διαδέξεσθαι αὐτοὺς κακὰ. Τὸ δὲ, *Δύσεται ἥλιος μεσημβρίας*, εἰς τὸν καιρὸν τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ προλέγει. Περὶ τῶν εἰς Χριστὸν πιστευόντων προλέγει.

Ἀβδίου *.

Τὴν τιμωρίαν τῶν Ἰδουμαίων προλέγει, ἣν ὑπέστησαν διὰ τὸ συνεπιθέσθαι τοῖς Ἰσραηλίταις μετὰ καὶ τῶν λοιπῶν πολεμίων. Περὶ Ἐκκλησίας.

Ἰωνᾶς.

Ἰωνᾶς ὁ προφήτης τὴν εἰς Θαρσεῖς φυγὴν, τὸν κλύδωνα, τὴν ὑπὸ τοῦ κήτους κατάποσιν, καὶ τὴν ἐκβολήν, τὴν μετάνοιαν τῶν Νινευιτῶν, τὴν σωτηρίαν τῆς κολοκύνθης, τὴν ἀνάδοσιν, καὶ τὴν ἀπώλειαν περιέχει.

Μιχαίας *.

Τὴν ἐσομένην ἐρήμωσιν Σαμαρείας καὶ Ἱερουσαλὴμ προλέγει, καὶ τὴν αἰτίαν προστίθησι. [391] Συνάπτει δὲ καὶ τὴν ἄνοδον αὐτῶν τὴν ἐκ Βαβυλῶνος, ἐγκλήματα, κατηγορίας τῶν ἀρχόντων τοῦ λαοῦ καὶ τῶν ἱερέων, καὶ ψευδοπροφητῶν. Περὶ τῆς Ἐκκλησίας τῆς πιστευσούσης εἰς τὸν Κύριον ἡμῶν, καὶ περὶ τῆς Νέας Διαθήκης. Ὁ γὰρ πρότερος νόμος ἐκεῖνα ἐξῆλθε· καὶ περὶ τῆς εἰρήνης. Καὶ κακὰ πάλιν τοῖς Ἰουδαίοις προλέγεται. Περὶ τῆς κατὰ σάρκα τοῦ Χριστοῦ γεννήσεως, καὶ περὶ τῶν εἰς αὐτὸν πιστευόντων. Καὶ ἔσται τὸ ὑπόλειμμα τοῦ Ἰακώβ· ὁ λέγει Παῦλος ὁ

* In mss. perperam Μιχαίας.

† His prorsus similia habes supra Comment. in Isalam cap. 5. v. 29.

‡ In mss. hic Ἰωήλ pro Ἀβδίου ponitur male.

§ Illic in mss. perperam Ἀβδίου ponitur pro Michæa.

¶ Illud, ἐκεῖνα ἐξῆλθε, corruptum omnino est, nec video quomodo possit locus restaurari.

* In mss. male Ἀμώς.

ἀπόστολος, τὸ ἐγκατάλειμμα σωθήσεται. Κρίσις τῷ Κυρίῳ πρὸς τὸν λαὸν αὐτοῦ, καὶ τῶν εὐεργεσιῶν αὐτοῦ ἀπαρίθμησις, καὶ παραίτησις θυσιῶν. Ἀποδύρεται ὁ προφήτης ὡς τῶν δικαίων καὶ ἀγαθῶν ἀνδρῶν ἐκλειπόντων. Καὶ πρὸς τῷ τέλει μετὰ τὸ ἐγκαλέσαι καὶ ἀπειλῆσαι συμφορὰς μεγάλας, χρηστὰ προμηνύει τῷ Ἰσραήλ.

Ναοῦμ.

Περὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δυνάμεως διαλέγεται· περὶ τῶν ἀποστόλων προλέγει. Προστίθῃσι δὲ καὶ τὴν ἀνοδὸν Βαβυλωνίων κατὰ Νινευιτῶν κατακράτος αἰχμαλωσίαν. Λέγει δὲ καὶ τὴν δύνάμιν αὐτῆς καὶ τὸν πλοῦτον, ὃν εἶχε πρὶν αἰχμαλωτευθῆναι.

Ἔως ὧδε εἶχε τὸ ἀντίγραφον.

MONITUM

Inter spuria Athanasii opera Homiliam dedimus, p. 410, cujus initium est Græce, Μυστήριον ξένον βλέπω, hoc est, *Mysterium novum video*, cum titulo, Εἰς τὴν γέννησιν τοῦ Χριστοῦ, hoc est, *In generationem Christi*. Initium porro illud idipsum est quod hujus, quæ Chrysostomi nomine circumfertur, homiliæ: nec initium modo, sed etiam alia non pauca hinc et inde ex hac homilia decerpit is, qui illam Athanasii nomine consarcinavit. Hæc autem de qua nunc agimus homilia ævo certissime Chrysostomi emissa fuit: nam Cyrillus libro ad Reginas, qui inter Ephesinæ Synodi Acta cusus etiam reperitur, ex hac homilia quædam Chrysostomi nomine profert testimonia, quorum primum his verbis effertur: « Joannis episcopi Constantinopolitani de divina generatione. » Loquitur autem de sancta Virgine. « Loco solis, inquit, justitiæ solem incircumscripse complexa fuit. Ac ne quæras quomodo; ubi enim vult Deus, ibi naturæ ordo vincitur. Voluit enim, potuit, descendit, salvavit; omnia Dei nutum sequuntur. Hodie qui est gignitur, et qui est, sit id quod non erat; nam cum Deus esset, sit homo; ab ea tamen, quam habebat, deitate non excidit. Neque enim cum deitatis jactura factus est homo, neque per profectum ex homine factus est Deus: sed Deus existens propter impassibilitatem, caro factus est,

Εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, Λόγος^α.

Μυστήριον ξένον καὶ παράδοξον βλέπω· ποιμένες μου περιηχοῦσι τὰ ὦτα, οὐκ ἔρημον (sic) συρίζοντες μέλος, ἀλλ' οὐράνιον ἄδοντες ὕμνον. Ἄγγελοι ἄδουσιν, ἀρχάγγελοι μέλπουσιν, ὕμνεῖ τὰ Χερουθιμ, δοξολογεῖ τὰ Σεραφίμ, πάντες ἐορτάζουσι Θεὸν ἐπὶ γῆς δρώντες, καὶ ἀνθρωπὸν ἐν οὐρανοῖς· τὸν ἄνω κάτω δι' οικονομίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω διὰ φιλανθρωπίαν^β. Σήμερον Βηθλεὲμ τὸν οὐρανὸν ἐμιμήσατο· ἀντὶ μὲν ἀστέρων ἀγγέλους ὑμνοῦντας δεξαμένη, ἀντὶ δὲ ἡλίου τὸν τῆς δικαιοσύνης ἀπεριγράπτως χωρήσασα. Καὶ μὴ ζητεῖ πῶς· ὅπου γὰρ βούλεται Θεός, νικᾷται φύσεως τάξις. Ἐβουλήθη γὰρ, ἡδυνήθη, κατήλθεν, ἔσωσε· σὺνδρομα τὰ πάντα τῷ Θεῷ. Σήμερον ὁ ὦν

τίκτεται, καὶ ὁ ὦν γίνεται ὅπερ οὐκ ἦν· ὦν γὰρ Θεός, γίνεται ἀνθρωπος, οὐκ ἔκστας τοῦ εἶναι Θεός. Οὐδὲ γὰρ κατ' ἑκστασιν θεότητος γέγονεν ἀνθρωπος, οὐδὲ πάλιν κατὰ προκοπὴν ἐξ ἀνθρώπου γέγονε Θεός· ἀλλὰ Λόγος ὦν, διὰ τὸ ἀπαθὲς σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Ἄλλ' ὅτε μὲν ἐτέχθη, Ἰουδαῖοι ἠρνούντο τὸν ξένον τόκον, καὶ Φαρισαῖοι παρηρμήνευσον τὰς θείας Βίβλους, καὶ γραμματεῖς ὑπεναντία τοῦ νόμου ἐλάουν. Ἡρώδης τὸν τεχθέντα ἐζητεῖ, οὐχ ἵνα αὐτὸν τιμήσῃ, ἀλλ' ἵνα αὐτὸν ἀπολέσῃ. Σήμερον γὰρ^γ πάντα ὑπεναντία εἶδον. Οὐκ ἀκρύβη γάρ, κατὰ τὸν ψαλμῶδον, [393] ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτῶν εἰς γενεὰν ἐτέραν. Βασιλεῖς μὲν γὰρ ἦλθον, τὸν ἐπουράνιον βασιλεῖα θαυμάζοντες, οἱ πῶς ἐπὶ γῆς ἦλθεν οὐκ ἀγγέλους ἔχων, οὐκ ἀρχαγγέλους, οὐ

^α Cod. Reg. 1832, sic titulum habet, Λόγος εἰς τὸ γενέθλιον τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος.

^β Hæc sic invertuntur in Reg. τὸν ἄνω κάτω διὰ φιλανθρωπίαν, καὶ τὸν κάτω ἄνω δι' οικονομίαν.

^γ Savil. δέ.

probatioque sacrificiorum. Luget propheta quasi iustus et bonis viris deficientibus. Et in fine post accusationem et comminationem magnarum calamitatum, bona prænuntiat Israeli.

MANUM.

De potentia Dei disserit : de apostolis prædicit.

Adjicit autem invasionem Babyloniorum contra Nini-
vitas, horum captivitatem. Enarrat ejus potentiam et
divitias, quas habuit antequam caperetur.

Hactenus exemplar habebat (a).

(a) Hæc est librarii Codicis Coisliniani nota qua signifi-
catur opus imperfectum esse, et exemplar suum illo desi-
nere.

AD HOMILIAM IN NATALEM CHRISTI DIEM.

immutata manente natura. » His porro subjungit alia quædam, quæ num. 2 leguntur : *Qui in solio
sublimi præcelsoque considet, is in præsepio ponitur : impalpabilis, simplex, incorporeus, humanis manibus
contrectatur : qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis constringitur.*

His conspectis testimoniis atque locis, quis non credat rem esse confectam, homiliamque Chryso-
stomo incunctanter fuisse adjudicatam? Verum secus res cessit. Nam Savilius eam inter *dubia* locavit.
Fronto Ducæus inter spuria edidit. Tillemontius vero putat laudatam a Cyrillo Chrysostomi nomine
homiliam, Chrysostomi esse oportere : sed arbitratur hanc, quam nunc habemus, homiliam esse cen-
tonem, ubi is qui illam variis ex locis consarcinavit, ut facilius fucum faceret, duo illa loca a Cyrillo
allata inseruerit. Quodque observatu dignum est, ait Cyrillus in loco superius allato, *justitiæ solem
incircumscripse complexa fuit*, dici de sancta Virgine, hic autem de Bethlehem dicuntur; quod sane
centonem esse suadeat, modo Athanasio, modo Chrysostomo tributum.

Interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

IN SALVATORIS NOSTRI JESU CHRISTI NATIVITATEM ORATIO (a).

(b) *Mysterium novum et admirabile video : pastorum
vocibus aures meæ circumsonant, qui non leni cantu si-
bilant, sed cælestem hymnum concinunt. Angeli canunt,
archangeli modulantur, Cherubim hymnum dicunt, Se-
raphim glorificant, omnes festum celebrant, dum in
terris Deum, et hominem in cælis cernunt : eum qui
sursum est, propter dispensationem deorsum versari ;
eum qui deorsum erat, propter benignitatem sursum
nunc versari¹. Hodie Bethlehem cælum imitata est :
quæ stellarum quidem loco angelos canentes excepit,
solis autem loco justitiæ solem incircumscripse com-
plexa fuit. Neque hic quæsieris, quomodo hoc factum*

*sit : nbi enim Deus vult, ibi naturæ ordo cedit. Voluit
enim, potuit, descendit, salvavit ; omnia Dei nutu
sequuntur. Hodie qui est, gignitur, et rursus qui est,
fit id quod non erat : nam cum Deus esset, fit homo ;
ab ea tamen, quam habeat, deitate non excidit. Neque
enim cum deitatis jactura factus est homo, neque
rursus per succedentia incrementa ex homine factus
est Deus ; sed Verbum existens, natura propria ob
sui impatibilitatem manente immutata, factum est
caro. Quando autem natus est, Judæi quidem inusi-
tatum partum negabant, Pharisei vero perperam sa-
cros libros interpretabantur, et scribæ quæ legi erant
contraria loquebantur ; Herodes eum qui natus erat,
quærebat, non ut eum honore afficeret, sed ut eum
interficeret. Hodie namque contraria cuncta cernebant.
Non enim occultata sunt, ut cum Psalmorum auctore
loquar, a filiis eorum in generationem alteram (Psal.
77. 4). Siquidem reges venerunt, et cælestem Regem*

¹ Hæc sic inveniuntur in Reg., *eum qui sursum est, pro-
pter benignitatem deorsum versari ; eum qui deorsum erat,
propter dispensationem sursum nunc versari.*

(a) Collata cum Codice Reg. 1832, qui sic titulum habet,
Sermo in nativitatem Domini et Dei et Salvatoris.

(b) Citatur hic locus in Concilio Ephesino.

suspexerunt, quod in terram venerit, non angelos secum habens, non archangelos, non thronos, non dominationes, non virtutes, non potestates, sed nova et minime trita incedens via ex illibato processerit utero: nec tamen angelos suæ gubernationis exsortes dereliquit, neque propter incarnationem suam a sua excidit deitate: sed reges quidem venerunt, ut cælestem Regem gloriæ adorarent, milites autem, ut Principem exercitus colerent: mulieres, eum qui ex muliere natus est, ut mulieris dolores in lætitiā commutet: virgines, filium Virginis, admirantes qui fiat ut lactis conditor, qui efficit ut uberum fontes spontanea fluentia diffundant, a Virgine matre pueruli alimentum accipiat: infantes, eum qui factus est infans, ut ex ore infantium et lactentium laudem perficeret (*Matth. 21. 16; Psal. 8. 3*): pueri, puerum, qui martyres ob Herodis insaniam effecit: viri, eum qui homo factus est, ut servorum malis mederetur: pastores, bonum pastorem, qui animam pro ovibus suis ponit: sacerdotes, eum qui factus est Pontifex secundum ordinem Melchisedec (*Hebr. 7. 17; Psal. 109. 4*): servi, eum qui servi formam accepit, ut nostram servitutem honore libertatis ornaret (*Philipp. 2. 7*): piscatores, eum qui ex piscatoribus hominum efficit venatores: publicani, eum qui ex publicanis selectum evangelistam designat (*Matth. 9. 9*): meretrices, eum qui lacrymis meretriciis pedes suos exponit; atque ut complectar brevi, peccatores omnes advenerunt, ut agnum Dei cernerent, qui tollit peccata mundi, (a) [magi ut eum satellitio suo cingant, pastores, ut eum benedicant, publicani, ut Evangelium prædicent, meretrices, ut unguenta deferant, Samaritana, ut fontem vitæ sitiāt, Chananæa, ut indubitatam fidem exhibeat]. Cum igitur omnes exsultent, mihi quoque placet exsultare, choreas agere volo, festumque celebrare: porro choreas ago, non citharam pulsans, non thyrsum quatiens, non tibias inflans, non facies accendens, sed musicorum instrumentorum loco Christi cunarum fascias gestans. Hæ namque mihi sunt spes, hæ mihi vita, hæ mihi salus, hæ mihi tibiæ, hæ mihi cithara: propterea et ipsas gestans advenio, ut earum virtute facultatem sermonis adeptus cum angelis dicam, *Gloria in altissimis Deo*; cum pastoribus, *Et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (*Luc. 2. 14*). Hodie qui ex Patre ineffabiliter genitus est, ex Virgine propter me inexplicabili modo nascitur. Sed tum quidem secundum naturam ante sæcula genitus est ex Patre, prout novit ille, qui genuit: hodie vero rursus ex Virgine præter naturam natus est, prout Spiritus sancti novit gratia. Et superna ejus generatio vera est, et inferior ejus generatio minime falsa: et vere Deus ex Deo genitus est, et vere homo idem ex Virgine natus est. Sursum solus ex solo Unigenitus, deorsum solus ex sola Virgine idem Unigenitus. Sicut enim in superna generatione matrem intelligere impium est: sic in inferiori generatione patrem existimare blasphemum est. Pater absque defluxu genuit, et Virgo sine corruptione peperit: nam neque defluxum sustinuit Pa-

ter; quippe qui, prout conveniebat Deo, genuit: neque Virgo corruptionem sustinuit pariendo; quippo quæ spiritualiter peperit. Unde neque superna ejus nativitas explicari potest, neque progressus ejus in novissimis temporibus curiose pervestigari se sinit. Nam Virginem quidem hodie peperisse scio, et Deum sine tempore genuisse credo: modum autem generationis silentio didici venerari, non oratione curiose illam inquirendam accepi. Siquidem in Deo non rerum natura est attendenda, sed ejus, qui operatur, virtuti fides habenda. Lex enim est naturæ, cum mulier matrimonio juncta parit: cum vero virum non experta virgo postquam peperit, virgo rursus appareat, tum res naturam excedit. Quod igitur secundum naturam fit, inquiretur: quod vero naturam superat, silentio colatur: non tamquam fugiendum, sed tamquam inenarrabile, dignumque quod silentio veneremur. Sed date mihi, quæso, hanc veniam, ut in exordio finem faciam dicendi. Cum enim rerum sublimiorum investigationem attingere reformidem, quo pacto, aut quam in partem orationis clavum flectam nescio. Quid enim dicam, aut quid loquar? Matrem video, quæ peperit; filium partu editum cerno: modum autem generationis non conspicio: vincitur enim natura, vincitur ordinis limes, quando vult Deus. Non enim secundum naturam res accidit, sed supra naturam miraculum evenit: quievit enim natura, sed Domini voluntas operata est. O ineffabilem gratiam! Unigenitus, qui est ante sæcula, qui tangi non potest, qui simplex est et incorporeus, corpus meum subiit corruptioni obnoxium et aspectabile¹. Quam ob causam? Ut conspectus doceat, docens autem, ad ea quæ non cadunt sub oculos, manu ducat. Nam quoniam oculis auribus fideliores esse existimant homines, de eo vero dubitant, quod non vident, propterea dignatus est et per corpus oculis conspectum sui præbere, ut dubitationem tolleretur. Et nascitur ex Virgine, quæ rem ignorabat: nam neque cooperata est ad rem gerendam, neque contulit quippiam ad id quod fiebat: sed nudum fuit arcane virtutis ejus instrumentum; tantum id noverat quod ex Gabriele sciscitata didicerat: *Quomodo mihi fiet istud, quia virum non cognosco* (*Luc. 1. 34*)? Tum inquit ille: Vis hoc scire? *Spiritus sanctus superveniet in te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi* (*Ibid. v. 35*). Et quomodo cum ipsa erat, et paulo post ex ipsa? Quemadmodum artifex, inventa materia utilissima, vas pulcherrimum fabricatur: ita Christus, invento virginis sancto corpore et anima, templum sibi construxit animatum, et hominem qua ratione voluit, efformavit ex virgine, eumque indutus hodie processit, neque naturæ deformitatem erubuit. Neque enim probrosum illi fuit, ut suum opus ipse gestaret: ipsum quoque opificium maxima gloria cumulabatur, quod opificis sui fieret indumentum. Nam quemadmodum in prima formatione fieri non poterat, ut homo constitueretur, antequam lutum in ejus manus veniret: ita fieri nequit ut vas corruptibile transmutetur, nisi fiat Opificis indumentum.

(a) Quæ uncinis clauduntur, desunt in Reg.

¹ Reg., corruptibile et mortale.

θρόνους, οὐ κυριότητας, οὐ δυνάμεις, οὐκ ἐξουσίας, ἀλλὰ ξένην καὶ ἀτριβὴ βασιλείαν δόν, ἐξ ἀγεωργήτου προήλθε γαστήρ, οὐτε τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ ἐρήμους τῆς ἐπιστασίας αὐτοῦ καταλιπών, οὐτε τῇ πρὸς ἡμᾶς ἐνανθρωπήσει τῆς οἰκείας θεότητος ἐκστὰς· ἀλλὰ βασιλεῖς μὲν τὸν ἐπουράνιον βασιλεῖα τῆς δόξης ἤλθον προσκυνήσαντες, στρατιῶται δὲ τὸν ἐρχιστράτηγον τῆς δυνάμεως θεραπεύσαντες· αἱ γυναῖκες τὸν ἐκ γυναικὸς τεχθέντα, ἵνα τὰς λύπας τῆς γυναικὸς εἰς χαρὰν μεταβάλλῃ· αἱ παρθένοι τὸ τῆς παρθένου παιδίον, ὅτι πῶς ὁ γάλακτος καὶ μαζῶν δημιουργὸς τὰς πηγὰς μαζῶν αὐτόματα ρεῖθρα φέρεσθαι ποιῶν, παρὰ μητρός παρθένου παιδίου· τροφὴν ἔλαβε· τὰ νήπια τὸν νήπιον γενόμενον, ἵνα ἐκ στόματος νηπίων καὶ θηλαζόντων καταρτίσῃ αἶνον· οἱ παῖδες τὸν παῖδα μάρτυρας διὰ τὴν Ἡρώδου μανίαν εἰργασάμενον· οἱ ἄνδρες τὸν ἐνανθρωπήσαντα καὶ τὰ τῶν δούλων θεραπεύσαντα κακὰ· οἱ ποιμένες τὸν ποιμένα τὴν καλὴν, τὸν τὴν ψυχὴν ὑπὲρ τῶν προβάτων προθέμενον· οἱ ἱερεῖς τὸν κατὰ τὴν τάξιν Μελχιζεδεκ ἀρχιερέα γενόμενον· οἱ δούλοι τὸν μορφήν δούλου λαβόντα, ἵνα ἡμῶν τὴν δουλείαν ἐλευθερίᾳ τιμήσῃ· οἱ ἄλεις τὸν ἀπὸ ἁλίων θηρευτὰς ἀνθρώπων ἐργαζόμενον· οἱ τελῶναι τὸν ἀπὸ τελωνῶν εὐαγγελιστὴν ἀναδείξαντα· αἱ πόρνοι τὸν τοῖς πορνικοῖς δάκρυον τοὺς πόδας προθέμενον· καὶ ἵνα συντόμως εἰπω, πάντες οἱ ἁμαρτωλοὶ ἤλθον ἰδεῖν τὸν ἄμυνον τοῦ Θεοῦ τὴν αἰρῶντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου, μάγοι δορυφοροῦντες ἃ, ποιμένες εὐλογοῦντες. τελῶναι εὐαγγελιζόμενοι, πόρνοι μωροποροῦσαι, Σαμαρεῖτις πηγὴν διψώσα ζωῆς, Χανααῖα πίστιν ἀνενδοίαστον ἔχουσα. Πάντων οὖν σκιρτώντων, σκιρτήσαι θέλω καὶ γὰρ, χορεύσαι βούλομαι, πανηγυρίσαι θέλω· χορεύω δὲ, οὐ κιθάραν πλῆττων. οὐ θυροδὸν κινῶν, οὐκ αὐλοῦς ἔχων, οὐ δῶδας ἄπτων, ἀλλ' ἀντὶ μουσικῶν ὀργάνων τὰ τοῦ Χριστοῦ σπάργανα φέρων. Αὐτὰ γὰρ μοι ἑλπίς, αὐτά μοι ζωὴ, αὐτά μοι σωτηρία, αὐτά μοι αὐλὸς, αὐτά μοι κιθάρα. Διὸ καὶ αὐτὰ ἔρχομαι φέρων, ἵνα τῇ αὐτῶν δυνάμει ἰσχύϊ λόγων λαβὼν μετ' ἀγγέλων εἰπω· Ἀδὲξ ἐν ὑψίστοις Θεῶ· μετὰ δὲ ποιμένων, Καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. Σήμερον ὁ γεννηθεὶς ἀρρήτως ἐκ Πατρὸς, ἐκ παρθένου τίκεται, ἀφράστως δι' ἐμέ. Ἀλλὰ τότε μὲν κατὰ φύσιν ἐκ τοῦ Πατρὸς πρὸ αἰώνων ἐγεννήθη, ὡς ὁ γεννήσας οἶδε· σήμερον δὲ πάλιν παρὰ φύσιν ἐτέχθη, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπίσταται χάρις. [394] Καὶ ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἀληθής, καὶ ἡ κάτω γέννησις ἀψευδής, καὶ ἀληθῶς Θεὸς ἐκ Θεοῦ ἐγεννήθη, καὶ ἀληθῶς ἄνθρωπος ὁ αὐτὸς ἐκ παρθένου ἐτέχθη. Ἄνω μόνος ἐκ μόνου Μονογενὴς, κάτω μόνος ἐκ παρθένου μόνης Μονογενὴς ὁ αὐτός. Ὡςπερ γὰρ ἐπὶ τῆς ἄνω γεννήσεως ἀσεβὲς ἐγνωσάμενοι μητέρα· οὕτως βλάσφημον ἔστιν ὑπολαβεῖν καὶ ἐπὶ τῆς κάτω γεννήσεως μητέρα. Ὁ Πατήρ ἀρβέυστως ἐγέννησε, καὶ ἡ παρθένος ἀφούριως ἔτεκεν· οὕτε γὰρ ὁ Θεὸς βέυσιν ὑπέμεινε γεννήσας· θεοπρεπῶς γὰρ ἐγέννησεν· οὕτε ἡ παρθένος φθορὰν ὑπέμεινε τεκοῦσα· πνευματικῶς γὰρ ἔτεκεν. Ὅθεν οὕτε ἡ ἄνω αὐτοῦ γέννησις ἐξήγγισεν ἔχει, οὕτε ἡ ἐν

ὑστέροις καιροῖς πρόδος πολυπραγμονεῖσθαι ἀνέχεται. Ὅτι μὲν δ' γὰρ ἔτεκεν ἡ παρθένος, σήμερον οἶδα, καὶ ὅτι· ἐγέννησεν ὁ Θεὸς ἀχρόνως, πιστεύω· τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως σιωπῇ τιμᾶν μεμάθηκα, καὶ οὐ διὰ λόγων πολυπραγμονεῖν παρέλαβον. Ἐπὶ γὰρ Θεοῦ οὐ δεῖ τῇ φύσει τῶν πραγμάτων προσέχειν, ἀλλὰ τῇ δυνάμει τοῦ ἐνεργούντος πιστεύειν. Φύσεως γὰρ ἐστὶ νόμος, ὅταν γυνὴ προσκομιλῇσασα γάμους τέκῃ· ὅταν δὲ παρθένος ἀπειρόγαμος τεκοῦσα πάλιν παρθένος φανεῖται, ὑπὲρ φύσιν τὸ πρᾶγμα. Τὸ οὖν κατὰ φύσιν ζητεῖσθαι, τὸ δὲ ὑπὲρ φύσιν σιγῇ τιμασθαι, οὐχ ὡς φευκτὸν, ἀλλ' ὡς ἀπύρρῳτον, καὶ σιωπῇ τιμασθαι ἄξιον. Ἀλλ' ἀπονεῖματέ μοι συγγνώμην, παρακαλῶ, ἐν προοιμίῳ καταπαῦσαι τὸν λόγον βουλομένην. Δειλὸς γὰρ ὢν πρὸς τὴν τῶν κρείττωνων ἔρευναν, πῶς ἢ ποῦ τρέψω τῶν λόγων τὰ περὶ δάλια οὐχ ἔχω. Τί γὰρ εἰπω, ἢ τί λαλήσω; Τὴν τεκοῦσαν ὁρῶ, τὸν τεχθέντα βλέπω, τὸν δὲ τρόπον τῆς γεννήσεως οὐ συνορῶ· νικάται γὰρ φύσις, νικάται καὶ τάξεως ὅρος, ὅπου Θεὸς βούλεται. Οὐ γὰρ κατὰ φύσιν γέγονε τὸ πρᾶγμα· ἀλλ' ὑπὲρ φύσιν τὸ θαῦμα· ἤρρησε γὰρ ἡ φύσις, καὶ ἐνήρρησε τοῦ Δεσπότη τοῦ βούλημα. Ὁ χάριτος ἀφράστου! Ὁ πρὸ αἰώνων Μονογενὴς, ὁ ἀναφῆς, καὶ ἄπλους, καὶ ἀσώματος, ὑπεισήλθε μοι τὸ φθαρτὸν καὶ ὁρατὸν σῶμα! Διὰ τί; Ἵνα βλέπομενος διδάξῃ, διδάξας δὲ πρὸς τὸ μὴ βλέπομενον χειραγωγῇ. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἄνθρωποι τὸν ὀφθαλμὸν τῆς ἀκοῆς πιστότερον ποιοῦσιν, ὃ δὲ μὴ βλέπουσιν ἀμφιβάλλουσι, διὰ τοῦτο ἡνέιχετο καὶ ὀφθαλμοῖς τὴν ἑαυτοῦ θέαν διὰ τοῦ σώματος παραστῆναι, ἵνα λύσῃ τὴν ἀμφοσβήτησιν. Καὶ τίκεται ἐκ παρθένου ἀγνωσύης τὸ πρᾶγμα· οὕτε γὰρ συνήρρησε πρὸς τὸ γινόμενον, οὕτε συνεβάλλετο πρὸς τὸ πρᾶττόμενον, ἀλλ' ἦν ψιλὸν ὄργανον τῆς ἀπορρήτου αὐτοῦ δυνάμεως, μόνον εἰδυῖα, ὃ παρὰ τοῦ Γαβριὴλ ἐρομένην ἔμαθεν, ὅτι *Πῶς ἔσται μοι τοῦτο, ἐπεὶ ἄνδρα οὐ γυνώσκω*; Καί φησι· *Τοῦτο βούλει μαθεῖν*; [395] *Πνεῦμα ἅγιον ἐπελεύσεται ἐπὶ σέ, καὶ δύναμις Ὑψίστου ἐπισκιάσει σοί. Καὶ πῶς ἦν μετ' αὐτῆς, καὶ μικρὸν ὕστερον ἐξ αὐτῆς*; Ὡςπερ τεχνίτης εὐρών ὕλην χρησιμωτατὴν, κάλλιστον ἀπεργάζεσθαι σκεῦος· οὕτω καὶ ὁ Χριστὸς εὐρών τῆς παρθένου ἁγίου καὶ τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν, ἐμψυχον ἑαυτῷ κατεκόσμησε· ναβὼν, ἐν ἐδουλήθη τὸν πλάσας τὸν ἄνθρωπον ἐν τῇ παρθένῳ, καὶ ἐνδυσάμενος αὐτὴν, σήμερον προήλθεν, οὐκ αἰδασθεὶς τὸ δυσειδὲς ἢ τῆς φύσεως. Οὐδὲ γὰρ ὕβριν ἔφερεν αὐτῷ, φορέσαι τὸ ἴδιον ἔργον· καὶ τὸ πλάσμα δὲ μεγίστην ἑκαρπούτο δόξαν, ἐνδυμα τοῦ τεχνίτου γινόμενον. Ὡςπερ γὰρ παρὰ τὴν πρώτην πλάστιν ἀδύνατον ἦν συνεστάναι τὸν ἄνθρωπον, πρὶν ἢ τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας αὐτοῦ ἔλθῃ· οὕτω καὶ τὴν φθαρὲν σκεῦος ἀδύνατον μεταποιηθῆναι¹, εἰ μὴ γέγονεν ἐνδυμα τοῦ ποιήσαντος.

¹ Reg. πρόδος παθητὴ γέγονεν· ὅτι μὲν. Μοι σήμερον abest a Reg.

² Reg. γὰρ ἐστὶ πυρὸς, ὅταν γυνὴ ἀρβενικοῖς ὀμιλήσασα θεσμοῖς τέκῃ.

³ Reg. φθαρτὸν καὶ ὀνητὸν σῶμα.

⁴ Reg. κατεκόσμησε.

⁵ Reg. τὸ ἐσωδεδ.

⁶ Reg. παρὰ τὴν ἀρχὴν ἀδύνατον συστήναι τὸν ἄνθρωπον πρὶν ἢ τὸν Θεὸν τὸν πηλὸν εἰς τὰς χεῖρας τὰς ἑαυτοῦ λαβεῖν. Οὕτω καὶ τὸ διαφθαρεν ἀδύνατον ἦν μεταποιηθῆναι.

^a Reg. παιδίον.

^b H^c, μάγοι δορυφοροῦντες, etc., usque ad πάντων οὖν, desunt in Reg.

^c Ita Reg., melius quam e^lliti, qui omittunt πανηγυρίσαι θέλω.

Ἄλλὰ τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἐκπλήττει γάρ με τὸ θαῦμα. Ὁ Παλαιὸς ἡμερῶν παιδίον γέγονεν, ὁ ἐπὶ θρόνῳ ὤψηλός καὶ ἐπηρμένους καθήμενος ἐν φάτῃ τίθεται, ὁ ἀναφής, καὶ ἀπλοῦς, καὶ ἀσύνθετος, καὶ ἀσώματος χερσὶν ἀνθρωπίναις ἑλισσεται, ὁ τὰ τῆς ἀμαρτίας διασπῶν ἡ δεισιμασπάρχοντος ἐμπλέκεται, ἐπειδὴ τοῦτο θέλει. Θέλει γάρ τὴν αἰμιαν ποιῆσαι τιμὴν, τὴν ἀδοξίαν ἐνδύσας· δόξαν, τὸν τῆς ὕβρεως ὄρον, ἀρετῆς δεῖξαι τρόπον. Ὅθεν ὑπέρχεται τὸ ἐμὸν σῶμα, ἵνα ἐγὼ χωρήσω τὸν αὐτοῦ Λόγον· καὶ λαβὼν τὴν ἐμὴν σάρκα, δίδωσι μοι τὸ αὐτοῦ Πνεῦμα, ἵνα διδοὺς καὶ λαμβάνων ἡσυχαστὴν μοι ζωῆς ἐμπορεύσεται. Λαμβάνει μοι τὴν σάρκα, ἵνα με ἀγιάσῃ· δίδωσι μοι τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ, ἵνα με διασώσῃ. Ἄλλὰ τί εἶπω, καὶ τί λαλήσω; Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Οὐκ ἐτι λέγεται ὡς γεννησόμενον, ἀλλὰ θυμιάζεται ὡς πεπραγμένον. Παρὰ Ἰουδαίους ἐπέπρακτο, παρ' οἷς καὶ ἐλέγετο, ὅψ' ἡμῶν δὲ πιστεύεται, παρ' οἷς οὐδὲ ὠνομάζετο. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει. Τὸ μὲν γράμμα τῆς συναγωγῆς, τὸ δὲ κτήμα τῆς Ἐκκλησίας. Ἐκεῖνη τὸ δόπτρον εὗρεν, αὕτη τὸν μαργαρίτην ἐφεύρεν· ἐκεῖνη τὸ ἔριον ἔδραψεν, αὕτη τὴν ἀλουργίδα ἐνεδύσατο. Ἡ Ἰουδαία γὰρ αὐτὸν ἔτεκε, καὶ ἡ οἰκουμένη αὐτὸν ὑπεδέξατο. Ἡ συναγωγὴ αὐτὴν ἔθρεψε, καὶ ἐτίθηνυστο, καὶ ἡ Ἐκκλησία κατέσχεν αὐτὴν ἐκαρπώσατο. Παρ' ἐκεῖνη τὸ κλῆμα τῆς ἀμπέλου, καὶ παρ' ἐμοὶ ὁ βότρυς τῆς ἀληθείας. Ἐκεῖνη τὸν βότρυον ἐτρύγησε, καὶ τὰ ἔθνη τὸ μυστικὸν πίνει πόμα. Ἐκεῖνη τὸν κόκκον τοῦ σίτου ἐν τῇ Ἰουδαίᾳ ἔσπειρε, καὶ τὰ ἔθνη τῇ δρεπάνῃ τῆς πίστεως τὸν ἄσταχυν ἐθέρωσε. Τὰ ἔθνη τὸν ῥόδον εὐσεβῶς ἀπέχειρε, καὶ Ἰουδαίους ἡ ἀκανθοὶ τῆς ἀπιστίας ἀπέμεινε· ὁ νεοτὸς ἀπέπη, καὶ παρὶς ἀθύνεται οἱ ἀφρονες τῇ καλῇ· τὴν φυλλὰδα τοῦ γράμματος οἱ Ἰουδαῖοι ἐρμηνεύουσι, καὶ τὸν καρπὸν τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη δρέπονται. Ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ λήγεται. Εἰπέ μοι, ὦ Ἰουδαίε, εἰπέ μοι λοιπόν, τίνα ἔτεκε; Θάρρησόν μοι, κἀν ὡς τῷ Ἡρώδῃ. Ἄλλ' οὐ [396] θαρρείς^δ. Οἶδα διὰ τί· διὰ τὴν ἐπιβουλὴν. Ἐκεῖνός γάρ εἶπας, ἵνα αὐτὸν ἀνέλῃ· ἐμοὶ δὲ οὐ λέγεις, ἵνα μὲ αὐτὸν προσκυνήσω. Τίνα δὲ ἔτεκε; Τίνα; Τὸν Δεσπότην τῆς φύσεως. Κἀν γὰρ σὺ σιωπᾷς, ἢ φύσις βοᾷ· ἔτεκε γὰρ, ὡς ὁ τεχνεὺς τεχθῆναι ἡθέλησεν. Οὐ γὰρ ὑπὸ τῆς φύσεως ἐπετρέπετο, ἀλλ' ὡς Δεσπότης τῆς φύσεως· ξένον τῆς γεννήσεως εἰσήγαγε τρόπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι καὶ ἄνθρωπος γενόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Ἐκ παρθένου οὖν σήμερον προήλθε νικητῆς φύσιν, ὑπερβάσης γάμον. Ἐπρεπε γὰρ τῷ τῆς ἀγιοσύνης πρυτάνει ἐκ καθαρῶν καὶ ἀγίων προελθεῖν τόκων. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ πάλαι ἐκ παρθένου γῆς τὸν Ἀδὰμ πλάσας, ἀπὸ δὲ τοῦ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα μορφώσας. Ὡς περ γὰρ ὁ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα ἤνεγκεν, οὕτω καὶ σήμερον ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν. Ἀνθρωπος γὰρ ἐστὶ, φησὶ, καὶ τίς γινώσκει αὐτόν; Ἐπειδὴ γὰρ ἔχρεώσκει τὸ γυναικεῖον γένος τοῖς ἀνθρώποις τὴν χάριν, ὡς τοῦ Ἀδὰμ ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσαντος, διὰ

τοῦτο σήμερον ἔτεκεν ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς, ὑπὲρ τῆς Εὐας ἐκτείνουσα τοῖς ἀνδράσι τὸ χρέος. Ἦνα γὰρ μὴ μέγα φρονήσῃ ὁ Ἀδὰμ, ἀνευ γυναικὸς γυναῖκα βλαστήσας^ε, διὰ τοῦτο καὶ ἡ παρθένος ἀνευ ἀνδρὸς ἀνδρα ἔτεκεν, ἵνα τῷ κοινῷ τοῦ θαύματος τὸ ὁμῶς-τιμον δείξῃ τῆς φύσεως. Ὡς περ γὰρ ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πλευρὰν ἀφείλε, καὶ τὸν Ἀδὰμ οὐκ ἐμείνωσεν οὐδέν· οὕτω καὶ ἐν τῇ παρθένῳ καὶ τὸν ἐμφύγον ἐπλάσσε ναὸν^ς, καὶ τὴν παρθενίαν οὐκ ἔλυσεν. Σῶος ἐμείνεν ὁ Ἀδὰμ καὶ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῆς πλευρᾶς· ἀφθόρος ἔμεινε καὶ ἡ παρθένος μετὰ τὴν πρόδον τοῦ βρέφους. Διὰ τοῦτο δὲ οὐκ ἀλλαγθεν ἑαυτῷ ναὸν κατασκευάσατο, οὐδὲ ἄλλο σῶμα πλάσας ἐνεδύσατο, ἵνα μὴ δόξῃ τὸ τοῦ Ἀδὰμ ἐνυδρίζειν φύραμα. Ἐπειδὴ γὰρ ἀπατηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ὄργανον γέγονε τοῦ διαβόλου, διὰ τοῦτο αὐτὸν τὸν ὑποσκελισθέντα ἐμφύγον ἀνελάμβανε ναὸν, ἵνα διὰ τὴν πρόδον τὸν πεποιηκότα συνάφειαν^η ἐκ τῆς τοῦ διαβόλου αὐτὸν ἀποστολῆς συνηθείας. Ὅμως καὶ ἄνθρωπος γινόμενος οὐχ ὡς ἄνθρωπος τίκεται, ἀλλ' ὡς Θεὸς γεννᾶται. Εἰ γὰρ ἐκ κοινῶν γάμων προήλθεν, ὡς περ ἐγὼ, ψεῦδος τοῖς πολλοῖς ἐνομίζετο· νῦν δὲ διὰ τοῦτο ἐκ παρθένου τίκεται, τικτόμενος δὲ καὶ τὴν μήτραν ἀναλλοίωτον τηρεῖ, καὶ τὴν παρθενίαν ἀζήμιον διαφυλάττει, ἵνα ὁ ξένος τῆς κυήσεως τρόπος πίστεως μετὰ γάλης πρόξενος γέννηται. Ὅθεν κἀν Ἑλλήν με, κἀν Ἰουδαίος ἐρωτᾷ, ὅτι ὁ Χριστὸς Θεὸς ὢν κατὰ φύσιν, ἄνθρωπος γέγονε παρὰ φύσιν, ἔρω, Ναί, μάρτυρα τοῦ λόγου τὴν ἀσπίλον τῆς παρθενίας σφραγίσαντων^θ· οὕτω γὰρ ἐστὶ Θεὸς νικῶν τὴν τῆς φύσεως τάξιν· οὕτω γαστρός ἐστὶ κεραμεύς, καὶ παρθενίας εὐρετῆς, ὅτι καὶ ἀμόλυντον ἔσχε^ι τῆς γεννήσεως [397] τὸν τρόπον, καὶ αὐτῷ ἀφράστως ὠκοδόμησε ναὸν, ἐν ἡβουλήθῃ τρόπον. Εἰπέ μοι οὖν, ὦ Ἰουδαίε, ἔτεκεν ἡ παρθένος, ἢ οὐ; Εἰ μὲν γὰρ ἔτεκεν, ὁμολόγησον τὸν ξένον τόκον· εἰ δὲ οὐκ ἔτεκε, διὰ τί τὸν Ἡρώδῃ ἠπάτησας; Σὺ γὰρ αὐτῷ πυνθανομένῳ, ποῦ ὁ Χριστὸς γεννᾶται, εἶπας, ὅτι ἐν Βηθλεὲμ τῆς Ἰουδαίας. Μὴ οὖν ἐγὼ ἤδωκα τὴν κώμην, ἢ τὸν τόπον; μὴ ἐγὼ τοῦ γεννωμένου τὴν ἀξίαν ἐγίνωσκον; οὐχ ὁ Ἡσαίας ὡς Θεοῦ αὐτοῦ ἐμνημόνευσε; Τέξεται γὰρ, φησὶν, υἱόν, καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἐμμανουήλ. Οὐχ ὑμεῖς ἀγνώμονες ἐχθροὶ τὴν ἀλήθειαν εἰσηγήσαθε; οὐχ ὑμεῖς οἱ γραμματεῖς καὶ Φαρισαῖοι οἱ ἀκριβεῖς τοῦ νόμου φύλακες πάντα τὰ κατ' αὐτὸν ἡμᾶς ἐδιδάξατε; μὴ τὴν τῶν Ἑβραίων γλῶσσαν εἰδομεν; οὐχ ὑμεῖς τὰς Γραφὰς ἠρμηνεύσατε; Μετὰ τὸ τεκεῖν τὴν παρθένον, καὶ πρὸ τοῦ τεκεῖν, ἵνα μὴ δόξῃ πρὸς χάριν τοῦ Θεοῦ ἐρμηνεύεσθαι τὸ λεγόμενον, οὐχ ὑμεῖς ἐρωτῶμενοι παρ' Ἡρώδου, μάρτυρα παρηγάγετε Μιχαῖαν τὸν προφήτην, ἵνα ὑμῶν τὸν λόγον κυρώσῃ; Καὶ σὺ γάρ, φησὶ, Βηθλεὲμ οἶκος τοῦ Ἐβραῖα οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἰ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰουδα· ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγεύμενος, ὅστις ποιήσει τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. Καλῶς εἶπεν ὁ προφήτης, Ἐκ σοῦ. Ἐξ ὑμῶν γὰρ ἐξῆλθε, καὶ εἰς τὴν οἰκουμένην ἦλθεν. Ὁ γὰρ ὢν, προέρχεται· ὁ δὲ μὴ ὢν, κτίζεται, ἢ γίνεταί. Αὐτὸς δὲ καὶ ἦν, καὶ προῆν, καὶ αἰετῶν^ι ἦν ἄλλ' ἦν μὲν αἰετῶν ὡς Θεός, αἰετῶν

^α Reg. διαρρήξας. Infra idem τῆς ὕβρεως λόγον.

^β Reg. καὶ παρὰ Ἰουδαίους... ἐμείνε.

^γ Reg. καὶ τὸν ἀκρίμονα τοῦ Πνεύματος τὰ ἔθνη βαστάζουσι.

^δ Reg. ἀλλ' οὐ θαρρείς ἐκεῖνός. Infra μὴ ante αὐτόν in edit. Mor. deest; sed est in Reg. [et in Sav.], et sic legend.

^ε Reg. νικῶν φύσιν, ὑπερβάς γάμον, non male. Paulo post idem προελθεῖν παστάδων.

^ι Reg. γυναῖκα πλάσας. Mox idem θαύματος, δείξῃ τὸ καὶ τὸν τῆς φύσεως.

^ς Reg. ἐπλάσσε ἀνδρῶπον Reg.

^η Reg. διὰ τοῦτο αὐτὸ τὸ δοκοῦν ὄργανον, ἐμφύγον ἀνελάβε ναόν, ἵνα διὰ τῆς συναφείας.

^θ Reg. παρθενίας ἐρμηνείας, ὅτι καὶ ἀνύμφευτον ἔσχε, etc. Hic perpetuam sunt varietates; precipuas solum notabimus.

2. (a) Sed quid dicam, aut quid loquar? Miraculum enim in admirationem me traducit. Antiquus dicrum factus est infans, et qui in solio sublimi præcelsoque considet, in præsepio ponitur; et qui impalpabilis et simplex, et incompressus, atque incorporeus est, humanis manibus contrectatur: qui peccatorum vincula dirumpit, fasciis, quia vult, stringitur. Statuit enim ignominiam vertere in honorem, infamiam induere gloria, et contumeliæ fines modum virtutis ostendere. Idcirco meum corpus subit, ut ejus Verbi ego capax fiam; et meam carnem suscipiens, Spiritum mihi suum largiens, ut largiens et accipiens vitæ mihi thesaurum comparet. Carnem meam suscipit, ut me sanctificet: Spiritum mihi suum largitur, ut salvum me faciat. Sed quid dicam, aut quid loquar? *Ecce virgo concipiet* (Isai. 7. 14). Non jam dicitur, ut futurum, sed suspicatur ut jam factum. Atque apud Judæos quidem factum est, apud quos dicebatur: a nobis autem creditur, apud quos ne nominatur quidem. *Ecce virgo concipiet*. Litera quidem synagogæ est, possessio vero Ecclesiæ. Illa tabellas invenit, hæc margaritam inveniet: illa lanam tinxit, hæc veste purpurea est induta. Siquidem Judæa ipsum peperit, at orbis terrarum ipsum excepit. Synagoga ipsum aluit et educavit: Ecclesiam ipsum tenuit, eoque potita est. Apud illam palme vitis, et apud me racemus veritatis. Illa racemum vindemiavit, et gentes mysticam potionem bibunt. Illa granum frumenti in Judæa seminavit; et gentes fidei falce segetem messuerunt. Gentes rosam pie decerpserunt, et apud Judæos spina incredulitatis remansit: pullus avolavit, et assident nido stulti: folia literæ interpretantur Judæi, et fructum Spiritus gentes decerpunt. *Ecce virgo in utero concipiet*. Dic mihi, Judæe, dic mihi porro, quem peperit? Fido mihi, saltem ut Herodi. Sed non fidis. Scio quam ob causam: propter insidias. Illi enim dixisti, ut eum interficeret: mihi vero non dicis, ut ne eum adorem. Quemnam vero peperit? Quemnam? Naturæ Dominum. Licet enim tu sileas, clamat natura: peperit enim, ut voluit partu edi, qui partu est editus. Non enim id a natura permittebatur, sed ut naturæ Dominus inusitatum nativitatis modum invexit, ut ostendat se hominem factum, non ut hominem partu edi, sed ut Deum nasci. Ex Virgine igitur hodie prodiit, quæ naturam vicit, et nuptias superavit¹. Etenim sanctitatis Dispensatori conveniebat, ut puro et sancto partu in lucem ederetur. Ipse namque est, qui e terra virgine quondam formavit Adamum, ex Adamo vero sine muliere mulierem efformavit. Sicut enim sine muliere protulit mulierem Adamus, sic etiam Virgo sine viro hominem hodie peperit. Homo enim est, inquit, et quis cognoscet eum? Nam quoniam hominibus genus muliebri beneficium debebat, utpote quod Adam sine muliere mulierem produxerat: propterea virgo sine viro hodie peperit, ac pro Eva

debitum viri persolvit. Ut enim non superbiret Adamus, quod sine muliere mulierem protulisset, idcirco et mulier sine viro peperit virum, ut miraculi communionem naturæ aequalitatem ostenderet. Nam quemadmodum ab Adamo costam abstulit, et Adamum nihil imminuit: sic et in Virgine animatum templum effinxit, et virginitatem minime solvit. Salvus et incolumis remansit etiam post costæ privationem Adamus: incorrupta etiam virgo permansit, postquam infans ex ea prodiit. Idcirco autem non aliunde sibi templum extruxit, neque aliud corpus formatum induit, ne massam Adami contumelia afficere videretur. Nam quoniam deceptus homo, diaboli instrumentum factus erat, propterea ipsum qui supplantatus fuerat¹ tamquam animatum templum assumpsit, ut propter hanc cum suo Conditore conjunctionem ipsum a diaboli consuetudine ac familiaritate divelleret. Verumtamen dum sit homo, non ut homo partu editur, sed ut Deus nascitur. Si enim ex communi conjugio prodisset ut ego, figmentum a vulgo existimatus esset: jam vero idcirco ex Virgine nascitur, nascons autem, et uterum illibatum conservat, et intemeratam virginitatem custodit, ut inusitatus pariendi modus magnæ mihi fidei conciliator existat. Unde sive me gentilis sive Judæus interroget, num Christus cum secundum naturam Deus esset, homo præter naturam sit factus, dicam, Sic est: et testem inviolatum virginitatis sigillum citabo: ita namque Deus est, qui naturæ ordinem vincat: ita ventris est fictor, et virginitatis inventor, qui et immaculatum habuerit nativitatis modum, et ineffabiliter templum sibi, quo voluerit modo, construxerit. Dic mihi ergo, Judæe, peperitne virgo, annon? Si enim peperit, inusitatum partum confitere: quod si non peperit, cur Herodem sefellisti? Tu enim ipsi sciscitanti, ubi Christus nasceretur, dixisti, In Bethleem Judææ. Num igitur ego pagum noveram aut locum (Matth. 2. 5)? num ego dignitatem ejus qui natus erat perspectam habebam? nonne Isaias ipsius tamquam Dei mentionem fecit? *Pariet enim, inquit, filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel* (Isai. 7. 14). Nonne vos improbi inimici veritatem introduxistis? nonne vos scribæ et Pharisei diligentes legis observatores omnes res ejus nos docuistis (Matth. 4. 23)? numquid Hebræicam linguam nos callemus? nonne vos Scripturas interpretati estis? Postquam virgo peperit, et antequam pareret, ne videretur locus ille in gratiam Domini exponi, nonne vos interrogati ab Herode testem Michæam prophetam protulistis, ut sermonem vestrum confirmaret? *Et tu enim, inquit, Bethleem domus Ephrata, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiit dux, qui reget populum meum Israel* (Mich. 5. 2; Matth. 2. 6). Recte dixit propheta, *Ex te*. Ex vobis exiit, et in orbem terrarum venit. Qui enim est, progreditur; qui vero non est, creatur, aut fit. At ipse et erat, et ante erat, et semper erat: sed erat quidem semper ut Deus, mundum gubernans: hodie vero

¹ Reg., ... prodiit, naturam vincens, nuptias superans.

(a) Quæ sequuntur de Incarnatione Christi concinnata citantur a S. Cyrillo Alexandrino, in libro ad Reginas.

¹ In Reg. legitur, propter idipsum quod instrumentum esse videtur.

prodiit : ut homo populum regit , ut Deus autem orbem terrarum salvum fecit. O benignos hostes ! o modestos ac mites accusatores , qui natum in Bethleem Deum esse imprudentes indicarunt : qui latentem in præsepio Dominum notum fecerunt , qui jacentem in spelunca inviti indicarunt , et beneficio nolentes sua sponte nos affecerunt , revelarunt , cum occultare conarentur ! Vides imperitos magistros ? Quæ docent ipsi nesciunt : fame confecti nutriunt , sitientes potum præbent , egestate pressi ditant. Venite igitur , festum agamus , venite , solemnitatem celebremus. Inusitatus enim est festivitatis modus , quandoquidem et incredibilis est sermo nativitatis. Hodie namque vetus solum est vinculum , diabolus confusus est , dæmones aufugerunt , destructa mors est , paradisi reseratus , maledictio deleta est , peccatum e medio sublatum est , ablegatus est error , veritas rediit , et pietatis sermo undequaque disseminatus est , et cucurrit : conversatio cælitum in terris plantata est : angeli cum hominibus communicant , homines cum angelis intrepide colloquuntur. Quid ita ? Quoniam Deus in terram venit , et homo in cælum , omnia passim commixta sunt. Venit enim in terra , cum totus in cælo sit : cumque totus in cælo sit , totus est in terra. Cum esset Deus , factus est homo , non negans se Deum esse : cum esset Verbum impatibile , factus est caro : ut habitaret in nobis caro factus est. Deus enim factus non est , sed erat. Propterea caro factus est , ut quem cælum non capiebat , hodie præsepium susciperet. Propterea ponitur in præsepio , ut is a quo nutriuntur omnia pueruli alimentum a virgine matre accipiat. Propterea futurorum sæculorum Pater tamquam ab ubere pendens infans virginæ minime refugit ulnas , ut magis accessu facilis fiat. Siquidem et hodie magi advenerunt , et tyrannum abnegandi initium fecerunt , et cælum gloriatur , dum per stellam Dominum suum indicat , et super nubem levem corporis sui sedens Dominus currit in Ægyptum : et fugere quidem Herodis videtur insidias , re autem vera quod ab Isaia dictum fuerat adimplet : « Erit enim , » inquit , « in die illa Israel tertius in Assyriis , et in Ægyptiis benedictus erit populus meus in terra , quam benedixit Dominus Sabaoth , dicens : Benedictus erit populus meus qui in Ægypto et qui in Assyriis et qui in Israel » (*Isai. 19. 24. 25*). Quid ais , Judæe ? qui primus eras , tertius factus es ? Ægyptii et Assyrii tibi antelati sunt , et primogenitus Israel numero posterior est ? Ita est : merito Assyrii primi erunt : quandoquidem et ipsi primi per magos eum adoraverunt : Ægyptii vero post Assyrios , quandoquidem ipsum Herodis insidias fugientem exceperunt ; postremo vero loco numeratur Israel , quandoquidem post ascensum ejus ex Jordane tum demum per apostolos eum agnoverunt. Ingressus est autem Ægyptum , concutiens Ægypti manufacta , non quoquo modo , sed postquam Ægypti vestibula conclusit interitu primogenitorum (*Isai. 19. 1*). Propterea tamquam primogenitus hodie ingressus est ut antiquæ mæstitiæ luctum solveret. Primogenitum vero dici

Christum testatur hodie Lucas evangelista eum dici : *Et peperit filium suum primogenitum , et pannis involvit eum , et reclinavit eum in præsepio , quia non erat eis locus in diversorio (Luc. 2. 7)*. Ingressus est igitur Ægyptum ut antiquæ mæstitiæ luctum solveret : et plagarum loco gaudium invexit , et loco noctis atque tenebrarum lumen salutis largitus est. Contaminata tunc fuit aqua fluminis immaturæ ætatis infantium eæde. Ingressus est igitur in Ægyptum is qui aquam rubram reddiderat , et fluminis fluentis vim gignendi salutem indidit , eorumque impuritatem ac sordes Spiritus virtute purgavit¹. Afflicti fuerunt Ægyptii , et furor correpti Deum abnegarunt. Ingressus est igitur in Ægyptum , religiosas animas cognitione Dei complens , effecit ut flumen fecundiores spicis martyres aleret. Sed propter angustias temporis hoc loco statui finem facere dicendi , quod reliquum est negotii vobis in diem sequentem reservaturus : hic autem orationi finem imponam , ubi hoc explevero , quo pacto nimirum , cum impatibile Verbum esset , caro factum sit immutata manente natura. Quid dicam , aut quid loquar ? Fabrum et præsepe video et infantem , et cunarum fascias , et virginis partum rebus necessariis destitutum , omnia egestate pressa , omnia plena paupertatis. Vidisti divitias in multa paupertate ? quo modo cum dives esset , egenus est nostra causa factus ? quo modo neque lectum , neque stragulum habuit , sed in nudo præsepi erat projectus ? O paupertatem , divitiarum fontem ! o divitias immensas , paupertatis speciem præ se ferentes ! In præsepi jacet , et orbem terrarum concutit ; fasciis cunarum involvitur , et peccati vincula dirumpit ; nondum in vocem articulatam erupit , et magos edocuit , et ad conversionem commovit. Quid dicam , aut quid loquar ? Ecce infans fasciis involvitur , et in præsepi jacet : adest autem et Maria quæ virgo et mater est : aderat autem et Joseph , qui pater appellatur. Hic vir dicitur , illa uxor vocatur : legitima sunt nomina copulatione destituta. Verborum tenuis hæc mihi intellige , non rerum tenuis. Illic solum desponsavit , et Spiritus sanctus obumbravit ei : unde dubitans Joseph , quid appellaret infantem nesciebat. Ex adulterio natum dicere ipsum non audebat , probrosum in virginem jacere sermonem non poterat , filium ipsum dicere suum refugiebat : probe namque sciebat sibi ignotum esse , quo pacto , vel unde infans natus esset : quam ob causam illi de re dubitanti , de cælo oraculum angeli voce delatum est : *Noli timere , Joseph : quod enim ex ea genitum est , de Spiritu sancto est (Matth. 1. 20)*. Spiritus enim sanctus virgini obumbravit. Quare vero ex virgine nascitur , et virginitatem illibatam servat ? Quia quondam virginem Evam decepit diabolus , idcirco ad Mariam , quæ virgo erat , felicem nuntium Gabriel detulit. Sed decepta quidem Eva peperit verbum , quod mortem intulit : at felicem nuntium accipiens Maria Verbum in carne genuit , quod vitam nobis æternam conciliat. Verbum Evæ lignum indicavit , per quod lignum e

¹ Reg., *unxit*, pro, *purgavit*.

τὸν κόσμον· σήμερον δὲ προήλθεν, ὡς ἄνθρωπος μὲν τὸν λαὸν ποιμαίνων, ὡς Θεὸς δὲ τὴν οἰκουμένην διασωζών. Ὁ πολέμιων χρηστῶν! Ὁ κατηγορῶν φιλανθρώπων! οἱ τὸν ἐν Βηθλεὲμ τεχθέντα λαμβάνοντες ἃ Θεὸν ἔδειξαν, οἱ τὸν ἐν φάτῃ κρυπτόμενον Δεσπότην ἐγνώρισαν, οἱ τὸν ἐν σπηλαίῳ καθήμενον ἐμψύχουνσαν ἄκοντες, καὶ εὐηργέτησαν μὴ θέλοντες, ἀπεκάλυψαν καλύψαι βουλόμενοι. Εἶδες ἀμαθεῖς διδασκάλους; Ἄ διδάσκουσιν, οὐ γινώσκουσι, πεινῶντες τρέφουσι, διψῶντες ποτίζουσι, πενόμενοι πλουτίζουσι. Δεῦτε οὖν, ἐορτάσωμεν, δεῦτε πανηγυρίζωμεν. Ξένος ὁ τῆς ἐορτῆς τρόπος, ἐπειδὴ καὶ παράδοξος ὁ τῆς γεννήσεως λόγος. Σήμερον γὰρ ὁ χρόνιος ἐλύθη δεσμός, ὁ διάβολος ἡσύχυνθη, οἱ δαίμονες ἔδραπέτευσαν, ὁ θάνατος ἐλύθη, παράδεισος ἠνεψύχθη, ἡ κατάρα ἠφανίσθη, ἡ ἁμαρτία ἐκποδῶν γέγονεν, ἡ πλάνη ἀπηλάθθη, ἡ ἀλήθεια ἐπανήλθε, καὶ τῆς εὐσεβείας ὁ λόγος πανταχοῦ διεσπάρη καὶ ἔδραμεν· ἡ τῶν ἄνω πολιτεία ἐν τῇ γῇ ἐφανεύθη, ἄγγελοι μετὰ ἀνθρώπων κοινωνοῦσι, καὶ ἄνθρωποι μετὰ ἀγγέλων ἀδελῶς διαλέγονται. Διὰ τί; Ἐπειδὴ Θεὸς ἐπὶ τῆς γῆς, [398] καὶ ἄνθρωπος ἐν οὐρανῷ· πάντα ἀναμίσχυνε γέγονε. Ἦλθε γὰρ ἐπὶ τῆς γῆς, ὅλος ὢν ἐν οὐρανοῖς· ὅλος δὲ ὢν ἐν οὐρανῷ, ὅλος ἐστὶν ἐπὶ τῆς γῆς. Θεὸς ὢν, γέγονεν ἄνθρωπος, οὐκ ἀρνησάμενος τὸ εἶναι Θεός· λόγος ὢν ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, διὰ τὸ ἐνοικῆσαι ἡμῖν σὰρξ ἐγένετο. Θεὸς γὰρ οὐκ ἐγένετο, ἀλλὰ ἦν. Διὰ τοῦτο σὰρξ ἐγένετο, ἵνα ὢν οὐκ ἐχώρει οὐρανός, δέξεται φάτιν. Διὰ τοῦτο ἐν φάτῃ ἐτέθη, ἵνα ὁ τρέφων τὰ σύμπαντα παιδίου τροφὴν παρὰ μητρὸς παρθένου λάβῃ. Διὰ τοῦτο ὁ τῶν μελλόντων αἰώνων Πατὴρ ὡς ὑπομάχιον βρέφος παρθενικῶν ἀνέχεται ἀγκαλῶν, ἵνα καὶ μάγοις εὐπρόσιτος γένηται. Σήμερον γὰρ καὶ μάγοι προσήλθον, ἀρχὴν λαβόντες ἀρνεῖσθαι τὸν τύραννον, καὶ ὁ οὐρανὸς καυχᾶται ἀστέρι τὸν ἴδιον Δεσπότην μηνύων, καὶ ὁ Κύριος ἐπὶ νεφέλῃς κούφητος τοῦ σώματος καθεζόμενος ἐπὶ τὴν Αἴγυπτον τρέχει, τῷ μὲν δοκεῖν φεύγων τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλήν, τῇ δὲ ἀληθεῖα ἀποπληρῶν τὸ παρὰ τοῦ Ἡσαίου εἰρημένον· *Ἔσται γὰρ, φησὶν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ ἐκείνῃ Ἰσραὴλ τρίτος ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις, καὶ ἐν τοῖς Αἰγυπτίοις εὐλογημένος ἔσται ὁ λαός μου ἐν τῇ γῇ, ἣν εὐλόγησε Κύριος Σαδὰὺ λέγων· Εὐλογημένος ἔσται ὁ λαός μου ὃ ἐν Αἰγύπτῳ καὶ ὃ ἐν τοῖς Ἀσσυρίοις καὶ ὃ ἐν Ἰσραὴλ.* Τί λέγεις, ὦ Ἰουδαίε; ὁ πρῶτος τρίτος γέγονας; Αἰγύπτιοι καὶ Ἀσσύριοι προετάρχθησαν, καὶ ὁ πρωτότοκος Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται; Ναί· εἰκότως· Ἀσσύριοι πρῶτοι ἔσονται^α, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ αὐτὸν πρῶτοι διὰ τῶν μάγων προσεκύνησαν· Αἰγύπτιοι δὲ μετὰ τοὺς Ἀσσυρίους, ἐπειδὴ καὶ αὐτοὶ φεύγοντα αὐτὸν τὴν Ἡρώδου ἐπιβουλήν ἐδέξαντο· τελευταῖος δὲ Ἰσραὴλ ὑπαριθμεῖται, ἐπειδὴ μετὰ τὴν ἀνοδὸν τὴν ἐκ τοῦ Ἰορδάνου διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐγνώσαν^δ. Εἰσήλθε δὲ εἰς Αἴγυπτον, σείων τὰ χειροποίητα τῆς Αἰγύπτου οὐχ ἀπλῶς, ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπέκλεισε τῆς Αἰγύπτου τὰ πρὸ οὐρα τῇ τῶν πρωτοτόκων ἀπειλείᾳ· Διὰ τοῦτο σήμερον εἰσήλθεν ὡς πρωτότοκος, ἵνα τῆς

παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος. Καὶ ὅτι πρωτότοκος λέγεται ὁ Χριστὸς, μαρτυρεῖ σήμερον ὁ Λουκᾶς ὁ εὐαγγελιστὴς, λέγων· *Καὶ ἔτεκε τὸν υἱὸν· αὐτῆς τὸν πρωτότοκον, καὶ ἐσπαργάνωσεν αὐτόν, καὶ ἀνέκλινεν ἐν τῇ φάτῃ, διότι οὐκ ἦν αὐτοῖς ἐόσος ἐν τῷ καταλύματι.* Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, ἵνα τῆς παλαιᾶς στυγνότητος διαλύσῃ τὸ πένθος, ἀντὶ μασιγίων χαρὰν ἐπιβαλὼν, ἀντὶ νυκτὸς καὶ σκότους σωτηρίας φέγγος χαρισάμενος. Βέβηλον ἦν τότε τοῦ ποταμοῦ τὸ ὕδωρ τῇ τῶν ἀνῶν νηπίων σφαγῇ. Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον ὁ πάλαι τὸ ὕδωρ φοινίξας, καὶ ἐποίησε τὰ βεῖθρα τοῦ ποταμοῦ σωτηρίας γεννητικὰ, τὸ ἐναγῆς αὐτῶν καὶ βέβηλον δυνάμει καθαρίας· τοῦ Πνεύματος. Ἐκακώθησαν οἱ Αἰγύπτιοι, καὶ μανέντες ἠρνούοντο τὸν Θεόν. Εἰσήλθεν οὖν εἰς τὴν Αἴγυπτον, καὶ γνώσεως Θεοῦ ψυχὰς θεοφιλεῖς ἐπλήρωσε· τῷ ποταμῷ δὲ παρέσχε μάρτυρας τρέφειν σταχύων εὐφορωτέρους. Ἀλλὰ διὰ τὸ στενὸν τοῦ καιροῦ ἐνταῦθα βούλομαι καταπαῦσαι τὸν λόγον· ὥδε ἰδὲ καταπαύσω, τὸν λόγον πληρώσας, ὅτι πῶς Λόγος ὢν [399] ἀπαθής, σὰρξ ἐγένετο, ἀμεταβλήτου μενούσης τῆς φύσεως. Τί δὲ εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Τέκτονα καὶ φάτιν ὁρῶ, καὶ βρέφος, καὶ σπάργανα, λοχὸν παρθένου τῶν χρεῶν ἔρημον, ὅλα πτωχεῖας ἐχόμενα, ὅλα πενίας γέμοντα. Εἶδες πλοῦτον ἐν πενίᾳ πολλῇ; πῶς πλούσιος ὢν δι' ἡμᾶς ἐπτύχευσε; πῶς οὕτε κλίνην, οὕτε στρωμνὴν εἶχεν, ἀλλ' ἐπὶ ξηρᾶς ἐβρίπτο φάτιν; Ὡς πενία πλούτου πηγὴ! Ὡς πλοῦτε ἀμετρε, πενίας πρόσχημα φέρων! Ἐν φάτῃ κεῖται, καὶ τὴν οἰκουμένην σαλεύει· ἐν σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ τὰ τῆς ἁμαρτίας διαβόρησις δεσμὰ· οὕτω ἔναρθρον ἐβρόνχον φωνήν, καὶ τοὺς μάγους ἐδίδαξε, καὶ ἐκίνησε πρὸς ἐπιστροφὴν. Τί εἶπω, ἢ τί λαλήσω; Ἰδοὺ βρέφος σπαργάνοις ἐμπλέκεται, καὶ ἐν φάτῃ κεῖται· πάρεστι δὲ καὶ Μαρία παρθένος οὔσα καὶ μήτηρ· παρὴν δὲ καὶ Ἰωσήφ ὀνομαζόμενος πατήρ. Οὗτος ἀνὴρ λέγεται, ἐκείνη γυνὴ προσγορεύεται· ὀνόματα ἔννομα συζυγίας ἔρημα. Μέχρι ρημάτων νῶσαι μοι, ἀλλ' οὐ μέχρι πραγμάτων^ε. Μόνον οὕτως ἐμνηστεύσατο, καὶ Πνεῦμα ἄγιον αὐτῇ ἐπεσκέασεν. Ὅθεν ἀπορῶν ὁ Ἰωσήφ οὐκ ᾔδει τί καλέσει τὸ βρέφος. Ἐκ μοιχείας αὐτὸς εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμα, κατὰ τῆς παρθένου βλάβην καταχεῖν λόγον οὐκ ἔδύνατο, τέκνον αὐτὸ εἰπεῖν ἴδιον οὐκ ἠνέχετο· ᾔδει γὰρ καλῶς, ὅτι οὐκ ἔγνω πῶς ἢ πόθεν ἐτέχθη τὸ βρέφος· ὅθεν ἀποροῦντι αὐτῷ πρὸς τὸ πρᾶγμα χρησιμὸς οὐρανός ἐν διὰ τῆς τοῦ ἀγγέλου φωνῆς ἐπαφέρετο, ὅτι *Μὴ φοβοῦ, Ἰωσήφ· τὸ γὰρ γεννώμενον ἐξ αὐτῆς ἐκ Πνεύματος ἐστὶν ἁγίου.* Πνεῦμα γὰρ ἄγιον ἐπεσκέασεν τῇ παρθένῳ. Διὰ τί δὲ ἐκ παρθένου τίκτεται, καὶ τὴν παρθενίαν ἀζήμιον τηρεῖ; Ὅτι πάλαι παρθένον οὔσαν τὴν Εὐὰν ἠπάτησεν ὁ διάβολος, διὰ τοῦτο παρθένον οὔσαν τὴν Μαριάμ ὁ Γαβριὴλ εὐηγγελίσαστο. Ἀλλ' ἀπατηθεῖσα μὲν ἡ Εὐὰ ρῆμα ἔτεκε θανάτου αἵτιον· εὐαγγελισθεῖσα δὲ ἡ Μαρία Λόγον ἐν σαρκὶ ἐγέννησε, ζωῆς αἰωνίου ἡμῖν πρόξενον. Τὸ ρῆμα τῆς Εὐας ξύλον ἔδειξε, δι' οὗ τὸν Ἀδάμ ἐκ τοῦ

^α Sav. conj. λαμβάνοντα.

^β Reg. θάνατος, sine articulo, moxque similiter κατάρα.

^γ Reg. Ἀσσύριοι προετάρχθησαν.

^δ Ita Reg. διὰ τῶν ἀποστόλων αὐτὸν ἐγνώσαν. In edito Morel. hæc corrupta essent: Ἰορδάνου, οὐδὲ τότε ἐκ τῶν ἀποστόλων ἐγνώρισαν (Savil. I., ο. τ. διὰ τ. α. αὐτὸν ἐγνώσαν) nec quadrabant ad interpretationem Frontonis. Infra non pauca desunt in ms.

^ε Reg. χρίσας.

^ι Reg. ἐνταῦθα καταπαύσω τὸν λόγον, τὸ λοιπὸν τῆς πραγματείας, τῇ ἐξῆς ὑμῖν ταμεινόμενος. Ὡδε· quæ lectio non spernenda.

^κ Reg. μέχρι λόγων οἱ γάμοι· ἀλλ' οὐ μ. π. Deinde Savil. pro οὗτος e var. lect. in marg. ὁ ἄγγελος.

παράδεισόν ἐξέλεσεν ἂν ὁ Λόγος δὲ ὁ ἐκ τῆς Παρθένου τὸν σταυρὸν ἔδειξε, δι' οὗ τὸν λησθῆν ἐκ πρόσωπον τοῦ Ἀδάμ εἰς τὸν παράδεισον εἰσῆγαγεν. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐπίστευον Ἕλληνες, οὐκ Ἰουδαῖοι, οὐχ αἰρετικῶν παῖδες, οἱ ὁ Θεὸς ἀρρέυστως καὶ ἀπαθῶς ἐγέννησε, διὰ τοῦτο σήμερον ἐκ παθητοῦ σώματος προσελθὼν, ἀπαθὲς τὸ παθητὸν διετήρησε σῶμα. Ἰνα δεῖξῃ, οἱ ὡς περ ἐκ τῆς παρθένου τεχθεὶς τὴν παρ-
θενίαν οὐκ ἔλυσε, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς ἀρρέυστου καὶ

* Reg. παραδείσου ἐξέλεσεν. Vox ἐξέλεσεν in usa SS. Patribus.

ἀναλλοιώτου μενούσης τῆς ἀγίας οὐσίας, ὡς Θεὸς Θεὸν θεοπρεπῶς ἐγέννησεν. Ἐπειδὴ γὰρ κατα-
λιπόντες αὐτὸν οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπομορφα ἐγλυφον ἑόανα, εἰς καὶ ἐλάτρευον ἐφ' ὅδρου τοῦ κτίσαντος, διὰ τοῦτο σήμερον [400] ὁ τοῦ Θεοῦ Λόγος, Θεὸς ὢν, ἐν μορφῇ ἀνθρώπου ὤφθη, ἵνα καὶ τὸ ψεῦδος λύσῃ, καὶ λανθανόντως εἰς αὐτὸν τὴν λατρίαν ἀπενέγκῃται. Τοῦτω σὺν τῷ ἐξ ἀπόρων πόρον ἐργασασμένῳ Χριστῷ δόξαν ἀναπέμφωμεν σὺν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Ad hanc homiliam hæc notat Savilius : « Hanc orationem damus ex Editione Romana, castigatam et aliquot pagellis ex Ms. Cæsareo auctam : quæ sane, absque Photio esset, inter ἀμφιβαλλόμενα, quamvis ex veteribus alicujus fuisse videatur, locari debuisset. Neque vero tanti est apud me auctoritas Photii, qui alia quædam non optimæ notæ recepit, ut inter γνήσιος ἀναμνηστικῶς annumerandam censeam. Nam primo, stylus est a Chrysostomi characterē alienus. Secundo, tota scatet allegoriis, quas Noster fere, nisi veniam præfatus, non solet admiscere. Tertio, quod Ignatius nominatim citetur, quod huic Nostro insolens. Postremo, tota intentionis ratio et saltus potius quam transitus ab una re in aliam, nostrum χρυσοῦρρημονα non sapiunt. Et certe in decem his homiliis » (loquitur Savilius de decem homiliis, quas cum hac Tomo 6 una serie posuit) « a viris doctis Romæ editis, vix duæ sunt, summum tres γνήσιαι. Paulo tamen illi felicius, quam alii fecerunt, iique viri doctissimi, qui nobis ex decem vel duodecim vix unam dederunt γνήσιαν. Hoc idem tamen de unico legislatore argumentum in germanis ejus scriptis sæpe egregie γυμνασθὲν reperitur, hic certe vix, idque frigide attingitur. Scripta videtur hæc oratio, ut ex epilo-
go patet, difficillimis reipublicæ temporibus, et imminentibus exitio Orientalis Imperii barbaris nationibus, quod in tempora Chrysostomi vix quadrare videtur. » De hac porro homilia deque aliis, quæ Chrysostomi nomen præferunt, illiusque γνήσια non sunt, hæc habet Fronto Ducæus, quæ præcæmii loco præmit-
tuntur Notis ad sextum Tomum, qui Spuria omnia continet.

IN SERMONES S. JOAN. CHRYSOSTOMI

de diversis utriusque Testamenti locis Notæ Frontonis Ducæi Soc. Jesu theologi.

* Quod ab aliis operum sanctorum Patrum editoribus factitatum est, ut dum eorum libros e Græco vertenter, vel Latinos emendarent, quos ut legitimos eorum fœtus agnoscebant, suum quoque judicium proferrent de iis quos ob styli dissimilitudinem, vel doctrinæ diversitatem, eorum dignitatem ac famam non sustinere censerent, quorum nomina præ se ferebant : id mihi S. Joannis Chrysostomi lucubrationes in lucem edenti concedendum nullus opinor justus rerum æstimator negabit. Nam et antea Justini Martyris libros vidimus a Joachimo Periono et Sigismundo Gelenio, et Athanasii a Petro Nannio versos in duas classes distinctos : et Hieronymi atque Augustini opera a Mariano Victorio et Lovaniensibus theologis sic emendata, ut simul censuram suam adjungerent, qua lectorem de iis quæ genuina erant, quæque falso illis inscripta, seorsim monerent. Quinetiam de hoc ipso Chrysostomo non dubitavit idem præstare Photius in Bibliotheca sua, cum de ejus Homilia in decollationem S. Joannis Baptistæ ita scripsit pag. 832 : ἐπιγράφεται μὲν τοῦ Χρυσοστόμου· οὐκ ἔμοι δοκεῖ δέ. Τολς γὰρ ἐνθυμήμασι καὶ πείρα τῆς γραφῆς πολὺ τὸ ἐνδεὲς τῶν ἄλλων αὐτοῦ λόγων διαφέρειται : *Hæc oratio Chrysostomi nomine inscribitur; non tamen mihi ejus esse videtur. Argumentis enim modoque scribendi multum a reliquis ejus orationibus distinguitur.* Idem et de tertia ejusdem argumenti fert judicium. Exstat præterea in Augustana Bibliotheca Græcæ Catalogus operum Joannis Chrysostomi in Codice manuscripto exaratus, quem olim nobis communicavit v. c. Marcus Velserus Duunivir, antequam in Anglia typis excuderetur, hoc præfixo titulo, οὗ ἀληθῶς τοῦ Χρυσοστόμου γνήσιοι λόγοι· οἱ δὲ τούτων ἔξωθεν ψευδεῖς. *Quæ vere sunt Chrysostomi genuinæ orationes; quæ vero extra istas reperiuntur, falsæ sunt.* Sed non de integris tamen Commentariis, vel de tractatibus amplioribus sententiam tulit auctor hujus Catalogi, quales sunt in Matthæum, et Joannem, vel de Sacerdotio et contra Judæos libri, verum de Sermonibus sive Homiliis singularibus, quæ unum aut alterum Scripturæ locum exponunt. Horum exemplum sequutus vir doctissimus Sixtus Senensis libro 4 Bibliothecæ sacre duos catalogos texuit, quorum unus opera complexus est, quæ sine ulla controversia Chrysostomi esse creduntur; alter, eorum quæ perperam eidem putantur inscripta. Ut autem utrumque tueretur, in legitimis solere dixit auctorem tres in partes concionem suam dividere, in parasceven, exegeticen, et ethicen. In parascève seu præparatoris parte nunc argumentum quod tractaturus est, commendans, nunc auditorum frequentiam et alacritatem collaudans, et repetens quæ prius dixerat, auditorum animos ad reliquam dictionem jucundis exordiis disponit. In secunda, quæ expositoria est, in explicatione Scripturæ versatur juxta historiam, sive literalem intelligentiam, quam pro fundamento subternit, eamque dilucidis paraphrasis illustrat, nec ad remotas quasdam allegorias detorquet, sed in vera literæ sententia persistit, exemplo Eusebii Emisani et Diodori Tarsensis. In tertia parte, quæ moralis est, digreditur in locos communes de contemptu divitiarum, de vitiis fugiendis, atque expatiatur nonnumquam in selectis moralis institutionis paradoxis sibi uni propriis, ut, Neminem lædi nisi a seipso; Melius esse injuriam pati, quam inferre. Solet etiam similibus, dissimilibus, collationibus, et metaphoris abundare, admirabili artificio concinnatis. In altero vero catalogo sermones recensentur, qui licet eruditi sint ipsi, et digni qui legantur, ex multis tamen conjecturis apparet, eos non esse Chrysostomi, sed auctorum, quibus neque candor, neque illa perpetua facilitas inest, quam in Chrysostomo miramur, sed sermo conmaticus, et concisus, atque affectione duriusculus, comparationibus destitutus et abundans similiter desinentibus sententiis, ac vocum argutiis aut etymologiis, a quibus abhorret Chrysostomus, ac sæpe relicto sensu historico, ad allegoricos et anagogicos auctor revolvitur. Assentitur huic Sixti censuræ illustriss. Cardinalis Bellarminus in Catalogo Scriptorum Ecclesiast., ejusque judicium probat de xiv in Marcum sermonibus, quorum auctor monachus fuit sub episcopi potestate constitutus, et ad monachos edidit

paradiso Adamum expulit : Verbum autem quod ex Virgine prodiit, crucem exhibuit, per quod latronem vice Adami in paradysum introduxit. Nam quoniam neque gentiles, neque Judæi, neque hæretici credebant Deum sine passione ac defluxu genuisse, propterea hodie ex patibili corpore progressus, impatibile conservavit corpus patibile, ut ostenderet, quemadmodum ex virgine natus virginitatem non solvit, ita Deum quoque, non defluxa nec mutata manente sacra substantia, tamquam Deum, prout Deo conveniebat,

Deum genuisse. Postquam enim homines eo derelictæ statuas sibi humana præditas forma sculperant, quibus in Creatoris contumeliam cultum deferabant, propterea Dei Verbum, cum Deus esset, hodie in hominis forma apparuit, ut mendacium dissolveret, et occulte in seipsum cultum omnem transferret. Huic igitur, qui res impeditas ita reddidit expeditas, Christo Domino gloriam offeramus et una Patri et Spiritui sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE LEGISLATORE.

explanationes suas frequentibus allegoriis intermixtas et interdum violentis. Horum itaque doctorum viro-
rum vestigiis insistentes nos quoque, cum in aliis quinque Tomis Lutetiæ vulgatis eos exhibuissemus libros atque sermones qui nobis legitimi fœtus auctoris nostri videbantur, paucis exceptis in Psalmos, quos in calcem Tomi rejecimus, qui conciones in Psalmos et Isaiam prophetam complectitur, in hunc demum sextum Tomum coniecimus eos, qui non integros Scripturæ libros, sed singularia quædam loca explicant, et stylo conscripti sunt ab aliis Chrysostomi operibus diverso, cum tota dramatica sit oratio, et ex prosopopœis conflata, sæpe commatica et concisa, atque ad allegorias traducta; collationibus carens aliisque leporibus, qui Chrysostomo sunt familiares : auctorum tamen sunt vel Chrysostomo coævorum, vel ex erudita illa antiquitate, quæ ab ejus ætate non multum abfuit.

Nequæ vero mirum quosdam ex illis in antiquis etiam Synodis sub nomine Chrysostomi citari, cum jam in usu essent in Ecclesiis, neque soleant Concilia dum testimonia proferunt, in auctores inquirere aut alias quæstiones excutere ab ea diversas quam præ manibus habent, sed quæ passim offeruntur usurpare, et quacumque ratione receptos scriptores hæreticorum commentis opponere, quemadmodum et apostoli, ac reliqui patres apocryphos libros, ut Hermæ Pastoris, et Evangelium Hebræorum ac Nazaræorum citarunt : licet jam ab illorum temporibus mos ille inolevisset, ut patribus supposititios fœtus attribuerent, quemadmodum et ipsis apostolis *παρρησιας* Pauli et Theclæ, et Acta Petri atque Apocalypsim adscripserunt.

Hæc prima classis eos sermones continet, qui falso Chrysostomo tribuuntur, a prima pagina usque ad 608 : altera vero illos exhibet qui licet ipsius sint, non tamen censendi sunt ab illo habiti, ut scripti occurrunt, sed *ἀναθίσματα* potius et flores ex hortis ejus collecti sunt, in eorum usum qui ex moralibus digressionibus eos decerpebant, quales sunt illæ LIV conciones, vel potius centones ex diversis concionum laciniis concinnati, et Homiliis XXI ad populum Antiochenum subjuncti; quorum fontes indicavimus, et suis eos natalibus restituimus. Non enim parvi refert intelligere lectorem, nequaquam ita dispositos ab auctore fuisse sermones illos, ne forte falsam existimet Sixti Senensis doctrinam, illos in tres partes dividit, et allegoricas explanationes ab illis sejungentis : aut idcirco licere putet statim ab ipso exordio vel affectus movere, vel hortationem moralem adhibere, ut in illis sit centonibus, quos nuncquam Chrysostomus vir facundissimus ex variis ita fragmentis coagmentasset. Veruntatem hoc nostrum iudicium ita non proponimus, ut soli de illius operibus arbitri sedere velimus, sed optimi et eruditi lectoris censuræ illud subijcimus, ut videat nunc multo satius sit quæ vera sunt et genuina distinguere a supposititiis, et suo momento scripta quæque ponderare, quam spuria pro germanis venditare, atque in disputationibus cum adversariis Ecclesiæ, Patroclum sub armis Achillis latentem in aciem mittere, majori cum ignominia cædendum, quam si suis tectus armis prodiisset.

Hactenus Fronto Ducæus de spuris Chrysostomi operibus, quæ in sexto Tomo posuit, in quibus agmen ducit hæc de legislatore homilia : Tomumque illum absolvunt *ἀναθίσματα* seu Florilegia, quæ in fine hujusce Tomi edentur. Ut spuriam arbitremur suadent illa omnia quæ Savilius supra notavit; styli diversitas tanta, ut sola possit nos ad calculum contra ferendum deducere; allegoriarum usus frequens, contra morem Chrysostomi; Ignatius Martyr allatus; quod nusquam apud Chrysostomum videre est. Et vero insolens est apud Chrysostomum SS. patres, qui præcesserunt, in medium nominatim allatos videre. Series intricata, contra Chrysostomi morem; qui quasi amnis sine salebris semper manat. Hæc argumenta confutare frustra conatur Pearsonus de Ignatio Edit. Cantabrigiensi Tomi. 1, pag. 132 et seqq. Felicius refellit illud aliud quod adjicit Savilius, nempe hanc orationem factam esse imminente exitio imperii Constantinopolitani, et difficillimis reipublicæ temporibus. Nam fateamur necesse est hæc esse obscuritatis plena, vixque hinc posse notam vel *γνησιότητος*, vel *νοθείας* erui. Sed alia quæ præmissis satis superque sunt ad homiliam Chrysostomo adjudicandam. Nam quod Photius eam pro genuina habuerit, id non magnum negotium facessit, quandoquidem ille non pauca alia spuria pro veris habuit. Alio item non spernendo argumento ejus *γνησιότητος* impugnatur, quod nimirum paulo ante finem dicatur, *ἔχομεν τὴν θεοτόκον ἡμῶν τὴν θεοτόκον τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν* : *Habemus Dominam nostram Deiparam sanctam semper virginem Mariam*, quæ etiam repetuntur. Licet enim B. virgo Maria semper in Ecclesia cum honoris significatione commemorata fuerit, non solebant sancti PP., præsertimque Chrysostomus, hæc sic conglobatim afferre, quod nemo qui SS. PP. primorum quinque sæculorum legerit inficias ibit. Aliud adfertur argumentum ex sequentibus verbis desumptum : *Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare*. Hinc arguitur, inquit, eum qui hæc concionabatur, in Macedonia fuisse. Verum nescio an quidpiam inde erui possit; libenter enim credam hio Macedoniam poni, quia in Scriptura habetur; sed mentem scriptoris esse, in quavis regione sic precandam esse. Certe non Macedoniam solum, sed totum Imperium tunc periclitatum esse hic scriptor innuit. Sub iudice lis esto.

Ex his vero quæ diximus liquet hanc concionem post quintum sæculum habitam fuisse. Tempus assignare quidam sunt conati. Cotelierius putat hunc scriptorem Chrysostomo ætate parem, quod non crediderim. In decursu forte quidpiam ad ætatem consignandam deprehendemus. Interim Usserio in ætatem Justiniani concionem referenti adstipulari malim.

Interpretationem Jacobi Beureri multis in locis emendavimus.

[405] *Εἰς τὸ ὅτι παλαιῶς καὶ καινῆς Διαθήκης εἰς ὁ νομοθέτης· καὶ εἰς τὸ ἐνδυμνίου τοῦ ἱερέως· καὶ περὶ μετανοίας.*

α'. Τῆς Χριστοῦ βασιλείας τὸ Εὐαγγέλιον κηρύττουσι προφηταί, ἐρμηνεύουσι δὲ οἱ τῆς νέας χάριτος ὑπηρέται^α, δέχονται δὲ οἱ τοῦ Θεοῦ λόγου ἀκροαταὶ καὶ ἑρασταὶ καὶ ἐπαινέται. Οὐκ ἔστιν ἐντροφεῖσθαι τῷ λόγῳ τῆς ἀληθείας, μὴ διψῶντα τὴν λόγον τῆς διδασκαλίας. Καὶ ὥσπερ οὐκ ἔστι μὴ διψῶντα καὶ πεινῶντα ἡδέως ἀπολαῦσαι τροφῆς, οὕτως οὐκ ἔστιν ἐντροφεῖσθαι λόγῳ ἀληθείας, μὴ διψῶντα τοῦ ἁγίου Πνεύματος· τὴν διδασκαλίαν. Διὸ φησιν ὁ Σωτήρ· *Μακάριοι οἱ πεινῶντες καὶ διψῶντες τὴν δικαιοσύνην, οἱ αὐτοὶ χορτασθήσονται.* Ἡ ἀληθὴς τῶν ψυχῶν τροφή· ἡ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν τροφή, ὁ ἀληθὴς τῶν εὐσεβῶν πλοῦτος ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ὁ διὰ τοῦ Δαυὶδ λέγων· *ποτὲ μὲν γὰρ ὡς πλουτῶν ἐναδρύνεται, ποτὲ δὲ ὡς τρυφῶν, καὶ λέγει· Ὡς γλυκέα τῷ ἄρτυγι μου τὰ λόγια σου, ὑπὲρ μέλι καὶ κηρίον τῷ στόματι μου.* Ἐνταῦθα τοῦ τρυφῶντος ἀτῆκε φωνήν. Τρυφή γὰρ ἦν αὐτῷ^β ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος· περὶ οὗ πολλάκις ἔλεγε· *Κατατρυφήσον τοῦ Κυρίου, καὶ δώῃ σοι τὰ αἰτήματα τῆς καρδίας σου.* Ἀλλαχοῦ δὲ οὐχ ὡς τρυφῶν μόνον, ἀλλὰ καὶ ὡς πλουτῶν ἐγκαλλωπίζεται τῷ πλούτῳ τοῦ νόμου, λέγων· *Ἀγαθόν μοι ὁ νόμος τοῦ στόματός σου ὑπὲρ χιλιάδας χρυσίου καὶ ἀργυρίου.* Εἶδες τρυφήν εὐσεβείας, καὶ πλοῦτον ἐν δικαιοσύνῃ; Δεῖ τοίνυν ἡμᾶς διψᾶν τὰ θεῖα, καὶ πεινᾶν τὰ οὐράνια, καὶ ἔχειν ἀφθονοῦ τὴν ἀπόλαυσιν ἐκ τῆς βασιλικῆς τοῦ Χριστοῦ τραπέζης, ἀντέχεσθαι δὲ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς σωτηρίας, οὐ νῦν ἀρξαμένους, ἀλλὰ ἐν τοῖς προφήταις θεμελιωθέντες, καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις οἰκοδομηθέντες^γ. Οὐ γὰρ ἀπ' οὗ ἐφάνη Χριστὸς, τὸ Εὐαγγέλιον ἤρξατο· ἀλλ' ἐρρίκωθη μὲν ἐν ταῖς βίβλοις τῶν προφητῶν, ἐδιδάσθη δὲ ἐν τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὸ Εὐαγγέλιον οὐκ ἀπὸ τῆς οἰκονομίας ἤρξατο, ἀλλ' ἀπὸ τῶν προφητῶν ἐλαμψε, διὰ τῆς οἰκονομίας αὐτὸ διαγορεύει· *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ, ὃ προεπηγγείλατο διὰ τῶν προφητῶν αὐτοῦ ἐν γραφαῖς ἁγίαις περὶ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ γενομένου ἐκ σπέρματος Δαυὶδ κατὰ σάρκα.*

^α Unus Reg. ὑποφῆται.

^β Othoes mss. γὰρ ἦν αὐτῷ. Editi γὰρ οὐκ αὐτῷ. Ibidem omnes mss. ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, Mor. ὁ τοῦ Θεοῦ φόδος καὶ λ' γος. Mor duo mss. κατατρυφήσον τῷ Κυρίῳ, et sic in Biblile legitur. Morel. τοῦ Κυρίου.

^γ Sic duo mss. recte. Morel. et Savil. ἀρξαμένοι... θεμελιωθέντες... οἰκοδομηθέντες.

^δ Unus οἰκονομίας, οὕτως πως διαγορεύει.

Οἶδε Παῦλος ἀδιαίρετον τὴν Παλαιὰν καὶ τὴν Νέαν Διαθήκην· διὰ τοῦτο ποτὲ μὲν αὐτὴν καλεῖ Καινὴν Διαθήκην^ε, ἵνα δείξῃ πῶς ἀνεκαίνισθη τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (οἶδα τοῦτον πρῶτον γυμνάσας τὸν λόγον· [404] ἀλλ' ἐπαναλαμβάνω πρὸς ὑπόμνησιν)· καλεῖ τοίνυν Καινὴν Διαθήκην πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς γεγηρακυίας· κρείττονα, πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῆς ἐλάττονος, αἰώνιον πρὸς ἀντιπαράθεσιν τῆς προσκαιροῦ. Καλεῖ αὐτὴν καὶ δευτέραν Διαθήκην. Διὰ τί δευτέραν; ἵνα τῇ γνώμῃ συνάψῃ. Τὸ γὰρ ἀπεσχηματισμένον τινὸς δεύτερον οὐ λέγεται. Ἀλλ' ἐπειδὴ Θεὸς ἐλάλησε καὶ ἐν τῇ πρώτῃ, καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ, ὁ αὐτὸς καλεῖ πρώτην καὶ δευτέραν, τῷ ἀριθμῷ τὴν συμφωνοῦν ἐργαζόμενος. Διὰ τοῦτο ὁ Παῦλος ἀδιαίρετον κηρύττων βασιλείαν Πατρὸς, καὶ Υἱοῦ, καὶ ἁγίου Πνεύματος, ποτὲ μὲν καλεῖ τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Θεοῦ τοῦ Πατρὸς^ι, ποτὲ δὲ τοῦ Υἱοῦ, λέγων· *Παῦλος δοῦλος Ἰησοῦ Χριστοῦ, κλητὸς Ἀπόστολος, ἀφωρισμένος εἰς Εὐαγγέλιον Θεοῦ.* Ἀλλ' ἵνα μὴ τις ἀκούσας, Εὐαγγέλιον Θεοῦ, νομίσῃ τὸν Υἱὸν μὴ ἔχειν αὐθεντίαν εἰς τὸ κήρυγμα, ἐν τῇ αὐτῇ Ἐπιστολῇ μικρὸν ὑποβάς λέγει· *Μάρτυς γάρ μοι ἐστὶν ὁ Θεός, ὃ λατρεύω ἐν τῷ πνεύματι μου, ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ τοῦ Υἱοῦ αὐτοῦ.* Εἶδες τὸ θαῦμα τοῦ κήρυκος, καὶ τὴν ἀπηρητισμένην διάνοιαν; ἵνα μὴ νομισθῇ ἐν μὲν τῷ νόμῳ ἄλλῃ Θεῷ δουλεύειν, ἐν δὲ τῷ Εὐαγγελίῳ πρὸς ἄλλον χωρεῖν, λέγει· *Εὐλόγητος ὁ Θεός, ὃ λατρεύω ἀπὸ προγόνων ἐν καθαρῷ συνειδήσει.* Οὐ γὰρ ἀπ' ἄλλου, φησὶ, πρὸς ἄλλον ἑδραμον, ἀλλ' ὅν εἶχον ἐν ἀγνοίᾳ, προσέλαβον ἐν γνώσει. Καὶ πάλιν ὁ αὐτὸς βουληθεὶς δεῖξαι, ὅτι τὰ ῥήματα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης καὶ τῆς Νέας ἐνός ἐστι στόματος, καὶ ἐνός Δεσπότου, μίαν μαρτυρίαν ἀπὸ Γραφῆς παρήγαγε, συμπλέξας τῷ εὐαγγελικῷ λόγῳ τὴν Παλαιάν, καὶ λέγει· *Γέγραπται· Οὐ φημῶσις βοῦν ἀλωῶντα* καὶ, *Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τὸ μὲν γὰρ, *Οὐ φημῶσις*, Μωϋσῆς εἶπε· τὸ δὲ, *Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ*, ὁ Χριστὸς ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις. Ἀλλ' ἵνα δείξῃ ὅτι ἐν στόμα καὶ ταῦτα ἐλάλησε, τὰ τοῖς χρόνοις διηρημένα συνήψε τῇ συμφωνίᾳ τῆς ἀληθείας εἰπὼν· *Γέγραπται· Οὐ φημῶσις βοῦν ἀλωῶντα* καὶ, *Ἄξιός ἐστι ἐργάτης τοῦ μισθοῦ αὐτοῦ.* Τοῦτου τοῦ Εὐαγγε-

^ε Idem post διαθήκην addit ποτὲ δὲ νέαν. Infra τοίνυν post καλεῖ ex duobus mss. adjicitur.

^ι Unus Θεοῦ καὶ Πατρὸς.

UNUM ET EUNDEM ESSE LEGISLATOREM ET VETERIS ET NOVI TESTAMENTI; ITEM DE VESTRE
SACERDOTALI : NECNON DE POENITENTIA (a).

4. Regni Christi evangelium prophetæ prædicant, ministri vero novæ gratiæ illud ipsum interpretantur, divinæ autem doctrinæ auditores, amatores, atque laudatores, id ipsum amplectuntur. Neque enim fieri potest ut quis sermone veritatis oblectetur, qui doctrinæ sermonem non avidissime expetat. Quemadmodum enim, si quis neque sitiatur neque esuriat, nullam ex cibo potuque voluptatem capit : sic veritatis verbo nemo delectatur, qui Spiritus sancti doctrinam non sinit. Itaque Servator ait : *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi satiabuntur* (Matth. 5. 6). Verus animarum cibus, veræ piorum delitiæ, veræ piorum divitiæ, sermo Dei est, qui per Davidica oracula loquitur : interdum, velut dives, gloriatur, interdum deliciatur ; et ait : *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua super mel et favum ori meo* (Psal. 118. 103)! Hæc quidem ejus, qui deliciis fruitur, vox est. Nam Dei verbum ipsi delitiæ erant. Qua de re alibi sæpe : *Delectare in Domino, et det tibi petitiones cordis tui* (Psal. 36. 4). Aliis vero in locis non ut qui deliciis frueretur tantum, sed ut prædices, divitias legis ostendat, dicens, *Bonum mihi lex oris tui super millia auri et argenti* (Psal. 118. 72). Viden' delicias pietatis, et divitias justitiæ? Ergo et nos par est, siti et fame rerum divinarum teneri, et deliciis, e regia Christi mensa, uberrime exsatiari, evangeliumque salutis amplecti quod non nunc primum cœpit : sed in prophetis fundatum atque a SS. apostolis exædificatum est. Neque enim ab eo tempore, quo Christus in carne apparuit, evangelium incepit : sed multo ante in prophetis libris radices egit, tandemque apostolorum prædicatione effloruit. Ideo Paulus, cum propositum haberet demonstrare, evangelium non ab incarnatione incepisse, sed per prophetas eluxisse, per incarnationem idipsum loquitur : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis de Filio suo, qui factus est ex semine David secundum carnem* (Rom. 1. 1-3).

Novum Testamentum cur sic appelletur.—Non ignorabat

Paulus, Vetus et Novum Testamentum individuum esse : eamque ob causam illud interdum Testamentum Novum appellat, ut demonstret, quomodo fines orbis terrarum sint renovati (non ignoro hæc alibi a nobis fuisse explicata ; sed tamen hic, ut memoriam vestram refricem, repeto) ; vocat etiam Testamentum Novum ad distinctionem inveterati indicandam : præstantius scilicet, ad distinctionem inferioris : æternum, comparatione facta ad temporale. Sed et secundum Testamentum ipsum vocat. Quid ita secundum? Ut mutua sententiarum connexionem unum efficiat. Nam quod abscissum ab aliquo est, secundum non appellatur. Quoniam vero Deus oracula sua edidit et in primo, et in secundo, idem ille Paulus primum et secundum vocat, atque numero convenientiam utriusque et consensum declarat. Idcirco Paulus, qui indivisum Patris, et Filii, et Spiritus sancti regnum prædicat, modo evangelium Dei Patris, modo Filii appellat : *Paulus servus Jesu Christi, vocatus apostolus, segregatus in Evangelium Dei* (Rom. 1. 1). Verum ne quis, cum audiat illud *Evangelium Dei*, arbitretur Filium nullam ad prædicandum auctoritatem obtinere, in eadem Epistola, paulo post ait : *Testis enim mihi Deus, cui inservio in spiritu meo in Evangelio Filii ejus* (Rom. 1. 9). Viden' præconis hujus mirum ingenium, et sententiam perfectam? Ne existimaretur in lege quidem alii Deo servire, in Evangelio vero ad alium Deum successionem facere, inquit : *Benedictus Deus, cui servio a majoribus in conscientia pura* (2. Tim. 1. 3). Non enim, inquit, ab alio ad alium secessi ; sed quem inscius colebam, ejus cognitione imbutus, complexus sum. Et alibi cum docere vellet, oracula Testamenti Veteris et Novi ab eodem ore eodemque Domino profecta esse, unum testimonium petit a Testamento Veteri, cui evangelicam sententiam annexuit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti ; et, Dignus est operarius mercede sua* (1. Tim. 5. 18). Quorum illud, *Non obturabis*, Moyses est : hoc, *Dignus est operarius mercede sua* (Deut. 25. 4 ; Luc. 10. 7), Christus in Evangeliiis effatus est. At ille, ut planum faceret, ab uno et eodem ore hæc et illa edita esse

(a) Collata cum Codicibus Regiis 1965. 1974 et 2343.

oracula, ideo, quæ distinctis temporibus pronuntiata fuerant, ob veritatis consensionem copulavit, cum ait : *Scriptum est, Non obturabis os bovi trituranti*; et, *Dignus est operarius mercede sua*. Hujus evangelicæ harmoniæ imaginem retia illa Petri, quæ hodie in conspectu vestro laxata sunt, exhibent. Neque enim semel Petrus tantum retia laxavit : sed si historiam spectes, semel tantum; sed vi et efficacia sæpe. Quoties enim evangelium prædicatur, nihil ego aliud intueor, quam Petrum, et Andream, et totum illum chorum apostolicum, evangelicum illud rete laxantem.

2. Et erat sane novum spectaculum Servatorem in mari conspicerem, et auditores in littore consistentes : mira res : pisces in terra, piscator in mari versabatur. Immissio illius retis imago erat doctrinæ evangelicæ. *Reperit, inquit, piscatores levantes retia* (Luc. 5. 2.), ut qui omnem capturæ spem abjecissent. Piscator enim nisi desperet se aliquid piscium posse capere, rete non lavat. Itaque reperit ipsos Servator retia lavantes, ut qui nullos sese pisces capere posse confiderent, et Dominus piscationis adstat, et quid facit? Primum quidem doctrinam veritatis illis proponit : hinc jubet rete laxari. Cum enim verba sine operibus demonstratione carerent, oportebat doctrinam factis confirmare : nam Deo jubente, quæ nusquam reperiuntur invenies : et quæ non sunt, capies. *Laxate, ait, retia vestra* (Luc. 5. 4. 5). Cui Petrus : *Magister, per totam noctem laborantes, nihil cepimus, sed in verbo tuo laxabo rete*. Admiror Petri fidem : qui prima desperata haberet, et nova crederet : *In verbo tuo laxabo rete*. Cur, *In verbo tuo*, ait? Quoniam verbo ejus cæli firmati sunt, et terra fundata est, mare separatum est (Psal. 32. 6. et 101. 26) : homo propriis suis floribus coronatus est, et omnia verbo tuo constiterunt : ut ait Paulus : *Qui portat omnia verbo potentis suæ* (Hebr. 1. 3). *In verbo tuo laxabo rete*. Et verbum illud quidem rete antecessit : nec pisces adsunt. Nam licet adfuissent, ob tumultum eorum qui piscabantur, fuissent dilapsi. Sed descendit verbum ejus, *Qui vocat ea quæ non sunt, ac si essent* (Rom. 4. 17) : potentia ejus qui jubebat, prius quam rete mare subit : et magna vis piscium coacta est. Imago hæc fuit universalis Ecclesiæ. Rumpebatur rete : annue-runt sociis, qui in alia navicula erant, ut venirent, et sibi auxiliarentur (Luc. 5. 6. 7). Oportebat enim naves duas concurrere ad illam piscationem. Nisi enim prophetarum chorus apostolicæ manui adsit, et opituletur : et nisi oraculis prophetarum apostolorum eventus respondeat, non capimus quæ veniamur. Itaque cum Servator demonstrare vellet, hanc piscationem imaginem esse Ecclesiæ, ut Petrum erudiret ; hoc exemplo acuit et incitavit ad fortitudinem, ac dicit ipsi, *Ne metuas, ab hoc tempore, homines eris capiens* (Luc. 5. 10). *Ab hoc tempore*, quo potentia mæ coram vobis periculum factum : idque vobis cognitum et plane perspectum est, etiam bruta verbo meo obedire, omniaque nutum meum sequi. Hoc idoneo exemplo ob oculos posito, deinceps capiendis hominibus operam dato. Neque enim dicit, homines

piscaberis, sed *Homines vivos capiens eris*. Siquidem pisces vivi ad mortem solent capi ; homines vero capiuntur, ut a morte ad vitam transeant : itaque ait, *Ab hoc tempore homines eris capiens*. Sed cur ait illi, *Ne metuas*? Esto, promissum splendidum fuerit ; cur ait : *Ne metuas*? Quia illi in mentem venit priorum peccatorum, Dominus ait : *Ne metuas* te ipsum, tamquam peccatorem : sed deinceps teipsum consideres ut apostolum, qui dominico imperio orbem quasi sagena complexi juberis. Hanc vocem, *Ne metuas*, quisque ex Christo audiat ; *Ne metuas* : modo ab hoc tempore poenitentiam agat. Ergo rete illud, ut ordinem rerum explicandarum prius institutum prosequamur, imago fuit evangelicæ Servatoris doctrinæ. Hoc autem evangelium modo Paulus evangelium justitiæ, modo evangelium pacis, aliquando evangelium potentia appellat. Quia enim prædicationis illa gratia poterat bella auferre, seditionesque hominum circa pietatem non consentientium dissipare, quia omnes ad salutem invitat, evangelium justitiæ dicitur : quia vero dæmonum bella sedat, evangelium pacis appellatur : ac quia Dei cognitionem verbis vilibus promulgat, evangelium potentia dicitur. Audi Paulum dicentem : *Non erubescō evangelium : virtus enim Dei est ad salutem omni credenti* (Rom. 1. 16). Potentia siquidem tum demum vere elucescit, cum is qui prædicat, non humana rationum serie usus, terminos orbis obtinet ; ut Servator Paulo dicit : *Sufficit tibi gratia mea : virtus enim mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Neque enim magnum quidpiam hoc fuisset, si Christus nuda sua divinitate orbem illustrasset : sed hoc mirum, quod corpore suo impassibilem et incorpoream ostenderit gloriam. Neque illud admirabile, si vivus et vivifica gloria resplendens, orbi vitam restituisset : sed potentia Verbi est quod morte mortem tollat, et per contumelias immortalis gloria refulgeat. Alibi etiam Paulus evangelium pacis appellat : *Præparate, ait, pedes vestros in præparatione evangelii pacis* (Ephes. 6. 15). Alibi evangelium justitiæ nominat, cum ait : *Non enim erubescō evangelium : justitia enim Dei in ipso revelatur*¹ (Rom. 1. 16. 17). Quid est *Justitia Dei*? Posteaquam lex prima solis Judæis fuit data, Evangelium vero omnibus, evangelium justitiæ appellat. Siquidem Deus justus qui omnes peræque procreavit, omnes peræque illustravit : illudque justitiæ erat, non hos quidem servare, illos vero minime : et hos vocare, illos secus. In Veteri quidem Testamento, vocatio justa non fuit : sed oeconomica, quæ justitiæ viam præmunivit. Neque tamen hanc quidem justam, illam vero injustam dixero : sed illam aditum ad hanc patefecisse, et ad hanc apparatus quemdam fuisse. Legem Israeli dedit. Illic Da-

¹ Quæ hæc verba, in ipso revelatur, sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849 : *Quomodo igitur justitia Dei in ipso revelatur? Quomodo? Cum prima lex Judæis solis data sit, licet alii homines ejusdem existent naturæ et originis, evangelium vero omnibus aqualiter gentibus, merito in illo justitia Dei revelatur, et justitia evangelium vocatur. In Veteri igitur Test. sic notavit Dacæus.*

λιου εικὼν τὰ δίκτυα Πέτρου, τὰ σήμερον ἐπ' ὕψειν ἡμετέρας καὶ ἀκοαῖς χαλασθέντα. Οὐ γὰρ ἀπαξ Πέτρος ἰχάλασε τὰ δίκτυα, ἀλλὰ τῇ μὲν ἱστορίᾳ ἀπαξ, τῇ δὲ δυνάμει πολλάκις. Ὅσάκις γὰρ ἐὰν κηρυχθῇ τὸ Εὐαγγέλιον, οὐδὲν ἕτερον ὁρῶ, ἢ Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν, καὶ τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, τὸ δίκτυον ἀπλῶντας τὸ εὐαγγελικόν.

β'. Καὶ ἦν ξένον θέαμα τὸν Σωτῆρα ἰδεῖν ἐν θαλάττῃ, καὶ τοὺς διδασκομένους παρὰ τὸν αἰγιαλὸν ἐστῶτας. Ξένον πρῶγμα, οἱ ἰχθύες ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ὁ ἀλιεὺς ἐν θαλάττῃ. Ἡ κάθesis ἔκειντο τοῦ δικτύου εἰκὼν ἦν τοῦ εὐαγγελικοῦ λόγου. Εὗρε, φησὶ, τοὺς ἀλιεῖς ἀποπλύνοντας [405] τὰ δίκτυα, ὡς ἀπειπόντας τῆς ἄγρας. Ἀλιεὺς γὰρ ἐὰν μὴ ἀπαγορεύσῃ τῆς θήρας, οὐ πλύνει τὸ δίκτυον. Εὗρεν οὖν αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ ἀπειπόντας; τῆς ἄγρας, καὶ ἐφίσταται ὁ τῆς θήρας Δεσπότης, καὶ τί πεισῇ; Πρῶτον διδάσκει τὸν λόγον τῆς ἀληθείας· εἰτα κελεύει χαλασθῆναι τὸ δίκτυον. Ἐπειδὴ γὰρ τὰ ῥήματα ἦν ἀναπόδεικτα ἀνευ τῶν ἔργων, ἐχρῆν ἀκολουθῆσαι τῷ λόγῳ τὴν διὰ τῶν ἔργων ἀπόδειξιν· ὅτι Θεοῦ κελεύσαντος, καὶ τὰ μὴ εὐρίσκόμενα θηρᾶται, καὶ τὰ μὴ ὄντα λαμβάνεται. Χαλάσατε, φησὶ, τὸ δίκτυον ὡμῶν. Ὁ δὲ Πέτρος λέγει· Ἐπιστάτα, δι' ὅλης τῆς νυκτὸς κοιδοσάντες οὐδὲν ἐλάβομεν, ἐπὶ δὲ τῷ σὺ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Θαυμάζω Πέτρου τὴν πίστιν, τὰ πρῶτα ἀπογινώσκοντος, καὶ τὰ νέα πιστεύοντος. Ἐπὶ τῷ σὺ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Διὰ τί εἶπεν, Ἐπὶ τῷ σὺ ῥήματι; Ἐπειδὴ ἐπὶ τῷ ῥήματι αὐτοῦ καὶ ὁ οὐρανὸς ἐστερεώθη, καὶ ἡ γῆ ἐθεμελιώθη, καὶ θάλασσα ἀφωρόθη, καὶ ἄνθρωποι οἰκίους ἄνδρσιν ἐστεφανώθη, καὶ πάντα τῷ σὺ ῥήματι συνέστηκεν, ὡς φησιν ὁ Παῦλος· *Θέρων τε τὰ πάντα τῷ ῥήματι τῆς δυνάμεως αὐτοῦ*. Ἐπὶ δὲ τῷ σὺ ῥήματι χαλάσω τὸ δίκτυον. Προκατέβη τοῦ δικτύου τὸ ῥήμα· ἐὼ πάρεισιν οἱ ἰχθύες. Καὶ γὰρ εἰ παρῆσαν, διὰ τὴν βῆλυσιν τῶν ἀγρευόντων διέφευγον. Ἀλλὰ κατήλθε τὸ ῥήμα ἐκεῖνον τοῦ Καλοῦντος τὰ μὴ ὄντα, ὡς ὄντα· προκατέβη τοῦ δικτύου ἡ δύναμις τοῦ κελεύσαντος· συνήχθη πλῆθος ἰχθύων. Εἰκὼν ἦν τῆς οἰκουμένης Ἐκκλησίας. Διεβρόγγυτο τὸ δίκτυον· ἐνευσαν τῷ πλοίῳ τῷ συμμετόχῳ ἔλθειν, καὶ συναρᾶσθαι αὐτοῖς^β. Ἔδει γὰρ δύο σκάφη συνδραμεῖν εἰς τὴν ἄγραν. Ἐν γὰρ μὴ παρῇ χορὸς προφητῶν βοηθῶν τῇ ἀποστολικῇ χειρὶ, καὶ τῇ προφητικῇ προβόρῃ μὴ ἀκολουθῆσιν τῶν ἀποστόλων ἡ ἐκδοσις, οὐ θηρᾶται τὰ θηρώμενα. Βουλευθεὶς τοῖνον ὁ Σωτὴρ δεῖξαι, ὅτι ἡ τῶν ἰχθύων ἄγρα εἰκὼν ἐστὶ τῆς Ἐκκλησίας, καὶ βουλευθεὶς παιδεύσαι Πέτρον ἔτι, τῷ ὑποδείγματι τοῦτ' ἡλεῖψεν αὐτὸν εἰς ἀνδρείαν καὶ λέγει αὐτῷ· *Μὴ φοβοῦ, ἀπὸ τοῦ νῦν ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν*. Ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀφ' οὗ, φησὶν, ἐπειράσθης τῆς δυνάμεως, καὶ ἔμαθες δὲ καὶ τὰ ἄλογα ὑπακούει λόγῳ, καὶ πάντα ἔπεται τῷ ἐμῷ νεύματι. Λαβὼν ἀρχοῦν τὸ ὑπόδειγμα, χρῆσαι λοιπὸν τῇ θήρᾳ. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἀνθρώπους ἔσῃ ἀλιεύων, ἀλλὰ, Ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Ἐπειδὴ οἱ ἰχθύες ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον ἀλιεύονται· οἱ δὲ ἄνθρωποι ἀπὸ θανά-

του εἰς ζωὴν ἀγρεύονται· Ἀπὸ τοῦ νῦν, φησὶν, ἀνθρώπους ἔσῃ ζωγρῶν. Διὰ τί οὖν^δ λέγει αὐτῷ, *Μὴ φοβοῦ*; Ἔστω, ἡ ἐπαγγελία καλὴν εἶχεν ὅτιν· διὰ τί οὖν, *Μὴ φοβοῦ*; Ἐπειδὴ προσέπεισε τῇ μνήμῃ τῶν πρώτων ἁμαρτημάτων, *Μὴ φοβοῦ*, φησὶ, σαι, τὸν, ὡς ἁμαρτωλὸν, ἀλλὰ λοιπὸν νόμι σαι τὸν ὡς ἀπόστολον, ῥήματι δεσποτικῷ κελευόμενος τὴν οἰκουμένην σαγηνεῦσαι. *Μὴ φοβοῦ*, πᾶς ἁμαρτωλὸς [406] παρὰ Χριστοῦ ἀκουέτω· *Μὴ φοβοῦ*· μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν μετανοεῖτω. Τὸ τοῖνον δίκτυον, ἵνα εἰς τὴν προλαβοῦσαν ἔλθω ἀκολουθίαν, εἰκὼν ἐστὶ τῆς εὐαγγελικῆς τοῦ Σωτῆρος διδασκαλίας. Τὸ δὲ Εὐαγγέλιον τοῦτο καλεῖ Παῦλος ποτὲ μὲν Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον εἰρήνης, ποτὲ δὲ Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἐπειδὴ γὰρ δυνατὴ ἡ χάρις τοῦ κηρύγματος καὶ πολέμους ἀφανίσει^ε, καὶ στάσεις ἀνθρώπων μὴ συμφωνούντων πρὸς εὐσθεῖαν σκορπίσει, καὶ δὲ μὲν τὸ πάντας καλέσαι πρὸς σωτηρίαν λέγεται Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης· διὰ δὲ τὸ καταστῆλιν τὸν πόλεμον τῶν δαιμόνων λέγεται Εὐαγγέλιον εἰρήνης· διὰ δὲ τὸ εὐτελεῖν ῥήμασι κηρύττειν Θεοῦ γνῶσιν καλεῖται Εὐαγγέλιον δυνάμεως. Ἀκούε Παύλου λέγοντος· *Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δύναμις γὰρ Θεοῦ ἐστὶν εἰς σωτηρίαν*. Τὸ δυνατόν γὰρ τότε φαίνεται δυνατόν, ὅταν μὴ τοῖς ἀκολουθοῦσι κεχρημένον λογισμοῖς, κρατήσῃ τῶν περάτων τῆς γῆς· ὡς λέγει ὁ Σωτὴρ τῷ Παύλῳ· *Ἀρχεῖ σοι ἡ χάρις μου· ἡ γὰρ δύναμις μου ἐν ἀσθενείᾳ τελειοῦται*. Οὐδὲν ἦν μέγα, εἰ γυμνῇ τῇ θεότητι τὴν οἰκουμένην ἐφώτισεν, ἀλλ' ὅτι διὰ σώματος τὴν ἀπαθῆ καὶ ἀσώματον ἔδειξε δόξαν. Οὐδὲν ἦν θαυμαστόν, εἰ ὁ ζῶν ζωοποιὸν ἀπαστράψας δόξαν, τὴν οἰκουμένην ἐζωοποίησεν· ἀλλὰ τὸ δυνατόν τοῦ Λόγου, ὅτι θανάτῳ τὸν θάνατον ἀφανίζει, καὶ διὰ τῶν ὑδρεων τὴν ἀθάνατον ἀπαστράπτει δόξαν. Ἀλλαχοῦ λέγει, Εὐαγγέλιον εἰρήνης· *Τοὺς γὰρ πόδας ὡμῶν, φησὶ, παρασκευάσατε ἐν ἐτοιμασίᾳ τοῦ Εὐαγγελίου τῆς εἰρήνης*· ἀλλαχοῦ καλεῖ δικαιοσύνης, ὡς φησιν· *Οὐ γὰρ ἐπαισχύνομαι τὸ Εὐαγγέλιον· δικαιοσύνη γὰρ Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται*^ι. Τί ἐστὶ, δικαιοσύνη Θεοῦ; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίους ἐδόθη μόνους, τὸ δὲ Εὐαγγέλιον πᾶσι, καλεῖ Εὐαγγέλιον δικαιοσύνης. Δίκαιος γὰρ ὁ Θεός, ὁμοίως πάντας ποιήσας, ὁμοίως πάντας ἐφώτισε. Καὶ τοῦτο ἦν δίκαιον, τὸ μὴ τοὺς μὲν σώσαι, τοὺς δὲ μὴ σώσαι· τὸ μὴ τοὺς μὲν καλέσαι, τοὺς δὲ μὴ καλέσαι. Ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ οὐκ ἦν ἡ κλήσις δικαία, ἀλλ' οἰκονομική, προκατασκευάζουσα ὁδὸν τῇ δικαιοσύνῃ. Οὐ γὰρ λέγω ταύτην δικαίαν, κακίαν ἔδικον, ἀλλ' ἔκεινην ὁδὸν ταύτης, καὶ προκατασκευῇ ταύτης. Ἔδωκε νόμον τῷ Ἰσραὴλ. Καὶ λέγει ὁ Δαυὶδ· *Ὁ ἀπαγγέλλων τὸ λόγιον αὐτοῦ τῷ Ἰακώβ, δικαίωμα καὶ κρι-*

^δ Omnes mss. διατί οὖν. (Omittebatur οὖν in editis.) In ἴα προσέπεισε duo, recte. (Edebatur προσέπεισε.)

^ε Ita recte Regius unus. Antea edebatur ἡφάνισεν, et mox ἐσκόρπισεν. Jure suspicatus errorem erat Savil.

^ι Quae sequuntur in excerptis apud Photium paulo ampliora sunt, p. 849: Πῶς οὖν δικαιοσύνη Θεοῦ ἐν αὐτῷ ἀποκαλύπτεται; πῶς; Ἐπειδὴ ὁ πρῶτος νόμος Ἰουδαίους ἐδόθη, καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων τῆς αὐτῆς ὑπαρχόντων δημιουργίας καὶ φύσεως, τὸ Εὐαγγέλιον πᾶσιν ὁμοτίμως τοῖς ὁμοζυεῖσιν, εἰκότως ἐν αὐτῷ δικαιοσύνη Θεοῦ ἀποκαλύπτεται, καὶ καλεῖται δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον ἐν τοῖν τῇ Παλαιᾷ.

^α Ὑπὸς ἡ κάθesis γάρ.

^β Ὑπὸς καὶ συλλαβέσθαι αὐτοῖς.

^γ Sic duo mss., melius quam editi ἡλίσυοντο.

ματα αὐτοῦ τῷ Ἰσραὴλ. Οὐκ ἐποίησεν οὕτω
κατὰ ἐξουσίαν, καὶ τὰ κρίματι αὐτοῦ οὐκ ἐδήλωσεν
αὐτοῖς

γ'. Ἐπεὶ οὖν ἐκείνην εἶθι ἀπεκάλυψεν, ἐνταῦθα
δὲ ζυγιστατῆσας τὸν τῆς ἀληθείας λόγον, πᾶσιν αὐ-
τὸν ἐξ Ἰσοῦ ἐκέρασε. Πρόσχε, παρακαλῶ· Δικαιοσύνη
ἐστὶ τὸ πάντας ὁμοίως σῶσαι, καὶ μὴ εἶναι διαφορὰν
[407] δούλου καὶ ἐλευθέρου, βαρβάρου ἢ Ἑλλήνος,
γυναικὸς ἢ ἀνδρός· ἀλλ' ὁ λέγει Παῦλος, Ἐν Χριστῷ
Ἰησοῦ οὐ βαρβάρους, οὐ Σκύθας, οὐκ ἄρσεν, οὐ
θηλυ, οὐ δοῦλος, οὐκ ἐλεύθερος. Ὁρᾷς ὁμοτιμίαν;
Ἐπειδὴ γὰρ ἡ φύσις ὁμοτίμος, εἰ καὶ ταῖς γνώμαις
ἐμπερίσθημεν, συνάγει τὴν φύσιν εἰς τὸ ἀρχαῖον κά-
λος. Ὅταν γὰρ ἐπλάσθῃ ὁ Ἀδάμ, οὐκ ἦν τις ἄλλο-
γενής, οὐ Σκύθης, οὐ βαρβάρους, οὐκ Ἑλλήν, οὐ δοῦ-
λος, οὐκ ἐλεύθερος, οὐκ ἄρσεν, οὐ θήλυ· ἐκ γὰρ τοῦ
ἐνὸς τὰ δύο ἐπήγαγε. Δουλείαν οὐ φύσις ἐγέννησεν,
ἀλλὰ προαίρεσις ἔτεκε. Γίνεται δὲ καὶ δουλεία ἡναγ-
κασμένη ἢ ἐν συμφορᾷ λιμοῦ, ἢ αἰχμαλωσίας ἀνάγκη.
Ἔστι δὲ καὶ ἑτέρα δουλεία αὐθαίρετος, ἡ δι'
ἐπιγυμνίας θεραπευνόμεν τὴν ἐαυτῆς ἐλευθερίαν πι-
πράσκουσα, καὶ ὑπὸ ζυγὴν δουλείας ἐρχομένη. Ἡ
δὲ πρώτη δουλεία ἀπὸ κακῆς συνέστη γνώμης. Καὶ
πότεν εὐρίσκεται ἡ ρίζα τῆς δουλείας, ἔκτου· Μετὰ
τὸν κατακλυσμὸν ὁ Νῶε πίων οἶνον, καὶ μὴ χαράσας
αὐτὸν τῇ πρεπούσῃ κρέσει, δι' ἀπειρίαν ἐμεθύσθη,
οὐ γνώμης νόσον ἐνδείξαμενος, ἀλλ' ἀγνοίας· καὶ
ἐμεθύσθη, καὶ μεθύσθεις ἐγυμνώθη. Καὶ εἰσελθὼν
εἰς τῶν υἱῶν αὐτοῦ, εἶδε τὴν τοῦ πατρὸς γύμνωσιν,
καὶ ἐγέλασε. Τί οὖν ὁ πατὴρ ἐκνήψας λέγει; Ἐπι-
κατάρατος *Xanath*^a, καὶ οὐκ ἐστὶν ἐστὶ τοῖς
ἀδελφοῖς αὐτοῦ. Ὁρᾷς πῶς τὴν δουλείαν ἐγέννησεν
ἡ ἁμαρτία; διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Πᾶς ὁ ποιῶν
τὴν ἁμαρτίαν, δοῦλός ἐστι τῆς ἁμαρτίας. Ἐπεὶ
οὖν ἦλθεν ὁ ἐλευθερωτὴς τοῦ ἀνθρωπίνου γένους,
καὶ συνεχώρησε τὴν ἁμαρτίαν, μᾶλλον δὲ ἤρεν (ἐκ-
τεμῶν γὰρ τὴν ρίζαν, συνεξέτεμε καὶ τοὺς καρ-
ποὺς), καλεῖ δικαιοσύνης Εὐαγγέλιον διὰ τὸ πάντας
ὁμοίως φωτίζειν. Ὑπελάμβανον οὖν οἱ Ἰουδαῖοι, ὅτι
τὸ Εὐαγγέλιον τὸ κηρυττόμενον δι' αὐτοῦ αὐτοῖς δι-
δοται μόνοις. Ἐξέβη δὲ παρ' ἐλπίδας ἡ προσδοκία.
Διὸ φησιν ὁ Δαυὶδ· Ὑπελάδομεν, ὁ Θεός, τὸ
ἐλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ
δρομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου
ἐπὶ τὰ πέρατα τῆς γῆς. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ
ἐλεῖναι τὰ πέρατα τῆς γῆς, δικαιοσύνη ἐστίν,
ἐπήγαγε· Δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ σου.
Ὅταν ὁ βαθὺ τι καὶ προφητικὸν ἀνακύψῃ ζήτημα,
σύνδραμε τῷ λόγῳ, μὴ κροτῶν, ἀλλὰ νοῶν, μὴ
ἀπλῶς δεχόμενος τὸν κρότον τῶν ῥημάτων, ἀλλὰ τὴν
ἐννοίαν βασανίζων τῶν νοημάτων. Ἐὰν γὰρ ᾄδῃς
τὰ τοῦ Θεοῦ μετὰ ἀληθείας, καὶ μάλιστα τὴν φωνὴν
ταύτην, ἣν ὁ Δαυὶδ εἶπεν· Ὑπελάδομεν, ὁ Θεός,
τὸ ἐλεός σου ἐν μέσῳ τοῦ λαοῦ σου· κατὰ τὸ
δρομά σου, ὁ Θεός, οὕτω καὶ ἡ αἰνεσίς σου ἐπὶ
τὰ πέρατα τῆς γῆς· δικαιοσύνης πλήρης ἡ δεξιὰ
σου· εὐρίσκει καὶ ᾄδων τὰ τοῦ Θεοῦ, καὶ πληροῦ-

μενος Πνεύματος ἁγίου. Ὁ γὰρ γνησίως φάλλων,
ἀνακαινιζόμενος τὴν ψυχὴν, ἀποτελεῖται ναὸς τοῦ
ἁγίου Πνεύματος. Μὴ γὰρ μικρὸν νομίσῃς φαρμακείαν
εἶναι. Δοκεῖ μὲν γὰρ τὴν ἀκοὴν θέλγειν, τῇ δὲ ἀλη-
θείᾳ τὴν [408] ψυχὴν ἐγείρειν. Οὕτω καὶ ὁ μακάριος
Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης παρακαλούμενος παρὰ τινων
βασιλέων προφητεῖσαι τὰ μέλλοντα, λέγει· Δότε μοι
ἄνθρωποι εἰδότες ψάλλειν· ἦλθεν ὁ τῆς μουσικῆς ἐμ-
πειρος, καὶ ἐν τῷ ψάλλειν, ψῆσιν, ἐκείνους, ἦλθε τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐπὶ Ἐλισσαῖον. Τί οὖν; ἄρα τὸ
Πνεῦμα τὸ ἅγιον φωναί; θέλγεται, καὶ ἐκφωαῖς καθ-
έλεται, εἰ τῇ ψυχῇ ἐπανεπαύετο τῇ προφητικῇ;
Ἦρκει ἡ καθαρότης τοῦ προφήτου προσκαλέσασθαι
τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Διὰ τί οὖν λέγει, Δότε ἄνθρωποι
εἰδότες ψάλλειν; Οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα τερπῆθῃ διὰ
τῆς φαρμακείας, ἀλλ' ἵνα, ἐκείνου φάλλοντος, ὁ νοῦς
τοῦ προφήτου ἀνακαινισθῇ, ἄξιός γένηται τῆς τοῦ
ἁγίου Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. διὰ τοῦτο τὸ Πνεῦμα
καλεῖ, ἵνα δείξῃ, ὅτι οὐ τῇ φαρμακείᾳ ἐβλήθη, ἀλλὰ
τῇ ψυχῇ τῇ ὑπὸ τῆς φαρμακείας διεγερθείσῃ. Οὐκ
ἦλθεν ἐπὶ τὸν φάλλοντα, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἀκούοντα. Δεῖ
μὲν οὖν καθόλου τὰς δυνάμεις τῶν φαρμῶν ἐρευνᾶν,
ἐξαιρέτως δὲ τοῦ σήμερον ἡμῖν ῥηθέντος ἁγίου φαρ-
μακοῦ· Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω ἡ
γῆ, εὐφρανθήτωσαν τῆσοι πολλοί. Τὸ, Ὁ Κύριος
ἐδασίλευσε, πῶς ὑπολαμβάνεις; ἄρα ὡς πρόσφατον
λαβόντα τὸ τῆς βασιλείας ἀξίωμα; Εἰ μὲν γὰρ εἶπεν,
Ὁ Κύριος βασιλεύει, τὴν αἰδίαν αὐτοῦ ἡρμήνευεν
ἀξίαν· νῦν δὲ λέγει, Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν. Εἴρη-
ται καὶ πρόνῃ ἡμῖν, καὶ νῦν λεχθήσεται. Πρὸ τῆς
τοῦ Χριστοῦ παρουσίας, πρὸ τοῦ εὐαγγελικοῦ κηρύ-
γματος, ἐδασιλεύετο ἡμῖν ἡ φύσις ὑπὸ τοῦ διαβόλου,
ὑπὸ τῆς ἁμαρτίας, ὑπὸ τοῦ θανάτου. Πότεν τοῦτο;
Λέγει Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐδασίλευσεν ἡ ἁμαρ-
τία ἐν τῷ θνητῷ ἡμῶν σώματι, οὕτω καὶ ἡ χάρις
βασιλεύσει διὰ Χριστοῦ. Ἰδοὺ ἡ τῆς ἁμαρτίας βα-
σιλεία. Ποῦ ἡ τοῦ διαβόλου; Ἄκουε τοῦ Σωτῆρος
λέγοντος· Εἰ ὁ Σατανᾶς τὸν Σατανᾶν ἐκβάλλει,
καθ' ἑαυτοῦ ἐμερίσθη· πῶς οὖν σταθήσεται ἡ
βασιλεία αὐτοῦ; Ἰδοὺ ἡ τοῦ διαβόλου βασιλεία.
Ποῦ ἡ τοῦ θανάτου; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἐδ-
σίλευσεν ὁ θάνατος ἀπὸ Ἀδάμ μέχρι Μωϋσέως,
καὶ ἐπὶ τοὺς μὴ ἁμαρτήσαντας. Ἐπεὶ οὖν ἐκράτει
ἡ διαβολικὴ τριάς ἡ κατὰ τῆς ἁγίας καὶ ἀχράντου
Τριάδος τυραννήσασα, τουτέστιν, ὁ διάβολος, ἡ ἁμαρ-
τία, ὁ θάνατος· καὶ ὁ μὲν διάβολος ἡπάτα, ἡ δὲ ἁμαρ-
τία ἐσφαζεν, ὁ δὲ θάνατος ἔθαπτεν· εὐαγγελίζεται
τοὺς τυραννουμένους ὁ Δαυὶδ, καὶ λέγει, ὥστε ἐξελ-
θεῖν τὸν ζυγὸν τῆς δουλείας, καὶ δεῖξασθαι τοῦ Χρι-
στοῦ τὴν δεσποτείαν κηρυττομένην· Ὁ Κύριος ἐδ-
σίλευσε. Πέπαιται τοῦ θανάτου ἡ βασιλεία, πέπαι-
ται τῆς ἁμαρτίας τὸ κράτος, πέπαιται τοῦ διαβόλου
ἡ ἐξουσία. Ὁ Κύριος ἐδασίλευσεν, ἀγαλλιάσθω
ἡ γῆ. Ἀγαλλίζῃ γὰρ ὀφείλει ἡ ποτὲ δεδουλωμένη,
καὶ νῦν ἐλευθερωθείσα· ἡ ποτὲ πεπλανημένη, καὶ
νῦν δεδοξασμένη· ἡ ποτὲ ἐν τάφοις, καὶ νῦν ἐν θρό-

^a Sic omnes, atque ita legitur in Bibliis; unus codex
Χάμ.

^b Unus όταν μὲν ὄν. Alius όταν εὖν.

^c Unus post φαρμάου habet ποίου τούτου; Paulo post
idem πρόσφατον λαβόντος, et infra ἡρμήνευε βασιλείαν· εἰ δὲ
λέγει, Ὁ Κύριος ἐδασίλευσε, νεωτέραν τινὰ κυριότητα καὶ
δεσποτείαν ὁ προφητικὸς λόγος αἰνιττεσθαι βούλεται. Εἰρηται
τοῖνυν ὁμὴν καὶ πρῆν, καὶ νῦν δὲ λεχθήσεται.

vid : *Qui annuntiat verbum suum Jacob, iustitias et iudicia sua Israel. Non fecit taliter omni nationi, et iudicia sua non manifestavit eis* (*Psal. 147. 8. 9. 19. 20*).

5. *Iustitiæ evangelium ; servitutis species diversæ.* — Quia ergo uni genti patefecit, hic vero doctrina veritatis tamquam ad stateram appensa, omnibus eam ex æquo communicavit. Adverte, quæso. Iustitia est, omnes ex æquo salvos velle : nec differentiam facere servi aut liberi, barbari aut Græci, mulieris vel viri : sed quod Paulus dicit : *In Christo Jesu non barbarus, non Scythæ : non mas, non femina : nec servus, nec liber* (*Coloss. 3. 11*). Videsne æqualitatem ? Quia enim natura æquales sumus, licet sententiis dissideamus, naturam nostram pristinæ illi pulchritudini restituit. Cum enim Adamus e terra formatus fuit, non aliæpigena, non Scythæ, nec barbarus, nec Græcus, non servus, non liber, non mas, nec femina erat : ex uno siquidem duo illa procreavit. Servitutem non natura genuit, sed liberum arbitrium peperit. Sed et alia species servitutis est, ad quam necessitate famis aut captivitatis adigimur. Præter hanc quoque alia est, quam sponte subimus : ut ancillis in uxores ductis, libertatem vendimus, et nos servitutis iugo subijcimus. Ac prima quidem illa animi quadam pravitate constituta est. Tu vero, unde hæc servitus originem duxerit, attende. Post diluvium Noë cum vinum bibisset, nec ut par erat illud temperasset, imperitia quadam inebriatus est : neque voluntatis, sed inscitie morbum admisit ; et quidem ebrius seipsum denudavit : atque unus e filiis ingressus, patrem nudum conspectum irrisit. Quid igitur pater jam sobrius ad illum ? *Maledictus Chanaan, servus erit fratribus suis* (*Gen. 9. 25*). Vides peccatum servitutem introduxisse ? Hinc Servator : *Omnis qui peccatum facit, servus est peccati* (*Joan. 8. 34*). Postquam ergo Liberator humani generis advenit, veniam peccatis concessit, imo vero sustulit (siquidem radice excisa, fructus simul excidit), vocat evangelium iustitiæ, quod omnes ex æquo homines illustret. Judæi enim arbitrabantur, evangelium, quod per ipsum promulgabatur, ad se solos pertinere. Verum hæc ipsorum expectatio inopinatum eventum sortita est. Hinc igitur Davidicum illud : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ* (*Psal. 47. 10. 11*). Et ut demonstraret, quod misericordiam suam declarare in fines orbis terræ, sit illa iustitia, subiecit : *Iustitia plena est dextera tua* (*Ibid.*). Quotiescumque profundior aliqua et prophetica sese obtulerit quæstio, eam amplectere : non quidem applausu, sed intelligentia : ne simpliciter verborum sonitum admirare, sed sententiam et vim explora. Si enim vere et ex animo divinas laudes celebraveris, maximeque Davidicum illud oraculum cantaveris : *Suscepimus, Deus, misericordiam tuam in medio populi tui : secundum nomen tuum, Deus, ita et laus tua in fines terræ : iustitia plena est dextera tua* : simul et divinas laudes celebrans, et sancto Spiritu repletus deprehenderis. Qui enim inge-

nue et ex animo psallit, animo renovatus, templum Spiritus sancti efficitur. Neque enim parvum quidpiam psalmorum modulationem existimaveris. Videtur illa quidem aures tantum demulcere, atque reipsa animum quoque excitat. Sic etiam beatus Elias propheta, cum a regibus quibusdam, ut futura prædiceret, rogaretur, ait : *Dote mihi virum, qui sciat psallere* (*4. Reg. 3. 15*) : qui cum venisset, et psalleret, inquit, Spiritus sanctus super Eliseum cecidit. Quid igitur ? ergone Spiritus sanctus vocibus modulationum oblectatur, et velut incantationibus allicitur, siquidem in prophetæ animo acquievit ? Sufficiebat certe prophetæ puritas, ut Spiritum sanctum advocaret. Cur ergo dicit : *Dote mihi virum, qui psallendi sit sciens* ? Non sane ut Spiritus sanctus psalmorum modulatione oblectaretur, sed ut, illo cantante, propheta, mente renovata, Spiritus sancti adventu dignus efficeretur. Ideoque Spiritum invocat, ut planum faceret, non psalmodia allici, sed animo per modulationem excitato. Neque ille ad psallentem pervenit, sed ad audientem. Oportet itaque psalmorum vim perscrutari : præcipue vero ejus, qui nobis hodie est recitatus ¹ : *Dominus regnavit, exsultet terra, lætentur insulæ multæ* (*Psal. 96. 1*). Quomodo ergo illud, *Dominus regnavit*, accipis ? num quasi recens ad fastigium illud regni dignitatis pervenerit ? Si enim dixisset, Dominus regnat : sempiternam illius regiam dignitatem notasset. Jam vero dicit, *Dominus regnavit*. Dictum est nuper et jam iterum dicetur. Ante Christi adventum, ante Evangelii promulgationem, in naturam nostram imperium obtinebat diabolus, peccatum, mors. Undenam hoc ? Paulus explicat : « Quomodo enim regnavit peccatum in mortali nostro corpore, sic etiam gratia regnavit per Christum » (*Rom. 6. 12*). Ecce peccati regnum. Ubinam diaboli ? Audi Servatorem dicentem : *Si satanas satanam expellit, adversus seipsum divisus est : quomodo ergo stabit regnum illius* (*Matth. 12. 26*) ? Ecce diaboli regnum. Ubinam mortis ? Audi Paulum disserentem : *Regnavit mors ab Adam usque ad Moysen, super eos, qui non peccaverant* (*Rom. 5. 14*). Cum igitur diabolica trias in sanctam et impollutam Trinitatem tyrannidem suam exercuisset, scilicet, diabolus, peccatum, mors : et diabolus quidem deciperet, peccatum interficeret, mors vero sepeliret : David, hac triplici tyrannide oppressis lætum nuntium affert, monetque, ut sese ex servitutis iugo subducant, et dominatum Christi, quod prædicabatur, amplectantur : *Dominus regnavit*. Regnum mortis abolitum est, et peccati potentia destructa est, et diaboli potestas fracta est. *Dominus regnavit, exsultet terra*. Et merito sane exsultare debuit, quæ quondam in servitutem redacta, jam liberata est : quæ olim erravit, jam gloria resplendet :

¹ Unus post has voces, *hodie est recitatus*, habet : *Qualis Psalmus ?* Infra.... *dignitatem notasset ; si autem dicit, « Dominus regnavit, » mentem nostram adducere vult sermo propheticus ad novam quamdam dominationem, novum imperium. Quod igitur nuper vobis dictum est, nunc iterum dicetur.* Hæc potro retulit Photius, sed non verbum de verbo, atque excerpti more.

quæ quondam in sepulcris condita delitescerebat, nunc in solio collocata est : quæ quondam ignominia oppressa jacebat, nunc honore afficitur. *Dominus regnavit*. Sic etiam alio in loco dicitur (oportet enim sententias consentaneas inter se in medium adferre) : *Dominus regnavit, decorem indutus est* (*Psalm.* 92. 1). Nos veste induimur, ut quidquid naturæ nostræ minus decorum est, occultetur. Quare igitur Deus naturam suam, quæ et corpore vacat, et plena lucis est, imo quæ plus quam lux coruscat, contegit? Sed vocat ille corpus Christi vestem suam : *Dominus regnavit, decorem indutus est*. Decorem vocat, carnem Christi. Erat enim illa sane decora, nec ulla peccati turpitudine fœda. Neque enim peccatum fecit unquam, nec inventus est dolus in ore ejus (*Isai.* 53. 9). *Indutus est Dominus virtutem, et præcinxit se* (*Psalm.* 92. 1). Quoniam zona regem exornat, zona autem est iudicium regis et iudicis : inducit ipsum et regem et iudicem; ait enim *Isaias* : « Egre dietur virga de radice Jessæ, et flos ex ipsa ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei; et erit iustitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus » (*Isai.* 11. 1. 2. 5).

4. *Vestitus pontificis figura Christi. Virtus perfecti ornamentum.* — Hujus ipsius vestis Servatoris, in carno dico, latentem figuram præ se tulit pontifex in lege. Et vero diligenter adverte, quomodo umbræ illæ veritatem nobis subindicarent, quomodo item evangelicæ figuræ præluxerint. Leniter loquor, et pro virili me simplicium et imperitorum captui accommodo, ne illi huc vel illuc circumducantur. Pontifex igitur ingrediens in sancta sanctorum, induebat vestem talarem, scilicet vestem a capite usque ad pedes demissam, superhumerales, zonam, femoralia, laminam auream, tiaram, hoc est corymbantium (a), et rationale in pectore, et quæ scriptura ibidem explicat, videreque est. Aliæ figuræ, alii sensus. Neque enim Deus omnino hyacinthi et purpura, item cocco et

(a) Omnes Mss. habent, κορυβάντιον. In hanc vero lectionem hæc erudite notat Fronto Dueros : « Romana Editio, Anglicana et Regius Medicus constanter retinent lectionem a nonnullis repudiatam, nempe κορυβάντιον, cui ex ingenio substituerant κυρβάσιον, cyrbasiam, et ex Polluce l. 7. c. 15, καὶ κυρβάσιον, ἣν σιδάριν καὶ πῖλον καλοῦσι. Igitur in Lexico Stephani : Κορυβάντιον· περίθεμα κεφαλῆς ἐγκόσμιον καλόν. Item : Σιδάρις, κορυβάντιον ἢ πῖλος, ἵστιν εἶδος καμαλάντιον, ὃ καὶ τιάρα vocatur. Hieronymus Epist. 128 : Rotundum pileolum, quod Græci et nostri τιάραν, nonnulli galerum vocant. Origenes Hom. 6 in Levit. : Et quia ipse caput est omnium, ideo et ornatus iste super omnia capiti superponitur. Si mitra tibi et lamina aurea, plenitudo scientiæ Dei caput coronet, scito te, etiam si apud homines lateas et ignoraris, apud Deum tamen agere pontificatum intra conscientie tuæ templum. Chrysostomus Persis tiaram tribuit, ut propriam, Homil. 47 in Acta : κατέκειτο οἱ Πέρσαι τὴν τιάραν καμαλάντιον, καὶ τὰς ἀντιφύδας καὶ τὰ ὑποθήματα τὰ βασιλευσκά, τὴν δὲ τιάραν τὴν ἑαυτῶν ἐκλήγοντο ὑπερήφανοι, καὶ καίμενοι χρεὶ, κρύπτουσι τὴν σφραγίδα τὸν πόλεμον : Sicul Persæ tiara sublata et gladiis peculiaribus et calceamentis bar baricis dimissis, alieno habitu et nostræ regionis usitato induuntur, et corpore ad cutim lonso, habitu bellum occultant. Ἀντιφύδας interpretis gladios esse Persicos putavit; sed Danielis 3, 21, ubi dicuntur tres pueri in fornacem missi, scriptum est, ἐκείνησαν οἱ τρεῖς σφυράροις, Symmachus, ἀντιφύδας, Hieronymus, cum bracciis. Pro bracciis, quas Symmachus ἀντιφύδας interpretatus est, Aquila et Theodotus Saraballa dixerunt. Tertullianus e Græco vertens dixit libro de carne Christi, cum bracciis suis. » Cum ergo tres Codices nostri κορυβάντιον habeant, sic restituere visum est. Ibidem et infra quædam hinc excerpti Photius, sed aliis demptis, aliis mutatis, uti solet.

byssio recreatur : Deus enim animarum puritatem postulat : sed in corporeis illis floribus virtutum ille imagines describit. Si enim Deus revera vestitu illo longe ornatissimo delectabatur, cur non Moysen ante Aaronem hoc modo induit? Sed Moses quidem ca veste carebat, eadem tamen sacerdotes induebat. Moses aqua non fuit lotus, et tamen lavabat : non oleo inunctus fuit, et tamen ungebat : nullam vestem sacerdotalem gestabat, sed sacerdotes induebat : ut inde perspicias, viro perfecto virtutem ad ornamentum sufficere. A capite igitur sacerdotem contemplare. Namque ipsum vocabulum vestimenti ambiguum est, et de eo controversiuntur : Græco vero sermone translatum est. Initium ergo fac a capite. Quidam igitur erat primum? tiaramne, vel quid primo nominat? quid post tiaram illam, quasi conciliatricem? Loco tiaræ igitur est habitus totius illius vestis. Quandoquidem pontifex caput erat populi, par erat eum, qui caput esset omnium, in capite ejus rei symbolum exhibere. Absoluta siquidem et remissa auctoritas ferri nequit : quæ vero sui imperii symbolum impositum gerit, legi subjicitur et paret. Itaque jubet caput minime esse nudum, sed coopertum, ut discat populi caput, se caput habere. Idcirco etiam in Ecclesia, cum ordinantur sacerdotes, Evangelium Christi capiti imponitur, ut discat is, qui ordinatur, veram se recipere Evangelii tiaram; atque ut discat, quamvis sit omnium caput, se tamen legibus istis subijci : et eum qui omnibus imperat, legis imperio subesse; eumque qui omnibus dat mandata, a legibus mandatum accipere. Propterea nobilis vir quidam ex veteribus, cui nomen Ignatius, quique sacerdotio simul et martyrio decoratus fuit, ad sacerdotem quemdam scribens dicebat : Nihil sine tua voluntate geratur, neque item tu quicquam absque Dei facias voluntate. Quod igitur impositum haberet Evangelium pontifex, signum est eum esse sub potestate constitutum. Propterea dicit Paulus de muliere quæ velamen habebat, Mulier debet habere velamen super caput, quod erat imago potestatis (1. Cor. 11. 10). Erat igitur tiara figura potestatis : erat aurea lamina, in qua erat exarata scriptura, quæ Dei nomen exprimebat, ac primum indicat potestatem esse Dei nomen Dei. Post tiaram et laminam duo lapides supra humeros erant smaragdini, quorum alter hinc sex tribus, totidem alter ex altera parte continebat. Signum porro hoc est sacerdotalis aspectus : attribuit autem sacerdoti smaragdum, cui duplex inest pulchritudo : habet enim et decoram virilitatem et puritatem instar speculi radiantem. Quoniam igitur sacerdotem pia exercitatione sobrium esse oportet, et vitam suam vulgo tamquam speculum exhibere, sacerdotem vult in humeris virtutis imaginem gestare. Quare vero in humeris? Quia nomen Dei supra caput erat, articulus super articulum. Cur autem in humeris? Quoniam actionum est signum. Actionis enim potentia ab humeris dependet. Vult igitur veritatis pulchritudinem in actionibus enitere. Propterea sic alloquitur aliquando Jerusalem Dominus : *Pone cor tuum super humeros tuos, filia despecta,*

νοις· ἡ ποτὶ [409] ἐν ἀτιμίᾳ, καὶ νῦν ἐν τιμῇ. Ὁ Κύριος ἐβασιλεύσεν. Οὕτω καὶ ἀλλαχοῦ λέγεται (θεῖ γὰρ τὰ συγγενῇ τῶν νοημάτων παράγειν)· Ὁ Κύριος ἐβασιλεύσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Ἡμεῖς ἐνδύμεθα ἔξωθεν ἱμάτιον, ἵνα τὸ ἀπρεπὲς τῆς φύσεως καλύψωμεν. Ὁ δὲ Θεὸς, ἵνα τί καλύψῃ τὴν ἀσώματον φύσιν, τὴν φωτὸς γέμουσαν, μᾶλλον δὲ φωτὸς ἀπαστράπτουσαν·; Ἀλλὰ καλεῖ ἐνδυμα αὐτὸ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ· Ὁ Κύριος ἐβασιλεύσεν, εὐπρέπειαν ἐνεδύσατο. Εὐπρέπειαν καλεῖ τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ. Εὐπρέπης γὰρ ἦν, οὐκ ἔχουσα αἶσχος ἁμαρτίας. Ἀμαρτιαν γὰρ οὐκ ἐποίησε πώποτε, οὐδὲ ἠρέθη θῶλος ἐν τῷ σῶματι αὐτοῦ. Ἐνεδύσατο Κύριος δύνανται· καὶ περιεζώσατο. Ἐπειδὴ τὸν βασιλεῖα ζῶν κοσμεῖ, ἔστι δὲ ἡ ζῶν βασιλεύς γνώρισμα, καὶ κριτοῦ· εἰσάγει αὐτὸν καὶ βασιλεύοντα, καὶ κρίνοντα· λέγει γὰρ Ἡσαΐας· Ἐξελεύσεται ῥόδδος ἐκ τῆς βίβης Ἰεσοῦ, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἀναπαύσεται ἐπ' αὐτὸν Πνεῦμα Θεοῦ· καὶ ἔσται δικαιοσύνη ἐξωσμέτρος τὴν ὁσφὺν αὐτοῦ, καὶ ἀληθεία ἐλημέτρος τὰς πλευράς αὐτοῦ.

δ. Τοῦτο τὸ ἐνδυμα τοῦ Σωτῆρος, τὸ τῆς σαρκὸς λέγω, κρυφαίως καὶ ἐν εἰκόνι εἶχεν ὁ ἀρχιερεὺς ἐν τῷ νόμῳ. Καὶ προσεχε ἀκριθῶς, πῶς αἱ σκιά τὴν ἀλήθειαν ἠρμήνευσαν, πῶς οἱ τύποι τοῦ Εὐαγγελίου προέλαμπον. Λέγω δὲ ἡρέμα, καὶ κατὰ τὸ δυνατόν συγκαταβαίνων τῇ ἀκοῇ τῶν ἀκραιῶν καὶ τῶν ἀπειρων, ἵνα μὴ ᾧδε κάκεισε περιάγωνται. Ἐνεδύετο ὁ ἀρχιερεὺς εἰσιῶν εἰς τὰ Ἅγια τῶν ἁγίων ποδὴν, τοῦτέστιν, ἱμάτιον ἀπὸ κεφαλῆς μέχρι ποδῶν ἀπληρωμένον, ἐπωμίδα, ζώνην, περισκελῆ, πέταλον χρυσοῦν, τιάραν, τοῦτέστι κορυδάντιον, τὸ λόγιον ἐπὶ τοῦ στήθους, καὶ ὅσα διαγορεύει ἡ Γραφή, καὶ ἔστιν ἰδεῖν. Ἀλλὰ μὲν τὰ σχήματα, ἄλλα δὲ τὰ νοήματα. Οὐ γὰρ πᾶντως Θεὸς ἀναπαύεται ὁακίνθῳ, καὶ πορφύρᾳ, καὶ κόκκῳ^α, καὶ βύσσῳ· Θεὸς γὰρ ψυχῶν ἀπαιτεῖ καθαρότητα· ἄλλ' ἐν τοῖς σωματικοῖς ἄνθεσι διαγράφει τῶν ἀρετῶν τὴν εἰκόνα. Εἰ γὰρ ἀληθῶς ταῖς στολαῖς ἐκείναις ταῖς ἐνδόξοις ἀνεπαύετο, διὰ τί πρὸ τοῦ Ἀαρὼν τὸν Μωϋσῆν οὐκ ἐνέδυσεν; Ἀλλ' ἦν Μωϋσῆς καὶ γεγυμνωμένος τῆς ἐσθῆτος ἐκείνης, καὶ ἐνδύων αὐτὴν τοὺς ἱερεῖς. Μωϋσῆς οὐκ ἐλούθη ὕδατι, καὶ ἔλουεν· οὐκ ἐχρίσθη ἑλαίῳ, καὶ ἔχριεν· οὐκ ἐφόρησεν ἱμάτιον ἱερατικόν, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἐνέδυσεν· ἵνα μάθῃς ὅτι τῷ τελειῷ ἀρκεῖ ἡ ἀρετὴ πρὸς κόσμον. [410] Λάβε δὲ ἄνωθεν τὸν ἱερέα. Ἔστι γὰρ καὶ αὐτὸ τὸ τοῦ ἐνδύματος ὄνομα ἀμφίβολον καὶ ζητούμενον, τῇ δὲ Ἑλληνικῇ γλῶσσῃ μεταποιούμενον. Λάβε οὖν

ἀρχὴν ἀπὸ τῆς κεφαλῆς. Πρῶτον τί ἦν; ἡ τιάρα, ἡ τί ὀνομάζει; τί μετὰ τὸ πρόξενον^δ, τιάρα· Ἀντὶ τοῦ, τιάρα ἐστὶ τὸ σχῆμα τοῦ ἐνδύματος. Ἐπειδὴ ὁ ἀρχιερεὺς κεφαλὴ ἦν τοῦ λαοῦ, ἔδει δὲ τὸν πάντων κεφαλὴν γινόμενον ἔχειν κατὰ κεφαλῆς τὴν ἐξουσίαν· ἀπολελυμένη γὰρ αὐθεντία ἀφόρητός ἐστιν· ἔχουσα δὲ ἐπικαίμενον τὸ σύνθεμα τῆς δεσποτείας, ὑπὸ νόμον ἀγεται· καλεῖται οὖν τὴν κεφαλὴν μὴ εἶναι γυμνήν, ἀλλὰ κεκαλυμμένην, ἵνα μάθῃ ἡ κεφαλὴ τοῦ λαοῦ, ὅτι κεφαλὴν ἔχει. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἐν ταῖς χειροτονίαις τῶν ἱερέων τὸ Εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τίθεται, ἵνα μάθῃ ὁ χειροτονούμενος, ὅτι τὴν ἀληθινὴν τοῦ Εὐαγγελίου τιάραν λαμβάνει· καὶ ἵνα μάθῃ, ὅτι εἰ καὶ πάντων ἐστὶ κεφαλὴ, ἀλλ' ὑπὸ τοῦτους πράττει τοὺς νόμους, πάντων κρατῶν, καὶ τῷ νόμῳ κρατούμενος, πάντα λογοθετῶν^ε, καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου νομοθετούμενος. Διὰ τοῦτο γενναῖός τις τῶν ἀρχαίων, Ἰγνάτιος δὲ ἦν ὄνομα αὐτῷ, οὗτος ἱερωσύνη καὶ μαρτυρίῳ διαπρέψας, ἐπιστέλλων τινὶ ἱερεῖ ἔλεγε· Μηδὲν ἀνευ γνώμης σου γενέσθω, μηδὲ σὺ ἀνευ γνώμης Θεοῦ τι πράττει. Τὸ τοίνυν ἔχειν τὸν ἀρχιερέα τὸ Εὐαγγέλιον, σημειῶν ἐστὶ τὸ ἐπ' ἐξουσίαν εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος περὶ γυναικὸς ἐχούσης κάλυμμα· Ἡ γυνὴ ὅφειλε ἔχειν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τὸ κάλυμμα, ὃ ἦν εἰκὼν ἐξουσίας. Ἦν οὖν ἡ τιάρα τὸ σχῆμα τῆς ἐξουσίας. Ἦν τὸ πέταλον τὸ χρυσοῦν, ᾧ ἐπεγέγραπτο τὸ γεγραμμένον, ἐν ᾧ ἐκτετύπωτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα, καὶ πρῶτον δείκνυσιν, ὅτι ἐξουσία Θεοῦ ὄνομα Θεοῦ. Μετὰ τὴν τιάραν καὶ τὸ πέταλον δύο λίθοι ἐπὶ τῶν ὤμων σμαράγδινον, ἔχοντες τὰς ἐξ φυλάς ἐντεῦθεν, καὶ τὰς ἐξ ἐντεῦθεν. Σημεῖον τοῦτο τῆς ἱερατικῆς ὁφείας. Ἀπονέμει δὲ τῷ ἱερεῖ τὸν σμαράγδινον δύο ἔχοντα ἀλλά· καὶ γὰρ ὠχρότητα ἔχει εὐπρεπῆ, καὶ καθαρὸς ὢν κατόπτρου δύναμιν ἐπέχει. Ἐπειδὴ οὖν τὸν ἱερέα δεῖ καὶ ἀσκήσει νήφειν, καὶ τὸν βίον ἀκατοπτρον ἔχειν τοῖς πολλοῖς, βούλεται τῆς ἀρετῆς τὴν εἰκόνα φέρειν τὸν ἱερέα ἐπὶ τῶν ὤμων. Διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, τὸ ἄρθρον ἐπὶ τοῦ ἄρθρου. Καὶ διὰ τί ἐπὶ τῶν ὤμων; Ἐπειδὴ γὰρ πράξεώς ἐστι σημεῖον· ἡ γὰρ πρακτικὴ δύναμις ἐν τοῖς ὤμοις ἡρτῆται· βούλεται οὖν τὸ κάλλος τῆς ἀληθείας ἐπὶ τῶν πράξεων εἶναι. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Θεὸς πρὸς τὴν Ἱερουσαλήμ ποτε· Θέες τὴν καρδίαν σου ἐπὶ τῶν ὤμων σου, θυγάτηρ ἡτιμωμένη, ὅτι Κύριος ἔκτισε σωτηρίαν. Τὰς χεῖρας καὶ τοὺς ὤμους εἰς πράξεις λαμβάνει ἡ Γραφή, ὡς ὅταν λέγῃ [411] περὶ τοῦ

^α Sic editi, recte, ut videtur. Tres mss. μᾶλλον δὲ φῶς ἀπαστράπτουσαν.

^β Duo mss. ἐνέδυτο, unus addit τοίνυν.

^γ Duo καὶ κοκκίνῳ.

^δ Sic omnes, uno excepto, qui habet τί μετὰ τὸ πρόξενον.

^ε Fronto Ducæus et Savil. legendum putant νομοθετῶν. Ibid. omnes mss. καὶ ὑπὸ τοῦ λόγου. Ed. νόμου. Mox Igualis locus est ex Epistola ad Polycarpum.

^ς Legendum videtur τοῦ. Mox unus ὑπ' ἐξουσίαν. Alii ἐπ' ἐξουσίαν. Ibid. quædam deerant in Morel. et Savil. quæ ex mss. prodeunt.

Ἀποτὸν· Καὶ ἐν ταῖς συνέσεσι τῶν χειρῶν αὐτοῦ ὠδήγησεν αὐτούς. Καὶ ἡ σύνεσις ἄρα ἐν ταῖς χειρσίν ἐστιν; Ἄλλ' ἐν ταῖς συνέσεσι λέγει αὐτῶν τῶν πράξεων. Καὶ ἐπὶ τοῦ στήθους ἐλάμβανεν ὁ ἱερεὺς τὸ λογεῖον τοὺς δώδεκα λίθους ἐγκεικολαμμένους, τουτέστι, σάβριον, τοπάσιον, σμάραγδον, ἀνθρακα, σάπφειρον, ἱασπιν, ὑάκινθον, ἀχάτην, ἀμέθυσον, χρυσόλιθον, βηρύλλιον, ὀνύχιον. Ἐν τοῖς δώδεκα λίθοις τούτοις ἐμερίζοντο αἱ δώδεκα φυλαὶ· βαρὺ τὸ ῥῆμα. Ἄνω ἐπὶ τῶν ὤμων μία ἦν ἡ τῶν λίθων φύσις ἐν ὀνόματι ἔχουσα, τὸν σμάραγδον· ἐπὶ δὲ τοῦ στήθους κάτω διάφοροι οἱ λίθοι. Τί βούλεται τοῦτο; Ἐπειδὴ μία φύσις ἡμᾶς ἐγέννησε, διάφοροι δὲ γινώμαι ἡμᾶς ἐμέρισαν, τὸ μὲν δίδωσι τῇ γνώμῃ, τὸ δὲ τῇ φύσει. Ἦν τοίνυν Θεοῦ ὄνομα ἡ πρακτικὴ ἀρετὴ, ἡ διὰ λόγου καὶ ἀληθείας συνεστῶσα. Καὶ ὑπὸ τὸ κράσπεδον τοῦ ἱερέως τὸ λεγόμενον λῶμα, ἀνθη, ῥῶα, καὶ ῥοῖσχοι· α χρυσοί, καὶ κώδωνες. Τί ἐβούλετο ταῦτα ἐν τῷ ἱερεῖ; ἄρα Θεὸς ἀνεπαύετο τούτοις τοῖς ἀνθεσιν; ἄρα ἐβούλετο γῆνιαν ἀνθὴ εἶναι περὶ τὸν ἱερέα; Ἄλλ' ἐν τῷ σχήματι τοῦ ἱερέως ἐξεικονίζει τὰς ἀρετάς. Ἄνω ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ὄνομα Θεοῦ, ἐπὶ τοῦ στήθους τὸ λογεῖον^β, τὰ κάτω ἀνθη καὶ καρποὶ, τὰ τῶν ἀρετῶν κατορθώματα, ἅτινά ἐστιν ἐλεημοσύνη, δικαιοσύνη, φιλανθρωπία.

ε'. Δεῖ οὖν ἡμᾶς ἔχειν καὶ τὰ ἀνθούonta κάλλη καὶ τὰ πεπληρωμένα. Ἀνθὴ δὲ εἰσιν ἱερέως, συντυχία, ὁμιλία, ἥθος ἀγαθόν, λόγος χρηστός, πίστις, δόξα, ἀλήθεια, δικαιοσύνη· καὶ μεταξὺ τούτων οἱ κώδωνες, ἡ συμφωνία τῶν καλῶν ἔργων. Πᾶσα γὰρ ἀρετὴ ἔχον ἀποτελεῖ. Διὸ λέγει Παῦλος· Ἀφ' ὧν γὰρ ἐξήχηται ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ. Πόθεν δὲ ἤρξατο ὁ ἥχος; Καὶ περιῆει, φησὶν, ὁ Ἰησοῦς διδάσκων πᾶσαν πόλιν, καὶ πᾶσαν κώμην, καὶ θεραπεύων πᾶσαν νόσον, καὶ πᾶσαν μαλακίαν. Καὶ ἐξῆλθεν ἥχος περὶ αὐτοῦ εἰς πᾶσαν τὴν γῆν. Πρόσεχε ἀκριβῶς· Εἶδες τῶν ἀρετῶν τὸν κόσμον; Ἐκεῖνος ὁ ἱερεὺς Χριστοῦ ἦν τύπος. Οὐκ ἀλληγοροῦμεν ἐνταῦθα, εἰ μὴ ἀφορμὰς ἐλάβομεν παρὰ Παύλου. Εἰ μὴ Παῦλος ἡρμήνευσε τὴν δύναμιν τῆς δικαιοσύνης, ἡμεῖς ταῦτα μαθεῖν οὐκ ἠδυνάμεθα. Διὰ τοῦτο ποιεῖ Παῦλος τὸν ἱερέα ἐκείνον τύπον τοῦ Χριστοῦ, καὶ λέγει· Οὐ γὰρ εἰς χειροποίητα ἄρτα ἐισῆλθεν ὁ Χριστός, ἀντίτυπον τῶν ἀληθινῶν, ἀλλ' εἰς αὐτὸν τὸν οὐρανόν, ἐμφανισθῆναι τῷ προσώπῳ τοῦ Θεοῦ ὑπὲρ ἡμῶν. Στάσις οὖν ἦν ἐν τοῖς τότε Ἰουδαίοις, καὶ ζήτημα ξένον. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἐκήρυττον τὸν Σωτῆρα, καὶ βασιλέα, καὶ ἱερέα, καὶ προφήτην, ἐμάχοντο οἱ Ἰουδαῖοι, καὶ ἔλεγον τὰ κατὰ νόμον. Ἄλλῃ, φησὶ, φυλὴ βασιλείας, καὶ ἄλλῃ ἱερωσύνης. Ἡ Λευιτικὴ φυλὴ, ἱερωσύνης, ἡ δὲ Ἰούδα, βασιλείας, φησὶν. Εἰ οὖν ὁ Χριστὸς βασιλεὺς ἐστίν, οὐκ ἐτί [412] ἱερεὺς· εἰ δὲ ἱερεὺς, οὐκέτι βασιλεὺς. Παῦλος μαχόμενος, καὶ πρὸς τὴν ἐκείνων ὑπόνοιαν

ἀρμύζων τὸν λόγον, φησὶ· Μὴ γὰρ κατὰ τὴν τάξιν τῆς ὑμετέρας ἱερωσύνης ἀνέστη Χριστός; Παρ' ὧν διήρηται βασιλεία καὶ ἱερωσύνη· ἐν δὲ τῷ Χριστῷ συνῆπται. Σὺ γὰρ ἱερεὺς, φησὶν, εἰς τὸν αἰῶνα κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Διὰ τοῦτο συλλογίζεται, καὶ λέγει· εἰ γὰρ ἡ πρώτη ἱερωσύνη ἦν ἀμεμπτος, τίς χρεῖα λεχθῆναι κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ ἀνίστασθαι ἱερέα, καὶ οὐ κατὰ τὴν τάξιν Ἀαρών; Μετατιθεμένης γὰρ τῆς ἱερωσύνης, ἐξ ἀνάγκης καὶ νόμον μετὰδασιν γίνεται. Ἀρχιερεὺς τοίνυν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν, οὐ κατὰ τὸν τῆς θεότητος λόγον, ἀλλὰ κατὰ τὸν τῆς σαρκὸς τύπον· ἄνω σύνθρονος Θεοῦ δι' ἡμᾶς, καὶ ἀρχιερεὺς κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδέκ. Περὶ οὐ πολὺς ὁ λόγος, ἀλλ' οὐ τοῦ παρόντος. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Ἦν ἐν τῷ νόμῳ ὀλοκαυτώματα, θυσία περὶ ἁμαρτίας, προσφορά· ἐλθὼν ὁ Σωτὴρ παύει τὰς τυπικὰς προσφοράς, καὶ ποιεῖ τὸ σῶμα τὸ ὄνιον ἀντὶ πάσης θυσίας. Λέγει Παῦλος περὶ τοῦ Σωτῆρος· Διὸ εἰσερχόμενος εἰς τὸν κόσμον λέγει· Θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας· σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι· ὀλοκαυτώματα καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ εὐδόκησας· τότε εἰπον· Ἰδοὺ ἡμῶν ἐν κεφαλῇ βιβλίου γέγραπται περὶ ἐμοῦ. Εἰπὼν τὴν προφητείαν Παῦλος, καὶ εἰρηκῶς, ὅτι θυσίαν καὶ προσφορὰν καὶ περὶ ἁμαρτίας οὐκ ἠθέλησας, τότε εἶπον, Ἰδοὺ ἡμῶν, ἀναιρεῖ τὸ πρῶτον, ἵνα τὸ δεῦτερον στήσῃ. Καὶ τοῦ ἡ θυσία καὶ ἡ προσφορὰ ἐδρίσκειται ἐν τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ; Καθὼς λέγει ὁ ἀπόστολος Παῦλος· Παρακαλῶ ὑμᾶς, ἀδελφοί, διὰ τῶν οἰκτιρμῶν τοῦ Θεοῦ, ὡς τέκνα ἀγαπητά, περικατεῖτε ἐν ἀγάπῃ, καθὼς καὶ ὁ Χριστὸς ἡγάπησεν ἡμᾶς, καὶ παρέδωκεν ἑαυτὸν ὑπὲρ ἡμῶν θυσίαν καὶ προσφορὰν τῷ Θεῷ, εἰς ὁσμήν εὐωδίας. Διὰ σὲ ἀρχιερεὺς, δι' ἑαυτὸν Θεός. Μὴ μετὰβάλλῃς ῥήματα Θεοῦ ζώντος. Εἰς Πατέρα καὶ Υἱόν, καὶ ἅγιον Πνεῦμα ἐδαπτίσθης· τί ἀναιρεῖς τὰ δνόματα τὰ ζῶντα, καὶ εἰσάγεις δνόματα, λογισμῶν γεννήματα, λέγων, Ἀγέννητος καὶ γεννητός, κτιστός καὶ ἄκτιστος, ὢν ἀεὶ καὶ μὴ ὢν ἀεὶ; Τούτων ἀνέχεται Θεὸς τῶν ματαίων ῥημάτων; Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταβάλλῃ προφήτης ποτὲ, ἐκινδύνευσεν ἀπολείσθαι· καὶ βλέπε ῥήματος μικροῦ ἀκριβολογίαν. Τὰ ῥήματα τῶν προφητῶν τινες ἐκάλουν ὑπὸ ἀπειρίας, λῆμμα Κυρίου. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ Ἰερεμίου· Ἐὰν ἐρωτήσῃ σε ὁ λαός, ἡ ὁ ἱερεὺς, ἡ ὁ προφήτης, καὶ εἰπῇ σοι, Τί τὸ λῆμμα; εἰπὲ αὐτοῖς, ὅτι Τὸ λῆμμα Κυρίου ὑμεῖς ἐστέ. Λήψομαι γὰρ ὑμᾶς λῆμμα, καὶ ῥάξω ὑμᾶς, ἵνα μὴ λέγητε λῆμμα. Ἐν ῥῆμα ἵνα μεταποιηθῇ, ἀπαιλεῖ ὁ Θεός· καὶ σὺ ὀλόκληρον δογματῶν [413] ἀκριβείαν διαστρέφεις, Πατὴρ δὲ ὄνομα παραγραφόμενος, Υἱοῦ ἀξίαν ἀρνούμενος, Πνεύματος ἁγίου δόξαν ἀθετῶν; Ἄρα διαφεύξῃ τὰς τοῦ Θεοῦ χεῖρας; Βαρὺ καὶ φοδερὸν διαστρέφει λόγον Θεοῦ ζώντος, Κυρίου τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Λόγων διαστρεφόμενων ἀγανακτεῖ Θεός· δογματῶν διαστρεφόμενων οὐκ ἀγανακτεῖ; Μὴ σοφώτερος εἰ τοῦ Σωτῆρος; μὴ ἀκριβέστερος εἰ τοῦ Εὐαγγελίου; Φοβήθητι κρῖμα

^α Duo ἀνθὴ ῥοῖαζ, καὶ ῥοῖσχοι.

^β Tres mss. στήθους λόγος. Sed locus in editis bene habere videtur.

^γ Tres mss. οὐκ ἐξήγησας.

quoniam creavit Dominus salutem (Jer. 31. 21). Manus et humeros pro actionibus accipit Scriptura, ut cum de Davide dicit, *Et in intellectibus manuum suarum deduxit eos* (Ps. 77. 72). Numquid in manibus est intellectus? Sed in intellectibus dicit ipsarum actionum. Et in pectore accipiebat sacerdos oraculum, in quo duodecim erant lapides insculpti, hoc est, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, hyacinthus, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onychinus. In duodecim lapidibus duodecim tribus dividebantur: grave dictum. Supra quidem in humeris una lapidum erat natura unodesignata nomine, smaragdus; in pectore autem infra lapides diversi. Quid hoc sibi vult? quandoquidem una nos natura procreavit, diversa vero nos consilia et opiniones diviserunt, hoc quidem opinioni tribuit, illud vero naturæ. Erat igitur Dei nomen virtus in actione posita, quæ per rationem ac veritatem subsistit. Et in finibria sacerdotis, quæ dicitur ora, flores mali punici, mala punica aurea, et tintinnabula. Quid hæc in sacerdote sibi volebant? numquid Deus his floribus delectabatur? num terrenis floribus cinctum esse sacerdotem volebat? Sed in vestitu sacerdotis virtutes effingit. Supra quidem in capite nomen Dei; in pectore oraculum: infra vero flores et fructus, virtutum recte facta, quæ sunt eleemosyna, justitia, benignitas.

5. *Flores spirituales sacerdotis. Christus sacerdos et pontifex.* — Nos igitur habere oportet et florentes pulchritudines et completas atque maturas. Flores porro sunt sacerdotis, congressus, colloquium, boni mores, mitis sermo, fides, fama, veritas, justitia; et his interjecta tintinnabula, consensio nimirum bonorum operum. Omnis enim virtus sonum quemdam edit. Unde Paulus ait: *A vobis enim sermo Dei personavit* (1. Thess. 4. 8). At undenam incepit sonus? *Circuibat Jesus*, ait, *docens omnem civitatem et omnem vicum, et curans omnem morbum, et omnem infirmitatem in populo* (Matth. 9. 35): et exivit sonus de eo in omnem terram. Attende diligenter. Virtutum ornatum vidisti? Ille ipse sacerdos Christi figura erat. Ille quidem nihil velut per allegoriam explicaremus, nisi Paulus nobis ansam præberet: et nisi Paulus vim illam justitiæ nobis explicasset, nos sane hæc nunquam assequi potuissemus. Hanc ob rem Paulus hunc sacerdotem Christi figuram proponit, et ait: « Non enim in sancta manufacta introivit Christus, exemplaria verorum, sed in ipsum cælum, ut appareat nunc vultui Dei pro nobis » (Hebr. 9. 24). Atque hæc quidem res seditioni inter Judæos occasionem præbebat, ita ut de inusitata inter se quæstione contenderent. Cum enim apostoli servatorem, et regem, et sacerdotem, et prophetam prædicarent, Judæi inter se contendeabant, allatis in medium iis, quæ in lege ipsorum scripta erant. Alia, dicebant, tribus regni, et alia sacerdotii. Levitica quidem, sacerdotii: tribus vero Juda, regni. Si igitur Christus rex, ergo non sacerdos: sin vero sacerdos, ergo non rex. Adversus quos Paulus agens, omni oratione ad everendam hanc opinionem comparata, ait: Num igitur

Christus secundum sacerdotii vestri ordinem surrexit? Apud vos quidem regnum et sacerdotium distincta sunt: in Christo utrumque conjunctum est. Tu enim, ait, *sacerdos es in æternum, secundum ordinem Melchisedec* (Psal. 109. 4). Itaque ratioctnatur Paulus, et ait: Si enim primum illud sacerdotium erat irreprehensibile, quid oportebat dicere, secundum ordinem Melchisedec sacerdotem surrecturum: et non secundum ordinem Aaron? *Etenim translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat* (Hebr. 7. 12). Ergo Servator noster summus est pontifex: non ratione divinitatis suæ, sed ob figuram carnis: in supernis ad dexteram Dei considens propter nos, et summus pontifex, secundum ordinem Melchisedec (Ibid. 5. 11). De quo multa dici possent, sed non sunt hujus loci. Animum adhibe, quæso. Erant in lege veteri holocaustomata, erat sacrificium pro peccato, erat oblatio: Servator autem ubi in hunc mundum advenit, sacrificiis illis figuras referentibus, finem imponit, proprio suo corpore pro omni sacrificio substituto. De quo Paulus: « Et ingressus in mundum, dicit: Sacrificium et oblationem noluisti: corpus autem aptasti mihi: holocaustomata et pro peccato non postulasti. Tunc dixi, Ecce venio, in capite libri scriptum est de me » (Hebr. 10. 5.-7; Psal. 39. 7. 8). Paulus ergo cum de prophetico munere dixisset, nec non illud quoque, Cum sacrificium et oblationem et pro peccato repudiasses, tunc dixi, Ecce venio: tollit primum, ut secundum stabiliat. At ubinam sacrificium et oblatio in corpore Christi invenitur? Quemadmodum apostolus Paulus testatur: « Observo vos, fratres, per misericordiam Dei ut tamquam filii dilecti ambuletis in caritate: quemadmodum et Christus dilexit nos, et semetipsum pro nobis dedit sacrificium et oblationem Deo, in odorem suavitatis » (Ephes. 5. 1. 2). Propter te Christus summus est pontifex: propter seipsum Deus. Noli mutare verba Dei vivi. In Patrem, Filium, et Spiritum sanctum baptizatus es: cur sublati nominibus viventibus, inducis nomina excogitata dicens, ingenitus et genitus, creatus et increatus, qui semper est et qui semper non est? Hæccine Deus inania verba tolerat? Unicum vocabulum cum aliquando propheta immutaret, etiam de vita periclitatus est: attende unius vocolæ accurationem. Quidam prophetarum verba imperitiis quadam appellabant sumptionem, λαμνα, Domini. At Deus per Jeremiam: « Si interrogabit te populus, vel sacerdos, aut propheta, et dixerit tibi: Quenam sumptio, λαμνα? dic ipsis: Vos estis sumptio Domini. Rapiam enim vos rapinam, et rumpam vos, ne deinceps dicatis sumptionem » (Jer. 23. 35). Si itaque unum verbum immutetur, Deus comminatur: tu vero integerrimorum dogmatum accurationem pervertis? Patris nomen circumscribis: Filii dignitatem inficaris, sancti Spiritus gloriam abrogas? num manus Dei effugies? Grave est et horribile, verbum Dei vivi, Domini Dei nostri, pervertere. Si verba aliqua pervertantur, Deus indignatur: et dogmatibus subversis non irascetur? Tunc Servatore sapientior? teun Evan-

gello accuratior? Pertimesce iudicium Dei: illud tremendum nomen reformida, malitiam aversare, poenitentiam tibi propone, et fides salutem tibi spondet. Poenitentia enim salutem parit, et illi, qui in haeresi versantur, quique adeo in aliis peccatis volutantur.

6. *Poenitentiae laudes. Martyres et angeli orant pro nobis.* — Poenitentia radix pietatis est. Resipiscamus ergo, Deumque per poenitentiam exoremus, ut bella auferat, barbaros exstinguat, hostium incursiones ad nihilum redigat: et nobis omnibus bonis libere frui concedat. Cum quis ex animo poenitens ad Deum sese contulerit, poenitentia Deum admodum placat. Exempli gratia: peccavit aliquando populus, poenituit, flevit, inquit Deus: « Audiens audiivi gemitum Ephraim lamentantis et dicentis: Castigasti me, Domine, et non emendatus sum, sed factus sum velut vitulus petulans: converte me, et convertar » (Jer. 31. 18). Et quid Deus ad ipsum? *Eo quod sermones mei in ipso sunt, nequaquam recordabor ejus, et ipsius miserebor* (Ibid. v. 20). Ne quis te contereat, non fama, non cuncti barbarorum, et densa nebula: etiamsi hostes nostri innumerabiles sint multitudine, defensor noster longe fortior est. Si de multitudine suspicans, timeas, Elixæus propheta tibi dicit, *Ne metuas, plures nobiscum sunt, quam cum illis* (4. Reg. 6. 16). Illic quidem barbarorum multitudo, hic angelorum phalanx est. Nam pro piis hominibus et angelicis exercitus pugnat, et prophetarum chorus, et apostolorum potestas, et martyrum preces. Noli enim existimare, martyres tantum pro nobis orare: quin et angeli, rebus nostris adversis, pro nobis deprecantur: neque solum deprecantur, sed et responsum a benefico Domino accipiunt. Zacharias propheta ait: « Et respondit angelus, qui loquitur in me, et dixit ad Dominum » (Zach. 1. 9. et 12): *Haec autem angeli fuit precatio.* « Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, et urbium Juda, quas despexisti? Iste jam septuagesimus annus est. » Quid igitur? repudiavitne Deus orationem angeli? Minime id quidem. Quid igitur responsi dedit? *Respondit, inquit, Dominus ad angelum loquentem in me verba consolatoria, et sermones consolatorios* (Ibid. v. 13). Obsecremus ergo et nos Dominum angelorum, et legabit unum ex angelis qui totam phalangem hostium dissipabit. Ego vero et picturam ex cera factam adamavi, pietate refertam. In imagine vidi angelum, barbarorum illam nubem profligantem (a), vidi barbaras gentes conculcari, et Davidem vere exclamare: *Domine, in civitate tua ima-*

ginem ipsorum ad nihilum rediges (Psal. 72. 20). Sed et nunc beatus David de nobis dicat: *Fiat via ipsorum tenebrae et lapsus, et angelus Domini persequatur ipsos* (Psal. 34. 6). Deus varias occasiones, ut hostes pessum eant, procurare novit. Acies illa Sennacherib, regis Assyriorum, ingens erat, et unus angelus legatus centum octoginta quinque millia hostium prostravit (4. Reg. 19). Nos homines humanis rationibus omnia eventa metimur, nobiscumque dicimus: *Quid, si in nostris partibus nullus miles invenitur? quid, si priusquam exercitus dux veniat, omnes nos devastent? quid faciemus? Num igitur quia tu praevenis, praevenietur Deus? num quia tu non ubique es, Deus non ubique est? num igitur Deus hoc quidem potest, illud vero non potest? Mare inanimatum ei obtemperavit, et demersit: bruti pisces sese capiendos Petro obtulere, et angelus, si Deus imperet, omnes veritatis hostes non funditus delebit? Nos tantum sobrie et modeste vivamus: tantum Deum rogemus eique supplicemus. Imperavit apud veteres dux praestantissimus, quem ego communi nomine designo, ut omnibus innotescat: fuit, inquam, dux alienigenarum Sisara (Jud. 4): cujus etiam David mentionem facit: *Fac ipsis sicut Madian et Sisarae, sicut Jabim in torrente Cisson* (Psal. 82. 10). Jabim quidem rex erat alienigenarum: Sisara vero dux exercitus. Erant autem ipsi currus ferrei octingenti, et manus infinita. Populus itaque Judaeorum extimuit, conspexit ingentes illas copias, et exhorruit. Quid igitur amantissimus hominum Deus per prophetissam Deborah defensori pietatis indicat? *Ne metuas, ait: ecce tradit tibi ipsum Dominus in manus tuas* (Judic. 4. 14), nec erit facinus illud manus tuae, sed manus muliebris. Adverte, quomodo Deus arrogantiam coercuit. Viri non sustinuerant, et mulier exercitum duxit. Ingressus est Sisara ad mulierem, quae Jael dicebatur, et cum æstu laboraret, aquam ab ipsa petit: illa vero lac ei porrexit. Vide sapientiam mulieris. Cum enim lac refrigerandi vim obtineat, et somnum conciliet, ideo lac ipsi offert, ut Scriptura vere pronuntiat, quae ait: *Aquam ab ipsa petiit, et illa lac obtulit* (Ibid. v. 19), ut simul et sitim restingueret, et consopiret. Deinde dormiente alienigena, arripuit illa mulier clavum et malleum, et ad hostem occurrit. Vide sapientiam mulieris. Cur illa non potius gladium aut machaeram, ad paxillum arripuit? Metuebat, scilicet, ut mulier, ne ille expectatus deprehenderet illam, gladium manu tenentem. Ilanc ob causam illa nullum virile telum arripuit, sed institutum muliebre assumpsit. Solent enim mulieres succinctae paxillum in parietem pungere, et sic suum opus suscipere et aggredi. Rem igitur alia via instituit, ut extra omnem suspicionem esset. Cum vero Deus auxiliaretur, Dei quoque erat, oraculum illud ad exitum deducere: neque enim mulieris hoc stratagemata erat, sed Dei oraculum: *In manu mulieris erit mors tua* (Judic. 4. 9). Deus ergo cum*

(a) Hic locus habetur in Synodo secunda Nicæna Act. 4, his verbis: *Ego et cera perfusum dilexi picturam pietate plenam: vidi enim angelum in imagine pellentem barbarorum cuneos.* Pergit Fronto Ducaeus: « Altera interpretatio vulgata sic habuit, *Ego et ex cera fusilem picturam*, quod rectius quam quod apud Joan. Damascenum Orat. 3 de imaginibus, *synceram Scripturam*, aut apud Hadrianum I, *Ego et cera infusum dilexi imaginem*; aut hoc loco Beuronius, *Scripturam ceræ impressam*. Græcis enim *επιγραφία* pictura est, quæ fit ex ceris. Solebant enim ex ceris pingere, ac scripturam inurere, ut docet Plinius l. 35, c. 11: *Curis pingere ac scripturam inurere, quæ primus excogilaverit, non constat: quidam Aristidis inventum putant*: et lib. 11, cap. 14, scribit ceram varios in colores pigmentis trahi ad reddendas similitudines, unde *επιγραφία* est ceram

simulare et ligare. » Ut autem hujus Ducaei notæ ratio intelligatur, operæ pretium est notare sic in textu Græco legi: *ἐν τῇ χειρὶ τῆς ἀνδρὸς τοῦ πολεμικοῦ φθάνει*

Θεοῦ, φοβήθητι ἐκεῖνο τὸ φοβερὸν ὄνομα, καὶ ἀπόδυσαι τὴν κακίαν, καὶ ἀνάλαβε τὴν μετάνοιαν, καὶ ἐγγυδαί σου ἡ πίστις τὴν σωτηρίαν. Μετάνοια γὰρ σωτηρίαν ποιεῖ, καὶ τῶν ἐν αἵρεσει, καὶ τῶν ἐν κακαῖς πράξεσι τυγχανόντων.

ζ'. Μετάνοια ρίζα θεοσεβείας. Μετανοήσωμεν οὖν καὶ δυσωπήσωμεν τὸν Θεὸν τῇ μετανόῃ, ἵνα καὶ πολλέμους ἀφανίσῃ, καὶ βαρβάρους σβέσῃ, καὶ τῶν ἐχθρῶν τὰς ἐπανάστασεις θραύσῃ, καὶ ὅψῃ ἡμῖν πάντων τῶν ἀγαθῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Πολὺ Θεὸν ἐξελουῖται μετάνοια, ὅταν τις γνησίως προσδράμῃ τῇ μετανόῃ. Οἶόν τι λέγω· Ἡμαρτί ποτε ὁ λαὸς^α, μετενόησε καὶ ἐδάκρυσε, λέγει ὁ Θεός· Ἀκούων ἤκουσα τοῦ στρατηγμοῦ Ἐφραΐμ, ὀδυρομένου καὶ λέγοντος· Ἐκαιδενσάς με, Κύριε, καὶ οὐκ ἐκαιοδύστην, ἀλλ' ἐγενόμην ὡς μόσχος ἀδίδακτος· ἐπιστρέψόν με, καὶ ἐπιστραφήσομαι. Καὶ τί πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός; Ἀνθ' ὧν οἱ λόγοι μου εἰσὶν ἐν αὐτῷ, οὐ μὴ ἀναμνησθήσομαι αὐτοῦ, καὶ ἐλεήσω αὐτόν. Μηδεὶς σε πτοεῖτω, μὴ φήμῃ, μὴ βαρβάρων γνῶφος, μὴ ὁμίχλῃ πολλή· κἀν ἀναρίθμητοι ὦσιν οἱ πολέμιοι τῷ πλήθει, ὁ ἡμέτερος ὑπέρμαχος ἰσχυρότερος. Ἐὰν δειλιάσῃς τὸ πλῆθος ὑφορώμενος, λέγει πρὸς σὲ Ἐλισσαῖος ὁ προφήτης· Μὴ φοβοῦ· πλείους εἰσὶν οἱ μεθ' ἡμῶν, ἢ οἱ μετ' αὐτῶν. Ἐκεῖ βαρβάρων πλῆθος, ὡς ἀγγέλων φάλαγξ. Τῶν εὐσεβῶν ὑπερμαχεῖ ἀγγελικὸς^β στρατὸς, προφητῶν χορὸς, ἀποστόλων δύναμις, μαρτύρων πρεσβείαι. Μὴ νομίσῃς, ὅτι μάρτυρες μόνον πρεσβεύουσιν ὑπὲρ ἡμῶν· ἀλλὰ καὶ ἄγγελοι ἐν ταῖς θλίψεσιν ἱκετεύουσι τὸν Θεόν· καὶ οὐ μόνον ἱκετεύουσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπόκρισιν δέχονται παρὰ τοῦ Εὐεργέτου. Λέγει Ζαχαρίας ὁ προφήτης· Καὶ ἀπεκρίθη ὁ ἄγγελος, ὁ λαλῶν ἐν ἡμῖν, καὶ εἶπε πρὸς Κύριον. Αὕτη ἡ εὐχὴ τοῦ ἀγγέλου· Κύριε παντοκράτωρ, ὥς ποτε οὐ μὴ ἐλεήσῃς τὴν Ἰερουσαλὴμ, καὶ τὰς πόλεις Ἰούδα, ὧς ὑπερεῖδες; Τοῦτο ἐδομηκοστών^γ ἔτος. Τί οὖν; ἀπεπέμψατο ὁ Θεὸς τὴν πρεσβείαν τοῦ ἀγγέλου; Μὴ γένοιτο· ἀλλὰ τί; Ἀπεκρίθη, φησὶ, Κύριος πρὸς τὸν ἄγγελον τὸν λαλοῦντα ἐν ἡμῖν ῥήματα παρακλητικά, καὶ λόγους παρακλητικούς. Παρακαλίσωμεν τὸν τῶν ἀγγέλων Δεσπότην, καὶ ἕνα ἄγγελον ἀποστείλῃ, καὶ πᾶσαν τῶν ἐναντίων τὴν φάλαγγα σκορπίσει. Ἐγὼ καὶ τὴν κηρόχυτον γραφὴν ἡγάπησα εὐσεβείας [414] πεπληρωμένην. Εἶδον ἐν εἰκόνι ἄγγελον ἐλαύνοντα νέφρῃ βαρβάρων, εἶδον πατούμενα βαρβάρων φῦλα, καὶ τὴν Δαυὶδ ἀληθεύοντα· Κύριε, ἐν τῇ πόλει σου τὴν εἰκόνα αὐτῶν ἐξουδευνῶσις. Λεγέτω καὶ νῦν περὶ ἡμῶν ὁ μακάριος Δαυὶδ· Γενηθήτω ἡ ὁδὸς αὐτῶν σκοτός καὶ ὀλίσθημα, καὶ ἄγγελος Κυρίου κατα-

διώκων αὐτούς. Οἶδεν ὁ Θεὸς διαφόρους ἀφορμὰς παρασχεῖν πρὸς τὴν τῶν πολεμίων καθάρσιν. Πολλὴ ἦν ἡ παράταξις τοῦ Σενναχηρίμ βασιλέως τῶν Ἀσσυρίων, καὶ εἰς ἄγγελος ἀποσταλὲς ἐκατὸν ὀγδοήκοντα πέντε χιλιάδας ἔστρωσεν. Ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι ἀνθρωπίνους λογισμοὺς μετροῦμεν τὰ συμβαίνοντα, καὶ λέγομεν καθ' ἑαυτούς· Τί γίνεται, ἐὰν μὴ εὐρεθῇ στρατιώτης ἐν τοῖς μέρεσι τούτοις; ἐὰν πρὶν ἢ φθάσῃ ὁ στρατηγὸς, πάντας πορθήσωσι, τί ποιούμεν; Μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ προλαμβάνῃ, καὶ Θεὸς προλαμβάνεται; μὴ γὰρ ἐπειδὴ σὺ οὐκ εἶ πανταχοῦ, Θεὸς οὐκ ἔστι πανταχοῦ; μὴ γὰρ τὸ μὲν δύναται Θεός, τὸ δὲ οὐ δύναται; Ἡ ἀψυχοῦ θάλασσα οὐτήκουσε, καὶ ἐβύθισεν· οἱ ἄλλοι ἰχθύες οὐτήκουσαν τῇ ἀγρῇ Πέτρου· καὶ ἄγγελος, ἐὰν κελευσθῇ, ὅλους οὐκ ἀφανίζει τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας; Μόνον νήλωμεν, μόνον παρακαλέσωμεν, μόνον ἱκετεύσωμεν. Ἐνόμισέ τις ἐν τοῖς ἀρχαίοις στρατηλάτης ἄριστος· λέγω δὴ κοινῷ ὀνόματι, ἵνα πᾶσι κατάδηλος γένηται· ἐνόμισέ τις στρατηγὸς τῶν ἄλλοφύλων ὁ Σισάρα· μέμνηται δὲ αὐτοῦ καὶ Δαυὶδ λέγων· Ποίησον αὐτοῖς ὡς τῇ Μαδιάμ, καὶ τῷ Σισάρα, ὡς τῷ Ἰαβεὶμ ἐν τῇ χειμαρύνῃ Κισσῶν. Ὁ Ἰαβεὶμ βασιλεὺς ἦν τῶν ἄλλοφύλων, ὁ Σισάρα ἀρχιστράτηγος. Ἦν αὐτῷ ἄρματα σιδηρᾶ ὄκτακλυσία, καὶ πλῆθος ἄπειρον. Ἐφοβήθη ὁ λαὸς τῶν Ἰουδαίων, εἶδε τὸ νέφος, καὶ ἐφριξε. Τί οὖν ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς λέγει διὰ τῆς προφητεῖδος Δεδώρας τῷ ὑπερμάχῳ τῆς εὐσεβείας; Μὴ φοβηθῇς· Ἰδοὺ παραδίδωσί σοι αὐτὸν Κύριος εἰς τὰς χεῖράς σου, καὶ ἔσται τὸ κατόρθωμα οὐ τῆς χειρὸς σου, ἀλλ' εἰς χεῖρας γυναικός. Βλέπε πῶς ὁ Θεὸς τὴν ἀλαζονείαν ἐκόλασεν. Ἄνδρες οὐχ ὑπέστησαν, καὶ γυνὴ ἐστρατήγησεν. Εἰσῆλθεν ὁ Σισάρα φεύγων πρὸς τὴν γυναῖκα Ἰαήλ λεγομένην, καὶ καύσωνι κατελιγμένος^δ, αἰτεῖ παρ' αὐτῆς ὕδωρ· ἡ δὲ ποτίζει αὐτὸν γάλα. Ὅρα σοφίαν γυναικός. Ἐπειδὴ γὰρ ἦν καταψυκτικὸν τὸ γάλα, καὶ εἰς ὑπνον προκαλοῦμενον, ποτίζει αὐτὸν γάλα, ἵνα ἀληθεύσῃ ἡ Γραφὴ ἢ λέγουσα, Ὑδωρ αὐτὴν ἤτησε, καὶ γάλα ἔδωκεν, ἵνα καὶ ποτίσῃ, καὶ κοιμήσῃ. Εἶτα κοιμηθέντος τοῦ ἄλλοφύλου, ἔλαβε, φησὶν, ἡ γυνὴ ἐκεῖνη πᾶσσαλον καὶ σφῦραν, καὶ ἐπείδραμε τῷ πολεμῷ. Καὶ ὅρα σοφίαν γυναικός. Διὰ τί οὐκ ἔλαβε ξίφος· ἡ μάχαιραν, ἀλλὰ πᾶσσαλον; Ἐφοβήθη, ὡς γυνὴ, μὴ ἐξυπνος γενόμενος καταλάβῃ [415] αὐτὴν κατέχουσας ξίφος. Διὰ τοῦτο οὐ λαμβάνει ὅπλον ἄνδρως, ἀλλ' ἐπιτήδευμα γυναικείον. Ἔθος γὰρ ταῖς διεξωσμέναις^ε γυναῖξιν πᾶσσαλον κατακρούειν ἐν τῷ τοίχῳ, καὶ οὕτω μετιέναι τὴν ἰδίαν ἐργασίαν. Κατασκευάζει οὖν ἀπὸ τοῦ ἀνυπνίου ὁδὸν δευτέραν. Ἐπειδὴ δὲ ὁ Θεὸς συνήργησε, καὶ Θεοῦ ἦν ἔργον πληρῶσαι τὰ τῆς προφητείας· οὐ γὰρ ἦν ἐκαίτης τὸ στρατήγημα, ἀλλὰ Θεοῦ τὸ ἀπόφθεγμα· Ἐν χειρὶ γὰρ γυναικός ἔσται ὁ θάνατός σου. Συνήργησε Θεός, ὑπὲρ δῆσας τὸν ἀλάστορα, καὶ λαβοῦσα ἡ γυνὴ τὴν

^α Sic restituiimus ex tribus mss.

^β Sic unus recte, et sic legit interpres. Alii εὐαγγελικός.

^γ Unus κατελιγμένος, recte. Alius ἐπιληγμένος. Morel. et Savil. ἀπειληγμένος.

^δ Duo mss. διεξωσμέναις.

πάσχαλον καὶ τὴν σφύραν, διήλασε κατὰ τοῦ κροτάφου αὐτοῦ οὕτως ἰσχυρῶς, ὥς καὶ τῆς γῆς ἄψασθαι· καὶ οὕτω μεταξὺ τῶν ποδῶν τῆς γυναικὸς ἀπέθανε.

Ζ'. Μὴ λείπει τῷ Θεῷ πρόφασις, καὶ ὅτε βούλεται, οὐκ ἐμποδίζει τὸ μὴ παρῆναι συμμαχίαν Θεοῦ ὅπλων, Θεοῦ στρατιώτης, Θεοῦ δύναμις, νεῦμα μόνον Θεοῦ. Τῷ Χριστῷ τοῦτο εἰπωμεν· Εἰπέ λόγῳ, καὶ σκορπίσθησονται οἱ ἐχθροί σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ ἐλεήσεις τὴν πόλιν σου· εἰπέ λόγῳ, καὶ οἰκτιρήσεις τὸν κόσμον σου. Εἰπωμεν αὐτῷ· *Ἰδοὺ οἱ ἐχθροὶ σου ἤχησαν, καὶ οἱ μισοῦντές σε ἤρουν κεφαλὴν*. Θέλεις μαθεῖν καὶ ἄλλης γυναικὸς στρατηγίαν, ἐπειδὴ τοῦτο ἡθέλησεν ὁ Θεός; Ἄλλος τις ἦν, Ἀδιμελὲς ὄνομα, ἀνελὼν ἑαυτοῦ ἀδελφοῦ; ἐδόμηκοντα, καὶ κρατήσας ἀπὸ τῆς τοιαύτης ἀδελφοκτονίας, πάντα τὸν λαὸν ἔχων ὑποχείριον, συνεπάλαίσε τινα πόλει τειχομαχῶν, καὶ πάντων ναρκησάντων πρὸς τὴν θέαν τοῦ πολέμου, πάλιν ὁ Θεὸς γυναικὸς χεῖρα νευρώσας, ποιεῖ τινα γυναῖκα φανῆναι ἐκ τοῦ τείχους, ἥτις κλάσμα μύλου λαβοῦσα, ἐπέβριψε τῇ κεφαλῇ τοῦ τυράννου, καὶ συνέτριψεν αὐτοῦ τὸ κρανίον. Καὶ ὅρα τοῦ ὑπερφάνου τὴν ἀμέτρον κακίαν συναποθανοῦσαν. Λέγει τῷ παρῃ δορυφόρῳ· *Σπάσαι τὴν μάχιράν σου, καὶ πλῆξόν με, ἵνα μὴ εἰπωσι· Γυνὴ αὐτὸν ἀπέκτεινε*. Τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπέθνησκε, καὶ ἡ ὑπερηγανία ἔμενε· ἀπετίθετο τὴν ζωὴν, καὶ οὐκ ἀπετίθετο τὴν ξενοδοσίαν. Καὶ νῦν οὐ λείπει τῷ Θεῷ Δεδώρα, οὐ λείπει τῷ Θεῷ Ἰαήλ. Ἔχομεν καὶ ἡμεῖς τὴν ἁγίαν Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν πρεσβεύουσαν ὑπὲρ ἡμῶν*. Εἰ γὰρ ἡ τυχοῦσα γυνὴ ἐνίκησε, πόσῳ μᾶλλον ἡ τοῦ Χριστοῦ μήτηρ κατασχύνει τοὺς ἐχθρούς τῆς ἀληθείας; Πανοπλίαν ἐνδεδυμένον^β ὁ Ἐχθρὸς ἐνόμισε γυναῖκα εἶναι χλευαζομένην, καὶ εὖρε

στρατηγὸν ἀγωνιζόμενον. Οὐκ ἐνόμισε μνημάτι ἀπτεσθαι, καὶ εὐρέθη αὐτῷ τάφος· νεκρὰν ἐνόμισε, καὶ ἐνεκρώθη ὑπ' αὐτῆς. Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν ἁγίαν Μαρίαν τὴν Θεοτόκον· ἀλλὰ χρεῖα καὶ ἀποστόλων. Εἴπωμεν Παύλῳ, καθὼς εἶπον οἱ τότε· *Διαβλὸς εἰς Μικεδονίαν βοήθησον ἡμῖν*. Ἔχομεν ἀποστόλους, μὴ ναρκήσωμεν. [416] Ἔχομεν τὴν δέσποιναν ἡμῶν τὴν Θεοτόκον, τὴν ἁγίαν ἀειπαρθένον Μαρίαν, μὴ ὀκνήσωμεν. Ἔχομεν τὸν χορὸν τῶν Μαρτύρων, μὴ βραθυμήσωμεν. Μὴ μόνον ἱκετεύσωμεν, ἀλλ', εἰ δοκεῖ, καὶ νηστεύσωμεν. Βέλτιον νηστεῦσαι νηστείαν πόθου, καὶ μὴ νηστείαν λιμοῦ· βέλτιον νηστεῦσαι νηστείαν ἀγάπης, καὶ μὴ νηστείαν ἀνάγκης. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τῶν δαιμόνων· *Τὸ γένος τοῦτο οὐκ ἐκπορεύεται, εἰ μὴ ἐν προσευχῇ καὶ νηστείᾳ*. Δαίμονας φυγαδεύει εὐχή καὶ νηστεία, καὶ βαρβάρους οὐκ ἐλαύνει; Καὶ ἦδη εἶπον, καὶ πάλιν λέγω· Παρακαλέσωμεν τὴν ἁγίαν ἐνδοξον Παρθένον καὶ Θεοτόκον Μαρίαν· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους καὶ ἐνδόξους ἀποστόλους· παρακαλέσωμεν τοὺς ἁγίους μάρτυρας. Ἐάν τις ἐν ἀνάγκῃ καταστάς προσδράμῃ τινὶ τῶν δυνατῶν, οὐ προσέχει αὐτῷ γνησίως. Πρὸ ἀνάγκης, φησὶν, οὐκ ἦδεις με τιμῆσαι ἢ θεραπεῦσαι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀνάγκῃ. Ἀνυπόπτος τιμὴ ἡ ἐξω ἀνάγκης. Ἐάν πρὸ ἀνάγκης θεραπείᾳ τὸν δικαστὴν, ἐν τῇ ἀνάγκῃ εὐρήσεις σύμμαχον. Οἶδε γὰρ, ὅτι οὐχ ἡ ἀνάγκη, ἀλλ' ὁ πόθος σε ἤγαγε. Γενώμεθα οὖν τῶν μαρτύρων μὴ ἐν τῇ ἀνάγκῃ φίλοι, ἀλλ' ἐν τῇ ἀγάπῃ. Πρὸ χειμῶνος, ὥς ἐν χειμῶνι, λυπηθῶμεν, ἵνα ἐν καιρῷ χειμῶνος τὸ ἔαρ εὕρωμεν. Ταῦτα λέγομεν οὐκ αὐθεντοῦντες, ἀλλὰ παρακαλοῦντες· οὐ νομοθετοῦντες, ἀλλὰ δυσωποῦντες· ἱκετεύομεν πάντας νῆψαι. Ἰκανὸς δὲ ὁ Θεὸς ὑπὲρ πᾶσαν πίστιν, ὑπὲρ πάντα λόγον, καὶ τοὺς ἐχθροὺς κατασχύνας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἐλεῆσαι, καὶ τοὺς βασιλεῖς τιμῆσαι, καὶ τὴν βασιλείαν στήσαι, καὶ τὴν αὐτοῦ δόξαν φαιδρύναι, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

* Unus ὑπὲρ ἡμῶν ἀδιαλείπτως.

β Unus ἐνδεδυμένος, forte mellus. Infra idem μνημάτος ἀπτεσθαι.

MONITUM

Hanc homiliam ex Cod. Regio 2447 exscriptam prior edidit Cotelierius Tomo 3 Monument. Eccl. p. 121-157, illamque Chrysostomo asserere conatur in notis, p. 558, his verbis : « Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore perorantis, quam a manu componentis profectam; nisi quis interpolatam malit. » Quia vero non parum momenti conferre posse videtur ad explorandum et locum et tempus quo habita concio fuit, id quod numero 6 de duabus posterioribus Joannis Epistolis dicitur, hic notam Cotelierii in locum illum adjicere visum est. « Τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων. Nota diligenter insigne testimonium; ut quæretur an et quo modo in variis Joan. Chrysostomi operibus citentur Epistolæ posteriores Joannis, quas ab antiquis in canone Scripturarum positas non fuisse, nec Joanni apostolo tributas, testis est locuples Eusebius l. 3, cap. 25, ac post eum Hieronymus in Catalogo, et Oecumenius in Commentariis. Quinctiam vîguisse eam controversiam circa tempora Joannis nostri significatur per Amphilo- chium in Iambis ad Seleucum, perque Topographiam Christianam, quam citat Allatius Dissert. 4 de libris ecclesiasticis Græcorum. »

Tres Epistolæ tantum catholicæ commemorantur supra in Synopsi Chrysostomi, nempe Jacobi, Petri

administer illius facinoris esset; somno hostem illum devinxit : et mulier, paxillo arrepto et malleo, adegit per tempora ictu tam forti, ut etiam terram penetraret : et sic quidem ille intra pedes mulieris mortuus est.

7. Non desunt Deo occasiones, et cum ipse vult, nihil refert nos etiam sociorum auxilii destitui : Dei arma, Dei miles, Dei virtus, solus nutus Dei omnia possunt. Hoc Christo dicamus : Dic verbum, et hostes tui dissipabuntur : dic verbum, et misericordiae civitatem tuam afflicies : dic verbum, et mundi tui misereberis. Dicamus illi, *Ecce hostes tui sonuerunt, et qui te oderunt, sustulerunt caput* (Psalm. 82. 3). Visne alterius ediscere mulieris stratagemam, quod et ipsum divina voluntate perpetratum est? Erat alius quispiam, nomine Abimelech, qui interfectis septuaginta fratribus, totoque populo per hoc fratricidium in suam potestatem redacto, oppidum, admotis copiis, oppugnare coepit (Judic. 9) : et omnibus ad belli faciem attonitis et stupefactis, Deus iterum mulieris manuum roboravit, eamque e mœnibus conspici curavit, quæ ubi frustum de lapide molari arripuisset, in caput tyranni projecit, caputque contrivit. Sed observa ingentem superbi illius nequitiam cum ipso commorientem. Dicit satelliti adstanti, *Stringe gladium tuum, et me percutite, ne dicant, Mulier ipsum occidit* (Ibid. v. 4). Corpus moriebatur, superbia manebat : vitam ille quidem cum morte commutabat, vanæ gloriæ studium non commutabat. Et quidem hæc ætate non deest Deo Debora, non deest Deo Jael. Habemus et nos sanctam Virginem ac Dei genitricem Mariam, quæ pro nobis intercedit. Si enim quævis e vulgo mulier victoriam obtinuit, quanto magis Christi mater hostes veritatis confudit? Hostis ille omni armorum genere instructus, putavit mulierem esse risu dignam, et invenit ducem certantem. Non putavit se prope sepulcrum esse, et inventum est illi se-

pulcrum : mortuam illam existimabat, et ab ipsa interfectus est. Habemus Dominam nostram sanctam Mariam Deiparam : sed et apostolorum precibus opus est. Dicamus et nos Paulo, quemadmodum et prisci illi : *Cum in Macedoniam pertransieris, nobis auxiliare* (Act. 16. 9). Habemus apostolos, ne torpescamus. Habemus, inquam, dominam nostram sanctam Deiparam, et semper Virginem Mariam, ne pigrescamus. Habemus chorum martyrum, ne desides simus. Neque vero tantum precemur, sed, si videtur, etiam jejunemus. Satius est jejunare jejunium desiderii, quam famis : satius, jejunium dilectionis, quam necessitatis. Servator de dæmonibus ait : *Genus hoc non efficitur nisi in oratione et jejunio* (Matth. 17. 20). Oratio et jejunium dæmones profligat : et barbaros non profligabit? Quod ante dixi rursus dico : rogemus sanctam gloriosam Virginem et Deiparam Mariam : rogemus sanctos et præclaros apostolos : rogemus sanctos martyres. Si quis necessitate quadam adactus, subito ad aliquem potentiorum confugiat, is non libenter ipsum excipit. Ante necessitatem, inquit, nesciebas mihi honorem et cultum præstare, sed necessitate compulsus id agis. Extra necessitatem honor ille suspectus non est. Si ante necessitatem iudicem colas, in necessitate adiutorem reperies. Novit enim te non necessitate, sed amore agi. Simus itaque martyrum amici, non ex necessitate, sed ex dilectione : ante tempestatem, ut tempestatibus afflicti doleamus, ut in tempestate ver inveniamus. Hæc dicimus, non imperantes, sed hortantes ; non legem ferentes, sed obsecrantes : precamur ut omnes sobrie vivant. Potest autem Deus, præter fidem, præter rationem hostes ignominia afficere, orbis misereri, Imperatores honore afficere, imperium firmare, suamque gloriam illustrare in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria in sæcula. Amen.

IN HOMILIAM SEQUEMTEM.

prima, et Joannis item prima, quæ erat opinio Syrorum et Ecclesiæ Antiochenæ, id quod ibidem pluribus commonstravimus. Inde vero asseritur hanc homiliam, si non Chrysostomi, cujus nomen præfert, alicujus certe ex presbyteris, ipsius sodalibus, esse ; id etiam inde probatur, quod admirandum patrem, id est episcopum Flavianum, quasi præsentem concionator commemoret et contra Anoinæos pugnet, qui tum-frequentes erant Antiochiæ. Chrysostomi certe non esse arguit omnimoda styli diversitas, tanta scilicet quantam vix alibi unquam deprehendas. Innuit Tillemontius, posse Severiani esse, qui coram Chrysostomo archiepiscopo Constantinopolitano, tunc episcopus, concionaretur ; sed non animadvertit Tillemontius hæc in Ecclesia quadam dicta fuisse, ubi Joannis secunda et tertia Epistola inter canonicos libros non admittebantur, id quod de Antiochena Ecclesia verum, certum exploratumque est, ut jam vidimus in Diatriba in Synopsin supra ; de Constantinopolitana vero Ecclesia nemo, quod sciam, dixit. Hinc porro certum videtur hanc homiliam Antiochiæ Flaviano episcopo præsentem pronuntiatam fuisse. Sub finem homiliæ hic quisquis sit concionator sese purgat a quibusdam sibi objectis. Cum enim aliqua concionando dixisset ab auditoribus male excepta, hinc exorto rumore, in sequenti concione objecta sibi depulit, et se omnia accurate secundum Catholicam fidem dixisse comprobavit.

SANCTI PATRIS NOSTRI JOANNIS CHRYSOSTOMI ^(a) IN DICTUM ILLUD,

In qua potestate hæc facis (Matth. 21. 23) ?

1. Humanæ salutis principium est, timor Dei ¹, omniumque honorum nostrorum radix est lex Dei : neque vero lex Dei sine timore, neque timor sine lege esse possit. Nam lex mandatorum ministrum habet timorem : timor autem præceptorum judicem habet legem. Qui ergo cum timore accedit ad legem, et ad Deum legis datorem, is inter sanctos versatur, et justis adscribitur ; contra qui timorem Dei audacter aggreditur, et cum arrogantia ad divinam legem accedit, is gratia non dignatur, imo et a pietate expellitur. Ideo qui cum timore et desiderio ad divinam legem accedunt, hi recte omnino docentur et illuminantur, et ab ipsa veritate ad veram religionem instituuntur : incidunt enim in ipsum veritatis fontem dicentes, *Benedictus es, Domine ; doce me justificationes tuas* (Psal. 118. 12). Verum sancti, qui ita pii, ita religiosi sunt, sic veritatem ab ipsa veritate ediscunt ; at veritatis inimici, imo potius vitæ suæ hostes, arrogantiam et fastum simplicitati præferentes, tyrannico habitu veritatis doctorem adeunt. Quod sane fecerunt Judæi, ut ex evangelicis dictis modo audistis. Etenim Dominum nostrum Jesum, Regem sanctorum, in templo versantem, in ipso templo adeunt, non cum eo, quem decebat, timore, non ut famuli heruni, non

¹ Juxta Cyrill. Alex. edit. adv. Anthropomorphitas cap. 11 : νόμος Κυρίου ἄγνός, τουτέστιν, ἀγαθοποιός. Rectius Cod. Reg. 1026 : φόβος Κυρίου. Quo in codice liber iste titulo hoc donatur : ἐπιλύσεις δογματικῶν ζητημάτων Κυρίου τοῦ ἁγιωτάτου ἀρχιεπισκόπου Ἀλεξανδρείας, ἐπιζητηθέντων παρὰ Τιθερίου διακόνου καὶ τῆς ἀδελφότητος : αὐτὸς τοῦ ἁγίου Κυρίου ἐπιλύσεις τῶν προσενηχθειῶν πύσεων παρὰ Τιθερίου διακόνου καὶ τῶν ἀδελφῶν αὐτὸς Κυρίου πρὸς Τιθερίον. Cotelier.

(a) Orationem hanc, genuinum, ut videtur, summi doctoris opus, prolem magno non plane inficiendam parenti, habitam fuisse Antiochiæ illud ostendit, quod ad finem, prout solet, de communi patre seu episcopo loquitur, nempe Flaviano. Exceptam potius crediderim ex ore pererantis, quam a manu componentis profectam ; nisi quis interpolatam malit. Cotelier.

ut homines Deum ; sed neque ut discipuli magistrum. Inimici veritatis, et nequitiae indagatores, suam ostendentes malignitatem, humanis ratiociniis supernam sapientiam circumvenire conabantur. Nam ait : *Accesserunt in templo ad Jesum sacerdotes et seniores populi dicentes : In qua potestate hæc facis ? et quis tibi dedit hanc potestatem (Matth. 21. 23) ?* O cor timore destitutum ! qualia audet, qualia loquitur ! quantum arrogantia extollitur ! O improborum insipientiam ! o Servatoris clementiam ! Hæc loquitur Iulianus, et id sigulus patitur : erigitur contra Opificem opificium, et id tolerat Beneficus nemini obnoxius : rationem et verbum repetunt a Dei Verbo, et potestatem ejus curiose perquirunt, quæ est auctoritatis culmen. Opportune dicamus hæc sapientis verba : O homo, *Quid superbit terra et cinis* (Eccl. 10. 9) ? Deum interrogas, et requiris ab illo rationem eorum quæ operatur, audesque supernam illam potestatem sic affari : *In qua potestate hæc facis ?* Cur illum interrogas, neque ipsam rerum virtutem exploras ? Scrutare ipse diligenter in occulto animæ senatu, explorata rerum natura, num quæ sunt humani consilii sint, an divinæ auctoritatis, præclara nempe illa Domini gesta. Interroga naturæ leges, potestatis terminos, seriemque ratiociniorum : qua potestate suscitare mortuos potest : hominum, an Dei ? Quis potest leprosos mundare, morbos pelere, omnemque animæ corporisque morbum solo verbo tollere ? Deinde, quis potest ex luto oculos formare, Deus an homo ? Cur non ipsam rerum naturam interrogas, sed audacter Opificem exploras dicens, *In qua potestate hæc facis ?* Iterum enim verba repeto eorum, qui omnia facile audent, qui a Verbo Dei rationem repetunt, et ratiociniis circumscribere tentant eum, qui comprehendit sapientes in astutia eorum (1. Cor. 3. 19). O dementia ! Deo Verbo experien-

ΤΟΥ ΕΝ ΑΓΙΟΙΣ ΠΑΤΡΟΣ ΗΜΩΝ

ΙΩΑΝΝΟΥ ΤΟΥ ΧΡΥΣΟΣΤΟΜΟΥ

ΕΙΣ ΤΟ ΡΗΤΟΝ ΤΟ ΛΕΓΟΝ,

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς;

α'. Ἀρχὴ σωτηρίας ἀνθρώπων ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, καὶ ρίζα πάντων τῶν ἐν ἡμῖν ἀγαθῶν ὁ τοῦ Θεοῦ νόμος, οὔτε δὲ Θεοῦ νόμος ἀνευ φόβου, οὔτε φόβος ἀνευ νόμου. Ὁ γὰρ νόμος τῶν ἐπιταγμάτων ὑπηρετήν ἐχει τὸν φόβον· ὁ δὲ φόβος τῶν προστεταγμένων δικαστὴν ἔχει τὸν νόμον. Ὁ μὲν οὖν φόβῳ τῷ νόμῳ προσερχόμενοι, καὶ τῷ τὸν νόμον δόντι Θεῷ, ἀγίοις ἐμπολιτεύεται, καὶ ὁσίοις ἀναγράφεται· ὁ δὲ κατατολμῶν τοῦ Θεοῦ φόβου, καὶ μετὰ ἀλαζονείας προσέρχεται τῷ Θεῷ νόμῳ, οὔτε τῆς χάριτος ἀξιοῦται, ἀλλὰ καὶ τῆς εὐσεβείας ἐκβάλλεται. Διὰ τοῦτο οἱ μὲν φόβῳ καὶ πόθῳ προσιόντες τῷ Θεῷ νόμῳ, μετὰ πάσης εὐθύτητος διδάσκονται καὶ φωτίζονται, καὶ παρ' αὐτῆς τῆς ἀληθείας αὐτὴν παιδεύονται τὴν εὐσέβειαν· ὑποπίπτουσι γὰρ αὐτῇ τῇ πηγῇ τῆς ἀληθείας, λέγοντες· *Εὐλόγητός εἶ, Κύριε· διδάσθ' με τὰ δικαίωματά σου*. Ἀλλ' οἱ μὲν ἅγιοι οὕτως εὐλαβεῖς, οὕτω φιλόθεοι, οὕτω παρ' αὐτῆς αὐτὴν μανθάνουσι τὴν ἀλήθειαν· οἱ δὲ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, μᾶλλον δὲ τῆς ἐαυτῶν ζωῆς πολέμιοι, ἀλαζονείαν καὶ τυφον τῆς ἀπλότητος προτιμήσαντες, τυραννικῶς σχήματι προσέρχονται τῷ τῆς εὐσεβείας διδασκάλῳ. Ὁ δὲ πεποιήκασιν καὶ Ἰουδαίων παῖδες, ὡς ἀρτίως ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν λόγων ἀκηκόατε. Τῷ γὰρ Κυρίῳ ἡμῶν Ἰησοῦ, τῷ βασιλεῖ τῶν ἁγίων, ἐνδιατριβόντι ἐν τῷ ναῷ, προσέρχονται ἐν αὐτῷ τῷ ναῷ. οὐ μετὰ τοῦ πρέποντος φόβου, οὐχ [418] ὡς οἰκείται δεσπότη, οὐχ ὡς ἄνθρωποι Θεῷ, ἀλλ' οὐδὲ ὡς μαθηταὶ διδασκάλῳ. Ἐχθροὶ τῆς ἀληθείας, καὶ θηράται κακίας, τὴν ἐαυτῶν ἐνδεικνύμενοι πονηρίαν, λογισμοῖς ἀνθρωπίνους ἐπειρῶντο περιγράψαι τὴν σοφίαν τὴν ὑπερκόσμιον. *Προσηλθόν* γὰρ, φησὶν, *ἐν τῷ ἱερῷ τῷ Ἰησοῦ οἱ*

ιερεῖς καὶ οἱ κρεσδύτεροι τοῦ λαοῦ λέγοντες· Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; καὶ τίς σοι ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὡς τῆς ἀφίδου καρδίας! ὅσα τολμᾷ ὅσα φθέγγεται! ὅσα πρὸς ἀλαζονείαν αἰρεται! Ὡς τῆς τῶν πονηρῶν ἀνοίας! Ὡς τῆς τοῦ Σωτῆρος ἀνεξικακίας! φθέγγεται τοιαῦτα πηλὸς, καὶ ἀνέχεται ὁ πλάστης· ἐπαίρεται κατὰ τοῦ δημιουργοῦ τὸ πλάσμα, καὶ ἀνεξικακῶς ὁ εὐεργέτης ὁ ἀνεύθυνος· ἀπαιτοῦσι λόγον παρὰ τοῦ Θεοῦ Λόγου, καὶ τὴν ἐξουσίαν πολυπραγμονοῦσι, τὴν κορυφὴν τῆς αὐθεντίας. Εἰπωμεν εὐκαίρως καὶ ἡμεῖς τὰ τοῦ σοφοῦ· Ὡς ἄνθρωπε, *Τὴν ἀλαζονεύει γῆ καὶ σποδός*; Θεὸν ἐρωτᾷς, καὶ λόγον ἀπαιτεῖς παρ' αὐτοῦ τῶν ἰδίων ἔργων, καὶ τολμᾷς λέγειν πρὸς τὴν ὑπερκόσμιον ἐξουσίαν· *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς*; Διὰ τί δὲ ὧς αὐτὸν ἐρωτᾷς, καὶ οὐκ αὐτὴν τὴν πραγμάτων δύναμιν ἐρευνᾷς; Ἐξέτασον αὐτὸς ἀκριβῶς ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς βουλευτηρίῳ, τὴν τῶν πραγμάτων φύσιν ἐπισκεψάμενος, εἰ ἀνθρωπίνης ἐστὶν ἐννοίας τὰ γινόμενα, ἢ θείας αὐθεντίας τὰ τῷ Κυρίῳ κατορθούμενα. Ἐρώτησον καὶ φύσεως νόμους, καὶ ἐξουσίας ὅρους, καὶ λογισμῶν ἀκολουθίαν, ποῖα ἐξουσία δύναται νεκροὺς ἐγείρειν, ἀνθρώπων ἢ Θεοῦ; Τίς δύναται λεπροὺς καθαίρειν, καὶ νόσους ἀπελαύνειν, καὶ πᾶσαν ψυχῶν καὶ σωμάτων ἀρρώστιαν λόγῳ μόνῳ διώκειν; Εἴτε, τίς δύναται ἀπὸ πηλοῦ ὀφθαλμοὺς διαπλάσαι, Θεὸς ἢ ἄνθρωπος; Διὰ τί μὴ τὴν φύσιν αὐτὴν τῶν πραγμάτων ἐρωτᾷς, ἀλλὰ μετὰ θρασυτήτος τὸν ἐργάτην πολυπραγμονεῖς λέγων, *Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς*; Ἐπαναλαμβάνω γὰρ τὰ ῥήματα πάλιν τῶν τὰ πάντα βεβίως τολμώντων, τῶν ἀπαιτούντων λόγον τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον, καὶ περιγράφειν λογισμοῖς ἐπι-

χειρούντων τὸν δρασσόμενον τοὺς σοφοὺς ἐν τῇ παν-
ωργίᾳ αὐτῶν. Ὡς τῆς ἀνοίας ἡ θεὸς λόγῳ προσάγουσι
παῖραν λόγων, ὥς πᾶσα τέχνη λόγων εὐάλωτος, καὶ
πᾶσα λογισμῶν μεμελετημένη πλοκή. Τί γὰρ ἀνθρώ-
πινος ἰσχύει λόγος πρὸς Θεὸν Λόγον; τί δὲ σεσοφί-
σμένη κακία πρὸς ὑπερκόσμιον σοφίαν;

Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; Ἐρώτησον τὸν
παραλυτικόν, διὰ ποίας ἐξουσίας εἰς ῥῶσιν ἀνακλί-
νεται· ἐρώτησον θαύματα, καὶ μὴ πολυπραγμόνει
τοῦ θαυματοποιοῦ τὴν ἐξουσίαν. Οὐκ ἀποκρίνεται
ὑμῖν ἡ θεία χάρις, ἀναξίους ἀποκρίσεως κρίνους
τοὺς κακῶς ἐρωτῶντας. Τοιοῦτος γὰρ ὁ τοῦ Θεοῦ Λό-
γος· ὅταν ἴδῃ ψυχὴν σχολιὰν καὶ διεστραμμένην,
ἀποσιεῖται αὐτὴν ὡς ἀναξίαν τῆς χάριτος, καὶ πολλὰ
πολλάκις σπουδάζων μανθάνειν, ἀλήθειαν οὐ τυγχά-
νει παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἐρωτῶσιν Ἰουδαῖοι πολλὰ-
κις, καὶ οὐδὲ ἀπαξ μανθάνουσιν, ἐπειδὴ κακῶς ἐρω-
τῶσιν. Εἰς τοσοῦτον αὐτῶν τὰς ψυχὰς ἐδασάνειν εἰς
δόξην ἡ τοῦ ῥωτήχως σιωπῇ, ὡς εἰπεῖν τότε τὸ πονη-
ρὸν ἐκεῖνο συνέδριον· Ἐως ποῦτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν
[419] αἰρεῖς; Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρ-
ρησίᾳ. Ἄλλ' οὐδὲ μετὰ ταύτην αὐτοῖς τὴν φωνὴν
ἀποκρίνεται· ἀνάξει γὰρ ἦσαν ἀποκρίσεως οἱ κακῶς
ἐρωτῶντες. Τί οὖν πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ; Εἰπον
ὑμῖν, καὶ οὐκ ἠκούσατε· τί πάλιν θέλετε ἀκοῦναι;
Τὰ ἔργα, ἀ εἶπα ποιῶ, ταῦτα μαρτυρεῖ περὶ ἐμοῦ.
Ὅρξ· ὅτι βούλεται τὰ ἔργα ἐρωτᾶσθαι, καὶ μὴ τὴν
ἐξουσίαν πολυπραγμονεῖσθαι; Ἐρωτῶσιν οἱ Ἰου-
δαῖοι, Εἰ σὺ εἰ ὁ Χριστὸς, εἰπέ ἡμῖν παρρησίᾳ·
ἕως ποῦτε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἰρεῖς; καὶ οὐ δίδωσι
τῇ ἀμφιβολίᾳ λύσιν· ἡρώτων γὰρ οὐχ ἵνα μάθωσιν,
ἀλλ' ἵνα κατηγορηθῶσιν. Ὁ δὲ ἀρχιερεὺς Καϊάφας, ὁ
τῆς συναγωγῆς ἐκείνης ἄξιος, εἰς τοσοῦτον ἦλθε μα-
νίας, ὡς εἰπεῖν· Ὁρκίζω σε κατὰ τοῦ Θεοῦ τοῦ
ζῶντος, εἰπέ ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ.
Ὁ δὲ Σωτὴρ διδάσκων ἡμᾶς τοὺς λόγους μετ' εὐλαβείας
δέχεσθαι, πρὸς μὲν τὸν ὄρκον ἀποκρίνεται, πρὸς δὲ
τὸ ἀμφιβαλλόμενον λύσιν οὐκ ἔδωκεν. Εἰπέ, φησὶν,
ἡμῖν, εἰ σὺ εἰ ὁ Υἱὸς τοῦ Εὐλογητοῦ. Λέγει πρὸς
αὐτὸν ὁ Κύριος· Σὺ εἶπας· καὶ τὸν ὄρκον ἐτίμησεν
ὁμολογήσας, καὶ τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφόρησε, βδε-
λυξάμενος τὴν πανουργίαν. Ἐζήτησαν οἱ Ἰουδαῖοι
κακῶς, καὶ ἀποκρίσεως οὐκ ἔτυχον· καὶ μάλα γε
εἰκότως· σκολιοὶ γὰρ λογισμοὶ χωρίζουσιν ἀπὸ Θεοῦ.
Οὐκ ἐπέτρεπεν αὐτοῦ τὴν σοφίαν τοῖς κακῶς τὴν σο-
φίαν αὐτοῦ πολυπραγμονοῦσιν. Εἰς κακότεχνον γὰρ
ψυχὴν οὐκ εἰσελεύσεται σοφία.

β'. Καὶ οἱ μὲν πολλάκις ζητήσαντες, οὐχ εἶρον τὸ
ζητούμενον· γυνὴ δὲ τις ἀδόλως καὶ γνησίᾳ πίστει
προσελθοῦσα, οὐ πειράσασα τὴν ἀκατάληπτον δύνα-
μιν, ἀλλὰ καὶ ἐν ἀπλότῃ τῷ Κυρίῳ προσελθοῦσα,
καὶ ψιλῇ μὲν τῇ λέξει, γνησίᾳ δὲ τῇ πίστει φήσασα
πρὸς αὐτόν· Οἶδαμεν ὅτι ὅταν ἔλθῃ Μεσσίας ὁ λε-
γόμενος Χριστὸς, αὐτὸς ἡμῖν ἅπαντα ἀνυπερβλή-
εῦθως ἤκουσε παρὰ τοῦ ἀγαπῶντος ἀπλότῃ· Ἐγὼ
εἶπα ὁ λαλῶν σοι. Οὐδέπω ἠρώτησε, καὶ εὐθέως
ἔμαθεν· οὐδέπω τὸν τῆς πίστεως ἔσπαιρε λόγον, καὶ
εὐθέως τὸν καρπὸν τῆς εὐσεβείας ἐθέρισεν. Ἅγιος
γὰρ ὁ Θεός, ἅπλοος καὶ ἁγίους ἐπαναπαύόμενος, ὅταν
ἀπλότῃ ἴδῃ τοῦ προσερχομένου, ἅπλοϊ καὶ αὐτὸς
τῆς αὐτοῦ σοφίας τὴν εὐεργεσίαν· ὅταν ἴδῃ διεστραμ-

μένην κακίαν ψυχὴν, κωλύει τὴν εὐεργεσίαν, καὶ οὐ
προσέεται τὴν διδασκαλίαν. Ἄκουε αὐτοῦ λέγοντος
διὰ Μωϋσέως· Ἐὰν ὑμεῖς πορευθῆσθε πρὸς μὲν ὁρ-
θοί, κατὰ πρὸς ὑμῖν ὁρθός· ἐὰν δὲ ὑμεῖς πλάγιοι,
κατὰ πρὸς ὑμῖν θυμὸν πλάγιον· οὐχ ὅτι τὴν ἐαυ-
τοῦ εὐθύτητα πλαγιάζει ἡ θεία φύσις, ἀλλ' ὅτι τοῖς
πονηροῖς κατ' εὐθείαν τὰ παρὰ τῆς ἀληθείας οὐκ ἐρ-
χεται. Ἐν ποίᾳ ἐξουσίᾳ ταῦτα ποιεῖς; ἢ τίς σοι
ἔδωκε τὴν ἐξουσίαν ταύτην; Ὁ δὲ Σωτὴρ αὐτοῖς.
Ἐνταῦθα πρόσεχε, πῶς ὅρον ἡμῖν καὶ κανόνα διδα-
σκαλίας ὑποτίθεται ὁ πάντων Κύριος. Τίς δὲ οὗτός
ἐστι; Βούλεται ἡμᾶς ὥστε τοὺς πονηροὺς αἰρετικούς,
Ἰουδαίους ἢ Ἑλλήσιν, ἢ ἑτέροις τισὶν ἀπεσιγμένοις
τῆς εὐσεβείας, μὴ ἀποκρίνεσθαι πάντα πρὸς τὰς ἐρω-
τήσεις. Ἔστι γὰρ, ἔστι πολλάκις ἐρωτήσαι ἀποκρί-
σεως οὐκ ἔξει· καὶ δεῖ [420] πάντως πρὸς τὰς φαύ-
λους ταύτας τῶν ἐπερωτήσεων ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ
λέγειν. Διὰ τοῦτο φησὶ πρὸς αὐτοὺς ὁ Κύριος· Ἐρω-
τήσω ὑμᾶς ἑκάστην λόγον, ὃν ἂν εἰπητέ μοι, κατὰ
ὑμῖν ἀποκρινοῦμαι. Τὸ Ἰωάννου βάπτισμα, φησὶ,
πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων; Ὅρα μοι
τὴν πηγὴν τῆς σοφίας, τῇ ἐπερωτήσῃ τὸ ψεῦδος ἐλέγ-
χουσιν· ὅρα μοι τὸν τοῦ Θεοῦ Λόγον συλλογισμοῖς
τὴν κακίαν ἀνατρέποντα· σκόπησον δὲ καὶ τὴν κα-
κίαν, πῶς τοὺς ἰδίους ἀναλίσκεται βέλει, καὶ ταῖς
οἰκείαις συγκατασπᾶται κακοτεχνίαις. Τὸ βάπτισμα
Ἰωάννου πόθεν ἦν; ἐξ οὐρανοῦ, ἢ ἐξ ἀνθρώπων;
Ἐκεῖνοι παρ' ἐαυτοῖς ἐδασάνειν τοῦ ῥήματος τὴν
δύναμιν, καὶ φασιν· Ἐὰν εἰπωμεν, Ἐξ οὐρανοῦ,
ἐρεῖ ἡμῖν, Διατί οὖν μὴ ἐπιστεύσατε; Οἶδεν ἡ κα-
κία τὸν ἐαυτῆς ὄλιγον· οἶδεν ὅτι οἷς προτείνει, τοῦ-
τοις ἀφανίζεται. Ἐπειδὴ μὴ ὑπήκουσαν Ἰωάννου,
ἐφοβούτο εἰπεῖν, ὅτι ἐκ Θεοῦ, ἵνα μὴ παραπόδας ἀκο-
λουθῇ ὁ ἑλεγχος. Ἐὰν δὲ εἰπωμεν, ἐξ ἀνθρώπων,
φοβούμεθα τὸν ὄχλον, μὴ λιθοσθῶμεν. Καὶ γὰρ ἡ
περὶ τὸν δίκαιον πρόληψις ἀπαράιτητον καθ' ἡμῶν
οἶσει τὴν δίκην. Πᾶς γὰρ ὁ λαὸς εἶχε τὸν Ἰωάννην
ὡς προφήτην. Οὐκ ἠθούλουντο οὖν τὸ ἀληθὲς εἰπεῖν,
ὅτι ἐκ Θεοῦ· ἀπεσιεσαντο γὰρ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀλήθειαν,
καὶ τὸ ψεῦδος εἰπεῖν οὐκ ἐτόλμων· τῆς γὰρ ἀναισχυν-
τίας δικαστὴν εἶχον τὸν φόβον, καὶ τοῦτον οὐ θεῖον,
ἀλλὰ ἀνθρώπινον. Καὶ γὰρ οὕτως ἔχει· πολλοὶ πολ-
λάκις Θεοῦ φόβον οὐκ ἔχοντες, ἀνθρώπινον φόβον
βουλεύουσιν. Ἐφοβούντο τὸν λαόν. Εἶπε τὸν Θεόν, καὶ μὴ
τὸν λαόν· τὸ μὲν γὰρ εὐσεβεῖν, τὸ δὲ ἀσεβεῖν. Λέ-
γουσιν αὐτῷ, Οὐκ οἶδαμεν. Ὅρα πῶς ἡ κακία τοῖς
πονηροῖς ἐμφωλεῖ· ὅρα πῶς ἐαυτῆς τὴν ἀτοπίαν
ἢ ἀσέβειαν κηρύττει. Ὅσπερ γὰρ ἔχει, ἢ τι τῶν πο-
νηροτάτων θηρίων, τοῖς ὑπονόμων· ἐμφωλεῖον,
ἡρέμα προκύπτει τῆς καταδύσεως, καὶ τέλεον προσ-
ελθεῖν οὐκ ἐθέλει· οὕτω καὶ οἱ Ἰουδαῖοι, τῷ φωλεῷ
τῆς κακίας συζύντοις, εἰς φῶς τὴν ἐαυτῶν οὐ προσφέ-
ρουσι γνώμην. Διὸ καὶ ὁ Κύριος πρὸς αὐτούς· Οὐδὲ
ἐγὼ λέγω ὑμῖν. Ὅρα πῶς ἡ σιωπὴ τὴν ἀτοπίαν ἐρω-
τήσιν ἐκόλασεν· ὅρα πῶς τὴν κακίαν οὐκ ἐπληροφό-
ρησεν, ἀλλ' ἀπέστησεν αὐτοὺς ἐν μέσῳ τῶν συλλογι-
σμῶν. Καὶ ὅπερ ἐπαθε ποτὲ ὁ υἱὸς τοῦ Βαλαάμ, μὴ
δυνηθεῖσα ἐκκλίνει δεξιὰ ἢ ἀριστερά, διὰ τὸν ἀγγελον
τὸν ἀντιστήσαντα ταύτῃ· οὕτως ἐπαθεν ἡ Ἰουδαϊκὴ

* Ὑπονόμων, vnx, ut videtur, corrupta. Cotelierius
legendum existimat ὑπονόμους.

tiam verborum offerunt, a quo et omne verborum artificium, et omnis præparatus ratiociniorum complexus facile percipitur. Quid enim potest humanum verbum contra Verbum Deum? quid sophismatibus instructa sapientia, contra cælestem sapientiam?

Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. — *In qua potestate hæc facis?* Interroga paralyticum, per quam potestatem sanus recumbat: interroga miracula, et mirabilium Patris potestatem curiose ne perquiras. Non respondet vobis divina gratia, responsione indignos judicans eos qui perperam interrogant. Ita solet Dei Verbum: cum videt animam obliquam et perversam, expellit eam, ut gratia indignam, et cum multa sæpe discere conetur, veritatem non impetrat a veritate. Interrogant Judæi sæpe, ac ne semel quidem discunt, quia male interrogant. Usque adeo illorum animos cruciabat Servatoris silentium, ut tunc diceret malus ille consensus: *Quousque animam nostram tollis? Si tu es Christus, dic nobis palam* (Joan. 10. 24). Sed neque post hanc vocem illis respondet, quia responsione digni non erant, qui male interrogaverunt. Quid itaque eis Servator? *Dixi vobis, et non audistis; quid iterum vultis audire* (Ibid. 9. 27)? *Opera, quæ ego facio, ipsa testimonium perhibent de me* (Ibid. 10. 25). Vides velle eum ut opera interrogentur, non ut de potestate inquiratur? Interrogant Judæi: *Si tu es Christus, dic nobis palam; quousque animam nostram tollis* (Joan. 10. 24)? nec quæstioni dat solutionem: interrogabant enim non discendi, sed accusandi causa. Caiphas autem princeps sacerdotum, synagoga illa dignus, in tantam amentiam devenerat, ut diceret: *Adjuro te per Deum vivum, dic nobis, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 63). At Servator docens nos sermones cum pietate accipere, adjuranti quidem respondet, neque tamen dubium solvit. *Dic nobis, inquit, si tu es Filius Benedicti* (Matth. 26. 64). At illi Dominus: *Tu dixisti*: ac juramentum per confessionem honoravit, neque malitiam certiore fecit, astutiam abominatus. Male quæsierant Judæi, nec responsum illis est: idque juro merito; nam obliquæ cogitationes a Deo separant. Non emisit sapientiam suam iis qui male illam scrutabantur. *In malevolam enim animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4).

2. Atque illi post frequentes quæstiones id quod quærebant non invenerunt: mulier vero quædam, quæ sine dolo et cum sincera fide accesserat, non ut tentaret illam incomprehensibilem virtutem, sed cum simplicitate Dominum adiens, dictione tenni, sed pura fide dicens: *Scimus quod cum venerit Messias, qui dicitur Christus, ipse nobis annuntiabit omnia* (Joan. 4. 25): statim audit ab amatore simplicitatis: *Ego sum qui loquor tecum* (Ibid. v. 26). Nondum interrogaverat, et statim didicit; nondum fidei verbum semina-verat, et statim fructum pietatis decerpserat. Sanctus quippe Deus in simplicibus et sanctis requiescit, cum accedentis simplicitatem viderit; explicat etiam ipse sapientiæ suæ beneficentiam: cum viderit autem animam nequitia perversam, beneficium cohibet, nec

doctrinam emittit. Audi quid ipse dicat per Moysen: *Si vos ambulaveritis erga me recti, et ego erga vos rectus* (a) (Levit. 26. 23. 24); si autem vos obliqui, et ego utar vobis furore obliquo; non quod divina natura a recto declinet; sed quod improbis, ea quæ ex veritate profisciscuntur, non recta procedant. *In qua potestate hæc facis? aut quis tibi dedit hanc potestatem?* Tum Servator eis. Illic attende, quam nobis doctrinæ normam et regulam proponat universorum Dominus. Quænam hæc est? Vult nos improbis hereticis, Judæis, gentilibus, vel aliis qui a pia religione desciverint, non respondere semper interrogatos. Contingit enim, contingit sæpe, interrogationem non esse responsione dignam: atque par est omnino hujusmodi interrogationibus justas interrogationes opponere. Ideo ait illis Dominus: *Interrogabo vos et ego sermonem, quem si dixeritis mihi, et ego vobis respondebo. Joannis baptismus, inquit, unde erat? ex cælo, an ex hominibus* (Matth. 21. 24. 25)? Vide mihi fontem sapientiæ, ut interrogatione mendacium arguat; vide mihi Verbum Dei, quod syllogismis nequitiam evertit: vide quoque malitiam, quomodo suis telis confodiatur, ac suis pravis artibus avellatur. *Baptisma Joannis unde erat? ex cælo, an ex hominibus?* Illi quoque apud se sermonis vim explorabant, et aiunt: *Si dixerimus, Ex cælo, dicet nobis, Cur ergo non credidistis* (Ibid. v. 26)? Novit improbitas exitium suum; novit se per quæ protendit, per ea destrui. Quia Joanni non obtemperaverant, verebantur dicere ipsum ex Deo esse, ne e vestigio sequeretur reprehensio. *Si autem dixerimus, Ex hominibus, timemus turbam, ne lapidemur* (Luc. 20. 6). Nam præoccupata de justo opinio inexorabilem adversum nos feret ultionem. *Omnis enim populus habebat Joannem sicut prophetam* (Matth. 21. 26). Noluerunt ergo vera dicere, nempe quod ex Deo esset: Dei namque veritatem abjecerunt, ac mendacium dicere non ausi sunt; imprudentiæ enim judicem habebant timorem, huncque non divinum, sed humanum. Nam ita se res habet; multi sæpe Dei timore non præditi, humano serviunt timori. Timebant plebem. Utinam Deum, non plebem! illud namque pietatis est, hoc impietatis. *Dicunt ei, Nescimus* (Marc. 11. 33). Vide quomodo nequitia in improbis latet: vide quomodo absurditatem suam impietas prædicat. Nam sicut vipera, aut immanissima quæque fera, in latibulis degens, sensim e specu prodit, nec omnino vult prodire: sic et Judæi in intro pravitatis versantes, sententiam suam in lucem non proferunt. Quamobrem Dominus ait illis: *Nec ego dico vobis* (Matth. 21. 27). Vide quomodo silentium absurdam interrogationem castigaverit: vide quomodo nequitia non fecerit satis, sed averterit eos in medio ratiociniorum. Et quod olim contigit asinæ Balaami, ut nec ad dexteram, nec ad sinistram posset declinare, propter angelum, qui obvius stabat (Num. 22. 26): id accidit Judaicæ improbitati, quæ nec ad dexteram veritatis ausa est respicere, ob Servato-

(a) Hæc non ad verbum ex Scriptura desumpta sunt.

rem abnegatum, neque ad sinistram mendacii, metu plebis.

Hæreticis quomodo respondendum. Contra Anomæos agitur. — Oportet igitur nos quoque, fratres, hac regula a Domino accepta, non omnia hæreticis interrogantibus dicere. Cum male interrogaverit hæreticus, altera justa interrogatione absurdam ejus questionem solve. Sæpe percontatur hæreticus : Nosti Deum, an non nosti ? Si dixeris, Novi, statim reponit : Ergo nosti quod colis ? Sane, inquit pius. Quis enim sustineat dicere, se id colere quod non novit ? Instat ille : Nosti ergo Dei substantiam ? Si te scire negaveris, statim objicit : Ergo non nosti id quod colis. Vide mihi detorta verba ; vide malignorum serpentium versutias. Vides : verum turbari non oportet. Illud enim, fratres, sciendum est, multos esse sciendi modos. Potest quis scire Deum esse, nec tamen scire quomodo sit. Quandoquidem etiam apud nos homines multæ sunt cognitionis viæ. Novi hunc hominem in ista urbe manere, nec tamen novi quam artem exerceat : novi alium talem exercentem artem, nec novi unde genus ducat. Partim nempe cognosco, partim ignoro. In summa, particularis cognitio non inducit perfectam scientiam, neque non omnia cognoscere, particularem tollit cognitionem. Quid ergo ? Novi esse Deum, illumque bonum, immortalem, incorruptibilem, quem cogitatione capere non possumus, incomprehensibilem, incorporeum, immutabilem. Hæc omnia novi, et cognoscens adoro. Quomodo autem sit non novi, neque edoctus sum exquirere quomodo sit, sed quod sit. Apostolo enim majorem neminem invenio doctorem, qui possit majorem mihi pietatem suppeditare : qui clara voce usus ad hunc modum docet : *Credere enim oportet accedentem ad Deum, quia est* (Hebr. 11. 6) : non quomodo est, sed *Quia est, et inquirentibus se remunerator est*. Itaque quod novi colo. Non didici Dei substantiam explorare. Credere didici, fratres ; credere, non scrutari. Lege confessionem tuam, hæretice, in arcano et tremendo mysterio prolatam. Quando ad baptismum accessisti, quid dixisti ? an quærens, an curiose explorans, vel credens ? Alia conditione venisti, et cum alio pacto (a) dignatus es illa gratia. Ac si hæc sentiens gratia donatus es, fidem et pacta violasti, et in tremendis quidem horrendisque mysteriis fidem obtulisti, extra mysteria vero constitutus, fidem circumscribis, et questionem moves.

3. *Anomæorum objectio. Opera Dei non capimus, quanto minus Deum.* — At vide quid dicat inimicus veritatis. Num frustra Deus ratiocinia nobis indidit ? num frustra accepimus judicii facultatem ? Oportet rationibus investigare fidem, nec sine examine religionem esse. Recte. Verum examinis normam esse oportet divina eloquia, regulasque pietatis a Deo nobis traditas. Tu vero regulas transgressus, non

(a) Emendandus per occasionem est Leidradus de Baptismo cap. 6, ut in eo sic legatur : *Has pactiones fideles in curiam proferunt angelicam : nomina profitentium in libro exhibentur viæ, non a quolibet homine, sed a superiore cælitus potestate*. Veterum Analactorum Tom. 3. Cotelæ.

Inhæres divinis Scripturis, sed divina scrutaris et vim inferis veritati ; et ubique affectas rationum magis sequi salebras, quam fidei servire, quasi aliorum peritiam haberas, aut aliorum, nempe quæ cernuntur, experientiam. Renuntia mihi ratiociniorum serie sultus, quomodo cælum stetit, in tanta altitudine, in tam immensa concavitate, et nullum in tanto ambitu fulcrum habens ? Quomodo stetit, a quo gestatur, quæ fundamenta sunt quibus nititur ? qua ratione per tantum tempus non solvitur pulchritudo, non perit concentus ejus ? Ostende columnas quæ fulciant, ostende basim tantæ moli subjectam. Ecquid de cælo loquor, non de terra quam calco ? Primum explica mihi terræ constitutionem. Quod enim super aquas fundata sit (Psal. 25. 2), hoc et ego accepi, et tu confiteris. At quomodo super aquas firmata sit, expone. Ne simpliciter sermonem excipias, sed quæsitorum rationem redde : quomodo tot tantique montes, colles, valles super aquas ferantur. Dic quomodo mare separatum sit ; dic quo pacto tot fluctibus agitatam, et in inmensam surgens altitudinem, cum arenam attingit solvatur, et legislatoris terminum reveatur. Interpretare, frater, quomodo cum una sit terra, una mater, diversæ plantæ sint, unde radices amaræ, unde dulces, unde fructuum varietates. Una terra germinans est, unus imber alit : unde differentia ? Explica unde prodierunt fontes, et ex quibus abyssis : qua ratione hæc possint comprehendere. Verum quando de his dubitaverimus, unam habemus veram et piam questionum solutionem. Atque beatus David cecinit his verbis : *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide* (Psal. 32. 4). Opera sine fide comprehendere nequeunt, et Deus sine fide inveniri poterit ? Opera non sine fide, et Filius demonstratione ? *Quia rectum est verbum Domini, et omnia opera ejus in fide*. Verum nos, relictis veritatis hostibus, ad sanam tutamque fidem redeamus, piæque religionis regulam ostendamus, ipsa veritate effulgentem. Inter veteres Moyse nemo fide dignior : in recentioribus nemo Paulo sapientior. Quære veterem statum, et neminem Moyse majorem reperies : nam *Novi te, et invenisti gratiam præ omnibus* (Exod. 33. 12). In novo Testamento nemo Paulo perfectior : *Vas enim electionis est* (Act. 9. 15), Christumque habet in seipso loquentem. Ne prætergrediaris terminos Moysis et Pauli. Quid invenit Moyses, comprehensionem substantiæ, an gloriam Dei ? Moyses, fratres, venit in concupiscentiam Dei, ut homo religiosus, et ignoravit se rei impossibilis desiderio teneri : attamen per ea, quæ petiit a Deo, quid desideraret ostendit. Quid enim ait ? *Obsecro, Domine, si inveni gratiam in conspectu tuo, manifeste videam te, ostende te mihi* (Exod. 33. 13). Frater erat is Philippi dicentis : *Ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8). Domine, tu dixisti, *Invenisti gratiam in conspectu meo : ostende mihi temetipsum, ut manifeste videam te*. Vidit quidem cum

¹ Cæsarii Quæst. 176 : πρὸς πάντας (f. παρὰ πάντας) ἀνθρώπους ἔγνωσας, καὶ εἶπας χάριν ἐνέγκόν μου.

κακία, οὔτε πρὸς τὰ δεξιὰ τῆς ἀληθείας τολμήσασα ἰδεῖν, διὰ τὴν τοῦ Σωτῆρος ἀρνησιν, οὔτε πρὸς τὰ ἀριστερὰ τοῦ ψεύδους, διὰ τὸν τοῦ λαοῦ φόβον.

Δεῖ τοίνυν καὶ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τοῦτον τὸν κανόνα παρὰ τοῦ Κυρίου λαμβάνοντας, μὴ πάντα ταῖς ἐρωτήσεσι τῶν αἰρετικῶν διδόναι. Ὅταν κακῶς ἐρωτήσῃ αἰρετικὸς, ἀντερωτήσῃ δικαίᾳ λύσον αὐτῷ τὴν ἀτοπον πεῦσιν. Πυνθάνεται πολλάκις αἰρετικὸς· Οὐδὲς τὸν Θεὸν, ἢ οὐκ οἶδας; Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι Οὐδὲς, εὐθέως ἐπάγει· Οὐδὲς οὖν δ' εὐσεβεῖς; Ναί, φησὶν ὁ εὐσεβής. Τίς γὰρ ὅπως ὑπομένει λέγων, ὅτι Ὁ μὴ οἶδα σέβω; Πάλιν ἐπάγει· Οὐδὲς οὖν τοῦ Θεοῦ τὴν οὐσίαν; Ἐὰν εἴπῃς, ὅτι Οὐκ οἶδα, εὐθέως ἀντιτίθῃσιν· Οὐκοῦν οὐκ οἶδας τί σέβεις. Ὅρα μοι [421] τὰ σκολιὰ ῥήματα· ὅρα μοι τῶν πονηρῶν ὄφρων τὰς ποικιλίας. Ὅρᾳς; ἀλλ' οὐ δεῖ ταράττεσθαι. Ἐκείνο γάρ, ἀδελφοί, εἰδέναι χρὴ, ὅτι τοῦ εἰδέναι πολλοὶ τρόποι. Δύναται τις εἰδέναι ὅτι ἐστὶ Θεός, οὐ τὸ πῶς ἐστὶ. Ἐπεὶ καὶ ἐφ' ἡμῶν τῶν ἀνθρώπων πολλὰ τῆς γνώσεως ὁδοί. Οἶδα τόνδε τὸν ἀνθρώπον ἐν τῇδε τῇ πόλει διάγοντα, οὐ μὴν οἶδα καὶ ποίαν μετέρχεται ἐργασίαν· οἶδα ἕτερον τήνδε μετιόντα τὴν ἐργασίαν, οὐ μὴν οἶδα καὶ πόθεν φέροι τὸ γένος. Καὶ μέρει γὰρ γινώσκω, μέρει δὲ ἀγνώω. Καὶ πάντως, οὔτε ἡ μερικὴ γνώσις ὀλόκληρον εἰσάγει γνώσιν, οὔτε τὸ μὴ κατὰ πάντα γινώσκειν, τὴν μερικὴν ἀναιρεῖ γνώσιν. Τί οὖν; Οἶδα τὸν Θεὸν ὅτι ἐστίν, ὅτι ἀγαθός ἐστιν, ὅτι ἀθάνατός ἐστιν, ὅτι ἀφθαρτός ἐστιν, ὅτι ἀπερινούτός ἐστιν, ὅτι ἀκατάληπτός ἐστιν, ἀσώματος ἐστίν, ἀναλλοίωτός ἐστι. Ταῦτα πάντα οἶδα, καὶ εἰδὼς προσκυνῶ. Τὸ δὲ πῶς ἐστίν οὐκ οἶδα, οὐδὲ ἐδιδάχθην πολυπραγμονεῖν τὸ πῶς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν. Τοῦ γὰρ Ἀποστόλου οὐδένα εὐρίσκω μερίζονα διδάσκαλον, δυνάμενον μοι κρεῖττονα τὴν εὐσέβειαν ὑποτίθεσθαι· ὃς λαμπρῶς χρησάμενος τῇ φωνῇ ὥδε πη διδάσκει λέγων· Πιστεῦσαι γὰρ δεῖ τὸν προσερχόμενον Θεῷ, ὅτι ἐστίν· οὐ τὸ πῶς ἐστίν, ἀλλ' ὅτι ἐστίν, καὶ τοῖς ἐκζητοῦσιν αὐτὸν μυσθαποδότης γίνεσθαι. Ὅποτε δ' οἶδα σέβω. Οὐκ ἔμαθον οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖν· πιστεύειν ἔμαθον, ἀδελφοί· πιστεύειν, οὐ πολυπραγμονεῖν. Ἀνάγνωθι σου τὴν ὁμολογίαν, αἰρετικῶς, τὴν ἐν τῷ κρυπτῷ καὶ φοβερῷ μυστηρίῳ συμφωνηθεῖσαν. Ὅτε προσήλθες βαπτισθῆναι, τί εἶπες; ζητῶν, πολυπραγμονεῖαν ἐρευνῶν, ἢ πιστεύων; Ἀλλως ἤλθες, καὶ μετὰ ἄλλων συνθηκῶν κατηξιώθης τῆς χάριτος ἐκείνης. Εἰ γε κατηξίωσαι τοιαῦτα φρονῶν, καὶ παρεσπώνθησας τὰς συνθήκας, καὶ ἐπὶ μὲν τῶν φοβερῶν καὶ φρικτῶν μυστηρίων τὴν πίστιν προσήγαγες, ἐξω δὲ τῶν μυστηρίων γενόμενος, περιγράφεις τὴν πίστιν, καὶ προσφέρεις ζήτησιν.

γ'. Ἀλλ' ὅρα τί φησιν ὁ ἐχθρὸς τῆς ἀληθείας. Μὴ γὰρ ἀργῶς ἡμῖν ὁ Θεὸς δέδωκε λογισμούς; μὴ γὰρ ἀπλῶς εἰληφάμεν τοῦ νοῦ τὸ κριτήριον; Δεῖ καὶ λογισμοῖς ἐρευνᾶν τὴν πίστιν, καὶ μὴ ἀνεξέταστον εἶναι τὴν εὐσέβειαν. Καλῶς. Ἀλλὰ τῆς ἐξετάσεως ὅρον

εἶναι [δεῖ] τὰ θεῖα λόγια, καὶ τοὺς παρ' αὐτοῦ ἡμῖν δοθέντας τῆς εὐσεβείας κανόνας. Σὺ δὲ τοὺς κανόνας ὑπερβαίνων, οὐ στοιχεῖς ταῖς θεοπνεύστοις Γραφαῖς, ἀλλὰ πολυπραγμονεῖς τὰ θεῖα, καὶ βιάζεις τὴν ἀλήθειαν, καὶ πανταχοῦ σπεύδεις καὶ λογισμῶν ἀνωμαλίᾳ μᾶλλον ἀκολουθεῖσαι, ἢ πίστει δουλεύσαι, ὥσπερ τῶν ἄλλων κατελιγφῶς τὴν πείραν, ἢ τῶν ἄλλων ἐν πείρᾳ γενόμενος τῶν ὀρωμένων. Ἀπάγγελόν μοι, λογισμῶν ἀκολουθίᾳ χρησάμενος, πῶς ἐστῆκεν ὁ οὐρανός, εἰς τοσοῦτον ὕψος κοιλαινόμενος ἀπειρον, καὶ μηδὲν ἐν τοσαύτῃ περιγραφῇ τὸ ὑπερεῖδον ἔχων, πῶς ἐστῆκεν, τίνι βαστάζεται, τίνες αἱ κρηπίδες ἐφ' ὧν ἐστήρικται; πῶς ἐν τοσοῦτῳ χρόνῳ οὐ λύεται τὸ κάλλος, οὐκ ἀφανίζεται ἡ ἁρμονία; Δεῖξον τοὺς βαστάζοντας κίονας, [422] δεῖξον τὴν ὑποδόθραν τὴν τοσοῦτοις ὀγκοῖς ὑποκαίμενην. Τί δὲ ἐρῶ περὶ οὐρανοῦ, καὶ οὐ περὶ γῆς ἦν πατῶ; Πρῶτον ἐρμήνευσόν μοι τῆς γῆς τὴν κατάστασιν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐπὶ ὕδατων τεθεμελιώται, τοῦτο καὶ γὰρ παρέλαβον, καὶ αὐτὸς ὁμολογεῖς. Πῶς δὲ ἐπὶ τῶν ὑδάτων ἐστήρικται, ἐρμήνευσον. Μὴ ἀπλῶς ἀκολουθήσῃς τῷ λόγῳ, ἀλλὰ λογισμὸν ἀπόδος τῶν ζητουμένων· πῶς ὅρη τοσαῦτα καὶ τηλικαῦτα, καὶ βουνοὶ καὶ πεδιάδες ἐπὶ ὑδάτων φέρονται; Εἰπέ πῶς ἡ θάλασσα ἀφώρισται· εἰπέ πῶς ἡ τοσοῦτοις μαινομένη κύμασι καὶ εἰς ὕψος ἀπειρον κορυφουμένη, ἐπειδὴν πλησιάζῃ τῇ ψάμμῳ, λύεται, αἰδεῖται τὸν ὅρον τοῦ νομοθέτου. Ἐρμήνευσον, ἀδελφὲ, πῶς μίς γῆς οὐσης, μίς μητρὸς, διάφορα τὰ βλαστήματα, πόθεν αἱ πικραὶ ῥίζαι, πόθεν αἱ γλυκαῖαι, πόθεν τῶν καρπῶν αἱ διαφοραί. Μία γῆ βλαστάνουσα, εἰς ὁμοῖος ὁ τρέφων, πόθεν ἡ διαφορά; Ἐρμήνευσον πόθεν προέσαν αἱ πηγαί, καὶ ἐκ ποίων ἀδύσσων, πῶς ταῦτα δυνατόν καταλαβεῖν. Ἀλλ' ὅταν περὶ ταῦτα ἀπορήσωμεν, ἔχομεν μίαν ἀληθῆ καὶ εὐσεβῆ τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν. Καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐμελώδησεν ὥδε πη λέγων· Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως οὐκ ἐστὶ καταλαβεῖν, καὶ Θεὸν ἄνευ πίστεως εὐρεῖν δυνατόν; Τὰ ἔργα ἄνευ πίστεως, καὶ ὁ Υἱὸς ἐν ἀποδείξει; Ὅτι εὐθὺς ὁ λόγος τοῦ Κυρίου, καὶ πάντα τὰ ἔργα αὐτοῦ ἐν πίστει. Ἀλλὰ γὰρ τοὺς ἐχθροὺς τῆς ἀληθείας ἀφέντες ἡμεῖς, ἐπὶ τὴν ὑγιῆ καὶ ασφαλῆ τῆς πίστεως (sic) ἐπανέλθωμεν, καὶ δεῖξωμεν τὸν κανόνα τῆς εὐσεβείας, δι' αὐτῆς τῆς ἀληθείας ἐκλάμποντα. Οὐδεὶς Μωυσέως ἐν τοῖς ἀρχαίοις ἀξιοπιστότερος, οὐδεὶς Παύλου ἐν τοῖς νέοις σοφώτερος. Ἐρευνήσον τὴν παλαιὰν κατάστασιν, καὶ Μωυσέως οὐδένα μερίζονα εὐρήσεις· Ἐγγὼν γὰρ σε, καὶ εὖρες χάριν παρὰ πάντας. Οὐδεὶς Παύλου ἐν τῇ Νέᾳ τελειότερος· Σκεῦος γὰρ ἐστὶν ἐκλογῆς, καὶ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστόν. Μὴ ὑπερβῇς τοὺς τοῦ Μωυσέως ὄρους καὶ τοῦ Παύλου. Τί εὔρε Μωυσῆς, κατέληψιν οὐσίας, ἢ δόξαν Θεοῦ; Μωυσῆς, ἀδελφοί, ἦλθεν εἰς ἐπιθυμίαν Θεοῦ, ὡς ἀνθρώπος φιλόθεος, καὶ ἠγνόησε μὲν, ὅτι ἀδύνατον ἐπεθύμει· ὁμῶς δὲ δι' ὧν ἤτησεν τὸν Θεόν, ἔδειξεν. Τί γὰρ φησι; Δέομαι, Κύριε, εἰ εὐρηκα χάριν ἐνώπιόν σου, γνωστῶς ἴδω σε, ἐμφανισόν μοι σαυτόν.

* Forte πολυπραγμονῶν, ἐρευνῶν. COTELER.

Ἀδελφός ἦν οὗτος τοῦ Φιλίππου τοῦ λέγοντος· *Δεῖξον ἡμῖν τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν*. Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι *Εὗρες χάριν ἐνώπιόν μου, ἐμφάνισόν μοι σεαυτὸν, ὥπως γνωστῶς ἴδω σε*. Εἶδε μὲν γὰρ αὐτὸν καὶ ἐπὶ τῆς βάτου, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ τοῦ ὕδρου Σινᾶ, εἶδεν αὐτὸν καὶ ἐκ διαφόρων ἐπιφανέντα τόπων, καὶ διαφόρως τὴν ἐπιφάνειαν αὐτοῦ ἐνδείξάμενον· ἀλλ' ὁ μακάριος ἐκεῖνος Μωϋσῆς αὐτὸν ἰδεῖν ἐπόθει τῆς φύσεως τὸν χαρακτήρα· ἄνθρωπος ὢν, ἀνθρώπινα περὶ τῆς ὑπερκοσμίου δυνάμεως ἐφαντάζετο. Ὁ δὲ Θεὸς τὸν μὲν [423] πόθον τοῦ πιστοῦ θεράποντος ἐδέξατο· πείθει τὴν ἀνθρωπίνην βρεξίν τῶν ἀδυνάτων ἐπιθυμοῦσαν. Τί γὰρ φησι πρὸς αὐτόν; *Οὐδεὶς δύσεται τὸ πρόσωπόν μου, καὶ ζήσεται*. Οὐ χωρεῖ ποθοῦμενον ἢ τῶν ποθούντων δυνάμεις, οὐ φέρεται θνητὴ φύσις τὴν ἀθάνατον φύσιν. Τί οὖν, ὦ Δέσποτα, καταλιμπάνεις τὸν πόθον ἀπαράμυθτον, καὶ οὐδὲ σκιὰν παρέχεις τῆς ἐπιθυμίας τῷ φανταζομένῳ τοσοῦτον πόθον; *"Ὅθεν φησί· Τίθημι σε εἰς τὴν πέτραν, καὶ σκεπάζω τῇ χειρὶ μου· καὶ ἐν τῷ παρέρχεσθαι τὴν δόξαν μου δὴν τὰ ὀπίσθια, τὰ δὲ ἐμπρόσθια οὐκ δὴν*. *Ἐν τῷ παρέρχεσθαι, οὐκ εἶπαν, Ἐμὲ, ἀλλὰ, Τὴν δόξαν μου*. οὐ γὰρ ἔστιν, ὑπερβάνα τὴν δόξαν, οὐσίαν εὐρεῖν. Μωϋσῆς οὐδὲν εὔρε πλεόν δόξης, καὶ ταύτην οὐκ εἶδεν εἰς ὁλόκληρον, ἀλλὰ τὰ νῦτα· οὐκ ἐπειδὴ νῦτοις καὶ στήθεσι διαγράφεται ἡ θεία φύσις· ἀπλὴ γάρ ἐστι καὶ ἀσύνθετος· ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ Θεὸς ἑαυτὸν οὕτω γνωρίζει, οὐ κατὰ τὴν αὐτῷ πρέπουσαν ἀξίαν, ἀλλὰ κατὰ τὴν δύναμιν τῶν μελλόντων ἀπολαύειν τῆς βίφως. Μωϋσῆς δόξαν ἔφθασε, καὶ τὴν δόξαν οὐκ ὑπερέβη. Καὶ σὺ, αἰρετικῆ, τὴν δόξαν ὑπερβάς, οὐσίαν Θεοῦ πολυπραγμονεῖς; *"Ἐλθωμεν καὶ ἐπὶ τὸν μακάριον Παῦλον*. Παῦλος ἐν τῇ Νέᾳ Καταστάσει, ἐγκύψας μερικαῖς τισιν οἰκονομίαις τοῦ Θεοῦ, καὶ ὥσπερ ἰλιγγιάσας τὰ βάθη τῆς ἐννοίας, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ ἐκπλήξεως γέμουσαν ἀνεδόθη φωνήν, ὧδέ πη λέγων· *"Ὁ βάθος πλοῦτου σοφίας καὶ γνώσεως Θεοῦ! ὡς ἀνεξερευνήτα τὰ κρίματα αὐτοῦ, καὶ ἀνεξιχνίαστοι αἱ ὁδοὶ αὐτοῦ! Τίς γὰρ ἔγνω τὸν Κύριον; ἢ εἰς σύμβουλος αὐτοῦ ἐγένετο; ἢ εἰς προέδωκεν αὐτῷ, καὶ ἀνταποδοθήσεται αὐτῷ; Καὶ τὸ τέλος τοῦ λόγου· "Οτι ἐξ αὐτοῦ καὶ δι' αὐτοῦ καὶ εἰς αὐτὸν τὰ πάντα· αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας*. Ὅρῃς ὅτι εἰς τὴν δόξαν ἐλθὼν τοῦ Θεοῦ, τὸν ὄρον οὐκ ὑπερέβη; Καὶ τί περὶ ἀνθρώπων λέγω; Ἀνάθηται πρὸς τὰ ὑπερκόσμια τῇ ἐννοίᾳ· ἐρώτησον τοὺς οὐρανοὺς καὶ εἰπέ· Τί μοι περὶ Θεοῦ ἀναγγέλλειν δύνασθε; οὐρανοί, διηγῆσασθέ μοι ποταπὸς ὁ Θεός· ἀπαγγεῖλατέ μοι τί ἐστὶν οὐσίᾳ ὁ Θεός. Ἄλλ' οὐκ ἀποκρίνονται οἱ οὐρανοί, περὶ τῶν ἀδυνάτων ἐρωτῶμενοι. Ἄλλὰ καὶ ταῦτα τολμηρῶς ἐπερωτήσης, ἀποκριθήσεται διὰ τοῦ θαυμασίου Ἱερεμίου τὸ θεῖον ἐκεῖνο λόγιον· *"Ἐφριξεν οὐρανὸς ἐπὶ τοῦτο*. Φρίττει γὰρ

οὐρανὸς ἀληθῶς, ὅταν ἴδῃ τὴν θείαν πλῆμπεραγμοναμένην φύσιν. Ἀντικρούσει δὲ καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ, τὴν ἄμετρον πολυπραγμοσύνην κολάζων, καὶ ἔρει, *Οὐκ ἤκουσας, ὅτι Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται φύσιν Θεοῦ, ἀλλὰ, Δόξαν Θεοῦ*. Οὐκ αὐτός σοι διὰ τῆς ἀγίας κιθάρας ἀνεδόθησεν, ὅτι *Οἱ οὐρανοὶ διηγούνται δόξαν Θεοῦ, οὐ φύσιν Θεοῦ; Οὐκ οὐσίαν ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ δόξαν Θεοῦ ἀναγγέλλουσιν*. Ἄλλὰ μὴ νομίζῃς τὰς ὑπερκοσμίου δυνάμεις εἰδέναι τι πλεόν. Ἐρώτησον ἀγγέλους, ἐρώτησον λέγω, οὐκ ἐπειδὴ ἐπιτέτραπται [424] σοι προσομιλεῖν ταῖς ἄνω δυνάμεσιν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκ τῆς Γραφῆς ἔχεις τὰ φάρμακα, καὶ τὰ ἐπιστομίζοντά σου τὴν θρασυτητα. Ἐρώτησον τοὺς ἀγγέλους· ἐρώτησον ὅταν ἴδῃς αὐτοὺς ἐπὶ γῆς χορεύοντας ἢ ἀνυμνοῦντας. Εἰπέ αὐτοῖς· Τί καινὸν διδάσκετε; τί ξένον ἀπαγγέλλετε; καὶ εὐθέως ὁ θεὸς χορὸς ἀποκριθήσεται σοι διὰ τῶν θείων Εὐαγγελίων· *Δόξα ἐν ὀφίστοις Θεῷ, καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνῃ, ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία*. Ἦλθον ἐπὶ γῆς ἄγγελοι, καὶ τῆς δόξης τοὺς ὄρους οὐκ ὑπερέβησαν· καὶ αἰρετικοὶ τούτους ὑπερβαίνειν οὐκ ὤκνησαν. Ἄλλὰ μὴ τι αἱ ἀνωτάτω δυνάμεις, αἱ ὑπὲρ τοὺς ἀγγέλους; λέγω δὴ αἱ τῶν ἀρχαγγέλων. Εἶσι δὲ ἐκεῖναι φύσεις διακεκριμέναι. Ἐρώτησον τὰ Χερουδίμ, τὸν βασιλικὸν θρόνον· *"Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουδίμ, ἐμφάνηθι*. Ἐρώτησον τὰ Χερουδίμ ὡς θρόνον σαπφειρίνον, καὶ ἐν τῷ θρόνῳ καθήμενον ὡς ὁμοίωμα Ἰοῦ ἀνθρώπου. Καὶ φωνὴ ἐγένετο τῶν Χερουδίμ, ὡς ὑδάτων πολλῶν βοῶσα· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*.

δ. Ὅρῃς καὶ τῶν Χερουδίμ τὴν εὐλάβειαν; Ἐφθασεν εἰς δόξαν, καὶ οὐκ ὑπερέβη τὸν ὄρον. *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ πῶς; *Ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*. ἵνα δείξῃ σοι, ὅτι καὶ ἐν τοῖς οὐρανόις τόποις αὐλίζεται, καὶ πολὺ ὑψηλοτέραν τῶν οὐρανίων δυνάμεων καὶ ἀρατῶν ὑπέρκειται τὴν ἀξίαν. Οὐ φθέγονται ὡς πλησιάζοντες, ἀλλ' ὡς πόρῳ ἀφεστηκότες τῆς θείας ἀξίας· *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου ἐκ τοῦ τόπου αὐτῆς*. Οὐκ ὅτι τόπον ἔχει· πάντα γὰρ περιγράφει τόπον· ἀλλὰ τόπον Θεοῦ καλεῖ τὴν περὶ αὐτὸν ἀξίαν. Εἶδες τῶν Χερουδίμ καὶ φωνήν; *Εὐλογημένη ἡ δόξα Κυρίου*. Καὶ οὐδὲν πλεόν ἀνήγγειλε. Δεῖ γὰρ σε κύκλῳ παρεστῶτα, εἰδέναι τὰ τοῦ Θεοῦ καταγγέλια. *Τὰ γὰρ Σεραφίμ εἰστήκει κύκλῳ αὐτοῦ*. Τί τοίνυν μαθεῖν ἔστι παρ' ὧν; Μὴ κωλύσῃτε. Ἄλλ' ἔρει καίτινα, ὅτι καὶ ὑπερέχωμεν τὴν ἀξίαν, ἀλλ' ἐπιγινώσκουμεν ἡμῶν τῆς φύσεως τοὺς ὄρους, καὶ οὐκ ὑπερηβώμεν τὰ μέτρα τῆς γνώσεως· οὐ πολυπραγμονούμεν ἡμῶν τὸν κτίσαντα, οὐ περιεργαζόμεθα τὸν τιμήσαντα. Οὐδαμὴν τὴν ἀκατάληπτον φύσιν, ὅτι οὐκ υποβάλλεται ζητήσει, οὐ δουλεύει λογισμῶν ἀκολουθίαις· ὑπερέχει πᾶσαν ὁμοῦ καὶ ἀγγελικὴν κατὰστασιν καὶ ὑπερκόσμιον ἐννοίαν καὶ πᾶσαν ὑπερουράνιον δύναμιν ἡ δόξα τοῦ προσκυνουμένου. Διὰ τοῦτο καὶ

• Cod. ζήτησιν. Cotel. conj. ζητήσων.

in rubo, vidit eum ex monte Sina, vidit eum diversis in locis apparentem, et variis modis præsentiam suam indicantem, at beatus ille Moyses ipsam videre cupiebat naturæ formam. Nam homo cum esset, humana de superna illa virtute imaginabatur. Deus autem desiderium fidelis famuli approbavit, flexitque humanum affectum impossibilia cupientem. Quid enim ait illi? *Nemo videbit faciem meam et vivet* (Exod. 33. 20). Desideratum non capit virtus desiderantium: non fert mortalis oculus immortalem naturam. Quid ergo, Domine? relinquis sine solatio amorem, ac ne umbram quidem præbes desiderii, ei qui tantum amorem animo concepit? Quamobrem ait: *Pono in petra, et protego manum meam: et cum transibit gloria mea, videbis posteriora: anteriora vero non videbis* (Exod. 33. 22. 23). Non dixit, Cum pertransibo, sed, Cum transibit gloria mea. Non enim licet, prætergrediendo gloriam, essentiam reperire. Moyses nihil plus quam gloriam invenit, neque illam totam vidit, sed dorsum: non quod dorso et pectore delineata sit divina natura: simplex enim est et incomposita; sed quia Deus sic se cognoscendum præbet, non secundum sibi congruentem dignitatem, sed secundum facultatem eorum, qui ipsam visuri sunt. Moyses ad gloriam pertigit, et gloriam non supergressus est: at tu, hæretice, gloriam transgressus, substantiam Dei curiose scrutaris? Veniamus et ad beatum Paulum. Paulus in Novo Testamento, cum consideraret particulares quasdam Dei dispensationes, quasi vertigine captus in profundo cogitationis, stupore plenam vocem emisit his verbis: « O altitudo divitiarum sapientiæ et scientiæ Dei, quam incomprehensibilia sunt judicia ejus, et investigabiles viæ ejus! Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? aut quis prior dedit illi, et retribuetur ei » (Rom. 11. 33-36)? Finisque sermonis: « Quoniam ex ipso per ipsum et in ipso sunt omnia; Ipsi gloria in secula. » Viden' eum cum ad gloriam Dei venisset, terminum non excessisse? Ecquid de hominibus dico? Cogitatione ascende ad cælestia; interroga cælos et dic: Quid mihi de Deo narrare poteris? cæli, narra te mihi qualis sit Deus, renuntiate mihi quæ sit essentia Dei. Verum non respondent cæli, de iis quæ eorum facultatem superant interrogati. Sed si hæc audacter quæsieris, respondebit per admirabilem Jeremiam, divinum illud proferens eloquium: *Inhorruit cælum super hoc* (Jer. 2. 12). Inhorrescit enim vere cælum, ubi viderit naturam divinam indagari. Ex opposito canet beatus David, temerariam curiositatem plectens, et dicet: Non audisti illud, *Cæli enarrant*, non naturam Dei, sed *gloriam Dei*. Nonne ipse tibi per sanctam citharam clamavit, *Cæli enarrant gloriam Dei* (Psal. 18. 4). Non naturam Dei, non substantiam declarant, sed gloriam Dei annuntiant. Cæterum ne putes cælestes virtutes quid ultra cognoscere. Interroga angelos, interroga, inquam, non quod tibi concessum sit cum supernis virtutibus congruere, sed quia ex Scriptura remedia habes, quæque audaciam tuam reprimant. Interroga angelos: interroga eos cum videris in

terra choreas agentes, aut hymnos canentes. Dic illis, Quid novi docetis? quid insoliti annuntiat? statimque divinus chorus per sancta evangelia respondit tibi: *Gloria in altissimis Deo, et in terra pax, in hominibus beneplacitum* (Luc. 2. 14). Venerunt in terram angeli, et gloriæ terminos non prætergressi sunt; hæretici vero hos transgredi non dubitaverunt. Sed num forte supernæ virtutes, quæ super angelos sunt? Archangelos dico: sunt autem illæ naturæ distinctæ. Interroga Cherubim, regium solium: *Qui sedes super Cherubim, manifestare* (Psal. 79. 2). Interroga Cherubim, thronum sapphirinum, et in throno sedentem, velut similitudinem Filii hominis (Ezech. 10. 1. et 1. 26. 24). Et vox facta est Cherubinorum, quasi aquarum multarum, clamans: *Benedicta gloria Domini de loco suo* (Ibid. 3. 12).

4. Vides Cherubimorum reverentiam? Pervenerunt ad gloriam, et intra terminum manserunt: *Benedicta gloria Domini*. Quomodo? *De loco suo*: ut ostenderetur tibi, eam in cælestibus locis commorari, et longe altio rem esse dignitate ipsis cælestibus et invisibilibus virtutibus. Non loquuntur quasi prope stantes, sed ut longe a divina dignitate distantes: *Benedicta gloria Domini de loco suo*. Non quod locum habeat; omnem enim circumscrit locum; sed locum Dei vocat eam quæ circa eum est dignitatem. Vidisti Cherubimorum vocem? *Benedicta gloria Domini*. Et nihil amplius annuntiaverunt. Oportet enim te circum adstantem, nosse ea quæ a Deo nuntiantur. Nam *Seraphim stabant in circuitu ejus* (Isai. 6. 2). Quid ergo a vobis discemus? Nolite prohibere. Verum illa quoque dicent: Quamvis dignitate præcellamus, novimus tamen naturæ nostræ fines, nec cognitionis mensuram prætergredimur: non curiosi scrutamur Creatorem nostrum, non exploramus eum qui nos honore affecit. Novimus incomprehensibilem naturam non subijci quæstionibus, nec obnoxiam esse ratiocinationum seriei; superat omnem angelicum statum omnemque vim cælestem gloria ejus qui adoratur. Ideo et nos non transcendimus terminos. Non præterierunt Cherubim (a), sed cum omni reverentia cælestem

(a) Totus ordo orationis postulat *Seraphim*, quamvis in loco Isaiæ, et Cherubinos pro Seraphinis posuerit Philastrius Hæresis ult., ac Paulinus Natali 9, p. 605, ipseque Chrysostomus in illud, *Pater, si possibile est*, etc., et Cherubinos Seraphinis jungat Epiphanius Ancorati cap. 10, 26, cum Severiano Orat. 3 de mundi creatione, et Philastrio Hæresis extrema et penultima, pariterque hymnus Cherubicus appellari soleat, qui Seraphicus est. Sicut vice versa in locum Cherubimorum Exod. et Paralipom. Seraphini substituantur Actio 5 synodi VII, seu in disputatione illic prolata Judæi et Christiani (ubi tamen Cod. Reg. 1026, f. 266, *Cherubim* habet, ut et alter interpretum) et ab Andrea Creteni Oratione 3 in dormitionem Deiparæ: necnon thronus Seraphicus instar Cherubici in eodem Andrea legitur Orat. in ramos palmarum, atque in Theophane Cerameo Hom. 53, ac 60. *Αὐτὸν δὲ θεὸς ἐπὶ τῶν ἑξακτῶν Χερουβιμ καὶ Σεραφίμ*, hoc est, *Dicit Deus Moysi: Fac Cherubim et Seraphim*. Epist. 1 Gregorii II ad Leonem Isaurum. Accedit hoc, quod notavi ad Constit. apost., Cherubim et Seraphim confundi apud Cyrillum Hierosolymitanum Catechesi mystagogica 5, cui nunc addas vellem tum cognominem Alexandrinum lib. 9 et 10 de adoratione in spiritu et veritate, ubi etiam nomini Seraphim dat interpretationem nominis Cherubim, cum rectius interpretetur ad Isaiæ caput 6, et ad Joannis 12, 41, tum narrationes de inventione s. crucis, apud Gretserum c. 1697, 1706, 1707, 1714, tum Anastasium Sinaitam 12 in

Nunc hymnum modulantur : *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus* (*Isai.* 6. 3). Non pudore te afficit Paulus et Moyses, qui gloriam non prætergressi sunt? Pudore te afficiet cælum, gloriam enarrans. Sed nec persuadet tibi cælum? Pudorem inferent angeli. At angelos despicias? Revere Cherubinos. Verum illos etiam audacter prætergrederis? Te Seraphim eo reducant ut sapias. At nec cælestibus nec terrenis documentis morem geris? Extra sacrum chorum mane, sponte exsula a divinis atriis. Non potes enim Deum curiose scrutari, et inter fideles numerari. Ecquid de Deo dico? Nescis formidandum esse Dei naturam audacter scrutari? Imo ne ipsa quidem opera Dei si volueris accuratius rimari, dignum te putabit Deus familiaritate sua, sed longe repellet, ut qui impossibilia aggrediaris. Moyses talis tantusque vir, tot miraculorum patrator, qui mediator Dei et hominum fuit, cui mare divisum est, qui manna de cælis deduxit : hic ubi unum ex Dei jussis ausus est humana ratione metiri, nec divinæ concessit potentia, inexorabilem poenam incurrit. Ut enim pervenit ad petram, dixit ad populum : *Popule dure et incredule, num de petra hac potero vobis dare aquam* (*Num.* 20. 10)? Et quid illi Deus : *Pro eo quod non glorificasti me coram synagoga, non ingredieris in terram, quam juravi* (*Ibid.* v. 12). Hic mihi mentem diligenter adhibe. *Pro eo quod non glorificasti me.* Quid erat glorificare? Dicere, Omnia potest Deus. Peccatum enim est contra Deum rationibus gesta ejus examinare, nec divinæ virtutis permittere, quæ super omnia operatur quæ sua sunt. Defensionem instituit David pro Moyse lapsa, non mente, sed lingua (*Psal.* 105. 33). Nam justorum delicta in lingua sunt, impiorum crimina in mente. Ac sicut impius mente quidem a Deo sejungitur, videturque tamen ratione laborum aliquantum ad eum accedere; nam *Populus hic labiis me honorat, cor autem ejus longe est a me* (*Isai.* 29. 13): sic et pius firmo corde præditus, sæpe lingua labitur. Idco David Moysis defensionem suscipit, propheta prophetam purgat : *Et irritaverunt eum ad aquam contradictionis, et vexatus est Moyses propter eos* (*Psal.* 105. 32); non propter se. Quid autem sibi vult illud, *Propter eos*? Non ex proprio animo incredulitatem exhibuit, sed conturbatus ex contradictione populi, non amplius mentem habuit puram, utpote conturba-

Hexaemeron; tum denique Theodorum Prodromum, in eodem Gretsero c. 2569. Quod autem hoc in loco Chrysostomus Seraphinos ponat supra Cherubinos, Oratione vero tertia de incomprehensibili contra faciat, quam rationem dabinus? Scilicet in re arbitraria et incerta, variationi opinionis locum esse. Porro ex Oratione Nicetæ Paphlagonis in laudem Bartholomæi apostoli, Novissimi Auctarii Combesiani p. 507, 598, ubi ordines angelici gradatim enumerantur, excidisse videntur vitio antiquarii, *virtutes*; et Oratione in Thomam p. 370, *throni*; quemadmodum liquet per consimilem enumerationem Nicetæ Orat. in Petrum et Paulum p. 334, et Orat. in Judam Thaddæum p. 431. Consulere adhuc potes Notas ad Apostolicorum Opera c. 312, insuperque S. Irenæum lib. I, cap. 1, p. 21, et in Epiphano Hær. 41, n. 17, p. 184, C, D. Ac demum a Ista Philastrii cap. postremo, *Nam Cherubim plenitudo scientia dicitur, et virtus ignea peragrans appellatur, me vido; audacter enim induco, et Seraphini virtus ignea flagrans appellatur.* Coteler.

tam. Hæc loquutus sum ab officina iniquitatis prolata. Ubi audisti genitum et ingenitum? ubi audisti novas illas, insanas fastusque plenas dictiones? Circumscripta sunt illa, quæ Spiritus sunt, et inducta vicissim ea quæ sunt diaboli. Si hæc quæris, Paulum quare tibi vindicas doctorem? si hæc curiosè expleras, Petrum te habere quid gloriaris? Fidem nega, et profer quæstionem. Sed a Scriptura, inquit, non recedo, absit. Inimicus et *** (a) discipulus et ratiocinatorum magister? Explica mihi qui ratiocinia sectaris, quomodo Christus januis clausis ingressus sit. Quid opus est alia tractare? Nam sæpe et dicentibus et audientibus detrimento sunt. Non dico tibi, Invisibilem naturam expone : quomodo genuit Pater, quis divinæ generationis modus; dispensationis (b) modum requiro.

5. Dic quomodo januis clausis ingressus sit Servator, quomodo ingressum fuerit corpus (*Joan.* 20. 26). Negat natura corporis *** evangelia. Si fidem sequar, veritas est certissima. Quomodo januis clausis ingressus est? Non erat enim incorporea natura, quæ corpora omnia penetrat; sed erat cum incorporea corpus; idque erat incorporeæ naturæ organum. Hoc quippe corpus humanum Servator habuit. Certe discipuli ad novum miraculum respicientes, existimaverunt spiritum esse, quia illud naturam corporis superabat. *** dubitantibus ait : *Palpate me, et videte, quia spiritus carnem, et ossa non habet, sicut me videtis habere* (*Luc.* 24. 39). Quomodo ingressus est? num asseres instar aeris soluti sunt? an forte corpus extenuatum est, sique permeavit ligni crassitudinem? At neque tu dicere potes, neque ego explanare valeo: nihil horum mihi Scriptura tradidit, rem non curiosè perquiro : ea quæ prædicavit sequor, etiamsi nollem. Ingressum esse credo : quomodo autem non exploro. Ne putes *** clausis januis ingressus est. Non dixit, Rarefacta aut soluta janua ingressus est, sed *Januis clausis*. Quod factum est narravit; quis rei modus fuerit non declaravit. Exiit Petrus e carcere; sed apertæ sunt ei januæ, idque Scriptura significavit his verbis : *Porta ferrea ultro aperta est eis* (*Act.* 12. 10). Non dixit, Ultro suscepit Petrum transeuntem : humanum quippe corpus erat, et ex humana massa. Corpus vero Christi humanum quidem erat, ob cognitionem quam nobiscum habet; divinum autem ob unionem Verbo, et ob admirabilem Virginis partum (c). Quomodo januis clausis ingressus est? quomodo cælis clausis ascendit? O temeritatem talia au-

(a) Hic et tribus in locis sequentibus, qui asteriscis notantur, testificatur Cotelerius desiderari quinque lineas ad singulos.

(b) Per dispensationem (Græc. *oktropeia*) intelligas incarnationem Christi, seu potius totam seriem natalium, operum, et mortis Christi, quæ in redemptionem humani generis cedunt.

(c) Juxta hunc locum corrigi velim Rusticum, quando notat ad Synodum Chalcedonensem : *Melior interpretatio si eo quod Deus Verbum incarnatione et inhumanatus sit et conceptione univertit templum*; ita ut scribatur, *melior interpretatio sit, eo quod Deus Verbum incarnatus et inhumanatus sit, et ex conceptione univertit templum*. Tom. I recentis præclaræque Collectionis Baluzianæ col. 1080. Coteler.

τολμούντων *! ὡς τῆς εὐσεβείας τῶν πάντα πιστευόντων! Ἀλλὰ τί φησιν ὁ ἀντιλέγων; Οὐχ εὐρίσκομεν τὴν πίστιν ἀσφαλῆ πανταχοῦ· εὐραμεν καὶ διολισθαίνουσαν· οὐ δεῖ πιστεύειν ἀνεξετάστως, ἀλλὰ μετὰ ἀκριβοῦς ἐξετάσεως. Πολλὰ δὲ συντρέχουσιν αὐτοῖς τῶν ἔξω. Ἀδελφὰ γὰρ τὰ φρονήματα καὶ τῶν αἰρετικῶν καὶ τῶν Ἑλλήνων· κάκεινα τῶν δαιμόνων εὐρέσεις, καὶ ταῦτα τῶν δαιμόνων διδασκαλῖαι. [427] Λέγουσιν οὖν τινες τῶν ἀντιτιπτόντων τῇ πίστει, ὅτι τὸ ἀλόγιστον αὐτῆς βλαβερὸν· καὶ μὴ ἐξηταζόμενος λογισμὸς συνημμένος ἢ τῇ πίστει, οὐδαμοῦ κέρδος φέρει τῷ πιστεύοντι. Πῶθεν γὰρ, φησὶν, ἐξετάσαι βούλη τῆς πίστεως τὴν φύσιν; θέλεις ἀνωθεν ἐξ αὐτῆς, φησὶ, τῆς δημιουργίας; Ζήτησον οὖν λέγετε πρωτόπλαστον. Εὐρίσχω ἀπὸ πίστεως πεσόντα. Βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὰ ῥήματα, τοῦ πάντα τολμώντος ῥαδίως ἐπιχειρεῖν, οἷα τολμᾷ, οἷα φέγγεται, οἷα προτείνει. Ὑμεῖς λέγετε, φησὶν, ὅτι ὁ ὄψις εἶπεν αὐτῷ· *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγησθε, ἔσσεσθε ὡς θεοὶ γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρόν*. Ἐπίστευσε τῷ ὄψι, πιστεύσας ἀπώλετο. Ἀρχὴ οὖν τῶν κακῶν πίστις. Ταῦτα πρὸς ἡμᾶς· ἐκεῖνοι οἱ τῆς ἀληθείας ἐχθροὶ, οἱ τῆς εὐσεβείας πολέμιοι. Ἀλλ' ἠγνόησαν οἱ ἀσεβεῖς τὸν ἀληθῆ τῆς πίστεως ὄρον, οὐκ οἶδασιν ὃ προτείνουσι. Μὴ γὰρ ἡμεῖς λέγομεν, ὅτι πᾶς ὁ παντὶ πιστεύων, ἐκεῖνος πίστιν ἔχει, καὶ πιστὸς ἀναγορεύεται; οὐχ ὅτι ὁ πιστεύων τῷ τυχόντι, πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων ἀληθινῶς. Μὴ γὰρ ἔδειξας, ὅτι Θεῷ πιστεύσας ἀπώλετο; Διαδόλω πιστεύσας ἔπεσε, Θεῷ ἀπιστήσας ὠλίσθησε. Τί διαστρέφεις τὰ ῥήματα; Ἄκουε ἱερεμίου λέγοντος· *Ἀκούσατέ μου, οἱ μισοῦντες κρίσιν, οἱ πάντα τὰ ὀρθὰ διαστρέφοντες*. Καὶ μὴν ἔχρην εἰπεῖν· Ἀρχὴ τῶν κακῶν ἀπιστία. Εἰ γὰρ ἐπίστευσε Θεῷ λέγοντι, *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγησθε, θανάτῳ ἀποθνεῖσθε*, οὐκ ἂν ὠλίσθησεν, ἀλλ' εἶχεν ἂν τὴν πίστιν, πίστιν ἀσφαλῆ πρὸς σωτηρίαν. Ποτὲ μὴ διάθαλε τὸ ὄνομα τῆς πίστεως. Οὐ γὰρ ὁ παντὶ πιστεύων πιστὸς, ἀλλ' ὁ Θεῷ πιστεύων, οὗτος μόνος καὶ ἔστι καὶ λέγεται. Κατάλειπε ζητήσεις, καὶ ἀσπασαι πίστιν. Πίστις πάντα φωτίζει, πίστις πάντα ἀγιάζει, πίστις Πνεύματος ἁγίου καταξιοῖ. *Στέφανος* γὰρ *πλήρης πίστεως καὶ δυνάμεως*. Εἰ μὴ προέλαμπεν ἡ πίστις, δύναμις οὐκ ἠκολούθει τῷ ἁγίῳ. Ὅπου πίστις, ἐκεῖ καὶ δύναμις· ὅπου ἀπιστία, ἐκεῖ καὶ ἀσθένεια. Ἀρχὴ τῶν αγαθῶν πίστις· πηγὴ τῶν αγαθῶν πίστις. Ἀδύωμεν τὸ ὅπλον τῆς σωτηρίας. Τί λέξεσι δουλεύεις, καὶ τὴν ἀλήθειαν φεύγεις; διατὶ προσφέρεις ἂ μὴ τολμᾷ μήτε τῶν ἀγγέλων φύσις ἐρευνῆσαι; Τί λέγω ἢ τῶν ἀγγέλων φύσις; ἂ μήτε δαίμονες τολμῶσιν. Οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Πέτρῳ; οὐ θέλεις ἀκολουθῆσαι Παύλῳ; οὐ τοῖς ἀγγέλοις; οὐ τοῖς Χε-

ρουδίμ; οὐ τοῖς Σαραφίμ; Γενοῦ καὶ μαθητῆς τῶν δαιμόνων. Εἶδον οἱ δαίμονες τὸν Σωτῆρα, καὶ λέγουσιν αὐτῷ· *Ἐα, τί ἡμῖν καὶ σοί, Υἱὲ τοῦ Θεοῦ*; Οἱ δαίμονες Υἱὸν ὁμολογοῦσι, καὶ σὺ, αἰρετικῆ, βλασφημῆς; δαίμονες ἴσον ποιῶσι, καὶ σὺ τὴν ἀνισότητα κατασκευάζεις; Καὶ τί ποιήσω, φησὶν ὁ αἰρετικὸς, τῷ Κυρίῳ λέγοντι· *Ἴνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*; Μόνον εἶπε, μόνον ἐκήρυξε τὸν ἀληθινὸν Θεὸν τὸν Πατέρα. Στοιχῶ τῇ ἀληθείᾳ, τῇ παρὰ Θεοῦ κατηγγελμένῃ. Τῇ φωνῇ τοῦ μόνου [428] ἀκολουθεῖς, καὶ τῇ λέξει δουλεύεις; Τῇ μοι τοὺς δρους ἐπὶ τῶν ἐξεταζομένων. Λέγει ὁ Θεὸς διὰ τοῦ προφήτου· *Ἐγὼ εἰμι πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα, καὶ ἕτερος πλὴν ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Αἰκαίος καὶ σωτήρ παρεῖ ἐμοῦ οὐκ ἔστι. Καὶ ἐπιστρέψατε πρὸς με, καὶ σωθήσεσθε ἀπὸ ἐσχάτων τῆς γῆς*. Ἐγὼ εἰμι ὁ Θεός, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος. Κατ' ἐμαντοῦ ὁμνῶ. Ἐγὼ πρῶτος, καὶ ἐγὼ μετὰ ταῦτα. Καὶ ἐπήγαγε· καὶ οὐκ ἔστιν ἕτερος πλὴν ἐμοῦ. Βλέπετε πῶς δεικνύει μεμονωμένην φύσιν, μηδὲν ἔχουσαν κοινὸν πρὸς ἑτέραν ἀπεσχοινισμένην φύσιν; Λέγει δὲ ταῦτα ὁ Θεός· *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· ὁ διὰ τοῦ προφήτου λέγων· *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*. Πρόσεχε σὺ εἰς τὸ, *Μόνος*, ἐπειδὴ προφέρεις *τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν*. *Ἐξέτεινα τὸν οὐρανὸν μόνος*· καὶ ἐνταῦθα ὁμοίως τὸ, *Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*· κατ' ἐμᾶυτῷ ὁμνῶ. Πρόσεχε καὶ τῇ αὐθεντίᾳ, καὶ τῇ δυνάμει τοῦ λέγοντος· ὅτι εἶπεν, *Οὐκ ἔστιν ἄλλος*· καὶ τὸ, *Μόνος εἰμι*, καὶ τοῦτο, *Καθ' ἐαυτοῦ ὁμοῖα*· καὶ μνησθε μὴ εἶναι τινα μεζῶνα αὐτοῦ λαλοῦντος. Ὡστε καὶ ὁ Ἀπόστολός φησιν· *Ἐπεὶ κατ' οὐδενὸς εἶχε μεζῶνος ὁμοῖα, καθ' ἐαυτοῦ ὁμοῖα*. Οὐκ ἔχει οὖν μεζῶνα ὁ λέγων· *Κατ' ἐμᾶυτοῦ ὁμνῶ*, εἰ μὴν ἐξελευσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη, οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφίσσονται. Καὶ τί ὁμνῶντες; *Ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ ὃ, καὶ πῦσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται τὸν Θεὸν τὸν ἀληθινόν*. Τίς ὁ ταῦτα λέγων, αἰρετικῆ; ὁ Πατὴρ ἢ ὁ Υἱός; Παρ' ἐμοὶ τῷ πιστῷ, καὶ παντὶ εὐσεβεῖ, τοῦ Πατρὸς ἡ ἀξία, καὶ Υἱοῦ ἡ αὐθεντία. Ἐκεῖνο γὰρ ἔχε παρατετηρημένον, ὅτι πολλὰ τῶν λεγομένων παρ' ἡμῖν ἀγωνιστικῶς κηρύττεται, οὐ δογματικῶς. Ἐμοὶ ἔσθηκεν ἐρῶν μένον τὸ δόγμα τῆς εὐσεβείας, καὶ παντὶ πιστῷ, ὅτι ὅπου μόνος διαλέγεται Πατὴρ, συμπαραέληται καὶ ὁ Υἱὸς καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὅπου Υἱὸς διαλέγεται, Πατὴρ αὐθεντία· ὅπου Πατὴρ αὐθεντεῖ, Υἱοῦ ἐξουσία· ὅπου τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐνεργεῖ, τοῦ Πατρὸς ἡ ἐνέργεια. Οὐ τέμνεται τῆς ἁγίας Τριάδος ἡ ὁδὸς, ἐπειδὴ οὐ τέμνεται τὸ δόγμα τῆς ἀληθείας. Μὴ ὁμολογεῖ μίαν βασιλείαν.

* Sic fere ubique pro τολμώντων.

h In Operibus Athanasii sic legitur hic locus: Κατ' ἐμᾶυτῷ ὁμνῶ, ἢ (vel ἢ) μὴν ἐξελευσεται ἐκ τοῦ στόματός μου δικαιοσύνη· οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραφίσσονται, ὅτι ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ. COTELER.

dentium! o pietatem cuncta credentium! Sed quid ait adversarius? Non invenimus fidem ubique tutam; reperimus eam collapsam: non oportet sine examine credere, sed cum diligenti perquisitione. Multa porro externa iis concurrunt. Sunt enim affinia hæreticorum et gentilium sensa: illa dæmonum inventa, hæc dæmonum doctrina sunt. Dicunt ergo quidam adversariorum fidei, noxium in illa esse id quod rationi non subiciatur: et nisi fidei adjungatur rationis examen, nullum credenti lucrum afferre. Unde enim vis, inquit, naturam fidei examinare? visne, inquit, a principio, ab ipsa mundi creatione? Inquiri de eo, quem vocatis protoplastum. Invenio illum a fide cecidisse. Considera maligni dæmonis verba, qui omnia facile audet aggredi, qualia audeat, quænam loquatur, quænam obtendat. Vos dicitis, inquit, serpentem illi dixisse¹: *Quocumque die comederitis*, inquit, *eritis sicut dii scientes bonum et malum* (Gen. 3. 5). Credidit serpenti, quod credidisset periit. Principium ergo malorum est fides. Hæc ad nos illi veritatis inimici, pie religionis hostes. Sed ignorant impij veram fidei definitionem, nesciunt quid obijciant. Non enim dicimus, quenilibet qui omnibus credat, fidem habere, ac fidelem prædicari; neque eum qui obvio cuivis credit, esse fidelem; sed eum qui vere Deo credit. Num ostendisti Adamum quod Deo credidisset periisse? Quod diabolo crediderit, lapsus est; quod Deo non crediderit, cecidit. Cur dicta pervertis? Audi Jeremiam dicentem: *Audite me, qui odio habetis iudicium, qui omnia recta pervertitis* (Imo Mich. 3. 9). Atqui dicere oportuit, Principium malorum incredulitas. Nam si credidisset Deo dicenti, *Quocumque die comederitis, morte moriemini* (Gen. 2. 17), non lapsus fuisset, sed habuisset fidem, fidem, inquam, tutam ad salutem. Noli umquam fidei nomen calumniari. Non enim ille qui cuilibet credit, fidelis est; sed qui Deo credit, is fidelis est et dicitur. Abstine a questionibus, et amplectere fidem. Fides omnia illuminat, fides omnia sanctificat, fides Spiritu sancto dignatur. Nam *Stephanus plenus gratia et fortitudine* (Act. 6. 8). Nisi præluxisset fides, fortitudo in sancto viro non sequuta fuisset. Ubi fides, illic et virtus seu fortitudo; ubi incredulitas, illic infirmitas. Principium bonorum, fides; fons bonorum, fides. Sumamus arma salutis. Cur dictionibus servis, et veritatem fugis? cur profers ea, quæ ne angelorum quidem natura investigare audeat? Quid dico angelorum natura? Quæ ne dæmones quidem audent. Non vis sequi Petrum? non vis sequi Paulum? non angelos? non Cherubim? non Seraphim? Esto saltem dæmonum discipulus. Viderunt dæmones Servatorem, et aiebant illi: *Sine, quid nobis et tibi, Fili Dei* (Matth. 8. 29)? Dæmones Filium confitentur, et tu, hæretice, blasphemias? dæ-

mones æqualem faciunt, et tu inæqualitatem adruis. Ecquid faciam, ait hæreticus, cum Dominus dicat: *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 17. 3)? Solum dixit, solum prædicavit verum Deum Patrem. Veritatem sector per Deum annuntiatam. Vocem solius sectaris, et literæ servis? Serva terminos in rerum disquisitione. Dicit Deus per prophetam: *Ego sum primus, et ego postea, et alius præter me non est. Justus et salvator præter me non est. Et convertimini ad me, et salvi eritis ab extremis terræ. Ego sum Deus et non est alius. Per memetipsum juro. Ego primus, et ego post hæc*: atque intulit, *Et non est alius præter me* (Isai. 44. 6. et 45. 21. 22. 23). Videte quomodo ostendat solitariam naturam, quæ nihil commune habeat cum alia natura separata. Hæc porro Deus ait: *Ego sum, et non est alius*; qui per prophetam ait: *Extendi cælum solus* (Isai. 44. 24). Attende tu voci Solus, quandoquidem profers *Solum verum Deum. Extendi cælum solus*. Similiter quoque hic, *Ego sum et non est alius: per memetipsum juro*. Animum adhibe pariter auctoritati et potentie loquentis, quod dixerit, *Non est alius*; et, *Solus sum*, et hoc, *Per memetipsum juravi*; significatque neminem se loquente majorem esse. Unde ait etiam Apostolus: *Quoniam neminem habuit, per quem juraret, majorem, juravit per semetipsum* (Hebr. 6. 13). Non habet ergo majorem qui dicit: *Per memetipsum juro, si quidem egredietur de ore meo justitia, sermones mei non avertentur* (Isai. 45. 23). Et quid juras? *Quia mihi curvabitur omne genu (a), et omnis lingua confitebitur Deum verum* (Isai. 45. 24). Quis hæc dicit, hæretico? Pater an Filius? Apud me fidelem, cunctosque pios, Patris est dignitas, et Filii auctoritas. Hoc enim observes velim, multa eorum quæ dicimus, pugnantium, non docentium more prædicari. Mihi firmum stat dogma pietatis, et cuilibet fideli, nempo ubi solus loquitur Pater, ibi comprehendit etiam Filium et Spiritum sanctum. Ubi Filius loquitur, ibi Patris adest auctoritas; ubi Pater auctoritatem exercet, ibi Filii est potestas; ubi Spiritus sanctus operatur, Patris operatio est. Non scinditur sanctæ Trinitatis gloria (b),

(a) Illum textum hoc pacto citatum invenies in Operibus Athanasii, Dialogo 3 de Trinitate, T. 2, p. 315; seu Maximi T. 2, p. 439: *Per memetipsum juro, amen egredietur de ore meo justitia; non exiliu fraudabimur sermones mei, quia mihi curvabitur omne genu*. Coteler.

(b) Non ita pridem edita fuerunt cura et studio Stephani Baluzii, hominis ad editionum labores nati, lib. 4 Miscellaneorum, duo Theodoretii fragmenta ad Trinitatem pertinentia. Ea gesit animus cursim hic meliora facere. Unde conjecturas solummodo proponam, conferendas vero et examinandas diligentibus relinquam. Lego igitur initio prioris fragmenti: *Salus autem est scientia existentis; existentis vero scientia, est Dei; Deus autem est Trinitas*. sub initium autem posterioris: *Ut autem clare intelligatur, exemplo quodam lenni (vel lene) istius patefaciamus sensum. At enim Trinitatem personarum subsistentium esse Nomen Petrus, in baptismale vero Andreas, et in militia Thomas*. Et p. 3, lin. 1, in marg. Deuter. 6, 4. Post per titulum, *adversus Arrium imptum*, atque a linea: *Sed necessarium quidem est, ut tres subsistentias confitendo, malum sectam Arrii fugiamus. Contrariam enim Sabellio judicanti pergens viam, et fugiens monarchiam, in multorum deorum paganicam inruat opinionem subsistentias sanctæ Trinitatis in unam deitatis substantiam non intendens, sed naturas et substantias extraneas subiectis alternitris, Deum*

¹ Post hæc verba, illi dixisse, sequentia leguntur apud Lupum, De tribus questionibus, sub initium: *Adfecto eo, scire Deum (nihil malo), quod si cecidissent unde prohibiti essent, mox aperirentur oculi eorum, similesque diis existerent. Scilicet ut numerositate deorum saltem eorum fidem corrumpere, si ad inobedientiam tentati gulæ vitio non cessarent*. Coteler.

quia non scinditur doctrinae veritas. Ne consteatis unum regnum.

6. Hæc a me dicta sunt, quia hostem exerceo, ne forte quidam sycophantæ dicant : Vide quomodo dixerit, omnia esse Filii, et Filium loqui, et ostendit quidem alienam esse prophetiam Patris, propriam vero Filii. Stat mihi inconcussa Filii meta. Certamen est hæc exercitatio. Ille ostendo Filium loquentem, et cum tibi persuasero, mihi etiam persuasero, Patrem loqui, Filium prædicare, Spiritum sanctum oracula fundere, « Ego primum, ego et post hæc, et præter me Deus non est. Per memetipsum juro. » Quis est qui dicit, « Ego sum et non est alius? » et, « De ore meo egredietur justitia; » et, « Sermones mei non avertentur : quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum? » Quomodo ponis dictum? in quem assumis nomen? Sed tu ne dicas ea quæ ignoras; neque ego quod non novi effero. Sequamur magistrum spirituales, qui nos deducere valeat ad pietatem. Ne igitur ex me audias, sed audi mecum. Ego ecclesiasticorum dogmatum Paulum novi doctorem. Cum Paulum dico, Christum prædico; ipse enim erat qui in Paulo loquebatur, secundum illud dictum : « An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christi? » (2. Cor. 13. 3) Ille igitur præmissam Isaïæ prophetiam : « Ego sum et non est alius; » et, « Per memetipsum juro, quia mihi curvabit se omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum, » Paulus de Christo accipit. Et ubi hanc invenis demonstrationem? Ad Romanos scribens ait : « Tu autem quid judicas fratrem tuum? aut tu quare spernis fratrem tuum? cur invicem judicatis? Omnes enim stabimus ante tribunal Christi. Scriptum est enim : Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, et omnis lingua confitebitur Deum verum » (Rom. 14. 10. 13. 14). Ille est qui ait, « Ego sum, et non est alius; per memetipsum juro, quia mihi curvabitur omne genu. » Si ergo Paulus prophetiam Christo refert : qui autem apud prophetam loquitur est Christus;

magnum definiens et parvum et minimum; et infra, allegavit; p. vero 5 : Ait enim cantiloquus (Ps. 38, 7). Etiam in imagine ambulat homo, non ut consistat usque in hoc, sed jaculatur mente a sensibilibus ad intelligibilia. P. 6 : Christianismus autem vere est scientia inenarrabilis sanctæ Trinitatis : per hanc sanctam scientiam ab ignorantia liberatur homo, gratia filius Dei vocatur : et multis interjectis, de hominæ : Non alienus autem a Dei cognitione est, licet ex non existentibus, donante Creatore. Intellectus autem, et iste secundum interiorem hominem non extra rationem agentibus : namque est intellectus rationis. Sed neque extra Spiritum : est enim intellectus intelligens, et ratio ratiocinatrix, et Spiritus palam faciens, et contemplator; et unum substantia, tria proprietatibus. Mens enim seu intellectus, Pater Verbi, habet enim Verbum, etc. Vide Theodoretum Quæst. 20 in Genesim. At p. 7 : Quia vere Pater est Verbum. Ibi enim vere est unitas Trinitatis, et Trinitas vere est unitas. Propterea enim Pater existens subsistentia, etc., et post multa, selectissimam scientiæ profunditatem; p. denique ultima, Secundum quid unum tria, et secundum quid tria unum; secundum quod immutabiliter habet ut semetipsum Trinitas una natura existens, propter hoc unum; Trinitas porro secundum quod non una persona, sed tres. Trinitas vere est unitas, etc. Invenitur, etc. Sap. 1, 2. Atque brevem hanc digressionem aniori erga Theodoretum meo postulo condonari; cujus ergo culpam deprecari mæo, si culpa est, quam culpa vacare. Ceter.

dicat vero Christus, *Ego sum solus, et non est alius* : ergo Patrem ejicit divinitate? Atqui non ejicit; revera namque non ejicit; individua enim est gloria. Ergo clare demonstratum est, quemadmodum Filius cum dicit, *Ego sum solus*, non ejicit Patrem; ita neque cum de Patre dicit, *Ut cognoscant te solum verum Deum*, seipsum sejungere a veritate. Neque hoc solum salubriter docetur; sed etiam Christum esse verum Deum ex ipso testimonio inferitur. Subjungit enim, *Et omnis lingua confitebitur Deum verum*. Proinde qui dicit, *Ego solus, et ego verus*, Filius est. Cur ergo contendit de verbis, ubi consentit veritas? Cur itaque dixerit, *Te solum verum Deum*, edisce, et ne certa. Servator præceptor est mundi, corrector orbis, qui lapsa erigit, errantia reducit et inveterata renovat. Quia noverat sermonem suum processurum, et per totum orbem propagandum ad corrigendum gentilitium errorem, et ad coarguendam Judaicam incredulitatem, utrinque acuto usus est sermone; ut dum dicit, *Verum et solum Deum*, plures falsosque deos traduceret, cumque subdit, *Et quem misisti Christum*, illos qui incarnationem negaverant confutaret. Prædicat solum verum Deum; non separando se, sed instrumenta erroris destruendo. Atque ut discas, frater, ipsum esse et verum Deum, et veri Dei Filium, Joannes evangelista in quo hæc scripta sunt : nam in Evangelio secundum Joannem habetur : *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 17. 3); idem ille præco, qui hæc prædicavit, in Epistola sua scribit : prima autem Epistola inter ea quæ in Ecclesia recipiuntur, non inter apocrypha recensetur (a) : nam secundam et tertiam patres extra canonem ponunt. Primam vero Epistolam Joannis esse, omnes consentiunt. Quid igitur ille sanctus per epistolam de Deo loquens prædicet animadvertere necesse est. « Scimus, » inquit, « quoniam Filius Dei venit, et dedit nobis sensum, ut cognoscamus illum qui verus est, et simus in vero, in Filio ejus Jesu Christo. Hic est verus Deus, et vita æterna » (1. Joan. 5. 20). Iste, fratres, et illa dixit, et hæc prædicavit. Adhuc, si placet, de voce *Solus* philosophemur et disputemus. Adversus infidelem multæ sagittæ mittantur, non ut corpora vulnerent, sed ut sententias corrigant. Emittantur verba ad fideles, sagittæ vero ad infideles. Nam *Sagittæ potentis acutæ, populi sub te cadent* (b), in corde inimicorum (Psal. 44. 6). Ait ergo beatus Jeremias, sive potius Baruch, qui discipulus illius fuit, sicut Elisæus Eliæ : « Qui præparavit terram in æternum tempus, replevit eam jumentis et quadrupedibus : emisit lumen, et vadit; vocavit illud, et obedivit illi in tremore. Stellæ autem fulserunt in custodiis suis, et lætati sunt; vocavit ipsas stellas, » inquit, « et dixerunt, Adsumus : et fulserunt in lætitia ei qui fecit illas »

(a) Vide supra in Monito.

(b) In mendo est locus Cyrilli Alexandrini Comment. ad Zachariam n. 60, in exquisitione hujus textus : *Sagittæ ejus, Mystajoi, eos qui errant veram Dei naturam ignorantes, percutiunt, illis non mortem afferentes sed charitatem quæ est in Christo, ut sub ipso feriantur. Quinimo, cadant, sicut et cæco patet. Ceter.*

ς'. Ἐπειδὴ τὸν ἐχθρὸν γυμνάζω, ταῦτά μοι εἰρη-
ται, ἵνα μὴδὲ τινες τῶν διαβάλλειν φιλοῦντων εἰπω-
σιν· Ὅρα πῶς εἶπεν, ὅτι πάντα τοῦ Υἱοῦ ἐστὶ, καί, Ὁ
Υἱὸς φθέγγεται, καὶ ἀπέδειξεν μὲν ἀλλοτρίαν τὴν προ-
φητείαν τοῦ Πατρὸς. [420] Ἰδὲν δὲ τοῦ Υἱοῦ. Ἐσθηκέ
μοι ἀτάλευτος ὁ ὅρος τῆς πίστεως. Ἀγὼν ἐστὶ τὸ
γυμναζόμενον. Δείκνυμι ἐνταῦθα τὸν Υἱὸν φθεγγόμε-
νον, καὶ ὅταν σε πείσω, τότε ἐμαυτὸν πείθω, Πατέρα
λαλοῦντα, Υἱὸν κηρύττοντα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον θε-
σπίζον. Ἐγὼ πρῶτον, ἐγὼ καὶ μετὰ ταῦτα, καὶ
πλὴν ἐμοῦ θεὸς οὐκ ἐστίν. Κατ' ἐμοῦ ὁμνῶ.
Τίς ἐστὶν ὁ λέγων, ὅτι Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶν
ἄλλος; καὶ δει· Ἐκ στόματός μου ἐξελεύσεται
δικαιοσύνη; καί, Οἱ λόγοι μου οὐκ ἀποστραθή-
σονται· οἱ ἐμοὶ κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα
γλῶσσα ἐξομολογήσεται θεὸν τὸν ἀληθινόν; Πῶς
τίθης τὸ ῥῆμα; εἰς τίνα ἐκλαμβάνεις τὸ ὄνομα; Ἀλλὰ
μῆτε σὺ φράξῃς ἃ μὴ οἶδας, μῆτε ἐγὼ ἐπαγγέλλομαι
ἃ μὴ ἐπίσταμαι. Ἀκολουθήσωμεν διδασκάλῳ πνευ-
ματικῷ, δυνάμει ἡμᾶς στοιχεῖσαι πρὸς εὐσέβειαν.
Μὴ τοίνυν ἄκουε παρ' ἐμοῦ, ἀλλ' ἄκουε μετ' ἐμοῦ.
Ἐγὼ τῶν ἐκκλησιαστικῶν δογμάτων τὸν Παῦλον
οἶδα διδάσκαλον. Ὅταν Παῦλον εἶπω, Χριστὸν κη-
ρύττω· αὐτὸς γὰρ ἦν ὁ ἐν Παύλῳ φθεγγόμενος, κατὰ
τὸ εἰρημένον· Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ
λαλοῦντος Χριστοῦ; Ταύτην τοίνυν τὴν προφητείαν
Ἡσαίου τὴν προειρημένην, τὸ, Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ
ἐστὶν ἄλλος· καί, Κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ, οἱ ἐμοὶ
κάμψαι πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογή-
σεται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν, Παῦλος εἰς Χριστὸν
ἀναλαμβάνει. Καὶ ποῦ ταύτην εὐρίσκεις τὴν ἀπόδει-
ξιν; Ἐπιστέλλων Ῥωμαίους φησί· Σὺ δὲ τί κρίνεις
τὸν ἀδελφόν σου; ἢ καὶ σὺ τί ἐξουθενεῖς τὸν
ἀδελφόν σου; τί ἀλλήλους κρίνετε; Πάντες γὰρ
παραστησόμεθα τῷ βήματι τοῦ Χριστοῦ. Γέ-
νηται γὰρ· Ζῶ ἐγὼ, λέγει Κύριος, ὅτι ἐμοὶ κάμ-
ψει πᾶν γόνυ, καὶ πᾶσα γλῶσσα ἐξομολογήσεται
τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Ἐκεῖνος ὁ λέγων· Ἐγὼ
εἰμι, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· κατ' ἐμαυτοῦ ὁμνῶ,
ὅτι ἐμοὶ κάμψει πᾶν γόνυ. Εἰ τοίνυν ὁ Παῦλος εἰς
Χριστὸν ἀναφέρει τὴν προφητείαν· ὁ δὲ ἐν τῷ προ-
φῆτῃ φθεγγόμενος Χριστὸς ἐστὶ, λέγει δὲ ὁ Χριστός·
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, καὶ οὐκ ἐστὶν ἄλλος· οὐκοῦν ἐκ-
βάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεότητος; Ἀλλ' οὐκ ἐκβάλλει.
ὥσπερ οὖν οὐκ ἐκβάλλει· ἀμέριστος γὰρ ἡ δόξα. Οὐκο-
οῦν ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅτι ὥσπερ ὁ Υἱὸς ὅταν λέγει,
Ἐγὼ εἰμι ὁ μόνος, οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα· οὕτως,
οὐδὲ ὅταν περὶ Πατρὸς λέγει, Ἴνα γινώσκωσί σε
τὸν μόνον ἀληθινόν θεόν, ἑαυτὸν ἀφορίζει τῆς
ἀληθείας. Καὶ οὐ τοῦτο μόνον ἴσται, ἀλλὰ γὰρ καὶ τὸ
εἶναι ἀληθινὸν θεὸν τὸν Χριστόν, ἐξ αὐτῆς τῆς μαρ-
τυρίας προφέρεται· ἐπάγει γὰρ· Καὶ πᾶσα γλῶσσα
ἐξομολογήσεται τὸν θεὸν τὸν ἀληθινόν. Οὐκοῦν ὁ
λέγων, Ἐγὼ ὁ μόνος, καὶ ἐγὼ ἀληθινός, ὁ Υἱὸς ἐστὶ.
Τί τοίνυν διαφέρει περὶ τὰ ῥήματα, συμφωνούσης τῆς
ἀληθείας; Διατί οὖν εἶπε, Σὲ τὸν μόνον ἀληθινόν
θεόν, παιδεύου, καὶ μὴ μάχου. Ὁ Σωτὴρ παιδευτῆς
ἐστὶ τοῦ κόσμου, διορθωτῆς τῆς οἰκουμένης. ὁ τὰ

πεπτωκότα ἐγείρων, ὁ τὰ πεπλανημένα ἐπιστρέ-
φον, καὶ τὰ πεπαλαιωμένα ἀνακαινίζων. Ἐπειδὴ
ῥῥδαι τὸν ἑαυτοῦ λόγον προϊόντα καὶ ισχύσαντα εἰς
πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανόν, εἰς διόρθωσιν τῆς Ἑλληνικῆς
πλάνης, καὶ εἰς ἐλεγχον τῆς Ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας,
δίστομον προφέρει τὸν λόγον· ἵνα δι' ἐμὲ τὸν ἀλη-
θινόν· καὶ μόνον εἰπῇ τὸν θεόν, τοὺς πολλοὺς
καὶ ψευδωνύμους στηλιτεύσῃ· διὰ δὲ τὸ ἐπαγαγεῖν,
Καὶ δὲ ἀπέστειλες Χριστόν, τοὺς ἡρνημένους τὴν εἰ-
κονομίαν ἐλέγξῃ. Κηρύττει μόνον ἀληθινόν [430] θεόν·
οὐχ ἑαυτὸν ἀφορίζων, ἀλλὰ καὶ ὄργανα τῆς πλάνης
ἀφανίζων. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀδελφε, ὅτι αὐτός ἐστι καὶ
ἀληθινὸς θεός, καὶ ἀληθινὸς θεοῦ Υἱός, Ἰωάννης ὁ
Εὐαγγελιστής, ἐν ᾧ ταῦτα γέγραπται (ἐν γὰρ τῷ
Εὐαγγελίῳ τῷ κατὰ Ἰωάννην κεῖται· Ἴνα γινώσκωσί
σε τὸν μόνον ἀληθινόν θεόν), αὐτὸς ἐκεῖνος ὁ κήρυξ,
ὁ ταῦτα κηρύξας, αὐτὸς ἐν τῇ Ἐπιστολῇ τῇ ἑαυτοῦ
γράφων· τῶν δὲ ἐκκλησιαζομένων, οὐ τῶν ἀποκρύφων
μὲν ἢ πρώτη Ἐπιστολῇ· τὴν γὰρ δευτέραν καὶ τρίτην·
οἱ Πατέρες ἀποκαλονίζουσι. Τὴν μὲντοι πρώτην Ἐπι-
στολὴν ἅπαντες εἶναι Ἰωάννου συμφώνως ἀπεφώνησαντο.
Τί οὖν ἐκεῖνος ὁ ἅγιος διὰ τῆς Ἐπιστολῆς κηρύττει
θεολογῶν, προσέχειν ἀναγκαῖον. Οἰδαμεν, φησὶν, ὅτι
ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ ἦκει, καὶ ἔδωκεν ἡμῖν διάνοιαν,
ἵνα γινώσκωμεν τὸν ἀληθινόν· καὶ ἐσμέν ἐν τῷ
ἀληθινῷ, ἐν τῷ Υἱῷ αὐτοῦ Ἰησοῦ Χριστῷ. Οὗτός
ἐστὶν ὁ ἀληθινὸς θεός, καὶ ζωὴ αἰώνιος. Οὗτος,
ἀδελφοί, κάκεινα εἶπε, καὶ ταῦτα ἐκήρυξεν. Ἐπι-
πλεον εἰ δοκεῖ εἰς τὸ, μόνος, φιλοσοφώσωμεν, καὶ
ἀγωνισώμεθα. Πρὸς τὸν ἄπιστον πολλὰ τὰ βέλη πεμ-
πίσθω· βέλη, οὐχ ἵνα τρώσῃ τὰ σώματα, ἀλλ' ἵνα
διορθώσῃ τὰ φρονήματα. Παμπέσθω ῥήματα μὲν
πρὸς τοὺς πιστοὺς, βέλη δὲ πρὸς τοὺς ἀπίστους.
Τὰ βέλη ἢ γὰρ τοῦ δυνατοῦ ἡκονημένα, λαοὶ
ὑποκάτω σου πεσοῦνται, ἐν καρδίᾳ τῶν ἐχθρῶν.
Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος Ἱερεμίας, μᾶλλον δὲ
Βαρούχ ὁ μαθητὴς αὐτοῦ, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τοῦ
Ἠλίου, Ὁ κατασκευάσας τὴν γῆν εἰς τὸν αἰῶνα
χρόνον, ἐπέπλησεν αὐτὴν κτηνῶν τε καὶ τετρα-
πόδων ἀπέστειλε τὸ φῶς, καὶ πορεύεται· ἐκά-
λεσεν αὐτὸν, καὶ ἐπῆκουσεν αὐτῷ τρόμφ. Οἱ δὲ
ἀστέρες ἔλαμψαν ἐν ταῖς φυλακαῖς αὐτῶν, καὶ
εὐφράνθησαν. Ἐκάλεσεν αὐτοὺς τοὺς ἀστέρας,
φησὶ, καὶ εἶπαν, Πάρεσμεν· καὶ ἔλαμψαν ἐν εὐ-
φροσύνῃ τῷ ποιήσαντι αὐτούς. Καὶ τσαῦτα θεο-
λογήτας, φησὶν· Οὗτος ὁ θεὸς ἡμῶν, οὐ λογισθί-
σεται ἕτερος πρὸς αὐτόν. Πρόσεχε ἀκριδῶς, πῶς
ἀποκλείει τῷ ἐτέρῳ. Οὐ λογισθίσεται ἕτερος πρὸς
αὐτόν. Ἐξεῦρε πᾶσαν ὁδὸν ἐπιστήμης, καὶ ἔδω-
κεν αὐτὴν Ἰακώβ τῷ παιδί αὐτοῦ, καὶ Ἰσραὴλ
τῷ ἡγαπημένῳ ὑπ' αὐτοῦ. Μετὰ ταῦτα ἐπὶ τῆς γῆς

* Cotelier. conj. διὰ μὲν τὸ τ. ἀλ.

ῃ Cyrill. Alex., in exquisitione hujus textus: Βδλῃ
αὐτοῦ οἱ μυσταγωγοί· τοὺς δὲ γε πεπλανημένους, καὶ τὸν
φύσει τε καὶ ἀληθῶς θεὸν οὐκ ἐλδόντας, πλήττουσιν. οὐκ εἰς
θάνατον, ἀλλ' εἰς ἀγάπην αὐτοὺς ἀποφρονέας τὴν ἐν Χριστῷ,
ἵνα καὶ ὑποκάτω τύποις αὐτοῦ. Ubi rescribendum esset
πίπτουσαν, vel cæco palat. COTELIER.

ῶσθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστέρα· Οὗτος ὁ Θεὸς ἡμῶν, πρὸς ὃν Οὐ λογισθῆσεται ἕτερος πρὸς αὐτόν, ἐπὶ τῆς γῆς ὥσθη, καὶ τοῖς ἀνθρώποις συναγεστέρα μετὰ ταῦτα. Ὁρᾷς τὴν ἀλήθειαν ἡσφαλισμένην; Ὅρα πῶς οὐ δίδωσι παρῆσθυσιν τῇ πλάνῃ, ἵνα μὴ Ἰουδαίος συκοφαντήσῃ τὴν ἀλήθειαν, καὶ εἴπῃ, ὅτι ὁ Θεὸς ὥσθη τῷ Μωϋσῇ· ὥσθη γὰρ Θεὸς ἐν ἡρεῖ. Παρ' αὐτὸν οὐκ ἔστιν ἄλλος· καὶ οὐκ ἐκβάλλει τὸν Πατέρα τῆς θεϊκῆς ἀξίας. Πατὴρ ἐὰν κληθῇ μόνος, ἐξορίζει τὸν Υἱὸν τῆς ἐν τῷ ἀξιώματι κοινωνίας; Ὅταν λέγῃ ὁ Θεός, αὐτὸν εἶναι καὶ μόνον ἕνα, ὁ Πατήρ, ἢ ὁ Υἱός, οὐ τὴν ἰδίαν ἀρνεῖται τῆς φύσεως οἰκωμένης. [431] Οὐχ ὁ Πατὴρ τὸν Υἱὸν ἐκβάλλει, οὐχ ὁ Υἱὸς ἀθετεῖ τὸν Πατέρα· ἀλλ' ὅταν τὰ τοιαῦτα λέγῃται, πρὸς τὴν πλάνην τὴν τῶν εἰδώλων ὁ λόγος. Τί κατὰ τοῦ Μονογενοῦς βλασφημίαν κατασκευάζεις; Εἰδῶλός σου δίδωσιν ὁ Θεὸς τὴν δόξαν αὐτοῦ, ἢ οὐδὲ τῷ ἐξ αὐτοῦ γεννηθέντι δίδωσι; Καὶ δίδωσιν ὁ Θεός, οὐ κατὰ χάριν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὴν τῆς φύσεως κοινωνίαν. Καὶ πῶς ἡ ἀπόδειξις ὅτι λαμβάνει δόξαν Πατὴρ ὁ Χριστός; Εἶπε γάρ· Ἐτέρω τὴν δόξαν· μου οὐ δώσω.

Ζ'. Ἄκουε πῶς αὐτὸς ὁ Σωτὴρ διαλεγόμενος τοῖς Ἀποστόλοις φησί· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ τοῦ Πατρὸς αὐτοῦ, ἐκεῖνου προεξηκόως, ὅτι· Τὴν δόξαν μου ἑτέρω οὐ δώσω. Ἐρευνήσον τὸ ῥῆμα, καὶ εὐρήσεις τὸ νόημα. Τὴν δόξαν μου, οὐκ εἶπε, τῷ Υἱῷ μου οὐ δώσω, ἀλλ' Ἐτέρω οὐ δώσω. Τὸ δὲ ἑτερόν ἐστι τὸ τῆς οἰκειότητος, ἀλλότριον, καὶ τῆς φύσεως ἀπεχομινόμενον· ὁ δὲ Υἱὸς οὐκ ἔστιν ἕτερος· Ἐγὼ γάρ καὶ ὁ Πατὴρ ἓν ἐσμεν. Ἀποδέδεικται τοίνυν σαφῶς, τὸ, Ἴνα γινώσκωσιν ὅτι τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, οὐκ ἀναιρεῖν τὸ εἶναι τὸν Υἱὸν Θεὸν ἀληθινόν. Μὴ συνεκβάλῃς τὸν λόγον εἰς διαβολὴν, ὥς τοῦ νοήματος μεταῶρου καταλειφθέντος· ὅπερ παρόνθαι τις τῶν ἀδελφῶν περὶ τοῦ ποτηρίου. Ὡς γὰρ λύσιν μὴ λαβόντος τοῦ νοήματος, οὕτως ἐπήγαγον τὰ ἐγκλήματα. Ἐκκρεμῇ γάρ, φησί, καὶ μετέωρον κατέλιπε τὴν ἐξέτασιν. Τί δὲ ἦν, ἀδελφοί, πλέον εἶπεν; τί πρὸς ἀπόδειξιν ἔδει τοῖς προεξηκόμενοις; Πρῶτον μὲν γάρ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· καὶ πρὸς τὸ ὑπὸ τῆς λέξεως ὑποβαλλόμενον (δοκεῖ γὰρ πῶς ἡ λέξις ὅφ' ἐτέραν ἐξουσίαν τάττειν τὸν ἱκετεύοντα) παρεθέμεθα τὴν φωνὴν ἐκείνην τὴν τοῦ Κυρίου, πάσης ὥς ἀληθῶς θεϊκῆς αὐθεντίας γέμουσαν, καὶ τὴν τοῦ λέγοντος ἀξίαν παριστώσαν· Ἐξουσίαν ἔχω θεῖναι τὴν ψυχὴν μου, καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν· καὶ ὅτι τὸ μὲν, Ἐχω, τῆς θεότητος ἴδιον, τὸ δὲ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον* τοῦτο, ἐκ προσώπου τῆς σαρκὸς ἐλέγετο, καὶ οὐκ ἐκ προσώπου τῆς θεότητος· καὶ ἐπὶ τούτων αὐτὴν πάλιν τὴν δεσποτικὴν ἐστήσαμεν μαρτυρίαν ἐπισφραγίζουσαν· διὸ ἔλεγε, *Τὸ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής*· καὶ ἐπεσημνήμεθα, ὅτι δὴ τῶν ἀποκωμάτων ἐστίν, αὐτοῦ τοῦ Κυρίου τῆς σαρκὸς ἐπιγράφοντος, ἡμᾶς; τῇ αὐθεντικῇ τῆς θεότητος ἐπιρρίπτειν τοῦ ῥήματος τὴν εὐτέλειαν. Ἄλλ' ὥστε καὶ τὸν σκοπὸν τοῦ Κυρίου παραστησωμεν, τίνος

ἐνεκεν ἔλεγε, *Παρελθάτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον*· ὥς οὐ φεύγων τοῦ σταυροῦ τὴν οἰκονομίαν παρητεῖτο τὸν θάνατον, ἀλλὰ διὰ τὸ τοὺς ἀπείρους τῇ οἰκονομίᾳ μέλλειν ἐπὶ τῷ σταυρῷ σκανδαλίζεσθαι. ταύτη ἐκχρηται τῇ φωνῇ. Καὶ πάλιν ἠκολούθησε ταύτῃ τῇ ἐννοίᾳ ἡ μαρτυρία. *Προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθῃτε εἰς πειρασμόν*. Ἐτεροὶ δὲ ἐσυκοφάντησαν, ὥς ἡμῶν εἰρηκότων· εἰ ἐνδέχεται ἐτέρω τρόπῳ θανάτου τὴν οἰκονομίαν ἐκπληρῶσαι. Τοῦτο δὲ οὔτε εἰρηται, οὔτε λεγθήσεται. Οὐκ εἶπον, ἐτέρω θανάτῳ· ἀλλ' εἶπον, ἐτέρω τρόπῳ τὴν οἰκονομίαν πληρωθῆναι· τοῦτέστιν, ἐκτὸς θανάτου. Τὸ γὰρ ποτήριον ἡρμήνευσα· τὸ δὲ ἐτέρως, ὥς τὸ ἐκτὸς θανάτου. Καὶ τοῦτο ἐγένετο, οὐχ ὥς ἀληθῶς παριστοιμένου τοῦ Κυρίου τὸν θάνατον ὑπὲρ τοῦ κόσμου, [432] ἀλλὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀσθένειαν πιστουμένου, ὅτι σὰρξ ἦν ἀληθῶς τὸ δεδιούν, τὸ ταραττόμενον. Τὸ γὰρ πνεῦμα πρόθυμον, ἡ δὲ σὰρξ ἀσθενής. Τῇ σαρκὶ τὰ ῥήματα τῆς ἀσθενείας ἐπέγραψεν, οὐ τῆς θεότητος τὴν αὐθεντίαν ἔκρωσε. Τί διαβάλλεις ἃ μὴ λέγω; τί συκοφαντεῖς ἃ μὴ κηρύττω; Ἐτερον τρόπον εἶπον· οὐ θανάτου, ἀλλ' οἰκονομίας. Οὐ γὰρ εἰρηται· Εἰ δυνατόν, ἀμειψθήτω τὸ ποτήριον τοῦτο. Τῆς σαρκὸς ἡ ἀσθένεια, τῆς ἐνανθρωπήσεως τὸ πάθος. Φθέγγεται τὰ τῆς ἀσθενείας ῥήματα, ἵνα δείξῃ ὅτι ταύτην ἐνδέχεται τὴν φύσιν, τὴν δελιώσαν τὸν θάνατον. Ἴνα δὲ μὴ πάλιν τῇ λέξει δουλεύσῃς, ἐκ περιουσίας κάκεινο παρήγαγον, ὅτι ποῖος λόγος, τοὺς μὲν ἀποστόλους γενναίως τὸν θάνατον καταπατεῖν, τὸν δὲ τῶν ἀποστόλων Κύριον δεδιέναι καὶ τρέμεν τὴν τοῦ θανάτου πείραν; Ἐγὼ δὲ καὶ ταῦτα νῦν, ἀδελφοί. Παῦλος οὐ μόνον δεθῆναι, ἀλλὰ καὶ ἀποθανεῖν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ νεανιεύεται, καὶ ὁ Παῦλος Κύριος παραιτεῖται τὸν θάνατον; Καὶ Παύλου μὲν οὐ συνδύπτειται ἡ καρδιά, ἡ δὲ τοῦ Χριστοῦ ψυχὴ ταράττεται; Νῦν γάρ, φησὶν, ἡ ψυχὴ μου τετάραιται. Ταῦτα πάντα ὑπὸ μάρτυσιν ὑμῖν ἐφωξάμην. Ἄλλ' οὐ κίθει σε ταῦτα; ἀλλὰ τὸ, *Εἰ δυνατόν, ἐτι σκανδαλίζε σε*; Ναί, φησί. Συνέλθωμεν, ἀδελφοί, τῷ φιλονεικῶ, φιλονεικῆσωμεν τῇ δυνάμει τῆς ἀληθείας ἐγείραι τοὺς πεσόντας τῇ ἀσθενείᾳ τῆς ἀπιστίας. Εἰ εἶχεν ἐξουσίαν ὁ Χριστός, οὐκ ἂν εἶπε τὸ, *Εἰ δυνατόν, παρελθάτω*. Οὐκοῦν καὶ τὸν Θεὸν αἰτίαςαι, διὰ τοῦ νόμου κεχωρισμένην. Λέγει γὰρ πρὸς τὸν Μωϋσέα, ὅτε ἐλάλει ἐκ τοῦ θροῦ Σινᾶ, διὰ τῆς μεγάλῃς ἐκείνης καὶ φοβερᾶς ἐπιφανείας· ὅτε πᾶς ὁ λαὸς ἔτρεμεν, ἀκούων φωνὴν Θεοῦ ζῶντος· ὁ πάντων ἔχων τὴν ἐξουσίαν, καὶ πάντα διέπων τοῖς πᾶσι, λέγει τῷ Μωϋσῇ, ὁ Θεὸς ὁ τὰ πάντα διδούς· *Τίς δώσει οὕτως εἶναι τὴν καρδίαν αὐτῶν ἐν αὐτοῖς, ὥστε φοβεῖσθαι με καὶ φυλάξασθαι πάσας τὰς ἡμέρας, ἵνα εὖ ᾗ αὐτοῖς καὶ τοῖς τέκνοις αὐτῶν*; Λέγει ὁ Θεός· *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*; Καὶ τίς, ὦ ἄεστοπα, ὑπὲρ σὲ στερεός, ἵνα δῷ; οὐ σὺ εἰ ὁ διδούς πάντα, καὶ μάλιστα τὰ εἰς εὐσέβειαν συντείνοντα; Εἰ μὴ σὺ ἦσθα ὁ διδούς καρδίαν ἀγαθὴν τοῖς ἀγαπῶσί σε, εἰ μὴ σὺ εἰ ὁ διδούς, πῶς σοι Δαυὶδ προσεύχεται, *Καρδίαν καθαρὰν κτίσον ἐν ἐμοί, ὁ Θεός*; Καρδίαν καθαρὰν παρὰ σοῦ αἰτούσιν οἱ προφῆται, καὶ τὰ ἄλλα δῶρα τὰ ἀγαθὰ, καὶ τῆς

* Intolerandum mendium, συναναγεστέμενος, in Calena Marci, ad cap. 2, vers. 10. Apud Cyrillum lib. 8 contra Julianum p. 286, συναστραφὴ πρὸ συναγεστέρα, et Giphysorum in Exodum lib. 2, p. 296. COPIELEM.

† Legendum videtur Ναί, εἰδῶσιν.

(Baruck. 3. 32.-35). Et post tantam theologiam ait : « Hic est Deus noster, non æstimabitur alius ad eum » (Ibid. v. 36.-38). Animadvertite diligenter, quo pacto alterum excludat. « Non æstimabitur alius ad eum. Invenit omnem viam scientiæ, et dedit eam Jacob puero suo, et Israel dilecto suo (a). Post hæc in terra visus est, et cum hominibus conversatus est. » Ille Deus noster ad quem non æstimabitur alius, in terra visus est et cum hominibus conversatus est postea. Vides veritatem confirmatam? Vide ut errori aditum intercludat, ne Judæus veritatem calumniatur et dicat, Deus visus est a Moyse; apparuit enim Deus in monte. Præter eum non est alius: nec ejicit Patrem a divina dignitate. Pater si solus nominatus fuerit, exterminabitur Filius a communi dignitate? Quando dicit Deus, sive Pater, sive Filius, se solum unum esse, non negat naturæ suæ consortium. Pater Filium non ejicit, Filius non negat Patrem; sed cum similia dicuntur, contra idolorum errorem sermo habetur. Cur contra Unigenitum blasphemiam apparas? Idolis Deus non dat gloriam suam; an neque ei dat quem genuit? Dat certe non secundum gratiam, sed secundum naturæ consortium. Unde vero demonstratur Christum gloriam Patris accipere? Ait enim : *Gloriam meam alteri non dabo* (Isai. 42. 8).

7. Audi quid ipse Servator cum apostolis disserens dicat : *Cum venerit Filius hominis in gloria Patris sui* (Marc. 8. 38); postquam ille prius dixisset, *Gloriam meam alteri non dabo*. Scrutare dictum, et invenies sensum. *Gloriam meam*, non dixit, Filio meo non dabo, sed, *Alteri non dabo*. Alterum autem est id quod est alienum a consortio, et a natura separatum; Filius autem non est alter: Nam *Ego et Pater unum sumus*. Clare ergo demonstratur est, illud, *Ut cognoscant te solum verum Deum* (Joan. 10. 30), non auferre a Filio, esse verum Deum. Ne repudies sermonem cum calumnia, quasi sensus suspectus relictus sit: id quod passi sunt quidam e fratribus circa calicem. Ac si enim sententia solutionem non accepisset, sic accusationem intulerunt. Nam dixerunt: Suspensam et sublimem reliquit disquisitionem. Quid autem, fratres, amplius dicendum suppetebat? quid prius dictis deerat ad demonstrationem? Primo quidem, *Si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39): et ad id quod per illam dictionem suggeritur (videtur enim dictio supplicantiem sub aliam potestatem redigere), attulimus vocem illam Domini, quæ omni certe divina auctoritate plena est, dicentisque dignitatem exhibet: *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18), diximusque illud, *Habeo*, divinitatis proprium esse; illud vero: *Si possibile est, transeat a me calix iste*, ratione carnis dictum esse, non ratione divinitatis, atque insuper Domini testimonium adduximus in confirmationem; quomobrem dixit: *Spiritus prom-*

ptus est, caro autem infirma (Matth. 26. 41): et annotavimus rem esse absurdissimam, cum ipse Dominus carni adscribat, nos in divinam majestatem dicti vilitatem conjicere. Sed ut Domini scopum declarem, cur nempo dixerit, *Transeat a me calix*: non quod refugeret crucis dispensationem, mortem recusabat; sed quia imperiti circa dispensationem illam, in cruce scandalum passuri erant, hac usus est voce. Iterumque hanc sententiam sequutum est hoc testimonium: *Orate, ut non intretis in tentationem* (Ibid.). Alii vero calumniati sunt, ac si dixissemus: Si fieri posset ut alio mortis genere œconomiam impleret. Hoc porro nec dictum fuit, nec dicitur umquam. Non dixi, alia morte, sed alio modo œconomiam impleri; hoc est, citra mortem. Nam calicem interpretatus sum: illud autem aliter, tamquam, citra mortem. Atque hoc factum est, non quod vere Dominus recusaverit morti pro mundo; sed quod fidem facere voluerit infirmitati carnis, atque ostendere carnem vere fuisse id quod timebat, et turbabatur: nam *Spiritus promptus est, caro autem infirma*. Carni verba infirmitatis adscribit, divinitatis majestatem non læsit. Cur criminari quæ non dico? cur calumniari quæ non prædico? Alium modum dixi; non mortis, sed œconomix. Neque enim dictum est, Si possibile est, mutetur calix iste. Carnis est infirmitas, incarnationis est passio. Profert infirmitatis verba, ut ostendat se hac indutum esse natura, quæ mortem formidat. Ut ne autem rursus dictioni servias, ex abundanti illud quoque adduxi: quæ est ratio, apostolos fortiter mortem conculcare, apostolorum vero Dominum timuisse et horruisse mortis accessum? Hæc et nunc dicam, fratres. Paulus non solum alligari, sed etiam mori propter nomen Christi paratum se strenue pronuntiat, Pauli vero Dominus mori recusat (Act. 21. 13)? Et Pauli quidem cor non moreretur, anima vero Christi turbatur? Nam ait: *Nunc anima mea turbata est* (Joan. 12. 27). Hæc omnia vobis testibus loquutus sum. Verum his non obtemperas? sed illud, *Si possibile est*, adhuc offendiculo est tibi? Sane quidem, ait. Congrediamur, fratres, cum contentioso, simulque nitamur vi veritatis illos erigere qui incredulitatis infirmitate lapsi sunt. Si potestatem habuisset Christus, non dixisset, *Si possibile est, transeat*. Accusa ergo etiam Deum, qui in lege illis verbis usus est, quæ ab ejus potestate longe distent. Ait enim Moysi Deus, cum loqueretur in monte Sina, per magnum illud terribileque ostentum: cum omnis tremere populus, audiens vocem Dei viventis: qui omnium potestatem habet, et omnia omnibus dispensat, ait Moysi Deus omnium largitor: *Quis dabit esse cor eorum in eis, ut timeant me, et custodiant omnibus diebus, ut bene sit eis, et filiis eorum* (Deut. 5. 29)? Dicit Deus, *Quis dabit populo huic cor?* Et quis, Domine, te validior, ut det? nonne tu es qui cuncta das, præsertim quæ ad pietatem spectant? Nisi tu es qui cor bonum das diligentibus te, nisi tu es qui largiris, quare David hoc a te petit, *Cor mundum crea in me, Deus* (Psal. 50. 12)? Cor mundum a te postulant prophetae, alia-

(a) In Græco, ἀποκαλύπτω. Itaque *electo* apud Augustinum lib. 1 contra Faustum Manichæum, cap. 43, et in Vigilio Tarsensi lib. 1 contra Arrium, Sabellium et Photinum n. 43, et lib. 1 contra Varinadum, cap. 2, manifesta corruptio est. *coteler*.

que bona munera, atque cordis puritatem : et humana utens voce dicis, *Quis dabit populo huic cor ?* Et quis plus dat quam tu ? Verumtamen licet tu præ bonitate sic loquutus sis, at beatus Moyses non ad hæc sermoni tuo, sed publicavit majestatem tuam, ostendit auctoritatem, patefecit potentiam. Dicit populo in Deuteronomio : *Dedit vobis Dominus Deus cor ad sciendum, et oculos ad videndum, et aures ad audiendum usque in diem hanc* (Deut. 29. 4).

8. Vides illum dare cor, oculos, aures et omnia ? Qui ergo is qui omnia dat dicebat, *Quis dabit populo huic cor tale ?* quo pacto rursus, nisi ipse cor daret, diceret per Ezechielem : *Et extraham ex eis cor lapideum, et dabo eis cor carneum, et scribam legem meam in cordibus eorum* (Ezech. 11. 19; Jer. 31. 33) ? Sicut ergo illic ipse Deus, qui dare potest cor bonum, dicit, *Quis dabit ?* ita et Unigenitus Patris, qui potestate sua replet orbem terrarum, dicitque cum auctoritate : *Potestatem habeo ponendi animam meam, et potestatem habeo sumendi eam* (Joan. 10. 18) : adhuc responde et ex humana forma et ratione carnalis infirmitatis, his verbis : *Si possibile est, transeat a me calix* (Matth. 26. 39). Ne igitur calumniemini circa ea quæ dicta non fuerunt, sed inhærete iis, quæ prædicata sunt : ne criminemini doctrinam, qui sensum non percipitis. Scio unde in calumniam prorumpas : scio unde sic affectus sis. Humanus est affectus, invidiæ morbus. Nam ut oculus si purus sit, cuncta recte videt ac discernit ; sin fumus invaserit, et pulchritudinem visus labefactarit, aut si pulvis inciderit, obtundit visum ; neque recte videt ut ante : ita nunc quoque auditores singuli, donec purum habent fidei oculum, puram caritatis palpebram, recte pureque vident ; at si fumus blasphemiarum dicta invaserit, aut invidiæ pulvis animum subierit, turbat intuitum, mentisque puritatem tollit ; ac quæ non audivit, audivisse putat, quæque audivit, non probe intellexit. Quapropter cum prævideret divina Scriptura offendicula eorum qui in sacris literis cogitatione oberraturi erant, quidam ex prophetis clamavit post impletam divinam prædicationem : *Quis sapiens, et intelliget hæc ? et vir prudens, et cognoscat hæc ? Quia rectæ viæ Domini, justi ambulabunt in eis* (Osee 14. 10). Ne itaque, frater, verba convertas in offendicula. Nudus sermo, nuda veritas. Non unus, non duo, non decem, non centum audierunt, multitudo est immensa et innumera. Pelagus pietatis est Ecclesia, non fluctibus agitata, sed fide plenum. Apud nos non patitur naufragium scapha doctrinæ, non pellitur, non turbatur, non tempestatibus agitur ; sed ut ad tran-

quillum portum in animas diligentium Deum appellit. Atque hæc hactenus. Cæterum illud considerare oportet, sanctos Dei in calumniis incidere. Quid mirum si nos viles, humiles, qui nihil sumus, ut ita dicam, calumniis impetimur ? Annon audisti Davidis verba, *Eripe me a calumniis hominum* (a) (Psalm. 118. 134) ? Calumniam passi sunt etiam sancti Servatoris apostoli, ut ait et beatus Paulus : *Et non sicut blasphemamur, et sicut aiunt quidam nos dicere, facimus mala, ut veniant bona* (Rom. 3. 8). Non mureo, cum sanctis calumnia affectus ; etsi indignus sim sanctorum consortio. Judices vos omnes habeo, atque ante vos omnes communem Patrem nostrum, qui non ex præjudicata opinione, sed re cognita judicat. Novit cogitationes nostras, cognoscit et verba, quod ab ipso hæc edocti fuimus. Postulamus a vobis num reprehenderit dicta, eaque correxerit : verum nihil suspicatus est. Certe si emendasset, non odio, sed caritate motus id fecisset. Quem enim diligit pater, arguit ; quem vero non corrigit, aversatur (Prov. 3. 12). Admirandus autem hic pater et recte dicta comprobatur, et errores emendat. Hoc enim patris proprium est, recte dicta ac cum fide prædicata laudibus celebrare. Sufficit ergo omnium instar ejus suffragium, atque in primis sanctissimi Dei. Cæterum piæ adhæreamus religioni, servemus fidem intemeratam. Credite veritati, ne contradicite veritati. Ne fidem adulteres, divinam naturam ne curiose explores, ne mortalibus ratiociniis immortalem dignitatem subicias. Periculosa est ratiocinationum via ; tuta et firma intelligentia confessionis fidei. Vera sapientia est fides. Audi quid dicat divinum oraculum : *Nam etis quis erit perfectus inter filios hominum, si ab illo abfuerit ea quæ a te est sapientia, ad nihilum reputabitur* (Sap. 9. 6). Fuge quæstiones, neque verba fidei præferas. Paulum habe magistrum, Petrum tibi adscribe præceptorem : illorum fidem sectare. Audi Petrum dicentem : *Tu es Christus, Filius Dei vivi* (Matth. 16. 6). Sequere Paulum aperte Filium Dei celebrantem, ac modo quidem dicentem : *Loquutus est nobis Deus in Filio, per quem fecit et sæcula : qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ, portansque omnia verbo virtutis suæ* (Hebr. 1. 2. 3) : modo iterum prædicantem, ubi de Judæis agit : *Quorum patres nostri, ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in sæcula sæculorum. Amen* (Rom. 9. 5).

(a) Ita quoque Nilus. De diversis malignis cogitationibus, cap. ultimo. Cotelet.

καρδίας καθαρότητα· καὶ λέγεις ἀνθρωπίνῃ κειρη-
μένος φωνῇ· *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν;*
Καὶ τίς ὁ πλείον σου διδούς; Πλὴν εἰ καὶ σὺ ὡς ἀγα-
θὸς οὕτως ἐφθέγγῃ, ἀλλ' ὁ μακάριος Μωϋσῆς οὐκ
ἠκολούθησέ σου τῇ λέξει, ἀλλ' ἐκήρυξέ σου τὴν ἀξίαν,
ἔδειξε τὴν αὐθεντίαν, ἐγνώρισέ σου τὴν δυναστείαν.
Λέγει τῷ λαῷ ἐν τῷ Δευτερονομίῳ· *Ἔδωκεν ὁμῖν*
Κύριος ὁ Θεὸς καρδίαν εἰδέναι, καὶ ὀφθαλμοὺς
βλέπειν, καὶ ὦτα ἀκοῦειν, ἕως τῆς ἡμέρας ταύτης.

ἦ'. Ὅρᾳς οὐ καρδίαν, καὶ ὀφθαλμοὺς, καὶ ὦτα,
καὶ τὰ πάντα ὁ αὐτὸς δίδωσι; Πῶς οὖν ὁ τὰ πάντα
διδούς ἔλεγε, *Τίς δώσει τῷ λαῷ τούτῳ καρδίαν*
τοιαύτην; [433] πῶς δὲ πάλιν, εἰ μὴ αὐτὸς ἦν ὁ δι-
δούς καρδίαν, ἔλεγε διὰ τοῦ Ἰεζεκιήλ· *Καὶ ἐκπάσσω*
ἐξ αὐτῶν τὴν καρδίαν τὴν λιθίνην, καὶ δώσω
αὐτοῖς καρδίαν σαρκίνην, καὶ γράψω τὸν νόμον
μου ἐν ταῖς καρδίαις αὐτῶν; Ὡς περ οὖν ἐκεῖ αὐ-
τὸς ὁ Θεός, ὁ δυνάμενος δοῦναι καρδίαν ἀγαθὴν, λέ-
γει· *Τίς δώσει;* οὕτως καὶ ὁ Μονογενὴς τοῦ Πατρὸς,
ἐν ἔξουσίᾳ πληρῶν τὴν οἰκουμένην, καὶ λέγων μετὰ
αὐθεντίας, *Ἐξουσίαν ἔχω θεῖαν τὴν ψυχὴν μου,*
καὶ ἐξουσίαν ἔχω λαβεῖν αὐτήν, ἀποκρίνεται πάλιν
τῷ ἀνθρωπίνῳ σχήματι, ἐκ προσώπου τῆς κατὰ
σάρκα ἀσθενείας· λέγουν· *Εἰ δυνατόν, παρελθόντω*
ἀπ' ἐμοῦ τὸ πνεῦμα. Μὴ τοίνυν συκοφαντεῖτε τὰ
μὴ λεγόμενα, ἀλλὰ στοιχεῖτε τοῖς κηρυττομένοις·
μὴ διαβάλλετε τὴν διδασκαλίαν, μὴ καταλαμβάνοντες
τὴν ἔννοιαν. Οἶδα πόθεν εἰς διαβολὴν ἐξολιθισθάνει·
ἴδα ταῦτα πόθεν πάσχεις. Ἀνθρώπινον τὸ πάθος,
βασκανία ἡ νόσος. Ὡς περ γὰρ ὁ ὀφθαλμὸς, ἐὰν ᾗ
καθαρός, πάντα ὁρᾷ βλέπει καὶ διακρίνει, ἐὰν δὲ
καπνὸς ἐπιστέλλῃ, καὶ λυμήνηται τὰ κάλλη τῆς ὀφθαλμοῦ,
ἡ κονιορτὸς ἐμπέσῃ, ἀμβλύνει τὴν ὄψιν, καὶ οὐ βλέ-
πει καλῶς, ὡς πρὸς τοῦτο ἐβλεπεν ὁρθῶς· οὕτως καὶ
νῦν τῶν ἀκροατῶν ἕκαστος, ἕως καθαρὸν ἔχει πί-
στεως ὅμμα, καθαρὸν ἀγάπης βλέφαρον, ὁρθῶς καὶ
καθαρῶς ὁρᾷ· ἐὰν δὲ καπνὸς βλασφημίας ἐπιστέλλῃ
τοῖς λεγομένοις, ἡ κονιορτὸς βασκανίας τὴν ψυχὴν
ὑποδρά· ἢ, θοοὶ τὴν ὄψιν, καὶ ἀφανίζει τὸ καθαρὸν
τῆς διανοίας, καὶ ἂ μὴ ἤκουσεν, ἤκουσεν, καὶ ἂ
ἤκουσεν, οὐ καλῶς ἐνόησεν. Ὅθεν προειδυία ἡ θεία
Γραφή τὰ προσκλήματα τῶν μελλόντων τῇ διανοίᾳ
προσκόπτειν τοῖς ἱεροῖς γράμμασι, καὶ πού τις τῶν
προφητῶν ἐδόξα, μετὰ τὸ πληρῶσαι τὸ θεῖον κήρυγμα·
Τίς σοφός, καὶ συνήσει ταῦτα; καὶ ἀνὴρ φρόνι-
μος, καὶ γνώσεται ταῦτα; Ὅτι εὐθεῖαι οἱ ὁδοὶ Κυ-
ρίου, δίκαιοι πορεύονται ἐν αὐταῖς. Μὴ τοίνυν,
ἀδελφὲ, μεθάρπαζε ῥήματα εἰς προσκλήματα. Γυ-
μνὸς ὁ λόγος, γυμνὴ ἡ ἀλήθεια. Οὐχ εἷς, ὁ δεύτερος,
οὐ δέκατος, οὐχ ἑκατοστὸς ὁ ἀκούσας, πληθὸς ἐστὶν
ἀπειρον*, πληθὸς ἀναριθμητον. Πέλαγός ἐστιν εὐσε-
βείας ἡ Ἐκκλησία, οὐ κυμάτων πεπληρωμένον, ἀλλὰ

πίστεως γέμον. Οὐ νῆαυαγεί παρ' ἡμῖν τὸ τῆς διδα-
σκαλίας σκάφος, οὐ τύπτεται, οὐ ταράττεται, οὐ χει-
μάζεται· ἀλλ' ὡς εὐδίων λιμένα εἰς τὰς ψυχὰς τῶν
τὸν Κύριον ἀγαπῶντων ὁρμίζεται. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν
εἰς τοσοῦτον. Ἐκείνο δὲ δεῖ σκοπεῖν, ὅτι οἱ ἄγιοι τοῦ
Θεοῦ ὑποπίπτουσι συκοφανταίαις. Τί τὸ θαυμαστὸν, εἰ
ἡμεῖς οἱ εὐτελεῖς, καὶ ταπεινοὶ, καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰ-
πεῖν, ὄντες, συκοφαντούμεθα; Ἡ οὐκ ἤκουσας πῶς
ὁ Δαυὶδ φησὶ· *Ῥῦσαί με ἀπὸ συκοφαντίας ἀν-*
θρώπων; Ἐσυκοφαντήθησαν καὶ οἱ ἄγιοι τοῦ Σωτῆ-
ρος ἀπόστολοι, ὡς ἔλεγε καὶ ὁ μακάριος Παῦλος· *Καί*
μή, καθὼς βλασφημούμεθα, καὶ καθὼς φασὶ τινες
ἡμῶς λέγειν, ὅτι Ποιήσωμεν τὰ κακὰ, ἵνα ἔλθῃ τὰ
ἀγαθὰ. Οὐ λυποῦμαι μετὰ τῶν ἁγίων συκοφαντουμέ-
νος, εἰ καὶ ἀνάξιος εἰμι τῶν ἁγίων. Ἐχω πάντας
ὑμᾶς κριτάς, καὶ πρὸ πάντων ὑμῶν τὸν κοινὸν ἡμῶν
Πατέρα, [434] οὐ προλήψει κρίνοντα, ἀλλ' ἐννοίᾳ δι-
κάζοντα. Οἶδεν ἡμῶν τὰ νοήματα, γνωρίζει καὶ τὰ
ῥήματα, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐπαιδευόμεν ταῦτα. Ἀντι-
βάλλομεν πρὸς ὑμᾶς, εἰ ἐπέλειπτο ἡ τῶν εἰρημίων,
διορθῶσαι τὰ εἰρημένα· ἀλλ' οὐχ ὑπελάβετο. Εἰ γὰρ
οὖν διορθώσατο, οὐ μισῶν, ἀλλὰ ἀγαπῶν· ὃν γὰρ
ἀγαπᾷ Πατὴρ, ἐλέγχει· ὃν δὲ οὐ διορθοῦται, ἀπο-
στρέφεται. Ὁ δὲ θαυμάσιος οὗτος Πατὴρ καὶ τὰ κα-
λῶς λεγόμενα ἀποδέχεται, καὶ τοῖς ἐσφαλμένοις ἐπ-
άγει τὴν διόρθωσιν. Τοῦτο γὰρ Πατὴρ ἴδιον, βραβεύειν
τοῖς καλῶς λεγομένοις, καὶ μετὰ πίστεως κηρυττο-
μένοις. Ἀρκεῖ τοίνυν ἀντὶ πάντων ἡ ψήφος αὐτοῦ,
καὶ πρὸ αὐτοῦ πάλιν ἡ τοῦ παναγίου Θεοῦ. Ἐχώ-
μεθα δὲ τῆς εὐσεβείας, φυλάξωμεν τὴν πίστιν ἀσά-
λευτον. Πιστεῦετε τῇ ἀληθείᾳ, καὶ μὴ ἀντιλέγετε τῇ
ἀληθείᾳ. Μὴ παραγράφου τὴν πίστιν, μὴ πολυπρα-
γμόναι τὴν θέαν φύσιν, μὴ ὑποβάλλης λογισμοῖς θνη-
τοῖς τὴν ἀθάνατον ἀξίαν. Ἐπισφαλῆς ἡ τῶν λογισμῶν
ὁδός· ἀσφαλῆς καὶ βεβαία ἡ ἔννοια τῆς κατὰ τὴν
πίστιν ὁμολογίας. Ἡ ἀληθὴς σοφία ἡ πίστις ἐστίν.
Ἄκουε τί φησὶ τὸ θεῖον λόγιον· *Κἄν γάρ ᾗ τις τέ-*
λειος ἐν υἱοῖς ἀνθρώπων, τῆς παρὰ σοῦ σοφίας
ἀπούσης, εἰς οὐδὲν λογισθῆσεται. Φεῦγε τὰ ζητή-
ματα, καὶ μὴ προτίμα τῆς πίστεως τὰ ῥήματα. Παῦ-
λον ἔχε διδάσκαλον, Πέτρον ἐπιγράφου καθηγητὴν·
τῇ πίστει ἐκείνων ἐξακολούθησον. Ἄκουε Πέτρου λέ-
γοντος· *Σὺ εἰ ὁ Χριστός, ὁ Υἱὸς τοῦ Θεοῦ τοῦ*
ζώντος. Ἀκολουθεῖ τῷ Παύλῳ, σαφὺς τὸν τοῦ Θεοῦ
Υἱὸν ἀνυμνοῦντι, καὶ πῇ μὲν λέγοντι, ὅτι *Ἐλάλησεν*
ἡμῖν ὁ Θεός ἐν Υἱῷ, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησε·
ὃς ὢν ἀπαύγασμα τῆς δόξης, καὶ χαρακτὴρ τῆς
ὑποστάσεως, φέρων τε τὰ πάντα ἐν λόγῳ τῆς δυ-
νάμεως αὐτοῦ· πῇ δὲ πάλιν κηρύττοντι, ἐν τῷ περὶ
Ἰουδαίων· *Ὅν οἱ πατέρες ἡμῶν, ἐξ ὧν ὁ Χριστός*
κατὰ σάρκα, ὁ ὢν ἐπὶ πάντων Θεὸς εὐλογητός εἰς
τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

* Hunc ad sacras conciones concursum auditorum ὁμι-
σμόν, θλίψιν, στενωπρίαν, saepe memorant Patres, praecipue
nostri; eoque de more cum Christiano Lupo accipio verba
Nestorii: *Pareo enim, quoniam et ego valde sum fatigatus*
et vos omnino constricti; seu ex alia versione, *conspiratione*
laboratis, graece procul dubio σφγγόμονοι. In Homilia Pauli

Emiseni: στενωπρία τῶν ἡμετέρων ἀδελφῶν ἔξωσεν ἡμᾶς
τῶν σκαμμάτων· cui adsonat Gregorius Nyssenus Oratio-
nibus in 40 martyres. Consuli quoque velim Sozomenum
lib. 8, cap. 5, et Vitam Chrysostomi per Anonymum. n. 86.
COTELER.

ἢ Cotelier. conj. ἐπειληπτο.

MONITUM

[435] In Vaticano Codice num. 1500, inque aliis Codicibus hæ conciones Joannis Chrysostomi nomine comparent; id curantibus librariis, ut quæstus causa quanto plura possent Chrysostomi nomine inscriberent. At esse Severiani episcopi Gabalorum constat: idque luculenter declarat Cosmas Ægyptius in Topographia sua Christiana a nobis edita anno 1706, ubi p. 320, postquam Theophili Alexandrini aliquot loca ex Epistolis festalibus attulerat, ad Severianum Gabalorum transit, quem Theophili συμμύστην vocat: καὶ τοῦτον δὲ παραδραμόντες, ἐπὶ τὸν κατ' ἐκείνο καιροῦ συμμύστην τὸν τῆς Γαδάλων ἐπίσκοπον Σευηριανὸν, τέταρτον, μετέλθωμεν. *Verum hoc dimisso (Theophilo) ad alium ipsi æqualem et symmystam, Gabalorum scilicet episcopum Severianum, quartum numero, transeamus.* Hinc multa longaque fragmenta hujus operis ad verbum refert, quæ nos suis locis contulimus cum textu nostro. Itaque orationes Severiani sine dubio sunt. De his audiendus Savilius in notis p. 871, ubi de quibusdam orationibus ab se cum Chrysostomi operibus editis agens sic ait: « Hasce novem orationes sequentes ideo adjeci, quia in bibliothecis passim reperiantur sub nomine Chrysostomi, cum tamen ipsius non sint; et in aliis correctioribus libris aliis auctoribus, idque vere, adscribantur. De his sex orationibus alia etiam ratio fuit, quod non abs re putarem exstare publice monumentum eloquentiæ ferreæ illius ætatis, quæ tamen cum nostro aureo lumine judicio aurium ejus sæculi comparanda videretur. Nota enim Joannis nostri et Severiani rivalitas ex historia ecclesiastica, nota Imperatricis Eudoxiæ pro Severiano contra Joannem studia. »

IN MUNDI CREATIONEM.

ORATIO PRIMA.

Εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας α'.
α'. [436] Πᾶσα εὐσεβείας ὑπόθεσις τῶν ψυχῶν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων διόρθωσις. Πρὸς ταύτην γὰρ τὴν τῶν ψυχῶν ἡμῶν σωτηρίαν ὁρᾷ πάντα τὰ τῆς εὐσεβείας παιδεύματα. Ταύτην γοῦν καὶ ὁ τοῦ Θεοῦ πραγματεύεται λόγος, ταύτην ὁ Μωϋσέως ὑποτίθεται νόμος, ταύτην κηρύττουσιν αἱ νοεραὶ τῶν προφητῶν γλῶσσαι, ὑπὲρ ταύτης ἀσιγήτοις στόμασι βοῶσιν οἱ ἀπόστολοι. Πάντα γὰρ ὑπὲρ ἡμῶν καὶ δι' ἡμᾶς, ἵνα πρὸς διόρθωσιν δραμόντα τὰ ἡμέτερα τῆς εὐσεβείας καταξιωθῇ. Πᾶσα μὲν οὖν βίβλος ἁγία ἀφορμὴν ἔχει τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν, ὡς ἔφθην εἰπών. Αὕτη δὲ ἡ τῆς δημιουργίας βίβλος, ἀρχὴ καὶ πηγὴ καὶ δύναμις ἐστὶ πάντων τῶν ἐν νόμῳ καὶ προφήταις. Καὶ ὥσπερ οἶκον οὐχ οἶδν τε στήναι, θεμελίου μὴ ὑποκειμένου, οὕτως οὐδὲ τὰ τῆς δημιουργίας κάλλη λάμψαι, μὴ τῆς δημιουργίας τὴν ἀρχὴν ἀπολαθοῦσης. Οἶδα μὲν οὖν, ὅτι πολλοὶ τῶν ἁγίων Πατέρων καθῆκαν εἰς τὸν

τῆς δημιουργίας λόγον, πολλὰ καὶ μεγάλα καὶ ἔνδοξα εἰρηκότες, ὡς ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐπεμέτρησε χάρις. Καὶ πολλῶν καὶ μεγάλων καὶ θαυμαστῶν προειρημένων, οὐδὲν κοιλύει καὶ τὰ παρ' ἡμῶν ἐνηθῆναι, ὡς ἂν ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος χορηγία χάρις. Ὡς περ γὰρ οἱ πρὸ ἡμῶν οὐκ ἐνεποδίσθησαν ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτῶν, οὕτως οὐδὲ ἡμεῖς ὑπὸ τῶν πρὸ τῆς ἡμετέρας γενεᾶς. Καὶ γὰρ κακείνοις καὶ ἡμῖν καὶ τοῖς πρὸ ἐκείνων μία ἐστὶν ἡ χάρις ἡ χορηγοῦσα τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δύναμιν. Πάντα γὰρ, φησὶν, ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιοῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βούλεται. Οὐ τοίνυν τὰ παρὰ τῶν Πατέρων ἐκβάλλεται, ἀλλὰ τὰ παρ' ἡμῶν παρατίθεται. Κἂν ἡ μεγάλα τὰ παρ' αὐτῶν, μικρὰ δὲ τὰ ἡμέτερα, ἀλλὰ συνοικοδομεῖται ἐκείνοις. Ὡς περ γὰρ λίθον μέγαν κύβου τάξιν φέροντα, ἐν οἰκοδομῇ παγέντα, καὶ ἡρέμα σαλευόμενον, μικρὸς ὑποβληθεὶς λίθος στηρίζει· οὕτω καὶ τὰ ὑπὸ τῶν Πατέρων εἰρημένα, μικρὸς προσθήκας δεχόμενα, μέλιστα τὴν οἰκοδομὴν τῆς Ἐκκλησίας ἀπεργάζεται. Παρακαλῶ δὲ τὴν ἡμετέραν ἀγάπην, ταῖς ἐννοίαις τῶν λεγομένων προσέχειν μὴ εἰ ξέναι· εἰσὶν ἀλλ' εἰ ἀληθεῖς ὑπάρχουσιν. Οὔτε γὰρ

α' In cod. Vatic. num. 1500: τοῦ οὗτοῦ (supple Χρυσόστομος) εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας. Savilius totum titulum sic concinnavit: Σεβηριανοῦ ἐπισκόπου Γαδάλων εἰς τὴν κοσμοποιίαν λόγοι ἔξ, Χρυσόστομος δὲ ἐν τισὶν ἀντιγράφοις ἐπιγραφόμενοι.

AD SEX HOMILIAS SEVERIANI DE MUNDI CREATIONE.

Quam vocat Savilius eloquentiam ferream, ego certe *φλυαρίαν* dixerim, et loquacitatem; nam ubi facundiam vult exhibere, ibi futilia loquitur: rerum naturalium perquisitionem plerumque aggreditur, et ad nauseam usque explorat, suoque more, nimirum inepte, edisserit: auditores autem ea de causa conquestos objurgat acriter; ita de mundo, quem rotundum esse negat, de igne, de aqua, plus quam satis esset agit. In rebus seriis aliquando nugatur, ut cum inde probat Adamum habuisse spiritum prophetiæ quod dixerit, *Hoc nunc os ex ossibus meis*, etc. Nam quomodo, inquit, scire poterat se ossa habere, qui ossa sua nunquam viderat, nisi spiritum prophetiæ habuisset? Hæc in oratione quinta. Tolerabilius fortasse est, etsi parvi pretii, id quod in eadem oratione ait: ideo *ΑΔΑΜ* nomen impositum esse primo homini, quia hoc nomine quatuor climata per primas literas designantur: α, ἀνατολή, δ, δύσις, α, ἀρχος, μ, μασσηδονία, *oriens, occidens, septentrio, meridies*, non advertens hoc nomen Hebraice vel Chaldaice impositum Adamo fuisse, quibus linguis ista climatum significatio per primas literas non indicatur, atque adeo casu, non consilio, factum ut in Græco nomine quatuor climatum primæ literæ deprehenderentur.

Habita sunt hæ orationes in Quadragesima, ut non semel in prima innuit Severianus. Harum interpretationem Latinam novam paravimus.

SEVERIANI,

GABALORUM EPISCOPI ^(a),

IN MUNDI CREATIONEM,

ORATIO PRIMA.

In primum diem creationis mundi.

1. *Scripturæ sacræ dignitas utilitasque. Exordium modestiam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster.* — Quodvis pietatis argumentum, animarum nostrarum emendatio est. Ad hanc enim animarum salutem omnia pietatis instituta respiciunt. Hanc et Dei sermo operatur, hanc et Moysis lex insinuat, hanc prædicant spirituales illæ prophetarum linguæ: Incessabili voce pro hac clamant apostoli. Omnia siquidem pro nobis, et propter nos: ut dum nostra ad emendationem properant, pietatem nos assequamur. Omnis itaque sanctus liber salutis nostræ causa scriptus est, ut modo dicebam. Hic porro creationis liber, origo, fons et virtus est eorum omnium, quæ

in lege et in prophetis scripta sunt. Ac quemadmodum non potest domus sine fundamento stare, sic nec varia creaturarum pulchritudo splendescere, nisi creatio ipsa initium habuerit. Scio multos ex sanctis patribus de creatione verba fecisse, multaque et egregia dixisse, ut Spiritus gratiæ mensura ipsis collata tulit. Licet autem multa, eximia et mirabilia dicta fuerint, nihil vetat quominus et nostra dicamus, prout Spiritus gratia subministraverit. Quemadmodum enim eos qui ante nos fuere non cohibuere veterum scripta, sic nec illi qui nos præcesserunt, nos arcebunt ab instituto. Si quidem et illis et nobis et antiquioribus una est gratia quæ Spiritus sancti virtutem suppeditet. *Omnia enim, inquit, operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Non ergo ea quæ a patribus dicta sunt eliminantur, sed nostra illis apponuntur. Quamvis magna sunt eorum dicta, nostra autem exigua, hæc tamen in eandem structuram aptantur. Ut enim lapidem magnum in cubi formam aptatum, in structuram admodum, et paulum nutantem, subjectus firmat exiguis

(a) In Codice Vaticano num. 560: *ejusdem* (supple Chrysostomi: nam Chrysostomi sunt ea quæ præcedunt). Infra Savilius totum titulum, sic concinnavit: *Severiani, Episcopi Gabalorum, in mundi creationem sermones sex, qui, in quibusdam exemplaribus, Chrysostomo adscribuntur*. Combefisius, qui uxo Savilio est usus (repetens typis sermones hos sex in *Bibliothecæ Græcorum patrum Auctario notissimo*. Rom. 1. p. 211, sqq., Paris. 1672, fol.), hæc postrema de Chrysostomo tacuit.

lapis : sic ea quæ a Patribus dicta sunt, exiguis accessionibus majus Ecclesiæ ædificium constituunt. Precor autem caritatem vestram, ut dictorum sententiis attendatis; non an novæ sint, sed an veræ. Non enim quod usu tritum est, semper verum; neque quod novum, ideo falsum: sed semper exploratur an ea quæ dicuntur vera sint, an falsa. Rogo autem ne quis, ut amicus ad gratiam sine examine sermonem excipiat, neve ut inimicus illa quasi peregrina respuat, sed videat ubique num veritas dictis palmam tribuat.

2. *Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus. Cur invisibilium creationem tacuit.* — *In principio*, inquit, *fecit Deus cælum et terram* (Gen. 1. 1). Hæc historia Moysis legislatoris opus est, et Spiritus sancti revelatio. Continet autem creationem Dei virtute factam, per propheticam vero gratiam Moysi revelatam. Non enim hæc Moyses ut historiographus dixit, sed ut propheta. Illa quippe dixit quæ non viderat, et illa narravit quorum spectator non fuerat. Ut enim pridem tria esse prophetiæ genera esso diximus, primum verbo, secundum opere, tertium opere et sermone: sic et tres jam prophetiæ partes constituimus: prophetiam de præsentibus, prophetiam de futuris, et prophetiam de præteritis. Exempli causa non aderat Isaias propheta iis quæ sub Moyse gesta sunt: sed quia spiritus Moysis erat in illo, qui ea ipsi revelaret, id prophetia erat. Est item prophetia etiam de præsentibus; ut si quis coram propheta aliquid in animo versans, occultum ei esse velit, et propheta ipsum arguat, ut Elisæus erga Giezi fecit, futura prænuntians et occulta revelans. Moyses quæ præterita erant aperuit: alii quæ futura. Ita igitur est huic historiæ attendendum, non ut narrationi, sed ut historiæ veræ, quæ per Spiritum sanctum prolata sit. Quis porro est prophete scopus? Duo Moyses in proposito habet, et doctrinam edere, et leges sancire. Legislator enim cum sit, non tamen a legibus inceptit, sed a creatione. Cur autem primo voluit Deum ostendere Creatorem et Dominum universi? Ut Deus esse demonstraretur, qui non alienis, sed suis legem poneret. Nisi enim prius ostendisset eum mundi Conditorum, non fide dignus habitus fuisset mundi Legislator. Nam alienis legem dare, violentum; suos autem instituere, consentaneum est. Quemadmodum Joannes evangelista non prius leges a Christo latas posuit, quam ejus dominatum dixisset his verbis: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum. In propria venit, et sui eum non receperunt* (Joan. 1. 1. 3. 4. 11). Cum dixisset eum Opificem et Creatorem, tunc inducit illum doctorem et Legislatorem universi. Rursum alius Moysis scopus. Cur beatus Moyses cælum memoravit, terram, mare, aquas et ea quæ ex illis sunt, angelorum autem, archangelorum, Seraphim et Cherubim nullam mentionem fecit? Quia nimirum legislationem ad temporis illius conditionem aptabat. Noverat enim quibuscum loqueretur, cum iis

nempe qui ex Ægypto egressi erant, qui Ægyptiacum errorem, solem, lunam, stellas, fluvios, fontes, aquas didicerant. Invisibilium ergo creatione relicta, de visibilibus verba facit, ut persuaderet eis qui hæc adorabant, ut ne illa deos esse putarent, sed opera Dei. Non necesse namque erat, ut illis angelorum et archangelorum notitiam daret, ne rursum illorum ægritudinem aleret. Nam si, etiamsi non viderent, angelos tamen esse dixerunt, multo magis, si audissent angelos aut archangelos, putassent illos esse deos. Sed cælum memorat, terram, montes, aquas, et omnia quæ ex illis sunt; ut visibilibus invisibilem interpretetur, et ex operibus Opificem prodat. Sic ergo etiam tres pueri Babylone fecerunt. Quia enim apud gentem illam versabantur Deo inimicam: nec erat Dei cognitio, sed idola colebantur, in fornace cum essent, dicebant: *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57). Cur non dicebant, Angeli, cæli, terra, ignis, aqua, frigus, æstus, et similia, sed creationem sigillatim enumerant? Ut creaturam omnem abluerent, et totum opificium mundarent, nullamque relinquerent impietatis scintillam. Quemadmodum etiam hoc loco Moyses ut omnem Ægyptiacum errorem a Judæis eliminaret, cælum et terram ut creata memorat, ut hæc facta esse ostenderet, et Opificem declararet. *In principio creavit Deus cælum et terram.*

3. *Verba Moysis*, in principio erat, cum verbis Joannis, in principio fecit, comparantur. *Arianos et Aномæos redarguit. Duo Testamenta uno Patre orta.* — Illic mihi animum adhibe. Ego miror quomodo Joannes et Moyses idem principium habeant. Nam hic dicit: *In principio creavit*; ille vero ait: *In principio erat. Verum et ille utiliter, et hic proprio. Ubi namque creatio erat, dixit Moyses, Fecit*; ubi vero Creator, posuit evangelista, *Erat*. Multum autem est discriminis et intervalli inter illud, *Fecit*; et illud, *Erat*: illud enim cum ante non esset, factum est: hic vero semper erat. *In principio fecit*, et, *In principio erat*. Dei est esse, creaturam vero fieri, ut et evangelista distinguit. Nam de Servatore ait: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum. Hoc erat in principio. In ipso vita erat, et vita erat lux hominum*. Sexies dixit, *Erat*, ut explicaret ejus existentiam. De famulo autem, postquam prædicavit eum qui erat, et venit ad servum Joannem, dixit: *Factus est homo*. Deus erat, homo autem factus est. Quod si de Servatore dicere audeant: Servator etiam factus est, nihil differret a terra. Animum adhibe, quæso: si dicat hæreticus: Christus factus erat, non erat antequam fieret, quid ergo plus habebit, quam terra? Nam de terra quoque ait Moyses: *Terra autem erat*. Si igitur illud: *In principio erat*, de creatione intelligunt, non de æterna natura; nihil plus habet, quam terra. Et Deus Verbum erat, et terra erat: sed ille quidem in principio erat, non factus semper existens: terra vero facta erat. Non enim prius dixit legislator, *Terra erat*, donec diceret: *In principio fecit Deus cælum et terram*; primum dixit, *Fecit*, postea vero, *Erat*. Scimus certe, fratres, has subtiles quæstiones

τὸ ἐν συνθεῖσι πάντως ἀληθές, οὕτε τὸ ξένον ψευδές· ἀλλὰ πανταχοῦ ζητεῖται εἰ ἀλήθεια ἢ ψεῦδος τὰ λεγόμενα. Ἀξιῶ δὲ μήτε ὡς φίλον τινὰ χαρίσασθαι ἀνεξετάτως δεχόμενον τοὺς λόγους· μήτε ὡς ἐχθρὸν ξενίζοντα ἐκβάλλειν τὸν λόγον· ἀλλ' ὀρῶν πανταχοῦ [437] εἰ ἀλήθεια ἐστὶν ἢ τοῖς λεγομένοις βραβεύουσα.

β'. Ἐν ἀρχῇ, φησὶν, ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἡ ἱστορία αὕτη ἐστὶ μὲν Μωυσέως τοῦ νομοθέτου σύγγραμμα, καὶ Πνεύματος ἁγίου ἀποκάλυψις· περιέχει δὲ δημιουργίαν δυνάμει μὲν Θεοῦ γεναμένην, προφητικῇ δὲ χάριτι Μωυσέϊ ἀποκαλυφθεῖσαν. Οὐ γὰρ εἶπεν ταῦτα Μωυσῆς ὡς ἱστοριογράφος, ἀλλ' ὡς προφήτης. Εἶπε γὰρ ἃ μὴ εἶδε, καὶ διηγήσατο ὧν θεατῆς οὐκ ἐγένετο. Ὡς περ γὰρ τρία εἶδη προφητείας εἰρήκαμεν πάλαι, ὅτι πρῶτον μὲν εἶδος προφητείας τὸ εἰπεῖν, δεύτερον δὲ τὸ δι' ἔργου, τρίτον τὸ δι' ἔργου καὶ λόγου· οὕτως καὶ ἐνταῦθα τρία μέρη προφητείας· προφητεία περὶ τῶν ἐνεστώτων, προφητεία περὶ τῶν μελλόντων, προφητεία περὶ τῶν παρελθόντων. Οἷον, οὐ παρῶν προφήτης, φέρε εἰπεῖν Ἡσαίας, τοῖς ἐπὶ Μωυσέως γενομένοις· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πνεῦμα Μωυσέως ἦν ἐν αὐτῷ, ἀποκαλύπτειν αὐτῷ τὰ γενόμενα, προφητεία ἦν. Ἔστι δὲ αὐθις προφητεία καὶ ἐπὶ τῶν παρόντων· ὡς ἐάν τις καὶ ἐπὶ τοῦ προφήτου ἐστώς θέλῃ χρῆσθαι τι ἐν τῇ διανοίᾳ, καὶ ὁ προφήτης ἐλέγχει αὐτὸν, ὡς ὁ Ἐλισσαῖος τὸν Γιεζι, τὰ μέλλοντα προσημαίνων καὶ τὰ κεκρυμμένα δεικνύων. Μωυσῆς εἶπε τὰ προγεγονότα, ἄλλοι τὰ μέλλοντα. Οὕτως οὖν δεῖ προσεῖν ἡ ἱστορία ταύτη, οὐχ ὡς διηγήματι, ἀλλ' ὡς προφητείᾳ ἀληθινήῃ ἐκ Πνεύματος ἁγίου λελαλημένη. Τίς δὲ ὁ σκοπὸς τῷ προφῆτῃ; Δύο πρόκειται Μωυσέϊ ποιῆσαι, καὶ διδασκαλίαν ἐκθέσθαι, καὶ νομοθεσίαν ὑποτυπῶσαι. Νομοθέτης γὰρ ὢν, οὐ πρῶτον ἤρξατο τῆς νομοθεσίας, ἀλλὰ τῆς δημιουργίας. Διὰ τὸ πρῶτον ἠθέλησε δεῖξαι τὴν Θεὸν δημιουργὸν τοῦ παντός καὶ Δεσπότην; Ἰνα δειχθῇ Θεός· οὐκ ἄλλοις νομοθετῶν, ἀλλὰ τοῖς ἰδίοις. Εἰ μὴ γὰρ πρῶτον ἔδειξεν αὐτὸν δημιουργὸν τοῦ κόσμου, οὐκ ἂν ἀξιόπιστος· ἔδειχθαι νομοθέτης τοῦ κόσμου. Τὸ γὰρ ἄλλοις νομοθετεῖν, βίας· τὸ δὲ τοὺς ἰδίους παιδεύειν, ἀκολουθίας. Καὶ ὥς περ Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς οὐ πρῶτον ἔταξε τοῦ Χριστοῦ τὴν νομοθεσίαν, ἕως εἶπεν αὐτοῦ τὴν δεσποτείαν, εἰπὼν· Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος. Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν, ὃ γέγονεν. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων. Εἰς τὰ ἴδια ἦλθε, καὶ οἱ ἴδιοι αὐτὸν οὐ παρέλαβον. Ὅτε εἶπεν αὐτὸν Ποιητὴν καὶ Δημιουργόν, τότε εἰσάγει αὐτὸν διδασκαλὸν καὶ νομοθέτην τοῦ παντός. Πάλιν ἄλλος σκοπὸς Μωυσέως· διὰ τὸ μακάριος Μωυσῆς οὐρανοῦ μὲν ἐμνημόνευσε, καὶ γῆς καὶ θαλάσσης καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν, ἀγγέλων δὲ ἢ ἀρχαγγέλων, ἢ Σεραφεῖμ, ἢ Χερουβεῖμ οὐκ ἐμνημόνευσεν; Ἐπειδὴ καὶ τὴν νομοθεσίαν πρὸς τοὺς τότε καιροὺς ἤρμαζεν. Ἥδει γὰρ οἷς διελέγετο, τοὺς ἐξελθούσιν ἐκ τῆς Αἰγύπτου, τὰς τῆν Αἰγυπτιακὴν πλάνην μαθοῦσιν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστρα, ποταμούς καὶ πηγὰς καὶ ὕδατα. Κατέλιπεν οὖν τὴν τῶν ἀόρατων δημιουργίαν, καὶ κενεῖ τὸν λόγον ἐπὶ τὰ [438] ὁρώμενα, ἵνα πείσῃ τοὺς τούτοις προσκυνούντας μὴ νομίζειν αὐτὰ θεούς, ἀλλ' ἔργα Θεοῦ. Καὶ γὰρ οὐκ ἦν ἀναγκαῖον τότε δεῖξαι ἐκείνους περὶ ἀγγέλων καὶ ἀρχαγγέλων, ἵνα μὴ πάλιν θρέψῃ αὐτῶν τὴν νό-

σον. Εἰ γὰρ μὴ βλέποντες ἀγγέλους εἶπαν α, πολλῷ μᾶλλον, εἰ ἤκουσαν ἀγγέλους ἢ ἀρχαγγέλους, ἐνόμισαν ἐκείνους θεοὺς εἶναι. Ἀλλὰ μνημονεύει οὐρανοῦ καὶ γῆς, ὁρέων καὶ ὑδάτων, καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν πάντων, ἵνα ἀπὸ τῶν ὁρώμενων ἐρμηνεύσῃ τὸν ἀόρατον, καὶ ἀπὸ τῶν ἔργων δείξῃ τὸν τεχνίτην. Οὕτως οὖν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες ἐν Βαβυλῶνι ἐποίησαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐν τῷ ἔθνει ἦσαν ἐκείνῳ τῷ Θεομάχῳ, καὶ οὐκ ἦν Θεοῦ γνώσις, ἀλλ' εἰδῶλα προσεκυνεῖτο, ἐν τῇ καμίνῳ θυετες λέγουσιν· *Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Κύριον*. Διὰ τὸ οὐκ εἶπον, Ἀγγελοι, οὐρανοί, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ψῦχος, καῦμα, καὶ ὅσα τοιαῦτα, ἀλλὰ τὴν δημιουργίαν ἀριθμοῦσι κατὰ μέρος; Ἰνα ὅλην πλύνωσι τὴν κτίσιν, καὶ ὅλην καθαρῶσι τὴν δημιουργίαν, καὶ μηδὲνα καταλ[ε]ίπωσι σπινθήρα τῆς ἀσεβείας. Ὡς περ καὶ ἐνταῦθα Μωυσῆς θελήσας τῶν Ἰουδαίων τὴν Αἰγυπτιακὴν ἀπελάσαι πλάνην, μνημονεύει καὶ οὐρανοῦ καὶ γῆς ὡς γενομένων, ἵνα δείξῃ τὰ πεποιημένα, καὶ μνημονεύσῃ τὸν πεποιηκότα· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*.

γ'. Ὡδέ μοι τὸν νοῦν. Ἐγὼ θαυμάζω πῶς Ἰωάννης καὶ Μωυσῆς τὸ αὐτὸ προοίμιον ἔσχον. Καὶ γὰρ οὗτος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε*· κακεῖνος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἦν*. Ἀλλὰ κακεῖνος χρησίμως, καὶ οὕτως κυρίως. Ὅπου μὲν γὰρ δημιουργία, ἔταξε Μωυσῆς τὸ, *Ἐποίησεν*· ὅπου δὲ δημιουργός, ἔταξε τὸ, *ἦν*, ὁ εὐαγγελιστής. Πολὺ δὲ τὸ μέσον τοῦ, *Ἐποίησε*, καὶ τοῦ, *ἦν*· τὸ μὲν γὰρ ἐγένετο, μὴ δν, ὁ δὲ ἦν αἰὲν ὢν. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε* καὶ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν*. Θεοῦ τὸ εἶναι, κτισμάτων δὲ τὸ γίνεσθαι, ὥς περ καὶ ὁ εὐαγγελιστής μερίζει. Περὶ μὲν γὰρ τοῦ Σωτῆρος λέγει· *Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεὸς ἦν ὁ Λόγος*. Οὗτος ἦν *ἐν ἀρχῇ*. *Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν, καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων*. Ἐξάκις δὲ λέγει τὸ, *ἦν*, ἵνα ἐρμηνεύσῃ τὸ δν. Περὶ δὲ τοῦ οἰκείου, ὅτε ἐκήρυξε τὸν δντα, καὶ ἤλθεν εἰς τὸν δούλον τὸν Ἰωάννην, λέγει· *Ἐγένετο ἄνθρωπος*. Θεὸς ἦν, ἄνθρωπος δὲ ἐγένετο. Εἰ δὲ καὶ περὶ τοῦ Σωτῆρος τολμῶσι λέγειν, ὅτι καὶ ὁ Σωτὴρ γενόμενος ἦν, οὐδὲν διαφέρει τῆς γῆς. Πρόσεχε, παρακαλῶ· Ἐάν εἴπῃ ὁ αἰρετικὸς, ὅτι Χριστὸς γενόμενος ἦν, πρὶν γενέσθαι οὐκ ἦν, τί πλέον ἔχει τῆς γῆς; Καὶ γὰρ περὶ τῆς γῆς εἶπε Μωυσῆς· *Ἡ δὲ γῆ ἦν*. Εἰ οὖν τὸ, *Ἐν ἀρχῇ ἦν*, εἰς ποίησιν λαμβάνουσι, καὶ οὐ κατὰ τὴν αἰδιον φύσιν, οὐδὲν πλέον ἔχει τῆς γῆς. Καὶ ὁ Θεὸς Λόγος ἦν, καὶ ἡ γῆ ἦν· ἀλλ' ἐκεῖ μὲν *ἐν ἀρχῇ ἦν*, μὴ γενόμενος, αἰὲν ὢν· ἡ δὲ γῆ γενομένη ἦν. Οὐ γὰρ εἶπε πρῶτον ὁ νομοθέτης, *Ἡ δὲ γῆ ἦν*, ἕως οὗτε εἶπεν, [439] *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν*· πρῶτον τὸ, *Ἐποίησε*, καὶ τότε τὸ, *ἦν*. Οἰδαμεν οὖν, ἀδελφοί, ὅτι τὰ λεπτὰ ταῦτα ζητήματα δυσχερὲς φαίνεται ταῖς τῶν πολλῶν διανοαῖς. Ἀλλὰ δεῖ ἐν ἡμέρᾳ νηστείας νηφοῦσαις μᾶλλον ταῖς ψυχαῖς περὶ τῶν βαθυτέρων νοημάτων διαλέγεσθαι. *Ἐν ἀρχῇ ἦν* καὶ, *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησε*· διὰ τοῦτο τὸ προοίμιον ἴσον εἶπον δ, *Ἐν ἀρχῇ*, καὶ *Ἐν ἀρχῇ*, ἵνα δειχθῇ

* Sic Valerianus. In Savil. εἶπεν δεest, quod hic tamen necessarium, ut ipse subodoratus est. Infra pro ὁρέων Combells. legit ἀέρων. Et duabus ante γ' lineis idem pro μνημονεύσῃ habet ἐρμηνεύσῃ.

b Illud ἔξάκις δεest in Savil. et in Combells. Sed in Vaticano legitur recte; nam ἦν sexies in primis quatuor Joannis versibus legitur.

c Combells. ἐκείνος.

d Vatic. ἴσον εἶπεν. Savil. ἴσον εἶπον, melius, ut videtur

μία ρίζα τῆς εὐσεβείας, ἡ κακίῃνον παιδεύσασα τὸν νομοθέτην, καὶ τοῦτον φωτίσασα τὸν θεολόγον. Ἀδελφαί γὰρ αἱ δύο Διαθῆκαι, ἐξ ἑνὸς Πατρὸς τεθίσται· διὰ τοῦτο καὶ συμφώνως τὸν λόγον προφέρουσι· σχεδὸν γὰρ ἡ αὐτὴ εἰκὼν καὶ ὁμοιότης ὑπάρχει. Καὶ ὡς περ ἐν ἀδελφαῖς ἐξ ἑνὸς πατρὸς γεγεννημέναις, πρόσ-εστι τῆς ὁμοιότητος τὰ ἰδιώματα, οὕτως ἐπειδὴ αἱ δύο Διαθῆκαι ἐξ ἑνὸς Πατρὸς ἐγεννήθησαν, πολλὴν ἔχουσι τὴν ἐμφέριαν. Ἀμέλει καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ Διαθήκῃ προηγείται νόμος, καὶ ἀκολουθοῦσι προφῆται, καὶ ἐν τῇ νέᾳ χάριτι προηγείται τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ἀκολουθοῦσιν ἀπόστολοι. Ἐκεῖ δώδεκα προφῆται, ἑκα-στος ἑκ τῶν δώδεκα· δώδεκα οἱ παρ' Ὡσηέ· τέσσαρες, Ἡσαίας, Ἰερεμίας, Ἰεζεκιήλ, Δανιήλ. Ἐν τῇ Νέᾳ δώδεκα ἀπόστολοι, καὶ τέσσαρες εὐαγγελισταί. Ἐκεῖ πάλιν πρώτη κλῆσις Θεοῦ ἀπὸ ἀδελφῶν ἤρξατο· ἔλαβε γὰρ τὸν Μωϋσῆν καὶ τὸν Ἀαρὼν πρώτους κήρυκας· καὶ ἐν τῇ Εὐαγγελίᾳ πρώτην κλῆσιν ποιεῖται Πέτρον καὶ Ἀνδρέου. Κάκει μὲν ἀπλὴ χάρις, ὥδε δὲ διπλάσιον. Ἐκεῖ γὰρ δύο ἀδελφοὶ ἐκλήθησαν Μωϋσῆς καὶ Ἀαρὼν· ἐνταῦθα δὲ διπλὴ δυὰς ἀδελφῶν, Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. Ἐπειδὴ ἠθέλησεν ὁ Σωτὴρ τὴν κατὰ τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἀγάπην ἐντυπῶσαι ἡμῖν, καὶ ἀδελφοὺς ποιῆσαι τῇ διαθέσει καὶ τῷ πνεύματι, ἔλαβε θεμέλιον τὴν φύσιν, καὶ προσέπνευσε τὰ τῆς φύσεως σπλάγχνα, καὶ ἐν ἐκείνῃ ἐποικοδομεῖ τὸν θεμέλιον τῆς Ἐκκλησίας. Πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Παλαιᾷ ὁ ποταμὸς εἰς αἶμα μεταβαλλόμενος· πρῶτον σημεῖον ἐν τῇ Καινῇ τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον. Ἀλλ' οὐκ ἔστι τοῦ παρόντος καιροῦ πᾶσαν εἰπεῖν ἐφεξῆς τὴν ὁμοί-τητα· εἰς δὲ τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν.* Ἐν ἐξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ πάντα. Ἀλλ' ἡ πρώτη ἡμέρα διαφέρει τῶν ἄλλων τῶν μετ' αὐτήν. Τῇ μὲν γὰρ πρώτη ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων· ἀπὸ δὲ τῆς δευτέρας ἡμέρας οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ὧν ἐποίησε τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, μετέβαλεν ὡς ἠθέλησε. Σὺ δὲ ὁ σκεψάμενος καὶ ἐρευνήσας, εἰ μὲν εὐρίσκεις ἀλήθειαν, συμφώνησον· εἰ δὲ οὐχ εὐρίσκεις ἀλήθειαν, κατηγορεῖ, καὶ δέχομαι τὴν κατηγορίαν· φέρεῖ γὰρ μοι πολλὴν ἀπολογία.

δ'. Τῇ μὲν οὖν πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων· ταῖς δὲ ἄλλαις ἡμέραις τὴν μόρφωσιν καὶ τὴν διακόσμησιν τῶν κτισμάτων. Οἶόν τι λέγω· Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, οὐ τοῦτον, ἀλλὰ τὸν ὑπεράνω· οὗτος γὰρ τῇ δευτέρᾳ ἐγένετο. [440] Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, περὶ οὗ καὶ ὁ Δαυὶδ λέγει· *Ὁ οὐρανὸς τοῦ οὐρανοῦ τῷ Κυρίῳ.* Ὑπερῶν δὲ ἐστὶ τοῦτο. Καὶ ὡς περ ἐν οἴκῳ διωρῶν μεσολαβεῖ στέγῃ μέσῃ^β, οὕτως ὡς ἕνα οἶον κτίσας ὁ Κύριος· τὸν κόσμον, μέσῃ στέγῃ ἐπέθηκε τὸν οὐρανὸν τοῦτον, καὶ ὑπεράνω τὰ ὕδατα. Διὰ τοῦτο λέγει Δαυὶδ· *Ὁ στεγάζων ὕδασι τὰ ὑπερῶα αὐτοῦ.* Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν μὴ ὄντα, τὴν γῆν μὴ οὖσαν, τὰς ἀδύσους μὴ οὖσας, ἀνέμου, ἀέρας, πῦρ, ὕδωρ. Πάντων τῶν γενομένων τὴν ὕλην τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐποίησεν. Ἀλλὰ πάντως ἐρεῖ τις, Γέγραπται μὲν ὅτι ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, περὶ δὲ ὕδατος καὶ

πυρὸς καὶ ἀέρος οὐ γέγραπται. Πρῶτον μὲν οὖν, ἀδελφοί, ἀφ' οὗ εἶπε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν γεγενῆσθαι, ἐκ τῶν περιεχόντων ἡρμήνευσε· τὰ περιεχόμενα. Ὡς γὰρ ὅτε εἶπεν, *Ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἀνθρώ-πον, χοῦν λαθὼν ἀπὸ τῆς γῆς*, εἶπε μὲν τὸ πλά-σμα, οὐκ ἠριθμήσε δὲ τὰ μέλη, οὐδὲ εἶπεν· Ἐποίησεν ὁ Θεὸς ὀφθαλμούς, καὶ ὦτα, καὶ ῥίνα· ἀλλὰ τῷ εἰ-πεῖν τὸν ἀνθρώπον ὅλα συμπερίελαβε τὰ μέλη· οὕτως εἰπὼν, *τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός*, συμπερίελαβε πάντα, καὶ συνεσίγαγε καὶ τὸ σκότος καὶ τὰς ἀδύσους γεγενῆσθαι· *Σκότος γὰρ ἦν*, φησὶν, *ἐπάνω τῆς ἀδύσσου.* Ἀδυστος δὲ καλεῖται τὸ πλήθος τῶν ὑδάτων. Ὅτι δὲ καὶ ἀδυσσοὶ ἐγένοντο, μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα· *Πρὸ τοῦ τὰς ἀδύσ-σους ποιῆσαι, πρὸ τοῦ τὴν γῆν γενέσθαι.* Ὡς καὶ ἀδυσσοὶ ἐγένοντο. Εἶτα καὶ ὁ ἄηρ τότε ἐγένετο, ἄκουε· *Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τῶν ὑδάτων.* Πνεῦμα δὲ οὐ τὸ ἅγιον λέγει ἐνταῦθα· οὐ γὰρ τῇ κτί-σει συναριθμεῖται τὸ ἄκτιστον· ἀλλὰ πνεῦμα καλεῖ τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Καὶ ὡς περ ἐν τῷ Ἠλίᾳ γέ-γραπται τῷ προφῆτῃ· *Καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότισεν ἐν νεφέλῃ καὶ πνεύματι*· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πνεῦμα τὴν τοῦ ἀέρος· λέγει φύσιν. Λοιπὸν λείπεται δεῖξαι, ποῦ τὸ πῦρ ἐγένετο. Εἶπεν ὁ Θεός· *Γενήθητω σῶς*, καὶ ἐγένετο ἡ τοῦ πυρὸς φύσις· οὐ γὰρ μόνον τοῦτο τὸ πῦρ ἐστίν, ἀλλὰ καὶ αἱ ἄνω δυνάμεις πῦρ εἰσι, καὶ συγγενές ἐστι τὸ ἄνω πῦρ τούτου τοῦ παρ' ἡμῖν. Ζητεῖτε δὲ, ὅτι τὸ μὲν σθέννυται, τὸ δὲ οὐ σθέν-νυται. Ἐπεὶ καὶ τοὺς ἀγγέλους ἐποίησεν ὁ Θεὸς πνεύματα, καὶ τὰς ψυχὰς ἡμῶν πνεύματα, ἀλλὰ τὰς μὲν ψυχὰς ἡμῶν ἐν σώμασι, τοὺς δὲ ἀγγέλους ἐκτὸς σωμάτων. Ὡς περ οὖν ἐπὶ τῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἀγγέ-λων, οὕτω καὶ ἐπὶ τοῦ πυρὸς ἐστὶν ἰδεῖν. Τὸ πῦρ τὸ ἄνω ἄνευ ὕλης, τὸ πῦρ τὸ κάτω μετὰ ὕλης· τὸ γὰρ ἄνω πῦρ συγγενὲς τούτων ἐστίν, ὥς περ καὶ ἡ ψυχὴ ἡμῶν συγγενὴς ἀγγέλων· καθὼ κακίνοι πνεύματα, καὶ αὗται πνεύματα, ὡς καὶ οἱ τρεῖς παῖδες λέγουσι· *Εὐλογεῖτε, πνεύματα καὶ ψυχὰι δικαίων*· καὶ πά-λιν· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα.* Οὕτε οὖν ψυχὴ ἄνευ σώματος φαίνεται, οὔτε πῦρ ἄνευ στυππείου, ἡ κληματίδος, ἡ ἑτέρας ὕλης ἐστὶν ἰδεῖν. Ἰνα δὲ δειχθῇ ὅτι τὸ πῦρ τοῦτο οὐκ ἐστὶν ἀλλότριον, ἡ κτίσις διδάσκει. Πολλοὶ γὰρ πολλὰκις παρὰ τοῦ ἡλίου δανείζονται πῦρ, καὶ ἀπτοῦσιν· εἰ δὲ ἦν ἀλλό-τριον, πῶς τὸ ἀλλότριον ἐξ αὐτοῦ ἐλαμβάνετο; Ἀλλως [441] δὲ οὕτως ἐν τῷ οὐρανῷ πῦρ ἐστὶν ἄυλον μέγα. Ὡς καὶ ἐν τῷ ὄρει Σινὰ πῦρ φανῆναι, ὅπερ^δ οὐ ξύλων ὑποκειμένων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ τοῦ ἄλτου πυρὸς ἦγαγεν ὁ Θεὸς εἰς θέαν· καὶ ὡς ἂν εἴποι τις εἶναι τοῦτο μι-κρὸν τὸ πῦρ παρ' ἐκεῖνο τὸ μέγα, οὕτως οὖν λέγει καὶ Μωϋσῆς· *Ἐξ οὐρανοῦ ἐποίησεν ὁ Κύριος ἀκουστὴν φωνὴν αὐτοῦ, καὶ ὤδειξεν ὁ Θεὸς τὸ πῦρ αὐτοῦ τὸ μέγα*· ἵνα δεῖξῃ τοῦτο μικρόν. Πάντα οὖν πῦρ ἐστὶ, καὶ ἀστραπὴ, καὶ οἱ ἀστέρες, καὶ ὁ ἥλιος, καὶ ἡ σελήνη, καὶ τὸ παρ' ἡμῖν πῦρ συγγενές ἐστι. Καὶ βλέπε πῶς συγγένειαν ἔχει ἡ ἀστραπὴ πρὸς τοὺς ἀστέρας ἐκ τοῦ ὀνόματος· ἀστραπὴ καὶ ἀστρα-

^α "Excasto, deest in Savil., claudicatque sententia.

^β Cosmias καὶ ὑπεράνω δὲ ἐστὶ τούτου, καὶ ὡς ἐν οἴκῳ διο-ρῶν μεσολαβεῖται τῆς γῆς μέσον.

^γ Vatic. et Cosmas ἡρμήνευσε, Sav. indeque Combefla ἡμῖν.

^δ Ὅπερ additum e Savil.

multorum animis molestas videri. Verum oportet in die jejuniis, cum vigilantiores animæ sunt, de altioribus verba facere. *In principio erat*, et, *In principio fecit*; ideo exordium par esse dixi, *In principio*, et, *In principio*; ut demonstretur, unam esse pietatis radicem, quæ et illum, nempe legislatorem, instituit, et hunc, theologum scilicet, illuminavit. Germana quippe sunt duo Testamenta, uno Patre orta: ideo in sermone consentiunt: fere enim eadem imago, eadem similitudo est. Ac quemadmodum in germanis, uno patre ortis, similes sunt proprietates: sic quia duo Testamenta uno Patre orta sunt, multam habent similitudinem. Sane et in Veteri Testamento præcedit lex, et sequuntur prophetæ, et in nova gratia præcedit Evangelium, et sequuntur apostoli. Illic duodecim prophetæ, et singuli sunt ex numero duodeno: duodecim sunt Osee et reliqui: quatuor, Isaïas, Jeremias, Ezechiel, Daniel. In Novo Testamento duodecim apostoli, et quatuor evangelistæ. Illic rursus prima vocatio Dei a fratribus cœpit: accepit enim Moysem et Aaronem primos præcones: in Evangelio quoque primam vocationem facit Petri et Andree. Et illic quidem simplex gratia, hic autem duplo auctior. Illic enim duo fratres vocati sunt, Moyses et Aaron; hic autem his duo fratres, Petrus et Andreas, Jacobus et Joannes. Quia voluit Servator eam quæ secundum Spiritum sanctum est caritatem nobis insinuare, et fratres affectu simul et spiritu facere, fundamentum sumpsit naturam, inseruitque naturæ viscera, et in illa superædificavit fundamentum Ecclesiæ. Primum signum in Veteri fuit mutatus in sanguinem fluvius; primum signum in Novo fuit mutatio aquæ in vinum. Verum non est præsentis temporis totam similitudinem deinceps persequi: sed ad institutum revertamur. *In principio fecit Deus cælum et terram*. Sex dierum spatio fecit Deus omnia. Sed prima dies differt a sequentibus. Nam prima die fecit Deus ex non exstantibus: a secundo autem die nihil fecit Deus ex non exstantibus; sed ex iis quæ prima die fecerat mutavit ut voluit. Tu vero his consideratis et exploratis, si veritatem deprehendis, assensum præbe; sin non deprehendis, incusa, et accusationem admitto: id enim multam defensionis ausam mihi præbet.

4. *Cælorum formatio* (a).—Primo itaque die creaturarum materiam fecit Deus; reliquis vero diebus formam et ornatum creaturarum. Exempli causa, fecit cælum, quod ante non erat; non hoc cælum, sed quod superius est: hoc quippe cælum secundo die factum est. Fecit Deus cælum superius, de quo David: *Cælum cæli Domini* (Psal. 115. 16). Illud vero quasi supremum tabulatum est. Ac quemadmodum in domo duarum contignationum intercedit tabulatum medium: sic et Dominus mundum creans ceu domum, medium tabulatum posuit hoc cælum, et supra illum aquas. Ideo ait David: *Qui tegit aquis superiora ejus* (Psal. 103. 5). Fecit igitur cælum quod ante non erat, terram quæ ante non erat, ahy-

sos quæ ante non erant, ventos, aerem, ignem, aquam. Omnium quæ facta sunt materiam prima die fecit. Sed haud dubie dicit aliquis: Scriptum est ipsum fecisse cælum et terram, de aqua, igne et aere non scriptum est. Primo itaque, fratres, ex quo dixit cælum et terram facta esse, ex iis quæ continent ea quæ continentur indicavit. Sicut enim cum dixit, *Fecit Deus hominem pulverem accipiens de terra* (Gen. 2. 7), opificium dixit, non membra enumeravit: neque dixit: Fecit Deus oculos, et aures, et nares, sed hominem dicens, omnia simul membra comprehendit: sic cum dicit, Deum fecisse cælum et terram, cuncta complexus est, et una tenebras et abyssos factas induxit: nam *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Abyssus vero vocatur aquarum gurgies. Quod autem etiam abyssi factæ sint, testificatur Scriptura dicens: *Antequam abyssos constitueret, antequam terram crearet* (Prov. 8. 24. 26). Itaque factæ erant abyssi. Deinde aer quoque quondam factus sit audi: *Et spiritus Dei ferebatur super aquas* (Gen. 1. 2). Hic non Spiritum sanctum dicit; non enim cum creaturis annumeratur id quod increatum est: sed spiritum vocat aeris motum. Ac quemadmodum in Elia propheta scriptum est: *Et cælum contenebravit in nube et spiritu* (3. Reg. 13. 45): sic et hoc loco spiritum vocat aeris naturam. Demum superest ut ostendamus, ubinam ignis factus sit. *Dixit Deus, Fiat lux* (Gen. 1. 2), et facta est ignis natura: non solum enim hic ignis existit, sed etiam supernæ potestates ignis sunt, affinisque est supernus ille, huic nostro igni. Quæritur autem, cur hic exstinguatur, ille vero secus. Quia angelos fecit Deus spiritus, animasque nostras item spiritus, sed animas nostras in corpore, angelos autem extra corpora. Quemadmodum igitur in animabus et in angelis, sic et in igne rem se habere cernitur. Ignis supernus sine materia, ignis infernus cum materia: cælestis enim ignis his est affinis, sicut et anima nostra affinis est angelis: ut illi spiritus sunt, sic et hæ sunt spiritus, ut etiam tres pueri dicunt: *Benedicite, spiritus et animæ iustorum* (Dan. 3. 86); ac rursum, *Qui facit angelos suos spiritus*: (Psal. 103. 4). Neque igitur anima sine corpore apparet, neque ignem sine stупpa, vel sarmento, vel alia materia videre est. Ut autem ostendatur hunc ignem non esse alienum, id docet ipsa natura. Multi namque sæpe ex sole ignem mutantur, et accendunt: si autem alienus esset, quomodo alienum ex ipso acciperetur? Alioquin tam ingens in cælo ignis est sine materia, ut in monte Sina ignis appareret, quem absque lignis subjectis, sed ex ipso materiæ experte igne ad spectaculum eduxit Deus, ut quispiam dixerit parvum esse hunc ignem cum illo ingenti comparatum. Sic itaque ait Moyses: *De cælo auditam fecit Dominus vocem suam, et extendit Deus ignem suum magnum* (Deut. 4. 36); ut demonstraret hunc esse parvum. Omnia itaque ignis sunt, et fulgur, et stellæ, et sol et luna, illisque noster ignis affinis est. Et videtur quam affinitatem habeant ἀστραπή et ἀστέρης, fulgur et stellæ, vel ex ipso nomine; ἀστραπή et ἀστέρ, ful-

(a) Quæ sequuntur affert Cosmas Ægyptius in Collectione nostra T. 2, p. 329.

gur et stellæ. Servator autem, ut ostenderet ignem et fulgur similia esse, ait in Evangelio: *Lucerna corporis est oculus. Si oculus tuus fuerit lucidus, totum corpus tuum lucidum erit* (Matth. 6. 22). Hæc Servator. Deinde subiungit: *Ut cum lucerna fulgure illuminat te* (Luc. 11. 36); lucernæ fulgur vocans lucernæ fulgorem.

5. Omnia igitur facta sunt: ignis factus est, abyssi factæ sunt, venti, quatuor elementa, terra, ignis, aqua, aer. Nam quæ omiserat quasi hic resumit Moyses dicens: *Sex diebus fecit Deus cælum et terram, et omnia quæ in eis sunt* (Exod. 20. 11). Quemadmodum autem corporis non omnia membra dixit, sic ea quæ ad creationem spectant non enumeravit, etiamsi omnia cum mundo sint condita. Si porro non esset ignis in terra, non hodie ignem ex petra educerent, non ex ligno; collisum quippe lignum ignem emittit. Animum ergo diligenter adhibe. *Tenebræ*, inquit, *erant super faciem abyssi* (Gen. 1. 2). Ergone, inquires, Deus tenebras fecit? Scimus altam esse sententiam: sed quia in cœtu sæpe sumus eorum, quorum pars amico audiunt animo, pars vero reprehendere satagunt; necesse est verbum non sine examine relinquere, ne post magna promissa, exigua præstemus. Undenam ergo tenebræ? Nam Deus, inquit, has non fecit: Deus enim, aiunt, neque tenebrarum neque caliginis opifex est. Quid igitur sunt tenebræ? Multi dixerunt esse cæli umbram. Nam, aiunt, cum cælum superius conditum est, cum superna lumina nondum essent, nudata erat terra, et factæ sunt tenebræ. At cælum supernum lucidum est, non tenebrosum; atque etiamsi non haberet solem, lunam et stellas, ipsam naturam per se splendentem haberet. Si ergo cælum imminebat, terraque expansa erat, illudque superne lucebat, et hæc lucem excipiebat, undenam tenebræ? Mihi certe videtur, quoniam aqua terræ superficiem tegebat, nebulaque et caligo circa aquas consistebat, quod etiam nunc evenire solet in fluminibus, obscuritatem illam caliginem excitasse: nubesque fecisse, ac nubes obumbrantes tenebras induxisse. Quod autem nubes tenebras excitet, id dicit Scriptura: *Et cælum obtenebratum est in nubibus* (3. Reg. 18. 45). Hæreticorum autem allegoriæ non ignorandæ sunt. Quidam hæretici dicere ausi sunt, tenebras esse diabolum (a), abyssum vero dæmonas: quando autem dixit Deus: *Fiat lux*; id est Filius, aiunt: Non modo ergo¹ illi honore par est diabolus, sed etiam illo senior. Verum hanc impietatem ne commemorare quidem par est: sed ideo protulimus, ne ea quæ dicta sunt ignoraretis. Tenebræ ergo tunc illæ ex nubibus erant. Sic enim in Ægypto quoque tenebræ erant, non quod nox esset, sed quod caligo esset inducta (Exod. 10. 22 sqq.) Sic et in monte Sina factum est; tenebræ erant non ex nocte, sed

nube obumbrante (Deut. 4. 11). Sic etiam in cruce Christi tenebræ factæ sunt, non adveniente nocte, sed umbra et obstructione facta. Ita non oportet divina eloquia temere aggredi. *Et spiritus Dei superferebatur super aquam* (Gen. 1. 2). Spiritum vocat ventum, ut alibi dicit: *In spiritu vehementi conteres naves Tharsis* (Psal. 47. 8): spiritum vocans aeris motum. Ne putes enim aliud esse aerem, et aliud ventum: ipse quippe aer concitatus ventum facit, ut experimento comprobatur. Sæpe igitur flabello aut sindone tranquillum aerem commovemus, et ex aeris motu ventum facimus. Ut ergo ex ipso spiritu demonstraretur ventum esse aeris motum, hac de causa dixit, *Superferebatur*. Proprium enim vento est ut superferratur creationi. *Dixit Deus, Fiat lux*. Cur non dixit Moyses, Dixit Deus, Fiat cælum, fiat mare, sed ibi quidem, *Fecit*, hic vero, *Dixit*, quandoquidem apud nos sermo præcedit opus: nam primo dicimus, deinde facimus? Ostendere volens Deum primo facere; ut omni sermone velociorem creationem esse demonstraret; quando materiam virtute sua creat, dicit illud, *Fecit*; quando autem omnia Deus ornaturus erat, ornatus autem huiusmodi principium lux erat, tunc inducit concinnum sermonem. Et quia rursum primum Dei opus lux, postremum vero homo fuit: primo Deus lucem operatur verbo, postremo hominem opere, a luce in lucem desinens.

6. *Homo quomodo lux*. — Quomodo autem homo lux sit, audi. Lux res ostendit: lux mundi homo est: ingressus ostendit tibi lucem artis, lucem scientiæ. Lux ostendit frumentum, intelligentia panem fecit; lux ostendit vineæ uvam; lux intelligentiæ exhibuit vinum, quod in uva continetur, lux monstravit lanam, lux hominis exhibuit vestem: lux ostendit montem, lux intelligentiæ exhibuit lapicidinam. Ideo Servator lucem vocat apostolos his verbis: *Vos estis lux mundi* (Matth. 5. 14). Cur illos lucem vocat? Non ut illos afficiat honore tantum, sed etiam ut spem resurrectionis ostendat. Quemadmodum enim lux vespere occidens non perit, sed absconditur, et postquam occulta fuit, rursum apparet: sic et homo velut in occasum quemdam in sepulcrum demissus, resurrectionis rursum ortui servatur. *Fiat lux*. Dixit factam esse; quo autem modo, non declaravit, neque etiam didicit. Nam quod lux facta sit, inquit, bene novi: quomodo autem facta sit non capio. Ideo Servator apostolis dicebat: *Non vestrum est nosse tempora vel momenta, quæ Pater posuit in sua potestate* (Act. 1. 7). Atqui non est nostrum nosse tempora vel momenta, et Dominum temporum Opificemque sæculorum poterunt humana ratiocinia comprehendere? *Dixit Deus, Fiat lux: et facta est lux* (Gen. 1. 3). O sanctam illam magnamque potentiam! o ingentia miracula! *Facta est lux: et vocat Deus lucem diem, et tenebras noctem* (Gen. 1. 5). Cur porro diem *ἡμέραν* vocat? Quoniam quidquid lætum et hilare, *ἡμερον* sive dulce dicitur. Ideo etiam benignitatem *ἡμερότητα* vocamus, et cicures animantes *ἡμῖπους* dicimus. *Et vocavit Deus lucem diem, et tenebras vocavit*

¹ Hæc in Savillo additamento aucta leguntur in hunc modum: *Quando autem dixit Deus: « Fiat lux, » sic imperavit ut Filius fieret; et non erubescunt diabolus dicere seniores Filio. Si enim dæmon sit abyssus, et diabolus tenebræ, et si cum jam abyssus et tenebræ existerent, Deus diceret: « Fiat lux, » et lux sit Filius; non modo ergo. etc.*
(a) Ille contendeat Origenes.

Καὶ ὁ Σωτὴρ δὲ, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ πῦρ καὶ ἡ ἀστραπὴ συγγενές ἐστι, λέγει ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ· Ὁ λύχνος τοῦ σώματος ἐστὶν ὁ ὀφθαλμός. Ἐὰν οὖν ὁ ὀφθαλμός σου φωτεινός ᾖ, ὅλον τὸ σῶμά σου φωτεινὸν ἔσται. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ. Εἶτα ἐπάγει· Ὡς ὅταν ὁ λύχνος τῇ ἀστραπῇ φωτίξῃ σε· λύχνου ἀστραπὴν εἰπῶν τὴν αὐγὴν τοῦ λύχνου.

ε'. Πάντα οὖν ἐγένετο· πῦρ ἐγένετο, ἀβυσσοὶ ἐγένοντο, ἄνεμοι, τὰ τέσσαρα στοιχεῖα, γῆ, πῦρ, ὕδωρ, ἀήρ. Καὶ γὰρ ἄπερ παρέλειψεν ὡς ἐν παραδόξῳ^α ἀνακεφαλαιοῦται Μωϋσῆς λέγων· Ἐν ἑξ ἡμέραις ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς. Ὡς περ δὲ ἐπὶ τοῦ σώματος οὐκ εἶπε πάντα τὰ μέλη, οὕτως οὐδὲ ἐπὶ τῆς δημιουργίας ἐξηριθμήσατο, εἰ καὶ πάντα συγκατασκευάσθῃ τῷ κόσμῳ. Εἰ δὲ μὴ ἦν ἐν τῇ γῇ πῦρ, οὐκ ἂν σήμερον ἀπὸ πέτρης πῦρ ἐξέβαλον, ἢ ἀπὸ ξύλου· παρατριβόμενον γὰρ τὸ ξύλον πῦρ γεννᾷ. Πρόσεχε οὖν ἀκριβῶς. Σκότος ἦν, φησὶν, ἐπάνω τῆς ἀβύσσου. Ἄρα οὖν σκότος, φησὶν, ὁ Θεὸς ἐποίησεν; Οἴδαμεν οὖν ὅτι βαθὺ τὸ νόημα· ἀλλ' ἐπειδὴ μεταξὺ ἔσμεν πολλάκις καὶ τῶν ἀγαπητῶν ἀκούοντων, καὶ τῶν ἐπιλαμβάνεσθαι φιλοῦντων, ἀνάγκη μὴ παραλείπειν ἀνεξέταστον τὸν λόγον, ἵνα μὴ μεγάλη μὲν ἐπαγγελία ᾖ, μικρὸν δὲ τὸ ἀποτέλεσμα. Πόθεν οὖν τὸ σκότος; Ὁ γὰρ Θεὸς αὐτὸ, φησὶν, οὐκ ἐποίησε· Θεὸς γὰρ, φησὶν, οὐτε σκότους, οὐτε γνόφους ἐστὶν ἐργάτης. Τί ποτε οὖν ἐστὶ σκότος; Πολλοὶ ἠθέλησαν εἰπεῖν, ἀποσκίασμα εἶναι τοῦ οὐρανοῦ. Ὡς γὰρ ἐγένετο, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω, καὶ ἐλέσθη τὰ φῶτα τὰ ἄνω, ἐγυμνωθῇ ἡ γῆ καὶ ἐγένετο σκότος. Ἄλλ' ὁ οὐρανὸς ἄνω φωτεινός ἐστιν, οὐ σκοτεινός, καὶ μὴ εἶχε τὸν ἥλιον, ἢ τὴν σελήνην, ἢ ἀστρα, αὐτὴν εἶχε τὴν φύσιν λάμπουσαν. Εἰ οὖν ὁ οὐρανὸς ἐπέκειτο, ἢ δὲ γῆ ἠπλωτο, ὁ λάμπων ἄνωθεν, τὸ φωτιζόμενον κάτωθεν, πόθεν τὸ σκότος; Ἐμοὶ οὖν δοκεῖ, ἐπειδὴ ἐπεπόλαξε τὸ ὕδωρ τῇ γῇ, ἀχλύς δὲ καὶ γνόφος περὶ τὰ ὕδατα συνεστῆκει, ὃ καὶ γίνεται νῦν ἐπὶ τοῖς ποταμοῖς, ἡ ἀχλύς νῦφον ἐγείρουσα ἐποίησε νεφέλας, [442] αἱ νεφέλαι ἐπισκιάζουσαι σκότος ἐποίησαν. Ὅτι δὲ ἐγείρει νεφέλη σκότος, λέγει ἡ Γραφή· Καὶ ὁ οὐρανὸς συνεσκότασεν ἐν νεφέλαις. Δεῖ δὲ μὴ ἀγνοεῖν καὶ τῶν αἰρετικῶν τὰς ἀλληγορίας. Αἰρετικοὶ τινες ἐτόλμησαν εἰπεῖν, ὅτι σκότος ὁ διάβολός ἐστιν, ἢ δὲ ἀβυσσος οἱ δαίμονες· ὅτε δὲ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· τοῦτέστιν, ὁ Υἱός· οὐ μόνον αὐτοῦ ἐστὶν ἰσότης, ἀλλὰ καὶ προσθύτερος. Ἀλλὰ ταύτης μὲν τῆς ἀσεβείας οὐδὲ μνημονεύσαι δεῖ· ὑπὲρ δὲ τοῦ μὴ ἀγνοεῖν ὑμᾶς τὰ λεγόμενα παρηγάγομεν. Σκότος τοίνυν ἦν τότε τὸ ἐκ τῶν νεφελῶν. Οὕτω γὰρ ἦν καὶ ἐν Αἰγύπτῳ σκότος, οὐ νυκτὸς οὐσης, ἀλλ' ἀχλύος γεναμένης. Οὕτως ἦν καὶ ἐν τῷ βρεῖ Σινῶ· σκότος ἦν οὐ νυκτὸς γεναμένης, ἀλλὰ νεφέλης σκιαζούσης. Οὕτως ἐγένετο καὶ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ σκό-

τος, οὐ νυκτὸς ἐπελθούσης, ἀλλὰ σκιάματος καὶ ἀντιφράξεως γεναμένης. Οὕτως οὐ δεῖ ἀπλῶς ἐπιχειρεῖν τοῖς θεοῖς; λογιῶν. Καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Πνεῦμα καλεῖ τὸν ἄνεμον, ὡς λέγει ἀλλαχού· Ἐν πνεύματι βιαίῳ συντριψέαις πλοῖα θαρσεῖς· πνεῦμα καλῶν τὴν τοῦ ἀέρος κίνησιν. Μὴ γὰρ νομίση; ἄλλο εἶναι ἀέρα, καὶ ἄλλο ἄνεμον· αὐτὸς γὰρ ὁ ἄηρ κινούμενος ποιεῖ ἄνεμον, ὡς μαρτυρεῖ τούτοις ἡ πεῖρα. Πολλάκις οὖν ἡ ῥιπιδίῳ ἢ σινδόνι ἡσυχάζοντα τὸν ἀέρα κινούμεν, καὶ ποιοῦμεν ἀπὸ τῆς κινήσεως τοῦ ἀέρος ἄνεμον. Ἴνα οὖν δειχθῇ ἐκ τοῦ πνεύματος, ὅτι ὁ ἄνεμος ἀέρος ἐστὶ κίνησις, διὰ τοῦτο εἶπεν, Ἐπεφέρετο· ἴδιον γὰρ ἀνέμου τὸ ἐπιφέρεσθαι τῇ δημιουργίᾳ. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς. Διατί μὴ εἶπε Μωϋσῆς, ὅτι Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω οὐρανός, γενηθήτω θάλασσα, ἀλλ' ἐκεῖ μὲν, Ἐποίησεν, ὧδε δὲ, Εἶπεν, ἐπειδὴ παρ' ἡμῖν προηγείται λόγος τοῦ ἔργου· πρῶτον γὰρ λέγομεν, εἶτα ἐργαζόμεθα; Βουλόμενος δεῖξαι τὸν Θεὸν πρῶτον ἐργαζόμενον, ἵνα παντὸς λόγου ὀψυτέραν παραστήσῃ τὴν δημιουργίαν· ὅτε μὲν τὰς ὕλας ἐργάζεται δυνάμει, λέγει τὸ, Ἐποίησεν· ὅτε δὲ ἐμελλε κοσμεῖν τὰ πάντα, ἀρχὴ δὲ τοῦ κόσμου τὸ φῶς ἦν, εἰσάγει λόγον ἀρμύζοντα. Καὶ ἐπειδὴ πάλιν πρῶτον ἔργον Θεοῦ φῶς, τελευταῖον δὲ ἔργον Θεοῦ ἀνθρωπος ἦν· πρῶτον ἐργάζεται Θεὸς λόγῳ τὸ φῶς, ὕστερον δὲ τὸν ἀνθρώπον ἔργῳ, ἀπὸ φωτὸς εἰς φῶς συμπληρῶν.

ς'. Καὶ πῶς φῶς καὶ ἀνθρώπου, ἀκουε. Τὸ φῶς δεικνυσι τὰ θνῦτα· τὸ φῶς τοῦ κόσμου ὁ ἀνθρώπος· εἰσελθὼν ἔδειξέ σοι φῶς τέχνης, φῶς ἐπιστήμης. Τὸ φῶς ἔδειξε σῖτον, ἢ σύνεσις ἐποίησεν ἄρτον· τὸ φῶς ἔδειξε τὸν βότρυν τῆς ἀμπέλου, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἔδειξε τὸν οἶνον τὸν ἐν τῷ βότρυι· τὸ φῶς ἔδειξε τὸ ἔριον, τὸ φῶς τοῦ ἀνθρώπου ἔδειξεν ἱμάτιον· τὸ φῶς ἔδειξεν ἄνθρωπον, τὸ φῶς τῆς συνέσεως ἔδειξε λατομίαν. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ φῶς καλεῖ τοὺς ἀποστόλους, λέγων· Ὑμεῖς ἐστε τὸ φῶς τοῦ κόσμου. Διατί καλεῖ αὐτοὺς φῶς; Οὐχ ἵνα αὐτοὺς τιμῇσιν μόνον, ἀλλ' ἵνα καὶ τὴν [443] ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως δείξῃ. Ὡς περ γὰρ τὸ φῶς ἐσπέρας δύνει, οὐκ ἀπόλλυται, ἀλλὰ κρύπτεται, καὶ κρυβόμενον πάλιν φαίνεται· οὕτως καὶ ὁ ἀνθρώπος ὡς εἰς δύσιν τινὰ τῷ τάφῳ παραπεμφθεὶς, πάλιν τῇ ἀνατολῇ τῆς ἀναστάσεως τετήρηται. Γενηθήτω φῶς. Εἶπε τὸ γένόμενον, τὸν δὲ τρόπον οὐκ ἐμήνυσεν, ἀλλ' οὐδὲ ἔμαθεν. Ὅτι μὲν γὰρ ἐγένετο φῶς, οἶδα, φησὶν· τὸ δὲ πῶς ἐγένετο, οὐ καταλαμβάνω. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Σωτὴρ ἔλεγε τοῖς ἀποστόλοις· Οὐχ ὑμῶν ἐστὶ γινῶναι χρόνους ἢ καιροὺς, οὐδ' ὁ Πατὴρ ἔθετο ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐξουσίᾳ. Εἶτα χρόνους ἢ καιροὺς οὐκ ἐστὶν ἡμῶν γινῶναι, καὶ τὸν Δεσπότην τῶν χρόνων καὶ τὸν ποιητὴν τῶν αἰώνων ἐστὶ λογιζομένους καταλαβεῖν ἀνθρωπίνους; Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· καὶ ἐγένετο φῶς. Ὡς τῆς ἀγίας· ἐκείνης καὶ μεγάλης δυνάμεως! Ὡς μεγάλων θαυμάτων! Ἐγένετο φῶς, καὶ καλεῖ ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος νύκτα. Διατί δὲ ἡμέραν καλεῖ; Ἐπειδὴ πᾶν φαιδρὸν καὶ ἡλαρὸν, ἡμέρον λέγεται. Διὰ τοῦτο καὶ τὴν φιλανθρωπίαν ἡμερότητα καλοῦμεν, καὶ τὰ θηρία τὰ χειροῦ θῆρα ἡμέρα καλοῦμεν. Καὶ ἐκάλυσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα. Νύκτα διατί; Ὅτι νυκτὶ τὸν ἀνθρώπου καθεύ-

^a Ὡς ἐν παραδόξῳ, sic Valicanus: sic etiam Savilius, alio tamen exemplari usus. Sed conficitur ἐν παρόξῳ. Licet autem ἐν παρόξῳ hic melius habere videatur, noluit mutare, cum alioquin Severianus non raro insolitas verborum rationes secitetur.

^b Addit Savil. τοῦτέστιν, ὁ Υἱός· ἵνα γένηται εἶπε· καὶ οὐκ αἰσχρονοῦνται τὸν διάβολον προσθύτερον λέγοντας τοῦ Υἱοῦ. Εἰ γὰρ δαίμων ἐστὶν ἀβυσσος, ὁ δὲ διάβολος σκότος, μετὰ ταῦτα δεῖ εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω τὸ φῶς, τοῦτέστιν, ὁ Υἱός, εἰς. Paulo post idem οὐδὲ ἄλλως μὲν. ἔδει.

δοντα εἰς ὑπόμνησιν θανάτου φέρει, μονονουχὶ λέγων· *Μάθε, ἄνθρωπε, τίς εἰ. Θνητὸς εἰ, ὑπὸ δουλεύεις· διατί τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ; Ἡ γὰρ νῦν καταφυγὴ ἐστίν· ὄθεν καὶ Δαυὶδ φησιν· Ἄ λέγετε ἐν ταῖς καρδίαις ὑμῶν, ἐπὶ ταῖς κοιταῖς ὑμῶν κατατῦγθε. Ἀμέλει κείται ἄνθρωπος ἐν νυκτὶ, οὔτε νεκρὸς, οὔτε ζῶν. Ἐρώτησον αἰρετικόν· Τί ἐστι; ζῶν ἢ νεκρὸς; Καὶ ἐὰν μὲν εἴπῃ, Ζῶν, εἰπέ· Διατί οὖν οὐκ αἰσθάνεται τῶν λαλούντων ἢ περιπατούντων; Ἐὰν δὲ εἴπῃ, ὅτι Νεκρὸς, εἰπέ· Πῶς οὖν ἀναπνεῖ; τὸ γὰρ ἐμπνέον οὐκ ἐστὶ νεκρόν· τὸ μὴ αἰσθανόμενον οὐκ ἐστὶ ζῶν· σαυτὸν οὐ βλέπεις, ἀλλὰ τὰ ὑπὲρ σὲ φαντάζῃ. Ἀλλὰ ταῦτα ἀρκούντως εἰς τὴν πρώτην ἡμέραν εἰρήσθω. Κατέλαβε γὰρ ἡ ἐσπέρα, ὥσπερ κακὰ τὰ τῆς πρώτης ἡμέρας, καὶ κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ βαθεῖα ἦν τὰ νοήματα, ὅμως ἐξεθέμεθα. Τῶν δὲ πιστῶν ἐστὶν ἐρευνῆσαι τὰ λεχθέντα, καὶ ζητῆσαι τὴν ἱστορίαν.*

ζ'. *Ἡμεῖς δὲ νηστείας ὄντες ἁγίας θρέμματα, καὶ ἐν ἀτροφίᾳ σωμάτων τρυφήσαντες τὰ οὐράνια, σπουδάσωμεν τὴν νηστείαν ἁγίαν φυλάξαι· Ἀγιάσατε γάρ, φησὶ, νηστεῖαν. Ἡμεῖς αὐτὴν ἀγιάζομεν, ἢ ὅπ' αὐτῆς ἀγιάζομεθα; Ἀλλὰ ἀντὶ τοῦ ἁγίαν αὐτὴν φυλάξαι, τοῦτο εἴρηκεν ὁ προφήτης· Ὡσπερ γὰρ ὅτε εὐχόμεθα, Ἀγιάσθητω τὸ ὄνομα σου, οὐχὶ ὅτι ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ εὐχόμεθα (τὸ γὰρ ὄνομα αὐτοῦ ἀγιάζει πάντα), ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ ὄνομα αὐτοῦ ἐπικέκληται ἡμῖν (Χριστιανοὶ γὰρ ἀπὸ Χριστοῦ καλούμεθα), λέγει· Τὸ ὄνομα σου ἐφ' ἡμῖν ἀγιάσθητω. Παρὰ γὰρ τῷ ἁγίῳ πάντα ἔγια· καὶ γὰρ οὐδὲν πλησιάζει Θεῷ μὴ ὃν ἅγιον· ἅγιος γὰρ ὁ Θεὸς ἐν ἁγίοις ἀναπαυόμενος. Καὶ ὁ οὐρανὸς δὲ αὐτοῦ ἅγιος· Ἐπακούσεται γὰρ αὐτοῦ ἐξ οὐρανοῦ ἄγγελος αὐτοῦ. Οἱ ἄγγελοι ἅγιοι· Ὅταν ἐπειθῇ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ μετὰ τῶν ἁγίων ἀγγέλων αὐτοῦ. Ἡ γῆ ἔχουσα τὴν λατρίαν [444] ἁγία· Καὶ θελήσει, φησὶ, εἰαστρέψαι διαθήκην ἐπὶ γῆν ἁγίαν αὐτοῦ. Καὶ ὁ Δαυὶδ, ἡ αὐτῇ ἁγία· Προσκυνήσατε τῷ Κυρίῳ ἐν ἀνύμῳ ἁγία αὐτοῦ. Ὁ Ἡσαίας, ὁ ναὸς ἅγιος· Ἄγιος γὰρ ὁ ναὸς σου, θαυμαστός ἐν δικαιοσύνῃ. Τὰ πρόβατα τὰ ἄλογα τὰ τότε θυόμενα ἅγια ἐλέγετο· Ὡς πρόβατα, φησὶν, ἅγια ἐν Ἱερουσαλὴμ. Ἡ διαθήκη ἁγία· Καὶ δυναμώσει μετὰ πολλῶν διαθήκων ἁγίαν αὐτοῦ. Αὐτὴ ἡ πόλις ἁγία ἐλέγετο· Καὶ ἐπὶ τὴν πόλιν τὴν ἁγίαν τὴν τῶν πατέρων ἡμῶν Ἱερουσαλὴμ. Οὐδὲν γὰρ προσέρχεται Θεῷ μὴ ὃν ἅγιον. Διὸ λέγει Παῦλος· Καὶ τὸν ἁγιασμόν, οὗ χωρὶς οὐδεὶς ὄψεται Θεόν. Ἐνηστεύσαμεν ἀπὸ ἄρτου· νηστεύσαμεν καὶ ἀπὸ ἀδικίας. Οὐκ ἐσθίεις ἄρτον· μὴ φάγῃς σάρκα πενήτων, ἵνα μὴ εἴπῃ καὶ περὶ σοῦ ὁ Θεός· Οἱ κατασθιόντες τὸν λαόν μου ἐν βράσει ἄρτου. Οὐ πίνεις οἶνον; μὴ μεθύσῃ σε θυμὸς, ἵνα μὴ ἀκούσῃς παρὰ τοῦ νομοθέτου· Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ θυμῶος· καὶ πάλιν, Θυμὸς δρακόντων ὁ οἶνος αὐτῶν. Ὅταν γὰρ θλίψῃς πένητα, καὶ στενάζῃ, ἐπὶ τοῦ Θεοῦ εὐρέθῃ ἡ ἐσθίων ἄρτον διακρύβων. Διὰ τοῦτο λέγει καὶ ὁ Θεός· Ἐκαλύπτετε ἐν δάκρυσι τὸ θυσιαστήριόν μου. Ἐγκαλεῖ οὖν ὁ Θεὸς τοὺς κλαίοντας ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου λέγων· Ἱερεῖς, εἰσέλθατε, κλαύσατε. Ἀλλ' ἐγκαλεῖ, οὐχ*

ὅτι ἔκλαιον αὐτοί, ἀλλ' ἐπειδὴ οἱ ἀδικούμενοι ἐκεῖ ἐνετύγγανον ἐπὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ὀρφανοὶ τε καὶ χῆραι. Καὶ ἵνα δείξῃ, ὅτι περὶ ἐκείνων λέγει, ἐπηγάγε· Κλαυθμῷ, καὶ κοπετῷ, καὶ κόπῳ. Ἐτι ἄξιον ἐπιβλέψαι ἐπὶ τῆς θυσίας ἡμῶν. Πρόκειται οὖν τράπεζα ψυχῆς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Σῶμα νηστεύον ἀγιάζεται, ψυχὴ μὴ τρεφομένη φθείρεται. Γένοιτο δὲ τὸ μὲν σῶμα νηστεύειν ἀπὸ ἀμαρτημάτων, τὴν δὲ ψυχὴν ἐντρύφῃν τοῖς θεοῖς δόγμασιν. Οὐ δύνῃ δὲ ἐσθίειν ἄρτον Χριστοῦ καὶ ἄρτον διακρύβων, ὥς λέγει Παῦλος· Οὐ δύνασθε τραπέζης Χριστοῦ μετέχειν καὶ τραπέζης δαιμονίων. Δεῖ τοίνυν τὸν νηστεύοντα ἀπέχεσθαι ἀπὸ βρωμάτων, καὶ πρῶτόν γε ἀπὸ ἀμαρτημάτων. Καὶ γὰρ καθ' ἑκάστην ἡμέραν ἄγγελοι σημειοῦνται, τίς προέθετο ἀπέχεσθαι ἀπὸ πλεονεξίας, ἢ πορνείας, ἢ ἀδικίας^β. Ταῦτα γὰρ τὰς νηστείας καὶ ἄγγελοι ἀναγράφονται, καὶ Θεὸς ταμειεύεται. Ὡσπερ γὰρ, ἀδελφοί, ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν^γ οἱ ἄρχοντες τῷ βασιλεῖ πάντα μηνύουσιν, οὕτως καὶ οἱ ἄγγελοι τῷ Θεῷ πάντα τὰ γινόμενα, οὐκ ἀγνοοῦντα διδάσκοντες, ἀλλὰ τὴν λειτουργικὴν τάξιν τῆς δημιουργίας πληροῦντες. Ἐγὼ ἐμακάρισα ἂν μυριάκις τὸν ἐσθίοντα, ἢ τὸν νηστεύοντα καὶ ἀδικούντα. Ταῦτα λέγω, οὐ νηστεῖαν λύων, ἀλλ' εὐσθεῖαν κηρύττων. Οὐ γὰρ τὸ φαγεῖν κακόν, ἀλλὰ τὸ ἀμαρτάνειν πονηρόν, καθὼς λέγει ὁ Θεός περὶ τινος δικαίου· Ὁ πατήρ σου οὐκ ἔφαγε, καὶ τὸ θέλημά μου ἐποίησεν. Οὕτω δὲ καὶ ἀλλαχοῦ· Νηστεία ἡ τετράς, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη. [445] καὶ νηστεία ἡ δεκάτη, ἐστὶν ὅμιν εἰς χαρὰν καὶ εἰς εὐφροσύνην καὶ εἰς ἑορτὰς ἀγαθὰς, καὶ τὴν ἀλήθειαν ἀγαπήσατε. Ἀλλ' ἐπέλαμψε τὸ αἰσθητὸν φῶς, ἵνα κηρυχθῇ ὁ τοῦ φωτὸς ἐργάτης. Κατέλαβεν ἡ ἐσπέρα σφραγίζουσα τῆς ἡμέρας τὸν δρόμον. Καλὴ ἡ ἀρχή, προστεθῆτω τὸ τέλος. Μὴ ἀπόθῃ κακῶς, ἀλλ' ἄκουε τοῦ Δαυὶδ· Εἰς τὸ τέλος, μὴ διαφθείρῃς. Ὁ δὲ Θεὸς τοῦ φωτὸς τοῦτου πάντας ὑμᾶς φωτίσῃ λόγῳ, νόμῳ, πίστει, δικαιοσύνῃ, σωφροσύνῃ, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, δι' οὗ καὶ μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἅμα τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν δευτέραν ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ πρὸς τὸν εἰπόντα αὐτῷ· Οὐκ ἔδει ἡμῶς τοὺς Χριστιανούς λέγειν ἐπὶ τοῦ ἀγιάσματος· Κύριος Σαβῶθ.

α'. Ψυχῆς πόθον ἐγείρει Θεοῦ λόγος, καὶ ὥσπερ τινὰ λαμπάδα περιτίθῃσιν αὐτῇ τὴν χαρὰν, ἵνα καὶ τοὺς λογισμοὺς λαμπρύνῃται, καὶ τὴν διάνοιαν φαιδρύνῃται, καὶ τὰ ἀμαρτήματα καθαίρηται, καὶ τὰ νοήματα φωτίζῃται. Τοιοῦτός ἐστιν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος. Ὅπερ γὰρ ἐστὶν ἀκόνη σιδήρου, τοῦτο Θεοῦ λόγος τῇ ψυχῇ. Ἡ ἀκόνη οὐχ ἐν τι χαρίζεται τῷ σιδήρῳ, ἀλλὰ πρῶτον αὐτὸν παρασκευάζει ἀποπτύσαι τὸν ἴον· εἴτα παχὺν ὄντα λεπτύνει, ἀμβλὺν ὄντα ὀξύει, σκοτεινὸν ὄντα λαμπρύνει, σμῆχει, φαίδρυνει, ὀξύνει. Οὕτως οὖν ἐστὶν ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος, ποιῶν τὴν ψυχὴν ἀποπτύσαι τὸν ἴον τῆς ἀμαρτίας, ἀμβλείαν οὖσαν ὀξύνων, παχείαν οὖσαν λεπτύνων, σκοτεινὴν οὖσαν λαμ-

^β Addit Sav. ἢ καὶ ἐτίρας ἀμαρτίας.

^γ Ἀναφορὰ, relatio ad principem. Vide Caginm in Glossario Graeco. Οἱ ἀπὸ τῶν ἀναφορῶν, qui libellos imperatori offerebant.

^α Sic Vatic. melius, ni fallor, quam Savil. ἐπὶ τὸν Θεόν, εὐρέθης.

noctem. Noctem quare? Quia noctu dormientem hominem in mortis memoriam revocat propemodum dicens: Disce, homo, quid sis. Mortalis es, somni virtuti addictus: cur ea quæ supra te sunt imaginaris? Nox enim compunctio est: quamobrem ait David: *Quæ dicitis in cordibus vestris, in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Vere jacet homo noctu, neque mortuus, neque vivus. Interroga hæreticum: Quid est? vivusne an mortuus? Si dixerit, Vivus, repone illi: Cur ergo nec loquentes nec ambulantes sentit? Si dixerit, Mortuus, tu dicito: Quomodo ergo respirat? quod enim respirat, non est mortuum; quod non sentit, non est vivum: teipsum non vides, sed quæ supra te sunt imaginaris. Verum hæc satis circa primam diem dicta sint. Venit quippe vespera, ut etiam illic quæ ad primam diem spectant desinunt, et pro facultate, etsi profundos sensus, explicavimus tamen. Porro fidelium est dicta explorare, et historiam disquirere.

7. *Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis.* — Nos autem sacri jejunii alumni, et in abstinentia corporea deliciis fruantes cælestibus, sanctum jejunium servare conemur: *Sanctificate, inquit, jejunium* (Joel. 1. 14). Nosne illud sanctificamus, an ab illo sanctificamur? Verum id dicit propheta, ut illud sanctum custodiamus. Quemadmodum enim cum precando dicimus, *Sanctificetur nomen tuum* (Matth. 6. 9. 14), non pro nomine ejus precamur (nomen quippe ejus omnia sanctificat), sed quia nomen ejus invocatum est super nos (Christiani enim a Christo dicimur), ait, *Nomen tuum in nobis sanctificetur.* Apud sanctum enim omnia sancta sunt: ad Deum quippe nihil non sanctum accedit: sanctus enim Deus est, in sanctis quiescens. Quin etiam cælum ejus sanctum est: nam *Exaudiet illum de cælo sancto suo* (Psal. 19. 7). Angeli quoque sancti: *Cum venerit Filius hominis in gloria sua cum sanctis angelis suis* (Marc. 8. 38). Terra in qua Dei cultus sancta: *Et volet, inquit, evertere testamentum super terram sanctam ejus.* Et Davidi aula sancta est: *Adorate Dominum in aula sancta ejus* (Psal. 93. 9). Idem quoque templum sanctum dicit: nam *Sanctum est templum tuum, mirabile in æquitate* (Ps. 64. 5. 6). Oves quoque rationis expertes, quæ tunc iminolabantur, sanctæ erant: *Ut oves, inquit, sanctæ in Jerusalem* (Ezech. 36. 38). Testamentum quoque sanctum: *Et confirmabit cum multis testamentum sanctum suum* (Dan. 9. 27). Urbs ipsa quoque sancta dicebatur: *Et super civitatem sanctam patrum nostrorum Jerusalem* (Ibid. v. 24). Nihil quippe non sanctum accedit ad Deum. Ideo ait Paulus: *Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum* (Hebr. 12. 14). Jejunavimus a pane; jejunemus et ab iniquitate. Non comedis panem? Ne comedas carnes pauperum, ne de te quoque dicat Deus: *Qui devorant plebem meam in cibo panis* (Psal. 13. 4). Non bibis vinum? Ne furor inebriet te, ne audias a legislatore: *Furor illis secundum similitudinem serpentis* (Psal. 57. 5); ac rursum, *Furor draconum vinum eorum* (Dent. 32. 35). Cum enim pauperem afflixeris

ita ut ingemiscat, is apud Deum inventus est comedens panem lacrymarum. Ideoque ait Deus: *Operiebatis lacrymis altare meum* (Malach. 2. 13). Reprehenditne ergo Deus eos qui plorarent ad altare, qui dicit, *Sacerdotes, intrate, et plorate* (Joel. 1. 13)? Verum reprehendit eos, non quod flerent, sed quod ii qui injuriam passi essent, pupilli et viduæ, illic ad altare supplicarent. Utque ostendat se de illis sermonem habere, subiunxit: *In fletu, et planctu, et dolore* (Joel. 2. 12). Insuper æquum est ut ad hostias nostras animum adhibeamus. Proponitur ergo mensa animæ, nempe Dei verbum. Corpus jejunio sanctificatur, anima cibo expers corrumpitur. Utinam corpus jejunet a peccatis, anima vero in divinis documentis convivetur! Non potes comedere panem Christi, et panem lacrymarum, ut ait Paulus: *Non potestis participes esse mensæ Christi, et mensæ dæmoniorum* (1. Cor. 10. 21). Debet ergo is qui jejunat abstinere a cibo, sed præcipue a peccatis. Etenim angeli quotidie notant, quis proposuerit abstinere ab avaritia, aut a fornicatione, aut ab iniquitate. Hæc quippe jejunia et angeli perscribunt, et Deus in thesauro recondit. Quemadmodum enim, fratres, illi viri primarii qui a libellis supplicibus sunt Imperatori cuncta declarant: sic et angeli ea quæ sunt omnia Deo significant, non ignorantem docentes, sed ministrandi ordinem creaturæ implentes. Ego sexcenties beatiorum prædicaverim comedentem, quam jejunantem et iniquo agentem. Hæc dico, non jejunium solvens, sed pietatem prædicans. Non enim comedere malum, sed peccare pravum est, quemadmodum dicit Deus de justo quodam: *Pater tuus nonne comedit, et voluntatem meam fecit* (Zach. 8. 19)? Sic et alibi: *Jejunium quartum, et jejunium quintum, et jejunium decimum, erit vobis in gaudium et in lætitiis et in solemnitates bonas, et veritatem diligite.* Sed illuxit lux sensibilis, ut locis Opifex prædicaretur. Advenit vespera diei cursum obsignans. Bonum principium, finis addatur. Ne male repellas, sed audi Davidem: *In finem, ne corrumpas* (Psal. 74. titulus). Deus autem lucis hujus vos omnes illuminet, verbo, lege, fide, justitia, castitate, in Christo Jesu Domino nostro, per quem et quicum Patri gloria, simul cum Spiritu sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in secundum diem creationis, et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere, Deus Subaothi.

1. *Efficacia verbi divini. Abstinentia mater piæ mentis.* — Animi desiderium excitat divinus sermo, et quasi lucernam quamdam ipsi gaudium circumponit, ut et ratiocinia illustret, et mentem exhilaret, et peccata absterget, et sensa illuminet. Hujusmodi est Dei sermo. Nam quod cos ferro, id animæ Dei sermo. Cos non unam solum rem ferro confert: nam primo ipsum præparat, ut rubiginem respuat: deinde crassum extenuat, obtusum acuit, obscurum reddit lucidum, abstersum, nitidum, acutum. Sic se habet Dei sermo: efficit ut anima rubiginem peccati respuat, obtusam illam acuit, crassam subtilem reddit,

obscuram splendore afficit. Vult autem Dei sermo nos splendidos esse secundum Apostoli affectum ¹ dicentis : *Ut sitis sicut luminaria in mundo, verbum vitae continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Ecce splendorem ! Vult nos esse non obtusos, sed acutos : nam : *Vivus, inquit, est sermo Dei, et efficax, et penetrabilior omni gladio ancipiti* (Hebr. 4. 12). Vult nos non crassos esse, sed cogitationibus mentem subtilem reddere. Ubi enim crassities, ibi aliena a Dei verbo mens est : ubi autem subtilis est, apta legi divinæ efficitur. Ideo de crassioribus dicit Scriptura : *Et comedit Jacob, et saturatus est, et impinguatus, incrassatus, dilatatus est : dereliquit Deum factorem suum* (Dent. 32. 15). Age ergo, nostram quoque Dei sermo illustret mentem, maxime proposito jejunio, quod extenuat corpora, et mentem exacuit. Est enim abstinencia jejunii omnis sanctificationis nutrix, et mater piæ mentis. Non queritur quomodo jejunemus tantum, sed quam pie jejunemus. Multi ob publica rerum negotia jejunt ; sed non reputatur eis in jejuniis. Scopus enim judicator, non necessitas coronatur. In hoc sancto statu beatus Moyses in monte et legem docebatur et creationem. Diximus ergo hesternam die Deum, cum legem per Moysen daturus esset, primo se Creatorem ostendisse, ac deinde Legislatorem. Quomodo poterant Judæi credere, Deum fecisse cælum et terram et omnia quæ in eis sunt, nisi prius miracula edidisset in Ægypto, quæ ipsum esse orbis Creatorem enprobarent ? Docemus nos ut suadeamus : Deus suadet, ut doceat. Quia Moyses expositurus dicturusque erat, Deum fecisse cælum, et terram, et mare, et omnia quæ in eis sunt, nisi prius mirabilia patrasset in Ægypto, et demonstrasset ipsum esse omnium rerum creatarum Opificem, non crediturus erat populus Deum fecisse cælum et terram. Extendit prius Moyses manus suas in cælum, et demisit grandinem et ignem, didicitque populus per fidelem servum, illam mortalem dexteram verbo Dei motam, cælum turbavisse, et creaturam commiscuisse : multoque potiori ratione Dei jubentis dexteram firmavisse cælum et fundasse terram. Nemo enim creaturam movet qui non auctor ejus sit. Ostendendum ergo erat Deum fecisse terram : extendit Moyses manum in terram, et exierunt sciniphes. Demonstrandum denuo erat Deum fecisse ignem : accepit Moyses favillam de fornace, et sparsit, et Ægyptiorum corpora replevit ulceribus flammæ instar ferventibus. Ostendendum erat Deum fecisse aquam : mutata est aqua in sanguinem. Monstrandum erat fecisse mare : mare ut petra stetit (a), et transivit populus. Primo itaque per opera ostendit eum esse Dominum, deindeque verbis edocuit esse Opificem.

2. *Christus ante prædicationem docuit se mundi Opificem esse. Miracula fides sequitur.* — Sic etiam Servator

¹ Juxta Combessium, legendum est, *præceptum*, pro, *affectum*.
(a) In Græco, *ἐκστήκει ὡς πέτρα*. Combessius vertit, *divisum est mare*, quasi ab *ἐκστήκειν*, *perforo*. At puto *ἐκστήκει* a *καταπέδη* deducendum esse, *in petra naturam mulo*. Nam ait Scriptura, mare quasi murum fuisse ; certo si de divisione maris ageretur, aliud querendum verbum erat, quam *ἐκστήκειν*.

tor in Evangelio non ante docuit quam miracula patrasset. Primum signum, mutavit aquam in vinum, nec ante illud apparet eum docuisse : oportebat enim præcedere opus, et verbum sequi. Idcoque et scriptor ille ait : *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Quomodo docuisset Servator se Opificem esse mundi ? Nisi enim oculos cæci illuminasset, nulla fides ei habita esset dicenti : *Ego sum lux mundi* (Joan. 9. 5). Nisi Lazarum suscitasset, non credidissent auditores dicenti : *Ego sum vita et resurrectio* (Joan. 11. 25). Nisi spuens in terram lutum fecisset, ac cæcum livivisset, non creditum fuisset ipsum esse, qui accepto de terra pulvere Adamum formaverat. Nisi ambulasset super mare, non visus esset Dominus maris. Nisi increpasset ventum, non demonstratus esset Dominus ventorum. Quamobrem homo quidem videbatur, per miracula autem ut Deus notus et inclutus erat. Servator itaque discipulos obstupescit, et dicebant : *Quilis est hic, qui venti et mare obediunt ei* (Matth. 8. 27) ? Ostendit primo elementa sibi obsequi, et postea verbis docuit, omnia per ipsum facta esse. Ostendit primo illa sibi obsequi. Nisi prius creaturam ipsi obsequi ostensum fuisset, non fides habita esset Joanni evangelistæ dicenti : *Omnia per ipsum facta sunt* (Joan. 1. 3). Quomodo creditum fuisset apostolis, rudi lingua loquentibus, cum de Deo Verbo affirmarent, Creatore, Servatore, sapientissimo, doctore ? Verum apostolorum lingua erant miracula ; os apostolorum erat mortuus suscitatus, claudus ambulans. Quod autem miracula sequatur fides, testificatur Scriptura dicens : *Per manus enim apostolorum fiebant signa magna et prodigia in plebe. Stupebant autem omnes, magisque augebatur quotidie virorum et mulierum multitudo* (Act. 5. 12. 14. et 2. 7). Prælucebant miracula, et sequebantur dogmata. Sic et in lege, præibant miracula in Ægypto, quæ probarent Deum esse Creatorem. Deus autem, bonus cum esset, noluit ipse solus honorari, sed cum Moyse gloriam partitus est. Quia enim Deus ex operibus suis apparuit, Moyses quoque cum gloria ipsi collata visus est (Exod. 34. 29). Cum enim descenderet legem tenens, ne ipsum tamquam simplicem hominem respicerent, Deus ejus vultum gloria replet, ut quod ex infirmitate naturæ deliciebat, per gratiæ plenitudinem impleretur. Cogitabant enim vultum gloria affectum non esse a Deo alienum. Ita quoque Servator vultum Stephani primi martyris splendere curavit. Cur vultum Stephani splendere curavit ? Quia ut blasphemus lapidandus erat, cum diceret, *Video cælos apertos, et Filium hominis stantem a dextris Dei* (Act. 7. 55) ; antevertens Deus angelica forma faciem ejus coronavit ; ut ingratis monstraret, non gloria afficiendum fore, si blasphemus esset. Heri ergo diximus Deum primo die ex non exstantibus fecisse omnia. Quodque mirum est, opera non modo creationem Dei ostendunt, sed etiam hæreticorum impietatem coarguunt. Quæro namque, quomodo facta sunt ea quæ non erant, quia ipsi de

πρῶτων. Βούλεται δὲ ἡμᾶς ὁ τοῦ Θεοῦ λόγος λαμπροὺς μὲν εἶναι κατὰ τὴν ἀποστολικὴν διάνοιαν· τὴν λέγουσαν· *Ἰνα ἦτε ὡς φωστῆρες ἐν κόσμῳ, λόγον ζωῆς ἐπέχοντες*. Ἰδοὺ ἡ λαμπρότης. Βούλεται ἡμᾶς εἶναι μὴ ἀμβλεῖς, ἀλλ' ὀρεῖς. Ζῶν γὰρ, φησὶν, ὁ λόγος τοῦ Θεοῦ, καὶ ἐνεργῆς, καὶ τομώτερος ὑπὲρ πᾶσαν μάχαιραν δίστομον. Βούλεται ἡμᾶς παεῖς μὴ εἶναι, ἀλλὰ λεπτύνειν τὴν διάνοιαν τοῖς νοήμασι. Ὅπου γὰρ παχύτης, ἄλλοτρία Θεοῦ λόγου· ὅπου δὲ λεπτομερὴς διάνοια, οἰκεία Θεοῦ νόμου. Διὰ τοῦτο περὶ τῶν παχυτέρων λέγει ἡ Γραφή· *Καὶ ἔφαγεν Ἰακώβ, καὶ ἐνεπλήσθη, ἐλιπάρθη, ἐπαχύνθη, ἐπλατύνθη· ἐγκατέλιπε Θεὸν τὸν ποιήσαντα αὐτόν*. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμῶν ὁ θεὸς καταλαμπέτω τὴν διάνοιαν, καὶ μάλιστα τῆς ἀγίας ταύτης προκειμένης νηστείας, ἥ λεπτύνει τὰ σώματα καὶ ὀξύνει τὰ φρονήματα. Ἔστι γὰρ καὶ νηστεία παντὸς ἀγιασμοῦ τροφὴς, καὶ μήτηρ εὐσεβοῦς διανοίας. Οὐ ζητεῖται πῶς νηστεύσωμεν μόνον, ἀλλὰ πῶς εὐσεβὸς νηστεύσωμεν. Πολλοὶ καὶ διὰ δημοσίας χρείας πραγμάτων νηστεύουσιν, ἀλλ' οὐ λογίζεται αὐτοῖς εἰς νηστείαν. Ὁ γὰρ σκοπὸς κρίνεται, οὐχ ἡ ἀνάγκη στεφανοῦται. Μετὰ ταύτης τῆς ἀγοπρεποῦς καταστάσεως ὁ μακάριος Μωϋσῆς *τὸν νόμον ἐπαιδεύετο ἐν τῷ ὄρει*, καὶ τὴν δημιουργίαν ἐδιδάσκετο. Ἐρρίθαι τοίνυν ἡμῖν τῇ χθὲς ἡμέρᾳ, ὅτι ὁ Θεὸς μέλλων διδόναι τὸν νόμον διὰ Μωϋσέως, πρότερον ἔδειξεν αὐτὸν δημιουργόν, καὶ τότε νομοθέτην. [446] Πῶθεν ἠδύναντο οἱ Ἰουδαῖοι πιστεῦσαι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, δεικνύντα αὐτὸν δημιουργὸν τῆς οἰκουμένης; Ἡμεῖς διδάσκωμεν ἵνα πείσωμεν· ὁ Θεὸς πείθει ἵνα διδάξῃ. Ἐπειδὴ ἔμελλε Μωϋσῆς ἐκτίθεσθαι καὶ λέγειν, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν, καὶ τὴν γῆν, καὶ τὴν θάλασσαν, καὶ πάντα τὰ ἐν αὐτοῖς, εἰ μὴ πρῶτον ἐποίησε τὰ θαύματα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ἔδειξεν ὅτι πάντων ἐστὶ τῶν κτισμάτων δημιουργὸς, οὐκ ἂν ἐπίστευσεν ὁ λαὸς, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Εἰ μὴ ἐξέτεινε πρῶτον Μωϋσῆς τὰς χεῖρας εἰς τὸν οὐρανόν, καὶ κατήνεγκε χάλαζαν καὶ πῦρ, καὶ ἔμαθον οἱ λαοὶ διὰ τοῦ πιστοῦ θεράποντος, ὅτι αὐτὴ ἡ θνητὴ δεξιὰ λόγῳ Θεοῦ κινήθεισα, τὸν οὐρανὸν ἐτάραξε καὶ τὴν δημιουργίαν ἐδόλωσε· πολλῶ μᾶλλον ἢ τοῦ Θεοῦ κελεύσαντος δεξιὰ ἤδρασε τὸν οὐρανὸν καὶ ἐθεμελίωσε τὴν γῆν. Οὐδεὶς γὰρ κινεῖ δημιουργίαν, ἣν οὐκ ἐποίησεν. Ἔδει τοίνυν δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὴν γῆν· ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὴν χεῖρα εἰς τὴν γῆν, καὶ ἐξηλθον σκνίπες. Ἔδει πάλιν δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς ἐποίησε τὸ πῦρ· ἔλαβε Μωϋσῆς αἰθάλην καμιναιας, καὶ ἔπασε (sic), καὶ ἐπλήρωσε τὰ σώματα τῶν Αἰγυπτίων ἐλκῶν φλογὸς δίκην ζέοντων. Ἔδει δειχθῆναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὸ ὕδωρ ἐποίησε· μετεδλήθη τὸ ὕδωρ εἰς αἷμα. Ἔδει δειχθῆναι, ὅτι ἐποίησε τὴν θάλασσαν· ἐπετρώθη ἡ θάλασσα, καὶ παρήλθεν ὁ λαός. Πρῶτον οὖν ἔδειξε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι Δεσπότης, καὶ τότε ἠρμήνευσε διὰ τῶν λόγων, ὅτι Ποιητής.

β'. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ οὐ πρότερον ἐδίδαξεν, ἕως ἐθαυματουργήσε. Πρῶτον σημείον, μετ-

έβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον, καὶ οὐ φαίνεται πρὸ τοῦ σημείου τούτου διδάξας· ἔδει γὰρ προλαβεῖν τὸ ἔργον καὶ ἀκολουθῆσαι τὸν λόγον. Διὰ τοῦτο ὁ συγγραφεὺς λέγει· *Τὸν μὲν πρῶτον λόγον ἐκοιμήσαμην περὶ πάντων, ὡς Θεόφιλος, ὃν ἤρξατο ὁ Ἰησοῦς ποιεῖν τε καὶ διδάσκειν*. Πῶς ἔμελλε διδάσκειν ὁ Σωτὴρ, ὅτι ποιητὴς ἐστὶ τοῦ κόσμου; Εἰ μὴ γὰρ· ἐφώτισσε τοὺς ὀφθαλμοὺς τοῦ τυφλοῦ, οὐκ ἂν ἐπιστεύθῃ λέγων· *Ἐγὼ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου*. Εἰ μὴ ἤγειρε Λάζαρον, οὐκ ἂν ἐπίστευσαν οἱ ἀκούοντες λέγοντι· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ζωὴ καὶ ἡ ἀνάστασις*. Εἰ μὴ πτύσας εἰς τὴν γῆν ἐποίησε πηλὸν, καὶ ἔχρισε τὸν τυφλόν, οὐκ ἂν ἐπιστεύθῃ, ὅτι αὐτὸς ἐστὶν ὁ λαβὺν χεὺν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσας τὸν Ἀδάμ. Εἰ μὴ περιεπάτησεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης, οὐκ ἂν ἐφάνη Δεσπότης τῆς θαλάσσης. Εἰ μὴ ἐπετίμησε τῷ ἀνέμῳ, οὐκ ἂν ἐδείχθη Δεσπότης τῶν ἀνέμων. Διὰ τοῦτο ἄνθρωπος μὲν ἦν φαινόμενος, διὰ δὲ τῶν θαυμάτων ὡς Θεὸς γνωριζόμενος καὶ δοξαζόμενος. Ὁ Σωτὴρ γοῦν ἐξέπληττε τοὺς μαθητάς, καὶ ἔλεγεν· *Ποταπὸς ἐστὶν οὗτος, ὅτι οἱ ἄνεμοι καὶ ἡ θάλασσα ὑπακούουσιν αὐτῷ*; Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα τὰ στοιχεῖα, καὶ τότε ἠρμήνευσε διὰ τῶν ἔργων, ὅτι πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο. Ἔδειξε πρῶτον ὑπακούοντα. Εἰ μὴ πρῶτον ἐδείχθη ἡ κτίσις ὑπακούουσα, [447] οὐκ ἂν ἐπιστεύθῃ ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστὴς λέγων· *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο*. Πῶς ἠδύναντο οἱ ἀπόστολοι πιστεῦσθαι, ἰδιωτικὴν ἔχοντες γλῶσσαν, συνιστάμενοι περὶ Θεοῦ Λόγου, Δημιουργοῦ, Σωτῆρος, πανσόφου, διδασκάλου; Ἀλλὰ ἡ γλῶσσα τῶν ἀποστόλων τὰ θαύματα ἦν· τὸ στόμα τῶν ἀποστόλων ἦν νεκρὸς ἐγερόμενος, χυλὸς περιπατῶν. Ὅτι δὲ τοῖς θαύμασι ἀκολουθεῖ ἡ πίστις, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή λέγουσα· *Διὰ γὰρ τῶν χειρῶν τῶν ἀποστόλων ἐγένετο σημεῖα μεγάλα καὶ τέρατα ἐν τῷ λαῷ. Καὶ ἐξίσταντο δὲ πάντες, καὶ μᾶλλον προσετίθεντο καθ' ἡμέραν ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν πλῆθος*. Προέλαμπεν τὰ θαύματα, καὶ ἠκολούθουν τὰ δόγματα. Οὕτω καὶ ἐν τῷ νόμῳ, προηγῆσαν τὰ ἐν Αἰγύπτῳ θαύματα, δεικνύοντα τὸν Θεὸν δημιουργόν. Ὁ δὲ Θεός, ἀγαθὸς ὢν, οὐκ ἠθέλησεν αὐτὸν μόνον σεμνύναι, ἀλλὰ μερίζεται μετὰ Μωϋσέως τὴν δόξαν. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ Θεὸς ἐφάνη ἐξ ὧν ἐποίησε, φαίνεται καὶ Μωϋσῆς ἐξ ὧν ἐδοξάσθη. Ὡς γὰρ κατῆλθε κατέχων τὸν νόμον, ἵνα μὴ ὡς ψιλῶ ἀνθρώπῳ προσέχῃσι, πληροῖ αὐτοῦ ὁ Θεός· δόξης τὸ πρόσωπον, ἵνα τὸ λείπον τῇ ἀσθενείᾳ τῆς φύσεως πληρώσῃ τὸ περιττὸν τῆς χάριτος. Ἐνεδόνουν γὰρ ὅτι ὤφειδε δοξαζομένη οὐκ ἐστὶν ἀλλοτρία Θεοῦ. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ Στεφάνου τοῦ πρωτομάρτυρος ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον. Διὰ τὴν δὲ ἐποίησε λάμψαι τὸ πρόσωπον Στεφάνου; Ἐπειδὴ ἔμελλεν ὡς βλάσφημος λιθάζεσθαι, εἰπὼν, *Θεωρῶ τοὺς οὐρανοὺς ἀνεφηνέκτους, καὶ τὸν γλῶσσιν τοῦ ἀνθρώπου ἐστῶτα ἐκ δεξιῶν τοῦ Θεοῦ*, προλαβὼν ὁ Θεὸς ἐστεφανώσεν αὐτόν τὴν ὄψιν ἀγγελικῇ μορφῇ, ἵνα πείσῃ τοὺς ἀγνώμονας, ὅτι εἰ βλάσφημός ἐστι, διὰ τὴν δοξάζεται; Χθὲς μὲν οὖν εἴρηται ἡμῖν, ὅτι ὁ Θεός ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ ὄντα τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ὅτι οὐ μόνον τὴν δημιουργίαν τοῦ Θεοῦ δείκνυσιν τὰ ἔργα, ἀλλὰ καὶ τῶν αἰρετικῶν τὴν ἀσέθειαν ἐλέγχουσιν. Ἐρωτῶ γάρ· Τὰ μὴ ὄντα πῶς ἐγένετο, ἐπειδὴ περὶ τοῦ ὄντος ἔρωτῶσι, πῶς ἐγεννήθη; Εἰ μὴ ἦν, εἴπωσι, τὰ μὴ ὄντα

c Additum γὰρ e Sav.

^a Combef. legendum putat διὰ ταῖν.

^b Ἐπειρώθη ἡ θάλασσα. Combef. vertit, *divisum est mare*, quasi ab ἐπιτερώσῳ, *perforo*. At pulo ἐπετρώθη α πετρώς deducendum esse, in *petrae naturam mulo*. Nam ait Scriptura, mare quasi murum fuisse; certe si de divisione maris ageretur, aliud quaerendum verbum erat, quam ἐπιτερώσῳ.

πῶς ἐγένετο, εἰ μὴ ἦν. Τὸ μὴ ὄν οὐ γίνεται^α, ὅσον κατὰ λογισμὸν ἀνθρώπινον, οὐ κατὰ θεῖαν δύναμιν. Ἐνίστα λέγει ὁ αἰρετικός· Εἶπεν ὁ Θεός, καὶ ἐγένετο. Ἀλλὰ νῦν τὸ πρῶγμα εἶπες, οὐ τὸν τρόπον. Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς· ἐγένετο τὸ μὴ ὄν. Ὁ λόγος μετεβλήθη εἰς πρῶγμα, οἷον αὐτὴ ἡ φωνὴ ἐξεληθεύσα ἐγένετο φῶς. Οὐκοῦν οὐκ ἔστιν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ ὄντος. Τίς γὰρ τολμᾷ εἰπεῖν τὸν Λόγον μὴ ὄντα; Οὐκοῦν οὐδὲν ἐποίησεν ἐκ μὴ ὄντων, ἀλλ' ἐξ αὐτοῦ· καὶ εὐρίσκεται τὰ κτίσματα ὁμοούσια αὐτῷ, καὶ ὁ φεύγουσιν ἐπὶ τοῦ Ἰοῦ, ἀρμόζουσιν ἐπὶ τῶν κτισμάτων. Ἀλλὰ πάλιν στενούμενοι λέγουσιν· Ἡ βούλησις τοῦ Θεοῦ τὰ μὴ ὄντα ἀπατέλεσεν· εἶτα· Ἡ γὰρ βούλησις τὸ μὴ ὄν ποιεῖ· ἡ δὲ φύσις τὸ ὄν οὐ γεννᾷ. Καὶ ἐστὶ θαυμαστόν. Ὡς ἐν εἰκότι λέγω· Ὑπόθου μοι πηγὴν καὶ πέτραν· τί εὐκολώτερον, τὴν πηγὴν ὕδωρ γεννήσαι, ἢ τὴν πέτραν; Ἡ πηγὴ ἂν γεννήσῃ, ἐξ ὧν ἔχει· προφέρει· ἡ δὲ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ ἔχει. Εἶτα τὸ μὴ ὄν ἐγέννησεν ἡ πέτρα ἐξ ὧν οὐκ εἶχε, καὶ ἡ πηγὴ οὐκ [448] ἐγέννησεν ἢν εἶχεν ἐν αὐτῇ πηγὴν; Καὶ πῶς ἐγένετο τὰ μὴ ὄντα; μὴ αὐτοματισμός ἦν; τὸ μὴ ὄν δυομά ἐστι, οὐκ ἐστὶ δέ τι· Μὴ ἐπειδὴ λέγω ἐκ μὴ ὄντων, νομίσας εἶναι τὴ μὴ ὄν. Εἶτα τὸ ὄν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος οὐκ οἶδας εἰπεῖν πῶς ἐγένετο, καὶ τὸν ὄντα ἐκ τοῦ ὄντος τελεμήσεις πολυπραγμονεῖν πῶς ἐγεννήθη; Πάντα τὰ κτίσματα οὐκ ἦν ἀπ' ἀρχῆς καὶ γέγονεν· ὁ μονογενὴς Λόγος καὶ Κτίστης τοῦ κόσμου οὐκ ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλ' ἦν. Ταῦτα οὐκ ἦν, καὶ ἐγένετο· ὁ δὲ ἦν ἐν ἀρχῇ μὴ γενόμενος, ταῦτα δὲ ἐγένετο ἐν ἀρχῇ μὴ ὄντα.

γ'. Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος, φησί. Τί ἐστίν, Ἀόρατος; Οἶδα πολλοὺς τῶν ἁγίων Πατέρων εἰρηκότας· Ἀόρατος ἦν ἡ γῆ, ἐπειδὴ τῷ ὕδατι ἐκαλύπτετο. Πολλὰ τῶν νοημάτων ἐστὶ μὲν εὐσεβῆ, οὐκ ἀληθῆ δέ. Οἷον οἱ τρεῖς φίλοι τοῦ Ἰωβ, θεασάμενοι αὐτὸν ἐν πειρασμῷ, κατέκριναν τὸν ἅγιον ὡς δικαίως πάσχοντα, καὶ ἔλεγον· Εἰ μὴ χήρας ἐλύπτεις, εἰ μὴ ὀρφανοὺς ἐπλεονέκτεις, οὐκ ἂν σοι ὁ Θεός ἐπήγαγε ταῦτα. Καὶ ὁμοῦς ἐπειδὴ ἡγνόντων τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, εἴλαντο μάλλον κατακρίναι τοῦτον ὡς δικαίως πάσχοντα, ἢ καταψηφίσασθαι τοῦ Θεοῦ ὡς ἀδίκως ἐπαγαγόντος. Ὑπὲρ Θεοῦ ἐποίησαν, καὶ ἐλέγχει αὐτοὺς ὁ Θεός· Διατί οὐκ ἐλαλίσατε ὀρθὰ κατὰ τοῦ θεράποντός μου; Ἔστιν οὖν νόημα εὐσεβὲς μὲν, οὐκ ἀληθές δέ. Τί οὖν ἐστίν, Ἡ δὲ γῆ ἦν ἀόρατος καὶ ἀκτασκεύαστος; Οἱ ἐρμηνεύται ἡρμηνεύσαν σαφῶς. Λέγει γὰρ ὁ Ἀκύλας· Ἡ δὲ γῆ ἦν κένωμα καὶ οὐδέν. Ἀόρατος δὲ λέγεται, οὐχ ὅτι οὐκ ἐφάνετο, ἀλλ' ὡς ἂν εἴποι τις, ἀκόσμητος. Οὐδέπω ἦν φαιδρυνομένη τοῖς φυτοῖς, οὐδέπω καρποῖς ἐστεφανωμένη, οὐδέπω ποταμοῖς καὶ πηγαῖς διεζωσμένη, οὐδέπω τῇ ἄλλῃ εὐκοσμίᾳ πεποιημένη, καὶ ἦν ἀόρατος, μηδέπω κατασκευασθεῖσα πρὸς ἐπιτηδεύματα τοῦ γεννᾶν. Λέγει ἡ Γραφὴ περὶ τινος ἀνδρείου καὶ εὐμόρφου· Οὐχ οὗτος, φησὶν, ἐπάταξεν τὸν ἄνδρα τὸν Αἰγύπτιον ὁρατόν^β; Ἔστιν οὖν ἀνὴρ ἀόρατος; Ἀλλ' ἄξιος, φησὶ, τοῦ ὁρᾶσθαι. Ὡστερ οὖν τὸν Αἰγύπτιον εἶπεν ἄνδρα ὁρατόν, ὡς ἄξιον τοῦ ὁρᾶσθαι, οὕτως τὴν γῆν τὴν ἀμορφὸν ἀόρατον ἐκάλεσεν. Τῇ δ' δευτέρᾳ ἡμέρᾳ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἔστω

διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Ἐποίησεν οὖν τὸν οὐρανὸν τοῦτον, οὐ τὸν ἐπάνω, ἀλλὰ τὸν ὀρώμενον ἐξ ὕδατων πῆξας ὡς κρύσταλλον. Βούλομαι σοι παραστήσαι πρῶγμα· πολλὰ γὰρ τῇ ὄψει μάλλον ἡμῶν ἢ τῷ λόγῳ παραδίδοται. Τοῦτο τὸ ὕδωρ ὑπερέτεχε, φέρε εἰπεῖν, τῆς γῆς πῆχεις τρεῖς χοντα^δ. Εἶτα εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος· καὶ λοιπὸν ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων ἐπάγη πῆγμα κρυσταλλῶδες, καὶ ἐκούφισε τὸ ἡμισυ τοῦ ὕδατος ἄνω, κατέλιπε τὸ ἡμισυ κάτω, καθὼς γέγραπται· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, [449] καὶ ἔσται διαχωρίζον ἀναμέσον ὕδατος καὶ ὕδατος. Διατί δὲ αὐτὸ καλεῖ στερέωμα; Ἐπειδὴ ἀπὸ ἀραιῶν ὑδάτων καὶ διαλελυμένων αὐτὸ ἐστερέωται. Διὰ τοῦτο καὶ Δαυὶδ φησιν· Αἰνεῖτε αὐτὸν ἐν στερεώματι δυνάμεως αὐτοῦ. Καὶ ἵνα ἐτέρω χρήσμαι ὑποδείγματι· ὥσπερ καπνός, ἐπειδὴ ἀπὸ ξύλων καὶ πυρὸς ἀναδοθῇ, ἡραιωμένος ἐστὶ καὶ κεχαυνωμένος· ἐπειδὴ δὲ δρόμη εἰς ἔσχατον, εἰς νεφέλης παχύτητα μεταρρύθμιζεται· οὕτω τῶν ὑδάτων τῶν ἡραιωμένων ὁ Θεός τὴν φύσιν ὑψώσας ἐπηξεν ἄνω. Καὶ ὅτι ἀληθὲς τὸ ὑπόδειγμα^ε, μαρτυρεῖ Ἡσαΐας λέγων, ὅτι Ὁ οὐρανὸς ὡς καπνός ἐστερέωθη. Παγεῖς τοίνυν ἐν μέσῳ τῶν ὑδάτων ὁ οὐρανός, ἐκούφισε τὰ ἡμίσεια τῶν ὑδάτων ἄνω. Διατί δὲ ἄνω ὕδατα; πρὸς ποῖαν χρῆσιν; ἵνα τις πῆγῃ; ἵνα τις πλεῦσῃ; Ὅτι μὲν γὰρ ἔστιν ὕδατα ἄνω, μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Καὶ τὸ ὕδωρ τὸ ὑπεράνω τῶν οὐρανῶν. Πρότεχε λοιπὸν τὴν σοφίαν τοῦ Δημιουργοῦ Κρυσταλλῶδες τὴν ὁ οὐρανὸς ἀπὸ ὑδάτων παγεῖς· ἐπειδὴ γὰρ ἐμελλε δεχέσθαι ἡλίου φλόγα καὶ σελήνης, καὶ ἀστρων ἀπειρα πλήθη, καὶ εἶναι ὅλος πυρὸς πεπληρωμένος, ἵνα μὴ ὑπὸ τῆς θερμότητος λυθῇ ἢ φλεῖ χθῆ, ἐπέστρωσε τοῖς νώτοις τοῦ οὐρανοῦ τὰ πελάγη ἐκεῖνα τῶν ὑδάτων, ἵνα λιπαίνῃ καὶ ἐπαλεῖφῃ αὐτοῦ τὰ νῶτα, καὶ οὕτως ἀντέχῃ πρὸς τὴν φλόγα, καὶ μὴ φρύγῃται. Ἐχέει δὲ καὶ ὑπόδειγμα· ὥσπερ σήμερον ἐὰν ἐπιθῇ λέβητα ἐπάνω πυρὸς, ἐὰν μὲν ὕδωρ ἐπάνωθεν ἦ, ἀντέχει πρὸς τὸ πῦρ· ἐὰν δὲ μὴ ἔχῃ, διαλέλνεται· οὕτως ὁ Θεός ἀντέθηκεν ἀντίπαλον τῷ πυρὶ τὸ ὕδωρ, ἵνα ἔχῃ ἀρκοῦσαν τὴν διαμονὴν ἐκ τῶν ἄνωθεν ἐπαλειφόντων αὐτὸν ὑδάτων. Καὶ βίβλετο τὸ θαυμαστόν· τοιοῦτον περισσεύει τῷ οὐρανῷ σώματι ὑγρὸν, ὑπὸ τοσοῦτον πυρὸς πολεμούμενον, ὅτι καὶ τῇ γῇ δαεῖται. Ἐπεὶ πόθεν ἡ δρόσος; Νεφέλη οὐδαμοῦ, ὁ ἀπὸ ὕδατος οὐκ ἔχει· δηλονότι ὁ οὐρανός ἐκ τῶν περισσευόντων αὐτῷ ἀποστάζει. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ πατριάρχης Ἰσαὰκ εὐλογῶν τὸν Ἰακώβ εἶλεγε· Δῶν σοι ὁ Θεός ἀπὸ τῆς δρόσου τοῦ οὐρανοῦ, καὶ ἀπὸ τῆς πίστεως τῆς γῆς.

δ'. Λέγεται δὲ, ἀδελφοί, ὅτι ἐν τῇ ἡμέρᾳ τῆς κτίσεως ὑποχωρεῖ τὸ ὕδωρ τὸ ἄνω, καὶ ὁ οὐρανὸς λύεται μὴ ἔχων τῶν ὑδάτων τὴν σύστασιν, καὶ ἀστρα πέπτει μὴ ἔχοντα ὕδωρ ἢ βάσιν. Ταῦτα οὖν οὐ λέγομεν ἀπίως, ἀλλ' ἡ Γραφὴ διδάσκει· Εἰλιγίσσεται γὰρ ὁ οὐρανός ὡς βιβλίον (ἀντὶ τοῦ, φρυγόμενος· τὸ γὰρ φρυγόμενον εἰλεῖται), καὶ τὰ ἄνω πεσεῖται ὡς

^α Combef. distinguit ei μὴ ἦν, τὸ μὴ ὄν οὐ γ., vertitque: nisi erat, non ens non fit.

^β Ὁρατόν hoc loco est dignum spectaculo, ut vertit Vulgatus interpres.

^γ Hæc apud Cosmam Aegyptium habentur, p. 321 et seq.

^δ Cosmas πῆχεις πέντε.

^ε Cosmas παραδείγματι.

^ζ Cosmas καὶ οὕτως ἀληθές τὸ εἶγμα.

eo qui erat quærent, quomodo genitus sit. Si non erant illa non exstantia, dicant, quomodo facta sint. Quod non est, non efficitur secundum humanum ratiocinium, non item secundum divinam virtutem. Aliquando dicit hæreticus; Dixit Deus, et facta sunt. Sed nunc rem dixisti, non modum. *Dixit Deus, Fiat lux*: factum est id quod non erat. Sermo in rem mutatus est; puta, ipsa vox egressa facta est lux. Ergo non est ex non exstantibus, sed ex existente. Quis enim ansit dicere Verbum non exstare? Ergo nihil fecit ex non exstantibus, sed ex illo: sicque reperiuntur creaturæ ipsi consubstantialia, et quod de Filio dicere refugiant, id creaturis adscribunt. Verum rursus arctati dicant: Voluntas Dei ea quæ non erant effecit; atqui voluntas id quod non erat producit; natura autem id quod erat non gignit. Ac mirabile utique est. Exempli causa loquor: suppone mihi fontem et petram: quid facilius aquam gignere potest, an fons, an petra? Fons si genuerit, ex iis quæ habet, profert, petra vero ex iis quæ non habet. Ergo id quod non erat petra genuit ex iis quæ non habebat: et fons quem in se fontem habebat non genuit. Et quomodo facta sunt quæ non erant? num id casu et per se accidit? id quod non erat, nomen est, nihilque aliud? Quia dico, Ex non exstantibus, ne ideo existimes id quod non exstat aliquid esse. Ergo cum non possis dicere quomodo id quod non erat, ex non exstante seu ex nihilo factum sit, audebisne curiosius inquirere quomodo is qui erat ex eo qui erat genitus sit? Omnes creaturæ non erant ab initio, et factæ sunt: unigenitum Verbum et Creator mundi non factus est ab initio, sed erat. Hæc non erant et facta sunt: hic erat in principio non factus, hæc vero factæ sunt in principio, cum non essent.

3. *Terra quomodo invisibilis erat in principio; Firmamenti et cæli ratio secundum Severianum neutem.* — *Terra autem*, inquit, *erat invisibilis*. Quid est, *Invisibilis*? Novi multos sanctorum Patrum dixisse: *Invisibilis erat terra*, quoniam aqua occultabatur (*Gen. 1. 2*). Multæ sunt sententiæ piæ quidem, sed non veræ. Exempli causa, tres amici Jobi, cum illum in ærumnis viderent, sanctum virum damnarunt, quasi iusta patientem, dicebantque: Nisi viduas afflisses, nisi pupillos oppressisses, numquam tibi Deus hæc inflaxisset. Et tamen quia Dei propositum ignorabant, maluerunt hunc damnare quasi iusta patientem, quam Deum, ut in iuste mala inferentem. Dei causam agebant, et tamen Deus illos coarguit: *Quare non loquuti estis recta adversus servum meum* (*Job 42. 7*). Est igitur sententia pia quidem, sed non vera. Quid est igitur, *Terra autem erat invisibilis et incomposita*? Interpretes clare exposuerunt. Ait enim Aquila: *Terra autem erat inanitas et nihil*. Invisibilis autem dicitur, non quod non appareret, sed, ut quis dixerit, inornata. Nondum erat facta plantis, nondum fructibus coronata, nondum fluviis et fontibus cineta, nondum aliis variisque ornamentis decora, eratque invisibilis nondum instructa gignendi facultate. Ait Scriptura de quodam viro forti et formoso: *Nonne hic percussit tirum Ægyptium visibilem* (*2. Reg. 23. 21*)? Num

est ergo vir invisibilis? Sed dignus est, inquit, qui suspiciatur. Quemadmodum igitur Ægyptium dixit virum visibilem, ceu dignum spectaculo: sic terram informem invisibilem dixit. Secundo die dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et sit dividens inter aquam et aquam* (*Gen. 1. 6*). Fecit igitur hoc cælum, non vero cælum superius, sed illud quod videtur, ex aquis nempe crystalli instar concretis. Velim rem tibi in conspectum dare: multa enim ex visu nostro melius quam verbo traduntur. Hæc aqua supra terram eminebat, verbi causa, cubitis triginta. Tunc dixit Deus: *Fiat firmamentum in medio aquarum*; denumque in medio aquarum concretio in crystalli morem fuit, levavitque mediam partem aqua sursum, mediam vero inferius reliquit, sicut scriptum est: *Fiat firmamentum in medio aquarum, et erit dividens inter aquam et aquam*. Cur autem illud firmamentum vocat? Quia nimirum ex rariore et dissoluta aquarum substantia illud firmavit. Ideo David quoque ait: *Laudate eum in firmamento virtutis ejus* (*Psal. 150. 1*). Et ut alio utar exemplo: quemadmodum fumus, cum ex lignis et igne emergerit, rarior est atque mollior; cum autem in sublime ascenderit, in nubis densitatem mutatur: sic aquarum illarum rariorem naturam in sublime ductam Deus fixit et consolidavit. Rem autem esse veram testificatur Isaias dicens: *Cælum ut fumus firmatus est* (*Isai. 54. 6*). Cælum itaque in medio aquarum concretum, dimidiam aquarum partem in sublime levavit. Cur autem aquæ illæ supernæ, et cui usui? an ut quis bibat, an ut quis naviget? Nam aquas superne positas esse testificatur David dicens: *Et aqua quæ super cælum est* (*Psal. 148. 4*). Animadvertite jam Creatoris sapientiam. Crystallinum erat cælum ex aquis concretum: quia enim solis flammam suscepturum erat atque lunæ, necnon infinitam stellarum multitudinem, futurumque erat ut totum igne repleretur, ne ex calore nimio solveretur aut ureretur, dorso cæli constravit illa aquarum maria, ut ejus dorsa emolliret atque liniret, et sic posset resistere flammæ, nec torreretur. Exemplum in manu habes: si hodie lebetem igni imposueris, si aquam habeat, igni resistit; sin non habeat, dissolvitur: sic Deus igni adversariam posuit aquam, ut perdurare posset, ex aquis sursum illud linientibus. Ac vide rem miram: tantum abundat humida substantia cælesti corpori imposita, tanto licet adversante igne, ut etiam terræ commodet. Nam unde ros? Nubes nusquam est, aer aquam non habet; nempe cælum ex superabundanti aqua disillat. Ideo Isaac patriarcha cum Jacobo benediceret, dicebat: *Det tibi Deus de rore cæli et de pinguedine terræ* (*Gen. 27. 28*).

4. Aiunt vero, fratres, in die iudicii, recessuram aquam illam supernam, cælumque solutum iri, cum non ultra habiturum sit illam aquarum molem, et fore ut stellæ cadant, cum nec viam nec stationem ultra habituræ sint. Hæc porro non temere dicimus; sed Scriptura docet: *Cælum enim convolvetur ut liber* (*Isai. 34. 4*); nempe adustum: quod enim aduritur convolvitur: *et stellæ cadent sicut folia vitis*. Attende,

quæso, et alium usum. Aquæ illæ, quæ super cælos sunt, non modo cælum conservant, sed etiam flammam solis et lunæ emittunt. Si enim pellucidum esset cælum, omnis ejus splendor sursum curreret, ignis quippe cum sursum tendat, terram desertam relinqueret. Idcirco igitur totum cælum superius immensis aquis addensavit, ut splendor coactus infra descenderet. Vide Artificis sapientiam. Habes autem in teipso sapientiæ Artificis imaginem; fecit quippe Deus etiam in te quatuor elementorum effligiem. Animadvertite, quæso: cogita mihi caput hoc esse cælum superius, quæ supra linguam sunt, cælum alterum, id est firmamentum: indeque est quod *οὐρανὸς*, sive parvum cælum vocetur. Superius in locis abditis cerebrum, quod non videtur, inferius lingua, quæ sub aspectum cadit. Quemadmodum igitur cælum superius in invisibilibus est, mundus vero in locis de quibus loquimur: ac quemadmodum in elementis terram comperis esse gravem, aquam vero terra leviolem, igne graviorem; rursumque aerem aquis leviolem, igne graviorem: sic et in nobis sensus, gustus, odoratus, auditus, visus nec omnes similes sunt. Rem comproba: si velis aliquid gustare, nisi linguæ admoveas, nullo gustus sensu afficeris. Crassior quippe sensus est, nec potest procul percipere. Olfactus vero procul percipit; exempli causa, per domum transis, odoris fragrantiam percipis, quam non vides. Rursus visus olfactu celerior est: videt enim ex monte latam planitiem. Visu rursus mens acutior: cælum cogitat, terram, mare, et ubique invenitur.

Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, Dominus sabaoth... — Ideo imago Dei mens est. Mens cogitat, moxque in se fora creat, turbam sibi depingit, et populum. Erubescant hæretici. Mens talia operatur, et mentis Artifex, omni olfactu subtilior, non celeriolem habet operationem, non promptam creandi vim, non incomprehensibilem naturam? Volo autem, fratres, rem vobis dicere insolentem quidem quantum ad impietatem, sed fidei consonam, quantum ad examen; ut discatis quanta et quam nova moveat diabolus, quanta reperiatur, quanta suggerat hæreticis, vel hi potius diabolo. Hodie quispiam hæreticus, præsentibus sanctis viris et patribus, nos conveniens dicebat: hæc dico autem, ne res aliter audita, aliter feriat: Pater, aiebat, et Filius et Spiritus sanctus una divinitas, una virtus, unum regnum. Oportet autem, inquit, auferre ab animo¹, non enim ab altari dico, ne in sanctificatione dicatur, *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth*. Nisi illud, inquit, abstuleritis, Christiani non estis. Vidistin' tantam audaciam, tantamque diaboli insaniam? vidistin' radicem adversantis Deo impietatis? vidistin' magnitudinem blasphemix? Pietatis caput voluit amputare, enervare mysterium, fidem abolere, ejus fundamenta eruere. Et vide diaboli astutiam. Persuasit ei ut diceret: Pa-

ter et Filius et Spiritus sanctus, una fides (a), una virtus, unum regnum. Venenum melle temperavit. Semper enim mendacium, cum vult sibi fidem haberi, nisi fundamentum posuerit apparentis veritatis, ut falsum rejicitur: et qua ratione, audi: nihil quidem simile, dicam tamen. Rahab meretrix cum excepit exploratores, interrogata: *Ingressi sunt ad te viri* (Jos. 2. 4. 5)? respondet, *Etiam*; hoc primum verum est: *Sed exierunt*, inquit; hoc secundum falsum. Si dixisset, Non egressi sunt, domum perscrutati essent. Dixit verum, ut fidem conciliaret: falsum addidit, ut deciperet. Ita et iste: nobis interrogantibus, Cur sanctificationem detruncabimus? dicitis, inquit, *Dominus Sabaoth*: atqui non est nomen Dei, non est Christi, neque Patris. Vidistin' os vile et impurum? Ignoravit, nempe ob inscitiam, Sabaoth non esse nomen Dei, sed nomen exercituum; id est, Dominus virtutum. Causam autem dico: sed ante finem quid fausti evenierit annuntio: pœnituit, procidit, anathemata dixit, precatus est, receptus est.

5. Attende igitur: quia sermo incidit, operæ pretium est nos causam dicere, ob quam bratus Isaias hanc sanctificationem Deo emissam audivit. Isaias erat vir mirabilis, zelo plenus, vir audax, audax non procacitate, sed zelo. Illis temporibus fuit rex, Ozias nomine: is cum regia majestate, sacerdotium etiam invadere tentavit. Sacerdotes quid inde sequeretur noverant; regi tamen plurimum reluctari noluerunt; dignitatem reveriti, solum honore prosequuti sunt, exercitus timuerunt. Ipse quoque Isaias tacuit, non obstitit regi. Ut vidit Deus sacerdotes formidolosos, nutantem prophetam, regem audacter aggressum, immisit ei lepram in vultum, utpote qui sancta attingere ausus esset: atque expulsus demum ille est non modo a sacerdotio, sed etiam a regno, et leprosus mansit. Deus porro quod suum erat præstitit, indignatus autem est in sacerdotes, maximeque in prophetam, quod præsens cum esset, pietatem prodidisset. Deus itaque erga prophetam silentium servabat; nec verba cum eo fecit, donec iniquus ille moreretur. Cum autem obiisset impius ille, tum Deus posita indignatione, prophetæ conciliatur. Ait itaque Isaias: *Et factum est in anno, in quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum* (Isai. 6. 1). Cur vero Deus apparuit super solium excelsum et elevatum? Quia invisibilis est Deus, rex autem visus metum incussit; prophetæ celestem gloriam exhibuit; ut ostenderet ei, quo solio despecto, quod solium honorassent: quod satellitium, nempe celeste et angelicum, non honorantes, neque cogitantes, humanum satellitium metuissent. *Et erat, inquit, domus plena gloria ejus: et Seraphim stabant in circuitu ejus* (Ibid. v. 2). Cherubim solium, Seraphim satellitium sunt: Cherubim namque nihil aliud significant, quam sapientiam plenam. Quemadmodum autem hoc solium sive aliud quodvis quietem præbet sedenti,

(a) Vaticanus, Savilius ejusque Codd., *μία πίστις*. Combelsius vero, suo Marte, nulliusque Manuscripti auctoritate, substituit *μία θεότης*. Non video cur textus hic sit nulla auctoritate mutandus.

¹ Savil. legendum putat, *ab oratione*, pro. *ab animo*. Sed stare potest lectio Codicum omnium.

φύλλα ἀμυγέλου. Προσεχε δὲ, παρακαλῶ, καὶ ἐτέραν χρεῖαν· τὰ ὕδατα ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, οὐ μόνον συντηρεῖ τὸν οὐρανὸν, ἀλλὰ καὶ τὴν φλόγα τοῦ ἡλίου καὶ τῆς σελήνης καταπέμπει· Ἐἰ γὰρ ἦν διαφανὴς ὁ οὐρανός, ὅλη ἡ αὐγὴ ἄνω ἔτρεχε· τὸ γὰρ πῦρ ἀνωφερὲς ὄν, ἔρημον τῆν γῆν κατελίμπανε. Διὰ τοῦτο γοῦν ἐπιήλθε τὸν οὐρανὸν ἄνωθεν ἀπείροις ὕδασιν, ἵνα ἡ αὐγὴ στενουμένη κάτω πέμπηται. Ὅρα τοῦ τεχνίτου τὴν σοφίαν. Ἐχῆς δὲ καὶ ἐν ἑαυτῷ τοῦ τεχνίτου τῆς σοφίας τὴν εἰκόνα· ἐποίησεν ὁ Θεὸς [450] καὶ ἐν σοὶ τῶν τεσσάρων στοιχείων τὴν εἰκόνα. Καὶ πρόσθε, παρακαλῶ νόησόν μοι τὴν κεφαλὴν ταύτην τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω, τὰ ἐπάνω τῆς γλώσσης, τὸν ἄλλον οὐρανὸν, τουτέστι τὸ στερέωμα· ὅθεν καὶ οὐρανίσκος καλεῖται. Ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις ἰγκέφαλος μὴ φαινόμενος, ἐν τῷ κάτω γλῶσσα φαινόμενη. Ὅσπερ οὖν ὁ οὐρανὸς ὁ ἄνω ἐν τοῖς ἀοράτοις, ὁ δὲ κόσμος ἐν τοῖς λαλούμενοις· καὶ ὥσπερ ἐν τοῖς στοιχείοις εὐρίσκει τὴν μὲν γῆν βαρεῖαν, τὸ δὲ ὕδωρ τῆς μὲν γῆς κορυφώτερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· πάλιν τὸν ἀέρα τῶν ὑδάτων κορυφώτερον, τοῦ δὲ πυρὸς βαρύτερον· οὕτω καὶ ἐν ἡμῖν αἱ αἰσθήσεις, γεῦσις, ὄσφρησις, ἀκοή, ὅψις, καὶ οὐ πᾶσαι ἴσαι. Λάβε τὴν ἀπόδειξιν· Ἐὰν θέλῃς τινὸς γεύσασθαι, ἐὰν μὴ πλησιάζῃς τῇ γλώσσῃ, τοῦ γευσμένου οὐ λαμβάνεις αἰσθήσιν. Παχεῖα γὰρ ἐστὶ, καὶ οὐ δύναται πόρρωθεν οὔσα ἀντιλαμβάνεσθαι. Ἡ ὄσφρησις δὲ μακρόθεν ἀντιλαμβάνεται· οἶον, πικρὴν δι' οἰκίας, ὄσφραϊν θυμιάματος, ὃ μὴ ὀφεί. Πάλιν ἡ ὅψις τῆς ὄσφρησεως ταχυτέρα· βλέπει γὰρ ἀπὸ ὄρους πλάτη μεγάλη. Τῆς ὅψεως πάλιν ὀξύτερος ὁ νοῦς· ἐννοεῖ οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, καὶ πάντῃ εὐρίσκεται.

Διὰ τοῦτο καὶ εἰκὼν Θεοῦ ὁ νοῦς. Ἐννοεῖ ὁ νοῦς, καὶ εὐθέως κίττει παρ' ἑαυτοῦ ἀγοράς, ἀναζωγραφεῖ ὅχλον, ὄχμον. Αἰδεσθῶσιν αἰρετικοί. Νοῦς τοιαῦτα ἐργάζεται, καὶ ὁ τοῦ νοῦ τεχνίτης, ὁ πάσης ὄσφρησεως ὀξύτερος, οὐ ταχυτέρα ἔχει τὴν ἐνέργειαν, οὐ σύντομον τὴν δημιουργίαν, οὐ ἀκατάληπτον τὴν φύσιν; Βούλομαι δὲ, ἀδελφοί, εἰπεῖν εἰς ὑμᾶς τὸ ξένον μὲν, ὅσον εἰς ἀσέβειαν, σύντροφον δὲ τῆς πίστεως, ὅσον εἰς ἐξέτασιν, ἵνα μάθῃτε πόσα καινοτομεῖ ὁ διάβολος, πόσα εὐρίσκει, πόσα υποβάλλει τοῖς αἰρετικοῖς, μάλλον δὲ ἐκεῖνοι οἱ αἰρετικοί· Σήμερον τις ἐπὶ ἁγίων ἀνδρῶν καὶ Πατέρων ἐλθὼν πρὸς ἡμᾶς αἰρετικὸς ἔλεγε (λέγω δὲ ἵνα μήποτε ὁ λόγος ἄλλως ἀκουσθεῖς, ἄλλως πληξῇ). Πατὴρ γὰρ, φησὶ, καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦμα μία θεότης, μία δύναμις, μία βασιλεία. Δεῖ δὲ, φησὶν, ἐξαίρεθῆναι ἀπὸ τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ἢ (οὐ γὰρ λέγω ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου), τὸ λέγειν ἐν ἁγιασμῷ· Ἄγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος Σαδωὺθ. Ἐὰν τοῦτο, φησὶ, μὴ περιέλῃτε, Χριστιανοὶ οὐκ ἐστέ. Εἴδες τοσαύτην τὸλμαν καὶ μακρίαν τοῦ διαβόλου; εἶδες ρίζαν θεομαχίας; εἶδες ὑπερβολὴν βλασφημίας; Ἀποκεφαλίσαι ἠθέλησε τὴν εὐσέβειαν, ἐκνευρώσαι τὸ μυστήριον, ἀφανίσαι τὴν πίστιν, ἐκτριῶσαι τὰ θεμελιωθέντα. Καὶ ὅρα τὸ δεινὸν τοῦ διαβόλου· Προσέπηξεν αὐτῷ εἰπεῖν· Πατὴρ καὶ Υἱὸς καὶ ἅγιον Πνεῦ-

μα, μία πίστις, μία δύναμις, μία βασιλεία. Ἐκέρασε τὸ δηλητήριον μέλιτι. Ἄε γὰρ τὸ ψεῦδος, ὅταν θέλῃ πιστεῦσθαι, ἐὰν μὴ πῆξῃ θεμέλιον δοκούσης ἀληθείας, οὐ πιστεύεται· καὶ ὅπως, ἀκουε· οὐδὲν μὲν ὁμοιον, λέγω δὲ· Παδὲ ἡ πόρνη ὅτε ἐδέξατο τοὺς κατασκόπους, ἠρωτήθη· [451] *Εἰσηλθὼν πρὸς σέ οἱ ἄνδρες*; Λέγει, *Ναί*· τὸ πρῶτον ἀληθές· Ἀλλ' *ἐξῆλθον*, φησὶ· τὸ δεύτερον ψεῦδος. Εἰ εἶπεν, Οὐκ ἐξῆλθον, ἠρευνᾶτο ἡ οἰκία. Εἶπε τὸ ἀληθές, ἵνα ἐντρέψῃ· ἐπήγαγε τὸ ψεῦδος, ἵνα ἀπατήσῃ. Οὕτω καὶ οὗτος· ἔρωτωντων ἡμῶν, *Διατί ἐξέλωμεν τὸν ἁγιασμόν*; λέγετε·, *Κύριος Σαδωὺθ*· ἀλλ' οὐκ ἐστὶ Θεοῦ ὄνομα, οὐκ ἐστὶν οὔτε τοῦ Χριστοῦ, οὔτε τοῦ Πατρὸς. Εἶδες τὸ ἐξουθενημένον καὶ μιᾶρὸν στόμα; Ἠγνόησε δὲ ἀπὸ ἰδιωτείας, ὅτι τὸ Σαδωὺθ οὐκ ἐστὶν ὄνομα Θεοῦ, ἀλλ' ὄνομα στρατιῶν· τουτέστι, Κύριος τῶν δυνάμεων. Λέγω δὲ καὶ τὴν αἰτίαν· ἀλλὰ πρὶ τοῦ τέλους εὐαγγελίζομαι ὑμᾶς· μετενόησε, προσέπεσεν, ἀνεθεμάτισεν, ἤλεε, ἔδεξε.

ε'. Πρόσεχε τοίνυν· ἐπειδὴ παρενέπεσεν ὁ λόγος, δεῖ ἡμᾶς καὶ τὴν αἰτίαν εἰπεῖν καὶ ἦν ὁ μακάριος Ἡσαίας τὸν ἁγιασμόν τοῦτον ἤκουσε τῷ Θεῷ ἀναπεμπόμενον· Ἡσαίας ἐγένετο ἀνὴρ θαυμαστός, ζήλου πεπληρωμένος, ἀνὴρ τολμηρὸς, τολμηρὸς δὲ οὐκ ἀπὸ θρασύτητος, ἀλλ' ἀπὸ ζήλου. Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἐγένετο βασιλεὺς Ὀζίας ὀνόματι· ὃς μετὰ τῆς ἄλλης τῆς βασιλικῆς δόξης ἠθέλησε καὶ ἱερωσύνην ἐνδύσασθαι. Οἱ ἱερεῖς μὲν τὴν ἀκολουθίαν ἤδεσαν· βασιλεὶ δὲ ἐπὶ πλεῖστον ἀντεπιτεῖν οὐκ ἠθέλησαν· ἠδέσθησαν τὸ ἀξίωμα, ἐτίμησαν τὸν ὀρόνον, ἐδυσωπήθησαν τὰ στρατεύματα. Ἡσαίας καὶ αὐτὸς ἐσωπῆσεν, οὐκ ἀντέστη τῷ βασιλεῖ. Ὡς εἶδεν ὁ Θεὸς τοὺς ἱερεῖς φοβηθέντας, τὸν προφήτην ἐκλάσαντα, καὶ τὸν βασιλέα τολμήσαντα, ἐπέβαλεν αὐτῷ λέπραν ἐν τῷ προσώπῳ, ὥς τολμήσαντι ἄσασθαι τῶν ἁγίων· καὶ ἐξεδήληθ' λοιπὸν οὐ μόνον τῆς ἱερωσύνης, ἀλλὰ καὶ τῆς βασιλείας, καὶ διέμενε λεπρός. Ὁ δὲ Θεὸς ἐποίησε μὲν τὸ ἴδιον, ἡγανάκετι δὲ τοῖς ἱερεῦσι, καὶ μάλιστα τῷ προφήτῃ, ὅτι παρὼν προέδωκε τὴν εὐσέβειαν. Ἦν οὖν ὁ Θεὸς ἐν παρασιωπῇ πρὸς τὸν προφήτην, καὶ οὐ μετέδωκε λόγους, ἕως ἐτελευτήσεν ὁ παράνομος. Ὅτε λοιπὸν ἀπέθανεν ὁ ἀσεβής, τότε ὁ Θεὸς ἠ.α.ο.θέμενος τὴν ἀγανάκτησιν, διαλλάσσεται τῷ προφήτῃ. Λέγει τοίνυν Ἡσαίας· *Καὶ ἐγένετο ἐν τῷ ἐνιαυτῷ, ᾧ ἀπέθανεν Ὀζίας ὁ βασιλεὺς, εἶδον τὸν Κύριον καθήμενον ἐπὶ ὀρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ *διατί* Θεὸς ἐπεφάνη ἐπὶ ὀρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου; Ἐπειδὴ ἀόρατός ἐστιν ὁ Θεός, ὁ δὲ βασιλεὺς ὁρώμενος φόβον ἔσχε, δείκνυσιν τῷ προφήτῃ τὴν οὐράνιον δόξαν, ἵνα πείσῃ αὐτὸν πολὺν ὀρόνον καταφρονήσαντες, πολὺν θρόνον ἐτίμησαν· ποῖαν δορυφορίαν, οὐράνιον καὶ ἀγγελικὴν, μὴ τιμήσαντες, μηδὲ ἐννοήσαντες, δορυφορίαν ἀνθρωπίνην ἐδυσωπήθησαν. *Καὶ ἦν, φησὶν, πληρὴς ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ, καὶ τὰ Σεραφεῖμ εἰστήκεισαν κύκλῳ αὐτοῦ*. Τὰ Χερουβεῖμ ὀρόνος ἐστὶ, τὰ Σεραφεῖμ δορυφορία· τὰ Χερουβεῖμ γὰρ οὐδὲν ἄλλο ἐρμηνεύεται, ἢ σοφία πε-

* Cosmas κάτω πέμπει. *Infra idem* διὰ τοῦτο οὖν συνεπίλησε.

ἢ Sav. conj. ἀπὸ τῆς εὐχῆς αὐτοῦ.

* Sic Vaticanus recte: Savil. et Combefis. Δεγεν, ὅτι ἄλλου ἐστὶ Θεοῦ ὄνομα· οὐκ ἐστὶν οὔτε, etc. Vox Δεγεν totam perturbat sententiam.

ἢ Itis adfinia dicit Chrysostomus supra Commentario in Isaiam.

πληρωμένη. Ὡς περ δὲ οὗτος ὁ θρόνος ἢ ἕτερος ἀναπαύει τὸν καθήμενον, καὶ ἐστὶ τιμὴ καὶ ἀνάπαυσις, οὕτω καὶ Θεοῦ θρόνος σοφία, ἐφ' ἣ ἑκοναπαύεται Θεός. Διὰ [452] τοῦτο ὁ Δαυὶδ φησιν· Ὁ καθήμενος ἐπὶ τῶν Χερουβείμ, ἀντὶ τοῦ, ὅ ἐπὶ τῆς πεπληρωμένης σοφίας ἑκοναπαύομενος. Διὰ τοῦτο τὰ Χερουβείμ πλήρη ὀφθαλμῶν, τὰ νῦτα, τὴν κεφαλὴν, τὰς πτέρυγας, τοὺς πόδας, τὰ στήθη, καὶ πάντα ὀφθαλμῶν ἐπεπλήρωτο, ἐπειδὴ ἡ σοφία πανταχοῦθεν βλέπει, πανταχοῦθεν ἠνεωγμένον ἔχει τὸ ὄμμα. Ἐξ, φησὶ, πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἔξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Καὶ ταῖς μὲν δυοῖ κατεκάλυπτον τὸ πρόσωπον, καὶ ταῖς δυοῖ τοὺς πόδας, ταῖς δὲ δυοῖν ἐκέκτοντο. Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος Σαβαώθ, τουτέστι, Κύριος στρατιῶν. Ἐξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ, καὶ ἔξ πτέρυγες τῷ ἐνὶ. Ὅκτὼ ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες βοῶσι. Τί οὖν διδάσκει ἡμᾶς ἡ Γραφή; Μὴ πάντα κινεῖν λογισμὸν περὶ Θεοῦ· ἀλλὰ τὰ μὲν σιωπῇ κηρύττειν, τὰ δὲ πίστει δοξάζειν καὶ ὁσολογεῖν. Διὰ τὴν δὲ σκεπάζουσι τοὺς πόδας καὶ τὴν κεφαλὴν; Ἐπειδὴ οὔτε ἀρχὴ εὐρίσκεται, οὔτε τέλος. Ταῖς δὲ δυοῖ καλύπτουσι τὴν κεφαλὴν, ταῖς δυοῖ τοὺς πόδας, δηλονότι ταῖς μέσας πτέρυγας πέτονται, οὐ ταῖς ἄνω, οὐ ταῖς κάτω. Δεῖ γὰρ ἡμᾶς περὶ Θεοῦ λαλοῦντας τὰ μέσα λαλεῖν· ὅτι Θεός, ὅτι Δημιουργός, ὅτι Δεσπότης, ὅτι εὐεργέτης. Ταῦτα πάντα μέσα. Ἐὰν εἴπῃς, Πῶς ἐγέννησε; τὴν κεφαλὴν ἐγύμνωσας, ἣν σκέπει τὰ Χερουβείμ. Ἐὰν δὲ εἴπῃς, Πού τὸ τέλος τοῦ Θεοῦ; τοὺς πόδας γυμνοῖς, οὓς σκέπει τὰ Χερουβείμ. Σκέπει δὲ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας, οὐχ ἵνα κρύψῃ, ἀλλ' ἵνα διδάξῃ, ὅτι ἀνεξερευνήτα, ὅτι ἀκατάληπτα. Λάβε καὶ τὸν τύπον. Ἦσαν ἔξ καὶ ἔξ, δώδεκα πτέρυγες· ὁκτώ ἡσυχάζουσι, καὶ τέσσαρες κινούνται. Τύπος τῶν ἀποστόλων. Δώδεκα ἀπόστολοι, ἀλλὰ τέσσαρες βοῶσιν εὐαγγελισταί. Καὶ τί βοῶσιν; Ἦν ἐσπουδάσεν ὁ Σατανᾶς ἀνατρέψαι φωνήν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Οὐχ ἀπλῶς ἔλεγον, ὡς ἡμεῖς· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος· ἀλλὰ εἰς τῷ ἐνὶ ἀντιθέτῳ [ἰ]όν, ὡς γέγραπται· Καὶ ἐκέκραγον ἕτερος πρὸς τὸν ἕτερον. Ἄγιος, φησὶν, ἅπαξ ὀφειλόμεν εἰπεῖν. Ὁ ἄλλος λέγει· Ἄγιος· εἴτα ὁ ἕτερος, πρόσθε τὸ τρίτον, Ἄγιος. Ἐπεὶ οὖν τρία ἠριθμήσαμεν, μὴ νομίσης εἶναι τρεῖς Θεούς. Τί οὖν, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος; Εἰς γὰρ Κύριος, μία πίστις, ἐν βάπτισμα. Καὶ ὥσπερ ἐν ταῖς ψαλμῳδαίαις ἀντιπέμπουσιν ἀλλήλοις τὰ μέλη, οὕτως αἱ ἄνω δυνάμεις ἀντιχορεύουσιν ἀλλήλαις, καὶ ὥσπερ ἐξ ἀντιφώνου μελωδίας ἀναπέμπουσι τὴν δοξολογίαν. Εἴτα, Πλήρης, φησὶν, ὁ οἶκος τῆς δόξης αὐτοῦ. Καὶ ἐπὶ τῇ τῷ ὑπέρθυρον ἀπὸ τῆς κραυγῆς ἧς ἐκέκραγον, καὶ ὁ οἶκος ἐπληρώθη καπνοῦ.

ς'. Ξένον πρᾶγμα! Ἀπὸ τῆς δοξολογίας, δέον προστεθῆναι δόξαν, καὶ ἡ οὕτω ἀπώλετο, καὶ καπνὸς εἰσῆλθε. Καπνὸς δὲ, ἐρημίας ἐστὶν εἰκὼν. Τί οὖν ἐστὶ τοῦτο; Προφῆει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ὅτι τὸ, Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος, ἡρμωσται τῷ κόσμῳ, τῷ κηρύγματι τῶν ἀποστόλων, καὶ οὐ δέχεται αὐτὸ ὁ ναὸς τῶν Ἰουδαίων. Λέγει οὖν, ὅτι μετὰ τὸ κήρυγμα τοῦ Εὐαγγελίου ἐρημίας καὶ καπνοῦ πληροῦται ἡ συναγωγὴ. Ἐπὶ τῇ τῷ ὑπέρθυρον, ἀλλὰ τὸ ὑπέρθυρον. Πρὸς-

εχε· Πᾶσα θύρα οὐδὲν ὑποκείμενον ἔχει, καὶ ὑπέρθυρον [453] ἐπικείμενον ταῖς παραστάσι· καὶ οὔτε στήναι δύνανται παραστάδες μὴ ἔχουσαι οὐδὲν, οὐδὲ στηριχθῆναι ἀσάλευτα δύνανται μὴ λαβοῦσαι τὸ ὑπέρθυρον. Ἐπὶ τῇ τῷ συναγωγῆς τὸ ἄνω σχῆμα· οὐχ ὅλη μὲν ἡ συναγωγὴ, θύρας μὲν ἔχουσα. ὑπέρθυρον δὲ οὐκ ἔχουσα. Τὸ ὑπέρθυρον ἐστὶν ἡ ἄνω κρατοῦσα δύναμις. Ἐπὶ τῇ τῷ ὑπέρθυρον, ἐγυμνώθη τῆς χάριτος. Ἀφ' οὗ δὲ τὸ ὑπέρθυρον ἐπὶ τῇ τῷ ἀνάγκῃ τὰς παραστάδας καὶ ὑπὸ τῆς τυχοῦσης χειρὸς σαλευέσθαι. Διὰ τοῦτο πᾶσα χεὶρ σαλεύει τὰ Ἰουδαϊκὰ. Καὶ διὰ τοῦτο προφήτης τις ἔλεγε· Καὶ θήσω τὴν Ἱερουσαλὴμ ὡς πρόθυρα σαλευόμενα. Καὶ ὁ οἶκος, φησὶν, ἐπληρώθη καπνοῦ. Καὶ ποῦ ἡ δόξα ἀπῆλθε; Πρόσεχε, παρακαλῶ· Λέγει Ἡσαΐας· Καὶ πλήρης τῆς δόξης ὁ οἶκος αὐτοῦ· εἴτα λέγει, ὅτι Ἐπληρώθη καπνοῦ. Εἰσελθόντος τοίνυν τοῦ καπνοῦ, ἀνάγκῃ ἡ δόξα μετετέθη. Καὶ ποῦ μετετέθη; Οὐκ ἐν ἐνὶ οἴκῳ, ἀλλ' ἐπληρώσε τὰς Ἐκκλησίας ἀπὸ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην. Καὶ ἵνα δείξῃ τὰ Χερουβείμ ποῦ ἀπῆλθεν ἡ δόξα ἢ ἐν τῷ ναῷ, λέγει· Πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ. Ἐγυμνώθη ἐν ἔθνοις, καὶ ἐφωτίσθη τὰ πέματα τῆς γῆς. Ταύτην τὴν ἄγιαν φωνὴν Κυρίου, τὴν βασιλικὴν δοξολογίαν, ταύτην τὴν ἔνθεον μουσαγωγίαν, ἔλεγε διαβολικὸν στόμα, περιέλε ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Ὅτι δὲ κατ' αὐτοῦ τοῦ Χριστοῦ χωρεῖ ἡ βλασφημία, δῆλον ἡ μαρτυρία. Τίνα εἶδεν Ἡσαΐας ἐν τῷ θρόνῳ; Λέγει γάρ· Ἦκουσα φωνὴν Κυρίου λέγοντος· Τίνα ἀποστείλω; καὶ τίς πορεύσεται πρὸς τὸν λῶν τούτον; Κατηλλάγη μὲν τῷ δούλῳ, ἀκμὴν δὲ ἔφερεν ἀγανακτήσεως. Ὡς περ ἡμεῖς ἐὰν διαλλαγῶμεν οἰκέτῃ, οὐκ εὐθὺς αὐτῷ τὸ ὅλον ὄμμα χαρίζομεθα, ἀλλὰ ἡρέμα ὑποκλίνομεν τὴν ὄψιν· οὕτως ὁ Θεός μὴ θέλων δεῖξαι ὅλον τὸ πρόσωπον, ἐστῶτος αὐτοῦ, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Ὡς περ ἐὰν ὡς δούλοι ἐστῶτες ἐπὶ δεσπότην, καὶ θέλῃ αὐτῶν μέμψασθαι τὴν ῥαθυμίαν, λέγει· Τίνα ἀποστείλω; Εἰς τὴν δὲ τὴν χρεῖαν οὐκ ἔχω ἀνθρωπῶν οὐχ ὡς μὴ ἔχων, ἀλλ' ὡς σπουδαῖον μὴ ἔχων. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· Τίνα ἀποστείλω ἀντὶ τούτου; τὸν σιωπήσαντα ἡ, τὸν πολεμοῦντα τὴν ἱερωσύνην; Τί οὖν Ἡσαΐας; Ὡς οἰκέτης ἐν προσκρούσει γενόμενος, καὶ δηχθεὶς, καὶ σπεύδων ὑπὲρ τῶν πρώτων ἀπολογησασθαι· Ἰδοὺ ἐγὼ, ἀποστείλῳ με. Πόθεν οὖν δεῖξωμεν, ὅτι Χριστοῦ ἦν ἡ δόξα; Λέγει Ἰωάννης ὁ Εὐαγγελιστής· Τοιαῦτα δὲ σημεῖα πεποικηκότες τοῦ Ἰησοῦ, οὐκ ἐπίστευσαν αὐτῷ Ἰουδαῖοι, ἵνα πληρωθῇ τὸ ῥηθὲν διὰ Ἡσαΐου· Ἀκοῇ ἀκούσατε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε. Ταῦτα δὲ εἶπεν, ὅτε εἶδεν τὴν δόξαν αὐτοῦ, καὶ ἐλάλησε περὶ αὐτοῦ. Εἶδες τὸ κεφάλαιον ἡμῶν τῆς σωτηρίας τὸν ἁγιασμόν; Ἁγιασμός ἐὰν μὴ γένηται, οὐδὲ τὸ μυστήριον τελεῖται. Ἐχρεῖς τὴν εἰκόνα. Μόνον εἶπε τὰ Χερουβείμ· Ἄγιος, ἄγιος, ἄγιος Κύριος· ἡγιασθῇ ἡ οὐσία. [454] Καὶ ἀπεστάλη, φησὶ, πρὸς με ἐν τῶν Χερουβείμ, καὶ ἐν τῇ χερσὶ αὐτοῦ εἶχεν ἀνθρακί, ὃν ἐπὶ λαβίδι ἔλαβεν ἀπὸ τοῦ θυσιαστηρίου. Μὴ ἔλαβεν, ἕως οὗ ἡγιασθῇ. Ἦν ἔλαβεν, φησὶ,

b Sic omnes mss. Sav. legendum putat, ἀντὶ τοῦ, τοῦτον τὸν σιωπῶν. et hanc lectionem sine auctoritate, nihil mōnens, in textum invexit Combef. Sed puto seriem optime, ut est, stare posse, cum maxime Severianus non tantō serupulo verba hæc vel alia adhibuerit.

* Sav. καὶ ταῖς μὲν δυοῖ... ταῖς δὲ δυοῖ.

estque honori simul et quieti : ita et Dei solium sapientia in qua Deus requiescit. Ideo David ait : *Qui sedes super Cherubim* (Psal. 79. 3. et 98. 1) ; ac si diceret, qui in plena sapientia quiescis. Ideo Cherubim plena sunt oculis, in dorso, in capite, in pennis, in pedibus, in pectore, et tota oculis plena erant, quoniam sapientia undique conspicit, et undique apertis est oculis. « Sex alæ, » inquit, « uni, et sex alæ uni. Et duabus quidem tegebant vultum, et duabus pedes, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, Sanctus, sanctus, sanctus Dominus Sabaoth » (Isai. 6. 2. 3) : hoc est, Dominus exercituum. *Sex alæ uni, et sex alæ uni.* Octo silentium tenent, et quatuor clamant. Quid ergo docet nos Scriptura ? Ne omne ratiocinium moveamus circa Deum ; sed alia silentio prædicemus, alia fide glorificemus et divina dicamus. Cur autem pedes obtegunt et caput ? Quia nec principium nec finis reperitur. Duabus tegunt caput et duabus pedes, nempe duabus mediis pennis volant, non superioribus, nec inferioribus. Nos enim de Deo loquentes, media declarare oportet : quod nempe sit Deus, quod Creator, quod Dominus, quod beneficus. Hæc omnia media sunt. Si dicas, Quomodo genuit ? caput detexit, quod Cherubim tegunt. Si porro dixeris, Ubi est Dei finis ? pedes nudasti, quos tegunt Cherubim. Tegunt autem caput et pedes, non ut abscondant, sed ut doceant hæc esse inscrutabilia, incomprehensibilia. Accipe figuram. Erant sex et sex, duodecim pennæ : octo quiescunt, et quatuor moventur. Hæc figura sunt apostolorum. Duodecim sunt apostoli, sed quatuor evangelistæ clamant. Et quid clamant ? Eam vocem quam evertere satanas conatus est. Animadvertite, quæso. Non simpliciter dicebant, ut nos, *Sanctus, sanctus, sanctus*, sed alter ad alterum vicissim emittebant, ut scriptum est : *Et clamabant alter ad alterum.* Sanctus, inquit, semel dicendum nobis est. Alius dicit Sanctus : deinde alius, adde tertio, Sanctus. Quia ergo tres numeravimus, ne putes tres esse deos. Cur ergo : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus ?* Unus enim est Dominus, una fides, unum baptisma. Ac quemadmodum in psalmodiis alii aliis versus transmittunt, sic supernæ potestates mutuos choros agunt, ac veluti ex melodia vicissim habita, glorificationem emittunt, Deinde. *Plena erit, inquit, domus gloria ejus. Et elevatum est superliminare a voce qua clamabant, et domus repleta est fumo* (Isai. 3. 4).

6. Rem stupendam ! Cum post glorificationem gloria addenda videretur, etiam ea quæ erat periit, et fumus intravit. Fumus autem desolationis est imago. Quid igitur hoc est ? Prævidebat Spiritus sanctus, illud, *Sanctus, sanctus, sanctus*, mundo esse concinatum, prædicationi apostolorum, et templum Judeorum non illud accipere. Dicit ergo post prædicationem Evangelii desolatione et fumo replendam esse synagogam. Elevatum est non ostium, sed superliminare. Animum adhibe. Omnis janua solum substratum habet, et superliminare impositum parastatis : neque possunt parastatæ stare, nisi solum habeant ; neque firmari inmotæque esse possunt, nisi accipiant super-

liminare. Elevata est ergo synagogæ superior forma : non tota quidem synagoga, quæ portas quidem habet, superliminare autem nullum. Superliminare porro est virtus superne continens. Elevatum est superliminare, nudatum est gratia. Ex quo autem superliminare elevatum est, necessarium fuit parastatas vel a debili manu commoveri. Ideo quævis manus Judaica commovet : idcirco propheta quidam dicebat : *Et ponam Ierusalem ut vestibula quæ moventur. Et domus repleta est fumo* (Zach. 12. 2). Et quoniam abiit gloria ? Attende, quæso. Dicit Isaias, *Et plena erat domus gloria ejus* ; deinde dicit : *Repleta est fumo.* Ingresso itaque fumo, necesse fuit ut gloria transferretur. Et quoniam translata est ? Non in unam domum, sed implevit Ecclesias per totum orbem. Et ut ostendant Cherubim quoniam abiit gloria quæ in templo erat, dicunt : *Plena est omnis terra gloria ejus.* Nudata est gens una, et illuminati sunt termini terræ. Hanc sanctam vocem Domini, regiam glorificationem, hanc divinam mysticam institutionem, dicebat os diaboli-cum, aufer ab altari. Quod autem hæc blasphemia Christum impetat, manifestum testimonium adest. Quemnam vidit in solio Isaias ? Ait enim, *Audivi vocem Domini dicentis : Quem mittam ? et quis ibit ad populum hunc* (Isai. 6. 8) ? Reconciliatus est servo, speciem tamen præferebat indignationis. Ut nos quando servo peperimus, non statim illi totum vultum gratiosum exhibemus, sed aspectum tantisper subducimus : ita Deus cum non vellet totum ostendere vultum, stante illo dicebat : *Quem mittam ?* Quemadmodum si servi starent coram hero, et vellet ipse eorum ignaviam incusare, diceret : *Quem mittam ?* Ad hoc negotium hominem non habeo ; non quod non habeat, sed quod strenuum non habeat. Sic Deus : *Quem mittam hujus loco ?* an cum qui tacuit, videns cum qui sacerdotium impugnabat ? Quid ergo Isaias ? Quasi famulus in offensa deprehensus, ac compunctus, quique studeat priora abstergere : *Ecce ego, mitte me.* Unde ergo ostendemus eam fuisse Christi gloriam ? Ait Joannes evangelista : « Cum tanta signa fecisset Jesus, non crediderunt ei Judæi, ut impleretur quod dictum est per Isaiam : *Auditu audietis, et non intellegitis.* Hæc autem dixit quando vidit gloriam ejus, et loquutus est de eo » (Joan. 12. 37.-41). Vidisti caput salutis nostræ, sanctificationem ? Sanctificatio si non fuerit, neque mysterium consummatur. Habes imaginem. Solum dixere Cherubim : *Sanctus, sanctus, sanctus Dominus* : sanctificata est hostia. *Et missus est, inquit, ad me unus de Cherubim, et in manu sua habebat carbonem, quem forcipe tulerat de altari* (Isai. 6. 6). Non tulit, donec sanctificatus est. *Tetigit, inquit, labia mea* (Ibid. v. 7). Cur labia ? Mysteriorum vestibula. Quid dicimus fideles ? Hoc mysterium peccata dimittit. Dicunt etiam Cherubim : *Ecce abstuli peccata tua.* Vidisti figuram ? vidisti splendentem veritatem ? Ipsum igitur, qui sedet super solium excelsum et elevatum, sanctificare ne cessemus ; gratias vero agamus pro anima quæ seducta fuerat, quam lupus rapuit, quam avulsit pastor, quam rapuit diabolus, sed abstulit ille

cleomens ac benignus; ut os omne hæreticum, et lingua blasphemia furens, laudet Patrem et Filium et Spiritum sanctum in sæcula. Amen (a).

Ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione.

1. Mundi Artifex sole, luna, stellis cælum ornavit, terramque floribus et plantis coronavit, atque omnem creaturam variis decoravit ornatus: nos vero par est, resumpto de creatione sermone, opificia quidem mirari, Opificem autem adorare. Neque enim hæc scripta sunt solum, ut discamus illa facta esse, sed ut Opificem admiremur. Dictum est illum primo die creaturarum materiam produxisse: secundo die, quomodo ex rariore mollioreque aquarum materia firmamentum constituerit, ideoque firmamentum vocatum fuerit. Idcirco etiam Christus totum orbem terrarum extenuatum et emollitum, diversoque plurium deorum errore ceu materia dissipatum, collegit, et unam fidem fecit, quam firmamentum vocat Apostolus his verbis: *Secundum firmamentum fidei in Christum* (Col. 2. 5). Divisa est igitur abyssus; eratque aqua illa quæ infra manebat abyssus, atque etiam illa quæ sursum et sublimis erat abyssus. Unde hoc? Ait David: *Abyssus abyssum invocavit in voce cataractarum tuarum* (Psal. 41. 8). Divisa est itaque abyssus, et factum est firmamentum: deinceps terra operata erat aqua. *Et dixit Deus*, inquit, *Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida* (Gen. 1. 9).

Contra Anomæos. — Quandoquidem omnia intelligere volunt miseri illi hæretici, et incomprehensibilis naturæ modum scrutantur, dicant quomodo congregata sit aqua, aut congregata quonam recesserit. Non enim, secundum vos, nullo examine vocibus hærendum est, sed res sunt querendæ. *Dixit Deus: Congregetur aqua.* Quonam congregata fuit? In mare. An mare tunc plenum non erat? Terra plena erat, utique sane et mare. Quonam igitur congregata est? Qui illa quæ in pedibus habent, quæque videntur non possunt capere, inscrutabilem altitudinem curiose perquirunt, et incomprehensibilem divinitatis abyssum, neque mare, quod est incomprehensibile, deterret eos ab explorando Artifice. Ideo hæreticis dicat propheta: *Erubescant hæretici, dixit mare; quemadmodum dixit: Erubescat Sidon, dixit mare*¹ (Isai. 23. 4). Quonam igitur loco congregatæ sunt aquæ? Audi. Quando terram fecit Deus, nondum erant concava montium; sed simul atque dixit, *Congregetur aqua*, terra dirupta est, ac sinus fecit. Quæ res demonstratur, nempe quod terra dirupta fuerit, ex insulis et montibus hinc inde positis. Ideoque reliquit Deus insulas et montes, ut discas ea a principio conjuncta fuisse: Dei autem verbum hæc segregavit. *Congregetur aqua*, nudata est terra. Sciendum autem, terram, quæ sic hodie appellatur, a Deo nec terram esse factam, neque hoc nomine vocatam: sed a principio creationis nomen ejus fuisse, arida, ut ait David: *Quoniam ipsius*

¹ Hæc, *quemadmodum dixit..... dixit mare*, neque in savi. neque in Combefis. leguntur.

(a) Sic desinit Vaticanus.

est mare, et ipse fecit illud, et aridam formaverunt manus ejus (Psal. 94. 5). Arida facta est, cognominata autem fuit terra: quemadmodum hoc firmamentum conditum est, et vocatum est cælum. Facto igitur aquarum divortio, prodiit arida, speciem habens incibriatæ terræ: aquæ enim nuperrime recesserant. Ubi ergo detecta fuit terra, jubet Creator: *Germinet terra herbam fœni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum, cujus semen in ipso sit, secundum genus et secundum similitudinem* (Gen. 1. 11): Neque hoc pudore afficit hæreticos. Herba et ligna et fœnum generant secundum similitudinem, et Deus dissimilem sibi genuit? Et cum quadrupedes rursum, reptilia et aves facta sunt, dicit Deus: *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia super terram secundum genus* (Gen. 1. 20). Ferræ, reptilia, volatilia, natatilia, herba, fœnum, ligna, secundum genus et secundum similitudinem generant: solusque Deus dissimilem genuit? Cumque nos creavit Deus, dixit: *Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26): opus est secundum similitudinem, et artifex dissimilis?

2. Sed rem miram vide: sæpe namque hæretica nequitia latibulum reperit. Si, inquit, ita dixeris Filium secundum similitudinem, ut et nos, id admittimus. Enimvero aliud est naturæ similitudo, aliud gratiæ. Nos secundum similitudinem, ille similitudo est: nam *Qui vidit me, vidit Patrem* (Joan. 14. 9); nos secundum similitudinem. Servos autem Dei oportet dictionum discrimina querere. Dixit Deus: *Germinet terra herbam fœni, et lignum fructiferum faciens fructum.* Deinde dicit: *Educant quadrupedes et bestias.* Cur ibi, *Germinet*, hic, *Educant*, dicit? Germina et ligna fructusque quotannis germinant. Quia igitur semina in terra mansura erant, et ex illa proditura, ideo ait, *Germinet.* Et circa animalia, *Educant*, quia cum semel ex terra orta essent, non ultra a terra, sed per successionem gignuntur. *Factum est ita.* Verbum in opus decurrit; ornata fuit terra; oportebat demum ornari cælum.

Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. — Cur prius terram exornat, quam cælum? Propter errorem multiplicium deorum, qui exoriturus erat, quo solem, lunam, stellas coluerunt. *Dixit Deus, Fiant luminaria in firmamento cæli* (Genes. 1. 14). Cur solem et lunam non primo die fecit? Quia nondum factum fuerat firmamentum, in quo illa ponenda erant. Neque ob hanc tantum causam; sed quia nondum erant fructus, qui ab illis foverentur. Tertio namque die fructus germinarunt. Ac ne putaretur illos ex solis natura germinasse, post absolutam creationem, tunc Deus fecit solem, lunam et stellas. Undenam Deus illa fecit? Dictum est enim ipsum primo die ex non exstantibus cuncta fecisse, reliquis autem diebus ex exstantibus. Unde ergo sol? Ex luce quæ primo die facta fuerat, quam mutavit ut voluit Artifex, in variasque species convertit: illic lucis materiam, hic stellas: quemadmodum si quis præmitteret auri mas-

τῶν χειλέων μου. Διατί τῶν χειλέων; Τὰ πρόθυρα τῶν μυστηρίων. Τί λέγομεν οἱ πιστοί; Τοῦτο τὸ μυστήριον ἀφήσιν ἀμαρτίας. Λέγει καὶ τὰ Χερουβεὶμ· *Ἰδοὺ ἀφῆρηκα τὰς ἀμαρτίας σου*. Εἶδες τὸν τύπον; εἶδες τὴν ἀλήθειαν λάμπουσαν; Αὐτὸν τοίνυν τὸν ἐπὶ ὀρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένον μὴ διαλείψωμεν ἀγιάζοντες· εὐχαριστήσωμεν δὲ καὶ ὑπὲρ τῆς ψυχῆς τῆς δελεασθείσης, ἣν ἤρπασεν ὁ λύκος, καὶ ἀπέσπασεν ὁ ποιμὴν, καὶ ἤρπασεν ὁ διάβολος, καὶ ἀφελίτω ὁ φιλόφρων· ἵνα πᾶν σόμα αἰρετικόν, καὶ πᾶσα γλῶσσα μαινομένη βλασφημίαν, ὑμνήσῃ Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τρίτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας, καὶ περὶ ἀναστάσεως.

α'. Ὁ μὲν τοῦ κόσμου τεχνίτης ἤλιψ καὶ σελήνη καὶ ἄστροις τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπει, καὶ τὴν γῆν ἀνθεσι καὶ φυτοῖς ἐστεφάνωσε, καὶ πᾶσαν τὴν γῆν διαφόρως ἐποίησεν· ἡμᾶς δὲ δεῖ τὸν τῆς δημιουργίας λόγον ἀναλαβόντας θαυμάζειν μὲν τὰ γεγενημένα, προσκυνεῖν δὲ τὸν τεχνίτην. Οὐ γὰρ ἐγράφη ταῦτα ἵνα μάθωμεν ὅτι γέγονε μόνον, ἀλλὰ καὶ θαυμάσωμεν τὸν ποιήσαντα. Εἴρηται ὅτι τῇ πρώτῃ τὰς ὕλας τῶν κτισμάτων παρήγαγε· τῇ δευτέρᾳ πῶς τὸ στερέωμα ἐξ ἡραιωμένης φύσεως τῶν ὑδάτων συνεστήσατο, καὶ διὰ τοῦτο στερέωμα ἐκλήθη. Διὰ τοῦτο δὲ καὶ ὁ Χριστὸς τὴν οἰκουμένην πᾶσαν ἐξηραιωμένην, καὶ κεκαυωμένην, διαφόρους πολυθέου πλάνης ὕλαις ἐσκορπισμένην, συνήγαγε, καὶ μίαν ἐποίησε πίστιν, καὶ καλεῖ αὐτήν ὁ Ἀπόστολος στερέωμα, λέγων· *Κατὰ τὸ στερέωμα τῆς εἰς τὸν Χριστὸν πίστεως*. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἦν τὸ μέιναν κάτω ὕδωρ ἄβυσσος, καὶ τὸ ὑψωθὲν ἄνω ἄβυσσος. Πόθεν τοῦτο; Λέγει Δαυὶδ· *Ἀβυσσος ἄβυσσον ἐπικαλεῖται εἰς φωνὴν τῶν καταραστῶν σου*. Ἐμερίσθη τοίνυν ἡ ἄβυσσος, καὶ ἐγένετο στερέωμα· λοιπὸν ἡ γῆ ἐκεκάλυπτο ὕδατι. *Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐξηθήτω ἡ ξηρά*.

Ἐπειδὴ πάντα βούλονται οἱ ἄθλιοι τῶν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ τρόπον ἐρευνῶσιν ἀκατάληπτου φύσεως, εἰπωσι πῶς συνήχθη τὸ ὕδωρ, καὶ ποῦ συνήχθη, ἢ συναχθὲν ποῦ ἐχώρησεν. Οὐ γὰρ ἀκολουθεῖν δεῖ, καθ' ὅμῃς, ἀπλῶς ταῖς φωναῖς, ἀλλὰ ζητεῖν τὰ πράγματα. *Εἶπεν ὁ Θεός· Συναχθήτω τὸ ὕδωρ*. Ποῦ συνήχθη; Εἰς τὴν θάλασσαν. Οὐ γὰρ ἦν τότε πεπληρωμένη ἡ θάλασσα; Ἡ γῆ ἐπεπλήρωτο, πάντως καὶ ἡ θάλασσα. Ποῦ οὖν συνήχθη; Οἱ τὰ ἐν ποσὶ καὶ ὀρώμενα μὴ δυνάμενοι καταλαβεῖν, πολυπραγμονοῦσι βυθὸν ἀνεξιχνίαστον, καὶ ἄβυσσον Θεότητος ἀκατάληπτον, καὶ οὐκ ἐντρέπει αὐτοὺς ἡ θάλασσα ἀκατάληπτος οὕσα ἐρευνᾶν περὶ τοῦ τεχνίτου. Διὰ [455] τοῦτο καὶ πρὸς αἰρετικούς λεγέτω ὁ προφήτης· Αἰσχυνθήτωσαν αἰρετικοί, εἶπεν ἡ θάλασσα· ὥσπερ εἶπεν· Αἰσχύνθητι Σιδὼν, εἶπεν ἡ θάλασσα^c. Ποῦ οὖν συνήχθη τὰ ὕδατα; Ἀκούε· Ὅτε τὴν γῆν ἐποίησεν ὁ Θεός, οὐδέπω ἦν τὰ κοιλώματα τῶν ὀρέων· ἀλλ' ἅμα εἶπε, *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ*, καὶ ἐβράβη ἡ γῆ, καὶ κόλπους

ἐποίησε. Μαρτυρεῖ τῷ πράγματι, ὅτι γῆ ἐστὶν ἡ σχισθεῖσα, αἱ νῆσοι, τὰ ὄρη μεταξὺ. Καὶ διὰ τοῦτο κατέλιπεν ὁ Θεὸς τὰς νήσους καὶ τὰ ὄρη, ἵνα μάθῃς ὅτι ἀπ' ἀρχῆς συνήπτο· Θεοῦ δὲ λόγος αὐτὰ ἐβράβη. *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ*, ἐγυμνώθη ἡ γῆ. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν σήμερον οὕτω καλουμένην, οὔτε γῆν ἐποίησεν, οὔτε ὄνομα αὐτῇ τοιοῦτον ἔδωκεν· ἀλλ' ἦν τὸ ὄνομα τῆς κοσμοποιίας ἀπ' ἀρχῆς, ἡ ξηρά, ὡς λέγει Δαυὶδ· *Ὅτι αὐτοῦ ἐστὶν ἡ θάλασσα, καὶ αὐτὸς ἐποίησεν αὐτήν, καὶ τὴν ξηρὰν αἱ χεῖρες αὐτοῦ ἐπλάσαν*. Ξηρὰ ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ γῆ· ὥσπερ τοῦτο τὸ στερέωμα ἐγένετο, ἐπεκλήθη δὲ οὐρανός. Χωρισθέντων τοίνυν τῶν ὑδάτων, προῆλθεν ἡ ξηρά, ὅψιν ἔχουσα γῆς μεμεθυμένης· νεωστὶ γὰρ ὑπεχώρησαν τὰ ὕδατα. Ὡς οὖν ἐγυμνώθη ἡ γῆ, κελεύει ὁ Δημιουργός· *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ξύλον κάρπιμον, οὗ τὸ σπέρμα αὐτοῦ ἐν αὐτῷ κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα*. Οὐδὲ τοῦτο αἰσχύνει τοὺς αἰρετικούς. Βοτάνη καὶ ξύλα καὶ χόρτος γεννᾷ καθ' ὁμοιότητα, καὶ ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησε; Καὶ ὅτε τὰ τετράποδα πάλιν καὶ τὰ ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ ἐγένετο, λέγει ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐρπετὰ γινῶν ζωῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ γένος*. Τὰ θηρία, τὰ ἐρπετὰ, τὰ πετεινὰ, τὰ νηκτὰ, ἡ βοτάνη, ὁ χόρτος, τὰ ξύλα, κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοιότητα γεννᾷ· καὶ μόνος ὁ Θεὸς ἀνόμοιον ἐγέννησεν; Καὶ ἡμᾶς μὲν δημιουργῶν ὁ Θεός εἶπε· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοιωσιν*· τὸ ἔργον καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ὁ τεχνίτης ἀνόμιος;

β'. Ἀλλ' ὅρα τὸ θαυμαστόν· πολλάκις γὰρ ἡ αἰρετικὴ κακία εὐρίσκει φωλεόν· Ἐν οὕτω, φησὶν, εἴπης τὸν Υἱὸν καθ' ὁμοίωσιν, ὡς καὶ ἡμᾶς, δεχόμεθα. Ἄλλο γὰρ φύσεως ὁμοιότης, ἄλλο χάριτος. Ἡμεῖς καθ' ὁμοίωσιν, ἐκεῖνος ὁμοιωσις· Ὁ γὰρ ἑωρακώς ἐμὲ, δώρακε τὸν Πατέρα· ἡμεῖς δὲ καθ' ὁμοίωσιν. Δεῖ δὲ τοὺς δούλους τοῦ Θεοῦ ἐρωτᾶν τὰς διαφορὰς τῶν λέξεων. Λέγει ὁ Θεός· *Βλαστησάτω ἡ γῆ βοτάνην χόρτου, καὶ ξύλον κάρπιμον ποιῶν καρπόν*. Εἴτα λέγει· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ θηρία*. Διατί ἐκεῖ, *Βλαστησάτω*, καὶ ὧδε, *Ἐξαγαγέτω*; Τὰ βλαστήματα καὶ τὰ ξύλα καὶ οἱ καρποὶ κατ' ἐνιαυτὸν βλαστάνουσιν. Ἐπειδὴ οὖν ἐμελλε τὰ ὕδατα^d παραμένειν τῇ γῇ, καὶ πάντως ἐξ αὐτῆς προέρχεσθαι, [456] διὰ τοῦτο, *Βλαστησάτω*· τὰ μέντοι ζῶα διὰ τοῦτο, *Ἐξαγαγέτω*, ἐπειδὴ ἄπαξ ἀπὸ γῆς γεννηθέντα, οὐκέτι πάλιν ἀπὸ γῆς, ἀλλ' ἀπὸ τῶν διαδοχῶν τίκτονται. *Ἐγένετο οὕτως*. Ἐδραμεν εἰς ἔργον ὁ λόγος, ἐκοσμήθη ἡ γῆ· ἔδει λοιπὸν κοσμηθῆναι καὶ τὸν οὐρανόν.

Διὰ τί δὲ προγενεστέραν ποιεῖ τὴν διακόσμησιν τῆς γῆς τοῦ οὐρανοῦ; Διὰ τὴν μέλλουσαν ἀνακύπτειν πολυθεὸν πλάνην, περὶ ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἄστρα. *Εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωματι τοῦ οὐρανοῦ*. Τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ διατί οὐκ ἐποίησεν ἥλιον καὶ σελήνην; Ἐπειδὴ οὐδέπω ἦν τὸ στερέωμα γενόμενον, ἐν ᾧ ἐμελλε πετῆσθαι. Καὶ οὐ διὰ τοῦτο μόνον, ἀλλ' ἐπειδὴ οὐδέπω ἦσαν καρποὶ

^a Hic desiderari videtur vocū aut eidevav.

^b Sav. ἐνερπάτη.

^c Hæc verba, ὥσπερ... θάλασσα, desunt in Sav. et Combeffis.

^d Sic omnes mss. Estque lectio haud dubie vitiosa. Putat Combeffis legendum τὰ σπέρματα, vel τὰ φυτά. Melius fortasse ταῦτα, unde errore librarii τὰ ὕδατα factum sit.

οἱ ὑπεύθυνες θάλασσαι. * Τῇ γὰρ τρίτῃ ἐβλάστησαν οἱ καρποί. Καὶ ἵνα μὴ νομισθῇ πάλιν, ὅτι τῇ φύσει τοῦ ἡλίου ἐβλάστησαν, ὅτε ἀπηρτίσθη ἡ δημιουργία, τότε λοιπὸν ποιεῖ ὁ Θεὸς ἥλιον, σελήνην, ἀστρα. Πόθεν τὰ αὐτὰ ἐποίησαν; Εἴρηται γὰρ, ὅτι τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ ἐκ μὴ ὄντων ἐποίησε τὰ πάντα, ταῖς δὲ ἄλλαις ἐξ ὄντων. Πόθεν οὖν ὁ ἥλιος; Ἐκ τοῦ γενομένου φωτὸς τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ, ὃ μετέβαλεν ὡς ἠθέλησεν ὁ τεχνίτης, καὶ εἰς διαφόρους μετεσκέυασεν ἡψεις, ἐκεῖ τὴν ἕλην τοῦ φωτὸς, ὥδε τοὺς ἀστέρας· ὡς εἰ τις προβάλοιτο μᾶζαν χρυσοῦ, καὶ μετὰ ταῦτα νομίσματα κατακόψας, οὕτω διαθεῖναι τοῦ φωτὸς τὴν διακόσμησιν. Ὡςπερ γὰρ τὴν αὖθις τότε ἐν ὕδωρ ὑπάρχουσαν ἐμέρισεν εἰς τὰς θαλάσσας, εἰς ποταμούς, εἰς πηγὰς, εἰς λίμνας, εἰς φρέατα· οὕτω καὶ τὸ φῶς, ἐν ὑπάρχον, μονοειδὲς, κατατεμὼν ὁ τεχνίτης, ἐμέρισεν εἰς ἥλιον καὶ σελήνην καὶ ἀστρα. Θέλω δὲ ζητῆσαι, πῶς ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας· φαίνεται γὰρ ποιήσας αὐτοὺς ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε πῆξας ἄνω. Ὡςπερ τεχνίτης, ἐπειδὴν ἀπαρτίσθη εἰκόνα, τότε πηγνυσιν αὐτὴν ἐν τοίχῳ· οὕτως ὁ Θεὸς πρῶτον ἐποίησε τοὺς φωστῆρας ἔξω τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τότε ἐπηξεν ἄνω, ὥςπερ τεχνίτης, ὡς μαρτυρεῖ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τοὺς δύο φωστῆρας, καὶ ἔθετο αὐτοὺς ἐν τῷ οὐρανῷ*. Πῶς οὖν αὐτοὺς ἐπηξεν; ἄρα μὴ ὁμοῦ ἦσαν ὁ δὴ οὐρανὸς πηγήγενος; Οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ τί; Κατὰ τὴν φωνὴν αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ ἡ πῆξις. Ἔθετο, φησὶν, ὁ Θεὸς τοὺς φωστῆρας, τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσονα εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός. Ὅτε ὁ ἥλιος ἐπάγη εἰς ἀνατολὴν, ἐπάγη ἡ σελήνη εἰς δύσιν· ἐπειδὴ ἐκεῖνη μὲν ἄρχειν τῆς νυκτὸς ἐκαλεῖσθαι, ὁ δὲ τῆς ἡμέρας. Ἐγένετο οὖν ἡ σελήνη, καὶ γεννᾶται τῇ πρώτῃ ἡμέρᾳ πανσέληνος. Οὐ γὰρ ἔδει ἡκρωτηριασθαι τὸ ἔργον εὐθέως, ἀλλ' ἔδει δειχθῆναι τὸν φωστῆρα οἷος ἐγένετο. Μετὰ δὲ ταῦτα τῇ ἀλλοιωσεί ἔδειξε χρόνους καὶ καιροὺς καὶ διαφορὰς ἡμερῶν. Ποιεῖ οὖν αὐτὴν ὁ Θεὸς ὡς πεντεκαίδεκαταίαν πεπληρωμένην. Ὁ ἥλιος ἀνέτελλεν ὁρθοῦ· ὅτε γὰρ ἐπάγη ἡ σελήνη ἐν τῷ ὁρθῳ, ἐφαίνετο πρὸς δύσιν. Ὡς οὖν ἔτρεχεν ὁ ἥλιος τὸν ἰδίον δρόμον πρὸς δύσιν, ἡ σελήνη ἤρκετο εὐθείᾳ τὸν ἀνατέλλειν, ἵνα πληρωθῇ τὸ, Ἀρχέτωσαν τῆς ἡμέρας καὶ τῆς νυκτός.

Λοιπὸν ζήτημα β· Διὰ τί [457] ὁ Θεὸς πεπληρωμένην ἐποίησε τὴν σελήνην; Πρόσεχε· τὸ γὰρ νόημα βαθύ· Ἐχρῆν αὐτὴν τῇ τετάρτῃ ἡμέρᾳ γεναμένην, ὡς τεταρταίαν φαίνεσθαι. Ἀλλὰ πάλιν εἰ ἦν τεταρταία, τὸ ἄκρον τῆς δύσεως οὐκ ἀντεῖχεν. Εὐρέθη οὖν πλεονεκτοῦσα ἑνδεκα ἡμέρας· τεταρταία ἐγένετο, καὶ ἐφαίνετο ὡς πεντεκαίδεκαταία· ἑνδεκα ἡμέρας ἐπλεονέκτει λοιπὸν ἡ σελήνη τὸν ἥλιον, οὐ τῇ ποιήσει, ἀλλὰ τῇ φαύσει. Διὰ τοῦτο ἄς τότε ἐπλεονέκτεσεν ἡ σελήνη, ἀποδώσει τῷ ἡλίῳ. Ὁ γὰρ κατὰ σελήνην καὶ καὶ ἑκατόν μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἑννέα ἡμισυ ἡμερῶν ἀριθμὸς γιγνώμενος, ποιεῖ ἐν τοῖς δεκαδύο μῆσι τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέρας τριακοσίας πενήκοντα τέσσαρας. Ἐάν γὰρ οὕτω ψηφίσῃ τὸν μῆνα ἀπὸ εἰκοσι ἑννέα ἡμισυ ἡμερῶν, γίγνονται τοῦ ἐνιαυτοῦ ἡμέραι τριακοσῖαι πενήκοντα τέσσαρες, ἵνα ἄς ἐπλεονέκτεσεν τότε ἡμέρας ἡ σελήνη κατ' ἐνιαυτὸν ἀποδώσει τῷ ἡλίῳ. Ὁ ψηφιστὴς ψηφίζετω.

γ'. Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερεώματι

* Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur p. 323, ubi ad secundum sermonem pertinere male dicuntur in titulo.

β Hæc habes apud Cosmam p. 323.

τοῦ οὐρανοῦ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς. Ἐπειδὴ ἡ φύσις τοῦ πυρὸς ἀνῶδρομος ἦν, χαλινὸν ἐπιτίθειν ὁ Θεὸς τῇ φύσει, ὥστε μὴ ἄνω πέμπειν τὴν αὐγὴν, ἀλλὰ κάτω. Πῦρ γὰρ οὐκ ἀνέχεται προσεῖχιν κάτω, ἀλλ' ἄνω. Ἐάν ἔχῃς δάδα, στρέφον αὐτὴν κάτω, καὶ ὁρᾷς ὅτι καὶ τὸ ὄργανον στρέψῃς, τὸ πῦρ ἄνω τρέχει. Ἐπειδὴ οὖν ἦδει αὐτοῦ τοιαύτην εἶναι τὴν φύσιν, ἐπέδωκεν αὐτὴν, ἵνα μὴ κατὰ τὴν φύσιν λάμπῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸ πρόσταγμα. Εἰ τις ὕμῶν παρατηρησάτω (sic) ἑλαιὸν ἀπὸ λύχνου, πῶς συγκατασπᾶται τῷ ἐλαίῳ τὸ πῦρ, καὶ ἡ μὲν βία τοῦ ἐλαίου κάτω ἔλκει, ἡ δὲ φύσις τοῦ πυρὸς ἄνω τρέχει, καὶ ὥσπερ βίαν ὑφιστάμενον καταβοᾷ· εἰ ποτε γὰρ ἀναγκάζεται πῦρ τρέχειν παρὰ τὴν ἀκολουθίαν, φωνὴν ἀφίησιν ὡς βίαν πάσχον, ὡς παρὰ φύσιν ὀδεῖον. Ὅταν γὰρ τι παρὰ φύσιν ἐν τῷ στοιχείῳ γένηται, βοᾷ· Διαιτί; Ὅταν ἐπιβληθῇ ἑλαίον τῷ πυρὶ, φωνὴν οὐκ ἀφίησιν· ἐάν δὲ ὕδωρ ἐπιβληθῇ, τρίζει. Καὶ τοῦτο ὕγρον, κάκεινο ὕγρον. Ἀλλ' ἐπειδὴ κάκεινο ἀπὸ ξύλου ἔβρον, καὶ ἡ ἐλαία τρέφουσα, φιλὸν δὲ ἀεὶ τῷ ξύλῳ τὸ πῦρ, δέχεται ἡδέως τὰ ἀπὸ τοῦ συγγενούς. Ἐάν δὲ ὕδωρ πυρὶ ἐπιβληθῇ, τρίζει· τῷ γὰρ ἐναντίῳ μάχεται. Τὸ πῦρ ἰδιὸν ἐστὶ τοῦ ἀέρος· συγγενὲς γάρ. Φυσᾷς εἰς λύχον, καὶ καπνίζει ὁ ἀήρ τὸ πῦρ, καὶ οὐδαμῶς εὐρίσκεται· τὸ γὰρ συγγενὲς ἔδραμε. Βλέπε τοῦ Τεχνίτου τὴν σοφίαν, βλέπε τὴν δύναμιν. Ἐθῆκε τοὺς φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, ὥστε φαίνειν ἐπὶ τῆς γῆς· Καὶ ἔστωσαν, φησὶν, εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἡμερῶν.

Τί ἐστίν, Εἰς σημεῖα; Οἱ μὲν ματαιολόγοι περὶ ἀστρολογίας αὐτῶν ἐκένωσαν τὰς ἐλπίδας, σημεῖον μὲν πράγματα ἀνυπόστατα. Ὅτι γὰρ οὐκ ἐστὶ τι σημεῖον αὐτῶν περὶ ζωῆς ἀνθρώπων ἀπὸ ἀστρῶν, μαρτυρεῖ Ἡσαίας λέγων· Ἀναστῆτωσαν οἱ ἀστρολόγοι τοῦ οὐρανοῦ, καὶ οἱ βλέποντες τὰ σημεῖα, καὶ εἰπύτωσάν σοι τί μέλλει γίνεσθαι. Περὶ μὲν οὖν ζωῆς ἀνθρώπων οὐδὲν σημεῖον δίδωσιν οὐρανός. Θέλεις δὲ μαθεῖν αὐτοῦ τὰ σημεῖα; Σημαίνει ὁμβροὺς, ἀνέμους, χειμῶνα, εὐδίαν. Τὰ ἀστρα ταῦτα σημαίνει, καὶ τοῦτο διὰ Θεοῦ φιλανθρωπίαν, ἵνα ὁ ναυτιλὸς ἴδῃ τὸ σημεῖον, καὶ φύγῃ τὸν κίνδυνον· ἵνα ὁ γεωργὸς ἴδῃ ὁσμὴν^δ χειμῶνος, καὶ προλαβὼν ἀροτριάσῃ γῆν. [458] Γίνεται σημεῖον καὶ πολέμου καὶ εἰρήνης. Ταῦτα ὁ Σωτὴρ ἐδεδαίωσεν, ἵνα εἰσὶν ἀπλὰ καὶ ἀπερίεργα. Λέγει γὰρ τοῖς Ἰουδαίοις· Ὑποκριταί, ἐάν ἴδῃτε νεφέλην ἀπὸ δυσμῶν ἀνατέλλουσαν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται· καὶ γίνεται οὕτως. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ πυρρᾶν^ε τὸν οὐρανόν, λέγετε, Εὐδία, καὶ γίνεται εὐδία. Κἂν ἴδῃτε ὄψῃ γυγνᾶν^ε τὸν οὐρανόν, λέγετε· Χειμῶν γίνεται. Καὶ ἐπάγει εἰτα· Τὸ πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς οἴδατε δοκιμάζειν, τὸν δὲ καιρὸν τοῦτον οὐκ οἴδατε; Ταῦτά ἐστι τὰ σημεῖα τὰ κίνδυνον παρατηρήσασθαι, θέρος, χειμῶνα, ὑετὴν, εὐδίαν. Ταῦτα καὶ τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀλλότρια, καὶ τοῦ Θεοῦ ἰδία. Ἦν δὲ περὶ ἀστρολογίας πολλὸν ἀποτεῖναι λόγον· ἀλλὰ χρεῖαν ἔχει καὶ τετονωμένης φωνῆς, καὶ ὄργανον μὴ ὀκλάζοντος· συμβαδίζει γὰρ τῷ λόγῳ ἡ διάνοια, καὶ συνασθενεῖ τῇ γλῶττῃ ὁ λογισμός. Ἐπὶ οὖν τὰ ἀπλούστερα χωρήσω-

* Sav. conj. παρατήρησεν τό. Combefis. dedit παρατηρήσατο ἔλ. Fort leg. παρατηρήσατο τό ἔλ.

^δ Savil. conj. ὁρμήν.

sam, indeque postea aureos euderet; sic disposuit lucis ornatum. Quemadmodum enim abyssum, quæ tunc una erat aqua, divisit in maria, flumina, fontes, lacus, puteos: sic et lucem, quæ una uniusque speciei erat, dissecans Artifex divisit in solem, lunam et stellas. Porro libet inquirere, quomodo fecerit Deus luminaria: videtur enim ea extra cælum condidisse, ac tum superius fixisse. Quemadmodum artifex, cum perfecit imaginem, tunc in pariete infligit illam: sic Deus primo fecit stellas extra cælum, tuncque fixit eas sursum, sicut artifex, ut testificatur Scriptura: *Et fecit Deus duo luminaria, et posuit illa in cælo* (Genes. 1. 16. 17). Quomodo autem illa infixit? num ambo simul ante compacta erant? Id rationi est absolum. Sed quid? Secundum Dei vocem ipsa inflexio fuit. *Posuit, inquit, Deus luminaria, luminare majus in principatus diei, et luminare minus in principatus noctis.* Cum sol fixus est in oriente, luna fixa est in occidente: quoniam huic quidem jussum fuerat præesse nocti, illi vero diei. Facta igitur est luna, et primo die plena gignitur. Non enim par erat statim mutilum opus apparere; sed oportebat luminare ostendi qualo factum est. Postea vero ex mutatione ostendit tempora et tempestates et dierum vicissitudines. Illam igitur condidit Deus quasi decimam quintam plenam. Sol ortus est mane: quando enim infixa fuit luna in matutinis horis, apparuit in occidente. Ubi igitur sol cursum suum ad occidentem conficiebat, luna statim ad ortum veniebat, ut impleretur illud: *Dominentur diei et nocti* (Ibidem. v. 18).

Deus cur lunam plenam primo fecerit.—Aliud demum queritur: cur Deus lunam plenam fecit? Animum adhibe: alta enim est sententia. Oportebat illam quarta die factam, quartam lucere. At si quarta fuisset, summum occidentis non occupasset. Inventa igitur est excedens undecim dies: quarta facta est, et apparebat ut quintadecima: undecim ergo diebus luna solem præcedebat, non secundum creationem, sed secundum lucis splendorem. Quamobrem quibus tunc luna excedebat diebus, eos soli restituit. Lunæ enim ac mensis cujusque numerus, a viginti novem et dimidio diebus, in duodecim anni mensibus, dies habet trecentos quinquaginta quatuor. Nam si ita calculum posueris, ut mensis sit dierum viginti novem et dimidii, anni dies sunt trecenti quinquaginta quatuor, ut quos luna tunc rapuit plures dies, per annum soli reddat. Supputet qui ejus artis peritus est.

3. *Fiant luminaria in firmamento cæli, ut luceant super terram* (Gen. 1. 14. 15). Quoniam ignis natura sursum tendebat, frenum naturæ Deus imposuit, ut radios non sursum emitteret, sed deorsum. Ignis enim non solet deorsum tendere, sed sursum. Si facem habes, verte deorsum, et videbis etiamsi instrumentum illud deorsum vertas, ignem tamen sursum tendere. Cum sciret ergo eam esse illius naturam, cohibuit illam, ne secundum naturam luceret, sed secundum præceptum. Si quis vestrum observavit oleum in lucerna, qua scilicet ratione cum oleo avellatur,

et vis olei infra trahat, natura vero ignis sursum tendat, ac quasi vim patiat, clamat: si quando enim ignis cogatur currere, contra morem suum, vocem emittit, ac si vim pateretur, ac si contra naturam tenderet. Si quid enim elemento præter naturam accidat, ipsum clamat. Quare? Oleum cum injectum fuerit in ignem, vocem non emittit; aqua, si injecta fuerit, stridet. Atqui et hoc et illud est humidum. Sed quia oleum ex ligno opsonium nascitur, et olea nutrit ipsum, ignisque semper est ligno amicus, libenter accipit quod ex affini natura est. Sin autem aqua in ignem immittatur, stridet, quod cum contrario pugnet. Ignis aeri amicus est; affinis enim est ei. Insufflas in lucernam, et aer ignem in fumum vertit, ac nusquam comparet: nam quod affine erat abcessit. Vide Artificis sapientiam, vide potestatem. Posuit luminaria in cælo, ut lucerent super terram: *Et sint, inquit, in signa, et in dies, et in annos.*

Astrologia vana quæ. Discrimen inter χρόνος et καιρός. *Filius non factus est.*—Quid est, *In signa*? Qui astrologiam vane tractant, spem suam evacuarunt, res significantes quæ nusquam existunt. Quod enim stellæ nihil significant circa vitam hominum testificatur Isaias dicens: *Surgant astrologi cæli, et qui signa vident; et dicant tibi quid futurum sit* (Isai. 47. 13). De vita ergo hominum nullum signum dat cælum. Vis ejus signa discere? Significat pluvias, ventos, hiemes ac tempestates, tranquillum aerem. Hæc significant stellæ, idque per Dei benignitatem, ut nauticus signum videat, et periculum effugiat; ut agricola hiemis sensum habeat, et antevergens terram aratro sulcet. Est et belli et pacis signum. Hæc Servator affirmavit, quæ utique sunt simplicia, et exploratu facilia. Ait quippe Judæis: « Hypocritæ, si videritis nubem ab occasu orientem, dicitis, Venit tempestas » (Matth. 16. 2-4): et ita fit. Et si videritis vespere rubicundum cælum, dicitis: Serenum; et venit serenum. Et si videritis sero triste cælum, dicitis, Tempestas venit » (Luc. 12. 54-56). Deinde quo subjungit: « Faciem cæli et terræ probare scitis, illud autem tempus nescitis? » Hæc sunt signa quæ sine periculo observantur, æstas, hiems, pluvia, serenus aer. Hæc non sunt a pietate aliena, sed Dei propria. Multa potuissemus de astrologia dicere; sed opus fuisset et contentiore voce, et organo non fatiscite: nam cum sermone mens pari gressu procedit, et ratiocinium una cum lingua infirmatur. Ad ea ergo quæ sunt simpliciora procedamus. *Sint in signa et tempora.* Aliud enim est χρόνος tempus, et aliud καιρός opportunitas. Χρόνος diuturnitas est, et καιρός opportunitas. Nec est qui dicat, χρόνος est vindemiæ; nemo dicit, χρόνος est virginem locandi: sed, καιρός est virginem locandi, καιρός sementis et καιρός messis. Salomonque ait: καιρός parienti, et καιρός moriendi, et καιρός ædificandi, et καιρός destruendi (Eccle. 3. 2). Καιρός dicit opportunitatem. Hæc vero stellæ significanc; puta, pleiadum ortum initium esse messis; pleiadu occasum, initium sementis. Hæc ab imple-

tate aliena, pietatique propria sunt. Καίποτ sive tempora festa quoque vocantur. Ait Deus : *Tria anni tempora celebrabitis mihi, festum Azymorum, festum Pentecostes, et festum Scenopegiorum* (Deut. 16. 16). Tria tempora. Ecce signa, et tempora. Dies rursus in sabbato et menses facit luna. Sol annorum conversiones observat, vernam, æquinoctialem¹, æstivam, autumnalem. Stant leges immotæ. Dixit, et fixa sunt; mandavit, et fundata sunt. Hic demum animum advertite. Quis horum artifex? quis hæc fecit? Pater? Nemo indicatur. Filius? Etiam hæretici fatentur, etsi non recte: dicunt enim, Pater Filium fecit, Filius autem omnia. Admittamne impietatem? Quia insolubilia vincula hæreticorum mentem constringunt, interrogemus prophetas: num is, qui omnia fecit, quempiam habeat majorem, an omnibus sit superior: sua enim ipsi propositione cadunt.

4. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Propitius nobis sit pro blasphemia: plane enim horror est impiorum verba iterare; attamen medicos imitemur, immittentes in vulnera manus, ut ulcera curemus: coactus etiam fuit Apostolus res turpissimas commemorare, non ut linguam fœdaret, sed ut peccata ablueret. Dicunt, Omnia fecit Filius, ipsum vero Pater. Interrogabo prophetas, quis et quantus sit is qui cælum fecit. Ait Isaias propheta: « Hæc dicit Dominus, qui fecit cælum, et fixit illud: qui fundavit terram, et quæ in illa sunt: qui dat spirationem populo qui in illa est, et spiritum calcantibus eam: Ego Dominus » (Isai. 42. 5. 6). « Ante me Deus non est, et post me Deus non est. Ego sum, et non est alius » (Isai. 43. 10. 11). Hæc dicit qui fecit cælum et terram Unigenitus, qui secundum hæreticos factus est, et postea creavit. Verum in sermonibus labiorum suorum *Comprehensus est peccator* (Psal. 9. 17). Ait beatus Jeremias: *Sic dicite*. Quibusnam? Gentilibus; *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant de terra* (Jer. 10. 11). Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse Deus vivus et verus. Si verus est Deus ille qui fecit cælum, ipsi vero hæretici constentur Filium esse eum qui fecit cælum et terram, quæ pugna cum dicit Christus, *Ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Cum Servator aut per prophetas, aut per se hæc dicebat, non ad comparisonem cum Patre hæc dicebat, *Ut cognoscant te solum Deum*; sed ad differentiationem eorum, qui falso dii appellantur, significandam. Quamobrem Paulus quoque dicit: *Conversati estis ab idolis, servire Deo vivo et vero* (1. Thess. 1. 9). Verum vocat, ut falsos confutet; vivum, ut mortua idola traducat. Ego vero puto, imo potius credo, mortuos adversum nos irasci, si audiant nos idola appellare mortua. Injuriam, aiunt, irrogatis nostro ordini. Nos mortui vocamur, qui aliquando viximus: qui nunquam vivere, cur mortui appellantur? *Dii qui cælum et terram non fecerunt, dispereant* (Jer. 10. 11).

¹ Sic Vatic., Savil. et omnes Mss. Combefissius vero ex conjectura, *æquinoctialem*, in, *hybernæ*, mutavit: nec de facta mutatione lectorem monuit.

Dominus, *Qui fecit cælos in intellectu* (Psal. 135. 5), ipse vivus Deus et verus. Quis est vivus? Qui fecit cælum. Num stant hæreticorum definitiones? annon cadit eorum impietas? annon redarguitur eorum religio? annon dissolvitur pravitas? Conditoris opera comprehendere non potes, et Artificem curiose inquiris et exploras? Quid clamat David? *Quam magnificata sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti* (Psal. 103. 24). Prophetæ opera magnificant, hæretici Opificem minuunt. Magnus ille consilio et potens operibus, qui cælum fornavit et fixit ex aquis; non enim a miraculo abscedo. Ex aquis concretum est, et aquam gestat: ex aquis concretum est, et abyssum gestat; omnino autem exemplo hæret, novum, inquam, hoc miraculum. Vidistin' tabulas ab aqua gestatas, et desuper nivem gestare? Hiems id fecit, et Deus non facit? Fecit cælum, non ut sphæram (a), ut philosophantur nugaces illi. Non enim sphæram fecit quæ volvatur. Verum, ut ait propheta, *sol quomodo currit? Qui statuit cælum sicut fornicem, et extendit illud velut tabernaculum* (Isai. 40. 22). Nemo nostrum ita impius est ut nugacibus illis fidem habeat. Prophetæ dicunt cælum initium et finem habere. Ideo sol non ascendit, sed procedit. Dicit Scriptura: *Sol egressus est super terram, et Lot ingressus est in Segor* (Gen. 19. 23). Palam ergo est ex Scriptura solem egressum esse, non ascendisse: ac rursum, *A summo cælo egressio ejus* (Psal. 18. 7), inquit, non ascensus. Si sphæra est, summum non habet. Quod enim undique rotundum est, ubinam summum habet? Num ergo solus David dicit, an etiam Servator? Audi ipsum dicentem: « Cum venerit Filius hominis in majestate sua, mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a summo cælo usque ad summum cælum » (Matth. 24. 31).

5. *Futilis Severiani sphericam orbis formam negantis opinio.* — Querimus autem ubi sol occidat, et ubi noctu currat. Secundum exteros sub terra; secundum nos autem, qui cælum tabernaculum esse dicimus, quidnam? Animum adhibe, quæso, num sit falsa sententia: sed si habeas signaculum veritatis testimonio firmatum, concurret cum phrasi et locus. Cogita superpositam fornicem (b). Oriens hic est, ut figura exprimitur: septentrio vero illic, ex opposito meridies, illic occidens. Sol oriens cum in occasum vergit, non sub terra occidit, sed egressus ad cæli fines, partes boreales percurrit, quasi muro quodam occultatus, aquis non sinentibus ut ejus cursus appareat, curritque per partes boreales, et ad orientem venit. Undenam hoc palam est? Ait beatus Salomon in Ecclesiaste, quæ est scriptura certæ fidei, non adulterata: *Oritur, inquit, sol, et occidit sol. Oriens pergit ad austrum, et circuit ad boream: circuit circumeundo, et in loco suo oritur* (Eccle. 1. 3).

(a) Vide Cosmam *Ægyptium* p. 323.

(b) De opinione quorundam veterum circa mundum in formis morem structum vide quæ diximus in monito ad Cosmam. Sed hæc pluribus agitantur a Cosma *Ægyptio* in Topographia sua, quam edidimus anno 1706.

μεν. Ἔστωσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς. Ἄλλο γὰρ χρόνος· καὶ ἄλλο καιρὸς. Χρόνος μῆκος ἐστὶ, καιρὸς εὐκαιρία. Καὶ οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τοῦ τρυγῆσαι· οὐδεὶς λέγει· Χρόνος ἐστὶ τὴν παρθένον γῆμαι· ἀλλὰ, Καιρὸς τὴν παρθένον γῆμαι, καιρὸς σπόρου, καὶ καιρὸς θερισμοῦ. Καὶ Σολομὼν λέγει· *Καιρὸς τοῦ τεκεῖν, καὶ καιρὸς τοῦ ἀποθαρσῖν, καὶ καιρὸς τοῦ οικοδομῆσαι, καὶ καιρὸς τοῦ καταλύσαι*. Καίρῳ τὴν εὐκαιρίαν λέγει. Σημαίνει δὲ τὰ ἄστρα τοῦτο· οἷον, ἀνατολὴ πλειάδων, ἀρχὴ θερισμοῦ· δῦσις πλειάδων, ἀρχὴ σπόρου. Ταῦτα ἀλλότρια μὲν τῆς ἀσθεείας, ἴδια δὲ τῆς εὐσεθείας. Καιροὶ λέγονται καὶ ἑορταὶ τοῦ Θεοῦ. Λέγει ὁ Θεός· *Τρεῖς καιροὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἑορτάσεται μοι τὴν ἑορτὴν τῶν Ἀζύμων, τὴν ἑορτὴν τῆς Περτεχοστής, τὴν ἑορτὴν τῶν Σκηνοπηγίων*. Τρεῖς καιροί. Ἰδοὺ σημεῖα, καὶ καιροί. Ἡμέρας πάλιν ἐπὶ τοῦ σαββάτου καὶ μῆνας ἡ σελήνη ἐργάζεται. Ὁ ἥλιος ἐνιαυτῶν τὰς τροπὰς φυλάττει, ἐαρινὴν, ἱσημερινήν, θερινήν, μετοπωρινήν. Ἐστῆκασιν οἱ νόμοι ἀσάλευτοι. Εἶπε, καὶ ἐπάγησαν· ἐκέλευσε, καὶ ἐθέμελιώθησαν. Λοιπὸν ὧδε τὸν νοῦν· Τίς ὁ τούτων τεχνίτης; τίς ταῦτα ἐποίησεν; ὁ Πατήρ; Οὐδεὶς ἀντιλέγει. Ὁ Υἱός; Καὶ αἰρετικοὶ συντίθενται μὲν, οὐ καλῶς δὲ· λέγουσι γὰρ, ὅτι τὸν Υἱὸν ὁ Πατὴρ ἐποίησεν, ὁ δὲ Υἱὸς τὰ πάντα. Δέχομαι τὴν ἀσέβειαν; Ἐπειδὴ δεσμοὶ ἄλτοιοι· σφίγγει τῶν αἰρετικῶν τὸν λογισμὸν, ἐρωτήσωμεν τοὺς προφῆτας· Ἡ δὲ οὐ ποιήσας τὰ πάντα ἔχει τινὰ μείζω, ἢ πάντων ἐστὶν ἀνώτερος; τῇ γὰρ προτάσει τῇ ἰδίᾳ πίπτουσιν.

δ. Λέγουσιν, ὅτι πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱός, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἦλως ἡμῖν γένηται ἐπὶ τῇ βλασφημίᾳ· ἐπ' ἀληθείας γὰρ φρίκη ἐστὶ δευτερώσαι τῶν ἀσεβῶν τὰ ῥήματα· ὁμοῦ δὲ τοὺς λατροὺς μιμούμενοι, ἐμβάλλοντες· τὰς χεῖρας εἰς τὰ τραύματα, ἵνα καθάρωμεν τὰ ἔλκη· ἠναγκάσθη καὶ Ἀπόστολος μνημονεύσαι αἰσχροῦν πραγμάτων, οὐχ ἵνα τὴν γλῶτταν μολύνῃ, ἀλλ' ἵνα τὰ ἁμαρτήματα καθάρῃ. Λέγουσιν, ὅτι [459] πάντα ἐποίησεν ὁ Υἱός, αὐτὸν δὲ ὁ Πατήρ. Ἐρωτήσω τοὺς προφῆτας, τίς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ ποταπὸς ἐστὶ. Λέγει ὁ προφήτης· *Ἡσαίας· Τάδε λέγει Κύριος, ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, καὶ πῆξας αὐτόν· ὁ στερεώσας τὴν γῆν, καὶ τὰ ἐν αὐτῇ· ὁ διδοὺς πνοὴν τῷ λαῷ τῷ ἐπ' αὐτῆς, καὶ πνεῦμα τοῖς πεποῦσιν αὐτήν· Ἐγὼ Κύριος· Ἐμπροσθέν μου Θεὸς οὐκ ἔστι, καὶ μετ' ἐμὲ Θεὸς οὐκ ἔστιν· Ἐγὼ εἰμι, καὶ οὐκ ἔστιν ἄλλος*. Ταῦτα λέγει ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ὁ Μονογενὴς, ὁ κατὰ τοὺς αἰρετικούς γενόμενος, καὶ τότε κτίσας. Ἄλλ' ἐν τοῖς λόγοις τῶν χειλέων αὐτοῦ *Συνελήφθη ὁ ἁμαρτωλός*. Λέγει ὁ μακάριος· *Ἱερεμίας· Οὕτως εἶπατε· Τίσι; Τοῖς Ἑλλήσι· Θεοί, οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν ἐκ τῆς γῆς*. Κύριος, Ὁς ἐποίησε τὸν οὐρανὸν ἐν συνέσει, αὐτὸς Θεὸς ζῶν καὶ ἀληθινός. Εἰ ἀληθινός ἐστιν ὁ Θεὸς ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν, ὁμολογοῦσι δὲ καὶ οἱ αἰρετικοί, ὅτι ὁ Υἱός ἐστιν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ποία μάχη ἔσαν λέγῃ ὁ Χριστός· *Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεόν, καὶ ὃν ἐπεμψας Ἰησοῦν Χριστόν*; Ὅτε ὁ Σωτὴρ ἢ διὰ τῶν προφητῶν, ἢ δι' αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν, οὐ πρὸς ἀν-

τιπαράθεσιν αὐτοῦ ταῦτα ἔλεγεν· *Ἴνα γινώσκωσι σε τὸν μόνον Θεόν*· ἀλλὰ πρὸς ἀντιδιαστολὴν τῶν ψευδωνύμων. Ὅθεν καὶ ὁ Παῦλος φησιν· *Ἐπεστρέψατε ἀπὸ τῶν εἰδώλων, δουλεύειν Θεῷ ζῶντι καὶ ἀληθινῷ*. Ἀληθινὸν καλεῖ, ἵνα τοὺς ψευδωνύμους ἐλέγξῃ· ζῶντα, ἵνα τὰ νεκρά εἰδῶλα στηλιτεύσῃ. Ἐγὼ μὲν νομίζω, μᾶλλον δὲ πιστεύω, ὅτι ἀγανακτοῦσι καθ' ἡμῶν οἱ νεκροί, ἐὰν ἀκούσωσιν ὅτι τὰ εἰδῶλα νεκρά καλοῦμεν. Ὑβρίζετε γὰρ ἡμῶν τὴν τάξιν, φησίν. Ἡμεῖς νεκροὶ καλούμεθα οἱ ποτὲ ζήσαντες· οἱ μηδέποτε ζήσαντες διατί νεκροὶ καλοῦνται; Θεοὶ οἱ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν οὐκ ἐποίησαν, ἀπολέσθωσαν. Κύριος, Ὁς ἐποίησεν τοὺς οὐρανούς ἐν συνέσει, αὐτὸς ζῶν Θεὸς καὶ ἀληθινός. Τίς ὁ ζῶν; Ὁ ποιήσας τὸν οὐρανόν. Μὴ ἐστῆκασιν τῶν αἰρετικῶν οἱ ὅροι; οὐ πίπτει αὐτῶν ἡ ἀσέβεια; οὐκ ἐλέγχεται ἡ θεοσέβεια; οὐ διαλύεται ἡ σκακιωρία; Τὰ ἔργα τοῦ ποιητοῦ καταλαθεῖν οὐκ ἰσχύεις, καὶ τὸν τεχνίτην περιεργάζῃ καὶ ἐξιχνεύεις; Τί βοᾷ Δαυὶδ; Ὡς ἔμεγαλύνθη τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Προφητῆται τὰ ἔργα μεγαλύνουσιν· αἰρετικοὶ τὸν τεχνίτην σμικρύνουσιν. Ὁ μέγας τῇ βουλῇ καὶ δυνατὸς τοῖς ἔργοις, ὁ τὸν οὐρανὸν πῆξας ἐξ ὕδατων· οὐ γὰρ ἀφίσταμαι τοῦ θαύματος. Ἐξ ὕδατων πέπηκται, καὶ ὕδωρ φέρει· ἀπὸ ὕδατος ἐπάγη, καὶ ἄδυσσον βασιτάζει· ὅπως δὲ ἔγεται ὑποδείγματος, τὸ κακὸν τοῦτο θαῦμα λέγω. Εἶδες πλάκας ἀπὸ ὕδατος βασταζομένας, καὶ ἀνωθεν χιόνα φερομένας; Χειμῶν εἰργάσατο· Θεὸς οὐκ ἐργάζεται; Ἐποίησε τὸν οὐρανὸν οὐχ ὡς σφαῖραν, ὡς φιλοσοφοῦσιν οἱ ματαιολόγοι· οὐ γὰρ ἐποίησε σφαῖραν κυλιομένην, ἀλλ' ὡς φησιν ὁ προφήτης, ὁ ἥλιος πῶς τρέχει; Ὁ στεγνῶσας τὸν οὐρανὸν ὡς καμάραν, καὶ διατείνας αὐτόν ὡς σκηνὴν. Οὐδεὶς ἡμῶν οὕτως ἀσεθὴς ὥστε πεισθῆναι τοῖς ματαιολόγοις. Οἱ προφῆται λέγουσιν, ὅτι ἀρχὴν ἔχει καὶ τέλος ὁ οὐρανός. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ ἥλιος οὐκ ἀναβαίνει, ἀλλ' ἔρχεται. Λέγει [460] ἡ Γραφή· Ὁ ἥλιος ἐξῆλθεν ἐπὶ τὴν γῆν, καὶ ἄνω εἰσῆλθεν εἰς Σηγήν. Ὅστε δὴλον ὅτι ἐξῆλθεν ὁ ἥλιος, κατὰ τὴν Γραφήν, καὶ οὐκ ἀνῆλθεν. Καὶ πάλιν, Ἀπ' ἄρκου, φησὶ, τοῦ οὐρανοῦ ἡ ἐξόδος αὐτοῦ, οὐκ ἄνοδος. Εἰ σφαῖρά ἐστιν, ἄρκον οὐκ ἔχει. Τὸ γὰρ πανταχόθεν περιφερὲς, ποῦ ἔχει τὸ ἄρκον; Ἄρα οὐν ὁ Δαυὶδ μόνος λέγει, ἢ καὶ ὁ Σωτὴρ; Ἀκούε αὐτοῦ λέγοντος· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ δόξῃ αὐτοῦ, ἀποστελεῖ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ μετὰ σάβιγγος καὶ φωνῆς μεγάλης, καὶ συνάξουσιν τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἀπ' ἄρκου τοῦ οὐρανοῦ ὥς ἄρκου τοῦ οὐρανοῦ.

ε. Ζητοῦμεν δὲ ποῦ δύνει ὁ ἥλιος, καὶ ποῦ τρέχει τὴν νύκτα. Κατὰ τοὺς ἔξω, ὑπὸ τὴν γῆν· καθ' ἡμᾶς δὲ τοὺς σκηνὴν αὐτὸν ἄ λέγοντας, τί; Πρόσεχε. παρακαλῶ, εἰ μὴ διαψεύδεται τὸ ῥῆμα· ἀλλ' εἰ ἔχεις σφραγίδα μεμαρτυρημένην ὑπὸ τῆς ἀληθείας, συντρέχει τῇ φράσει καὶ ὁ τόπος. Ἡ νόμιμον εἶναι καμάρων ἐπικειμένον. Ἡ ἀνατολὴ ἔχει ἐστὶ κατὰ τὸν τύπον· ἄρκτος ὧδε, μεσημβρία ἐκεῖ, δύσις ἐκεῖ. Ἡλιος ἀνατέλλων καὶ μέλλων δύνειν, οὐχ ὑπὸ γῆν δύνει, ἀλλ' ἐξελλθὼν τὰ πέρατα τοῦ οὐρανοῦ, τρέχει εἰς τὰ βορρῖνά 8 μέρη, ὥσπερ ὑπὸ τινα τοίχων κρυπτόμενος, μὴ συγχωροῦντων τῶν ὕδατων φανθῆναι αὐτοῦ τὸν δρόμον, 8 Savil. conj. αὐτοῦ. Combefis. dedit λέγοντας τὸν οὐρανόν, quod Montf. interpretatus est. Eort.

8 Sic Vatic. Sav. ἀλλ' ἔχεις.

9 Sic Cosmas recte. Alii ὁ τόπος.

10 Vatic. τὰ βορρῖνά hic et infra; Sav. βόρεια, ut Cosmas.

a Combefis. ἱσημερινὴν in χειμερινὴν mutavit.

b Sav. εἰ.

c Sav. ἐμβάλλοντες, et in marg. conj. ἐμβάλλωμεν.

καὶ τρέχει κατὰ βορρῖνὰ μέρη, καὶ καταλαμβάνει τὴν ἀνατολὴν. Καὶ πόλεν τοῦτο δῆλον; Λέγει ὁ μακάριος Σολομών ἐν τῷ Ἐκκλησιαστικῷ· γραφὴ δὲ ἐστὶ μαρτυρημένη, οὐ παραγραφομένη· Ἀνατέλλει, φθίνει, ὁ ἥλιος, καὶ δύει ὁ ἥλιος. Ἀνατέλλων πορεύεται εἰς δύσιν, καὶ κυκλῶ ἀπὸς βορρᾶν· κυκλῶ κυκλῶν, καὶ εἰς τὸν τόπον αὐτοῦ ἀνατέλλει. Κατὰ μεσημβρίαν τρέχοντα, καὶ τὴν βορρᾶν κυκλοῦντα λοιπὸν μάθε ἐν τῇ τοῦ χειμῶνος καταστάσει· ἐπειδὴ οὐκ ἀπὸ μέσης τῆς ἀνατολῆς ἀνατέλλει, ἀλλὰ περὶ τὸ κλίμα τῆς μεσημβρίας πλαγιάζει, καὶ ὀλίγον τεμνὼν διάστημα, ποιεῖ μικρὰν ἡμέραν· δύσας δὲ καὶ πάλιν κύκλον τρέχον, ποιεῖ μακρὰν νύκτα. Ἰσμεν, ἀδελφοί, ὅτι ὁ ἥλιος οὐ πάντως ἀπὸ τοῦ αὐτοῦ κέντρου προέρχεται. Πῶς οὖν γίνονται μικραὶ αἱ ἡμέραι; Πλησιάζει αὐτοῦ ἡ ἀνατολὴ τῷ κλίματι τῆς μεσημβρίας· εἴτα οὐ τὴν ὑψηλὴν ἐλθὼν, ἀλλὰ τὴν πλαγίαν συντεμνὼν, τὰς ἡμέρας ποιεῖ μικράς. Δύσας δὲ εἰς τὸ ἄκρον τῆς δύσεως, ἀνάγκη ἔχει κυκλεῖσθαι διὰ τῆς νυκτὸς δύσιν ὀλην καὶ ἄρκτον ὀλην, καὶ ἀνατολὴν ὀλην, καὶ φθάσαι ἐπὶ τὸ ἄκρον τῆς μεσημβρίας· καὶ ἀνάγκη μεγάλῃ γενέσθαι τὴν νύκτα. Ὅταν μέντοι ἐξισοῦται τῷ μήκει, καὶ ἴσον βῆμα ἔχη, ἰσημερίαν ποιεῖ. Πάλιν κλίνας κατὰ τὸν βορρᾶν[ν], ὥστερ χειμῶνος εἰς μεσημβρίαν, καὶ εἰς τὰ ἄκρα τοῦ βορρᾶ ἀναβαίνων, ὑψοῦται καὶ μεγάλην ποιεῖ τὴν ἡμέραν· ὀλίγον δὲ μικρὸν ἔχων τὸν κύκλον, μικρὰν ποιεῖ τὴν νύκτα. Οὐ παῖδες Ἑλλήνων ἐδίδαξαν ἡμᾶς ταῦτα· οὐδὲ γὰρ τοῦτο βούλονται· ἀλλ' ὑπὸ τὴν γῆν φασὶ τρέχειν τὰ ἀστρα καὶ τὸν ἥλιον. Ἡ Γραφὴ δὲ ἡμῶν, ἡ θεία διδάσκαλος, ἡ Γραφὴ ἡμᾶς παιδεύει, φωτίζει. Εἴτα ἐποίησε τὸν ἥλιον, ἀδιάλειπτον φωστῆρα, τὴν σελήνην, καὶ ἀποδυσμένην τὸ [461] κάλλος, καὶ ἀμφιεννυμένην πάλιν. Δείκνυσσι δὲ τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Ἀνεκλιπὴς ὁ τεχνίτης, αἰδίων τὸ ἔργον. Οὐ γὰρ ἀναλίσκεται τὸ φῶς τῆς σελήνης, ἀλλὰ κρύπτεται. Γίνεσθαι δὲ καὶ εἰκὼν ἡμῶν τῶν θνητῶν ἀνθρώπων. Ἐννόησον πόσους αἰῶνας ἔχει ἀνατέλλουσα. Καὶ ἐάν ἡ πρώτη, λέγομεν· Σήμερον γεννᾶται ἡ σελήνη. Διατί; Ἐπειδὴ εἰκὼν ἐστὶ τῶν ἡμετέρων σωμάτων. Γεννᾶται, αὔξει, πληροῦται, ἐλαττοῦται, μειοῦται, δύει· ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς γεννώμεθα, αὐξάνομεν, πληρούμεθα, παρακμάζομεν, λήγομεν, γηρῶμεν, ἀποθνήσκομεν, δύνομεν. Ἀλλὰ πάλιν γεννᾶται, ἐπειδὴ καὶ ἡμεῖς μέλλομεν ἀνίστασθαι, καὶ μένει ἡμᾶς γέννησις ἄλλη. Διὰ τοῦτο ὁ Σωτὴρ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ὡς ἐγεννήθημεν ὧδε, πάλιν γεννώμεθα, λέγει· Ὅταν ἔλθῃ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ καλιγγενσίᾳ. Ἐγγυᾶται ἡ σελήνη τὴν ἀνάστασιν. Ἐμὲ, φησί, βλέπετε κρυπτομένην, καὶ πάλιν φαινομένην, καὶ ἀπαγορεύετε ὑμῶν τὰς ἐλπίδας; Ὁ ἥλιος οὐ δι' ἡμᾶς ἐγένετο; ἡ σελήνη οὐ δι' ἡμᾶς; τὰ γενόμενα πάντα; Τί γὰρ οὐκ ἐγγυᾶται ἡμῶν τὴν ἀνάστασιν; Ἡ νύξ οὐκ ἐστὶν εἰκὼν τοῦ θανάτου; Ἐρρίπνεται τὰ σώματα ὑπὸ τῷ σκότει, μορφᾶς οὐ διακρίνεις; Πολλάκις τῇ χειρὶ ψηλαφᾷς τὰ πρόσωπα τῶν κοιμωμένων, καὶ οὐκ οἶδας ποῖον τούτου πρόσωπον, ποῖον ἐκείνου, ἀλλ' ἐρωτᾷς, ἵνα ἡ φωνὴ κήρυξ γέννηται τῶν ἐν σκότει κρυπτομένων. Ὅστερ οὖν ἡ νύξ καλύπτει ἡμῶν τὰς μορφάς, καὶ πάντες ὡμεν ἐπὶ τὸ αὐτὸ, καὶ οὐδεὶς τὸν ἕτερον γνωρίζει· οὕτως ἔρχεται θάνατος καὶ λύει τὰς μορφάς, ὡς οὐδεὶς οὐδένα γνωρίζει. Παρέρχη μνημεῖα. Ἐάν τῃς πολλὰ κρανία ἐν τάφῳ, οἶδας τοῦτο τίνο; Ἀλλ' ὁ σκευάσας οἶδεν· ὁ λύσας ἐπίσταται πόθεν προήλθον αὐταὶ αἱ μορφαί. Οὐ θαυμάζεις Θεοῦ δημιουργίαν; Τοσοῦτων

μορφῶν ἐν τοσαύταις μυριάσι οὐδεμία ὁμοιότης! καὶ εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης δράμης, οὐδένα ὁμοιον εὐρίσκεις· ἀλλὰ καλεῖ εὐρης, παρὰ βίνα ἢ παρ' ὀφθαλμὸν, ἵνα φανῇ τὸ ξέρον. Αἰδύμοι ἐξέρχονται ἐκ μιᾶς κοιλίας, καὶ τέμνεται ἡ ὁμοιότης.

ς'. Εἴτα ὅς μὴ οὕσας τοσαύτας μορφὰς παρήγαγε, λύσας ἀνανεῶσαι οὐ δύναται; Μὴ ὡς ταλαίπωρος ἀνὼθρωπος μέτρει τοῖς σοῖς λογισμοῖς Θεοῦ δύναμιν. Μὴ νόμιζε, ἐτι τοσαῦτα δύναται ὁ Θεός, ὅσα σὺ δύνασαι λογισασθαι. Εἰ δὲ τοσαῦτα δύναται, ὅσα ἐγὼ νοῶ, τολμῶ εἰπεῖν, πολλῶ μικρὸς ὁ Θεός· ἐμέτρησε γὰρ αὐτὸν ἡ ἐμὴ διάνοια. Εἰ δὲ ὑπερβαίνει διάνοιαν καὶ νικᾷ λογισμὸν, ἀνεξίτηλας ὁ ποιήσας, καὶ ἀκατάληπτα τὰ ἔργα. Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα μάθωσιν αὐτῶν τὴν ἀπορίαν. Ἐπειδὴ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα· καὶ εὐθέως ὁ λόγος εἰργάσατο, κατέλιπεν ἡμῖν ἐνέχυρον τοῦτο, ὅτι αὐτὴς ἐποίησεν. Σήμερον καταλιμπάνομεν τὸν οὐρανὸν γυμνὸν ἀπὸ ἐσπέρας, καὶ ἀθρόον ἐγερθέντες, εὐρίσκομεν ἄλλο στερέωμα ἀπὸ τῶν νεφελῶν παγν. Μερικὰ [462] ἐνέχυρά ἐστι τῶν πρώτων, ὅταν τῇς τὸν οὐρανὸν ἐσκοτασμένον, καὶ ἄλλο στερέωμα ἐκ τῶν νεφελῶν. Ὁ νῦν συντόμως ποιῶν νεφέλας, δείκνυσσι πῶς τότε συντόμως τὸν οὐρανὸν ἐποίησε. Καὶ τί ποιεῖ; πῶς αἱ νεφέλαι βρέχουσιν; Ἐποίησε τὰς νεφέλας ὡς ἀσκούς, καὶ ἀντελεῖ δι' αὐτῶν τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἄλμυρά ὄντα, καὶ πληροῖ τὰς νεφέλας, καὶ μεταβάλλει τὸ ὕδωρ, καὶ ποτίζει τὴν γῆν. Εἰπάτωσαν πῶς ἀναφέρεται τὸ βάρος εἰς ὑψος, πῶς ἀντελεῖται, πῶς αἱ νεφέλαι ἀντλοῦνται. Οὐκ εὐθέως κενοῦσιν, ἀλλὰ τρέχουσιν ἐπιπολῶ, ὅπου ἂν κελεύσῃ ὁ Δεσπότης, καὶ ἐστὶ τὸ πρόσταγμα τοῦ Θεοῦ ὥστερ δεσμὸς ἐπικείμενος ταῖς νεφέλαις, καὶ μὴ συγχωρῶν βρέχειν, ἕως ἂν νεύσῃ. Ὅτι δὲ ἀσχοί εἰσι, μαρτυρεῖ Δαυὶδ· Ὁ συνάγων, φησὶν, ὥσει ἀσχὸν ὕδατα θαλάσσης. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· Συνάγει τὰ ὕδατα, ἐπικεῖται ἡ χεὶρ ἡ ἀθάνατος, ἡ ἀράτος, μὴ συγχωροῦσα ὁμοῦ κενοῦσθαι, ἀλλὰ κατὰ μέρος. Ὅστερ στήμονα λεπτὸν γυνὴ διανήσασα, τέμνει τὸ κριον εἰς πολλὰς καὶ διαφόρους ὕψεις· οὕτω τὸν ἀπειρον βυθὸν τῆς θαλάσσης εἰς σταγόνας ὥστερ σχήματι ὁ κατατέμνων, οὕτω πέμπει τῇ γῇ. Ἀλλὰ τὸ θαυμαστόν, εἰ λέλυται, πῶς οὐ συντόμως κενοῦται; εἰ δέδεται, διατί ῥέει; Ἐχεις ὑπόδειγμα ἀσθενὲς μὲν, δυνάμενον δὲ σε πείσαι. Εἶδες ἀρπαγέα ὕδατων; εἶδες πῶς κατατέτρηται κάτωθεν; Ἐπικείμενος ἔχει τὴν φορὰν, καὶ φράττεται κάτω διὰ τὸ ἀνωθεν ἐπικείμενον. Οὕτως ὁ ἀθάνατος δάκτυλος τοῦ Θεοῦ ἐπικεῖται ταῖς νεφέλαις, καὶ χαλᾷ ὅσον βούλεται, καὶ τηρεῖ ὅσον βούλεται, ἵνα κατὰ πάσης τῆς γῆς παραπέμπῃ τὴν ὥρεάν. Καὶ μάλιστα τοῦτο ποιεῖ ἐν τοῖς ὀψίμοις ἡμέραις, ὅτε πᾶσαν μεθύσκει τὴν γῆν· ὅτε ποτὲ μὲν τοῦτο, ποτὲ δὲ ἄλλο κλίμα ποτίζει. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφητὴς· Καὶ βρέξει ἐπὶ πόλιν μίαν, ἐπὶ δὲ πόλιν μίαν οὐ βρέξει. Μερὶς μία βραχίσειται, καὶ μερὶς, ἐφ' ἣν οὐ βρέξει, ξηρανθήσεται. Ἐπικεῖται δὲ οὐ δάκτυλος Θεοῦ, ἀλλὰ στολή. Ἐσχημάτισα δὲ τὸν λόγον εἰς τύπον ἡμέτερον. Ἐντέλλεται, καὶ οὐ βρέχουσι. Καὶ τοῦτο λέγει ἡ Γραφὴ· Τυίς νεφέλαις,

* Hæc, mericâ usque ad νεφέλων, desunt in Sav.

† Sic mss. Sav. in marg. conj. νημά τι. Combef. γεμῆμα τι posuit. Si mutandum sit, malo Savil. sequi. Infra ἐρπαγία, forte ἀρπαγία. Sav. in marg. γρ. ἀρπαγία.

‡ Omnes mss. στολή, Sav. in marg. ἰσως ἐντολή, Combef. ἐντολή. Sed στολή stare potest. Infra post ἐμπεπλησθαι Sav. γάρ.

Currentem ad meridiem, ut boream circumeuntem jam disce in hiemis tempestate: quia non a medio oriente oritur, sed circa austri latus oblique pergit, exiguumque intervallum secans, brevem diem facit; cum occidit autem et rursus circulum decurrit, longam noctem facit. Scimus, fratres, solem non omnino ab eodem puncto progredi. Quomodo ergo breves sunt dies? Accedit ejus ortus ad latus meridiei: deinde non altam tenens, sed obliquam brevi secans viam, breves efficit noctes. Occidens autem in summo occidentis, necessario circuit per noctem totum occidentem et totum boream, totumque orientem, atque ad meridiei summum venit; ac necesse est magnam esse noctem. Quando autem æqualem longitudinem et æqualem cursum habet, tunc æquinoctium facit. Rursus ad boream declinans velut bieme ad meridiem, et ad boream summa ascendens exaltatur, et longum efficit diem: brevem autem circulum decurrendum habens, brevem efficit noctem. Non hæc Græci nos docuerunt: neque enim hoc volunt; sed sub terra dicunt astra currere atque solem. Scriptura vero nostra, divina magistra Scriptura, nos erudit, illuminatque. Deinde fecit solem, non deficiens luminare; lunam, quæ decorem exuit et rursum induit. Prodit Artificem opus. Numquam deficit Artifex; æternum est opus. Neque lunæ lux absumitur, sed occultatur: estque nostrum mortalium hominum imago. Cogita quo sæculorum spatio orta sit. Et si prima sit, dicimus: Luna hodie nascitur. Quare? Quia imago est nostrorum corporum. Nascitur, crescit, impletur, decrescit, minuitur, occidit: et nos perinde nascimur, crescimus, ad plenitudinem venimus, marcescimus, declinamus, consenescentes, morimur, occidimus. Verum illa rursus nascitur: et nos perinde resurrecturi sumus, nosque manet alia generatio. Ideo Servator ut ostendat nos, quemadmodum hic nati sumus, rursus nascituros esse, ait: *Cum venerit Filius hominis in regeneratione* (Matth. 19. 28). Pollicetur luna resurrectionem. Me, inquit, videtis occultari, et rursum apparere, et spem omnem abjicitis? Nonne sol in nostri gratiam factus est? nonne luna? nonne creaturæ omnes? Quid enim nobis non pollicetur resurrectionem? Nonne mortis imago nox est? Projecta sub tenebris corpora, formas non discernis? Sæpe manu contrectas vultum dormientium, nec nosti quænam hæc facies sit, quæ illa; sed interrogas, ut vox præco sit eorum, qui in tenebris occultantur. Quemadmodum igitur nox formas abscondit nostras, etiamsi omnes simul simus, nemoque alterum cognoscit: sic venit nox, et solvit formas, ut nemo alterum noverit. Monumenta pervadis; si multas videas calvarias in sepulcro, nostine cujusnam hæc sit? At novit ille qui struxit: qui solvit, novit unde formæ istæ processerunt. Annon miraris Dei opificium, quod in tot millibus formarum nulla intersit similitudo? vel si ad fines orbis properes, neminem alteri similem reperies; sed etiamsi repereris, aliquid erit vel in naso vel in oculo discriminis, ut res stupenda appareat. Gemelli

ex uno exeunt utero, et similitudine disgregantur.

6. Ergone qui tot formas, cum non essent, produxit, cum solverit renovare non poterit? Ne ut ærumnosus homo Dei potentiam tuis ratiociniis metiaris. Ne putes Deum tanta (solum) posse, quanta tu cogitare vales. Quod si tanta solum possit, quanta ego cogito, ausim dicere, Longe minor est Deus; metitur enim illum cogitatio mea. Quod si mentem superat, et ratiocinium vincit, inscrutabilis est Conditor, et incomprehensibilia opera. Interrogentur hæretici ex iis quæ conspicua sunt, ut discant ea de quibus quæstiones movent. Quia dixit Deus, *Fiat firmamentum*, et statim verbum illud effecit, reliquit nobis hoc pignus quod ipse fecerit. Hodie cælum relinquimus nudum a vespera, ac repente surgentes, invenimus aliud firmamentum in nubibus concretum. (a) [Hæc aliarum pignorum partes sunt post primas, cum videris cælum caliginosum, aliudque firmamentum ex nubibus.] Qui nunc brevi intervallo nubes creat, ostendit quomodo tunc uno momento cælum condiderit. Et quid facit? quomodo nubes pluvias emittunt? Fecit nubes sicut utres, perque illas haurit aquas maris, quæ salæ sunt, impletque nubes: mutat aquam, et rigat terram. Dicant quomodo efferratur in sublime id quod grave est; quomodo hauriatur; quomodo nubes hauriant. Non statim evanescunt, sed longe currunt, quo jusserit Dominus, estque mandatum Dei quasi vinculum impositum nubibus, quod non sinit eas plueri, donec ipse annuerit. Quod autem utres sint testificatur David: *Congregans, inquit, sicut utrem aquas maris* (Psalm. 32. 7). Et vide rem miram. Congregat aquas, incumbit manus immortalis, invisibilis, non sinens statim evacuari, sed per partes. Ut mulier subtile stamen nens, lanam dispertit in multa diversaque fila: sic immensam maris altitudinem in stillas quasi fila dividens, ita in terram emittit. Verum quod est admirabile, si soluta est, quomodo non statim evacuatur; si ligata, cur fluit? Habes exemplum, debile quidem, sed quod id tibi suadere valeat. Vidisti aquarum raptorem? vidisti quomodo ab imo perforatus sit? Incumbens continet aquarum copiam, obturatur autem inferius per illud quod superius urget. Sic immortalis Dei digitus imminet nubibus, laxatque quantum vult, et quantum vult servat, ut per universam terram donum emittat. Ilque maxime facit in serotinis imbribus, quando totam inebriat terram: quando modo illud, modo aliud clima rigat. Ideo ait propheta: *Et pluet super civitatem unam, et super civitatem unam non pluet. Pars una compluetur, et pars, super quam non pluet, exarescet* (Amos 4. 7). Incumbit autem non Dei digitus, sed missio (b). Sub figura autem sermonem usui nostro accommodavi. Jubet, et non pluit. Atque hoc dicit Scriptura: *Nubibus, inquit, mandabo ne pluant imbrem* (Isai. 5. 6). *Quam magni-*

(a) Phrasin inter uncinos posita deest in Savil.

(b) Omnes MSS., *missio*. Savil. in marg. posuit, « forte, *mandatum*. » Combessius nulla auctoritate, nulla apposita nota, *mandatum* posuit. sed *missio* stare potest.

facta sunt opera tua, Domine! Omnia in sapientia fecisti (Psal. 103. 24). Vidistin' Dei creationem? vidistin' quomodo obstruat hæreticorum ora, qui creationem ignorant, et Creatorem curiose explorant? Omnia Dei legi obsequuntur. Stat cælum, non sua manu gestatum, sed divina lege firmatum. Cum enim dubitavero, quomodo ex aquis cælum concretum sit, dubitationem meam solvit beatus David dicens: *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. 52. 6). Cur enim firmati sunt? Quoniam ex aquis erant. Numquam de solido et firmitate dicitur, Firmatum est. Neque potest quispiam dicere, petram firmatam esse. Aliud est firmatum esse, aliud esse firmum. Firmatum dicitur, quod cum rarum et molle esset, concretum fuit. Ideo Petrus, quando paralyticum sanavit, dixit: « Viri Israelitæ, quid miramini in hoc, aut nos quid intuemini, quasi nostra virtute aut pietate fecerimus hunc ambulare? Deus patrum nostrorum, Deus Abraham et Isaac et Jacob, glorificavit filium suum Jesum: et in fide nominis ejus hunc quem videtis et nostis, confirmavit nomen ejus (Act. 3. 12. 13. 16); nempe paralyticum confirmavit. Ideo *Verbo Domini cæli firmati sunt* (Psal. 52. 6); ex raris et dissolutis aquis verbo Domini nubes in sublime tolluntur. Vide, quæso. Aqua quæ amara erat, mutatur. Ex mari hauriunt nubes, et eam quæ ex profundo hauritur amara, dulcem et potabilem efficiunt. De profundis nos abyssis excitavit Christus, et amaritudinem nostram non deponimus.

Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. — Quis est is qui fecit cælum et terram? Ego dico Christum esse. Et unde hoc? Quia si non esset Dominus omnium, in evangelio non miracula patrasset in omnibus creaturis. Per omnia enim elementa mirabilia fecit; per terram, per mare, per aerem, per ignem; ut conspicuum sit ipsum esse omnium creaturarum Dominum. Diei luci supervenit vespere lux. Sol lucet, et lucerna faciem præfert: diei finis, ac noctis exordium. Sed tu, cum videris lucernam et solem, dicio: *Tuus est dies, et tua est nox; tu fabricatus es jubar et solem* (Psal. 75. 16). Verum fax illa, quæ præfertur, sermonem non interpellat. Oportet enim solem currere ad ejus jussum (nam *Sol cognovit occasum suum* [Psal. 103. 19]), ut ostendatur Christum omnium creaturarum Dominum esse. Id Joannes prædicat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil quod factum est* (Joan. 1. 3). Verum oportebat ipsum non sermone tantum lucere, sed etiam opere. Dixit mari, *Tace, obmutesc* (Marc. 4. 39); et obmutuit, agnovitque opus Opificem. Dixit enim mari, et tacuit; dixit vento, et refrenatus est. Si non obtemperasset, ejus Conditor non fuisse prodiceretur; nisi Dominus esset aquæ, non illam mutasset in vinum; nisi esset cæli Dominus, non eum stella de cælo prædicasset; nisi esset solis Dominus, non tenebris se obvelasset in cruce. Christus in cruce, et sol obtenebratus est. O miraculum! Creatura non tulit contumeliam Domini. Obtenebratus est sol, ut in ipsa cruce solis Dominum noveris. Commota est

terra, ut discas de ipso Davidem dixisse: *Qui respicit terram et facit eam tremere* (Psal. 103. 32). Scissæ sunt petrae, ut discas de quonam dixerit propheta: *Furor ejus tabescere facit principatus, et petrae perforatae sunt ab eo* (Nahum. 1. 6). Monumenta aperta sunt, ut appareret resurrectio, et qui suscitavit Deus per cuncta splenderet.

7. *Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid* — Operæ pretium vero est ut moralem moveamus sermonem. Lucerna vocat nos, ut dicamus: *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* (Psal. 118. 105). Advenit vespera ut dicamus: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo, elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Ibid. 140. 2). Cur non matutinum? Ille animum adhibeto: nam quæ psallimus, scire debemus. Dicit David: *Psallite sapienter. Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum* (Ibid. 46. 8). Duo sacrificia jussit fieri Moyses, imo Deus, unum matutinum, et unum vespertinum. Matutina gratiarum actio pro nocte erat. Nam qui in nocte servatus est, in die gratias agit. Vespertinum sacrificium pro die erat. Quia, inquit, in die me servasti, pro toto die gratias ago tibi. Matutinum sacrificium non cum recipit, qui in nocte peccavit. Ideo dicit: *Elevatio manuum mearum sacrificium vespertinum*. Ingredieris vesperam, expandis manus; si fiduciam habent, expandantur: si non scripserunt iniquitatem, si pauperes non spoliaverunt, si pupillos non oppresserunt, ut quæ personam habent extollantur. *Elevatio manuum mearum*; ac si diceret, Vide, Domine, mundæ sunt manus. Quemadmodum enim is qui peccavit vultum extollere non potest, sed a conscientia incurvatur: sic manus polluta, ne audeat quidem coram Deo consistere. Vide: si manus sint mundæ ab iniquitate, expandantur. Ideo patriarcha Abraham turpe luerum recusavit, cum diceret ei rex Sodomorum: *Accipe omnia, mulieres tantum dimitte* (Gen. 14. 21. 22). Ut itaque fiduciam haberet, nihil accepit; sed cum puris manibus esset, dicebat: *Extendam manus meas ad Deum, qui fecit cælum et terram*; et extendit, quis non erant pollutæ injusto lucro. *Elevatio manuum mearum*. Illud, *Elevatio manuum mearum*, interpretatur Paulus: *Volo igitur viros orare in omni loco levantes sanctas manus sine ira et discipationibus* (1. Tim. 2. 8). Vespera a nobis exigit vespere opera. Expandis manus, scrutatur Artifex. Advenit matutinum tempus, et si puram non habetas et manum et mentem, matutinum tempus ne respicere quidem audes: experientia magistra est. Cogita cum quanta fiducia ingreditur is qui purus maneat, quasi in propria domo ambulet. Fiduciam dat illi matutinis horis nox in continentia exacta. Ideo David dicit: *Si memor fui tui super stratum meum, in matutinis meditabar in te* (Psal. 62. 7). Gratias ago Deo: recordor fatiscentem vocem a Dei verbo reparatam esse non pro nostris meritis, sed pro vestro desiderio. Precemur ergo in veritate cordis, ut paces fruamur, et in matutinis fiduciam habeamus, hæreticorum furorem devitemus, fidem orthodoxam sequamur,

ψησιν, ἐνταλοῦμαι τοῦ μὴ βρέξαι υἱόν. Ὡς ἐμπαλύνῃ γὰρ τὰ ἔργα σου, Κύριε! Πάντα ἐν σοφίᾳ ἐποίησας. Εἶδες Θεοῦ δημιουργίαν; εἶδες πῶς ἐμφράττει τῶν αἰρετικῶν τὰ στόματα, τῶν τὴν κτίσιν ἀγνοούντων, καὶ τὸν κτίστην πολυπραγμονούντων; Πάντα πεῖθεται Θεοῦ νόμῳ. Ὁ οὐρανὸς ἔστηκεν, οὐκ ἰδίᾳ δυνάμει βασταζόμενος, ἀλλὰ θεῖῳ νόμῳ στερεούμενος. Ὅταν γὰρ ἀπορήσω, πῶς ἐξ υδάτων ὁ οὐρανὸς πέπηκται, λύει μου τὴν ἀπορίαν ὁ μακάριος Δαυὶδ λέγων· Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Διατί γὰρ ἐστερεώθησαν; Ἐπειδὴ ἀπὸ υδάτων. Οὐδέποτε γὰρ τὸ στερεὸν λέγεται, ὅτι ἐστερεώθη· οὐδέ τις δύναται εἰπεῖν· Ἡ πέτρα ἐστερεώθη. Ἄλλο στερεωθῆναι, ἄλλο εἶναι στερεόν. Στερεωθὲν λέγεται [463], ὅταν τὸ ἡραυμένον καὶ κεχαυνωμένον παγῇ. Διὰ τοῦτο ὁ Ἡέρος, ὅτε τὸν παραλελυμένον ἤγειρε, λέγει· Ἄνδρες Ἰσραηλῖται, τί θαυμάζετε ἐπὶ τοῦτο, ἡ ἡμῖν τί ἀτενίζετε, ὡς ἡμῶν τῇ ἰδίᾳ δυνάμει καὶ εὐσεβείᾳ πεποιηκῶν τοῦ περιπατεῖν αὐτόν; Ὁ Θεὸς τῶν πατέρων ἡμῶν, ὁ Θεὸς Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαὰκ καὶ Ἰακώβ ἐδόξασε τὸν παῖδα αὐτοῦ Ἰησοῦν· καὶ ἐπὶ τῇ πίστει τοῦ ὁνόματος αὐτοῦ τοῦτον, ὃν θεωρεῖτε καὶ οἰδατε, ἐστερέωσε τὸ ἔννομα αὐτοῦ· τὸν παραλελυμένον ἐστερέωσεν. Διὰ τοῦτο Τῷ λόγῳ Κυρίου οἱ οὐρανοὶ ἐστερεώθησαν. Ἐκ τῶν ἀραιῶν καὶ διατελυμένων υδάτων τῷ λόγῳ Κυρίου αἱ νεφέλαι εἰς ὕψος ἀφρονται. Βλέπε, παρακαλῶ· Τὸ ὕδωρ τὸ πικρὸν μεταβάλλεται· ἀπὸ θαλάσσης ἀντλοῦσιν αἱ νεφέλαι, καὶ τὸ ἐκ βάθους ἀντληθὲν πικρὸν, γλυκὺ καὶ πόσιμον ποιοῦσιν. Ἀπὸ βυθῶν ἡμεῖς ἤγειρε Χριστὸς, καὶ τὴν πικρίαν ἡμῶν οὐκ ἀποτιθέμεθα.

Τίς ἐστιν ὁ ποιήσας τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν; Ἐγὼ λέγω, ὅτι ὁ Χριστός. Καὶ πόθεν τοῦτο; Ὅτι εἰ μὴ ἦν Δεσπότης τῶν πάντων, οὐκ ἂν ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ ἐποίει τὰ θαύματα δι' ὧν τῶν κτισμάτων. Ἐποίησε γὰρ δι' ὧν στοιχείων, διὰ γῆς, διὰ θαλάσσης, δι' αἱέρος, διὰ πυρὸς, ἵνα φανῇ πάντων τῶν κτισμάτων Δεσπότης. Ἐπεισῆλθε τῷ τῆς ἡμέρας φωτὶ τὸ τῆς ἐσπέρας. ἥλιος λάμπει, καὶ λύχνος θάβουχει· ἡμέρας τέλος, καὶ νυκτὸς προοίμιον. Ἀλλὰ σὺ, ὅταν ἴδῃς λύχνον καὶ ἥλιον, εἰπὲ· Σὴ ἔστιν ἡ ἡμέρα, καὶ σὴ ἔστιν ἡ νύξ· σὺ κατηρτίσω φαῦσιν καὶ ἥλιον. Ἄλλ' οὐ διακόπτει τὸν λόγον ἡ δαδουχία. Δεῖ γὰρ τὸν ἥλιον δραμεῖν ἐπὶ τὴν αὐτοῦ κίλευσιν (Ὁ ἥλιος γὰρ ἔγνω τὴν δύσιν αὐτοῦ), ἵνα δειχθῇ, ὅτι Χριστὸς πάντων τῶν δημιουργημάτων Δεσπότης ἐστί. Κηρύττει μὲν Ἰωάννης τοῦτο, ὅτι Πάντα ἐγένετο δι' αὐτοῦ, καὶ χωρὶς αὐτοῦ οὐδὲ ἓν γέγονεν ὁ γέγονεν. Ἀλλ' ἴδεις μὴ μόνον τῷ λόγῳ λάμψαι, ἀλλὰ καὶ ἔργῳ. Λέγει τῇ θαλάττῃ· Σιώπα, περὶ μωσο· καὶ ἐφίμωθη, καὶ ἔγνω τὸ ἔργον τὸν τεχνίτην. Εἶπε γὰρ τῇ θαλάττῃ, καὶ ἐσιώπησεν· εἶπε τῷ ἀνέμῳ, καὶ ἐφίμωθη. Εἰ μὴ ὑπήκουσε, οὐκ ἂν ἐποίησεν αὐτόν· εἰ μὴ ἦν ὕδατος Δεσπότης, οὐκ ἂν μετέβαλε τὸ ὕδωρ εἰς οἶνον· εἰ μὴ ἦν οὐρανοῦ Δεσπότης, οὐκ ἂν αὐτὸν ἀστήρ ἐξ οὐρανοῦ ἐκάρυττεν· εἰ μὴ ἦν ἡλίου Δεσπότης, οὐκ ἂν σκότος ἐνεδύσατο ἐν τῷ σταυρῷ. Χριστὸς ἐπὶ σταυροῦ, καὶ ὁ ἥλιος ἐσχοτίσθη. Ὡς τοῦ θαύματος! Οὐδὲ ἡ κτίσις ἔνεγκε τὴν ὕβριν τοῦ Δεσπότη. Ἐσχοτίσθη ὁ ἥλιος, ἵνα μάθῃς καὶ ἐν αὐτῷ τῷ σταυρῷ ἡλίου Δεσπότην. Ἐξείσθη ἡ γῆ, ἵνα μάθῃς, ὅτι περὶ αὐτοῦ ὁ Δαυὶδ

εἶπεν· Ὁ ἐπιβλέπων ἐπὶ τὴν γῆν καὶ ποιῶν αὐτὴν τρέμειν. Ἐσχίσθησαν αἱ πέτραι, ἵνα μάθῃς· περὶ τίνος εἶπεν ὁ προφήτης· Ὁ θυμὸς αὐτοῦ τήκει ἀρχάς, καὶ αἱ πέτραι ἐθρόβησαν ἀπ' αὐτοῦ. Ἦνοίγη τὰ μνήματα, ἵνα φανῇ ἡ ἀνάστασις, καὶ ὁ ἐγείρων Θεὸς διὰ τῶν πάντων λάμψῃ.

Σ'. Ἀλλὰ δεῖ ἡμᾶς καὶ ἡθικὸν κινήσαι λόγον. Ὁ λύχνος ἡμᾶς καλεῖ ἐπὶ τὸ εἰπεῖν· Ἀύχλος τοῖς ποσί μου ὁ λόγος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου. Κατέλαθεν ἐσπέρα ἵνα λέγωμεν· Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου, ἔπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. [464] Καὶ διατί μὴ ἐωθινή; Ἰδὲ τὸν νοῦν· ἃ γὰρ ψάλλομεν, ὀφείλομεν εἰδέναι. Λέγει Δαυὶδ· Ψάλλετε συνετῶς. Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Δύο θυσίας ἐκέλευσε Μωϋσῆς γίνεσθαι, μᾶλλον δὲ Θεός· μίαν ἐωθινήν, μίαν ἐσπερινήν. Ἡ ὀρθρινὴ εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς νυκτός. Ὁ γὰρ διασωθεὶς τὴν νύκτα, εὐχαριστεῖ ἐν τῇ ἡμέρᾳ. Ἡ ἐσπερινὴ θυσία εὐχαριστία ἦν ὑπὲρ τῆς ἡμέρας. Ἐπειδὴ διετήρησάς με, φησιν, ἐν τῇ ἡμέρᾳ, εὐχαριστῶ σοι ὑπὲρ ὅλης τῆς ἡμέρας. Ἡ ἐωθινὴ θυσία οὐ δέχεται τὸν ἀμαρτήσαντα ἐν νυκτί. Διὰ τοῦτο λέγει· Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου θυσία ἐσπερινή. Εἰσέρχῃ ἐσπέραν, ἀπὸλος τὰς χεῖρας· εἰ ἔχουσι παρβήσιαν ἀπλούσθωσαν· εἰ μὴ ἔγραψαν ἀδικίαν, εἰ μὴ ἤρπασαν πένητας, εἰ μὴ ἐπλεονέκτησαν ὀρφανούς, ὡς πρόσωπον ἔχουσαι ὑφούσθωσαν. Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου· ἀντὶ τοῦ, Βλέπε, Κύριε, καθαραὶ αἱ χεῖρες. Ὡσπερ γὰρ ὁ ἀμαρτήσας, πρόσωπον ἐπάραι οὐ δύναται, ἀλλ' ὑπὸ συνειδήσεως κάμπτεται, οὕτω χεῖρ μεμολυσμένη οὐδὲ τολμᾷ ἀντιπρόσωπος γενέσθαι Θεῷ. Βλέπε· εἰ καθαραὶ αἱ χεῖρες ἀπὸ ἀδικίας, ἀπλούσθωσαν. Διὰ τοῦτο ὁ πατριάρχης Ἀβραὰμ παρητήσατο λαβεῖν ἀπὸ αἰσχροκερδείας κέρδη, ὅτε ἔλεγεν αὐτῷ ὁ βασιλεὺς Σοδύμων· Λάβε πάντα· μόρον τὰς γυναῖκας ἀπόλυσον. Ἴνα οὖν παρβήσιαν ἔχῃ, οὐδὲν ἔλαβεν· καθαράς δὲ ἔχων τὰς χεῖρας ἔλεγεν· Ἐκτενῶ τὰς χεῖράς μου πρὸς τὸν Θεόν, ὃς ἐποίησε τὸν οὐρανόν καὶ τὴν γῆν. Καὶ ἐξέτεινεν, ἐπειδὴ οὐκ ἦσαν μεμολυσμέναι κέρδει ἀδικίᾳ. Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου. Ἐρμηνεύει τὸ, Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου, Παῦλος· Βούλομαι οὖν τοὺς ἰνδράς προσεύχεσθαι ἐν παντὶ τόπῳ, ἐπαίροντας ὁσίους χεῖρας χωρὶς ἔργης καὶ διαλογισμῶν. Ἡ ἐσπέρα ἀπαιτεῖ ἡμᾶς τὰ τῆς ἐσπέρας ἔργα. Ἀπὸλος τὰς χεῖρας· ἐρευνᾷ ὁ τεχνίτης. Ἐρχεται ὁ ἐωθινὸς καιρὸς, καὶ ἐὰν μὴ ἔχῃς καθαρὰν τὴν χεῖρα ἢ τὴν διάνοιαν, ἐωθινὸν καιρὸν οὕτε ἰδεῖν τολμᾷ· ἡ πέτρα διδάσκαλος. Ἐννόησον ὅταν τις καθαρὰς διαμεῖνῃ, πῶς εἰσέρχεται διὰ παρβήσιας, ὡς ἰδίαν αὐτὴν πατῶν. Παρβήσιαν γὰρ αὐτῷ δίδωσιν ἐν τῷ ἐωθινῷ καιρῷ ἢ ἐν νυκτὶ σωφροσύνη. Διὰ τοῦτο Δαυὶδ λέγει· Εἰ ἐρμηνεύον σου ἐπὶ τῆς στρωμνῆς μου, ἐν τοῖς ὄρεσιν ἐμελέτων εἰς σέ. Εὐχαριστῶ τῷ Θεῷ· μέμνημαι, ὅτι κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν ὁ τοῦ Θεοῦ ἀνθρώπων λόγος, οὐ πρὸς τὴν ἡμετέραν ἔβλεπεν ὄρων, ἀλλὰ πρὸς τὸν ὑμέτερον πόθον. Εὐζόμεθα τοίνυν ἐν ἀληθείᾳ καρδίας, καὶ εἰρήνην ἔχειν, καὶ ἐν ὄρεσιν παρβήσιάζεσθαι, καὶ αἰρετικὴν μανίαν φεύγειν, καὶ ὀρθόδοξον πίστιν μεταδιώκειν, καὶ δόξαν ἀναπέμπειν τῷ Πατρὶ καὶ τῷ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[465] Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν τετάρτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Κάμνουσαν ἡμῖν τὴν φωνὴν τῇ προτεραίᾳ ἢ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τὰς ὑμετέρας εὐχὰς καὶ τὸν ὑμέτερον πόθον ἐστερέωσεν. Αὐτῇ τοίνυν χρυσάμενος τῇ παύρᾳ διδασκάλῳ, ὅσον ἰσχύει πόθος καὶ ζήλος φιλοθείας, ἐπὶ τὴν αὐτὴν παράκλησιν ἦκα, πάλιν ὑμῶν δεόμενος τὴν αὐτὴν ὑπερ ὑμῶν αἰτήσασθαι χάριν. Εἰ γὰρ τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς ὁ Παῦλος, ὁ λαλοῦντα ἔχων ἐν ἑαυτῷ τὸν Χριστὸν, ὁ Πνεύματι ἁγίῳ κυβερνούμενος, τὴν παρὰ τῶν ἀκροατῶν ῥάβδαυνίζετο προσευχὴν λέγων· Ἄδελφοι, προσεσύνχεσθε περὶ ἐμοῦ, ἵνα μοι δοθῇ λόγος ἐν ἀποδείξει τοῦ στόματός μου· πόσῳ μᾶλλον ἡμεῖς οἱ ταπεινοὶ καὶ τὸ μηδὲν, ὡς εἰπεῖν, ὄντες αἰτούμεν τὴν παρ' ὑμῶν πρεσβείαν, ἵνα λυθῇ μὲν ὁ δεσμός τῆς γλώττης, ἀνοιγῇ δὲ τῆς παρ-
ρίσιας ὁ λόγος· καὶ αὐτὴ δὲ ἡ θεία χάρις καὶ τὸ ἔργον ἀνεμπόδιστον φυλάξῃ, καὶ τῶν νοημάτων τὴν χορηγίαν ἀποθνήσκῃ· οὐχ ἵνα ὁ λέγων τὰ θεῖα κερδάνῃ μόνος, ἀλλ' ἵνα μεθ' ὑμῶν τὸν οὐράνιον πλοῦτον ἀντλήσῃ. Φέρε τοίνυν, τῆς ἀκολουθίας ἀνώ-
μεθα. Πρέπει γὰρ, οἶμαι, ὥσπερ αὐτὸς ὁ νομοθέτης Ἀνωσῆς ἀκολουθίᾳ καὶ τάξει τὸν τῆς δημιουργίας συνεπέριε λόγον, οὕτως καὶ ἡμεῖς τοῖς πρώτοις τὰ δευτέρα, καὶ τοῖς δευτέροις τὰ τρίτα συνάπτοντας εὐ-
κρίναι, καὶ ἀσυγχυτον ὑμῖν παραδόναι τοῦ λόγου τὴν εἰσήγησιν· Πέπηκτο ὁ οὐρανὸς, ἤδραστο τὸ στερέωμα, ἀφώριστο ἡ θάλασσα, γεγύμνωτο ἡ γῆ, πεποικιλτο καρποῖς, φυτοῖς, δένδροις, πηγαῖς, καὶ πᾶσιν ἀπαξ-
απλῶς οἷς ἐχρὴν κεκαλλώπιστο. Οὕτε γὰρ ἀπλῇ τις ἦν ἡ ἐκ ταύτης ἀνάδοσις γεναμένη, ἀλλὰ διάφορος ποικιλία. Τὰ μὲν γὰρ αὐτὴν ἐκόσμει τὴν γῆν, τὰ δὲ εἰ; διατροφὴν τοῖς ἀνθρώποις ἢ τοῖς ἀλόγοις ἐγένετο, τὰ δὲ ἕτερα παρεῖχε τὴν χρῆσιν τοῖς προλεχθεῖσιν ἀνθρώποις. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιροῦ, τῶν διαφθῶν· τῶν ἐκ τῆς γῆς ἀναδοθέντων ἐπεξίεναι, ὑπὲρ τοῦ μὴ τῷ μήκει τοῦ λόγου τὰς ὑμετέρας ἀκοῆς ἀποκνεῖν. Ἀπειλήφει καὶ ὁ οὐρανὸς τὸν ἴδιον κόσμον. Χωρεῖ λοιπὸν ὁ Θεὸς ἐπὶ τὰ ὕδατα, καὶ ποιεῖ ταῦτα προσενέγκαι ψυχὴν ζωσαν, ὁ μέγας καὶ πάν-
σοφος Δημιουργὸς, ὁ νεύματι ἀδιάσπῳ καὶ Λόγῳ τῷ ἁγίῳ τὰ πάντα ἐργασάμενος, ὡς ἐξ αὐτῆς τοῦ Λόγου τῆς ἀληθείας τὴν πραγματῶν τὴν ἀλήθειαν ἐπέγνωσε, ὅτε ἡκούετε αὐτοῦ λέγοντος· *Συναχθήτω τὰ ὕδατα*· καὶ εὐθὺς ἠκολούθει τὸ ἔργον τῷ λόγῳ· καὶ πάλιν· *Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ*· καὶ, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*· καὶ, *Γενηθήτωσαν φωστῆρες*. Καὶ πολλὺς ἂν εἴη νῦν ὁ τοῦ παρόντος καιρὸς β, πᾶσι τοῖς Λόγῳ γεναμέ-
νοις ἐπεξίεναι. Ἰνα γὰρ τὰ κατὰ τὴν παλαιὰν δι-
μουρηγίαν καταλείψωμεν, ἐλθωμεν ἐπὶ τὰ ἐν τῇ Νέᾳ Διαθήκῃ παρ' αὐτοῦ Λόγῳ μόνον γεναμένα. Οὗτος γὰρ ἐστὶν ὁ τὰ παλαιὰ δημιουργήσας, καὶ τὰ νέα ποιήσας, κατὰ Ἰωάννην τὸν λέγοντα· *Πάντα δι' αὐ-
τοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*. Πόως ἄρα ἐξηγήσασθαι ταῦτα κατ' ἀκρίθειαν δυνή-
σεται λόγος; Ἀλλὰ τῆς ἀκολουθίας ἐχόμεθα. Οὕτως τοίνυν ὁ πάνσοφος Δημιουργὸς, καθὼς [466] φθάσαν-
τες εἴπαμεν, ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοὔτο καὶ ἐκόσμησε· οὗτος καὶ τῷ δευτέρῳ γενομένῳ, δευτέρῳ καὶ τὸν κόσμον ἀπέδωκεν· ὁμοίως καὶ ἰψ τρίτῳ, καὶ τῷ

τετάρτῳ, καὶ τοῖς λοιποῖς ἐφεξῆς ἅπασι κατὰ τὴν τάξιν δημιουργίας καὶ τὴν εὐκοσμίαν παρέσχεν. Τί δὲ διὰ τούτου πραγματευόμενος; ἢ τάχα καὶ αὐτῶν τῶν στοιχείων ἡμᾶς διδάξαι βουλούμενος ὁρὸς τιμᾶν, καὶ τάξιν ἐπιτινύσκειν; Πρῶτον τοίνυν ἐποίησε τὸν οὐρανὸν τὸν ἐπάνω, δεύτερον τὴν γῆν, τρίτον τὸ στερέωμα, τέταρτον ἀφώρισεν τὰ ὕδατα. Ὁ πρῶτον ἐποίησε, τοὔτο πρῶτον ἐκόσμησε. Πῶς οὖν, πάντως; ἐρεῖ τις τῶν ἀκριβεστερῶν, δευτέραν οὖσαν τὴν γῆν πρῶτην ἐκόσμησε, καὶ ὡς μαχομένου ἑαυτοῦ τοῦ λόγου μου βουλήσεται ἐπιλαμβάνεσθαι. Πρὸς δὲ λεκτέον, ὡς οὐδὲν ἐναντίον παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ παρόν-
τος ἐλέχθη, ἀλλὰ καὶ πάννυ ἑαυτῷ ἀρμόζων ὁ λόγος τυγχάνει. Πρὸ γὰρ τοῦ στερεώματος τούτου, τοῦ μετὰ τὸν οὐρανὸν τὸν ἄνω γενομένου, ἐκοσμήθη, τοῦ καὶ ἐν τῇ δευτέρᾳ ἡμέρᾳ τὴν σύστασιν ἐσχηκότος. Ἐδεῖ γὰρ τὰ πρεσβεῖα· φυλαχθῆναι τῇ ἀκολουθίᾳ. Ὅτε τὴν γῆν ἐκόσμησε φυτοῖς καὶ καρποῖς, ὅτε τὸν οὐρανὸν ἐκαλλώπισεν ἡλίῳ καὶ σελήνῃ καὶ τῷ λοιπῷ τῶν ἀστρῶν χορῷ, ἦλθεν ἐπὶ τὰ ὕδατα. Καὶ τί ὁ ἱστοριογράφος; Καὶ εἶπε, φησὶν, ὁ Θεός· *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετα ψυχῶν ζωσῶν, καὶ πετεινὰ πε-
τόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐ-
ρανοῦ*. Βλέπε Θεοῦ λόγον ἔργα τοῖς ῥήμασιν ἐπα-
γοντος^α, καὶ τὰ ῥήματα ἀποτελοῦντα πράγματα. Ὅρα Θεοῦ συλλαβὰς καὶ ῥήματα μικρὰ θείας πε-
πληρωμένα δυνάμεως. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*· ὁ λόγος ὁ τοῦ Θεοῦ κόπος. Ἐγὼ νομίζω, ὅτι προελάμ-
βανε τὰ ἔργα τὸν λόγον· δευτέρα γὰρ ἦν τῶν λέξεων ἡ δύναμις. Οὐδέποτε ἐληρτὸ ὁ λόγος, καὶ τὸ ἔργον τὴν ἰδίαν εὐκοσμίαν ἐλάμβανε· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐκάστω τῶν στοιχείων τούτων ὁ Θεὸς διπλὴν εὐκοσμίαν παρ-
έσχεν. Ἐδωκε τῷ στερεώματι φωστήρας καὶ δρόσον. Ἀλλὰ καὶ τούτων πάλιν τῶν φωστήρων ἡ χρῆσις διάφορος, ὡς καὶ ἐξ αὐτῶν ὅλων τῆς Γραφῆς τῶν ῥημάτων καθέστηκε, περὶ ὧν κατὰ δύναμιν, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν διελάβομεν πρῶτον, ὅτε ὑμῖν τὸν περὶ τούτων ἐξετιθέμεθα λόγον, περὶ ὧν πάλιν λαλεῖν ἐπὶ τοῦ παρόντος οὐ χρῆσιμον.

β'. Τῇ γῇ σπαρτὰ καὶ φυτὰ, τοῖς ὕδασι· νηκτὰ καὶ πετεινά. *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετα ψυχῶν ζω-
σῶν, καὶ πετεινὰ πετόμενα*. Ἐρπετὰ καλεῖ τοὺς ἰχθύας, ἐπειδὴ μᾶλλον ἔρπει, ἢ περιπατεῖ. Ὅθεν καὶ ὁ μακάριος Δαυτὶδ ἀκολουθῶν τῷ νομοθέτῃ λέγει· *Αὐτὴ ἡ θάλασσα ἡ μετὰ τὴν καὶ εὐρύχωρος· ἐκεῖ ἔρπετα ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς*. Ξένον πρᾶγμα, ξένη διάταξις, ξένον τοῦ λόγου τὸ ἐπάγγελμα! Διατί; Ὅτι πάντων ποιητὴς· οὕτως ἔχει πρὸ ὀφθαλμῶν τὸ τε προλαβόντα, καὶ τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα, ὡς οὕτε ἡμεῖς τοῖς ὀφθαλμοῖς ἡμῶν. Ἐπεὶ οὖν ἐμελλε τὴν ζωὴν πρῶτην διὰ τῶν ὑδάτων χορηγεῖν τῷ κόσμῳ, πρώτοις ἐπιτρέπεται τοῖς ὕδασι ζωογόνον προσενέγκαι φύσιν· ἵνα μάθῃς πόθεν ἡ βίβλα τῆς ζωῆς. Ἐγὼ οἶαμ ἰδῶ τοὺς φωτισζομένους ἐξερχομένους ἐκ τῶν ἁγίων ὑδάτων, εἰσελθόντας μὲν εἰς τὸ βάπτισμα μετὰ πολ-
λῶν κακῶν ὡς ἔρπετα, ἐξερχομένους δὲ μετὰ ζωῆς αἰωνίου, ὁρῶ τὸν νομοθέτην λέγοντα· *Ἐξαγαγέτω τὰ [467] ὕδατα τὰ ποτὶ ἔρπετα, νῦν ψυχὴν ζωσαν*. Πόθεν τοὔτο ὅλην ἡμῖν γένηται; Ὅτι οἱ προσερχόμενοι τῷ λουτρῷ διὰ τὰς προτέρας ἁμαρτίας, τὴν τῶν ἔρπετων λαμβάνουσι κλήσιν. Ἐξῆλθεν ἐπὶ τὸ βάπτισμα Ἰωάννου πολλοί· λέγει τοῖς ἐλθοῦσιν· *Ὁρᾶτε*

^α Savil. conj. τὰς διαφορὰς, quod recepit Combe! s. Mox Savil. in textu et Combells. ἐπεξίεναι, in marg. e var. lect. ἰαεῖ.

^β Sav. conj. καιροῦ λόγος. Combells. omisso νῦν post γενομένους addit ἐλόμενος.

^α Sav. τὰ παραπρέσβεια. Valic. τὰ πρέσβεια.

^δ Combells. ἐπάγοντα.

^ε Post ὕδασι Sav. e conj. supplet ἰδῶσα.

gloriamque reformat Patri, Filio et Spiritui sancto nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem in quartam diem creationis mundi.

1. Labantem vocem nostram pridie per orationes vestras perque vestrum desiderium Dei gratia firmavit. Ipsa igitur magistra usus experientia, quantum amor divinæque pietatis studium potest, ad eandem obsecrationem accedo, rursus rogans ut eandem pro nobis gratiam petatis. Nam si vas electionis Paulus, qui Christum in seipso loquentem habebat, quia a Spiritu sancto regebatur, auditorum precationem mutabatur dicens: *Fratres, orate pro me, ut mihi detur verbum in apertione oris mei* (Ephes. 6. 19): quanto magis nos viles, et qui, ut ita dicam, nihil sumus, intercessionem vestram petemus, ut lingvæ vinculum solvatur, aperiatur veritatis sermo; ipsaque divina gratia expeditum organum custodiat, sententiarumque copiam suppeditet; non ut solus orator divina incretur, sed ut vobiscum cælestem hauriat thesaurum. Age ergo, prius dictorum serie hæreamus. Par est enim, arbitror, ut quemadmodum ipse legislator Moyses serie atque ordine creationis sermonem absolvit, sic et nos primis secunda, secundis tertia copulemus et distinguamus, vobisque non præposteram sermonis enarrationem tradamus. Comparatum erat cælum, solide structum firmamentum, segregatum mare, detecta terra, fructibus, plantis, arboribus, fontibus varie ornata, et ut summam dicam, omnibus sibi congruentibus decorata erat. Neque enim simplex quædam feracitas fuit, sed distincta et varia. Nam alia ipsam ornabant terram; alia in escam hominibus et brutis animantibus producta sunt, cætera hominibus usum præbebant. Neque enim præsentis est temporis, diversa illa quæ ex terra producta sunt recensere, ne sermonis longitudo auribus vestris molesta sit. Acceperat etiam cælum proprium sibi ornatum. Procedit jam Deus ad aquas, efficitque ut illæ animam viventem producant, magnus sapientissimusque Creator, qui libero suo nutu et Verbo sancto suo omnia fecit, ut ex ipsa Verbi veritate rerum veritatem nostis, cum audivistis eum dicentem: *Congregentur aquæ*; et statim opus sequutum est; ac rursus, *Educat terra*; et, *Educant aquæ*; et, *Fiant luminaria*. Multique fuerit temporis, omnia quæ Verbo facta sunt nunc sermone prosequi. Ut enim antiquam illam creationem mittamus, jam veniamus ad ea quæ in Novo Testamento solo Verbo ab eo sunt facta. Ille namque est qui vetera creavit, et nova fecit secundum Joannem dicentem: *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil* (Joan. 1. 3). Quæ igitur oratio hæc accurate prosequi possit? Sed seriei insistamus. Ille igitur sapientissimus Creator, ut jam diximus, quod primum fecerat, hoc et ornavit; hic etiam id, quod secundum factum fuerat, ordine secundum exornavit; itemque tertium, quartum et reliqua deinceps omnia secundum ordinem creationis ornatu suo decoravit. Quo autem animo id fecit? num fortasse volens docere nos, ut elementorum terminos colamus, ordinemque agnoscamus? Primo igitur fe-

cit cælum superius; secundo terram; tertio firmamentum; quarto segregavit aquas. Quod primum fecit, primum ornavit. Quomodo ergo, dicet quispiam ex studiosioribus, cum secunda esset terra, primam illam ornavit? ac quasi secum pugnantem narratione, coarguere volet. Ipsi respondendum, nihil secum pugnantem a nobis in præsentem dictum fuisse, sed orationem sibi omnino esse consentientem. Nam antea hoc firmamentum, quod post cælum superius factum est, atque secunda die constitutum, ornata terra fuit. Oportebat enim ordinis seriem servari. Cum terram plantis et fructibus ornasset, cum cælum sole, luna, ac reliquis stellarum choro decorasset, ad aquas processit. Et quid historiæ scriptor? *Et dixit Deus*, inquit, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et aves volantes super terram, secundum firmamentum cæli* (Gen. 1. 20). Vide Dei sermonem, opera dictis adidentem, et verba in opera vertentem. Vido Dei syllabas veritæque brevia, divina virtute plena. *Educant aquæ*: sermo labor et opus Dei est. Arbitror ego opera sermonem anteveruisse: velocior enim dictis potentia. Nondum prolatus sermo fuerat, et opus proprium accipiebat ornatum; quodque mirum est, singulis hisce elementis Deus duplicem præbebat ornatum. Dedit firmamento luminaria et rorem. Imo etiam horum luminarium diversus erat usus; ut ex ipsis Scripturæ dictis constat, de quibus pro virili, etsi non pro dignitate, nuper verba fecimus, cum vobis horum rationem exponebamus: de quibus itorum in præsentem sermonem habere inutile foret.

2. *Deus præterita, præsentia et futura videt. Baptismus emundat a peccatis omnibus. Baptismi figura et vis.* — Terræ semina dedit et plantas; aquis, natatilia et volatilia. *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia volantia*. Reptilia pisces vocat, quia potius repunt, quam ambulant. Quamobrem beatus David legislatorem sequens ait: *Hoc mare magnum et spatiosum: illic reptilia quorum non est numerus* (Psalm. 103. 25). Rem stupendam! stupendum ordinem! stupendi verbi promissionem! Quare? Quia omnium Opifex est; sic præ oculis habet præterita, præsentia et futura, ut neque nos ea ipsa quæ præ oculis sunt. Quia igitur per aquas primo vitum mundo daturus erat, primo aquis præcipit, ut viviparam naturam producant: ut discas unde radix vitæ sit. Ego cum video eos qui illuminati fuere ex sanctis aquis exire, qui in baptismum cum multis malis quasi reptilia ingressi sunt, et cum vita æterna sunt egressi, video Legislatorem dicentem: *Educant aquæ ea, quæ tunc reptilia erant, nunc anima vivens sunt*. Undenam hoc nobis palam erit? Quia ii qui accedunt ad lavacrum in priora peccata, reptilium nomen accipiunt. Exierunt multi ad baptismum Joannis: accedentibus dicit: *Serpentes, genimina viperarum, quis ostendit vobis fugere a ventura ira* (Matth. 3. 7)? Cum anima, quæ multis annis in nequitia vixit, in baptismum intrat, et improbitate deposita egreditur, vide annon operibus resplendet illa vox dominica, quæ ait, *Educant aquæ reptilia animarum viventium, et volatilia vo-*

lania? Duplicem namque gratiam accipit is qui salutem consequitur, nempe et vivificatur anima, et volatilis efficitur, et ad cælorum fornices attingit, cum angelis versatur, et cum cælesti ordine locum habet. *Et volatilia volantia super terram secundum firmamentum cæli. Super terram*, corpore, in cælis, vitæ instituto. Hæc non per allegoriam inducimus, sed in historia conspicimus. Aliud est allegoriam in historiam vi inducere; aliud historia servata allegoriam excogitare. Atque ut ostendat se reptilia dicere volatilia pennata, quæ sunt in mari, subdit; « Et fecit Deus cete grandia, et omnem animam viventem reptilium, quæ eduxit aqua; et volatile pennatum » (Gen. 1. 24). Estne ergo volatile non pennatum? quid opus erat dicere, *Volatile pennatum*? Volare hic dicitur id quod est expandere manus. Potest etiam quis manibus *perfricari*, ut ait propheta: *Tota die iffricavi, expandi manus meas ad populum non credentem et contradicentem* (Isai. 65. 2): non quod manus pennas habeant, sed quia *perfricari* expandere significat. Quod repit ergo volatile dici potest, quod repat, sequè expandat: unde et David ait: *Serpentes et volatilia pennata. Fecit ergo Deus cete grandia* (Ps. 148. 10); id est, dracones magnos in mari. Reliqui enim interpretes dicunt: *Fecit Deus dracones magnos* (a). Non dixerunt, *Cete*, sed, *Dracones*. Nihil in mari factum est inter viventia prius quam draco. Ideo ait David: « Laudate Dominum de terra, dracones et omnes abyssi » (Ps. 148. 7); et alibi: « Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia quorum non est numerus: animalia pusilla cum magnis: illic naves pertransibunt. Draco iste, quem formasti ad illudendum ei » (Ps. 103. 25. 26). Et alibi ut ostendat non unum, sed multos ibi dracones esse, ait: *Tu contrivisti capita draconum in aqua* (Ps. 73. 13). *Fecit igitur cete grandia. Et vidit Deus, quia omnia bona. Quare dixit. Bona?* numquid bona propter multitudinem? Atqui quando stellas fecit et solem et lunam, multa licet essent quæ facta fuerant dicit: *Vidit Deus quod esset bonum* (Gen. 1. 10). Multæ sunt stellæ, earumque millia innumera: neque tamen dixit: *Vidit Deus quod bona essent*; sed *Quod bonum esset. Quare?* Quia etsi multa luminaria, ex una tamen luce sunt, et ad eundem omnia usum: nam ad illuminandum posita sunt. Hic vero quia ingens est reptilium differentia, et volatiliū, natatiliūque (alia quippe ratio est natatiliū, alia volatiliū, alia reptiliū), et in singulis generibus multa diversæque sunt, dicit: *Vidit Deus quod essent bona. Pro varietate operum laus sequitur. Et benedixit ea Deus dicens: Crescite et multiplicamini, et replete aquas, et volatilia multiplicentur* (Gen. 1. 22).

3. *Stellis cur non benedixit Deus.* — Cur cum stellas fecit, non benedixit? cur cum herbas et ligna fecit, non benedixit? Alia benedixit, alia non benedixit. Quæ causa virtutis hujus creaturæ fuit? Attende. Stellæ quot factæ sunt ab initio, tot manent, ac neque numero, neque magnitudine possunt augeri; nempe cum in identi-

tate naturæ permansuræ essent, benedictione quæ ipsas multiplicaret non egebant. Quæ vero ex successionem augentur, nec alio possunt augeri modo, benedictionem necessario accipiebant. Idem rursum dico, ut dictum magis insigatur menti. Neque enim, fratres, planta, quæ temere et perfunctorie in terræ scissuras inducitur, firmam habet sedem; sed quæ in profundum ejus cum omni diligentia immittitur. Stellæ benedictione opus non habebant: neque enim hæc illis multiplicandi vim tribuebat. Volatilia autem et natatilia atque homo hanc benedictionem desiderabant, successionis causa. Atque ubi aliter multiplicatio fieri nequit, ibi locum habet benedictio: ubi nempe parva multiplicantur, et parva augmentum admittunt. Quia igitur causam agnovimus cur hæc benedictione dignata fuerint, operæ pretium fuerit ad alias demum Scripturarum dictiones nos conferre. *Crescite*, quia parva; *Multiplicamini*, quia pauca; *Implete aquas*, quia in parte. Neceesse autem est, ut alio tempore queramus, cur pisces et volatilia et hominem dumtaxat benedictione dignatus sit; cæteris vero non eam impertierit. Interim autem, ut polliciti sumus, seriei hæreamus. *Et dixit Deus: Educat terra animam viventem* (Gen. 1. 24). Terram Deus duplici afficit honore. Primo enim illa semina gignit et plantas, et postea animalia; nec sine causa, sed quia hominis domicilium futura erat: neque id tantum; sed quia ex illa ipsa homo alimentum accepturus erat, illam ut nutricem et matrem magui hujus animalis, honore afficit. Hic vide qua ordinis serie sit usus. Primo alimenta parat; secundo inducit ea quæ alimentis fruuntur, ut erga hominem fecit. Primo domum perfecit, et sic patremfamilias introduxit. *Educat terra animam viventem*. Inanima terra quomodo gignit animam viventem? unde prodiit leo rugiens, aut equus currens, aut bos laboriosus, aut sarcinis aptus asinus? unde animalium differentia? unde ex inanima tot animæ? Nec pudet hæreticos (a), quod inanima terra quam non habet animam proferat; Deum vero si genuisse audiant ex propria substantia, statim ratiociniorum tricas moveant, et inferant: Ergo divisus est, ergo dissectus, ergo passus est, et similia quæ dicere solent. Neque enim præsentis est temporis omnia quæ contra Unigenitum, imo contra suam salutem dicunt, confutare. Deus enim nec si laudetur, aliquid lucri percipit, nec si maledictis impetatur, aliquid damni: nisi fortasse dixeris, salutem nostram lucrum esse Dei. Ipse namque plenus est omni bono, nullaque re eget: qui omnes ditet, nulloque opus habeat. Enimvero quis dederit quidpiam ei, qui omnium est fons bonorum, ex cujus unius benignitate omnia pendeant? Quemadmodum ait David: *Omnia ad te expectant, Aperis tu manum tuam, et implet omne animal benedictione* (Ps. 103. 27. et 144. 16). Sed quem aggressi sumus sermonem ad finem ducamus. Hoc enim et nobis gratum est, et ordo postulat. Id quod non habet terra profert, jubentis imperio obsequens; et id quod habet divina et intemerata natura non gignit? Verum ne quis rursum vocem habere humano

(a) Arianos intelligit.

(a) Hæc reliquorum interpretum lectio non notatur in hexaplis nostris.

γεννήματα ἐχιδνῶν, τίς ὑπέδειξεν ὁμῖν φυγεῖν ἀπὸ τῆς μελλούσης ὀργῆς; Ὅταν εἰς τὸ βάπτισμα εἰσέλθῃ ψυχή, ἐπὶ πολλὰ ἐτη κακίᾳ συζήσασα, καὶ ἐξέλθῃ ταύτην ἀποθεμένην, ὅρα εἰ μὴ δι' αὐτῶν λάμψει τῶν ἔργων ἡ θεσποτικὴ φωνὴ ἢ λέγουσα· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἔρπετά ψυχῶν ζώσων, καὶ πετεινὰ πετόμενα. Διπλὴν γὰρ λαμβάνει τὴν χάριν ὁ σωζόμενος, καὶ ζωοποιεῖται τὴν ψυχὴν, καὶ πετεινὸν γίνεται λοιπὸν, ἀφ' ἧδας οὐρανῶν καταλαμβάνων, καὶ μετὰ ἀγγέλων πολιτευόμενος, καὶ μετὰ τῆς ἀνυτάξως ἔχων τὴν αὐτοῦ ἀκολουθίαν. Καὶ πετεινὰ πετόμενα ἐπὶ τῆς γῆς κατὰ τὸ στερῶμεν τοῦ οὐρανοῦ. Ἐπὶ τῆς γῆς, διὰ τὸ σῶμα· ἐν οὐρανοῖς, διὰ τὸ πολιτευμα. Ταῦτα οὐκ ἀλληγοροῦντες εἰσηγάγομεν, ἀλλ' ἐθεωρήσαμεν τῇ ἱστορίᾳ. Ἄλλο τὸ ἐκδιδάσκειν εἰς ἀλληγορίαν τὴν ἱστορίαν, ἄλλο δὲ καὶ τὴν ἱστορίαν φυλάττει καὶ θεωρίαν ἐπινοῖσαι. Καὶ ἴνα δείξῃ, ὅτι ἔρπετά τὰ πετεινὰ περωτὰ λέγει τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, ἐπήγαγε· Καὶ ἐποίησεν ὁ θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα, καὶ πᾶσαν ψυχὴν ζώσαν ἔρπετῶν, ἃ ἐξήγαγε τὰ ὕδατα, καὶ πετεινὸν περωτῶν. Ἐνὶ γὰρ πετεινὸν μὴ ὦν περωτῶν; τίς χρεια ἦν εἰπεῖν, πᾶν πετεινὸν περωτῶν; Τὸ πετιδῶναι παρὰ τὸ ἀπλοῦσθαι τὰς χεῖρας λέγεται. Ἔστι δὲ πετιδῶναι καὶ χεῖρας, καθὼς φησὶν ὁ προφήτης· Ὅλην τὴν ἡμέραν ἐξεπέτασα τὰς χεῖράς μου πρὸς λαὸν ἀπειθοῦντα καὶ ἀπειθήνοντα· οὐχ ὅτι περὶ ἔχουσι χεῖρες, ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ πετιδῶναι ἔστι τὸ ἀπλοῦσθαι. Καὶ τὸ ἔρπον τοῖνυν πετεινὸν ἔστιν ἀπὸ τοῦ ἔρπεσθαι καὶ ἀπλοῦσθαι· ὅθεν καὶ Δαυὶδ φησιν· Ἐρπετὰ καὶ πετεινὰ περωτῶν. Ἐποίησε τοῖνυν ὁ θεὸς τὰ κήτη τὰ μεγάλα· τούτῃ ἐστι, τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους, τοὺς ἐν τῇ θαλάσῃ. Οἱ γὰρ ἄλλοι ἑρμηνεύται λέγουσιν· Ἐποίησεν ὁ θεὸς τοὺς δράκοντας τοὺς μεγάλους. Οὐκ εἶπον α, τὰ κήτη, ἀλλὰ, τοὺς δράκοντας. Πρῶτον οὐδὲν ἐν τῇ θαλάσῃ ἐν τοῖς ἐμφύχοις ἐγένετο, ἢ δράκων. Διὰ τοῦτο ὁ Δαυὶδ λέγει· Αἰνεῖτε τὸν Κύριον ἐκ τῆς γῆς, δράκοντας καὶ πᾶσαι ἄδυσσοι· καὶ ἀλλαχοῦ· Ἀυτὴ ἡ θάλασσα ἡ μεγάλη καὶ εὐρύχωρος, ἐκεῖ ἔρπετὰ ὧν οὐκ ἔστιν ἀριθμὸς· ζῶα μικρὰ μετὰ μεγάλων, ἐκεῖ πλοῖα διαπορεύονται. Ἀράκων οὗτος, ὃν ἐκλασὰς ἐμπαιζειν αὐτῶ. Καὶ ἀλλαχοῦ βουλόμενος δείξει ὅτι οὐχ εἰς, ἀλλὰ πολλοὶ δράκοντες εἰσι, λέγει· Σὺ συνέτριψας τὰς κεφαλὰς τῶν θρῆσκόντων ἐπὶ τοῦ ὕδατος. Ἐποίησε τοῖνυν τὰ κήτη τὰ μεγάλα, Καὶ εἶδεν ὁ θεός, ὅτι πάντα καλὰ. Διὰ τὴν εἶπε, Καλὰ; οὐχὶ καλὸν ἔστι τὸ πληθύνειν; Ἄλλ' ὅτι ἐποίησε τοὺς ἀστέρας καὶ ἥλιον καὶ σελήνην, πολλῶν ὄντων τῶν γενομένων, λέγει· Εἶδεν ὁ θεός ὅτι καλόν. Πολλοὶ ἀστέρες, καὶ ἀναριθμητοὶ τούτων αἱ μυριάδες· καὶ οὐκ εἶπεν, Εἶδεν ὁ θεός ὅτι καλὰ, ἀλλ', Ὅτι καλόν. [468] Εἶταί; Ὅτι εἰ καὶ πολλοὶ φωστῆρες, ἀλλ' ἐξ ἐνὸς φωτός, καὶ τῆς αὐτῆς ἀπαντες χρείας· φωτίζει γὰρ ἐτάχθησαν. Ἐνταῦθα δὲ ἐπειδὴ πολλὴ τῶν ἔρπετῶν ἡ διαφορὰ, καὶ τῶν πετεινῶν καὶ τῶν νηκτῶν (ἄλλος γὰρ λόγος νηκτῶν, ἄλλος πετεινῶν, ἄλλος ἔρπετῶν), καὶ ἐν ἐκάστῳ γένει πολλὰ καὶ διάφορα, λέγει· Εἶδεν ὁ θεός ὅτι καλὰ. Πρὸς τὴν ποικιλίαν τῶν ἔργων καὶ ὁ ἔπαινος. Καὶ ἡὐλόγησεν αὐτὰ ὁ θεός λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώσατε τὰ ὕδατα, καὶ τὰ πετεινὰ πληθυνέσθωσαν.

γ'. Διὰ τὸ ὅτι τοὺς ἀστέρας ἐποίησεν, οὐκ ἡὐλόγησεν;

^a Οὐκ εἶπον rescriptum e Savil. Montf. Οὐκ εἶπε. Edit.

^b Combeffs. καλὰ.

διὰ τὸ βοτάνας καὶ ξύλα ποιήσας, οὐκ ἡὐλόγησεν; Τὰ μὲν εὐλογεῖ, τὰ δὲ οὐκ εὐλογεῖ. Τί τὸ αἴτιον τῇ τούτου ἀρετῇ καθέστηκεν; Πρόσεχε· Οἱ ἀστέρες ὅσοι ἐγένοντο ἀπ' ἀρχῆς, τοσοῦτοι καὶ διαμένονσι, καὶ οὐτε τῷ ἀριθμῷ αὐτῶν, οὐτε τῷ μεγέθει δυνατόν προστεθῆναι· ὅσον ἐν τῇ αὐτότητι τῆς φύσεως μέλλοντες παραμένειν, τῆς πληθυνούσης αὐτοὺς οὐκ ἐχρήζον εὐλογίας. Τὰ δὲ πληθυνόμενα ταῖς διαδοχαῖς, καὶ οὐκ ἐτέρως λαμβάνοντα προσθήκην, ἀναγκαιῶς καὶ τὴν εὐλογίαν ἐδέχοντο. Πάλιν αὐτὸ λέγω, ὑπὲρ τοῦ μᾶλλον αὐτὸ τὸ λεχθὲν ἐμπιπῆναι τῇ διανοίᾳ. Οὐτε γὰρ τὸ φυτὸν τὸ ἀπλῶς καὶ ἐξ ἐπιβολῆς ταῖς τῆς γῆς λαγόσι παρατιθέμενον, ἀδελφοί, βεβαίαν ἔχει τὴν στάσιν, ἀλλὰ τῷ βάθει ταύτης μετὰ πάσης παρατεθὲν τῆς ἀσφαλείας. Οἱ ἀστέρες εὐλογίας οὐκ ἐχρήζον· οὐτε γὰρ αὐτοῖς αὕτη τὸν πληθυσμὸν ἐχαρίζετο. Πετεινὰ δὲ καὶ νηκτὰ καὶ ἄνθρωπος τῆς εὐλογίας ταύτης ἐφίετο διὰ τὰς διαδοχάς. Καὶ ὅπου ἐτέρως πληθυνθήναι οὐ δύναται, ἐκεῖ χώραν ἔχει τὰ τῆς εὐλογίας· ὅπου τὰ ὀλίγα πληθύνεται, καὶ τὰ μικρὰ αὐξήσιν ἐπιδέχεται. Ἐπειδὴ τοῖνυν ἐγνωμεν τὴν αἰτίαν δι' ἣν ταῦτα τῆς εὐλογίας ἤξιωται, ἀναγκαῖον λοιπὸν καὶ ταῖς ἐτέραις αὐτοὺς τῶν Γραφῶν λέξεσιν ἐπιδοῦναι. Αὐξάνεσθε, ἐπειδὴ μικρὰ· Πληθύνεσθε, ἐπειδὴ ὀλίγα· Πληρώσατε τὰ ὕδατα, ἐπειδὴ ἐν μέρει. Ἀναγκαῖον δὲ ἐν ἐτέρῳ καιρῷ πάλιν ζητῆσαι, διὰ τὸ τοὺς ἰχθύας καὶ τὰ πετεινὰ καὶ τὸν ἄνθρωπον μόνον τῆς εὐλογίας κατηξίωσε, τοῖς δὲ λοιποῖς οὐ μετέδωκε ταύτης. Τέως δὲ καθὼς ἐπηγγειλάμεθα τῆς ἀκολουθίας ἐχώμεθα. Καὶ εἶπεν ὁ θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώσαν. Τὴν γῆν ὁ θεός διπλῇ περιβάλλει· τιμῇ. Πρῶτον γὰρ αὕτη γεννᾷ τὰ σπέρματα καὶ φυτὰ, καὶ μετὰ ταῦτα τὰ ζῶα, οὐκ ἀλόγως, ἀλλ' ἐπειδὴ οἰκητήριον ἀνθρώπου ἐμελλε γίνεσθαι· οὐ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ ἐξ αὐτῆς ταύτης ὁ αὐτὸς ἄνθρωπος ἐμελλε τρέφεσθαι, ὡς τροφὸν αὐτὴν καὶ μητέρα τοῦτο τοῦ μεγάλου ζώου τιμῇ. Ὅρα δὲ καὶ ἐνταῦθα, πῶς τῇ ἀκολουθίᾳ ἐχρήσατο. Πρῶτον γὰρ παρασκευάζει τὰς τροφάς· εἰθ' οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς τροφῆς ἀπολαύσονται, καθάπερ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἐποίησεν. Πρῶτον τὸν οἶκον ἀπήρτισε, καὶ οὕτω τὸν οἰκοδόμητον ἐιστήγαγεν. Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζώσαν. Ἡ ἀψυχὸς γῆ πόθεν γεννᾷ ψυχὴν ζώσαν; πόθεν προῆλθε λέων βρυχώμενος, ἢ ἵππος τρέχων, ἢ βοὺς ἐργάτης, ἢ ἀχθοφόρος ὄνος; πόθεν αἱ διαφοραὶ τῶν ζώων; πόθεν ἐκ τῆς ἀψύχου τοσαῦτα ψυχαί; Καὶ οὐκ αἰσχύνονται αἰρετικῶν παῖδες, ὅτι ἡ μὲν ἀψυχὸς γῆ ἦν οὐκ [469] ἔχει προφῆρει ψυχὴν· θεὸν δὲ ἐὰν ἀκούωσιν, ὅτι ἐγέννησεν ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας, εὐθέως τῶν λογισμῶν τὰς πλοκάς κινουσί, καὶ ἐπεισάγουσιν· Οὐκοῦν ἐτήθη, οὐκοῦν διετῆθη, οὐκοῦν ἐπαθε, καὶ τοιαῦτα ὅσα ἔθος αὐτοῖς λέγειν. Οὐ γὰρ τοῦ παρόντος ἐστὶ καιρὸς πᾶσι τοῖς παρ' αὐτῶν λεγομένοις κατὰ τοῦ Μονογενοῦς ἐπεξιέναι, μᾶλλον δὲ κατὰ τῆς αὐτῶν σωτηρίας. Οὐτε γὰρ εὐφημούμενος κερδαίνει θεός, οὐτε βλασφημούμενος βλάπτεται πάντως· εἰ μὴ ἂν τις τάχα κέρδος λέγοι θεοῦ τὴν ἡμετέραν σωτηρίαν. Αὐτὸς γὰρ πλήρης ἐστὶ παντὸς ἀγαθοῦ, ἀνευδεῖς ὑπάρχων ἐν ἀπαντί· αὐτὸς μὲν πάντας πλουτίζει, μηδενὸς δὲ προσδεόμενος. Ὅμως τί γὰρ ἂν τις καὶ δοίῃ τῷ πάντων τῶν ἀγαθῶν πηγῇ καθεστῶτι, οὐ μόνον πάντα τῆς φιλανθρωπίας ἐξήρτηται; Καθὼς φησιν ὁ Δαυὶδ· Πάντα πρὸς σὲ προσδοκῶσιν. Ἀνοίγεις σὺ τὴν χεῖρά σου, καὶ ἐμπιπλῆς πᾶν ὥρον εὐδοκίας. Ἄλλὰ τὸν λόγον τὸν ἐν χριστῷ εἰς

πέρας ἀγάγωμεν. Τοῦτο γὰρ καὶ ἡμῖν φίλον καὶ τῇ τάξει καθέστηκεν. Ὁ οὐκ ἔχει ἡ γῆ προφέρει, τῷ προστάγματι πειθομένη· ὁ ἔχει ἡ θεία καὶ ἀγραντος οὐκ ἀπογεννᾷ φύσις· Ἀλλὰ πάλιν μή τις τὸ ἔχειν ἀνθρωπινώτερον λαμβανέτω λέγων· Ὁρᾷς πῶς καὶ αὐτὸς ὁ διδάσκαλος ἔδωκε προγενέστερον ὑπάρχειν τούτῳ Υἱοῦ τὸν Πατέρα; ἀλλὰ μᾶλλον συγγνώμην ἀπέναιμαι τῷ λόγῳ, ἀνθρώποις οὖσι καὶ πηλίνην κεκτημένοις γλῶσσαν, καὶ πρὸς ἀνθρώπους ποιούμενοις λόγον περὶ θείας καὶ πάντα λόγον ὑπερβαινούσης φύσεως. Ἀνθρώποι γὰρ ὄντες, ὡς ἀνθρώποι λαλεῖν ἐδιδάχθημεν. Μῆ γὰρ ἴσασιν οἱ ἄθλιοι, ὅτι περὶ Θεοῦ διαλέγονται, προφέροντες λόγους τοὺς ἐπὶ Θεοῦ μὴ ἀρμόζοντας λέγεσθαι. Καὶ ὅρα κακουργίαν. Ὅτε τὰ ζητήματα προτείνουσιν, ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων λογισμῶν λαλοῦσιν· οἶον· Πᾶν, φησί, τὸ γεννώμενον ἀρχὴν ἔχει τοῦ εἶναι. Καὶ πόθεν; Τοῦτο εὐθέως λέγουσι· Σὺ γεννηθεὶς οὐκ ἀρχὴν ἔσῃς; ὁ πατήρ σου, ὁ πάππος σου; Ἐν παραστάσει αὐτῷ ἐξ αὐτῶν τῶν λογισμῶν λογισμὸν ἕτερον διαλύσαι αὐτοῦ τὴν μανίαν δυνάμενον, εὐθὺς σοφίζεται· Περὶ Θεοῦ λόγος, καὶ ἀνθρωπίνους μοι λογισμοὺς παρσισάγεις; καὶ τὴν μὲν ρίζαν τῶν κακῶν ἀπὸ κοινῶν προφέρουσι λογισμῶν· τὴν δὲ διάλυσιν τῶν κακῶν οὐ βούλονται ἀπὸ τῶν αὐτῶν δέχεσθαι λογισμῶν.

δ. Λέγει πολλάκις· Δύναται τις εἶναι καὶ γενᾶσθαι; Ἐάν οὖν, δείξω τὴν Γραφὴν ὅτι οὐκ ἐπὶ Θεοῦ μόνον, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων εἰσήγαγε τὸ τοιοῦτον, τί ποιεῖς; Τοὺς τοῦ μακαρίου Ἀβραάμ παῖδας οὐχ ὡς μὴ ὄντας ἡ Γραφή λέγει γενᾶσθαι, ἀλλ' ὡς πρὸντας. Ὁ γὰρ Ἀβραάμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ· ὁ Ἰσαάκ ἐγέννησε τὸν Ἰακώβ· Ἰακώβ τὸν Λεὺϊ, ἐξ οὗ ἡ ἰσρατικὴ φυλὴ. Ἐπειδὴ τοίνυν τῷ Μελχισεδέκ ἀπήντησεν οὗτος, λέγω δὴ Ἀβραάμ, Παῦλος ὁ ἀπόστολος ἐρμηνεύων τὴν ποτὲ ἱστορίαν εἰς θεολογίαν λέγει· *Συνήντησε δὲ ὁ Μελχισεδέκ τῷ Ἀβραάμ, καὶ ἠλόγησεν αὐτόν. Καὶ ἐπάγει εὐθέως· Καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν* [470], *δὲ Ἀβραάμ καὶ Λεὺϊ ὁ δεκάτας λαμβάνων δεδεκάτωται· ἔτι γὰρ ἐν τῇ ὁσφύϊ τοῦ πατρὸς ἦν Ἀβραάμ. Καὶ ὁ θνητὸς πρὶν γεννηθῆναι ἦν. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ ρίζα ἐξῆ, τὸν καρπὸν μετὰ τῆς ζωῆς ρίζης εἰσήγαγεν.* Ἐνταῦθα δὲ, ὅπου οὐ πάθος, οὐ διαδοχῆς τρόπος, οὐ κυοφορία, οὐκ ἀνθρωπίνων παθῶν ἀκολουθία, οὐ θέλει εἰπεῖν ὄντα ἐξ ὄντος γεννηθέντα, μένοντα δὲ ἀδίδως. Ἀλλ' εἰ ἐγεννήθη, φησί, πῶς αἰετὴν ἦν; Πᾶς γὰρ ὁ γεννώμενος ἀρχὴν λαμβάνει. Τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς παρ' ἡμῶν διὰ πολλῶν ἔρχεται περιόδων. Οἶον· ὑπόθου νεανίσκον ἐπιθυμοῦντα γάμου. Πρῶτον γίνεται μνηστὴρ, εἶτα νυμφίος, εἶτα ἀνὴρ· κἂν τέξη, τότε λέγεται πατήρ· κἂν μὴ τὸ γεννώμενον αὐτῷ τὸ ὄνομα χαρίσθαι, μυρία ἔτη μετὰ τῆς γυναικὸς ἐάν ποιήσῃ, οὐ καλεῖται πατήρ. Ὁμοίως ἡ μήτηρ, πρῶτον παρόνος, εἶτα μνηστὴ, εἶτα νύμφη, εἶτα γυνὴ· κυοφορεῖ, βασιτάζει τὸν καρπὸν· κἂν μὴ οὕτω προέλθῃ, μήτηρ οὐ λέγεται. Κἂν βασιτάσῃ ἡ ρίζα τὸν καρπὸν, ἐάν μὴ προελθῶν ὁ παῖς χαρίσθαι αὐτῇ ἀμοιβὴν τῶν πόνων τὴν προσηγορίαν, οὐ λέγεται μήτηρ. Καὶ τοῦτο ἐποίησεν ὡς σοφὸς ὁ Θεός, ἵνα μὴ οἱ πατέρες κατὰ τῶν παίδων καυχῶνται· ἵνα μὴ λέγῃ ὁ πατήρ τῷ παιδί, Ἐγὼ σοὶ τὸ ζῆν ἔχαρισάμην· δι' ἐμὲ ἐγεννήθης· δι' ἐμοῦ εἰς τὸ εἶναι παρ- ἡχθης· ἀλλ' ἵνα κἂν εἴπῃ ταῦτα, εὐθέως ἀκούσῃ· Ἐγὼ δὲ αὖ ἐγεννήθην, δι' ἐμὲ καὶ σὺ πατήρ. Ὁμοίως καὶ ἐπὶ τῆς μητρὸς· Ἐχαρίσω μοι τὸ εἶναι υἱός, ἔχα-

ρισάμην σοὶ τὸ εἶναι μήτηρ. Ἐφ' ἡμῶν λαμβάνει ταῦτα χάριν τινὰ καὶ ἀντιδοσιν. Ὁμοίως καὶ ὁ υἱός οὐκ εὐθέως υἱός, ἀλλὰ πρῶτον σπέρμα, εἶτα ἱμδρυν, καὶ ὅτε γεννηθῇ, τότε υἱός. Ταῦτα χρόνων ἀνάγκαις δουλεύει· ταῦτα πάθεισιν ὑποπίπτει· ταῦτα σωματικῆς ἐστὶ καταστάσεως. Ὅπου δὲ ἀσώματος ἡ φύσις ἡ γεννώσα, ὅπου ἀσώματος ὁ καρπὸς ὁ γεννώμενος, ποῖον ἐπιδέχεται λόγον, ὅτι ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν, καὶ ὕστερον ἐγεννήθη; Καὶ φαμεν οὕτως· Ἐἰ αἰετὸς οὕτως ἔχει Θεός, εἰ μηδὲν προσκτάται ποτε, αἰετὸς ἐστὶ καὶ Πατήρ. Εἰ δὲ αἰετὸς ἐστὶ Πατήρ, αἰετὸς δέχεται τὸν Υἱόν· συναδίδας ἀρα ὁ Υἱὸς τῷ Πατρί. Υἱὸν λέγομεν γεννηθέντα μὲν ἀπαθῶς, τὸν δὲ τῆς γεννήσεως τρόπον ἐρμηνεύειν οὐκ ἐπιστάμεθα. Ἡ ἀληθὴς γνώσις αὕτη ἐστίν, τὸ τὰ ὑπερβαίνοντα τὴν φύσιν ἡμῶν ὁμολογεῖν μὴ εἰδέναι. Τὸ μὲν οὖν γέννημα προσκυνοῦμεν, τὴν δὲ φύσιν οὐ πολυπραγμονοῦμεν. Εἰ μὲν οὖν ἦν ἀνθρώπος ὁ γεννήσας, ἀνθρωπίνην ἐποίησε καὶ τὴν γέννησιν. Εἰ σῶμα εἶχεν, ἐγέννησεν ὡς σῶμα. Εἰ δὲ σῶματος ἀπῆλλακται, μὴ περιάπτει σώματος πάθος τῷ ἀσωμάτῳ. Ἀλλ' ἐγέννησε, φησὶν, ἐκ τῆς ἰδίας, κατὰ πάθος ἐγέννησε, κατὰ τομὴν, κατὰ βεῦσιν. Πείσω ἀπὸ τῶν γηίνων. Γεννᾷ ἡ ἀμπελος, γεννᾷ ἡ ἑλαια, γεννᾷ καὶ τὸ ὕδωρ, οὐ κατὰ τὴν ἡμετέραν φύσιν, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἰδίαν τάξιν. [471] Πᾶσα γυνὴ, ἐπειδὴν παρὰ Θεοῦ λάβῃ τὸ γενέσθαι μήτηρ, κυοφοροῦσα μὲν ὤγκωται· ἀποδεμένη δὲ τὸν καρπὸν συστέλλεται. Ἐπὶ δὲ τῶν δένδρων τὰ ἐναντία ἐστὶν εὐρεῖν. Πρὶν γεννηθῇ οὐκ ὤγκωται· ὅταν γεννήσῃ, τότε παχύνεται, ὁ καρπὸς αὐξεται, καὶ ἡ ρίζα πληθύνεται, καὶ οὕτε μειωσις τῇ γεννώσῃ ρίζῃ, οὕτε ἐλάττωσις τῷ γεννηθέντι προσγίνεται. Ἡ ἀμπελος γεννᾷ οὐ καθ' ἡμᾶς· Θεὸς ἐάν ἀκούσῃς ὅτι ἐγέννησεν, ἀνθρώπινα πάθος περι- ἀπτεις τῷ πᾶσαν ἀνθρωπίνην ὑπερβαίνοντι φύσιν;

ε'. Καὶ εἰπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζῶσαν κατὰ γένος, τετράποδα, ἑρπετὰ, θηρία. Τὰ τετράποδα κτήνη ἐστίν· ἑρπετὰ, θηρία, ὄφεις, δράκων· οὐ γὰρ μόνον τὰ θηρία τὰ ὑποπίπτοντα κτήνη λέγεται, ἀλλὰ καὶ τὰ ἀχθοφόρα. Πᾶν χορτοφάγον, εἴτε βούς, εἴτε πρόβατον, κτήνος καλεῖται, κτήνος παρὰ τὸ κτήμα εἶναι τοῦ ἀνθρώπου. Ὅτι δὲ κτήνη καλεῖται καὶ πρόβατα καὶ βόες, μαρτυρεῖ ἡ Γραφή· *Καὶ ἐγένοντο αὐτῷ κτήνη προβάτων καὶ κτήνη βοῶν.* Ἐπληρώθη ἡ γῆ, ἐκόμα τοῖς καρποῖς, προσ- νεγκε τὰ ζῶα· ἔλειπε λοιπὸν ὁ οἰκοδεσπότης· ὁ οὐρανὸς ἐκεκαλλώπιστο, ἡ γῆ ἐπεποικίλτο, ἡ θάλασσα ἐπεπλήρωτο, ὁ ἀήρ ὀρνίθων ἐκεκόσμητο πληθεῖ. Πάντα ἦν ἔτοιμα, καὶ ἔλειπεν ὁ ἀνθρώπος. Οὐχ ὑδρί- ζεται δὲ τῷ εἶναι τελευταῖος, ἀλλὰ τιμᾶται· παρασκευάζεται γὰρ ὁ οἶκος, καὶ εἰσάγεται ὁ οἰκοδεσπότης. Οὐδὲν γὰρ ὁ Θεός οὕτε ἀκαίρως, οὕτε ἀμέτρως ποιεῖ, ἀλλὰ πάντα διὰ τὴν χρεῖαν. Καὶ βλέπει τὴν τάξιν. Πρῶτον ἐποίησεν ὁ Θεός βοτάνην καὶ χόρτον, καὶ τότε τὰ θηρία τρεφόμενα. Καὶ εἰ οὐκ ἦν τὰ τρέφοντα, ἀκαίρως ἦν ἡ δημιουργία τῶν ζώων, ζημιουμένη τῶν καρπῶν τὴν ἐνδοειαν. Ἐποίησε τὰ τρέφοντα, καὶ τότε τὰ τρεφόμενα προπαρασκευάζει· πρῶτον τὰς χρεῖας, καὶ οὕτως εἰσάγει τὰ τῆς χρεῖας μεθέξοντα. Οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν ἐποίησε. Προέλαβον τὸν Χριστὸν αἱ Γραφαὶ πρῶτον κηρύττουσαι, καὶ τότε ἡλθεν ὁ μαρτυρούμενος. Προέλαβον αἱ μαρτυρίαι, ἵνα πι-

* Hic quaedam desunt in Vaticano. (Fort. verba καὶ φαμεν... τῷ Πατρί, quae Sav. uncinis inclusit.)

accipiat more dicens : Viden' quomodo ipse doctor concesserit Patrem Filio priorem esse ? sed potius sermoni veniam tribuas, cum homines sinus, luteaque lingua utamur, atque hominibus verba faciamus de divina omnemque rationem superante natura. Homines enim cum simus, ut homines loqui didicimus. Non enim sciunt miseri, se de Deo disserere, verba proferentes, quæ de Deo dicere non consentaneum est. Et vide eorum vafritiem. Cum quæstiones proponunt, ex humanis loquuntur ratiociniis; exempli causa : Omne quod gignitur, inquit, existendi principium habet. Undenam vero ? Statim reponunt : Tu qui natus es, annon principium habuisti : num pater tuus ? num avus tuus ? Si proferas illi ex ipso eorum ratiocinio rationem aliam, quæ insanum illius commentum possit obnuere, statim captiose dicit : De Deo agitur, et humana mihi ratiocinia inducis ? et illi quidem radicem malorum ex communibus ratiociniis proferunt : malorum vero solutionem nolunt ex iisdem ratiociniis admittere.

4. Ait sæpe hæreticus : An potest aliquis esse et nasci ? Si igitur monstravero, Scripturam non de Deo tantum, sed etiam de hominibus simile quidpiam inducere, quid ages ? Beati Abraham filios, non quasi non sint, sed quasi præexistant, Scriptura nasci dicit. Nam Abraham genuit Isaac, Isaac genuit Jacob, Jacob Levi, ex quo tribus sacerdotalis. Quia igitur hic, nempe Abraham, Melchisedeco obviam venit, Paulus apostolus id quod tunc gestum fuit theologico more interpretans ait : « Obviam venit autem Melchisedec Abraham, et benedixit ei ; » et statim subiungit : « Et ut ita dictum sit, per Abraham etiam Levi, qui decimas accipit, decimatus est : adhuc enim in lumbis erat Abraham » (*Hebr. 7. 1. 9. 10*). Atque adeo mortalis homo antequam nasceretur erat. Quandoquidem radix vivebat, fructum cum vivente radix induxit. Illic vero, ubi nulla passio, nullus successioneis modus, nulla uteri gestatio, nulla humanarum passionum series, non vult dicere eum qui erat ab existente gigni, et in æternum manere. At si genitus fuit, inquit, quomodo semper erat ? Quisquis enim gignitur, principium accipit. Patris nomen apud nos per multos circuitus decurrit. Verbi gratia, suppone juvenem uxorem ducere cupientem. Primum fit proculus, deinde sponsus, postea maritus ; si gignat, dicitur pater ; sin proles hoc illi nomen non tribuerit, etiamsi sexcentos annos cum uxore vixerit, non pater vocabitur. Similiterque mater, primo virgo hinc postulata, postea desponsata, demum uxor ; uterum gestat, fructum portat ; sed si non prodeat, mater non vocatur. Etiamsi radix fructum ferat, nisi progressa proles laborum mercedem, hanc scilicet denominationem, retulerit, mater non appellatur. Idipsum Deus, utpote sapiens fecit, ne adversus filios gloriarentur patres, neve diceret pater filio, Ego tibi vitam largitus sum, propter me natus es, mea opera in rerum naturam productus es : sed etiamsi hæc diceret, statim audiret : Ego propter te natus sum, tu etiam propter me pater es. Idipsum et matri : Tribuisti mihi ut essem filius, et ego tribui tibi

ut esses mater. Hæc apud nos gratiam quamdam vicemque retributionis præ se ferunt. Similiterque filius, non statim filius, sed primo semen, deinde fetus, et cum natus est, tunc est filius. Hæc temporum necessitatibus obnoxia sunt : hæc passionibus subjecta : hæc corporeæ sunt constitutionis. Ubi autem incorporea est natura quæ gignit, ubi incorporeus est fructus qui gignitur, qua ratione dicatur illud : Erat quando non erat, et postea genitus est ? At nos dicimus : Si Deus ita semper se habet, si nihil umquam acquirat, semper etiam est Pater. Quod si semper est Pater, semper Filium recipit : ergo coæternus est Patri Filius. Filium dicimus sine passione natum, generationis vero modum explicare non possumus. Vera hæc est scientia, ut fateamur nos ea non nosse, quæ naturam nostram superant. Prolem itaque adoramus naturam vero non curiose scrutamur. Si homo esset is qui genuit, humanam certe generationem habuisset. Si corpus habuisset, genuisset ut corpus. Sin vero immunis sit a corpore, ne corporis affectiones incorporeo adscribas. At genuit, inquit, ex propria natura, cum passione genuit, per sectionem, per effluxum. Ex terrenis contrarium probo. Gignit vitis, gignit olea, gignit etiam aqua, non secundum naturam nostram, sed secundum proprium ordinem. Quævis mulier quando id a Deo consequuta est, ut sit mater, uterum gestat, intumescit : emisso autem fructu, tumorem ponit. In arboribus secus accidit. Priusquam genuerit arbor non intumescit : cum genuerit tum crassior efficitur, fructus augetur, et radix multiplicatur, neque imminutio est gignenti radici, neque nato fructui. Gignit vitis non more nostro : Deumque si audieris genuisse, humanas passiones adscribis naturam omnem humanam superanti ?

5. Et dixit Deus : *Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupedes, reptilia, bestias* (*Gen. 1. 24*). Quadrupedes jumenta sunt ; reptiles, bestiae, serpens et draco ; neque enim bestiae solum subjugales, sed etiam quæ oneribus ferendis, jumenta dicuntur. Quidquid scæno vescitur, sive bos, sive ovis, pecus vocatur : *πῆνος* sive pecus dicitur, quia est *πῆμα* sive possessio hominis. Quod autem oves et boves pecora vocentur testificatur Scriptura : *Et fuerunt illi pecora ovium et pecora boum* (*Gen. 26. 14*). Repleta est terra, vernabat fructibus, protulit animalia ; desiderabatur demum pater familias ; cælum ornatum fuerat, terra vario decore splendebat, repletum erat mare, aer avium multitudine ornatum erat. Omnia parata erant, et desiderabatur homo. Non illi contumeliæ est, quod sit postremus, sed hoc illi cedit honori : præparatur enim domus, et inducitur pater familias. Nihil quippe Deus intempestive et sine modo facit, sed cuncta ad certum usum. Ac vide ordinem. Primo fecit Deus herbam et scænum, et postea animalia quæ his nutrentur. Nisi enim essent alimenta, intempestiva fuisset animalium creatio, quæ penuria fructuum laboraret. Fecit alimenta, et post ea quæ iis alerentur condidit ; primo ad usum necessaria, deinde inducit ea quæ illis uterentur.

Eodem modo se in Scripturis gessit. Antecesserunt Christum Scripturæ ipsum prædicantes, et tunc venit is quem prædicabant. Præcesserunt testimonia, ut crederetur ei, de quo testimonium ferebatur. Præcessit lex, ut prædicaret legislatorem. Præcesserunt prophetæ, ut illum declararent, de quo vaticinabantur.

Scripturæ cur Judæis relictæ. — Ac vide sapientiam Dei. Scripturas prophetarum non sivit in Ecclesia solum esse, sed et apud Judæos: ut illi coarguerentur, reliquit eas apud Judæos indignos, Dei hostes, Christi inimicos. Cur ergo id fecit, nec ab illis Scripturas abstulit? Evidens causa est, nec multa probatione opus habet. Ut prædicatio mea non suspecta easet. Si solus prophetas haberem, posset incredulus contradicere. Aususne essem ego dicere, Dixit Moyses, dixit Isaias, aut dixit reliquis prophetarum ordo, de Christo, et de iis quæ tempore adventus ejus eventura erant? Poterat quisvis respondere: Undenam scimus Moysem fuisse prophetam, et hæc dixisse, aut prædicasse, quemadmodum vobis Christianis ad confirmationem doctrinæ vestræ blaterare visum est, prophetas nempe fingere, et nomina fabulose comminisci? nosne debemus hanc auctoritatem admittere? Nunc vero contradicenti, etiamsi magnis nunitus sit ratiociniis, omnis sublata occasio est, eo quod illa testimonia apud ipsos deposita sint, quæ nos ad dogmatum nostrorum defensionem afferimus. Unde enim coargui non possit eorum levitas? Ne igitur hæc dicantur, permisit ut libri Scripturarum apud illos essent, ut si mihi fides negetur, quasi ad priorum dogmatum gratiam illa confluerim, illis fides habeatur, qui ab illis dogmatibus abhorrent. Si Judæum interroges, non dico quemdam de plebe ac de turba, sed qui et verbo polleat et legem teneat, Estne Christus? et non dicat non esse, sed esse quidem, at non esse hunc, quem vos dicitis, sed alium: hactenus ille rem non evertit, sed personam in dubium vocavit. Aliud porro est rem negare, aliud vero personam. Ut si quis a me debitum reposcat, aliud est dicere, Non debeo, et aliud dicere, Non tibi, sed alii debeo. Interim debitum in confesso est. Quod igitur Christus sit, id illi confitentur, dubitant autem an hic sit, qui a nobis prædicatur, et eum qui non existit admittunt, quia eum qui vere est negarunt. Et advertas velim, ipsum legislatorem Moysem ipsa hominis formatione Filium inducere, ejusque cognitionem. Dixit, *Fiat firmamentum*; dixit, *Germine terra*; dixit, *Educant aquæ*. Cum autem venit ad hominem ait: *Et dixit Deus, Faciamus hominem*. Interrogo Judæum: Si solus est, nec est cum eo Filius, quem prædicamus, si non est Spiritus sanctus, quem adoramus, cuiam dixit, *Faciamus hominem*? Cælum jussu solo facit, terram et reliqua similiter: cum hominem creat, divinitatem Filii demum volens quasi per fenestras conspiciendam præbere, dicit, *Faciamus hominem*; ut ostendat illum in prioribus etiam creandis sibi socium fuisse. Aiunt itaque Judæi in angustum redacti, nec valentes ita apertam dictionem mutare, ipsum id angelis dixisse: quoniam

dicutionis naturam aperte negare non possunt, alio modo negationem illam insinuant. Cuiam igitur dixit, *Faciamus*? Angelis, inquit. Quæro, Utri majores sunt, angeli, an homines? Sane angeli. Nam quando etiam admodum in virtute profecimus, ne tunc quidem illos superamus, sed pares eis sumus. Nunc vero iis natura longe inferiores sumus, incorporeisque angelis sumus minores.

6. Audi Davidem hac de re testificantem: *Quid est homo, quod memor es ejus, aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab angelis* (Psal. 8. 5. 6). Certe minores angelis sumus: nos inferiores, angeli majores. Si cum hominem illum minorem faceret, opus habuit angelis consiliariis et adiutoribus, cum majores faceret, non unum nempe angelum, sed illa millia millium innumerabilium; quemadmodum enim luminaria simul omnia fecit, sic et angelos et archangelos simul; et tot sunt ut omnem superent numerum, clamatque Daniel: *Decies millies dena millia ministrabant ei, et millia millium adstabant ei* (Dan. 7. 10). Dena millia denorum millium angelorum fecit, milliaque millium archangelorum, nec opus habuit consiliario aut adiutore, et cum unum faceret luteum hominem, consilio utitur, sermonem confert, consilium init? *Quis est homo?* nonne terra et de terra? nonne cinis et favilla? Clamatque Abraham suam prædicans vilitatem: *Ego autem sum terra et cinis* (Gen. 18. 27). Quid sunt angeli? nonne spiritus? nonne ignis? Audi Davidem clamantem: *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem ardentem* (Psal. 103. 4). Cum ignis naturam couderet, intelligentes et incorporeos spiritus, non opus habuit consiliario, non socio, non alio quopiam in opere adiutore: et cum eum qui de terra est condit, miserum illum, vilem, qui brevi postea tempore non futurus est, qui in sepulcro dissolvetur, qui tempore consumetur, consilium init, consultat? Etiam, inquit, decet Dominum ob summam suam bonitatem, dicere famulis præsentibus, Quid fieri oportet? quid faciemus? Hoc quoque concedo, ac post tantum certamen, admitto, illud, *Faciamus*, ad angelos dictum fuisse. Illud, *Faciamus*, audisti; illud vero, *Secundum imaginem et similitudinem* non vidisti? Hoc enim verbo Judæorum et hæreticorum ora obstruam. Neque enim Judæus, neque rursus hæreticus, ipse quoque vere Judæus; imo peior: illi namque corpus visibile crucifixerunt; hi vero divinitatem invisibilem impugnant; imo vero ipsorum salutem. Verum et illi impossibilia aggredi demonstrati sunt. Quapropter partim pœnas hujus facinoris in præsentem dederunt, genus suum videntes per totum orbem dispersum Deum autem illis extrema ultio est infligenda, quando extremum omnium judicium reddendum erit. Atque ab ipsis suo tempore promeritæ repetentur pœnæ. Quid causæ igitur est, cur hos omnes sermones vobis proposuerim? Volo enim rursus seriem repetere. Non audeat hæreticus, nec audeat Judæus dicere, unam esse Dei et angelorum imaginem. Num angeli, qui facti sunt, adiutores Dei fuerint? Ministri solum erant,

σταυθῇ ὁ μαρτυρούμενος. Προέλαθεν ὁ Νόμος, ἵνα κηρύξῃ τὸν Νομοθέτην. Προέλαθεν προφηταί, ἵνα ἐρμηνεύσωσι τὸν Θεοφανεύμενον.

Καὶ δὴ τοῦ Θεοῦ τὴν σοφίαν. Τὰς Γραφὰς τῶν προφητῶν οὐ συνεχώρησεν ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ μόνον εἶναι, ἀλλὰ καὶ πρὸς Ἰουδαίους· ἵνα ἐλέγχωνται, εἴασεν αὐτὰς καὶ παρὰ Ἰουδαίοις τοῖς ἀναξίοις, τοῖς θεομάχοις, τοῖς ἔθροισι τοῦ Χριστοῦ. Διατί οὖν τοῦτο παποίηκε, καὶ μὴ ἔλαθεν αὐτὰς παρ' αὐτῶν; Φανερὰ ἡ αἰτία, καὶ οὐ πολλῆς κατασκευῆς δεομένη. Ἰνα ἀνύποπτον ᾦ τὸ ἔμὸν κήρυγμα. Εἰ μόνος εἶχον τοὺς προφήτας, ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ ἀπιστοῦντι. Ἐτόλμησα εἰπεῖν ἐγὼ, ὅτι εἶπε Μωϋσῆς, ἡ εἶπεν Ἡσαίας, ἡ εἶπε τὸ λοιπὸν τῶν προφητῶν τάγμα, περὶ τε Χριστοῦ, καὶ τῶν κατὰ τὴν καιρὸν τῆς παρουσίας αὐτοῦ γενησόμενων; Ἐνῆν ἀντειπεῖν τῷ βουλομένῳ καὶ φάσκειν· Πόθεν τοῦτο, ὅτι Μωϋσῆς ἐγένετό τις προφήτης, καὶ εἶπε ταῦτα, ἡ ἐκήρυξεν, ὡς ἠθελήσατε ὑμεῖς οἱ Χριστιανοὶ πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν δογματικῶν καὶ προφητῶν πλάσαι, [472] καὶ ὀνόματα μυθεῖσθαι; ἡμεῖς ἐκ τούτου πρόκριμα ὀφειλομένον ὑπομένειν; Νῦν δὲ πᾶσα τῷ ἀντιλέγειν βουλομένη, καὶ μακρὰν ἔχοντι δικαιολογίαν, περιήρηται πρόφασιν, διὰ τὸ ταύτας τὰς μαρτυρίας παρ' αὐτοῖς τυγχάνειν, ὡς ἡμεῖς πρὸς σύστασιν τῶν οικειῶν φέρομεν δογματικῶν. Πόθεν γὰρ μὴ δυνατόν ἐλέγξει τὴν τούτων ῥαδιουργίαν; Ἰνα τοῖσιν μὴ ταῦτα λέγεται, συνεχώρησε παρ' ἐκείνοις τὰ τῶν Γραφῶν τυγχάνειν βιβλία, ἵνα καὶ ἐγὼ ἀπιστηθῶ ὡς πρὸς χάριν τῶν οικειῶν δογματικῶν πλαττόμενος διὰ τὴν οικειότητα, ἐκαίνοι πιστευθῶσι διὰ τὴν ἀλλοτριότητα. Ἐὰν ἐρωτήσης Ἰουδαῖον, οὐ λέγω τὸν χυδαῖον καὶ ἐκμῶδῃ ὄχλον, ἀλλὰ τὸν ἐντὸς λόγου καὶ νόμου. Ἔστι Χριστός; καὶ οὐ λέγει ὅτι οὐκ ἔστιν, ἀλλ' ὅτι ἔστι μὲν, οὐχ οὗτος δὲ ὃν ὑμεῖς λέγετε, ἀλλ' ἄλλος· τέως τὸ πρᾶγμα οὐκ ἀνέτριψε, περὶ δὲ τὸ πρόσωπον ἐδίστασεν. Ἄλλο δὲ ἔστιν ἀρνήσασθαι πρᾶγμα, ἄλλο δὲ πρόσωπον. Οἶον ἐάν τις ἐνάγῃ μοι περὶ χρέους, ἄλλο ἔστιν εἰπεῖν, Οὐ χρεωστῶ, καὶ ἄλλο ᾗν εἰπεῖν, Οὐ σοὶ χρεωστῶ, ἀλλ' ἄλλῳ. Τέως τὸ χρέος ὁμολογῆται. Ὅτι μὲν οὖν ἔστι Χριστὸς, ὁμολογοῦσιν, ἀμφιβάλλουσι δὲ εἰ οὗτός ἐστιν ὁ παρ' ἡμῶν κηρυττόμενος, καὶ τὸν μὴ ὄντα ἐκδέχονται, ἐπειδὴ τὸν ὄντα ἠρνήσαντο. Καὶ πρόσχε αὐτὸν τὸν νομοθέτην Μωϋσέα αὐτῇ τῇ τοῦ ἀνθρώπου κατασκευῇ εἰσαγαγόντα τὸν ὕδιν καὶ τὴν γνῶσιν αὐτοῦ. Εἶπε, *Γενηθήτω στερέωμα*· εἶπε, *Βλαστησάτω ἡ γῆ*· εἶπε, *Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα*. Ὅτε ἦλθεν εἰς τὸν ἀνθρώπον, λέγει· *Καὶ εἶπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Ἐρωτῶ Ἰουδαῖον· Εἰ μόνος ἔστι, καὶ οὐκ ἔστι μετ' αὐτοῦ ὕδιν ὃν κηρύττομεν, εἰ οὐκ ἔστι Πνεῦμα ἅγιον ὃ προσκυνούμεν, τίς εἶπε, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; Τὸν οὐρανὸν ποιεῖ προτάγματι μόνῳ, τὴν γῆν ὁμοίως καὶ τὰ λοιπὰ· ὅτε τὸν ἀνθρώπον δημιουργεῖ, τὴν θεογνωσίαν λοιπὸν τοῦ Ὑιοῦ ὡς διὰ θυρίδων παρακύψαι βουλόμενος, λέγει, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*, ἵνα δείξῃ καὶ τῶν πρώτων αὐτῷ ἁ συνεργόν. Λέγουσι τοῖσιν οἱ Ἰουδαῖοι στενοῦμενοι, μὴ δυνάμενοι τὸ προφανὲς μετατιθέναί τῆς λέξεως, ὅτι τοῖς ἀγγέλοις εἶπεν· ἐπειδὴ φανερώς ἀρνεῖσθαι οὐ δύνανται τῆς λέξεως τὴν φύσιν, ἐτέρῳ τρόπῳ πως ταύτην τὴν ἀρνήσιν ἐπεισάγουσιν. Τίνι τοῖσιν εἶπε, *Ποιήσωμεν*; Ἀγγέλοις, φησὶν. Ἐρωτῶ, τίνας με-

ζους, οἱ ἄγγελοι, ἢ οἱ ἄνθρωποι; Πάντως οἱ ἄγγελοι. Ὅταν γὰρ πάννυ φθάσωμεν εἰς ἀρετῆς μέτρον, τότε ἐκείνους οὐχ ὑπερβαίνωμεν, ἀλλ' ἐκείνους ἰσοῦμεθα. Νῦν δὲ πολλὴ τὴν ἐκείνων ὑποβεβήκαμεν φύσιν, καὶ ἐλάττους τῆς ἀσωμάτου τῶν ἀγγέλων τυγχάνομεν καταστάσεως.

ζ'. Ἄκουε περὶ τούτου *Δαυὶδ μαρτυροῦντος*· *Τί ἐστὶν ἄνθρωπος, ὅτι μιμνήσκῃ αὐτοῦ, ἡ υἱὸς ἀνθρώπου, ὅτι ἐπισκέπη αὐτόν; Ἠλάττωσας αὐτὸν βραχὺ τι παρ' ἀγγέλους*. Τέως ἡλαττωμένοι ἐσμεν παρ' ἀγγέλους· ἡμεῖς ἐλάττους, οἱ ἄγγελοι μείζους. Εἰ τὸν ἀνθρώπον τὸν ἐλάττονα ποιῶν, χρειαῖν ἔσχε συμβούλων τῶν ἀγγέλων ἢ συνεργῶν, ὅτε τοὺς μείζους ἐποιεῖ, οὐχ ἕνα ἄγγελον, ἀλλ' ὅμοιόν τας μυριάδας ἐκείνας τὰς ἀναριθμήτους. [473] ὥσπερ γὰρ τοὺς φωστῆρας ὁμοῦ πάντας ἐποίησεν, οὕτω ἀγγέλους καὶ ἀρχαγγέλους ὁμοῦ· καὶ τοσοῦτοι εἰσι ὅτι τὴν τῶν ἀριθμῶν ὑπερβεβήκασι φύσιν, καὶ βῶθ Δανιήλ· *Μυρίαδι μυριάδες ἐλειτουργοῦν αὐτῷ, καὶ χίλιαι χιλιάδες παρεστῆκισιν αὐτῷ*. Μυρίας μυριάδας ἐποίησεν ἀγγέλων, καὶ χιλίας χιλιάδας ἀρχαγγέλων, καὶ οὐ χρειαῖν συμβούλου ἢ συνεργοῦ, καὶ ἕνα ποιῶν πᾶντ' ἀνθρώπον βουλήν κέχρηται, λόγον εἰσάγει, συμβουλήν λαμβάνει; *Τί ἐστὶν ἄνθρωπος*; οὐ γὰρ καὶ ἀπὸ γῆς; οὐ κόνιν μόνον καὶ τέφρα; Καὶ βῶθ Ἀδραμ τὴν αὐτοῦ κηρύττων εὐτέλειαν· *Ἐγὼ δὲ εἰμι γῆ καὶ σποδός*. Τί εἰσιν ἄγγελοι; οὐ πνεῦμα; οὐ πῦρ; Καὶ ἄκουε τοῦ *Δαυὶδ βοῶντος*· *Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ φλέγον*. Τὴν τοῦ πυρὸς φύσιν ἐργαζόμενος, τὰ νοερά· καὶ ἀσώματα πνεύματα, οὐ χρειαῖν ἔσχε συμβούλου, οὐ συνεργοῦ, οὐχ ἑτέρον τινὲς πρὸς συμμαχίαν τῶν γενομένων· καὶ τὸν ἀπὸ γῆς ποιῶν, τὸν οἰκτρὸν, τὸν εὐτελῆ, τὸν μικρὸν ὕστερον οὐκ ἐσόμενον, τὸν τάφῳ διαλυόμενον, τὸν καιροῖς θάπνωμενον, βουλήν εἰσάγει, σκέψιν ποιεῖται; Ναί, φησὶν, ἐνδέχεται Δεσπότην διὰ πολλὴν ἀγαθότητα εἰπεῖν δούλοις παρεστῶσι· Τί δεῖ γενέσθαι; τί ποιῶμεν; Συγχωρῶ καὶ τοῦτο, καὶ μετὰ τὸν τοσοῦτον ἀγῶνα, δίδωμι τὸ, *Ποιήσωμεν*, πρὸς ἀγγέλους εἰρησθαι. Τὸ, *Ποιήσωμεν*, ἤκουσας· τὸ, *Κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν*, οὐκ εἶδες; Τούτῳ γὰρ ὀφείλω τῷ λόγῳ καὶ Ἰουδαίων καὶ αἰρετικῶν ἀπορρήψαι στόματα. Ὅτε γὰρ Ἰουδαῖος, οὐτε πάλιν αἰρετικὸς ὁ αὐτός; κατ' ἀλήθειαν Ἰουδαῖος, μᾶλλον δὲ καὶ χεῖρων· οἱ μὲν γὰρ τὸ σῶμα ἐσταύρωσαν τὸ δρώμενον, οἱ δὲ τὴν θεότητα τὴν ἀόρατον πολεμοῦσι· μᾶλλον δὲ τὴν αὐτῶν σωτηρίαν. Ἀλλὰ κακείνοις ἡλέγχθησαν ἀδυνάτοις ἐπιχειρήσαντες πράγμασιν. Διὸ καὶ δίκην μερικὴν ταύτης τῆς τολμῆς ἐπὶ τοῦ παρόντος δέδωκαν, ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὸ αὐτῶν διεσπαρμένον θεασάμενοι γένος. Ὑστερον γὰρ αὐτοῖς ἡ τελεία ἐπαχθήσεται δίκη, ὅτε τὸ πάνδημον μέλλει συγκροτεῖσθαι κριτήριον. Καὶ αὐτοὶ δὲ τῷ δέοντι καιρῷ τὰς ἀξίας παρὰ τοῦ αὐτοῦ ἀπαιτηθήσονται δίκας. Τούτο τί οὖν ἐστι, διὸ πάντας ὕμιν τούτους παρεθέμην λόγους; Βούλομαι γὰρ πάλιν τῆς ἀκολουθίας γενέσθαι. Οὐ τολμᾷ οὐτε αἰρετικὸς, οὐτε Ἰουδαῖος εἰπεῖν ὅτι μία εἰκὼν καὶ ὁμοίωσις Θεοῦ καὶ ἀγγέλων. Ἐ μὴ γὰρ ἄγγελοι, οἱ γενομένοι, συνεργοὶ ἦσαν τοῦ Θεοῦ; Λειτουργοὶ μόνον, ὑμνοῦντες, εὐχαριστοῦντες, εἰδότες

^b Sav. in marg. supplendum conficit πολλῶ μᾶλλον, vel πόσω μᾶλλον. Sed intercepta series orationis infra conlualior.

^c Hæc apud Cosmam Ægyptium habentur p. 525.

^a Sav. αὐτόν. Combells. αὐτοῦ.

ἔτι ἐγένοντο, ὅτι πρὸ τούτου οὐκ ἦσαν, καὶ πνεύματι ἀγαθότητος ἐγένοντο· καὶ ἐστήκασι θεωροί, βλέποντες τὰ γινόμενα μετ' αὐτούς. Ἐβλεπον οὐρανὸν ἐκ τοῦ μὴ ὄντος γινόμενον, καὶ ἐξεπλήττοντο· θάλασσαν ἀφοριζομένην, καὶ ἐθαύμαζον· ἐθαύρουν γῆν κοσμουμένην, καὶ ἐφριττον. Ὅτι δὲ οὐκ ἦσαν ἀγγελιοὶ συνεργοί, ἀλλὰ θαυμασταί, λέγει ὁ Θεός· πρὸς τὸν Ἰώδ· Ὅτε ἐποίησα ἄστρα, ἤνεσάν με πάντες ἄγγελοι καὶ ὑμνησαν.

[474] *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*. Τὸ ῥῆμα δηλοῖ τὸν λέγοντα καὶ τὸν ἀκούοντα· Ὅρα τῆς ὀρθοδόξου πίστεως τὴν ἀκτίνα λάμπουσιν ἀεὶ· καὶ ἥλιος φαίνων τὴν ταυτοῦ ἀκτίνα συνήψεν. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν*. Ἐφύλαξε καὶ τῶν ὑποστάσεων τὴν τάξιν, καὶ τῆς οὐσίας τὸ μονοειδές. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα*. Οὐ κατ' εἰκόνας· οὐκ ἄλλη γὰρ εἰκὼν Πατρός, καὶ ἄλλη Υἱοῦ. *Ποιήσωμεν*· ἵνα τὸ πληθυντικὸν τῶν ὑποστάσεων δεῖξῃ. *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*· ἵνα τὸ ὁμοῦσιον ἐρμηνεύσῃ. Τίς ἐστι τούτου τοῦ μεγάλου λόγου καὶ τῆς θαυμαστῆς δημιουργίας κοινωνός; Ἰουδαῖοι ἀντιλέγουσι, καὶ ἐπιστομιζόμενοι ἐπαισχυνοῦσιν· αἰρετικοὶ μαίνονται, ἡ ἀλήθεια πολεμεῖται, ὁ τῆς εὐσεβείας λόγος ἀήτητον ἔχει τὴν ὁμολογίαν.

ζ'. Πόθεν οὖν παραστήσομεν τίνι εἶπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον*; ἢ τίς ἐστιν αὐτοῦ σύμβουλος; Τὸ γὰρ, *Ποιήσωμεν*, ὅφιν ἀπαιτεῖ συμβούλου. Λέγει τοίνυν ὁ μακάριος· Ἡσαίας περὶ τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ τοῦ Θεοῦ, τοῦ δι' ἡμᾶς σχήματι τῷ καθ' ἡμᾶς ἐπιδημήσαντος, ὅτι *Παιδίον ἐγεννήθη ἡμῖν, υἱὸς καὶ νεανίσκος ἐδόθη*. Τὸ μὴ ὄν παιδίον ἐγεννήθη· ὁ δὲ ὢν Υἱὸς ἐδόθη. *Καὶ καλεῖται τὸ ὄνομα αὐτοῦ μεγάλης βουλῆς ἄγγελος*, τοῦ παιδίου, Υἱοῦ μὲν διὰ τὴν θεότητα, παιδίου δὲ διὰ τὴν ἀνθρωπότητα. *Μεγάλης βουλῆς ἄγγελος, θαυμαστός σύμβουλος*. Εἰ δὲ τὸν σύμβουλον, ὅς εἰπεν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα καὶ καθ' ὁμοίωσιν ἡμετέραν*, μεγάλης βουλῆς ἄγγελον καλεῖς, οὐδέπω, προφῆτα, ἐμῆνυσας τὸ ἀξίωμα τοῦ παρὰ σὺ κηρυττομένου συμβούλου. Ἐγένετο γὰρ καὶ Μωϋσῆς σύμβουλος· ἐδόκει γὰρ συμβουλευεῖν λέγων· *Μὴ ἀποκτείνῃς αὐτούς, μήποτε εἰπωσιν τὰ ἔθνη· Διὰ τὸ μὴ δύνασθαι αὐτούς τεκνῶσαι, ἀπέκτεινεν αὐτούς*. Ἀλλὰ μὴ στήσης τὸ θαῦμα μέχρι τοῦ συμβούλου· μὴ κοινοποιήσης τὸ ὄνομα. Εἰ καὶ πολλοὶ σύμβουλοι, μὴ ὀδριζέσθω ὁ μόνος. Ἀλλ' οὐδέπω ἐνόησας, φησί, τὸ ἀξίωμα τοῦ κηρυττομένου. Ἄκουε περὶ τοῦ θαυμαστοῦ συμβούλου· ἐρμηνεύει γὰρ ὁ Ἡσαίας ἀπὸ τοῦ προσεληθόντος· τὸ ἐπόμενον. *Θαυμαστός, φησί, σύμβουλος, Θεὸς ἰσχυρός*. Καλῶς προσέθηκε τῷ Θεῷ τὸ ἰσχυρόν. Διὰ τὸ· Ὡς περὶ γὰρ ἐγένοντο πολλοὶ σύμβουλοι, καὶ οὐ διὰ τοῦτο ἔδει τρωθῆναι τὸ ἀξίωμα τοῦ ἐνὸς συμβούλου· οὕτως ἐπειδὴ πολλοὶ ἐγένοντο θεοὶ (Ἐγὼ γὰρ εἶπα, θεοὶ ἔσται, καὶ υἱοὶ Ὑψίστου πάντες· καὶ πάλιν εἶπεν ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, Ἰδοὺ τέθεικά σε εἰς θεὸν τῷ Φαραῶ), οὗτος ὁ κηρυττομένος οὐκ ὤφειλεν ὀδριζῆσθαι. Καὶ ἵνα μὴ νομίσης, ὅτι θεός, ὡς ὁ Μωϋσῆς, ἢ ὡς οἱ ἀπόστολοι, ἐπήγαγε, Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεός, οὐκ ἰσχυρός, ἀλλ' ἐνισχυόμενος. Ἄλλο ἐστὶν ἐνισχυόμενος, ἄλλο ἰσχυρός.

Ἄλλο δανεῖζων χάριν, ἄλλο λαμβάνων. Θεὸς ἰσχυρός. Μωϋσῆς θεὸς ἐνισχυόμενος, κἂν μεγάλων ἢ θαυμάτων ἐργάτης, ἀλλὰ λαμβάνει τὴν χάριν. Ὑπεξούσιοι οἱ ἀπόστολοι, ἐξουσιαστές ὁ Σωτὴρ, καὶ δίδωσι. Θεὸς ἰσχυρός. Οὐκ ἠρκέσθη δὲ οὐδὲ τούτω, ἀλλ' ἐπάγει, Ὁ ἐξουσιαστής, ἵνα παιδεύσῃ καὶ ἡμᾶς καὶ αἰρετικούς, μὴ ὑπεξούσιον λέγειν τὸν τῆς ἐξουσίας ἄρχοντα. Ἄλλο ὑπεξούσιος, ἄλλο ἐξουσιαστής. [475] Θέλεις μαθεῖν αὐτεξουσίου καὶ ὑπεξουσίου διαφορὰν; Οἱ ἀπόστολοι ὑπεξούσιοι, ὁ Σωτὴρ ἐξουσιαστής. Παῦλος εἶδεν ἐν τῇ Μακεδονίᾳ παιδίσκην ἔχουσαν πνεῦμα Πύθωνος, καὶ λέγουσαν ἐπὶ πάντων· *Οὗτοι οἱ ἄνθρωποι δοῦλοι τοῦ Θεοῦ τοῦ ὕψιστου εἰσίν*. Διαπονηθεὶς δὲ ὁ Παῦλος καὶ ἐπιστρέψας, εἶπα τῷ πνεύματι, οὐ τῇ ἐνεργουμένῃ, ἀλλὰ τῷ ἐνεργούντι, *Παραγγέλλω σοι ἐν ὀνόματι Κυρίου Ἰησοῦ Χριστοῦ ἐξελεῖν ἀπ' αὐτῆς*. Καλεῖ Κύριον, ἵνα δεῖξῃ αὐτὸν δοῦλον. Ἐπειδὴ τὸ θαῦμα ἦν ὑπὲρ ἀνθρώπων, τὸ δαίμονας ὑπακούειν ἀνθρώποις, ἵνα μὴ ἥ τις ἀράπησιν τὴν φωτὴν, καὶ νομισθῶσι θεοὶ οἱ τοῦ Θεοῦ ὑπηρεταί, *Παραγγέλλω σοι, φησὶν, ἐν τῷ ὀνόματι τοῦ Κυρίου*. Δοῦλον τὸ παραγγέλλειν, Δεσπότην τὸ ἐξουσιάζειν. Εἶδες οἰκέτην παραγγέλλοντα, βλέπε Δεσπότην ἐπιτάσσοντα. Προσηνέχθη τις τῷ Δεσπότην δαιμόνων, κωφὸς καὶ δίαιλος. Οὐκ εἶπεν ὁ Δεσπότης, *Παραγγέλλω σοι, τὸ ἀλαλῶν καὶ κωφὸν δαιμόνιον*· ἀλλ', Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω. Τὸ παράγγελμα Παύλου, τοῦ ἐξουσιαστοῦ τὸ ἐπιτάσσειν. Ἐγὼ σοι ἐπιτάσσω, *ἔξελθε ἀπ' αὐτοῦ, καὶ μηχανέτι εἰσελθῇς*. Ὑπήκουσεν ὁ δαίμων, ἐπέγνω γὰρ τὴν ἐξουσίαν. Λεγέτω ὁ μακάριος Ἰεζεκιὴλ πρὸς τὴν αἰρετικὴν συναγωγὴν· *Ζῶ ἐγώ, λέγει Κύριος, ἐδικαιώθη ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα ὑπὲρ σέ*. Καὶ τί ἐστὶν ὃ λέγει; Ἐάν γὰρ μὴ μάθῃς ὃ λέγει, οὐ δύνη ἐφοδιασθῆναι πρὸς τὴν τῆς θεωρίας κατάληψιν. Οἱ Σοδομίται ἀπειρημένοι β' τυγχάνοντες, παρανομοῦντες γὰρ συνέζων· διὰ καὶ θεηλάτω κατηναλώθησαν πυρὶ. Καὶ ἦν Ἰερουσαλὴμ μετὰ τὴν ἐκείνων ἀναίρεσιν, καὶ τῆς πόλεως αὐτῶν τὴν πυρπολήσιν, μετὰ πολλὰς γενεάς, ἀνθοῦσα μὲν τῇ ὕψει, τῇ δὲ κακίᾳ μείζονα ποιοῦσα. Ὅτε τοίνυν τὴν τῶν Σοδόμων ὑπερέβησαν οὕτω κακίαν, ὁμοῦσι καὶ ὁ Θεὸς διὰ τοῦ Ἰεζεκιὴλ λέγων οὕτως· *Ζῶ ἐγώ Ἀδωνάι, λέγει Κύριος, εἰπὲ πρὸς τὴν ἀσύνηστον τὴν θυγατέρα Ἰερουσαλὴμ· Οὐχ ἡμαρτεν ἡ ἀδελφὴ σου Σόδομα κατὰ τὰ ἡμίσεια τῶν ἁμαρτιῶν σου, καὶ ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σου*· ἀντὶ τοῦ, Πρὸς σύγκρισιν σὴν Σόδομα δικαία ἐσὶν· ὅσον εἰ τις ἔλεγεν αἰρετικοῖς· Ἐδικαιώθησαν καὶ Ἰουδαῖοι ἀπὸ τῆς ὑπερβολῆς τῆς κατὰ τοὺς αἰρετικούς μανίας· ἐδικαιώθησαν δαίμονες, ὅτι οἱ μὲν Υἱὸν λέγουσιν, οἱ δὲ ποίημα. Ἐδικαιώθη Σόδομα ἐκ σου. Ζητῶ δὲ ἐν παρόψῃ τὴν αἰτίαν δι' ἣν οἱ τὰ Σοδομίτων πράξαντες, οὐκ ἀπώλοντο ὡς Σοδομίται· μάλλον δὲ, εἰ ἐδιπλασίασαν τὰ ἁμαρτήματα, διὰ τί μὴ ἐρημώθησαν ὡς ἐκεῖνοι;

η'. Ὁ Θεὸς οὖν οὐ μόνον ἔδωκε τὴν τῶν Ἰουδαίων ἀκμαΐουσαν ἀσέβειαν, ἀλλὰ καὶ τὴν μετὰ ταῦτα τῶν πιστῶν εὐσέβειαν· προφῆει ὅτι ἐμελλε προῖναι ἐκ τῆς Ἰουδαίας ἡ ἀγία θεοτόκος Παρθένος· προέωρα τὸν χορὸν τῶν ἀποστόλων, προέβλεπε τὰ τέγματα τῶν ὁμολογητῶν, τὰς μυριάδας τῶν Ἰουδαίων τῶν

• Hæc, ὅτι πρὸ τ.... ἐγένοντο, desunt in Savil. Montf. νεύματι legisse videtur Edit.

b Savil. addit καὶ ἀπηγορευμένοι, conjicietque ἐτόλμων, quod Cumbells. recepit.

laudantes, gratias agentes, gnari se factos esse, ¹ [et antea non fuisse, ac nutu voluntatis illius creatos fuisse]; stabantque contemplantes, videntesque ea quæ post ipsos facta fuerant. Videbant cælum ex nihilo factum, et stupebant; mare segregatum, et mirabantur; contemplabantur terram ornatam, et exhorrescebant. Quod autem angeli non adjuutores fuerint, sed admiratores, ait Deus Jobum alloquens: *Quando feci stellas, laudaverunt me omnes angeli et celebraverunt* (Job. 38. 7).

Illud, Faciamus, Trinitatem et unitatem subindicat. — *Faciamus hominem.* Dictum illud et loquentem significat et audientem. Vide orthodoxæ fidei radium semper splendens: et sol lucens radium suum adjunxit. *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram.* Personarum ordinem servavit, et substantiæ unitatem. *Faciamus hominem secundum imaginem.* Non secundum imagines: neque enim alia est imago Patris, alia Filii. *Faciamus*: ut personarum pluralitatem ostendat; *Secundum imaginem nostram*: ut consubstantialitatem declaret. Quisnam vero est magni hujus sermonis et admirandæ creationis socius? Judæi contradicunt, ac vel confutati impudenter se gerunt; hæretici insaniunt, veritas impugnatur, pietatis doctrina invictam præ se fert confessionem.

7. Unde igitur ostendemus cui dixerit, *Faciamus hominem*? aut quis est ejus consiliarius? Illud enim, *Faciamus*, præsentiam consilarii exigit. Ait itaque beatus Isaias de unigenito Filio Dei, qui propter nos humana venit forma: *Puer natus est nobis, filius et juvenis datus est* (Isai. 9. 6). Qui non erat puer natus est; qui erat Filius, datus est. *Et vocabitur nomen ejus, magni consilii angelus*, nempe pueri, qui Filius erat propter divinitatem, puer autem propter humanitatem. *Magni consilii angelus, admirabilis consiliarius.* Si porro consiliarium cui dixit, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram*, magni consilii Angelum vocas, nondum, o propheta, dignitatem ejus qui a te consiliarius vocatur declarasti. Fuit enim et Moyses consiliarius: videbatur enim consilium dare cum diceret: *Ne occidas eos, ne forte dicant gentes: Eo quod non posset illos prole augere, occidit eos.* Verum ne miraculum ad consiliarium usque statueris: ne commune nomen feceris, etsi multi consilarii sint, ne contumelia afficiatur is qui solus est. At nondum, inquit, ejus qui prædicatur dignitatem nosti. Audi de admirabili consiliario; Isaias enim id quod sequitur ab eo, quod præcedit, interpretatur: *Admirabilis, inquit, consiliarius, Deus fortis.* Recte Deo fortitudinem adjunxit. Quare? Quemadmodum enim multi fuere consilarii, neque tamen ideo unius consilarii dignitas lædi debuit, sic quia multi fuere dii (nam ait: *Ego dixi, Dii estis, et filii Altissimi omnes* [Psal. 81. 6]; ac rursus ait Deus Moysi, *Eccæ posui te in deum Pharaonis* [Exod. 7. 1]), hic qui prædicatur non debuit contumelia af-

fici. Ac ne putes eum ita deum esse, ut erat Moyses, ut erant apostoli, addidit, *Deus fortis.* Moyses Deus erat, non fortis, sed fortitudine donatus. Aliud est fortitudine donatus, et aliud fortis. Aliud gratiam commodans, aliud accipiens. *Deus fortis.* Moyses deus erat fortitudine donatus, etiamsi grandium miraculorum patrator; verum gratiam accipit. Sub potestate erant apostoli, potens est Servator, et tribuit. *Deus fortis.* Neque hoc tantum satis habuit, sed adjicit, *potens*, ut et nos et hæreticos doceret, ne sub potestate diceremus eum qui ipsi potestati imperat. Aliud est sub potestate constitutus, aliud potens. Vis nosse discrimen inter eum qui ex se potens sit, et eum qui sub potestate sit? Apostoli sub potestate, Servator vero potens erat. Paulus vidit in Macedonia puellam spiritum Pythonis habentem, omnibusque dicentem: *Hi homines servi Dei altissimi sunt. Ægre autem ferens Paulus, conversus dixit spiritui* (Act. 16. 17. 18); non autem puellæ, sed puellam occupanti, *Denuntio tibi in nomine Domini Jesu Christi, ut ex eas ab illa.* Vocat Dominum, ut ostendat se servum. Quia supra hominem hoc miraculum erat, quod dæmones obedirent hominibus, ne visus vocem raperet, neve ii, qui Dei ministri erant, dii esse putarentur, *Denuntio, inquit, tibi in nomine Domini.* Servi est denuntiare, Dei cum potestate agere. Vidisti famulum denuntiantem, vide Dominum imperantem. Oblatus est Domino quidam dæmoniacus, surdus et mutus. Non dixit Dominus, *Denuntio tibi surdo et muto dæmonio*; sed, *Ego tibi præcipio.* Denuntiatio est Pauli, potentis autem est imperare. *Ego tibi præcipio, exi ab eo, nec amplius intraveris* (Marc. 9. 24). Obedivit dæmon, novit enim potentiam. Dicat beatus Ezechiel ad synagogam hæreticam: *Vivo ego, dicit Dominus, justificata est soror tua Sodoma supra te* (Ezech. 16. 52). Quid est illud quod dicit? Nisi enim illud didiceris, non poteris deduci ad spiritalis sensus intelligentiam. Sodomitæ desperati erant; in scelere enim vitam transigebant: ideoque divinitus immisso consumpti sunt igne. Eratque Jerusalem post eorum exitium, urbisque eorum incendium, multis generationibus, specie quidem florens, majora tamen scelera perpetrans. Cum igitur hi Sodomitarum nequitiam superarent, jurat Deus per Ezechielem his verbis: « Vivo ego Adonai, dicit Dominus, dic incompositæ sibi Jerusalem: Non peccavit soror tua Sodoma vel dimidium peccatorum tuorum, et justificata est Sodoma ex te » (Ezech. 16. 48. 52), ac si diceret, Sodoma comparatione tui justa est; ac si quis hæreticis diceret: Justificati sunt et Judæi ex ingenti hæreticorum furore; justificati sunt dæmones, quia hi Filium ipsum vocant, illi vero opificium. *Justificata est Sodoma ex te.* Illic autem obiter quæro causam cur ii qui Sodomitarum scelera perpetrarunt, non perierunt ut Sodomitæ; imo etiam, si duplo majora peccaverunt, cur non devastati sunt ut illi?

8. Deus itaque non modo videbat ingentem Judæorum impietatem, sed etiam eam, quæ post futura

¹ Phrasis articulus qui uncinis clauditur deest in savil.

erat, fidellum pietatem; praevidebat prodituram ex Judæa esse sanctam Deiparam virginem : praevidebat chorum apostolorum, necnon ordines confessorum, et multa millia Judæorum qui credituri erant. Quando enim ascendit Paulus in Jerusalem, dicunt ei coepostoli : *Vides, Paule frater, quot millia sunt Judæorum qui crediderunt (Act. 21. 20)*. Prævidens igitur eos qui credituri erant, pepercit incredulis; non ipsorum gratia, sed propter fructum, qui ex illis nasciturus erat. Id testificatur Isaias : « Et nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissetis, et quasi Gomorrha similes facti essemus » (*Isai. 1. 9*). Verum forte nos dicto vim intulimus, et de alia re loquitur Isaias? At Paulum audi, prophetarum fratrem et interpretem dicentem : « Fratres, non reliquæ secundum electionem gratiæ factæ sunt; ut reliquæ salvæ essent. Et sicut dixit Isaias, Nisi Dominus Sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma facti essemus » (*Rom. 11. 5. et 9. 29*). Omnia siquidem praevidebat Deus, et non perinde atque nos, qui tempore docemur, sic Deus per experientiam discit. Rursus dico, ut sæpe dixi, sæculorum fines videbat : Adamum vidit peccantem, praevidebat etiam eos qui ex illo futuri essent justi, videbat eum ejiciendum ex paradiso : verum praevidebat regnum ei esse paratum. Quodque admirabile est, ante paradisum regnum paratum fuit. Miraris quod Adam ejectus fuerit ex paradiso? Mirare, quod ante paradisum paratum ipsi fuerit regnum cælorum. Ait Servator : *Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi (Matth. 25. 34)*.

Contra Arianos. Primogeniti et unigeniti differentia. — Erubescant hæretici, cum audiunt ea quæ sanctis parata sunt, ante constitutionem mundi, et dicant, Erat aliquando cum Filius non esset. Specie tantum Unigenitum consistunt, quia Scripturam delere non possunt; vocem largiuntur, et rem subtrahunt. Si dixerimus unigenitum Filium, statim dicant : Scriptum est etiam, *Primogenitus totius orbis terrarum (Col. 1. 15)*. Ergo secundum hæreticos hæc duo inter se pugnant. Nam si primogenitus, non unigenitus est : primogenitus enim, cum fratres habuerit, primogenitus dicitur : unigenitus vero, si fratres habeat, jam unigenitus non dicitur : unigenitus quippe est is qui unus ex aliquo natus est; quemadmodum et Scriptura testificatur Abrahamum alloquens : *Tolle filium tuum unigenitum (Gen. 22. 2)*. Primogenitus dicitur is, qui fratres habet; ideo enim primus est, quod prior natus sit. Unigenitus vero, ideo dicitur unigenitus, quod fratres non habeat. Alias quoque unigenitus est, qui solus ex aliquo natus est, non qui solus factus est, ut nugantur hæretici. Unigenitus, quia solus talis factus est. Ergo et Elias unigenitus, quia solus talis; quod sane cum ratione pugnat. At in more Scripturæ est, ut unigenitum dicat eum, qui solus ab aliquo genitus est, secundum prius demonstratam vocis significationem. Attende, quæso. Primogenitus, si fratres non habeat, unigenitus est. Ego non unum, non duos, non tres,

sed plurimos reperio primogenitos. Rem novam! Primogeniti quomodo plures? Unum enim esse oportet. Sermonem produxi, ob illas voces, primogenitus et unigenitus : difficultatem vero solvamus. Eum, qui primus credat in sua ætate, Dens primogenitum vocat, non quod sit primus inter alios fideles, sed quod in suis temporibus prius apparuerit; verbi gratia, in Ægypto erat populus, dicit Deus per Moysen : *Filius primogenitus meus Israel. Dizi : dimitte mihi populum meum (Exod. 4. 22. 23)*. Ecce populum primogenitum : quia illo tempore prior erat populus, qui Deum noverat. Emergit postea David, post legem, post multas ætates, ac pollicetur ei Deus, ex semine ejus Christum oriturum esse, et sic ait : *Inveni David servum meum, oleo sancto unxi eum. Ipse invocabit me, pater meus es. Et ego primogenitum ponam illum (Psal. 88. 21. 27. 28)*. Quod si primogenitus sit David, primogenitus quoque populus est. Adam primogenitus in generatione sua, Noc, Sem primogeniti, Abraham primogenitus in generatione sua, Moyses, Isaias, quia suis temporibus pietati se dediderunt. Ex his multis primogenitis congregata est Ecclesia magna, quæ est in cælo. Testificatur Paulus : « Accessistis ad Sion montem, et ad civitatem Dei viventis Jerusalem, et ad multorum millium angelorum frequentiam, et Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis » (*Hebr. 12. 22*). Primogenitorum illorum unus est secundum carnem Christus, secundum divinitatem Unigenitus. Quia enim eos qui per singulas ætates profecerant assumit, cum omnibus et ipse primogenitus dicitur. Ideo ait Paulus : *Primogenitus in multis fratribus (Rom. 8. 29)*. Verum de homine multa dici poterant : servatur autem enarratio in diem sextam sequentem, in qua formatus est, ut, cooperante divina gratia, clarior, pro virili nostra, oratio evadat; non ex iis quæ cogitatio nostra suppeditabit, sed ex iis quæ didicimus. Communis quippe fons est; communia omnia proposita dona, si modo nos velimus cum omni alacritate studium adhibere. Sermonem autem vertamus ad morum institutionem.

9. Heri ostendimus quomodo esse debeat elevatio manuum pietati fidentium. Qui dat pauperibus, dicat : *Elevatio manuum mearum (Psal. 140. 2)*. Qui lapsum erigit, dicat, *Elevatio manuum mearum*. Quæramus Psalmi proœmium, quandoquidem par est ea nos scire quæ psallimus. Cur dicimus, *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*? Non enim incensum omne non dirigitur : Deus quippe unguentorum fragrantia non delectatur. Quid igitur est illud, *Dirigatur oratio mea*? Articulus deest, ita ut sensus dicti sit talis : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*. Quale incensum? Duo erant¹ altaria in taberna-

¹ Illud membrum phrasim, *articulus deest*..... sit talis, non legitur in savil. nec in Combefisio, qui habent : *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo : quale incensum? Duo erant*, etc. Sensus est, ut fallor, articulum ante *dirigatur* deesse, ut indicetur incensum quoddam peculiare, quod ipso postea indicat. Verum etiam sic sensus claudicat, articulus enim potius peculiare quidpiam indicaret. Rem non majori perquisitione dignam mittimus.

μελλόντων πιστεύειν. Οὐ γὰρ ἀνῆλθεν ὁ Παῦλος εἰς Ἱερουσαλήμ, λέγουσιν οἱ συναπόστολοι· *Θεωρεῖς, ἀδελφεῖ Παῦλε, πόσαι μυριάδες εἰσι τῶν πιστευσάντων Ἰουδαίων. Προϊδὼν οὖν τοὺς πιστεύοντας, ἐφείσατο τῶν ἀπιστησάντων· οὐ δι' ἐκείνους, ἀλλὰ διὰ [476] τὸν ἐξ αὐτῶν μέλλοντα τίκτεσθαι καρπὸν. Καὶ μαρτυρεῖ Ἡσαίας· Καὶ εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθήμεν, καὶ ὡς Γόμορρα ἂν ὁμοιωθήμεν. Ἀλλ' ἄρα μὴ ἡμεῖς ἐδιασάμεθα τὸ ῥήμα, καὶ περὶ ἄλλου εἶπεν Ἡσαίας· Ἀλλ' ἀκουε ταῦτα Παύλου τοῦ τῶν προφητῶν ἀδελφοῦ καὶ ἐρμηνεύς λέγοντος· Ἀδελφοί, νῦν *λεῖμμα κατ'* ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν, ἵνα σωθῇ τὸ κατάλειμμα. Καὶ καθὼς εἶπεν Ἡσαίας· Εἰ μὴ Κύριος Σαβαώθ ἐγκατέλειπεν ἡμῖν σπέρμα, ὡς Σόδομα ἂν ἐγενηθήμεν. Ἄπαντα γὰρ προσείδεν ὁ Θεός, καὶ οὐχ ὡς ἡμεῖς χρόνῳ διδασκόμεθα τὰ πράγματα, οὕτω καὶ ὁ Θεὸς διὰ τῆς πείρας μανησθάνει. Πάλιν, ὡς πολλάκις εἶπον, τὰ τέλη τῶν αἰώνων ἔδωκεν τὸν Ἀδὰμ εἶδεν ἀμαρτάνοντα, προεώρα καὶ τοὺς ἐξ αὐτοῦ μέλλοντας δικαίους, ἔδωκεν αὐτὸν ἐκβαλλόμενον τοῦ παραδείσου· ἀλλὰ προεώρα, ὅτι ἡτείμασται αὐτῷ βασιλεῖον. Τὸ δὲ θαυμάστον, πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία ἐγένετο· θαυμάζεις ὅτι Ἀδὰμ ἐξεβλήθη τοῦ παραδείσου; θαύμασον ὅτι πρὸ τοῦ παραδείσου ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν αὐτῷ ἡτοιμαστο. Λέγει ὁ Σωτὴρ· *Δεῦτε, οἱ ἐδολογημένοι τοῦ Πατρὸς μου, κληρονομήσατε τὴν ἡτοιμασμένην ὑμῖν βασιλείαν ἀπὸ καταβολῆς κόσμου.**

Αἰσχυνθήτωσαν αἰρετικοί, τὰ ἡτοιμασμένα ἃ τοῖς ἁγίοις πρὸ καταβολῆς κόσμου, καὶ ὁ Ὑἱὸς ἦν ποτε ὅτε οὐκ ἦν. Σχήματι ὁμολογοῦσι Μονογενῆ, ἐπειδὴ ἀπαλείψαι τὸ γράμμα οὐ δύνανται· τὸ ῥῆμα χαρίζονται, καὶ τὸ πρᾶγμα κλέπτουσιν. Ἐὰν εἰπωμεν μονογενῆ Ὑἱὸν, εὐθέως λέγουσι· Γέγραπται καὶ, *Πρωτότοκος πάσης τῆς οἰκουμένης*. Οὐκοῦν κατὰ τοὺς αἰρετικούς τὰ δύο μάχεται. Εἰ γὰρ πρωτότοκος, οὐ μονογενής· ὁ γὰρ πρωτότοκος, διὰν ἀδελφούς ἔχῃ, πρωτότοκος λέγεται· ὁ δὲ μονογενής, ἐὰν ἀδελφούς ἔχῃ, μονογενής οὐ λέγεται· μονογενής γὰρ ἐστὶν ὁ μόνος ἐκ τινος γεννηθείς· καθὼς καὶ ἡ Γραφὴ μαρτυρεῖ πρὸς τὸν Ἀβραάμ λέγουσα· *Αἶθε τὸν υἱόν σου τὸν μονογενῆ*. Πρωτότοκος λέγεται ὁ ἀδελφούς ἔχων· πρωτεύει γὰρ τῷ γενέσθαι πρῶτος. Ὁ δὲ μονογενής τῷ μὴ ἔχειν ἀδελφούς λέγεται μονογενής. Καὶ ἐτέρως δὲ μονογενής ἐστίν, ὁ μονογενής ἐκ τινος γεννηθείς, οὐχ ὁ μόνος γενόμενος, ὡς ῥαδιουργοῦσιν αἰρετικοί. Μονογενής, ὅτι μόνος ἐγένετο τοιοῦτος. Οὐκοῦν καὶ ὁ Ἰδιὸς μονογενής, ὅτι μόνος τοιοῦτος· ὅπερ οὐκ ἔχει λόγον. Ἀλλὰ μονογενῆ ἔθος λέγειν τῇ Γραφῇ τὸν μόνον ἐκ τινος γεννηθέντα, κατὰ τὴν προπαρατεθεισάν ἀποδείξιν τῷ ῥήματι. Πρόσεχε. Ὁ πρωτότοκος, ἐὰν ἀδελφούς μὴ ἔχῃ, μονογενής ἐστίν. Ἐγὼ οὐχ ἔνα, οὐ δύο, οὐ τρεῖς, ἀλλὰ πολλοὺς πρωτοτόκους εὐρίσκω. Ξένον πρᾶγμα. Πρωτότοκοι πῶς πολλοί; Εἰς γὰρ ὀφείλει εἶναι. Ἐξέτεινα τὸν λόγον διὰ τὸν πρωτότοκον καὶ τὸν μονογενῆ· λῦωμεν δὲ τὸ ἄπορον. Τὸν

πρῶτον πιστεύοντα Θεὸς ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ πρωτότοκον καλεῖ, οὐχ ὡς πρῶτον ἄλλων πιστῶν, ἀλλὰ ἐν τοῖς ἰδίοις χρόνοις πρῶτον φανέντα· οἷον, ἐν [477] Αἰγύπτῳ ἦν ὁ λαὸς, λέγει ὁ Θεός διὰ Μωϋσέως· *Υἱὸς πρωτότοκός μου Ἰσραήλ. Εἶπα· Ἐξαιρέσειλόμ μοι τὸν λαόν μου*. Ἰδοὺ λαὸς πρωτότοκος· ἐπειδὴ ἐν τῷ καιρῷ ἐκείνῳ πρῶτος· ἦν λαὸς· ἐπεγνωκώς τὸν Θεόν. Ἀνέκυψε μετὰ ταῦτα Δαυὶδ, μετὰ τὸν νόμον, μετὰ πολλὰς γενεάς, καὶ ἐπαγγέλλεται λέγων ὁ Θεός, ἐκ τοῦ σπέρματος αὐτοῦ τὸν Χριστὸν ἀναστήσειν, καὶ λέγει οὕτως· *Εὗρον Δαυὶδ τὸν δοῦλόν μου, ἐν ἐλαίῳ ἀγίῳ ἔθριψα αὐτόν*. Αὐτὸς ἐπικαλέσεται με, *Πατὴρ μου εἰ σύ*. Κἀγὼ πρωτότοκον θήσομαι αὐτόν. Εἰ δὲ πρωτότοκος ὁ Δαυὶδ, πρωτότοκος καὶ ὁ λαός. Ὁ Ἀδὰμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Νῶε, Σὴμ πρωτότοκοι, Ἀβραάμ πρωτότοκος ἐν τῇ ἰδίᾳ γενεᾷ, Μωϋσῆς, Ἡσαίας, ἐπειδὴ κατὰ τοὺς αὐτῶν χρόνους προέκυψαν εἰς εὐσέβειαν. Ἐκ τούτων πολλῶν πρωτοτόκων συνήχθη μεγάλη Ἐκκλησία, καὶ ἐστὶν ἐν οὐρανῷ. Μαρτυρεῖ Παῦλος· *Προσεληλύθατε Σιών ὄρει καὶ πόλει Θεοῦ ζῶντος Ἱερουσαλὴμ, καὶ μυριάσιν ἀγγέλων κατηγόρει, καὶ Ἐκκλησίᾳ πρωτοτόκων ἀπογεγραμμένων ἐν οὐρανοῖς*. Ἐκείνων τῶν πρωτοτόκων εἰς ἐστὶ κατὰ σάρκα Χριστὸς, κατὰ τὴν θεότητα Μονογενής. Ἐπειδὴ γὰρ τοὺς ἐν ἐκάστη γενεᾷ προκόπτοντας προσλαμβάνεται, μετὰ πάντων καὶ αὐτὸς πρωτότοκος λέγεται. Διὰ τοῦτο λέγει Παῦλος· *Πρωτότοκος ἐν πολλοῖς ἀδελφοῖς*. Ἀλλ' ἐνὶ περὶ τοῦ ἀνθρώπου πολλὰ εἰπεῖν· τηρεῖται δὲ τὸ διήγημα τῇ ἐξῆς ἐν τῇ ἑκτῇ ἡμέρᾳ, ἐν ᾗ καὶ ἐπλάσθη, ἵνα, τῆς τοῦ Θεοῦ χάριτος συνεργούσης, ἐντελέστερον σαφηνισθῇ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν ὁ λόγος· οὐκ ἐξ ὧν λογίζομεθα, ἀλλ' ἐξ ὧν παιδεύομεθα. Κοινὴ γὰρ ἡ πηγὴ, κοινὰ πάντα τὰ προκειμένα δῶρα, ἐὰν μόνον θέλωμεν ἡμεῖς μετὰ πάσης προθυμίας σπουδάζειν. Τρέψωμεν δὲ τὸν λόγον ἐπὶ τὴν τῶν ἡθῶν ἐπιμέλειαν.

Θ'. Χθὲς ἐδείχθη πῶς δεῖ εἶναι ἑπαρσιν χειρῶν παρῆρσιασμένων ἐν εὐσεβείᾳ. Ὁ διδοὺς πένησι λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου*. Ὁ ἐγείρων τὸν πεσόντα λεγέτω, *Ἐπαρσις τῶν χειρῶν μου*. Ζητήσιμεν δὲ τὴν προοίμιον τοῦ ψαλμοῦ, ἐπειδὴ ἂν ψάλλομεν πάντως εἰδέναι χρή. Διὰ τί λέγομεν, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*; Πᾶν γὰρ θυμίαμα κατευθύνεται· οὐ γὰρ Θεὸς εὐδία τέρεται μύρων. Τί οὖν ἐστὶ, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου*; Τὸ ἄρθρον λείπει, ἵνα ᾗ τὸ λεγόμενον τοιοῦτον· *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*. Ποῶν θυμίαμα; Δύο ἦν θυσιαστήρια ἐν τῇ σκηνῇ· ἐν ἐν τῇ αὐλῇ ἔξω ἐν ὑπαίθρῳ· ἕτερον δὲ εἰς τὰ ἅγια ὑπὸ στέγην. Τὸ ἔσω θυσιαστήριον θυμιαμάτων ἦν μόνον, οὐχ αἱμάτων χύσεως· τὸ δὲ ἔσω θυσιαστήριον τῶν θυομένων ζώων καὶ ἄρτων προσφορᾶς καὶ τινῶν ἄλλων. Καὶ τὸν μὲν ἔσω βωμὸν κελεύει ὁ Θεός τῷ Μωϋσεῖ ἐκ [478] λίθων ἀπελεκήτων ποιῆσαι· τὸν δὲ ἔνδον ἐν

^a Τοὺς ἐξ αὐτοῦ δικαιοπραγούντας, ἔδωκεν.

^b Hic locus non vacat suspitione mendii. Sav. post ἡτοιμασμένα, supplet ἀκούοντες ἀγαθὰ, s. βασιλεία, post καί, ὅμως λέγοντες.

τῇ σκηνῇ, ἐκ χρυσίου τετορνευμένου. Τί αἰνέσσεται ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις διὰ τοῦτον, ἀναγκαῖον ζητῆσαι. Δύο λαοὺς ὑπηρετουμένους τῇ τοῦ Θεοῦ δόξῃ, καὶ τὸν μὲν ἀπαίδευτον λαόν, τὸν δὲ πεπαιδευμένον. Ὁ περὶ λέξιν σοιοκίζων ἢ βαρβαρίζων, τοὺς λόγους ἔχει λίθους ἀπελεκήτους· ἀλλ' ὅμως εἰς θυσιαστήριον προχωροῦνται. Πάλιν τετορνευμένος χρυσὸς ὁ ἔντιμος λέγεται λίθος· καὶ οὕτως οὗτος ὑπεραίρεται, οὔτε οὕτως ἐκβάλλεται. Καὶ γὰρ ἐκεῖ Θεοῦ θυσιαστήριον, καὶ ἐνταῦθα Θεοῦ θυσιαστήριον. Ἦν δὲ ἐκ τεσσάρων εἰδῶν συγκείμενον τὸ μύρον, στάκτης, θυνοχός, χαλδάνης, λιβάνου. Ἐπεὶ οὖν καὶ τὸ μύρον ἐκ διαφόρων συγκείται, καὶ ἡ ἀρετὴ δὲ ἐκ διαφόρων, φησὶ, *Κατευθυνθήτω ἡ προσευχή μου ὡς θυμίαμα ἐνώπιόν σου*· ὡς ἐκεῖνο τὸ ἐκ πολλῶν συγκείμενον, καὶ εἰς μίαν εὐωδίαν ἀποτελούμενον. Ἐπειδὴ μετὰ τῆς εὐχῆς εἰσέρχεται τις νηστείαν ἔχων, ἐλεημοσύνην, πίστιν, ἀπεικασθήτω, φησὶν, ἡ τετραπλὴ ἀρετὴ ἐκείνῳ τῶν θυμιμάτων τῶ ἐνώπιόν σου κατευθύνεται. Οὗτος καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀλλαχοῦ, Ἰδοὺ, φησὶ, *τί καλόν, ἢ τί τερπνόν, ἀλλ' ἢ τὸ κατοικεῖν ἀδελφούς ἐπὶ τὸ αὐτό*; Ὡς μύρον ἐπὶ κεφαλῇς τὸ καταβαῖνον ἐπὶ πόρῳ, τὸν πόρῳ τοῦ Ἀαρὼν. Ἀπεικάζει τὴν ἀγάπην μύρῳ ἱερατικῷ, τὴν εὐχὴν θυμιάματι ἱερατικῷ.

Ἔχεις τὴν σωφροσύνην; Ἀδελφός εἰ τοῦ ἱερέως. Ἱερουσύνην (φέρει εἰπεῖν) οὐκ ἔχω, σωφροσύνην ἔχω. Ἀδελφὴ ἐστὶν ἡ ἐμὴ σωφροσύνη τῆς σῆς ἱερουσύνης. Πόθεν τοῦτο; Καὶ γὰρ ἐκεῖνον ἀγνὸν δεῖ εἶναι τὸν ἱερουργοῦντα, καὶ ἐμὲ ἀγνὸν τὸν λατρεύοντα. Ἐὰν ἔχω σωφροσύνην, λαμβάνω ἱερουσύνην. Πόθεν τοῦτο; Δαυὶδ φεύγων τὸν Σαούλ ἦλθε πρὸς Ἀδιάθαρ τὸν ἀρχιερέα, καὶ λέγει αὐτῷ· *Δός μοι ἄρτους*· ἐπειδὴ ἐξαιφνης ἀπεστάλην παρὰ βασιλείας καὶ ἐφῶδια οὐκ ἔχω. Λέγει ὁ ἀρχιερεὺς ὁ τῶν νόμων ἐμπειρος· *Οὐκ ἔστιν ἡμῖν ἄρτος ἄλλος, ἀλλ' ἡ ἁγίος, ὃν οὐκ ἐξὸν ἄλλῳ φαγεῖν, ἀλλ' ἡ τῷ ἱερεῖ*. Ἐπεὶ οὖν ἐβλεπε τὴν ἀνάγκην, ἐφοβεῖτο δὲ τοὺς τῆς προθέσεως ἄρτους προδοῦναι, ζητεῖ παρὰ τῶν μὴ οὐκ ὄντων ἱερέων καθαρότητα, καὶ λέγει· *Εἰ ἔστι τὰ παιδάρια τὰ μετὰ σοῦ καθαρά ἀπὸ γυναικῶν, ἴαθε*. Τὴν γὰρ σωφροσύνην, ἀδελφὴν τῆς ἱερουσύνης ἤγειτο. Καὶ ἵνα μὴ τις εἰς διαβολὴν τοῦ ἱερέως ἐκλάβοι· τὸ δοῦναι τοὺς ἄρτους τοῖς μὴ οὖσιν ἱερεῦσιν, ἄκουε πῶς ὁ Σωτὴρ ὡς καλῶς αὐτοῦ γεγονότος μνημονεύει. Ἐνεκάλουν τοῖς ἀποστόλοις ποτὲ Ἰουδαῖοι, ὅτι στάχυνες πλλοῦσι, καὶ ψύχοντες ταῖς χερσὶν ἐσθίουσι· λέγει αὐτοῖς ὁ Σωτὴρ· *Οὐκ ἀνέγνωτε τί ἐποίησε Δαυὶδ ὅτε ἐπείνασε, καὶ τοὺς ἄρτους τῆς προθέσεως ἔφαγεν, οὐκ οὐκ ἐξὸν ἦν φαγεῖν, οὔτε αὐτόν, οὔτε τοὺς μετ' αὐτοῦ, εἰ μὴ τοὺς ἱερεῖς μόνον*; Εἶδες ἀδελφὴν ἱερουσύνην σωφροσύνην; εἶδες πῶς ὁ Θεὸς οὐ πρόσωπα βλέπει, ἀλλ' ἀληθῶς δοκιμάζει;

ι'. Παρασκευασώμεθα τοῖνον πρὸς εὐποιαν, πρὸς δικαιοσύνην, ἵνα ἡ νηστεία λάβῃ πτερὰ. Ὡς περὶ γὰρ πετεινόν, ἐὰν μὴ ἔχῃ τὴν τῶν πτερυγίων συνέργειαν, [479] ἵπτασθαι οὐ δύναται· οὕτως καὶ ἡ νηστεία οὐ πτερὰ ἔχει, προσευχὴν καὶ ἐλεημοσύνην, ὧν ἄνευ ἄνω τρέχειν οὐ δύναται. Βλέπε τὸν Κορινθίον μετὰ τῆς νηστείας καὶ ταῦτα τὰ πτερὰ κεκτημένον· διὸ καὶ φωνῇ αὐτῷ γενομένης ἤκουσεν οὐρανὸν· *Κύρι-*

νήλιε, αἱ προσευχαὶ σου καὶ αἱ ἐλεημοσύναι σου ἀνέβησαν πρὸς τὸν Θεόν. Ὑπόθου ζῶν εἶναι τὴν νηστείαν, ἀγαπητὴ· πτερὰ δὲ πάλιν ταύτης ἐλεημοσύνην καὶ προσευχὴν καθεστάναι. ὧν ἄνευ ταύτην ἄνω μὴ δύνασθαι τρέχειν. Ὁ τοιοῦτος, κἂν μὴ λαλῇ, γλώττι μεγάλη τὸ δικαίον βοᾷ. Μεγάλῃ γὰρ δικαιοσύνης συνήγορος ἀρετῇ. διὸ λέγει· *Εἰσάκουσον, Κύριε, δικαιοσύνης μου*. Πρῶτον μὲν οὖν καὶ μέγιστον ἀγαθὸν προσευχὴ καὶ ἐλεημοσύνη καὶ δικαιοπραγία· τὸ δὲ ἀσφαλὲς καὶ ἀσάλευτον καὶ ῥίζα πάντων ἡ περὶ τὸν Θεὸν γνῶσις, ἡ τοῦ Μονογενοῦς προσκύνησις, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁμολογία, μία πίστις, ἀδιαίρετος, ἀσφαλὴς, ἀσχιτος, ἀμέριστος. Ἐρηται δὲ μέλλω λέγειν, ἀλλ' ὅμως πάλιν λέγω. Ὁ Θεὸς σοφὸς ὧν συνεχώρησεν ἀπὸ τῶν ἰδίων ἐξάρχων τὰς αἱρέσεις ἔχειν τὰς ἐπωνυμίας τῶν ἰδίων δογμάτων, ἵνα φανῇ ὅτι οὐ Θεοῦ δόγμα, ἀλλ' ἀνθρώπων ἐστὶν εἶρεμα τὰ παρ' αὐτῶν δοξαζόμενα· οἷον, Μακεδονιανοὶ ἀπὸ Μακεδονίου, Ἀρειανοὶ ἀπὸ Ἀρείου, Εὐνομιανοὶ ἀπὸ Εὐνομίου. Ὁμοίως καὶ αἱ λοιπαὶ αἱρέσεις. Τὴν μέντοι πίστιν τῶν ἀποστόλων ἄρῳ τῶν θεῶν φυλάξαι, οὐ συνεχώρησεν αὐτοῖς ἀπὸ ἀνθρώπων ὀνομάζεσθαι. Κἂν γὰρ καλῶς ὁμοουσιαστὰς, οὐκ ἄνθρωπον ἐρμηνεύουσιν, ἀλλὰ τὴν πίστιν κηρύττουσιν. Ὅτι γὰρ τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι οὐκ ἐστὶ πασιγνόν, ἀλλ' αἱρετικῶν, λέγει Παῦλος Κορινθίοις μεμφόμενος· *Ἀκούω ἐν ὑμῖν σχίσματα εἶναι· ὁ μὲν γὰρ λέγει, Ἐγὼ μὲν εἰμι Παύλου, ἐγὼ δὲ Ἀπολλῶ, ἐγὼ δὲ Κηρᾶ*. Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἀπὸ ἀνθρώπων καλεῖσθαι σχισμάτων ἐστίν; Οὐκ ἦν ἀξιολογότερος Μακεδονίου Πέτρος; Τὰ ὀνόματα τῶν ἀποστόλων φεύγει παραχωροῦντα τῇ δόξῃ τοῦ Χριστοῦ, καὶ οὐ κατατέμνει τὴν πίστιν, τὴν ἀδιαίρετον βασιλείαν, τὴν ἀμέριστον δόξαν; Ἀλλὰ μέχρι τούτου· ἔχομεν γὰρ τὸν λύχνον καὶ τὸ φῶς· *Λύχνος γὰρ τοῖς ποσὶ μου ὁ νόμος σου, καὶ φῶς ταῖς τρίβοις μου*. Διατί λύχνος; διατί φῶς; Λύχνος γὰρ τοῖς κατηχουμένοις, φῶς τοῖς τελειουμένοις.

Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, ἄχραντον ὑμῶν τὴν νηστείαν φυλάξαι, ἀμόλυντον ἀπὸ ἀδικίας, καθαρὰν ἀπὸ πλεονεξίας. Βλέπε ματαιότητα τῶν περὶ τὴν ἀποχὴν τῶν βρωμάτων σχολαζόντων, καὶ τὴν ἀποχὴν τῶν ἁμαρτημάτων μὴ φροντισόντων. Οὐ πίνω, φησὶν, οἶνον, οὐκ ἐσθίω ἔλαιον, οὐ τρώγω κρέα. Καλῶς ἀληθῶς διὰ Θεόν· καλὰ καὶ ταῦτα· ἀλλὰ ζητήσωμεν τὸ πρῶγμα. Ἄρτος, ὕδωρ, οἶνος, κρέα, ἔλαιον, πάντα ταῦτα Θεοῦ δημιουργήματα· πλεονεξία δὲ καὶ ἀδικία καὶ ἀσέβεια τοῦ διαβόλου ἔργα. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν· τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐκ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν; Ἄρτος, καὶ οἶνος, καὶ ἔλαιον, καὶ ὅσα ἄλλα, Θεοῦ εἰσιν ἔργα. ὅλα καλὰ καὶ καλὰ λίαν. Λέγει Παῦλος· *Πᾶν κτίσμι Θεοῦ καλόν, καὶ οὐδὲν ἀποβλήτον*· [480] *μετ' εὐχαριστίας λαμβάνωμεν*· ἀγιάζεται γὰρ διὰ λόγου Θεοῦ καὶ ἐντεύξεως. Εἰ οὖν εὐλογεῖται, εἰ οὖν ἀγιάζεται, διατί ἀπεχόμεθα; Ἀδικία δὲ καὶ πλεονεξία· καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ διαβόλου ἔργα εἰσὶ. Τῶν ἔργων τοῦ Θεοῦ ἀφίστασαι διὰ νηστείαν, καὶ

^a Sav. et Combeffs. distinguunt καλὰ καὶ φῶς καὶ ταῦτα.

^b Sav. et Bibl. λαμβάνωμεν.

culo; unum in atrio exteriori sub dio; aliud intra sancta sub tecto. Interius altare ad incensum solum erat, non ad effusionem sanguinis. Exteriori autem altare ad animalia quæ immolabantur, ad panes propositionis, et ad cætera quedam. Exteriori aram jussit Dominus Moysi ex impolitis lapidibus struere; interiori vero in tabernaculo, ex auro polito. Quid divina gratia per hæc subindicet, operæ pretium fuerit explorare. Duos nempe populos Dei gloriæ ministrantes, quorum unus ineruditus, alter probe institutus sit. Qui in dictionibus solœcissat et barbarus est, sermones profert ut lapides impolitos; attamen ii ad altaris structuram conferunt. Rursus aurum expolitum pretiosus dicitur lapis; at neque hic extollitur, neque ille ejicitur. Nam et illic altare Dei, et hic altare Dei. Eratque ex quatuor speciebus unguentum compositum, ex stacte, ex onyce, ex galbano et thure. Quia igitur unguentum variis ex rebus componitur, virtusque item ex variis constat, ideo dicit: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo*: quemadmodum illud ex multis compositum, et unam fragrantiam emittens. Quia cum oratione ingreditur quis jejuniis ornatus, eleemosyna, fide, Similis esto, inquit, quadrupla virtus incenso illi, quod in conspectu tuo dirigitur. Sic et beatus David alibi ait: *Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum, sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron* (Psal. 132. 1. 2)! Similem dicit caritatem unguento sacerdotali, orationem incenso sacerdotali.

Continentia sacerdotii soror est. — Continentia præditus es? Frater es sacerdotis. Sacerdotium forte non habeo, continentiam habeo. Soror est continentia mea sacerdotii tui. Unde hoc? Etenim illum esse castum oportet, qui sacerdotio fungitur, et me, qui Deum colam. Si castitatem habeam, sacerdotium accipio. Undenam hoc? David fugiens a Saûle venit ad Abiatharum (a) summum sacerdotem, aitque illi: *Da mihi panes* (1. Reg. 21. 3. 4), quia repente missus sum a rege, et viatica non habeo. Respondet summus sacerdos legum peritus: *Non est nobis panis alius, nisi panis sanctus, quem non licet alii, quam sacerdoti, comedere.* Quia igitur necessitatem videbat, timebat vero panes propositionis tradere, querit ab iis qui sacerdotes non erant, an puri essent, dicitque: *Si mundi sunt pueri qui tecum sunt ab uxoribus, sume.* Continentiam enim putabat esse sacerdotii sororem. Ac ne quis in calumniam sacerdotis trahat illud, quod panes dederit iis, qui sacerdotes non erant, audi quomodo Servator id quasi probe factum commemoret. Incusabant aliquando apostolos Judæi, quod spicas vellent, et manibus confricantes comederent; quibus ait Servator: *Non legistis quid fecerit David cum esuriret? panes propositionis comedit, quos non licebat ei comedere, nec iis qui cum illo erant, sed solis sacerdotibus* (Luc. 6. 3. 4). Vidistin' sororem esse sa-

cerdotii castitatem? vidistin' quomodo Deus personas non recipiat, sed veritatem exploret?

10. Præparemus nos ergo ad beneficentiam, et ad justitiam, ut jejunium alas accipiat. Quemadmodum enim avis non nisi alarum ope volare potest: sic et jejunium duas habet alas, orationem et eleemosynam, quibus destitutum sursum currere nequit. Vide Cornelium cum jejunio his quoque alis instructum; quapropter et vocem audivit de cælo: *Corneli, orationes tuæ et eleemosynæ tuæ ascenderunt ad Deum* (Act. 10. 4). Finge animal esse jejunium, carissime, ejusque alas esse eleemosynam et orationem; sine quibus sursum ferri non possit. Qui talis est, etsi non loquatur, justitiam magna voce clamat. Magna quippe justitiæ patrona virtus est. Ideo dicit: *Exaudi, Domine, justitiam meam.* Primum itaque maximumque bonum est oratio, eleemosyna et justitia; quod autem tutum est et inconcussum omniumque radix, Dei cognitio, Unigeniti adoratio, Spiritus sancti confessio, una fides indivisa, secura, tuta, nullis partibus scissa. Jam dictum est quod dicturus sum, attamen rursum dicam. Deus sapiens cum sit, permisit ut hæreses a suis auctoribus dogmatibusque nomen haberent, ut hinc liqueret non Dei doctrinam, sed hominum inventum esse illorum opiniones; exempli causa, Macedoniani a Macedonio, Ariani ab Ario, Eunomiani ab Eunomio. Similiter et reliquæ hæreses. Apostolorum vero fidem cum intemeratam servare vellet, non permisit ut ab homine nomen haberet: etiamsi enim nos vocent Homousiastas, non viri tamen nomen proferrunt, sed fidem prædicant. Quod enim ab hominibus nomen habere, non sit fidelium, sed hæreticorum, ait Paulus Corinthios redarguens: *Audite in vobis schismata esse, nam alius quidem dicit: Ego sum Pauli, ego autem Apollo, ego vero Cephæ* (1. Cor. 1. 11. 12). Viden' ab hominibus nuncupari schismatum esse proprium? Annon fide dignior Petrus Macedonio? Apostolorum nomina fugiunt quæ gloriæ Christi cedant; tu vero scindis fidem, indivisum regnum, inseparabilem gloriam? Verum hactenus: habemus enim lucernam et lumen: nam *Lucerna pedibus meis verbum tuum, et lumen semitis meis* (Psal. 118. 105). Cur lucerna? cur lux? Lucerna quippe catechumenis, lux iis qui initiati mysteriis sunt.

Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. — Rogo caritatem vestram, ut intemeratum jejunium vestrum servetis, impollutum ab injustitia, purum ab avaritia. Vide stultitiam eorum, qui ab continentia a cibis sectantur, nec curant a peccatis abstinere. Non bibo, inquit, vinum, non comedo oleum, non edo carnes. Bene sane hæc propter Deum servantur: hæc bona sunt; sed rem quæramus. Panis, aqua, vinum, carnes, oleum, hæc omnia Dei opera sunt: avaritia vero, injustitia et impietas opus sunt diaboli. A Dei operibus abstinere propter jejunium, et a diaboli operibus non abstinere propter jejunium? Panis, vinum, oleum, et si qua alia, Dei sunt opera, cuncta bona et admodum bona. Ait Paulus: *Omnia*

(a) Memoria habetur Severianus. Hic enim non Abiathar, sed Achimelec ejus pater erat.

creatura Dei bona, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipiamus: sanctificatur enim per verbum Dei et orationem (1. Tim. 4. 4. 5). Si ergo benedicitur, si ergo sanctificatur, cur abstinemus? Injustitia autem, avaritia, et si qua alia, diaboli sunt opera. Ab operibus Dei abstinere propter jejunium, et ab operibus diaboli non abstinere propter pietatem? Atqui, fratres, adversus eum qui non jejunat, non prolata sententia est, adversus eum autem, qui inique agit, poenam interminatur. Ab iis quæ innoxia sunt cavemus, nec cavemus ab iis, quæ sunt culpæ obnoxia. Bona res est eleemosyna, quæ specie quidem dispergit, re autem congregat. Quemadmodum enim agricola terræ foeneratur, ex qua semina expectat: sic eleemosyna dum aliis dari videtur, vere danti recondit. Nam ait David: *Dispersit, dedit pauperibus, justitia ejus manet in sæculum (Psal. 111. 9).* Sic jejunemus, sic adoremus, sic credamus, Patrem glorificantes, Filium hymnis celebrantes, Spiritum sanctum adorantes, quia ipsi gloria in sæcula. Amen.

Ejusdem in quintam diem creationis.

1. Multa quidem magnæque a benignissimo Deo hominibus concessa munera sunt; primum autem ejus inmaximumque donum est Scripturarum doctrina. Sol enim et luna, omnisque stellarum chorus, flumina item, fontes, et lacus, ad corporum usum facta sunt; sacræ vero Scripturæ, ad animarum emendationem sunt datæ. Quanto autem anima corpore superior est, tanto superius aliis est divinarum Scripturarum donum. Ideo ait Servator: *Scrutamini Scripturas, in quibus videmini vitam æternam habere (Joan. 5. 39).* Scrutemur ergo thesauros Scripturarum, et quæ polliciti sumus aggrediamur, hominisque creationem pro virili nostra ordiamur. Nemo vero rursum reprehendat ea quæ accuratius exploramus: hoc enim illorum proprium est qui nugari student, ea carpere quæ a Deo statuta sunt, et ea quæ accurate dicuntur reprehendere. Audivi sic incusantes: Quæ necessitas erat de igne et aqua hæc dicere: stridet ignis, cum aqua in eum injicitur? Nos, aiebant, non rerum naturalium disquisitionem querimus, sed divinarum. Scias autem oportet, hæc verba ignavorum et incertum esse hominum. Post theologiam enim rerum naturalium enarratio pietati fundamentum præbet: quod si naturalium rerum commemorationem eliminant, accusent prophetas, apostolos arguant. Apostolus res naturales tractat: « Non omnis caro eadem caro; sed alia caro hominum, alia jumentorum, alia piscium, alia avium; et corpora cælestia, et corpora terrena » (1. Cor. 15. 39. 40). Cur naturalia edisserit Paulus, et ex musicis instrumentis accusationem instituit, et ait: « Tam multa, ut puta, genera linguarum sunt in mundo, et nihil sine voce est? Etenim si incertam vocem dederit tuba, quis parabit se ad prælium? sive tibia, sive cithara, nisi distinctionem sonituum dederint, quomodo cognoscetur id quod tibia aut quod cithara canitur » (1. Cor. 14. 10. 8. 7)? Quid Pauli lingua commune habebat cum tibia et ci-

thara? Sed philosophatur ex iis quæ sub aspectum eadunt, ut ea declaret quæ intellectu perspiciantur. Quid necesse erat in libro Job, de tot tantisque naturalibus rebus tractari? « Leonis fortitudo, leonæ vox, superbia draconum extincta est. Myrmecoleon periit, eo quod non haberet escam. Pulli autem vulturum alte volant » (Job. 4. 10. 11). Cur alius propheta dicebat, « Quomodo si sumat leo et rapiat, atque rugiat super prædam, et repleantur montes voce ejus » (Isol. 31.4)? Ipseque Servator de naturalibus rebus sermocinatur: « Simile est regnum cælorum grano sinapis, quod minimum est omnibus seminibus, cum autem creverit, majus est omnibus olivibus » (Math. 13. 31. 32): ac rursum: « Simile est regnum cælorum, quemadmodum si homo jaciatur sementem suam, et germinet, et crescat, dum nescit ille: ultro enim terra germinat, et primo herbam, deinde spicam: deinde triticum implet in spica » (Marc. 4. 26-28). Naturaliter etiam de cælo tractat Servator: « Si cælum, inquit, vespere rubrum fuerit, dicitis, Serenum erit, rubet enim cælum: et sub diluvium, Hodie imber erit: rubet enim triste cælum » (Math. 16. 2. 3). Quid his opus erat? Hæc dico propter eos qui inscite reprehendere aggrediuntur. De Deo movetur sermo, et accuratam doctrinæ enarrationem audire renuis? Quando igitur propositum est per divinam gratiam de hominis creatione sermonem habere, non pro rei dignitate, sed pro facultate nostræ operæ pretium est ad argumentum procedere.

2. Ornatum suum acceperat cælum, terra fructibus coronata erat, aquæ maris segregatæ fuerant, stirpes germinaverant, brutæ animantes productæ fuerant, repleta erat terra, ornata erat domus, desideralatur omnium quæ facta fuerant herus et paterfamilias. *Dixit Deus: Faciamus hominem ad imaginem et similitudinem nostram (Gen. 1. 26).* Demonstratum est pridie, quæ sit illius vocis vis, *Faciamus*, et quis cui loquatur: quis consiliarius, et cujus sit communis deliberatio. Verum quia ex Scripturis ostendimus, consiliarium antiqui illius consilii Filium esse, ac Spiritus sancti gloriam tacuimus; ne ex nobis qui sani sumus, ii qui agrotant occasiones capient, scire oportet, unam esse gloriam, unam sententiam, unum operantem sermonem Patris, et Filii et Spiritus sancti. Appellatus est hic consiliarius Filius: alibi dictum est, Dei scientiam neminem habere, nisi Spiritum sanctum. Ait Paulus: *Nemo scit quæ sunt hominis, nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita et quæ Dei sunt nemo cognovit, nisi Spiritus Dei (1. Cor. 2. 11).* Si spiritus, qui est in te, a tua substantia alienus est, etiam qui in Deo est Spiritus alienus est a Dei substantia.

Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. — Vult aliquid Pater? Eadem voluntas et Filii et Spiritus sancti est. Vult aliquid Filius? Eadem voluntas et Patris et Spiritus est. Vult aliquid Spiritus? Eadem voluntas et Patris et Filii. Suscitavit Pater mortuos? Suscitavit et Filius. Ait quippe Servator, *Sicut enim Pater suscitavit mortuos et vivificavit, sic et Filius quos*

τῶν ἔργων τοῦ διαβόλου οὐ χωρίζῃ δι' εὐσέδειαν; Καὶ μὴν, ἀδελφοί, κατὰ τοῦ μὴ νηστεύοντος κρίσις οὐχ ὥριστα· κατὰ δὲ τοῦ ἀδικούντος τιμωρίαν ἡπίλυσεν. Τὰ ἀνεύθυνα φεύγομεν, καὶ τὰ ὑπόδικα οὐ φεύγομεν; Ἀγαθὸν ἡ ἐλεημοσύνη· τῇ μὲν γὰρ ὄφει σκορπιζομένη, τῇ δὲ ἀληθείᾳ συνάγει. Ὡςπερ γὰρ γεωργὸς τῇ γῇ δανεῖζει, ἀφ' ἧς ἐκδέχεται τὰ σπέρματα· οὕτως ἡ ἐλεημοσύνη δοκεῖ μὲν ἄλλοις διδοσθαι, τῇ δὲ ἀληθείᾳ τῷ δωδωκῷ ταμειύεται. Ἐσκόρπισε γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, ἔδωκε τοῖς πένησιν, ἡ δικαιοσύνη αὐτοῦ μένει εἰς τὸν αἰῶνα. Οὕτω νηστεύσωμεν, οὕτω προσκυνήσωμεν, οὕτω πιστεύσωμεν, τὸν Πατέρα δοξάζοντες, τὸν Υἱὸν ὑμνοῦντες, τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον προσκυνούντες, ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

Τοῦ αὐτοῦ εἰς τὴν πέμπτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιίας.

α'. Πολλὰ μὲν καὶ μεγάλα τὰ παρὰ τοῦ φιλανθρώπου Θεοῦ τοῖς ἀνθρώποις δεδωρημένα· πρώτη δὲ αὐτοῦ καὶ μέγιστη πασιῶν δωρεῶν ἡ τῶν Γραφῶν διδασκαλία. Ἥλιος μὲν γὰρ καὶ σελήνη, καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστρῶν χορὸς, καὶ ποταμοὶ καὶ πηγαὶ καὶ λίμναι πρὸς τὴν τῶν σωμάτων θεραπείαν γεγέννηται· αἱ δὲ ἄγρια Γραφαὶ πρὸς τὴν τῶν ψυχῶν διόρθωσιν ἐδόθησαν· ὅσῳ δὲ σωμάτων ἀνωτέρα ψυχῇ, τοσούτῳ τῶν ἄλλων δωρεῶν ἀνωτέρα ἡ τῶν θείων Γραφῶν. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, ἐν αἷς δοκεῖτε ζωὴν αἰώνιον ἔχειν. Ἐρευνήσωμεν τοίνυν τοὺς θησαυροὺς τῶν Γραφῶν, καὶ τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τοῦ ἀνθρώπου τὴν δημιουργίαν κατὰ δύναμιν ἐξειπεῖν ἐπιχειρήσωμεν. Μηδεὶς δὲ πάλιν μεμφέσθω τοῖς μετὰ ἀκριβείας ζητουμένοις· Ἰδιον γὰρ τῶν ὑλαρεῖν ἐπιχειρούντων τὸ μέμφεσθαι ταῖς τοῦ Θεοῦ διατάξεσι καὶ ἐγκαλεῖν τοῖς μετὰ ἀκριβείας λεγομένοις. Ἦκουσά τινων ἐγκαλούντων, ὅτι τις χρεῖα ἦν ἱκεῖν περὶ πυρὸς καὶ ὕδατος, ὅτι τρίζει τὸ πῦρ ὕδατος ἐπιβαλλομένου; Ἡμεῖς, φησὶ, φυσιολογίαν οὐ θέλομεν μανθάνειν, ἀλλὰ θεολογίαν. Δεῖ δὲ εἰδέναι, ὅτι ταῦτα τὰ ῥήματα ἀργῶν ἐσσι καὶ ῥαθυμῶν. Μετὰ γὰρ τὴν θεολογίαν ἡ φυσιολογία κρηπίδα παρέχει τῇ εὐσεβείᾳ· εἰ δὲ ἐκβάλλουσι φυσιολογίαν, ἐγκαλεῖσθωσαν τοῖς προφήταις, μεμφέσθωσαν τοῖς ἀποστόλοις. Ὁ Ἀπόστολος φυσιολογεῖ· Οὐ πᾶσα σὰρξ ἡ αὐτὴ σὰρξ· ἀλλ' ἄλλη μὲν σὰρξ ἀνθρώπων, ἄλλη δὲ σὰρξ κτηνῶν, ἄλλη δὲ ἰχθύων, ἄλλη δὲ πετεινῶν· καὶ σώματα ἐπουράνια, καὶ σώματα ἐπίγεια. Διὰ φυσιολογεῖ Παῦλος, καὶ ἀπὸ μουσικῶν ὀργάνων ἐγκαλεῖ, καὶ λέγει· Τοσαῦτα εἰ τύχοι, γένη φωνῶν ἐστιν ἐν κόσμῳ, καὶ οὐδὲν ἄφωτόν ἐστι; Καὶ γὰρ ἐὰν ἀθλιὸν φωνὴν σάλπιγγ' ὀψ', τίς [481] παρασκευάζεται εἰς πόλεμον; Εἶτε αὐλὸς, εἶτε κithάρα, ἐὰν διαστολῇ τοῖς φθόγγοις μὴ ὀψ', πῶς γυνασθήσεται τὸ αὐλούμενον ἢ τὸ καθαρίζμενον; Τί κοινὸν εἶχεν ἡ Παύλου γλώσσα πρὸς αὐλὸν καὶ κithάραν; Ἀλλὰ φυσιολογεῖ ἀπὸ τῶν φαινομένων, ἵνα παραστήσῃ τὰ νοούμενα. Τίς ἦν χρεῖα ἐν τῇ βίβλῳ τοῦ Ἰωβ φυσιολογηθῆναι τοσαῦτα; Σθένος λέοντος, φωνὴ λεαίνης, γαυρία μὲν δρακόντων ἐσθέσθη.

Μυρμηκολέων ὤλετο παρὰ τὸ μὴ ἔχειν βορᾶν. Νεοσσοὶ δὲ τυπῶν τὰ ὑψηλὰ πέτονται. Διὰ ἄλλος προφήτης ἔλεγεν· Ὅν τρόπον ἐὰν λάθῃ λέων καὶ ἀρπάσῃ, καὶ βοήσῃ ἐπὶ τῇ θήρᾳ, καὶ πλησθῇ τὰ ὄρη τῆς φωνῆς αὐτοῦ; Καὶ αὐτὸς ὁ Σωτὴρ φυσιολογεῖ· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν κόκκῳ σιτηῆρας, ὁ μικρότερον μὲν ἐστί τῶν ἄλλων σπερμάτων, ἀνέξηθ' ἐν δὲ, μείζον πάντων γίνεται τῶν λαχόντων· καὶ πάλιν· Ὁμοία ἐστὶν ἡ βασιλεία τῶν οὐρανῶν, ὥς ἐὰν ἀνθρώπος βάλῃ τὸν σπόρον αὐτοῦ, καὶ βλαστάνῃ καὶ μηκύνῃται, ὥς οὐκ οἶδεν αὐτός· αὐτομάτῃ γὰρ ἡ γῆ βλαστάνει, πρότερον χόρτον, εἰτα στάχυν, εἰτα σίτον πληροῖ ἐν τῷ στάχυϊ. Φυσιολογεῖ καὶ τὸν οὐρανὸν ὁ Σωτὴρ· Ἐὰν γένηται, φησὶν, ὁ οὐρανὸς ὀψίας πυρρός, λέγετε, Εὐθὺς, πυρρᾷ γὰρ ὁ οὐρανός· καὶ ὑπὸ τὴν ὀρθρον, Σήμερον χαιμών, πυρρᾷ γὰρ στειγνάζων ὁ οὐρανός. Τίς οὖν χρεῖα τούτων; Ταῦτα λέγω διὰ τοὺς ἀπαιδεύτους ἐγκαλεῖν ἐπιχειροῦντας. Περὶ Θεοῦ κινεῖται λόγος, καὶ φεύγεις τὴν ἀκριβοῦς τῶν δογμάτων ἀκρόασιν; Ἐπεὶ τοίνυν πρόκειται Θεοῦ χάριτι εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου δημιουργίαν εἰπεῖν, οὐ κατ' ἀξίαν τοῦ πράγματος, ἀλλὰ κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, ἀναγκάως· εἰς τὴν ὑπόθεσιν καθήξωμεν.

β'. Ἐκεκόςμητο ὁ οὐρανός, ἐστεφάνωτο τοῖς καρποῖς ἡ γῆ, διώριστο τὰ τῆς θαλάσσης ὕδατα, ἐδλάστησε βλαστήματα, προήλθε τὰ ἄλογα ζῶα, ἐτεπλήρωτο ἡ οἰκουμένη, ἐκεκόςμητο ὁ οἶκος. Ἐπειν ὁ οἰκοδεσπότης πάντων τῶν γενομένων. Εἴπεν ὁ Θεός, Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν καὶ ὁμοίωσιν. Ἐδείχθη τῇ προτεταλῇ τίς ἡ δύναμις τοῦ Ποιήσωμεν, τίνος ὁ λόγος, καὶ πρὸς τίνα ὁ λόγος· τίς ὁ σύμβουλος, καὶ τίνος ἡ κοινὴ σκέψις. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπὸ τῶν Γραφῶν παρεστήσαμεν σύμβουλον τῆς ἀρχαίας βουλῆς τὸν Υἱόν, ἐσιωπήσαμεν δὲ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν δόξαν, ἵνα μὴ ἀφορμὰς δέχωνται παρ' ἡμῶν ὑγιαινόντων οἱ νοοῦντες, ἀναγκαῖον εἰδέναι, ὅτι μία δόξα, μία γνώμη, εἰς λόγος ἐνεργῶν τοῦ Πατρὸς καὶ τοῦ Υἱοῦ καὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Εἴρηται ἐνταῦθα σύμβουλος ὁ Υἱός· ἄλλαχού εἴρηται, ὅτι τὴν γνώσιν τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Λέγει Παῦλος, ὅτι Οὐδεὶς οἶδε τῶν ἀνθρώπων τὰ τοῦ ἀνθρώπου, εἰ μὴ τὸ πνεῦμα τοῦ ἀνθρώπου τὸ ἐν αὐτῷ· οὕτω καὶ τὰ τοῦ Θεοῦ οὐδεὶς οἶδεν, εἰ μὴ τὸ Πνεῦμα τοῦ Θεοῦ. Εἰ τὸ ἐν σοὶ πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς σῆς οὐσίας, καὶ τὸ ἐν τῷ Θεῷ Πνεῦμα ἄλλοτριον τῆς τοῦ Θεοῦ οὐσίας.

Βούλεται τι Πατήρ; Ἡ αὐτὴ βουλή καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Βούλεται τι Υἱός; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Πνεύματος. Βούλεται τι [482] Πνεῦμα; Ἡ αὐτὴ βουλή Πατρὸς καὶ Υἱοῦ. Ἐγείρει ὁ Πατὴρ τοὺς νεκρούς; Ἐγείρει καὶ ὁ Υἱός. Λέγει ὁ Σωτὴρ· Ὡςπερ γὰρ ὁ Πατὴρ ἐγείρει τοὺς νεκρούς καὶ ζωοποιεῖ, οὕτω καὶ ὁ Υἱός οὗς θέλει ζωοποιεῖ. Ἰδοὺ ἡ βουλή συνηγμένη. Ποῦ οὖν ἡ βουλή τοῦ Πνεύματος; Ἀκούε. Ταῦτα δὲ πάντα ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ καθὼς βού-

ἄνται. Μία βασιλεία Πατρός, Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Μόμφεται δὲ ὁ Θεὸς καὶ τοῖς ἀνεν γνώμης Θεοῦ πειρωμένοις τι ποιεῖν. Λέγει διὰ τοῦ προφήτου· *Θυαί, τέκνα ἀποστάται, λέγει Κύριος. Ἐποιήσατε βουλήν, οὐ δι' ἐμοῦ, καὶ συνθήκας, οὐ διὰ τοῦ Πνεύματός μου.* Τρανῶς παριστῶν τὴν ἁγίαν Τριᾶδα εἶπε Ζαχαρίας ὁ προφήτης· *Ἰσχυρέτωσαν αἱ χεῖρες Ζοροβάβελ, λέγει Κύριος, καὶ ἰσχυρέτωσαν αἱ χεῖρες Ἰωσεδεκ τοῦ Ιερῶς, καὶ αἱ χεῖρες τοῦ λαοῦ, διότι ἐγὼ μεθ' ὑμῶν εἰμι, λέγει Κύριος, καὶ ὁ Δόγος μου ὁ ἀγαθός· καὶ τὸ Πνεῦμά μου ἐν μέσῳ ὑμῶν.* Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, ἡ ἀναγέννησις ἡμῶν μαρτυρεῖ τῇ δημιουργίᾳ. Εἰ μὴ ἐκοινωνήσε Πατρί καὶ Υἱῷ τὸ Πνεῦμα εἰς τὴν δημιουργίαν, οὐκ ἂν ἐκοινωνήσεν εἰς τὴν ἀναγέννησιν. Πῶς βαπτίζομεθα; Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ποία μερίζω ἡ γέννησις; ἡ τῆς δημιουργίας, ἡ τῆς μυσταγωγίας; Ἐκεῖ ἀρχὴ ζωῆς εἰς θάνατον, ὥδε ἀρχὴ θανάτου εἰς ζωὴν. Πῶς τοίνυν ἐνδέχεται ἐπὶ μὲν τοῦ μερίζοντος κοινωνῶν εἶναι Πατρός καὶ Υἱοῦ τὸ ἅγιον Πνεῦμα, ἐπὶ δὲ τῆς σωματικῆς δημιουργίας ἀποσχοινίζεσθαι τῆς κοινῆς ἀξίας; Οὐκ ἂν ἐκτίσθημεν, εἰ μὴ ὑπὸ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐμορφώθημεν. Καὶ ἐπειδὴ ἐν τῇ πρώτῃ κτίσει κοινωνῶν ἐστὶ Πατρός καὶ Υἱοῦ, ὁμοίως καὶ ἐν τῷ βαπτίσματι κοινωνῶν καὶ συνεγόν. Πάλιν ἐν τῇ ἀναστάσει οὐχ οἶόν τε ἡμᾶς ἄλλως ἀναστῆναι, εἰ μὴ Πατρός ὁέλοντος, καὶ Υἱοῦ συνεργοῦντος, καὶ ἁγίου Πνεύματος ἐνδυναμοῦντος. Ἄκουε τοῦ Κυρίου λέγοντος· καλῶς εἶπον τοῦ Κυρίου· εἰ γὰρ καὶ Παύλου ἐστὶ φωνή, ἀλλὰ τοῦ Κυρίου ἐστὶ φωνή· αὐτοῦ γὰρ ἐστὶν ἀκοῦσαι· *Εἰ δοκίμητ' ζητεῖτε λαβεῖν τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ.* Λέγει τοίνυν ὁ ἐν Παύλῳ λαλῶν· *Ἦμεῖς δὲ οὐκ ἐστὲ ἐν σαρκί, ἀλλ' ἐν πνεύματι· εἰπερ Πνεῦμα Θεοῦ οἰκεῖ ἐν ὑμῖν. Εἰ δὲ τις Πνεῦμα Θεοῦ οὐκ ἔχει, οὗτος οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ. Εἰ δὲ Χριστὸς ἐν ὑμῖν, τὸ μὲν σῶμα νεκρὸν δι' ἁμαρτίαν, τὸ δὲ πνεῦμα ζῶν διὰ δικαιοσύνην. Εἰ δὲ τὸ Πνεῦμα τοῦ ἐλπίσαντος τὸν Χριστὸν οἰκεῖ ἐν ὑμῖν, ὁ ἐλπίσας τὸν Χριστὸν ἐκ νεκρῶν ζωοποιεῖται καὶ τὰ θνητὰ σῶματα ὑμῶν, διὰ τὸ ἐνοικοῦν αὐτοῦ Πνεῦμα ἐν ὑμῖν.* Ἐκτὸς Πατρός καὶ Υἱοῦ καὶ Πνεύματος ἁγίου οὐχ ἡ πρώτη κτίσις, οὐχ ἡ δευτέρα γέννησις, οὐχ ἡ τελευταία ἀνάστασις. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον.*

γ'. Ἐνταῦθα λοιπόν προσηφαλισμένη τὸς μεμφομένους. Ἡ τοῦ ἀνθρώπου προσηγορία τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ πῶρ ἐρμηνεύεται. Πρόσθε, παρακλῶ· ὁ μὲν γνησίως ἀκούων, ὡς φίλος καὶ σύμπροσθεν ὢν τῆς ἀληθείας, σώζεται· ὁ δὲ ἐχθρῶς ἔχων τὰς ἀκοάς, οὐ ζητεῖ τί ὑψηλὸν, ἀλλὰ τίνας ἐπιλάθεται· οὐ ζητεῖ τί κερδάνη, [483] ἀλλὰ τί μέμφεται. Ὁ ἄνθρωπος τῇ Ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ πῶρ λέγεται. Τοῦτο τὸ ὄνομα οὐκ ἐδόθη τῷ Ἀδὰμ ἀργῶς· ἀλλὰ τέσσαρά ἐστι στοιχεῖα ἐν τῷ κόσμῳ (πάλιν φυσιολογῶ, κἀν μὴ θελῶντιν)· γῆ, ὕδωρ, ἀήρ, πῦρ. Τῶν ἄλλων στοιχείων ἕκαστον ὡς ἐστὶ μένει· οἶον, ἐὰν λάβῃς βῶλον γῆς, προσθεῖναι αὐτῷ ἀπὸ τοῦ κατεχομένου οὐ δύνη· ἂν οὖν λάβῃς βῶλον γῆς, ὃ ἐστὶ μένει. Ὑδωρ πάλιν ἐὰν λάβῃς μέτρον τινι, μένει τὸ αὐτὸ ὕδωρ, προσθήκην οὐ λαμβάνει. Ἀέρος ἐὰν πληρώσῃς ἀσκὸν, ἄλλον ἀσκὸν πληρῶσαι οὐ δύνασαι ἀπ' ἐκείνου. Τὸ δὲ πῦρ οὐ μένει

οἶόν ἐστι. Μικρὸς ἄπτειται λύχνος, καὶ μυρίας ἐξ αὐτοῦ ἀνάπτεις λαμπάδας, κάμινον ἄλην, φλόγα πολλήν, καὶ οὐ μένει ἐν τῇ ἰδίᾳ ὀψεί, ἀλλ' ὅσην ἂν λάβῃ τὴν ὕλην, πλεονάζει τὸ πῦρ. Ἐπεὶ οὖν προφηδεῖ Θεός, ὅτι ἀπὸ ἐνὸς ἀνθρωπείου σώματος πληροῦται τῆς οἰκουμένης τὰ πέρατα (εἰς λύχνος τοσαύτας ἐξάπτεις λαμπάδας, καὶ δύσις, καὶ ἀνατολή, καὶ ἄρκτος, καὶ μεσημβρία), ἔθηκεν ὄνομα ἄξιον τοῦ πράγματος. Διὰ τοῦτο καὶ αὐτὸ τοῦ Ἀδὰμ τὸ ὄνομα ἀβραδῶν ἦν τῆς οἰκουμένης. Επεὶ δὲ γάρ ἐμελλε τὰ τέσσαρα κτίματα ἐξ αὐτοῦ πληροῦσθαι, τίθητι τὸ ὄνομα τοῦ Ἀδὰμ· ἄλφα ἀνατολή, δέλτα δύσις, ἄλφα ἄρκτος, μὴ μεσημβρία. Καὶ τὸ ὄνομα καὶ τὰ γράμματα μαρτυρεῖ τῷ ἀνθρώπῳ μέλλοντι πληροῦν τὴν οἰκουμένην. Καλεῖται τοίνυν τῇ Ἑβραϊδὶ φωνῇ πῦρ. Ἐπεὶ τοίνυν πῦρ ἔχει τὴν προσηγορίαν, οὐκ ὀκνεῖ ἡ Γραφὴ καὶ τοῦς ἀγγέλους ἀνθρώπους καλεῖν. Ὅτε γὰρ ἔλθουν αἱ περὶ Μαρίαν εἰς τὸ μνημα, λέγει· *Ἰδοὺ παρέστησαν αὐταῖς δύο ἄνδρες.* Ἦσαν δὲ ἄγγελοι. Καὶ ἄγγελοι δὲ καλοῦνται πῦρ· *Ὁ ποιῶν γὰρ τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πῦρ ἐλέγον.* Καλεῖ αὐτοὺς ἄνδρας, ἐπειδὴ κοινὴν ἔχουσι τὴν ἔννοιαν τοῦ ἀνθρώπου. Καὶ τί θυμάζεις; Αὐτὸς ὁ Θεὸς καλεῖται πῦρ, καλεῖται ἄνθρωπος. Λέγει ὁ Σωτὴρ περὶ τοῦ ἰδίου Πατρός· *Ἀνθρώπος τις ἦν οἰκοδομοῦντος, ὃς ἐφύτευσεν ἄμπελον. καὶ ἀπέστειλε τοὺς δούλους αὐτοῦ, καὶ ἀπεκτάνθησαν οἱ δούλοι.* Καὶ ἴνα συνείπω· *Καὶ εἶπεν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος· Ἐγὼ ἔνα υἱὸν ἔχω· ἀποστείλω αὐτόν, μήποτε ἐντραπῶσι. Τί βούλεται ἄνθρωπος περὶ τὸ ὄνομα τὸ οἶόν;* Οὐ γὰρ εἶπε παραβολὴν· οὐκ εἶπεν, Ὅμοια ἐστίν· ἀλλ', *Ἀνθρώπος τις ἦν.* Διὰ τοῦτο Μωδῶς· *Ὁ Θεὸς ἡμῶν πῦρ καταναλλῶσκον.* Καὶ ὁ Σωτὴρ ἐλθὼν λέγει· *Πῦρ ἦλθον βυλεῖν ἐπὶ τὴν γῆν.* Λαμβάνει τοίνυν ὄνομα ἄξιον τοῦ πράγματος. Ἐπειδὴ τὸ πῦρ, ὡς ἐφθον εἰπὼν, ἀπὸ μικροῦ μέγα γίνεται, καὶ ἄνθρωπος ἀπὸ ολίγου τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης ἐπλήρωσεν, ἐκλήθη ὁ ἄνθρωπος πῦρ· τοῦτο δὲ τὸ *Ποιήσωμεν τὸν ἄνθρωπον*· τῇ γὰρ Ἑβραϊδὶ *Ποιήσωμεν πῦρ.*

Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν. Πολλοὶ ἐνόμισαν τῷ εὐφθον καὶ τῶν τὰ ψυχὰς ἀπαιδεύτων, ὅτι κατ' εἰκόνα Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος, ὡς τοῦ Θεοῦ ῥίνα· ἔχοντος, ἡ ὀφθαλμοῦς τοιούτους, ἡ ὥτα τοιαῦτα, ἡ στόμα τοιούτον· ἐσφαλμένη δὲ καὶ ἀτοπὸς αὕτη ἡ διάνοια. [484] Καὶ ἐστὶν αἵρεσις ἕως σήμερον ἀνθρωπομορφον λέγουσα τὸ Θεῖον. Ἐπειδὴ γὰρ ἤκουσαν, *Οἱ ὀφθαλμοὶ Κυρίου, καὶ τὰ ὤτα Κυρίου, καὶ ὡς ῥῆναι Κύριος, καὶ τὸ στέμμα Κυρίου ἐλάλησεν, καὶ ἡ χεὶρ Κυρίου ἐποίησεν, καὶ οἱ πόδες τοῦ Θεοῦ ἐστήσαν, ἐμελογράφησαν τὰ ἀσώματον, ἀγνωστὰς τὴν ἀτοπὸν ἔνοιαν.* Λέγει ὁ Θεός, ἵνα μάθῃς ὅτι οὐδεμίαν ἐμφέρειαν ἄνθρωπος ἔχει πρὸς τὸν Θεόν, ὅσον πρὸς τὴν σωματικὴν θῆν. Οὐ γὰρ τὴν φωνὴν ἀναίρῳ τὴν λέγουσαν, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα.* Ἀλλὰ δείκνυται ὅτι κατ' εἰκόνα λέγει ὁ Θεός. *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος.* Πάλιν ὁ αὐτός· *Οὐρανὸς μοι ὁρῶς* ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Ἀκολουθήσωμεν τῇ λέξει· δουλεύσωμεν τῷ βῆματι· Ἄλλ' ἡ ἀκολουθία με ἐλέγχει. Πῶς νοήσω τὴν οὐρανὴν ὁρῶν; Ὁ ὁρῶς περιλαμβάνει τὸν καθήμενον· Θεὸς δὲ οὐ

* Hic omnes mss. ἡ ἀναγέννησις habent, sed haud dubie legendum ἡ γέννησις.

ḡ Sav. conj. δείκνυμι. Combefis. δείκνυμαι dedit, veritateque nō γάρ. ὁ Θεός parenthesis inclusit.

vult vivificat (Joan. 5. 21). Ecce conjuncta voluntas. Ubi ergo voluntas Spiritus? Audi. *Hac autem omnia operatur unus atque idem Spiritus, dividens singulis prout vult* (1. Cor. 12. 11). Unum regnum Patris et Filii et Spiritus sancti. Coarguit autem Deus eos, qui sive voluntate Dei aliquid agere conantur. Ait per prophetam: *Vos filii desertores, dicit Dominus. Fecistis consilium, non per me, et fœdera, non per Spiritum meum* (Isai. 30. 1). Clare sanctam Trinitatem commonstrans dicebat Zacharias propheta (c): « Confortentur manus Zorobabel, dicit Dominus, et confortentur manus Josedec sacerdotis, et manus populi, quia ego vobiscum sum, dicit Dominus, et Verbum mecum bonum; et Spiritus meus in medio vestrum » (Agg. 2. 5. 6). Præterea vero, fratres, regeneratio nostra creationis testimonium est. Nisi Spiritus Patri et Filio consors fuisset in creatione, neque fuerit in regeneratione. Quemodo baptizatur? *In nomine Patris et Filii et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19). Quæ major generatio, an creationis, an initiationis? Illic principium vitæ in mortem, hic principium mortis in vitam. Qui ergo fieri potest, ut Spiritus sanctus in eo quod majus est consors sit Patris et Filii; in corporali autem creatione a communi dignitate removeatur? Numquam conditi fuissenus, nisi a Spiritu sancto formati essemus. Et quia in prima creatione socius est Patris et Filii, similiter et in baptismate socius est et adiutor. Iturus in resurrectione fieri nequit ut nos alio modo resurgamus, quam Patre volente, Filio cooperante, et Spiritu sancto virtutem præstante. Audi Dominum dicentem; recte dixi Dominum: etiamsi enim Pauli vox sit, Domini tamen est: licet enim ex ipso audire: *An experimentum queritis ejus, qui in me loquitur, Christi* (2. Cor. 13. 3)? Ait igitur in Paulo loquens: « Vos autem non estis in carne, sed in spiritu: si quidem Spiritus Dei habitat in vobis. Si quis autem Spiritum Dei non habeat, hic non est ejus. Si autem Christus in vobis est, corpus quidem mortuum est propter peccatum, spiritus vero vita propter justitiam. Quod si Spiritus ejus qui suscitavit Christum habitat in vobis, qui suscitavit Christum a mortuis vivificabit et mortalia corpora vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis » (Rom. 8. 9-11). Extra Patrem et Filium et Spiritum sanctum nec prima creatio est, nec secunda generatio, nec postrema resurrectio. *Faciamus hominem.*

3. Illic jam eos qui reprehendunt præmonuimus. Hominis appellatio Hebraica lingua ignem significat (b). Hic animum adhibe, queso: qui sincere audit, utpote veritatis amicus et alumnus, salutem consequitur: qui vero iniquis est auribus, non querit in quo utilitatem accipiat, sed in quo criminetur. Homo Hebraica dialecto ignis dicitur. Hoc nomen non sine causa inditum est Adamo: sed quatuor sunt elementa in mundo (rursus de rebus ago naturalibus, velint no-

lint): terra, aqua, aer, ignis. Cætera elementa ut sunt manent; exempli causa, si terræ glebam sumpseris, non potes ex ea quam tenes glebam apponere: ergo si glebam sumpseris, id manet quod est. Aquam rursus si mensura quadam sumpseris, manet eadem aqua, augmentum non accipit. Aere si utrem repleveris, alium utrem ex illo implere non potes. Ignis vero non manet qualis est. Parva accenditur lucerna, innumerasque ex illa faces accendis, integram fornacem, flammam ingentem, nec manet ignis eadem forma, sed quantamlibet materiam corripuerit, exsuperantius augetur. Cum præsciret ergo Deus, ex uno corpore humano replendos esse orbis terminos (lucerna quippe una tot accendit faces, cratque oriens, occidens, septentrio et meridies), nomen indidit rei consentaneum. Idcirco ipsum Adami nomen pignus erat orbis terrarum. Quia enim futurum erat ut quatuor climata ex ipso implerentur, imponit ei nomen Adam: ἀλτα ἀνατολή, oriens, δέλτα δύσις, occidens, ἀλτα ἀρκτος, septentrio, μὴ μεσημβρία, meridies. Et nomen et literæ testificantur, hominem repleturum esse orbem terrarum. Vocatur ergo Hebraica lingua ignis. Quia igitur ignis appellacionem habet, non dubitat Scriptura etiam angelos homines vocare. Quando enim venerunt Maria et sociæ mulieres ad monumentum, dicit: *Ecce adstiterunt illis duo viri* (Luc. 24. 4). Erant autem angeli. Ipsi vero angeli quoque ignis vocantur: nam, *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem* (Psalm. 103. 4). Viros vocat illos, quia communem habent cum homine notionem. Ecquid mirum? Ipse Deus vocatur ignis, vocatur et homo. Ait Servator de Patre suo: *Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam. Et misit servos suos, et occisi sunt servi* (Matth. 21. 33. sqq.). Utque compendio dicam: *Et dixit homo ille, Adhuc unum filium habeo; mittam illum, si forte revereantur.* Quid sibi vult nomen homo pro nomine divino? Non enim dixit parabolam: non dixit, *Simile est*; sed, *Homo quidam erat.* Idcirco Moyses: *Deus noster ignis consumens* (Deut. 4. 24). Salvator quoque postquam venerat dicit: *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Adhibet itaque nomen rei consentaneum. Quandoquidem ignis, ut jam dixi, ex parvo magnus evadit, et homo a parvo orbem terrarum implevit, vocatus est homo ignis, per illud, *Faciamus hominem*: nam Hebraice est: *Faciamus ignem.*

Contra Anthropomorphitas: Deus non circumscribitur. — *Faciamus hominem ad imaginem nostram.* Multi stultorum et imperitorum putarunt, hominem ad imaginem Dei esse, quod Deus nares habeat, aut oculos, vel aures, vel os, ut nos habemus: at falsa absurdaque est hæc opinio. Estque hactenus hæresis quæ dicit Numen divinum hominis formam habere. Quia enim audierunt, *Oculi Domini, aures Domini* (Psalm. 55. 16), et, *Odoratus est Dominus* (Gen. 8. 21), et, *Os Domini loquutum est* (Isai. 1. 20), et, *Manus Dei fecit* (Job. 12. 9), et, *Pedes Dei steterunt* (Psalm. 131. 7), incorporeum cum membris depinxerunt, sententiam absurditatem non percipientes. Dicit Deus, ut discas

(a) Locus citatus est Aggæi, ut Biblia adeunti patebit.

(b) Viri appellatio Hebraice accedit ad ignis nomen: אִישׁ vir, Hebraice dicitur; אֵשׁ ignis. Sed si hunc nomen אִישׁ Adam vult ad ignis nomen accedere, longe errat Severianus.

nullam hominis cum Deo esse similitudinem, quantum scilicet ad corporalem speciem. Non enim hanc vocem tollo, *Faciamus hominem ad imaginem*. Verrum demonstratum est, quomodo ad imaginem dicat Deus. *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus (Jer. 23. 24)*. Rursus idem : *Cælum mihi solium; terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 66. 1)*. Vocesne sequemur? serviemusne literæ? Sed quæ hinc consequuntur me redarguent. Quomodo cogitabo cælum solium esse? Solium complectitur sedentem; Deus vero non circumscribitur. Nihil est circa Deum; sed ipse ambit omnia et circumcingit. Si ergo cælum habeat solium, quomodo cælum palmo metietur? quomodo sedet in cælo? *Cælum mihi sedes est, terra autem scabellum pedum meorum (Isai. 40. 12)*. Ubinam sedet? in cælo quod cernimus? Stellæ sunt sub firmamento; aquæ super illud posite sunt. Si supra sedet, non super caelos, sed in superiore cælo. Si sedet omnino, etiam pedes usque ad terram pendent. Talemae figuram adscribis ei, qui sine figura est? Annon impium est illud ita cogitare? Demum, si ejus pedes terram calcant, quomodo serimus? quomodo metimus? quomodo pertransimus, nec in pedes ejus impingimus? Quomodo cælum palmo mensus est? quam magnos habuit digitos proportionem divinitatis? et quomodo talibus digitis exiguas tabulas scripsit, neque illis pluribus? Nos tribus digitis scribimus, reliquis operam conferentibus; Deus uno digito tabulas scripsit. Vidistin' aliquem uno digito scribentem? Sunt hæc magis sententiæ, quam verba.

4. *Imago Dei sumus, quomodo.* — *Faciamus hominem ad imaginem nostram*. Vult Deus ut quantum ad virtutem similes ipsi simus. Quid est, *Ad imaginem Dei sumus*. Nam, *Estote sancti, quia ego sanctus sum (Levit. 19. 2)*. Deus justus est; si justitiam sectemur, imago Dei sumus. Nam *Justus Dominus, et justitiam dilexit (Psal. 10. 8)*. Si misericordes simus, imago sumus Dei. Ait enim Servator : *Estote misericordes, sicut Pater vester misericors est (Luc. 6. 36)*. Vides qua in parte sit imago? Ostendit et Paulus imaginem; ait enim : *Exuite vos veterem hominem et induite novum, qui secundum Deum creatus est in agnitione veritatis, secundum imaginem ejus qui creavit eum (Col. 3. 9. 10)*. Vides virtutibus tribui, quod Scriptura dicit, *Ad imaginem nostram*? In quo est ratio imaginis? In potestate item : *Imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et bestiis, et reptilibus, et jumentis, et universæ terræ (Gen. 1. 26)*. O Dei consequentem ordinem! o verborum accuratam rationem! Cur dixit prius, *Præsent piscibus maris*? Secundum ordinem creationis est ordo dominationis. Quia primi ex mari facti sunt pisces et volatilia, postea vero ex terra quadrupedes et reliqua pecora, inducit prius ea quæ priora facta sunt. *Præsent piscibus, et volatilibus, et bestiis, et reptilibus, et jumentis*. Quamobrem tres pueri benedicentes in fornace ordinem servavit : « Benedicite, maria et flumina, Domino. Benedicite, cæta et omnia quæ moventur in

aquis, Domino. Benedicite, omnes volucres cæli, Domino. Benedicite, bestię et pecora. Benedicite, filii hominum » (*Gen. 2. 78.-82*). Alia supererant consideranda; sed ad propositum revertamur. *Et formavit Deus hominem (Gen. 2. 7)*. Non simpliciter dixit, *Fecit*; sed, *Formavit*. Formatio dicitur de decore et ornatu; ut quando aliquis videns formosum vultum, quia pulchre efformatum est, dicit, Nihil fecit Deus in corpore præter decorum, sed et decoro et usui prospexit. Exempli causa, oculus duo habet, usum et decorem : nam et videt, et venustatem reddit vultum, faciemque ornat, omniaque conspexit. Auris usum habet, aspectuque jucunda est : quod enim circumpositum est cymbalum animal exornat. Similiterque nasus olfactu necessario præditus est; sed, secus quam in cæteris animalibus, velut medium parietem efficit ad decorem complendum : id enim uni homini competit : cætera quippe animalia nasum non habent, sed unam tantum narium positionem. Hoc vero eam ob rem formavit Deus. Ideo David, *Qui plantavit aurem, non audiet? aut qui fixit oculum, non considerat (Psal. 93. 9)?* Sic terram fecit ad ornatum et ad usum. Ac ne plura tibi decora recenseam, postquam unum dixero prætergrediar. Dedit Deus homini, viri scilicet, cum aliis etiam uberum concinnitatem. Viro cur ubera? Decoris causa. Nam esto mulieri concesserit ubera ob naturæ necessitatem, ad lactis submirationem; viro cur ubera? Ad decorum, ad ornatum. Quemadmodum enim in ædificiis alia sunt ob necessitatem, alia ob decorum; sic Deus et hominem ornavit, et ipsi ad usum necessaria contulit. Formavit eum accepto pulvere de terra. Beata Christianorum spes, si intellexerimus ea quæ audimus. Cur non dixit, *Accipit glebam de terra*? Tantum corpus efformavit : ac ne gleba quidem opus habuit, sed pulverem accepit? Deus prævidit futura ac si præsentia essent. Quia prævidebat hoc animal esse morituum, et in pulverem transmutandum, jam olim in creatione spem resurrectionis ostendit. Accipit pulverem de terra, ut cum videris in sepulcro pulverem, noveris eum, qui illud efformavit, hoc quoque suscitatum esse. *Formavit hominem sumpto de terra pulvere, et insufflavit in faciem ejus spiraculum vitæ (Gen. 2. 7)*. Vide discrimen inter homines et bruta. Cætera omnia cum faceret Deus, simul omnia produxit, cum corpore animam. Animadvertite, quæso. Fecit natatilia, simul animam et corpus. *Educat terra animalia*, prodit simul cum corpore anima. Hominis primo corpus facit, deinde animam. Cujus spei causa? Qualis formatio, talis solutio. Ideo animantes spem resurrectionis non habent, quia quo modo factæ sunt, eodem modo moriuntur. Simul corpus et anima abolerentur. Corpus hominis de terra accepit, animam ipse tribuit creando, non ex sua substantia producendo : ut cum mortuum fuerit corpus, sive homo, ne desperemus de anima. Quid enim, quod in sepulcro depositum sit corpus? Ne putaveris ibi esse animam. Non enim de terra sumpta est, nec in terram revertetur. Spem ergo statuit. Ideo etiam in Ezechiel re-

περιγράφεται. Οὐδέν ἐστι περὶ τὸν Θεόν· πάντα δὲ κυκλοῖ καὶ τειγίζει ὁ Θεός. Εἰ οὖν οὐρανὸν ἔχει θρόνον, πῶς μετρήσει τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; Πῶς δὲ καὶ κάθηται εἰς τὸν οὐρανόν; Ὁ οὐρανὸς ἐμοὶ θρόνος, ἡ δὲ γῆ ὑποπόδιον τῶν ποδῶν μου. Πού κάθηται; ἐπὶ τὸν φαινόμενον; Ἀστέρες ὑποκάτω τοῦ στερέωματος, ὕδωρ ἐπάνω. Εἰ ἐπάνω κάθηται, οὐκ ἐπάνω τῶν οὐρανῶν, ἀλλ' εἰς τὸν ἀνώτερον οὐρανόν. Εἰ κάθηται πάντως, καὶ οἱ πόδες κρέμονται ἕως τῆς γῆς. Τοιοῦτον σχῆμα περιτίθης τῷ ἀσχηματιστῇ; Οὐκ ἐστὶν ἀσεβὴς καὶ τοῦτο οὕτως νοῆσαι; Εἴτα λοιπόν, εἰ οἱ πόδες αὐτοῦ πατοῦσι τὴν γῆν, πῶς σπείρομεν; πῶς θερίζομεν; πῶς διερχόμεθα μὴ συγχρούοντες αὐτοῦ τοῖς ποσίν; Πῶς δὲ ἐμέτρησε τὸν οὐρανὸν σπιθαμῇ; πῶς δακτύλους εἶχε μεγάλους ἀναλόγους τῇ θεότητι; καὶ πῶς ἐν ἐκείνοις τοῖς δακτύλοις ἔγραψε πλάκας μικρὰς δακτύλοις τοιοῦτοις, καὶ οὐδὲ πολλοῖς; Ἡμεῖς τριοὶ δακτύλους γράφομεν, τῶν ἄλλων συνεργούντων· Θεὸς ἐνὶ δακτύλῳ τὰς πλάκας ἔγραψεν. Εἶδες τινα ἐνὶ δακτύλῳ γράφοντα; Νοήματά ἐστι ταῦτα μᾶλλον ἢ ῥήματα.

δ. *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν.* Βούλεται ἡμᾶς ὁ Θεὸς μιμητὰς αὐτοῦ εἶναι κατ' ἀρετήν. Τί ἐστι, *Κατ' εἰκόνα*; Θεὸς ἅγιος· ἐὰν γενώμεθα ἅγιοι, κατ' εἰκόνα ἐσμεν Θεοῦ. *Γίνεσθε γὰρ ἅγιοι*, ὅτι ἐγὼ ἅγιός εἰμι. Θεὸς δίκαιος· ἐὰν δικαιοσύνην μετέλωμεν, εἰκὼν ἐσμεν Θεοῦ. *Δίκαιος γὰρ Κύριος, καὶ δικαιοσύνην ἠγάπησεν.* Ἐὰν ὤμεν φιλόφρονες, ἐλεήμονες, εἰκὼν ἐσμεν τοῦ Θεοῦ. Λέγει γὰρ ὁ Σωτὴρ· *Γίνεσθε οἰκτιρμονες*, ὥς ὁ Πατὴρ ὁμῶν οἰκτιρεῖ. Εἶδες ποῦ ἡ εἰκὼν; Δείκνυσσι καὶ Παῦλος τὴν εἰκόνα· λέγει γὰρ· *Ἀποδύσασθε τὸν παλαιὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐνδύσασθε τὸν νέον, τὸν κατὰ Θεὸν κτισθέντα εἰς ἐπίγνωσιν ἀληθείας, κατ' εἰκόνα τοῦ κτιστῆτος αὐτόν.* Εἶδες ὅτι ταῖς ἀρεταῖς ἐπιγράφεται τὸ, *Κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*; Ἐν τίνι ἡ εἰκὼν; Ἐν τῇ ἐξουσίᾳ πάλιν· *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς.* Ὁ τῆς τοῦ Θεοῦ ἀκολουθίας· ὡς τῆς τῶν ῥημάτων ἀκριβείας. Διατί πρῶτον ἐμνημόνευσεν, *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης*; Κατὰ τὴν τάξιν τῆς δημιουργίας [485] ἡ τάξις τῆς δεσποτείας. Ἐπειδὴ πρῶτον ἐκ τῆς θαλάσσης ἐγένοντο ἰχθύες, καὶ πετεινά, μετὰ ταῦτα δὲ ἀπὸ γῆς τὰ τετράποδα καὶ τὰ λοιπὰ κτήνη, εἰσάγει οὖν τὰ πρῶτα γενόμενα. *Ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων, καὶ τῶν πετεινῶν, καὶ τῶν θηρίων, καὶ τῶν ἐρπετῶν, καὶ τῶν κτηνῶν.* Ὅθεν καὶ οἱ τρεῖς παῖδες εὐλογούντες ἐν τῇ καμίνῳ φυλάττουσι τὴν τάξιν· *Εὐλογεῖτε, θάλασσα καὶ ποταμοὶ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, κτήνη καὶ πάντα τὰ κινούμενα ἐν ὕδασι, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ πετεινά τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εὐλογεῖτε, τὰ θηρία καὶ τὰ ῥηκτά (ἰ. κτήνη). Εὐλογεῖτε, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων.* Ἦν μὲν οὖν καὶ ἕτερα ἐπιθεωρησά· ἀλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. *Καὶ ἔπλασεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον.* Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, ἐποίησεν, ἀλλ' *ἔπλασεν*. Πλάσις

λέγεται ἐπὶ τῆς εὐπρεπείας· ὥς ὅταν τις θεασάμενος πρόσωπον εὐμορφον, ἐπειδὴ καλὸν πλάσμα, λέγῃ. Οὐδὲν ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν τῷ σώματι ἀπρεπές, ἀλλὰ καὶ πρὸς τὴν εὐπρέπειαν καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν. Οἶον, ὁ ὀφθαλμὸς δύο ἔχει, καὶ χρῆσιν καὶ εὐπρέπειαν· καὶ γὰρ βλέπει, καὶ παιδρύνει τὸ πρόσωπον, καὶ κοσμεῖ τὴν ὄψιν, καὶ ὁρᾷ πάντα. Ἡ ἀκοή ἔχει τὴν χρῆσιν, ἔχει τὴν ὄψιν· τὸ γὰρ περικείμενον κύμβαλον κοσμεῖ τὸ ζῶον. Ὁμοίως ἡ ῥίς ἔχει τὴν ὁσπρησιν ἀναγκαίαν· ἀλλ' ἔχει, παρὰ τὰ ἄλλα ζῶα, ὥσπερ μεστότοιχον, καὶ πληροῦν τὴν εὐπρέπειαν· τοῦτο τῷ ἀνθρώπῳ ὑπάρχει· τὰ γὰρ ἄλλα ζῶα μυκτηρῶς οὐκ ἔχουσιν, ἀλλὰ μίαν καθόλου τὴν θέσιν. Τοῦτο δὲ διὰ τοῦτο ἔπλασεν ὁ Θεός. Διὰ καὶ Δαυὶδ· *Ὁ φυτεύσας τὸ ἄνθος, οὐχὶ ἀκούει; ἢ ὁ πλάσας τὸν ὀφθαλμὸν, οὐχὶ κατανοεῖ;* Οὕτω καὶ τὴν γῆν ἐποίησε, πρὸς εὐπρέπειαν, πρὸς χρῆσιν. Καὶ ἵνα μὴ δεῖξω σοι πολλὰ εὐπρεπῆ, ἐν εἰπῶν ὑπερῷομαι. Ἐδωκεν ὁ Θεὸς τῷ ἀνθρώπῳ, λέγω δὴ τῷ ἀνδρὶ, μετὰ τῶν ἄλλων καὶ μαστων ἀρμονίαν. Ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν. Ἐστω γὰρ γυναικὶ διὰ τὸ ἀναγκαῖον τῆς φύσεως, διὰ τὴν χορηγίαν τοῦ γάλακτος· ἀνδρὶ μαστὸς διατί; Διὰ τὴν εὐπρέπειαν, διὰ τὴν ἐκκοσμίαν. Ὡς περὶ γὰρ ἐν τοῖς οἰκοδομήμασι τινὰ μὲν γίνεταί διὰ τὸ ἀναγκαῖον, τινὰ δὲ διὰ τὴν εὐπρέπειαν· οὕτως ὁ Θεὸς καὶ ἐκόσμησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ πρὸς τὴν χρῆσιν ἀπήρτισεν. Ἐπλασεν αὐτὸν χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Μακάριαι αἱ Χριστιανῶν ἐλπίδες, ἐὰν ἐπιγνώμεν ἃ ἀκούομεν. Διατί οὐκ εἶπε· Ἐλαβε βῶλον ἀπὸ τῆς γῆς; Τοσοῦτον σῶμα ἔπλασε· καὶ οὐ χρεῖαν ἔσχεν οὐδὲ βῶλου, ἀλλὰ χοῦν λαμβάνει; Ὁ Θεὸς προεῖδε τὰ μέλλοντα ὡς ὄντα. Ἐπειδὴ προῆδει, ὅτι μέλλει τελευτᾶν τὸ ζῶον, καὶ εἰς χοῦν μεταβάλλεσθαι, προλαβὼν ἐν τῇ δημιουργίᾳ εἶδε τὴν ἐλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Λαμβάνει χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς, ἵν' ὅταν ἴδῃ ἐν τάφῳ χοῦν, γνῶς ὅτι ὁ ἐκεῖνο πλάσας καὶ τοῦτο ἀνίστησι. *Ἐπλασε τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς, καὶ ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ πνοὴν ζωῆς.* Βλέπε διαφορὰν ἀνθρώπων καὶ ἀλόγων. Τὰ ἄλλα πάντα ποιών ὁ Θεός, ὁμοῦ πάντα ἐπὶ· τιγε, μετὰ τοῦ σώματος καὶ τὴν ψυχὴν. Πρόσεχε, παρακαλῶ. Ἐποίησε τὰ νηκτά, ὁμοῦ σῶμα [486] καὶ ψυχὴν. Ἐξαργετῶ ἡ γῆ ζῶα· προήλθεν ὁμοῦ μετὰ τῶν σωμάτων καὶ ἡ ψυχὴ. Τὸν ἄνθρωπον ποιεῖ τῷ σώματι πρῶτον, εἴτα τῇ ψυχῇ. Διὰ ποῖαν ἐλπίδα; Οἷα ἡ πλάσις, τοιαύτη καὶ ἡ λύσις· τὰ ζῶα διὰ τοῦτο ἀνάστασιν οὐκ ἔχει, ἐπειδὴ ὡς ἐγένετο, οὕτω καὶ ἀποθνήσκει· ὁμοῦ τὸ σῶμα καὶ ἡ ψυχὴ ἀφανίζεται. Τὸ σῶμα τοῦ ἀνθρώπου ἔλαβεν ἀπὸ τῆς γῆς, τὴν δὲ ψυχὴν αὐτοῦς δίδωσι κτίσας, δημιουργήσας, οὐκ ἐκ τῆς ἰδίας οὐσίας ἐκβαλὼν, ἵν' ὅταν ἀποθάνῃ τὸ σῶμα, ἡ ὁ ἀνθρώπος, μὴ ἀπογνῶμεν τῆς ψυχῆς. Τί γάρ, ὅτι ἐτάφη ἐν τάφῳ τὸ σῶμα; Μὴ προσδοκῆσης ἐκεῖ εἶναι τὴν ψυχὴν. Οὐ γὰρ ἀπὸ γῆς ἐλήφθη, οὐδὲ εἰς γῆν ἀπέρχεται. Ἐστῆσεν οὖν τὴν ἐλπίδα. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ ἱεζεκιήλ προφητεύει τὴν ἀνάστασιν οὕτω λέγων·

α Combesis. legendum putat ἔχειν τὴν τέφρην. Sed lectio ut est ferri potest.

Τοῖς νεκροῖς ὅστωις ἐγένετο σῶμα. Εἰτά φησιν, Ἐκ τασσάρων ἀνέμων ἐλθέτω τὸ πνεῦμα, καὶ εἰσέλθω εἰς τοὺς νεκροὺς τούτους, καὶ ζησάτωσαν. Οὕτω καὶ Δαυὶδ βοᾷ· Ἀνταναλίσκει τὸ πνεῦμα αὐτῶν, καὶ ἐκλείψουσιν, καὶ εἰς τὸν χοῦν αὐτῶν ἐπιστρέψουσιν. Ἐξαποσταλίσκει τὸ πνεῦμά σου, καὶ κτισθήσονται, καὶ ἀνακαινίσκει τὸ πρόσωπον τῆς γῆς. Εἶδες δημιουργὸν τὸ πνεῦμα; εἶδες συνερῶν θεοῦ;

ε'. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Ἐνεφύσησεν. Διὰ τοῦ, Ἐνεφύσησεν, τὸ ἀπλοῦν τῆς ψυχῆς ἐδειξε· διὸ αὐτὲ πολυαρμόνιος. Πρόσεχε λοιπόν. Ἐπειδὴ ἐπαλαιώθη ἡ δημιουργία, ἀνακαινίζει αὐτὴν ὁ Χριστὸς ἐπὶ οἰκονομίᾳ. Ἐπλάσθη Ἀδὰμ ἀπὸ γῆς· ἐπλάσεν ὁ Χριστὸς τοῦ τυφλοῦ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀπὸ πηλοῦ, ἵνα οὐ μάθῃς τὸν λαβόντα χοῦν ἀπὸ τῆς γῆς καὶ πλάσαντα. Ἐνεφύσησεν ὁ θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὰμ πνοὴν ζωῆς· ἐνεφύσησεν ὁ Χριστὸς εἰς τὸ πρόσωπον τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγει· Λάβετε πνεῦμα ἁγίον. Ὁ ἀπώλεσεν ἐμφύσημα Ἀδὰμ, ἐπεισῶθα ὁ Χριστὸς ἀπέδωκε, καὶ ἐγένετο πάλιν ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζώσαν. Πρόσεχε· ἐνταῦθα ἡ ἀκολουθία α'. Εἰ γὰρ καὶ κάμνει τῆς φωνῆς τὸ ὄργανον, ἀλλὰ τῇ συνήθει ἐλπίδι προτρέχων καὶ τὰς τῶν ἀδελφῶν ἰκεσίας ὑποτέμνων, πιστεύω δοθῆναί μοι λόγον, οὐ διὰ τὴν ἀξίαν ἐμὴν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν ἀκούοντων προθυμίαν. Εἰ καὶ ἀνάξιοι τῶν ἁγίων ἐσμέν, ἀλλ' ἔπαθον καχεῖνοι ταῦτα, καὶ ὑπὸ τῆς τοῦ σώματος ἀσθενείας ἐνδοκίζοντο. Μαρτυρεῖ Δαυὶδ λέγων· Ἐκοπίασα κράζων, ἔδραχ' ἵσως ὁ λύρυξ μου. Βέλτιον δὲ βραγχιῶντα λέγειν τὰ ὀρθά, ἢ ὀρθὴν ἔχοντα τὴν φωνήν, διεστραμμένην ἔχειν τὴν ψυχὴν. Ἐφύτυσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Τί ἐστιν Ἐδέμ; Ἐδέμ ἐρμηνεύεται τρυφή, ὡς ἂν εἴποι τις· Ἐφύτυσεν παράδεισον ἐν τρυφῇ ἀντὶ τοῦ· ἐν τόπῳ τρυφερῷ, ἐν τόπῳ καλῷ. Διὰ τοῦτο ἐπὶ τέλει λέγει· Καὶ ἐξέβαλε τὸν Ἀδὰμ, καὶ κατέκτισεν αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς. Ἐφύτυσεν ὁ θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατ' ἀνατολὰς. Διὰ τὴν μὴ εἰς ἄλλο κλίμα, ἀλλὰ κατ' ἀνατολὰς ὁ παράδεισος; Ὅθεν ἡ ἀρχὴ τοῦ δρόμου τῶν φωστῆρων, ἐκεῖθεν καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς διαγωγῆς τῶν ἀνθρώπων. Προμηνύει ὁ θεὸς τὸ μέλλον· κατ' ἀνατολὰς ἐν τῷ παραδείσῳ τίθησι τὸν ἄνθρωπον, ἵνα δείξῃ, ὅτι ὥσπερ οὗτοι οἱ φωστῆρες ἀνατέλλοντες [487] τρέχουσιν εἰς δύσιν, καὶ δύνουσιν· οὕτω καὶ τοῦτον δεῖ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον δραμεῖν· ἀλλὰ τοὺς κατά τὸν τύπον τῶν φωστῆρων, καὶ ἄλλην ἀνατολὴν πάλιν λαβεῖν ἐξ ἀναστάσεως νεκρῶν. Ἐδραμεν ὁ Ἀδὰμ εἰς δύσιν, ἔδυσεν εἰς τάφον· ἠκολούθησεν αὐτῷ τὰ πράγματα τῆς γῆς, καὶ συνετάφη τῷ δύσαντι. Ἦλθεν ὁ Χριστὸς, καὶ ἐποίησεν ἀνατελεῖν τὸν δύσαντα. Διὰ τοῦτο λέγει ὁ προφήτης περὶ αὐτοῦ· Ἰδοὺ ἀνὴρ, ὁ ἐκ τῆς ἐκείνης ἐκείνης, καὶ ὑποκάτωθεν αὐτοῦ ἵνα· ἅλεις· τούτῃστιν, ἐκ τῶν τάφων. Ἐν τῷ Ἀδὰμ ἔδυσεν ὁ ἄνθρωπος, ἐν Χριστῷ ἀνέτειλιν. Μαρτυρεῖ Παῦλος· Ὅσπερ γὰρ ἐν τῷ Ἀδὰμ πάντες ἀποθνήσκουσιν, οὕτω καὶ ἐν τῷ Χριστῷ πάντες ζωοποιήθησονται. Καὶ ἔλαθεν ὁ θεὸς τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐποίησε, καὶ ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Εἰσήμενεν αὐτὸν εἰς ἱερατικὸν οἶκον. Ὅσπερ ὁ καλῶν τινα εἰς ἐστίασιν, πρῶτον παρασκευάζει τὸν οἶκον, καὶ τότε εἰσάγει τὸν κεκλημένον· οὕτω καὶ ἐνταῦθα· παρασκευάσεν αὐτῷ ἐνδοκίτημα

^a Sav. et Combefis. πρόσεχε ἐντ. τῇ ἀκολουθίᾳ.

ἀξιοπρεπὲς τὸν παράδεισον, καὶ οὕτως εἰσάγαγε τὸν κεκλημένον. Ποῦ ἐπλάσθη; Ἐν τῇ γῇ, ἐξω τοῦ παραδείσου. Ὅσπερ γὰρ φωστῆρες ἀλλαχοῦ ἐγένοντο, καὶ ἐτέθησαν ἐν τῷ οὐρανῷ, οὕτως ὁ Ἀδὰμ ἐπλάσθη ἐξω εἰς ἄλλην γῆν, καὶ τότε εἰσπνέχθη εἰς τὸν παράδεισον. Πόθεν τοῦτο; Λέγει ἡ Γραφή ἐπὶ τέλει, ὅτε ἐξεβάλλετο ὁ Ἀδὰμ· Καὶ ἐξαπέστειλεν ὁ θεὸς τὸν Ἀδὰμ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη. Ἔθετο αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ τῆς τρυφῆς, ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὸν παράδεισον. Ἐργάζεσθαι. Τί γὰρ εἵλετο ἐν τῷ παραδείσῳ; εἰ δὲ καὶ χρεια ἦν ἐργάτου, πόθεν ἄροτρον; πόθεν τὰ ἄλλα τῆς γεωργίας ὄργανα; Ἐργάζεσθαι καὶ φυλάττειν τὴν ἐντολὴν τοῦ Θεοῦ, καὶ πιστεύειν τῇ ἐντολῇ, τοῦ Θεοῦ ἔργον ἦν. Λέγει ὁ Σωτὴρ· Τοῦτό ἐστιν ἔργον τοῦ Θεοῦ, ἵνα πιστεύσῃτε εἰς ὃν ἀπέστειλεν ἐκεῖνος. Ὅσπερ οὖν τὸ πιστεῦσαι τῷ Χριστῷ ἔργον ἐστίν, οὕτω τὸ πιστεῦσαι τῇ ἐντολῇ, ὅτι ἐὰν ᾄψῃται, ἀποθνήσκει· ἐὰν δὲ μὴ ᾄψῃται, ζῇ. Ἐργον ἦν τῶν πνευματικῶν λόγων ἡ τήρησις. Παῦλος ἔργον ποῖον; μὴ γεωργὸς ἦν ὁ Παῦλος; μὴ ἐτέραν ἔσχεν ἐργασίαν; οὐ τὸ πᾶν αὐτῷ ἔργον λόγος ἦν; οὐ κήρυγμα ἦν; Καὶ λέγει τοῖς μαθηταῖς· Τὸ ἔργον μου ὅμοιος ἐστὶ ἐν Κυρίῳ. Ἐργάζεσθαι, φησὶν, αὐτὸν καὶ φυλάττειν. Ἀπὸ τίνος; Ἀγασθῆς οὐκ ἦν, ὁ παροδίτης οὐκ ἦν, ὁ ἐπιβουλεύων οὐκ ἦν· ἀπὸ τίνος φυλάττειν; Ἰνα φυλάξῃ αὐτὸν ἐαυτῷ· ἵνα μὴ παραβῇ ἀπολέσει αὐτόν· ἀλλ' ἵνα τὴν ἐντολὴν φυλάττων φυλάξῃ ἐαυτῷ τὸν παράδεισον. Συγκάμνει τῇ φωνῇ καὶ ἡ διάνοια· ἀλλὰ τῶν νοημάτων γενώμεθα. Ἐθηκεν αὐτὸν ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν σκιογραφεῖ ἡ Γραφή τὰ μέλλοντα διὰ τῶν προλαβόντων. Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἀπὸ τῆς Ἐδέμ, ποτίζειν τὸν παράδεισον. Ἀπὸ τούτου μάθε, ὅτι οὐ κηπουρὶν (sic) ἦν ὁ παράδεισος, μικρὸν ἔχων μέτρον. Ποταμὸς τοσοῦτος ἀρδεύει, ὥστε ἀπὸ τοῦ περιτεύματος αὐτοῦ τέσσαρας εἶναι ποταμούς. Ποταμὸς δὲ ἐκπορεύεται ἐξ Ἐδέμ, ποτίζειν τὸν παρὰ· δεισιν. Ἐκεῖθεν μετὰ τὸ ποτίζειν μερίζεται [488] εἰς τέσσαρας ἀρχάς· εἰς τὸν Τύγριν, εἰς τὸν Νεῖλον, εἰς τὸν Εὐφράτην, εἰς τὸν ἐν τῇ Γραφῇ λεγόμενον Φειτῶν, ὃν νῦν λέγουσι Δαουθὶν.

ς'. Βλέπε μέγεθος ποταμοῦ μεριζομένου εἰς τέσσαρας· καὶ οἱ τοιοῦτοι μόνος ἀρδεύει τὸν παράδεισον. Διὰ τὸ τοιοῦτος; μόνος ἦν Ἀδὰμ· τίς χρεια ἦν τοσοῦτου; Ἀλλ' οὐκ ἐνὶ μόνῳ ἐγένετο· ἀλλὰ τοὺς πέρασι τῆς οἰκουμένης. Ἠτοιμάζετο πατριάρχαις, προφήταις, ἀποστόλοις, εὐαγγελισταῖς, μάρτυσιν, ὁμολογηταῖς, ἁγίοις, πιστοῖς, ὁρθοδόξοις, εὐσεβῶς πολιτευομένοις, πᾶσι τοῖς δικαίοις. Εἰ γὰρ τῷ ληστῇ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ὁμολογήσαντι τὸν παράδεισον ὁ Σωτὴρ ἐπηγγέλατο λέγων· Σήμερον μετ' ἐμοῦ ἔσθι ἐν τῷ παραδείσῳ· ὁ κοπιᾶσας ἐκ νέας ἡλικίας Ἀβραάμ, Ἰσαὰκ, Ἰακώβ, οἱ ἐκ τούτου πατριάρχαι·^b Καὶ πρὸ τούτων πάντων κληρονομεῖ ὁ ληστὴς τὸν παράδεισον. Ποιεῖ οὖν ὁ θεὸς τὰ ἔργα, οὐ πρὸς τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ πρὸς τὸ προσδοκώμενον. Διὰ τοσοῦτον πλάτος γῆς ἐποίησεν; διὰ τὸν Ἀδὰμ, ἢ διὰ τοὺς νῦν κατοικοῦντας; Ἐκεῖθεν ἀφορίζεται εἰς τέσσαρας ἀρχάς· οὐκ εἶπεν, εἰς τέσσαρα ἀπλώματα, ἀλλὰ ἀρχάς, τούτῃστιν, πηγάς. Ὅνομα τῷ ἐνὶ Φειτῶν, ἐν

^a Savil. et Combefis. κηπουρὶς. Savil. conj. κῆπος. Forl. lex. κηπούριον. unde hodiernorum κηπουρὶ. infra Savil. περιστεύματος.

^b Hic textus deficere videtur.

surrectionem vaticinatur his verbis : *Mortuis ossibus corpus factum est* (Ezech. 37. 9). Deinde ait : *Ex quatuor ventis veniat spiritus, et ingrediatur in mortuos hos, et vivant*. Sic et David clamat : *Auferes spiritum eorum, et deficient, et in pulverem suum revertentur. Emittes Spiritum tuum, et creabuntur, et renovabis faciem terræ* (Psal. 105. 29. 30). Vidisti Spiritum creatorem ? vidisti cum Deo operantem ?

5. Sed ad propositum reverramur. *Insufflavit*. Per illud, *Insufflavit*, animæ simplicitatem ostendit : ideo nec multis concinnatur. Attende jam. Quia creatura inveteraverat, illam Christus in dispensatione (a) instaurat. Formatus est Adam de terra : formavit Christus cæci oculos ex luto, ut hinc noveris eum, qui accepit pulverem de terra, et formavit. Insufflavit Deus in faciem Adam spiracula vitæ ; insufflavit Christus in faciem apostolorum, et dixit : *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22). Eam quæ perierat Adami insufflationem, Christus restituit, et factus est rursus homo in animam viventem. Ille seriei animam adhibe. Etiam si enim vocis organum deficit, consueta tamen spe præcurrens, fratrumque vota accelerans, credo dandum mihi esse verbum, non meriti mei causa, sed alacritatis auditorum gratia. Etiam si sanctis non simus comparandi ; at illi quoque talia sunt passi, corporisque infirmitatibus impediabantur. Id testificatur David dicens : *Laboravi clamans, rancæ factæ sunt fauces meæ* (Psal. 68. 4). Melius porro est rauca voce recta dicere, quam, recta voce, animo perversum esse. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem* (Gen. 2. 8). Quid est Edem ? Edem significat deliciæ ; ac si quis diceret, Plantavit paradysum in deliciis, sive in delicioso loco, in pulchro loco. Ideoque in fine dicit : *Et eiecit Adam, et collocavit eum ex adverso paradisi voluptatis*. *Plantavit Deus paradysum in Edem ad orientem* (Gen. 3. 24). Cur non in alio climate, sed ad orientem paradysus ? Unde initium cursus luminarium, inde principium vitæ hominum. Præsignificat Deus futurum : ad orientem in paradiso ponit hominem, ut ostendat, quemadmodum luminaria illa orientia currunt ad occidentem, et occidunt : ita et hunc oportere a vita in mortem currere et occidere, quemadmodum luminaria, aliumque rursus orientem sumere ex resurrectione mortuorum. Cucurrit Adam ad occidentem, occidit in sepulcrum : sequutæ sunt illum res terræ, et eum illo occidente sepultæ sunt. Venit Christus, et eum qui occiderat oriri curavit. Ideo dicit de illo propheta : *Ecce vir, Oriens nomen ejus, et sub illo oriatur* (Zach. 6. 12) ; nempe ex sepulcris. In Adamo occidit homo, in Christo ortus est : id testificatur Paulus : « Nam sicut in Adam omnes moriuntur, ita et in Christo omnes vivificabuntur » (1. Cor. 15. 22). « Et accepit Deus hominem, quem fecerat, et posuit illum in paradiso » (Gen. 2. 15). Intulit illum in paratam domum. Quemadmodum is, qui aliquem invitat ad convivium, primo apparat aedes, et tunc inducit eum

quem invitavit : sic et hic quoque : paravit illi aedes magnificas, paradysum, et sic invitatum induxit. Ubinam formatus est ? In terra, extra paradysum. Quemadmodum enim luminaria, alibi facta sunt, et posita sunt in cælo : sic et Adam extra formatus est in alia terræ parte, et tunc inductus est in paradysum. Undenam hoc ? Ait Scriptura in fine, quando eiectus est Adam : « Et emisit Deus Adam de paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est. Posuit illum in paradiso voluptatis, ut operaretur et custodiret illum » (Gen. 2. 25). Ut operaretur. Quid in paradiso desiderabatur ? sin operario opus erat, undenam aratrum ? unde alia agriculturæ instrumenta ? Operari et custodire præceptum Dei, illique credere, Dei opus erat. Ait Servator : *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem misit ille* (Joan. 6. 29). Quemadmodum igitur Christo credere opus est, sic etiam credere præcepto, moriturum esse, si tetigerit ; victurum, si non tetigerit. Opus erat spirituum verborum observatio. Pauli opus quoddam ? num agricola Paulus erat ? num aliam habuit vocationem ? nonne totum ejus opus erat, verbum ? nonne predicatio ? Dicit tamen discipulis, *Opus meum vos estis in Domino* (1. Cor. 9. 4). *Ut operaretur, inquit, et custodiret illum*. A quonam ? Fur non erat, viator nullus, insidiator nullus : a quo custodiret ? Ut custodiret illum sibi ; ne prævaricatus amitteret ; sed ut mandatum custodiens servaret sibi paradysum. Una cum voce mens deficit : verum sententiis insistamus. *Posuit illum in paradiso*. Deinceps Scriptura ex iis quæ præcesserunt subindicat futura. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, irrigans paradysum* (Gen. 2. 10). Hinc disce non hortulum fuisse paradysum, angustis terminis circumscriptum. Fluvius tantus irrigabat, ut ex ejus redundantia quatuor fluvii orirentur. *Fluvius autem egrediebatur ex Edem, ut irrigaret paradysum*. Deinde postquam irrigaverat, dividebatur in quatuor capita ; in Tigrim, in Nilum, in Euphratem, et in Phisonem, sic in Scriptura dictum, quem nunc vocant Danubium.

6. *Cur tam late pateret paradysus, cum Adam solus inhabitaret. Fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis*. — Vide magnitudinem fluvii divisi in quatuor flumina : hicque solus irrigat paradysum. Quorsum talis ? solus erat Adam ; quæ necessitas tanti fluvii ? Sed non uni tantum paradysus paratus erat, verum finibus terræ. Præparatus erat patriarchis, prophetis, apostolis, evangelistis, martyribus, confessoribus sanctis, fidelibus, pie viventibus, omnibus justis. Si enim latroni una hora contenti paradysum Servator promisit dicens : *Hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43) ; qui a juventute laborarunt, Abraham, Isaac, Jacob, hujus filii patriarchæ, (a) illum utique sunt consequuti. At ante hos omnes latro paradysum consequitur. Opera ergo Deus edit, non ejus causa quod apparet, sed ejus quod expectatur. Cur tantam terræ latitudinem fecit ? an propter Adamum, an propter eos qui illam nunc inhabitabant ?

(a) quæ uicinis clauduntur, desunt in Græco.

(a) Scilicet, in incarnatione sua. Mos est Ecclesiasticis scripturibus per dispensationem, incarnationem intelligere.

Inde dividitur in quatuor principia. Non dixit. In quatuor expansa flumina, sed in quatuor principia, id est, fontes. Nomen uni Phison, quem modo dicebamus; deinde Gehon, hic est Nilus. Gehon vetus nomen ejus est: id testificatur Jeremias dicens: *Quid tibi et viae Aegypti, ut bibas aquam Gehon (Jer. 2. 18)?* Illic animum adhibe. Cogita hunc esse paradisi. Illic enim melius aspectu quam verbo traduntur. Prodit ingens fluvius, copioso praeclitus alveo, et rigat paradisum. Inde in subterraneum quemdam hiatus fertur, immensamque sub terra penetrat viam, ut novit is qui viam stravit Dominus: fluxusque diu latet, atque in diversa loca dividitur, inveniturque alius in Aethiopia, alius in occidente, alius in oriente, Deo sic per subterraneum alveum trahente, primoque fluvio extraneos fontes curante. Cur ita? Ne fluviorum vestigia sequentes, paradisum invenirent: ne posset hominibus pervius esse. Nam si eo iter esse posset, nemo ante divites paradisum inveniret: verum Deus occlusit tam pauperibus, quam divitibus, ut sola virtute viam invenirent. Quantum laboris suscipere patriarchae, prophetae, sancti, quærentes paradisum, nec invenerunt. Latro, qui in illa via non incesserat, sed credidit, vere viam invenit, eum nempe qui dixit, *Ego sum via.* Invenit paradisum, quem inobsequentia primo homini occlusit (Joan. 14. 6). Causam autem quæro cur historiographus, commemorato primo fluvio, dixerit: *Ibi est aurum bonum, carbunculus et lapis prasinus (Gen. 2. 12).* Si prorsus terrarum orbem describeret, oporteret sane in qualibet regione dicere quæ illic bona orirentur, smaragdos, hyacinthos, ubi topazium, ubi diversæ illæ materiæ; sed aurum tantum ac duos lapides assumit, sacerdotii primitias, quia sacerdos auream laminam gestabat, in qua Dei nomen erat inscriptum. Erant duodecim lapides supra sacerdotis pectus, sardius, topazius, smaragdus, carbunculus, sapphirus, jaspis, ligurius, achates, amethystus, chrysolithus, beryllus, onyx (Exod. 28. 17-20). Ex his duodecim lapidibus prasinus segregatus est tribui sacerdotali, et carbunculus regie. Quid ita? Quia ignis proprium est urere et illuminare: regisque proprium benefacere et punire. Ponit Ruben primam tribum in sardio, Symeonem in topazio, Levi in lapide prasino, Judam, ex quo Christus, in carbunculo rubicundo. Certe Isaias post multa elapsa tempora dicit Jerosolymæ: *In manibus meis depinxi muros tuos, et in conspectu meo es semper. Ecce præparo carbunculum lapidem tuum (Isai. 40. 16. et 54. 11).* Servatorem significans. Ecce enim, inquit, ponam in Sion lapidem angularem, electum, pretiosum: et qui credet in eum, non confundetur (Isai. 28. 16). Carbunculus ergo segregatus est regie tribui; prasinus sacerdotali: nam sacerdotii est recte *κατασκευάζειν*, agere. A fluvio illo dirimuntur quatuor fontes fluviorum. Cur ergo aqua eorum non æqualis est? Quærent enim studiosi, si ab uno fluvio, aut ab uno fonte, cur non una omnium qualitas? Quid ergo rei est? Afficiuntur secundum terram, et qualitates locorum, per quæ transeunt. Quemadmodum ipsa aqua unam habet

naturam et qualitatem, sed si absinthium, si anethum, si ruta infundatur, aliam acquirit qualitatem; ac natura quidem una, sed materiæ transmutant. Sic etiam in fluviis, quia per extranea loca manant; alius per terram, quæ diversam habet qualitatem, alius per aliam, a locis inficiuntur.

7. Ubi a positione locorum flumina qualitatibus affecerat, demum in paradiso facit *Omne lignum pulchrum visu, et ad escam suave (Gen. 2. 9).* Prius transgressoris excusationem abstulit. Quia enim de muliere dixit, *Vidit mulier lignum, quod pulchrum visu esset, et ad vescendum suave (Gen. 3. 6):* ne quis putaret, inter alia ligna hoc solum decorum fuisse, hanc præstantiam omnibus inesse testificatus est, et visu elegantia, et valde bona, ut discas eum non ex penuria transgressum esse, sed in affluentia cum esset prostratum fuisse. *Et lignum vite, inquit, in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali (Gen. 2. 9).* Tria lignorum discrimina: alia illi data sunt, ut viveret; alia, ut bene viveret; alia, ut semper viveret. Erat unde bene viveret, ex quibus edere licebat; erat unde bene viveret, ex prohibitis. Poterat enim bene vivere, si tetigisset non prohibita, et non tetigisset prohibita. Illud erat bene vivere, Deo obsequi. Positum erat lignum vite in medio, quasi præmium; lignum scientiæ, ut palastra, ut gymnasium. Si mandatum servas circa lignum hoc, accipis præmium. Ac vide miraculum. Paradisi ligna omnia, ubique in circuitu vernantia, ubique fructifera: duo tantum in medio erant, ad gymnasium et stadium. Quæ in circuitu alimentum præbebant. Verum transgressionis et ligni sermo aliud in tempus reservetur; propositum autem hoc jam est: adducit Deus animalia omnia ad Adamum. Audiant hæretici: nec mireris si ad singula dicta, ad singulas voces contra hæreticos agatur; per omnem enim occasionem reprehenduntur ii qui contra gloriosum regnum insurgunt. *Lapis ex muro clamat (Habac. 2. 11):* non dico, verbum ex Scriptura, *Iota unum, aut unus apex (Matth. 5. 18),* hæreticos inculpatos non sinunt; ab omnibus accusantur qui negant omnium Dominum. Animadvertite igitur. Videre erat rem stupendam, Adamum stantem, et Deum quasi ministrum ad Adamum adducentem. *Adducit enim Deus animalia.* Hic attende, non dicta, sed sententiam. Cogita Deum stantem, et Adamum explorantem. Adduxit Deus omnia, Adamo dixit verbi gratia: Quo nomine hic tibi videtur vocandus esse? Isque ait: Vocetur leo. Hoc Deus sanxit. Hic vero quo nomine? Taurus vocetur. Recte statuit. Similiterque singulorum nomina Deus obsignavit. Ait enim Scriptura: *Adduxit ea ad Adam, ut videret, quid vocaret ea Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus.* Vide. Quia ad imaginem ipsum creaverat, voluit et honorem in conspectum proferre, et ostendere vere ipsum imaginem sapientiæ ferre. Ac rem miram vide. Deus sibi nomina ante definierat, volebatque per imaginem suam ostendere, Adami decreta cum Dei voluntate consentire. Certe cum vellet ostendere Scriptura, hæc quæ Adamus imposuit nomina, Deum

ἀρτίως εἰρηκαμεν· εἴτα ὁ Γῆν· οὗτος ἐστὶν ὁ Νεῖλος· Γῆν τὸ ἀρχαῖον αὐτοῦ ὄνομα. Μαρτυρεῖ Ἰερεμίας λέγων· *Τί σοι καὶ τῇ ὁδῷ Αἰγύπτου, τοῦ πειρῆν ὕδωρ Γῆν;*· Ἐνταῦθα πρόσεχε. Νόμισον τοῦτον εἶναι τὸν παράδεισον. Ἄ· γὰρ ὅφει μάλλον ἢ λόγῳ παραδίδοται. Προέρχεται ποταμὸς πολλὸς, πλούσιον νῆμα ἔχων, καὶ ἀρδεύει τὸν παράδεισον. Ἐκεῖθεν φέρεται εἰς ὑπόνομόν τι χάος, καὶ δύνει ὑπὸ γῆν ἄπειρον, ὡς οἶδεν ὁ τὴν ὁδὸν στρώσας Δεσπότης· καὶ λανθάνει ἐπὶ πολὺ τὸ ρεῦμα, καὶ εἰς διαφόρους τόπους ἀναδίδεται, καὶ εὐρίσκεται ὁ μὲν εἰς τὴν Αἰθιοπίαν, ὁ δὲ εἰς δύσιν, ὁ δὲ εἰς ἀνατολήν, τοῦ Θεοῦ οὕτω δι' ὑπόνομον ἔλκοντος τὸ ρεῦμα, καὶ ποιῶντος ξένας πηγὰς τῷ πρώτῳ ποταμῷ. Διατί δὲ τοῦτο; Ἵνα μὴ τοῖς ἴχνεσι τῶν ποταμῶν ἀκολουθοῦντες εὕρωσι τὸν παράδεισον, ἵνα μὴ ἡ τοῖς ἀνθρώποις καταληπτὸς. Εἰ γὰρ ἦν ὁδεύσαι, οὐδεὶς ἂν εὔρε προ τῶν πλουσίων τὸν παράδεισον· ἀλλ' ὁ Θεὸς ἀπέκλεισε καὶ πένησι καὶ πλουσίοις, ἵνα ἀρετῇ μόνον εὕρωσι τὴν ὁδόν. Πόσα ἔκαμον πατριάρχαι, προφῆται, ἄγιοι, ζητοῦντες τὸν παράδεισον, καὶ οὐκ εὗρον; Ὁ ληστής τὴν ὁδὸν οὐκ ὁδεύσας, ἀλλὰ πιστεύσας, ἀληθῶς εὔρε τὴν ὁδόν, τὸν λέγοντα· *Ἐγὼ εἰμι ἡ ὁδός*. Εὗρε τὸν παράδεισον, ὃν ἀπέκλεισεν ἡ παρακοὴ τῷ πρώτῳ ἀνθρώπῳ. Ζητῶ δὲ τὴν αἰτίαν διὰ τί ὁ ἱστοριογράφος μνημονεύσας τοῦ πρώτου ποταμοῦ εἶπεν, ὅτι *Ἐκεῖ ἴνεται τὸ χρυσίον τὸ καλόν, καὶ ὁ ἀνθράξ, καὶ ὁ λίθος ὁ πράσινος*. Εἰ ὅλως ἐχρωρογράφει τὴν οἰκουμένην, ἐχρῶν εἰπεῖν τὰ ἐν ἐκάστῃ χώρᾳ γινόμενα καλὰ, τοὺς σμαράγδους, τοὺς ὑακίνθους, ποῦ τοπάζιον, ποῦ αἱ διάφοροι τῶν ὕλῶν ὕλαι· ἀλλ' ἐπιλέγεται χρυσὸν καὶ δύο λίθους, τὰς ἀπαρχὰς τῆς ἱερουσύνης, ἐπειδὴ ὁ ἱερεὺς ἐφόρει πέταλον χρυσοῦν, [489] ᾧ ἐπεγέγραπτο τὸ τοῦ Θεοῦ ὄνομα. Δώδεκα λίθοι ἦσαν ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἱερέως· σάρδιον, τοπάζιον, σμαράγδος, ἀνθράξ, σάπφειρος, ἰάσπις, λιγύριος, ἀχάτης, ἀμέθυστος, χρυσόλιθος, βήρυλλος, ὀνύχιον. Ἐκ τῶν δώδεκα λίθων τούτων ὁ πράσινος ἀφώρισται τῇ ἱερατικῇ φυλῇ, ὁ ἀνθράξ τῇ βασιλικῇ. Διατί; Ἐπειδὴ πυρὸς ἴδιον τὸ καλεῖν καὶ φωτίζειν· καὶ βασιλέως ἴδιον εὐεργετεῖν καὶ κολάζειν. Τίθησι τὸν Πουδῆμ τὴν πρώτην φυλὴν ἐν τῷ σαρδίῳ, τὸν Συμεὼν ἐν τῷ τοπαζίῳ, τὸν Ἀεὺλ ἐν τῷ πρασίῳ λίθῳ· τὸν Ἰούδαν, ἐξ οὗ ὁ Χριστὸς, ἐν τῷ ἀνθράκῳ τῷ πυρρῷ. Ἀμέλει Ἡσαίας μετὰ πολλοὺς χρόνους λέγει τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἐπὶ τῶν χειρῶν μου ἐζωγράφηκά σου τὰ τέλῃ, καὶ ἐνώπιόν μου εἶ διὰ παντός*. Ἰδοὺ ἐτοιμάζω ἀνθρώπα τὸν λίθον σου, τὸν Σωτήρα λέγων. Ἰδοὺ γάρ, φησὶ, *τίθημι ἐν Σιών λίθον ἀκρογωνιαίον, ἐκλεκτόν, ἐντιμόν, καὶ ὁ πιστεύων ἐν αὐτῷ οὐ μὴ κατασχυρῇ*. Ὁ τοῖνον ἀνθράξ ἀφώρισται τῇ βασιλικῇ φυλῇ· ὁ πράσινος· τῇ ἱερατικῇ· τὸ γὰρ πράττειν καλῶς τῆς ἱερουσύνης. Ἀπὸ τοῦ ποταμοῦ ἐκείνου ἀφορίζονται τέσσαρες πηγαὶ ποταμῶν. Διατί οὖν τὸ ὕδωρ αὐτῶν οὐκ ἴσον; Ζητοῦσι γὰρ οἱ φιλομαθεῖς, εἰ ἀπὸ δὲ ποταμοῦ, ἢ μιᾶς πηγῆς, διατί μὴ μία ποιότης πάντων; Τί οὖν ἐστὶ; Μεταλαμβάνουσι τῆς γῆς, καὶ τῆς ποιότητος τῶν τόπων, δι' ὧν παρέρχονται. Ὡς περ καὶ αὐτὸ τὸ ὕδωρ μίαν μὲν ἔχει φύσιν καὶ ποιότητα, ἀλλ'

ἐὰν συμβραχῇ ἀψινθίῳ, ἄλλην ποιότητα ποιεῖ· ἐὰν ἀνήθῳ, ἄλλην· ἐὰν πηγάνῳ, ἄλλην· καὶ ἡ μὲν φύσις μία, αἱ δὲ ὕλαι μεταποιοῦσιν· οὕτω καὶ ἐπὶ τῶν ποταμῶν, ἐπειδὴ διὰ ξένων ὁδεύουσι τόπων, ὁ μὲν διὰ γῆς ἐτέραν ἐχούσης ποιότητα, ὁ δὲ δι' ἐτέρας, ποιοῦνται τοῖς τόποις.

ζ'. Ἐπεὶ δὲ τῇ θέσει τῶν τόπων ἐποίησε τοὺς ποταμούς, λοιπὸν ποιεῖ ἐν τῷ παραδείσῳ *Πᾶν δένδρον καλόν εἰς ὄρασιν, καὶ ὥραϊον εἰς βρώσιν*. Προανέειλε τοῦ παραβάτου τὴν ἀπολογίαν. Ἐπειδὴ γὰρ περὶ τῆς γυναικὸς εἶπεν, ὅτι *Εἶδεν ἡ γυνὴ τὸ ξύλον, ὅτι καλόν εἰς ὄρασιν, καὶ ὥραϊον εἰς βρώσιν*· ἵνα μὴ τις νομίῃ, ὅτι παρὰ τὰ ἄλλα ξύλα ἐκεῖνο μόνον ἦν εὐπραπές, ταύτην τὴν ἀρετὴν ἐμαρτύρησε πᾶσιν, ὅτι ὥραϊα τῇ ὀφεί καὶ καλὴ σφόδρα. ἵνα μάθῃς ὅτι οὐ δι' ἐνδοίαν παρέδθη, ἀλλ' ἀφθονίαν ἔχων ἐξετράπη. Καὶ τὸ ξύλον, φησὶ, *τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ξύλον τοῦ γινώσκειν καλόν καὶ πονηρόν*. Τρεῖς διαφοραὶ ξύλων τὰ μὲν ἐδόθη αὐτῷ, ἵνα ζῇ· τὰ δὲ, ἵνα εὖ ζῇ· τὰ δὲ, ἵνα ἀεὶ ζῇ. Εἶχεν οὖν τὸ ζῆν, ἐξ ὧν ἐπέτρεψεν· εἶχε τὸ εὖ ζῆν, ἐξ ὧν ἐκώλυσε. Ἦν γὰρ εὖ ζῆσαι, ἀπτόμενον μὲν ὧν οὐκ ἐκώλυσε, μὴ ἀπτόμενον δὲ ὧν ἐκώλυσε. Τοῦτο ἦν εὖ ζῆσαι, τῷ Θεῷ πεισθῆναι. Ἐκειτο τὸ ξύλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ, ὥσπερ βραβεῖον· τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, ὡς πάλασμα, ὡς γυμνάσιον. Φυλάξας τὴν ἐντολὴν ἐπὶ τοῦτῳ τῷ ξύλῳ, λαμβάνεις τὸ βραβεῖον. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὅλα τὰ ξύλα τοῦ παραδείσου κύκλῳ πανταχοῦ κομῶντα, [490] πανταχοῦ βρύοντα· τὰ δύο μόνον ἐν μέσῳ γυμνάσιον ἦν καὶ στάσιον. Τὰ κύκλῳ τροφὴ ἦν. Ἀλλ' ὁ τῆς παραβάσεως καὶ τοῦ δένδρου καιρὸς ἑτέριον ταμειεῖσθαι καιρῷ· τὸ δὲ προκειμένον· ἀγεὶ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα ὅλα πρὸς τὸν Ἀδὰμ. Ἀκουέτωσαν οἱ αἰρετικοί· καὶ μὴ θαυμάσης, εἰ δι' ἐκάστης λέξεως καὶ δι' ἐκάστης φωνῆς ὁ πρὸς τοὺς αἰρετικούς ἀποτείνεται λόγος· διὰ πάσης γὰρ προφάσεως κατηγοροῦνται οἱ κατὰ τῆς βασιλείας τῆς δεδοξαμένης ἐπαίρόμενοι. *Λίθος ἐκ τοίχου βοᾷ*· οὐ λέγω, λόγος ἀπὸ Γραφῆς, *Ἰὼτα ἐν, ἡ μία κεφαλα* οὐ παραλιμπάνει τοὺς αἰρετικούς ἀμέμπτους· διὰ πάντων κατηγοροῦνται οἱ τὸν πάντων Δεσπότην ἀρνούμενοι. Πρόσσεχε τοῖνον. Ἦν ἰδεῖν ξένον, τὸν Ἀδὰμ ἐστῶτα, καὶ τὸν Θεὸν ὡς ὑπερέτην προστάγοντα τῷ Ἀδὰμ. *Ἦγάγε* γὰρ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα. Ὡς πρόσσεχε, μὴ τῇ λέξει, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ. Ἐνόησον τὸν ἐστῶτα Θεόν, καὶ τὸν Ἀδὰμ δοκιμάζοντα. Παρήγαγεν ὁ Θεὸς ὅλα, λέγει τῷ Ἀδὰμ· *φέρε εἰπεῖν· Τί σοι δοκεῖ κληθῆναι τοῦτον; Καλεῖσθω λέων*. Ὁ Θεὸς, φησὶν, ἐτύπωσεν. Εἴτα, οὗτος τί; Ταῦρος καλεῖσθω. Καλῶς ἔταξας. Ὁμοίως τῶν καλουμένων ἕκαστον ὁ Θεὸς ἐσφράγισεν. Λέγει γὰρ ἡ Γραφή· *Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδὰμ, ἰδεῖν τί καλέσει αὐτά. Καὶ πᾶν ὃ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῷ*. Βλέπε. Ἐπειδὴ ἐποίησεν αὐτὸν κατ' εἰκόνα, ἠθέλησεν εἰς ὅψιν προσενέγκαι καὶ τὴν τιμὴν, καὶ δεῖξαι ἀληθῶς ὅτι φέρει τὴν εἰκόνα τῆς σοφίας. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς προετύπωσεν ἑαυτῷ τὰ ὀνόματα· ἐβούλετο δὲ δειχθῆναι διὰ τῆς εἰκόνης, ὅτι συμφωνεῖ τὸ Ἀδὰμ τὰ ὀνόματα τοῖς τοῦ Θεοῦ βουλήμασιν. Ἀμέλει βουλομένη ἡ Γραφή δεῖξαι, ὅτι ταῦτα, ἃ ἔθηκε, ὁ Θεὸς προώρισε,

^a Sav. in marg. γρ. τινά.

^b Forlasse legendum ai διαφοραὶ τῶν ὕλῶν ὕλαι. Savil. con]. τῶν ξύλων ὕλαι.

^c Vaticanus habet τῷ πυρρῷ, scilicet πυρρῷ rubicundo. Savil. τῷ πυρρῷ.

^d Putat Combefis. legendum λόγος, recte quidem: sed καὶ ὁ forte ferri potest in tam inaccurato scriptore.

φησί· *Kal p̄ar* ὁ ἐκάλεισεν αὐτὰ ὁ Ἀδάμ, τοῦτο ὄνομα αὐτῶ· ἀντὶ τοῦ, Προώριστο τοῦτο, ὁ θεὸς ἐδόξεσεν.

Ἄλλ' εἰς τὸ προκειμένον ἐπανεέλθωμεν. Στήκει α ὁ Ἀδάμ, καὶ ὁ θεὸς προσηγάγεν αὐτῷ τὰ ζῶα, καὶ οὐχ ὑβρίζεται προσάγων τῷ δούλῳ ὁ Δεσπότης. Καὶ ἐὰν ἀκούσωσιν αἰρετικοί, ὅτι Χριστὸς ἡμᾶς προσάγει τῷ Πατρὶ, εὐθέως λέγουσιν· Ὁρᾷς ὅτι δούλος ἐστίν; *Ἦγαγεν αὐτὰ πρὸς τὸν Ἀδάμ*. Εἰστήκει ὁ δούλος κρίων, καὶ ὁ Δεσπότης προσάγων. Καὶ ὁ θεὸς μὲν τῷ Ἀδάμ προσάγων οὐχ ὑβρίζετο· Χριστὸν δὲ ἐὰν ἀκούσωσι προσάγοντα τῷ Πατρὶ, εἰς ὑπηρέτου τάξιν ἔλκουσιν. Ἐὰν εἴπῃ ὁ Σωτὴρ· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· εὐθέως οἱ αἰρετικοὶ ὁρθὰ τὰ ῥῆμα β, μᾶλλον δὲ στρεβιλᾷ. Τῷ Ἀδάμ προσάγων ὁ θεὸς τὰ ζῶα, οὐκ ἐστὶν αὐτοῦ ὑπηρέτης· ἀνθρώπων θεὸς· θεῶν δὲ προσαγάγῃ, ὑπηρέτου τάξιν ἔχει; Ἰνα δὲ μὴ θρέψῃ σου τὴν νόσον ἡ ἀγνοία τῶν λόγων· ἐγὼ οἶδα καὶ γινώσκω προσάγοντα τῷ Πατρὶ, καὶ τὸν Πατέρα τῷ Ἰῳ. Καὶ γὰρ εἰπὼν· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς τὸν Πατέρα, εἰ μὴ δι' ἐμοῦ· ὁ αὐτὸς πάλιν· Οὐδεὶς ἔρχεται πρὸς με, εἰ μὴ ὁ Πατήρ μου ὁ οὐράνιος ἐκλήσῃ αὐτόν. Ἄλλ', ὅπερ ἐφθῆν· εἰπὼν, οἶδα προειρηκώς, ἀλλὰ συγγενὲς τῇ ὑποθέσει τὸ ῥῆμα· συμβαίνει δὲ τότε μὴ ἀκηκοέναι· καὶ νῦν λέγω. Ἐννόησον πόσα ἐστὶ τὰ [491] τετράποδα· ἀλλ' ἐνόησον τὰ ἡμέρα, τὰ ἄγρια, τὰ ἐν ὄρεσι, τὰ ἐν πεδίοις, τὰ ἐν Γαλλίαις, τὰ ἐν Ἰνδίᾳ, τὰ ἐν ὅλοις τοῖς κλίμασι τῆς οἰκουμένης· πάλιν ἔρπετά, τὰ γένη, τὰ εἶδη, τὰ πετεινὰ ὅλα, τὰ νηκτά· ὅλα τὰ ἐν θαλάσῃ, τὰ ἐν λίμναις, τὰ ἐν ποταμοῖς· ὅλα ταῦτα παραγάγετο, καὶ ἐκάστω ὄνομα ἐτίθει ὁ Ἀδάμ· καὶ ὁ θεὸς οὐκ ἀντίειπεν, ἀλλ' ἐνέμεινεν. Μυριάδες ὀνομάτων, καὶ στοιχεῖ α ὁ θεὸς· ἐν ὀνόματι λέγει ὁ θεὸς μαρτυρῶν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ· Οὕτως ἐστὶν ὁ Υἱός μου, καὶ παραγράφονται οἱ αἰρετικοὶ τὴν φωνὴν ἐνὶ ὀνόματι μαρτυροῦσαν· ἐκείνην τὴν ἀγίαν φωνὴν, τὴν μυρία ὀνόματα δεξαμένην καὶ μὴ παραχαράξαν. Ἰσορροπήθη τὰ ζῶα καὶ ὀνομάσθη. Λοιπὸν εἰστήκει ὡς βασιλεὺς.

η'. Ὡςπερ ἐὰν στρατευθῶσι, σφραγίδι βασιλικῇ σημειοῦνται· οὕτως ἐπειδὴ ἐμελλεν αὐτῷ τὴν δεσποτείαν παραδίδόναι, ποιεῖ ὀνόματα θεῖνα ὡς δεσπότην, ὀνόματα γὰρ οὐ τίθησιν, ἡ δεσπότης μόνος καὶ Πατήρ. Πρόσθετε. Τῶν ὀνομάτων α μὲν ἔθηκεν ὁ θεὸς, α δὲ ὁ Ἀδάμ. Καὶ ὁ μὲν θεὸς ἐκάλεισεν οὐρανὸν, γῆν, θάλασσαν, στερέωμα, ἡμέραν, φῶς, νύκτα, καρπὸν, βοτάνην, χόρτον, ξύλα· τὰ κτήνη δὲ καὶ τὰ πετεινὰ ὁ Ἀδάμ εἶπεν· ταῦτα, ἀετὸν, μόσχον, πρόβατον· οὕτως τὰ εἶδη, ἐκείνος τὰ γένη, ἵνα μὴ ψεύσῃται τὸ ῥῆμα τοῦ εἰπόντος· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*. Ὁ θεὸς ὀνόματα τίθησι τοῖς φωστῆρσι· τὴν ἄρκτον, τὸν ὠρίωνα, τὴν πλειάδα, τὴν ἑσπερον, τὸν φωσφόρον. Ταῦτα πάντα ὁ θεὸς ὀνόμασεν. Μαρτυρεῖ Δαυτὶδ λέγων· Ὁ ὑψιστὸς πλῆθος ὀνομάτων, καὶ πᾶσαν αὐτοῖς ὀνόματα καλῶν. Θεὸς ὀνοματοποιεῖ τὰ ἄνω, Ἀδάμ τὰ ἐπὶ γῆς· καλεῖ ὁ θεὸς οὐρανὸν, γῆν, πάντα τὰ ἄλλα· καλεῖ τὴν Ἀδάμ, πῦρ, ἄνθρωπον. Ὁ Ἀδάμ αὖ καλεῖ· Ὄνομα τοῖς κτήνεσι, τοῖς πετεινοῖς, τοῖς ἔρπετοῖς, τοῖς θηρίοις.

Καλεῖ ὄνομα ξένον ὁ Ἀδάμ, ὅστων τάρχα, περὶ

^a Sav. εἰστήκει.

^b Sav. ἰσ. λέπειν ἔχουσι.

^c Sic Combefis. Savil. in textu στοιχεῖα, in margine στοιχεῖα.

τῆς γυναικὸς λέγων· Τοῦτο νῦν ὅστων ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου. Ὁ γὰρ θεὸς ὅτε αὐτὸν ἐπλασεν, οὐκ εἶπεν, ὅτι ἐξ ὀστέων αὐτὸν ἐπλασε καὶ σαρκός. Πάλιν ὁ θεὸς λέγει, ἄρβεν· οὗτος λέγει, ἀνὴρ· ὁ θεὸς λέγει, θῆλυ· οὗτος λέγει, γυνή. Καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐπειδὴ Πνεύματος ἁγίου ἐπεπλήρωτο, καὶ εὐδὲπω ἦν παραβάς ὁ ἄθλιος, ἀλλ' ἔγεμε χάριτος, ἡ προφητεία, ἣν διεῖλον πρὸ ἡμερῶν ἐπὶ τῆς ὑμετέρας ἀγάπης, ὅλη ἦν ἐν αὐτῷ. Ἦδει γὰρ τὰ προλαβόντα, ἥδει τὰ ἐνεστώτα, καὶ τὰ μέλλοντα. Πῶς τὰ παρόντα ἥδει; Ἐν σώματι ἔξωθεν ὁστέον οὐ φαίνεται· ἀλλ' ἐπειδὴ τὸ Πνεῦμα εἶχε, λέγει· Τοῦτο νῦν ὅστων ἐκ τῶν ὀστέων μου. Πόθεν ἥδει, εἰ μὴ Πνεῦμα ἅγιον ἀπεκάλυψεν; Διατί οὖν πρῶτον ὅστων, καὶ τότε σὰρξ; Ἐπειδὴ πρῶτον πλευρὰν ἔλαθεν ἐξ αὐτοῦ. Αὕτη, φησὶ, κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήσθη αὕτη. Προφητεῖαι τὰ προλαβόντα, εἶπε τὰ παρόντα· λέγει τὰ μέλλοντα· Ἀντὶ [492] τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πατέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα· Οὐδέπω γάμος, καὶ πόθεν πατήρ καὶ μήτηρ; πάλιν ἀκουέτωσαν αἰρετικοί. Ἡθέλησεν ὁ θεὸς ποιῆσαι τῷ Ἀδάμ τὴν γυναῖκα. Ἐπέβαλεν ἑκστασιν ἐπὶ τὸν Ἀδάμ, καὶ ὑπνωσεν. Πᾶν ῥῆμα Θεοῦ ἀρχαῖον καὶ νῦν ἐγένετο τῆς φύσεως. Ἐπαίδευσεν ἀπὸ τοῦ πρῶτου, πῶς δεῖ ἀπομυρίσθαι ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὸ πάθος. Ἐπέβαλεν ὁ θεὸς τῷ Ἀδάμ ὑπνον. Θαυμαστὸν πρᾶγμα. Τὸν καιρὸν λέγει, καθ' ὃν ὁ γάμος. Ὑπνος· ἑκστασις λέγεται, ἐπειδὴ ὡςπερ ἔξω αὐτοῦ στήκει ὁ ἄνθρωπος. Ἔσω ἡ ψυχὴ, καὶ οὐκ ἔσω ἐστίν. Οὐκ αἰσθάνεται, οὐ νοεῖ, ἀκούουσα οὐκ ἀκούει. Ὡςπερ σήμερον λέγομεν· Ἐκστασις ἐχρήσατο, ἔξω τῶν πραγμάτων γενόμενος· οὕτως ἡ ψυχὴ, ὅταν ἔξω γένηται τῶν αἰσθήσεων, ἐν ἐκστάσει ἐστίν. Καὶ ὑπνωσε, φησὶ, καὶ ἔλαθεν ὁ θεὸς μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ. Ἐρωτάσθωσαν αἰρετικοὶ ταῦτα· πῶς ἔλαθεν ὁ θεός; πῶς οὐκ ἤλγησεν ὁ Ἀδάμ; πῶς οὐκ ὠδυνήθη; Μία θρῆξ ἀποσπάται ἀπὸ τοῦ σώματος, καὶ ὀδυνώμεθα· κἀν ὑπνῶν τις ἢ εἰς τὰ βάθη, ὑπὸ τῆς ὀδύνης ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων· τοσοῦτον μέλος ἐπαίρεται, τοσαύτη πλευρὰ σπαράττεται, καὶ οὐκ ἐξυπνίζεται ὁ καθεύδων; Οὐκ ἀπέσπασεν αὐτὴν βίβη. ἵνα ἐξυπνισθῇ, οὐκ ἀπέσπαραξεν· ἀλλὰ θέλουσα ἡ Γραφή τὸ σύντομον δεῖξαι τοῦ τεχνίτου, λέγει, Ἐλαθεν. Ἐλύθησαν οἱ ἄρμοι, καὶ οὐκ ἤσθητο;

θ'. Ἐλαθε τὴν πλευρὰν, ὡςπερ ἔλαθε τὸν χοῦν. Εἰ τὴν ἄλλος ὁ ἀρμόσας, καὶ ἄλλος ὁ λύσας, μάχη ἦν· εἰ δὲ ὁ θήσας ἔλυσεν, ἡδέως πως ἔλυσεν. Ἐλαθε τὴν πλευρὰν, καὶ ἀνεπλήρωσε σάρκα ἀντ' αὐτῆς. Πόθεν ἀνεπλήρωσεν; ἐκ τοῦ ἁλλου σώματος ἐλκουσιν. Ἀλλὰ πᾶν σῶμα ἐλκόμενον, λεπτότερον γίνεται. Πῶς ἀνεπλήρωσεν; Καὶ περὶ σώματος λαλοῦμεν, καὶ οὐ νοοῦμεν· περὶ Θεοῦ λαλοῦμεν, καὶ πολυπραγμονοῦμεν; Καὶ ψυχοδύμησεν ὁ Κύριος τὴν πλευρὰν, ἦν ἔλαθεν ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ, εἰς γυναῖκα. Πόθεν ὁρθαί μοι ἀπὸ πλευρᾶς ἐπάγησεν; πόθεν καρδία λογιζομένη; πόθεν γλῶττα φεγγαγομένη; πῶς διετάθη ἀπὸ πλευρᾶς ἕντερον; πῶς ἐγένετο ἀπὸ πλευρᾶς ἰπαρ; Ταῦτα πῶς ἐγένετο οὐκ ἰσχυεῖς καταλαβεῖν, καὶ τὸν τεχνίτην πολυπραγμονεῖν; Ἀλλὰ τὴν εἰκόνα Χριστοῦ βλέπε πανταχοῦ. Ὁ πρότερον ἔλαθεν ὁ θεός ἀπὸ τοῦ Ἀδάμ τὴν πλευρὰν, ἔως ὅτε ὑπνον αὐτῷ ἐπέβαλεν. Διατί; Ἀπὸ πλευρᾶς ἡ ἁμαρτία ἐμελλε γίνεσθαι, ἡ δὲ τῆς γυναικὸς ἐσελθοῦσα. Ἠλθεν ὁ Σωτὴρ ἀπὸ πλευρᾶς φέρων ὕδωρ καὶ αἶμα, ὕδωρ ἀποπλύνει τὰ

præfinitisse, ait : *Et omne quod vocavit Adam, hoc est nomen ejus* ; ac si dicat, Præfinitum erat, hoc Deus decreverat.

Contra Arianos. — Verum ad propositum revertamur. Stat Adam, et Deus adducit illi animalia, nec dedecori est Domino, quod adducat ad servum. Et si audiant hæretici, Christum nos adducere ad Patrem, statim dicunt : Viden' illum esse servum ? *Adduxit illa ad Adam.* Stabat servus judicans, et Dominus adducens. Ac Dens quidem Adamo adducens non injuria affliciebatur ; Christum vero si audiant hæretici ad Patrem adducere, statim in ministri et famuli ordinem trahunt. Si dicat Servator, *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. 14. 6) : statim hæretici arrecti, imo perversis stant auribus. Adducens ad Adamum animalia Deus, non est ejus minister ; hominem si Deus Deo offerat, ministri habet ordinem ? Ne autem morbum tuum alat verborum ignorantia ; ego scio et Filium offerre Patri, et Patrem Filio. Cum dixisset : *Nemo venit ad Patrem, nisi per me* (Joan. 6. 44) ; idem rursus ait : *Nemo venit ad me, nisi Pater meus cælestis traxerit eum.* Sed quod jam ante me dixisse scio ; verum hoc ad rem jam quadrat : contingit autem sæpe ut non audiat, et nunc etiam dico. Cogita quot sunt quadrupedes ; sed tecum reputa quæ sint mansueta, quæ fera, quæ in montibus, quæ in planitie, quæ in Galliis, quæ in India, quæ in omnibus orbis climatibus : rursum reptilia ; eorum genera et species, volatilia omnia, natatilia ; quæcumque sunt in mari, quæ in stagnis, quæ in fluviis : hæc omnia adducebantur, et singulis nomina imponebat Adam, Deusque non contradicebat, sed acquiescebat. Innumera nomina sunt, hisque acquiescit Deus : unum nomen dicit Deus ex cælo testificans : *Hic est Filius meus* (Matth. 3. 17) : et hanc vocem prave detorquent hæretici, quæ uni tantum nomini testimonium præbet : illam sanctam vocem, quæ innumera suscepit nomina nullumque delevit. Adducta sunt animalia, et nomina acceperunt. Jam ille stabat ut rex.

8. Quemadmodum cum milites conscribuntur, regio signaculo notantur : sic quia debebat illi dominium tradere, id efficit ut nomina imponat ut dominus : nomina quippe nonnisi Dominus imponit et Pater. Attende. Nomina alia imposuit Deus, alia Adam. Deus vocavit cælum, terram, mare, firmamentum, diem, lucem, noctem, fructum, herbam, fœnum, ligna ; pecora autem et volatilia Adam vocavit, pavonem, aquilam, vitulum, ovem : hic species, illic genera, ne falsum deprehenderetur hoc dictum : *Faciamus hominem ad imaginem nostram* (Gen. 1. 26). Deus nomina imponit luminaribus, Ursam, Orionem, Pleiadem, Vesperum, Luciferum. Hæc omnia Deus nominavit. Testis est David dicens : *Qui numerat multitudinem stellarum et omnibus eis nomina vocat* (Psalm. 146. 4). Deus nomina indit supernis, Adam terrenis. Nominat Deus cælum, terram, cuncta alia, Adam, ignem, hominem. Adamus vero quid nominat ? Imponit nomen jumentis, reptilibus, bestiis.

Adam prophetiæ donum acceperat. — Novum nomen

Adamus vocat, os, carnem, de muliere dicens ; *Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro de carne mea* (Gen. 2. 23). Deus enim cum ipsum formavit, non dixit, formasse illum ex ossibus et carne. Rursus dicit Deus, Masculus ; hic dicit, Vir : Deus dicit, Femina ; hic dicit, Mulier. Quodque mirum est, quia Spiritu sancto plenus erat, nondumque miser transgressus fuerat ; sed gratia repletus erat, prophetia, quam paucis ante diebus apud vestram caritatem distinguebam, tota in ipso erat. Sciebat enim præterita, sciebat præsentia et futura. Quomodo præsentia sciebat ? In corpore os extra non apparet ; sed quia Spiritum habebat, dicit : *Hoc nunc os ex ossibus meis.* Quomodo sciebat, nisi Spiritus sanctus ipsi revelasset ? Cur ergo primum os et tum carnem nominat ? Quia primo costam ejus accepit. *Hæc, inquit, vocabitur mulier, quia de viro suo sumpta est hæc.* Vaticinatur præterita, dicit præsentia ; dicit jam futura. *Quamobrem relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 24). Nondum erat matrimonium, et unde pater et mater ? Rursum audiant hæretici. Voluit Deus Adamo uxorem efformare : *Immisit ecstasim in Adam, et obdormivit* (Ibid. 2. 21). Omne Dei verbum antiquum regula naturæ fuit. Docuit primi exemplo, quomodo suscepta proles ab homine dividi debeat. *Immisit Deus somnum in Adam.* Rem miram ! Tempus dicit, quo matrimonium initur. Somnus ecstasis vocatur, quia homo quasi extra seipsum tunc est. Intus anima est, et non est intus. Non sentit, non intelligit, audiens non audit. Velut hodie dicimus, Ecstasi usus est, quod extra negotia fuerit : sic anima, cum extra sensus fuerit, in ecstasi est. *Et obdormivit, inquit, et tulit Deus unam de costis ejus.* De his interrogentur hæretici : Quomodo tulit Deus ? quomodo Adam dolorem non sensit ? quomodo non cruciatus est ? Si vel pilus a corpore vellatur, dolemus ; quamvis alto quis sopore dormiat, doloris vi expergiscitur qui dormit ; tantum tollitur membrum, tanta evelliur costa, nec dormiens a somno excitatur ? Non vi avulsit, ut expergisceret, non discerpit ; verum Scriptura, ut Artificis celeritatem ostendat, *Tulit, inquit. Solutæ sunt compages, et non sensit ?*

9. Tulit costam, ut tulerat pulverem. Si alius esset qui compegerat, alius qui solvit, pugna esset ; sin autem qui ligaverat solvit, is certe placide solvit. *Tulit costam, et replevit pro ea carnem.* Unde replevit ? num ex reliquo traxit corpore ? Atqui omne corpus, quod trahitur et distenditur, subtilius efficitur. Quomodo replevit ? De corpore loquimur, et non intelligimus ; de Deo loquimur, et curiosius exploramus ? *Et edificavit Dominus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem* (Gen. 2. 22). Quomodo oculi ex costa formati sunt ? unde cor cogitans ? unde lingua loquens ? quomodo distensum est ex costa intestinum ? quomodo ex costa jecur factum est ? Hæc quomodo facta sint capere non potes, et Artificem curiose scrutaris ! Verum vide imaginem Christi ubique. Non prius tulit Deus costam de Adamo, quam ipsi somnum innitteret. Quare ? Ex costa peccatum oriturum erat ; quod nempe per mulierem intravit. Venit Servator e costa

aquam ferens et sanguinem; aquam quæ peccata ablueret, sanguinem qui mysterium nobis traderet. Vide figuram. Dormiente Adamo, costa tollebatur: somno corpori Christi superveniente, costa aperiebatur, ut veterem tragœdiam solveret per novam historiam: de somno loquor quo in cruce correptus est. *Ædificavit costam in mulierem, adduxit eam ad Adam.* O benignitatem Domini! Quanta facit, format, quot numeribus afficit? Adducit animalia, sponsam tradit. Quia enim Adam quasi pupillus erat, et Eva virgo, sine patre et matre, qui officium præstarent: Deus patris matrisque functionem obit. Ac vide legem: omnis quippe vox Dei primæva naturæ norma est. *Adduxit Deus mulierem ad Adam:* et lex illa mansit ad hunc usque diem, ut uxor virum adeat, non virum ad uxorem in sponsum adducat. *Erant nudi, et non erubescabant* (Gen. 2. 25). Manet regula, lex clamat. Omnes vir erubescit, præter propriam uxorem, omnes uxor erubescit præter proprium virum. Itaque hoc quidem dixi secundum legem: causa autem, cur nudi non erubescerent, erat quod immortalitate essent induti, gloria amicti. Non sinebat gloria, ut nuda viderentur: ipsa enim nuditatem obtegebat. Ubi poteris nudum videre virum non erubescentem? In Christo ipsum invenis. Venit Petrus et Joannes et Jacobus in monumentum, quærentes corpus, et non invenerunt, sed invenerunt vestimenta involuta, ut ostenderetur, post resurrectionem Christi, in ipso servari veterem Adami formam, esseque sine vestimentis, non nudum tamen, sed vestitum. Surrexit Christus, exiitque vestimenta quæ Adamus induerat, eratque nudus, nec nudus cernebatur. Post resurrectionem mulieres vestimenta projecta vident. Martha et Maria vident eum, agnoscunt, procumbunt, et nudum non vident. Unde vestes induit? Amiserat enim eos in monumento. Priora vestimenta diviserant milites. Undenam induitur? unde qui nudus, non nudus? Aliud quæro: cur vestimenta et sindonem in una parte viderunt, sudarium vero, quo caput Servatoris vinctum fuerat, in alia parte? Ut divina gratia ostenderetur, quodque sine tumultu resurrectio fuisset. Et quia rumorem Judæi sparsuri erant, discipulos ipsum furatos esse, relinquit vestimenta sua in monumento. Nam qui mortuum furatur, ipsum cum vestimentis furatur. Videreque erat Servatorem egredientem ex sepulcro, sicut Josephum ex domo Ægyptiæ. Et vide mihi differentiam: post resurrectionem visus est Christus nudus, et Petrus nudus: verum ille quidem immortalitate præditus erat, hic autem mortalis adhuc erat. Jesus stabat in litore, gloria indutus, dicens: *Filii, num quid opsonii habetis* (Joan. 21. 5)? Non, inquiunt, non habemus: non enim noverant eum. Deinde dicit: *Mittite in dexteram navigii partem* (Ibid. v. 6). Miserunt, ac ingentem piscium multitudinem ceperunt. Agnoscit Joannes, et dicit Petro, *Dominus est* (Ibid. v. 7). O miraculum! Non agnoverunt ex voce, sed ex operibus. *Et sumpsit*, inquit, *Petrus tunicam: erat enim nudus.* Mortale corpus erubescit, immortale non erubescit. Verum ei qui nos gloria induit, et qui orbem induit

immortalitate, huic proclamamus, huic supplicemus, ut nos induat fide, spe salutis, gloria in Christo: quoniam Patri gloria, cum unigenito Filio et sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In diem sextum creationis, et in primos parentes, in scriptentem, et in lignum scientiæ, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. Oratio sexta (a).

1. Age rursus, quod polliciti sumus aggrediamur, et argumentum de paradiso ad finem usque deducamus. Esi enim intolerabile malum illud fuerit, quod Adamus ejectus sit de paradiso, longe majus erit malum, si nos a paradisi memoria eliminemur. Rem autem attingamus, non communibus rationibus eam tractantes, sed ex ipsa sacra Scriptura dubiorum solutionem mutuati. Qui enim pro libito sentit et cogitat, seipsum decipit: qui vero ex Scriptura quæstionum solutionem mutuatur, ipsam habet veritatem magistratam. Quia vero fidelium multi legentes dubitant, et infidelium plurimi ignorantes blasphemant, ut et sanctis animum certiores reddamus, et infideles confutemus, pro virili rem aggrediamur, Deum vobiscum obsecrantes, ut veritatis nobis copiam subministret. Qua ratione homo conditus fuerit, qua corpore formatus, qua item a Deo creata anima illius indita corpori fuerit, quomodo paradisi domicilium habuerit, etsi non pro rei dignitate, pro facultate certe nostra, satis supra dictum est. Jam ad propositum orationem convertamur. Data quidem Adamo est universa terra, præcipuum vero illius habitaculum paradisi erat. Licebat etiam ei extra paradisi ire; verum quæ extra paradisi erant hominis habitationi deputata non fuerant, sed brutis, pecoribus, quadrupedibus, feris, reptilibus. Regia vero et herilis habitatio ipsi erat paradisi. Ideo Deus adduxit animalia ad Adam, veluti ab eo separata. Non enim semper mancipia hero adstant, sed cum illis opus habuerit. Indita animalibus sunt nomina, et statim ejecta sunt: mansit autem Adam in paradiso. Hic vero Scripturæ diligentiam animadverte.

Animantium tria genera. — Jussa erant animalia Adamum adire, se illi inclinare, ipsique ablandiri; exempli causa, quemadmodum erant tria lignorum genera, nempe ligna quæ illum alerent, ut viveret, ligna quæ illum probarent, ut bene viveret, et lignum quod ipsum custodiret, ut semper viveret; sic et brutorum animantium tria ipsi concessa sunt genera: unum ad escam, alterum ad obsequium, tertium ad recreandum animum: nimirum ad escam ea quæ nunc mactantur; ad ministerium, equi, cameli, asini, boves, aliaque similia ipsi ministrantia; ad recreandum animum animalia ad imitationem idonea, lætæ voces aeriarum avium, quæ etiam aures oblectant. Quemadmodum enim corpus post labores, nisi defatigationem expulerit, non potest alios adire labores, sic et anima virtutis laboribus perfuncta, nisi jucundis aspectibus recreetur, ad perseverandum in virtute non sufficit.

(a) Hæc sexta homilia non habetur in Vaticano Codice, sed eam Savilius edidit.

ἀμαρτήματα, αἷμα παρέχον ἡμῖν τὸ μυστήριον. Ὅρα τὸν τύπον. Ὑπνώσαντος τοῦ Ἀδάμ, πλευρὰ ἐλαμβά-
νετο· ὑπνου γενομένου τῷ σώματι τοῦ Χριστοῦ, ἡ πλευρὰ ἠνοίγετο, ἵνα λύσῃ τὴν ἀρχαίαν τραγωδίαν, τῇ νέῃ ἱστορίᾳ· ὑπνῷ δὲ λέγω τῷ ἐν σταυρῷ. *Ἀποδόμησε τὴν πλευρὰν εἰς γυναῖκα, ἤγαγεν αὐτὴν πρὸς τὸν Ἀδὰμ.* Ὁ τῆς φιλανθρωπίας τοῦ Θεοῦ. Πόσα ποιῇ, πλάττει, εὐεργετῇ; Παράγει τὰ ζῶα, νυμφαγωγεῖ. Ἐπειδὴ γὰρ καὶ ὁ Ἀδὰμ ὡς ὄρφανός ἦν, καὶ ἡ Εὐὰ παρθένος ὡσαύτως οὐκ ἔχουσα πατέρα ἢ μητέρα [493] πληροῦντας τὴν τάξιν· ὁ Θεὸς πληροὶ πατρὸς καὶ μητρὸς τάξιν. Καὶ ὅρα τὸν νόμον· πᾶσα γὰρ φωνὴ Θεοῦ ἀρχαία κανὼν ἐστὶ τῆς φύσεως. *Ἦγαγεν ὁ Θεὸς τὴν γυναῖκα πρὸς τὸν Ἀδὰμ·* καὶ ἔμεινε τοῦτο νόμος ἕως τῆς σήμερον, τὴν γυναῖκα γενέσθαι τῷ ἀνδρὶ· οὐ τὸν ἀνδρα πρὸς τὴν γυναῖκα νυμφοστολεῖ. *Ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἤσχυοντο.* Κανὼν μένει, ὁ νόμος βοᾷ. Πάντας αἰσγύνεται ἀνὴρ, ἐκτὸς τῆς ἰδίας γυναικός· πάντα αἰδεῖται ἡ γυνή, ἐκτὸς τοῦ ἰδίου ἀνδρός. Καὶ τοῦτο μὲν εἶπον κατὰ τὸν νόμον· τὸ δὲ αἰτίον τοῦ μὴ αἰσγύνεσθαι τῷ γυμνῷ, ἀθανασίαν ἦσαν ἐνδεύμενοι, δόξαν ἐστολισμέ-
νοι. Οὐ συνεχώρει ἡ δόξα βλέπεσθαι τὰ γυμνά, αὕτη γὰρ ἔσχεπε τὴν γυμνότητα. Ποῦ δύνῃ πάλιν ἰδεῖν ἀνθρώπων γυμνὸν καὶ μὴ αἰσγυνόμενον; Ἐν τῷ Χριστῷ αὐτὸν εὐρίσκει. Ἦλθε Πέτρος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος εἰς τὸ μνημεῖον, ζητοῦντες τὸ σῶμα, καὶ οὐκ εὗρον· ἀλλ' εὗρον ἱμάτια ἐντετυλιγμένα, ἵνα δείξῃ, ὅτι, μετὰ τὴν ἀνάστασιν τοῦ Χριστοῦ, ἀποσώζεται ἐν αὐτῷ τὸ ἀρχαῖον σχῆμα τοῦ Ἀδάμ, καὶ γίνεται ἐκτὸς ἱματίων, οὐ γυμνός, ἀλλ' ἡμφιεσμέ-
νος. Ἠγήθη Χριστός, καὶ ἀποδύεται τὰ ἱμάτια ὡς ἐνεδύσατο ὁ Ἀδὰμ, καὶ ἦν γυμνός, καὶ γυμνός οὐκ ἐδίεπετο. Μετὰ τὴν ἀνάστασιν γυναῖκες τὰ ἱμάτια βλέπουσιν ἐβρίμμένα. Μάρθα καὶ Μαρία ὁρῶσιν αὐ-
τὸν, γνωρίζουσι, προσκίπτουσι, καὶ γυμνὸν οὐ βλέ-
πουσι. Πόθεν ἐνδέδυται τὰ ἱμάτια; Ἐβρίψε γὰρ ἐν τῷ τάφῳ. Τὰ πρῶτα ἱμάτια ἐμπίσαντο στρατιῶται. Πόθεν οὕτως ἐνδέδυται; πῶθεν ὁ γυμνός οὐ γυμνός; Καὶ τὸ ἄλλο ζητῶ. Διατί εἶδον τὰ ἱμάτια καὶ τὴν σινδόνα εἰς ἓν μέρος, καὶ τὸ σουδάριον παρὰ μέρος α, ῥ ἡ κεφαλὴ ἐδέδετο ἡ σωτήριος; Ἴνα δείξῃ ἡ ἁγία χάρις, ὅτι οὐ μετὰ θορύβου ἡ ἀνάστασις. Καὶ ἐπειδὴ ἔμεινον φημίζεῖν οἱ Ἰουδαῖοι, οὗτε ἐκλάπη ὑπὸ τῶν μαθητῶν, καταλιμπάνει τὰ ἱμάτια αὐτοῦ ἐν τῷ τάφῳ. Ὁ γὰρ κλέπτων νεκρὸν, μετὰ τῶν ἱματίων κλέπτει. Ἦν δὲ ἰδεῖν τὸν Σωτῆρα ἐξεληθόντα ἐκ τοῦ τάφου, ὡς τὸν Ἰωσήφ ἐκ τοῦ οἴκου τῆς Αἰγυπτίας. Καὶ βλέπε τὴν διαφορὰν· μετὰ τὴν ἀνάστασιν ὤφθη Χριστὸς γυμνός, καὶ Πέτρος γυμνός· ἀλλ' ὁ μὲν εἶχε τὴν ἀθανασίαν, ὁ δὲ ἦν ἐτι θνητός. Ἰησοῦς εἰστήκει παρὰ τὸν αἰγιαλόν, καὶ δόξαν ἡμφιεσμένος, λέγων· *Παιδιά, μὴ τι προσφάριον ἔχετε;* Οὐ, λέγουσιν, οὐκ ἔχομεν· οὐ γὰρ ἐγνώρισαν αὐτόν. Εἶτα λέγει· *Βάλετε εἰς τὰ δεξιὰ μέρη τοῦ πλοίου.* Ἐβαλον, καὶ ἐθήρασαν πολὺ πλῆθος. Γνωρίζει Ἰωάννης, καὶ λέγει τῷ Πέτρῳ· *Ὁ Κύριός ἐστιν.* Ὁ τοῦ θαύματος! Ἀπὸ τῆς φωνῆς οὐκ ἐγνώρισαν, ἀλλ' ἀπὸ τῶν ἔργων. Καὶ ἔλαβε, φησὶν, ὁ Πέτρος τὸν ἐπενδύτην· ἦν γὰρ γυμνός. Τὸ θνητὸν σῶμα αἰσγύνεται, τὸ ἀθάνατον οὐκ αἰσγύνεται. Ἀλλὰ τῷ ἐνδύσαντι ἡμᾶς δόξαν, τῷ ἐνδύσαντι τὴν οἰκου-
μένην ἀθανασίαν, τούτῳ προσπίσωμεν, τούτον καθ-
ικετεύσωμεν, ἵνα ἐνδύσῃ ἡμᾶς πίστιν, ἐλπὶδα σωτη-

ρίας, δόξαν τὴν ἐν Χριστῷ· οὗ τῷ Πατρὶ ἡ δόξα, σὺν τῷ μονογενεῖ Υἱῷ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ αἰ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

[494] *Εἰς τὴν ἑκτην ἡμέραν τῆς κοσμοποιας, καὶ εἰς τοὺς πρωτοπλάστους, καὶ εἰς τὸν ὄφιν, καὶ εἰς τὸ ξύλον τῆς γνώσεως, καὶ εἰς τὴν ἐν τῷ παραδείσῳ διατριβὴν καὶ προσομιλίαν τοῦ Θεοῦ μετὰ τοῦ Ἀδάμ. Λόγος ζ'.*

α'. Φέρει πάλιν τῆς ἐπαγγελίας ἀψώμεθα, καὶ τὴν κατὰ τὸν παράδεισον ὑπόθεσιν εἰς τέλος ἐξανύσωμεν. Εἰ γὰρ καὶ ἀφόρητον ἐγένετο κακὸν τὸ τὸν Ἀδὰμ ἐκκληθῆναι τοῦ παραδείσου, πολλοὶ μᾶλλον ἔσται κα-
κὸν τὸ καὶ ἡμᾶς ἐκθεδλῆσθαι τῆς μνήμης τοῦ παρα-
δείσου. Ἀψώμεθα δὲ τῆς ὑποθέσεως, μὴ κοινεῖς λόγοις τὴν ἐξέτασιν ἐπιτρέψαντες, ἀλλ' ἀπ' αὐτῆς τῆς ἁγίας Γραφῆς τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν λαμβάνοντες. Ὁ γὰρ νοῦν καὶ φρονῶν ὡς βούλεται, ἑαυτὸν ἀπατᾷ· ὁ δὲ παρὰ τῆς Γραφῆς μανθάνων τῶν ἀπορουμένων τὴν λύσιν, αὐτὴν ἔχει τὴν ἀλήθειαν ἑαυτῆς διδάσκα-
λον. Ἐπεὶ τοίνυν πολλοὶ καὶ τῶν πιστῶν ἀναγινώ-
σκοντες ἀποροῦσι, καὶ τῶν ἀπίστων ἀγνοοῦντες βλα-
φημοῦσιν, ἵνα καὶ τοῖς ἁγίοις δώμεν τὴν πληροφο-
ρίαν, καὶ τοῖς ἀπίστοις τὸν ἐλεγχον, ἀψώμεθα κατὰ δύναμιν τὴν ἡμετέραν, παρακαλέσαντες τὸν Θεὸν μεθ' ὧν χορηγῆσαι τῆς ἀληθείας τὴν ἀφθονίαν. Ὅπως μὲν οὖν ὁ ἀνθρώπος κατεσκευάσθη, ὅπως σῶ-
ματι διεπλάσθη, ὅπως ψυχῇ ὑπὸ Θεοῦ δημιουργη-
θεῖσα, ἐνεδλήθη αὐτοῦ τῷ σώματι, ὅπως τὸν παρά-
δεισον ἔσχε κατοικητήριον, εἰ καὶ μὴ κατ' ἀξίαν, ἀλλ' οὖν γε ὅσον κατὰ δύναμιν ἡμετέραν, ἱκανῶς προείρηται. Λοιπὸν δὲ ἐπὶ τὸ προκεῖμενον τὸν λόγον τρέψωμεν^β. Ἐδόθη μὲν τῷ Ἀδὰμ πᾶσα ἡ γῆ· ἦν δὲ ἐξαίρετον αὐτοῦ οἰκητήριον ὁ παράδεισος. Ἐξῆν δὲ αὐτῷ καὶ ἔξω τοῦ παραδείσου βαδίζειν· ἀλλὰ τὰ ἔξω τοῦ παραδείσου οὐ τῇ οἰκῇ τοῦ ἀνθρώπου ἀφώ-
ριστο, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις. τοῖς κτήνεσι, τοῖς τετρά-
ποσι, τοῖς θηρίοις, τοῖς ἐρπετοῖς. Ἦν δὲ αὐτῷ βασι-
λικὸν καὶ δεσποτικὸν ἐνδιαίτημα ὁ παράδεισος. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ Θεὸς ἤγαγε πρὸς τὸν Ἀδὰμ τὰ ζῶα, ὡς κεχωρισμένα αὐτοῦ. Οὐ γὰρ πάντοτε παρίστανται τὰ δοῦλα τῷ δεσπότη, ἀλλ' ὅταν αὐτῶν ἡ χρεῖα. Ὁνο-
μάσθη τὰ ζῶα, καὶ εὐθὺς ἐξεδλήθη· ἔμεινε δὲ ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ. Λοιπὸν ἐνταῦθα τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν μάθωμεν^γ.

Ἐπετρέπετο τοῖς ἀλόγοις καὶ προσεῖναι τῷ Ἀδὰμ, καὶ ὑποκλίνεσθαι, καὶ ὑποσαίνειν αὐτῷ· οἷόν τι λέγω· ὥσπερ ἦσαν τρεῖς ξύλων διαφοραί· ἦν γὰρ ξύλα τὰ τρέφοντα αὐτὸν εἰς τὸ ζῆν, ἦν ξύλα τὰ δοκιμάζοντα αὐτὸν εἰς τὸ εὖ ζῆν, καὶ ἦν ξύλον τὸ φυλόττον αὐτὸν εἰς τὸ ἀεὶ ζῆν· οὕτω καὶ τῶν ζώων τῶν ἀλόγων τρεῖς ἐδόθησαν αὐτῷ διαφο-
ραί· μία εἰς βρώσιν· οὐκ αὐτῷ δὲ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τῷ κοινῷ ἀφώριστο γένει· μία εἰς βρώσιν, ἄλλη εἰς ὑπηρεσίαν, ἄλλη εἰς ψυχαγωγίαν· οἷόν, εἰς βρώσιν τὰ νῦν θύόμενα· εἰς ὑπηρεσίαν ἱπποὶ, κάμηλοι, ὄνοι, βόες, τὰ ἄλλα τὰ ὑπουργοῦντα· εἰς ψυχαγωγίαν τὰ μιμητὰ ζῶα, αἱ φωναὶ τῶν ὀρνίθων τῶν ἀερλιῶν αἱ φαιδραὶ, αἱ καὶ τὰς ἀκοὰς θέλγουσιν. Ὅσπερ γὰρ σῶμα μετὰ [495] τὸν κάματον, ἐὰν μὴ ἀποδύσῃται τοὺς πόνους, οὐκ ἀντέχει πρὸς ἑτέρους πόνους· οὕτω

^β Hic notat Savil. in marg. γρ. ὁ λόγος χωρεῖται.

^γ Hic notat Savil. in marg. γρ. τὴν ἀκριβῆ κατανόησιν. Ibid. γρ. ἐπετέτραπτο. Mox γρ. ὑποκλίνεσθαι, et ibidem γρ. αὐτόν.

^α Sav. conji. παρ' ἄλλο μέρος.

καὶ ψυχὴ τοὺς τῆς ἀρετῆς πόνους ὑπομένουσα, ἐὰν μὴ ταῖς ἡδέαις ὀφείσι ψυχαγωγῆθῃ, οὐκ ἀρκεῖ πρὸς τὸν τόνον τῆς ἀρετῆς. Ὅταν ἰδῇ ὁ Θεὸς κάμνουσαν ψυχὴν, ψυχαγωγεῖ αὐτὴν διὰ τῶν ἡδέων· οἷον γίνεται καὶ ἐφ' ἡμῶν. Πολλάκις γὰρ ἐξ ἀγορᾶς ἐπανελθὼν ὁ ἀνθρώπος, καὶ συντυχὼν ὄψει πολλάκις βαρεῖαις, καὶ ἀφορήτοις περιπεσὼν συμφοραῖς καὶ ζημίαις^α, ἐλθὼν εἰς τὴν οἰκίαν εὐρίσκει παιδίου ψυχαγωγίαν, καὶ τὸ σκληρὸν τῶν πόνων ἀλείφει τὸ ἀπαλὸν τῆς διανοίας. Ἐπειδὴ γὰρ αὐτῷ ἀθυμοῦντι οὐ γυνὴ προσέρχεται παραμυθουμένη, ὡς ἀκαιρον ἔχουσα τὴν παραμυθίαν, οὐκ οἰκέτης τολμᾷ παραμυθῆσθαι, εἰσάγει ὁ Θεὸς τὴν ἀπλαστον φύσιν τὴν συγγνώμης ἀξιουμένην ἐξ ὧν οὐκ οἶδε, καὶ δι' αὐτῆς ἀλείφει τὴν ἐκ τῶν πόνων κεκμηκυῖαν ψυχὴν. Οἰκέτης ἐὰν προσγελάσῃ, νομίζεται ἐπιγελᾶν τῇ ὕβρει τοῦ δεσπότου· ἡ γυνὴ ἐὰν γέλσῃ, νομίζεται ὀνειδισθῆναι περὶ τὴν συμφορὰν· τὸ παιδίον ἀνύποπτον ἔχει τὴν κολακίαν διὰ τὴν ἐκ τῆς φύσεως ἀκεραιότητα· καὶ πολλάκις ἂ μὴ ἴσχυσαν φίλοι συμβουλεύοντες, σοφοὶ νοθετοῦντες, ἴσχυσε παιδίον γέλσασαν μόνον, λύσαι τὴν πᾶσαν συμφορὰν. Καὶ λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἐν αὐτῇ τῇ ἀκμῇ τῆς λύπης, ὁρᾷ μὲν τὸ παιδίον, καὶ τὰς ἀρχὰς ἀνανεύει, καὶ ἀπυθεῖται τὴν ἀκαιρον ψυχαγωγίαν· ἔλκεται δὲ τῇ παραμονῇ, καὶ ὅταν πολλάκις ἐπικλίνη τὸ θυμῷ, ἀρπάζεται τὴν διάνοιαν· εἴτα ἀναλαβὼν τὸν παῖδα, ἀποτίθεται τὴν λύπην, καὶ φησι· Τοῦτόν μοι χαρίσεται ὁ Θεὸς μόνον, καὶ οὐδεὶς μοι λόγος τῶν ἄλλων.

Εἶδες πῶς καὶ ἀπὸ τῶν τυχόντων ἐγείρει ὁ Θεὸς τῇ ψυχῇ τὴν παραμυθίαν; Ἐπεὶ οὖν μόνος ἦν ὁ Ἀδὰμ ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐ φίλον ἔχων, οὐ γείτονα, οὐ συγγενῆ, εἰσῆγαγεν αὐτῷ ὁ Θεὸς τὰ ζῶα εἰς ψυχαγωγίαν αὐτοῦ· οἷον, ὥσπερ ἐστὶ σήμερον τὰ ζῶα τὰ μιμητὰ, τὰ μὲν μίμουμενα σχήματα, τὰ δὲ φωνήν· οἷον, μιμεῖται τὰ σχήματα τῶν ἀνθρώπων πῖθῃκος, καὶ ὅσα τοιαῦτα· φωνὴν ψιττακοῦ καὶ ἑτεροὶ στρουθοί. Εἶχεν οὖν ψυχαγωγίαν τὴν παρὰ τῶν ἀλόγων, τῶν μὲν κελαδούντων, τῶν δὲ ἄλλων ὑποσαίνοντων. Πολλῶν τοίνυν ὄντων τῶν πληρούντων αὐτῷ τὴν παραμυθίαν, ὁ ὅρις φρονιμώτατος ἦν ὑπὲρ πάντα τὰ θηρία τῆς γῆς, καθὼς εἶπεν ἡ Γραφή· Ὁ δὲ ὅρις ἦν φρονιμώτατος πάντων τῶν θηρίων, ὡς ἐποίησε Κύριος ὁ Θεός.

β'. Ἦν οὖν καὶ τῶν μιμητῶν μιμητότερος, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων ἐγγύτερος. Μὴ πρόσχησις τῇ νῦν ὀφεί, ὅτι καὶ φύγοιεν, καὶ βδελυττόμεθα· οὐκ ἦν οὕτως ἀπ' ἀρχῆς. Φίλος ἦν ὁ ὅρις, καὶ τῶν ὑποσαίνοντων τὸν ἀνθρώπον ἐγγύτερος. Τίς οὖν αὐτὸν ἐχθρὸν ἐποίησεν; Ἡ τοῦ Θεοῦ ἀπόφασις· Ἐπικατάρατος γὰρ σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ ἀνὰ μέσον τῆς γυναικός. Ἐκείνη ἡ ἐχθρα τὴν φιλίαν ἔλυσε. Φιλίαν λέγω, οὐ τὴν λογικὴν, ἀλλὰ τὴν ἀλογον γνῶσιν· ὥσπερ σήμερον ἐνδείκνυται κύων [496] φίλος σχῆμα, οὐ λόγῳ, ἀλλὰ φυσικῇ κινήσει· οὕτω καὶ ὁ ὅρις ὑπέσαινεν τὸν ἀνθρώπον. Ὡς οὖν ἔχων πολλὴν οἰκειότητα, ὥφθη τῷ διαβόλῳ ὡς ἐπιτρεῖον ὄργανον. Ἰδὼν οὖν Ἀδὰμ χαίροντα ἐπὶ τῷ ὄρει, κάκεινον ὑποσαίνοντα, καὶ πολλὰ τῶν ἀνθρωπίνων μιμούμενον, ἐνενόησεν ὁ τῆς κακίας τεχνίτης ὅπερ οἱ δόλους πλέκοντες, διὰ τῶν ἰδίων νοθεύοντες ποιοῦσιν· οὐδεὶς γὰρ περιγίνεται διὰ τῶν ἀλλοτρίων, ἐὰν μὴ διὰ τῶν οἰκείων· καθὼς εἶπεν ὁ Σωτὴρ· Ἐχθροὶ τῷ ἀνθρώπῳ οἱ οἰκιακοὶ αὐτοῦ. Λαλεῖ τοί-

^α Hic uolat Sav. γρ. καὶ ἀθυμίας.

^β Sav. ἰσ. χαρίσεται.

νυν δια τοῦ ὄψεως ἐμφασιν παρασχὼν τῷ Ἀδὰμ Παρακαλῶ τὴν ὑμετέραν ἀγάπην, μὴ παρέργως προσέχειν τοῖς λεγομένοις. Οὐκ ἐστὶ τὸ τυχὸν ζήτημα· πολλοὶ γὰρ ζητοῦσι, πῶς ἐλάλησεν ὁ ὅρις· ἄρα ἀνθρωπίνῃ φωνῇ, ἢ συρισμῷ ὄψεως, καὶ ἐνενόησεν ἡ Εὐα. Ὁ Ἀδὰμ πρὸ τῆς παραδόσεως ἐπιπλήρωτο σοφίας καὶ συνέσεως καὶ προφητείας. Ἐννόησον ὅσην εἶχε σοφίαν, ὅτι ἐπήρκεσεν ἀνθρώπος εἰς, διδάσκαλον μὴ λαβὼν, παρὰ μηδενὸς ἀνθρώπου διδασκῆς, θεῖναι ὀνόματα ὅλοις πετεινοῖς, καὶ τοῖς ζώοις, καὶ τοῖς ἐρπετοῖς θηρίοις, καὶ πᾶσιν ἀπλῶς. Ἀναζωγράφῃσιν ἐν τῇ διανοίᾳ σου τὰ εἶδη, τὰ γένη· ἵνα δὲ συντόμως εἴπω, τοσαῦτα ἐθῆκεν ὀνόματα, ὅσα σήμερον ἡμεῖς μετὰ τὴν πείραν δευτερώσαι οὐ δυνάμεθα. Ὅτε οὖν προσήνεγκεν ὁ Θεὸς τὰ ζῶα τῷ ἀνθρώπῳ, ὡς σοφὸς καὶ ἔχων Θεοῦ πνεῦμα, τὴν ἐκείνου ιδιότητα ἔδλεπε. Προσεῖχεν οὖν τῷ ὄρει ὡς φρονιμωτέρῳ, ὡς ἀσθησὶν ἔχοντι, ὡς νοοῦντι ἀπὸ νευμάτων τὰ κινήματα. Οὕτως ἔχοντος τοῦ Ἀδὰμ, ἐνενόησεν ὁ διάβολος καὶ τοῦ ὄψεως τὴν φρόνιμον, καὶ τοῦ Ἀδὰμ τὴν πρόληψιν· εἶχε γὰρ περὶ τοῦ ὄψεως ὡς συνετοῦ. Λαλεῖ οὖν δι' αὐτοῦ, ἵνα ὑπονοήσῃ ὁ Ἀδὰμ, ὅτι φρόνιμος ὡν ὁ ὅρις κατέρωθσε καὶ τὸ μίμησθαι τὴν τοῦ ἀνθρώπου φωνήν. Προσερχεται τοίνυν ὁ ὅρις. Οὐδαμοῦ δὲ ἡ Γραφή εἶπε τοῦτο, ὅτι ὁ διάβολος ἐν τῷ ὄρει ἐλάλησεν, ἀλλὰ καὶ Μωυσῆς ἀπλῶς παρήλθει τὴν ἱστορίαν. Πρόσεχε, παρακαλῶ, μετὰ ἀκριβείας. Παῦλος δευτέρος ὢν ἐν τῷ παραδείσῳ, οὐδ' αὐτὸς ἔλυσε τὴν λέξιν, ἀλλὰ λέγει· Ἐμνηστευσάμην ὅμως ἐνὶ ἀνδρὶ, παρθένον ἀγνὴν παραστήσαι τῷ Χριστῷ. Φοβοῦμαι δὲ, μήπως ὡς ὁ ὅρις ἔθαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ· καὶ οὐκ εἶπεν, ὅτι ὁ διάβολος. Πιστὸς ἦν τῶν Γραφῶν φύλαξ, ὑπηρετὴς Γραφῶν, παιδευτὴς Γραφῶν, ἐρμηνευτὴς Γραφῶν. Οὐκ ἐθέλησε λύσαι τὴν λέξιν, ἵνα μὴ λύσῃ τῶν Γραφῶν τὴν τάξιν, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ τὴν ἀπορίαν ἔλυσε. Φοβοῦμαι, φησὶ, μήπως ὡς ὁ ὅρις ἔθαν ἐξηπάτησεν ἐν τῇ πανουργίᾳ αὐτοῦ, οὕτω φθαρῇ τὰ νόματα ὁμῶν. Οὕτω· πῶς; μὴ γὰρ ἐφοβεῖτο Παῦλος, μὴ πάλιν ὁ ὅρις ἔλθῃ, καὶ ἀπατήσῃ τινάς; Ἀλλ' οἶδα, φησὶν, ὅτι ὁ μὲν ὄρις οὐ φαίνεται ἐκείνος, ὁ δὲ ἐν ἐκείνῳ ἐνεργήσας φαίνεται. Ἀλλ' ὁ μὲν Παῦλος, ὡς πιστὸς ὑπηρετῆς, καὶ τῶν ἁγίων Γραφῶν φύλαξ, οὐ [497] παρέτρεψε τὴν λέξιν, ἀλλ' ἐνέφηρε τὴν ἐννοίαν· αὐτὸς δὲ ὁ τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νέων καὶ τῶν μελλόντων Δεσπότης ἐσαφηνίσεν τὴν ἀπορίαν, ἵνα μὴ τῆς ἐπὶ τὸν ὄφιν ἀνεγέγκῃ τὴν ἀμαρτίαν, ἀλλ' ἐπὶ τὸν ἐνεργήσαντα. Λέγει οὖν ὁ Χριστὸς τοῖς Ἰουδαίοις, ὅτε εἶπον αὐτῷ, Ἡμεῖς ἐκ τοῦ Θεοῦ ἐσμεν· Εἰ ἦτε ἐκ τοῦ Θεοῦ, τὰ ἔργα καὶ τὸ θέλημα τοῦ Θεοῦ ἐποιεῖτε ἅν· νῦν δὲ ἐκ τοῦ πατρὸς ὁμῶν ἐστε τοῦ διαβόλου. Εἶπε τὸν διάβολον, καὶ εὐθέως εἰσάγει τὴν ἱστορίαν· Ἐκεῖνος, φησὶν, ἀνθρωποκτόνος ἦν ἀπ' ἀρχῆς. Καὶ ὁ μὲν οἰκέτης ὡς οἰκέτης ἡρμήνευσεν· ὁ δὲ Δεσπότης ὡς Δεσπότης ἐδίδαξεν· ἔδειξε τὸν φονεύσαντα τὸν Ἀδὰμ. Οὐκ εἶπεν ἀπλῶς, Φονεὺς ἦν, ἀλλ' ἀνθρωποκτόνος. Οὐ γὰρ ἔνα ἀνέλεν, ἀλλὰ δι' ἐκείνου πάντα ἀνθρώπων. Καὶ ἐν τῇ ἀληθείᾳ, φησὶν, οὐκ ἔστηκεν, ὅτι ψεύστης ἐστὶ.

γ'. Βλέπε πῶς ἡρμήνευσε, καὶ ὅτι διάβολός ἐστι, καὶ ψεύστης ἐστὶ. Καὶ πῶς ἐψεύσατο; Εἶκεν ὁ ὅρις τῷ

^α Savil. in marg. γρ. ἀπλῶς προσέχειν. Paulo post idem γρ. συριγμῷ.

^β Sic Savil. in textu, in margine autem ἰσ. ἐπὶ λέγει, ex conjectura nempe. Hanc vero lectionem suo Marie in textu posuit Combefisius.

Cum viderit Deus fatiscentem animam, rebus jucundis recreat illam: id quod etiam apud nos fieri solet. Sæpe enim ex foro quis revertens, animo infinitis mœroribus oppresso rerum invisarum aspectu, intolerandis calamitatibus et damnis cruciatus, domum ingressus, infantis solatium invenit, molestiamque laborum tener animus emollit. Quia enim mœrentem non adit uxor ad solatium, ejus enim consolatio tum importuna esset, fanulus vero consolari non audet, inducit Deus simplicem indolem, inculcata ignorantia præditam, per ipsamque laboribus oppressum animum lenit et solatur. Fanulus si arrideat, heri injuriis insultare videtur; uxor si rideat, videtur nullo calamitatis sensu affici: infans ob innocentiam, non suspectis blandimentis emollit animum: ac sæpe quod nec amici consiliis, nec sapientes monitis efficere potuerunt, id ille ridendo potuit, nempe omnem calamitatis sensum sedare. Janique animus in ipsa vi mœroris, videt infantem, initio respuit, depellitque importunam consolationem, ex assiduitate tamen cedit, et repetitis aspectibus animus attrahitur; demum accepto infante, mœstitioni deponit, aitque: Hunc mihi solum Deus largitur, nullaque mihi ratio reliquorum.

Animalia ad recreandum hominem apta. — Videntur quomodo ex levissimis Deus animo consolationem indat? Quia igitur solus erat Adam in paradiso, non amicum habens, non vicinum, non cognatum, ad illum recreandum induxit illi Deus animalia; puta, ut sunt hodieque animalia ad imitandum apta, quorum alia gestus, alia vocem imitantur; verbi causa, imitatur simia gestus hominum; et id genus alia: vocem psittacus aliæque aves. Habuit ergo solatium ex brutis animantibus, aliis cantillantibus, aliis blandientibus. Cum multa igitur animalia essent, quæ ipsum solari possent, serpens callidissimus erat inter omnes bestias terræ, ut ait Scriptura: *Serpens autem erat callidior cunctis bestiis, quas fecerat Dominus Deus* (Gen. 3. 1).

2. Serpens initio amicus hominis; quomodo ille Evam alloquutus sit. — Erat igitur et imitandi et blandiendi arte cæteris superior. Ne attendas præsentis aspectui, quod nempe ipsum fugiamus et horreamus: ab initio sic non erat. Amicus erat serpens et blanditiis propinquus. Quis ergo illum inimicum fecit? Dei sententia: *Maledictus enim tu præ omnibus bestiis. Inimicitiam ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 14. 15). Inimicitia illa amicitiam solvit. Amicitiam dico, non quæ ratione ducatur, sed quæ brutæ animantis cognitione; ut hodieque ostendit canis amicitia speciem, non ratione, sed naturali motu: sic et serpens blandiebatur homini. Ut ergo qui multam familiaritatem haberet, visus est diabolo esse idoneum instrumentum. Videns igitur Adamum serpente delectari, serpentem illi ablandiri, multaque ex humanis imitari, excogitavit mali artifex, ut illi qui dolos nectunt, quique per propria cujusque adrepunt: nemo enim per extranea, sed per propria res tales conficit; ut ait Servator: *Inimici hominis domestici ejus* (Matth. 10. 36). Loquitur ergo per serpentem fucum faciens Adamo. Rogo vestram caritatem, ne perfunctorie attendatis.

Non levis est quæstio, quomodo serpens loquutus sit, an humana voce, an serpentis sibilo, intellexitque Eva. Adam ante transgressionem plenus erat sapientia, intelligentia, ac prophetia. Cogita quanta præditus esset sapientia, qui posset unus nullo homine doctore, nomina imponere volatilibus, reptilibus, feris, uno verbo omnibus. In mente tua depinge species, genera; utque compendio dicam, tot imposuit, quot hodie nos post experientiam non possumus recollere. Quando igitur Deus obtulit animalia homini, ille ut sapiens ac Dei spiritum habens, singulorum proprietatem videbat. Animadvertit vero serpentem solertiore esse, sensu pollere, ex nutibus motus animi percipere. Cum sic Adam se haberet, perpendit diabolus et serpentis astutiam, et Adami opinionem: putabat enim serpentem solertem esse. Per illum ergo loquitur, ut suspicaretur Adam serpentem cum sagax esset, hoc præstitisse ut et humanam vocem imitaretur. Accedit ergo serpens. Nusquam vero hoc Scriptura dixit, diabolum nempe in serpente loquutum esse, sed et Moyses simpliciter rem gestam enarravit. Diligenter, quæso, animadverte. Paulus qui secundus in paradiso fuit, nec ipsi dictum explicavit, sed ait: *Despondi vos uni viro virginem castam, exhibere Christo. Timeo autem, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua* (2. Cor. 11. 2. 3): nec dixit, id diabolum fecisse. Fidelis Scripturarum custos erat, Scripturarum minister, Scripturarum doctor, Scripturarum interpret. Noluit dictum solvere, ne Scripturarum ordinem solveret; sed sententia solvit quæstionem: *Timeo, inquit, ne sicut serpens Evam seduxit in astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri. Sic; quomodo? num metuebat Paulus, ne rursus serpens veniret, ac quosdam seduceret? At, Novi, inquit, illum serpentem non apparere, sed apparet is qui in illo operatus est. Cæterum Paulus, ut fidelis minister, et sacrarum Scripturarum custos, dictum non invertit, sed sententiam indicavit: ipse vero veterum, novorum, futurorumque Dominus, quæstionem liquido solvit, ne quis peccatum in serpentem referat, sed in eum qui in ipso operatus est. Ait itaque Christus Judæis cum dicerent ei, Nos ex Deo sumus: Si ex Deo essetis, Dei ulique opera ac voluntatem ejus faceretis. Nunc vero ex patre vestro diabolo estis. Dixit diabolus, et statim historiam inducit: Ille, inquit, homicida erat ab initio. Servus ut servus interpretatus est; Dominus autem ut Dominus docuit: ostendit eum qui Adamum occiderat. Non dixit tantum interfectorem, sed homicidam. Non enim unum tantum occidit, sed per illum omnes homines. Et in veritate, inquit, non stetit: quia mendax est* (Joan. 8. 41. 42. 44).

3. Serpens mulierem alloquens mentitus est. — Vide quomodo interpretatus est et quod sit diabolus, et quod sit mendax. Quomodo mentitus est? *Dixit serpens mulieri: Cur præcepit vobis Deus, ut non comederitis de omni ligno* (Gen. 3. 1)? Vidisti mendacem? Dixerat Deus: De omni ligno comedite, de uno autem ne comedatis; mendax ille ait: Cur dixit vobis Deus, ut de omni ligno ne comedatis? Non mentitur

Christi vox : *Ille mendax est*. Mentitus est autem, et quidem graviter. Cum quis enim dolose aliquid molitur, aut necessitatem simulat, aut ignorantiam, ut non suspectam inducat pravitatem; ac si diceret, Non novi, nullæ sunt insidiæ: simplici animo veni, nihil scio. Nonne multorum talium fecistis periculum? an ignoramus dolo utentium opera? nonne talia consuunt, et ignorantiam prætexunt? Sic et diabolus. Cur, inquit, dixit vobis Deus? Male et perverse audivi, ut non comederetis de omni ligno. Existimans mulier id ignorantiam esse, sermonem corrigit. Non ita, inquit, loquutus est: non dixit Deus, ut non comederemus de omni ligno; sed de omni permisit, ab uno interdixit; dixit enim nobis: Ne comedatis, ut non moriamini. Visus est dicere quod nesciebat: jam suspicio non erat, quod insidiaretur; atque illi: *Nequaquam morte moriemini* (Gen. 3. 4). En aliud mendacium. Deo namque dicente, *In quacumque die comederitis, morte moriemini*, ait diabolus: *Nequaquam moriemini*; iterum mentitus est. Sciebat enim Deus, quia qua die comederitis, eritis sicut dii. En tertium mendacium. Vide dolosam diaboli nequitiam. Jam præmeditatur errorem mundo disseminare. Et quia molitur, ut dixi, plures deos in orbe excitare, antevertens quadam narrationis specie, plurium deorum opinionem in auribus mulieris inseruit. Sic certe mali artifex plurium deorum cogitationem prius innoxii: Deus vero præscientia sua id curavit, ut futurus error non hunc deos proferretur, ne prima loquelæ humanæ vox deos commemoraret, sed vox prima serpentis, ut os omne de idolis loquens illi simile esset. Scio vos huic voci parcere, et sanctam Scripturarum mentem arripere. Nemo igitur vocis pompam attendat; sed sententiarum virtutem.

Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. — Sciebat enim Deus, inquit, quod quacumque die comederitis, eritis sicut dii, scientes bonum et malum. Aiunt multi, præcipueque ii, qui Deo inimicum Porphyrium sequuntur, qui adversus Christianos scripsit, multosque a divina fide abduxit; aiunt, inquam: Cur Deus scientiam boni et mali prohibuit? Esto, malum prohibuerit; cur etiam bonum? Cum ait enim: *De ligno scientiæ boni et mali ne comedatis*, prohibet, aiunt, ne sciat malum: cur etiam bonum? Semper malitia contra seipsam machinatur, inque seipsam occasiones præbet. Non prohibuit Deus scientiam boni: illam quippe habuit Adam, etiam antequam comederet. Nisi enim illam ante habuisset, quomodo cognovisset uxorem? quomodo de ejus natura dixisset, *Os ex ossibus meis, et caro de carne mea*? quomodo futura vaticinatus esset, *Hac vocabitur mulier, quia de viro sumpta est. Propter hoc relinquet homo patrem et matrem* (Gen. 2. 23. 24), etc.? tanta sciebat, et bonum non noverat? Deum noverat, quæ sunt Dei servabat, scientiam habebat, tot nomina imposuit; quomodo scientiam boni non habuerit? Quid ergo illud est? Non prohibet Deus scientiam boni, sed vult cum boni scientia non esse scientiam mali. Impietatis sophisma solvo ex Scri-

pturis. Ait Paulus: *Non potestis calicem Domini bibere, et calicem dæmoniorum* (1. Cor. 10. 21). Non ambros prohibuit, sed eum qui sanctus esset sancificavit, et impurum atque profanum abiecit. Ita quoque Servator: *Non potestis Deo servire et mammonæ* (Matth. 6. 24); nempe eodem tempore Deo et dæmoni servire impossibile est. Sic Deus mali cognitionem assumi vetuit, ne cum boni scientia mali cognitio admisceretur.

4. *Cur lignum scientiæ boni et mali sic dictum est.* — Hic jam animum adhibeamus. Cur tandem lignum scientiæ boni et mali appellatum est? Non talem naturam habuit, sed tale argumentum tulit, Scripturarum proprietatem dico. Exempli causa: fons quispiam in deserto vocatus est aqua contradictionis: *Probovi te apud aquam contradictionis* (Psalm. 80. 8). Ergone hujusmodi natura aquæ erat, ut populum ad contradictionem excitaret? cur ergo Moyses illa potatus, Deo non contradixit? Certe vocata est aqua contradictionis, non quod talem haberet naturam, sed occasione rei quæ in illa accidit. Quia enim illic contradixit populus, ideo vocata est aqua contradictionis. Rursus vidit Jacob Deum, ut homo poterat videre, et vocavit nomen loci *Species Dei* (Gen. 32. 30). Locus speciem aut formam Dei non habebat; sed quia visio ibi contigit ipsi, ex re locum appellavit. Alius locus vocatus est *Pax Dei*. Quando Gedeoni apparuit angelus Dei, ac metu percussus ille dixit: «Heu me, moriar: vidi enim angelum Dei. Ait illi angelus: Pax tibi, ne timeas. Et edificavit, » inquit, « Gedeon altare, et vocavit ipsum Pax Dei » (Judic. 6. 22-24). Quemadmodum ergo ara, sive altare pacem non habuit, sed initiæ et datæ pacis symbolum erat; ac quemadmodum aqua contradictionem non habuit, sed ex eo, quod ibi evenerat, sic appellata est: ita et lignum non scientiam habuit, sed quia quisquis peccat, in notitiam peccati venit. Id quod iterum exemplo confirmo: interdum per loca latrocinii infesta transimus; in moreque est dicere: Hæc loca tremenda sunt. An locus ipse formidinem habet? anno potius hæc dicuntur latronum ibi versantium causa? Sic arbor illa non mortiferam scientiam habuit, sed ob habitam illic circa Adamum tragediam, hoc consequuta nomen est. Rem autem solvo: neque enim divina Scriptura in dubio versatur. Hodie habemus altare, cujus participes sunt fideles. Num ergo domum ipsum naturalem fert salutem, an propter majestatem, quæ invocatur, pignus habes ex presentibus, ne dubites de iis quæ præcesserunt? Illic esca lustralis, hic cibus vivificans. Si hoc natura servat, non gratia, illud etiam natura occidit, non transgressionem. Ostendam tibi extra paradisum cibum alium mortiferum, idololatriam nempe. Cur recusarunt martyres carnes comedere? cur edere metuebant? an mortui essent, si comedissent? Nequaquam: sed quia idolorum mentio erat, non escam fugiebant, sed execrandorum invocationem. Sic nota erat arbor scientiæ boni et mali, non scientiam præbens, sed eam ex transgressionem docens. Semper enim experientia insipientem docet malam rem esse transgressionem. Rursum alia

γυναίκε· *Τί, δει εἶπεν ὑμῖν ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου*; Εἶδες τὸν ψεύστην; Ὁ Θεὸς εἶπεν· Ἀπὸ παντὸς ξύλου φάγεσθε, ἀπὸ δ' ἐνὸς μὴ φάγητε· ὁ ψεύστης λέγει· Διὰ τί εἶπεν ὁ Θεός, ἀπὸ παντὸς ξύλου μὴ φαγεῖν ὑμᾶς; Μὴ ψεύδεται ἡ τοῦ Χριστοῦ φωνή· Ἐκείνος ψεύστης ἐστίν. Ἐψεύσατο δὲ, καὶ τοῦτο δεινῶς· Ὅταν γὰρ τις θέλῃ κακοηθεύσασθαι πρᾶγμα, εἰς χρεῖαν ἂ προσποιεῖται ἀγνοίαν, ἵνα ἀνυπόπτον εἰσαγάγῃ τὴν σκαωρίαν, ἀντὶ τοῦ. Οὐκ οἶδα, φησὶν, οὐκ ἐστὶ κατασκευὴ· ἀπλοῦς ἦλθον, οὐδὲν οἶδα. Οὐκ ἐπειράθητε τοιούτων πολλῶν; οὐκ οἶδαμεν τῶν δοκίμων τὰ ἔργα; τοιαῦτα οὐ ῥάπτουσι πράγματα, καὶ προσποιούνται ἀγνοίαν; Οὕτω καὶ ὁ διάβολος· *Τί δει εἶπες*, φησὶν, *ὑμῖν ὁ Θεός*; ἀντὶ τοῦ, Παρθένουσα, οὐ καλῶς ἤκουσα, μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου. Ἡ γυνὴ νομίσασα ἀγνοίαν εἶναι, διορθοῦται τὴν λέξιν. Οὐχ οὕτω, φησὶν, εἶπεν· οὐκ εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φαγεῖν ἀπὸ παντὸς ξύλου, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς μὲν ξύλου ἐπέτρεψεν, ἀπὸ δὲ ἐνὸς ἐκώλυσεν· εἶπε γὰρ ἡμῖν· Μὴ φάγητε, ἵνα μὴ ἀποθάνητε. Ἐδοξε μανθάνειν ὁ οὐκ ᾔδει· λοιπὸν οὐχ ὑποπτεύετο ὡς ἐγκατάσκευος, καὶ λέγει αὐτῇ· *Οὐ θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*. Ἴδε ἄλλο ψεύδης. Τοῦτο γὰρ Θεοῦ εἰπόντος, *Ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε, θανάτῳ ἀποθανεῖσθε*, λέγει ὁ διάβολος, *Οὐκ ἀποθανεῖσθε*· τοῦτο δεύτερον ἐψεύσατο. Ἢδει γὰρ ὁ Θεός, φησὶν, *ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί*. Ἴδε τρίτον ψεύδης. Ὅρα τὴν ἐγκατάσκευον κακίαν τοῦ διαδόλου. Ἦδη προμελετᾷ κατασπεῖραι τῷ κόσμῳ τὴν πλάνην. Καὶ ἐπειδὴ ἐμελέτησεν, ὡς προεῖπον, πολυθεῖαν ἐγείρει τῷ κόσμῳ, προλαβὼν ὡς ἐν διηγῆματι, κατέσπειρεν εἰς τὰς ἀκοὰς τῆς γυναικὸς ἔμφρασιν τοῦ εἶναι πολλοὺς θεοὺς. Ἄλλ' ὁ μὲν τῆς κακίας τεχνίτης οὕτω προκατέσπειρε τὴν ἔννοιαν τῶν θεῶν· ὁ δὲ Θεός, προειδὼς ὠκονόμησε, τὴν πλάστην τὴν μέλλουσαν μὴ λαληθῆναι ἀνθρωπίνῳ στόματι, [498] ἵνα μὴ πρώτη λογικῇ φωνῇ περὶ θεῶν φθόγγηται, ἀλλὰ πρῶτον στόμα θύεω, ἵνα πᾶν στόμα λαλοῦν περὶ εἰδώλων τῷ στόματι ἐκείνου ἀπεικάσθῃται. Οἶδα ὅτι καὶ τῇ φωνῇ συγγινώσκετε, καὶ τὰς ἔννοιαις τὰς ἀγίας τῶν Γραφῶν ἀρπάζετε. Μηδεὶς οὖν περὶ τὸν κόσμον τῆς φωνῆς ἀσχολεῖσθω, ἀλλὰ περὶ τὴν τῶν νοημάτων δύναμιν.

Ἢδει γὰρ, φησὶν, ὁ Θεός, *ὅτι ἢ ἂν ἡμέρα φάγητε, ἔσεσθε ὡς θεοί, γινώσκοντες καλὸν καὶ πονηρὸν*. Λέγουσι πολλοί, καὶ μάλιστα οἱ τῷ θεοστυγεῖ Πορφύριῳ ἀκολουθήσαντες τῷ κατὰ Χριστιανῶν συγγράφοντι καὶ τοῦ θεοῦ δόγματος πολλοὺς ἀποστήσαντι· λέγουσι τοίνυν· Διὰ τί ὁ Θεός ἀπηγόρευσε τὴν γνῶσιν τοῦ καλοῦ καὶ πονηροῦ; Ἔστω, τὸ πονηρὸν ἀπηγόρευσε· διὰ τί καὶ τὸ καλόν; Εἰπὼν γὰρ, Ἀπὸ τοῦ ξύλου τοῦ εἰδέναι καλὸν καὶ πονηρὸν μὴ φάγητε, κωλύει, φησὶν, αὐτὸν τοῦ εἰδέναι τὸ καλόν· διὰ τί καὶ τὸ ἀγαθόν; Ἀεὶ ἡ κακία καθ' ἑαυτῆς τεχνάζεται, καὶ τὰς λαβὰς καθ' ἑαυτῆς δίδωσιν. Οὐ τὴν γνῶσιν ἐκώλυσεν ὁ Θεός τοῦ καλοῦ· εἶχε γὰρ αὐτὴν ὁ Ἀδὰμ, καὶ πρὸ τοῦ φαγεῖν. Εἰ γὰρ μὴ εἶχε γνῶσιν, πῶς γνωρίζει τὴν γυναῖκα; πῶς φυσιολογεῖ, *Ὅστ' οὗν ἐκ τῶν ὀστέων μου, καὶ σὰρξ ἐκ τῆς σαρκός μου*; πῶς δὲ καὶ προφητεύει τὰ μέλλοντα, *Ἀυτὴ κληθήσεται γυνή, ὅτι ἐκ τοῦ ἀνδρός αὐτῆς ἐλήθη*. Ἀντὶ τούτου καταλείψει ἄνθρωπος τὸν πα-

τέρα αὐτοῦ καὶ τὴν μητέρα, καὶ τὰ λοιπὰ; τοσαῦτα οἶδε, καὶ οὐκ ᾔδει τὸ καλόν; Τὸν Θεὸν ᾔδει, τὰ τοῦ Θεοῦ ἐτήρει, γνῶσιν εἶχεν, ὀνόματα ἐπέθηκε τοσαῦτα· πῶς οὐκ εἶχε γνῶσιν καλοῦ; Τί οὖν ἐστίν; Οὐ τὴν γνῶσιν κωλύει ὁ Θεός τοῦ καλοῦ, ἀλλὰ θέλει μὴ εἶναι μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ τὴν γνῶσιν τοῦ κακοῦ. Λύω δὲ τὸ σόφισμα τῆς ἀσεβείας ἀπὸ τῶν Γραφῶν. Λέγει Παῦλος· *Οὐ δύνασθε ποτήριον Κυρίου πιεῖν, καὶ ποτήριον δαιμονίων*. Οὐ τὰ δύο ἐκώλυσεν, ἀλλ' ἡγήσατο μὲν τὸ ἅγιον, ἀπέρριψε δὲ τὸ ἐναγὲς καὶ βέβηλον. Οὕτω καὶ ὁ Σωτὴρ· *Οὐ δύνασθε θεῶ δουλεύειν καὶ μαμωνᾷ*· κατὰ τὸ αὐτὸ καὶ Θεῷ δουλεύειν καὶ δαίμονι ἀδύνατον. Οὕτως ὁ Θεός ἐκώλυσε λαβεῖν γνῶσιν τοῦ πονηροῦ, ἵνα μὴ μιγῇται μετὰ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ ἡ γνῶσις τοῦ κακοῦ.

δ. Λοιπὸν ἐνταῦθα προσέχωμεν. Διὰ τί δὲ ὧς ἐκλήθη ξύλον γνωστὸν καλοῦ καὶ πονηροῦ; Οὐ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ἀλλὰ τοιαύτην ἤνεγκεν ὑπόθεσιν, τὸ ἰδίωμα τῶν Γραφῶν λέγω. Οἶόν τι λέγω· ἐκλήθη ἐν τῇ ἐρήμῳ μία πηγὴ ὕδατος ὕδωρ ἀντιλογίας· Ἐδοκίμασθ' ἐπεὶ ὕδατος ἀντιλογίας. Ἀρα τὸ ὕδωρ τοιαύτην εἶχε φύσιν, ὡς εἰς ἀντιλογίαν φέρειν τὸν λαόν; διὰ τί οὖν Μωϋσῆς πῶν οὐκ ἀντίειπε τῷ Θεῷ; Ὅσπερ οὖν ἐκλήθη τὸ ὕδωρ ἀντιλογίας ὕδωρ, οὐ φύσιν ἔχον τοιαύτην, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖ ἀντίειπεν ὁ λαός, διὰ τοῦτο ἐκλήθη ὕδωρ ἀντιλογίας. Πάλιν εἶδεν Ἰακώβ τὸν Θεόν, ὡς ἰδεῖν ἀνθρώπῳ δυνατόν, καὶ καλεῖ τὸ ὄνομα τοῦ τόπου Εἰδος Θεοῦ. Ὁ τόπος οὐκ εἶχεν εἶδος Θεοῦ, ἢ μορφὴν Θεοῦ, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐκεῖ αὐτῷ ἡ ὁπτασία ἐγένετο, ἐκάλεσε τὸν τόπον ἀπὸ τοῦ πράγματος. Ἄλλος τόπος ἐκλήθη Εἰρήνη Θεοῦ. Ὅτε τῷ Γεδεὼν ἐφάνη ἄγγελος, ἐφοβήθη, καὶ λέγει· *Οἶμοι, οἶμοι, ἀποθανοῦμαι*· [499] εἶδον γὰρ ἄγγελον Θεοῦ. Λέγει αὐτῷ ὁ ἄγγελος· *Εἰρήνη σοι, μὴ φοβοῦ. Καὶ ὠκοδόμησε*, φησὶ, *Γεδεὼν θυσιαστήριον, καὶ ἐκάλεσεν αὐτὸ Εἰρήνη Θεοῦ*. Ὅσπερ οὖν ὁ βωμὸς, ἡ τὸ θυσιαστήριον, οὐκ αὐτὸ εἰρήνην εἶχεν, ἀλλὰ τῆς γενομένης καὶ δοθείσης εἰρήνης ἦν σύμβολον· καὶ ὥσπερ τὸ ὕδωρ οὐκ εἶχε ἀντιλογίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν ἐπ' αὐτῷ γενομένην ὑπόθεσιν οὕτως ἐκλήθη· οὕτω καὶ τὸ ξύλον οὐ γνῶσιν εἶχεν, ἀλλ' ἐπειδὴ πᾶς ὁ ἁμαρτάνων εἰς γνῶσιν ἔρχεται ὧν ἁμαρτάνει. Οἶόν τι λέγω, πάλιν ἐν ὑποδείγματι· ἐνίοτε παρερχόμεθα ὀδεύοντες διὰ τόπων ληστευομένων, καὶ ἔθος τοῖς ἀνθρώποις λέγειν, Οἱ τόποι δὴ οὗτοι φοβεροί εἰσιν. Ἀρα ὁ τόπος ἔχει φόβον; ἢ διὰ τοὺς ληστὰς λέγουσι, τοὺς σχολάζοντας ἐν ἐκείνῳ τῷ τόπῳ; Οὕτω καὶ τὸ δένδρον ἐκεῖνο οὐ φύσιν εἶχε θανατοποιοῦ γνώσεως ἐργαστικὴν, ἀλλ' ἀπὸ τῆς περὶ αὐτὸ γενομένης τῷ Ἀδὰμ τραγυδίας ἐλαβε τὸ ὄνομα. Λύω δὲ τὸ πρᾶγμα συντόμως· οὐ γὰρ ἀπορεῖ ἡ θεία Γραφή. Σήμερον ἔχομεν θυσιαστήριον, οὐ μετέχουσιν οἱ πιστοί. Ἀρα αὐτὸ τὸ δῶρον φυσικὴν ἔχει σωτηρίαν, ἢ διὰ τὴν ἐπικαλουμένην δόξαν ἔχει; ἐνέχυρον ἀπὸ τῶν παρόντων, μὴ ἀμφιδόλης περὶ τῶν προλαβόντων; Ἐκεῖ βρῶμα θανατοποιοῦν, ὥδε βρῶμα ζωοποιόν. Εἰ τοῦτο τὸ βρῶμα σώζει φύσει, καὶ οὐ χάριτι· κάκεινο τῇ φύσει ἀναιρεῖ, καὶ οὐ παραδίδει. Δείξω σοι ἄλλο βρῶμα ἔξω τοῦ παραδείσου θανατοποιοῦν, τὴν εἰδωλολατρείαν λέγω. Διὰ τί γὰρ παρητήσαντο οἱ μάρτυρες φαγεῖν χρέα; διὰ τί ἐφοδούντο φαγεῖν; ἄρα, εἰ ἔφαγον, ἀπέθνησκον; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐπὶ γνώμαστο τῶν εἰδώλων ἡ μνήμη, ἐφυγον, οὐ τὴν βρώσιν, ἀλλὰ τὴν τῶν μιαιῶν ἐπίκλησιν. Οὕτω γνωστὸν ἦν κακοῦ καὶ ἀγαθοῦ τὸ δένδρον, οὐ γνῶσιν παρ-

* Notat in marg. Savil. legendum esse, ἡ χρεῖαν προσποιεῖται, ἢ ἀγνοίαν, quam lectionem in textum inveniit Combefis. Nos in Græcis nihil mutantes, illam tamen lectionem in versione Latina sequimur.

ἔχον, ἀλλ' ἀπὸ τῆς παραβάσεως διδάσκον αὐτόν. Ἄει γὰρ ἡ πείρα διδάσκει τὸν ἀνόητον, ὅτι κακὸν τὸ παραβῆναι. Πάλιν ἐτέρᾳ ὁδῷ λυθῆσεται τὸ ζητούμενον, οὐχ ὡς τῶν πρώτων ἀποκινούντων, ἀλλ' ὡς τῆς χάριτος τοῦ Θεοῦ πλουσίας οὐσης. Μὴ γὰρ τις νομίζτω τὴν ἐπαγωγὴν τῶν πολλῶν νοημάτων δι' ἀσθένειαν γίνεσθαι τῶν προλαβόντων· ἡ τοῦ Θεοῦ γὰρ χάρις πλουσία οὐσα, ἐκ τῶν ἐαυτῆς θησαυρῶν παρέχει ἡμῖν, ἐὰν ὤμεν ἀξιοί. Πρόσεχε τοίνυν. Οἱ μάρτυρες παρητήσαντο βρῶσιν εἰδωλοθύτων, ὄντως φεύγοντες φαγεῖν, ὡς εἰ ἐφυγεν Ἀδὰμ τὸ δένδρον, ἐσώθη ἄν. Ὅτι δὲ οὐ τὸ εἰδέναι ἀγαθὸν καὶ κακὸν, τοῦτο μὴ πρᾶττων, οἶδεν αὐτὸ, ἡ οὐ; Τίς τολμᾷ εἰπεῖν ὅτι οὐκ οἶδεν; Οὐ γὰρ ἐστὶν ἡ γνῶσις, πράξις. Ἄρα Παῦλος ὁ λέγων, *Φεύγετε τὴν πορνείαν*, οὐκ ἤδει τί ἦν ἡ πορνεία; ὁ φεύγων μοιχείαν, οὐκ ἤδει τί ἦν ἡ μοιχεία; Ἀλλ' οὐ κατέκρινεν αὐτόν ἡ γνῶσις. Αὐτὸς δὲ ὁ Θεὸς οἶδεν ἡμῶν ὅλας τὰς πράξεις, ἀριθμῶν καὶ λέγων· *Ἐκ τῆς καρδίας ἐξέρχονται λογισμοὶ πορνῆοι, φόνοι, μοιχείαι, ἐπιπορεύσεις, ἀσελγείαι, φθόροι, πλεονεξίαι. Ταῦτα ἐστὶ τὰ κοινούνην τὸν ἄνθρωπον*. Ταῦτα [500] ἀγνοῶν λέγει, ἡ εἰδὼς ὁ Θεὸς καὶ ὁ Ἀπόστολος; Οὐχ ὕβριζει οὖν ἡ γνῶσις τὸν Ἀδὰμ. Ἐβλάψεν οὐχ ἡ γνῶσις, ἀλλ' ἡ παράδοσις. Θέλω δὲ ἐρωτῆσαι αὐτόν, ποῖον ἔμαθε παρὰ τοῦ ξύλου καλὸν, ἡ κακὸν; Μετὰ τὴν βρῶσιν ἔγνω τί ἐστὶ φόνος; Οὐδεὶς οὐδέπω ἦν ὁ καλῶς· οὐ μοιχεία ἐγινώσκετο· οὐδέπω γὰρ ἦσαν γάμοι· οὐ πορνείαι, οὐχ ἀρπαγὴ ἦν· οὐδέπω γὰρ ἦν πλοῦσι καὶ πένησι· οὐ συκοφαντεῖται καὶ ψευδομαρτυρία. Ποῖον οὖν ἔγνω κακὸν, ἡ τοῦτο μόνον, ὅτι καλὸν ἦν τὸ ὑπακούσαι Θεῷ, κακὸν δὲ τὸ παρακούσαι Θεοῦ; Λέγω δὲ κοινὸν καὶ περιφερόμενον ῥῆμα, καὶ μὴ τις αὐτοῦ ὡς τολμηροῦ καταγνῶν. Εἰώθαμεν λέγειν τοῖς ἁμαρτάνουσιν, ἀπειλοῦντες αὐτοὺς ἐπιστροφῆν· Ποῶν σε μαθεῖν ἐπιστροφῆν. Ἄρα γνῶσιν λέγει τὴν μάθησιν; Τὸ οὖν γνωστὸν ἀπὸ τῆς πείρας τῶν συμφορῶν. Ἐπαίψεν αὐτόν γυνὴν, πόσοις καλοῖς συνεζεύχθη παραβάς.

ε'. Πρόσεχε τοίνυν μετὰ ἀκριβείας. Εἰ γὰρ καὶ εἰρηται πρώην, ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις ἔλκει τὸν λόγον. Ὁ δεδωκὼς τὰ πάντα Θεὸς ἀόρατος ἦν· ὁ λαβὼν παρὰ τοῦ Θεοῦ τὰ πάντα ὁρώμενος ἦν. Ὁ λαβὼν ἐφαινετο, ὁ δεδωκὼς οὐκ ἐφαινετο. Μόνος ἦν ὁ ἀνθρώπος· τὰ ἄλογα περὶ αὐτόν. Κατὰ κερφαλῆς οὐδένα εἶχεν. Ἐθῆκεν αὐτῷ ὁ Θεὸς νόμον, τὸ δένδρον εἰς ὑπόμνησιν ἐν μέσῳ, ἵνα μὴ λάθῃ λαβὼν τὴν δεσποτείαν. Οἶον, περιῆει τρυγῶν τοὺς καρπούς μετὰ τῆς γυναικός. Ἐπλησίαζε τῷ δένδρῳ· ἔλεγε, Μὴ ἀψόμεθα τοῦ δένδρου τούτου· περὶ γὰρ αὐτοῦ παρήγγειλεν ὁ Θεός. Καὶ ἦν τὸ ὁρώμενον ὑπόμνησις τοῦ ἀοράτου· οἶα γίνεται καὶ νῦν. Ἐννόησον πόσοι εἰσὶν ἄρχοντες ἀνὰ πᾶσαν τὴν γῆν. Καὶ ἐπειδὴ βασιλεὺς πᾶσιν οὐ πάρεστι, δεῖ παραστήναι τὸν χαρακτῆρα τοῦ βασιλέως ἐν δικαστηρίοις, ἐν ἀγοραῖς, ἐν συλλόγοις, ἐν θεάτροις. Ἐν παντὶ ὅν τόπῳ, ἐν ᾧ πράττει ἄρχων, δεῖ παρῆναι, ἵνα βεβαιῶται τὰ γινόμενα. Ὁ βασιλεὺς μὲν οὖν παρῆναι πανταχοῦ, ὡς ἄνθρωπος, οὐ δύναται· Θεὸν δὲ πάλιν φαίνεσθαι, ὡς Θεὸν, ἀνθρώποις, ἀδύνατον. Δέδωκε τὸ δένδρον χαρακτῆρα τῆς βασιλείας, ὑπόμνησιν φέρον

ἔ. Sav. conj. αὐτήν, quod recepit Combefis.

τῇ Ἀδὰμ, ὅτι πάντων ἔλαβε τὴν δεσποτείαν. Γινώθει τὸν δεδωκῶτα τὴν ἐξουσίαν. Καὶ ἵνα μάθῃς πῶς ὑπέμνησκεν αὐτοὺς τὸ δένδρον· ὅτι ὁ ἔρις ἡθέλησεν ἀπατήσαι τὴν γυναῖκα, εἶπεν αὐτῇ· *Διὰ τί εἶπεν ὁ Θεὸς μὴ φαγεῖν ὑμᾶς ἀπὸ παντὸς ξύλου;* Ἡ γυνὴ οὐκ ἐπελανθάνετο τοῦ νόμου, ἀλλὰ καὶ διορθοῦται τὴν ἀγνοίαν, καὶ φησιν· Οὐκ εἶπεν ὁ Θεὸς οὕτως, ἀλλ' ἀπὸ παντὸς ξύλου φαγώμεθα· ἀπὸ δὲ τοῦ ξύλου τούτου, εἶπεν ὁ Θεός, μὴ φάγητε ἀπ' αὐτοῦ, μηδὲ ἀψασθε αὐτοῦ. Βλέπε τὴν ἀκριβείαν. Ὁ Θεὸς οὐκ εἶπε· Μὴ ἀψήσθε. Οὐδὲ γὰρ ἔφερε κίνδυνον τὸ ἀψασθαι· ἀλλ' ἐκείνους συνέσεν ἔχοντας θεϊκὴν, τῶν λοιπῶν ἀπολαύοντες, ὥρισαν παρ' ἐαυτοῖς· [501] Εἶπεν ὁ Θεός, Μὴ γεύσησθε τοῦ δένδρου· ἡμεῖς δὲ μηδὲ ἀψόμεθα. Τοσοῦτον ἔμελε τῇ γυναικὶ τηρῆσαι τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολήν. Ἦν οὖν τὸ δένδρον ἐν μέσῳ καίμενον, εἰς ὃ ἠπάτησεν αὐτοὺς. Ἔνον ἀκουε πρᾶγμα. Ἐχρήσατο ὀργάνῳ πρὸς τὴν ἀπάτην, πρᾶγματι ἐμπεφυτευμένῳ τῷ ἀνθρώπῳ. Ὁ γὰρ Θεὸς πλάττων τὸν ἀνθρώπον, μετὰ τῆς ἄλλης γνώσεως ἐνέθηκεν αὐτῷ καὶ πόθον Θεοῦ. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ἐν αὐτοῖς τὸν πυρσὸν τοῦ πόθου, λέγει· *Γενήσεσθε ὡς θεοί*. Νῦν, ὡς ἄνθρωποι, οὐ δύνασθε εἶναι πάντοτε μετὰ Θεοῦ. Ἐὰν γένησθε ὡς θεοί, πάντοτε μέλλετε εἶναι μετ' αὐτοῦ. Οὐ γὰρ εἶπεν αὐτοῖς· Ἐὰν φάγητε, γίνεσθε πολέμιοι τοῦ Θεοῦ. Ἐπιθυμία οὖν τῆς ἰσοθείας ἀπατᾷ τὴν γυναῖκα, κάκεινὴ τὸν ἄνδρα οὐκ ἀπατᾷ, ἀλλὰ πείθει. Καὶ μαρτυρεῖ Παῦλος λέγων· *Ἀδὰμ οὐκ ἠπατήθη*. Καὶ διὰ τί κατεκρίθη; Ὅρα τὸ δεινόν. Ἡ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἔφαγε· πείθει μετὰ τὸ φαγεῖν καὶ τὸν ἄνδρα, ἵνα μὴ μόνῃ διατραπῇ· καὶ ἔπεισεν, οὐκ ἠπάτησεν· οἶον γίνεται καὶ νῦν πολλάκις. Οἶδεν ἄνθρωπος τὴν πίστιν, ἀγαπᾷ τὸν νόμον, ζηλοῖ τὴν ὀρθοδοξίαν, καὶ πείθεται τῇ γυναικὶ, μὴ δεῖξαι τὸν ζῆλον, οὐκ ἀγνοῶν τὴν ἀλήθειαν, ἀλλὰ πειθόμενος τῇ συμβίῳ. Πολλοὶ γὰρ ἐνόμισαν, ὅτι ἀγνοῶν ὁ Ἀδὰμ ἔλαβε παρὰ τῆς γυναικός, οὐκ εἰδὼς πόθεν ἦγαγε τὸν καρπὸν. Ἀλλ' οὐκ ἔχει ἀπολογία· ὁ γὰρ Θεὸς ἐλέγχει, λέγων αὐτῷ· *Ὅτι ἡκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου*. Καὶ οὐκ εἶπεν, Ἐπειδὴ ἔλαβες παρὰ τῆς γυναικός σου· καὶ μὴν ἠδύνατο εἰπεῖν, Ἠγνόουν, οὐκ ἤδειν πόθεν ἦνεγκε τὸν καρπὸν. Τὸ ἔγκλημα τοῦ ἀνδρός, οὐχ ὅτι ἠπατήθη, ἀλλ' ὅτι ἐδελεάσθη. Ἐλθωμεν λοιπὸν ἐπὶ τὸ δικαστήριον· Ἰδωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ πρῶτα τὰ ἐπὶ τῆς ἀγίας ἐκείνης καὶ ἀδεκάστης δίκης καὶ φιλανθρωποῦ γινόμενα, τὰ γραφέντα γράμμασιν ἀθανάτοις, ὧν τὴν μνήμην καὶ τὴν ὕψιν καὶ τὴν φαίδρῳτητα οὐδὲ πᾶς ὁ αἰὼν λύσαι δύναται. Πρόσεχε λοιπόν. *Ἦκουσε, φησὶν, ὁ Ἀδὰμ τῆς φωνῆς Κυρίου περιπατοῦντος τὸ δειλινὸν ἐν τῷ παραδείσῳ*. Ἀπὸ τοῦ φόβου ἤσθετο, καὶ ἀπὸ τῆς συνηθείας. Καὶ ἀπὸ τοῦ κτύπου εἶχε Θεὸς φαίνεσθαι; Ἐφαινετο οὐχ ὡς ἦν, ἀλλ' ὡς ἡδούλετο. Εὐλογητὸς ὁ Θεὸς τῶν ἀγίων, ὅτι τὸ δειλινὸν τότε τὸν Ἀδὰμ ἐπεσκέψατο, καὶ νῦν ἐπὶ τοῦ σταυροῦ τὸ δειλινόν. Καὶ γὰρ κατ' ἐκείνας τὰς ὥρας ὑπέμεινεν ὁ Σωτὴρ τὸ πάθος, καθ' ὃ διετέλεισεν ὁ Ἀδὰμ ἀπὸ τοῦ φαγεῖν ἕως τῆς παραβάσεως· καὶ τῆς κρίσεως, ἀπὸ ἐκτὸς ὥρας ἕως ἐννάτης. Ἐκτὴ ὥρᾳ ἔφαγε· καὶ τὴν γὰρ φύσεως· μετὰ τὴν ἔκτην ἀπεκρύβη. Τὸ δειλινόν

* Sic exemplaria: verum hæc lectio ferri nequit. Combefisius ex conjectura substituit ἕως τῆς παρακρύψεως. Sic sensus quadrabit. At vox παρακρύψις insolens omnino est, neque placet.

via quaestio solvetur, non quod prima non satis sint, sed quod Dei gratia dives sit. Ne quis enim putet rationum additamenta ob priorum imbecillitatem afferri: nam Dei gratia, dives cum sit, ex thesauris suis nobis dona profert, si tamen digni simus. Attende igitur. Martyres recusarunt idolis immolatorum cibum: eo modo cibum huiusmodi fugientes, quo si effugisset Adam lignum, salutem consequenturus erat. Quod autem scire bonum et malum, non odio dignum sit, vere liquidum est. Deus enim interrogans, et non faciens, an rem novit, necne? Quis ausit dicere eum non nosse? Non enim cognitio, ipsa actio est. Num Paulus, qui dicebat, *Fugite fornicationem* (1. Cor. 6. 18), ignorabat quid esset fornicatio? cavendo adulterium, nesciebat quid esset adulterium? Verum non ideo reus, quod nosset. Quin ipse Deus novit actus omnes nostros, ipsos enumerans ac dicens: *De corde exeunt cogitationes malae, caedes, adulteria, perjuria, impudicitiae, invidiae, rapinae. Haec sunt quae coinquinant hominem* (Matth. 15. 19. 20). Haecine ignorans aut sciens dicit Deus, dicit Apostolus? Non ergo scientia Adamo dedecori est. Nocuit illi, non cognitio, sed transgressio. Velim autem ab illo quaerere, quid ex ligno didicerit, bonumne an malum. An post esum novit quid esset homicidium? Nemo hactenus erat qui puniret; adulterium nesciebatur, cum nondum essent nuptiae: non fornicatio, non rapina erat; nondum enim erant dives vel pauper: non sycophantiae, non falsa testimonia. Quod igitur aliud malum sciebat, nisi hoc solum, bonum nempe esse Deo obsequi, malum ipsi non obedire? Rem dico quae vulgi ore circumfertur, ne quis me audaciae incuset. Solemus dicere peccantibus, comminantes ut convertantur: *Faciam ut discas respicientiam*. Ergone qui sic loquitur, hanc disciplinam dicit esse scientiam? Scientia igitur ex calamitatum experientia procedit. Docuit eum ut disceret, quot malis se per transgressionem implicuisset.

5. Animum igitur diligenter adhibe. Quamquam enim prius diximus, argumenti ratio eo orationem deducit. Omnium largitor Deus invisibilis erat; qui a Deo omnia acceperat, sub aspectum cadebat. Qui acceperat, oculis patebat; qui dederat, non apparebat. Solus erat homo: bruta animantia circa illum erant. Neminem habebat oppositum. Imposuit Deus legem, arborem in medio, quae commonefaceret, ne sub dominatu se positum esse oblivisceretur. Verbi gratia, circuibat fructus decerpens cum uxore. Accedebat ad arborem: dicebat, Ne hanc arborem tangamus; de illa namque praeceptum dedit Deus. Eratque id quod videbatur, ejus qui invisibilis erat monumentum; id quod etiam nunc accidit. Cogita quam multi per universum orbem praefecti sint. Quia autem Imperator non omnibus adest, necesse est Imperatoris effigiem in tribunalibus, in foris, in coetibus, in theatris exhiberi. In omni ergo loco, in quo negotia tractat praefectus effigiem esse oportet, ut quae sunt auctoritatem habeant. Imperator quidem, ut pote homo, ubique praesens esse non potest: Deus

vero rursus, ut Deus est, nullo modo potest ab hominibus videri. Dedit arborem imperii characterem, qui Adamum commonefaceret, accepisse se omnium dominatum. Agnosce eum qui tibi potestatem dedit. Et ut discas quomodo arbor ipsos commonefaceret, cum serpens mulierem decipere voluit, dixit illi: *Cur dixit vobis Deus ne comederetis ex omni ligno* (Gen. 3. 2)? Mulier non oblita erat legis, imo etiam ignorantiam corrigit, et ait: Non ita dixit Deus, sed ex omni ligno comedimus; de hoc autem ligno dixit Deus, ne comederitis ex illo, neque tangatis ipsum. Vide accurationem. Deus non dixit: Ne tangatis. Nullum quippe erat in tactu periculum: sed illi, qui divina praediti prudentia erant, reliquis fruentes, id apud se statuerunt: Dixit Deus ne de arbore gustemus; nos ne tangamus quidem. Tanta mulieri cura erat servandi Dei praeceptum. Erat igitur arbor in medio posita, qua serpens seduxit eos. Rem audi stupendam. Usus instrumento est ad fraudem, rem nempe homini insita. Deus enim hominem formans, cum reliqua scientia, etiam desiderium Dei indiderat. Cum igitur in illis desiderii flammam videret, ait: *Eritis sicut dii*. Nunc, homines, non potestis semper cum Deo esse. Si fieritis sicut dii, semper cum illo futuri estis. Neque enim dixit illis: Si comederitis, Dei hostes eritis. Desiderium ergo a qualitatis cum Deo mulierem decipit: illaque virum non decipit, sed illi suadet. Id testificatur Paulus dicens: *Adam seductus non est* (1. Tim. 2. 14). Cur autem damnatus est? Vide mali gravitatem. Mulier seducta comedit; postquam comederat, viro suadet, ne sola perverteretur: suasit, non decepit; ut jam saepe fieri solet. Novit vir fidem, amat legem, studio plenus est orthodoxae religionis, moremque gerit uxori, ne studium ostendat, non ignorans veritatem, sed conjugii obtemperans. Multi namque putarunt, ignorantem Adamum accepisse ab uxore, cum nesciret unde fructum tulisset. At nulla ipsi excusatio superest: Deus enim coarguit, cum ait: *Quia audisti vocem uxoris tuae* (Gen. 3. 17). Non dixit, Quia accepisti ab uxore tua: nam potuisset dicere, Ignorabam, nesciebam unde afferret. Viri crimen est, non quod deceptus, sed quod inescatus sit. Jam ad iudicium veniamus: videamus instrumenta prius, quae in sancto illo, incorrupto et clementi foro allata sunt, descripta literis immortalibus, quarum memoriam, conspectum, conspicuitatem nullum aevum delere poterit. Jam animum adverte. *Audivit, inquit, Adam vocem Domini deambulantis ad vesperam in paradiso* (Gen. 3. 8). A strepitu sensit, et a consuetudine. Ergone a strepitu potuit Deus apparere? Apparebat non ut erat, sed ut volebat. Benedictus sanctorum Deus, quod ad vesperam tunc Adamum visitaverit, et nunc in cruce ad vesperam. Illis quippe horis Christus passionem sustinuit, quas egit Adam, ex quo comederat, donec latebras quaereret, ac iudicium subiret, a sexta usque ad nonam horam. Sexta hora comedit: haec enim naturae regula est; post sextam abscondit se. Ad vesperam Deus ad ipsum venit. Desideravit Adamus fieri deus; rem impossi-

ἦλθε πρὸς αὐτὸν ὁ Θεός. Ἐπεθύμησεν Ἀδὰμ γενέσθαι θεός· ἀδυνάτων δὲ ἐπεθύμησεν· ἔλυσεν αὐτοῦ ὁ Χριστὸς τὴν ἐπιθυμίαν. [502] Ἐπεθύμησας οὐ γενέσθαι, ὁ οὐκ ἡδύνα· ἐπιθυμῶ ἐγὼ γενέσθαι ἄνθρωπος, ὁ δὲ δύναμαι· ἀντεστήκωσεν γὰρ αὐτοῦ ὁ Θεὸς τῇ ἀπάτῃ. Ἐπεθύμησας τῶν ὑπὲρ σέ, λαμβάνω τὰ ὑπ' ἐμέ. Ἰσοθεῖας ἐπεθύμησας· ἰσάνθρωπος γίνομαι. Διὰ τοῦτο καὶ Παῦλος λέγει· *Καὶ σχήματι ἐνδεδειγμένος ὡς ἄνθρωπος*. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἡγανάκτεσσα διὰ τοῦτο· θέλω γὰρ σε ἰσοθεῖαν ποθεῖν· ἀλλ' ἡ ἀγανάκτησις, ὅτι παρὰ γνώμην τοῦ Δεσπότη ἡθέλησας ἀρπάσαι τὸ ἀξίωμα. Ἐπεθύμησας γενέσθαι θεός, καὶ οὐκ ἡδυνήθη· γίνομαι ἄνθρωπος, καὶ τὸ ἀδύνατον δυνατόν ποιῶ. Ὅτι δὲ ἐπιθυμῶν ἦλθε πρὸς τοῦτο, μαρτυρεῖ αὐτὸς λέγων· ὅτε τὸ πάσχα ἦσθιεν ὁ τρέφων μετὰ τῶν τρεφομένων, καὶ τράπεζα προέκειτο τῷ τρέφοντι πᾶσαν τὴν ὑπ' οὐρανὸν, λέγει τοῖς ἀποστόλοις· *Ἐπιθυμία ἐπεθύμησα φαγεῖν τὸ πάσχα ἐν τούτῳ μεθ' ὑμῶν*. Μὴ γὰρ ἐδάσκηνά σου τῇ ἰσοθείᾳ; Σὺ τὰ ἐμὰ ἡθέλησας ἀρπάσαι, μὴ δυνάμενος· ἐγὼ τὰ σὰ λαμβάνω, δυνάμενος. Πρόσχε. Κατήλθε τὸ δειλινόν, καὶ λέγει· *Ἀδὰμ, ποῦ εἶ*,

ζ'. Ἀδελφὰ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα· ἐνὸς γὰρ Θεοῦ καὶ ἐκεῖνα καὶ ταῦτα. Μὴ γὰρ ἄλλος ἦλθεν ἐπὶ τὸ πάθος, ἀλλ' ὁ κατελθὼν ἐν τῷ παραδείσῳ; Ἐκρύβη, ἥσθετο μετὰ τὸ φαγεῖν. *Διηγοίχθησαν γὰρ αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί*, φησί, καὶ *ἐγνώσαν ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Ἐπειδὴ ὁ διάβολος εἶπεν, *Ἡ ἂν ἡμέρᾳ φάγητε, διακριχθήσονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*. Ἰδε, φησὶν, ἡλθέουσεν ὁ Σατανᾶς. Παῦλος πρέπει λέγειν· *Οὐ γὰρ αὐτοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν*. Οὐδαμῶς οἱ ἄγιοι τὰς μηχανὰς τοῦ διαβόλου. Ὅρα κακίαν. Πόθεν ἦδει ὁ διάβολος, ὅτι μετὰ τὸ φαγεῖν ἀνοίγονται αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; μὴ γὰρ τυφλοὶ ἦσαν; Λέγει ἡ Γραφή, πρὶν φαγεῖν αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ δένδρου, *Εἶδε*, φησὶν, *ἡ γυνὴ τὸ δένδρον*. Οὐκοῦν οὐκ ἦν τυφλή. *Εἶδε*, φησὶν, *ἡ γυνὴ τὸ δένδρον, ὅτι ὠραῖον εἰς ὄρασιν*. Πρῶτον εἶδε, καὶ τότε ἔφαγε. Πῶς οὖν ἡνοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί; Πρόσχε, παρακλῶ· ἐναυθὰ ἐστὶ τὸ ζητούμενον. Ὁ διάβολος ἀπὸ ἐκπτώσεως ἦν, τουτέστι, ἀπὸ παραβάσεως· καὶ ἦδει τί ἐπαθεν ὁ παραβάς, καὶ τί πάσχουσιν οἱ παραβαίνοντες. Κοινὸν δὲ ἐστὶ τὸ πάθος πάντων. Καὶ γὰρ σήμερον, ὅταν ἁμαρτάνωμεν, ὡς τυφλοὶ ἁμαρτάνομεν· καὶ ὅταν ἁμαρτηθώμεν, τότε ὀρώμεν τί ἐποίησαμεν. Οἶον, ὥσπερ εἰ τις ἐγκαλεῖται, διὰ τί τότε ἐποίησας, προφασίζεται ἀνάγκην· Ἀληθῶς οὐκ ἔδλεπον τί ἐποιοῦν· οὐκ ὡς τυφλὸς ὢν, ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τῇ ἁμαρτίᾳ ὁ λογισμὸς πηροῦται, ὅλος γινόμενος τοῦ πρᾶξαι, καὶ τυφλοῦται ἐν τῷ πράττειν. Βλέπει μετὰ ταῦτα τῇ συνειδήσει τί πεποίηκε. Λέγω δὲ ὡς ἐν ὑποθέσει· εἰσέρχεται τις ληστεῦσαι ἐπὶ οἰκίας, καὶ εἰσέρχεται ὡς τυφλός· οὐ λογιζέται τὸν ἀπαντῶντα, τὸν κρατοῦντα, τὸν φόβον τῶν δικαστῶν, τὸν ἐπηρητημένον κίνδυνον· τετύφλωται γὰρ ὑπὸ τῆς νόσου. Ὅταν εἰσέλθῃ, ὅταν λάβῃ, ὅταν κλέψας ἐξέλθῃ, μηδενὸς παρόντος, φόβου πληροῦται, αἰσθάνεται τί ἐποίησε, καὶ λογιζέται ὅτι, ἐὰν ζητηθῇ, νοοῦσι τὸ πρᾶγμα τίνος ἐστὶν ἔργον. [503] Καὶ ἡ μὴ ἐλογίσαστο πράττων, λογιζέται μετὰ τὸ πρᾶξαι. Οἶον, ὁ μοιχεύων, καὶ ἐπιβρίπτων ἑαυτὸν ἀλλοτρίῳ πυρὶ, εἰσέρχεται, καὶ οὐ λογιζέται ὅτι νόμοι εἰσὶ, δικαστήρια, κατηγορίαι, ξίφη ἡκονημένα· ἀλλ' ὅταν πρᾶξῃ, δειλῶ, ὑποπεύει παῖδα, παιδίσκη, γείτονα, συγγενῇ· καὶ ἡ μὴ ἔδλεπεν ἐν τῷ πράττειν,

βλέπει μετὰ τὸ πρᾶξαι. Πάλιν παραινέει τις τινὶ ἀπεχεσθαι κακῶν· καὶ ἀπειθήσῃ, ἡ συνθήκη τούτου λέγει· *Πολλάκις αὐτῷ εἶπον, καὶ οὐκ ἤκουσεν· οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν α*. Ἐπειτα ἐπαγαγὼν αὐτῷ πληγὰς, λέγει· *Διδάσκω σε ἀκούειν· οὐχ ὅτι ἀκοὴν αὐτῷ εἶδωσιν, ἀλλ' ὅτι ἡ πληγὴ διορθοῦται τὴν πρόληψιν, καὶ εἰς σύνεσιν αὐτὸν φέρει*. Οὕτω καὶ ὁ προφήτης· *Ἡ παιδεία Κυρίου ἀνοίγει μου τὰ ὦτα*. Ἐπεὶ οὖν ἐπέπεσαν ὁ διάβολος (οὐ γὰρ ἐπιέλησμαι τῆς ὑποθέσεως), ἦδει ποῦ ἦν μετὰ τὸ ἐκπεσεῖν, καὶ τότε εἰς αἰσθήσιν ἦλθεν ὢν ἐποίησεν. Ἐμαθεν οὖν ἐξ ὧν ἔπαθε, καὶ λέγει· *Ἐὰν φάγητε, ἀνοίγονται ὑμῶν οἱ ὀφθαλμοί*· τουτέστιν, ὡς καὶ οἱ ἐμοί· οἶδα, ἀφ' οὗ παρέβην, τί ἐπαθον· ἔγνων τί ἐπαθον, ἔγνω τίνος ἀπέτυχον. *Ἔτα ἔφαγον, καὶ διηγοίχθησαν αὐτῶν οἱ ὀφθαλμοί, καὶ εἶδον ὅτι γυμνοὶ ἦσαν*. Πρὸ γὰρ τούτου ἦσαν γυμνοί, καὶ οὐκ ἠσχύνοντο. Ἀπεδύσαντο τὴν ἀθανασίαν, περιηρέθη ἡ στολὴ τῆς δόξης, ἐγυμνώθη τὸ σῶμα, καὶ ἦν πηλὸς λοιπόν. Εὐθέως βρούει ἡ ἐπίνοια τῶν τεχνῶν. Πρώτῃ τέχνῃ τοῦ Ἀδὰμ βασιτικῇ. Πρὸ πάσης τέχνης ἔλαβε τὰ φύλλα τῆς συκῆς, καὶ ἔρραψε. Τίς ὁ διδάξας; τίς ὁ παιδεύσας; Ἐλαθεν ἀπαξ παρὰ Θεοῦ σύνεσις, εἰκὼν ἦν Θεοῦ, καὶ ἀμφοτέρωθεν περὶ τὴν γνώσιν; Ὅταν ἐννοήσῃς κατὰ σεαυτὸν, πόθεν ἄνθρωπος ἄροτρον πρῶτον ἐποίησε, τίς ὑπέδειξε ποιῆσαι ξύλον, καὶ μεσολαβῆσαι σίδηρον, καὶ σφιγξάει, καὶ ζεύγλῃ ἐπιθεῖναι τοῖς βουσί· πόθεν γυνὴ εὔρε τέχνην ἰσουργίας, λαβεῖν πόκον, πλῦναι, ξάναι, νῆσαι, τὸ συνημμένον λεπτύναι, καὶ πάλιν σχισθὲν συνάψαι· πόθεν τοῦτο; Τίς ἐδίδαξε τοὺς ποιητὰς τὴν ποικιλικήν; Ἔστηκεν ἰσθός, ἐν τῷ παραπεμπόμενον, οὐ χεῖρα ἐργαζομένη, ἀλλ' ὁ λόγος ἐργάζεται, λόγος μορφὰς ἀποτελεῖ. Οὐκ ἐπιβάλλει χεῖρας ὁ τεχνίτης, καὶ ὁ λόγος τῆς τέχνης μορφοῖ τὸ ἱμάτιον, καὶ ἐν ὀρωμένοις σχήμασιν ἐγείρεται τὸ βούλημα τοῦ τεχνίτου. Ἔτα ὁ ποικιλικὸς οὐ κινεῖ χεῖρα, καὶ ἐγείρει μορφὰς. Καὶ ἐὰν ἀκούσῃς, ὅτι Θεὸς ἐργάζεται, νομίζεις ὅτι χεῖρα κινῶν ἐργάζεται; Καὶ ἐὰν ζητήσῃς πᾶσαν τέχνην, καὶ πᾶσαν ἐπίνοιαν, καὶ εἰπῇς, Πῶς ἐνένησαν τότε ἢ τότε; μνημονεύσας τῆς πρώτης φωνῆς τῆς λεγούσης, *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν*, ἔσχες τῆς ἀπορίας τὴν λύσιν. Εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ νοεῖ; εἰκὼν Θεοῦ, καὶ οὐ μιμεῖται τὸν Δεσπότην; *Ἐρράψεν φύλλα συκῆς*.

ζ'. Αἰσχυνέσθωσαν οἱ ἀλληγοροῦντες, ὅτι ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ ἐστίν, καὶ πνευματικός ἐστίν. Ἐν οὐρανῷ συλῇ τί ποιεῖ; Ἀλλ' ἴστω ὁ παράδεισος ἐν οὐρανῷ· [504] οἱ ποταμοὶ πόθεν ἐξέρχονται; οὐκ ἀπὸ γῆς; Εἰ ὁ παράδεισος ἄνω, δῆλον ὅτι καὶ οἱ ποταμοὶ ἄνωθεν ῥέουσι. Μὴ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· *Ποταμὸς κατέρχεται ἐξ Ἐδέμ*; Ἀλλὰ τὸ σόφισμα β. Γεῶσιν ἡμεῖς οἱ ἀλληγορηταί. Ἐνέδυσσε γὰρ αὐτοὺς ὁ Θεός, φησί, *χειρῶνας δερματινοὺς*. Ἄρα μὴ βόας ἢ πρόβατα ἔθυσσε, καὶ βυσσέιον ἡνοῖξε, καὶ τέχνην βυσσέως ἀπέτελεσε; Λέγομεν ἡμεῖς, ὅλον τὸ ζῶον παρηγάγεν ἄνευ συμπλοκῆς, ἄνευ συζυγίας. Τὸ μὴ ὄν ἐποίησε, καὶ μέρος τοῦ ὄντος ποιεῖν οὐκ ἡδύνατο; Λοιπὸν φιλοτιμούνται· ἀλλ' οὐδέποτε Θεὸς ποιεῖ μέρος ζώου, οὐδὲν ἀτελὲς ποιεῖ ὁ Θεός. Ἀκούει δέρμα, καὶ ζητεῖ πόθεν. Οὐκοῦν ἀκούω κατὰ αἶμα ἐν Αἰγύπτῳ, καὶ ζητῶ πόθεν

* Hic, post οὐχ ὅτι οὐκ ἤκουσεν, desideratur haud dubie ἀλλ' ὅτι οὐκ ὑπέκουσεν, vel quid simile.

β Combellis. dedit ἀλλὰ ἴδε τὸ σόφισμα.

bilem desideravit: ejus Christus desiderium implevit. Desiderasti id esse, quod non potuisti: desidero ego fieri homo, et possum: ejus errori vicem contrariam Deus retulit. Desiderasti quæ supra te erant, assumo ego quæ infra te sunt. *Æqualitatem cum Deo concupivisti: æqualis homini fio.* Ideo ait Paulus: *Et habitu inventus ut homo* (Philipp. 2. 7). Desiderasti esse Deus, neque ideo indignatus sum: volo enim te æqualitatem cum Deo concupiscere; sed ideo indignatus sum, quod præter Domini sententiam eam dignitatem rapere volueris. Voluisti deus fieri, nec potuisti; homo fio, et quod impossibile erat, possibile reddo. Quod autem ex desiderio ad hoc accederet, ipse testificatur his verbis: cum ipse pascha ederet, ipse alens cum iis qui alebantur, cum mensa apposta illi esset, qui alit universum orbem, inquit apostolis: *Desiderio desideravi hoc pascha manducare vobiscum* (Luc. 22. 15). Num illam cum Deo æqualitatem invidi tibi? Tu mea usurpare voluisti, cum non posses; ego tua assumo, quod sane possum. Animum adhibe. Descendit ad vesperam, et dicit: *Adam, ubi es* (Gen. 3. 9)?

6. Hæc affinita sunt: unius enim Dei sunt et hæc et illa. Numquid enim alius ad passionem venit, alius descendit in paradysum? Abscondit se, sensit, postquam comederat. *Aperi sunt enim eorum oculi, et cognoverunt se nudos esse* (Gen. 3. 7). Quia diabolus dixerat, *Qua die comederitis, aperientur oculi vestri*: ecce, inquit, vera dixit satanas. Paulo convenit dicere: *Non enim ejus consilia ignoramus* (2. Cor. 2. 11). Norunt sancti diaboli machinas. Vide malitiam. Unde norat diabolus, fore ut, postquam comedissent, aperirentur eorum oculi? num cæci erant? Dicit Scriptura, antequam illi comederent de arbore: *Vidit mulier arborem.* Non ergo cæca erat. *Vidit, inquit, mulier arborem, quod aspectu pulchra esset* (Gen. 3. 6). Primo vidit, deinde comedit. Quomodo igitur aperti sunt eorum oculi? Attende, quæso; hic enim quaestio sita est. Diabolus de numero eorum erat, qui lapsi seu transgressi fuerant; noveratque quid passus esset post transgressionem, quidque alii transgressores paterentur. Communis autem omnibus est hæc passio. Nam hodieque cum peccamus, velut cæci peccamus: post peccatum tunc videmus quid fecerimus. Verbi causa, si quis accusetur, Cur hoc fecisti? is necessitatem prætextit: Vere non videbam quid facerem; non quod cæcus esset, sed quod inter peccandum ratio obtenebretur, dum totus actui incumberet, in ipso autem opere excecatur. Postea vero in conscientia videt quid fecerit. Exempli causa: ingreditur quis domum ut furetur, ut cæcus intrat; non cogitat de illo, qui obviam futurus est, de eo qui apprehendet, non de judicium metu, de impendente periculo: a morbo namque animi excecatus est. Cum ingressus fuerit, cum abripuerit, cum furatus egressus fuerit, nemine præsentente, metu repletur, sentit quid fecerit, anxiusque cogitat, si perquisitio futura sit, deprehensuros esse quis facinus perpetrarit. Quæ inter agendum non secum reputabat, post rem gestam cogitat.

Verbi gratia, qui mœchatur, in alienumque torum se injicit, intrat, nec cogitat esse leges, tribunalia, accusatores, gladios acutos: at re peracta, timet, suspectos habet servum, ancillam, vicinum, cognatum, quæque inter agendum non cogitabat, advertit postea. Rursus admonet quis alium ut abstineat a malis, si morem non gesserit, solet ei dicere: *Sæpius dixi ei, et non audivit; non quod non audierit, sed quod non obtemperarit.* Tum infligendo plagas ait: *Doeo te ut audias; non quod auditum illi tribuat, sed quod plaga emendet præoccupatum animum, et ad meliorem frugem reducat.* Sic et propheta: *Disciplina Domini aperit mihi aures* (Isai. 50. 5). Quia ergo diabolus exciderat (non enim argumenti oblitus sum), noverat ubi erat, postquam excidit, tuncque in sensum facinoris sui venit. Didicerat ergo ex iis quorum periculum fecerat, atque, *Si comederitis, aperientur oculi vestri*; nempe, ut mei aperti sunt: ex quo peccavi, novi quid passus sim, novi quid amiserim. *Deinde comederunt, et aperti sunt oculi eorum, et viderunt quod nudi essent.* Ante enim nudi erant et non erubescabant. Exuerant immortalitatem, sublata erat stola gloriæ, nudatum corpus fuerat, et lutum deinceps erat. Statim scaturit inventum arthrum. Ars prima Adami sartoria fuit. Ante omnem artem sumpsit ficulneæ folia, et consult. Quis docuit? quis monstravit? Semel a Deo solertiam acceperat, imago erat Dei, et de scientia dubitas? Cum tecum reputaveris, unde primum homo aratrum fecerit, quis lignum aptare, et in medio ferrum inserere et adstringere docuerit, jugum bobus imponere; unde mulier texendæ telæ artem invenerit, sumendi vellus, lavandi, pectendi, nendi, copulata tenuandi, rursusque nectendi: unde hoc? Quis phrygionicam phrygiæ docuit? Stat textorium instrumentum, unum est quod mittitur: non manus efficit, sed ratio operatur, ratio formas absolvit. Artifex manus non injicit, artisque ratio vestimentum fornat, et in figuris, quæ oculis percipiuntur, excitatur artificis voluntas. Jam phrygiæ non movet manus, et formas excitat. Si autem audieris, Deum operari, putasne ipsum movere manum ut operetur? et si omnem artem omneque inventum exquisieris, dixerisque, Quomodo hoc et illud invenuerunt? recordatus primæ vocis qua dictum fuit, *Faciamus hominem ad imaginem nostram*, habes quaestionis solutionem. Dei imago est, et non intelligit? Dei imago est, et non imitatur Dominum? *Consuit folia ficus.*

7. *Contra eos qui dicebant paradysum in cælo esse.* — Erubescant qui allegorice interpretantes dicunt, paradysum in cælo et spirituale esse. In cælo quid facit ficus? Verum sit in cælo paradysus: flumina unde exeunt? nonne ex terra? Si paradysus sursum est, haud dubie flumina de supernis fluunt. Num dicit Scriptura: *Fluvius descendit ex Edem?* At vide sophisma. Irrident nos illi allegoriarum auctores. *Induit eos, inquit, Deus tunicas pelliceas* (Gen. 3. 21). Num boves et oves mactavit, aperuitque coriarii officinam, ac coriarii artem egit? Respondemus nos, totum animal produxit nullo congressu, nulla copu-

μετέβαλε τὸν Νεῖλον εἰς αἷμα, ποῖα ἔθυσσε ζῶα. Ὁ ποταμὸς γέγονεν αἷμα, καὶ οὐδὲν ἐτύθη ζῶον· δέρματα δὺο γέγονε, καὶ ζητεῖ ἀπὸ ποίων ζῶων ἐγένετο. Ἀλλὰ κακεῖ ἐκτὸς ζώου δέρμα. Πρόσχε τῇ ἀκολουθίᾳ, εἰ καὶ ἡ φωνὴ ἔκαμε, καὶ ἡμεῖς. Ἀλλ' ἵνα μὴ ἀκρωτηριασθῇ ὁ λόγος, διὰ τὰ ἔρεμα εἰρηκῶς καταπαύσω τὸν λόγον. *Ἐρράψε φύλλα συκῆς*. Εἴθε ταύτην τὴν τέχνην ἔμαθον αἱρετικοί! Ἀδὰμ παραβάς βλέπειν ἔμαθεν· αἱρετικοὶ ἐκτραπέντες σχίζουσιν ἔμαθον. Ἀδὰμ παραβὰς ἔρραψεν, ἵνα σκεπάσῃ τὸ ἀσχημον· αἱρετικοὶ πιστεύσαντες [*ἡ ἀπιστήσαντες*] σχίζουσιν, ἵνα γυμνώσωσι τὰ ἅγια. Πολλάκις ἀκούομεν τὰ ἐπὶ τοῦ σταυροῦ, καὶ θαυμάζομεν ὅτι στρατιῶται ἔλαβον τοῦ Χριστοῦ τὰ ἱμάτια, καὶ ἐμερίσαντο, καὶ εὐθέως ἡμῶν ἡ διάνοια λέγει· Πολλὴ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, μὴ κατελθεῖν κεραυνὸν, μὴ κατελθεῖν ῥομφαίαν. Ἀλλ' ὑδρίζετο ὁ Ἅγιος, καὶ αἱ βέβηλοι χεῖρες οὐκ ἐκόπησαν; Θαυμάζεις ὅτι ἐτόλμησαν ἐκεῖνοι οἱ στρατιῶται μερίσασθαι τὰ ἱμάτια; Θαύμασον ὅτι οὗτοι διέβρῃξαν τὸ ἱμάτιον τῆς Ἐκκλησίας. Οἱ στρατιῶται εἶδον τὸν χιτῶνα τοῦ Χριστοῦ ἄρραφον, ἐκ τῶν ἄνω ὕφαντὸν δι' ὅλου, καὶ ἐφείσαντο τοῦ ἱματίου· αἱρετικοὶ δὲ τὴν ἐσθῆτα τοῦ Χριστοῦ, τὴν στολὴν τῆς Ἐκκλησίας ἐσχισαν, ἐμερίσαντο, κατέτεμον. Ἀλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανεβλῶμεν. *Ἐρράψε φύλλα συκῆς*. Ἦκουσαν τοῦ Θεοῦ περιπατοῦντος, ὡς ἐνὶ ἀκοῦσαι· ἤκουσαν, καὶ ἐκρύβησαν. Εὐγνώμων ἡ φύσις· καὶ μυριάκις ὤμεν ἁμαρτωλοὶ, συνειδησίς ἡμῶν ἐλευθέρα ἐστίν. Ἐνίστε τὸ πρόσωπον ἀναισχυντεῖ· καὶ ἡ συνειδησίς ἐλέγχει. Ἐνίστε ἡ γλῶττα· τί γὰρ ἥμαρτον; καὶ συνειδησίς ἐλέγχει ἔσωθεν. Ἀπλούστατοι ἦσαν καὶ ἀκέραιοι οἱ περὶ τὸν Ἀδὰμ, ὡμολόγουν μετὰ ἐλευθερίας. Ὁ Θεὸς φησὶ· *Ποῦ εἶ*; Πολλοὶ εὐσεβῶς ἐθεώρησαν· δεῖ δὲ προσέχειν τῇ ἀκριθείᾳ. Καὶ γὰρ καὶ τὰ ἐκείνων δέχομαι, ἐπειδὴ εὐσεβῆ· καὶ ταῦτα λέγω, ἐπειδὴ ἀληθῆ. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ*; Πόθεν; ποῦ κατήλθες; ἀπὸ ποίας δόξης ἐξέπεσες; Ἀληθῶς δέχομαι τὴν ἔννοιαν ὡς εὐσεβῆ. Ἐχει γὰρ καὶ τὸ εὐπρόσωπον, καὶ τὸ συμπαθέξ. Ἀλλὰ ζητῶ τὴν ἀκολουθίαν. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ*; ἐρωτᾷ ὁ Θεός. Ἦδει, ὡς πλάστης, τὸ πλάσμα τὴν φύσιν, ὅτι πᾶς ὁ ἁμαρτήσας, ἀπαρτήσας, καὶ ὅτι τοῖς ἁμαρτάνουσιν βλέπεται τὰ στόματα. Προσέσχε, ὅτι διὰ τὸ μὴ ἔχειν παρῆρησιαν ἔφυγε. Δούλος τότε μάλιστα ἀγωνιᾷ, ὅταν αἰσθῆται ὅτι ἔμαθεν ὁ δεσπότης αὐτοῦ τὸ γενόμενον· ἕως δὲ ἀγνοεῖ ὁ [505] δεσπότης, αὐτὸν παραμυθεῖται ὡς δυνάμενος λαθεῖν. Ὁ Ἀδὰμ ἔφυγεν ὡς γνωσθεῖς· ὁ Θεὸς προσεποιεῖτο ἀγνοίαν, ἵνα τὸν φόβον αὐτοῦ καταλύσῃ· ὡς λέγομεν ἡμεῖς περὶ φίλου· Ἐποίησα ἑμαυτὸν εἰς τὸν μὴ εἰδότα, ἵνα μὴ λυπήσω αὐτόν. Πολλάκις γὰρ γίνεται παρ' ἡμῖν ταῦτα. Εἰ δὲ παρ' ἡμῖν τοιαῦτα γίνεται, πολλῶ μᾶλλον παρὰ Θεῷ τῷ φιλανθρώπῳ. Ἀδὰμ, *ποῦ εἶ*; ἀντὶ τοῦ, οὐκ οἶδα. Εἶτα τοῦ Θεοῦ προσποιουμένου ἀγνοίαν, ἡ εὐγνώμων καὶ ἐλευθέρα ψυχὴ οὐκ ἔκρυψε· *τῆς φωνῆς σου ἤκουσα, καὶ ἐφοβήθην*, δει γυμνός εἰμι, καὶ ἐκρύβην. Διὰ τί ἐφοβήθης; διὰ τί ἐκρύβης; Ἐφοβήθην διὰ τὴν παραβάσιν· ἐκρύβην διὰ τὴν γύμνωσιν. Ἀληθῶς ἐστι κλαῦσαι ἐπὶ τῇ φωνῇ τοῦ παραβάτος. *τῆς φωνῆς σου ἤκουσα*, ἐκείνης τῆς ποθομένης, ἐκείνης τῆς πάντα μοι χαρισαμένης, ἐκείνης τῆς ἀγαθῆ μοι χαρισαμένης καὶ πραγματευσαμένης. *Ἦκουσα τῆς φωνῆς σου*. Ἐνενόησα ποίας φωνῆς

κατέπτυσσα, ποίας φωνῆς κατεφρόνησα· καὶ ἐφοβήθην. τοιοῦτου Δεσπότης ἐνταλὴν παραβάς· καὶ ἐκρύβην, δει γυμνός εἰμι. Εἶτα ὁ Θεὸς ἐπιμένει τῇ προτροπῇ· *τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνετείλάμην σοι τοῦτου μόνου μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες*; ἀντὶ τοῦ, Εἰ μὴ πάντως ἐκείνο ἐποίησας, ὃ ἐκώλυσα. Ὅρα πῶς ἐρωτᾷ ὡς ἀγνοῶν· Εἰ μὴ ἐξ ἐκείνου τοῦ δένδρου, οὗ ἐνετείλάμην σοι μὴ φαγεῖν, ἔφαγες. Καὶ βλέπει τοῦ Θεοῦ τὸ φιλόανθρωπον. *τίς σοι εἶπε*; διὰ τοῦτο μακρύνει τὴν ὁμιλίαν, ἵνα λύσῃ τὸν φόβον, καὶ ἐγείρῃ παρῆρησιαν. Ἐνενόει γὰρ ὁ Ἀδὰμ πῶς οὐδὲν σκληρὸν, οὐδὲν ἀπότομον, οὐχ ὕβρις, οὐ πλῆγμα. Ἐχεις διδάσκαλον τὴν συνήθειαν. Δούλος ἁμαρτήσας ἐὰν προσέλθῃ τῷ δεσπότη, ἀπὸ τῆς πρώτης φωνῆς ἡ θάρσος, ἡ φόβος λαμβάνει. Ἐὰν ἀρξῆται ἀγανακτεῖν, καὶ κλέπτῃ καὶ δόλιον ὀνομάζειν καὶ μυρίων θανάτων ὄξιν, παραλύεται· ἐὰν ἀκούσῃ αὐτοῦ ὀνειδίζοντος, ἄθλις, τί ἐγένετό σοι τοῦτο; διὰ τί ἥμαρτες; εὐθέως ἐφ' ὀδιάζεται, καὶ θαρρῇ τέως· οὐ γὰρ ὡς δεσπότης κολάζει, ἀλλ' ὡς διδάσκαλος νοουθετεῖ. Οὕτω καὶ ὁ Θεός· *τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου οὗ ἐνετείλάμην σοι μὴ φαγεῖν, ἀπ' αὐτοῦ ἔφαγες*; Μὴ γὰρ πολλὰ ἐκώλυσα; Ἐν μόνον ἐκώλυσα, καὶ τοῦτο οὐ μισῶν, ἀλλὰ προνοῶν. *τίς σοι εἶπεν ὅτι γυμνός εἶ*; Οὐδὲν ἀναίσχυντον εἶπεν, οὐκ ἤδειν· ἀλλὰ τί; Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον· ἀντὶ τοῦ, Ἡ δοθείσά μοι πρὸς βοήθειαν. Ἦκουσα γὰρ ὅτι ἐπλάσθην ἐγὼ, ἐκείνη δὲ οὐδέπω, λέγοντος· *ποιήσωμεν αὐτῷ βοηθὸν κατ' αὐτόν*. Ἦν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκεν. Οὐκ εἶπεν, Ἠπάτησεν, οὐκ, Ἐψεύσατο· αὕτη μοι ἔδωκε καὶ ἔφαγον.

η'. Εἶτα φησὶν ὁ Θεός· Καὶ ἐγρῆν σε γυναίκα πιστεῦσαι, καὶ μὴ ἐμοί; καὶ ἀξιοπιστοτέρα ἡ γυνὴ ὑπὲρ ἐμέ; Ἐγὼ τὰ ἀγαθὰ δέδωκα, πράγμασί σε ἐτίμησα· ἐκείνη ῥήμασιν ἐδελέασε. Καὶ βλέπει· ὥσπερ δικαστὴς ἐὰν δέξηται ἀπολογίαν τοῦ δικαζομένου, καὶ μηκέτι ἐξετάσῃ αὐτόν, ἀλλὰ μεταβῇ ἐπὶ τὸν ἄλλον, εὐθέως θαρρῇ, καὶ λέγει· Τέως ἐγὼ ἐξετάσθην· οὕτω καὶ ὁ Θεός· μεταβαίνει ἀπὸ τοῦ Ἀδὰμ, ἵνα λύσῃ αὐτοῦ τὸν [506] φόβον, καὶ λέγει τῇ γυναίκα· *τί τοῦτο ἐποίησας*; λέγει ἐκείνη· Ὁ ὄφρις ἠπάτησέ με, καὶ ἔφαγον. Ἐπειδὴ ὅλως ἀληθῆ εἶπεν, οὐχ ὑδρίζει τῆς ἀληθείας τὴν ἀπολογίαν, ἀλλὰ καταλιμπάνει αὐτὴν ἀνεξέταστον. Οὐκ εἶπε· Καὶ ἐπιστεύθην ἐκείνῳ, ἡγρῶν ὁ ὄφρις, ὑπὲρ ἐμέ; Ἐπηγγείλατο ἰσοθεῖαν, καὶ προσξένεσθαι θάνατον. Ἀλλ' οὐ κρίνει εὐθέως, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἀσθενεστέρου σκεύους ἐφείσατο, καὶ χωρεῖ ἐπὶ τὸν ὄφιν, ἵνα πείσῃ κακεῖνον κακεῖνην, ὅτι ἐπὶ τὸν αἴτιον χωρεῖ, καὶ φησὶ· *Ὅτι τοῦτο ἐποίησας*. Εἶδες θαυμαστὸν κριτήν; τοὺς ἀπατηθέντας ἐρωτᾷ, τὸν ἀπατήσαντα οὐκ ἐρωτᾷ. Οὐ λέγει αὐτῷ, τί ἐποίησας; ἀλλ', Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Κατὰ ταύτην τὴν εἰκόνα Δαυὶδ λέγει, *οὐκ ἀναστήσονται ἀσεβεῖς ἐν κρίσει*· οὐχ ὅτι οὐκ ἐγείρονται, ἀλλ' ὅτι οὐκ ἐξετάζονται. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας. Ἡ πρὸς τὸν ὄφιν ἀπειλὴ ἐκούφισε τὰς πληγὰς τῶν ἀπατηθέντων. Εἰ μὴ, φησὶν, ἐκείνῳ ὁ Θεός ἐπέγραψεν ὅλα, οὐκ ἂν ἀνεξετάστως αὐτὸν ἐκρινεν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας, ἐπικατάματος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς. Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ σκ-

la. Quod non erat fecit, annon partem ejus facere poterit? Instant: at numquam Deus partem animalis facit, nihil imperfectum facit Deus. Audit pellem, et quærit unde. Audio et ego sanguinem in Ægypto, et quæro, unde mutavit Nilum in sanguinem, quæ animalia mactavit. Fluvius in sanguinem mutatur, et nullum mactatum est animal; pelles duæ fuerunt, et quærit ex quibus animalibus detractæ pelles fuerint. Verum illic sine animali pellis. Attende seriem, quamquam vox laborat, et nos ipsi. At ne inutila sit oratio, paucis lenius prolatis, finem dicendi faciam. *Consuit folia ficus*. Utinam hæretici hanc artem didicissent! Adam prævaricatus consuevit didicisse: hæretici perversi scindere didicerunt. Adam transgressus consuit, ut verenda tegeret; hæretici fidem negantes scindunt, ut sancta nudent. Sæpe audimus quæ in cruce contigerunt, miramurquesumpsisse milites vestimenta Christi, et divisisse, statimque mente dicimus: Magna Dei patientia, quod non immiserit fulmen, quod non strinxerit gladium. Sed contumeliis afficiebatur Sanctus, et profanæ manus non absceindebantur? Miraris quod milites ausi sint vestimenta dividere? Mirare quod hi vestimentum Ecclesiæ disciderint. Certe milites visa Christi tunica inconsutilli, a summo contexta per totum (Joan. 19. 23), vesti pepercerunt; hæretici vero Christi vestem, Ecclesiæ indumentum sciderunt, dividerunt, disseccarunt. Sed ad propositum revertamur. *Consuit folia ficus. Audierunt Deum ambulantes*, nempe ut audire licet, et se absconderunt (Gen. 3. 7.8). Proba est natura: etsi sexcentis peccatis simus obnoxii, conscientia nostra libera est. Interdum frons impudens est, et conscientia arguit. Interdum lingua ait: Quid enim peccavi? et conscientia intus reprehendit. Simplicissimus et sincerus erat Adam: libere confitebatur. Deus ait: *Ubi es?* Multi pie locum intellexerunt: oportet tamen accurate inspicere. Illorum sensa admitto utpote pia; et hæc dico quod vera sint. *Adam, ubi es?* Unde? quo descendisti? ex qua gloria excidisti? Admitto hanc expositionem ut piam. Habet enim et veri speciem, et miserantis effectum. At seriem quæro. *Adam, ubi es?* Interrogat Deus. Noverat, ut opifex, opificii naturam quod quisquis peccaverit, fiduciam amittat, quodque consuatur peccantium ora. Animadvertibat ideo fugisse, quod fiducia careret. Servus tum maxime anxius est, cum senserit herum peractæ rei gnarum esse: quamdiu ignorat herus, seipsum consolatur, ut qui latere possit. Adam fugiebat ut deprehensus: Deus ignorantiam simulabat, ut metum ejus solveret; ut nos dicimus de amico: Ignorare me simulavi, ne illi molestiam crearem. Hæc enim sæpe apud nos contingunt. Quod si apud nos hæc accidunt, multo magis apud Deum clementissimum. *Adam, ubi es?* ac si diceret, Nescio. Tum Deo se nescire simulante, probus liberque animus non celavit: *Vocem tuam audiui et timui, eo quod nudus essem, et me abscondi* (Gen. 3. 10). Cur timuisti? cur te abscondisti? Timui ob transgressionem: me abscondi ob nuditatem. Vere transgresso-

ris vox lacrymas movet. *Vocem tuam audiui*, illam desiderabilem, illam quæ mihi omnia largita est, illam quæ mihi bona contulit et operata est. *Audiui vocem tuam*. Cogitavi qualem vocem respui, quam vocem despexi: et timui, talis Domini mandatum transgressus, et me abscondi, eo quod nudus sim. Exinde Deus monere pergit: *Quis indicavit tibi quod nudus esses, nisi quod ex ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, comedisti* (Gen. 3. 11)? hoc est, Nisi plane hoc fecisses, quod prohibueram? Vide quomodo sciscitatur ac si nesciret: Nisi quod ex illa arbore, de qua præceperam tibi ne comederes, comedisti? At vide Dei benignitatem. *Quis indicavit tibi?* Ideo colloquium producit, ut metum solvat, et fiduciam excitet. Cogitabat enim Adam nihil ibi durum, nihil asperum esse, non contumeliam, non plagas. Habet magistrum consuetudinem. Servus qui peccavit, si herum adeat, a prima voce aut fiduciam aut metum assumit. Si ille indignari cœperit, furemquo illum, fraudulentum, milleque mortibus dignum appellarit, animo deficit; sin illum exprobrantem audiat, Miser, cur hoc fecisti? cur peccasti? statim resumpto animo confidit: neque enim ut herus punit, sed ut magister monet. Sic Deus: *Quis dixit tibi quod nudus esses, nisi quod de ligno, de quo præceperam tibi ne comederes, comedisti?* Num multa prohibui? Unum prohibui, idque non tui odio, sed quod tibi prospicerem. *Quis tibi indicavit, quod nudus esses?* Nihil impudenter respondit: non dixit, Nesciebam. Quid ergo? *Mulier, quam dedisti mihi, hæc dedit mihi, et comedi* (Gen. 3. 12): ac si diceret, Quæ data mihi erat, ut adjuvaret. Audiui enim cum formatus essem, et illa nondum esset, dicentem: *Faciamus illi adiutorem similem ei* (Gen. 2. 13). *Hæc quam dedisti mihi, dedit mihi*. Non dixit, Decepit, non, Mentita est: *Hæc mihi dedit, et comedi*.

8. Tum Deus: Oportebat te uxori credere, non mihi? num fide dignior me mulier? Ego bona tribui, ego te rebus ipsis honoravi: illa verbis inescavit. Et vide: ut iudex accepta excusatione rei, si non ultra examinaverit illum, sed transierit ad alium, statim reus cum fiducia dicit, Interim ego examen subii: sic et Deus ab Adamo transit, ut ejus metum solvat, et mulieri dicit, *Cur hoc fecisti? Quæ respondit: Serpens seduxit me, et comedi* (Gen. 3. 13). Quia vera dixit, veram Deus defensionem non vituperat, sed sine ulteriori examine relinquit eam. Non dixit: Ergone ille, scilicet serpens, me fide dignior habitus est? Promisit æqualitatem cum Deo, et mortem procuravit. Verum non statim judicat, sed ei ut infirmiori vasi magis pepercit: serpentemque adivit, ut et viro et mulieri persuaderet, se auctorem aditurum esse; atque, *Quia hoc fecisti*. Viden' mirum judicem? Deceptos interrogat, deceptorem secus. Non ei dicit, Quid fecisti? sed, *Quia hoc fecisti*. Eodem modo David dicit, *Non resurgent impii in judicio* (Psalm. 1. 5); non quia non resurgent, sed quia non examinabuntur. *Quia hoc fecisti*. Inflicta serpenti poena, eorum quos seduxerat poenas leviores effecit. Nisi, in-

quit, Deus omnia illi adscripsisset, non sine exanimio sententiam tulisset. *Quia hoc fecisti, maledictus es super omnes bestias terræ. Super pectus tuum et ventrem gradieris* (Gen. 3. 14). *Quia hoc fecisti* : quia corde cepisti, ac ventri ut cibum gustaret suasisti, *Super pectus et ventrem gradieris*. Non quod ante pedibus sit usus, decernit Deus ut super ventrem gradiatur, sed quia erectus mulierem alloquutus erat. Non enim poterat alio modo cum Eva colloquium miscere. Alloquendi formam, qua Evam seduxerat, gradiendi super pectus pœna castigat, et a constituto incedendi modo ejcit. Etsi enim sine pedibus a principio formatus erat, at agilibus quibusdam convolutionibus erectus, extenso pectore quasi equitabat. Unde etiam nunc serpens iratus sæpe seipsum erigit, et in circumulum convolutus currit : progressus autem quantum satis est, ut antiqui gressus refricet memoriam, rursum ex sententiæ lege prosternitur. *Et terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 15). Quid sibi vult, *Terram comedes* ? Id quod Adamum fore procurasti, hoc ipsum comede. Auditurus enim ille est : *Terra es, et in terram reverteris. Inimicitias ponam inter te et mulierem* (Gen. 3. 19). Quia simulata amicitia seduxisti, tamquam inimicus ejiceris. Sermo iste in legem transiit. Attende igitur : *Terram comedes cunctis diebus vitæ tuæ*. Vide : non dicit serpenti, Terra tibi cibus erit : non enim serpentes terram semper comedunt, sed carnibus etiam aluntur et fructibus, semina mandunt, et herbas capiunt. Hoc autem dicit : Absumes terram, in illa reptans.

Si diabolus decept, cur serpenti maledicitur. — Verum aiunt quidam : Si diabolus decept, cur serpens maledictionem excipit ? Invisibilem dæmonem invisibili plaga afficit ; visibile instrumentum visibili supplicio subjicit. Quare ? Sicut Deus invisibilis cum sit, visibile monumentum dedit arborem : sic diabolus, invisibilis cum sit, homines per serpentem alloquitur. Subjicit ergo Deus serpentem maledictioni, ut si cui diabolus mali quidpiam fecerit, serpentem quem videt repentem, recordetur olim erectum fuisse, cogitetque, si nequitiae minister sic plectitur, ejus auctor quanta patiatur ? Animadvertite igitur. Huic rei affinitas in Evangelio deprehendis. Quemadmodum enim in visibili serpente loquentem una cum eo qui videbatur condemnavit, sic et in Evangelio cum dæmones Christum rogarent, ne mitterentur in abyssum, dicerentque, *Permite nobis in porcos ingredi* (Luc. 8. 31. 32) : permisit ingredi, ut invisibiles illos cum visibilibus corporibus submergeret. *Terram comedes. Inimicitias ponam inter te et mulierem*. Amicitiam in odium mutavit, et sermo in legem versus est. Alias quippe bestias student homines cicures reddere : serpentem vero si quis viderit, statim concitatur. Manet quippe decretum : *Inimicitias ponam inter te*. Etiam si domi viderit, necare cupit. Si in via viderit, furore ad occidendum fertur. Stimulat eum vetus sententia. Si sexcentas plagas serpenti intulerit, videatque caput non vulneratum, statim monet : Caput ser-

pentis non percussisti, caput feri ; quoniam Deus dicit : *Ipsa observabit caput tuum, et tu observabis ejus calcaneum*. Quid hoc sibi vult ? Non dicit, Faciam u. homo a cæteris tuis membris feriendis abstinere, solumque caput cædat. Utitur enim homo plagis in omnia serpentis membra, ut ubicumque percusserit, totum ulciscatur. Id porro quod a Domino serpenti dictum est, *Tu observabis calcaneum ejus*, non significat, ipsi concessum esse ut calcaneum adoriatur : invadit enim quandoque serpens dormientes, ventrem non raro occupat, immittit venenum, manibus ac reliquis membris morsus insigit, atque in quodvis membrum incidat, illud damno afficit ; verum sententiæ mens talis est : Non ultra, inquit, serpens libere homini insidiabitur ; sed intus manens tanto hominum terrore afflicteris, ut in cavernis latitans, vix ex foraminibus formidolosus respiciens, hominum transitus tantum observes, ut citra periculum exeat. Homo autem, inquit, libere ambulabit, caput tuum in foraminibus observans, tamquam inimici latitantis, non amici specie loquentis.

9. Sed quia tempus urget, orationem compleamus. Interrogavit eam quæ decepta fuerat : transit ad deceptorem. Sententia a radice orsa est, nempe a seductore. Deinde ad deceptam venit et minas intentat. Prima vox ad serpentem dicta fuit, *Maledictus*. *Et dixit Deus mulieri : Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitus tuos* (Gen. 3. 16). Non maledicit, ne pariat, quia jam prius benedixerat : nam cum formavit eos, ait : *Et benedixit eos Deus dicens, Crescite et multiplicamini, et replete terram* (Gen. 1. 28). Dicit vero Paulus, *Sine pœnitentia sunt dona Dei* (Rom. 11. 29). Non ergo maledicit quos benedixerat : sed quid ? Stupendum remedium vulneri adhibet, dolores et gemitum. Genus sententiæ est, quæ percutiit, sed delicti solutionem promittit. *Multiplicans*, inquit, *multiplicabo dolores tuos, et gemitum tuum*. Pœnitentiæ remedia. Animum adhibe. Quemadmodum medici eodem remedio mordent et leniunt ; itemque ferrum eadem sectione eodemque dolore salutem præstat : sic Deus peccanti mulieri duo dat pœnitentiæ viatica, dolorem et gemitum. Quid juvat dolor et tristitia ? Audi Paulum dicentem : *Quæ secundum Deum est tristitia pœnitentiam in salutem stabilem operatur* (2. Cor. 7. 10). Et quid operatur gemitus ? Audi Isaiam : *Cum aversus ingenueris, tunc salvus eris* (Isai. 30. 13). *Multiplicans multiplicabo tristitias tuas et gemitum tuum*. Tristitia exteriorem vultum deformat ac tristem reddit. *Corde lætante floret vultus ; cum vero in tristitiis versatur, niæstus est* (Prov. 15. 31). Quia oculus arborem viderat, æqualitatemque cum Deo mente cogitaverat, dat Deus cordi gemitum, vultuique tristitiam, ut per ea quæ peccaverat puniatur, niq̃ue supplicium, ino salus ipsa, mulieri suadeat, Deum non irritam fecisse priorem benedictionem. Nam cum dixisset, *Replete terram*, ait, *In dolore partes filios*. Partum non tollo : semel enim benedixi ; sed paries in laboribus, in perturbationibus. Gravissima hæc tristitia. Id testatur Servator : *Mulier, cum parit, tristitiam habet*

ποίησιν. Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτησας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος ἄψα-
σθαι, Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ.
Ἐπειδὴ τοῦτο ἐποίησας· ἐπειδὴ καρδίαν ἠπάτη-
σας, καὶ τὴν κοιλίαν ἐπεισας βρώματος ἄψασθαι,
Ἐπὶ τῷ στήθει καὶ τῇ κοιλίᾳ πορεύσῃ. Οὐχ ὡς
ποῖ καχρημένον τὸ πρότερον, νῦν ἀποφαίνεται θεὸς
τὸν ἐπὶ τῆς κοιλίας περίπατον, ἀλλ' ἐπειδὴ ὁρῶς
ἐστὶν τῇ γυναικὶ διελέγετο. Οὐ γὰρ ἦν ἄλλως αὐ-
τὸν τὴν πρὸς τὴν Εὐαν ποιεῖσθαι διάλεξιν. Αὐτὸ τὸ
τῆς διαλέξεως σχῆμα, μεθ' οὗ Εὐαν ἠπάτησε, τῷ
κατὰ [ι. ἐπὶ] τῷ στήθει περιπάτῳ κολάζει, καὶ τῆς
ἀνατταγμένης ἐκβάλλει βαδίσεως. Εἰ γὰρ καὶ ἄπους
ἐξ ἀρχῆς διεπέπαστο, ἀλλὰ κύκλοις γοργῶν τινων
κάτωθεν ἐλιγμῶν ἀνορθούμενος, τεταμένους τοὺς
στήθεσιν ἵππευε. Αἰὶ καὶ νῦν ὁ ὄφρις πολλάκις θυμού-
μενος ἀνίστησιν αὐτόν, καὶ κυκλικῶς ἐλισσόμενος
τρέχει· προβάς δὲ ὅσον δεῖξαι τοῦ παλαιοῦ βαδίσμα-
τος τὴν μνήμην, πάλιν τῷ τῆς ἀποφάσεως καταβάλ-
λεται νόμῳ. Καὶ γῆν φαγῇ πάσας τὰς ἡμέρας τῆς
ζωῆς σου. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς
γυναϊκός. Τί ἐστι τὸ, Γῆν φαγῇ; Ὁ προσέξιντας
γενέσθαι τῷ Ἀδάμ, τοῦτο ἐστὶ. Μέλλει γὰρ οὗτος
ἀκούειν· Γῆ εἰ, καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Ἐχθραν
θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυναϊκός. Ἐπεὶ ὡς
φίλον ἠπάτησας, ὡς ἐχθρὸς ἐκβάλλῃ. Ἐκεῖνος ὁ λόγος
νόμος ἐγένετο. Πρόσεχε τοῖνυν· Γῆν φαγῇ πάσας
τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ὅρα· οὐ τοῦτο περὶ
τοῦ ὄφριος λέγει, ὅτι Ἔσται σοι σιτίον ἡ γῆ· οὐδὲ γὰρ
αἱ τοὺς ὄφρις τὸ ἐσθιόμενον γῆ, ἀλλὰ καὶ κρέας
τρέφονται, καὶ καρποὺς εὐωχοῦνται, καὶ σπερμάτων
ἐφάπτονται, καὶ βοτάνας θηρῶσιν. Ἀλλὰ διὰ τοῦ
εἰπεῖν, Γῆν φαγῇ, τοῦτο λέγει· Ἀπανήσει[ς], φησί,
τὴν γῆν, ἐπ' αὐτὴν ἐντριβόμενος.

Ἀλλὰ λέγουσι τινες· Εἰ ὁ διάβολος ἠπάτησε, διὰ
τί ὁ ὄφρις τὴν κατάραν ἐδέξατο; Τὸν ἀόρατον δαίμονα
ἀόρατῳ μαστίζει πληγῇ· τὸ ὁρώμενον ὄργανον ὀρω-
μένη ὑποβάλλει τιμωρίᾳ. Διὰ τί; Ὡςπερ ἀόρατος
ὢν ὁ θεὸς, ἔδωκεν ὁρώμενον ὑπόμνημα τὸ δένδρον·
οὕτως ἀόρατος ὢν ὁ διάβολος, ἀνθρώποις λέγει διὰ
τοῦ ὄφριος. Ὑποβάλλει τοῖνυν ὁ θεὸς τὸν ὄφιν κατάραν,
ἵνα καὶ τὸν διάβολον· τίς τι ἐπαθε, τὸν [507] ὄφιν
αἰετὶ βλέπων συρόμενον τὸν ποτε διανεστηκότα, εἰς
ὑπόμνησιν λάβῃ, ὅτι εἰ ὁ ὑπουργὸς τῆς κακίας οὕτω
κολάζεται, ὁ αὐτουργὸς πόσον; Πρόσεχε τοῖνυν. Τοῦ-
του ἀσέληφά εὐρίσκεις ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ. Ὡςπερ γὰρ
ἐν τῷ ὀρωμένῳ ὄφρι τὸν λαλοῦντα κατέκρινε μετὰ
τὸ ὀρωμένου, οὕτω καὶ ἐν τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτε οἱ δαι-
μονες ἤξιον τὸν Χριστὸν μὴ πεμψθῆναι εἰς τὴν
ἄβυσσον, ἔλεγον· Ἐπὶ τρεῖς ἡμῖν εἰσελθεῖν εἰς
τοὺς χοίρους· ἐπέτρεψεν εἰσελθεῖν, ἵνα τοὺς ἀορά-
τους σὺν τοῖς ὀρωμένοις σώμασι καταποντίσῃ. Γῆν
φαγῇ. Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον σου καὶ τῆς γυ-
ναϊκός. Τὴν φίλιαν εἰς ἐχθραν μετέστησε, καὶ νόμος
ἐγένετο ὁ λόγος. Καὶ τὰ μὲν ἄλλα θηρία σπεύδουσιν
οἱ ἄνθρωποι ἡμερῶσαι· ὄφιν δὲ ἐάν τις ἴδῃ, σφαδά-
ζει. Μένει γὰρ ὁ ὄρος· Ἐχθραν θήσω ἀνὰ μέσον
σου. Κἀν ἐν οἰκίᾳ ἴδῃ, φονεῦσαι θέλει· καὶ ἐν ὁδῷ
ἴδῃ, μαίνεται φονεῦσαι. Νύσσει γὰρ αὐτὸν ὁ ἀρχαῖος
λόγος. Μυρία ἐάν δῃ πληγὰς τῷ ὄφρι, ἐάν ἴδῃ τὴν
κεφαλὴν μὴ τρωθείσαν, εὐθὺς παρεγγυᾶται τῷ ἐφ'
ἐστῶτι· Τὴν κεφαλὴν οὐκ ἐπληξας τοῦ ὄφριος, κατὰ

τῆς κεφαλῆς κρούσον· ἐπειδὴ ὁ θεὸς εἶπεν, Αὐτός
σου τηρήσει κεφαλὴν, καὶ σὺ τηρήσεις αὐτοῦ
πτέρναν. Τί δὲ τοῦτό ἐστιν; Οὐ λέγει, ὅτι Ποιήσω
τὸν ἄνθρωπον κατὰ τῶν ἄλλων τοῦ σώματος σου
μελῶν μὴ καταχρῆσθαι πληγῇ, μόνον δὲ κολάζειν
τὴν κεφαλὴν. Κέχρηται γὰρ ὁ ἄνθρωπος καὶ ταῖς
κατὰ πάντων τῶν μελῶν ἐπὶ τὸν ὄφιν πληγαῖς, ὡς
ὄθεν ἂν πληγῇ, τὸ πᾶν τιμωρούμενος. Καὶ τὸ πρὸς
τὸν ὄφιν δὲ παρὰ τοῦ Δεσπότης ῥηθὲν, ὅτι Σὺ αὐτοῦ
τηρήσεις πτέρναν, οὐ τοῦτο κηρύττει τὸ κατὰ τῆς
πτέρνης δεδῶσθαι τοῖς ὄφρις ἐφοδόν· ἐπέρχεται γὰρ
ἐσθ' ὅτε καὶ καθεύδουσιν, ἐπιλαμβάνεται γαστρός
πολλάκις, ἐνίστην ἰδὼν, καὶ χερσὶ προσάγει καὶ τοῖς
λοιποῖς μέλεσι δῆγματα· καὶ ὀλως οὐδὲν αὐτῶν τῶν
ἀνθρωπίνων μελῶν ἐμπεδὸν ἀχειρῶνται μένει· ἀλλ'
ἡ τῆς ἀποφάσεως διάνοια τοιαύτη· Οὐκ ἔτι, φησί,
πρὸς ἐπιβουλὴν ἀνθρώπου ὁ ὄφρις παρῆρσισσεται,
ἀλλ' εἰσὼ μένων, τοσοῦτον ἔξις τῶν ἀνθρώπων τὸν
φόβον, ὥστε φωλεὶς ἐγκατακρύπτειν αὐτόν, καὶ
μόλις ἐξ ὅπῃ μετὰ φόβου προκύπτειν, τὰς τῶν ἀν-
θρώπων παρόδους μόνον τηροῦντα πρὸς ἀκίνδυνον
πρόδοτον. Ὁ δὲ ἄνθρωπος, φησὶν, ἐν ἀδείᾳ περιπατή-
σει, τῆς σαυτοῦ κεφαλῆς ἐν φωλεὶς τηρουμένης, ὡς
ἐχθροῦ κρυπτομένου, οὐ φθεγγομένης πρὸς αὐτόν,
ὡς πρὸς φίλον.

θ'. Ἀλλ' ἐπειδὴ ὁ καιρὸς ἐπείγει, πληρώσωμεν καὶ
ἡμεῖς τὸν λόγον. Ἠρώτησε τὴν ἀπατηθείσαν, μετα-
βαίνει ἐπὶ τὸν ἀπατήσαντα. Ἡ ἀπόφασις λοιπὸν ἀπὸ
τῆς ῥίξης ἤρξατο τοῦ ἀπατήσαντος. Εἶτα ἦλθεν ἐπὶ
τὴν ἀπατηθείσαν, καὶ ἀπειλεῖ. Ἡ πρώτη φωνὴ πρὸς
τὸν ὄφιν, Ἐπικατάρατος. Καὶ εἶπεν ὁ θεὸς τῇ γυ-
ναϊκί· Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας σου καὶ
τοὺς στεναγμούς σου. Οὐ καταρᾶται, ἵνα μὴ
τίκτῃ, ἐπειδὴ προφθασας εὐλόγησεν· ὅτε γὰρ ἐπλα-
σεν αὐτοὺς, λέγει· Καὶ εὐλόγησεν αὐτοὺς ὁ θεὸς
λέγων· Αὐξάνεσθε καὶ πληθύνεσθε, καὶ πληρώ-
σατε τὴν γῆν. Λέγει δὲ Παῦλος, Ἀμεταμέλητα τὰ
χαρίσματα τοῦ θεοῦ. Οὐ καταρᾶται οὐν οὐς εὐλό-
γησεν· ἀλλὰ τί; Ξένον φάρμακον [508] προσάγει τῷ
τραύματι, λύπας καὶ στεναγμόν. Σχῆμά ἐστιν ἀπο-
φάσεως πληττούσης, λύσιν δὲ τοῦ πταίσματος ἐπαγ-
γελλόμενον. Πληθύνων, φησί, πληθυνῶ τὰς λύπας
σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Φάρμακα μετανοίας.
Πρόσεχε· ὥςπερ οἱ ἱατροὶ ἐν τῷ αὐτῷ φαρμάκῳ
καὶ στύφουσι καὶ θεραπεύουσι, ἡ αὕτη τομὴ καὶ τὸ
αὐτὸ σιδήριον καὶ ἡ αὕτη ὀδὴ μετὰ τῆς τομῆς σω-
τηρίαν γεννᾷ· οὕτως ὁ θεὸς δίδωσι δύο ἐφόδια μετα-
νοίας τῇ ἁμαρτησάσῃ, λύπην καὶ στεναγμόν. Τί ὠφε-
λεῖ λύπη; Ἄκουε Παύλου λέγοντος· Ἡ γὰρ κατὰ
θεὸν λύπη μετάνοιαν εἰς σωτηρίαν ἀμεταμέλη-
τον κατεργάζεται. Καὶ τί ἐργάζεται στεναγμός;
Ἄκουε Ἡσαίου· Ὅταν ἀποστραφῇς στενάζης,
τότε σωθήσῃ. Πληθύνων πληθυνῶ τὰς λύπας
σου καὶ τὸν στεναγμόν σου. Ἡ λύπη ἁμορφοὶ τὸ
εἶω πρόσωπον καὶ στυγρὸν ποιεῖ. Κυρδίας εὐφραι-
νομένης θάλλει πρόσωπον, ἐν δὲ λύπῃ οὐδὲς οὐδὲς
σκηθρῶπάζει. Ἐπειδὴ εἶδεν ὁ ὀφθαλμὸς τὸ δένδρον,
καὶ ἐλογίσατο τῇ διανοίᾳ ἰσοθεῖαν, δίδωσιν ὁ θεὸς
στεναγμόν τῇ καρδίᾳ, καὶ λύπην τῷ προσώπῳ, ἵνα
δι' ὧν ἡμαρτε κολασθῇ, καὶ ἵνα πείσῃ αὐτὴ ἡ τιμω-
ρία, μᾶλλον δὲ σωτηρία, τὴν γυναῖκα, ὅτι οὐκ ἐψεύ-
σατο τὴν ἀρχαίαν εὐλογίαν. Εἰπὼν γὰρ αὐτοῖς, Πλη-
ρώσατε τὴν γῆν, λέγει, Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα.
Τὸ μὲν τίκτειν οὐκ ἀναιρῶ· ἀπαξ γὰρ εὐλόγησα·
ἀλλὰ ὀδυνήσεις ἐν πόνοις, ἐν ταραχαῖς. Ἐκείνη ἡ

* Fort. διὰ τὸν δ.

λύπη βαρυτάτη. Καὶ μαρτυρεῖ ὁ Σωτήρ· Ἡ γυνή, *θανε τίκτη, λύπην ἔχει*. Λυπίζεται τίκτουσα, μεριμνᾷ τρέφουσα· ἐάν ἡ ὁ παῖς ἐν ἡλικίᾳ, μεριμνᾷ μὴ ἀνότητος ἢ· ἐάν ἀποδημῇ, μὴ ἀποθάνῃ, μὴ νοσήσῃ, μὴ ὀδυνάται. Τοῦτο δ' ἀνὴρ οὐκ ἔχει· κἀν γὰρ μεριμνήσῃ ὁ πατήρ, οὐκ οὕτως ὡς ἡ μήτηρ, ἀλλὰ παραμυθίζεται ἑαυτὸν, λέγων· Ἀνθρωπὸς ἐστίν, οἶδεν ἑαυτοῦ προστεῖναι· καὶ οὐ μεριμνᾷ. Διὰ τί; Ὅτι οὐκ ἤκουσεν αὐτὸς· Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα. Ἐνόνειδος δίκης· ἡ πείρα μάρτυς. Ὅταν ὠδίνες λάθωσι γυναῖκα, οὐδὲ ἐν αὐτοῖς τοῖς πόνοις ἀπαγορεύει τὸν ἄνδρα. Οὐ λέγει· Εἴθε μὴ ἦν γάμος, εἴθε μὴ ἦν τεκνογονία! Οὐ συγχωρεῖ αὐτῇ ὁ Θεὸς οὔτε μετὰ τὴν πείραν μισῆσαι τὸν ἄνδρα· ἀλλ' οἶδε καὶ τί ἔπαθε, καὶ τί ὑπέστη, καὶ ἀγαπᾷ τὸν ἄνδρα. Διὰ τοῦτο, Ἐν λύπῃς τέξῃ τέκνα, καὶ πρὸς τὸν ἄνδρα σου ἡ ἀποστρεψή σου, καὶ αὐτὸς σου κυριεύσει. Ἐπειδὴ ἄρτι κακῶς ἐκυρίευσας, καὶ ἐγένετο θυλὸς τῆς σῆς αἰρέσεως, λύω τὴν ἀκολουθίαν· αὐτὸς δεσποζέτω ὁ μὴ ἀπατηθείς. Διὰ τοῦτο Παῦλος λέγει· *Γυναῖκι δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός*. Κακῶς γὰρ πρῶτον ἐδίδαξεν ἐν παραδείσῳ. Οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός. Κακῶς γὰρ ἠυθύντησεν. Ἄρα οὖν κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν παραινεῖ ὁ Παῦλος μὴ διδάσκειν γυναῖκα, διὰ τὰ ἐν παραδείσῳ γινόμενα. Μὴ ἡμεῖς σοφισώμεθα, ἄκουε αὐτοῦ· *Γυναῖκι δὲ διδάσκειν οὐκ ἐπιτρέπω, οὐδὲ αὐθεντεῖν ἀνδρός*. Καὶ ἵνα δείξῃ ὅτι διὰ τὰ πρῶτα, ἐπάγει· Ἀδὰμ γὰρ οὐκ ἠπατήθη, ἡ δὲ γυνὴ ἀπατηθεῖσα ἐν πυραδασίαι γέγονε.

ι'. Τί οὖν; ὑποβιβλῆται τῇ καταβίχῃ τὸ τῶν γυναικῶν γένος, καὶ μένει ἐν λύπῃς, καὶ οὐ λύεται ὁ δεσμός; Ἥλθεν ὁ Χριστὸς ὁ λύων τὸν δεσμόν· ἀπήντησεν ἡ Κυριότης ὑπὲρ τοῦ γένους ἀπολογουμένη, ἡ [509] ἁγία Παρθένος ἀντὶ τῆς παρθένου· παρθένος γὰρ ἦν καὶ ἡ Εὐα ὅτε ἤμαρτεν· ἔλυσε τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τῆς καταδεδεικαμένης. Ὡς περ γὰρ ἐάν τις κληθῇ εἰς τὰ βασίλεια, σπουδάζει τοὺς ἰδίου τιμῆσαι, κἀν ὥσιν ἐν ἀνάγκῃ, ἀπολύσαι· οὕτω κληθεῖσα ἡ ἁγία Παρθένος εἰς τὰ βασίλεια ὑπηρετήσασθαι τῇ θείᾳ γεννήσει, ἐλθοῦσα εἰς ξένας ὠδῖνας ταύτην πρῶτον αἰτεῖ χάριν, μᾶλλον δὲ λαμβάνει. Ἐπειδὴ οὐκ ἔπρεπε τὴν κατὰ δίκον γυναῖκα γεννήσαι τὸν ἀνεύθυνον, ἔρχεται ὁ λύων πρῶτον τῆς Εὐας τὴν λύπην διὰ χαρᾶς. Ἐρχεται ὁ ἄγγελος λέγων τῇ Παρθένῳ· *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*. Εἶτα διὰ τοῦ *Χαῖρε* λύει τὸν δεσμόν τῆς λύπης. *Χαῖρε*· ἤλθεν ὁ λύων τὴν λύπην. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ἐπειδὴ ἔως νῦν κεκατηραμένη. Ὡς πρόσεχε τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*· ὁ Κύριος μετὰ σοῦ. Ἐπειδὴ μετ' ἐκείνης ὁ θῆρις ἐν λύπῃ, χαῖρε, ἐπειδὴ μετὰ σοῦ ὁ Θεός. Καὶ βλέπε τὴν φωνὴν τοῦ ἀγγέλου, πῶς ὀλην ἐρμηνεύει τοῦ Χριστοῦ τὴν οἰκονομίαν. *Χαῖρε, κεχαριτωμένη*. Ἐπειδὴ ἐκείνη διπλὴν ἔλαβε κατάραν, τὴν λύπην καὶ τὸν στεναγμὸν τὸν ἐπὶ τῶν ὠδίνων, εἰσάγει τὸν τοκετὸν τὸν λύοντα ἐκεῖνον τὸν τόκον. *Ἰδοὺ συλλήψῃ ἐν γαστρὶ, καὶ τέξῃ υἱόν, καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν*. Αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαόν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἁμαρτιῶν αὐτῶν. Τὰς ἁμαρτίας τῶν σὺν πατέρων λύει ὁ ἐκ σοῦ βλαστάνων καρπός. Λοιπὸν μετεβλήθη τὸ πρᾶγμα. Τὴν Εὐαν ἔως σήμερον οἱ ἀκούοντες ταλανίζουσιν· οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, οἷας δόξης ἐξέπεσεν! οὐαὶ τῇ ἀθλίᾳ, τί ἔπαθεν! Ἡ Μαρία κατ' ἐκάστην ἡμέραν ἀκούει παρὰ πάντων μακαρία, ἀμέλει πλησθεῖσα Πνεύματος ἁγίου.

Καὶ αὕτη ἡ Παρθένος λοιπὸν προφητεύσασα ἀκούων τί λέγει· *Εὐλογητός Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐπεσκέψατο τὴν ταπεινώσιν τῆς δούλης αὐτοῦ· ἀπὸ γὰρ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί*. Ἴνα δείξῃ ὅτι τὸ πρόσωπον τῆς Εὐας φέρεται, Ἐως νῦν, φησὶν, ὑβρίζομένην, ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. Καὶ τί, φησὶν, ὠφελείται μὴ ἀκούουσα; Μάλιστα μὲν οὖν ἀκούει, ἐκ τοῦ ἐν τόπῳ φωτεινῷ, ἐν χώρᾳ ζώντων εἶναι, ἡ μήτηρ τῆς σωτηρίας, ἡ πηγὴ τοῦ αἰσθητοῦ φωτός· αἰσθητοῦ διὰ τὴν σάρκα, νοητοῦ διὰ τὴν θεότητα. Οὕτως οὖν δι' ὧλου μακαρίζεται. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἐτι ἐξῆ ἐν σαρκὶ, ἐμακαρίζετο· ἤκουσε γὰρ τοῦ μακαρισμοῦ ἐτι ἐν σαρκὶ οὐσα. Ἐκείνη πρῶτον εἶδε, καὶ τότε γέγευστο τοῦ δένδρου· αὕτη πρῶτον εἶπε, καὶ τότε ἤκουσε τοῦ μακαρισμοῦ. Ὅτε γὰρ ὁ Σωτήρ ἐδίδασκεν, Ἐπῆρε γυνὴ τις φωνὴν ἐκ τοῦ ὄχλου, καὶ λέγει αὐτῷ, πάντων ἀκούοντων· *Μακαρία ἡ κοιλία ἡ βαστάσασά σε, καὶ μυστοί, οὓς ἐθήλυσας*. Ἀλλ' ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ἐπλήρωσεν ὁ Θεὸς τὴν ἀπόφασιν, μᾶλλον δὲ τὴν ἱσὺν τῆς μετανοίας, καὶ λέγει· Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς γυναικὸς σου, καὶ ἔφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐντειλάμην σοὶ μὴ φαγεῖν, ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Πάλιν ὁ εὐλογημένος οὐ λαμβάνει τὴν κατάραν, ἀλλ' ἡ γῆ. Ἄλλος ἤμαρτε, καὶ ἄλλη τύπεται. Ὡς περ ἡ [510] τῆς Εὐας κατάραν· μᾶλλον δὲ ἡ ἐπιτίμῃς (οὐ γὰρ ἦν κατάραν, ἀλλὰ διόρθωσις)· ὥς περ ἡ ἐπιτίμῃς τῆς Εὐας, Ἐν λύπῃς τέξῃ (καὶ γὰρ πᾶσα γυνὴ ἐν λύπῃς τίκτει), ἔμεινε ἔως ἄρτι· οὕτω καὶ τοῦ Ἀδὰμ· Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ἡμῶν παράνομα τὰ ἔργα, καὶ ἡ γῆ μαστίζεται. Ἡμεῖς ἀμαρτάνομεν, καὶ ἡ γῆ δέχεται τὴν κατάραν. Φεῖδεται ὁ Θεὸς τοῦ πλάσματος, ὡς εὐγενοῦς παιδὸς, καὶ τύπτει τὴν γῆν ὡς παιδαγωγόν. Ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου. Μὴ τῇ φύσει πρόσεχε, ἀλλὰ τῇ τοῦ Θεοῦ χάριτι. Οὐκ εἶπεν, Ἐπικατάρατος ἡ γῆ· ἐπεὶ ἔμμεν κεκατηραμένη, καὶ καρπὸν οὐκ ἔφρα· ὥς περ εἶπε τῇ συκῇ, *Μηκέτι ἐκ σοῦ καρπὸς ἐξέλθῃ, καὶ ἐξηρανθή*· οὕτως εἶχε γενέσθαι καὶ ἡ γῆ· ἀλλὰ λέγει· Ἐν τοῖς ἔργοις σου. Ὅταν ἀμάρτω, τύπεται ἡ γῆ· ὅτε εὐδοῦμαι, εὐλογεῖ αὐτήν. Καὶ βλέπε τὸ θαυμαστόν. Ὅτε ἐκτεῖν ὁ Θεὸς τὴν γῆν, τὴν θάλασσαν, τὰ πετεινὰ, τὰ ἔρπετά, τὰ θηρία, τὸν ἄνθρωπον, πάντα εὐλόγησε· τοὺς καρποὺς οὐκ εὐλόγησεν, ἐπειδὴ ᾔδει ὅτι φυλάττεται τῇ γῇ αὕτη ἡ τιμωρία, ἵνα ἀμαρτανόντων τῶν ἀνθρώπων δέξηται ἀφορίαν, καὶ δικαιοπραγούντων δέξηται εὐφορίαν. Οὐκ εὐλόγησε τοὺς καρποὺς· ἀμαρτανέλητον γὰρ ἦν τὸ χάρισμα· Ἀκάρθας καὶ ἐριθόλους ἀναταλεῖ σοι. Κατεφρόνησας, φησὶ, τῶν μεγάλων· τύπτου ὑπὸ τῶν μικρῶν. Βλέπε πῶς καὶ αἱ παιδείαι σύμμετροι. Ἀκανθα ἀναιρεῖν οὐ δύναται· αἰμάξαι ὃ δύναται. Καὶ φάγεται τὴν γῆν ἐν λύπῃς. Ἐκείνη τίκτει ἐν λύπῃς· σὺ φάγε ἐν λύπῃς. Ἡ γὰρ ἀρχαία ἀπόφασις μένει ἔως ἄρτι. Καὶ βλέπε μοι πλοῦσιον, πέντητα, ἔρχοντα, μὲν, εἰ ἔστιν αὐτοῦ τὸν βίον ἄλυπον εὐρεῖν, ἢ ἀμέριμον. Διὰ τί; Διὰ τὸ, Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου φαγῇ τὸν ἄρτον σου. Οὐκ ἠθέλησας μετὰ ἀνέσεως· ἐν ἰδρωτί φάγε. Οὐ κολάζει αὐτὸν λιμὼν, ἀλλ' ὑποβάλλει τιμωρίαν· καὶ πῶν. Λοιπὸν σὺ, ὁ πιστὸς, ἐκείνο λόγισαι· Εἰ δ' Ἀδὰμ

^a Conj. Sav. τῇ γῇ.

^b In mss. ... et legebat prioribus abrahā litteris. Sensus autem postulat aut scitā, aut aīμάξαι, vel quid simile.

^c Pro τιμωρία putat Savilius legendum τελευταρία. Receptit Combefis.

(Joan. 16. 21). Tristatur cum parit, anxio est dum nutrit; ubi puer grandior est, veretur ne socors sit; si peregrinetur, metuit ne moriatur, ne in morbo vel in ærumna versetur. His vir non est obnoxius; etsi enim pater sit sollicitus, non perinde tamen atque mater; sed seipsum consolatur dicens: Homo est, scit sibi prospicere; neque anxius est. Quare? Quia non audivit ille: *In doloribus paries filios*. Insolitum pœnæ genus: experientia testis est. Cum dolores partus mulierem invadunt, ne in ipsis quidem laboribus virum despiciunt. Non dicit, Utinam nuptiæ non essent, utinam non esset liberorum procreatio. Non sinit Deus illam post talem experientiam odisse virum: at licet novit quid passa, quid experta sit, virum tamen diligit. Ideo, *In doloribus paries filios, et ad virum tuum conversio tua, et ipse dominabitur tui* (Gen. 3. 16). Quia jam male imperasti, et voluntatis tuæ servus affectus est, ordinem solvo: ipse dominus sit, qui non est deceptus. Ideo Paulus ait: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum* (1. Tim. 2. 12). Nam male primum docuit in paradiso. *Neque dominari in virum*: male enim dominata est. Hoc ergo sensu jubet Paulus mulierem non docere, ob ea quæ in paradiso evenierant: nec nos sophismate utimur. Audi eum: *Mulieri autem docere non permitto, neque dominari in virum*. Et ut ostendat se, ideo id statuere, subdit: *Adam enim non est seductus, mulier vero seducta est in prævaricatione* (Ibid. v. 14).

10. *Maria virgo pro virgine Eva intercedit. Maria quotidie beata dicitur.* — Quid igitur? damnationi obnoxius est mulieris sexus, manetque in doloribus, nec vinculum solvitur? Venit Christus qui vinculum solvit: occurrit ea quæ Dominum peperit, sexui patrocinans, sancta Virgo pro virgine; nam virgo erat Eva cum peccavit; damnatæ dolorem solvit, atque gemitum. Sicut enim si quis in regiam vocetur, suos honoribus angere studet, ac, si in angustia fuerint, liberare: sic sancta Virgo in regiam vocata, ut divinæ generationi ministraret, insolito donata partu, hanc primam gratiam petit, imo accipit. Quia non decebat culpæ obnoxiam feminam innoxium gignere, venit is qui primo Evæ tristitiam per gaudium solvit. Venit angelus Virgini dicens: *Ave, gratia plena* (Luc. 1. 28). Tum per *Ave*, seu *Gaude* illud, tristitiæ vinculum solvit. *Ave*; venit is qui solvit tristitiam. *Ave, gratia plena*, quia hactenus maledicto obnoxia. Hic Dei gratiam animadvertit. *Ave, gratia plena, Dominus tecum*. Quia cum illa serpens in tristitia, gaude, quia tecum est Deus. Ac vide angeli vocem, quomodo totam Christi dispensationem explicat. *Ave, gratia plena*. Quia illa duplicem maledictionem accepit, tristitiam et gemitum partus, inducit partum, qui solvat priorem illum partum. *Ecce concipies in utero, et paries filium, et vocabis nomen ejus Jesum* (Ibid. v. 31). *Ipsæ enim salvum faciet populum suum a peccatis eorum* (Matth. 1. 21). Patrum tuorum peccata solvit qui ex te fructus oritur. Jam mutata res est. Hactenus qui Evam audiebant, miseram prædicabant: Væ miseræ: quantam gloriam amisit! Væ miseræ: quanta passa est!

Maria quotidie omnium voce audit, Beata: sane plena Spiritu sancto. Ac demum vaticinans Virgo audi quid dicat: *Benedictus Dominus Deus Israel, quia respexit humilitatem ancillæ suæ: ex hoc enim beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 68. et 48). Ut ostendat se personam Evæ gestare, Me ad hoc usque tempus, inquit, contumeliæ habitam, ex tum beatam dicent omnes generationes. Et quid, inquires, illi prodest, cum non audiat? At revera audit, quod sit in splendido loco, in regione vivorum, mater salutis, fons lucis, quæ et sensu et mente percipitur; sensu propter carnem, mente propter divinitatem. Sic itaque prorsus beata prædicatur. Imo etiam dum viveret in carne, beata prædicabatur: audivit enim beatitudinem illam cum adhuc in carne esset. Illa primo vidit, ac deinde ex arbore gustavit; hæc primo dixit, et tunc beatitudinem audivit. Cum enim Salvator doceret, *Extollens vocem quædam mulier de turba* (Luc. 11. 27), cunctis audientibus, dicit illi: *Beatus venter qui te portavit, et ubera quæ suxisti*. Cæterum in Adamo implevit Deus sententiam, imo vero prænitentiæ medelam, aitque: *Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno, ex quo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Rursus qui benedictus fuerat, maledictionem non suscipit, sed terra. Alius peccavit, alia cæditur. Ut Evæ maledictio: imo potius emendatio; non enim maledictio erat, sed emendatio: quemadmodum Evæ correctio, *In doloribus paries* (etenim omnis mulier in doloribus parit), hactenus mansit: sic et Adami: *Maledicta terra in operibus tuis*. Nostrum opera iniqua, et terra plectitur. Nos peccamus, et terra maledictionem accipit. Parcit Deus officio, ut ingenio filio, terram ut pædagogum plectit. *Maledicta terra in operibus tuis*. Ne consideres naturam, sed Dei gratiam. Non absolute dixit, *Maledicta terra*: nam maledicta mansisset, et fructus non tulisset; quemadmodum dixit filii: *Non ultra ex te exeat fructus, et exaruit* (Matth. 21. 49): sic et in terra futurum erat; sed ait, *In operibus tuis*. Quando pecco, percutitur terra; quando recte incedo, illam benedicit. At vide rem miram. Quando creavit Deus terram, mare, volatilia, reptilia, bestias, hominem, omnia benedixit: fructus vero non benedixit, quod nempe sciret hanc terræ servatam esse pœnam, ut peccantibus hominibus sterilitate plecteretur, et probe agentibus, fertilitatem acciperet. Non benedixit fructibus: donum enim erat sine pœnitentia. *Spinæ et tribulos producet tibi*. Magna, inquit, despectisti; minoribus plectaris. Vide quam moderatæ sint castigationes. Spina occidere nequit; cruentare potest. Et comedet terram in doloribus. Illa parit in doloribus; tu comede in doloribus. Nam vetus illa sententia hactenus manet. Et vide mihi divitem, pauperem, principem, magnum, num vita ejus possit sine dolore et cura inveniri. Quare? Quoniam *In sudore vultus tui vesceris pane tuo* (Gen. 3. 19). Noluisti tranquille; in sudore comede. Non punit illum fame, sed miseriæ atque labori subjicit. Jam tu, fidelis, illud cogita. Si Adam sine sudore panem non cum-

edit, nos quomodo sine laboribus sudoribusque regnum cælorum consequamur? *Donec*, inquit, *revertaris in terram, de qua sumptus es*. O sententiam! o clementiam metu plenam! o sententiam consolatione plenam! Nondum expulerat, et revocavit! nondum eiecerat, et resumpsit! *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*. Non dixit, *Donec delearis*, donec dissolvaris; sed, *Donec revertaris in terram, de qua sumptus es*: ut tibi spem resurrectionis substituas. Illo te mitto, unde te accepi; ut te tunc accepi, te rursus possum accipere, *Quia terra es, et in terram*

ibis. Non, Deleberis, sed, *Ibis*. Illud, *Ibis*, quidam interpretati sunt, *Reverteris*. Quantum igitur per facilitatem licuit, per gratiam sancti Spiritus, vobiscum paradisum percurrimus, regia monimenta legimus, vidimus reos libertate donatos, Judicis clementiam: qua utinam a Christo salutem consequamur, ut cælestibus illis et sempiternis fruamur bonis, in Christo Jesu Domino nostro: quoniam ipsi gloria et imperium, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

Jacobus Sirmondus ad Ennodium T. 1 postremæ Editionis, p. 1842, de hac homilia sic loquitur: « Severianus Gabalorum episcopus a serpente illo, quia symbolum erat crucis Christi, salutem, καὶ ἀνὰ τοῦ ἐπιχαράτου εὐλογίαν fluxisse ait in Orat. II e decem quas Chrysostomi nomine in lucem dedit Card. Sirletus. Sed Severiano hanc asserunt, quam dixi, Damascenus et Hadrianus papa, cum Synodo Parisiensi. » Nihil itaque dubii relinquitur hanc homiliam esse Severiani, hominis certe non elinguis, sed

ORATIO DE SERPENTE, QUEM MOYSES IN CRUCE SUSPENDIT IN DESERTO, DEQUE DIVINA TRINITATE (a).

1. Heri sermonem instituimus contra hæreticos, et pro gloria Unigeniti concertavimus, non ut arcana quedam in lucem proferremus, sed ut gratiam ex animo profiteremur. Non enim ex verbis nostris Christi gloria augetur, sed præclaris ab eo ornati muneribus, grato animo beneficium prædicamus. Absurdissimum enim esset, nos beneficiis ornatos, silentio munerum vicem persolvere: maxime vero cum David, ut modo audistis, ita jubeat: *Omnis terra adoret te, et psallat tibi* (Psal. 65. 4). Deum laudamus, non quod ipsi honorem afferamus, sed nobis ipsis honorem conciliemus. Gloriam Deo referimus, non quam ipsi largiamur, sed quam nobis immortalem conferamus: nam *Eos, qui me glorificent, glorificabo; et qui contemnunt me, contemnentur* (1. Reg. 2. 30). Pro virili nostra docuimus, non licere terminos gloriæ Dei transilire, non hominibus, qui in terra degunt, non angelis qui in cælis, non archangelis, non principatibus, non Cherubinis, non Seraphinis. At meministis, ut bene novi, quotquot estis discendi cupidi auditores, qua ratione his de rebus instituta oratio ad exitum deducta sit. Sed quia hodie, fratres, ipse Rex gloriæ crucem suam prænuntiavit, et Apostolus, regiam sequens Servatoris vocem, de cruce philosophatus est (nam Dominus discipulis dicebat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur in manus inimi-*

corum [Matth. 20. 18]; Paulus vero Galatas objurgans scripsit: *Quis vos fascinavit, quibus ante oculos Christus præscriptus est in vobis crucifixus?* [Gal. 3. 1]), quoniam igitur et regia Domini vox, et fidelis servi doctrina, regiis insistent vestigiis, operæ pretium existimo, nos etiam pro virili de dominica cruce consentanea loqui, non ut dignitatem illam attingamus, sed ut pro virili nostra debitum persolvamus. Quid igitur ait Servator? *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Prædicat passionem victor mortis; crucem prænuntiat, qui cruce mortem dissolvit: certamen prænuntiat, ut victoriam prædicet. Hic rursus ad intelligendam Domini vocem animum converte. Vide quanta cum auctoritate dicat: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur, ut crucifigatur*. Qui hæc prædicat, in ipso certamine jam constitutus dignitatem auctoritatis mutat, negatque dignitatem divinitatis suæ dicens: *Pater, si possibile est, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39). Annon repugnantiam animadvertis? Incarnationem cogita. Sed ad propositum redeamus. Discipulis ait: *Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur*. Vide quam caute loquatur. Cum passionem prædicat, humanam ostendit naturam, *Filius hominis tradetur*. Etenim corpus visibile patitur; divinitatis vero dignitas, quæ intelligendo percipitur, vitam affert. Et figura quidem corporis, fratres, morte solvitur; virtus autem inhabitantis id quod solutum erat excitat. Ipse

(a) Collata cum Codice Reg. 1658.

ἀνευ ἰδρώτους ἄρτον οὐκ ἐσθίει, ἡμεῖς ἀνευ καμάτων καὶ ἰδρώτων πῶς βασιλείαν οὐρανῶν λάβοιμεν; Ἐως, φησὶ, τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Ὡ ἀποφάσεις! ὦ φόβου γέμοντος φιλανθρωπίας! ὦ ἀπόφασις γέμουσα ἀνακλήσεως! Οὐδέπω ἐξώρισε, καὶ ἀνεκαλίσσαιο· οὐδέπω ἐξέβαλε, καὶ προσελάβετο. Ἐως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης. Οὐκ εἶπεν, Ἐως ἂν ἀφανισθῇς, ἕως ἂν λυθῇς, ἀλλ', Ἐως τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθης· ἵνα ὑποθῇς σεαυτῷ τὴν ἀλπίδα τῆς ἀναστάσεως. Πέμπω σε ἐκεῖ, ὅθεν σε ἔλαβον· ὡς ἔλαβόν σε τότε, δύναμαι καὶ πάλιν σε λαβεῖν. Ὅτι γῆ εἰ,

καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ. Οὐκ ἀφανισθῇς, ἀλλ' ἀπελεύσῃ. Τὸ Ἀπελεύσῃ, Ἐπαναλεύσῃ τινὲς ἡμέτερον. Ὅσον οὖν ἤκεν εἰς δύναμιν ἡμετέραν, τῇ χορηγίᾳ τοῦ ἁγίου Πνεύματος, διήλθομεν τὸν παράδεισον μεθ' ὁμῶν, ἀνέγνωμεν τὰ ὑπομνήματα τὰ βασιλικὰ, εἶδομεν τῶν ὑπευθύνων τὴν ἐλευθερίαν, τοῦ δικαστοῦ τὴν φιλανθρωπίαν, δι' ἧς δεξώμεθα καὶ τὴν παρὰ τοῦ Χριστοῦ [511] σωτηρίαν, ἵνα καὶ τῶν ἰπουρανίων ἐκείνων καὶ αἰωνίων ἀπολαύσωμεν ἀγαθῶν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν· ὅτι αὐτῷ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

AD HOMILIAM DE SERPENTE.

cujus eloquentia, ut loquitur Savilius, ferrea dici possit. Inventione certe non caret ille : sed persæpe accidit, ut futilia inveniat et expromat. Dictio autem elegans non est; ut uno verbo dicam, stylus hujusce longissimæ homiliæ sex homiliarum præcedentium stylo ita affinis est, ut non sit ovum ovo similis.

Interpretationem Latinam novam adornavimus.

Λόγος περὶ τοῦ κατὰ Μωϋσέως ὄφρατος, ὃν ἐσταύρωσεν ἐν τῇ ἐρήμῳ καὶ περὶ τῆς θείας Τριάδος.

α'. Χθὲς ἡμῖν ὁ λόγος πρὸς τε τὴν αἵρετικὴν πάλην, καὶ πρὸς τοὺς ὑπὲρ τῆς δόξης τοῦ Μωυσογενοῦς ἀγῶνας ἑαυτὸν ἐπιδέδωκεν, οὐχ ἵνα τὰ κεκρυμμένα γνωρίσῃ, ἀλλ' ἵνα τὴν χάριν εὐγνωμόνως ὁμολογήσῃ. Οὐ γὰρ ἐξ ὧν φθειρόμεθα Χριστὸς μεγαλύνεται, ἀλλ' ἐξ ὧν ἡμεγαλύνθημεν, εὐγνωμόνως τὴν εὐεργεσίαν κηρύττομεν. Καὶ γὰρ ἂν εἴη τῶν ἀτοπωτάτων, ἔργοις εὐπαθοῦντας, ἀφωνία τὴν εὐεργεσίαν ἀμείψασθαι· καὶ μάλιστα τοῦ προφήτου Δαυὶδ παρακλεινομένου, καὶ λέγοντος, ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· Πᾶσα ἡ γῆ προσκυνησάτωσάν σοι, καὶ ψαλλάτωσάν σοι. Ὑμνοῦμεν τὸν Θεόν, οὐ τιμὴν αὐτῷ περιτιθέντες, ἀλλὰ τιμὴν ἑαυτοῖς περιποιούμενοι. Δοξάζομεν τὸν Θεόν, οὐκ ἐκείνῳ δόξαν χαρίζόμενοι, ἀλλ' ἑαυτοὺς τὴν ἀθάνατον δόξαν ἐνδύοντες. Τοὺς γὰρ δοξάζοντάς με, φησὶ, δοξάσω· καὶ οἱ ἐξουθενούντές με ἐξουθενωθήσονται. Ἐδίδαξεν ὁ λόγος δι' ὧν ἡγωνίσαστο κατὰ δύναμιν, ὅτι τοὺς ὄρους τῆς δόξης τοῦ Θεοῦ ὑπερβαίνειν οὐκ ἐξεστίν, οὐκ ἀνθρώποις τοῖς ἐπὶ γῆς, οὐκ ἀγγέλοις τοῖς ἐν οὐρανοῖς, οὐκ ἀρχαγγέλοις, οὐκ ἀρχαῖς, οὐ τοῖς Χερουθίμ, οὐ τοῖς Σεραφίμ. Καὶ μέμνησθε, εὐοιδ' ὅτι, οἱ φιλόμαθεῖς τῶν ἀκρατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηγεσθὴ λόγος. Ἄλλ' ἐπειδὴ σήμερον, ἀδελφοί, αὐτὸς τε ὁ βασιλεὺς τῆς δόξης τὸν ἑαυτοῦ σταυρὸν προανεφώνησε, [512] καὶ ὁ Ἀπόστολος τῇ βασιλικῇ φωνῇ τοῦ Σωτῆρος ἀκολουθήσας, τὸν περὶ τοῦ σταυροῦ λόγον ἐφιλοσόφησεν· (ὁ μὲν γὰρ Κύριος ἔλεγε τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαλόμεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς χεῖρας

ἐχθρῶν· ὁ δὲ Παῦλος Γαλάταις ἐπιτιμῶν ἔγραφε· Τίς ὑμᾶς ἐδόξικαεν, οἷς κατ' ὀφθαλμοὺς Ἰησοῦς Χριστὸς ποιεῖται ἐν ὑμῖν ἐσταυρωμένος;) ἐπεὶ οὖν καὶ ἡ βασιλικὴ τοῦ Κυρίου φωνή, καὶ ἡ τοῦ πιστοῦ θεράποντος διδασκαλία τοῖς βασιλικαῖς ἴχνεσιν ἡκολούθησεν· ἀναγκαῖον οἶμαι τὴν σωτήριον α καὶ ἡμᾶς κατὰ δύναμιν περὶ τοῦ Κυριακοῦ σταυροῦ τὰ εἰκότα φθέγγασθαι, οὐχ ἵνα τῆς ἀξίας ἐφικώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν κατὰ δύναμιν ὀφειλὴν ἀποτίσωμεν. Τί οὖν φησιν ὁ Σωτὴρ; Ἰδοὺ ἀναβαλόμεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Προαγορεύει τὸ πάθος ὁ νικητὴς τοῦ θανάτου· προαναφωνεῖ τὸν σταυρὸν ὁ σταυρῷ τὸν θάνατον διαλύων· προαναφωνεῖ τὴν πάλην, ἵνα κηρύξῃ τὴν νίκην. Ἐνταῦθα πάλιν σαυτὸν ἐνθες εἰς κατανόησιν τῆς Δεσποτικῆς φωνῆς. Ὅρα μεθ' ὅσης αὐθεντίας φησιν· Ἰδοὺ ἀναβαλόμεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται εἰς τὸ σταυρωθῆναι. Ὅ ταῦτα προαναφωνῶν, ἐν αὐτῷ γενόμενος τῷ ἀγῶνι μεταβάλλει τὴν ἀξίαν τῆς αὐθεντίας, καὶ ἀρνεῖται τὸ ἀξίωμα τῆς θεότητος αὐτοῦ, λέγων· Πάτερ, εἰ δυνατόν, παρελθέτω ἀπ' ἐμοῦ τὸ ποτήριον. Οὐχ ὅρξας τὴν διαφωνίαν; Ἐννόει τὴν νοίκονομίαν. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλθωμεν. Λέγει τοῖς μαθηταῖς· Ἰδοὺ ἀναβαλόμεν εἰς Ἱερουσόλυμα, καὶ ὁ Υἱὸς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Ὅρα πῶς ἡσφαλισμένη κέχρηται τῇ φωνῇ.

* Locus imperfectus etiam in mss. Forte addendum ἀσώτατος φωνήν, vel quid simile.

φύσιν. Ὁ Ἰῆδς τοῦ ἀνθρώπου παραδίδοται. Πάσχει γὰρ τὸ φαινόμενον σῶμα, ζωοποιεῖ δὲ τὸ νοούμενον τῆς θεότητος ἀέλωμα. Καὶ λύεται μὲν, ἀδελφοί, θανάτῳ τὸ σχῆμα τοῦ σώματος· ἐγείρει δὲ τὸ λυόμενον ἢ τοῦ ἐνοικοῦντος δυνάμεις. Αὐτὸς ἦν ὁ λυόμενος κατὰ τὸ σῶμα, αὐτὸς ἐγείρων τὸ λυόμενον κατὰ τὸ Πνεῦμα. Αὐσατε γάρ, φησί, τὸν ναὸν τοῦτον, καὶ ἐν τρισὶν ἡμέραις ἐγερῶ αὐτόν. Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Χριστῷ ἀκολουθοῦντας οὐκ ἔστιν οὐδαμῶς καταλεῖν, ἀλλ' ἀνίεναι διὰ παντός. Ἄλλως τε καὶ αἰσθητῶς ἡ ὁδὸς ἀπὸ Ἱεριχῶ εἰς Ἱεροσόλυμα ἀνοδὸν εἶχε, καὶ νεοτῶς τὸ πάθος ἐπὶ τὴν ἀνοδὸν τῆς ἀναστάσεως ἔφερον. Ἀδὰμ γὰρ τὸν εἰς βῆδον παρόντα εἰς οὐρανὸν ἀνεκαλεῖτο, καὶ τὴν χαμαὶ κειμένην εἰκόνα εἰς ὕψος ἀνήγαγεν. Ἀναβαίνομεν εἰς Ἱεροσόλυμα. Ὅπου θεός, ἐκεῖ ἀρετῆς ἀνάβασις· ὅπου κακία, ἐκεῖ παρανομία κατὰβάσις. Διὰ τοῦτο περὶ μὲν τῶν κατ' ἀρετὴν πολιτευομένων φησὶν ὁ Δαυὶδ· *Μακάριοι πάντες οἱ κατοικοῦντες ἐν τῷ οἴκῳ σου*· εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων αἰνεῖσονται σε. *Μακάριος ἀνὴρ, οὗ ἔστιν ἀντίληψις αὐτῷ παρὰ σοῦ· αἱ ἀναβάσεις σου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ. Αἱ ἀναβάσεις σου, τουτέστιν, οἱ εὐσεβεῖς καὶ ἀνηγμένοι λογισμοί, οἱ εἰς ὕψος ἀνάγοντας τοὺς καλῶς περὶ Θεοῦ διανοουμένους.* Ἔστιν οὖν ὁδὸς [513] σωροσύνης εἰς ὕψος ἀνάγουσα, ὁδὸς δικαιοσύνης εἰς ὕψος φέρουσα· καὶ πάντα, ὡς εἰπεῖν, ὁδὸς εὐσεβείας εἰς τὸ ὕψος ἐκεῖνο χειραγωγεῖ τὸν φιλόθεον, περὶ οὗ ἔλεγον οἱ ἀπὸ ἐθνῶν· *Δεῦτε, πορευθώμεν εἰς τὸ ὄρος τοῦ Κυρίου, καὶ εἰς τὸν οἶκον τοῦ Θεοῦ Ἰακώβ.* Ὅπου μὲν εὐσεβείας λόγος, ἐκεῖ καὶ ἀνοδος· ὅπου δὲ κακία, κατὰβάσις ὁμολογουμένη. Καὶ μαρτυρεῖ Δαυὶδ ὁ προφήτης λέγων· *Ῥῦσαι με ἀπὸ τῶν καταβαινόντων εἰς λάκκον*· καὶ πάλιν, *Ὁ ὕψων με ἐκ τῶν πυλῶν τοῦ θανάτου.* Ὅστε οὐδὲ τὸ, *Ἀναβαίνομεν*, περιττόν. Ἰδοὺ ἀναβαίνομεν. Καίτοι μόνος αὐτὸς ἐπὶ τὸ πάθος ἔρχεται. Διὰ τί οὖν κοινῶς; Ἀναβαίνομεν; Ὅτι τὸ μὲν πάθος ἑμὸν, κοινὴ δὲ πάντων ἀνθρώπων ἡ σωτηρία. Διὰ τοῦτο ὁ θεὸς Ἀπόστολος τὴν γενναίαν ἐκείνην καὶ θαύματος μεστὴν ἔρρηξε φωνὴν ὡς ἀρτίως ἀκηκόατε· *Τῷ Χριστῷ συνεσταύρωμαι. Ζῶ δὲ, οὐκ ἔτι θνήσκω, ὡς ἐν ἐμοὶ Χριστός.* Ἄλλως τε, βουληθεὶς ἐνδείξασθαι καὶ τὸν καρπὸν τοῦ σταυροῦ, ἐπήγαγεν εὐθέως διὰ τῶν ἐφεξῆς· *Χριστὸς ἡμᾶς ἐξηγόρασεν ἐκ τῆς κατάρας τοῦ νόμου, γενόμενος ὑπὲρ ἡμῶν κατάρα*· γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος πᾶς ὁ κρεμάνετος ἐπὶ ξύλου.

β'. Ἐνταῦθα μοι πρόσχε ἀκριβῶς τὸν νοῦν, μὴ σε διαφύγῃ τῆς ἀληθείας τὸ θήραμα. Ἀντιλέξουσι γὰρ εὐθέως Ἰουδαῖοι, περὶ ὧν φησὶν ὁ Παῦλος, *Οἱ ἐχθροὶ τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, ὧν τὸ τέλος ἀπώλεια*, καὶ ἐροῦσιν ἰσθ' ὅτε πρὸς τοὺς ἀκρατοὺς· Εἰ επικατάρατος ὁ κρεμάνετος, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογίαν σοι δοθήσεσθαι προσδοκᾷ; πῶς δὲ ἀπὸ τοῦ θανάτῳ ὑποπεσόντος ζωὴν ἀναμένεις; Τὸ φαινόμενον, ὡς καὶ αὐτός φησιν, ὁ διδάσκαλος ἡμῶν Παῦλος, ὡμολόγησε, κατὰρα ἐστὶ· *Γέγραπται γάρ· Ἐπικατάρατος ὁ κρεμάνετος ἐπὶ ξύλου.* Εἰ τοίνυν γέγραπται καὶ μεμαρτύρηται, πῶς ἀπὸ τοῦ επικαταράτου εὐλογία δίδεται τοῖς τὸν σταυρὸν περιέπουσι; Ταῦτα αἰεὶ καὶ προτείνει καὶ λέγει Ἰουδαῖος, ὁ ἐχθρὸς τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ. Οὐκ οὖν ἔδωκεν εἰπὴ πρὸς σέ, Πῶς ὁ επικατάρατος εὐλογίαν δίδωσιν; εἰπέ αὐτῷ, Πῶς ἐν τῇ ἐρήμῳ

οἱ θρεῖς ἱδανὸν σου τοὺς προγόνους, εἰκόνα δὲ θρεῖς χαλκῇ ποιήσας Μωϋσῆς ἀνεσταύρωσε, καὶ εἶπε, *Πᾶς ὁ δηχθεὶς ὑπὸ τοῦ θρεῖς προσεχέτω τῷ θρεῖ, καὶ σωθήσεται*; Καὶ τί, φησί, τοῦτο πρὸς τὸ προκαίμενον; Ἀλλὰ καὶ σφόδρα οἰκειότατον. Ἡ οὐκ ἤκουσας τοῦ Θεοῦ λέγοντος, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων τῆς γῆς; Πῶς οὖν ἡ εἰκὼν τοῦ επικαταράτου ζῶν ἤνεγκε τοῖς ὑμετέροις προγόνους; Ἀναλαμβάνω τὸ ῥῆμα, ἵνα στήσω τὸ νόημα. Εἰ ἀπορὸν σοι νομίζεται τοῦ επικαταράτου ὁ εὐλογίαν πηγάζει (Ἐπικατάρατος γὰρ πᾶς ὁ κρεμάνετος ἐπὶ ξύλου), πῶς ἡ εἰκὼν τοῦ θρεῖς τοῦ επικαταράτου, δὲ ἤκουσεν, Ἐπικατάρατος σὺ ἀπὸ πάντων τῶν θηρίων, ἤνεγκε τῷ λαῷ ἐν συμφορᾷ κειμένῳ τὴν σωτηρίαν; Ἀρα οὐκ ἦν ἀξιοπιστότερον εἰπεῖν, Ἐάν τις ὑμῶν δηχθῇ, ἀναδλέψῃ εἰς τὸν οὐρανὸν ὅπως ἐπὶ τὸν Θεὸν, καὶ σωθήσεται; ἵνα δὲ καὶ τὸ προσέχειν οὐρανῷ παραλλ[ε]ῖπῃ, [514] οὐκ ἤδυνάτο εἰπεῖν, Ἐάν τις δηχθῇ, ἀποδλέψῃ εἰς τὴν λυχνίαν τοῦ φωτός, καὶ σωθήσεται; ἢ ἀποδλέψῃ εἰς τὴν τράπεζαν τῆς προθέσεως τῶν ἁγίων ἄρτων, καὶ σωθήσεται; ἢ εἰς τὸ θυσιαστήριον, ἢ εἰς τὴν καταπέτασμα, ἢ εἰς τὴν κιβωτὸν, ἢ εἰς τὴν εἰκόνα τῶν Χερουδιμ, ἢ εἰς τὸ ἱλαστήριον; Ἀλλ' οὐδὲν τούτων εἰσάγαγεν ὁ νομοθέτης ὁ μέγας· ἀλλὰ μόνην ἔπηξε τοῦ σταυροῦ τὴν εἰκόνα, καὶ ταύτην διὰ τοῦ επικαταράτου θρεῖς. Διὰ τί οὖν, ὦ Ἰουδαῖε, ταῦτα ποιεῖ Μωϋσῆς; διὰ τί χωνεύει ὅπιν ὁ λέγων διὰ τοῦ νόμου, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν; Ἀλλὰ τί ταῦτα πρὸς τὸν ἀγνώμονα φθέγγομαι; Αὐτὸν ἔρωτῶ τὸν νομοθέτην. Εἰπέ μοι, ὦ πιστότατε τοῦ Θεοῦ θεράπων, δ' ἀπαγορεύεις, ποιεῖς; δ' ἀνατρέπεις, παρασκευάζεις; ὁ λέγων, Οὐ ποιήσεις γλυπτὸν, οὐδὲ χωνευτὸν, σὺ χωνεύεις καὶ γλύφεις ὅπιν; Ἀλλ' ἐκεῖνα μὲν ἐνομοθετήσα, φησὶν, ἵνα τὰς ὕλας ἐκκλῖψῃ τῆς ἀσεβείας, καὶ τὸν λαὸν τούτον ἀπαγάγῃ πάσης εἰδωλολατρείας· νυνὶ δὲ χωνεύω τὸν ὅπιν, ἵνα προσωπώσω τὴν εἰκόνα τῆς τοῦ σταυροῦ οικονομίας· προμαλίζω τὸν δρόμον τοῖς ἀποστόλοις· προσημαζῶ τὸ μέγα καὶ ἕνουν ἐκεῖνο τὸ τοῦ σταυροῦ σύμβολον. Ὅτι δὲ οὐ βεβιασμένος ὁ λόγος, βεβαιου τοῦ Κυρίου τὴν εἰκόνα τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην θεομαίοντος, καὶ εἰς ταύτην ἀναλαμβάνοντος. Νικοδόμῳ γάρ τι· Ἰουδαῖων ἄρχοντι διαλεγόμενος, ὡς διδασκάλῳ τοῦ λαοῦ καὶ συνιέναι δυναμένῳ τῆς οικονομίας τὴν θεωρίαν, φησὶ· Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὅπιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὕψωθῆναι τὸν Ἰῆδν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπόληται, ἀλλ' ἔχῃ ζωὴν αἰώνιον. Εἰπέ οὖν, ὦ ἀναίσθητε Ἰουδαῖε, οὐ χαλκὸς ἐκεῖνο ἦν; Νεκρὰ ὕλη νικῆσαι θάνατον ἰσχύουσα, τύπον ἔχουσα σταυροῦ· καὶ αὕτῃ ἡ ἀλήθεια τοῦ σταυροῦ οὐ πιστεύεται; καὶ ταῦτα μετὰ τὴν ἐπιστροφὴν τῆς οἰκουμένης, μετὰ τὴν λάμψαν ἐν παντὶ τῷ κόσμῳ τῆς εὐσεβείας κατὰστασιν, μετὰ τὴν πίστιν τῶν ἐθνῶν, μετὰ τὴν ἔγερσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, μετὰ τοσοῦτον ἀγωνισμὸν, μετὰ τοσαύτην ἀσκήσιν, μετὰ τοσαύτην ἀγγελικῆς πολιτείας ἐπίδοσιν; Ἀλλὰ γὰρ ἀποδέδεικται σαφῶς, ὅπως ἀποκλείεται τοῖς ἐχθροῖς τοῦ σταυροῦ τὸ ἐνελεῖσθαι ἡμῖν τὸ σχῆμα τοῦ επικαταράτου. Καὶ πρὸς μὲν ἐκείνους ταῦτα· ἡμεῖς δὲ οἱ πιστοὶ παρ' ἑαυτοῖς ἐξετάσωμεν, καὶ βασιανίσωμεν τῶν ῥημάτων τὴν ἀκρίβειαν. Τί ὥπτερε ὁ Κύριος τὴν εἰκόνα τῆς οικονομίας ἐκείνης οὐ δι' ἑτέρου τινός, ἀλλὰ δι' ὁρεῶς ἐποίησε; Πρὸς μὲν γὰρ τοὺς ἀγῶνας τῶν ἐναντίων ἱκανὸν τὸ ὑπό-

* Reg. ὅπου μὲν ἀληθείας λόγος, ἐκεῖ καὶ εὐσεβείας ἀνοδος.

† Αὐτὸ φησὶν, αὐτὴ ὁμολόγησις delendum.

* Legendum putat Fronto cum Savillo ἀπὸ τοῦ ἀπαρ. Sed lectio, ut est, ferri posse videtur.

† Sav. loquens.

erat qui corpore solvebatur, et qui secundum Spiritum quod solutum erat excitabat. Nam ait, *Solvite templum hoc, et in tribus diebus excitabo illud* (Joan. 2. 19). *Ecce ascendimus Jerosolymam*. Christum sequentium non est unquam descendere, sed ascendere perpetuo. Alioquin vero via Jerichunte Jerosolymam acclivis erat, modo sensibili loquendo, et intelligendi modo passio ad ascensum resurrectionis ducebat. Adamum enim in infernum delapsus in cælum revocabat, et huini jacentem imaginem in sublime efferebat. *Ascendimus Jerosolymam*. Ubi Deus, ibi et virtutis ascensus; ubi malitia, ibi iniquitatis descensus. Ideo David de iis qui secundum virtutem vivunt ait: « Beati omnes, qui habitant in domo tua: in sæcula sæculorum laudabunt te. Beatus vir cujus est auxilium abs te: ascensiones tuæ in corde ejus » (Psal. 83. 5. 6). *Ascensiones tuæ*, hoc est, piæ illæ et in altum eventæ ratiocinationes, quæ in sublime agunt eos, qui recte de Deo cogitant. Est ergo temperantiæ via in sublime erigens, via justitiæ in altum ducens: omnisque, ut ita dicam, pietatis via Dei amantem in altum adducit, de quo dicebant gentiles: *Venite, proficiscamur ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob* (Mich. 4. 2). Ubi pictatis doctrina, ibi ascensus est¹: ubi vero malitia, ibi plane descensus. Id testificatur David propheta dicens: *Libera me a descendantibus in lacum* (Psal. 29. 4); et rursus, *Qui exaltas me de portis mortis* (Psal. 9. 15). Itaque illud, *Ascendimus*, non frustra dictum est. *Ecce ascendimus*. Atqui solus ad passionem venit. Cur ergo in communi ait, *Ascendimus*? Quia passio quidem mea, salus vero omnium hominum communis est. Ideo divinus apostolus in generosam illam et miraculi plenam erupit vocem, ut modo audistis: *Cum Christo crucifixus sum. Vivo autem, jam non ego, vivit vero in me Christus* (Gal. 2. 19. 20). Alioquin, cum vellet fructum crucis ostendere, subiecit statim in sequentibus: *Christus nos redemit a maledicto legis, factus pro nobis maledictum* (Gal. 3. 13): *scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23).

2. Illic mihi diligenter animadverte, ne abs te veritatis perceptio elabatur. Contradicient enim statim Judæi, de quibus ait Paulus, *Inimici crucis Christi, quorum finis interitus* (Philipp. 3. 18. 19), et statim simplicibus objicient: Si maledictus qui pendet, quomodo a maledicto tibi benedictionem impertiri expectas? quomodo ab eo, qui in mortem cecidit, vitam speras? Id quod apparet, ut ipse doctor noster Paulus confitetur, maledictum est: *Scriptum est enim, Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Gal. 3. 13. Deut. 21. 23). Si itaque scriptum est et testimonio firmatum, quomodo benedictio a maledicto datur crucis cultoribus? Hæc semper dicit et objicit Judæus, inimicus crucis Christi. Si itaque Judæus tibi dixerit, Quomodo maledictus dat benedictionem? dic illi, Quomodo in deserto serpentes mordebant progenitores tuos; Moyses autem imagine serpentis facta, et in cruce suspensa, dicit, *Quicumque a serpente morsus fuerit, serpentem*

respiciat, et salvus erit (Num. 21. 8)? Sed ait, quid hoc ad rem? Sane multum ad rem pertinet. Annon audisti Deum dicentem, *Maledictus tu præ omnibus bestiis terræ* (Gen. 3. 14)? Quomodo igitur maledicti imago vitam attulit progenitoribus vestris? Dictum respo, ut sententiam firmissimum statuam. Si quidem difficile tibi videatur ex maledicto benedictionem emanare (*Maledictus enim omnis qui pendet in ligno*), quomodo imago serpentis maledicti, qui audivit, *Maledictus tu præ omnibus bestiis*, populo in calamitate constituto benedictionem attulit? Annon fide dignius fuisset dicere, Si quis ex vobis morsus fuerit, respiciat in cælum ad Deum, et sanabitur? vel dimisso cæli aspectu, annon poterat dicere, Si quis morsus fuerit, respiciat in candelastrum luminis, et salvus erit? aut respiciat in mensam propositionis sanctorum panum, et salvus erit? aut in altare, aut in velum, aut in arcam, sive in imaginem Cherubimorum, vel in propitiatorium? At nihil eorum adduxit legislator magnus; verum unam crucis imaginem erexit, et hanc per maledictum serpentem. Cur ergo, Judæe, Moyses hæc facit? cur serpentem conflavit, qui per legem dixerat, *Non facies sculptile, neque fusile* (Levit. 26. 1)? Sed cur hæc ingrato loquor? Ipsum legislatorem interrogo: Dic mihi, fidelissime Dei famule, an id facis quod prohibes? an quod reprobas, id operaris? qui dicis, *Non facies sculptile, neque fusile*, fundis et sculpis serpentem? Verum dicet: Illas tuli leges, ut omnem impietatis materiam excinderem, et hunc populum a quovis idolorum cultu averterem; nunc autem serpentem conflo, ut imaginem dispensationis crucis præfigurarem, viam per quam apostoli decurrant complanans, signum illius crucis magnum inauditumque longe antea adhibeo. Quod autem hæc explicatio non detorta sit, audi Dominum, qui veterem illam imaginem confirmat ac de seipso interpretatur. Nicodemus enim alloquens ut populi doctorem, virum apud Judæos præcipuum, qui posset œconomiam intelligere, ait: « Et sicut exaltavit Moyses serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam » (Joan. 3. 14. 15). Dic igitur, o stupide Judæe, an non æs erat illud? Mortua materies mortem vincere possit, signam crucis habens, et ipsa crucis veritas non creditur? et hæc post conversionem orbis terræ, post constitutam in toto orbe pietatem, postquam gentiles crediderunt, post excitatas Ecclesias, post tanta certamina, post tantam virtutum exercitationem, post tantam angelici instituti accessionem? Sane luculenter demonstratum est, omnem adversariis crucis aditum præclusum esse, ad exprobandam nobis figuram maledicti. Et adversus illos quidem hæc satis sint: nos autem fideles nobiscum expendamus, et exploremus verborum accurationem. Cur Dominus imaginem illius œconomix non per alium, sed per serpentem præsignificat? Ad certamina cum adversariis suscipienda exemplar illius maledicti serpentis satis est: verum jam persuadendum iis, qui filii pietatis sunt, quo pacto figura illius maledicti serpentis imago sue-

¹ Rog., *Ubi veritatis doctrina, ibi etiam pietatis est progressus.*

rit Christi, qui adoratur. Quocirca id nos accurate explicare, et vos studiose audire par est.

3. Figura serpentis, fratres, imago erat œconomiae crucis. Quod autem ad modum attinet, sicut illa serpentis figura imaginem quidem et speciem serpentis præ se ferebat, venenum autem nequitiamque serpentis non habebat: sic et Servator, secundum divinum apostolum, in similitudine carnis peccati apparens, extra omne peccatum fuit; sicut et beatus Isaias, cum beato Paulo (a) consonans, ait: *Qui peccatum non feci; nec inventus est dolus in ore ejus* (Isai. 53. 9; 1. Pet. 2. 22). Secundum Isaiam imaginem unam habes: ad alteram accede. Contuere veritatem per figuras splendentem. Serpentes mordebant filios Israel, quando populus in perniciem ruit. Petit Moyses a Deo ut medicinam salutarem præberet. Deus famulo medicinam beneficam commonstrat, et ait: *Fac serpentem æneum, illumque erige ante tabernaculum testimonii* (Num. 21. 8). Quid sibi vult hoc signum? Alii sunt mordentes serpentes, et alius pro illis crucifigitur. Quid significat ænigma? quid præ se fert umbra illa mysterii? Quemadmodum illic in figura aliis mordentibus serpentibus, alius qui non momorderat cruci affixus est: sic aliis peccantibus hominibus pro omnibus passurus est innocens Jesus. Pro serpentibus, qui mordebant, serpens innoxius crucifigitur; pro nobis, qui morti subijcitur, is, qui morti non subjectus fuit, crucifigitur. Quod præclare cum aliis Isaias prædixit in hunc modum: *Pro peccatis populi venit in mortem; et, Dominus tradidit seipsum pro peccatis nostris* (Isai. 53. 12. 6). Testimonio confirmanda iterum est mysterii ratio. Quemadmodum illic alii serpentes erant, qui mordebant, alius qui suffligebatur: ita et hic omnes peccaverant, et unus pro omnibus crucifigitur. Habes secundam; sed et tertiam imaginem considera. *In ore duorum vel trium testium, stabit omne verbum* (Deut. 19. 15). Quare crucifigitur serpens æneus? Ut aboleantur morsus serpentum. Aliud ergo est quod in crucem tollitur, et alia quæ abolentur. Annon significationem veritatis animadvertis? annon quasi sub involucri Scripturæ vim œconomiae perspicis? Sublatus in crucem est, inquit, æneus serpens, ut abolerentur morsus draconum; crucifixus est Christus, ut dæmonum operationes cessarent. Alius est serpens ille qui erigitur, alii qui comprimuntur dracones; alius qui cruci affixus est Christus, et alii qui abolentur dæmones. Et quemadmodum illic imago serpentis, qui apparebat, morsus serpentum abolevit, ita et hic mors Christi mortem sustulit, et dæmonas profligavit. Merito itaque Servator imaginem sibi adaptans dixit: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis, qui credit in ipsum, non pereat, sed habeat vitam æternam* (Joan. 3. 14. 15). Habes, mi frater, beatum Moysem alia figura crucem subindicantem; quo autem pacto, audi. Eos enim, qui de cruce loquuntur, multas mysterii contemplationes in medium afferre oportet. Israelitis in deserto

(a) Juxta Savil. legendum est, *Petro*, et reipsa, apud Petrum verba laudata leguntur.

bellum intulere alienigenæ quidam, Amalecitas dicti. Moyses autem Jesum Nave, populi ducem, et successorem suum, armatum proficisci jubet, ipso interea in monte manibus expansis manente. Nam ait Scriptura: *Moyses ascendit in montem, et expandit manus suas. Et factum est, cum extenderet manus, vincebat Israel; et cum dimitteret a corporea gravitate victus, vincebat Amalec* (Exod. 17. 11). Quid sibi vult hæc figura? Judæus statim metuens, ne per imaginem gloria crucis Christi effulgeat, ait, Nihil hæc figura pertinet ad ea, quæ tu fabularis. Precationis figura erat illa forma, non imaginis, prout tu opinaris. Quod si ita est, si vere victoria illa fructus precationis fuit, cur Scriptura non precationi victoriam adscripsit (non enim ait Scriptura: Cum precaretur Moyses: illud enim vere significat, victoriam non fuisse precationis fructum), sed adscribit imagini figuræque manuum? Cum enim manus demitteret Moyses, superabatur Israel; cum expanderet, profligabatur Amalec. Nam si id precationi adscribendum erat, dicere oportuisset: Et cum precabatur Moyses, vincebat. Sed, ut dixi, precatione ommissa, non quidem ut inutili, sed ut quæ imagini crucis cedere deberet, figuræ et signo victoriam adscribit. Quando enim Moyses expandebat manus, vincebat Israel. Quid sibi vult expansa manus? Depinge tibi manus expansas, ut splendentem adorandæ Crucis imaginem videas. Verum defatigatus est, inquit Scriptura, Moyses; neque enim manus corporea gravitate victæ illam imaginem sustinere poterant. Quid ergo? Ne, soluta imagine, victoria quoque amitteretur, sustinent Aaron et Or, allevantque manus ejus, ne, evanescente imagine, victoria quoque elaberetur. Cur omnino Aaron et Or manus suffulciunt? Aaron, fratres, sacerdotali munere fungebatur; Or vero regie tribus cognationem habebat. Itaque imaginem crucis sacerdotium et regnum instar satellitum stipant. Ac quemadmodum cum transfiguraretur Dominus in monte, visi sunt Moyses et Elias a dextris et a sinistris, ut regiam Christi imaginem quasi satellites stiparent: sic etiam hic Aaron sacerdotil ordinem obtinens cruci adstat, et similiter Or primum regie dignitatis florem habens crucem stipat. Hæc a me dicta sunt, ut ostendam, quomodo priscis illis patribus pietatis imago fuerit proposita, necnon quam honorata ab illis fuerit œconomiae figura. Si autem illi qui prænuntiabant, tanta cum laude illam prædicarunt, et cum tanto honore præsignificarunt: quo ore nos Domini crucem divinamque illam œconomiam convenit celebrare? Non ignoro vos magno desiderio teneri talium orationum, quibus sacra theologiæ dogmata explicantur: at quæ nunc dicta sunt illis sunt affinia. Ejusdem enim animi est et crucem prædicare, et unigenitum Deum Verbum laudibus extollere. Quamobrem sive divinitatem Unigeniti celebres, sive ejus œconomiam honores, una eademque est pietatis demonstratio.

4. Cæterum quando crucem, quando corporis œconomiam audis, mentem erige ad sublimitatem potestatis Unigeniti. Ne illa figura, quæ hic tui causa fa-

δειγμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄψεως· πρὸς δὲ τὸ πείσαι τοὺς υἱοὺς τῆς εὐσεβείας, τί δὴ ποτε τὸ σχῆμα τοῦ ἐπικαταράτου ὄψεως εἰκὼν ἐγένετο τοῦ προσκυνουμένου Χριστοῦ. Διὸ δεῖ καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὁμᾶς ἀκοῦσαι μετὰ προθυμίας.

γ'. Εἰκὼν ἦν, ἀδελφοί, τῆς τοῦ σταυροῦ οἰκονομίας ὁ τύπος τοῦ ὄψεως. Κατὰ δὲ τὸν τρόπον, ὥσπερ ἐκεῖνος ὁ τύπος τοῦ ὄψεως εἰκόνα μὲν καὶ εἶναι, εἶχεν ὄψεως, ἴδν δὲ καὶ πονηρίαν οὐκ εἶχεν ὄψεως· οὕτω καὶ ὁ Σωτήρ, [515] κατὰ τὸν θεῖον Ἀπόστολον, ἐν ὁμοιωματι σαρκὸς ἁμαρτίας ἐπιφανείς, ἐξω γέγονε πάσης ἁμαρτίας· καθὼς καὶ ὁ μακάριος Ἡσαίας συνῆλθε τῷ μακαρίῳ Παύλῳ φθειγγόμενος φησιν· *Ὅς ἁμαρτίαν οὐκ ἐποίησεν, οὐδὲ εὐρέθη δόλος ἐν τῷ στόματι αὐτοῦ*. Κατὰ τὸν Ἡσαίαν ἔχει· *μίαν εἰκόνα·* ἰδέ μοι καὶ ἐφ' ἐτέραν εἰκόνα. Βλέπε διὰ τῶν τύπων λάμπουσιν τὴν ἀληθείαν. Οἱ ὄψεις ἔδωκαν τοὺς υἱοὺς Ἰσραὴλ, ὅτε λαὸς ὀλέθρου περιέπεσε. Φάρμακον εἰς σωτηρίαν Μωϋσῆς ἱκετεύει δοῦναι τὸν Θεόν. Ὁ Θεὸς ὑποδέχοντος τῷ θεράποντι φάρμακον εὐεργεσίας, καὶ φησιν· *Ποίησον ὄφιν χαλκοῦν, καὶ πῆξον αὐτὸν πρὸς τῆς σκηνῆς τοῦ μαρτυρίου*. Τί βούλεται τὸ ὑποδείγμα; Ἄλλοι οἱ δάκνοντες ὄψεις, καὶ ἄλλος ὑπὲρ αὐτῶν σταυρούμενος. Τί βούλεται τὸ αἰνύμα; τί ἐπαγγέλλεται ἡ σκιά τοῦ μυστηρίου; Ὅσπερ ἐκεῖ, φησὶν, ὁ τύπος, ἄλλων δακνόντων ὄψεων, ὁ μὴ δάκνων μηδὲ πλήξας προσήλωται τῷ ξύλῳ· οὕτω καὶ τῶν ἄλλων ἀνθρώπων ἁμαρτανόντων, ὑπὲρ πάντων μέλλει πάσχειν ὁ Ἰησοῦς ὁ ἀναμάρτητος. Ὑπὲρ τῶν δακνόντων ὄψεων ὄφιν ἀναμάρτητο; σταυροῦται· ὑπὲρ ἡμῶν τῶν ὑποκειμένων θανάτῳ ὁ ἁμαρτία μὴ ὑποκείμενος προσήλθεται. Ὅπερ μετὰ τῶν ἄλλων καλῶς προαναφώνησεν ὡς πῶς Ἡσαίας λέγων· *Ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν τοῦ λαοῦ ἦλθεν εἰς θάνατον* καὶ, *Ὁ Κύριος παρέδωκεν αὐτὸν ὑπὲρ τῶν ἁμαρτιῶν ἡμῶν*. Ἀναμαρτυρῆσαι χρὴ πάλιν τοῦ μυστηρίου τὸν λόγον. Ὅσπερ ἐκεῖ ἄλλοι οἱ δάκνοντες, καὶ ἄλλος ὁ πηγνύμενος· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πάντες οἱ ἁμαρτήσαντες, καὶ εἰς ὁ ὑπὲρ πάντων σταυρούμενος. Ἐχεις δευτέραν εἰκόνα· σκόπησόν μοι καὶ ἐτέραν εἰκόνα τρίτην· *Ἐπὶ στόματος δύο καὶ τριῶν μαρτύρων σταθήσεται πῦρ ρῆμα*. Διὰ τί σταυροῦται χαλκοῦς ὄφιν; *Ἰνα καταργηθῇ τὰ δῆγματα τῶν ὄψεων*. Ἄλλο οὖν τὸ σταυρούμενον, καὶ ἄλλα τὰ καταργούμενα. Οὐχ ὁρᾷς τὴν ἔμφασιν τῆς ἀληθείας; οὐ βλέπεις ὡς ἐν κρυπτῷ γράμματι τὴν δύναμιν τῆς οἰκονομίας; Ἐσταυρώθη, φησὶν, ὄφιν, ἵνα καταργηθῇ τῶν δρακόντων τὰ δῆγματα· ἔσταυρώθη Χριστὸς, ἵνα καταργηθῶσι τῶν δαιμόνων αἱ ἐνέργειαι. Ἄλλος ὁ ὄφιν ὁ πηγνύμενος, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δράκοντες· ἄλλος ὁ ἐπὶ σταυροῦ Χριστὸς, καὶ ἄλλοι οἱ καταργούμενοι δαίμονες. Καὶ ὥσπερ ἐκεῖ ἡ εἰκὼν τοῦ ὄψεως τοῦ φαινομένου κατήργησε τὰ δῆγματα τῶν ὄψεων, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ἡ τοῦ Χριστοῦ νέκρωσις τοῦ θανάτου γέγονε νέκρωσις, καὶ τῶν δαιμόνων καθαίρεσις. Εἰκότως οὖν ὁ Σωτήρ τὴν εἰκόνα πρὸς αὐτὸν ἀρμύζων ἔλεγε· *Καὶ καθὼς Μωϋσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν ἐν τῇ ἐρήμῳ, οὕτω δεῖ ὕψωθῆναι τὸν Υἱὸν τοῦ ἀνθρώπου, ἵνα πᾶς ὁ πιστεύων εἰς αὐτὸν μὴ ἀπώληται, ἀλλ' ἔσῃ ζωὴν αἰώνιον*. Ἐχεις, ἀδελφε, μακάριον Μωϋσῆν καὶ ἐν ἐτέρῳ σχήματι τὸν σταυρὸν ὑπογράφοντα· καὶ ὅπως, ἀκούε. Δεῖ γὰρ περὶ σταυροῦ λέγοντας πολλὰς παραστήσαι τοῦ μυστηρίου τὰς θεωρίας. Ἐπέθεντό ποτε τοῖς

Ἰσραηλῖταις ἀλλόφυλοι, κατὰ τὴν ἔρημον Ἀμαλῆκ δὲ ὄνομα τοῖς ἀλλοφύλοις. Ἀποστέλλει Μωϋσῆς Ἰησοῦν τὸν τοῦ Ναυῆ, στρατηγῆσσαν τοῖς ὁμοφύλοις, καὶ ὀπλίζει μὲν τὸν διάδοχον αὐτοῦ, μένει δὲ [516] αὐτὸς ἐν τῷ ὄρει τὰς χεῖρας ἐκτείνων. Μωϋσῆς γὰρ, φησὶν, *ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος, καὶ ἥπλωσε τὰς χεῖρας αὐτοῦ· καὶ ἐγένετο ἡνίκα ἂν ἐξέτεινε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ· καὶ ἡνίκα ἂν κατετίθη τὰς χεῖρας ὑπὸ τοῦ σωματικῶν βάρους νικώμενος, ἐνίκα ὁ Ἀμαλῆκ*. Τί βούλεται τὸ σχῆμα; Ὁ Ἰουδαῖος εὐθέως φοβούμενος, μὴ λάμψῃ διὰ τῆς εἰκόνης ἡ δόξα τοῦ σταυροῦ τοῦ Χριστοῦ, Οὐδὲν, φησὶν, ὁ τύπος ἔχει τῶν παρὰ σοὶ μυθευμένων. Προσευχῆς ἦν ἐκεῖνο τὸ σχῆμα τύπος, οὐκ εἰκόνας, ὡς σὺ ὑπονοεῖς. Καὶ τί δὴ ποτε, εἰπερ ἀληθῶς ὅτι καρπὸς ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη, οὐ τῇ προσευχῇ τὴν νίκην ὑπέγραψεν ὁ λόγος (οὐ γὰρ εἶπεν ἡ Γραφή· Ἡνίκα ἡνίκα Μωϋσῆς· τοῦτο γὰρ ἦν γνωρίζοντος ἀληθῶς, ὅτι καρπὸς οὐκ ἦν τῆς προσευχῆς ἡ νίκη), ἀλλ' ἡ τῇ εἰκόνι καὶ τῷ σχήματι τῶν χειρῶν; Ἡνίκα γὰρ καθῆκε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἡττάτο ὁ Ἰσραὴλ· ἡνίκα δὲ ἥπλω, ἡττάτο ὁ Ἀμαλῆκ. Εἰ γὰρ τῆς προσευχῆς ἦν τὸ ἔργον, ἐχρῆν εἰπεῖν· Καὶ ἡνίκα ἡνίκα Μωϋσῆς, ἐνίκα. Ἀλλ', ὡς ἐφθην εἰπὼν, τὴν προσευχὴν παρενθέμενος, οὐχ ὡς ἀχρηστον, ἀλλ' ὡς ὀφειλοῦσαν παρὰ τοῦ σταυροῦ, τῷ τύπῳ καὶ τῷ σημείῳ τὴν νίκην ὑπογράφει. Ἡνίκα γὰρ ἥπλωσε Μωϋσῆς τὰς χεῖρας, ἐνίκα ὁ Ἰσραὴλ. Τί βούλεται ἀπλουμένη χεὶρ; Ἀναζωγράφησον παρ' αὐτῷ χεῖρας· ἥπλωμένος, ἵνα ὁρῇ τοῦ προσκυνητοῦ σταυροῦ λάμπουσιν τὴν εἰκόνα. Ἀλλ' ἔκαμε, φησὶ, Μωϋσῆς· οὐ γὰρ ὑπούργησαν αἱ χεῖρες πρὸς τὴν εἰκόνα τῷ σωματικῷ βάρει νικώμεναι. Τί οὖν; Ἰνα μὴ λυθείσῃς τῆς εἰκόνης, λυθῇ καὶ ἡ νίκη, Ἰσταται Ἀαρὼν καὶ Ὀρ, καὶ ἐκούφιζον αὐτοῦ τὰς χεῖρας, ἵνα μὴ ἡ εἰκὼν τοῦ σταυροῦ παρελθοῦσα καὶ παυσαμένη σβέσῃ τὴν νίκην. Διὰ τί δὲ ὅλως Ἀαρὼν καὶ Ὀρ τὰς χεῖρας ὑποστηρίζουσιν; Ἀαρὼν, ἀδελφὸν, τὴν ἱερατικὴν ἐπέτεχεν ἀξίαν· ὁ δὲ Ὀρ τῆς βασιλικῆς φυλῆς εἶχε τὴν συγγένειαν. Δορυφορεῖ τὸν τὴν εἰκόνα τοῦ σταυροῦ ἱερωσύνην καὶ βασιλείαν. Καὶ ὥσπερ μεταμορφωθέντος τοῦ Κυρίου ἐν τῷ ὄρει, ὥφθη Μωϋσῆς καὶ Ἠλίας ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ εὐωνύμων, ἵνα δορυφορήσωσι τοῦ Χριστοῦ τὴν βασιλικὴν εἰκόνα· οὕτω καὶ ἐνταῦθα Ἀαρὼν, τῆς ἱερατείας τάξιν ἐπέτεχον, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν, καὶ Ὀρ ὁμοίως τῆς βασιλικῆς ἔχων τὸ πρῶτον ἀνθος, δορυφορεῖ τὸν σταυρὸν. Ταῦτά μοι εἰρηται, ἵνα δεῖξω, ὅπως τοῖς πατράσι τοῖς ἀρχαίοις ἐκείνοις τῆς εὐσεβείας εἰσῆγγετο ἡ εἰκὼν, καὶ ἐπιμήθη καὶ ὁ τύπος τῆς οἰκονομίας. Εἰ δὲ οἱ προαναφωνούντες οὕτως ἐκήρυξαν ἐνδόξως, οὕτω προετύπωσαν ἐντίμως, ποίοις καὶ πόσοις ἡμεῖς καὶ πηλίκους στόμασι τοῦ Κυρίου τὸν σταυρὸν καὶ τὴν ἐνθεον οἰκονομίαν κηρύττωμεν; Οἶδα ὅτι πολὺς ὁμᾶς ἔχει πόθος τῶν δογματικῶν λόγων, καὶ τῶν τῆς θεολογίας κηρυγμάτων· ἀλλ' ἔστιν ἐκείνων ἀδελφὰ καὶ τὰ νῦν εἰρημέναν. Τῆς γὰρ αὐτῆς ἐννοίας καὶ σταυρὸν κηρύττει, καὶ τὸν μονογενῆ Θεὸν λόγον ὑψῶσαι. Τοιγαροῦν καὶ τὴν [517] θεότητα τοῦ Μονογενοῦς ὑμνήσῃς, καὶ τὴν οἰκονομίαν τιμήσῃς, μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ἔχει ἀπόδειξιν τῆς εὐσεβείας.

δ'. Πλὴν ὅταν ἀκούσῃς σταυρὸν, ὅταν ἀκούσῃς σώμα-

^a Reg. τοῦ μαρτυρίου.

^b Post πόσοις Sav. in marg. addit σημείοις, et pro κηρύττωμεν addit var. lect. δοξάζωμεν.

πος οικονομίαν, ἀνάγαγέ σου τὴν διάνοιαν πρὸς τὸ ὕψος τῆς του Μονογενοῦς ἑξουσίας. Μὴ τὸ σχῆμα τὸ διὰ σὲ γινόμενον ταπεινούτω σου τὸ φρόνημα, ἀλλ' ἡ φιλανθρωπία τοῦ σώσαντος ἀναγαγέτω σου τὴν διάνοιαν. Σταυρὸς μὲν γὰρ διὰ σὲ, ἀξία δὲ Θεοῦ δι' ἐαυτὸν. Ἀξία δὲ Θεοῦ οὐχ ὑφ' οὗται λόγοις, οὐ καθαιρεῖται λόγοις· ἀλλ' οἱ καθαιροῦντες, ἐαυτῶν ἐργάζονται τὴν καθάρσειν· οἱ δὲ ὑφ' οὗντες, ἐαυτῶν τὴν εὐτέλειαν εἰς ὕψος ἀνάγουσιν. Ὡς περ οὖν ἐφθήμεν εἰπόντες, ὅτι καὶ ὁ τὴν οικονομίαν, καὶ ὁ τὴν θεολογίαν ἀνυμνήσας, τῆς αὐτῆς ἐχεται διανόιας· ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς χθὲς ἡμῖν γεγυμνασμένοις ἐλαίπε τι πρὸς τὸ, *Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν καὶ Κύριον Ἰησοῦν Χριστόν*· καὶ πρὸς μὲν τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν ἀπεδείχθησαν αἱ προφητεῖαι καὶ αἱ μαρτυρίαι τῶ Ὑψ, ὅτι καὶ μόνος ἀληθινός· ἀναγκαῖον δὲ οἷμαι κάκεινῃν ἐξετάσαι τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν. Καί τοι φησὶν ὁ αἰρετικός· Τί δὴ πάλιν ἔχεις καὶ πρὸς τὸ ἀπεσταλμένον εἰπεῖν; Ῥητῶς γὰρ ἀναγέγραπται· *Καὶ ὃν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*. Μὴ ὁ ἀποστείλας τῷ ἀποσταλέντι ὁμότιμον ἔχει τὴν ἀξίαν; Ταῦτα ἔαν μὲν τῇ λέξει δουλειῶν ἀναγινώσκης, πολλάκις, ὡς προειρήκαμεν, πολλὴν εὐρήσεις· ὡς ἀληθῶς πρὸς ἡμᾶς ἐναντιότητα, καὶ οὐ συμφωνοῦντα τοῖς αὐτοῖς λογισμοῖς τὰ καλῶς μὲν γεγραμμένα, κακῶς δὲ νενοημένα· ἔαν δὲ πρὸς αὐτὴν τὴν ἀλήθειαν ἀναλάβῃς τὴν ἐννοιαν, οὐδαμοῦ σοι πρὸς ἐναντιότητα περιτραπήσεται τὸ τῆς διανοίας ὅγμα, ὅπ' αὐτοῦ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ὁδηγούμενον πρὸς ἀκριθεῖ κατανόησιν. Τὸ γὰρ, *Ἀπεστάλη*, καὶ *Ἀπέστειλεν*, ἀνθρώπινα μὲν φέρει ῥήματα, θεῖα δὲ χρηρττεῖ νοήματα. Οὕτε γὰρ ὁ ἀποστείλας ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἀπέστειλεν, οὕτε ὁ ἀποσταλὴς ἀπὸ τόπων εἰς τόπους ἦλθεν. Ἀλλ' ἀπέστειλε, φησὶν, ὁ Πατὴρ τὸν Ἰῶν εἰς τὸν κόσμον, ὡς μὴ παρόντα τῷ κόσμῳ, πρὸς ὃν ἐπέμπετο. Πῶς ἡ Γραφὴ φησὶ περὶ αὐτοῦ τοῦ Κυρίου, *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Πῶς οὖν ἦλθεν ὁ παρὼν, ἐφάνη ὁ λανθάνων; εἰ δὲ ἀληθῶς, ὡς ἀκούεις, σοεῖς τὸ, *Ἀπέστειλε, πᾶσα ἀνάγκη καὶ τὸν ἀποσταλέντα τούτοις ἐπιστῆναι τοῖς τόποις, οἷς μὴδέπω παρῆν, καὶ τὸν ἀποστείλαντα ἐκεῖ πέμπειν, ὅπου μὴ πάρεστι*. Πῶς οὖν ὁ εὐαγγελιστὴς ἔλεγε, *Πάντα δι' αὐτοῦ ἐγένετο, καὶ χωρὶς αὐτοῦ ἐγένετο οὐδὲ ἓν*; *Ἐν τῷ κόσμῳ ἦν, καὶ ὁ κόσμος δι' αὐτοῦ ἐγένετο*; Εἰ τοίνυν ἦν ἐν τῷ κόσμῳ, πῶς ἀποστέλλεται ἐν τῷ κόσμῳ; Οὐκ ἤκουσας αὐτοῦ λέγοντος, *Τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν ἐγὼ πληρῶ, λέγει Κύριος*; Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀπεστάλη*; Ἀντὶ τοῦ, Ὁφθῇ, ἀντὶ τοῦ, διὰ σαρκὸς ἐλαμψέν. Ἡ γὰρ ἀποστολὴ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετάδασιν σημαίνει, ἀλλὰ τὴν ἐκ τῆς ἀοράτου θεότητος εἰς ἐμφανὴ παρουσίαν. Οὕτε γὰρ ἐπιδημήσας τῇ γῇ κατὰ τὴν ἀνθρωπίνην οικονομίαν, τοὺς οὐρανοὺς [518] ἐκέκωσε τῆς ἐαυτοῦ ἀξίας, οὕτε νῦν ἀναληφθεὶς κατὰ τὴν τῆς σαρκὸς ἀνάληψιν, τὴν γῆν ἐρημον κατέλειπε τῆς ἰδίας ἐπιστάσεως. Πάλιν ἐτέρως τὸν λόγον γυμνάσωμεν. Εἰ κατὰ τὴν λέξιν, ἀδελφοί, ὁ Πατὴρ ἀπέστειλε τὸν Ἰῶν εἰς τὸν κόσμον, ὅηλον ὅτι ὁ ἀποστείλας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται κατὰ τὴν ἰδίαν στάσιν. Εἰ μὲν γὰρ σὺν αὐτῷ ἔστι, περιττὸν τὸ, *Ἀπέστειλεν*· εἰ δὲ ἀπέστειλεν, ἀνάγκη χωρῆσθαι, κατὰ τὴν τῆς λέξεως ἔμφασιν. Ἀλλ' οὐ δεῖ τῇ λέξει δουλεύειν, ἀλλὰ τῇ πίστει στοιχεῖν. Καὶ τίς ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι ἐπὶ γῆς φανεῖς ἐν οὐρανοῖς ἦν; τίς δὲ μαρτυρήσει λόγος, ὅτι παρὰ Πατρὸς ἀπεσταλμένος

οὐκ ἐχωρίσθη τοῦ Πατρὸς; Εἰ ἀπεστάλη εἰς τὸν κόσμον, κατὰ τὴν λέξιν, εἰ ὁ πέμψας τοῦ ἀπεσταλμένου χωρίζεται, πῶς ἔλεγεν, *Ἐγὼ ἐν Πατρὶ, καὶ ὁ Πατὴρ ἐν ἐμοί*; πῶς δὲ πάλιν ἔλεγε, *Καὶ ὁ πέμψας με Πατὴρ μετ' ἐμοῦ ἔστιν*; Ὅρας ὅτι ἡ φύσις οὐ χωρίζεται· ἡ δὲ οικονομία τὸ σχῆμα τῆς ἀποστολῆς ἐνδείκνυται. Τί οὖν βούλεται τὸ, *Ἀναβαῖνω πρὸς τὸν Πατέρα μου*; Εἰ γὰρ σὺν αὐτῷ ὁ Πατὴρ, διὰ τί ἀναβαίνει; Ἡ ἀνάβασις τὴν οικονομίαν ἐρμηνεύει, τοῦ σώματος τὴν ἀνάληψιν, οὐ τῆς θεότητος τὴν διάστασιν. Θέλεις δὲ μαθεῖν, ὅτι ὥς περ ἐπιδημήσας τῇ γῇ, τοὺς οὐρανοὺς οὐ κατέλειπεν, οὕτε τοῦ Πατρὸς ἐχωρίσθη, οὕτω καὶ εἰς οὐρανοὺς ἀναληφθεὶς, τὴν γῆν οὐ κατέλειπεν ἐρημον; Ὁ εἰπὼν πρὸς τοὺς ἐαυτοῦ μαθητάς, *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι, ἀλλὰ ἀνέρχομαι*, ὅθεν κατήλθον, πρὸς τὸν Πατέρα μου· ὁ αὐτὸς πάλιν πρὸς ἐκείνους λέγει· *Καὶ ἰδοὺ ἐγὼ μετ' ὑμῶν εἰμι πάσας τὰς ἡμέρας ἕως τῆς συντελείας τοῦ αἰῶνος*. Τὸ οὖν, *Ἰνα γινώσκωσί σε τὸν μόνον ἀληθινὸν Θεὸν, καὶ ἔν ἀπέστειλας Ἰησοῦν Χριστόν*, διπλὴν ἐννοιαν ἔχει, καὶ μάχαιραν διπλὴν· τὴν μὲν κατὰ τῆς εἰδωλολατρίας ὀπλιζομένην, τὴν δὲ κατὰ τῆς ἰουδαϊκῆς ἀπειθείας παραταττομένην. Μόνον μὲν γὰρ ἀληθινὸν Θεὸν λέγει, ἵνα τὰ νεκρὰ εἰδῶλα στηλιτεύσῃ· ἀπεσταλμένον δὲ Ἰησοῦν Χριστόν, ἵνα τοὺς τὴν οικονομίαν ἀρνούμενους ἐπιστομίῃ· ἐκλάμβανε τοίνυν τὰ ῥήματα πρὸς τὴν ἐννοιαν, καὶ μὴ ὑβρίζει τὴν ἀξίαν ἐκ τὴν λέξιν.

ε'. Ἰνα δὲ μάθης ἀκριβῶς, ὅτι τὸ ἀπεστάλθαι παρὰ τοῦ Θεοῦ οὐ τὴν ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετὰστασιν σημαίνει, ἀλλὰ τῆς οικονομίας τὴν φανέρωσιν· περὶ Ἰωάννου τοῦ Βαπτιστοῦ λέγει τὸ Εὐαγγέλιον, τοῦ ἀπὸ γῆς ὄντος, καὶ ἐπὶ γῆς φανερωθέντος· *Ἐγένετο ἄνθρωπος ἀπεσταλμένος παρὰ Θεοῦ*. Ἀρα ἀπ' οὐρανῶν ἀπεστάλη Ἰωάννης; ἄρα ἀνωθεν ἐλήλυθε; Πῶς οὖν ἐλήλυθεν; Εἴτα ἄνθρωπος μὲν ἀποσταλλόμενος οὐκ ἀπὸ τόπων εἰς τόπους μετέστη, ἀλλὰ τὴν οικονομίαν ἐνεχειρίσθη· ὁ δὲ Θεὸς Λόγος, ὁ πάντα πληρῶν, ἔν εἴπῃ ἐαυτὸν ἀπεσταλμένον, τὴν φύσιν ὑβρίσει, καὶ οὐ τὴν οικονομίαν ἐμφύσεν; Ὅρα αὐτὸν, ἀδελφε, καὶ πληροῦντα τῆς σαρκὸς τὴν οικονομίαν, καὶ μὴ καθαιροῦντα τῆς θεϊκῆς δυνάμεως τὴν ἀξίαν. Καὶ τὸ ἐρατικὸν σχῆμα· *Ἀναβαῖνω πρὸς τὸν Πατέρα μου, καὶ παρακαλέσω αὐτόν, καὶ Παράκλητον πέμψῃ ἐμὴν* [519] τὸ Πνεῦμα τῆς ἀληθείας. Εἰ ἀναβαίνεις ἄνω, καὶ παρακαλεῖς, καὶ παρακαλῶν δυνάμεις, καὶ μετὰ τὴν παράκλησιν ἀποστέλλεις τὸ Πνεῦμα (παρακαλῶ γὰρ, ἔφη, καὶ πέμπω), τίνος ἐνεκεν πρὸς τῆς ἀναβάσεως λύσεις τὴν τοῦ Πατρὸς αὐθεντίαν; Εἰ μὴ αὐθεντεῖς κατὰ τὴν θεῖαν ἀξίαν, ἀλλ' ἀναμένεις ἀνελεῖν πρὸς τὸν Πατέρα εἰς τὸν οὐρανὸν, καὶ παράκλησιν καὶ ἰκεσίαν προσάγειν, καὶ οὕτω λαβεῖν τοῦ Πνεύματος τὴν χάριν, καὶ εἰς πᾶσαν ἐκπέμψαι τὴν οἰκουμένην, τίμος ἐνεκεν πρὶν ἀναβῆς, πρὶν παρακλήσεως, οἰκεῖαν ἐνδεκνύσαι τὴν αὐθεντίαν; διὰ τί πρὸ τῆς ἀναλήψεως, ἀναστὰς ἐκ νεκρῶν, ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων, καὶ λέγεις, *Λάβετε Πνεῦμα ἅγιον*; Ὁ αἰτεῖς παρὰ Πατρὸς, πρὶν ἰκετεύσεως Πατέρα, δίδως. Οὐκ οὖν εἰρωνεύῃ τὴν αἰτήσιν; Οὐκ εἰρωνεύομαι, φησὶν· οὐκ ἔστι γὰρ εἰρωνεια παρὰ τῆ ἀληθείας· ἀλλὰ τὸ μὲν ἡρμωσται τῇ ἀξίᾳ, τὸ δὲ πρέπει τῇ οικονομίᾳ. διὰ τί οὖν ἐνεφύσησας εἰς τὰ πρόσωπα τῶν ἀποστόλων; Ἔδεε με, φησὶν ὁ Σωτὴρ, ἀναστάντα ἐκ τῶν νεκρῶν, τὴν ἀπ' ἀρχῆς τῆς ζωῆς τῷ κόσμῳ γαρίσασθαι. Ἐπειδὴ

cia est, sensus tuos deprimat, sed benignitas illa Christi, qui te servavit, mentem tuam extollat. Crux quidem propter te, majestas vero Dei propter ipsum. Majestas divina nulla oratione amplificari, nulla etiam deijci potest: sed qui deicere student, seipsos deijciunt; qui vero Deum laudibus evehunt, se licet indignos in altum extollunt. Quamobrem, ut prius dicebamus, qui incarnationem, qui theologiam laudat, in hac sententia versatur: quoniam vero aliquid deerat iis, quæ heri tractavimus, circa illud quidem, *Ut cognoscant te solum verum Deum et Dominum Jesum Christum* (Joan. 17. 3); ac circa illud quidem, *Solum verum Deum*, prolata sunt prophetiæ et testimonia quod Filius solus verus Deus sit; necessarium existimo illius dicti vim explorare. Atqui, ait hæreticus, quid potes de missione illa dicere? Diserte enim scriptum est, *Et quem misisti Jesum Christum*. An qui misit parem cum misso sortitur honorem? Illic si ita legas, ut literæ servias, ut supra diximus, sæpe dissidabis a nobis, neque rationi congruentia deprehendes ea, quæ bene quidem scripta, sed male intellecta sunt; si vero sententiam secundum rei veritatem accipias, nusquam tibi in contrarium vertetur mentis oculus ad accuratam intelligentiam a Spiritu sancto directus. Verba enim hæc, *Missus est*, et, *Misit*, humana quidem sunt, at divinos quosdam sensus declarant. Neque enim et qui misit, ex locis in loca misit, neque is qui missus est, ex locis in loca venit. Atqui, ait hæreticus, Pater Filium misit in mundum, quasi qui in mundo præsens non esset, ad quem mittebatur. Quomodo Scriptura de ipso Domino ait, *In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 10)? Quomodo ergo venit qui aderat, apparuit qui latebat? Quod si vere illud, *Misit*, ita intelligis ut audis, necesse omnino est, eum qui missus fuit, in iis constitui locis, in quibus nondum præsens erat, et mittentem eo mittere, ubi non aderat. Quomodo igitur evangelista dicebat, *Omnia per ipsum facta sunt, et sine ipso factum est nihil? In mundo erat, et mundus per ipsum factus est* (Joan. 1. 3). Si itaque in mundo erat, quomodo mittitur in mundum? Non audisti eum dicentem, *Cælum et terram ego impleo, dicit Dominus* (Jer. 23. 24)? Quid ergo sibi vult illud, *Missus est*? Id est, visus est; per carnem illuxit. Missio enim nullam de loco in locum professionem indicat; sed ex invisibili divinitate in conspicuam præsentiam. Neque enim cum in terram secundum humanam naturam et per œconomiam venit, cælos sua majestate vacuos reliquit, neque nunc post carnis assumptionem, terram reliquit sua administratione vacuum. Iterum rem alio modo excutiamus. Si secundum literam, fratres, Pater misit Filium in mundum, palam est mittentem a misso secundum propriam stationem separatum esse. Nam si cum ipso est, supervacaneum est illud, *Misit*: sin vero misit, necesse est separatum esse, si quidem verbi vim respicias. At nequaquam serviliter oportet verbis hærrere, sed cum fide procedere. Et quis nobis testificabitur, eum, qui in terra apparuit, etiam in cælis fuisse? quis sermo testificabitur, eum a Patre missum a

Patre separatum non fuisse? Si missus est in mundum, ut scriptum est, si qui misit a misso separatur, quomodo dicebat, *Ego in Patre, et Pater in me*? ac rursus quomodo dicebat, *Et qui misit me Pater, mecum est* (Joan. 14. 11. et 8. 16)? Vides naturam non separari: œconomia autem sive incarnatio missionis speciem ostendit. Quid ergo sibi vult illud, *Ascendo ad Patrem meum* (Joan. 20. 17)? Si cum ipso Pater est, cur ascendit? Ascensio illa humanam Christi œconomiam interpretatur, corporis assumptionem, non separationem a divinitate. Visne discere, eum sicut cum in terram venit, cælos non reliquit, neque a Patre separatus est, sic etiam, cum in cælos assumptus est, terram non reliquisset? Qui dixit discipulis suis, *Et ecce ego vobiscum sum*, sed, *ascendo*, unde descendit, *ad Patrem meum*: idem ipse ait illis, *Et ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. 28. 20). Illud igitur, *Ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum*, sensum habet duplicem, duplicemque gladium: aliud contra idololatriam armatum, aliud contra Judaicam incredulitatem comparatum. Solum enim verum Deum dicit, ut mortua idola traducat; missum autem Jesum Christum, ut iis qui incarnationem negant, os obstruat. Verba igitur secundum sensum accipe, ac ne propter literam majestati contumelliam inferas.

5. Ut autem accurate discas, missionem a Deo non mutationem a loco in locum significare, sed incarnationem declarare: de Joanne Baptista, qui de terra erat et in terra apparuerat, ait Evangelium: *Fuit homo missus a Deo* (Joan. 1. 6). Num Joannes de cælo missus est? num de supernis venit? Quomodo ergo venit? Atqui homo missus, non a loco in locum translatus est, sed illi aliquid administrandum commissum fuit; et Deus Verbum, qui omnia implet, si dicat se missum esse, naturam suam contumelia afficiet, neque ita incarnationem suam sive œconomiam indicabit? Vide illum, frater, et carnis œconomiam implentem, et divinæ potestatis dignitatem non tollentem de medio. Et sacerdotale munus sic declaratur, *Ascendo ad Patrem meum, et rogabo eum, et Paracletum mittet vobis Spiritum veritatis* (Joan. 20. 17. et 14. 16. 17). Si ascendis sursum, et rogas, et rogans impetras, ac post rogationem mittis Spiritum (nam rogo, ais, et mitto), cur ante ascensionem Patris auctoritatem tollis? Si non cum auctoritate secundum divinam dignitatem agis, sed expectas donec ascenderis ad Patrem in cælum, ut preces supplicationesque offeras, et sic acceptam Spiritus gratiam in totum orbem mittas, cur antequam ascenderes, antequam rogares, propriam ostendisti auctoritatem? cur ante ascensionem, cum resurrexisses ex mortuis, insufflasti in facies apostolorum, et dixisti, *Accipite Spiritum sanctum* (Joan. 20. 22)? Quod petis a Patre, id das, antequam ab eo petas. Ergo simulas, dum petis: Non simulo, inquit; nulla enim apud veritatem simulatio; sed aliud dignitati convenit, aliud incarnatum decet. Cur ergo insufflasti in facies apostolorum? Me oportebat, inquit Servator, postquam ex mortuis resurrexeram, primi-

tias vitæ mundo largiri. Quia enim Adam formatus acceperat spiraculum vitæ (*Inspiravit enim Deus in faciem Adam, et factus est in animam viventem* [Gen. 2. 7]), id quod ille acceptum perdidit, hoc ego præsens revoco. Lapsus erigo, corruptum renovo, mortuum vivifico. Testis est incarnationis propheta ille qui meam insufflationem prædicavit. Et quis propheta exclamando hanc sanctam insufflationem prænuntiat? Audi, inquit, prophetam ex illis duodecim cui nomen Nahum, dicentem: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem* (Nahum. 1. 15). Prima illa *Consummata sunt*, inquit; *Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Novam illo gratiam annuntiat, quia vetera desierunt: nova florent. *Celebra festa tua*. Cur dicit, *Celebra*? Quia in festo Paschæ resurrectio futura erat. *Celebra*, inquit, *Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem; consummata sunt, sublata sunt*, id est, prima finem habent. Cur prima finem habent? *Ascendit enim de terra qui insufflavit in faciem tuam, et ex omni afflictione liberavit* (Nah. 2. 1). Sed ad rem iterum redeamus, *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua. Non amplius adjicient venire ad vetustatem*. Quænam festa? Illa enim vetera novorum imaginem ferebant. Prima dies Azymorum, quæ accurate explorantibus imago passionis est. Post hanc dies Pentecostes, quæ imago et ipsa fuit adventus sancti et adorandi Spiritus. Festum Tabernaculorum, quod imago tabernaculorum cælestium erat. Hinc Dominus demonstrare volens, quandoquidem illa tabernacula temporanea sunt, esse illa figuram futurorum tabernaculorum, dicebat divitibus hujus mundi: *Facite vobis amicos ex mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula* (Luc. 16. 9). Temporanea igitur tabernacula æternorum figura tabernaculorum erant. Quoniam ergo Christi œconomia seu incarnatio veteres figuras implebat, novamque illam gratiam florentem reddebat, probe propheta prænuntiat dicens: *Celebra, Juda, festa tua, redde Deo vota tua*; id significat illud, *Non amplius adjicient ut veniant ad vetustatem*. Renovata sunt enim vetera per gratiam, *Consummata sunt, sublata sunt*. *Ascendit enim ex terra qui insufflat in faciem tuam, et qui te ex ærumnis eripit*. At Nahum propheta Dominum gratiam inspirantem tibi nude exhibuit; Isaias autem alio modo eum qui ex mortuis surrexit et Spiritum sanctum suis elargitur, prænuntiat his verbis: *Recordatus est dierum æternorum qui eduxit de terra pastorem ovium*. Et loco illius, *Insufflavimus in faciem eorum*, statim subiunxit: *Qui posuit in eis Spiritum sanctum* (Isai. 63. 41). Divina dignitas, divina nuncupatio, regia majestas, intemerata gloria, incomprehensibilis virtus, qui cum Patre conglorificatur, cum Filio regnat, qui operatur omnia, et divina munera singulis dividit, prout vult. Hæc bene novi Ecclesiæ domesticos roburare, mordereque ac disrumpere inimicos ejus, maximeque piæ religionis hostes, qui cum Patre et Filio conglorificare Spiritum sanctum recusant. O miseriam! Ne ea quidem quæ sortiti sunt ipsi, volunt tri-

buere Spiritui sancto. Apostolus autem de se, deque sui similibus dicebat, *Si compatimur, etiam conglorificabimur* (Rom. 8. 17). Paulus conglorificatur cum Deo, et Spiritus non conglorificatur? Mortalis natura in tantam sublimitatem evehitur, ut cum Christo glorificetur, et adorandus Spiritus, nec iisdem nobiscum muneribus fruatur? De iisdem hominibus ait idem apostolus, *Si compatimur, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 12); et Spiritus sanctus non regnabit cum Christo? O ingratum animum! o insaniam intolerandam! o sententiam impiam, et ingentem blasphemiam, plagamque incurabilem! Nos exspectamus conregnaturos nos esse; et Spiritum sanctum in servi ordinem redigemus?

6. Hæc porro dicimus, fratres, non quod Spiritus sanctus ita debeat cum Christo conglorificari, ut nos conglorificamur, sed ut impietatem eorum confutemus, qui nec tantum quidem ipsi tribuere dignantur. Propitius sis nobis, Domine, circa ea quæ diximus. Licet enim impiorum dicta simpliciter et verborum tenus tantum repetamus, attamen nemo, fratres, putet hinc contumeliam Spiritui sancto inferri, quod eorum contumeliæ repetantur. Illas enim in medium proferimus, non ut impietati assentiamur, sed ut errorem traducamus, et pietatis alumnos a prava illa doctrina avertamus. Etenim apostoli, qui Dominum amabant, et ejus majestatem viderant, Judæorum contumelias in sacris Evangeliiis referre non dubitarent. Itaque scripta ibi sunt quæcumque ausi sunt illi de Christo dicere, quod peccator esset, quod ex Deo non esset, quodque coram eo ausi sint dicere, *Samaritanus es tu, et demonium habes* (Joan. 8. 48). Verum Scriptura non scriptores accusat, sed blasphemos. Audi Spiritus vim et efficaciam, audi apostolorum laudes, eorum sequere doctrinam, sectare patrum vestigia; ne ex profanorum vestigiis in errorem deducaris: Trinitatem adora, Trinitatem glorifica, Trinitatem prædica. Ita sentiunt prophætæ, ita prædicant apostoli, ita credunt martyres. Audi Paulum Trinitatem prædicantem: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus; divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus; divisiones operationum sunt, idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus* (1. Cor. 12. 4-6). Cur non incipit a Patre? cur non primo illum prædicat, deinde Filium, demum Spiritum sanctum? Invertisne ordinem, Paule? mutasne seriem? Dum Servator ita tradiderit, *In nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti* (Matth. 28. 19), tunc solvis theologiæ legem? Verum absit ne quid tale umquam de Paulo cogitemus. Sanctus enim ille et admirabilis præco, hoc probe noverat, se etiamsi Spiritus primo meminisset, nihilominus theologiam illæsam servare, neque inconfusam naturam contumelia afficere neque dividere indivisibilem dignitatem. Spiritum primo memorat, ut ostendat, Spiritum, etsi postremus scribatur, non hinc ultimum et postremum effici. Quia enim illi prave interpretantur non communerantes, sed posteriori ordinæ numerantes post Patrem Filium, post Filium Spiritum sanctum (primus enim, aiunt, Pater, secundus Filius, tertius Spi-

γὰρ Ἀδὴμ πλασθεὶς ἔλαθεν ἐμφύσημα ζωῆς (Ἐνεφύσησε γὰρ ὁ Θεὸς εἰς τὸ πρόσωπον τοῦ Ἀδὴμ, καὶ ἐγένετο εἰς ψυχὴν ζωσαν), ὁ λαβὼν ἐκεῖνος ἀπώλεσε, τοῦτο παρὼν ἀνακαλοῦμαι. Ἐγείρω τὸν πσιόντα, ἀνακαινίζω τὸν φθαρόντα, ζωοποιῶ τὸν νεκρωθέντα. Μαρτυρεῖ μου τῇ οἰκονομίᾳ καὶ ὁ προφήτης βοήσας μου τὴν ἐμφύσησιν. Καὶ τίς ὁ ἀναφύων προφήτης προαναφωνεῖ τὴν ἀγίαν ταύτην ἐμφύσησιν; Ἄκουε, φησί, τοῦ προφήτου λέγοντος ἐν τοῖς δυοκαίδεκα· Ναοὺμ δὲ τούτῳ ὄνομα· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν πρὸς παλαιώσιν· συντετέλεσται τὰ πρῶτα, φησὶν· οὐκέτι οὐ μὴ προσθῶσιν ἔλθειν πρὸς παλαιώσιν. Τὴν καινὴν χάριν εὐαγγελίζεται, ὅτι τὰ παλαιὰ πέπαιται, τὰ νέα ἀνθούσιν. Ἐόρταζε τὰς ἐορτάς σου. Διὰ τί, Ἐόρτασον, ὀνομάζει; Ἐπειδὴ ἐν τῇ ἐορτῇ τοῦ Πάσχα ἀνάστασις ἡμελλεν ἀνθῆσαι. Ἐόρταζε, φησὶν, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιώσιν· συντετέλεσται, ἐξήρται· τουτέστι, τὰ πρῶτα τέλος ἔχει. Καὶ διὰ τί τέλος ἔχει τὰ πρῶτα; Ἀνέθι γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἐμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀλλὰ πάλιν ἐπαναλάβωμεν. Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου. Οὐκέτι μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιώσιν. Τίνες αἱ ἐορταί; Ἦσαν γὰρ ἐκεῖναι αἱ παλαιαὶ τῶν νέων φέρουσαι τὴν εἰκόνα. Πρώτη τῶν Ἀζύμων ἡμέρα, εἰκὼν οὕσα τοῦ πάθους τοῖς ἀκριβῶς ἐξετάζουσιν. Μετὰ ταύτην ἡμέρα τῆς Πεντηκοστῆς, εἰκὼν οὕσα καὶ αὐτὴ τῆς τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος ἐπιφοιτήσεως. Ἡ δὲ τῶν Σκηνοπηγίων εἰκὼν καὶ αὐτὴ τῶν σκηνῶν τῶν οὐρανίων. Τούτοις ἃ καὶ ὁ Κύριος ἐνδείκνυμενος, ἐπειδὴ περ ἐκεῖναι ἦσαν πρόσκαιροι, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι αἱ σκηναὶ ἐκεῖναι τύποι· εἰσὶ τῶν μελλουσῶν σκηνῶν, [520] ἔλεγε πρὸς τοὺς ἐν τῷ κόσμῳ πλουτοῦντας· Ποιήσατε ὑμῖν φίλους ἐκ τοῦ μαμωνᾶ τῆς ἀδικίας· Ἰν' ὅταν ἐλθ[ε] ἡ πῆλη, δέξωνται ὑμεῖς εἰς τὰς αἰωνίους σκηνάς. Αἱ οὖν πρόσκαιροι σκηναὶ τύπος ἦσαν τῶν αἰωνίων σκηνῶν. Ἐπεὶ οὖν ἡ τοῦ Χριστοῦ οἰκονομία τοὺς μὲν παλαιούς τυπούς ἐπλήρου, τὴν δὲ νέαν χάριν ἐξήνθει, καλῶς ὁ προφήτης προαναφωνεῖ λέγων· Ἐόρταζε, Ἰούδα, τὰς ἐορτάς σου, ἀπόδος τῷ Θεῷ τὰς εὐχὰς σου· σημαίνει ὅτι, Οὐκέτι γὰρ μὴ προσθῶσιν ἔλθειν εἰς παλαιώσιν. Ἀνακαταίνισται γὰρ τὰ παλαιὰ διὰ τῆς χάριτος, συντετέλεσται, ἐξήρται. Ἀνέθι γὰρ ἐκ τῆς γῆς ὁ ἐμφυσῶν εἰς τὸ πρόσωπόν σου, καὶ ἐξαιρούμενός σε ἐκ θλίψεως. Ἀλλ' ὁ μὲν προφήτης Ναοὺμ γυμνῶς σοι παρέστησε τὸν τὴν ἀγίαν χάριν ἐμπνεύσαντα Κύριον· Ἠσαΐας δὲ καὶ αὐτὸς ἐτέρῳ τρόπῳ τὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστάντα καὶ Πνεῦμα ἅγιον τοῖς ἐκ τοῦ χαριζόμενου προαναφωνεῖ λέγων· Ἐμνήσθη ἡμερῶν αἰωνίων ὁ ἀναβιβάσας ἐκ γῆς τὸν ποιμένα τῶν προβάτων. Καὶ ἀντὶ τοῦ, Ἐνεψύησεν εἰς τὸ πρόσωπον αὐτοῦ, εὐθέως ἐπήγαγεν· Ὁ θεὸς ἐν αὐτοῖς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἡ θεϊκὴ ἀξία, ἡ θεϊκὴ προσσηγορία, τὸ βασιλικὸν ἀξίωμα, ἡ ἀρχαντος δόξα, καὶ ἡ ἀκατάληπτος δύναμις τὸ τῷ Πατρὶ συνδοξαζόμενον, καὶ Ἰϋψὺ συμβασιλεύον, καὶ ἐνεργούν τὰ πάντα, καὶ διαιροῦν τὰ θεῖα χαρίσματα ἐκάστῳ, καθὼς βού-

λεται. Ταῦτα εὖ οἶδα ὅτι στηρίζει μὲν τοὺς ἰδίους τῆς Ἐκκλησίας, δάκνει δὲ τοὺς ἐχθροὺς καὶ διαβρῆγνυσι, μάλιστα τοὺς ἐχθροὺς τῆς εὐσεβείας, τοὺς παραιτούμενους Πατρὶ καὶ Ἰϋψὺ συνδοξάζειν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὡς τῆς ἀθλιότητος! Οὐδὲ ὢν ἔτυχον, καταξιοῦν ἐθέλουσι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ὁ δὲ Ἀπόστολος περὶ ἐκ τοῦ καὶ τῶν κατ' αὐτὸν ἔλεγεν, *Εἰ συμπάσχομεν, καὶ συνδοξασθῶμεθα*. Παῦλος συνδοξάζεται Θεῷ, καὶ τὸ Πνεῦμα οὐ συνδοξάζεται; Ἡ θνητὴ φύσις τοσοῦτον ἀνάγεται, ὥς Χριστῷ συνδοξάζεσθαι, καὶ τὸ προσκυνητὸν Πνεῦμα οὐδὲ τῶν αὐτῶν ἡμῖν κοινωνήσκει πλεονεκτημάτων; Καὶ περὶ μὲν ἀνθρώπων φησὶν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος· *Εἰ ὑπομέτρομεν, καὶ συμβασιλεύσομεν*· τὸ δὲ Πνεῦμα τὸ ἅγιον οὐ συμβασιλεύει Χριστῷ; Ὡς πολλῆς ἀγνωμοσύνης! Ὡς πολλῆς καὶ ἀφορήτου μανίας! Ὡς γκῶμης ἀθέου, καὶ βλασφημίας ἀμέτρου, καὶ πληγῆς ἀνιάτου! Ἡμεῖς προσδοκῶμεν συμβασιλεύσαι, καὶ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν δούλῳ τάξει κατατάττομεν;

ζ'. Ταῦτα δὲ φάμεν, ἀδελφοί, οὐχ ὡς παραπλησίως ἡμῖν ὀφελοντος τοῦ ἁγίου Πνεύματος τῷ Χριστῷ συνδοξάζεσθαι, ἀλλὰ τὴν ἀσεβειαν ἐλέγχοντες τὴν μηδὲ τοσοῦτον ἀπονέμειν ἀνεγομένην. Ἰάσω δὲ ἡμῖν, Κύριε, ἐπὶ τοῖς λαλουμένοις εἰς. Ὅτι κἂν μέχρι ψιλῆς καὶ ἐπιπολαίου λέξεως δευτεροῦμεν τὰ τῶν ἀσεδῶν ῥήματα, ἀλλ' ὅμως μηδεὶς, ἀδελφοί, νομισάτω ὕβριν εἶναι τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ δευτεροῦσθαι τὰς παρ' ἐκείνων ὕβρεις. Ἀγομεν γὰρ αὐτάς εἰς μέσον, καὶ λέγομεν, οὐ συνδιατιθέμενοι τῇ ἀσεδεῖα, ἀλλὰ τὴν πλάνην [521] στηλιτεύοντες, καὶ τοὺς συντρόφους τῆς εὐσεβείας τῶν πονηρῶν δογμάτων ἀποτεριχίζοντες. Καὶ γὰρ οἱ ἀπόστολοι ἀγαπῶντες τὸν Κύριον, καὶ ἰδόντες αὐτοῦ τὴν ἀξίαν, οὐκ ὤκνησαν ἐντάξαι τοὺς ἁγίους Εὐαγγελτοὺς τὰς παρὰ τὸν Ἰουδαίων ὕβρεις. Γέγραπται γοῦν ὅσα εἰπεῖν ἐτόλμησαν περὶ Χριστοῦ, καὶ ὅτι ἀμαρτωλὸς ἐστὶ, καὶ ὅτι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐστὶ. Καὶ εἰς πρόσωπον αὐτοῦ λέγειν οὐκ ὤκνησαν· *Σαμαρείτης εἰ σὺ, καὶ δαιμόνιον ἔχεις*. Ἀλλὰ τὸ γράμμα οὐ τῶν γραφάντων κατηγορεῖ, ἀλλὰ τῶν βλασφημούντων. Ἄκουε τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν, ἀκουε τῶν ἀποστόλων τὴν δοξολογίαν· στοίχει ταῖς ἐκείνων διδασκαλίαις, ἔπου τοῖς ῥήμασι τῶν ἁγίων· μὴ πλάνασάυτὸν τοῖς ἔχνεσι τῶν βεβήλων· Τριάδα προσκύνει, Τριάδα δόξαζε, Τριάδα κήρυττε. Οὕτω φρονοῦσι προφύεται, οὕτω κηρύττουσιν ἀπόστολοι, οὕτω πιστεύουσιν μάρτυρες. Ἄκουε Παύλου τὴν Τριάδα κηρύττοντος· *Διαιρέσεις χαρισμάτων, τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα· διαιρέσεις διακονιῶν, ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος· διαιρέσεις ἐνεργημάτων, ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τίνος ἔνεκεν οὐκ ἀπὸ Πατρὸς ἀρχεται; Ὁ πρῶτον ἐκεῖνον κηρύττει, καὶ τότε τὸν Ἰϋδν, καὶ μετ' αὐτὸν τὸ ἅγιον Πνεῦμα; Μεταβάλλεις τὴν τάξιν, ὦ Παῦλε; μεταρρυθμίζεις τὴν ἀκολουθίαν; Τοῦ Σωτῆρος παραδεδοκός, Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Ἰϋοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος, σὺ λύεις τὸν θεσμὸν τῆς θεολογίας; Ἀλλὰ γὰρ μὴ γένοιτο ἡμεῖς ποτε ταῦτα περὶ Παύλου νοῆσαι. Ὁ γὰρ ἅγιος ἐκεῖνος καὶ θαυμαστός κήρυξ εἶδεν ἀκριβῶς, ὅτι κἂν Πνεύματος πρῶτον μνησθῇ, ἄτρωτον φυλάττει τὴν θεολογίαν, καὶ οὐχ ὕβριζει τὴν ἀσύγχυτον φύσιν, οὐκ ἐμμερίζει τὴν ἀμέριστον ἀξίαν. Πνεύματος μέμνηται πρῶτον, ἵνα δείξῃ, ὅτι τὸ τελευταῖον γράφεσθαι τὸ Πνεῦμα, οὐ τελευταῖον αὐτὸ ποιεῖ καὶ ἔσχατον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκεῖνοι παρερμηνεύουσι κακῶς, οὐ συναριθμοῦντες, ἀλλ' ὑπαριθμοῦντες τῷ Πατρὶ τὸν Ἰϋδν, καὶ τῷ Ἰϋψὶ τὸ Πνεῦμα

^a Hec vitata videntur.

^b Sav. conj. σημαίνει.

^c Ita Reg. optime. Edit. vero ἐν ἐτέρῳ τόπῳ.

τὸ ἅγιον (Πρῶτος γὰρ, φησὶν, ὁ Πατήρ, δεύτερος ὁ Υἱός, τρίτον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, οὐ τὴν εὐτακτον τῆς γνώσεως ἀκολουθίαν νοοῦντες τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ἀλλὰ ψυχῇ διαστρέφω ὑβρίζειν ἐπιχειροῦντες τὴν τῆς θεολογίας καθαρότητα), εἰκότως· ὁ Παῦλος ἀντιστρέφει τῶν ὀνομάτων τὴν τάξιν, ἵνα δεῖξη τῆς ἀληθείας τὴν δύναμιν, καὶ λύσῃ τῶν πονηρῶν τὴν ὑπόληψιν. Ἄλλ' οἶδα, φησὶν, ὅτι τοῦ μὲν Υἱοῦ καὶ τοῦ Πνεύματος ἐπιπολαιῶς ἐμνημόνευσεν, ἐπὶ δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἰς ὕψος τὴν θεολογίαν ἤγαγεν. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ Πνεύματος εἶπε, *Τὸ δὲ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἐπὶ δὲ τοῦ Υἱοῦ, *Ὁ δὲ αὐτὸς Κύριος*· εἰς δὲ τὸν Πατέρα ἐλθὼν, εἶπεν· *Ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσι*. Τί οὖν; αὐτῷ τὸ ῥῆμα, τὸ ἐνεργεῖν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, αὐθεντίαν μνησκει; Ναί, φησὶ. Καὶ ὑπεροχὴν ὑπερβάλλουσιν κηρύττει; Ναί, φησὶ. Δέχομαι σου τὰς ὁμολογίας, ἔαν ἐμμένῃς ταῖς συνθήκαις. Ἰδωμεν τοίνυν τί σαφέστερον τὸ σκεῦος τῆς ἐκλογῆς, ὁ Πνεύματι κυβεσθῆναι ἅγιος, περὶ αὐτῆς ὑποτίθεται τῆς ζητήσεως. *Ἐκάστῳ δίδονται ἡ φανέρωσις τοῦ Πνεύματος πρὸς* [522] *τὸ συμφέρον. Τῷ μὲν γὰρ δίδεται λόγος σοφίας κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἐτέρῳ δὲ λόγος γνώσεως ἐν αὐτῷ *τῷ Πνεύματι*· ἐτέρῳ δὲ *χαρίσματα λαμπρὰ κατὰ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα*· ἑτέρῳ *προφητεία*· ἄλλῳ δὲ *ἐρμηνεία γλωσσῶν*· ἄλλῳ *πίστις*· ἄλλῳ *χαρίσματα*. Ταῦτα δὲ πάντα πρόσχε ἀκριβῶς, βίλεπε λέξεως συμφωνίαν καὶ δυνάμει. Ὁ διὰ τῶν πρώτων εἰρηκώς, Ὁ δὲ αὐτὸς Θεὸς ὁ ἐνεργῶν τὰ πάντα ἐν πᾶσιν, ἐλθὼν εἰς τὸ Πνεῦμα ταύτην ἐπιμαρτυρεῖ τῷ Πνεύματι τὴν δύναμιν· *Ταῦτα δὲ πάντα, φησὶν, ἐνεργεῖ τὸ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διωκόντων ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*. Οὕτως οὐ λύεται ἡ ἁρμονία τῆς δοξολογίας, ὅταν τι τῶν ὀνομάτων τῆς ἁγίας Τριάδος, ἢ πρῶτον, ἢ δεύτερον, ἢ τρίτον τίθηται. Τὸ γὰρ πρῶτον, καὶ δεύτερον καὶ τρίτον, οὐ φύσεως ἐμφαίνει διαφορὰν, ἀλλὰ θεολογίας ὁδὸν ἀσύγχυτον. Πάλιν ὁ αὐτὸς ἀπόστολος, ἵνα δεῖξη πανταχοῦ ἀδιαφόρως ἑαυτὸν κεχρημένον ταῖς τῶν ὀνομάτων τάξεσιν, εὐτάκτως δὲ καὶ ἀσφαλῶς προσκύνει τῷ θεῷ κηρύττει, λέγει Θεσσαλονίκῃς γράφων· *Αὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς Χριστός, καὶ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν*. Πρῶτον, Παῦλε, τὸν Υἱόν, καὶ τότε τὸν Πατέρα κηρύττει; Τὸ γὰρ πρῶτον, φησὶν, εἰς τὰς τὰς ἐξέθλας· ἐγὼ πρῶτον καὶ δεύτερον ἂν εἶπω, τὴν φύσιν ἀμέριστον ὑπολαμβάνω· μᾶλλον δὲ οὐχ ὑπολαμβάνω, ἀλλ' ἀσφαλῶς κηρύττω. Μὴ τοίνυν ὑβρίζει τὰ θεῖα λόγια, μηδὲ συκοφάνει τὰ οὐράνια δόγματα. Εὐρίσκει εἰκόνα τοιαύτην καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ. Ὡς περὶ γὰρ ἐνταῦθα Παῦλος ἀρξάμενος ἀπὸ τοῦ Πνεύματος, ἦλθεν εἰς τὸν Υἱόν, καὶ ἀπὸ τοῦ Υἱοῦ πάλιν εἰς τὸν Πατέρα, καὶ τὸ τρίτον τῇ τάξει τῶν ὀνομάτων ἐποίησε πρῶτον, οὐ τὴν τοῦ κηρύγματος τάξιν μεταβαλὼν, ἀλλὰ τὴν ἀδιάφορον τῆς θεολογίας γνώσιν ἐμφαίνων· οὕτως καὶ ἐν τῇ Παλαιᾷ τὸν αὐτὸν τύπον εὐρήσεις, ὥσπερ ἐν εἰκόني, προλάμποντα. Τίς οὐκ οἶδεν ἡμῶν, ἀδελφοί, ὅτι τὸν Ἀβραάμ πρῶτον ταπτεῖ ἡ Γραφή, δεύτερον δὲ τὸν Ἰσαάκ, καὶ τρίτον τὸν Ἰακώβ; Ἐγὼ γὰρ ὁ Θεὸς Ἀβραάμ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰσαάκ, καὶ ὁ Θεὸς Ἰακώβ. Καὶ εἰκότως ἡ Γραφή κηρύττει πρῶτον τὸν γεννησάντα, εἰτα τὸν γεννηθέντα, ἔπειτα τὸν ἐξ ἐκείνου. Ἄλλ' ἐπεὶ ἡ φύσις ἦν ἀμέριστος, εἰ καὶ τοῖς χρόνοις διετέμετο διὰ τὴν ἀκολουθίαν, οὐκ ὥνησεν ὁ Θεὸς μεταβαλεῖν τὴν τάξιν, ἵνα τὴν ὁμολογίαν ἀναδείξῃ. Λέγει γὰρ ἐν τῷ Λευϊτικῷ (λέγω γὰρ καὶ τὸν

τόπον, ἵνα μὴ συκοφαντήσῃς τὰ λεγόμενα)· *Ἐὰν δὲ ἀμάρτωσιν οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, πυραδῶσω αὐτοὺς εἰς ἔθνος ἄλλότριοις, καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοὶ ἑτέροις*. Προμηνῶν τὴν εἰς Βαβυλῶνα αἰχμαλωσίαν φησὶ· *Καὶ πορεύσονται ἐκεῖ, καὶ λατρεύσουσι θεοὶ ἑτέροις*. Τότε αἰσχυρῆσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος· καὶ μετὰ βραχέα, *Καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*.

Ζ'. Ἐπαναλήψομαι τὸ ῥῆμα· ὁ γὰρ κρότος ἐκάλυψε τὴν ὑπόθεσιν. Ἐκεῖ, φησὶν, αἰσχυρῆσεται ἡ καρδία αὐτῶν ἡ ἀπερίτμητος, καὶ ἐπιστρέψουσι πρὸς με, καὶ ἰδοὺμαι αὐτούς. Οὐδέπω ἀπειλή, καὶ τὴν καταλλαγὴν ἐπαγγέλλεται· [523] *Καὶ ἀνάξω αὐτοὺς εἰς τὴν γῆν τὴν πατέρων αὐτῶν, καὶ μνησθήσομαι τῆς διαθήκης Ἰακώβ, καὶ τῆς διαθήκης Ἰσαάκ, καὶ τῆς διαθήκης Ἀβραάμ*. Ὁρᾷς πῶς μεταβάλλει τὴν τάξιν, ἵνα δεῖξη τὴν ὁμοτιμίαν; Οὐ γὰρ πρῶτον ἐποίησε τὸν Ἰακώβ τῶν χρόνων, ἀλλὰ τῇ ἀδιαφορίᾳ κατεχρήσατο, ἵνα δεῖξη τὴν ὁμοτιμίαν. Ἄλλ' ἐπὶ μὲν τῶν πατριαρχῶν χρόνος μερίζει τοὺς καρποὺς ἀπὸ τῆς ρίζης· θνητὴ γὰρ ἡ φύσις καὶ τῶν φύτων καὶ τῶν γεγεννηκότων· τῆς δὲ ἁγίας καὶ ἀθανάτου προσκυνητῆς Τριάδος τὴν φύσιν οὐ τέμνει λόγος, οὐ μερίζει χρόνος, οὐ διιστῶσιν αἰῶνες· οὐδὲν γὰρ μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Μοιητὴς τῶν αἰώνων ὁ Μονογενής. Ἀκούε τοῦ θεῖου καὶ γενναίου κήρυκος ὧδε τι περὶ τοῦ Πατρὸς εἰρηκτός· *Πολυμερῶς καὶ πολυτρόπως πάλαι ὁ Θεὸς λαλήσας τοῖς πατράσιν ἐν τοῖς προφήταις, ἐπ' ἐσχάτων τῶν ἡμερῶν τούτων ἐλάλησεν ἡμῖν ἐν Υἱῷ, ὃν ἔθηκε κληρονόμον πάντων, δι' οὗ καὶ τοὺς αἰῶνας ἐποίησεν*. Οὐδὲν τοίνυν μεταξὺ Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος· οὐδεὶς χρόνος ἢ διάστημα χρόνου. Πρὸ τῶν αἰώνων Πατήρ, πρὸ τῶν αἰώνων Υἱός· αὐτὸς γὰρ ἐποίησε τοὺς αἰῶνας· πρὸ τῶν αἰώνων τὸ ἅγιον Πνεῦμα. Οὐδαμῶς σχίζεται ἡ φύσις, οὐδαμῶς μερίζεται ἡ δύναμις. Πρόσχε ἀκριβῶς· βασιλεύει ὁ Πατήρ, βασιλεύει ὁ Υἱός, βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Οἶδα ταύτη χρητάμενος τῇ ἀποδείξει· ἀλλὰ τὰ αὐτὰ λέγειν, *Ἐμοὶ μὲν οὐκ ὁκνηρὸν, ὑμῖν δὲ ἀσφαλές*. Βασιλεύει Πατήρ, κατὰ τὸ, *Ὁ Θεὸς ἡμῶν βασιλεὺς ἐκ τῶν αἰώνων*. Βασιλεύει Υἱός· *Δώσσε γὰρ αὐτῷ Κύριος τὸν θρόνον Δαυὶδ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ, καὶ βασιλεύσει ἐπὶ τὸν οἶκον Ἰακώβ εἰς τοὺς αἰῶνας*. Βασιλεύει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· ὁ μὲν γὰρ Ἰσαὰς εἶπε· *Καὶ τὸν βασιλέα Κύριον Σαδωὺθ εἶδον τοῖς ὀφθαλμοῖς μου καθήμενον ἐπὶ θρόνου ὑψηλοῦ καὶ ἐπηρμένου*. Καὶ εἶπε πρὸς με· *Πορεύθεις εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ*· Ἀκοῇ ἀκούσῃτε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψῃτε, καὶ οὐ μὴ ἰδῃτε, καὶ τὰ ἐξῆς· ὁ δὲ Ἀπόστολος εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνει τὴν τοῦ προφήτου θεολογίαν· *Ἐκεῖνος εἰρηκτός, εἶδον τὸν βασιλέα Κύριον Σαδωὺθ, καὶ εἶπε μοι, Πορεύθῃτε, καὶ εἰπὲ τῷ λαῷ τούτῳ, ὁ Παῦλος βασιλέα Κύριον Σαδωὺθ εἰς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐκλαμβάνων, ἐν τῇ Ῥώμῃ τοῖς ἑσπερίοις διαλεγόμενός φησι· Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον εἶπε πρὸς τοὺς πατέρας ἡμῶν διὰ τοῦ προφήτου Ἠσαΐου λέγον· Πορεύθεις, εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ· Ἀκοῇ ἀκούσῃτε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Ἰσαὰς εἶπε, Τὸν βασιλέα Σαδωὺθ εἶδον, καὶ εἶπε πρὸς με· Εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ· καὶ ὁ Παῦλος λέγων τῷ ἁγίῳ Πνεύματι ἀνέθηκε τὴν αὐθεντίαν. Οὐκ οὖν βασιλεὺς καὶ Κύριος Σαδωὺθ τὸ Πνεῦμα*

ritus sanctus, accuratam illam adorandæ Trinitatis seriem ignorantes, sed mente perversa theologiæ puritatem contumelia afflicere conantes), jure Paulus nominum ordinem invertit, ut veritatis vim ostendat, et improborum opinionem confutet. At scio, ait hæreticus, eum Filii quidem et Spiritus sancti obiter mentionem fecisse, sed cum ad Patrem venisset, sublimiorem theologiam adhibuisse. De Spiritu enim dixit, *Idem vero Spiritus*; de Filio, *Idem vero Dominus*: sed cum ad Patrem venisset, adjecit: *Qui operatur omnia in omnibus*. Quid ergo? illudne verbum, operari omnia in omnibus, auctoritatem indicat? Etiam, inquit. Et supereminentem excellentiam prædicat? Sane, inquit. Et ego quoque tuam confessionem recipio, si in conditionibus permanes. Videamus ergo quid vas illud electionis, ille inquam a Spiritu sancto ductus, circa hanc questionem suggerat. *Unicuique datur manifestatio Spiritus ad utilitatem*. Alii quidem datur sermo sapientiæ secundum eundem Spiritum; alii sermo scientiæ in eodem Spiritu: alii gratia sanctorum in eodem Spiritu; alii prophetia; alii interpretatio linguarum; alii fides; alii dona (1. Cor. 12. 7-10). Hæc porro omnia: attende diligenter, vide dictionis et potestatis consonantiam. Qui prius dixerat, *Idem autem Deus, qui operatur omnia in omnibus*, ubi ad Spiritum venit, eandem ipsi vim inesse testificatur: *Hæc autem omnia*, inquit, *operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (Ibid. v. 11). Sic non labefactatur glorificationis ordo seriesque, quando aliquod nomen ex sancta Trinitate, aut primum, aut secundum, aut tertium ponitur. Illud enim, primus, secundus, tertius, non indicat naturæ differentiam, sed theologiæ viam nulli confusioni obnoxiam. Rursus idem apostolus, ut ostendat se nominum ordine ubique indiscriminatim uti, utpote qui recto ordine et caute divinam prædicationem adiret, Thessalonicensibus scribens ait: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster* (2. Thess. 2. 15). An primum, Paule, Filium, posteaque Patrem prædicas? Tu primum, inquit, quasi ordine et dignitate exprimis: ego cum primum et secundum dico, naturam indivisibilem opinor; imo vero non opinor, sed constanter prædico. Ne igitur divinis eloquiis contumeliam inferas, nec caelestia dogmata calumnieris. Par exemplum in Veteri Testamento reperis. Quemadmodum enim hic Paulus a Spiritu orsus, venit ad Filium, et a Filio rursus ad Patrem, et quod nominum ordine tertium erat, primum effecit, non mutans prædicationis ordinem, sed indifferentem theologiæ cognitionem ostendens: sic in Veteri Testamento eandem figuram invenies, quasi in imagine, prælucentem. Quis nostrum ignorat, fratres, Scripturam primo Abraham ponere, secundo Isaac, tertio Jacob? Nam, *Ego Deus Abraham, Deus Isaac, Deus Jacob* (Exod. 3. 6). Et jure Scriptura primo parentem, secundo filium, postea nepotem collocat. Verum quia natura indivisibilis erat, licet tempore et serie distingueretur, non dubitavit Deus ordinem mutare ut confessionem ostenderet. Ait enim in Levitico (locum enim indico, ne dicta

calumnieris): *Si vero peccarint filii Israel, tradam eos in gentem alienam, et illuc proficiantur, et servient diis alienis*. Prænuntians captivitatem Babylonicam ait, *Et illuc proficiantur, et servient diis alienis*. Tunc confundetur cor eorum incircumcisum. Et paulo post, *Et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham* (Levit. 26. 40-42).

7. Dictum repetam: plausus enim argumentum obscuravit. Illic, inquit, pudore suffundetur cor eorum incircumcisum, et revertentur ad me, et sanabo eos. Nondum comminatus, reconciliationem promittit: *Et reducam eos in terram patrum suorum, et recordabor testamenti Jacob, et testamenti Isaac, et testamenti Abraham*. Vides quomodo mutet ordinem; ut æqualitatem honoris ostendat? Neque enim Jacobum tempore primum fecit, sed indiscriminatim loquutus est, ut paritatem honoris ostenderet. Verum apud patriarchas tempus distinguit fructum a radice; mortalis quippe natura est et parentum et natorum: sanctæ vero immortalis et adorandæ Trinitatis naturam sermo non dividit, non distinguit tempus, non sæcula separant: nihil enim intercedit inter Patrem, et Filium, et Spiritum sanctum. Conditor sæculorum est Unigenitus. Audi divinum illum generosumque præconem de Patre sic loquentem: *Multifariam multisque modis olim Deus loquutus patribus in prophetis, novissime diebus istis loquutus est nobis in Filio, quem constituit heredem universorum, per quem fecit et sæcula* (Hebr. 1. 1. 2). Nihil ergo inter Patrem et Filium et Spiritum sanctum; nullum tempus aut intervallum temporis. Ante sæcula Pater, ante sæcula Filius; ipse enim sæcula fecit; ante sæcula Spiritus sanctus. Nusquam scinditur natura, nusquam separatur potestas. Animadvertite diligenter. Regnat Pater, regnat Filius, regnat Spiritus sanctus. Scio me jam hac usum esse demonstratione; verum eadem ipsa dicere *Mihi quidem onerosum non est, vobis autem tutum* (Philip. 3. 1). Regnat Pater, secundum illud, *Deus rex noster in sæculum* (Psal. 73. 12). Regnat Filius: nam, *Dabit illi Dominus solium David patris ejus, et regnabit super domum Jacob in æternum* (Luc. 1. 32). Regnat Spiritus sanctus: *Isaias enim dixit, Et regem Dominum Sabaoth vidi oculis meis sedentem in solio excelso et elevato. Et dixit ad me: Vade et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis*, etc. (Isai. 6. 1. 9); Apostolus vero de Spiritu sancto prophetæ theologiam explicat. Illo dicente, *Vidi regem Dominum Sabaoth, et dixit mihi, Vade, et dic populo huic*, Paulus per regem Dominum Sabaoth Spiritum sanctum accipiens, cum Romæ contra Judæos disputaret, ait, *Bene Spiritus sanctus dixit ad patres nostros per Isaiam prophetam: Vade, dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis* (Act. 28. 25), etc. Isaias dixit, *Regem Sabaoth vidi et dixit mihi, Dic populo huic*; Paulusque disserens Spiritui sancto hanc auctoritatem adscripsit. Ergo Spiritus sanctus rex est et Dominus Sabaoth, qui dixit Isaiæ: *Vade, et dic populo huic, Auditum audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis*, etc. Et,

Audite vocem Domini dicentis, Vade, dic populo huic; Dominus Pater, Dominus Filius; nam Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1). Dominus Spiritus sanctus: nam Dominus Spiritus est: ubi vero Spiritus Domini, ibi libertas (2. Cor. 3. 17). Ne quis vero putet majus esse primum nomen, Deus, secundum vero, Dominus. Nam in natura immortalis et Dominus et Deus, licet dictum illud non eandem vim habeat, eandem tamen dignitatem prædicat. Quid enim? Si nomen, Deus, primum esset, si secundum, Dominus, sane Moyses non secundo ut primo usus esset dicens, Dominus Deus tuus, Dominus unus est (Deut. 6. 4); oportuisset enim, si de primo mentionem facere voluisset, primum dicere sic, Deus tuus Dominus unus est: sed ut ostenderet nominum indifferentiam, Dominus primo dixit, postea Deus. Sed ad propositum redeamus. Dominus autem est Spiritus. Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus. Verum Paulus dicit, Unus Dominus. Si unus Dominus, quomodo Dominus et Dominus? Videlicet una dominatio. Eadem ratione et unus Deus, ait Paulus: Nobis autem unus Deus Pater, ex quo omnia, et unus Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6). Ergo, ait hæreticus, Patrem Deum dixit, Filium vero Dominum. Videamus ergo, videamus, fratres, videamus, quæso, num illud, Dominus, secundum sit nomen divinæ dignitatis, et annon vere primum ipsique congruens, atque Scripturæ sacræ testimonio fultum. Necesse enim est ut et nos accurate loquamur, et vos studiose audiat, illique ex veritate instituantur. Quis ergo nobis sermo testificabitur, illud, Dominus, nomen esse primum et magnificentissimæ gloriæ proprium. Audi prophetam Davidem: Confundantur et conturbentur in sæculum sæculi; et revereantur, et pereant. Et cognoscant, quia nomen tibi Dominus (Psal. 82. 18. 19). Solet adversarius dicere de Servatore Verbo: Nomen Christi Dominus, nomen Patris Deus. Rursus definitionem eorum, quæ proposita sunt, postulo. Hæreticorum verbis inhæres? permanesne in conditionibus propositis? Inconstantiam enim tuam metuo. Quando confutatus es ex hac demonstrata veritate, ad aliud commentum confugis, si illic convincaris, declinas ad aliud improbitatis elementum, cum oporteret splendens et illuminantem veritatem non effugere: non fugat enim cum illustrat: verum, Fugit impius nemine persequente (Prov. 28. 1).

8. Divinitas Christo vindicatur. Pneumatomachi redarguuntur. — Nos autem ad propositum revertamur. Cognoscant, quia nomen tibi Dominus. Si Patrem memoret, discite nomen Patris esse illud, Dominus. Et si Patris nomen est Dominus, ait Paulus, Unus Dominus Jesus Christus. Sed Dominus Pater, Dominus Filius. Ergo ut consors est nominis, consors est et dignitatis. Verum Judæus abnuat confiteri, id de Patre dictum fuisse, ut illud, Dominus, Filio adscribens, illud, Deus, Patri servet: definitionem probo, conditiones accipio. Non distinguo nominum adorandæ Trinitatis dignitatem, ut sæpe dixi, quia Ecclesia indistinctam habet gloriam: sed ad miseriam tuam me demitto,

ac dico, Detur hoc, Cognoscant, quia nomen tibi Dominus; quid igitur fiat de illo verbo quod sequitur, Tu solus Altissimus super omnem terram? Ergo secundum impietatem doctrinamque tuam, non amplius Pater erit Altissimus, quia solus Filius est Altissimus. Hic, fratres, non fluctus maris sunt, ut quis præfocetur, sed caritatis fluctus qui sanctificent. Attamen cum Christus loquatur et prædicetur, quietem agat hæc religiosa navicula. Absurdum enim est mare ipsum vestigia Domini conspicuum, hæc audiens, Face, obmutescere (Marc. 4. 39), auctoritatem reveritum esse. Ecclesiam vero non obtemperare Domino verba vitæ loquenti, ac divinam vere gratiam in labiis habenti: nam Diffusa est gratia in labiis tuis (Psal. 44. 5). Sed ad propositum redeamus. Cognoscant, quia nomen tibi Dominus. Utrum vis elige, non quasi res in tua potestate sit posita: neque enim cum Jesus Nave ad populum diceret: Eligite vobis hodie cui servietis, an diis, quos coluerunt patres vestri, an Domino Deo nostro (Jos. 24. 15), ideo potestatem eligendi hominibus concedebat, sed ut ostenderet, pietatem sequi arbitrium diligentium Deum. Item alibi: Vos testes estis contra vos, quod vos Dominum elegeritis, ad serviendum illi (Ibid. v. 22). Quemadmodum enim ibi optio Dei dignitatem non contumelia affecit, sed liberum arbitrium piorum ostendit: sic etiam nunc, si libero arbitrio optionem dederō, non dignitatem contumelia afficio, sed arbitrium exploro. Illud, Cognoscant quia nomen tibi Dominus, de Patrene, an de Filio dictum est? Nam si de Patre, et si nomen Patris sit Dominus, nomen quoque Filii Dominus: Unus enim Dominus Jesus Christus, per quem omnia (1. Cor. 8. 6); ergo quemadmodum dignitas, ita et nomen commune est. Verum Filii nomen Dominus est: ergo solus Filius est Dominus: nam Tu solus Altissimus super omnem terram. Ergo cum unus et solus Dominus sit Filius, Pater alienus a dominatione est? Absit. Neque enim cum Pater solus prædicatur Deus, ideo Filius a divinitate privatur: nam In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum, et Deus erat Verbum (Joan. 1. 1). Ergo neque hoc, Deus Pater, Filium excludit a divinitate: nam Deus erat Verbum; neque cum Filius dicitur, Unus Dominus, alienus ostenditur Pater a dominatione: nam Dixit Dominus Domino meo, Sede a dextris meis (Psal. 109. 1). Dominus ergo Pater, Dominus Filius, Dominus Spiritus sanctus: Dominus enim Spiritus est (2. Cor. 3. 17). Sed rursus hæreticus exasperatur excitaturque, ac Dominum audiens Spiritum sanctum, disrumpitur. Quomodo, inquit, Spiritus est Dominus, qui per prophetam Davidem loquens, Filium celebrat his verbis, Dixit Dominus Domino meo? Viden', inquit, Spiritum sanctum per prophetam loquentem Dominum confiteri suum et Patrem et Filium? Quid igitur, fratres? Ne proposita dictio apud auditores in dubio versetur, in ipsam vocis disquisitionem veniam, totum vobis dictionis sensum explicabo.

9. Servator aliquando, cum in Judæorum synagoga disputaret exploraretque quam de se opi-

τὸ ἅγιον τὸ εἰρηκὸς τῷ Ἡσαΐ· Πορευθεὶς εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ, Ἀκοῇ ἀκούσθε, καὶ οὐ μὴ συνῆτε, καὶ βλέποντες βλέψετε, καὶ οὐ μὴ ἴδωτε, καὶ τὰ ἐξῆς. Καὶ, Ἦκουσα γὰρ φωνῆς Κυρίου λέγοντος· Πορευθεὶς εἰπὼν τῷ λαῷ τούτῳ. Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός· Εἶπε γὰρ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριον τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν· ὅπου δὲ τὸ Πνεῦμα [524] Κυρίου, ἐκεῖ ἐλευθερία. Μὴ τις νομίζει, ὅτι μαζὸν ἐστιν ὄνομα τὸ πρῶτος ^a, Θεός, δεύτερον δὲ ὄνομα τὸ, Κύριος. Ἐπὶ γὰρ τῆς ἀθανάτου φύσεως καὶ Κύριος καὶ Θεός, καὶ μὴ τὴν αὐτὴν δύναμιν ἔχη ἡ λέξις, ἀλλὰ τὴν αὐτὴν ἀξίαν κηρύττει. Τί γάρ; ὁ Θεός ὄνομα πρῶτον; εἰ δεύτερον δὲ τὸ, Κύριος, οὐκ ἂν τῷ δευτέρῳ ὡς πρῶτῳ ὁ Μωϋσῆς ἐχρήσατο, λέγων· Κύριος ὁ Θεός σου, Κύριος εἰς ἐστίν· ἐχρῆν γάρ, εἰ ἄρα, τοῦ πρῶτου πρῶτον ἐπιμνησθέντα εἰπεῖν· Ὁ Θεός σου Κύριος εἰς ἐστίν· ἀλλ' ἵνα δείξῃ τὸ ἀδιάφορον τῶν ὀνομάτων, Κύριος εἶπε πρῶτον, εἶτα Θεός. Ἄλλ' εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. Ὁ δὲ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστι. Κύριος τοίνυν ὁ Πατήρ, ὁ Υἱός Κύριος, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον. Ἄλλ' ὁ Παῦλος λέγει, Εἰς Κύριος. [Εἰ] εἰς Κύριος, πῶς Κύριος καὶ Κύριος; Δηλονότι μία ἡ κυριότης. Οὕτω καὶ εἰς Θεός, φησὶν ὁ Παῦλος· Ἡμῖν δὲ εἰς Θεός ὁ Πατήρ, ἐξ οὗ τὰ πάντα, καὶ εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα. Ἀρα οὖν, φησὶ, τὸν μὲν Πατέρα Θεὸν εἶπε, τὸν δὲ Υἱὸν Κύριον. Ἰδωμεν οὖν, ἰδωμεν, ἀδελφοί, ἰδωμεν, παρακαλῶ, εἰ τὸ, Κύριος, δεύτερον ὄνομά ἐστι τῆς θεϊκῆς ἀξίας, καὶ οὐκ ἀληθὺς καὶ πρῶτον καὶ ἀρμόζον ἐστίν, καὶ ὑπὸ τῆς ἀγίας Γραφῆς μαρτυρημένον. Ἀναγκαῖον γὰρ ὄντως καὶ ἡμᾶς εἰπεῖν μετὰ σπουδῆς, καὶ ὡμᾶς ἀκούσαι μετὰ προθυμίας, καὶ ἐκείνους παιδεύθῃναι μετὰ ἀληθείας. Τίς οὖν ἡμῖν μαρτυρήσει λόγος, ὅτι τὸ, Κύριος, ὄνομα καὶ πρῶτόν ἐστι, καὶ τῆς μεγαλοπρεπτοῦς δόξης ἴδιον; Ἀκουε τοῦ προφήτου Δαυὶδ· Αἰσχυρῆτήσωσαν, καὶ ἐτραχύητωσησαν εἰς τὸν αἰῶνα τοῦ αἰῶνος· καὶ ἐντραπήτωσησαν ^b, καὶ ἀπολέσθωσαν. Καὶ γνώτωσαν, οἱ δὲ δρομά σοι Κύριος. Ἐνδέχεται τὸν ἐχθρὸν εἰπεῖν περὶ τοῦ Σωτῆρος Λόγου· ὄνομα γὰρ τοῦ Χριστοῦ Κύριος, ὄνομα τοῦ Πατρὸς Θεός. Πάλιν ὅρον ἀπαιτῶ τῶν προκειμένων. Τῶν αἰρετικῶν στοιχεῖς τῷ λόγῳ; ἐμμένεις ταῖς συνθήκαις; Φοβοῦμαι γάρ σου τὸ παλίμθο[ν]λον. Ὅταν ἐλεγχθῇς, καὶ ἐκ ταύτης τῆς ἀληθείας προσφύγῃς ἐτέρᾳ θεωρίᾳ, καὶ ἐκεῖ συλληφθῇς, φεύγεις εἰς ἕτερον ἀγνωμοσύνης στοιχεῖον, δέον μὴ φεύγειν ἀληθείαν λάμπουσιν, φωτίζουσιν· οὐκ ἐλαύνει γὰρ φωτίζουσα· ἀλλὰ γὰρ Φεύγει δ' ἀσεβῆς μηδενὸς διώκοτος.

η'. Ἡμεῖς δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. Γνώτωσαν, οἱ δὲ δρομά σοι Κύριος. Εἰ τοῦ Πατρὸς μέμνηται, οὐκοῦν μάθε ὅτι ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος. Καὶ εἰ τοῦ Πατρὸς ὄνομα Κυρίου ἐστίν, φησὶν ὁ Παῦλος, Εἰς Κύριος Ἰησοῦς Χριστός. Ἀλλὰ Κύριος ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός. Οὐκοῦν ὡς κοινωνὸς τὸ δνόματος, κοινωνὸς καὶ τῆς ἀξίας. Ἄλλ' ὁ Ἰουδαῖος παραιτεῖται εἰπεῖν, ὅτι οὐ περὶ τοῦ Πατρὸς εἶπεν, ἵνα τὸ, Κύριος, τῷ Υἱῷ ἀρμόσας, τηρήσῃ τῷ Πατρὶ τὸ, Θεός. Δέχομαι τὸν ὅρον καὶ τὴν συνθήκην. Οὐ μερίζω τὴν ἀξίαν τῶν ὀνομάτων, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπὼν,

τῆς προσκυνητῆς Τριάδος, ὅτι ἡ Ἐκκλησία ἀμέριστον ἔχει τὴν δόξαν· [525] τῇ δὲ σὴ ταλαιπωρία συγκαταβαίνω, καὶ λέγω· Δεδόσθω, Γνώτωσαν, οἱ δρομά σοι Κύριος· τί οὖν ποιῇς τῷ ἐπαγομένῳ ῥήματι, Σὺ μόνος Ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν, Ἄρα κατὰ τὴν σὴν ἀσέβειαν, καὶ κατὰ τὴν διδασκαλίαν, οὐκ ἐτι Πατὴρ ὁ Ὑψίστος, διότι μόνος; Ὑψίστος ὁ Υἱός. Ἐνταῦθα, ἀδελφοί, οὐ κύματα θαλάσσης ἐστίν, ἵνα συμπνίξῃ, ἀλλ' ἀγάπης κύματα, ἵνα ἀγιάσῃ. Πλὴν Χριστοῦ φεγγομένου καὶ κηρυττομένου, ἡσυχία τὸ σκάφος τοῦτο τὸ θεοφιλὲς ἀγέτω. Ἀποπον γὰρ τὴν μὲν θάλασσαν θαλασμένην τὰ ἱγνη τοῦ Δεσπότη, καὶ ἀκούσασαν, Σιώπα, περὶ μωσο, αἰδεσθῆναι τὴν αὐθεντίαν, τὴν δὲ Ἐκκλησίαν μὴ πεισθῆναι τῷ ἐαυτῆς νυμφίῳ τὰ ῥήματα τῆς ζωῆς φεγγομένῳ, καὶ θείαν ὡς ἀληθῶς χάριν ἐπὶ τῶν χειλέων ἔχοντι· Ἐξεχύθη γὰρ χάρις ἐν χεῖλεσί σου. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανελάβωμεν. Γνώτωσαν, οἱ δρομά σοι Κύριος. Ὁ ὅλεως, ἐπὶ λέξαι, οὐκ ὡς ἐν τῇ σὴ ἐξουσίᾳ τῆς ἐκλογῆς κειμένης· οὐδὲ γὰρ ὅτε Ἰησοῦς ὁ τοῦ Ναυῆ εἶπε περὶ τὸν λαόν, Ἐκλέξασθε ὑμῖν πρὸς τὴν σήμερον τίνι λατρεύσετε, ἡ τοῖς θεοῖς. οἱς ἐλάτρευουσιν οἱ πατέρες ὑμῶν, ἡ Κυρίῳ τῷ Θεῷ ἡμῶν, οὐ πάντως ἐν τῇ ἐξουσίᾳ τῶν ἀνθρώπων ἔδωκε τὴν ἐκλογὴν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ, ὅτι τῇ προαιρέσει τῶν ἀγαπῶντων τὸν Θεὸν ἀκολουθεῖ ἡ εὐσέβεια. Καὶ ἀλλαχοῦ ὁ αὐτός· Μάρτυρες ὑμεῖς καθ' ἑαυτῶν, ὅτι ὑμεῖς ἐξελέξασθε τὸν Κύριον, λατρεύειν αὐτῷ. Ὡς περὶ ἐκεῖ ἡ ἐκλογὴ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀξίαν οὐκ ὕθρισε, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν τῶν εὐσεβούντων ἔδειξε· οὕτω καὶ νῦν, ἐὰν δῶ τῇ προαιρέσει τὴν ἐκλογὴν, οὐ τὴν ἀξίαν ὑβρίζω, ἀλλὰ τὴν προαίρεσιν δοκιμάζω. Τὸ, Γνώτωσαν, οἱ δρομά σοι Κύριος, ἄρα περὶ Πατρὸς εἴρηται, ἢ περὶ Υἱοῦ; Εἰ μὲν γὰρ περὶ Πατρὸς, καὶ ὄνομα τοῦ Πατρὸς Κύριος, ὄνομα καὶ τοῦ Υἱοῦ Κύριος· Εἰς γὰρ Κύριος Ἰησοῦς Χριστός, δι' οὗ τὰ πάντα· ἄρα τὸ ἀξίωμα ὡς περὶ κοινόν, καὶ τὸ ὄνομα ^c. Ἀλλὰ τοῦ Υἱοῦ ὄνομα τὸ, Κύριος· αὐτὸς οὖν μόνος Κύριος ὁ Υἱός· Σὺ γὰρ εἰ μόνος Ὑψίστος ἐπὶ πᾶσαν τὴν γῆν. Ἄρα οὖν ὅτε εἰς καὶ μόνος Κύριος ὁ Υἱός, ἀλλότριος τῆς κυριότητος ὁ Πατήρ; Μὴ γένοιτο. Οὐδὲ γὰρ ὁ Πατήρ ὅτε κηρύττεται μόνος εἰς ὁ Θεός, ἐκβάλλεται ὁ Υἱός τῆς θεότητος· Ἐν ἀρχῇ γὰρ ἦν ὁ Λόγος, καὶ ὁ Λόγος ἦν πρὸς τὸν Θεόν, καὶ Θεός ἦν ὁ Λόγος. Οὕτε οὖν τὸ, Θεός ὁ Πατήρ, ἀφορίζει τὸν Υἱὸν τῆς θεότητος· καὶ γὰρ Θεός ὁ Λόγος· οὕτε μὴν ὁ Υἱός, ὅταν λέγεται, Εἰς Κύριος, ἀλλότριον δείκνυσιν τὸν Πατέρα τῆς κυριότητος· Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου. Κύριος οὖν ὁ Πατήρ, Κύριος ὁ Υἱός, Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον· Ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Ἀλλὰ πάλιν ὁ αἰρετικὸς παροξύνεται ἀνακύβας, καὶ Κύριον ἀκούσας τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, διαβόηγνυται. Καὶ πῶς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα Κύριος, ἐπότε διὰ τοῦ προφήτου Δαυὶδ φεγγομένου ἀνυμνεῖ τὸν Υἱόν, λέγον, Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου; Ὁρᾷς, φησὶ, τὸ Πνεῦμα τὸ λαλοῦν διὰ τοῦ προφήτου ὁμολογεῖν Κύριον ἑαυτοῦ καὶ τὸν Πατέρα καὶ τὸν Υἱόν; Τί οὖν, ἀδελφοί; Ἴνα μὴ [526] πλεῖον ἡ λέξις προσεσχεθῇς ἀμφίβολος γένηται τοῖς ἀκροαταῖς, ἐπ' αὐτὴν ἤξω τὴν ἐξέτασιν τοῦ λόγου, πᾶσαν ὅμιν ἀναπτύξω τῆς λέξεως τὴν θεωρίαν.

θ'. Ὁ Σωτὴρ ποτε τῇ Ἰουδαίων συναγωγῇ προσδιαλεγόμενος, καὶ δοκιμάζων ἦν ἔχουσι περὶ αὐτοῦ δόξαν

^c Sav. in marg. conj. ἀξίωμα κοινόν, ὥσπερ κ. τ. δ.

^a Sav. 1o. πρῶτον.

^b Verba καὶ ἐντραπήτωσησαν e Bibl. et Sav. accesserunt. Ipse Sav. in marg. scribit ἀπολέσθωσαν pro var. lect. vocis γνώτωσαν. Edit.

καὶ ὑπόληψιν οἱ πολλοὶ, λέγει πρὸς αὐτούς· *τίνα λέγετε εἶναι τὸν Χριστόν; τίνας ἐστὶν ὁ υἱός;* Λέγουσιν οἱ γραμματεῖς καὶ οἱ Φαρισαῖοι· *Τοῦ Δαυὶδ.* Εἶπε Κύριος ἀντιτιθεὶς αὐτὼν τῇ ὑπονοίᾳ, πάλιν ἐπήγαγε· *Καὶ πῶς Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;*^a· *Εἶπε γὰρ ὁ Κύριος τῷ Κυρίῳ μου· Κάθου ἐκ δεξιῶν μου.* Τὸ δὲ, Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ, προσέθηκεν, οὐχ ἵνα τὸ Πνεῦμα δοῦλον ἀποδείξῃ τοῦ κηρυττομένου Χριστοῦ, ἀλλ' ἵνα σαφῶς παραστήσῃ, ὅτι ὁ προφήτης ἐν Πνεύματι ἀγίῳ τὰ μέλλοντα προφῶν, ὃ ἡμελλεν, υἱὸν κατὰ σάρκα. Κύριον ὁμολογεῖ κατὰ ἀλήθειαν. Οὐ γὰρ περὶ τοῦ ἁγίου Πνεύματος προέκειτο τῷ Κυρίῳ ἐξεταζομένῃ, ἀλλὰ περὶ αὐτοῦ· Δαυὶδ υἱὸν ἔχει τὸν Κύριον, ἢ δεσπότην; Ἀμέλει γούν αὐτοῦ ὁ Κύριος προαναίρων τὴν τῶν αἱρετικῶν συκοφαντίαν, καὶ φυλάττων ἀκέραιον τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὸ ὄψιμα, τῇ ἐπαγωγῇ λύει τὴν ἀμφισβήτησιν. Τί οὖν φησιν; *Εἰ οὖν Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον,* πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν; Οὐκ εἶπεν, *Εἰ οὖν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον καλεῖ αὐτὸν Κύριον, ἀλλ', Εἰ ὁ Δαυὶδ καλεῖ αὐτὸν Κύριον.* Διὰ τί οὖν προσέθηκε τὸ, Ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον; Ἐπειδὴ τὸ εἰπεῖν περὶ Χριστοῦ πρὸ τῆς Χριστοῦ παρουσίας οὐκ ἦν σώματος βλέποντος, ἀλλὰ Πνεύματος ἁγίου προεικονύοντος. Οὐδὲ γὰρ ἂν ἔβλεπε Δαυὶδ, ἐκτρυπτεν· ἀλλ' ἂν τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ὑπέβαλλε, ταῦτα διὰ τῆς πνευματικῆς ἐκρούετο λύρας. Διὰ τοῦτο τὸ, Κύριος, προσέθηκε· *Πῶς οὖν Δαυὶδ ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ αὐτὸν Κύριον;* Ἰνα δὲ μὴ τὴν βλασφημίαν ὁ αἰρετικὸς εἰς τὸ ἅγιον Πνεῦμα ἑλκύσῃ, ἐπήγαγε πάλιν, ὡς ἐφθηκεν εἰπόντες· *Εἰ οὖν Δαυὶδ αὐτὸν καλεῖ Κύριον, πῶς υἱὸς αὐτοῦ ἐστιν;* Οὐκοῦν ὁ Δαυὶδ αὐτὸν ἐν Πνεύματι ἀγίῳ καλεῖ τὸν Χριστὸν Κύριον. Ἐκείνο δὲ προηγουμένως σκοπήσωμεν, ὅτι πᾶς προφήτης ἐκ Πνεύματος ἁγίου λαλεῖ τὰ εἰκότα. Πάντες γὰρ ὁμολογοῦμεν, ὡς ἐν Πνεύματι ἀγίῳ ἐλάλησαν οἱ προφῆται, ὡς καὶ ὁ Ἀπόστολος μαρτυρεῖ λέγων· *Καλῶς τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε πρὸς τοὺς πατέρας ὑμῶν διὰ τοῦ πνεύματος.* Καὶ πάλιν καθολικῶς ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Καὶ Μωϋσῆς· *Τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν προφήτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ ἅγιον Πνεῦμα αὐτοῦ ἐπ' αὐτούς;* Ἐνταῦθα προσέχωμεν ἀκριδῶς, πῶς ἡ θεότης δεικνύται τοῦ Πνεύματος τοῦ ἁγίου, οὐχ ὅτι ἡμῶν ὑψομένη, ἀλλ' ὑπὸ τῆς οικείας ἀξίας κηρυττομένη. Καὶ μοι μικρὸν ἐπιτρέψατε διὰ τεύσεως καὶ ἀποκρίσεως σχηματίζειν τὸ προκείμενον· ταῖς γὰρ τοιαύταις ἀντιθέσεσιν εὐμαρεστέρα καθίσταται τῶν ἀπορουμένων ἡ λύσις. Ἐρωτήσωμεν τοίνυν· Ὁμολογοῦσιν, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησε [527] διὰ τῶν προφητῶν, ἢ ἀπειθοῦσιν ἔτι καὶ ἀμφιβάλλουσιν; Εἰ μὲν ἀμφιβάλλουσιν, τὸ προσηρμένον ὑπομνήσωμεν, πῶς αὐτὸς μαρτυρεῖ λέγων ὁ Θεός· *Ἐκχεῶ ἀπὸ τοῦ Πνεύματός μου ἐπὶ πᾶσαν σάρκα, καὶ προφητεύσουσι.* Τὸ Πνεῦμα γάρ ἐστι τὸ ἐνεργεῖν τὴν προφητικὴν δύναμιν. Ὡς καὶ ὁ Μωϋσῆς πάλιν, ὁ θαυμάσιος, βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι ἐκ Πνεύματος ἁγίου προφητεία συνίσταται, τὴν μεγάλην ἐκείνην καὶ θαυμαστὴν ἐρρήξε φωνήν· *Καὶ τίς δώσει πάντα τὸν λαὸν Κυρίου προφῆτας εἶναι, ἐν τῷ δοῦναι Κύριον τὸ Πνεῦμα αὐτοῦ τὸ ἅγιον ἐπ' αὐτούς;* Εἰ δὲ ὁμολογοῦσιν ἀληθῶς, ὥσπερ καὶ

ἐστιν ἀληθῶς, ὅτι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐλάλησεν ἐν τοῖς προφήταις, ἄκουε ὡς ὁ μακάριος καὶ θαυμασιος Ζαχαρίας, ὁ τοῦ προδρόμου πατὴρ, Θεὸν λέγει τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν λαλήσαν· *Εὐλογητὸς Κύριος ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, ὅτι ἐκσεψάμετο, καὶ ἐποίησε λύτρωσιν τῷ λαῷ αὐτοῦ· καὶ ἤγειρε κέρασιν σωτηρίας ἡμῖν ἐν οἴκῳ Δαυὶδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ· καθὼς ἐλάλησε διὰ στόματος τῶν ἀγίων, τῶν ἀπ' αἰῶνος προφητῶν αὐτοῦ.* Εἰ τοίνυν ὁ λαλήσας διὰ στόματος τῶν προφητῶν Θεός, ἐλάλησε δὲ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον ἐν τοῖς προφήταις, ὡς φησιν ὁ Δαυὶδ ἐν τῇ βίβλῳ τῶν Βασιλειῶν· *Πνεῦμα γὰρ Κυρίου ἐλάλησεν ἐν ἐμοί.* Θεὸς ἄρα καὶ Κύριος τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον τὸ διὰ τῶν προφητῶν φθεγγόμενον. Ἀδελφὲ δέ μοι σαφῇ τῶν λεγομένων ἀπόδειξις. Ὁ θεὸς Ἀπόστολος βουλόμενος τῇ προφητικῇ φωνῇ δεῖξαι τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, φησιν ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους Ἐπιστολῇ· *Ἐάν πάντες προφητεύητε, εἰσέλθῃ δέ τις ἰδιώτης, ἢ ἀπιστος, ἐλάττειται ὑπὸ πάντων, ἀνακρίνεται ὑπὸ πάντων, τὰ κρυπτὰ τῆς καρδίας αὐτοῦ φανερά γίνονται· καὶ οὕτως πεισῶν ἐπὶ πρόσωπον αὐτοῦ προσκυνήσει, ἀπαγγέλλων, ὅτι ὁτις ὁ Θεὸς ἐν ὑμῖν ἐστιν.* Ὁρᾷς ὅτι τὸ ἐν τοῖς προφητεύουσιν Πνεῦμα Θεὸν διαρρήδην ἀντὶ γόρουσεν ὁ τῆς εὐσεβείας διδάσκαλος;

ι'. Τί τοίνυν σκανδαλίζει περὶ τὴν εὐσέβειαν αἰρετικὴ; τί συκοφαντεῖς τοῦ Πνεύματος τὴν ἀξίαν; τί παραδαίνεις τῆς πίστεως τὴν ὁμολογίαν; Ἀνάγνωθί σου τὰς συνθήκας; ἐπὶ τῶν μυστηρίων, πῶς εἶπας· *Πιστεύω εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα.* Ὁ ἐπίστευσας, ἀνασκεύασας; ὁ ὁμολόγησας, ἀνέτρεψας; ὁ καθαρὸς διεσάφησας, τοῦτο πάλιν ἀσεβῶς ἐθόλωσας; πολέμεις τῇ εἰρήνῃ; μάχη σου ταῖς συνθήκαις; ἀπηρνῆσω τὴν πίστιν; καὶ εἰσάγεις ζητήσεις; Πιστεύοντι, ὁμολογοῦντί σοι παρεδόθη τὸ δῶρον, καὶ μετὰ τὸ δῶρον ἐξορίζεται πίστις, καὶ εἰσάγεται διάλεξις; Μὴ ὑβρίζει τὴν ἀξίαν τῆς χάριτος; μὴ παραβάραται τὰς συνθήκας τῆς φοβερᾶς ἐκείνης καὶ φρικτῶδους μυσταγωγίας. Ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος ὁμολόγησας πιστεύειν, ἐδαπτίσθης ὁμοίως εἰς Πατέρα καὶ Υἱὸν καὶ ἅγιον Πνεῦμα· ἡ εὐλογία ὁμοίως ἐν ὀνόματι Πατρὸς καὶ Υἱοῦ καὶ ἁγίου Πνεύματος. Ἡμῖν τὰ δῶρα παρὰ τῆς χάριτος· καὶ παρ' ὑμῶν ἡ βλασφημία τῇ χάριτι; Παρὰ τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἡμῖν ἐλευθερία· καὶ παρ' ὑμῶν δουλεία τῷ Πνεύματι; Ὁ τῆς ἀπονοίας! Ὁ τῆς ἀγνωμοσύνης! Ἡ τὴν νέαν ἀπάρησιν [528] χάριν, ἣ τὴν Παλαιὰν αἰδέσθην Διαθήκην, ἣ πανταχοῦ παρίστα τὰς ἡγίας Τριάδας τὴν ὁμοτιμίαν, ὡς πολλάκις διὰ πολλῶν ὑμῖν ἐγγράφων μαρτυριῶν ἀπαδείξαμεν· αἷς καὶ ἐτέραν βούλομαι προσθεῖναι πάλιν ἀπόδειξιν. Προαναπεφώνηται γάρ, ὡς πολλάκις ἐφθην εἰπών, ἐν τῇ Παλαιᾷ τῇ νέα. Τί οὖν; Προστάτεις ὁ Θεὸς τῷ Μωϋσεῖ, λέγων· *Λάλησον τῷ Ἀαρὼν καὶ τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ· Οὕτως εὐλογήσεται τοὺς υἱούς Ἰσραὴλ.* Πρόσεχε ἀκριδῶς. Ἰνα μὴ τις ἀπλῶς ὑπολαβὼν νομίζῃ καλῶς ἔχειν, προστάτεις τὸ, Οὕτως, ἵνα μηδεὶς κατὰ τὴν ἰδίαν ἐξουσίαν τὰς εὐλογίας φέρῃ, ἀλλὰ κατὰ τὸν κανόνα τῆς Γραφῆς τὰ πάντα ποιῇ λέγει, Οὕτως, φησιν, *εὐλογήσατε. Οὕτω, πῶς; Εὐλογήσεις σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε.* Καὶ πρόσθε, πῶς πανταχοῦ τὴν Τριάδα μυστικῶς εἰσάγει, δι' ἧς καὶ εὐλογίαι τριπλασιάζονται. *Εὐλογῇ σε Κύριος, καὶ φυλάξει σε. Ἐπιφανεῖ Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ εὐλο-*

^a Ε. Bibl. suppl. λέγων.

^b Sav. in uolīs pro ἐξεταζομένῳ conj. ἐξετάσεις.

nionem pars major haberet, ait illis: *Quem dicitis esse Christum? cujus filius est (Matth. 22. 42)?* Respondent scribæ et Pharisei, *David*. Hinc Dominus eorum contradicens opinioni, rursus infert: « Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum dicens, Dixit Dominus Domino meo, sede a dextris meis » (*Ibid. v. 43. 44*)? Illud porro, *In Spiritu sancto*, adjecit, non ut Spiritum servum declararet Christi, qui prædicabatur, sed ut palam ostenderet, prophetam in Spiritu sancto futura prævidentem, filium suum secundum carnem Dominum consisteri secundum rei veritatem. Neque enim de Spiritu sancto, qui etiam Dominus est, quæstio erat, sed de ipso: an scilicet David filium haberet Dominum, an herum? Sane Dominus hæreticorum sycophantiam diu ante confutans, Spiritusque sancti dignitatem illæsam conservans, objectione controversiam solvit. Quid ergo ait: *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Non dixit, *Si ergo Spiritus sanctus vocat eum Dominum, sed, Si David vocat eum Dominum*. Cur ergo addidit illud, *In Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Quoniam de Christo ante adventum Christi dicere non erat corporis intuitus, sed Spiritus sancti præsignificantis. Neque enim quæ videbat David, prædicabat; sed quæ Spiritus sanctus suggerbat, hæc per spiritualem lyram pulsabat. Ideo illud adjecit, Dominus, *Quomodo David in Spiritu sancto vocat eum Dominum?* Ne vero hæreticus blasphemiam adversus Spiritum sanctum trahat, adjecit rursus, ut diximus, *Si ergo David vocat eum Dominum, quomodo filius ejus est?* Igitur David Christum in Spiritu sancto vocat Dominum. Illud vero potissimum consideremus omnem prophetam ex Spiritu sancto, quæ convenient loqui. Omnes enim confitemur, prophetas in Spiritu sancto loquutos esse, idque Apostolus testificatur dicens, « Bene Spiritus sanctus loquutus est ad patres vestros per prophetam » (*Act. 28. 25*). Et iterum generatim Deus ait: « Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt » (*Joel. 2. 28*). Et Moyses, « Quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum suum super hos » (*Num. 11. 29*)? Hic attendamus diligenter, quomodo Spiritus sancti divinitas demonstratur, non a nobis exaltata, sed a propria dignitate celebrata. Mihi que concedite ut interrogatione et responsione rem propositam tractem: hujusmodi enim quæstionibus facilius evadit dubiorum solutio. Interrogemus ergo: Faterne Spiritum sanctum loquutum esse per prophetas, an negant, vel dubitant? Si dubitant, quæ ante dicta sunt in memoriam revocemus, quomodo ipse Deus testificatur dicens, *Effundam de Spiritu meo super omnem carnem, et prophetabunt?* Spiritus enim propheticam virtutem excitat. Sic et ille admirabilis Moyses, ut ostendat prophetiam ex Spiritu sancto proficiisci et constitui, in hanc magnam mirabilemque erupit vocem: « Et quis dabit omnem populum Domini prophetas esse, cum dederit Dominus Spiritum sanctum suum super eos? » Si autem vere confiteantur id quod verissimum est, nempe Spiritum sanctum

loquutum esse in prophetis, audi ut beatus ille admirandusque Zacharias, Præcursoris pater, Deum dicat Spiritum sanctum, qui per prophetas loquutus est: « Benedictus Dominus Deus Israel, quia visitavit, et fecit redemptionem plebis suæ; et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui: sicut loquutus est per os sanctorum, qui a sæculo sunt prophetarum ejus » (*Luc. 1. 68-70*). Si ergo Deus est, ille, qui per os prophetarum loquutus est, et Spiritus sanctus in prophetis loquutus est, ut ait David in libro Regum: *Spiritus enim Dominus loquutus est in me (2. Reg. 23. 2)*; ergo et Deus et Dominus est Spiritus sanctus qui per prophetas loquutus est. Verum claram hujus rei demonstrationem accipe. Divinus apostolus per propheticam vocem volens Spiritum sanctum ostendere, in epistola ad Corinthios ait: « Si autem omnes prophetent, intret autem quis infidelis, vel ktiota, convincitur ab omnibus, dijudicatur ab omnibus; occulta cordis ejus manifesta fiunt: et ita cadens in faciem adorabit, pronuntians, quod vere Deus in vobis sit » (*1. Cor. 14. 24. 25*). Vides pietatis doctorem clare indicare, Spiritum in prophetantibus loquentem Deum esse?

10. Cur ergo, hæretice, scandalizaris circa piam fidem? cur calumniaris Spiritus sancti dignitatem? cur fidei confessionem transgredieris? Lege pacta tua in mysteriis emissa, quomodo dixeris, *Credo in Patrem et Filium et Spiritum sanctum*. An quod credidisti, eliminasti? quod confessus es, avertisti? quod palam declarasti, hoc impie labefactasti? bellumne cum pace geris? abnegastine fidem? et quæstiones moves? Credenti, contenti tibi traditum est donum, et post donum fides eliminatur, et inducitur disputatio? Ne contumelia afficias dignitatem gratiæ: ne violes pacta tremendæ illius et horrendæ initiationis, cum confessus es te credere, in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, baptizatus es similiter in Patrem et Filium et Spiritum sanctum; benedictio similiter in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Nobis dona gratiæ, a vobis blasphemia in gratiam? Nobis libertas a Spiritu sancto; a vobis servitus Spiritui sancto adscribitur? O stultitiam! o ingratum animum! Aut novam nega gratiam, aut Vetus Testamentum reverere, vel ubique statue Trinitatis æqualitatem honoris, quam sæpe vobis ex multis Scripturæ testimoniis probavimus: quibus aliam demonstrationem adjungere placet. Nova, ut sæpe dixi, sæpe in Veteri Testamento prænuntiata sunt. Quid igitur? Imperat Deus Moysi dicens: *Loquere Aaron et filiis ejus, Sic benedicite filios Israel (Num. 6. 25)*. Adverte diligenter. Ne quis simplicius accipiens putaret rem quomodolibet bene se habere, adjecit illud, *Sic*, ne quis propria auctoritate benedictiones institueret, sed secundum Scripturæ regulam omnia facere jubet. *Sic, inquit, benedicite. Sic, quomodo? Benedicet tibi Dominus, et custodiet te (Ibid. v. 24)*. Attende, quomodo Trinitatem ubique mystice proponat, per quam benedictiones triplicantur. « Benedicet te Dominus, et custodiet te. Ostendet Dominus vultum super te, et

benedicet te. Attollet Dominus vultum suum super te, et det tibi pacem » (Num. 6. 25. 26). Vide sanctam Trinitatem discrete celebratam. Et quænam gratia a Spiritu sancto non proficiscitur? et quod donum non ab illo datur? quod bonum sine ipso? quod cæleste bonum sine Spiritu sancti opera hominibus contingere possit? Scrutamini Scripturas, et videte. Itaque Scriptura sacra cum voluerit quidpiam, quod supra naturam factum sit, indicare aut ostendere, Spiritus auctoritati omnia adscribit. Verbi gratia, Samsonem, egregium illum bellatorem, cum egregia illa ac stupenda fortiter gesta Scriptura describit, Spiritus sancti ductu id fecisse præmittit. Venerunt, inquit, Alienigenæ multi et innumeri in Samsonem; solusque ille erat, neque id tantum, sed etiam ligatus. Quæ igitur spes libertatis vinco? quæ salutis captivo? quomodo unus multis superior erit? Spiritus Domini descendit in Samsonem, et irruit in Alienigenas, repertaque asini maxilla, mille viros interfecit. Ac vide divinæ Scripturæ sapientiam. Cum inexpertis incredibile videretur, victum solutos vicisse, et solum multos superasse, ideo apposite præmisit: *Et Spiritus Domini advenit in Samsonem et accepta maxilla asini, mille viros occidit* (Judic. 15. 14. 15): ut cum secundum humanam naturam id incredibile videretur, per Spiritus potentiam crederetur. Itaque probe Moyses dixit: *Quomodo persequetur unus mille, et duo fugabunt decem millia, nisi quia Dominus tradidit eos, et Deus vendidit illos* (Deut. 32. 30)? Lege Scripturas et in singulis facinoribus Spiritus sancti virtutem antepositam animadvertes. Venerunt Alienigenæ, et Spiritus Domini advenit in Samsonem (Judic. 14. 6). Instiliit leu et discerpit leonem ut hædum. Vincit eum catenis ferreis, et uxor ejus ad eum, *Alienigenæ in Samsonem*. Sed iterum Scriptura: *Et Spiritus Domini venit in Samsonem, et soluta sunt vincula, ut si stuppa sentiat ignem* (Jud. 16. 9). Nullum ejus præclarum facinus inducit, non præmissa Spiritus efficacia. Deinde cum omni virtute nudatus esset, attende animo, quid dicat Scriptura, quæ ubique dixerat, cum aliquod facinus aggredieretur, et vinceret, *Spiritus sanctus venit in Samsonem*. Postquam caput ejus detonsum est, prodito gratiæ pignore, statim scripsit, *Et Dominus discessit a Samsonem* (Jud. 16. 20). Cum Alienigenæ venerunt, *Spiritus Domini descendit in*

ipsum: cum autem recessit, ait, *Et Dominus discedit ab illo*. Et jure quidem: nam *Dominus Spiritus est* (2. Cor. 3. 17). Nec solum in Veteri Testamento id animadvertes, sed etiam in apostolis. Quando magnam quamdam et præcellentem virtutem divinæ Litteræ prædicant, ubique Spiritus auctoritatem præmittit. Inducit rursus Paulum in Cypro exsecrandum illum Elymam magum verbo punientem, quod contra veritatem pugnaret; et quia rem stupendam narraturus erat, oculos nempe verbo exstinctus, ait: *Eccæ manus Domini in te, et eris cæcus, non videns solem* (Act. 13. 11). Illud autem et Pauli et omnium mortalium naturam superabat, nempe oculos hominibus verbo extingueret. Verbum enim hominis non mutat naturam, nec oculos exæcat. Ne quis ergo humana verba respiciens, de re obstupesceret, et commentitium quiddam dici putaret, præmittit iterum Scriptura Spiritus sancti auctoritatem. *Tunc, inquit, Paulus Spiritu sancto repletus ait illi* (Ibid. v. 9). Habes et aliam circa Spiritum sanctum demonstrationem: si quis homo rudis melius, quam facultas ferat, loquatur: verum hanc rursus operationem Scriptura Spiritui adscribit. Exempli gratia, Petrus et Joannes in Judæorum frequentia concionantur: *Et tunc, ait, Petrus plenus Spiritu sancto dixit ad populum: An justum est in conspectu Dei, vos potius audire, quam Deum, vos judicare* (Act. 4. 8. et 19). Cur ergo dicitur, *Plenus Spiritu sancto*? Quia indoctum excedebat hæc loquendi fiducia, ne quis piscatorem respiciens, orationi illi sanctæ cum libertate habitæ fidem non haberet, præmisit Spiritus sancti sapientiam, ne mireris abundantiam. Quod si videtur, alium consideremus, ut magis ac magis dicta confirmetur. Sanctis cælum aperitur, sed sine Spiritu sancto non aperitur; neque enim oculis corporis cælum apertum videtur, sed Spiritus sancti operatione. Vidit Stephanus cælos apertos; verum, ut ait Scriptura, cum esset plenus Spiritu sancto (Act. 6. 5), vidit. Nusquam igitur, fratres, cælum licet apertum videre, sine Spiritu, neque docendi auctoritatem sumere, nec miraculorum virtutem exhibere sine sancto et adorando Spiritu. *Omnia enim operatur unus et idem Spiritus, dividens singulis, prout vult* (1. Cor. 12. 11): cui gloria in sæcula sæculorum. Amen.

γήσει σε. Ἐπαρει Κύριος τὸ πρόσωπον αὐτοῦ ἐπὶ σέ, καὶ δώῃ σοι εἰρήνην. Ὅρα τὴν ἁγίαν Τριάδα διαβρήδην ἀνυμνουμένην. Ποία χάρις οὐκ ἀπὸ Πνεύματος ἁγίου; ποῖον δῶρον οὐκ ἐξ ἐκείνου, ποῖον ἀγαθὸν ἄνευ ἐκείνου; τί δύναται καὶ ὑπερκόσμιον ἐπιφανῆσαι τοῖς ἀνθρώποις ἄνευ Πνεύματος ἁγίου; Ἐρευνᾶτε τὰς Γραφάς, καὶ σκοπήσατε, ὡς, ὅταν ἡ Γραφή θέλῃ μηνῦσαι τι ἡ δεῖξαι τῶν ὑπὲρ φύσιν ἀποτελουμένων, τῇ τοῦ Πνεύματος αὐθεντίᾳ τὸ πᾶν ἐπιγράφει. Οἶον, Σαμφὼν τὸν γενναῖον ἐκείνον ἀριστέα, ὅτε τὰ μεγάλα ἐκεῖνα καὶ παράδοξα τῆς ἀνδρείας ἐνεδείκνυτο στρατηγήματα, ἡ Γραφή πανταχοῦ δεικνύουσα, τὸ Πνεῦμα τὸ ἵγιον τῶν στρατηγημάτων προέταπτεν. Ἦλθον, φησὶν, Ἀλλόφυλοι ἐπὶ τὸν Σαμφὼν πολλοί, καὶ ἀναρίθμητοι· καὶ μόνος ἦν ἐκεῖνος· καὶ οὐ τοῦτο μόνον, ἀλλὰ καὶ διδεδεμένος. Τίς οὖν λύσις τῷ δεδεμένῳ; τίς σωτηρία τῷ ἀπειλημένῳ; πῶς εἰς περιγίνεται τῶν πολλῶν; Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἐφήλατο ἐπὶ τοὺς Ἀλλοφύλους, καὶ εὐρὺν θνόν σιαγὸνα, χιλοὺς ἀνδρας διεχειρίσατο. Καὶ ὅρα τῆς θείας Γραφῆς τὸ σοφόν. Ἐπειδὴ τοῖς ἀπείροις τοῦ ἀνδρὸς ἀπιστον ἦν τὸ ῥῆμα, ὅτι ὁ δεδεμένος νίκησεν τοὺς λελυμένους, καὶ ὁ μόνος τῶν πολλῶν περιεγένετο, διὸ προέταξε καλῶς· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἐπῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ ἔλαβε σιαγὸνα θνόν, καὶ ἀνείλε χιλοὺς*. Ἰν' ὅταν ἀπιστηθῇ διὰ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, πιστευθῇ διὰ τὴν τοῦ Πνεύματος δύναμιν. Οὐκοῦν καλῶς ἔλεγε Μωϋσής· *Πῶς διώξεταί εἰς χιλοὺς, καὶ δύο μετακινήσουσι μυριάδας, εἰ μὴ ὅτι Κύριος παρέδωκεν αὐτούς, καὶ ὁ Θεὸς ἀπέδοτο αὐτούς*; Ἀνάγνωθι τὰς Γραφάς, καὶ εὐρήσεις ἐφ' ἐκάστον στρατηγήματος προτεταγμένην τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. Ἦλθον οἱ Ἀλλόφυλοι, καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν ἐπὶ Σαμφῶν. Ἐπῆδα λέων, καὶ διέσπαραξε τὸν λέοντα ὡς ἔριφον. Ἐδέθη σιδηραῖς ἀλύσεσι, καὶ ἡ γυνὴ πρὸς αὐτόν· *Ἀλλόφυλοι ἐπὶ Σαμφῶν*. Ἀλλὰ πάλιν ἡ Γραφή· *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμφῶν, καὶ διελύθη τὰ δεσμά, ὡς ὅταν στυπῶν ὀσφρανθῇ πυρρὸς*. Οὐδαμῶ οὐδεμίαν εἰσηγεν [529] ἀριστείαν, μὴ προτάξας τοῦ Πνεύματος τὴν ἐνέργειαν. Εἴτα ἐπεὶ λοιπὸν ἐγυμνωθῇ τῆς δυνάμεως, πρόσχευε ἀκριδῶς, τί παραδέδωκεν ἡ θεία Γραφή, πανταχοῦ λέγουσα, ὅτε ἐστρατήγει, καὶ ἐνίκη, ὅτι *Πνεῦμα Κυρίου ἦλθεν ἐπὶ Σαμφῶν*. Ὅτε ἐξυρᾶτο τὴν κεφαλὴν, προδιδοὺς τῆς χάριτος τὸ ἐνέχυρον, εὐθέως ἔγραφε· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπὸ Σαμφῶν*. Ὅτε οἱ Ἀλλόφυλοι, *Καὶ Πνεῦμα Κυρίου κατῆλθεν*

ἐπ' αὐτόν· ὅτε ἀνεχώρει, λέγει· *Καὶ Κύριος ἀπέστη ἀπ' αὐτοῦ*. Καὶ εἰκότως· ὁ γὰρ Κύριος τὸ Πνεῦμά ἐστιν. Οὐ μόνον δὲ ἐν τῇ Παλαιᾷ ταύτην εὐρήσεις τὴν θεωρίαν, ἀλλὰ καὶ ἐν τοῖς ἀποστόλοις· Ὅταν τινὰ μεγάλην καὶ ὑπερβάλλουσαν δύναμιν κηρύττῃ τὰ θεῖα λόγια, πανταχοῦ τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν προτάττει. Εἰσάγει τὸν Παῦλον ἐν τῇ Κύπρῳ λόγῳ τιμωρούμενον τὸν ἐπάρατον ἐκείνον Ἑλύμαν τὸν μάγον, τὸν κατὰ τῆς ἀληθείας στρατευόμενον, καὶ ἐπειδὴ ἔμελλε πρᾶγμα διηγείσθαι ξένον, ὅρα ὀφθαλμοὺς λόγῳ σβεννυμένους· *Ἴδου γάρ, φησὶ, χεῖρ Κυρίου ἐπὶ σέ, καὶ ἔσθι τυφλὸς. μὴ βλέπων τὸν ἥλιον*. Τοῦτο δὲ ὑπερέβαινε τὴν Παύλου καὶ πάντων ἀνθρώπων φύσιν, λέγω δὴ τὸ ἀφανίσαι ὀφθαλμοὺς λόγῳ ἀνθρώπου. Λόγος οὖν ἀνθρώπου οὐ μεταβάλλει φύσιν, οὔτε τυφλοὶ τὴν ὕψιν. Ἰνα οὖν μὴ τις ἀποδέλψας εἰς τὰ ἀνθρώπινα ῥήματα, ξενισθῇ περὶ τὰ πράγματα, καὶ νομίσας πεπλανημένον εἶναι τὸ ῥῆμα, προτάττει πάλιν ἡ Γραφή τοῦ Πνεύματος τὴν αὐθεντίαν. Τότε δὲ, φησὶν, *ὁ Παῦλος Πνεύματος ἁγίου πλησθεὶς εἶπε πρὸς αὐτόν*. Ἐχεις καὶ ἐτέραν ἀπόδειξιν Πνεύματος· ἐὰν ὑπὲρ δύναμιν ἰδιώτης λαλήσῃ· ἀλλὰ πάλιν ἡ Γραφή τῷ Πνεύματι τὴν ἐνέργειαν ἐπιγράφει. Οἶον, δημηγορεῖ Πέτρος καὶ Ἰωάννης ἐν τῷ πλήθει τῶν Ἰουδαίων· *Καὶ τότε, φησὶν, ὁ Πέτρος πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου εἶπε πρὸς τὸν λαόν*· *Εἰ δίκαιόν ἐστιν ἐνώπιον τοῦ Θεοῦ, ὑμῶν ἀκούειν μᾶλλον, ἢ τοῦ Θεοῦ, κρίνατε*. Αἰετὶ οὖν, *Πλησθεὶς Πνεύματος ἁγίου*; Ἐπειδὴ ἰδιώτῃ, ὑπερέβαινε ἡ παρρησία, ἵνα μὴ τις εἰς τὸν ἀλιεὺς ἀποδέλψας, ἀπιστήσῃ τῇ παρρησίᾳ τοῦ λόγου τοῦ ἁγίου, προέταξε τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὴν σοφίαν, ἵνα μὴ θαυμάσῃς τὴν χορηγίαν. Σκοπήσωμεν, εἰ δοκεῖ, καὶ ἕτερον, ἵνα ἐπὶ πλεῖον ἡ βεβαίωσις ἐπιλάμψῃ τοῖς εἰρημένοις. Ἀνοίγεται οὐρανὸς ἁγίοις, ἀλλὰ ἄνευ Πνεύματος τοῦ ἁγίου οὐκ ἀνοίγεται· οὐ γὰρ ὀφθαλμοῖς σαρκὸς ὁρᾶται οὐρανὸς ἀνοιγόμενος, ἀλλ' ὑπὸ τῆς τοῦ ἁγίου Πνεύματος ἐνεργείας. Εἶδε Στέφανος τοὺς οὐρανοὺς ἀνεψγμένους, ἀλλ', ὡς ἡ Γραφή φησιν, ὑπάρχων πλήρης Πνεύματος ἁγίου, εἶδεν. Οὐδαμῶς τοίνυν, ἀδελφοί, οὐρανὸν ἔστιν ἰδεῖν ἄνευ Πνεύματος ἀνοιγόμενον, οὔτε αὐθεντίαν διδασκαλίας ἐνδύσασθαι, οὐ δύναμιν θαυμάτων ἐνδείξασθαι ἄνευ τοῦ ἁγίου καὶ προσκυνητοῦ Πνεύματος. *Πάντα γὰρ ἐνεργεῖ ἐν καὶ τὸ αὐτὸ Πνεῦμα, διαιροῦν ἰδίᾳ ἐκάστῳ, καθὼς βούλεται*· ᾧ ἡ δόξα εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM IN EPISTOLAM SEQUEMTEM AD THEODORUM MOPSUESTENUM,

Cujus antiqua versio Latina hic profertur.

[530] Hujus epistolæ, quam Græce et Latine dedimus Tomo tertio, p. 655, interpretatio vetus Latina habetur in Manuscripto quodam Bibliothecæ nostræ Sangermanensis; et in catalogo Manuscriptorum enuntiabatur; sed Manuscripti numerus perperam positus non parum negotii laborisque attulit; notatur enim Codex 727, in quo hujus epistolæ ne vestigium quidem occurrit; demum autem illa post multam perquisitionem in Codice 326 reperta fuit.

Illam autem hic edere visum est, quia circa illam epistolam duæ difficultates exortæ fuerant, ut monuimus in notis ad eandem, quibus solvendis difficultatibus magnum affert momentum hæc vetus interpretatio Latina. Prior autem difficultas hinc oritur quod hujus epistolæ, quæ CXII numeratur, titulus in omnibus Mss. atque Editis sic habeat: Θεόδωρῳ ἐπισκόπῳ, *Theodoro episcopo*; cujus autem civitatis episcopus esset non enuntiatur. Pene tamen concors eruditorum opinio erat, hunc Theodorum esse Mopsuestenum. At in Concilio V, Tomo V Labbæi, p. 490, negatur, eum cui hæc mittitur epistola esse Theodorum Mopsuestenum. In Manuscripto autem nostro titulus est: *Joannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*. Hinc videas jam priscis illis temporibus Theodorum illum episcopum pro Mopsuesteno habitum fuisse, id quod etiam confirmatur ex annotatione sequente.

Secunda difficultas ex epistolæ fine exsurgit, ubi sic legitur in Editio nostro: οὐ γὰρ τὴν τυχοῦσαν, καὶ ἐν ἱερῇ καὶ καθήμενοι, καρπούμεθα τὴν παράκλησιν, ὅταν τοσοῦτον ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν καὶ πλοῦτον ἀποκρίπτον ἔχωμεν τῆς ἐργηγορίας καὶ γενναίας σου ψυχῆς τὴν ἀγάπην: i. e. *Neque enim, in hac licet solitudine positi, vulgarem consolationem capimus, cum tantum in corde thesaurum tantasque opes reconditas habemus, hos est, vigilantis ac generosi animi tui caritatem.*

Hunc porro locum ad Frontonis Ducæi et Savillii Editionum fidem edidimus. Ex quatuor autem Manuscriptis, quæ usi sumus, duobus nempe Vaticanis, uno Regio et uno Coisliniano, Regius et Vaticanus unus habent, ἐν καρδίᾳ θησαυρὸν, ut supra; alii autem duo, ἐν Κιλικίᾳ θησαυρὸν. Quam lectionem confirmat Codex noster Sangermanensis in quo legitur, *talem in Cilicia thesaurum*. Huic lectioni favet etiam Facundus Hermianensis lib. 7, cap. 7, p. 633, Edit. Sirmondi, fol.; qui Facundus quoque ἐν Κιλικίᾳ legerat. Itaque hanc lectionem ἐν Κιλικίᾳ, quam ibidem in nota germanam esse suspicabamur, jam veram esse pronuntiamus, sicque prorsus legendum esse censemus. Si porro Theodorus hic in Cilicia episcopus fuerit, haud dubie Mopsuestenus erit, quod etiam in titulo fertur in Manuscripto Sangermanensi, *ad Theodorum Mopsuestenum episcopum*, cum alioquin nullum aliun in Cilicia episcopum Chrysostomi amicum fuisse sciamus, præterquam Theodorum Mopsuestenum.

Hæc itaque lectio pro asserta jam et indubitata haberi debet. Neque tamen omittendum est, id quod observat Tillemontius, etiamsi ἐν καρδίᾳ legeretur, hunc tamen Theodorum esse Mopsuestenum omnino oportere: nam duos solum Theodoros novimus, ad quos hæc epistola missa fuisse potuerit, Mopsuestenum nempe in Cilicia, et Tyaneum in Cappadocia. Tyaneum autem nulla fuisse consuetudine junctus videtur Chrysostomus; Theodori autem Mopsuesteni a puero amicus fuerat.

Ex codice MS. num. 326 Bibliothecæ sancti Germani a Pratis, qui nono sæculo descriptus fuit.

Incipit Johannis Constantinopolitani ad Theodorum Mopsuestenum Episcopum.

Si esset quidem venire possibile, tuamque reverentiam caritatemque complecti, in ipsa jucundari, cum multa hoc velocitate et studio faceremus: quoniam autem hoc nobis non adjacet, nunc literis hoc implemus. Si enim ad ipsos fines mundi ducamur, tuæ dilectionis integritatem et fervorem, et sine dolo sinceritatem oblivisci non possumus, quæ est antiqua et a principio, quamque nunc monstrasti. Neque enim nos latuit quanta pro nobis et dicere et facere festinasti, meus (sic) honoratissime atque sanctissime. Sed

etsi nihil amplius factum est, Deum tamen habes pro tuo studio et alacritate debitorem, integramque mercedem. Nos autem non quiescimus, scientes tuæ gratiam sanctitatis, et tuam reverentiam omnibus prædicantes, atque poscentes eandem dilectionem florentem per omnia conservari. Non enim in deserto sedentes fortuitæ intercessionis fructus habemus, quando talem in Cilicia thesaurum et reconditas divitias possidemus: hæc est enim fortis et vigilans animæ tuæ dilectio. Explicit.

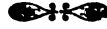
SPURIA.

MONITUM

IN DUAS HOMILIAS SEQUENTES.

[532] Hasce homilias ejusdem auctoris esse non est quod dubitemus, ita stylo et dictione similes sunt : et alioquin in secunda argumentum primæ ab initio prosequitur. Non esse autem Chrysostomi, quivis emunctæ naris statim percipiat. Sed libentius credam esse cujuspian ex presbyteris Antiochenis, qui Chrysostomi tempore alternis vicibus coram Flaviano episcopo Antiochiæ concionabantur. Hinc est quod in finem primæ homiliæ, τοῦ κοινοῦ πατρός, *communis patris*, mentio habetur, tanquam præsentis. Quod forte judicium ferendum est de aliis plurimis orationibus in quibus ille communis pater præsens commemoratur. Hanc autem, ut et innumeras alias Chrysostomo adscriptas reperimus, sive librariis quæstus causa illas tam celebri nomine insignientibus, id quod sæpissime accidit, sive aliis scriptoribus temerario ausu sætus suos tanto doctore adscribentibus, ut melioribus auspiciis in publicum prodirent. Interpretatio utriusque sermonis est Frontonis Ducæi.

SERMO IN ILLUD, VIDIT DEUS CUNCTA QUÆ FECERAT, ET ECCE VALDE BONA (*Gen. 1. 31*); ET DE RO, QUOD DIVINA ELOQUIA JUCUNDIS QUIBUSQUE REBUS ANTECELLUNT.

1. Pulchra sane sunt pietatis prata, quæ non temporariis coloribus nitent, sed cælestibus floribus redundant. Flores autem pietatis sunt, divinitus inspiratæ conversationis fructus. Virtutes enim ad admirabilem illam et primigeniam pulchritudinem nos reducunt, quæ ad imaginem et similitudinem Dei creata erat. Hæc itaque secundum virtutem similitudo, equum pro homine dici non sinit. Hanc utique si sectemur, non jam lupus, draco vel serpens appellamur, ad brutorum naturam dejecti, sed imago Dei stupenda atque veneranda, quæ primigeniam illam pulchritudinem formæ retinet, et sumus, et dicimur, atque adeo credimur. Factus es dominus bestiarum; noli servorum mores imitari: non quod mala sint bruta animalia: nihil enim mali a bono creatum est. Neque enim existimet quisquam in vitii loco reponendas esse bestias, quod tamquam imagines quædam vitiorum in medium proferantur, quæ in iis regnant, qui non ex præscripto virtutis vitam degunt. Nam si ita esset, cur dixisset Scriptura, *Viditque Deus cuncta quæ fecerat, et ecce bona* (*Gen. 1. 31*), neque simpliciter Bona, sed *Valde bona*? Quando igitur res creatæ in similitudinem malitiæ adducuntur (nam et leo tyranni imago est, et serpens versuti hominis, quique moribus sit nequissimis, et scorpius percussoris, et lupus rapacis), quomodo res creatæ bonæ dicentur, inquit, quæ tam aperte tamquam similitudines vitiorum proferuntur? Verum operæ pretium est intelligant discendi cupidi hæc, si spectetur propria eorum natura, mala neque esse, neque dici, sed eam potius conditionem et statum, qui rationis expertibus convenit animantibus: postquam autem ratione præditam naturam invaserint, speciem ejus contumelia afficere, et rationalem ingenuitatem obtusorem reddere. Accepisti, o homo, dignitatem heri; noli ignominiosam et servis congruam bestiarum conditionem sectari: teipsum enim probro afficis, dum bestiarum immanitatem imitaris: non quasi malæ sint, aut dicantur bestię, sed quod ignominiosa et servilis imago liberis non conveniat. Quemadmodum enim si vir quispiam illustris et nobilis servili toga sit indutus aut amictus, probro afficitur et ignominia notatur, non quod vestis illa sit vilis aut sordida, sed quod servum quidem deceat, libero vero non conveniat: ita si scorpii lupique mores induas, non brutorum accusatur natura, sed conditio tua probro afficitur, quæ domini sortem cum nacta sit, ea quæ sunt servilia sectatur. Hæc a me necessario fuerunt in medium allata, ne quis ea forte quæ dicta sunt, ad ignominiam Creatoris traducat, quasi malum ali-quod fecerit Deus: vere enim bona sunt omnia, et valde bona, si propriam conditionem conservent, et suam legem sectentur. Atque ut intelligas, carissime, nihil a Deo mali creatum esse, si naturam spectes, docuit nos Deus et belluarum similitudinem usurpare. Admonuit enim ut quasdam dotes prærogativasque brutarum animantium imitemur, ne tamquam mala damnemus et calumniamur quæ creata sunt, non generatim eorum naturam, sed quæcumque rationallium conditioni potuerint convenire. Annon hodie Proverbiorum auctorem audisti dicentem, *Valde ad formicam, piger, et amulare vias ejus* (*Prov. 6. 6*)? Non animadvertis quo pacto proposita formicæ diligentia nos ad impigrum quoddam studium erudierit? Nonne te diserte docuimus a formica diligentiam, ab ape vero artificii amorem? Licet enim nobis, licet, ut ante dixi, et bestiarum prærogativas et commoda quæ conditioni nostræ conveniunt, ad imitandum decerpere: verumtamen ista ad pudorem nobis incutientium probrique dicuntur. Quando enim Deum imitari noluit, imitare formicam. Numquidne patrem

vidisti qui dilectum filium objurgaret, et post multam instructionem ad imitationem famulorum eum traderet, atque hæc palam diceret: Imitare saltem famulum, dignitate quidem inferiorem, at scientia tamen præstantiorem? Quamobrem benignissimus Deus ad coarguendum stuporem nostrum, formicam profert in medium a qua negligentia nostra vincitur, et apem quæ pigritiam nostram condemnat. Atque hinc satis constat, nihil a Deo malum conditum esse, qui tibi sensum ac mentem indidit, cujus vi possis ista discernere, ut belluarum quidem mores devites, præiores autem earum dotes et commoda conseceris. Potest enim et leo virtutis imago esse, cum non tantquam tyrannidis, sed quasi fortitudinis indicem similitudinem illam accipis: aliud quippe est tyrannis, et aliud fortitudo. Idcirco Scriptura ipsa Salvatorum annuntians exortiturum ex Juda, *Catulus leonis*, inquit, *Juda: ex germine, fili mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo, et quasi catulus leonis* (*Gen. 49. 9*). Vides ejusmodi similitudinem ex iis quæ belluis insunt potiora, duxerit sermo divinus. Licet igitur leonem sapienter imitari: licet et serpentem quoque, non quidem in veneno fundendo, sed in solertia comparanda: sicut et apostolis Servator ait, *Estote prudentes sicut serpentes*. Quamobrem, si mali esset creatura, imaginem suam ad ejus imitationem non cohortaretur, dicens, *Estote prudentes sicut serpentes* (*Matth. 10. 16*): imitare serpentis non venenum, non iram, sed prudentiam. Nam si venenum imiteris, clamat in te David, accusans et dicens: *Furor illius secundum similitudinem serpentis* (*Psal. 57. 5*): sin autem prudentiam ejus imiteris, factus es Christi discipulus, qui dixit, *Estote prudentes sicut serpentes*. Quia enim serpens omnibus animantibus est prudentior, ut paulo ante lectum est, prudentiam opposuit prudentiæ, non ut dolum nectere discas, sed ut dolum discas declinare.

2. *Quomodo differant calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda.* — Vult enim benignus Deus nos esse non malignos, sed callidos: aliud autem est calliditas, aliud malignitas. Callidus itaque est non ad excogitandam malitiam, sed ad malitiam evitandam: et uti solet calliditate non ut in alios consuaret dolos, sed ut ea quæ a cæteris in ipsius perniciem contexta sunt effugiat: malignus autem est scarius, deceptor, qui aliis mala machinatur. Talis prudens Jacob, prudens ut serpens, non venenum spargens ut serpens. Nam cum in occursum congressumque cum fratre Esaü venturus esset, homine sceleribus et paricidiis cooperto, Deum orabat dicens, *Domine, erue me de manu fratris mei Esaü, quia valde eum timeo* (*Gen. 32. 11*): Deumque sic precabatur, ut adversus malum orationem opponeret. Quando vero fratri occurrit, humanitate, cultu et observantia furem ejus mansuefecit, et malitiam restinxit. Quid enim ait ad Esaü? *Sic vidi faciem tuam, ut si quis videret vultum Dei* (*Gen. 33. 10*). Ac si hæc quidem dixit Jacob, ut ea fraude vinceret fratrem, male loquebatur: sin autem dixit, ut terrorem effugeret, calliditate recte usus est. *Estote ergo prudentes ut serpentes* (*Matth. 10. 16*): non iracundi, non venenum ejaculantes, sed prudentes, et simplices sicut columbæ. Potest autem columba et ad vitium et ad virtutem significandam accipi: qua vero ratione, audi. Si sis inconsideratus minimeque discretus, et solius malitiæ peritus, accusat te Scriptura ut imprudentem. *Ephraim enim*, inquit, *quasi columba insipiens, quæ cor non habet* (*Osæ 7. 11*). Si ergo insipientiam

¹ Reg. sic habet, non quidem in veneno fundendo, neque in malitia, neque in plenitudine acerbitalis, sed in solertia, etc.

Λόγος εἰς τὸ, «*Εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε· καὶ ἰδοὺ καλὰ λίαν*· » καὶ διὰ τὰ *θεῖα λόγια τιμώμεθα πάντων ἡδυν* ».

α. Καλοὶ τῆς εὐσεβείας οἱ λειμῶνες, οὐ προσκαίροις χορμαῖς κομώντες, ἀλλ' οὐρανίους ἀνθεστὲς βρύοντες. Ἄνθη δὲ εἰσι τῆς εὐσεβείας, οἱ καρποὶ τῆς ἐνθέου πολιτείας. Αἱ γὰρ ἀρεταὶ ἀνάγουσιν ἡμᾶς εἰς τὸ θαυμαστὸν καὶ πρωτότυπον ἐκεῖνο κάλλος τοῦ κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενημένου καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Αὕτη τοίνυν ἡ κατ' ἀρετὴν ὁμοίωσις ἵπκον ἀντὶ ἀνθρώπου οὐκ ἐξ λέγεσθαι. Ταύτην οὖν ὅταν μεταδιώκωμεν, οὐκ εἰς λύκος καὶ δράκων καὶ ὄφις καὶ σκορπίος ὀνομαζόμεθα, πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὕβριν καταφερόμενοι· ἀλλ' εἰκὼν Θεοῦ θαυμαστὴ καὶ τιμία, τὸ πρωτότυπον κάλλος τοῦ χαρακτῆρος σώζουσα, καὶ ἑσμεν, καὶ λεγόμεθα, καὶ πιστευόμεθα. Δεσπότης ἐγένον τῶν ἀλόγων· μὴ μιμοῦν τῶν οἰκετῶν τὰ ἡθῆ· οὐκ ἐπειδὴ φαῦλα τὰ ἄλογα· οὐδὲν γὰρ παρὰ τοῦ ἀγαθοῦ κακὸν ἐκτίσθαι. Μὴ γάρ τις νομίζῃεν ἐν χωρὶ κακίας τὰ ἄλογα τάττεσθαι, διὰ τὸ εἰκόνα κακίας παρῆχθαι τῶν μὴ κατ' ἀρετὴν βιούντων. Εἰ γὰρ τοῦτο, πῶς εἶπεν ἡ Γραφή, *Καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς πάντα ὅσα ἐποίησε, καὶ ἰδοὺ καλὰ*, καὶ οὐχ ἁπλῶς καλὰ, ἀλλὰ καὶ *καλὰ λίαν*; Ὅποτε οὖν τὰ γεγονότα εἰς εἰκόνα κακίας παρῆχθησαν (ὁ γὰρ λέων εἰκὼν τοῦ τυράννου, καὶ ὁ ὄφις τὸν σκολιῶν καὶ τοῦ πονηροτάτου τῶν τρόπων, καὶ ὁ σκορπίος τοῦ πλῆκτου, καὶ ὁ λύκος τοῦ ἀρπακτικοῦ), ποῦ ἂν εἴη καλὰ τὰ γινόμενα, φησὶν, οὕτως προφανῶς εἰς εἰκόνα κακίας παραλαμβάνομεν; Δεῖ δὲ εἶδέναι τοὺς φιλομαθεῖς, ὅτι ταῦτα τῇ οἰκείᾳ φύσει κακὰ οὐτ' ἐστίν, οὕτε λέγεται, ἀλλὰ τοῖς ἀλόγοις πρέπουσα κατὰστασις^α [530-535] ἐπειδὴ δὲ ἔλθῃ εἰς τὴν λογικὴν φύσιν, ὑβρίζει τὴν θείαν, καὶ ἀμβλύνει τὴν λογικὴν ἐλευθερίαν. Ἐλαβεας, ἀνθρώπε, τὴν δεσποτικὴν ἀξίαν· μὴ τὴν ἀτιμον καὶ δουλοπρεπεῖ τῶν ἀλόγων μεταδύκῃς τάξιν· ὑβρίζει γὰρ αὐτὸν, μιμούμενος τῶν ἀλόγων τὴν θηριώδαν· οὐχ ὡς τῶν ἀλόγων κακῶν ὥτων, ἢ λεγομένων, ἀλλ' ὡς τῆς ἀτιμίας καὶ δουλοπρεπειῆς εἰκόνας οὐ πρεπούσης τοῖς ἐλευθερίοις. Ὅσπερ γὰρ τις ἄνθρωπος ἐπίσκοπος καὶ ἐπίδοχος, ἐὰν ἐνδύσῃται ἢ περιβάλλῃται δούλου στολὴν, ὑβρίζεται, καὶ καταισχύνεται, οὐχ ὡς τῆς ἐσθῆτος οὐσίας φαῦλῃς καὶ ρυπαρᾷ, ἀλλ' ὡς δούλῳ μὴν πρεπούσης, ἐλευθερίῳ δὲ μὴ ἀρμοστούσης· οὕτως ἐὰν ἦθος σκορπίου καὶ λύκου ἀναλάβῃς, οὐχ ἢ φύσει τῶν ἀλόγων διαβάλλεται, ἀλλ' ἢ σὴ κατὰστασις ὑβρίζεται ἢ δεσποτικῇ λαχοῦσα^β, καὶ τὰ δούλου μεταδύκουσα. Ταῦτα δὲ μοι ἀναγκαιῶς παρῆχται, ἵνα μὴ δῶς εἰς ὕβριν τῆς δημιουργίας ἐκλάβῃ τὰ εἰρημένα, ὡς τοῦ Θεοῦ φαῦλόν τι πεποιμένον, καὶ τὰ ἀληθινὰ καλὰ, καὶ καλὰ λίαν, ἐὰν τὴν οἰκείαν φυλάττῃ τάξιν, καὶ τὸν οἰκεῖον μεταδιώκῃ νόμον. Ἴνα δὲ μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι οὐδὲν φαῦλον γεγέννηται παρὰ τοῦ Θεοῦ κατὰ φύσιν, ἐδίδαξεν ἡμᾶς ὁ Θεὸς καὶ τῶν ἀλόγων τούτων εἰκόνα λαμβάνειν. Ὑπέβηκε γὰρ τινα μιμνεῖσθαι τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα, ἵνα μὴ διαβάλλωμεν εἰς κακίαν τὰ γεγονότα, οὐ καθόλου τὴν φύσιν, ἀλλ' ὅσα ἀρμόζει λογικῇ κατὰστασις. Ἡ οὐκ ἤκουσας σήμερον τοῦ Παροιμιαστοῦ λέγοντος, *Πορεύθητι πρὸς τὸν μύρμηκα, ὀκνηρὲ, καὶ ἐξήλωσον τὰς ὁδοὺς αὐτοῦ*; Οὐ συνήκας πῶς τὴν τοῦ μύρμηκος φιλοπονίαν ὑποθέμενος, εἰς ἄκονον ἡμῶν προθυμίαν ἐπαιδαγωγῇσιν; Οὐκ ἐδίδαξάμεν σε ῥητῶς ἐπὶ μὲν τοῦ μύρμηκος τὸ ἄκονον, ἀπὸ δὲ τῆς μελίσσης τὸ φιλότατον; Ἔστι γὰρ, ἐστίν, ὡς ἐφθην εἰπὼν, ἀπανθισσασθαι τινα καὶ τῶν ἀλόγων πλεονεκτήματα ἀρμόζοντα λογικῇ κατὰστασι· πλὴν γε ταῦτα πρὸς ἡμέτεράν λέγονται αἰσχύνειν καὶ δουλοῦν. Ἐπειδὴ γὰρ Θεὸς οὐκ ἐμὴ μῆσω, μίμησαι, φησὶ, τὸν μύρμηκα. Οὐκ εἰδὼς ποτε πατέρα γνήσιον ἐπιμιμνῶντα τὰ τέκνα, καὶ μετὰ πολλὴν παιδείαν εἰς μίμησιν αὐτὰ οἰκετῶν ἀνάγοντα, καὶ ταῦτα προφανῶς λέγοντα· Μίμησαι καὶ τὸν οἰκετὴν, ὑποδέεσθαι μὲν τῇ ἀξίᾳ, ὑπερέχοντα δὲ τῇ ἐπιστήμῃ; Ὅθεν ὁ

φιλόανθρωπος Θεὸς εἰς ἐνδείξιν τῆς ἡμετέρας ἀγνωμοσύνης προσφέρει τὸν μύρμηκα ἐλέγχοντα ἡμῶν τὸν δκνον, καὶ τὴν μέλιτταν ἐλέγχουσαν ἡμῶν τὴν ῥαθυμίαν. Καὶ ὦλον ἐκ τούτων, ὅτι οὐδὲν κακὸν ἐγένετο παρὰ τοῦ Θεοῦ, ἀλλ' ἔδωκε σοὶ αἰσθῆσιν καὶ νοῦν διακριτικὸν, φέγειν μὲν τῶν ἀλόγων τὰ ἡθῆ, ἀρπάζειν δὲ αὐτῶν τὰ πλεονεκτήματα. Δύναται γὰρ καὶ ὁ λέων εἰκὼν εἶναι ἀρετῆς, ὅταν μὴ εἰς τυραννίδα τὴν εἰκόνα, ἀλλ' εἰς ἀνδρείαν ἐκλάβῃς· ἄλλο γὰρ ἐστὶ τυραννὶς, καὶ ἕτερον ἀνδρεία. Διὰ τοῦτο καὶ ἡ Γραφή τὸν ἐκ τοῦ Ἰούδα μέλλοντα ἀνατέλλειν εὐαγγελιζομένην Σωτῆρα, φησὶ· *Σκύμνος λέωντος Ἰούδα· ἐκ βλαστῶν, υἱέ μου, ἀνέβης· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθης ὡς λέων, καὶ ὡς σκύμνος*. Ὅρα πλῆκην ὁ θεὸς λόγος ὁμοίωσιν κατασκευάζει ἐκ τῶν τοῖς ἀλόγοις προσόντων πλεονεκτημάτων. Ἔστι τοίνυν μιμνεῖσθαι λέοντα μετὰ συνέσεως· ἐστὶ δὲ μιμνεῖσθαι καὶ ὄφιν, οὐκ ἐν τῷ ἰσοδοῦν, ἀλλ' ἐν τῷ συνέσει ἀναλαμβάνειν· καθὼς καὶ ὁ Σωτὴρ τοῖς ἀποστόλοις φησὶ· *Γίνεσθε φρόνιμοι, ὡς ὁ ὄφις*. Ὅθεν, εἰ φαῦλον ἦν τὸ κτίσμα, οὐκ ἂν εἰς μίμησιν τοῦ φαῦλου προσεκαλεῖτο τὴν αὐτοῦ εἰκόνα, *Γίνεσθε*, λέγων, *φρόνιμοι ὡς ὄφις*· μίμησαι τοῦ ὄφεως μὴ τὸν ἰόν, μὴ τὸν θυμὸν, ἀλλὰ τὴν συνέσιν. Ἐὰν γὰρ τὸν ἰόν μίμησιν, καταδοῇ σου δαυτὸν κατηγορῶν καὶ λέγων· *Θυμὸς αὐτοῖς κατὰ τὴν ὁμοίωσιν τοῦ ὄφεως*· ἐὰν δὲ τὴν συνέσιν αὐτοῦ μίμησιν, μαθητὴς γίνῃ Χριστοῦ τοῦ εἰπόντος· *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις*. Ἐπειδὴ γὰρ ὁ ὄφις φρονιμώτερός ἐστι πάντων τῶν θηρίων, ὡς ἀρτίως ὑπανεγνωσθη, ἀντέθηκε τῇ φρονήσει φρόνησιν, οὐχ ἵνα μάθῃς ὁδὸν ποιεῖν, ἀλλ' ἵνα μάθῃς ὁδὸν ἐκκλίνειν.

β'. Βούλεται γὰρ ἡμᾶς ὁ φιλόανθρωπος Θεὸς οὐχὶ κακούργους [536] εἶναι, ἀλλὰ πανούργους· ἕτερον δὲ ἐστὶ τὸ πανούργον, καὶ ἕτερον τὸ κακούργον. Πανούργος τοίνυν ἐστὶν οὐκ εἰς τὸ μελετᾶν κακίαν, ἀλλ' εἰς τὸ φεῖν κακίαν· καὶ κέχρηται τῇ πανουργίᾳ οὐκ εἰς τὸ μηχανορραφεῖν καθ' ἑτέρων, ἀλλ' εἰς τὸ τὰ ὑφ' ἑτέρων πλεονεκτήματα διαφεύγειν· κακούργος δὲ ἐστὶν ὁ φονεὺς, ὁ δόλιος, ὁ ἐτέροις κακὰ τεκταινόμενος. Τοιοῦτος φρόνιμος ὁ Ἰακώβ, φρόνιμος ὡς ὁ ὄφις, οὐκ ἰσοδόλος ὡς ὁ ὄφις. Ὅτε γὰρ ἔμαλλε συμβάλλειν τῷ ἀδελφῷ αὐτοῦ Ἡσάυ κακίας γέμοντι καὶ φονοκτονίας, παρεκάλει τὸν Θεὸν λέγων, *Κύριε, ρύσαι με ἀπὸ τοῦ ἀδελφοῦ μου Ἡσάυ, ὅτι φοβοῦμαι αὐτὸν πάντῃ*· καὶ ἰκέτευε τὸν Θεόν, ὡς κατὰ πονηροῦ τὴν εὐχὴν τιθέμενος. Ὅτε δὲ συνήντησε τῇ ἀδελφῷ, ἠθικώθητι καὶ κολακείᾳ τὸν θυμὸν ἡμέρωσε, καὶ τὴν πονηρίαν ἐσθεσε. Τί γὰρ φησὶ πρὸς τὸν Ἡσάυ; *Εἶδόν σου τὸ πρόσωπον*, ὡς εἰ τις ἰδοὶ πρόσωπον Θεοῦ. Καὶ εἰ μὲν ἔλεγεν ὁ Ἰακώβ ταῦτα, ἵνα διὰ τῆς ἀπάτης νίκησιν τὸν ἀδελφόν, κακῶς ἔλαλει· εἰ δὲ εἶπεν, ἵνα τὸν φόβον ἐκφύγῃ, καλῶς ἐχρήσατο τῇ πανουργίᾳ. *Γίνεσθε οὖν φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις*· μὴ θυμώδεις, μὴ ἰσοδοῖ, ἀλλὰ φρόνιμοι, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί. Ἔστι δὲ τὴν περιστέρα καὶ εἰς κακίαν καὶ εἰς ἀρετὴν ἐκλαβεῖν· καὶ ὅπως, ἀκουε· Ἐὰν ἦς ἀλόγιστος καὶ ἀδίκριτος, καὶ κακίας ἐμπεριος μόνον, διαβάλλει σε ἡ Γραφή ὡς ἀσύνετον. *Ἐργαζῶ γὰρ, φησὶν, ὡς περιστέρα ἄνδρος, οὐκ ἔχουσα καρδίαν*. Ἐὰν οὖν τὸ ἄκονον φυγῶν, τὸ ἀκέραιον κατορθώσῃς, ἔχεις τὴν συνέσιν τελείαν, οὐ συμμιγνύς αὐτῇ [l. αὐτὴν] τῇ κακίᾳ· καὶ ἀκούεις παρὰ τοῦ Κυρίου, *Γίνεσθε φρόνιμοι ὡς ὁ ὄφις, καὶ ἀκέραιοι ὡς αἱ περιστέραί*. Μὴ τοίνυν ἁπλῶς, ἀδελφε, τὰς Γραφὰς ἀναγίνωσκε, καὶ τὰς εἰκόνας εἰς κακίας ἐκλάμβανε παρ' αὐτῆς, μερίζουσα [l. μερίζουσης] τούτῳ μὲν τούτο, τούτῳ δὲ ἕτερον. Θέλεις οὖν μαθεῖν; πρόσθε ἀκρίτως τοῖς

^α Collatus cum cod. Reg. 2342.

^β Reg. ἢ δεσποτικῇ λαχοῦσα.

^γ Reg. ἰσοδοῦν, οὐδ' ἐν τῇ πικρότητι, οὕτε μὲν ἐν τῇ πικρίᾳ γέμειν· ἀλλ' αἶ.

λεγομένοις· Καλεῖ λέοντα ἡ Γραφή· Σκύμνος γάρ, φησί, λέοντος Ἰούδα· ἐκ βλαστοῦ, πλὴν μου, ἀνέβη· ἀναπεσὼν ἐκοιμήθη· ὡς λέων. Ὡς δὲ, Ὡς λέων, τὸ ἀνδρεῖον σημαίνει· καὶ γὰρ καὶ περὶ τοῦ δικαίου τὴν αὐτὴν εἰκὼνα· Δίκαιος γάρ, φησὶν, ὡς λέων πέποιθεν. Ἀνδρεὺς τοίνυν ὁ δίκαιος, οὐκ ἐν τῷ δρῶν κακῶς, ἀλλ' ἐν τῷ διαπύπνυν τὰ παρὰ τῶν πονηρῶν ἐπαγόμενα. Καλεῖ καὶ τὸν Σωτῆρα λέοντα, διὰ τὸ ἐκ βασιλικῆς εἶναι φυλῆς. Ὡς περὶ γὰρ τῶν τετραπόδων ὑπάρχει βασιλεὺς· ὁ λέων, οὕτως καὶ τῶν Ἰουδαίων ἐδασίλευσεν ἡ Ἰούδα φυλὴ, ἐξ ἧς ὁ Σωτὴρ ἀνέτειλε. Καὶ μὴ νομίσῃς, ἀγαπητὴ, ἀνάξιον εἶναι τοῦ Χριστοῦ τὸ εἰκόνι λέοντος ἀπεικάζεσθαι· σχηματίζει γὰρ ἡ Γραφή τὴν εἰκὼνα ταύτην καὶ ἐν αὐτῇ τῆς θεότητος. Ἀκούε γοῦν ὅσα ὁ προφητῆς φησὶ· Λέων ἐρεῖξεται, καὶ τίς οὐ φοβηθήσεται; Κύριος ὁ θεὸς ἐλάλησε, καὶ τίς οὐ προφητεύσει; Κατὰ τὸ δυνατόν τοίνυν, καὶ τὸ φοβερόν, καὶ τὸ βασιλικόν, λέοντι ἀπεικάζεται ὁ Χριστός. Καλεῖται δὲ καὶ ὁ διάβολος λέων, οὐκ ὡς δυνατός, οὐδ' ὡς φοβερός, ἀλλ' ὡς πλῆκτης, ὡς τύραννος, ὡς ἀφανιστικός. Λέγει δὲ περὶ τοῦτοῦ ὁ μακάριος Πέτρος ὁ ἀπόστολος· Ἰδοὺ ὁ ἐχθρὸς ὑμῶν διάβολος περιέρχεται, ὡς λέων, ζητῶν καταπιεῖν ψυχὴν. Μέρειε τοίνυν τῶν ἀναγνωσμάτων τὰς θεωρίας, μήποτε ἐναντία δοκούσα τῇ λέξει συγγήσου τὴν διάνοιαν. Εἶπεν ἡ Γραφή λέοντα καὶ λέοντα· ἀλλὰ τὸν μὲν κατὰ τὸ βασιλικόν καὶ δυνατόν, τὸν δὲ κατὰ τὸ ἀφανιστικὸν καὶ δηλητηριον. Οὕτω καὶ τὸν δικαίον καὶ τὸν ἀσεβῆ διὰ μιᾶς εἰκόνος σχηματίζει ἡ Γραφή· Δίκαιος, φησὶν, ὡς φοῖνιξ ἀνθήσει, ὡς ἡ κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ πληθυνθήσεται. Ἐποίησε πρότερον τὴν εἰκὼνα τοῦ δικαίου, εἶθ' οὕτως καὶ τοῦ ἀσεβοῦς. Εἶδον γάρ, φησί, τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς κέδρους τοῦ Λιβάνου. Ὅρα τοίνυν πῶς τὴν μὲν αὐτὴν εἰκὼνα παρήγαγε, ταῖς δὲ λέξεσι τὰς ἐννοίας ἐμέρισε. Ἐπὶ μὲν γὰρ τοῦ ἀσεβοῦς λέγει· Εἶδον τὸν ἀσεβῆ ὑπερυψούμενον καὶ ἐπαυρόμενον, ὡς τὰς κέδρους· ἐπὶ δὲ τοῦ δικαίου οὐκ εἶπεν, Ὡς κέδρος ἡ ἐν τῷ Λιβάνῳ ἐπαυρήσεται, ἀλλὰ, Πληθυνθήσεται. Οὕτως οὖν καὶ τὴν μέλιτταν μίμησαι, ὡς ἄνθρωπος, ἦν καὶ ἡ Γραφὴ διδάσκει μιμεῖσθαι πρὸς φιλοπολίαν. Πορεύθητι πρὸς τὴν μέλιτταν, καὶ [535] μάθῃς ὡς ἐργάζεται. Μὴ μάθῃς· οὐκ κέντρον ἔχει, ἀλλ' ὅτι μέλι ἐργάζεται. Ἐὰν γὰρ μίμησις τῆς μέλιττος τὸ κέντρον, κατηγορεῖ σου Δαυὶδ, λέγων· Πάρτα τὰ ἔθνη ἐκύκλωσάν με, ὥστε μέλισσαι κηρίον, καὶ ἐγὼ ὀνόματι Κυρίου ἠμῶν ἠμῶν αὐτούς. Ὅρᾳ πῶς τοὺς πληττομένους ἀπεικάζει μέλιτι πληττούσης, τοὺς δὲ δικαίους ἀπεικάζει τῇ τὸ μέλι ἀποσταζούσῃ; Χεῖλη γὰρ, φησὶν, ἀνδρῶν δικαίων ἀποστάζουσι σοφίαν· καὶ, Κηρίον μέλιτος· λόγος καλὸς· γλύκασμα δὲ αὐτῶν ἱασίς ψυχῆς. Τοῦτο τοίνυν, ἀγαπητοί, τὸ γλύκασμα τῶν ψυχῶν λέγω, ποθήσωμεν ἐξ ὅλης ψυχῆς, καὶ τὸ κηρίον ἐργασώμεθα τὸ ὑπερὸν ἐν τῷ κρυπτῷ τῆς ψυχῆς ἐργαστηρίῳ, καὶ τὰ θεῖα λόγια λάβωμεν ὑπερ μῆλι καὶ κηρίον. Μῆλι γὰρ πολὺ ἐσθιόμενον πολλάκις μεταβάλλει τὸ γλύκασμα εἰς πικρίαν, καὶ διαστρέφει τοῦ στομάχου τὴν δρεξίν, καὶ πᾶσαν ἀνασχευάει τοῦ ἀνθρώπου τὴν κατὰστασιν· λόγος δὲ Θεοῦ λαμβανόμενος πολὺς οὐ θολοὶ τὴν ψυχὴν, ἀλλὰ θεραπεύει· Γλύκασμα γὰρ αὐτοῦ ἱασίς ψυχῆς· διὰ τοῦτο βουλόμενος ὁ σοφὸς· ἐκείνος ἀντιθεῖναι διαφορὰν μέλιτος καὶ λόγου, φησὶν· Ἐσθίειν μέλι πολὺ οὐ καλόν, τιμῆν δὲ χρὴ λόγους ἐνδόξους. Ἐχωμεν οὖν, ἀγαπητοί, τὸ κηρίον τὸ ποικίλον, τὰ θεῖα καὶ ἱερὰ λόγια, διὰ παντός· καὶ ὥστε τὸ κηρίον ἐκείνο ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφορῶν σχημάτων ἀπαρτίζεται, ἐν δὲ ἔχει καλόν· οὕτω καὶ ἡμῖν ἔστω κηρίον ἡ θεῖα Γραφή, ἐκ πολλῶν μὲν καὶ διαφορῶν συγκεκλιμένη προφητῶν, ἐν δὲ μέλι διδασκαλίας ἀποστάζουσα. Τοιοῦτον ἡμῖν καὶ τὸ τῶν Πατέρων κηρίον, ἐκ διαφορῶν μὲν ἡλικιῶν συνηρμοσμένον, μίαν δὲ χάριν καὶ μίαν πνευματικὴν διδασκαλίαν ἀποστάζον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς εὐχαῖς καὶ πρεσβείαις τοῦ κοινου Πατρὸς, τῇ φιλοπονίᾳ τὸν λόγον αὐξάνον, τὸν θεῖον ἀπεργάζεσθαι νόμον ἐν τῇ διανοίᾳ πάντοτε, καὶ ποιεῖν ἐκεῖνο τὸ ὅπ τοῦ Δαυὶδ εἰρημένον, τὸ ἔχειν τὸν νόμον τοῦ Θεοῦ πάντοτε ἐν μέσῳ τῆς κοιλίας ἡμῶν, ἡγούν τὰ θεῖα νοήματα, ὥστε νομίζειν φουσεὺς ὄρους ἐπιγινώσκειν, τιμῆν τε τὴν

ἀληθειαν, καταπρηνεῖν κόσμῳ, καὶ Θεῷ ὄξιν ἀναπέμπειν, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Ἀποδείξας, ὅτι τὴν εἰκὼνα τὴν καθ' ὁμολοσίαν Θεοῦ γενομένην ἐβρίβεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, διὰ δὲ τοῦ νέου Ἀδάμ πάλιν αὐτὴν ἀπέλαβεν.

α'. Κατ' εἰκὼνα Θεοῦ καὶ ὁμολοσίαν γεγονέναι τὸν ἄνθρωπον καὶ ἡ θεία Γραφὴ παραδέδωκε, καὶ ὁ τῆς διδασκαλίας λόγος ἡρέμα πῶς τοῖς φιλομαθεῖσιν ὑπέδειξε. Καὶ μέμνησθε πάντως, οἱ γε φιλόπονοι τῶν ἀκροατῶν, ὅπως ἡμῖν ὁ περὶ τούτων διηνύσθη λόγος, ὅτι τὸ, Κατ' εἰκὼνα, προηγουμένως εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου ἔστωσαν καὶ εἰς τὴν πάντων ἀρχὴν ὑπαγορεύεται· ἡ δὲ ὁμολοσία ταύτης τῆς εἰκόνος εἰς τὴν τῶν ἀρετῶν τελείωσιν ἐκλαμβάνεται. Ἀναγκαῖον δὲ δεῖξαι, ἀδελφοί, καὶ σαφῶς παραστήσαι, πῶς ὁ παρὰ πάντα τὰ ποιήματα τοῦ Θεοῦ μεζόνως τιμηθεὶς ὁ ἄνθρωπος ἐκ τοῦ τιμίου καὶ πρωτοτύπου κάλλους τοῦ θείου χαρακτήρος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων φύσιν καὶ ὁμοιότητα κατηνέχθη. Εἶκον γὰρ ἐν Θεοῦ τὸν φιλανθρώπου, ἐαυτὸν ἡμαυρώσε ταῖς χαλίαις, καὶ ταῖς παρανομίαις ἡμῶν, καὶ ἀληθῶς Παρασυμβλήθη τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνοήτοις, καὶ ὁμοιώθη αὐτοῖς. Ὅπως ἀνοήτοις κτήνεσι παρωμοιώθη ὁ ἄνθρωπος ἀναγκαῖον ἐξ αὐτῶν ἰδεῖν τῶν ἔργων, οὐχ ἵνα τὰ προλαβόντα μεμψώμεθα, ἀλλὰ ἵνα τὰ παρόντα διορθώμεθα. Καὶ γὰρ τὰ κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀναγινώσκονται, καὶ πᾶσα ἡ τῶν προλαβόντων ἱστορία, οὐχ ἵνα τοὺς [536] προλαβόντας ἐπαινώσωμεν, ἢ μεμψώμεθα, ἀλλ' ἵνα τὴν ἀρετὴν μιμησώμεθα, καὶ τὴν κακίαν ἐκκλίνωμεν. Ταῦτα δὲ, φησὶν ὁ θαυμαστός Παῦλος, ἐγράφη πρὸς ρουθεσίαν ἡμῶν, εἰς οὗς τὰ τέλη τῶν αἰώνων κατήντησε. Τὴν εἰκὼνα τοίνυν τὴν καθ' ὁμολοσίαν Θεοῦ γενομένην ἐβρίβεν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτος διὰ τῆς παρακοῆς, καὶ πάτημα ἐποίησε δαιμόνων, καὶ ταῖς τῶν ἀλόγων ὁμοιώσεσιν ὑβρίσας· καὶ τὸν μὲν διὰ τὸ ὠμὸν καὶ τυραννικὸν τῶν τρόπων λέοντα μάλλον ἢ ἄνθρωπον ἐποίησε, τὸν δὲ λύκον διὰ τὸ ἀρπακτικὸν εἰργάσατο. Καὶ μαρτυρεῖ ἡ Γραφὴ λέγουσα οὕτως· Οἱ ἄρχοντες ὑμῶν ὡς λέοντες ὠρυόμενοι, καὶ οἱ κτεταὶ ὑμῶν ὡς λύκοι τῆς Ἀραβίας· λέοντες κατέσασα τοὺς ὠμούς καὶ τυραννικοὺς, λύκοι δὲ τοὺς ἀρπακτικούς καὶ πρὸς πλεονεξίαν βλέποντες· Ὅρᾳ πῶς ὁ κατ' εἰκὼνα Θεοῦ γενομένος ἄνθρωπος εἰς τὴν τῶν ἀλόγων τάξιν κατηνέχθη; Ὅταν οὖν τυραννῇ ὁ ἄνθρωπος, προσαγορεύεται λέων· ὅταν ἀρπάξῃ, δέχεται τοῦ λύκου τὴν προσηγορίαν· ὅταν ταῖς ἀκολάστοις ἐπιθυμίαις ἐμψύρηται, καὶ δίκην ἀλόγων ἐπὶ τὰς παρανομίας πράξεις ἐκφέρῃται, εὐρίσκεται πάλιν ἵππος ὁ ἄνθρωπος· Ἰπποὶ γὰρ, φησὶ, θηλυμανεῖς ἐγενηθήσαν· ἕκαστος ἐπὶ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον αὐτοῦ ἐχρημέτιζεν. Ἄλλους πάλιν ἡ κακία ἀπὸ ἀθρόων κύνων ἐποίησε. Κύνες, διὰ τί; διὰ τὸ δλακτικόν, διὰ τὸ πάντοτε δοῦν καὶ παραχαῖς χαίρειν· περὶ ὧν καὶ ὁ μακάριος Δαυὶδ ἐκ προσώπου τοῦ Σωτῆρος βοᾷ διὰ τῆς προφητείας· Περιεκύκλωσάν με κύνες. Καὶ τινες οἱ κύνες; Συνεγνωτὴ κορηγενομένων περισσχον με. Ἄλλους πάλιν ἡ Γραφὴ καλεῖ χοίρους, τοὺς ἐν βόθρῳ τῶν ἀτόπων πράξεων ἐμψυρομένους· περὶ ὧν φησὶν ὁ Κύριος διὰ τοῦ εὐαγγελιστοῦ· Μὴ κρίνετε τὰ ἄγια τοῖς κύνσι, καὶ τοὺς μαργαρίτας ἐμπροσθεν τῶν χοίρων. Ὅρᾳ πῶς ποικίλος ὁ ἄνθρωπος, καὶ πῶς ἡ εἰκὼν ἐκείνη ἡ καθ' ὁμολοσίαν Θεοῦ γενομένη κατηνέχθη πρὸς τὴν τῶν ἀλόγων ὁμοιότητα, οὐκ ἄλλου τινὸς βιασαμένου, ἀλλὰ τοῦ ἀνθρώπου ἐαυτοῦ ρίψαντος; Ἡ γὰρ Γραφὴ οὐ τὴν ἀνάγκη τὴν παράδασιν ἐπέγραψεν, ἀλλὰ τῇ προαιρέσει τοῦ τιμηθέντος, καὶ τὴν τιμὴν ἀγνοήσαντος· Ἀνθρώπος γὰρ, φησὶν, ἐν τιμῇ ὢν, οὐ συνῆκε. Θέρε πάλιν, εἰ δοκεῖ, σκοπήσωμεν αὖτις ἐτέρους τινὰς ἡ Γραφὴ διὰ τὸ ποικίλον καὶ πανουργικὸν καὶ ὑποκριτικὸν γέμον τῆς γνώμης ἐπάγγελμα ἀλώπεκας ὀνομάζει. διὰ τοῦτο γοῦν τὸν Ἡρώδην ποικίλον ὄντα ταῖς γνώμαις, καὶ πανουργὸν ταῖς ἐνθυμήσεσι, καὶ ἀσεβεῖα σὺζαντα, εὐσεβείᾳ συσχηματιζόμενον, ὁ Σωτὴρ ἀλώπεκα προσαγορεύει. Ἐλθόντων γὰρ τινῶν, καὶ ἀπαγγελλόντων αὐτῷ, ὅτι· Βούλεται σε ἰδεῖν Ἡρώδης, ἡ ἀγία καὶ με-

fugiens, simplicitatem cum laude præ te tuleris, habes prudentiam perfectam, si eam cum malitia non commisceas; et audis a Domino, *Estote prudentes sicut serpens, et simplices sicut columbæ*. Ne igitur nullo delectu utcumque Scripturam lege, mi frater, aut similitudines ad vitia malamque in partem accipias: ea prolata, dum distribuit huic quidem illud, illi vero aliud. Visne hoc intelligere planius? Attende diligenter iis quæ dicuntur. Vocat leonem Scriptura: *Catulus enim leonis, inquit, Juda: ex germine, fili mi, ascendisti: recumbens dormivisti ut leo* (Gen. 49. 9). Hic, *Ut leo*, fortitudinem significat; nam et de justo eandem proponit similitudinem: *Iustus enim, inquit, quasi leo confidit* (Prov. 28. 1). Fortis itaque est iustus, non in male agendo, sed in iis refellendis, quæ a sceleratis inferuntur. Appellat et Salvatorem leonem, eo quod esset ex tribu regia. Ut enim quadrupedum rex est leo, sic inter Judæos tribus Juda regnabat, ex qua Salvator progenitus est. Neque vero existimes, carissime, Christo indignum leonis imagini comparari: nam et eandem ipsi tribuit Divinitati Scriptura. Audi ergo quid dicat propheta: *Leo rugiet, quis non timebit? Dominus Deus loquutus est, quis non prophetabit* (Amos 3. 8)? Ergo ratione potentia, et quatenus terribilis est, ac regia maiestate pollens, comparatur leoni Christo. Appellatur et leo diabolus, non ut potens, vel ut tremendus, sed ut percussor, ut tyrannus, ut exterminator. De hac re dicit et beatus Petrus apostolus: *Ecce inimicus vester diabolus circumit tanquam leo, quærens ut animam devoret* (1. Petr. 5. 8). Divide itaque eorum quæ leguntur notiones et intelligentias, ne forte quæ in verbis apparent contraria tuam mentem perturbent. Commemoravit Scriptura leonem et leonem; sed hunc quidem secundum regiam dignitatem ac potentiam, illum autem ob vim perdendi atque delendi. Itaque iustum simul et impium una similitudine Scriptura exprimit: *Iustus, inquit, ut palma florebit; sicut cedrus quæ in Libano est, multiplicabitur* (Psal. 91. 15). Priori loco proposuit imaginem iusti, deinde pariter impii. Vidi enim, inquit, *impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros Libani* (Psal. 36. 35). Vide ergo quo pacto eandem similitudinem in medium attulerit, sed dictionibus rationes dividerit. Nam de impio dicit, *Vidi impium superexaltatum et elevatum, sicut cedros*; de justo autem non dixit, *Ut cedrus, quæ in Libano est, efflorescat*, sed, *Multiplicabitur*. Sic igitur apem imitare, nil homo, quam et Scriptura, ut imiteris in diligentia, te docet. *Vade ad apem, et discere quam sit operatrix* (Prov. 6. 6). Noli discere quo pacto stimulum habeat, sed quo pacto mel conficiat: nam si apis stimulum fueris imitatus, reprehendet te David, dicens: *Omnes gentes circumdederunt me, sicut apes favum et in nomine Domini ultus sum eos* (Psal. 117. 15). Vides ut percutientes se comparet apis pungenti, iustos autem assimilet ei, quæ mel stillat? *Labra enim, inquit, iustorum stillant sapientium*. Et, *Favus mellis sermones honesti: dulcedo vero eorum sanitas animæ* (Prov. 10. 52. et 16. 24). Hanc itaque dulcedinem, dilectissimi, animarum, inquam, desideremus ex tota anima, favumque spiritalem in occulta animæ officina conficiamus, et eloquia divina pluris quam mel et favum faciamus. Sæpe numero fit ut si multum mellis comedatur, dulcedinem mutet in amaritudinem, et stomachi vitiet appetitum, omnemque hominis statum evertat: sermo vero divinus etsi multus accipiat, animam non perturbat, sed potius sanat: *Dulcedo enim ejus sanitas animæ*. Quapropter Sapiens cum vellet mellis et sermonis inter se discrimen opponere, *Mel multum, ait, comedere non est bonum, honorare autem oportet sermones gloriosos* (Prov. 25. 27). Semper itaque, dilectissimi, tanquam favum quemdam varium, sacra eloquia retineamus: et quemadmodum favus ille diversis quidem conficitur ex generibus, unum autem bonum habet: sic et nobis esto favus Scriptura divina, ex multis quidem ac diversis constans prophetis, unum vero doctrinæ mel stillans. Talis et nobis patrum favus ex

multis quidem ætatibus coarctatus, unam vero gratiam unamque spiritalem doctrinam distillans. Verum hæc quidem hactenus: nobis vero precibus et patri-ciniis communis patris contingat, ut diligentia nostra, sermonem augentes, divinam legem amplectamur in mente nostra quovis tempore, idque faciamus, quod a Davide dictum est, ut Dei legem in medio ventris nostri semper habeamus (Psal. 39. 9), sive divinas sententias ut naturæ terminos statuamus agnoscere, ac veritatem colere, mundum contemnere, Deoque gloriam offerre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

Ejusdem demonstratio, primum hominem per inobedientiam abjecisse imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse.

1. Hominem ad imaginem et similitudinem Dei editum in lucem et procreatum esse cum ipsa Scriptura divina tradidit (Gen. 1. 27), tum doctrinæ sermo sensim quodammodo discendi cupidus subindicavit. Ac meministi omnino qui inter auditores utique diligentiores estis, quo pacto de hoc argumento verba fecerimus, et qua ratione in primis illud, *Ad imaginem*, ad hominis dominatum et in omnes res creatas imperium referendum sit: similitudo vero imaginis hujus de perfectione virtutum intelligatur. Necessarium vero nunc est, fratres, ut doceamus, ac dilucide exponamus, quo tandem modo is qui cæteris omnibus Dei creaturis honore fuerat antelatus homo a propria primigeniaque divinæ formæ pulchritudine in brutorum animantium naturam et similitudinem fuerit devolutus. Nam cum benigni Dei imago esset, vitii semetipsum deformavit, et sceleribus labefecit, verique *Jumentis insipientibus comparatus est, et similis factus est illis* (Psal. 48. 19). Quo vero pacto jumentis etiam insipientibus assimilatus fuerit homo, ex ipsis operibus intelligamus oportet, non ut quæ præcesserunt vituperemus, sed ut præsentia corrigamus. Nam et quæ ad Adamum pertinent, omnisque eorum qui præcesserunt historia, non ut eos qui præcesserunt laudemus, aut vituperemus, lecta sunt, sed ut virtutem imitemur, et vitium declinemus. *Hæc autem, inquit admirabilis Paulus, scripta sunt ad correptionem nostram, in quos fines sæculorum deveniunt* (1. Cor. 10. 11). Imaginem itaque ad similitudinem Dei factam primus homo per Inobedientiam abjecit, eamque daemionibus proterendam permisit, et brutorum animantium similitudine varia deturpavit: atque hunc quidem ob crudelitatem ac tyrannidem morum, leonem potius quam hominem reddidit; illum autem lupum ob rapacitatem effecit. Testatur hoc Scriptura, quæ sic ait: *Principes vestri quasi leones rugientes, et iudices vestri quasi lupi Arabiæ* (Sophon. 3. 3): leones appellans crudeles et tyrannidem exercentes, lupos autem rapaces ad avaritiam et prædam imminentes. Vides ut ad imaginem Dei factus homo in belluarum ordinem sit reductus? Quando ergo tyranni more se gerit homo, leo appellatur: quando rapax est, lupi cognomen invenit: cum impuris libidinibus se coinquinat, et bestiarum in morem ad improba facinora præceps ruit, rursus equus invenitur homo: *Equi enim, inquit, amatores et emissarii facti sunt: unusquisque ad uxorem proximi sui hinniebat* (Jer. 5. 8). Alios porro vitium ex hominibus canes fecit. Canes, curiam? Propter allatrandi consuetudinem, quodque tumultibus ac rixis valde delectentur, de quibus et beatus David ex persona Salvatoris clamat per prophetam: *Circumdederunt me canes*. Quinam vera canes? *Concilium malignantium obsedit me* (Psal. 21. 17). Alios rursus porcos appellat Scriptura, qui in fovea pravaram actionum inquinantur, de quibus per evangelistam ait Dominus: *Ne mittatis sancta canibus, neque margaritas ante porcos* (Matth. 7. 6). Vides quomodo varius sit homo, et quo pacto imago illa, quæ ad similitudinem Dei facta erat, ad belluarum similitudinem devoluta sit, non altero quopiam vim afferente, sed homine seipsum præcipitem agente?

Scriptura enim non necessitati transgressionem adscripsit, sed libero arbitrio ejus, qui honore affectus fuerat, et honorem non agnoverat: *Homo* quippe, inquit, *cum in honore esset, non intellexit* (Psal. 48. 13). Age vero, rursus, si ita videtur, consideremus quomodo alios etiam quosdam propter varietatem et caliditatem, multæque simulationis plenam animi professionem, vulpes Scriptura nominet. Ea propter Herodem utique varium in consiliis, et in cogitationibus astutum, in impietate viventem, ac pietatis velo personatum, Salvator vulpem appellat. Cum enim advenissent nonnulli, atque ipsi renuntiassent Herodemi ipsum videre velle, tum sancta illa et magna vox respondens ait: *Dicite vulpi isti, Hodie et cras signa facio, et tertia die consummor* (Luc. 13. 32). *Dicite vulpi isti*, quasi dicat, animæ ad omnem caliditatem factæ, plenæ dolo, et omni malitia et fallacia. Animadvertis, frater, quo pacto callidos Scriptura vulpes appellet? Quotiescumque igitur cum psalmista dixeris, *Introbunt in inferiora terræ, partes vulpium erunt* (Psal. 62. 10. 11), intellige ænigma, neque existimes ænigma, haud aliter quam per intelligentiam accipi. Et rursus alibi dicit, *Partes hypocritarum erunt*. Qui enim veritatem ignorant, non cum fidelibus, sed cum hypocritis partem accipiunt. Unde et Salvator hanc sententiam obsignans ait de eo qui male dispensatoris munere functus erat: *Introbit dominus servi illius, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis* (Matth. 24. 51). Itaque hypocritas appellavit Scriptura vulpes. In tam multas ergo, fratres, dejecta est indecoras figuras et similitudines imago Dei, sic ut non aliis nominibus omnem terrarum orbem appellet Scriptura, priusquam ista cognitio pietatis illucesceret, quasi brutorum, jumentorum, et reptilium atque immanium bestiarum. Enimvero ipsum coryphæum apostolorum Petrum, cum benignissimus Deus admonere vellet, ut ex alienigenis omnes admitteret, qui se offerrent, admirabilem illam et inusitam sindonem monstravit illi, quæ de cælo quatuor luitis submittabatur, in qua erant omnia quadrupedia terræ, et volatilia cæli, et bestię et reptilia: et ait ad eum, *Surge, Petre, occide et manduca*. Ait autem apostolus: *Abstine, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum* (Act. 10. 13. 14). Ignorans enim ænigma similitudinis Petrus, putansque sensilia esse quæ videbat, manducaturum se negat, consuetudinem servans Judaicam, et ait, *Abstine, Domine: nunquam enim manducavi omne commune et immundum*. Dominus autem ad eum dixit, *Quæ Deus purificavit, tu communia ne dixeris* (Ibid. v. 15). Hæc itaque Salvator cum apostolo disserebat de quadrupedibus apparentibus et bestiis ac volatilibus; Christi vero apostolus Petrus intellexit postea, Salvatorem non volatilia et belluas significasse per linteum, sed gentes omnes, atque Cornelio, cum illo colloquens: *Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo coniungi alicui alienigenæ: sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem* (Act. 10. 28).

In ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. — Dedicisti, mi frater, quomodo varie belluarum appellationibus fuerimus ignominiose notati? Rursus cum legeris in propheta Isai, *Tunc lupus simul cum agno pascetur, et pardalis cum hædo accubabit, et leo et bos simul pascuntur, et simul comedent pileas* (Isai. 11. 6. 7. et 65. 25): intellige ænigma, et clare percipe ejus intelligentiam, quod non brutorum animalium conventum significat, sed hominum potius congregationem, planeque pietatis communionem interpretatur, cum illis, eumque qui exterius potestatem veretur, considera quid sibi velit illud: *Lupus cum agno pascetur*. Lupum nimirum appellat divitem, agnum vero pauperem. Unde autem id constat? Quoniam commun-

pere. Atque attende diligenter. Adstitit plerumque dives et pauper in ecclesia: comprehendit te hora mysteriorum: expellitur dives, ut minime initiatus mysteriis, perninet autem intra cælestia tabernacula adstatque pauper: neque tamen indignatur dives, quippe qui noverit se a divinis mysteriis alienum. Quinetiam, o divinum beneficium, non modo æqualitas honoris est in ecclesia, quæ a Deo est gratia, sed et cum uterque substituit, plerumque pauper pietate divitem antecellit: neque quidquam diviti contulerunt ad pietatem opes, neque paupertas fideli fraudi fuit, sed eum cum fiducia coram sancto statuit altari.

2. Hæc autem, dilectissimi, de catechumenis a me dicuntur, non de quibusvis opulentis. Adverte, quæso, animum, mi frater, ac vide quo pacto sæpe dominus excedat ex ecclesia, et servus fidelis sacris assistat mysteriis: egredietur domina, et maneat ancilla: *Non enim accipit hominis faciem Deus* (Gal. 2. 6). Non est ergo in Ecclesia servus et liber, sed illum novit Scriptura servum, qui servituti peccati addictus est. Qui enim, inquit, *facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8. 34). Illum etiam liberum agnoscit, qui a divina gratia in libertatem assertus est. Nam *Lex*, inquit, *spiritus vitæ in Jesu Christo liberavit me a lege peccati* (Rom. 8. 2). Cum igitur hæc imago variis modis, ut ante diximus, labefacta et dissoluta esset, venit Salvator, et propriam imaginem restauravit; et quam diabolus dissiparat, eam ipsam tulit Opifex homo factus amator hominum, non ut dignitatem suam dedecore afficeret, sed suam erga nos benignitatem demonstraret. Unde hoc divinum et admirabile indumentum beatus David prænotians dixit: *Dominus regnavit, decorem indutus est* (Psal. 92. 1)? Neque vero Divinitati principio carenti et incorporeæ datur indumentum (nihil enim est ornatus Deo magisque decorum, quam ut ipse decorem induat), quin hoc humanæ naturæ convenit. Etenim nos homines membrorum deformitatem vestimentorum decore contegimus: verum cum Deus simplex sit, et sine figura, solus habens immortalitatem, lucem habitans inaccessibilem (1. Tim. 6. 16), quo decore eget, aut quo indumento ornatur? Unde perspicuum est prophetam appellavisse decorem, corporis assumptionem. Quinetiam vocat decentiam, propriam carnem, non ob corporis naturam, sed ob virtutum perfectionem. Idcirco decorum corpus Domini, non quod corpus fuerit solum, sed *Quod peccatum non fecerit, neque dolus inventus sit in ore ejus. Dominus regnavit, decorem indutus est* (Isai. 53. 9). Sic etiam ait Isaias, quod omnes homines induet, et circumdabit quasi ornameto sponsæ (Isai. 49. 18). *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se; et, Accingere gladio tuo super femur tuum, potens* (Psal. 92. 1. et 44. 4), et quæ sequuntur. Atque hæc tamquam armatum quempiam regem Christum demonstrant, arma quædam terreni corporis indutum: et merito terreni. Non enim similiter atque homines armatur, et audi, quomodo. Nos homines cum plerumque armamur, quod infirmum est tutamur eo quod forte est? sed Deus qui fortis est, et validus, et potens, terrenum et invalidum corpus induit, non dedecorans dignitatem suam, verum potestatis suæ præstantiam per infirmum ostendens: sicut dixit Paulo, qui supplicabat ipsi: *Sufficit tibi gratia mea: nam virtus mea in infirmitate perficitur* (2. Cor. 12. 9). Unde cum nobilis hic apostolus præclare percipisset ea quæ sibi dicta erant, ad Corinthios scribens ait, *Quod infirmum est Dei, fortius est hominibus. Indutus est Dominus fortitudinem* (1. Cor. 1. 25): hoc est, dispensationem elecentem per carnem. Quid enim illa pretiosa et sancta carne potentius? quid perro fortius? Etenim per corpus corporis expertes et malignos dæmones debellavit; et per crucem de adversariis potestatibus triumphavit. Attende diligenter. Indutum et circumamictum esse significat circumscriptum esse. Cum igitur sancta et incircumscrip- ta natura videretur in corpore circumscribi, non circumscrip- ta quidem secundum propriam naturam,

Ἐκκαυσίας· ὁ μαχός γὰρ καὶ ἀκαταγώνιστος ἡ βασιλεία Χριστοῦ· ἀλλὰ τῷ ῥήματι τὴν δύναμιν ἐσήμανε, καὶ φιλή λέγει τὴν ἐπαγγελίαν ἐχυρώσας. Ἐπὶ ταύτῃ τῇ πέτρᾳ οἰκοδομήσω μου τὴν Ἐκκλησίαν, καὶ πύλαι ᾗδου οὐ κατισχύσουσιν αὐτῆς. Δύο ῥήματα, οὐ φιλή ῥήματα, ἀλλὰ Θεοῦ ῥήματα. Ὁ γὰρ ῥήματι τὸν οὐρανὸν στερεώσας, καὶ τὴν γῆν θεμελιώσας ῥήματι, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν ὑποδόμησε· καὶ ἐτείχευσε, καὶ ἐστερέωσε οἰκουμένην, ἥτις οὐ σαλευθήσεται. Προσέσωμεν τοίνυν,

ἀγαπητοὶ, τῷ τῇν οἰκουμένην στερεώσωμεν, καὶ κλαύσωμεν, καὶ ἐκδυσωπώσωμεν, ἵνα διὰ τῆς αὐτοῦ ἐκκλησιολογίας καὶ ἀπάτου δυνάμεως ἰσχυροί καὶ ἀμετακίνητοι ἐπὶ τὸν ἀσίστον καὶ ἀβραγὴ θεμέλιον μέναντες, αὐτῷ τὴν δόξαν ἀναπέμπωμεν καὶ τὴν εὐχαριστίαν πάντοτε, ᾧ αὐτῷ Πατρὶ καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Æternis dignum tenebris opus in lucem edere ne cogitassetus quidem, nisi jam Savilius publicum fecisset. Miror autem eum, qui alia multa opuscula infimæ notæ, in situ et pulvere, optimo consilio, reliquerat, hanc insulsam orationem non parvis fecisse conditionis. Cujus hanc ille censuram in notis suis edidit : « Oratio plena ineptiarum, plena solœcismis et vulneribus, quæ omnia sanasse non est meum, ne operæ quidem pretium fortasse : conati sumus tamen in non paucis aliquid ; quam dextro successu,

Λόγος εἰς τὴν ἀρχὴν τῆς ἁγίας Τεσσαρακοστῆς, καὶ εἰς ἑξορίαν τοῦ Ἀδάμ, καὶ περὶ κυριότητων γυναικῶν.

α'. Προκειται ἡμῖν, ἀγαπητοὶ, πνευματικὴ τράπεζα, ἐκ τῶν θείων Γραφῶν πληρουμένη· πλήρης ἀγαθῶν, οὐκ ἐδεσμάτων ἀπολλυμένων· ἀλλὰ τρυφῇ προέουσα τῆς αἰθηλαίας διδάγματα· οὐκ ἄρτον φέρουσα πρόσκαιρον, ἀλλὰ νοσημάτων ἁλίων πανδασιζ τὰς ψυχὰς ἐκτρέφουσα· οὐκ οἶνον μέθην ἐργαζόμενον, ἀλλὰ ζέσει Πνεύματος τὴν καρδίαν ἀναφλέγουσα· οὐ κρεὼν ἀπολλυμένων, ἀλλὰ χαρὰς στάζουσα· ἡ δυνάμειν ἐπουράνιον· οὐ κιθάρας ἢ αὐλοῦς ἀναπέμπουσα, ἀλλὰ ψαλμούς καὶ ὕμνους θεοτερπεῖς μελωδουσα· οὐ πορνικαῖς ὀρχήμασι τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς τὴν θεωρίαν ἐκλύουσα, ἀλλὰ τοὺς ὀφθαλμούς τῆς καρδίας πρὸς πόθον τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν διεγείρουσα· οὐ μίμνων καὶ κακοθητῶν ἀνδρῶν ἀγεί θόρυβον, ἀλλὰ προφητικὰς σάλπιγγας, τὰ ὅσα τῆς διανοίας ἡμῶν πρὸς διδασκαλίαν ψυχωφελὴ χειραγωγούσα· οὐ τὸν ἐξ ἁνθρώπων εἰς μετεωρισμούς καὶ γέλιους καὶ εἰς βάραθρα ἀκολασίας ἐμβάλλουσα, ἀλλὰ τὸν ἐνδοὶ πρὸς θεογνωσίας ἀνάπτουσα ἔρωτα, καὶ τῶν βιωτικῶν ἀπάντων ἀπαρνούμενη τὴν σύνθεσιν τε καὶ σύγκρασιν, πρὸς μόνην τὴν τῆς βασιλείας ἀείζων ἀναδιδάσκει ὁδόν. Καὶ ἐπὶ μὲν τῆς αἰσθητῆς τραπέζης καὶ βρωμάτων περισσότερον μεταλάβῃ τις, τὴν κοιλίαν ἀλγεῖ, καὶ τῶν ἐνδοσίων εἰσισομένων βλάβην οὐ τὴν τυχοῦσαν ἐργάζεται· ἐπὶ δὲ τῆς πνευματικῆς τραπέζης τούναντιον· ἐάν αὐτὴν ἀπλήστως ἐντροφίσῃς, δυνήσῃ καὶ βίον κατορθώσασθαι καὶ πρᾶξιν θεάρεστον ἐπιτηδεύει· καὶ ὅσον πλείονα τρυφᾷ, τοσούτον πρὸς πλείονα πόθον διεγείρει σαυτὸν. Πάλιν οὖν ἐπὶ τῆς πρώτης τραπέζης ἐάν οἶνον εἰς κόρον μεταλάβῃς, καὶ τῶν πόθων τὸ βάδισμα κωλύεις, καὶ τοῖς ὀφθαλμοῖς τὰ μὴ προσήκοντα θεωρεῖς, καὶ τῇ γλῶσσῃ τὰ μὴ βουλούμενα λαλεῖς, καὶ συγκυῖς ἐρευνήσεις ἐκ κατωτάτου στήθους ἀναφέρεις, καὶ τοῖς φίλοις καταγέλαστος δείκνυσαι, καὶ τοῖς δοῦλοις εὐκαταφρόνητος, ὥς ἐν οἴῳ τὰς φρένας ἀπολέσας. Ἐπὶ δὲ τῆς δευτέρας τραπέζης,

ἐάν ἀπλήστως ἀντίτῃς αὐτῆς τὰ νοήματα, ὁρθῶς τὰς τρίβους πορεύῃς πρὸς τὰς ἐντολάς, ἃς ἔλαβες παρὰ τοῦ Κυρίου· καὶ τοῖς [539-540] ὀφθαλμοῖς τῆς διανοίας τὰ ἅλα κατοπτεύσεις, καὶ ἐκ τοῦ βάθους τῆς καρδίας σου λόγους ἀγαθοῦς ἐρεῖς, κατὰ τὸν προφήτην ἐν λέγοντα, Ἐνπνεύματι ἡ καρδία μου λόγον ἀγαθόν, καὶ τοῖς φίλοις κατακεκοσμημένος ὁφθήσῃ, καὶ τοῖς οἰκέταις εὐχρηστος καὶ προσήκης καὶ πρᾶς ἀναδειχθήσῃ. Ἰδωμεν οὖν τῆς πνευματικῆς τραπέζης τὰ κέρδη· ἀναπτύξωμεν αὐτῆς τῶν νοημάτων τὴν ἐμπέριαν· καρυκεύσωμεν αὐτῆς εἰς κόρον τὸ γλεῦκος τὸ ἀθλόωτον, τὸ ἀποστάζον ἐξ αὐτῆς. Ἀκούσωμεν αὐτῆς τῶν ὕμνων καὶ τῶν ψδων, ἃς ἡ ὕμνος δαίμονας τρέπει καὶ αἱ ψαλμοὶ τὸν ἀρχὸν τοῦ σκότους ἀποστρέφουσι. Σαλπίζωμεν ἐν τροχηρίῳ σάλπιγγι, ἐν εὐσήμεν ἡμέρᾳ ἑορτῆς ἡμῶν^β. Νηστεία παρήχθη ἡ τῶν ἀποστόλων φίλη, νηστεία παρήχθη ἡ τῶν μαρτύρων καλλονή· νηστεία παρήχθη ἡ τῶν μοναζόντων σύντροφος· νηστεία παρήχθη, ἣν καὶ αὐτὸς ὁ Κύριος ἐν σαρκὶ περιών (sic) ἐφύλαξεν αὐτῆς τοὺς ὅρους. Καὶ εἰ θέλεις, ἀγαπητέ, ἀκουε αὐτῆς τὰς ἀριστίας. Νηστείαν Ἀδὰμ μὴ φυλάξας, ἐξόριστος γέγονε τοῦ παραδείσου, καὶ γῆν ἀκανθήφορον ἐργάσασθαι ἐκελεύσθη. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες οἱ ἐπὶ τοῦ Νῶε ἁνθρώπου, τῆς θεϊκῆς ἀγανακτῆσεως ἐν πείρᾳ γεγόνασι, καὶ κατακλυσμοῦ παγκοσμίου δίκην ὑπέστησαν. Νηστείαν Νῶε πρὸς δόλγον καταλειπόντως, θρᾶμβος καὶ γυμνὸς τοῖς υἱοῖς αὐτοῦ προέκειτο. Νηστείαν μὴ φυλάξας Ἡσαΐ τῶν προφητῶν τὴν τιμὴν ἀπωλεσε, καὶ τῆς πατρικῆς εὐχῆς ἀλλότριος ἐγένετο. Νηστείαν μὴ φυλάξαντες οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ, τῆς ἐπουρανίου τρυφῆς καὶ τῆς χάριτος τῆς θεϊκῆς ἐξέπεσον. Ἐμαθες τοὺς μὴ τιμήσαντας αὐτὴν οὐκ ἐπαθόν· γυμρίσθη καὶ τοὺς φυλάξαντας αὐτὴν, οὐκ ἐπαθόν.

^β Savil. hic post verba, ἑορτῆς ἡμῶν, addit : νηστεία παρήχθη ἡ σύντροφος τῶν ἀγγέλων, νηστεία παρήχθη ἡ τῶν προφητῶν μήτηρ. Moix, post καλλονή, addit νηστεία παρήχθη ἡ τῶν οἰκίων καυχῆσις. L'aulo post idem ἦν καὶ αὐ. ὁ K. (αὐκλήτῃ μαργ. ἀσπασάμενος) ἐν σ. περιών ἐφύλαξεν. Αὐτῆς. ἑορτῆς

^α Sic Sav. et unus Reg. Alius χορτάζωσα.

sed ejusmodi existimata ex visione apparente; merito dixit: *Indutus est Dominus fortitudinem, et præcinxit se. Et quid est quod mox inducitur? Etenim firmavit orbem terræ, qui non commovebitur (Psal. 92. 1).* Quoniam ergo peccatum concusserat primum orbem terrarum, cum venisset Servator fixit crucem, et orbem terræ firmavit. *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam (Matth. 16. 18).* Et Paulus: *Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc (2. Tim. 2. 19).* Duo itaque verba pronuntiavit Dominus: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Non usus est magno verborum ambitu; non dixit: *Firmabo Ecclesiam, et nec reges, nec principes, neque tyranni, neque carnifices, neque sapientes, neque rustici, neque oratores superabunt Ecclesiam: nam in-*

victum et Inexpugnabile est regnum Christi; vorum uno verbo vim et potentiam declaravit, ac simplici dictione promissionem munivit: *Super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam.* Duo verba, non nuda et tenuia verba, sed Dei verba. Nam qui verbo cælum firmavit, et terram fundavit verbo, etiam Ecclesiam ædificavit, et muro cinxit, et firmavit orbem terræ, qui non commovebitur. Procidamus itaque, dilectissimi, illi qui orbem terræ stabilivit, et ploremus, et ad misericordiam inducamus, ut per ipsius benignitatem et ineffabilem potentiam stabiles et incommutabiles in inconcusso et infracto fundamento permanentes, ipsi jugiter gloriam offeramus, et gratiarum actionem, simul cum Patre et Spiritu sancto, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

IN SEQUEM HOMILIAM.

nescio. Porro hujus orationis tres sunt partes: prima, encomium jejunii; secunda, interpretatio brevis in tria priora capita Geneseos; tertia, invectiva satis frigida, conviciis e trivio petitis, contra improbas mulieres. » Duorum Manuscriptorum ope orationem utcumque sarcire conati sumus. Quorum unus multa hinc inde additamenta præferebat; nimirum librarius, his conspectis nugis, alias subiunde nugis adjecit. Quamvis insulsum opus Latine convertimus.

IN PRINCIPIUM JEJUNII, IN EXSILIUM ADAMI, ET DE IMPROBIS MULIERIBUS CONCIO (a).

1. Apponitur nobis, dilecti, mensa spiritualis, divinis Scripturis referta; plena bonis, non cibis fluxis; sed delicæ sunt quæ veritatis dogmata effundunt: mensa quæ non temporaneum panem offert, sed quæ lauto insensilium cogitationum apparatu animas nutrit: vinum quod offert non ebrietatem procurat, sed Spiritus æstu cor incendit: non carnes corruptioni obnoxias affert, sed gaudium voluptatemque cælestem instillat; non citharæ et tibiarum sonum emittit; sed psalmos et hymnos Deum oblectantes concinit: non meretricibus tripudis oculorum sensilium visum hebetat, sed oculos cordis ad desiderium regni cælorum incitat: non mimorum et pravorum hominum tumultum exhibet, sed prophetis tubis aures mentis nostræ ad doctrinam utilem deducit; non exteriorem hominem in jactantiam, in risum et in adulationis barathra conjicit, sed interiorem ad divinæ cognitionis amorem accendit, ac sæcularium omnium molem commixtionemque abnegat, atque ad solam perennis regni viam ducit. Porro in sensili mensa, si quis copiosiore cibo sese repleat, ventre dolet, convolutisque visceribus damnum sibi non leve parit; contra vero in spirituali mensa; si te affatim ingurgites, poteris et vitam dirigere, et opus Deo placitum perficere: et quanto magis deliciaris, ad tanto majorem te amorem incitas. Rursum in priore mensa si vinum usque ad crapulam hauseris, et pedibus incedendi facultatem tollis, et oculis non congruentia vides, et ea quæ nolis lingua profers: crebros ructus ex imo pectore emittis, amicis risum paras, servis despicibilis evadis, utpote qui vino mentem labefactaveris. At in hac

secundo dicta mensa, si inexplibili haustu ejus sensa traxeris, recta via perges ad mandata, quæ a Domino accepisti; mentis oculis ea, quæ materiæ sunt expertia, contempleris; ex intimo cordis tui bona verba eructabis, secundum prophetæ dictum: *Eructabit cor meum verbum bonum (Psal. 44. 2).* amicis ornatu decenti aderis, domesticisque utilis, mitis et mansuetus evades. Videamus ergo quæ spiritualis mensæ lucra; ejus decora sensa explicemus; mustum ex illa manans ad satietatem usque hauriamus. Audiamus ejus hymnos et cantica: hujus hymnus dæmonas profligat, hujus cantica principem tenebrarum in fugam vertunt. *Buccinatus in neomenia tuba, in insigni die solemnitate nostræ (Psal. 80. 4).* Jejunium prodiit apostolis amabile, jejunium prodiit martyrum decor, jejunium prodiit monachorum socium¹, jejunium prodiit, cujus Dominus in carne obambulans leges servavit. Si vis, dilecte, ejus præclara gesta audi. Quod jejunium cum non servasset Adam, ex paradiso pulsus, terram spinis obsitam colere jussus est. Quod jejunium cum non servasset ii, qui Noe tempore vixerunt, divinam indignationem experti sunt, diluviiq; universalis vindictam subierunt. Quod jejunium cum tantillo tempore neglexisset Noe, quasi in triumpho ductus filiis suis nudus expositus est. Quod jejunium cum violasset Esaû, primogenituræ honorem amisit, atque a paterna oratione benedictioneque alienus fuit. Jejunio neglecto Israelitæ, a cælestibus deliciis et a gratia divina exciderunt. Jam didicisti quid passi sint ii, qui jejunium non coluerunt; jam discis quantum honoris, quantum gratiæ consequuti sint ii, qui jejunium servarunt. Jejunii custodito fructu Moyses legem ac-

(a) Collata cum Codd. Regiis 1828, et 2421, qui mirum quantum variant. Insulsi operis eas solum lectiones notavimus quæ majoris pretii videbantur esse. Savilii textus est admodum vitiosus.

¹ Apud Savilium post verba, *solemnitatis nostræ*, hic locus sic habetur: *Jejunium prodiit angelorum socium; jejunium prodiit prophetarum mater; jejunium prodiit martyrum decor; jejunium prodiit iustorum gloriatio; jejunium prodiit monachorum socium; et cætera ut in textu.*

cepit, dignaque Israelis dux declaratus est. Jejunio custodito Helias curru igneo in cælum est translatus, per quem ovina pellis regia purpura pretiosior evasit. Cum jejunium in lacu Daniel coleret, immanium ferarum ora obturavit, et ab iis illæsus exiit. Jejunium amplexati tres pueri, septuplo magis accensam fornacem exstinxerunt, et ignem effecerunt quasi spiritum roris sibilantem. Jejunium amplexus Joannes, major in prophetis declaratus est, et Dominum gloriæ in Jordane baptizare meruit. Ecquid prophetas et justos in medium profero? Jejunium Christus ipse amplexus, hostem dejecit, et nos ejus contemplatores esse dignatus est. Quapropter jejunium suscipiamus, donum pretiosum, sanctum cimelium, veritatis simulacrum, pietatis caput, spiritualis doctrinæ advocatum, animi ægritudinum exitium, peccati destructionem, nequitiae adversarium, virginitati gloria æquale, dæmonum excidium, diaboli increpationem, idolorum destructionem, Ecclesiarum decorem, Imperatorum robur, sacerdotum ornamentum, virorum prudentiam, mulierum temperantiam, infantium institutionem, servorum liberationem, pauperum consolationem. Quis jejunium amplexus non gloriam adeptus est? quis ipso servato non magnus evasit? quis ejus legibus addictus non beatus dictus fuit? quis illud amplexus tentationes non superavit? quis ejus auditis promissionibus non modo apud homines honoratus, sed etiam a Dei ira indignationeque ereptus est? Nonne Achab illo armatus a divinitus immissa ira ereptus est? Ille, inquam, qui avibus et feris in escam datus est, et *In cujus sanguine meretrices lavabuntur* (3. Reg. 22. 38), per jejunium tunc a mortis periculo ereptus est, quod sane jejunium tum ipso propheta validius apparuit. Nonne hoc servato Ninivite, tam homines quam jumenta, a tridui comminatione erepti sunt, ac Jonæ prophetæ verbum opere vacuum evasit? Nonne hoc servato prophete Dei omnipotentis contemplationibus et visionibus digni habuit fuere, atque futura, velut presentia, præviderunt atque vaticinati sunt? Nonne apostolis illo armatis, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum* (Psalm. 18. 4)? Nonne et martyres illo muniti, templa, aras, nidorem idolorum dejecerunt, et tyrannorum furorem nihili fecerunt? Nonne sancti ejus amore ducti, mundum et mundana omnia reliquerunt, et in desertis, montibus, speluncis et cavernis terræ secundum apostolum Paulum habitantes, diabolum et ejus exercitus coram positos profigarunt (Hebr. 11. 38)? Hanc et nos servemus animarum tranquillitatem, corporum medicinam, cogitationum pacem, concupiscentiarum extinctionem, quæ ab alienis divitiis rapiendis avertit, quæ orphanos lædi non patitur, quæ viduis luctum obdama non affert, quæ nos sæcularibus curis distineri non sinit, quæ mortalibus angelorum convictum procurat, quæ legem Domini die ac nocte meditari jubet. De illo quippe ait Zacharias propheta, et ejus gloriam clarius revelans alta voce clamat: *Hæc dicit Dominus omnipotens: Jejunium quartum, jejunium quintum et jejunium septimum erunt domui Juda in gaudium et in lætitiā et in festa bona* (Zach. 8. 19). Vidistis omnes quomodo festorum argumentum jejunium aperiat? Didicistis quomodo clarius ejus virtutem et gloriam annuntiet? Cognoscite quo pacto se suscipientes ad amorem spirituales erigat. Vultisne ejus hypothesin manifestius ediscere? Aperite aures mentis vestræ, et cogitationibus vestris suscipite spiritualia cantica, perennia fluenta, ex immortalitatis fonte manantia. Quid dicis, propheta? Quem Israellem inducis? carnalemne, an mentem Deum videntem? pollutumne per illicita sacrificia, an eum qui per apostolorum doctrinam inductus est? eumne qui per sanguinem hircorum et taurorum sacrificat, an eum qui incurrente sacrificat, illum, qui tollit peccatum mundi? eumne qui sculptilibus ut Deo sacrificavit, an eum qui ex aris et simulacris ereptus, et in adoptionem spirituales vocatus est? Palam certe est

novum et per baptismum peculiarem factum populum dici, qui in aqua et igne purgatur. Etenim per Isaiam prophetam manifeste clamat: *Neomenias vestras et sabbata et diem magnum non sustineo, jejunium et otium et festa vestra odit anima mea* (Isai. 1. 13. 14). Considerate, quod novum populum per prophetam evocet ad jejunii munus exsequendum: non quod Deus eorum jejunium, obsecrationem, neomenias et sabbata respuat, sed quod illis sit plenus. Illi vero per profana opera Deum dereliquerunt¹, et electum populum, qui adventum unigeniti Filii ejus prænuuntiabat, inique occiderunt, alium serra lignea, alium in luti lacum deductum. Et cur de prophetis loquor? Ipsi namque Dominum suum quasi reum crucifixerunt et occiderunt dicentes: *Hic est heres: vende, occidamus eum* (Matth. 21. 38). Vides quo pacto se per indigna opera alienos fecerint? Non Dominus itaque illos repulit; sed illi se a majorum suorum fiducia extraneos fecerunt. Hæc filii Israel meditati sunt: sic electus Domini populus fremuit, secundum verba Davidis Christi patris: *Quare fremuerunt gentes et populi meditati sunt inania, etc.* (Psalm. 2. 4)? Videtis, fideles, jejunii gratiam? respicietisne præmia quæ ipsum firma mente servaulibus procurat? an consideratis quam dura et aspera pariat iis, qui ipsum despiciunt? Framea destructa est, stans in limine regni Dei, ac perterrefaciens eos qui illud cum æquitate et mansuetudine non recipiunt; rursumque placide terga vertit iis qui cum pura conscientia ipsum admittunt, atque ad vitam perennem, lætitiarum puram, voluptatem dolore carentem deducit, et infinita bona suppeditat. Ac si vis ut ex multis pauca colligamus, quis jejunium observans sæcularibus umquam curis addictus fuit? quis ipsum complexus non recte vias Domini peregit? quis ipsum custodiens non recte navigationem terrenam emensus est? quis illud colens pupillum aut viduam læsit? quis ipsum docens voluptatem aeris non tranquille subiit? quis ipsum amplexus non visionibus et contemplationibus Domini dignatus est? quis ejus dulci fructu gaudens die ac nocte legem Domini meditari cessavit? Videtisne ejus fiduciam? videtis honorem quo circumdatur? quomodo a mundi exordio piis dominetur? quomodo mensuram ejus a constitutione mundi servaverint? quomodo sui cultores gloria, contemptores vero ignominia afficiat? Quemadmodum supra dictum est, primum hominem, quod jejunium non servasset, in ærumnis et in extrema mendicitate, et procul a paradiso constitutum ob ejus contemptum fuisse novimus.

2. Audiamus igitur a principio historiam illam quam Dei inspector Moyses futuris generationibus enarravit, imo potius Moysis Dominus, ut benignus pater, nobis revelavit. At animum, quæso, dictis adhibete: nam paucis volo rein persolvere. *In principio fecit Deus cælum et terram: terra autem erat tenebris et in-composita, et tenebræ supra abyssum: et spiritus Dei ferebatur super aquam. Et dixit Deus: Fiat lux; et facta est lux: et vidit Deus lucem, quod esset bona* (Gen. 1. 1-4). Vidisti, dilecte, quam claram nobis explanationem Scriptura præbeat? *Et vidit Deus, quod esset bona.* Antequam enim lux veniret in mundum, naturam ejus bonam esse noverat; sed hoc dicit ut mentem nostram conciet ad potentiam Conditoris contemplandam. Nisi enim bona esset, non illam condidisset, neque tenebras ab illa separasset: nisi anabiles esset, non illam lucem vocasset, nec tenebras noctem, ut in lumine ejus semper ambulemus, et studia operaque ejus meditemur. Poterat enim Deus uno verbo, simplici nutu, et in ictu oculi, quod sex diebus fecit producere. At locum non dedit post futuris hominibus, Græcis nempe et iis sapientibus, qui in sapientia sua stulti facti sunt: legem namque ejus non observarunt; quamebrum sa-

¹ In Savil. sic legitur, *Sed quod illi expleti operibus suis malis Deum dereliquerunt.*

μῆς καὶ χάριτος ἐγένοντο ἄξιοι. Νηστείαν καρπωσάμενος ὁ Μωϋσῆς νόμον ἐδέξατο, καὶ δημαγωγὸς τοῦ Ἰσραὴλ ἄξιος ἀνεδείχθη. Νηστείαν καρπωσάμενος Ἠλίου δι' ἄρματος πυρίνου εἰς οὐρανὸν ἀνήχθη, δι' οὗ καὶ ἡ πάντοτε μὴλωτὴ ὑπὲρ βασιλικὴν πορφύριδα τιμιωτέρα ἀνεδείχθη. Νηστείαν ἐν λάκκῳ Δανιὴλ κτησάμενος, τὰ ἄγρια θηρία φιμώσας, ἀλώμετος τῆς τούτων βορᾶς γέγονε. Νηστείαν οἱ τρεῖς παῖδες ἀγαλλιάμενοι, τὴν κάμινον τὴν ἐξαφθεῖσαν ἐπαπλάσιως κατέσθησαν, καὶ τὸ πῦρ ἐποίησαν ὡς πνεῦμα ὁρότου διασπύριον. Νηστείαν ἀσπασάμενος Ἰωάννης, μεῖζων ἐν προφήταις ἀνηγορεύθη, καὶ τὸν Κύριον τῆς δόξης κατηξιώθη βαπτίσαι ἐν τῷ Ἰορδάνῃ. Καὶ τί προφήτας καὶ δικαίους εἰς μέσον παρεισάγω; Νηστείαν καὶ ὁ Χριστὸς ἀσπασάμενος, τὸν ἐχθρὸν κατέβαλε, καὶ ἡμᾶς θεωρητὰς αὐτοῦ γενέσθαι κατηξίωσε. Διὰ ταύτην ὑποδεξόμεθα, τὸ τιμιον δῶρον, τὸ ἄγιον κειμήλιον, τὸ τῆς ἀληθείας Ἰνδαλμα, τῆς εὐσεβείας τὸ κεφάλαιον, τὸν τῆς πνευματικῆς διδασκαλίας συνήγορον, τὸν παθῶν τὴν νέκρωσιν, τῆς ἁμαρτίας τὴν ἀναιρέσιν, τῆς κακίας τὸν ἀντίπαλον, τῆς παρθενίας τὴν ὁμοδόχον, τὸν δαιμόνιον τὴν ἀφανίστριαν, τοῦ διαβόλου τὴν ἀποτίμησιν, τὸν εἰδῶλον τὴν καθαίρεσιν, τὸν Ἐκκλησιῶν τὴν εὐπρέπειαν, τὸν βασιλεὺς τὸ κράτος, τὸν γυναικῶν τὴν σωφροσύνην, τὸν νηπίων τὴν παιδαγωγίαν, τὸν δούλων τὴν ἀνάρρυσιν^β, τὸν πτωχῶν τὴν παραμυθίαν. Τίς νηστείαν ἀσπασάμενος οὐκ ἐδοξάσθη; τίς ταύτην φυλάξας οὐκ ἐμεγαλύνθη; τίς τὸν θεοῦ αὐτῆς συντηρήσας οὐκ ἐμακαρίσθη; τίς κτησάμενος ταύτην οὐκ ἐνίκησε πειρασμούς; τίς ἀκούσας ταύτης τὰς ὑποσχέσεις οὐχὶ παρὰ ἀνθρώπων ἐτιμῆθη μόνον, ἀλλὰ καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ ὀργῆς καὶ ἀγανακτήσεως ἐξηρπάγη; Οὐχὶ Ἀχάδ ταύτην ὀπλισάμενος θελήσαντο ὀργῆς ἐρρύσθαι, καὶ οἱ τοῖς ὀνόματι εἰς βρώσιν δοθεῖς καὶ τοῖς θηρίοις, καὶ οὗ ἐν τῷ αἵματι, φῶσιν, αἱ πόρραι λούσονται. δι' αὐτῆς ἀπηλλάγη τὸ θανατικὸν κινδύνον, καὶ ὑπὲρ προφήτην δυνατωτέρα ἐδείχθη; Οὐχὶ ταύτην οἱ Νινευῖται φυλάξαντες, ἄνθρωποι καὶ τὰ κτήνη, τῆς τριτημέρου ἀπειλῆς ἀνηρπάγησαν, καὶ τοῦ προφήτου Ἰωάνη τὸ ῥῆμα ἀνεργον ἐγένετο; Οὐχὶ ταύτην τηρήσαντες οἱ Προφῆται, θεωρίων καὶ ὀπτασιῶν Θεοῦ παντοκράτορος μέτοχοι γεγονάσι, καὶ τὰ μέλλοντα ὡς ἐνεστῶτα προσδεύωσαν καὶ θέσπισαν; Οὐχὶ καὶ οἱ Ἀπόστολοι [541] ταύτην ὀπλισάμενοι, Παντοκροῦ κύκλῳ τῆς γῆς διέδρουν ὁ φόβος αὐτῶν, καὶ εἰς τὰ πέρυτα τῆς οἰκουμένης τὰ ῥήματα αὐτῶν; Οὐχὶ καὶ οἱ Μάρτυρες ταύτης ἐνστερνισάμενοι, τοῖς καὶ βωμῶν καὶ κνίστας τὸν εἰδῶλον κατέβαλον, καὶ τὸν θυμὸν τῶν τυράννων εἰς οὐδὲν ἐλογίσαντο; Οὐχὶ οἱ Ὅσοι ταύτην ποθήσαντες, τὸν κόσμον καὶ τὰ ἐν κόσμῳ κατέλιπον ἅπαντα, καὶ ἐν ἐρημίαις καὶ ὄρεσι καὶ σπηλαίοις καὶ ταῖς ὄποις τῆς γῆς κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον οἰκήσαντες, αὐτοπροσώπως τὸν διάβολον κατέβαλον, καὶ τούτου τὰ στρατεύματα; Ταύτην καὶ ἡμεῖς φυλάξωμεν τὸν ψυχῶν τὴν γαλήνην, τὸν σωματικῶν τὸ ἱατρεῖον, τὸν λογισμῶν τὴν εἰρήνην, τὸν ἐπιθυμῶν τὴν νέκρωσιν, τὴν κωλύουσιν ἀρπάξουσιν τὸν ἀλλότριον πλοῦτον, τὴν μὴ καταδεχομένην ὀφρανοῦς ἀδικησαι, τὴν μὴ ἐπάγουσαν χήραις πένθος ζημίας, τὴν μὴ βιωτικαῖς μερίμοις ἀσχοληθῆναι ἡμᾶς συγχωροῦσαν, τὴν ἀγγέλους ὁμοδιόλους τοὺς βροτοὺς ἐργαζομένην, τὴν τοῦ Κυρίου τὸν νόμον ἡμέρας καὶ νυκτὸς μελετᾶν διακελευσμένην. Φησὶ γὰρ ὁ προφήτης Ζαχαρίας περὶ ταύτης, καὶ τρανότερον τὴν δόξαν αὐτῆς ἀνακαλύπτων διαπρυσιῶς βοᾷ· *Τάδε λέγει Κύριος παντοκράτωρ· Νηστεία ἡ τετάρτη, καὶ νηστεία ἡ πέμπτη, καὶ νηστεία ἡ ἑβδόμη ἔσονται ἐν οἴκῳ Ἰούδα εἰς χαρὰν καὶ εὐφροσύνην καὶ εἰς ἑορτάς ἀγαθάς.* Εἰδότε πάντες πῶς ἀνοίγει τὸν ἑορτῶν τὴν ὑπόθεσιν ἡ νηστεία; Ἐμάθετε πῶς τρανότερον αὐτῆς καταγγέλλει τὰς ἀριστείας καὶ τὰ κλέη; Γνωρίζετε πῶς ὑφοί αὐτῇ πρὸς τὸν πόθον τὸν πνευματικὸν τοὺς εἰσδεχομένους αὐτῇ. Βούλεσθε σαφεστέρως αὐτῆς τὴν ὑπόθεσιν μαθεῖν; Ἀνοίξατε τὰ ὦτα ὑμῶν τῆς διανοίας, καὶ δέξασθε τοῖς λογισμοῖς ὑμῶν τὰ πνευματικὰ ἄγματα, βρούντα ἐκ τῆς πηγῆς τῆς ἀθανασίας ἀεὶρῶντα νάματα. Τί λέγεις, Προφήτα; Ποῖον Ἰσραὴλ παρεισάγει; τὸν σαρκικόν, ἢ τὸν νοῦν ὁρῶντα Θεόν; τὸν ἐδοξολογούμενον διὰ τὰς ἀκαθέκτους

θυσίας, ἢ τὸν ἐπεισαχθέντα διὰ τῆς τῶν Ἀποστόλων διδασκαλίας; τὸν σῖμασι κριῶν καὶ ταύρων θυσιάζοντα, ἢ τὸν ἀναιμάκτως θύοντα, τὸν αἰρόντα τὴν ἁμαρτίαν τοῦ κόσμου; τὸν θύσαντα ἀντὶ Θεοῦ τοῖς γλυπτοῖς, ἢ τὸν ἀπὸ τῶν βωμῶν καὶ τῶν ξοάνων ἐξαρθραγέντα, καὶ εἰς υἱοθεσίαν πνευματικὴν ἀνακραθέντα^α; Ἀλλοιὸν δὲ τὸν νέον, τὸν περιούσιον διὰ τοῦ βαπτίσματος λαόν, τὸν ἐν ὕδατι καὶ πυρὶ ἀνακαθαρόμενον. Καὶ γὰρ διὰ Ἡσαίου τοῦ προφήτου ἀναφανδὸν βοᾷ· *Τὰς νεομηνίας ὑμῶν καὶ τὰ σάββατα καὶ ἡμέραν μεγάλην οὐκ ἀνέχομαι, νηστείας καὶ ἀργίας καὶ τὰς ἑορτάς ὑμῶν μισεῖ ἡ ψυχὴ μου.* Προσέχετε, ὅτι τὸν ἀρτίφανῃ λαὸν προσκαλεῖται διὰ τοῦ Προφήτου τῆς νηστείας τὸ δῶρον κατορθώσασθαι· οὐ γὰρ τοῦ Θεοῦ ἀποβαλλομένου αὐτῶν τὴν νηστείαν καὶ τὴν δέησιν καὶ τὰς νεομηνίας καὶ τὰ σάββατα, ἀλλ' ὅτι πλήρης αὐτῶν. Διὰ δὲ τῶν πράξεων αὐτοῦ τὸν τὴν παρυσίαν τοῦ μονογενοῦς Υἱοῦ αὐτοῦ προκαταγγέλλαντα αὐτοῖς ἀδίκως ἀνέλκον, ὃν μὲν ἐν ξυλίνῳ πρίονι, ὃν δὲ ἐν λάκκῳ βορβόρου κατήγαγον. Καὶ τί προφήτας λέγω; Αὐτοῦ γὰρ τὸν ἑαυτῶν Δεσπότην ὡς κατὰ δικὸν ἐσταύρωσαν καὶ ἀνέλκον λέγοντες· *Οὗτός ἐστιν ὁ κληρονομός· δεῦτε, ἀποκτείνωμεν αὐτόν.* Βλέπετε τὴν ἀλλοτρίωσιν, ἣν ἡλιотρίωσαν ἑαυτοὺς διὰ τῶν ἔργων τῶν ἀτόπων; Ὁ Κύριος οὐκ αὐτοὺς οὐκ ἀπώσατο, ἀλλ' αὐτοῖς ἑαυτοὺς ξένους τῆς προγονικῆς παρῆρσις ἀπέριγαντο. Ταῦτα οἱ υἱοὶ Ἰσραὴλ ἐμελέτησαν· οὕτως ὁ ἐκλεκτὸς λαὸς τοῦ Κυρίου ἐφρούρατο, κατὰ τὸν θεοπάτορα Δαυὶδ λέγοντα· *Ἦνα τί ἐφρούραξεν ἔθνη, καὶ λαοὶ ἐμελέτησαν κενά; καὶ τὰ ἔθνη.* Ὁράτε, πιστοί, τῆς νηστείας τὴν χάριν; βλέπετε αὐτῆς τὰ βραβεῖα ἃ προσφέρει τοῖς ἀτρέπτῳ γνώμῃ αὐτὴν κεκτημένοις; κατανοεῖτε τοὺς περιφρονούντας αὐτῆς τὴν νομοθεσίαν, οἱ σκληρὰ καὶ τραχεῖα δεικνύοντες; Ῥομφαία ἐστὶ λυομένη, ἐν προθύροις τῆς τοῦ Θεοῦ βασιλείας ἱσταμένη, καὶ ἐκθαμβοῦσα τοὺς μὴ μετὰ ἐπεισείας καὶ πρῶτης αὐτῇ εἰσδεχομένους· πάλιν δὲ νῦν αἰδοῦσι προσήκοντες πᾶσι τοῖς μετὰ καθαροῦ συνειδήτος αὐτὴν προσλαμβάνουσιν, καὶ πρὸς ἀληκτον βίον, καὶ χαρὰν ἀμοιβόν, [542] καὶ τρυφὴν ἀνύδουν χειραγωγούσα, καὶ μυρίων ἀγαθῶν ἀντίδοσιν χορηγοῦσα^α. Καὶ εἰ θέλεις, ἐκ τῶν πολλῶν ὀλίγα συλλέξαντες εἰπωμεν, τίς νηστεία κτησάμενος, μεριμνῶν βιωτικῶν ἐσχόλασέ ποτε, τίς αὐτὴν ἀγκαλιζάμενος οὐκ ὀρθῶς τὰς ὁδοὺς Κυρίου διώδευσε, τίς ταύτην φυλάξας, οὐ πρῶτος τὸν πλοῦτον τὸν γένιον ἐπέρασε, τίς αὐτὴν ἐσχίρασε, ὀρφανὸν ἢ χήραν ἡδέικησε, τίς αὐτὴν μαθητεύσας, τῆς ἡδονᾶς τοῦ αἵματος οὐχ ὑπέλθε γαλήνως, τίς αὐτὴν ἀσπασάμενος οὐκ ὀπτασίαν καὶ θεωρίων Κυρίου κατηξιώθη, τίς αὐτῇ γλυκανθεὶς διέλιπε μελετῶν ἡμέρας καὶ νυκτὸς ἐν τῷ νόμῳ Κυρίου. Ὁράτε αὐτῆς τὴν παρῆρσιν; ὁράτε καὶ τὴν τιμὴν ἣν περιδέλλεται; πῶς ἐξ ἀρχῆς κόσμου δεσπόζει τῶν εὐσεβῶν; πῶς τὰ μέτρα αὐτῆς ἀπὸ καταβολῆς τοῦ κόσμου τετήρηται; πῶς δοξάζει τοὺς τιμῶντας αὐτὴν, καὶ τοὺς μὴ φυλάττοντας ἐξουθενεῖ; Καθὼς ἀνωτέρω τοῦ λόγου εἴρηται, τὸν πρῶτον ἀνθρώπον μὴ φυλάξαντα τὴν νηστείαν, ἐν ἐπιτιμίοις καὶ ἐσχάτῃ πτωχείᾳ καθεστῶτα, καὶ πόρῳ τοῦ παραδείσου γεγονότα διὰ τὴν ταύτης καταφρόνησιν ἐγκωμεν.

β'. Ακούσωμεν οὖν ἐξ ἀρχῆς τῆς ἱστορίας ἣν ὁ θεόπτης Μωϋσῆς ταῖς μετέπειτα γενεαῖς ἐξηγήσατο, μᾶλλον δὲ ὁ Δεσπότης τοῦ Μωϋσέως, ὡς πατὴρ φιλόστοργος, ἡμῖν ἀπεκάλυψεν. Ἀλλὰ προσέχετε, παρακαλῶ, τοῖς λεγομένοις· καὶ γὰρ τὴν διήγησιν ταύτην ἐν ἐπιτόμῳ βούλομαι διεξελθεῖν. *Ἐν ἀρχῇ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν· ἡ δὲ γῆ ἦν ἄρατος καὶ ἀκατασκεύαστος, καὶ σκότος ἐπάνω τῆς ἀβύσσου, καὶ πνεῦμα Θεοῦ ἐπεφέρετο ἐπάνω τοῦ ὕδατος. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ εἶδεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς, ὅτι καλόν.* Εἶδες, ἀγαπῆτε, τὴν Γραφήν, πῶς σαφεστέραν ἡμῖν τὴν λύσιν χαρίζεται; Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Πρὸ γὰρ τοῦ ἐλθεῖν τὸ φῶς εἰς τὸν κόσμον, ἐγίνωσκε τὴν οὐσίαν αὐτοῦ ὅτι καλὴν ἦν· ἀλλὰ τὰς ἡμετέρας διανοίας ἐγείρων πρὸς τὴν τοῦ κατασκευαζομένου δύναμιν καὶ δυναστείαν. Εἰ μὴ γὰρ

^α Forte ἀνακληθέντα.

^β Savil. κλήρει αὐτοὶ διὰ τῶν πράξεων αὐτῶν τὸν πονηρῶν κατέλιπον.

^γ Sav. πρὸς ἀλκον βίον, καὶ χαρὰν ἀλκῶν καὶ ἀμοιβῶν, κ. τρ. ἀν. γ., μυρίων ἀγαθῶν ἀντιχορηγούσα.

^α Sic ei infra Sav. κολπωσάμενος.

^β Sav. δέησιν, alius ἀνείν

ἦν καλὸν, οὐκ ἂν αὐτὸ ἐποίησε, καὶ τὸ σκότος ἀπ' αὐτοῦ διεχώρισεν· εἰ μὴ ποθεινὸν ἦν, οὐκ ἂν ἐκάλεσεν οὐτὸ φῶς, καὶ τὸ σκότος νύκτα, ἵνα ἐν τῷ φωτὶ αὐτοῦ πορευόμεθα διαπαντός, καὶ ἐν τοῖς ἐπιτεθέμασιν αὐτοῦ ἀδολεσγώμεν. Ἡδύνατο γὰρ ὁ Θεὸς ἐνὶ λόγῳ καὶ μὴ ῥοπή πάντα ἀ ἐποίησεν ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις ὡς ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ παραστήσαι. Ἄλλ' οὐκ ἔδωκε χώραν τοῖς μελέεσι γινόμενοις· Ἑλλήσι λέγω καὶ τοῖς σοφοῖς, οἱ ἐμωράνθησαν ἐν τῇ σοφίᾳ αὐτῶν· τὸν γὰρ νόμον αὐτοῦ οὐκ ἐφύλαξαν, διδὼν καὶ ἡ σοφία αὐτῶν εἰς ἀσυνεσίαν κατεργνώσθη. Τὰ γὰρ ἐν ἐξ ἡμέραις δημιουργηθέντα οὐκ ὤκνησαν οἱ τὴν κτίσιν μυθολογοῦντες εἰπεῖν αὐτομάτως γενέσθαι, καὶ τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν, ἥλιον καὶ σελήνην καὶ πάντα τὰ ὀρώμενα. Εἰ ἐν μιᾷ ὥρᾳ ταῦτα ἡ σοφία τοῦ Θεοῦ ἐποίησε, τίνα οὐκ ἂν πρόφασιν ἀναισχυντίας προβάλλεσθαι εἶχον; Ἄλλ' αὐτὸς ὡς προνοητῆς ἐκώλυσε αὐτὸν τὰς ἀδόξας γλῶσσας λέγοντας, τὰς κατὰ τοῦ ποιητοῦ ἔπαυρομένους, καὶ παρὰ τὸν κτίσαντα τῇ κτίσει λατρευσάσας. Ἄλλ' ἐπὶ τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν, τὸν εἰρμὸν τῆς διηγήσεως ἐπὶ τὰ πρόσω φέροντες. *Εἶπεν ὁ Θεός, Γενηθήτω φῶς, καὶ ἐγένετο φῶς· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ φῶς ἡμέραν, καὶ τὸ σκότος ἐκάλεσε νύκτα· καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα μία. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Γενηθήτω στερέωμα ἐν μέσῳ τοῦ ὕδατος, καὶ ἐστω διαχωρίζον ἀνὰ μέσον ὕδατος, καὶ ὕδατος. Καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὸ στερέωμα οὐρανόν.* Εἶδος ἔργον ἐκπλήττον διανοίας βροτῶν, ὅτι ἄνευ στύλων καὶ ἄνευ μοχλῶν τὸ δημιουργημὲν τοῦτο συνέστηκε μέχρι συντελείας τοῦ αἰῶνος; Ὡς θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου, καὶ τίς ἱκανὸς ἐξηγήσασθαι αὐτά; Καὶ εἶδεν ὁ Θεός, ὅτι καλόν. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα δευτέρα. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Συναχθήτω τὸ ὕδωρ τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς συναγωγὴν μίαν, καὶ ἐσθλήτω ἡ ξηρὰ· καὶ συνήχθη τὸ ὕδωρ* [543] *τὸ ὑποκάτω τοῦ οὐρανοῦ εἰς τὰς συναγωγὰς αὐτῶν, καὶ ὤρθη ἡ ξηρὰ· καὶ ἐκάλεσεν ὁ Θεὸς τὴν ξηρὰν, γῆν, καὶ τὰ συστήματα τῶν ὕδατων ἐκάλεσε θάλασσας. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Βλαστήσῃται ἡ γῆ βοτάνην χόρτον, σπεῖρον σπέρμα κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν, καὶ ζῦλον κάρπιμον ποιοῦν καρπόν.* Ταῦτα τῷ ῥήματι τοῦ προστάσαντος ἀρῶν παρίσταντο· οὐδὲν ὑπῆρχε τοῦ κωλύον, οὐδὲν τὸ παρεμποδίζον. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τρίτη. Ὅρας τὴν Γραφὴν διανοίγουσαν ἡμῶν τὰς διανοίας πρὸς τὰ τελειότερα; Ποῦ εἰσιν οἱ λέγοντες, Οὗτος ὁ καρπὸς πικρὸς, αὕτη ἡ βοτάνη δηλητηριον ἐπάγεται, τοῦτο τὸ θρνεον σαρκωδὲρον τί ἡμῖν καλὸν προξενεῖ; Ἄλλο κράξαν θάνατον ἀπειλεῖ· ἕτερον φωνήσαν χαιμῶνα σημαίνει· ἄλλο πεδῶσαν συμφορὰν ἡμῖν περιεάγει. Πολλῶν γὰρ ἤκουσα ταῦτα φιλονεικούντων καὶ ληρωδούντων. Οὐκ ἐστὶ τοῦτο παραγραφή Χριστιανῶν; Ἄ γὰρ ἰδὼν ὁ Θεός· εἶπε καλὰ λίαν, σὺ αὐτὰ μὴ ἐνύβριζε. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· *Γενηθήτωσαν φωστῆρες ἐν τῷ στερέωmati τῷ οὐρανοῦ εἰς φωστῆρας τῆς ἡμέρας καὶ εἰς δοδουχίαν τῆς νυκτός.* Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν φωστῆρα τὸν μέγαν, ἦγουν τὸν ἥλιον, εἰς ἀρχὰς τῆς ἡμέρας, καὶ τὸν φωστῆρα τὸν ἐλάσσονα εἰς ἀρχὰς τῆς νυκτός, καὶ τοὺς ἀστέρας. Καὶ ἐστῶσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς καιροὺς, καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς ἡμέρας. Τί πρῶτον θαυμάσομεν οἱ ἄνθρωποι; τοῦ ἡλίου τὸ ὕψος τὸ ἀνείκαστον, τὸ μέγεθος, τὴν σφοδρότητα, τοῦ φωτὸς τὸ ἀμέτρητον, ἡ τῆς θερμότης τὸ ἀκατάχατον; Πῶς ἐκ μιᾶς θρυαλλίδος, καὶ ἐκ μιᾶς οὐσίας ταῦτα πάντα κατηγλάισται, δρόμον ἀνύοντος αὐτοῦ, νοῦν καὶ ἐνοσίαν καταπληττνόντα, ὡς ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ ἀπὸ ἀνατολῆς φαινόμενος καὶ πρὸς δύσιν ἐρχόμενος, τόπος οὐδεὶς ἀποκρυβήσεται τῆς θερμότης αὐτοῦ; Ἰδοὺ τῶν Περσῶν τὰ τέχνα, οἱ θρησκευόντες αὐτὸν ὡς θεόν, καὶ τὸν κτίστην καταλιπόντες, τῷ κτίσματι αὐτοῦ τὴν τιμὴν προσάγουσιν; Οὐχὶ αὐτὸς ὁ ἥλιος ἀενάως καθ' ἡμέραν τὸν αὐτοῦ δρόμον διατελεῖ μετὰ φόβου μεγίστου καὶ εὐταξίας, καὶ ποτὲ μὲν νέφρεσι καλυπτόμενος, ποτὲ δὲ νότου πνεύσαντος; τὰς ἀκτίνας σμικρύνοντος; Οὗτος ὡμὸν ὁ ἥλιος, εἰς δὲ ὑμεῖς πεποιθότες τὴν λατρίαν προσάγετε. Πάντα καλὰ λίαν τοῦ Κυρίου τὰ ἔργα, καὶ φοβερά καὶ ἐξάίσια· ἀλλὰ πρὸς ὑπηρεσίαν ἡμῶν καθεστήκασιν, οὐχὶ δεσποτεῖαν. Πῶς δὲ καὶ ἡ σελήνη εἰς δοδουχίαν τῆς νυκτός· τῷ προστάγματι τοῦ ποιητοῦ παρήχθη, καὶ ποτὲ μὲν αὐξοῖν δέχεται, ποτὲ δὲ μείωσιν ὑπομένει, καὶ ποτὲ μὲν λάμπει, ποτὲ μαρμα-

ρυγὰ· φωτὸς ἐπαφίησι, ποτὲ δὲ λήγουσα αὐτῆς τὰ μέτρα ἀπαρασάλευτα διαφυλάττει μετὰ τῶν ἀστέρων τῶν πολυαριθμῶν γορῶν; Ἄλλὰ πρὸς τὴν ἀκλουσίαν τοῦ λόγου ἤξωμεν. *Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα τέταρτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω τὰ ὕδατα ἐπέετα ψυχῶν ζωῶν κατὰ γένος, καὶ πετεινὰ πετόμενα κατὰ τὸ στερέωμα τοῦ οὐρανοῦ.* Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὰ κτήνη τὰ μεγάλα. Κατάμαθε ἀκριβῶς τὸ ῥῆμα τοῦ Παντοκράτορος· Πόσα γένη ἰχθύων τῶν ἐν τῇ θαλάσῃ παρέστησε, καὶ πόσον ὄμιον πετεινῶν ἐν τῷ ἀέρι παρεσκεύασε, τὰ μικρὰ, τὰ μέγιστα· καὶ θαύμαστον τῆς σοφίας αὐτοῦ τὴν ὑπερβολὴν, πῶς ἐνὶ λόγῳ τὰ πάντα παρήχθη. Καὶ ἐγένετο ἑσπέρα, καὶ ἐγένετο πρωΐ, ἡμέρα πέμπτη. Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Ἐξαγαγέτω ἡ γῆ ψυχὴν ζωῶν κατὰ γένος, τετράποδα, ἐρπετὰ καὶ θηρία, καὶ πᾶν κτήνος κατὰ γένος καὶ καθ' ὁμοίωσιν. Ὡς τῆς μερίστης σοφίας! Ὡς τῆς ἀνεκδιηγήτου ἀγαθότητος. Πάντα τὰ κτήνη καὶ τὰ θηρία ἐν ῥιπῇ ὀφθαλμοῦ ἐποίησε, λέοντα, ἄρκον, δράκοντα, βῶν, καὶ ἱππον, καὶ ὅσα τοῖς ἀνθρώποις πρὸς ὑπηρεσίαν περιποιούσασθαι καὶ ἀγώγιμα. Ὅρας τοῦ Δημιουργοῦ τὴν συνέειν; Πάντα ἐποίησεν ἐν ἐξ ἡμέραις, φῶς, οὐρανόν, γῆν, θάλασσαν, ἥλιον, σελήνην, ἀστέρα, ὄρη, βουνούς καὶ πεδιάδας, θηρία, κτήνη, ἰχθύας, κτήνη, τὰ ἐν τῇ θαλάσῃ, τὰ ἐν τῇ χέρσῳ. Ὅθεν τιμιωτέραν βουλήν καὶ ἔργον μεγίστον θελὼν κατεργάσασθαι ὁ Πατὴρ τῶν φωστῶν, ὁ ὢν καὶ ὁ (sic) ἦν, ὁ νοῦς ὁ ἀναρχος, ὁ ἀγέννητος πρὸς τὸν Μονογενῆ· ὁ γεννήσας πρὸς τὸν γεννηθέντα ἐξ αὐτοῦ ἀρρέεστος τὸν Υἱόν, τὸν Λόγον, τὴν σοφίαν, τὴν ἀκατάληπτον, θεοπρεπὴ καὶ μυστικὴν [544] βουλήν ἐπεισάγει λέγων· *Ποιήσωμεν ἄνθρωπον κατ' εἰκόνα ἡμετέραν, καὶ καθ' ὁμοίωσιν· καὶ ἀρχέτωσαν τῶν ἰχθύων τῆς θαλάσσης, καὶ τῶν πετεινῶν τοῦ οὐρανοῦ, καὶ τῶν κτηνῶν, καὶ πάσης τῆς γῆς, καὶ πάντων τῶν ἐρπετῶν τῶν ἐρπόντων ἐπὶ τῆς γῆς. Καὶ ἐποίησεν ὁ Θεὸς τὸν ἄνθρωπον, χοῦν λαβὼν ἀπὸ τῆς γῆς. Καὶ ἵνα μὴ δειξῇ τὸ Πνεῦμα τὸ ἅγιον, ἀλλὰ τριὸν τῆς δημιουργίας, Ἐνεφύσησεν εἰς τὸ πρὸς ἑαυτὸν ἀπὸ τῆς ζωῆς, καὶ ἐγένετο ὁ ἄνθρωπος εἰς ψυχὴν ζωῶν.* Εἶδες ἐξαιρετόν πλάσμα τῆς τοῦ Θεοῦ δημιουργίας; εἶδες βασιλεῖα τῆς κτίσεως καθεστῶτα τὸν Ἀδὰμ; εἶδες τιμὴν ὑπερβάλλουσαν τὸν ἐν τῇ χειρὶ δημιουργηθέντα; Μάθε αὐτοῦ καὶ τὰ χαρίσματα, ἃ παρέσχεν αὐτῷ ὁ Θεὸς μετὰ τῆς πλάσεως. Καὶ ἐφύτευσεν ὁ Θεὸς παράδεισον ἐν Ἐδέμ κατὰ ἀνατολὰς, καὶ ἔθετο ἐκεῖ τὸν ἄνθρωπον, ὃν ἐπλάσε· καὶ ἐξανάειλεν ἐκ τῆς γῆς ἔζυλον ὠρίων εἰς ὄσπριον, καὶ καλὸν εἰς βρώσιν, καὶ τὸ ἔζυλον τῆς ζωῆς ἐν μέσῳ τοῦ παραδείσου, καὶ τὸ ἔζυλον τὸ εἰδέναι καλὸν καὶ πορνῶν. Βαθὺ τῆς τιμῆς τοῦ Θεοῦ τῆς εἰς ἡμᾶς γενομένης! βαβαὶ τῆς φιλοφρονείας, ἥς ἐπέδειξετο τῷ γένει τῶν ἀνθρώπων! βαβαὶ τῶν ἀρρέτων ἀγαθῶν, ὧν μετέσχεκεν ὁ Ἀδὰμ! Οὐ γὰρ ἠρκέσθη ἡ ἀφατος αὐτοῦ κηδεμονία, ἐκ τοῦ μὴ ὄντος αὐτὸν ἐποίησεν, ἐκ χόδς βασιλεῖα τῆς κτίσεως ἐχειροτόνησεν· ἀπὸ γῆς ὑπερίτερον ἀγγέλους ἀνέδειξεν· ἐκ τῆς ἀψύχου ἐμφυον ἰνδαμὰ ἐπεισηγάγε. Ποῖαν ἀρετὴν ἐπέδειξετο ὁ Ἀδὰμ, ὅτι τοιαύτην ἀμοιβὴν αὐτῷ ἐχαρίσατο; ποίους ἀγῶνας καὶ ἰδρώτας ὑπέμεινε, ὅτι τοιούτων στεφάνων ἐπέτυχεν; ποῖαν δοξολογίαν ἤνεγκε τῷ ποιήσαντι, ὅτι μέσον τοῦ παραδείσου οἰκίστην αὐτὸν ἀνέδειξε; ποῖον ἔργον ἔνδοξον ἀπέτελεσεν, ὅτι ἀμοχθὸν βίον ἐπεσπάσατο; ποῖαν δουλείαν θεάρεστον κατειργάσατο, ὅτι τοιαύτης ἀπήλαυσε δωρεᾶς; Ἄλλ' ὅμως ὁ φιλόανθρωπος τοιοῦτος ἐκόσμησε χάρισμασι τὸ πλάσμα, ὅθεν καὶ πρὸς περισσοτέραν χαρὰν, καὶ ἀγαλλισιν, καὶ ἄλλῃν ἔργα· ἐπέδειξετο. Ἐπέβαλε γὰρ, φησὶν, ἐπὶ τὸν Ἀδὰμ ὁ Θεὸς ἔσκατον, καὶ ὕπνωσε, καὶ ἐλάβεν μίαν τῶν πλευρῶν αὐτοῦ, καὶ ἀνέπλασε γυναῖκα. Ὅντως θαυμαστὰ τὰ ἔργα Κυρίου! ὄντως ἀνεξίτηλα τοῖς αἰῶσι αὐτοῦ! ὄντως ἀνεκδιήγητος ἡ ἀγαθότης αὐτοῦ! Οὐ γὰρ ἠρκέσθη τῷ Ἀδὰμ ἀπὸ χόδς γενέσθαι ἄνθρωπον καὶ ἐν παραδείσῳ τῆς τρυφῆς ἀπολαύειν κελύεσσας, ἀλλὰ καὶ βοηθὸν αὐτῷ ἐποίησε. Πόσην χαρὰν τότε ἦν εἰληφῶς ὁ Ἀδὰμ, ὅτε ἐθέασατο ἀπὸ τοῦ ὕπνου παρακαθήμενον αὐτῷ τὴν γυναῖκα; πόσης εὐφροσύνης αὐτοῦ ἡ ψυχὴ ἐνεπύμπλατο κοινωνῶν θεωρῶν τὴν γυναῖκα, καὶ ὁμότροπον καὶ ὁμόδοξον αὐτὴν καθεστῶσαν; πόσης θυμωδίας καὶ προφητείας ἡμεῶν, ἐν τῷ θεάσασθαι Ἀδὰμ Εὐάν, τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοῦ μορφήν ἰδίαν καὶ χαρακτῆρα ἀντικρυς παρασταμένην; Ὅθεν ἐν ἀγαλλίσει

pientia eorum insipientia deprehensa est. Quæ enim sex dictus creata fuerant, non dubitarunt li qui fabulas de conditu mundi commenti sunt, ea dicere ex se et sponte sua facta esse, cælum nempe, terram, solem, lunam et omnia quæ sub aspectum cadunt. Si una hora sapientia Dei hæc fecisset, quem non impudentiæ oblitum opponere potuissent? Verum ipse, utpote qui hæc præsciret, iniquas venenatasque eorum linguas prohibuit, quæ contra Opificem erigebantur, et creaturam pro Creatore colebant. Verum ad propositum revertamur, seriemque narrationis ulterius producamus. « Dixit Deus, Fiat lux, et facta est lux : et vocavit Deus lucem diem, et tenebras noctem : et facta est vespera, et factum est mane, dies una. Et dixit Deus : Fiat firmamentum in medio aquæ, et sit dividens inter aquam et aquam. Et vocavit Deus firmamentum cælum » (Gen. 1. 3-7). Vidistin' opus quod mortaliū mentes percellit, quod absque columnis, absque vectibus hoc opificium constituit usque ad consummationem sæculi? Quam mirabilia sunt opera Domini, et quis possit investigare illa? « Et vidit Deus, quod esset bonum. Et factum est vespera, et factum est mane, dies secundus. Et dixit Deus : Congregetur aqua quæ sub cælo est in congregationem unam, et appareat arida : et congregata est aqua quæ sub cælis est in congregationes suas, et apparuit arida : et vocavit Deus aridam, terram, et congregationes aquarum vocavit maria. Et dixit Deus : Germinet terra herbam fræni, seminantem semen secundum genus et secundum similitudinem, et lignum fructiferum faciens fructum » (Gen. 1. 8-11). Hæc verbo jubentis statim exhibita sunt, sine obice, sine impedimento. *Et facta est vespera, et factum est mane, dies tertius* (Gen. 1. 13). Viden' Scripturam nostram aperire mentem ad perfectiora? Ubina sunt li qui dicunt, hic fructus amarus, hæc herba exitium parit, hæc avis carnivora quid nobis boni affert? Alia clauans mortem comminatur; alia vociferans hyemem significat; alia volans calamitatem inducit. Multos enim audiui talia causantes et effutientes. Annon illud est apud Christianos pravus Scripturæ usus? Etenim quæ Deus cum vidit, bona esse dixit, tu ne contemelia afficias. « Et dixit Deus : Fiant luminaria in firmamento cæli in illuminationem diei, et in faciem noctis. Et fecit Deus luminare magnum », nempe solem, « ad dominatum diei, et luminare minus ad dominatum noctis, et stellas. Et sint in signa et in tempora, et in dies et in annos » (Gen. 1. 14-16). Quid prius mirabimur nos homines? solisne altitudinem immensam, an magnitudinem, an vehementiam? lucemne ejus sine termino extensam, an æstum insuperabilem? Quomodo ex una lucerna et ex una substantia hæc omnia splendida fiunt; dum ipse cursum conficit, tantum, ut mentem omnem obstupesciat; ut uno die ab ortu ad occasum perveniens, nullum relinquat locum, qui se abscondat a calore ipsius? Ubina sunt Persæ qui colunt illum ut deum, et Opifice relicto, opificio ejus honorem deferunt? Nonne sol ipse perennem quotidianumque cursum suum conficit cum timore et concinno ordine, et modo nubibus obvelatur, modo spirante not radii ejus minuuntur? Hic est sol ille vester, cui vos fidentes cultum exhibetis. Omnia Dei opera admodum bona, terribilia et stupenda; sed ad ministerium nostrum sunt constituta, non ad dominatum. Quomodo etiam luna in faciem noctis jussu Opificis producta est, et modo incrementum, modo imminutionem patitur, et aliquando splendens radios lucis emittit, modo senescens mensuram sine ulla mutatione servat, cum stellarum innumerarum choris? Verum sermonis seriem repetamus. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quartus. Et dixit Deus : Producant aquæ reptilia animarum viventium secundum genus, et volatilia volantia in firmamento cæli. Et fecit Deus cetera grandia » (Gen. 1. 19-21). Animadvertite diligenter dictum Omnipotentis. Quot genera piscium in mari exhibuit, et quantum volatiliū, tum exiguorum, tum magnorum, populū

in aere paravit; ac mirare sapientiæ ejus magnitudinem, quomodo omnia uno verbo producta sint. « Et facta est vespera, et factum est mane, dies quintus. Et dixit Deus : Educat terra animam viventem secundum genus, quadrupes, reptilia et feras, et omne jumentum secundum genus, et secundum similitudinem » (Gen. 1. 23-25). O magnam sapientiam! O inenarrabilem bonitatem! Omnia jumenta et feras in ictu oculi fecit, leonem, ursum, draconem, bovem, equum, et quotquot ad ministerium hominum desiderabilia utiliaque sunt. Viden' Creatoris prudentiam? Omnia fecit sex diebus, lucem, cælum, terram, mare, solem, lunam, stellas, montes, colles, planities, feras, jumenta, pisces, cetera; quæ in mari, quæ in arida. Quare insignitus consilium iniens, cum vellet opus maximum perficere Pater ille luminum, qui est et qui erat, mens sine principio, qui ingenuus est ad Unigenitum : qui genuit ad Filium qui ex ipso sine fluxu genitus est, Verbum nempe, sapientiam incomprehensibilem, Deo dignum et mysticum consilium inducit his verbis : « Faciamus hominem secundum imaginem nostram, et secundum similitudinem : et imperent piscibus maris, et volatilibus cæli, et jumentis, et universæ terræ, et omnibus reptilibus reptantibus super terram. Et fecit Deus hominem, pulverem accipiens de terra » (Gen. 1. 26-27). Et ut ostenderet Spiritum sanctum non alienum a creatione, *Inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ, et factus est homo in animam viventem* (Gen. 2. 7). Vidistin' eximium opificium creationis Dei? vidistin' eum constituentem Adamum in creaturarum regem? vidistin' honorem exsuperantem eum qui ejus manu creatus fuerat? Disce etiam dona quæ ipsi Deus post creationem largitus est. « Et plantavit Deus paradisum in Edem ad orientem », et posuit ibi hominem, quem formavit : et produxit ex terra omne lignum pulchrum aspectu, et bonum ad comedendum, et lignum vitæ in medio paradisi, et lignum scientiæ boni et mali » (Gen. 2. 8-9). Papæ, quantum Deus nobis honorem tribuit! papæ, quantum clementiam generi hominum exhibuit! papæ, quam ineffabilem honorum consors fuit Adam! Non enim satis fuit ineffabili ejus providentiæ, quod illum ex nihilo produxerit : ex pulvere regem naturæ constituit; ex terra illum angelis honorabiliorem exhibuit; ex inanimato animatum simulacrum induxit. Quam virtutem exhibuerat Adam, ut tanto præmio ab eo donaretur? quæ certamina, quos sudores subierat, ut hujusmodi coronas sit consequutus? quam gloriam Opifici retulit, ut illi in medio paradisi habitaculum constitueret? quod gloriosum opus perfecit, ut vitam sine labore sibi procuraret? Quam Deo placitam servitutem exhibuerat, quod tale sit donum consequutus? Attamen ille hominum amans opificium suum tot donis exornavit, unde ad majus gaudium exultationemque aliud quoque opus exhibuit. *Iniecit, inquit, in Adamum Deus mentis excessum, et dormivit, et accepit unam de costis ejus, et formavit mulierem* (Gen. 2. 21). Vere mirabilia opera Domini; vere impervestigabiles viæ ejus; vere inenarrabilis bonitas ejus. Non enim satis fuit ipsi Adamum de pulvere factum, et paradiso voluptatis frui jussum esse, ipsi quoque adiutorium fecit. Quantum gaudium fuit Adamo, cum post somnum vidit sibi assidentem mulierem! quanta lætitia ejus animus plenus fuit, cum sibi consortem mulierem vidit, et moribus et sententia sibi consonantem! quanta consolatione, quanto prophetiæ munere dignatus est Adam, cum oculis corporis videret Evam sua forma et figura præditam sibi adstantem! Eapropter animo exultans palam verèque prophetavit his verbis : « Hoc nunc os ex ossibus meis, et caro ex carne mea. Hæc vocabitur mulier, quia ex proprio viro sumpta est » (Gen. 2. 23). Vidistin' prophetam clarissime prædicentem ea quæ post futura erant? vidistin' Adam Spiritus sancti participem, quæ gratia dignatum? vidistin' eximium dictum, post multas generationes et usque in finem confirmatum?

3. Verum non tulit tortuosissimus ille draco magnam huiusmodi fiduciam et Spiritus donum. Non potuit oculis perspicere honorem gratiamque officii, quam ab Opifice acceperat: sed quæ meditatus fuerat, hæc perfecit. Nam reperto vafritiei nequitiamque suæ instrumento serpente, ipsum malitiæ suæ adiutorem effecit: nec ausus est Adamum aggredi, sed infirmiore debilioreque tum sensu tum opere adortus est. At nemo Dei creationem arguat. Quemadmodum enim Adamum fecit Deus, ita et Evam ex eadem commixtione, ex eadem massa, eodemque ordine. Sed adversarii consilium et corpus et mentem Evæ prava effecit. Nam qui ex terra terrenus factus immortalis, cum gratiam accepisset ut manu Omnipotentis formaretur, et divina dignatione humanum nomen sortitus esset, ubi audivit appellationem, qua lignus non erat, ejus opere assumpto, ad divinitatis lignitatem mente advolavit, et contra Opificem calcaneum miser sustulit: quomodo autem audi. Accedens callidus serpens quid ait mulieri? *Cur præcepit vobis Deus ne comederetis de fructu scientiæ boni et mali? Quacumque die comederitis ex eo, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. 3. 4. 5). Vides, auditor, inimici mentem? vides seductoris offendicula? Vides quam versipellis sit, quibus verbis Evam inescarit? *Quacumque die comederitis de ligno vetito, aperientur oculi vestri, et eritis sicut dii, scientes bonum et malum*. O malum seductoris consilium! o infamiam, quam dolosis verbis mulieri conciliavit! o insidias, quibus in profundum inferni dejecit eum, qui per Dei clementiam in sublimem deductus fuerat! Non nudus adit Evam dolosus ille, sed serpentis habitu mulierem alloquitur, ut inescat eam, et dictis suis obsequentem paret; nam si sua accessisset forma, Eva statim resiliisset, et ad virum suum aufugisset. Verum indatus serpentis forma versipellis ille, huiusmodi verbis illam affatus est: Accedens ad contingendum lignum, quod vobis comedere veluit Deus, illud inspicere; speciosum oculis tuis offertur, et ad comedendum ori tuo gratum erit. Jam formidabilis ea feris et volatilibus, formidabilior ipsis potest degustatum fructum videberis: hætenus te forma humana circumdatam conspiciunt, jam vero post degustatum fructum divina forma indueris, et cognosces bonum et malum. Nihil erit oculis occultum vestris, nihil auditui vestro absconditum; sed omnia visibilia et invisibilia vobis erunt manifesta et conspicua. Illaqueatur ergo seductoris verbis mulier: primoque serpentis promissa in pectore describit, et contra Conditorum suum calcaneum extollit. Deinde virum adit, eumque his verbis fello amarioribus alloquitur: Cur nobis præcepit Deus ne comederemus de hoc ligno? Quacumque die comederimus, aperientur oculi nostri, et cognoscemus bonum et malum. O pessimum consilium! o verba felle amariora! Non vidit oculis suis lumen veritatis, non excepit auribus ipsius vitæ sermonem, non gustavit ore dulcedinem clementis Domini, non contigit manibus suis lucis januam. Ante copulam virum suum Deo alienum fecit; ante cohabitationem regem effecit pauperem; ante susceptam prolem filiis maledictionem procuravit; antequam filios filiasque pareret, exsilium nepotibus adduxit; antequam cum viro habitaret, ex paradiso illum deturbavit. O nequitiam! o insipientiam! o fallaciam! Verbis suis id vero suadet, illi decerptum fructum offert, eumque in profundum inferni dejecit, qui feris et volatilibus sublimis videbatur: dejecit mentem omnium quæ sub cælo sunt sincerissimam; exstinguit lumen oculorum Deum quotidie contemplantium: pavorem injicit in eum qui frequenter Deum alloquebatur: dissolvit manus illas, quæ benedixerant avibus cæli et bestiis terræ, atque illis nomina indiderant. Rex efficitur pauper, dives, egenus; qui amica consuetudine Deum alloquebatur, quasi sur sub arbore occultatur; princeps, famulus, purus cordo, totus sordidus, animo splendidus, tenebrosus constituitur. Videre erat eum, qui ut sol splen-

debat, in caligine repente positum; qui demonibus tremendus erat, in ludibrium positum; qui liber formatus erat, ut servum absconditum; qui gloriosus et honorabilis erat, ut inglorius sordidumque jacentem. Quapropter, auditores benevoli, hanc historiam repetentes, videamus Scripturæ abyssum, narrationis seriem exhibentes. « Et vidit mulier quod bonum esset lignum ad comedendum, et quod oculis placidum, et speciosum ad intelligendum. Et accipiens mulier de fructu, comedit, et dedit viro suo » (Gen. 3. 6). Viden' voluptatem, quæ mortem procurat? viden' voluptatem quæ in infernum dejecit? viden' gnationem, quæ gustantem a paradiso alienum facit? Nemo cordatus lignum in culpam vocet, sed comedentem. Quemadmodum enim si quis rex militi præcipiat, ne quem principum intra regionem cubiculum ingredi sinat, aut arcanum ipsi revelans, vellet ne quis alius ediscat: ille vero egressus id renuntiet aliis pro lubito; dic mihi, an non poenas dabit ille, qui regionem spreverit imperium? Idipsum *ὁ θεὸς ἀπέκρυψε τὸν παράδεισον ἀπὸ τοῦ ἄνθρωπου*. Omnia ipsi Deus dederat in *ἰσχύϊ* arbore, fructus, aquas, paradisi *ἡ ἀποκάλυψις*, lunam et stellæ: unius vero ligni *αὐτὸν κατέκρυψε* tradidit, dominii argumentum *ἐκ τῆς γένεως* præbens, præceptumque dans ad obsequium *ἵνα τὸν νόμον τοῦ κυρίου* sui. Illo vero nondum intra hæc gratia *ἡ χάρις* assistens, nec dignitatis magnitudinem in pretio *ἡ τιμή* habens, neque imperii sui libertatem custodiens, in *ἡ ἀποκάλυψις* illum et inimicum veritatis audivit, et inobsequentem se dedit, factusque est ex immortalis *ἡ ἀθάνατος* princeps paradisi ejus habitatione privatus; *ἡ ἀποκάλυψις* semitis terebat, demonum ludibrium effecit, *ἡ ἀποκάλυψις* plenus Spiritu sancto erat, spiritibus malignis *ἡ ἀποκάλυψις*; qui prophetiæ dono fulgebat, ne sui quæ *ἡ ἀποκάλυψις* ipsius gnarus. Completa denique illa mortifera inobsequentia, cum advertissent Adam et Eva se nudos esse ob prævaricationem: quando enim divino immortalitatis vestitu ornatuque amicti erant, nuditatem suam non videbant, cum autem accessit prævaricatio, et inobsequentie opus perfectum est, tunc turpitudinem suam viderunt. Deinde Audierunt, inquit, vocem Domini ambulantis in paradiso circa meridiem, et se occultant Adam et uxor ejus a facie Domini Dei (Gen. 3. 8). Fiduciæ causa præcisa est: venit prævaricatio, et sese occultant ab Omnipotente. Tales sunt ii, qui peccatis sunt onusti et obruti. Cum enim quis scortatus moechatusve fuerit, egressusque ex meretricis janua, invenerit virum mulieremque, qui occursum huiusmodi narrent, is qui peccatum admisit existimat colloquium circa ipsum versari, tunc pudore ruboreque afficitur, arguente peccati conscientia. Idipsum passi sunt et Adam et Eva. Nam sæpe Deo in paradiso ambulante, nunquam pudefacti ad ejus occursum fuerant: sed post peccatum et inobsequentiam sese abscondunt a facie Dei cuncta perspicientis, hinc se luci quidpiam reportaturos sperantes: sed frustra cessit ipsorum prudentia. Quapropter quasi nullam haberent defensionis ansam aut fiduciam erga occultorum cognitorem, ipse cordis et renum scrutator dicit Adamo: Adam, ubi es (Gen. 3. 9)? defensionis ansam ipsis præbens: Ubi es? Jam de ligno comedisti, nec optatum es assequutus: jam in prævaricationem lapsus es, et a divinitate excidisti. Adam, ubi es? Ille vero: Vocem tuam audivi ambulantis in paradiso, et timui, quia nudus sum, et me occultavi (Ibid. v. 10). Viden' pudorem peccati? viden' peccati turpitudinem? viden' tribunal intra Adamum positum, ipsum incusans, quod a Deo se abalienaverit? Dixitque Deus: Quis tibi indicavit, quod nudus esses, nisi quia ex ligno, ex quo solo præceperam tibi ne comederes, ex illo comedisti (Ibid. v. 11)? Dimisisti me Conditorum, et ad inimicum defecisti: reliquisti me Creatorem, et cum se ductore consensisti. Ego tibi præceperam ut ne ex hoc solo comederes, et tu cum diabolo consilium iuvisti? Respondit Adam: Mulier, quam dedisti mihi, ipsa mihi dedit de ligno, et comedi (Gen. 3. 12). O obtentum ratione vacuum! o defensionem loquenti ad nihil uti-

λογία· αὐτοῖς χαρίζομενος· Πού εἰ; Ἰδοὺ καὶ τοῦ ξύλου
ἐφαγες, καὶ τῆς ἐπιθυμίας οὐκ ἐπέτυχες· ἰδοὺ καὶ τὴν
παράβασιν ἐποίησας, καὶ τῆς θεώσεως ἐξέπεσες. Ἀδὰμ,
πού εἰ; Ὁ δὲ, Τῆς φωτὸς σου ἤκουσα περιπατούν-
τος ἐν τῷ παραδείσῳ, καὶ ἐφοβήθην, ὅτι γυμνός εἰμι,
καὶ ἐκρύβην. Ὁρᾷς τῆς ἁμαρτίας τὴν ἐντροπὴν; ὁρᾷς
τῆς παραβάσεως τὴν ἀσχημοσύνην; ὁρᾷς τὸ δικαστήριον
τὸ ἐνδοθεν γεγεννημένον τῷ Ἀδὰμ, καὶ κατηγοροῦν τὴν
αὐτοῦ ἐκ τοῦ Θεοῦ ἀλλοτριώσιν; Καὶ εἶπεν ὁ Θεός· Τίς
ἀντήγγισέ σοι, ὅτι γυμνός εἰ, εἰ μὴ ἀπὸ τοῦ ξύλου,
οὗ ἐνετειλάμην σοι, τούτου μόνου [547] μὴ φαγεῖν,
ἀπ' αὐτοῦ ἐφαγες; Ἀφῆκας ἐμὲ τὸν πλάσαντα, καὶ τῷ
ἐχθρῷ προσήλθες; εἰσας ἐμὲ τὸν δημιουργήσαντα, καὶ
τῷ πλάτῃ συγκατέβου; Ἐγὼ σοι ἐνετειλάμην τούτου
μόνου μὴ φαγεῖν, καὶ σὺ τῷ διαδόκῳ σύμβουλος γέγονας;
Εἶπεν ὁ Ἀδὰμ· Ἡ γυνὴ, ἣν ἔδωκας μετ' ἐμοῦ, αὕτη
μοι ἔδωκεν ἀπὸ τοῦ ξύλου, καὶ ἐφαγον. Ὁ πρόφασις
εὐλογον μὴ ἔχουσα! Ὁ ἀπολογία μὴ ὠφελοῦσα τὸν λα-
λοῦντα! Ὁ λέξις πικρὰ, μὴ διασώζουσα τὸν λέγοντα!
Ἰὴν γυναιχὰ σου δέδωκα βοηθόν, οὐκ αὐθεντούσαν·
συνήγορον, οὐ δέσποιναν· ὁμογνώμονα, οὐ διδάκτριαν·
σύζυγον, οὐκ ἄρχουσαν· ὑποχείριον, οὐκ ὑψηλοτέραν·
συγκάππουσαν σοι, οὐ κατακρατούσαν σου. Ὅθεν ὡς τῷ
ἐχθρῷ ἀκροσάμενος, κάμου παρακούσας, δέχου τελείαν
τὴν ἐπιτίμησιν, ἣν οὐ παρασάλευσται μακροὶ αἰῶνες, ἣν
οὐδεὶς ὑπερβήσεται τούτου τοῖς ὅροις, ἣν ὁ σῶμα ὡς φο-
ρῶν καὶ ἐλθὼν εἰς τὸν κόσμον, οὐ περάσει τούτῳ τὸ
πλάγας. Ὅρα, Ἀδὰμ, Ὅτι ἤκουσας τῆς φωνῆς τῆς
γυναικὸς σου, καὶ ἐφαγες ἀπὸ τοῦ ξύλου, οὗ ἐνε-
τειλάμην σοι, τούτου μόνου μὴ φαγεῖν ἀπ' αὐτοῦ,
ἐπικατάρατος ἡ γῆ ἐν τοῖς ἔργοις σου· ἐν λύπαις
σάτη αὐτὴν πάσας τὰς ἡμέρας τῆς ζωῆς σου. Ἀκάν-
θας καὶ τριβόλους ἀνατελεῖ σοι, καὶ σάτη τὸν
χόρτον τοῦ ἀγροῦ. Ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου σου
σάτη τὸν ἄρτον σου, ὥς τοῦ ἀποστρέψαι σε εἰς τὴν
γῆν ἐξ ἧς ἐλήφθης· ὅτι γῆ εἰ καὶ εἰς γῆν ἀπελεύσῃ.

Ὁ τῆς κατάρας ταύτης, ἥτις τὰ ὁράτα καὶ τὰ ἀόρατα
τρέμειν ἐποίησεν! Ὁ τῆς λέξεως, ἣν οἱ ἄπειροι αἰῶνες
οὐ παρῆλθον! Ὁ τῆς ἐπιτιμήσεως, δι' ἧς ὁ πολυ-
χρόνιος κόσμος αὐτὴν οὐκ ἐπαλάλιεν! Ὁ τοῦ ῥήματος,
ὁ βασιλεὺς καὶ ἄρχοντας, πλούσιοι καὶ πάντες φρίττουσι
καὶ δαδολίκασι! Καὶ ἐξέβαλε Κύριος τὸν Ἀδὰμ καὶ τὴν
γυναικα αὐτοῦ ἐκ τοῦ παραδείσου τῆς τρυφῆς, ἐρ-
γαῖσθαι τὴν γῆν, ἐξ ἧς ἐλήφθη· καὶ προσέταξε
Κύριος τὰ Χερουβὶμ καὶ τὴν φλογίτην ρομφαίαν
φυλάσσειν τὸν Ἑδὲμ παράδεισον, καὶ ἀδιάβατον ἐνη-
ρεῖν τὴν εἰσοδὸν, ἵνα μὴ τις τῶν σάρκα φορούντων καὶ
τὴν παχύτητα τοῦ σώματος περιχειμένων διέλθῃ ταύτης
τὴν πύλιν. Τὸ δὲ δεσποτικὸν ῥῆμα ἔργον γέγονε αἰώ-
νιον, καὶ ἡ ἀπόφασις αὕτη θάνατον εἰς τὸν κόσμον εἰσή-
γαγε· καὶ βασιλεὺς ταύτην τὴν φωνὴν δεδοίκασι, καὶ ἄρ-
χοντας τρέμουν τὸ ῥῆμα τοῦτο, πλούσιοι εἰς τὴν ἀπό-
φασιν ταύτην ἔγκεινται, καὶ πτωχοὶ ὡς χρέος τοῦτο ἐκ-
δέχονται, καὶ πάντες βροτοὶ ὡς τῆς φύσεως μέτοχοι τὸν
θάνατον ἀναμένουσι. Τί γὰρ ἐπράττειν ὁ Ἀδὰμ ἐξω τοῦ
παραδείσου καθήμενος; Ἦν σκάπτον, μετὰ κλαυθμοῦ
ἐργαζόμενος, μετὰ στεναγμοῦ, ἰδρωτί περιβρέμενος,
αἰθοφορῶν, τοῦ ἤλιου τὸν καύσωνα μὴ φέρων, πηγνύ-
μενος τῷ τῆς νυκτὸς παγετῷ, καὶ κλαίων οὐκ ἐπαύετο
ἐννοῶν οἷας τρυφῆς ἐστερήθη, στεναγμοῖς ἐκέχρητο ἐκ
κατωτάτου στήθους, λόγους ὀδυνηροὺς ἐξηρεῖτο ἀπὸ
στόμα αὐτοῦ· καὶ πρὸς τὴν Ἑδὲμ τοὺς ὀφθαλμοὺς ἀνα-
πετάζων, τὴν χάραν τε κινῶν ἐνθεν κἀκεῖθεν, γοερῶς
αὐποδύρετο, καὶ ἐν κλαυθμῷ ἀπαρμυθίῳ ἐκραύγαζε
ὡνὴ μεγάλη! Ὁ πῶς ἀγαθὸν τῶν σὺν ἡλλοτριώμαι,
πανόλβιε παράδεισε! Ὁ πόσος εὐφροσύνης ἐνεπιμπλατό
μου ἡ ψυχὴ θεωροῦντος τὸ σὸν κάλλος! Ὁ πόσος ἀγα-
λιάσεως ἀπῆλθον ἐνδοθέν σου καθήμενος. Πῶς εὐφραι-
νόμην ἐκ τῆς ὁσμῆς τῶν ἀνθέων σου! πῶς προέκειτό μοι
ἡ ἀμοχθος τράπεζα! πῶς ἀνέβλυξέ μοι ἡ κρατὴρ ὁ δει-
κνύς! πῶς ἐνῆδον μου τὸ πνεῦμα ἡ τῶν ἀγγέλων πο-
λιτεία! πῶς περιέλαμπέ μου τοὺς ὀφθαλμούς τὸ φῶς
τὸ ὑπερλαμπρον. Πάντα τὰ ποιήματα ὡς βασιλεὺς τὴν
τιμὴν μοι προσέφερον! Πᾶσι τοῖς θηρίοις φοβερὸς κα-
τιστάμην· πᾶσι τοῖς πετεινοῖς ἡς ἤβελον προσέτατον·
πᾶσα ἡ κτίσις ὡς δεσπότη μοι προσέβλεπεν. Ἀπῆλλο-

τρίωμα τούτων ὡς παραβάτης· ἐξωρίσθην τῆς τρυφῆς
ὡς ἀνδράποδον· ἐδιώχθην τῆς χαρᾶς σου ὡς παρά-
νομος· ἀπηλλάχθην τῆς κατοικίας σου ὡς δραπέτης. Τί
κλαῖσω πρῶτον, τί δεύτερον; τὴν στέρησιν τοῦ κάλλους
σου; τὴν χάραν τὴν ἀληκτον; τὴν ἀμέριμον ζωὴν; τὴν
ἀκήρατον δόξαν; τῶν ἀγγέλων τὴν ἀλλοτριώσιν; τὴν
τῶν ἀρχαγγέλων στέρησιν; τῆς βασιλείας τὸ κλέος; τῶν
δένδρων τὴν τερπνότητα; τοῦ φωτὸς σου τὴν λαμπα-
δουχίαν; τὴν μαρμαρυγὴν τὴν ἀκήρατον; τὴν γύμνωσιν
ἣν περιέκειμαι; τῆς ἀσχημοσύνης τὰ λείψανα; τὸν ὀνει-
δισμὸν τῶν ἀγγέλων; τῶν θηρίων τὸ ἀνυπότακτον; τῶν
κτηνῶν τὸ ἀκαμπτον; τοῦ Θεοῦ τὴν φιλίαν; τοῦ Πνεύ-
ματος τὴν ἀλλοτριώσιν; τὸν μακαρισμὸν τὸν ἄδιον;
Ποῖον κοπετόν [548] κόλομαι; ποῖον κλαυθμὸν ὀρηγίω;
ποῖαν ταπεινῶσιν ἀσπάσομαι; ποῖαν τραγῳδίαν ἄρξομαι;
ποῖον στεναγμὸν ἀναπέμψω; ποῖαν ὀδύνην καταπαύσω;
τὴν ἀρτίως παρεστῶσαν; τὴν μετὰ ταῦτα; τὴν ἐν τοῖς
καταχθονίοις, τὴν ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου; τὴν ἀκανθῶν
τὴν βλάστησιν; τῆς γῆς τὴν ἐπιτίμησιν; Οὐ φέρω τῆς
λύπης τὰ λείψανα, οὐ φέρω τὸν στεναγμὸν, οὐ φέρω ἀπ-
έναντι τῆς τρυφῆς σου καθήμενος βλέπειν σε. Ξένος γὰρ
γέγονα τῆς σῆς διατριβῆς, ξένος τῆς σῆς κατοικίας, ἀλλό-
τριος τῆς αἰδοῦ ἀπολαύσεως, ξένον ἑμαυτὸν κατέστησα
τοῦ Θεοῦ οἰκεία μου βουλή, ξένος ἀπάρτι γενήσομαι τῆς
σῆς θεωρίας καὶ ὁράσεως. Οὐκέτι σου τῆς τρυφῆς ἀπό-
λαύσω, οὐκέτι τῆς μακαριότητός σου ἡδυνῶ, οὐκέτι σου
τῆς θεᾶς ἀπολαύσω. οὐκέτι σου τῆς μαρμαρυγῆς ἐλ-
λαμφῶ, οὐκέτι ἐν σοὶ κατοικήσω. Πάντα κενὰ μοι γέ-
γονε· πάντα παρήλθον ὡς σκιά· πάντα διέβη ὡς ὄναρ·
πάντα ἠφανίσθησαν ὡς ἀνύπαρκτον ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν
μου. Εἰ δύνασαι, κἀν σὺ παρακάλεσαι τὸν πλάστην,
ὅπως μὴ χωρισθῇ τῆς συναλείας σου. Κατάκαμψον τὰ
δένδρα σου, καὶ πρόσπεσον τῷ εὐσπλαγγνῷ, καὶ τῷ ἡμῶν
τῶν φύλλων σου ἀνάκραξον ἐν ἰσχυρί. Πανόλβιος γέγονας
κελεύσματι τοῦ Δεσπότη, καὶ παρῆρσαι ἔχεις ὡς οἶκος
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν. Ἀρον ὥστερ ὀφθαλμοὺς τῶν καρπῶν
σου τὰ εἶδη, καὶ ὥστερ στόμα εὐλόων τὴν τῶν φωτῶν
εὐδοίαν, ἵνα μείνης ἀνεψιγμένος τῷ σὲ ἀγαπήσαντι.
Ἰδοὺ νῦν τὸ στόμα μου κράξις ἐκοπίασε· ἰδοὺ καὶ ἡ
γλῶσσά μου λαλεῖν ἀπεπαύσατο· ἰδοὺ καὶ ὁ λάρυγξ μου
σιγῇ καταδέδεται. Ὡς παράδουλος κατακέκριμαι, ὡς
ἄθλιος γεγύμνωμαι, ὡς ἄνομος ἐκδέβλημαι, ὡς ἄγιος
τῇ γῇ παρεδόθην, ὅθεν ἐξῆλθον· ὅθεν ἐπλάσθην, ἄναλκον,
καὶ οὐκέτι σου θεωρῶ τοῦ κάλλους τὴν ὠραιότητα. Εἴτα
στραφεῖς πρὸς τὴν γυναικα, ὀνειδισμοὶ ἐκέχρητο, καὶ
ἐν πικρίᾳ ψυχῆς ἔλεγε· Τί μοι τὴν ἀθανάσιαν ἐθέρισας,
γύναι; τί τὸν ὑψηλὸν ἐποίησας ταπεινόν; τί τὸν παντ-
άρχην κατέστησας προσαιτην; τί τὸν βασιλέα τῆς κτί-
σεως δοῦλον ἀνέδειξας; τί μοι τὸν φωτεινοῦς ἐτύφλω-
σας ὀφθαλμούς; τί με τὴν στολὴν ἐξέδυσας, ἣν οὐκ ἐξ-
ύφανα; τί τὴν τιμὴν μου ἐφύθνησας; τί τὸ ἀρχετύπον
μου κάλλος ἡμαύρωσας; τί ζωὴν προσαγορευθεῖσα, θάνα-
τός μοι γέγονας; τί με τῶν ἀγγέλων ἀλλοτριώσασα, τοῖς
δαίμοσι συγκατεσκήνωσας; τί με τῆς βασιλείας στερή-
σασα εἰς ἄκραν πτωχείαν κατήγαγες; τί τὰ ὧτά μου τῆς
φωνῆς τοῦ Θεοῦ διηνεχῶς ἀκούοντα ἀπέφραξας, ὡς ἀσπίς
βύσσας ἥτις οὐκ εἰσακούεται φωνῆς ἐπαδόντος; Οὐ φέρω
τὴν ἐπιτίμησιν, πρὸς τῆς συναφείας τὴν λύσιν ἐπιζητῶ·
πρὸς τῆς κατασκηνώσεως τὴν ἀναχώρησιν μελετῶ· πρὸ
τῆς συμπλοκῆς τὸν χωρισμὸν μεριμνῶ· πρὸ τοῦ συζευ-
χθῆναι ἀποστῆναι ἀπὸ σοῦ δυσωπῶ. Ἀπιθὶ ἀπ' ἐμοῦ,
γύναι. Πότε τὴν γῆν ἐργάσομαι; πότε τριβόλους ἀνα-
σπάσω; πότε σίτον ὠριμον θερίσω; πότε ποιήσας
ἄλευρον, ἄρτον κατασκευάσω; πότε καθίσας ἀμέριμος
τούτου ἐσιτάσομαι; πότε ἀνωδύνων ὑπνώσω; πότε τὰ
φύλλα ἐκδύσσομαι τῆς συχῆς; πότε τὴν ἀσχημοσύνην
τῆς σαρκὸς μου σκεπάσω; πότε ὑποδύσομαι τοῖς ποσὶ
πρὸς τὸ μὴ κατακεντᾶσθαι ὑπὸ τῆς θεόθεν ἀνατε-
λάσης μοι ἀκάνθης; πότε σκέπασμα ποιήσω πρὸς
τὸ ἀπογίγαι· τὸν τὸν προσώπου μου ἰδρῶτα, ἐν μοι προ-
εξένθησας, γύναι, ἐξ ἀφροσύνης; Σὺ ἀέργως μένουσα οὐχ
ὁρᾷς τὴν συμφορὰν· ὅτε δὲ τέξεις τέκνον, τότε τῆς ἀπο-
φάσεως ἡ δίκη ἐπὶ σοὶ ἀνατελεῖ. Ὅτε τὸ ἐκγονὸν ἀπὸ
τῆς κοιλίας σου μέλλει ἐξέρχασθαι, τότε μνησθήτη τῶν
ῥημάτων μου· ὅτε ἐν ὀδύνῃ τοὺς πόρους ὑπομένεις, τότε
τῆς αποφάσεως ὁ καιρὸς σοὶ ἐξανθήσει· ὅτε σε καταλα-
βοῦσιν αἱ ὠδίνες, τότε τοῦ Θεοῦ τῆς κατάρας μνημονεύ-
σεις. Ταῦτα καὶ τὰ τούτοις ὅμοια ὁ Ἀδὰμ πρὸς τὴν
ὁμολογίαν ἐν πικρίᾳ ψυχῆς προσεφώνει· τούτοις τοῖς λό-
γοις καταπλήττων τῇ· Εὐὺν καὶ ἑκάστην ἡμέραν,

^a Sav. ἰσ. ἡς οὐδεὶς ὑπερβ. τούτους τοὺς ὅρους· ἡς ὁ σῶμα.

^b Cod. unus πῶς ἐνῆδοντό μου τὸ πνεῦμα ἐκ τῆς τῶν ἀγγέλων
μελωδίας.

lem! quod dictum amarum dicenti non salutare! Uxorem dedi tibi adjuvricem, non heram; consortem, non dominam; ut consentiret, non ut doceret; conjugem, non imperantem; subditam, non sublimiorem; tibi obsequentem, non te subjicientem. Quamobrem utpote qui inimicum audieris, mihi quae non obtemperaveris, accipe correptionem, quam diuturna secula non mutabunt, cujus terminos nemo transgrediatur, quod pelagus non trajiciet quisquis assumpto corpore veniet in mundum. Vide, Adam, « Quia audisti vocem uxoris tuæ, et comedisti de ligno de quo solo præceperam tibi ne comederes, maledicta terra in operibus tuis: in doloribus comedes illam omnibus diebus vitæ tuæ. Spinas et tribulos germinabit tibi, et comedes fœnum agri. In sudore vultus tui vesceris pane tuo, donec revertaris in terram, de qua sumptus es: quia terra es, et in terram abibis » (Gen. 3. 17-19). O maledictionem, quæ visibilibus et invisibilibus tremorem incutit! o dictum, quod infinita secula non mutabunt! o corruptionem, quam mundi diuturnitas non antiquavit! o dictum quod reges et principes, divites et pauperes horrescunt et timeant! « Et ejecit Dominus Adam et uxorem ejus ex paradiso voluptatis, ut operaretur terram, de qua sumptus est; et præcepit Dominus Cherubim et flammeum gladium, ut custodirent paradysum Edem » (Gen. 3. 24), et ejus aditum inaccessum servarent, ne quis carne indutus, et corporis mole circumdatus, per ejus ostium transiret. Dominicum vero dictum æternum habuit effectum, hæcque sententia mortem in mundum induxit: regesque ipsi hanc vocem formidant, ac principes tremunt; divites in hac inclusi sunt sententia, pauperes hoc ceu debitum expectant: expectant utique obitum mortales omnes, utpote naturæ consortes. Quid enim fecit Adam extra paradysum constitutus? Terram fodiebat, cum fletu operabatur, cum gemitu, sudore perfusus, onera bajulans, æstu solis intolerabili, noctisque gelu frigoreque cruciatus, fletu fluem non faciebat; mente revolvens cujusmodi voluptate privatus esset, imo peccato gemitus emittebat, oreque verba dolore plena: apertis versus Edem oculis, caput hinc et inde movens, miserabilius ejulabat, luctuque non consolabili, hæc voce magna clamabat: Heu quantis bonis tuis excidi, felicissimæ paradysæ? heu quanto gaudio meus replebatur animus, cum pulchritudinem tuam respicerem! o quanta fruebar exultatione intra te constitutus! Quam letabatur ex odore florum tuorum! quo pacto mihi mensa sine labore parabatur! quo pacto mihi crater perenni liquore manabat! quomodo animam recreabat angelorum consortium! quomodo oculos illuminabat lux splendidissima! Opificia omnia tamquam regem me in honore habebant. Omnibus feris tremendus eram: cunctis volucribus pro lubito imperabam: creatura omnis me tamquam dominum respiciebat. His bonis excidi per pravariationem; e voluptate dijecus sum quasi mancipium; a gaudio tuo deturbatus quasi improbus; e domicilio tuo detrusus quasi fugitivus. Quid primum lugeam, quid secundum? num pulchritudinis tuæ privationem? an gaudium perenne, vitam curis vacuum, gloriam non fluxam? angelorumque consortium amissum? an archangelorum sublatum colloquium? regni decorem, arborum amenitatem, luminis tui splendorem, fulgorem perennem? nuditatem meam, turpitudinis reliquias, exprobrationem angelorum? ferarum rebellionem, jumentorum inobsequentiam? Dei auiciam perditam, Spiritus recessum? beatitudinem perpetuam? Quo luctu, quo fletu hæc prosequar? quam humilitationem amplexabor? quam tragœdiam incipiam? quem ejulatum emittam? quem dolorem secundo, an præsentem, an sequentem, an eum qui in inferis? an sudorem vultus, spinarum germina, terræ increpationem? Non fero doloris reliquias, non fero gemitum, non fero voluptatis tuæ conspectum, co-

ram te constitutus. Extraneus tibi domicilioque tuo factus sum, alienusque a perenni usu tui, propria voluntate me alienum a Deo constitui. Alienus dehinc ero a tuo conspectu et contemplatione. Non ultra fruar voluptate tua; non ultra beatitudine tua potiar; non ultra fruar aspectu tuo; non ultra radiis tuis illustrabor; non ultra in te habitabo. Omnia mihi frustra cessere; omnia ut umbra transierunt, omnia velut somnium præterierunt, omnia ab oculis meis abscesserunt, quasi nunquam existissent. Num potes etiam tu Opificem rogare, ut ne ab habitaculo tuo detruar? Flecte arbores tuas, et procumbe ante miseratorem illum, sonitu foliorum tuorum fortiter clama. Felicissimus factus es jussu Domini, ac fiduciam habes, utpote domus Dei nostri. Attolle quasi oculis fructuum tuorum speciem et quasi os eloquens plantarum tuarum odorem, ut apertus maneat amanti te. Ecce jam os meum clamando defatigatum est; ecce lingua mea loquendi finem fecit; ecce fauces meæ silentio colligantur. Ut pravi consilii damnatus, ut miser nudatus, ut impius ejectus sum, ut terrenus terræ sum traditus, ex qua exivi; in eam ex qua formatus sum redeo, nec ultra contempler decoris tui speciem. Deinde conversus ad mulierem, probris est usus, et in amaritudine animæ dixit: Cur mihi immortalitatem decerpisti, mulier? cur omnium dominum efficiasti mendicum? cur regem mundi servum exhibuisti? cur oculos meos lumine fruentis excæcasti? cur me vestitu exuisti, quem non texueras? cur honori meo invidisti? cur archetypum decorem meum obscurasti? cur vitæ nomine donata, mors mihi fuisti? cur me angelis alienum faciens cum demonibus habitare coegisti? cur me regno privatum in summam paupertatem redigisti? cur aures meas frequenter Dei vocem audientes obturasti, sicut aspis surda, quæ non exaudiet voces incantantis (Psal. 57. 5)? Non fero increpationem, ante copulam solutionem requiro; antequam habitaculum statuam, secessum meditor; ante copulam separationem molior; ante conjunctionem abs te discedere me pudet. Abscede a me, mulier. Quandonam terram operabor? quando tribulos evellam? quandonam frumentum mature demetam? quandonam illo in farinam reducto, panem coquam? quandonam sine curis sedens illum comedam? quandonam sine dolore somnum capiam? quandonam ex foliis ficis vestiar? quandonam turpitudinem carnis meæ velabo? quandonam calcels pedes obtegam, ut ne pungat spina divinitus pullulante? quandonam velum consuem, ut abstergam sudorem, quem mihi, mulier, ex insipientia procurasti? Tu sine labore degens calamitatem non perspicias: ubi vero infans paries, tunc sententiæ damnatio tibi exorietur. Cum proles ex utero tuo egredietur, tunc verborum meorum recordaberis; cum dolore cruciaberis, tunc sententiæ latæ tempus oriatur; cum te dolores partus apprehendent, tunc Dei maledictionis recordaberis. His et similibus uxorem in amaritudine animæ Adam alloquebatur: his verbis Evam quotidie increpans nulla mixtam consolatione cantilenam tragice emittebat; in hujusmodi ærumnarum pelago primus homo divinitus inmissam iram cum multo labore excipiebat. Audistis, o filii, Adam formationem; nostis dignitatem ipsi collatam; didicistis dona a Deo ipsi collata; vidistis ejus transgressionis exitum; ejus non consolabilem tragœdiam dellevistis; vidistis eum e regione paradisi moestum ac demissum. Finemne orandi faciemus, an narrabimus odiosissimam illam hereditatem, quam Eva futuris reliquit generationibus? Necesse est sermone ultra progredi, ut omnibus enarremus illam maledictionis plagam divinitus inmissam: quomodo nobis damnatio conspicua evaserit, terminosque suos usque in sæculum conservet, et quam veraci ore Deus protulerit illud: *Multiplicans multiplicabo dolores tuos et gemitum tuum* (Gen. 3. 16): cujus dicti firmitatem his generationibus declarat. Quemadmodum enim matris formam filia refert, sive per oculos, sive per faciem, sive per staturam: ita et nunc usque in sæculum universalis

¹ Cui. unus, quomodo oblectabatur animus angelorum consortis!

illa damnatio procedit, et mensura ejus usque in sæculum non commovebitur.

4. Verum aperta mente ad narrationis examen accedite, et animo perceptis veritatis eloquiis, his placide aures adhibete. Non enim de temperantibus et frugi mulieribus verbi theatrum purum exhibebimus, sed de improbis, lascivis et profanis agemus. Quem earum ordinem oratio prosequetur? Virginnine, quæ viros non sunt expertæ? an earum quæ in nuptiali toro liberis operam dantes matres sunt effectæ? an earum, quæ in viduitate relictæ, Dei timore non sunt ornatae? Verum operæ pretium est prius de prima ætate disserere, et ad ceteros deinde gradus pertransire. Agedum, juvenularum ordinem in medium producamus, quæ virgines esse videntur, et de castitate sua gloriantur, deque iis verba faciamus. Quid earum commendorem? Habitum, mores, solertiam, quomodo juvenes illecebris suis capiant (a), in eorum sæpe cubicula se ingerentes, et ex alio in alium locum discurrentes, incessu strepitum, risu tumultum edentes, sique in illorum aures sese insinuant, atque ex fenestra in fenestram procedentes manusque expandentes, usque ad pectus illas impudenter protendunt; satanix nuditibus ceu telis lascivorum oculos impetunt: auro pectus exornant, annulis manus, aures inauribus gemmarum et hyacinthorum; naturali vultus pulchritudini sicum addunt, cerusa et vermiculo genas linunt, et collo fulgentes velut statua inaninata, singulis horis, singulis diebus cincinnos plectunt et crispant, usque ad frontem nitent, supercilia nigro colore perungunt; male certe consuetudinis opus. An non improbi istiusmodi mores sunt? an non hæc absurda opera sunt, resque inutiles? nonne spes earum iusana? Quosque palam non possunt inescare, in hos clam arcus et tela intendunt: quemadmodum Eva Adamum clam inescavit. Audivi quippe earum multas per tabulæ foramen dispicere, et eos qui per plateas ambulant explorare, parvos et magnos; et hujus quidem viam irridere, illius staturam parvi facere, illius capillitio vel vestitui illudere, ac sese minus præstare non frugi mulieribus; dies festos dominicasque in otio transigere, neque a torpedine umquam surgere, vel ad cibum, vel ad potum, vel ad somnum sibi conciliandum; sed quotidianum laborem et curam unius diei limitibus circumscribere: nulla apud patrem et matrem reverentia, nullo apud fratres pudore, nulla apud servos et ancillas verecundia uti; sed omnibus ludos ficere, et ad omnia navi fluctibus agitatae similes esse. Respicite sepulchra, filia: Sion, et sacræ piscine proles, et contemplantini imaginem illam, quam exornatis, necnon inane intempestivumque vestrum cultum et habitum, quomodo omnia pulvis sint, quomodo omnia per mortem amarissimam marcescant, quomodo omnia cinis, quomodo omnia fetore plena. At ne mihi mulierum coetus dicam impingat, ac si ipsas vituperem. Jam enim ante morui, me non de prudentibus et frugi mulieribus verba facere, sed de pravis, imprudentibus et vesanis. Nam multas novi mulieres temperantes et probas, quarum meminit Apostolus in libro vitæ. Sed age aliorum ordinum turbam exploremus. Tres quippe ordines me vestræ magnificentiae exhibiturum pollicitus sum, virginum nempe, connubio junctarum, et viduarum. Quia vero jam de multis pauca circa virgines vestræ caritati recensui, jam de mulieribus quæ de conjugio gloriantur agamus; quæ sane viris suis instar aspidis sunt. Quot enim mulieres vidi quæ suis conjugibus repentinam mortem procurarunt? quot novi, quæ cum viris inferre mortem non possent, eos per nequitiam suam in gemitu et tremore degere cogunt, neque tantum ipsis honoris exhibent, quantum bruta animalia? Sane si sit dives, suas nocte dieque jactans divitias, conjugem in pace vivere non

(a) Multa hic adduntur apud Savil. quæ in Ms. nostro non exstant, quæque consulto mitimus, ne tot nugæ multiplicentur.

sinit. Si sit inops, ex loco in locum, ex domo in domum pervadens, lites excitat et jurgia, turbasque quotidie movet; non patitur virum suum vel cum vicino vel cum noto pacem habere, sed omnes contumelia afficit, cum omnibus litigat, in omnes insiliit, omnes conturbat; ad magistratus se sponte confert impudenter, ad tribunalia ut læsa conparet, in balneis verba profundit, in ecclesiis colloquia miscet importuna, et hæc futilia satur: Ego vitæ fortunisque meis accessionem facio, ego famulis pedagogi loco sum, quæ ad victum spectant curo: frustra conjux meus primas tenet, nullum ille negotium curat; nescit quid domi agam: unum novit panem, quem e mensa comedit; ne vinum quidem novit, quod ebili. O manifestam impudentiam! Jure clamat sapientia: *Ne attendas improbæ mulieri: mel enim profuit ex labiis ejus, quod ad tempus dulce erit gutturi tuo, postea vero felle amarius reperies, et acutius gladio accipiti* (Prov. 5. 2. 4). Quod si literis imbuta fuerit, jam duplex morbi et improbitatis genus est. Nam quot mulieres per literas viros suos occiderunt, dum arcana, quæ ambo soli noverant, per epistolas ejus in notitiam venerunt, et inde rei eventus accidit. Quot novi mulieres, quæ sigillatas chartas ad nequissimos viros et moechos suos miserunt, ac prælongis manibus conjuges suos interfecerunt? Illos per pharaca, alios opetu ambulantes, multos in agrum concedentes, sive gladio, sive lapide, sive fuste, cum quis vel tempora, vel caput, vel dorsum cadens, repentinum exitum attulit. Impudenter illæ ecclesias adunt quasi orandi causa, et jurant per corpus intemeratum et sanguinem Filii Dei, vel per Matrem ejus, vel per aliquem sanctorum; multæ etiam per vivificum lignum, se nefaria sua acta non violaturas, sed pacta sua firma servaturas esse. O miserrima! tunc tremendum Domini nomen in adulterii tui adiutorium usurpas? Stulta et insana, Virginem et Deiparam Marianam intemeratam, adjudicem pravi consilii tui statuis? O fera immanis, et corve carnes comedens, innoxiasne sanctorum domos, furis latibulum sanguine cruentatum efficis? At templum Domini sanctum et purum non fœdatur, tu vero in tempore opportuno iusanie tux fructum reportabis, secundum apostolum Paulum clamantem: *Si quis violaverit templum Dei, disperdet illum Deus; templum enim Domini sanctum est* (1. Cor. 3. 17). Vultis et alia dicamus adversus illarum consilia? Hæc si vicinas habeat probas, quotidie illas observat, in eas invehitur, et si quos ex notis et consanguineis viderit in earum domos introire, ipsis sua vitia exprobat, scorta et mænadas appellans, etsi illæ sint liberali et corpore et animo. Si liberos habeat, quasi feras illos respicit; si famulos vel ancillas, nulla ulitur mansuetudine, sed servitutis nomine illas interdiu verberat, per noctem vero operandi molestiam infert. *Non est timor Dei ante oculos ejus* (Psalm. 35. 4). Cum autem juxta virum in lecto recumbit, non ipsi facultatem dormiendi relinquit, sed incitat adversus domesticos, incendit hæc lites vicinis movendas. Ille servus me despiciat, hæc ancilla mihi illudit, hic vicinus mihi perpetuo conviciatur in ecclesiis, apud amicos, in foro: me ulciscere; alioquin non sedebo ultra tecum ad mensam, non comedam coram te panem, non dormiam tecum: quia nullam mei rationem habent hic et illa, sed ut lutum despiciunt. Quod si putas id me conjectando dicere, respice inhi Ægyptiam, quæ in Josephum laqueos tetendit, et virum suum furore iraque incendit: justumque demum occidere meditabatur, nisi insonnis ille oculus eam praverisset, ipsamque servasset. Respicere Herodiam, quæ Joannem interfecit. Dicebat enim Prodrum Herodi: *Non licet tibi habere uxorem fratris tui Philippi* (Marc. 6. 18); illa vero vinctum eum, inter natos mulierum majorem, in convivio recumbentium amicorum, caput ejus absceidit (a): et quod non potuit Herodias vivente viro facere, ea inique post ejus obi-

(a) Hæc Evangelio adversatur.

ἀπαρμύθητον τὴν ὄψιν ἐτραγώδει· τούτων τῶν θίψεων ὁ πρωτόπλαστος τὸ πέλαιος κεκτημένος, τὴν θεήλατον πολυμύθως ἐξεπλήρου ὀργήν. Ἰκούσατε, ὡ τέκνα, τοῦ Ἀδάμ τὴν διάπλασιν· ἐγνώκατε αὐτοῦ τῆς τιμῆς τὴν ἀξίαν· ἐμάθετε τὰ ἐκ Θεοῦ δοθέντα αὐτῷ· ἐθεάσασθε αὐτοῦ [519] καὶ τῆς παραδόσεως τὴν ἐξέσιν· ἐκλαύσατε αὐτοῦ τὴν ἀπαρμύθητον τραγῳδίαν· ἐβλέψατε αὐτὸν ἀπέναντι τοῦ παραδείσου στυγνὸν καὶ κατηγὴν γεγονότα. Στήσομεν μέχρι τούτου τὸν λόγον, ἡ διηγησάμεθα ἅπερ ἡμῖν ἡ Εὐα κληρονομίαν ἐχθίστην κατέλιπε ταῖς μετέπειτα γενεαῖς; Ἀναγκαῖον μὴκυναι· τὸν λόγον πρὸς τὸ ὑποδείξαι πᾶσι τὴν ἐκ τῆς κατάρας θεοῦθεν γενομένην πληγὴν· πῶς εὐδολος ἡμῖν ἡ δίκη γέγονε, καὶ τοὺς θρούς αὐτῆς μέχρι αἰῶνος συντηρεῖ, καὶ τὸ τοῦ Θεοῦ ἀφευδὲς στόμα τὸ ἀποφηνάμενον αὐτῇ· Πληθύνων πληθυντῶν τὰς λιπᾶς σου καὶ τὸν στεναγμὸν σου· καὶ βεβαιωτέραν τὴν λέξιν φανεροῖ ταῖς γενεαῖς ταύταις. Ὡςπερ γὰρ μορφὴν μητρὸς εἰκονίζει θυγάτηρ, εἰτε δι' ὀφθαλμοῦ, εἰτε διὰ προσώπου, εἰτε διὰ ἡλικίας· οὕτω καὶ νῦν μέγρις αἰῶνος εἰσέλθε κοσμικῇ ἡ δίκη, καὶ ἔως τῆς συντελείας τὰ μέτρα αὐτῆς οὐ παρασλευθήσονται.

ε'. Ἀλλὰ τὸν νοῦν ὁμῶν ἀναπετάσαντες πρὸς τὴν τῆς διηγήσεως ἐξέτασιν ἐμφιλοχώρησατε, καὶ τὰ τῆς ἀληθείας διηγήματα ἐν ταῖς ὁμῶν διανοίαις περιδίνετε, ἀσμένως ταῦτα ἀκούσατε. Οὐ γὰρ περὶ σωφρόνων καὶ δικαίων γυναικῶν τὸ θέατρον τοῦ λόγου ἀνεκαθίσταμεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀκολάστον καὶ βεβήλων ὁ λόγος τῆς διηγήσεως ἀνιστορήσει. Πολλὰν τάξιν αὐτῶν ὁ λόγος παρστήσει; τὸν παρθένων, τῶν ἀνδρῶν κόστην μὴ ἀγνοοῦντων; τῶν ἐν γάμῳ περιεσθόντων· καὶ τεκνογονίας μητέρων γενομένων; ἢ πῶν ἐγκαταλιμπανομένων ἐν χηρείαις, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ φῶδον μὴ κεκτημένων; Ἀλλὰ πάντως τὴν πρώτην ἡλικίαν δίκαιον καὶ ὁσιὸν ἐστὶ πρῶτον ἐξετάσαι, καὶ οὕτως εἰς τὰς μετέπειτα ἀξίας ἐπισσάλλειν. Φέρε οὖν τῶν νεανίδων τὸ τάγμα εἰς μέσον παρυσάζωμεν, τὸν δοκούντων εἶναι παρθένων, καὶ ἐγκαυχωμένων τῇ ἀνείλᾳ αὐτῶν, καὶ περὶ τούτων τὸν λόγον παρστήσωμεν. Τί αὐτῶν εἶπω; Τὰ σχήματα, τὸ ἦθος, τὴν συνεσιν, τὸν ἀγρεύουσι τοὺς νέους τοὺς δικτύους αὐτῶν καὶ τοῖς δειλάσασαι. Πολλοὶ ἐν τοῖς κούδουκλοις αὐτῶν διερχόμενοι, καὶ τόπον ἐκ τόπου διατρέχουσαι, διὰ τοῦ βαδίσματος τοῦ ποδῶν κτύπον ἀποτελοῦσαι, καὶ μειδιάσασιν ἀσχημοσύνης θορύβους καὶ κρότους· τὰς ἀκοὰς τῶν νέων διηχοῦσι, καὶ ἐκ θυρίδος εἰς θυρίδα ἀναπετώσαι· τὰς χεῖρας, μέχρι στέρνων ἀναεγείροντες αὐτάς ἐπιδοιδάσαι· νεύμασι σατανικῆς τοξεύουσαι τῶν ἀκολάστον τὰς βίβεις, χρυσίον ἐπὶ τὸ στήθος φέρουσαι, καὶ δακτυλοὺς ἐν ταῖς ἑαυτῶν χερσὶ περιβεβλημέναι, καὶ ἐν ταῖς ἀκοαῖς αὐτῶν ἐκ μαργάρων καὶ ὀακίνθων τὴν τῆς εἰκόνος μορφὴν ἀλλοιοῦσαι, καὶ τοῦ προσώπου τὸ φυσικὸν κάλλος ψευδόμεναι, διὰ ψιμύθου καὶ ἐτέρου ἐρυθροῦ τὰς παρειὰς ἐπιχρῶσασαι, καὶ τῷ τραχήλῳ στίλβουσαι, καθάπερ ἄλυσος στήλη, ὥραν καθ' ὥραν καὶ ἡμέρας ἐξ ἡμέρας τὰς τρίχας περιπλέκουσαι, καὶ μίχρῃ τοῦ μετώπου διαστίλβουσαι, καὶ τὰς ὀφρύας ἐν μέλανι χρίουσαι, ἰδία κακήθους πράξεις. Οὐχὶ αὐτῶν πονηρῶν καθεστήκασιν οἱ τρόποι; οὐχὶ αὐτῶν τὰ ἔργα ἄτοπα, καὶ πράξεις αἱ ἀνωφελεῖς; οὐκ αὐτῶν αἱ ἀνότητι ἐλπίδες; Καὶ ὅσους ἐν παρρησίᾳ οὐ δύναται δειλάσσαι, κρυφίως ἐν ἑαυταῖς τὰ τόξα καὶ τὰ βέλη ἐπιτίνοισι· καθάπερ ἡ Εὐα τὸν Ἀδὰμ ἐν ἀποκρύφους ἐδελέασα. Πολλὰς γὰρ αὐτῶν ἀκήκοι διὰ τρυμαλιᾶς σανίδος περιδελπούσας, καὶ θεωρούσας τοὺς ἐπὶ τὰς πλατείας· περιπατοῦντας, μικροὺς τε καὶ μεγάλους, καὶ τοὺς μὲν τὴν ὁδὸν καταγέλασάσας, τοὺς δὲ τὴν ἡλικίαν συμκρυνοῦσας, τοὺς δὲ τὰς τρίχας καὶ τὴν στολὴν ἐμπαιζούσας, καὶ μίμους καθεστῶσας κακοθῶν ἄλλων γυναικῶν· ἐν ἀργία διαγούσας ἐν ὁρταῖς καὶ κυριαχαῖς, καὶ οὐδέποτε αὐτάς ἀνισταμένας, οὔτε ἐπὶ βῶσιν, οὔτε ἐπὶ πόσιν, οὔτε ἐπὶ ὕπνῳ· ἀλλὰ τὸν καθημερινὸν κάματον καὶ τὴν μέριμναν ἐν ταύτῃ τῇ ἡμέρᾳ ἀναλίσκουσι· καὶ οὔτε πατέρας αἰδοῦνται, οὔτε μητέρας ἐντρέπονται, οὔτε ἀδελφούς αἰσχύνονται, οὔτε δούλους εὐλαδοῦνται· ἡ δουλείας, ἀλλὰ πᾶσιν ὁμοῦ γεγέννηται παῖγνον, καὶ πρὸς πάντα εἰσὶν ὥσπερ ναὺς κυμαίνουμένη. Ἐγκυψάτε ἐν τοῖς τάφροις, θυγατέρες· Σιών, καὶ τῆς ἁγίας κολυμβήθρας [520] τέκνα, καὶ θεάσασθε τὴν εἰκόνα, ἣν καὶ λυπίζετε,

καὶ τὰς ἀνωφελεῖς καὶ ἀκαίρους φαντασίας ὁμῶν καὶ τὰ σχήματα, πῶς πάντα κύνεις, πῶς πάντα ὁ πικρότατος· θάνατος· μαραινέι, πῶς πάντα τέφρα, πῶς δυσωδία· πεπλησμένα. Καὶ μὴ μοι τὸ τῶν γυναικῶν σύστημα καταδοῶν ὡς αὐτάς κατηγοροῦντας. Ἐγὼ γὰρ ἐμπροσθεν τοῦ λόγου εἶπον, ὅτι οὐ περὶ συνετῶν γυναικῶν ὁ λόγος οὗτος· γέγονεν, ἀλλὰ περὶ πονηρῶν καὶ ἀσυνετῶν καὶ ἀφρόνων. Πολλὰς γὰρ ἐγὼ οἶδα γυναικὰς σωφρόνας καὶ ἀγαθὰς καὶ ἐν σωφροσύνῃ περιπατοῦσας, αἷς καὶ ὁ ἀπόστολος ἐμνημόνευσεν ἐν βίβλῳ ζωῆς. Ἀλλὰ φέρε καὶ τῶν ἄλλων ταγμάτων τὸν δῆμον ἀνιστορήσωμεν. Τριῶν γὰρ ταγμάτων εἰκόνας τῇ ὁμῶν μεγαλειότητι ἀπηγγείλαμεν φράσαι, παρθένων, καὶ τῶν ἐν συζυγίαις, καὶ τῶν ἐν χηρείαις καταγομένων. Ἐπειδὴ περὶ τῶν παρθένων ὀλίγα ἐκ τῶν πολλῶν τῇ ἀγάπῃ ὁμῶν ἐξηγησάμεν, ἀρξώμεθα καὶ περὶ τῶν ἐν γάμοις ἐγκαυχωμένων γυναικῶν, αἵτινες δίκην ἀσπίδος τοῖς ἐαυτῶν ἀνδράσι καθεστήκασιν. Πόσας γὰρ γυναῖκας εἶδον τοῖς ἑαυτῶν συζύγοις θάνατον αἰφνιδίον προσενεγκούσας; πόσας ἐπισταμαι τοῖς ἑαυτῶν συνενοῖς μὴ δυναμένας ἐπαγαγεῖν θάνατον, στένοντας καὶ τρέμοντας διὰ κακοθῆρας πεποιηκυίας αὐτοῦς, καὶ οὐδὲ ὡς τὰ ζῶα τὴν τιμὴν αὐτοῖς προσαγοῦσας; Ἀλλὰ καὶ πλουσία ὑπάρχει, ἐγκαυχωμένη ἐν τῷ πλούτῳ αὐτῆς ἡμέρας καὶ νυκτός, ζῇ ἐν εὐρίῃ τὸν ὁμίζυγον οὐκ ἐξ. Κἂν πένης ἡ, διερχομένη ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, καὶ εἰς οἰκίαν ἐξ οἰκίας, μάχας ἀνεγείρει, θυμοὺς ἀναβρίπτει, παραγὰς καθεκάστην προσφέρει, οὐκ εἴωσα τὸν ἄνδρα αὐτῆς οὔτε μετὰ γαίτονος, οὔτε μετὰ γνωρίμου εἰρήνην ἔχειν, ἀλλὰ πάντας ὕβριζει, μετὰ πάντων δικάζεται, πάντας ἐπιτρέχει, πάντας θορυβεῖ, ἐν ἀρχαῖς αὐτομολοῦσα ἀναισχύντως, καὶ ἐν δικαστηρίοις εὐρισκομένη ὡς ἀδικηθεῖσα, καὶ ἐν βασιλείοις πολυλογούσα, καὶ ἐν ἐκκλησίαις συντυχίας ἀκαίρους προσέζουσα, καὶ ταῦτα φλυαρούσα· Ἐγὼ τοῦ βίου μου ἡ αὐξήσις, ἐγὼ τῶν δούλων ἡ παιδαγωγία, ἐγὼ τῶν τροφῶν ἡ μεριμνήτρια· μάτην ὁ σύζυγός μου τὰ πρεσβεῖα φέρει, οὐδενὸς πράγματος φρονεῖ αὐτῷ ὑπάρχει· οὐ γινώσκει τί ἐν τῷ οἴκῳ μου ἐκτελεῖ, εἰ μὴ τὸν ἄρτον ἐν ἐστίαι· ἀπὸ τῆς τραπέζης, καὶ τὸ πόμα ὅπερ πίνει μὴ γινώσκων. Ὡ ἀναισχύντιας προδῆλου! Δικαίᾳ ἡ σοφία βοᾷ· Μὴ πρόσθε γε σαύλῃ γυναικὶ· μέλει γὰρ ἀποστᾶσαι ἐκ χειλέων, ὁ πρόσκαιρος λιπαίνει σου φάρυγγα, ὑστερον μέντοι αἰκρότερον χολῆς ἐσθήσει, καὶ ἡκονημένον μᾶλλον μαχαίρας διστόμου. Ἄν δὲ καὶ γράμματα ἡ μαθητευομένη, διπλοῦν τὸ εἶδος τῆς νόσου καὶ τῆς κακίας. Πόσαι γὰρ γυναῖκες διὰ γραμματικῶν ἀπέκτειναν τοὺς ἐαυτῶν ἄνδρας, καὶ τὰ μυστήρια, ἅπερ μόνῃ ἐγίνωσκε καὶ αὐτὸς, εἰς ἐμφάνισιν καὶ πραγμάτων ἔκδοσιν δι' ἐπιστολῶν ἐγνωρίσθησαν; Πόσας γὰρ ἐγνωκα ἀποστελεῖσας βεβουλωμένους χάρτας πρὸς κακοθηεστάτους ἄνδρας καὶ μοιχοὺς αὐτῶν, καὶ διὰ μακρῶν χειρῶν τοὺς συζύγους αὐτῶν ἀπέκτειναν; Τούς μὲν διὰ δηλητηρίων, τοὺς δὲ ἐν νυκτὶ ἀθρόον περιπατοῦντας, πολλοὺς δὲ καὶ ἐν ἀγρῷ ἀπνέοντας, ἢ μετὰ ξίφους, ἢ μετὰ λίθου, ἢ μετὰ ξύλου κρούσας τίς κατὰ τοῦ μηνιγγοῦ, ἢ κατὰ κεφαλῆς, ἢ κατὰ τοῦ νύκτου, αἰφνιδίον τέλος ἐπήγαγε. Περσέρονται γὰρ ἀναιδῶς ταῖς ἐκκλησίαις, προσέειπε προσευχῆς, καὶ ὁμνῶσι κατὰ τοῦ σώματος τοῦ ἀγράφτου καὶ τοῦ αἵματος τοῦ Ἰοῦ τοῦ Θεοῦ, ἢ κατὰ τῆς αὐτοῦ μητρὸς, εἰτε κατὰ τινος ἁγίου· πολλὰ γὰρ καὶ ἐπὶ τοῦ ζωοποιοῦ ξύλου, τοῦ μὴ ἄθετῆσαι τὰς μισαρὰς αὐτῶν πράξεις, ἀλλὰ τὰς συναλλάγας αὐτῶν βεβιάσαι ἔχειν καὶ ἀδιαλύτους. Ὡ πικναβλία! τὸ φοβερόν ὄνομα τοῦ Κυρίου συνεργὸν ποιεῖς τῆς τῆς μοιχείας; Ἀφρον καὶ ἀνῆγε, τὴν παρθένον καὶ θεοτόκον Μαρῖαν τὴν ἀμείναντον συνεργάτην καθιστᾶς τοῦ πονηροῦ σου βουλεύματος; Θηρίον ἀνήμερον, καὶ κόραξ τρώγων σάρκα, ἀφώσους τῶν ἁγίων τοὺς οἴκους· ληστήριον καὶ αἱμάτων ἐνόχους ἀποτελεῖς; Ἀλλ' ὁ ναὸς Κυρίου ὁ ἡγιασμένος καὶ καθαρὸς οὐ μολύνεται, σὺ δὲ τῆς ἀφροσύνης σου τοὺς καρποὺς τρυγῆσεις ἐν καιρῷ ἐπιτηδεύει, κατὰ τὸν ἀπλόστολον Παῦλον βῶντα· Εἰ τις τὸν ναὸν τοῦ Θεοῦ εὐβέλῃ, φθέρει τούτον ὁ Θεός· ὁ γὰρ ναὸς τοῦ Θεοῦ ἁγίος ἐστί. Βούλεσθε καὶ ἕτερα λέξωμεν πρὸς τὴν αὐτῶν γνώμην; Αὕτη γὰρ κἂν γέλτονας [551] ἔχη σωφρονέας, ἡμέραν ἐξ ἡμέρας αὐτὰς σκοπεῖς, ταῦτα· ἐπιτρέχει, κἂν τινὰς τῶν γνωρίμων καὶ τῶν συγγενῶν ὁσάσῃται εἰσερχομένους εἰς τὰς οἰκίας αὐτῶν, αὐτοῖς τὴν ἐαυτῆς κακὰ προαναφωνοῦσα, μοιχαλίδας καὶ μαινάδας ἀποκαλεῖ, τὰς ἐλευθέρας καὶ τὴν σώματι καὶ τῇ ψυχῇ. Κἂν

^a Slav. conij. ἀγνοοῦσιν εἰ περὶ ἐλποσῶν.

^b Slav. conij. θορύβοις καὶ κρότοις.

^c Slavil. τῆς πλατείας.

τέκνα ἔχῃ, ὡς θηρία ταῦτα βλέπει· κἄν οἰκέτας κέκτηται, κἄν δούλας, πρῶτης ἐν αὐτῇ οὐκ ἔστιν, ἀλλὰ καὶ τὴν ἡμέραν προβάσει δουλείας αὐτὰς μαστιγοῖ, καὶ ἐν νυκτὶ ἐπὶ τῇ ἐργασίᾳ αὐτὰς θορυβεῖ. Οὐκ ἔστι φόδος Θεοῦ ἀπέναντον τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῆς. Εἴτα θανὼν ἐπὶ κλίνῃς τῷ ἀνδρὶ αὐτῆς προσέβη, οὐκ ἔβ' αὐτὸν ὑπνώσαι, ἀλλὰ θυμοὶ αὐτὸν κατὰ τῶν οἰκετῶν, ἐγείρει αὐτὸν πρὸς μάχας κατὰ τῶν πλησίων. Οὗτος ὁ δούλος καταφρονεῖ μου, αὕτη ἡ οἰκέτις ἐμπάζει μοι, οὗτος ὁ πλησίον οὐ παύεται λοιδορῶν με καὶ ἐν ἐκκλησίαις, καὶ ἐπὶ φίλων, καὶ ἐν ταῖς ἀγοραῖς· πώησον τὴν ἐκδίκησίν μου· οὐ καθίσω ἐτι μετὰ σοῦ ἐπὶ τραπέζης, οὐκ ἐσθίω ἄρτον ἐπὶ σοῦ· οὐ καθυδύσω τοῦ λοιποῦ μετὰ σοῦ· ὅτι ἐμοὶ τῇ γυναίκί σου οὐκ ἐρυθριᾷ ὁ δεῖνα καὶ ἡ δεῖνα, ἀλλ' ὡς πλὸν με λογίζονται. Καὶ εἰ στοχαζόμενος ταῦτα ὕμιν λέγω, βλέπε μοι τὴν Αἰγυπτίαν, τὴν καταπλέξασαν τὸν Ἰωσήφ, καὶ τὸν ἄνδρα αὐτῆς ἐξ θυμὸν καὶ μάχην ἐγείρσαν· τελευταῖον δὲ καὶ θανατώσαι ἡπεῖλει τὸν δίκαιον, εἰ μὴ ὁ ἀκοίμητος ὀφθαλμὸς προσέβασε, καὶ ἐξεῖλετο αὐτὸν ἐκ τοῦ πικροῦ θανάτου. Ἴδε μοι καὶ τὴν Ἡρωδιάδα τὴν τὸν Βαπτιστὴν ἀποκτείνανσαν. Φησὶ γάρ ὁ Πρόδρομος, Οὐκ ἐξεῖλε σοι ἔχειν τὴν γυναῖκα Φιλίππου τοῦ ἀδελφοῦ σου, πρὸς τὸν Ἡρώδην· καὶ αὕτη δισημεύσασα τὸν ἐν γεννητοῖς γυναῖκων μείζονα, ἐν τῷ συμποσίῳ μέσον τῶν ἀνακειμένων φίλων, τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ ἀπέτεμε· καὶ ὁ μὴ ἰσχυρεν ἡ Ἡρωδιάς ποιῆσαι ζῶντος τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, ταύτην τὴν παρανομίαν ἐτέλεσε μετὰ θανάτου. Τί δὲ καὶ ἡ Δαλιδάς; οὐχὶ τὸν ὠραιότατον καὶ δυνατώτατον Σαμψὼν διὰ μοιχείας ξυρίσασα καὶ δῆσασα, τοὺς ἄλλοφύλους παρόδωκε καὶ ἐθανάτωσεν; Ἰδοὺ τρεῖς μάρτυρες ἀξιολύστοις παρήγαγον· οὐχὶ τούτους μόνον ἐν τῇ Γραφῇ ἐγκειμένους. Ἄλλ' Ἐπὶ αὐτοῖς καὶ τριῶν μαρτύρων πᾶν ῥῆμα σταθίσεται, ἵνα μὴ μακρὸν τὸν λόγον τῆς διηγήσεως ἐφαπλώσωμεν. Διὸ ἡμεῖς Κύριος ὁ Θεὸς ἐκσπάσας ἐκ τῆς πλάνης ταύτης καὶ τῆς αἰσχύνῃς καὶ τοῦ ὀνειδισμοῦ, καὶ ἐν σωφροσύνῃ διαγείνῃ ἱκονομήσει· καὶ οὐκ ἐν καθαρῷ συνειδέτι πρὸς τοὺς σιζύγους εἶναι, καὶ τὰ τέκνα καὶ τοὺς δούλους, καὶ τοὺς πλησίον προστηνεῖς καὶ ἱλαροὺς ἀπεργάσαιο, ὅπως καὶ τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἀξιωθῇσθε συμμέτοχοι γενέσθαι. Ἄλλ' ἐπειδὴ καὶ τρίτον τάγμα ἐπηγγειλάμεν τὸ τῆς χηρείας εἰπεῖν, τοῦτο καὶ ποιήσομαι, μικροῖς καὶ περὶ αὐτῶν χρηστὰς ῥήμασι. Χήραν γυναῖκα κατὰ τὸν ἀπόστολον Παῦλον τοιαύτην εἶναι χρὴ· τεκνοτρόφον, τῶν ἀγίων ταῖς μνείαις^α κοινωνοῦσαν, ξένοις τὴν διακονίαν ἐκτελεῖν, καὶ μὴ ἐπιτρέχειν ἐν ἐπιτηδεύμασι τῶν ἐαυτῆς λογισμῶν. Φησὶ γάρ, περιβεβλημένη, μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, χιτῶνα χηροσύνης, καὶ κατανενυγμένη, πᾶσι δεικνυομένη τοῖς ἡθεσιν. Ἀτακτος δὲ χήρα ἄγριον θηρίον ὑπάρχει, καὶ κατ' οἶκους διερχομένη, ῥήματα ἀπρεπῆ προβάλλεται· Πτωχὴ ὑπάρχω, γῆρα ἀπερί-

^α Sav. legendum pulat ταῖς χρεαίαις.

στατος· πλοῦτος πολὺς ὑπῆρχέ μοι ἐν τε ἀγροῖς, ἐν οἴκοις, καὶ τετραπλόους καὶ ἱματισμοῖς, καὶ ὁ σύζυγός μου ἀμύητος ὢν τέχνης κοσμικῆς, αὐτὰ κατηνάλαυσε· προῖξ ὑπῆρχέ μοι πολυτελής· ὅσα αὐτῷ ἐλάλουν οὐχ ὑπέηκουεν· ἀλλὰ τῷ ἰδίῳ φρονήματι αὐτοῦ καὶ μὴ θέλουσα συνήγορος ὑπῆρχον· οὐδὲν μοι κατέλειπεν. Ὅν δὲ ζῶντα ἡσπάζετο καὶ ἡγαλλίζετο, τούτων μετὰ θάνατον θρίαμβόν τοῖς φίλοις καὶ τοῖς συγγενεῖσιν ἐποίησεν. Ἡ τοιαύτη μετὰ θάνατον τοῦ ἀνδρὸς αὐτῆς, περιβλέπεται ἐνθεν κἀκεῖθεν, ποῦ παράκοιτον εὖρη κρύφιον, καὶ προφάσει προσευχῆς ἢ ἐπιμελείας τοῦ οἴκου αὐτῆς θρίαμβος τοῖς πολλοῖς καθίσταται· καὶ πρόξεις ἀθεμίτους ἐκτελοῦσα, καὶ κατὰ γαστρός συλλαμβάνουσα, κρύφιον αὐτὸ κατέχει, μωρὰ τεχνάσματα πρὸς ἐαυτὴν περιποιῶσα, πρὸς τὸ ἐκτρώσαι τὸ βρέφος ἐκ τῆς κοιλίας αὐτῆς, εἴτε διὰ δηλητηρίου, εἴτε δι' ἐτέρων παρανόμων γυναικῶν. Καὶ τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ τοῦ ἐφορώντος τὰ πάντα οὐ κατέχει ἐν τῇ ἐαυτῆς καρδίᾳ· ἀλλὰ τὴν ἁμαρτίαν πράττουσα οὐκ [552] ἐρυθριᾷ, καὶ τὸν καρπὸν τὸν γινόμενον ἐξ αὐτῆς αἰσχύνεται καὶ ἐντρέπεται. Πόσους γὰρ ἐώρακα δούλους δεσπότας διὰ φιληδονίαν κακοῦθον τοιούτων γυναικῶν; τοὺς ἐλευθέρους παῖδας μετὰ φόβου, καὶ τρήμου παρεστῶτας αὐτοῖς, τὰς χεῖρας ἐν τοῖς στέροσιν αὐτῶν δεδεμένας ἔχοντας, κἄν μὴ θέλωσι, καὶ τούτους χρυσοζώνους καὶ σπρικοφόρους^β περιπατοῦντας; Ἰκούμενοι, φιλόχριστοι, τοῦ λόγου τὴν ἐξήγησιν; ἐγνωρίσατε τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἱστορίας; Ἐδιηγῆσάμην τῶν γυναικῶν τῶν ἀκολάστον καὶ ἀφρόνων τὰ τρώπια. Τούτους τοὺς τρόπους ἡ Εὐα ἐδίδασκε, καὶ ἡ ταύτης ἐπιτίμητις, καὶ τῆς παρακοῆς ἡ γεῦσις. Ἄλλα τῶν σωφρόνων καὶ ἐνδόξων γυναικῶν μνημονεύσαντες ὀλίγον, καταπαύσομεν τὸν λόγον. Ἴδε μοι σώφρονα γυναῖκα τὴν Σαραφθίαν, τὴν τὸν προφήτην Ἠλίαν θρέψαν ἐν καιρῷ λιμοῦ. Ἴδε μοι τὴν Σωμαντίν, ἥτις ἐφιλοξένισε τὸν Ἐλισσαῖον ἐν τῷ οἴκῳ αὐτῆς, ἐφ' ᾧ καὶ τὸν παῖδα αὐτῆς ἀνέστησεν. Ἴδε μοι τὴν Ἀναν, τὴν τῆς στειρώσεως δεσμὰ διαλύσαν, καὶ τέξασαν τὸν Σαμουὴλ, καὶ διὰ προσευχῆς καὶ δεήσεως μετέρα ἀναδείχθεισαν. Ἴδε μοι τὴν Σάρραν καὶ τὴν Ρεβέκκαν, τὴν καθαρὰν καὶ ἁμάντον αὐτῶν συνοικήσιν, ἣν ἐπεδείξαντο τοῖς πατριάρχαις. Ἴδε μοι τὴν Σωτάνναν, τὴν διὰ σωφροσύνης κατακρίνασαν θανάτῳ πρᾶκτοῦτος ἀδίκους. Ταύτας τὰς γυναῖκας ζηλώσατε, τῆς μὲν τὸ ἁμάντον, τῆς δὲ τὴν προσευχὴν· ἄλλης τὸ φιλοδέειν, ἐτέρας τὴν σωφροσύνην, ἄλλης τὸ θεάρεστον, ἵνα τῆς βασιλείας τῶν οὐρανῶν ἐπιτύχητε· ἥς γένοιτο πάντας ἡμᾶς ἐπιτυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ τιμὴ καὶ δόξα, σὺν τῷ ἁγίῳ καὶ ζωοποιῷ Πνεύματι, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^β Hic multa habet codex unus, quae nec in altero codice, nec apud Savil. leguntur. De caetero insanam perorationem, ut potuimus, vertimus.

Εἰς τὸν Ἀβραὰμ καὶ Ἰσαάκ.

Ἀπικίζει ὁ Θεὸς τὸν δίκαιον Ἀβραὰμ ἐκ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ, καὶ πάντων τῶν ἰδίων, καὶ ἦν ἐπ' ἀλλοδαπῆς ἔγκαρτερὸν τοῖς δεινοῖς, τὴν τῆς ὑποσχέσεως περιμένον ἐλπίδα. Βάσανος προσάγεται πολλὴ τῷ πατριάρχῃ, δι' ἧς ἡ βεβαιότης ἡ πρὸς Θεὸν ἐδείχθη. Χρόνος, διέβη πολλός· ἡ νεότης ὡς ἄνθος λοιπὸν ἐμαραίνεται· τὸ γῆρας ἐπὶ θύραις. Ἡ φύσις τὸ ἴδιον πάχυντα ἐνήρατο, πρὸς γῆρας καμπτομένη. Ἀπεσέσθη τὸ γῆρας· ἅμα τῇ ὁμοζυγίᾳ ἡ πρὸς παιδοποιαν ἰσχύς τε καὶ δύναμις· τὸ σῶμα τῶν θατέρων ὑπέκυπτε τῇ φύσει, τῆς νεότητος αὐτοῖς προσπαναλωθείσης. Ἄλλ' ἡ πρὸς Θεὸν ἐλπίς ἐν αὐτοῖς ἀκαμάζουσα οὐ μόνον ἀγῆρας ἦν, ἀλλὰ καὶ ἀήτητος. Ὅθεν καὶ παρ' ἐλπίδα ἔτεκε τὸν Ἰσαάκ, ὅς τύ-

^α Hic suspicatur legendum Savil. τῷ γῆρα. Paulo ante pro ἐνήρατο Boislus proposuit ἐξενευροῦτο, vel ἐξενευρίζετο.

πὸν ἐν ἁπασιν ἔφερε τοῦ δεσπότου. Οὐ φύσεως ἦν ἔργον συλλαβεῖν μήτρην νεκρὰν, καὶ μαστοὺς ζηροῦς γάλα παρασχεῖν τῷ Ἰσαάκ· οὐ φύσεως ἦν ἔργον ἀνευ ἀνδρὸς συλλαβεῖν τὴν παρθένον Μαρίαν, καὶ ἀνευ φθορᾶς τεκεῖν [553] τὸν Σωτῆρα τῶν ὧων. Τὴν Σάρραν ἐποίησε μητέρα ἐν τῷ γῆρα, καὶ Μαρίαν ἀνέδειξε μετὰ τόκον παρθένον. Ἀγγελὸς ἐν τῇ σκηνῇ εἶπε τῷ πατριάρχῃ, Κατὰ τὸν καιρὸν τοῦτον ἔσται τῇ Σάρρᾳ υἱός· ἄγγελος ἐν Βηθλεὲμ ἔφη πρὸς τὴν Μαρίαν· Ἰδοὺ τέξει υἱὸν ἡ κεχαριτωμένη. Ἐγέλασεν ἡ Σάρρα τὴν στεῖρωσιν βλέπουσα, τὴν νέκρωσιν ὀρώσα, τῷ λόγῳ ἀπιστοῦσα· Πῶς, φησὶν, ἔσται τοῦτο, ἐμοὶ καὶ τοῦ Ἀβραὰμ ἐν- ενεργῶν δυνάμει πρὸς τὴν καρπογονίαν; Ἡπόρει καὶ Μαρίαν παρθενίαν ὀρώσα, καὶ ταύτης τὰς σπρὰγίδας ἀλύτους κατέχουσα. Πῶς γάρ μοι ἔσται τοῦτο, δι' ἡ μ

tum perpetravit. Quid autem Dalidas? nonne speciosissimum et fortissimum Samsonem per scortationem detondens ac vinciens, alienigenis tradidit et occidit? Ecce jam tres fide dignos testes in medium adduxi. An non illos ex Scriptura tantum protuli? Sed *In ore duorum vel trium testium stabit omne verbum* (Matth. 18. 16); ne longior sim. Quapropter nos Dominus Deus, ex errore, turpitudine et opprobrio hujusmodi reductos, temperanter degere curabit: vosque pura conscientia erga conjuges, liberos, servos et proximos, mites hilaresque effecit, ut digni sitis qui regni caelorum consortes efficiamini. Verum quia tertium quoque ordinem, nempe viduarum, me representaturum pollicitus sum, illum quoque paucis pro more verbis expedium. Viduam mulierem talem oportet esse secundum apostolum Paulum (1. Tim. 5. 10): filiorum altricem, sanctorum usibus communem operam dantem, hospitum ministerio vacantem, nec studiis cogitationum suarum sese ingerentem. Ait enim: Induta post mortem viri vestimento viduitatis, compuncta, seque apud omnes talibus exhibens moribus. Incomposita autem vidua immanis est fera, perque domos discurrens, indecora profert verba: inops sum, et domo carens; divitiarum olim multarum mihi erant in agris, domibus, quadrupedibus et vestimentis, conjuxque meus artis secularis imperitus, hæc absumpsit; ampla mihi dos erat; dictis ille meis non obsequebatur; ejus vero consilia vel invita sequebar; nihil mihi reliquit. Sic quem viventem ulnis suis complectebatur, mortuum triumphat apud amicos et cognatos. Talis vidua circumspicit ut concubinum sibi clam asciscat, atque obtentu orandi curandæque familiæ, multorum fabula evadit: nefariaque perpetrans, conceptum utero foetum

clam retinet; nullas non movet machinas, ut abortum faciat, seu veneficio seu improbarum mulierum ministerio. Timorem omnia speculantis Dei in corde non habet: non erubescit peccatum, sed erubescit fructum ex se prodeuntem. Quot vidi beris nequissimarum hujusmodi mulierum servos? quot liberos filios cum timore et metu ipsis adstantes, eosque manus ad pectus ligatas habentem velint nolint, etiamsi illi cum aureo cingulo et serica veste ambulant? Audistis, o Christi amantes, narrationem? nostis rei quam tractavimus hypothesin? Lascivarum insipientiumque mulierum tropæa enarravi. Hos Eva mores docuit: hinc ejus increpatio, et cibi vetiti degustatio. Postquam vero de frugi et honorabilibus mulieribus paucis egerimus, finem orandi faciemus. Vide mihi frugi mulierem Sarephthaiam, quæ prophetam Heliam tempore famis aluit. Vide mihi Sunamitidem, quæ Elisæum hospitio recepit, ubi ille puerum ejus in vitam revocavit. Vide mihi Annam, quæ sterilitatis vinculum dissolvit, et Samuelem peperit, perque orationem et obsecrationem mater csi effecta. Vide mihi Saram et Rebekcam, puramque illam et intemperatam cohabitationem cum patriarchis. Vide mihi Susannam quæ per castitatem iniquos seniores morte damnavit. Illas mulieres imitamini, illius scilicet puritatem, hujus orationem; hujus hospitalitatem, illius castitatem, illiusque Deo placendi studium, ut regnum caelorum consequamini: quod nos omnes consequi contingat, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, qui cum Patri honor et gloria, cum sancto et vivifico Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

MONITUM

AD SERMONEM SEQUEM.

Hoc otiosi hominis opusculum ut spurium edidit Savilius, inter alia multa quæ Chrysostomi nomine

variis temporibus emissæ sunt. Nos Latine interpretati, argumenti ratione habita, suo ordine ponimus.

IN ABRAHAM ET ISAAC.

Iustum Abrahamum Deus transfert a cognatis suis, et ab omnibus qui ad ipsum pertinebant, eratque in aliena terra in ærumnis perseverans, spem promissionis expectans. Multarum probationes patriarchæ admoventur, quæ ejus secundum Deum firmitas ostenderetur. Multum transactum est tempus: juvenis quasi flos demum marcescebat: senectus in janua. Natura, ut ipsi proprium est, declinabat ad senium vergens. Ob senectutem in illo et in uxore extincta erat vis et facultas procreandi liberos: amorum corpus naturæ cedebat, juventute in illis jam ante consumpta. At spes in Deum in illis vivebat, nec modo non senescebat, sed etiam invicta erat. Unde etiam præter spem Isaacum genuit, qui in omnibus typum gerebat Domini. Non naturæ opus erat, quod vulva emortua conciperet, et mammæ aridæ lac præberent Isaac: non naturæ opus erat sine viro concipere virginem Mariam, et sine corruptione parere Servatorem universorum. Saram matrem fecit in senectute, et Mariam ostendit post partum Virginem. Angelus in tabernaculo dixit patriarchæ: *Hoc tempore erit Saræ filius* (Gen. 18. 10); angelus in Bethlehem Mariæ dixit: Ecce pariet filium gratia plena. Risit Sara sterilitatem respiciens, emortuam vulvam cernens, verbo non credens: Quomodo, inquit, hoc erit, me et Abrahamo inutilibus effectis ad prolem emittendam? Dubitabat et Maria virginitatem respiciens, cujus signacula infracta servabat: Quo-

modo enim mihi hoc erit, quæ virum non cognovi (Luc. 1. 34)? Promissio quippe contra naturam est; sed qui præter spem Saræ dedit Isaacum, ipse ex Virgine secundum carnem natus est. Læti erant Sara et Abraham, nato Isaaco, quemadmodum dixerat Deus: Læti erant Maria et Joseph, nato Jesu, quemadmodum dixerat Gabriel. Largiter manabant lactis fontes ex vetula in os Isaaci; largiter fluebant ubera Virginis lac emittentia in eum qui terminos omnes alit. Quis dixisset Abrahamo lactaturam Saram filium in senectute? clamabat sterilis: Quis hominibus dixerit, me virginem enixam lac præbere? dicebat Maria. Non propter Isaacum risit Sara, sed propter eum qui ex Maria natus est: ac sicut Joannes exsiliendo, sic Sara ridendo gaudium indicavit. Crevit puer, ac secundum adolescentium ætatem floruit. Lætus erat speciosus, animi virtutes simulque corporis formam quotidie adaugens, suavis erat parentibus. Quotquot filios habetis, hunc imitamini. Quantum lætatur pater filium videns ludentem? quantum gaudet pater videns filium juveniliter agentem? et quantum gaudet videns proficientem, aut circa disciplinas studio sum? Sed quando hæc videns Abraham lætatus est, tentatio et ærumna ipsi gravis offertur, ut manifestum fieret a quo magis detineretur, an a naturæ affectu, an ab amore Dei. Hujus tentationis immunitatem dum recenseo, fratres, horreo et tremo. Deus enim rursus oraculum immittit Abrahamo, atque

ipsum ex nomine vocal dicens : *Accipe unigenitum tuum Isaac, quem diligis, et offer illum in sacrificium per te ipsum, in uno montium, quem ego tibi dicam* (Gen. 22. 2). Cum autem dixit ei, *Abraham, Abraham* (Ibid. v. 1), alacriter audivit, præstantiorem expectans gratiæ accessionem. Omnino sperans aut nuptias facturum, aut thalamum se paraturum esse, ut benedictio circa futurum semen multamque prolem impleteretur, quemadmodum promiserat. Sed additamentum sermonis ediscamus : *Accipe primogenitum dilectum tuum*. Viden sermonis stimulos ? quomodo patrem pungit, et flammam naturæ succendit ? quomodo excitat amorem patris erga filium, unigenitum simul vocans et dilectum, ut per huiusmodi vocabula amor erga illum fervens probaret animum ? *Et offer illum in holocaustum mihi super unum montium, quem monstravero tibi*. Quid ergo patimini hæc audientes ? quomodo non caligine replemini dum hæc narratur, quotique patres estis et naturæ erga filios amorem clare educti estis ? Nostis enim, nostis quomodo patris aures excipiant cædem unigeniti filii. Quis non obstupuisse ad talem vocem ? quis non statim faciem avertisset ? quis non ad tale præceptum mori maluisset, quam sermonem excipere ? aut quis non disceptavisset adversus eum, naturam sibi causæ patronam sic evocans : Cur hæc præcepisti, Domine ? cur stupendum illum enisisti vocem ? Ideone me patrem facere voluisti, ut filii interfectorem statim efficeres ? idcone tam dulce donum degustare me voluisti, ut me toti mundo fabulam ostenderes ? propriæ manibus filium jugulabo ? scædatane proprio sanguine dextera filii interfectore efficiar ? Hæccine præcipis, et talibus gaudes sacrificiis ? jubes interficere dilectissimum filium, a quo me sperabam cum Sara sepulturæ mandandum esse ? talemne ipsi, dic mihi, thalamum parabo ? tale nuptiis gaudium procurabo ? accendam ipsi non facem nuptialem, non luceni gaudii, sed ignem funebrem ? num coronabo ? an lectum nuptialem ponam ? an choreas ad eam rem evocabo ? an pater ero, ut dixisti, gentium, qui ne uno quidem filio sum dignatus ? At nihil eorum obstando dixit vir justus : sed obtemperans, igne ferventior accendit caritatem, acutiorem gladio exhibuit amorem : illo enim succidit vincula naturæ, naturalis affectus sarcinam relinquens et abiciens ; se ipsum alacriter obtulit, et filii occidendi mandatum suscepit. Neque uxori quidpiam ea de re dixit, neque rem ipsi communicavit ; idque admodum prudenter, putans mulierem ad id negotii nec sat firmam, nec sat utilem ad consilium dandum fore. Neque quum utile fuit, imo nocuit Adæ consilium Evæ. Ne igitur quidpiam muliebri pateretur Sara, neve, utpote mater, ferventem suum sincerumque erga Deum amorem frangeret, rem ipsi latere curavit. Quibus enim lamentis non usa esset Sara tum erga filium, tum erga patrem ? quid non factura erat videns filium suum ad necem violenter abduci ? quomodo non ipsum ulnis complexa ad se illum attraxisset ? quibus alloquuta esset verbis Abrahamum, et lamentabili voce clamasset ? Parce, parce naturæ, parce filio, Abraham, parce. Ne sis hominum generi fabula. Unigenitus est partus, ipse primus est, primus et ultimus quem parturiam Isaac : ne reseces uvam illam unam, quam tulimus, quando denum nulla in monte vitis amplius est : ne falce decerpas spicam unam, quam tulimus, quæ ex nobis prodiit, cum senio pene enortui essemus : ne conteras baculum, quo fulcimur : ne frangas virgam nostram in qua requiescimus : ne excæces oculum quem ambo possidemus, ne tollas memoriale nostrum ex orbe : ne agnum quem habemus mactes ut ovem : ne tollas gaudium nostrum, nec nos luctu repleas. Quem in mensa post hunc videbimus ? quis nominabit matrem ? quis senectuti serviet ? quis circumornabit mortuos ? quis in sepulcro corpus deponet ? quis orborum monumentum postea servabit ? Vides speciem et formam adolescentis, florem juvenutis, quem si in inimico videres, misericordia pror-

sus movereris, hincine mihi diuturnæ precatationis fructus datur ? Hincine successionis ramus relinquitur ? hæc reliquæ generis ? hincine senectutis baculus ? hæccine sola spes quibus non alia spes superest ? Si gladium in dilectissimi jugulum impulsurus es, me priorem confodias : maximam mihi tribues gratiam : communis sit tumultus, commune sepulcrum, communis pulvis amborum corpora operiat : communis mors sit sterilis, et prolis illius : communis cippus amborum calamitatem enarret. Ne videat Saræ oculus Abrahamum filii interfectorem, neque Isaacum manu patris mactatum. Hæc et similia fecisset Sara, si dilectissimum mactatum iri scivisset. Ideo nihil horum Abraham ipsi nuntiavit, ne peragendi operis obex foret. Imposuit filio fasciculos lignorum, quia Servator crucem portavit. Perrecturum Isaacum ad cædem, sequebantur asinus et pueri ; et perrecturus Christus ad passionem, pullum asinæ conscendit, significans gentium vocationem : sequebantur autem eum discipuli, præmia certaminis tenentes, et Hosanna clamantes. Gestans Isaac ligna ascendeat in montem, ut ceu agnus innocens ibi immolaretur ; gestans quoque Servator crucem exhibat, ut in Calvaria quasi agnus pro nobis immolaretur. Gladium cernens, cogita lanceam ; aram considerans, cogita Calvariam ; cæsa ligna videns, cogita crucem ; ignem videns, amorem tecum reputa. Respice arietem hærentem duntaxat cornibus arbusto, quod vocabatur Sabec ; vide mihi et Christum, agnum Dei, duabus in cruce manibus detentum. Lignum illud Sabec, remissionem interpretatur ; senis enim filium remisit et redemit a mactatione, crucem præsignificans, quæ mundo peccata remisit, vitamque præbuit. Aries in ligno Sabec pendens Isaacum solum mystice liberavit ; Agnus vero Dei suspensus in cruce, servavit mundum ex morte et inferno. Avulsus est Isaac a filiis suis¹, venturus in montem ad mortem subeundam ; avulsus est Christus a discipulis suis, venturus ad necem pro nobis tolerandam. Reliquit pueros suos justus Abraham, ne quis ex ipsis impedimentum sacrificio afferret, et secum assumpto Isaac, solus solum adducit, ignem, gladium et ligna simul ferens. Sed quid Isaac ? Dulcissima voce compellat et ait : Dic, pater, *Ecce ignem et ligna, ubi est oris ad holocaustum* (Gen. 22. 7) ? Rursus vox pueri patris viscera exagitat ; iterum alia tentatio terribilis invasit eum ; iterum alius cruciatus justum occupavit, non minor nec levior priore. Et quomodo non in lacrymas prorupit Abraham, qui non ultra sperabat se patrem vocatum iri ? Nihil luctuosum, nihil miserabile dixit ; sed imperterrito animo et inflexibili mente suavissimam filii vocem excepit, ipsique respondit, ac sic eum affatur : *Deus providebit, fili, ovem ad sacrificium* (Ibid. v. 8). Id ait Abraham sive filio addens fiduciam, sive id quod futurum erat prædicans. Ubi autem ad locum sibi mandatum pervenit, aram construit, et altare parat, gladium adornat, paterque filio ignem et ligna admoveat. Aggreditur postea filium pater, nihilque obicis natura affert. Sese Isaac patri obtulit, ut pro lubito suo eum ageret. Quem primum mirabor, aut de quo stupore percellar ? quomodo laudum coronam nectam ? an eum qui ex amore et affectu erga Deum manus immittit in dilectissimum, an eum qui usque ad mortem patri obsequitur, et cælestem mactationem ab eo accipit ? Ille enim sese supra naturam extulit, Dei præceptum naturæ anteferebat ; hic vero usque ad mortem patri obedit, morte deterius esse existimans si dolorem inferret patri. Hinc Abraham filium vincitum arripiens, non obtorpuit inanum, non mente excessit. Quoties vidi hujusce pueri imagines, numquam potui temperare a lacrymis, arte mihi ob oculos ponente hujus historię claram representationem. Prope altare jacebat Isaac, ante patrem in genua prout, manibus a tergo reductis, Abrahamo pone genu-

¹ Pro, filiis suis, quod absurdum est, fortasse legendum, servis suis.

μη γυναικός; Ἐννῆ γὰρ τῆς φύσεως ἔστιν ἡ ὑπόστασις· ἀλλ' ὁ δοῦς παρ' ἐλπίδα τῇ Σάρρᾳ τὸν Ἰσαάκ, αὐτὸς ἐκ τῆς παρθένου ἐτέχθη κατὰ σάρκα. Ἐμπεριχαρεῖς ἦσαν ἡ Σάρρα καὶ ὁ Ἀβραάμ, τεχθέντος τοῦ Ἰσαάκ, καθὼς εἶπεν ὁ Θεός· ἐμπεριχαρεῖς ἦσαν Μαρία καὶ Ἰωσήφ, τεχθέντος τοῦ Ἰησοῦ, καθὼς εἶπε Ἰαθρίηλ. Δυστυχῶς ἐπέβρεον ἀπὸ γαλακτοῦ πηγῶν ἐκ τῆς παρ' ἡλικίαν ἐν στόματι Ἰσαάκ· δαφιλῶς τῆς παρθένου οἱ μαστοὶ ἐπήγαγον γάλα τῷ τῇ πέρατα πάντα διατρέφοντι. Τίς εἶποι τῷ Ἀβραάμ, ὅτι θηλάζει Σάρρα υἱὸν ἐν τῷ γήρει; ἐδόξε τῇ στεῖρᾳ· τίς εἶποι τοῖς ἀνθρώποις, ὅτι παρθένο; εἰμι, καὶ τεκούσα θηλάζω; ἔλεγεν ἡ Μαρία Ὁυ διὰ τὸν Ἰσαάκ ἐγέλασεν ἡ Σάρρα, ἀλλὰ διὰ τὸν ἐκ τῆς Μαρίας τικτούμενον· καὶ ὡς περ Ἰωάννης διὰ τὸ σικρήτημα, καὶ γέλασεν ἡ Σάρρα τὴν χαρὰν ἐμήνυσεν. Ἡδρύνθη τὸ παιδίον, καὶ τὴν τῶν μεираκιῶν ἡλικίαν ἀνέστησαν. Φαιδρὸς ἦν καὶ ὠραίος, τὰς τῆς ψυχῆς ἀρετὰς τῷ κάλλει τοῦ σώματος συναυξῶν ἐφ' ἐκάστην, ἥδους ἦν τοῖς γονεῦσιν. Ὅσοι παῖδας ἔχετε, τοῦτον ἐκμυμήσασθε. Πῶς ἡδεται ὁ πατὴρ ὁρῶν παῖδα νεάζοντα; πῶς δὲ χαίρει καθορῶν προκόπτοντα τὸν παῖδα, ἢ σπουδαίως ἔχοντα περὶ τὰ μαθήματα; Ἀλλ' ὅτε ταῦτα βλέπων ἔχαιρεν ὁ Ἀβραάμ, πειρασθὲς καὶ βάσανος αὐτῷ βαρὺς προσήχθη, ἵνα ὁ ἄλλος γένηται. τίνοι πλείον ἐνέμῃ, τῇ τῆς φύσεως ῥοπῇ, ἢ τῷ πρὸς Θεὸν πόθῳ. Τὸ ἀπότομον ταύτης τῆς πείρας, ἀγαπητοί, ἐγὼ διηγούμενος, φρίττω καὶ εκπλήττομαι. Χρηματίζει γὰρ πάλιν ὁ Θεὸς τῷ Ἀβραάμ, καὶ προσκαλεῖται αὐτὸν ἐξ ὀνόματος, λέγων· *Αἰδὲ τὸν μονογενῆ υἱόν σου Ἰσὼάκ, ὅν περ σὺ ἠγάπησας, καὶ ἀνέστεγκε αὐτὸν ἰσχυρὰ διὰ σαυτοῦ ἐφ' ὃν τῶν ὁρέων, ὡς ἂν σοὶ ἐγὼ εἰπω.* Ὅτε δὲ εἶπεν αὐτῷ τὸ, *Ἀβραάμ, Ἀβραάμ,* προθύμως ὑπήκουσε, χρηστοτέραν προσδοκῶν προσθήκην τῆς χάριτος, πάντως ἐκδεχόμενος ἢ γάμον συναρμόσιον, ἢ πῆξιν θαλάμων, ἵνα εἰς πέρας ἔλθῃ ἡ ἐπὶ τοῦ σπέρματος εὐλογία καὶ πληθὺς, καθὼς ἐπηγγείλατο. Ἀλλὰ καταπαθῶμεν τὴν προσθήκην τοῦ λόγου. *Αἰδὲ τὸν μονογενῆ τὸν ἀγαπητὸν τὸν σόν.* Ὅρξεν κέντρα τοῦ λόγου; πῶς κεντᾷ τὸν πατέρα, καὶ πῶς ἀναβρίπτει τῆς φύσεως τὴν φύλακα; πῶς ἐγείρει τὸ φίλτρον τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν παῖδα, μονογενῆ προσειπὼν ὅτι καὶ ἀγαπητὸν, ἵνα διὰ τοιούτων ὀνομάτων τὸ φίλτρον πρὸς αὐτὸν ἀναζέσῃ δοκιμάσῃ τὴν γνώμην; *Καὶ ἀνέστεγκε αὐτὸν εἰς ἀλοκαυτωσίν μοι ἐφ' ὃν τῶν ὁρέων, ὡς ἂν σοὶ ἐγὼ δεῖξω.* Ἄρα τι πεπνυμένε ταῦτα ἀκηκοῦς; πῶς οὐκ ἐγγιγνάσκεται ἐν τῷ διηγῆματι, ὅσοι πατέρες ἐστὲ, καὶ τὴν ἐκ τῆς φύσεως σφοδρὴν πρὸς τοὺς υἱοὺς· σαφῶς ἐδιδάχθητε; Οἴδατε γάρ, οἴδατε τὸ, πῶς πατὴρ ἀκαθ' ὑποδέσκειται σφαγὴν μονογενοῦς υἱοῦ. Τίς οὐκ ἀν' ἐξέπληγην πρὸς τὸν τοιαύτην φωνήν; τίς δὲ οὐκ ἀν' ἀπέστρεψεν εὐθέως τὸ πρόσωπον, τίς οὐκ ἀν' εἴλατο εὐθὺς τὴν προστάγματι μάλλον ἀποθανεῖν, ἢ τὸν λόγον δεῖξασθαι; ἢ τίς πρὸς αὐτὸν οὐκ ἀν' ἐδικαιολογήθη, τὴν φύσιν συνήγορον οὕτω προστησάμενος· Τί ταῦτα προστάξεις γενέσθαι, ὦ Δείστοτα; τί δὲ ἀλλόκοτον ταύτην ἀφήκας φωνήν; Διὰ τοῦτο πατέρα ἠθέλησας ποιῆσαι, ἵνα παιδοκτόνον ἄνθρωπον ἀπεργάσῃ; διὰ τοῦτο ἐγενεσθαι τίς γλυκεῖας δωρεάς; ἵνα μῦθον με παντὶ τῷ κόσμῳ ἀναδείξῃς; Ταῖς χειρὶ ταῖς ἁμυντοῦ κατασφάζω τὸν παῖδα; καὶ συγγενεῖα αἵματος μολύνει τὴν δεξιάν, παιδοκτόνος γένωμαί; Οὕτω ταῦτα κελεύεις, καὶ οὕτως ἐπιτέρηται τὰς τοιαύτας θυσίας; προστάτεις ἀποκτείνειν τὸν φίλτατον υἱόν, ὅφ' οὐ προσεδόκησα σὺν Σάρρᾳ ταφῆσεσθαι; τοιοῦτον αὐτῷ [554] πῆξαι τὸν θαλάμον, εἰπέ μοι; τοιαύτην εὐφροσύνην γάμον παρασκευάσω; ἀνάψαι τε ἐπ' αὐτῷ οὐ λαμπράδα νυμφῶνος, οὐ φῶτα χαρμουσῶνης, ἀλλὰ πῦρ ἐντάζιον; ἄρα στεφανοῦμαι; ἄρα πατὸν πῆξομαι; ἄρα χοροστασίας ἐπὶ τούτοις στήσομαι; ἄρα πατὴρ ἔσομαι, ὡς περ εἶπας, τῶν ἐθνῶν, ὁ μὴ ἀξιούμενος μηδὲ τοῦ ἐνὸς παιδός; Ἀλλ' οὐδὲν τῶν τοιούτων ἀντεῖπεν ὁ δικαίος· ὡς γὰρ ὁ Θεὸς σφοδρότερον τοῦ πυρὸς ἀνήψε τὴν ἀγάπην, δεῦτερον τοῦ ἔξουος ἐποίησε τὸν πόθον· ἐν αὐτῷ γὰρ ἔτεμε τοὺς δεσμούς· τῆς φύσεως, καλὰ περὶ τὴν γυναικαὶ τὸ ἀγῶς τῆς συμπαιθούς διαθήσεως λιπὼν καὶ ἀποδυσάμενος· ὅλον αὐτὸν προθύμως ἐκδέδεωκε, καὶ τοῦ προστάγματος ἦν, κατασφάζει τὸν υἱόν. Ἀλλ' οὐδὲ τῇ γαμετῇ περὶ τούτου τι εἶπεν, οὐκ ἀνεκινώστω, Σάρρα χρησίμω; ποιῶν· ἀναζήσιπτον γὰρ καὶ ἀτύμωρον αὐτῷ εἰς συμβουλήν τὸ ὅτι διαλογισάμενος. Οὐδὲ γὰρ συνήνεγκεν, ἀλλὰ καὶ κατέβλαψε τὸν Ἀδὰμ δεξιάν τὴν συμβουλήν τῆς Ἰσᾶς. Τὸ οὖν μὴ τι παλιν γυναικῶδες ἢ Σάρρα, μή τι,

οἷον μητέρα εἰκὼς, ὀδυρομένη, τὴ σφοδρὴν καὶ ἀκαίρων τῆς πρὸς Θεὸν ἀγάπης ἐπικλάσῃ ἐν αὐτῇ, ἔσπευσε ἀναθεῖν αὐτήν. Ποία γὰρ ὀργηνεῖδ' οὐκ ἐχρήσατο Σάρρα, ἢ πρὸς αὐτὸν τὸν παῖδα, ἢ τὸν τούτου πατέρα; τίς δὲ οὐκ εἶχε δρᾶσαι, τὸν αὐτῆς υἱὸν βλέπουσα πρὸς τὴν σφαγὴν βιαίως ἐλκόμενος; πῶς οὐ περιχυθεῖσα, ταῖς αὐτῆς ἀγκάλας σφοδρῶς περιπλακείσα, ἀνθεῖλε πρὸς αὐτήν; οἷος δ' ἀν' ἐχρήσατο λόγοις πρὸς τὸν Ἀβραάμ, καὶ ὁλοφυρομένη γοερῶν ἀνέκραξε; Φέισαι, φέισαι τῆς φύσεως παιδός, ὦ Ἀβραάμ, φέισαι. Μὴ γένῃ τῷ βίῳ πονηρὸν διήγημα. Μονογενὴς μοι ὁ τόκος, οὗτός μοι πρῶτος ὑπάρχει, αὐτὸς πρῶτος καὶ πτερός ἐν ὧδισιν ὁ Ἰσαάκ· μὴ τέμῃς τὴν ἕνα βότρυ, ἐν ἐκαρπυρορήσαμεν, ὅτε λοιπὸν ἐκ τοῦ θρους ἐξάμπελοι γεγόναιεν· μὴ ὀερίσῃς ἕνα στάχυν, ἐν ἐκαρποφορήσαμεν ἀποτομίας δρεπάνῃ, τὸν ἐξ ἡμῶν βλαστήσαντα τῆς ἀφ' ἡμῶν νεκρώσεως. Μὴ συντρίψῃ βακτηρίαν, ἐφ' ἣς στηρίζομεθα· μὴ τυφλώσῃς τὸν ὀφθαλμόν, ἐν οἷς δύο κεκτῆμεθα· μὴ ἀρῇς τὸ μνημόσυον ἡμῶν ἐκ τῆς ὑπ' οὐρανόν· μὴ τὸν ἄρνα, ἐν ἔχῃμεν, κατασφάζῃς· ὡς πρόβατον· μὴ ἀρῇς τὴν χαρὰν ἡμῶν, καὶ πληρώσῃς ἡμᾶς ὀργῆν. Τίνα ἐπὶ τῆς τραπέζης μετὰ τούτων ὀφίμεθα; τίς δνομάσει μητέρα; τίς θεραπεύσει τὸ γήρας; τίς περιστελεῖ θανάτῳ; τίς τάφῳ χύσει τὸ σῶμα; τίς αἰσεί μνημόσυον τῶν ἀτέκνων λοιπόν; Ὅρξεν τὸ κάλλος τοῦ νέου, τὸ ἄνθος τῆς νεότητος, ὅπερ καὶ ἐν ἐχθρῷ βλέπων, πάντως ἀν' κατηλέσας. Οὗτός μοι τῆς μακρᾶς εὐχῆς ὁ καρπὸς ἀποδίδεται· οὗτος τῆς διαδοχῆς ὁ κλάδος ὑποβλέπειται· οὗτος τοῦ γένους λεῖψανον· οὗτος γήρως βακτηρία· οὗτος μόνος ἐλπίς ἐστὶ τῆς ἀνεπιστίας ἡμῶν. Εἰ μέλλεις ὠθεῖν τὸ ξίφος εἰς τὴν λαμπρὴν τοῦ φίλτατου, ἐμὲ πρῶτον ἀπόκτεινον· μεγίστην μοι γάρν διδως κοινὴν γενέσθω τὸ χῶμα, καὶ τὸ μνημεῖον ἅμα κοινόν· κοινὴ κοινὸς καλυψάτω τῶν ἀμφοτέρων τὸ σῶμα· κοινὸς θάνατος γενέσθω τῆς στεῖρας καὶ τοῦ ἐξ αὐτῆς· κοινὴ στήλη διηγεῖσθω τὰ πάθη τῶν ἀμφοτέρων. Μὴ ἴδῃ Σάρρα ὀφθαλμῶν τὸν Ἀβραάμ παιδοκτόνον, μηδὲ παιδοκτονούμενον χερσὶ πατρὸς τὸν Ἰσαάκ. Ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ἐποίησεν ἂν ἡ Σάρρα, εἰ ἔγνων τὴν φίλτατον μέλλοντα σφαγιάζεσθαι. Διὰ τοῦτο ὁ Ἀβραάμ οὐδὲν τούτων εἶπεν αὐτῇ, ἵνα μὴδὲν ἐμποδίσῃ τοῦ β' ἐν χερσίν. Ἐπέθηκε τὸν παῖδα τὰς σχιδάκας τῶν ὤμων, ἐπειδὴ καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν σταυρὸν ἐδᾶταξε. Μέλλοντος τοῦ Ἰσαάκ ἐργεσθαι πρὸς τὴν σφαγὴν, ἠκολούθει ὁ ἄνθρωπος καὶ οἱ παῖδες οἱ τούτου· καὶ μέλλοντος τοῦ Χριστοῦ πρὸς τὸ πάθος ἐργεσθαι, ἐπέθη ἐπὶ πῶλον, δηλῶν τὸν ἐθνῶν τὴν ἡλικίαν· ἠκολούθουν δὲ αὐτῷ καὶ οἱ μαθηταὶ αὐτοῦ τὰ βραβεῖα κρατούντες, καὶ ὡσαννὰ κράζοντες. Βαστάζων ὁ Ἰσαάκ τὰ ὤμια, ἀνήρχετο εἰς τὸ ὄρος τυθῆναι ὡς ἄρνιον ἀκακόν· βαστάζων καὶ ὁ Σωτὴρ τὸν σταυρὸν ἐξήρχετο, ἐν Κρανίῳ τυθῆναι ὡς ἀμνὸς ὑπὲρ ἡμῶν. Τὴν μάχαιραν θεωρῶν ἐνέκει μοι τὴν λόγχην· τὸν βωμὸν κατανοῶν, σκόπει μοι τὸ Κρανίον· καὶ τὰς σχιδάκας βλέπων, κατανόει τὸν σταυρόν· καὶ τὸ πῦρ θεωρῶν, [555] λογίζου μοι τὸν πόθον. Βλέπε καὶ τὸ πρόβατον ἐκ τῶν δύο κεράτων κρατούμενον ἐν φυτῷ τῷ λεγομένῳ Σαβέκ· βλέπε μοι· καὶ τὸν Χριστόν, τὸν ἀμνὸν τὸν τοῦ Θεοῦ, ἀπὸ δύο χειρῶν κρατούμενον ἐν σταυρῷ. Τὸ φυτὸν τὸ τοῦ Σαβέκ ἄπειν ἐρμηνεύει· ἀφῆκε γὰρ τῆς σφαγῆς τὸν παῖδα τὸν γέροντος, τὸν σταυρὸν προσημαῖνον τὸν ἀφέντα τῷ κόσμῳ τὰς ἀμαρτίας αὐτοῦ, καὶ ζωὴν παρασχόντα. Ὁ κριδὲς ἐν τῷ φυτῷ κρεμάμενος τοῦ Σαβέκ μουστικῶς τὴν Ἰσαάκ μόνον ἔλυτρῶσάτο· ὁ δὲ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ κρεμάσθεις ἐν τῷ σταυρῷ, ἐβρύσασα τὸν κόσμον ἐκ θανάτου καὶ ἄθου. Ἀπεσάσθη Ἰσαάκ ἀπὸ τῶν τέκνων αὐτοῦ, μέλλων ἐπὶ τὰ ὄρη ἐργεσθαι εἰς θάνατον· ἀπεσπάσθη καὶ Χριστὸς ἐκ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ, μέλλων ἐπὶ τὴν σφαγὴν ἐρχεσθαι ὑπὲρ ἡμῶν. Κατέλειπε τοὺς πατέρας ὁ δικαίος· Ἀβραάμ, ἵνα μὴ τις παρ' αὐτῶν ἔσται ἀνδροπαρτίμος· πρὸς τὴν ἱερουργίαν, καὶ λαβὼν τὸν Ἰσαάκ, μόνος μόνον ἀνάγει, πῦρ, μάχαιραν, καὶ ὤμια συντεψέρομενος. Ἀλλὰ τίς ὁ Ἰσαάκ; Τῇ γλυκυτάτῃ φωνῇ προσκαλεῖται καὶ λέγει·

* Putat Savilius legendum ἀπὸ τῆς ἡμῶν νεκρώσεως. Ego certe libentius credam hæc contra grammaticam errata ipsius esse scriptoris.

† Sav. ἴσ. τῷ.

‡ Savil. conjicit ἢ ἐμποδισμός. Quod Latine expressit Montf. Paulo ante pro ἀπὸ τῶν τέκνων, fortasse legendum ἀπὸ τῶν πατέρων.

Εἶπε, φησὶν ὁ πατήρ, Ἰδοὺ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα, τοῦ ἔστι τὸ πρόσβατον τὸ εἰς ἀλλοδαπώσιν· Πάλιν φωνή τοῦ παιδὸς δριμύσει σπλάγχχνα πατρός· πάλιν ἄλλος πειρασμὸς ἔσγεν αὐτὸν φοβερὸς· πάλιν ἄλλη βάσανος συνέσχε τὸν δίκαιον οὐκ ἐλάττων τῆς πρώτης, οὐδὲ φιλανθρωποτέρα. Καὶ πῶς ἂν οὐ κατεπλάγη δάκρυσιν ὁ Ἀβραάμ, μηκέτι προσδοκῆσας λοιπὸν πατὴρ ἀκούσαι· Οὐ λέγει τῶ γαστρὶν, οὐ θρηνηδὲς φθέγγεται· ἀλλ' ἀτρεμεῖ τῇ ψυχῇ καὶ ἀκλινεῖ λογισμῷ ἐδέξατο τὴν φωνὴν τοῦ παιδὸς τὴν ἰδίαν, καὶ ἀνταποκρίνεται, καὶ λόγους μεταδίδει· Ὁ Θεὸς δύσεται, τέκνον, πρόσβατον εἰς θυσίαν. Εἶτε παραπαρῶν τὸν παῖδα τοῦτο ἔφη, εἶτε καὶ προφητεύων τὸ μέλλον ὁ Ἀβραάμ. Ἐν δὲ τῷ φθάσαι σπουδῇ τὴν προσταχθέντα τόπον, οἰκοδομεῖ τὸν βωμὸν, τὸ θυσιαστήριον ἐτοιμάζει, μάχαιραν εὐτρεπίζει, καὶ τὸ πῦρ καὶ τὰ ξύλα ὁ πατήρ παρατιθεῖ τῷ παιδί. Ἄπτεται μετὰ τοῦτο τοῦ υἱοῦ ὁ πατήρ, καὶ οὐδὲν ἀντιπράττει ἢ φύσις πρὸς κώλυμα. Ἐξίδωκεν αὐτὸν ὁ Ἰσαὰκ τῷ πατρί, ἵνα χρήσεται αὐτῷ καθ' ὃν τρόπον βούληται. Τίνα πρώτον θαυμάσω, ἢ τίνα καταπλάγῃ; ποίῳ τρόπῳ στέφανον πλέξω τῶν ἐγκωμίων; τὸν ἐπὶ τὴν φιλατοῦν χεῖρας ἐπιβαλόντα διὰ τὴν πρὸς τὸν Θεὸν ἀγάπην καὶ εὐνοίαν, ἢ τὸν μέγχι θανάτου πατρὶ ὑπακούσαντα, καὶ οὐράνιον σφαγὴν παρ' αὐτοῦ δεχόμενον; Ὁ μὲν γὰρ τῆς φύσεως ὑπερῆγεν αὐτὸν, τοῦ Θεοῦ τὴν ἐντολὴν τῆς φύσεως προτιμῶν· ὁ δὲ μέγχι θανάτου ὑπήκουσε τῷ πατρί, χεῖρον θανάτου εἰδὼς τὸ λυτῆσαι πατέρα. Ἐντεῦθεν ὁ Ἀβραάμ λαβὼν δέσμιον παῖδα, οὐ ναρκεῖ τὴν χεῖρα, οὐκ ἐξίσταται τὸν νοῦν. Ὁσάκις ἴδω τοῦτο τοῦ παιδὸς τὰς εἰκόνας, οὐδέποτε ἰσχυσα ἀδακρυτὶ παρελθεῖν, ἐνεργοῦς μοι τῆς τέχνης ὑπ' ὅνιν ἀγαθοῦσης τῇ ἱστορίᾳ ταύτῃ σαφῇ κατανόησιν. Πλησίον προέκειτο τοῦ θυσιαστηρίου ὁ Ἰσαὰκ, τῷ πατρί ἐπὶ γόνυ ὀκλάσας, περιηγμένως τε ἔχων εἰς τοῦπίσω τὰς χεῖρας, κατόπιν τοῦ Ἀβραάμ τὴν ἀγκυλὴν πατοῦντας. Εἶτα τῇ μιᾷ χειρὶ τὴν ἀκμὴν πρὸς αὐτὸν τοῦ παιδὸς ἀνακλάσας, ἐπικύπτει πρὸς αὐτὸν, καὶ βλέπει τὸ πρόσωπον τοῦ Ἰσαὰκ πρὸς αὐτὸν ἐλευκινῶς βλέποντα, καὶ τὴν πληγὴν μένοντα· καθωπλισμένην ἔχων τῷ ξίφει τὴν δεξιάν κατευθύνει τὴν σφαγὴν, ἀπτεται τοῦ σώματος· ῥῆν πρὸς φάρυγγι ἢ ἀκμῇ τοῦ ξίφους· ῥῆν ὠθησάι τὴν μάχαιραν κατὰ τῶν σπλάγχχνων αὐτοῦ, καὶ τότε δὴ θάλλει τῇ φωνῇ ἐγένετο, τὴν ὀργὴν ἐπέχουσα, καὶ τότε δὴ ἐργον κωλύουσα· Ἀβραάμ γὰρ, Ἀβραάμ, μὴ ἐπιβάλλης, φησὶ, τὴν χεῖρα τῷ Ἰσαὰκ, μηδὲ τι κακὸν πράξης εἰς τὸν σὸν υἱόν. Νῦν γὰρ ἔγνωρ ἀληθῶς, οὐ φοβῶ τὸν

Θεόν, καὶ νῦν ἐξεῖσω δι' ἐμέ τοῦ σου ἀγαπητοῦ. Ἰδοὺ κρῖς δίδεται ἐν τῷ φυτῷ τοῦ Σαδέκ· λάβε καὶ ἀνένεγκε αὐτὸν ἀντὶ τοῦ Ἰσαὰκ, φησὶν, ὅπως πληροφρηθῇς· οὐ προσεδεξάμην ἐγὼ τὴν θυσίαν, τὴν θερμὴν προαίρεσιν. Ἐθαύμασαν ἄγγελοι, ἀρχαὶ καὶ ἐξουσίαι, θρόνοι, κυριότητες, καὶ πᾶσαι αἱ στρατιαί· ἐξέστησαν οὐρανοί, ἥλιος καὶ σελήνη, καὶ ἀστέρων χοροὶ ἐπὶ [556] τῷ παραδόξῳ θεάματι· ὁ δὲ Θεὸς ἡρέκεσθ' ὁ μὲν τῇ προαίρεσιν τοῦ πιστοτάτου δυντῶς καὶ ὁσίου Ἀβραάμ, καὶ ἔφησε πρὸς αὐτόν· Εὐλόγων εὐλογήσω, καὶ πληθύνων πληθύνω τὸ σπέρμα σου ἐπὶ τῆς γῆς ὡς τὰ ἀστὲρα τοῦ οὐρανοῦ, ἐπειδὴ ὑπήκουσας τῇ φωνῇ μου προθυμῶς, καὶ ἰσπευσας πληρῶσαι τὸ πρόσταγμα τὸ ἐμόν. Καὶ ἔδωκεν ὁ Θεὸς πρόσβατον ἐκ τῆς πέτρας ἀντὶ τοῦ παιδαρίου τελέσαι τὴν θυσίαν. Οὐ γὰρ ἴδεται Θεὸς ἐπὶ νεκρᾷ θυσίᾳ διὰ κνίσσης καὶ καπνοῦ προσαγομένη αὐτῷ, ἀλλὰ θυσίαν ζώσαν, ἀγίαν, εὐάρεστον, τὴν λογικὴν λατρείαν ἐπιζητεῖ παρ' ἡμῶν, καθὼς ὁ Ἀπόστολος παραινέει πᾶσι, σαφῶς ἐπιστάμενος τοῦτο εὐάρεστον Θεῷ. Οὐ γὰρ θέλων ὁ Θεὸς παιδοκτόνων ποιῆσαι τὸν Ἀβραάμ, ἔλεγεν ἀνενεγκεῖν τὸν υἱόν, ἀλλ' ἵνα δείξῃ πᾶσι τοῖς τὸν κόσμον οἰκοῦσιν, ὅτι σφόδρα ἡγάπα τὸν Θεὸν ὁ Ἀβραάμ, ὅτι οὐκ ἐφείσατο δι' αὐτὸν τοῦ Ἰσαὰκ, καίτοι μονογενὲς ἔχων τὸ παιδάριον. Διὰ καὶ μυστήριον ὑπέδειξεν ὁ Θεὸς ὡς φίλῳ τῷ Ἀβραάμ μέγα καὶ παράδοξον. Διὰ γὰρ τῆς θυσίας ἱερεὺς ἐγένετο, ἐν δὲ τῷ τύπῳ αὐτὸν προφήτην ἐποίησε· καὶ ἐγνώρισεν αὐτῷ ὁ Θεὸς ὁ ὑψίστος, ὅτι μέλλει καὶ αὐτὸς τὸν μονογενῆ Υἱὸν διδόναι ὑπὲρ τοῦ κόσμου, ἵνα σωθῇ ἐκ τῆς κλάνης τὸ γένος· τῶν ἀνθρώπων Θεὸς ἐνανθρωπήσας. Τοῦτο γὰρ ἐσημαίνειν, ἀντὶ Ἰσαὰκ δεδωκὼς πρόσβατον ἐκ τοῦ Σαδέκ γενέσθαι εἰς θυσίαν. Ἐπειδὴ γὰρ ἔμελλον οἱ δύσπιστοι ἄνθρωποι ἀπιστεῖν τῷ τοκετῷ τῆς ἁγίας Παρθένου, τὸ πῶς ἂν ἠδύνατο διὰ κοίτης ἀνδρικής κυοφορῆσαι υἱόν, ὡς ἀμήχανον δν, διὰ τοῦτο ἐκ πέτρας παρήγαγε τὸν χρίστὸν, ἵνα τὸ παράδοξον ἐκ τούτου πιστώσεται, ὅτιπερ βουλήματι τῆς αὐτοῦ θεότητος πᾶν τὸ προσταττέμενον εὐθέως ὑφίσταται. Ὡς οὖν ἐκεί οἱ λόγους πρόσβατον ὑπέστησεν, οὕτως ἐν τῇ παρθένῳ ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο· καὶ ὥσπερ τὸ πρόσβατον ἐν τῷ φυτῷ ἐδέθη, οὕτως ὁ Μονογενὴς ἐν σταυρῷ καθηλώθη. Διὰ τοῦτο ἐδόξα Ὁ Θεὸς λέγων· Ὡς πρόσβατον ἦχηθ' ἐπὶ σφαγῇ ἄνατος. Πάλιν δὲ ὁ Κύριος Ἰουδαίους ἔλεγεν· Ἀβραάμ ἐπεθύμει τὴν ἡμέραν μου ἰδεῖν, καὶ εἶδε καὶ ἔχαρη, τὴν τοῦ πάθους ὁμοιωθῆναι ἐν τῷ τύπῳ Ἰσαὰκ, ἐν ὅρῳ τῷ ἁγίῳ. Εὐλόγητος ὁ Θεὸς ὁ προτυπώσας ἡμῖν πάντα πρὸς σωτηρίαν ἐν ταῖς ἁγίαις Γραφαῖς, καὶ ἐλθὼν ἐπλήρωσε τοὺς λόγους τῶν προφητῶν, καὶ ἀνῆλθεν ἐν δόξῃ πρὸς τὸν αὐτοῦ Πατέρα, ἵνα ἐν παντὶ τόπῳ προσκυνῶμεν τῷ Πατρὶ σὺν Υἱῷ καὶ τῷ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

^a Botsius proponit ἀναγῶς μοι τ. τ. ὁ δ. ἔλ. τῆς ἱστορίας ταύτης σ. x.

^b Congruenter diceretur βλέποντος... μένοντος.

[557] Εἰς τὸ μὴ πλησιάζειν θεάτροις, καὶ οὐ μοιχοῦς ἀπληροφρημένους ποιεῖ, καὶ οὐ ἀθυμίας αἰτίαν καὶ πολέμου τοῦτο, καὶ εἰς τὸν Ἀβραάμ.

α'. πολλοὺς οἶμαι τῶν πρῶτων καταλιπόντων ἡμᾶς καὶ πρὸς τὰ θεάτρα τῆς παρανομίας αὐτομολήσαντων παρεῖναι ἡμῶν. Καὶ ἐβουλόμην εἰδέναι τοὺτους σαφῶς, ὥστε αὐτοὺς τῶν ἱερῶν ἐκβαλεῖν προθύρων, οὐχ ἵνα μένωσιν ἐξω διηκεῖς, ἀλλ' ἵνα διορθωθέντες ἐπανέλθωσι πάλιν. Ἐπεὶ καὶ πατέρες παῖδας σφαλλομένους τῆς οἰκίας ἐκβάλλουσι πολλάκις, καὶ τῆς τραπέζης ἀπεργουσι, οὐχ ἵνα διὰ παντὸς τούτων ἐκπέσωσιν, ἀλλ' ἵνα βαλκίους τῇ νοουσίᾳ ταύτῃ γενόμενοι, μετὰ τῆς προσήκουσας δόξης καὶ τιμῆς ἐπὶ τὸν πατῶν ἐπανέλθωσι κληρὸν. Τοῦτο καὶ ποιμένες ποιοῦσι· τὰ φύρας ἐμπειρημένους πρὸς τὰ τῶν ὑγιανόντων ἀπεργουσι, ἵνα ἀποθίμνα τὴν ἀρρώστιαν, μετ' ἀσφαλείας πρὸς τὰς ὑγιαίνουσας ἐπανέλθῃ πάλιν, καὶ μὴ νοσῶντα τὴν ἀγέλην

ἀπασαν ἐμπλήσῃ τῆς ἀρρώστιας ἐκείνης. Διὰ τοῦτο καὶ ἡμεῖς ἐβουλόμην τοῦτους εἰδέναι· ἀλλ' εἰ καὶ μὴ τοῖς αἰσθητοῖς ὀφθαλμοῖς αὐτοὺς διακρίναι δυνάμεθα, ὁ λόγος αὐτοὺς ἐπιγινώσεται πάντως, καὶ τοῦ συνειδῶτος αὐτῶν ἐπιλαβόμενος, πίσει ῥάβδους ἐκόντας αὐτοὺς ὑπεξελέγειν, διδάσκων ὅτι ἐκίνους ἔνδον ἐστὶ μόνος, ὁ τῆς ἐνταῦθα διατριβῆς ἀξίαν παρέχων ἐπὶ γνομένην· ὡς ὁ μετὰ πολιτείας διεσθαρμένης τοῦ ἱεροῦ τοῦτο μετέχων συλλόγου, καὶ τὸ σῶμα ἐνταῦθα εἰσάγῃ, ἐκβεβληται, καὶ τῶν ἀποκεκλειμένων ἐξω καὶ μηδέπω δυναμένων τῆς ἱερᾶς μετασχεῖν τραπέζης μᾶλλον ἀπειλήσεται. Ἐκείνοι μὲν γὰρ οἱ κατὰ τοὺς τοῦ Θεοῦ νόμους ἐκβλήθέντες, καὶ μένοντες ἐξω, τῶς χρηστὰς ἔχοντες τὰς ἐλπίδας· καὶ γὰρ θέλωσι διορθώσασθαι τὰς παρανομίας,

flexum filium stante. Deinde altera manu coma pueri ad se reducta respicit eum, videtque faciem Isaaci se miserabiliter intuentis, et ictum expectantis : armatam gladio dexteram habens, ad necem se comparat, corpus contingit ; jam gladii acies jugulum petit, contra propria viscera ensem impulsurus erat, tunc a Deo vox emittitur, animum cohibens, opus impediens : *Abraham, Abraham, inquit, ne injicias manum tuam in Isaacum, neque mali quidpiam facias filio tuo. Nunc enim vere cognovi quod timeas Deum, et non pepercasti propter me dilecto tuo (Gen. 22. 12). Ecce aries alligatus est virgulto Sabec : accipe et offer illum pro Isaac, ut certior fias me acceptum habuisse sacrificium tuum, fervensque propositum. Mirati sunt angeli principatus, potestates, throni, dominationes et omnes exercitus ; obstupuerunt celi, sol, luna, stellarum choreæ in tam mirabili spectaculo : Deo autem satis fuit voluntas vere fidelissimi et sancti Abrahamæ, utique illi : *Benedicens benedicam, et multiplicans multiplicabo semen tuum super terram sicut stellas celi, quia obedisti alacriter voci meæ (Ibid. v. 17. 18)*, et festinasti implere præceptum meum. Deditque Deus arietem de petra pro puero ad perficiendum sacrificium. Non enim delectatur Deus in mortua victima per nidorem et fumum ipsi oblata ; sed hostiam viventem, sanctam, beneplacientemque, rationabilem cultum expetit a nobis, quemadmodum Apostolus præcipit omnibus, probe sciens hoc Deo placere (*Rom. 12. 1*). Non enim quod vellet Deus Abrahamum filii interfectorum reddere, præcipit ei ut filium offer-*

ret ; sed ut omnibus per orbem ostenderet, quam ferventer Deum amaret Abraham, cum propter eum non pepercerit Isaac, etiamsi unigenitus puer ejus esset. Quamobrem Deus Abrahamo ut amico mysterium exhibuit magnum et mirabile. Per sacrificium enim sacerdos factus est, in figura autem prophetam illum effecit ; docuitque illum Deus altissimus datum se quoque esse unigenitum Filium suum pro mundo, ut Deus incarnatus ab errore genus hominum servaret. Illud enim significavit, cum pro Isaac dedit ovem ex Sabec ad sacrificium. Quia enim futurum erat ut increduli homines sanctæ Virginis partui non crederent, quomodo videlicet potuisset sine concubitu viri filium parere, quasi res fieri non potuisset, ideo de petra produxit arietem, ut per hoc rei incredibili fidem faceret, nempe voluntate ejus divinitatis omne mandatum statim impleri. Quemadmodum ergo ibi Verbum arietem protulit, sic in Virgine Verbum caro factum est. Ac quemadmodum aries in virgulto alligatus erat, sic Unigenitus in cruce affixus fuit. Ideo clamat Isaias dicens : *Sicut ovis ductus est ad occisionem sine voce (Isai. 53. 7)*. Rursumque Dominus Judæis dicebat, *Abraham desiderabat videre diem meum, et vidit, et gavisus est (Joan. 8. 56)*, nempe diem passionis in figura Isaaci, in monte sancto. Benedictus Deus, qui præfiguravit nobis omnia ad salutem in Scripturæ sanctis, et cum venisset implevit prophetarum sermones, et ascendit in gloria ad Patrem suum, ut in omni loco adoremus Patrem et Filium et Spiritum, in secula. Amen.

MONITUM

IN SEQUEMTEM HOMILIAM.

Circa hanc sive homiliam, sive orationem, hæc notat Savilius : « Orationis hujus præfationem Chrysostomi esse res ipsa dicit. Est enim sumpta tota ad verbum ex Oratione tertia in Davidem et Saül, quam vide p. 89 (Tomo 4 hujus Editionis, col. 695). Ipsa vero oratio Chrysostomi non est, quamvis per omnes pene bibliothecas sub ejus nomine descripta reperitur. Nec enim stylus tumidum quiddam et inflatum sonans, nec inventionis ratio, frigida satis et inepta, Chrysostomum omnino refert. Longissimus in periculis, audacissimus in metaphoris (quæ debent esse ve-

recundæ) est, quisquis eum habuit : et humano capiti cervicem pene equinam junxit, quicumque proœmium hoc operi suo præposuit. Itaque poterat rectius inter dubia rejici, aut etiam ad spuria detrudi. Ille per errorem locum inter genuina occupavit, » etc.

Nugæ sane Græculi commentum hoc in tenebris reliquissem, nisi prior edidisset Savilius. Ille enim scriptor, etiamsi aliquam eloquentiæ et inventionis speciem utcumque saltem præ se ferat, puerilia multa admiscet : ne quid tamen prætermisuisse videar, eam Latine translatam inter Spuria aleggavi.

QUOD NON SIT ACCEDENDUM AD THEATRA, QUODQUE ID PLANE ADULTEROS REDDERE SOLEAT SPECTATORES, SITQUE DISSENSIONUM AC LITIIUM CAUSA ; ET DE ABRAHAMO.

—[P]—

1. Multos puto eorum, qui nos nuper deseruerunt et ad illa iniquitatis plena theatra accesserunt, hodie adesse. Optaremque illos clare nosse, ut a sacris liminibus expellerem, non ut semper extra manerent, sed ut emendati rursus intrarent. Quandoquidem patres lapsos filios sæpe e domo exigunt, et a mensa arcent, non ut sic perpetuo his priventur, sed ut hac castigatione ad meliorem frugem redacti, cum pari decore honoreque ad paternam hereditatem revertantur. Hoc et pastores faciunt : scabie plenas oves a sanis sequestrant, ut deposito morbo, rursus ad illas reducantur, ne morbo laborantes totum gregem inficiant. Idcirco nos vellemus illos nosse : sed etiamsi illos corporeis oculis discernere non valeamus, sermo illos utique dignoscet, et eorum tacta conscientia suadebit illis ut egrediantur, docens illum solum intus esse, qui dignum hoc loco gerit animum ; illum vero qui corruptis moribus in hoc cœtu versatur, etiamsi corpus introduxerit, tamen expellitur et magis eliminatur, quam ii qui exclusi

sunt, ac nondum potuerunt sacræ mensæ consortes esse. Illi enim qui secundum divinas leges expulsi sunt et extra manent, interim tamen bona spe sunt : si enim velint peccata corrigere, per Ecclesiam, a qua exciderunt, potuerunt cum pura conscientia rursus redire. Qui autem semetipsos deturparunt, jusque sunt non prius accedere, quam sordes ex peccatis contractas deposuerint : deinde impudenter agentes, gravius vulnus, majusque ulcus efficiunt. Non enim ita peccare grave est, ut post peccatum impudenter agere, nec obtemperare sacerdotibus hujusmodi præcepta dantibus. Et quod tantum peccatum admisissent, inquires, ut a sacris hisce septis ejiciantur ? Ecquod quæras aliud peccatum gravius, quam, cum se plane adulteros fecerint, impudenter tamquam rabidos canes ad sacram mensam insilire ? Ac si vis discere adulterii modum, non memini proferam sermonem, sed ejus qui nos de tota vita judicaturus est. *Qui respexerit, inquit, mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo*

(*Math.* 5. 28). Quod si mulier quæ forte in foro occurrit, quoquoque modo sit vestita, se curiosus intuentem sæpe solo conspectu cepit: qui non simpliciter, nec fortuito casu, sed tanto studio, ut ipsam Ecclesiam despiciant, ideo illic ascendunt, ibidemque diu manent, et infanibus illis mulieribus defixi sunt oculis, quomodo poterunt dicere se non ad concupiscentiam vidisse, ubi verba lasciva et cantica meretricia, et vox multæ plena voluptatis, et oculorum pigmenta, et miniatæ genæ, vestis accuratè composita, habitusque lenociniæ plenus, aliæque multæ illecebræ ad fallendum demulcendumque spectatores compositæ: ignaviaque animi intuentibus, multaque effusio, atque vel ipsius loci, nec non eorum quæ prius, quæ postea recitantur ad lasciviam suasio, cantus demulcens fistularum, tibiærum et similibus, qui animi robur frangit, sedentiumque corda meretricum insidiis invadenda apparat, captique facilia reddit, carumque opera a Christo seiparat? Si enim hic, ubi psalmi, et orationes, divinorumque eloquiorum conciones, Dei timor et pietas multa, sæpe quasi quispiam fur callidus, concupiscentia clam ingreditur: quomodo ii, qui in theatro sedent, qui nihil sani vident vel audiunt, sed multa turpitudine, multa lascivia pleni, ac per omnia obsecsi, per aures, per oculos, possint malam illam concupiscentiam superare? cum non possint autem, quomodo poterunt ab adulterii crimine innoxii esse? qui vero ab adulterii crimine liberi non sunt, quomodo poterunt sine penitentia hæc sancta limina ingredi, et huius præclari cœtus consortes esse? Ideoque admonet et precor, ut postquam confessione et penitentia aliisque omnibus peccatum huiusmodi spectaculo contractum abluerint, sic divina eloquia audiant. Non enim leve peccatum admisistis: id quod exemplis clare ostenditur. Si quis enim servus in arcam, ubi heri vestimenta pretiosa et aurea jacebant, servilem vestem sordè pediculisque plenam deponeret, an, quæso, contumeliam hanc æquo animo ferres? Quid vero, si quis in vas aureum, quod unguentis perpetuo habere solet, stercus et lutum infunderet, nonne eum qui id perpetrasset plagis onerares? Ergone arcularum, vasorum, vestium, unguentorum tantam curam habebimus, animam vero nostram illis omnibus viliores esse censuimus? et ubi spirituale unguentum infusum est, diabolicas pompas immittemus, satanica colloquia, et cantica fornicatione referta? Et quomodo Deus hæc ferat, dic mihi? Quamquam non tantum sit intervallum unguentum inter et lutum, vestimenta que herilia et servilia, quantum inter spirituale gratiam et hanc malam operationem. Non times, o homo, dum iisdem oculis lectum in orchestra vides, ubi execranda adulterii spectacula representantur, et hanc sacram mensam, ubi horrenda mysteria consumuntur? dum iisdem auribus meretricem audis turpia loquentem, et prophetam Apostolum te mysteria docentem: dum eodem corde letifera pharinata et tremendum sacrificium excipis? Annon hinc familiarum eversiones, canubiorum corruptiones, bella, lites in domibus? Cum enim ex illo spectaculo emollitus fueris, atque remissior factus, lascivior omnisque continentia inimicus, reversusque videris uxorem tuam, ingratus plane illam videbis, quæcumque tandem fuerit. Incensus enim concupiscentia ejus, quam in theatris vidisti, et externi illius spectaculi illecebris captus, pedicam, ornatam, totiusque vitæ consortem despicias, contumelia afficiis, mille probis oneras, cum nihil prorsus coarguendum habeas, sed pudeat te et morbum fateri, et vulnus ostendere, quod inde reversus attulisti, alias nectis causas, occasiones odii quærens absurdas, et omnia quæ domi sunt contemnens: ad illam hanc unam impuram concupiscentiam, qua vulneratus es, animum adjicis, menteque circumfers sonitum vocis, habitum, aspectum, motus, omniaque meretricia simulacra, nihil domi cum voluptate vides. **Hæc** cur dicam uxorem et ædes? Ipsam quoque eccle-

siam injucundius respicies, invitoque animo audis verba de castitate. Neque enim hæc tibi doctrina, sed accusatio erunt, atque in desperationem paulatim detractus, te deum totum ab hac doctrina abscondes. Idcirco rogo vos omnes, ut fugatis prava illa theatrorum spectacula, et eos qui his vacant abstrahatis. Neque enim recreatio sunt illa, sed exitium, supplicium, perniciēs. Quid prodest illa temporanea voluptas, quando perpetuus hinc dolor paritur: ac die noctuque stimulatus, a concupiscentia omnibus molestus et durus evadis? Te ipsum ergo examina, qualis nempe sis, cum ab ecclesia recedis, qualis cum a theatris: atque utriusque dies mutuo confer, nihilque opus habebis sermone nostro. Satis enim erit utriusque comparatio, ut ostendatur quid magni, quid utilitatis hinc accedat, et quantum inde detrimenti. Hæc jam vestra caritati dixi, et nunquam finem dicendi faciam. Sic enim agrotantium morbo medebimur, eos autem qui sanitate gaudent confirmabimus. Utrisque enim huiusmodi sermo utilis est; illis, ut abscedant, his, ne labantur. Verum quia oportet eos qui increpant, id moderate facere; hic admonitionem finiemus, et quæ superant ex præcedenti argumento reddemus. atque ad patriarcham nostrum Abraham redibimus. Etenim pictoribus mos, cum accuratam volunt depingere imaginem; uno, duobus tribusve diebus, eos quos depingere volunt coram se sedentes constituere, ut ex frequenti aspectu accuratius formam exprimant. Quia igitur nobis jam propositum est, non corporeæ formæ modum depingere, sed animæ pulchritudinem, intelligibilem formam, florentem justitiam, ejus mansuetudinem, animi magnitudinem, ejusque cæteras omnes virtutes; his diutius par est immorari, ut per frequentem sermonis conspectum ab archetypi similitudine non aberremus. Si enim corporeæ imagines aliquid solatii videntibus afferunt, multo magis animæ imagines. Illas porro non ubique conspiciere possumus; necesse quippe est ut uno in loco constituantur; hanc vero quocumque volueris circumferre potes. Nam si illam in mentis penario recondas, ubicumque fueris, frequenter respicere poteris, et magnam hinc referre utilitatem. Ac quemadmodum ii, qui oculis laborant, si spongias et cærulei coloris pannos teneant, et frequenter in illa respiciant, aliquid solatii ex huiusmodi colore percipiunt: ita et tu si patriarchæ Abraham imaginem ob oculos habueris, ac frequenter in eam respexeris, etiamsi sexcentis ira, sive alius quivis pravus affectus mentis oculum agitarit aut turbaverit, illud intuens virtutis exemplar, perfectam accipies sanitatem, puramque philosophiam. Demum, si placet, ad propositum sermonem reducamus.

2. Beatus Moyses, dilecte, qui per pia opera Deo familiaris fuit, qui præ omnibus prophetis, qui post illum fuerunt, peculiaribus dignatus est Creatoris colloquiis, utpote cum Deus ipsum os ad os alloquutus sit in specie, non per ænigmata, qui divino igne, illuminandi solum, non urendi vim habente, ad Dei contemplationem institutus est, qui divino consilio deus Pharaonis appellatus est, et venerande appellationis consortio, præ iis omnibus qui tunc erant, ornatus est, qui divinitus immisarius Egyptiis plagarum minister terribilissimus constitutus est et operatrici Dei virtutis velocissimus famulus visus est, qui Spiritus sancti lucerna illustratus est, secundum spiritualem mentis oculum, et antiquorum omnipotentis artifice operum enarrator sero licet fuit, hic vir beatus post enarratam pulchram illam et bene ordinatam mundi creationem, ad priscorum illorum hominum historiam venit, partim proborum, partim improborum, et bonorum quidem felicissimum exitum, malorum vero excruciantem finem descripsit, ut ex mundi creatione circa Dei cultum erudiamur, ex priscorum vero vita, nequitiam aversari, virtutemque colere doceamur, sicque facile religiosam et beatam vitam ducamus. Multa certe

διὰ τῆς Ἐκκλησίας, ἥς ἐξέπεσον, δυνήσονται μετὰ καθαρόν τοῦ συνειδότης πάλιν ἐπανελθεῖν. Οἱ δὲ μολύναντες ἑαυτοὺς, καὶ καλεσθέντες μὴ πρότερον ἐπιβῆναι, ἔω; ἂν ἀποκαθάρωνται τὴν κηλὶδα τὴν ἐκ τῶν ἁμαρτημάτων, εἴτα ἀναίσχυντοντες, χαλεπώτερον τὸ τραῦμα ἐργάζονται καὶ μεῖζον τὸ ἔλκος. Ὁ γὰρ οὕτω τὸ ἁμαρτάνειν ἐστὶ χαλεπὸν, ὡς ἡ μετὰ τὴν ἁμαρτίαν ἀναίσχυντία, καὶ τὸ μὴ πισθεῖσαι τοῖς ἱερεῦσι τὰ τοιαῦτα καλεῖσθαι. Καὶ τί τοσοῦτον ἡμάρτηται τοῦτοι, φησὶν, ὥστε αὐτοὺς ἐκβαλεῖν τῶν ἱερῶν τούτων περιθάλων; Καὶ ποῖαν ἑτέραν ταύτης ζητεῖς μέλιναν ἁμαρτίαν, ὅταν μοιχοὺς ἑαυτοὺς ἀπαιρησιμένους ποιήσαντες, ἀναίους, καθάπερ κύνας λυττώντες, ἐπιπηδῶσι τῇ ἱερᾷ τραπέζῃ; Καὶ εἰ βούλει μαθεῖν καὶ τὸν τρόπον τῆς μοιχείας, οὐκ ἔμειν ἔρω σοι λόγον, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ μέλλοντος ἡμῶν δικαίου τὴν ζωὴν ἄπασαν. Ὁ γὰρ ἐμβλέψας, φησὶ, *γυναικα πρὸς τὸ ἐπιθυμῆσαι αὐτῆς, ἥδη ἐμοίχευσεν αὐτήν ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ*. Εἰ δὲ ἡ ἀπὸ ταύτου τοῦτο κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐντυπούσα γυνή, καὶ οὗς ἐσθλὴν ἐστολμμένην, τὸν περιέργως ἰδὼντα εἰλε πολλὰς τῇ τῆς βίβως θεωρίᾳ, οἱ μὴ ἄπλως, μηδὲ ἀπὸ ταυτομάτου, ἀλλ' ἀπὸ σπουδῆς τοσαύτης. ὡς καὶ τῆς Ἐκκλησίας ὑπεριδὼν, καὶ διὰ τοῦτο ἀναδάντες ἐκεῖ καὶ διημερεύσαντες, καὶ ταῖς βίβας ἱερωμένους γυναικῶν ἐκείνων προσθημένους, πῶς; δυνήσονται λέγειν, οἱ οὐ πρὸς ἐπιθυμίαν εἰδόν, ὅπου καὶ ῥήματα διακεκλασμένα, καὶ ἄσματα πορνικῶν, καὶ φωνὴ πολλὴν ἥδονην ἔχουσα, καὶ ὀφθαλμῶν ὑπογραφαί, καὶ ἐπιτριμματα παρειᾶς, καὶ στολὴ περιέργως συγκεκλιμένη, καὶ σχῆμα γοητείας γέμον, καὶ ἑτέρα πολλὰ μαγγανέται πρὸς ἀπάτην καὶ δόλπον τῶν ὁρώντων κατεσκευασμένοι, καὶ ῥαθυμία ψυχῆς τὴν θεωμένων, καὶ πολλὴ ἡ διάχυσις, καὶ ἡ παρὰ τοῦ τόπου πρὸς ἀσέλγειαν παράκλησις, καὶ ἡ τῶν φθασάντων καὶ ἡ τῶν μετὰ ταῦτα ἀκούσμάτων, ἡ διὰ τὴν συρίγγον, ἡ διὰ τὴν αὐλὴν καὶ τῶν ἄλλων τῶν τοιούτων μελωδία καταγοητεύουσα, καὶ τὸ στερόν τῆς διανοίας καταμαλάττουσα, καὶ ταῖς τῶν πορνῶν [558] ἐπιθυμίαις προερεπίζουσα τὰς τῶν καθημένων ψυχὰς, καὶ εὐαλότους ποιοῦσα, δι' αὐτῶν διαστήσασα τοῦ Χριστοῦ; Εἰ γὰρ ἐνταῦθα, ὅπου ψαλμοί, καὶ εὐχαί, καὶ θεῶν λογίων ἀκρόασις, καὶ θεοῦ φόδος, καὶ ἐνιάδεια πολλὰ, πολλὰκις, ὥσπερ τις ληστής κακοῦργος, λαθούσα ἐπιστῆλθεν ἐπιθυμία· πῶς οἱ ἐν θεάτρῳ καθήμενοι, καὶ μηδὲν μῆτε ὁρῶντες, μῆτε ἀκούοντες ὕμνους, ἀλλὰ πολλὰς γέμοντες ἀλογότητος, πολλὰς τῆς βλακείας, καὶ διὰ πάντων πολιορκούμενοι, καὶ δι' ὧτων, καὶ δι' ὀφθαλμῶν, δύνανται ἂν ἀνιώται γενέσθαι τῆς πονηρᾶς ἐκείνης ἐπιθυμίας; μὴ δυνάμειον δὲ, πῶς δυνήσονται τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων ἀπηλλάχθαι; οἱ δὲ τῶν τῆς μοιχείας ἐγκλημάτων οὐκ ἀπηλλάγμενοι, πῶς δυνήσονται χωρὶς μεταβολῆς τὸν ἄγιον τούτων ἐπιβῆναι προθύρῳ, καὶ τοῦ καλοῦ τούτου μετασχεῖν συλλόγου; Διὸ δὴ παραινῶ καὶ δέομαι, πρότερον ἐξομολογήσασθαι μετανοεῖν καὶ τοῖς ἄλλοις ἅπασιν ἀποσημαζόμενος τὴν ἐκ τῆς ἐκεί θεωρίας ἁμαρτίαν, οὕτω τῶν θεῶν ἀκροᾶσθαι λογίων. Ὁ γὰρ τὸ τυχὸν ἡμῖν πεπλημῆλται· καὶ τοῦτο καὶ ἐκ παραδειγμάτων ἴδοι τις ἀν σαφῶς. Εἰ γὰρ τις οἰκεί, εἰς κιδύοντες, ἐνθα τὰ θεσποτικὰ ἱμάτια ἐναπέκειτο πολυτελῆ καὶ διάγρυσσα, ἱμάτιον δουρικὸν ῥύπου γέμον καὶ πολλῶν τῶν φθειρῶν ἐναπέθετο, ἄρα ἂν πρᾶκς ἥνεγκας τὴν ὕδριν, εἰπέ μοι; Τί δὲ, εἰ τις εἰς ἀγγεῖον χρυσοῦν μύρα διηνεκῶς ἔχειν εἰσθῆς, κύπρον καὶ βόρβορον ἐνέχεεν, οὐκ ἂν καὶ πληγὰς ἐπέθηκεας τῷ πλημμελίσαντι τοῦτο; Εἴτα κιδύων μὲν, καὶ σκευὴν, καὶ ἱμάτιον, καὶ μύρων τοσαύτην ποιησόμεθα πρόνοιαν, τὴν δὲ ψυχὴν τὴν ἡμετέραν πάντων τούτων εὐτελεστέραν εἶναι νομιζόμεν; καὶ ἐνθα τὸ μύρον τὸ πνευματικὸν εἰσερῶν, διαβολικὰς πομπὰς ἐπεμβαλοῦμεν, καὶ ἀκούσματα σατανικὰ, καὶ ἔσματα πορνείας γέμοντες; Καὶ πῶς ταῦτα ὁ θεὸς οἶσει, εἰπέ μοι; Καίτοι οὐ τοσοῦτον τὸ μέσον μύρου καὶ βορβόρου, καὶ ἱματίων δεσποτικῶν καὶ δουλικῶν, ὅσον τὸ μέσον τῆς πνευματικῆς χάριτος καὶ ταύτης τῆς πονηρᾶς ἐνεργείας. Ὁ δὲ δόκιμος, ἀνθρώπε, τοῖς αὐτοῖς ὀφθαλμοῖς; καὶ τὴν κλίνην τὴν ἐπὶ τῆς ὀρχήστρας βλεπών, ἐνθα τὰ μυστὰρ τελεῖται τῆς μοιχείας ὁραματῶν, καὶ τὴν τράπεζαν ταύτην τὴν ἱερὰν, ἐνθα τὰ φρικτὰ τελεῖται μυστήρια; καὶ ταῦτα ἀκοαῖς πόρνης ἀκούων αἰσχρολογούσης, καὶ Προφήτου καὶ Ἀποστόλου σε μυσταγωγούντος; τῇ αὐτῇ καρδίᾳ τὰ θηλητήρια δεχόμενος φάρμακα, καὶ τὴν ὑστίαν τὴν φορικτὴν; Οὐκ ἐντεῦθεν ἀνατροπαί βίων, καὶ διαβό-

ρὰ γάμων, καὶ πόλεμοι, καὶ μάχαι ἐν ταῖς οἰκίαις; Ὅταν γὰρ ὑπὸ τῆς ἐκεί θεωρίας διαχυθῇ, καὶ χαυνότερος γενόμενος καὶ ἀσελγέστερος καὶ σωφροσύνης ἀπάσης ἐχθρὸς, ἐπανελθὼν ἴδῃς τὴν γυναῖκα τὴν ἰδίαν, ἀγδέστερον βίβει πάντως, οἷα ἂν ἡ. Ὑπὸ γὰρ τῆς ἐν τοῖς θεάτροις ἐμπροσθεῖς ἐπιθυμίας, καὶ ὑπὸ τῆς ἐξήνης ἐκείνης θεωρίας ἀλούς τῆς γεγοτυτευμένης, τὴν σώφρονα καὶ κοσμίαν καὶ τοῦ βίου παντός κοινωνὸν ἀτιμάσεις, ὁβρίζεις, μυροῖς περιβάλλεις ὀνειδισιν, οὐδὲν ἔχων ὧς ἐγκαλέσαι, ἀλλ' αἰσχυνόμενος τὸ πάθος εἰπεῖν καὶ τὸ τραῦμα δεῖξαι, ὅπερ ἐκείθεν λαβὼν ἐπανήλθες, ἑτέρας πλάκεις προφάσεις, ἀφορμὰς ζητῶν ἀπεχθείας ἀλόγους, καὶ τὴν μὲν οἶκα πάντων ὑπερορῶν, πρὸς δὲ τὴν μισάν καὶ ἀκάθαρτον κακῶν ἐκείνην ἐπιθυμίαν, παρ' ἧς τὸ τραῦμα ἐδέξω· καὶ τὴν ἡχὴν τῆς φωνῆς ἔχων ἐγκαθημένην τῇ ψυχῇ ἐναυλον, καὶ τὸ σχῆμα, καὶ τὸ βλέμμα, καὶ τὰ κινήματα, καὶ πάντα τῆς πορνείας τὰ εἰδωλα, οὐδὲν μεθ' ἡδονῆς ὁρᾷς τὴν ἐπὶ τῆς οἰκίας. Καὶ τί λέγω τὴν γυναῖκα καὶ τὴν οἰκίαν; Καὶ τὴν ἐκκλησίαν γὰρ αὐτὴν ἀγδέστερον ἄναι, καὶ ῥημάτων ἀπεχθῶς ἀκούσῃ τῶν περὶ σωφροσύνης, τῶν περὶ σεμνότητος. Οὐκέτι γὰρ ἔσται σοι διδασκαλία, ἀλλὰ κατηγορία τὰ λεγόμενα, καὶ εἰς ἀπόγνωσιν κατὰ μικρὸν ὑποσυρεῖς, τέλειον ἑαυτὸν ἀπορρήξεις τῆς κοινωνικῆς ταύτης διδασκαλίας. Διὰ τοῦτο παρακαλῶ πάντας ὑμᾶς, αὐτοὺς τε φεύγειν τὰς πονηρὰς ἐν τοῖς θεάτροις διατριβὰς, καὶ τοὺς ἐσχαλαστας τούτους ἐκείθεν ἀφελκεῖν. Ὁ γὰρ ἐστὶ ψυχαγωγία, ἀλλ' ἐλεθρος, καὶ τιμωρία, καὶ κώλασις, τὰ ἐκεῖ γινόμενα ἅπαντα. [559] Τί γὰρ φελοῦς τῆς προσκαίρου ταύτης ἡδονῆς, ὅταν διηνεκῆς ἐντεῦθεν ὁδὸν εἰσέλθῃ, καὶ ἡμέρα, καὶ ἐν νυκτὶ κενοῦμενος ὑπὸ τῆς ἐπιθυμίας πᾶσιν ἧς δυσχερὲς καὶ δυσάρεστος; Ἐξέτασον γόνυ σαυτοῦ, τίς μὲν γίνῃ ἀπὸ ἐκκλησίας ἀναχωρῶν, τίς δὲ ἀπὸ θεάτρων; καὶ ἐκατέρας δὲ παράβαλε τὰς ἡμέρας, καὶ οὐδὲν δεήσῃ τῶν ἡμετέρων λόγων. Ἀρκέσει γὰρ ἐκατέρας ἡ συγκρίσις τῆς ἡμέρας δεῖξει τὸ μέγεθος καὶ τῆς ἐντεῦθεν ὠφέλειας, καὶ τῆς ἐκείθεν βλάβης. Ταῦτα καὶ ἥδη πρὸς τὴν ὑμετέραν ἀγάπην εἶπον, καὶ οὐδέποτε παύσομαι λέγων. Τοὺς τε γὰρ νοσοῦντας τὰ τοιαῦτα νοσήματα παραμυθησόμεθα, τοὺς τε ὑγαίνοντας ἀσφαλεστοῦς ποιήσομεν. Ἐκατέρας γὰρ ὁ περὶ τούτων χρησίμος ὁ λόγος· τοῖς μὲν, ἵνα ἀποσωθῶσι, τοῖς δὲ, ἵνα μὴ ἐμπέσωσιν. Ἀλλ' ἐπειδὴ γρη καὶ τοὺς ἐπιτεμνόντας τοῦτο συμμέτρως ποιεῖν, μέχρι τούτου ταύτην στήσαντες τὴν παραίνεσιν, τὰ ὑπολειφθέντα ἐκ τῆς προτέρας ὑποθέσεως ὑμῖν ἀποδώσομεν, ἐπὶ τὸν πατέρα ἡμῶν Ἀβραάμ ἐπανελθόντες πάλιν. Καὶ γὰρ τοῖς ζωγράφους ἔθος, ἐπειδὴν μέλλων ἐμφερῇ τινα ἐργάζεσθαι εἰκόνα, καὶ μίαν καὶ δύο καὶ τρεῖς ἡμέρας τοὺς γράφεσθαι μέλλοντας παρακαθίζουσιν αὐτοὺς, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς θεωρίας ἀδιάπτωτον τῆς μορφῆς διασώσωσιν τὴν ἀκρίβειαν. Ἐπεὶ οὖν καὶ ἡμῖν ζωγραφῆσαι πρόκειται νῦν, οὐχὶ τύπον μορφῆς σωματικῆς, ἀλλὰ ψυχῆς κάλλος, καὶ νοητὴν εὐμορφίαν, καὶ πολιτεῖαν ἀκμαῖουσαν τοῦ δικαίου, καὶ τὸ πρᾶον, καὶ ἡμερον, καὶ μεγαλόφυγον, καὶ τὴν ἄλλην ἅπασαν αὐτοῦ ἀρετὴν, δέον πλείονα τὴν διατριβὴν πρὸς τοῦτον ποιήσασθαι, ἵνα τῇ συνεχεῖ τῆς τοῦ λόγου διοπερίσεως τῆς τοῦ ἀρχετύπου ὁμοιότητος μὴ διαμάρτωμεν. Εἰ γὰρ σώματος εἰκόνες φέρουσι τινα παραμυθίαν τοῖς ὁρώσι, πολλὰ μᾶλλον αἱ τῆς ψυχῆς εἰκόνες. Κάκεινας μὲν οὐ δυνάτον πεπταχῶς ὁρᾶν, ἀλλ' ἀνάγκη διηνεκῶς ἐφ' ἐνὸς ἰδρύσασθαι τόπου· ταύτην δὲ ὅπουπερ ἂν θέλῃς περιεργασεῖν, οὐδὲν τὸ καλὸν. Ἐναπομένον γὰρ αὐτὴν τοῖς τῆς διανοίας ταμείοις, ὅπουπερ ἂν ἧς, συνεχῶς εἰς αὐτὴν ὁρᾶν δυνήσῃ, καὶ πολλὴν παρ' αὐτῆς καρποῦσθαι τὴν ὠφέλειαν. Καὶ καθάπερ οἱ τοὺς ὀφθαλμοὺς νοσοῦντες, σπογγίζας, καὶ ἱματίων ῥάκη κυανίζόντων κατέχοντες, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὰ βλέποντες, καρποῦνται τινα τοῦ νοσήματος παραμυθίαν ἀπὸ τοῦ χρώματος ἐκείνου, οὕτω καὶ σὺ, ἐν τῇ εἰκόνι τοῦ πατριάρχου Ἀβραάμ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃς τῶν ἑαυτοῦ, καὶ συνεχῶς εἰς αὐτὸν ἀτενίζῃ, καὶ μυριάκις θυμῶς, ἢ ἑτερόν τι τῶν ἀτόπων ἐνοχλῇ καὶ συγγένη τὸν ὀφθαλμὸν τῆς διανοίας, ὁρῶν εἰς ἐκείνον τὸν χαρακτήρα τῆς ἀρετῆς, ὠλόκληρον δέξῃ τὴν ὑγίειαν, καὶ καθάραν τὴν φιλοσοφίαν. Λοιπὸν, εἰ δοκεῖ, ἐπὶ τὸ προκείμενον τὸν λόγον χειραγωγῆσωμεν.

β'. Ὑμακάριος Μιυῶσης, ἀγαπητέ, ὁ τοῖς κατ' εὐσέδειαν ἐργοῖς οἰκωθεῖς τῷ θεῷ, ὁ παρὰ πάντας τοὺς μετ' αὐτὸν προφῆτας ἰσχυρότερος ἀξιώσεις τῆς τοῦ κτίσαντος

δμίλιας, ὥς καὶ στόμα κατὰ στόμα λαλήσαντος αὐτῷ τοῦ Θεοῦ ἐν εἰδει, καὶ οὐ δι' αἰνιγμάτων, ὁ θεὸς πυρὶ φωτίζειν μόνον, οὐ καλεῖν εἰδότες, πρὸς τὴν τοῦ Θεοῦ μυσταγωγίαν θεωρίαν, ὁ θεὸς βουλὴ θεός· εἶναι· Φαράω χρηματίσας, καὶ μετοχὴ σεβασμίου προσγορίας παρὰ πάντας ἐξαιρέτως τοὺς τότε κοσμοῦμενος, ὁ τὼν ἐν Αἰγύπτῳ γεγεννημένων θεηλάτων πληγὴν διάκονος προχειρισθεὶς φοβερώτατος, καὶ τῆς τοῦ Θεοῦ δραστηρίου δυνάμεως φανείς ὑπηρετῆς δεύτατος, ὁ δαδουχία Πνεύματος ἁγίου τὸν νοητὸν τῆς ψυχῆς φωτισθεὶς ὀφθαλμὸν, καὶ τὼν ἀρχαίων τοῦ Παντοκράτορος ἔργων ἐξηγητῆς γενόμενος διήμιος, οὗτος ὁ μακάριος μετὰ τὴν εὐτακτοῦ καὶ καλῆς τῆς κοσμοποιίας διήγησιν, ἐπὶ τὴν τῶν παλαιῶν ἀνδρῶν ἱστορίαν ἐχώρησεν, ἰδίᾳ μὲν τῶν ἀγαθῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν πονηρῶν, καὶ τῶν μὲν ἀγαθῶν τρισμακάριον ὄντως τὸ τέλος, τῶν δὲ ἐναντιῶν τούτοις ἐπάρατον ἀνεγράψατο, ἵνα ἔχοντες ἐκ μὲν τῆς κοσμοποιίας τὰ περὶ τῆς θεοσεβείας παιδεύσθαι δόγματα, ἐκ δὲ τῶν προλαβόντων τοῦ βίου καὶ μισεῖν πονηρίαν, καὶ τιμᾶν ἀρετὴν, ῥαδίως τὸν θεοφιλή καὶ μακάριον διανύωμεν βίον. Πολλὰ μὲν οὖν ἀρετῆς καὶ καλοκάγαθίας παλαιῶν ἀνδρῶν ἀνεγράψατο κατορθώματα, προθεὶς ὥσπερ ὑπογραμμὸν τηλαυγῇ ταῦτα τοῖς ἀφύγονσι πρὸς μίμησιν. Παιδεύει τοιγαροῦν ἡμᾶς ἡμεῖς τῶν ἀφθόνων [560] παρὰ Θεοῦ ἡμεῖς πρὸς τῆς χρήσεως ἀπαρχεσθαι τῷ Θεῷ, καὶ μὴ προκρίνειν Θεοῦ τιμῆς ἀλογον πάθος· γαστρός· τῷ γὰρ πρεσβυτάτῳ τῶν ὄντων ὁ μακάριος οὗτος ἄβελ τῶν προβάτων ἔδωκε τὰ πρωτότοκα, οὐδὲν μὲν τῶν ὁσάτων εἰς τὴν τοῦ πρώτου προσφέρουν λατρίαν, ταῖς δὲ τῶν γενομένων ἀπαρχαῖς τὸν πρώτον δοξάζων γεννήτορα. Μετ' ἐκεῖνον παιδεύει πρὸς δικαιοσύνην ὁ θαυμαῖος Νῦε, παντὶ παρανομοῦντι κόσμῳ μόνος αὐτὸς ἀκλινῇ φυλάξας ἐν πράξεσιν ἀγαθαῖς τῆς δικαιοσύνης τὴν πλάστιγγα. Μίγα σιωπρῶσιν τοῖς νέοις πρόκειται παιδεύμα Ἰωσήφ ὁ μακάριος, ἐν νέῳ σώματι λευκῇ ἀγγελίας ἀνθήσας πολίαν, καὶ σχήματι δουλῇ σαρκὸς ἡδονῶν δεσπότης γενναίως φανεῖς. Ἄλλ' οὐτοὶ μὲν οἱ μακάριοι μερικαὶ τινες ἰσως ἀγαθῶν ἔργων εἰκόνες εἰσὶν· ἐνδὲς δὲ πεποιθῆται μνήμην ἀνδρός, Ἄβραάμ τοῦ προπάτορος, ἐν ἐνὶ μόνῳ προσώπῳ παντὶ τῷ κόσμῳ στήλην ὑψώσας πανάρετον πρὸς μίμησην. Τοιγαροῦν πάντες δικαιοί, πάντες ὅσοι τὸν πιστὸν Ἄβραάμ αὐτοῦσι πατέρα, καὶ κλῆος περιέσμενον τίθενται τὴν πρὸς αὐτὸν οἰκιστήτα. Πιστοῖς μὲν γὰρ διὰ τούτου ὁ ἔζηλος ἱπέρχει τῆς πίστεως· φιλοξένοις οὗτος φιλοξενίας καθηγητῆς, ἔργοις, οὐ λόγοις τὸ πρακτεῖον δεικνύς· οἱ θεοσεβεῖς ἀλλήλας στεφανηφοροῦσι, τὴν ἀνδρείαν τὴν τούτου ἡρώωντες· τοῦ ἀρχεῦτου τούτου ἔμφερεις εἰκόνες πάντες οἱ μεγαλόφυχοι· ἡ πρὸς τούτον ἀμίλλα τῶν τοσούτων δικαίων πληθὸς ἤνεγκεν· ἐκ ταύτης τῆς φιλοθείου ῥίζης πάντες ἐδιδάσθησαν οἱ φιλόδοκτοι. Καὶ τί τὸ κατὰ εἶδος ἐπαριθμοῦμαι; Πάντες γὰρ, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ὡν λάμψει τὸ φῶς ἐμπροσθεν τῶν ἀνθρώπων, ἐκ τῆς πίστεως τοῦ προπάτορος λαμβάνος ἀνήφθησαν· τοσούτους αὐτῷ παῖδας ἀγαθοῦς ὁ κατ' εὐτέθειαν τρόπος ἐφόρησεν. Ἀψευδὴς γὰρ ὁ εἰπὼν, ὅτι *Πατέρα πολλῶν ἐθνῶν ἐθέθεικα σε*. Ὁ μακάριος ψυχῇ, τοσούτον πληθὸς κατορθωμάτων ὑφ' ἐν χωρήσασα! Σὺ πάμφορος ἀληθὺς χώρα, σὺ πεδὶον πάγκαρπον τῶν κατ' εὐσέθειαν ἔργων, σὺ λειμὼν εὐανθὴς παντοίοις δικαιοσύνης ἀνθεσι βρύων, σὺ καὶ στέφανος εὐπρεπής, μέσον ἔχων τῆς πίστεως μαργαρίτην προλάμποντα. Προσέταττεν ὁ Θεός· *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*· σὺ δὲ οὐκ ἡμέλησας, ἀλλ' εἰχου τῆς ὁδοῦ, πρὶν τελεσθῆναι τὸ πρόσταγμα. Προστίθει τῷ, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου*, τὸ, *Καὶ ἐκ συγγενείας σου*· σὺ δὲ οὐκ ἐθῆλυνον τῇ πρὸς τὸ γένος στοργῇ, τοῦ γένους γενεσιουργὸν προτιμῶν. Εἶπεν ὁ Θεός, *Ἐξέλθε ἐκ τῆς γῆς σου καὶ ἐκ τῆς συγγενείας σου*, καὶ τὸ τούτων βαρύτερον. *Καὶ ἐκ τοῦ οἴκου τοῦ πατρὸς σου*· ἀλλ' οὐδὲν ἡγήσω βαρὺ, ὡν προστάσσει Θεός. Οὐκ ἐπέσχε σου τῆς ψυχῆς τὴν προθυμίαν οὐ τιμὴ πατρός, οὐ πόθος μητρός, οὐ στοργὴ συγγενῶν. Οὐκ ἐνενόησας οἷα ἐπὶ σοὶ ὀρηγήσει μητὴρ γηραλέα, οἷα ἐπὶ σοὶ κλαύσεται πρεσβύτης πατήρ. Οὐ γὰρ ψήθης δέινειν εἶναι φιλανθρωπότερος τοῦ τὴν κλῆσιν ἐπάγοντος. Ἦν σοι πατήρ αἰδίσιμος, ἀλλ' οὐχ ὡς πάντων Πατήρ· ἐπόθεως μητέρα, ἀλλὰ θεοσέβειαν μάλλον. Οἶκον κατεφρόνησας· πατρικίου, καὶ πλοῦτος οὐ προγονικοῦ. Μόνον γὰρ ἥδεις τῇ ψυχῇ πρέποντα τὸν διὰ πίστεως πλοῦτον, τὸ ἀθάνατον κτήμα, τὸν ἀύλων ὁψαυμένον. Ὁ οἶος· ἀσκήρ, ἀμψόφρος φαῖδριςτος, ἐξ ἀνατολῶν εἰς Πελαγονίαν ἐξέλαμψας, ἐν ἀφ' ἧς πολυβίαις βίβ

παιδράς ἐκλάμψας θεοσεβείας ἀκτίνας! Σὺ θεὸς ἀγαθὸς θεοσεβείας γάλακτα τῇ πικρᾷ καὶ Χαναναίων ἐνέβαλε πολιτεία. Σὺ, καθάπερ ἄλλας φιλανθρωπίας, γέγονας πονηροῦ βίου παράρτυμα. Σὺ γαλήνης πέφηνας φιλοξενίας λιμὴν ἐν μέσῳ κλυδωνίου τῇ τῶν ἀλλοφύλων μισανθρωπία.

Υἱὸς σου, μακάριε, τὴν φιλάνθρωπον διαγράψαι σκηνήν· πῶς οὐ θαυμάσιον τὴν θρῶν τὴν καλουμένην Μαμβρῇ, ἢν σὺ τοῖς ἀγαθοῖς ἐρόποις ἡμέρωσας; Κοινὸν ἦν ἡ σκηνὴ τοῖς ὀδεύουσιν οἰκητήριον, μία πάντων ξένων ἀφρονος ἐστία, πάσης τῆς οἰκουμένης πανδοχεῖον ἀμυσθον, οὐκ ἐν παραβύστω κειμένη, ἵνα λάθῃ τὸ κέρδος τῆς ἀναπαύσεως, ἀλλ' ἐν ἔρμῳ μὲν, ἐν ὁφ' δὲ μέσῳ, καὶ κοινῷ σχεδὸν πάσης τῆς Παλαιστίνης ἀφετηρίῳ. Ἡύλιζον δὲ σὺ πανημέριον ὑπὸ τῇ [561] ὀρῷ, ἀγαθὸς τοῖς ὀδεύουσιν προφαινόμενος ἀναπαύσεως ἀγγελος. Ὡς σοι Χριστὸς, ὁ θαυμασίος, ὑπ' ἀγγέλων δορυφορούμενος δῖος, καὶ γέγονας διὰ φιλοξενίας καὶ Θεῷ καὶ ἀγγέλοις ὁμόσκηνος. Ὁ μακάριος σκηνή, ἡ Θεὸν μετ' ἀγγέλων δι' οἰκονομίαν χωρήσασα! Ὡς σοι Κοιστὴς ἐν ἀνθρώπων σχήματι, τῆς θείας αὐτοῦ καὶ σωτηρίῳ ἐπιδημίας παραφαίνων σοι τὰ μυστήρια· ὅμως οὐκ ἔλαθέ σε τοῦ παρόντος ἡ δόξα διὰ τὸ δουλικὸν στήμα. Εἴχες γὰρ ὀφθαλμοὺς ἄλλους, οἷς δεσπότης γνωρίζεται. Ἐπ' ἔγνως τοιγαροῦν μεσίτην Θεοῦ, τὸν ἐν μέσῳ δύο ζώων γνωρίζεσθαι μέλλοντα Υἱόν. Θαυμάζω μὲν σου, μακάριε, τὴν περὶ τῶν φανέντων σπουδὴν· ἐξὸν γὰρ ἐπιτάξει θεράποντι καὶ πληρῶσαι τὴν χρεῖαν προστάγματι, ἔδραμες σὺ εἰς τὰς βῆσας πρεσβύτης, ἀκμάζοντι πόθῳ παλαιὸν σῶμα στήριζων. Ἐκονῶναι δὲ σοι προθύμως τῶν ἔργων ὁ σὺζυγος, καὶ πλῆθεις ἀξύνωτοι ἄρτων ἱστοφάνων τὴν τράπεζαν· οὐ γὰρ ἀνέμεινε τὴν ζύμωσιν ἡ τῆς φιλοξενίας σπουδὴ. Πάντα δὲ ἦν φόβος καὶ σεβάσματος τὰ πραττόμενα, οὐχ ὡς ἀνδρὸς ἐνζήλοντος, ἀλλ' ὡς Θεῷ θυσίαν προσφέροντος. Καλὸς σου, μακάριε, διὰ ταῦτα τῆς φιλοξενίας ὁ καρπός, καλὴ καὶ τῆς φιλοθείας ἡ ἀμοιβή. Αὐταὶ γὰρ παρὰ πάσας ἐλπίδας μήτρεως ἱστοιρμένης δεσμᾶ, καὶ νεκρὰ πρεσβύτου μέλη πρὸς τέκνου γνησίῳ σπέρμῳ ἀνθεῖ, καὶ δέχηται παρὰ μονογενοῦς Θεοῦ περὶ μονογενοῦς υἱοῦ εὐαγγέλια. Κατὰ τὸν καιρὸν γὰρ, φησί, *τούτον ἐλεύσομαι, καὶ ἔσται ἐπὶ Σάρρα υἱός*. Πῶς σου κατ' ἄξιον ἐπαινέσω τὴν πίστιν, πανώλεια; Οὐ γὰρ διεκρίθης πρὸς τὴν ὑπόσχεσιν, οὐδὲ περὶ ἐπαγγελίαν ἐχλώνας, οὐδὲ κατενόησας τὸ ταυτοῦ σῶμα νεκρωμένον, ἑκατονταετής που ὑπάρχων, οὐδὲ ἀπιδέχων εἰς τὴν στερίωσιν τῆς μήτρεως Σάρρας, ἀλλ' ἐνεθυναμώθη τῇ πίστει, εἰδὼς ὅτι ὁ ἐπιγγελλεται ὁ Θεός, δυνατός ἐστι καὶ πληρῶσαι. Οὐ γὰρ δουλεύει φύσεως πάθεσιν ὁ φύσεως δημιουργός, ὅτι οὐχ ὑπόκειται φύσεως ἀνάγκῃ Θεὸς ἐν οἷς ἐργάζεται, πάσης φύσεως ὑπάρχων δημιουργός· ἀκολουθεῖ δὲ πρὸς πᾶν εἶδος μεταβολῆς ἡ φύσις τῷ ἐλευθέρῳ τοῦ πεποιηκῆτος θελήματι. Τοιγαροῦν οὐκ ἐψεύσθης τῶν ἐλπίδων, μακάριε, ἀλλ' ὀνομάζῃ πατὴρ ἐν προθεσμίᾳ ῥητῇ, ἐν ἡλικίᾳ νεκρᾷ. Καὶ πρῶτον βλέπεις ἐκ Σάρρας καρπὸν, καὶ θαυμάσεις πῶς ἐπὶ ῥέουσιν παρ' ἐλπίδας τῇ γενηρακίᾳ τοῦ γάλακτος αἱ πηγαί, καὶ μετ' ὀλίγον προφητεύσεις τῷ τόκῳ, καλεῖν πατέρα διδάσκων τὸ γέννημα, ταύτην αἰτῶν παρὰ τοῦ τέκνου τὴν κλῆσιν, ἢν προλαβοῦσα δι' ἐπαγγελίας ἡ χάρις ἐκύρωσε. Πῶς τὰ μετὰ ταῦτα σου διηγήσομαι κατορθώματα, θαυμάσιε; πῶς ὑψηλὴν σου καὶ περιδύοντα ἀπαγγελῶ πίστιν; Ὑπὲρ πίστιν ἡ πίστις σου, ὑπὲρ ἀκὴν πᾶσαν ἡ πρὸς Θεὸν σου καθοσιώσις. Τίς γὰρ πιστεύσει ποτε, ὅτι πατὴρ οἰκεῖον τέκνον θυσίαν προσήνεγκε γνησίως τῷ Θεῷ; Τάχα μόνον πιστευόμεν οἱ μὴ γεγονότες πατέρες, οἱ τέκνων στοργὴν ἡ διδιδυγμένον παρὰ τῆς φύσεως. Ἠκέτω δὲ τῶν εἰρημένων μάρτυς καὶ θεὸς Ἰσραὴλ, καθάπερ κήρυξ ὑψηλός, ἐκδοῦσα τοῦ μακαρίου τὴν φιλοθεῶν γνῶμην. Μετὰ ταῦτα, φησὶν, *ἐκείραζον ὁ Θεός τιν Ἀβραάμ*. Ἐπείραζε δὲ, οὐχ ἵνα μάθῃ διὰ πείρας τὸ ἀγνοοῦμενον, μάρτυς τῆς γνώμης τοῦ ἀνδρός τοῖς ἀποτελέσμασι χρώμενος· ἡ γνώμη γὰρ οὐδὲν οὐδέποτε ὁ Θεός, αὐτὸς τῇ αὐτοῦ θεωρίᾳ πάντοτε πρὸς τὴν πάντων γνῶσιν ἀρκούμενος· ἀλλ' ὅπως δὲ σαφῶς προεγίνωσκε, τούτων διὰ πείρας μαθόντες οἱ ἄνθρωποι, καλὸν ἔχουσιν πρὸς μίμησιν θεοσεβείας ὑπογραμμῶν. Τίνα δὲ καὶ τὰ τοῦ πατρᾶς μῦθματα, φέρε σκοπήσωμεν. Ἀβραάμ, φησὶν, Ἀβραάμ. Ὁ δὲ εἶπεν, Ἰδοὺ ἐγώ. Ἐγὼ αὐτῷ ἄδω τὸν υἱόν σου τὸν ἀγαπητόν, ὃν ἠγάπησας, τὸν Ἰσαάκ, καὶ περσέυθῃ ἐκ τῆς γῆς τὴν ὑψηλὴν, καὶ ἀνέστηκαί

ille priscorum gesta, virtute probitateque plena scripto tradidit: ipsaque ut exemplar conspicuum posteris ad imitandum proposuit. Docet nos utique Abel, copiosorum Dei munerum, antequam eis utamur, primitias esse Deo offerendas, neque brutam ventris voracitatem esse Dei honori antefereendam. Nam ei, qui antiquissimus omnium erat, beatus hic Abel ovium primogenita immolabat, nihil postremo-rum ad cultum primi proferens, sed fructuum primitiis primum genitorem glorificans. Post illum ad justitiam instituit admirandus Noe, qui toto iniique agente mundo, solus justitiæ lancem in bonis justitiæ operibus non declinantem servavit. Magnum castitatis exemplar juvenibus proponitur beatus Joseph, qui in juvenili corpore castitatis canitie floruit, et in servili habitu strenuus carnis voluptatum dominus apparuit. Verum hi beati viri peculiaries forte quadam sunt bonorum imagines; sed unius viri mentionem facit Abraham progenitoris, in una persona toti orbis cippum erigens, omnis virtutis speciem, ad imitationem. Sane justi omnes, sancti omnes, fidelem Abrahamum patrem se habere gloriantur, et hanc cognationem honori sibi ducunt. Per hunc enim fidelibus zelus fidei inest; hospitalibus ipse hospitalitatis doctor est, idque operibus, non verbis; religionis athletæ coronantur, ejus fortitudinem imitantes; hujus archetypi imagines sunt omnes magnanimi; ejus imitandi studium tantam justorum multitudinem peperit; ex hac Dei amante radice, omnes pullularunt Dei amantes. Et cur singula persequor? Omnes enim, ut ita dicam, quorum lux fulget coram hominibus, ex fidei progenitoris lucerna accensi fuerunt, tantosque ei probos filios pii mores pepererunt. Mentiri enim non potest is qui dicit, *Patrem multarum gentium posui te* (Gen. 17. 5). O beata anima, quæ tantam præclarorum operum copiam in unum collegit! Tu feracissimus vere ager, tu planities fructuosissima piorum operum, tu pratum floridum omnigenis justitiæ floribus vernans; tu corona speciosa, mediam continens eamque fulgentem fidei margaritam. Præcepit Deus: *Egredere de terra tua* (Gen. 12. 1): tu vero non neglexisti, sed iter capessivisti, antequam mandatum compleretur. Addidit dicto, *Egredere de terra tua, illud, Et de cognatione tua*: tu vero non emollitus es ex amore generis tui, generi ejus auctorem antefrens. Dixit Deus, *Egredere de terra tua et de cognatione tua*, quodque his graviter est, *Et de domo patris tui*: sed ex iis, quæ Deus præcepit, nihil durum existimasti. Non cohibuit animi tui alacritatem honor patri, non amor matris, non affectus erga cognatos. Non cogitasti quot lacrymas vetula mater ob te fudit, non quot te stertibus senex pater prosequutus sit. Non enim putasti te humaniorem illo esse debere, qui te vocavit. Erat tibi pater venerandus, sed non quantum omnium Pater: amabas matrem, sed magis Dei cultum. Paternam donum, et divitias progenitoris spreveristi. Sciebas enim solas fidei divitias animæ competere, immortalem possessionem, thesaurum numquam expilandum. O qualis stella, Lucifero splendidiore, ex oriente in Palæstinam effulsisti! In tenebroso multorum deorum sæculo, latos emisisti piæ religionis radios. Te Deus bonum pietatis ferculum in acerbam Chanaanæorum gentem immisit. Tu tamquam sal benignitatis, improbe vitæ condimentum fuisti. Tu tranquillius apparuisti hospitalitatis portus in medio tempestatis, in media alienigenarum immunitate.

3. Quomodo, o vir beate, benignum tuum describam tabernaculum? quomodo non mirabor quercum Mambræ (Gen. 18. 1) quam tu bonis moribus tuis mitem effecisti? Hoc tabernaculum commune erat viatoribus domicilium, unum hospitibus omnibus lautum convivium: totius orbis pandocæum sine mercede: non in remoto loco situm, ut requiei lucrum lateret, sed in deserto quidem, sed media in via, et prope communi totius Palæstinæ diversorio. Tu sub

quercu totam diem transigebas bonus viatoribus requiei capiendæ nuntius. Visus est tibi Christus, o vir admirande, a duobus angelis stipatus, et propter hospitalitatem factus es et Dei et angelorum contubernalis. O beatum tabernaculum, quod Deum cum angelis per cœconomiam excepit! Visus est tibi Christus hominis forma divini sui et salutaris adventus mysteria enuntians: attamen præsentis gloriæ nequaquam te ob servilem formam latuit. Habebas enim alios oculos quibus Dominus cognoscitur. Noveras igitur mediatorem Dei Filium, qui in medio duorum animalium appariturus erat. Miror certe tuam, o vir beate, erga eos qui tibi adstiterunt diligentiam: poteras enim jubere famulo, et jussu officium præstare; ecurristi tu senex ad boves, ardenti desiderio senile corpus fulciens. Operum consors alacris erat uxor, et panum azymorum copia mensam coronabat: neque enim fermentationem expectavit hospitalitatis studium. Omnia porro agebantur cum timore et veneratione, non quasi viros excepisset hospitio, sed quasi Deo sacrificium obtulisset. Ideo præclarus est, o vir beate, tuæ hospitalitatis fructus, præclara amoris erga Deum merces. Solvuntur enim præter omnem spem steriles vulvæ vincula, emortuæque senis membra ad germani filii semen florent, et ab unigenito Deo unigeniti filii nuntium accipis. Circa hoc tempus inquit, *veniam, et erit Saræ filius* (Gen. 18. 10). Quomodo tuam pro merito laudabo fidem, o beatissime? Neque enim circa promissionem disseruisti, neque circa pollicitationem claudicasti, neque cogitasti corpus tuum emortuum, cum centenarius prope esses: neque respexisti in sterilitatem vulvæ Saræ; sed corroboratus es fide, sciens Deum quæ promisit implere posse. Neque enim naturæ affectionibus servit naturæ Creator, quia naturæ necessitati non subjacet Deus in operibus suis, cum omnis naturæ sit Opifex: sequitur autem natura ad omnem mutationis speciem liberam Opificis voluntatem. Itaque non a spe lapsus es, o vir beate, sed pater in constituto tempore, et in emortua senectute vocaris. Ac primus vides ex Sara fructum, ac miraris quomodo vetulæ præter spem lactis fontes emanent: pauloque postea cum prole balbutis, filiumque doces te vocare patrem, hanc postulans a filio appellationem, quam prius gratia per promissionem firmaverat. Quomodo ea quæ subsequuta sunt gesta narrabo, vir admirande? quomodo excelsam tuam et celebratam fidem annuntiabo? Supra fidem est fides tua, supra auditum omnem sancta illa tua erga Deum obsequentia. Quis enim credet unquam, quod pater filium suum in hostiam sincere Deo obtulerit? Forte nos soli credimus, qui patres non fuimus, qui prolis amorem a natura non didicimus. Accedat hujus dicti testis divina Scriptura, quasi præco excelsus, religio-um beati animum exclamans. *Post hæc*, inquit, *tentavit Deus Abraham* (Gen. 22. 1). Tentavit autem non ut per tentationem edisceret id quod ignoraret, teste suis obsequentia ad animum viri explorandum: nihil enim unquam ignoravit Deus, sed ipse sibi sufficit ut per sui contemplationem omnia cognoscat: sed ut eum quem clare prænoscibat per tentationem ediscerent homines, præclarumque haberent ad imitationem pietatis exemplar. Quænam porro sint tentationis verba, age consideremus. *Abraham*, inquit, *Abraham*. Ille inquit, *Ecce ego*. Ait illi: *Accipe filium tuum dilectum, quem diligis, Isaac, et vade in terram excelsam, et offer mihi illum in holocaustum* (Ibid. v. 2). O quantum Deus per hæc verba fidei progenitoris fecit experimentum? Satis erat dixisse, Accipe Isaac, et offer mihi illum in holocaustum, non memorato filio, nec per dilecti memoriam commotis paternis visceribus. Verum quia iis, qui bonis affluunt, repentinus malorum incursus graviorcm parit dolorem, ideo ait, *Accipe filium tuum*, et addit, *Dilectum*, ac rursum, *quem diligis*, ut hisce bonis appellationibus, in bonarum promissionum spem senem prolis amantem erigeret, inductoque

confertim filii interficiendi præcepto, in his illis inexpectatis viscera parentis gravina confoderet, non quod iustum odio haberet, sed quod ejus fidem clarius mundo notam effici optaret. Itaque priusquam diceret, *Offer illum in holocaustum*, ex primis verbis illis bona prænuuntiantibus, multa fausta curat a justo viro cogitari. Ut audivit enim Deum se vocantem, ac dicentem, *Abraham, Abraham*, statim vir religiosus de appellatione illa gavisus est, in lætitiā effusus est ad illam vocem, hæc secum reputans, ut par erat: An me rursum Deus mirabili illo colloquio dignum censet? an me vult iterum divinis verbis sanctificare? an rursum transferre in meliorem regionem? an malos Chananæos vult perdere, ut Sodomitæ, et servum suum, ut circa Sodomam contigit, non vult ignorare decretum iudicii sui? an mihi secundi post Isaacum filii lætum nuntium optat afferre, duorum oculis filiorum senectutem meam luce conspicua donare volens? Ut autem audivit, *Accipe*, priusquam audiret, *Filium*, cogitabat Deum se alloquuturum esse de sacrificiis, petiturum ab se pro dato filio benedictionum honorem. Ut audivit autem, *Filium tuum*, interim de Ismaele cogitabat, putans solutam esse Saræ zelotypiam, ideoque illum a benigno Deo in paternam domum reduendum esse. Cum autem clare audisset, *Dilectum, quem diligis, Isaac*, statim efferebuit corde, lætatus est animo, existimans se de filii sponsaliti præceptum a Deo accepturum esse, curante, ut ad propagationem generis fecunda uxor juveni daretur. Ipsum autem Deus evocat ad terram excelsum. Quare? Plane ut ex edito sublimique loco totam, ut promissionis heredi, terram ipsi ostenderet, vel sane vult illum, inquit, me superstitē in patriarcham iungere, aut præsens præsentem alloqui, et viva voce leges ipsi tradere religiosæ vitæ, in qua incedens Creatori placiturus est.

4. Hæc itaque et similia se auditurum a Deo esse sperabat beatus ille: Deus autem quid? *Offer*, inquit, *illum in holocaustum*. Onerosum mandatum vel cuivis homini, nedum patri, ipsique proli amanī. Verum, o fidem incomparabilem! o religiosam animam! Nondum Deus finem dicendi et vocandi fecerat, et ad obsequium Abraham paratus erat, mandati finem itineris capessendi initium reddens. Quis ex aliis patribus talem vocem tulisset, nec derepente in terram decidisset, membris mœrore solutis? aut forte non ad tale præceptum interisset, paterno incensus affectu? Audi enim quam consolatione omni vacuum sit mandatum. Non ad cædem tantam juvenem petivit Deus; ut seni cadaver superesset, quod ad solatium doloris in sepulcro deponeret; sed in holocaustum, in incendium, in consumptionem omnimodam, ne effundere animi dolorem posset lacrymis ad corpus suis. Attamen etsi mandatum intolerabile esset, quod vel sono verbi percellere posset, viram utique a divino sensu non removit: existimabat enim quodcumque Deus præcipit utile bonumque esse. Itaque mandatum alacriter tulit, et ineffabili voluptate sacrificium offert, hæc, ut credere est, secum reputans: Jam liberis orbatu, filius Dei per obedientiam evado: heredem amitto, sed futura in hereditatem accipio; non video filium, sed video Deum; non senem me nutriet filius, sed senem alet Deus; a stultis reprehendar, sed Sapientissimo illi probatus ero; mœrore afficiam Saræ, sed placebo Creatori; nulla frui consolatione; dolore me afficit mors ejus, sed Altissimi sacerdotem efficit; liberis orbem constituit, sed patrem primi martyris. Num perit Isaac? Purgatur igne corpus, liberatur a carnis voluptatibus, migrabit a vita, sed commigrabit ad Dominum. Talibus ratiociniis naturæ affectus confirmans, ad sacrificium properat, asinum stravit, gladium acuit, ligna et ignem paravit, filium ut agnum abducens, neminique divinam annuntiavit vocem: non communicavit cum amicis, neque ipsi conjugi simul parenti: non quod conjugem odio haberet, sed quod serpentem timeret, ne amoris erga prolem oblitu, pietatis studium re-

mitteret. O summam fidem! o sapientiam incomparabilem! Secum reputavit patriarcha quanta eventura essent mala, si divinum mandatum notum fieret; quantus luctus foret, quantus fletus, quantæ lacrymæ. Ideo tacet, magnam lamentorum flammam silentio exstinguens. Quid enim putas facturam Saræ fuisse, si de nece filii audisset? annon complexa statim Isaacum esset, rursum in utero, si potuisset, inclusura, Peris, fili carissime, inquit, sacrificiis obidemur? Citius, puto, amisisset propriam animam quam filium tradidisset; et alterutrum necesse fuisset, ut aut sacrificium non fieret, aut mater cum filio immolaretur. Atque cum Abrahamo hosce fortasse sermones contulisset. Ad mentem redi, o vir, ad mentem redi, interpret clementis Dei. Nihil contra hominem vox divina præcipit; felici proli tæc invidet malignus dæmon, diviniæque gratiam vult evertere, pietatis specie cædis filiorum maledictum inducens. Annon nosti mirabilem illum Melchisedecum sacerdotem Dei altissimi? Leges sacrificiorum ab illo disce. Disce quibusnam Deus victimis delectetur: etiamsi jam olim te ad sacerdotium instituit, cum redires a cæde quinque regum. Annon panis et vinum, sanctæ oblationes et incrementa paraque sacrificia ipsi erant? an vitulus? an ovis? an filius? Non enim putabat omnino Deum sanguine delectari. *Numquid manducabit Deus carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabit? Immola Deo sacrificium laudis, et redde Altissimo vota tua (Psal. 49. 15. 14).* Si autem vere Deus est is qui tibi apparuit, intellige, mi vir, ejus consilium. Probare vult Deus tuum erga filium affectum, nosse te vult, quo affectu sis erga filium: an filium ames, si paterno sis affectu, an a naturæ visceribus vincaris, si mori pro filio malis. Vult te circa proli amore bonum exemplar esse Chananæis, nec ut obsequaris optat, imo potius ut obistas filii neci, vult te videre canos avellentem, acerbas fundentem lacrymas, et his amorem erga filium comprobari. Vereor ne cædis filii reprehensionem incurras apud clementem Deum, vel ob solum consensum. Mi vir, mihi obtempera, *Ne sis nimium justus (Eccl. 7. 17).* Hanc tuam inobsequentiam laudabit Deus. Quod si vere vult Deus immolari Isaacum, acerbe ingenisce, supplica, procumbe, lacrymas misce precatōni. Bonus est is, qui sacrificium petit, patre longe clementior; mutabit sententiam, mutabit iudicium. Numquam diluvio periisset genus hominum, si iniqui illi scelera lacrymis abluissent. Adhuc staret Sodomæ, si gemitu cordis iudicem placassent. Si ergo iniquos miseratur, multo magis te justum. Servasti primum Lotum ab igne divinitus immisso, iudicem precatus; serva nunc filium ab igne propitiationis, precibus oblati Deo. Pro Sodomitis supplicasti, hominibus iniquis, qui sæpe extremam perniciem meruerunt, et pro filio inculpato non precaberis? Utere rursum fiducia tua: dic, *Nequaquam: qui iudicas omnem terram, non facies iudicium (Gen. 18. 25).* Non perdes justum cum impio. Recordare quanto proli amore tenereris, cum non haberes filium. Priusquam enim Isaacum susciperes, hæc tibi factæ a Domino erant splendide promissiones: terræ optimæ possessio, pecuniarum et facultatum copia multa, augmentumque generis tantum, ut iis naturalibus rebus quæ sunt innumerabiles comparatur ærenæ maris, et stellis cæli; attamen tanta cum sint promissa bona, ludum putasti illa esse, et cum fiducia clamasti, *filiorum orbitatem lugeas ac dicens: Quid mihi dabis, Domine? ego autem sine filiis morior (Gen. 16. 2).* Hæc emissa voce, accepisti filium. Esto pater, hanc nunc emitte, ut serves filium. Dic iterum: Quid mihi dabis, Domine, si occidas heredem meum? Væ mihi. Tunc forte proli amas eras, cum nondum pater esses.

5. Hæc dicente Saræ, quid facturum erat Abraham? Scilicet intermisso Dei mandato, circa pietatem erga Deum sermonem habere, et Saræ suadere, si huic tollet Deus, eum meliorem ipso daturum esse. Et

μοι αὐτὸν εἰς δλοκάρπωσιν. Ὁ πόσῃν ὁ Θεὸς διὰ τὴν οὕτως εἰρημένων ρημάτων τῆς πίστεως τοῦ προπάτορος εἰργάσατο βάσανον! Ἦρκει μὲν γὰρ μόνον εἰπεῖν, Ἀδὰμ τὴν Ἰσαὰκ, καὶ ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς δλοκάρπωσιν, μήτε υἱὸν εἶπόντα, μήτε τῇ τοῦ ἀγαπητοῦ μητρί τῇ πατρίδι σπλάγχνα κινήσαντα. Ἀλλ' ἐπειδὴ τοῖς ἔνδον τῶν ἀγαθῶν διακεχυμένῃς ἡ τῶν κακῶν αἰφνίδιος φορὰ βαρύτεραν ἐπάγει τὴν ἀληγδόναν, [562] διὰ τοῦτο φησι, Ἀδὰμ τὸν υἱὸν σου, καὶ προστίθισι, Τὸν ἀγαπητόν, καὶ πάλιν, Ὁν ἠγάπησας, ἵνα ταῖς ἀγαθαῖς ταύταις ἐπυνυμναίῃς εἰς χρηστῶν ὑποσχέσεων ἐλπίδας μετεωρίσας τὸν φιλόπαιδα γέροντα, ἀθρόαν αὖθις ἐπαγαγὼν τοῦ ἀγαπημένου τὴν ἀναίρεσιν, τοῖς παρ' ἐλπίδα προσταγμασι πλήρη τὰ σπλάγχνα τοῦ γεγεννηκότος βαρύτερον, οὐ μισῶν τὸν δίκαιον, φανήναι δὲ λαμπρότερον τῷ κόσμῳ τὴν τοῦτο πιστὴν βουλομένην. Τοιγαροῦν πρὶν εἰπεῖν, Ἀνένεγκε αὐτὸν εἰς δλοκάρπωσιν, ἐκ τῶν πρώτων ρημάτων τῶν εὐφύμων πολλὰ ποιεῖ χρηστὰ τῷ δικαίῳ φαντάζεσθαι. Ἀκούσας γὰρ καλοῦντος τοῦ Θεοῦ καὶ λέγοντος, Ἀδραῆμ, Ἀδραῆμ, εὐθὺς ἐγρήθη-σεν ὁ φιλόθεος πρὸς τὴν κλῆσιν, διεχύθη πρὸς τὴν φωνήν, ἐνθυμούμενος, ὡς εἰκό· Ἀρὰ με ὁ Θεὸς ἄξιον πάλιν ἡγεῖται τῆς θαυμαστῆς πρὸς αὐτὸν ὁμιλίας; ἀρὰ με τοῖς θεοῖς αὐτοῦ καθαγιασάτι θέλει ῥήμασιν; ἡ μεταστῆσαι πάλιν εἰς χώραν βούλεται κρείσσον; ἡ τοὺς πονηροὺς ἀπολέσαι θέλει Χαναναίους, ὡς Σοδομίτας, καὶ τὸν οἰκίον δούλον, ὡς ἐπὶ Σόδομῳ, ἀνγοῖν οὐ θέλει τὸ τῆς κρίσεως βούλημα; ἀρὰ μοι δευτέρου τέκνου μετὰ τὸν Ἰσαὰκ χρηστὰ φιλοτιμίαι παρασχεῖν εὐαγγέλια, ὁφθαλμοῖς δύο τέκνων τὸ ἐμὸν θάλλον ὁμματώσει γῆρας; ὅς δὲ ἤκουσε, Ἀδὰμ, πρὶν ἀκούσθαι, Τὸν υἱόν, ψήθῃ περὶ θυσιῶν αὐτῶν τὸν Θεὸν διαλέξεσθαι, αὐτοῦντα παρ' αὐτοῦ τιμὴν εὐλογιῶν ἀντὶ τῆς δόσεως τοῦ παιδός. Ἀκούσας δὲ, Τὸν υἱόν σου, τέως τὸν Ἰσμαὴλ ἐνεόησεν, οἰόμενος λελοῦσθαι τὴν ἱεροτυπίαν τῇ; Σάρρας, καὶ διὰ τοῦτο πρὸς τοῦ φιλανθρώπου ἀποκαθίστασθαι πάλιν εἰς τὴν πατρίαν ἐστίν. Ἐπειδὴ δὲ σαφῶς ἤκουσε, Τὸν ἀγαπητόν δὲν ἠγάπησας τὸν Ἰσαὰκ, ἔξεσεν εὐθὺς τῇ καρδίᾳ, ἡγαλίστατο τῇ ψυχῇ, νομίσας ὅτι περὶ μνηστῆρας αὐτῷ διατέσσεται, ἀρμόδιον ὡς Θεὸς εἰς ἐπίδοσιν τοῦ γένους γυναικα τῷ νέῳ εὐφορον εἰς τέκνον φῦν. Εἰς δὲ τὴν γῆν αὐτὸν ὁ Θεὸς καλεῖ τὴν ὑψηλὴν. Διὰ τί; Ἡ πάντως ἵνα ἐξ ἀποπτοῦ καὶ μετεώρου τόπου πᾶσαν ὡς κληρονόμῳ τῆς ἐπαγγελίας ἀποδείξῃ τὴν γῆν, ἡ πάντως αὐτὸν εἰς πατριάρχην θέλει ῥημασί, ζῶντος ἑμοῦ, ἡ ἐνώπιος ἐνωπίῳ διαλεχθῆναι, καὶ φωνῇ ζώσῃ παραδοῖναι νόμου θεοεργού; βίου, οἷς ὀδεῶν εὐαρστέσῃ τῷ κτίσαντι.

δ. Ταῦτα μὲν οὖν καὶ τοιαῦτα ἀκούσας παρὰ Θεοῦ προσεδόκησεν ὁ μακάριος· ὁ δὲ Θεὸς τί; Ἀνένεγκε, φησὶν, αὐτὸν εἰς δλοκάρπωσιν. Φορητὸν τὸ ἐπίταγμα καὶ τῷ τυχόντι ἀνδρὶ, μήτιγε πατρὶ, κατὰ ταῦτα φιλόπαιδι. Ἀλλ', ὦ τῆς ἀνυπερβλήτου πίστεως! ὦ τῆς φιλοθέου ψυχῆς! Οὐδέπω Θεὸς ἐπαύσατο καλῶν, καὶ πρὸς τὴν ὑπακοὴν Ἀδραῆμ ὑπῆρχεν εὐερεπίας, τὸ τέλος τοῦ προστάγματος; ἀρχὴν ἦδη τῆς ὀδοιπορίας ποιοῦμενος. Τίς οὖν τῶν ἄλλων πατέρων ἤνεγκεν ἄν τὴν τοιαύτην φωνήν, καὶ οὐ παραρῆμα κατέπεσεν εἰς γῆν, ἀθυμία τὰ μέλη λυθεῖς; ἡ τάχα παρ' αὐτῷ διεφθάρη τῷ προστάγματι, ὑπὸ πατρικῆς διαθέσεως πυρπολούμενος; Τὸ γὰρ τοῦ προσταγματος ἀπαρμυθῆτον ἄκουε. Οὐκ εἰς σφαγὴν ἀπώλεσε τὴν νέον ὁ Θεός, ἵνα ἔχοι τὸ λείψανον ὁ γέρων παραμυθίαν τοῦ πάθους τῷ τάφῳ παρακαθήμενος· ἀλλ' εἰς δλοκάρπωσιν, εἰς ἐμπρησμὸν, εἰς ἀφανισμόν παντελῆ, ὅπως μὴδὲ προχέειν ἔχη τῆς καρδίας τὴν ἀληγδόναν ἐπιδακρυῶν τῷ σώματι. Ἀλλ' ὅμως εἰ καὶ ἀφόρητον ἦν τὸ πρόσταγμα, καὶ μόνῳ τῷ ῥηθῆναι πλήξαι δυνάμενον, ἀλλ' οὐκ ἐξέστησε τὸν ἄνδρα τὸ θεῖον φρονήματος· πᾶν γὰρ ἥπιστατο συμφέρον εἶναι καὶ ἀγαθόν, ὃ προστάσσει Θεός. Τοιγαροῦν προθύμως ὑπομένει τὸ πρόσταγμα, καὶ μετ' ἡδονῆς ἀφράστου τὴν θυσίαν ἐργάζεταί, ταῦτα λογισόμενος, ὡς εἰκό· ἀτεκνός ἀπὸ τοῦ νῦν, ἀλλ' ἐγὼ τέκνον Θεοῦ δι' ὑπακοῆς γίνομαι· ἀπολλύω τὸν κληρονόμον, ἀλλὰ κληρονόμῳ τὰ μέλλοντα· οὐκ ὀρμαινὼν τὸν υἱόν, ἀλλ' ὀρμαινὼν τὸν Θεόν· οὐ γηροδοκῆσαι με παῖς, ἀλλὰ γηροτροφῆσαι Θεός· μεμψήσομαι παρὰ τῶν ἀνοήτων, ἀλλ' ἀποδεχθήσομαι παρὰ τοῦ Πανσόφου· λυπησῶ τὴν Σάρραν, ἀλλ' ἐυερεστήσω τῷ κτίσαντι· ἔχω πολλὴν παραμυθίαν· λυπεῖ με θανὼν, ἀλλ' ἱερέα τὸν Ὑψίστου ποιεῖ· ἀπαῖδα καθίστησιν, ἀλλὰ πατέρα πρωτομάρτυρος. Μὴ γὰρ ἀπόλλυται Ἰσαὰκ; Καθαίρεται τῷ πυρὶ τὸ σῶμα, [563] λύεται τῶν τῆς σαρκὸς ἡδονῶν, ἐκδημήσει τοῦ

βίου, ἀλλ' ἐκδημήσει πρὸς Κύριον. Τοιούτοις λυγισμοῖς τὰ τῆς φύσεως νευρώσας συμπτώματα, ἐπὶ τὴν θυσίαν ἐπείγεται, ἐπιστάξας τὴν δυνον, θῆξας τὴν μάχαιρην, τὰ ξύλα, τὸ πῦρ εὐερεπίας, τὸν υἱὸν δὲ ἀμύνον ἐπαγόμενος, καὶ οὐδενὶ τὴν θέαν ἐξείπε φωνήν, οὐκ ἀνεκονίσαστο φίλους, οὐδὲ αὐτῇ κοινωμὴν τῆς γονῆς, οὐ μισῶν τὴν σύζυγον, ἀλλὰ τὸν ὄφιν φοβούμενος, μὴ προφάσει φιλοτεκνίας ἀμελῶν ἡθεσβελας σπουδῇ. Ὁ πίσταως ἀκράς! ὡ σοφίας ἀνυπερβλήτου! Ἐνενόησεν ὁ πατριάρχης πόσα συμδῆσεται κακὰ, ἐκπύστου γινόμενου τοῦ θεῖου προσταγματος, πόσος ἔσται θρήνος, πόσος κλαυθμὸς, πόσα δάκρυα. Διὰ τοῦτ' ἐγεμυθεῖ, σιωπῇ σθενυνῶν μεγάλην ὀδυρμῶν φλόγα. Τί γὰρ οἶε δρᾶσαι τὴν Σάρραν ἀκούσασαν περὶ τῆς ἀναιρέσεως τοῦ τέκνου; οὐ περιεπλάχῃ ἂν εὐθύς τῷ Ἰσαὰκ, ἔνδον αὐτὸν πάλιν, εἰ οὐκ τε ἦν, τῇ γαστρὶ κατακρυφαί μηχανωμένη, τέκνον φιλαττον ἀπόλλυσται, λέγουσα, ἐν θυσίαις πολιορκούμεθα; Θάττον ἂν ἀφῆκεν, οἶμαι, τὴν ἰδίαν ψυχὴν, ἡ τὸν παῖδα προδῶκε· καὶ ἦν ἀνάγκη θύειν θάτερον, ἢ μὴ γενέσθαι τὴν θυσίαν, ἢ τὴν μητέρα συγκαρπωθῆναι τῷ τέκνῳ. Εἶπε δ' ἂν καὶ πρὸς τὸν Ἀδραῆμ τοιούτους τινὰς λόγους; Σωφρόνησον, ὦ ἄνερ, σωφρόνησον, ὑποφῆτα εἰσανθρώπου Θεοῦ. Οὐδὲν κακὰ ἀνθρώπου προστατίσει; θεῖα φωνή· βασκαίνει σοι τῆς εὐπαιδίας πονηρὸς δαίμων, καὶ τὸν τοῦ Θεοῦ χάριν ἀνατρέψαι βούλεται, ἐν εὐσεβείας προσχήματι παιδοκτονίας προσάγων ἄρᾳ. Οὐκ οἶσα τὸν θαυμάσιον Μελιχισδεκ τὸν ἱερέα τοῦ Θεοῦ τὸ ὑψίστου; Μάθε παρ' αὐτοῦ θυσιῶν νόμους, μάθε ποίας Θεὸς ἐπαγγέλλεται θυσίαις, καίτοι πάλαι σε πρὸς ἱερουργίαν ἐμυσταγωγῆσεν ἀπὸ τῆς κοπῆς τῶν πέντε βασιλείων ἐπανύνατον. Οὐκ ἄρτος οὖν ἦσαν αὐτῷ καὶ οἶνος, εὐαγέις προσφοραί, ἀναιμακτοὶ καὶ καθαροὶ θυσίαι; μὴ μύσχος; μὴ πρόβατον; μὴ τέκνον; Αἵματι γὰρ Θεὸν ὀλω; οὐκ ἦτοε τέρπεσθαι; Μὴ γάρεται Θεὸς κρέα ταύρων, ἡ αἵμα τράγων αἰεταί; Θῆσον τῷ Θεῷ θυσίαν αἰνέσεως, καὶ ἀπόδος τῷ Ὑψίστῳ τὰς εὐχὰς σου· Εἰ δὲ ἡθέες ἔστιν ἀληθὺς ὁ φανείς, σύνες, ἄνερ, τοῦ φανέντος τὸ βούλημα. Ἀποπειράται σοι ὁ Θεὸς τῆς περὶ τὸν παῖδα διζήσεως, γνωσθῆναι σε θέλει, πῶς ἔχεις περὶ γέννημα· εἰ φιλεῖς τὸν υἱόν, εἰ δαίκεσαι πατρικῶς, εἰ τοῖς σπλάγχνοις τῆς φύσεως ἡττησαι, εἰ θανείς ἀντὶ τὸν υἱόν ἀποκρίσῃς. Θέλει σε καὶ φιλοτεκνίας καλὸν γενέσθαι τοῖς Χαναναίοις παράδειγμα, τοιγαροῦν οὐχ ὑπακούσαι, ἀντεπιεῖν σε μάλλον περὶ τῆς σφαγῆς τοῦ τέκνου, ἰδεῖν ποίας τιλομένης, πικρὰ ρέοντα δάκρυα, φανῆναι διὰ τούτων φιλόπαιδα. Δέδοικα μὴ τεκνονκτονίας μεμψέις ὑποστῆς παρὰ τῷ φιλανθρώπῳ διὰ μόνην τὴν συγκατάθεσιν. Ἄνερ, πείσθητί μοι, Μὴ γίνου δίκαιος πολὺ. Ταύτην σου τὴν παρακοὴν Θεὸς ἐπαινέσεται. Εἰ δὲ καὶ Θεὸς ἀληθὺς θέλει καρπωθῆναι τὸν Ἰσαὰκ, στέναζον πικρῶς, ἰκέτευσον, πρόσπεσον, ἐπιδάκρυσον τῆς ἰκετηρίας; τοῖς ῥήμασιν. Ἀγαθὸς ἔστιν ὁ τὴν θυσίαν αἰτῶν, πολὺ Πατὴρ φιλανθρωπότερος· ἀλλάζει τὴν ψῆφον, ἀλλάζει τὴν κρίσιν. Οὐκ ἂν ἀπώλετο κατακλυσμῷ τὸ γένος· τῶν ἀνθρώπων ποτὲ, εἰ δάκρυσιν ἰκετηρίαις οἱ παρανομούντες ἐλούσαντο. Ἦν ἂν ἔτι τὰ Σόδομα, εἰ στεναγμῷ καρδίας τὸν κριτὴν ἐξίλασαντο. Εἰ οὖν ἐλεεῖ παρανομίους, πολλῷ πλέον τὸν δίκαιον σέ. Ἔσωσάς ποτε τὸν Ἄωτ τοῦ θελάτου πυρὸς, εὐξάμενος τῷ κριτῇ· ὥσων καὶ νῦν τὸν παῖδα τοῦ ἱλαστηρίου πυρὸς, δεηθείς τοῦ Θεοῦ. Ὑπὲρ Σοδομιτῶν ἰκέτευσας, ἀνδρῶν ἀδίκων, καὶ πολλὰκις ἀπολωλέναι μελλόντων δικαίως, καὶ ὑπὲρ παιδὸς οὐκ ἰκετεύσεις ἀμώμου; Χρησάσι πάλιν τῇ παρρησίᾳ· εἰπέ, Μηδυμῶς· ὁ κρίνω πᾶσαν τὴν γῆν, οὐ ποιήσεις κρίσιν; Οὐκ ἀπολέσεις δίκαιον μετὰ ἀσεβοῦς. Ὑπομνήσθητι τῆς παλαιᾶς φιλοτεκνίας, ἥς εἶχες, ὅτε οὐκ εἶχες τέκνον. Πρὶν γὰρ λάβῃς τὸν Ἰσαὰκ, ὑποσχέσεις αὐτῷ σου τοῦ Δεσπότη λαμπραί· γῆς κατάγεις; γλυκειάς, χρημάτων καὶ κτημάτων περιουσία πολλή, αἰζητὶς τοῦ γένους τοσαύτη, [564] ὡς καὶ ταῖς ἀναριθμήτοις αὐτὸ συναριθμεῖσθαι φύσεσιν, ἄμμι παραλά, καὶ ἀστροῖς οὐρανοῦ· ἀλλ' ὅμως τοσοῦτον ὄντων τῶν ἐπαγγελίας χρησάτων, χλεῦν ἡγοῦ τὰ λεγόμενα, καὶ μετὰ παρρησίας ἐβόα· τὴν ἀπαιδίαν ὀλοφύρομενος καὶ λέγων· Τί μοι δώσεις, Κύριε; ἐγὼ δὲ ἀπαλόμηναι δεκνόν. Ταύτην ἀφεί; τὴν φωνήν, ἔλαδεν τέκνον. Γενοῦ πατήρ, ταύτην ἀφεί; νῦν, ἵνα σώσης τὸ τέκνον. Εἰπέ πάλιν, Τί μοι δώσεις, Δέσποτα, ἀναιρῶν μου τὸν κληρονόμον; Οἶμοι, τάχα τότε φιλότεκνος ἦς, ὅτε οὐκ ἦς πτεχρ.

Ταῦτα λεγούσης τῆς Σάρρας, εἰ ποτε ἐδοῖ· τὴν

Ἄδραμ; Ἀγλόντες ἀφένοντο τοῦ θεοῦ προστάγματος; τοὺς περὶ θεοσεβείας ποιεῖσθαι λόγους, καὶ πείθειν τὴν Σάρραν, ὅτι, τοῦτον ἂν λάβῃ θεός, δίδωσί σοι κρείσσαν. Καὶ πῶς ἂν ἐπείσῃ γυναῖκα τῷ πάθει μεθύουσας; Ἄλλα δὴ πέπεικε. Θεοσεβὴς γὰρ ἡ γυνή, καὶ ἀνδρὸς πιστοτάτου σύνοικος· πάντως γοῦν ἀκόλουθον πεισθεῖσαν αὐτὴν προπέμψαι τὸν υἱὸν ἐπὶ τὴν θυσίαν ὀδεύοντα, στέγειν μὲν ἰσως τὸν πόνον βιαζομένην διὰ τὸ δοκοῦν τῷ θεῷ, ὑπὸ δὲ τῆς φύσεως αὐτῆς πρὸς θρήνους ἀδουλήτως ἐξαγομένην. Πόσοι θεράποντες ἐκεῖ τῷ πόθῳ τοῦ νέου δακνόμενοι; πόσοι θεράπαιναι τῇ δεσποίνῃ συμπάσχουσαι; Χαναναῖοι πόσοι, συνήθεις καὶ γείτονες, οἱ ἐπὶ τοῖς τοῦτοις συμπεδοκῆσαι θαυμάζοντες; Θόρυβος ἐκ τούτων πολλός, καὶ οἰμωγὴ, καὶ θρήνος, καὶ δάκρυα, ὡς ἐπὶ προπεμπομένῳ νεκρῷ. Εἶπε δ' ἂν ἡ μήτηρ ἀνακυκῶσασα μέγα· Ἄος μοι, τέκνον, τελευταίας περιπλοκάς. Ἐγὼ μὲν ἡλπίσθον ὑπὸ σοῦ προπεμπῆναι, τέκνον, καὶ τὴν ἐμὸν θάνατον τοῖς σοῖς κοσμηθῆναι δακρυαῖς· ἐπεὶ δὲ φῆγος τοῦ κτείναντος τὰς ἐμὰς ἐλπίδας νεκίης, καὶ ὀργῆς τοῦτον. ὅψ' οὐ θρηνηθῆναι προσδόκησα, τοῦτό σε μόνον αἰτῶ, ἐπιβαίῳ τῷ τῆς θυσίας πυρὶ, πρέσβουσιν πρὸς τὴν θεῖον ὑπὲρ ἐμοῦ, ἀπελθεῖν με τοῦ βίου πρὶν ἐπανελθεῖν τῆς θυσίας τὸν ἱερέα. Δεξιὰν γὰρ πατρὸς αἵματι παιδὸς ἰδεῖν ἡμαγμένην οὐ δύναμαι. Ἡ μὲν οὖν μήτηρ τοσαῦτα. Τίς δ' ἂν ἤνεγκε τὰ παρὰ τῶν Χαναναίων ὀνειδῆ, τὸν ἐπὶ τῇ θεᾷ τότε συνδεδραμηκότων; Ὁ μὲν γὰρ εἶπεν ἂν· Ὡ, ἐφ' οἷον θάλαμον τὸν υἱὸν ὁ καλὸς ἀγὼ πατὴρ! Ὁ δὲ, Ἐκ πόλεως ἀρα ποίμνης αὐτῷ τὸ ἱερεῖον; Ὁ δὲ, Καλῶς αὐτῷ ὁ θεὸς πληθύναι θέλει τὸ γένος, ὡς τὰ ἄσπρα τὸν οὐρανόν. Ἄλλος, Ὡ πόσοι γέροντες ὡς υἱὸν θρηνοῦσι τὸν ἀθλίον, οὗτος δὲ ἡλθίος γέρον οὐδὲ δακρύει τὸ ἴδιον τέκνον! Ταῦτα μὲν οἱ Χαναναῖοι· τὸν δὲ θεράποντων ὁ μὲν ἀνοικμῶσας εἶπεν· Ὡ πατρίδον ἀθλίον, καὶ γενόμενον ἐθιμον, καὶ ἀπολλύμενον ἄωρον! Σοῦ καὶ παράδοξος ἡ γέννησις, καὶ παράδοξος ἡ τελευτὴ. Μόνος ἐκ πάντων ἐξ ἀγύου μήτρας, μόνος ἐκ πάντων ἀκούων τὸν ἐπὶ τῇ ταφῇ σου θρήνον. Ὡ, οἶαν ὁ ἐλυσπότης αὐτοῦ εἰκόνα ἐξαλείφει τοῦ βίου! Ταῦτα μὲν οὖν οἱ καθ' ἑκάστην· ὁμοῦ δὲ πέντες ὑποστρέψαντες ἐκείθε, ὡς ἀφ' ἐνὸς στόματος εἶπον ἂν· Ὅδεως λοιπόν, ὦ πρεσβῦτα, τοῦτο μόνον ἐνθυμούμενος, ὅτι τοῦτον ἂν θύσῃ, ἄλλων υἱὸν ἂν Σάρρας οὐχ ἔξεις. Ταῦτα λογισμῶν σωφρονι προειδόμενος Ἄδραμ, ταῦτα σκοπῆσας ὁ μακάριος, ἐμυθῖον ἐκρυψε τὸ πρόσταγμα, οὕτω διατεθείς, ὡς ἀκούσας ἀρρήτα ῥήματα, ὁ αὖ ἐξὶν ἀνθρώπῳ λαλῆσαι. Ὡ θησαυρὲ κρυφῆς δεσποτικῶν ἐντολῶν! Ὡ ταμειὸν ἀπορρήτων, ταμειὸν ἱερῶν Θεοῦ λόγων! Ταῦτα σε τὰ μυστήρια καθ' ὅλης τῆς οἰκουμένης ἀνεκρύψεν. Ὅδεως δὲ αὐτὰ σιγῇ μετὰ τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, δύο μόνους θεράποντας ἐπαγόμενος, καὶ τοούτους οὐκ εἰδότες τῆς θυσίας τὸν τρόπον· ὀδεῖει δὲ τριῶν ἡμερῶν ὁδόν. Σὺ δὲ μάνθανε τὴν δοκιμασίαν τῆς γνώμης τοῦ προπάτορος, καὶ τοῦτ' ἐκ τοῦ διαστήματος τῆς ὁδοῦ. Οὐ γὰρ ἔγγυς αὐτῷ θεὸς δεικνυσὶ τὸ θυσιαστήριον, ἵνα μὴ τῇ θερμότητι τῆς πύλωσης κλαπῇ φύσεως τὴν στοργήν· ἀλλ' ὅπως μακρὰν βαλῶν ὁδόν, καὶ τὸν υἱὸν ἐπὶ πλεῖστον θείωμενος χρόνον συνήθως προσπαίζοντα, ταῖς ἀγκάλαις προστρέχοντα, τῇ ἐννοίᾳ τοῦ πρακτεῖο, καθάπερ χρυσὸς ἐν πυρὶ, τῷ πόθῳ πολλῶ χρόνῳ δοκιμασθεὶς, λαμπρότερον τῆς ὑπακοῆς ἐπιδείξεται τὴν προαίρεσιν. Ὡ, τοσάκις ἐν τῷ τριημέρῳ τούτῳ διαστήματι καθ' ἑαυτὸν ὁ πατήρ ἀνευκταῖστον τοῦ υἱοῦ τὴν σφαγὴν! [565] ποσάκις ἐπέθηκε τῇ πυρὶ τοῦ τέκνου τὸ λείψανον, τοσαυτάκις τὴν καρδίαν πληγείς, ὁσάκις ἂν τὴν θυσίαν ἀνελογίζετο! Τὸ μὲν γὰρ πεπραγμένον κακὸν εὐθὺς πρὸς λήθην ὄρετ', τὸ δὲ ἐν ἐλπίδι λυπεῖ τοσαυτάκις, ὁσάκις ἂν ἐλπισθῇ. Ὅρᾳ λοιπὸν ὁ μακάριος πύρρυνεν τῆς λειτουργίας τὸν τόπον, ἀρρόητον φωνῆς προσδεξάσης αὐτῷ, καὶ μόνον παραλαμβάνει τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, ἀπολειπὼν μετὰ τῆς ὁδοῦ τοὺς δούλους· μόνος ὀδεῖει λοιπὸν μετὰ μόνου τοῦ Ἰσαὰκ, οὐχ οὗς πατήρ μετὰ τέκνου, ἀλλ' ὡς ἱερεὺς μετὰ θύματος. Ἐπιτίθησιν δὲ καὶ τῷ Ἰσαὰκ τῆς θυσίας τὰ ξύλα, αὐτὸς ἐτίθει τὴν μάχαιραν καὶ τὸ πῦρ. Βαρύνει τῷ φορτίῳ τὸν νέον, ἵνα ἐφιδρώσας ὁ παῖς τὴν χαμᾶν, καὶ τοῖς τῆς φύσεως λουτροῖς καθηράμενος, εὐαγεστέρα γένηται τῷ θεῷ προσοργῶν· Ἐνταῦθα δὲ γενομένου τοῦ λόγου, τὸν τύπον ἰδὼν, ἀνεμνήσθη τῆς αἰτιθείας. Ἰδὼν γὰρ πῶς Ἰσαὰκ ἑαυτῷ βαστάζει τὴν θυσίαν· τὰ ξύλα, δοξάων τὸν Χριστὸν τὸν διὰ τὴν τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαν ἑαυτοῦ τὴν σταυρὸν βαστάζει θε-

λῆζαντα. Ὅλης γὰρ τῆς κατὰ Χριστὸν οἰκονομίας τὴν σκιάν ἐνταῦθα προλαβοῦσαν ὀρίω. Ὡς πρόβατον ἐπὶ σφαγὴν ἤχθη ὁ Χριστός· τοῦτο τύπος Ἰσαὰκ εἰς θυσίαν ἀγόμενος. Ἐν ὀφθαλμοῖς ἡ σφαγὴ, καὶ οὐκ ἀπειθεῖ τῷ γεννήσαντι Ἰσαὰκ· τύπος γὰρ ἦν Χριστοῦ, Ὡς ὑπήκουσε Πατρὶ μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ. Ἰσαὰκ καὶ τέκνον ἦν ἐν ταῦτῳ καὶ θύμα. Ὁμοίως καὶ ὁ Χριστὸς Υἱὸς Θεοῦ, καὶ ἀμνὸς ὁ αἰῶν τὴν ἀμαρτίαν τοῦ κόσμου. Οὐ φέρεται τοῦ Ἰσαὰκ ὁ πατήρ, ἀλλ' οὐδὲ θεός τοῦ Χριστοῦ. Ὡς (sic) γὰρ τοῦ ἰδίου Υἱοῦ οὐκ ἔφείσαστο, ἀλλ' ὑπὲρ ἡμῶν πάντων πεμψόμενον αὐτόν. Τριήμερον μετὰ τὴν θυσίαν ἡ μήτηρ ὄρετ' ὥντα τὸν Ἰσαὰκ· τριήμερον καὶ ἡ Ἐκκλησία ἀφθαρτόν ὄρετ' τὸν Σωτήρα. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τούτων, ἔν ἐν παρόδῳ. Ἄδραμ δὲ ἐφίστηται τῇ τῷ τόπῳ τῆς λειτουργίας, εἰσω λοιπὸν τοῦ ἀγύου γενόμενος, ἐν ᾧ φύσις μὲν καὶ προαίρεσις μέχεται, στεφανοῦται δὲ γνώμη κατὰ τῆς φύσεως, καὶ φέρει φιλοθεῖα δικαίως κατὰ φιλοτεκνίας τὰ νικητήρια. Ἦλθεν ὁ πατήρ μετὰ τοῦ τέκνου, μόνος ὁ ἱερεὺς μετὰ μόνου τοῦ θύματος. Πάντα δὲ ἦν ὁ παῖς τῷ πατρὶ, καὶ λειτουργεῖς πρὸς ὑπερηρίαν, καὶ θύμα πρὸς ἱερουργίαν.

ζ'. Ἐγὼ δὲ καὶ τοῦ νέου θαυμάζω τὴν σύνεσιν, ὅπως αἰδεσίμως προσέρχεται τῷ πατρὶ, καὶ φησὶ· Πάτερ, Ἰδοὺ τὸ πῦρ, καὶ τὰ ξύλα· τὸ πρόβατον σου; Οὐ κατεγὰρ τῆς λήθης τοῦ πατρὸς· εἶδος γὰρ Χαναναῖος δουλεύοντας διὰ γέλωτα Χάμ· ἀλλ' ἔρωτᾷ, Ἥτοι; σχήματι πεύσεως λήθης διορθούμενος σφάλμα. Πάτερ, φησὶν, Ἰδοὺ τὰ ξύλα καὶ τὸ πῦρ· τὸ πρόβατον σου; Ποῖος ἀρκῶσαι λόγος πρὸς παρστάσιν τῆς τοῦ ἀνδρὸς μεγαλοφυΐας; Οὐκ ἐγάλασεν αὐτὸν πρὸς δάκρυα τοῦ παιδὸς ἡ φωνή, οὐκ ὠλοφύρατο τὴν ἡλικίαν τοῦ νέου ἀνισοτητοῦσιν τῆς οικίας σφαγῆς, ἀλλ' ἔμενε διαπαντὸς ἀερωτός καὶ ἀδαμάντινος, τῆς πατρικῆς διαθέσεως ἐκλαθόμενος. Φησὶν οὖν πρὸς αὐτὸν εὐσταθῶς· Ὁ θεὸς δύνειται ἑαυτῷ πρόβατον, τέκνον. Οὐ παραπαγγέλλει τὸ νέον, τὸ ἐπ' αὐτῷ τοῦ Θεοῦ βούλημα, ἵνα μὴ ἀπαλῇ διαβολὰ ἑαυτῷ ἐπιθρηνησας ὁ νέος, δάκρυσι σπιλῶσθαι τὸ θύμα. Πῶς ὅμιν, ἀδελφοί, ἀδακρυτὰ καὶ μετὰ ταῦτα διηγῆσονται; Ἰλέπονθα δὲ πρὸς τὴν τῶν ἔργων διήγησιν, ὡς πατήρ. Μόνος γὰρ ἦν τῆς τοῦ Ἄδραμ γλώττης, ὡς οἶμαι, ἀδακρυτὸν καὶ γινόμενα διηγῆσασθαι, καὶ τοιαῦτα δεῖξαι ἐπὶ τῶν λόγων μεγαλοφυΐαν. οἶαν ἐκείνος ἐπὶ τῶν ἔργων εἰδείξε τὴν στερότητα. Τὸ γὰρ δὴ θαυμαστόν καὶ τίμιον τοῦ ἀνδρὸς, ὅτι ὁ ἐκεῖνος εὐσταθῶς ἐπράξατο, τοῦτο ἡμεῖς οὐδὲ τοῖς λόγοις εἰπεῖν ἀπαθῶς ὑπομένομεν. Ἄλλ' ὅμως πετρατέον, κἂν μὴ λίαν ἔτι πού τῆς τοῦ προπάτορος ἀρετῆς ἐφικώμεθα, φιλοθείας νόμῳ τὰ πάθῃ νικησάντας κοινωνήσας αὐτῷ τῆς θυσίας, τῷ μέρει τῆς διηγῆσεως. Ἀνακαύσας τοῖνυν λαμπρὸν ἐπὶ τῷ βωμῷ τὸ πῦρ, σχηματίζει πρὸς τὴν θυσίαν, ἱερεῖον νόμῳ, τὸν υἱὸν ὁ πατήρ, τὸν ἀγαπητόν, τὸν μονογενῆ, καὶ θεὸς ὡς εἰς προσκυνῶσιν ἐπὶ τὰ γόνατα, ἐπισθε κατὰ τὸν νῶτον περιελαίει, τὸ ἐναντίον σχῆμα περιτιθεὶς τῷ παιδί· εἰτα τοῖς οἰκείῳ ἀντιστηρίξας γόνασιν ἐπισθεν, καὶ τὴν κόμην πρὸς ἑαυτὸν ἀντανάκλασας, ἀναείνας τὴν δεξιάν, τολμᾷ φέρειν ἀφ' ὕψους κατὰ τοῦ λαιμοῦ τὴν σφαγὴν. Ὡς τόνος φιλοθείας ὡς ψυχῆς ἀνίκητος ἀνδρεία! Ἐδῶκε πρὸς σφαγὴν τὸν υἱὸν, καὶ οὐκ ἐλύθησαν τῆς φύσεως οἱ ἀρμολ. Τὸ ξίφος ἐν χειρὶ, καὶ οὐκ ἐνάρκησεν ἡ δεξιὰ. [566] Τίς ἂν ἤνεγκε παρστώως τοῖς γινόμενοις; τίς οὐκ ἀνεστάρφη; τίς οὐκ ἔφυγε τοῦ πατρὸς γενόμενος συμπαθέστρεος; διὰ τοῦτο τοὺς δούλους ὁ σφοδρὸς γέρον οὐ παραλαμβάνει μετ' ἑαυτοῦ, ἀλλὰ μακρὴν περιμένειν καλεῖται, ἵνα μὴ συμπάθσαντες τῇ σφαγῇ τοῦ δεσπότου, φιλοθεῖον γνῶμης πρᾶξιν κωλύσωσι. Τίνα γὰρ οἶε παρόντας τοὺς παῖδας λαβεῖν ἔνοιαν περὶ τοῦ δεσπότου, βλέποντας αὐτὸν ἀπλῶς οὕτως ὁρμύντα πρὸς τὴν τοῦ ἡγαπημένου παιδὸς σφαγὴν; τίνας ἂν πρὸς ἑαυτοὺς λόγους εἰπεῖν; Ὡς τῆς δεινῆς ταύτης καὶ ἀνευκταίας συμφορᾶς! Ὁ δεσπότης ἡμῶν τάχα μαίνεται, καὶ οὐ γνῶριξ ἐν τὸν περιπόθητον υἱόν, ἀλλ' ἐν τὴν εἰς θυσίαν κατέγειν φαντάζεται, μόσχον ἢ πρόβατον. Προσέλωμεν τοῖνυν τὸ τάχος αὐτῷ· οὐ γὰρ ἀναμένει τὸ πρᾶγμα βραδυτέτα· κρατήσωμεν τέως τὸ ξίφος, ἐπισγῶμεν τὴν δεξιάν, μὴ φθάσῃ τὴν παραίνεσιν ἢ πληγὴν. Μὴ γὰρ ἀκινδύνον τὸ προσελθεῖν; πῶς φέρεται δούλων, ὁ υἱὸς μὴ φερόμενος; φιλάτο; Παρακινδυνεύσωμεν δὲ ὅμως Εὐκλείης ἡμῶν ὁ θάνατος, ἀν' τυχὴ ὑπὲρ γὰρ νέου ἔσται δεσπότης. Φθελώμεθα τὴν παρὰ τὴν προσήκον,

quomodo suavisset mulieri affectu inebriatæ? Sed esto, suavisset. Religiosa enim mulier erat, et fidelissimi viri conjux: consequens omnino erat ut illa morem gerens filium præmitteret ad sacrificium procedentem, amoremque vi obrueret, quod ita Deo placeret, sed vi naturalis affectus vel invita in fletus prorumperet. Quot famuli istic juvenis amore cruciati fuissent? quot ancillæ in partem mæroris cum hera venissent? quot Chananæi, familiares et vicini, circa hæc mirati fuissent? Hinc tumultus ingens, gemitus, fletus, lacrymæ, ac si mortuus esset. Dixisset mater alto clamore lugens: Da mihi, filii, extremum amplexum. Ego sperabam, filii, me a te effeundam esse, et mortem meam tuis orandam esse lacrymis: quia vero Creatoris decretum spem meam vicit, eumque lugeo, a quo me lugendam sperabam esse, hoc solum abs te postulo, ut cum in ignem sacrificii ascendes, Deum pro me preceris, ut ex hac vita discedam antequam sacerdos revertatur a sacrificio. Dexteram enim patris, filii sanguine cruentatam, videre nequeo. Hæc quidem mater. Quis vero tulisset Chananæorum ad hoc spectaculum accurrentium opprobria? Alius enim forte dixisset: O, in quem thalamum filium bonus pater ducit? Alius, Ex quo ovili hanc victimam profert? Alius, Pulchre Deus vult multiplicare genus ejus sicut stellæ cæli. Alius, O quot senes hunc miserum ut filium plorant, hic vero senex amens ne suum quidem filium plorat! Hæc Chananæi; ex servis autem alius ingemiscendo dixisset: O puerum miserum, qui tarde venit, et immature discessit! Tuus vero inexpectatus natalis dies est, inexpectata etiam mors. Unus inter omnes ex sterili valva, solus inter omnes luctum ad sepulturam tuam audisti. O qualem dominus ejus delet imaginem vitæ! Hæc itaque singuli: simul autem omnes domum revertentes, quasi uno ore dixissent: Vade de reliquo, o senex, hoc solum tecum reputans; si hunc immolaveris, alium filium a S-ra non suscipies. Hæc sapienti ratiocinio prævidens Abraham, his consideratis beatus ille, intra se præceptum occultavit, sic affectus, ac si audivisset arcana verba que non liceret homini loqui. O thesauri abscondite divinorum præceptorum! o receptaculum arcanorum! receptaculum sacrorum Dei verborum! Hæc tibi mysteria per totum orbem prædicavit. Ideo tacitus incedit pater cum Isaac, duos solum secum ducens famulos, qui sacrificii hujusce modum ignorabant, progreditur autem trium dierum itinere. Tu vero discis probatum progenitoris animum, idque in tanto itineris intervallo. Neque enim Deus ipsi altare prope ostendit, ne fidei ardore naturalis affectus averteretur; sed ut in longo itinere, filium diu conspiciens ibi pro more ludicra agentem, in ulnas suas accurrentem, rei perlicenda cogitatione, velut aurum in igne, in amore sæpe exercitatus atque probatus, splendidius obedientiæ propositum ostenderet. O quoties in triduo illo viæ intervallo pater in seipso eadem filii mente versavit? quoties intra se filii cadaver rogo imposuit, toties in corde vulneratus, quoties sacrificium in mentem revocabat? Malum enim quod jam contigit statim fere in oblivionem venit, quod autem expectatur, toties mærore afficit, quoties succurrit in mentem. Videt demum procul beatus ille sacrificii locum, ineffabili quadam voce indicante, solumque filium pater secum assumit, relictis cum asino servis: solus denum cum solo Isaac progreditur, non ut pater cum filio, sed ut sacerdos cum hostia. Isaacum sacrificii lignis onerat, gladium et ignem ipse gestat. Sarcina onerat juvenem, ut ex labore puer sudorem emittat: ut illo naturali balneo ablatus, sanctior fiat Deo hostia. Postquam huc sermo pervenit, ut vidi figuram, veritatem in mentem revocavi. Videns enim quo pacto Isaac sibi sacrificii ligna gestat, Christum glorifico, qui propter hominum salutem crucem suam gestare voluit. Totius enim Christi economiæ umbram hic præoccupantem video. Sicut ovis ad occisionem ductus est (Isa. 53. 7). Christus: hujus typus Isaac ad

mactationem ductus est. Præ oculis est cædes, neque obsequium negat Isaac parenti: typus enim erat Christi, *Qui obedivit Patri usque ad mortem, mortem autem crucis* (Philipp. 2. 8). Isaac simul filius erat et victima. Similiter etiam Christus Filius Dei et agnus qui tollit peccatum mundi. Non parci Isaac pater, sed neque Deus Christo; nam *Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum* (Rom. 8. 32). Triduo post sacrificium mater videt viventem Isaacum; post triduum Ecclesia incorruptum videt Servatorem. Hæc de figuris carptim dicta sunt. Abraham vero jam pervenit ad locum sacrificii, in certamine denum constitutus, in quo natura et voluntas pugnant, coronatur autem animus naturæ victor, atque jure Dei amor de amore filii triumphat. Venit pater cum filio, solus sacerdos cum sola hostia. Omnia autem erant filius patri, sacrificus ministerio, hostia sacerdotio.

6. Ego vero adolescentis miror prudentiam, quam reverenter patri dicat: *Pater, ecce ignis et ligna, ubi nam ovis* (Gen. 22. 7)? Non irridet immemorem patrem: sciebat enim Chananæos ob risum Chami servituti esse addictos; sed interrogat, *Ubinam?* interrogantis specie lapsum memorie corrigenes. *Pater, inquit, ecce ligna et ignis; ovis ubi?* Quis sermo sufficiat ad viri magnanimitatem declarandam? Non lacrymas illi excussit filii vox: non deflevit adolescentem proximam sibi eadem non sentientem, sed mansit semper invulneratus et adamantinus, paterni affectus oblitus. Illi ergo firmiter respondet: *Deus providebit sibi ovem, fili* (Ibid. v. 8). Non prænnuntiat juveni Dei circa illum voluntatem, ne tenero animo seipsum deplorans juvenis, lacrymis hostiam macularet. Quomodo vobis, fratres, ea quæ sequuntur sine lacrymis enarrabo? Ac si pater essem, aliquid patior in rei gestæ recensione. Ad solius enim, ut puto, Abraham linguam pertinebat, sine lacrymis hæc enarrare, tantumque in verbis præferre magnanimitatem, quantam ille in opere ostendit firmitatem. Quod enim in hoc viro mirabile et existimatione dignum est, id quod ille fortiter fecit, nos enarrare sine miserationis sensu non possumus. Attamen id tentandum est, etiamsi ad illius progenitoris virtutem non prope accedamus, ut ex divini amoris lege affectum ita vincamus, ut possimus sacrificii ejus esse participes, illud scilicet enarrando. Accenso igitur splendido in ara igne, victimæ more ad sacrificium adaptat filium pater, dilectum unigenitum; deinde genibus nixum quasi ad adorationem retro et a tergo alligat, averum constitutus puerum; deinde propriis impositum genibus a tergo, coma versum se reducta, dexteram extendit, audetque superne gladium ad jugulum adnovere. O vim divini amoris! o immotam animi fortitudinem! Filium alligavit ad mactationem, nec solutæ sunt naturæ compages. Gladius in manibus est, nec obtorpuit dextera. Quis rem præsens tulisset? quis non aversus fuisset? quis non fugisset miseratus magis quam ipse pater? Ideo sapiens senex servos non secum assumpsit, sed procul expectare jussit, ne commiseratione affecti erga filium tantumque divini amoris opus impedirent. Quo erga herum animo futuros putas servos, videntes ipsum ita simpliciter ad eadem dilecti filii properantem? quos putas sermones habituros fuisse? O gravem proculque abigendam calamitatem! Herus noster forte insanit, nec agnoscit dilectum filium, sed aliqui in se victimam teneri putat, vitulum aut ovem. Accedamus ergo diligenter ad eum; res enim moram non patitur; arripiamus interim gladium, retineamus dexteram, ne hunc horratum plagæ præoccupet. An sine periculo accedamus? quomodo servis parcat, qui dilectissimo filio non parci? Attamen periclitemur. Gloriosa mors nobis erit, si accidat; nam pro hero juvene moriemur. Aliquid etiam præter decorum proferamus, increpatus furem, num forte in sensum veniat. Honore dignus est herus, sed cum sapit; reverentia item, sed non si necem inoliatur. Si furens contumeliam

patiat, gratiam habebit cum sapiet, et nos ut beneficos remunerabit, ut servatores pueri. Hæc dicentes statim accurrissent, atque primo gladium a dextera, Isaacum a morte abripiissent; deinde sermonibus usi fuissent, tum qui ipsum ad respicientiam reducerent, tum qui heri impetum in seipsos potius transferrent, dicentes: Te ad mentem revoca, here; filium tenes manibus, dilectum, sterilis partum, tardum Dei donum, hospitalitatis fructum, vitulum pro vitulo datum, propter quem solum natale festum celebrasti, et salutare Altissimo hostias obtulisti, quem in spe aluisti ut baculum senectutis, propter quem suaviter vivebas, cujus obnixæ precabaris non videre mortem, sed illum relinquere optabas heredem et herum nostrum: hunc manu tenes. Vide pueri formam, here, tuam agnosce imaginem. Talis enim tu quoque eras, cum juvenis esses. Isaac, tu quoque alloquere patrem, ut per vocem prolem suam agnoscat. Illic est, here, non hostia, sed pro quo plurimæ hostiæ, plurimæ preces ad Deum, ut ad viri ætatem perveniat, et talem ducat vitæ consortem, qualis secundum virtutem est huius mater, præter sterilitatem tamen. Optabas enim ejus maturus videre fructus, et de iis lætari rursus, ut de lactente Isaaco delectaberis. Sed o ingentes calamitates, in quos ipsum dies deduxisti! pro coronis vincula, pro uxore gladius. Apparet ignis, non quo quis uxorem ducat, sed quo sepeliatur. Adest juvenis, non nuptialibus coronatus, sed ad aram victus, gestansque non vestem nuptialem, sed habitum funebrem. Non adest pronubus, qui conjungat eos qui genere disjuncti sunt, sed adest pater, qui per necem illa separat, quæ natura conjunxerat. Hoc circa filios ne Chananæi quidem patres cogitaverint. Talesne hactenus Altissimo offerebas hostias? talesne gratiarum actiones pro ejus inculmitate? Annon arietes et hircos mactabas, bruta animalia, cum rationalium et irrationalium Dominum placares? nunc vero victima qualis? O intoleranda mala! Similis est sacerdoti victima, cognatum est ei, qui Deum placat, id quod ad placandum adhibetur; non ex ovili, sed ex ipsa sacerdotis natura hostia proficiscitur. Tales non accipit Deus hostias: clemens enim cum sit erga homines, in hostiam non suscipit hominem. Quo te nomine nunc appellabimus, here? an sacerdotem ob hostiam, an filii interfectorem ob filium? Stupendus vere est sacrificii modus, qui nec verbo explicari possit. Omnia quippe sacrificia, pro salute persolvuntur, filius vero tuus per sacrificium perit. Quid vero dicemus id quod jam agitur? cædem, an sacrificium? execrationem, an oblationem? incendium, an holocaustum? Ita enim contra jus fasque, ita contra legem est id quod agitur, ut ne nomen quidem oblationis habeat. O qualia nos visuros sperabamus, et qualia nunc videmus! Sperabamus certe nos ipsum visuros tibi subministrantem ad sacrificia, operam dantem ad sacerdotii munia: nunc autem, o intoleranda mala! non adest sacerdoti victimam tenens, sed ipse jacet victus ad victimam; neque vocem emittit ut agnus, sed sine voce et mutus jacet, ovesque simplicior solam videt dexteram, quam sæpe ut amantissimi patris osculatus est, forteque nunc etiam, cum videt eam gladio monitam vult osculari. Multi tibi sunt greges ovium, here, multa bovm armenta; iis sacrificium imple, quæ sunt in victimas deputata, non iis, quæ nec immolari, nec comedi possunt. Omnes, si libet, greges immola, non contradicimus: legitima quippe esset hujusmodi in sacrificiis offerendis liberalitas; quod autem nunc agitur, bellum magis est, quam sacrificium; obsidio, non oblatio. Illa enim preces patimur, quæ in bello ne videamus, precamur; et hæc in sacrificiis sustinemus, quæ ne sustineamus, preces offerre solemus. Quod nunc agitur, bello perniciosius est. Fortassis enim hostis, juvenis formam ætatemque miseratus, pepercisset ei. Quomodo jam in terra Chananæorum habiturus es, quando ferarum crudelitatem superasti? Forte omnes Chananæo-

rum filii in te irruent: Occidamus, inquit, filii interfectorem, ne in cædis hujusmodi exemplum sit patribus nostris. Exscinde tu quoque hospitalem illam quercum, benignum illud tabernaculum, incende illud ut filium incendisti. Nullus enim viator te adire audebit, ulpote suspectum, qui ne filio quidem tuo peperceris. Quomodo ergo misera Sara, hera nostra, conjux tua, huius mater, te respiciet, quæ filium ex sacrificio sanctiorem venturum exspectabat? Quid putas passuram illam esse, cum orbum filio patrem conspiciet? Annon in terram decideret mœrore soluta? annon statim delapsa periclitabitur? annon perdes cum filio uxorem? Quomodo alium Isaacum seres, here noster, cum superveniente obitu terra in petram versa erit? Utinam Saræ sterilitas numquam soluta esset, ut tu neque pater, neque filii interfector voceris. Quod ævum ita longum erit, ut possit talo facinus oblivione delere? Non potuit præteritum tempus fratricidii odium delere; sed etiam nunc vituperatur Cain, ut qui naturam non agnovit, ejusque genus per diluvium funditus perit, fratricidii vero memoria ne tantarum quidem aquarum copia deleta fuit. Longe autem deterior fratricida est filii interfectus, et tantum quantum pater fratre conjunctior. Cur ergo, here, religiosæ et mirabili vitæ infamiam affers immortalæ, quæ nec tempore, nec aquarum exundantia deleri possit? Age denique, audi nos, et filii vincula solve, abjice gladium, exstinguamus ignem, ipsam aram subvertamus; ne vestigium quidem in terra relinquantur incredibilis facinoris. Quod si post tantam monitionem non obtemperas, et maligno dæmoni ministrare contendis, hoc solum precamur, nos primum interfice, libenter necem patimur. Melius quippe nobis est hic cadere, quam interfectoris proprii filii servos vocari. Quomodo igitur servis talia insano more loquentibus et agentibus, progenitor Domini præceptum exsequutus fuisset? quomodo in toto mundo præclarum divini amoris opus effluisset? quomodo sublimis fidei columna erecta fuisset? quomodo ipsis operibus didicisset mundus, timorem Dei vel filii amore pretiosorem esse? Ideo solus ad sacrificium accedit, unus unigenitum per Unigenitum uni Deo offerens. Didicisti, carissimi, per ea quæ dicta sunt progenitoris amorem erga Deum; discite per ea quæ sequuntur Dei ineffabilem clementiam: discite quomodo ii qui præsentia despiciunt et in virtute proficiunt, a temporaneis non excident. Jacobat itaque Isaac compeditus, nudum præbens patri jugulum ad necem, manus autem sacerdotis erecta properabat ad plagam inferendam, statimque de cælo desertur vox misericordis, quem admodum manus, quæ manum coliberet, et velocissimo jussu sacerdotis alacritatem retineret. *Ne injicias*, inquit, *manum tuam in puerum* (Gen. 22. 12). Sufficit mihi prompta voluntas, etsi opus absit. Notabam jugulari filium tuum, sed volebam fidem tuam in toto mundo declarari. Quia enim *Non pepercisti filio tuo dilecto propter me*, sed quantum in te fuit, perit Isaac, Sara filio orbata est, tuque pater non ultra vocaris: ex hoc tempore ob tuum erga me amorem, salvum accipe filium tuum, qui grandævus erit, et multo tempore vivet. Opus enim erga me jam peractum est, qui affectum animi respicio. Mercetem tibi horum tribuam, o famule, congruenti scilicet munere fructuosæque appellatione te ornabo, quivis sanctus te patrem vocabit. Hoc opus nullum tibi justos filios gignet, tu omnium in me credentium pater vocaberis; ego tibi per prærogativam ex lapidibus filios excitabo. Unum filium despexisti, innumeros ex hoc tempore habebis filios: patrem enim multarum gentium te posui. Et hæc quidem Deus: nos autem omnes, carissimi, exemplari divini amoris progenitore Abrahamo usi, nullum ex temporaneis bonis fide in Deum pretiosius esse existimemus, non genus, non patriam, non divitias, non gloriam, non dilectum filium, etsi sit unigenitus: ut

ἐπιστιμῶμεν ὡς μαινομένῳ, εἰ δὲ καὶ αἰσθόιτο. Τιμῆς δέσποτος ὁ δασιότης, ἀλλ' ἐν σωφροσύνῃ αἰδοῦς, ἀλλ' οὐκ εἰς θάνατον. Ὑβρισθεὶς ἐν μανίᾳ, χάριν εἰσεται σωφρονήσας, καὶ ὡς εὐεργέτας ἀμειψεται, ὡς σωτήρας τοῦ τέκνου. Ταῦτα λέγοντες προσεδραμὸν ἄν εὐθύς, καὶ πρῶτον μὲν τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐξείλοντο τὸ εἶφος, καὶ τοῦ θανάτου τὸν Ἰσαάκ· ἔπειτα καὶ λόγοις ἂν ἐχρήσαντο, τοῖς μὲν πρὸς νῆψιν ἀγοῦσι, τοῖς δὲ πρὸς αἰνέτους μᾶλλον τὴν ὁρμὴν τοῦ δασιότητος μετὰγοῦσι, λέγοντες· Ἐπίστησον, δέσποτα, τῇ διανοίᾳ· τὸν υἱὸν ἐν χειρὶ ἔχεις, τὸν ἀγαπητὸν, τὸν τῆς στείρας τόκον, τὸν παρὰ Θεοῦ ὀψιμὸν δῶρον, τὸν τῆς φιλοξενίας καρπὸν, τὸν ἀντὶ μύσχου μύσχον, δι' ὃν μόνον γενεθλίου· ἐτέλεσας ἑορτάς, καὶ σωτηρίους τῷ Ὑψίστῳ θυσίας προσήνεκας, ὃν ἐλπίσιν ἀνέθρεψας ὡς βακτριᾶν τοῦ γήρους, δι' ὃν ἔξης ἠδέως, οὐ ὑπερηφύου μὴ ἰδεῖν θάνατον, ἀλλὰ κληρονόμῳ ἀπολείπειν καὶ δασιότην ἡμέτερον· τοῦτον ἐν χειρὶ ἔχεις. Ἰδὲ τὸν παῖδός τὴν μορφὴν, δέσποτα, τὴν σὴν γνώρισον εἰκόνα. Τοιοῦτος γὰρ ἦς καὶ σύ ποτε, ὅτε ἦς νέος. Ἰσαάκ, φθέγγει τι καὶ σὺ πρὸς τὸν πατέρα, ὅπως διὰ τῆς φωνῆς γνωρίσῃ τὸ γέννημα. Οὐτός ἐστι, δέσποτα, οὐχ ἡ θυσία, ἀλλ' ὑπὲρ οὐ πολλὰς θυσίας, ὑπὲρ οὐ πολλὰς δεήσεις πρὸς τὸν Θεόν, εἰς ἀνδρῶν ἡλικίαν ἐλθεῖν, καὶ τοιαύτην ἀγαγέσθαι κοινωνὸν τοῦ βίου, οἷα κατὰ ἀρετὴν ἡ τοῦτου τυγχάνει μήτηρ, διχα μέντοι τῆς στεριώσεως. Ἐπὶ τοῖς γὰρ αὐτοῦ καὶ πρωτοῖς ἰδέσθαι καρποὺς, καὶ τοῦτον τέρεσθαι πάλιν, εἰς ἐπὶ ὀηλάζοντι τῷ Ἰσαάκ. Ἀλλ' ὡς τῶν ἀπεικταίων συμφωρῶν, εἰς οἷα αὐτὸν ἡγαγες ἡμέρας! Ἀντὶ στεφάνων δασιᾶ, ἀντὶ γυναικὸς μάχαιρα. Φαίνεται δὲ καὶ πῦρ, οὐχ ὧς γῆμῃ τις, ἀλλ' ὧς θάπτεται. Παρίσταται δὲ καὶ ὁ νέος, οὐ παστοὺς ἐστεφανομένους, ἀλλὰ βωμῷ δεδεμένους, καὶ φορῶν οὐκ ἐσθῆτα γαμήλιον, ἀλλὰ σχῆμα θανάσιμον. Οὐ παρέστη δὲ κηδεστὴς γάμου, συνάπτων τὰ διωριζόμενα τῷ γένει, ἀλλὰ παρέστη πατήρ, σφαγῇ χωρίζων τὰ ἡνωμένα τῇ φύσει. Οὕτω περὶ τέκνων μὴδὲ Χαναανίων πατέρες βουλεύσαιντο. Τοιαῦτα μέχρι νῦν τῷ Ὑψίστῳ προσέφερες θύματα· τοιαῦτα προσήγες ὑπὲρ τῆς σωτηρίας τοῦ τέκνου χαριστήρια· Οὐχὶ κριτοὺς καὶ τράγους ἐδιχοτόμεις, ἀλογα ζῶα, τὸν τὸν λογικῶν καὶ ἀλόγων δασιότην ἱλασκόμενος; τὸ δὲ νῦν σφάγιον ὁποῖον; Ὡς τῶν ἀνυποπίστων κακῶν! Ὁμοῖον τῷ ἱερεῖ τὸ ἱερεῖον, συγγενὲς τῷ ἱλασκομένῳ τῷ ἱλασμῷ· οὐκ ἐκ ποίμνης, ἀλλ' ἐκ φύσεως αὐτῆς τοῦ ἱερέως τὸ θῆμα. Τοιαῦτα ὁ Θεὸς οὐ λαμβάνει θυσίας· φιλάνθρωπος γὰρ ὢν, ἀνθρωπὸν εἰς θυσίαν οὐ δέχεται. Τί σε καλέσωμεν ἀπὸ τοῦ νῦν, ὁ δέσποτα; ἱερέα δὲ τὴν θυσίαν, ἢ τεκνοκτόνον διὰ τὸ τέκνον; Ἰένος τις οὗτος ἀληθῶς ὁ τῆς θυσίας τρόπος, καὶ οὐδὲ λόγῳ ῥητός. Ἠπάσαι γὰρ αἱ θυσίαι ὑπὲρ σωτηρίας τελοῦνται, ὁ δὲ σὸς υἱὸς διὰ θυσίας ἀπόλλυται. Τί δὲ καὶ καλέσωμεν τὸ πραττόμενον; φόνον, ἢ θυσίαν; ἀρὰν, ἢ προσφορὰν; ἐμπρησμόν, ἢ ολοκαύτωσιν; [567] Οὕτω γὰρ ἐκνεύσας, οὕτως ἐκνεύον ἐστιν, ὅτι οὐδὲ προσήγοριαν ἔχει προσφορὰς τὸ γινόμενον. Ὡς, οἷα ἰδεῖν ἡλπίσαμεν, καὶ οἷα νῦν θεώμεθα! Ἠλπίσαμεν αὐτὸν ὑποπρυγνῆναι σοὶ πρὸς τὰς θυσίας, λειτουργεῖν πρὸς τὰς ἱεουργίας· νῦν δὲ, ὡς τῶν ἀνυποπίστων κακῶν! οὐ παρέστηκε τῷ ἱερεῖ θῆμα κρατῶν, ἀλλ' αὐτὸς κείται δεδεμένος ἀντὶ θύματος· οὐδὲ φωνὴν ἀφίπσιν, ὡς ἄμυνος, ἀλλ' ἀφωσὺν κείται καὶ ἀλαλος, καὶ ἀφελέστερος καὶ προβότου πρὸς μόνην βλέπει τὴν δεξιάν, ἣν πολλάκις ὡς φιλοστόργου πατρὸς κατεφίλησε, τάχα δὲ καὶ νῦν, μετὰ τοῦ ἔξιδους ἐχομένην αὐτὴν ὥρην, καταφιλήσας θέλει. Πολλὰ σοὶ ποιμένα προβάτων, δέσποτα, βῶν ἀγέλαι πολλὰ· ἐκ τούτων πληρωτὴν τὴν θυσίαν τῶν θυσίμων, τῶν νενομισμένων, οὐ τῶν ἀθύτων καὶ ἀδρότων. Πάσας εἰς ἐν ολοκαύτωσον, εἰ βούλει, τὰς ἀγέλας· οὐκ ἀναλέγομεν· ἐννομας γὰρ τῆς θυσίας ταύτης ἡ φιλοτιμία· τὸ δὲ νῦν πραττόμενον πόλεμος μᾶλλον ἢ θυσία, πολιορκία τις, οὐ προσφορὰ. Ταῦτα γὰρ εὐχόμενοι ὑπομένομεν, ἅπερ εὐχόμεθα μὴ ἰδεῖν πολεμούμενοι· καὶ τοιαῦτα πάσχομεν ἐν θυσίαις, οἷα ἵνα μὴ πάθωμεν εὐχόμεθα. Τὸ νῦν ἔργον ὀλεθριώτερον καὶ πολέμου. Τάχα γὰρ ἂν ἐφείσαστο καὶ πολέμιος, τοῦ νέου τῇ μορφῇ, τὴν ἡλικίαν αὐτοῦ κατελεῖψας. Πῶς οἰκήσεις ἐν τῶν Χαναανίων τὴν χώραν, νικήσας οὕτω καὶ θηρίων ὀμότητα; Τάχα πάντες ἐπιστήσονται σοὶ τῶν Χαναανίων οἱ παῖδες, ἀνέλωμεν λέγοντες, τὸν τεκνοκτό-

νον, μὴ παντὸν γέννηται παιδοκτονίας παράδειγμα τοῖς ἡμετέροις πατράσιν. Ἐκκοῖον δὲ καὶ σὺ τὴν φιλόθεον δρῶν, τὴν φιλάνθρωπον σκηπτήν, ἐμπρησον αὐτὴν, ὡς τὸν παῖδα. Οὐδεὶς γὰρ εἰ πλησιάζει σοὶ τὸν δασιότων τολμήσει, ὑποπτο; αὐτοῖς ὑπάρχων, ὁ υἱὸς μὴ φεισάμενος. Πῶς οὖν ἡ ἀθλία σε Σάρρα, ἡ ἡμετέρα δέσποινα, ἡ σὴ μὲν σύνοικος, ἡ τοῦτου δὲ μήτηρ, ὀφείλει, ἀγίωτερον ἐκ τῆς θυσίας τὸν παῖδα προσδύχομένη; Τί γὰρ νομίζεις παθεῖν αὐτὴν ἔρημον τοῦ τέκνου τὸν πατέρα θασαμένην; Οὐχὶ πεσέεται εἰς γῆν ἀθυμῶν λυθεῖσα; οὐ παραχρῆμα κινδυνεύσει πεσοῦσα; οὐκ ἀπολέσει μετὰ τοῦ υἱοῦ καὶ τὴν σύνοικον; Πῶς οὖν ἄλλον Ἰσαάκ γεωργήσεις, δέσποτα, πετρωθεῖσης τῷ θανάτῳ τῆς χώρας; Ὡς εἴθε μὴδὲ τὴν ἀρχὴν ἐλύθη τῆς Σαρρᾶς ἡ στερίσις, ἵνα σὺ μήτε πατήρ, μήτε παιδοκτόνος ἐκλήθης. Ποῖος αἰὼν οὕτω μακρὸς λήθι καλοῦμαι δυνησεται τὸ πραττόμενον; Οὐκ ἴσχυεν ὁ παρελθὼν χρόνος τὸ τῆς ἀδελφοκτονίας ἀπαλεῖψαι μίσος, ἀλλ' εἰ καὶ νῦν φέρεται Καὶν ὡς μὴ γνωρίσας τὴν φύσιν, καὶ πρόβριζον μὲν ἄπαν αὐτοῦ διὰ κατακλυσμοῦ τὸ γένος ἀπώλλων, ἡ δὲ μνήμη τῆς ἀδελφοκτονίας οὐδὲ πληθεῖσι τοσοῦτων ὕδατων ἐκπέπλυται. Παρὰ πολὺ δὲ τεκνοκτόνος ἀδελφοκτόνου βαρύτερον, καὶ τοσοῦτον ὅσον ἀδελφῷ πατὴρ οἰκειότερος. Τί τοίνυν, δέσποτα, θεοσεβεῖ καὶ θαυμαστῶ βίῃ αἰσχύνῃ ἐπάγεις ἀθάνατον, οὐ χρόνῳ δυναμένην ἐξαλειφθῆναι, οὐχ ὕδασι. Αὐτοῦ δὲ, λοιπὸν ἀκουσὺν ἡμῶν, καὶ τῶν δεσμών τὸν υἱὸν ἄφες ἐλευθερὸν, ῥῖπον τὸ εἶφος, σβέσωμεν τὸ πῦρ, αὐτὸν τὸν βωμὸν κατασκάψωμεν· μὴδὲν ὅλως ἴχνος ἐσθῆς ἀπίστου τολμήματος ἐπὶ γῆς. Εἰ δὲ ἀπειθεὶς μετὰ τοσαύτην παραίνεσιν, καὶ πονηρῶ φιλονεικεῖς διακονήσασθαι δαίμονι, τοῦτο μόνον δόμομα, πρώτους ἀποκτείνων ἡμᾶς, καὶ ἠδέως δεγόμεθα τὴν σφαγὴν. Ἀμεινον γὰρ ἡμῖν ἐνταῦθα πεσεῖν, ἢ δούλους κληθῆναι παιδοκτόνους δασιότους. Πῶς οὖν, τοιαῦτα καὶ λεγόντων καὶ πραττόντων ἐξ ἀνοίας τῶν δούλων, ὁ προπάτωρ καθωσώθη τῷ τοῦ δασιότητος προστάγματι; πῶς ἂν οὕτως ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ ἀγαθὴ φιλοθεῖας ἐλαμψε πράξις; πῶς ἂν ὑψηλὴ πίστει; ἀνωρθώθη στήλη; πῶς ἂν ἔργοις ἔμαθε κόσμος, ὅτι φόβος Θεοῦ πόθου παιδὸς τιμωτέρος; διὰ τοῦτο μόνος ἐπὶ τὴν θυσίαν παραγίνεται, μόνος τὸν μονογενῆ διὰ Μονογενοῦς, τῷ μόνῳ προσφέρων θεῷ. Ἐμάθετε, ἀγαπητοί, διὰ τῶν εἰρημένων τοῦ προπάτορος τὴν φιλοθεῖαν· μάθετε διὰ τῶν ἐξῆς καὶ τοῦ Θεοῦ τὴν ἀπατον φιλάνθρωπιν· μάθετε πῶς οἱ διὰ τὸν Θεὸν τῶν παρόντων καταφρόνησαντες καὶ προκόπτουσιν εἰς ἀρετὴν, καὶ τῶν προσκαιρῶν οὐχ ἀμαρτάνουσιν. Ἐκείτου τοίνυν [568] συμπεποτισμένος ὁ Ἰσαάκ, καὶ γυμνὸν τῷ πατρὶ παρέχων τὸν λαιμὸν εἰς σφαγὴν, ἡ δὲ χεὶρ τοῦ ἱερέως ὑψηλὴ τὴν πληγὴν ἐπιστεφύδουσα, καὶ παραχρῆμα φέρεται οὐρανὸν ἐλέου φωνῇ, καθάπερ χεὶρ τὴν χεῖρα κωλύουσα, καὶ ταχυτάτῃ προστάγματι τὴν προθυμίαν τοῦ ἱερέως ἐπέχουσα. Μὴ γὰρ, φησὶν, ἐπιδόλιγος τὴν χεῖρά σου ἐπὶ τὸ παιδάριον. Ἀρκοῦμαι τὴν προθυμίαν, καὶ ἡ πράξις ἀπείη. Οὐκ ἤθελον σφαγῆναι τὸν παῖδα σου, ἀλλ' ἤθελον φανῆναι τὴν πίστιν σου ἐν ὅλῳ τῷ κόσμῳ. Ἐπειδὴ γὰρ οὐκ ἐφείσαστο τοῦ υἱοῦ σου τοῦ ἀγαπητοῦ δι' ἐμὲ, ἀλλὰ, τὸ σὸν μέρος, ἀπώλλων Ἰσαάκ, ὅσον ἐπὶ σοὶ, ἡτέκνωται Σάρρα, καὶ οὕτε σὺ ὀνομάζῃ πατήρ, ἀπὸ τοῦ νῦν διὰ τὴν ἀγάπην τὴν εἰς ἐμὲ σῶν ἀπολαμβάναν σου τὸν υἱόν, μακροβιὸν καὶ καὶ πολυχρόνιον. Τὸ γὰρ ἔργον ἐμὸν πέπρακται τῷ τὰς διαθέσεις τῶν ἐνοικῶν βλέποντι. Ἀμείψομαι δὲ σε πρὸς τοῦτοις, ἑταίρον, πάντῃ κατακλιθεὶς δωρεῇ, καὶ προσφύρω προσήγορίᾳ τιμῶ σε, πᾶς οἷός σε καλέσει πατήρ. Ἢ πράξις αὕτη πολλούς σοὶ δικαίους ἀπογεννήσει παῖδας, σὺ πάντων τῶν εἰς ἐμὲ πιστευόντων κληθήσῃ πατήρ· ἐγὼ σοὶ κατ' ἐξάρετον ἐκ λίθων ἐγερῶ τέκνα. Ἐνός υἱοῦ καταφρόνησας, ἔξεις ἀπείρους ἀπὸ τοῦ νῦν· πατέρα γὰρ πολλῶν ἐθνῶν θέσει καὶ σε. Καὶ τὰ μὲν παρὰ Θεοῦ τοιαῦτα· ἡμεῖς δὲ ἅπαντες, ἀγαπητοί, ὑπογραμμῶ φιλοθεῖας τῷ προπάτορι Ἀβραάμ χρώμενοι, μὴδὲν τι τῶν προσκαιρῶν ἀγαθῶν τῆς εἰς Θεὸν πίστεως ἡγώμεθα τιμωτέρον, καὶ πατρίδα, μὴ γένος, μὴ πλοῦτον, μὴ δόξαν, μὴ τέκνον ἀγαπητὸν, καὶ μόνον τυγχάνῃ γινόμενον· ὥπως ὁμοίωτης πίστεως τέκνα γινόμενοι τοῦ προπάτορος Ἀβραάμ, εἰς τοὺς φωτεινοὺς αὐτοῦ κόλπους μετὰ Ἰσαάκ

ἀναπαυσόμεθα, χάριτι καὶ συμπανθρωπίζῃ τοῦ Κυρίου
ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, μεθ' οὗ τῷ Πατρὶ δόξα, ἔμα τῷ

ἁγίῳ Πνεύματι, νῦν καὶ δεῖ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν
αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

Circa hanc homiliam hoc iudicium affert Savilius : « Stylus concisus, spinosa disputatio liberum illud Chrysostomianæ eloquutionis flumen non sapiunt. Utcumque certe eruditum est opus, et antiquitatem sapit. » Dupinius opinatur esse Severiani Gabalorum episcopi : si quid vero id suadere posset, frequentes sunt illæ contra Anomæos et Arianos velitationes. Sed cum sive Antiochiæ, sive Constantinopoli, disceptationes illæ tum ferrent, tam potuit alius, quam Severianus, hasce disputationes aggredi. Supra vidi-

Εἰς τὸ ρητὸν τοῦ Ἀβραάμ τὸ λέγον, « Θές τὴν χεῖρά [569] σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου » καὶ εἰς διαφόρους
μάρτυρας.

α. Ἐθαύμασα μεθ' ὑμῶν, ὧ φιλόχριστοι, τὰ νέα ευαγγελικῆς χάριτος διὰ τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης κηρυττόμενα· ἐφωτίσθη μεθ' ὑμῶν τὴν διάνοιαν, θεασάμενος τὸν ἀποστολικὸν χαρακτήρα ἐν ταῖς προφητικαῖς φωναῖς ἐκλάμποντα. Ὁμολογῶ τὸ κέρδος, ἵνα δέξωμαι τὸν μισθόν. Εἶδον ξένα μυστήρια τῆς Παλαιᾶς κηρυττόμενα· τὸν Ἀβραάμ ὀρκούμενα κατὰ τοῦ μηροῦ, καὶ μηρὸν μὲν προβαλλόμενον, τὸν δὲ ποιητὴν οὐρανοῦ καὶ γῆς ἐπιμαρτυρούμενον τῷ λόγῳ. Θές γάρ, φησὶ, τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου, καὶ ὁμοσόν μοι τὸν Θεὸν τὸν ποιήσαντα τὸν οὐρανὸν καὶ τὴν γῆν. Ἀνακύπτει γὰρ ζήτημα. Εἰ γὰρ διὰ τὸ σπέρμα εἴρηται τὸ μέλλον ἐκ τῶν μηρῶν Ἰακώβ ἀνθεῖν, κατὰ τὸ, Οὐκ ἐκλείψει ὄρχων δὲ Ἰούδα, οὐδὲ ἡγούμενος ἐκ τῶν μηρῶν αὐτοῦ, πῶς οὖν κατὰ τοῦ Σωτῆρος εὐρεθῆσεται ὁ ὄρκος; Ἐπειδὴ ὁ Ἰσαὰκ τεχνεὺς ἦν ἥδη, καὶ τὸ σπέρμα προεληλύθει, καὶ οὗτος ὁ ὄρκος ἐγένετο, οὐκ ἦν ἐλπίς τοῦ σπέρματος ἐν τῷ μηρῷ Ἀβραάμ. Ἀβραάμ γὰρ εἶπεν ἐν αὐτῷ τὸ σπέρμα τὸ σωτήριον, περὶ οὗ φησὶν ὁ Παῦλος· Εἴρηται τῷ Ἀβραάμ καὶ τῷ σπέρματι αὐτοῦ· καὶ ἀναλογιζόμενος τὸ γράμμα καὶ ἐρμηνεύων φησὶν ἐν τῇ πρὸς Γαλάτας· Οὐκ εἴρηται, τοῖς σπέρμασι σου, ὡς ἐπὶ πολλῶν, ἀλλὰ ὡς ἐφ' ἑνός, καὶ τῷ σπέρματι σου, ὃς ἐστὶ Χριστός. Ἀποδέδεικται τοίνυν διὰ σπέρμα Ἀβραάμ ὁ Χριστὸς κατὰ σάρκα· καὶ εἰκότως ὄρκος ἐγένετο κατὰ τοῦ σπέρματος. Ἀλλὰ τὸ ζητούμενον, πῶς ὤμνυε κατὰ τοῦ μηροῦ, ὡς ἥδη τοῦ σωτηρίου ἀνθους προελθόντος. Ἀλλ' ἐπειδὴ ἀπ᾿ αὐτοῦ τὸ μέλος ὄργανον ἐγένετο, καὶ ὥκησθε ποτε ἐκεῖ τὸ θεῖον σπέρμα, ὡς ἐν ναφ' ὀμνύει. Ὁ δὲ κατὰ τοῦ ναοῦ ὀμνύων, κατὰ τοῦ ἐνοικήσαντος ὀμνύει. Τίς ὁ τούτῳ μαρτυρῶν τῷ λόγῳ; Αὐτὸς ὁ Σωτὴρ ἡμῶν λέγει τοῖς Φαρισαίοις· Οὐαὶ ὑμῖν, Φαρισαῖοι μωροὶ καὶ τυφλοὶ, διὰ λέγετε, Ἐάν τις ὁμώσει ἐν τῷ ναφ', οὐδὲν ἐστίν· ἐάν δὲ τις ὁμώσει εἰς τὸν χρυσὸν τῶν νυφῶν, ὀφείλει. Καὶ τί εὐθὺς; Μωροὶ καὶ τυφλοὶ· τίς γὰρ μελῶν, ὁ χρυσός, ἡ ὁ ναὸς ὁ ἀγιαζὼν τὸν χρυσόν; διὸ λέγω ὑμῖν· ὁ ὁμώσας ἐν τῷ ναφ', ὀμνύει ἐν τῷ οἰκίσαντι ἐν αὐτῷ. Ὅτι γὰρ οἶκος βασιλικὸς, ἐπειδὴν ἀπ᾿ αὐτοῦ δέξεται βασιλέα, καὶ δεύτερον, καὶ τρίτον, καὶ ἄποστολὴ ὁ βασιλεὺς τῶν οἰκουμένων, ὁ τόπος ἀπ᾿ ἀφίερωνται τῷ δέξασθαι ποτε βασιλέα· οὕτω καὶ τὰ μέλη τοῦ πατριάρχου, τῷ ἀπ᾿ αὐτοῦ ὄργανον γενέσθαι τῆς μελλούσης οἰκονομίας, καὶ ἦν τῆς ἐπηγγελμένης εὐεργεσίας. Καὶ οὐκ ἄδικος ὁ ὄρκος, ἀλλὰ ἀληθινή ἡ μαρτυρία. Ὁμνύει τοίνυν κατὰ τοῦ σπέρματος, καὶ ἐρμηνεύει τὴν

τὸ σπέρμα· Θές γὰρ τὴν χεῖρά σου ὑπὸ τὸν μηρὸν μου, καὶ ὀρκῶσαι Κύριον τὸν Θεὸν τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῆς γῆς. Οὐκοῦν ὁ Σωτὴρ ἡμῶν Θεὸς οὐρανοῦ καὶ γῆς. Διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ Ζαχαρία τῷ προφήτῃ, ὅτε διάφοροι ἀπεσπάρησαν ὀπτασίαι καὶ ὤφθησαν τῷ ἁγίῳ, ἐγένετο ἐν τῷ τοῦτο εἰς ὀπτασίαν μέρος· Καὶ ἀνέβλεψα, φησὶ, τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ εἶδον· καὶ ἰδοὺ λυχνία χρυσή διη, καὶ ἐπὶ αὐτῇ ἐπάρω τῆς λυχνίας, καὶ ἐπὶ αὐτῇ ἐκπυρυστρίδες τῶν λύχνων, καὶ ἐπὶ αὐτῇ λαμπάδες, καὶ ἐκ δεξιῶν τῆς λυχνίας, καὶ ἐξ ἐκωνόμων δύο κλάδοι ἐλαιῶν. Καὶ εἶπον τῷ ἁγγέλῳ τῷ λαλοῦντι μοι· Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Ἐπειδὴ θύξ ἦν, ἀλλὰ δεκνύουσα, καὶ ἀλλὰ εἰς ἐρμηνείαν παράγουσα, καὶ οὐκ αὐτὰ ἦν τὰ φαινόμενα αὐτῶν σημαντικά, ἀλλ' ἐτέρων ὑποδεικτικά, ἑρωτᾷ ὁ Προφήτης, Κύριε, τί ἐστὶ ταῦτα; Εἰ τὸ φαινόμενον ἡρώτα, κακὸς ἡρώτα. Οὐκ οἶδας τὴν λυχνία, καὶ τί ἐλαία; Ἀλλὰ ζητεῖ ὁ Προφήτης οὐ τὰ φαινόμενα, ἀλλὰ τὰ θεωρούμενα. Τί ἐστὶ ταῦτα; Καὶ ὁ ἄγγελος, Οὐκ ἐπιγινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχί, κύριε. Εὐγνωμόνως ὁμολογεῖ τὴν ἀμάθειαν, καὶ παιδεύεται [570] παρὰ τῆς ἀληθείας. Ἀδελφός καὶ οὗτος τοῦ εἰνούχου τοῦ ἀκούοντος παρὰ Φιλίππου· Ἀρα γινώσκεις ὁ ἀγαρινώσκεις; Ὁ δὲ εὐγνωμόνως, Πῶς γάρ, ἐάν μὴ τις ὁδηγήσῃ με; Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Ὁ δὲ φησιν, Οὐχί, κύριε. Τίνες εἰσὶν οἱ δύο κλάδοι τῶν ἐλαιῶν, οἱ ἐκ δεξιῶν καὶ ἐξ ἐκωνόμων τοῦ λαμπάδιου; Οὗτοι εἰσι, λέγει, τὰς ἐλαίας ἐρμηνεύων· ἐρμηνεύει σὺν ταῖς ἐλααῖς καὶ τὴν λυχνίαν τί ἐστὶ. Πρόσεχε ἀκριβῶς. Ἡ λυχνία ἐσθίει, οἱ κλάδοι παρεστήκεισαν τῇ λυχνίᾳ· ὁ δὲ ἄγγελος ἐρμηνεύων οὐ δείκνυσιν τὰς ἐλαίας λυχνίᾳ παρεστώσας, ἀλλὰ Θεῷ, ὡς εἶναι τὴν λυχνίαν τύπον Θεοῦ, μᾶλλον δὲ τοῦ Σωτῆρος ἡμῶν, καὶ τῆς ἐνσάρκου αὐτοῦ οἰκονομίας. Οὐ γινώσκεις τί ἐστὶ ταῦτα; Οὐχί, κύριε. Λέγει· Οὗτοι οἱ κλάδοι οἱ δύο εἰσὶν οἱ δύο υἱοὶ τῆς πίστεως, οἱ παρεστήκεισαν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς· οὗ τῇ λυχνίᾳ, κατὰ τὸ φαινόμενον, ἀλλὰ τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς. Ἐπ' αὐτῶν εἰσάγει λυχνίαν διὰ τὴν τοῦ Κυρίου ἐνσάρκον οἰκονομίαν. λυχνία γὰρ ἦν ἀληθὴς ἡ σὰρξ ἡ δεσποτική, ἡ τοῦ ἁγίου Πνεύματος τὰς ἐλλάμψεις ἐκταπλάσιον χάριτι δέξασα. Ἐξελίσσεται γὰρ ῥάβδος, φησὶν Ἰσαὰκ, ἐκ τῆς ῥίζης Ἰεσσαί, καὶ ἄνθος ἐξ αὐτῆς ἀναθήσεται, καὶ ἐκφυλάσσεται ἐκ αὐτοῦ Πνεῦμα Θεοῦ. Ποῖον; Τὸ πολυμερὲς ταῖς ἐνεργείαις, καὶ πολὺ τῇ φύσει. Ἐκφυλάσσεται Πνεῦμα Θεοῦ. Ἐνταῦθα τὴν οὐσίαν ἐρμηνεύει, αὐτὸ τὸ Πνεῦμα

similitudine fidei filii progenitoris Abrahamæ effecti, in splendido ejus sinu cum Isaaco requiescamus, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi,

quicum Patri gloria, cum sancto Spiritu, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM SEQUEMTEM.

maus Antiochenum presbyterum, altum a Chrysostomo, contra Anomæos in homilia sua concertantem. Alioquin vero Severianus, qui fusiore stylo res prosequitur, futilia admiscere solet, id quod hic non observo. Ut ut res est, antiquum est opus, et Chrysostomi tempora sapit.

Interpretationem Joannis Jacobi Beureri utpote non satis accuratam et salebrosam, rejecimus, novamque paravimus.

IN ILLUD ABRAHÆ DICTUM, PONE MANUM TUAM SUB FEMUR MEUM (*Gen. 24. 2*); ET IN DIVERSOS MARTYRES (a).

—EPI—

1. Miratus sum vobiscum, o viri Christi amantes, nova evangelicæ gratiæ mysteria per Vetus Testamentum prædicari: mente vobiscum illustratus sum, in propheticiis vocibus apostolicas notas contemplatus effulgentes. Lucrum fateor, ut mercedem accipiam. Vidi stupenda Veteris Testamenti mysteria prædicari: Abraham jurantem per femur, femur, inquam, proponentem, ac cæli terræque Conditorum dictum illud testimonio suo comprobantem. Nam ait: *Pone manum tuam sub femur meum, et jura mihi per Deum, qui fecit cælum et terram (Gen. 24. 2)*. Ilinc exsurgit quæstio. Si enim dicitur, per semen exoriturum ex femoribus Jacobi, secundum illud, *Non deficiet princeps ex Juda, neque dux ex femoribus ejus (Gen. 49. 10)*, quomodo de Servatore hoc jusjurandum intelligitur? Nam Isaac jam natus erat, et semen exierat, et cum juramentum factum est, nulla spes seminis erat in femore Abrahamæ. Abraham enim in seipso semen salutare habebat, de quo Paulus, *Dictum est Abraham, et semini ejus*; et hunc locum expendens interpretansque ait in epistola ad Galatas: *Non dictum est: Seminibus tuis, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus (Gal. 3. 16)*. Demonstratum est ergo Christum secundum carnem semen Abrahamæ esse: ac merito juramentum factum est per semen. Sed queritur quomodo juravit per femur, ac si jam flos salutaris prodiisset. Verum quia membrum illud instrumentum erat, ibique aliquando habitavit divinum semen, quasi per templum jurat. Qui vero per templum jurat, per inhabitantem in templo jurat. Quis hoc testificatur? Ipse Servator noster Pharisæis dicit: *Væ vobis, Pharisæi stulti et cæci, quia dicitis, Si quis juraverit per templum, nihil est; si quis vero juraverit per aurum templi, debitor est. Et quid statim? Stulti ac cæci; quid enim majus est, aurum, an templum quod sanctificat aurum? Propterea dico vobis, quicumque juraverit per templum, jurat per eum qui habitat in eo (Matth. 23. 16. 17. 21)*. Quemadmodum enim domus regia postquam regem exceperit semel, secundo et tertio, si rex discedat ab ædibus, locus tamen sanctificatur eo quod regem exceperit: sic et patriarchæ membra, quod semel instrumenta fuissent futuræ incarnationis, templum erant promissi beneficii. Neque iniquum fuit juramentum, sed testimonium verum erat. Jurat igitur per semen, et interpretatur quid sit semen: *Pone*

manum tuam sub femur meum, et jura per Dominum Deum cæli et terræ. Ergo Servator noster est Deus cæli et terræ. Ideo et in Zacharia propheta, cum diversæ sancto viro immissæ sunt visiones, fuit etiam hæc pars quedam visionis: *Et respexi, inquit, oculis meis, et vidi: et ecce candelabrum, aureum totum, et septem lucernæ supra candelabrum, et septem infusoria lucernarum, et septem lampades, et a dextris candelabri et sinistris duo rami olivarum. Et dixi angelo qui loquebatur mihi: Domine, quid hæc sunt (Zach. 4. 2-4)?* Quia visio erat, quæ alia exhiberet, alia ad interpretandum proponeret, nec ea quæ apparebant, seipsa significabant, sed alia subindicabant, interrogat propheta: *Domine, quid hæc sunt?* Si de eo quod apparet interrogat, male interrogat. An ignoras quid sit candelabrum, quid oliva? Sed querit propheta non ea quæ apparent, sed ea quæ speculatione attinguntur. *Quid hæc sunt?* Cui angelus, *Non nosti quæ sint hæc? Non, domine (Ibid. v. 4. 5)*. Probe fatetur ignorantiam, et a veritate eruditur. Frater hic est eunuchi, qui a Philippo audit: *Num intelligis quæ legis?* Ille grato animo, *Quomodo, nisi quis me ducat (Act. 8. 30. 31)?* Non nosti quid hæc sint? Nequaquam, domine. Quinam sunt duo rami olivarum, qui sunt a dextris et a sinistris lucernæ? Hi sunt, inquit, olivas interpretans: simulque cum olivis lacernam quoque interpretatur. Attendo diligenter. Lucerna stabat, rami lucernæ adstant: angelus vero interpretans non ostendit lucernæ adstantes olivas, sed Deo, ita ut lucerna figura Dei caset; imo potius Servatoris, et ejus in carne dispensationis. Non nosti quid hæc sint? *Non, domine. Ait: Hi duo rami sunt duo filii pinguedinis, qui adstant Domino universæ terræ (Zach. 4. 13. 14):* non autem candelabro, ut apparebat; sed *Domino universæ terræ*. Septem luminum candelabrum inducit propter carnalem Domini dispensationem. Candelabrum enim vere erat caro dominica, quæ Spiritus sancti illuminationes septemplex gratia ostendebat. Nam ait Isaias: *Egre dietur virga deradice Jesse, et flos deradice ejus ascendet, et requiescet super eum Spiritus Dei (Isai. 11. 1. 2)*. Quisnam? Ille multiplex operationibus, et natura magnus. *Requiescet Spiritus Dei*. Hic substantiam intelligit, ipsum Spiritum sanctum; quod autem subjungitur, operationes Spiritus declarat: *Spiritus Dei, Spiritus sapientiæ et intellectus, Spiritus consilii et fortitudinis, Spiritus scientiæ et pietatis, Spiritus timoris Dei (Ibid. v. 3):* septem gratias Spiritus san-

(a) Collata cum Codicibus Regg. 1074, 2545.

eti, septem illas quæ in dominico corpore requieverunt: illa per figuram septem lucernarum exprimit.

2. Cur septem lucernæ? Propter splendorem operationis sancti Spiritus. Unde sub hæc dicit: *Hi sunt septem oculi Domini, qui universam terram respiciunt* (Zach. 4. 10). Videsne ipsam veritatem seipsam declarare, nec egere humanis ratiociniis? Sed ipsi *Adstant Domino universæ terræ*. Zacharias Dominum vocat Servatorem universæ terræ secundum carnalem dispensationem. Petrus apostolorum caput cum Cornelio disserens ait: *Nos scimus verbum quod factum est in Judæa, Jesum de Nazaret, quem unxit Deus Spiritu sancto* (Act. 10. 38). Et rursus idem: *Verbum, quod in tota Judæa factum est; et, Verbum, quod misit Deus, annuntians pacem filiis Israel: hic est omnium Dominus* (Ibid. v. 37. 36). Prophetam Dominum terræ, evangelista, Petrus Dominum omnium dicit: *Hic est omnium Dominus*, omnium quæ in cælo, et in terra, et sub terra, visibilibus et invisibilibus; *Hic est omnium Dominus*. Unde his consona loquitur Joannes dicens: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 3. 34). Operæ pretium autem est diligenter expendere, solvereque hæreticorum objectionem: quoniam apostolicum dictum perperam sequentes, neque pie intelligentes et perperam explicant, hæretici, inquam, illi, putant eum crucis premium accepisse, quod supra omnes fuerit, et quod passus sit, et quod crucem sustinuerit, idcirco a Deo superexaltatum fuisse. Verbum apostoli consecrantur, dictum esse voluit, mentem non explorantes. Res autem ita habet: *Humiliavit semetipsum usque ad mortem, mortem autem crucis: propterea Deus exaltavit illum* (Philip. 2. 8); ob cruciatum nempe, mercedem ipsi supplicii tribuens exaltationem. Ita plane dicis, hæretice: « Et dedit illi nomen super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, caelestium, terrestrium et infernorum » (Ibid. v. 9. 10). Viden', inquit, post crucem exaltatus est? viden', inquit, post passionem mercedem accepit, nempe exaltationem? Si ergo post crucem exaltatus est, ut vos dicitis, cur Joannes Baptista ante passionem, ante crucem dixit: *Qui de cælo venit, super omnes est* (Joan. 1. 31), non sit? Idcirco Judæos alloquens Jesus dicebat: *Amen, amen dico vobis, antequam Abraham fieret, ego sum* (Joan. 8. 58). Est enim ille semper, et erat, et erit; et finem non habebit. Oportet autem, fratres, debitum reddere, nec occasione digressionum promissa negare. Prædicetur Christi gloria, Patrisque celsitudo: prædicetur Spiritus sanctus, exaltetur Unigenitus, glorificetur Pater. Nemo putet dignitatem everti, si primo Spiritum communioremus, deinde Filium, postea Patrem: vel primo Filium, deinde Patrem. Hæc quippe dignitas ordinem non habet, non ut inordinata, sed ut ordinem superans. Ut enim Deus figuram non habet, non quod sit informis, sed quod per figuram exprimi non possit; et sicut Deus formam non habet, non ut informis, sed ut incorporeus: sic divina natura ordinem non habet, non quod sit inordinata, sed quod ordinem superet. Patrem dico primum, non ordine primum, sed intelligendi modo, quia genitor est Unigeniti, quia radix sancti fructus, quia æternum lumen æterni luminis soboles est. Ergo, mi frater, si quis ætate nostra auderet hodie in Ecclesia, in populo orthodoxo, in populo vera scientia imbuto, Filium ante Patrem ponere, non male audiret apud orthodoxos? Ergo si quis auderet in Ecclesia dicere, Christus vobis benediceret et Pater ejus, non ordinem pervertere putaretur, quod radicem non prius quam fructum poneret? Ergo si quis diceret, Filius nos servabit et Pater, non confusionem inducere existimaretur, neque ordinem prætergredi? Verum hæc apud iniquos rerum æstimatores ita videntur: sed veritate judice, et apostolica sententia superante, nihil interest, si Filius ante Patrem et Spiritum commemoretur, Audi Paulum magnum præconem Thessalonicensibus scribentem his verbis: *Ipse vero Dominus noster Jesus Christus, et Deus Pater noster sanctificabit*

vos (1. Thess. 3. 23). Primo Filius, et sancta luce impleta anima. Neque enim in divina illa natura est ordo: sed quod primum posueris, æqualis esse honoris intelligitur; quod secundum, non inde minus; quod tertium, non contumelia afficitur: Paulus indiscriminatim nomina profert, quia novit naturam indivisibilem, et regnum inseparabile. Interrogemus vero Paulum, undenam occasiones acceperit sic de Deo loquendi, aut sic glorificandi, aut ponendi Filium ante Patrem, non ordine vel potestate, sed verbo tantum. Cur Filium primo commemoravit, deinde Patrem? Ipse Paulus loquatur in sui defensionem, et in Ecclesiæ institutionem: Nihil ex meipso loquor, Christus per me hæc dogmata dicat: *An experimentum quaeritis ejus qui in me loquitur Christi* (2. Cor. 13. 3)? Christus per me loquitur, ne accuses dominicam vocem, ne reprehendas. At non potes forte intelligere Christum per me loquentem? Audi illum simpliciter de seipso loquentem. Si enim nomina sanctæ Trinitatis ordini subjecta essent, et si quod primum profertur, primum esset virtute, secundum vero secundum ordine, tertium inferiori loco, Servator qui ipsa veritas est, veritatis ordinem non miscuisset. Et ulinam Servator seipsum primum commemoravit, deindeque Patrem? Si quis, inquit, *mandatum meum servaverit, ego et Pater veniemus, et mansionem apud eum faciemus* (Joan. 14. 23). Quandoquidem Pater ordine antecellit, ut aiunt hæretici, Filiumque quasi præfectum quemdam regium apud Patrem esse voluit, hoc quaeramus ab ipsis, num præfectus aliquis de rege dicere audeat: Ego et rex decerno.

3. Ex iis quæ apud nos geruntur ea, quæ supra nos sunt, intellige. An creata natura increata seipsam prætulit? Creata natura, ut vos dicitis, ausa est dicere, incomparabili excellentiæ sese annumerans: *Veniemus, et mansionem apud eum faciemus*? Per illud enim, *Ego et Pater*, nominum differentiam ostendit; per illud autem, *Veniemus, et mansionem faciemus*, æqualitatem operationis demonstravit. Sic et alio in loco, cum Philippus apostolus diceret, *Domine, ostende nobis Patrem, et sufficit nobis* (Joan. 14. 8), respondet Servator: *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me, Philippe* (Ibid. v. 9. 10)? Contraria est responsio interrogationi. An de te interrogavi? Dixi, *Ostende nobis Patrem*; ille vero ait, *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Si dissimilis est, quomodo per dissimilem dignoscitur? quomodo per parvum major conspicitur? quomodo per minorem is qui dignitate supereminet? quomodo per ministrum Creator? *Tanto tempore vobiscum sum*. Non dixit, Vobiscum est Pater, sed, *Sum*. Me enim existente, Pater est. *Tanto tempore vobiscum sum, et non cognovisti me*? Pulchre illud, *Non cognovisti me*? Ille dicit, *Ostende*; Servator autem, *Non cognovisti me*? ut doceret Deum non visu, sed cognitione apprehendi. *Non credis quia ego in Patre*? Rursus, *Ego, et postea Pater: Ego in Patre, et Pater in me*. Quomodo ergo tu dicis, *Ostende nobis Patrem*? ac si diceret, Cur quasi alium te visurum sperasti? *Ego in Patre, et Pater in me*. Cognosciturque Filius per Patrem, et Pater per Filium. *Quomodo tu dicis, Ostende nobis*, quasi alium a me Patrem videre quarras? *Ego in Patre, et Pater in me*; non quasi natura sit confusa, neque quasi phiala in phiala reposita. *Ego in Patre, et Pater in me*. Non corporum conjunctionem dicit, sed sensorum animi contemplationem. *Ego in Patre*; Pater enim sine Filio non cognoscitur. *Et Pater in me*; Filius enim sine Patre non apparet: quemadmodum mens in sermone, et sermo in mente consideratur. Undenam mentem tuam scire possunt, nisi per sermonem tuum? Sermo tuus mentem tuam declarat; mensque tua vicissim sermonis tui interpretis est. Fieri potest ut quis sermonem percipiat, neque sententiam intelligat, neque sensum percipiat, nisi sermo explicet. Idco evangelista ait, *In principio erat Verbum* (Joan. 1. 1), ut generationis impassibilitatem ostenderet. Quod est verbum erga mentem, illud est unigenitus Deus Ver-

τὸ ἅγιον· τὸ δὲ ἐπαγόμενον τὰς ἐνεργείας τοῦ Πνεύματος λέγει· *Πνεῦμα Θεοῦ, Πνεῦμα σοφίας καὶ συνέσεως, Πνεῦμα βουλῆς καὶ ἰσχύος, Πνεῦμα γνώσεως καὶ εὐσεβείας, Πνεῦμα φόβου Θεοῦ*^α· καὶ ἐπτά χάριτας τοῦ ἁγίου Πνεύματος, τὰς ἐπτά ἀνταποσσεμνάς τῷ σώματι τῷ δεσποτικῷ, ἐκεῖνα σχηματίζει ἐν τύπῳ ἐπτά λύγων.

β. Διὰ τί δὲ ἐπτά λύγνοι; Διὰ τὸ φωτεινὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἁγίου Πνεύματος. Ἐντεῦθεν ὑποβάς φησιν· *Οὗτοι εἰσιν οἱ ἐπτά ὀφθαλμοὶ Κυρίου, οἱ ἐκβλέποντες ἅπλῃ πάσαν τὴν γῆν*. Ὁρᾷ αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν σαφηνίζουσαν τὴν ἀλήθειαν, καὶ οὐ δεομένην λογισμῶν ἀνθρωπίνων; Ἄλλ' αὐτοὶ *Παρεστήκασιν τῷ Κυρίῳ πάσης τῆς γῆς*. Ὁ Ζαχαρίας Κύριον καλεῖ τὸν Σωτῆρα πάσης τῆς γῆς κατὰ τὴν ἐνσαρκον οἰκονομίαν. Πέτρος διαλεγόμενος Κορνηλίῳ, ἡ κορυφὴ τῶν ἀποστόλων, λέγει· *Ἡμεῖς ὁδοῦμεν τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐπὶ τῆς Ἰουδαίας, Ἰησοῦν τὸν ἀπὸ Ναζαρέτ, ὃν ἔχρισεν ὁ Θεὸς Πνεύματι ἁγίῳ*. Καὶ πάλιν ὁ αὐτός· *Τὸ ῥῆμα τὸ γενόμενον ἐν ὅλῃ τῇ Ἰουδαίᾳ, καὶ, τὸν Λόγον, ὃν ἀπέστειλεν ὁ Θεός, εὐαγγελιζόμενος εἰρήνην τοῖς υἱοῖς Ἰσραὴλ*. οὗτός ἐστι πάντων Κύριος. Ὁ προφῆτης Κύριον τῆς γῆς, ὁ εὐαγγελιστὴς Πέτρος Κύριον λέγει τῶν πάντων· *Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*, πάντων, καὶ τῶν ἐν οὐρανῷ, καὶ τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ τῶν ὑπὸ τὴν γῆν, καὶ τῶν ὁρωμένων, καὶ τῶν ἀόρατων· *Οὗτός ἐστι πάντων Κύριος*. Ὅθεν καὶ συνυδά φθέγγεται Ἰωάννης λέγων· *Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος, ἐπάνω πάντων ἐστίν*. Ἀναγκαῖον δὲ ζητῆσαι ἀκριβῶς καὶ λύσαι τὴν αἰρετικὴν ζυγομαχίαν· ἐπειδὴ τῇ λέξει τῇ ἀποστολικῇ κακῶς ἀκολουθήσαντες, οὐ νοήσαντες εὐσεβῶς, ἀλλὰ παραγραφάμενοι δυσσεβῶς αἰρετικῶν παῖδες οἰόνται, ὅτι μισθὸν τοῦ σταυροῦ ἔλαβε τὸ γενέσθαι ὑπεράνω πάντων, καὶ διὰ τὸ παθεῖν, καὶ διὰ τὸ ὑπομείναι· σταυρὸν, ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν. Ἀκολουθοῦσι τῇ φωνῇ τοῦ Ἀποστόλου, μὴ νοήσαντες τὴν δύναμιν· καὶ ἡκολούθησαν μὲν τῇ λέξει, τὴν θεωρίαν μὴ βασανίσαντες. Ἐχει δὲ οὕτως· *Ἐταπεινώσεν αὐτὸν μέχρι θανάτου, θανάτου δὲ σταυροῦ· διὸ καὶ ὁ Θεὸς αὐτὸν ὑπερύψωσεν*· διὰ τὸ πάθος, ὡς μισθὸν τοῦ πάθους δεδωκὼς αὐτῷ τὴν ὑψώσιν. Πάντως λέγει, αἰρετικέ· *Καὶ ἔδωκεν αὐτῷ δρόμον ὑπὲρ πάντων δρόμων, ἵνα ἐν τῷ ὀνόματι Ἰησοῦ πάντων γόνυ κάμψῃ, ἐπουρανίων, καὶ ἐπιγείων, καὶ καταχθονίων*. Ὁρᾷ, φησί, μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη; ὁρᾷ, φησί, μετὰ τὸ πάθος μισθὸν ἔλαβε τὴν ὑψώσιν; Εἰ τοίνυν μετὰ τὸν σταυρὸν ὑψώθη, ὡς ἡμεῖς φατε, διὰ τί ὁ βαπτιστὴς Ἰωάννης πρὸ τοῦ πάθους, πρὸ τοῦ σταυροῦ ἔλεγεν· *Ὁ ἄνωθεν ἐρχόμενος ἐπάνω πάντων ἐστίν*, οὐχὶ γίνεταί; Διὸ καὶ Ἰουδαίους διαλεγόμενος ὁ Ἰησοῦς ἔλεγεν· [571] *Ἀμὴν, ἀμὴν λέγω ὑμῖν, πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι, ἐγὼ εἰμι*. Ἔστι γὰρ αἰεὶ, καὶ ἦν, καὶ ἔσται, καὶ πέρας οὐχ ἔξει. Δεῖ δὲ ἡμᾶς, ἀδελφοί, τὴν ὀφειλὴν ἀποδοῦναι, καὶ μὴ προφάσεις τῶν παρεκβάσεων ἀρνεῖσθαι τὰς ὑποσχέσεις. Κηρυττέσθω Χριστοῦ δόξα, καὶ Πατρὸς ὕψος· κηρυττέσθω Πνεῦμα ἅγιον· ὑψοῦσθω Μονογενὴς, δοξαζέσθω ὁ Πατήρ. Μηδεὶς ἀνατετράφθαι τὴν ἄξιαν νομίζτω, εἰ Πνεύματος πρώτου μνημονεύομεν, εἴτα Υἱοῦ, εἴτα Πατρὸς· ἡ Υἱοῦ πρώτων, εἴτα Πατρός. Οὐ γὰρ ἔχει τάξιν, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Ὡς περ γὰρ οὐκ ἔστι σχῆμα ὁ Θεός, οὐχ ὡς ἀσχήμων, ἀλλ' ὡς ἀσχημάτιστος· καὶ ὥς περ οὐκ ἔχει μορφὴν Θεός, οὐχ ὡς ἄμορφος, ἀλλ' ὡς ἀσώματος· οὕτως οὐκ ἔχει τάξιν ἡ θεία φύσις, οὐχ ὡς ἀτακτος, ἀλλ' ὡς τάξιν ὑπερβαίνουσα. Λέγω Πατέρα πρώτων, οὐ τῇ τάξει πρώτων, ἀλλὰ τῇ ἐννοίᾳ, ἐπειδὴ γεννητῶν τοῦ Μονογενοῦς, ἐπειδὴ ἡ ρίζα τοῦ ἁγίου καρποῦ, ἐπειδὴ φῶς αἰδίου φωτὸς γεννημα. Ἄρα, ἀδελφέ μου, εἰ τις τῶν καθ' ἡμᾶς ἐπεχείρησε σημεῖον· ἐκκλησίᾳ, ἐν λαῷ ὀρθοδόξῳ, ἐν λαῷ πεπληρωμένῳ πάσης ὁρθῆς γνώσεως προτάξει τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, οὐκ ἐδιδασκημέτο παρ' αὐτῶν τῶν ὀρθοδόξων; Ἄρα εἰ τις ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἐν Ἐκκλησίᾳ, ὁ Χριστὸς ἡμᾶς· εὐλογῆσαι καὶ ὁ Πατὴρ αὐτοῦ, οὐχ ὡς ἀτακτος ἐνομίζετο, ὅτι μὴ προέταξε τὴν ρίζαν, καὶ τότε ἐπήγαγε τὸν καρπὸν; Ἄρα εἰ τις εἶπεν, ὁ Υἱὸς ἡμᾶς σώσει καὶ ὁ Πατήρ, οὐ σύγγουστον ἐργάζεσθαι καὶ παραβαίνειν τὴν τάξιν; Ἀλλὰ ταῦτα οὕτως ἐνομισθῇ παρὰ ἀγνώμοσι κριταῖς· παρὰ δὲ ἀληθεῖς δικαζούσῃ, καὶ

ἀποστολικῇ ψήφῳ τὴν νίκην φερούσῃ, ἀδιάφορον καὶ υἱοῦ πρώτον μνησθῆναι καὶ Πατρός καὶ Πνεύματος. Ἄκουε Παύλου τοῦ μεγάλου κήρυκος Θεσσαλονικέσι γράφοντος, ὃς λέγει· *Ἁὐτὸς δὲ ὁ Κύριος ἡμῶν Ἰησοῦς ὁ Χριστός, καὶ ὁ Θεὸς ὁ Πατὴρ ἡμῶν ἀγαπάει ὑμᾶς*. Πρώτον Υἱὸς, καὶ λαμπράδος ἁγίας πεπληρωμένη ψυχῇ. Ὅτι οὐκ ἐνὶ τάξει ἐν τῇ ἁγίᾳ φύσει· ἀλλ' ὥς περ ἂν πρώτον θῆς^ε, ὁμότιμον νοεῖται· καὶ τὸ δεύτερον οὐκ ἐλαττοῦται· καὶ τὸ τρίτον οὐχ ὑβρίζεται ἀδιαφόρως προφέρει τὰ ὀνόματα, ἐπειδὴ οἶδεν τὴν φύσιν ἀμέριστον, καὶ τὴν βασιλείαν ἀτμήτων. Ἐρωτήσωμεν δὲ τὸν ἅγιον Παῦλον, πόθεν εἴληφε τὰς ἀφορμὰς τοῦ οὕτω θεολογεῖν, ἡ οὕτω δοξολογεῖν, ἡ προτάσσειν τὸν Υἱὸν τοῦ Πατρὸς, οὐ τάξει, οὐ δυνάμει, ἀλλὰ τῇ λέξει. Διὰ τί πρώτων Υἱοῦ ἐμνήσθη, καὶ οὕτω Πατρός; Λεγέτω Παῦλος ἑαυτῷ συνηγορῶν, καὶ τὴν Ἐκκλησίαν παιδεύων, οὐδὲν ἐξ ἑαυτοῦ φθέγγομαι, Χριστὸς δέ· ἐμοὶ τὰ δόγματα ὑπαγορεύει, λέγων· *Εἰ δοκιμὴν ζητεῖτε τοῦ ἐν ἐμοὶ λαλοῦντος Χριστοῦ; Ὁ Χριστὸς καλεῖ δι' ἐμοῦ, μὴ κατηγορεῖς τῆς φωνῆς τῆς δεσποτικῆς, μὴ ἐπιλαμβάνου*. Ἄλλ' οὐ δύνῃ νοῆσαι Χριστὸν δι' ἐμοῦ λαλοῦντα; Ἄκουε αὐτοῦ γυμνῶς δι' ἑαυτοῦ φθεγγόμενου. Εἰ γὰρ τάξει ὑπέκειτο τὰ ὀνόματα τῆς ἁγίας Τριάδος, καὶ τὸ μὲν πρῶτον λεγόμενον πρώτον ἦν τῇ δυνάμει, τὸ δὲ δεύτερον δεύτερον τῇ τάξει, καὶ τὸ τρίτον τρίτον τῇ ἐλαττώσει, οὐκ ἂν ὁ Σωτὴρ αὐτὸς ἀληθεῶς ὢν συνέχευε τὸν τῆς ἀληθείας λόγον. Καὶ ποῦ ὁ Σωτὴρ αὐτὸν πρώτον ἐμνήμηνεν, καὶ εἴτα Πατρός (sic); *Ἐάν τις, φησί, τὰς ἐντολάς μου τηρῇ, ἐγὼ καὶ ὁ Πατὴρ ἐλευσόμεθα, καὶ moriην παρ' αὐτῷ ποιήσωμεν*. Ἐπειδὴ τάξει ὑπερέβη, λέγουσιν αἰρετικῶν παῖδες, καὶ ὥς περ ἐπαρῶν τινα βασιλείως βούλονται εἶναι τὸν Υἱὸν τῷ Πατρὶ, ἐρωτάσθωσαν, εἰ ἐτόλμησεν εἰπεῖν ἑσπαρχος περὶ βασιλείας, ὅτι ἐγὼ καὶ ὁ βασιλεὺς διατάσσομαι.

γ. Ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς νόει τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς. Ἄρα κτιστὴ φύσις ἑαυτὴν προέτασσε τῆς ἀκτίστου; Κτιστὴ φύσις, ὡς ἡμεῖς λέγατε, ἐτόλμησεν εἰπεῖν, συναριθμοῦσα ἑαυτὴν τῇ ἀσυγκρίτῳ ὑπεροχῇ, Ἐλευσόμεθα, καὶ moriην παρ' αὐτῷ ποιήσόμεθα; Διὰ μὲν γὰρ τοῦ, Ἐγὼ καὶ ὁ Πατήρ, τὸ διάφορον τῶν ὀνομάτων ἐδείξε· διὰ δὲ τοῦ, Ἐλευσόμεθα, καὶ moriην ποιήσόμεθα, τὸ ὁμότιμον τῆς ἐνεργείας ἐδείξεν. Οὕτω καὶ ἐν ἑτέρῳ χωρίῳ Φιλίππου τοῦ ἀποστόλου λέγοντος, Κύριε, *δειξόν ἡμῖν [572] τὸν Πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν*, ἀποκρίνεται ὁ Σωτὴρ· *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με, Φίλιππε*; Ἐναντία ἡ ἀπόκρισις τῇ ἐρωτήσῃ. Μὴ γὰρ περὶ σοῦ ἠρώτησα; Εἰπον, *Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα*· ὁ δὲ λέγει, *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με*; Εἰ ἀνόμοιος, δι' ἀνομοίου πῶς ὁ δεικνύται; πῶς διὰ τοῦ μικροῦ ὁ μέγας ὁράται; πῶς διὰ τοῦ ἡλαττομένου ὁ τῇ ἀξίᾳ ὑπερέχων; πῶς διὰ τοῦ ὑποουργοῦ ὁ δημιουργός; *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι*. Καὶ οὐκ εἶπε, *Μεθ' ὑμῶν ἐστίν ὁ Πατήρ*· ἀλλ', *Εἰμι*. Ἐμοῦ γὰρ ὄντος, ὁ Πατήρ ἐστι. *Τοσοῦτον χρόνον μεθ' ὑμῶν εἰμι, καὶ οὐκ ἔγνωκάς με*; Καλὸν τὸ, *Οὐκ ἔγνωκάς με*; Ἐκεῖνος λέγει, *Δείξον*· ὁ δὲ Σωτὴρ, *Οὐκ ἔγνωκάς με*; βουλόμενος δείξαι, ὅτι Θεὸν οὐκ ὤφει, ἀλλὰ γνώσις πιστήσιν. Οὐ πιστεύεις ὅτι ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ; Πάλιν τὸ, Ἐγὼ, καὶ τότε ὁ Πατήρ· Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Πῶς οὖν σὺ λέγεις, *Δείξον ἡμῖν τὸν Πατέρα*; ἀντὶ τοῦ, Πῶς ὡς ἕτερον ἰδεῖν προσεδόκησας; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Καὶ γνωρίζεται Υἱὸς διὰ Πατρός, καὶ Πατήρ διὰ Υἱοῦ. Πῶς σὺ λέγεις, *Δείξον ἡμῖν*, ὡς ἄλλον παρ' ἐμὲ ζητῶν ἰδεῖν τὸν Πατέρα; Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· οὐχ ὡς τῆς φύσεως συγκεχυμένης, οὐδὲ ὡς φιλίας ἐν φιλίᾳ ἀποκειμένης. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ, καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί. Οὐ σωματικῶν λέγει συνθήκην, ἀλλὰ νοημάτων θεωρίαν. Ἐγὼ ἐν τῷ Πατρὶ· Πατήρ γὰρ ἄνευ Υἱοῦ οὐ γνωρίζεται. Καὶ ὁ Πατήρ ἐν ἐμοί· Υἱὸς γὰρ ἄνευ Πατρὸς οὐ φαίνεται· ὥς περ ὁ νοῦς ἐν τῷ λόγῳ, καὶ ὁ λόγος ἐν τῷ νῷ θεωρεῖται. Πῶθεν δυνάμει τὴν ἐννοίαν σου εἰδέναι, ἡ δι' ὧν φθέγγῃ; Παριστᾷ σου ὁ λόγος τὸν νοῦν· ὁ νοῦς ὁ σὸς πάλιν ἐρμηνεύει σου τὸν λόγον. Ἔστιν ἰδεῖν λόγον, μὴ τὴν ἐννοίαν, καταμαθόντα, οὕτε τὴν ἐννοίαν καταλαβεῖν, μὴ τοῦ λόγου ἐρμηνευθέντος. Διὰ τοῦτο ὁ Εὐα-

^α Unus ms. et Bibl. οἱ ἐκβλέποντες.

^β Unus mss. γράφοντος, πῶς· λέγει.

^ε Omnes nuss. πρώτων θζ, sed θζ; Editionum quacumque ad seriem.

^δ Tres mss. εἰ ἀνόμοιος, τὸ ἀνόμοιον πῶς.

γελιστής, ἔν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος, ἵνα τὸ ἀπαθὲς τῆς γεννήσεως διέξῃ. Ὅπερ ἐστὶν ὁ λόγος πρὸς νοῦν, τοῦτο ὁ μονογενὴς Θεὸς λόγος πρὸς τὸν Πατέρα· καὶ τὸ θαυμαστόν (ἐπαναλήψομαι γὰρ τινα τῶν προειρημένων), πρῶτον ἡμῖν ἦν ὁ λόγος, ὅτι ἐκ τῶν καθ' ἡμᾶς τὰ ὑπὲρ ἡμᾶς μαθήσεις εἰπεῖν. Ὁ λόγος ὁ ἡμέτερος ἔσω μετὰ τοῦ γεννησαντος αὐτὸν ἐστι νοῦς. Μὴ ὁρατὸς ἐστὶ μετὰ ὁρατοῦ; ὁρατὸς ἐστὶ μετὰ ἀόρατου, νοητὸς μετὰ νοητοῦ, ἀσώματος μετὰ ἀσωμάτου. Ὅταν δὲ μέλλῃ προερχεσθαι ὁ λόγος, χωρεῖ ἐπὶ τὸ στόμα, κάκειθεν αὐτῷ· ἐνδύεται φωνήν, οὐχ ἑτέρας αὐτῷ φύσεως τὴν φωνὴν παρεχούσης, ἀλλ' αὐτοῦ τοῦ λόγου ἑαυτῷ τὴν λέξιν ὑφαίνοντος. Καὶ ἀόρατος τὴν φύσιν μετὰ τοῦ πατρὸς ὧν, τοῦ νοῦ λέγω, τὴν φωνὴν ἐνδυσάμενος προέρχεται, καὶ γίνεται πᾶσι δῆλος ὁ πρὸ τούτου δῆλος. Εἰτα προελθὼν καὶ πάντα πληροῖ, καὶ τοῦ γεννησαντος αὐτὸν νοῦ οὐκ ἀφίσταται. Τίς γὰρ ἀνθρώπων, ἐπειδὴν λαλήσῃ λόγον καὶ ἄλλους διδάξῃ, ἑαυτὴν κενοῖ τοῦ λόγου; Ἀρα ἐάν τι φθέξωμαι, καὶ τὸν πατέρα εἰς ἄλλων ἀκοάς, τὸν ἐμὸν νοῦν ἐρημον κατέλιπον^α; ἄρα οὐ προήλθεν ἔξω ὁ λόγος, καὶ ἔμεινεν ἔσω; οὐ μυρίας ἀκοάς ἐπλήρωσε, καὶ τοῦ γεννησαντος νοῦ οὐκ ἀνεχώρησεν; Εἰτα ὁ μὲν ἀνθρώπινος λόγος; παρὰ τοῦ γεννησαντος νοῦ ἀποστελλόμενος, καὶ ἔξω προέρχεται, καὶ τὸν γεννησαντα οὐ καταλιμπάνει· ὁ δὲ Θεός, λόγος, ἐπειδὴ δι' ἡμᾶς ἐφάνη εἰς τὸν κόσμον, τοὺς πατρώους κόλπου; ἐρήμους κατέλειπεν; Οὐδαμῶς· ἀλλὰ καὶ τὸ θαυμαστόν, μυριάδες ἀκούουσιν ἐνὸς αὐτοῦ τοῦ Θεοῦ λόγου καὶ εἰς τοσοῦτους χωρῶν οὐ μερίζεται, ἀλλ' ὅλος ἐστὶ μεθ' ἐκάστου ἡμῶν τῶν ἀκούοντων, ὅλος μετὰ πάντων. Καὶ εἰ ὁ Πατὴρ ἐγέννησε κατὰ ῥεῦσιν καὶ τμησιν, καὶ ἐμερίσθη καὶ διηρέθη, ὡς λέγουσι, λεγέτω πρὸς αὐτοὺς ὁ Σωτὴρ· Ἐρευνάτε τὰς Γραφάς. Ἐρευνάτε, μὴ παραφθείρετε. Ἐρευνάτε, μὴ ἀπίως ἀναγινώσκοντες, ἀλλὰ τὰ βάθος τῶν νοημάτων ἐξιχνιάζοντες. Ὁ Θεὸς τὰς Γραφάς ἔδωκε, τὰς δὲ θεωρίας οὐκ ἐτύμωσεν, ἀλλὰ κατέπειρε τῷ δρόμῳ τῷ σῶ, ἵνα σοὺ τὴν εὐγνωμοσύνην πειράσῃ, καὶ τὴν σπουδὴν ἴδῃ, ἵνα ἴδῃ σε, εἰ δουλεύεις Γραφαῖς, ἢ βιάξῃ Γραφάς. Ὅσπερ γὰρ τὴν φύσιν τῶν [573] πραγμάτων προέβηκεν ὁ Θεός, τὰς δὲ τέχνας ἔκρυψε· καὶ πάντα μὲν προεβλήθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ, τέχνην δὲ ἐξ ἀνθρωπίνης ἐνοίας ἀπετέχθη· οὕτως καὶ ἐπὶ τῶν Γραφῶν. Ἄλλ' ἵνα σαφηνίσω, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους, ἔδωκεν ὁ Θεὸς λίθους φύσιν, οὐκ οἰκοδομὴν ἔποιμον· ἔδωκε σῖτον, οὐκ ἄρτον· ἔδωκε βότρυν, οὐκ οἶνον· ἔδωκε τὴν τῶν ἑλίων φύσιν, οὐχ ἱμάτιον· ἔδωκε γῆν γεωργούσαν χρυσόν, ἀλλ' οὐ χρυσόν. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἐν εἰκόνι Θεοῦ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, μερίζεται τὴν δημιουργίαν· αὐτὸς κτίζει, κάκεινον τῇ τέχνῃ ρυθμίζει τὴν δημιουργίαν. Ἐπειδὴ κατ' εἰκόνα ἑαυτοῦ ποιεῖ τὸν ἄνθρωπον, μερίζεται πρὸς αὐτὸν τῶν γενομένων τὴν εὐγένειαν^β. Αὐτὸς ἐργάζεται ὡς δημιουργὸς καὶ ὡς Θεός, ἐκ μὴ δυναίεν εἰς τὸ εἶναι τὰ πάντα παραγαγών· αὐτὸς ἐπάγει τὴν φύσιν τὴν μὴ οὖσαν· παραχωρεῖ δὲ τῇ εἰκόνι κοσμεῖν τὰ γεγεννημένα. Ἐνόησον τίς ἦν ὁ ἄνθρωπος ὁ πρῶτον ἄροτρον πεζάμενος, πῶς ἐνένοησε τεμεῖν ὕλον, παρεμβαλεῖν μέσον σίλῃρον, τῇ ἀρμονίᾳ σφίγγει, ζυγὸν ἐπινοῆσαι, ῥυμὸν εὐθύναι, βόας συναγαγεῖν. Ξύλον ἦν, σίλῃρον ἦν, ἀλλ' ἡ τέχνη οὐ παρὴν. Τίς σοι εἶπεν ἀνθρώπε, ὅτι ἄροτρον οὕτω πηγνύται; τίς οὐπέβαλε σοι τὴν ἀδάμαστον φύσιν τοῦ σιδήρου πυρὶ μαλάττειν; τίς οὐπέδειξέ σοι ἐκ τοσαύτης παχύτητος ραφίδα μικρὰν ἐργάσασθαι; τίς ἐπένοησεν ἐν τῇ δισνοίᾳ ἐκ λίθων κατασκευάσαι θυρῶν κατασκευὴν; ὁρόφων ἐπίνοιαν πόλεον ἔμαθες, εἶπέ μοι, ἄνθρωπε; Πολύ, φησιν, ὡς ἀπειρος, ἐνίγξῃ. Εἰκόνα Θεοῦ ὄρεξ, καὶ ἐρωτᾷς μανθάνειν; Διὰ τοῦτο, ἀδελφε, πανταχοῦ ἡ ἀνθρωπίνη φύσις τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην μιμουμένην, τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν κοσμεῖ. Ἄλλ' ἔως μὲν τῷ μέτρῳ μετρεῖται, καλῇ· ἐκβαίνουσα δὲ τὰ μέτρα, ἐκ τῆς ἀμετρίας ὑβρίζεται. Οἶον, ἐπένοησε πῶς ὑποτάξει βῆον καὶ ἵππον καὶ κάμηλον, καὶ ὅσα τῶν ἀλόγων εἰς ὑπηρεσίαν ἐδόθη· ἀπὸ δὲ πλεονεξίας ἐπένοησε μίξαι τὰ παρὰ φύσιν. Ἐμῆξεν δὲ ἵππου, τοῦ Θεοῦ τοῦτο μὴ θελήσαντος, ἀλλ' ἀπ' ἀρχῆς εἰρηκότος· Ἐξωγαγέτω ἡ γῆ τετράποδα καὶ ἄρπαξ κατὰ ῥέον. Ἡ πλεονεξία ἔμεινε τὰ παρὰ φύσιν. Ὁ Θεὸς κολάζων τὴν ἀμετρίαν, ἄγονον ἐποίησε τὴν ἐπί-

^α Savi. conj. αὐτῷ.

^β Duo κατέλειπεν.

^γ Sic duo recte. In editis τῷ βάθει.

^δ Sic unus recte. Editi εὐμένειαν.

νοίαν. Ὅθεν ἡμίονος οὐ τίττει, διότι οὐκ ἐστὶν ἐξ ἐκείνων τῶν τότε γενομένων, τῶν ἀκουσάντων, ἀδύναστος, καὶ πληρώσας τὴν γῆν. Ὅμως καὶ πρὶν ποιῆσαι, συγχωρεῖ τῇ εἰκόνι ἀβούλεται, ἵνα τὴν δύναμιν αὐτῆς διέξῃ, καὶ τὴν ἀμετρίαν αὐτῆς κολάσῃ.

δ. Πάλιν ἡ ἀμετρία τῆς ἐπιθυμίας ἐπεβάλετο ποιῆσαι ἄνθρωπον μορφῇν, μιμουμένην, φησὶ. Θεὸν ἐργαζόμενον· καὶ ποιεῖ σώματος εἰκόνα, καὶ βιάζεται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν, καὶ ἐπειδὴ ἤκουσεν, ὅτι ὁ Θεὸς ἀπὸ γῆς ἐποίησε τὸν ἄνθρωπον, καὶ ἐπλασεν, ἀπορούσα ἡ τέχνη μιμησασθαι τὸν ἑαυτῆς Δεσπότην κατὰ τὴν ἀλήθειαν, ταῖς ἐπινοίαις πορίζεται τὸ ἀμύχανον, καὶ συνάγει ῥίζας, καὶ κινεῖ τὰ χρώματα, καὶ μιμεῖται ὀφθαλμὸν βλέποντα, καὶ μὴ βλέποντα, ἀνεωγμένον, ἀκοὴν ἀναπεπταμένην, ἀλλ' οὐκ ἀκούουσαν, ῥίνας ἐπ' εὐθείας ἐπιτεταμένας, ἀλλὰ πνοὴν ἔλκειν μὴ δυναμένας, στόμα διατετυπωμένον, ἀλλὰ τῆς φύσεως ἑσπερημένον, πόδας καλῶς ἐρρύθμισμένους, ἀλλὰ πρὸς δρόμον οὐκ ἔχοντας ἐπιτηδεύουσα· ἵνα διέξῃ, ὅ, τι συνεχώρησε τῇ εἰκόνι, ἵνα δευχθῇ ἡ τοῦ Θεοῦ ἐνέργεια. Πάντων δὲ ἀψάσθαι οὐ συνεχώρησεν, ἵνα μὴ εἰσελθοῦσα εἰς ἀλαζονείαν, ἑαυτῆς ἀπογνῶν καὶ τῆς ἑαυτῆς σωτηρίας. Ὅμως συνεχώρησεν ἀπὸ τῆς γῆς ζωγράφους ποιεῖν, ἵνα ἐντρέψῃ τοὺς ἀρνούμενους, ὅτι ἀπὸ γῆς ἐπλασεν ὁ Θεὸς ἄνθρωπον. Ἄλλ' ἡ τέχνη ἐμυμήσατο τὸν δημιουργόν. Εἶδε σῶμα κατατεμηθὲν σιδήρῳ· οἶον, ἀπεκόπη τῷ σιδήρῳ μέρος τι τῆς σαρκὸς· δεῖ ἀναπληρωθῆναι τὸ κοιλανθὲν, δεῖ οἰκοδομηθῆναι τὴν βρωθεῖσαν σάρκα· δημιουργὸς οὐκ ἐστὶν, ἵνα σάρκα πλάσῃ. Τί οὖν; Ἡ τέχνη τῆς εἰκόνης τὴν φύσιν τοῦ Δεσπότης μιμουμένη, ἔδραμον ἐπὶ τὴν γῆν, ἐξ ἧς τὸ σῶμα, κατασκευάζει φάρμακα, ποιεῖ τὰς ἐμπλάστρους, καὶ ἡ μὲν καθαίρει, ἡ δὲ οἶκου· μετ'. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν. Ὁ Θεὸς κάθηται ὡς περ πατὴρ καὶ παιδεύτης, ὁρῶν τῆς ἑαυτοῦ εἰκόνης [574] τὰ ἔργα. Καὶ ὡς περ πατὴρ ἐρωτᾷ τὸν υἱόν, τὸς δὲ νόημα τί βούλεται; οὐχ ἵνα μάθῃ, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ· οὕτως αἰεὶ ἡ πηγὴ τῶν αγαθῶν τὴν ἑαυτοῦ εἰκόνα παιδεύουσα, προσάγει αὐτῇ ζητήματα. Πρόσῃγαγε τῷ Ἀδὰμ τὰ ζῶα τὰ ἄλογα, τὰ πετεινά, ἵδεν τί καλεῖ αὐτά, οὐχ ἵνα μάθῃ ὁ πάντα προϊδὼν, ἀλλ' ἵνα δοκιμάσῃ τὴν εἰκόνα, εἰ ἐπιτηδεῖα πρὸς κατανόησιν. Εἰσλήθεν οἰκοδομικὴ, ἦλθε τεκτονικὴ, ναυτικὴ, χαλκευτικὴ^γ, κατανόησις ἄστρον, οὐχ ἡ περιέργος, ἀλλ' ἡ τὴν θέσιν ὁρώσα, ἡ τοῖς πλεουσὶν ἐπιτηδεῖα, ἡ παρατηρουμένη ἄστρον ἀνατολὰς, καὶ τὸν καιρὸν τῆς εὐπορίας κοσμοῦσας, οὐχ ἡ γένεσιν πλάττουσα, καὶ εἰσαρμμένην μυθολογούσα, ἀλλ' ἡ ἀκολουθοῦσα τῇ φωνῇ τοῦ Δεσπότη· Ποιήσωμεν φωστῆρας ἐν τῷ οὐρανῷ, καὶ ἑστώσαν εἰς σημεῖα καὶ εἰς ἡμέρας καὶ εἰς καιροὺς. Προήλθον ἡ εἰκὼν, καὶ ἐξιχνιάζει τὴν φύσιν· ζητεῖ βοτάνας, εὐρίσκει· ζητεῖ ῥίζας, καταλαμβάνει· πάντων εὐρίσκεται τεχνίτης, καὶ πάντων ἐπινοητής. Ἄλλ' ἵνα μὴ νομίσῃ, ὅτι αὐτὴ εὐρεν ἐξ ἑαυτῆς, καὶ οὐ παρὰ τὴν δύναμιν τοῦ ἐνθέντος τῇ φύσει τὴν δύναμιν, δι' ἐνὸς λόγου δείκνυσιν, ὅτι πάντων τούτων διδάσκαλος τῆς ἡμετέρας φύσεως ὁ Θεός. Προήλθεν ὁ μακάριος Σολομὼν λέγων· Αὐτὸς γὰρ μοι δέδωκε τῶν ὄντων τὴν γνῶσιν ἀψευδῆ, εἰδέναι σύστασιν κόσμου, καὶ ἐνέργειαν στοιχείων, ἀρχὰς καὶ τέλη καὶ μεσότητα χρόνων, ἐνιαυτοῦ κύκλους, καὶ ἀστέρων θέσεις, φύσεις ζώων καὶ θυμὸς θηρίων, διαφορὰς φυτῶν καὶ δυνάμεις ῥιζῶν, ὅσα τέ ἐστιν ἀφανὴ καὶ ἐμφανῆ, ἔγνω ἔγω ὁ ἄνθρωπος. Ἡ εἰκὼν πῶς ἔγνω; Ὁ γὰρ πάντων τεχνίτης ἐδίδαξέ με σοφίαν. Ἐδίδαξέ σε τὰ μέτρα, οὐ τὰ ἀμετρα. Ὅρα γὰρ πῶς εἰς πολλὰς ἀμετρίας ἐξεχώρη ἡ τέχνη ἡ ἀνθρωπίνη, καὶ ἦν εἰκὼν τοῦ Θεοῦ! Ἐνενόησε πῶς τὸ τῆς φωνῆς ὄργανον ἀποδίδοται, καὶ κατανοοῦσα τὴν φύσιν, μιμεῖται τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν. Ἐπινοεῖ τὴν τοῦ ὀργάνου φύσιν, τοῦτο τοῦ πολυδύναμος ὀργάνου, τοῦ ἐκ πολλῶν καλάμων ὑφασμένου. Καὶ ὅρα τί ποιεῖ, πῶς ἡ τέχνη πρὸς τὴν φύσιν ἑαυτὴν χηρίδωσεν. Ἐπενόησεν ἀσκούει, οὐκ ἐξ ἑαυτῶν προφέροντας τὸ πνεῦμα, ἀλλὰ ἀναπτυσσόμενους καὶ δανειζόμενους πνεῦμα ἀλλότριοι. Εἰτα ἀπὸ τῶν δύο ἀσκιῶν εἰς σωληνοδογεῖον τοῦ πνεύματος, εἰς πάντας τοὺς καλάμους παραπέμπων τὸ πνεῦμα, καὶ ἐπενόησε καὶ τὸ πνεῦμα ρεῖν, καὶ φωνὴν μὴ εἶναι. ἔως ἂν ὁ δάκτυλος σχηματίσῃ τὸν φθόγγον. Καὶ πόθεν τοῦτο, ἄνθρωπε; πόθεν κατασκευάσας ὄργανον, καὶ δοχεῖον πνεύματος; διὰ τί ῥέον τὸ πνεῦμα ἤχον οὐκ ἀποτελεῖ

^γ Post χαλκευτική duo addunt βαπτική.

sciam erga Patrem : quodque mirum est (quædam enim jam præmissa repetam), nuper dicebamus, ex iis quæ ad nos spectant, ea quæ supra nos sunt ediscere et loqui possumus. Sermo noster intus est cum mente, quæ ipsum generavit. Num visibilis est cum visibili? Invisibilis est cum invisibili, intelligibilis cum intelligibili, incorporeus cum incorporeo. Cum proditurus est sermo, in os venit, ibique voce induitur; non alia natura vocem ipsi suppeditante, sed ipse sermo sibi dictionem textit. Et invisibilis natura cum patre, cum nente dico, indutus voce exit, et omnibus sit notus qui ante ignotus erat. Deinde cum prodiit, et omnia implet, et a mente quæ ipsum genuit non separatur. Quis enim hominum, cum loquutus fuerit verbum, aliosque docuerit, seipsum sermone vacuum reddit? An si quid loquar quod in aliorum aures perveniat, mentem meam desertam reliqui? An non sermo exiit et intus mansit? annon sexcentas aures implevit, et a generante mente non abcessit? Jam vero humanus sermo a generante mente emissus, et foras prodiit, et generantem non relinquit? Deus autem Verbum, quia propter nos in mundo apparuit, paternos sinus vacuos reliquerit? nequaquam: sed quod admirabile est, innumeri unum ipsum Deum Verbum audiunt, et cum ipsum ad tot tantosque pervadat, non tamen dividitur, sed est totum in singulis nostrum audientium, totum cum omnibus, et si Pater fluxu quodam et sectione genuit, ac divisus sectusque est, ut aiunt, dicat illis Servator: *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39). *Scrutamini*, ne corruptatis. *Scrutamini*, non simpliciter legentes, sed profundum sententiarum investigantes. Deus Scripturas dedit, sed altam earum mentem non patrefecit, verum meditationis tuæ cursui reliquit, ut probatam tuam exploraret, et diligentiam perspiceret, videretque an Scripturis inservias, an vini ipsis inferas. Quemadmodum etiam naturas rerum proposuit Deus, artes vero occultavit: et omnia a Deo in medio posita sunt, ars vero ab humana mente originem duxit: sic et in Scripturis evenit. Rem planius declaro. Dedit Deus lapides, dedit Deus lapidum naturam, non ædificia parata: dedit frumentum, non panem; dedit uvam, non vinum; dedit lanæ naturam, non vestimentum; dedit terram auro secundam, non aurum. Quare? Quia ad imaginem Dei fecit hominem, creationis opus partitur: ipse creat, et illius arte creaturam concinnat et ornat. Quoniam ad imaginem suam fecit hominem, opificiorum nobilitatem cum ipso communicat. Ipse operatur ut Creator et Deus, ex non exstantibus omnia producat; ille naturam educit, quæ non existebat: imagini vero suæ id concedit, ut opificia exornet. Cogita quis prius homo aratrum compegit, quomodo excogitaverit lignum secare, ferrum medium immittere, concinne constringere, jugum adinvenire, temonem dirigere, boves jungere. Lignum jam erat, ferrum erat, sed ars non aderat. Quis tibi dixit, o homo, aratrum hoc modo confici? quis suggessit tibi indomitam ferri naturam igne emolli? quis monstravit tibi ex tanta crassitudine exiguum acum fabricari? quis excogitavit ex lapidibus januarum apparatus construere? dic mihi, homo, tecturum inventum unde edidicisti? Multum stupes, inquiet, utpote imperitus. Imaginem Dei vides, et sciscitaris? Ideo, frater, natura humana Dominum imitatur suum, et arte naturam exornat. Verum quamdiu modum servat, pulchra est, ubi autem modum excedit, immoderati usus causa contumeliæ est obnoxia. Exempli causa, excogitavit quomodo subjiceret bovem, equum, camelum, et quæcumque alia animalia ad ministerium data sunt: ex avaritia autem excogitavit illa miscere quæ natura diversa erant. Miscuit asinum equo præter Dei voluntatem, qui ab initio dixerat: *Educat terra quadrupes et reptilia secundum genus* (Gen. 1. 24). Avaritia miscuit ea quæ natura diversa erant. Deus autem immoderatam illam concupiscentiam castigans, commentum infecundum reddidit. Ideo mula non parit, quia non est ex numero eorum quæ tunc facta sunt, et audie-

runt, *Crescite et replete terram* (Gen. 1. 28). Attamen prius quam faciat, imagini concedit ut ea faciat quæ velit, ut ejus potentiam ostendat, et immoderatam usum castiget.

4. Rursus immoderata cupiditas suggessit homini ut formam effligeret hominis, Deum, ut ait, operantem imitans imaginem corporis efficit, et arte suam vim naturæ infert. Et quia audit Deum e terra fecisse formasque hominem, cum non possit ars illa secundum rei veritatem Dominum suum imitari, solertia sua rem, quæ fieri nequeat, quodammodo exprimit: radices colligit, colores miscet, imitaturque oculum videntem, et non videntem, licet apertum, aures apertas, et non audientes: nares rectas, sed quæ respirare non possint, os effornatum, sed voce privatum, pedes recte concinnatos, sed ad cursum inhábiles: ut demonstret quid ille imagini concesserit, et hinc divina vis ostendatur. Non permisit autem, ut omnia aggredieretur, ne in arrogantiam elata de se suaque salute postea desperaret. Attamen permisit ut pictores de terra id exprimerent, ut pudore afficeret eos qui negarent Deum de terra hominem efformasse. Attamen ars imitata est Creatorem. Vidit corpus ferro sectum; exempli causa, amputata ferro fuit carnis aliqua pars: oportet impleri excavatum illud, oportet ædificari consumptam carnem: Creator non adest, qui carnes efformet. Quod igitur? Imaginis ars Domini naturam imitata, ad terram cucurrit, ex qua corpus, medicamenta parat, emplastra condit: et illa quidem expurgat, hæc autem ædificat. Et vide rem mirabilem. Deus sedet quasi pater et magister, imaginis suæ opera videns. Ac quemadmodum pater interrogat filium, Quid tibi vult hæc cogitatio? non ut discat, sed ut exploret: ita quoque semper fons ille bonorum, imaginem suam instituens, quæstiones ipsi proponit. Adduxit ad Adamum bruta animalia et volatilia, ut videret quid vocaret ea (Gen. 2. 19), non ut edisceret is quæ omnia prospicit, sed ut probaret imaginem num apta esset ad excogitandum. Ingressa est ars ædificandi domos, ingressa est architectonica, nautica, æraria¹, scientia astrorum, non illa curiosa, sed quæ eorum positionem explorat, quæ navigantibus utilis est, quæ observat stellarum ortus, et tempus navigationis indicat, non quæ genesim fingit: et fatum fabulatur, sed quæ sequitur vocem Domini, *Faciamus luminaria in celo, et sint in signa et in dies et in tempora* (Gen. 1. 14). Prodiit imago illa, et naturam investigat: quærît herbas, invenit: quærît radices, deprehendit, omnium artifex atque inventor deprehenditur. Verum ne putet se ex seipsis invenisse, non autem virtute ejus qui naturæ vii tatem indiderat, uno verbo demonstrat naturæ nostræ unum doctorem fuisse Deum. Prodiit beatus Salomon dicens: *Ipsa enim dedit mihi rerum cognitionem certam, ad sciendam constitutionem mundi, et elementorum efficaciam, fines, principia et media temporum, anni circulos, et stellarum positiones, naturas animalium, et furores ferarum, differentias plantarum et virtutes radicum, quæ sunt aperta et occulta, novi ego homo* (Sap. 7. 17-21). Imago quomodo cognovit? Omnium enim *Opifex docuit me sapientiam*. Docuit te quæ secundum mensuram erant, non quæ secus. Attende enim in quanta modum excedentia effudit se ars humana, quæ erat imago Dei. Excogitavit quomodo vocis organum datum sit, et intellecta natura arte naturam imitatur. Excogitavit organi naturam, organi, inquam, multis tibi, multis fistulis instructi. Et vide mihi quid faciat, quomodo ars ad naturam exprimendam sese comparet. Invenit utres, qui non ex seipsis spiritum et sonum ederent, sed qui explicati externum accipiant flatum. Deinde ex duobus utribus in flatum canalem, in quo omnes calamos flatum emittens, excogitavit ut flatum etiam procedente nulla vox esset, donec digitus sonum efformaret. Et unde hoc, mi homo? unde concinnasti organum et receptaculum spiritus? cur effluens flatum

¹ Post, æraria, duc adiunt, ars suandi.

sonum non emitit apertis tibiis? Multum inquit, obstupescis, quia imperitus es. Paulo ante dicebam: Imago sum, naturam meam perspexi, et imitatus sum meipsum. Quomodo teipsum imitatus es? Vidi etiam in meipso flatum illum, quem mutuo accepi: sæpe namque thorax expansus et compressus aeris flatum accipit. Video arterias duas flatum emittentes, per os quasi per canalem. Video flatum prodire, neque verbum proferri, nisi lingua sonum conformaverit. Meipsum, inquam, vidi, et æmulatus sum, ex meipso artem Domini deprehendi, ut ait David: *Mirabilis acta est scientia tua ex me* (Psal. 138. 6). Meipsum vidi, et Artificem laudavi: imitatus sum Dominum meum: arte naturam expressi. Neque enim organum turpe est, nisi cum turpium cantilenarum instrumentum efficitur: quemadmodum divina olim emittuntur; non erant profana, nisi cum postea talia adiuvenda sunt ad voluptatem; attamen si sacra fuissent, ut ab initio, profana non essent. Quamobrem David, *Laudate eum in psalterio et cithara, in chordis et organo, in cymbalis bene sonantibus, in cymbalis jubilationis, in tympano et choro* (Psal. 150. 3. 4). Utinam ergo inventum illud non in voluptatem et lasciviam versum esset, neque in idolorum cultum! Sed si eorum, quæ excogitaverat homo, fructum Deo obtulisset, non reprehensa fuisset artis solertia, si ad Domini notitiam usurpata fuisset. Non reprehensa fuisset cithara, si Deus per citharam prædicatus fuisset. Ideo beatus David, cum citharam compegisset, nec per citharam turpes hymnos caneret, sed sacros cantus modularetur, id consequutus est ut ejus cithara Deo consecrata, dæmonas fugaret. Cum enim Saûlem regem dæmon exagitaret, cæderet, prosterneret, quando, inquit, beatus David citharam pulsabat, bene se habebat Saûl, et allevabatur (1. Reg. 16. 23). Viden' artem omnem, si ad Dei placitum concinnetur, nihil habere mali, imo sic omnia nobis secundum luitum processura fuisse?

5. Sed quo consilio ex theologia in artem et imaginis imitationem progressus sum? Ut dominicam vocem contra hæreticos (contra Anomæos) usurpemus. Quamnam? *Hypocrite, faciem cæli et terræ notis judicare* (Luc. 12. 56): artes invenistis, inventa multa protulistis, et omnium Dominum Opificemque contumelia afficiis? Tu per artem tuam imitatus es Dominum, et similis ipsi renuntiatus es secundum imaginem et similitudinem, et me Creatorem dissimilem Genitori prædicas? Ego vos peccato subjectos liberavi, et me omnium Dominum in subjectionem vocatis? Etiam, inquit, scriptum est, quod *Filius subjiçietur* (1. Cor. 15. 28). Dictum quidem est, sed secundum Dei potestatem. Neque nostra illa dicta, sed a Deo prædicata sunt. Jam vero, ut dictum illud sequar, concedo iis qui audierunt, ut illud ipsum intelligant. Ut itaque dictum illud sequar, num in futura illa creatione, in resurrectione subjiçietur? At tunc tu angelis eris æqualis. Nam ait Servator, *In resurrectione neque nubunt, neque nubuntur, sed sunt ut angeli Dei* (Math. 12. 25). Tu ex ordine tuo in altiore es erigendus, et Filius ex dominatu in subjectionem veniet? Non audisti Paulum dicentem: *Vanitati enim creatura subjecta est, quia et ipsa creatura simul ingemiscit et parturit usque nunc* (Rom. 8. 20. 22). *Creatura, cælum, terra et cætera omnia. Vanitati enim creatura subjecta est, non volens.* Cui vanitati? Humanæ. Cur ipsum vocat vanitatem? Quia ex illa imagine in similitudinem brutorum degeneravit. Nam *Vanitas vanitatum, omnia vanitas* (Eccl. 1. 2). Et David: *Verumtamen universa vanitas, omnis homo rivens* (Psal. 38. 6). Huic ergo vanitati, homini corrupto creatura subjecta est. Quomodo subjecta? Oritur sol indignis, scaturiunt fontes ingratis, terra fructus suos profert improbis. Subjecta ergo est creatura vanitati non volens. Si enim ex ejus arbitrio, non lubens subjiçeretur indignis; sed propter eum qui se subjiçit subjiçitur. Quo scopo? Spe. Quia spe? *Quia, teste Paulo, liberabitur a servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei* (Rom.

8. 21). Creatura tunc liberatur, et Filius in servitutem redigitur? *Scrutamini Scripturas* (Joan. 5. 39), ne calumniemini; scrutamini ne curiosius perquiratis; scrutamini credentes, non contradicentes. Unde hæc dicere didicisti, Qui erat genitus est, an qui non erat? unde dicere didicisti, Gignere et creare apud Deum idipsum est? Num Petrus hæc te docuit? Num Paulus suggestit? At Servator, inquit, hæc nobis tradidit. Lege Scripturam, et legem reverere. Ceterum neque in dictis suis sibi constat. Cum enim interrogat, Cum esset, genitus est, an cum non esset? mentitur. Nam id quod non confitetur examinat. Primo confitere, quod genitus sit, et tunc interroga, Qui erat, an qui non erat? Rem negas, et verba exploras? Quem non confiteris genitum esse, cur de illo quæstionem moves? Qui erat, genitus est, an qui non erat? Primum pone genitum esse, et tunc quære. Naturam negas, et verba exploras? Creare et gignere idipsum est? Undenam Filius? dicat aliquis eorum. Nisi prius duorum ordo constitutus palam sit, mensque consonet, non possum dicere, quod cernere et videre unum sit: unum namque dixi. Si autem dixerò, audire et videre unum esse, tunc videor disparata dicere, quantum ad visum, consentanea vero, quantum ad auditum: quoniam apud Deum idipsum est. Unde nosti creare et gignere idipsum esse? Si enim genuit et creavit, probe dicis idipsum esse. Si vero secundum te numquam genuit, sed creavit, quomodo gignere et creare idipsum sit? Verba futilia, verba vana, rerum veritas constat. Cur circa illud gignere et creare arguantur? Deus, inquit, simplex est, et non sicut nos, qui per partem aliam gignimus, per aliam condimus; verbi gratia, genitalibus membris gignimus, manu condimus. Sed non ita Deus: simplex enim est et figuræ expers: et quo modo gignit, eodem condit. Cum de invisibilibus edisseras, importuna illa et vana philosophia inflatus, vel una ex rebus quæ sub aspectum cadunt, rem tibi persuadeat: nempe eodem plane modo, non pulchrum fore, si quæ facta sunt eandem haberent virtutem. Accipe manum meam quæ sub aspectum cadit, ut ex visibilibus ad invisibilia argumentum ducatur. Manus hæc cum per seipsam una sit, et diversa operetur, non potest ea quæ perficiuntur sub uno cogitandi genere exhibere. Exempli causa, eadem manu efficio et destruo; ergone quia ejusdem manus est efficere et destruere, utrumque idipsum est? Atqui non idipsum est. Quandoquidem dicunt illi, nos alio modo gignere, alio operari: dicam et ego, eodem modo, eadem manu condo, eadem destruo, et verbero, et enro. Eritne igitur verberare et curare idipsum? Eadem manu stantem impello, et lapsus erigo, eadem manu calculum pono, eadem resolvo. Eritne ergo calculum ponere et resolvere idem? Annon hæc omnem insaniam superant? annon hæc fabulæ et ineptiæ? Annon Pauli animus ingemiscit? annon Petrus indignatur, cum tot verbis contra divinam doctrinam debacchetur? Christum repudiasti, et aliorum doctrinam amplexus es. Annon audisti Christum dicentem, *Qui me cruciaverit et sermones meos* (Marc. 8. 38)? Multi sæpe Christum confitentur, quos tamen pudet doctrinæ ejus. Constitetur Christum hæreticus, sermonem autem movet de Patre et Filio, et pudet illum dicti, atque: Num genuit, qui passionis est expers? Ergo per effluxum, ergo per operationem.

6. Viden' quam ipsum verbi pudeat? O stultitiam! Verba aucupantur, et virtutem non accurate examinant: omnia quippe labefactavit vanitas. Quod vero sæpe dixi, hæreticorum hæc principia, hi fontes manifesti sunt. Hanc hæreticam doctrinam Ecclesia habet, inquit. Dic, quis existimaverit genitum esse. Quis hujusce, quam tu putas hæresin esse, auctor est? A principio apostoli prædicarunt; post apostolos Nicæna synodus confirmavit. Ut autem palam esset hanc totius orbis esse fidem, ex tot congregatis septem tantum discesserunt, qui efi: m abdicati sunt. Totus orbis consensit, quia ex illa apostolica erat.

τῶν αὐτῶν ἡνεωγμένους; Πολύ, φησὶ. ξενίζῃ, ὡς ἀπειρο-
ρο-. Εἶπον προλέγων· εἰκὼν εἰμι, τὴν ἐμαυτοῦ φύσιν
εἶδον, καὶ ἐμιμησάμην ἐμαυτόν. Πῶς ἐμιμήσω ἐαυτόν;
Εἶδον καὶ ἐν ἐμαυτῷ τὸ πνεῦμα τοῦτο δεδανεισμένον·
συνεχῶς γὰρ ὁ θώραξ ἀναπτυσσόμενος καὶ συμπιυσα-
μένος δέχεται τὴν εἰσροὴν τοῦ πνεύματος. Βλέπω δύο
ἀσπερῆς πεμπούσας τὸ πνεῦμα παραχωρεῖν ὡς ἐνὶ σω-
λῆν· τῷ στόματι. Ὡς οὖν οἱ τὸ πνεῦμα προχωρεῖ, καὶ
ὁ λόγος οὐ γίνεταί, ἐὰν μὴ ἡ γλῶσσα τὸν φθόγγον σχη-
ματίσῃ. Εἶδον ἐμαυτόν, καὶ ἐξήλωσα ἐμαυτόν, ἐξ ἐμοῦ
κατέλαβον τὴν τέχνην τοῦ δεσπότου· ὡς λέγει Δαυὶδ·
Ἐβανυσσάσθῃ ἡ γλῶσσός σου ἐξ ἐμοῦ. Ἐμαυτόν εἶδον,
καὶ τὸν τεχνίτην ἐπήνεσα· ἐμιμησάμην τὸν ἐμαυτοῦ
δεσπότην· τῇ τέχνῃ τὴν φύσιν παρέστησα. Οὐδὲ γὰρ
φασίον τὸ ὄργανον, ἀλλ' ἐπειδὴν αἰσχροῦν ἡμάτων
γένηται ὄργανον· ὡσεὶ θεῖα ἐλέγετο ἀπ' ἀρχῆς· οὐκ
ἦν βέβηλα, εἰ καὶ τῇ ἀμετρῇ ἐπενοήθη εἰς τρυφήν·
ἀλλ' ὅμως εἰ κατέβρωτο, ὥσπερ ἀπ' ἀρχῆς, οὐκ ἦν
βέβηλα. Διὸ καὶ ὁ Δαυὶδ. Αἰνεῖτε αὐτόν ἐν ψαλτη-
ρίῳ, καὶ κιθάρᾳ, ἐν χορδαῖς καὶ ὄργάνῳ, ἐν κυμ-
βίλοις εὐήχοις, ἐν κυμβάλοις ἀλαλαγμοῦ, ἐν τυμ-
πάνῳ καὶ χορῷ. Εἶδε οὖν ἡ ἐπίνοια μὴ πρὸς τρυφήν
ἀκολασίας ἐτρέπη, μὴ εἰς προσκύνησιν εἰδωλῶν. Ἀλλ'
ἔν ᾧ ἂν ἐπνώσας, τοῦτων τοὺς καρποὺς εἰ ἀπεδίδου τῷ
θεῷ, οὐκ ἂν ἐμὲμψθῃ ἡ ἐπίνοια τῆς τέχνης, εἰ τὴν δε-
σπότην ἐγνώριζεν. Οὐκ ἂν ἐμὲμψθῃ ἡ κιθάρα, εἰ θεὸς
διὰ τῆς κιθάρας ἐκηρύττεται. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Δαυὶδ,
[575] ἐπειδὴ κιθάραν ἐπέψατο, φέρει τῆς κιθάρας οὐκ
αἰσχροῦς ὕμνους ἦσεν, ἀλλ' ἱεροὺς ἐμελέει λόγους, ἐγέ-
νετο ἡ κιθάρα καὶ θεῷ καθωσπυμένῃ, καὶ δαιμόνων
φυλαδευτήριον. Ὑπερ γὰρ τὸν Σαουλ τὸν βασιλεῖα δαίμων
κατέκρυψε, καὶ ἐβράβειζε καὶ καταστρόννεν, ἡνίκα,
φησὶν, ὁ μακάριος Δαυὶδ ἀνέκρουε τὴν κιθάραν, καλῶς
ἐγίνετο τῷ Σαουλ, καὶ ἐκουφίζετο. Ὅρᾳς οὖν πᾶσα τέχνη,
εἰ πρὸς ἀρέσκειαν ἡρμοσται Θεοῦ, οὐδὲν ἂν ἦν φαῦλον,
ἀλλὰ πάντα κατὰ γνώμην ἂν ἡμῖν ἀπήντησεν;

ε'. Ἀλλὰ τί βουλομένους ἦλθον ἀπὸ θεολογίας εἰς τέχνην
καὶ μίμησιν εἰκόνας; Ἰνα τὴν δεσποτικὴν φωνὴν κατὰ
τὸν αἰρετικῶν ἀποδώσωμεν. Ποίαν; Ἰποκριταί, τὸ
πρόσωπον τοῦ οὐρανοῦ. καὶ τῆς γῆς οἰδοὶς δοκιμά-
ζειν· τέχνας εὐρατε, ἐπινοίας πολλὰς ἐπενοήσατε, καὶ
τὸν πάντων δεσπότην καὶ τεχνίτην ὑβρίζετε; Σὺ τῇ
τέχνῃ ἐμιμήσω τὸν δεσπότην, καὶ ὁμοίως ἀπηγγέλλῃς
κατ' εἰκόνα καὶ ὁμοίωσιν, καμὲ τὸν δημιουργὸν ἁν-
όμιον τῷ γεννησάντι κηρύττεας; Ἐγὼ ὅμως ὑποστα-
γόμενος τῇ ἀμαρτίᾳ ἡλευθέρωσα, καμὲ τὸν ἀπάντων
δεσπότην εἰς ὑποταγὴν καλεῖται; Ναί, φησὶ, γέγρα-
πται, ὅτι καὶ ὁ Ὑἱὸς ὑποταγῆσθαι. Εἰρηται μὲν, κατὰ
δύναμιν Θεοῦ. Οὐδὲ γὰρ ἡμέτερα τὰ λεγόμενα, ἀλλὰ
Θεοῦ τὰ κηρυττόμενα. Εἶτα εἰ τὴν λέξει ἀκολουθήσας,
συγχωρῶ τοῖς ἀκούουσιν εἰδέναι τὰ λεγόμενα. Ἰν' οὖν
τῇ λέξει ἀκολουθῶν, ἐν τῇ μελλούσῃ δημιουργίᾳ, ἐν
τῇ ἀναστάσει ὑποταγῆσθαι τότε; Σὺ δὲ γίνῃ τότε ἱε-
ράγγελος. Ἐν γὰρ τῇ ἀναστάσει τῶν νεκρῶν, λέγει ὁ
Σωτὴρ, οὗτε γαμοῦσιν, οὗτε γαμισκοῦται, ἀλλ' εἰσὶν
ὡς ἄγγελοι Θεοῦ. Σὺ ἀπὸ τῆς σεαυτοῦ τάξεως ἀνάγῃ,
καὶ ὁ Ὑἱὸς ἀπὸ δεσποτείας εἰς ὑποταγὴν ἔρχεται; Οὐκ
ἤκουσας Παύλου λέγοντος, Τῇ γὰρ μεταίτεσις ἡ κτί-
σις ὑπετάθη, ὅτι καὶ αὐτὴ ἡ κτίσις συστεινᾷ καὶ
συνωδίνει ἀκρι τοῦ νῦν; Ἡ κτίσις, οὐρανός, γῆ, καὶ
τὰ ἅλλα πάντα. Τῇ γὰρ μεταίτεσις ἡ κτίσις ὑπέταθη,
οὐκ ἔκουσα. Ποία μεταίτεσις; Τῇ ἀνθρωπίνῃ. Μεταί-
τετα αὐτὸν διὰ τί καλεῖ; Ἐκτραπέντα τῆς εἰκόνης εἰς
ὁμοιωτῆτα ἀλόγων. Μεταίτεσις γὰρ μεταίτεσις τῶν, τὰ
πάντα μεταίτεσις. Καὶ ὁ Δαυὶδ· Πλὴν τὰ σύμπαντα
μεταίτεσις, καὶς ἀνθρώπων ζῶν. Τῇ οὖν μεταίτεσι
ταύτῃ, τῷ ἀνθρώπῳ τῷ παραφθαρέντῃ ὑπετάθη ἡ κτίσις.
Πῶς ὑπετάθη; Ἀνατέλλει ὁ ἥλιος τοῖς ἀναξίους, βρύου-
σι ἀπ' πηγαί τοῖς ἀχαρίστοις, φέρεי ἡ γῆ τοὺς καρποὺς
τοῖς ἀγνώμοσιν. Ὑπετάθη οὖν ἡ κτίσις τῇ μεταίτεσι,
οὐκ ἔκουσα. Εἰ γὰρ κατὰ γνώμην, οὐκ ἂν ὑπετάγη τοῖς
ἀναξίους ἔκτοια· ἀλλὰ διὰ τὸν ὑποτάξαντα καὶ ὑποτά-
σσεται. Ποίῳ σκοπῷ; Ἐλπίδι. Ποία ἐλπίς; Ὅτι καὶ
αὐτῇ τῇ κτίσις (ταῦτά φησι Παῦλος) ἔλευθερωθήσεται
ἀπὸ τῆς δουλείας τῆς φθορᾶς εἰς τὴν ἔλευθερίαν
τῆς δόξης τῶν τέκνων τοῦ Θεοῦ. Ἡ κτίσις τότε
ἐλευθεροῦται, καὶ ὁ Ὑἱὸς καταδουλοῦται; Ἐρευνάτε τὰς
Γραφάς, μὴ συκοφαντεῖτε· ἐρευνάτε, μὴ πολυπραγμο-

νεῖτε· ἐρευνάτε πιστεύοντες, μὴ ἀντιλέγοντες. Πόθεν
ἐμαθες λέγειν, ὃν ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ὢν; πόθεν ἐμαθες
λέγειν, τὸ γεννηθῆναι καὶ τὸ κτίσθαι παρὰ Θεῷ ταυτόν
ἔστι; Πέτρος σε ταῦτα ἐδίδασκε; Παῦλος ὑπέθετο; Ἀλλ'
ὁ Σωτὴρ ταῦτα ἡμῖν παρέδωκεν. Ἀνάγνωθι τὴν Γραφήν,
καὶ δυσωποῦ τὸν νόμον. Πλὴν οὐδὲ οἷς λέγει ἐμμένει.
Ὅταν γὰρ ἐρωτήσῃ, ὢν ἐγεννήθη, ἢ οὐκ ὢν; ψευδεται.
Ὅ γὰρ μὴ ὁμολογεῖ, ἐξετάζει. Πρῶτον ὁμολογήσων, ὅτι
ἐγεννήθη, καὶ τότε ἐρώτα, ὢν, ἢ μὴ ὢν. Τὸ πρῶτον
ἀρνή, τὸ ῥῆμα βασανίζει; Ὅν μὴ δίδως γεγεννησθαι,
τοῦτου τὴν ἐρευναν εἰ ζητεῖς, ὢν ἐγεννήθη ἢ μὴ ὢν;
Ἀδὲς οὖν ἐγεννήθη· πρῶτον πῶς ὡς ἐγεννήθη, καὶ
τότε ζητεῖ. Ἀρνή τὴν φύσιν, καὶ τὴν λέξιν ἐξετάζει;
Τὸ κτίσθαι καὶ τὸ γεννηθῆναι ταυτόν; Πόθεν ὁ Ὑἱὸς; λε-
γέτω τις αὐτόν. Ἐὰν μὴ ἡ πρῶτον φανερὰ ἡ τάξις τῶν
δύο, καὶ τότε ἡ διάνοια συμφωνῇ, οὐ δύναμαι εἰπεῖν τὸ
ἰδεῖν καὶ τὸ βλέπειν ταυτόν· ἐν γὰρ εἶπον. Ἐὰν δὲ
εἴπω, τὸ ἀκούσαι καὶ ἰδεῖν ταυτόν ἔστι, τότε δοκῶ τὰ
διαφέροντα, οὐ μὴν καὶ τῇ ὅψει, συμφωνοῦντα δὲ τῇ
ἀκοῇ λέγειν, ὅτι ταυτόν ἔστι παρὰ Θεῷ. Πόθεν οὖν οἶδας
ὅτι τὸ κτίσθαι [576] καὶ τὸ γεννηθῆναι ταυτόν; Εἰ μὴν γὰρ
ἐγέννησε καὶ ἔκτισε, καλῶς λέγεις ταυτόν. Εἰ δὲ μηδέ-
ποτε ἐγέννησε, κατὰ σέ, ἀλλ' ἔκτισε, πού τὸ γεννηθῆναι
καὶ κτίσθαι ταυτόν; Ῥημάτων κενοδοξία, ῥήματα κενά,
πραγμάτων ἀλήθεια. Διὰ τί δὲ τὸ γεννηθῆναι καὶ τὸ κτί-
σθαι σοφίζονται; Ὁ Θεός, φησὶν, ἄπλους ἔστι, καὶ οὐκ
ὥσπερ ἡμεῖς· μέρει μὲν γεννῶμεν, μέρει δὲ κτίζομεν·
οἷον, τοῖς μὲν γεννητικοῖς γεννώμεν, τῇ δὲ χειρὶ κτίζο-
μεν. Οὐχ οὕτω δὲ ὁ Θεός, φησὶν· ἄπλους γὰρ καὶ ἀση-
μάτιστος· ἀλλ' ὡς τρόπον γεννᾷ, τοῦτω καὶ κτίζει.

Ἐπειδὴ περὶ ἀοράτων ἐπαγγέλλῃ, πεφωτισμένος ὑπὸ
τῆς ἀκαίρου ταύτης καὶ ματαίας φιλοσοφίας, ἐν τῶν
ὀρωμένων σε πεισάτω, ὅτι τῷ αὐτῷ τρόπῳ τὰ γενόμενα
μὴ καλὸν τὴν αὐτὴν ἔχειν δύναμιν. Ἀδὲς χεῖρα τὴν
ἐμὴν τὴν φαινομένην, ἵνα ἀπὸ τῶν φαινομένων ὁ ἔλεγχος
δράμῃ τῶν ἀοράτων. Ἡ χεῖρ αὕτη μία οὐσα καθ' ἑαυ-
τὴν, καὶ ἐργαζομένη διάφορα, οὐ δύναται τὰ ἀποτελού-
μενα εἰς μίαν θεωρίαν δεῖξαι. Οἷον, τῇ αὐτῇ χειρὶ κτίζω
καὶ καταστρέφω· οὐκοῦν, ἐπειδὴ τῇ αὐτῇ ἔστι τὸ κτίσθαι
καὶ τὸ καταστρέφαι, ταῦτον ἄρα; Ἀλλ' οὐ ταυτόν.
Ἐπειδὴ λέγουσιν, ὅτι ἡμεῖς ἄλλως γεννῶμεν, καὶ ἄλ-
λως κτίζομεν· λέγω κατὰ, τῷ αὐτῷ τρόπῳ κτίζω, τῇ
αὐτῇ χειρὶ, καὶ καθ' αὐτὴν τῇ αὐτῇ χειρὶ, καὶ τὴν αὐτὴν καὶ
θεραπεύω. Ἔσται οὖν τὸ τυφαί καὶ τὸ θεραπεύειν ταύ-
τόν; Τῇ αὐτῇ χειρὶ καὶ ὠθῶ τὸν στήκοντα, καὶ ἐγείρω τὸν
πεσόντα· τῇ αὐτῇ χειρὶ καὶ ψηφίζω, καὶ λύω τὴν ψῆ-
φον. Ἔσται οὖν καὶ τὸ ψηφίζαι καὶ τὸ λύσαι τὴν ψῆφον
ταυτόν; Ταῦτα οὖν οὐκ ἔστι μωρολογίας ἐπέκεινα;
ταῦτα οὐ μῦθοι, καὶ ἀκαίρια; Ἄρα οὐ στένει ἡ ψυχὴ
Παύλου; οὐκ ἀγανακτεῖ Πέτρος, τοιούτων ῥημάτων
κωμαζόντων κατὰ τῆς θείας διδασκαλίας; Ἀπέγνωσ
τὸν Χριστὸν, καὶ ἐμαθες τὰ ἑτέρων. Οὐκ ἤκουσας τοῦ
Κυρίου λέγοντος; Ὅς ἐν αἰσχυνθῇ με, καὶ τοὺς ἐμοὺς
λόγους. Πολλοὶ πολλάκις Χριστὸν ὁμολογοῦσι, τοὺς δὲ
λόγους αὐτοῦ αἰσχύνονται. Ὁμολογεῖ Χριστὸν αἰρετικὸς,
ἔρχεται δὲ εἰς τὸν λόγον Πατρὸς καὶ Ὑἱοῦ. καὶ αἰσχύν-
εται τὸ ῥῆμα, καὶ λέγει· Ἐγέννησε γὰρ ὁ ἀπαθής; Οὐκ
οὖν κατὰ βούλησιν, οὐκοῦν κατὰ ποιήσιν.

ς'. Ὅρᾳς οὖν αἰσχύνῃ τὸ ῥῆμα; Ὡς τῆς ἀνοίας! Ἐγένον-
το λέξεων θηραταί, καὶ οὗ τῆς δυνάμεως ἀκριβεῖς ἐξετα-
σταί· πάντα γὰρ ἐφθεῖρην ἡ μεταίτεσις. Ὁ δὲ παλλάκις
εἶπον, τῶν αἰρετικῶν ἀπ' ἀρχαὶ αὐταὶ καὶ ἀπ' ἀρχαὶ δὴ-
λοι. Ἡ Ἐκκλησία αἰρετικὴν ἔχει διδασκαλίαν. Εἰπά
τὸν ἡγησάμενον γεγεννησθαι τοῦ προειρημένου. Τίς
ἔστιν ὁ ταύτην καθ' ἡμᾶς, ἦν σὺ καλεῖς αἰρεσιν, γεννη-
σας; Ἀπ' ἀρχῆς οἱ ἀπόστολοι ἐκτίρουν· μετὰ τοὺς
ἀποστόλους ἡ ἐν Νικαίᾳ σύνοδος ἐθεβαλίσας. Καὶ ἵνα
δειχθῇ, ὅτι οἰκουμένης ἦν ἡ πίστις, τοσοῦτων συναχθέν-
των, ἐπὶ τὰ μόνον διεψήωσαν, οἱ καὶ ἀπεκρήνχθησαν.
Πᾶσα ἡ οἰκουμένη συνεφώνησεν, ἐπειδὴ τοῦ φερόμε-
νου τοῦ ἀποστολικοῦ. Καὶ ὅρα τὸ θαυμαστόν· καὶ ἐμὴμ-
ησάτο ἡ Νέα δι' οἰκονομίας τὴν Παλαιάν· Ὅτε οἱ βασιλεῖς
Ἀσσυρίων ἐπὶ τὴν γῆν τῆς Παλαιστίνης, ἐξήλ-
θεν Ἀβραάμ κατὰ τῶν ἀλλοφύλων, κατὰ πάντες βασιλεῖς
ἐξῆλθε μόνος; ὁ πιστός. Καὶ πόσους στρατεύει κατ' αὐ-
τὸν; Δαύλους τριακοσίους οἰκογενεῖς καὶ δεκαοκτώ.

b Dno mss. ἀπέγνωσ τὰ τοῦ Χριστοῦ.

c Hæc omnino corrupta esse videntur: et tamen omnes
russ. sie habent.

d Ὑπὸς ὡς ἐν σωζῶν

Ac vide rem mirabilem. Divina dispensatione factum est, ut Novum Testamentum Vetus imitaretur. Cum reges Assyriorum in Palæstinam irruerunt, exiit Abraham contra alienigenas, contra quinque reges; exiit solus fidelis. Quot adversus eos educit? Servos trecentos et octodecim, ipsosque vernas. Quot Abraham educit contra alienigenas, tot educit Christus contra hæreses: quot contra allophylos produxit, imo secum educit Abraham, tot Christus secum armavit contra hæreses. Trecenti decem et octo episcopi Nicææ erant, et illie trecenti decem et octo famuli vernaculi Abrahæ. Cur vernas vocavit? Habuerit enim etiam emptitios: sed fidem familiæ ostendere voluit. Nunc quoque Christus in bellum educit non omnes, sed vernas, qui prædicabant eum qui est ex eo qui est, viventem ex vivente, lumen de lumine. Quid ais, lumen de lumine? quæ differentia vitam inter et vitam? quod discrimen? Quodque mirum est, Pater lumen dictus est, Filius vero cum addito. Ait Joannes, *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5): de Filio autem, *Erat lux vera* (Joan. 1. 9). Pater absolute lumen vocatur. Quia enim hæretici contra Patris divinitatem non facile pignant, etsi ea quæ contra Christum moluntur, in Patris maxime contumeliam vergant, tamen Scriptura quod in confesso est simplici oratione construit, quod autem controvertitur, veritate communit. Lumen est Pater, sine ullo additamento: nam si cognoscatur, sufficit ut prædicetur. Lumen est Filius. Ne quis dicat lumen illud intelligibile esse, hoc autem adulterinum: *Lux vera*. Rursum ne quis dicat, quemadmodum sol lux est, et luna quoque lux, sed alia magna, alia exigua: ita et Pater lumen, sed magnum; ita et Filius lumen, sed parvum; ne id dicatur, præoccupat Isaias: «Terra Zabulon, et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam» (Isai. 9. 4. 2). Si Deus lux est, et lux magna, Deus magnus est. Si Deus lux est, ut scriptum est a Joanne: *Deus lux est* (1. Joan. 1. 5); si Deus lux est magna, Deus magnus est. Magnus quippe est genitor, magnus et genitus: magna radix, magnus fructus: magna lux, magnus splendor. Non novi parvum et magnum, sed magnum novi nunc Deum, Trinitatem. Magnus Deus: *Deus magnus æternus* (Isai. 26. 4), ait Isaias; Paulus vero: *Expectantes beatam spem et adventum gloriæ magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Magnus Deus, magnus Dominus, ut ait David: *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (Psal. 146. 5). Verum quoniam fortitudo et virtus idem est (Christus enim Dei virtus), *Magnus Dominus noster*; ac si diceret, Magnus Pater, et magna virtus ejus. *Magnus Dominus noster, et magna virtus ejus* (1. Cor. 1. 24). Magna fortitudo Filius, quoniam magna virtus Spiritus sanctus, ut ait Servator apostolis: *Sedete Jerosolymis, donec induamini virtute ex alto* (Luc. 24. 49). Sed vide quomodo de illa virtute arguerentur. Est, inquit, virtus utpote quæ divitiarum promissionem obtineat. Spiritus enim, aiunt, non est appellatus Deus, sed pignus Dei: idque quomodo, accipe. Pignus pars est doni, neque totum donum, sed pars lotius. Scriptum est enim de apostolis: *Obsignati in Spiritu promissionis sancto, qui est pignus hereditatis nostræ* (Ephes. 1. 13. 14). Vide, inquit hæreticus, donum esse Dei, non Deum. Itaque donum et pignus pars est totius. Quid ergo si videris Deum quoque partem vocari, et non totum, ac donum, et non totum? Quid enim ait? *Et pignus hereditatis*. Quod pignus? quæ hereditas? quod pignus hereditatis? Hereditas donum est ejus qui hereditatem dedit, non ille ipse in hereditatem accipitur. Ait igitur, *Pignus hereditatis nostræ Spiritus*. Si quod Spiritus vocetur pignus, id animæ tuæ offendiculo est, si videris Deum hereditatem appellatum, quid facies? Attende diligenter, quomodo non tantum hereditate acceptus, sed etiam ipsa hereditas appellatur. Audi Davidem dicentem, *Dominus pars hereditatis meæ* (Psal. 15. 5). Deus pars hereditatis: Spiritus

tus pignus hereditatis. Si id Filium aut Patrem minorem facit, quod dicatur pars hereditatis, id Spiritus dignitatem minuit, quod vocetur pignus hereditatis. Ait David alibi: *Dominus portio mea in terra viventium*. Portio mea, quo partiente? Si enim unus, non totus. Si voces aucuparis, nec sensum exploras, nihil obstat, quominus etiam in Deum Patrem blasphemiaris, quem colere videris. *Dominus pars hereditatis meæ*; et *Portio mea es in terra viventium* (Psal. 141. 6). Cur vero illa ex se genita virtus portio et hereditas vocatur? Quia Deum arbitrio nostro accipimus, et ex singulis aliis errorem deligit, alius Deum accipit, efficiturque Deus sic electus fidelis hominis portio. Exempli causa: præscriptum fuit Levitis, *Non erit tibi portio super terram* (Num. 18. 20): Dominus enim portio illorum erat. Si absque offensione audis Deum vocari portionem, cur offenderis audiendo Spiritum sanctum vocari pignus?

7. Auferamus itaque omnem incredulitatis confusionem, et sinceram fidem amplectamur. Quousque cor tuum aggravas, hæretice, ut Pharo? quousque divina dicta non ponderas? Rationem in te habes ut libram; expende verba Servatoris; intellige quæ de carne dicantur, quæ de divinitate, quæ de dignitate, quæ de dispensatione, ne de te dicatur id quod in propheta de Chanaan dicitur: *In manu Chanaan statera iniquitatis, dilexit dominatum ad opprimendum* (Osee 12. 7). Et David, *Verumtamen vani filii hominum* (Psal. 61. 10). Hæreticorum est in statera fraudare. Tenes stateram, et justitiam opprimis? Vide libram Servatoris: *Ego et Pater unum sumus* (Joan. 10. 30). Ubina inæqualitas? Vide lances divini Verbi. *Qui vidit me, vidit et Patrem meum* (Joan. 14. 9). Ubina hic descendens, ubi ascendens? Vide Patrem liberantem, et Filium liberantem, ut ipse ait: *Nisi Filius vos liberaverit, servi estis* (Joan. 8. 36); et Paulum dicentem, *Lex Spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me* (Rom. 8. 2). Si Pater liberat, si Filius liberat, si Spiritus liberat, ubi servus in illis? Verum utinam omnes jugum peccati, jugum hæresis effugientes, fidem habeamus firmam. Ne ignorent porro hæretici ea quæ dicta sunt. Multos audiivi dicentes, Cur non de morum institutione nos alloquitur? cur non de decore et honestate? Illud porro dicunt non ex harum rerum studio, sed quod se redargui formident. Veram emendationem expetis? Audisti sæpe magnam doctrinam, de moribus audisti; emendavi mores tuos; audisti de moribus; vitam tuam concinnavi; sed ut ait Dominus: *Venit Joannes non manducans, neque bibens; dicunt, Dæmonium habet; venit Filius hominis manducans et bibens; dicunt, Homo vorax et vini potor* (Matth. 11. 18. 19). Nequitia nihil placet. Si de moribus loquaris, ait: Ego de fide te interrogo; si de fide dicas, ait: Volebam de moribus audire. Ideo hæc puerilia nequitia dicta exagitant Servator dicebat: *Tibia vobis cecinimus, et non saltastis; lamentati sumus, et non luxistis* (Matth. 11. 17). *Tibia cecinimus*: concione sancta, concione conspicua morum institutionem audistis, *Lamentati sumus* laboriosa oratione, dolore plena, lugente vestram incredulitatem; et non audistis, neque ea, quæ ad vos spectabant, audientes saltastis, neque ea, quæ adversus hæreses dicta sunt audientes, luxistis. Venit Baptista; dicunt, *Dæmonium habet*; neque indignatur Baptista, sed in suscepto munere pergit. Vides enim eadem illi accidisse, quæ Servatori. De Servatore dicebant Judæi, *Dæmonium habet, et insanus est; cur illum auditis* (Joan. 10. 20)? Annon beatus est ille Christianus, qui iisdem atque Dominus contumeliis afficitur? Paulus veritatem prædicat, et ait illi Festus: *Insania, Paule, multas te literas ad insaniam reducant* (Act. 26. 24); insania quippe videntur esse iis, qui inconsiderate agunt, illa quæ sunt sagacitatis plena. Ille vero, *Non insano* inquit, *optime Feste, sed temperantiæ justitiæque verba profero* (Ibid. v. 25). Vides divinam loquendi libertatem, quæ insania reputabatur, sapientia splendidiorem esse? Audit Joannes Baptista, quod dæmonium ha-

beat, quemadmodum prisci illi prophetae daemoniaci sunt appellati. Misit aliquando Eliseus propheta discipulum suum prophetam, his verbis : *Vade, et invenies Jehu principem : abduc eum seorsum, et dic illi : Hæc dicit Dominus Deus Israel : Ecce unxi te in regem ; et effunde super illum cornu olei, et unge eum in regem* (4. Reg. 9. 2. 3). Mittit propheta discipulum prophetam ; principem adit. Tunc enim rex non erat Jehu, sed sub rege princeps. Ait illi : Veni seorsum, et abductum his alloquutus est, et ex cornu unxit : postquam unxerat, aufugit, secessit. Dicunt ad Jehu ceteri principes : *Qua de causa lymphatus ille te adiit* (Ibid. v. 11) ? ac si dixissent, Cur venit hic daemoniacus ? *Cur te lymphatus ille adiit ?* Sic ab initio prophetæ contumeliis affliciebantur, sic et apostoli. *Cur ad te venit ille lymphatus ?* Ille metuens ne de regno verba facienti sibi periculum esset (rege enim solum occupante, non sine periculo regnum in alium transferitur), respondit : *Vos scitis ejus garrulitatem et nugacitatem* (Ibid.). Assentiebatur ille non sententiæ, sed voci. Nostis ejus garrulitatem. Deinde illi intelligentes, veritatem nunquam irrideri, qui irriserant,

veritatem ediscere satagunt : *Non æquum est, aiebant, id nobiscum non communicari.* Injuria afflicis amicos, arcanum illud perperam celas. Si lymphatus est, cur quæris lymphati dicta ? Inique agis, Jehu, nisi nobis id renunties. Malitia virtutem despicit, et anxie persequitur illam. Ut daemoniacum damnaverant, ita dicta ejus ut vera explorabant. Quid tibi indicavit, dicit. Abduxit me seorsum, et effudit in me cornu olei. Veritatis vim adverte, quomodo gloria, quæ prius irridebatur, ad sui adorationem traxerit : quomodo propheta ille lymphatus ipsis legibus fortior fuerit. Dicit, Abduxit me seorsum, et effudit super me cornu olei : atque voce principes dixerunt, Vivat rex, Viden quomodo illi simul prophetiam irriserint, et admirati sint : damnaverint et crediderint ? Daemoniacum vocabas, et a daemoniaci unctum regem appellas ? Sic neque nos, neque patres nostros, neque posteros obstupescere par est, si quid contumeliosum ab hæreticis audire contingat. Utinam nos pro Christo glorificemur, ut cum Christo glorificemur, cui gloria et imperium in sæcula. Amen.

MONITUM

« Hisce quatuor in Jobum orationibus perineptis, inquit Savilius, quæ tamen per omnes fere bibliothecas reperiuntur, Lælius Tifernas interpres quintam addit, quæ nihil aliud est quam ἀπάνθισμα περί ὁμομονῆς, suo denum loco repræsentandum. » Ineptas jure dicit Savilius, nec est quod plurimus demon-

IN JUSTUM ET BEATUM JOB, SERMO PRIMUS (a).

1. Annuus nobis hodie venit orbis athleta, venit nobis stupendus ille angelisque par certator, qui multas a diabolo plagas, multa a Deo testimonia accepit, multisque præmiis a spectatilibus angelis donatus est, qui multis vulneribus affectus ab inimico, magnifice coronatus a Deo in orbe ostensus est. Ita enim ipsum alloquitur : *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus appareres* (Job 40. 8) ? Quis ergo bellatorem hujusmodi pro merito laudare possit ? quis paria gestis ejus bravia nectere audeat ? quis tentabit immensum laudum pelagus ingredi ? Quemadmodum enim nemo sanæ mentis tentaverit pelagus gressibus humanis trajicere, sic nemo sapiens etiam inter doctores ausit unquam tentare promeritas generose beatissimæque illius animæ laudes auditoribus efferre. Illius enim gesta humanam omnem exsuperant sapientiam : illius certamina omnes coronas superant. Angelica ergo egemus lingua, quo summis, ut ita dicam, digitis vas unguentarium illud tangentes, totam simul ecclesiam repleamus. Nani si vas illud Jobi vel tangere aggrediamur, vel paulisper moveamus, statim ex unguento odoris fragrantia impletur ecclesia. Audiamus igitur historiam de illo dicentem : *In omnibus his quæ ipsi acciderunt nihil peccavit Job labiis contra Dominum* (Job. 1. 22). Vidistin' testimonium angelorum laudes excitans ? vidistin' testimonium diabolum cum conatibus ejus confundens ? *In omnibus his quæ ipsi contigerunt nihil peccavit.* Hoc Dei testimonium per omnem ecclesiam, quasi unguentum pretiosum, auditores lætificat. O vas pretiosum in uno Arabiæ loco reconditum, ac per totum orbem bonum unguenti odorem emittens ! o vas sexcentis lapidibus, et plagis et telis a diabolo impetitum, non effuso unguento !

Plurimus fuit diaboli labor, ut vas illud contereret, unguentumque pietatis perderet : curavit nempe per tetrum ulcerum odorem unguenti fragrantiam obscurare. Nam et illius corpus ex sanie vulnere tetrum emittebat odorem ; sed mansit vas vulneratum, nec amisit unguentum, ut et nos opportune illi dicamus : *Unguentum effusum nomen tuum* (Cant. 1. 2). Operæ pretium ergo est nudum athletam, ut certavit, ostendere, ut in admirabilem illam imaginem respicientes, ex ipsa rerum natura intelligamus, Deum, ut ostenderet se in terra homines justos habere, qui non jam per adulationem sicut Adam seducerentur, sed per mille cruciatu et verbera coronarentur, hoc spectaculum permisisse. Apostata, inquit, altum sapis, quia Adamum deceptum, et mulierem blanditiis seductam ex paradiso ejecisti : ecce hominem, qui sine Scripturæ mandatis vixit, et non scriptam naturæ legem ex animi vi servavit. Adhibe mille blandimenta, adulationes mille, tormenta totidem, non poteris optimam hanc animam dinovere. Ecce primum hominem ejecisti ex paradiso. Vide nunc, tenta si potes, vel a sterquilinio athletam supplantare. Sed paulo altius, si placet, repetamus historiam. *Vir quidam erat in regione Ausitide, nomine Job. Et erat vir ille irreprehensibilis, justus, pius, verax, abstinens ab omni re malâ* (Job 1. 1). Talis erat Adam antequam mulieri obtemperaret. Ideo hic uxori non morem gerit, ne in parem incidat casum. Ille indutus erat incorruptione, ut noverat is qui formavit illum, et quia uxori morem gessit, nudus, et damnatus fuit. Hic nudus erat, et non credidit uxori, et quia uxori non credidit, angelicis coronis vestibusque indutus est Ille quia uxori morem gessit, ex paradisi deliciis excidit, terram spinas parientem effecit, mortemque in hereditatem accepit ; hic quia uxori non obtemperavit, et a sterquilinio et a plagis liberatus est, regnumque cælorum

(a) hic sermo et tres sequentes collati sunt cum Codicibus Regis 1819, 1863, 1864, Colbertino 974.

οὗτος τί ἤλθε; *Τί ἤλθε πρὸς σέ ὁ ἐπιληπτος οὗτος*; Οὕτω ἀπ' ἀρχῆς ὑβρίζοντο οἱ προφῆται, οὕτως οἱ ἀποστολοὶ. *Τί ἤλθεν ὁ ἐπιληπτος ἐκεῖνος πρὸς σέ*; Θεοδύμενος μὴ ἐξάκουστον ποιῆση τὸ ὄνομα τῆς βασιλείας, καὶ κινδυνεύσῃ (βασιλεύς γάρ βασιλεύοντος ἐπικίνδυνον τὸ εἰς ἑτέρον μετενεχθῆναι [579] τὴν ἀρχὴν), λέγει· *Ῥμείς οἴδατε τὴν ἀδολεσχίαν αὐτοῦ καὶ τὴν φλυαρίαν αὐτοῦ*. Συνέβητο οὐ τῇ γνώμῃ, ἀλλὰ τῇ φωνῇ. Οἴδατε αὐτοῦ τὴν ἀδολεσχίαν. Εἰτα ἐκεῖνοι συνιέντες, οὐκ οὐδέποτε ἡ ἀλήθεια γελᾶται, αὐτοὶ οἱ καταγελάσαντες σπουδάζουσι μαθεῖν τὴν ἀλήθειαν· *Ἄδικόν ἐστιν, Ἰηοῦ, ἐὰν μὴ ἀπαγγείλῃς ἡμῖν*. Ἀδικεῖς τὰ τῶν φίλων· κακῶς ποιεῖς κρύπτων τὸ μυστήριον. Εἰ ἐπιληπτός ἐστι, τί ζητεῖς τὰ τοῦ ἐπιληπτοῦ; Ἀδικεῖς, Ἰηοῦ, ἐὰν μὴ ἀπαγγείλῃς ἡμῖν. Ἡ κακία καταφρονεῖ τῆς ἀρετῆς, καὶ ἄγωνιζ' αὐτήν. Καὶ ὡς δαιμονιώντος καταψήφισαντο, καὶ

ὡς ἀληθεύοντος τὰς λήξεις ἐθαύνασαν. Τί ἀπήγγιλέ σοι, λέγε. Ἐλαβέ με ἰδίᾳ. Βλέπε ἰσχύον τῆς ἀληθείας, πῶς ἡ γελασθεῖσα προσεκυνθῆθαι δόξα, πῶς ὁ προφήτης ὁ ἐπιληπτος, καὶ νόμων ἰσχυρότερος ἐγένετο. Λέγει· Ἐλαβέ με ἰδίᾳ, καὶ ἐπέγχε μοι τὸ κέρας τοῦ ἐλαίου· καὶ ἐπὶ τὴν φωνὴν οἱ ἄρχοντες, λέγοντες· Ζήτησέ τὸν βασιλεῦς. Ὅπως πῶς κατὰ τὸ αὐτὸ ἐτέλεσαν τὴν προφητείαν καὶ ἐθαύμασαν, καὶ καταψήφισαντο καὶ ἐπίστευσαν; Δαιμονιώντα ἔλεγες, καὶ τὸν ὑπὸ τοῦ δαιμονιώντος χειροτονηθέντα βασιλέα καλεῖς; Οὕτως οὐ δεῖ ξενίζεσθαι οὐδὲ ἡμᾶς, οὐδὲ τοὺς ἡμῶν πατέρας, οὐδὲ τοὺς μεθ' ἡμᾶς, ἐὰν παρ' αἰρετικῆς γλώσσης ἀκούσωμέν τι τῶν εἰς ὕβριν συντηνόντων. Ἰένοιτο δὲ ἡμᾶς ὑπὲρ Χριστοῦ δοξάζεσθαι, ἵνα ἐν Χριστῷ δοξασθῶμεν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

AD QUATUOR HOMILIAS IN JOBUM.

stremus esse illas spurias, et Joanne nostro indignas. Interpretationem tamen Latinam Lælii Tifernatis, quod ea intricata esset, rejecimus, novamque paravimus.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰὼβ, λόγος α'.

α'. Ἦκεν ἡμῖν ἐνιαύσιος σήμερον ὁ τῆς οἰκουμένης ἀθλητής· ἦκεν ἡμῖν ὁ ξένος καὶ τῶν ἀγγέλων ὁμότιμος ἀγωνιστής, ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαβόλου τυπτόμενος, καὶ πολλὰ παρὰ τοῦ Θεοῦ μαρτυρούμενος· ὁ πολλὰ παρὰ τοῦ διαβόλου πληττόμενος, καὶ πολλὰ βραβεῖα παρὰ τῶν θεατῶν ἀγγέλων ὑποδεχόμενος· ὁ πολλὰ ὑπὸ τοῦ Ἐχθροῦ μαστιζόμενος, καὶ μέγας στεφανίτης ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν οἰκουμένην ἀναδειχθείς. Οὕτω γὰρ αὐτὸς αὐτῷ διαλεγόμενος ἔλεγεν· *Οἶοι δὲ με ἄλλως σοι κεχηρηματικῶσαι, ἀλλ' ἢ ἵνα ἀναγερῇς δίκαιος*; Τίς οὖν τὸν τοιοῦτον ἀρίστη κατ' ἀξίαν εὐφημησαί δύναται; τίς ἀντάξια τῶν ἀνδραγαθημάτων αὐτοῦ βραβεῖα πλέξει κατατολμήσας; τίς ἐπιχειρήσει πρὸς ἄπειρον πέλαιος ἐγκωμίων ἀναδύσθαι; Ὡς γὰρ οὐκ ἂν τις τὸν νοῦν ἔχοντων κατατολμήσει ποτε τῆς θαλάσσης τὸ πέλαιον βήμασιν ἀνθρωπίνως διαπεράσαι, οὕτως οὐδὲ τις τὸν σοφῶν καὶ λανθιδασκάλων ἐπιχειρήσει ποτε τοὺς κατ' ἀξίαν ἐπαίνους τῆς γενναίας ἐκείνης καὶ τρισσολοῦ ψυχῆς τοῖς [580] ἀκραταῖς διηγῆσασθαι. Πᾶσαν γὰρ ἀνθρωπίνην ὑπερβάλλει σοφίαν τὰ τούτου κατορθώματα· πᾶσαν ὑπερβάλλει στεφανηφορίαν τὰ τούτου παλαίσματα. Οὐκ οὖν ἀγγελικῆς ἐπιδομέθεα γλώσσης, ἵνα θύκοις, ὡς εἰπὼν, τοῖς δακτύλοις ἐφαφάμενοι τῆς μυροθίχης ἐκείνης, πᾶσαν ὁμοῦ τὴν ἐκκλησίαν πληρώσωμεν. Μόνον γὰρ ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν ἄψασθαι τοῦ ἀγγέλου τοῦ Ἰὼβ, καὶ μικρόν αὐτὸ διδασκόμενοι, εὐθὺς τῆς εὐωδίας τοῦ μύρου ἡ ἐκκλησία πληροῦται. Ἀκούσωμεν τοίνυν τῆς ἱστορίας παρ' αὐτοῦ λεγούσης· *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἥμαρτεν Ἰὼβ τοῖς χεῖλεσιν ἐναντίον Κυρίου*. Εἶδες μαρτυρίαν τὴν εὐφημίαν τῶν ἀγγέλων διεγείρουσαν; εἶδες μαρτυρίαν τὸν διάβολον μετὰ τὴν ἐπιχειρημάτων αὐτοῦ κατασχύνουσαν; *Ἐν πᾶσι τούτοις τοῖς συμβεβηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἥμαρτεν*. Αὕτη ἡ τοῦ Θεοῦ μαρτυρία κατὰ πᾶσαν ἐκκλησίαν, ὡς μύρον πολυτίμητον, τοὺς ἀκούοντας εὐφραίνει. Ὁ ἀγγέλου πολυτίμητος εἰς ἕνα τόπον κατὰ τὴν Ἀραβίαν ἀποκειμένου, καὶ κατὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην τὴν εὐωδίαν τοῦ μύρου διαπεμπομένου [ὁ ἀγγέλου μυρία λίθους καὶ πληγαὶ καὶ βέλει παρὰ τοῦ διαβόλου τυφθέντες, καὶ τὸ μύρον μὴ ἐκχέαντες! Πολὺς ἐγένετο τῷ δια-

βόλῳ κάματος, ἵνα τὸ ἀγγεῖον συντρίψῃ, καὶ τὸ μύρον τῆς εὐσεβείας ἀφανίσῃ· καὶ ἐσπούδαζε διὰ τῆς δυσωδίας τῶν τραυμάτων ἀμαυρῶσαι τοῦ μύρου τὴν εὐωδίαν. Καὶ γὰρ καὶ τὸ σῶμα αὐτοῦ ἀπώσεν ἀπὸ τῆς ἐλπίσεως τῶν τραυμάτων· ἀλλ' ἔμεινε καὶ τὸ ἀγγεῖον τραυματιζόμενον, καὶ τὸ μύρον μὴ ἀπολλύμενον, ἵνα καὶ ἡμεῖς προσφώρῃς εἰπωμεν αὐτῷ· *Μύρον ἐκκεντρωθὲν δρομῶ σοι*. Δέον οὖν αὐτὸν γυμνόν, ὡς ἐπάλαιον, ἀναστῆσαι τὸν ἀθλητήν, ἵνα εἰς ἐκείνην τὴν εἰκόνα τὴν θαυμασίαν ὁρῶντες, πληροφορηθῶμεν διὰ τῆς φύσεως τὸν πραγμάτων, ὅτι ὁ Θεὸς δεῖξαι βουλόμενος τῷ διαβόλῳ, ὅτι ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπους δικαίους ἔχει, οὐκ ἐπὶ διὰ κολακείας κατὰ τὸν Ἀδὰμ ἀπατωμένους, ἀλλὰ διὰ μυρίων βασάνων καὶ μαστίγων στεφανουμένων, ταύτην συνεχώρησε γενέσθαι τὴν δραματουργίαν. Ἀποστάτα, φησὶ, μεγαλόφρονεῖς, ὅτι τὸν Ἀδὰμ ἀπατήσας, καὶ τὴν γυναῖκα κολακεύσας, ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου· ἰδοὺ ἀνθρώπος δίχα προσταγμάτων Γραφῆς βιώσας, καὶ τὸν ἄγραφον τῆς φύσεως νόμον διανόμει κατορθώσας. Προσάγαγε μυρία θωπείας, μυρίας κολακείας, μυρίας βασάνους, εἰ δύνασαι τὴν ἀρίστην ταύτην παρασκαλεῖσαι ψυχὴν. Ἰδοὺ, τὸν πρῶτον ἀνθρώπον ἐξέβαλες τοῦ παραδείσου. Βλέπε νῦν, ἐπιχειρήσον, εἰ δύνασαι, κἂν ἀπὸ κοπρίας τὸν ἀθλητήν ὑποσκελίσαι. Ἀλλ', εἰ δοκεῖ, ἄνωθεν ὀλίγον εἰς αὐτὴν τὴν ἱστορίαν ἀναδράμωμεν· *Ἀνθρώπος τις ἦν ἐν χώρῳ τῇ Αὐσσιτιδι, ᾧ ὄνομα Ἰὼβ. Καὶ ἦν ὁ ἀνθρώπος ἐκεῖνος ἄμμεπτος, δίκαιος, θεοσεβής, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος*. Τοιοῦτος ἦν καὶ ὁ Ἀδὰμ πρὸ τοῦ πεισθῆναι τῇ γυναίκί· διὰ τοῦτο οὕτως οὐ πείθεται τῇ γυναίκί, ἵνα μὴ γέννηται κατ' ἐκείνον. Ἐκεῖνος ἐνδεδυμένος ἦν ἀφθαρσίαν, ὡς οἶδεν ὁ πλάσας αὐτόν, καὶ ἵνα πεισθῇ τῇ γυναίκί, γυμνὸς ἐγένετο, καὶ κατεκρίθη. Οὕτως γυμνὸς ἦν, καὶ οὐκ ἐπείσθη τῇ γυναίκί, καὶ ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναίκί, τὴν τῶν ἀγγέλων στεφανηφορίαν ἐνεδύσατο. Ἐκεῖνος ἵνα πεισθῇ τῇ γυναίκί, καὶ τῆς τοῦ παραδείσου τρυφῆς ἐξέπεσε, καὶ τὴν γῆν μητέραν ἀκανθῶν ἐποίησε, καὶ θάνατον ἐκληρονόμησεν· οὕτως ἵνα μὴ πεισθῇ τῇ γυναίκί, καὶ τῆς κοπρίας καὶ τῶν πληγῶν τὴν ἐλευθερίαν ἔλαβε, καὶ τὴν τῶν οὐρανῶν ἐκληρονόμησε βασιλείαν. Ἐκεῖνος ἀπολούμενος

τῷ Θεῷ ἔλεγεν· Ἡ γυνή, ἣν ἔδωκάς μοι, αὕτη μοι ἔδωκε, καὶ ἔφαγον. Ὁ ἀπολογίας συγγνώμην οὐκ ἔχουσης! Ἐκάλειν εἶπε, Φάγε· ἐγὼ εἶπον, Μὴ φάγε. Διὰ τί οὖν τῆς γυναικὸς ἤκουσας, καὶ τοῦ Θεοῦ παρήκουσας; Ἄλλ' οὐχ οὕτως ἦν ὁ μακάριος Ἰωβ. Ἄλλα πῶς; Μετ' ἐπιπλήξεως ἔλεγεν· Ὅσπερ μία τῶν ἀφρόνων γυναικῶν ἐλάλησας. Ἀνθρωπος ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐστειδί, ᾧ ὄνομα Ἰωβ. Διὰ τί δὲ τὴν χώραν ὠνόμασε; Διὰ σέ, ἵνα μάθῃς, ὅτι οὐχ ἡ συνουσία τῶν ἀμαρτωλῶν τὸν δίκαιον δύναται ποιῆσαι ἀμαρτῆσαι, ἀλλ' ἡ προαίρεσις τῶν εὐσθεούντων ὀφείλει στάσιμον καὶ βεβαίαν ἔχειν τὴν γνώμην. Αὕτη γάρ ἡ χώρα τῆς [581] Ἀραβίας ἐστὶ μοχθηρὴν καὶ διεφθαρμένον ἀνθρώπων οἰκητήριον. Πάντες ἦσαν παράνομοι, πάντες θεοσυγχεῖς, πάντες βέβηλοι, πάντες ὑπερήφανοι, καὶ τοῦ Ἡσαῦ ἀπόγονοι, καὶ ταῖς ἀμαρτίαις κομῶντες· ἀλλὰ τοσοῦτον πέλαγος τῆς ἀσεβείας οὐκ ἔδυνάμην κατασβῆσαι τὸν λαμπτήρα τῆς εὐσεβείας· ἡ τοσαύτη χώρα τῶν κακῶν οὐκ ἔδυνάμην τὸ ὠραῖον ἀποπνίξαι· τῆς καρτερίας. Ὅθεν τοῦτω προσπελάται ὁ διάβολος· ἐπεχείρησε. Διὰ τί; Ἐπειδὴ ἦν ἐβλεπεν αὐτὸν ταῖς ἐλεημοσύναις μάλλον ἢ τοῖς χρήμασι πλουτοῦντα. Ἀκουσὼν γὰρ αὐτοῦ λέγοντο; ἀψευδῶς· Ὁφθαλμοὶ ἤμην τῶν τυφλῶν, πούς δὲ χωλῶν καὶ αὐτοὶ, ἔγῳ κτὶ ἀδυνατῶν ἐκλίσσων, ἐστέναντα δὲ ἰδὼν ἀνδρὰ ἐν ἀνύγκαις. Καὶ οὐ μόνον διὰ τῶν λόγων, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν ἔργων ὑπερεπλοῦστε, θησαυρὸς ὅλος· εὐπορίας τεῖς διεμένοντες εὐρίσχυμοι. Τί γὰρ φησιν ἀλλαχοῦ; Οὐκ ἐξήλθεν ἐκ τοῦ οἴκου μου ἐπιδομέτος κόλπῳ κενῷ· σέσμα χήρας εὐλόγησέ με· ἀπὸ δὲ κορυφῆς τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὡμοὶ πενήτων. Ὅστε δὴλον, ὅτι διὰ πάντων ἐπλοῦτε· θησαυρὸς ὅλος, καὶ διὰ τῶν λόγων, καὶ διὰ τῶν ἔργων, καὶ διὰ τῆς ἐλεημοσύνης, καὶ διὰ τῆς προστασίας τῶν πενήτων, καὶ διὰ τῆς ἐπικορυφίας τῶν δεομένων. Ἄλλ' ὅρα τί ποιεῖ ὁ διάβολος; Ἀφραπάζει πάντα τὰ ὑπάρχοντα αὐτοῦ ἀπ' αὐτοῦ πρότερον, καὶ τελευταῖα τὰ τέκνα λαμβάνει. Ἐλαβε πρῶτον τὰς ἀγγέλους τῶν καμῆλων, ἔλαβε τὰ ποίμνια τῶν προβάτων, τὸν πολὺν ἀριθμὸν τῶν βῶν, τὴν μεγίστην ἀγέλην τῶν βοῶν· πάντα ἀφαιλετο, καὶ τὸ τελευταῖον τὰ τέκνα. Διὰ τί; Πρόσχευ λείπον μετὰ πάσης ἀγαθείας· Πρῶτον ἔλαθεν αὐτοῦ πάντα τὰ ὑπάρχοντα, ἔπειτα τὰ τέκνα· ἔλαβε τὰ κληρονομία πράγματα, ἔπειτα τοὺς κληρονόμους ἠφάνισεν, ἵνα παντοίως αὐτὸν καὶ διὰ τῶν τέκνων πλήξῃ. Πρῶτον ἥρξατο τὴν ὑπαρξίν ἀφανίζειν, πρῶτον ἥρξατο τὰ κληρονομία πράγματα ζώοντων τῶν κληρονόμων ἀρπάξαι, ἵνα τὸν υἱὸν καὶ τὸν θυγατρῶν ἐστηκότων, διὰ τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων καίρῃ· λάβῃ ὁ δίκαιος τῆς ἀθυμίας πληγὴν. Ἐννοεῖ γὰρ ὁ ποιητὴς· βαίμων, μήποτε, τῶν τέκνων προαπολλυμένων, μὴδὲ εἰς αἰσθησὶν ἔλθῃ τῆς ἀπωλείας τῶν κτημάτων, Ἄλλ' ὁ ὄντως ἀδάμας καὶ γενναῖος· ἀδύλητος, ὁ πολλὰ τυπτούμενος, καὶ διὰ πάντων στεφανωμένος, ὁ πολλὰ βέλη δεχόμενος, καὶ δι' αὐτῶν τῶν βελῶν τὸν διάβολον κατακοντίζων, ὁ δὲ τῶν ὀπλῶν τῆς δικαιοσύνης τῶν δεσίων καὶ ἀριστέρων καθοπλιζόμενος, οὐκ ἐπὶνῆσεν, οὐκ ἐδάκρυσεν, οὐκ ἐσαλεύθη, ἀλλ' οὔτε πρὸς τὴν ἀπώλειαν τῶν κτημάτων ἐκάμπτετο, οὔδ' ἐπὶ τὸν θάνατον τῶν τέκνων τὴν εὐσέβειαν ἐσώλητο, ἀλλ' ἔμενε· ὥστε πύργος ἀτίνακτος, κάτωθεν ἐπὶ τῆς γῆς ῥιζιζούμενος καὶ τεθεμελιωμένος, καὶ μέχρι αὐτῶν τῶν οὐρανίων ἀψίδων ἡσυχασμένος. Ἦλθε πρῶτος ἀγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰωβ· Ἰὰ ζούγῃ τῶν βοῶν ἡροτήρ, καὶ ἔλθόντες οἱ αἰγμωλωτεύοντες, ἤχημαλῶτευσον αὐτὰ, καὶ τοὺς παιδὺς ἀπέκτεινον ἐν μαχαίραις. Ἐν τούτῳ λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος, καὶ λέγει τῷ Ἰωβ· Πῶρ ἔκτισεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ καὶ κατέκρινε τὰ πρόβατά σου, καὶ τοὺς ποιμένας κατέφραγεν ὁμοίως.

β'. Ἠλέπες τί ποιεῖ ὁ διάβολος; Ἐπειδὴ γὰρ εἶδεν αὐτὸν εἰς τὴν πρῶτην καὶ δευτέραν πληγὴν γενναίως ἐστηκότα, καὶ μὴδ' ὄντως ἐκ τῶν βασάνων αὐτοῦ διαταλευθέντα, πολεμούμενον, καὶ μὴ τιρωσκόμενον, μηχανάται τι τοιοῦτον ποιῆται· Ἐπιβάλλει πῦρ ἐξ ἀέρος, ἵνα δόξῃ τὸ πῦρ ἐξ οὐρανοῦ καταπέμπεσθαι, καὶ ἵνα νομίσας, ὅτι ὁ Θεὸς ἐξ οὐρανῶν αὐτὸν πολεμεῖ, βλασφημήσῃ τὸν Θεόν, τὸν οὕτω ὄντα τινὸς ἀμαρτημάτων ἀδίκου· αὐτὸν πολεμοῦντα· Πῦρ, φησὶν, ἐκ τοῦ οὐρανοῦ ἔκτισε, καὶ κατέβη· καὶ τὰ πρόβατά σου καὶ τοὺς ποιμένας. Ἐν τούτῳ λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος, καὶ εἶπεν τῷ Ἰωβ·

* Οὕτως τὸ ὠραῖον ἄλλως ἀποπ.

Οἱ ἱππεῖς ἐποίησαν ἡμῖν κεφαλὰς τρεῖς, καὶ ἐκύνωσαν τὰς καμῆλους, καὶ ἤχημαλῶτευσον αὐτὰς, καὶ τοὺς παιδὰς ἀπέκτειναν μαχαίραις. Ἀλλὰ καὶ ἐν πάσι τούτοις ἔμενε ὁ μακάριος· Ἰωβ, ὥστε οὐτὸς ἀσάλευτος, ὥστε πύργος ἀειστός, ὥστε ἀγωνιστὴς ἀήττητος, ἀκαμπτὴς, ἀνένδοτος, βέλλων μάλλον, ἢ βαλλόμενος. Ὅταν γὰρ [582] τις ἀνόνητα κάμνη, πολλὰ πολεμῶν, καὶ μὴδὲν ὀφελών, πολλὰκις μαχόμενος, καὶ μὴδ' ὅλως περιγινόμενος, αὐτὸς μάλλον ἐστὶν ὁ τὰς μάστιγας κατὰ τῶν ματαίων αὐτοῦ πόνων ὑποδεχόμενος. Ἐν τούτῳ λαλοῦντος, ἦλθεν ἕτερος ἀγγελος. Συνεχῆς ὁ πόλεμος, ἀλλὰ μάταιος τῷ κάμνοντι· πυκνότερα τὰ βέλη, ἀλλὰ φαυλότερα τὰ βραβεῖα. Οὐκ ἀφίησιν αὐτὸν οὕτῃ πρὸς ὤραν ἀναπνεύσαι, ἵνα μὴ τί κατὰ τὴν ἐμψυτον εὐσέβειαν τοῦ παλαιστοῦ σοφόν τι λογίσται. Ἐπιμύθεν δὲ τὰ βέλη, καὶ οὐκ ἐνίκησε τὸν ἀδύλητον· ἐκύνωσεν αὐτοῦ τὴν φαρέτραν, ἵνα οὐκ ἐκινώθῃ τῆς ἀληθείας. Αἰσχυνθήτωσαν οἱ ἀνομούντες διὰ κτηγῆς. Ἐπεὶ οὖν κάκιστος ἦ ἀπεστράφη τεταπεινωμένος, κατησχυμένος, ὁ πολλὰ παλαίσας, καὶ διὰ πάντων ἡττηθείς. Ἐπμύθε γὰρ κατὰ ποιμένων, κατὰ βουκόλων, κατὰ τῶν πλοῦτων, κατὰ τῶν καμῆλων, κατὰ τῶν υἱῶν, κατὰ τῶν θυγατέρων, κατὰ τῶν οἰκίας, κατὰ τοῦ σώματος, διὰ τῶν φίλων, διὰ τῶν οἰκετῶν, διὰ τῶν σκωληκῶν, διὰ τῶν τραυμάτων, διὰ τῶν ἰχθύων. Πάντα ἐξεκένωσε, καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἔλυσεν. Τὸν τοῖχον διώρυξε, καὶ τὸν θησαυρὸν οὐκ ἐξεκένωσε. Ὅσας εἶχεν ὁ τῆς οἰκουμένης τύραννος· ῥομφαίας ἐκίνησε, διὰ πυρὸς, διὰ ξιφῶν. Διὰ χυμάτων, διὰ σιγμαλωμάτων, διὰ αἵματος. Πάντα διέτινεν, καὶ τὸν ἀδύλητον μάλλον ἀνδρείοτέρῳ ἐποίησε. Δι' ὃ δὴ καὶ ὁ προφήτης ἀνέθεα λέγων· Τοῦ Ἐχθροῦ ἐξέλιπον αἱ ῥομφαὶαι εἰς τέλοσ. Τὰς δὲ καὶ πρὸς αὐτὸν λέγει· Σκληρὸν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν. Ἐλαβε πάντα τὰ χρήματα, τὰ κτήματα, τὴν ὑπαρξίν. Καὶ τί ὁ τελευταῖος ἀγγελος; Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθλοτέρων καὶ πινόντων εἰς τὸν οἶκον τοῦ ἀδελφοῦ αὐτῶν τοῦ πρεσβυτέρου, ἐξαίφνης ἦλθε πνεῦμα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦν αὐτῶν τῶν τεσσάρων γυναικῶν τῆς οἰκίας, καὶ κατέπεσεν ἐπὶ οἰκίᾳ ἐπὶ τὰ παῖδια σου, καὶ ἀπέθανον. Καὶ ἵνα μάθῃς, ἀγαπητέ, ὅτι οὐκ ἦν ἀνθρωπος ὁ ταῦτα διαγορεύων τῷ Ἰωβ, ἀλλ' αὐτὸς ἦν ὁ διάβολος ἐσχηματισμένος· ἐν ἀνθρώπῳ μορφή, μάθε μετὰ πάσης ἀκριβείας· Τῶν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθλοτέρων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ, ἐξαίφνης ἦλθε πνεῦμα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦν αὐτῶν τῶν τεσσάρων γυναικῶν τῆς οἰκίας, καὶ ἔκτισεν ἡ οἰκία ἐπὶ τὰ παῖδια σου, καὶ ἀπέθανον. Πόθεν οἶδας, εἰπέ μοι, ὅτι ἦλθεν ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ ἦν αὐτῶν τῶν τεσσάρων γυναικῶν τῆς οἰκίας; Ἀνθρώπος εἶ, καὶ πῶς εἶδες τὸ πνεῦμα; ποιοί; ὀφθαλμοίς ἐθεάσω αὐτό; πῶς δὲ καὶ ἦν αὐτῶν τῶν τεσσάρων γυναικῶν τῆς οἰκίας; Εἰ ἀνθρώπος εἶ, καὶ ἐνδὸν ἦς ἐν τῇ οἰκίᾳ, πάντως ὅτι καὶ σὲ περιελάμβανε ἡ οἰκία· εἰ δὲ ἔξω ἦς, πῶς ἐθεάσας τὰ ἔσω γινόμενα; Εἰ δὲ πνεῦμα εἶ, δεῖξόν ὅστις εἶ, μὴ σχηματίζου εἰς ἀνθρώπου μορφήν. Τῶν υἱῶν σου, φησὶ, καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθλοτέρων καὶ πινόντων παρὰ τῷ ἀδελφῷ αὐτῶν τῷ πρεσβυτέρῳ. Βλέπε πῶς πάσης συνέσεω· καὶ σοφίας πεπληρωμένος ἦν ὁ μακάριος· Ἰωβ, καὶ πῶς ἡσφαλίζετο τὴν φιλίαν τῶν τέκνων. Ἐλογίσατο γὰρ, ὅτι Καὶν καὶ Ἀβὲλ δύο ἦσαν ἀδελφοί, μόνον κατὰ τὴν οἰκουμένην τυγχάνοντες, οὐδεμίαν ἔχοντες ἀγορεύον πολέμου· πᾶσα γὰρ ἡ γῆ κοινὰς ἀμφοτέροις ἐπ' ἐξουσίας· προέκειτο· καὶ οὕτω διὰ τὴν τιμὴν τοῦ Ἀβὲλ φθονῆσα; ὁ Καὶν, ἀναστὰς· ἐφόνευσεν τὸν ἀδελφόν. Διὰ τοῦτο ὁ μακάριος Ἰωβ περὶ μὲν τῶν ἀδελφῶν θυσίαν καὶ ἐκαστὴν ἡνέραν προσέφερε τῷ Θεῷ, ἀνιστάμενος τὸ πρῶτον καὶ λέγων· Μηποτε κακὰ ἐνεσθίονται οἱ υἱοί μου ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῶν πρὸς τὸν Θεόν· περὶ δὲ τῶν συμβαινόντων αὐτοῖς, ἢ εἰς λόγον, ἢ εἰς φιλονεικίαν, ἐποίησεν αὐτοῖς κατ' ἐκάστην ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐσθλῶν, ἐνθυμούμενος, ὅτι κἂν τινα πρὸς ἀλλήλους ἔχωσι μικροφυλίαν, ἢ τράπεζα καὶ ἡ διὰθεσις τῶν ἄρτων ποιῇ αὐτοὺς εἰς φιλίαν μεταποιηθῆναι, καὶ τὴν κακίαν τὴν προσεσούσαν ἐξορίσαι, εἰδὼς ὅτι διὰ τῆς τραπεζῆς τῆς συνεχούς πάντα λυταῖα αὐτοῖς τὰ προσπεσόντα μοχθηρὰ. Ἄλλ' ὁ μισόκαλος διάβολος ἐν τοιοῦτῳ καιρῷ παρτήρει ἀπολέσσει τὰ μὴδὲν ἡμαρτηκότα παιδία· ἐν καιρῷ τῆς μεσημέρειας.

† Sic tres mss. recte. Morel. ἐπεὶ γὰρ κάκιστος. Savil. καὶ γὰρ οὐκ.

in hereditatem consequutus est. Ille apud Deum sese purgans dicebat, *Mulier quam dedisti mihi, hæc mihi dedit, et comedi* (Gen. 3. 12). O defensionem veniam non habentem! Illa dixit: Comede; ego dixi, Ne comedas. Cur mulierem audisti, Deumque despectisti? Sed non talis fuit beatus Job. Qualis ergo? Cum inreprobatione dixit: *Quasi una ex insipientibus mulieribus loquuta es. Vir erat in terra Ausitide, nomine Job* (Job 2. 10). Cur etiam regionem nominavit? Propter te, ut discas, ne peccatorum quidem contubernium justum posse ad peccatum deducere, sed piorum propositum firmiter stabilemque animum postulare. Est enim hæc Arabiæ regio plena incolis improbis et corruptis. Omnes iniqui erant, omnes Dei hostes, omnes profani, omnes superbi, ab Esau orti, peccatis scatentes; sed tantum impietatis pelagus pietatis faciem non prout exstinguere: regio improborum non potuit perseverantia decorem suffocare. Ideo ad hunc accedere diabolus tentavit. Quare? Quia videbat eum elemosynis magis quam divitiis abundare. Audi enim eum sine mendacitate dicentem: *Oculus fui cæcorum, et pes claudorum* (Job 29. 15); et iterum: *Ego super impotentia fieri, ingenui autem eorum videns in necessitatibus* (Job 30. 25). Nec modo verbis, sed etiam operibus dicebat, thesaurus beneficentiae deprehensus erga egenos. Quid enim alibi ait? *Non exivit de domo mea egenus sinu vacuo: os viduæ benedixit mihi: de vellere autem ovium meorum calefacti sunt humeri pauperum* (Ibid. 31. 34. et 29. 13. et 31. 20). Manifestum itaque est ipsum omnino divitem fuisse, thesaurum totum, verbis, operibus, elemosynis, patrocinio pauperum, auxilio egenorum. Sed vide quid faciat diabolus. Primo omnes illius facultates abripit, ac demum liberos auferit. Camelorum greges primo sustulit, secundo greges ovium, asinos magno numero, boum maximum armentum; omnia abstulit, demumque liberos. Quare? Diligenter attende. Primo abstulit ei omnes facultates, postmodum liberos; hereditaria bona, et postea heredes ipsos sustulit, ut omni ratione ipsum etiamque per filios affligeret. Primo facultates abstulit, primo hereditaria bona heredibus viventibus abripuit; ut filius filiiisque superstitibus, per possessionum iacturam, letale acciperet justus mœstitiæ vulnus. Cogitabat enim malignus dæmon, ne, si liberi periissent antea, de iactura facultatum nullum sensum haberet. Sed ille vere adamans et generosus athleta, qui multum casus, in omnibus coronatus est, qui multa accepit in se tela, et per eadem ipsa tela diabolus confodit, qui armis iustitiæ a dextris et a sinistris instructus, non doluit, non lacrymas fudit, non commotus est; sed neque de bonorum perniciæ fractus est, neque in liberorum morte pietatis iacturam fecit, sed atque quasi turris firma, altis nixis fundamentis, atque ad ipsos firmiter attingens cælestes fornice. Venit prior nuntius et dixit Jobo: *Juga bovm arabunt, et venerunt prædones, et tulerunt ea, et pueros interfecerunt gladio. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit ei: Ignis cecidit de cælo, et oves tuas pastoresque consumpsit* (Job 1. 14-16).

2. Vide quid faciat diabolus. Ut enim vidit eum ad primam et secundam plagam fortiter stantem, neque omnino cruciatibus dimotum; oppugnatum, nec vulneratum: tale quid machinatur. Iguem ex aere jacit, ut opinetur is ignem de cælo mitti, et putans Deum se de cælo impugnam, in ipsum blasphemaret, qui se sine ullo peccato suo sic injuste oppugnaret. *Ignis, inquit, de cælo cecidit, et oves tuas pastoresque consumpsit. Adhuc eo loquente venit alius nuntius, et dixit Jobo: Equites fecerunt tres turmas, et circumdederunt camelos, ceperuntque illos, et pueros occiderunt gladiis* (Job 1. 17). Sed in his etiam omnibus perstitit beatus Job quasi columna immobilis, quasi turris firma, quasi athleta invictus, immotus, firmus, magis percutiens, quam percussus. Cum quis enim inuuliter laborat, sæpe pugnans nullo fructu, sæpe dimicans, nunquam superans, ipse est qui flagella magis contra irritos conatus suos excipit. *Adhuc eo loquente venit*

alius nuntius. Assiduam bellum, sed vanum inferentem; frequentiora tela, sed splendidiora præmia. Non sinit eum vel usque ad horam respirare, ne quid pro in-ita pietate luctator sapienter excogitet. Immisit omnia tela, neque athletam vicit: evacuavit pharetram suam, nec ipse dolore evacuatus est. Confundantur iniqua agentes superboque (Psalm. 24. 4). Quamdoquidem ille aversus est, humilitatis, pudelactus, qui multum dimicavit, et in omnibus victus est. Misit enim adversus pastores, adversus bucolia, adversus oves, adversus camelos, adversus filios, adversus filias, adversus domum, adversus corpus; per amicos, per famulos, per vermes, per ulcera, per saniem. Omnia evacuavit, nec tamen pietatem laxavit. Murum perfolit, nec thesaurum abstulit. Quotquot habuit mundi tyrannus jacula emisit, per ignem, per gladios, per ruinam, per captivitatem, per sanguinem. Omnia tetendit, et pugilem fortorem reddidit. Quamobrem propheta exclamat dicens: *Inimici defecerunt fratres in finem* (Psalm. 9. 6). Fortassis et ad ipsum dicitur: *Durum tibi contra stimulum calcitrare* (Act. 9. 5). Diripuit omnes pecunias et facultates, substantiamque. Et quid ultimum nuntius? *Filiis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo fratris sui senioris, repente ventus venit ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt* (Job 1. 18. 19). Et ut discas, dilecte, hominem non fuisse eum, qui hæc Jobo narrabat, sed ipsum diabolum in hominis speciem transformatum, diligenter adverte quod dicitur. *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore, derepente venit ventus ex deserto, et concussit quatuor angulos domus, quæ corruens oppressit liberos tuos, et mortui sunt*. Unde nosti, die mihi, ventum venisse ex deserto, et concussisse quatuor angulos domus? Homo es, et quonam modo vidisti ventum? quibus oculis percipisti? quomodo quatuor angulos concussit ventus? Si homo es, et intra domum cras, omnino te domus cum aliis oppressisset: quod si foris eras, quomodo ea quæ intus sunt, gesta vidisti? Si autem spiritus es, quisnam sis iudica, neque hominis formam præ te feras. *Filiis, inquit, et filiabus tuis comedentibus et bibentibus apud fratrem suum seniore*. Vide quomodo omni sapientia intelligentiaque repletus erat beatus Job, et quo pacto filiorum amicitiam stabiliebat. Cogitabat enim Cainum et Abelm duos fuisse fratres, solos in orbe existentes, nullas habentes belli causas: omnis enim terra communiter in utriusque potestate erat: et tamen honori Abelis Cain invidens, interfecit fratrem. Idcirco beatus Job pro oculis filiorum Deo sacrificium quotidie offerebat, mane surgens ac dicens: *Ne forte cogitaverint mala filii mei adversus Deum in cordibus suis* (Job 1. 5); pro iis vero, quæ vel contentione verborum vel rixa contingerent, quotidie simul epulari curabat, existimans, si quid similitatis enatum esset, fore ut mensæ ciborumque consortium inter illos amicitiam conciliaret, dissidiaque eliminaret, gnarus frequenti mensæ consortio similitates deponi. Verum boni osor diabolus in hujusmodi tempore pueros nulli peccato obnoxios perdere moliebatur: tempore scilicet meridiano, cum omnes simul congregarentur, quando pace mutua fruebantur, tunc implacabile contra eos bellum excitat. Illi amicitiam, hic gladium acuebat: illi caritatem ædificabant, hic domum subvertebat. Factaque est eadem hora domus sepulcrum, mensa calamitatis cymba, et pastoralis caula naufragium, ovesque cunctæ a feris capte sunt. Quid ergo strenuus ille? Non confusus est, non confidit. Quod ejus farinus laudabo? qualis sermo sufficit, qualis sufficit ad hæc recensenda conatus? O generosam et beatam animam! o patientiam ingentem! Vere, dilecti, confundor spiritu, conscientia turbor, coronatum videns Jobum. Sed magis confundor eum videns coronatum, quam tunc ille cum filiorum casum respiceret: confundor anima; puto autem et vos iudem affectos esse. Quomodo ergo talem tantamque

tragediam explicem non novi, etiamsi laudum culmen in ore feram. Parentes secundum carnem, cum filium habent extremum halitum emittentem, ipsi assident, ultima verba excipiunt, manus complectuntur, constitutiones de rebus inexpectatis concinnant, os deosculantur ultimo parentum osculo. Exinde cum filius animam efflaverit, jussu ejus qui dederat, parentes illum componunt, manus extendunt, oculos claudunt, caput concinnant, pedes extendunt, lavant, dignis funeralibus amiciunt, atque propriam calamitatem solantur. Sed quid simile generoso huic athleta? Abiit ad domum quæ ipsis una eademque hora domus et sepulcrum, convivium et tumultus, festum et fluitus facta est. Circumfodit et quæsit liberorum membra, et invenit vinum et sanguinem, panem et manum, oculum et pulverem. Et excepit, modo manum, modo pedem, mox caput cum ruderibus, lapidibus et lignis: modo ventris, mox intestinorum partem, viscera cum macerie confusa. Sedebat autem athleta, virtute ad caelum usque assurgens, dispersa liberorum membra videns. Sedebat coaptans membra membris, manum brachio, caput pectori, genu femori. Neque enin vulgaris erat calamitas, sed diabolica operatione et tyrannide omnem sermonem excedens vicissitudo. Sedebat ergo beatus Job, vere fortis adamas, discernens liberorum suorum membra, cavens ne masculinis membris feminea conjungeret, ne formam virilem femineis membris coaptaret. O generosam animam angelorum laudes superantem! Quare? Quia in omnibus sibi accidentibus nihil peccavit Job in conspectu Domini. Sed pro his omnibus perfectam gratiarum actionem sacrificii loco obtulit Deo dicens: *Sit nomen Domini benedictum (Job 1. 21)*, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo secundus.

1. Res magnæ magnis opus habent narrationibus, splendidaque iustorum historiæ splendidam linguam mentemque postulant; mentem divinas Scripturas sincere contemplantem, linguam divinam interpretantem, ilque potissimum in præsentī sermone de beati Jobi laboribus, quorum fama universum orbem pergravavit, et exemplum patientiæ splendidum effert. Caeterum tametsi argumentum nostram vincit infirmitatem, bene novi Dei gratiam verbum nobis præbituram esse, non ob dicentis dignitatem, sed ob patrum intercessionem. Verum ad rei narrationem veniamus. *Vir erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*. Operæ pretium est primo explorare quæ sit vis hujus exordii, et cur historiæ scriptor ab hoc dicto sit orsus, *Vir quidam erat*. Quia vitam virtute insignitam narraturus erat, quæ nostrum vitæ institutum longe antecelleret, ne quis ad certaminum sublimitatem respiciens, putaret insolitam quamdam esse naturam, non humanam, primo naturam declarat, ut admireris propositum, quod nempe homo cum esset, institutum homines excelens suscepit, ac communi omnium natura instructus, universo mundo superiorem animam effecerit. *Vir erat in regione Ausitide*. Prædicat eum a natura, prædicat et a regione, ut, quemadmodum hominem ipsum audiens, miraris quod supra hominem vixerit, sic et si discas regionem unde talis fructus exortus est, reipsa admireris qualis rosa in medio spinarum pullulaverit. Animum diligenter adhibe. Ausitis regio Esau erat: nam ab Esau Ausitis. Nominat autem profani et improbi Esau regionem, ut ait Apostolus, *Ne quis fornicator aut profanus ut Esau (Hebr. 12. 16)*, ut mireris ex quibus nequitiae ludis qualis veritatis fructus effluerit. Sed non modo ipsum tulit Esau regio, verum etiam ejus radix erat Esau: abnepos enim erat illius infamati hominis. Narrat enim Scriptura Jobum esse quintum ab Abrahamo. Quo autem pacto, audi. Abraham genuit Isaacum, Isaac Esau, Esau Raguel, Raguel Zaram, Zaram Jobum (*Gen. 35. 33*). Successionem ergo ab Abrahamo habuit per Esau, ex quo originem duxit. Ostendit itaque radicem, ut fructum mireris. Quis autem erat Esau? Fornicator et profanus.

Quis erat Job? Ex fornicatore, hic ipse tamen vir temperans et admirandus, cujus gesta suscepimus enarranda; qui ait: *Si sequutus est oculus meus alienam mulierem, placebit alieno viro uxor mea (Job 31. 9. 10)*. Esau cum multis commixtus est mulieribus, insatiabili æstuans luxuria: Job mores pro lege vitæ habuit, tantumque abfuit ut alienam formam curiose inquireret; atque a fornicatione et adulterio tantum abhorruit, ut neque feminas nondum desponsatas inspiceret, nempe innuptas virgines, ut clariore utar dictione. Tantum abfuit ut alienis toris insidias pararet, ut ne innuptam quidem virginem, in qua nihil erat periculi, oculis ad libidinem intueretur. Ecquis hæc testificatur? Ipse Job, *Pepigi, inquit, fœdus cum oculis meis, ut ne cogitarem quidem de virgine (Job 31. 1)*. Vide ad quam usque disciplinæ severitatem pietatis studium duxerit. Oculum ad pietatem instituit, membra ad justitiam componit, et cum a fornicatore ducat originem, maxima pudicitia claruit. Esau fratricida, quantum ad propositum fuit: etiamsi enim actus non prodierit, at postea accusatur. Nam ait: *Dixit Esau in corde suo: Appropinquavit dies luctus patris mei, et occidam Jacob fratrem meum (Gen. 27. 41)*. Radix itaque fratricida fuit: qui vero ex radice floruit, justitiæ victor pugil. Ille bellum gessit adversus naturam, et fratrem suum alienum ducit: hic alenos etiam fratres suos existimat, qui dixit: *Eram orphanus quasi pater, et loco viri matri eorum. Judicium, quod non noveram, exquisivi et iniquos compescui (Job 29. 12. 16)*. Omniaque aliena ut sibi propria reputat hic qui originem ducit ab Esau, qui aliena sua faciebat. Esau Jacobum occidere animo cogitabat; Job autem sacrificia offerebat pro filiis, cogitans num quid mente peccassent. Quia enim ille necem animo machinabatur, metuens hic magnus strenuusque athleta, ne hi quoque peccati virus animo perciperent, sacrificium offerebat et vitulum unum pro peccatis. Dicebat enim Job: *Ne forte filii mei mala cogitaverint adversus Deum (Job 1. 5)*. Cogita in quantum ille studium venerit instituendorum morum. Ecquid agit? Quia majores sui multo rixati sunt, nempe Esau et Jacob, non quod Jacob nequitiae causa fuerit, sed quod Esau malitiam primus adierit, majorem discordiam mensæ consortio solvi, curaque ut filii sui quotidie una conviverent, ut assueta mensa resolvat malitiæ virus. Sese mutuo adibant filii Jobi, ad concordiam a primæva ætate instituti, pacem curantes, ad consensum mutuam comparati, unaque omnes edebant et bibebant. *Accersebant autem, ait, tres sorores suas in partem convivii et compositationis (Job 1. 4)*. Ecquid hinc utilitatis auditori? et cur adiecit sororum convivium? Ut ostenderetur cum quanta pudicitia convivarentur: neque ibi locum habuisse risum effusum vel cachinnos, vel immodestiam quæ mensæ dedecori esset. Ideo virgines inducit convivantes, ut mensæ modum ostendat, non ebrietate dehonestatæ, sed concordia coronatæ. *Vir quidam erat in regione Ausitide (Job 1. 1)*; columba in medio accipitrum, ovis in medio luporum, stella in medio nubium, lilium in medio spinarum, germen justitiæ in vico iniquitatis. *Et erat vir ille irreprehensibilis.*

2. Attende diligenter. Externi sic hominem definire consueverunt: Quid est homo? Homo est, inquit, animal rationale, mortale. Sic placet philosophis definire: Scriptura autem non tales dat definitiones; sed quid? *Homo irreprehensibilis, justus, verax*. Si quis te interroget, definitionemque postulet: quid est homo? dic illi, *Irreprehensibilis, justus, verax, abstinentes ab omni re mala*: ita ut qui de hujusmodi officiis testimonium non habeat, vere homo non sit. Esi enim naturæ formam præferat, si illum propositi nequitia dehonestet, a propheta audit: *Homo cum in honore esset, non intellexit, comparatus est jumentis insipientibus, et similis factus est illis (Psalm. 48. 13)*. *Et erat vir ille irreprehensibilis*. Non parva laus hujusmodi. Dictum explora, et propositum miraberis. Aliud est accusatio, aliud reprehensio: accusatio enim de

ὅτε πάντες ἦσαν συγκεκοτημένοι, ὅτε πρὸς εἰρήνην ἐκείνῳ συνήπτοντο, τότε τὴν ἀσπονδὸν πόλεμον κατ' αὐτῶν ἤφει. [383] Ἐκείνῳ φίλῳ, οὗτος μάχαιραν ἤκονε· ἐκείνῳ ἀγάπην ψυχοδόμου, καὶ οὗτος τὸν οἶκον κατέστρεψε. Καὶ ἐγένετο κατ' αὐτὴν τὴν ὥραν ὁ οἶκος τάρφος, καὶ ἡ τράπεζα συμφορᾶς σκάφος, καὶ ναυάγιον μάνδρα ποιμανικὴ, καὶ πάντα θηριάλωτα. Τί οὖν ὁ γενναῖος ἐκείνος; Οὐ συνεγύθη, οὐ κατέπεσε. Τί αὐτοῦ ἐπαίνεσσι; ποῖος ἐπαρκέσει λόγος; ποῖος ἐξαρκέσει πόνος ὁ πρὸς τὴν τοιαύτην διήγησιν; Ὁ γενναῖος καὶ μακαρίας ψυχῆς! ὦ μεγάλῃς ὑπομονῇς ὑπερβολὴν οὐκ ἔχουσης! Ὀντως, ἀγαπητοί, συγχέχυμαι τὴν ψυχὴν, διαταράττομαι τὸ συνεῖδος, καί γε στεφανοῦμενον βλέπων τὸν Ἰώβ. Ἀλλὰ συγχέχυμαι τῇ ψυχῇ νῦν μᾶλλον ἐγὼ, τὸν στεφανίτην ὁρῶν, ἥ περ ἐκείνος τότε τὴν συμφορὰν τῶν τέκνων ἐπ' ὀφείσι βλέπων· συγχέχυμαι τῇ ψυχῇ· νομίζω δὲ καὶ ὑμεῖς οὕτω διακείμεθα. Πῶς οὖν ἐξεῖται τὴν τοσαύτην τραγωδίαν, οὐκ ἐπίσταται, καί γε τὴν κορωνίδα τῶν ἐγκωμίων ἐπὶ γλώσσης φέρειν. Οἱ κατὰ σάρκα γονεῖς, ὅταν ἔχωσιν υἱὸν ταῖς ἐσχάταις ἀναπνοαῖς συνεχομένον, περικαθίζονται, λόγων τελευταίων ἀκροῶνται, χεῖρας αὐτοῦ περιπτύσσονται, συνεαγῆς περὶ τῶν ἀδοκῆτων συνάπτουσι, στόμα φιλοῦσι, τὰ τελευταῖα τῶν πατέρων φιλήματα. Εἴτα ἀποδέδωκε τὴν ψυχὴν ὁ παῖς, ὁ δὲ δεικνύς ἐκέλευσεν, οἱ γονεῖς σχηματίζουσι, χεῖρας ἀποτείνουσιν, ὀφθαλμοὺς ἀποκλείουσι, τὴν κεφαλὴν διορθοῦσι, τοὺς πόδας ἀποτείνουσιν, ἀπολούουσι, τοῖς ἄξιοις ἀμφιέουσιν ἐνταφίους, καὶ τὴν ἰδίαν συμφορὰν παραμυθούνται. Ἀλλὰ τί πρὸς τὸν γενναῖον τοῦτον ἀλλήτην; Ἀπῆλθεν εἰς τὸν οἶκον τὸν κατὰ ταύτῃ καὶ μίαν καὶ τὴν αὐτὴν ὥραν οἶκον καὶ τάφον, συμπίσιον καὶ χῶμα, ἔορτην καὶ πένθος γενόμενον. Περίσκαπτε καὶ ἔλθει τῶν τέκνων τὰ μέλη, καὶ ἤρρισκεν οἶκον καὶ αἶμα, ἄρτον καὶ χεῖρα, ὀφθαλμοὺς καὶ κόριν. Καὶ ἐλάμβανε ποτὶ μὲν χεῖρα, ποτὶ δὲ πόδα, ἀλλοτε κεφαλὴν ἀνέσπα μετὰ τοῦ γώματος, καὶ τῶν λθόντων καὶ τῶν ζώντων· καὶ ποτὶ μὲν μέρος κοίλας, ἄλλοτε τῶν ἐντέρων τὰ σπλάγγνα μετὰ τῶν χρωμάτων ἀναφυρόμενα. Ἐκαθέζετο δὲ ὁ οὐρανομήκης ἐκείνος ἀγωνιστὴς, διεσπαργμένα βλέπων τὰ μέλη τῶν τέκνων. Ἐκαθέζετο συντεῖσις· μέλη πρὸς μέλη, χεῖρα πρὸς βραχίονα· ἀναπλάττων κεφαλὴν πρὸς στήθος, γόνατα πρὸς τοὺς μηρούς. Οὐ γὰρ ἦν μία τῶν συμβάντων ἡ συμφορὰ, ἀλλ' ἐκ διαβολικῆς ἐνεργείας καὶ τυραννίδος ἡ πάντα λόγον ὑπερβαίνουσα καταστροφή. Ἐκαθέζετο Ἰώβ τοῖνον, ὁ αἰκνύς καρτερικῶς ἀδάμας, ὁ μακάριος, διακρίνων τὸ τέκνον αὐτοῦ τὰ μέλη, μή ποτε τὸν θηλείων τὰ μέλη κατὰ τῶν ἀρσενικῶν διαπλάσῃ μελῶν, μή ποτε τὸ ἀρσενικὸν σχῆμα εἰς τὰς θηλείας μέλη συναρμολοῇ. Ὁ γενναῖος ψυχῆς, τὴν τῶν ἀγγέλων εὐφημίαν ὑπερβαίνουστος! Διὰ τί; Ὅτι ἐν πᾶσι τοῖς συμπεδηκόσιν αὐτῷ οὐδὲν ἤμαρτεν Ἰώβ ἐναντίον Κυρίου, ἀλλ' ἀντὶ τούτων ἀπάντων ὁλόκληρον εὐχαριστῶν ἀντὶ θυσίας ἤνεγκα τῷ Θεῷ, λέγων· *Εἴη τὸ δρομα Κυρίου εὐλογημένον*, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δικαῖον καὶ μακάριον Ἰώβ, λόγος β'.

α'. Τὰ μεγάλα τῶν πραγμάτων μεγάλων δεῖται διηγημάτων, καὶ αἱ λαμπραὶ τῶν δικαίων ἱστορίαι λαμπρὰς δέονται καὶ γλώττης καὶ διανοίας· διανοίας μὲν εἰλικρινῶς τὰς θείας Γραφὰς θεωρούσης, γλώττης δὲ τρανῶς τὰ θεῖα ἐρμηνεύουσας, καὶ μάλιστα ἐπὶ τῆς προκειμένης υποθέσεως, λέγω δὲ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰώβ πεποιημένων, ἃ διὰ πάσης φοιτῶντα τῆς ὑπ' οὐρανὸν, τὸν τῆς ὑπομονῆς ἀπαστράπτει λόγον. Πλὴν εἰ καὶ νικᾷ τὴν ἡμετέραν ἀσθένειαν ὁ τῆς υποθέσεως λόγος, ἀλλ' εὐ οἶδα, ὅτι παρέχει ἡ τοῦ Θεοῦ χάρις λόγον, οὐ διὰ τὴν τοῦ λέγοντος ἄξιαν, ἀλλὰ διὰ τὴν τῶν Πατέρων πρεσβείαν. Ἀλλ' ἐπ' αὐτὴν ἔδωκε τὴν διήγησιν· Ἀρθρώπος τις ἦν ἐν χώρα τῇ Αὐστρίδι. Ἀναγκαλὸν ἔστι πρῶτον σκοπεῖναι τὸ προοίμιον ποῖαν ἔχει [584] δύναμιν, καὶ τίνας ἐνεκεν ἀπὸ ταύτης τῆς λέξεως τὸ προοίμιον πεποιτῆται ὁ ἱστοριογράφος, Ἀρθρώπος τις ἦν. Ἐπειδὴ ἐμελλὰ βίον ἐνάρετον διηγῆσθαι, καὶ πολὺ τὴν ἡμετέραν κατὰστασιν νικῶντα, ἵνα μὴ τις εἰς τὴν ὑπερβολὴν τῶν ἀγώνων ἀποβλέψας, νομίσῃ ξένην εἶναι φύσιν, καὶ οὐκ ἀνθρωπίνην, προλαβὼν ἰδεῖς τὴν φύσιν, ἵνα θαυμάσῃ τὴν πρόβειν, ὅτι ἀνθρώπος ὢν ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπολιτεύετο, καὶ μὲν κοινῇς φύσεως ἅπασι κοινωνήσας, ἀνωτέραν δὲ τοῦ κόσμου τὴν ψυχὴν ἀναγαγόν. Ἀρθρώπος τις ἦν ἐν χώρῃ τῇ Αὐστρίδι. Κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς

• Sic unus codex. Alius ποῖος ἐξ. λόγος. Editti male πόδος.

φύσεως· κηρύττει αὐτὸν καὶ ἀπὸ τῆς χώρας· ἵν' ὡσεὶ ἀκούσας αὐτὸν ἀνθρώπων, θαυμάσῃς ὅτι ὑπὲρ ἀνθρώπων ἐπολιτεύετο, οὕτως ἐὰν μάθῃς καὶ τὴν χώραν, ἐξ ἧς ὁ τοσοῦτος καρπὸς ἦνθησε, θαυμάσῃς ἀληθῶς ὅποσον ῥόδον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν ἐδόλασθη. Πρόσεχε ἀκριδῶς. Ἡ χώρα τοῖνον ἡ τῆς Αὐστίδος, χώρα ἦν τοῦ Ἡσαὺ· ἀπὸ γὰρ τοῦ Ἡσαὺ ἡ Αὐστίς. Ὀνομάζει δὲ τοῦ βεβήλωτο καὶ πονηροῦ Ἡσαὺ τὴν χώραν, ὡς φησιν ὁ Ἀπόστολος· *Μὴ τις πόρνος ἢ βέβηλος*, ὡς Ἡσαὺ· ἵνα θαυμάσῃς ἐκ ποίων παιδευτηρίων κακίας οἷος καρπὸς ἀληθείας ἦνθησεν. Ἀλλὰ οὐ μόνον αὐτὸν ἡ χώρα τοῦ Ἡσαὺ ἤνεγκεν, ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ ρίζα τοῦ Ἡσαὺ· ἀπόγονος γὰρ ἦν τοῦ διαβαλλομένου. Λέγει γὰρ τὸν Ἰώβ ἡ Γραφή πέμπτον εἶναι ἀπὸ τοῦ Ἀδράμ. Καὶ ὅπως πέμπτος, ἀκούε· Ἀδράμ ἐγέννησε τὸν Ἰσαάκ, Ἰσαάκ τὸν Ἡσαὺ, Ἡσαὺ τὸν Ραγουήλ, Ραγουήλ τὸν Ζαρά, Ζαρά δὲ τὸν Ἰώβ. Εἶχεν οὖν τὴν διαδοχὴν ἀπὸ τοῦ Ἀδράμ διὰ τοῦ Ἡσαὺ εἰς αὐτὸν κατεργασμένην. Δείκνυσιν οὖν τὴν ρίζαν, ἵνα τὸν καρπὸν θαυμάσῃς. Τίς δὲ ἦν Ἡσαὺ; Πόρνος καὶ βέβηλος. Τίς δὲ ἦν καὶ Ἰώβ; Ὁ ἀπὸ τοῦ πόρνου, οὗτος αὐτὸς ὁ σεμνὸς καὶ θαυμασίος ἀνὴρ, ὁ νῦν προκειμένος ἡμῖν εἰς διήγησιν· ὁ λέγων· *Εἰ ἐπηκολούθησεν ὁ ὀφθαλμός μου γυναῖκα ἄλλοτρίᾳ, ἀρέσει καὶ ἡ γυνὴ μου ἄλλοτρίῳ ἀνδρὶ*. Ἡσαὺ περὶ πολλὰς ἔσχε μίξιν^β γυναῖκας, ἀπληστος ὢν εἰς ἀσέλγειαν· ὁ δὲ Ἰώβ τὸν τρόπον νόμον εἶχε τοῦ βίου, καὶ τοσοῦτον ἀπέεγε, ὥστε ἄλλοτρία καλλὴ μὴ περιεργάζεσθαι· καὶ πορνείας καὶ μοιχείας τοσοῦτον ἀπέχετο, ὡς μὴδὲ ταῖς μαθήσει κατεγγυωμέναις γυναῖξιν προσέχειν, τοῦτέστι, ταῖς ἀμνηστεύτοις παρθένοις· δεῖ γὰρ τῇ τρανότηρᾳ λέγειν χρῆσθαι· τοσοῦτον ἀπέχετο ἄλλοτρίους γάμοις ἐπιβουλεύειν, ὅτι οὐδὲ τῇ ἀμνηστεύτῃ παρθένῃ, ἐφ' ἣ οὐδεὶς ἦν κίνδυνος, ἀπέτεινε τὸ θυμὸν πρὸς ἀκολασίαν. Καὶ τίς ὁ ταῦτα μαρτυρῶν; Αὐτὸς ὁ Ἰώβ. *Διαθήκη*, φησὶ, *διεθέμην τοῖς ὀφθαλμοῖς μου, καὶ οὐ συνῆκα ἐπὶ παρθένῃ*. Βλέπε μέγρι τίνας παιδαγωγίας ἤμασεν αὐτῷ τὰ τῆς εὐσεβείας. Παιδαγωγεῖ τὸν ὀφθαλμὸν εἰς εὐσέβειαν, παιδαγωγεῖ καὶ τὰ μέλη εἰς δικαιοσύνην, καὶ ἀπὸ τοῦ πόρνου τὴν διαδοχὴν φέρων, μεγίστην σωφροσύνην διέλαμψεν. Ἡσαὺ καὶ ἀδελφοκτόνος ὑπῆρχεν, ὅσον εἰς πρόβειν· εἰ γὰρ καὶ μὴ ἐξέβη ἡ πράξις, ἀλλὰ κατηγορεῖται ἡ πρόβεις. Εἶπε γὰρ, φησὶν, *Ἡσαὺ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτοῦ· Ἐργισάμεσθαι αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ ἀνελῶ Ἰακώβ τὸν ἀδελφόν μου*. Ἡ τοῖνον ρίζα, ἀδελφοκτόνος· ὁ δὲ ἐκ τῆς ρίζης ἀνθήσας, δικαιοσύνης βραβεύτης. Ἐκείνος τῇ φύσει ἐπὶ ἐλπίμῃ, καὶ τὸν ἀδελφὸν ἄλλοτριον ἤγειτο· οὗτος καὶ τοὺς ἄλλοτρίους ἀδελφοὺς ἐνόμιζεν, ὁ λέγων· *Ἐργονόμην ὁρμανοῖς ὡς πατρί, καὶ ἀντὶ ἀνδρός τῇ μητρὶ αὐτῶν*. Δίκην ἦν οὐκ ἤδειν, ἐξίχνιασα, καὶ κατέπαυσα ἀδίκους. Καὶ πάντα τὰ ἄλλοτρία ἰδοποιεῖται ὁ ἀπὸ τοῦ Ἡσαὺ φέρων τὴν διαδοχὴν, τοῦ τὰ ἄλλοτρία ἰδία τιθεμένου. Ἡσαὺ ἐν τῇ διανοίᾳ ἐλογίζετο ἀνελεῖν τὸν Ἰακώβ· Ἰώβ δὲ προσέφερε θυσίας ὑπὲρ τῶν υἱῶν, ἐννοῶν, Μὴ τὰ κατὰ δianoia ἤμαρτον. Ἐπειδὴ γὰρ ἐκείνος κατὰ διάνοιαν ἐμελέτησε τὸν φόνον, φοβηθεὶς οὗτος ὁ μέγας καὶ γενναῖος ἀθλητὴς, μὴ καὶ οὗτοι ἐν τῇ διανοίᾳ παραδεδίωκται τὸν ἰὸν τῆς ἀμαρτίας, προσέφερε θυσίαν καὶ μόσχον ἕνα περὶ ἀμαρτίαν. Ἐλεγε γὰρ ὁ Ἰώβ· *Μήποτε οἱ υἱοὶ μου κακὰ ἐνεργήσαν πρὸς τὸν Θεόν*; Ἐνώησον εἰς ὅσην ἀκριδεῖαν αὐτῷ ἐφθασεν ἡ παιδαγωγία τοῦ τρόπου. Καὶ τί ποιεῖ; Ἐπειδὴ Ἡσαὺ καὶ Ἰακώβ οἱ πρόγονοι ἐξεπολεμώθησαν [585] πρὸς ἀλλήλους, οὐ τοῦ Ἰακώβ εἰς κακίαν συμφωνήσαντος, ἀλλὰ τοῦ Ἡσαὺ εἰς κακίαν ἄρξαντος, τὴν διαφωνίαν τῶν προγόνων διαλύει τῇ ἐστιάσει, καὶ ποιεῖ τοὺς υἱοὺς αὐτοῦ καθ' ἡμέραν μετ' ἀλλήλων ἐστιάζουσι, ἵνα ἡ συνήθεια τράπεζα διαλύσῃ τῆς κακίας τὸν ἰόν. Παρ' ἀλλήλους φοιτῶν οἱ υἱοὶ τοῦ Ἰώβ, ὁμόνοιοι παιδευόμενοι ἐκ νέας ἡλικίας, εἰρήνην ἀσκούμενοι, συμφωνίαν παιδευόμενοι, καὶ μετ' ἀλλήλων ἡσθίου καὶ ἔπνον. *Παρελάμβανον δὲ, φησὶ, καὶ τὰς τρεῖς ἀδελφὰς ἐσθίειν καὶ πίνειν μετ' αὐτῶν*. Καὶ τί τοῦτο εἰς ὠφέλειαν τῷ ἀκροατῇ; καὶ διὰ τί προσέθηκε τῶν ἀδελφῶν τὴν συνεστιάσιν; Ἰνα δειγθῇ, εἰς ὅσον σωφροσύνης ἠνέχθη αὐτῶν τὸ συμπόσιον, καὶ ὅτι οὐκ ἦν γέλως ἀτακτος καὶ ἐκκεχυμένος, καὶ ἀκολασία τὴν τράπεζαν ὑβρίζουσα, διὰ τοῦτο παραισάγει καὶ τὰς παρθένας εὐαγχομένας, ἵνα δείξῃ τὸ πρόσχημα τοῦ συμποσίου οὐ μὲθῃ ὑβριζόμενον, ἀλλὰ συμφωνίᾳ στεφανούμενον. Ἀκ-

• β Μίξιν deest in uno cod.

Ὁραὺς τις ἦν ἐν χώρᾳ τῇ Αὐσίτιδι· περιστράβει ἐν μέσῳ ἱσράκων, πρὸς αὐτὸν ἐν μέσῳ λύκων, ἀστὴρ ἐν μέσῳ τῶν νεφελῶν, κρῖνον ἐν μέσῳ τῶν ἀκανθῶν, τὸ βλάστημα τῆς δικαιοσύνης ἐν τῇ κώμῃ τῆς ἀδικίας. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἄμειπτος.

β'. Πρόσθετε ἀκριδῶς· Οἱ ἐξῶθεν ὄρον ἔθεντο ἀνθρώπου Τί ἐστιν ἀνθρώπος; Ἀνθρώπος ἐστὶ, φησὶ, ζῶν λογικὸν, θνητόν. Ταῦτα βούλονται τῶν φιλοσόφων οἱ ὄροι· ἡ δὲ Γραφή οὐ τοιούτους ὄρους δίδωσιν· ἀλλὰ τί; Ἀνθρώπος ἄμειπτος, δίκαιος, ἀληθινός. Ἐάν τις σε ἐρωτήσῃ, καὶ ὄρον ἀπαίτησῃ, Τί ἄνθρωπος; εἰπὲ πρὸς αὐτὸν, ἄμειπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος· ὡς ὁ γε τοῖς τοιούτοις κατορθώμασι μὴ μαρτυρημένος, οὐδὲ ἄνθρωπος ὑπάρχει. Ἐν γὰρ ἔχη μὲν τὸν χαρακτῆρα τῆς φύσεως, ὑβρίξῃ δὲ αὐτὸν τῇ κακίᾳ τῆς προαιρέσεως, ἀκούει παρὰ τοῦ ποροῦ· Ἀνθρώπος ἐν τιμῇ ὧν οὐ συνήκε· παρὰ συνειδήσει τοῖς κτήνεσι τοῖς ἀνθρώποις, καὶ ὡμώσῃ αὐτοῖς. Καὶ ἦν ὁ ἄνθρωπος ἐκεῖνος ἄμειπτος. Οὐ μικρὸν τὸ ἐγκώμιον. Βασάνισον τὴν λέξιν, ἵνα θαυμάσῃς τὴν πρόθεσιν. Ἄλλο ἐστὶν ἐγκλημα, καὶ ἄλλο μέμψις· ἐγκλημα μὲν γὰρ ταῖς βαρυτάταις ἐπάγειται τῶν ἀμαρτιῶν· ἡ δὲ μέμψις ἐπὶ τῶν κοινωτέρων γίνεται παισμάτων. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι ὁ συγγραφεύς, ὅτι οὐ μόνον ἐγκλημάτων μακρὰν ἦν ὁ δίκαιος, ἀλλὰ καὶ μέμψων. Οὐδεὶς αὐτῷ ἐνεκάλεσεν ὡς μεγάλη δράσαντι, ὅπουγε οὐδὲ ἐμέμψατο ὡς μικρὰ πράξαντι. Τοῦτο δὲ μέγα τεκμήριον, οὐ μέσος ὁ βίος, ἀνέγκλητος. Ὡς γὰρ μὴ ἔχηε περὶ μοιχείας ἐγκαλεῖν, ἡ περὶ φόνων, ὁ τοιούτος ἀνέγκλητος· ἡ δὲ μέμψις προσάγει ὕβρεως, διαβολῆς, ἡ λοιδορίας, ἡ μέθης, ὁ τοιούτος ἐγκλημάτων μὲν ἐκτός, ὑπὸ μέμψιν δὲ τρέχει. Ἡθέλησεν οὖν δεῖξαι, ὅτι καὶ τῶν μικρῶν καὶ ἐλαχίστων παισμάτων μακρὰν ἦν, καὶ φησιν· Ἦν ἄμειπτος, δίκαιος, ἀληθινός, θεοσεβής, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ ὁ θεὸς τῷ Ἀβραάμ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι τὸ πρῶτον κατ' ἀρετὴν τὸ ἄμειπτόν ἐστι, λέγει αὐτῷ· Σὺ δὲ εὐαρέσσει ἐνώπιόν μου, καὶ γίνου ἄμειπτος. Τὸ δὲ ἄμειπτος, εἰς ἀκρότητα τρίπων ἐκλαμβάνεται. Ὁ δὲ ἀπόστολος Παῦλος, ἐπειδὴ πρὸς τὰ ἔθνη εἶχε τοὺς ἀπὸ πολυθείας ἀπεσπασμένους, τοὺς ἀπὸ κακίας συνειλεγμένους, τοὺς ἀπὸ πορνείας καὶ μοιχείας συνθηροισμένους, οὐ προσέθηκε τὸ ἄκρον τῆς ἀρετῆς, ἀλλ' ὡς ἦλθεν εἰς τὴν οἰκουμένην πεπληρωμένην πορνείας καὶ μοιχείας, ἠθέλησε καὶ ποιμένας καταστήσαι τῆς οἰκουμένης, ἐπειδὴ τότε ἐσπάνιζε τὰ κατὰ τῆς ἀρετῆς, καθίστων ἐπισκόπους, τίτω λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατετάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος. Τῇ, ἄμειπτος, οὐκ εἶχε τότε χώραν, ἐπειδὴ, ὡς προσέειπον, ἐσπάνιζεν ἀκμὴν τὰ τῆς εὐσεβείας. Μέγα τὸ ἄμειπτον, μέσον δὲ τὸ ἀνέγκλητον· μέγα δὲ ἐν κακοῖς καὶ τὸ μικρὸν ἀγαθόν.

Διὰ τοῦτο εἶπε· Μίας γυναικὸς ἄνδρα. Οὐκ ἐπειδὴ τοῦτο νῦν φυλάττεται ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ· δεῖ γὰρ παντελεῖ [586] ἀγνεία καὶ ἀγνιστὴν ἐστέφει τὸν ἱερέα· ἀλλ' ἐπειδὴ τότε πρὸς τοὺς ἐν πορνείᾳ μέγα ἦν, λέγει· Κατάστησον ἐπισκόπους, ὡς ἐγὼ σοι διατετάμην, εἰ τις ἐστὶν ἀνέγκλητος, μίας γυναικὸς ἄνδρα· οὐκ ἐπειδὴ νόμον ἔθηκε τοῦτο, ἀλλ' ἐπειδὴ τῇ πλάνῃ συνέγνω. Ἡδεὶ γὰρ ὅτι ἀνθούσης τοῦ λόγου τῆς εὐσεβείας, εὐθαίρετον αὐτῇ ἡ φύσις ἔξει τὸ ἀγαθόν, καὶ ἡ ἐκλογὴ γενήσεται τῶν κρείττωνων. Ἄμειπτος, δίκαιος. Οὐ πρότερον οὖν ἐστι γενέσθαι δίκαιον, ἄμειπτον μὴ γενόμενον. Ἀληθινός. Ὁ ἀληθινός τί βούλεται; Ὁ μὴ ἐσχηματισμένος τὴν ὄψιν, καὶ ἄλλην ἔχων τὴν κατάστασιν· ὁ μὴ σωφροσύνην σχηματίζοντας, ἀκολασίαν δὲ ἐνδεδυμένος· ὁ μὴ τὴν δικαιοσύνην ἐν τῷ σχήματι δεικνύων, τὴν δὲ ἀδικίαν ἐν τῇ καρδίᾳ φέρων. Οὗτος ἀληθινός, καὶ ἐθελῶς θεοσεβής. Ὅταν γὰρ ἡ τὸ ἄμειπτον, ὅταν τὸ δίκαιον, ὅταν τὸ ἀληθινόν, τότε ἡ ἀληθὴς ἀπαρτίζεται θεοσεβεία. Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ἐπειδὴ πολλοὶ ἀπέχονται ἀπὸ πολλῶν ἀμαρτημάτων, πάντων δὲ οὐκ ἀπέχονται, τὸ ἄκρον πάλιν τῆς ἀρετῆς βουλόμενος υποθέσθαι, φησὶν· Ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ πράγματος. Ὅθεν καὶ ὁ Δαυὶδ φησιν· Οἱ ἀγαπῶντες Κύριον, μισεῖτε πορνείαν. Οὐ γὰρ οἶδον τε καὶ θεοσεβεῖν καὶ πορνεῖν ἐνδοῦναι. Ἐκτίθεται δὲ αὐτοῦ καὶ τὴν ὑπαρέξιν, ὅτι εἶχε πρόβατα ἐπτακισχίλια, καμῆλους τρισχίλιας, ζεύγη βοῶν πεντακίσσια, βουὸς νομάδας πεντακίσσιας. Διὰ τὰ ταῦτα ἐκτίθεται; Οὐ τὸν πλῆθυν θυμαίνων τοῦ Ἰωβ,

ἀλλὰ σὺ τῷ ἀκροατῇ καταλιμπάνων τὸ πλῆθος τῆς οὐσίας, ἢ, ὅταν αὐτὸν ἴδῃ· μετὰ ταῦτα γεγυμνωμένον τὸν ὑπαρέξοντα, καὶ μὴ στένοντα, θαυμάσῃ, ὅτι τόσων στερούμενος ἀγαθῶν, οὐκ ἄθετε τὸν εὐεργέτην. οὐχ ὑβρίζει τὸν δημιουργόν. Ταῦτα τοῖνυν ἐγράφη, οὐχ ἵνα τὴν πλοῦτον θαυμάσῃ, ἀλλὰ ἵνα τὴν καρτερίαν καὶ τὴν ὑπομονὴν ἐπαινέσῃ τοῦ δικαίου, καὶ πρὸ ὀφθαλμῶν ἔχῃ πάντοτε τὸν φόβον τοῦ Θεοῦ. Ἡ δὲ ἀκολουθία τὴν θεωρίαν εἰς ἕτερον καιρὸν ταμιεύσεται. Ὁ γὰρ διάβολος, ἀδελφοί, ἐπειδὴ εἶδεν αὐτὸν πλουτοῦντα τοῦτω τῷ πλούτῳ τῷ προσκαίρῳ, καὶ ἐκ τούτου τοῦ πλούτου τοῦ προσκαίρου τὸν αἰώνιον πλοῦτον ταμιεύμενον, ἐνενόησεν, ὅτ' ὥστε πλουτοῦνται αὐτῷ συνεπλούτησεν ἡ δικαιοσύνη, οὕτω καὶ πτωγέοντες συμπτωγέουσι καὶ ἀρετῇ. Πιερᾶται οὖν αὐτὸν γυμνῶσαι τὸν χρημάτων, ἵνα γυμνώσῃ καὶ τὸν πλεονεκτημάτων. Ἐνταῦθα δὲ προσεχέτωσαν ἀκριδῶς οἱ λέγοντες· Μὴ ὁ Ἰωβ οὐκ ἦν πλούσιος; μὴ ὁ Ἀβραάμ οὐκ ἦν πλούσιος; διὰ τί οὖν ὑποτίθης ἡμῖν ἀκτημοσύνην; Ἐρῶ γὰρ πρὸς σέ· Γένου κατὰ τὸν Ἰωβ πλούσιος, καὶ ἐπεύχομαι τὸ πάθος κτήσασθαι· γένου κατὰ τὸν Ἀβραάμ, καὶ πᾶσα ἡ γῆ συνευξέται σοι τοῦ πλούτου. Εἰπὲ καὶ σὺ, ὡς Ἰωβ, Ἡ θύρα μου ἀνέκυρται παντὶ θιθομένῳ· εἰπὲ, Ὁμῶς περιήτωρ ἐθέρματα· εἰπὲ, Ἐκ τῆς κοῦρας τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὅμοι πενήτων· εἰπὲ, Καὶ στόμα χρίας ἐδολήσθαι με· καὶ πλούτει πλούτον ὃν θέλεις. Εὐδρεθῇ γὰρ οὐ σαυτῷ πλούτων, ἀλλὰ τοῖς πένθην οἰκονομῶν. Ἡ θύρα μου γὰρ, φησὶν, ἀνέκυρται παντὶ θιθομένῳ. Μίμησαι τὴν ἀκρότητα ταύτης τῆς φιλοπρωτίας· ἐνέουσαι τὴν ζῆλον τῆς ὑπομονῆς· ἀνδρίσαι κατὰ τῶν ἐνανθίων τὰ ἴσα φρόνησον. Ἀλλὰ ταῦτα μὲν εἰς τοσοῦτον. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς τὴν ζῆλον καὶ τὴν ὑπομονὴν ἔχοντας ἐναυλον, ἔχειν καὶ τὴν ἀκολουθίαν τῶν λειπομένων, καὶ ὁμᾶς παρ' ἡμῶν ἀπαίτειν τὰ λειπομένα, καὶ ἡμᾶς ὑμῖν τινύειν τὸν θεωρημάτων τὴν ἀκολουθίαν. Καὶ γένοιτο ἡμᾶς γνησίως καὶ τὴν ἐορτὴν ἐπιτελεῖσαι, καὶ τοῖς παθήμασι τῶν ἁγίων κοινωνήσαντας, κοινωνῆσαι καὶ τῷ πάθει Χριστοῦ. Ἀληθῶς γὰρ, ἀδελφοί, δικαίως προέλαμψε τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ τὰ πάθη τῶν ἁγίων. Προλαμβάνων γὰρ, ὡς περ ἀστραπαί, τὰ πάθη τῶν δικαίων, ἵνα μετὰ ταῦτα φανῇ ὁ Χριστὸς, ὡς φησὶν ὁ Παῦλος, ὁ πᾶσι συμπάσχων, καὶ πᾶσι συνδοξαζόμενος. Εὐχάται οὖν καὶ προσβεβαίει τῶν ἁγίων Πατέρων, καὶ τοῖς εἰρημένους στοιχήσαντας, καὶ τὰ λειπομένα προσδοκῆσαντας, δόξαν ἀναπέψωμεν τῷ Πατρὶ, καὶ τῷ Υἱῷ, καὶ τῷ ἁγίῳ Πνεύματι, εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰωβ, Ἀῖος γ'.

α' [587] Φέρε, καὶ ἡμεῖς ἀψώμεθα τῆς υποθέσεως, καὶ ὁμῶς τῆς ἀκροάσεως καὶ πάντες γινώμεθα τῆς ἐσπερινῆς ἀκολουθίας τοῦ Ἰωβ, καὶ μετὰ πείσεως τῷ λόγῳ τῆς ὑπομονῆς αὐτοὺς παραστήσωμεν. Ἀποπον γὰρ τὸν μὲν Ἰωβ ἐπὶ κοπρίας καθήμενον μὴ ναρκῆσαι πρὸς τὴν εὐσέβειαν, ἡμᾶς δὲ ἐν ἐκκλησίᾳ χορεύοντας, ὁκνεῖν πρὸς τὴν ἀλήθειαν· καὶ τὸν μὲν μυρίοις ἐδυρμούς περιηγούμενον τῆς αὐτοῦ συμφορᾶς, μὴ κατακλιθεῖναι τὴν ψυχὴν· ἡμᾶς δὲ ὕμνοις καὶ ᾠδαῖς πνευματικαῖς καὶ ὑδαῖς Γραφῶν περιαιομένους προδιδόναι ραθυμία τὴν προθυμίαν. Ἰωβ ὑπὸ σκληρῶν διεσθιδόμενος τὸ σῶμα, ἀτρώγων διεφύλαττε τὴν ψυχὴν πρὸς εὐσέβειαν· ἐκείνους σκώληκες οὐκ ἐνίκησαν, καὶ ἡμᾶς ἰδρύτας καταπαλαίσοι; Γενώμεθα καὶ ἡμεῖς ἄνθρωποι, ἄνθρωποι κατὰ τὸν ὄρον τὸν προαποδοδεόμενον. Τὸν γὰρ ἄνθρωπον χαρακτῆρὶς τὸ ἄμειπτον, τὸ δίκαιον, τὸ ἀληθινόν, τὸ θεοσεβές. Καὶ ὡς περ ἐπὶ τῆς κοινῆς συνθεσίας ἐπιδόν τις τὸν αὐτοῦ οἰκέτην ἡ τὸν υἱὸν ἐπὶ πράξιν τινα ἀποστέλλῃ, παρακλεῖσθαι, λέγων· Ὡς ἄνθρωπος ἄψαι τῆς δε τῆς πράξεως, καὶ τὸ κοινὸν ὄνομα ἴδιον ποιεῖται βαῦμα, οὕτω καὶ πάντας λέγονται ἄνθρωποι, μόνος ἐκείνους ἀληθὴς ἄνθρωπος, ὁ τὴν εἰκόνα σώων, καὶ τὸ πρωτότυπον κάλλος μὴ ἀφανίζων. Εἶπεν αὐτὸν ἄνθρωπον, ἵνα ἀπὸ τῆς κοινῆς φύσεως τὴν πρόθεσιν ἐπαινέσῃς. Εἶπεν αὐτὸν ἀπὸ τῆς χώρας τῆς ἀσέβειας, ἵνα ἀπὸ τῆς χώρας τῆς κομώσεως τὴν ἀσέβειαν, τὸν καρπὸν ἀνυμνήσῃς. Εἶπεν αὐτοῦ τὰ κτήματα, ἵνα θαυμάσῃς τὰ πλεονεκτῆματα. Εἶπεν αὐτοῦ τὸν πλοῦτον, οὐχ ἵνα τὴν περιουσίαν ἐπαινέσῃς, ἀλλ' ἵνα γεγυμνωμένον αὐτὸν θαυμάσῃς. Πάντων γὰρ ἀπεδύθη, καὶ τὴν εὐσέβειαν οὐκ ἀπεδύετο, ἀλλ' ἦν ὡς περ τις πόλις πολιορκουμένη, πάντων μὲν τῶν ἐξωθεν γεγυμνωμένη, μόνῳ δὲ τῷ εἰχμῷ

gravissimis peccatis intentatur : reprehensio autem de levissimis delictis. Voluit ergo scriptor ostendere, non modo procul ab accusationibus justum fuisse, sed etiam a reprehensionibus. Nemo illum accusavit quod magna flagitia admisisset, quandoquidem ne de minimis quidem delictis reprehendebat. Hoc autem magnum est probitatis ejus argumentum, cujus vita sine crimine est. Queni enim nec de adulterio, nec de credibus accusare potes, hic sine crimine est; is vero quem reprehendis de contumelia, de calumnia, de convicio vel de ebrietate, si crimine quidem vacuus est, sed in reprehensionem incurrit. Voluit ergo ostendere ipsum a minimis etiam delictis procul fuisse, atque : *Erat irreprehensibilis, justus, verax, Deum colens, abstinens ab omni re mala* (Gen. 17. 4). Unde etiam Deus Abrahamo volens ostendere, id in virtute primum esse, si quis sit irreprehensibilis, ait illi : *Tu vero acceptus sis in conspectu meo, et esto irreprehensibilis*. Illud *Irreprehensibilis*, pro summa morum perfectione accipitur. Apostolus vero Paulus, quia cum gentilibus versabatur, quorum alii a multiplicium deorum errore abstracti fuerant, alii ex malitia collecti, alii ex fornicatione et adulterio coacti erant, non adiecit virtutis culmen, sed ut venit in mundum plenum fornicatione et adulterio, cum vellet pastores orbis terræ constituere, quia tunc egregia illa virtus parvula erat, circa episcoporum ordinationem hæc Tito dicit : *Constituere episcopos, sicut ego tibi disposui, si quis est sine crimine* (Tit. 1. 5. 6). Illud, *Irreprehensibilis*, tunc locum non habebat, quia, ut ante dixi, pietas illa admodum rara erat. Magnum est, irreprehensibilem esse; medium autem sine crimine esse : magnum quidpiam in malis est parvum bonum.

Sacerdos celebs esse debet. — Ideo ait, *Unius uxoris virum*. Non quod hoc jam in Ecclesia observetur; oportet enim sacerdotem omni castitate et sanctimonia coronari; sed quia tunc id magnum erat iis qui in fornicatione vixerant, ait : *Constituere episcopos, ut ego tibi disposui, si quis est sine crimine, unius uxoris vir* : non quod eam legem poneret, sed quod errori parceret. Sciebat enim fore ut florente pietatis lege, natura sua sponte suoque arbitrio bonum adiuta esset, et meliorem electionem faceret. *Irreprehensibilis, justus*. Non potest ergo fieri ut sit justus, qui non ante sit irreprehensibilis. *Verax*. Quid sibi vult illud, *Verax*? Qui non specie tantum, sed re talis sit; qui non castitatem simulet, dum incontinentiæ dat operam; qui non justitiam præ se ferat, et iniquitatem in corde foveat. Hic verax atque adeo Deum colens. Cum enim irreprehensibilis quispiam est, cum justus, cum verax, tunc verus Dei cultus perficitur. *Abstinens ab omni re mala*. Quia multi a plurimis peccatis abstinunt, sed non ab omnibus abstinunt; virtutis culmen volens ostendere ait : *Abstinens ab omni re mala*. Quamobrem et David ait : *Qui diligitis Dominum, odite malum* (Ps. 96. 10). Non enim possumus Deum diligere et malum operari. Ejus porro substantiam recenset, septem millia ovium, tres mille camelos, iuga boum quingenta, asinas paucuales quingentas. Cur hæc recenset? Non ut Jobi divitias mirabiles prædicet, sed ut tibi auditori facultatum copiam ostendat, ut, cum ipsum postea facultatibus nudatum videris, nec ingementem, admireris, quod tantis privatus bonis beneficium non coarguat, Creatorem non contumelia afficiat. Hæc itaque scripta sunt, non ut divitiis mireris, sed ut iusti patientiam perseverantiamque laudes, timoremque Dei præ oculis semper habeas. Ordinis porro series rem alio tempore considerandam amandat. Etenim diabolus, fratres, quia illum temporalibus divitiis opulentum vidit, ex hisce temporalibus divitiis æternas divitias recondere putavit, quemadmodum dicenscenti illi, iustitiæ simul divitiis inerant, sic et eo ad paupertatem redacto, inopiam pariter virtutis ipsum comitaturam esse. Tentavit ergo ipsum divitiis nudare, ut nudaret meritis. Hic attendant diligenter ii qui dicunt : Annon Job dives erat? annon Abraham dives erat? cur ergo paupertatem nobis proponis? Reponam

et ego tibi : Esto dives ut Job fuit, et ego plures etiam divitias apprecabor; esto dives ut Abraham, et totus orbis tibi divitias apprecabitur. Dic tu quemadmodum Job, *Janua mea aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32. 20); dic : *Numeros pauperum calefeci*; dic : *Ex vellere ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum*; dic : *Et os viduæ benedixit mihi* (Job 29. 13); et divitias posside quantum volueris : deprenderisenim non tibi ipsi dives, sed pauperibus erogans, *Janua mea*, inquit, *aperta fuit omni oppresso* (Job 31. 32). Imitare hunc summum pauperum amorem : indue te patientiæ studio, viriliter age contra adversarios : pari animo esto. Verum de his hæcenus. Contingat autem nobis ut zelo patientiæque instructi, ea quæ restant persequamur, et ut vos ea quæ supersunt explananda postuletis, nosque vobis explicationum seriem persolvamus. Contingat etiam nos festum digne celebrare, ut postquam passionibus sanctorum communicavimus, passionem etiam Christi participemus. Vere enim, fratres, ante Christi passionem jure merito fulserunt sanctorum passionem. Præfulserunt enim quasi fulgura passionem iustorum, ut post hæc appareret Christus, ut ait Paulus, qui omnibus compatitur, et omnibus conglorificatur (Rom. 8. 17). Orationibus igitur et intercessionibus sanctorum Patrum, et jam dicta sequentes, et dicenda expectantes, gloriam referamus Patri, et Filio, et Spiritui sancto, in sæcula sæculorum. Amen.

De justo et beato Job, sermo tertius.

1. Age, et nos argumento hæreamus, et vos audire pergite : nosque omnes vespertinæ seriei gestorum Jobi hæreamus, fideque instructi sermoni de patientia nos sistamus. Absurdum enim esset Jobum in sterquilinio sedentem non segnem esse ad pietatis exercitium, nosque in ecclesia choros agentes, segnes esse ad veritatem audiendam : illumque mille calamitatis suæ lamentis circumseptum non frangi animo; nos vero, hymnis, canticis spiritualibus, divinisque Scripturis circumsonantibus, ignaviæ alacritatem prodere. Job dum corpus a vermibus corroditur, illasam circa pietatem servat animam. Illum vermes non vicerunt, nosque sudores prosternunt? Simus et nos homines; homines nempe secundum datam paulo ante definitionem. Hominem quippe designat, quod sit irreprehensibilis, quod justus, quod verax, quod Deum colens. At quemadmodum usu frequenti si quis aut famulum aut filium ad quodpiam opus miserit, jubet his verbis : Ut hominem decet, hoc opus aggredere, communeque nomen ut mirabile quodpiam profert : sic etiam omnes homines dicantur, solus ille vere homo, qui imaginem servat, et primigeniam pulchritudinem non delet. Eum dixit hominem, ut a communi natura propositum laudes. Dixit eum ex regione Ausitide esse, ut ex regione impietate referta, talem fructum celebrares. Ejus possessiones enarravit, ut mireris virtutis excellentiam. Divitias exposuit, non ut opulentiam laudares, sed ut eum nudatum obstupesceres. Omnibus enim nudatus est, et pietatem non abiecit, sed erat quasi urbs obsessa, externis omnibus rebus privata, soloque muro cincta. Nudatus liberis, pietatis fructus non amisit. Pro filiis enim habuit pios mores : filias habuit virtutes. Tres ipsi filia : erant secundum carnem, tresque virtutes secundum spiritum, ut ait Paulus : *Manent autem tria hæc, fides, spes, caritas* (1. Cor. 13. 13). Nudatus est omnibus, et natura Creatorem non negavit : sciebat enim liberos solatium esse successionis, Deum vero radicis esse agricolam. Non ægre ferebat fructus videns dejectos : sciebat enim radicis Agricolam in æternum manere. Nudatus est ovibus, et ipse ovis erat sub Dei tutela; nudatus est bouibus, et iuga bouum auferebantur, jugum autem animæ et corporis non discindebatur, sed caro cum anima consentiens aratrum trahebat ad pietatem. Patientiæ autem mores accipiebat ut fructum virtutis, ut fructus patientiæ

longe majores proferret. Erant igitur illi camelorum tria millia, asinae pascuales quingentae. Ego autem existimo eum, quaecumque possederit, pauca tamen possedisse. Si enim singulis pauperibus dabat, quemadmodum ipse ait, *Oculus eram caecorum, pes claudorum* (Job 29. 15), modicae facultates erant ad tantum propositum: major erat hospitalitatis sumptus, quam proventum ubertas. Pauper erat Job, neque tanta alacritati sufficere poterat: divesque erat possessione, pauper autem quantum ad vim propositi. *Erant autem ei*, inquit, *et opera magna super terram* (Job 1. 3). Quanam haec? Amor pauperum, hospitalitas, summa humilitas, incomparabilis cleemosyna, et quaecumque ad virtutem conducunt. Sed ille quidem sic florebat, non divitiis temporaneis tantum, quantum pietate. Verum aliquis forte sapiens, communi more dictum amplexus, opera magna existimat esse, vineas, olivea, sata jugera, et similia. Vere opera magna ipsi erant super terram, dum floreret caelestibus divitiis. Diabolus autem, ut hesternae die dixi, scelestus ille, suspicatus ipsum, sicut cum opibus floreret, dives erat virtute, ita cum ad paupertatem reductus foret, virtute pauperem futurum esse, ipsum nudat facultatibus, ut nudaret virtutum praestantiam, petitque a Deo, ut ipsum tentare liceret, tunc hinc tu fiduciam habens, sciasque diabolum nullam habere potestatem contra Christianum, neque contra hominem Deum timentem, nisi id ipsi de caelo permittatur, vel ad castigationem, vel propter concessionem veniat. Deus enim cum correctionem infert, aut peccatorum penas exigit, aut virtutem exercet ad divina exsequenda opera. Non potuit ergo diabolus impugnare Jobum, donec id ipsi a Deo permissum est. Nec mireris, dilecte, si contra Jobum non habuerit potestatem donec licentiam accepisset. Neque enim contra porcos potestatem habet. Audi quomodo Legio rogabat eum, dicens: *Si ejicias nos, permittite nos abire in porcos* (Matth. 8. 31. Marc. 5. 12). Si contra porcos nihil potuit sine permissu, quomodo non jussus potestatem habeat contra eos qui ad imaginem Dei facti sunt? *Factum est*, inquit, *ut eodem die angeli Dei venirent, ut adstarent Domino: et diabolus stetit in medio eorum* (Job 1. 6). Ergone cum angelico ministerio adstat etiam diabolus, et in medio sanctorum spiritu immundus spiritus adest? Verum neque sancti angeli Deo corporaliter adstiterunt, neque item satanas corporaliter: sed omne ministerium pro statione dicitur. Quemadmodum enim Elias in terra versans Deo adstare dicebatur, ut ille ait: *Vixit Dominus, in cujus conspectu hodie adsto* (3. Reg. 17. 4), non quod in caelum ascendens adstiterit: sed quod Dei praecepto ministraret: sic diabolus stetit, non in caelesti loco, neque cum supernis virtutibus, sed ut creatura Dei juberetur congruentia sibi facere: quo autem pacto, audi. Neque enim meum dictum excipiens dicas: An Deus ministro usus est diabolo? Sicut in militaribus copiis manifesti milites qui ad honores ministrant, suntque etiam vere milites, qui ad supplicia segregati sunt: sic etiam ad ministeria bona, et ad hominum dispensationem, angeli sancti mittuntur; ad supplicia vero de iniquis hominibus sumenda daemones mittuntur: quomodo autem, audi. Cum sanctos angelos memorat Paulus, ait: *Nonne omnes sunt administratorii spiritus, ad ministerium missi propter eos qui hereditatem capiunt salutis* (Hebr. 1. 14)? Quamobrem palam est sanctos angelos ad hominum salutem ministrare; acerbos autem daemones ad supplicia de peccatoribus sumenda. *Misit enim*, inquit David, *in Aegyptum indignationem et iram et tribulationem, immissionem per angelos malos* (Psal. 77. 49).

2. Malgni ergo et impuri daemones, etsi propositio defecerunt, iugo tamen servitutis subjacent, jubenturque ut carnifices iussa complere. Neque mireris, si Deus daemonibus praecipiat. Apostoli diabolo utuntur ut carnifice. Ait Paulus: *Quoniam quidam circa fidem exciderunt, hos tradidi satanae, ut discant non*

blasphemare (1. Tim. 1. 19. 20). Ac rursus de quodam qui fornicatus, poenaeque obnoxius erat, quid ait ipse Paulus? *Congregatis vobis et spiritu meo, cum virtute Domini Jesu judicavi eum, qui hoc sic operatus est, tradere satanae in interitum carnis, ut spiritus saluus sit in die Domini* (1. Cor. 5. 4. 5). Ne putent enim daemones, se contra divinam auctoritatem tyrannidem exercere, jubentur vel inviti mandata sibi exsequi, non res quidem faustas et letas, sed res quae ad supplicia spectant. Nonne principes apud nos vidisti, quando quosdam cum honore accersi jubent, quomodo militant cursores, ita Latine vocant; cum autem alios cum infamia accersunt, alios emittunt acerbos duosque milites? Sic quoque Deus sanctis ministros angelos mittit ad salutem; cum autem vult supplicium sumere, daemonibus imperat. Ideo Deus cum sententiam proferret adversus Achaab, dicebat: *Quis ibit, et decipiet Achaab, et cadet* (3. Reg. 22. 20). Et respondit spiritus malus: *Ecce ego*. Sciebat enim diabolus, se ad id deputatum esse. Daemones ergo (ignoscite mihi, quaeso; nam de rebus invisibilibus, non sensibus loquor: sed ne ab initio quidem de huiusmodi rebus dicere aggressus essem, nisi ex sacra Scriptura occasionem accepissem: neque enim humanae mentis est invisibilia a sensibilibus separare: sed quia iis quae Deus dixit refragari non licet, ea quae scripta sunt sectemur, velimus, nolimus); pessimi itaque daemones mittuntur proprie ad exigendas ab improbis poenas: mittuntur etiam ad justos, non ut puniant, sed ut tentent. Quia enim sanctus angelus tentationi ministrare non jubetur (neque enim Deus angelo mandat quid illo indignum), idcirco daemonibus haec tentatio permittitur. Nec mireris si ad justos mittantur daemones: nam ductus est aliquando universorum Dominus a Jordane in desertum, ut tentaretur a diabolo. Si igitur Dominum et Servatorem omnium diabolus tentavit, quid miraris, si contra justum ad patientiae exercitium daemon mittitur? Mittitur porro, non jubente, sed permittente Deo. Concinat autem Scriptura sermonem quasi in prosopopeia. Neque enim vox a Deo ad malum daemonem procedit, neque ea dignatur praevaticatrix illa praesumptio. Natura quippe bona est, propositum vero malum: nec est diabolus impolluta illa voce dignus. Quod si reponas illud, *Dixit Dominus diabolo* (Job 1. 7): dicam tibi illud Davidis, *Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras iustitias meas* (Psal. 49. 16)? Num in vocem erupit peccatori emissam? Nequaquam: sed dum loquitur, per res ipsas indignis loquitur. *Praecepit Dominus celo* (Jon. 2. 1). An vocem emisit, an praeceptum quoddam extulit? *Mandavit Deus vermi matutino* (Jon. 4. 7). Ita si per figuram quamdam dicatur, Deum alloquutum esse diabolum, ne hoc inhonoratum propositum diaboli quasi honore paris adducas in conspectum Domini. Sed stant angeli secundum deputatum sibi ordinem; venit autem diabolus, et stetit in medio angelorum, ut discas eum angeli naturam accepisse, proditoris autem propositum ostendisse. Diabolus enim, fratres, non naturae nomen est, sed propositi. Quare diabolus? Neque enim diabolus factus est ab initio, sed angelus creatus est; diabolus porro sive calumniator vocatus est, quia calumniatur Deum apud homines, et hominem apud Deum; et utpote qui committat Dominum adversus servum, et servum adversus Dominum. Cum enim suggerit nobis diabolus et ait: *Quot mala in mundo? ubinam Deus? cur non res moderatur? calumniatur apud nos Creatorem: nam hoc negotium ejus fuit ab initio*. Calumniatur Deum apud Adamum, dicens: *Sciebat Deus, quod quacumque die comederitis ex ligno, eritis sicut dii* (Gen. 3. 5). Invidens, inquit, veluit Deus ne manducaretis. Ibi Deum calumniatur apud Adamum; hic Jobum apud Deum: *Num gratis colis Job Deum* (Job 1. 9)? Id est, Spe mercedis hoc facit, non ex virtute; mercedem tibi beneficii rependit: aufer ei pecuniam, ejusque propositum deauidatur.

φυλαττομένη. Ἐγυμνώθη τέκνων, καὶ τοὺς καρποὺς τῆς εὐσεβείας οὐκ ἀπώλεσεν. Εἶχε γὰρ τέκνα τοὺς τροποὺς τῆς εὐσεβείας· εἶχε θυγατέρας τὰς ἀρετάς. Τρεῖς αὐτῇ θυγατέρες κατὰ σάρκα, καὶ τρεῖς αὐτῇ ἀρεταὶ κατὰ πνεῦμα, καθὼς φησὶν ὁ Παῦλος· *Μένει δὲ τὰ τρία ταῦτα, πίστις, ἐλπίς, ἀγάπη· μεῖζων δὲ τούτων ἡ ἀγάπη.* Ἐγυμνώθη πάντων, καὶ τὸν δημιουργὸν τῆς φύσεως^α οὐκ ἠρνήσατο· ἦδει γὰρ ὅτι τέκνα παρὰ μὴθια διαδοχῆς, ὁ δὲ Θεὸς γεωργὸς τῆς ρίζης. Οὐκ ἐδυσχέρανε, τοὺς καρποὺς ὁρῶν ἀποβαλλομένους· ἦδει γὰρ ὅτι μένει εἰς τὸν αἰῶνα ὁ γεωργὸς τῆς ρίζης. Ἐγυμνώθη τὸν προβάτων, καὶ αὐτὸς ἦν πρόβατον ὑπὸ Θεοῦ φυλαττόμενον· ἐγυμνώθη τὸν βοῶν, καὶ τὰ μὲν ζεύγη τῶν βοῶν περιρρεῖτο, τὸ δὲ ζεύγος τῆς ψυχῆς καὶ τοῦ σώματος οὐ διετέμενετο, ἀλλ' ὁμοῦ συμφωνήσασα ἡ σὰρξ καὶ ἡ ψυχὴ πρὸς εὐσέβειαν εἴλκε τὸ ἄροτρον. Τρόπον δὲ τῆς ὑπομονῆς ἐδέξατο τοὺς καρποὺς τῆς ἀρετῆς, ἵνα πλεονάσῃ τοὺς καρποὺς τῆς ὑπομονῆς. Ἦσαν οὖν αὐτῷ κάμηλοι τρισχίλιοι, ὄνοι νομάδες πεντακσίται. Ἐγὼ νομίζω, ὅτι μικρὰ ἐκέκτητο, ἀπερ ἐκέκτητο. Εἰ γὰρ ἐκάστῳ πτωχῷ ἐχορήγει, καθὼς αὐτὸς λέγει, *Ὁφθαλμοὶ ἤμῃν ευφρόνῃ, πούς δὲ χαλῶν, μικρὰ ἂν ἦν ἡ ὑπαρξίς πρὸς τὴν πρόθεσιν·* πλείων ἦν ἡ χορηγία τῆς φιλοξενίας παρὰ τὴν περιουσίαν τῆς εἰσόδου. Πτωχὸς ἦν Ἰωβ, οὐκ ἐπαρκῶν τῇ προθυμίᾳ· καὶ πλούσιος μὲν ὑπῆρχε τῇ κτήσῃ, πτωχὸς δὲ πρὸς τὴν δύναμιν τῆς προαιρέσεως. *Ἦν δὲ αὐτῷ, φησί, καὶ ἔργα μεγάλα ἐπὶ τῆς γῆς. Ποία δὲ ταῦτα; Φιλοπρωχία καὶ φιλοξενία, ἄκρα ταπεινότης, ἐλεημοσύνη ἀνυπερόβλητος, καὶ ὅσα εἰς ἀρετὴν συντελεῖ.* Ἄλλ' ὁ μὲν οὕτως ἐνόμα, οὐ τῷ πλούτῳ τῷ προσκαίρῳ μᾶλλον, ἀλλὰ τῷ τῆς εὐσεβείας. Ἄλλος δὲ τις σοφὸς κοινῶς ἐκλαμβάνων τὸν λόγον, νομίζει ἔργα μεγάλα εἶναι ἀμπελώνας καὶ ἐλαιώνας καὶ σπόριμα πλέθρα, καὶ ὅσα τοιοῦτα. Ἀληθῶς δὲ ἦν αὐτῷ ἔργα μεγάλα ἐπὶ τῆς γῆς, κομῶντι τὸν πλούτῳ τῷ ἐπουρανίῳ. Ὁ δὲ διάβολος, ὡς περ ἐβήν ἐπὶ τὴν προτέρα, ὑποτοπήσας ὁ παμμίαιρος, ὅτι ὡς περ αὐτῷ πλουτοῦντι συνεπλουτήσας καὶ ἡ ἀρετὴ, οὕτω καὶ πτωχεύσαντι συμπτωχεύσει καὶ τὰ τῆς ἀρετῆς, γυμνοὶ αὐτὸν τῶν κτεάνων, ἵνα [588] γυμνώσῃ καὶ τὸν τῆς ἀρετῆς πλεονότηματῶν, καὶ αἰτεῖται παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸν κατὰ τοῦ δικαίου πειρασμόν, ἵνα σὺ θάρσος λάβῃς, ὅτι οὐκ ἔχει δαίμων ἐξουσίαν κατὰ Χριστιανοῦ, οὐδὲ κατ' ἀνδρὸς φοβούμενου τὸν Θεόν, ἐν μὴ ἐπιτροπῇ ἀνθρῶν γενήσεται, ἡ δὲ παιδεία, ἡ δὲ συνηγορία. Θεὸς γὰρ ὅταν ἐπάγῃ παιδεύησιν, ἡ δὲ δικὴν ἀπαιτεῖ τῶν ἀμαρτημάτων, ἡ τὴν ἀρετὴν γυμνάζει τῶν θείων κατορθωμάτων. Οὐκ ἡδυνήθη οὖν ὁ διάβολος πολεμῆσαι τῷ Ἰωβ, ἔως ἐπεστῆναι παρὰ τοῦ Θεοῦ. Καὶ μὴ θαυμάσας, ἀγαπήτε, εἰ κατὰ τοῦ Ἰωβ οὐκ εἶχε τὴν ἐξουσίαν, μὴ λαθεῖν τὴν ἐπιτροπήν. Οὐδὲ γὰρ κατὰ χοίρων ἔχει ἐξουσίαν. Ἀκούε πῶς ὁ Λεγεὼν παρακάλει, λέγων· *Εἰ ἐκβάλλεις ἡμᾶς, ἐπιτρέψον ἡμᾶς ἀπελθεῖν εἰς τοὺς χοίρους.* Εἰ δὲ χοῖρον οὐκ ἔχει ἐξουσίαν· μὴ ἐπιτρέπομενος, τὸν κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένων πῶς ἔχει ἐξουσίαν μὴ κελεύόμενος; Ἐγένετο, φησὶν, ὡς ἡ ἡμέρα αὕτη, καὶ ἦλθον οἱ ἄγγελοι τοῦ Θεοῦ παραστήναι τῷ Κυρίῳ, καὶ ὁ διάβολος ἔστη ἐν μέσῳ αὐτῶν. Ἀρα οὖν σὺν τῇ ἀγγελικῇ λειτουργίᾳ παρίσταται καὶ ὁ διάβολος, καὶ ἐν μέσῳ τῶν ἁγίων πνευμάτων τὸ ἀκάθαρτον πνεῦμα παρίσταται; Ἄλλ' οὕτε οἱ ἅγιοι ἄγγελοι τῷ Θεῷ παρέστησαν σωματικῶς, οὐδὲ ὁ Σατανᾶς σωματικῶς· ἀλλὰ πᾶσα ὑπουργία παρὰστάσις λέγεται. Ὡς περ γὰρ ὁ Ἠλίας ἐπὶ τῆς γῆς πολιτευόμενος, τῷ Θεῷ παρεστάναι ἐλέγετο, ὡς φησὶ *Ζῇ Κύριος, ᾧ παρέστην ἐνώπιον αὐτοῦ σήμερον*, οὐχ ὅτι ἐν οὐρανοῖς ἀνελθὼν παρέστη, ἀλλ' ὅτι τῷ θεῷ κελεύσματος διηκουεῖτο· οὕτω καὶ διάβολος ἔσται, οὐκ ἐν τῷ οὐρανῷ χωρῶν, οὐδὲ ἐν ταῖς ὑπερκοσμίαις ἢ δυνάμεσιν, ἀλλ' ὡς κτίσμα Θεοῦ κελεύεται ποιεῖν τὰ καθήκοντα· καὶ ὅπως, ἄκουε. Μὴ γάρ μιν ἀρπάσῃ τὸ ῥῆμα, καὶ εἴπῃς· Ὑπηρέτῃ κέρχεται διαβόλῳ ὁ Θεός; Ὡς περ ἐπὶ τῶν ἀνθρωπίνων ἐξουσιῶν εἰσι φανεροὶ στρατιῶται, οἱ ταῖς τιμαῖς διακονοῦμενοι, καὶ εἰσι ὁμολογούμενοι στρατιῶται, οἱ πρὸς τὰς τιμωρίας ἀφωρισμένοι· οὕτω καὶ ἐνταῦθα πρὸς μὲν τὰς λειτουργίας τὰς ἀγαθὰς, καὶ τὰς ὑπὲρ τῶν ἀνθρώ-

πων οἰκονομίας, ἄγγελοι ἅγιοι ἀποστελλονται· πρὸς δὲ τὰς κατὰ τῶν ἀνόμων ἀνθρώπων τιμωρίας δαίμονες· ἀποστέλλονται· καὶ ὅπως, ἄκουε· Ὅτε τῶν ἁγίων ἀγγέλων μέμνηται Παῦλος, φησὶν· *Οὐχὶ πάντες λειτουργικὰ πνεύματά εισιν, εἰς διακονίαν ἀποστελλόμενα διὰ τοὺς μέλλοντας κληρονομεῖν σωτηρίαν;* Ὅθεν ὁ δὴλον ὅτι οἱ μὲν ἅγιοι ἄγγελοι ὑπηρετοῦσι ταῖς τῶν ἀνθρώπων σωτηρίαις· οἱ δὲ πικροὶ δαίμονες ταῖς κατὰ τῶν ἀμαρτωλῶν τιμωρίαις. Ἐξάπεσται γὰρ, φησὶν ὁ Δαυὶδ, εἰς τὴν Αἰγύπτου θυμὸν, καὶ ὀργὴν, καὶ θάλασσαν, ἀποστολὴν διὰ ἀγγέλων πορνῶν.

β'. Οἱ τοίνυν πορνῶν καὶ ἀκάθαρτοι δαίμονες, εἰ καὶ ἀφηνίασαν τῇ προθέσει, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ζυγὸν κείνται τῆς δουλείας, καὶ κελεύονται ὡς δῆμιοι πράξει τὰ προσταττόμενα. Καὶ μὴ θαυμάσας, εἰ Θεὸς κελεύει δαίμονες. Οἱ ἀπόστολοι ὡς δῆμιψ κέρχονται τῷ διαβόλῳ. Λέγει Παῦλος· *Ἐπειδὴ τίνες περὶ τὴν πίστιν ἡσυχάζουσιν, τοὺς παρὰ δὲ τῷ Σατανᾷ, ἵνα παιδευθῶσι μὴ βλασφημεῖν.* Καὶ πάλιν περὶ τίνος ἐκπορνεύσαντος, καὶ δίκην ὀφειλοντος, τί φησιν ὁ αὐτὸς Παῦλος; *Συν-αχθέντων ὑμῶν καὶ τοῦ ἐμοῦ πνεύματος, σὺν τῇ δυνάμει τοῦ Κυρίου Ἰησοῦ ἐκρίνα τὸν οὕτω τοῦτο καταγρυσάμενον, τούτου παραδόναι τῷ Σατανᾷ εἰς δεισθρον τῆς σαρκός, ἵνα τὸ πνεῦμα σωθῇ ἐν τῇ ἡμέρᾳ τοῦ Κυρίου.* Ἰνα γὰρ μὴ νομίσωσιν οἱ δαίμονες, ὅτι πάντῃ κατὰ τὴν θέλῃ αὐθεντίας ἐνυπάρχουσιν, κελεύονται καὶ ἄκοντες ποιεῖν τὰ προσταττόμενα, οὐ πράγματα εἰς εὐθνήσαν συντείνοντα, ἀλλὰ πράγματα εἰς τιμωρίαν φέροντα. Οὐκ εἶδες καὶ τοὺς παρ' ἡμῖν ἀρχοντας, ὅταν μὲν μετὰ τῆς τιμῆς τινα καλῶσι, πῶς ἀποστέλλουσι τοὺς δρομῆς, κούρσους καλουμένους· Ῥωμαῖστί· ὅταν δὲ μετ' ἀτιμίας τινὰς· ἔλκωσιν, ἐτέρους ἐκπέμπουσιν ἀπὸ τῆς καὶ σκληροῦς στρατιώτας; Οὕτω καὶ ὁ Θεὸς τοῖς μὲν ἁγίοις ἀποστέλλει διακόνους ἀγγέλους εἰς σωτηρίαν· ὅταν δὲ τιμωρῆσασθαι βούληται, τοῖς δαίμονιν ἐπιτρέπει. Διὰ τοῦτο δὲ ἀπεφάνετο κατὰ τοῦ Ἀχάθ· ὁ Θεὸς, λέγει· *Τίς πορεύσεται καὶ ἀπατήσῃ τὸν Ἀχάθ, καὶ πεσέται;* Καὶ ἀπεκρίθη πνεῦμα πορνῶν· *Ἰδοὺ ἐγώ.* Ἦδει γὰρ ὅτι εἰς τοῦτο [589] τέτακται ὁ διάβολος. Οἱ τοίνυν δαίμονες (σύγγνωτε δὲ μοι, παρακαλῶ· περὶ πραγμάτων γὰρ ὁράομαι καὶ οὐκ αἰσθητῶν διαλέγομαι· ἀλλ' οὐδ' ἂν ἀπ' ἀρχῆς ἐπεχειρήσά τι περὶ τῶν τοιούτων εἰπεῖν, εἰ μὴ τὰς ἀφορμὰς ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς ἐδανείζομαι· οὐ γὰρ ἀνθρωπίνῃ ἐστὶν ἐννοία μερίζειν τὰ ὁράτα ἀπὸ τῶν αἰσθητῶν· ἀλλ' ἐπειδὴ οἷς εἶπον ὁ Θεὸς ἀντειπεῖν οὐκ ἔστι, τοῖς γεγραμμένοις οὖν στοιχοῦμεν, κἂν θέλωμεν, κἂν μὴ)· οἱ τοίνυν πορνῶν καὶ δαίμονες ἀποστέλλονται μὲν ἰδικῶς εἰς πράξασθαι παρὰ τῶν πορνῶν τιμωρίαν· ἀποστέλλονται δὲ καὶ πρὸς δικαίους, οὐχ ἵνα τιμωρήσωνται, ἀλλ' ἵνα πειρασθῶσιν. Ἐπειδὴ γὰρ ἄγγελος ἅγιος ὑπουργῆσαι τῇ παρὰ οὐ κελεύεται (οὐδὲ γὰρ ὁ Θεὸς κελεύει τι ἀνάξιον ἀγγέλου), διὰ τοῦτο ὡς ἡμῶν ταύτην ἐπιτρέπονται τὴν πείραν. Καὶ μὴ θαυμάσας εἰ πρὸς δικαίους δαίμονες ἀποστέλλονται· ἀνήχη γὰρ ποτε ὁ Δεσπότης τῶν ἀπάντων ἀπὸ τοῦ Ἰορδάνου εἰς τὴν ἔρημον περαστῆναι ὑπὸ τὸν διαβόλου. Εἰ τοίνυν τὸν Κύριον καὶ τὸν Σωτῆρα τῶν ἀπάντων διαβόλος ἐπείρασεν, τί θαυμάσας εἰ κατὰ δικαίον εἰς γυμνάσιον ὑπομονῆς δαίμων ἀποστέλλεται; Ἀποστέλλεται δὲ, οὐ τοῦ Θεοῦ κελεύοντος, ἀλλὰ συγχωροῦντος. Σχηματίζει δὲ ἡ Γραφὴ ὡς ἐν προσωποποιᾷ τὸν λόγον. Οὐ γὰρ φωνὴ παρὰ τοῦ Θεοῦ χωρεῖ πρὸς πορνῶν δαίμονα, οὐδὲ καταξιοῦται ταύτης ἡ παραβάτης ἐκείνη πρόθεσις. Φύσις γὰρ ἀγαθὴ, πρόθεσις δὲ κακὴ· οὐ καταξιοῦται τῆς ἀρχάντου φωνῆς. Ἐὰν δὲ εἴπῃς· *Εἶπεν ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· ἔρῳ σοι ἀπὸ τοῦ Δαυὶδ· Τῷ δὲ ἀμαρτωλῷ εἶπεν ὁ Θεός, Ἰνα τί σὺ ἐκδιηγῇ τὰ δικαιώματά μου;* Ἀρα φωνὴν ἔρρηξε πρὸς τὸν ἀμαρτωλόν; Οὐχί· ἀλλὰ δι' ὧν φέγγεται, δι' αὐτῶν τῶν πραγμάτων λαλεῖ πρὸς τοὺς ἀναξίους. Ἐπέταξεν ὁ Θεὸς τῷ κήτει. Ἀρα φωνὴν ἐκπέμφας, ἡ πρόσταγμα τι νευρώσας; Ἐκέλευσεν ὁ Θεὸς σκώληκι ἐωθιῇ. Οὕτως ἐὰν σχηματῇ ὁ λόγος, ὅτι ὁ Θεὸς ἐφείγξεται πρὸς τὸν διαβόλον, μὴ ἐξ ἰσοτιμίας παραγάγῃ τὴν ἀτιμον ταύτην καὶ παραβεβηκυῖαν πρόθεσιν εἰσαγομένην εἰς πρόσωπον τοῦ Δεσπότη. Ἄλλ' ἐστῆκασιν οἱ ἄγγελοι κατὰ τὴν διατεταγμένην ἀκολουσίαν· ἦλθε δὲ ὁ διάβολος, καὶ παρέστη ἐν μέσῳ τῶν ἀγγέλων, ἵνα μάθῃς ὅτι ἀγγέλου μὲν φύσιν ἔλαβε, προδότην δὲ πρόθεσιν ἐπέδειξε. Διάβολος γὰρ, ἀδελφοί, οὐ φύσεως ὄνομα,

^α Unus καὶ τὸν γεωργὸν τῆς φύσεως.

^β Sic mss. omnes et Savil. recte. Editio Morel. ὑποκομίζεις.

ἀλλὰ προαιρέσεως. Διὰ τί διάβολος; Οὐ γὰρ διάβολος ἐγένετο ἀπ' ἀρχῆς, ἀλλὰ ἄγγελος ἐκτίσθη· διάβολος δὲ ὀνομάσθη, ὡς διαβάλλων καὶ θεὸν ἀνθρώποις, καὶ ἀνθρώπων θεῷ· καὶ ὡς συγκρούων Δεσπότην πρὸς οἰκέτην, καὶ οἰκέτην πρὸς Δεσπότην. "Ὅταν γὰρ υποβάλλῃ ἡμῖν ὁ διάβολος, καὶ εἴπῃ· Πόσα κακὰ ἐν τῷ κόσμῳ; ποῦ ὁ Θεός; διὰ τί μὴ προσίσταται; διαβάλλει τὸν δημιουργὸν πρὸς ἡμᾶς· ἔργον γὰρ τοῦτο ἐξ ἀρχῆς τῷ διαβόλῳ. Διαβάλλει θεὸν πρὸς τὸν Ἀδὰμ, λέγων· Ἦδεὶ ὁ Θεός, ὅτι ἦ ἄν ἡμέρα φάγησθε ἀπὸ τοῦ ξύλου, ἐσσεσθε ὡς θεοί. Βασκαίνων, φησὶν, ἐκώλυσεν ὑμᾶς ὁ Θεός τῆς βρώσεως. Ἐκεῖ τὸν θεὸν διαβάλλει πρὸς τὸν Ἀδὰμ· ὦδε τὸν Ἰὼβ πρὸς τὸν θεόν· Μὴ γὰρ δωρεὰν σέβεται Ἰὼβ τὸν θεόν; Τοῦτέστιν, ὑπομίσθιος ἐστίν, οὐκ ἐνάρετος· μισθὸν σοι τελεῖ τῆς εὐπραγίας· περίελε τὰ χρήματα, καὶ γυμνοῦται αὐτοῦ ἡ πρόθεσις. Ἐπεὶ οὐν εἶδεν ὁ Θεός τὸν δίκαιον τῇ ὑπονοίᾳ ἐκείνου ὑβρίζοντον, περιαιρεῖ τὰ κτήματα, ἵνα περιέλῃ τὴν ὑπόψιν, καὶ γυμνῇ δειξίην τὴν εὐσεβείαν. Καὶ βλέπε τοῦ πονηροῦ δαίμονος τὴν πρόθεσιν· Εἶπε, φησὶ, ὁ Κύριος τῷ διαβόλῳ· Πόθεν παραγέγονας; Εἶτα ὁ ὑπερήφανος καὶ ἀλαζών, καὶ μήτε τὴν αὐτοῦ τάξιν εἶδώς, μήτε τοῦ ἐρωτῶντος τὴν ἀξίαν, λέγει· Περιελθὼν τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρειμι· μονονοῦχί βοῶν καὶ βουλόμενος δεῖξαι, ὅτι κρατεῖ τῆς ὑπ' οὐρανὸν ὅτι πάντα αὐτῷ πεπταται γῆνι, ὅτι πάντας ὑπὸ πόδας ἔχει τοὺς ἀνθρώπους. Περιελθὼν, ἔφη, τὴν γῆν, καὶ ἐμπεριπατήσας τὴν ὑπ' οὐρανὸν, πάρειμι. Ἐκκόπτεται τοῦ διαβόλου ἡ ἀλαζονεία. Ἐπειδὴ γὰρ ἐνόμισε κρατεῖν τῆς τοῦ Θεοῦ εἰκόνος, ἐκβάλλεται τῆς γῆς, ὥστε μηκέτι ἐμπεριπατεῖν· καὶ ἐξορίζει αὐτὸν ὁ πάντων Δεσπότης. Αὐτὸς γὰρ ἐστὶν ὁ ἐπαγγεσθαιόμενος, ὅτι· Ἐνοικήσω ἐν αὐτοῖς, καὶ ἐμπεριπατήσω, καὶ ἔσομαι αὐτῶν Θεός. γ'. [590] Τὰ πρῶτα ἐμπεριπατεῖ ὁ διάβολος. "Ὅτε μὲν γὰρ ἡ εἰδωλολατρεία ἐκέχυτο, ὅτε ἡ ἀσέβεια ἐκράτει, ὅτε πάντα τὰ τῆς κακίας ἡμιζήσαν, ὁ διάβολος ἐμπεριπατεῖ· ὅτε δὲ ἀγιωσύνη καὶ δικαιοσύνη καὶ ἀληθεία παρὰ τοῖς φυλάττουσι τὴν ἀληθειαν, ὁ Θεός ἐνοικεῖ καὶ ἐμπεριπατεῖ. Προσέσχεγες οὖν τῇ διαβολῇ σου, φησὶ, κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰὼβ, ὅτι οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς, ἄμειπτος, δίκαιος, ἀληθινός, ἀπεχόμενος ἀπὸ παντὸς πονηροῦ; Ἐπειδὴ εἶπε, Πᾶσαν περιήλθον τὴν ὑπ' οὐρανὸν, καὶ ἡλαζονεύετο ὡς πάντων κρατὼν, παραλύων αὐτοῦ τὴν ἀλαζονείαν ὁ λόγος τῆς ἀληθείας, φησὶ πρὸς αὐτόν· Εἶδες τὸν ἀνθρώπον τὸν ὑπὸ τοῦ μὴ πεπτατημένον, ἐπειδὴ πάντων, ὡς ἔως, κρατεῖς; εἶδες τὸν πάσης σου τῆς κακίας κρατῆσαντα; εἶδες τὸν πατήσαντά σε τὸν παίδοντα πάντας; εἶδες τὸν ἐκλύσαντά σου τὴν τυραννίδα, καὶ τὴν ἀδικίαν ἐκλύσαντα τῇ δικαιοσύνῃ, καὶ τὴν ἀσέβειαν τῇ εὐσεβείᾳ; "Ὁ δὲ ἀνθίσταται τῷ Θεῷ, καὶ λέγει· Οὐ δωρεὰν σέβεται. Προσέθηκε τὰ κτήματα, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ τὸν τρόπον, ἵνα ὑβρίσῃ αὐτοῦ καὶ τὸ ἦθος. ἵνα ταῖς ὑπονοίαις νῆθον δειξίην τῇ ἀρετῇ. Σὺ δέδωκας αὐτῷ, φησὶ, τὴν ἀφθονίαν· περίελε τὴν ἀφθονίαν, καὶ γυμνοῦται ἡ ὑπόκρισις. Λέγει αὐτῷ ὁ Θεός· Ἀψαί πάντων ὧν ἔχει. Ἦδεὶ γὰρ ὁ Θεός, ὅτι ἀκόρεστον ἔχει τὴν πρόθεσιν εἰς πλεονεξίαν· καὶ λέγει· Ἰδοὺ, πάντων διδωμί σοι τὴν ἐξουσίαν, αὐτοῦ δὲ μόνον μὴ ἄψῃ. "Ὅροις περιορίζει τὴν κακίαν τοῦ διαβόλου. Βλέπε λοιπὸν ὅσον ἀποτείνει τὸζον κατὰ τοῦ δικαίου, ὅσα πέμπει βέλη. Ἐξῆλθε, καὶ πρῶτον σχηματίζεται αὐτὸς ὁ τῶν κακῶν ἐργάτης, αὐτὸς αὐτὸν βγγεγον τῶν κακῶν παραστήσας, αὐτὸς ἐπληξε τὰ κτήνη, καὶ αὐτὸς ἀπαγγέλλει τὴν πληγὴν. Εἶπε γὰρ, φησὶ, ὁ διάβολος τῷ Ἰὼβ· Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν σου ἡροτρία, καὶ αἱ θήλειαι θνοὶ ἐνέμεντο, καὶ ἡλθον οἱ αἰχμαλωτεύοντες, καὶ κατέσφαξαν τοὺς παῖδας σου, καὶ ὑπελείφθον ἐγὼ μόνος, καὶ ἡλθον τοῦ ἀπαγγεῖλαι σοι. Πρῶτη πείρα τοῦ διαβόλου, πρῶτον βέλος κατὰ τοῦ γενναίου ἀγωνιστοῦ. Ἄλλ' ἀντέστησεν Ἰὼβ τὸν θυρεὸν τῆς πίστεως, τὸν δυνάμενον πάντα τὰ βέλη τοῦ πονηροῦ τὰ πεπυρωμένα σβέσαι. Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἀπώλετο, καὶ ἡ ψυχὴ οὐκ ἡμερίζετο. Αἱ θνοὶ ἀπώλοντο, καὶ ὁ εὐγενής· πῶλον τὸν χαλινὸν τῆς εὐσεβείας οὐκ ἡνῆφατο. Εἶδεν ἀγγελίαν πικρὰν τῆς ἀπολείας τῶν κτημάτων, καὶ ἐμεινεν ὡς ἀσφαλὴς πύργος καὶ ἀκαταγώνιστος. "Ὁ διάβολος πικρὸς ὡς τῇ κακίᾳ, καὶ πικρὸς ὡν τὴν προαίρεσιν, μετεμελήθη οὕτως ἀπαγγελίας. Καὶ πρότερος ἀκριβῶς, παρκαλῶ, μὴ σε διαφύγῃ ἡ τοῦ Πονηροῦ ἐννοια, ἢν καὶ Ἀποστόλος ἀκριβῶς κατοπτέυσας, φησὶν· Οὐ γὰρ αὐ-

τοῦ τὰ νοήματα ἀγνοοῦμεν. Ὡς οὖν ἀπήγγειλεν αὐτῷ, ὅτι Τὰ ζεύγη τῶν βοῶν ἡροτρία, καὶ αἱ θήλειαι θνοὶ ἐνέμεντο, καὶ ἡλθον οἱ αἰχμαλωτεύοντες, εἶδε δὲ τὸν Ἰὼβ ψυχὴ γενναία φέροντα τὴν ἀγγελίαν, μετεμελήθη ὅτι κακῶς ἀπήγγειλε, καὶ μονονοῦχί εἶπε πρὸς αὐτόν ὁ διάβολος· Κακῶς ἀπήγγειλα. εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ἄνθρωποι αὐτῷ ἐπολέμησαν· δύναται λογισασθαι, ὅτι εἰ ἄνθρωποι ἐπολέμησαν καὶ με ἥδικησαν, τί πρὸς τὸν θεόν; Κακῶς, φησὶν, ἐτόξευσας, οὐ κατὰ σκοποῦ ἔβαλον, ἀπέτυχον τῆς τοξείας, ἀπεπλανήθη τὰ βέλη. Εἶπον ὅτι ἄνθρωποι ἡχη-αλώτευσαν· δύναται οὗτος εἰπεῖν· Τί οὖν τῶν τῶν ἀνθρώπων ἀδικίαν θεῷ ἐπιγράψω; Ἄλλοι οἱ ἥδικηκότες, καὶ ἄλλος ἔσται ὁ βλασφημοῦντας; Ἴνα οὖν μεταγὰρ αὐτοῦ τὴν δianoian ἀπὸ τῶν ἀνθρώπων εἰς θεόν, καὶ δεῖξῃ αὐτῷ οὐκ ἀνθρώπων καταβάλλοντας, ἀλλὰ θεὸν πολεμοῦντα, λέγει αὐτῷ· Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Μὴ δύνῃ εἰπεῖν, ὅτι ἐχθροὶ ἐῤῥίψαν ἄνωθεν; Ὑβρίσων τὸν ἀδικήσαντα, βλασφημῶν τὸν πολεμήσαντα. Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Διὰ τί λατρεύεις τῷ ἀδικήσαντι, διὰ τί προσκυνεῖς τὸν ἀναλίσκοντά σου τὰ κτήματα; Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Ἦκουσεν ὁ Ἰὼβ, καὶ πάλιν ἤνεγκε γενναίως. Ἦ γὰρ ὑπομονὴ ἐκείνου ἀληθῶς ὑπομονὴ ἦν, μέγρι τέλους παρατεταμένη, περὶ ἧς φησὶν ὁ Σωτὴρ· Ὁ δὲ ὑπομείνας εἰς τέλος, οὗτος σωθήσεται. Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Καθ' ἡμέραν ἔκαμνε προσφύων θυσίας ὑπὲρ τῶν τέκνων· ἃ καθ' ἡμέραν κάμνων προσέφερεν, αἰσθῶς ὁ Θεός εἰς θυσίαν ἔλαβε. Πῦρ ἔπεσεν ἐκ τοῦ οὐρανοῦ. Εἰ γὰρ μόνος ἐνεδύομην, δικαίως ἤλθον· εἰ δὲ πένητος ἐνεδύομην, [591] μὴ δύναται ὁ Δεσπότης ἀμελήσαι τῶν πτωχῶν; Οἶδα ὅτι ἃ ἔλαβεν εἰς θυσίαν, ἀποδίδωμι εἰς τὸ πενταπλάσιον. Μὴ γὰρ ἐξ ἀδικίας συνήχθη τὰ κτήματα; μὴ γὰρ ἀπὸ πλεονεξίας ἐκτησάμην τὰ πρόβατα; Ἐκ τῆς κούρας τῶν προβάτων μου ἐθερμάνθησαν ὥμοι πενήτων, καὶ στόμα χήμου εὐλόγησέ με. Οἶδες τί ποιεῖ ὁ Θεός. Νῦν ἔλαβέ μου τὴν ὑπαρξίν, ὡς θυσίαν· πολλαπλασιάζει δὲ μου τὴν οὐσίαν εἰς πλεονασμὸν ἀρετῆς. Οὐ σαλεύει με τὰ ἔξωθεν βέλη τοῖς ἔσωθεν ὀδυροῦμενον· στήριζει δὲ με μᾶλλον ἐνδοθεν τὰ τοῦ Θεοῦ βέλη. Τὰ γὰρ βέλη τοῦ δυνατοῦ ἡκοιμήμενα· περὶ ὧν ἔλεγε Δαυὶδ, ὅτι Τὰ βέλη σου ἐνεπάρησάν μοι· Τὰ βέλη, ποῖα; Βέλος εὐσεβείας, βέλος δικαιοσύνης, βέλος πόθου πρὸς θεόν, βέλος ζήλου ἀρετῆς· τοῖς τοῖς θεοῖς βέλεσιν ἡ ψυχὴ τιτρώσκεται. Ὡς οὖν πᾶσαν πεῖραν προσαγῶν ὁ διάβολος, καὶ τῶν κτημάτων γυμνάσας, τῆς ἀρετῆς οὐκ ἐγύμνωσε, χωρεῖ λοιπὸν ἐπὶ τὴν φύσιν, καὶ τὴν γεωργίαν τῆς φύσεως βιάζεται, καὶ ἀποσπᾷ τοὺς κλάδους ἀπὸ τῆς ρίζης, καὶ συντρίβει τοὺς παῖδας τοῦ καλοῦ ἀγωνιστοῦ· περιαιρεῖ τὸν καρπὸν, ἵνα λυπήσῃ τὸν γεννήσαντα. Καὶ τί ποιεῖ; Βλέπε καὶ τὴν ἀγγελίαν τοῦ Πονηροῦ, πῶς μεστὴ μὲν ἐστὶν εἰρωνείας, καὶ εἰς γοητίαν βέπουσα, καὶ κατακλάσαι τὴν ψυχὴν τοῦ γενναίου δυναμένη. Λέγει οὖν αὐτῷ· Τὼν υἱῶν σου καὶ τῶν θυγατέρων σου ἐσθιόντων καὶ πινόντων ἐν τῇ οἰκίᾳ τοῦ πρεσβυτέρου σου υἱοῦ, ἦλθε πνεῦμα μέγα ἐκ τῆς ἐρήμου, καὶ συνέσεισε τὸν οἶκον, καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν. Καὶ τὸ ῥῆμα ὑποχωριστικόν, δυνάμενον ἐγείραι πένθος. Οὐκ εἶπεν, Ἐπὶ τὰ τέκνα σου, ἀλλὰ, Ἐπὶ τὰ παιδία, ἵνα τῶν παιδῶν ἀκούσας, εἰς οἶκτον ἔλθῃ, ἵνα καμφθῇ πρὸς συμπαθείαν. Ἦλθε πνεῦμα μέγα ἐκ τῆς ἐρήμου. Πάλιν τὸν χριτὴν διαβάλλει· πνεῦμα γὰρ οὐκ ἀνθρώποις ὑποακούει, ἀλλὰ τῷ Θεῷ. Ἐπεσεν ἐπὶ τὰ παιδία σου, καὶ ἐτελεύτησαν. Τότε Ἰὼβ ἀνέστη· οὕτω γὰρ γέγραπται. Καλὸν τὸ, Ἀνέστη· οὐ γὰρ κατέπεσε τῇ πληγῇ, ἀλλ' ἀνέστη τῇ δυνάμει τῆς εὐσεβείας· Ἀνέστη, καὶ προσεκύνησε. Μισθὸς συμφορῶν ἡ προσκύνησις. Τυπτόμενος εὐλόγει· συμφοραῖς βαλλόμενος εὐχαρίσται. Καὶ περιεκρίρατο τὴν κόμην. Νῦν ἐφ' ἡμῶν τῶν πενθόντων πολλοὶ τρέφουσιν κόμην, ἐκείνος δὲ περιτρίβει. Διὰ τί; Τῷ πενθόντι τὸ σπουδαζόμενον, εἰς τὸ ἐναντίον σχῆμα περιτρίβει τὴν κατὰστασιν. "Ὅπου οὖν τιμᾶται κόμην, σημεῖον πένθους τὸ μὴ καίρεσθαι. Πανταχοῦ γὰρ τὸ ἐναντίον ζητεῖται σχῆμα ἀπὸ τῶν πενθόντων. Καὶ διέβηκε τὰ ἱμάτια· τῷ μὲν σχηματὶ πρὸς τὸ πάθος ἀποσυρρόμενος, τῷ δὲ πράγματι πρὸς τὴν ἀρετὴν ἀποδυόμενος. Ἀποδύεται τὸ ἱμάτιον, ἵνα ὡς γυμνὸς ἀθλητῆς περιπλάξῃ τῷ ἀντιπάλῳ, καὶ ἐξ ἀναντιρρήτου πάλης βραβεύσῃ τὴν δικαιοσύνην. Ἀπεδύσατο τὸ ἱμάτιον ὁ ἐνεδυόμενος τὴν δικαιοσύνην· καὶ φησὶν ὁ μέγας λαμ-

Quia igitur vidit Deus justum hac illius suspitione injuria affectum, aufert facultates, ut suspicionem illam tolleret, nudamque pietatem ostenderet. Et vide maligni demonis propositum. *Dixit, inquit, Dominus diabolo, Unde venis (Job 1. 7)?* Deinde superbus ille et arrogans, qui ne ordinem quidem suum noverat, neque interrogantis dignitatem, dicit: *Postquam circumivi terram, et perambulavi orbem, adsum (Ibidem);* quasi clamaret ac vellet ostendere, se omnibus quæ sub cælo sunt imperare, omnia terrena ab se calcari, sequæ omnes homines sub pedibus habere. *Postquam circumivi, inquit, terram, et perambulavi orbem, adsum.* Rescinditur diaboli superbia. Quia enim putavit se imagini Dei imperare, ejecit ex terra, ut non jam illam perambulet; eliminatque illum omnium Dominus. Ipse enim est qui promisit: *Inhabitabo in illis et inambulabo, et ero illorum Deus (Levit. 26. 12).*

3. Antea perambulabat diabolus. Quando enim idololatria diffusa erat, cum impietas obtinebat, quando omnia ad nequitiam spectantia florebat, diabolus perambulabat; cum autem sanctimonia est et justitia et veritas apud eos qui custodiunt veritatem, tunc Deus inhabitat et inambulabat. *Attendistine, inquit, mente tua, servum meum Job, quod non ei similis sit super terram, irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala (Job 1. 8)?* Quia dicebat, *Totum circumivi orbem, et arrogantem agebat, quasi omnibus imperaret, arrogantiam ejus solvens veritatis verbum, ait ad illum: Vidistin' hominem a te minime calcatum, quia omnibus, ut ait, imperas? vidistin' hominem qui totam malitiam tuam vicerit? vidistin' qui te calcavit, qui calcas omnes? vidistin' qui tuam solvat tyrannidem, et injustitiam justitiam, impietatem pietate eliminat? Hic autem Deo contradicit, et ait: Non gratis colit te.* Proponit possessiones, ut et ejus mores et virtutem vituperet, ut suspitionibus spuriam ostendat virtutem. Tu dedisti, inquit, illi abundantiam; aufer abundantiam, et nudatur hypocrisis. Dicit ei Deus: *Tange universa quæ habet (Job 1. 11).* Sciebat enim Deus ipsum insatiabile propositum circa avaritiam habere, atque: *Ecce omnium do tibi potestatem, tantum eum ne tangas.* Terminis circumscribit malitiam diaboli. Vide deinceps qualem tendat arcum adversus justum, quæ vires tela. Exivit, et primo ipse malorum artifex in varias se figuras transformat, ipse sese malorum nuntium præbet, ipse percussit jumenta, ipse plagam nuntiat. Dixit, inquit, diabolus Jobo: *Juga boum tuorum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui ea abducerent, et occiderunt pueros tuos, et relictus sum ego solus, et vni tibi nuntiaturus (Ibid. v. 14. 15).* Prima diaboli tentatio, primum telum contra strenuum athletam. Sed opposuit Job ex adverso fidei clypeum, qui posset ignita omnia maligni telis restinguere. Juga boum periere, et anima dissecta non est. Asinæ perierunt, pullusque ille nobilis frenum pietatis non negavit. Vidit nuntium acerbum perditurum possessionum, mansitque ut turris firma et inexpugnabilis. Diabolum nequitia acerbam amarumque animo pœnituit sic nuntiasse. Animadvertit, quæso, diligenter, ne te fugiat maligni consilium, quod cum recte prospiceret Apostolus ait: *Non enim ejus consilia ignoramus (2. Cor. 2. 11).* Ubi ergo nuntiavit illi: *Juga boum arabant, et asinæ pascebantur, et venerunt qui abducerent, viditque Jobum strenuo animo nuntium ferentem, pœnituit eum quod male nuntiasset, et in seipso hæc propemodum dixit diabolus: Male nuntiavi, quando dixi homines ipsum impugnare: potest ille cogitare: Si homines impugnarent et injusta læserunt, quid hoc ad Deum? Male, inquit, jaculatus sum, non scopum attingi, sagittas frustra emisit, aberrarunt tela. Dixi homines abduxisse: potest hic dicere: Cur hominum iniquitatem Deo ascribam? Alii sunt qui læserunt, et a ius erit qui blasphemabitur? Ut itaque ejus animum et iram ad hominibus ad Deum transferret, et ostenderet illi non homines sed Deum ipsi divina intulisse, ait illi: *Ignis decedit de cælo (Job 1. 16).* Num poteris dicere ini-*

micos illum superne immisisse? Contumeliam infer et qui te læsit, blasphema in eum qui te oppugnat. *Ignis decedit de cælo.* Cur te lædentem colis? cur adoras eum qui tibi facultates abstulit? *Ignis decedit de cælo.* Audivit Job, et rursus fortiter tulit. Patientia enim illius vere patientia erat, ad finem usque perdurans, de qua Servator ait: *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit (Matth. 10. 22).* *Ignis decedit de cælo.* Quotidie laborabat offerens sacrificia pro filiis: quæ quotidie laborans offerebat, ea Deus confertim in sacrificium accepit. *Ignis decedit de cælo.* Si ego solus indutus essem, jure dolerem; si autem pauperes inducuntur, an poterit Dominus pauperes negligere? Novi eum, illorum quæ in sacrificium accepit, centuplum redditurum. Num ex iniquitate paræ sunt opes? num per avaritiam oves acquisivi? *Ex vellibus ovium mearum calefacti sunt humeri pauperum, et os viduæ benedixit mihi (Job 31. 20. et 29. 13).* Scit quid faciat Deus. Nunc accepit meam substantiam, ut sacrificium: eandem mihi multiplicabit per virtutis augmentum. Non me movent exteriora tela, interius munitum; imo vero me magis interioris conflant Dei sagittæ: nam *Sagittæ potentis acutæ (Psal. 119. 4);* de quibus ait David: *Sagittæ tuæ infixæ sunt mihi (Psal. 37. 3).* Sagittæ quæ? Sagitta pietatis, sagitta justitiæ, sagitta amoris Dei, sagitta studii erga virtutem: his divinis sagittis anima vulneratur. Cum ergo diabolus experimentum omne sumpsisset, et facultatibus nudatum, virtute non nudasset, naturam denique aggreditur, in naturæ culturam violentiam infert, ramos avellit a radice, optimi athleteæ filios opprimit: aufert fructum, ut genitorem dolore afficeret. Et quid facit? Vide maligni nuntiationem, quam sit plena ironia et præstigiis proxima, quæ possit strenui viri animum frangere. Ait igitur illi: *Filiis tuis et filiabus tuis comedentibus et bibentibus in domo primogeniti tui, venit ventus vehemens ex deserto, et concussit domum, quæ corruens: oppressit pueros tuos et mortui sunt (Job 1. 18. 19).* Verbum diminutivum, quod possit luctum excitare. Non dixit, super filios tuos, sed, *Super pueros, ut pueros audiens, misericordia commotus esset. Venit ventus vehemens ex deserto.* Iterum judicem calumniatur; ventus enim non hominibus, sed Deo obsequitur. *Cecidit super pueros tuos, et mortui sunt. Tunc Job surrexit (Job 1. 20):* sic enim scriptum est. Bonum verbum, *Surrexit*, non enim ex plaga concidit; sed surrexit vi pietatis: *Surrexit, et adoravit.* Merces calamitatum, adorat. Percussus benedixit, calamitatibus impetitus gratias egit. *Et comam totendit.* Nunc inter nos lugentes multi comam nutriunt, ille autem abstulit. Quare? Id nimium curat is, quem luctus opprimit, ut in contrariam formam cultum mutet. Nam ubi coma collitur, signum luctus tonsio est. Semper enim lugentes contrarium quarunt habitum. *Et scidit vestimenta:* figura quidem ad dolorem tractus, re autem ad virtutem expeditus. Exuit vestimentum, ut nudus luctator adversarium circumplectatur, et ex conspicua lucta justitiam in præmium accipiat. Exuit vestimentum qui induerat justitiam: atque magna illa pietatis lucerna: *Dominus dedit, Dominus abstulit: sicut Donum placuit, ita factum est; sit nomen Domini benedictum in sæcula (Ibid. v. 21).* O strenuam animam! hæc vox telum fuit contra diabolum: hæc vox tela emisit in demones, fregit hostium phalangas. *Nudus egressus sum ex utero matris meæ, et nudus revertar (Ibid.).* Apostolica vox ante apostolica tempora, eaque virilis: *Nudus egressus sum ex utero matris, et nudus revertar: quemadmodum Apostolus: Nihil mutimus in hunc mundum, manifestum quod nihil possumus efferre. Dominus dedit, Dominus abstulit (1. Tim. 6. 7).*

4. Omnibus, ut paucis dicam, privatus est, solaque uxor relicta est, antiquum telum diaboli instrumentum. Uxor relicta est, non parcente diabolo, sed telum sibi reservante. Quia enim sciebat, se per mulierem primum hominem expugnasse, mulierem reservat, et eisdem utatur armis ad insidias. Sed illic invenit Ada-

num; hic Adamum non reperit. Illic Adamum et Evam invenit; hic Evam invenit, sed non Adamum. Ait illi uxor: *Quousque sustinebis* (Job 2. 9)? Verba vere diabolica. Illud enim, *Quousque*, vox erat ejus qui torqueretur. Ego torqueor, et tu dicis, *Quousque*? Ego verberor, et tu ad plagas verberari obtorpescis. Quousque sedes expectans de die in diem salutem? Invitus diabolus virtutem justī celebrat: prędicat ejus patientiam, quoniam cum spe decertabat. *Quousque*? Illic vide scriptoris sapientiam. *Et prospiciens in eam*, inquit, *Job dixit* (Ibid. v. 10). Non dixit, Attendens ipsam, sed, *Prospiciens*. *Prospiciens*, quare? ignorabatne uxorem? nonne cum ea vixerat? nonne ex ea liberos suscepit? quare ergo prospexit? Illud, *Prospexit*, declarat eum non illam vidisse, sed eum qui in illa erat. Respiciēbat diabolus Job; noverat eum qui in serpente loquutus fuerat, et qui nunc in muliere loquebatur, et ait: *Ut una ex insipientibus loquuta es*. Cur non dixit, *Ut una ex impiis*, ut una ex atheis? Sciebat illam non impiam esse, sed insipientia abreptam. Alioquin vero, fratres, ei, qui Deum abnegaverit, insipientis nomen datur. Nam, *Dixit insipiens in corde, Non est Deus* (Psal. 43. 4). *Quasi una ex insipientibus*: ac si quis diceret, Sic ut Eva loquuta es. *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus?* O strenuam animam! Illic mihi ejus animum explora. Nesciebat Job se pro virtute certare: nesciebat se pro patientia coronari: sed solum existimabat calamitatem esse a Deo immissam: mala esse putabat, neque ideo quasi de immissis malis blasphemabat. Si autem cum mala existimaret esse ita certavit, si novisset coronam, annon multo magis certasset? Sed cur Deus non ante movuit illum dicens, Vide quid facturus sis. Futurum est ut diabolus aciem contra te instruat, adversumque te arma sumat: decerta, strenue age, ne mentem tuam evertat, ne tuos diripiat cogitatus, ne animam tuam obsideat: confortare, neque alienum Deo putes certamen athletę nuntiare. Petro namque dicit Dominus: *Petre, ecce satanas expetivit vos, ut cribraretur tanquam triticum* (Luc. 22. 31). Apostolis tentationes pręnuntiavit; Jobo autem non prędicat tentationes et certamina. *Num injustitia apud Deum est? Absit* (Rom. 9. 14). Nam his animum addit, hos vero relinquit. Cur non ei prędixit, ut apostolis? Sciebat Deus diaboli vafritiem, sciebat invidiam, sciebat caliditatem qua posset virtutem obtundere. Si dixisset ei Deus, Attende tibi, et decerta: si usque in finem sustinueris, duplicatas tibi facultates restituiam, regnum celorum hereditate consequeris, coronas immortalitatis accipies, orbis totus plenus erit laudibus tuis: si hæc dixisset, concertasset utique justus; sed diabolus hinc occasionem arripisset: ac, si ita decertans vicisset, dixisset Deo, Num gratis decertavit? Promisisti ei immortalitatem, promisisti regnum, promisisti coronas. Si itaque cum temporalium fructum accepisset, in suspicionem vocatus est non quasi justus, sed quasi mercenarius: si æternorum bonorum promissionem accepisset, annon multo magis hinc diabolus occasionem arripisset? Sed occultat coronas, ut certamina patefaciat: occultat bravium, ut athletam ostendat. Cur ego, dices, etiam apostolis non occultavit? si enim ea de causa Jobo non prędixit, cur non eodem modo apostolis pręmium tacuit? Job solus decertabat, pro semetipso laborabat, pro semetipso pugnabat: apostoli vero præcones terrę erant et doctores orbis. Ipsi certe occultare poterat, sed mundo res detrimento fuisset. Poterat Paulus sine coronarum promissione certare; poterat Petrus sine promissione viriliter agere; poterant apostoli non accepta bonorum promissione pro virtute pugnare: sed non ubique Paulus, non ubique Petrus; multorum animę imbecillę sunt, multorum mentes vacillant. Si enim hodie, postquam regnum promissum est, futurorumque bonorum possessio, atque angelorum consortium, et paradisi voluptas, multi promissa contemnunt, pręsentibus inhiantes: si omnino silentium de iis fuisset, quis ad pietatem accederet? Jure ergo, fratres, Jobo non

ostendit futura, ut firmius illius propositum exhibeat; apostolis vero futura promittit, ut auditorum animos excitet, ut orbis terrarum mentem confirmet. Multi nunc regnum audiunt, et contemnunt; multi Christum expectant, et militiam induunt; multi a nequitia non recedunt; multi hodie jejunia honorant, et dicunt: Hodie adversario meo nihil dico: transeat passio Christi dies, et litem agam, ulciscar injurias, multa faciam. Ergo frater es illius Esau qui talia cogites: hæc proferas quę dixit Esau. Etenim Esau fratrem occidere voluit, sed patrem reverebatur. Et quid dixit? *Appropinquet dies luctus patris mei, et tunc occidam fratrem meum* (Gen. 27. 41): prætereat mors patris mei, et tunc occidam. Et tu quid dicis? Transeat Christi passio, et tunc contra hostem meum litigabo. Vide ne frater Esau sis. Audi quid dicat Paulus: *Ne quis fornicator, nec profanus, ut Esau: ne per eum multi contaminentur* (Hebr. 12. 16. 15). Hęc a me dicta sunt, non ad iram concitandam, sed ad opem et salutem fratris ferendam. Contingat autem nobis et verbo instructis, et historiæ exemplo institutis, sanctorum Patrum et prophetarum certamine roboratis, gloriam semper Deo referre, nunc et semper, et in sæcula sæculorum. Amen.

In justum et beatum Job, sermo quartus.

1. Ubique et in omnibus fere divinis narrationibus inferiora rebus sunt verba, et materia inferiores dictiones; præcipue vero in præclaris beati Jobi gestis. Nemo unquam potest huic argumento tenuitatis suę sermonem aquare. Etiam si enim sexcenta de illo quis dicat, a dignitate rei longe retro relinquitur. Quoniam igitur pro virili, etsi mediocriter, diximus, nihil vetat quominus hodie eidem argumento bareeamus. Nemoque arbitretur rem tractatam injuria afflicti, si narrationem præsciudamus. Neque enim Job incisus dolet: nam si incisio corpore non dolebat, an incisæ narratione dolebat? Novimus ex præmissis narrationibus, ipsum omnia amisisse, imo potius omnia invenisse. Cum enim læta omnia amisisset, lætitię radicem non amisit. Perdidit lyram, sed mansit artifex; perdidit ubertatis fructus, sed mansit agricola abundantię auctor: nudatus est omnibus facultatibus, sed non nudatus est virtute. Abiecit diabolo opes, abiecit vitę commodis, quemadmodum Joseph pallium impudicę mulieri. Patiēdo non patiebatur. Oportet enim et naturę passionem fateri, et animi virtutem celebrare. Exhibita sunt naturę indicia, et virtutis magnitudo apparuit. Audivit filiorum calamitatem, et acie vestimenta, ut naturę ostenderet commiserationem. Nisi enim passus esset, non ut virtutis cultor admirationi habitus fuisset, sed velut insensilis damnatus fuisset. Sed passus est ut homo, et ut Dei amans sustinuit, naturęque infirmitatem vicit, piosque mores non prodidit. Discidit vestimenta, sed adoravit. Igitur diabolus non tam percussit, quam percussus est; non tam vulneravit, quam vulneratus est. Sed postquam in primo agone bene certavit Job, rursus illi alium agonem offert Deus, ut splendidiorem ipsi necat patientię coronam. Rursus enim adstant angeli, et diabolus in medio interrogatur ab eo qui omnia noverat, *Unde venis* (Job 2. 2)? Vide sapientiam Dei, vide vafritiem diaboli. Deus quidem sciebat unde veniret, quodque superatus a justo veniret: vult autem Deus videre, num ingenue se victum fateatur. *Unde venis?* Diabolus vero se victum esse non confitens, pudore enim arcebat, eadem usus est, quæ prius, voce: *Postquam circumivi terram et perambulavi orbem, adsum*. Num ea de causa exivisti? an hoc postulasti? nonne tu dixisti: Da mihi ea quę Job possidet? cur certamen taces, ut victoris coronam auferas? Dic certamen, maledicte, narra luctum, ut prædices victoriam. Sed quod per invidiam diabolus occultavit, id in honorem eximię philosophię celebrat omnium Dominus. *Animo intentus fuisti contra famulum meum* (Ibid. v. 3)? Quod tu celas, ego palam facio. Sæpe namque Deus interrogat, non ut discat, sed ut eorum qui interrogantur propositum exploret, num in-

πῆρ τῆς εὐσεβείας· Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο· ὡς τῷ Κυρίῳ ἔδοξεν, οὕτως καὶ ἐγένετο· εἴη τὸ δοῖν Κυρίου εὐλογημένον εἰς τοὺς αἰῶνας. Ὁ γενναίος ψυχῆς! Αὕτη ἡ φωνὴ βέλος ἐγένετο κατὰ τοῦ διαβόλου, αὕτη ἡ φωνὴ βέλος κατὰ τῶν δαιμόνων ἀπέστειλεν, ἐρρήξε τὴν φάλαγγα τῶν ἐναντίων. Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς μου, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι. Ἀποτολικὴ ἡ φωνὴ πρὸ τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ἀνδρίζομένη· Γυμνὸς ἐξῆλθον ἐκ κοιλίας μητρὸς, γυμνὸς καὶ ἀπελεύσομαι· ὡς ὁ Ἀπόστολος· Οὐδὲν ἐπηνέγκαμεν εἰς τὸν κόσμον· θῆλον, οὐδὲ ἐξενεγκεῖν τι δυνάμεθα. Ὁ Κύριος ἔδωκεν, ὁ Κύριος ἀφείλετο.

δ. Πάντων περιτρεβή, ἵνα συντέμω, καὶ ἡ γυνὴ μόνη ὑπελάλειπτο, τὸ ἀρχαῖον ὄργανον τοῦ διαβόλου. Ἡ γυνὴ ὑπελάλειπτο, οὐ φεισαμένου τοῦ διαβόλου, ἀλλ' ἑαυτὴν τὸ δπλον τήρησαντος. Ἐπειδὴ γὰρ ᾔδει, οὐδὲ διὰ γυναικὸς τὸν πρῶτον ἄνθρωπον κατηγωνίσαστο, φυλάττει τὴν γυναικα, ἵνα τῷ ὁμοίῳ ὅπλῳ χρήσεται πρὸς τὴν ἐπιδουλίην. Ἄλλ' ἐκεῖ μὲν εὖρε τὸν Ἀδὰμ, ὠδὲ δὲ τὸν Ἀδὰμ οὐχ εὕρισκε. Ἐκεῖ τὸν Ἀδὰμ εὕρε καὶ τὴν Εὐάν· ὠδὲ δὲ τὴν μὲν Εὐάν εὕρε, τὸν δὲ Ἀδὰμ οὐχ εὕρε. Λέγει αὐτῷ ἡ γυνή· Ἔως τίνας καρτερήσεις; Τὰ ῥήματα ἀληθῆς τοῦ διαβόλου. Τὸ γὰρ, Ἔως τίνας, βασανίζομένου ἦν ἡ φωνή. Ἐγὼ βασανίζομαι, καὶ σὺ λέγεις, Ἔως τίνας; Ἐγὼ ὑπώπτομαι, καὶ σὺ ναρκᾷς πρὸς τὰς πληγὰς τοῦ βασανιζομένου; Ἔως τίνας [592] κἀθήσασιν περιμένον ἡμέραν ἐξ ἡμέρας τὴν σωτηρίαν; Ἄκων ὁ διάβολος τὴν ἀρετὴν τοῦ δικαίου ἀνυμνεῖ, κηρύττει αὐτοῦ τὴν ὑπομονήν, οὐδὲ ἐλπιδί· ἡγωνίζετο. Ἔως τίνας; Εἴτα βλέπει τὸ σοφὸν τοῦ συγγραφέως. Καὶ ἐμβλέψας αὐτῇ, φησὶν, Ἰὼδ εἶπεν. Οὐκ εἶπεν, προσχὼν αὐτῇ, ἀλλ', ἐμβλέψας. Ἐμβλέψας, διὰ τί; ἡγνὸς γὰρ τὴν ἑαυτοῦ γυναικα; οὐκ αὐτῇ συνέζησεν; οὐκ ἐξ αὐτῆς ἐτεκνώσατο; διὰ τί οὐκ ἐνέδωκε; Τὸ Ἐμβλέψας δεικνύσκειν, οὐδὲ οὐκ αὐτὴν βλέπει, ἀλλὰ τὸν ἐν αὐτῇ. Ἐνέδωκε τῷ διαβόλῳ ὁ Ἰὼδ· εἶδε τὸν ἐν τῷ ὅρει λαλήσαντα, καὶ νῦν ἐν τῇ γυναικὶ λαλοῦντα. Καὶ λέγει· Ὡς μία τῶν ἀφρόνων ἐλάλησας. Διὰ τί οὐκ εἶπεν, Ὡς μία τῶν ἀσεβῶν; ὡς μία τῶν ἀθέων; Ἡδὲ αὐτὴν οὐκ ἤθεον οὔσαν, ἀλλ' ὑπ' ἀφροσύνης συναρπασθῆσαν. Ἄλλως δὲ, ἀδελφοί, κυρίως τῷ τὸν Θεὸν ἀρνούμεν ἡ τοῦ ἀφρονος δίδωται φωνή. Εἶπεν γὰρ, φησὶν, ἀφρων ἐν τῇ καρδίᾳ· Οὐκ ἐστὶ Θεός. Ὡς μία τῶν ἀφρόνων· ὡς εἰς τις ἔλεγεν· Ὡς ἡ Εὐα ἐλάλησας. Εἰ τὰ ἀγαθὰ ἐδεδέξαμεθα ὡς χειρὸς Κυρίου, τὰ κακὰ οὐχ ὑποίσομεν; Ὁ γενναίος ψυχῆς! Ἐνταῦθα μοὶ δοκίμασον αὐτοῦ τὴν ψυχὴν. Οὐκ ᾔδει Ἰὼδ, οὐδὲ ὑπὲρ ἀρετῆς ἡγωνίζετο· οὐκ ᾔδει οὐδὲ ὑπὲρ ὑπομονῆς στέφεται· ἀλλ' ἐνόμιζεν ἀπλῶς συμφερόντα εἶναι θεήλατον· κακὰ εἶναι ἐνόμιζε, καὶ κακὰ νομίσας, οὐχ ὡς ὑπὲρ κακῶν ἐβλαστήθησεν. Εἰ δὲ κακὰ νομίσας οὕτως ἡγωνίσαστο, εἰ ᾔδει τὸν στέφανον, οὐ πολλὰ μᾶλλον ἡγωνίζετο; Ἀλλὰ διὰ τί οὐ προλαβὼν εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Ὅρα τί ποιεῖς; Ὁ διάβολος μέλει παρατάττεσθαι σοι, μέλει κατὰ σοῦ ὁπλίζεσθαι· ἡγωνίζου, ἴσχυε, ἵνα μὴ σου παρτρέψῃ τὴν διάνοιαν, ἵνα μὴ σου συλῇ τὴν σου λογισμὸν, ἵνα μὴ σου ποιορρήξῃ τὴν ψυχὴν· ἴσχυε, καὶ μὴ νομίσῃς, οὐδὲ ἀνοίκεον Θεῷ τὸ παραγγέλλαι τῷ ἀλλήτῃ τὴν πάλιν. Τῷ γὰρ Πέτρῳ λέγει ὁ Κύριος· Πέτρε, Ἰδοὺ ὁ Σατανᾶς ἐξηγέσεται ὑμᾶς, τοῦ σιγᾶσαι ὡς ἐὼν σίτος. Τοῖς ἀποστόλοις προλέγει τοὺς πειρασμούς· τῷ δὲ Ἰὼδ οὐ προλέγει τοὺς πειρασμούς, οὐδὲ τὴν ἀθλήσιν. Μὴ δίδικα παρὰ τῷ Θεῷ; Μὴ γένοιτο. Τοὺς μὲν παραβαρύνει, τοὺς δὲ καταλαμβάνει. Διὰ τί μὴ λέγει αὐτῷ, ὡς τοῖς ἀποστόλοις; Ἡδεῖ ὁ Θεός τοῦ διαβόλου τὴν κακουργίαν, ᾔδει τὸν φθόνον, ᾔδει τὴν ὑπόνοιαν δυνάμεν ἄβυσσιν τὴν ἀρετὴν. Εἰ εἶπεν αὐτῷ ὁ Θεός, Πρόσεχε σεαυτῷ, καὶ ἀγωνίσαι· ἐάν ὑπομείνῃς εἰς τέλος, τὰ ὑπάρχοντά σοι εἰς τὸ διπλάσιον ἀποδίδωμι, βασιλείαν οὐράνιον κληρονομήσεις, στεφάνους ἀθανασίας δέξῃ, μεστὴ τῶν ἐγκωμίων τῶν σὺν καὶ τῶν ἐπαύων ἡ οἰκουμένη πᾶσα γενήσεται· εἰ ταῦτα εἶπεν, ἡγωνίζετο μὲν ἂν ὁ δίκαιος· ὁ δὲ διάβολος πάλιν ἀφορμὴν ἐλάμβανε· καὶ εἰ μὲν ἀγωνισάμενος οὕτως ἐνίκησεν, ἔλεγε τῷ Θεῷ· Μὴ γὰρ δωρεὰν ἡγωνίσαστο; Ἐπηγγέλλω αὐτῷ ἀθανασίαν, ἐπηγγέλλω βασιλείαν, ἐπηγγέλλω στεφάνους. Εἰ τοίνυν τῶν προσκαίρων λαβὼν τὴν ἀπόλαυσιν, ὑπενοήθη οὐχ ὡς δίκαιος, ἀλλ' ὡς ὑπομώστιος· εἰ ἔλαβε τὸν αἰώνιον τὴν ὑπόσχασιν, οὐ πολλὰ μᾶλλον ὁ διάβολος ἀφορμὴν ἐλάμβανε; Ἀλλὰ κρύπτει τοὺς στεφάνους, ἵνα γυμνώσῃ τοὺς

ἀθλους· κρύπτει τὸ βραβεῖον, ἵνα δειξῇ τὸν ἀθλητὴν. Διὰ τί οὖν, φησὶ, καὶ τοῖς ἀποστόλοις οὐκ ἐκρυψεν; εἰ γὰρ διὰ τοῦτο οὐκ εἶπεν τῷ Ἰὼδ, διὰ τί μὴ τῷ αὐτῷ τρόπῳ καὶ ἐπὶ τῶν ἀποστόλων ἐσιώπησεν τὸν ἀθλόν; Ἰὼδ μόνος ἡγωνίζετο, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἔκαμνεν, ὑπὲρ ἑαυτοῦ ἡγωνίζετο· οἱ δὲ ἀπόστολοι, κήρυκες ἦσαν τῆς γῆς καὶ διδάσκαλοι τῆς οἰκουμένης. Αὐτοῖς μὲν σὺν κρύφει ἡδύνατο, ἀλλὰ τῷ κόσμῳ ζημία τὸ πρᾶγμα ἐγένετο. Ἡδύνατο Παῦλος ἀνευ στεφάνου ἐπαγγελίας ἀγωνίσασθαι· ἡδύνατο Πέτρος ἀνευ ἐπαγγελίας ἀνδρίσασθαι, ἡδύνατο οἱ ἀπόστολοι μὴ δεξιόμενοι ἐπαγγέλλαν ἀγαθὸν ὑπὲρ ἀρετῆς ἀγωνίσασθαι· ἀλλ' οὐ πανταχοῦ Παῦλος, οὐ πανταχοῦ Πέτρος· πολλῶν ἀσθενούσιν αἱ ψυχαί, πολλῶν ὀκλάζουσιν αἱ διάνοιαι. Εἰ γὰρ σήμερον βασιλείας κηρυττομένης, μελλόντων ἀγαθῶν ἀπολαύσεως, συνδιατίθεταις ἀγγελικῆς, τῆς ἐν παραδείσῳ τρυφῆς, καταφρονούσης τῶν ἐπηγγελμένων πολλοί, προστετηκότες πρὸς τὰ παρόντα· εἰ πάντως ἐσιωπήθη, τίς ἂν προσέδραμε τῇ εὐσεβείᾳ; Εἰκότως οὖν, ἀδελφοί, τῶν μὲν Ἰὼδ [593] οὐ δεικνύσι τὰ μέλλοντα, ἵνα στερωτέραν δειξῇ τὴν πρόθεσιν· τοῖς δὲ ἀποστόλοις ἐπαγγέλλεται τὰ μέλλοντα, ἵνα τῶν ἀκραστῶν διεγείρῃ τὰς ψυχὰς, ἵνα τῆς οἰκουμένης νευρώσῃ τὴν διάνοιαν. Πολλοὶ νῦν ἀκούουσι περὶ βασιλείας, καὶ καταφρονούσι· πολλοὶ Χριστὸν ἐκδέχονται, καὶ πονηρίαν ἐνδύονται· πολλοὶ κακίας οὐκ ἀναχωροῦσι· τρυφῶσι πολλοὶ σήμερον τὰς νηστείας, καὶ λέγουσι· Σήμερον οὐδὲν λέγω τῷ ἀντιδίκῳ μου· παρέλθου ἡ ἡμέρα τοῦ πάθους τοῦ Χριστοῦ, καὶ γυμνάξω τὴν δίκην, ἐκδικῶ τὴν ὕβριν, ποιῶ πολλά. Οὐκ οὐκ ἀδελφός εἰ τοῦ Ἡσαῦ, ταῦτα ἐνθυμούμενος ταῦτα λέγει, ἀεὶ εἶπεν Ἡσαῦ. Καὶ γὰρ Ἡσαῦ ἠθέλησε φονεῦσαι τὸν ἀδελφόν, ἀλλὰ τὸν πατέρα ῥέδιτο. Καὶ τί εἶπεν; Ἐργισάτωσαν αἱ ἡμέραι τοῦ πένθους τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε φονεύσω τὸν ἀδελφόν μου· παρέλθῃ ὁ θάνατος τοῦ πατρὸς μου, καὶ τότε ἀναίρω. Καὶ σὺ τί λέγεις; Παρέλθῃ τὸ πάθος τοῦ Χριστοῦ, καὶ τότε στρατεύσομαι κατὰ τοῦ ἐχθροῦ μου. Βλέπε μὴ ἀδελφός εἰ τοῦ Ἡσαῦ. Ἀκούουσιν τί λέγει ὁ Παῦλος· Μὴ εἰς πόρος, μὴ βέδελος, ὡς Ἡσαῦ· ἵνα μὴ δι' αὐτοῦ μισανθῶσιν οἱ πολλοί. Ταῦτα εἰρητῶ μοι, οὐκ εἰς παροξυσμὸν, ἀλλ' εἰς ἀντιλήψιν τῶν ἀδελφῶν καὶ σωτηρίαν. Γένοιτο δὲ ἡμᾶς καὶ λόγῳ παιδευομένους, καὶ ἱστορίας παιδαγωγουμένους, ταῖς τῶν ἁγίων Πατέρων καὶ προφητῶν ἀθλήσεσι καταθροοντάς, ὅξαν πάντοτε τῷ Θεῷ ἀνταπέμιν, νῦν καὶ αἰεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὸν δίκαιον καὶ μακάριον Ἰὼδ, Λόγος δ'.

α'. Πανταχοῦ μὲν καὶ ἐπὶ πάντων, ὡς εἶπεν, τῶν θείων διηγημάτων κατώτεροι τῶν πραγμάτων οἱ λόγοι, καὶ ἀσθενέστεραι αἱ λέξεις τῶν ὑποθέσεων· ἐξαιρέτως δὲ ἐπὶ τῶν τῷ μακαρίῳ Ἰὼδ κατωρθωμένων. Οὐδεὶς οὐδεπώποτε δύναται τῷ λόγῳ τῆς ὑποθέσεως παριστώσαι τὸν λόγον τῆς ἑαυτοῦ εὐτελείας. Κἂν γὰρ μυρία περὶ αὐτοῦ λέγηται, τῆς κατ' ἀξίαν δυνάμεως ὁ λόγος ἀπολιμπάνεται. Ἐπεὶ οὖν εἰρητῶ ἡμῖν τὰ κατὰ δύναμιν μαρτυρήσας, οὐδὲν κωλύει καὶ σήμερον τῶν αὐτῶν ἀφασθαὶ διηγημάτων. Καὶ μηδεὶς νομιζέτω ὑβρίζεσθαι τὴν ὑπόθεσιν, εἰ κατατέμνωμεν τὸ διήγημα. Οὐ γὰρ ἀλλ' Ἰὼδ τεμνόμενος· εἰ γὰρ τὸ σῶμα τεμνόμενος οὐκ ἤλγει, τῷ διηγήματι τεμνόμενος ἀλήθει· Ἐγνώμεν ἀπὸ τῶν προειρημένων διηγημάτων, ὡς ἀπώλεσεν ἅπαντα, μᾶλλον δὲ εὗρεν ἅπαντα. Πάντα γὰρ τὰ φαιδρὰ ἀπολέσας, τὴν βίαν τῆς φαιδρότητος οὐκ ἀπώλεσεν. Ἀπώλεσε τὴν ἡρᾶν, ἀλλ' ἔμενε ὁ τεχνίτης· ἀπώλεσε τοὺς καρπούς τῆς εὐθηνίας, ἀλλ' ἔμενε ὁ γεωργός τῆς εὐπραγίας· ἐγυμνώθη πάντων τῶν κτημάτων, καὶ οὐκ ἐγυμνώθη τῆς ἀρετῆς. Προέβριμ' τῷ διαβόλῳ τὰ κτήματα, ἀπορρίψαμενος τὸν βίον, ὥστε ὁ Ἰωσήφ τὴν ἰμάτιον τῇ ἀτίμῳ. Ἐν τῷ πάσχειν οὐκ ἔπαυσε. Δεῖ γὰρ καὶ τῆς φύσεως ὁμολογεῖν τὸ πάθος, καὶ τῆς ψυχῆς ἀνυμνεῖν τὴν ἀνδρείαν. Ἐδεῖχθη τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἡλεγε, καὶ τῆς ἀρετῆς τὰ πλεονεκτήματα. Ἦκουσε τῶν παίδων τὴν συμφορὰν, καὶ διέβριμ' ἐπὶ ἰμάτιον, ἵνα τῆς φύσεως δειξῇ τὴν συμπαθείαν. Εἰ μὴ γὰρ ἔπαθεν, οὐκ ἂν ἐθαυμάζετο ὡς φιλάρετος, ἀλλὰ κατεγινώσκειτο ὡς ἀναίσθητος. Ἀλλ' ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος· καὶ τῆς φύσεως τὴν ἀσθένειαν ἡλεγε, καὶ τῆς εὐσεβείας τὸν τρόπον οὐ προέδωκε. Διέβριμ' ἐπὶ ἰμάτιον, ἀλλὰ προσεκύνει. Οὐ τοσοῦτον οὐν ἔπληξε ὁ διάβολος, ὅσον ἐπλάγη· οὐ τοσοῦτον ἔτρωσεν, ὅσον ἐτέρησεν. Ἀλλὰ τὸν πρῶτον ἀγῶνα καλῶς διαβλήσαντα τὸν Ἰὼδ πάλιν εἰς ἔτερον ἀγῶνα δίδωσιν ὁ Θεός, ἵνα λαμπρότερον αὐτῷ

genae lateantur. Sic Cainum interrogavit, *Ubi est Abel frater tuus* (Gen. 4. 9)? Volebat eum qui scelus perpetraverat sui accusatorem constituere, ut sui accusatione criminis magnitudinem minueret. Quisquis enim semetipsum accusat, iudicis iram mitigat. Quemadmodum igitur tunc interrogabat Cainum, *Ubi est Abel frater tuus?* Ille vero putans interrogationem ex ignorantia proliscisci, respondit, *Nescio: num custos fratris mei sum ego?* et cum animi propositum exploravit, tunc facinus redarguit dicens: *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me de terra* (Ibid. v. 10): ita si, postquam interrogavit, videat non fatentem, tunc facinorosum redarguit. Nunc quoque ubi dialoium scisciatum, non dicit ab eo ipsum esse victim, cladem ejus ipse tradit celebratque justis victoriam. *Attendisti mente tua super servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, innocensque ut ipse?* Hic, quæso, animum diligenter adhibe, neque prætercurras verba divinarum Scripturarum. In primo testimonio non dicitur *Innocens*: sed in secundo dicitur. In primo dicebat Deus: *Numquid considerasti mente tua servum meum Job, quod non sit ei similis super terram, vir irreprehensibilis, justus, verax, abstinens ab omni re mala* (Job 1. 8). Illud, *Innocens*, ibi non addidit, post victoriam autem atque certamen adjicit ei quasi coronam, laudem scilicet ejus certaminibus consonam. Quia enim sexcenta passus mala, innocenter calamitatem tulit, nec blasphemum quid contra Dominum dixit, sed bono animo omnia dijudicavit et dixit: *Si bona suscepimus de manu Domini, mala non sustinebimus* (Job 2. 10)? quia id innocentiam verbum erat, innocentia ipsi coronam necit, quod nempe non esset vir innocens ut ipse. *Tu autem cur dixisti ut perderem facultates ejus frustra* (Ibid. v. 5)? Ac si diceret, *Frustra ejus substantia invidisti?* Dixisti, virum pecuniarum causa pie vivere; nudatus est facultatibus, nec nudatus est veritate. Tu vero, diabole, frustra dixisti ut perderem facultates ejus. Non desistitur malitia sua pravitae. Invenit rursus alium modum, quo arbitrabatur se posse viri virtutem extinguere: dicit itaque Deo: *Pellem pro pelle, et cuncta, quæ habet homo, dabis pro anima sua* (Ibid. v. 4). Nihil, inquit, magnum, si possessiones perdidit: libenter omnia sprevit, ut seipsum servaret. Sed si vis ipsum probare, *Curnes ejus tange: certe in faciem benedicet tibi*. Illud, *Benedicet*, hic significat, maledicet. Nam Scriptura benedictione maledictionem adumbravit.

2. Et cur hæc scripta sunt? Ut tu fidelis discas, cum alieni mali turpia narraveris, eadem verborum honestate velare. Ne glorieris dum turpia perpetras, sed dum turpium colloquia fugis. Ideo ait Apostolus: *Omne verbum turpe ne exeat ex ore vestro* (Ephes. 4. 29). Hinc Deus athletam secundæ tentationi tradidit, non ut ipse experientia disceret qualis certator esset, sed ut diabolum experientia pudefaceret. Deus enim ante omnes omnia novit. *Egressus est porro diabolus a facie Domini, et percussit Job ulcere pessimo a pedibus usque ad caput* (Job 2. 7). Totum ejus corpus unum ulcus effecit, unum livorem. Oportebat enim totum omnino coronari luctatorem. A pedibus usque ad caput ulcus salutare, ulcus triumphale, ulcus, ut quidem videbatur, saniem emittens, ut intelligebatur autem, benedictione plenum. Sanies ulceris parvo tempore fluebat, laudes, quas certamen peperit, per omne sæculum non deficient. *Percussit eum ulcere pessimo a pedibus usque ad caput, ut totus per omnia membra coronatus ostenderetur*. Deinde quia hominem corpore tam male habentem nullus locus muro cinctus capiebat, sed quævis domus eum depellebat, ut tabe affectum (nihil enim aliud erat ulcus Jobi quam tabes), egressus est extra civitatem, qui a mundo alienus erat; egressus est extra civitatem, et sedebat in sterquilinio; egressus est extra civitatem is qui non mundanum suscipiebat certamen, sed quod præsentem statum excederet. Nam quod extra civitatem et muro esset, imago erat crucis Christi. Ideo Paulus dicit: *Quorum autem animalium sanguis infertur in*

sancta, horum corpora cremantur extra castra (Hebr. 13. 11). Ideo Jesus, ut sanctificaret populum, extra portam passus est. Christus extra portam; Job extra urbem sedebat in sterquilinio. Pietatis semen, patientiæ semen in ærumnis limo conditum sedebat in sterquilinio, manens eum qui suscitatur de terra pauperem, et de stercore erigit inopem (Psalm. 112. 7). Videbat, fratres, corpus defluens, animam vero stabilitam; videbat corpus vernibus scatens, animam vero pietatis parentem; videbat vas argilinum corruptum, et ante Paulum recordatus est verborum Pauli: par erat enim ut ille diceret: *Quantum externus noster homo corrumpitur, tantum internus renovatur de die in diem* (2. Cor. 4. 16). Accepit testam, ut saniem abraderet: testa saniem abradebat, patientia vero hostem profligabat. Par erat ut ipse testam tenens diceret: *Habemus autem thesaurum hunc in vase fictili* (Ibid. v. 7). Sedebat in stercore qui multos de stercore erexerat: accepit testam, qua saniem abraderet; mortuo luto vivens luto abradebat. Venerunt tres amici; calamitates enim amicis ad consolationem trahunt: venerunt Eliphaz, Sophar, et Baldad, tres reges ad unum regem. Rex enim antea erat qui dicit: *Eram autem in eis sicut rex in accinctis* (Job 29. 25). *Et sederunt*, inquit, *in conspectu Job septem diebus et septem noctibus, et nemo loquebatur* (Job 2. 13). Mediocres enim calamitates consolationem accipiunt: ingentes vero calamitates silentio hominatur. Accidit enim, fratres, ut a omnia consolationem viuat: ac quemadmodum morbi in suo vigore omnem medicum respuunt, sic etiam dolores in vi calamitatum omnem admonitionem ejiciunt. Siluerunt, silentio suo doloris participes. Ecquid facit? Quia illos vicit calamitas, nemoque ausus est in vocem consolationis erumpere; primus Job sermonem orditur; januam aperit patiens non patientibus. Scimus enim, fratres, in calamitatibus, aut in luctibus, aut in alio quopiam tristi negotio, singulos vereri sermonem primos emittere, ne videantur virtutis aut consilii importuni esse magistri; si quis vero viderit alium exorsum esse, sine periculo sequetur. Hoc, fratres, et experientia docet, et res ipsæ suggerunt. Ut ergo vidit ærummæ magnitudinem amicorum consolationem excludere, qui patiebatur fores aperit, et statim incipit calamitatem tragice describere, ubique blasphemæ suspicionem fugiens. Prima vox Jobi: *Maledicta dies, in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ* (Job 3. 3). Hæc non impie dicit, sed præ dolore. Et vide quid faciat. Quemadmodum si quis diro apostemate detentus, ferro scindatur a medico, non valens scindentem abigere, circumstantes aggreditur, mordetque præsentem, non habens causam illos incensandi, sed non valens in medicum extendere manum: ita et Job magnitudinem blasphemæ metuens, inanitata afficit contumelia, atque ita dolorem explet, non contra Deum audens, sed se et diem natalem accusans: maledixit enim non creaturæ, sed diei suæ. Dies, inquit, mea, in potestate mea sita est: non maledico creaturæ, diei meæ maledico. *Maledicta dies in qua natus sum, et nox illa sit tenebræ*. Hæc dicit etiam Jeremias: *Væ mihi, o mater, ut quid me talem genuisti virum judicatum et damnatum?* *Maledicta dies in qua natus sum* (Jer. 15. 10. et 20. 14). Hæc porro omnia tragico more offerunt sancti, ut tu postea discas, eos non in deliciis vitam duxisse, sed sexcenta mala passos certamina persolvisse. Luxit ergo etiam Jeremias dicens: *Væ mihi, o mater, ut quid me genuisti?* et passus quidem est ut homo, ut autem Dei amator sustinuit. Moyses similiter, magnus ille et divinus Dei legislator, qui tabulas sacras accepit, qui primus magister fuit in iis quæ ad vitam instituendam spectant, calamitatum multitudine oppressus dicit Deo: *Domine, tu dixisti: Invenisti gratiam apud me, et novi te super omnes. Et si inveni gratiam in conspectu tuo, aufer animam meam a me: non enim possum ferre onus populi hujus* (Exod. 33. 12. 13). *Brævi lapidabunt me* (Ibid. 17. 4).

Num ego illos parturiri? num ego illos peperi, quia dicis mihi, Gesta eos, quemadmodum nutrix gestat parvum? Non possum ferre populi defectus (Num. 11. 12. 14). Tamen ingemiscens et fleus ut homo, non blasphemavit ut impius, sed naturæ affectus ostendebat, ab ipsis affectibus permotus. Similiter ex prophetis quisque ingemiscit, atque Habacuc: Ut quid mihi labores ostendisti et dolores, ut inspicerem miseria hominum (Hab. 1. 3)? Videbat enim propheticus chorus iniquitatem, nec ferebat, sed clamabat Habacuc dicens: Ut quid ostendisti mihi labores et dolores? In conspectu meo factum est iudicium, et iudex accipit, et ideo egreditur iudicium perversum (Ibid. v. 4). Princeps postulat (Mich. 7. 3), et iudex accipit, et contemnitur lex.

3. Sic patiebantur omnes iusti, et indigne ferebant mundi difficultates. Verum hæc ne ad arbitrii tui commodum trahas; neque dicas, Num ego melior sum Jeremia contra mundum clamante? ne medelæ verba vulnera tibi fiant. Hæc autem scripta sunt, ut ediscas quantum certamen certaverint, quantis periculis plenam vitam duxerint. Vis discere qualis caso debeas? Disce ea quæ post gratiam fuere. Passi sunt prophetae, passi sunt apostoli: sed illi dum paterentur dolebant, hi contra gloriabantur. Venit Paulus in medium; patiens, sed non ingemiscens; verberatus, sed non dolens; tortus, sed glorians. Quid vero dicit? *Non solum autem, sed gloriamur in tribulationibus, scientes quoniam tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio vero spem, spes autem non confundit (Rom. 5. 3. 5).* Ac rursus verberati apostoli ibant gaudentes a conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Christi contumeliam pati (Act. 5. 41). Ne itaque illa quæ ante gratiam fuere, in serie gratiæ accipias. Hæc quippe nobis dicta sunt ut ex laboribus spem ediscas. Ita et Job maledicit diei, et animo patitur, neque animam torquet impietate, sed vulnera tolerat, nec animam blasphemia vulnerat. Deinde, quia compendio dicendum est, breviter argumentum repetemus. Incertamine Jobi omnes, præter Deum, certaminis scopum ignorabant. Job ignorabat quæ de causa certaret: ignorabat certamina sibi ad exercitationem esse proposita. Amici scopum Dei nesciebant, diabolus futurum ignorabat. Si enim scivisset fore ut vinceretur, non rem tentasset. Job nesciebat quid ex certamine evenitum esset. Quod enim id ex Dei permissione accideret, sciebat Job, non præsciens, sed a Deo eductus. Diabolus autem ignorabat qui futurus esset certaminis finis. Si enim scivisset, utique non tentavisset, ne maiorem inde sibi turpitudinem pertraheret: sed id quod in martyribus, idipsum in Jobo passus est. Occidit martyres, ut exstingeret Ecclesiam, nesciens futurum, ut post martyres floreret Ecclesia. Omnes itaque rem ignorabant præter Deum. Amici scopum Dei ignorantes, ignorantes et Jobi probationem, malebant comparatione per ignorantiam facta damnare Jobum, ut digna patientem, quam damnare Deum, ut injuste iudicantem. Diligenter attende. Malebant damnare hominem, ut qui peccato promerita pateretur, quam dicere Deum injuste iudicasse. Et secundum unam partem recte agebant Deum iniustitia vacuum dicentes; secundum alteram autem aberrabant, innocentem damnantes. Ignorantia porro ignorantes excusat, quia ignoranter philosophantur, neque contra Dei iustitiam calculum ferunt. Jobi iustitiam reprobant, Dei iustitiam deprædicant. Hinc Job ab amicis reprehenditur, qui dicunt ei: *Quandonam veraces radicitus perierunt (Job 4. 7)? quandonam vidisti justos funditus pereuntes? Nisi peccasses, inquit, et digna supplicio fecisses, non te injuste læsisset qui justus est. Multa sunt peccata tua. Si vero non peccasti, unde hoc, nisi filii tui peccaverint? Sæpe viduam lesisti, pupillos oppressisti. Si autem hæc facta sint, iuste Deus hanc in te sententiam tulit. Job sibi conscius erat se nihil huiusmodi unquam fecisse, sciebat Deum non injuste iudicare. Quia igitur vidit Job se ab hominibus da-*

*mnari, a sua vero conscientia se minime damnari, Deumque etiam se non damnare, quia non poterat id persuadere hominibus, sermonem transfert ad Iudicem, animæque oculum ad superna dirigit, non blasphemans, sed deprecans, atque illi: Qui nosti mentem hominum, cur me posuisti ut loquerer adversum te (Job 7. 19)? Tu me fecisti contra iustitiam tuam loqui; nosti cor meum. Hic magnum quid loquitur, non ex malitia, sed ex innocentia, et ut paucis multa complectar (multa enim materia est sermonis de iustitia), ait: Quis dabit mihi iudicem inter me et te (a) (Job 10. 2), ut cognoscat quanta sunt peccata mea, quia sic me iudicasti? Horrendum dictum, sed ex innocentia. Prius enim dixerat Deus: Nullus est sicut ille sine malitia (Job 2. 3): ei autem qui sine malitia est, nemo verbum in malitiam reputabit. Semper enim nos homines, fratres, quanto magis Deus, non de rebus, sed de operantium proposito iudicamus. Injuria afficit filius patrem? Res intoleranda est et patienti, et audienti: ipseque parricida vocatur, et matricida, scelestus et iniquus, quod patri contrariam in vocem eruperit, quod ausus sit radicem suam vituperare. Hoc autem patitur et damnatur, qui jam per ætatem sapere potest. Infans vero sine malitia, licet patrem vel matrem percusserit, vel in eos contumeliam dixerit, omni lætitia desiderabilior est. Sæpe matres filios provocant ad injuriam, non de injuria, sed de innocentia et simplicitate eorum delectatæ. Sic et Deus sciens eum non ex malitia, sed ex innocentia loqui (id enim testificatur de illo dicens, *Adhuc hæret innocentia (Job 2. 3)*), ea quæ a Jobo dicuntur, accipit, ad iudicium ab illo vocatus. Horrendum verbum, Dominum a servo in iudicium vocari, Deum ab homine, Opificem ab opificio, signum a luto: atamen, ut dixi, innocentia dictum illud est, non malitiæ. Cæterum, fratres, innocentia illa non sine intelligentia erat, sed cum omni sapientia. Visne illud accuratius scire? Nihil petit Job quod non fecerit. Sciebat se Dei famulum esse, sciebat Deum esse Dominum suum. Sed quia ipse sæpe cum servis suis litigans, parem illis sui juris defendendi licentiam dederat, atque si quando cum ipso servus disceptaret, non illi ut servo os obstruerebatur, sed defensionem ejus admittebatur: id quod ipse fecerat postulabat, huic dicto obtemperans: *Qua mensura mensi fueritis, remittetur vobis (Matth. 7. 2).* Et ait: Quis dabit iudicem? Et quandonam servo pari jure tecum disceptandi potestatem fecisti? Audi eum quando virtutes dinumerat, idque non gloriandi causa, sed ex innocentia: *Non respui iudicium cum servo meo et cum ancilla mea, cum disceptarent adversum me. Dabo responsum Deo. Annon sicut ego formatus est (Job 31. 13-15).* Hæc cogitans, communi naturæ parem tribuit litigandi potestatem.*

4. Nos autem, fratres, non tales sumus. Miraris iustum? Te ipsum damna. Quoniam sæpe cum quis accusat, non dico servum, sed se paulo inferiorem, si respondeat iusta, quasi impudentem et audacem, quod pari jure loqui audeat, silere jubet. Itane, inquit, pari jure loqui audeas? Iustum repetis? Accipe par jus litigandi. Accusat superbus, neque jus defensionis admittit, neque silentium reveretur. Si taceat is qui accusatur, Damnatu est, inquit, labra, nescit aperire; si loquatur, Ausus est, inquit, contra dominum vocem emittere. Deinde alius superbia plenus, si pro iusto, pro nobili viro audetur rogatus rationem reddere ad alium, pacem conciliare, malitiamque per caritatem sedare, statim superbia elatus dicit: Egone ad hunc descendam? O superbiam! Quo loco stas, et descendas? Egone ad hunc descendam? Ita loquitur ac si calum et nubes calcaret. Eandem terram calcas, ex eadem ipsa nutritis, in eandem reverteris, in ipsa tumularis; et quo descendis? non revereris, non erubescis passionem Domini? non te pudet æquali tuo dicere, Egone in hoc descendam? non te pudet

(a) Hæc, *Quis dabit iudicem inter me et te*, in libro Jobi non reperiuntur.

θην, καὶ ἡ γὰρ ἐκείνη εἶη σκότος. [596] Ταῦτα λέγει καὶ ὁ Ἱερεμίας· Οἱμοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔσκες ἄνθρωπον κρινόμενον καὶ δικαιζόμενον; Ἐπικατάρατος ἡ ἡμέρα ἐν ᾗ ἐγεννήθην. Ταῦτα δὲ πάντα ἐκτραγυῖδουσιν οἱ ἀγιοι, ἵνα σὺ μετὰ ταῦτα μάθῃς, ὅτι οὐ τραυφάντες διήλθον τὸν βίον, ἀλλὰ μυρία κακὰ ὑπομείναντες, τοὺς ἀγῶνας διεξήλθον. Ἀπεκλαύσατο οὖν καὶ Ἱερεμίας λέγων· Οἱμοι, ὦ μήτηρ, ὡς τίνα με ἔσκες; καὶ ἔπαθε μὲν ὡς ἄνθρωπος, ὑπέμεινε δὲ ὡς φιλόθεος. Μωῦσῃς ὁμοίως, ὁ μέγας καὶ θεὸς τοῦ Θεοῦ νομοθέτης, ὁ τὰς πλάκας τὰς ἱερὰς δεξάμενος, ὁ πρῶτος εἰσηγητὴς τῶν συμφερόντων τῷ βίῳ, καὶ αὐτὸς φησι τῷ Θεῷ βαρύνμενος τῷ πλήθει τῶν συμφορῶν· Κύριε, σὺ εἶπας, ὅτι Ἐνθήκας χάριν παρ' ἐμοί, καὶ οἶδά σε παρὰ πάντας· καὶ εἰ εὐηκόη χάριν ἐνώπιόν σου, ἀρελὴν τὴν ψυχὴν μου ἀπ' ἐμοῦ· οὐ δύναμαι γὰρ φέρειν τὸ βάρος τοῦ λαοῦ τούτου. Μιχρόν, καὶ λιθοβολήσουσί με. Μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ὠδύνησα; μὴ ἐγὼ αὐτοὺς ἔτεκεν· ὅτι λέγεις μοι· Βάστασον αὐτοὺς ὅν τρόπον βαστάζει ἡ τιθινοῦσα τὸν παῖδα; Οὐ δύναμαι γέρειν τοῦ λαοῦ τὰ ἐλαττώματα. Ὅμως καὶ ἀποδουρόμενος καὶ πενθὼν ὡς ἄνθρωπος, οὐκ ἔδρασθήμην ὡς θεός, ἀλλ' ἔδεικνυε τὰ πάθη τῆς φύσεως, ὑπ' αὐτῶν τῶν παθῶν ἐλεγχόμενος. Οὕτω δὲ ὁμοίως τῶν προφητῶν ἕκαστος ἀποδύρεται, καὶ ὁ Ἀμβακούμ φησιν· Ἰνα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους, ἐπιβλέπειν ἐπὶ ταλαιπωρίαις ἀνθρώπων; Ἐβλεπε γὰρ τὴν ἀδικίαν ὁ προφητικὸς χορὸς, καὶ οὐκ ἔφραεν, ἀλλ' ἔδδα Ἀμβακούμ λέγων· Ἰνα τί μοι ἔδειξας κόπους καὶ πόνους; Ἐνώπιόν μου γέγονε κρίσις, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ διὰ τοῦτο ἐξέρχεται τὸ κρίμα διεστραμμένον. Ὁ ἄρχων αἰτεῖ, καὶ ὁ κριτὴς λαμβάνει, καὶ ἐξουδενεῖται ὁ νόμος.

γ'. Οὕτω πάντες ἔπασχον οἱ δίκαιοι, καὶ ἀπεδυσπέτουν πρὸς τὴν δυσκολίαν τοῦ κόσμου. Ἀλλὰ μὴ ταῦτα λαθὼν ἐκλάβης εἰς συγκομίαν τῆς σῆς προσιπέσεως· μὴ εἴπῃς· Μὴ βελτίων ἐγὼ εἰμι τοῦ Ἱερεμίου τοῦ καταδοτῆσαντος τοῦ κόσμου; μὴ τὰ ῥήματα τῆς ἰάσεως γένηται σοι τραύματα. Ταῦτα δὲ γέγραπται, ἵνα μάθῃς ὅσον ἀγῶνα διήθλησαν, ὅσων κινδύνων μεσθὼν τὸν βίον διεξήλθον. Θέλεις μαθεῖν οἷός φελλεῖς εἶναι; Μάθε τὰ μετὰ τὴν χάριν· Ἐπαθον προφηταί, ἔπαθον δὲ καὶ οἱ ἀπόστολοι· ἀλλ' οἱ μὲν πάσχοντες ἤλθον, οἱ δὲ πάσχοντες ἔκταυχοντο. Ἦλθεν Παῦλος εἰς μέσον, πάσχων μὲν, οὐ κλαίων δέ· τυπτόμενος, ἀλλ' οὐκ ἀποδουρόμενος· βασανιζόμενος, ἀλλὰ καυχόμενος. Καὶ τί φησιν; Οὐ μόνον δέ, ἀλλὰ καὶ καυχώμεθα ἐν ταῖς θλίψεσιν, εἰδοτές ὅτι ἡ θλίψις ὑπομονὴν καταργεῖται, ἡ δὲ ὑπομονὴ δοκιμὴν, ἡ δὲ δοκιμὴ ἐλπίδα, ἡ δὲ ἐλπίς οὐ κατασχύνεται. Καὶ πάλιν, τυπτηθέντες οἱ ἀπόστολοι, Ἐπορεύοντο χαίροντες ἀπὸ προσώπου τοῦ συνεδρίου, ὅτι κατηξιώθησαν ὑπὲρ τοῦ ὀνόματος τοῦ Χριστοῦ αἰμασθῆναι. Μὴ τοίνυν τὰ πρὸ τῆς χάριτος ἐκλάβης εἰς ἀκολουθίαν τῆς χάριτος. Εἴρηται γὰρ ἡμῖν ταῦτα, ἵνα μάθῃς ἐν τῶν πόνων τὴν ἐλπίδα. Οὕτω καὶ ὁ Ἰωβ καταρτίζεται τὴν ἡμέραν, καὶ πάσχει τὴν ψυχὴν, καὶ οὐ βασανίζει τὴν ψυχὴν τῇ ἀσέβειᾳ, ἀλλ' ἀνέχεται τῶν τραυμάτων, καὶ οὐ τραυματίζει τὴν ψυχὴν τῇ βλασφημίᾳ. Εἶτα, ἐπειδὴ δεῖ συντεμεῖν, συντόμως ὑμῖν ἀνακεφαλαιώσωμεν τὴν ὑπόθεσιν· Ἐν τῷ ἀγῶνι τῷ κατὰ τὸν Ἰωβ, πλὴν τοῦ Θεοῦ, πάντες ἡγνόνουν τὸν σκοπὸν τοῦ ἀγῶνος. Ἰωβ οὐκ ἦδει ἐπὶ τίνι ἡγωνίζετο, οὐκ ἦδει ὅτι εἰς γυνάμειον αὐτῷ προβεβλήθηται τὰ παλαίσματα. Οἱ φίλοι ἡγνόνουν τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ὁ διάβολος ἡγνύνει τὸ μέλλον. Εἰ γὰρ ἦδει ὅτι ἐνικᾶτο, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν. Ὁ Ἰωβ οὐκ ἦδει τὸ ἀποθνήσκον ἐκ τοῦ ἀγῶνος. Ὅτι μὲν ὁ Θεὸς κατὰ συγκρίσιν ἐκδίδωκεν, ἦδει ὁ Ἰωβ, οὐ προγινώσκων, ἀλλὰ μαθὼν παρὰ Θεοῦ. Ὁ δὲ διάβολος οὐκ ἦδει εἰς ποῖον τέλος ἀπαντήσει τὰ παλαίσματα. Εἰ γὰρ ἦδει, οὐκ ἂν ἐπεχείρησεν, ἵνα μὴ χεῖρσιν τὴν αἰσχύνην ἐφελευσθῇ· ἀλλ' ὁ ἔπαθεν ἐπὶ τῶν μαρτυρῶν, τοῦτο ἔπαθε καὶ ἐπὶ τοῦ Ἰωβ. Ἀνέλε μάρτυρας, ἵνα σέβῃς τὴν Ἐκκλησίαν, οὐκ εἰδὼς, ὅτι μετὰ τοὺς μάρτυρας ἀνθίστη ἡ Ἐκκλησία. Πάντες οὖν ἡγνόνουν, πλὴν τοῦ Θεοῦ. Οἱ φίλοι ἀγνοοῦντες τὸν σκοπὸν τοῦ Θεοῦ, ἀγνοοῦντες καὶ τοῦ Ἰωβ τὴν δοκιμασίαν, ἐβλόντο ὡς ἐν συγκρίσει ἀγνοοῖας μάλλον καταδικάζοντες τὸν Ἰωβ ὡς ἀξία πάσχοντα, ἢ καταγινώσκοντες τοῦ Θεοῦ ὡς ἀναξίως δικάζαντος. Πρόσχε ἀκριδῶς· [597] Ἐβλόντο κατακρίναι ἄνθρωπον ὡς ἀξία πάσχοντα τῆς ἐαυτοῦ ἀμαρτίας, ἢ εἰπεῖν

κατὰ τοῦ Θεοῦ, ὅτι ἀναξίως ἔδικασε. Καὶ ἐν μὲν μέρει κατὰ σκοποῦ ἐφέροντο, τὸν Θεὸν ἀδικίας ἐκτὸς λέγοντες· ἐν δὲ μέρει διημάρτανον, κατακρίνοντας τὸν ἄθουν. Ἦ δὲ ἀγνοία ἀπολογεῖται ὑπὲρ τῶν ἀγνοούντων, καὶ ἀπίδεκτοι, ὅτι ἐν ἀγνοίᾳ φιλοσοφοῦσι, καὶ οὐ καταψηφίζονται, βλέποντες τὴν Θεοῦ δικαιοσύνην. Τὴν μὲν τοῦ Ἰωβ δικαιοσύνην παραγράφονται, τὴν δὲ τοῦ Θεοῦ ἀνυμνοῦσιν. Εἶτα Ἰωβ ἀρχεται παρὰ τῶν φίλων ἐλέγχεσθαι· καὶ φασὶ πρὸς αὐτὸν ἐκεῖνοι· Πότε Ἀθηθινοὶ πρόρρητοι ἀπώλοντο; πότε εἶδες δικαίους διωρόντας ἀπολλυμένους; Εἰ μὴ ἡμαρτες, φησὶ, καὶ ἀξία ἁμαρτίας ἐποίησας, οὐκ ἂν ἀδικῶς ἠδικήσῃ σε ὁ δίκαιος. Πολλὰ σοὺ εἰσιν ἁμαρτίαι. Εἰ δὲ σὺ οὐκ ἡμαρτες, πόθεν τοῦτο, εἰ μὴ οἱ υἱοὶ σοὺ ἡμαρτον; Πολλάκις δὲ χήραν ἠδικήσας, ὀρφανούς ἐθλίψας. Εἰ δὲ ταῦτα γέγονε, καὶ ὁ Θεὸς δικαίως ταύτην τὴν ψῆφον ἐπέταγεν. Ὁ Ἰωβ συνήθει μὲν ἑαυτῷ μηδὲν τοιοῦτον πεποιηκότι, συνήθει δὲ καὶ τῷ Θεῷ μὴ ἀδικῶς κρίνεται. Ἐπεὶ οὖν εἶδεν ὁ Ἰωβ, ὅτι παρὰ τοῖς ἀνθρώποις μὲν κατακέχρηται, ἢ δὲ συνειδήσει αὐτὸν οὐ κατακρίνει, καὶ ὁ Θεὸς αὐτοῦ οὐ καταγινώσκει, ἐπειδὴ οὐκ εἶχε πειθεῖν ἀνθρώπους, μεταφέρει τὸν λόγον ἐπὶ τὸν κριτὴν, καὶ στρέφει τὸ ἔμμη τῆς ψυχῆς πρὸς τὰ ἄνω οὐ βλασφημῶν, ἀλλὰ δυσποῶν, καὶ φησὶ πρὸς αὐτόν· Ὁ ἐπιστάμενος τὸν ροῦν τῶν ἀνθρώπων, ἵνα τί με ἔθου κατεντετακτὴν σου; Σὺ ἐποίησάς με κατεντενγάνειν τῆς σῆς δικαιοσύνης· οὐδὲς μοι τὴν καρδίαν. Εἶτα μέγα τι φέγγεται Ἰωβ, οὐκ ἀποκακίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας· καὶ, ἵνα τὰ πολλὰ εἰς ὀλίγα συντέμω (πολλὴ γὰρ ἡ ὕλη τῆς δικαιολογίας), λέγει· Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, ἵνα γνῶ τὸ πόσαι εἰσιν αἱ ἁμαρτίαι μου, ὅτι οὕτω με ἔκρινες; Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας. Προλαβὼν γὰρ εἶπεν ὁ Θεός, ὅτι Οὐκ ἔστι κατ' αὐτὸν ἀνακος· τῷ δὲ ἀνάκω οὐδεὶς τὸ ῥῆμα εἰς πονηρίαν λογίζεται. Ἀεὶ γὰρ, ἀδελφοί, πάντες ἡμεῖς οἱ ἄνθρωποι, μήτι γε Θεός, οὐ τοῖς πράγμασι δικάζομεν, ἀλλὰ τῇ προλήσει τῶν ποιούντων. Ὑβρίζει υἱὸς πατέρα· καὶ τὸ πρᾶγμα ἀφόρητον, καὶ τῷ πάσχοντι, καὶ τῷ ἀκούοντι· καὶ πατραλοῖας ὁ τοιοῦτος καλεῖται, καὶ μητραιοῖας, καὶ ἀνόσιος, καὶ παρὰ νόμος, ὅτι φωνὴν ἐναντίαν ἐρῶντος πατρὶ, ὅτι ἐτόλμησε δυσφημῆσαι τὴν ἑαυτοῦ ρίξιν. Ταῦτα δὲ πάσχει καὶ κατακρίνεται ὁ ἐπὶ τῶν τελείων ὢν λογισμῶν παιδίον δὲ ἀνακον, κἂν τύπη τὸν πατέρα, ἢ τὴν μητέρα, ἢ καὶ ὑβρίσῃ, πάσας εὐφροσύνης ποιεῖν ὀνύστερον. Πολλάκις μητέρες ἐρεθίζουσι τὰ τέκνα εἰς ὕβριν φέρουσαι, οὐ τῇ ὕβρει, ἀλλὰ τῇ ἀκακίᾳ καὶ τῷ ἀκεραλίῳ καὶ ἀφελῇ τοῦ ἥθους ἐπαγαλλόμεναι. Οὕτω καὶ ὁ Θεός, εἰδὼς, ὅτι οὐκ εἰς κακίας, ἀλλ' ἐξ ἀκακίας φέγγεται ἡ μαρτυρεῖ γὰρ αὐτῷ λέγων, Ἐτι δὲ ἔχεται ἀκακίας, δέχεται τὰ παρὰ τοῦ Ἰωβ, εἰς κρίσιν καλούμενος παρ' αὐτοῦ. Φοβερὸν τὸ ῥῆμα, οἰκτείει Δεσπότης τὸν καλὸν εἰς κρίσιν· ἄνθρωπον, Θεόν· τὸ πλάσμα, τὸν πλάσαντα· τὸν πηλὸν, τὸν κατασκευάσαντα· ἀλλ' ὅμως, ὡς ἐβόην εἰπόν, ἀκακίας τὸ ῥῆμα, οὐ πονηρίας. Πλὴν ὅμως, ἀδελφοί, ἡ ἀκακία οὐκ ἦν ἐκτὸς συνέσεως, ἀλλ' ἐντὸς πάσης σοφίας. Θέλεις γὰρ τὸ ἀκριδέστερον μαθεῖν; Οὐδὲν ἦρπσεν ὁ Ἰωβ ὢν μὴ ἐποίησεν. Ἦδεν ἑαυτὸν οἰκτείειν τοῦ Θεοῦ, ἦδει τὸν Θεὸν ἑαυτοῦ Δεσπότην. Ἀλλ' ἐπειδὴ καὶ αὐτὸς πολλάκις κρινόμενος πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ δούλους, ἔδωκεν αὐτοῖς ἰσηγορίας ἀξίαν, καὶ εἰ ποτε ἐδοκιμάζετο πρὸς αὐτῶν δούλους, οὐχ ὡς δούλων ἐπεστούμεν, ἀλλὰ τὴν δικαιολογίαν ἐλάμβανεν· ὁ ἐποίησεν, ἦρπσεν, πειθόμενος τῷ λόγῳ, ὅτι Ὁ μέτρον μετρεῖτε, ἀντιμετρηθήσεται ὑμῖν. Καὶ φησὶ· Τίς δώσει κριτὴν; Καὶ πότε δούλῳ ἐφύλαξας ἰσηγορίαν; Ἀκούε αὐτοῦ ὅτε τὰς ἀρετὰς ἀπαριθμεῖται, καὶ τοῦτο οὐκ ἀπ' φιλοτιμίας, ἀλλ' ἀπ' ἀκακίας, λέγοντος· Οὐκ ἀπεποιησάμην κρίμα θεράποντος μου, καὶ θεραπευτὴς μου, κρινόμενος αὐτῶν πρὸς με. Δώσω ἀδοκίμῃσιν τῷ Θεῷ. Μὴ οὐχὶ ὡς ἐγὼ ἐπλάσθην; Ταῦτα ἐνοῶν, τῷ κοινῷ τῆς φύσεως παρείχετο τὸ κοινὸν τῆς ἰσηγορίας.

δ'. Ἡμεῖς δὲ, ἀδελφοί, οὐ τοιοῦτοι. Θαυμάζεις τὸν [598] δίκαιον; Σαυτοῦ καταγινώσκει. Ὅτι παλλάκις ἐάν τις ἐγκάλλῃ, οὐ λέγω δούλῳ, ἀλλ' ὀλίγον ὑποβεβηκότι, ἐάν ἀποκρίνηται τὰ δίκαια, ὡς ἀναισχυντοῦντα καὶ τολμῶντα ἐξ ἰστοιμίας φθέγγεσθαι· ἐπιστομίζει. Ὅλως, φησὶ, καὶ τολμᾷ ἐξ ἰστοιμίας φθέγγεσθαι; ἀπαιτεῖς τὸ δίκαιον; Δέχου τὴν δικαίαν ἰσηγορίαν. Ἐγκαλεῖ ὁ ὑπερ-

α Sententia hæc, τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ, in Jobi libro non legitur.

ἄφανος, καὶ οὐτε δικαιολογίαν ἔχεται, οὔτε σωπὴν δυσωπείται. Ἐάν σωπῇσθῇ ὁ ἐγκαλούμενος, κατεγνώσθη, φησὶν, οὐκ οἶδε διαδοῖν τὰ χεῖλη· ἔάν λαλήσῃ, ἐτόλμησε, φησὶ, πρὸς τὸν δεσπότην ῥῆσαι φωνήν. Εἴτα ἄλλος ὑπερηφανίας μεσὸς, ἐάν ὑπὲρ τοῦ δικαίου, ὑπὲρ εὐγενοῦς ἀνδρὸς πείθεται, παρακαλούμενος θείναι λόγον πρὸς τὸν ἑτέρον, καὶ συμβῆναι εἰς εἰρήνην, καὶ τὴν κακίαν καταπαῦσαι τῇ ἀγάπῃ, εὐθέως τῇ ὑπερηφανίᾳ φερόμενος· λέγει· Ἐγὼ εἰς τοῦτον κατέρχομαι; Ὡς τῆς ὑπερηφανίας! Ποῦ γὰρ ἔστηκας, ἵνα κατέλθῃς; Ἐγὼ εἰς τοῦτον κατέρχομαι; Ὡς τὸν οὐρανὸν πατῶν καὶ τὰς νεφέλας, οὕτως φθέγγεται. Τὴν αὐτὴν γῆν κατεῖς, ἀπὸ τῆς αὐτῆς τρέφῃ, εἰς αὐτὴν ὑποστρέφεις, ἐν αὐτῇ θάπτῃ· καὶ ποῦ κατέρχῃ; οὐκ αἰδεῖται, οὐ δυσωπείσῃ τὸ πάθος τοῦ Κυρίου; οὐκ αἰδεῖσαι λέγων· πρὸς τὸν θμῶτιμον· Ἐγὼ εἰς τοῦτο κατέρχομαι; οὐκ αἰδεῖσαι ταῦτα λέγειν, ἐννοῶν ὅτι Ἰησοῦς διὰ σὲ κατέλθῃς; Πρὸς τὰς τοιαύτας γνώμας καὶ τὰς τοιαύτας ὑπερηφανίας πρέπει σὺν τῷ Ἰησοῦ πάντοτε ῥοῦν. *Τὶ ἀλαζονεύεται γῆ καὶ σποδός;* Ὅμως δὲ εἰς τὸ προκείμενον ἐπανέλωμεν. Τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; Ἐπιφαίνεται ἐπὶ τέλει ὁ δίκαιος κριτὴς, καὶ φαίνεται αὐτῷ ἀπὸ λαίλαπτος καὶ νεφῶν. Φαίνεται Ἰωβ ἀπὸ νεφῶν, ὁ τὸν θυμὸν τῆς εὐλογίας μέλλων χεῖν. Φαίνεται αὐτῷ ἐκ νεφῶν, ὁ μέλλων τὸν σπόρον τὸν κοπιζόμενον ἀρδεύειν, καὶ διεγείρει τὸν Ἰωβ, καὶ νεύει μόνον, καὶ διασκορπίζει τὰ πάθη· νεύει μόνον, καὶ ἐγείρει τὸν πεπτωκότα· καὶ λέγει αὐτῷ· *Ἀνάστηθι, καὶ ὥσπερ ἀνὴρ τὴν δσφύν σου.* Ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δέ μοι ἀποκριθῇ. Ἐπειδὴ εἰς κρίσιν με ἐκάλεσας, καὶ εἶπας, τίς δώσει κριτὴν ἀνὰ μέσον ἐμοῦ καὶ σοῦ; ἀνάστηθι, ὁ γενναῖος ἀγωνιστής, ὁ μὴ πεισὼν τῇ πληγῇ τῆς συμφορᾶς, ἀνάστηθι. Ἐάν γάρ τις παιδευθεῖς, γενναίως ἐνέγκῃ τὴν συμφορὰν καὶ τὴν παιδείαν, ἀκούει παρὰ τοῦ Θεοῦ τὸ, *Ἀνάστηθι*· ὡς ὅταν λέγῃ τῇ Ἱερουσαλὴμ· *Ἀνάστηθι, Ἱερουσαλὴμ, ἡ πλουσία τὸ ποτήριον τοῦ θυμοῦ μου.* Περιβῶσαι ὡς ἀνὴρ τὴν δσφύν σου. Ἐρωτήσω δέ σε, σὺ δέ μοι ἀποκριθῇ. Οὐκ εἶπε· Χρινὸν ες, σὺ δέ μοι ἀποκριθῇ. Οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς με εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι*. Δικαστὴν ἤτησας μεταξὺ ἐμοῦ καὶ σοῦ· σὺ γενὸς δικαστῆς. Οἷμαι ἀλλως σοι κεχρηματικέμαι με, ἢ ἵνα ἀναστῶντις δίκαιος; Νομίσεις, φησὶ, δι' ἄλλο τι τὴν συμφορὰν ἐπήγαγον ταύτην, ἢ ἵνα εἰκαῖον σε ἀναφανῶ; Καὶ βλέπε τῇ ἀκριθείᾳ τῶν τοιούτων ῥημάτων προσέχων. Οὐκ εἶπεν· Οἷμαι ἄλλως σοι κεχρηματικέμαι, ἢ ἵνα γένῃ δίκαιος; Οὐ γὰρ ἡ συμφορὰ αὐτὸν δίκαιον ἐποίησεν, ἀλλὰ δίκαιον ἐγνωρίσεν. Οἷμαι με ἀλλως σοι κεχρηματικέμαι, ἢ ἵνα ἀναστῶντις δίκαιος; Ἐμοὶ μὲν γάρ, φησὶ, καὶ πρὸ τῶν ἀγώνων ἦσθα γνωρίσας· τῷ δὲ κόσμῳ διὰ τῆς συμφορᾶς γνωρίζῃ, τῷ κόσμῳ διὰ τῆς πάλης κηρύττει. Διὰ τοῦτο σοὶ ἐχηρημάτισα, οὐχ ἵνα βλάψω, ἀλλ' ἵνα στέψω· οὐχ ἵνα κατασχύνω, ἀλλ' ἵνα λαμπρύνω. Πλὴν ἐπειδὴ διὰ τὴν ἀκακίαν ἐξῆλθες τῶν μέτρων τῆς φύσεως, συνέγνωσεν σοὶ τῇ ἀκρασίῳ. Κἂν γάρ τις ἀπὸ ἀκακίας ἀμάρτη, ὁ Θεὸς διορθοῦται τὰ ἀπὸ ἀκακίας γινόμενα. Ἐπειδὴ ὥλως ἐκάλεσας Θεὸν εἰς κρίσιν, εἰπέ μοι, ποίαν ἔχων πρὸς ἐμὲ ὁμοτιμίαν ἐκάλεσάς με; *Ποῦ ἦς ἐν τῷ θεμελίῳ μου τὴν γῆν;* σύγχρονος ἐγένετο τοῦ ποιητοῦ, ἵνα καλέσῃ αὐτὸν εἰς κρίσιν; Ὁ μὲν πρὸ τῶν αἰώνων, σὺ δὲ μετὰ πολλοῦς αἰώνας. Ὅτε ἐπλάττον τὴν γῆν, οὐ παρῆς· ὅτε τὴν θάλατταν, οὐ παρῆς· ἢ ὅσα τοιαῦτα, οὐ παρῆς. Πᾶσα ἡ κτίσις ἐγένετο, καὶ σὺ οὐδαμῶν ἦσθα. Τὸν σὺν ἀρχαίω-τερον τῶν αἰώνων, τὸν κτίστην τῆς δημιουργίας εἰς κρίσιν ἐκάλεσας; Ὅτε ἔπεινα σπαρτίον ἐπὶ τῆς γῆς, ὅτε τοὺς στείλους αὐτῆς· ἤθρασα, ὅτε μετήγαγον ἐκ κοίλας μίτρης αὐτῆς, ὅτε ἐτίκτετο ἡ βάλασσα, ποῦ ἦς; ὅτε αὐτὴν ἐσκέπασα νεφέλῃ, ὀμίχλῃ δὲ αὐτὴν περιέβαλον, ποῦ ἦς; [599] Καθάπτεται αὐτοῦ ὡς ἀναζῶς φθεγγόμενος,

* Sic mss. recte. Editio Morel. οὐ γὰρ ἐκάλεσάς με, φησὶν, εἰς τὸ συγκριθῆναι σοι, intermedialis omissis δι' ὁμοιοκλειαν. Savil. in textu οὐ γὰρ ἐκάλεσάς σε εἰς κρίσιν, ἀλλ' ἐκάλεσάς σε εἰς τὸ σ. ο. in marg. nostram lectionem e cod. afferit.

b Sav. addendum conj. ὅτι.

ἀπὸ ἀκακίας μὲν, πλὴν ἀπ' ἀγνοίας. Καὶ τί ποιεῖ; Οὐκ ἐπὶ πάντων αὐτὸν ἐλέγχει, ἀλλ' ὡς φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται. Ὡς οὖν εἶπε ταῦτα, καὶ τὰ τοιοῦτα παραλήψαι (οὐ γὰρ καιρὸς ἐστὶ κατὰ μέρος πᾶσαν λέξιν ἐρμηνεύσαι), καὶ ὁ Ἰωβ ἐπιγνώμων αὐτοῦ γενόμενος (ὁ γὰρ δίκαιος ἐκ πρώτου ἐλέγχου διορθοῦται· τὸ σφάλμα), λέγει· Κύριε, ἀκοῇ μὲν ὥδεις ἡκούον σου τὸ πρότερον, νυνὶ δὲ ὁ ὀφθαλμὸς μου εἶδέν σε, καὶ ἐξουδένησα ἐμὰντόν· ἡγήμαι δὲ ἐμὰντόν γῆν καὶ σποδόν. Καὶ, Ἄπαξ ἐλάλησα, ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Βλέπε πῶς ἀνακαλεῖται τὸ σφάλμα ὁ καλῶς τὴν μέμψιν δεξάμενος. Ἄπαξ ἐλάλησα, καὶ τοῦτο ἀπὸ ἀκακίας, οὐκ ἀπὸ πονηρίας· ἐπὶ δὲ τῷ δευτέρῳ οὐ προσθήσω. Τίς γάρ εἰμι ἐγὼ κρινόμενος ἐναντίον Κυρίου; Ἀ μὴ πρόβῳ ὁ Ἰωβ δι' ἀκακίαν, μανθάνει μετὰ τὸν ἔλεγον. Εἴτα τί ὁ Θεός; Οὐ συγχωρεῖ αὐτῷ παραιτήσασθαι τὴν κρίσιν, ἀλλὰ φησιν· Οὐχί, ἀλλὰ ὥσπερ ἀνὴρ τὴν δσφύν σου. Στήθι, φησὶν, ὡς ἀνὴρ. Μὴ νομίσεις, ὅτι διὰ τοῦτο σε κατέπληξα τῇ δυναστείᾳ, φεύγων τὸ δίκαιον, ἀλλὰ διωρθώσάμην σου τὴν ἀκακίαν. Τὴν μέντοι κρίσιν οὐ παραιτοῦμαι· κρινόν με δίκαιως, καὶ ἀπαίτει λόγον τῶν γινόμενων. Ἐκρίθῃς ἵνα σεσφῇ· ἐκρίθῃς ἵνα ἀγασθῇς ἐν πάσῃ τῇ ὑπ' οὐρανόν. Πρὸ τοῦ πάθους μία σε γωνία ἐγνώριζε· μετὰ τὸ πάθος πᾶσα γνωρίσει ἡ ὑπ' οὐρανόν. Ἡ κοπρία σου παντὶς βασιλικῇ διαδήματι λαμπροτέρα γίνεται. Οἱ τὸ διάδημα φέροντες ἐπιθυμοῦσιν ἰδεῖν σου καὶ τὸν ἀγῶνα καὶ τὴν πό-νον τῶν ἀθλημάτων. Παράδιδόν σου ἐποίησα τὴν κοπρίαν, ἐγεώργησα πρὸς εὐσέβειαν, φωτὸν ἐπουράνιον ἀνέδειξα. Ἐλαβες τὰ ἐπουράνια, δέχου καὶ τὰ ἐπίγεια, λαμβάνε τὰ πάντα εἰς τὸ διπλάσιον. Ἐνταῦθα μάθε, πᾶς Χριστιανέ, τὴν σὴν ἐλπίδα, τὴν ὑπεροχὴν τῆς σῆς ἐπαγγελίας. Τῷ Ἰωβ μὲν γὰρ διπλάσιον ἐπαγγέλλεται, καὶ διπλάσιον δίδωσιν· ὁ δὲ Σωτὴρ τοῖς ἑαυτοῦ μαθηταῖς φησιν· Ὅς εἴητε πατέρας, ἡ μητέρα, ἡ ἀδελφεὰ ἐνεκεν ἐμοῦ, ἑκατονταπλάσιον λήψεται, καὶ ζωὴν αἰώνιον κληρονομήσει. Ἄλλ' ἐκείνο πρόσχε ἀκριβῶς, ὅπως τὸν μὲν φίλον ἰδίᾳ διορθοῦται, τοὺς δὲ φίλους τοῦ Ἰωβ ἐλέγχει παρόρσει. Καὶ λέγει αὐτοῖς ὁ Θεός· Ἴνα εἰ οὐκ ἐλαλήσατε ὁρᾶ κατὰ τοῦ θεράποντός μου Ἰωβ; Ἄλλ', ὡς δικαιοκρίτα, ὑπὲρ σοῦ τὸν λόγον ἰδέμεθα, τὴν σὴν δικαιοσύνην ἐκηρύττειν, κατενέφισάμεθα ἀνθρώπου, τὴν δὲ σὴν δικαιοσύνην ἀθῶαν ἰδεῖν ἔμελλεν. Ἐνταῦθα οὖν πρόσχε τῇ δικαιοκρασίᾳ τοῦ Θεοῦ. Εἰ γὰρ τὸν ὑπὲρ αὐτοῦ λέγοντα κατὰ τοῦ δικαίου οὐ δέχεται, τοὺς κατὰ τοῦ δικαίου λέγοντας παρὰ τὸ δίκαιον δέχεται; Ἐλέγγει οὖν τοὺς φίλους αὐτοῦ, καὶ λέγει· Καὶ νῦν, εἰ μὴ διὰ τὸν δοῦλόν μου Ἰωβ, ἀπώλεσα ἀν' ὑμᾶς. Ὅμοι οὖν καὶ ἐλέγχει, καὶ διασώζει. Σώζει μὲν διὰ τὸ μὴδὲν πονηρὸν κατὰ τοῦ Θεοῦ λέγειν· ἐλέγχει δὲ τὸν δίκαιον, τὴν ἀκεραιότητα ἐπανορθώμενος· καὶ τιμᾶ μὲν τοὺς φίλους δι' ἐκείνον· τιμᾶ δὲ τὸν δίκαιον διὰ τὴν ἀθλήσιν, καὶ δίδωσιν αὐτῷ διπλάσιον, καὶ ἀπὸ σκότους αὐτοῦ τὸ φῶς· ἐλαμψε καὶ τότε καὶ νῦν. Ἐ· ὅ· ἔτι εἰρηκότες, δεῖξωμεν τὴν ὑπεροχὴν. Ἐλαβε τὰ πρόβατα εἰς τὸ διπλάσιον, βόας, καμήλους, θνους εἰς τὸ διπλάσιον· τὰ δὲ τέκνα ἀπολέσας δέκα, εἰκοσιν οὐκ ἐλαβεν. Ἐνταῦθα ζητησίον, πῶς τὰ κτήνη μὲν εἰς τὸ διπλάσιον, τὰ δὲ τέκνα εἰς τὸ ἀπλοῦν. Ἐπειδὴ τὰ κτήνη μὲν καὶ τὰ κτήματα ἀπολλύμενα τέλειον ἀπώλοντο, ἀνθρώπος δὲ ἀποθανὼν εἰς ζωὴν διαφυλάττεται, καὶ εἰ ἀνάστασιν ἐσφίρειται. Οὐ δίδωσιν αὐτῷ εἰς τὸ διπλάσιον τὰ τέκνα, ἵνα μὴ ἐκκόβῃ τὴν ἐλπίδα τῶν ἀπελθόντων, ἀλλὰ ἵνα δείξῃ αὐτῷ, ὅτι κακίαν, εἰ καὶ προσηπάγγησαν, ἀλλὰ ζωσι. Κάκειναι μὲν πάντες χορηγοῦνται αὐτῷ· οὐ δίδωσι δὲ αὐτῷ πλὴν δέκα, ἵνα εὐρεθῇ Ἰωβ οὐκ ἀπὸ ζωῆς εἰς θάνατον, ἀλλ' ἀπ' οἴκου εἰς οἶκον μεταβαλύνει. Δέκα γὰρ αὐτὸν τελέσαντα τὸν βίον μέχρι τάφου προέπειμ'· δέκα πάλιν αὐτὸν ἐν τῇ τῆς ἀναστάσεως ἡμέρᾳ ἀπὸ τοῦ τάφου εἰς βασιλείαν παραβέοντα, καὶ τὸν ἀποβήτων ἐκείνων καὶ αἰώνων ἀγαθῶν ἀπολαύσουσιν ὁμοθυμαδόν· ὧν γένοικτο πάντας ἡμᾶς καταβωθῆναι, χάριτι καὶ φιλανθρωπείᾳ τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος, νῦν καὶ ἀεὶ, καὶ εἰς τοὺς αἰῶνας. Ἀμήν.

hæc dicere, cum scias Jesum pro te descendisse? Contra hujusmodi animum, talemque superbiam, decet cum Isaia semper clamare: *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9)? Verum ad propositum revertamur. Quis dabit iudicem inter me et te? Apparet in fine justus Iudex, apparetque illi de turbine et nubibus. Apparet Jobo de nubibus, inbrem benedictionis infusus. Apparet ipsi ex nubibus, qui semen limbo opertum irrigaturus est, excitatque Jobum, nutuque solo cruciatus dissipat, nutu solo lapsum excitat, aitque illi: *Surge, accinge quasi vir lumbos tuos. Interrogabo autem te: tu vero mihi responde* (Job 40. 2). Quandoquidem me ad iudicium vocasti, et dixisti, Quis dabit iudicem inter me et te? surge, strenue athleta, qui ex calamitatis plaga non lapsus es, surge. Si quis enim castigatus strenue ferat calamitatem et castigationem, a Deo audit illud, *Surge, ut quando ad Jerusalem dicit: Exsurge, Jerusalem, quæ hibisti calicem iræ meæ. Accinge sicut vir lumbos tuos. Interrogabo autem te, tu vero responde mihi* (Isai. 51. 17). Non dixit, Iudicabo te, tu vero responde mihi. Non enim vocasti me, inquit, ad iudicium, sed vocasti me, ut tecum judicaret (a). Iudicem petisti inter me et te: tu esto iudex. *Putas me aliter tibi responsum dedisse, quam ut appareris justus* (Job 40. 3)? Existimas ne hanc tibi iminisse calamitatem, nisi ut justum te ostendam? Et satage ut horum verborum accusationi diligenter attendas. Non dixit, *Putasne me aliter tibi responsum dedisse, quam ut justus fieres?* Neque enim calamitas ipsum justum effecit, sed justum demonstravit. *Putasne me aliter tibi responsum dixisse, quam ut justus appareretur?* Mihi enim, inquit, etiam ante certamina notus eras: mundo autem per calamitatem notus evadis, in mundo ob luctum prædicationis. Propterea te visitavi, non ut nocerem, sed ut coronarem; non ut deturparem, sed ut illustrarem. Verum quia ex innocentia naturæ mensuram ingressus es, tuæ sinceritati peperci. Nam etsi quis ex simplicitate peccaverit, Deus corrigit ea quæ per sinceritatem admissa sunt. Quia vero Deum in iudicium vocasti, dic mihi qualem apud me habens honoris paritatem vocasti me? *Ubi eras cum ponebam fundamenta terræ* (Job 38. 4)? an coætaneus eras Opilici, ut illum vocares ad iudicium? Ille ante sæcula, tu post multa sæcula. Cum formarem terram, non aderat; cum mare, non aderat; cum alia hujusmodi, non aderat. Omnis creatura facta est, et tu nusquam eras. Antiquiorem ergo sæculis, Creatorem universi ad iudicium vocasti? Cum extenderem funiculum super terram, cum columnas ejus fundarem, cum eduxi de ventre matris ejus, cum pariebatur mare, ubi eras? cum ipsum nube operirem, et caligine circumdarem, ubi eras? Reprehendit quasi indigne loquutus sit, ex simplicitate quidem, verum ex ignorantia. Et quid facit? Non coram omnibus illum increpat, sed ut amicum privatim corrigit. Postquam igitur hæc et his similia dixit (non enim vacat omnia dicta minutatim interpretari), et Job in sui cognitionem veniens (nam justus post primam redargutionem lapsum corrigit), ait: « Domine, auditu auris audiavi te prius, nunc autem oculus meus vidit te, et exinavi meipsum; puto me terram et

cinerem » (Job 42. 5. 6). « Semel loquutus sum, et secundo non addam » (Job 40. 5). Vide quomodo peccatum revocat, qui reprehensionem recte suscepit. *Semel loquutus sum*, idque ex simplicitate, non ex malitia; *secundo non addam*. Quis enim sum ego in iudicium veniens in conspectu Domini? Quæ prius non noverat Job ob simplicitatem, post correptionem discit. Illic quid Deus? Non concedit ei recusare iudicium, sed ait: *Non; sed accinge sicut vir lumbos tuos*. Sta, inquit, ut vir. Ne putes me ideo te perterruisse potentia mea, ut justitiam fugerem, sed simplicitatem tuam correxisti. Iudicium non recuso: iudica me juste, rationemque gestorum expostula. Iudicatus es ut coroneris, iudicatus es ut sis admirationis per totum orbem. Ante calamitatem unus te angulus noverat, post calamitatem te totus orbis cognosceret. Sterquilinium tuum omni regio diademate illustrius erit. Qui diademata gestant, cupiunt videre agonem tuum, et laborem certaminum. Sterquilinium tuum paradisum effeci, ad pietatem excolui, plantam cælestem exhibui. Accepisti cælestia, accipe terrena, accipe omnia duplicata. Illis discite, quisquis Christianus es, spem tuam, excellentiam promissionis tuæ. Jobo dupla promittit, et dupla tribuit (Job 42. 10); Servator autem discipulis suis ait: *Qui reliquerit patrem, aut matrem, aut fratres, aut sorores propter me, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29). Sed illud diligenter attende, quomodo amicum privatim corrigit, amicos vero Jobi publice arguat. Dixitque illis Deus: *Ut quid non estis recta loquuti adversus servum meum Job* (Job 42. 8)? Sed, o justus iudex, pro te sermonem fecimus, justitiam tuam prædicavimus, hominem condemnavimus, tuam vero justitiam innoxiam ostendimus. Hic ergo justum Dei iudicium attende. Nam si pro se contra justum loquentem non recipit, num eos qui contra justum præter justitiam loquuntur, recipiet? Redarguit igitur ejus amicos, et ait: *Et nunc nisi propter servum meum Job, vos forte perdidissem* (Ibid.). Simul ergo redarguit et servat. Servat quidem, quod nihil mali contra Deum dixissent; redarguit vero justum, simplicitatem ejus corrigens: honoratque propter illum amicos ejus, justum quoque honorat propter certamen, duplumque dat ei, atque ex tenebris ei lux resplenduit et tunc et nunc. Uno autem superaddito, rei excellentiam ostendimus. Accepit oves in duplum, boves, camelos et asinos in duplum; sed cum filios decem amisisset, non accepit vicenos (Ibid. v. 12. 13). Illic querendum, cur jumenta in duplum, filios non item. Quia jumenta et facultates quidem funditus perierunt, homo autem etiam mortuus in vitam servatur, et ad resurrectionem suscitatur. Non dat illi filios in duplum, ne eorum qui decesserant spem tolleret, sed ut ostenderet ei, etiam illos, etsi præcepti fuissent, vivere tamen. Et illi quidem omnes ipsi dantur: non dat autem illi plus quam decem, ut inveniretur Job non a vita ad mortem, sed a domo in domum transiens. Decem namque cum vitam finivit, ad usque sepulcrum illum extulerunt: decem iterum in die resurrectionis, a sepulcro in regnum excipient, atque simul omnes ineffabilibus illis et æternis bonis fruuntur: quibus nos omnes dignos fieri contingat, gratia et humanitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium, nunc et semper et in sæcula. Amen.

(a) Sic Mss. recte. Editio Morel., non enim vocasti me, ut tecum judicaret, intermediis omissis.

MONITUM

IN SEQUEM HOMILIAM.

Severiani esse hanc homiliam putat Dupinius. Verum etsi nugacem quandoque Severianum deprehenderimus, nescio an technas illas, quæ usum Deum ergo Eliam pluribus demonstrare conatur hic quis-

quis sit orator, Severiano adscribere liceat. Ineptum esse quempiam Græculum libentius credam.

Interpretationem Latinam novam adornavi.

IN ELIAM PROPHETAM SERMO.

1. Judæorum olim populus prophetarum possessione ornabatur, eratque ille prophetica agricultura; nunc autem per Ecclesiam hac ipsa gloria privatus est. Ecce namque apud nos prophetarum corpora sunt. Infructuoso enim populo non competeant prophetici agricolæ, eis nempe non competeat prophetas possidere, qui eum, qui per eos prophetaverat, crucifixerunt, in gratiam scilicet mortuorum, quos apud illos suscitavit, cæcorum quos apud illos visu donavit, famelicorum quos apud illos aluit; in gratiam item violentiæ, qua propter eos universarum Dominus Deus usus est in beatum Eliam prophetam, ut solveret sententiam contra illos latam. Ad beatum Eliam me ducit is qui prius vos instituit. Beatus Elias videns Judaicum populum contra clementem Deum sese efferentem, Deumque illorum contra se pervicaciam perpetuo tolerantem, dum illi ejus patientia ad ignaviam semper uterentur, hujusmodi quidpiam excogitat adversus Dei erga illos benignitatem; sententiam fert in eos. Deinde, cum sciret Deum iustorum zelum revereri, cum vellet Judæos castigare, metuensque Dei benignitatem, quæ modicis lacrymis statim medelam admovent, supplicium contra illos decernit, quod et juramento confirmat, ut juramentum reveritus Deus illam contra ipsos sententiam non solveret. Benignus, aiebat, erga illos est Deus; et modicis lacrymis placatur ab ipsis, id quod illos ad idololatriam deducit. *Vivit Dominus, inquit, non erunt per annos istos ros et pluvia (3. Reg. 17. 1).* Deinde, quasi Deus ipsi contra responderet: Quid ergo, si illi mihi per penitentiam adblandiantur, o Elia, si illos videam lacrymantes, si de peccatis penitentes, annon statim pluviam dabo? *Non, vivit Dominus, nisi per os meum. Non, vivit Dominus.* Illi, inquit, idolis se addixerunt; ego vero per tuam juro deitatem. Ostende mihi juramentum per te factum prævalidum esse, ut etiam per hoc discant idolorum vanitatem. *Non, vivit Dominus, non erit, inquit, per istos annos ros et pluvia, nisi per verbum oris mei.* Neque etiam cum id tibi visum fuerit, tolletur supplicium (tibi enim semper placet clementer agere): sed quando pro ipsis supplicabo cum me judicante, cum sufficientem ostenderint animi penitentiam. Prophetarum sententiam reveritus est Deus, juramentum per se factum in honore habuit. Detinebatur ergo Deus et prophetæ reverentia, et populi fame afflictis miseratione. Quid ergo facit? Una punit et populum et prophetam, ut ipse quoque famis supplicio affectus quid humanius circa juramento firmatam sententiam cogitaret; et una punit quidem prophetam cum populo, sed prophetæ penam lenit, illam clementiæ viam non sine sapientia emensus. Prophetam enim alit per aves, quibus invisæ proles: corvus enim prolem odit, et quæ parit non nutrit. Illud ergo subindicans propheta David dicebat: *Et pullis corvorum invocantibus eum (Psalm. 146. 9).* Quia enim pulli corvorum, imo quilibet pulli, infirmiores sunt, quam ut cibum sibi parent, sed alii a parentibus nutriuntur, hoc autem subsidio privantur pulli corvorum, qui a parentibus non aluntur, et licet parentes non nutrant, manet tamen genus corvorum: Dei benignitatem ostendens David, eorum alimenta Deo adscribit. Hiantes enim in aerem pulli corvorum, parentibus nihil alimenti præbentibus, habent quædam animalcula, quæ mittenti providentiæ divinæ ministrant, et sic ab aere accipientes, aluntur et crescunt. Ideo dicit, *Pullis corvorum invocantibus eum.* Quia igitur proliis odium Elias susceperat contra Judæos, ut filius inutilis, per patres proliis osoros Deus rein cum illo tractat, tantum non clamans ad Eliam, etsi silenter: Ne tanto proliis odio erga Judæos tenere, quanto corvi erga pullos suos. Sed vide nunc muta-

tos corvos: vide, o Elia, eorum benignitatem: qui nulla mutantur erga proprios pullos, tibi sunt hospites officiosi. Absurdum est, o Elia, corvos conciliatores esse inter te et meam benignitatem, te vero non conciliatorem Judæis esse, ut non poena a me ipsis irrogetur. Corvorum mutationis rationem habeo, et esto erga Judæos clementior: ego enim et sententiæ tuæ rationem habeo, et miseror afflictos. Ut autem vidit Deus Eliam non cedentem, rursus revocat alimentum per corvos allatum, ut illum ad reconciliationem vi deduceret, utque fame coactus, sententiam contra ipsos latam solveret vel in sui gratiam. Verum ille corvorum ministerio destitutus, id toleravit, et ait: Famem patiar, dummodo impios castigatos videam: pereat corpus meum cum his fame castigatum. Deficiente igitur corvorum comœatu, multoque elapso tempore, iterum correptus Elias in alium transferitur locum, et fame pressus gentilem et famelicam pauperemque viduam supplex adit. Deus autem volens illum esse indulgentiorem, cum tunc Judæis interdictum esset omne cum gentilibus commercium, id quod futurum erat prædicit ei: *Surge, inquit, et vade in Sarephtha Sidoniæ, et præcipiam ibi mulieri viduæ gentili, ut te alat (3. Reg. 17. 8);* ut illo audito, Gentili, alimentum exorsum haberet, et a Deo pluviam peteret. Ille autem neque ad hanc vocem mitior factus est, sed cucurrit ad gentilis mulieris alimoniam: et quod majus est, excitat Deus viduam, ut esurienti verba dura loquatur, undique illum ad benignitatem compellens. Quid ergo gentilis ad ipsum: *Vivit Dominus Deus tuus (Ibid. v. 12).* Undenam mulierem subiit dicere, *Vivit Dominus Deus tuus?* Præoccupaverat Deus per visionem viduæ prophetam ostendere: hoc enim est quod Deus propheta dicebat: *Præcipiam illi mulieri viduæ, ut te alat.* Ostenderat Deus mulieri habitum, formam et staturam prophetæ, futuramque petitionem. Unde postquam adstitit propheta, visionis recordata est mulier: vidit ipsum talem, qualis ipsi visus fuerat. Hinc igitur cognoscens divinam esse revelationem, statim adstante et cibum petente propheta, clamabat: *«Vivit Dominus Deus tuus: non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ in hydrya et parum olei in lecytho: et ingressa faciam hanc mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur» (Ibid.).* Statim desperationis potius quam largitionis verba. *Non est mihi subcineritius panis, sed pugillus farinæ: hanc ingressa faciam mihi et filiis meis, et comedemus, et moriemur.* Nihil, inquit, nobis relictum est aliud, pugillo farinæ assumpto, quam ut moriamur. Hac voce afflicti cœpit Elias. Majore, inquit, quam ego, hæc fame premitur: ego solus esurio, illa cum filiis. Ne sim hospitiæ mortis auctor. Quid igitur? Ad hanc vocem, ut d. xi. lenitur, cœpit tandem indulgentiam cogitare: *Non deficiet, inquit, lecythus olei, neque hydrya farinæ, donec det Dominus pluviam super terram (Ibid. v. 14).* Jam tandem pauculam pluviam dandam subindicat. Antequam fame domaretur, non permittit Deum in pluvia concedenda clementiam suam ostendere; sed dicebat: *Non erit hæc annis pluvia aut ros super terram, nisi per verbum oris mei.* Nunc autem permittit, et jam liberationis initium subindicat; sed subindicabat tantum, petitionemque tamen nondum adhibebat. Quid ergo fons ille clementiæ? Tertiam misericordiæ machinam rursus adhibet: jubet enim animam filii viduæ et corpore nigrare. Cum enim prophetam in honore haberet, benedictionem non abrogavit, neque lecythum delicere jussit; ita ut propheta in misericordiæ necessitate reduceretur. Illud enim dedecori fuisset prophetæ, si benedictio, quam ipse dederat, secus cecidisset: illudque gentilis viduæ fidem læsisset, utpote quæ parum ex ejus

[600] Εἰς τὸν προφήτην Ἠλίαν, Λόγος.

α. Πρότερον μὲν τῶν Ἰουδαίων ὁ δῆμος τῇ τῶν προφη-
τῶν ἐκάλωπιζέτο κτῆσαι, καὶ προφητικὸν ὑπῆρχε γε-
ώργιον· νῦν δὲ καὶ ταύτην αὐτὴν παρὰ τῆς Ἐκκλησίας
ἀφῆρηται τὴν καύχησιν. Ἰδοὺ γάρ τῶν προφητῶν παρ'
ἡμῖν καὶ τὰ σώματα. Οὐ γὰρ ἔπρεπον ἀκάρῳ λαῷ προ-
φητικοὶ γεωργοί· οὐχ ἥρμωσε παρακατέχειν προφήτας
τοὺς τὸν δι' αὐτῶν προφητευθέντα σταυρώσασιν, ἀντὶ
νεκρῶν οὖς παρ' ἐκείνους ἀνέστησεν, ἀντὶ τυφλῶν οὖς
παρ' αὐτοῖς ὠμμάτωσεν, ἀντὶ παινῶντων οὖς παρ' ἐκεί-
νοισι διέδραφεν, ἀντὶ τῆς βίας, ἣν δι' αὐτοὺς ὁ τῶν ὀλων
Δεσπότης Θεὸς τῷ μακαρίῳ προσήγαγεν Ἠλίαν, λύσαι
τὴν κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν τὸν προφήτην βιαζόμενος.
Ἄγει γὰρ με πρὸς Ἠλίαν ὁ προλαβὼν παιδεύτης. Ὁ
μακάριος Ἠλίας ἰδὼν τὸν τῶν Ἰουδαίων λαὸν τῆς τοῦ
Θεοῦ καταστρηγνύοντα φιλανθρωπίας, καὶ τὸν μὲν Θεὸν
τῆς ἐκείνων θεομαχίας ἀνεχόμενον διηγεῖσθαι, ἐκείνους δὲ
τῇ μακροθυμίᾳ πρὸς βραθυμίαν παιδοτριβομένους δεῖ,
ἐπεισὶ τὶ τοιοῦτον κατὰ τῆς τοῦ Θεοῦ περὶ αὐτοὺς ἀγα-
θότητος· ἀποφαίνεται κατ' αὐτῶν. Εἰτα εἰδὼς ὅτι τὸν
τῶν δικαίων ἔζηλον δυσωπεῖται Θεός, βουλόμενος τοὺς
Ἰουδαίους κολάσαι, καὶ φοβούμενος τὴν ὕβριν χρηστότη-
τα μικροῖς ὀφειλῶν εὐθύς θεραπευομένην, ἀποφαίνεται
κατ' αὐτῶν τιμωρίαν, καὶ ὄρκῳ τὴν τιμωρίαν δεσμεύει,
ἵνα τὸν ὄρκον Θεὸς δυσωποῦμενος, ἢ λύσῃ τὴν κατ'
ἐκείνων ἀπόφασιν. Ἀγαθός, φησί, περὶ αὐτοὺς ὁ Θεός,
καὶ μικροῖς παρ' αὐτῶν θεραπεύεται ὀφειλῇ, ταῦτα δὲ
τούτους εἰς εἰδωλοκρατίαν παιδοτριβεῖ. Ζῇ Κύριος,
φησὶν, οὐκ ἔσται τὰ ἔτη ταῦτα ὀρόσος καὶ ὑετός.
Εἰτα, ὡς τοῦ Θεοῦ πρὸς αὐτὸν ἀντιφθεγγόμενον· Τί οὖν,
ἀν κολακισθῶ παρ' ἐκείνων διὰ μετανοίας; Ἠλία, ἀν δά-
κρυα προσφέροντας ἐκείνους θεάσωμαι, ἀν ἐπὶ τὰς
πλημμελείας μετανοήσῃς, εὐθύς μὴ δώσω ὑπέκδον; Οὐ,
ζῇ Κύριος, εἰ μὴ διὰ στόματός μου. Οὐ, ζῇ Κύριος.
Ἐκείνῳ, φησὶν, εἰδῶσις προσήλυνται, ἐγὼ δὲ κατὰ τῆς
τῆς ἀνυψώσεως. Διείδον μου τὸν ὄρκον τὸν κατὰ σοῦ
δυνατὸν, ἵνα καὶ διὰ τοῦτου μάθωσι τὴν τὸν εἰδῶλῶν
ἀσθένειαν. Οὐ, ζῇ Κύριος, οὐκ ἔσται, φησὶν, δὲ ἔτη
ταῦτα ὀρόσος καὶ ὑετός, εἰ μὴ διὰ λόγῳ στόματός
μου. Οὐχ, ὅταν, φησὶ, σοὶ δόξῃ, λύσεις τὴν τιμωρίαν
(σοὶ γὰρ δεῖ δοκεῖ τὸ φιλανθρωπεύεσθαι), ἀλλ' ὅταν περὶ
αὐτῶν ἵκετεύσω, ὅταν ἐμοῦ κρίναντος, ὅταν ἀκούσῃς
ἐπιδείξωμαι τὴν τῆς ψυχῆς μεταμέλειαν. Ἡδέσθη τὴν
προφητικὴν ἀπόφασιν ὁ Θεός, ἐτίμησεν ὄρκον τὸν εἰς
αὐτόν. Συνείχετο τοίνυν ὁ τῶν ὀλων Δεσπότης, καὶ τὸν
προφήτην αἰδομένον, καὶ τὸν λαὸν τῶν λιμῶν κολαζόμενον
ἐλέειν. Τί οὖν ποιῇ; Συγκολάζει τῷ λαῷ τὸν προφήτην,
ἵνα τῇ τοῦ λιμοῦ καὶ αὐτὸς συνεχόμενος τιμωρία βου-
λεύσῃται· τί περὶ τῆς ἀποφάσεως τῆς ἐνόρκου φιλανθρω-
πῶν καὶ συγκολάζει μὲν τῷ λαῷ τὸν προφήτην, ἐπικου-
φίζει δὲ τῷ [601] προφήτῃ τὴν τιμωρίαν, οὐδὲ αὐτὴν
τὴν τῆς φιλανθρωπίας ὁδὸν ἀνεῖ τῆς σοφίας ποιούμενος.
Τρέφει γὰρ τὸν προφήτην διὰ πεινῶν μισοτέκνων·
μισοτέκνος γὰρ ὁ κόραξ γονεὺς, καὶ ἂ τίκεται μὴ τρέ-
φων. Τοῦτο γοῦν ὁ προφήτης Δαυὶδ αἰνιτιζόμενος ἔλεγε·
Καὶ τοῖς νεοσσοῖς τῶν κοράκων τοῖς ἐπικαλουμένοις
αὐτόν. Ἐπειδὴ γὰρ οἱ νεοσσοὶ τῶν κοράκων, μάλλον δὲ
πάντες νεοσσοὶ πρὸς τὴν τῆς τροφῆς τῆς οἰκείας συλλο-
γὴν ἀσθενοῦσιν, ἔχουσι δὲ τοὺς γονεῖς παιδοτροφούντας,
ἀπαστέρηται δὲ τοῦτο οἱ νεοσσοὶ τῶν κοράκων, ὅπως δὲ
διαμένει τῶν κοράκων τὸ γένος παρὰ τῶν γονέων μὴ
διατρεφόμενον, δεικνύς τὴν τοῦ Θεοῦ φιλανθρωπίαν ὁ
Δαυὶδ, ἀνατίθεισι τὴν ἐκείνων διατροφὴν τῷ Θεῷ. Κε-
χηγότες γὰρ εἰς ἀέρα τῶν κοράκων οἱ νεοσσοί, καὶ παρὰ
τῶν γονέων μὴ τρεφόμενοι, ἔχουσιν αὐτοὶ ζῶα μικρά
τινα τὴν θέλει ἐπιτρέψουσιν πρόνοιαν διακονοῦμενα,
καὶ οὕτως ἐκ τοῦ ἀέρος ἐκείνα δεχόμενοι, πρὸς αὐξήσιν
τρέφονται. Διὰ τοῦτο φησὶ· Τοῖς νεοσσοῖς τῶν κορά-
κων τοῖς ἐπικαλουμένοις αὐτόν. Ἐπειδὴ τοίνυν μισο-
τεκνὴν ὁ Ἠλίας κατὰ Ἰουδαίων ὡς τέκνων ἀχρήστων
ἀνέλεος, διὰ μισοτέκνων πατέρων πρεσβευεῖται πρὸς αὐ-
τὸν ὁ Θεός, μονονοῦχι τοῦτο πρὸς τὸν Ἠλίαν σεσιγημένως
βοῶν· Μὴ τοσαύτη παρὰ σοὶ κατὰ Ἰουδαίων μισοτεκνία,
ὅση τοῖς κόραξι κατὰ τῶν νεοσσῶν τῶν οἰκείων; Ἀλλ'
ὅρα νῦν μεταδεδιλημένους τοὺς κόρακας· ὅρα τὴν ἐκεί-

νων, ὧ Ἠλία, φιλανθρωπία· οἱ περὶ τοὺς οἰκείους ἀ-
νθρωποι νεοσσοί, σοὶ γίνονται ξενοδόχοι φιλότιμοι.
Ἀποτὸν ἔστιν, ὧ Ἠλία, τοὺς μὲν κόρακας μεσίτας γί-
νεσθαι πρὸς σὲ τῆς παρ' ἐμοῦ φιλανθρωπίας, σὲ δὲ με-
σίτην τοῖς Ἰουδαίοις μὴ γίνεσθαι τῆς παρ' ἐμοῦ κατ'
αὐτῶν τιμωρίας. Διδέσθητι τὴν τῶν κοράκων μεταβολὴν,
καὶ γενεὴ περὶ τοὺς Ἰουδαίους χρηστὰς· ἐγὼ γὰρ τιμῶ
σοῦ μὲν τὴν ἀπόφασιν, κἀκείνους δὲ κολαζόμενους
οἰκτεῖρω. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεός τὸν Ἠλίαν οὐκ ἐνδιδόν-
τα, συστέλλει πάλιν τὴν διὰ τῶν κοράκων τροφήν, πρὸς
κατελλαγὰς αὐτὸν βιαζόμενος, ἵνα τῷ λιμῷ βιασθεὶς τὴν
ἀπόφασιν κἀν δι' ἑαυτοῦ λύσῃ. Ὁ δὲ καὶ τῶν κοράκων
συσταλέντων ἠνείχετο· Αἰμώξω, φησὶ, μόνον τοὺς δυσ-
σθευντάς [ἰδὼ κολαζόμενους] ἀπόλοιτο μὲν τὸ σῶμα μετὰ
τούτων λιμῷ κολαζόμενον. Ἐκλειπούσης τοίνυν τῆς ἐκ
τῶν κοράκων τροφῆς, καὶ χρόνον διελθόντος πολλοῦ, πάλ-
ιν συσχεθεὶς ὁ Ἠλίας ἐφ' ἑτέρον μεθίσταται τόπον, καὶ
τῷ λιμῷ συνθλιβόμενος ἀπεισι, καὶ γίνεται ἱερέτης
ἐθνικῆς, καὶ ταύτης χήρας καὶ πανομένης. Καὶ βουλόμε-
νος δὲ αὐτὸν ὁ Θεός γενέσθαι φιλανθρωπότερον, ἐπειδὴ
ἐπεὶ τοῖς Ἰουδαίοις ἀλείρητο ἡ μετὰ ἔθνων συνοουσία,
προλαμβάνων προκαταγγέλλει τὸ γεννησόμενον· Ἀνέ-
στηθι, φησὶν, ἐντεῦθεν, καὶ ἀκείθε εἰς Σαρεφθὰ τῆς
Σιδωνίας, καὶ ἐντελούμαι ἐκεῖ χήρα γυναικὶ ἐθνικῇ
τοῦ διατρέφειν σε· ἵνα ἀκούσας τὸ, Ἐθνικῇ, μυσάζηται
τὴν τροφήν, καὶ παρακαλέσῃ τὸν Θεὸν εἰς χορηγίαν τῶν
δυσβρων. Ὁ δὲ οὐδὲ πρὸς ταύτην τὴν φωνὴν ἔχαινοντο,
ἀλλ' ἔτρεχε πρὸς τὴν τῆς ἐθνικῆς διατροφῆν· καὶ τὸ δὴ
μείζον, παρασκευάζει τὴν χήραν ὁ Θεός εὐθύς αὐτῷ
πεινῶντι λαλῆσαι ῥήματα σκληρά, πανταχόθεν αὐτὸν εἰς
χρηστότητα συναλύνων. Τί οὖν ἡ ἐθνικὴ πρὸς αὐτόν;
Ζῇ Κύριος ὁ Θεός σου, Καὶ πόθεν τῇ ἐθνικῇ τὸ εἰπεῖν,
Ζῇ Κύριος ὁ Θεός σου; Προλαβὼν ὁ Θεός δείκνυσιν τὸν
προφήτην τῇ χήρᾳ κατ' ὅπασιν· τοῦτο γὰρ ἔστιν ὁ τῷ
προφήτῃ ὁ Θεός ἐπέβοά· Ἐντελούμαι ἐκεῖ χήρα γυ-
ναικὶ τοῦ διατρέφειν σε. Ἐδείξεν ὁ Θεός προλαβὼν τῇ
γυναικὶ τοῦ προφήτου τὸ σχῆμα, τὴν μορφήν, τὴν ἐλι-
κίαν, τὴν μέλλουσαν αἰτησιν. Ὅθεν μετὰ τὸ παρῆσθαι
τὸν προφήτην, ὑπεμνήσθη τῆς ὀπτασίας ἡ χήρα· εἶδεν
αὐτὸν τοιοῦτον, ὅλος αὐτῇ κατ' ὀπτασίαν ἐφάνη. Ἐντεῦθεν
οὖν γνοῦσα θέλει εἶναι τὴν ἀποκαλύψιν, εὐθύς ἐπιστάντι
τῷ προφήτῃ [ἐβόα] καὶ αἰτῆσαντι τροφήν. Ἐβόα·
Ζῇ Κύριος ὁ Θεός σου· οὐκ ἔστι μοι ἔκφυγος, ἀλλ'
ἡ δρὰς ἀλεύρου ἐν τῇ ὄβρι, καὶ ὀλίγον ἔλαιον ἐν
τῷ καμψάκῃ· καὶ εἰσελθούσα ποιήσω ταύτην ἑμαυτῇ
καὶ τοῖς τέκνοις μου, καὶ φαργούμεθα καὶ ἀποθανούμεθα.
Εὐθύς ἀπογνώσεως ἡ δόσεως ῥήματα. Οὐκ ἔστι μοι
ἔκφυγος, ἀλλ' ἡ δρὰς ἀλεύρου· [602] ταύτην εἰσελ-
θούσα ποιήσω ἑμαυτῇ καὶ τοῖς τέκνοις μου, καὶ
φαργούμεθα καὶ ἀποθανούμεθα. Οὐδὲν ἡμῖν, φησὶ, τὸ
περιλειπόμενον ἑτερον, τῆς δραστῆς δαπανηθείσης, ἡ θά-
νατος. Ἠρξάτο ἡ πᾶσις πρὸς τὴν φωνὴν ὁ Ἠλίας.
Ἐμοῦ, φησὶ, πλείονι αὐτῇ πακρυατίζει λιμῷ· ἐγὼ κἀν
μόνος πεινῶ, αὐτὴ δὲ μετὰ τῶν τέκνων λιμῶνται. Μὴ
γένωμαι πρόξενος τῇ ξενοδόχῃ θανάτου. Τί οὖν; Ὅσπερ
εἶπον, χαυνοῦνται πρὸς τὴν φωνὴν, ἀρχεται λοιπὸν φι-
λανθρωπία· ἐν ἑαυτῷ περιφέρειν μελέτην· Οὐκ ἀκείθε, φη-
σὶν, ὁ καμψάκης τοῦ ἔλαιου, οὐδὲ ἡ ὄβρις τοῦ
ἀλεύρου, ἕως τοῦ δοῦναι Κύριον ὑπερὸν ἐπὶ τῆς γῆς.
Ἡδὴ μικρὸν τὴν τῶν δυσβρων υποφθέγγεται δόσιν. Πρὶν
τῷ λιμῷ δαμασθῆναι, οὐκ ἐπέτρεπε Θεὸς τὴν περὶ τοὺς
δυσβρώς φιλανθρωπίαν, ἀλλ' ἔλεγεν· Οὐκ ἔσται τὰ ἔτη
ταῦτα ὀρόσος ἡ ὑετός ἐπὶ τῆς γῆς, εἰ μὴ διὰ λόγῳ
στόματός μου. Νῦν δὲ ἐπιτρέπει, καὶ ἡδὴ τὸ τῆς λύσεως
ὑπαγορεύει προοίμιον, ἀλλ' ὑπηγόρευε μὲν, οὕτως δὲ
προσηγε τὴν αἰτησιν. Τί οὖν ἡ τῆς φιλανθρωπίας πηγὴ;
Πάλιν αὐτῷ τρίτην μηχανὴν φιλανθρωπίας προσάγει· κα-
λεῖται γὰρ τὴν ψυχὴν τοῦ τῆς χήρας παιδιοῦ μεταστήναι
τοῦ σώματος. Τίμων μὲν γὰρ τὸν προφήτην, τὴν εὐ-
λογίαν οὐκ ἔλεεν, οὐδὲ ἐπιτέλλει τὴν καμψάκην ἐπολεῖν,
ὥστε πρὸς ἀνάγκην αὐτὸν συνελαθῆναι φιλανθρωπίας.
Ἦν γὰρ ὕβρις τῷ προφήτῃ, εἰ τὰ τῆς εὐλογίας ἀντερά-
πη τῆς παρ' αὐτοῦ καὶ τῆς ἐθνικῆς δὲ χήρας τοῦτο τὴν
πίστιν κατέβλαπτεν, ὡς ἀπὸ συντυχίας τῆς εὐλογίας

ἐπιτυχούσης μικρὸν. Διὰ τοῦτο ὁ Θεὸς τὴν μὲν εὐλο-
γίαν οὐκ ἀνατρέπει, τρίτην δὲ προσάγει μηχανὴν τῷ
προφήτῃ· ποιεῖ γὰρ τὸ τῆς χήρας ἀποθανεῖν παιδίον,
τὸν προφήτην εἰς ἀνάγκην ὠθῶν τῆς πρὸς αὐτὸν ἀξιώ-
σεως. Ἦ γὰρ χήρα, τεθνηκότος τοῦ τέκνου, περιέστη
τὸν προφήτην τὸν δάκρυον. Ἐββε, φησί, λιμὴν προ-
απολλύειν, καὶ πρὸ τῆς σῆς εὐλογίας ἀποτεθνήκειν, ἣ
τοῦ υἱοῦ ἐγγεγόνειν θεατὶς τεθνεώτος. Ἠσχύνεται τὸ συμ-
βάν ὁ προφήτης. Οὕτοι, φησὶ τῇ χήρᾳ, τῆς εἰς ἐμὲ
ξενοδοχίας οἱ μισθοί; Πρὸ τῆς ἐμῆς δεξιώσεως, εὐτε-
κνος· μετὰ τὴν δεξιῶσιν τὴν ἐμὴν περὶ τέκνον τὸ φι-
λούμενον παρ' αὐτῇ θρηνηθῆναι. Αἰσχυρόμενος τὸ συμβάν
ὁ Ἥλιας, καὶ καθ' ἐαυτὸν περιστρέφων τὸ πρᾶγμα,
ῥηθετο τέχνην οὕσαν τοῦ πάντων Δεσπότητος τὸ γεγενη-
μένον, ῥηθετο τὴν τέχνην τὴν θείαν. Καὶ τί φησιν; *Οἰ-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατ-
οικῶ μετ' αὐτῆς!* Τί δὲ ἔστιν ὁ βούλεται λέγειν; Παρὰ
σοῦ, φησὶν, ἡ περὶ τῆς γυναικὸς· πρὸς με μαρτυρία·
σύ, φησὶν, εἶπας· *Ἐντελοῦμαι γυναικὶ χήρα τοῦ δια-
θρέψαι σε, πάντως τῇ τῆς γυναικὸς μαρτυρῶν ὡς
εὐσεβεῖ προαιρέσει.* Πρὸς ταύτην ἐξ ἐκείνων με τῶν
τόπων μετέστησας, καὶ ἦν τετίμηκας τῇ παρὰ σοῦ μαρ-
τυρίᾳ, ταύτην νῦν τῷ τοῦ τέκνου τιμωρῇ θανάτῳ; *Οἰ-
μοι, Κύριε, ὁ μάρτυς τῆς χήρας, μεθ' ἧς ἐγὼ κατ-
οικῶ μετ' αὐτῆς, σὺ θανατέωσας τὸν υἱὸν αὐτῆς!*
Οὐκ ἔστι, φησὶ, τὸ συμβάν τῆς φύσεως θάνατος· τῆς
τέχνης τῆς σῆς τὸ γεγεννημένον, μηχανᾶσαι κατ' ἐμοῦ
φιλανθρωπίας ἀνάγκην, ἵν' ὅταν εἶπω πρὸς σέ, Κύριε,
τὸν υἱὸν τῆς χήρας τὸν νεκρωμένον ἐλέησον, ἀντι-
φθέγγῃ καὶ σὺ πρὸς με· Τὸν υἱὸν μου τὸν Ἰσραὴλ ἐλέη-
σον. Πρὸς φιλανθρωπίαν ὡθεῖς με· αἰσθάνομαι σου τῶν
τεχνασμάτων, ὦ Δέσποτα, ἵνα ὅταν εἶπω σοι, Τὸν υἱὸν
τῆς χήρας τὸν τεθνεῶτα διάσωσον, ἀντιφθέγγῃ καὶ αὐ-
τὸς· πρὸς με· Τὸν Ἰσραὴλ σὺ τῷ λιμῷ νεκρωμένον
κατοικτείρον. Αἰτεῖς με χάριν, ἀναιτιθήθῃ χάριν· λύ-
σον τοῦ λιμοῦ τὴν ἀπόφασιν, καὶ λύω τοῦ θανάτου τὴν
ψῆφον. Ὡς οὖν εἶδεν ὁ Θεὸς Ἥλιαν, πολλοῖς ἐκδαμα-
σθέντα, καὶ γεγεννημένον φιλανθρωπότερον, τότε λοιπὸν
προσάγει φανερώτερον πρὸς αὐτὸν τῆς φιλανθρωπίας
τοὺς λόγους, ὡς οὐκέτι λοιπὸν τὴν τῆς τιμωρίας λύσιν
λογιζόμενον ὑβρίν. *Πορεύθητι, φησὶ. Πρεσβείας τοῦ
Θεοῦ πρὸς τὸν δοῦλον ῥήματα· αὐτὸς δι' ἑαυτοῦ ὁ Θεὸς
περὶ φιλανθρωπίας πρὸς τὸν δοῦλον πρεσβεύει. Πορεύ-
θῃτι, φησὶν. Ἐπειδὴ ἐγένου, φησὶ, φιλανθρωπότερος,*

δέξαι μου καὶ τῆς φιλανθρωπίας τοὺς λόγους· ἐπειδὴ
με ταῖς τῆς φιλανθρωπίας ὡδίσι συνεχόμενον ἔγνως,
ἀκούε μου λοιπὸν φανερώτερον. Ὡδίνω τῆς τιμωρίας
τὴν λύσιν, ἐπιγίνομαι πρὸς χορηγίαν καταλλαγῶν, αἰ-
σχύνομαι τῶν κολαζομένων τὰ δάκρυα. Πάντες ἁμαρ-
τωλοὶ, ὦ προφήτα, κρατοῦσίν μου φιλανθρωπίας χειρό-
γραφοι· μὴ με ποιήσης παρ' αὐτοῖς ψευδολόγον [603]
εἶναι. Ἀκούε δὲ καὶ τὸν τοῦ γραμματείου φωνῶν,
ἄσπερ οἶδας καὶ αὐτός· *Οὐ βούλομαι τὸν θάνατον
τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὡς τὸ ἐπιστρέψαι καὶ ζῆν αὐτόν.*
Ἰπέταξεν ὁ Ἥλιας τὰ ὦτα, ὑπέθηκε τὴν ψυχὴν τοῖς
παρὰ τοῦ Θεοῦ λαλουμένοις. *Πορεύθητι, φησὶ, καὶ
θῷθῃτι τῷ Ἀχάδ.* Οὐ καταλασσομένους χωρὶς σοῦ
καταλλάσσομαι· σὺ παρὰ σοῦ τοῖς κολαζομένοις τὴν
χάριν. Ἐγὼ λάθρα πρὸς σέ ὑπὲρ ἐκείνων πρεσβεύομαι·
σὺ δὲ γενοῦ τῶν καταλλαγῶν χορηγὸς φανερός. *Πορεύ-
θῃτι, καὶ θῷθῃτι τῷ Ἀχάδ, καὶ δώσω ὑετὸν ἐπὶ
τῆς γῆς.* Σὺ τὰς καταλλαγὰς καταμήνυσον, σὺ τὴν τῶν
δυμῶν χορηγίαν ἀπόφασιν· ἐγὼ δὲ ταῖς σοῖς ἀποφά-
σεσιν ὑπογράφω. Ἐτρεχεν οὖν καὶ ἄκων καὶ ἐκὼν ὁ
Ἥλιας, καὶ τοὺς δυμῶν εὐηγγελίζετο· ἀλλὰ πάλιν
τὴν αὐτῶν ἀσέβειαν θεασάμενος, ἐμελέτα τινὰ τιμω-
ρίας κατ' αὐτῶν ἀπόφασιν λυπηράν. Τί οὖν ὁ Θεός;
Ὡρῶν αὐτὸν μὴ χωροῦντα πρὸς φιλανθρωπίαν τὴν τῶν
πταιόντων, χωρίζει τὸν Ἥλιαν τῆς μετὰ τὸν ἁμαρτω-
λὸν κατοικήσεως. Ἐγὼ, φησὶν, ὦ Ἥλια, οἶδά σου τὸν
ζῆλον, δυσωπούμαι σου τὴν πολιτείαν· ἐλεῶ δὲ καὶ τοὺς
ἁμαρτωλοὺς, ἥνικα ἂν ὑπὲρ τὸ μέτρον κολάζονται· σὺ
δὲ δεινὸς εἰ ἐκδοκὸς τῆς εὐσεβείας, τὸ δὲ τῶν ἀνθρώπων
γένος συνεχῶς πλημμελοῦν. Χωρίζῃ τοίνυν ὑμᾶς τῆς
μετ' ἀλλήλων κατοικήσεως. Ἀνάβηθι ὡς εἰς οὐρανόν,
φέρειν ἁμαρτωλοὺς μὴ δυνάμενος· ἐγὼ δὲ ἐπιθρήνησω
τῇ γῇ. Ἄν ἐπὶ πολλοῖς, φησὶ, συμμένης ἁμαρτωλοῖς, ἐκ-
τριβήσεται ἐκεῖνο τῶν ἀνθρώπων τὸ γένος, παρὰ σοῦ
συνεχῶς κολαζόμενον. Τί οὖν; Μετάστῃθι ὡς εἰς οὐ-
ρανούς, ὦ Ἥλια· οὐ δύναται γὰρ πῦρ συνοικεῖν κα-
λάμη. Αἰδωμί σοι συνοικοῦντας ἀναμαρτήτους· τοῖς τῶν
ἀγγέλων σε συγκατοικίω χοροῖς. Μετάστῃθι σὺ πρὸς
τὸν οὐρανόν· ἐγὼ δὲ ἁμαρτωλοῖς ἐνδημήσω, ὁ φέρειν
ἐπὶ τῶν ὧμων τὸ πεπλανημένον δυνάμενος πρὸς τὸν
ἐλγὼν πρὸς πάντας τοὺς ἁμαρτωλοὺς· *Δεῦτε πρὸς με,
πάντες οἱ κοπιῶντες, ἐγὼ οὐ κολάσω ὑμᾶς, ἀλλ' ἀνα-
παύσω ὑμᾶς.* Αὐτῷ ἢ δέξαι εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων.
Ἀμήν.

MONITUM

In hunc sermonem hæc loquitur Fronto Duxæus in Notis : « Chrysostomus tribuit hunc sermonem non Codex solum Mediceus, sed et catalogus quidam manuscriptus ejus concionum, Mediolano ad nos missus, et ita inscriptus, πένταξ ὁμιλῶν τῆς βίβλου τῶν μαργαριτῶν, inter quas quinquagesimæ titulum addit, εἰς τὸν Ἰωσήφ. Nacti sumus et veterem interpretationem Latinam in membranis collectis ex rudibus Abbatis ejusdem in Tarbellis dirutæ. Huc accedit similitudo et quasi germanitas initii, multarumque partium ejus et Orationis septimæ Basilii et Selenciensis nuper editæ, Eἰς τὸν Ἰωσήφ, p. 70, τοῖς μὲν τὰ μακρὰ πελάγῃ διαπερῶσιν. Cum merito scripserit Photius in Bibliotheca, idcirco hunc potius Seleuciensem videri Chrysostomi fuisse contubernalem, quam illum Cæsariensem episcopum : πολλὰ γὰρ ἔχνη τῶν ἐκείνου λόγων καὶ νοημάτων, καὶ μάλιστα τοῦ κατὰ τὴν θείαν Γραφὴν, ἐν τοῖς τοῦ Βασιλείου λόγοις ἐπιφαίνεται : *Multa enim in Basilii orationibus vestigia illius orationum, et sententiarum illius apparebant : eorum præsertim quæ sunt ex sacra Scriptura deprompta.* Sed aliter tamen censet de contubernali Chrysostomi illustrissimus Annalium Ecclesiasticorum auctor, Tom. 4, diversum nimirum a Seleuciensi fuisse.

contubernio benedictionis accepisset. Itaque Deus benedictionem non abrogat, sed tertiam machinam prophetæ admovet : curat enim ut viduæ filius moriatur, atque in sui precandi necessitatem prophetam deducit. Nam vidua, filio mortuo, prophetæ circum adstabat cum lacrymis. Utinam, inquit, fame pridem mortua essem, et ante tuam benedictionem mortua essem, ne mortui filii spectatrix essem! Pudefactus propheta dicebat : Hæccine viduæ merces pro hospitalitate, quam erga me exhibuit? Antequam me exciperet, prole gaudebat; me excepto, luctus adest de amisso dilecto filio. Pudore affectus Elias, et rem secum reputans, sensit id arte universorum homini factum esse, sensit divinam artem. Et quid ait? *Hec mihi, Domine, testis viduæ, apud quam ego habito* (3. Reg. 17. 20)? Quid sibi vult illud? A te, inquit, testimonium ad me prodit circa hanc viduam? Tu, inquit, dixisti, *Præcipium mulieri viduæ ut te nutriat*, testificans mulieris piam voluntatem. Ad hanc ex illis me vocis transtulisti, et quam testimonio tuo coronasti, hanc nunc filii morte punis? *Hec mihi, Domine, testis mulieris, apud quam ego habito, tu occidisti filium ejus*. Non est, inquit, id quod accidit mors naturalis; id ex techna tua proficiscitur, me in clementiæ necessitatem arte deducis; ut cum dixero tibi, Domine, filii viduæ mortui miserere, tu contra mihi reponas, Israellem filium meum miserare. Ad clementiam me impellis : artes tuas sentio, Domine, ut cum dixero tibi, Filium viduæ mortuum suscita, tu vicissim respondeas, Israellem tu fame enecatū miserare. Gratiam postulas, gratiam vicissim abis te peto : solve famis sententiam, et solvo mortis decretum. Ut vidit ergo Deus Eliam tandem donitum, et benigniorem effectum, tunc demum ipse cum eo benigniores confert sermones, utpote qui demum supplicii solutionem non esse contumeliam existimet. *Vade* (3. Reg. 18. 4), inquit : *verba sunt legationis Dei ad servum facta* : ipse Deus per se de clementia apud servum intercedit. *Vade*, inquit. Quia factus es benignior, a me verba misericordiæ excipe : quia me novisti miseri-

cordiam parturire, audi me demum clarius. Parturio vindictæ solutionem, urgeor ad reconciliationem perficiendam, reveor lacrymas eorum qui puniuntur. Omnes peccatores, o propheta, misericordiæ meæ chirographum habent : ne me facias apud illos mendacem videri. Audi ipsas rescripti voces, quas et ipse nosti : *Nolo mortem peccatoris, sed ut convertatur, et vivat* (Ezech. 33. 11). Subjecit aures Elias, dictis Dei animum subdidit. *Vade*, inquit, *et siste te in conspectum Achab* (3. Reg. 18. 4). Reconciliari eis volo, sed non sine te; tu gratiam confer iis qui castigantur. Ego clam apud te pro illis intercedo : tu estæ reconciliationis auctor manifestus. *Vade, et siste te in conspectum Achab, et dabo pluviam super terram*. Tu reconciliationem significa, tu pluvie subministrationem declara : ego sententiis tuis subscribam. Cūcurrit ergo volens nolens Elias, et pluviam annuntiavit; sed rursus eorum impietate conspecta, tristem quamdam vindictæ meditabatur sententiam. Quid ergo Deus? Videns eum non cedere ad misericordiam eorum qui lapsi fuerant, ipsum segregat a contubernio peccatorum. Ego, inquit, o Elia, novi zelum tuum, reveor institutum tuum : sed peccatores miseror, cum supra modum puniuntur; tu vero severus es pietatis ultor, hominum vero genus frequenter delinquit. Vos ergo a mutuo contubernio sejungo. Ascende quasi in cælum, quando peccatores ferre non vales : ego vero peregrinabor in terra. Si diu cum hominibus maneat, hominum illud genus, quod a te sæpe punitur, penitus atteretur. Quid ergo? Transmigre quasi in cælos, o Elia : non potest enim ignis cum calamo habitare. Do tibi contubernales impecabiles, cum angelorum choris te constituo habitatorem. Transmigre tu in cælum : ego vero apud peccatores peregrinabor, qui possim ovem errantem humeris ferre, qui peccatoribus omnibus dico : *Venite ad me omnes qui laboratis* (Matth. 11. 28), ego non puniam vos, sed *Requiescere vos curabo*. Ipsi gloria in sæcula seculorum. Amen.

IN SERMONEM DE BEATO JOSEPH.

Quod ex Socrate lib. 6, c. 3, constet Maximum Seleuciæ Isauriæ fuisse episcopum, et Joannis Chrysostomi in vitæ monasticæ exercitatione collegam. Cæterum quam libenter in laudes sancti hujus Patriarchæ digredi solet auctor noster, cum ex multis ejus sermonibus, tum ex Homil. 4 de Lazaro, Homil. 70 in Joannem, Homil. 4 in Epistolam ad Titum, et Epistola 7 ad Olympiadem lector intelliget.

Ejusdem porro scriptoris est sequens in Susannam, cujus hæc de patriarcha Josepho : ut ex fine prioris et ex initio posterioris homiliæ arguitur. Quæ vero hic *Σουζάννα* scribitur, in Biblicis libris et alibi solet *Σωσάννα* vocari. Utramque orationem Severiano adscribendam censet Dupinius : at nullam hic video etyli affinitatem. Stylus quippe Severiani totus ferreus est, ut cum Savilio loquar : hic autem scriptor non ita strigosus est. Ad hæc solet Severianus argumenta sua fusius persequi, ut ex illis quæ supra dedimus Severiani operibus deprehendere est. Insuperque sine ulla vel scriptoris vel Manuscripti cujuspian auctoritate non licet hæc Severiano adscribere, multoque minus Chrysostomo.

Utriusque orationis interpretatio Latina est Frontonis Ducæi.

DE JOSEPH ET DE CASTITATE ORATIO.

Qui mari in magno fluctuant gubernatores, quibus non continens, non mons, non collis, non ulli scopuli terram indicant, conversis ad stellas quasdam oculis, ad eas cymbam dirigentes a naufragio sese vindicant; qui vero in hujus vitæ pelago versantur Ecclesiæ discipuli, non ad stellas aliquas oculos convertentes, sed ad patres mentis oculos intendentes, eorumque vestigiis animæ studio insistentes, in ejusdem regni portum feruntur. Propterea namque Dominus etiam noster in sacris literis vitam illorum promulgavit, ut non modo audientes laudemus, sed etiam eorum conversationem adamantes imitemur. Cum enim sua sponte naturam hominum studiosam honestatis esse sciret Dominus, semperque propter honoris cupiditatem optima quæque appetere, tamquam ornamenta quasdam proposuit patrum certamina, ut unusquisque nostrum ad quam voluerit certationem seipsum conformet. Itaque patientiæ magister est optimus beati Jobi vita; tolerantiae, Moysi; mansuetudinis, Davidis; jejunii et orationis, Danielis; pudicitiae, Joseph ac beatæ Susannæ vita. Conveniens autem et expetenda juvenibus vita Joseph, et juveniculis, præcipue quæ in matrimonio vivunt, beatæ Susannæ susceptum pro virtute certamen: par enim utrisque certaminis laus est. Nam hic quidem dominiæ timorem pudicitiae causa calcavit; illa vero letiferas magistratum minas pudicitiae causa contempsit. Verumtamen prius beati Josephi vitam describamus; quandoquidem hic etiam antiquior est pater; ac deinde beatæ Susannæ vitam explicabimus. Beatus igitur Joseph ex nobilibus ortus parentibus, cum juvenis adhuc esset, tum primum pilorum lanugine in genis ejus efflorescente floridæ rosæ in morem, flavæ barbæ in medio pulchritudinis densum florem effundens, in oculorum pupillis purpurascens violæ vernæ speciem præ se ferens, candidis instar lactis dentibus, labiis igneo colore rubentibus, tum expansis lactea sub fronte superciliis pilorum inter se densitate connexis. Sed quid ego juvenis pulchritudinem conor describere, quem supra modum Scriptura laudavit, cum dixit, *Pulcher facie, et decorus aspectu valde* (Gen. 39. 6)? Hic ob fratrum invidiam venditur, ut ipsis quidem videbatur, ad servitutem; ut autem Deus prædestinaret, ad regnum, et abducebatur puerulus in Ægyptum, ut vilis pusio: nondum enim virtutum ejus opes viderant emptores, eumque propter castitatis decus Ægypto universæ dominaturum nesciebant, et eam totam fame pereuntem servaturum. Ducitur ergo in Ægyptum, rursusque venditur, neque semel tamen fit servus. Qui enim animo liber est, licet millies venditus fuerit, nec semel fit servus: ut rursus qui moribus servus est, etsi millies libertate donetur, ne semel quidem fit liber; quem enim proprii mores liberum non efficiunt, hunc sexcentæ chartæ nigræque literæ nequeunt liberum reddere. Ducitur ergo in Ægyptum, in Ægyptia domo venditur, amatur a domino, amatur a domina: sed domini quidem bonus amor, domini autem pravus amor erat. Nam ille quidem eum propter modestiam amabat; hæc autem, quod œstro libidinis esset percita: tum vero quantum progressu temporis formæ quoque pulchritudo efflorescebat, tantum illius in eum impotens amor augebatur, et intus ignis cupidinis cor ejus depascebat. Enimvero juvenem perdere cum studeret, omnia quibus oculi juvenum falli possunt, tentabat, dum vultum quasi pratum quoddam multiplici varietate decorabat, fūco ruborem genis, cerussa fronti candorem oblinebat, oculos stibio pingebat, monilibus aureis collum et manus exornabat, molles vestes suas variis suffumigabat unguentis: letifer denique laqueus erat, ad juvenem per omnes sensus, ut existimabat, fallen-

dum, cum oculos quidem apparentis ornatos, aures autem adulationum præstigiis irretiret, olfactum unguentis fascinare. Sed vide, quæso, generosi athletæ fortitudinem: sic enim arbitror permisisse Deum ut tentatio puero inferretur, ut simul et latentem in juvene virtutem patefaceret, et ejus vitam Ecclesiæ tamquam maximam quamdam scholam relinqueret. Nihil enim boni est a patribus gestum quod non in Ecclesia Deus velut columnam quamdam vitæ monumentum ferentem erexerit. Considera ergo generosi athletæ fortitudinem, quam multa essent quæ eum oppugnarent. Juvenilis ætas ei sua bellum inferebat, interior libido titillabat, et mulier exterius oppugnabat promissis blandiens, et blanditiis assentans: immisissæ mulierculæ commovebant, et adulationis aures ejus sensusque sollicitabat: sed nihil horum eum potuit superare. Nam neque adulationibus emollitus habenas remittebat, neque promissis inflatus castitatem negligebat, neque minis perterrefactus virtutum divitias probebat: sed omnes corporis partes pudica cogitatione frenabat. Cum vero juvenem tot machinis quas apud se habebat, minime fallere potuisset, in domicilio quopiam furtim atque ad violentem nefarium concubium pertrahens, eum tenuit. Itaque videre erat eximium spectaculum, non terrenum, sed cælestē. Si quidem erat Joseph in scammate tentationis decerans; patefactum fuerat stadium, certamina consiciebantur, clangebat tuba, agonotheta de cælo luctam intuebatur, et angelorum turba cernua prospectabat; inferius dæmones Ægyptiæ præmia proponebant, angeli sursum coronas Josepho noctebant: nam Ægyptiæ favabant dæmones, et cum Joseph angeli conspirabant. Uter victoriam obtineret, multa contentione certabatur: multum de Joseph solliciti erant angeli, ne forte mulierculæ unguenta juvenem emollirent, ne vestimenta mollia, ne adspectus, ne habitus, ne incessus, ne auditus, ne blanditiæ, ne adulationis juvenem enervarent: multum solliciti erant angeli, multum dæmones sperabant. Joseph pro corona certabat, Ægyptia pro ignominia pugnabat: ille quidem pro vita, hæc autem pro morte. Quænam porro erant quæ ab Ægyptia dicebantur? Partim ut minaretur, partim ut blandiretur, dum minis juvenem terreret, et blanditiis deliniret. Ac minitans quidem aiebat: Domina tua sum, pecunia mea coemptus es: in hos mihi usus venundatus es: quod si contradixeris, vincula et carceres te manebunt, et post hæc mors inevitabilis: sin autem morem gesseris, honores et stipiorum obsequia, totiusque domus meæ dominatus in manu tua tradetur. At enim ne deprehendaris, times? Atqui potes et virum meum et domesticos omnes latere: tantum obsequere, tantum in actum assentire: tum tu dominus omnium eris. His auditis Ægyptiæ dixit Joseph: Servus quidem, o mulier, nunquam fui; nobilibus enim sum parentibus procreatus; Abraham nimirum et Isaac, quos Deus colloquio dignatus est, avi mei fuerunt: Jacob autem, qui cum angelo luctatus est, meus pater: quapropter et tecum luctor audacter: cæterum tibi ob fratrum invidiam venditus fui; verumtamen nihil animæ meæ nobilitatem servitutis nomen lædet. Nam et invisa sæpe nebula splendidos solis radios tantisper obscurat, sed in perpetuum non obtenebrat; siquidem impetu solaris luminis confestim discutitur: pari ratione servitutis quoque nomen nobilitatis meæ splendorem non exstinguet; paulo post enim radis morum meorum dissipabitur, et per Ægyptum universam meæ pulchritudinis nobilitatis effulgebit. Venditus sum tibi, fateor equidem, neque nego; conveniens tibi servitutis obsequium explevi; mendax non fui, noxius non fui; inculpatus, expers doli, sine offendiculo, sine crimine fui; nulla adversum me insolentiæ accu-

[604] Εἰς τὸν Ἰωσήφ καὶ περὶ σωφροσύνης.

οἱ ἐκ παλάγου μεγάλα σαλεύοντες κυβερνῆται, οἷς οὐκ ἥπειρος, οὐκ ὄρος, οὐ βουνός, οὐ σκόπελοι τινες τὴν χέρσον σημαίνουνσι, πρὸς τινὰς ἀστέρας ἀποδίδοντες, καὶ πρὸς ἐκείνους τὸ σκάφος ῥυθμίζοντες ἀναυάγητοι διαμένουσιν· οἱ δὲ γε τῆς Ἐκκλησίας μαθηταὶ οἱ ἐν τῷ πελάγει τοῦ βίου τούτου τυγχάνοντες, οὐ πρὸς ἀστέρας τινὰς ἀποδίδοντες, ἀλλὰ πρὸς τοὺς πατέρας τὸ νομα τῆς διανοίας τείνοντες, καὶ τοῖς ἐκείνων ἔχουσιν πῶς ψυχῆς ἀκολουθοῦντες, εἰς τὸν αὐτὸν λιμένα τῆς βασιλείας ἐλαύνουσιν. Διὰ τοῦτο γὰρ τοι καὶ ὁ Κύριος ἡμῶν ἐν ταῖς ἱεραῖς Βίβλοις τὸν βίον αὐτῶν ἀνεκίρρυσεν, ἵνα μὴ μόνον ἀκούοντες ἐπαινῶμεν, ἀλλ' ἵνα καὶ ποθῇσαντες τὴν αὐτῶν πολιτείαν ζηλώσωμεν. Φύσει γὰρ φιλόκαλον οὖσαν τὴν φύσιν τῶν ἀνθρώπων εἰδὼς ὁ Κύριος, καὶ ἀεὶ τῶν κρείττωνων διὰ φιλοτιμίαν ἐφιερμένην, ὡς περ κοσμίᾳ τινα προτεθείκε τὸν τῶν πατέρων δόλον, ἵνα ἕκαστος ἡμῶν πρὸς ἡν ἂν βούληται ἀλλήλων ἐαυτὸν μεταρρυθμίσῃ. Ἵπομνητὴς οὖν διδάσκαλος ἀριστος ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωβ βίος, ἀνεγκυκλίας ὁ τοῦ Μωυσέως, πρᾶξις τοῦ δαυὶδ, νησιείας καὶ προσευχῆς ὁ τοῦ Δανιὴλ, σωφροσύνης ὁ τοῦ Ἰωσήφ καὶ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Πρέπειν δὲ καὶ ἐπέραστο· τοῖς νέοις ὁ τοῦ Ἰωσήφ βίος, καὶ ταῖς νέαις, μάλιστα ταῖς ἐν γάμῳ βούσαις, ἡ τῆς μακαρίας Σουσάννης ἐνάρετος ἀλληγορία· ἰσοστάσις γὰρ ἀμφοτέροις ὁ ἀγὼν. Ὁ μὲν γὰρ δεσποίνης φάβον διὰ σωφροσύνην ἐπάτησεν, ἡ δὲ ἀρχόντων ἀπειρίας θανατηφόρους διὰ σωφροσύνην παρελογίζετο. Ἀλλὰ πρότερον ἡμῖν ὁ τοῦ μακαρίου Ἰωσήφ βίος διαγεγράφθω· ἐπειδὴ καὶ ἀρχαιότερος ὁ πατὴρ· εἰδ' οὕτως· ὁ τῆς μακαρίας Σουσάννης. Ὁ μακάριος τοίνυν Ἰωσήφ ἐξ εὐγενῶν γονέων ὁρμώμενος, νέος ἐτι ὑπάρχων, ἀρτι τῶν ἰούλων τῶν τριχῶν ἐν ταῖς παρειαῖς ἀνα ἀλλότων, ῥόδου δίκην ἀνθρώπου ἀνὰ μέσον τῆς ἑκνῆς γευνείας τὸ τῆς μορφῆς ἄνθος· πυκάζων, ἰοῦ ἑαρινοῦ πορφυρίζοντος ἐν ταῖς κόραις τῶν ὀφθαλμῶν ἀπώσων τὴν ὄψιν, λευκοὺς ἔχων ὀδόντας ὡς γάλα, πυρρίων τοῖς χεῖλεσιν, ὀφρύας ἔχων ἠπλωμένας ὑπὸ κρινοχρῶ μετ' ὡπὼν δασυτέρας τῶν τριχῶν ἀλλήλαις συνεσχυμέναις. Καὶ τί περὶ μαι τὸν νέον τὸ καλλεῖ διαγράφειν, ὃν ἡ Γραφὴ ὑπεράγαγε ἐπὶ φανερῶν εἰρηκτὰ, Καλὸς τῷ εἶδει, καὶ ὡραῖος τῇ ὄψει σφόδρα· οὗτος πιπράσκειται διὰ βρακανίαν ἀδελφῶν, ὡς μὲν αὐτοῖς ἐδόκει, πρὸς δουλείαν, ὡς δὲ τῷ Θεῷ προύριον, πρὸς βασιλείαν· καὶ ἦγετο εἰς Αἴγυπτον τὸ παιδάριον ὡς μαιρακίον εὐτελές· οὕτω γὰρ ἔωρυν αὐτοῦ οἱ πριάμενοι τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν, καὶ ἠγάσαν αὐτὸν μέλειαν διὰ σωφροσύνης κοσμιότητα ὅλης Αἰγύπτου δεσπόζειν, καὶ ὅλην αὐτὴν ὀλλυμένην λιμῷ διασώζειν. Ἀγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, καὶ πιπράσκειται δεύτερον, καὶ οὐδ' ἀπαξ δουλοῦται. Ὁ γὰρ τῇ γνώμῃ ἐλευθερός, καὶ μυριάκις πρᾶξι, οὐδ' ἀπαξ δουλοῦται· ὡς περ πάλιν δοῦλος τοῖς τρόποις, καὶ μυριάκις ἐλευθερωθῇ, οὐδ' ἀπαξ ἐλευθεροῦται· ὃν γὰρ ὁ ἴδιος τρόπος [οὗτος] οὐκ ἐλευθεροῖ, τοῦτον μυρίαὶ χάρται καὶ μέλανα γράμματα ἐλευθερώσαι οὐ δύναται. Ἀγεται οὖν εἰς Αἴγυπτον, πιπράσκειται εἰς οἶκον Αἰγύπτου, φιλεῖται ὑπὸ δεσπότην, φιλεῖται ὑπὸ δεσποίνης· ἀλλ' ὁ μὲν τοῦ δεσπότην πόθος ἀγαθός, ὁ δὲ τῆς δεσποίνης ἔρως· πονηρός. Ὁ μὲν γὰρ αὐτὸν ἐφίλει δι' εὐλαβείαν, ἡ δὲ δι' ἰστέον ἀκολασίας· καὶ ὅσον ἐμψύχεται ὁ χρόνος, καὶ τὸ τῆς μορφῆς κάλλος ἐπὶ ἡθύνει, τοσοῦτον ἐκείνης ὁ περὶ αὐτὸν δεινός ἔρως ἐπὶ ἡθύνει, καὶ ἐμψυχον τὸ πῦρ τοῦ φίλτρον τὴν καρδίαν αὐτῆς διενέμει. Καὶ διὰ ἀπαθῆσαι τὸν νέον σκεπτομένη διὰ πάντων τῶν ἀπατημάτων τὰς ὄψεις τῶν νέων ἔχουσαι, τὴν μὲν ὄψιν ὡς περ λευκίαν διαβιβάσουσα, φύκει τὰς παρειαῖς ἐρυθραίνουσα, ψιμμουθίῳ δὲ τὸ μέτωπον λευκαίνουσα, καὶ μέλανι τοῖς ὀφθαλμοῖς ὑπογράφουσα, χρυσεῖς δὲ κόσμοις τὸν τράχηλον αὐτῆς καὶ τὰς χεῖρας καλλωπίζουσα, καὶ τὴν μαλακὴν αὐτῆς ἐσθῆτα μυρίασι διαφόροις καμπύζουσα· καὶ ἡν ἀπῶς παγὶς θανατηφόρος, διὰ πασιῶν τῶν αἰσθησάντων· ὡς ἐνόμιζαν, ἀπαθῆσαι τὸν νέον, τὴν μὲν ὄψιν ἐκ τοῦ φαινομένου καλλωπίζουσα, τὴν δὲ ἀκοὴν ταῖς κολακείαις μαγεύουσα, τὴν δὲ ὁσφρῶσιν τοῖς μυρίασι γυμνάζουσα. Ἀλλ' ὅρα μοι γενναίου ἀλλοτῶ

τὴν ἀνδρείαν· οἶμαι γὰρ ὅτι ὁ Θεὸς συνεχῶς κατὰ τοῦ παιδὸς φέρεσθαι τὸν πειρασμὸν, ἵνα ὁμοῦ τε κρυπτομένην ἀρετὴν ἐν νέῳ φανερώσῃ, καὶ τῇ Ἐκκλησίᾳ παιδευτήριον μέγιστον τὸν ἐκείνου βίον καταλείψῃ. Οὐδὲν γὰρ ἐστὶν ὑπὸ τῶν πατέρων γεγονὸς ἀγαθόν, ὃ μὴ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ὡς περ στήλην ὑπόμνημα φέρουσαν τοῦ βίου καθόδρυσεν Θεός. Ὅρα οὖν μοι γενναίου ἀλλοτῶ τοῦ τὴν ἀνδρείαν, ὅσα ἦν αὐτῷ τὰ μαχόμενα· Ἡ ἰδία νεότης αὐτῷ ἐπολέμει, ἡ ἥδονα ἔσωθεν ἐγαργάλισε, καὶ ἡ γυνὴ ἔξωθεν προσεπάλασεν τῇ ἐπαγγελίᾳ θωπεύουσα, καὶ τῇ θωπεῖα κολακεύουσα· τὰ ἐπιτεμπόμενα γύναια ἐμύχευε, καὶ ἡ κολακεία τὴν ἀκοὴν αὐτῷ καὶ τὴν αἴσθησιν ἐκνέει· ἀλλ' οὐδὲν τούτων κατισχύσαι αὐτοῦ ἠδυνήθη. Οὕτε γὰρ ταῖς κολακείαις χαυνούμενος τὰς ἡνίας ἐνεδίδου, οὕτε ταῖς ἐπαγγελίαις φουσώμενος κατεφρόνει τῆς σωφροσύνης, οὕτε ταῖς ἀπειλαῖς ταπεινούμενος· προσδίδου τὸν πλοῦτον τῶν ἀρετῶν· ἀλλὰ πάντα τὰ τοῦ σώματος αὐτοῦ μόρια τῷ σώφρονι λογισμῷ ἐχαλίνου. Καὶ ἐπεὶ οὐκ ἔδυνήθη τὸν νέον διὰ τοσοῦτον ὀργάνων ἀπαθῆσαι ἐν αὐτῇ, δι' ἐαυτῆς ἐν οἰκίᾳ τινὶ λαθραῖως καὶ βιαίως κατεῖχεν αὐτὸν πρὸς ἀτακτον εὐνῇ. Ἦν οὖν ἰδεῖν θέατρον μέγιστον, οὐκ ἐπίγειον, ἀλλ' οὐράνιον. Ἦν γὰρ ὁ Ἰωσήφ ἐν τῷ σκάμματι τοῦ πειρασμοῦ μαχόμενος· τὸ σταδίον ἠπλωτο, οἱ ἀγῶνες ἐπετελοῦντο, ἡ σάλπιγξ ἔδοξα, ὁ ἀγωνοθέτης ἀνωθεν ἐπέειδε τῇ πάλῃ, καὶ ὁ δῆμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφώς ἐθεόρει· οἱ δαίμονες κάτω τὰ βραβεῖα προτείδουν τῇ Αἰγυπτίᾳ, καὶ οἱ ἀγγελοὶ ἀνω ἐπῆσκον τῷ Ἰωσήφ τοὺς στεφάνους· τῇ γὰρ Αἰγυπτίᾳ συνέτρεχον δαίμονες, καὶ τῷ Ἰωσήφ συνέτρεχον ἀγγελοὶ. Πολὺς ἦν ὁ ἀγὼν, τίς τίνα νικήσει· φροντὶς ἦν τοῖς ἀγγέλοις πολλή· περὶ τοῦ Ἰωσήφ, μὴ φοντὶς ἄρα τὰ μυρίαματα τοῦ γυναικοῦ χαυνώσῃ τὸν νέον, μὴ τὰ μαλακὰ ἱμάτια, μὴ τὸ βλέμμα, μὴ τὸ σχῆμα, μὴ τὸ βῆμα, μὴ ἡ ἀκοή, μὴ ἡ θωπεῖα, μὴ ἡ κολακεία ἐκνευρώσῃ τὸν νέον· πολλὴ ἦν φροντὶς τοῖς ἀγγέλοις, πολλὴ ἡ ἐλπίς τῶν δαίμονων. Ὁ Ἰωσήφ περὶ στεφάνου ἡγωνίζετο, ἡ Αἰγυπτία περὶ αἰσχύνῃς ἐμάχετο· ὁ μὲν περὶ ζωῆς, ἡ δὲ περὶ θανάτου. Καὶ οἷα ἦν τὰ ὑπὸ Αἰγυπτίας λεγόμενα· τὰ μὲν ἐν ἀπειλαῖς, τὰ δὲ ἐν κολακείαις· ταῖς μὲν ἀπειλαῖς πτοοῦσα τὸν νέον, ταῖς δὲ κολακείαις μαγεύουσα· καὶ ταῖς μὲν ἀπειλαῖς λέγουσα· Δεσποινὰς ποῦ εἰμι, ἀργυρώνητός μου γέγονας· ταύτης ἕνεκα τῆς χρεῖας μοι πέπρασαι· καὶ ἀντείπης, δεσμὸς καὶ φυλακαὶ σε μενοῦσι, καὶ μετὰ ταῦτα ἀπαραιτήτως θάνατος· ἐάν δὲ πεισθῇς, τιμὰ, καὶ δορυφορίαι, καὶ παντὸς τοῦ οἴκου μου ἡ ἐξουσία ἐν τῇ χειρὶ σου δοθήσεται. Ἀλλὰ φοβῆ τὸν ἔλεγον· Δυνατὸν λαβεῖν τὸν τε ἀνδρὰ τὸν ἐμὸν καὶ τοὺς ἐν τῷ οἴκῳ· μόνον πείσθης, μόνον σύνθου τῇ πράξει, καὶ πάντων ἐσθ' δεσπότης. Ταῦτα ἀκούσας ὁ Ἰωσήφ τῇ Αἰγυπτίᾳ εἶπεν· Ὁ γύναι, δοῦλος μου γέγονα οὐδέποτε· [606] εὐγενὴς γὰρ γονέων εἰμι ἀπόγονος· Ἀβραὰμ γὰρ καὶ Ἰσαὰκ οἱ τῷ Θεῷ ὁμιλήσαντες· ἐμοὶ πάπποι γέγοναν, Ἰακώβ δὲ ὁ μετ' ἀγγέλου παλαίτας ἐμὸς πατὴρ· δι' ὃ καὶ θαρρῶν σοι παλαίω· πέπραμαι ὅς σοι δια βρακανίαν ἀδελφῶν· ἀλλ' οὐδὲν βλάψει τὴν τῆς ψυχῆς μου εὐγένειαν τὸ νομα τῆς δουλείας. Καὶ γὰρ ἀχλὺς, πολλάκις βάσκανος ἐπελοῦσα τὰς τοῦ ἡλίου φαεινὰς ἀκτίνας πρὸς ὀλίγον ἀμυροῖ, ἀλλ' οὐκ εἰς τέλος σκοτίζει· τῇ γὰρ ῥύμη τοῦ ἡλιακοῦ φωτὸς εὐθὺς ἐξελαύνεται· ὡσαύτως καὶ τὸ νομα τῆς δουλείας οὐ σβέσει τὴν τῆς εὐγενείας, μου ἀγλάν· μετ' οὐ πολὺ γὰρ ὑπὸ τῆς ἀκτίνης τῶν τρόπων μου διαχυθήσεται, καὶ ἀνὰ πᾶσαν τὴν Αἰγυπτον ἐκλάμψει τὸ τῆς εὐγενείας μου κάλλος. Πέπραμαι σοι, σύμφημι χάγῳ, οὐκ ἀρνούμαι· δουλείας τὴν πρέπουσάν σοι ὑπηρεσίαν ἐξεπλήρωσα· ἀψευδὴς σοι γέγονα, ἀβλαβής, ἀμεμπτος, ἄδολος, ἀπρόσκοπος, ἀκατήγορος· οὐδεμία σοι κατ' ἐμοὶ ἀταξίς κατηγορία γεγέννηται· καὶ νῦν συμβουλεύεις μοι ποιῆσαι πρᾶγμα ἀνόσιον, καὶ λαθραῖως μοι, ὡς ὄρις, ὑποφύβρῃς· οἰομένη με δελεάζεις, καὶ ἀπειλαῖς θανατηφόρους κατακαμπτεῖν πρὸς τὸ ποθομένον σοι τῆς ἀκολασίας δόξα· Μη ἀπατῶ, γύναι, μὴ πρόσχε μου τῇ νεότητι· δύναται καὶ νέος ἀσχύς οἶνον φέρειν παλαιόν, καὶ βαλάν-

τιον καινὸν μαργαρίτας ἀρχαίους βαστάζειν. Νεαρὰν ὁρᾷ μου τὴν χλόην, ἀλλὰ πολὺν περιδλέπου τὸ ἦθος· νεωτέραν μου τὴν δῖν ἢ φύσιν παρέσχετο· πολὺν δέ μου τὴν καρδίαν ὁ νόμος εἰργάσατο. Μὴ ἀπατῶ, γύναι, οὐ νικῆσεις μου τὴν ἀρετὴν· οὐ νικῆσεις Ἰωσήφ τὸν τοῦ Ἰακώβ υἱόν. Ἰακώβ ἐκείνου τοῦ ἐν κοιλίᾳ ὄντος, καὶ περὶ τὸν σπλῆν, καὶ μετὰ ταῦτα μετὰ ἀγγέλου ἰσχύσαντος· παλαῖσαι· μὴ ἀπατῶ, τὰ αὐτὰ τῷ πατρί μου παλῖν. Ἀλλὰ καὶ ἐπαγγελίας θωπεύειν με νομίζεις. Τί τοιοῦτον, εἰπέ μοι, δύνασαι μοι ἐπαγγελῆσθαι, οἷόν ἐστιν ἡ σωφροσύνη; Ποία βασιλεῖα ἰσθόρροπος αὕτῃ ἐστι, ποῖος θησαυρὸς ἰσοστάσιος αὕτῃ ἐστιν; ἀγνοεῖς, ὅτι ἡ σωφροσύνη οὐράνιον ἐστὶ κτῆμα, ἀγγελικὸν πρᾶγμα, Θεοῦ χάρισμα; Ἐγε σου τὰς ἐπαγγελίας· αἱ σαὶ τιμαὶ ἀτιμίας· εἰσὶ πρόξενον· αἱ σαὶ τιμαὶ, ὅς ἐπαγγέλλῃ, αἰχρύνεις εἰσὶν ἀπαρχαί· ὁ σὸς χρυσὸς γῆς ἐστὶ γέννημα, καὶ τοῦ δαπάνῃ· ὁ ἐμὸς δὲ χρυσὸς Θεοῦ ἐστὶ γέννημα, αἰδίου βλάστημα. Ἀλλὰ λανθάνει οἱ τοὺ πρᾶγμα. Ἀγνοεῖς τὸν τοῦ Θεοῦ ἀκοίμητον ὀφθαλμόν, τὸν πάντα τὰ ἐν τῷ σκότεινι γινόμενα ἐφορῶντα πρᾶγματα; πόσους δὲ οἱ νῦν ἐνθόδῃ ἐστάναι ἀγγέλους; ὑπὸ πόσοις δὲ μάρτυσι γίνεσθαι τὰ πραττόμενα; Ἐννόησον, γύναι, τὸν ἄνδρα σου, τοὺς ἀδελφούς σου, τοὺς φίλους, τοὺς γείτονάς, τοὺς συγγενεῖς, τοὺς ἐπὶ τῇ σεμνότητι σου καυχωμένους· ἐννόησον τοὺς παρόντας ἀγγέλους, καὶ ἡ αὐτοὺς αἰσχύνῃ, ἡ τοὺς ἀπόντας ἀνθρώπους αἰδέσθῃ. Ποίους δὲ δμῶσιν ἐπὶ τὸν ἄνδρα σου ἔχει, ὃ ἐπιβουλεύσαι προεῖλω; ποῖας δὲ ἀγκάλας ἀπλώσεις αὐτῷ, ὃν θανατώσαι ἐθέλησας; ποίους ῥήμασιν αὐτὸν κολακεύσεις, οὐ τὴν εὐνήν, τὸ ὅσον ἐπὶ σοί, ἐμίανας; Μνήσθητι, ὅσα αὐτῷ ἐπέσχεο· πῶς τῆς σωφροσύνης τὴν πίστιν φυλάττειν αὐτῷ, πῶς πλεῖον ἑαυτῆς ἐκείνου μεθ' ὅρκων ἀγαπᾷ διεδοθεῖαι. Μίμησαι, γύναι, τὴν τρυφὴν· ἐκείνη γὰρ ἐν ἄνδρὶ μιγεῖσα, τέτρω οὐκ ἔτι μίγνυται· κἂν συμβῇ τὸν ταύτης ἄρρενα ὑπὸ ἰκευτοῦ ἠρηλῆναι, ἡ ὑπὸ ἀετοῦ ἀναλωθῆναι, ἐτέρω ἄρρενι οὐκ ἐπιμίγνυται, ἀλλὰ μένει ἀνεδεγμένη ἀεὶ τὸν ποθοῦμενον, καὶ τῇ ἐκείνου μνήμῃ ἐναποῦνήσκει. Παιδεύσάτω σε, γύναι, ἡ ὁ τοῦ Θεοῦ φόβος, ἡ ὁ τῶν Ἑβραίων νόμος, ἡ ἡ τῶν ἀρχαίων σεμνὴ πολιτεία. Ταῦτα εἰρηκὺς ὁ Ἰωσήφ, καὶ ἰδὼν αὐτὴν ἐτι ἀναιδῶς κατέχευον αὐτοῦ τῶν ἱματίων, καὶ καιομένην πλεῖον πρὸς τὸν οἶστρον (οἱ γὰρ ἔρωτες τότε πλεῖον πρὸς τὸ ποθοῦμενον ἐξάπτονται, ὅταν αὐτοῦ ἐφικέσθαι μὴ δυναθῶσιν), ὥσπερ γενναῖος ἀθλητῆς, ἀποδυστάμενος τὰ ἱμάτια, καὶ ὄλην αὐτὴν σὺν τοῖς ἱματίοις εἰς τὸ χαμαὶ κενώσας, γυμνὸς τοῦ μύσους ἐκ τοῦ σκάμματος ἐξῆλα-

το, τῆς σωφροσύνης τὴν νίκην βαστάζων. Καὶ ἡ μὲν Αἰγυπτία κατεῖχε τὰ φύλλα [607] τῆς ἀταξίας, ὁ δὲ Ἰωσήφ τὸν καρπὸν τῆς δικαιοσύνης ἐβάσταξε. Χαρὰ ἦν ἐν τῷ οὐρανῷ ἐπὶ τῇ νίκῃ τοῦ Ἰωσήφ· ἔχαιρον ἄγγελοι, ἔκλαιον δαίμονες, ἔσπεφοντο Ἰωσήφ, ἥσυχοντο ἡ Αἰγυπτία· ἤφατο αὐτῆς ἡ νίκη· τρέπεται πρὸς συκοφαντίαν, καὶ διαβάλλει τὸν Ἰωσήφ πρὸς τὸν ἄνδρα τὸν ἴδιον, αἴσχος αὐτῷ ἐπιφημίσασα, τί, λέγουσα, εἰσῆγαγες ὥδε παῖδα Ἑβραῖον ἐμπαίξειν ἡμῖν; Ἀγανακτεῖ ὁ ἄνθρωπος, καὶ ἐμβάλλει αὐτὸν εἰς φυλακὴν. Ἀναγκαῖος γὰρ ἦν ὁ λύχνος τοῖς ἐν σκότει, ὁ σιτοδότης πρὸς τοὺς πεινῶντας, ὁ λιμὴν πρὸς τοὺς χειμαζομένους, ὁ ἱατρὸς πρὸς τοὺς ἀσθενούντας. Ἐμβάλλονται καὶ δύο εὐνοῦχοι τοῦ Φαραῶ εἰς φυλακὴν· ὁρῶσιν ἐνύπνια· οὐδεὶς ἦν ὁ συγκρίνων· ἀναφέρουσι τῷ Ἰωσήφ· σαφηνίζον τὸ ἐγκυκαλυμμένον. Ἐκβάλλονται οἱ εὐνοῦχοι τῆς φυλακῆς· ἀποβαίνει αὐτοῖς καθ' ἃ συνέκρινεν ὁ Ἰωσήφ. Ὁρᾷ ὁ βασιλεὺς Φαραῶ ἐνύπνιον· οὐδεὶς ἦν ὁ σαφηνίζων· ἀναγγέλλει ὁ εὐνοῦχος περὶ τοῦ Ἰωσήφ· ἐκβάλλεται ἐκ τῆς φυλακῆς διὰ τὸ ἐνύπνιον. Καὶ ὅρα μοι μυστήριον· δι' ἐνύπνιον ἐπαρῆθ'· δι' ἐνύπνιον ἠλευθερώθῃ. Τί γάρ; Συγκρίνει τοῦ Φαραῶ τὸ ἐνύπνιον. Ὁρᾷ αὐτοῦ ἀγγίνοισιν ὁ βασιλεὺς, καὶ ἔλευθέρωσεν αὐτὸν βασιλεύειν, πᾶσαν ἐξουσίαν αὐτῷ τῆς Αἰγύπτου ἐμπιστεύσας. Λαθὼν τὴν ἐξουσίαν ὁ Ἰωσήφ, ἐν τῷ καιρῷ τοῦ λιμοῦ πάντα εὐεργετῇ, ἀποδήμους, ἐνδῆμους, φίλους, ἐχθρούς, ξένους· ἐργετῇ ὁ πατὴρ αὐτοῦ εἰς Αἰγύπτου· προσκυνεῖ αὐτῷ καὶ ἡ μήτηρ σὺν τῷ πατρί. Εἰ γὰρ καὶ κατὰ τὴν ὁδὸν ἐτελεύτησεν ἐρχομένη, ἀλλ' οὐν γε ἐν τῷ ἀνδρὶ προσεκύνησεν· ἄνθρωπος γὰρ καὶ γυνὴ σὰρξ μία εἰσίν. Ἐρχονται καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ οἱ ἐνδεκα, προσκυνοῦσιν αὐτῷ· καὶ ἐπληρώθη τὸ ὄραμα, ὃ εἶδεν Ἰωσήφ· Ὁμῆν γάρ, φησὶν, ὅτι ὁ ἥλιος, καὶ σελήνη, καὶ ἐνδεκα ἀστέρες προσεκύνουν μοι. Διὰ τί ἐνδεκα; Ἐπεὶ ὁ Ἰούδας ἀπήγγαστο· σύμβολον γὰρ ἦν ὁ πρᾶβεις Ἰωσήφ τοῦ πρᾶθέντος ὑπὸ Ἰούδα Χριστοῦ. Ὁρᾷς πῶς διὰ σωφροσύνης ἐδικαιώθη, διὰ σωφροσύνης ἐν οὐρανῷ βασιλεύει; Ταῦτα δὲ ἡμῖν εἰρηται, ἵνα καὶ ὑμεῖς τὴν αὐτὴν πολιτείαν ζηλώσαντες, τὴν αὐτὴν δόξαν παρὰ Θεοῦ κομιήσθε. Ἀλλ' ἔδει ἡμῶς καὶ περὶ τῆς μακαρίας Σουσάννης εἰπεῖν, μάλιστα ἐπαγγεῖλαμένους· ἀλλ' ἐπειδὴ βέλτιον ἐστὶ μάλλον διψῶντας ἀναγερῆσαι, καὶ μὴ τοὺς κορεσθέντας καὶ ἀδεδῆκτο ἐκπύσαι, ἐν ἄλλῃ τηρήσαντες ἡμέρᾳ τὴν διήγησιν, Θεοῦ βουλήται, νῦν ἐπὶ τὸν κρατῆρα τῆς μυσταγωγίας ἐκδράμωμεν, ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ὃ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

Εἰς τὴν Σουσάνναν.

Ἦκομεν ὑμῖν εὐγνώμονες ὀφείλεται τοῦ λόγου, οὐχ ὅσον ὀφειλόμεν πληροῦντες, ἀλλ' ὅσον ἔχομεν ἀποδιδόντες. Ἡ μὲν γὰρ προθυμία θαφιλῆς καὶ πλεῖον τοῦ ὀφειλομένου ἔπλωται διδόναι· ἡ δὲ τοῦ λόγου πενία ἐστένωται· δι' ὃ ὀλίγα ὑμῖν ἀντὶ πολλῶν παρακαλοῦντες διδάσκαται. Εἰ δὲ τις ὑμῶν βουλῇσιν τὰ ὀλιγοστὰ τῶν λόγων ἡμῶν τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας συμπαρασκευάσῃ, οὐδὲν ἐλλείψομεν πρὸς τὸ ὀφειλόμενον, τῆς προθυμίας ἡμῶν τὸ ἐλλείπον μέρους τῶν λόγων ἀναπληρώσας. Καὶ γὰρ ὁ Θεὸς ἐταν πένιτος ἰδὼν βραχεία, προσφορὰς καὶ πλουσίους θαφίλους, οἶδεν ἐξ Ἰσοῦ δεχέσθαι τὰς τιμὰς· πολλάκις δὲ μετρίως τὰς τοῦ πένιτος ὑποδέχεται· οὐ γὰρ τῷ ὄγκῳ τῶν χρημάτων, ἀλλὰ τῇ προθυμίᾳ τῆς καρδίας ἐμβλέπει. [608] Ἀποδείξας δὲ τῶν λεγομένων ἡ περὶ τὴν πενιχρὰν χήραν τὴν τὰ δύο λεπτὰ εἰς τὸ γὰρφυλάκιον βαλοῦσαν· ὑπερεταλάνευσεν γὰρ παρὰ Κυρίῳ ἡ ταύτης βραχεῖα προσφορὰ τῶν τῶν χρυσῶν βελτιωκότων πλουσίῳ· ἐπειδὴ οὐ χρημάτων χρῆται ὁ Θεός, ἀλλ' ἐλίκρινους καὶ εὐπροαιρούς καρδίας. Φέρε τοίνυν καὶ ἡμεῖς ἀπλώσαντες ἡμῶν ἐν ἐλίκρινῃ τὰς καρδίας, οἷον παρὰ Θεοῦ κατῆμαθα λόγον, ὥσπερ ἐν τιτὶ γὰρφυλάκιοις Θεοῦ ἐμψύ-

χοις καταβαλλόμενοι, τὸ χρέος τοῦ λόγου ὑμῖν ἀποτίσωμεν. Μένουμεν γὰρ τῇ προτεραιᾷ ἐπαγγεῖλαμένους ὑμῖν τὴν τῆς μακαρίας Σουσάννης σωφροσύνης ἀθλήσιν, εἰς πολλῶν ὠφελείαν κηρύττειν· ὅτε καὶ ὁ Ἰωσήφ κατὰ τῆς Αἰγυπτίας ἡγωνίζετο, καὶ πᾶσιν ἡμῖν παλαίσματα σωφροσύνης ὑπεδείκνυν. Ἀγωνίζεσθαι οὐν καὶ Σουσάννα ἐν τῷ τῷ πανδῆμῳ θεάτρῳ, ὅπου καὶ Θεός, καὶ ἄγγελοι, καὶ ἄνδρες, καὶ γυναῖκες ὁρῶσιν· ἀγωνίζεσθαι, καὶ διδασκέτω, πῶς δεῖ νειότητος ἕως θανάτου ὑπερ σωφροσύνης ἀγωνίζεσθαι. Αὕτη τοίνυν ἡ μακαρία Σουσάννα εὐγενῆς τῷ γένει τυγχάνουσα, ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων ἐν οἰκίσκῳ θαλαμειομένη, εὐπρεπῆς τῷ κάλλει ὑπάρχουσα, καὶ σεμνοῦ βίου τρόπον ἀσκηθεῖσα, ὅτε τὸ τῆς νεότητος αὐτῆς κάλλος ἐπὶνθῃ, πρὸς νομίμου γάμου συζυγίαν ἤρμωσθῃ. Καὶ δὴ τὸ τοῦ γάμου μυστήριον ἀδαλδῆς τῷ ἴδιῳ ἀνδρὶ φυλάττουσα, οὐκ ὁμῶς ἀτακτον πρὸς νεωτερικῶν καὶ ξένων κάλλους θέαν περιέφερεν· οὐκ ἀκτὴν ἀνοίγουσα, τὴν τῶν πορνικῶν ἀσμάτων καλλίστων ἐν ὑποδέχεται· οὐ τὴν ὁρῶσιν ἐπιφροῖς ἀνέρεσιν τὰ τῶν νεωτερικῶν ἱματίων καπνίσματα· οὐδ' ἄλλῃ τινὰ αἰσθητὴν ἀπλῶς φέρεσθαι συνεχύρει, ἵνα μὴ ἡ ἐν τῇ καρδίᾳ αὐτῆς

satio delata est : et nunc consulis ut nefarium facinus admittam, ac furtim mihi quasi serpens insusurras, inescare me posse existimans, ac letalibus minis ad expetitum tibi intemperantiæ actum inflectere? Ne fallaris, mulier, ne adolescentiam meam attendas : potest et novus uter vinum vetus ferre, novaque crumena uniones antiquos gestare. Juvenilem meam vires ætatis viriditatem, at canos circumspecte mores meus : juniorem vultum natura præbuit, at canum cor meum lex reddidit. Ne fallaris, mulier, virtutem meam non vinces : Joseph filium Jacob non vinces, illius Jacob, qui adhuc in ventre cum esset supplantavit, ac deinde cum angelo potuit colluctari : ne fallaris, non minus valde quam pater luctor. At enim promissis etiam demulceri posse me putas : quid, quæso, tantum potes polliceri, quanta res est pudicitia? Quod regnum æqualis est illi dignitatis? quis thesaurus parvis est pretii? an nescis cælestem esse possessionem pudicitiam, rem angelicam, Dei donum? Tibi habe tuos honores : tibi habe tua promissa; honores tui pariunt ignominiam : honores tui, quos promittis, opprobrii sunt primitiæ : tuum aurum terræ fetus est, et rubiginis esca : meum vero aurum Dei fetus est, germen æternum. Sed arbitraris facinus latere posse. An insomnem Dei oculum ignoras, qui cuncta quæ in tenebris patrantur facta contueatur? quam multos autem hic adstare nunc angelos censes? quam multis testibus consciis fieri, quæ geruntur? Obversetur animo tuo maritus tuus, fratres tui, amici, vicini, cognati, qui pudicitia tua gloriantur : obversentur præsentibus angeli, et vel ipsos erubescere, vel absentes homines reverere. Quibus autem oculis virum tuum intuebere, cui parare insidias statuisti? quas illi ulnas expandes, quem interficere voluisti? quibus ei verbis blandieris, cuius torum, quantum in te fuit, pollicisti? Recordare quam multa sis illi pollicita, quomodo te castitatis fidem illi servaturam, quomodo te illum plus quam te ipsam dilecturam interposito iurejurando confirmaris. Imitare turtorem, mulier : illa enim uni viro commixta, non amplius alteri commiscetur : quod si acciderit huius marem a venatore intercepti, vel ab aquila devorari, nequaquam alteri mari commiscetur, sed perseverat dilectum suum expectans, ac recordationi ejus immoritur. Erudiat te, o mulier, vel Dei timor, vel lex Hebræorum, vel casta veterum conversatio. Hæc cum dixisset Joseph, et illam videret adhuc ipsius vestes impudenter tinentem, majorisque libidinis facibus inflammata (tum enim acrius cupiditates exardescunt, et in rem cupitam feruntur, cum eam non potuerint obtinere),

tamquam athleta generosus, vestes exuens, illamque cum vestibus totam abijiciens in terram, a scelere nudus a scammate castitatis victoriam reportans exsiliit. Atque Ægyptia quidem petulantiae folia tenebat, Joseph autem justitiæ fructum gestabat. In cælo gaudium erat ob victoriam Joseph : gaudebant angeli,angebant demones, coronabatur Joseph, pudefiebat Ægyptia : urebat illam victoria : ad calumniandum se convertit, et apud maritum suum Joseph accusat, turpitudinem illi impropera. Quid tandem, inquit, introduxisti hunc puerum Hebræum, ut illuderet nobis? Excaudescit maritus, et in carcerem eum conjicit. Quippe necessaria fuit iis, qui in tenebris versabantur, lucerna, ad esurientes frumenti largitor, portus ad eos qui tempestate jactabantur, medicus ad ægros venit. Conjiciuntur et eunuchi duo Pharaonis in carcerem : vident somnia : nullus erat qui conjectaret : referunt Josepho : declarat quod occultum erat : eunuchi e carcere educuntur : quemadmodum Joseph conjectarat, illis evenit. Somnium videt rex Pharaon : nullus erat quid declararet : renuntiat eunuchus de Joseph : educitur de carcere propter somnium. Ac vide, quæso, mysterium. Propter somnium venditus est, propter somnium est libertate donatus. Itaque interpretatur somnium Pharaonis : sagacitatem illius rex videt, et libertate donato potestatem illi in totam Ægyptum dominandi committit. Hac accepta potestate Joseph famis in tempore bene de omnibus merebatur, de inquilinis, de indigenis, de amicis, de inimicis, de peregrinis : venit ejus pater in Ægyptum, adorat eum et cum patre mater. Licet enim in itinere mortem obierit, cum veniret, at in viro tamen adoravit : vir enim et uxor una sunt caro. Veniunt et undecim ejus fratres, ipsum adorant : et visio est impleta, quam Joseph viderat : *Putabam enim, inquit, solem et lunam et undecim stellas adorare me* (Gen. 37. 9). Cur tandem undecim? Quoniam Judas suspensus fuit : siquidem figura venditus Joseph venditi a Juda Christi fuit. Vides ut propter castitatem justificatus sit, propter castitatem in cælis regnet? Hæc autem a nobis dicta sunt, ut vos eandem conversationem imitantes, eandem a Deo gloriam reportetis. At enim oportebat, ut de beata etiam Susanna verba faceremus, præsertim cum id essemus polliciti : verum quoniam satius est ut sitientes discedant auditores, quam ut exsatiati quæ acceperunt etiam despuant, narrationem in alium diem reservantes, Deo bene volente, nunc ad sacrorum mysteriorum craterem accurramus, in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et potestas in sæcula sæculorum. Amen.

DE SUSANNA SERMO.

Advenimus vobis spontanei debitores sermonis, non ut quantum debemus impleamus, sed ut quantum in nostra situm est potestate, reddamus. Nam munifica quidem est animi promptitudo, ac plura quam debeantur parata est dare, sed penuria sermonis in angustias est redacta : quocirca pauca pro multis cohortantes largimur. Sin autem voluerit quis vestrum exiguum sermonem nostrum ex animi nostri promptitudine ac studio metiri, nihil penitus eorum quæ debentur omitemus : quandoquidem animi studium defectum omnem nostræ orationis supplebit. Nam et Deus cum exiguis pauperis oblationes, et divitis viderit copiosas, honores ex æquo solet suscipere, ac sæpenumero etiam dona pauperis propensius admittit : quippe qui non pecuniariam vim, sed promptitudinem cordis ac studium respicit. Fidem autem iis quæ diximus adstruit, quod de paupere vidua memoratur, quæ minuta duo in gazophylacium misit : nam hujus oblatio perexigna, illi divitum, qui aurum miserant, præponderavit : quoniam pecuniis non indiget Deus, sed sincero et spontaneo cordis af-

fectu. Age ergo, nos quoque in sinceritate corda nostra reserantes, qualis a Deo nobis obligit, sermonem tamquam in animata quædam gazophylacia mittentes, debitum vobis sermonis exsolvamus. Memini enim pridie me vobis beatæ Susannæ castitatis certamen ad multorum utilitatem prædicaturum esse pollicitum : quo tempore Jo eph quoque cum Ægyptia decertabat, et vobis omnibus castitatis luctas exhibebat. In hoc igitur publico ac celebri theatro etiam Susanna decertet, ubi et Deus, et angeli, et viri, et mulieres spectant : decertet et doceat, quo pacto juveniculas ad mortem usque pro castitate oporteat decertare. Hæc itaque beata Susanna cum genere nobilis esset, et a teneris unguiculis in conclavi domi recondita, cumque eleganti forma esset, et castis moribus prædita, juvenili flore ætate, legitimis matrimonii vinculis copulata est. Et vero cum illæsum nuptiarum sacramentum marito suo conservaret, non oculos incompósitos ad novam peregrinamque formam spectandam circumferebat : non patentibus auribus concinnos meretriciorum cantuum sonus exci-

piebat : non ad odoratum sinebat novorum vestimentorum suffitus obrepere : nec ullum alium sensum temere ferri permittebat, ne pudicitia, quæ in ejus corde conservabatur, fallacibus illecebris labefacta in voluptates devolveretur. Siquidem pleraque peccata sensuum opera nostram animam vincunt. Est enim anima, tamquam virgo in thalamo quodam, in medio corde conquiescens, et a sensibus quinque velut ab ancillis quibusdam stipata. Quibus tandem sensibus ? Visu nimirum, gustu, odoratu, auditu et tactu. Si nullus igitur sensus labefactatus seducatur, anima integra et illæsa conservatur : sin autem contigerit adspectum absque regimine derelictum ad juvenilem formam spectandam vagari, ac vehementes libidinis fluctus per oculos in intimis partibus cordis exceperit, confestim turbine voluptatum raptata in peccati vortices delata submergitur, et pudicitia facto naufragio patitur id, quod et David passus dicebat : *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me (Psal. 68. 3)*. Pari ratione si auditus adaperitus illecebras elegantis vocis admiserit, ubi ad eas mentem intenderit, totam seipsam meretriciis cantibus delinquit pervertit. Gustus autem voracitate vinoque multo saturatus ad computationes et stupra corruptam animam trahit. Olfactus demum exquisitis juvenum unguentis illectus et devinctus animam etiam secum solet irretire. Sic igitur anima tamquam virgo quædam ab insipientibus ancillis, a sensibus interceptur, atque intemperantiæ peccato proditur. Peccatum enim sensibus omnibus consopitis furis in morem clam conclave cordis ingreditur : tum ingressum totam pudicitia arcem deprædatur, et exhaurit. Itaque beata illa custodiebat oculos, habitum, incessum, auditum, visum, olfactum, gustum et tactum, eratque vere secundum sapientiæ dictum, *Hortus conclusus, fons signatus (Cantic. 4. 12)*. Quasi hortus enim erat beata, quem nemo poterat deprædari, pudicitia suaves effundens odores : quasi fons erat fide signatus, ex quo nemo petulans pudicitia pulchritudinem poterat haurire. Illius in concupiscentiam exarserant duo populi seniores, qui populum regere videbantur, et eorum quique libidinis ardens flamma alteri alteri oculum cordis ignem erubescere aperire. Ac die quodam eorum uterque clam socio suo Susannam observatum abibat : cumque se invicem offendissent, ac sciscitati essent, confessi sunt mutuo causam, ob quam aderant : tum inita societate ad peccatum patrandum, commoditatem sceleris indagabant, ac tempus observabant, quo solam possent offendere. Accidit autem die quodam, ut Susanna de more in pomarium ingrederetur mariti, ut lavaretur, cum æstus esset : et cum ancillas emisisset illa, ut smegma deferrent, ad eam repente seniores accurrentes tamquam lupi agnam tenuerunt, æstro libidinis dilaniare cupientes : eratque sola Susanna duorum leonum in medio, nec ullus aderat qui succurreret, non ancilla, non servus, non propinquus, non amicus, non vicinus, nisi solus qui de cælis attendebat Deus, qui prohibere quidem poterat, sed fieri luctum sinebat, ut occultos animorum sensus patefaceret, et tum Susannæ castitatem, tum seniorum impudiciam divulgaret, simulque ut mulieribus maximam scholam Susannæ susceptum pro virtute certamen exhiberet. Magna erat pugna, certamen vehemens Susannæ ingruerat, ac majus illo Josephi. Nam ille quidem, vir cum esset, cum muliere una pugnabat : hæc vero mulier cum esset, cum duobus viris luctabatur. Maximum erat spectaculum ac juvandum, mulier cum viris duobus decertabat : atque hoc mirum videbatur, cum audieritis, ubi esset scænna reseratum : in pomario, ubi Evam serpens seduxerat. Ut igitur parata fuit lucta, aperti sunt cæli, sonabat tuba, paratum erat certamen, agnotheta de cælo luctam attendebat, et angelorum turba prona spectabat : in iniquis serpens, in pudica fides vigeat. Multum utrique de victoria solliciti erant : seniores quidem ne a muliere vincerentur, Susanna ne pudiciam perderet : illis victoriae

stipendium dæmones præparabant, Susannæ angeli castitatis præmia præparabant. Corripiunt Susannam nefarii : ac primum quidem cum ea verbis luctabantur : quibus tandem verbis usi ? Seniores populi sumes, creditæ sunt nobis leges, solvendi ac ligandi acceptum potestatem. Nullus hic adest spectator : *Commiscere nobiscum ; tui enim ardemus cupiditate. Quod si nolueris, dicemus contra te testimonium, quod fuerit tecum juvenis, et ob hanc causam emiseris puellas a te (Dan. 13. 20. 21)*. Ac vide quam multa essent quæ Susannam obsidebant : intemperantiæ calumnia, metus mortis, coram tanto populo condemnatio, mariti et cognatorum odium, luctus famulorum, et in universum totius domus eversio. At nihil horum pudice feminæ propositum potuit superare : quippe cujus spes cordis in Deo erat collocata. Ingemiscens igitur dicebat : *Angustia mihi sunt undique : siue enim hoc egero, mors mihi est : si autem non egero, nequaquam effugiam manus vestras. Melius mihi est absque opere incidere in manus vestras, quam peccare in conspectu Domini (Ibid. v. 22. 23)*. Hei mihi ! quos pastores arbitrabar, lupos video : quos arbitrabar eorum qui tempestate jactantur esse portus, hi naufragium excitant. Non inquinabit pudicitiam meam : parentes meos probo non asficiam : generi meo labem infamiae non aspergam : marito meo dolorem non inuram : copulam cum illo meam inhonesto congressu non dirinam : mortem potius injustam quam thalamum eligam inhonestum. Mihi vero maritus etiam adest, non præsentia corporis, sed animi affectu, parentumque imaginem ipsam mecum circumfero. Timeate Deum qui hæc videt : præsentem angelos reverentini : cogitate quid sitis : cognoscite legem quam legitis, cuius hæc verba sunt, *Non concupisces uxorem proximi tui (Deut. 5. 21)*. Hæc cum dixisset, exclamavit, ut illorum petulantia testes advocaret : exclamaverunt autem et duo seniores : accurrerunt Susannæ servi et ancillæ : duos cum ea seniores cernunt. *Cum autem verba illa seniores in Susannam protulissent, erubuerunt servi vehementer, quia nunquam dictus fuerat sermo hujusmodi de Susanna (Dan. 13. 27)*. Convocatum est autem postero die concilium maximum : adiuce enim erat sub iudice lucta, et ad coronam obtinendam victoria. Convenit populus omnis virorum, mulierum, infantium ; rarus congregatum est theatrum ; qui inferius erant homines, quid cernerent nesciebant : angeli vero in cælis rem noverant. Venerunt sceleribus cooperti seniores : vocant Susannam, ut illi quidem arbitrabantur, ad ignominiam et mortem : ut autem justus Juxta prædestinatus, ad vitam et gloriam immortalis. Tum populo inquit : *Mittite ad Susannam filiam Chelcie ; illi vero miserunt. Venit ipsa, et parentes ejus, et maritus ejus, et filii ejus (Ibid. v. 29. 30)*. Et venit Susanna, ut mortem castitatis causa obitura, multa cum verecundia gemens, et afflicta, non quod obitura mortem esset, verum quod parentibus famam sinistram relinqueret, quod infamia notam generi suo esset inustura : nullum enim rei in pomario gestæ testem habebat. Multi erant qui ejus causa lacrymabantur, amici, cognati, parentes, vicini : maritus lugebat, domus ejus lamentabatur : tum illa ipsa mœrens, tristis, collacrymans, et afflicta in multa cordis humilitate in medio sistit. Publicum erat spectaculum, Dei, angelorum, hominum. Exsurgunt duo seniores, in habitu pastorum lupi : manus illi suas imponunt, et in illis calumniator serpens loquebatur. Quid loquebatur ? *Cum deambularem in pomario soli, ingressa est hæc, et dimisit filias suas, venitque ad eam adolescens, qui erat absconditus, et concubuit cum ea. Porro nos cum essemus in angulo pomarii, et videremus iniquitatem quæ fiebat, cucurrimus ad eos : et illum quidem nequivimus comprehendere, quia viribus nos vincebat, et apertis ostiis exsilivit ; hanc autem cum apprehendissemus, interrogavimus quisnam esset adolescens, et noluit indicare nobis. Hæc testificamur. Et credidit eis multitudo quasi senioribus populi, et iudicibus : et condemnaverunt eam ad mortem (Ibid. v. 36-41)*. Et ab-

φυλαττομένη σωφροσύνη ὑποφθαρεῖσα τοῖς ἀπαλοῖς δολέσασαι πρὸς ἡδονὰς σκελεσθεῖν. Τὰ γὰρ πλεῖστα τῶν ἁμαρτημάτων ἐκ τῶν αἰσθήσεων τῆς ψυχῆς ἡμῶν περιγίνεται. Ἔστι γὰρ ἡ ψυχὴ, καθάπερ παρόντος ἐν θαλάμῳ τινι, ἐν μέσῃ τῇ καρδίᾳ ἡσυχάζουσα, καὶ ὑπὸ τῶν πέντε αἰσθήσεων, ὡς περ ὑπὸ τινῶν θεραπευνιδῶν, δορυφορούμενη. Ποίων αἰσθήσεων; Ὁράσεως, γύσεως, ὁσφρήσεως, ἀκοῆς, καὶ ἀφῆς. Ἐάν οὖν μηδεμίαν αἰσθήσιν ὑποφθαρεῖσα πλανηθεῖν, φυλάττεται ἀκεραία καὶ ἀδολογῆς ἡ ψυχὴ· ἐάν δὲ συμβῇ τὴν ὄρασιν ἀκυβέρνητον μείνανσαν πρὸς νεωτερικοῦ κάλλους θέαν ῥεμφθῆναι, καὶ λάθρον τὸ κύμα τῆς ἐπιθυμίας διὰ τῶν ὀφθαλμῶν εἰς τὸ βάθος τῆς καρδίας εἰσδέξασθαι, εὐθύς, ἀλλοπαί ἡδονῶν ῥιπτοῦσθαι, πρὸς τὴν ἁμαρτίαν ὑποδρόχους φέρεται περὶ τὴν σωφροσύνην ναυαγήσασα· καὶ πάχως λοιπὸν ἐκείνῳ, ὅπερ καὶ ὁ αὐτοῦ παθὼν ἔλεγεν· *Ἥλθορ εἰς τὰ βάθη τῆς θαλάσσης, καὶ καταιγὶς κατεπότισέ με*. Ὁμοίως δὲ καὶ ἡ ἀκοὴ ἐάν ἀναπετασθεῖσα δέξηται τὰ τῆς καλλιφωνίας θέληγτρα, πρὸς ἐκεῖνα τὴν διάνοιαν τείναισα, ὅλην ἑαυτὴν τοῖς πορνικαῖς ἔξμασι συνελκύσασα καταστρέφει. Ἡ δὲ γεύσις ἀδοξασθία καὶ οἶνον πολλῷ ἐμφορηθεῖσα πρὸς μῆθον καὶ κοίτας τὴν ψυχὴν καταφθείρει. Ἡ δὲ ὁσφρησις τοῖς περιέδροις μυρίσσαι τῶν νέων ἀποδεχέσασα, καὶ τὴν ψυχὴν μεθ' ἑαυτῆς συναπλῆσεν. Ὁὕτως οὖν αἵ παρθένοις τῆς ψυχῆς ὑπὸ ἀφρόνων θεραπευνιδῶν, τῶν αἰσθήσεων, ἀλλοκατεῖται πρὸς τὴν τῆς ἀκολασίας ἁμαρτίαν προδομένη. Ἡ γὰρ ἁμαρτία πάσας τὰς αἰσθήσεις κακῶς, δίκην κλέπτου λαθραῖως εἰς τὸ ταμιεῖον τῆς καρδίας ἐπιστρέφεται· εἴτα εἰσελθοῦσα ὅλην αὐτὴν γυμνοῖ τὴν ἐνθῆκην τῆς σωφροσύνης ἀποσυλῆσασα. Ἡσυχάζετο γοῦν ἡ μακαρία ἐκείνη τὸ βλέμμα, τὸ σχῆμα, τὸ βῆμα, τὴν ἀκοήν, τὴν ὄρασιν, τὴν ὁσφρῆσιν, τὴν γευσιν, τὴν ἀφῆν· καὶ ἦν ἀληθῶς, κατὰ τὴν σοφίαν τὴν λέγουσαν, *Κῆποις κεκλειομένης, πηγῇ ἐσφραγισμένη*. Ὡς περ γὰρ κῆπος, μηδενὸς αὐτὸν συλαγωγῆσαι δυνάμενος, ἐτύγγανεν ἡ μακαρία, πηγάζουσα τὰ τῆς σωφροσύνης ἀρώματα, καὶ ὡς περ πηγὴ ἦν τῇ πίστει ἐσφραγισμένη, ἐξ ἧς οὐδεὶς τῶν ἀτάκτων τὸ τῆς σωφροσύνης κάλλος ἀντλήσας ἡδύνατο. Ταύτης ἐν ἐπιθυμίᾳ γεγῆνασι δύο πρεσβύτεροι τοῦ λαοῦ, οἱ δοκούντες κυβεῖν τὸ ποίμνιον, καὶ ἕκαστος αὐτῶν φλογὶ τῆς ἐπιθυμίας καίοντος, θάτερος θάτέρῳ τὸ ἔγκρυφον τῆς καρδίας πῦρ φανερώσας ἡσχύνετο. Καὶ ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν ἑκάτερος αὐτῶν λάθρα τοῦ ἐταίρου αὐτοῦ ἀπῆει κατασκοπεύσας τὴν Σουσάνναν· καὶ εἰρηκχέτης ἀλλήλους, καὶ ἀνταδρασάμενος ὁμολόγησαν ἀλλήλοις [609] δι' ἡν παρεῖσαν αἰτίαν· τότε κοινωνίαν θέμενοι ἐν τῇ τῆς ἁμαρτίας πράξει, τῆς κακίας ἐποιούοντο ἔρευναν ἐκμελῆ, καὶ παρετήρουν καὶρὸν, ὅπως αὐτῆς κατατύχουσι μόνης. Συνέβη οὖν ἐν μιᾷ τῶν ἡμερῶν κατὰ τὸ εἰωθὸς τὴν Σουσάνναν εἰσελθεῖν εἰς τὸν παράδεισον τοῦ ἀνδρὸς, λούσασθαι κατὰ τὸ καῦμα· καὶ ἔξαπποστειλῆσθαι αὐτῆς τὰς παιδίσκας ἐπὶ τὸ κοίμασι θέματα, ἐπιδραμόμεντας αὐτῇ ἀπὸ τοῦ πρεσβυτέρου ὡς περ λύκοι ἀμνάδα κατεῖχον, τῷ ὁσπρῳ τῆς ἀκολασίας σπαράξαι βουλόμενοι· καὶ ἦν μόνη Σουσάννα ἀνὰ μέσον τῶν δύο λεόντων, καὶ οὐδεὶς ὁ βοηθῶν, οὐ παιδίσκη, οὐ δοῦλος, οὐ συγγενής, οὐ φίλος, οὐ γείτων, εἰ μὴ μόνος οὐρανόθεν προσεῖχε θεὸς ὁ κυλάειν μὲν δυνάμενος, συγχωρῶν δὲ γίνεσθαι τὴν πάλιν ἵνα κρυπτομένης γνώμας ἐλέγξῃ, καὶ τῆς μὲν Σουσάννης τὴν σωφροσύνην, τῶν δὲ πρεσβυτέρων τὴν ἀκολασίαν δημοστεύσῃ, ὁμοῦ δὲ ταῖς γυναῖξι παιδευστήριον μέγιστον τὴν Σουσάννην ἐνάρετον ἀύλησιν ἐπιδείξῃ. Μεγάλῃ ἦν μάχη, σφοδρὸς ἀγὼν τῇ Σουσάννῃ ἀπέετο, μελίων τοῦ ἰωσήφ. Ἐκείνος μὲν γὰρ ἀνὴρ ὡν μετὰ μῆδ' ἐμάχετο γυναικὸς· αὐτὴ δὲ γυνὴ οὕσα μὲτα δύο ἀνδρῶν ἐπάλαυνεν. Θιάτρον ἦν μέγιστον καὶ τερπνόν, γυνὴ μετὰ δύο ἀνδρῶν ἐπύκτασεν· καὶ τὸ θαυμαστὸν, ἐάν ἀκούσῃτε ποῦ τὸ σάμαμα ἠνέμωτο· ἐν παραδείσῳ, ὅπου ὁ ὄψις τὴν Εὐαν ἠπάτησεν. Ὡς οὖν ἔτοιμος γέγονεν ἡ πάλιν, ἡνολήχθησαν οἱ οὐρανοί, ἡ σάλπιγξ ἔβλα, ὁ ἀγὼν ἔτοιμος, ὁ ἀγωνοθέτης οὐρανὸν προσεῖχε τῇ πάλιν, καὶ ὁ δῆμος τῶν ἀγγέλων ἐπικεκυφὼς ἐθεώρει· ὁ δὲ ἐν τοῖς παρῶμοις, ἡ δὲ πίστις ἐν τῇ σῴφρονι. Πολλῇ ἦν φροντίς ἀμφοτέρους περὶ τῆς νίκης· τοῖς μὲν πρεσβυτέροις τὸ μὴ ὑπὸ γυναικὸς ἡττηθῆναι, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὸ μὴ ἀπολεῖσθαι τὴν σωφροσύνην· ἐκείνους τὰ ἀφώνια τῆς νίκης οἱ δαίμονες ἠτοίμαζον, τῇ δὲ Σουσάννῃ τὰ ἐπαθλα τῆς σωφροσύνης ἡτοίμαζον ἄγγελοι. Κατέχουσι τὴν Σουσάν-

ναν οἱ παρόνομοι· καὶ πρῶτον μὲν διὰ λόγων ἐπάλαυνον αὐτῇ· τί λέγοντες; Πρεσβύτεροί ἐσμεν τοῦ λαοῦ, ἡμῖν νόμος πεπίστευται, τοῦ λύειν καὶ δεσμεῖν ἐξουσίαν ἐλήφμεν. Οὐδεὶς ἐστὶν ἐνθάδε κατὰσκοπος· *Γενοῦ μεθ' ἡμῶν· ἐν ἐπιθυμίᾳ σου γὰρ ἐσμεν*. *Εάν δὲ μὴ βουληθῇς, καταμαρτυρήσομέν σου, ἔτι ἦν μετὰ σοῦ γεανίσκος, καὶ διὰ τοῦτο ἀπέστειλας τὰ κορδαῖα ἀπὸ σοῦ*. Καὶ ὅρα πόσα ἦν τὰ συνέχοντα τὴν Σουσάνναν· συκοφαντία ἀκολασίας, φόβος θανάτου, καταγνώσις ἐπὶ τοσούτου λαοῦ, μῖσος ἀνδρὸς, μῖσος συγγενῶν, πένθος οἰκετῶν, καὶ ἀπαξασπλῶς παντὸς τοῦ οἴκου κατὰλύσις. Ἄλλ' οὐδὲν τούτων τὸν λογισμὸν νικῆσαι ἴσχυσε τῆς σῴφρονος· ἡ γὰρ ἐλπίς τῆς καρδίας αὐτῆς ἦν εἰς Θεόν. *Στενάζουσα γοῦν ἔλεγε· Στενά μοι πάντοθεν· εάν τε γὰρ πράξω, θάνατός μοι ἐστί· εάν τε μὴ πράξω, οὐκ ἐκφεύξομαι τὰς χεῖρας ὑμῶν*. *Αἰρετόν μοι ἐστί μὴ πράξασαν ἐμπεσεῖν εἰς τὰς χεῖρας ὑμῶν, ἡ ἁμαρτεῖν ἐνώπιον Κυρίου*. Οἱμοί, οὐς ἐδόκουν εἶναι ποιμένας, λύκους ὄρω· οὐς ἐδόκουν εἶναι τῶν χειμαζομένων λιμένας, οὗτοι ναυάγιον γεγῆνασιν. Οὐ μακρινὴ μοι τὴν σωφροσύνην· οὐ καταισχύνω μου τοὺς γονεῖς· οὐκ ἀτιμάζω μου τὴν συγγένειαν· οὐ λυπῶ μου τὸν ἀνδρα· οὐ λύω μου τὴν πρὸς αὐτὸν συζυγίαν ἐκ τῆς πρὸς ὑμᾶς ἀτάκτου ὁμιλίας· αἰρούμαι θάνατον ἄνομον ἥπερ θάλαμον ἀτακτον. Ἐμοὶ δὲ καὶ πάρεστιν ὁ ἀνὴρ, οὐ τῇ τοῦ σώματος παρουσίᾳ, ἀλλὰ τῇ τῆς ψυχῆς διαθείεσι, καὶ τοὺς τῶν γονέων μου χαρακτήρας μεθ' ἑαυτῆς περιφέρει. Φοβήθητε τὸν ὄρνοντα Θεόν· αἰσχύνθητε τοὺς παρόντας ἀγγέλους· νοήσατε ὅ ἐστε· γνῶτε δὲ ἀναγινώσκετε νόμον τὸν λέγοντα· *Οὐκ ἐπιθυμήσῃ τὴν γυναῖκα τοῦ πλησίον σου*. Ταῦτα εἰρηκυῖα ἀνεόθεος, μάρτυρας τῆς ἀταξίας αὐτῶν συγκαλοῦσα· ἀνεόθεον δὲ καὶ οἱ δύο πρεσβύτεροι· εἰσεδραμον οἱ τῆς Σουσάννης δοῦλοι, καὶ παιδίσκαι· ὥρως μετ' αὐτῆς τοὺς δύο πρεσβυτέρους. *Ἦντο δὲ εἰπον οἱ πρεσβύτεροι τοὺς λόγους κατὰ Σουσάννης, κατησχύνθησαν οἱ δοῦλοι σφόδρα, ὅτι οὐκ ἐρήθη λόγος τοιούτου [610] περὶ Σουσάννης ποτέ*. Ἐγένετο δὲ τῇ ἐπαύριον συνέδριον μέγιστον· εἴτι γὰρ ἡ κρίσιμος πάλιν, ἡ περὶ στεφάνου νίκη. Συνήχθη πᾶς ὁ λαὸς ἀνδρῶν, γυναικῶν, νηπίων· πάλιν συνηθροίσθη τὸ θέατρον· οἱ κάτω ἀνδρώποιοι οὐκ ἤδισαν τί ἐθεώρουν· οἱ δὲ ἐν οὐρανῷ ἀγγελοὶ ἐπεγίνωσκον τὸ πρᾶγμα. Ἦλθον οἱ πρεσβύτεροι γέμοντες τῆς ἀνομίας· καλοῦσι τὴν Σουσάνναν, ὡς μὲν ἐκείνοι ἐνόμιζον, πρὸς αἰσχύνῃν καὶ θάνατον· ὡς δὲ τῷ δικαίῳ κριτῇ προῦριστο, πρὸς ζωὴν καὶ δόξαν αἰώνιον. Καὶ ῥασι πρὸς τὸν λαόν· *Αποστείλατε πρὸς Σουσάνναν θυγατέρα Χαλκίου· οἱ δὲ ἀπέστειλαν*. Ἦλθεν αὐτῇ, καὶ οἱ γονεῖς αὐτῆς, καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, καὶ τὰ τέκνα αὐτῆς. Καὶ ἦλθεν ἡ Σουσάννα ὡς θανεῖν ὀφείλουσα διὰ σωφροσύνης, μετὰ πολλὰς εὐλαβείας στενάζουσα, θλιβομένη, οὐχ ὅτι ἡμελλεν ἀποθνήσκειν, ἀλλ' ὅτι δομομα κακῶν κατελίμπανε τοῖς γονεῦσιν, ὅτι ἡμελλεν ὀνειδισθῆναι τῷ γένει καταλιπεῖν· οὐδένα γὰρ εἶχε μάρτυρα τοῦ γεγονότος πράγματος ἐν τῇ παραδείσῳ. Πολλοὶ ἦσαν οἱ δακρύνοντες ὑπὲρ αὐτῆς, οἱ φίλοι, οἱ συγγενεῖς, οἱ γονεῖς, οἱ γείτονες· ὁ ἀνὴρ ἐπένθει, ὁ οἶκος αὐτῆς ἐθρήνη· κακὴν αὐτὴ κατ' ὄδον, σκυθρωπῇ, δακρύνουσα, θλιβομένη, ἐν πολλῇ ταπεινότητι καρδίᾳ ἵσταται ἐν τῷ μέσῳ. Πάνδημος ἦν ἡ θέα, Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Ἀνίστανται οἱ δύο πρεσβύτεροι, οἱ ἐν σχήματι ποιμένων λύκοι· ἐπιτιθέσιν αὐτῇ τὰς χεῖρας, καὶ ἐν αὐτοῖς ὁ συκοφάντης ὄφρις ἐλάλει. Τί ἐλάλει; *Περιπατοῦντων ἡμῶν χθὲς ἐν τῷ παραδείσῳ μόνων, εἰσῆλθον αὐτῇ, καὶ ἀπέλυσε τὰς παιδίσκας αὐτῆς, καὶ ἦλθε πρὸς αὐτὴν ὁ γεανίσκος, ὃς ἦν κεκρυμμένος, καὶ ἀνέπεσε μετ' αὐτῆς*. Ἡμεῖς δὲ ὅτε ἐν τῇ γυνίᾳ τοῦ πυρδείσου, καὶ ἰδόντες τὴν ἀνομίαν γινόμενην, ἐδράμομεν ἐπ' αὐτούς· κακίονον μὲν ἐγκρατεῖς οὐκ ἠδυνήθημεν γινέσθαι, διὰ τὸ ἰσχύειν αὐτῶν ὑπὲρ ἡμᾶς, καὶ ἀνολέξαντα τὰς θύρας ἐκπετῆθηκέναι· ταύτης δὲ ἐπιλαβόμενοι ἠρωτώμεν, τίς ἦν ὁ γεανίσκος, καὶ οὐκ ἠθέλησεν ἀκριβεῖσαι ἡμῖν. Ταῦτα μαρτυροῦμεν. Καὶ ἐπιστευσατε αὐτοῖς ἡ συνυμνή, ὡς πρεσβύτεροις τοῦ λαοῦ καὶ κριταῖς· καὶ κατέκρινον αὐτὴν ἀποθανεῖν. Καὶ ἀπήγετο ἡ Σουσάννα πρὸς θάνατον, καὶ οὐδεὶς ἦν ὁ ἐδικαίητης τῆς ἀληθείας, καὶ μάρτυς, εἰ μὴ μόνος ὁ Θεός· καὶ συνεχώρει γινέσθαι τὸ γινόμενον, ἐν ἀμφοτέρων τελείᾳ δευχθῇ ἡ πράξις, τῶν μὲν παρανομῶν ἡ

τῆς ἀκολασίας κακία καὶ συκοφαντία, τῆς δὲ μακαρίας Σουσαννῆς ἡ ζωὴ θανάτου ἐνστάσις τῆς σωφροσύνης. Ὁρᾷς ἕως πότε ὁ Θεὸς ἐγκαταλιμπάνει; Ἐγκαταλιμπάνει δὲ ὡς χρυσὸν ἐν χωνευτηρίῳ δοκιμάζων ἐν τοῖς πειρασμοῖς τοὺς δικαίους· ὥσπερ καὶ ἐπὶ τοῦ Ἀδράμ πεποιήκεν. Ἀπήγετο ὁ Ἰσαάκ εἰς ὀλοκάρπωσιν, τὸ θυσιαστήριον ψυχοδύμητο, τὰ ξύλα ἐπετέθη, καὶ οὐδαμῶς τὸ πρόβατον. Λαμβάνει τὴν μάχαιραν πατήρ, καὶ οὐδαμῶς πρόβατον· ὥρμησε τοῦ σφάζειν, καὶ τότε ὁ Θεὸς τῇ φωνῇ τὴν χεῖρα αὐτοῦ ἐχαλίνωσε. Ταῦτα δὲ εἰπόν, ἵνα ἕκαστος ὑμῶν ὅταν πειράζεται, κἂν ἐγγὺς τοῦ θανάτου γένηται, μὴ ἀπελπίσῃ τὴν ἀπὸ τοῦ Θεοῦ ἀντίληψιν, ἀλλ' ἕως τέλους ἀπεκδέχεται. Ἀπήγετο γοῦν ἡ Σουσάννα θανεῖν· οὐδεὶς ἦν ὁ βοηθῶν. Ὅτε λοιπὸν εἶδε τὴν ἀνθρώπων ἀντίληψιν μὴ ὑπάρχουσαν, ἀνατρέχει τῇ διανοίᾳ πρὸς τὸν ἐν οὐρανῷ πιστὸν μάρτυρα, πρὸς τὸν ἀκόμητον ὀφθαλμὸν, καὶ λέγει μετὰ φωνῆς· Ὁ Θεὸς ὁ αἰώνιος, ὁ τῶν κρυπτῶν γινώσκων, ὁ εἰδὼς τὰ πάντα πρὶν γενέσεως αὐτῶν, σὺ ἐπίστασαι, ὅτι ψευδὴ μου καταμαρτυροῦσιν· καὶ ἰδοὺ ἐγὼ ἀποθνήσκω μηδὲν πράξασα, ὧν οὐτοί κατ' ἐμοὶ ἐπονηρεύσαντο. Καὶ εἰσέκρουσεν αὐτῆς ὁ εἰρηκὼς· Ἐγὼ σοῦ λαλοῦντος ἐγὼ πάρεμι. Καὶ ἀπαγομένης αὐτῆς ἀπολέσθαι, ἐξήγειρεν ὁ Θεὸς τὸ πνεῦμα παιδαρίου νεωτέρου, ᾧ ὄνομα Δανιήλ. Καὶ ἐδόθησε φωνὴ μεγάλη· Καθαρὸς ἐγὼ ἀπὸ τοῦ αἵματος ταύτης. Ἐπέστρεψε δὲ πᾶς ὁ λαὸς, καὶ εἶπε· Τίς ὁ λόγος οὗτος, ὃν λελάληκας; Ὁ δὲ σιάς ἐν μέσῳ αὐτῶν ἔφη· Οὕτως μοι υἱοὶ Ἰσραὴλ, οὐκ ἀνακρίναντες, οὐδὲ τὸ σαφὲς ἐπιγινόντες κατεκρίνατε θυγάτηρα Ἰσραὴλ; Ἀναστρέψατε εἰς τὸ κριτήριον· [611] ψευδὴ γὰρ οὗτοι καταμαρτύρησαν αὐτῆς. Καὶ ἀνέστρεψε πᾶς ὁ λαὸς μετὰ σπουδῆς. Καὶ εἶπε Δανιήλ· Διαχωρίσατε αὐτοὺς ἀπ' ἀλλήλων. Καὶ ἐπερώτησε τὸν ἑνα, λέγων· Πεπαιδευμένε ἡμερῶν κακῶν, νῦν ἦκασιν αἱ ἁμαρτίαι σου, ὧς ἐποίησ. Εἰπέ οὖν μοι, ὑπὸ ποῖον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὁμι-

ᾠ E Bihl. adde μεγάλῃ.

λοῦντας ἀλλήλους; Ὁ δὲ εἶπε· Ὑπὸ σχοῖνον. Καὶ εἶπε Δανιήλ· Ὅρθως ἐψεύσω εἰς τὴν ἐαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ τὴν μάχαιραν ἔχων σχίσαι σε μέσον. Καὶ μεταστῆσας τούτον, καλεῖ τὸν ἑτερον, καὶ λέγει· Σπέρμα Χαναάν, καὶ οὐχὶ Ἰούδα, τὸ κάλλος ἐξηπάτησέ σε, καὶ ἐκιδυμία τῶν ὀφθαλμῶν διέστρεψε τὴν καρδίαν σου. Εἰπέ τοίνυν, ὑπὸ ποῖον δένδρον εἶδες αὐτοὺς ὁμιλοῦντας; Ὁ δὲ εἶπε· Ὑπὸ πρίνον. Ὁ δὲ Δανιήλ πρὸς αὐτόν· Ὅρθως καὶ σὺ ἐψεύσω εἰς τὴν σεαυτοῦ κεφαλὴν· μέλλει γάρ ὁ ἄγγελος τοῦ Θεοῦ ἔχων τὴν ρομφαλάν κρῖσαι σε μέσον. Καὶ ἀνεδόθησεν πᾶς ὁ λαὸς φωνὴ μεγάλη λέγων· Εὐλογία τῷ Κυρίῳ ὁ σῶζων πάντας τοὺς ἐλπίζοντας ἐπ' αὐτόν. Καὶ ἐσώθη ἐν τῇ ἡμέρᾳ αἷμα δίκαιον. Καὶ ἐπληρώθη τὸ ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ εἰρημένον ἐκ προσώπου Σουσάννης· Ἐμοῦ δὲ ἀντελάβετο ἡ δεξιὰ σου· αὐτοὶ δὲ εἰς μάτην ἐξήγησαν τὴν ψυχὴν μου, οἱ παράνομοι προσδύτεροι· εἰσελεύσονται εἰς τὰ κατώτατα τῆς γῆς· παραδοθήσονται εἰς χεῖρα ρομφαίαν σπαράττειν αὐτούς· Μερίδες ἀλλοτρίων ἔσονται. Ὁ δὲ βασιλεὺς ἐφωφανθήσεται ἐπὶ τῷ Θεῷ· ὁ ἀνὴρ τῆς Σουσάννης· Ἐπαινεθήσεται πᾶς ὁ ὄντιον ἐν αὐτῷ, τοῦτέστιν, ὁ πιστεύων αὐτῷ· ὅτι ἐνεργήσῃ στόμα λαλοῦντων ἀδίκων· τὰ τῶν παρανόμων προσδύτων ἀδίκων στήματα. Τότε μετεστρέφετο τὸ πένθος τῶν γονέων αὐτῆς εἰς χαρὰν· ὁ ἀνὴρ ἡγαλλιστὸς δοξάζων τὸν Θεόν· οἱ συγγενεῖς ἔχαιρον· οἱ γείτονες εὐθόμουν· πᾶς ὁ οἶκος αὐτῆς εὐφραίνετο, καὶ ἀπαξιαπλῶς πάνδομος ἦν ἑορτῇ Θεοῦ, ἀγγέλων, ἀνθρώπων. Εἶδες ἐν γυναικεῖν σώματι ἀνδρῶν ψυχὴν; εἶδες γυναῖκα σωφροσύνην, ἥς ἡ μνήμη μένει ἀθάνατος μετὰ νίκης; Αὕτη παρὰ ἀνθρώπων ἐδοξασθῇ, παρὰ ἀγγέλων ἐμεγαλυνθῇ, παρὰ Θεοῦ ἐστεφανωθῇ· ταύτην ζηλώσαντες, γυναῖκες, ἵνα τῆς αὐτῆς καὶ ὑμεῖς τιμῆς ἀξιοῦσθε παρὰ Θεοῦ ἐν Χριστῷ Ἰησοῦ τῷ Κυρίῳ ἡμῶν, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

MONITUM

[612] Jure hanc homiliam Savilius in ἀμφιβαλλομένοις, sive dubiis, posuit: inter spuria vero Fronto Duceus, cujus hæc sunt verba: « Quam frequenter B. Joannes Chrysostomus et quam libenter in laudes trium puerorum Babylone in ignem missorum digrediat, ex Homil. 18 in Epistolam 4 ad Corinthios, 8 in Epist. ad Ephesios, 4 ad populum Antiochenum, et in dictum illud, Quod nemo læditur nisi a seipso, aliisque pluribus cognosci potest. Quo minus lectori mirum videri debet hunc etiamnum tractatum ab antiquariis præfixo ejus nomine inter ipsius opera descriptum reperiri, qui uberem Cantici trium puerorum continet explicationem ab aliis ejus homiliis nonnihil discedentem, sed veteris tamen alicujus aucto-

Εἰς τοὺς τρεῖς παῖδας, καὶ εἰς τὴν Βαβυλωνίαν κάμινον, Λόγος α'.

α'. Καὶνὸν, ὡς ἀληθῶς, καὶ μέγιστον εὐσεβεῖς θεάτρον ἡ τῶν τριῶν παίδων συνεστῆσας χορεία, ἐν Βαβυλωνίᾳ μὲν τὸν ἀγῶνα τὸν καλὸν ἡγωνισμένη, κατὰ πᾶσαν δὲ τὴν οἰκουμένην συγκροτοῦσα τὸ θαῦμα τοῦ μαρτυρίου. Οὐ γὰρ περιγράφεται τότε ἡ τῶν ἁγίων δόξα, οὐδὲ περιόριζεται χρόνος ἡ τῶν δικαίων μνήμη· Εἰς μνημόσυνον γὰρ αἰώνιον ἔσται δίκαιος. Ὅθεν εἰ καὶ ἐν τοῖς παλαιότατοις χρόνοις ἐτελειούθη τὸ μαρτύριον, ἀλλ' εἰς πάντα τὴν αἰῶνα τῆς ὑπομονῆς ἄδεται ὁ στρατήγημα. Οἶδαμεν διὰ τῶν ἀναγνωσμάτων τὰ πράγματα, οἶδαμεν διὰ τῆς μνήμης τὴν ἱστορίαν, οἶδαμεν ὡς ἐν εἰκόνι τῷ λόγῳ καὶ τοῦ τυράννου τὴν παρνομίαν, καὶ τῶν ἁγίων

τὴν ὁμολογίαν, καὶ φλεγόμενην μὲν τῷ πυρὶ τὴν κάμινον, ἀντιλαμβάνουσαν δὲ τῷ θυμῷ τοῦ τυράννου, καὶ τῇ ἀπειλῇ τοῦ πυρὸς ἀσβεστον· ἐτὴν τῶν μαρτύρων ὁμολογίαν ἐπιδεικνυμένην· μᾶλλον δὲ τί τὸ καυλὸν ἀνωθεν ἀναλαβόντας τῶν θεοφίλων ὡς ἀληθῶς καὶ τρισμαχίρων τοὺς ἀγῶνας εἶπειν; Ναβουχοδονόσορ ὁ βασιλεὺς, μᾶλλον δὲ τυράννος (τοῦτο γὰρ οἰκεῖον ὄνομα τῷ παρανόμῳ), ἐκράτει μὲν τῆς Βαβυλωνίας· ἦν δὲ καὶ τῇ ψυχῇ ὁ βάρβαρος, καὶ τὸν τρόπον ἀνήμερος. Οὗτος ἀδικία [613] πολλῇ καὶ πλούτῳ καὶ ἀσεβείᾳ μεθυστὴν ἠγνόησε μὲν τὴν ἐαυτοῦ φύσιν, καὶ οὐδὲ ἀνθρώπον ἐαυτὸν ὑπονοήσας, ὡς Θεὸς προσκυνεῖσθαι προσεδόκησεν. Ἐθρῆσαν δὲ αὐτῇ τὴν ὑπέρογκον ἀλαζονείαν ἡ τε σύντροφος αὐτοῦ μανία.

α Cotelierius in Notis ad Homilias Chrysostomi anno 1661 casus, hanc orationem cum codice quopiam Scottisleni coulit. Varias hic lectiones damus.

β Codex noster ὁδετα: mendose.

γ Cod. τοῦ ἀσβεστοῦ. Μοι in eodem ἐπιδεικνυμένη doest. Paulo post ante ἀναλαβόντας codex præponit τὸν λόγον.

δ Cod. τὴν ψυχὴν. Infra cod. ἐθρῆσαν (sic) ἐξ αὐτοῦ τὴν ἡμ.

ducebatur Susanna ad mortem, nec ullus erat veritatis defensor ac testis, nisi solus Deus, qui fieri sinebat quod fiebat, ut utrorumque perfecta innotesceret actio, tum improborum intemperantiæ scelus et calumnia, tum beatæ Susannæ in tuenda ad mortem usque castitate constantia. Vides quousque Deus derelinquat? Derelinquit autem, dum ut aurum in fornace justos in tentationibus probat, sicut erga Abrahamum se gessit. Abducebatur in holocaustum Isaac, jam constructum erat altare, imposita ligna erant, nec uspiam pecus apparebat: arripit gladium pater, nec uspiam peccus apparet: jam eadem aggrediebatur, tum Deus manum ejus voce refrenavit. Hæc autem eo dixi, ut unusquisque vestrum, cum tentatus fuerit, licet ad mortem appropinquet, de divino auxilio non desperet, sed ad finem usque præstoletur. Abducebatur igitur ad mortem Susanna, nec ullus erat qui opem ferret. Cum nusquam humanum occurrere vidit auxilium, tum mente ad fidem in cælo testem recurrit, ad insomnem illum oculum, et elata voce dixit: *Deus æterne, qui absconditorum es cognitor, qui nosti omnia antequam fiant, tu scis quoniam falsum contra me tulerunt testimonium: et ecce ego morior, cum nihil horum fecerim, quæ isti malitiose composuerunt adversum me* (Dan. 13. 42. 43). Et exaudivit eam, qui dixit, *Et adhuc loquente te, ecce adsum* (Isai. 58. 9). Cumque duceretur ad mortem, suscitavit Deus spiritum pueri junioris, cui nomen Daniel. Et exclamavit voce magna: *Mundus ego sum a sanguine hujus. Conversus est autem omnis populus, et dixit: Quis est iste sermo quem loquutus es? Qui cum staret in medio eorum, ait: Sic fati filii Israel, non judicantes, neque quod manifestum est cognoscentes, condemnastis filiam Israel? Revertimini ad iudicium, quia falsum testimonium loquuti sunt isti adversus eam. Et reversus est omnis populus cum festinatione. Et dixit Daniel: Separate illos ab invicem. Et interro-*

garit unum dicens: Inveterate dierum malorum, nunc veniunt peccata tua quæ operaberis. Dic igitur mihi, sub qua arbore videris eos congregantes inter se. Qui ait, Sub schino. Dixitque Daniel: Recte mentitus es in caput tuum: angelus enim Dei gladium habens scissurus est te medium. Et amoto eo vocat alterum, et ait: Semen Chanaan, et non Juda, species decepit te, et concupiscentia oculorum pervertit cor tuum. Dic ergo sub qua arbore videris eos corantes. Qui ait, Sub primo. Dixitque ad eum Daniel: Recte mentitus es: et tu in caput tuum: angelus enim Domini gladium habens jam secabit te medium. Et exclamavit omnis populus voce magna dicens: Benedictus Dominus qui subleat omnes sperantes in se. Et salvatus est sanguis innoxius in die illa (Dan. 13. 45-62). Et adimpletum est quod a Davide dictum erat ex persona Susannæ: *Me suscepit dextera tua; ipsi vero in vanum quæsierunt animam meam, nefarii seniores: introibunt in inferiora terræ: tradentur in manum gladii: angelus enim Dei gladium habens dissecturus est eos: partes vulpium erunt. Rex vero lætabitur in Deo: Susannæ maritus. Laudabitur omnis qui jurat in eo, hoc est, qui credit ipsi: quia obstructum est os loquentium iniqua* (Psal. 62. 9. 12); nefariorum seniorum iniqua scilicet ora. Tum conversus est parentum ejus luctus in gaudium: maritus Deum collaudans exultabat, consanguinei gaudebant, vicini lætabantur, domus ejus omnis hilaris erat, communi denique festivitas Dei, angelorum et hominum. Vidisti in corpore muliebri virilem animum? vidisti mulieris castitatem, ejus memoria cum victoria vivet immortalis? Hæc ab hominibus collaudata est, ab angelis celebrata est, a Deo coronata est: hanc imitamini, mulieres, ut eodem vos etiam Deus honore dignetur in Christo Jesu Domino nostro, cui gloria et imperium in secula sæculorum. Amen.

AD HOMILIAM DE TRIBUS PUERIS.

ris et Chrysostomo cœvi titulo dignam. Exscriptus fuit ex Codicibus nissæ. Monasterii Græcorum Cryptæ Ferratæ in agro Romano, atque ad nos ab illustrissimo Card. Baronio missus; ex ejus in Martyrologium Romanum XVII Decembris doctissimis annotationibus discimus, ab Athanasio tres pueros illos martyres Babylonios appellari; ne mirentur hic eos dici martyrium esse passos. »

Hanc etiam Dupinius Severiano adscripsit: at licet cujusdam sit veteris scriptoris Chrysostomo vel æqualis vel supparis ætate, stylum hic Severiani non deprehendo.

Interpretatio Latina est Frontonis Duacæ.

DE TRIBUS PUERIS, ET DE FORNACE BABYLONICA, ORATIO.

1. Novum plane ac permagnum pietatis spectaculum trium puerorum nobis chorus exhibuit, qui Babylonem quidem præclaro certamine decertavit, sed in universo terrarum orbe martyrii miraculum excitavit. Non enim loco circumscribitur sanctorum gloria, nec temporibus justorum memoria terminatur: *In memoria quidem æterna erit justus* (Psal. 111. 7). Quamobrem licet antiquissimis temporibus martyrium fuerit consummatum, præclarum tamen illud patientiæ facinus sæculorum omnium laude celebratur. Cognovimus ex lectione rem gestam, cognovimus ex commemoratione historiam, cognovimus tamquam in imagine, in oratione tyranni iniquitatem, sanctorum-

que confessionem, et accensam quidem igne fornacem, oppositam autem iracundiæ tyranni minisque flammarum inextinctam martyrum confessionem amulo fulgore rutilantem: imo vero quid obstat, quominus alius repetito sermone Dei amantium vere, beatissimorumque agones enarremus? Nabuchodonosor rex, vel potius tyrannus (hoc enim iniquo illi nomen est proprium), Babylonice quidem imperabat; porro et animo barbarus erat, et moribus inhumanus. Illic nimia improbitate, divitiis, et inieciuntate temulentus, cum naturam suam ignoraret, neque se hominem esse arbitraretur, tamquam Deus voluit adorari. Hanc autem ejus tumidam arrogantiam cum

innata illi fovit insania, tum Dei longanimitas, quæ patienter impios tolerat, et ad exercendos pios fieri cuncta permittit. Auream porro imaginem iniquus ille conflavit, hoc est statuum auream, et eos qui ad imaginem Dei formati erant, efficit a se imaginem adorare coegit. Multam vero magnificentiam ut ostentaret, altitudinem ei tribuit sexaginta cubitorum, latitudinem sex cubitorum : et concinnam elegantemque imaginem conficit, ut vel figuræ magnitudine, vel compositionis pulchritudine mendacium superaret, ac veritatis vim afferret. Splendebat igitur artificium, fulgebat aurum, clamabat præco, tyrannus minabatur, incendebatur fornax, tum præter hæc omnia, musica quæ vocantur instrumenta, vi magna insipientibus impietatis furorē immittebant, omnium denique spectatorum mentes, eorum quæ oculis observantur, pompa rapiebat. At impietatis mandato nequaquam erant sancti quoque cessuri : sed cum omnes propemodum velut a torrente quodam vehemente imposture fluctu, in idololatriæ præcipitium devolverentur, tres isti præclari juvenes, cum, tamquam petra quadam, pietate fideliter inisterentur, ab iniquitatis fluctu minime sunt abrepti. Conveniebat enim illis ut dicerent : *Nisi quia Dominus erat in nobis, forte vivos deglutissent nos. Cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransiit anima nostra : forsitan pertransisset anima nostra aquam intolerabilem* (Psal. 123. 2-5). At neque fluctu sunt absorpti, neque laqueis capti, sed cum ad pietatem optime cucurrissent, altiusque fidei penitus subiecti essent, incolomes evaserunt : secundum illud Proverborum auctoris, *Quasi caprea de cassibus, et quasi avis de laqueo* (Prov. 6. 5). Cumque diaboli recta adversus humanum genus universum expansa propemodum cernerent, piam illam vocem cum auctore Psalmorum iterabant, *Cadent in reticulo suo peccatores* (Psal. 140. 10). Neque suam paucitatem tres respexere captivi, quamquam a tam multis vexati, sed probe noverant vel minimam pietatis scintillam ad omnem impietatem exurendam ac delendam sufficere. Quapropter licet tres tantum essent, scse mutuo corroborabant ac firmabant. Sciebant enim angustam et aretam viam quæ ducit ad vitam, et paucos esse qui inveniunt eam (Matth. 7. 14). Recordabantur Abraham patriarchæ, qui cum solus in toto terrarum orbe Dei cultor esset, impiorum turbam sequutus non est, sed sibi ipsi lex pietatis ac justitiæ præmium fuit : unde merito ex ipso tamquam ex optima radice hi pietatis fructus pulularunt. Ex ipso namque patriarchæ, legislator Moyses, et prophetæ, omnesque theologi pregnati sunt, præcipue vero ex ipso salutaris ille immortalisque flos justitiæ, Salvatoris nostri humanitas : ex ipso etiam orti tres isti pueri nobilitatem non abnegarunt : recordabantur et Lot, qui apud Sodomitas habitabat, sed moribus ab eis longe dissidebat : observabatur eorum amicus Joseph, qui solus in Ægypto continentiam amplectebatur, ac pietatis exemplar erat. Quapropter hi quoque tot millibus circumsessi cum multis cernerent, cogitabant latam esse atque spatiosam viam quæ ducit ad perditionem, et multos esse qui inveniunt eam (Matth. 7. 13) : cum autem rursus in seipsos converterent oculos, et in fornacem, sapientiæ recordabantur sic uspiam dicentis : *Sicut probatur aurum in fornace, sic cordi seligit Deus* (Prov. 17. 3). Idcirco neque bellicum sonans carmen eos tuba terruit, neque demulcens aures lyra pietatis robur infregit, neque adeo reliqua omnis musicæ symphonia præclarum et concinnum pietatis concentum dissolvit, sed præclaræ symphonie præclaram confessionem opposuerunt. At malignus et impius ille tyrannus, ut Ananias socios renuntiatum est iniquitatis mandato non parere, urgente diabol. fastu mentem ejus, ipsumque prope dixerim vultum nequitie principis induens, accersitis illis ait, *Verene, Sidrach, Misach, et Abdenago, deos meos non colitis, et imaginem auream quam erexit, non adoratis* (Dan. 3.

14)? Arbitrabatur simulationem quamdam et larvam esse pietatem, ac sciscitatur, verene regis mandatis resistere audeant, qui pietatem profitentur : porro ab ipsa experientia docendus erat, Dei homines non tyranni tantum minas contemnere, sed ipsum etiam vaporem ignis sonitus virtute superare. *Nunc igitur cum audieritis sonitum tubæ, fistuleque et citharæ, sambucæque et psalterii, ac symphonias, et omnis generis musicorum, cadentes adorate statuum auream quam erexit* (Dan. 3. 15).

2. Præclare demonum adorationem descripsit, *Cadentes adorate*. Fieri nequit, ut qui demones adorant, in interitum non cadant, et excidant a veritate. *Quod si non adoraveritis, inquit, eadem hora mittimini in fornacem ignis ardentis*. Plane si fornax est, ignem etiam esse liquet : quod si ignis sit, liquet etiam ardentem esse : verum amplificat et exaggerat minas, ut propositum pietatis inflectat : *Eadem hora mittimini in fornacem ignis ardentem*. Ac tolerabilis quidem hoc usque foret arrogantia : sed vide quid post hæc subiciat : *Et quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis* ? Alter Pharo est iste, nam et ille ad Moysen ait, *Quis est deus, quem audimus* ? Non nori, inquit impius, Dominum, et populum non dimittam (Exod. 5. 2). O ingentem hominum arrogantiam ! o magnam Dei longanimitatem ! Vociferatur homo ! et sustinet Deus. loquitur lutum, et patienter feri Figulus : verba facit lingua carnes, et miseretur incorporeorum Dominus angelorum *Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos flammam ignis* (Psal. 103. 4). Opportunum jam fuerit hoc loco recordari I aiæ dicentis, *Quid superbit terra et cinis* (Eccli. 10. 9) ? Vis longanimitatem Dei mirari ? Illatam tibi contumeliam cogita, quomodo intolerabilis tibi soleat videri. Sæpenumero quis a famulo contumelia afficitur, et continuo se hominem liberum affectum esse contumelia obijciens, pœnas facinoris repetit perpetrari, atque inevitabili mortis supplicio contumelie auctorem punit : affectus est rursus contumelia quispiam a vilis ac private conditionis homine, cum ipse unus ex eorum sit numero, qui in reipublicæ administratione versantur : tum repente contumelia irritatus ad vindictam præceps fertur, neque communi naturam aut parem omnium conditionem spectat, sed eam, qua præditus est, respicit dignitatem, qua sublata unam et eandem esse generis conditionem videre possumus : quoniam omnes ex terra formati sumus, et in terram dissolvemur : una vero est ad vitam via, et egressus aequalis. Ex luto, inquit, compactus es, ut et ego. Verumtamen lutum quidem tantum ab iis qui aequali conditione sunt, exigit prærogativam honoris : Deus autem qui omnibus antecellit, et natura, et lege, quique tanto superior est, quanto creaturis Creatorem sublimiorem censi par est, blasphemias offensus ac despectus ab ingratis, non excaulescit ille quidem : quippe in quem perturbatio non cadat : sed paulo post tamen eos qui in insipientia perseverant, castigat, propterea quod disceptator veritatis est et inexorabilis iudex. Ne confestim omnes, qui peccant, delantur, supplicium differt, et patientiam offert, ut alliciat ad poenitentiam. Sed ad propositum redeamus. Ausus est dicere carne circumdatus homo, *Quis est deus, qui eripiet vos de manibus meis* ? At beatissimi pueri his auditis ob blasphemiam non exarserunt : familiares quippe erant et ipsi longanimitatis divini : sed adversus verba perfidiæ usurpata dei voce tyranno responderunt, iniquitatem lege dissolverunt, et justitiæ libertate injustitiæ minas superarunt : *Notum sit tibi, rex, inquit, quia deos tuos non colimus, et statuum auream, quam erexit, non adoramus* (Dan. 3. 18). Desine ab hac insipientia, o homo : pudeat te ignominiose adorationis imaginis istius. Si enim tu imaginem erexisti, quomodo ea, quæ fecisti, adoras ? quinam aliorum opifices esse debent, homines Dei, an hominum Deus ? Si enim vere dii sunt, illis opificis ac creationis dignitas convenit : sed, ut sæpenumero diximus antea, nisi artem

καὶ ἡ τοῦ Θεοῦ μακροθυμία, φέρουσα μὲν ἀνεξίκακως τοὺς ἀσεβοῦντας, συγχωροῦσα δὲ πάντα γενέσθαι πρὸς γυμνάσιον τῶν εὐσεβούντων. Ἐποίησε δὲ ὁ παρ' αὐτοῦ εἰκόνα χρυσοῦν, τουτέστιν ἀνδριάντα χρυσοῦν, καὶ τοὺς κατ' εἰκόνα Θεοῦ γενομένους προσκυνεῖν ἡγάχαζεν ἢ ἐποίησεν εἰκόνα. Πολλὴ δὲ τῇ φιλοτιμίᾳ χρησάμενος, ὕψος μὲν αὐτῇ ἰδίῳ πηχῶν ἐξήκοντα, εὐρὸς δὲ πηχῶν ἕξ· εὐάριστον δὲ καὶ εὐρυθμον ὁ δὲ ἄγαλμα κατασκευάζει, ἵνα ἡ τῷ μεγέθει, ἢ τῷ κάλλει τῆς συνθέσεως ἐκνικήσῃ τὸ ψεῦδος, βιασάμενον τὴν ἀλήθειαν. Ἐστὶ δὲ μὲν οὖν ἡ τέχνη, λαμπρὸν δὲ χρυσοῦς, ὁ κήρυξ ἔδωκε, ὁ τύραννος ἠπείλει, ἡ χάμιμος ἐφλέγετο, καὶ πρὸς τοὺς τοιαῦτα τὰ λεγόμενα τῆς μουσικῆς ὄργανα τοὺς ἀφρονάς δεινῶς εἰς ἀθλίαν ἐξεβάχευσε, καὶ ὅλως πάντων ἐκλεπτε τῶν ὁρῶντων τὴν ἐννοίαν ἢ φαντασίαν τῶν ὁρῶντων. Ἄλλ' οὐκ ἔμελλε καὶ τῶν ἁγίων ἐπικρατέστερον εἶναι τὸ τῆς ἀσέβειας πρόσταγμα· πάντων δὲ, ὡς εἰπεῖν, ὥσπερ ὑπὸ τῆς χεῖρὸς τοῦ σφοδροῦ τῆς ἀπάτης βεβήματος εἰς τὸν τῆς εἰδωλοκρατίας κρημνὸν κατασυρομένων, οἱ τρεῖς οὗτοι καὶ καλοὶ ἢ νεανία ὥσπερ ἐπὶ τινι πέτρᾳ τὴν εὐσέβειαν πιστῶς ἑαυτοὺς ἐπερείσαντες, οὐχ ὑπακούσαν [Ιω. ὑπεσφύσαντο] τῷ βεβήματι τῆς ἀδικίας. Ἐπρεπε γὰρ λέγειν αὐτοῖς· *Εἰ μὴ ὅτι Κύριος ἦν ἐν ἡμῖν, ἀρα ζῶντας ἂν κατακίον ἡμᾶς. Ἐν τῷ ὄρει ὁρμηθῆναι τὸν θυμὸν αὐτῶν ἐφ' ἡμᾶς, ἀρα τὸ ὕδωρ ἂν κατακέντισεν ἡμᾶς. Χειμαῖον διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν· ἀρα διήλθεν ἡ ψυχὴ ἡμῶν τὸ ὕδωρ τὸ ἀνυπόστατον.* Ἄλλ' οὐτε τῷ βεβήματι κατεποντίσθησαν, οὐτε τοῖς βρόχοις ἐτάλυναν, ἀλλὰ καλῶς δραμόντες εἰς εὐσέβειαν, καὶ ὑψηλῶ τῷ περὶ τῆς πίστεως κεχρημένοι διεσώζοντο, κατὰ τὸν παροιμαστικόν, *Ὡς περ δορκὰς ἐκ βροχῶν, καὶ ὥσπερ ὄρνεις ἐκ πυλίδος.* Καὶ μονοουχὶ τὰ τοῦ διαβόλου δίκτυα κατὰ πάσης ἠπλωμένα τῆς ἀνθρωπότητος ὁρῶντες, τὴν εὐσεβίᾳ φωνὴν ἐδευτέρουν κατὰ τοῦ ὁμολογίου λέγοντες· *Πεσοῦνται ἐν ἀμυγδαλίῳ τῷ αὐτῶν οἱ ἀμυγδαλοὶ.* Καὶ οὐκ ἀπέβλεψαν εἰς τὴν ἑαυτῶν βραχύτητα οἱ τρεῖς· ἀγαλῶνται, καὶ ὑπὸ τοσοῦτων ἐλαυνόμενοι, ἀλλ' ἤδεισαν ἀκριβῶς, ὅτι καὶ ὁ βραχύτερος τῆς εὐσεβείας σπινθὴρ ἱκανὸς ἐστὶν ἅπασαν τὴν ἀσέβειαν καταφλέξει καὶ ἀφανίσαι. Διὰ τοῦτο καίτοι τρεῖς ὄντες, ἀλλήλους ἐστερεοῦντο καὶ συνεσφίγγοντο. Ἦδεισαν γάρ, ὅτι *Στερὴ καὶ ἐσθλιμμένη ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ζωὴν, καὶ ὁ δρόμος εἰς τὴν εὐρίσκοντες αὐτήν.* Ἐμμένοντο τοῦ πατριάρχου· Ἀβραάμ, ὅτι μόνος ὢν ἐν πίστει τῇ γῇ προσκυνήτης τοῦ Θεοῦ, οὐκ ἠκολούθησε τῷ πληθεὶ τῶν ἀσεβούντων, ἀλλὰ νόμος ἦν αὐτῷ εὐσεβείας καὶ δικαιοσύνης ἐπαθλὸν· ὅθεν εἰκότως ἐξ αὐτοῦ τε ὅσον ἐκ τινος ρίζης ἀγαθὴς ἐβλάστησαν οὗτοι οἱ τῆς εὐσεβείας καρποί. Ἐξ αὐτοῦ γὰρ καὶ πατριάρχαι, καὶ ὁ νομοθέτης Μωϋσῆς^α, καὶ οἱ προφῆται, καὶ πάντες οἱ θεολόγοι· ἐξ αὐτοῦ δὲ προσηγομένως καὶ τὸ σωτήριον ἔκλεινε καὶ ἀθάνατον τῆς δικαιοσύνης ἄνθος, ἡ τοῦ Σωτῆρος ἀνανθρώπησις· ἐξ ἐκείνης καὶ οἱ τρεῖς παῖδες οὗτοι οὐκ ἠρνήσαντο τὴν ἐγγένειαν· ἐμμένοντο καὶ τοῦ Λῶτ παροικούντος μὲν ἐν Σοδόμοις, μακρὰν δὲ τοῖς τρόποις ἀπικρισμένου· ἐλάμβανον ἐν νύκτι τὸν Ἰωσήφ μόνον ἐν Αἰγύπτῳ σωφροσύνης ἀντιποιούμενον, καὶ εὐσεβείας ὄντα φροντιστήριον^β. Ὅθεν καὶ οὗτοι ἐν τοσαύταις μυσταῖς ἀπειλημένοι τοὺς πολλοὺς μὲν ὁρῶντες ἐλογίζοντο, ὅτι *Πλατεία καὶ εὐρύχωρος ἡ ὁδὸς ἡ ἀπάγουσα εἰς τὴν ἀπώλειαν, καὶ πολλοὶ εἰσιν οἱ εὐρίσκοντες αὐτήν*· πρὸς ἑαυτοὺς δὲ πάλιν βλέποντες καὶ τὴν χάμιμον, ἐμμένοντο^γ καὶ τῆς σοφίας ὥδε που λεγούσης, ὅτι *Ὡς περ δοκίμαζεται ἐν καμίνῳ χρυσοῦς, οὕτως ἐκλέγεται καρδία· ὁ Θεός [614] διὰ τοῦτο οὕτως σάλπιγξ αὐτοὺς τὸ πολεμικὸν ἡχοῦσα μέλος ἐκρόσεν, οὕτε λύρα τὰς ἀκοὰς θιγγούσα τοὺς τόνους τῆς εὐσεβείας διέλυσε, οὕτε μὴν ἡ λοιπὴ πᾶσα συμφωνία τῆς μουσικῆς τὴν καλὴν καὶ ἐναρμόνιον τῆς εὐσεβείας· συμφωνίαν διέλυσε, ἀλλ' ἀντέστησαν τῇ καλῇ συμφωνίᾳ^δ τὴν καλὴν ὁμολογίαν. Ὁ δὲ κακῶς ῥων ἐκείνος καὶ δυσσεβὴς τύραννος, ὡς προηγγέλησαν οἱ περὶ τὸν Ἀνανίαν ἀπειθῶντες τῷ*

πρόσταγματι τῆς ἀνομίας, διαβολικῶς τῷ ψυχῇ πεπισμένος, καὶ αὐτῇ, ὡς εἰπεῖν, τοῦ ἀρχόντος τῆς κακίας τὴν εἰν ἀναλαβὴν, προσκαλεσάμενος αὐτοὺς φησιν· *Εἰ ἀληθῶς, Σιδράχ, Μισάχ, καὶ Ἀβδαραγῶ, τοῖς θεοῖς μου οὐ λατρεύετε, καὶ ἐγὼ εἰκὼν τῇ χρυσοῦ ἢ ἔσθησα οὐ προσκυνεῖτε.* Ἐνόμισα σχῆμα εἶναι τὴν εὐσέβειαν, καὶ ἐρωτᾷ εἰ ἀληθῶς βασιλικὸς πρόσταγμασιν ἀντιτίπτειν τολμῶσιν οἱ τὴν εὐσέβειαν ἐπαγγελλόμενοι· ἔμελλε δὲ παρ' αὐτῆς τῆς πείρας διδάσκεισθαι, ὅτι οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι οὐ μόνον τοῦ τυράννου τὰς ἀπειλὰς διαπτύουσιν, ἀλλὰ καὶ αὐτοῦ τοῦ πυρὸς τὴν ἀκμὴν τῇ δυνάμει τῆς εὐσεβείας καταπατήσουσι. Νῦν οὖν ὡς ἂν ἀκούσῃς τῆς φωνῆς τῆς σάλπιγγος, σύριγγος τε καὶ κithάρας, σαμβύκης τε καὶ ψαλτηρίου, καὶ συμφωνίας, καὶ πατρὸς γένους μουσικῶν^ε, πιστοτερά προσκυνεῖτε τῇ εἰκόνι χρυσοῦ^ς, ἢ ἔσθησα.

β'. Καλῶς ἡρμήνευσε τὴν τῶν δαιμόνων προσκύνειν, Πιστότερά προσκυνεῖτε. Ἀμύχανον τοὺς δαίμονας προσκυνούντας μὴ πιστεῖν μὲν εἰς διὰ τοῦτο, ἐκπᾶσιν δὲ τῆς ἀληθείας. Ἐάν δὲ μή, φησὶ, προσκυνήσῃτε, αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν χάμιμον τοῦ πυρὸς τῇ καίοντῃ. Πάντως εἰ καμίνος ἐστὶ, ὅλῳν δὲ πῦρ ἐστὶν· εἰ δὲ πῦρ ἐστὶν, ὅλῳν καὶ καίοντῃ· ἀλλὰ μεγαλύνει καὶ πλατύνει τὴν ἀπειλήν, ἵνα κάμψῃ τὴν γνώμην τῆς εὐσεβείας· αὐτῇ τῇ ὥρᾳ ἐμβληθῆσθε εἰς τὴν χάμιμον τοῦ πυρὸς τῇ καίοντῃ. Καὶ φορητὰ μὲν μέχρι τούτου τὰ τῆς ἀλαζονείας· ὅρα δὲ εἰ μετὰ ταῦτα προστίθῃσιν· Καὶ τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελείπει ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου; Ἄλλος οὗτος Φεαῦ^ς· καὶ γὰρ ἐκεῖνος πρὸς τὸν Μωϋσῆν φησιν· *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐπακούσσομαι; Οὐκ οἶδα, φησὶν ὁ δυσσεβὴς, τὸν Κύριον, καὶ τὸν λαόν οὐκ ἐξαποσταλῶ.* Ὡς τῆς πολλῆς τῶν ἀνθρώπων ἀλαζονείας! ὡς τῆς μεγάλης τοῦ Θεοῦ μακροθυμίας! Φθέγγεται ἄνθρωπος, καὶ ἀνέστης θεός· λαλεῖ ὁ πηλὸς, καὶ μακροθυμεῖ ὁ πλαστοουργός· φθέγγεται γλῶσσα σαρκίνη, καὶ σπλαγγίζεται ὁ τῶν ἀσωμάτων ἀγγέλων δεσπότης. Ὁ ποιῶν τοὺς ἀγγέλους αὐτοῦ πνεύματα, καὶ τοὺς λειτουργοὺς αὐτοῦ πυρὸς φλόγας. Εὐκαιρὸν ἐπὶ τούτου μνησθῆναι τοῦ Ἡσαίου λέγοντος, *Τί ἀλαζονεύεται ἡ γῆ καὶ σποδοῖ;* ἔθελαι θαυμάσαι Θεοῦ μακροθυμίαν; Ἐννόησον τὴν εἰς αὐτὸν γενομένην ὕβριν· πῶς ἀφόρητός σοι εἶναι· νενομίσται. Ὑβρίζεται τις πολλὰκις ὑπὸ οἰκέτου, καὶ εὐθείας τῆς ἐλευθερίας τὴν ὕβριν προβαλλόμενος, δίκην ἀδικίας τοῦ τολμήματος, ἀπαιρητῆται θανάτῳ κολάζων τὸν ὑβρίζοντα· ὑβρίζεται· πάλιν τις ὑπὸ εὐτελοῦς καὶ ἰδιώτου, αὐτὸς ἐν ταῖς τοῦ κόσμου πολιταίαις ἐξεταζόμενος· καὶ εὐθὺς ὑπὸ τῆς ὀφθαλμοῦ δακνόμενος ἐπὶ τιμωρίαν σπεύδει, εἰς μὲν τὴν κοινήν φύσιν καὶ τὸ πάντων ἰσοῦμον οὐκ ἀφορῶν, εἰς δὲ τὴν περικειμένην ἀξίαν ἀποβλέπων, ἥς περιαιρεθείσης μίαν ἐστὶν ἰδέειν τὴν τοῦ γένους ἰσοτιμίαν, ὅτι πάντες ἐκ γῆς ἐπλάσθημεν, καὶ εἰς γῆν διαλυόμεθα· μία δὲ ἡ ὁδὸς ἡ εἰς τὸν βίον, ἔξοδος τε ἰση. Ἐκ πηλοῦ, φησὶ, διήρτησαν σὺ, ὡς κἀγώ. Ἄλλ' ὁ μὲν πηλὸς τοιαύτην ἀπαιτεῖ παρὰ τῶν ὁμοτίμων τὴν ὑπεροχὴν· ὁ δὲ Θεός πάντων ὑπερέχων, καὶ φύσει, καὶ νόμῳ, καὶ τοσοῦτον ἀνώτερος ὢν, ὅσον ὑψηλότερον δεῖ νοεῖν τὸν ποιητὴν τῶν ποιημάτων, [615] βλασφημούμενος καὶ ἐξουθενούμενος παρὰ τῶν ἀγνωμόνων, οὐ παροξύνεται μὲν· ἀπαλῆς γάρ· τιμωρεῖται δὲ μικρὸν ὑπερτον τοὺς ἐπιμένοντας τῇ ἀφροσύνῃ, διότι δικαστὴς ἐστὶν ἀληθείας καὶ κριτὴς ἀδυσώπητος. Ἴνα μὴ ἰσθῶς ἀπαντες· οἱ ἀμαρτανόντες ἐξολοθρεύονται, ὑπερτίθεται τὴν τιμωρίαν, καὶ προσφέρει τὴν ἀνεξίκακίαν, ἵνα ἐφαλκυσταὶ πρὸς μετανοίαν. Ἄλλ' ἐπὶ τῷ προκειμένῳ ἐπανέβημεν. Ἐτέλεμασεν εἰπεῖν ἄνθρωπος σάρκα περικείμενος. *Τίς ἐστὶ θεός, ὃς ἐξελείπει ὑμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν μου;* Οἱ δὲ τρισμακάριοι παῖδες τοῦτον ἀκούσαντες οὐκ ἐξανέστησαν ἐν τῇ βλασφημίᾳ· συντροφῶν γὰρ ἦσαν καὶ αὐτοὶ τῆς Θεοῦ μακροθυμίας· ἀλλὰ πρὸς τὴν ἀπιστίαν ῥήματα πίστεως φωνὴν ἀναλαβόντες ἀντεφθέγγοντο τῷ τυράννῳ, νόμῳ τὴν ἀνομίαν ἐκλύοντες, καὶ ἐλευθερίᾳ δικαιοσύνης τὴν ἀπειλήν τῆς ἀδικίας ἐκνικούντες, *Γνωστὸν σοι ἔστω, βασιλεῦ, λέγοντες, ὅτι τοῖς θεοῖς σου οὐ λατρεύομεν, καὶ τῇ εἰκόνι τῇ χρυσοῦ, ἢ ἔσθησαι, οὐ*

^α Cod. εὐάριστον.

^β Cod. οἱ τρεῖς οὗτοι μόνον.

^γ Cod. ὡς τρεῖς.

^δ Μωϋσῆς deest in cod. illo Scorial.

^ε Εὐσεβείας φροντιστήριον. Sic Scorial. et Savil.

^ς Ἐμμένοντο Scorial.

^ζ Scorial. κακῇ σοφίᾳ. Forte κακῇ συμφωνίᾳ, quod Savil.

habet in textu.

^h Scorial. μουσικῶν.

ⁱ Φέρε... τὰς ἀλαζονείας Scorial.

^j Scorial. πλάστης pro πλαστοουργός.

^k Scorial. πῦρ φέγον.

^l Scorial. καὶ ἵνα μή.

προσκυνούμεν. Παῦσαι τῆς ἀνοίας, ἄνθρωπε· αἰδέσθῃτι τὴν ἐφύδριστον τῆς εἰκόνης προσκύνῃσιν. Εἰ γὰρ σὺ τὴν εἰκόνα ἔστησας, πῶς προσκυνεῖς οἷς ἐποίησας; τίνες τίνων ὀφείλουσιν εἶναι ἡμιουργοί; ἄνθρωποι Θεοῦ, ἢ Θεοὶ ἄνθρωπων; Εἰ γὰρ ἀληθῶς θεοί, αὐτοῖς ἀρμόσκει τὸ τῆς δημιουργίας ἀξίωμα· ἀλλ' ὅπερ πολλάκις ἐφθῆμεν εἰπόντες, εἰ τέχνη μὴ προστῇ τοῖς ἀνθρώποις, Ἐλπίνας θεοὺς οὐκ ἂν εἶχον· ἄλλων δὲ κάκειν' προσκύνωμεν, οἷς εἰ τις ἀσθησις ἦν τοῖς εἰδώλοις, αὐτοῖς ἔπρεπε προσκυνεῖν τοὺς ἀνθρώπους τοὺς ἐργαζομένους αὐτά. Νόμοι ἂν γὰρ φύσεως, τὸ ποίημα προσκυνεῖν τὸν πεποιηκότα, οὐ τὸν δημιουργὸν ὑποκύπτειν τῇ αὐτοῦ δημιουργίᾳ. Διὰ τοῦτο ἡμεῖς οἱ συντροφοὶ τῆς εὐσεβείας βλεψόμενοι ἐπὶ τῇ εἰκόνι τοῦ Θεοῦ οὐκ ἐπὶ τῇ εἰκόνι τῆς χυρῆς ἢ ἔστησας, οὐ προσκυνούμεν· ἀλλ' ἔστιν ὁ Θεὸς ἐν οὐρανῷ, ὃς ἐξελεῖται ἡμᾶς ἐκ τῶν χειρῶν σου. Εἰτα ἵνα μὴ δόξωσιν ἡ τὸν Θεὸν πειράζειν, ἢ ἐλπίδι τοῦ βυθίσσεσθαι καταβαρβεῖν τοῦ πυρὸς, εὐθέως ἐπάγουσι· Καὶ ἂν μὴ, τούτῃσι, κἂν μὴ βύσσηται, ἀλλὰ συγχωρήσῃ κατακαῦσαι τὰ σώματα ἡμῶν τῷ πυρὶ, οὐδὲ οὕτως ἀριστάμεθα τῆς εὐσεβείας· οὐ γὰρ ἐπὶ μισθῷ θεοσεβόμεν, ἀλλ' εὐγνωμόνως τὴν ἀληθεῖαν ὁμολογοῦμεν. Ὡς δὲ ταύτης ἤκουσε τῆς πίστεως τὴν ἐπαγγελίαν, πυροῦται ἄλλων οὐ τῦραννος, καὶ κελεύει τὴν κάμινον ἐκπαπλῆσαι· ἐξαφθῇ· ἔδει γὰρ τὸ ἀργύριον τὸ δοκιμώτατον ἐκπαπλῆσαι καθαρθῆναι· Τὰ γὰρ λόγια Κυρίου λόγια ἀγὰ, ἀργύριον πεπυρωμένον δοκίμιον τῇ γῇ, καὶ κεκαθαρισμένον ἐκπαπλῆσαι· διὸ ἐκπαπλῆσαι ἡ κάμινος ἐξεκαύθη, ἵνα ἐκπαπλῆσαι οἱ ἄγιοι καθαρθῶσιν. Ὅτι δὲ ἀργύριον κέκληται οἱ τοῦ Θεοῦ ἄνθρωποι, μνημόνευε τῆς Σοφίας λεγουσῆς· Ἀργύριον πεπυρωμένον γλώσσαις δικαίου· καὶ τοῦ προφήτου· ἱερεμίου ἔκουσον, λέγοντος περὶ τῶν ἀποδοκιμαζομένων ἀπὸ τῆς εὐσεβείας· Ἀργύριον ἀποδοκιμασμένον καλέσατε αὐτοὺς, ὅτι ἀποδοκίμασεν αὐτοὺς ὁ Θεός. Εἰ δὲ οἱ ἀτελεῖς ἀργύριον ἀδοκίμων, οἱ δὲ τετελεωμένοι δηλονότι ἀργύριον εἰσι δοκιμώτατον· ὅσον γὰρ ἡ κάμινος ἐξήχηται, τοσοῦτον ὁ τοῦ μαρτυρίου πόθος ἐλαμπρύνετο. Εἰσελθόντες γὰρ οἱ ἄγιοι τρεῖς αὐτοὶ παῖδες μετὰ πίστεως κατεπάτουν τὴν φλόγα, λεπτὸν αἶρα καὶ ἐνδρόσον ἐν αὐταῖς μέσαι· τὰς ἀκμαῖς τοῦ πυρὸς ἀναπνέοντες. Ὅ γὰρ πάντα πῶν καὶ μετασκευάζων ἤβλυνε τοῦ πυρὸς τὴν θερμότητα, καὶ τὴν καυστικὴν αὐτοῦ ἐνέργειαν περιέκοψεν, ἐπαληθευούσης τῷ θαύματι τῆς ὑμνήσεως ἐκείνης· Φωνὴ Κυρίου διακόπτορος φλόγα πυρὸς. Ἐκαστομὸς μὲν τὸ πῦρ ἐνδὸν ἡρεμῶν, οἱ δὲ ἄγιοι παῖδες ἐγόρευον, μονονοῦν τῆς ἐπαγγελίας ἐκείνης ἀπολαύοντες, ἦν διὰ τοῦ προφήτου· ὁ Θεός· Ἡσαΐα ἐπαγγέλλεται πάση ψυχῇ εὐσεβείας γεμύσει καὶ πίστει, ὅτι Κῶν διαδιδῆναι, φησί, διὰ πυρὸς, μετὰ σοῦ εἰμι, καὶ φλόξ ἐν κατακαύσει σε. Καὶ ἦν ἰδὲ τὴν ἐπαγγελίαν δι' ἔργων προχωροῦσαν. Οὐ γὰρ ἦψατο τὸν μελὸν τῶν ἁγίων τὸ πῦρ· οὐκ ἐφλέξεν ὀφθαλμοῖς, τοὺς ὀρθῶς βλέποντας πρὸς εὐθείαν, καὶ διὰ τῆς εὐκοσμίας τῶν ὁρμῶν τὸν κοσμοποιὸν ἐπιγνόντας· οὐκ [616] ἤδικοσαν ἀκοὰς τὰς θεοῦ νόμου πεπληρωμένας· οὐ προσῆλθε τῷ στόματι, οὐδὲ τὸν χειλὸν ἦψατο, τὰς ὑμνήσεις β' αὐτῶν καὶ ὑμνογράφους γλώσσας δυσωπώμενον. Ἐκαστον τῶν ἁγίων μέλος εἶχε τὸ αὐτοῦ φυλακτήριον· αἱ χεῖρες τὴν τῶν εὐχῶν ἔκστασιν, καὶ τὴν τῆς ἐλεημοσύνης μετάδοσιν· τὰ στήθη τὴν ἐννοικουσαν αὐτοῖς δύναμιν τῆς εὐσεβείας· κοιλία καὶ τὰ ὑπογάστρια μέλη τὴν τῆς σωφροσύνης ἀσκήσιν· οἱ πόδες τὸν τῆς ἀρετῆς δρόμον. Καὶ τί δεῖ τὰ καθ' ἑκάστον λέγοντα διατρίβειν; Οὐδὲ γὰρ τριχὺν κατετόλμησε τὸ πῦρ, διὰ τὸ μάλλον αὐτὰς εὐσεβεῖα κεκαλύφθαι· τὰρα· ἔφεισας δὲ ἄρα καὶ τῆς ἐσθότης διὰ τὴν τῶν ἁγίων εὐσηχμοσύνην. Τί οὖν; Ἐπὶ τοῖς παρακλινόμενοις ὁ Θεὸς τὸν Χαλδαίου ἐπιλάθεται τὸ πῦρ, καὶ ἵνα μὴ μαγεῖαν νομίσαντες ἀμαυροῦσθαι τοῦ πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, ἀμβλύνωσι τὴν δόξαν τῶν μαρτύρων, καὶ συκοφαντήσων τὸ θαῦμα τῆς ἀληθείας, διὰ τοῦτο οἱ μὲν ἐνδὸν ἡρέμουν, τὸ δὲ πῦρ ἔξω τοὺς Χαλδαίους προσενέμετο, ἵνα ἀσφαλῶς πείσῃ τοὺς ὁρώντας, ὅτι ἐπὶ τῶν ἁγίων οὐ τὴν αὐτοῦ φύσιν ἠγνόησαν, ἀλλὰ τὴν εὐθείαν ἐτίμησαν· ὥσπερ οἱ λόντες ἐπὶ τοῦ λάρκου τὸν Δανιήλ. Οὕτως ἐντεθεὶν ἀγγελικὴν χορείαν αἰνῶς συνεστήσαντο, καὶ τὸν Θεὸν ὑμνοῦν οἱ τρισμάχοι· οἱ παῖδες, καὶ πᾶσαν τὴν κτίσιν, τὴν τε ὑπερχώριον,

ῥο Scorial. νόμος.

ῥ Scorial. ὑμνωδία.

καὶ τὴν ἐν ὀφθαλμοῖς θεωρουμένην, εἰς ἓνα χορὸν ὁμωδίας συνήγαγον.

γ. Ἀναγκαῖον δὲ μὴ εἶναι παραλείπειν ἀνεξέταστον, τίνος ἕνεκεν μὴ πᾶσαν ὁμοίαν ἐμήνυσαν τὴν κτίσιν, ἀλλὰ κατὰ μέρος ἐξέθεντο τὴν δημιουργίαν. Ἦρκει γοῦν εἰπεῖν ὅσον εἰς ἀλήθειαν· Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ ἔργα Κυρίου, τὸν Θεόν· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν χώρᾳ τῶν ἀσέδων τὸ μέγα τοῦ θεάτρον τῆς εὐσεβείας συνεκρέταται, ἔδει παιδευθῆναι τοὺς Βαβυλωνίους, τίνα μὲν εἰσι τὰ ποιήματα, τίς δὲ ὁ ποιητὴς τῶν πάντων. Καὶ ἀρχονται μὲν ἀπὸ ἀγγέλων, καταλήγουσι δὲ εἰς ἀνθρώπους. Ἐνομήσθησαν ἄγγελοι θεοί· καὶ παρ' Ἑλλήσι μυθεύεται, ὅτι τούτους, φησὶν, οὐς προσκυνούμεν θεοὺς, ἄγγελοι εἰσι τοῦ μεγάλου Θεοῦ. Ἴνα γὰρ ὁ παιδευθῶσιν οἱ ἄρρηνες, ὅτι οὐ τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούντων εἰσιν οἱ ἄγγελοι, διὰ τοῦτο βῶσιν· Εὐλογεῖτε, ἀγγελοι Κυρίου, τὸν Κύριον. Προσεκυνήθη ἥλιος καὶ σελήνη καὶ πᾶς ὁ τῶν ἀστέρων χορὸς. Διὰ τοῦτο καὶ τούτους παραλαμβάνουσιν εἰς τὴν τῶν ὕμνων προσκύνῃσιν. Εὐλογεῖτε, φησὶν, ἥλιος, καὶ σελήνη· εὐλογεῖτε, ἄστρον τοῦ οὐρανοῦ, τὸν Κύριον. Εἰτα μετὰ ταῦτα, Πᾶς ὁμοῦς καὶ ὁρόσος τὸν Κύριον. Τί οὖν βούλεται τὸ, Πᾶς ὁμοῦς καὶ ὁρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα, καὶ ἅπαντες οἱ ἐν εἰς σκοπῇ. Γίνονται· πολλάκις ἀνομβραὶ καὶ πνευμάτων βίαι ἄκαιροι· φιλῶσι δὲ αἰεὶ οἱ τοῦ ψεύδους εὐρέται, καὶ τῇ ματαιότητι χαίροντες, ὅλην τινὲ καὶ κακίαν ἀταξίαν πάντα ἐπιγράφει, οὐκ εἰδότες ὅτι οὐδὲν ἀδίσποτον, οὐδὲ ματαιῶς γεγεννημένον, ἀλλ' ὅτι ταῦτα πάντα οἰκονομεῖ ὁ Θεός, καὶ πρὸς παιδείαν ἀνθρώπων καὶ πρὸς ἀπομυγνῆ ἀσεβείας. Ἡ μὲν γὰρ εὐταξία τῶν ποιημάτων τὴν δημιουργὸν εἰσεθε κηρύττειν, ἡ δὲ ἀταξία τὴν προσκύνῃσιν τῶν κτισμάτων ἀπατεῖ. Εἰ γὰρ ἦν θεὸς καὶ σεβάσιμος ὁ ὁμοῦς, ἡ τὰ πνεύματα, οὐκ ἂν ἤτάκουν· τὸ γὰρ θεῖον ἀταξίαν οὐκ ἐπιδέχεται. Διὰ τοῦτο λέγουσι· Πᾶς ὁμοῦς, καὶ ὁρόσος, καὶ πάντα τὰ πνεύματα τὸν Κύριον. Προσεκυνήσαν καὶ ὁμοῖοι, καὶ ἄνθρωποι, οἱ μὲν ὡς τροφεῖς, οἱ δὲ ὡς γεωργοὶ τῆς γῆς τῶν καρπῶν· προσεκυνήθη δὲ ἡ γῆ, καὶ οἱ ταύτης καρποὶ ἀφόροις δαίμοσι προσεκκληρώθησαν· τὴν μὲν ἀμπελὸν εἰπόντες δῶρον Διόνυσου, τὴν δὲ ἐλαίαν τῆς Ἀθηνᾶς· καὶ ἄλλων ἄλλοι καρποὶ. Καὶ τοῦτο ὁ αὐτὸς λόγος τῆς ἀληθείας ἀσφαλιζόμενος φησὶν, Εὐλογεῖτε, πάντα τὰ θύματα [617] ἐν τῇ γῇ, τὸν Κύριον. Αὐτὰς γὰρ ἐστὶ πάντων τῶν φυτῶν καὶ τῶν φυομένων δημιουργὸς καὶ ἀεσπότης. Εἰτα μετὰ τοῦτο, ὁρη καὶ βουνοί. Ἀρ' οὖν ἐκτός ἐστι τὰ ὁρη καὶ οἱ βουνοί; Οὐδαμῶς· ἀλλ' ἐπειδὴ ἐν τοῖς βουνοῖς τὰ τῶν δαιμόνων μαρὰ κατεσκευάστο, καὶ ἐκ τῶν ἀγάλματα προσεκυνεῖτο, διὰ τοῦτο φησὶν· Εὐλογεῖτε, ὁρη καὶ βουνοί, τὸν Κύριον. Ἄλλ' ὅμως μνημονεύας τῶν βουνῶν, μέμνηται καὶ τῶν πηγῶν καὶ ποταμῶν καὶ θαλάσσης· καὶ γὰρ καὶ αὐτὰ ἐθεοποιήθησαν· καὶ Νύμφας ἐκάλεσαν τὰς πηγὰς, Ποσειδῶνα τὴν θαλάσσαν, Σειρήνας τινὰς καὶ Νηρηίδας· ὅτι καὶ ποταμοὶ προσεκυνήθησαν, μαρτυρεῖ τὰ ἐν Αἰγυπτῷ μέχρι τῆς δεῦρο· ἔθουν τῇ ἀναβάσει τοῦ Νεῖλου, οὗ Θεὸν αὐτὸν ἐπὶ τῇ φύσει θαυμάζοντες, ἀλλ' αὐτὸ τὸ ὕδωρ ὡς θεὸν θεραπεύοντες. Διὰ τοῦτο καὶ ποταμούς καὶ πηγὰς καὶ θάλασσαν εἰς τὴν ὑμνήσαν καλοῦσιν. Εἰτα τὰ πετεινὰ τοῦ οὐρανοῦ καὶ τὰ κτήνη· οὐδὲ γὰρ ταῦτα θεοποιήσας ἐκτός· καὶ γὰρ αὐτοὺς προσεκυνεῖτο, καὶ ἱερεῖς· καὶ τὰ θηρία καὶ τὰ κτήνη καὶ τῇ τῶν θεῶν προσηγορίᾳ τετιμῆχασιν Αἰγυπτίους· καὶ τοσοῦτον ἴσχυεν ἡ πλάνη, ὅτι καὶ ἀπὸ τῶν προσκυνουμένων ζώων καὶ τὰς πόλεις ὠνόμασαν· καὶ λέγεται παρ' αὐτοῖς Κυνὴν καὶ Προβάτων καὶ Λύκων καὶ Λεόντων. Ἀλλὰ μετὰ ταῦτα πάντα παράγεται λοιπὸν τὸ ἀνθρώπινον γένος. Εὐλογεῖτε, φησὶν, υἱοὶ τῶν ἀνθρώπων, τὸν Κύριον. Τελευταίον τάσσεται τὸ ἀνθρώπινον γένος, οὐ κατὰ τὴν ἀξίαν, ἀλλὰ διὰ τὴν δημιουργίαν. Εὐλογεῖτε, Ἰσραὴλ, τὸν Κύριον. Ὅπερ ἦν τῶν ἐπὶ τῆς γῆς ἀνθρώπων ἐξαιρετὸν γένος, τοῦτο τοῖνυν παρὰ γαίᾳ, καὶ τὸ τηνηκαῦτα ἐν τῷ ἔθνει πολλὰς ἐκτίθεται διαφορὰς, καὶ παράγει τοὺς ἱερεῖς· τοῦ Κυρίου εἰς ἐλεγχον τῶν ἱερέων τῶν ψευδωνύμων θεῶν. Εἰτα φησὶ· Ἀκού-

ῥ Conj. Sav. ἵνα γοῦν.

ῥ Scorial. addit καὶ πάντα τὰ πνεύματα. Cotelier.

ῥ Scorial. πνεύματα βίαια ἄκαιρα.

ῥ Scorial. καὶ ἄλλων ἄλλων καρπῶν. Legendum putat Cotelier. καὶ ἄλλων ἄλλων καρπῶν. Infra Scorial. δημιουργὸς καὶ δοτήρ. Εἰτα

ῥ Scorial. τοῦτο πρῶτον παρ.

homines adinvenissent, deos gentiles non habuissent: imo vero illud etiam attendamus: si quis idolis sensus inesset, ipsa homines, qui ea fabricati sunt, adorare convenirent. Hoc enim leges naturæ jubent, ut opificem suum opus adorent, non ut artifex rem a se confectam veneretur. Idcirco nos alumni pietatis, divinæ legi obsequentes, *Deos tuos non colimus, et statuant auream, quam crexisti, non adoramus*: sed est Deus in cælo, qui eripiet nos de manibus tuis. Deinde ne Deum tentare viderentur, aut quod se liberatum iri sperarent, audacter ignem subire, continuo adiungunt: *Et si non, hoc est, Etsi non liberaverit, sed corpora nostra permiserit igne comburi, ne hoc quidem pacto a pietate discedemus: non enim mercede conducti Deum colimus, sed æquitalis studio veritatem conlitemur. Ut autem hanc fidei professionem audivit, inflammatur acrius tyrannus, et fornacem septuaginta succendi jubet: oportebat enim probatissimum argentum purgari septuplum: *Eloquia nempe Domini eloquia casta, argentum igne examinatum, probatum terra, et purgatum septuplum* (Psal. 11. 7): idcirco septuplo succensa est fornax, ut septuplo sancti purgarentur. Cæterum argentum appellatos esse Dei homines ut intelligas, sapientiæ recordare dicentis, *Argentum igne examinatum lingua iusti* (Prov. 10. 20): et Jeremiam dicentem audi, de iis qui a pietate reprobati sunt, *Argentum reprobum vocate eos, quia reprobavit eos Deus* (Jer. 6. 30). Quod si imperfecti argentum sunt reprobum, haud dubium qui perfecti argentum sint probatissimum: quantum enim fornax succendebatur, tantum martyrii desiderium exardescerebat. Ingressi enim tres hi pueri cum fide flammam calcabant, ac tenuem roscidumque aerem in mediis ipsis vaporibus ignis respirabant. Etenim is, qui cuncta condit et immutat, calorem ignis retundebat, ejusque vim urendi frangebatur, ut veram illam esse psalmi vocem miraculum declararet: *Vox Domini intercidentis flammam ignis* (Psal. 28. 7). Atque ignis quidem intus sopitus erat et quietus, sancti vero pueri choreas agebant, illam propemodum promissionem adepti, quam per Isaiam omni animæ pietate fideque plenè promittit: *Etsi transieris per ignem, tecum sum, et flamma non exuret te* (Isai. 43. 2). Ac videre erat ad effectum perductam promissionem. Non enim sanctorum membra tangebatur ignis; non oculos, qui pietatem recta videbant, incendebatur, quique ex eorum quæ cernebant ornatu mundi Opificem agnoscebant: non aures divina lege completas violavit; non ad os accessit, neque labra contigit, quod eorum linguas hymnos concinentes hymnosque componentes revereretur. Singula membra sanctorum suo præsidio munita erant: nianus inter orandum, extensione et elemosynarum distributione; pectora, insidente illis pietatis virtute; venter, et ea quæ sub ventre sunt membra, exercitatione continentiae; pedes, cursu virtutis. Et quid singulis commemorandis opus est immorari? Ne capillos quidem ausus est ignis contingere, quod illi pietate magis quam tiara lecti essent: vestibus demum ob sanctorum honestatem pepercit. Itaque post hæc igni jubet Deus ut Chaldaeos invadat: et ne magicas præstigas arbitantes efficacitatem ignis debilitasse, martyrum gloriam obscurarent et veritatis miraculum calumniam traducerent, idcirco illi quidem intus quiescebant, ignis autem foris Chaldaeos absumebat, ut cernentibus certo persuaderet se in sanctis non suam ignorasse naturam, sed religionem esse veneratum: quemadmodum in lacu Daniele leones. Sic angelicam inde choream instituerunt, Deumque beatissimi pueri collaudarunt, et omnem creaturam, tum eam quæ supra mundum sita est, tum eam quæ oculis cernitur, ad unius hymni chori-que consortium invitarunt.*

3. Sed ne illud quidem indiscussum prætermitti par est, quæ de causa non universam simul creaturam expresserint, sed per partes res creatas indica-

net, dixisse, *Benedicite, omnia opera Domini, Domino* (Dan. 3. 57): sed quoniam in regione impiorum magnum hoc pietatis theatrum erat congregatum, edoceri Babylonios oportebat quænam creaturæ sint, et quis universorum Creator. Atque ab angelis quidem incipiunt, in homines autem desinunt. Æstimati sunt dii angeli: et fabulis proditum est apud Græcos, hos quos adoramus, inquit, deos, angelos esse magni Dei. Ut enim docerentur insipientes, non inter eos qui adorantur, sed inter eos qui adorant, angelos esse numerandos, propterea clamant, *Benedicite, angeli Domini, Domino* (Ibid. v. 58). Adoratus est sol et luna, et omnis turba stellarum, propterea illas quoque ad hymnorum adorationem assumunt. *Benedicite, inquit, sol et luna, benedicite, stellæ cæli, Domino* (Ibid. v. 62. 63). Deinde post hæc, *Omnis imber et ros, Domino*. Quid ergo sibi velit illud, *Omnis imber et ros, et omnis spiritus*, operæ pretium fuerit expendisse. Sæpenumero accidit siccitates, ac ventorum impetus intempestivi: solent autem auctores mendacii, et qui vanitate delectantur, materiæ cuiuspiam, et confusionis vitio cuncta adscribere, nescientes nihil absque certa causa vel temere fieri, sed hæc omnia Deum moderari, tum ut homines erudiantur, tum ut impietatem evitent. Nani creaturarum quidem aptus ordo Creatorem solet prædicare, confusio vero adorationem creaturarum secum trahit. Si enim imber aut spiritus divinum quid aut veneratione dignum essent, inordinata non essent: nomen quippe ordinis perturbationem non admittit. Propterea dicunt, *Omnis imber et ros, et omnes spiritus, Domino*. Adorati sunt etiam imbres et venti, illi quidem ut alumni, hi vero ut terræ fructuum cultores: adorata est terra, ipsiusque fructus diversis dæmonibus sunt attributi: ac vilem quidem Bacchi donum, oleam autem Minervæ, et alios fructus alterius esse dicebant. Et hoc ipsum idem sermo veritatis confirmandus ait, *Benedicite, omnia germinantia in terra, Domino* (Ibid. v. 76). Ipse enim omnium quæ producta sunt, quæque germinant, Creator est et Dominus. Deinde post istud, montes et colles. Num igitur extra terram sunt montes et colles? Minime vero; sed quoniam in montibus collibusque dæmonum abominationes perpetrabantur, ibique simulacra colebantur, propterea dicit, *Benedicite, montes et colles, Domino* (Ibid. v. 75). Veruntamen facta collium mentione, fontium quoque ac fluviorum et maris meminit: nam et ipsi deorum in numerum sunt relati, et nymphas appellarunt fontes, Neptunum mare, Sirenas quasdam et Nereidas; fluvios autem adoratos esse, res Ægyptiorum in hunc usque diem testantur: ascensui Nili sacrificabant, non quod Deum ipsum propter rem creatam laudarent, sed quod aquam ipsam tamquam Deum venerarentur. Idcirco et fluvios, et fontes, et mare ad canendum invitant. Deinde volucres cæli et feras, et iumenta; nam ne hæc quidem extra numerum fuerunt eorum quæ in deos relata sunt: siquidem aquila colebatur et accipiter; et feras ac iumenta Ægyptii deorum etiam appellatione decorarunt: tantumque invaluit error ac superstitio, ut ab animalibus etiam, quæ colebantur, civitatibus nomen imponerent: et nominatur apud ipsos Cynon, Probaton, Lycon et Leonton. Verum post hæc omnia præfertur in medium deinceps genus humanum. *Benedicite, inquit, filii hominum, Domino* (Ibid. v. 82). Postremo loco ponitur humanum genus, non dignitatis ordine, sed creationis. *Benedicite, Israel, Domino* (Ibid. v. 83). Quod erat hominum genus peculiare, qui in terris versabantur, hoc igitur præfert in medium, tumque multas in hac natione subijcit hominum varietates: et Domini sacerdotes præfert, ad eorum qui falso dii appellantur, arguendos sacerdotes. Deinde ait, *Servi Domini* (Ibid. v. 85). Tum ne illi qui ante discesserant, ab hoc alieni esse choro viderentur, cum vivis eos enumerant apud Deum, dum inquit, *Benedicite, spiritus et animæ iustorum, Domino*: deinde, *Sancti et humiles corde, Domino* (Ibid. v. 86. 87). Quid ita san-

ctorum et humilium meminit? Ut superbis resistere Deum ostendat, humilibus autem gratiam dare (*Prov. 3. 34*), atque arrogantes extra fornacem exussisse, sanctos et humiles ignis in medio conservasse. Quapropter cum sanctis ignis exsultavit: nam ipse quoque cum omnibus Creatorem jussus est collaudare: *Benedicite, ignis et ardens, Domino* (*Dan. 3. 67*): ut doceantur Babylonii magi¹, apud quos colitur ignis, non eum ex numero eorum esse quæ adorantur, sed quæ adorant. Verumenimvero ad extremum gradu facto finem dicendi faciamus. *Benedicite*, inquit, *Anania, Azaria, Misael, Domino* (*Ibid. v. 88*). Quid igitur prædest, quod tot ordinibus enumeratis in postremum ipsi nomine proprio sint relati? num enim inter filios Israel erant, qui benedicerent? num inter Domini servos numerati erant, cum dicerent, *Benedicite, servi Domini, Domino*? vel cum, *Sancti et humiles corda*, nonne inter sanctos recensiti? quid ergo sibi vult illud additamenti, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino*? At enim quia supra naturam erat res illa, quia naturam humanam excedebat (siquidem

in corpore fornacem ingressi calcaverant), ne quis eorum qui seducti erant, propter miraculi novitatem appellare deos ipsos auderet, et adorare multo justius, utpote a quibus superatus ignis fuisset, ut ne quid tale spectatoribus eveniret, idcirco suam indicant servitutem, seque adorare consentunt dicentes, *Benedicite, Anania, Azaria, Misael, Domino*. Fertur etiam Danielem propterea minime siviase Deum ad hoc martyrium assumi. Nam quia somnium regis exposuerat, et ab ipso rege divinis honoribus affectus erat, ac Baltasar dei nomine appellatus, qui apud Persas colebatur, ne propter impositum illi Baltasaris nomen repressa vis ignis conseretur, providit Deus, ut ne Daniel in medium produceretur, ut siacerum esset miraculum pietatis. Atque hæc quidem hactenus; nobis autem contingat, precibus ac participationis eorum qui martyrium sunt passi, ut eodem zelo succensi, iisdem laudibus affici mereamur, idemque regnum consequamur, gratia et benignitate Domini nostri Jesu Christi, cui gloria et imperium in sæcula sæculorum. Amen.

¹ Scythæ, Babylonii et Magi.

λοι Κυρίου. ἕτα ἵνα μὴ δόξωσιν οἱ προσελθόντες ταύτης
 τῆς χορείας; ἀλλότριον εἶναι, μετὰ τῶν ζώντων αὐτοὺς
 ἀριθμοῦσι παρὰ τῷ Θεῷ, λέγοντες· *Εὐλογεῖτε, πνεύ-
 ματα καὶ ψυχαὶ τῶν δικαίων, τὸν Κύριον· εἴτα,
 Ὅσοιοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, τὸν Κύριον.* Διὰ τί
 δούλων καὶ ταπεινῶν μέμνηται; ἵνα δείξῃ, ὅτι Ὁ Θεὸς
 ὑπερφηφάνοις ἀντιτάσσεται, τοῖς δὲ ταπεινοῖς χάριν δι-
 δώσει, τοὺς ἀλαζόνας ἔξω ἵ τῆς καμίνου κατέφλεγε, τοὺς
 δούλους καὶ ταπεινοὺς ἐν μέσῳ τοῦ πυρὸς διεφύλαξεν. Διὸ
 καὶ συνεγόρευσε τοῖς ἁγίοις τὸ πῦρ· μετὰ γὰρ πάντων
 καὶ ὁ αὐτὸ ὑμνεῖν προσετάχθη τὸν Δημιουργόν· *Εὐλο-
 γεῖτε, πῦρ καὶ καύμα, τὸν Κύριον.* ἵνα παιδεύωνται
 οἱ Βαβυλώνιοι μάγοι, παρ' οἷς τιμᾶται τὸ πῦρ, ὅτι τοῦτο
 οὐκ ἔστι τῶν προσκυνουμένων, ἀλλὰ τῶν προσκυνούν-
 των. Ἀλλ' ὅμως ἐπὶ τὸ τελευταῖον ἐλθόντες καταπαύσω-
 μεν τὸν λόγον. *Εὐλογεῖτε, φησὶν, Ἀναρία, Ἀζαρία,
 Μισαήλ, τὸν Κύριον.* Τίς ἦν χρεια τοσούτων ταγμάτων
 ἡριθμημένων τῷ τελευταίῳ αὐτοῦς ὀνόματι προστεθῆναι;
 αὐτοὶ γὰρ οὐκ ἦσαν ἐν τοῖς υἱοῖς; Ἰσραὴλ εὐλογήσαντες;
 αὐτοὶ οὐκ ἦσαν τοῖς δούλοις τοῦ Κυρίου συντηρημέ-
 νοι, ὅτε ἔλεγον, *Εὐλογεῖτε, δοῦλοι Κυρίου, τὸν Κύ-
 ριον;* ἢ ὅτε, Ὅσοιοι καὶ ταπεινοὶ τῇ καρδίᾳ, οὐκ ἦσαν
 ἐν τοῖς ἑσίοις ἡριθμημένοι; τί οὖν βούλεται τὸ ἐκ προσ-

θήκης, *Εὐλογεῖτε, Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν
 Κύριον;* Ἀλλ' ἐπειδὴ ὑπερρυεῖς ἦν θαῦμα, ἐπειδὴ παρὰ
 φύσιν ἀνθρωπίνην (ἐν σώματι γὰρ τὴν καμίνον εἰσελ-
 θόντες κατεπάτησαν), ἵνα μὴ τις τῶν πεπλανημένων διὰ
 τὸ ξένον τοῦ θαύματος Θεοῦ αὐτοὺς προσεπεινὸν τολμήσειε,
 καὶ προσκυνεῖν οὕτω μᾶλλον δικαίως, ἢ τὸ πῦρ, τοὺς
 τοῦ πυρὸς περιγεγονότας. ἵνα μηδὲν τοιοῦτο πάθωσιν
 οἱ βλέποντες, διὰ τοῦτο μηνύουσι τὴν ἑαυτῶν δουλείαν,
 καὶ ὁμολογοῦσι τὴν προσκύνησιν, λέγοντες, *Εὐλογεῖτε,
 Ἀναρία, Ἀζαρία, Μισαήλ, τὸν Κύριον.* Λέγεται δὲ,
 ὅτι τὴν Δανιὴλ ὁ Θεὸς διὰ τοῦτο οὐ συνεχώρησεν εἰς τὸ
 μαρτύριον τοῦτο παραληφθῆναι. Ἐπειδὴ γὰρ τὸ ὄναρ
 τοῦ βασιλέως ἡρμήνευσε, καὶ ὡς Θεὸς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ
 βασιλέως προσεκυνήθη, καὶ ἐκλήθη Βαλτασάρ τῷ ὀνόματι
 τοῦ [618] Θεοῦ τοῦ παρὰ Πέρας, ἵνα μὴ νομισθῇ διὰ τὸ
 ἐνεγκάμενον ὁ αὐτῷ ὄνομα τοῦ Βαλτασάρ πεπαύσθαι τοῦ
 πυρὸς τὴν ἐνέργειαν, οἰκονομεῖ Θεὸς μὴ προσχθῆναι τὸν
 Δανιὴλ εἰς μέσον, ἵνα ἀκέραιον ἦ τῆς εὐσεβείας τὸ θαῦμα.
 Καὶ ταῦτα μὲν εἰς τοσούτον· εἰς δ' ἡμεῖς, εὐχαῖς καὶ
 προσφείαις τῶν μαρτυρησάντων, τὸν αὐτὴν ζῆλον ἀνα-
 λαβόντας, τῶν αὐτῶν ἐπαίνων ἀξιοῦσθαι, καὶ τῆς αὐτῆς
 βασιλείας τυχεῖν, χάριτι καὶ φιλανθρωπίᾳ τοῦ Κυρίου
 ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ᾧ ἡ δόξα καὶ τὸ κράτος εἰς τοὺς
 αἰῶνας τῶν αἰώνων. Ἀμήν.

^a Scorial. τοὺς ἀλαζόνας τὸ πῦρ ἔξω.

^b Scorial μετὰ γὰρ ταῦτα καὶ. Infra idem οἱ Βαβυλώνιοι καὶ οἱ μάγοι.

^c Scorial. et Sav. ἐπιεικόμενον.

DIATRIBA

AD OPUS IMPERFECTUM

IN MATTHÆUM,

QUOD CHRYSOSTOMI NOMINE CIRCUMFERTUR.

Hunc librum in fine hujusce Tomi sexti publicare compellimur, quia sequens, nempe septimus Tomus, verum Chrysostomi in Matthæum Commentarium complectitur, qui verus Commentarius ita amplius est, vix ut possit uno in volumine comprehendi totus. Quamobrem ne, quod Morellus fecit, in octavum Tomum, ante Commentarium in Joannem, hoc imperfectum Opus amandare cogamur, e re putavimus fore, si illum in fine hujus sexti Tomi locaremus. Nacti sumus Codicem Carthusianorum Vallis Dei, quem sponte sua obtulerat mihi D. Innocentius Le Tellier ejusdem Carthusiæ Prior, quo non ita pridem defuncto ejus successor D. Joannes Baptista Soucanye perhumaniter ejus mihi copiam fecit. Etsi porro Codex non tantæ sit vetustatis, est tamen accurate descriptus, nobisque admodum utilis fuit.

Ingentem controversiarum ansam dedit hic Commentarius, quem idcirco vocant Opus imperfectum in Matthæum, quia non est plenus perfectusque commentarius; sed multa desiderantur in medio et fine. Disputatum autem est præcipue, an vere Chrysostomi esset, necne: et an hic quisquis sit Interpres, catholicus, an hæreticus, Arianusve esset. Ea autem de re hoc nobis agendum incumbit; referendum nempe, quid Erasmus de hoc Opere senserit, quid Joannes Mahusius ex ordine Fratrum Minorum, quid Sixtus Senensis, Baronius, Tillemontius. Deinde disquiretur an hic quisquis sit scriptor possit ab hæresi purgari: an sit Chrysostomus, necne: de tempore quoque agetur, de stylo, et de apocryphis libris ab ipso laudatis, etc. Primo autem Erasmi hac de re judicium afferimus, quale habetur in Editione Chrysostomi Basileensi anni 1550, Tomo tertio, p. 473, ubi quorundam etiam, qui præcesserant, sententiam refert.

§ I. — *Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum.*

Primum nulla dubitatio est hoc opus non esse Chrysostomi, quod quoniam hactenus illius titulo frequenter excusum est, nolimus prætermittere, præsertim cum sit hominis eruditi et facundi et in divinis literis sic exercitati, ut mea quidem senten-

tia hac in parte non cedat Chrysostomo. Suspicio illud Latine scripsisse, licet et Græce noverit. Scio, quod ad voces attinet, impurus est. Is tamen erat stylus ecclesiasticus, et populo ut communis, ita gratus. Cætera sunt hominis disertæ. Itaque placulum fuisset, si hoc opus intercidisset, quod tamen in vetustis exemplaribus et varium hactenus habebatur, nec uno modo mutilum. Nos proximam Editionem, quæ fuit optima, sequuti sumus, sed enim vetustis exemplaribus collatam. Quis fuerit auctor, quibusve temporibus vixerit, divinare nihil refert. Ipse testatur se scripsisse, posteaquam Ecclesia, sub Christianis Cæsaribus, innumeris hæresibus concuteretur. Cæterum præterquam quod interdum in enarrandis Scripturis habet non nihil Origenicæ libertatis, inspersæ sunt aliquot sententiæ, quæ non multum abhorrent a dogmatibus improbatis. Quorum aliquot indicabo lectori, quo sit in legendo cautior. Non sunt hominæ, sed nescio quis ita dissecuit opus. Homilia 1, quod legimus, *Spiritus sanctus superveniet in te*, vult intelligi de Christo, non de Paracleto: quamquam locus mihi videtur corruptus. Eadem, *Non cognovit eam*, id est, non cognovit illius dignitatem ante partum, post partum cognovit illius eminentiam, coacte interpretatur. Homilia 3 circa finem dicit, incredulos non esse per naturam paleas, sed propria voluntate, quasi fides esset in nostra voluntate ac non potius donum Dei, aut quasi non sine gratia nascamur omnes filii iræ. Hoc tamen excusari potest. Homilia 4 circa finem (*Sic: sed non habetur in hac homilia*) aperte negat æqualitatem Filii et Spiritus sancti, quem Filii ministrum appellat. Hoc, opinor, Origenicum est. In quibusdam Codicibus hunc locum nescio quis tentarat emendare; sed frustra, cum in aliis locis idem pronuntiet aperte, velut Homilia 20, ut fatetur distinctionem personarum, ita palam negat illarum æqualitatem: idque paulo post repetit. Item Homilia 48 Homoousianos recenset inter hæreticos. Et Homilia 45 ita loquitur de hæreticis: *Quando vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine princi-*

« pio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne miror-
 « ris; implent enim mensuram patrum suorum, etc.
 « Quidam conatus fuerat hunc locum emendare, ad-
 « jecta bis syllaba non, non ejusdem esse substantiæ,
 « non ejusdem esse auctoritatis. Atqui hæc lectio se-
 « cum ipsa pugnat. Qui possunt enim per omnia esse
 « æquales, si non sint ejusdem auctoritatis? Codex,
 « ad quem contuli, non habebat negationem. Homi-
 « lia 22 videtur Filium facere minorem Patre, cum
 « Christo loquitur centurio: Sic et tu quavis sub
 « potestate Patris sis, habes tamen potestatem jubendi
 « angelis tuis. Et hunc locum aliquis tentavit emen-
 « dare in hunc modum: Quavis sub potestate Patris
 « sis, secundum quod homo es; verum hæc adjectio
 « non habebatur in vetustissima Editione. Homilia
 « 11 negare videtur in Eucharistia esse verum corpus
 « Christi, sed tantum mysterium corporis. Eadem de
 « re suspecte loquitur Homilia 19, Eucharistiam ap-
 « pellans sacrificium panis et vini. Homilia 12 da-
 « mnare videtur omne jurjurandum, minitans etiam
 « diacono qui Codicem Evangelicum porrigit jura-
 « turo. Homilia 18 suggillare videtur matrimonium, lo-
 « quens de via lata quæ ducit ad mortem, in qua am-
 « bulant viri cum uxoribus, atque etiam adulteri, et
 « tamen Homilia 19 matrimonium appellat secundum
 « castitatis gradum. Unde latam viam sensisse vide-
 « tur viam indulgentiæ. Item Homilia 42 ambigue lo-
 « quitur de coitu conjugum. Homilia 19 ambigue lo-
 « quitur de baptismo hæreticorum, quasi ab illis docti
 « perverse, nihil plus accipiant per baptismum illo-
 « rum, quam ex doctrina: hoc tamen excusabile est.
 « Eadem manifeste damnat digamiam, cum Tertulliano
 « sentiens. Homilia 21 damnat negotiationem, et
 « mercatores ejiciendos censet ex Ecclesia. At hi
 « nunc extrudunt canonicos. Locus qui putabatur esse
 « depravatus a Lutheranis, est Homilia 19. In Codice
 « vetusto, quo sum usus in collatione, aberant hæc
 « verba, Licet impossibile sit alterum absque altero re-
 « periri. Nam sicut ignem absque calore ardere inaudi-
 « tum est, sic et fidem absque bonis operibus esse. In
 « alia quapiam Editione reperta sint nescio. Jam fieri
 « potest, ut sint alia quoque nonnulla: nos quod forte
 « occurrit indicavimus. Dixerit aliquis, cur quod scie-
 « bas non esse Chrysostomi, illius operibus miscuisti?
 « Utinam hoc tantum esset *vobis* (spurium)! sed quem-
 « admodum in Hieronymo et Augustino nihil præter-
 « missimus, non ignari quanta sit judiciorum varietas,
 « ita hic visum est facere. Sententias improbatae aut
 « suspectas annotavimus, non ut rejiciatur liber, sed
 « ut tutius legatur, si legatur cum judicio; quemad-
 « modum legimus Tertullianum et Origenem. Quod si
 « rejicimus omnes in quibus est aliquid quod dissi-
 « deat ab horum temporum dogmatibus, nec Cypria-
 « nus legatur, nec Ambrosius, nec Chrysostomus,
 « nec Augustinus, nec Hieronymus. Bene vale. »

Hæc liberius dicta sunt, qualia non pauca apud
 Erasmus: qui expertus docet non paucos huic Operi
 medicam manum admovere voluisse, ut loca fidei
 contraria, qualia multa hic esse deprehenduntur, ad
 sanam mentem reducerent. Verum frustra cessit co-
 natus et illis et aliis, qui post Erasmum fuerunt, ex
 quorum numero exstitit frater Joannes Mahusius Al-
 deruwardensis ex ordine Fratrum Minorum regularis
 observantiæ, sacrarum literarum Antuerpiæ præle-
 tor, qui ad Editionem in urbe ista publicandam præ-
 fationem emisit anno 1537, ubi de emendato ab se
 Joannis Chrysostomi, sic ille putabat, Opere, sibi
 placere videtur: ex qua præfatione quæ ad nostrum
 peritendit institutum hic proferimus.

§. II. — Ex præfatione Joannis Mahusii Franciscani
 in Opus imperfectum in Mathæum.

« Aureum illud Divi Chrysostomi inscriptum hacte-
 « nus Opus imperfectum, quamquam nuper sub incerti
 « auctoris titulo (quod etiam sequens superscriptio
 « testatur) in lucem exiit. Haud aliam ob rem, opinor,
 « nisi quod in ignoti Arianae hæreseos viri manus

« olim inciderit, qui suis facibus tantum opus tam
 « misere ac turpiter inquinavit, ut plerosque Chri-
 « stianæ pietatis amatores, qui hoc opus legerint,
 « non Chrysostomi; sed suum esse, id est Ariani,
 « censere coegerit. Quod equidem duplici colligo ar-
 « gumento. Priori nactus duo exemplaria vetustissima,
 « id quod videbatur antiquius, ne iota quidem erro-
 « rum ipsum continebat, sed alia manu omnia adscri-
 « pta in marginibus. Alterum, quod nobis Anglia præ-
 « stitit, errorum quædam habebat, quædam vero ini-
 « nime; posteriori, quidquid Ariani est, si atten-
 « das, per illationis notam assuiur; ita ut si reseces,
 « ne pili quidem mutetur sententia, quod meo quidem
 « judicio nequiquam fieri possit, si ab ipso genuino
 « auctore ingenue fuisset intextum. Quemadmodum
 « nec ex humano corpore aliquid auferri absque cor-
 « poris mutilatione, quod superfluum non fuerit atque
 « monstruosum (sic). Hoc igitur Opus, candidissime
 « lector, nunc ab illius pestilentissimi viri vomitibus
 « mundum ac torsum diligentiorique cura purgatum
 « habes, ut vel infans possit per illa florentissima
 « optimarum sententiarum præspatiari, omni peri-
 « culo et angue procul semoto. Nam si adeo dubii
 « aliquid alicui fortassis reliquum videbitur, id nos ex
 « margine velut indice cavendum monstramus, ubique
 « affigentes aut verbum illud, *cave*, aut aliud quiddam
 « æquivalens. Ad hæc ratio fuit, cur minori formula
 « sit excusum quale dubio procul hoc cum primis
 « Opus est Chrysostomi imperfectum, » etc.

Sic Joannes Mahusius Opus illud imperfectum emen-
 dare conatus est, sed perinde cessit illi conatus, at-
 que aliis de quibus supra Erasmus. Nam virus Aria-
 nae hæreseos etiam in sua sic emendata Editione,
 cum aliis non paucis erroribus, superest, ut infra
 videtur. Jam ad Sixtum Senensem veniamus, cujus
 locus in prius Editis Parisinis affertur.

§. III. — Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti
 Senensis.

« In Mathæum exstat incerti auctoris imperfectum
 « Opus, in homilias quinquaginta quatuor divisum:
 « tametsi nullas habeat homilias, sed perpetuus sit
 « commentarius, continens continuatam expositionem
 « Evangelistæ ab initio videlicet usque ad dimidium
 « decimi tertii capitis: et rursus a principio capitis
 « 19 usque ad finem capitis vigesimi quinti. Cujus
 « exordium est, *Sicut referunt Mathæum*, etc. De
 « quo quidem opere diversa feruntur judicia: sunt
 « qui ipsum negent esse Chrysostomi, cum ob Vulga-
 « tam Latinæ Ecclesiæ translationem, quæ in eo dis-
 « seritur, tum ob frequentes allegorias et allegationes
 « apocryphorum scriptorum, quibus auctor utitur, ci-
 « tans Scripturam Seth, Apocryphum Ezechiae, Iunc-
 « rarium Clementis, et alia his similia, a Chrysostomi
 « usu remotissima. Ad hæc addunt commentariorum
 « phrasin, expositiones et dogmata, Chrysostomianæ
 « linguæ et menti magis contraria, quam ignem et
 « aquam. Nam et dictionis character, et schemata
 « quædam, ad Græcam orationem inanime responden-
 « tia, indicant scriptorem fuisse Latinum; hæretica
 « vero dogmata, toto passim Operi dispersa, palam
 « arguunt eundem fuisse hæreticum, non uni tantum
 « sectæ addictum, sed variis Montani, Manichæi,
 « Arii, Donati, ac Pelagii hæresibus implicitum, et
 « propter eas hæreses merito ab Ecclesia damnatum,
 « et a Paulo Papa IV in catalogo scriptorum suspi-
 « ctae fidei annumeratum.

« Sunt ex opposito qui hoc ipsum opus contendunt
 « esse Chrysostomi, adducti non solum auctoritate
 « Apostolicæ Ecclesiæ, quæ publice inter divinas lau-
 « des legit Homilias ex his commentariis sub nomine
 « Joannis Chrysostomi: sed etiam permoti pondere
 « et gravitate sententiarum et propositionum hujus
 « Operis: quæ ad confirmationem Christianorum
 « dogmatum sub titulo, testimonio et auctoritate
 « Chrysostomi inducuntur in Glossis authenticis,
 « quas vocant Ordinarias, in Catenis evangelicarum

• explanationum, in Decretis summorum Pontificum,
• et in Summis theologicis magni nominis theologo-
• rum: in quibus multæ ex his sententiis, diligen-
• tissime expensæ, ab omni erroris suspitione vindicantur.

• Neque his quicquam obest recens edictum Pauli
• Papæ quarti, quippe quod non simpliciter et omni-
• no rejectit universum hoc opus, tot jam sæculis
• communi Ecclesiæ assensu comprobatum; sed ea
• dumtaxat hujus operis exemplaria interdicit, quæ
• præter auctoris mentem ab hæreticis vitata inve-
• niuntur, et his, quibus nunc scitent, fecibus in-
• quinata. Has autem fæces et sordes non auctoris
• culpa, sed hæreticorum fraude in hos commenta-
• rius irrepsisse, triplici indicio persuadent, primo,
• quod exemplaria quædam vetustissima nihil conti-
• nent hujusmodi errorum, sed alia manu omnia
• habent adscripta in marginibus. Secundo, quod
• quidquid hæreticum est, ita per illationem sit ger-
• mane lectioni assutum, ut, si resecetur, ne latum
• quidem unguem mutetur sententia: quod sane fieri
• non posset, si ab ipso auctore ingenue fuisset intex-
• tum: quemadmodum nec humano corpori mem-
• brum aliquod auferri potest absque deformi totius
• structuræ mutilatione. Tertio, quod credibile non
• sit, auctorem, qui nec amens, nec obliiviosus fue-
• rit, iisdem de rebus, et iisdem pene locis scriben-
• tem sibiipsi contraria sensisse et dixisse, præsertim
• vero in his, de quibus ut Arianus accusatur. Quo-
• modo enim verisimile fuerit eum cum Arianis do-
• inæqualitate et diversa Patris et Filii substantia con-
• venisse, qui adversus Arianos unitatem et æquali-
• tatem utriusque multis locis defendit? præcipue ve-
• ro Hom. 44, super illis verbis, *Væ vobis, scribæ et
• pharisæi, qui clauditis regnum cælorum.* Ubi hæc
• scribit: *Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt jan-
• nuam veritatis.* Ideo, quando legunt in populo suo
• aliquid tale, qui me misit major me est, *perversa
• interpretatione claudunt januam veritatis, dicentes
• Filium minorem Patre: cum tamen secundum dispen-
• sationem carnis dicatur minor.* Et Hom. 28, in expo-
• sitione illius sententiæ, *Omnia enim tradita sunt a
• Patre meo, proponens ac dissonans argumentum
• eorum, qui ex his verbis adstruebant Filium Patre
• minorem, sic inquit: A quo illi tradita sunt omnia,
• si unus est Pater et Filius: aut quare habere non po-
• terat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo
• erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unita-
• tis rationem, quam æqualitatis excludit. Respondeo,
• Tradita sunt ei secundum quod minoratus est paulomi-
• nus ab angelis: nam secundum illud, quod non rapi-
• nam arbitratum est esse se æqualem Deo, Deus unus et
• æqualis est ei, qui tradidit omnia. Et Homilia 45,
• exponens illud Matthæi 22, *et vos implete mensu-
• ram patrum vestrorum, ait: Quando vides hæreticos,
• tres per omnia æquales dicentes, non ejusdem esse
• substantiæ, non ejusdem esse auctoritatis, sine prin-
• cipio omnes hos, aliqua parte distantes a se, ne mire-
• ris: implent enim mensuram patrum suorum genti-
• lium, quoniam illi similiter multos deos colebant.*
• Quibus quidem verbis quid apertius dici potuit
• adversus Arianam sententiam, quæ huic auctori
• adscribitur? Hæc igitur est super his commentariis
• controversia: de qua judicent me doctiores: ego,
• quid addam, nihil habeo, nisi hoc ipsum Opus diser-
• tum et doctum esse, ac dignum quod assidue lega-
• tur, si tamen prius diligentissime expurgatum fue-
• rit ab iis erroribus, quos in sexto libro in censuris
• super Matthæi expositioribus annotavimus. Floruit
• auctor hic, ut ex 35 et 39 ejus Homiliis colligitur,
• post tempora Theodosii Augusti: scripsitque etiam
• in aliis evangelistas consimilis industriæ commen-
• tarius.)*

Hic aliqua habes ex iis quæ Joannes Mahusius supra
dixerat: sed stylo paulum elegantiore. Mahusii porro
sententiam vixi fecisse videntur Baronius et alii

non pauci, qui hunc scriptorem pro Ariano ex hære-
tico habuerunt.

§. IV. — *Baronii sententia de Opere imperfecto in
Matthæum, Hist. Eccl. T. V, ad annum 407. Tille-
montii eadem de re opinio.*

• Haud æquo animo pati possumus adscriptas fuis-
• se sanctissimo viro ejus titulo hactenus consignatas
• quinquaginta quatuor Homilias, quas Opus imper-
• sectum nominant, ut distinguant a consummato in
• eundem evangelistam Commentario, nonaginta et
• unam homilias complectente Quis enim non jure
• commoveatur, cum videat adscribi sanctissimo viro
• ab incerto auctore, sed certo hæretico, hæretico-
• rumque deterrimo, compositas homilias illas paru-
• lentas, hæreses sententes verminibus, quæ æ pi-
• lum quidem Chrysostomi vel in dictione, vel in
• sententiis, vel in dogmatibus, habent: sed sparsas
• hæreses Manichæorum, Montanistarum, Arianorum,
• ac Donatistarum continent: atque plane in omnibus
• se prodat auctor longe longius ab Ecclesia Catho-
• lica alienum: qui Catholicæ Ecclesiæ toto orbe
• diffusæ sæpe detrahat, et vix in paucis veritatem
• reperiri contendat? Hactenus Baronius.

Tillemontius porro de Opere imperfecto hæc habet,
quæ nos Latine convertimus: Non diu disereudum
puto de Opere illo imperfecto. Putatur certe potius
Latine scriptum fuisse, quam ex Græco Latine trans-
latum. At certum omnino est, quantumvis contra
disceptetur, fuisse Arianum, Arianicæ hæresi addi-
ctissimum. Diuturna ac forte non ita utili perquisi-
tione opus esset ad explorandum quo tempore ille
vixerit. Certum utique est scripsisse post Theodo-
sium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic
scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis
seculi habet ad postrema Arianismi tempora, ad
septimum circiter sæculum, ablegandum ipsum esse
suadet, quandoquidem hæc hæresis ad usque finem
sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic
vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam op-
primi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex
imaginandi vi, et insolita disserendi ratione, Hispanus
esse facile crederetur. Ex aliis tamen locis an-
tiquior fuisse credatur. Videtur porro episcopos
fuisse; sed ex Ecclesiæ suæ pulsus, commentarios-
que etiam in Marcum et Lucam fecisse deprehendi-
tur.

• Putavere quidam hæreses illas omnes, quæ passim
• in hoc opere occurrunt, ab hæreticis insertas fuisse,
• demptisque illis additamentis, perfectam adhuc et
• planam manere sententiam, manuscriptosque adhuc
• haberi Codices, ubi illa additamenta in margine
• et altera manu descripta sunt. Si res ita se habeat,
• miror nullam ad istorum Codicum fidem factam
• fuisse editionem. In ecclesiasticæ rei commodum
• auctor hujusmodi ad Catholicas partes accederet;
• auctor, inquam, qui in aliqua existimatione habetur,
• et forte majore, quam mereatur. Nisi enim hujus-
• modi editio a viris fide dignis emissæ proudeat, vix
• lectoribus suadeatur posse hujuscemodi scriptorem
• ad Catholicas partes reduci. Facilius certe credatur
• pauca illa loca, ubi videtur Arianismum impetere,
• de industria vel inserta vel mutata fuisse: quæ etiam
• rudi incautoque modo addita sunt. Narratur Editio-
• nem esse Antuerpiæ anno 1545 emissam, quæ de-
• nuo Lutetiæ causa fuerit, ex qua Franciscanus quis-
• piam loca Arianismo faventia sustulerit: sed dicunt
• ipsum multa etiam Catholica abstulisse. Verum hæc
• Editio eruditus non plauerit oportet, quando omnes
• quæ postea emisse sunt Editiones, cum erroribus
• solitis prodierunt. Explorandum esset num diversa
• simul opera juncta fuerint, ut ex locis aliquot sub-
• indicari fortasse videatur.)

Putat autem P. Vastelius hoc opus esse Joannis
episcopi Jerosolymitani in fine quarti sæculi scriptum;
sed præter alias bene multas difficultates quæ contra
hanc opinionem sese statim offerunt, vel hoc uno ar-

gumento repudiatur, quod credi nequeat, episcopum Ierosolymitanum Ierosolymam posuisse ad occidentem Galilææ.

§. V. — *Hoc Opus non potest Chrysostomi esse : cuius sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur.*

Imperfectum illud Opus nec esse, nec esse posse Chrysostomi, certum est; omnia hic spurcatis signa adsunt, stylus perplexus, rudis atque strigosus, mirum quantum a Chrysostomi stylo differat, dictionis forma, tropi, ordiendi et claudendi ratio: ita ut ne cogitaverit quidem hoc sancto doctore adscribere quisquis ejus scripta vel meliocriter frequentaverit; ut taceam hæresim Arianam passim in his Homiliis occurrentem, aliosque errores, de quibus omnibus mox dicetur. Ad hæc autem hic scriptor laud dubie Latine scripsit, ut patet tum ex styli ratione ipsa, tum ex Scripturæ sacræ locis, quorum pars maxima ex Bibliis Latinis excerpta fuit; sed quod nullam dubitandi ansam relinquit, hic quisquis sit auctor, Græci Biblici textum, ut a suo diversum, aliquando adhibet.

Jure queratur an ille ipse scriptor, ut hæresi suæ auctoritatem conciliaret, nomen Chrysostomi operi suo præposuerit, an vero anonymum opus ediderit, cui postea nomen Chrysostomi a quopiam præmissum fuerit. Certum quidem est jam a priscis temporibus Chrysostomi nomine insignitum opus fuisse, ut arguitur ex loco Nicolai I Papæ in responsis ad consulta Bulgarorum, Tom. 8 Concil. Labbei p. 518, num. 31, ubi dicitur: « Qui consensus si solus in nuptiis forte defuerit, cætera omnia etiam cum ipso coitu celebrata frustrantur; Joanne Chrysostomo magno doctore testante, qui ait: Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. » Quem locum habes in homilia 32 circa medium. Quamobrem forte credatur ipsum auctorem operi suo nomen Joannis Constantinopolitani præmississe, ut errores suos tanti doctoris auctoritate firmaret. Verum illud non sua vacat difficultate.

Si porro Chrysostomi nomen eminentius sit hic scriptor, non ideo inferendum erit ipsum episcopum fuisse, quod dicat Homil. 8 paulo post initium: *Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores*; sed si eminentius sit Chrysostomum, eminentius etiam fuerit episcopum. Cum autem dixit initio Homiliæ 32 se corpore absentem esse, sese fingere potuit Chrysostomum exulem, quod fecit et ille qui Epistolam ad Cæsarium Monachum Chrysostomo adscripsit, ut Eutychianam hæresim tanti doctoris testimonio confruaret. Hinc liquet non posse ex allatis verbis argui hunc auctorem episcopum fuisse; si tamen ille nomen Joannis operi suo præfixerit, id quod certe verisimile non est.

Atenim quomodo potuit se Chrysostomum esse fingere ille, qui ait Homil. 32 circa medium: « Nam si consideremus ex quo Christus in cælum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. » Id est, tot fere anni erant a Christi ascensione, quot annis vivere solebant viri antediluviani; atqui ante diluvium vita hominum erat non-gentorum, imo plurium annorum; unde sequi videtur eum, qui hanc temporis notam posuit, non potuisse se Chrysostomum esse fingere, vel nomen suum huic operi præmittere. Neque tamen potest hæc nota ut verba sonant, accipi; nam præterquam quod id significat vox *prope* hic adhibita, certum est hunc librum nono sæculo, quasi Chrysostomi esset, jam diu in usu fuisse. Ad hæc autem illa quæ de Theodosio Magno et de tempore subsequenti, de gentiliū religione quasi adhuc vigente, deque Arianismo Ecclesias, episcopos, atque presbyteros passim habente; hæc, inquam, omnia, non ad nonum vel octavum, imo vix ad septimum sæculum referri posse videntur: quare illa annorum computatio oscitanter haud dubie facta fuerit.

Nota vero in qua de Theodosio agitur hæc habet Homil. 49 paulo post initium: « Et nos quidem ex-

posuimus hic audiciones prætorum, et fames, et terræ motus, et pestilentias, audiciones hæresum, et inopias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et cæteras hæreses, quæ ceperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem audiciones quidem prætorum, fames et tumultus, et pestilentias intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc: abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, ea multos fidelium desolare, non irrationabiliter dicit. »

Sic ille afflicta res Arianorum deplorat, quæ sub Constantino per Nicænam fidem depulsa, sub Theodosio autem Magno prostrata sunt, ita ut ab illo tempore usque nunc, sive usque ad auctoris tempus illa pessimi semper ierint. Hoc autem decantat ille fere per totum librum: nam vere Arianus erat, ut mox probabitur. Idipsum etiam ait in Homil. 49 paulo ante medium, nempe tempore Theodosii expugnatum fuisse Ecclesiam, scilicet Arianismum, quem ipse unam veram Ecclesiam esse pugnavat; quod in eadem Homilia indicat infra: *Hæresis Homoianorum*, inquit, non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresim non similiter sapientibus. Hoc plurimis in locis repetit. His perpensis opinor vel circa finem sexti, vel septimo sæculo scriptum hoc opus fuisse. Tillemontius autem, qui illam priorum temporis notam non animadverterat, hæc circa tempus scripsit: « Certum utique est illum scripsisse post Theodosium Magnum, qui Arianismum everterat, ut hic scriptor conqueritur. Quod autem ille de decimis fructuum habet, ad postrema Arianismi tempora, ad septimum circiter sæculum ablegandum ipsum esse suadet: quandoquidem hæc hæresis ad usque finem sexti sæculi in Hispania substitit regnavitque: hic vero scriptor sæpe conqueritur Ecclesiam suam opprimi atque vexari. Et sane ex cogitandi modo, ex imaginandi vi et insolita disserendi ratione, Hispanus esse facile putaretur. Ex aliis tamen locis antiquior esse credatur. »

Jam non quarram quo tempore decimæ in Ecclesia solvi cœperint, neque enim id puto ad institutum pertinere nostrum. Nam hic scriptor cum decimas commemorat, non de decimis fructuum agit, quales in Ecclesia institutæ fuerunt; sed de *portionibus* ecclesiasticorum, quæ a priscis Christianis dabantur, quas decimas appellat, quia de decimis Veteris Testamenti hic agitur, ubi illud evangelicum explicatur: *Vas vobis qui decimatis mentham et netum etcyminum*. Hujus occasione dicti ait scriptor iste: « Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicuius rei vel saltem minimæ non obtulisset. Si quis autem de populo in Deum peccabat nemo curabat corripere eum Sic et modo fit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter, si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur ac turbatur. Si autem viderit aut episcopus presbyterum Et portiones quisque suas secundum dignitatem suam vigilanter aspiciunt et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere, circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, non murmurant contra eum. Quam compendiose in tribus his (nempe judicio et misericordia et fide) complexus est et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem. » Hæc postrema verba, si populus decimas non obtulerit, etc., perspicue referuntur ad locum Evangelii ubi de deci-

nis agitur, quæ sub Veteri Testamento solvebantur; neque hinc puto colligi posse decimas tunc temporis a Christianis solutas fuisse. Quod autem adjicit Tillemontius, hæc ab Hispano dici posse, quia hæresis Ariana in Hispania ad usque finem sexti sæculi viguit, illud, inquam, potest hoc argumento refelli. Si Hispanus erat ille, et si septimo sæculo scripsit, non debuit Arianae hæreseos extinctionem ad Theodosium referre. Ariana quippe hæresis ibi sub regibus Arianis viguerat, et a Reccaredo subsequentibusque regibus oppressa fuit. Contra vero hic scriptor se sub Romano imperio dogere non semel subindicat, ut in locis supra inemoratis, necnon in alia Homilia 38 circa medium, ubi ait: « Quia sicut nummus habet charagma Cæsaris, sic homo habet charagma Dei: et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Cæsaris, reprobus est, ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur.

Quod autem ea quæ supra dicta sunt confirmare videtur, cum hæc scriberentur, adhuc gentilium religio vigebat, ut arguitur ex iis quæ leguntur Homilia 40 circa medium: « Ut puta, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus Deus est... Nam disciplina Domini ex moribus familiae demonstratur. Non sicut nostri philosophi qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. » Et Homilia 43 circa medium: « Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant daemones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt: orant reges mortuos, Jovem, Mercurium cæterosque. » Et Homilia 20 ante finem: « Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passus: id est, si prævaricatus fuerit et ad gentiles aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna. » Hujusmodi non pauca deprehenduntur, maximeque in fine Homiliæ 26, ubi hortatur ut a gentilium consortio caveatur.

§. VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomæum fuisse probatur.

Hic scriptor quisquis sit sese manifeste prodit Arianum et Anomæum. Cumque jam a multis retro sæculis, atque, ut credere est, ab ipso auctoris tempore ipsiusque manu, Chrysostomi, sive Joannis Constantinopolitani nomen præfixum habuerit, multi in tot loca Arianismum præ se ferentia incidentes, ea vel quibusdam mutatis in Catholicam sententiam reducere conati sunt, vel penitus sustulerunt; alii postea qui in hæc truncata ac mutata exemplaria inciderunt, ea quæ sublata fuerant in margine scripserunt. Hujusmodi exemplaria quædam se vidisse testatur supra Erasmus. Quidam autem hujusmodi errores et alios quoque diversi generis conspicati, nomen Joannis Chrysostomi sustulerunt. Mahusius vero Franciscanus, qui hunc Commentarium Joanni Chrysostomo asserere in animo habebat, secundum aliquod exemplar castigatum, ut ille putabat, hunc Commentarium edidit. Sed frustra cessit conatus ejus: nam in exemplari adhuc ipsius Arianismus deprehenditur, ut infra dicemus. Etenim illi, qui opus emaculare conati sunt, id non ita feliciter sunt exsequuti, ut paulo post monstrabitur.

Scripsit autem hic auctor, cum post Theodosii tempora Arianorum Anomæorumque reliquæ paulatim extinguerentur, id curantibus scilicet episcopis aliisque Catholicis, quos ille ut hæreticos et hæreticorum deterrimos passim insectatur, dum sectæ suæ jam ad exiguum numerum redactæ sortem deplorat. Porro virus hæresis suæ passim depromit. Sic Homilia 19 post medium: « Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. » Hic autem loquitur de Trinitate personarum æqualium,

quam damnabant Ariani, et quam hic scriptor sæpe repudiat. Hoc impium dictum reliquit in editione sua Mahusius, etsi manifeste Ecclesiam Catholicam impetat, quam hic et alibi prævaluisse, et supra cæteras hæreses principatum obtinuisse dicit, et quidem a tempore Theodosii, quando certissime fides Catholica supra omnes sectas prævaluit. Et Homil. 22 paulo ante finem: « Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic: Si ego sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, » etc. Hic porro omnia quæ hæresim Arianam sapiebant sustulit Mahusius. Et Homilia 28 paulo ante medium, in hæc verba. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*, sic habet: *A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? Aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis?* Hunc porro locum intactum reliquit Mahusius, quia paulo infra quædam adjiciuntur, quæ videntur ad Catholicam doctrinam accedere.

Sed clare Homilia 34 paulo post medium, in hæc verba, *Dixit Dominus vineæ procuratori suo*: « Cui procuratori? Sine dubio Filius dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat, Non quero utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filius: sed hoc dico, quia procurator domus et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patris familias, quomodo locum habebit ternitas tua? Si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ. Si vero non æqualis dignitas, quomodo una substantia? » Hæc porro omnia sustulit Mahusius, licet primi auctoris et stylum, et seriem, et doctrinam exhibeant.

Homilia vero trigesima quinta circa medium in hæc verba, *Non est meum dare vobis*, ita loquitur: « Quid ergo? mentitus est Christus dicens, *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? Ergo inter eum cujus non est, et inter eum cujus est, nec una persona est, nec æqualis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere, qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est æqualis potestas? » Hæc postrema ab his verbis, *Ergo inter eum*, etc., abstulit Mahusius.

Homilia vero quadragesima quinta ante finem in hæc verba, *Implete mensuram patrum vestrorum*, hæc ait: « Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes ejusdem esse substantiæ, ejusdem auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, Deum Filium, Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit, sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium. Et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem ei generabantur et generant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et anima et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum: nam et illi purum hominem se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Eco*

enim impletis Jerusalem doctrinam vestram, et vultis inducere super nos sanguinem istius hominis. Si enim homo pius est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei, salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes et facientes omnia quæ diximus, non mireris: implet enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum. » Et hunc quoque locum Mahusius totum sustulit. Invenit autem fuisse in textu scriptoris, quis crediderit umquam? Hic enim Catholicis non solum maledicuntur, sed etiam ipsis hæretica dogmata falso adscribuntur. Ubi animadvertendum est in reliqua homilia contra hæreticos, scilicet Homoousianos et Catholicos multa dici, quasi Ecclesiam veram persequentes, qui, inquit ille, *rumpentes viscera matris, processerunt ad principatum.* Quinam autem erant illi qui tempore Theodosii pervenerant ad principatum, nisi Catholici? Nam queritur ille a tempore Theodosii ad summum tempus, *usque nunc*, illam sectam prævaluisse. Ac per totam ferme Homiliam sequentem in hæreticos illos invehitur qui suo patrumque suorum tempore grassati sunt. *Quanta passi sunt*, inquit, *ab hæreticis patres nostri.*

In Homilia autem 48 tota fraus eorum, qui seriem auctoris sæpe vel detruncarunt vel interpolarunt, detegitur. Sic vero circa medium legitur: « Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapiunt similiter; ut puta hæresis Fotini (sic) non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoousianorum non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. » Manifestum est, in hunc locum, mutato tantum hæreseos sive hæreticorum nomine, repetitionem inventam fuisse: nam idem ipsum pene iisdem verbis dicitur de hæresi Photini et de hæresi Homoousianorum, alterutrum autem in seriem inductum fuisse certissimum est. Omnis autem suspicio, ne dicam certitudo, cadit in hæresim Photini, quæ sæpe quarto sæculo in Ecclesia proscripta, ac pene oppressa, numquam ita vixit, ut posset Ecclesiæ Dei, omnibusque aliis hæresibus tantum negotii facessere; sed exploratum habeo eos qui hunc scriptorem, qui se Arianum toties professus est, ad Catholicam sententiam, demptis mutatisque compluribus locis, reducere sunt conati, illa de Photino iis quæ de Homoousianis dicuntur substituere voluisse, ut auctorem Commentarii vel invitum Catholicum redderent: ac postea casu nescio quo factum esse ut utraque clausula in textu maneret in omnibus exemplaribus quæ vidi, uno excepto Mahusii Editio, ubi ea, quæ de Homoousianis dicuntur, pro more sublata sunt. Quod autem Homoousianos hic sive Catholicos scriptor impetere velit, liquidum est ex iis quæ initio Homiliæ sequentis 49 leguntur: ubi hic scriptor de abominatione desolationis agens deque Antichristo, hæc habet: « Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtinuit Ecclesiæ locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetisse, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas Deo. Et hoc est forte, quod Apostolus dicit: *qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus.* Et sic omnia mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. » Quæ est autem illa hæresis, quæ obtinuit Ecclesiæ locum et stetit in loco sancto, idque a tempore Theodosii, ut alibi dicit ipse, nisi Catholica Ecclesia, quam ipse Homoousianorum hæresin vocat? Et quis hæc de Photiniani hæreticorum obscurissimis dicta esse credat?

§. VII. — *Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur.*

Cum quis ab Ecclesiæ unitate recessit, nihil mi-

rum si in varios errores delabatur: amissa quippe ancora, navis quoquoversum fertur. Hic itaque scriptor quem Arianum fuisse demonstravimus, diversos errores ubique spargit, quorum quosdam ipsosque præcipuos hic tangere non gravabimur.

Perinde atque Donatista dicit Anonymus, baptismum hæreticorum nullum esse, denuoque baptizandos illos esse qui ab hæreticis baptizati fuere; sic Homilia quinta paulo ante finem: « Ex tunc cœpi Jesus prædicare, ex quo in aqua quidem baptizatus est a Joanne: in Spiritu autem a Patre, ut possit de se ipso alios baptizare, secundum hominem dico, quia si non fuisset baptizatus, alios baptizare non poterat. Quomodo autem nudus vestiatur nudum, aut quomodo mendicus faciat alterum divitem? sic et ipse qui baptizatus non est, quomodo alteri potest baptismum dare? Secundum hoc et de hæreticis dicimus: quia ubi est fides, illic est Ecclesia: ubi Ecclesia, ibi sacerdos: ubi sacerdos, ibi baptismum: ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi autem fides non est, ibi nec Ecclesia est: ubi Ecclesia non est, nec sacerdos est: ubi sacerdos non est, nec baptismum: ubi baptismum non est, nec Christianus fit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secundum baptismum, qui non intelligit quod est primum? » Hunc quoque locum prætermisit Mahusius, quia in quodam exemplari deerat; nimirum quidam ex iis qui Chrysostomi opus esse censebant, hæc quasi Chrysostomo indigna sustulerant. Similiterque in medio Homiliæ tertiæ supra, duo loca, quæ eadem ipsa de baptismo repetendo efferebant, abstulit, quæ tamen loca et ad seriem pertinent, et a primo auctore, uti quidem existimo, posita fuerant.

Primis Ecclesiæ sæculis cum gentiles furerent in Christianos, cautum erat ne Christiani sese idololatris offerrent, neve infensos Christiano nomini adorientur et palam coram illis Christum confiterentur et prædicarent, ne graves hoc pacto contra Christianos persecutiones excitarentur. Hic autem scriptor Homilia 23 circa medium dicit eos qui veritatem quoquo modo tacent esse proditores veritatis: « Hæc autem diximus, inquit, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu... Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. »

Homilia vero undecima circa medium de Eucharistia hæc prave dicitur: « Si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur: quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum præparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis. » Hic porro locus in quibusdam exemplaribus deest: vereque alibi ad Catholicam de Eucharistia doctrinam magis accedit hic Anonymus.

Homilia porro trigesima secunda circa medium de secundis nuptiis ita temere loquitur: « Et apostoli præceperunt secundas adire nuptias propter continentiam hominum. Nam secundam quidem accipere, secundum præceptum Apostoli est. Secundum autem veritatis rationem, vere fornicatio est; sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. »

Hujusmodi forte non pauca observabit studiosus lector: nam, ut notat supra Erasmus, multas habet hic scriptor sententias suspectas et improbata; et alioquin qui semel a fide descivit, quid mirum si passim erret vel temere loquatur?

§. VIII. — *De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis.*

Etsi non ineruditus sit iste quisquis sit auctor,

stylo utitur admodum radi et strigoso, verbis dictionibusque inuicem saepe redundante. Quoniam vero apocryphos multos libros nobis ignotos legerat, multa futilia saepe admisit. Nam ut taceam ridiculas interpretationes nominum Hebraicorum, quas persaepe refert Homilia prima, cum genealogiam Christi explicat, nescio unde expiscatus sit illa quae de filiabus Adami eadem homilia dicit: « Vis autem scire quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores, quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adami, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifam et Edoclam; et non peccaverunt, quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. »

Commemorat autem Anonymus librum nomine Seth, unde mutatus illa esse videtur apocrypha et insulsa, quæ de magis deque monte Victoriali narrat. Homilia vero decima quarta circa finem orationi Dominicali hæc verba adjicit: *Quoniam tunc est regnum et virtus et gloria.* Quæ alibi etiam commemorari puto. Nihil mirum ergo, si talis homo, apocryphis gaudens, librum etiam Pastoris et Clementinas adhibeat. Quæ etiam apocrypha opuscula non nulli sanctorum Patrum adhibuerunt.

Anonymus hic in *secretioribus libris* scriptum esse dicit Homil. 4 paulo ante medium, Joannem Baptistam a Christo baptizatum fuisse.

ERUDITI COMMENTARII IN EVANGELIUM MATTHÆI, INCERTO AUCTORE, *Prologus*¹.

Sicut referunt, Matthæum conscribere Evangelium causa compulit talis. Cum facta fuisset in Palestina persecutio gravis, ut periclitarentur dispergi omnes², ut carentes sorte doctoribus fidei, non carerent doctrina, petierunt Matthæum, ut omnium verborum et operum Christi conscriberet eis historiam, ut ubique essent futuri, totius secum haberent fidei statum. Quod autem ab humana ejus cepit nativitate, et humanam ejus generationem exposuit, compulit impia impudentia Judæorum, denegantium Jesum Christum de David semine ducere genus. Corpus autem narrationis suæ ordinavit hoc modo: primum nativitatem, deinde baptismum, tertio tentationem, in quarto doctrinam, in quinto miracula, in sexto passionem, in septimo resurrectionem, et ascensionem ejus; non solum historiam de Christo exponere volens per hæc, verum etiam evangelicæ vite statum docere: quoniam nihil est quod ex parentibus nascimur, nisi iterum per aquam et Spiritum sanctum renati fuerimus ex Deo, quoniam quod ex carne nascitur, caro est; quod autem de spiritu, spiritus est (Joan. 3. 5. 6). Post baptismum autem necesse est contra diabolum stare, quoniam ad hoc quisque ungitur. Et reedificatur in baptismo, ut contra tyrannum suscipiat bellum. Post hæc, quasi omni superata tentatione, factus idoneus ad docendum, si quidem sacerdos est, doceat: et quia miraculorum faciendorum non est semper necessitas, doctrinam suam bonæ vite, quasi miraculis, factis commendet. Si autem laicus est, operibus doceat fidem: operibus se et hominibus commendet, et Deo. Deinde quia non possumus aliter exire de mundo, nisi solum fuerit corpus, per quod ingressi sumus in mundum, necesse est exire nos de hoc stadio mundi. Et quoniam omnis vita nostra tentatio fuit, restat ut tentationis victoriam resurrectionis merces sequatur et gloria. Matthæus sanctorum quidem, præcipue tamen peccatorum evangelista, qui non solum sermone, sed etiam ipsa vite correctione peccatoribus evangelium prædicavit. Numquam enim telonearius constitutus, qui consueverat pecunias colligere perituras, factus fuisset evangelista, ut sermones conscriberet in æternum mansuros, nisi ut

suo exemplo peccatores ad misericordiam poenitentiae invitaret: qui aliquando fuit cautus logotheta rationum terrenarum, nunc autem diligentissimus est dispensator spiritualium præceptorum. Tunc multos pauperes fecit fraudando pecuniam, nunc autem innumerabiles divites facit prædicando justitiam, ut magnificemus Dominum propter eam voce prophetica, dicentes: *Hæc commutatio dexteræ Esæ (Psalm. 76. 11).*

Homilia prima ex capite primo.

Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Liber est quasi apotheca gratiarum. Sicut enim in apotheca divitis alicujus omnis homo quod desiderat invenit: sic et in isto libro omnis anima quod necessarium habet invenit. Quid est quod ait, *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham?* Et quomodo dicit Isaias propheta, *Et generationem ejus quis enarrabit (Isai. 53. 8)?* Sed ille divinam generationem ejus inenarrabilem esse pronuntiat, iste autem carnalem exponit. Propterea non dixit, *Jesu Christi filii Dei*: sed *Filii David, filii Abraham*. Et quare Joannes statim in principio Evangelii sui divinitatis ejus monstravit naturam dicens: *In principio erat Verbum, et Verbum erat apud Deum (Joan. 1. 1)?* Quoniam Joannes, inter gentes in exilio constitutus, Græco sermone Evangelium causæ gentium scripsit. quæ non cognoscebant si Deus Filium habet, aut quomodo genitum habet: ideo superfluum erat primum incarnationis ejus mysterium gentibus demonstrare, cum illum ipsi quis esset nescirent: ideo necessarium fuit primum illis ostendere, quia est Filius Dei: deinde in sequentibus, quia carnem suscepit, dicens: *Quia Verbum caro factum est, et habitavit in nobis (Ibid. 1. 14).* Matthæus autem Evangelium Judæis Hebræo sermone conscripsit, sicut jam diximus supra, ut Judæi legentes edificarentur in fide. Judæi enim semper cognoscebant, quia est Filius Dei, et quomodo est Filius Dei. Superfluum ergo erat exponere eis divinitatis ejus naturam, quam ipsi optime cognoscebant: necessarium autem fuit mysterium incarnationis ejus ipsis ostendere. Quare autem non illi sufficit dicere illum filium Abraham solius, aut David solius? Quia ad ambos de Christo nascituro ex eis, promissio fuerit facta. Ad Abraham quidem sic: *Et in semine tuo benedicentur omnes tribus terræ (Gen. 22. 18)*: quod intelligi non potest nisi in Christo, quoniam inter ceteros Judæos et gentes numquam amicitia stabilis fuit. Ad David autem ita dicit: *Juravit autem Dominus David scriba-*

¹ Titulus in Codice Vallis Dei Carthusianorum: *Incipit originale S. Joannis Chrysostomi super Matthæum.* Alter titulus ibidem: *Incipit Commentarius sancti Joannis episcopi in S. Matthæo Evangelistam.*

² Cod. V. D., *dispersi omnes, quæ lectio non spernenda. Alii, dispersi omnes.*

sem, et non frustrabitur eum: de fructu ventris tui ponam super sedem tuam (Psal. 131. 11). Ideo ergo utriusque filium dicit, ut utriusque promissiones in Christo impletas ostenderet. Deinde quia Christus tres dignitates fuerat habiturus, rex, propheta, sacerdos; Abraham autem habuit duos filios, et duas dignitates: propheta enim fuit, et sacerdos, sicut Deus ad illum dicit in Genesi: *Accipe saccam tuium (Gen. 15. 9)*, etc., propheta autem, sicut ait Dominus ad Abimelech de illo: *Quoniam propheta est et orabit pro te, et salvus eris tu, et domus tua (Ibid. 20. 7)*; ideo ergo dictus est filius Abraham et David, ut propheta quidem intelligatur et sacerdos ex Abraham, rex autem ex David. Item ideo non dictus est tantummodo David filius, quia David rex fuit et propheta, sacerdos autem non fuit. Ideo ergo amborum filius nominatus est, ut utriusque patris triplex dignitas originali jure cognosceretur in Christo. Sed quare prius David nominavit, cum Abraham præcedat in tempore? Prima ratio et simplex hæc est: cum propositum esset evangelizæ ex Abraham generationes Domini numerare, si prius dixisset eum filium Abraham, postea autem David: necesse habebat iterum reverti ad Abraham, et in ipso loco bis eum numerare¹. Altera autem ratio est, quia regni dignitas major est quam naturæ. Nam etsi Abraham præcedebat in tempore, David tamen præcedebat in dignitate. Et quomodo major fuit David, quam Abraham, cum quandoque David reprehensus est in peccato? Sed audi, quoniam David de nimia iustitia sua confidens dicebat: *Domine Deus meus, si feci istud, si est iniquitas in manibus meis (Psal. 7. 4)*. Item, *Iniquitatem si conspexi in corde meo, non exaudiet Deus (Psal. 65. 18)*. Ergo dimissus est, ut circumveniretur a carne: non ut iniustitia ostenderetur ejus, sed ut ejus jactantia compesceretur. Abraham pater fidelium, quem Deus voluit exemplum esse sanctorum, dicens ad eum: *Exi de terra tua, et de cognatione tua: et veni in terram, quam tibi demonstrabo (Gen. 12. 1)*; ut sciant omnes homines, quicunque voluerint esse filii Abraham, et terram illam vivam promissionis accipere, de qua scriptum est: *Credo videre bona Domini in terra viventium (Psal. 26. 13)*: quoniam bona sua debent contemnere, sicut Abraham terram suam contempsit, et parentes suos carnales dimittere, sicut ille cognationem suam dimisit. Qui autem Abraham imitari noluerint, non possunt esse filii Abraham. *Abraham autem genuit Isaac*, qui interpretatur risus. Risus autem sanctorum est, non stulta cachinnatio laborum, sed rationabile gaudium cordis, qui fuit per omnia mysterium Christi. Sicut enim ille Isaac, desperantibus jam parentibus, in ultima senectute donatus est lætitia suis, ut cognoscatur, quia non erat filius naturæ, sed gratiæ: sic et noster Isaac in novissimo fine productus est a matre Judææ gaudium cunctis, sicut dicit angelus ad pastores: *Eccce evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit o uni plebi (Luc. 2. 10)*. Unde ait Apostolus: *Postquam venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum natum ex muliere, natum sub lege² (Gal. 4. 4)*. Sed iste per virginem, ille de anu, ambo extra speciem naturæ. Ille postquam mater ejus parere posse cessaverat, iste priusquam mater ejus parere posse inciperet. Sed ille de ancilla ideo jam deficiente, iste autem de virgine incorrupta: quia ille Isaac filios fuerat generaturus in lege corrumpenda, iste autem in gratia permansura. Sicut illum mater nescivit, quando docebatur ad immolandum, sed postquam reversus est cognovit quia erat oblitus: sic istam synagoga non cognovit esse Filium Dei, cum duceretur ad mortem; sed postquam resurrexit a mortuis, tunc cognoverunt eum Judæi. Sicut ille ligna portavit, ubi fuerat incendendus: sic et iste lignum portavit, ubi fuerat crucifigendus.

Sicut ille non restitit Abraham, cum vellet eum occidere, sed dixit, Pater mi, liga mihi manus et pedes, nequando insurgam in impugnationem: sic et ille non contradixit Patri, sed paratus respondit, *Si possibile est, transent a me calix iste: sed non sicut ego volo, sed sicut tu, Pater (Matth. 26. 39)*. *Isaac autem genuit Esau et Jacob*, in figura duorum sæculorum³. Esau a capite usque ad pedes totus pilosus, sæculum primum hoc significat, quod ab initio usque ad finem totum quasi asperrimis pilis iniquitatum repletum est. Jacob autem totus speciosus et nitidus, futurum sæculum significat, quod totum pietatis decore fulgebbit, et non invenietur in illo aliqua asperitas aut nigredo peccati. Et quemadmodum cum de utero matris suæ exiret Esau, tenuit plantam ejus Jacob: unde Hebraice Jacob appellatus est, id est, supplantator: mox enim ut illius pedes egressi sunt, istius caput apparuit: sic et in fine sæculi istius statim illius sæculi principium apparebit. Et quemadmodum Esau persequabatur Jacob, sic filii sæculi hujus persequuntur filios sæculi illius: et sicut ipse, ita et filii ejus, non resistendo sed fugiendo superant malos. Nam quemadmodum tunc mater adivit Jacob, dicens ei: *Fili, audi me et fuge in Mesopotamiam, donec quiescat ira fratris tui (Gen. 27. 43. 44)*: sic et Ecclesia filios suos quotidie docet, cum persequutionem patiuntur, dicens: *Si vos persequenti fuerint in civitate ista, fugite in alteram (Matth. 10. 23)*; et, *Date locum iræ (Rom. 12. 19)*. *Jacob autem genuit Judam et fratres ejus*. Et noster Jacob genuit duodecim apostolos in spiritu, non in carne: verbo, non sanguine. Nam sicut ille cum suis duodecim descendit in Ægyptum, ut multiplicaretur: sic et Christus cum suis duodecim apostolis descendit in mundum, et multiplicatus est per totum mundum, sicut res ipsa testatur. Item sicut ille descendit, ut medullam Ægypti manducaret: sic et Christus cum suis apostolis intravit in istum mundum, ut medullam hujus mundi manducaret, id est, acquireret sibi. Medulla enim hujus mundi sunt homines sancti. Sicut enim medulla quandiu in arbore fuerit sana, semper floret; cum autem percomesta fuerit, tota paulatim marcescendo siccat: et sic quamdiu sunt fideles, stat iste mundus. Nam sicut egredientibus Israelitis de Ægypto, exterminata est Ægyptus: sic et sancti cum de isto mundo defecerint, casurus est iste mundus. Judas autem interpretatur confessor, quoniam Christi erat imago, qui confessor Patris erat futurus, dicens: *Confiteor tibi, Pater, Domine celi et terræ (Luc. 10. 21)*. Quia sicut Judas meretrici conjunctus est, et dedit illi virgam et annulum: sic et Christus ecclesiæ meretrici ex gentibus se conjunxit, et dedit illi pro mercede conjunctionis virgam crucis, et annulum Spiritus sancti per baptismum, quasi signaculum fidei præcedentis, quem etiam alibi lascivo filio revertenti dari præcepit pater benignus. Et ideo forsitan Thamar, uxor ejus, interpretatur immutata, vel exacerbatio: quia et in ipsa habet intellectum convenientem et in Ecclesia. In ipsa quidem, quia cum esset casta, in meretricem se immutavit, et facta est exacerbatio Judæ in ira, sicut Genesis liber testatur. In Ecclesia autem, quia fuerat ecclesia meretrix, et exacerbatio Dei, postmodum autem immutata per fidem Christi facta est casta. *Judas autem genuit Phares et Zaram de Thamar*. In mysterio Judaici populi et gentilis. Zara enim primus ex utero egressus apparuit, obsteritrix autem ligavit illi coccum ad manum, signans populum Judaicum rubricatum sanguine circumcisionis. Retracto autem Zara processit Phares: interclusa est enim caro in qua Zara erat inclusus; hæc autem in qua Phares erat inclusus, aperta est, ideo et processit primum (Gen. 38. 27-30). Sic Judaicus populus primus apparuit in luce fidei, quasi de vulva tenebrarum mundi procedens, et ideo signatus est cocco circumcisionis, putantibus omnibus, quia ipse

¹ Sic V. D., quam lectionem etiam in margine habent Editi.

² Codex V. D. habet, *factum ex muliere, factum sub lege*, et sic notatur in margine prius Editorum.

³ Ita V. D. et prius Editi in margine, atque hæc videtur esse vera lectio. Editi in textu, *populorum*.

populus Dei erat futurus primus. Sed quid? Posita est ante faciem ejus lex, quasi sepes, ut impediret justitiam ejus. Nam lex impedit fidem, non adjuvat, sicut scriptum est: *Præquam veniret mandatum, peccatum quidem mortuum erat, ego autem vivebam: postquam venit mandatum, peccatum revixit, ego autem mortuus sum* (Rom. 7. 9. 10). Sic ergo impeditus est populus Judaicus per legem, ut non ad justitiæ lucem veniret: sed subito temporibus Christi rupta est sepes legis, quæ erat inter Judæos et gentiles, sicut ait Apostolus, *Medium parietem maceræ solvens* (Ephes. 2. 14): sic factum est, ut ethnicus populus, qui primum, Judaico populo apparente, quasi in vulva tenebrosi mundi tenetur inclusus: postquam rupta est lex per Christi mandata, excluso Judaico populo, iste primus processit ad fidem, et postea sequitur Judaicus populus, sicut ait Apostolus: *Ecce mysterium vobis dico. Ex parte cæcitas in Israel contigit, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret* (1. Cor. 15. 51. Rom. 11. 25. 26). Sive autem Zaram quis dicat in figuram populi fuisse gentilis, qui primum per prophetas demonstratus apparuit, et ab eisdem prophetis dominici sanguinis coeco signatus est. Dum enim per Christi sanguinem regenerandus prophetizabatur, coeco dominici sanguinis signabatur: Phares autem in figura Judaici populi, qui sæpe legis excluso populo gentili, primus processit, illo postea sequuturo: maceria legis sublata, non incongrue dicitur: propter quod et nominatus est ille Zaram, quod est oriens, vel nobilis. Iste autem Phares, quod est præcisio, quoniam populus Christianus semper oriens erat futurus, semper illustris: Judaicus autem interjectu legis præcisus ab eo. Et videtur quidem Judas ex incesto nurus suæ Thamar conjugio filius suscepisse, revera autem neque ex meretrice. Meretrix enim non fuit, quia propter amorem seminis Israel finxit se meretricem, cum non esset. Nurus autem non fuit, quia nullus filiorum Judæ habuit eam: nam primus filius Judæ, cum Judas, suo ipsius experimento exterritus, noluisse ei accipere conjugem ex filiabus Chananæorum, sed dedisset ei Thamar ex filiabus Aram, mater autem ejus, cum esset Chananæa, hortaretur eam accipere ex genere suo: ille consilio matris usus, non contigit eam, propter quod et percussit eum Dominus malignantem. Alter autem filius, audito quod fratri suo semen fuerat suscitatura, non sibi, semen suum effudit in terram, propter quod et ipse percussus est. Et sic factum est, ut Thamar virgo maneret. Hæc autem ita de filiis suis gesta cum nesciens Judas diu lamentaretur, et plangeret, poenitens quia nefandum opprobrium cum nuru sua, ut putavit, fecisset in Israel, et diu precaretur Deum, nec luctus sui terminum faceret, adstitit ei angelus Domini, et hæc omnia exposuit ei, sicut fuerant gesta, et consolatus est eum. Judas autem tantæ fuit religionis, ut et postquam cognovit non eam fuisse uxorem filiorum suorum, non acquieverit ei appropinquare: quoniam etsi quantum ad Deum ipsa non erat nurus, tamen quantum ad scientiam hominum nurus videbatur. Providebat enim bonum, non tantum coram Deo, sed etiam coram hominibus. *Phares autem genuit Esrom*. Quoniam quidem causa et ratione providentialique Dei posita sunt hæc nomina, credimus, maxime cum essent hi principes generis electorum: qua autem causa et ratione posita sunt, vere ipsi scierunt, qui posuerunt, et Deus, cujus providentia ponebantur. Nos vero quod intelligere possumus in nominibus ipsis, hoc loquimur, maxime cum nullam scripturam canonicam de istis personis habeamus. Esrom enim, sicut Hebræorum sermonum nominum interpretes dicunt, interpretatur, jaculum videns. Jacula autem sunt inimici, omnes passionēs carnales, quas intrinsecus diabolus jaculatur in animam, et omnes tentationes adversitatum, quæ provenerint fidelibus extrinsecus jaculante diabolo. Omnes deinde homines iniqui, quos vel contra veritatem, id est Dei voluntatem, vel contra servos ejus excitat

inimicus, jacula ejus sunt, de quibus omnibus dicit Apostolus: *Ante omnia accipientes scutum fidei, in quo possitis omnia jacula maligni ignea extinguere* (Ephes. 6. 16). Qui ergo videns est jaculum, vigilans est contra versutias inimici, et de longe prospicit jacula ejus, et cavet, aut scuto fidei suscepto retorquet ad Dominum. Vult ergo Dominus omnes servos suos videntes esse jacula super se venientia. Qui autem non videt ea super se venientia, quomodo ea declinet? Potest et aliter homo justus jaculum videns intelligi, ut sit ipse jaculum videns Christi, cum et ipse Christus dicatur jaculum Patris, Isaia dicente: *Qui posuit me sicut sagittam electam in pharetra sua* (Isai. 49. 2). Iste ergo vir fidelis, et jaculum Christi, et missus a Christo: et jaculum est, non irrationabile, sed rationabile: et videns, ut sciat ipse quæ debet colligere, et quæ pertransire. *Esrom autem genuit Aram*. Aram interpretatur visio eorum, vel irritatio eorum, vel elatus, aut lux eorum. Sicut nominum istorum significatio dat intelligere: æstimo quod in tempore istius Aram, filii Israel in Ægypto valde erant multiplicati et elati, et refulgentes. Et multiplicatio eorum zelabilis facta erat in oculis Ægyptiorum, et irritatio erat facta ipsorum, secundum quod in Exodo scriptum est: *Ecce gens filiorum Israel multiplicatum est super nos; venite ergo, circumveniamus eos* (Exod. 1. 9. 10). Et in tempore ejus forsitan gementes eos sub depressione Ægyptiorum Dominus vidit, sicut scriptum est: *Videns vidi afflictionem populi mei, qui est in Ægypto, et gemitum ejus audivi* (Exod. 3. 7). Idcirco secundum providentiam Dei tale nomen ei impositum est, vel quia irritaverunt Ægyptios valde crescentes, atque elati; vel quia vidit eos Dominus ingemiscientes et laborantes. Et ex consideratione temporis ipsius credibilis res est. Nam tribus modis circumvenierunt filios Israel: primum in opere luti, deinde per obstetrices, tertia vice ut expositos facerent infantes suos, in quo tempore natus est Moses. Denique ipse Aram Aminadab filium accepit uxorem, sororem Naason. Inter circumventionem ergo unam, et inter circumventionem alteram non nisi 1us et aliquot transacti sint anni. Et ita sit, ut recte multiplicatio filiorum Israel in tempore Aram zelabilis facta fuisse intelligatur, et afflictio ei supervenisse, et Dei visitatio eum perspexisse. Convenienter autem Aram, qui erat irritatio Ægyptiorum, vel visitatio ipsorum, vel lux eorum, genuit filium Aminadab, qui interpretatur, vel gens desiderata, vel populi mei voluntarii. Nec enim facta fuisset super eos visitatio Dei, nisi gens desiderata fuisset, et populus voluntarius. Neque fuisset irritatio Ægyptiorum, nisi desiderabiles et voluntarii Deo fuissent: et usque nunc qui desiderabiles sunt, et voluntarii Deo, illi sunt zelabiles, et irritant ad invidiam sui tenebrarum viros. Idipsum autem est voluntarium esse populum, et gentem esse desiderabilem. Qui enim voluntarius est Deo, et dicit, *Voluntarie sacrificabo tibi* (Psal. 53. 8), ipse est et desiderabilis apud Deum: et qui desiderabilis est Deo, sine dubio voluntarius est: quia non omnino subjectionem hominum diligit Deus, aut famulatum, sed voluntariam subjectionem, et voluntarium famulatum. Natura enim omnes sub Deo sunt, quoniam et a Deo creati sunt. Voluntate autem non omnes sunt Dei, quia secundum opera diabolo se substerunt. *Aminadab autem*, qui erat voluntarius populus, vel gens desiderata, genuit Naason, qui interpretatur relectio, id est requies. Vere enim quicumque est voluntarius Deo, et præbet se desiderabilem apud Deum, generat sibi refectionem et requiem. Congruè autem Naason, in cujus tempore filii Israel de Ægypto exierunt, qui et princeps factus est super tribum Judæ, relectio et requies est nominatus, quoniam in tempore illius de servitute Ægyptiorum violentorum et de laboriosis operibus Inteis liberati requieverunt, et refectionem consequuti sunt in deserto et corporis et animæ: corporis quidem, quia ad libertatem venerunt corporalem; animæ autem, quia

1 Idem in marg., non vis.

post imundas culturas Ægyptiorum ad notitiam perducti sunt Dei viventis. Sed et columbinus, et serpentinus interpretatur Naason, forsitan quia prudens erat in bono, sicut serpens; simplex autem in malo, sicut columba. Hic autem Naason, ut diximus, exivit de terra Ægypti, qui fuit princeps tribus Judæ: sicut res ipsa ostendit. Nec enim poterat iste fieri princeps, si pater ejus vixisset, nisi forte aliquis dicat sic Aminadab semen exstissem, ut non posset gerere principatum: quod non æstimo verum. Quod ergo dicitur in Exodo, quoniam quinta generatione filii Israel de Ægypto exierunt, secundum generationes invenitur tribus Levi. Jacob autem genuit Levi, Levi autem genuit Gad¹, Gad autem genuit Amram, Amram autem genuit Moysen et Aaron. Quatuor itaque generationibus defunctis in Ægypto, usque Amram, exivit generatio quinta, id est Moyses et Aaron. Secundum generationes autem tribus Juda septima generatio de Ægypto videtur exisse, sex generationibus defunctis in Ægypto (1. Paral. 6): id est, Jacob, Juda, Phares, Esrom, Aram, et Aminadab: septimus autem egressus est Naason. Puto autem hoc, quod tribus Juda magis multiplicabatur præ omnibus tribubus. Tribus autem Levi non sic multiplicabatur, quia Levitæ circa templi obsequium, ubi pauci suffecerunt, necessarii tantum erant, sicut et Numerorum liber testatur. Tamen si rationis est, quod Enoch, qui translatus est, in septima generatione sit natus: si rationis est quod Noe in generatione decima ab Adam, qui mysterium fuit Christi: si rationis est, quod scilicet in decima generatione natus est Abraham a Noe: si rationis est, quod de Abraham usque ad legem, id est usque ad Moysen, septem generationes habentur: sine dubio et hoc rationis est, quoniam secundum quidem tribum Levi in quinta generatione egressi sunt de Ægypto, secundum autem tribum Juda in septima. In tribu ergo Levi, quia generatio quinta exivit, defunctis in Ægypto quatuor, hoc puto mysterium, quoniam omnis homo ex quatuor elementis creatur secundum corpus, id est, ex terra, ex aere, ex igne, ex aqua: post hæc autem per baptismum regeneratus fit filius Dei. In quo ergo quatuor elementorum generationes moriuntur in mundo, ille vero per baptismum in quinta generatione spiritus exit de mundo: hoc est, qui mortificavit membra sua super terram (Col. 3. 5), sicut ait Apostolus, quæ ex quatuor elementorum generationibus consistunt, ut non jam in carne sit, sed in spiritu, ille exivit ad perfectum de mundo. Et nemo egrediatur vere de mundo, nisi qui, mortificatis illis quatuor generationibus, coeperit esse in quinta: ut etiam ad eum dicat Apostolus, *Tu autem in carne non es, sed in spiritu* (Rom. 8. 9). Et hic ergo in tribu Juda. Alia quidem videtur esse species rationis, tamen pene eadem ratio est. Sextus enim numerus mysterium habet operis et laboris, propter quod et Deus omnia visibilia in sex diebus operatus est, et requievit in septima: septimus autem numerus mysterium indulgentiæ, et otii, et requiei: sicut in multis diximus locis. Qui ergo transit omnia visibilia, et relinquit post se quæcumque intra sex dies creata sunt, hoc est, universum mundum hunc corruptibilem, et implet quod mandat Joannes in Epistola sua canonica, dicens: *Filioli mei, nolite diligere mundum, neque ea quæ in mundo sunt* (1. Joan. 2. 15): ille in septima die est, hoc est, in Christo, et requie est; Christus enim est requies nostra, sicut dicit de Judæis minime intraturis in eam propheta David: *Juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam* (Psalm. 94. 41). Ille otiiatur ab universo opere mundi, qui et sabbatizat a malis sabbatum sanctum, illo et meretur indulgentiam: si aliquod gessit humanum, ille exivit de mundo. Qui autem in mundo est, nunquam in septima requie est, nec otiiatur a malis umquam, nec sabbatizat. Et qui in septima requie est, ille non est de mundo: qui autem in mundo est, indulgentia dignus non est. Vide quam

prudenter secundum rationes, quas diximus, Levitæ quidem in quinta generatione exiit de Ægypto: regales autem in septima, quoniam regales modicum aut multum plerumque delinquant, ipsa potestate cogente, et difficile est eos esse sine delicto perfectos: propterea si moderate deliquerint, indulgentia digni efficiuntur. Levitæ autem, et viri religiosi sacerdotes, perfecti et spirituales, et sine macula esse debent. Ideo queritur in illis, ut quatuor generationibus illis omnino mortificatis in corpore, in quinta generatione mundi consistent: nihil, si possibile est, carnis habentes in se, nisi quod vitam sustentet, sicut dicit Apostolus: *Habentes autem alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus* (1. Tim. 6. 8). *Naasum autem genuit Salmon*. Salmon autem interpretatur, accipe vas. Iste Salmon accepit uxorem nomine Raab. Hæc autem Raab ipsa dicitur fuisse meretrix de Jericho, quæ suscepit exploratores, et legatos filiorum Israel: et cum quererentur a rege Jericho, ut occiderentur, abscondit eos in superiori parte domus suæ, et servavit incolumes; audiens autem facta filiorum Israel, dilexit Israel amplius quam propriam gentem. Et dupliciter mihi res ista credibilis esse videtur. Primum, cum esset Salmon nobilis inter filios Israel, et quia de tribu Juda erat, et quia filius principis, vidit Raab illam fidelem sic conversam ad bonum, et a Deo dilectam, et deductam de Jericho secundum Dei præceptum, et computatam inter filias Israel, quasi magnam illam aliquam constitutam, meruit accipere Salmon in uxorem. Deinde credo, et propter rationem spiritualis mysterii: quoniam Raab illa meretrix figura fuit Ecclesiæ, quæ cum fuisset ex gentibus meretrix et culturis idolorum commaculata suscipiens speculatores Jesu Christi, id est apostolos, in domum pectoris sui per verba ipsorum, abscondit eos sursum in memoria capitis sui, ut non inveniret eos princeps mundi diabolus, nec perderet eos, qui signo rubri sparsi¹, et per fenestram demissi, quasi per indicium dominicæ passionis salvata, et e ducta de mundo, et castificata, facta est sponsa Christi. Salmon iste decimus est ab Abraham. Semper autem decimus numerus, quia numerus est perfectionis, mysterium habet Christi perfecti: propter quod et prima littera nominis Jesu Iota habet, decem denotans: ergo et quia Salmon in numero fuit mystico Christi, et illa in mysterio fuit Ecclesiæ, non sine ratione credimus ipsam fuisse Raab, et accepisse eam Salmonem. Forsitan autem ideo et interpretatur Salmon, accipe vas, quasi per ipsum nomen invitabatur a providentia Dei, ut acciperet vas electionis Raab. Nam sicut Paulus, cum fuisset persecutor, dignus probatus in apostolatu, vas electionis factus est Deo (Act. 9. 15): sic et Raab cum fuisset meretrix, et gentilis, digna æstimabatur a populo Israel, ut esset conjuncta Salmoni. Vel spiritualiter, conjugio Christi, quia vas electionis facta est Christo: huic mysterio utrumque meretricis illius convenit nomen. Prius enim dicebatur Raab, quod interpretatur latitudo, vel dilatata: aut quia ex omnibus finibus terræ vocata Ecclesia, gentium latitudo appellabatur: aut dilatata, quia credens ex toto orbe terrarum in toto fundata est mundo. Hæc autem Raab, postquam nupsit Salmon, nominata est Rachab, quod interpretatur ascensio. Vere enim sicut corporali Rachab illa ascendit, facta una ex filiabus Israel, et dignificata conjugio talis viri, sic et spiritualiter ista ascendit: quia cum fuisset Ecclesia cultrix antea idolorum, facta est socia angelorum, et sponsa Christi, et filia Dei. Salmon ille, qui interpretatur accipe vas, qualem filium genuit ex Rachab? Booz qui interpretatur in virtute, vel virtus in ipso, sive prævalens, qui secundum imperium Dei accepit uxorem Ruth a Deo provisam: in virtute generat filios, et in seipsis virtutem habentes, et prævalentes. Qui autem recipiunt uxores ex provisione diaboli, id est, non reli-

¹ In Bibliis, *Caath*.

¹ Montef. habet, *rubri sparsi*. Nos vero, juxta textum libri Jos. 2. 18, scripsimus, *rubri sparti*.

gionis intuitu, nec fideles in infirmitate generant filios, nec praevalentes umquam nec fortes nisi in malo, et ad poenam irreligionis suae, non ad gaudium, nec ad consolationem videntur filios genuisse. Hic itaque Booz accepit uxorem Moabitidem nomine Ruth (*Ruth.* 4). Quomodo accepit eam, exponere existimavi superfluum, cum de his Scripturas omnibus manifesta. Ille autem dicimus solum, quoniam et Ruth pro merito fidei suae nupsit Booz, quia propriam gentem contempsit, et terram, et genus, et elegit Israel, et non desepit socrum viduam simul et peregrinam, desiderio ducta generis ejus magis quam sui. Deus patrum suorum repulit, et Deum viventem elegit, talibus verbis dicens ad socrum suam: « Noli obviare mihi, ut relinquam te, quoniam ubicumque leris, ibo: et ubicumque manseris, manebo. Populus tuus, populus meus est: et Deus tuus, Deus meus est: ut ubicumque mortua fueris, moriar, et ibi sepeliar. Hoc faciat mihi Deus, et hoc augeat, si non sola mors separaverit inter te et me » (*Ruth.* 1. 16. 17). Ergo Booz pro merito suae fidei illam accepit uxorem, ut ex conjugio tali sanctificato genus nasceretur regale. Nam Booz senior constitutus, non sibi uxorem accepit, sed Deo: non propter passionem corporis sui, sed propter justitiam legis, ut suscitarat semen proximo suo: non magis amore quam religione ferventior: aetate senex, juvenis autem fide, et ideo forsitan nominatus est in virtute, vel virtus in ipso praevalens. Quoniam qui secundum aetatem ad ineundum conjugium est in virtute, non est nominabilis et laudandus, quia est in virtute: sed qui extra aetatem conjugalem jam factus, accepit ex religione virtutem ad conjugium ineundum, sicut iste Booz, ille laudabilis et nominabilis est, quia existit in virtute, et illius talis viri virtus in ipso est. Juvenis enim virtus non est in ipso, sed in juventute corporis ejus, ideo et postmodum exhausta marcescit. Qui autem in anima sua fidei habet virtutem, sicut et habebat Booz, illius virtus in ipso est, et ideo in senescibilis est. Consequenter et Ruth inspiratio est appellata. Nam nisi inspiratio Dei fuisset in ea, non dixisset quae dixit, nec fecisset quae fecit. Quid primum laudatur in ea? dilectio generis Israel, aut simplicitas, aut obedientia, aut fides? Dilectio quidem generis Israel, quia sic desiderabat filium suscipere ex semine Israel, et una fieri eis populo Dei. Si enim communicationem viri desiderasset quasi puella lasciva, aliquem juvenem potius appetisset. Quoniam autem non lascivire suae, sed religioni satisfacere cupiens fuit, familiam potius sanctam elegit, quam juvenilem aetatem. Simplicitas autem, quia ultronea sub pallium ejus ingressa est, nec cogitavit ne forte sperneret eam quasi viri justus lascivam puellam, aut ne deluderet eam: et quod gravius erat, contemneret delusam, sicut faciunt multi: sed obaudiens facta socris suae consiliiis, confidenter credidit quia prosperaturus fuerat Deus actum ipsius, sciens conscientiam suam, quia non libido ad hoc eam compulerat, sed religio erat hortata. Quid autem et in Booz praedicatur? Humilitas, castitas, et religio. Humilitas quidem et castitas, quia non contigit eam quasi lascivus puellam, nec abhorruit eam quasi castus lascivam: sed mox ut verbum ejus de lege proximitatis audivit, nihil horum omnium lasciviae imputavit, sed universa religioni adscripsit. Nec desepit quasi dives pauperem, nec veritus est quasi maturus adolescentulam, sed paratior fide quam corpore, mane processit ad portam, et provocavit quemdam ex genere, quem jure proximitatis aestimabat propinquiorem: obtinuit, praevaluit non tantum jure proximitatis, quantum Dei eligentis favore, idcirco forte praevalens dictus est. Talis ergo Booz ex tali conjugio Ruth qualem filium genuit? Obeth, qui interpretatur subditus. Nunc autem qui divitias eligit, et non mores, pulchritudinem, et non fidem, et quod in meretricibus solet quari, hoc in conjugibus optant, propterea non generant filios subditos vel sibi, vel Deo, sed contumaces et contra se, et contra Deum,

ut filii eorum non sint fructus justae conjunctionis eorum, sed poena condigna irreligionis ipsorum. Iste autem Obeth, qui subditus dicebatur, quid genuit? Jesse, id est refrigerium. Jesse enim Latino sermone refrigerium appellatur. Nam vere quicumque subditus est Deo, et parentibus suis, tales filios generat, Deo praestante, a quibus refrigeretur: quoniam qui honorat patrem, honorabitur a filiis suis (*Ecclesi.* 3. 6): qui autem contumaces existunt, aut in Deum, aut in parentes, generantes non refrigeria sibi generant, sed dolores, ut a filiis suis recipiant quod fecerunt in parentibus. Adhuc aetimo propter Obeth, qui subditus est nominatus, et propter Jesse, qui refrigerium est dictus, ne forte in diebus Obeth filii Israel propter delicta sua traditi erant sub potestate gentis ejusdam, sicut in libro Judicum frequenter legitimus factum. Et quoniam subditi facti fuerant cuidam genti, convenienter in tempore illo natus Obeth subditus est appellatus. Jesse autem, sicut ex parte colligere de scriptura Regnorum potuimus, quod annorum David appropinquare coepit Saûli, jam tot annis regnante, pene secundum tempus existit Samuel, sub quo iudice et propheta placentes per omnia Deo filii Israel et corporaliter refrigerati sunt, et ab Allophylis liberati, et spiritualiter bene agentes, et ideo forte Jesse refrigerium est appellatus. Jesse autem genuit David regem. Quia Deus in generatione justorum est, et generatio rectorum benedicetur. De David autem numquid tantum dicere possumus, quantum scriptura Regnorum? Idcirco praetermittentes omnia, hoc dicimus solum, quia et Jesu Christi imago fuit David. David autem interpretatur sufficiens manu, vel dilectus, sicut et Christus fuit, et in bello fortis, et potens, et patri dilectus, et in actibus suis, et in misericordia, et in mansuetudine sua prophetatio fuit Christi. Et quid dicam in actibus suis iustis, aut in persecutionibus suis injustis? In ipso etiam peccato suo pessimo, Christi et Ecclesiae mysterium fuit. Sicut enim David cum esset in salario suo excelso letus, vidit speciosam Bersabee, cum lavaretur, et concupivit eam, et habuit, cum adhuc esset in conjugio viri alterius Eliei: sic et Christus cum esset in celo suo altissimo, adhuc letus in sua divinitate, vidit Ecclesiam gentium speciosam secundum cor, displicentem sibi in sordibus errorum suorum, et bonis operibus se diluentem, cum adhuc diaboli esset conjunx, vidit eam, et concupivit, et habuit prius. Post haec autem descendens in mundum, sicut David postea, interfecto Ur'a, uxorem ejus sibi in conjugem sumpsit: sic et Christus destructo diabolo, subditas ei gentes traxit in conjugium suum. Nam sicut David primum Bersabee habuit cum adhuc esset sub proprio viro, postea eam legitimam uxorem accepit (2. *Reg.* 11): sic et Christus et tunc fecit Ecclesiae, et modo facit omni animae rectae. Nisi enim Deus prius habuerit aut Judaeum, aut gentilem, impossibile est, ut adducat eum ad fidem suam, ut puta Cornelium adduxit ad fidem suam per ministerium Petri (*Act.* 10): sed antea habuit animam ejus, operans in ea orationes assiduas et eleemosynas multas, sicut Actus apostolorum testantur. Centurionem vocavit ad fidem suam (*Matth.* 8), sed prius cum adhuc esset sub diabolo, habuit animam ejus, operans in ea dilectionem gentis Dei, et edificans synagagas: sic quod diabolum facere videmus. Impossibile est, ut aliquem Christianorum ad perfidiam trahat, nisi prius cum adhuc sub Christo esset, habuerit animam ejus, et operatus fuerit in ea proprium opus, et probaverit consensum ipsius. Ecce Judam, priusquam disjungeret eum a Christo, et sibi conjungeret, prius habuit eum, operans in eo cupiditatem pecuniarum, et furta. Postquam vero delectatus est in conscientia sua sibi convenienti, tunc compulsi eum tradere Christum, et transire ad suam. Bersabee autem interpretatur filia potentis, quod nomen secundum mysterium Ecclesiae habet idoneam rationem. Ecclesia enim nupta nostro

V. D., conjugio alicujus Eliei.

David, filia facta est Dei omnipotentis, quæ prius filia diaboli videbatur fuisse. Adhuc interpretatur Bersabee, e litera duplicata in fine, puteus septimus, quod corporaliter et spiritaliter habet interpretationem convenientem. Quoniam sicut dat nobis intelligere scriptura Paralipomenon, uxores septem habuit David, ex quibus filios generavit : sex quidem quas accepit in Ebron, septimam autem in Jerosolymis Bersabee (2. Reg. 3. et 1. Par. 3). Putei autem in Proverbiis Salomonis, quemvis et alterum interiorem habeant intellectum, tamen in prima facie uxoribus significatur : ubi docet cum uxoribus propriis virum debere permanere, dicens : *Bibe aquam de tuis vasis, et de puteorum tuorum fontibus* (Prov. 5. 15). Si ergo putei uxores intelliguntur, convenienter Bersabee septimus puteus interpretatur, quia et septima existit uxor. Sed et Christus septem Ecclesiarum sponsus habetur. Nam quamvis innumerabiles sint Ecclesie, secundum diversitatem locorum, tamen omnes septem dicuntur propter Spiritus septem, quibus sustentatur omnis Ecclesia. Unde et Joannes et Paulus apostolus ad septem Ecclesias scribunt, quasi ad omnes. De regibus autem residuis dicere aliquid visum est mihi superfluum, cum desiderantibus dicere vel audire de eis sufficiat scriptura Regnorum. Sed tamen secundum quod Hebraicorum sermonum interpretes tradiderunt, nomina eorum acerbis coaptare tentavimus, ut Dei providentiam et in ipsis hominum nominibus ostendamus, et spiritalem delectationem audienti populo acquiramus. *David autem genuit Salomonem.* Salomon autem interpretatur pacificus. Pacificus est autem appellatus, quoniam, omnibus in circuitu gentibus et pacificatis, et tributa reddentibus, pacificum habuit regnum, ita ut et templum Deo edificaret, utens etiam ministerio gentium : quoniam in figura fuit nostri pacifici Christi, qui confugientibus ad se per fidem gentibus universis, et bonorum operum spiritualia tributa solventibus, pacificum habuit regnum : ita ut ex vivis lapidibus non solum Judæis, sed etiam gentibus vivum templum Deo edificaret viventi. *Salomon autem genuit Roboam.* Roboam autem interpretatur in multitudine populi. Æstimo quod pater quidem ejus, sicut omnium regum patres, ex bono proposito ei nomen imposuit Roboam : Dei autem providentia, sicut et omnium regum nomina secundum actus eorum proprio dispensavit nomine, sive in bono, sive in malo : Salomon ergo cum haberet regnum valde multiplicatum, meritis patris sui David, et suis, quia dilexerat eum Deus in primis, natum sibi in tempore illo filium, appellavit Roboam, id est, in multitudine populi, quasi factum in multitudine populi, ut secundum statum regni sui multiplicati nominaretur filius ejus : providentia autem Dei, quia fuerat peccator futurus, et dissidium regni sui passurus, dispensavit, ut diceretur, in multitudine populi : quoniam quod fit in multitudine populi, statim facile seditionem multitudinis patitur. Multitudo enim mater est seditionis et contumaciæ : quia quidquid a multis peccatur, plerumque manet invindicabile : paucitas autem magistra est disciplinæ. Æstimo quod Salomon et Roboam in mysterio Christi fuerunt : quod si in mysterio Christi fuerint, consequenter et in mysterio populi Christiani. Namque cum sint omnes Christiani corpus Christi, recte universus populus Christianus accipiendus est Christus : sic et Salomon in mysterio populi fuit Christiani bene incipientis : Roboam autem in mysterio populi male finientis. Nam sicut circa senectutem Salomone peccante, excitavit Dominus satan super eum, detruncavit ex parte modica regnum ejus : in tempore autem Roboam, abiciens consilium seniorum, et sequentis consilia juvenum coetaneorum suorum, ad plenum scissum est regnum, ita ut decem tribubus secedentibus, et proprium sibi facientibus regem, duæ tribus tantummodo manebant sub Roboam (3. Reg. 12. et 2. Par. 10). Sic populus Christianus in primis quasi bene agens prosperatus est, sicut Salomon : procedente

autem tempore, cum cœpisset delinquere populus Christianus, et amare quam carnis sunt et mundi, quasi filiam Pharaonis, quam diabolus subministrat princeps carnis et mundi, ad tentationem Christianorum, excitavit Deus super populum Christianorum spiritum schismatis. In primis quidem debilitatus est Christianus populus in quibusdam schismatibus. In novissimo autem populi Christiani quasi in tempore Roboam abundante iniquitate, et caritate refrigescente, plenius conscissus est populus Christianus, ita ut maxima pars Christianorum divideretur in hæreses, et faceret sibi proprios episcopos, quasi proprios reges, et vix paucissimi Christiani remanerent in Ecclesia Christi sub Christo. Et sicut tunc Roboam abiciens consilium seniorum, et coetaneorum suorum sequens, occasionem præbuit dissidio illi : sic et circa finem episcopi relinquentes consilia seniorum apostolorum, et prophetarum, secundum quod consiliati fuerant episcopos conversari debere, vel episcopatum suum tractare, et sequuti sunt consilia coetaneorum suorum, et juvenum consilantium episcopum oportere divitem fieri et inhospitalem, et timorem Dei non habere, et talia quædam alloqui quæ moveant plausum : et dederunt occasionem diabolo præcisionum faciendarum, non attendentes quæ Dominus dicit : *Si autem cœperit dispensator dicere, Quia Deus meus moram facit : et cœperit castigare pueros et ancillas, et manducare et bibere cum ebriosis, veniet dominus ejus in die qua nescit, et hora qua ignorat, et dividet eum* (Luc. 12. 45. 46). Iterum quod præcepit Petrus : *Non ut dominantes, sed quasi episcopatum tenentes* (1. Petr. 5. 3). Item Paulus : *Novitates vocum devita ; generant enim lites, et sermo eorum sicut cancer serpit* (2. Tim. 2. 23). Item : *Formam habes sanorum verborum, quæ a me audisti* (1b. c. 1. 13). De qua prosperatione prima populi Christiani, et de adversitate novissima prophetatur in Psalmo. De prosperatione prima sic : *Tunc loquutus es in aspectu filiis tuis, et dixisti* (Psal. 88. 20), et cætera quæ sequuntur. De adversitate autem novissima sic : *Tu vero repulisti, et pro nihilo deducisti et distulisti Christum tuum* (Ibid. v. 39), et cætera quæ sequuntur. Vide quia quomodo tunc in regno Judæ quidam reges existerunt peccatores, quidam autem mediocriter peccatores, in regno autem Israel nemo regum inventus est justus : sic et in Ecclesia Christi inveniuntur quidam episcopi boni et peccatores, in hæresibus autem nemo invenitur omnino rectus, sed omnes perversi : quia in auro quidem invenitur scoria et sordes, in sordibus autem non invenitur aurum. *Roboam autem genuit Abiam.* Abias autem interpretatur pater veniens, vel patris mei hic. Forsitan hic Abias similis natus fuerat patri suo in corpore, ideo appellaverunt eum pater veniens, quasi alter pater nascens : vel patris mei hic, quasi patris sui hic esset imago. Providentia autem Dei sic ordinavit eum vocari, quia sicut Roboam cœpit recte, postea autem existit peccator in Deum, sic et Abias. *Abias autem genuit Asa.* Asa autem interpretatur unguentum. Iste enim Asa valde perfectus fuit corde, et placens Deo, sicut Regnorum liber ostendit. Propter hoc forte a Deo est ordinatum, ut appellaretur unguentum : quia sicut unguentum et in hyeme floridum est et boni odoris, et homines suo odore delectat, atque impingat, cum ex eo uncti fuerint : sic et justus et in hyeme trinitationis immarcescibilis est, et fidelis manet. Sicut fuit in Asa, qui et bonæ opinionis est, et historia scripta de eo delectat legentem, et ædificat, et impingat, et ad desiderium suæ sanctitatis excitat viros prudentes. *Asa autem genuit Josaphat.* Josaphat autem interpretatur Dominus judex : puto quod Asa pater ejus, cum propter justitiam ejus eum Dominus prosperasset in omnibus, et inimicos ejus confregisset ante faciem ejus, sicut scriptura testatur Regnorum, quasi in ipso nomine filii sui confessionem offerens Deo iudici justo, vocavit eum Dominus judex (3. Reg. 15). Nam vere justus iudicis est, bene agentem remunerare, et

negligentem corripere, sicut fecit Deus Asa. Nam postquam Æthiopum et Libyum virtutem innumerabilem Deus deposuisset ante faciem ejus, postea adversante sibi rege Israel Basa, Syrorum auxilium petiit adversus eum : propter quod et misit ad eum Ananiam prophetam dicentem hæc : « In quo confidis te regem, et non confidis in Domino Deum tuum, propterea labefacta est virtus Syriæ de manu tua. Nonne Æthiopes et Libyes erant in virtute magna, et in currus, et equites, et multitudinem copiosam ? Et cum confideres in Dominum, tradidit illos in manus tuas : quoniam oculi Domini respiciunt in omnem terram, ad conservandum illum, qui est perfectio corde ad eum. Et evanuit de isto » (2. Paral. 16. 7-9). Propter quam diffidentiam puto quod et in senectute doluit pedes, quia Dominus justus iudex per omnia fuit in eo. Nam nec modicam justitiam servorum suorum sine remuneratione relinquit, nec modicam culpam sine correctione dissimulat. Sed et in filium ejus Josaphat, qui hoc nomine vocabatur, justus exstitit iudex, quoniam et ipse consummatus fuit, sicut pater ejus Asa, et adhuc amplius. Propter hoc et Dominus justus iudex amplius adhuc exaltavit et glorificavit Josaphat, quam patrem ejus Asa, ita ut omnes reges in circuitu munera ei offerrent, quemadmodum Salomoni. Sed tamen cum fecisset amicitias cum Achab, et dedisset ei auxilium ascendenti ad bellum, circumdederunt eum currus : et cum jam periclitaretur occidi, exclamavit ad Dominum, et eripuit eum. Cum autem interfecto Achab reverteretur in Jerusalem, misit Deus ad eum Jehu prophetam filium Ananiæ, dicentem : *Si peccatorem illum adjuvisti, et illis qui oderunt Deum amicus es, et in hoc super te ira a facie Domini descendisset, nisi sermões boni inventi fuissent tecum, quoniam abutulistis lucos de terra Juda, et parasti cor tuum ad requirendum Dominum* (2. Par. 19. 2. 3). Vides quia nec dare oportuit auxilium inimicis Dei, nec ab eis accipere ? Quoniam autem nec accipere oportet ab inimicis Dei, docet nos supradicta historia de Asa. Quoniam vero nec dare, instruit nos hæc scriptura de Josaphat. Qui enim petit auxilium ab inimicis Dei, de auxilio Dei desperat, utiliores sibi existimans inimicos Dei, quam Deum. Qui autem dat auxilium inimicis Dei, adversatur Deo. Deo enim volente conterere inimicum suum, ipse eum defendere tentat. *Josaphat autem genuit Joram*. Joram autem interpretatur Dominus altitudo. Hic Joram similiter sicut pater suus Josaphat, prosperatus est nimis, et exaltatus in regno : quasi confidens in Domino vocavit filium suum natum, Dominus altitudo : tamquam si dicat, Dominus est altitudo mea qui me non merito meo, sed misericordia sua fecit in altitudine. Forsan et providentia Dei, quia impius erat futurus et superbus, sic eum nominari disposuit. Nam iste Joram in magnitudine divitiarum elatus est, et valde impie gessit in Deum, sicut liber Regnorum et Paralipomenon testantur. Habens uxorem nomine Godoliam filiam Jezabelis, et Achab ejus consilio utens, valde exstitit iniquus in Deum et elatus, ipsam altitudinem sibi quasi Deum vel Dominum fecit, confidens in altitudine. Omnis enim homo malum ipsum, cui servit, dominum sibi facit. Nam ita elatus est, ut et fratres suos omnes occideret, quos ei quasi adiutores et consiliarios reliquerat pater. Propter quæ omnia percussit eum Dominus passione gravissima et duritia, ita ut ante biduum mortis sue intestina sua putrefacta jactaret. *Joram autem genuit Ochoziam. Ochozias autem genuit Joam. Joas autem genuit Amaziam. Amazias autem genuit Oziam*. Sed juste usque ad tres generationes ex eo sanctus Spiritus per Matthæum præcepit de numero regum tollere de imiundo et maledicto semine natos, in generationibus Christi spernens connumerare. Joram autem ex semine Achab et Jezabel, accipiens sibi uxorem

Godoliam nomine, genuit ex ea Ochoziam. Ochozias autem genuit Joam. Joas autem Amaziam, in quo completur generatio quarta seminis iniqui et maledicti. Achab enim rex Israel, accipiens uxorem Jezabel filiam Sidonii regis, contra Dei præceptum impium nimis, multas impietates commisit in Dominum, ita se instigante. Propter quod Spiritus sanctus per prophetam contestatus est dicens : *Ut disperderet omnem masculum de domo Achab. Quam prophetiam implevit Jehu filius Nanzî, unctus a puero qui missus erat ab Helisæo, et accepit promissionem, ut usque ad quartam generationem sederent filii ejus in sede regni super Israel. Quanta ergo benedictio facta est super Jehu, qui vindictam fecerat super domum Achab : tanta fuit maledictio super domum Joram propter filiam iniqui Achab et Jezabel, et usque ad quartam generationem prædicantur filii ejus de numero regum, et sic peccatum ejus descendit in filios ejus, sicut fuerat scriptum : Peccata patrum reddam in filios usque in tertiam et quartam generationem* (Exod. 20. 5). Videte ergo per istam scripturam, quam periculosum est iure conjugia ex genere impiorum, sicut Joram : et quam gloriosum est vindictam in impios facere, sicut fecit Jehu. Quantum ergo ad historiam Regnorum pertinet, Amazias genuit Oziam : quantum ad Matthæum, Joram genuit Oziam. Unde Ozias interpretatur filius nobilis. Qua autem causa vocaverit eum pater filium nobilem, non potuit æstimare, nisi forte si quis æstimet eum speciosum fuisse natum, aut forte primitivum fuisse : quoniam tunc primitivi apud illos clari et honorabiles habebantur : tum et secundum Deum, quantum ad alios qui ex maledicto semine descenderant reges. Etiam secundum Deum nobilis fuit, quia fecit Ozias quod placitum erat Deo, et in omnibus a Deo adjutus est, propter quod cum fuisset a Deo prosperatus, elatus est cor ejus, et dignum se æstimavit etiam sacerdotali officio fungi (2. Paral. 26). Nam cum usurpasset sibi thronum inferre in templum, et resisterent ei filii Aaron et Levitæ, quasi illicita appetenti, comminatus est eis, quasi rex potestate subnixus. Confestim autem Deus percussit eum lepra, et visa est lepra bis in fronte ejus, et exsilivit foras, et sedit domi usque ad mortem suam leprosus. Videte quam illicitum est usurpare opus quod a Deo non est commissum. Quale facit peccatum laicus usurpans sibi opus clericale, tale facit peccatum et lector, si usurpaverit opus diaconi : et diaconus, si usurpaverit sibi presbyteri opus : et presbyter, si episcopalem appetierit potestatem. Vide quomodo secundum quod prolongabatur generatio orta de illa maledicta familia, sic paulatim per generationes munebatur in eis iniquitas. Ecce enim Ochozias pejor fuit omnibus post Joram patrem suum. Interpretatur autem Ochozias possessio invisibilis. Patrem autem ejus, cum fuisset impius, non possumus suspicari secundum Deum posuisse filio suo vocabulum, possessio invisibilis : nisi forte secundum diabolum, a quo seductus variis fluctuabatur erroribus. Hujus autem filius Joas jam melior fuit eo, sed non ad plenum. Nam quamdiu vixit Joiada sacerdos, qui unxerat eum in regem, valde puerum dilexit, et eripuit eum de manu Athaliæ aviæ suæ, quæ occiderat omnes nepotes suos, et ipse fecit quod placitum erat Deo. Postquam autem mortuus est Joiada, quem forte erubescerat quasi sanctum sacerdotem, et quasi auctorem vitæ suæ et regni, mutatus est, et fecit malum ante Deum. Denique cum induisset Spiritus sanctus Zachariam filium ipsius Joiadæ, et dixisset ei : *Hæc dicit Dominus : Quare præteristi mandatum Domini ? Non erit vobis in prosperum ; quoniam dereliquisti Dominum, et ille derelinquet vos* (2. Paral. 24. 20) : insurrexerunt in eum, et lapidaverunt eum ex præcepto regis : propter quod et convenienter nomen ejus interpretatur temporis prolongatio, quia prolongatio temporis mutavit eum in pejor. Item Amazias paulo melior exstitit, quam Joas : nam Amazias filius ejus in primis placuit Deo, sicut Joas, sed post-

¹ Editi in marg. et V. D., *validiores*. Quæ lectio posset quadrare.

ca malignatus est sicut Joas : secundum hoc fuit melior quam Joas pater suus, quia Joas corripientem se prophetam lapidibus interfecit, et hoc ob filium Joiadæ sacerdotis regifictoris sui. Amazias autem, cum misisset ad eum Deus Balaam prophetam dicentem : *Quare quæstisti deos, qui non liberaverunt populum suum de manu tua* (2. Paral. 25. 15. 16)? non interfecit, sed comminatus respondit ei : *Numquid consiliarium regis dedi te? Cave tibi ne flagelleris*. Item Ozias filius Amazie melior fuit omnibus illis præcedentibus ante se : et si non fuit irreprehensibilis, quia opus sacerdotii affectavit. Vide nunc secundum hoc et Dei iudicium justum. Sicut enim Ozias, prolongato numero generationum, minus malus existit cæteris ex generatione maledicta progenitis, non tamen perfectus fuit : quia adhuc aliquid habuit generationis illius : sic et Deus non eum præcidit de numero regum, quia fecit quod placitum est Deo. Percussit autem eum lepra propter jactantiam ejus, ut domi sederet : ut videretur non de numero generationis Christi præcisus, sed fruitionis regni ex parte fraudatus. *Ozias autem genuit Joathan*. Joathan interpretatur perfectus, vel dominus immaculatus. Et vere perfectus fuit hic Joathan, et quantum ad reges se præcedentes dominus immaculatus, quia fecit quod placitum erat Deo, et nulla reprehensio ejus legitur in scriptura Regnorum. *Joathan autem genuit Achaz*. Achaz autem interpretatur firmamentum Domini, aut virtus. Joathan autem cum esset rectus et fidelis Deo, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, a quo et fuerat prosperatus in regno, quasi confidens, firmamentum suum et virtutem credens Dominum esse, vocavit filium suum Achaz, et firmamentum Domini, vel virtutem. Ille autem non fuit firmamentum Domini, neque virtus. Neque enim firmavit eum Deus in bono, sed diabolus in malo, qui fuit dominus ejus. Nam valde impie gessit in Deum, sicut testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Quod autem appellatus est Achaz firmamentum Domini, vel virtus, religionem quidem patris ejus ostendit, ipsius autem duritiam¹, quia sicut a conversatione patris factus est longe, sic et a proprietate nominis sui seipsum præcidit, nisi forte quod apud Isaiam prophetam positum est hoc modo : *Et factum est in diebus Achaz filii Joathan regis Juda, ascendit Rasim rex Syrie et Phacee filius Romeliæ rex Israel ad Jerusalem, expugnare eam, et non potuerunt eam debellare. Et annuntiatum est in domo David a dicenibus : Consensit Syria cum Ephraim, et expavit anima ejus, et anima plebis ejus, sicut in sylva arbor (arundo), cum a vento commovetur. Et dixit Dominus ad Isaiam : Exi in obvium Achaz, tu, et qui relictus est Jazub filius tuus, ad piscinam superioris viæ villæ fullonis ; et dices ei : Vide ut quiescas, et noli timere, neque anima tua languescat a duobus titionibus fumigantibus istis. Cum enim ira furoris mei facta fuerit, iterum sanabo : quoniam filius Arum et filius Romeliæ, qui cogitaverunt cogitationem pessimam, dicentes : Ascendamus in Judæam, et colloquentes eis, convertamus eos ad nos, et regem statuemus eis filium Thabeel. Hæc dicit Adonai Dominus Sabaoth : Non manebit cogitatio ista, neque sic fiet (Isai. 7. 1-7)*. Forsitan sic confortatus Achaz cum genuisset filium, vocavit nomen ejus Ezechias. Ezechias autem interpretatur, confortatus Dominus. Vere completa est in Ezechia confortatio Domini, cui animos existit sanctus super omnes reges, qui fuerunt ante eum. Nam inter cætera bona, quæ merito præstitit ei Deus, cum misisset ad eum Sennacherib, rex Assyriorum, Rapsacem principem militiæ suæ, et libellum plenum improprie et blasphemii contra Deum, sicut exponit Isaias propheta (Isai. 37. per totum) : Ezechias accepit libellum illum, et ingressus in templum apparuit ante Dominum, et oravit, et confestim missus est ad eum Isaias propheta, annuntians ei protectionem Dei, et confortans eum, et exiit

ad preces Ezechie angelus a facie Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia virorum. Qualia autem fuerint verba Rapsacis, vel qualis oratio Ezechie, vel qualis confortatio Isaiæ, lege in Isaiæ, et profer causam excitationis in populo. *Ezechias autem genuit Manassæ*. Manassæ autem interpretatur ab insurgente, vel ex oblivione : quam interpretationem commendat et liber Genesius, ubi cum natus fuisset in Ægypto filius Joseph, vocavit nomen ejus Manassæ, dicens : *Oblivisci me fecit Dominus laborum meorum, et laborum omnium domus patris mei* (Gen. 41. 51). Si ab insurgente intelligatur, sic possumus dicere : quia forte ab insurgente Sennacherib contra eum liberavit eum Dominus : idem quasi gratias agens Deo postea in nomine filii sui, vocavit eum Manassæ. Si autem intelligatur ex oblivione, rationem alio modo possibile est existimare : quoniam non faciebat filium propter quod cum genuisset filium, vocavit nomen ejus ex oblivione, quasi ex desperato filium sibi natum. Hæc secundum propositum bonum æstimabimus patris : alioqui secundum actum pessimum Manassæ aliter est æstimandum : quoniam quidem pater ejus in illo prædicto proposito vocavit eum Manassæ. Providentia autem Dei sic eum dispensavit vocari, quia obliturus fuerat omnem conversationem patris sui sanctam, et omnia beneficia Dei pro merito ejus collata in ipsum et stimulatus ab insurgente diabolo, qui solet insurgere super genus humanum ad everendum, gesturus omnia quæ Deum ad iracundiam provocarent. Denique cum ægrolasset Ezechias in tempore quodam, et venisset ad eum Isaias propheta visitandum, vocavit Ezechias filium suum Manassæ, et cepit ei mandare, quod debeat Deum timere, quomodo regere regnum, et alia multa. Et dixit ad eum Isaias : Vere quia non descendunt verba tua in cor ejus, sed et me ipsum oportet per manum ejus interfici. Quod audiens Ezechias, volebat filium suum interficere, dicens : Quia melius est me sine filio mori, quam talem filium relinquere, qui et Deum exasperet et sanctos ejus persequatur. Tenuit autem eum vix Isaias propheta, dicens : Irritum faciat Deus consilium tuum hoc ; videns Ezechie religionem, quia plus amabat Deum, quam filium suum. Tamen cum multa gessisset impie hic Manassæ, adduxit super eum Deus principes virtutis regis Assur, et comprehenderunt Manassæ in vinculis, et ligaverunt eum in compedibus, et perduxerunt eum in Babyloniam, et erat ligatus et catenatus in domo carceris, et dabatur ei panis hordeaceus ad mensuram modicus, et aqua cum aceto modica ad mensuram, ut viveret tantum, et erat constrictus in doloribus valde (4. Reg. 21. et 2. Par. 32. et seq.). Et ideo cum vehementer affligeretur, quæsit faciem Domini Dei sui, et oravit Deum qui omnibus adstat, et exaudivit Dominus vocem ejus, et misertus est ei. Et facta est circa eum flamma ignis, et liquefacta sunt omnia vincula ejus. Liberavitque Dominus Manassæ ex omni tribulatione ejus, et reversus est in Jerusalem in regnum suum, et cognovit Dominum Manassæ, dicens : Ipse est solus Deus. Et servivit soli Domino Deo in toto corde suo, et in tota anima sua omnibus diebus vitæ suæ, et reputatus est justus : et ideo forte vocatus est ab insurgente, vel ex oblivione, quia liberavit eum Dominus ab insurgente, et ex oblivione Dei factus est memores Dei. *Manassæ autem genuit Amos*¹, qui interpretatur fortitudo. Et si quidem ante poenitentiam genuit Amos, cum malignaretur in idolis, non possumus æstimare quasi religionis causa vocaverit eum fortitudinem, sed causa audaciæ corporalis : sicut solent et barbaræ gentes nomina filiis imponere ad devastationem respicientia bestiarum, ferarum, vel rapacium volucrum, gloriosum putantes filios tales habere, ad bellum idoneos, et insanientes in sanguinem. Si autem post poenitentiam genuit

¹ Montef. conjicit in margine, *differentiam*.

¹ V. D., *Amos*, et sic deinceps in Codice et in margilio prius Editorum.

eum, credibile est quod causa religionis vocaverit eum fortitudinem. Adhuc interpretatur Amos et aliter, onerantis, vel populum abruptantis. Quod si ante poenitentiam genuit filium, non animadverto qua causa sic nominaverit eum; si autem post poenitentiam, idonea ratio est. Memor enim gestorum suorum malorum, humilitatis causa, ad sui ipsius arguitionem vocavit eum onerantis, vel populum abruptantis: ac si dicat, filius peccatoris: quoniam rex, qui peccat, et seipsum onerat, et abruptit a Deo, etiam populum suo exemplo onerat peccatis, et abruptit a Deo: sicut fecit Manasses, onerans et abruptans populum a Deo, exemplo suae impietatis. Nam ipse Amos non fuit fortitudo secundum Deum, sed fortitudo secundum diabolum. Fuit enim valde iniquus, ut exstant opera sua maligna, quibus imitatus fuerat Manassen, ut etiam Deum posse se fallere aestimaret, dicens: Pater meus multa ex juventute sua iniqua fecit, et in senectute sua poenituit, et ego nunc ambulabo secundum quod desiderat anima mea, et postmodum convertar ad Dominum. Sicque factus est fortitudo maligna, et oneravit seipsum perniciosioribus oneribus, et suae malignitatis exemplo abruptit populum suum magis a Deo quam pater ejus. Ideoque forsitan sic est nominatus secundum providentiam Dei, et exterminavit eum Dominus Deus velociter. Attendite ergo, laici, ne quis ex vobis cogitationem Amos in corde suo ponat: quoniam qui talia cogitans peccat, non ex infirmitate carnis devictus delinquit, sed ex proposito malo, qui amicus est mali ipsius. *Amos autem genuit Josiam*, quod interpretatur, ubi est hostia Domino, aut salus Domini. Forsitan Amos secundum cor suum aversum a Domino, vocavit filium suum, ubi hostia Domino, aut salus Domini est: hoc est, quia quod nusquam est, neque prodest. Providentia autem Dei, secundum quod futurus fuerat Josias, dispensavit ei nomen imponi, ubi est hostia Domino, aut salus Domini: quoniam vere in illo fuit hostia Domini. Tale enim sacrificium obtulit Domino Deo, quale nec ante eum aliquis regum, nec post eum (4. Reg. 23. 21. sqq.). Et ipse fuit hostia Deo, secundum quod mandat Apostolus: *Ut exhibeatis corpora vestra hostiam vivam, sanctam, Deo placentem* (Rom. 12. 1). Et ipse fuit populi sui in tempore suo a Domino salus. De cujus laudabilibus factis nihil tale dicere possumus, qualia testatur scriptura Regnorum et Paralipomenon. Vide qualis fuerit, ut etiam ante multas generationes nascituri ejus nomen prophetaretur, quia Josias est nomen ejus. Tertius enim Josias est, cujus nomen prophetatum est priusquam nasceretur. Ii tres sunt, Sampson, Josias, Joannes. *Josias autem genuit Jechoniam*. Sed non sic positum est in libro Regnorum, sed post mortem Josiae rex factus est Joathas filius ejus: quem veniens Pharaon propter peccata ejus adduxit in Aegyptum, et in loco ejus posuit Eliachim regem fratrem ipsius, alterum filium Josiae, qui interpretatur Dei adjudicatus: et vocavit eum alio nomine Joachim, quod interpretatur Domini preparatio. Cum autem et ipse Joachim malignatus fuisset in Deum quasi vere impius in condemnationem¹ adjudicatus a Deo, et postea preparatus ad eversionem Judae, secundum iracundiam Dei veniens rex Assyriorum adduxit eum in Babyloniam, et factus est in loco ejus rex Jechonias filius ejus, quod interpretatur preparans Domino. Cum autem et ipse malignatus fuisset in Deum, preparans seipsum Deo ad iram, adductus est et ipse a rege Assyriorum in Babyloniam cum omnibus suis: et factus est rex in loco ejus a rege Assyriorum frater ejus Sodechias, sub quo et totus transmigrationis est Juda. Ergo talis est ordo: Josias genuit Eliachim, postea vocatum Joachim, Joachim autem genuit Jechoniam, *Jechonias autem genuit Salathiel, post transmigrationem*. Secundum ergo Regno-

rum scripturam Joachim est quartus decimus a Salomone, et ipse est filius Josiae: Jechonias autem primus usque ad Christum, qui vere non fuit filius Josiae, sed nepos, filius Joachim: aut secundum² evangelium quidem, in quo Jechonias filius dicitur esse Josiae: si inter praecedentes generationes computetur Jechonias quasi quartodecimus, reliquae generationes usque ad Christum a Salathiel computatae, inveniuntur tredecim esse: si autem inter reliquas quasi primus ponatur, ipsae praecedentes generationes a David computatae usque ad Josiam, inveniuntur tredecim esse. Quid ergo? Joachim sublatus est de numero regum, et iuste: quia non populus Dei constituerat eum in regnum, sicut erat consuetudo in regibus constituendis, sed Pharaon per potentiam; ideo quantum ad eum non fuit rex Joachim. Si enim iustum fuerit, ut propter solam commixtionem generis Achab et Jezabel tollerentur de numero regum supradicti tres reges, quamvis a populo legibus fuerant constituti in regno: quare non erat iustum ut similiter tolleretur et Joachim, quem Pharaon in regno hostili³ fecerat regem, et non populus Dei praevisio jure? Et sic Jechonias iste, qui est filius quidem Joachim, nepos autem Josiae, sublato patre suo Joachim de numero regum, ipse positus est pro eo quasi filius Josiae. Et bis nominatur in Evangelio; semel quidem ante transmigrationem, videlicet pro numero quartodecimo: iterum autem nominatur post transmigrationem, quasi pro numero primo, hoc modo: Josias autem genuit Jechoniam, videlicet quartumdecimum. Jechonias autem post transmigrationem genuit Salathiel, videlicet quasi primus. Et invenitur Jechonias hic duorum numerum tenere, patris sui, et suum. Hic enim Jechonias cum esset unus, duas habuit condiciones: fuit enim et rex ante transmigrationem, quasi regicatus a populo Dei: factus est et privatus post transmigrationem, quasi ductus captivus. Ideo ante transmigrationem quidem computatur inter reges quasi rex, post transmigrationem autem computatur inter privatos quasi privatus. Quomodo autem vis ut posuisset evangelista? Si dixisset, Josias genuit Joachim in quarta decima generatione, Joachim autem genuit Jechoniam: Jechonias autem post transmigrationem genuit Salathiel, extra quam a Pharaone regicatus computabatur Joachim inter reges Juda: iuste adhuc⁴ inveniebantur ante transmigrationem quidem quatuordecim reges, post transmigrationem unus rex, et tredecim privati. Et si Jechoniam posuisset inter reges priores, invenirentur quidem quindecim generationes regales ante transmigrationem, tredecim autem privatae post transmigrationem. Et sive illo, sive hoc modo, irrationabile aliquid dicere videbatur evangelista, et mysterium quod proposuerat, non ostenderet. Vides quia sapienter voluit evangelista Jechoniam dupliciter esse, primum quidem inter reges quasi quartumdecimum, et ipsum deinde post transmigrationem inter privatas generationes primum, quasi privatum et ipsum. Nam cum constet, computato etiam Joachim, a David usque ad Christum viginti et octo esse generationes: quid impedit, ut Joachim sublato, rationabiliter filius ejus Jechonias dupliciter nominetur, ut mysterium, quod evangelista proposuit, explicet, et de numero generationum non mentiat? Nec obest, quod filius Josiae dictus est, cum sit nepos: quoniam et nepotes recte filii appellantur. Jechonias autem genuit Salathiel, quod interpretatur petitio Dei. De Salathiel quidem nihil legimus, vel boni, vel mali: tamen putamus eum sanctum fuisse, et in captivitate assidue Deum petiisse pro ipsa calamitate quae contigerat Israel, et ideo petitionem Dei eum appellatum fuisse. *Salathiel autem genuit Zorobabel*. Interpretatur

¹ V. D. et Editi in marg., quasi vere et prius in condemnationem.

² Montef. in margine conjicit, filius autem Joachim secundum, etc.

³ V. D. et Editi in marg., Pharaon re hostili; non male.

⁴ V. D. et Editi in marg., injuste adhuc.

autem Zorobabel, fluitio postposita, vel ex commixtione, vel hic doctor Babyloniz. Legi; si verum est, nescio, quia sacerdotale et regale genus mixtum est in Zorobabel, sicut inferius exponemus. Et forte ergo propter hoc dictus est ex commixtione. Per istum autem Zorobabel dimissi sunt omnes filii Israel, et reversi sunt in propriam terram cum gaudio magno, sicut Esdras propheta exponit. Cum enim esset Zorobabel in ministerio Darii regis, controversia facta est inter eum et duos alios regis ministros, quid esset fortius in mundo (3. Esdr. 4. et Josephus Antiq. lib. 11, cap. 5): et uno dicente, quia nihil est fortius quam vinum, altero autem, quia nihil fortius est quam rex: Zorobabel dixit, Nihil fortius est quam mulier et veritas. Quibus de hoc sine fine certantibus, ventum est usque ad sententiam Darii regis, quo residente cum principibus suis ad iudicandum, contenderunt tres, singuli pro sua sententia. Verba contentionis eorum, qui vult scire, legat Esdras prophetam. Tamen vicit Zorobabel, et iudicio Darii et omnium principum pronuntiatum est, Omnibus fortior veritas est. Cum autem diceret ad eum Darius rex cum juramento, Pete a me quod vis, usque ad dimidium regni mei, respondit Zorobabel: Ego non peto regnum tuum, sed ipse utere eo in æternum: sed hoc peto, quod cepit pater vester Cyrus rex ante vos, ut dimittatis captivitatem filiorum Israel redire in sua. Darius concessit. Exiens autem Zorobabel gratias egit Deo, dicens: *Benedictus es, Deus et pater veritatis, quod sapientiam hanc in os meum misisti* (3. Esdr. 4. 60). Et ideo inventus est recte secundum providentiam Dei nominatus Zorobabel, id est, hic doctor Babyloniz. Quæ autem major doctrina est, quam ostendere veritatem dominatricem esse omnium rerum? Et impromptum est in eo quod fuerat scriptum: *Super inimicos meos prudentem me fecisti mandato tuo, quia in æternum michi est. Super omnes docentes me intellexi, quia testimonia tua meditatio mea est. Super seniores intellexi, quia mandata tua exquisivi* (Psalm. 118. 98-100). Vel, fluitio postposita: id est, quia deflutionem regni ad se decurrentem postposuit, et elegit redemptionem populi sui. De residuis autem generationibus, nec scripturam aliquam me recordor legisse, nec fabulam aliquam aliquando audisse. Hoc autem in fine notandum est, quod quicumque regum placuerunt Deo, diutius regnaverunt, et inimicos eorum humiliavit Deus sub manibus eorum: quotquot autem maligne gesserunt, velociter et a regno et a vita cum amara morte præcisi sunt, et humiliavit eos Deus sub inimicis eorum. *Omnes ergo generationes usque ad Abraham usque ad David generationes quatuordecim.* Cum potuisset evangelista breviter numerum generationum explicare, dicens: Ab Abraham usque ad Christum generationes sunt quadraginta duæ: qua ratione ter generationes præcidit, et in tres partes divisit per generationes quatuordecim? Quia ter completis quatuordecim generationibus mutatus est in Judæis hominum status. Ab Abraham enim usque ad David fuerunt sub iudicibus: a David usque ad transmirationem, sub regibus: a transmiratione usque ad Christum, sub pontificibus. Hoc ergo vult demonstrare, quoniam sicut semper ter completis quatuordecim generationibus, mutatus est hominum status: sic completis quatuordecim generationibus a transmiratione usque ad Christum, necesse est a Christo mutari similiter hominum statum: quod et factum est. Post Christum enim jam non sub iudicibus multis, nec sub regibus multis, nec sub pontificibus multis fuerunt, sed omnes generationes sub uno Christo, et iudice, et rege, et pontifice factæ sunt: quia triumphum statum solus habuit dignitatem. Unde quoniam et iudices, et reges, et pontifices, tres Christi dignitates præfigurabant, semper principia eorum in figura fuerunt Christi. Primus iudicium Josue¹: pri-

mus regum, David: primus pontificum, Jesus filius Josedech. Hos in figura Christi fuisse dubitat nemo. Forte ideo quatuordecim generationes ponuntur, id est, quater decem, hoc est quater Christus. Iota enim litera Christi mysterium habet. Ideo ergo quatuordecim, quoniam ter quidem figuratus Christus ostensus est, quarto autem verus Christus apparuit. Qua ratione apud Lucam septuaginta septem generationes ponuntur Christi renascentis ex baptismo, in proprio exponemus loco. Hic autem dicamus, qua ratione quadraginta duæ generationes ponuntur Christi secundum carnem nascentis in mundum. Quadraginta duo enim, sex septimanarum numerus est. Sex autem numerus, operis et laboris numerus est, quoniam in sex diebus factus est mundus, qui positus est in opere, et labore, et dolore. Convenienter ergo Christi nascentis in mundum ad laborem et dolorem quadraginta duæ generationes ponuntur, mysterium continentes operis et laboris. *Generatio autem Christi sic erat* (Matth. 1. 18). Quoniam superius dixerat, Jacob autem genuit Joseph, cui desponsata Maria genuit Jesum: ne aliquis audientium æstimaret, sic esse Christi nativitatem, quomodo præcedentium patrum, ipse ordinem suæ narrationis præcedens addidit, et dicit: *Generatio autem Christi sic erat*: ac si dicat, Generatio quidem eorum, quos exposuimus, patrum, sic fuit quemadmodum retuli: Christi autem generatio non ita, sed sic. Quomodo? *Maria cum esset desponsata Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens* (Ibidem): id est, ex virgine sine patre, ut ejus generationem enumerans, de semine David eum descendisse ostendat secundum Dei promissa, et extra naturam humanam nativitatem ejus exponens factam, mysterium deitatis ejus aperiat. Nec enim dignum erat, ut Unigenitus Dei, non propter se, sed propter homines nascens, more nasceretur humano. Homo enim in carne nascitur, ut corruptioni subiaceat: Christus autem natus est, ut sanet corruptionem. Sicut ergo non est consequens, ut corruptibilis homo nasceretur ex incorruptibilitate virginis nascatur: sic non erat consequens, ut Unigenitus Dei, qui ideo nascebatur, ut corruptionem sanaret, nasceretur ex corruptione conjugii. Homo ex necessitate nascitur, ut sit: Christus autem non ex necessitate naturæ, ut esset, sed ex voluntate misericordiæ ut salvaret. Quomodo ergo justum est, ut unum eundemque habeant nativitatibus honorem necessitas et voluntas? Merito ergo contra naturam humanam regulam natus est, quia erat super naturam.

Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. — Vide autem novam et admirandam Christi nativitatem, id est, per homines peccatores, per mulieres meretrices, et adulteras, et gentiles. Sed talis generatio non sordidat dignitatem Christi, sed commendat misericordiam ipsius. Sic erat mirabilis, ut qui patres per adoptionem fecit et genuit, a filiis nasceretur. Facti sunt patres ejus, quorum non erat filius. Isto illis beneficium præstitit, ut esset filius eorum. Illi autem nihil isti præstiterunt, ut essent patres ipsius. In hominibus¹ patres filios sibi adoptant, quos ipsi desiderant: hic autem filius sibi adoptavit patres, quos ipse elegit. Illic filii a patribus suscipiunt generositatis dignitatem, hic autem patres a filio susceperunt. (a) *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, priusquam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* Quoniam futurum erat, ut omnes sancti de virgine nascerentur Ecclesia, desponsata Christo, ideo Christus nascitur de virgine desponsata, ne dignius nascerentur servi quam Dominus. Sed ut per omnia filii paternæ nativitatibus perfectum imitarentur exemplum, ideo et Maria desponsata erat fabro lignario: quoniam et Christus sponsus Ecclesie omnem salutem hominum et omne opus suum per lignum

¹ Editi in marg. et V. D., p. inus iudicium Jesus. Nazæ.

¹ Montef. conjicit in margine, omnibus.

(a) In Codice Vallis Dei hic incipit homilia secunda.

crucis fuerat operaturus. Ideo autem et desponsata et domi habitata, ut desponsatio ipsa fidelis esset, et fornicationis opprobrium a matre repelleret, et virginitatis gloriam¹ nascituro Domino reservaret. Si enim, quia in domo sponsi peperit, infideles Judæi dixerunt, *Nonne hic est Jesus filius Joseph?* quanto magis si extra domum sponsi peperisset, dicturi fuerant: *Nonne hic est Jesus filius meretricis?* Nam quemadmodum in ea, quæ in domo viri concipit, intelligitur conceptio maritalis: sic in ea, quæ extra domum concipit, est suspecta conceptio. Magis ergo voluit Dominus, ut haberet mater ejus maritalem suspicionem, quam fornicationis opprobrium pateretur. *Antequam convenirent, inventa est in utero habens.* Non dixit, *Priusquam acciperet*: sed, *Priusquam convenirent*, inventa est in utero habens: quia jam accepta erat in domo. Virginitas enim est incorruptibilitas: incorruptibilitas autem virginitas ipsa sincera². Ideo ergo, antequam convenirent, conceptus est Christus, ut nec de corruptione incorruptibilitas nasceretur, nec ex passione corporis utriusque templum sibi Dominus fabricaret. Dico autem non ad desperationem et confusionem nuptiorum, sed ad consolationem et gloriam continentium, quoniam hæc ipsa conjunctio maritalis malum est ante Deum: non dico peccatum, sed malum. Nam quantum ad naturam rei ipsius, peccatum est; concessione autem Dei factum est, ut non sit peccatum. Quomodo? Oportebat enim, ut homo corruptibilis nasceretur in mundo, ut posset tentari, ut tentatus coronetur. Si autem incorruptibilis factus fuisset, tentari non poterat. Si vero non tentabatur, nec coronabatur: quia incorruptibilitas tentationem non sentit. Ideo ergo factum est, ut ex passione carnis et sanguinis, et igne fervido in visceribus, succedente humore, homo corruptibilis nasceretur, ut ne de bono malum nasceretur, aut ex impassibilitate corruptio: sed ut de malo malum procedat, et ex passione corruptio generetur. Ideo ergo ista conjunctio maritalis cum esset peccatum, quantum ad naturam rei ipsius, concessione Dei facta est licentia. Licentia, dico, facta est, non justitia. Nam etsi propter necessitatem rei peccatum esse desiit, tamen justitia esse non meruit (*incipit*). Ideo utentibus se, etsi poenam non infert, mercedem tamen non præstat: et si non occidit, tamen non salvat. Unde et propheta non ad indulgentiam Dei respiciens, sed ad spurcitiam ipsius operis, dicebat: *Ecce enim in iniquitatibus conceptus sum, et in peccatis concepit me mater mea (Psal. 50. 7):* Id est, Quid mirum si peccavi, qui de peccato sum natus? Sequuta est enim generationem suam natura peccati. Nam si matrimonium ipsum placitum esset Deo, numquam abstinere se ab illo gloriosa promitteretur corona, nec sic amarentur a Deo, qui odiunt illud. Non enim ille remuneratur qui bonum fugit, sed qui malum. Vis autem scire quomodo licitum est matrimonium? quomodo aliquando licuit et sorores habere uxores? quomodo habuerunt Cain et Abel? Hæc nomina filiarum Adam, quas in initio habuit post Cain et Abel, Rifan et Edoclam, et non peccaverunt: quia peccatum illud raritas hominum et necessitas excusabat. Postea crescente numero hominum, ipsum malum reversum est in naturam suam, et coepit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut uni viro liceat habere plures uxores. Amplificato postea mundo, etiam hoc malum recepit naturam suam, et coepit esse peccatum. Remansit autem in usu, ut unus unam haberet uxorem. Nunc autem postquam venit plenitudo temporis, et senit mundus, scimus quale est consilium Dei, et quid vult, et quid est placitum coram illo. Sed ausi non sumus dicere propter homines incontinentes, in quorum corpore anima nihil agit, sed in toto illos possidet sanguis et sordidissimus ille vapor, de illo insano

igne procedens. Denique commendavit³ angelus Tobie in nuptiis ejus, ut cum veniret ad illam consuetudinem humanam, surgeret prius et oraret, et sic diceret: *Domine, tu acis, quia non propter libidinem accepi uxorem, sed propter liberos procreandos (Tob. 8. 9):* quia si aliter orasset, oratio ejus Deo non fuerat placitura. Vides ergo quia turpissimum opus illud carnis filiorum causa excusat. Nunc autem multiplicato sæculo, creandorum hominum occasio est extincta. Jam Deum non multitudo hominum, sed caritas sanctorum delectat. Ecce una est libido, quæ fornicationem generat, et quæ maritalem usum ministrat. Sed sicut posuit mari terminos littora, dicens: *Usque huc venies, et hic te constringes (Job 33. 11)*: sic libidini carnali terminum posuit conjugium, ut usque illuc veniens, illic se constringat. Sicut ergo mare, si littora sua supergressum fuerit, peccat: ita et homo, si transgressus fuerit licentiam maritalem. Si ergo una est libido in maritis, et in adulteris: quomodo potest fieri, ut una eademque res pro dimidia quidem parte sit justitia, pro dimidia autem sit peccatum? Aut enim tota est peccatum, aut tota justitia: quia una est res. Verum est autem, quia libido justitia non est, ergo tota peccatum est. Sed peccati illius poena non imputatur, donec iste odibilis et corruptibilis transcat mundus. Ideo ergo Dominus conceptus est priusquam convenirent, ut non ex passione carnis et sanguinis nasceretur: qui ideo venit, ut carnis et sanguinis solveret passionem, et mutaret in spiritum. Cui inventa est in utero habens de Spiritu sancto? Sine dubio a sponso suo Joseph, qui zeloso amore semper se admonente, vitam circumspiciebat Mariæ. Nam sicut Historia quædam non incredibilis neque irrationabilis docet, quando gesta sunt quæ refert Lucas, Joseph absens erat. Nec enim conveniens est putare præsentem Joseph introisse angelum ad Mariam, et dixisse quæ dixit, et Mariam respondisse quæcumque respondit. Si concedamus, angelum potuisse intrare ad eam, et loqui, plane confestim Mariam abisse in montana cum destinatione, et introisse domum Zachariæ, et salutasse Elizabeth, et mansisse cum ea mensibus tribus, possibile non fuit præsentem Joseph: quia necesse erat, ut absentionis ejus et mansionis diutina requireret causas. Postquam autem rediit peregre post tot menses, et invenit eam gravidam manifeste, forsitan ei comminatus est, quasi sponsus, et de judicio Dei terruit eam, quasi vir timoratus. Illa autem cum videret se innocenter in suspicionem criminis decidisse, nec posse se jam excusare, testimonio ventris convictam, cum lacrymis et supplex clamans juravit dicens: *Vivit Dominus, nescio unde sit hoc.* Quo audito, timuit valde Joseph et ex parte credidit in ea aliquid esse divinum. Nec enim timuisset, nisi ex parte aliquatenus credidisset. Ad hæc autem fidem verborum ejus commendabat conversatio ejus sancta. Forsitan autem, cum esset justus, coepit sibi cogitare de illa: Comessatrix aut violenta nunquam fuit: quoniam omnis mulier quæ violenta est et comessatrix, etiam meretrix est. Nam sive in cibis, sive in libidinibus delectatio carnis est quæ præcipitat hominem. Mulier quoque, quæ suavitatibus gulæ suæ non contradicit, multo magis neque libidini suæ resistere acquiescit, sicut etiam Apostolus dicit: *Quoniam vidua, quæ in deliciis est, vivens mortua est (1. Tim. 5. 6).* Non levis, non jocosa, non cantatrix, non turpium verborum amatrix, sicut solent plerumque puellæ, quæ libenter talia aut loquuntur, aut audiunt. Si quidem impudentiores sunt, libenter loquuntur: si autem verecundiores, etsi loqui talia erubescunt, tamen delectantur audire. Non super virum oculos suos extulit, nec infixit aspectum. Hæc enim sunt documenta mulieris meretricis, sicut ait Salomon: *Fornicatio mulieris in extollentia oculorum ejus (Eccli. 26. 12).* Hæc et alia similia tractans, nihil horum inveniebat in ea: sed ex diverso omnia laudabilia, omnia admi-

¹ Editi in marg. et Codex V. D., ut *virginitatis gratiam*.

² Editi in marg. et V. D. *incorruptibilitas autem veritas ipsa: et mox ibidem, antequam convenirent natus est Christus*.

³ Moutef. conjicit in margine, cum manda: et.

sanda, quæ sine Spiritu sancto possibile non erat esse in natura humana. Omnibus igitur documentis, quibus fornicatio mulieris intelligi et argui solet, deficientibus, sola apud eam remanebat suspicio gratiæ Dei. Propter hæc omnia æstimavit eam habere in utero de Spiritu sancto. Nam nulla res sic castitatem mulieris viro commendat, sicut vita ejus disciplinata. Ubi enim timor Dei est, ibi et castitas est: ubi autem non est timor Dei, ibi neque castitas est. Caro enim urget, securitas mulieris adjuvat carnem: si timor Dei non fuerit qui resistat, quis eam teneat indagatam? O inestimabilis laus Mariæ! Magis credebatur castitati ejus, quam utero ejus: et plus gratiæ, quam naturæ. Conceptionem manifeste videbat, et fornicationem suspicari non poterat. Possibilis esse credebatur mulierem sine viro posse concipere, quam Mariam posse peccare. Et quod majus est videre, ut sponsus de sponsa sua haberet, sic habuit Joseph apud se. Frequentur enim viri, etiam si leviter videantur mulieribus aspicientes in alterum, mox excitantur in zelum: et quod non est illud suspicantur, quia ex magno amore nascitur zelus. Hic autem et maritalium zelum et uteri clamantis accusationem, sola præteritæ conversationis documenta vincebant. 19. *Joseph autem vir ejus, cum esset justus, et nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam.* Cogitabat enim forsitan apud se: Si peccatum ejus celavero, facio contra legem Dei: et si propalavero filiis Israel, lapidabunt eam. Timeo enim, ne hoc, quod est in utero ejus, divinitus sit. Numquid non Sara nonaginta annorum concepit, et peperit? Si illam quasi lignum jam sicum fecit florere: quid si Divinitas partum isti voluit sine viro donare? Numquid ad virum pertinet ipsa conceptio mulieris? Nam si conceptio mulieris pertinet semper ad virum, sine dubio quando vult vir, tunc conciperet et mulier: nunc autem non quando vult vir, tunc concipit mulier, sed quando vult Deus. Si ergo conceptio mulieris non in viro posita est, sed in Deo: quid magnum, si voluit isti fructum sine viro prestare? Quid ergo faciam? Dimittam eam occulte: quia in re incerta melius est, ut meretrix constituta evadat, quam ut innocens moriatur. Justus enim est, injustum juste evadere, quam justum injuste perire: quia etsi reus semel evaserit, iterum potest perire: innocens autem si semel perierit, jam non potest revocari. Expedit ergo ut dimissa opprobrium patiat, quam tradita morti moriatur. Hæc autem talia cogitare et agere velle, non est hominis valde justus. 20. *Hæc eo cogitante, apparuit ei angelus in somnis, dicens.* Quoniam ergo auditio verborum Mariæ, et consideratio vitæ ejus, mala suspicari de ea non sinebat Joseph: consideratio autem conceptionis ejus non permittebat eum ad plenum bona æstimare de ea, et sic animus ejus inter utrasque partes fluctuabat, et tenere eam timebat, et tradere eam non audebat: propter hoc necessaria fuit ei revelatio illa divina. Si enim ipsa Maria, quæ angelum viderat, et audierat sibi loquentem tam de sua conceptione, quam de Elizabeth, ascendit in montana, ut videret Elizabeth, et ipso confirmaretur aspectu: quanto magis Joseph post verba conceptionis Mariæ, post considerationem vitæ ejus, adhuc notabundus necessariam habuit revelationem divinam? Propter tres ergo causas apparuit ei. Primum ne justus homo ignorans faceret rem injustam ex proposito justo; deinde propter honorem matris ipsius. Nam si dimissa fuisset, etsi non apud fideles, tamen apud infideles turpi suspitione carere non poterat. Tertio, ut intelligens Joseph sanctam conceptionem diligentius se in futurum custodiret ab illa, quam prius. Prius enim servavit se propter disciplinam justitiæ, postea autem et propter timorem parius hujusmodi. Quare non ante conceptionem virginis venit ad Joseph? Ut ne cogitaret quæ cogitavit, ne pateretur quæ passus est Zacharias, qui culpam infidelitatis incurrit de conceptione conjugis jam longævæ (Luc. 1). Incredibilior enim erat res virgi-

nem posse concipere, quam anum. Si ille sacerdos constitutus rem faciliorem fore non credidit, quanto magis iste popularis rem difficiliorem fieri non credidisset? Si ipsa Maria, angelo sibi dicente de conceptione sua, pene non credebatur propter virginitatem suam, dicens: *Quomodo fiet hoc, quoniam virum non cognosco* (Luc. 1. 34)? quomodo Joseph fuerat crediturus referenti de altera quod sine viro conciperet? *Joseph fili David, ne timeas accipere Mariam conjugem tuam: quoniam quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est.* Filium David eum nominans, voluit eum adducere in memoriam promissionis Dei ad David, ut de semine ejus Christus nasceretur. Dicens autem, *Ne timeas*, cognitorem se cordis ejus ostendere voluit, ut per hæc futurorum bonorum, quæ de Christo erat dicturus, faceret fidem: quia *Quod nascetur de ea, de Spiritu sancto est.* Spiritum sanctum, ipsum dicit unigenitum Deum, sicut ipse de se testatur in Evangelio: *Quia Spiritus est*, inquit, *qui vivificat: caro autem nihil prodest* (Joan. 6. 64). Et Joannes ait: *Dominus Spiritus est* (Ibid. 4. 24). Non enim Spiritus advocatus ingressus est in Mariam, ut suscipiens corpus nasceretur in mundum, sed ut sanctificaret virginis vas. Dicens autem, *Quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est*, hoc dicere vult, quia de semine viri alicujus non fuerat nasciturus, sicut æstimans metuebat Joseph, sed de Spiritu sancto. Sicut enim secundum præceptum Raphaelis angeli ad Tobiam (Tob. 6. 18), viro et uxore more solito venturis ad coitum, oratio præcedere debet, ut quod concipitur, in sanctificatione concipiatur: sic unigenito Deo virginem ingressuro, Spiritus sanctus præcessit, ut præcedente Spiritu sancto, in sanctificatione nasceretur Christus secundum corpus. Divinitate ingrediente pro semine. 21. *Et pariet filium, vocabisque nomen ejus Jesum.* Non dixit, *Pariet tibi filium*, sicut ad Zachariam: *Ecce Elizabeth uxor tua concipiet et pariet tibi filium* (Luc. 1. 13): quia mulier, quæ ex viro concipit, marito suo filium parit: quia magis ex illo est, quam de ipsa. Hæc autem, quæ non de viro conceperat, non filium illi peperit, sed sibi tantummodo. Vide quo modo similitudinem ipsius rei per omnia sequitur, quæ facta est in Adam. Sicut enim tunc mulier gustans de ligno, sola seducta est, et peperit mortem; Adam autem non fuit particeps in seductione illius; non enim a diabolo seductus peccavit, sed quia consensit mulieri: sic et modo accipiens Maria de Spiritu sancto, sola credidit, dicens: *Ecce jam nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). Joseph autem tunc in fide conceptionis illius nihil habuit commune, sed postea tacendo et consentiendo tantum salvatus est. Ideo et in somnis addit ei, non palam: ut quemadmodum dormiente Adam creavit mulierem, sic et isti dormienti divinitus consignaret uxorem. Ipse autem evangelista interpretatur quid intelligitur Jesus Hebraica voce, dicens: *Ipse salvabit populum suum a peccatis eorum.* Si ergo medicus, qui nullam potestatem habet salutis humanæ, propter solam confectionem herbarum non erubescit medici sibi nomen imponere: quanto dignius iste vocatus est Salvator, per quem totus salvatus est mundus? 22. *Hoc autem totum factum est.* Quid totum? Ut virgo propinquo suo desponsaretur, ut casta servaretur, ut angelus per somnium Joseph loqueretur, ut sponsam eam accipere juberetur, ut pueri nomen Jesus vocaretur, ut virgo mundi Salvatorem generaret. Ut impleteretur quod dictum est a Domino per prophetam (Isai. 7. 14), dicentem: 23. *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium.* Gratia a prophetis testimonium habet, vel ideo ut Vetus et Novum consonet Testamentum, vel ut infirmitati eruditorum satisfaciatur, vel ut non mox temere videretur erumpere, quod tanto ante tempore prædictum est.

Prophetia duplex. — Prophetia autem alia est ex præscientia, et hæc immutabilis: ut hæc, *Ecce virgo concipiet.* Alia ex judicio operum, et hæc solet mutari secundum quod verba sonant, non secundum intellectum; ut, *Adhuc quadraginta dies, et Ninive subver-*

retur (Jon. 3. 4) : subintelligimus, nisi poeniteat. Item quæ est ex præscientia, illa impletur Dei solummodo operatione, ut quod virgo pareret. Alia impletur hominum administratione, ut de aliquo, ut sit justus. Admiratus itaque tanti mysterii dignitatem propheta, quasi omnes de somno suscitans, ait : *Ecce virgo in utero habebit, et pariet filium, et vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus (Isai. 7. 14)*. Multis prætermisiss uno ulitor nomine, quod præsentii utile est negotio. Quamvis enim nobis sit præsens semper gubernando, tamen præsentior essentialiter ex unitate personæ factus est. *Verbum enim caro factum est, et habitavit in nobis (Joan. 1. 14)*. 24. *Exsurgens autem Joseph a somno, accepit Mariam conjugem suam*. Non in domo accepit eam; nec enim adhuc dimiserat eam de domo, sed de animo suo deposuerat eam, et iterum in animum suum eam recepit. 25. *Et non cognovit eam, donec peperit*. Vere enim non cognovit eam ante, cujus fuerat dignitatis, quæ unigeniti Dei facta fuerat mater: sed postquam peperit, tunc cognovit eam: quia speciosior et dignior facta fuerat, quam totus mundus. Nam quem totus mundus non capere poterat, nec merebatur accipere, quasi in angustum cubiculum uteri sui sola suscepit. Vidit Joseph enim virginem permanere post partum. Vidit mysterium stelæ: quo modo stans super caput pueri, venientibus magis puerum demonstrabat. Stans testimonium dabat, quia loqui non poterat. Ipsos denique magos vidit adorantes, et divina dona eorum præsentantes. Audivit sermones ipsorum, quo modo ab oriente usque Jerosolymam stella præcedente venerant, quæ non dedignata est hominibus ministrare, ut Dei gloriam revelaret. Ergo incomparabilis natiuitas, totius humanæ natiuitatis mensuram excedens, et divinitatem nascentis pueri ostendebat, et dignitatem Mariæ parientis Joseph demonstrabat. Ideo dicit, *Et non cognovit eam, donec peperit filium suum primogenitum*. Cognovit autem eam quæ esset, post partum ipsius.

Eunomii hæresis. — Quidam ex hoc verbo, secundum Eunomium, putant, quod Joseph donec peperit quidem non illam habuit in conscientia, postea autem cognovit eam, et filius peperit. Unde et Christum primogenitum dicit: quia ille dicitur primogenitus, quem alii fratres sequuntur. Iusanus neminem intelligit esse sanum: quia illi ausi sunt hoc dicere de illa, putant quia et Joseph hoc ausus fuit facere. Hoc enim quod fieri potuit, dicit evangelista quia factum non est: illud autem quod nec fieri potuit, quid necessarium habuit dicere. Factum non est? Nam sunt quædam, quæ naturaliter possunt fieri: sunt autem quæ impossibilia sunt per ipsam naturam. Volo tibi referre. Ille, nescio quis, cum illo litein commisit: et donec vixit, non est ei loquutus. Numquid ex hoc quod dixi, Donec vixit, non est ei loquutus, ex eo signavi, quia post mortem illi loquutus est, quod fieri non potest? Illud enim quod fieri potest, dixi, quia factum non est: quid autem opus habui exponere, quia nec post mortem illi loquutus est, quod fieri non poterat? Sic et Joseph ante partum credibile fuit ut cognosceret eam, quia nondum cognoscebat mysterii dignitatem: postquam vero cognovit, quia facta est unigeniti Dei templum, quo modo poterat hoc usurpare? Quod antea facere noluit vir religiosus, exspectans nuptias suas postea facturus fuerat, ut habitationem Dei carnalibus concupiscentiis sordidaret? Hæc secundum rationem. Veniamus autem ad auctoritatem Scripturæ. Dicit enim Apostolus secundum exemplum prophete de Christo: *Uportet eum regnare, donec ponat omnes inimicos suos sub pedibus ejus (1. Cor. 15. 25)*. Ergo Paulus hoc significavit, ut tandem regnet

Christus, quamdiu fiant omnia sub pedibus ejus, postea autem cesset regnare? Stulte! Qui regnat, antequam omnia illi subiecta sint, multo magis regnat et postquam fuerint ei omnia subiecta. Item alibi dicit: *Donec venio, attende lectioni (1. Tim. 4. 13)*. Numquid significavit, Donec venio quidem, attende; cum venero autem, negligere? De primogenito autem quod dico, usus est Scripturis, non solum illum primogenitum dicere, qui primus nascitur, sed etiam illum qui solus est natus. Quando dicebat Dominus ad Pharaonem: *Primogenitus meus Israel (Exod. 4. 22)*: numquid jam alium populum habebat? Si autem dicis, quia secundum præscientiam dicebat primogenitum populum Judaicum, sciens quia ex gentibus alium populum erat facturus: dico tibi, quantum ad præscientiam suam, semper duos populos habuit: sed tam de Judæis, quam de gentibus unum populum fuerat habiturus, sicut et habet.

Homilia secunda ex Cap. secundo (a).

1. *Cum natus esset Jesus in Bethlehem Judæ, in diebus Herodis regis*. Cum fugeret Jacob ante fratrem suum Esaû, et venisset ad vesperum, vidit somnium tale. Scala posita erat, cujus caput pertingebat usque ad calum, et angeli ascendebant et descendebant per eam, Dominus autem recumbebat super eam (Gen. 28. 12. sqq.). Surgens autem Jacob, suggerente Spiritu, prophetavit, dicens: *Quam formidolosus locus est hic! Non est aliud hic nisi domus Dei, et porta cæli (Ibid. v. 17)*. Et ideo vocatum est nomen loci illius Bethel, quod est interpretatum, domus Dei. Nato itaque in Bethlehem Domino, visionis illius prophetia completa est. Dominus enim Dei est corpus Christi, ipso dicente: *Solvite templum hoc (Joan. 2. 19)*. Item, *Sapientin ædificavit sibi domum (Prov. 9. 1)*. Porta autem cæli ipse est Christus, per quem introitur in regna cælorum, dicente propheta: *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam (Psalm. 117. 20)*. Adhuc autem videamus quod ad utilitatem respicit, et quod evangelista tempus designat, quando nascitur Christus, id est, *In diebus Herodis regis*, ut prophetiam Danielis completam demonstraret, quæ post septuaginta septimanarum annos Christum esse nasciturum demonstrat. Nam ex illo tempore usque ad regnum Herodis septuaginta septimanarum anni sunt consummati. Sciens autem Deus perfidiam Judæorum, quia crucifixus vero Christo, alium expectaturi fuerant Christum, id est Antichristum, ideo occasionem incredulitatis eorum tollens, tempus ostendit, quando nasciturus erat Christus, ut in illum Christum credamus, qui ex tempore Danielis post septuaginta septimanarum annos nascitur, non in illum qui in fine sæculi sub nomine Christi venturus est. *In diebus Herodis regis*. Quamdiu gens Judaica, quamvis sub peccatoribus, tamen Judaicis regibus tenebatur, prophete mittebantur ad remedium ejus. Qualis necessitas, tale et auxilium. Nunc autem, quando lex Dei sub potestate regis iniqui tenebatur, id est, iustitia Dei sub dominatione Romana premebatur, nascitur Christus, quia magna et desperabilis infirmitas medicum artificiosorem quærebat. *Ecce magi venerunt ab oriente Jerosolymam, 2. dicentes: Ubi est qui natus est rex Judæorum? Ecce*, hoc est, confestim ut natus est, magnum Deum ostenderunt in homine parvulo, et verbis, et actibus, et muneribus ipsis. Verbis quidem, quia dixerunt, *Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eum*; actibus autem, quia cum vidissent eum, adoraverunt eum. Inventa est in eis fides acutior quam aspectus, videntibus humilia, et intelligentibus alta. Muneribus autem, quia obtulerunt ei aurum, thus, et myrrham, sicut inferius ostendemus. Venerunt autem ad iudicium gentium, et ad præjudicium Judæorum, illorum fidem prophetantes futuram, et istorum incredulitatem cou-

¹ Editi in marg. et Codex V. D., *ministerium*. Utraque lectio quadrat.

² Editi in margine, in *concupiscentia*. Codex V. D., in *conscientia*, sed altera manu ibidem scribitur, vel *concupiscentia*; et hæc videtur esse vera lectio.

(a) Homilia tertia in alia.

dennantes præsentem. O beati magi, qui ex omnibus gentibus primitiæ fidelium fieri meruerunt! Illi enim magi futuræ Ecclesiæ formam portabant. Sicut enim illi regem, quem non viderant, credentes quærebant, et conflabantur: sic et nos qui sumus ex gentibus, Dominum, quem nunquam vidimus, credentes quotidie quærimus, et consitemur potestatem ipsius. Quam bene de istis prophetauit Isaias, dicens: *Præquam cognoscat puer patrem et matrem, accipiet virtutem Damasci, in conspectu regis Assyriorum* (Isai. 8. 4). Qui sunt magi? Viri orientales, qui venerunt a Perside. Magi enim apud illos non malefici, sed sapientes intelliguntur. Ideo autem dicti sunt virtus Damasci, quia virtus uniuscuiusque provincie sunt sapientes ipsius. Rex autem Assyriorum est diabolus, princeps dæmonum. Ergo Christus, priusquam secundum corpus inciperet cognoscere patrem aut matrem, virtutem diaboli subjugavit. Qualis futurus erat in posterum, cum ad perfectum venisset, demonstrabat in puero, qui adhuc in cunabulo constitutus diabolum expoliavit a suis, scilicet ab istis magis. Quomodo cum venisset ad bellum, evacuaturus fuerat omnem potestatem ipsius, considera. Quoniam ab oriente venerunt, unde dies nascitur, inde initium fidei processit: quia fides lumen est animarum. Quando enim ab occidente nascitur aliquid contra orientem, divinatio mali¹ ostenditur contra bonos: quando ab oriente nascitur aliquid contra occidentem, divinatio boni ostenditur contra malos. Quoniam ergo in temporibus Christi iustitia subjugatura fuerat iniustitiam, et fides infidelitatem, ideo ab oriente venerunt primitiæ fidei. *Vidimus enim stellam ejus in oriente, et venimus adorare eam.* Numquid nesciebant quia in Jerusalem regnabat Herodes? numquid non intelligebant iustitiam legis, quia quicumque rege vivente alterum regem pronuntiat, et adorat, quasi minister tyranni putatur in sanguine? Sed dum considerabant regem futurum, non timebant regem præsentem. Numquid non habebant præ oculis suis periculum mortis, qui talem rem illicitam usurpabant? Sed non curabant de morte. Si autem curasset de morte, numquam ad hoc ausi fuissent. Adhuc non viderant Christum, et jam parati erant mori pro eo. O beati magi, qui ante conspectum crudelissimi regis, antequam Christum cognoscerent, Christi facti sunt confessores! Legi apud aliquem, magos istos ex libris Balaam divinatoris apparituræ huius stellæ scientiam accepisse, cuius divinatio posita est et in Veteri Testamento: *Orietur stella ex Jacob, et exsurgat homo ex Israel, et dominabitur omnium gentium* (Num. 24. 17).

Liber apocryphus nomine Seth. Mons Victorialis.— Audiavi aliquos referentes de quadam scriptura, etsi non certa, tamen non destruentem fidem, sed potius doctante, quoniam erat quedam gens sita in ipso principio orientis juxta Oceanum, apud quos ferebatur quedam scriptura, inscripta nomine Seth, de apparitura hac stella, et muneribus ei huiusmodi offerendis, quæ per generationes studiosorum hominum, patribus referentibus filiis suis, habebatur deducta. Itaque elegerant seipsos duodecim quidam ex ipsis studiosiores, et amatores mysteriorum cælestium, et posuerunt seipsos ad expectationem stellæ illius. Et si quis moriebatur ex eis, filius ejus, aut aliquis propinquorum, qui ejusdem voluntatis inveniebatur, in loco constituebatur defuncti. Dicebantur autem magi lingua eorum, quia in silentio et voce tacita Deum glorificabant. Illi ergo per singulos annos, post messem trituratoriam, ascendebant in montem aliquem positum ibi, qui vocabatur lingua eorum Mons Victorialis, habens in se quamdam speluncam in saxo, fontibus, et electis arboribus amœnissimus: in quem ascendentes, et lavantes se, orabant² et laudabant in

silentio Deum tribus diebus, et sic faciebant per singulas generationes, expectantes semper, ne forte in generatione sua stella illa beatitudinis oriretur, donec apparuit eis descendens super Montem illum Victorialem, habens in se formam quasi pueri parvuli et super se similitudinem crucis: et loquuta est eis, et docuit eos, et præcepit eis, ut proficiscerentur in Judæam. Proficiscentibus autem eis per biennium præcedebat stella, et neque esca, neque potus defecit in peris eorum. Cætera autem quæ gesta referuntur ab eis in Evangelio compendiose posita sunt. Tamen cum reversi fuissent, manserunt volentes et glorificantes Deum studiosius magis, quam primum, et predicarunt omnibus in genere suo, et multos erudierunt. Denique cum post resurrectionem Domini Thomas apostolus isset in provinciam illam, adjuncti sunt ei, et baptizati ab eo, facti sunt adiutores prædicationis illius. Ex eo autem quod dicit Scriptura, *Vidimus stellam ejus in oriente*, videtur occasionem dare infidelibus de astrologia, ut unumquemque putent suæ stellæ motu et nasci et vivere: ideo bonum est breviter de his inferre sermonem. Si enim stellæ est, quod aut boni sumus, aut mali: ergo nec bonum nostrum laudandum est, nec malum vituperandum, quia nec est in nobis voluntarius actus. Ut quid enim boni mei laudem merear, quod non meo arbitrio, sed motu stellæ facio: aut mali mei poenam suscipiam, quod non voluntate, sed necessitate commisi? Nam nec possum fugere malum, etiam si volo, si me natiuitatis meæ stella compellit ad malum. Si adulter et homicida fiunt per stellam, et in crimine stella facit eos interfici, magna est illarum iniquitas stellarum, magis autem illius qui stellas ad hoc creavit. Interrogamus ergo, Ex se facta est creatura, an ab alio? Si quidem dixerint, Ex se, audiant a nobis: quoniam impossibile est, quod a se exstitit, et eventu agitur, ut aliquem ordinem habeat certum. Si autem dicunt, Ab alio, ergo iniquus est qui fecit. Nam cum sit præscius futurorum Deus, quod tanta iniquitas futura erat per stellas, si noluit emendare, non est bonus: si autem voluit et non potuit, impotens est. Sed etiam injustus est, quia ex necessitate stellarum peccantes ita punit, quasi ex voluntate peccantes. Ipsa denique mandata Dei, ne peccent, aut hortamenta, ut faciant bonum, per hanc insipientiam nonne destrunt? Quis enim hortetur aliquem, ne faciat malum, quod non potest declinare: aut ut faciat bonum, ad quod non potest pervenire? Deinde interrogamus: Si idem semper est cursus stellarum, quare non semper idem est et hominum status? Si dicunt, Per certos annos fit stellarum restauratio: necesse est ergo qui sciunt astrologicam disciplinam, quia per certos annos restituantur stellæ, sciunt et per quot annos hæc restauratio peragatur. Quibus post responsum dicimus, quæ fuit illa, quæ fecit omnes homines in diluvio mori? numquid in ea exstitit, ut iterum diluvium faceret, aut illi homines secundum unam stellam fuerant nati? Nam oportebat per unumquemque gyratum eandem ipsam indeficientem rem consummari. Nam si ejusmodi motio et gyratus stellarum ejusdem malitiæ et ejusdem bonitatis causam præstat, oportebat non semel fieri Abraham, aut patriarchas, aut prophetas, aut apostolos, sed quotienscumque fit ipse gyratus stellarum. Denique ipsa conversatio³ hominum testis est veritatis. Ante adventum Christi quæ stella omnes homines idola colere compellebat, cæterasque iniquitates facere? aut post Christum qualis gyratus ab idolis recedere homines fecit, et per totum orbem mores mutavit antiquos? Ecce Persæ matribus et filiabus junguntur, Judæi autem octavo die circumciduntur, et unaquæque gens aliam atque aliam habet consuetudinem. Si idem est cursus stellarum, quomodo Persæ ab illa consuetudine nunquam recedunt, neque Judæi a sua? Si autem

¹ In marg. Editi habent, *dominatio mali*, et infra, *dominatio boni*, et sic Cod. V. D. bis in textu.

² Sic Editi in marg. et V. D. in textu, et hæc videtur esse vera lectio. Editi, *offerebant*, in textu.

³ Sic Editi in textu, in margine vero, *conversio*, quam lectionem habet et Codex V. D.

dicatur, Secundum diversas regiones diversa est stellarum operatio : quomodo ergo qui in Perside crediderunt, ab illa turpitudine recedere potuerunt, in eadem regione manentes? aut qui non crediderunt, etiam peregrinantes in aliena provincia mores patrios tenuerunt? Et Judæi transmigrati in Babyloniam, et illic filios procreantes, quomodo nunquam per stellarum regionis illius compulsi sunt a circumcisione sua recedere, et illorum insaniam sequi? Ne quis ergo stellarum culpet discursus, sed suum propositum.

3. *Audiens autem Herodes rex turbatus est, et omnis Jerosolyma cum eo.* Existimans illum regem fore terrenum, quasi de successore regni turbatus est. Semper enim grandis potestas majori timori subjecta est. Sicut ramum¹ arborum in excelso positarum, etiam si lenis aura flaverit, movet : sic et sublimes homines in culmine dignitatum existentes etiam levis nuntii fama conturbat. Humiles autem, sicut in convalle, plerumque in tranquillitate consistunt. Aut ideo turbabatur, audiens regem natum Judæis ex genere Judæorum, cum esset ipse genere Idumæus, ne, regnare voluto iterum ad Judæos, et ipse a Judæis expelleretur, et semen ejus post ipsum præcederetur a regno. Puto quod non tantum Herodes a semetipso turbabatur, quantum diabolus in Herode. Herodes enim timebat, quod suspicabatur : diabolus autem timebat, quod vere sciebat. Herodes hominem æstimabat, diabolus Deum cognoscebat. Audierat enim jam angelos in aere clamantes, *Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonæ voluntatis* (Luc. 2. 14). Ideo quanto magis testes addebantur pro Christo, tanto magis destructionem potestatis suæ diabolus timebat. Unusquisque ergo eorum zelo proprio turbabatur, et secundum suam naturam sui regni successorem timebat : Herodes terrenum, diabolus autem cælestem. Nam nec Herodes terreteretur, si cælestem regem nasci suspicatus fuisset, nec diabolus, si terrenum. Vis scire, quia non tantum ipse turbabatur, quantum diabolus in eo? Ecce et Judaicus populus turbabatur, qui nings de auditu isto gaudere debuerat, quia rex Judæus surgere dicebatur, designatus a Deo. Sed turbabantur, quia de adventu justi non poterant iniqui gaudere. Aut certe turbabantur timentes ne forte iratus Herodes Judaico regi, genus ejus vexaret. Nam quemadmodum, certantibus ventis, mare concutitur, sic regibus adversantibus sibi, populus regni vexatur.

4. *Convocavit autem principes sacerdotum, et scribas, et interrogavit ab eis, ubi Christus nasceretur.* Ex hoc apparet maxime, quia diabolus turbabatur in Herode, quoniam traditores legis interrogat. Ut quid enim interrogaret Herodes, qui non credebatur Scripturis? Sed investigabat² diabolus, qui credebatur quod Scripturæ non mentiuntur. Nam diabolus alios in errorem inducit, ipse autem veritatem bene cognoscit. Quid enim vis? credebatur Herodes Scripturis, aut non credebatur? Si non credebatur, ut quid interrogabat Scripturas, quas putabat esse vaniloquas? aut si credebatur, quia inde vere nasciturus est rex, unde Scripturæ dicebant : quomodo sperabat posse se interficere illum regem, quem futurum Scripturæ esse dicebant? numquid poterat homo corrigere, ut ne fiat quod Deus ordinavit ut fieret? Sed quidem credebatur Herodes in malo, in bono autem non credebatur : quoniam quidem quod inde nasciturus fuerat rex, unde Scripturæ dicebant, credebatur : quoniam autem adversus illum agere non poterat, quem Deus mittebat, non credebatur, quia non suo consilio gubernabatur, sed vinculo diaboli trahebatur ligatus. Sic sunt omnes homines peccatores, in quibus diabolus operatur : credunt Scripturis, et non credunt : quia hoc ipsum, quod credunt, perfecte credere non permittuntur³.

¹ Montef. in margine conjicit, *cacumen*, pro, *ramum*; et infra, *movetur*, pro, *movet*.

² Sic Editi in textu, in marg. autem, *instigabat*, quam lectionem habet V. D.

³ Editi in marg. et V. D., *quod credunt perficere non permittuntur*.

Quod enim credunt, veritatis est virtus : quia nedi potest esse occulta ; quod autem non credunt, excaecatio est inimici : quia subjecti sunt operibus ejus, et inens eorum libera non est : ut, puta, omnes qui Christiani sumus, et legimus, acimus quia mundus consummandus est, et quia morituri sumus, et hoc ipsum tamen perfecte non credimus. Si enim perfecte crederemus, sic viveremus, quasi post modicum transitori de hoc mundo, non quasi in æternum mansuri.

5. *At illi dixerunt : In Bethlehem Judæ.* Sic enim dictum est per prophetam. Dant responsum regi interroganti ex corde non bono, cum deberent celare mysterium regis a Deo prædefinitum ad salutem gentis Judææ, maxime in conspectu regis alienigenæ, qui non solum zelo regni, sed etiam generis alieni odio adversaturus regi postmodum futuro non ignorabatur, si ipsi sapienter voluissent considerare. Et non solum manifestant mysterium, sed etiam ad fidem sermonum suorum propheticum protulerunt exemplum, tamquam qui thesaurus Domini sui absconditos hostibus ejus prodant : et facti sunt non prædicatores operum Dei, sed proditores mysteriorum ejus : et non doctores Herodis, sed irritatores malitiæ ejus. Ex quibus docemur, Scripturarum occulta non manifestari iniquis, sed fidelibus, sicut præcepit Paulus : *Quæ a me audisti per multos testes, hæc commenda fidelibus, qui possunt etiam alios docere* (2. Tim. 2. 2). Et non solum prophetiæ mysterium prodiderunt regi iniquo, sed adhuc ipsam prophetiam præcidentes ex uno consensu suo omnes, et non exponentes omnem Scripturam divinitus inspiratam, interficiendorum parvulorum facti sunt causa. Quomodo enim scriptum erat? *Et tu, Bethlehem terra Juda, non es minima inter principes Juda : ex te enim exiit dux, qui regat populum meum Israel, diebusque ejus a diebus sæculi* (Mich. 5. 2). Si ergo integrum prophetiam protulissent, sicut fuerat dicta, considerans Herodes quia dies nascitori regis illius a diebus sæculi erant, et intelligens antiquitatem honoris ejus, quia non erat ille talis rex terrenus, cujus dies a diebus sæculi erant, in tantum furorem non exarsisset adversus eum : nunc autem præcisa hac parte prophetiæ quæ compescere poterat zelum ipsius, primam partem solum protulerunt, quæ cum poterat irritare. Unde ita exponentibus illis, putans Herodes similem cæteris regibus ex ea nasci regem, parvulos interfecit, cum illis æstimans occidere etiam Christum. O infelices Judæi! Herodem docuerunt quia de Bethlehem nascitur ipse qui est gubernaturus populum Israel : et se non docuerunt, postquam natus est, ut crederent ei. Herodes illis credidit quasi veris dicentibus, ut persequeretur Christum, et ipsi sibi non crediderunt, ut susciperent eum. 7. *Tunc vocavit occulte magos, et diligenter exquisivit tempus quando apparuit eis stella : 8. et ait illis : Ite et videte de puero, et cum inveneritis, renuntiæ mihi, ut et ego veniens adorem eum.* Postquam audivit Herodes responsum, duplici modo credibile, primum, quia a sacerdotibus fuerat dictum, deinde, quia exemplo prophetico fuerat comprobatum, non ad devotionem flectitur nasciturus regis, sed ad malitiam interfectionis ejus per dolum : quia malus homo quæ Dei sunt quidem intelligere potest, quæ Dei sunt autem agere non potest : quoniam intellectus hominis ex Deo creatus est, actus autem ex proposito voluntatis ipsius. Vidit enim Herodes magnam devotionem magorum circa Christum, et quia non poterat eos nec blandimentis flectere, nec minis terrere, nec auro corrumpere, ut consentirent ei in interfectione regis futuri, ideo et illos ipsos decipere cogitavit. Nec enim poterat fieri, ut blandimentis seducti proderent illum, propter quem tanti itineris susceperunt laborem. Nec expavescere poterant aliquem, ut traderent eum, qui non aspererant Herodem, nec Cæsarem, sed in medio regno illorum ingressi sunt, alium regem annuntiantes : nec aliquid amplius desiderare poterant, quam Christum, qui illi de tam longa provincia munera pretiosa portabant. Cum vidit quod

aliud facere non poterat, ergo devotionem promittebat, qui gladium accebat, et malitiam cordis sui humilitatis colore depingebat. Talis enim est consuetudo omnium malignorum, quando aliquem in oculo gravius lacerare volunt, humilitatem illi et amicitias fingunt. Occulte vocavit eos, ut non viderent Judæi (habebat enim suspectos Judæos), ne forte quasi regem suæ generationis amantes, et intelligentes astutiam Herodis, proderent consilium ejus magis, nesciens quia inimici majores erant Christi Judæi quam ipse. Herodes enim velut hominem suspicans persequabatur: Judæi autem post multa miracula, post signa caelestia, postquam manifeste cognoverunt eum esse Filium Dei, tunc crucifixerunt eum. Quanto ergo manifestior divinitas ejus illis, quam isti, tanto sceleratior est Judæorum iniquitas, quam Herodis. *9. Et ecce stella, quam viderant in oriente, præcedebat eos, usque dum venit et stetit super caput pueri.* Ex hoc ostenditur loco, quia cum aliquantulum stella adduxisset magos prope Jerusalem, abscondita est ab eis, ut relicti a stella cogerentur in Jerusalem interrogare de Christo, simul et manifestare de illo propter duas causas. Primum, ad confusionem Judæorum: quoniam quidem gentiles stellæ tantummodo visione confirmati Christum etiam per alienas provincias requirebant: et Judæi ab infantia prophetias legentes de Christo, et in suis finibus natum, non susceperunt. Deinde, ut interrogati sacerdotes, unde nasceretur Christus, ad præjudicium suum responderent de Bethlehem: quia qui Herodem docuerant de Christo, ipsi ignorabant de illo. Si enim juxta apparuisset, in Bethlehem eos fuerat deductura, et ideo non fuisset coacti interrogando nuntiare de illo. *Et ecce stella, quam viderant in oriente, antecedebat eos:* ut considerantes obsequium stellæ, regis intelligerent dignitatem, et dicerent apud se: quomodo sit rex iste terrenus, cui stella ministrat? Quid autem mirum, si Sole justitiæ orituro, stella ministrabat divina! Præcedebat autem eos, ut ostendat, quoniam hominibus quærentibus Deum sic omnia elementa ministrant. Si ergo magnum putas, quia Christo stella obsequabatur, vide quoniam majora sunt, quæ tibi homini constituto ministrant. Ecce enim tibi sol currit, et luna fulgere non cessat. Si tibi homini constituto elementa ministrant, quid mirum si Christo stella obsequabatur? si tibi peccanti elementa ministrant, quid mirum si ante illos quærentes Christum stella currebat? et si angeli ministrant hominibus, quos Deus non ad obsequium hominum, sed ad suum creavit, quid magnum si hominibus elementa ministrant, quæ propter homines sunt creata? Hæc audientes, gaudere nos oportet pariter et timere, quia quanto majora beneficia hominibus sunt constituta, tanto graviora peccantibus judicia sunt præparata. Et stetit super caput pueri, quasi dicens, Hic est, ut quia loquendo monstrare non poterat, stando monstraret. *10. Et videntes stellam, gavisii sunt gaudio magno valde:* quia videlicet spes illorum non erat decepta, sed amplius confirmata, quod tanti itineris non sine causa susceperunt laborem. Indicio enim stellæ sic occurrentis sibi secundum tempus intelligebant, quia divinitus eis nativitas illa regis est ostensa. Et per mysterium stellæ¹ intelligebant, quoniam dignitas tunc nati regis excedebat mensuram omnium mundanorum regum: necesse enim erat, ut gloriosorem putarent regem illum, quam stellam, cui stella sic devote obsequabatur. Aut quomodo non crederent ei subdendos homines, cui etiam cali ornamenta subdita esse videbant? aut quomodo poterat ei terra esse rebellis, qui famulabatur et cælum? *11. Et intrantes domum, viderunt puerum et matrem ejus.* Videmus quid tale gloriosum videntes in puero gavisii sunt, qui regem quærentes tanti itineris susceperunt laborem? Numquid viderunt palatium marmoribus splen-

didum? numquid matrem ejus diademate coronatam, aut in lecto aureo recumbentem? numquid puerum auro et purpura involutum? numquid aulam regiam diversis populis personantem? Sed quid? Pandochium tenebrosum et sordidum, et magis animalibus quam hominibus aptum: in quo nemo contentus erat secedere, nisi itineris necessitate coactus. Matrem ejus vix tunicam unam habentem, non ad ornamentum corporis, sed ad tegumentum nuditatis proficientem, quam habere poterat uxor carpentarii, et hæc in peregre constituta. Puerum pannis sordidissimis involutum, et in sordidiore quoque præsepio positum: quia locus ille sic erat angustus, ut nec ponendi infantem spatium invenirent. Si ergo regem terrenum quærentes, sic invenissent, magis confundendi fuerant quam gavisuri, quia tanti itineris laborem sine causa suscepissent: nunc autem quia caelestem regem quærebant, etsi nihil regale videbant in eo, tamen solis stellæ testimonio contenti gaudebant. Oculi eorum contemptibilem puerum aspicere non poterant, quia spiritus in corde eorum terribilem eum monstrabat. Adhuc autem si quasi terrenum regem eum quæsissem, invenientes eum apud ipsum remansissent, sicut sæpe fieri solet in sæculo, ut proprio rege relicto, conferant se ad alterum. Nunc autem et hunc adoraverunt, et ad suum reversi sunt: ut istum haberent regem caelestem animarum suarum, illum autem terrenum corporum suorum. *Et adoraverunt eum.* Puer adorasset infantem non intelligentem adorationis honorem, nisi aliquid divinum credidissent in eo? Ergo non pueritiæ detulerunt honorem nihil intelligenti, sed divinitati ejus omnia cognoscenti. Sed et qualitas ipsa numerum oblatorum testificabatur eos quamdam divinitatis estimationem habere de puero. *Aperitis enim thesauris suis, obtulerunt ei munera, aurum, thus, et myrrham:* adimplentes gentium in Christo confessionem, et prophetiam impletam significantes Isaia dicentis: *Omnes, qui sunt in Saba, venient, aurum offerentes, et lapidem pretiosum, salutare Domini evangelizantes, et omnes oves Cedar congregabuntur, et arietes Nabatiæ venient, qui et offerent acceptabilia super altare tuum (Isa. 60. 6. 7).* Confestim autem cognoscentes, et aperientes thesauros suos, congrua gentibus in Christo per ipsa dona ostenderunt oblationem. Regem enim cognoscentes eum, primitiam mundam, et pretiosam sanctorum, sibi aurum repositum obtulerunt. Divinum autem et caeleste intelligentes principium ejus, libani obtulerunt odorem, formam mundæ orationis in odorem suavem Spiritus sancti oblatae. Humanam autem et temporalem sepulturam ejus intelligentes, obtulerunt myrrham.

Magorum munera quæ significant. — Hæc autem etsi tunc non intelligebant magi, secundum quale mysterium ista gerebantur, vel quid significaret unumquodque munus eorum, nihil tamen contrarium est. Gratia enim, quæ illos hæc omnia facere hortabatur, et ipsa ordinaverat universa postmodum cognoscenda. Aurum sunt ergo perfecti fideles et sapientes, dicenti Apostolo: *Si quis edificat aurum, argentum, lapides pretiosos (1. Cor. 3. 12).* Si quis ergo præbet se Christo fidei sapientia plenum, obtulit ei aurum. Thus autem est oratio, sicut scriptum est: *Dirigatur oratio mea sicut incensum in conspectu tuo (Psalm. 140. 2).* Si quis ergo Christo mundam offert orationem, obtulit ei thus. Myrrham æstimo esse opera bona: quoniam sicut myrrha corpus defunctorum insolubile servat, sic bona opera Christum crucifixum in memoria hominis perpetuum servant, et hominem servant in Christo. Primum ergo oportet Christo offerre fidem rationabilem, deinde orationem mundam, et tertio opera sancta. Tu ergo quando venis ad ecclesiam ad orandum Deum, munera tecum in manibus tuis porta: da non habentibus, et pete ab illo qui habet, ut oratio tua bonis operibus commendetur. Sic et in lego scriptum est: *Ne intres in conspectu Domini Dei tui vacuus (Exod. 23. 15):* infirma enim oratio est, quæ eleemosynarum vir-

¹ Editi in marg. et V. D., *Et per ministerium stellæ.*

tute non est munita. 12. *Et admovent in somnis ne redirent ad Herodem, per aliam viam reversi sunt in regionem suam.* O fides magorum! Non contradixerunt angelo admonenti, dicentes: Tantam viam venimus venientes ante multitudinem civitatum non timuimus, regem terribilem apud illas omnino non expavimus: sed stetitimus, et fiducialiter qui natus fuerat regem prædicavimus, et quasi Deo munera digna obtulimus; et quasi servos latenter jubet nunc fugere, ut alia via venientes, alia redeamus? Sed fideles constituti, nec tunc timuerunt cognosci, nec modo erubuerunt occulte recedere: quia nec erat possibile, ut qui ab Herode ad Christum venissent, ad Herodem redirent. Qui enim relicto Christo vadunt ad Herodem, frequenter revertuntur ad Christum: qui autem relicto Herode ad Christum veniunt toto corde, nunquam revertuntur ad Herodem. Id est: qui de Christo ad diabolum transeunt per peccatum, frequenter per penitentiam revertuntur ad Christum: qui autem relicto diabolo venit ad Christum, difficile revertitur ad diabolum: quia qui nunquam fuit in malis, sed in innocentia, dum nescit quid sit malum, facile decipitur, et transit ad diabolum: sed cum expertus fuerit malum quod invenit, et recordatus fuerit bonum quod perdidit, compunctus redit ad Deum unde recessit; qui autem in malis fuerit, et conversus est ad bonum, dum gaudet de bonis quæ invenit, et recordatur mala quæ evasit, difficile redit ad malum. Sed quid? quia multi cum Christo relicto peccaverunt, non agunt penitentiam. Illi tales nunquam fuerunt Christi: ideo superius dixi, qui toto corde de diabolo venit ad Christum. Qui enim post peccatum non penitet, non quasi homo carne deceptus peccavit, sed arbitrio suo cum esset malus, malum egit. Nam malus, quod malum est non putat malum; ideo nec penitet cum fecerit malum. Aut ita: qui enim a diabolo venit ad Deum, nunquam debet per illam viam ambulare, per quam venit ad diabolum. Venisti per viam fornicationis, ambula de cætero per viam eleemosynarum. Si autem per ipsam viam redieris, iterum sub regnum Herodis vadis, et ille proditor Christi. 13. *Qui cum recessissent, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph dicens: Tolle puerum, et matrem ejus, et fuge in Ægyptum.* O angelo Dei, nonne tibi mihi retulisti, quia quod nascetur ex ea, de Spiritu sancto est? et quomodo jubet nos fugere? quomodo Filius Dei ante hominem fugit? aut quis liberet de inimicis, si et ipse inimicos suos timet? Jam primum quidem fugit, ut regulam humanæ naturæ, quam suscepit, conservet in omnibus, et in hac parte, quia et humanæ naturæ et puerili ætati convenit fugere potestatem minantem. Alioqui si illud agat in corpore constitutus, quod est proprium Dei, non dispergat in se humanam naturam, sed mutat. Deinde ut et cæteri Christiani, id est sancti, cum necessitas persecutionis advenerit, fugere non erubescant. Et quare vadit in Ægyptum? numquid alia terra defecit? Semper enim adversus populum ejus Ægyptus exstitit inimica. Sed etiam recordatus Dominus, qui non in finem irascitur, neque in æternum indignatur (*Psal. 102. 9*), quanta mala fecerit super Ægyptum, ideo mittit Filium suum in eam, et dat illi magnæ reconciliationis signum, et perpetuæ amicitie pignus, ut decem plagas Ægypti una medicina sanaret. *O commutatio dexteræ Excelsi (Psal. 76. 11)!* Ut populus qui ante fuerat persecutor populi primogeniti, postea fieret custos unigeniti Filii. Ut qui illi populo violenter dominati sunt, isti cum devotione servirent. Ut jam non irent ad mare Rubrum deicergendi, sed vocarentur ad aquas baptismatis vivificandi. Ut impleatur quod dictum est: *Eccce Dominus descendit in Ægyptum, sedens super nubem levem (Isai. 19. 1).* Nubes est corpus ipsius: leve autem, sine pondere peccatorum. 16. *Tunc Herodes videns quoniam delusus esset a magis, iratus est*

vehementer. Postquam parvulus Jesus magos subiegit sub imperio suo, non potestate corporis, sed gratia Spiritus, non exercitum Christus misit post illos, sed stellam modicam ante illos. Religione illos subdidit, non timore. Non enim persequutus est illos, sed ipse requisitus est ab eis. Ideo merito irascebatur Herodes, quia quibus ille sedens in throno regni et vestitus purpura suadere non poterat, his Jesus parvulus, et jacens in præsepio, et pannis involutus placuit. Herodes autem, qui dum vellet deludere, delusus est, devotionem promittebat puero dicens: *Exquirite de puero, ut et ego veniam, et adorem eum.* Inmensatus, qui unigenitum Dei sapientiam humanam fraude circumvenire tentabat. Jam enim quasi successorem regni sui timens fremebat. Nam reges si quidem ex aliis causis irascuntur, cito placantur: illa autem ira eorum inextinguibilis est, quam regni zelus accendit. Deinde contemnentes eum magi addiderunt causas doloris. Quemadmodum si quis infundat oleum super ignem ardentem, magis crescit incendium: sic ardentem zelum Herodis delusionis opprobrium amplius excitavit. Quid fecit? *Misit et occidit omnes pueros in Bethlechem, et in omnibus finibus ejus, a bimatu et infra, secundum tempus quod exquirat a magis.* Ut quid? Quia delusus erat a magis. Sicut fera bestia habens naturalem asperitatem, si ab aliquo fuerit vulnerata, naturalem crudelitatem ejus duplicat ira doloris, et quasi cæca furore, jam non aspicit vulnerantem, sed quicumque ante oculos ei occurrerit, sive homo, sive alterum animal, quasi auctorem vulneris sui dilaniat: sic et ille delusus a magis, iram suam super parvulos effundebat. Dicebat enim cogitans in furore: Certe magi invenerant puerum illum, quem regnaturum dicebant, et aut aurum acceperunt a parentibus ejus, aut largis promissionibus sunt placati: ideo ad me reversi non sunt. Nam rex quidquid adversus regnum suum putaverit, totum verum æstimat. Animus ejus semper suspectus est, regni zelo repletus; dum omnia timet, omnia suspicatur. Facile credit quidquid fuerit suspicatus. Sicut vir si zelet uxorem, aut uxor virum, omnem auditionem turpem credit de illo: etsi non sit auditio ipsa digna, et idonea ut credatur, tamen fidem auditionis zelus commendat. Ideo ergo forsitan talia dicebat apud se: Quis est puer ille, qui antequam nascatur in terra, jam apparuit in celo? Necdum seipsam ostendit, et jam omnes illum quaerunt. Et necdum terrenum populum habet, et jam militie cælestes stellarum illi ministrant. Quis est ille, qui antequam mecum pugnet, jam me vincit: antequam vincat, regnat: antequam regnet, jam dominatur? Quid putas facturus est ille homo in regno meo, si creverit? Ego et dona hominibus spargo, et gladium porto: ut qui non timet, vel diligit; qui non diligit, vel timeat. Ille nec populum habet, nec divitias congregavit: et quomodo sine auro diligitur, et sine ferro timeatur? Sic misit et interfecit omnes parvulos, ut unum inveniret in omnibus. Sed nec unum invenit in omnibus, et omnibus vitam æternam prestitit propter unum. Ipse se fallere voluit, qui inter homines Deum quaerebat tenere. Quid agit insensata ira tua, Herodes? Si non credis verbis quæ magi dixerunt de rege futuro, quare sine causa insanis in pueros? si autem credis verum esse quod dictum est de puero et de stella, iterum dico, quare sine causa insanis in pueros? nunquid potes tu mutare sententiam Dei, aut perdere illum, quem Deus defendit? Sed quid mirum, si Herodes homo iniquus putabat se posse mutare consilium Dei? Ipse denique sapientissimus Salomon, cum propter peccatum suum audisset a prophetis Hieroboam regem futurum, posuit persequi eum, putans posse illum perdere quem Deus producit: quia zelus sapere nescit, et ira non potest habere consilium. 18. *Vox in Rhama audita est.* Rhama civitas erat Saul, Saul autem erat de tribu Benjamin, Benjamin vero filius erat Rachel, cujus monumentum erat juxta Bethlechem, ubi hæc agebantur mala.

¹ V. D., eleemosynarum largitate, et sic Editi in marg.

Orosciam ergo in Bethlehem interficiebantur parvuli, ubi erat monumentum Rachel, ideo Rachel introducitur plorans. Quamvis autem Rhama non esset prope Bethlehem, tamen dicitur, *Vox in Rhama audita est*: quoniam Rhama Hebraice interpretatur excelsum. Ideo dixit, *Vox in excelso audita est*: quoniam de morte innocentium mittebatur ad cælum, ideo audiebatur in excelso. Sic enim ait Salomon: *Vox pauperis penetrat nubes, et non discedit, donec audiat* (Eccli. 35. 21). Sic et pauper, quando violentiam patitur a potente, etiamsi non est ausus vociferare, sed latenter lacrymatur, tacitus clamor ejus in excelso auditur: quia non magnus clamor velociter a Deo auditur, sed justus. Quod ait, *Ploratus*, fletum parvulorum ostendit: quod autem dixit, *Ululatus*, matrum significat lamentum. Plorabant enim parvuli, quia separabantur a matribus: ululabant matres, quia desolabantur a filiis, et quasi viscera earum separabantur ab eis. Et erat videre majorem dolorem in matribus remanentibus, quam in parvulis morientibus. Parvuli enim unum patiebantur dolorem, quia separabantur a matribus, et non quia ducebantur ad mortem. Nec enim sciebant adhuc mortis timorem. Matres autem duplicem: unum quidem, quod videbant parvulos suos interfici: alterum, quod ipse desolabantur a filiis. In parvulis mors eorum beata finem faciebat doloris: in matribus autem parvulorum memoria semper reparatio erat doloris. Post hæc autem dignam poenam Herodes suscepit. Nam filios suos tres interfecit, et non interfectos ab alio vidit occidi, ut ne vel paternam super illos pietatem demonstraret in luctu; sed ipse occidit, ut et filios perderet, et de morte eorum crimen acquireret. Viscera sua laniabat in filiis, et dolorem eorum non sensit. Ut quemadmodum parvuli mortem suam non senserunt propter infantiam, sic et ille dolorem viscerum suorum non sensit propter insaniam. Deinde ipse multis doloribus apprehensus est, sicut refert historia, quam longum est narrare. Quot enim membra corporis habebat, tot doloribus torquebatur. Et quia multoties mori non poterat, qui multos occiderat infantes, propterea vindicta morientium plurimorum in plurimis ei doloribus reddebatur. Item quando vidit se prope mortem, sciens quia odibilis erat apud omnes Judæos, et quia mors illius multis gaudium erat factura, congregavit omnes principes Judæorum, et jussit, ut cum ipse mortuus fuisset, omnes occiderentur, ut in morte ejus omnes civitates lugerent: eisi non propter amorem illius, vel saltem propter suum dolorem. Et hoc consilio Dei factum est. Quando enim magi annuntiaverunt de stella regis futuri, omnes principes consenserunt Herodi, ut requireret puerum et occideret. Hoc unde sciens? Primum quia dicit Scriptura *Turbatus est Herodes, et omnis civitas cum illo*. Deinde ipsa verba angeli hoc demonstrant, dicentis: 20. *Accipe puerum et matrem ejus, et revertere in terram Judæa: defuncti sunt enim qui querebant animam pueri*. Non dixit, *Mortuus est*, qui requirebat animam pueri: sed, *Mortui sunt omnes*, qui requirebant animam pueri. 19. *Defunctio Herode, ecce angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, 20. dicens: Accipe puerum et matrem ejus*. Vides quia Joseph non ad conjugium Mariæ erat electus, sed ad ministerium ejus? Eunte autem illa in Ægyptum et redeunte, nisi desponsata illi fuisset, quis ministerium ei tante necessitatis impleret? Nam in prima quidem facie Maria puerum nutrebat, Joseph conservabat. Revera autem puer matrem nutrebat, et Joseph tutebatur. Ideo non dicit, *Accipe matrem*, et puerum ejus: sed, *Accipe puerum, et matrem ejus*: quia non propter illam matrem iste filius natus est, sed propter illum filium illa preparata est mater. Nec pueri erat gloria habere illam matrem, sed illius erat beatitudo, istum habere filium. Sicut ipsa dicebat: *Ecce nunc beatam me dicent omnes generationes* (Luc. 1. 48). 20. *Vade in terram Israel*. Quasi enim medicus descendit in Ægyptum, ut visitaret eam languentem erroribus, non ut

remaneret in ea. Nam in prima facie quasi Herodem fugiens, descendit in Ægyptum: revera autem, ut Ægyptii erroris dæmones effugaret ex ea, sicut testatur Isaias dicens: *Ecce Dominus descendit in Ægyptum, sedens super nubem levem, et cadent idola Ægypti* (Isai. 19. 1). Vides ergo quia ideo descendit in Ægyptum, non mortem fugiens, sed ut mortifera idola dissiparet? Nam numquam invenitur Dominus descendisse, nisi tunc. Notandum autem, quia nocte fugit in Ægyptum, revertitur autem per diem: quoniam fugiens, persecutionem fugiebat Herodis: revertens autem, mortuo revertebatur persecutore. Omnis enim persecutionis angustia nox est, refrigerium autem dies. 22. *Admonitus autem in somnis, secessit in partes Galilææ, 23. et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per prophetas: Quoniam Nazareus vocabitur*. Dum dicit, *Per prophetas*, non, *Per prophetam*, manifestat quod non certam auctoritatem prophetarum protulit, sed sensum prophetarum colligens dixit. Nam per omnes prophetas Jesus Nazarenus vocatur, quod est sanctus. Aut forte legerunt et alios prophetas ita dicentes, qui non sunt nobis canonizati. Alii etenim prophetaverunt, et conscripserunt, sicut Nathan, et Esdras. Et quoniam prophetatum erat, hoc ipsum manifestat Philippus dicens ad Nathanael, *quem scripsit Moyses in lege, et prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph a Nazareth* (Joan. 1. 45. 46). Unde et Nathanael sciens prophetatum esse, hoc ipsum confirmans respondit: *Ex Nazareth potest aliquid boni esse?*

Homilia tertia ex cap. tertio (a). I.

1. *In diebus illis venit Joannes Baptista prædicans in deserto Judææ. 2. et dicens: Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum. 3. Hic est enim de quo dictum est per Isaiam prophetam dicentem: Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus* (Isai. 40. 3). 4. *Ipsæ autem Joannes habebat vestimentum de pilis camelorum, et zonam pelliceam circa lumbos suos. Escæ autem ejus locustæ, et mel sylvestre. 5. Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa, et omnis regio circa Jordanem, 6. et baptizabantur ab eo in Jordane, confitentes peccata sua. 7. Videns autem multos Phariseorum et Sadducæorum venientes ad baptismum suum, dixit eis: Progenies viperarum, quis demonstravit vobis s fugere a ventura ira? 8. Facite ergo fructum dignum pœnitentie*. Sol appropians ad processum, antequam appareat, mittit radios suos, et facit albescere orientem, ut procedens aurora adventum diei demonstret. Sic Dominus natus in mundo, antequam appareat, Spiritus sui fulgore transmissio illuminavit Joannem, ut præcedens ille adventum Salvatoris annuntiet: ne forte subito veniens, et dicens se esse Filium Dei, propter ipsam magnam atque terribilem indicationem rei ipsius, magis se incredibiliorem ostenderet. Si enim Joannes prædicavit persona cognitus, genere dignitatus (erat enim filius Zachariæ sacerdotis), et conversatione mirabilis, tamen infideles Judæi non acquieverunt credere Christo per illum: quanto magis non erant credituri, si nulla ante eum denuntiatio præcessisset? Nam quantumvis fuerit persona laudabilis, in sua causa non potest esse testis idoneus. Venit Joannes quasi magni regis præparator fidelis. Qualis rex, talis et nuntius regis: natus ex gratia, non ex natura. Sicut Christi conceptionem ante angelus nuntiavit, sic et istius. Sicut illius nomen, antequam conciperetur, auditum est, sic et istius. Sicut illius potestas, antequam nasceretur, ostensa est: sic et istius virtus, antequam nasceretur, manifestata est. Hæc fuit inter illos differentia: quia Christo conceptus, fidelis mater confessa est gratiam Deo, dicens: *Ecce ancilla Domini, fiat mihi secundum verbum tuum* (Luc. 1. 38); Joanne autem conceptus, incredulus pater

(a) Hæc Homilia est quarta in Codice V. D.

obmutuit : quia Joanne nato, lex de cætero fuerat tacitura; Christo autem nascente postmodum, gratia fuerat loquutura. Joannes quidem parentibus suis donatus est pro munere pietatis ipsorum, quem natura desperabilis¹ in ætate produxit : quoniam et mundus per tot millia annorum sterilis constitutus, illo nascente fructus justitiæ erat facturus : quem parentes non ex amore carnis seminaverunt, sed ex unanimitate et concordia disciplinæ meruerunt : erant enim justi ante Deum ambo. Nec enim decebat, ut ex carne et sanguine nasceretur, qui ideo nascebatur, ut Filium virginis prædicaret. Vere enim deserta erat Judæa, vacua a justitia, plena peccatis, quam Deus plantaverat, lex irrigaverat, omnes prophetae coluerant. Illa autem nullum fructum produxit, nisi spinas asperitimas, quibus suum Dominum coronabat, *Dicens : Pœnitentiam agite*. Quomodo in ipso principio manifestat, quia benigni regis est nuntius : non enim peccatoribus minas intendebat, sed peccatorum indulgentiam promittebat. Solent enim reges nato sibi filio indulgentiam in regno suo donare, sed ante transmittunt acerbissimos exactores, qui omne quod invenerint exigant ita, ut indulgentia ipsa crudelior esse videatur, quam ipsa exactio, ut nihil indulgentiæ habeat præter nomen, ut lugentes illam homines et nudi suscipiant. Deus autem et nato sibi Filio volens donare in sæculo indulgentiam peccatorum, præmisit quasi exactorem Joannem exigentem et dicentem : *Facite fructus dignos pœnitentiæ*. O exactio, quæ non pauperes fecit exactos, sed magis divites reddit ! Nam cum quis debitum justitiæ suæ reddiderit, Deo nihil præstat, sed sibi lucrum salutis acquirit. Quid autem agit pœnitentia ? Cor emundat, sensus illuminat, animas sanctificat, et ad susceptionem Christi preparat humana præcordia, quemadmodum magno judici aut regi aliquo in expeditionem venturo, præparatores præcedunt, sordida abluunt, diruta componunt, ne forte indecorum aliquid videns rex delicatus abhorreat : sic et Domino nostro ad peregrina loca hujus sæculi venturo, præcessit Joannes, qui ab humanis cordibus pœnitentiæ scopis peccatorum sordes ejecerit, et quæ per longam diaboli indisciplinam dissipata fuerant, spiritualium præceptorum ordinatione componeret : insuper aqua baptismatis adornaret, ut veniens rex celestis, dignum transitum inveniret per corda credentium. Propter quod dixit : *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus*.

Quomodo vox et verbum differant ; cur Joannes appellatur Vox. — Vox est sonus confusus, nullum secretum cordis ostendens, sed hoc tantummodo significans, quia vult aliquid dicere ille qui clamat. Verbum autem est sermo rationalis, mysterium cordis aperiens. Adhuc vox inter animalia et homines communis est, verbum autem hominum tantum. Ideo ergo Joannes dictus est vox, non verbum : quia per Joannem neque misericordias suas Deus, neque justitias, neque ante constitutionem mundi præparata consilia demonstravit, sed hoc tantummodo, quia aliquid magni facere Deus in hominibus meditabatur. Postea autem per Filium suum plenissimum mysterium suæ voluntatis aperuit ; ideo et dictus est Verbum. *Parate viam Domini*. Pœnitentiam agere peccatorum, et facere fructus dignos pœnitentiæ, hoc est parare viam Domini, et rectas facere semitas ejus. Quo modo signat omnes vias Domini naturaliter in hominibus esse plantatas, sed postea per contumaciam nostram factas esse desertas, et flexuosas. Nunquam enim illas hominibus reparare committeret nisi sciret eas in hominibus esse, et hominum negligentia esse subversas. Ecce humilitatis gratia in hominibus fuit : sed dum invicem homines se ad indignationem provocant, humilitatis gratiam corrumpunt ; quando se alter humiliat, alter eum accipere recusat. Item si alter se

contra alterum humiliaret, adinvicem alterutrum se ad humilitatis gratiam excitarent. Nam sicut omne artificium corporea usitatione¹ servatur, et additur : sic et gratia omnis per exercitationem additur, et per desidiam minoratur. Nunc si minor se humiliaverit ante majorem, aut pauper ante divitem, non accepit illum quasi humilitatis honorem, sed quasi debitum potestatis. Vis autem scire quia ante humilitatis gratia fuit in nobis ? Unde didicimus subjecti esse potentibus ? Item sapientiam habuerunt homines, sed dum sapientiam suam non ad adjuvandos se per suam sapientiam exercebant, sed ad circumveniendos, sapientia illorum inventa est esse malitia. Unde enim poterat homo habere intellectum, quomodo alteri faceret fraudem, nisi a Deo gratiam intelligentiæ accepisset ? Ita bono Dei male utentes, fecerunt esse diaboli malum. Secundum hæc tria tracta in omnibus rebus bonis. Postquam ostendit, quia ipse est *Vox clamantis in deserto*, dicens, *Parate viam Domini*, prudenter subjunxit confestim et quæ esset vita ejus ostendens, quia merito omnes homines eum venerantur. Nam ipse quidem testificabatur de Christo, vita autem ejus de ipso. Nam testimonium verborum ejus nequaquam fuisset idoneum, nisi eum mirabilis vitæ institutio commendasset. Nam nemo potest alterius esse testis idoneus, nisi prior fuerit suus. *Ipsæ autem Joannes habuit vestimenta de pilis cameli : et zonam pelliceam super lumbos ejus : et locustas et mal sylvestre edebat*. Non de lana cameli habuit vestimentum, ne ipsa mollioris vestimenti delicata faceret membra, et ipsa deliciositas virtutem patientiæ emolliret : sed de asperioribus setis cameli, ut ipsa asperitas ad virtutem patientiæ animum exerceret : ideo non dixit, De lana cameli : sed, *De pilis cameli*. Nam omne vestimentum ad tres pertinet causas, aut ad speciem visionis seu ad vanam gloriam, aut ad delectationem corporis, aut ad tegumentum nuditatis. Ad speciem visionis habere vestimentum servis Dei non convenit : similiter ad delectationem corporis, Deo servientibus non est aptum. Sed quid ? Tantum ad tegumentum nuditatis. Quoniam autem non de lana camelina, sed de pilis cameli habebat vestimentum, ipse Dominus manifestat dicens de Joanne : *Quid exitis in deserto videre ? hominem mollioris vestitum ? Non : nam hi, qui mollioris vestiuntur, in domibus regum sunt* (Matth. 11. 7). Vides ergo quia tale habebat vestimentum, ut de virtute animæ ejus ipse habitus corporis loqueretur. *Et zona pellicea super lumbos ejus*. Ex eo quod quasi pro novo aliquid significet in Joanne, dicens : *Et zona pellicea circa lumbos ejus* : ostendit quia consuetudo erat apud Judæos, ut zonis laneis uterentur. Ideo iste, quasi aliquid durius facere volens, zona pellicea cingebat se. Puto quod Joannes in conversatione populi Judaici, pene secundum justitias gentium conversans, indicabat in habitu vestem religiosiorem, non molliem, neque delicatam, sed cilicinam, gravem et asperam, et contententem corpus potius quam foveantem. Nam extra alias legis justitias, graviore se habere justitias² : *Non occides, non adulterabis, non perjurabis, oculum pro oculo, dentem pro dente, diliges antiquum, et odies inimicum* (Infr. c. 5. 46), gentium tortuosarum justitiarum sunt. Unde et evangelista dicit inferius : *Si diligitis diligentes vos, quam mercedem habebitis ? Nonne et gentes hoc faciunt ? Et zona pellicea circa lumbos ejus*. Lumbi sunt voluptates omnium peccatorum, quia omne peccatum cum voluptate committitur. Zona autem pellicea est continentia corporalis. Zonam ergo pelliceam habebat circa lumbos suos, quoniam eis qui se continere videbantur ex populo Judaico a pec-

¹ Codex v. D. et Editi in marg., quem mut. in desperabilis.

¹ Sic Editio Antuerpiensis recte ; sic quoque legitur in Codice Vallis Dei, secunda manu. Editi Parisini, corporalis usitatione, perperam. Nec moveat insolentia vocis, usitatione : nam scriptor hic similes multas voces adhibet.

² Editi in marg., graviore hac ipsa justitia : Non occides.

catis, corporali continentia se constringebant, non spirituali, ab opere malo se continentes propter legem, non a voluntate mala propter Deum: ut puta non quidem occidebant, tamen irascebantur sine causa. Non quidem adulterabantur, tamen concupiscebant in corde. Forsitan non perjurabant, jurabant tamen. Hæc continentia corporalis est, quia legi et hominibus satisfacit, et non Deo. Continentia autem malæ voluntatis placat Deum, quia homo videt in facie, Deus autem in corde. Reddebant malum pro malo, et bonum pro bono: amicos amabant, et inimicos odiebant. Hæc justitia corporalis est, non spiritualis: hominibus placens, non Deo. Vides quia omnis continentia eorum corporalis erat, peccata tantum actuum deprimens, non voluntatum? item locustæ sunt volatilia quidem munda, tamen parva, et non satis in altum volantia, quæ manducabat Joannes constitutus in deserto. Quos docebat Joannes¹, idem manducabat. Volatilia quidem erant, non autem magna volatilia, nec satis in altum volantia: quia secundum iustitiam legis metu pœnæ corporalis vivebant, non secundum spiritualia et altissima Christi præcepta. Denique quomodo magnæ volucres erant Judæi, aut ad alta volantes, quibus a Joanne penitentia sola in-jungebatur? Qui enim abstinere se ab opere malo, et non insuper facit opera bona, volat quidem, non autem in altum volat. Parva ergo volatilia, et non in altum volantia manducabat Joannes: majora autem volatilia, et in altum volantia, quæ altissima celi poterant penetrare, Christo post venienti, quasi regi magno servabat. Ille enim postea veniens magna volatilia, et in altum volantia manducavit: id est, docuit beatos apostolos duodecim, et sub apostolis septuaginta discipulos, et cæteros Christianos, quibus et altissima mandavit præcepta. *Antiquis dictum est, Non occides: ego autem dico vobis, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicii. Antiquis dictum est, Non adulterabis: ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. Antiquis dictum est, non perjurare: ego autem dico, omnino non jurare. Antiquis dictum est, Oculum pro oculo, dentem pro dente: ego autem dico, Non malum reddere pro malo. Antiquis dictum est, Diliges amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.).* Vides quia quibus Joannes prædicabat penitentiam peccatorum, parva volatilia erant, et non in altum volantia: quibus autem spiritualia Christus mandavit, magna volatilia erant, et ipsos penetrantia cælos: ut dicere possint, *Nostra autem conversatio in cælis est (Philip. 3. 20).* Ideo forsitan eis dicebat: *Nolite timere, nullis enim passeribus meliores estis vos (Luc. 12. 7; Paul. 18. 11).* Item, Mellea sunt eloquia Dei. Ideo ergo Joannes mel agreste edebat: quoniam adhuc ante Christum, ante Spiritum sanctum constitutus sub lege, legis utebatur eloquiis insipidis, et insuavibus, et agrestibus. Nam si Filius Dei sub lege est factus, quanto magis Joannes, qui vere erat Judæus? Sed Filius Dei sub lege factus est, ut eos qui sub lege erant redimeret, et educeret² (Gal. 4. 4): Joannes autem sub lege natus est, non ut eos qui sub lege erant educeret, sed ut essent sub lege, ut secundum legem et viverent, et docerent. Propterea nihil extra legem aut fecit, aut docuit, sed tantum penitentiam prædicavit: Christus autem multa extra legem et fecit, et docuit. In sabbato operatus est, leprosum tetigit, et alia multa: quia non insipidis et agrestibus legis utebatur præceptis, sed suavis et domesticis, quæ a Patre susceperat. Propterea Joannes agreste mel manducavit, Christus autem domesticum. Ac si Joannes legis et prophetarum omnem formam adimplens, speciem gentium divina virtute circa seipsum consummans, capillatam et peregrinam tunicam induerat, quasi Ecclesiæ suam lex et prophetæ suis propheta-

tionibus imputrescibilem et incarpibilem texerunt. Zona autem erat præcinctus, præparationem ostendens accedentibus et credentibus prædicationibus suis. Edebat autem locustas, et mel sylvestre: ostendens eos, qui longe volabant, prope futuros, sicut et Apostolus ait ad gentes: *Et vos qui aliquando eratis a longe, prope facti estis in sanguine Christi (Ephes. 2. 13).* Et qui agrestium gentium dulcedinem future fidei docens, quæ ad sublationem curationis processerat, mel sylvestre edebat. *Tunc exibat ad eum Jerosolyma, et omnis Judæa*, id est, quando vox facta est in deserto, *Parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et amplius resonabat conversatio vitæ ejus in eremo, quam vox clamoris ipsius. Et magis expavescere faciebat homines operibus suis, quam verbis. Et forsitan nisi sermones suos conversatione hujusmodi commendasset, nunquam omnis Judæa ad vocem ejus exisset ad eum. Ex quibus verbis apparet, quia Dominus constitutus in mundo, non tantum visibiliter sermonibus suis docuerat populum suum, sed invisibiliter in cordibus hominum operans, adducebat ad fidem. Nec enim hoc admonebat Joannes, ut viam Domini super terram, sed in sensibus et cordibus hominum pararent. Ergo in prima quidem facie videbatur in corpore ambulans, revera autem per corda hominum et per sensus incedens, singulorum conscientias scrutabatur. *Egredebatur ad eum omnis Judæa.* Ad comparisonem enim illius sanctitatis quis poterat arbitrari se justum? Inimitabilis erat conversatio ejus, omnium vitam apparere faciebat culpabilem, ut jam nemo in operibus suis confideret, sed omnes in misericordiam Dei spem suam collocarent. Quemadmodum enim si videris albam vestem, dicis, Satis candida vestis est: si vero posueris eam juxta nivem, incipit tibi sordida apparere: etsi vere sordida non est, tamen quantum ad similitudinem nivis sordida invenitur: sic quantum ad comparisonem Joannis, omnis homo videbatur immundus. Et vere talis debet esse princeps in populo, ut totus populus semper aliquid novi inveniat, quod imitetur in eo. Nam ad cujus similitudinem extendat se populus, et emendet, si videat ipsos principes esse sordiores quam se? *Et baptizabantur ab eo confitentes peccata sua.* Confessio peccatorum est testimonium conscientie timentis Deum. Qui enim timet judicium Dei, peccata sua non erubescit confiteri: qui autem erubescit, non timet. Perfectus enim timor solvit omnem pudorem. Illic enim turpitudine confessionis aspiciunt, ubi futuri judicii pœna non creditur. Numquid nescimus, quia confessio peccatorum habet pudorem, et quia hoc ipsum erubescere pœna est gravis? Sed ideo magis nos jubet Deus confiteri peccata nostra, ut verecundiam patiamur pro pœna. Nam et hoc ipsum pars est judicii. O misericordia Dei, quem totiens ad iracundiam excitavimus! Sufficit ei solus pudor pro pœna. Videns autem multos Phariseorum, et Saduceorum venientes ad baptismum, dixit eis: *Genimina viperarum, quis vos docuit fugere a ventura ira? Facite fructus dignos penitentiae.* Sicut artifex medicus, si viderit ægotantis colorem, intelligit speciem passionis ipsius: sic et Joannes mox ut vidit Phariseos venientes ad se, intellexit cogitationes eorum pravas. Forsitan enim cogitaverunt apud se, Imus, et confitemur peccata nostra. Quantum est in una hora erubescere? Justitias a nobis non querit, nullum laborem nobis imponit. Baptizantur, et consequimur indulgentiam peccatorum. Sic cogitabant, quomodo et modo omnes qui faciendæ justitiæ propositum non habent, et ad baptismum veniunt, putantes quia possit eos justificare sola aqua baptismatis, etiamsi non præcesserit bona voluntas. Insuper, pone Joannem medicum esse, verbum autem ipsius quasi ferrum medicinale, quo repletæ peccatis conscientiæ præciduntur: confessionem puta esse digestionem impuritatis

¹ V. D. Editu in margine, quod docebat Joannes, id est manducabat.

² V. D. Editu in margine bis, educeret.

¹ V. D., aliquid novum, Editu, aliqua novi, et in margine, aliquid boni.

et sparcitiae quæ intus erat inclusa, baptismum esse lotionem sordium egressarum : numquid facta digestionem impuritatibus, jam statim sanus factus es? numquid jam non habes vulnus? numquid non est tibi necessaria superpositio medicinæ? Sic multa diligentia necessaria est homini post confessionem et baptismum, ut vulnus peccatorum ejus et confessionis apertura sanetur. *Genimina viperarum*. Natura enim viperarum talis est, cum momorderit hominem, statim currit ad aquam; si autem aquam non invenerit, moritur. Ideo et istos vocabat genimina viperarum, qui peccata mortifera committentes, currebant ad baptismum, ut quemadmodum viperæ, per aquam periculum mortis evaderent. Item viperarum natura est, rumpere viscera matrum suarum, et sic nasci. Quoniam ergo Judæi assidue persequentes prophetas, corrumperunt matrem suam synagogam, sicut ipsa lingua dicit in Canticis : *Filii mei dimicarunt in me* (Cant. 4. 5) : ideo viperarum genimina nuncupantur. Item viperæ a foris speciosæ sunt, et quasi pictæ : ab intus autem veneno plene sunt. Ideo et hypocritas et Phariseos viperarum genimina appellat, quia hypocritæ pulchritudinem sanctitatis ostendebant in vultu, et venenum malitiæ portabant in corde. Quis vobis ostendit? Nonne Isaias propheta ostendit vobis, dicens : *Lavamini et mundi estote* (Isai. 4. 16)? Absit. Ille enim sicut dicit, *Lavamini et mundi estote* (Ibidem) : ita etiam, *Auferite nequitiam ab animabus vestris, dilate benefacere*. Si vos Isaias docuisset, numquam spem vestram in aqua tantummodo poneretis, sed etiam in operibus bonis. Numquid David propheta vobis ostendit dicens, *Asperges me, Domine, hyssopo et mundabor, lavabis me, et super nivem dealbabor* (Psalm. 50. 9)? Absit. Ille enim sic dicit postea : *Sacrificium Deo spiritus contribulatus; cor contritum et humiliatum Deus non spernit* (Ibid. v. 19). Si ergo discipuli essetis David, cum spiritu tribulato et cum gemita cordis ad baptismum veniretis. 9. *Nolite dicere, quia patrem habemus Abraham*. Quid enim prodest ei, quem sordidant mores, generatio clara? aut quid nocet illi generatio vilis, quem mores adornant? Ipse se vacuum ab omnibus bonis actibus ostendit, qui gloriatur in patribus. Quid profuit Cham, quod filius fuit Noe? nonne separatus de medio filiorum? Qui secundum carnem frater natus fuerat, secundum animum factus est servus. Nec familia ejus sancta potuit defendere impios mores. Aut quid nocuit Abraham, quod patrem habuit Thare luteorum deorum cultorem? nonne separatus a genere suo positus est in caput fidelium, ut jam non diceretur filius peccatorum, sed pater sanctorum? Nec potuerunt gloriam ejus sordidare paterni errores. Nam et aurum de terra nascitur, sed non est terra, et aurum quidem eligitur, terra autem contemnitur. Et stannum de argento egreditur, sed non est argentum. Itaque argentum collatum servatur, stannum autem foras expellitur. Melius est de contemptibili genere clarum fieri, quam de claro genere contemptibilem nasci. Qui enim de claro genere clarus nascitur, gloria claritudinis ejus non est ejus solius, sed communis videtur cum genere. Qui autem de contemptibili genere clarus egreditur, tota gloria claritudinis ejus, ejus solius est. Item, qui de contemptibili genere contemptibilis nascitur, turpitudine contemptibilitatis illius non ejus solius, sed etiam generis ejus. Qui autem de claro genere contemptibilis nascitur, omnis turpitudine illius, ejus solius est. Ideo melius est, ut in te glorientur parentes, qui talem filium habent, quam tu glorieris in parentibus. Sic et vos nolite gloriari dicentes, quia patrem habemus Abraham : sed magis erubescite, quia filii ejus estis, et sanctitatis ejus non estis heredes. Ipse enim suo testimonio se convincit, quia de adulterio natus est, qui non similatur patri. Sermone dictum ad Judæos convertamus ad Christianos : quia sicut Judæi putabant se propter hoc solum esse salvandos, quia erant filii Abraham : sic et melli insipientes Christiani per hoc solum putant se

esse salvandos, quia sunt Christiani ; ad quos convenienter dicit Joannes : Nolite dicere, quia sumus Christiani, sed facite dignos penitentiae fructus. *Potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abraham*. Lapis quidem durus est ad opus : sed cum factum fuerit opus ex eo, deficere nescit. Sic et gentes cum difficultate quidem crediderunt, tamen credentes permanent in æternum in fide. 10. *Jam securis ad radicem arboris posita est*. Securis autem est acutissima ira consummationis, quæ totum præcisura est mundum. Et si posita est, quare non præcidit? aut si interim præcisura non fuerat, quare posita est? Quia rationabiles sunt arbores, et in potestate habent facere bonum, aut non facere : ut videntes ad radices suas positam esse securim, timeant præcisionem suam, et faciant fructum. Nam quamvis malus nec timore corrigitur, tamen bonus nisi timuerit peribit. Ergo denuntiatio iræ etsi in malis nihil agat, tamen a malis segregat bonos. Vide autem quod non ad ramos posita dicitur esse securis, ut cum præcisæ fuerint, iterum reparentur : sed ad radices, ut irreparabiliter extirpentur. Quare? Quoniam quamdiu mundus isto iniquus, et totus positus in maligno, non erat circa finem (1. Joan. 5. 19), castigabantur peccatores, non exterminabantur, propter duas causas. Primum quidem, quoniam oportebat homines esse in mundo, quamvis essent iniqui, quoniam et ipse mundus iniquus est. Deinde, quia mundo manente exspectatio erat, si forte aliqui nascerentur justi ex generationibus injustorum. Nunc autem hoc quidem modo jam finiente, illo autem sancto jam appropinquante, non castigantur jam peccatores, sed evertuntur, propter duas causas. Primum quidem; quia jam nec exspectatio potest esse, si forte ex generationibus injustorum aliqui aliquando justi nascantur. Deinde, quia nec convenit ut in illo sancto mundo homines sint non sancti, sicut scriptum est : Quoniam sancti inhabitabunt terram, iniqui vero expellentur ex ea (Psalm. 36. 11). Et iterum orat Isaias : *Tollatur impius, ut non videat honorem Domini Dei* (Isai. 26. 10). 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua ad penitentiam : qui autem post me venit, fortior me est, cujus non sum dignus calcamenta solvere*. Ipse baptizavit vos in spiritu et igne (1. Joan. 26). Quoniam missus erat Joannes ad baptizandum, non tamen propter necessitatem dandi baptismatis, sed ut per occasionem ad baptismum venientibus præsentiam Filii Dei in corpore prædicaret, sicut ipse testificatur alibi dicens : *Sed ut manifestetur in Israel, ideo ego veni in aqua baptizare* (Joan. 1. 31) : ideo nunc ad baptismum venientibus et ipsum prædicabat appariturum confestim, et eminentiam potestatis ejus annuntiavit. Pedes autem Christi intelligere possumus Christianos, in quibus ambulat, præcipue apostolos, cæterosque prædicatores, per quos discurret : inter quos fuerat et Joannes Baptista. Calcamenta autem, quibus operit pedes, possumus intelligere firmitates quibus omnes operit prædicatores. Vis scire quam fortia sint calcamenta ipsius? Audi ipsum dicentem ad Jeremiam : *Ecce posui te in hodierna die sicut civitatem firmam, et sicut murum æreum* (Jer. 1. 18). Hæc ergo calcamenta Christi omnes prædicatores portant, et Joannes ipse præportabat : sed dignum se non esse pronuntiabat portare, ut majorem ostenderet gratiam Christi meritis suis. Joannes corporalis est, et aqua corpus est : ideo corpus cum corpore corpus baptizat. Christus autem spiritus est, et Spiritus sanctus spiritus est, anima quoque spiritus est : ideo spiritus cum spiritu spiritum baptizat. Et quoniam judex est qui baptizat in igne, id est in tentationibus, Joannes cum sit corporalis, spirituale baptismum non potest dare, quia omnis beneficium major est quam beneficium ejus. Nemo potest dignum beneficium dare, quam ipse est : nec facit aliud quam ipse non est¹. In igne non potest baptizare homo, quia homo hominis non potest

¹ Montef. conjicit in margine, *gloriam*.

² v. 12. *Nec facit alterum, quod ipse non est. Editi in marg., nec facit alias alterum quod ipse non est.*

esse iudex. Ille enim tentandi habet licentiam, qui habet remunerandi potestatem. Ergo Christi baptismus non solvit Joannis baptismum, sed in se inclusit. Qui enim baptizatur in nomine Christi, utrumque baptismum habet, et aquæ et spiritus: quia Christus spiritus erat, et corpus suscepit, ut et spirituale et corporale baptismum daret. Joannis autem baptismus non inclusit in se baptismum Christi: quia quod majus est, minus in se includit; quod autem minus est, majus in se includere non potest. Ideo Apostolus cum invenisset quosdam Ephesios Joannis baptismate baptizatos, iterum baptizavit eos in nomine Christi, quia in spiritu non erant baptizati (Act. 19. 3-5).

(a) [Si ergo super Joannis baptismum, quod plenum quidem non erat, tamen rectum erat, iterum baptismum Christi dare licuit Apostolo, quomodo tu dicis, quia super baptismum meum melius non debes baptizare, quod nihil habet in se præter baptismi nomen? Deinde baptizantes, secundum mortem illius baptizamus, qui crucifixus est. Si ergo non Deus est crucifixus in carne secundum te, sed homo purus, jam secundum mortem puri hominis baptizans.] Homo autem purus spirituale baptismum non potest dare, sicut supra diximus: et ideo baptismum tuum etsi non esset rectum¹, tamen baptismum erat, id est, simile baptismum Joannis erat, id est, in aqua, non in spiritu. Ergo Paulus, Christi sequutus exemplum, baptizabat eos qui baptismate Joannis fuerant baptizati: quoniam et Christus iterum baptizavit eos qui a Joanne erant baptizati: sicut sermo demonstrat dicens: *Ego quidem vos baptizo in aqua, ille autem vos baptizabit in spiritu*. Nec videbatur iterum baptizare, sed semel: in quo enim amplius erat Christi baptismum quam Joannis, in hoc novum baptismum videbatur; et non iterum. [Si ergo post baptismum Joannis, quod etsi perfectum non erat, tamen legitimum erat, baptizabat Christus, ut aliquid amplius daret hominibus, quomodo post impium baptismum non licet dare sanctum?] Videamus nunc et uniuscujusque baptismatis qualis sit utilitas. Et quamvis verbi baptismum non sit positum in hoc loco: tamen quia est, et Dominus² dixit de eo, *Et vos mundi estis propter sermonem quem loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3), et Apostolus ait, *Mundans eam lavacro aquæ in verbo* (Ephes. 5. 26): dicimus et de illo, quoniam verbum a sordibus ignorantie mundat, scientiæ lumen infundens: sed peccata non diluit, animam non adjuvat, nec concupiscentias malas præcidit ab ea, nec carnem a mala voluptate compescit. Hoc facit verbum fidei mundum quod faciebat antea lex: justitiam quidem ostendebat, animam autem non adjuvabat: quoniam omne verbum lucerna est, et non virtus. Item aqua proficit, quia peccata quidem, quæ jam processerunt in opus, abluit, et hoc, si pœnituit: animam autem non sanctificat, nec concupiscentias cordis aut cogitationes malas præcidit, nec repellit eas, sed nec carnales concupiscentias reprimit. Qui ergo non fuerit sic baptizatus, ut mereatur accipere Spiritum sanctum, in corpore quidem baptizatus est, et peccata ejus indulta sunt, sed in animo catechumenus est. Sic enim scriptum est: *Quia qui Spiritum Christi non habet, hic non est ejus* (Rom. 8. 9): propter quod caro ejus postea pejora ei germinabit peccata, quia non habet in se Spiritum sanctum conservantem se, sed vacua est domus corporis ejus. Propterea spiritus ille inveniens vacuum domum, et mundatam doctrinis fidei, quasi scopis, intrans septemplexiter habitat in ea, quoniam verba fidei, quæ appellantur scopæ, ab ignorantia mundant, non a peccatis, vel concupiscentiis. Baptismum autem spiritus proficit, quia ingrediens spiritus circumplectitur animam et quasi muro quodam

inexpugnabili circuit eam: et non permittit ut carnales concupiscentiæ et cogitationes prævaleant contra eam. Non quidem facit, ut caro non concupiscat: sed tenet animam, ut non ei consentiat, neque vincatur ab ea. Ergo qui Spiritum sanctum habet, concupiscit quidem secundum carnem, sed secundum animam adjuvatur a spiritu, ut concupiscentiæ ejus non veniant ad perfectum. Tentationis autem et tribulationis baptismum igni hic comparatur: comburit enim carnem et coquit, ut nec concupiscat cito, sed ut nec germinet concupiscentias. Nam anima spiritus est, et spirituales pœnas timet, carnales autem non timet. Unde et sancti pœnas hujus sæculi contemnunt et futurum judicium timeant, ubi spiritus cruciatur. Caro autem spirituales quidem pœnas non timet, carnales autem timet. Ideo mali non cessant peccare, nisi eos judicia carnalia et terrena compescant. Ideo ergo sciens Dominus, quia caro carnales tantummodo pœnas timet, spirituales autem non timet, super servos suos concupiscentias carnales mittit, tentationes et tribulationes, ut combusta caro timeat³ disciplinam, et timeans angustias suas non concupiscat malum. Quia caro importuna, et concupiscens, si secuta fuerit, et si non vincit servos Dei, tamen sordidat sanctitatem eorum, et inquietat, et requiescere non permittit.

Justitia in tentationibus floret; variæ tentationum species. — Unde justitia in tentationibus floret, in prosperitate autem marcida est. Quemadmodum si focum posueris super terram, comburit ipsas radices herbarum, et ut in loco illo jam non facile nascatur herba: sic et tentationis ignis positus super carnem, comburit radices concupiscentiarum in ea, ut non facile concupiscat. Vides ergo, quia aqua præterita lavat peccata: spiritus autem repellit concupiscentias, et prævalere non sinit: ignis autem ipsas concupiscentiarum radices comburit? Et aqua præterita tollit, spiritus præsentia impedit, ignis adversus futura præmunit. Quid est autem baptizare in igne, etiam sequens sermo demonstrat dicens: *12. Habens ventilebrum in manu sua. Ventilabrum est judicium, per quod Dominus singulos homines tentat, et cunctorum corda dijudicat. Ergo non mox ut quis in aqua vel spiritu fuerit baptizatus, statim ad perfectum est baptizatus, nisi Dominus eum invisibiliter baptizaverit in igne tentationis: quoniam si non fuerit quis tentatus, non potest esse probatus. Species autem tentationum sunt multæ. Tentantur etenim homines aut in infirmitatibus, aut in damnis rerum suarum, aut in mortibus carorum suorum, sicut Job et Tobias. Alii in cogitationibus perversis, aut in diffidentis, sicut dicit propheta: « Proba me, Domine, et tenta me: ure renes meos, et cor meum: quoniam misericordia tua ante oculos meos est, et complacui in veritate tua » (Psal. 25. 2. 3). Item Salomon dicit de Christo: « Quoniam cum tentatione ambulat cum eo, et in primis eligit eum: timorem et metum adducit super eum, et cruciabit eum in tribulatione doctrinæ suæ, donec tentet eum in tribulationibus ejus, et credat animæ ejus » (Eccli. 4. 18. 19). Alii in persecutionibus, dicente propheta ex persona martyrum: *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum, etc.* (Psal. 65. 10). Unde sciens Salomon, quoniam servos Dei oportet tentari, admonet dicens: *Fili, accedens ad servitutem Dei, sta in justitia et timore, c. præpara animam tuam ad tentationem* (Eccli. 2. 1). Et ut breviter dicamus, omnis adversitas, quæ nos sine nostra occasione tribulat in hoc mundo, baptismum ignis est: quam si magnanimitè sustinueris, nihil murmurans contra Deum, imputatur tibi illa carnalis afflictio pro peccato quod commisisti. Si autem non peccasti, quod est difficile, et ignis ille tentationis circa animam tuam non invenit sordes peccatorum quas comedit, ipsam animam tuam facit splendidiorem: et quanto gravior fuerit tentatio, tanto magis*

¹ V. D. et Editi in marg., *etsi esset rectum*.

² Alii, *quia et Dominus*, verbo, est, omisso.

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt. Item desunt quæ infra inter uncinos etiam posuimus.

³ V. D. et Editi in marg., *caro tentat*.

facit clarescere animam. Et in aqua quidem semel baptizantur, in igne autem pene dum vivimus¹. Sicut enim vita nostra in mundo hoc nunquam munda est a peccato (aut enim videndo, aut audiendo, aut loquendo, aut cogitando, quæ non expediunt, semper animus sordidatur), sic nunquam a vobis ignis tribulationis recedere potest. Et vere optabilis res est sapientibus, quoniam scriptum est: *Beatus homo, quem Dominus arguerit super terram* (Psal. 93. 12). Quamvis autem, secundum exitum rei, ignis et ventilabri unus est sensus: tamen sequens proprietates sermonum, puto differentiam ignis esse et ventilabri: ut omnis tribulatio, quæ contingit Christianis secundum carnem, sit baptismus ignis: persequutio autem gentilium vel hæreticorum sit ventilatio ventilabri celestis. Et permundabit aream suam, etc. Area est Ecclesia, horreum autem regnum celeste, ager vero hic mundus. Sicut ergo paterfamilias, mittens messores, metit festucas de agro, et comportat eas in arcam, ut illic trituret et ventilet, et discernat triticum a paleis: sic et Dominus mittens apostolos, ceterosque doctores, quasi messores, præcidit omnes gentes de mundo, et in arcam Ecclesiæ congregat. Ille ergo trituranus sumus, hic ventilandi. Sicut enim granum tritici, inclusum in palea, foras non egreditur, nisi fuerit trituranus: sic et homo de impedimentis mundialibus et de rebus carnalibus, quasi in palea involutus, difficile egreditur, nisi fuerit aliqua tribulatione vexatus. Nam sicut quidem plenum granum mox ut leviter percussum fuerit, de palea sua exsilit foras: si autem subtile fuerit, tardius egreditur: quod si vacuum fuerit, nunquam egreditur, sed illic conteritur in palea sua, et ita cum paleis foras jactatur: sic omnes quidem homines in rebus carnalibus delectantur, sicut grana in palea. Sed qui fidelis est, et boni cordis habet medullam, mox ut leviter tribulatus fuerit, negligens quæ sunt carnalia, currit ad Deum. Si autem modice infidelior fuerit, cum grandi tribulatione vix recedit et vadit ad Deum. Qui autem infidelis est et vacuum, quantumvis contritus fuerit, sicut granum vacuum de palea non egreditur: sic nec ille de carnalibus rebus, et de impedimentis mundialibus nunquam egreditur, nec transit ad Deum, sed illic in malis constitutus conteritur, ut cum infidelibus quasi cum paleis foras projiciatur. Et sicut triticum primum quidem trituranus, et cum trituranus fuerit, in uno loco jacet cum paleis confusum; postea autem ventilatur, ut quæ fuerant jam disjuncta corporibus, separentur et locis: sic et populus in Ecclesia aut moribus conteritur carnalium passionum animam semper urgentium; aut castigationibus corporalibus, quasi virgis quibusdam; aut conculcationibus iniquorum et superbiorum², quasi calcibus irrationabilium jumentorum: ut disjungantur fideles ab infidelibus per diversas contritionum species. Cum autem disjuncti fuerint ab invicem actibus, adhuc in una Ecclesia habentur commixti. Ideo orietur persequutio quasi ventus, ut ventilabro Christi jactati, qui jam disjuncti fuerant actibus, separentur et locis: ut sicut triticum mundum in granariis, sic sancti probati in regnis celestibus reponantur. Vides ergo quia tentatio non perdit, sed manifestat eos, qui in pace non apparebant? Sed forte dicis, Nonne melius erat ut ab initio Deus omnes electos homines ad Christianitatem vocasset, ut non semper ventilaretur Ecclesia, sed magis in pace consisteret? Audi. Numquid tu potes, cum sit messis tua in agro, triticum a paleis separare? Etsi tentaveris, nec paleas a tritico separas, et triticum similiter cum paleis perdis. Sic non poterat fieri, ut Deus de Judæis aut gentibus jam electos sine tentatione discerneret et vocaret: quoniam qui non cognoscit Chri-

stum nec veritatem ejus, si erret aut peccet, non apparet utrum propter malum propositum suum peccet, aut propter ignorantiam. Qui autem cognoverit Christum et justitiam ejus, et erraverit aut peccaverit, tunc manifestum est, quia non ideo errat aut peccat, quia nescit quis sit Deus, aut quæ voluntas ipsius; sed quia non diligit voluntatem Dei. Hæc sine tentatione quomodo fieri possunt? Ecce enim si palma proposita non sit in stadio, athletam nolentem luctari culpæ non potes quasi infirmum. Incertum est enim utrum ideo luctari non velit, quia infirmus est, aut quia non videt propositam palmam. Quod si palmam viderit, et luctari noluerit; tunc est manifestum quia propter desidiam suam non vult luctari. Sic et gentilis, qui resurrectionis præmia nescit, nec futurum esse judicium credit, non potest cognosci utrum ideo non faciat justitiam, quia non amat justitiam, aut quia nullam mercedem speret de ea. Si vero factus fuerit Christianus, et cognoverit futurum esse judicium; tunc peccans, manifestum est ideo peccare, quia non amat quod est bonum. Ad hæc forte dicis: Hæc secundum hominem dicis; Deus autem, qui cordium et futurorum cognitor est, poterat scire quis et qualis erat futurus. Sed audi. In judicio Christi justo non solum queritur, ut Christus cognoscat se juste hominem judicare, sed etiam ut homo ipse cognoscat se juste judicari a Christo, testimonio cogitationum suarum et operum comprobatus: sicut scriptum est: « Cogitationibus invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum judicaverit Deus occulta hominum » (Rom. 2. 15. 16). Item: « Ecce homo et opera ejus. » Item: « Arguam te, et statum contra faciem tuam peccata tua » (Psal. 49. 21). Si ergo homo non cognoscens Christum neque justitiam ejus, secundum scientiam Dei condemnatur a Deo, quomodo cognoscat se juste condemnatum? Nam Deus quidem cognitor cordis scit, quia juste eum condemnat: ipse autem peccator juste se condemnatum non intelligit, et dicere potest: Quoniam et ego, si cognovissem Christum, et mandata ipsius, servassem fidem ejus, et non declinarem a mandatis ipsius. Ideo ergo omnes ad agnitionem veritatis adduxit, ut manifesti sint peccatores quia non ignorantia justitiæ, sed malo proposito peccaverunt: et non ignorantes Christum recesserunt a Christo, sed magis partes diaboli diligentes. Si ergo quando ex Judæis et gentibus vocabantur, electi vocari non poterant: quanto magis modo non possunt fieri electi Christiani, cum omnes de Christianis parentibus generentur? Et non tantum ideo fiunt Christiani, quia credunt in Christum aut diligunt eum: sed quia de Christianis parentibus procreantur: et vocatio eorum fit non secundum fidem, sed secundum genus. Necessarium ergo est, ut omnes boni et mali fiant Christiani, et omnes agnitionem veritatis accipiant, ut et postea immissis tentationibus pauci elegantur de multis, ut impleatur quod dictum est: *Multi sunt vocati, pauci vero electi* (Matth. 20. 16). Numquid tu³ reprehenderis, quare a tritico paleas separas et ita recondis? Nec enim ratio est, ut cum tritico reponas et paleas, quia nec sunt necessaria tibi ad usum. Et quomodo Deum culpenus, qui a fidelibus separat infideles, qui non proficiunt ad gloriam ejus? Et illæ quidem paleæ per naturam habent, ut sint paleæ, et triticum esse non possunt: infideles autem non per naturam habent, ut sint infideles, sed fiunt paleæ propria voluntate, expellentes a se medullam justitiæ. Si ergo illæ paleæ, quæ non possunt esse triticum, comburantur in igne: quanto magis infideles dignius comburantur, qui potuerunt esse triticum, nisi a se medullam justitiæ projecissent? Et vide quoniam non dixit, Mundabit aream suam, sed, Permundabit. Præterea enim⁴ usque ad consummationem semper ne-

¹ Editi in marg., in igne autem sepe dum vivimus. In textu vero in igne autem pena.

² Codex V. D. et Editi in marg., conculcationibus iniquorum. Idem infra ideo movetur persequutio.

³ Cod. V. D. et Editi in marg., reprehenderis quando c. tritico.

⁴ Vallis Dei Cod. et Editi in marg., Permundabit. Per legem enim, quæ etiam lectio quadrat.

cesse est ut diversis modis tentetur Ecclesia, donec permundetur. Et ideo Ecclesia Christi numquam sine tentatione dimissa est. Et primum quidem ventilaverunt Judæi eam, deinde gentiles, modo hæretici: postmodum autem perventilabit Antichristus. Sicut enim quando permolida aura est, non permundatur tota tritici massa, sed leviores quidem paleæ modica aura jactantur, graviores autem remanent: similiter remanent et vacua grana. Necesse est ergo, ut major expectetur ventus, ut et graviore paleæ, et vacua grana jactentur: sic et quando modica est tentatio, illi projiciuntur de Ecclesia, qui multum sunt infideles. Ideo necessaria est tentatio major, ut omnes infideles plenius expellantur, ut perpurgetur Ecclesia. Et modo quidem modico flatu tentationis sufflante pessimi homines recedunt: si autem surrexerit major, sicut erit sub Antichristo, tempestas, etiam illi qui videntur stabiles sunt exituri.

Homilia quarta ex Cap. tertio (a).

13. *Tunc venit Jesus a Galilæa in Jordanem ad Joannem.* Quando? Quando Joannes prædicabat dicens: *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum* (Matth. 3. 2). tunc venit Jesus, ut testimonium acciperet a Joanne, *Ecce agnus Dei, qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29), et ut confirmaret prædicationem ipsius, ut videntes homines Christum, cum esset sine peccato, quasi peccatorem baptizari, dicant apud se: Si ille de cujus innocentia ipse Baptista testimonium dedit, baptismum se necessarium habere putavit: quomodo nos contemnimus pœnitentiam, qui sumus cooperti peccatis? Item testificatus erat Joannes, quoniam *Ego baptizo vos in aqua, post me autem venit fortior me, ipse vos baptizabit in spiritu et igne*. Ideo tunc venit, ut etiam hoc testimonium ejus ostenderet verum, ut in baptismo ejus aperiantur cæli, descendat Spiritus, Pater clamet de cælo, et per hoc manifestum efficiatur, quia vere dignior erat Joanne qui baptizatus est a Joanne. Sicut enim cum processerit lucifer, lux non expectat occasum luciferi, ut illa procedat, sed adhuc eo ascendente egreditur et suo lumine obscurat illius candorem: sic et Joanne prædicante ante Christum, Christus non expectavit ut cursum suum Joannes impleret, et sic ipse veniret ad medium: sed eo adhuc docente apparuit, ut per comparisonem doctrinæ suæ vel operis, prædicationem Joannis faceret non videri justitiam. Unde postquam cepit Jesus prædicare, ad se currentibus universis, viluit doctrina Joannis. Unde discipuli ejus videntes dicebant ad eum: *Rabbi, ecce cui tu testimonium perhibebas, ecce hic baptizat, et omnes veniunt ad eum* (Joan. 3. 26). Deinde venit ad baptismum, non ut ipse remissionem peccatorum acciperet per baptismum, sed ut sanctificatas aquas relinqueret postmodum baptizandis. Adhuc autem, ut qui humanam suscepit naturam, totum humanæ naturæ inveniat implesse mysterium. Nam quamvis ipse non erat peccator, tamen naturam susceperat peccatricem: propterea etsi ipse baptisate non agebat, tamen carnalis natura opus habebat. 14. *Joannes autem prohibebat eum, dicens: Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me?* Quo ego desidero ascendere, tu inde descendis. Ergo ut tu me baptizes, est idonea ratio, ut justus efficiat, et dignus cælo. Ut autem ego te baptizem, quæ est ratio? Ut justus efficiaris? Sed ipse es justitiæ radix. Ut in cælum ascendas? Sed ipse natura in cælo es, etsi voluntate de cælo descendis. Tu es spiritus, ego caro. Numquid caro spiritum sanctificare potest? Magis autem spiritus sanctificat carnem. Cujus enim creandi est virtus, ipsius est et sanctificandi potestas. Quis dives a paupere divitias querit? Magis autem pauper a divite divitias querit. Omne bonum de cælo descendit in terram, non de terra ascendit in cælum (Jacob. 1. 17).

Ille antiquus Lucifer, qui mane oriebatur, cogitavit apud se dicens: *Super cælum ascendam, etc.* (Isai. 14. 13). Si ergo ille angelus constitutus, pro sola cogitatione superbix depositus est de angelica gloria ad ignominiam tenebrarum: ego quid merear pati, si homo carnalis et corruptibilis constitutus, tante superbix opus implevero, et dignum me existimavero totius creaturæ dominum baptizare? 15. *Et ait ei Jesus, Sine modo: sic enim nos oportet implere omnem justitiam.* Non denegat eminentiam potestatis suæ, sed mysterium dispensationis ostendit, dicens: *Sine modo.* Id est, Scio quia hoc est justum, ut tu a me baptizeris: sed *Sine modo*, ut justitiam baptismatis non verbis, sed factis adimpleam. Prius suscipiam, et postea prædicabo. Quod ergo dicit, *Sic oportet nos implere omnem justitiam*, non hoc signat, ut si fuerit baptizatus: sed *Sic*, id est, quemadmodum baptismatis justitiam prius factis implevit, postea prædicavit; sic omnem justitiam non prius verbis quam factis implevit. Unde etiam Lucas testatur de illo, dicens: *Primum quidem sermonem feci de omnibus, o Theophile, quæ cepit Jesus facere et docere* (Act. 1. 1). Aut ita: *Sic oportet nos omnem justitiam implere*: id est, Quomodo et baptismi implevimus justitiam. Quomodo implevit baptismi justitiam Christus? Sine dubio secundum dispensationem humanæ naturæ: hominum enim est opus habere baptismatis, qui secundum naturam carnalem omnes sunt peccatores. Sicut ergo implevit justitiam baptismi, sic implevit et justitiam nascendi et crescendi, manducandi et bibendi, dormiendi et lassandi: sic et suscipiendæ tentationis, sic et timoris, et fugæ, et tristitiæ: sic et passionis, et mortis, et resurrectionis implevit justitiam: id est, secundum dispensationem quam suscepit humanæ naturæ, omnes justitias istas implevit. Ergo sic et natus est, non ut homo purus, sed ut Deus et homo. Quasi homo, sic crevit, sic esurivit, sic tentatus est, sic lassatus est: non homo purus, sed Deus in homine; quasi homo, sic alligatus est, sic flagellatus, sic crucifixus et mortuus est: non ut homo, sed per dispensationem, Deus quasi homo. Si autem hæc omnia purus homo implevit, jam non secundum dispensationem humanam implevit omnia, sed secundum naturam. Quid autem dispensationis est, aut contra naturam, si ea, quæ passionis sunt, sicut homo passibilis patitur? Dum autem dicenti Joanni, *Ego a te debeo baptizari*, respondit, *Modo interim sine*: ostendit, quia postea Christus baptizavit Joannem, quamvis in secretioribus libris manifeste hoc scriptum sit. Et Joannes quidem baptizavit illum in aqua, ille autem Joannem in spiritu. 16. *Jesus autem baptizatus confestim ascendit de aqua.* Non invenio, quia causa positum est, quia *Confestim ascendit de aqua*. Quid enim interesset, si tardius ascendisset? Ergo potuit sic dicere: *Jesus autem baptizatus ascendit de aqua.* Puto autem factum Christi ad mysterium pertinere omnium qui post modum fuerant baptizandi: ideo dixit, *Confestim*, et non dixit, *Egressus est*, sed *Ascendit*: quia omnes, qui digne secundum omnia membra justitiæ formati et consummati baptizantur in Christo, confestim de aqua ascendunt: id est, proficiunt ad virtutes, et ad dignitatem sublevantur cælestem. Qui enim ingressi fuerant in aquam carnales et filii Adam peccatoris, confestim de aqua ascendunt spirituales filii Dei facti. Et ne mihi dicas, quia multi quales fuerant ante baptismum, tales permanent post baptismum, etiam qui non in pœnitentia baptizantur, nec toto corde pœnitent se illos fuisse quod fuerant, sed retento peccandi proposito baptizantur, ideo non proficiunt confestim de aqua. Si ergo quidam ex sua culpa non proficiunt baptizati, quid ad baptismum? Scriptura enim de potestate baptismatis loquitur. Quid potest eis præstare baptismum, qui indigne fuerint baptizati? Aut certe confestim ascendit de aqua, festinans ad tentationem contra diabolum, ad

¹ Idem, *intidentes*; forte melius.

(a) Homilia quinta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

¹ Idem, *carndem omnino sint*.

liberandum genus humanum. Misericordia ejus urgebat eum. Sicut enim dux contra tyrannum deputatus ad bellum, mox ut signum expeditionis et protectionis acceperit, festinat exire, sciens quia lariliat ejus perditio est provincie (nam tyrannus sciens adversus se principem deputatum, etsi lenius acturus fuerat, crudelius agit), sic et Christus, ex quo baptismatis signum accepit, festinabat accipere Spiritum sanctum, quasi arma caelestia, et exire, sciens quia tarditas ejus interitus erat mundi. Nam diabolus, audito quod Filius Dei descenderat in hunc mundum, adversus ipsam vehementius festinabat omnium hominum corda in peccatis et infidelitate concludere, putans se tantum posse perdere, quantum non posset Christus salvare. *Et aperti sunt ei caeli.* Non rupta est ei ipsa creatura caelorum, sed per baptismum oculi sensus ejus aperti sunt, ut viderent quae sunt super caelos. Si enim ipsa creatura rupta fuisset, non dixisset, *Ei aperti sunt*, non tantum ei aperti fuissent: quia quod corporaliter aperitur, omnibus est apertum: quod autem spiritualiter, illis solis qui illuminantur in Spiritu sancto: sicut Stephanus repletus Spiritu sancto dicebat: *Video caelos apertos et Filium hominis stantem a dextris virtutis Dei* (Act. 7. 55). Sed dicit aliquis, Quid enim? ante oculos Filii Dei clausi fuerant caeli, qui etiam in terra constitutus, erat in caelo? Si ea quae superius dixit, *Sic oportet, nos implere omnem justitiam*, bene intellexisti, non dubitas quod secundum mysterium aperti sunt ei caeli. Nam sicut secundum dispensationem humanam baptizatus est, secundum naturam autem divinam baptismo non egebat: sic secundum humanam dispensationem aperti sunt ei caeli, secundum naturam autem suam erat in caelis. Ergo non Deo aperti sunt posito extra carnem, nec puto homini extra Deum: sed Deo quasi homini, ut exemplo ejus intelligamus quia omnes homines recti, qui baptizati Spiritum meruerunt accipere sanctum, similiter aperiuntur eis caeli, et vident ea quae sunt in caelo: non carnalibus oculis videndo, sed spiritualibus fidei credendo. Qui enim non credit ea quae gloriosa et terribilia a Deo reposita promittuntur in caelis, ante oculos cordis ejus obturati sunt caeli: qui autem firmiter credit, et quasi ad illud quod videt tendit, illi aperti sunt caeli: et cum corpore sit in terra, animo est in caelo. Si autem oportet credere, quia vere aperti sunt ei caeli, quia forte erant invisibilia quaedam obstacula prius, quibus obsistentibus animae defunctorum introire non poterant caelos: quae homines nec clausa possunt aspicere, nec aperta: tamen sive hoc modo, sive alio intelligantur caeli aperti, omnino sic est intelligendum, *Aperti sunt ei caeli*, id est, propter eum, gratia ejus. Aperti sunt autem caeli, non solum ei, sed omnibus propter eum. Etsi in singulis quibusque generationibus erant justi, quibus aperirentur, tamen iterum ceteris peccatoribus clauderantur: et nullus poterat esse tam justus, ut dignus esset aperire portas caelorum ad introitum omnium hominum. Postquam vero natus Christus, baptizatus est, sanctificatus est, gratia illius solius aperti sunt caeli. Utpote, si ab Imperatore quaerat homo aliquod beneficium dignitatis et ipse non habet tantummodo fiduciam petendi, neque amicitiam impetrandi, vadit ad fratrem Imperatoris, aut ad amicum carissimum, ut intercedat ad illum: sic dicit illi Imperator, Ecce ego hoc beneficium non illi do, sed tibi, id est, propter te illi do (nam non illi donatur, cui datur, sed illi propter quem datur): sic et hic dicit: *Ei aperti sunt caeli*, id est, propter eum nobis aperti sunt. Vis autem manifeste scire, quoniam ante Christum caeli si aperiiebantur, iterum clauderantur. Nam justique quidem forsitan ascenderant in caelum, peccatores autem nequaquam. Ideo autem dixi, forsitan, ne quibusdam placeat etiam ante Christi adventum justorum animas ascendere potuisse in caelum. Alioqui nullam animam ante Christum arbitror ascendisse in caelum, ex quo peccavit Adam, et clausi sunt ei caeli: sed omnes in inferno detentas propter quas etiam descendit ad in-

feros, sicut ipse testatur in Sapientia dicens: *Descendam ad inferiores partes terrae, et visitabo omnes dormientes, et illuminabo sperantes in Deum* (Eccli. 24. 45). Aperti sunt ei caeli. Sic aperti sunt, ut nunquam claudantur. Ecce baptizato quidem Christo, aperti sunt ei tantum; postquam vero tyrannum vicit per crucem, et resurgens ab angelis portabatur in caelum, videntes angeli portitores, quia caeli jam nunquam erant claudendi, sed omnes justi et peccatores pariter ascensuri erant in caelum, et staturi ante tribunal Christi, quia non erant necessariae portae caeli, caelo postea nunquam claudendo: ideo non dicunt, *Aperite portas et introibit rex gloriæ*, jam enim erant aperte: sed, *Tollite portas, principes, vestras* (Psal. 23. 7). Aut ita. Caeli sunt Scripturae divinae prophetarum et apostolorum, in quibus habitat Deus, de quibus scriptum est: *Quoniam video caelos tuos, opera digitorum tuorum, lunam et stellas, quae tu fundasti* (Psal. 8. 4). Ergo quando baptizatur, et meretur accipere Spiritum sanctum, adaperiuntur ei omnes Scripturae, ut intelligat quae ibi posita sunt mysteria veritatis. Propterea autem omnibus non aperiuntur, quoniam quidam falsum baptismum habentes, non possunt accipere spiritum veritatis. Quosdam autem non baptismum impedit, ne accipiant spiritum veritatis, et aperiuntur eis Scripturae, sed propositum malum, quamvis bene fuerint baptizati. Sicut enim in caelo celatur Deus, sic in Scripturis absconditur. Et sicut hoc caelum corporale omnes quidem homines vident, non autem aspiciunt Deum inhabitantem in eo: sic et Scripturas divinas omnes quidem homines legunt, non tamen omnes intelligunt Deum veritatis positum in Scripturis, nisi qui fuerit sic baptizatus, ut accipiat Spiritum sanctum. Unde et apostoli priusquam baptizarentur in Spiritu sancto, clausae eis erant Scripturae prophetarum exponentes de Christo, sicut scriptum est: *O tardi corde ad credendum in omnibus quae prophetae dixerunt* (Luc. 24. 25). Postquam vero aperuit eis sensum, insufflato Spiritu sancto, tunc reseratae sunt omnes Scripturae ante oculos cordis eorum, ut intelligerent quae scripta erant de Christo. Et ideo forte hic dicitur, *Aperti sunt ei caeli* (Marc. 1. 10). Apud Marcum autem vidit sciendi caelos: quoniam secundum hunc evangelistam Scripturae manifestae sunt, non conscissae: nam quotidie ad confirmationem fidei ex eis accipiuntur exempla. Secundum Marcum autem etiam scissae sunt, et inutiliter factae, quia post Christum jam lege et prophetis non utimur, sed Evangelio Christi, quasi caelo sublimiore et nobiliori. *Et vidit Spiritum descendentem sicut columbam, et venientem super se.* In quo mysterio natus est Christus, in hoc mysterio et Spiritum sanctum accepit. Etenim Filio Dei baptismum recipiente, et Spiritu descendente, unus in forma stabat humana, alter in specie descendebat columbae, tertius autem nec in forma stabat humana, nec in specie descendebat columbae, sed in voce tantum audiebatur de sursum descendente. *Sicut columbam.* Ideo Spiritus sanctus speciem columbae suscepit, quoniam praeter omnes animalibus haec cunctis est caritatis. Omnes enim species justitiae, quas habent servi Dei in veritate, possunt habere et servi diaboli in simulatione. Habet enim diabolus et mansuetos et humiles, habet castos et eleemosynarios et jejunos: et omnem speciem boni quam creavit Deus ad salutem hominum, ipsam speciem et diabolus introduxit ad seductionem, ut inter bonum verum et bonum simulatum confusio fiat: ut simplices homines, qui boni veri et boni simulati differentiam intelligere caute non possunt, dum quaerunt bonos Dei viros, incurrant in seductores diaboli. Solam autem caritatem sancti Spiritus non potest immundus spiritus imitari. Omnis ergo species justitiae in impostoribus invenitur, sola autem gratia verae caritatis non invenitur nisi in solis servis Dei. Ideo ergo hanc privatam speciem caritatis sibi soli servavit Spiritus sanctus, ut per nullius justitiam et testimonium sic cognoscat ubi est Spiritus sanctus, quemadmodum per gratiam caritatis. 17. *Hic est Filius meus &*

lectus, in quo complacui. Et vide quoniam in monte sic dicit : Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui, ipsum audite (Matth. 17. 5). Hic autem tantummodo dixit, *In quo complacui* : quia illic jam cognoscebant ex parte Filium Dei. Sed quia putaverunt errantes, Christum Moysi et Illeie similem esse : ideo addit, *Ipsam audite* : non ut legem et prophetas non audiant, sed ut Evangelium amplius audiant, quam legem et prophetas, ut scirent quia ipse esset Dominus legis et prophetarum. Illis autem, cum non adhuc cognosceretur Christi persona, non conveniebat dicere, *Ipsam audite* : quoniam quando persona firmiter cognoscitur, tunc et doctrina fideliter suscipitur, quoniam personæ dignitas commendat personæ doctrinam.

Homilia quinta ex capite quarto (a).

1. *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo.* Ex eo quod subiunxit dicens, *Ut tentaretur a diabolo*, ostendit quia a Spiritu sancto est ductus, sed non quasi minor majoris præcepto, sed nec quasi major minoris hortatu. Nam non solum ductus aut adductus dicitur, qui alicujus potestate ducitur : sed etiam ille qui alicujus rationabili exhortatione placatur : sicut scriptum est de Andrea : *Hic invenit Simonem fratrem suum, et dicit ei, Invenimus Messiam qui dicitur Christus, et adduxit eum ad Jesum (Joan. 1. 41. 42).* Ecce non potestate cum adduxit, sed ratione placavit. Quemadmodum si magister inilitum videat dominantem tyrannum, et det consilium regi, dicens : *Exi obviam illi, quia tota perit provincia : nam fortior est tua fama, quam mea virtus.* Et ecce rex a magistro militum ducitur, et tamen non est minor eo qui ducit. Ad diabolum Jesus ductus est, ut tentaretur : ad homines quidem diabolus vadit, ut tentet eos : non homines ad diabolum, ut tententur ab eo. Quoniam autem adversus Christum diabolus ire non poterat, ideo contra diabolum Christus processit. Constat in nobis quinque baptismata esse. Unum in verbo, sicut et Christus dicit : *Et vos mundi estis propter verbum quod loquutus sum vobis (Joan. 15. 3).* Secundum in aqua, sicut cunctis est manifestum. Tertium autem in spiritu, sicut scriptum est : *Joannes quidem baptizavit in aqua, vos autem in Spiritu sancto baptizabimini (Act. 1. 5).* Quartum vero in igne, quod est tentatio præsens. Quoniam autem baptizantur homines et in igne, testis est Dominus per Isaiam : *Et auferam, inquit, sordes filiorum Israel de medio eorum, et sanguinem eorum mundabo in spiritu judicii, et spiritu combustionis et ardoris (Isai. 4. 4).* Consequenter enim ait propheta : *Quoniam probasti nos Deus, igne nos examinasti, sicut igne examinatur argentum (Psal. 65. 10).* Et postmodum : *Transivimus per ignem et aquam, et induxisti nos in refrigerium (Ibid. v. 12).* Sicut enim aurum vel argentum combustis in fornace sordibus colatur, sic homo in fornacem tentationis missus, depositis peccatis sanctificatur. Quintum in morte, sicut ipse dicebat : *Baptismo habeo baptizari, et quomodo turbor usque dum perficiatur (Luc. 12. 50) ?* Quoniam autem peccatum et in morte remittitur, docet Apostolus, dicens : *Qui enim mortuus est, justificatus est a peccato (Rom. 6. 7).* Quale autem peccatum in morte remittitur, scit qui intelligit pro quali peccato introducta est mors. Nam si propter peccatum moritur homo, sine dubio solvitur propter quod moritur. Ideo Dominus postquam baptizatus est in verbo, factus est sub lege. A Joanne autem in aqua, a Patre vero in Spiritu : nunc a Spiritu ducitur in desertum, ut baptizetur in igne tentationis, postmodum baptizandus in morte. Age, nunc videamus qui sunt, qui baptizantur in igne, et quando baptizantur in igne. Ut autem scianus, videndum nobis est, quid est quod dicit, *Tunc ductus est.* Quando ? Quando Pater clamavit de cælo : *Hic est Filius meus dilectus, in quo complacui.* Vides ergo

quia nemo baptizatur in igne tentationis, nisi qui factus fuerit filius Dei ? Quamdiu enim catechumenus est homo, nondum abrenuntiat diabolo, et omnibus operibus ejus plenius. Baptizatus autem Christo se tradit, dicens : *Abrenuntio satanæ, et omnibus operibus ejus.* Ideo catechumeno ei constituto, quasi suo, parcat adhuc : post baptismum autem, quasi alienum factum, tota virtute satanas persequitur. Baptismus autem signaculum filii est. Numquid miles post militiam signatur ut jam sedeat, et requiescat ? Sed magis ante militiam, ut postmodum militet, et laboret. Nam et athleta ante certamen ungitur ut luctetur : sic et homo spiritualiter ideo oleo chrismatis ungitur, ut contra diabolum, quasi spiritualis athleta luctetur. Sed quid, quia multi cum tentati fuerint, superantur, et pereunt ? Illi tales non a Spiritu ducuntur ad tentationem suscipiendam, nec sunt filii Dei : *Quoniam qui Spiritu Dei aguntur, hi sunt filii Dei (Rom. 8. 14) :* sed a peccatis expelluntur propriis. Qui autem a Spiritu Dei ducuntur ad tentationem, non superantur. Servi autem diaboli in igne non baptizantur. Quare ? Quia non potest fieri ut depositis sordibus emundetur, qui totus est sordidus. Incipe laterem aqua lavare, numquid aliquando mundatur ? Non, sed magis commoto luto, amplius sordidatur. Ille enim mundatur, in quo est aliquid boni, quo emundetur. Ut puta bonus homo, si carnalibus vitis fuerit sordidatus, tentatur, ut illud bonum ejus mundetur. In illo autem quid mundandum est in quo nihil est boni ? Secundum hoc, cum videris aliquem perversum Christianum numquam tristari, aut periclitari : cum videris hæreticum numquam persecutionem tentationum pati, noli scandalum pati : nec dicas, *Quomodo hæretici persecutiones numquam patiuntur, sed semper fideles ? quomodo mali homines numquam periclitantur, sed semper boni ?*

Filii Dei baptizantur in tentationis igne. — Scito quoniam qui filii Dei sunt, hi tantummodo in tentationis baptizantur igne. Veniat tibi in mentem quod te docuit apostolus Paulus dicens : *Et omnes, volentes pie vivere in Christo, persecutionem patientur (2. Tim. 3. 11).* Mali autem homines et seductores proficiunt in pejus, errantes, et in errorem mittentes. Nunc videamus quando baptizantur in igne. Postquam fuerit homo baptizatus in verbo, instructus in fide, et postquam fuerit baptizatus in aqua, et postquam fuerit baptizatus in spiritu : in quarto loco baptizatur in igne. Multi autem et cum in aqua baptizati fuerint, non baptizantur in spiritu. Nisi enim quis ante baptismum aquæ sic deposuerit a se totum peccandi propositum, ut dignus sit Spiritum sanctum in templum sui cordis suscipere, non baptizatur in spiritu : quia Spiritus sanctus fugit hominem fictum, et non habitat in corpore subdito peccatis : et ideo non fit filius Dei (Sap. 1. 4. 5). Et hi sunt qui, cum tentati fuerint, superantur et pereunt : videntur quidem filii Dei facti, propter aquam baptismatis ; reversa autem non sunt filii Dei, quia non sunt in spiritu baptizati. Nam corpore quidem baptizati sunt, animo autem catechumeni sunt : quia aqua corpus baptizat, spiritus autem animam. Ergo non solum Christus ductus est in desertum a Spiritu, sed et omnes filii Dei habentes Spiritum sanctum ducuntur a Spiritu in desertum, ut et ipsi tententur a diabolo. Qui enim habent spiritum Dei, hi non sunt contenti sedere otiosi : sed ipse spiritus, qui est in eis urget eos ad aliquod opus apprehendendum magnum, cui diabolus adversatur, quies in deserto. Ut autem intelligas, quia omne bonum, quod secundum Deum bonum est, in deserto est : videamus quid est desertum. Est autem desertum secundum Deum, et est desertum secundum diabolum. Natura carnalis domus diaboli est, et omnis injustitia epulatio ipsius est. Quantum ad Deum autem desertum est, quoniam non est in eo justitia Dei. Spiritus autem domus est Dei, et omnis justitia ejus epulatio est ipsius. Quantum ad diabolum autem desertum est, quia injustitia non est in eo, qui diabolus delectatur. Et

^a Montef. conjicit in margine, *rivificatus*.

(a) Homilia sexta in aliis exemplaribus, et in Cod. V. D.

quare natura carnis domus diaboli est? Quia omne malum intus in carne est, quia secundum voluntatem carnis est: et intus in mundo est, quia secundum voluntatem mundi est. Omne autem bonum foris est extra carnem, quia non est secundum voluntatem carnis: et est foris extra mundum, quia non est secundum voluntatem mundi. Vides ergo quia omnis res spiritualis extra fines carnis est foris, et quasi in deserto est, et extra fines mundi est foris? Unde qui vivunt secundum Dei mandatum, exisse de mundo dicuntur: non corpore, sed conversatione exisse dicuntur de carne, et in spiritu esse. Domus autem Dei spiritus est, quia omne bonum intus in spiritu est, quia secundum voluntatem spiritus est. Omne autem malum foris extra spiritum est, quia non est secundum voluntatem spiritus. Vides ergo quia omnis res carnalis foris, extra fines spiritus est, et in deserto est? Ergo quantum ad Deum, desertum est natura carnalis, ubi non est via iustitiæ, in qua non invenitur aqua spiritus sancti, et est vituperabile desertum, de quo et propheta dicebat: *Sitibit in te anima mea in terra deserta, et in via et iniqua* (Psalm. 62. 2. 3). Quantum autem ad diabolum, desertum est omnis res spiritualis, et est laudabile desertum. De tali deserto dicebat Deus ad Pharaonem: *Dimitte populum meum, ut serviat mihi in deserto* (Exod. 5. 1). In tali enim deserto vult Deus omnes suos sibi servire. Ad tale desertum omnes filii Dei, qui habent Spiritum sanctum, exeunt ut tententur. Utpote proposuisti non ducere uxorem, duxit te Spiritus sanctus in desertum: id est, eiecit te extra fines carnis et mundi, ut teneris a concupiscentia carnis: quia non habet castitas in se ut delecteris in ea secundum carnem. Si autem intus eras in carne et in mundo, id est, secundum naturam carnis et mundi habebas uxorem, non tentabaris. Quomodo enim tentetur libidine, qui quotidie est cum uxore? Proposuisti jejunare, extra fines carnis existi, et mundi, ut teneris in fame a spiritu gulæ. Si autem in finibus carnis et mundi positus manducabas et bibebas, non tentabaris a spiritu gulæ in fame. Quomodo enim tentetur in fame a spiritu gulæ, qui nunquam esuriit? Sic et Dominus nunquam tentatus fuisset in fame, nisi quadraginta diebus jejunasset et tunc esurisset. Item elemosynas facere proponis, foras existi: quia natura carnis et mundi non delectatur dare, sed semper accipere. Si autem non dabas, non tentabaris a spiritu avaritiæ. Item proponis humilitatem servare, existi in desertum, ut teneris a spiritu superbiæ: quia caro et mundus in humilitate non delectatur. Exsurget aliquis diaboli angelus, qui te conculcet, et irretet humilitatem servasse, dum vides quod in hoc saeculo humilitas contemnitur, et superbia honoratur. Et cum hos omnes spiritus viceris, novissime teneris a spiritu vanæ gloriæ. Incipis enim gloriari, quia vicisti: quia spiritus vanæ gloriæ præcipue a sanctitate nutritur. Scire autem debemus, quod filii Dei non possunt tentari a diabolo, nisi in desertum exierint, secundum ea quæ diximus: hoc est, nisi proposuerint circa aliquas studere virtutes. Filii autem diaboli, et intus in carne, et in mundo constituti, confringuntur et pereunt. Quomodo? Utpote bonus homo, si uxorem habuerit, hoc est enim, esse intus in carne, non tentatur in libidine: id est, non fornicatur, sed sufficit ei uxor sua. Malus autem et intus in carne constitutus, id est, habens uxorem, fornicatur, et non est contentus una. Item filius Dei, id est, bonus homo, si intus in carne fuerit manducans et bibens, non tentatur in esca: id est, non inebriatur, non deliciatur, sed mensurate manducat et bibit. Filius autem diaboli, et intus manducans et bibens, non est contentus mediocribus cibis et potibus: sed inebriatur, et ad lasciviores cibos extenditur. Item servus Dei, etsi intus sit in carne, nemini aliquid dans, non tentatur, quia alteri non tollit: malus autem intus nemini dat, et tamen alienum tollit: et sic in omnibus rebus tractans invenies. Vides ergo quia est et ista differentia inter filios Dei, et inter filios diaboli? Quia filii diaboli

non exeunt ad diabolum ut tententur, sed diabolum venit ad eos ut tentet: id est, non exeunt extra carnem ad illum, sed intus in carne dominantur ab illo. Quid enim opus habet foras ad certamen exire, qui non desiderat vincere? Sed diabolum venit ad illos, quasi ad familiam suam. Filii autem Dei foras exeunt, ut tententur ab illo, id est, extra fines carnis: quia si intus fuerint in finibus carnis, non potest ad illos venire diabolum, quia filii Dei sunt: nec potest illos tentare, sicut supra diximus. Ergo quia diabolum non potest intrare ad illos, ideo qui sunt gloriosiores filii Dei, extra fines carnis exeunt contra illum, quia victoria gloriæ concupiscunt: propterea in hoc loco non diabolum venit ad Christum ut tentaret eum, sed Christus exiit ad diabolum, ut tentaretur ab eo, dans dilectis suis exemplum. Hæc omnia diximus propter illud quod ait: *Tunc Jesus ductus est a Spiritu in desertum, ut tentaretur a diabolo*. 2. Et cum jejunasset quadraginta diebus et quadraginta noctibus, postea esuriit. Non solum ideo tentabatur, quia jejunabat, sed ideo jejunabat, ut tentaretur¹. Jejunium autem non est tantum irritatio passionis, sed repugnatio. Si ergo jejunaveris, ut non intres in tentationem, placuerit autem Deo inducere te: non dicas, quia peridi fructum jejunii mei. Nam etsi non tibi proficit jejunium tuum, ut non teneris: tamen ad illud sine dubio tibi proficiet, ut a tentationibus non vincaris, sicut Christo profuit. Multis modis diabolum audierat, quia Christus natus est in hoc mundo, aut angelis prædicantibus ad pastores, vel pastoribus referentibus ad Mariam, vel magis querentibus in Jerusalem eum adorare, cuius viderant stellam, vel Joanne ostendente: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29). Sed faciebat eum incertum natura ejus carnalis. Dicebat enim apud se: Hic non potest esse filius Dei, qui de muliere et de viro natus est. Nun et ideo de desponsata et in domo habita natus est, ut partus virginis diabolo celaretur. Si autem de simplice virgine natus fuisset, facile poterat cognoscere diabolum, quia filius est Dei. Cogitaret enim apud se: Maria fornicata non est: si autem fornicata fuisset, ego sine dubio scirem, quia omnis fornicatio me ministrante committitur. Sine dubio iste Filius Dei est. Nec enim potest fieri, ut de muliere homo sine viro nascatur. Ideo desponsata intravit domum Joseph, ut dum maritalis conceptio æstimatur, unigeniti Dei nativitas non cognoscatur? Hic est rex gloriæ, qui pannis involutus, nec locum in diversorio potuit invenire, sed in præsepio positus est? Hic est creator rerum, qui crevit, et per singulos² ætatis gradus ascendit? Hic est ille sanctus, qui cum peccatoribus, ut peccator, est baptizatus? Quid ergo? Ipse eum tentabo, et si quidem invenero eum hominem, sicut puto, dominabor illius, sicut omnium hominum: si autem invenero eum, sicut audio, Filium Dei, postmodum recedam ab eo, nec congregiar contra eum: quoniam qui vadit contra fortiolem, occasionem illi victoriæ providet: si autem subduxerit se, evacuat virtutem ipsius. Sciens ergo Dominus cogitationes diaboli, quia volebat eum tentare, processit contra eum: non quasi Deus, sed magis quasi homo, nec in toto quasi Deus, nec in toto quasi homo. Nam quem admodum quadraginta diebus non esurire non erat hominis: sic aliquando esurire non erat Dei. Jejunavit ergo quadraginta diebus propter duas causas: primum, ut nobis adversus tentationes jejunandi daret exemplum: deinde, ut quadesimi jejunii nostri poneret mensuram. Esurivit autem, ut ne nimis supra mensuram jejunans manifeste intelligeretur Deus, et sic diabolo quidem spem tentandi exstingeret, suamque victoriam impediret. Itaque diabolum, quia videns per quadraginta dies jejunantem desperaverat, postquam

¹ V. D. et Editi in margine, *jejunabat quia tentabatur*.

² *Qui crevit, et per singulos*. sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu *qui crevit omnia et*; sed est repetitio.

sensit esurientem, iterum cœpit sperare, et sic accessit ad extra esurientem, et invenit intus nunquam esurientem. Et dum tentat esurientem, vincitur a non esuriente. 5. *Et necdens tentator dicit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant.* O cæcitas diaboli manifesta! Quomodo suspicatus est eum non esse Filium Dei, quem post quadraginta dies esurientem sensit, et per quadraginta dies non esurientem non intellexit? Nam sicut esurire hominis est, ita per quadraginta dies non esurire hominis non est. Non cogitavit, quoniam qui vere non esurit, voluntarie esurire potest; qui autem vere esurit, per tot dies non esurire non potest. Fortis ad ea quæ infirma sunt descendere non potest, infirmus autem ad ea quæ fortiora sunt ascendere non potest. Sic ergo magis ex eo, quod per tot dies non esurierat, intelligere debuerat, quia Deus est, quam ex eo quod post tot dies esurit, quia homo est. Nam Deus quæ hominis sunt agere potest: homo autem quæ sunt Dei agere non potest. Sed forsitan tu dicis: Moses et Helias quadraginta dies jejunarunt, et homines erant. Sed illi jejunantes esuriebant, et sustinebant: iste autem quadraginta diebus non esuriit. Hoc est enim quod dicit: *Et cum jejunasset quadraginta diebus, postea esuriit.* Esurire enim et non manducare patientia est humana: non esurire autem divina naturæ. Qui ergo quadraginta diebus non esuriit, postea esuriens, demonstravit quia esuritio ejus voluntaria fuit, non necessaria. Quid ergo est? Sicut semper diabolus omnes homines excæcabat, ut non intelligerent quod est bonum: sic modo invisibiliter ipse a Christo est excæcatus, ut non cognosceret verum. Cogitavit enim apud se: Si poterit de lapidibus facere panes, vere Filius Dei est: si autem non poterit, homo est. Sed quæ fuit cogitatio ista? Per hoc enim nunquam poterat cognoscere, si Filius Dei erat, an non. Primum si Filius Dei erat, nec esuriebat. Quomodo enim non vincat necessitatem naturæ carnalis, qui ipsam necessitatem in natura creavit? Et ut quid faceret de lapidibus panes, qui panem cum omnibus aliis ex nihilo, cum voluit, fecit? Deinde etsi esuriebat propter corpus, et volebat facere, faciebat quando ipse volebat, non quando diabolus provocabat. Si ergo non faceret, quod et fecit: unde sciebat, utrum ideo non fecit, quia non potuit quasi homo, aut quia noluit quasi Deus, quod et fecit? Nam nec fecit, nec dixit, Possum, et nolo, ut ne se ostenderet Filium Dei. Nec dixit, Non possum, ut non se ostenderet mendacem, confitens se hominem, cum esset Deus. Sed quid? 4. *Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo Dei (Deut. 8. 3).* Non dixit, Non in pane solo vivo, sed in omni verbo Dei, ut non videatur de se dixisse: sed medie, *Non in solo pane vivit homo.* Quid aliud poterat respondere et Filius Dei abscondens se, ne ostendatur quod potest, et homo astutus excusans se, ut non ostendatur quod non potest. Sic ergo cum ex hoc responso nihil certum addiscere potuisset, utrum Deus esset, an homo, assumpsit eum ad aliam tentationem, dicens apud se: Iste qui in fame non vincitur, etsi non est Filius Dei, tamen sanctus est. Valent enim homines sancti et spirituales fame non vinci. Sed postquam omnem necessitatem carnis vicerint, per vanam gloriam cadunt. Ideo crepit eum tentare in vanâ gloria. 5. *Et assumpsit Jesum in sanctam civitatem.* Quando audis dicentem, Ductus a diabolo, nihil cogites de potentia diaboli, quia potuit ducere Christum: sed de patientia Christi mirare, quia sustinuit ut a diabolo duceretur. Ergo in sequente Domino non infirmitas, sed patientia est; in ducente autem diabolo non virtus, sed superbia est: quia volentem Christum non intelligens, quasi invitum ducebat. Ille ductus est, ut nos voluptatem diaboli non sequamur. *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Sed forte cogitamus, quo modo in corpore constitutum, omnibus videntibus statuit illum super templum? Si potentiam Christi consideramus, intelligibilia inveniuntur omnia. Forsitan enim diabolus, quantum ad se, sic eum assumebat, ut ab omnibus videretur: ipse autem

nesciente diabolo invisibiliter sic agebat, ut a nemine videretur: sicut scriptum est de eo: *Ipse autem transiit per medium eorum, et abiit sic (Luc. 4. 30).* Si enim Habacuc homo constitutus, a nullo est visus, quando ab angelo per comam capitis portabatur de Judæa in Babyloniam: quanto magis est credibilis de Christo non fuisse visum, cum volens a diabolo assumere? *Et statuit eum supra pinnaculum templi.* Cogitavit enim apud se: si miserit se per aerem, scio quoniam est Filius Dei: sine dubio enim mittet se, ut cognoscatur quod est; si autem non potuerit se mittere, scio quoniam homo est. Sicut ergo concupiscentia vanæ gloriæ ipse ruit de cælo: nam cum esset angelus, volens se ostendere Deum, perdidit et illud quod erat, dum voluit apparere quod non erat: sic putavit et Christum concupiscentia vanæ gloriæ ferri. Nam sicut difficile aliquem suspicatur malum, qui ipse est bonus: sic difficile aliquem suspicatur bonum, qui ipse est malus. Et dicit ei: 6. *Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Per hanc propositionem, quomodo poterat cognoscere si Filius Dei est, an non? Primum volare per aerem non est proprium opus Dei, quia nec hoc est utile alicui, vel ad animam, vel ad corpus. Si ergo nulli necessarium est, neque proficit ad salutem: volaverit autem aliquis provocatus, propter ostentationem solam hoc facit: et est hoc ex diabolo magis quam ex Deo. Si ergo homini dignitose et sapienter sufficit esse quod est, et non est necessarium ei apparere quod non est, quia hoc non homini prodest, quod videtur ab aliis, sed quod est apud se: quanto magis Filius Dei ostendere se necessarium non habet sine causa alicujus utilitatis, cui nihil necessarium est, sed totum possidet in natura, de quo nemo potest tantum cognoscere, quantum est apud se? Si ergo non volaverit, quomodo poterat per hoc cognoscere, utrum non potuit propter infirmitatem quasi homo, aut noluit propter vanitatem quasi Deus? Quia non creditus fuerat, sed tentatus. *Si filius Dei es, mitte te deorsum.* Vide superbiam inimici, quomodo ipsa invitatio ejus injuriosa est. Numquid non poterat dicere, Descende per aerem ambulans? Sed quid? *Mitte te deorsum.* Nec timuit cogitans, Ne forte si inventus fuerit Filius Dei, inveniar illi fecisse injuriam. Sed nihil dubitat dicere, nec facere, qui nihil sibi reliquit quod speret. Et vide, non impulit, non tetigit, non appropinquavit: sed tantum dixit: *Mitte te deorsum, si es Filius Dei: ut sciamus, quia omnis, qui obaudit diabolo, ipse se deponit deorsum.* Nam diabolus ad malum hortari potest, cogere autem non potest. *Scriptum est enim: Quoniam angelis suis mandavit de te, ut in manibus tollant te (Psal. 90. 11).* O diabole, quomodo Filius Dei angelorum manibus portatur legisti, et quia super aspidem et basiliscum calcas non legisti (*Ibid. v. 13*)? sed exemplum illud quidem profert, quasi superbus: hoc autem tacet, quasi astutus. Nam et vere Filius Dei angelorum manibus non portatur, sed ipse magis angelos portat. Nec enim creatura portat Creatorem, sed Creator creaturam. Si autem creatura bajulat Creatorem: ergo Creator antequam faceret creaturam, a quo portabatur? Nam vere, etsi portatur manibus angelorum, non ideo portatur ut non offendant ad lapidem pedem suum quasi infirmus, sed propter honorem potestatis, quasi Dominus. Scriptum est: *Qui sedes super Cherubim, appare (Psal. 79. 2).* Et illud quidem, quod diabolus refert, quia in persona Christi dicitur, verum est. Sicut enim dicitur: *Quoniam tu es, Domine, spes mea, Altissimum posuisti refugium tuum, etc. (Psal. 90. 9).* Sed non de Christo dictum est tantum, sed de omni homine justo, quorum personam Christus suscepit. 7. *Respondit ad eum. Scriptum est: Non tentabis Dominum Deum tuum.* Non dixit, Non tentabis me Dominum Deum tuum, ne se manifestaret Deum: sed ita, *Non tentabis Dominum Deum tuum:* quod poterat dicere et omnis homo Dei, tentatus a diabolo: quoniam et qui hominem Dei tentat, membrum diaboli est.

Tria retia diaboli, quibus illaqueat animas. — Sic ergo ex hoc responso incertus transit ad tertiam. Dinit enim apud se : Tria hæc retia habeo extensa super omnem mundum, ut quisquis evaserit de retibus gulæ, incurrat in retia vanæ gloriæ : qui evaserit de retibus vanæ gloriæ, incidat in retia avaritiæ. De his autem tribus retibus nullus hominum ad perfectum evasit : et si evasit, non integer, sed contritus evasit. Hic autem jam retia ventris dirupit, retia vanæ gloriæ transivit. Ponam ei nunc retia avaritiæ, et ostendam illi omnia regna mundi. Si concupierit ea, scio quia homo est. Nam omnes homines propter gulam, et propter pecuniarum avaritiam, et propter vanos honores serviunt mihi : si autem contempserit ea, scio quia Filius Dei est. Nec enim potest desiderare quæ ipse creavit, nec delectatur terrenis, qui fruitur celestibus. Nam etsi aliis mentiebatur diabolus, sua esse omnia, apud se tamen sciebat quia non erant ejus, sed Dei. 8. *Et sic assumpsit eum super montem excelsum valde*, quem ipse diabolus, circumiens omnem terram, excelsiorem cæteris cognoscebat, et ostendit illi omnia regna mundi, et honores eorum. Forte tractas apud te, qualis potuit esse ille mons, de quo omnis terra videbatur : aut si erat super omnem terram, quomodo tamen poterat inde, quantum ad carnem, totam terram illi ostendere ? Nam etsi, quantum ad divinitatem suam, videbat : tamen, quantum ad diabolum, ostendere illi non poterat, quem hominem æstimabat. Sed ita intelligendum est, *Assumpsit eum super montem excelsum valde* : quia quanto magis excelsior fuerit mons, tanto magis aspicienti ex eo spatiosior terra videtur. Ostendit autem ita, non ut ipsa regna, vel civitates eorum, vel populos, vel argentum, vel aurum videret : sed partes terræ, in quibus unumquodque regnum, vel uniuscujusque regni civitas posita erat : ut puta si ascendas super excelsum locum, digito extenso dicam tibi, Ecce ibi est Roma, aut ibi est Alexandria, non sic ostendo tibi, ut ipsas videas civitates, sed partes terræ in quibus posite sunt. Si enim nautæ unam stellam aspicientes, non dicam ad unamquamque provinciam, vel insulam, sed ad unamquamque civitatem, et ad singula loca, quæ petunt, sine aliquo errore aut devagatione dirigunt cursum : quanto magis diabolus, qui princeps aeris constitutus, totam terram non solum sciebat, sed etiam et videbat, poterat Christo ergo et singula loca certissime digito demonstrare, et uniuscujusque regni honores et statum verbis exponere ? Nam non solum ostensum dicitur, quod ostenditur ad videndum, sed etiam quod exponitur ad intelligendum, sicut scriptum est : *Ascendamus in domum Dei Jacob, et ostendet nobis viam suam, et ambulabimus in ea* (Isai. 2. 3). 9. *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me.* Considera quomodo omnis promissio ejus irrationabilis est, et mendax. Certe uni dare non poterat omnia, nisi ab omnibus omnia tolleret ; si autem ab omnibus omnia tolleret, a nemine adoraretur, cum diabolus neque ex amore, neque ex timore adoretur ab aliquo, sed quia promittit divitias, aut dat. Quomodo autem expelliebat diabolo ab omnibus omnia tollere, et uni dare, ut ab omnibus contemnatur, et ab uno colatur ? Sed neque illud dicere possumus, ut unusquisque quidem sua teneret, iste autem super omnia esset. Unus enim super omnem mundum neque est, neque fuit aliquando, neque fieri potest, ut non sit illi aliquis non subditus. Primum, propter Deum, quia non concedit diabolo et hoc facere posse. Secundo, propter ipsum diabolum. Gaudium enim, et gloria, et potestas diaboli, in quo est, nisi in superbia, et in invidia, in ira, in vana gloria, et his similibus ? Ubi hæc exercentur, unum regnum stare non potest, sed necesse est, ut dividatur in plura. Ubi autem hæc non exercentur, diabolus non colitur, neque regnat. Quomodo ergo regnum sibi tolleret, et illi daret ? Deinde, quid si sancti erant in mundo aliquod regnum tenentes ? Nam si peccatori dare et tollere potest divitias, sanctis neque dare, neque tollere

potest. Putasne, semper voluit tollere divitias Job ? Sed non potuit, nisi quando permissus est. Numquid non voluit, si potuisset tollere regnum de manu David ? Num vere non est mundus diaboli, neque regna illius. Scriptum est enim : *Per me reges regnant, et per me tyranni scribunt justitiam* (Prov. 8. 15). Sed ea, quæ per iniquitatem aguntur in mundo, ut puta per furtum, aut per vim acquisiti divitias, aut aliqua perditione animæ tunc suscepisti honores : illas tibi divitias diabolus dedit, sed non ipsæ divitiae diaboli sunt, sed provisio earum¹. Res autem ipsæ illius sunt, qui creavit eas ad probationes sanctorum et peccatorum. Et inter duas condiciones posuit illas in medio, ut et diabolus possit illas dare, et Deus. Nam dans potestatem diabolo, non a se dimisit, ut si quidem cum peccato acquirantur, per diabolum dentur : sin autem sine peccato, per Deum. Ecce enim oculos nostros, et aures, et os, et cætera membra, inter duas condiciones sic creavit in medio, ut et diabolus aperiat oculos hominis, et Deus. Si enim ad turpem rem aperuit homo oculos, diabolus aperuit oculos ejus : si autem ad justitiam, Deus. Numquid ex hoc, quia membra nostra interdum a diabolo aguntur, volentibus nobis, jam membra nostra diaboli sunt ? Sic et divitiæ quamvis interdum a diabolo dentur, tamen diaboli non sunt. Si enim vere consideres, magis divitiæ ipsæ in potestate sunt hominis, quam in potestate diaboli. Nam diabolus non quibus ipse vult, divitias dare potest, sed qui volunt ab illo accipere. Homo autem in potestate habet, a quo vult eas accipere, sive a diabolo, sive a Deo. 10. *Tunc dicit ei Jesus : Vade retro, satana ; scriptum est enim : Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* (Deut. 6. 13). Finem tentandi diabolo imponit dicens, *Vade retro, satana*, ut ne progrediatur ulterius tentans. Diabolus autem, sicut rationis est intelligere, id est, sicut rationabiliter intelligi potest, non quasi obaudiens ad præceptum, recessit : sed aut ipsius Christi divinitas, aut Spiritus sanctus, qui erat in eo excussit inde diabolum : quod ad nostram consolationem proficit maxime, quia non tamdiu homines Dei diabolus tentat, quamdiu vult, sed quamdiu Christus eum permittit, vel Spiritus sanctus, qui est in eis. Diabolus enim, quantum ad se, nunquam cessaret tentans : nec enim habet alium actum. Non manducat, non bibit, non dormit, non opus aliquod aliud operatur, nisi ut tentet, ut fallat, ut subvertat. Hic est cibus illius, hic honor, hoc et gaudium. Propterea infatigabilis est in malo ; sed potentia Dei² repellit eum, etsi permittit eum paulisper tentare, propter fidem probandam, tamen repellit eum propter infirmam naturam. Adhuc vide, cum Christus in prima tentatione passus fuisset tentationis injuriam, dicente sibi diabolo : *Si Filius Dei es, dic lapidi huic ut fiat panis* : non est exasperatus, nec in increpationem vel abjectionem ejus est excitatus : sed sustinuit, et mitis permansit ; tamen contra verba tentationis congrua dedit exempla. Similiter et in secunda, quamvis esset injuriatus, dicente sibi diabolo : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* : turbatus non est, nec increpans ei dixit : *Vade retro, satana*. Nunc autem quando diabolus Dei sibi præsumpsit honorem, dicens : *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me*, et hoc quæ sivit fieri sibi a Christo, quod soli Deo fieri debebat : exasperatus est, et iratus est, et increpavit eum, et repulit dicens : *Vade retro, satana ; scriptum est, Dominum Deum tuum adorabis, et illi soli servies* : ut nos illius discamus exemplo, nostras quidem injurias illatas ab impiis, sive in dicto, sive in facto, magnanimiter sustinere, Dei autem injurias et contemptum nec usque ad auditum sufferre : quoniam in propriis injuriis esse quæcipiam patientem, laudabile est : injurias autem Dei dissimulare, nimis est impium. Ilactenus simpliciter diximus de tentationibus, qui-

¹ Editi in marg. et V. D. sed *promissio carum*. Forte melius.

² Idem, sed *misericordia Dei*.

bus tentatus est Dominus : nunc breviter ¹ perscringamus quid ad nostram edificationem significant Christi tentationes.

Aliud corporis, aliud animæ jejunium. — Frequenter diximus, corporis quidem jejunium esse, abstinere a cibis; animæ autem jejunium, abstinere ab omni re mala : quia sicut caro delectatur cibo, sic spiritus abstinere a carnis peccato. Secundum hoc jejunium Christi in nobis intelligimus esse ab continentiam peccatorum. Si enim manducatio Adæ de ligno scientiæ boni et mali, prudenter ab omnibus est recepta, appetitio est peccati prohibiti : consequenter et jejunium Christi intelligendum est in nobis ab continentia a peccato. Quod si jejunium est ab continentia rei malæ, sine dubio et desiderium ejus esuritio est ipsius, et usus rei ipsius intelligitur panis. Proponens ergo jejunium sibi Christus, et non superatus desiderio panis a diabolo sibi propositi, hoc nos docet, ut si aliquis, utpote filius Dei, opus eligens magnum, exierit in desertum, sicut diximus supra, et proposuerit se abstinere ab aliquo usu corporali et delectabili, quod est jejunare, propter vivificationem Dei mandatum, ne interrumpat. Si autem loquente in cogitationibus suis diabolo, et ad usum rei illius provocante interruperit, utens peccavit potius quam usus est, et peccatum sibi convertit in usum, hoc est, lapidem in panem. Et quavis ab illa re se abstinere decreverit, qua uti potuit sine peccato, si non decrevisset, tamen quia decrevit abstinere ab illa, usum rei illius judicavit esse peccatum, id est, lapidem. Propterea si usus fuerit eo, peccatum sibi sumpsit in usum, id est, lapidem sibi mutavit in panem, dirumpentem magis quam nutrientem. Sicut et Apostolus de mulieribus viduitatem promittentibus dicit : *Quæ cum deluserint Christum, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritum fecerunt* (1. Tim. 5. 11. 12). Sed deprimens desiderium suum quasi esuritionem, respondeat in cogitationibus suis diabolo sibi persuadenti, quia non in usu rei illius solo vivit homo perfecte : et si vivit, secundum corpus vivit, et non secundum animam. Plenissime autem vivit in observantia mandatorum Dei : et ideo forte non simpliciter dicit, Dic lapidi ut fiat panis, ne de qualicumque lapide dixisse intelligatur : sed ita, Dic huic lapidi, id est, quem ego tibi ostendo. Item ascensio super templum moraliter intelligitur exaltatio cordis sanctorum ad sanctitatem. Statio autem super pinnam templi, exaltationis ipsius mora. Quando enim quis, inflatus mente carnis suæ, exaltatus fuerit quasi sanctus, et gloriosus fuerit quasi consummatus, ductus est a diabolo quasi super templum : et quando existimaverit se consistere in sanctimonice summitate, et in ipsa æstimatione jactantiæ fuerit demoratus, positus est super pinnam templi, et stat ibi. Convenienter ergo et ordinate exposuerunt evangelistæ. Postquam enim exposuerunt, Christum in tentatione jejunii superasse diabolum, in sequenti loco exposuerunt ductum esse a diabolo super templum : quoniam victoria tentationis, et expletio alicujus operis magni, gloriationem operatur, et fit causa jactantiæ. Sed vide quoniam Christus jejunium quidem ultro suscepit, super templum autem diabolus eum duxit : ut et tu, qui filius Dei es, ad jejunium quidem morale, id est, ad abstinentiam laudabilem rei cujusdam sponte procedas, et alacriter : extolli autem ad fastigium sanctitatis non acquiescas, quia nemo extollit se ad sanctitatis altitudinem, nisi ducente diabolo. Nec enim ideo acquievit Christus duci et constitui super templum, ut tu moraliter imitator ejus existens, ascendas per jactantiam cordis tui ad altitudinem sanctitatis. Nec enim volens ascendit, quantum ad corpus, sed ideo acquievit duci et constitui super pinnam templi, et audire præcipitii verba : *Si Filius Dei es, mitte te deorsum* : ut tibi ostendat exaltationis exitum metuendum : id est, ut demonstret tibi ruinæ periculum, quod omnes glo-

riantes subsequi solet, sicut testatur Sapientia, dicens : *Ante ruinam exaltatur cor hominis, et ante gloriam humiliatur* (Prov. 18. 12). Consequenter et Dominus dicit : *Omnis qui se exaltat humiliabitur, et qui se humiliat exaltabitur* (Luc. 14. 11). Si ergo times ruinam de fastigio sanctitatis, fuge exaltationem cordis ad sanctitatem, et non patieris ruinam de fastigio sanctitatis. Cur autem omnem jactantiam subsequatur ruina, causa est manifesta. Quoniam omnis qui confidens est in operibus suis, et gloriatur, securus est ; qui autem securus est, non timet : et qui non timet, nec cavet ; qui autem non cavet, quando non sperat, supplantatur a diabolo, et dejicitur. Qui autem nihil se existimat esse, in inferiori parte templi consistens, quantum ad se, causa humilitatis, sollicitus est de se ; qui autem sollicitus est, et timet ; qui autem timet, circumspicit semetipsum, et non sinit duci se a diabolo super templum. Talis fuit et ille qui dicit : *Non quod jam perfectus sim, aut jam justificatus sim, etc.* (Philip. 3. 12 ; 1. Cor. 4. 4). Si ergo Paulus timuit se dicere esse perfectum, quis audeat se existimare perfectum ? Si ergo perfectus filius Dei es, et aliquam laudabilem ab continentiam suscepisti, quasi exiens in desertum, his duabus tentationibus Dominus tentatus est propter te, ut non interrumpas opus tuum, sed ad perfectum deducas : cum autem perduxeris ad perfectum, non glorieris. Si autem medioris es filius, et nullum ausus es affectare pro virtute certamen, tentatione tertia tentatus es : propter te ductus est super montem excelsum, et audivit verba pernicioiosa, *Hæc omnia tibi dabo, si procidens adoraveris me* : ut tu non desideres magnus et altus fieri in hoc mundo. Ascensio enim montis illius est processio ad magnitudinem vel altitudinem divitiarum et gloriæ hujus mundi : quoniam ipsa processio eorum de superbia cordis descendit. Et vide quomodo per ordinem dicit, prius ductus est super montem ; deinde gloriosa mundi ei ostensa sunt ; in tertio loco posita est ei conditio, ut si adorasset diabolum, omnia fierent ejus. Sic et tibi contingit, qui altus et magnus fieri festinas in mundo, et ascendis in montem, quem diabolus sibi elegit ad seducendum. Cum enim volueris fieri altus et magnus, quod est ascendere in montem, diabolo te ducente, incipis die ac nocte cogitare de divitiis acquirendis, de suscipiendis honoribus, et ante oculos mentis tuæ semper illa universa proponere : scito quia princeps mundi gloriosa regni sui tibi ostendit. Cum autem senserit te diutinis hujusmodi cogitationibus in concupiscentiis eorumdem honorum accensum, in tertio loco tales tibi providet causas, ut necesse sit tibi, si volueris illa consequi, diabolum adores, relinquas fidem Dei, et servias ei, negligens justitiam Dei : si autem elegeris adorare Deum in fide ejus, et servire ei secundum mandatum ipsius ¹, illa omnia non consequaris. Ideo docet Paulus apostolus : « Obsecro autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullius desiderium sit vobis ad ea quæ foris sunt » (1. Thess. 4. 11). Et iterum : « Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem et laqueum diaboli, et desideria multa inutilia et nociva, quæ mergunt homines in interitum et perditionem. Radix enim omnium malorum est cupiditas divitiarum : quam quidam appetentes, circa fidem naufragaverunt » (1. Tim. 6. 8-10). Ergo omnia Christo promissa sunt, et omnia Christus contempsit, ut ne gloriam Dei diabolo daret : ut et tibi etiam si totus mundus fuerit datus, tantum ut dimittas Deum, non facias amplius divitias, quam gloriam Dei : nec enim justum est, propter creaturam contemnere Creatorem, sed propter Creatorem creaturam : quoniam divitias tibi Deus dare potest, divitiæ autem tibi Deum dare

¹ Editi sic habent : *et servire ei secundum mandatum ipsius observare* : at illud, *observare*, quasi expurgandum notatur in margine Editorum, et a Codice V. D. abest.

¹ Idem, eodem aliter.

non possunt. Non enim propter se tentatus est, sed propter nos, et non sibi vindicat, sed nobis. 11. *Tunc reliquit eum diabolus, et accedentes angeli Dei ministrabant ei.* Non dixit: Et descendentes angeli Dei ministrabant ei, ut ostendat, quia semper ad ministerium ejus angeli erant in terris: sed tunc, precipiente Domino, recesserunt ab eo, ut locus diabolo adversus Christum daretur, ne forte angelos videns circa eum, non appropinquaret ad eum. Sic enim invisibiliter sit omni homini Christiano. Duo enim sunt angeli permanentes cum hominibus, scilicet bonus et malus. Quamdiu circa nos est angelus bonus, nunquam nos in tentationem potest impellere angelus malus. Secundum dispensationem autem Dei recedit aliquantulum angelus bonus; magis autem non recedit, sed abscondit se, invisibilem se reddens ante diabolum: quoniam nisi voluerit angelus bonus, a diabolo non videtur. Subtrahit ergo se, ut det diabolo licentiam tentandi, et stans expectat tentationis eventum. Quando ergo aliqua concupiscentia malae rei ascenderit super cor tuum, et pulsat aliquod genus peccati, non est circa te angelus bonus, sed diabolus loquens in corde tuo tentat te pariter et compellit. Si tu ergo permanseris confringens cor tuum, magis autem diabolum in corde tuo confringens, cum non te potuerit superare, discedet a te. Quando recedente concupiscentia incipit cor tuum exsultare, quia evasisti impetum illum malum, et quasi quidam spiritus in te tacente letatur, et gratias agit Deo: cognosce quia recessit a te diabolus, et post tentationis victoriam accedens angelus ministrat tibi, et ille loquitur in te, et gaudium operatur. Quoniam autem ministrabant ei angeli, scimus: in quibus autem rebus illi ministrabant, scire non possumus. Utrum ad sanitates infirmitatum, quemadmodum et per angelum Raphaellem sanavit Tobiam (Tob. 3): an ad correctionem animarum, an ad effugationem demonum, quoniam quidem multa opera sua per angelos facit, verum est. Angelis autem facientibus, ipse facere videtur, qui dat illis faciendi praeceptum et potestatem. Tamen manifestissimum est, quia etsi ad opus ipsius ministrant ei, non propter necessitatem impotentiae ejus ministrant ei, sed propter honorem potestatis ipsius. Nam ministrant ei et non adjuvant eum.

Homilia sexta ex cap. quarto (a).

12. *Cum autem audisset Jesus, quod Joannes traditus esset, recessit in Galilaeam.* — A quo? Sine dubio a Deo: quia in virum sanctum nemo potest aliquid, nisi tradiderit eum Deus. Nam peccator in peccatore non aliquid forsitan potest, quia nec est valde sub cura Dei peccator: in hominem autem Dei sine dubio nihil potest, quia *Protector est Deus omnium sperantium in eum* (Psal. 17. 31). Sic enim dicit et alibi: *Nonne duo passeris veniunt dupondio¹, et unus ex eis non cadit super terram sine praecepto Patris vestri? Quanto magis vos modice fidei? Vestri autem capilli capitis numerati sunt omnes* (Matth. 10. 29. 30). Omnis homo, quantumvis fuerit malus, priusquam aliquam faciat iniquitatem, quasi tardior est ad opus iniquitatis: quod si semel coeperit facere iniquitatem, jam paratior sit ad omne opus iniquum. Sicut enim bestia, quamvis sit naturaliter seva, tamen si excitata non fuerit, non se facile super hominem jactat: si autem homine occiso, vel aliqua bestia, sanguinis acceperit gustum, jam si viderit hominem, sine aliqua mora irrumpit super eum: sic et Herodes, etsi proposito erat iniquus, tamen postquam fuerat sibi metipsum factus cum omnibus consentientibus sibi Judaeis in mortem

Joannis. Quod sciens Dominus, recessit inde, non ipse timens mortem, sed propter duas causas. Primum, ut passionem suam opportuno tempore reservaret: deinde, ut nobis fugiendi periculum tentationis daret exemplum: non quia ille timebat periculum tentationis, sed quia non aliter non omnem toleraremus tentationem. Si enim ideo per omnem viam justitiae praecessit quasi magister, ut nos cum sequamur quasi discipuli, manifestum est quia non consideravit quid ipse posset, sed quid nos poteramus implere. Si autem ea fecisset Christus quae ipse poterat facere, et non nos: discipuli ejus esse non poteramus, sequi eum non praevalentes. 13. *Et relicta civitate Nazareth, veniens habitavit in Capernaum in finibus Zabulon et Nephthalim.* 14. *ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam: Terra Zabulon et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilae gentium* (Isai. 9. 1). Sicut docet historia, haec tribus ante omnes transmigratae sunt in Babyloniam. Convenienter ergo quos ante omnes ira Dei percussit, ipsos primum Dei misericordia visitavit: et qui primi ducti sunt in captivitatem corporalem, ipsi prius de spirituali captivitate reducti sunt. 16. *Populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam: et qui sedebant in regione et umbra mortis, lux orta est eis* (Ibidem, v. 2). Sedebant in tenebris Judaei, qui fuerunt sub lege, in qua Dei justitia non fuerat manifesta: etsi erat illi justitia, tamen in figuris quibusdam et mysteriis rerum carnalium fuerat cooperta. Quale enim est lumen justitiae in circumcisione praepitii? Tenebrae enim erant maxime secundum legem, quae non ad manifestandam Dei justitiam data fuerat, sed ad puniendam duritiam cordis eorum: sicut ait Dominus, *Propter duritiam cordis vestri Moses ista mandavit* (Marc. 10. 5): et non ad salvandos eos, sed ad excrucandos, ut inebriati per legem non cognoscerent lumen, quod non mercebantur videre in tenebris, id est, in peccatis. Lumen magnum, id est, Christum. Nam multa lumina fuerant inter Judaeos. Lumen fuerunt Moses, et Aaron, et Josue, et ceteri iudices et prophetae. Omnis doctor lumen illorum est, quos illuminat docens: sicut scriptum est, *Vos estis lux mundi* (Matth. 5. 14). Magnum autem lumen est Christus. In regione autem et umbra mortis sedebant gentiles, aut quia iniquitates mortiferas faciebant, aut quia colebant idola et demones, quorum cultura ducebat eos ad mortem aeternam. Judaei autem, qui secundum legem opera faciebant, ideo in tenebris erant, et non in regione et umbra mortis, quia etsi non erat quidem justitia quam faciebant, tamen facientibus eam etsi gloria non dabatur, tamen mors aeterna non continebat, quia Dei tenebant mandata. Umbram autem mortis aestimo esse peccatum idololatriae. Sicut enim qui vivunt in agnitione Dei et Christi, quamvis agnitione ipsa sit vita, tamen donec sunt in saeculo isto, non sunt in vera vita, sed in umbra vitae, quoniam per fidem ambulant, et non per speciem, et per speculum in aenigmate vident, non facie ad faciem (2. Cor. 5. 7): sic qui in erroribus idolorum vivunt, licet ipse error sit mors, tamen nondum sunt in vera morte, sed in umbra mortis donec in isto saeculo sunt (1. Cor. 13. 12). Quoniam autem ignorantia Dei umbra est mortis, testatur propheta dicens: *Et declinasti semitas nostras a via tua, et cooperuit nos umbra mortis* (Psal. 43. 19. 20). Sine dubio enim operiet eum ignorantia Dei, cujus vita de via Dei fuerit declinata. Regio autem mortis mundus est i. e. Sicut enim illa terra vivorum est, de qua dicitur: *Credo videre bona Domini in terra viventium* (Psal. 26. 13): sic terra haec regio mortis est. Propterea ad plenum Deo placere non possumus, degentes in ea, quia ipsi etsi vivi sumus propter opera viva et fidem Christi, tamen qui in mundo vivimus, cui diabolus principatur, coinquinati sumus. Ideo et Paulus dicebat: *Quis me liberabit de corpore mortis hujus* (Rom. 7. 24)? Corpus enim hoc, corpus est mortis, quia non vitalibus, sed mortiferis voluptatibus est subiectum. Et vide quam proprie qui-

¹ In Evangelio legitur, *nonne duo passeris veniunt assecute veniunt*.
(a) Est homilia septima in Codice V. 11.

dom dixit propheta, Judæos quidem vidisse lumen magnum, gentibus autem ortum esse : quoniam apud Judæos erat agnitio Filii Dei, non autem videbant eum, quia sedebant in tenebris legis, aut peccatorum : apud gentes autem nunquam fuit agnitio Filii Dei. Ideo a Judæis quidem dicitur visus, gentibus autem ortus. Dicitur autem Capernaum inter fines Judæorum et gentium posita esse. 17. *Ex tunc cepit Jesus prædicare et dicere : Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum.* Ex tunc, id est, ex quo testificatus est a Joanne. Nec enim prædicare creditibiliter poterat, nec testis Patris existere, nisi testificatus fuisset ab eo : quia nemo potest alterius esse testis idoneus, nisi qui ipse fuerit testificatus ab altero. Testificatus autem est ab eo sic : *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joan. 1. 29).* Ut omnis qui ordinatur ad prædicandum, bonum testimonium habeat a populo, et ab his qui sunt foris, sicut ait Apostolus. Qui enim bene vivit, se solum salvat : qui autem bonam habet opinionem, multos ædificat (1. Tim. 5. 7). Quid autem prodest, si bonam vitam agendo te unum salves, et malam famam habendo plurimos scandalizes? *Ex tunc cepit Jesus prædicare, ex quo in aqua quidem baptizatus est a Joanne : in spiritu autem a Patre, ut possit de seipso alios baptizare, secundum hominem dico :* ¹ [quia si non fuisset baptizatus, alios baptizare non poterat]. Quomodo autem nudus vestiat nudum, aut quomodo mendiculus faciat alterum divitem? Sic et ipse, qui baptizatus non est, quomodo alteri potest baptismum dare? Secundum hoc et de hæreticis dicimus : quia ubi est fides, illic est Ecclesia : ubi Ecclesia, ibi sacerdos : ubi sacerdos, ibi baptismum : ubi baptismum, ibi Christianus. Ubi autem fides non est, ibi nec Ecclesia est : ubi Ecclesia non est, nec sacerdos est : ubi sacerdos non est, nec baptismum : ubi baptismum non est, nec Christianus sit aliquis. Quid ergo reprehendit quasi secundum baptismum, qui non intelligit quod est primum? *Ex tunc cepit Jesus prædicare, ex quo tentatus est.* Famem autem vicit in deserto, avaritiam sprevit in monte, vanam gloriam repercutit super templum : ut nobis ostendat, quia qui ventri suo contradicere potest, qui sæculi hujus bona contemnit, qui vanam gloriam non desiderat, ille debet, Christi vicarius factus, justitiam Christi prædicare : quoniam ex istis tribus caminis omnis diabolice fraudis ² flamma succenditur. Item ex quo traditus est Joannes, ex tunc prædicare cepit. Nam si vivo Joanne prædicare cœpisset, sine dubio vilem fecisset Joannem, et inventa fuisset prædicatio ejus superflua quantum ad istius doctrinam : quemadmodum si in uno tempore lux cum lucifero oriatur, gratiam luciferi celat. Quam sapienter inde predicationis sue sumpsit initium, quod prædicare consuevit erat Joannes : *Pœnitentiam agite, appropinquabit enim regnum cælorum (Matth. 3. 2) :* non ut conculcet Joannis doctrinam, sed ut magis confirmet. Nam si illo adhuc docente hæc eadem prædicasset, forsitan conculcare videretur : nunc autem quia eo incluso repetit, non conculcatio, sed confirmatio invenitur. Confirmavit autem Joannis doctrinam, ut testem cum verum fuisse demonstraret. Quoniam si Joannes verus est testis, et testimonium ejus verum est, quod dixit de Christo : si autem falsus est testis, et omnia illa gloriosa falsa fuerunt, quæ dixit de Christo. Ergo dum Joannis doctrinam confirmat Dominus, seipsum commendat. *Pœnitentiam agite.* Creator humanæ naturæ scit quid necessarium habet humana natura. Sciens etenim Dominus, quia nullus hominum per ignorantiam justitiam peccat, sed dum sequitur delectationem carnalem, contemnit gloriam spirituales, ideo statim non justitiam prædicavit, quam omnes cognoscebant, sed pœnitentiam, quam omnes indigebant. Quis ergo veniens contra judicium Dei ausus est dicere, quia ego volo bonus esse, et

non possum? Dominus enim, qui in primis non justitiam, sed pœnitentiam prædicavit, non naturæ ignorantis, sed voluntatis culpam in peccatoribus esse demonstrat. Pœnitentia enim correctio est voluntatis, non emendatio malæ naturæ. Nam si emendatio naturæ esset pœnitentia, Creator Dominus noster venisset in mundum, ut sui operis culpam emendaret, non nostros errores. *Appropinquabit enim regnum cælorum,* id est, beatitudo regni cælestis : quam præparavit fidelibus Deus, ac si dicat, Parate vos per pœnitentiam et per patientiam ad percipiendam beatitudinem regni cælestis : qui appropinquabit tempus mercedis reddendæ. Qui mala timetis, aut concupiscitis bona, attendite, quia appropinquabit regnum cælorum. Si vos mala non terrent, vel bona delectent : aut si regna non concupiscitis, vel tormenta timeat. Gaudcant justi, quia jam finiuntur mala eorum, et incipiunt bona. Lugeant peccatores, quia jam transeunt bona eorum, et incipiunt mala. Quid vocuit hominibus justis, quia mala passi sunt, cum cœperint esse in bonis? Nam et recordatio transactorum malorum non solum non nocet, sed adhuc magis delectat. Nam mala quamdiu præsentia sunt, gravia videntur : cum vero transacta fuerint, recordatio eorum gloriatio est. Aut quid prodest peccatoribus, quia bona sunt consequuti, cum cœperint esse in malis? Nam recordatio transactorum bonorum non solum non adjuvat, sed adhuc amplius gravat. Nam quamdiu præsentia sunt, delectabilia videntur : cum vero transacta fuerint, recordatio eorum magis affligit. Et ista prædicatio pœnitentiæ qualem fructum contulit Christo? Seminavit verbum pœnitentiæ, et immaculatos prædicatores justitiæ messuit.

Homilia septima ex capite quarto (a).

18. *Ambulans autem Jesus secus mare, vidit duos fratres, Simonem et Andream.* — Priusquam aliquid dicat aut faciat, vocat apostolos, ut nihil eos lateat nec verborum Christi nec operum, ut postmodum fiducialiter dicere possint : *Non possumus enim nos quæ vidimus et audimus non loqui (Act. 4. 20).* Vidit eos, non corporaliter, sed spiritualiter : non ad facies eorum, sed ad corda respiciens. Et elegit eos, non quasi apostolos, sed quia apostoli poterant fieri. Sicut artifex si viderit gemmas pretiosas, et non dolatas, elegit illas, non quod sint, sed quod fieri possint : habens enim scientiam artis, bonum incompositum non contemnit : sic et Dominus videns illos, non opera eorum elegit, sed corda. *Mittentes retia,* et futura dignitatis gratiam artificii sui opere prophetans. Ut intelligamus, quia non solum ista secunda piscatio spiritualis a Deo eis erat donata, sed etiam prima illa corporalis Dei providentia in eis fuerat ordinata. Nam sicut qui retia jactat in aquam, nescit quos pisces comprehensurus est, sed quos Deus ei transmiserit, illi intrant in retia : sic et doctor quando divini sermonis retia super populum jaciatur, nescit qui sunt accessuri ad Deum, sed quoscunque Deus excitaverit, illi adherent doctrinæ. Ergo sicut in piscatore labor solus requiritur piscandi, Deus autem transmittit captivam : sic et in doctore nihil requiritur nisi instantia doctrinæ : populum autem non corrigit homo, sed Deus. Sic enim dicit Dominus per prophetam : *Dic hæc ad Jesum filium Josedeceh sacerdotem magnum : Si bene custodieris aulam meam, dabo tibi qui habitent in ea (Zach. 3. 7).* 19. *Et ait illis : Venite post me, et faciam vos fieri pisces hominum.* Id est, Faciam vos doctores, ut cum reti verbi Dei comprehendatis homines de mundo hoc falso, et fluctu-bundo, et tempestuoso, et instabili, et perido, et semper periculoso, et nemini unquam tuto, ubi homines non ambulant, sed feruntur inviti, quasi nolentes. Violentia enim diaboli concupiscentias multas inoperans eis mentitur se facturum eorum voluntatem : quia cum delectatione compel-

¹ Omne uncinis clauduntur, in quodam exemplari desunt.

² V. D. et *libi in mare, diabolice confutationis.*

(a) Est Romul. octava in Cels. V. D.

lit in mala opera, ut homines alterutrum se comedant, sicut pisces fortiores semper devorantes infirmiores: ne translati vivant in terra fructifera corporis Christi, facti membra corporis ejus, in terra fructifera, in terra dulci et semper tranquilla: ubi non est tempestas ad eversionem, nisi forte ad tentationem fidei, et patientiæ fructificationem. Ut homines ambulent, non ferantur: ut se alterutrum non comedant habitantes, sed foveant. Ecce do vobis Evangelium in manibus novum, et alterum rete diversarum sententiarum, et obligatarum parabolarum, virtutum admirandarum, et multiformium doctrinarum narrationibus crebris quasi fluctibus huc et illic discurrentibus textum, minis judiciorum, et promissionibus beatitudinum, quasi quibusdam nodis indissolubilibus colligatum, præscientiis et occultarum cogitationum cognitionibus, daemonum confessionibus, et resurrectionibus mortuorum nimis confirmatum: ita ut in sinu suo tutissimo diligenter possit rationabilium hominum continere captivum, ut non det eis ex aliqua potestate exeundi occasionem, quasi per aperturam aliquam neglectam a Spiritu sancto, qui texuit eam. Et hoc dicit aliquis intra se: Non sine causa sequuti sunt Jesum talia promittentem. Quid enim? Tibi minora reppromittit? Num non si bene conversatus fueris, regnum cæleste tibi promittit? num non vitam æternam? num non angelicam habiram? num non hæreditatem secum? Et quare non sequeris eum? Sed illi sequuti sunt eum, quia cælestium bonorum amatores erant, non terrenorum. Tu autem eum non sequeris, quia non cælestium, sed terrenorum amator es. Homo enim carnalis nullum bonum credit esse bonum, nisi carne: et nusquam credit esse jucunditatem, nisi quæ est super terram. Non ergo illi doctorum cupierunt honorem, sed doctorii operis lucrum, sicut exitus contestatus est. Si enim apostoli facti, honoribus apostolatus sui frui sunt, sine dubio apostolicum cupierunt honorem. Si autem non solum apostolatus sui honoribus frui non sunt humilitatis causa, sed etiam propter hominum salutem et gloriam Christi passi sunt diversa supplicia, manifestum est quod tunc non apostolicum cupierunt honorem, sed quæstum apostolici operis et laboris. Sciebant enim quam pretiosa est anima hominis, quam grata est apud Deum salus ipsius, quanta merces est hominem ædificare secundum Deum. Concupierunt et sequuti sunt: tu autem non concupiscis talia hæc. Quomodo enim desideres alium posse salvari, qui teipsum salvare non curas? 20. *Et relictis retibus sequuti sunt eum.* Ne aliquis Christianus dicat, Numquid non possum divitias diligere, et Christo placere? ideo relinquentes retia sua apostoli nos docuerunt, quia nemo potest terrena possidere, et perfecte ad cælestia pervenire. Considera quomodo inter cælum et terram aer medius constitutus separat creaturam utramque, ut ostendat quia inter cælestia et terrena nulla potest esse commixtio. Cælestia enim spiritualia sunt et levia, et naturaliter semper sursum petentia. Terrena autem ponderosa sunt, et semper deorsum deponentia. Si igitur spiritualia tenueris, sursum te ducunt: si terrena, deorsum te deponunt. Igitur reliquerunt retia, ne magis facerent eis impedimentum laboris, quam additamentum utilitatis. 21. *Et procedens inde, vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, et Joannem fratrem ejus, componentes retia, et similiter vocavit eos.* Erant enim habitatione cives, dilectione concordēs, arte officii pares, fraternitatis pietate conjuncti: ideo sic vocavit et istos, ne tot bonis rebus conjunctos dissimilis vocatio separaret. Gratiose aliquis de hac duplici fratrum utilitate loquutus est, quoniam omnis Ecclesia præcipue in caritate fuerat construenda, sicut ipse dicit: *Hoc est autem mandatum, ut diligatis invicem, sicut ego dilexi vos* (Joan. 15. 12. et 15. 35). Et iterum: *In hoc cognoscent homines, quod mei estis discipuli, si caritatem habueritis inter vos.* Sicut enim in corporali ædificio lapis ad lapidem cemento mediante constringitur,

sic in ædificio Ecclesiæ Christianus ad Christianum caritate mediante connectitur. Ideo super fraternitatem caritatis Ecclesiæ composuit fundamenta, ut radicibus caritatis exuberans quasi humor ascendat in ramos. Et hoc super naturalem caritatem, ut non solum per gratiam, sed etiam per naturam ipsa caritas firmior habeatur. Sic enim fecit Deus in Veteri Testamento: ædificaturus enim populum illum per legem, supra Moysen et Aaron fratres posuit ædificationis initium. Quoniam autem abundantior gratia futura erat Novi Testamenti quam Veteris, ideo populum illum quidem ædificavit secundum unam fraternitatem, hunc autem secundum duas. *Componentes retia.* Quod est maximæ paupertatis indicium. Vetera componebant, quia nova inde emergent non habebant. Et quod ad majorem pietatem eorum pertinet, in tanta paupertate sic patri suo occurrebant, ut secum eum bajularent in navi, non ut ille istos adjuvaret in opere, sed ut isti illum consolarentur sua præsentia. Quoniam autem illi quidem referuntur mittentes retia sua, per omnes evangelistas, isti autem componentes: sine ratione esse non credo, maxime cum poterant dicere sine damno aliquo intellectus: Et ibi vidit illum et illum, et non dicere, *Componentes retia sua.* Item astimare illos quidem quasi velociore ad prædicandum, quia jam mittentes erant retia sua, istos autem quasi pigiores, quia adhuc componentes erant retia, non sumus ausi: quia differentiam illorum talium cognoscere est solius Dei. Ne forte ergo propter Petrum illi dicti sunt mittentes retia sua, isti autem propter Joannem componentes: quia Petrus prædicavit tantum Evangelium, et non composuit, sed Marcus ab eo prædicata composuit; Joannes autem et prædicavit Evangelium, et ipse composuit. Et non solum composuit, sed etiam omnium evangelistarum retia ipse composuit. Nam cum omnes humana Christi pene sola composuissent, iste commisit eis etiam divina ipsius, ut nullam relinqueret Spiritus sanctus scandalum aperturam in eis, unde pisces egredierentur. Et ut nunc dicamus, quod supra in textura retis omisimus: quia circumposuit ei quasi plumbea gravia, id est, inextinguibilem flammarum et immortalium vermium supplicia ponderosa, ut possit facile humanorum cordum penetrare profundum.

22. *Veniens ad Christum, tria relinquere tenetur.* — *At illi, relicto patre, et navi, sequuti sunt eum.* Vide quia Petrus quidem et Andreas dicuntur reliquisse retia: Jacobus autem et Joannes, patrem et navim. Tria sunt enim generaliter omnia, quæ relinquere debet omnis, qui venit ad Christum: actus carnales, substantiam mundialem, parentes carnales. Per retia enim piscationis actus carnales relinquendi significantur: per navim autem substantia: per patrem vero omnes parentes. Et vide, quia prius retia relicta significantur, postea navis, in tertio loco pater: quia prius convenit actus mundiales relinquere: ipsi sunt enim, qui præcipue nocent ad spiritualia. Secundo, substantiam, quia non tantum nocet aliquid habere in mundo, quantum agere aliquem actum; tamen et hoc ipsum habere nocet. In novissimo, parentes, qui et ipsi quidem nocent, tamen minus nocent quam divitiæ et actus hujus sæculi. Reliquerunt ergo navem, ut fierent ecclesiasticæ navis gubernatores; reliquerunt retia, ut jam non pisces apportarent ad civitatem terrenam, sed homines ad civitatem cælestem; reliquerunt unum patrem, ut fierent omnium spiritualium genitores.

Homilia octava ex capite quarto (a).

23. *Et circumibat Jesus totam Galilæam.* — Omnis rex pugnaturus contra adversarium regem, prius congregat exercitum, et sic vadit ad pugnam: sic et Do-

(a) Hæc homilia septima deberet inscribi: nulla quippe in hoc exemplari botzha septima habetur.

minus contra diabolum pugnaturus, prius congregavit apostolos, et sic cœpit per totam Galilæam Evangelium prædicare. Expugnatio enim diaboli prædicatio est veritatis: sagitta mortifera est in visceribus ejus sermo justitiæ. Dejectio ejus est opus signorum, spoliatio potestatis ejus est conversio fidelium. Et rex quidem terrenus congregat exercitum, ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur: iste autem congregavit apostolos, non ut illorum laboribus ipse gloriam consequatur, sed ut suo labore illis victoriam præstet. Circumibat totam Galilæam, sicut studiosus medicus circumibat graviter ægrotantes, singulis quibusque passionibus adhibens congruas medicinas: quia debiles illi ad medicum venire non poterant. Et Dominus quidem circumibat singulas regiones. Nos autem qui sumus uniuscujusque regionis pastores, etsi regiones circumire necessarium non habemus, tamen singulas species passionum populi circumire et considerare debemus: id est, diligenter attendere, qui sunt in populo qui avaritiæ morbo laborant, ut aliquem sermonem de avaritiæ malo faciamus ad medicamentum sanitatis illius qui avaritiæ stimulis agitur, secundum Pauli sententiam dicentis: *Habentes alimenta, et quibus tegamur, his contenti simus. Nam qui volunt divites fieri, incidunt in tentationes, etc.* (1. Tim. 6. 8. 9). Item debemus illis providere, qui in populo ardentibus libidinis febribus valde laborant: et ut ad remedium passionis eorum aliquod medicamentum in Ecclesia proferamus de apotheca medicinali Apostoli, dicentis: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat, etc.* (1. Cor. 6. 18). Et quemadmodum paterfamilias studiosus scit in domo sua quid unusquisque necessarium habet: ita et sacerdos singulorum mores et actus et conversationem debet indicere, ut quale quibusque medicamentum necessarium fuerit subministret: cui consolationem, consolationem: cui increpationem, increpationem. Cui autem asperior increpationis medicina fuerit posita secundum qualitatem passionis illius, non debet indignari: quia nec infirmus irascitur contra medicum, si posuerit aliquam medicinam mordentem. Non enim considerat asperitatem medicinæ, et irascitur, sed considerat benevolentiam medici, et sustinet: quia prodesse illi desiderat, non nocere. Sicut autem infirmus, qui ipse venit ad medicum, ex parte jam sanus est: sic et ipse peccator, qui venit ad sacerdotem, et doctrinæ aut poenitentiae medicinam querit, ex parte jam justus est. Illum autem gravis tenet infirmitas, quem sacerdos sequitur verbis, et ille spiritualium verborum medicamentum non sentit, nec melioratur, sed quasi qui stomachum patitur, quidquid manducaverit et biberit, iterum vomit. Sic et illa anima patiens quicquid audierit, statim de sensibus suis projicit foras: sic illi infideles Judæi quibus dictum est: *Omnes escam abominata est anima eorum* (Psalm. 106. 18): id est, omnem escam doctrinæ animam nutrimentum. *Docens et prædicans Evangelium regni.* Aliud est docere, aliud est Evangelium prædicare. Docerat enim eos, dicens eis justitias naturales, quas etsi ille non diceret, ipsa ratio naturalis illos doceret: ut puta castitatem, humilitatem, patientiam, et cætera his similia: quæ homines etsi non audiunt, tamen a semetipsis bona esse intelligunt, sicut ait Apostolus ad Romanos: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter quæ legis sunt faciunt, etc.* (Rom. 2. 14). Sed forte dicis: Si ea eos docebat, quæ omnes intelligunt, quid opus habebat eos docere? Audi. Doctrina non tantum propter manifestationem rerum obscurarum inventa est, quantum propter excitationem cordis et spiritus. Talis est enim humana natura: ut puta prævalentibus delectationibus carnalibus in homine, scientia quæ est in eo justitiæ naturalis excluditur, et quasi in oblivionem deducta, de memoria foris expellitur et obdormit. Cum ergo cœperit

doctor in illis reprehendere et repercutere mala carnalia, et terrere de futuro judicio: quasi præcis delectationibus carnalibus, iterum scientiam in memoriam eorum reducit, et in sensibus reparat. Unde et gladius dicitur sermo divinus: quia sicut gladius carnes præcidit, sic et sermo divinus concupiscentias carnales. Et quemadmodum si tollis herbas de agro, triticum convalescit in illo: sic et concupiscentia si præcidatur ab homine, justitia convalescit: quia sicut herbe suffocant triticum, sic et concupiscentia carnales offuscant disciplinam. Vides ergo quia doctrina non novas scientias introducit, sed oblitam commonefacit? Si ergo sermo humanus tantam habet virtutem, auribus sonum præstans, putas quid agebat sermo dominicus, cum esset spiritus vivus, non tantum in auribus sonans, sed et in cordibus operans? Evangelium autem prædicans, mysterium justitiæ promittebat. Evangelium enim est nuntium bonum. Bona autem hominibus nuntiantur, quando promittitur eis beatitudo cælestis, peccatorum remissio, adoptio filiorum, mortuorum resurrectio, et immortalitas vitæ, hereditas regni cælestis, et possessio gloriæ sempiternæ, societas angelorum, et communicatio Spiritus, et fraternitas Christi, et paternitas Dei. Hæc omnia antiqui homines manifeste nec audierant, nec sperabant. Et ideo præmium boni operis non sperantes, justitiæ contempserunt laborem, et transtulerunt se ad delectationes carnales. Quia omnis justitia molesta est omnibus in carne viventibus, propterea labor justitiæ non sustinetur, nisi merces eorum expectetur. Ideo ergo illis beatitudinem evangelizabat cælestem, ut corda eorum ad patientiam boni operis excitaret et desiderium cælestium præmiorum, aut docens, aut interpretans eis prophetas de suo ipsius adventu: ut ipsa interpretationis doctrina esset propter increpationem, et evangelizatio propter denuntiationem futurorum bonorum in ipso. *Et sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem in plebe.* Quod dixit, *Languorem*, ad passionem pertinere voluit corporales: quod autem dicit, *Et omnem infirmitatem*, ad passionem animæ spirituales. Non enim pauciores morbi animam vexant quam corpus. Etsi quidem dixisset, *Sanans languores et infirmitates*, poteramus utrumque ad passionem intelligere corporales, ut languores quidem intelligerentur graviores passionem, infirmitates autem talia leviora. Nunc autem cum dicens, *Omnem languorem*, omne genus sive gravium, sive levium passionum concludit, alterius clausulæ videtur adjectio esse superflua, nisi unam quidem ad passionem corporales intelligamus, alteram autem ad spirituales. Possumus tamen et utramque clausulam, ad utrasque intelligere passionem ita: id est, *Omnem languorem*, sive corporalem, sive spirituales: et, *Omnem infirmitatem*, sive corporalem, sive spirituales: ut languorem quidem intelligamus animæ inordinum passionis alienius, infirmitatem autem infidelitatem: ut puta qui avaritiæ morbo subditus est, aut libidinis, aut vanæ gloriæ, languorem animæ patitur: qui autem mysterium vocationis Dei ignorat, ille innumus habetur in fide. Multi enim sunt qui possunt bona opera facere, et Deo placere, sed non faciunt: quia mysterium vocationis Dei ignorant, et ipsi sunt infirmi. Quidam autem sic passionibus carnalibus sunt mancipati, ut etiam si sciant mysterium vocationis Dei, tamen bene agere non permittuntur, et ipsi sunt languorem habentes. Sed passionem corporales divinitatis virtute sanavit, spirituales autem verbo pietatis. Sicut enim medicina languenti corpori, sic verbum prodest animæ ægrotanti. Deinde vide, quod non prius posuit, *Sanans omnem languorem, et omnem infirmitatem*, sed primum, *Prædicans et docens Evangelium regni*, et postea, *Sanans*, propter duas causas. Primum, quia miracula virtutum ædificant animas secundum verba pietatis. Ideo autem præmittitur, quod magis necessarium existimatur. Deinde quia non

verba pietatis virtutes miraculorum commendant, sed virtutes miraculorum veritatis sermones. Nec ideo credebatur Christus posse facere virtutes, quia veritatem predicabat: sed ideo¹ credebatur veritatem predicare, quia poterat facere virtutes. *24. Et obtulerunt ei omnes male habentes, et curavit eos (Marc. 1. 34).* In quibusdam locis ponit, *Et multos curavit (Luc. 7. 21)*, sicut et ibi: *Et quotquot tetigerunt eum, sanati sunt (Math. 14. 36).* Illic autem simpliciter dicit, *Et curavit eos*: significans quia omnes curavit. Sicut novitius medicus intrans in civitatem, et volens ostentationes dare artificii sui, omnes venientes ad se curat, et non tantum cogitat de mercede accipienda, quantum de opinione sua commendanda; cum autem manifesta fuerit fama ejus bona, tunc secundum laborem suum incipit exigere et mercedem: sic et Dominus incipiens predicare, non secundum iudicium quosdam, sed omnes indifferenter sanabat; postquam vero illum omnis Judæa cognovit, beneficia sanitarum digno pretio fidei venumdabat, dicens unicuique, *Fiat tibi secundum fidem tuam (Math. 9. 29)*. Non tamen omnes, sed illos, quos secundum præscientiam suam ante præparaverat, quam venirent.

Homilia nona ex capite quinto.

Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. — 1. Videns autem Jesus turbas multas, ascendit in montem. Omnis artifex secundum professionem suam, opportunitatem operis videns, gaudet. Carpentarius si viderit arborem bonam, concupiscit eam præscindere ad opus artificii sui; agricola si viderit terram pinguem, desiderat eam arare. Et quid dico de rationalibus hominibus? ipse irrationalis equus de stabulo exsiliens, si viderit campos patentes, rapit frenum, et excitatur ad cursum: sic et Dominus videns magnam congregationem populi, excitatus est ad docendum. Sic et omnis sacerdos cum viderit ecclesiam plenam, gaudet animum ejus; et delectatur ut doceat: si autem viderit ecclesiam vacuum, confunditur, et nihil dicere potest. *Ascendit in montem.* Numquid non poterat ibi docere, ubi jam populus erat? Sed propter duas rationes ascendit in montem. Primum, ut implet prophetiam Isaïæ dicentis: *Super montem excelsum ascende tu, qui bene annuntias Sion (Isai. 40. 9).* Deinde, ut mysterium pietatis ostenderet. Ascensio enim ejus est altitudo virtutum. Ascendit ergo in montem, ut ostendat nobis quoniam in altitudine spiritualium virtutum consistere debet qui docet justitiam Dei, pariter et qui audit. Qui docet, verborum suorum sit ipse exemplum, ut magis opere doceat quam sermone, sicut ait Apostolus ad Timotheum: *Exemplum esto omnium fidelium (1. Tim. 4. 12).* Qui autem ambulat per convallia vitæ terrenæ, obscuras semitas calcat, et loquitur altos sermones: non alterum instruit, sed seipsum castigat. Nemo enim potest in valle stare, et de monte loqui: sed aut ubi stas, inde loquere: aut unde loqueris, ibi stas. Si in terra est animum tuus, ut quid de cælo loqueris? Si ergo in terra tu stas, de terra loquere: si autem de cælo loqueris, in cælo consiste, ut dicas cum Apostolo: *Nostra autem conversatio in cælis est (Phil. 3. 20).* Ille autem populus, qui audit justitiam Dei, ideo debet in altitudine bonorum operum consistere, quia discipulus imitator debet esse magistri. Si autem in peccatis vivas, et audias justitiæ verba docentem, iudicium tibi non salutem acquiris. Audis enim, ut ne ignorantia vel excusationem habeas ante Deum. Ecce, homo si quaecumque artem ex toto corde voluerit discere, puta pingere aut edificare, cum frequenter magistrum suum audierit aut viderit, tollit se in secreto, et accipit ferramentum, et ipse se tentat, si potest jam facere quod frequenter audivit vel vidit. Sic et tu, si facere justitiam non vis, ut quid prædicatorem

justitiæ audis? ut quid doctorem illum appellas, cuius non vis esse discipulus? Intellige ergo: dico enim tibi rem naturalem, secundum loci istius scripturam. Si tu es super montem, et prædicator in valle, tu sursum constitutus audis vocem illius, quia vox melius sursum ascendit: si autem tu steteris in valle, et doctor tuus super montem loquatur, non multum tibi proficit loquela ipsius. Ergo in primo loco populus se debet considerare qualis sit, in secundo loco qualem habeat sacerdotem: quia doctor malus bono populo non multum nocet, bonus autem doctor malo populo non multum prodest. Nunc autem populus seipsum non videt, quem primum videre debet: sed semper sedens iudicat de moribus sacerdotum. Ideo ergo præsens scriptura nos docet, ut tam doctor quam populus super montem sanctitatis ascendat, qui vult audire pietatis doctrinam. Aut certe ita: Mons Ecclesia appellatur, de quo dicit propheta: *Mons Dei, mons uber (Psalm. 67. 16).* Ascendit ergo Christus in montem, ut illic discipulis suis mysteria traderet veritatis, ostendens quoniam omnis qui vult discere mysteria veritatis, in montem Ecclesiæ debet ascendere: sed non in omnium montem, sed in montem uberem. Sunt enim et hæreticorum montes, non autem uberes, sed coagulati: in quibus non veritatis mysteria traduntur, sed mendacia expugnantia veritatem. Ideo et eos qui in tales montes ascendunt, reprehendit Spiritus sanctus per prophetam dicens: *Ut quid suspiciis montes coagulatos (Ibidem. v. 17)?* Coagulati enim dicuntur hæretici ecclesiæ, quia *Coagulatum est sicut lac cor eorum (Psalm. 118. 70).* 3. *Beati pauperes spiritu.* Quamvis ipsas beatitudines exponat ex parte et evangelista Lucas, tamen istæ beatitudines perfectiones illis intelligendæ sunt: quoniam illæ in loco campestri dictæ sunt, istæ autem perfecti super montem. Illæ mediocribus, istæ autem perfectis, et rectoribus populorum, sicut fuerunt apostoli, ad quos dicta sunt hæc: cuius differentia rationem largius exposuimus ibi. Ideo illic simpliciter pauperes dixit: hic autem pauperes spiritu. Pauper spiritu est humilis corde (Luc. 6. 20): id est, pauperem spiritum habens, qui non magna sapit de se. Sicut ex diverso dives spiritu intelligitur magna de se sapiens, et superbus, qui non implet mandatum Christi dicentis: *Nisi conversi fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum colorum (Math. 18. 3).* Qui enim jam conversus factus est sicut puer, ille est et pauper spiritu. Et qui pauper est spiritu, ille conversus factus est sicut puer. Et secundum testimonium quidem Christi, et Apostoli, *Plenitudo legis dilectio est (Rom. 13. 10)*; tamen nutritrix dilectionis humilitas est, et totius mali odii mater superbia. Ergo totius boni initium humilitas est, et totius mali superbia. Denique et perditionis initium a superbia cœpit per diabolum, initiumque salutis ab humilitate per Christum: propterea convenienter et omnium beatitudinum humilitatem fecit initium. Et quare non manifeste dixit, *Beati humiles spiritu?* Ego hunc potui tantummodo rationis invenire colorem, ut non solum humiles ostendat, sed etiam indigentes humiles, qui sic sunt humiles, ut semper adiutorium Dei sint mendicantes. Unde in Græco non dicit, *Beati pauperes*: sed, *Beati egeni*, vel, *Beati mendici*. Nam pauper est, qui angustiam quidem habet, non autem tantam, ut mendicare cogatur. Secundum quam differentiam et propheta dicit: *Beatus qui intelligit super mendicum et pauperem (Psalm. 40. 2).* Ergo ideo dicit, *Beati mendici spiritu*, ut in ultima necessitate humiles ostendat. Si ergo dixisset, *Beati humiles spiritu*, nihil amplius significasset, quam humiles: nunc autem et humiles, et secundum fidem humiles, et intelligentes unde sit adiutorium hominis. Sunt enim multi naturaliter humiles spiritu, et non ex fide. Illi tales non possunt adiutorium Dei. Qui autem secundum fidem humiles sunt, et intelligentes, dum nimis timent de se, adiutorium Dei pulsare non cessant. Quoniam ipsorum est

¹ V. D. et Editi in marg., quia non miracula virtutum edificamus animus, sed verba pietatis. Ideo autem.

regnum cælorum. Quid enim? aliorum virtutes alias studentium non est regnum cælorum? Etiam. Nam sicut cætera vitia deponunt ad inferos, maxime tamen superbia, quia radix omnium malorum superbia est: sic et omnes virtutes inducunt in regnum cælorum, maxime tamen humilitas, quia radix omnium malorum superbia est: sine dubio et radix omnium bonorum humilitas est (*Luc. 14. 11*); et quia proprium est, ut qui se exaltat, humilietur: sic et qui se humiliat, exaltetur. 5. *Beati qui lugent.* Et qui sua quidem peccata lugent, beati sunt, id est, mediocres beati: beatiore autem sunt, qui aliena lugent peccata, quoniam qui aliena lugent peccata, certum est quia non habent sua quæ lugeant. Tales convenit esse doctores omnes, et qui sunt super montem. Nam cum sint omnes doctores populi Christiani patres, quomodo possunt esse sine luctu, cum videant quotidie Christianorum animas usque ad infernum cadentes? Nam de angelis, qui exituri sunt in fine sæculi, ut signent servos Dei, qui lugent de alienis peccatis, sic scriptum est per Ezechielem: *Ite per Jerusalem, et signate omnes qui lugent super iniquitates que sunt in medio Jerusalem* (*Ezech. 9. 4*). Jerusalem enimvero est Ecclesia Christi, cujus fundamenta sunt in montibus sanctis. *Quoniam ipsi consolabuntur.* Si consolatio lugentium est cessatio luctus pœnæ, quoniam qui sua lugent peccata, consequuti indulgentiam consolabuntur in sæculo illo: qui aliena lugent peccata, quomodo in sæculo illo consolabuntur? numquid desinent de peccatoribus lugere? Etiam. Quoniam quamdiu sunt in mundo, nescientes providentiam Dei, nec intelligentes ad plenum qui diabolo compellente delinquant, et qui non ex proposito malo diligunt mala, omnes peccantes lugent, omnes a diabolo circumveniri et cogi putantes. Cum vero in sæculo illo providentiam Dei cognoverint, et intellexerint manifestam, quoniam qui Dei fuerint, perire non potuerint, qui autem perierint, non fuerint Dei, quia de manu Dei nemo rapere potest: deposito de eis luctu, consolabuntur, et sine mixtura alicujus doloris, in sua sola beatitudine lætabuntur. Nam quamdiu caritas est sanctorum ad peccatores, et luctus est. Ibi autem nec caritas est sanctorum ad peccatores, nec luctus, etiam si propinqui fuerint, sicut docet parabola, in qua dives dicit ad Abraham: *Pater Abraham, misere mei, et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti sui in aquam, et refrigeret linguam meam, quia graviter crucior in hac flamma* (*Luc. 16. 24*). Numquid misertus est ibi Abraham super filium suum ardentem? Nam qui fuerat epulor, in qua parte corporis sui plus peccaverat, id est, in gula, in ea amplius torquebatur.

Mansueti quis. — 4. *Beati mansueti.* Mansuetus enim neque irritat malum, neque irritatur a malo, neque adversus cum prævalet causa peccati, neque adversus alterum aliquando ex illo nascitur causa peccandi: sed magis contentus est injuriam pati, quam facere. Nam nisi contentus fuerit homo ut noceatur, numquam potest esse sine peccato: quia sicut et zizanix numquam sunt minus in agro, sic non sunt minus irritatores in mundo. Ille est ergo vere mansuetus, qui cum nocitus fuerit, nec cogitat malum facere, nec facit. *Quoniam ipsi hereditabunt terram.* Sine dubio terram vivorum, de qua scriptum est, *Credo videre bona Domini in terra viventium* (*Psal. 26. 13*). Terra autem hæc, sicut quidam dicunt, quamdiu est in hoc statu, terra est mortuorum, quia vanitati subjecta est; cum autem liberata fuerit de corruptionis servitute in libertatem glorie filiorum Dei, terra sit vivorum, ut immortales hereditent immortalitatem. Alterum exponentem legi, quasi cælum, in quo habitaturi sunt sancti, dicatur terra vivorum, quæ, quantum ad nostram regionem inferiorem, cælum est, quantum autem ad illud superius cælum, terra dicitur. Alii dicunt, quia corpus nostrum in terra est, et quamdiu quidem subiaceat morti, terra

• Alii, de peccatis lugere.

est mortuorum; cum autem fuerit transformatum, et conforme factum corpori gloriæ Christi, erit terra vivorum, et hereditabunt eam æternam æterni, et spirituales et sanctam spirituales et sancti. 6. *Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam.* Esurire et sitire justitiam est desiderare justitiam Dei. Ut sive faciant homines justitiam Dei, sive audiant, non quasi inviti audiant vel faciant justitiam Dei, sed ex desiderio cordis: quoniam omne bonum, quod non ex amore ipsius boni faciunt homines, ingratum est ante Deum. Unde Dominus per Joannem, non omnes simpliciter vocabat ad potum, sed tantummodo sitientes, dicens: *Qui sitit, veniat ad me, et bibat* (*Joan. 7. 37*). Æstimus quod non sine ratione esurire dixit justitiam et sitire. Nunc ergo esurit justitiam, qui secundum justitiam Dei desiderat conversari, quod est recti cordis: sitit autem justitiam, qui scientiam Dei acquirere cupit, quam potest consequi ex studio Scripturarum, quod est docilis viri. *Quoniam ipsi saturabuntur.* Videlicet largitate remunerationis Dei. Quoniam majora erunt præmia Dei, quam desideria avara sanctorum. 7. *Beati misericordes, quoniam ipsis miserebitur Deus.* Non tantum ille misericors est, qui miseretur aut pauperi aut pupillo, aut viduæ: hæc enim misericordia et apud illos invenitur frequenter, qui non cognoscunt Deum; ille autem verus misericors est, qui inimico proprio miseretur et beneficit ei, secundum quod scriptum est: *Dilige inimicos vestros, et benefacite eis qui vos oderunt* (*Luc. 6. 27*). Nam et Deus non solum super gratos pluviam dat, aut solem solum jubet oriri, sed etiam super ingratos. Unde et ita dicit: *Esote misericordes, sicut et Pater vester misericors est*, etc. (*Luc. 6. 36*). Et vere beatus est ille talis, quoniam misericordia ejus, si quidem non habet peccatum, quod difficile est in hominibus, proficit illi ad additamentum justitiæ: si autem habet, ad remissionem peccati, quoniam potest fiducialiter dicere, *Dimitte mihi debita mea, sicut et ego dimitto debitoribus meis* (*Matth. 6. 12*). 8. *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* Dupliciter est videre Deum, et in hoc sæculo, et in illo. In hoc quidem sæculo, secundum quod scriptum est: *Qui videt me, videt et Patrem meum* (*Joan. 14. 9*). Mundo enim corde sunt, qui non solum non faciunt malum, nec cogitant, sed adhuc etiam qui omne bonum et faciunt semper, et cogitant. Quia est interdum facere bonum, et non cogitare, qui non propter Deum faciunt bonum, et tale bonum non remunerat Deus: quia non remuneratur a Deo bonum quod sit, sed id quod bene sit. Qui autem propter Deum facit bonum, sine dubio et cogitat bonum. Qui ergo omnem justitiam facit, et cogitat mente sua, Deum videt, quoniam justitia figura Dei est. Deus enim justitia est. Secundum ergo quod eriperit sequi a malis, et fecerit bona, secundum illud et Deum videt, aut turbulente, aut munde, aut modice, aut amplius, aut ex parte, aut perfecte, aut interdum, aut semper, aut secundum possibilitatem humanam. Hoc ipso modo et qui male agit et cogitat, diabolum videt, quia omne malum diaboli est figura. In sæculo autem illo hoc modo mundi corde Deum videbunt facie ad faciem, jam non per speculum in ænigmate sicut hic (*1. Cor. 13. 12*). 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.* Pax est unigenitus Deus, de quo dicit Apostolus: *Ipse enim est pax nostra* (*Ephes. 2. 14*). Qui ergo pacem diligunt, filii sunt pacis.

Pacifici qui. — Pacifici autem non solum dicuntur, qui inimicos in pace reconciliant: sed etiam illi, qui immeniores sunt malorum, ipsi diligunt pacem. Multi enim sunt, qui aliorum quidem inimicos libenter in pace reconciliant, et ipsi inimicis suis numquam ex corde reconciliantur. Isti tales illusores sunt pacis, non amatores. Pax enim illa beata (*bona*) est, quæ in corde posita est, non in verbis. Vis cognoscere qui est vere pacificus? Audi prophetam dicentem: *Cohibe linguam tuam a malo, et labia tua ne loquantur dolum* (*Psal. 35. 14*). Id est, lingua tua malum sermone non dicat. Sicut enim ignis de modica scintilla ma-

gnum confiat incendium : ita et sermo malus de levi occasione magnam succendit inimicitiam. Plus latia dolum loquuntur, qui pacem portat in labiis, et malitiam servat in corde. Si Christianus es, aut quod loqueris, hoc cogita : aut quod cogitas, hoc loquere. *Diserte a malo, et fac bonum (Psalm. 33. 15)*. Non dixit Noli accedere ad malum, sed, Recede a malo. Ille autem jubetur recedere, qui accessit. Sciens ergo misericors Deus incontinentiam nostram, quoniam si dixisset, Noli accedere ad malum, aut pauci, aut nullus hoc poterat adimplere : nam pene omnes homines parati sunt ad malum : ideo sic dicit : Bonum quidem fuerat, si nec accederes ad malum ; si autem quasi homo nature carnalibus motibus excitatus accessisti ad malum, saltem vel propter considerationem divini timoris recede a malo. Quoniam accedere ad malum forsitan secundum carnem humanæ infirmitatis est : permanere autem in malo, et exsequi malum, malignitatis est, et non infirmitatis. *Inquire pacem, et seque eam (Ibid.)*. Non dixit, Si te pax sequatur, suscipe eam : sed, Et si te fugerit, seque eam. Utpote si (quod humanum est) cum aliquo feceris litem, si quidem ille te prius invitat ad pacem, pax te sequitur, cum gaudio suscipe eam. Quod si ille quasi malus permanet in malo, pax absconditur ab oculis tuis : tu quasi filius pacis pulsa junam pacis, et hoc est inquirere pacem. Nec dicas, Ille mihi prior injuriam fecit, et prius me debet rogare. Gloriosior es tu, si nocitus pacem petieris, quam si vindictam desiderares. Quære ergo pacem, ut invenias præmium pacis. *Beati enim pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur. 10. Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam*. Non dixit, Beati qui a gentibus persecutionem patiuntur, ne putes illum solum beatum, qui persecutionem patitur propter idola non colenda. Ideo et qui ab hæreticis persecutionem patitur, propter veritatem non relinquendam, beatus est : quia propter justitiam patitur. Gentiles enim Christum denegant, hæretici autem veritatem Christi. Qui autem veritatem Christi denegat, ipsum denegat Christum. Christus enim veritas est. Et ideo hæretici, qui non propter Christum persecutionem faciunt, sed propter veritatem Christi, in prima facie Christiani videntur, revera autem gentiles sunt. Non solum hæreticus, sed etsi aliquis ex potentibus, qui videntur esse Christiani, forsitan propter peccata sua corruptus, factus fuerit tibi inimicus, et persequens te fuerit, beatus es cum Joanne. Nam et Joannes Baptista neque propter gentilitatem, neque propter hæresim interfectus est, sed quia corripiebat Herodem propter adulterium ejus. Sed et omnes prophetae neque a gentilibus regibus, sed a suis occisi sunt : non propter gentilitatem, sed quia corripiebant eorum peccata. Si autem qui a suis ipsis propter causam Dei aliquid patitur, non habet mercedem, nec prophetae habuerunt. Si autem verum est, quod prophetae martyres sunt, sine dubio et qui propter causam Dei aliquid patitur, etsi a suis patitur, mercedem habet. Ideo non posuit Scriptura personas persequentium, sed solum causam persequutionis, ut tu non aspicias quis te persequitur, sed ut quid te persequatur. Quid ergo, si quis te persequutus fuerit, non propter causam Dei, sed propter privatam rem ? Utpote, ut auferat aliquam rem tuam : ille quidem qui te sine causa est persequutus, reus est : tu autem beatus non es, quia non propter justitiam persequutionem passus es, sed propter privatam causam. Plane si volueris illud implere, quod dictum est : *Qui te percuaserit ad maxillam unam, præbe illi et alteram ; et qui vult auferre quæ tua sunt, noli vetare (Infra v. 59. 40)* : tunc vere beatus es, quoniam etsi ab initio non propter causam Dei persequutionem patiebaris, postea tamen aut damnum aut injuriam passus es propter Deum. Si autem restiteris etiam cum peccato, et non potueris pati, beatitudinis perdidisti mercedem. *11. Beati eritis, cum vos exprobraverint homines*. Postquam loquutus est de persequutionibus sustinendis,

tamquam si respondeat quis ad Deum : Domine, quid si persequutionem quidem passi non fuerimus propter te, vel propter justitiam tuam, in opprobrium autem venerimus, et in blasphemiam bonorum iniquorum ? *Beati*, inquit, *eritis*, non solum cum persequutionem passi fueritis, sed etiam cum vos exprobraverint homines. Ecce multi homines propter causam quidem Dei sunt nobis inimici, sed non aperte vos persequuntur, forsitan quia nec possunt : tamen circumcuentes omnia, blasphemant nos et dicunt de nobis quæ sunt probrosa. *Beati eritis cum vos exprobraverint homines, et dixerint omne verbum malum adversum vos, mentientes propter me (Matth. 10. 42)*. Sicut enim verum est, quoniam qui calicem aquæ nobis porrexit, merces ejus non perit : sic qui vel unius levissimi verbi nobis injuriam fecerit, anima nostra vacua non erit a mercede. Ut ergo blasphematus sit beatus, duo hæc convenire debent : ut mendaciter blasphemetur, et propter Deum blasphemetur : alioqui si unum defuerit, jam non est beatitudinis merces. Utpote si quis dixerit de te quod est turpe mendacium, sed non propter causam Dei, sed propter privatam aliquam inimicitiam dolens, ille quidem peccavit, tu autem mercedem justitiæ non habes : nisi forte cum possis reblasphemare, non reblasphemasti propter justitiam Dei : aut cum possis te revindicare, non revindicasti : et tunc beatus es, et causa privata facta est tibi causa Dei. Quod si propter causam quidem Dei blasphematus es, tamen quod dictum est de te malum, verum est : iterum non es beatus, quia verum dictum est de te : et illa blasphemia pertinet tibi non ad mercedem justitiæ, sed ad vindictam peccati. Ideo utrumque posuit, et *mentientes, et propter me. 12. Gaudete et exsultate*. Quare ? *Quia merces vestra multa est in cælo*. Ponderate confusionem terrenam cum gloria cælesti, et videte si non multo levius est, quod patimini super terram, quam quod expectatis in cælo. Sed forte dicis, Quis potest blasphematus mendaciter, non dicam gaudere, sed vel magnanimiter ferre ? Quisquis vana gloria non delectatur. Qui enim concupiscit quæ in cælo sunt, opprobria non timet in terris : nec cogitat quid loquantur homines propter ipsum, sed quid judicet Deus de ipso. Qui enim latatur de laude hominum, et quantum latatur, tantum contristatur : ille et de vituperatione hominum contristatur, et tantum contristatur, quantum latatur. Qui autem de laude hominum non extollitur, nec de vituperatione humiliatur. Unusquisque ubi gloriam querit, illic timet confusionem. Qui gloriam querit in terris, confusionem timet in terris. Qui autem gloriam non querit nisi tantummodo apud Deum, ille non timet confusionem, nisi tantummodo Dei. Si miles periculum belli sustinet, dum sperat victoriæ prædam¹ : quanto magis vos opprobria mundi non debetis timere, qui regni cælestis præmium expectatis ?

Homilia decima ex capite quinto.

Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. — 13. Vos estis sal terræ. Quod si sal evanuerit, in quo scietur ? etc. Quasi interrogantibus apostolis, ad quos sit omnia ista loquutus, utrum generaliter ad populum, aut ad ipsos : volens ostendere quoniam ad ipsos præcipue hæc loquebatur, addit, *Vos estis sal terræ*. Hoc quod dicit, *Vos estis sal terræ*, ad illud respicit, quod superius dixit : Quia doctor omnibus virtutibus debet esse ornatus. Debet esse pauper, ut avaritiam libera voce castiget. Debet esse semper suspirans et lugens, sive sua, sive aliena delicta, ut confundat eos, qui nec peccare dubitant, priusquam peccent, nec postquam peccaverint, tristantur, quia peccaverunt. Ideo suspiret et plangat, ut per hoc ostendat, quia gravis et periculosus est mundus iste fidelibus. Debet esuriens et sitiens esse justitiam, ut pigros circa ope-

¹ V. D., sperat inde capere prædam, non male. Eliti in marg., sperat in corpore prædam, perperam.

ra bona, vel lectionem fiducialiter verbo Dei aut increpationis flagello¹ valeat excitare, magis exemplo suo, quam voce. Debet esse mansuetus, ut magis indulgendo quam vindicando regat Ecclesiam: ut magis ametur quam timeatur. Debet esse misericors aliis, sibi autem austerus, ut sibi quidem grave pondus justitiæ ponat, aliis autem leve. Debet esse mundo corde, ut non solum non se immisceat circa negotia sæcularia, sed nec cogitet de mundo. Sicut enim oculus quanto mundior fuerit, tanto longius videt: sic et anima quanto longius fuerit a sollicitudine mundi, tanto amplius Deo proximior est. Cujus autem cordis oculus mundum aspicit, illius mens non potest Deum videre. Sit autem pacificus, ut tota Ecclesia ejus quasi una sit anima. Ubi autem concordia non est, nec oratio illuc exauditur, nec oblatio suscipitur: quia nec ibi est Deus, ubi discordia dominatur. Debet autem et paratus ad passionem esse, non vana desideria martyrii habens, sed constantiam fidei martyribus dignam. Nam quantum ad sapientes, et milles non ille paratus dicitur ad bellum, qui concupiscit exire, sed qui potens est exire. Si ergo omnibus his virtutibus fuerit ornatus, tunc est quasi optimum sal, et totus populus de illo conditur magis videndo eum, quam audiendo. Nam prima doctrina est videre bonum, secunda autem audire. 14. *Vos estis lux mundi.* Dum consideramus quod opus est salis, quod lucis: admonet nos, ut queramus ob quam causam apostoli salii sunt comparati, ob quam autem causam lucii. Salis opus est rem in eo statu tenere, in quo inveniit eam, ut ad deterius eam mutari non sinat, ad melius autem perducere non potest. Utpote tenet carnem, ne putrescat; putridam autem non potest tenere incorruptam. Lucis autem opus est ipsas solvere tenebras, et ea, quæ fuerunt in tenebris, illustrare. Sic et apostoli cæterique doctores sal quidem sunt populi Christiani jam cognoscentis Deum, servantes eum in ipsa agnitione Dei, et sanctitate, id est, terræ cultæ, quæ jam verbo crucis quasi vomeri aratroque subjecta est. Lux autem sunt gentium, producentes eas ad scientiæ lumen, vel cæterorum qui forte in Ecclesia ceciderunt in tenebris peccatorum. Item bona conversatio sacerdotis, sine verbo, tenet quidem sanctos in sanctitate per suum exemplum, adducere autem ignorantem ad scientiam veritatis non potest. Item verbum quidem ignorantem adducere ad scientiam veritatis et sine conversatione bona potest: tenere autem in fide, vel sanctitate, absque bona conversatione non potest, magis autem et scandalizat: sicut in sequentibus ostendemus. Ergo propter bonam conversationem suam sacerdotes sunt sal, quoniam bona conversatio sacerdotum conditura populi est. Propter verbum autem doctrinæ lux, quoniam verbum ignorantie lumen est. Prius autem vocavit eos sal, postea autem lux (sic), aut quia prioris loci est servare quos habes, secundi autem vocare quos non habes. Aut quia prius est bene vivere, secundum autem bene docere. Nam per bonam conversationem ascenditur sine dubio ad scientiam: a scientia autem nescio si ad bonam conversationem omnimodo veniatur. Propterea scientes quidem sine timore Dei multos videmus: timentes autem Deum sine scientia nullum videmus. Aut quia propter Judæos priores dicti sunt sal, non adducentes eos ad scientiam Dei, sed condientes ipsos in ipsa scientia. Lux autem, propter gentes in secundo loco vocatas. Ideo et per comparisonem congruam introducens addidit, dicens: *Non potest civitas abscondi supra montem posita.* Quamvis enim ipsa voluerit² esse velata, mons ipse, qui portat eam, facit eam omnibus manifestam: sic et apostoli, et sacerdotes, qui fundati sunt in Christo, monte excelso, non possunt esse absconditi: et si voluerint se abscondere, Chri-

stus ipse manifestat eos, qui bajulat eos. Quæ est hæc civitas? Ecclesia est sanctorum, de qua dicit propheta: *Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei* (Psalm. 86. 3). Cives autem ejus sunt omnes fideles, de quibus dicit Apostolus: *Vos estis cives sanctorum, et domestici Dei* (Ephes. 2. 19). Turres illius sunt prophete, de quibus dictum est: *Fiat pax in virtute tua, et abundantia in turribus tuis* (Psalm. 121. 7). Sicut enim de turribus jacula contra omnes hostes jactantur, sic de prophetis libris contra vanas gentilium fabulas et contra insanas hæreticorum disputationes salutaria veritatis proponuntur exempla. Portæ autem ejus sunt apostoli, de quibus dictum est: *Diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob* (Psalm. 86. 2): quia per illas totus populus intrat ad fidem. Muri autem illius sunt sacerdotes, cæterique doctores, de quibus dicit propheta ad hanc Jerusalem spiritualem: *Et alienigenæ ædificabunt muros tuos* (Isai. 60. 10): quoniam ex gentibus vocati, facti sunt sacerdotes, et gubernatores Ecclesiæ. Sicut enim muri omnium gentilium et hæreticorum impetum ipsi suscipiunt, qui tamquam arietibus quibuscumque, sic assiduus persecutionibus feriunt clerum, id est murum Ecclesiæ. Et sicut mortiferas sagittas, sic insana verba perversæ cogitationis eorum¹, de impia cordis pharetra procedentia, doctores quasi lapides vivi suscipiunt, et fidei virtute constringunt. Hæc ergo civitas posita est super montem: id est, apostoli, prophetæ cæterique doctores, ædificati in Christo. Mons enim Christus est, de quo ait Daniel: *Ecce lapis excisus est sine manibus, et factus est mons magnus, et occupavit totam terram* (Dan. 2. 34. 35). Nunc per alteram comparisonem vult ostendere, quare sanctos suos ipse Christus manifestat, et non sinit eos esse absconditos. Id est quia 15. *Nec qui accendunt lucernam, ideo eam accendunt, ut ponant sub modio, sed super candelabrum, ut luceat omnibus qui in domo sunt.* Qui sunt accensores lucernæ? Pater et Filius. Quæ est illa lucerna? Verbum divinum, de quo dictum: *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psalm. 118. 105). *Ut luceat*: id est, appareat, et illuminet qui sunt vel in domo Ecclesiæ, vel in domo omnium mundorum. Quod est candelabrum? Ecclesia, quæ bajulat verbum vitæ. Consequenter dicit et Paulus: *Inter quos lucetis sicut luminaria in sæculo, verbum vitæ continentes* (Philipp. 2. 15. 16). Consequenter et omnis ecclesiasticus vir, habens verbum Dei, dicitur candelabrum. Modii autem sunt homines mundiales, vacui a Deo, et ab omnibus quæ sunt Dei. Dicuntur autem modii, quoniam sicut modii desuper quidem vacui sunt, desubtus autem pleni: sic omnes mundi amatores et carnis, in spiritualibus quidem et divinis, quæ superiora recte esse dicuntur, vacui sunt et insensati: in inferioribus autem, id est in mundialibus et terrenis, aliquatenus pleni videntur et sapientes. Propterea sicut in modio si volueris aliquid reponere, necesse est ut cadat deorsum ad inferiora ejus et tenebrosa: sic homini carnali, et mundiali, et vacuo, si dixeris aliquid quod est Dei, non illud tenet in superiore parte mentis suæ aut cordis, nec portat illud in ore; sed confestim cadit de mente ejus et corde deorsum in terrena et tenebrosa, ut nec illi prosit, nec aliis. Si autem et aliqua tentatio facta fuerit propter verbum veritatis, statim reversatur in terram, et aspiciens terram, quasi modius, verbum Dei sub se tenet absconditum. Reversatus est enim et aspiciens terram, et abscondens verbum sub se, quando propter aliquam causam terrenam non est ausus palam proloqui fidei veritatem, aut injurias carnales² timens, aut mortem, aut damna, aut cætera, quæ obstruunt carnales homines, ut verbum, quod crediderunt, libere non audeant profiteri. Nunc autem sciens, quoniam ille est laudabilis doctor, qui facit quod docet, addidit et dicit:

¹ Vel lectione fidei, vel increpationis flagello. Sic habent V. D. et Editi in margine.

² V. D. et Editi in marg., esse celum.

¹ Idem, perversæ confessionis eorum, vel, professionis eorum, nam dubie legitur. Mox idem, confringunt. Itæc.

² V. D. et Editi in marg., aut invidias carnales.

16. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum qui in cælis est.* Id est, Sic illuminate, docete, non ut verba vestra tantummodo audiant homines, sed ut opera vestra bona videant, ut quos illuminaveritis per verbum quasi lux, conditiis per exempla operum vestrorum quasi sales: quoniam qui docet, et facit quod docet, vere ille docet: qui autem non facit quod docet, non alium docet, sed seipsum condemnat. Et melius est facere, et non docere, quam docere, et non facere. Quoniam qui facit, etsi tacuerit, aliquos corrigit suo exemplo: qui autem docet, et non facit, non solum neminem corrigit, sed adhuc multos scandalizat. Quis enim non moveatur ad peccandum, cum viderit ipsos doctores pietatis peccantes? Ergo per illos quidem doctores qui docent et faciunt, magnificatur Deus: per eos autem qui docent, et non faciunt, blasphematur. Utpote, si bene doceant sacerdotes, et melius vivant, videntes gentiles dicunt: Benedictus Deus, qui tales habet servos. Vere enim eorum Deus verus est Deus. Nisi enim ipse esset justus, numquam populum suum circa justitiam sic teneret. Nam disciplina domini ex moribus familiæ demonstratur. Non sicut nostri philosophi, qui magna loquuntur, et nec modica faciunt. Si autem bene doceant, et male conversentur, videntes dicunt: Qualis est Deus eorum, qui talia agunt? numquid sustineret eos talia facientes, nisi consentiret operibus eorum? Patres nostri, sicut illi existimant, idola colentes, omnem justitiam servaverunt: isti autem gloriosos loquuntur sermones, et ignominiosa opera faciunt. Vides quomodo Deus per malos Christianos blasphematur? Nec potest dominus bonam opinionem habere, qui malam familiam habet. Unde dictum est ad populum Dei: *Nomen enim Dei per vos blasphematur inter gentes* (Isai. 52. 5). 17. *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas.* Propter duas causas dicit non se venisse ut solveret legem, sed ut adimpleret. Primum, ut discipulos suos, quos omnibus bonis operibus adornatos esse debere supra docuerat, his verbis ad suum provocaret exemplum: ut quemadmodum ipse omnem legem implebat, sic et illi omnia etiam minima legis festinarent implere. Deinde, quia futurum erat, ut Judæi calumniarentur eum in sabbatis operantem, et lepram tangentem, quasi solventem legem, ideo priusquam incurrat in calumniam, calumniatoribus satisfacit, dicens: *Nolite putare quia veni solvere legem, aut prophetas: non veni solvere, sed adimplere.* Lex et prophetæ duo hæc agunt. Et de Christo prophetizant¹ et legem vivendi constituunt: quæ utraque Christus implevit. De se quidem sic, quando natus est, et vocatus est Emmanuel; quando circumcisis est; quando præsentatus est in templum, et oblatum est pro illo sacrificium, scilicet duo turtures, aut duo pulli columbini; quando in Ægyptum fugit, legem adimplevit; quando in Nazareth conversatus est; quando cum asino in templum ingressus est; quando a pueris laudatus est; quando crucifixus est inter iniquos; quando felle et aceto potatus est; quando in manibus Patris sui spiritum commendavit; quando vestimenta sua dividenda reliquit; quando descendit ad inferos, et visitavit omnes dormientes; quando ascendit in strepitum; quando sedit ad dexteram Patris; quando adhuc venturus est, vocans terram a solis ortu usque ad occasum; quando sederit in valle Josaphat, et judicaverit omnes gentes, adimplet prophetias: quia nisi hæc facta fuissent, mendaces erant prophetæ: nunc autem omnes impleti sunt, et adhuc implebuntur, cum stellæ ceciderint, cum sol tenebratus fuerit, cum luna sanguineo colore mutata fuerit, cum cælum plicatum fuerit sicut liber. Secundum autem modum videndi, legem implevit duobus modis. Primum exterioris quidem legis æquæ solvens, interiores autem veritates ejus adimplens. Utpote, in lege præcepit omne opus servile in

sabbato quemquam facere non debere, præterquam quod sit omni animarum, scilicet quod est necessarium vite humanæ: hoc figurale est, quia sic Deus in sabbato cessat ab opere. Spiritualiter secundum Evangelii veritatem, opus servile peccatum est: *Quoniam omnis qui facit peccatum, servus est peccati* (Joan. 8. 34). Omne autem opus hominum non est servile, sed liberale, et pro animæ sit libertate, licet videatur ipsum opus in prima facie corporale. Vides ergo quia Christus sabbatis operans adimplevit legem, non solvit: manifestavit, non occultavit? Item in lege fuerat scriptum, lepram tangere non oportere. Hoc signatum est. Lepra enim intelligitur peccatum. Christus ergo tangens lepram, non solvit legem, sed adimplevit. Mundans enim leprosum, justitiam operatus est, non peccatum. Et per hoc justitiam tetigit, non peccatum, quod est vere lepra. Nam ille qui peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus, certum est quia nunquam tetigit lepram: id est, peccatum (Isai. 53. 9). Merito ergo dicit, *Donec omnia fiant.* 18. *Amen dico vobis, donec transeat cælum et terra, iota unum aut unus apex non præteribit a lege, donec omnia fiant.* Quoniam quæ ab initio mundi usque ad finem erant futura, eorum mysteria sunt prophetata in lege, ut ne videatur aliquid eorum quæ fiunt Deus antea non cognovisse, propterea dicit, Non potest fieri ut transeat cælum vel terra, donec omnia, quæ in lege prophetata sunt, rebus ipsis fuerint adimpleta. Ingenuus homo, si vel in vili mendacio inventus fuerit, erubescit: et quomodo Deus quod promisit in lege, non faciat, aut aliter faciat? Vir sapiens quod dixerit, verbum suum non relinquit vacuum: et quomodo verba divina sine exitu vacua poterunt remanere? Deus hominem punit, si quod docet alius, ipse non fecerit: quomodo Christus, quod loquutus est in prophetis, non adimplevit in opere? Deinde implevit legem in minimis istis. 19. *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic hominibus, minimus vocabitur in regno cælorum.* Sed primum videamus, quæ sunt ista minima mandata. Et alii quidem aliter interpretati sunt, alii autem aliter. Puto autem, ipse Dominus manifeste ostendit quæ sunt, dicens demonstratorie: *Si quis solverit unum de mandatis istis minimis: id est, quæ modo dicturus sum.* Nam talis est mos loquendi in Scripturis: quæ post modicum dicturi sunt, quasi jam dicta demonstrantur, sicut est ibi, *Audite hæc, omnes gentes* (Psal. 48. 2). Quæ hæc, nisi quæ in sequentibus versiculis erat dicturus? Mandata igitur Moysi in actu facilia sunt, *Non occides, non adulterabis*: et ideo in remuneratione modica, in peccato autem magna. Mandata autem Christi, id est, Neque irascaris, neque concupiscas, ipso actu difficilia sunt, et ideo in remuneratione magna sunt, in peccato autem minima. Quomodo autem abstinere ab homicidio aut adulterio facile est, patet. Ipsa enim criminis magnitudo voluntatem faciendi repercutit, et ideo non habet laudem qui abstinere ab illis, quia non est labor abstinere se ab illis. Nam omne malum, quanto gravius crimen est, tanto levius videtur ad non faciendum, et gravius facit peccatum, si fuerit factum. Non irasci autem difficile est in actu, quia dum levis culpa putatur, non facile servatur a multis. Et multum laboriosum est posse non irasci, quia naturaliter in hominibus iracundia est plantata, et ideo in remuneratione magna sunt, quia difficile est et laboriosum abstinere ab eis. Propterea et si iratus fuerit homo, aut concupierit, est quidem peccatum, quia malum est: non tamen est grave peccatum, quia difficile est abstinere ab eis. Ergo minima mandata ista dicit Christi mandata, Non irascaris, non concupiscas. Quæ in observando quidem magna sunt, in peccando autem minima videntur, quantum ad homines negligentes. Ergo illi, qui levia peccata committunt, minimi sunt in regno Dei: id est, qui iratus fuerit, et iratus grande peccatum non fecerit in actu,

¹ Al., b. plicant.

¹ Idem in marg., quia nec Deus in sabbato.

a pœna quidem securus est, non tamen est in gloria : quia etsi nihil tale committit, tamen quia sequutus est iram suam, et non illam repressit in corde suo, peccavit. Unde jubet nos propheta, si irati fuerimus, ut compuncti in cordibus nostris iracundiam reprimamus, sciens quoniam si per iracundiam vel leviter peccaverimus, peccatores sumus. Item qui concupiscit, etsi non fecerit, peccavit. Quare? Quia vel omnino voluit. Qui ergo doctor est, si ab omnibus abstinerit, magnus est : si autem vel levia hæc peccaverit, nihil illi prodest sacerdotalis dignitas ejus : sed projectus a primo ecclesiastico choro, sit inter eos qui nec in pœna sunt, quia non fecerunt grave peccatum : non tamen sunt in gloria, quia peccati rugam aut maculam susceperunt.

Homilia undecima ex cap. quinto.

20. *Nisi abundaverit justitia vestra plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum.* Scribarum et Phariseorum justitiæ sunt mandata Moysi : impletiones autem mandatorum illorum sunt mandata Christi. Hoc est ergo quod dicit : Nisi quis supra legis mandata, et hæc mea præcepta, quæ apud illos minima existimabantur, impleverit, non intrabit in regnum cælorum : quoniam illa, sicut diximus, de pœna quidem liberant, quæ scilicet transgressoribus legis debetur, non autem introducunt in regnum : hæc autem et de pœna liberant, et in regnum introducunt. Cum autem sit idipsum, solvere minima hæc mandata, et non custodire, quare supra quidem de solvente dicit : *Qui solverit unum de minimis istis, minimus vocabitur in regno Dei*, ostendens eum etsi minimum, esse tamen in regno : hic autem de non conservante dicit, Nisi abundaverit justitia hominis Christiani plus quam scribarum et Phariseorum, non intrabit in regnum cælorum? Qui enim non intrabit in regnum cælorum, extra regnum erit. Sed vide quia minimum esse in regno idipsum est et non intrare in regnum. Esse enim aliquem in regno non est et regnare cum Christo, sed esse tantum in populo Christi. Tamquam si dicat : Qui solverit et docuerit sic, inter Christianos quidem erit, tamen minimus Christianus, vel cum minimis Christianis. Qui autem intrat in regnum, sit princeps regni cum Christo, sicut et alibi dicitur bono servo : *Intra in gaudium Domini tui (Matth. 25. 21)* : hoc est, ut simul gaudeas cum Domino tuo. Consequenter et iste qui non intrat in regnum cælorum, gloriam quidem regni cælorum non habebit cum Christo, erit tamen in regno cælorum : id est, in numero eorum super quos Christus cælorum Rex regnat. Nunc jam incipit ostendere et docere quæ sunt minima ista, quorum solutionem prædixerat esse periculosam.

Lex per gratiam non aufertur. — 21. *Scitis, inquit, quia dictum est antiquis, Non occides : 22. ego autem dico, Si quis iratus fuerit fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Hæc impletio legis secundum modum vivendi secunda facta est. Faciens enim hæc Christus et docens, implevit legem, non solvit. Non enim est Christi mandatum contrarium legi, sed latius quam lex. Mandatum Christi legem in se tenet inclusam, lex autem non tenet Christi mandatum. Qui ergo implet Christi mandata, tacite in eis implet et legis. Nam qui non irascitur, multo magis nec occidit : qui autem implet legis mandatum, non omnino implet et Christi. Frequenter enim et homo non quidem occidit propter timorem vindictæ, tamen irascitur. Vides ergo, quia lex impleta est per gratiam, non sublata? Deinde sine mandatis his Christi nec possunt stare legis mandata. Nam si concedatur licentia irascendi, datur et causa homicidii faciendi. Ex ira enim homicidium generatur. Tolle autem iram, et homicidium non fit. Omnis enim, qui irascitur sine causa, quantum ad voluntatem suam homicidium facit, etiamsi non facit propter metum. Ideo dolor quidem non est talis, quemadmodum si factum fuisset, peccatum au-

tem tale est irascentis. Ideo Joannes in canonica sua Epistola dicit : *Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est (Joan. 3. 15)*. Vide sapientiam Christi. Volens ostendere, quia ipse est Deus, qui aliquando loquutus est in lege, et qui nunc mandat in gratia, illud mandatum quod ante omnia mandata posuit in lege, illud ipsum mandatum posuit et nunc in principio mandatorum suorum. In primis scriptum est in lege, *Non occides (Exod. 20. 13)*. Ideo hic statim ab homicidio cœpit, ut per concordiam mandatorum ipso inveniatur dictator fuisse legis et gratiæ. *Qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit judicio.* Ergo qui cum causa irascitur, non erit reus. Nam si ira non fuerit, nec doctrina proficit, nec judicia stant, nec crimina compescuntur. Justa ergo ira mater est disciplinæ. Itaque non solum non peccant, qui cum causa irascuntur : sed e contra, nisi irati fuerint, peccant : quia patientia irrationabilis vitia seminat, negligentiam nutrit, et non solum malos, sed etiam bonos invitat ad malum : quia malus quidem, quamvis incorreptus fuerit¹, non emendatur : bonus autem nisi correptus fuerit, perit quia in corpore² magis prævallet malum quam bonum. Iracundia quæ cum causa est, non iracundia est, sed judicium. Iracundia enim proprie intelligitur commotio passionis. Qui autem cum causa irascitur, ira illius jam non ex passione est, sed ex causa : ideo judicare dicitur, non irasci. Puto autem quod non de iracundia carnis loquitur Christus, sed de spiritu. Nec ad carnem loquitur, sed ad animam, sicut et in sequentibus ostendemus. Scit enim Dominus, quia etsi mandaverit carni, caro ei non obaudit. Nec enim est possibile, ut caro non conturbetur : *Quia sapientia carnis inimica est in Deum : legi enim Dei non est subjecta (Rom. 8. 7)*. Nec enim potest, dicente Job, *Illo natus de muliere (Job. 14. 1)*, plenus iracundia, non irasci. Quando ergo homo irascitur, et non vult facere quod ira compellit, caro ejus irata est, animus autem ejus non est iratus. Ergo multi sunt, quorum caro irascitur, anima autem non irascitur. Item multi sunt, quorum caro non irascitur, anima autem eorum irascitur, id est, qui videntur patientes et taciti, et occulte cogitant malum, et semper quærunt opportunitatem nocendi. Si quis dixerit fratri suo, *Racha, sine causa, reus erit concilio.* Id est, ut sit unus ex concilio eorum, qui adversus Christum fuerunt, sicut apostoli in canonicis suis interpretantur. Si quis autem dixerit, *Fatue, reus erit gehennæ.* Racha quidem dicitur Hebraice vacuus, quamvis quantum ad sensum verbi, unum est dicere, Fatue, et, Racha. Nam qui vacuus est, ille fatuus est : et qui fatuus est, sine dubio vacuus est, et utriusque verbi una videtur esse injuria. Nam sicut indigna re est illi dicere, Fatue, qui habet in se sapientiam spiritualem in agnitione Dei Patris et Christi : sic indigna res est, dicere hominem vacuum, qui habet in se Spiritum sanctum. Nam nemo dicitur vacuus, qui habet in se Spiritum sanctum, et nemo fatuus, qui Christum cognoscit. Et quare illud quidem verbum, id est Racha, habet pœnam concilii : hoc autem verbum, Fatue, gehennæ? Nam si unum peccatum est, una debet esse et pœna amborum. Sed quantum ad dicentis propositum, differentiam jam habent hæc verba, etsi quantum ad sensum similia sunt. Racha enim vulgare verbum erat apud Judæos, quod non ex ira, neque ex odio, sed ex aliquo motu vano dicebant, magis fiduciæ causa, quam iracundiæ. Nam unaquæque provincia habet in consuetudine aliquod exprobratorium verbum, quod non rixæ causa, sed familiaritatis gratia dicere solent ad eos, quorum fiduciam habent. Utpote, patronus suscepto liberto suo, aut dives pauperi, aut urbanus rustico, contemnens personam ejus, magis quam inimicans. Sed forte dicis, si Racha iracundiæ causa non dicitur, quare peccatum est? Quia contemptionis causa dici-

¹ Idem in marg., *quamvis correptus fuerit.*

² forte melius legeretur, *in corde.*

ur, non ædificationis. Nam etsi persona illius tibi contemptibilis videbatur, tamen dignitas Christianitatis illius contemptibilis non erat. Et si illum aspicere non volebas, tamen Christum, qui in eo est, aspicere debuisti. Deinde et alia ratione peccatum est dicere Racha, quia etsi ille aliquid vanum audire nitebatur, te tamen dicere vanum aliquid non oportebat, cum sic scriptum est: *Amen dico vobis, pro omni verbo otioso, quodcumque loquuti fueritis, dabitur rationem (Matth. 12. 36)*. Quicquid non est lumen, tenebra est: sic et quicquid bonum non est, malum est. Dicit Apostolus: *Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat (Ephes. 4. 29)*. Et non dicit, Si quis bonus, tantummodo, sed, *Si quis bonus ad ædificationem fidei*. Si ergo nec bonum verbum sine causa dicere debemus, nisi fuerit pro occasione ædificationis, ne ipsum verbum bonum, dum sine causa dicitur, inveniat esse otiosum, et fiat malum: quanto magis illud verbum dicere non debemus, quod a semetipso naturaliter malum est, et ad injuriam pertinet audientis? Deinde, numquid membrum oris nostri, quod ad ædificationem aliorum creatum est, aut ad usum corporis, aut ad gloriam Dei, trahimus illud ad ministerium vanitatis? Omnis enim sermo vanus qui dicitur, immundo spiritu dictante profertur. Vanum ergo sermonem dicentes, non tantum ideo peccamus quia per illum sermonem aliquem lædimus, sed quia damus locum in nobis immundis spiritibus agendi quod volunt. Hoc sciens Salomon, dicebat ad Dominum: *Duo postulo a te, ne auferas gratiam tuam a me, priusquam moriar, et vanum verbum non exeat de ore meo (Prov. 30. 7. 8)*. Si enim vasa sanctificata ad privatos usus transferre peccatum est et periculum, sicut docet nos Balhasar, qui bibens in calicibus sacratis de regno depositus est, et de vita (*Dan. 5*): si ergo hæc vasa sanctificata ad privatos usus transferre sic periculosum est, (a) [in quibus non est verum corpus Christi, sed mysterium corporis ejus continetur]: quanto magis vasa corporis nostri, quæ sibi Deus ad habitaculum præparavit, non debemus locum dare diabolo agendi in eis quod vult? *Si quis autem dixerit, Fatue*, in communi intelligendum est ubique, *Sine causa*. Id est, qui iratus fuerit sine causa: qui Racha sine causa dixerit, qui Fatue sine causa dixerit. Si autem credere cum causa peccatum non est, quanto magis cum causa Fatue dicere, non est peccatum? Nam et verbum malum species est aliqua castigationis, et apud sapientem durius est quam flagellum. Quid enim si talis fuerit causa, ut non verbis, verum verberibus proferatur vindicta? Ecce enim et Apostolus dicit, *Fatue: O insensati Galatæ, quis vos fascinavit (Gal. 3. 1)*? Sed non peccavit, quia justa causa fuit dicendi. Ita ad discipulos in via Christus: *O stulti et tardi corde (Luc. 24. 25)*. 23. *Si ergo offers munus tuum ad altare*. Quoniam superius dixerat, *Qui irascitur fratri suo sine causa*, hoc: *Qui autem dixerit, Racha*, illud: *Qui autem dixerit, Fatue*, istud: consequenter subjungit: *Si offers munus tuum ad altare, et illic recordatus fueris, quod habet aliquid adversus te frater tuus*. Habet scilicet, si iratus ei fueris sine causa, si dixisti ei Racha, vel Fatue, sine causa. Si ergo ex his levibus causis offenso fratre, et non placato, impossibile est munus Deo offerri, et suscipi: quomodo ante conspectum Dei ingredientur, qui fratres suos conculcant, prædantur, et alia multa in viduis et orphanis nefanda committunt? In primis scire debemus, quod quandiu fideles homines aliquam dissensionem habuerint inter se, Deus illis non potest esse amicus, munus eorum non suscipitur, oratio eorum non exauditur, vel si quid aliud bonum fecerint, quia nemo inter duos inimicos potest esse fidelis amicus amborum. Utpote, si de illo bene loqueris apud istum, displices isti, et in suspicionem venis quasi plus diligas illum: et si ad illum bene loqueris de isto, displices illi, et in suspicionem venis, quasi plus dili-

(a) Quæ uncinis clauduntur, in quibusdam exemplaribus desunt.

gas istum. Ideo et Deus non vult esse amicus fidelium, quandiu ipsi inter se fuerint inimici, quia si illi misericordiam fecerit, iste contristatur: etsi non contristatur, quia nihil potest agere contra Deum, tamen non congaudet in beneficiis ejus. Si autem aliquid poterat contra Deum, irasceret ad Deum, quia miseratus est inimicum ejus. Similiter et si isti misericordiam fecerit, ille contristatur. Considera qualem habet Deus conscientiam circa nos, et quomodo fidem servat hominibus, quia nos perfecte diligit, ideo inimicis nostris non vult esse amicus. Utpote, duo inimici estis fideles; ideo tibi non vult esse amicus, quia illi amicus est: et ideo illi non vult esse amicus, quia tibi amicus est. Ergo te diligens, illi est inimicus, et illum diligens, tibi est inimicus. Nunquid propter se Deus non suscipit munera nostra, sed propter nosipsos? Alteri adversatur Deus, dum alteri conscientiam servat: et dum ambos diligit, nulli vult esse amicus propter inimicitias amborum. Ergo Deus fidem nobis servans, inimicorum nostrorum an icus fieri non vult, et nos fidem non servamus, si inimicos ejus diligimus, et amicos odimus. Qui enim amicus est infidelium, et inimicus fidelium, amicos Dei odit, et inimicos Dei amat. Si autem fidem Domino servaremus, sicut ille nobis, numquam infidelium amicitias coleremus, numquam nos infidelium matrimonio jungeremus. 24. *Dimitte illic munus tuum, et vade reconciliari prius fratri tuo*. Vide misericordiam Dei, quomodo hominum utilitates amplius aspiciat, quam suos honores. Si enim suos honores magis aspiceret, sic dixisset: Interim offer munus tuum et postea vade, et reconciliare. Nunc autem dicit: Vade primum, et reconciliare, et sic veniens offers. Tamquam si dicat ad illum: Vade. Ego libenter contemnor, libenter honoris mei patior damnum, libenter exspecto Dominus servos tantummodo ut vos in amicitiam veniatis. Vade ergo, ut scias quia plus diligo concordiam fidelium meorum, quam munera: quia munera hominum nullum Deo faciunt lucrum: caritas enim illorum Dei gloriam operatur. Ne dicas, Ille mihi nocuit, non ego illi: ille mihi satisfacere debet, non ego illi. Si pro gloria salutis tuæ jubet te Dominus amicitiam facere, magis nocitus debes rogare, ut duplicem gloriam consequaris: unam, quia nocitus es, alteram, quia prior rogasti. Si enim in illum nocuisti, et ideo rogasti, parcat tibi Deus quod nocuisti, quia prior rogasti: tamen nullam habes mercedem, quia reus constitutus rogasti. Si autem ille te læserit et prior rogaveris, magnam habebis mercedem. Festina ergo inimicum tuum prævenire ad amicitias, ne forte, te tardante, ille præveniat te ad rogandum, et rapiat de manibus tuis pietatis mercedem. Nam si ille te nocuit, et ille te rogat, infructuosa est amicitia tua. Quam enim justitiam fecisti ante Deum, si rogatus tibi humilitatis gloriam prætereundum? Sed forte dicis: Ecce ego volo reconciliari: sed dic mihi, quomodo reconciliabor? Qualis præcessit offensio, talis debet sequi reconciliatio. Si cogitatu offendisti, cogitatu reconciliare. Si verbis offendisti, verbis reconciliare. Omne enim peccatum, quomodo committitur, eo modo et poenitetur. Utpote, cogitasti male facere alicui Christiano; non potes munus tuum offerre ante Deum, quia habes in corde tuo nocendi propositum. Recogita bene, quod cogitaveras male, et poenituisti. Nam cogitationis peccatum contraria cogitatione dissolvitur. Quis testis? Propheta. *Quæ dicitis, inquit, in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini (Psalm. 4. 5)*. Vides quia irasci naturæ est, exequi autem iracundiam voluntatis? Si autem verbis læsisti fratrem tuum, vade, et verbis satisfac ei ex toto corde, et poenituisti. Quoniam autem verborum peccatum verborum satisfactione dissolvitur, testis est Aaron. Cum enim detraxisset de Moyse, vadens verbis rogavit

¹ Idem in marg., gloriam providere. Sed.

eum, dicens: *Rogo, Domine, ne inferas in nos peccatum hoc, quia ignoravimus quod peccavimus in te* (Numf. 12. 11). Si autem operibus aliquem offendisti, puta, alicujus pecuniam fraude abstulisti, aut rem aliquam per violentiam abstulisti, redde ei quæ abstulisti, et poenituisti. Quoniam autem abstractæ rei peccatum rerum recompensatione dissolvitur, testis est Zachæus, dicens: *Domine, quæcumque fraude abstuli, reddo in quadruplum* (Luc. 19. 8). Si autem rem quidem alicujus non tuleris, sed forte castigaveris hominem impotentem injusto, dona ei aliquid pro injuria dignum: sicut scriptum est in lege: *Si percussæris servum tuum, et fregeris illi dentem, dimitte eum liberum* (Exod. 21. 27). Secundum hoc intelligendum est. et si castigaveris aliquem, injuriæ peccatum beneficio est dissolvendum. Alioquin nisi quem facis læsisti, facilis placaveris, sine causa oras ad Dominum, sine causa elemosynas facis de rebus, quibus alios exspoliasti. Quid prodest tibi, si alter pro te oret ad Deum, et alter adversus te interpellet Deum? Etsi ad istius orationem vult tibi Deus misericordiam facere, illius interpellatio non permittit. Melius est, ut etsi nemini prodes, homini noceas, quam ut alios spoliēs, et alios vestias. 25. *Esto consentiens adversario tuo cito, dum es cum illo in via, ne forte tradat te adversarius judici, et judex tradat te ministro, et in carcerem militaris*. Festinat Dominus, ut ad amicitiam festinemus inimicorum nostrorum, quandiu vivimus in hac vita (vita enim omnium hominum communis est ista vita carnalis, per quam omnes homines transeunt, boni et mali), sciens quam periculosum est, si unus ex inimicis, pace non facta, fuerit mortuus: nam postea etsi voluerint pacem facere, non possunt, cum fuerint separati. Si autem quandiu in via hujus vitæ es, non feceris pacem cum adversario, quem læsisti, sed sic inimicantes per mortem iteritis ante judicem Christum, tradet te Christo, convincens te reum in judicio ejus, et judex tradet te ministro, id est, angelo poenarum crudeli, et ille mittet te in carcerem gehennæ. Et qui in hoc sæculo si pacem fecisses, etiam gravissimi operis poteras accipere indulgentiam, sicut scriptum est: *Caritas operit multitudinem peccatorum* (1. Petr. 4. 8): si semel condemnatus fueris niissus in carcerem, jam non solum de gravibus peccatis, sed etiam pro verbo otioso, quod loquutus es, id est, si Rachæ alicui dixisti, pro eo sunt exigenda a te supplicia. Tradet autem te judici adversarius tuus, etsi te prius rogaverit ille. Dicit enim Salomon: *Si esurierit inimicus tuus, ciba illum: hoc enim faciens, carbonēs ignis congeres super caput ipsius* (Prov. 25. 21. 22. et Rom. 12. 20). Congerere autem carbonēs ignis quid est aliud, nisi magis reum facere ante Deum? Si ergo qui benefacit inimico, magis illum reum facit ante Deum: consequenter et qui prius rogat inimicum suum, reum illum facit ante Deum. Frequenter homines in hoc sæculo mittuntur in carcerem pro peccato: id est, in angustias et tribulationes diversas. Nam plerumque peccantes in hominibus mittuntur in tribulationes diversas: sed non intelligimus. Angustia autem hujus mundi, carceres appellantur.

Homilia duodecima ex cap. quinto (a).

27. *Audistis quia dictum est antiquis, Non mæchaberis* (Exod. 20. 14): 28. *ego autem dico vobis, quoniam omnis qui videt mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo*. Ecce alterum mandatum, minimum quidem apud Judæos tunc, et nunc apud omnes qui non multum curant de anima sua, nec judicant cor suum, qui irasci proximis suis sine causa aliquod non putant esse peccatum: nec concupiscere tantum mulierem alienam putant esse peccatum, opere concupiscentiæ non putant. Magni autem est apud timentes Deum et cor suum dijudicantes. Magnum est etiam apud Deum, qui non tantum

opus hominis aspicit, quantum cor. Quo mandato lex non solvitur, sed impletur: quia sine hoc mandato stare non potest legis mandatum. Omne enim adulterium ex concupiscentia nascitur. Quomodo ergo tolleretur adulterium secundum legis mandatum, nisi præcis fuerit concupiscentia secundum Christi mandatum? Quoniam ergo sicut ira mater est homicidii, sic concupiscentia mater est adulterii: consequenter sicut qui irascitur fratri suo sine causa, occidit eum in corde suo, etsi non occiderit eum propter metum vindictæ¹, aut propter impotentiam suam, etiam homicida est apud Deum, qui non magis opus considerat, quam affectum: sic qui concupiscit mulierem alienam, jam mæchatus est eam in corde suo: etsi non habuerit eam, causa aliqua obsistente, etiam adulter est apud Deum, qui magis aspicit voluntatem quam opus, quoniam opus ei adulterii committendi deficit, non voluntas. Sed ne forte homines humanæ naturæ mysterium ignorantes, dum considerant, quia generaliter omnis natura carnalis subdita est passionibus istis, et nemo est hominum, etiam sanctorum, qui se omnino ab ira vel concupiscentia valeat separare, aestiment Christum, quasi impossibilia ista mandantem, occasionem sibi querere, per quam homines faciat reos, quoniam omnis, qui impossibilia mandat, occasiones offensionis seminat, et causas puniendi requirit: ideo pauca de divisione voluntatum animæ corporisque tractemus. Sicut duas in nobis habemus naturas, animæ scilicet et carnis: sic duas habemus voluntates, unam animæ, alteram carnis: duas iras, unam animæ, et alteram carnis: duas concupiscentias, unam animæ, et alteram carnis. Et natura quidem carnis ab his omnibus non potest se separare. Nam necesse habet et irasci, et concupiscere, etsi non vult, quoniam non est in arbitrio suo creata: id est, non est nunc in arbitrio suo, sicut creata fuit, sed sub lege peccati. Venundata enim est sub peccato: propterea de illa dicit Apostolus: *Sapientia carnis inimica est in Deum: legi enim Dei subjecta non est, nec enim potest* (Rom. 8. 7). Anima autem in arbitrio suo creata est secundum legem justitiæ Dei: propterea potest et non irasci, si vult: et non concupiscere, si vult. Quando ergo irascimur et concupiscimus, si displicamus nobis, et festinemus reprimere vel iram vel concupiscentiam nostram, manifestum est, quia caro nostra irascitur aut concupiscit sola, non anima nostra. Quando autem complacemur nobis in his, et discernimus si poterimus nostram implere iracundiam, vel concupiscentiam nostram: tunc et anima irascitur et concupiscit simul cum carne. Propterea sciens Deus, quia carnis natura subdita ei non est, nec potest non irasci, non mandat carni quæ mandat. Quis enim sapiens illi ponit præceptum, qui etsi vult, non potest obaudire? Sed ad animam loquitur, et animæ mandat, quæ potest Deo in omnibus obaudire: quæ potest, etiam carne irascente et concupiscente, ipsa nec irasci, nec concupiscere. Si ergo ad animam loquitur, et de concupiscentia animæ loquitur, dicens: *Si quis videt mulierem ad concupiscendum eam, jam mæchatus est eam in corde suo*: id est, non si quis concupiverit secundum desiderium inevitabile carnis, sed, si quis concupierit secundum voluntatem animæ, et consensum, discernens et statuens implere quod cupit: ille talis etsi nihil gesserit, jam tamen corde adulter est ante Deum, quia forsitan impeditus est ab opere, non compunctus in voluntate. 29. *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te, erue eum*. Puto quod omnis merces justitiæ nostræ in hoc posita sit, quia omni tempore contra carnem nostram luctamur: quia *Caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Sic enim ait propheta: *Tota die contristatus ingrediebar, quoniam renes mei impleti sunt illusionibus, et non est sanitas in carne mea* (Psal. 37. 7. 8). Si ergo secundum prophetam non est sanitas in carne nostra, quot oculos quis ha-

¹ Commelin. et Morel. vox, non, omittitur.

(a) In Codice V. D. hæc Homilia precedenti jungitur.

¹ V. D. et Editi in margine, propter metum videntium.

bet, aut quot dexteras in corpore suo, ut secundum malitiam carnis sufficiat poena membrorum? Sed videamus, ne forte vel sic possibile est intelligere de oculo corporali, vel de manu. Sicut enim totus homo quamdiu peccat, vivit peccato, mortuus est autem iustitiæ, sicut scriptum est: *Et vos, cum essetis mortui peccatis (Ephes. 2. 1)*; cum autem homo conversus fuerit ad iustitiam, vivit iustitiæ, mortuus est autem peccato; sic et unumquodque membrum, utputa oculus, quamdiu quidem male aspicit, integer quidem est peccato, ejectus est autem iustitiæ: cum autem desierit male aspicere, ejectus est a peccato, integer est autem iustitiæ. Sed neque sic convenit. Nec enim habet rationem hæc interpretatio plenam, propter quod dicit, *Si dexter oculus tuus scandalizaverit te. Quid enim? quando dexter scandalizat, sinister quid facit? numquid contradicit dextro, ut dexter quidem quasi reus ejiciatur, sinister autem quasi innocens reservetur?* Sed puto ad animam hæc cuncta referri, sicut diximus supra. Oculum igitur dicit animæ, id est, mentem per quam anima videt. De quo et alibi dicit: *Si oculus tuus fuerit simplex, etc. (Matth. 6. 22)*. Oculus autem iste carnalis non est oculus, sed est speculum oculi illius interioris, id est mentis. Habet enim et corpus suam mentem, sicut et animam suam: sicut testatur Apostolus, de mente quidem animæ dicens hoc modo: *Igitur ego ipse mente quidem servo legi Dei, carne autem legi peccati (Rom. 7. 25)*. De corporis autem mente sic: *Inflatus mente carnis suæ, et non tenens caput (Col. 2. 18. 19)*. Similiter et de manu, vel de pede. Dextra manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus voluntas corporis est. Hæc autem corporis manus non est manus, sed organum manus illius. Nisi enim voluntas, aut bona, aut mala, moverit eam, ad nihil movetur. Dextra itaque manus hominis est voluntas animæ: sinistra autem manus est voluntas corporis. Ideo enim partes animæ dextræ vocantur, corporis autem sinistrae: quoniam anima in arbitrio suo creata est, ad quod voluerit declinare, sive ad bonum, sive ad malum: et sub lege iustitiæ creata est, ut recta videat, recta audiat, et agat, et ambulet. Partes autem corporis sinistrae dicuntur, quia non est in arbitrio suo creata caro, ut, sive ad bonum, sive ad malum declinare voluerit, possit: sed in malo creata est sub lege peccati, nec potest aut videre, aut audire, aut agere rectum. Sic et omnes sancti dextri dicuntur, peccatores autem sinistri. Unusquisque ergo nostrum habet dextrum oculum et sinistram: dextrum quidem, mentem animæ, sinistram autem, mentem carnis; dextram autem manum, voluntatem animæ, sinistram autem, voluntatem carnis. Quando ergo ex passione carnis concupiscimus sicut homines, animo autem resistimus concupiscentiæ nostræ, sinister oculus scandalizat nos: id est, mens carnis, non mens animæ. Sinistra manus scandalizat, et non dextra: id est, voluntas carnis, non voluntas animæ. Vide nunc quia non jubet carnis mentem ejicere, vel carnis præcedere voluntatem. Nec enim fieri potest, ut caro aliquando cesset a desiderio malo. Desideria autem carnis retinere quidem possumus, ut non faciamus quod desiderat caro: præcedere autem non possumus, ut non desideret. Quando autem ex proposito animæ volumus malum, tunc dextra manus, id est, oculus dexter nos scandalizat, et dextra voluntas. Hunc oculum et istam manum præcedere jubet, quam et possumus præcedere: quoniam anima in arbitrio suo est, ut ad quod voluerit, valeat declinare. Caro autem non in arbitrio suo est, sed in malo: vendita est sub peccato, et non potest bonum velle. Ideo autem caro sinistra dicitur, anima autem dextra, quoniam caro ad tentationem nobis creata est, anima autem ad salutem. Hæc est, sicut arbitror, loci istius interpretatio vera. Possumus tamen et alium invenire colorem. Respectus vel consideratio mentis oculis est animæ, videlicet voluntas alicujus operis faciendi, et movens manum ad aliquod opus. Manus animæ

est secundum ea quæ diximus. Utpote erat mulier quædam religiosa, vel virgo, vel vidua: respexi et consideravi, et dixi: Debeo visitare illam mulierem assidue, ut si quid religionis ignoret quasi mulier, instrui eam, et confirmem ipsam in ipso bono proposito ejus. Bonus respectus est iste, et dexter oculus: sed dum assidue visito eam, decidi in laqueum desiderii ejus: et ille bonus respectus meus, et dexter, factus est mihi in scandalum. Quid ergo oportet fieri? Ejicere talem illum respectum bonum, qui generaturus est mihi malum. Aut sic. Vidi orphanam quamdam, et dixi, Debeo illam in domo mea accipere, et educare, donec veniat tempus nubendi: et vadens cepi ei subministrare quæ necessaria erant. Bonum opus hoc, et dextra manus hæc est: sed dum causa subministrationis video eam, decidi in laqueum desiderii ejus: et illud bonum opus meum, et dextra manus facta est mihi in scandalum. Vel ita. Videntes me quidam agere fiducialiter cum ea, scandalizati sunt, dicentes: Quid sibi vult hoc esse, quod iste sic familiariter loquitur cum puella? Oportet ergo præcidere tale opus bonum, quod vel mihi vel alteri generat malum. Nam et quod alteri generat malum, mihi generat: quia per me factum est, ut alter scandalizaretur in me. Et hæc propositionis gratia diximus: verumtamen generaliter omne bonum, quod vel nos vel alios scandalizat, præcidere debemus a nobis. Nam quale est illud bonum, ex quo nascitur malum? Melius est enim, ut sine uno respectu aut uno opere bono salvemur, quam ut, dum omnia opera bona voluerimus facere, cum omnibus pereamus. Sed et alii aliter interpretantur hunc locum. Vult, inquit, Christus, ut non solum de periculo nostri peccati curemus, abstinentes nos ab omni concupiscentia mala, sed etiam ne vel propinqui nostri, vel aliqui ad nos pertinentes, turpe aliquod agant. Utpote, habes aliquem vel filium, vel fratrem, vel amicum, qui sic bene aspicit res tuas, quasi proprius oculus tuus, et habes cum pro oculo dextro. Aut habes aliquem, qui sic procurat res tuas, quasi propria manus tua, et est tibi quasi dextra manus. Et illum talem si cognoveris aliquid turpiter agere, præcide eum ab anima tua, et projice longe abs te, quia scandalizat te: quia non solum pro peccato nostro, sed etiam pro peccato proximorum nostrorum, quod tamen possumus cohibere, nisi aut cohibuerimus, aut repulerimus a nobis, dabimus rationem. Et quoniam omnes Christiani unum corpus sumus, et alter alterius membra: melius est, ut sine uno aut altero membro tali salvemur, quam ut, volentes illos tales habere, et ipsi pereamus cum eis. 31. *Dictum est antiquis, Si quis vult dimittere uxorem, det illi libellum repudii. 32. Ego autem dico, Si quis dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam nœcham. Et si quis dimissam duxerit, nœchatur.* Nunc tertium mandat mandatum, minimum apud indisciplinatos et lascivos, qui nullum æstimant esse peccatum, uxorem dimittere dato libello repudii, sine quo neque stare potest legis mandatum. Quomodo? Quando primum Moyses filios Israel eduxit de Ægypto, genere quidem erant Israelitæ, moribus autem Ægyptii. Propter quod more gentilium contingebat, ut vir odiret uxorem. Et quia dimittere illam non permittiebat, paratus erat interficere eam. Aut si non interficiebat propter timorem legis, tamen assiduis cruciatibus affligebat. Ideo jussit dari repudium, non quia bonum erat, sed quia remedium erat mali peioris: ne dum facere malum velantur, facerent pejus. Ergo propositum fuit legis repudium dare mandantis, ut ne homicidium fiat. Numquid in facto solo sit homicidium? nonne et in voluntate? Et coram hominibus quidem in facto sit homicidium, coram Deo autem in voluntate. Sicut enim qui irascitur fratri suo sine causa, etsi non potuerit occidere eum, occidit eum tamen in corde suo: sic et qui concupiscit mulierem, etsi non habuerit eam, adulteratus est eam in corde suo, quia voluntas ejus impedita

est, non correcta. Sic qui odit uxorem suam, excepta fornicationis causa, et sic eam odit, ut dimittat eam, ut et nisi haberet licentiam dimittendi eam, occideret eam : in corde suo occidit eam, quantum acceperat, quia opus homicidii defuit ei, non occidendi voluntas. Vides ergo quia lex præcipiens dari repudium, opus homicidii compescuit, non peccatum? Et non solum homicidii crimen non sustulit, quantum ad Deum, sed etiam alterum dimissionis introduxit peccatum. Quoniam libellus repudii testimonium est soluti conjugii, numquid justitia solvendi conjugii? Propterea, dato repudio, solum quidem conjugium publicatur, peccatum autem solutionis magis exaggeratur. Tamen cum de irascente sine causa, et de concupiscente faceret verbum, competenter intulit mandatum de uxoris non dimittendis. Si enim qui irascitur fratri suo sine causa, reus erit iudicio : quomodo non erit reus, qui sine culpa fornicationis sic odit uxorem, ut etiam dimittat eam? Sed dicis, Multas habet culpas uxor mea. Quid enim? Tu autem sine culpa es? Si enim extraneorum vitia supportare debemus, dicente Apostolo : *Invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi* (Gal. 6. 2) : quanto magis debemus uxorem? Si quis viderit mulierem ad concupiscendum eam, adulteratur eam in corde suo : quomodo non pro adulteriis condemnatur, qui dimittens uxorem, occasionem dedit adulteriorum committendorum, ut et illa adulteretur in alterum, et alter in illam? Nam vir Christianus non solum se coquinare non debet, sed nec aliis coquinandi se occasionem præbere. Alioquin illorum crimen ad istius redundat peccatum, qui aliis committendi criminis factus est causa. Vide etiam, quia qui secundum legem repudium dat, quatuor committit iniquitates. Primam, quia quantum ad Deum existit homicida : secundam, quia dimisit non fornicantem ; tertiam, quia fecit eam adulterari ; quartam, quia et accipiens eam, fecit adulterium. Nihil autem horum committitur, ubi servatum fuerit Christi mandatum. 55. *Item dictum est, Non perjurabis : reddes autem Domino juramenta tua.* 34. *Ego autem dico, non jurare omnino*, etc. Ecce quartum mandatum, quod minimum putant avari, qui bene jurare non putant esse peccatum, sine quo non potest stare legis mandatum. Nam nisi juramentum interdicitur, non possunt amputari perjurii. Ex juramento enim perjurium generatur. Nemo est enim, qui frequenter jurat, et non aliquando perjuret. Propter hoc admonet Salomon : *Non assuescas juramento os tuum ; multus enim casus in illo* (Eccli. 23. 9). Sicut enim qui facit consuetudinem multa loqui, necesse est ut aliquando et importuna loquatur, et qui facit consuetudinem frequenter manu sua percutere, necesse est ut aliquando et injuste percutiat : sic qui facit consuetudinem jurare in rebus idoneis, frequenter et in rebus superfluis etiam nolens consuetudine trahente perjurat. Nam omnium rerum consuetudinem, quando voluerimus quidem, tunc facimus, sed non quando volumus, tunc repellimus eam. Et qualis est contra jurantes Dei sententia, docet Salomon : *Vir*, inquit, *inquit, jurans, non exiet plaga de domo ejus* (Ibidem v. 12). Si ergo a jurantibus plaga non recedit, quomodo a perjurantibus aliquando recedit? Dic mihi, amice, jurando quid proficis? Nam si adversarius tuus crederet bene te juraturum, numquam te jurare compelleret : sed quia perjuratorum te aestimat, ideo te jurare compellit. Et cum juraveris, non quasi in veritate juramenti tui placatus lacet, sed quasi in damnatione perjurii tui vindicatus recedit. Juramentum enim numquam bonum exitum habet. Quidam enim aestimabant te avaritiæ causa jurasse, quidam autem et perjurasse. Qui autem de te bene voluerint suspicari, etsi pejerasse te non credunt, tamen in veritate te jurasse affirmare non possunt. Nemo autem potest defendere te et religiose egisse. Ideoque jurans, inimicis tuis in opprobrium venis, amicis autem tuis in suspicionem. Sed forte dicis. Quid faciam? Non mihi credit, nec vult

credere nisi juravero. Acquiesce magis pecuniam perdere, quam salutem. Pretiosior tibi videatur anima tua, quam res tua. Si rem aliquam perdideris, vivere potes : si Deum perdideris, quomodo vives? An nescis quia quod invitus amittis propter Dei timorem, majorem mercedem habes pro illo, quam si elemosynam dedisses? Quia quod cum majore colluctatione facimus, pro illo dignius coronamur. Ecce, amice, admoneo te, ne aliquando hominem jurare compellas. Sive existimas eum bene juraturum, recede ab eo : sive existimas eum male juraturum, magis recede ab eo : quia etsi ille bene juraverit, tu quantum ad conscientiam tuam perjurii illius factus es causa, quia hoc proposito eum jurare compellis, non ut juret, sed ut perjuret. Si autem bene eum juraturum putares, nec jurare compelleres. O insipiens, qui alterum jurare compellis, nescis quid agis. Ille etsi perjuraverit, vel cum lucro perjurat, tu autem sine lucro perjurii illius particeps inveneris. Qui mentiri non dubitat, nec perjurare timet : qui enim mentitur, veritatem in corde suo transgreditur ; qui autem perjurat, in verbis suis transit Deum. Quid ergo interest inter Deum transire, et veritatem transgredi, cum et ipsa veritas sit Deus? Hæc sola est differentia, quia veritatem mentientes in corde transimus, perjurantes autem Deum in verbis : nam verbo hominibus satisfacimus, conscientia autem Deo. Ipse Deus, qui perjurare vetuit, ipse et postea non jurare mandavit. Qui ergo in jurando non timet Dei præceptum negligere, nec in perjurando timebit. Quid autem vis? Timet Deum, aut non timet Deum. Si timet, etiam sine juramento non mentitur : si autem non timet, neque cum juramento potest dicere veritatem.

Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. — Audite vos, clerici, qui jurantibus Evangelia sancta porrigitis¹ : quomodo potestis ab illo juramento esse securi, qui semen perjurii datis? Numquid qui ignem portat, unde confletur incendium, alienus est ab illo incendio? Aut qui gladium porrigit unde homicidium committatur, nonne est socius homicidii illius? Sic et qui occasionem perjurii præstat, collega fit perjurii ejus. (Si erat bene jurare justum, juste dicebatur², quia dedimus illis Evangelium ut jurent, non ut perjurent : nunc autem cum sciatis, quia et bene jurare peccatum est, quomodo potestis esse liberi, qui occasionem datis unde peccetur in Deum?) Cesset ignis, et incendium non fit ; subtrahat gladium, et homicidium non committitur : sic tolle juramentum, et perjurium non fit. Hæc de illis dicta sunt, qui jurant per Deum : eorum autem, qui jurant per elementa, execrabilior iniquitas est. Cælum enim, et terram, et cætera Deus ad ministerium sibi creavit, non hominibus ad juramentum. Ecce enim in lege præcipitur, ut per nullum juretur, nisi per Deum : qui ergo jurat per cælum aut per terram, aut quidquid illud est, per quod jurat, deificat illud. Propterea idololatram se facit omnis, qui per aliquid aliud a Deo jurat, etiam si jurare liceat : quia non reddit Domino Deo suo juramenta sua, sed elementis, et sic dupliciter peccat. Primum, quia jurat ; deinde, quia deificat per quem jurat. Et vide quia per singula hanc rationem dat, cur quis non debeat jurare per elementa. *Neque per cælum*, inquit, *quia thronus est Dei* : id est, non Deus 55. *Neque per terram, quia scabellum est pedum ejus*, non dea. *Neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis, non magnus rex.* 56. *Neque per caput tuum, quia non potes unum capillum album facere, aut nigrum.* Ac si dicat : Cujus momenti es, ut per te jures? numquid potestatem habes vel unum capillum album facere, aut nigrum? Sive ergo per filios suos juret quis, sive per se, sive per aliquem, meliorem facit illum, quantum ad se, quam Deum. 58. *Audistis quia dictum est anti-*

¹ v. D. et Editi in marg., *sancta portatis... qui sanctum perjuris datis.*

² v. D., *Si erat bene jurare, juste dicebatur*, etc. Moneatur in margine Editorum hæc abesse a quibusdam exemplaribus.

quis, Oculum pro oculo, dentem pro dente : ego autem dico vobis, non resistere malo. Quantum mandatum minimum, quantum ad homines crudeles, qui peccare se non arbitrantur, si reddiderint mala pro malis, non considerantes, quæ dicuntur in Psalmo : *Si reddidi retribuētibus mihi mala, decidam merito ab inimicis meis inanis*, etc. (Psalm. 7. 5). Quæcumque enim ille dinumerat merito se pati debere, si reddiderit retribuētibus sibi mala, sciant Christiani omnia illa merito se esse passuros, si reddiderint retribuētibus sibi mala. Nam et casuri sunt ab inimicis suis inanes, et persequentur est inimicus animas eorum, et comprehensurus et conculecaturus in terra vitam eorum, et gloriam eorum in pulverem deducturus. Tamen sine hoc minimo mandato legis mandatum non potest stare. Quomodo? Lex præcipiens oculum pro oculo, dentem pro dente, tale habet propositum, ut unusquisque, dum timet de suo membro, parcat alterius, et nemo malus inveniatur. Sed quia vix mundo a scandalis : quamdiu enim vivimus in hoc mundo, cui diabolus principatur, necesse est abundare maledicentes, percutientes, et persequentes. Si ergo incipimus secundum legis mandatum omnibus reddere mala pro malis, omnes efficiamur mali, et solum est propositum legis, et dum voluit malos facere bonos, etiam bonos fecit malos. Si autem secundum Christi mandatum non resistatur malo, etsi mali non laeduntur, tamen boni permancbunt boni : et sic per mandatum Christi impletur et legis mandatum. Nam qui mandatum legis implet, non simul implet et Christi : qui autem Christi implet, simul implet et legis. Uti puta, qui percutit, contra legem agit : qui autem repperit, secundum legem facit, non autem et secundum Christi mandatum. Qui autem secundum Christi mandatum, neque percussus repperit, tacite et legis voluntatem implevit. Nam qui percussus non repperit, multo magis nec ab initio percussisset : quia non venit Christus solvere legem, sed adimplere. Sed dicis, quia dignus est ille repperit, qui contra legem percussit. Etiam. Sed tu non es dignus repperire, quia illius discipulus es, qui maledictus non remaledixit, percussus non repperit, crucifixus pro crucifigentibus se oravit. Si reppereris, ergo primum denegasti, te Christi esse discipulum, non verbis, sed factis. Deinde cum eieceris oculum pro oculo tuo, et freris dentem pro dente tuo, numquid per hoc restituitur membrum tuum in loco proprio? Si ergo non reddideris malum pro malo, et si membrum corporis perdidisti, vel lucrum patientiæ acquisisti. Si autem reddideris : et corporis damnum passus es, et salutis. 39. *Sed si quis te percusserit in maxillam, præbe ei alteram.* Non enim diabolus tantum de vulnere humani corporis gaudet, sed et magis in vulnere animæ delectatur : ideo enim excitat aliquem qui te percutiat, ut dum tu excitatus repperitis eum, pecces, et uno ictu vulneret ambos. Scit enim, quia vulnus corporis cito sanatur : vulnus autem animæ in quibusdam vix cum labore, in quibusdam autem nunquam sanatur. Ideoque si reppereris eum, in prima quidem facie illum videris, re vera autem a diabolo victus es. Et putas quia te satiasti de illo, vere autem diabolus satiasti de te. Si autem non reppereris eum, ab homine quidem victus videris, diabolus autem videris. Hæc secundum iustitiam Dei. Videamus autem secundum utilitatem carnalem. Numquid si reppereris eum, compescuisti eum, ut jam non te percutiat? Sed magis excitasti eum, ut adhuc te percutiat. Nam iracundia per iracundiam non compescitur, sed amplius irritatur. Quemadmodum si ignem cum igne conjungas, maior flamma succenditur : si autem non reppereris eum, ille jam stabit : si quidem sapit, confusus : si autem non sapit, satius : et non solum iterum te non percutit, sed forsitan compunctus corde poenitet, quia te vel semel percussit. Attamen etsi sic insanus est, ut nec patientiam tuam intelligat, ne confundatur in facto suo : numquid potes tu

te amplius vindicare, quam Deus erat te vindicaturus? Ideoque si reppereris eum, perdidisti vindictam, quia teipsum vindicasti : et liberasti eum de manibus Dei, quia reddidisti illi quod fecit. Si ergo fortiter irascaris, patientius age, ut melius vindicaris, scilicet per Deum. 40. *Et ei qui vult tecum in iudicio contendere, et tunicam tuam tollere, dimitte ei et pallium.* Primum indigna res est, ut homo fidelis stet in iudicio ante conspectum iudicis infidelis. Nam etsi infidelis non est, certe secularis est. Et qui te venerari debuerat propter dignitatem fidei, iudicat te propter necessitatem causæ, et perdes dignitatem Christi propter negotium mundi. Nonne melius est, ut perdas res mundiales, quam gloriam sempiternam? Si enim rem perdidideris propter Christum, Christus tibi rem restituere potest : si autem propter rem perdidideris Christum, res tibi non potest restituere Christum. Deinde necesse est, ut humilies te coram iudice, et subditus sis illi propter necessitatem causæ. Et forsitan qui propter Deum non fueras te humiliaturus, humilias te propter lucrum, et facis rem pretiosorem quam Deum. Tertio, quia omne iudicium irritatio cordis est, et cogitationum malarum. Si semel in iudicium ingressus fueris, jam non desideras ut veritas causæ appareat, sed ut quocumque modo victor existas. Si autem videris quod causa tua, sicut frequenter solet fieri in iudiciis, aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis expugnetur : necesse est similiter ut et tu aut verbis, aut fraudibus, aut pecuniis, causæ tuæ adesce festines. Et si ab initio consilium non habuisti, ut sic ageres, postea sic agere ipsius controversiæ necessitas te compellit. Nam primum pro lucro tantummodo festinabas, postea jam et pro pudore contendis. Et magis contentus es etiam peccare tantum, ut vincas, quam vinci tantum, ut ne pecces. Hæc Deus illis mandat, qui magis diligunt Deum, quam mundum. Nam qui lucrum animæ magnum esse existimat, damnum rei modicum putat : nam qui damnum rei magnum existimat, lucrum animæ minimum putat. Qui ergo difficilius putat rem dimittere, quam in iudicio introire, hoc cogitet, quia difficilius est de iudicio sine peccato exire. Facilius est enim ante iudicium rem dimittere, quam iudicio evitare peccatum. Nam ante iudicium, sicut diximus, una causa avaritiæ te compellit, post ingressum etiam causa pudoris. Et qui unam causam vincere non potuisti propter timorem Dei, duas quomodo vincas? Ergo sicut Ioseph dimisit pallium in manu meretricis, et fugit cum meliore pallio castitatis : sic et tu projice pallium in manus calumniatoris, et fuge cum meliore velamento iustitiæ, ne forte dum vis vindicare vestem corporis, pretiosissimum animæ vestimentum perdas. Deinde si viderint infideles te Christianum pro injuriis iniurias rependere graviore, pro terrenis facultatibus, et usque ad perniciem animæ secularia pulsare iudicia contra directorem injustum : quomodo credant spem regni cælestis esse veram, quam prædicant Christiani? Facile enim spernunt terrena qui cælestia sperant. Qui autem terrena magnopere complectuntur, nescio si firmiter cælestia credunt promissa. Non solum ergo propter læsionem animarum nostrarum percutientem sustinere debemus, auferenti quæ nostra sunt non repugnare, sed etiam propter demonstrationem indubitabilem Christi promissionum : ut ille qui viderit te iniurias proprias negligentem, terrenas etiam res quasi nihil spernentem, intelligat, quia vere est certissima spes Christianorum in cælis. pretiosior omnibus rebus terrenis, et vita jucundior omni fructu vite istius carnalis. 41. *Si quis te angariaverit mille passus, vade cum illo et alia duo.* Ut patientia tua vincat illius crudelitatem, et ostendas quia major est benignitas Dei in sanctis, quam malitia diaboli in iniquis hominibus. Si autem tantum vadis quantum ille te cogit, quomodo cognosceris servus Dei? Nam in necessitate bonitas non apparet. Quod ergo cogit te, vade propter necessitatem hominis violenti : qui non te cogit, vade propter gloriam Dei benigni. Si

unum vadis, putat te hominem qualemcumque fecisse, et non poenitet, quia te angariavit: si autem amplius vadis, intelligit, quia servus es Dei. et ideo incipit illum poenitere, quia vel unum te angariavit; et hoc tuum additamentum non fit illi majus auxilium, sed poena prioris audaciae. Deinde si illum quidem diabolus excitavit ad te angariandum, et tu videns tibi injuriam fieri, et aut verbis illicitis contradicias, aut factis non bonis resistas: et lucrum sanctitatis, quod multis forsitan bonis operibus acquisisti, propter dolorem modicum perdis. Quid ergo? Unum vade, ut satisfacias homini; alterum vade, ut te ostendas, et illum castiges; tertium, ut diabolum superbundanter confundas. Deinde haec omnia mandata in pauperis persona conveniunt: dentem autem hominis divitis et potentis quis excutit? Utinam ille alterius non excuteret. Tunicam divitis et potentis per calumniam quis tentat auferre? Utinam ille per calumniam alterius non auferret! Divitem et potentem quis angariat? Utinam ille alterum non angariaret! Ergo dives infructuosus est. Et quomodo adimpleat justitiam legis, et gratiae, ut fiat servus Dei perfectus? Quomodo? Si quis mutuum pecuniam petierit ab eo, det illi. Lex enim est, ut alterius non tollas, etsi tuum non des. Gratia autem, ut alterius non tollas, et tuum des. Qui ergo mutuum pecuniam dat, et legem implet et gratiam. Nam qui de suis libenter dat, et multo magis alterius bona non tollit. Dives ergo per patientiam non potest tentari, neque probari, quia nemo illi cito violentiam facit: in largitate autem tentatur, atque probatur. Item pauper per largitatem non potest tentari et probari, quia non habet unde largiatur, et ideo per patientiam tentatur, atque probatur, si benignitas ejus per injuriam non mutatur. Denique si veritatem considerare volumus, et intelligere rationem: quia divitiis nostrae non sunt nostrae, sed Dei. Deus enim dispensatores nos divitiarum voluit esse suarum, non dominos: et ideo cui voluerit, dat eas; et a quo voluerit, tollit: illud proprie nostrum est, quod in nostra est potestate habere, si volumus. Quomodo autem nostrum dicatur, quod etsi volumus, habere non possumus, nisi nobis fuerit datum? Deinde considera, ut quid tibi magis divitias credidit, quam illi? numquid ex alia massa luti te fecit, ex alia illum? et pro te Christum tradidit, pro illo autem aliquem angelorum? Si per omnia sic illum diligit, quomodo te, non ideo dedit tibi divitias, ut habeas eas, sed ut teneris in eis. Ideo admonet Apostolus: *Divitiis hujus mundi præcipe non superbe sapere, nec sperare in incerto divitiarum, sed largos esse communicatores bonorum* (1. Tim. 6. 17). Nam pauper in sanctitate melior est, quam tu in rebus saecularibus. Tunc res proficiant ad illius sustentationem in hoc saeculo, ut et illius sanctitas proficiat ad tuam sustentationem in illo: sicut ulmus infructuosa dat humorem viti, et vitis pro se et pro ulmo profert fructum. Ergo jubet non Christus mutuum dare pecuniam, non tamen sub usuris: quia qui sub usuris mutuum dat, in prima quidem facie sua videtur dare, revera autem non sua dat, sed alterius tollit. Nam videtur quidem necessitati succurrere, revera autem in majorem mittit necessitatem. De uno vinculo solvit, et multis vinculis alligat: et non propter justitiam Dei dat, sed propter proprium luerum. Similis enim est pecunia usuraria aspidis morsui. Sicut enim qui ab aspidem percutit, quasi delectatus vadit in somnum, et sic per suavitatem soporis moritur: sic et qui accipit sub usuris, pro tempore delectatur, quasi qui beneficium accipit: et sic per suavitatem beneficij non sentit quomodo captivus efficitur. Nam sicut venenum aspidis latenter per omnia membra discurrit, et corrumpit: sic usura per totas facultates ejus discurrit, et convertit eas in debitum. Sicut enim fermentum modicum, quod mittitur in multam farinam, totam conspersionem corrumpit, et trahit illam, et facit illam totam fermentum: sic quum usura in domum alicujus intraverit, totam substantiam ejus ad se trahit, et convertit in debitum.

Homilia decima tertia ex cap. quinto.

43. Audistis quia dictum est antiquis, Diliges proximum tuum, et odio habebis inimicum tuum (Levit. 19. 18). 44. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros. Ecce sextum mandatum legem adimplens, minimum apud homines odibiles et invicem odientes, qui inimicum odire debere improba voce pronuntiare non erubescunt. Quod si justum fuisset inimicos odire, Deus te inimicum ex gentibus nunquam in suam suscepisset dilectionem. Ille pro te et Filium suum per omnia humanae compassionis opprobria tradidit usque ad mortem, ille te inimicum suum adoptavit, ceterum Unigenito suo fecit, et tu vel nudam dilectionem inimico tuo reddere non vis? Quid tamen mirum, si grave illis videatur inimicos amare, qui nec amicis suis sinceram conscientiam servant? Nam cum sit mundus iste scandalis plenus, si amicos voluerint diligere tantum, non poterint invenire quos diligant. Hodie enim iste illum offendit in re tali, cras ille istum offendet in altera re, et ita fit, ut si decreverit homo inimicos suos odire, necesse est ut odiat omnes, et odiat ab omnibus. Vides quia sicut ex ira homicidium nascitur, et ex concupiscentia adulterium: sic ex odio inimicorum praeciditur etiam dilectio amicorum. Si autem ad tempus sustines eum quasi inimicum, postmodum victum benevolentia tua amabis eum quasi amicum. Puto quod non tantum pro inimicis nostris Christus illa mandavit, quantum pro nobis: non quia illi digni sunt, ut diligantur ab aliquo, sed quia nos non sumus digni, ut aliquem odiamus. Odium enim spiritus est tenebrarum, et ubicumque insederit, sordidat pulchritudinem sanctitatis¹. Ergo non tantum ideo jubet diligere inimicos, ut illos diligamus, quantum ut a nobisipsis quod malum est repellamus. Et ideo non dicam, si laeseris inimicum, sed si oderis eum tantum, amplius tibi nocuisti secundum animam, quam illi secundum corpus. Et illi forsitan nihil nocens odians eum, te autem ipsum sine dubio laedis. Si ergo peperceris inimico, tibi amplius pepercisti, quam illi. Et si benefeceris ei, tibi amplius praestitisti, quam illi. Iterum commemoro quod superius dixi. Quoniam ignorantibus mysterium naturae humanae impossibile videtur diligere inimicum. Et vere impossibile est, quantum ad carnis naturam, quia passionibus subjacet: quantum autem ad animam, possibile est, quia proprii judicii est ideo: et regere et retinere potest carnem a passionibus. Numquam enim anima passibilem reget carnem, si ipsa passionibus caret subjecta. Puto autem, sicut illud quod dictum est: Ego autem dico, Non concupisces: non loquitur Deus ad carnis naturam, quae non potest fieri ut non concupiscat quod suum est: sed ad animam, quae non concupiscere potest. Nam quando quis corporalibus quidem motibus excitatur, voluntas autem illius non inclinatur, ut faciat opus quod facere instigatur, sed stabili proposito, continentia et operatione justitiae, irracionales motus corporis frangit, et si corpore concupiscit, animus ejus non concupiscit; si autem consenserit explorare quod cogitat, tunc vere dicitur animo concupiscere: sic et in hoc loco: caro quidem inimicum suum diligere non potest, quemadmodum nec esse possibile, ut injuriam non sentiat sibi illatam; anima autem inimicum diligere potest, quia dilectio vel odium carnis in sensu est, animae autem in intellectu. Propterea anima quidem secundum rationem vertitur. Caro autem invertibilis in passione tenetur: quoniam anima libera est, et sub principatu Dei est; caro autem captiva est, et sub principatu diaboli est, sicut et mundus qui in maligno positus est, quoniam et ipsa caro de mundo est. Quando ergo nocemur ab aliquo, etsi odimus eum, non tamen exsequimur odium nostrum, considerantes Dei justitiam, sed magis confringentes motus doloris nostri, et benedicimus ei, et benefacimus. Cognosce

¹ V. D. et Editi in marg. *opprobria tradidit.*

² Idem in marg. *pulchritudinem sanctitatis*, quae lecto quadrat.

quia caro quidem nostra odit inimicum suum, quæ nocita diligere non potest, anima autem diligit inimicum. Alioquin si unusquisque motus suæ carnis consideret, nullum bonum facere invenitur: quia omne bonum, adversante carnis natura, contradicentibus nobis ipsis explemus. Deinde qui te innocentem injuriatur, si incipias considerare quomodo a diabolo possidetur et agitur, quomodo voluntatem suam adimplet per ministerium ejus, non solum non irascaris ei, sed adhuc misereberis ejus: misratio autem excitat affectum¹. Vis ergo diligere inimicum tuum? Si injuriam pateris, noli injuriam præsentem aspicere, sed considera gloriam, quam pro mercede in judicio consequenturus es. Si æquanimiter supportare volueris, si damnum passus fueris, noli hoc damnum aspicere, sed illud patientiæ lucrum. Illis enim totum videtur difficile, qui retributionem non sperant futuri judicii. *Et benefacite iis, qui oderunt vos.* Sciens Dominus, quia carnis dilectio ex beneficiis carnalibus nascitur, ubi non fuit prius, et nutritur etiam, ubi fuit prius: ideo jubet nos benefacere inimicis, ut eorum odia nostris beneficiis compescantur. Si enim dando et accipiendo amicitia nascitur, quæ non erat prius: consequenter et odium, et omnis inimicitia beneficiorum assiduitate compescitur. Ergo benefacite odientibus, ut ex vestra benevolentia ipsi se judicent, quia injuste vos odiunt. *Orate pro calumniantibus vos.* Orantes pro inimicis, non tantum illos, quantum nos commendamus Deo: et magis exaudimur pro inimicis orantes, quam pro nobis. Qui enim pro se orat, non gratiæ opus exsequitur, sed naturæ. Quis enim pro se non orat? Qui autem pro inimico suo orat, digne exauditur, quia gratiæ opus exsequitur. **45. Ut sitis filii Patris vestri.** In quo enim alio cognoscetur quia filii sumus Dei, nisi fuerimus similes Deo? Filii enim carnales frequenter simulantur carnalibus patribus, in facie, aut in loquela, aut in risu, aut in aliquo corporis signo: filii autem spirituales in sanctitate. Et illi quidem etsi similes fuerint, laudem nullam merentur, et si dissimiles, nullam vituperationem quia non est in potestate hominis qualem accipiat corporis qualitatem. Filii autem Dei, si quidem similes fuerint, laudandi sunt: si autem dissimiles, nimis vituperandi, quia in potestate unicujusque est mensura faciendæ justitiæ. **46. Si diligitis eos, qui vos diligunt, quam mercedem habebitis?** Qui amicos diligit, propter se diligit, non propter Deum, et ideo nullam habet mercedem: delectat enim eum ipsa dilectio. Qui autem inimicum suum diligit, non propter se diligit, sed propter Deum: ideo magnam habet mercedem, quia contradicit motibus suis. Ubi enim labor seminat, illic metitur fructus. **48. Estote ergo perfecti, sicut et Pater vester perfectus est.** Qui diligit amicum, peccatum quidem non facit, justitiam autem non operatur. Dimidium enim bonum est, hominem discedere a malo, et non sequi bonum: perfectum est autem, ut non solum fugiat malum, sed etiam faciat bonum. Ideo dicit, Perfecti estote, ut et amicos diligatis propter peccatum vitandum, et inimicos propter justitiam habendam: quoniam illud de pœna liberat, hoc autem ducit in gloriam: nec enim est perfecta Dei imago, quæ non per opera similat Deum. *Ut sitis filii Patris vestri, qui solem suum jubet oriri super bonos et malos, et pluit super justos et injustos.* Caute posuit dicens, *Super justos et injustos*, non, *Super injustos, ut justos*, quia omnia bona Deus non propter omnes homines dat super terram, sed propter paucos sanctos. Contentus est enim magis, ut peccatores contra meritum suum bonis Dei fruantur, quam ut justis contra meritum suum a bonis ejus fraudentur. Similiter et quando Dominus a peccatoribus irritatur, castigationem suam non propter homines bonos mittit, sed propter solos peccatores: tamen æqualiter et justos tangit, quemadmodum et peccatores. Nam quemadmodum in bonis non separat peccatores a

justis: sic nec in malis separat justos a peccatoribus. In bonis peccatores a justis non separat, ne separati cognoscant se abjectos esse et desperent: in malis justos a peccatoribus non separat, ne separati cognoscant se electos, et glorientur: maxime cum nec malis bona prosint, sed noceant magis, nec bonis mala noceant, sed prosint magis. Nam male viventes dum bona percipiunt, ad præjudicium suum percipiunt: et boni dum mala patiuntur, ad lucrum justitiæ eis procedit. **1. (a) Attendite autem ne eleemosynam vestram faciatis coram hominibus, ut videamini ab eis.** (Cap. vi.) In superioribus Christus mandavit diligere inimicos, benefacere eis. Videns autem quia in ipso beneficio laqueus diaboli latebat inclusus, qui bonorum operum solet perdere fructum: nam vana carnis natura, quemadmodum primum difficultis est ad benefaciendum, ita etsi benefecerit, facilis est ad jactantiam boni operis: propterea et in hac parte nos instruit, dicens: *Attendite vobis ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis*: ut bonum vestrum non ad ministerium vanitatis proficiat, sed ad usum salutis. Quod autem præ omnibus vitiis carnalibus periculosius esse in hominibus intellexit, hoc cautius cavendum mandat, dicens: *Attendite ne eleemosynam vestram coram hominibus faciatis*: quoniam omnia pene mala servos diaboli vexant. Concupiscentia autem vanæ gloriæ non solum servos diaboli, sed etiam servos Dei, et viros fideles impugnat: magis autem servos Dei, quam servos diaboli. Ubi enim res agitur gloriosa, ibi facilius locum invenit gloriatiōis occasio. *Attendite.* Quid autem attendamus? lucrum secretum ubi homines non sunt? Sed quid prodest, si in loco quidem homines non fuerint, in corde autem fuerit cogitatio vana? Melius est ergo, ut in corde non sit cogitatio vana, quam ut homines non sint in loco. Si ergo cor nostrum attendere debeamus, non oculis carnalibus aspicere, sed sensu vigilare necesse est circa cor: invisibilis enim est serpens et lubricus, quem observare jubemus, et latenter in sensus ingreditur, et seducit. Ideo enim non potest cum caro sordida aspicere, sed anima munda. Sicut enim in loco mundo et specioso, si modica sordes fuerint, de longe apparet: si autem ipse locus sordidus fuerit, quantumvis stercoris jaceat ibi, non apparet: nec enim potest requiri, si est ibi aliquid stercoris¹, ubi totum est stercus: sic et in corde mundo si surreptio inimici successerit, mox cor suum homo rectus discernit, quia a spiritu alieno pulsatur: si autem cor fuerit iniquitatis plenum, suggestionem diaboli in se facile non intelligit. Quomodo enim introitum ejus intelligat, qui semper in eo est? Ideo et ante præmisit, dicens: Ne irascaris, ne concupiscas, ne jures, ne malum pro malo reddas, ne odias proximum tuum: quoniam qui malis omnibus istis subiectus, cor suum non potest attendere, nec intelligere diaboli seductionem in eo, quia in veste candida macula cito apparet, nigra autem vestis etsi tota sordidata fuerit, non cito apparet. Et quomodo non potest fieri, ut coram hominibus eleemosynam faciamus, aut facientes non sentiamus? si præsentem aliquo occurrerit pauper, quomodo detur ei absente? Nam etsi non videtur quod datur, tamen videtur quia datur, ducendo enim secretum.

Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inhibetur. — Sed considera, quia non dixit tantummodo, *Ne coram hominibus faciatis*: sed addidit, *Ut videamini ab eis.* Qui ergo non ideo facit, ut ab hominibus videatur, etsi coram hominibus fecerit, tamen non videtur coram hominibus fecisse. Ergo si sic facere eleemosynam non est possibile, ut nullus videat, aut sentiat: tamen eo proposito facere, ut non ab hominibus videamur, possibile est. Dicit enim Dominus: *Sic luceat lumen vestrum*

¹ Editi in marg. et Codex V. D. *aliquid mundum.*

(a) hic incipit Homil. XII in Codice Ric. PP. Carthusienorum Vallis Dei.

¹ Item in marg. *creat affectum.*

coram hominibus, ut videant homines opera vestra bona, etc. (Matth. 5. 16). Sicut ergo accensa lampas abscondi non potest: sic nec opus justitiæ potest celari. Ergo non eleemosyna ingrata est ante Deum, quæ hominibus visa fuerit, sed quæ ideo facta fuerit, ut ab hominibus videatur. Utpote, omnis homo qui aliquod opus facit, ejus causa facit id quod facit, in corde suo illius aspexit et personam. Ecce facis epistolam, ut aliquem salutes amicum; quandiu scribis, semper in corde tuo amicus illius vides personam, propter quem scribis epistolam. Item artifex tenens opus in manu, semper eum præ oculis suis habet, qui ei opus commisit faciendum, dum cogitat quomodo illud facere mandavit: sic et qui propter Deum eleemosynam facit, neminem videt in corde suo, nisi personam Dei tantummodo, propter quem facit. Ideo etsi evenierit ut quibusdam præsentibus faciat, tamen animus ejus homines illos non videt, etsi ipse videatur ab eis. Numquam transisti per viam aliquid cogitans, et a multis quidem hominibus visus es, ipse autem nullum vidisti, intendens in id quod cogitabas? Quia animus sine corpore apud seipsum potest videre quod cogitat, corpus autem sine animo nihil potest videre. Ergo similiter et e contrario fieri potest, ut quis, nullis præsentibus, eleemosynam faciat, et tamen, præsentibus hominibus, videatur fecisse; utputa qui propter homines eleemosynam facit: id est, qui desiderat ut ab hominibus videatur, semper in corde suo personas hominum videt: ideo etsi evenierit ut faciente eo nullus sit præsens, tamen coram hominibus fecisse videtur, quia cor ejus semper hominum personas videbat. *Alioquin non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Et mandatum dat, et poenam proponit, ut vanitatem humanam etsi non amor justitiæ tenet, vel timor damni refrenet. Scit enim Dominus vanitatibus subditam esse carnis naturam: quia omnis homo quantum ad carnem delectatur hominibus apparere. Non enim fieri potest, ut caro mala de vanitate non sit vanitatis amatrix: nec Dominus admoneret nos, ut ne coram hominibus faciamus, nisi sciret omnes homines velle coram hominibus facere. Quis mandat alicui, Ne forniceris, nisi quem intelligit esse lascivum? quis mandat alicui, Nolite inebriari, nisi quem ebriosum esse cognoscit? Sic et admonitio Christi de fugienda vanitate demonstratio est vanitatis humanæ. Attamen mandat, quia etsi caro vana vanitatem desiderat, et terrena conditio gloriam suam quærît in terra, quia non potest terrestris natura gloriam desiderare caelestem: tamen anima quæ de veritate nata est, potest fugere vanitatem terrenam. Caro animæ subjecta est, non anima carni. Caro enim adversus animam certare potest, vincere non potest, nisi ipsa anima consenserit ut vincatur. Anima autem adversus carnem et certat, et vincit. Ergo et qui plena quidem voluntate propter homines facit, ille propter homines fecisse videtur: super cujus autem cor cogitatio quidem vana ascendit, desiderans hominibus apparere, anima autem intelligens vanis cogitationibus contradixit, et repulit consilium carnis, ille propter homines non videtur fecisse: quia secundum carnem quidem voluit, secundum animam autem noluit. Et quod cogitavit, passio carnis est: quod elegit, judicium animæ. Nam si propter vanam carnis concupiscentiam dicimus eleemosynam factam esse ingratam, nullum bonum hominis acceptabile potest esse ante Deum, cum nullum bonum libere homo facere potest, sed semper contra malas concupiscentias carnis certando faciamus bonum. Quis autem est homo castus? numquid qui non concupiscit? Absit: sed qui concupiscentiam suam vincit. Quis est mansuetus? numquid qui non irascitur? Absit: sed qui refrenat iracundiam suam. Sic non ille propter Deum videtur facere eleemosynam, qui humanam gloriam non concupiscit, sed qui humanam gloriam animæ contradictione confringit. Alioquin in omni opere bono nec habemus mercedem, nisi malis contrariis urgemur per carnem. La

omni enim opere bono scandalum diaboli positum est, sicut scriptum est de demonibus: *Juxta semitam scandala posuerunt mihi* (Psal. 139. 6): ut ipsum bonum non sit securum, si solum: sed juxta malum positum, semper tentatum sit, et probatum. Sicut enim ubicumque fuerit triticum, necesse est ut inveniantur illic et zizania: sic ubicumque fuerit bonum Dei, illic erit et scandalum inimici. Quid ergo? Ecce proposuisti facere eleemosynam, sed ascendit super cor tuum velle hominibus apparere, numquid debes subtrahere manum tuam, ut ne des locum vane cogitationi, dicens apud te: Melius est nec facere bonum, ne tantum inveniar propter homines facere? Absit: sed perlice opus tuum, ne dum vis cogitationi vane resistere, perdas opus bonum. Veniat tibi in mentem, quod Dominus ait de tritico et zizaniis: *Sinite utraque crescere usque ad messem, ne eradicantes zizania, simul eradicetis et triticum* (Matth. 13. 30). Triticum est enim voluntas bona, quam seminat Deus in homine: zizanium autem est cogitatio mala, quam diabolus seminavit per carnem. Cum ergo omni voluntati bonæ adhæreat et desiderium malum, si volueris malam cogitationem tuam ad plenum tollere, simul tollis et opus bonum. Nam et ipse diabolus eo consilio seminavit zizanium suum in tritico Dei, ut attrita zizania ejus suffocent triticum Dei: aut si quis voluerit diaboli zizanium tollere, simul eradicet et triticum Dei. Numquid et continens, aut virgo, mox ut concupierit, jam cecidit? Tantum plena voluntate non concupiscat, ut velit implere concupiscentiam suam: si autem ex necessitate carnis concupivit, et contradixit concupiscentiæ suæ, non peccavit, sed magis gloriosior est effectus, quia vicit tamquam si non fuisset pulsatus. Quid ergo dicit Scriptura? Sine ut maturescant utraque: id est, Adimple opus tuum, et duc ad perfectum: et sic illa quidem vana cogitatio quasi zizanium exsiccatur, id est, solvitur, evacuatur, et perit: bonum autem opus quasi triticum manet. Nam sic intelliges, si ex voluntate tua fuerit illa vana concupiscentia, aut ex necessitate carnis. Si ex voluntate tua fuit, doles si te facientem eleemosynam tuam nullus aspexit: si autem gaudes postea, quia eleemosyna tua in silentio facta est, scio quia concupiscentia tua non fuit ex animo tuo, sed ex necessitate carnis: et ideo quasi zizanium aruit. Sic et continens concupiscentiam suam probare potest. Si ex animo ejus est quod concupiscit, si etiam postquam transierit concupiscentia, voluntatem habet peccandi: tunc ex voluntate ejus est concupiscentia. Si autem gaudet, quia non prævaluit adversus eum concupiscentia, sed confusa recessit, intelligat, quia zizanium fuit ex necessitate carnis natum, et non fuit animæ ejus voluntas. *Non habebitis mercedem apud Patrem vestrum.* Quid enim a Deo accipies, qui Deo nihil dedisti? Nam quod propter Deum sit, Deo datur, et ab eo recipitur: quod autem propter homines fit, in ventos effunditur, et a nullo speratur. Quid est enim aliud hominum laus, quam ventorum transeuntium sonus? Cessaverunt homines loqui, et perdidit fructum suum, quia propter homines fecit, ut ab eis laudaretur. Quæ est autem sapientia, res dare, et verba vacua comparare: aut certe mercedem Dei contemnere in perpetuum manentem in cælis, et frigentes hominum sermones eligere? Melius est enim non facere quam propter homines facere. Qui enim non facit, etsi in cælo non invenit, vel super terram nihil perdit: qui autem propter homines facit, et in terra perdit, et in cælo non invenit. Vel illum aspicere, a quo laudem expectas; quid sentit de te? Ideo te laudat, quia propter Deum te facere putat. Si autem intelligeret quia propter eum facis, non te laudaret, sed vituperaret magis. Quid ergo illi placere festinas, qui si te aliquando intellexerit, deridebit? Sic est homo, qui propter homines facit bonum: sicut mer-

¹ V. D. et Editi in marg. *fugitivos hominum.* Utraque lectio quadrat.

cenarius malus, qui intra tempus locationis suæ comedit omnes mercedes suas: cum autem tempore completo recesserit, nudus egreditur. Sic ergo vacuus vadit ad Deum, qui mercedem omnium bonorum suorum accipere desideravit in ætulo¹. 2. *Tu ergo cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ.* Vere enim subresponsor est, qui propter hominibus facit. Aliud enim habet in corde, et aliud monstrat in opere. In facie quidem propter necessitatem hominum facit, et videtur misericors: in corde autem propter vanam gloriam suam agit, et est vanæ gloriæ mercator. Tuba enim est omnis actus vel sermo, per quem operis jactantia demonstratur. Puta, qui quando videt aliquem præsentem, facit eleemosynam, extra autem non facit: hoc tuba est, quia per hoc ejus jactantia prædicatur. Item qui intercedente aliquo facit eleemosynam, ubi autem non est intercessor, non facit: hæc consuetudo mala tuba est. Item qui si viderit honestiorem personam, quæ potest referre, dat ei: obscuro autem, et alligato pauperi passionibus nihil dat: et hoc tuba est, etiam si in loco secreto fecerit, eo tamen proposito, ut laudabilis videatur: primum, quia fecit, secundo, quia absconso: ipsa absconso tuba est eleemosynæ ejus, et quicquid illud fecerit homo, per quod apparet, aut vult apparere, quia fecit, tuba est: quia per illud ipsa eleemosyna dum fit, clamatur de se. Ideo non tantum locus, nec actus secretus servandus est, sed magis voluntas secreta. Nam in omni actu carnali diabolus fraudem facere potest, in sola conscientia non potest fieri dolus: quia hominibus suademus, Deo autem manifesti sumus. Numquid non intelligit homo hoc esse: vanum, quod ab hominibus vult videri? Sed cogitur amare quod intelligit vanum. Quid miserius quam natura humana? Omne animal potest amare quod sibi intelligit bonum, et odire quod intelligit malum: solus homo, quod intelligit malum, amare cogitur, et odire quod intelligit bonum: quia duas habet in se adversantes naturas. Quod carni placet, animæ displicet; et quod animæ placet, carni displicet: ut, sicut ait Job, omnis vita nostra tentatio sit. Quod si omnis vita nostra tentatio est, omnis vita nostra et lucrum est. 3. *Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua.* Jam dudum significavimus hæc omnia ad animam dici, non ad carnem, quod hic sermo manifeste declarat. Alioqui quantum ad corpus, quomodo potest fieri ut nesciat sinistra quid dextera faciat, cum ambæ manus in adjutorium sibi invicem sint creatæ, ut altera alteri administret, nec cito inveniat opus quod una manus sine altera possit implere? Sed secundum quod diximus supra, dextera manus est voluntas animæ, semper ad bonum contendens; sinistra autem voluntas carnis, semper Deo contraria. Nesciat ergo carnis voluntas, quod facit voluntas animæ. Quando ergo voluntas est nobis faciendi eleemosynas propter Deum, voluntas est animæ, et dextera manus nostra. Si subeunt nobis voluntatem vanam, ut ab hominibus videamur, id est voluntatem carnis, et manum sinistram represserimus, nescit sinistra voluntas quid facit dextera. Si autem subeunt hujusmodi² vanæ voluntati consenserimus, conjunximus sinistram voluntatem dextræ, et dextram sinistræ: et notum fecimus sinistræ quod dextera operabatur. Aliter certe, sicut apostoli interpretantur in libro Canonum, qui est de episcopis. Dextera est populus Christianus, qui est ad dexteram Christi: sinistra autem omnis populus, qui est ad sinistram. Hoc ergo dicit, ne Christianum facientem eleemosynam, qui est dextera, infidelis aspiat, qui est sinistra. Christianum autem si Christianum viderit eleemosynas facientem, non est contra Christi præceptum, quoniam ambo dextera sunt. 4. *Sed sit eleemosyna tua in absconso.* Non tantum in abscondito loco, quantum in abscondito conscientiæ. Nam si anima citra claustra bonæ voluntatis inclusa sit, corpo-

rales actus nostros abscondere possumus: si autem anima per vanas cogitationes fuerit evagata, nihil prodest actus corporales abscondere: quia sic abscondimus, ut amplius publicemus. *Et Pater tuus qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto.* Vide quia absconsum cordis, non loci significat. Deus enim in absconso cordis est, non in absconso loco. Considera quia non ideo voluit Deus nos in absconso facere, ut non appareret opus nostrum. Alioqui quomodo dicit: *Sic luceat lumen vestrum, ut videant homines opera vestra bona, et magnificent Patrem vestrum, qui in cælis est (Matth. 5. 16)*? Sed ut ipse id ostendat. Nam gratus est omne bonum, quod a nobis absconditur, a Deo autem ostenditur. Nam si tu teipsum ostendas, pauci sunt qui te laudent: id est, qui non intelligant, quod tu latere potueris: qui autem intellexerit, vituperat magis, non laudat. Si autem te Deus ostendat, nemo vituperat, nisi forte malus, cui displicet bonus. Impossibile est enim, ut bonum opus hominis in abscondito dimittat Deus: sed in hoc sæculo manifestat eum, et in illo glorificat, quia gloria Dei est. Sicut autem opus malum hominis ad gloriam diaboli est; in eo enim malitiæ ejus virtus ostenditur: sic et opus bonum gloria Dei est; in eo enim gloria ejus ostenditur³. Sicut ergo diabolus, qui suggerit malum fieri, ipse manifestat malum: ut puta ipse suggerit adulterium facere, et ipse manifestat adulterium: ipse suggerit homicidium, et ipse publicat homicidium: sic Deus, qui dat bonum fieri, ipse publicat omne bonum in manifesto, id est, in sæculo illo futuro, quia hic merces justitiæ manifestata non potest esse: puta pro bono opere tuo, si te fecerit divitem: quoniam hic non solum boni, sed etiam mali divites sunt, magis autem mali quam boni, ideo merces justitiæ in divitibus non apparet. Si tibi dederit habere filios, et filios filiorum, qui etiam in bonis et malis indifferenter et boni et mali inveniuntur: et ideo justitiæ merces manifesta non potest esse, cum omne bonum, quod est in hoc sæculo desiderabile, inter bonos et malos commune est: ideo si bonis datum fuerit, non apparet. Illius autem sæculi bona non sunt communia inter bonos et malos, sed tantum bonorum. Ideo cuicumque illic benefecerit Deus, manifestum est quia pro mercede justitiæ suæ meruit illud bonum: nisi forte sic in hoc mundo reddit in manifesto, faciens eum omnibus manifestum, et glorificans eum, ut omnes, cognoscentes eum Dei hominem esse, venerentur eum. Aut si secundum opera æstimetur, et status bonorum mundi istius: ut puta, multi incurrunt mala, et boni et mali in sæculo isto: unde intelligimus quis tentatur in eis quasi bonus, et quis punitur quasi malus, secundum opera. Si cujus enim opera videamus bona, scimus quia tentatur quasi justus: cujus autem mala, dicimus quia punitur in eis, quasi peccator. Sic et bona mundi videmus et peccatores habere, et interdum justos: propterea secundum opera est manifestum. Quoniam malus quidem, si bona in hoc mundo fuerit consequutus, dicimus quia nutritur hic inde iniquitas ejus, ut illic intereat gravius. Si autem bonus, dicimus quia reddidit ei Deus mercedem justitiæ suæ. 5. *Et cum oratis, non eritis sicut hypocritæ, qui amant stare in synagogis.* De oratione sermo est nobis, quam solam quasi spirituale talentum anima offert Deo de visceribus suis. Omnem enim justitiam, quam facit homo, secundum potentiam suam facit, et de potentia sua profert: solam autem orationem secundum fidem suam facit, et ex fide sua profert. Vis autem scire quam pretiosa sit oratio? Nulla justitia thymiamati assimilatur, nisi oratio sola: sicut in revelatione Joannis ostenditur, quomodo magnus angelus ante conspectum altaris processit, habens in manu thuribulum incensi odoramentorum, et dictum est ei: *Istæ sunt orationes sanctorum (Apoc. 8. 3. et 5. 8)*. Sicut enim thymiana bene collectum delectat hominum odorantem: sic oratio justii suavis est ante Deum. Vis

¹ In margine conjectum est, *hujus mundi*.

² Idem in marg. *gratia ejus ostenditur*.

autem scire dignitatem ejus? Mox ut de ore processerit, suscipiunt eam angeli manibus suis, et offerunt ante Deum, sicut dicit archangelus ad Tobiam: *Ego sum, qui orationem tuam obtuli ante Deum* (Tob. 12. 12). Vis scire virtutem ipsius? Oratio trium puerorum fecit, ut ignis ardens non adureret eos, sed delectaret: ut flamma quidem videretur in specie, umbraculum autem esset in opere suo. Quanto ergo gloriosa est, tanto caute servanda est, ne propter homines facta vilescat. *Qui amant in synagoga orare*. Putas quia in synagoga vetat orare, in conventu hominum? Sed eo proposito in conventu hominum vetat orare, ut videatur a conventu: alioquin in conventu fidelium orare laudabile est, sicut dictum est: *In ecclesiis benedicite Dominum*. Et iterum: *Adorate Dominum in regni sancti ejus* (Psal. 67. 27 et 28. 2). Puto autem et hoc ad locum non refert Dominus, sed ad propositum orantis: quoniam qui sic orat, ut videatur ab hominibus, mens illius non Deum aspicit, sed homines, qui sunt ibi, et videtur sibi in medio multorum orare. Ille talis quantum ad propositum suum in synagoga orat. Ejus autem orantis mens solum aspicit Deum, si in illa hora est mens ejus, quasi nullum habeat circa se, quia mens illius nullum videt, qui propter neminem orat. Et ideo quavis in synagoga orat, tamen in secreto apud se videtur orare. Deinde ut orans nihil novum faciat, quod aspiciant homines: nec quis voce clamet, ut audiat ab aliis, nec expandat manus suas, ut Phariseus in templo, ut videatur a multis: neque peccus suum aperte percutiat, sed absconse sicut publicanus in templo, neque impudenter oculos tollat ad cælum, ut notabilis fiat: et ita quem nemo audit clamantem, nemo aspicit tale aliquid facientem, et inter multos stans, in secreto est. *Et in angulis platearum*: Non dixit, In plateis: sed, *In angulis platearum*: ut ne si in plateis oraverint, quasi simulatores religionis vituperarentur, sed in angulis, ut videantur absconse orare. Astuta vanitas! Sciunt enim quia hoc ipsum absconse orare laudabilius est: ideo fingunt se abscondere ut dupliciter laudentur. Primum, quia orant; secundo, quia absconse orant: et amplius se manifestant per hoc ipsum quod se abscondunt. Dic, hypocrita, ut quid vis ut videaris orans? Nonne quia laudabilis res est orare? Ut quid ergo non vis esse laudabilis, qui vis ut lauderis? O insana vanitatis! esse nolunt, quod desiderant apparere. *Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam*. Unusquisque ubi seminat, ibi metet: et quod seminat, hoc et metet. Propter homines orant, non propter Deum: sic et ab hominibus, non a Deo laudantur. Mendaciter orant, cum non orant: et mendaciter laudantur, cum non sint laudabiles: speciem vacuum religionis vendunt, et verbum vacuum laudis emunt. Sicut oratio eorum Deum non delectat, sic nec laus hominum eos adornat. Quod enim in verbo positum est, tandiu est, quamdiu dicitur verbum: cum autem finitum fuerit verbum, finitur et bonum, quod positum erat in verbo. 6. *Tu autem cum oras*. Tu qui vis, ut exaudiaris, non ut videaris: qui esse vis laudabilis, non apparere: qui in auribus Dei, non in oculis hominum loqueris. *Intra in cubiculum tuum, et claude ostium tuum*. Ut nemo sit ibi, nisi tu, qui oras, et ille, quem oras: et ne quis tecum sit alter, præter eum, quem necessarium habes. Testis enim orantem gravat, non adjuvat: quia Deus orationibus non exigitur, sed placatur. Alterum dico alterius cordis. Qui autem ejusdem sunt cordis, etsi multi fuerint oratores, unum sunt, quia unus spiritus orat in omnibus, sicut dictum est: *Omnium autem credentium erat cor unum, et anima una* (Act. 4. 32). Melius hæc enim spiritualiter intelliguntur ad animam dicta. Cubiculum enim est cor vel intellectus interior, id est, spiritalis: sicut scriptum est: *Quæ dicitis in cordibus vestris, et in cubilibus vestris compungimini* (Psal. 4. 5). Ostium autem est sensus carnalis exterior, per quem omnia bona vel mala super animam intrant. Sicut in

Canticis ex persona Ecclesiæ Sapientia dicit: *Ecce clatus meus pulsavit ostium*. *Aperi mihi, soror mea, proxima mea* (Cant. 5. 2). Pulsat autem Christus hominem Christianum aut per Scripturas divinas, aut bonas cogitationes super cor ejus inducens: et ille qui suscipit eas, aperit Christo: qui autem expellit, claudit. Jubeat ergo ut anima interiorem ingrediat intellectum, quando orat: ut nihil cogitet, nisi de quo orat, et quem orat: ut claudat ostium sensus sui carnalis, ut omnes cogitationes carnales et sollicitudines foras excludat. Si autem orans de carnalibus rebus cogitaveris, non introisti in interiorem intellectum, nec clausisti ostium sensus: et ideo tacite cum cogitationibus superfluis anima loquens, orationis perdit tempus. Secundum hoc et illud superius intelligi potest. In media enim synagoga orat, qui in medio multitudinis malarum cogitationum orat, undique mundialibus sollicitudinibus circumdatus. Quando enim orans cogitat de uxore, de filiis, de mancipiis, de domo, de possessionibus, de pecoribus, de militia, de lucro, de capsis, et aliis quæ sunt innumerabilia, quæ super cor incaute orantis ascendunt: nomen tibi videtur hæc synagoga malorum? Omnes enim istæ variae species cogitationum diversi sunt immundi spiritus. Quomodo ergo non in media synagoga orat anima tua, quando tot secum immundos spiritus habuerit spectatoris et colloquentes? Possumus intelligere et ostium domus os corporis, ut non clamosa voce oremus Deum, sed desiderio tacito. Nam ex clamosa oratione multa mala nascuntur, maxime hæc tria. Primum, qui clamose orat, non credit Deum ubique esse, et absconsa audire. Ideo dupliciter Deum honorat, qui absconse orat: primum, quia orat: secundo, quia credit eum absconsa audire, sicut et audit. Nam Deus non voce clamosa pulsandus est, sed conscientia recta placandus: quia non est vocis auditor, sed cordis. Secundum autem malum, quod mysteria secretarum petitionum tuarum, quas forte non oportebat alterum scire præter te et Deum, in auribus bonorum hominum et malorum audienda committis, et non solum non audiris a Deo, quia indisciplinate orasti, sed adhuc ab hominibus derideris, quibus absconsa tua manifestasti. Tertium vero malum, quia clamose orans, juxta te alterum non permittis orare. Vocibus enim tuis rapis sensum illius ad tuos sermones, et ideo non solum non exaudiris, quia male oras: sed adhuc peccatum colligis, dum orare alios non permittis. Sic ergo ora, sicut audisti in libro Regnorum Annam orantem, quæ figuram portabat Ecclesiæ, de qua dictum est: *Labia quidem ejus morebantur, vox autem ejus non audiebatur*. (1. Reg. 1. 13.) *Et Pater tuus qui videt in absconso, reddet tibi palam*. Ut tunc cognoscant homines quid orasti (a), cum viderint te accepisse quod orasti. 7. *Orantes autem nolite multum loqui, sicut ethnici faciunt*. Quos orant gentiles videamus, ut sciamus quare sic orant. Orant dæmones, qui etsi audiunt, exaudire non possunt. Nam neque mala præstare possunt, nisi permiserit Deus. Orant reges mortuos, Jovem, Mercurium, cæterosque, quorum crimina sunt manifestiora quam nomina, qui nec cum viverent, poterant adjuvare. Orant idola insensata, quæ nec audire possunt, nec dare responsum. Juste ergo diu clamant ubi qui exaudiat non est. Propterea cum sacerdotes Baal deos suos clamarent propter sacrificia comburenda, deridens eos Helias dicebat: *Clamate, clamate fortiter; forsitan dormiunt dii vestri* (3. Reg. 18. 27). Sic et modo quasi dormientem Deum accusat, qui orationem suam longo sermone prosequitur. 8. *Scit enim Pater vester quid vobis necessarium sit antequam*

¹ V. D., *Ecce frater meus*. Editi in marg., *Ecce fratruus*, quæ fortassis est vera lectio, efforata ex voce ἀδελφός.

² In margine conjectum est, *fructus*. Hoc melius quadraret.

(a) Sic V. D. et Editi in marg., quæ lectio seriei accommodatior videtur illa, quam Editi in textu præferunt, *quem orasti*.

etatis eum. Si ergo præcognoscit quid volumus, non ideo oramus ut exponamus Deo quod volumus, sed ut placeat ei præstare quod desideramus. Et si Deus placandus est, non docendus: non est ei necessaria longa narratio, sed bona voluntas. 9. Sic ergo orabitur vos.

Homilia xiv. ex capite vj.

9. *Pater noster, qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum,* etc. Patrem se magis, quam Dominum voluit dici, ut nobis magnam fiduciam daret ad petendum, et spem largam ad impetrandum: quia servi non semper impetrant quod petunt; nec enim semper ex bona conscientia quæ justa sunt petunt. Nam frequenter servi non considerant quid ad utilitatem domini pertinet, sed ad suam; ideo non merentur semper audiri. Filii autem semper impetrant, quia ex bona conscientia quæ justa sunt petunt: nec considerant magis quid ad utilitatem suam pertinet, quam ad patris; ideo semper merentur audiri. Et tu si filium Dei te credis, illa pete quæ et tibi expediunt accipere, et illum decet præstare: si autem semper ab eo petas carnalia et terrena, aut difficile impetras, aut forte nec impetras. Quomodo tibi illa præstat libenter non habenti, quæ etsi habeas, ubique admonet te ut contemnas? *Pater noster.* *Noster,* dixit, non, *Meus:* libenter audit Deus, quando Christianus non solum pro se, sed pro altero orat. Pro se enim orare naturæ est, pro altero autem gratiæ: pro se orare necessitas rei cogit, pro altero autem caritas fraternitatis hortatur. Dulcior est autem ante Deum oratio, non quam necessitas rei transmittit, sed quam caritas fraternitatis commendat. *Qui es in cælis.* Vult ut sciamus nos Patrem habere cælestem, ut erubescamus nos terrenis rebus subternere, scientes nos Patrem cælestem habere. Sicut enim degener filius ad opprobrium pertinet generosi patris, sic et Christianus injustus ad blasphemiam pertinet Dei justi. Nam sicut per bonos Christianos Deus glorificatur, sic per malos blasphematur. *Sanctificetur nomen tuum.* Quomodo sanctificetur ab homine, qui sanctificat homines? aut quod sanctum est, ut quid sanctificatur? Sed in se quidem sanctum est; hoc autem queritur, ut sanctificetur in nobis: id est, ut nos illum sanctificemus in nobis, ut cum nos illum sanctificaverimus in nobis, tunc ille nos sanctificet in se. Nam qui non sanctificat Deum, non sanctificatur a Deo. Sanctificamus autem Deum in nobis, quando scientes eum sanctum, timemus, et solliciti vigilamus, ne forte violemus sanctitatem¹ nominis ejus in nobis per opera nostra mala. Sicut qui præclara veste vestitus est, fugit omnem rem sordidam, ne forte coinquinet eam, et perdat gratiam candoris ejus: sic qui suscipit Deum in corde suo et spiritu suo, sollicitus esse debet, ne forte contaminet eum, sciens quia si contaminatus fuerit in nobis, ipse quidem in sua natura incontaminabilis manet: tamen contaminationis suæ injuriam graviter nostro vindicabit interitu.

Regnum Dei quid. — *Adveniat regnum tuum.* Regnum Dei dicitur retributio vel tribulatio, quam accipiunt aut justi pro mercede justitiæ, aut peccatores pro culpa peccati. Regnum Dei dicuntur et sancti, sicut scriptum est: *Et colligent zizania de regno ejus (Matth. 13. 41)*, hoc est, de populo Christiano. Regnum Dei dicitur et justitia, sicut dicitur: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. 21. 43).* De omnibus unus est intellectus. Aliud est regem esse, et aliud regnare. Ecce enim Deus naturaliter rex est, sed non in omnibus regnat: nec omnes homines sunt regnum ejus, quia nec faciunt omnes voluntatem ipsius. Nam in iniquis hominibus non Deus, sed diabolus regnat, cujus faciunt voluntatem. Unde sapienter ait Apostolus, dicens: *Adversus rectores hujus mundi tenebrarum harum (Ephes. 6. 12).* Non dixit, *Adversus rectores hujus mundi,* tantummodo: sed addidit, *Mundi tenebrarum,* quia non

totius mundi sunt domini dæmones, sed tantummodo tenebrarum, quæ sunt in mundo. Tenebræ autem mundi dicuntur homines iniqui: sicut et sancti mundi lux appellantur. Sicut ait Apostolus: *Fuisti aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino (Ephes. 5. 8).* Quia sicut per sanctos Deus ostenditur in hoc mundo, sic per iniquos homines obscuratur. Et potestatem quidem habet Deus in hominibus¹ et perdere omnes si vult, sicut et ipsum principem peccatorum diabolum. Nam sicut diabolus, cum sit in potestate Dei, tamen quoniam quantum ad propositum suum non vult esse Dei, non est de regno Dei: sic et omnes peccatores quamvis sint in potestate Dei, tamen quia nolunt esse sub Deo, non sunt regnum Dei. Nam vere justum regnum est, quando et rex vult homines habere sub se, et cupiunt homines esse sub eo. Quando autem rex per violentiam cogit esse sub se, illud quantum ad veritatem non est regnum, sed tyrannis. Ideo et Deus, quamvis habeat homines in potestate, tamen volentes recipit tantum, ut non sit tyrannus, sed rex. Diabolus plane tyrannus est, quia et nolentes compellit facere voluntatem suam. Quid est ergo quod dicit? Quia interim duo sunt regna in mundo, Dei et diaboli, id est, justi et iniqui: et hoc queritur, ut tollatur de medio regnum diaboli, id est, iniqui: et veniat tantummodo regnum Dei, id est, justi: et ideo dicit, *Tuum unum regnum adveniat,* quia interim non omnes sunt Dei². Quod tunc fiet, quando omnes iniqui cum principe suo diabolo mittentur in stagnum flammæ inferorum. Omnes autem sancti resurgent, et euntes in obviam Domino venient in aere, et semper in hoc mundo erunt cum ipso, ut omne quod est in hoc mundo, totum sit Dei. Sic intelligendum est et de justitia, quoniam modo et justitia et iniquitas regnant: cum autem extincta fuerit iniquitas, sublato diabolo, tunc justitia sola regnabit. *Fiat voluntas tua sicut in cælo, et in terra.* Numquid non facit Deus quod vult ubique? Dictum est enim, quia, inquit, *Omnia quæcumque voluit Dominus fecit in cælo et in terra, in mari, et in omnibus abyssis (Psalm. 135. 6).* Sed hoc queritur, ut in nobis fiat voluntas Dei, id est, ut eam nos faciamus. Quamdiu ergo regnum mixtum est in terra, sit quidem voluntas Dei in hominibus, sed non sicut in cælo. In cælo enim omnes angeli nullius faciunt voluntatem, nisi Dei tantummodo: in terris autem non omnes faciunt Dei voluntatem: iniqui enim diaboli faciunt voluntatem. Cum ergo regnum diaboli, hoc est, iniqui sublati fuerint de hoc mundo, tunc omnes, qui sunt super terram, soli Dei faciunt voluntatem, sicut angeli omnes in cælo. Communiter autem accipi debet quod ait, *Sicut in cælo, et in terra:* id est, *Sanctificetur nomen tuum, sicut in cælo, et in terra. Adveniat regnum tuum, sicut in cælo, et in terra. Fiat voluntas tua, sicut in cælo, et in terra.* Et vide quam caute loquutus est. Non dixit, *Pater, sanctifica nomen tuum in nobis,* adduc regnum tuum super nos, fac voluntatem tuam in nobis: ne seipsum videatur Deus in hominibus sanctificare, aut regnum suum super quos vult adducere, aut voluntatem suam in quibus vult facere, et per hoc inveniat Deus personarum acceptor. Nec iterum dixit, *Sanctificemus nomen tuum, suscipiamus regnum tuum, faciamus voluntatem tuam, sicut in cælo, et in terra:* ne hominum tantummodo videatur esse quod sanctificant Deum, aut quod suscipiunt regnum ejus, aut quod faciunt voluntatem ipsius: sed medie dixit, et impersonaliter: id est, *Sanctificetur, adveniat, fiat:* ut utriusque personæ opus necessarium demonstraret, quia et homo Deum necessarium habet, et Deus hominem ad justitiam faciendam. Nam sicut homo non potest facere bonum, nisi habuerit adjutorium Dei: sic nec Deus bonum operatur in homine, nisi homo voluerit. Sicut nec

¹ V. D. et Editi in marg., *jugulemus sanctitatem.*

² Apud Commelin. et Morel. legitur, *in honoribus.*

³ Idem in marg., *non sunt omnes justi.*

terra sine semine, nec semen sine terra fructificat : sic nec homo sine Deo, nec Deus sine homine justitiam operatur in homine. Ac si dicat, Si hæc agitis, hæc oratis, digni filii estis hujusmodi patris. 11. *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* In prima quidem facie sic videntur verba sonare, ut qui dicunt, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie*, non habeant in crastinum, aut in procrastinum præparatum, ut possint dicere, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie.* Qui autem in crastinum paratum habet, aut in quinque, aut in decem dies, quomodo potest dicere, *Panem meum quotidianum da mihi hodie?* Illud enim petitur, quod interim non habetur : quod autem possidetur, ut quid adhuc requiritur? Quod si est, oratio ista aut paucis potest convenire, aut forsitan nulli. Quis enim ita fidelis, ut cum possit amplius habere, tamen amplius sibi non reservat, nisi quotidianum victum? Forsitan solis conveniebat apostolis, qui docendi gratia per singulas civitates omni tempore vagabantur, et ipsa vagatio amplius quotidiano victu possidere non poterat. Sed ita debemus aptare Christi doctrinam, ut omnes in ea proficiant, ne forte communis medicina justitiæ, quæ ad salutem omnium est præparata, dum aut paucis, aut nulli prodest, inveniatur esse superflua. Ita ergo intelligendum est, quia non solum ille oramus, *Panem nostrum da nobis*, ut habeamus quod manducemus, sed ut quod manducamus de manu Dei accipiamus. Nam habere ad manducandum commune est inter justos et peccatores, frequenter autem et abundantius peccatores habent quam just. De manu autem Dei accipere panem non est commune, sed tantum sanctorum¹. Præparare ergo non vetant hæc verba, tamen cum peccato præparare vetant. Nam qui cum justitia præparat, illi Deus dat panem quem manducat : qui autem cum peccato, illi non dat Deus, sed diabolus. Nam omnia quidem a Deo creantur, non tamen a Deo omnia subministrantur. Vel intelligendum est ita, ut dum a Deo datur, sanctificatus accipitur : et ideo non dixit, *Panem quotidianum da nobis hodie* : sed addidit, *Nostrum*, id est, quem habemus jam præparatum apud nos : illum da nobis ut dum a te datur, sanctificetur. Ut puta si laicus offerat sacerdoti panem, ut sacerdos accipiens sanctificet, et porrigat ei : quod enim panis est, offerentis est : quod autem sanctificatus est, beneficium est sacerdotis. Numquid non suffecerat sic dicere, *Panem nostrum da nobis hodie?* Ut quid ergo addidit, *Quotidianum?* Ut luxuriosos cibos compescat. Ut tantum quis manducet quantum ratio naturalis exigit, non quantum lascivia carnis impellit. Si enim tu in uno convivio tantum expendas quantum in pluribus sufficere poterat, verbi gratia, hominibus centum moderate viventibus, aut tibi ipsi centum diebus discipline viventi, jam non quotidianum cibum manducas, sed multorum dierum. Aut certe sicut supra dixit de eleemosynis, aut de oratione, ut non coram hominibus faciamus : non quia hoc possibile erat omnino, sed ut doceat nos omnino expectationem hominum fugere velle, ut si possibile est, nec videatur : quod possibile non est : sic et hic docere nos volens, ut de nullo simus in hoc mundo solliciti, nisi de solo simplici victu, sic mandavit orare, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie* : non quia illicitum judicavit plus habere hominem Christianum, quam panem quotidianum : sed hoc docere voluit, ut si possibile est, neque pane quotidianum plus habeat : quod possibile non est, quantum ad possibilitatem humanam. Item quare non solum dixit, *Panem quotidianum da nobis*, sed addidit, *Nostrum panem?* Propter duas rationes. Primum, quoniam omnia qui dat nobis Deus, sive orantibus, sive militantibus, non nobis solis det, sed etiam aliis per nos, ut de eo, quod accepimus a Deo, partem impotentibus faciamus. Qui ergo de laboribus suis indigentibus non præstat, non po-

test dicere, *Panem meum da mihi* : nec enim panem suum tantummodo manducat, sed etiam alienum. Deinde qui de justitia acquisitum panem manducat, suum panem manducat : qui autem cum peccato, alienum. 12. *Et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris.* Cum qua spe orat qui inimicitiam servat adversus alterum, a quo forsitan læsus est? Sicut enim ipse orans mentitur, dicit enim, Remitto, et non remittit : sic a Deo petit indulgentiam, et non illi indulgetur. Si ergo qui læsus est, sine spe orat¹ Deum, nisi indulerit ei, a quo læsus est : quomodo, putas, orat qui non solum ab altero læsus non est, sed ipse per injustitiam alios lædit et gravat? Sed multi nolentes dare veniam peccantibus in se, fugiunt istam orationem orare. Stulti : primum, quoniam qui non sic orat quemadmodum docuit Christus, nec est Christi discipulus. Secundo, quia nec Pater libenter exaudit orationem, quam Filius non dictavit. Cognoscit enim Pater Filii sui sensus et verba, nec suscipit quæ usurpatio humana excogitavit, sed quæ sapientia Christi exposuit. Ergo orationem quidem dicere potes : circumvenire autem et fallere Deum non potes, nec accipis indulgentiam, nisi prius induleris ipse. 13. *Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo.* Quoniam multa et magnifica supra mandavit hominibus, ut Deum Patrem suum dicant, ut genus suum de celo cognoscant, ut regnum Dei petant venire, ut non sint solliciti unde pascantur, quæ omnia magne spei et justitiæ signa sunt : ideo nunc additur humilitatis doctrina, ut dum dicunt, *Ne nos inducas in tentationem*, cognoscant se esse infirmos, et consideratio infirmitatis causam gloriationis extinguat. Duo ergo petimus, primum, ut non inducat nos in tentationem : secundo, ut si induxerit, liberet de periculo tentationis. Nam vere, si secundum veritatem justitiæ suæ examinaret homines Deus, nullus posset fieri salvus. Ideo autem difficile tentat, sciens infirmitatem nostram. Aut si tentat, non tamdiu tentat, quamdiu nos vincamus tentationem, sed quamdiu vincere nos velle ostendimus : id est, non virtutem nostram tentat, sed voluntatem : Apostolo nos confirmante, et dicente : *Tentatio vos non apprehendat ; nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere* (1. Cor. 10. 13), etc. Volens enim glorificare hominem, tentat eum, non ut cum magno judicio glorificet, sed ut ne sine causa glorificet. *Quoniam tuum est regnum, et virtus, et gloria.* Tria autem hæc ad tria quæ superius dixit pertinentia introduxit. Quoniam dixerat supra, *Sanctificetur nomen tuum, adveniat regnum tuum*, ac si dicat aliquis, Ergo non habet Deus regnum in terra, quia oratis ut veniat? id respondet ad illud, *Quoniam tuum est regnum.* Item quoniam dixerat, *Fiat voluntas tua, sicut in celo et in terra* : ac si dicat aliquis, Ergo non potest Deus facere quod vult in terris, quia oratis ut fiat voluntas ejus? ad hoc respondet, Quia tua virtus est : tamquam si dicant, Non ideo optamus regnum tuum in nobis, aut fieri voluntatem tuam in terris : quia non est regnum tuum in terris : quia non est regnum tuum in mundo, nec potes facere quod vis in terris ; sed quoniam regnum tuum vita æterna est, et voluntas tua justitia est. Propterea nec redigis aliquem sub regno tuo nisi ipse voluerit : nec operaris in aliquo voluntates tuas, nisi ipse consenserit. Propterea oramus, ut illuminati a te, velimus suscipere regnum tuum in nobis, et optemus facere voluntatem tuam. Item quoniam dixerat, *Panem nostrum quotidianum da nobis hodie : et dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris : et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo* : ad illa respondet, Quia tua est gloria. Vere enim, quia, si nihil deest timentibus Deum, Dei gloria est : si illi dimittentibus debitoribus suis, Deus dimittat eis peccata eorum, Dei gloria

¹ Idem in marg., sed tantum justorum.

¹ Idem in marg., sine causa orat.

est : si autem non dimittentibus eis dimittat, non est gloria Dei, quia nec est justum iudicium ejus. Si non inducat in tentationem, aut inductos si propter justam aliquam causam liberet, gloria Dei est. Et generaliter quicquid supra orare præcepit, cum fuerit a Deo præstitum, Dei gloria est. 15. Si enim non dimiseritis hominibus peccata eorum, nec Pater vester dimittet vobis. Nam et superius cum dixisset, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* : non dixit, Sicut et nos dimitemus, ut prius nobis Deus dimittat, postea nos debitoribus nostris. Scit enim Dominus omnes homines esse mendaces : quoniam etsi acceperint remissionem peccati sui, ipsi debitoribus suis non dimittunt. Ideo sic dicit, *Dimitte vobis, sicut nos dimittimus* : ut prius dimittamus, postea petamus dimissionem, et a Deo remissionem peccatorum accipiamus.

Homilia xv. ex capite vj.

Tria prima mala, gula, avaritia, vana gloria. Tria prima bona, eleemosyna, oratio, jejunium. — 16. Cum autem jejunatis, nolite fieri sicut hypocritæ tristes ; ex-terminant enim facies suas, ut appareant hominibus jejunantes. Omnium malorum prima et fortiora sunt tria mala : id est, gula, avaritia, et vana gloria. Adversus quæ Dominus tentationis suscipiens bellum, pugnavit pro nobis. Contra gulam in eremo, contra avaritiam super montem, contra vanam gloriam super templum. Item omnium bonorum prima et fortiora sunt tria bona, eleemosyna, oratio, et jejunium. Et vide quomodo adversus tria mala inventa sunt tria bona, id est, eleemosyna contra avaritiam, jejunium contra gulam, oratio contra vanam gloriam. Dic nobis, Ecce jejunium contra gulam venit, quia contrarium est jejunium gulæ : et eleemosyna contra avaritiam convenit, quia avaritia congregat, eleemosyna autem dispergit : oratio quomodo convenit contra gloriam vanam ? Audi. Omnia mala, quæ sunt in mundo, habent contraria bona, per quæ superentur : utputa, fornicatio castitatem, superbia humilitatem, iracundia mansuetudinem. Et nullum est malum, quod non habeat contrarium bonum, per quod superetur, dempta vana gloria. Ideo quantavis bona feceris, volens compescere vanam gloriam, tanto magis excitas eam : et causa est ista, quia omne malum ex malo nascitur, sola autem vana gloria de bono procedit : ideo non exstinguitur per bonum, sed magis nutritur. Denique inter homines peccatores tentatio vanæ gloriæ non habet locum. Fornicarius enim, aut raptor, quomodo tentetur in vana gloria, qui non habet unde gloriatur ? Illi autem tentationem vanæ gloriæ patiuntur, qui tale aliquid faciunt, unde gloriuntur. Ergo nullum remedium potest esse contra vanam gloriam, nisi oratio sola : et hæc ipsa vanitatem generat, nisi caute prospexeris, si forte bene oraveris. Altera de eleemosyna, et jejunio, et oratione divisio in lege scripta est : *Non intres ante conspectum Dei tui vacuus* (Exod. 23. 15). Vacuus autem intrat ante Deum, qui veniens ante orationem, nullam eleemosynam facit. Non solum in Veteri Testamento, sed etiam in Novo præcipitur, ut per singulas septimanas unusquisque Christianus aliquid in gazophylacium mittat, ad orationem venturus, sicut ait Apostolus : *Unusquisque vestrum per singula sabbata quod illi placuerit apud se reponat, ut non, cum venero, tunc collectæ fiant* (1. Cor. 16. 2). Item dicit Salomon : *Ante orationem præpara animam tuam* (Eccli. 18. 23). Ille præparat animam suam ante orationem, qui faciens eleemosynam venit ad orationem. Sicut enim oleum accendit lucem lucernæ, ita et bona opera excitant fidem cordis, et dant confidentiam animæ apud Deum orandi. Ergo eleemosyna præparatio est orationis. Item jejunium est adiutorium orationis, quia oratio sine jejunio gracilis est, et infirma. Nam oratio illa est fortis, quæ sit in spiritu humili et corde tribulato, sicut et Propheta dicit : *Sacrificium Deo spi-*

ritus contribulatus, cor contritum et humiliatum Deus non despicit (Psal. 50. 19). Spiritum autem humilem et cor contribulatum habere non potest, qui manducat et bibit, et deliciis fruatur : quia panis cor confirmat, vinum autem lætificat (Psal. 103. 15). Spiritum autem carnis humilem esse non permittit virtus, quæ sit ex pane, et cor contribulatum esse non permittit jucunditas, quæ venit ex vino. Ideo quodcumque sancti pro aliqua necessitate voluerunt exorare Deum, jejunium cum oratione junxerunt : sicut Daniel, et ceteri. Unde quia virtus orationis jejunium est, nunquam separantur ab invicem, sed ubique simul ponuntur. Oratio et jejunium de morte liberant. Item : *Hoc genus non ejicitur, nisi in jejunio et oratione* (Matth. 17. 20). Sicut nec miles sine armis est aliquid, nec arma sine milite : sic nec oratio sine jejunio, nec jejunium sine oratione. Sed ex his tribus bonis prima est oratio, quia eleemosyna quidem de rebus exit, jejunium autem de corpore : oratio vero nec de rebus nec de corpore, sed de anima procedit et de corde : ideo quasi prima dignosior e duobus, media ponitur inter duas. Prima eleemosyna, secunda oratio, tertia jejunium. Et quare eleemosyna ante orationem præcedit ? Quia mediatrix est, et præparatrix viæ ante faciem orationis, ut post eleemosynam sequens oratio præparatum locum misericordiæ inveniat apud Deum. Ideo autem jejunium sequitur orationem, quia non oratio jejunii est adiutorium, sed jejunium orationis. Et non oratio sit propter jejunium, sed jejunium propter orationem : ideo jejunium non ante orationem præcedit, sed oratio ante jejunium. Tertia divisio. Item eleemosynam facere, aut orationem, aut jejunare, non est omnium hominum, sed tantum iustorum. Qui autem peccat, et eleemosynam facit, perdit quod facit. Pro cessato enim peccato peccatoris datur eleemosyna, non pro occurrente : id est, quando pœnitet nos quod fecerimus, non ut per pecuniam peccandi licentiam compemus. Item ille orat, qui jam non peccat : qui autem orat et peccat, non rogat Deum, sed deludit Deum. Item ille jejunat, qui non peccat : qui autem peccat et jejunat, non ad gloriam Dei jejunat, nec se humiliat, sed substantiæ suæ parit. Denique considera in superioribus, ex quo coepit Christus apostolis suis salutaria dare præcepta, non statim in primis mandavit de eleemosyna, aut jejunio, aut oratione : sed prius expellit mala, postea introducit bona. Scriptum est, *Non occides : ego autem dico, Nec irascaris*. Scriptum est, *Non perjurabis : ego autem dico, Nec jurabis*. Scriptum est, *Non adulterabis : ego autem dico, Non concupisces*. Scriptum est, *Oculum pro oculo : ego autem dico, Non omnino resistere malo*. Scriptum est, *Diliges amicum tuum, et odies inimicum : ego autem dico, Diligite inimicos* (Matth. 5. 21. sqq.). Postquam ergo ab his omnibus malis hominem spoliavit, tunc dicit, *Videte ne eleemosynam vestram facialis coram hominibus* (Matth. 6. 4), etc., ostendens quoniam nisi homo ab illis omnibus recesserit prius, sine causa facit hæc bona. Prius oportet mala dimittere, et sic bona suscipere, quia non potest fieri homo novus, nisi desierit esse vetus. Qui autem mala non dimittit, et bona suscipit, bonorum suorum gratiam perdit : quemadmodum si quis homo in os suum aliquid dulce mittat cum amaro permixtum, dulcedo illa non dat suum sorem. *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ*. Sive de eleemosynis dicens, sic dicit, *Ne coram hominibus fiant* : sive de oratione sic, *Nolite esse sicut hypocritæ in angulis platearum orantes* : sive de jejunio, hoc ipse dicit. Vides quia sciebat Dominus vanam gloriam ex omni bono procedere. Ideo illam spinam, quæ assidue nascitur in terra bona, jubet præcidere, ne spina vanæ gloriæ effocet jejunii fructum. Nunquid potest fieri, ut non sentiat qui jejunat ? Sed melius est ut jejunium tuum te ostendat, quam tu jejunium tuum. Sciens autem Dominus, quia non potest fieri, ut sit hilaris qui jejunat : ideo non dixit, *Nolite esse tristes* : sed, *Nolite fieri tristes*.

Aliud enim est esse tristem, et aliud tristiter fieri. Qui enim naturaliter propter assiduum jejunium tristis est, ille est tristis, non autem fit : qui autem per imposturas aliquas pallentes apparent, illi non sunt tristes, sed fiunt. Si ergo qui jejumat et tristem se facit, hypocrita est : quanto magis iniquior est, qui non jejumat, sed argumentis quibusdam in facie sua pingit venalem pallorem, quasi jejunii signum ? Dissiplet ei natura sua, quia non potest mentiri quod non facit, et misera facies carnis argumentis quibusdam innocens castigatur, quia fraudibus non consentit. Puto quod omnis sensatus intelligit, quia hæc verba carnaliter non intelliguntur. Nec enim potest fieri, quod qui jejumat non apparent tristis, nec mandat Dominus quod adimplere non possumus. Si enim ideo jubet nos non fieri tristes, ut ne per ipsam tristitiam appareamus hominibus jejungere : quare mandat caput ungere, et faciem lavare ? Sic enim ipsa unctio capitis, et lavatio faciei, si a jejunantibus semper servantur, nihilominus sunt signa jejunii. Sed hæc spiritualiter ad animam referuntur, ut ne tristitia spiritualis faciem spiritalem exterminet. Facies autem spiritualis animæ est conscientia ejus, vel cor, sicut ostendit propheta, dicens : *Tibi dixit cor meum, Dominum requiram, et exquiescit te facies mea* (Psal. 26. 8). Non enim facies carni a Deum querit, sed conscientia. Item quoniam facies conscientia appellatur ostendit Jacob, cum fuisset luctatus cum homine : *Vidi Dominum facie ad-faciem, et salva facta est anima mea* (Gen. 32. 30). Vere enim tunc facie ad faciem Deum non vidit, quia in schemate hominis luctatus est contra eum Deus. Nam schema corporale velamentum est Dei, non proprietas Dei. Sed mente vidit Deum. Unde et Israel vocatus est, id est, mens videns Deum. Si autem facies ejus Deum vidisset, utique sic vocandus fuerat, facies Deum videns. Quid ergo ? Facies animæ conscientia appellatur. Sicut enim in conspectu hominum gratiosa facta est facies pulchra : sic in oculis Dei speciosa est conscientia munda. Item aliud est gaudium corporale, aliud spirituale. Gaudium corporale est risus, jocus, et ceteræ delectationes carnales. Gaudium spirituale est spes, sicut ait Apostolus : *Sper gaudentes, in tribulatione patientes* (Rom. 12. 12). Vides quia potest fieri ut tristantes carnaliter, spiritualiter gaudeamus in spe ? Hoc enim dicit de Spiritu sancto propheta : *Fluminis impetus latificat civitatem Dei* (Psal. 45. 5). Item est tristitia corporalis, et est tristitia spiritualis. Tristitia corporalis est afflictio carnis : tristitia autem spiritualis, desperatio et infidelitas animæ. Ergo dicens : *Nolite fieri tristes*, hoc dicit, Nolite propter homines jejungere. Qui enim propter homines jejumat, tristem facit conscientiam suam, id est, desperantem. Quomodo enim conscientia ejus hilaris sit, et sperans in Deum jejuniis suis, qui non propter Deum, sed propter homines jejumat ? Sic et omnes hypocritæ, qui propter homines jejunant, exterminant facies suas, id est, conscientias suas. Quomodo enim exterminatas conscientias non habeant ante Deum, qui fingentes se propter Deum jejungere, non propter Deum jejunant, sed propter homines, volentes fallere et Deum, et homines ? Aut ita : *Nolite fieri tristes, sicut hypocritæ* : id est, Nolite sine spe et sine fide jejungere. Sine spe autem jejumat, qui non se abstinet a peccato, nec facit iustitiam. Nam sicut bona opera spei generant, id est, gaudium spirituale : sic mala opera desperationem, id est, tristitiam spiritalem. Qui enim peccans jejumat, sine spe jejunit : id est, non habet, unde speret, et gaudeat, sed est animus ejus desperans, et tristis. Jam autem quomodo peccatum et desperatio exterminant faciem conscientiam, nullus ignorat. Nam semper vulnerata est conscientia ejus qui peccat. Sic ergo omnes hypocritæ jejunant, non bonis actibus exhilarantes conscientiam suam in spe, sed malis operibus contristantes in desperationem. Hypocrita est ergo omnis, qui peccans jejumat. Quid est ergo, cum gaudio jejungere, nisi prius

spiritualiter jejungere, deinde carnaliter ? Nam sicut omne bonum est spirituale, sic est et carnale : et omne malum est spirituale et carnale. Utpote, fornicatio carnis est meretricatio, fornicatio autem spiritualis est prævaricatio. Castitas carnis est nescire mulierem : castitas spiritualis, fidelem esse Deo. Humilitas corporalis assurgere homini, verbum dicere molle : humilitas spiritualis, qui in corde suo alterum existimat meliorem quam se. Superbia corporalis, asper sermo : superbia spiritualis, qui se meliorem putat esse, quam alterum. Sic et jejunium corporale est, et spirituale. Corporale jejunium est abstinere a cibis, spirituale jejunium est abstinere a peccatis. Nam sicut caro delectatur manducando, sic spiritus carnis delectatur peccando. Unde sapientes omne peccatum libidinem vocant, quia omne peccatum cum delectatione committimus. Ideo et circumcidebatur libidinis membrum, ut in mysterio generaliter omnium malorum delectatio tolleretur, quæ mala faciunt animum tristem, id est, desperantem. Qui enim a cibis jejumat, non ab operibus malis, ille apparet jejungere, non autem jejunat : quia quantum ad homines jejunat, quantum ad Deum autem pessime epulatur malis. Amen dico vobis, *repperunt mercedem suam*. Delectatio illa laudis tandem sentitur, quamdiu auditur : mox autem ut aures transierit, transit et delectatio laudis. 17. *Tu autem cum jejunus, unge caput tuum, et faciem tuam lava.* Tu qui misericors es, qui magis jejunas corde quam corpore, qui magis abstines a peccato quam a cibo : et ideo non hominibus, sed Deo jejunas. Qui enim peccantes jejunant, hominibus jejunant, non Deo, et ideo hypocritæ sunt : qui autem vere Deo jejunant, non tantum a cibis se abstinent, quantum ab omni actu iniquo : quoniam sicut cibus carnem delectat, sic omne malum delectat spiritum carnis. Quid ergo ? Quando jejunamus, si infundamus oleum capiti nostro, vere vanum est : etsi lavemus facies nostras aqua. Et quis facie non lavata procedit ? Magis enim, si hoc facimus, quasi per signa hæc lavationis et unctionis publicanus nos jejunare. Quid ergo ? Simplex interpretatio hujus loci hæc est, quoniam per aggerationem intelligenda sunt ista, sicut et cetera ante dicta, tamquam si dicat : Sic longe te facere debes ab ostentatione jejunii tui, ut si potest fieri, quod non decet, etiam ea facias, quæ ex diverso luxuriæ et epulationis videntur esse indicia. Spiritualiter autem sic, sicut ex superioribus patet, quia facies animæ conscientia intelligitur : Projice ergo abs te avaritiæ sordes, perjurii stercora, malitiæque putredinem : et lavasti faciem, id est, conscientiam tuam aqua prophetica, de qua dicit Isaïas : *Lavamini, et mundi estote, auferite nequitiam ab animabus vestris* (Isai. 4. 16). Si enim abstuleris nequitiam ab anima tua, lavasti conscientiam tuam, et bene jejunas. Item caput tuum Christus est. Sitiens pota, esurienti ciba, algentem vesti, et sic pretiosissima myrrha, id est, oleo misericordiæ unxisti caput tuum, id est, Christum, qui clamat in Evangelio, dicens, quia *Quod uni ex minimis istis fecistis, mihi fecistis*. Quoniam autem omnis iustitia in his duobus consistit : primum ut ne facias malum : secundum, ut facias bonum : ad id, quod pertinet ad fugienda peccata, dixit, *Lava faciem tuam* : ad illud autem, quod pertinet ad facienda bona opera, *Unge caput tuum*, et es amabilis sicut Maria, quæ postquam conscientiam suam lacrymis poenitentiae lavit, postea infudit oleum super caput Christi, et impleta est domus odore : ita et tuorum operum fama, si fueris talis, totam implebit Ecclesiam. Et quam proprie dixit, faciem quidem lavare : caput autem non lavare, sed ungere. Quamdiu enim sumus in corpore, conscientia nostra semper sordida est in peccatis. Caput autem nostrum Christus lavationem necessariam non habet, sed solum unctionem : quia *Peccatum non fecit, nec dolus inventus est in ore ejus* (Isai. 53. 9). 19. *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram.* Præsens capitulum ad præcedens non habet consequentiam ratio-

nem, quia illud de jejuniis dictum est, hoc autem de eleemosynis. Quid ergo est? Si memores sumus, nihil de eleemosyna, vel de oratione, vel de jejuniis Dominus docuit supra: sed simulationem eorum compescuit tantum, ut nec coram hominibus faciant ea, ut videantur ab eis: non quia possibile est sic ea agere, ut non ea videant homines, sicut diximus supra; sed sollicitum fecit hominem, ut quantum ad se sic festinet agere ea, ut non videatur: ut ipsum bonum opus homini Christiano magis in affectu sit, quam in actu. Et convenienter, quoniam et supra legis quidem mandata magis ad opus respiciebant, quam ad affectum: id est, *Non occides, non adulterabis, etc.*: Christus ad supplementum eorum spiritualiora introduxit mandata, ad affectum magis respicientia, quam ad actum: *Ego autem dico, Ne irascaris, ne concupiscas, etc.* Sic et hic, ut boni simulatione præcisa, opera eorum bona ad cor magis respiciant, quam ad aspectum. Quoniam ergo, sicut exposuimus, nihil docuerat Christus de illis, nunc secundum tres supradictas justitias, eleemosynæ, orationis et jejunii, tres consequentias introduxit doctrinæ: unam ad eleemosynam, alteram ad orationem, tertiam ad jejunium. De quibus singulis demonstrabimus in proprio loco. Et ad eleemosynam doctrina subsequens hæc est: *Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*, ut talis ordo sit narrationis: *Cum facis eleemosynam, noli tuba canere ante te, sicut hypocritæ faciunt in synagogis, et in vicis, ut glorificentur ab hominibus. Amen dico vobis, perceperunt mercedem suam. Te autem faciente eleemosynam, nesciat sinistra tua quid faciat dextera tua: ut sit eleemosyna tua in abscondito, et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi in manifesto. Nolite thesaurizare vobis thesauros super terram*. Et hic dat consilium, ut eleemosyna fiat: in secundo loco ostendit, quæ utilitas est in eleemosyna facienda: in tertio loco, ut neque timor inopie accidentis impediat voluntatem eleemosynæ faciendæ. *Nolite thesaurizare vobis thesauros in terra*, quia non estis de terra, nec de terra venistis, sed pro tempore de terra suscepistis terram, ut per terram vivatis terram; sed de cælo estis, et de cælo venistis, et iterum redituri estis in cælum, nisi ultro remanere volueritis in terra. Illic ergo substantiam tuam collocationi patriam habes. Vis autem scire, quia peregrinus es in hoc mundo? Audi prophetam dicentem: *Incola ego sum in terra, non abscondas a me mandata tua (Psalm. 118. 19)*. Quæ est ergo insipientia, ut contentus sis super terram? id est, in alienis vis servire diabolo, cum possis in cælis, id est, in propriis, regnare cum Christo? *Ubi tinea et comestura exterminant, et ubi fures effodiunt et furantur*. Omnia bona mundi triplex interitus tollit. Aut enim a semetipsis veterascunt, et tineant, sicut vestimenta: aut ipsis dominis luxuriose viventibus comeduntur, sicut cæteræ facultates: aut ab extraneis vel dolo, vel vi, vel calumniis, vel quolibet alio iniquo modo diripiuntur. Quia omnes fures dicuntur, qui per iniquitatem festinant aliena facere sua. Sed dices, Numquid omnes qui hæc habent, perdunt ea? Ventilo vestimentum meum, et non tineat: parcius ago, et facultates meæ non comeduntur: sollicitè ago res meas, et non diripiuntur a furibus. Interim quidem sic dicam, quia si non omnes perdunt, tamen multi perdunt. Quid ergo? melius est super terram reponere, ubi incertus est conservationis eventus, an in cælo, ubi est certa custodia? Hic si non custodieris, perdes: si custodieris, timore et sollicitudine cruciaris. Illic autem, etsi dormis, a Deo servantur: et cum recordatus fueris, spe gratularis. Quæ est autem stultitia illic relinquere, unde exiturus es, et illuc non præmittere, quo iturus es? Vere autem male servatus divitias, etsi corporaliter non perdidisti, spiritualiter perdidisti, quia nec proficiunt tibi ad

usum salutis. Quicquid enim pro anima tua leceris, hoc est tuum: quod autem reliqueris, perdidisti. Nam quod corporaliter male congregatur, spiritualiter dispersum videtur, et perditum: quod autem corporaliter bene dispergitur, spiritualiter illud congregatum et repositum videtur in cælo. Nunc autem ponit quæ sit utilitas in eleemosyna facienda, dicens: 21. *Ubi enim fuerit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum*. Qui collocat thesauros in terra, non habet quod speret in cælo. Ut quid enim aspiat in cælum, ubi nihil repositum habet? Propterea sive lætatur, in carnalibus et terrenis lætatur: sive tristatur, de carnalibus et terrenis tristatur. Qui autem divitias suas reponit in cælo, non habet spem in terra. Ut quid enim delectetur in terra, qui nihil habet in terra? Ideo sive lætatur, in spiritualibus lætatur: sive tristatur, de spiritualibus tristatur. Ergo peccatorum et lætitia mala, et tristitia pejor, quia aut de lucro terreno lætatur, aut de damno tristatur: iustorum autem et lætitia bona, et tristitia melior, quoniam aut de justitia lætatur, aut de peccato tristatur. Si enim aliqua causa mortis advenerit, si quidem spes illius in terra sit, tristatur, quasi de domo sua ad peregre vadens, ut non dicam ad tormenta¹: si autem spes ejus in cælo sit, gaudet quasi de peregre ad domum propriam reversurus, ut non dicam² ad regnum caeleste. Secundo, qui thesaurizat in terris, dupliciter facit peccatum. Primum, quia male congregat: secundo, quia cor habens in terra, numquam quæ Dei sunt recordatur, sed semper quæ terræ. Et qui thesaurizat in cælo, dupliciter justitiam facit. Primum, quia bene fœnerat: secundo, quia spem habens in Deo, semper quæ Dei sunt cogitat et meditat, et non quæ terræ. Et quemadmodum qui semel congregare cœperit in terra, ipsa concupiscentia terrena facit eum magis sollicitum esse, nec solum ne minuat inde, sed ut magis auget: sic et qui thesaurizat in cælo, ipsa concupiscentia spiritualis facit eum sollicitum, non solum ut non perdat quod habet, sed adhuc ut augeat super id quod habet. 22. *Lucerna corporis tui est oculus tuus*. Prius commemorare debemus, quia non de corporali oculo loquitur sermo, nec de hoc corpore, quod videtur a foris. Alioqui dixisset, Si oculus tuus sanus fuerit, aut infirmus: nunc autem dixit, *Simplex et Nequam*. Non enim omnis qui benignum habet oculum, omnino et corpus ejus lucidum est: nec enim omnis qui malignum oculum habet, corpus ejus in tenebris est. Quid enim, si benignum oculum habet, et infirmum, numquid corpus ejus in lumine est? Aut si malignum et sanum, numquid corpus ejus in tenebris est? Ergo *Corporis*, non a foris, sed ab intus, id est, corporalis naturæ. Lucerna autem ejus est mens, per quam anima videt Deum. Unde Jacob est appellatus Israel. Israel autem Hebraice interpretatur mens videns Deum. Postquam ergo dixit, *Thesaurizate vobis in cælo, quoniam ubi thesaurus tuus fuerit, ibi erit et cor tuum*: convenienter subjunxit, (a) *Lucerna corporis tui oculus tuus est. Si oculus tuus fuerit simplex, totum corpus tuum lucidum erit*: ut ostendat, quia qui eleemosynas facit, cor ad Deum habere debet: qui autem cor habet ad Deum, illius oculus lucidus est: id est, illius mens spiritualis et munda est, nec terrenis concupiscentiis sordidata, sicut scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. 5. 8)*. Sicut enim qui graves oculos habet, si ponas eum in aliquo obscuro tenebrosoque loco, melius videt: si autem ponas eum in sole, nihil videt, quia oculus ejus non suffert solis candorem: sic homo mundialis, qui oculum, id est, mentem terrenis desideriiis sordidat, habet, et turbulentam, si ponas eum in rebus mundialibus, sapit et astutus est: si autem trahas eum ad res spirituales, tenebrescit, ac nihil sapit, quia mens

¹ V. D. et Editi in marg., *opus omni Christiano*.

² Idem in marg., *ut omni simulatione*.

¹ Idem in marg., *ut dicam ad tormenta*.

² Melius legeretur, *ut dicam*.

(a) Hic incipit Homil. XV. in Cod. V. D.

illius desiderii corrupta terrenis iustitiæ bonum non sentit. Non sentit, dico, non nescit : scit autem, sed non sentit bonum iustitiæ, quia nec delectatur in eo : præoccupatum enim habet cor circa delectationem terrenam. 23. Si autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebrosum erit. Quæ sunt in nobis tenebræ? Sensus carnales, malevoli et iniqui, qui semper desiderant quæ sunt tenebrarum, et non lucis. In quo enim alio delectatur carnis natura, nisi in avaritia, in libidine, in superbia, in deliciis, cæterisque malis, quæ ad tenebras mortem deducunt? Et qui intelligit quid est, quod *Caro concupiscit adversus spiritum* (Gal. 5. 17), ille intelligit quia tenebræ sunt carnis natura. Qui ergo oculum habet mundum, id est, mentem spiritualem, cælestia semper aspicientem, corpus suum servat lucidum, id est, sine peccato. Si enim caro desiderat ea quæ diximus mala, secundum suam naturam homo habens mentem lucidam, et spem ad Deum, iustitiæ consideratione dijudicat eam, et divini timoris virtute repercutit eam : et sic quamvis nolentem, tamen servat eam lucidam, id est, sine peccato. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum habet simplicem, corpus suum lucidum habet : qui autem oculum, id est mentem habet aut malignitate aliqua tenebrosam, aut divitiarum concupiscentia turbulentam, tenebrosum possidet corpus? Nam quæ res faciunt mentem hominis spiritualem esse mundam, ipsæ res ex diverso faciunt carnalem et sordidam. Quomodo sit munda mens illius, qui facit eleemosynas, et spem habet in cælo, spes autem in Deum facit mentem spiritualem et mundam : sic qui divitias congregat cum peccato, spem suam ponit in terra : qui autem spem habet in terra, illius mens carnalis est et immunda. Illius ergo tota caro in tenebris est, id est, in peccatis. Quomodo? Quando enim caro secundum suam naturam, sicut diximus, concupiscit perversa, homo spem habens in terra, et mentem concupiscentiis turbulentam, non ei contradicit, nec iustitiæ consideratione dijudicat, nec iudicii futuri virtute repercutit : quia nec videt cum sit cæcus, nec intelligit esse malum quod malum est, et si vult, non potest, quia spem non habet nisi in sæculo. Scimus autem quia spes nobis præstat virtutem, ut carnalibus concupiscentiis resistamus : qui autem spem non habet in cælo, virtutem non habet resistere concupiscentiis suis, et ideo sit caro illius tota tenebrosa. Et ut brevius et manifestius exponamus : anima priusquam peccet, divino auxilio confortata, regina et domina est corporis sui, et quasi libera et regina sedet in throno cordis sui, et gubernat corpus suum quasi palatium suum, nec potest illam vincere caro. Si autem gravibus se peccatis obligaverit, tunc divino auxilio destituta, et in potestate spirituum immundorum redacta, fit debilis et infirma, ut non jam sit domina corporis sui, sed ancilla magis : et jam non caro animæ subjecta est, sed anima carni, nec quod vult anima, caro facit, sed quod caro coegerit, hoc anima facit. Intellexisti ergo, quomodo qui oculum mentis sordidum habet, totum corpus illius tenebrosum est? Si autem lumen, quod in te est, tenebræ sunt, ipsæ tenebræ quantæ sunt? Sicut supra diximus, tenebrosa est semper carnalis natura, quia semper peccatrix est : etsi non peccet, contradicente sibi anima, tamen recte peccatrix et tenebrosa vocatur, quia semper habet caro peccandi propositum, ut frequenter etiam iustæ animæ surrepat, ut quod suum est agat. Quis enim est ita fidelis, qui numquam vel ex parte est a carne victus? Et si est, rarus est. Lumen autem est in corde, sicut jam frequenter audistis, anima Deum videns, id est, spiritalis. Si ergo ipsa anima, divina cum sit, et data est ad illuminandum illam carnem, fiat quasi carnalis, et terrenis concupiscentiis contenebrescat, terrena semper aspiciens, illius talis hominis caro jam vide quomodo involuta sit in tenebris peccatorum. Si enim, sicut diximus, in viro iusto contradicente sibi rationali anima, semper caro surrepit animæ, et

quod suum est agit : quantis putas in homine malo iniquitatibus se involvet caro, quando anima quæ contradicere illi debuerat, consentit ei, consimilia concupiscens? Per alteram quidem speciem, tamen eundem sensum exponit Lucas, primum mandans : *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum. Vendite quod possidetis, et date eleemosynam : facite vobis sacculos, qui non veterascunt, thesaurum non deficientem in cælo* (Luc. 12. 32. 33), et cætera. Deinde ait, *Sint lumbi vestri præcincti, et lucernæ ardentes, et vos similes hominibus expectantibus dominum suum, quando revertatur a nuptiis* (Luc. 12. 35. 36) : ostendens quia nemo potest habere lumbos præcinctos ad exeundum de hoc mundo, nec lucernas ardentes, nec expectare dominum suum, nisi qui vendunt quod habent, et dant eleemosynas, et faciunt sibi sacculos qui non veterascunt, et thesaurum non deficientem in cælo.

Homilia xvj. ex capite vj.

24. *Nemo potest duobus dominis servire : aut enim unum odio habebit, et alterum diligit : aut unum sustinebit, et alterum contemnet* (Luc. 16. 13). Videamus in primis, quomodo dicta præcedentia subsequantur verba præsentia. Superius præcepit eleemosynas facere, dicens : *Thesaurizate vobis thesauros in cælo*, quoniam qui thesaurizaverit thesauros sibi in cælo, ille cor habet in cælo, et spem ad Deum : ille habet oculum animæ simplicem, id est, mentem mundam et spiritualem, et semper non terrena, sed cælestia meditantem. Qui autem habet mentem mundam et spiritualem, ille potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato. Qui autem non facit eleemosynas, nec cor habet in cælo, nec spem in Deum : nec mentem mundam et spiritualem, neque potest corpus suum servare lucidum, id est, sine peccato : quia nemo potest duobus dominis servire, *Deo et mammonæ*, id est, divitiis. Mammonæ enim Syriacæ lingua divitiarum appellantur. Sicut ergo qui duos dominos habet, necesse est, ut unum amet, et alterum odiat, unum contemnat, et alteri obediat : sic et qui vult Deum amare, necesse est, ut odiat divitias : qui autem voluerit amare divitias, necesse est, ut odiat Deum : et qui vult mandata Dei facere, necesse est, ut odiat divitias : et qui vult mandatis Dei obedire, necesse est, ut contemnat avaritiæ mandata facere : et qui voluerit avaritiæ mandata facere, necesse est, ut contemnat Dei mandata. Considera autem, non dixit, *Nemo potest habere Deum et divitias* : sed, *Nemo potest Dei esse servus et divitiarum*. Aliud est enim habere divitias, aliud autem servire divitiis. Si habes divitias, et divitiæ illæ non te faciunt superbum aut violentum, sed secundum quod potes, das impotentibus, dominus es divitiarum tuarum, non servus : quia non te divitiæ tuæ tenent, sed tu divitias tuas. Si autem divitiæ tuæ superbum te faciunt, aut violentum, et constrictus avaritiâ nemini aliquid præstas, tunc servus es divitiarum tuarum, non dominus : quia divitiæ tuæ te tenent, non tu divitias tuas. Nunc jam docet, ut non timor inopiæ impediatur ab eleemosynis voluntatem, dicens : 25. *Ideo dico vobis, ne solliciti sitis in cordibus vestris, quid manducetis*. Nam sollicitudo desperationis est filia, quia desperatio sollicitudinem generat. Quid est quod dicit, *Ideo dico vobis*? et quid? Ut eleemosynas faciatis, ut thesaurizantes in cælo, cor mundum habeatis, sperantes in Deum. Qui autem sperat in Deum, ille non est sollicitus quid manducet, aut quo vestiatur : quoniam nulla res est quæ facit homines desperare in aliqua necessitate, nisi ista res, quia non habet spem in Deum. Ne ergo mihi dicas, Numquid volo esse sollicitus? Sed ipsa res me cogit. Numquid nolo sperare in Deum? Sed non possum. Cor enim meum non me audit. Nescis quid pateris ; langues, et tamen causam tui languoris ignoras. Vis ostendam tibi causam, ut in omni necessitate numquam desperes? Fac bene, et operare iustitiâ, ut spem habeas apud Deum, et non desperabis in terra.

Bona enim opera sunt quæ sperare faciunt, et mala opera desperare compellunt. Propterea non dixit propheta: Spera in Deo, et inhabita terram, et pascaris in divitiis ejus: sed, *Spera in Deo, et fac bonitatem, et inhabita terram* (Psal. 36. 3). *Ne solliciti sitis quid manducetis*. Non dixit, Nolite laborare: sed, Nolite solliciti esse. Ergo solliciti esse vetamur, laborare autem jubemur. Sic enim et Dominus loquens ad Adam, non dixit, Cum sollicitudine facies tibi panem: sed, Cum labore et sudore faciei tue. Ergo non sollicitudinibus spiritualibus, sed laboribus corporalibus acquirendus est panis. Sicut laborantibus enim pro præmio diligentiae, Deo præstante, panis abundat: sic dormientibus et negligentibus pro pœna negligentiae, Deo faciente, subducitur. *Nonne anima plus est quam escam, et corpus plus quam vestimentum?* Confirmat spem nostram, primum de majore ad minus descendens, deinde a minore ad majus ascendens. Quomodo si animam dedit, escam non dabit? Si corpus plasavit, vestimentum non providebit? Nisi voluisset esse quod est, non crearet. Quod autem sic creavit, ut per escam servetur, necesse est, ut det ei escam, quamdiu vult esse quod fecit. Quid est a minore ad majus? 26. *Videte volatilia cæli, neque seminant neque metunt*, etc. Si avibus præstat alimentum, hominibus non præstabit alitum? si illi non laborantes, inveniunt escas, homo non inveniet, cui Deus dedit et operandi sapientiam, et fructificandi spem? Omnia enim animalia Deus propter hominem fecit, hominem autem propter se. Si ergo animalibus ministrat propter hominem, hominibus non ministrabit propter seipsum? Omnia Deus in sapientia fecit, hominem autem non solum in sapientia, sed etiam secundum sapientiam suam. Quanto ergo pretiosior hominis creatio, quam animalium, tanto major sollicitudo Dei de hominibus, quam de animalibus. Omnia Deus animalia fecit, ut tandiu sint, quamdiu sunt, cum vero mortua fuerint, fiant tanquam quæ non fuerunt: hominem autem, ut non solum ante mortem, sed etiam post mortem vivat: magis autem post mortem, quam ante mortem: quoniam ante mortem in tentatione vivit, post mortem autem in gloria. Si ergo illis occurrit, quos sic creavit, ut tantummodo vivant¹: hominibus non occurreret, quos fecit, ut in perpetuo vivant? 27. *Quis vestrum cogitando potest adjicere ad staturam suam cubitum unum?* 28. *Et de vestimento quid solliciti estis?* Si ergo cogitando modicum partem corpori vestro addere non potestis², quomodo cogitando salvandi estis in toto? Deus, qui te ex nihilo formavit in utero, et de periculo cum periculo nascentem de utero matris eripuit, te non solum non cogitante, sed neque sciente. Deus, qui per singulos dies incrementa corporis tui dat, et sapientia facit, te non intelligente. Si ergo in te ipso quotidie providentiam operatur, quomodo in necessariis tuis cessabit? *Considerate lilia agri, quomodo in tempore opportuno crescunt*, tempore statuto formantur. In frondibus vestiuntur candore, implentur odoribus: et quod terra radici non dederat, neque radix illi, invisibili operatione Deus largitur: neque plus istis, et minus aliis: sed in omnibus eadem providentia plenitudo servatur, ut non a seipsis nata, neque eventu acta putentur, sed Dei providentia intelligentur esse disposita. *Non laborant, neque nent*. Dicendo, *Non laborant*, intelligi vult homines³: dicendo autem, *Neque nent*, mulieres: quoniam virorum vita seminationibus, mulierum autem lanificio substantatur. 29. *Neque Salomon in omni gloria sua sic vestiebatur*. Quia Salomon etsi non laborabat, neque sollicitus erat quid vestiret, tamen vel jubebat, vel disponebat, vel sciebat. Ubi autem jussio et dispositio, illic et ministran-

tium offensa frequenter invenitur, et juvenis iracundia excitatur: hæc autem nesciunt quomodo sic coronantur⁴. Illi homines ministrabant, istis Deus. 30. *Si enim fenum agri, quod hodie est, et cras in cibum mittitur, Deus sic vestit, quanto magis vos modicæ fidei?* Si ergo floribus sic occurrit, qui sic nati sunt, ut tantummodo videantur et pereant: homines negliget, quos sic creavit, ut non pro tempore videantur, sed ut in perpetuo sint? Qui intelligit quid est homo, non desperat de Deo: qui autem desperat de Deo, nescit quid est: quoniam homo in Deo, et Deus in homine est. 31. *Nolite ergo solliciti esse, dicentes, Quid manducabimus, aut quid bibemus?* Deus enim hæc in natura creavit, quasi regulam terre mandans: *Producat terra herbam pabuli* (Gen. 1. 11): ideo vult aut non vult, bonis et malis germinat: quia terra ministrare jussa est, non judicare. Bonum autem et malum non in natura creavit, sed in arbitrio nostro posuit, ut quod volumus, simus. Ideo bonis palma proponitur, malis autem pœna. Quæ est ergo sapientia, de eo esse sollicitum, quod, etsi sollicitus non fueris, habebis: et de illo non esse sollicitum, de quo si sollicitus non fueris, perdes? Nam escam, etsi sollicitus non fueris de ea, invenies: justitiam autem, nisi sollicitus fueris, non apprehendes. 32. *Hæc enim omnia gentes quaerunt*. Quia in rebus humanis fortunam esse credunt, non providentiam, neque judicio Dei vitas suas gubernari æstimant, sed incerto duci eventu: ideo merito timent, merito solliciti sunt, et desperant, quasi qui neminem habeant gubernantem. Qui autem credit, se judicio Dei gubernari, non incerto duci eventu, escam quidem suam in manu Dei committit, sciens quia neminem sine voluntate et judicio Dei famas aut nuditas occidit. Cogitat autem de bono et malo, sciens quia nisi sollicitus fuerit, nec malum fugiet, nec bonum apprehendet: ideo dicit, 33. *Quærite primum regnum Dei, et justitiam ejus*. Regnum Dei est retributio bonorum operum et malorum: justitia autem est via pietatis, per quam itur ad regnum. Si ergo die ac nocte cogitas, qualis erit gloria sanctorum, vel qualis erit interitus impiorum et peccatorum, necesse est ut aut propter timorem pœnæ terribis recedas a malo, aut propter desiderium gloriæ excitatus festines ad bonum. Et si quotidie cogitaveris, quæ sit justitia Dei, et quid odit, quidve amat, ipsa justitia ostendet tibi vias suas. Nam justitia sicut odientes se fugit, sic amantes se sequitur. Nec enim daturi sumus rationem utrum pauperes fuerimus, aut divites, quia nec fuit hoc in nostra potestate: sed si bene egimus aut male, quod in nostro jacet arbitrio. Dictum est ad hominem: *Maledicta terra in operibus tuis* (Gen. 3. 17). Vides quia propter peccata hominum maledicta terra, ut non germinet: benedicitur autem, cum bona opera fecerimus? Tu ergo quære justitiam, et non tibi deerit panis: quoniam sicut propter mala opera fructus terræ subducitur, sic propter bona abundat. Propterea dicit, *Quærite regnum Dei et justitiam ejus, et hæc omnia apponentur vobis*. 34. *Nolite ergo solliciti esse in crastinum*. Jam diximus, quoniam quod dicit, hodie, hoc solum significat, quo opus habemus in vita nostra presenti. Quod autem dicit, cras, quod superfluum est supra necessitatem ostendit. Nihil ergo curetis superfluum habere, quam necessarium est vobis in vita presenti ad vitam quotidianam. Quod autem superfluum fuerit, quod est cras, curabit se: ac si dicat, Superflua quantacumque congregaveris, illa seipsa curabunt. Te quidem non eis fruente, ipsa autem inveniunt dominos multos, qui ea procurant, sicut placuerit ipsis. Quid ergo curas de illis, quorum potestatem alius es dimissurus? *Sufficit enim diei malitia sua*: ac si dicat: Sufficit tibi labor et miseria quam pateris in vita propter usum quotidianos, quos necessarios habes. Noli superflue pro superfluis laborare, ne labor quidem fiat tuus, fructio autem alterius. Malitiam autem diei ipsam afflictionem appellat solli-

¹ Sic recte V. D. et Editi in marg. In textu vero, *videantur*, minus commode.

² *Addere non potestis*, lidem in marg. In textu legebatur, *adhibere non potestis*.

³ Sic locum restitimus ex codice V. D. Ante legebatur, *Disposita. Numquid laborant? numquid nent?* Dicendo, *non seminant* (in marg. laborant) *virus confortat*.

⁴ Forte legendum, *ornantur*; quæ vox melius *quadrare*

citudinum præsentium et laborum : non sicut Manichæi dicunt, malam esse ipsam creaturam Dei.

Homilia xvij. ex capite vij.

1. *Nolite judicare, ut ne judicemini : nolite condemnare, et non condemnabimini.* Quidam hunc locum secundum hujusmodi sensum exponunt, dicentes, quia Dominus hoc mandato non prohibet Christianos ex benevolentia corripere alios Christianos dignos correptione : sed ne aut per jactantiam justitiæ suæ Christianos despiciant peccatores, derogantes frequenter de multis, et ex solis plerumque suspicionibus odientes cæteros et condemnantes, et sub specie pietatis proprium odium exsequentes. Et ut ne sic quidem Christiani corripiant Christianos, convenit sermo, qui dicit : *Nolite judicare.* Si autem non¹ corripuerint, utrum conveniat illud quod dicit : *Ut non judicemini,* nescio. Numquid propter illud solum, si sic non corripuerint peccatores, consequenter indulgentiam peccatorum suorum, secundum quod dictum est, *Et non judicabimini* (Luc. 6. 37)? Si enim judicantes, sicut judicare non decet, male faciunt : sine dubio non judicantes, veniam peccatorum priorum ex hoc non consequuntur, quia non judicaverunt male. Quis enim consequitur indulgentiam mali sui prioris, quia non addidit et alterum malum? Certe si in se peccantes non judicaverint, nec ipsi judicabuntur a Deo pro suo peccato. Hæc diximus, volentes ostendere, quia hæc sermo non est positus de proximis non judicandis, qui peccant in Deum, sed qui in nos peccant. Quid ergo est? Usque nunc exposuit consequentiam ad justitiam eleemosynæ pertinentem, nunc autem incipit exponere consequentiam ad justitiam orationis respicientem. Et est doctrina hæc quodammodo pars ipsius orationis, ut sit talis ordo narrationis : *Et dimittite nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris. Et ne nos inducas in tentationem, sed libera nos a malo. Nolite judicare, ut non judicemini.* Qui enim non judicat proximum suum propter peccatum, quod fecit in ipsum, illum nec Deus judicat propter peccatum, quod fecit in ipsum : sed dimittit Deus debitum ejus, sicut et ipse dimittit debitoribus suis. Sicut autem cætera universa mandata generaliter cunctis mandavit, tam sacerdotibus, quam laicis, præcipue tamen doctoribus, qui quanto majores sunt in ordine, tanto perfectiores esse debent in disciplina : sic et hoc mandatum de proximis non judicandis ad omnes quidem pertinet, præcipue tamen ad doctores. Unde quædam sunt mandatorum istorum, quæ si diligenter aspicias, pene nec conveniunt laicis, nisi forte parum : doctoribus autem omnino conveniunt : quale est hoc ipsum quod sequitur : 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem autem in oculo tuo non vides?* 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Videre enim festucam in oculo fratris omnium est : ejicere illam posse non est omnium, sed tantum doctorum, qui per doctrinam, vel increpationem secundum Deum possunt ejicere de mente fratris sui peccatum, vel magnum, vel modicum. Sicut et illud quod dicit : 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas vestras miseritis ante porcos.* Habere enim vel sancta, vel margaritas, et posse dispensare vel bona vel mala, et discernere qui hominum sunt canes, qui porci, non est omnium hominum, sed sanctorum. Vult ergo Dominus doctores Christianorum sicut in omni justitia, sic et hoc primum facere, deinde docere : ut doctrinam suam bonam meliori cum vita commendent, ut bene docendo scientiam inserant, melius autem vivendo timorem : quia tales sales sunt terræ, condientes omnes suæ vitæ exemplo, et luceant doctrinis illuminantes. Quis autem audiat illum docentem, qui se ipsum non audit? Ideo dicit ad omnes, præcipue ad doctores : *Nolite judicare, ut non judicemini.* Quoniam si doctor memor sit injuriæ et doloris, et memoriam malitiæ servet in anima sua, solvitur totus Ecclesiæ status, sive ad tempus respicias apostolorum, sive ad

nostrum. Tunc enim, sicut legimus, difficile aliquos convertebant ad fidem Christi, nisi multa prius paterentur ab ipsis. Nam quasi lassato diabolo, et devicto per sufferentiam eorum nimiam usque ad mortem, et relinquirentem corda infidelium et jam non habente virtutem amplius eos armare, accedente gratia Dei convertebantur ad Christum. Si ergo memores fuissent injuriarum, quas fuerant passi ab eis, nunquam postmodum eos in caritate docuissent, numquam eos libenter ad fidem Christi postmodum recepissent. Sed et nunc cum frequenter doctores offendantur a laicis, sive juste, sive injuste, diabolo seminante occasiones, si minores sint injuriæ et doloris, totam solvunt Ecclesiam. Nam ubi recordatio injuriæ aut doloris in medio est, nec doctor benevolenter docet laicum, nec libenter eum laicus auscultat : et doctor forsitan vel invitatus aperit os suum ad docendum : laicus autem cum sit omnino sine timore Dei, nec usque ad faciem contentus est eum audire, sed converso egreditur dorso, et se et illum spernens, et amplius se quam illum, et non sentit animæ suæ dispendium effertus, sicut nec bestia irritata vulnus in se fixum. Hoc caput Lucas evangelista late prosequitur, dicens : *Nolite judicare, et non judicabimini : nolite condemnare, et non condemnabimini : dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis. Mensuram bonam, et confertam, et commotam, et superfluentem dabunt in sinum vestrum. Eadem mensura, qua mensi fueritis, remetietur vobis* (Luc. 6. 37. 38). Et quis sit ille, qui nec judicat : quis autem, qui judicat quidem, et non condemnat : et quis est, qui condemnat quidem, et tamen dimittit : et quis est, qui dat, exposuimus tibi : et quoniam superflua quidem mensura datur ei, qui nec judicat : commota autem ei, qui judicat quidem, non autem condemnat : bona autem ei, qui condemnat, sed dimittit. Quoniam sicut major est superflua mensura, quam commota, et commota major est, quam bona et justa : sic perfectior est ille, qui nec judicat, quam ille, qui judicat, et non condemnat, et ille, qui judicat, et non condemnat, melior est illo, qui condemnat, et dimittit. Ille autem Matthæus omnia illa brevi sermone conclusit, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini.* 2. *In quocumque enim judicio judicaveritis, judicabitur de vobis :* intelligens quoniam judicii sermo ad omnia pertinet illa. Nam qui judicat tantum peccantem in se, et non condemnat, judicat : et qui non solum judicat, sed etiam condemnat, judicat : hoc ipsum enim condemnare judicare est. Ergo pro illo, quod Lucas dixit, *Nolite judicare, aut judicantes, nolite condemnare,* iste dixit : *In quocumque judicio judicaveritis, judicabitur de vobis :* id est, Si judicaveritis et non condemnaveritis, simili judicio et vos quidem judicabimini a Deo, sed non condemnabimini : si autem et judicantes condemnaveritis, simili judicio et vos judicabimini, et condemnabimini. Et quod ille dixit : *Dimittite, et dimittentini : date, et dabitur vobis :* iste dixit, *In qua mensura mensi fueritis, remetietur vobis :* hoc est, Si non rogati dimiseritis peccatum proximis vestris, sed solo respectu Dei, et Deus ex se, prius quam rogetur a vobis dimittet vobis : si autem rogati veniam dederitis, et Deus tunc dabit vobis veniam, cum dignis precibus et congrua lamentatione eum rogaveritis. Quoniam ergo dixerat præcipue, sicut diximus, doctoribus, *Nolite judicare, ut non judicemini :* convenienter addit, et dicit, 3. *Quid autem vides festucam in oculo fratris tui, trabem vero in oculo tuo non vides?* Id est : Qui trabem in oculo tuo non vides, ut quid vides festucam in oculo fratris tui? Ac si dicat : Melius est nec docere, nec reprehendere laicum, quam docere et reprehendere, et teipsum in reprehensione consistere : quoniam talis doctrina doctoris non est audibilis, sed derisibilis. Propter quod omnis sacerdos si vult docere populum, prius seipsum doceat : si autem seipsum non vult docere de omni quod docet, nec seipsum arguere de omni quod arguit, nec alios doceat, nec arguat quemquam, ut si judicium Dei non evadit, vel hominum opprobrium.

¹ In aliis legitur : si autem corripuerint.

non patitur. 4. Aut quomodo dicis fratri tuo, Frater, sine ejiciam festucam de oculo tuo, et ecce trabs est in oculo tuo? Id est: Cum qua facie arguis peccatum laici fratris tui, ipse in eodem, aut in majore peccato existens? Non times, ne audias ex diverso, Medice, cura teipsum (Luc. 4. 23)? Si medico opprobrium est, qui nec alterius sanitatem habet in potestate, nec suam, si alios velit curare, et ipse debilis sit, quasi testimonium imperitiæ suæ portat in corpore suo propriam passionem: quomodo doctori non sit opprobrium alios velle eruiere a peccato, et ipsum in majoribus esse peccatis, dum possit amplius seipsum eruiere a peccato, quam alios? Aut ita: Quomodo fratri tuo dicis? Id est, Quo proposito putas? ex caritate cordis dicis, ut salves proximum tuum? Non; sed ut te similes justum. Si autem vere ex caritate cordis argueres proximum tuum, ut salves, teipsum ante salves. Numquid possibile est ut benevolentior sis alteri, quam tibi? ut quid cum teipsum nolis salvare, alterum velis? Omnis ergo doctor, qui alterum in qualicunque reprehendit delicto, et ipse in eodem constitutus, non se prius expurgat, certum est quia alloquens in ecclesia non alios vult salvare, sed per bonam doctrinam malos actus suos celare, et scientiæ laudem ab hominibus querit, non ædificationis mercedem a Deo, et est hypocrita. Ideo competenter addit et dicit: 5. *Hypocrita, ejice primum trabem de oculo tuo, et tunc videbis ejicere festucam de oculo fratris tui.* Hypocrita est enim omnis doctor, qui non prius facit bona, et potest docet. Dum enim bona docet, proficitur se justum coram hominibus: dum autem male agit, peccatorem se constituit intra se. Hoc ergo dicit: Vis libere et fiducialiter reprehendere laicum, et ejicere de oculo mentis ejus peccatum? Prius tuam ipsius mentem purga ab omni malo, ut cum tu argueris laicum pro peccatis ejus, ex diverso laicus non habeat, unde redarguat te pro peccato tuo. Nam incipiet te timere in se, cum non invenerit quod contemnat in te. Omne autem peccatum non secundum actum suum dijudicatur, an modicum sit, aut magnum, sed secundum peccantis personam. Laicus enim etsi magnum fecerit peccatum, modicum est, et festuca est, quantum ad sacerdotis dicit peccatum, quia laicus est: doctor autem, etsi modicum fecerit peccatum, magnum est, et trabs est, quantum ad laici dico peccatum, quia doctor est. (a) 6. *Nolite sanctum dare canibus, neque margaritas margaritas vestras ante porcos, ne forte concutiant eas pedibus suis, et conversi dirumpant vos.* Cum supra dedisset Dominus mandatum omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligenter inimicos suos, et beneficerent eis: iterum paulo ante, ut ne judicarent eos, qui peccant in ipsis: considerans, quoniam qui persequuntur sacerdotes Dei, aut injuriant eos, aut laedunt, plerumque aut infideles sunt, quales sunt gentiles vel hæretici: aut si sunt Christiani, sordidi sunt et insensati, quia nec considerant, nec intelligunt, sacerdotes Christi vicarios esse Christi, et Christum: et quoniam qui honorat sacerdotem Christi, honorat Christum: et qui injuriat sacerdotem Christi, injuriat Christum, ne forte consequenter cogitantes intra se sacerdotes dicant, Si jubemur diligere inimicos nostros, et benefacere eis: si jubemur nec judicare eos peccatores, qui peccant in nos: sine dubio sicut debemus diligere eos, et benefacere eis, sic non debemus eos judicare peccatores, qui peccant in nos: ut non solum nostra, sed etiam quæ propria Dei sunt, eis communicemus, ut sit plena misericordia nostra, sicut et Dei: ideo talem estimationem eorum provido sermone compescuit, dicens: *Nolite sanctum dare canibus, et margaritas vestras nolite mittere ante porcos.* Ac si dicat, Mandavi vobis diligere inimicos vestros, et non judicare eos, ut vos exhibeam misericordes ad illos, ut benefaciatis eis de corporalibus vestris, non de meis spiritualibus

bonis, quoniam¹ in natura volis communes sunt. et non in fide. Mandavi autem volis, ut non judicetis eos, qui in volis peccaverint. Id vero non ideo præcepi, ut mysteriorum meorum secreta non pandatis eis, qui nolentes me scire, blasphemant, et spernunt. Videte Patrem vestrum Deum, ad cujus exemplum volui vos esse misericordes: carnalia beneficia dignis, et non dignis similiter præstat, numquid gratias spirituales? Nec enim dixi vobis de illo, qui Spiritum sanctum jubet descendere super gratos et ingratos, et dat benedictiones suas super justos et injustos: propter quod in vestris quidem estote simplices et benigni, in meis autem prudentes et cauti. Si tu vestiarium tuum studiosum, et clavicularium cellarii tui fidelem tibi requiris: quanto magis Deus talem requirit dispensatorem gratiarum suarum, qui bene tractando gratias ejus, faciat gratiores, non, male dispensando, reddat ingratas? Sicut enim si canibus dederis sanctum, aut porcis margaritas, nec sanctum canes sanctificat, nec margaritæ nutriunt porcos, sed e contra canes coinquinant sanctum, et porci margaritas sordidant, vel confringunt: ita si hominibus caninos vel porcinos mores habentibus sanctum dederis, aut mysteria secreta credideris, nec sanctum illos sanctificat, nec mysteria veritatis eos illuminant, sed e contra ipsi sanctum coinquinant, et mysteria veritatis blasphemant. Canis et porcus ambo quidem immunda animalia sunt: sed canis ex omni parte immundus est: nam nec ruminat, nec ungulam habet fissam. Porcus autem ex parte immundus est: nam quoniam ungulam habet fissam, mundus est: quoniam autem non ruminat, immundus habetur. Propter quod canes puto intelligendos gentiles, vel hæreticos omnino immundos: nam etsi propter actus suos malos immundi sunt, et propter perfidiam suam vel idololatriam amplius sunt immundi; porcos autem, Christianos carnalibus et immundis voluptatibus deditos, quoniam propter fidem quidem suam mundi sunt, propter actus autem suos sordidos habentur immundi. Aut canes quidem gentiles: porcos autem hæreticos, propter aliquid eorum modicum mundum: quia vel nomen Domini invocare videntur, sed ex moribus intelligis, qui sunt canes, vel porci. Canis naturale est improbum esse, nunquam vocem mittere propter aliquam alteram causam, sicut cætera animalia, nisi ad abigendos supervenientes; interdum autem et de superfluo in acrem latrat. Tales sunt omnes gentiles, vel hæretici inapprobables, latrantes plurimum adversus servos Dei, latrantes aliquando et adversus Deum blasphemis: ululantes aperie, et nunquam os suum aperientes ad bonum, sed semper ad malum. Item porci proprium est in cæno se volutare, et nunquam in cælum aspicere, nec querere dominum suum, nisi cum esurierit. Tales sunt etiam Christiani, qui in carnalibus immunditiis delectantur, nec aspiciunt aliquando cælos, nec querunt Deum, nisi cum necessitas eis advenerit: et illi, qui quidem evomunt malum, quando bene judicantur de malo: revertuntur autem ad vomitum suum, sicut canes, quando nihilominus agunt malum: et isti projiciunt stercora peccatorum suorum, quando poenitent: revertuntur autem ad stercora sua, sicut porci, quando omissam repetunt vitam. Nunc videamus, quæ sunt sancta, et quæ sunt margaritæ. Non enim distinxit, quid sit, sanctum dare, quid non dare, cum sit inter sanctum et sanctum differentia sanctitatis: sed generaliter omne quod sanctum est, retulit dare. Ergo sanctum est baptismum; propterea non est dandum, nisi jam fidem habentibus. Sancta est gratia corporis Christi; propterea illis solis danda est, qui jam per baptismum facti sunt filii Dei, et per impositionem manus. Benedictus panis sancta sunt; propterea illis porrigenda sunt, qui capaces facti sunt benedictionum per fidem. Item mysteria veritatis margaritæ sunt,

(a) Hic incipit Nouvll. in Cod. V. D.

¹ V. D. et Editi in marg., *spiritualibus passim, quoniam.*

quia sicut margaritæ inclusa cochleis positæ sunt in profundum maris : sic et divina mysteria, in verbis inclusa¹, posita sunt intus in altitudinem sensus Scripturarum sanctarum. Et sicut non omnis homo potest se mergere, et de profundo tollere margaritas, nisi artifex, qui habet usum rei illius : sic non omnis homo potest descendere in altitudinem sensuum, et illic invenire mysteriorum absconditis margaritas, nisi vir spiritualis, qui habet exercitationem spiritualium narrationum Dei. Propterea margaritæ non sunt dandæ, nisi desiderantibus veritatem, et cum ratione humana viventibus. Si ergo talibus porcis secretorum mysteriorum miseris margaritas, cœnose vitæ delectatione mente gravati, non intelligunt pretiositatem earum : sed æstimantes eas similes esse cæteris fabulis mundialibus, similiter eas carnalibus actibus conculcant : et post modicum conversi per inobedientiam, rumpunt præbitores earum : frequenter autem et scandalizati in eis, calumniantur expostitores earum, quasi dogmatum novorum seminatores. Et si talibus canibus, qualibus diximus, dederis sancta, suscipiunt, quasi canes, sine discretionem, et sordidis actibus suis conculcant ea, et pro nihilo æstimantes quæ acceperunt, conversi disputationibus suis, quasi latratibus irrationabilibus, rumpunt veritatis prædicatorem. Et puto, non sine rationabili differentia sanctum quidem canibus dare vetuit Dominus, margaritas autem non dare porcis. Et de margaritis quidem possumus dicere, quia si porcis multi vetantur minus immundis, quanto magis animalibus plus immundis? De sancto autem dando idem æstimare non possumus. Quid est enim, si plus immundis dare non convenit, minus autem immundis oportet? Idcirco neque vetitum intelligimus, neque mandatum : forte quia frequenter et manum imponimus, et benedictionem damus etiam porcorum more viventibus Christianis, non quia illi merentur accipere, sed nos ex nobis contra justitiam, dare usurpamus, ne forte plenius scandalizati depereant. Ideo jussum non est, quia injustum est : vetitum autem non est, quia infirmitati fuerat ignoscendum. Sed quia de sanctis cœpiimus dicere, non est tacendum, quoniam aliud est sanctificatio, aliud sanctificatum. Sanctificatio enim est, quod alterum sanctificat : sanctificatum autem alterum sanctificare non potest, quamvis ipsum sit sanctum. Ulpia, signas panem tuum, quem manducas, sicut ait Paulus : *Sanctificatur enim per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 5) : sanctificasti eum, non fecisti sanctificationem. Quod autem sacerdos de manu sua dat, non solum sanctificatum est, sed etiam sanctificatio est : quoniam hoc non solum datur, quod videtur, sed etiam illud, quod intelligitur. De sanctificato ergo pane licet et animalibus jactare, et infidelibus dare : quia non sanctificat accipientem. Si autem tale esset, quod de manu sacerdotis accipitur, quale est, quod in mensa manducatur : omnes de mensa manducarent, et nemo de manu sacerdotis acciperet. Unde et Dominus in via non solum benedixit panem, sed de manu sua dedit Cleophræ, et socio ejus (Luc. 24). Et Paulus navigans non solum benedixit panem, sed de manu sua porrexit Lucæ, et cæteris discipulis suis (Act. 27). Quod autem de manu porrigitur, nec animalibus dandum est, nec infidelibus porrigendum : quia non solum sanctificatum, sed etiam sanctificatio est, et sanctificat accipientem.

Homilia xvij. ex capite vij.

7. *Petite, et dabitur vobis : querite, et invenietis : pulante, et aperietur vobis.* Transitum consequentem de capitulo ad capitulum invenire difficile est. Ideo diversa proponimus secundum diversas æstimationes interpretum. Sciens Dominus, quoniam quæcumque mandaverat supra, hominibus impossibilia erant : et quantum ad naturam humanam, supra naturam. Nam qui se non abstinere a cadibus, quomodo potest ab-

tinere se ab ira? Qui non se abstinere a fornicatione, quomodo se abstinere a concupiscentia? Qui non se abstinere a perjurio, quomodo se abstinere a jramento? Qui alios ferire non cessat, quomodo se præbeat ferendum? Qui nec amicum suum sincere diligit, quomodo diligit inimicum? Quid autem sic impossibile est, quomodo elevemosynas facere, vel orare, vel jejunare, et nolle hominibus apparere? Quid autem difficilius est, quam non judicare percantem in se, aut nihil sanctum vel secretum dicere aut dare indignis? Necesse est enim ut et multos sibi faciat inimicos. Quoniam ergo majora erant mandata, quam virtus humana est, transmittit eos ad Deum, cujus gratiæ impossibile nihil est, dicens : *Petite, et dabitur vobis* : ut quod ex vobis hominibus consummari non potest, per gratiam Dei adimpleatur. Quoniam creaturam sensibilem Deus armatam et mutam creavit. Alios enim munivit veloci pedum cursu, alios armavit unguibus, alios velocibus pennis, alios dentibus, alios cornibus : hominem autem solum sic disposuit, ut virtus illius sit ipse. Et in eo quod infirmiorum eum fecit omnibus, in ipso fortiorum eum voluit esse in se. Nam sciens Deus, quia cognoscere et colere Deum vita æterna est, ignorare autem, et contemnere, perditio sempiterna, nec ita infirmum eum creavit, ut omnino nihil boni facere posset, ne quem super omnia, et propter quem omnia fecerat, omnibus inveniretur esse deterior : nec ita potentem eum creavit, ut etiam sine Dei auxilio ex se ipso facere posset quod vult, ut infirmitatis suæ necessitate coactus, semper necessarium habeat Dominum suum. Et vere justissima res est, ut factura necessarium habeat suum factorem. Si enim omnis virtus hominis in Deo est, et tamen continet omnium bonorum suorum auctorem : quanto magis negliget Deum, si potentia ejus esset in ipso? Aut ita : quoniam ad sanctificandam orationem quadam dederat eis observandæ bonitatis mandata, dicens : *Nolite judicare, ut non judicemini* : competenter addidit, *Petite, et dabitur vobis* : tamquam si dicat : Si hanc clementiam servaveritis ad inimicos, quam mandavi vobis : quicquid vultis, petite, et dabitur vobis : et quicquid desideratis invenire, querite, et invenietis : et quicquid clausum vobis videtur, pulsate, et aperietur vobis. Gratia vos prosequens, petite precibus die ac nocte orantes. Quod si misericordiam suam protulerit Deus ad tempus, volens tentare constantiam fidei tuæ, tu a petitionibus tuis non recedas. Sicut enim qui vere esurit, tandem petit cibum, donec impleat necessitatem corporis sui, nec potest cessare, necessitas enim urget, quia sine cibo vivere non potest : ita et qui vere desiderat gratiam Dei, cessare non potest a petendo, sciens quia salvus fieri non potest sine gratia Dei. Adhuc querite, interrogantes sacerdotes cæterosque habentes scientiam spiritualium Scripturarum, sicut præcepit lex : *Interroga patrem tuum, et dicet tibi : seniores tuos, et annuntiabunt tibi* (Deut. 32. 7). Querite studio et labore, legentes Scripturas legis et prophetarum. Nam Deus ita nos disposuit esse, ut nec studentes et laborantes circa Scripturas acquiramus salutem scientiæ sine gratia Dei, ut ne nobis imputemus quod scimus : nec tamen gratiam acquiramus, nisi studuerimus et laboraverimus circa Scripturas, ne donum Dei detur negligentibus. Gratia enim adiutorium est infirmitatis humanæ : adiutorium autem non dormientibus datur, sed festinantibus, et prævalentibus¹. Sicut enim in bello non omnis, qui pugnat, vincit, nemo tamen vincere potest, nisi pugnaverit : sic non omnes, qui student et legunt, acquirunt scientiam spirituales, nemo tamen acquirere potest, nisi qui aut studiosus fuerit ad legendum, aut assiduus ad audiendum. Et infideles quidem, et non timentes Deum inveniunt scientiam legendo et studendo, sed non illam quæ ex Deo est, quæ per Spiritum sanctum datur, sed

¹ Idem in marg. : in libris inclusa.

¹ Alias, non prævalentibus.

hanc quæ est ex natura carnali, quæ per exercitiationem carnis acquiritur, quam habuerunt etiam et gentilium studiosi. Multa enim differentia est inter scientias istas. Qui enim orationibus non instat, nec operibus bonis, sed per solum studium lectionum factus est sciens, quando aliis prædicat, ipse sibi non sentit quod prædicat. Si de ira Dei loquitur, alios forsitan terret, ipse autem non timet: si de misericordia, alios quidem forsitan consolatur, ipse autem non gaudet: alios admonet credere, et ipse non credit eis quæ dicit. Sed quando alios docet, ab intus conscientia ejus ridet sibi de verbis suis: quia scientia, quæ ex solis lectionibus est, ex ore procedit: quæ autem de Spiritu sancto est, de corde profertur, et ideo spiritualis scientia non solum dicitur, sed et sentitur: non tantum in Scripturis legitur, sed ex corde suggeritur: et ideo si alios terret, ipse amplius timet: si consolatur, ipse melius gaudet: et omne quod loquitur, non tantum legit, sed experimento probavit. Ideo ergo petamus Deum, et operemur bona, ut non carnalem, sed spirituales scientiam mereamur. Et hoc est quod dicit, *Pulsate, et aperietur vobis*. Pulsat enim Deum, qui facit bona opera ante Deum oratione, jejuniis, et elemosynis. Sicut enim qui pulsat ostium, non tantum voce clamat, sed et manu: sic qui bona opera facit, quasi manu pulsat Deum operibus bonis. Scriptum est enim, *Concupisce sapientiam, serva justitiam, et Deus præbebit eam tibi* (Eccli. 1. 53). Sed quid dicis? Hoc ipsum peto, ut sciam et faciam: et quomodo possum facere priusquam accipiam? Etiam quod potes fac, ut amplius possis: et quod scis serva, ut amplius scias. Justitia enim ipsa se operatur, et ipsa se manifestat. Quomodo? Dum tu justitiam operaris in te, justitia te operatur in se. Nam omne artificium seipsum operatur: ut puta, operaris vineam, colligis fructus ejus, et delectatus in eis, melius operaris. Vides quia ipsa se colit fructificando tibi, dum colitur? Sic ex diverso, qui opus peccati exsequitur, ipsum cum peccatum sit spiritus immundus, operatur in eo delectationem peccandi: ut dum delectatur circa peccatum, amplius peccet. Sic et qui justitiam operatur, cum sit et ipsa justitia Spiritus sanctus, operatur in eo delectationem justitiæ faciendæ, ut delectatus circa justitiam, amplius faciat. Tale est quod dicit Sapientia: *Cogitatum habe in præceptis Dei, et in mandatis ejus meditare semper, et ipse confirmabit cor tuum: et concupiscentiam sapientiæ tibi dabit* (Eccli. 6. 37). Vides quia ipsa justitia se operatur, te tantummodo inchoante et laborante? Sed et ipsa se adaperit, dum colitur. Sicut enim qui peccat, dum peccat, magis atque magis tenebrescit mens ejus, et a luce veritatis recedit, ita ut nulla scientia salutaris remaneat in eo, nisi sola malignitas, de qua dicit Salomon: *Sapientia impiorum nequitia scientiæ est* (Eccli. 19. 19): sic et qui justitiam operatur, dum operatur, magis atque magis clarescit mens ipsius, et ad notitiam sapientiæ majoris ascendit, et ipsa se justitia quasi speculum offert ante oculos cordis ipsius. Deinde si opera justitiæ non facis, id est, si non pulsas, nec orare ex fide potes. Nam virtus orationis est opus justitiæ. Oratio autem quasi odor suavitatis est operis boni. Sicut ergo res aliqua sine odore potest esse, odor autem sine re aliqua esse non potest: sic opus sine oratione aliquid est, oratio autem sine opere bono nihil est: et si oras, non ex fide oras. Nam sicut lucerna non quidem ex oleo accenditur, sed per oleum nutritur: sic fides non quidem ex opere nascitur, sed per opera enutritur. Aut ita: cum supra mandasset omnibus, præcipue autem doctoribus, ut diligenter inimicos suos, et non judicarent quasi peccatores offendentes se: consequens erat, sicut jam diximus, ne forte sub obtentu dilectionis et bonitatis etiam sancta Dei et secreta communicarent eis. Ideo constituit ne faciant hoc, dicens: *Nolite sanctum dare canibus*. Nunc autem dat eis consilium bonum, ut si diligant inimicos suos, quasi Dei benigni imitatores, et velint eos etiam secundum

Deum salvare, petant Deum pro illis, et dabitur eis: quarant eos, qui perierunt in peccatis, et invenient eos, Dei gratia demonstrante: pulsant eos, qui sunt in erroribus conclusi, et aperiet eos Deus, ut habeat sermo eorum ad animas eorum ingressum: ac si dicat de Christianis, qui porcorum more viventes perdidērunt per se imaginem Dei, et cadentes ab homine porci facti sunt, et perierunt: *Quærite eos admonendo benevole, promittendo eis misericordiam Dei, et in spem eos adducendo*. Sic enim et Paulus eum, qui quasi porcus et non homo indifferenter conjugium nicalaverat patris, quæsit, et per gratiam Dei invenit (1. Cor. 5). Gentiles autem vel hæreticos, qui verisimilibus persuasionibus mendaciorum circumsepsi sunt, et conclusi intra claustra perfidiæ, pulsate eos doctrinis assiduis, et aperiet eos Deus, solvens claustra perfidiæ, et habebitis in eos ingressum: sicut Christus dicit in Revelatione Joannis: *Ece ego sto ad ostium, et pulso: et qui aperuerit mihi, introibo ad illum, et cenabo cum illo, et ille mecum* (Apoc. 3. 20). Ergo non temerando sancta Dei vel peccatores, vel gentiles, vel hæreticos debemus velle salvare sub obtentu misericordiæ: hoc enim temeritatis est, non bonitatis: sed Deum quidem petendo pro eis, ipsos autem vel querendo, si perierunt, vel pulsando, si clausi sunt. Et tunc, si et nos digne petimus, et illi sanabiles facti sunt, et ex canibus et porcis immundis reformati efficiuntur homines sancti, et sic juste et digne sancta participabunt, et audient secreta mysteria. 8. *Omnis enim qui petit, accipit; et qui quærit, invenit; et pulsanti aperietur*. Quoniam dixerat, *Petite, quærite, pulsate*: ne forte aliqui peccatorum audientes dicant, Etiam, ista facere dignos hortatur; nos autem indigni, et si petierimus, non accipimus: etsi quæserimus, non invenimus: etsi pulsaverimus, non nobis aperietur: vide quomodo eandem clausulam repetendo, tam justis, quam peccatoribus misericordiam Dei commendat, dicens: *Omnis qui petit, sive justus sit, sive peccator, tantum petere non dubitet, quærere non negligat, pulsare non cesset: cum constet neminem sperni, nisi qui petere dubitaverit a Deo, quærere neglexerit, pulsare cessaverit*. Ut autem cognoscamus bonitatem Dei, dicamus de Deo, sicut Christus dixit de nobis. Dixit enim supra: *Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44), et cætera hujusmodi: et addidit, *Si autem diligitis ditigentes vos, quam mercedem habebitis? nonne gentiles hoc faciunt* (Ibid. v. 46. 47)? Nos ergo dicamus de Deo: Si Deus tantummodo justos suos et amicos exaudit et adjuvat, quam laudem bonitatis meretur? nonne et homines, cum sint mali, amicos suos rogantes se audiunt, et beneficia eis præstant? Vides ergo, quoniam Dominus dicens, « Estote misericordes, sicut et Pater vester misericors est, qui solem suum oriri jubet super justos et injustos, et dat pluviam super gratos et ingratos » (Luc. 6. 36. Matth. 5. 45), bonitatem Dei voluit demonstrare, quia tam justis quam peccatoribus parata est bonitas ejus. Nec enim credibile est, ut opus bonitatis hominibus quidem injungat in malis constitutis, ipse autem non faciat cum sit bonus. Ergo omnis qui non habet justitiam, aut ut credat de regno cælesti, ut facere valeat justitiam, aut certe non petivit fideliter, aut non quæsit studio et labore, aut non pulsavit operibus bonis: ideo non est duritia Dei: non præstantis, sed culpa hominis negligentis. 9. *Quis vestrum habens filium, et si petat ab eo panem, numquid lapidem porriget ei? et si petat piscem, numquid serpentem porriget ei?* Vide quomodo nos ad spem divinam bonitatis inclinat, ne forte aliquis considerans, quanta est differentia inter Deum et hominem, et ponderans peccata sua, dum non sperat impetrare, nec incipiat petere: ideo patrum et filiorum similitudinem introduxit, ut etsi propter peccata nostra desperemus, propter paternam veritatem,

¹ V. D. et Editi in marg., non est justitia Dei.

bonitatem Dei speremus. Panis est verbum de notitia Dei Patris. Lapis est omne mendacium, et quicquid illud habet in se scandalum offensionis ad animum. Unde dicit propheta ad iustum: *In manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (Psal. 90. 12). Omnis enim iustus cus'oditur ab angelis, ne forte in occasione offensionis incurrat pes conversationis ipsius. Piscem autem intelligere possumus verbum de Christo: serpentem autem ipsum diabolum. Ut ergo impetremus quod desideramus, duo hæc convenire debent. Unum quidem, ut petas oratione, et quæras studio, et pulses operibus: alterum autem, ut panis aut piscis sit, quod petis. Si autem quæ non expediunt petis, hoc est, carnalia, quæ nocent animæ tuæ, quasi lapis aut serpens, non tibi præstat, etiamsi petas, quia pater benignus est. Alioqui si præstat nociva petenti, non est pater, sed inimicus. 11. *Si vos, cum sitis mali, scitis bona data dare filiis vestris: quanto magis Pater vester, qui in cælis est, dabit spiritum bonum petentibus se?* Non quia apostoli erant mali, sed quantum ad comparisonem Dei, qui solus singulariter est bonus, omnes mali videntur. Sicut ad comparisonem nivis aut solis omne mundum sordidum videtur, et omne lucidum obscurum. Et vere, cum omnes patres mali sint præter Deum, ecce si hodie pater injuriam patitur a filio, statim affectus illius mutatur in odium, et irascitur illi forsitan et castigat. Non quia ille faciens injuriam patri peccavit ante Deum, ideo pater suus illi irascitur, sed quia illi fecit injuriam. Alioqui si pater, injuriam passus, non propter injuriam suam irasceret filio, sed propter illius peccatum, in omni peccato filiorum similiter irasceret. Nunc autem, quando ipsi injuriam patiuntur, dolent et fremunt: quando autem aliter filii eorum peccaverint in Deum, nec curant. Deus autem offensus ab homine, non ideo irascitur, quia ipse cum esset Deus constitutus, ab homine est contemptus, sed quia homo offendens Deum perdit animam suam. Vere ergo non irascitur de injuria sua, sed dolet de perditione humana. Et si castigat, non ut suam injuriam vindicet, sed ut illum corrigat ad salutem. Audi eum per prophetam dicentem: « Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga injustitias eorum, misericordiam autem meam non dispergam ab eis » (Psal. 88. 34. 33. 34), etc. Quoniam vero non omnia petentibus præstat, sed bona tantummodo, ideo non dixit, Quanto magis Pater vester dabit petentibus se: sed addidit, *Bona petentibus se*. 12. *Omnia ergo, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, et vos facite eis.* Supra propter sanctificandam orationem mandavit, ut non judicent qui peccant in ipsos: ita ex necessitate ab ordine suæ narrationis excedens, introduxit alia quædam quale est, *Quid tu vides festucam in oculo fratris tui?* et illud, *Nolite sanctum dare canibus*, etc., quæ sequuntur. Nunc ad mandatum quod cœperat rediens ait: *Omnia, quæcumque vultis ut faciant vobis homines, vos facite eis*, et tunc impetrabiliter potestis orare. Nam quæcumque lex et prophetæ sparsim in omnibus præceperunt Scripturis, in hoc compendioso comprehenduntur mandato, quasi innumerabiles arboris rami in una radice. 13. *Intrate per angustam portam.* Tertia hæc consequentia ad tertiam justitiam jejunii pertinet, et est pars doctrinæ de jejunio factæ: ut sit talis ordo narrationis: « Tu autem cum jejunas, unge caput tuum, et faciem tuam lava, ne appareas hominibus jejunans, sed Patri tuo qui est in abscondito: et Pater tuus, qui videt in abscondito, reddet tibi. Intrate per angustam portam: » quoniam omnis quidem justitiæ introitus ad vitam æternam angustus est homini viventi in carne, propter adversitatem naturæ carnalis: nullus autem sic est angustus et laboriosus, quomodo jejunii sinceriter consummati: et ut scias attende. Omnes qui-

dem passiones carnales dicuntur, et sunt, quia spiritu carnis moventur, sive ira, sive superbia, sive invidia, sive avaritia, sive vana gloria: præcipue tamen tres sunt quasi naturales, et intimæ, et propriæ carnis passiones: esca et potus, deinde amor viri ad mulierem, et mulieris amor ad virum. In tertio loco somnus, quoniam sine illis quidem passionibus ipsa natura carnis consistere non potest. Ergo quasi partes quodammodo et supplementa sunt naturæ carnalis: nam ad omnes illas passiones non necessitas naturæ carnalis urget, sed præsumptio spiritus carnis: ad istas autem ipsa necessitas naturæ carnalis. Ideo et gravius est eas natura carnali præcidere, quam cæteras passiones. Nam omnes illas passiones præcidere labor est per colluctationem cordis: istas autem passiones præcidere non solum labor est per colluctationem cordis, sed consumere et contrerere ac interficere ipsam naturam carnalem, et quasi truncare substantiam ipsam: quemadmodum si quis præcideret a corpore aliquod membrum ipsius. Si ergo hæc tres passiones naturales sunt, et intimæ, et propriæ naturæ carnalis: nullius passionis abstinentioniam sic sanctificat corpus, quomodo abstinentionia harum, ut sit homo castus, ut sit jejunos, ut sit in vigiliis perseverans. Et nulla illarum passionum sic inquinat corpus, quomodo passiones istæ, ut sit homo aut fornicarius, aut epulatur, aut deditus somno; ideo et Apostolus dicit: *Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra corpus est: qui autem fornicatur, in corpus suum peccat* (2. Cor. 6. 18), quia propriæ de ipsa natura carnis passio fornicationis egreditur. Et Dominus in Evangelio epulatorem proponit divitem, cui pauper Lazarus adjacebat: et Abraham non dicit ei, Fili, recordare, quia tu hoc et hoc fecisti in vita tua, et nunc cruciaris: sed, *Quia bona receptisti in vita tua* (Luc. 16. 25). Et ubique Dominus in Evangelio præcipit assidue vigilare. Ergo propter omnes quidem justitias, præcipue autem propter laboriosissimum jejunium dicit: *Intrate per angustam portam*, etc. Porta perditionis est diabolus, per quam introitur in gehennam; porta autem vitæ est Christus, per quam introitur in cælestia regna: de qua dictum est: *Hæc porta Domini, justi intrabunt per eam* (Psal. 117. 20). Lata autem porta dicitur esse diabolus, non magnitudine potestatis extensus, sed effrenatæ superbiæ licentia dilatatus. Tale aliquid Dominus dicit, *Beati pauperes spiritu* (Math. 5. 3). Pauper spiritu est, qui cum sit magnus, modicum se ostendit. Dives autem spiritu est, qui cum sit modicus, ostendit se magni: sicut diabolus superbia animi elatus, qui cum esset minister Dei in cælo, quasi Deus super cælos extendere se usurpavit contra Deum. Porta autem angusta dicitur Christus, non parvitate potestatis exigui, sed humilitatis ratione collectus, sicut ipse de se testimonium dat: *Videte quia mitis sum, et humilis corde* (Math. 11. 29). An non tibi videtur potestate latissimus, humilitate autem angustus, qui cum esset Dominus majestatis, quasi homo in hoc sæculo voluit apparere, et quem totus non capit mundus, seipsum intra angustias uteri virginis inclusit? Et alias intelligitur diabolus porta lata, et Christus angusta, quoniam diabolus omnibus peccatis involutus et universam mundi sarcinam bajulans reijcit, et ducit in mortem: Christus autem non recipit in se, nisi qui se omnibus peccatis exuerint, et deposuerint omnem sarcinam mundi, et facti fuerint subiles et spirituales, ut quales intrant in mundum, tales exeant de mundo. Adhuc latus dicitur diabolus, quoniam apud illum sine lege sunt omnia: Christus autem angustus, quoniam sub ratione legis apud eum universa consistunt. Quicquid enim sine lege solutum est, latum est: quod autem sub lege est, semper angustum est. Via autem perditionis est omnis iniquitas. Dicitur autem spatiosa, quia non est intra regulam veritatis et disciplinæ in-

¹ Editi in marg. habent, *De ipsa natura corporalis passio*. V. D. autem, *corporis passio*.

clusa, sed per diversa carnalium voluptatum diffusa. Ambulantes in ea non quod debent agere, hoc agunt, sed quicquid eos delectaverit, hoc sequuntur. Voluntas eorum lex est ipsorum: et non ipsi sub lege sunt, sed lex est sub illis. Via autem vitæ est omnia iustitia. Dicitur autem esse arcta, quia intra regulam veritatis et disciplinæ est inclusa, et ambulantes in ea non quod delectat eos, hoc faciunt, sed quod debent: quia lex non voluntas eorum est, nec lex est sub illis, sed ipsi sub lege. Considerandum est autem, quia via ducit ad portam, et nisi quis ambulaverit per viam, non potest pervenire ad portam: sic et qui iustitiam faciunt, ipsi soli possunt cognoscere Christum, et intrant per ipsum. Qui autem non ambulant per viam iustitiæ, impossibile est, ut vere cognoscant Christum, quamvis multi etiam non ambulantes per iustitiam videantur cognoscere Christum. Si autem nec fuisti nec es in via iustitiæ, et putas te cognoscere Christum, mentiris. Sicut enim qui audit quia mel dulce est, nec gustat de illo, nomen quidem mellis cognoscit, gratiam autem ejus naturæ ignorat: sic et qui audit quia Christus Filius Dei est, iustitia autem ejus non fuerit usus, tantummodo nomen Christi cognoscit, gratiam autem naturæ ejus ignorat. Ideo non dixit propheta, Audite et videte quoniam suavis est Dominus: sed, *Gustate et videte* (Psalm. 33. 9). Quando ergo aliquid audimus de Christo, nomen Christi cognoscimus tantummodo, ut diximus: quando autem iustitiam facimus ejus, ipsum Christum gustamus. Similiter nec incurrit in manus diaboli, nisi qui in via ambulat peccatorum. Vis non incurrere in diabolum? Declina a via, quæ ducit ad illum, et nullam habet in te diaboli potestatem: si autem ambulaveris in via, quæ ducit ad illum, jam non diabolo imputes perditionem tuam, quasi ille te traxerit a se, sed tibi, quia tu ivisti ad illum. Numquid porta ducit ad viam? Sed via ducit ad portam: sic non prius diabolus homines ducit ad peccata, sed peccata ad diabolum ducunt. Vides ergo, hæc via perditionis quam nociva est, quam spatiosa est? Et ideo non solum volentes, sed et nolentes incurrunt in eam: et difficile est, ut matus in hoc mundo aliquantulum non incidat in eam. Quasi lata enim de longe videtur, et ideo etiam infantes, antequam viam vitæ videant, vel intelligant, istam vident: et cum intraverit quis in eam, prout vult, se agit, nec coangustatur in aliqua parte ita ut delectet eum ambulare per eam. Ambulant enim in ea gaudentes, ridentes, non solum manducantes et bibentes, sed etiam devorantes et inebriantes. Ambulant in ea divites, mentientes, perjurantes, aliena tolentes, et se divites facientes. Ambulant in ea cum uxoriis; non solum cum uxoriis, sed etiam fornicantes et adulterantes. Quid sit tribulatio, nesciunt. Et quis non delectetur quantum ad carnem ambulare per eam? Hæc autem iustitiæ via angusta primum nec facile videtur: et ideo qui vult intrare in eam, necesse est ut aliquantulum evagetur in via illa spatiosa, donec ante considerans aliquando inveniat istam: et cum intraverit in eam, non prout vult, agit. Ex omni enim parte coangustatur, ita ut poeniteat cum intrasse in eam. Ambulant enim tristes, lugentes, jejunantes, etsi manducantes et bibentes, tamen non sine lege timoris manducantes et bibentes. Ambulant pauperes, etsi divites, non sibi, sed aliis: aliena non tangentes, sua dispergentes. Ambulant casti, etsi cum uxoriis, tamen non sine legis timore amorem suum dispergentes, blasphemati, injuriis passi, et spoliati. Et quem non poeniteat, quantum ad carnem, intrasse in eam? Et ne mireris quia dixi, quem non poeniteat intrasse per eam, audi prophetam dicentem: *Mei autem poenitent moti sunt pedes, poenitent sunt gressus mei, quia zelavi in peccatoribus, pacem peccatorum vident* (Psalm. 72. 2. 3). Ideo videntes homines hanc tribulatam et angustam viam, multi recedunt ab ea, et quidam ab initio, nec accedunt ad eam, nec volunt eam videre. Quibus autem concupiscentes volunt eam videre, et accedunt ad eam; sed dum considerant angustias et

labores ejus, recedunt ab ea. Alii autem audaciores, et intrant in eam; sed postea, dum non sustineant labores et angustias ejus, iterum reversi egrediuntur de ea. Adhuc autem spatiosa dicitur illa via etiam hæc de causa, quia omnia quæ sunt, uxores, filii, parentes, amici, anrum, argentum, vestimenta, domus, possessiones, omnes species bonorum ciborum et potuum, omnia artificia, omnes negotiationes, militiæ, honores, et quicquid in hoc sæculo est, quod aut visum delectat, aut auditum, aut odoratum, aut gustum, aut tactum, viæ perditionis sunt: non quia omnes, qui ambulant in illis rebus, peccant, sed quia omnes istæ res ad peccatum compellunt. Via autem vitæ angusta est, quia una est species: id est, abstinentia omnium rerum. Qui enim separat se ab omnibus rebus illis, salvatur. Non dicitur quia omnes, qui sunt in illis, pereunt: sed quoniam qui se separant ab illis omnes salvantur. Separant autem se non corpore, sed animo: non loco, sed actu. Nam quamvis sit in mundo, non videtur esse in mundo, qui non utitur mundo.

Homilia xix. ex capite vij.

Christus ostentationem prohibet. Nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum.— 15. *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces*: 16. *a fructibus eorum cognoscetis eos*, etc. Supra mandavit apostolis suis Dominus, ne eleemosynas faciant coram hominibus, ut videretur ab eis, sicut hypocritæ: et ut ne orent, ut ab hominibus videantur, sicut hypocritæ: et ut ne jejunent coram hominibus se ostendentes, sicut faciunt hypocritæ: et docuit illos, ut ne faciant sic, et instruxit eis, quia possibile est in hypocrisi et eleemosynas facere, et orare, et jejunare: propter quod quasi jam ad cognoscendum¹, quia hæc omnia in hypocrisi fieri possunt, loquitur, dicens: *Attendite a falsis prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium, ab intus autem sunt lupi rapaces*. Quæ sunt vestimenta ovilia? Species videlicet simulatæ religionis. Eleemosyna simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Oratio simulata vestimentum ovile est, non opus ovile. Jejunium simulatum vestimentum ovile est, non opus ovile: et cæteræ species pietatis, quibus se vestiunt lupi rapaces. Nulla autem res sic exterminat bonum, quemadmodum simulatum bonum. Nam manifestum malum quasi malum fugitur et cavetur: malum autem sub specie boni celatum, dum non cognoscitur, nec cavetur, sed quasi bonum suscipitur, et ideo conjunctum bono exterminat bonum. Sic servi diaboli tunc pessime Christianitatem corrumpunt, quando se simulant Christianos: de quibus admonet discipulos suos Christus, magis autem nos omnes per illos, dicens: *Attendite a falsis prophetis*: quia magna virtus est hominum cognoscere malum², et firma tutela salutis est scire quem fugias. Hæresis quidem periculosa res est, sed utilis valde. Periculosa quidem, quia multi seducuntur per eam, et pereunt: utilis autem est, quia tentantur fideles per eam, et ab infidelibus segregantur. Qui murmurat de periculo tentationis, murmure necesse est de premio probationis. In nullo enim negotio potest requies inveniri, nisi præcesserit labor: quanto magis in spiritualibus rebus, nisi præcesserit tentatio, non potest esse probatio! *Attendite a falsis prophetis*. Primum scire oportet, quia sunt omnino falsi Christiani. Nam nulla res perdit viros Christianos magis quam hæc: quia quicumque viderint dici Christianos, quasi Christianos eos æstimant. Si enim constat quia sunt falsi Christiani, aut ille est falsus Christianus, aut tu: si non tu, ille: si tu, non ille: si ille, ut quid illum Christianum æstimas, de quo tibi Christus mandavit? Quia Christianus non est, quem Deus suum non conficitur fi-

¹ Montef. in margine conjicit, cognoscendum.

² V. D. et Editi in marg., virtus est bene cognoscere malum.

fratrem : tu quomodo tibi existimas fratrem? Sed forte dicis, Quomodo dicere illum possum non esse Christianum, quem video Christum confidentem, altare habentem, sacrificium panis et vini offerentem¹, baptizantem, Scripturas sanctorum legentem, omnem ordinem sacerdotii habentem? Vir sapiens, si non confiteatur Christum, et manifesta esset gentilitas illius, et si seducebaris per eam, insania erat, qua seducebaris : nunc autem qui constituitur Christum, sed non sic, quemadmodum mandavit Christus, negligentia tua est, si ab eo seducaris. Qui enim in occultam foveam cadit, negligens esse dicitur, quia non caute prospexit : qui autem in manifestam foveam cadit, non negligens dicitur, sed insanus. Quæ autem de similitudine ecclesiasticorum mysteriorum dixisti, hoc audi responsum. Quoniam et simia hominis habet membra, et per omnia hominem imitatur, numquid propterea dicenda est homo? Sic et hæresis omnia Ecclesiæ habet et imitatur mysteria, sed non sunt Ecclesiæ. Deinde sciens Dominus, quia non erant manifesti gentiles, sed absconditi sub nomine Christiano : ideo non dixit, *Aspicite : sed, Attendite*. Aspicere enim est simpliciter videre : attendere autem, est caute considerare. Ubi enim certa res est et indubitabilis, aspicitur : ubi autem incerta et dubitabilis, attenditur. Sciens ergo Christus, quia est in illis aliquid, quod aliis pro alio videbatur, aliud desuper positum, aliud intus inclusum : ideo dixit, *Attendite*, ut scias, quia non corporali aspectu attendendum est, sed vigilantia spirituali. Si enim corporaliter illos aspicias, cognoscere non potes, quia schemata Christianitatis habent. Nam, homines passibiles, quomodo potestis videre mendacia veritatis velamine cooperta? Primum ergo attendendum est per opera bona. Si enim opera iustitiæ facimus, et a nullo errore decipimur, et ipsi omnem sentimus errorem. Nam ipsa res facit errare, quæ facit alterius errorem non cognoscere. Nam qui non cognoscit mendacium alterius, suam non intelligit veritatem. Ergo quamdiu bona opera facimus, ipsum lumen iustitiæ ante oculos nostros adaperit veritatem. Sic et peccata peccantium sensus tenebrescere faciunt, ut non videntes mendacium, cadant in illud. Vide enim ab initio, ex quo inter homines seminatus est error fidei, non error diabolicus fecit homines malos, sed homines mali diabolicum sibi fecerunt errorem. Si error fecisset homines malos, culpa erat Dei, qui tales homines fecit, ut ab erroribus seducantur : nunc autem culpa est hominis, qui voluntarie elegit errorem : quia non possunt errores prævalere in homines, nisi peccata præcesserint. Prius enim peccatis plurimis exaceratur homo, et sic diaboli seductione seducitur, et cadit in mortem. Quemadmodum enim sole manente non prævalet nox, cum autem accesserit ad occasum, tunc occupat mundum : sic quandiu lumen iustitiæ in homine fuerit, tenebra erroris eum non apprehendit. Ergo bonis operibus vigilandum est, quia non error generat peccata, sed peccata errorem. Sicut dicit Sapientia, Impietas trahit hominem ad errorem (Prov. 15. 6). Attendite, sicut admonet, attendite, quasi Deo invito diabolus hæreses introducat : non Deo invito, sed permitte. Si enim gentes non credidissent in Christum, intelligebamus virtutem fuisse diaboli, qui gentes credere non permisit. Nam si diabolus aliquid potuisset, ab initio credere non permisisset : nunc autem ex eo quod omnes gentes crediderunt, sed postea ex creditibus factæ sunt hæreses, manifestum est quia non fuit virtus diaboli, sed permissio Dei. Et quare sic admonet, quasi qui noluerit fieri? Quia non sine iudicio vult servos suos habere, ideo misit tentationem. Quoniam autem non vult per ignorantiam eos perire, ideo admonet. Ideo tentationem mittit ne mali cum bonis coronentur : ideo autem admonet, ne boni cum malis pereant. *Attendite vobis a falsis prophetis*. Scriptum

est, *Omnis lex et prophetæ usque ad Joannem* (Matth. 11. 13) : non quia futuri non erant post Joannem : fuerunt enim et Agabus et Silas et multi : sed quia prophetia de Christo non erat ventura post eum. Ergo post Joannem prophetia quidem de Christo futuro cessavit, prophetæ autem et fuerunt et sunt : sed non qui prophetarent de Christo, sed qui interpretarentur ea, quæ de Christo ab antiquis fuerant prophetata : id est, doctores Ecclesiarum. Sed et omnes Christiani prophetæ dicuntur, qui in regnum et in sacerdotium et in prophetiam unguntur. Nec enim potest quis propheticos interpretari sensus, nisi habeat spiritum prophetiæ. Hæc autem diximus, ut ostendamus, quia prophetæ, de quibus loquitur Christus, doctores dicuntur. Sciens ergo Dominus futuros esse falsos doctores hæresum diversarum, contra veros doctores, qui Scripturas propheticas et apostolicas perversa interpretatione confunderent, ideo per apostolos suos omnium Ecclesiarum doctores admonet dicens : *Attendite vobis a falsis prophetis*. Et ne forte dicat aliquis hæreticus doctor, quia non dixit nos falsos prophetas, sed gentilium et Judæorum doctores : ideo addidit dicens : *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium*. Quamvis et de Judaicis quidem falsis apostolis et prophetis ista prædicit, tamen de illis Judaicis, qui in Christum quidem fuerant credituri ex eis, perversa autem loquentes secundum suggestionem maligni spiritus, ad corruptionem Christianorum fuerant loquuturi, de quibus cavendis in omni epistola sua sollicitè monet Apostolus : quorum filii sunt et hæretici modo. Oves enim proprie Christiani dicuntur : vestimentum autem ovile est species Christianitatis. Vides quia de hæreticis Christianis loquatur Christus fugiendis, qui a foris in schemate Christiani videntur, ab intus autem confessionis efficacitate gentiles. Et isti multo periculosiores sunt quam illi Judaici : quia illi quidem rejecti ab apostolis, et notati¹, extra conventum Christianorum erratici vagabantur, hæretici et fortim quosdam corrumpebant incautos : isti autem quasi fundati Christiani, et Ecclesias suas habentes. Et quid dico? Ecclesias etiam regentes, palam cum libertate subvertunt, et sic multiplicati sunt ex diverso, ut Christiani vagi potius videantur quam illi. Et quomodo non sint periculosi, aut quomodo suadeant multis? Et ne adhuc dicat hæreticus, quia de veris Christianis doctoribus loquitur, qui Christiani quidem sunt, tamen peccatores sunt. Omnis enim Christianus, qui facit peccatum, falsus dicitur Christianus : et vere quidem est : quia Christianus qui facit peccatum, nec poenitet de peccato, falsus est Christianus. Tamen ut scias, quia non de Christianis peccatoribus, sed de hæreticis doctoribus loquitur : non tantum dixit, *Qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* : sed addidit, *Ab intus autem sunt lupi rapaces*. Christiani enim doctores, etsi fuerint peccatores, servi quidem carnis dicuntur, quia vincuntur a carne, tamen propositum non habent perdere Christianos, et ideo non dicuntur lupi rapaces. Vides ergo, quia manifeste de hæreticis doctoribus dicat, qui eo proposito schemata Christianorum susceperunt, providente diabolo, ut Christianos iniquo seductionis morsu dilanent. De quilibet lupis ad Ephesios dicebat Apostolus : *Scio quia post discessum meum introibunt lupi graves in vos, non parcentes gregi, et ex vobis ipsis erient perversa loquentes, ut abducant discipulos post se* (Act. 20. 29. 30). Audi ergo, qui doctus ab hæreticis, putas te eruditum : et baptizatus ab eis, putas te Christianum factum. Vide, doctores hæretici quid dicuntur a Christo? Devoratores. Si ergo eruditus es ab hæreticis, raptus es, non eruditus, non pascus. Si baptizatus ab eis es, devoratus es, non salvatus. Nam luporum devorare est, non salvare². Quid ergo est? 16. *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Fructus enim hominis est confessio fidei ejus, et opera

¹ Alias, sacrificium corporis et sanguinis Christi offerentem.

¹ Alias, vocati.

² Alias, pascere.

conversationis ipsius. Si ergo videris hominem Christianum, statim considera, si confessio ejus conveniat cum Scripturis, verus est Christianus: si autem non est quemadmodum Christus mandavit, falsus est. Sic enim et Joannes, cum de hæreticis scripsisset epistolam, non dixit, Si quis venerit ad vos non habens nomen Christi, nec ave ei dixeritis: sed, *Si quis non attulerit istam doctrinam* (2. Joan. 10). Indicium Christianitatis non ad nomen Christi retulit, sed ad confessionem: quia non nomen solum Christi Christianum facit, sed etiam veritas Christi: quia in nomine Christi multi ambulantes, in veritate autem ejus pauci. Deinde vide. Numquid ovis lupum persequitur aliquando? Non, sed lupus ovem. Sic enim et Cain persequutus est Abel, non Abel Cain. Sic Ismael persequutus est Isaac, non Isaac Ismael. Sic et Esau Jacob, non Jacob Esau. Judæi Christum, non Christus Judæos: hæretici Christianos, non Christiani hæreticos. Ergo, *Ex fructibus eorum cognoscetis eos*. Si quis lupum cooperiat pelle ovina, quomodo cognoscas illum, nisi aut per vocem, aut per actum? Ovis inclinata deorsum balat, lupus in aera convertit caput suum contra cælum, et sic ululat. Qui ergo secundum Deum vocem humilitatis et confessionis emittit, ovis est: qui vero adversus veritatem turpiter blasphemias ululat contra Deum, lupus est: sicut dicit propheta de illis: *Iniquitatem in excelso loquenti sunt, posuerunt in cælum os suum* (Psalm. 72. 8. 9). Ovis herbas manducat, lupus carnis vescitur. Quem videris ergo de pratis Scripturarum herbas floridas justitiæ colligentem, ovis est: quem videris autem in sanguine persequutionis gaudentem, lupus est. Adhuc autem considera an virtutes, quas facit, utiles sint an inutiles. Utiles sunt, quæ mirabiliter fiunt, et ad salutem proficiunt: ut puta infirmos sanare, et alia hujusmodi, quæ fecit Christus. Vacuæ autem sunt, quæ admirationem quidem faciunt videntibus, utilitatem autem affrunt nullam: ut puta volare per aerem, sicut et Dominum diaboli hortabatur: statuas facere ambulare¹: aut commisceri flammæ, et non comburi: et alia qualia Simon fecit. Nam plena opera ex Deo sunt, quia et ipse est plenus: vacuæ autem ex diabolo, sicut et ipse est vacuus et vanus. Nam quia quædam mirabilia fiunt ex Deo, quædam autem ex diabolo, demonstrat Nicodemus. Non enim dixit, Nemo facit signa, nisi sit Deus cum illo: sed, *Nemo facit hæc signa, quæ tu facis, nisi sit Deus cum illo* (Joan. 3. 2). Et tunc quidem ex hoc solo cognoscantur falsi prophetae et veri, si utilia aut inutilia facerent signa. Nunc autem, quia futurum est, ut etiam ex parte bona faciendorum signorum diabolo detur potestas, etiam aliud querere debemus: si necessarium est secundum tempus, aut non est necessarium. Si enim mirabilia Christus propter confirmationem infidelium faciebat, non propter ipsos quos sanabat: ipsos enim in fide sanare poterat, non in signo: manifestum est, quia modo cum nullus sit infidelis, faciendorum miraculorum necessitas non est. Ergo si inutile fecerit signum, falsus propheta est: quia non facit, ut alium ædificet in fide, sed ut se ostendat in opere.

Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus? Uva mysterium habet in se Christi. Sicut enim botrus multa in se grana, ligno mediante, suspendit: sic et Christus multos sibi fideles per lignum crucis tenet adjunctos. Similiter et sicut ficus multa grana uno tegmine tenet inclusa, sic et multos fideles quondam dulci caritatis amplexu una tenet Ecclesia. Et sunt in ficu signa hæc: caritatis quidem in dulcedine, unitatis autem in conjunctione granorum, sicut scriptum est: *Deus qui inhabitare facit unanimes in domo* (Psalm. 67. 7). In uva quidem est patientiæ signum, quia in torcular mittitur: gaudii autem in spe, quia *Vinum lætificat cor hominis* (Psalm. 103. 15); sinceritatis, quia non est aqua permixtum, et delectatio suavitatis. De his scriptum est: *Fructus autem*

¹ Alias, statuens super pinnam templi ambulare.

spiritus est caritas, gaudium, pax, patientia, longanimitas, bonitas, benignitas, mansuetudo, fides, modestia, continentia, castitas; adversus hujusmodi non est lex (Gal. 5. 22. 23). Spinæ autem sunt hæretici: sicut sermo ipse demonstrat superius dicens: *Attendite a falsis prophetis*. Ergo non possunt spinæ et tribuli ecclesiasticos fructus proferre. Sed quid proferunt? Vulnera, tribulationes, et cætera mala. Quemadmodum spina, vel tribulus, ex quacunque parte illam conspexeris, habet aculeos: sic et servus diaboli ex quacunque parte consideraveris, iniquitatibus plenus est. Si loquitur, in dolo loquitur; si tacet, male cogitat; si irascitur, insanit; si patienter agit, tempus expectat nocendi, et opportunitatem considerat, quando noceat. Si male agit, non erubescit; si bene facit, ad vanam gloriam propter homines facit. Quomodo proferat bonum fructum, cujus radix diabolus est? Sub arbore bona et bestiarum et animalia requiescunt: sub spinis autem nullum animal requiescere potest, nisi tantummodo serpentes. Sic juxta fideles homines et boni et mali homines pacem habere ac accipere possunt¹: juxta autem infideles homines nemo potest pacem habere, neque requiescere in eis, nisi tantummodo serpentes, id est, dæmones, qui habent cubilia in pectoribus eorum. Fructus eorum nulli procedunt ad usum: umbra refrigerii non est in eis. Et verum est quidem, quia spinas et tribulos omnes iniquos hæreticos appellavit: tamen forsitan sciens Dominus hanc hæresim esse prævalituram præ omnibus, tribulos eos appellavit, quasi Trinitatis professores, et triangulam impietatem in sua perfidia bajulantes. 18. *Non potest arbor bona fructus malos facere: et non potest arbor mala facere bonum fructum*. Non dixit, Arbor mala non potest fieri bona, neque arbor bona, mala. Alioqui qui malus est, a Deo esset, quod malus est: et qui bonus est, a Deo esset, quod bonus est. Nunc autem sic dicit, Malus non potest facere fructus bonos: id est, quamdiu malus est. Si vero factus fuerit bonus, potest: ut unusquisque, quod malus est, aut bonus, voluntatis ejus sit, non naturæ. Nam si volebat, et non poterat fructus bonos proferre, naturæ erat: si autem potest, et non vult, arbitrii est, non naturæ. Ergo servus Dei non potest facere malum: et si videtur tibi aliquando, quod male fecit, considera caute ipsum malum ejus, et invenies eum ab intus esse bonum. Nam ex proposito bono, etiam quod videatur malum, bonum est, quia propositum bonum malum opus excusat: malum autem opus bonum propositum non condemnat. Vidisti Mosem homicidium facientem, sed non propter suam injuriam, sed propter servorum Dei vindictam. Vidisti Jacob aliud loquentem in lingua, aliudque habentem in corde, cum diceret ad Esau, quia *Vidi faciem tuam, sicut qui videat faciem Dei* (Gen. 33. 10), sed non ut cum deciperet, sed ut comperceret. Similiter malus non potest facere bonum: et si videtur tibi facere bonum, considera caute ipsum bonum, et invenies illud ab intus esse malum. Nam quod ex proposito malo fit, etiam bonum, malum est: nam bonum opus malum propositum non excusat: malum autem propositum bonum opus condemnat. Si videris infidelem humilem, aut mansuetum, scito quia subdolos est in corde. De talibus enim dicit propheta: *Molliti sunt sermones ejus super oleum, et ipsi sunt jacula* (Psalm. 54. 22). Si videris cum bona opera facientem, intellige quia propter homines facit. De illis enim dicit Dominus: *Omnia faciunt, ut ab hominibus videantur*. Sicut ergo bonorum hominum omnia opera, etiam mala, bona sunt: sic malorum hominum omnia opera, etiam bona, mala sunt. Si ergo videris aliquem, Deum in veritate non colentem, quasi bonum, ne credas oculis tuis, ut et dicas bonæ vitæ illum: sed crede magis Deo, quam tibi qui dixit: *Non potest arbor mala facere fructum bonum*. Si au-

¹ V. n., pacem capere possunt. Editi in marg., pacem habere, ac se cupere possunt.

tem dicis illum bonum, mendacem fecisti Christum. tu enim vides quæ sunt in facie, Deus autem quæ sunt in corde. Sicut enim in horto sunt multæ arbores fructum inutilem facientes, in silvis autem non invenitur bonum faciens: si autem faciunt, aut insipidum faciunt, aut acerbum: sic in Ecclesia, quæ hortus est Christi, Salomone dicente, *Hortus conclusus, fons signatus, soror mea, paradisus cum fructu pomorum* (Cant. 4. 12. 13), multi sunt mali. In Ecclesiis autem hæresum, quæ sunt silvæ desertæ, nemo est bonus: quia etsi aliquis est bonus, propter homines est bonus, et non propter Deum¹. Hæc secundum fidem dixi: quæ sunt autem secundum rationem audi: Quicumque facit aliquid, est propter quod facit: et nemo facit aliquid propter nihil. Qui pugnat, propter prædā, aut propter gloriam victoriæ pugnat: qui navigat, propter necessitatem, aut propter lucrum navigat. Sicut nihil potest sine radice nasci, sic nihil potest fieri sine causa. Sic qui bonum facit, aut propter retributionem regni cælestis facit, aut propter iudicium pœnæ. Interrogo ergo te, infidelis propter quid faciat bonum? Propter iudicium pœnæ, dicis. Sed non timet Deum. Quomodo autem timeat Deum, ne peccet in opere, qui non timet Deum, ne peccet in fide², cum sit pejus male credere, quam male agere? Propter retributionem, dicis. Sed non sperat in Deum, qui non curat utrum mendaciter credat, an vere, cum sit melius bene credere quam bene agere: quoniam fides sine operibus aliquid est, etsi mortua est: opus sine fide nihil est. Ut quid ergo facit bonum? Ut videatur ab hominibus, et laudetur: et ideo bonum illius malum est. Si enim sine labore poterat homo bonum facere in hoc mundo, credibile erat ut infidelis bonum faceret propter hoc ipsum bonum: quia bonum facere bonum est. Nunc autem, cum hominibus in carne viventibus sic contrarium sit bonum facere, sic difficile, et prope impossibile, ut neque magui illi sancti perfecte potuerint explere quod bonum est: quomodo infidelis faciat bonum cum tanto lutamine, nullam spem habens retributionis præ oculis suis? Quis agone suscipit sic periculum, unde palmam non sperat? Quid ergo? Sine dubio sperat aliquid, ideo facit bonum. Quid illud? Ut meretur ab hominibus gloriam vanam. Nam multam dat virtutem homini ad laborandum concupiscentia vanæ gloriæ, et si cum indulgentia possum dicere, majorem dat virtutem homini hypocrisis concupiscentia vanæ gloriæ, quam fidelibus spes regni cælestis. Et hæc est ratio: contra spem regni cælestis adversatur natura carnis: concupiscentia autem vanæ gloriæ ex carne est, et ideo consentit ei carnis natura³. Ideo ergo dicit: *Omnis arbor, quæ non facit fructum bonum: quia et mala arbor videtur facere iustitiam, sed non bonam, nec ad usum proficientem. Nam qui propter Deum facit iustitiam, Deus illam facit⁴: qui autem propter vanam gloriam facit bonum, diabolus illud facit bonum, diabolus delectatur in eo. Falsos ergo Christianos, quos Deus in ignem mittendos pronuntiat, quomodo tu putas participes gloriæ tue? 21. Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum cælorum, sed qui facit voluntatem Patris mei. Falsos prophetas, de quibus cavendum erat loquutus, non alios esse, nisi falsos Christianos, et falsos Christianorum prædicatores, his verbis manifeste demonstrat. Gentiles enim, aut Judæi, priusquam credant, non dicunt Christo, Domine, Domine: sed illi soli, qui tam ex Judæis quam ex gentilibus visi sunt quidem credidisse in Christum, conversantes autem et prædicantes contra voluntatem Dei et Christi præceptum, facti sunt falsi prædicatores. Item quoniam falsos pro-*

phetas et veros ex fructibus eorum docuit esse discernendos, hic jam manifestius docet, qui sunt fructus, quibus discernuntur probi doctores et reprobi. Qui enim dicunt tantummodo Christo, Domine, Domine, et non faciunt Dei voluntatem, reprobi sunt: qui autem et dicunt Christo, Domine, Domine, et faciunt voluntatem Dei, illi soli probabiles sunt. Quæ autem est voluntas Dei, ipse Dominus docet. *Hæc est autem voluntas ejus, qui misit me, ut omnis qui videt Filium hominis, et credit in eum, habeat vitam æternam* (Joan. 6. 40). Ergo voluntatem Dei facere, hoc est credere in Christum. Sicut et alibi Judæis interrogantibus, *Quid faciemus ut operemur opera Dei?* respondit, *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Ibid. v. 28. 29).

Quid sit credere, vel non credere Christo. — Credulitatis autem sermo et ad confessionem respicit, et ad actum. Qui ergo sic confitetur Christum, sicut ipse docuit, ille credit Christo: qui autem non sic confitetur, quomodo docuit, ille non credit. Et si conversatur, quomodo mandavit ille, credit Christo: et qui non sic conversatur, quomodo ille mandavit, non credit Christo. Credere enim Christo obedire est Christo: qui autem aut non confitetur, aut non conversatur secundum verbum ejus, ille obaudit Christo, nec credit: propterea tam ille quam iste non intrabunt in regnum cælorum. (a) 22. *Multi dicent mihi in illa die, Domine, Domine, nonne in nomine tuo prophetavimus?* In qua die? Quando venerit in majestate sua, et separaverit eos ab invicem, sicut pastor gregem suum: quando jam nemo ausus est garrula contentione sermonum aut mendacium defendere, aut contradicere veritati: quia tunc jam non mundialis et vana gloria desideratur, sed flamma iudicii et pœna timetur; in illo die, quando os non loquitur, opus non absconditur, sicut in hoc tempore, sed e contra opera singulorum loquentur, et ora tacebunt: non quando persona interrogatur, et conscientia non videtur, sed e contra conscientia discutitur, et persona confunditur, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus* (Rom. 2. 15); in illa die, quando nemo excusat peccatores, sed omnes accusant, nec alter pro altero intervenit, sed singuli ibi timebunt, quia in illo iudicio non erunt testes adulatorum homines, sed angeli veraces non erunt iudicantes personarum acceptores homines, sed Deus iustus, *Qui reddet unicuique secundum opera sua* (Ibid. v. 6). Quam proprie timentium hominum et angustias patientium vocem expressit, dicens: *Domine, Domine*. Non enim semel sufficit illi dicere, Domine, quem necessitas timoris adstringit. *Nomme in nomine tuo prophetavimus?* Considera quia, *In nomine*, dicunt, non, *In spiritu*: quia in nomine Christi multi ambulant, qui non habent spiritum Christi, seducendi causa.

Christianus quomodo cognoscendus. — Ideo non ex nomine Christi cognoscendi sunt Christiani, sed de spiritu Christi. Ergo prophetant in nomine Christi, in spiritu autem diaboli: quales sunt divinatores. Sed sic discernuntur, quoniam diabolus interdum verum dicit, sanctus autem Spiritus numquam interdum mentitur. Concessum est autem diabolo et interdum veritatem dicere, ut mendacium suum rara veritate commendet. Si autem numquam diceret verum, nec ad tentationem poterat sufficere seductio ejus. *Et in nomine tuo dæmonia ejecimus.* Dæmonia enim ejiciunt in nomine Christi, habentes spiritum inimici: magis autem non ejiciunt, sed ejicere videntur, colludentibus sibi dæmonibus ipsis; et ideo semper ejiciunt, et numquam sanant. Semper ante illos dæmones quasi castigati clamant, et numquam quasi timentes recedunt. *Et in nomine tuo virtutes multas fecimus.* Faciunt et virtutes, secundum ea quæ diximus, non utilia et necessaria, sed inutilia et vacua. In omnibus ergo secundum Christi præceptum discutiendi sunt fructus eorum. Si bona conversatio est eorum, et confessio

¹ Cod. V. D., *Propter homines est, et non propter Deum.*

² Idem, *qui non timet ne peccet in fide.*

³ Sic V. D. et Editi in marg.; in textu vero, *consistit ex carnis natura*; minus recte.

⁴ sic idem in marg. Editi in textu, *Deus illam man-*

(a) Hic incipit Homilia in Cod. V. D.

vera. Si autem aut confessio conversationi non convenerit, aut conversatio confessioni, falsus est. 23. *Tunc iurabo illis, quia nescio qui estis. Tunc*; usque tunc autem sustinebo; quia grandem iram grandis dilatione precedere debet, et grandis dilatio justius facit esse iudicium Dei, et digniorem interitum peccatorum. Sciendum quia peccatores nescit Deus, quia nec digni sunt, ut cognoscantur a Deo. Sicut enim et Apostolus ait: *Cognovit Dominus, qui sunt ipsius* (2. Tim. 2. 19). Non quia non cognoscit ipsos, sed suos illos esse non cognoscit: ideo qui pereunt, non fuerunt illius. Aut quomodo te Deus cognoscat, cum tu Deum cognoscere nolis? Sicut enim omnes homines naturaliter cognoscunt Deum, non autem videntur vere cognoscere, quia non digne colunt, sicut servi dominum, sicut factura factorem, et hoc est secundum naturam quidem cognoscere, non autem secundum voluntatem: sic et Deus naturaliter omnes cognoscit, sed non eos videtur vere cognoscere, quia non eos diligit quasi factor facturam, quasi dominus proprios servos. Et hoc est secundum naturam cognoscere, non autem ex voluntate: quia omne malum extraneum est a Deo. Jurat autem Christus, non ut suam veritatem commendat, sed ut illorum incredulitatem condemnet. Non enim, si non iuraverit Christus, mentitur, sed ut illi amplius confundantur firmiori responso: quoniam qui mendax est, neminem putat dicere veritatem, neque ipsum Deum. Qui enim non seductioni diaboli deceptus mentitur, sed proposito mendax est, numquam desinit esse mendax, neque post mortem. Nam mors quidem animam a carne separat, animæ autem propositum non immutat. Vis scire? Considera eos etiam post mortem mentientes: *Dominus, in nomine tuo hoc et hoc fecimus*. Numquid nesciebant ipsi apud se, quia nunquam nec dilexerant Christum, nec fecerant voluntatem ejus? Sed putant se, sicut in hoc sæculo homines deceperunt, sic et ibi etiam Deum fallere posse. Ideo etiam non dicit illis, *Discedite a me qui operati estis iniquitatem*: sed, *Qui operamini*: quia iniqui nec post mortem desinunt esse iniqui: quia etsi peccare non possunt, tamen peccandi propositum tenent.

Homilia xx. ex capite vij (a).

Vero Christiano quid faciendum sit. Fortitudo fidei petra dicitur. Hæretici nunquam concordēs. — 21. Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea, assimilabitur viro sapienti, qui edificavit domum suam supra petram. Frequenter miramur, quod homines aut promissionibus flexi, aut terroribus fracti, aut persuasionibus falsorum doctorum circumventi, relinquunt fidei veritatem, et ad mendacium infidelitatis transmigrant. Quod si vel hanc unam sententiam Christi caute intelligeremus, et recordaremur, nunquam de perditione talium hominum stupereamus. Quomodo enim permaneat apud Christum, qui nunquam stetit in Christo? aut quomodo teneat eum, veritas, qui nunquam tenuit veritatem? aut quomodo servet eum iustitia, qui iustitiam non servavit? *Omnis qui audit verba mea hæc, et facit ea.* Quæ verba? Quæ superius dixit: ut qui vult esse Christianus verus, non solum non occidat, sed nec irascatur sine causa: non solum non perjuret, sed nec juret: non solum non fornicetur, sed nec usque ad oculum concupiscat: non solum non percutiat, sed nec percussus repercutiat: non solum aliena non tollat, sed etiam cogenti dimittat: non solum amicos sincere diligat, sed etiam inimicos. Eleemosynas faciat non coram hominibus: orationibus instet intrans in cubiculum suum: jejunia celebret non cum tristitia: non iudicet fratrem suum peccantem, sed suæ infirmitatis consideratione ignoscat: non det sanctum canibus, neque margaritas suis mittat ante porcos. Petat, quærat, pulset, et accipiet. Attendat autem a falsis prophetis. Qui ergo

(a) hæc homilia in Cod. V. D. præcedenti jungitur.

se talibus edificaverit mandatis, quomodo potest fieri, ut aliquando fractus tentationibus cadat? Aut e contra quomodo percussus tentationibus stabit, qui se nullius iustitiæ fundamento ligavit? Quis ista custodivit, et cecidit? Culpamus Deum, quia non custodivit. Si autem illis prævalet fortitudo diaboli, in quibus iustitia Christi non invenitur, magis in illorum perditione laudandus est Deus, quam culpandus: quia ii soli pereunt, qui mandata Christi contemnunt. *Similabo eum viro sapienti.* Non dixit, *Æstimabo eum virum sapientem*: sed, *Similabo eum viro sapienti*. Ergo alter est, qui similatur, alter est vir, cui similatur. Ergo qui similatur, est homo: cui autem assimilatur, Christus. Christus enim sapiens est vir, qui edificavit domum suam, id est, Ecclesiam, supra petram: id est, supra fortitudinem fidei. Nam et fortitudo fidei petra dicitur, propter quam Simon Petrus dictus est, ad quem dicit Deus: *Tu es Petrus, et super hanc petram edificabo Ecclesiam meam, et portæ inferi non prævalent adversus eam* (Matth. 16. 18). Quis est vir stultus? Diabolus, de quo dicit Jeremias: *Clamavit perdix: congregavit filios quos non genuit: fecit divitias suas non cum iudicio: in medio dierum derelinquet eas: et in finem erit stultus* (Jer. 47. 11). Iste ergo diabolus insipiens vir edificavit domum suam super arenam. Domus enim ejus ante Christum fuerunt omnes gentes. Sicut enim sancti domus facti sunt Christi, ita et impii domus sunt inimici. Edificati autem fuerunt super arenam, id est, super inconstantiam infidelitatis. Si enim constantia fidei dicitur petra, recte et inconstantia infidelitatis arena vocatur: id est, idololatria, quæ per varias idolorum culturas semper dispersa est. Aut certe super arenam: id est, super carnales homines ac infideles. Ideo tales homines arena dicuntur, non terra: quoniam terra quidem fructum facit, arena autem sterilis manet. Deinde quia terra quidem unita est, et in seipsam constricta, arenæ autem grana non conveniunt sibi, nec adherent ad invicem: sic sunt et omnes infideles, qui sub diabolo sunt: non sunt uniti, nec unum sapiunt, sed sunt per diversas opiniones dispersi; et alius quidem sic dicit, alius autem sic. Sic et dogmata philosophorum nos docent, quæ sunt contraria sibi semper. Eo modo perfidia hæreticorum, qui nunquam sapiunt unum, sed quot sunt, tot sententias habent. Propter quod arenæ assimilatur omnis diaboli populus. Populus autem Dei non solum unitus est, quasi terra, quæ quamvis compacta sit, tamen solubilis est: sed est sicut lapis constrictus et indissolubilis. Tertio, quia diaboli populus non numerabilis est, sicut arena: Dei autem, ex multis vocalis pauci electi. Pluvia autem est doctrina: quia sicut pluvia irrigat terram, ut proferat fructum, sic doctrina hominem irrigat, ut iustitiam operetur. Sicut dicit Deus per Isaiam de tollenda a Judæis doctrina: *Et mundabo, inquit, nubibus, ne pluant super eam pluviam* (Isai. 5. 6). Nubes enim dicuntur prophetæ et apostoli: quia sicut nubes bajulant pluviam, et effundunt eam super terram, sic et prophetæ et apostoli accipiunt verba a Deo, et effundunt super rationabilem terram. Sunt autem nubes quæ a Spiritu sancto excitantur, et sunt nubes, quæ a spiritu potestatis aeris, sicut dicit propheta: *Tenebrosa aqua in nubibus aeris* (Psalm. 17. 12). Nubes enim, quæ a Spiritu sancto excitantur, candidam bajulant aquam, id est, veram et sanctam doctrinam. Quæ autem a spiritu potestatis aeris, tenebrosam bajulant aquam, id est, falsam et impiam doctrinam, quæ non illuminat, sed tenebrescere facit mentes eorum, qui suscipiunt eam. Venti autem, ex parte quidem mala, sunt imundi spiritus, qui intra præcordia hominum flant: ex parte autem bona, spiritus diversarum virtutum, vel angeli, qui invisibiliter in sensibus hominum operantur, et adducunt ad bona. Et vide proprietatem rerum. Pluvius proprium est molire et solvere: ventorum autem cum virtute urgere. Sic ergo impiorum nubes falsa sua doctrina et promissionibus molliunt

homines, et blandimentis et persuasionibus solvunt: diabolus autem intrat in corda eorum, quasi ventus, et invisibiliter urget consentire mendaciis eorum, vel in cætera peccata compellit. Sic et in parte bona sanctæ nubes doctrinæ justitiæ persuadent hominibus, et rationabiliter placent: Spiritus autem sanctus vel angeli, quasi prosperi venti, prosperantes in cordibus, faciunt homines acquiescere veritati. Sicut enim non est possibile, ut ex sola pluvia fructificet terra, nisi flaverit super eam ventus: sic non est possibile, ut sola doctrina corrigat hominem, nisi cooperatus fuerit Spiritus sanctus in corde ipsius. Flumina autem sunt, ex parte quidem mala, hominis immundo spiritu pleni, et in verbositate struati: quales sunt philosophi dogmatum diversorum, oratores, grammatici, cæterique non secundum Deum sapientes: de quorum ventre exeunt flumina aquæ mortuæ¹. Ex parte autem bona, evangelistæ, doctores populi, cæterique sapientes secundum Deum: de quorum ventre exeunt flumina aquæ vivæ. Ecclesiam ergo, quam Christus vir sapiens super petram ædificavit, neque pluvia mendacis doctrinæ corrumpit, neque diabolicus ventus impellit, neque violentorum fluminum impetus movet. Nam etsi humiliatur Ecclesia propter tentationem, tamen perire non potest propter fidem Christi. Nec est contrarium, quod quidam de Ecclesia cadunt: illi enim numquam Christiani fuerunt. Sicut non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: sic non omnes qui Christiani dicuntur, sunt et Christi. Christianorum enim opera sunt aspicienda, non nomina. Dicit enim Apostolus: *Cognovit Dominus qui sunt ipsius; et discedat ab iniquitate omnis qui invocat nomen Domini* (2. Tim. 2. 19). Ergo qui discedit ab iniquitate, ille est Christi, non qui vacue nominat nomen Christi. Illi enim tales nec super petram fidei erant ædificati, sicut inferius ostendemus. Adversus domum autem, quam ædificaverat stultus sibi super arenam, id est, adversus gentiles et omnes impios, qui sunt diaboli domus, descendit pluvia, id est, veritatis doctrina per propheticas et apostolicas nubes: flaverunt venti, id est, gratiæ spirituales, aut angeli, qui invisibiliter operantes, homines ad fidem veritatis inclinant: venerunt flumina, id est, quatuor evangelistæ, aut cæteri sapientes, et impeerunt in domum illam, et sic cecidit domus diaboli, et spiritualibus instrumentis erecta est domus Christi. Et ne mireris quia gentes venientes ad fidem cecidisse dicuntur. Ceciderunt enim diabolus, ut surgeret Christo. Ecce enim omnis homo quamdiu ambulat in peccatis, diabolo stat, Christo autem jacet: cum autem conversus fuerit ad justitiam, diabolo quidem cadit, Christo autem surgit. Dicit enim propheta de hominibus liberatis a Christo: *Ascendit in altum, captivam duxit captivitatem* (Psalm. 67. 19). Item Dominus: *Quamdiu fortis armatus custodit domum suam, in tuto sunt omnia ejus: cum autem venerit fortior, diripiet vasa ejus* (Luc. 11. 21. 22): videlicet homines impios, ex quibus ædificata fuerat diabolo domus. Si ergo secundum prophetiam captivi dicuntur, quantum ad diabolum, quantum ad Christum, ad libertatem fidei sunt conversi. Si direpti dicuntur secundum Christum, consequenter et cecidisse dicuntur, quantum ad statum suum priorem, qui surrexerunt in fide. 27. *Et facta est ruina ejus magna*: videlicet idolis in toto mundo destructis, mendaciis in tota terra convictis, erroribus solutis: quia totus mundus diabolo cecidit, Christo autem surrexit. Sic ergo domum, quam stultus ædificaverat super arenam, sapiens Rex spiritualibus armis sanctorum suorum destruxit; domum autem, quam sapiens Christus ædificavit super petram, stultus diabolus fallacibus argumentis ministrorum suorum numquam poterit dissipare. Huic ergo viro sapienti Christo similis est Christianus omnis, qui ædificat se super petram, id est, Christum. Qui enim audit verba Christi, et facit

ea, ipse est, qui ædificat se super petram Christum. Christus enim caritas est, et qui se ædificat in caritate, super petram Christum se ædificat. Qui ædificat se in mansuetudine, ædificat se super petram, id est, Christum: Christus est enim mansuetudo. Qui ædificat se in castitate, ædificat se super petram Christum: Christus est enim castitas. Qui ædificat se in misericordia, ædificat se super firmam petram Christum: Christus enim misericordia est, et in quacumque specie boni ædificaverit se homo, super petram Christum se ædificasse videtur: quia omne bonum est Christus. Similis autem est Christo, quoniam sicut Christi Ecclesiam ædificatam super petram nulla eam adversitas diruere potest: sic talem Christianum, qui se ædificaverit super Christum, nulla eum adversitas diruere potest, ut dicat cum Paulo: *Quis nos separabit a caritate Christi? tribulatio, an angustia* (Rom. 8. 35), etc. Stulto autem diabolo similis est omnis Christianus, qui se ædificat super arenam. Super arenam autem ædificat se, qui audit verba Christi, et non facit ea. Verba enim, quæ non convertuntur ad opus, arena sunt spargibiles. Sicut enim grana arenæ non conveniunt in unum, neque adhærent ad invicem, sed semper sunt separata: sic verba, quæ audiuntur, et non convertuntur in unam justitiæ massam per opus, separata sunt et dispersa. Et ideo assimilantur arenæ, quæ numquam in semetipsa conjungitur. Ergo super arenam se ædificat omnis Christianus, qui ex auditu solo verborum credit in Christum, et non per opera bona se confirmat in Christo. Sed et qui facit opera mala, super arenam ædificat. Areæ enim est omnis malitia, sicut diximus supra: et qui in bonis mundaliibus instruit, se super arenam ædificat. Similis autem stulto diabolo est, quia sicut diaboli domus, id est, idololatria, a Christo destructa est per opera ministrorum ejus et gratiarum: sic et ille hodie aut cras destruendus est a diabolo per opera ministrorum ejus, vel dæmonum, vel hominum impiorum, et tales hi sunt, quos cadere de Ecclesia significavimus supra, eo quod non se ædificaverint super petram, sed magis super arenam. *Et erit ruina ejus magna*. Quomodo magna? Sicut enim domus, quæ habet validum fundamentum, si pars aliqua parietis vel tecti ceciderit, ruina ejus magna non erit, quia potest fieri ut iterum reparetur; si autem fundamentum ejus casum fuerit passum, tunc est ruina ejus magna, quia tota venit deorsum: sic et Christianus, si aut fornicatus fuerit, aut adulteratus, aut homicidium fecerit, cecidit quidem, tamen ruina ejus magna non est, quia iterum penitentia surgere potest sicut David. Si autem de fundamento fidei aliquid fuerit passus, id est, si prævaricatus fuerit, et ad gentiles, aut hæreticos transierit, tunc est ruina ejus magna, quia totus funditus ruit. 28. *Et factum est, cum consummasset Jesus verba hæc, admirabantur turbæ super doctrinam ejus*. Placatus rationabiliter intellectus hominis laudem generat: victus autem, admirationem. Quicquid autem digne laudare non possumus, hoc admiramur. Admiratio tamen eorum magis ad Christi gloriam pertinebat, quam ad fidem ipsorum. Non enim ideo mirabantur, quasi credentes in Christum, sed quia irreprehensibiles audierant sermones. Si autem credentes in Christum essent, non mirarentur, sed potius crederent. Nam omne dictum aut factum illud movet admirationem, quod superat facientis aut dicentis personam. Uputa, si homo tale aliquid dicat aut faciat, quod excedit mensuram naturæ ejus. Quamvis autem magnum sit, quod Deus dicit aut facit, tamen minus est quam Dei potentia. Ideo quicquid a Deo factum aut dictum audimus, non admiremur, quia omnia minora quam Dei potentia. Tamen audiebat populus cum silentio et gravitate, et admirans proficiebat in verbis ipsius: quia admiratio, etsi ipsa non est ex fide, tamen invitatio est ad fidem. Nam qui admiratur de verbis doctrinæ, quamvis adhuc non credat, tamen jam in ipso limine credulitatis consistit, ut credat. Turbæ erant quæ mirabantur, id est, populus vulgaris,

¹ V. D. et Editi in marg.: *Cæterique secularis sapientie professores... exeunt flumina mendacis doctrinæ.*

Non erant illic Pharisæi, aut principes populi, aut sacerdotes, qui solent non descendere studio audire, sed contradicendi, non ut aliquid salutis acquirant, sed ut aliquid calumniæ inveniant. Et ideo simpliciter audiebat populus simplex. Si autem aliqui eorum affuissent, sine dubio silentium et gravitatem populi, sicut consuevi fuerant, contradictionibus suis conturbassent: quia ubi major scientia, illic malitia fortior. Qui enim festinaverat esse prior, difficile contentus erat esse secundus. 20. *Erat enim docens eos sicut potestatem habens.* Omnis doctor servus est legis, quia neque supra legem addere potest aliquid de suo sensu, neque subtrahere aliquid secundum proprium intellectum, sed hoc tantummodo prædicat, quod habetur in lege. Nec enim potest inens humana directare, id est, extra rectum facere, scilicet perversum vel malum ostendere, quod sapientia divina dictavit. Sic enim ait Moses ac Salomon: *Non addas verbis Dei, neque detrahas inde (Deut. 4. 2. et 12. 32. et Prov. 30. 6).* Qui autem hoc ausus fuerit facere, se sapientiorem putat esse quam Deum, et incipit esse falsus testis, quia illud dicit quod nec auris audivit, nec oculus vidit. Christus autem dominus legis est, et subtrahere potest de lege, quod propter necessitatem temporis jussit. Utpote, propter duritiam cordis jussum fuerat dare libellum repudii. Dominus illud quasi potestatem habens subduxit, dicens: *Quod Deus conjunxit, homo non separet (Matth. 19. 6).* Item etiam addidit, quod propter infirmitatem hominum minus fuerat jussum: ut puta, *Antiquis dictum, Non occides: ego autem dico, Non irascaris (Matth. 5. 21. 22).* Ideo ergo mirabantur, quia non quasi servus legis sub potestate constitutus illud docebat quod fuerat jussum, sed quasi dominus legis, et habens potestatem, sua auctoritate addebatur super quam fuerat dictum, dicens: *Antiquis dictum est hoc: ego autem dico hoc.*

Homilia xxj. ex capite viij.

1. *Et descendente eo de monte, sequuntur eum turbæ multæ,* etc. Vide quia super montem discipuli tantum dicuntur ascendisse ad Jesum: descendente autem eo de monte, sequuntur eum turbæ, et merito turbæ turbæ: quia mons est virtutis fastigium, cæcumen Ecclesiæ, in quo appropinquare Christo non possunt turbæ, vel peccatis gravatæ, vel curis mundanilibus oneratæ. Nec possunt imitari Christum, nec sublimes audire sermones, qui dicuntur in monte: sed soli discipuli, qui a passionibus vitiorum liberi sunt, qui curis mundanilibus onerati non sunt. Propterea, quasi leves et expediti, ad Christum accedere possunt, facti imitatores ejus in omnibus, ut sublimiores sermones ipsius possint audire. Et tamen cum descenderet ad humilia de altitudine pietatis propter infirmitatem hominum sequi eum non potentium super montem, tunc sequuntur eum turbæ multæ. 2. *Eccæ leprosus.* Sciendum est, quod Lucas quidem et Marcus statim in primis ponunt dæmoniaco curatum, in secundo autem loco mulierem carnali infirmitate febrium liberatam, ea videlicet ratione, quia major cura Dei est de salute animæ, quam de salute carnis (*Luc. 4. Marc. 1*). Primum quidem, quia dignitior est anima quam caro. Anima enim sine carne vivere potest, caro autem sine anima vivere non potest. Secundo autem, quia in omni peccato prius anima peccat, postea caro. Nam nisi anima prius fuerit victa, nunquam caro potest peccare. Caro quidem prius concupiscere malum potest, peccare autem non potest, nisi anima illi consenserit, quia caro in potestate animæ est, non anima in potestate carnis. Ideo ergo necessarium fuit, ut anima quæ prius ceciderat, ante resurgeret. Deinde anima liberata a potestate diaboli carnem liberare potest a peccato¹: caro autem sanata ab infirmitate animam liberare non po-

test a peccato, sed magis eam evertit, quia incolumitas carnis semper impugnat justitiæ disciplinam. Hic autem Matthæus statim leprosum ponit mundatum in mysterio carnis. Quid ergo? præterit rationem, quam alii evangelistæ tetigerunt? Non, sed abundanter eam exposuit. Pro eo enim, quod illi posuerunt dæmoniaco curatum in mysterio animæ, iste propter salutem animæ posuit Christum docentem in monte: quod alii non dixerunt. Nam sicut effugatio immundi spiritus liberat animam de potestate peccati, quod fit per suggestionem diaboli: ita et verbum doctrinæ solvit operationem diaboli, et animam liberat ab errore, liberat a peccato, cæterisque malis, quæ diabolo suggerente nascuntur: quia non solum ille diabolum patitur, cujus corpus vexatur ab eo, sed etiam omnis, qui facit diaboli voluntatem, pejus vexabitur ab eo. Leprosus autem ponit in mysterio carnis sanitæ. Lepra enim passio est carnalis. Sed ne forte diceret populus apud se, Verba quidem magna, et terribilia sunt, sed opera nulla: dicere granditer non est multum: facere multum est: ideo excitavit leprosum, et mundationis illius miraculo precedentibus verbis auctoritatem præstaret: ut in verbis mirabilis, mirabilior esset in opere. Ecce leprosus, quasi jam præparatus, descendenti illi occurrit. Et forte et ideo descendit, ut leprosum mundaret. Lepra enim est peccatum animarum nostrarum. Ideo ergo Dominus de altitudine cæli, quasi de excelso monte, descendit, ut lepram peccatorum nostrorum mundaret. Quare, putas, iste inter cæteros non ascendit in montem, et audiret sermones divinos? Quia lepra erat gravatus, et peccatorum bajulans pondus, sursum ascendere non valebat. Aut non audisti prophetam dicentem, quomodo leves esse debeant, qui ad ecclesiasticum montem ascendunt? *Quis, inquit, ascendet in montem Domini, aut quis stabit in loco sancto ejus? Innocens manibus, et mundo corde (Psal. 23. 3. 4),* etc. Sic quicumque in malis ambulat, non potest in ecclesiam ascendere, quæ mons Domini appellatur, nec audire spiritualem doctrinam. Et si venit, corpore quidem venit, animo autem non ascendit. Qui autem cum puro corde non venit, nihil illi prodest, quia corpore venit. Et si audit spiritualem doctrinam, non intelligit, quia sensus ejus carnalium vitiorum lepra corruptus est. Nemo enim bonarum rerum potest sentire saporem, quandoque delectatur in malis. Quamdiu enim delectat eum malum, non potest eum delectare bonum. Tunc autem incipit ei placere bonum, cum coeperit ei displicere malum. *Veniens adorabat eum.* Oratio perfecta est fides et confessio, sicut ait Apostolus: *Corde creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem (Rom. 10. 10).* Sic et leprosus fidei opus adorans implevit, confessionis autem, in verbis: *Domine, si vis, potes me mundare.* Non illum petebat quasi hominem artificem, sed adorabat quasi Deum. Spirituali medico spiritualem afferebat² mercedem. Nam omnes medici pecuniis, iste autem sola oratione placatur. Vere enim nihil est dignius quod offeramus Deo, quam oratio fidelis: quicquid enim obtulerimus, de nostris est, oratio autem de nobis. *Domine, si vis, potes me mundare.* Non de voluntate Christi ad omne bonum parata dubitabat dicens, *Si vis:* hoc enim dubietatis³ esset de judicio voluntatis ejus. Christus enim cum sit bonus, nociva non vult præstare, etiam si rogetur. Nec enim expedit omnibus corporalibus integritas. Quoniam ergo nesciebat, utrum expediret ei curatio illa, ideo⁴ ambigebat de voluntate ipsius, quamvis sciebat eam ad omne bonum paratam. Nam credere quidem bonum misericordiæ Dei, hominis est fidelis, scire autem judicia misericordiæ ejus non est hominis, neque fidelis, cum constet nec ipsum Apostolum potuisse cognoscere, cum Dominum ter roga-

¹ V. D. et Editi in marg.: spiritualem offerebat.

² Forte, dubitantis.

³ Sic V. D. et Editi in marg.: recte. Editi in textu, nec ideo.

⁴ Sic V. D. et Editi in marg.: recte. Editi in textu, carnem suam salvare non potest a peccato.

ret ut discederet ab eo ille stimulus carnis, angelus satanæ, qui datus ei fuerat, ut non extolleretur, propter quod et dictum est ei: *Sufficit tibi gratia mea; nam virtus in infirmitate perficitur* (1. Cor. 12. 9): ac si dicat: Credo quia omne quod bonum est, vis: ignoro autem si bonum est mihi, quod desidero. Hoc autem plane non dubito, sed potius credo: quoniam si bonum est mihi, et tu vis. Hic ergo sermo non dubitantem eum ostendit de misericordia ejus, sed ignorantem judicia misericordiæ ejus. 3. *Et extendens manum suam, tetigit eum.* Quia in lege dictum erat, ut qui tangeret lepram, immundus esset usque ad vespem: tetigit lepram, non quasi servus legis, sed quasi dominus. Nam lex legislatori subjecta est, non legislator legi. Quid ergo, solvit legem? Non: literam quidem legis solvit, propositum autem ejus non solvit, sed magis illi addidit dignitatem. Si enim lex facere potuisset, ut lepra non sordidaret tangentem, nunquam jussisset homines, ut non tangerent lepram. Ideo ergo jussit non tangere lepram, quia non potuit facere, ut lepra non sordidaret tangentem. Iste ergo, qui tangens lepram, sordidatus non est a lepra, non egit contra legem, sed amplius fecit quam lex jubebat: quia non solum sordidatus non est a lepra, sed adhuc ipse lepram mundavit. Nec est credibile, ut dicatur sordidatus esse a lepra, qui ipsam lepram mundavit. Lex enim non ideo vetuit tangere lepram, ut ne leprosi sanarentur: sed ut ne tangentes lepram, coinquinarentur. Iste ergo, qui tangens coinquinatus non est, sed adhuc mundavit, amplius fecit quam voluit lex. Tetigit ergo lepram, et legis literam solvit, ut jam non lepra corporis, sed lepra animæ fugiatur. Nam infirmitas corporis miseranda est, non odienda: infirmitas autem animæ non est miseranda, sed odienda: quia infirmitas corporis non est in nostra potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis; infirmitas autem animæ in nostra est potestate, ut aut non veniat super nos, aut recedat a nobis. Infirmitas enim corporis tenet nos, nec tenetur a nobis; infirmitas autem animæ non tenet nos, sed tenetur a nobis. Ideo illa infirmitas miseranda est, hæc odienda. Ergo rescindit legem, non justitiam legis: non illam, quam in corde hominibus creando conscripsit, sed quam dictavit in libro, cum populus vitulum adorasset: non illam de qua dictum est, *Lex Domini irreprehensibilis est, convertens animas* (Psal. 18. 8); sed illam de qua dictum est, *Lex iram operatur: ubi autem non est lex, non est prævaricatio* (Rom. 4. 15). Quomodo enim digna erat servari, quam meruerant peccata? merito ergo placatus rescidit, quod iratus dictavit. Nam si lex sublata non fuisset, nunquam spiritualis leprosus sanaretur: quia omnis qui sub lege vivit, leprosus est. *Volo, mundare: et confestim mundata est lepra ejus.* Non ex quo tacta est lepra recessit, sed ex quo jussa est: ut ostendatur, quia non propter effugationem lepræ tetigit eum, sed ut solveret legem. Alioquin quantum ad lepram sufficiebat sermo tantummodo: sed neque sermo necessarius erat, sed sola voluntas: ergo voluntas facta est propter leprosum, verbum autem propter spectantes. Nam si tacite eum curasset tot adstantibus circa Christum: quis scire poterat, cujus virtute sanatus est? Ideo ergo dixit, *Volo, mundare*: ut omnes sciant, quia illius virtute sanatus est, qui præceptum sanitatis emisit. Hoc, quod dicit, *Volo, voluntatis ejus est indicium, respiciens ad illud quod ille dixit, Si vis*: quod autem dixit, *Mundare*: potestatis est præceptum, pertinens ad hoc quod dixerat ille, *Potes. 4. Et ait ei Jesus: Vide, nemini dixeris, sed vade, ostende te sacerdoti, et offer munus, quod præcepit Moyses, in testimonium illis* (Levit. 14). Non sic intellige, quia hoc Moses præcepit in testimonium illis, sed vade et offer in testimonium illis. Non dixit, Vade, ostende te sacerdotibus, et nemini dixeris: sed, Primo nemini dixeris, et vade, ostende te. Non enim semper jubet illum tacere, sed quamdiu ostendat se sacerdotibus, ne forte si ante alicui nuntiaret, de verbo in verbum audirent sacer-

doles, et occasionem habentes lepræ, propter odium et inimicitias Christi expellerent eum de populo quasi leprosum, non recipientes mundatum. Ideo eum jubet offerre munera, ut si postmodum vellent eum expellere, diceret eis: Munera quasi a mundato suscepistis, et quomodo me quasi leprosum expellitis? Si leprosus adhuc fui, munera accipere non debuistis, quasi a mundato: si autem mundus factus sum, repellere non debetis quasi leprosum. Eadem aliter. Omnia opera curationum Christi habent in se mysteria dispositionum Dei absconditarum. Ideo corporalia quidem curationum ejus commoda, et illorum fuerunt tunc, et modo sunt nostra: spiritualia autem, forsitan nostra tantummodo. Igitur hic leprosus, qui post verba doctrinæ confestim, quasi jam præparatus, accessit ad curam, in figura fuit populi Judaici, deorsum quidem consistentis, quia populus erat: audientis autem verbum tunc quod dictum fuerat sursum, et credentis, et adorantis, et complectentis. Omnis enim qui verbum Dei adorat, æstinans et ipsum esse divinum, et complectitur illud cordis affectu, sine dubio et verbum Dei attingit animam ejus. Nec enim possibile est, ut anima, quæ complectitur verbum, non tangatur a verbo: cum autem tetigerit eam verbum, a lepra infidelitatis eam mundat, secundum quod scriptum est: *Et vos mundi estis propter verbum, quod loquutus sum vobis* (Joan. 15. 3). Et Petrus in Actibus apostolorum, *Mundans, inquit, corda eorum per fidem* (Act. 15. 9). Propter quod et populus, qui in lege degerat austera, et gratiam nondum erat expertus, de potentia quidem ejus firmiter credidit secundum traditionem patrum suorum, de misericordia autem dubitavit dicens: *Si vis, potes me mundare*. Nam lex potentiam quidem Dei sufficienter tradebat, misericordiam autem ejus non satis aperte. Propter quod et Dominus cognoscenti potentiam Christi, secundum legem, quam dederat, adimplevit¹, ut et misericordiam gratiæ ejus cognosceret, dicens: *Volo, mundare*: et præcepit ei, ut offerret munera, secundum quod præceperat Moyses. Quæ illa? Par turturum, aut duos pullos columbarum (Levit. 14. 22). Omnis enim justitia in his est duobus: in abstinentia rerum malarum, et in opere rerum bonarum. Per turturum ergo jubet populum, ab infidelitate mundatum, sanctitatem offerre Deo in abstinentia rerum malarum: quoniam castitas spiritualis animæ: abstinentia est malorum, ut non coeat cum spiritu alieno, nec inspirationis ejus suscipiat semen, ne generet opera similia spiritui malo. Per columbam autem omne opus significat bonum, nascens ex caritate: quoniam caritas omne opus generat bonum. Qui ergo proximum suum diligit sicut se, nullum bonum subducit proximo suo, sicut nec sibi. Cum ergo has duas justitias impleverit quis, ab omni malo se abstinens, quod est castitatis, et omne bonum faciens, quod est caritatis, manifestus efficitur ille talis, quia ab infidelitatis lepra mundatus est. Sic enim populus emundatus, et talia sacrificia offerens Deo, factus est in testimonium contra incredulos sacerdotes, qui gloriantes in litera legis, repleverunt auctorem legis, purificantem populum a peccatis, quem lex purificare non potuit. Et si tu complexus fueris verbum Dei cordis affectu, et tuam nihilominus animam attingit verbum, quoniam diligentes se diligit, sicut dicit in Proverbiis (Cap. 8. v. 17) Salomon, et ab omni te infidelitatis lepra mundat. Cum autem te emundaverit, præcipit tibi, ut sacerdotibus te ostendas mundatum, castigans teipsum ab omni coinquinatione operis mali, et expandens caritatem tuam ad omnes per opera bona, ut per hæc sacrificia a sacerdotibus cognoscaris, quia mundatus es, cum viderint te non facientem alteri quod pati non vis, sed adhuc et facientem omnibus quæ tibi vis fieri. Si autem harum justitiarum sacrificia non obtuleris Deo, manifestus es omnibus, quia non es mundatus, sed adhuc in priore infidelitate manes leprosus.

¹ Alii, *legem quod deerat adimplevit*

Homiliu xxij. ex capite viij (a).

5. *Post hæc autem cum venisset in Capernaum, accessit ad eum centurio, rogans eum, 6. et dicens: Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, et male torquetur.* Postquam Dominus populum docuit super montem, et leprosum mundavit sub monte: post hæc venit Capernaum in mysterio: post Judæorum mundationem venit ad gentes. Et ecce centurio quidam accessit ad eum rogans. Centurio, primus fructus ex gentibus, ad ejus fidei comparationem omnium Judæorum fides infidelitas est inventa. Hic neque Christum audivit docentem, neque leprosum, cum mundaretur, aspexit, sed audita tantummodo sanitate leprosi, plus credidit quam audivit. Ille enim seipsum obulit, dicens: *Si vis, potes me mundare.* Fidei quidem sunt hæc verba, non tamen magnæ, quoniam talia verba dici poterant etiam hominibus sanctis: qualis fuit Helisæus, qui leprosum mundavit, non manibus, sed præcepto (4. Reg. 5). Iste autem centurio non solum potestatis ejus virtutem confessus est, sed ipsam divinitatis ejus naturam cognovit. Non enim quasi corporalem sanctum rogavit, sed quasi Deum ubique præsentem, dicens: *Dic verbo, et sanabitur puer meus.* Quasi qui poterat etiam absentium infirmitatibus imperare. Erat enim iste centurio in mysterio gentium futurarum, quæ neque legem aut prophetas legerant de Christo, neque ipsum Christum mirabilia facientem viderant, sed justitiam legis, quam in libris non legerant, in corde seuserunt: et Christum, quem oculis non viderant, mente viderunt, ostendentes in se, quoniam Scripturæ ad præjudicium peccatorum factæ sunt, non ad necessitatem sanctorum: quia rectis et fidelibus Scripturæ necessarie non sunt, dicente Apostolo: *Lex non est posita justo, sed injustis* (1. Tim. 1. 9). Magistra enim omnis justitiæ ipsa natura est hominum, et scriptura infalsabilis de Deo creaturæ sunt omnium rerum: quia nihil est creatum in mundo, per quod non manifestissime Deus ostendatur. Ideo elementa omnium rerum in hoc quidem tempore admonent homines de potentia Dei, in illa autem die judicio suo condemnabuntur. Sciendum est autem quoniam Lucas per sacerdotes ponit Christum a centurione rogatum (Luc. 7). Matthæus autem ab ipso centurione. Diversæ quidem species expositionum, unus autem expositionis est sensus. Ille enim per sacerdotes exponens, mysterium demonstravit: quoniam omnis petitio populi per sacerdotes debet transmitti ad Christum. Iste autem rem ipsam exposuit, quoniam et qui per sacerdotes rogat Christum, recte ipse rogare videtur. Ex eo autem, quod et illic sacerdotibus intercedentibus acquievit, et hic ipso rogante promissit, manifestum est, quoniam et illic non propter personam sacerdotum acquievit, sed propter fidem ipsius centurionis: ut sciamus quoniam in omni causa non intercedentium merita, sed humiliter petentium aspiciuntur fides. *Puer meus in domo jacet paralyticus, et male torquetur.* Quid primum mireremur in centurione? Humilitatem, aut fidem, aut sapientiam, aut bonitatem? Humilitatem, quia nec in domo sua Christum suscipere dignum se esse existimavit. Fidem autem, quia credidit eum posse quod petiit. Sapientiam, quia divinum thesaurum absconditum in agro terreno, non acumine oculorum, sed mentis puritate, nullo demonstrante prospexit. Bonitatem autem, quia pro salute servi sic sollicitè festinabat, quasi non damnatum pecunie, sed salutis passurus in morte illius. Puto quod iste centurio inter servum et dominum nullam differentiam æstimabat: sciens quoniam etsi dignitas in hoc sæculo diversa est inter illos, una est tamen natura illis. Ideo magis Dei imaginem honorabat in homine, quam opus ca-

pitivitis contemnebat in servo: quod Deus non secundum suam justitiam creando disposuit, sed propter peccata hominum permittendo suscepit. Si tu enim dominus pretium dedisti pro servo, Deus Spiritum suum plantavit in eo. Quanto ergo major est Spiritus Dei, quam pretium hominis: tanto majus est quod ametur, quam quod contemnatur in servo. Vide ergo ne forte si tu propter pretium tuum abusus fueris illo sine timore Dei, Deus propter Spiritum suum rationem a te exigat sine misericordia. Audiant etiam et intelligant servi. Sicut enim habent domini quod imitentur in centurione, propter misericordiam: sic habent et servi quod imitentur in puer, propter sinceritatem. Putas autem qualis erat ille puer, ut sic amaretur a domino? Secundum dilectionem domini mensurate fidem servi. Nec enim possibile erat, ut sine pretio bonorum inorum tantam sibi dilectionem domini comparasset. Domini ergo servis debent amorem, propter communem naturam; servi autem debent dominis suis timorem, propter ordinationem divinam. Et in servis Christus amatur a dominis, et in dominis Christus timetur a servis. *Et male torquetur.* Etsi non satis male torquebatur, tamen æstimabat illum dominus male torqueri, quia sic diligebat eum. Nam unusquisque quem diligit, etsi male fuerit tædiatus, gravius eum putat habere, quam habet. Vide autem sapientiam centurionis et fidem. Fidem quidem, quia non dixit, Veni, et salva eum: sciens quia et illic constitutus, in omni loco fuerat præsens. Nam quamvis Christus videbatur esse in mundo, propter dispensationem carnis, tamen mundus erat in Christo, secundum substantiam deitatis. Sapientiam autem, quia non dixit, Vel hic constitutus sana eum: sciebat enim quia potens est ad faciendum, sapiens ad intelligendum, misericors ad exaudiendum: ideo infirmitatem tantummodo exposuit, remedium autem sanitatis in potestate misericordiae ejus dimisit. Nam et medico corporali necessarium est tantummodo passionem exponere, quid autem, aut quomodo faciat, ipse cognoscit. 7. *Respondit ei Jesus: Ego veniam, et curabo eum.* Propter multas causas, cum non peteretur, ut iret, promittit se ire. Primum quidem, ut excitaret fidem ejus, hoc ipsum respondere voluit quod respondit. Nisi enim ille dixisset, *Veniam, et sanabo eum*: nunquam iste responderet, 8. *Non sum dignus, ut intres sub tectum meum, sed dic verbo, et sanabitur puer meus.* Hoc enim consilio et Chanaea clamante, *Filia mea male a daemonio torquetur* (Matth. 15. 22), respondit quod non erat facturum. *Non est bonum tollere panem filiorum, et dare canibus* (Ibid. v. 26): ut illa provocata responderet, *Etsi, Domine; nam et catelli de micis filiorum manducant* (Ibid. v. 27). Sic et huic respondit, quod volebat, ut quod volebat audiret. Deinde quoniam petitio centurionis erat pro servo, ideo ire proposuit: ut nos doceret, non magnos colere, et modicos contemnere, sed pauperes et divites similiter honorare. Si enim divitem honoras, propter personam ipsius honoras eum: si autem pauperem honoras, propter personam Christi honoras. Propterea et in quodam loco, regulo pristulante pro filio suo, non dixit, *Ego veniam, et sanabo eum*: sed quid? *Vade, filius tuus vivit* (Joan. 4. 50). Illic cum rogaretur, noluit ire, ne forte personam reguli videatur accipere: hic autem non rogatus, promissit ire, ne videatur humilitatem servi contemnere. Illum ergo contempsit, quem dignitas sublevabat regalis: istum autem honoravit, quem conditio humiliabat servilis. 8. *Respondit autem centurio: Domine, non sum dignus, ut intres sub tectum meum.* Honorem tibi debeo pro beneficio misericordiae tuæ, non injuriam. Sufficit mihi, quod puerum meum sanabis. Ut quid injuriam etiam patiaris intrando sub tectum domus indignæ? Quod autem in hunc mundum venisti, injuriam passus es: sed tolerabilis est injuria tua, quoniam patieris illam propter omnium hominum communi salutem. Ut quid et alteram injuriam patiaris, introeundo in domum meam propter servi unius sa-

¹ Hæc est vera lectio: nam hic scriptor verba multa efformat, quæ non sunt in usu. Alii, *ineffabilis*, aut, *infallibilis*.

(a) Hæc homilia in Codice v. D. jungitur præcedenti.

luteum? Dic verbo, et sanabitur puer meus. Sciebat quoniam adstant illi angeli invisibiliter ministrantes, qui omne verbum ejus faciunt. Quod etsi angeli cessent, tamen ipsæ infirmitates et spiritus passionum præceptis ejus vivacibus expelluntur: quoniam omnis sermo ejus virtus est viva. 9. *Nam et ego homo sum sub potestate constitutus.* Vide quomodo mysterium Patris et Filii in seipso, Spiritu suggerente, depinxit? Numquid non sufficiebat ad confessionem potestatis Christi hoc solum dicere, *Et ego homo sum, habens sub me milites, et dico huic, Vade, et vadit: et alteri, Veni, et venit?* Quoniam et Christus habet sub se angelos, quibus eundi et redeundi ponit præceptum. Quid ergo necessarium fuit addere, *Et ego homo sum sub potestate*: nisi ut plenissime Christi dignitatem ostenderet in seipso? Id est, Ego sum homo sub potestate alterius, tamen habeo potestatem jubendi eis, qui sub me sunt. Nec enim impediatur jubere minores, propter quod ipse sum sub majoribus; sed ab illis quidem jubeor, sub quibus sum: illis autem jubeo, qui sub me sunt: sic et tu quamvis sub potestate Patris sis, secundum quod homo es, habes tamen potestatem jubendi angelis tuis, nec impediis jubere inferioribus, propter quod ipse habes superiorem. Nam ut homo et juberis a Patre quasi minor, tamen angelis jubes quasi major. (a) [Sed forte dicit hæreticus, volens ostendere Patrem et Filium unum vel æqualem: Non est ita intelligendus hic locus, sed sic:] Si ego, sub potestate constitutus, possum jubere eis, qui sub mea sunt potestate: quanto magis tu, qui in nullius es potestate, potes jubere eis, quos habes in potestate? Sed hanc interpretationem perversam non recipit textus [Non enim dixit, Si ego homo in potestate: sed ita, Nam et ego homo sum sub potestate. Non comparationis inter se et Christum differentiam fecit, sed rationem similitudinis introduxit.] Vide ergo quomodo gentilis et rusticus miles mysterium veritatis cognovit, et homines Christiani, qui Scripturas portant in ore, denegant veritatem. Non quia obscura sunt aut profunda mysteria veritatis, non omnes ea cognoscunt: sed quia perversa sunt corda eorum, et non requiescit in eis spiritus veritatis: propterea veritas fugit ab eis. Qui autem rectus est corde, ita ut requiescat in eo spiritus veritatis, non potest longe esse a veritate. Scriptum est enim: *In malevolam animam non introibit sapientia* (Sap. 1. 4), etc. Sed dicit aliquis: Vos ergo omnes justi estis et recti, qui putatis vos esse in veritate? Non omnes, quod pejus est, sed multi sunt perversi in veritate fidei; tamen in erroribus nullus est rectus. Aliud est enim, multos esse malos, aliud est, neminem esse bonum. Ubi enim quidam sunt mali, quidam boni, hominum est differentia: ubi autem omnes mali, rei perversitas est. Nam et in medio tritici voluntaria nascuntur spinæ. Inter spinas autem voluntarium triticum non generatur. 10. *Audiens autem Jesus, miratus est, et sequentibus se dixit: In nullo tantam fidem inveni in Israel.* Credidit Andreas, sed præsignante sibi Joanne ac dicente: *Eccæ agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi* (Joan. 1. 29). Credidit autem et Petrus, sed evangelizante sibi de illo Andrea et dicente: *Invenimus Messiam* (Ibid. v. 41). Credidit et Philippus, sed legendo Scripturas, sicut ipse ad Nathanael dixit, *Quem scripsit Moses in lege, et prophetae, invenimus Jesum a Nazareth* (Ibid. v. 45). Ipse quoque Nathanael, nisi audisset a Christo, *Cum esses sub arbore fici, vidi te* (Ibid. v. 48): nunquam respondisset, *Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israel* (Ibid. v. 49). Prius signum divinitatis accepit, et sic confessionem fidei obtulit. Aut si non sumus aui fidiorem illum putare quam apostolos, ita testimonium Christi intelligendum est, quod unumquodque bonum hominis secundum qualitatem personæ illius laudatur. Puta, si rusticus aliquod verbum sapienter loquatur,

philosophus multo amplius sapienter: in modico sermone sapientiæ rusticus plus laudatur, quam in magno philosophus: quoniam rusticum dicere aliquid sapienter, magnum est: philosophum autem dicere sapienter, non est mirum. Aut si puer aliquid astute loquatur, dicimus, Satis sapiens puer: si autem vir perfectus sapienter loquatur, non laudatur quasi sapiens: non quia puer plus sapuit quam perfectus, sed quantum ad comparisonem ætatis suæ sapienter videtur esse, quam ille perfectus. Sic et in centurione dictum est, *In nullo tantam fidem inveni in Israel*, non quia nec apostoli tantam fidem habuerunt.

(a) *Homilia xxij. ex capite viij.*

23. *In illo tempore, ascendente Jesu in naviculam, sequuti sunt eum discipuli ejus, et reliqua.* Navigante Domino cum discipulis, orta magna tempestas est, ita ut navem conciti maris insurgentes fluctus obruerent. 24. *Ipse vero, inquit, dormiebat.* Mira ratio. Ascendit parvam naviculam, ut navigaret, ille qui totum mundum divina virtute gubernat. Dormit in somnum, qui populum suum vigilia æterna custodit. Dormit autem Dominus, non necessitate infirmitatis humanæ, sed spontanea voluntate. Nam cum in Dei illa æterna natura somnus non cadat, secundum quod de eo legitur dictum, *Eccæ non dormitabit, neque dormiet, qui custodit Israel* (Psal. 120. 4): tamen Dominus ac Salvator noster ad probandam in se suscepti corporis veritatem, etiam usque ad somnum humanæ naturæ omnia implere dignatur, ut evidenter veritatem in se assumpti corporis demonstraret. Sed cum, dormiente Domino, sæviante procella, usque ad periculum navis violenti fluctus insurgenter, discipuli timore percussi, Dominum suscitant, dicentes: 25. *Domine, libera nos, perimus.* Quod idipsum olim David ex persona apostolorum suscitantium Dominum significasse videtur, cum dicit: *Exsurge, quare obdormis, Domine? Exsurge, adjuva nos, et libera nos propter nomen tuum* (Psal. 43. 25. 26). 26. *Surgens ergo Dominus ait illis: Quid timidi estis, modicæ fidei? Et imperavit vento et mari, et facta est tranquillitas magna.* In quo manifeste divinitatis suæ potentiam Dominus declaravit, dum violentos maris fluctus divinæ potestatis verbo compevit. Neque venti vel mare obedire poterant, nisi Domino et Creatori suo. Quod futurum ante prænuñtiaverat David, dicendo: *Viderunt te aquæ, Deus, viderunt te aquæ, et timuerunt, et turbatae sunt abyssi. Multitudo sonitus aquarum, vocem dederunt nubes* (Psal. 76. 17. 18). Et quæ istæ nubes sunt, quæ timentibus aquis vocem dederunt, nisi discipuli, qui viso signo divinæ virtutis exclamaverunt, dicentes: *Vere hic Filius Dei erat* (Marc. 15. 39)? Nubes autem idcirco apostoli intelliguntur, quia modo nubium de terra surgentes, ad cælos, sine aliquo pondere peccati, spiritualis naturæ levitate feruntur, et ad riganda corda credentium pluviam divinæ prædicationis infundunt. Alio quoque loco idem David, quod Domino imperante verbo, maris violentia mitiganda esset, ita testatus est dicens: *Tu dominaris potestati maris; motum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 88. 10). Et iterum: *Dixit, et stetit spiritus procellæ, et silerunt fluctus ejus* (Psal. 106. 25). Et iterum: *Qui contritus fundum maris: sonum autem fluctuum ejus tu mitigas* (Psal. 64. 8). Et iterum: *Eccæ dabit vocem virtutis* (Psal. 67. 34): hanc nique vocem, qua divinæ potestatis virtute ventis imperante maris tranquillitas restituta est. Beatus quoque Job hoc ipsum futurum per Spiritum sanctum non ignorans, cum de Domino loqueretur, ita ait: *Virtute sedavit mare.* Cum igitur sedata tempestas maris, jussione verbi esset tranquillitas instituta: 27. *Hi, inquit, qui erant in navi, mirati sunt dicentes: Qua-*

¹ Al., interpretationem elegantissime recipit, etc.

² Al., hæretici.

(a) Quæ hic et infra uncinis clauduntur, alias desunt.

(a) Quæ sequuntur desunt in V. D. usque ad hæc verba, quantumcumque gratuitum et utile, quæ in principio Homiliæ XXXII jacent.

lis est hic, quod venti et mare obediunt ei? Hanc autem dominici verbi virtutem, et eorum qui in navi erant admirationem, olim sanctus David prænuntiaverat in Psalmo, dicens: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo. Dixit, et stetit spiritus procellæ (Psal. 106. 23-25). Et iterum: Statuit procellam ejus in auram, et siluerunt fluctus ejus, et letati sunt quia siluerunt (Ibid. v. 29. 30).* Hæc itaque primum, secundum simplicitatem historiæ per Domini virtutem ista gesta cognoscimus: secundum allegoricam vero rationem, quæ in his omnibus figura monstrata sit, sollicite debemus intelligere. Quærendum enim est, quid hæc navis juxta spiritualem rationem intelligi debeat, vel quod hoc mare, vel qui insurgentes fluctus, qui venti, qui hos fluctus concitant; qui etiam somnus Domini, vel quæ hæc increpatio Domini in ventos, et quæ ista restituta tranquillitas, vel quæ digna admiratio navigantium. Et non dubium est navem istam Ecclesiam figurasse, secundum quod per Salomonem de ea Spiritus sanctus loquitur, dicens, *Facta est tamquam navis mercatura longinqua (Prov. 31. 14):* id est Ecclesia, quæ navigantibus apostolis, gubernante Domino, flante Spiritu sancto, prædicationis verbo ubique discurret, portans secum magnum et inestimabile pretium, quo omne genus hominum, vel potius totum mundum sanguine Christi mercata est. De quo alio quoque loco idem Salomon retulit, dicendo inter cætera, vestigium navis pelagizantibus inveniri non posse (*Sap. 5. 10*): ostendens conversationem Ecclesiæ non terrenam esse, vel sæculi, sed cælestem, secundum quod sanctus apostolus refert, dicens: *Nostra autem conversatio in cælis est (Philipp. 3. 20).* Mare sæculum intelligitur, quod a diversis peccatis, et variis tentationibus, velut quibusdam fluctibus æstuat. De quo scriptum legimus: *Hoc mare magnum et spatiosum, illic reptilia, quorum non est numerus. Animalia pusilla cum magnis, et draco iste, quem formasti ad illudendum ei (Psal. 105. 25. 26).* Et iterum: *Veni in altitudinem maris, et tempestas demersit me (Psal. 68. 5).* Venti autem nequitix spirituales et immundi spiritus intelliguntur, qui ad naufragium Ecclesiæ per diversas sæculi tentationes velut per fluctus maris, deserviunt. Dormire vero Dominus in hac navi tunc intelligitur, cum ad probationem fidei Ecclesiam suam presuris et persecutionibus mundi istius tentari permittit. Oratio vero discipulorum, et excitantium Dominum, et auxilium implorantium, ut liberarentur, preces sanctorum omnium ostenduntur, qui orta tempestate persecutionis, sæviante diabolo et angelis ejus, devota fide, ac jugi oratione, patientiam Domini velut de somno excitant, ut misericordiæ suæ auxilio per timorem humanæ infirmitatis periclitantibus subvenire dignetur: quo increpatis ventis, immundis scilicet spiritibus, qui auctores sunt persecutionis, et mitigata omni sæculi tempestate, Ecclesiam suam in pace et tranquillitate restituat. In admiratione vero eorum qui in navi erant, qui post factam tranquillitatem Dei filium confitentur, omnium credentium persona et fides ostensa est, qui in Ecclesia constituti, prius orationibus Dominum excitantes, reddita sibi pace, vere Dominum ac defensorem Ecclesiæ suæ Dei Filium confitentur. Quod factum statim in Actis apostolorum, post Herodis persecutionem et Judæorum, a sanctis pro Ecclesia recognitionem et Judæorum, a sanctis pro Ecclesia recognitionem. Unde et quamvis infestatione inimici Ecclesiæ, vel sæculi tempestate laboret, quibusvis tentationum fluctibus pulsetur, naufragium facere non potest, quia Filium Dei habet gubernatorem. Inter ipsos enim turbines mundi, inter ipsas sæculi persecutiones plus gloriæ ac virtutis acquirit, dum in fide firma et indissolubili permanet. Navigat enim instructa fidei gubernaculo, felici cursu, per hujus sæculi mare, habens Deum gubernatorem, angelos remiges, portans choros omnium sanctorum, erecta in medio ipsa salutaris arbore crucis, in qua evangelicæ fidei vela suspendens, flante Spiritu sancto, ad portum pa-

radisi et securitatem quietis æternæ deducitur. Et hæc quidem navis, quamvis per hoc tempus vitæ, per has tentationes sæculi naviget: non est tamen sæculi navis, sed Dei. Est enim et alia sæculi navis, non Dei: id est, collectio hæreticorum, quæ sibi hujus nomen Ecclesiæ vindicat. Adversum quam diem judicii futurum Isaias manifeste declarat dicens: *Dies, inquit, Domini Sabaoth adversus omnem contumeliosum et superbum (Isai. 2. 12).* Et post aliquantulum ait: *Et adversus omnem navem maris (Ibid. v. 16),* id est, omnem Ecclesiam hæreticorum. De qua alibi idem Isaias retulit: *Dirupti sunt, inquit, funes tui, quæ non valuit arbor tua, inclinaverunt vela tua, et non laxabunt vela tua (Isai. 33. 23).* Navem vero hanc maris esse dixit, quia hujusmodi Ecclesia non Dei est, sed sæculi, quæ licet habere in se prædicationem dominicæ crucis videatur, invalidam tamen hanc arborem ejus ostendit: quia ubi non est veritas fidei, infirma crucis assertio est. Unde inclinata et laxata vela ejus sunt ostensa, quæ nullo flatu sancti Spiritus diriguntur. Et idem hujusmodi navis, hoc est Ecclesia hæreticorum, amisso veræ fidei gubernaculo, dominantibus adversis spiritibus, in naufragium mortis æternæ demergitur, quæ gubernari a Christo Domino non meretur, qui est benedictus in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxiv. ex capite x (a).

16. *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum, et reliqua.* Omne malum, quod accidit ex insperato, nimis est grave: quod autem expectatur antequam accidat, postquam acciderit, levius invenitur. Ideo præsciens Dominus futurarum persecutionum, præmonet apostolos, dicens: *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum:* ut cum periculum illud evenierit, non quasi novum perhorrescant, sed tamquam cognitum fortiores excipiant. *Ecce ego,* qui mensurata spatia constitui diei et nocti, et numquam altera in alterius tempus contempta definitione transgreditur. *Ecce ego,* qui turbidum mare, quasi feram cavea, sic in sua littora clausi, et quasi indissolubili catena præcepto ligavi. Ideo dixit, *Ecce ego mitto vos:* ut dum mittentis potestas consideratur, periculi magnitudo non timeatur. *Sicut oves.* Non humanæ naturæ beneficium tollo, sed ovilis patientiæ opus injungo. Non indignentur servi vocabulum ovis accipere, cum sciant Dominum suum nomen agni portasse. *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi (Joun. 1. 29).* Et quomodo, inquit, proficiemus, oves contra lupos? Ovium mansuetudo non potest resistere luporum crudelitati. Luporum crudelitas mitescere nescit, nisi gratia Christi faceret quod ipsa natura fieri negat. Non vestra virtus, aut solertia æstimatur, aut laudatur in vobis: sed nominis mei potestas intelligatur, ut glorificetur per vos, quia fortior est gloria Dei, quam rerum natura. *Sicut oves.* Cum corperint vos lapi vellicare, nolite resistere, aut vociferare, scientes, quia nisi vos spoliati fueritis, alii non vestientur: id est, nisi vos mortui fueritis, alii non vivent. Nec timeatis hanc vellicationem præsentem. Cum enim actus resurrectionis advenerit, alia super vos lana immortalitatis nascetur. Quamdiu autem propter insigationem diaboli gentes permanserint lupi, dorsum illis præstate ad vellicandum: cum autem per patientiam vestram lupi illi facti fuerint agni, præbete illis, tamquam oves, lac doctrinæ. Manifestum quidem est, quia oves appellat propter mansuetudinem: non timentes autem Deum, lupos propter crudelitatem. Sed hoc videamus, quare istos quidem dixit quasi oves: illos autem non quasi lupos, sed lupos. Si enim istos propter solam causam mansuetudinis oves dixisset, quoniam natura quidem homines erant, mansuetudine autem oves, utique et illos quasi lupos

(a) Deest caput 9, et initium decimi.

dixisset : quoniam et illi, etsi crudelitate quasi lupi erant, tamen naturā similiter homines erant. Puto ergo ista ratione istos quidem quasi oves dictos, illos autem non quasi lupos, sed ad plenum lupos : quoniam homo Dei, quamvis fuerit bonus, tamen semper habet in se aliquid mali secundum carnem, quasi homo : et ovis quidem dicitur, propter quod bonus : quasi ovis autem, quia non ad plenum bonus. Qui autem Deum non cognoscit, nihil in se boni potest habere, propterea lupus dicitur, non quasi lupus, quia nihil boni habet in se, quia in se non cognoscit Deum. Causa est ista, quia omnes homines secundum carnis naturam mali sumus : et sicut dicit Apostolus, *Natura sumus filii iræ : sed per timorem Dei efficiamur boni* (Ephes. 2. 3). Quamvis autem per timorem Dei efficiamur boni, tamen semper aliquid naturalis mali remanet in natura hominum. Ergo si natura carnalis compellit fieri malum, timor Dei ex parte retinet eum a malo. Hominem non cognoscentem Deum, aut cognoscentem quidem, sed non timentem, natura compellit facere malum, et timor Dei non retinet a malo, et ideo non potest esse in illis aliquid boni, nisi forte propter homines, quando ipsum non est bonum, sed malum, quod est propter Deum. *Quicquid autem non est ex fide, peccatum est* (Rom. 14. 23). Ideo sancti quidem quasi oves, mali autem non quasi lupi, sed ad plenum vocantur lupi. Nec moveat te, quod etiam Christus quasi ovis est dictus, non ovis, cum sit totus bonus. Ibi enim non persona Christi comparata est ad personam ovis, sed occisio Christi sicut occisio ovis. Denique ita subiungit : *Sic non aperuit os in humilitate* (Isai. 53. 7). Nam nec ovis, cum ducitur ad occisionem, aliquam vocem emitit. Hic autem persona apostolorum comparata est ad ovium mores : non missio eorum ad missionem ovium, id est, apostoli ipsi dicti sunt sicut oves, non missio eorum sicut missio ovium. Non enim mittuntur aliquando oves ad lupos, nec comparat aliquis possibilem etiam impossibilitatem. Unde alibi dictus agnus est, non quasi agnus. *Estote ergo prudentes sicut serpentes*, ad intelligendas fraudes. *Estote simplices sicut columbæ*, ad ignoscendas injurias. Nolo vos esse semper quasi columbas, ne propter simplicitatem nimiam per seductionem laqueum incurratis. Nolo vos esse semper sicut serpentes, ne ex corde contra aliquam venena fundatis, sed secundum tempus et personas mutetis et mores. Estote serpentes, ne comprehendamini. Si enim comprehensi fueritis, estote columbæ, ut ne mordeatis. Quamdiu enim homo gentilis est, serpens in illo est : quoniam indignatio illius secundum similitudinem est illius serpentis, qui in paradiso hominem a Deo separavit : cum vero convertitur ad fidem, recedente serpente, ingreditur in illum Spiritus, qui in specie columbæ descendit de celo et sit columba. Ergo contra infideles estote serpentes, quia serpens serpenti non nocet : cum fidelibus autem estote columbæ, ut quasi columbæ columbis caritatis oscula porrigatis. Et ut breviter dicam, estote prudentes sicut serpentes, ut malum intelligatis et caveatis. Et estote simplices sicut columbæ, ut non faciatis ullum malum. Quia intelligere malum, laudabile est : facere autem, vituperabile. Nec qui intelligit malum, ipse facit malum, sed qui facit malum. 17. *Attendite vobis ab hominibus, tradent enim vos in conciliis*. Quoniam superius dixit, *Estote prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ* : nunc ad utrumque causam ostendit, et quare vult esse prudentes sicut serpentes, et simplices sicut columbæ. Prudentes quidem sicut serpentes, ut attendant sibi ab hominibus, qui tradent eos in conciliis. Proprium enim est serpentis, ab hominibus sibi caute prospicere. Unde Apostolus admonet, dicens : *In sapientia ambulate, quoniam tempus malignum est* (Col. 4. 5. Ephes. 5. 16). Quare autem vult eos esse simplices ? Ut non adversus proditores suos malitiæ memores sint, sed diligant inimicos suos, et benefaciant persecuentibus se, secundum Dei Christi præceptum

(Matth. 5. 44) ; quia non tantum lædimur ab iniquis inimicis, quando nocemur ab ipsis, sed etiam proficimus, cum per malitiam eorum constantia bonitatis nostræ a suo proposito victa non recesserit : quoniam proprium est columbæ usque ad mortem in simplicitate manere. Unde et de tolerantia Job dictum est, *Et adhuc perseverat in simplicitate* (Job 2. 3). *Attendite vobis ab hominibus : tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos*, 18. *et ante reges et præsides stabitis in testimonium illis, et gentibus*. Ita dixit, Attendite vobis ab hominibus, quasi a quibusdam pessimis malis, et super omnia mala malis. Nam si non quasi homines accusans dixisset, sufficeret illi dicere, Attendite vobis, tradent enim vos. Nunc autem addidit, *Attendite vobis ab hominibus* : ostendere volens, quia præ omnibus malis homo est pessimum malum. Nam si bestiis comparare volueris eum, pejorem invenies eum. Bestia enim, quamvis sit crudelis, tamen quia est irrationalis, declinabit ab homine crudelitas ejus. Homo autem crudelis cum sit, et rationalis, non facile evadetur crudelitas ejus. Si comparaveris hominem serpenti, pejorem invenies hominem : quoniam serpens, etsi malitiam habet, tamen hominis timorem habet. Ideo, si quem absconse potuerit, mordet : si autem non potuerit, fugit. Homo autem et malitiam habet serpentis, et timorem non habet sicut serpens. Ideo quamdiu non habet tempus, latet sicut serpens. si autem invenerit, irruit sicut bestia. Adhuc autem anguis, siquidem irritata fuerit, sævit, si autem irritata non fuerit, in silentio transit. Homo autem et non irritatus insauit, et magis super illos insauit a quibus non fuerit irritatus. Et ut breviter dicam, unaquæque bestia unum habet et proprium malum ; homo autem omnia habet in se. Denique homo malus pejor est quam ipse diabolus. Diabolus enim si videat justum, non est ausus ad eum accedere : homo autem malus, quamvis hominem sanctum viderit, non solum illum non timet, sed adhuc magis contemnit. Non enim diabolus homini præstat virtutem, sed homo diabolo. Arma enim diaboli est malus homo. Sicut enim homo sine armis non potest aliquid facere contra hostem, sic diabolus etiam sine homine non valet aliquid contra sanctos. *Tradent enim vos in conciliis, et in synagogis suis flagellabunt vos*. Quasi ad majorem laudem Dei in synagogis suis flagellabunt : ubi orationes et laudes, ubi lectiones vel sacrificia, apostolos ibi pœnis affliciebant, quasi sacrificium Deo offerentes ; re autem vera sacrificium erat Dei cruciatio apostolorum, non ad Judæorum mercedem, sed ad suam coronam : Judæorum autem erat interitus. Quoniam autem dicit, ante reges et præsides stare, et non cogitare quid respondere debeant, hoc est quod in Joanne dicit : *Cum autem venerit ille Paracletus, ille testificabitur de me. Et vos testimonium reddetis, quia ab initio mecum fuistis. Ante reges et præsides stabitis in testimonium illis et gentibus* (Joan. 15. 26. 27) : ut dum apostoli accusantur, dum respondent, in singulis quibusque prætoris Christi veritas prædicetur, et Judæorum perfidia demonstratur, et gentibus, vel ad salutem credentibus, pietatis mysterium revelatur. Audientes autem apostoli, quia coram regibus et iudicibus stare jubebantur, ne forte dicant ad Christum : Tu ipse scis, quia in illorum iudiciis scholastici præsent, quomodo ergo possumus nos homines piscatores, et sine literis, coram illis testimonium dare ? tu enim ab initio non nos docuisti loqui, sed credere : denique cum nos discipulos congregares, non invenisti nos in Capitolio philosophicos libros legentes : sed retia in mare mittentes ; neque dixisti, Venite, faciam vos advocatos meos : sed, Venite, faciam vos piscatores hominum (Matth. 4. 19) ; conscientias, non eloquentias nostras elegisti : ideo ipse inquit : 19. *Cum autem tradent vos, nolite solliciti esse, quomodo, aut quid loquamini*. Mea est enim causa. Deus humano auxilio non indiget. Ideo vos tantummodo mihi personam

præstate, et ego vobis sensum. Nam sollicitum esse ante iudicium non est præparatio rei, sed desperatio de Deo, in illis enim rebus potest esse desperatio de Deo, in quibus potest esse consideratio. Puta, si propter aliquem actum iter facturus es, consideras qualitatem actum, et quantitatem itineris: et secundum eas præparas tibi expensas. Aut si domum ædificare proponas, consideras qualia ædificia, et talia præparas instrumenta. In iudicio autem quomodo potest præparari responsum? Numquid scis, qualis sit interrogatio futura? Minime, cum in iudicio tali non iudices a semetipsis loquuntur, sed diabolus in iudiciis. Si ergo homo hominis cogitationem non solum futuram, sed nec præsentem cognoscit: quomodo potest cognoscere consilium inimici? quia nemo hominum scit quæ sunt hominis, nisi spiritus qui est in eo (1. Cor. 2. 14). Si ergo ex vobis loquamini, secundum verbum respondebitis; si autem Dei Spiritus, secundum cogitationem eorum. Sinite ergo, ut in causa sua loquatur Deus in vobis, qui conscientiam interrogantis agnoscit. Non enim possibile est, ut rex, qui milites suos mittit ad bellum, non illis præstat arma adversus hostem. Qui ergo sollicitus est quid loquatur, in sua sapientia sperat: quæ est prima causa ruine. Nam in persecutionibus virtus Dei non requiritur, nisi præcesserit fides. Ad maiorem consolationem apostolorum non dixit, Spiritus Patris vestri, qui loquitur in vobis: sed, 20. *Qui loquitur*: ut ostendat quia non solum tunc, sed nec modo aliquid sine Spiritu Dei faciunt, aut loquuntur; tamquam si ita dicat ad illos: Maxime quia creditis in me, aut confitemini me esse verum. Esurientem me videtis, et creditis quia sum panis cælestis. Sitientem me videtis, et creditis quia ego sum fons aquæ salientis in vitam æternam (Joan. 4. 14). Quomodo est iste sensus humanus, qui aliud videt, et aliud credit, et confitetur? Si ergo modo, quando periculum non est, gratia mea operatur in vobis: quanto magis erit vobiscum, cum persecutio venerit? Nam qui vos in pace sustentat, multo amplius adjuvat in bello. 21. *Frater fratrem tradet in mortem*. Audientes apostoli, ne forte cogitent astimantes, cum traditi fuerint in conciliis, et in synagogis ad flagellandum: Illo tempore, putas, nemo erit patronus, qui adjuvet: nemo amicus, qui indulgeat: nemo amicus, qui miscreatur? ideo dicit Dominus: Nemo speret in patronis, nemo in amicis, aut parentibus: cum etiam frater fratrem tradet in mortem, pater filium, et filius patrem. Vide quale tunc incendium persecutionis ardebit, ut nec sibi ipsi parcat natura. Quomodo autem tunc patronorum aut amicorum fidem integram quaeres, cum videris ipsius fraternitatis et paternitatis vim esse extractam? Si enim amicitia in ipsa natura deficit, quomodo invenietur extra naturam? Ergo quia non est satis stupendum, si frater fratrem tradat in mortem? Cain enim propter invidiam sacrificii interfecit Abel fratrem suum (Gen. 4): et propter benedictionem surreptam Esau persequēbatur Jacob (*Ibid.* 27): hoc autem quis audivit, ut nulla injuria existente, propter solam Christi fidem pater filium tradat in mortem? Quia fortior est conflictio inimici, quam virtus naturæ. Corruptibilis enim est dilectio carnis. Mendax est omnis secularis amicitia, quæ divini timoris vinculo non est ligata. Non est fides in servis diaboli. Diabolus nec generat, nec generatur: si non generatur, nescit servare jura propinquitatis, qui nullum habet propinquum. Non quia odibile est genus Christianorum, sed quia divinum est, carnales odiunt. Alii adiunguntur multo plures et cariores proximitate conjuncti, beatorum commutatio bonum odium est. 22. *Et crisis odio omnibus hominibus, propter nomen meum*. Id est, omnibus infidelibus: non solum inimicis, sed etiam amicis: non solum extraneis, sed etiam parentibus: non solum parentibus aut fratribus, sed etiam ipsis patribus vestris. O inestimabile diabolici furoris incendium, quod nec ipsa paternitatis caritas extinguere po-

¹ In margine conjicit Moult., *fraternitatis*.

test! Sopra naturam et contra naturam persecutio ardens, sapientibus evidenter ostendit, quoniam illa odia non facit more humano accidentium ira casualium, sed invidia diaboli propter Christum. *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*. Quia incipere multum est, finire vero paucorum. Semper in principio dilectio est, in fine probatio. Nemo enim circa Deum usque ad finem potest perseverare, nisi qui propter Deum tantummodo factus est Dei. Omne enim quod propter carnem fit, corporale est, quemadmodum et caro ipsa temporalis est: quod autem propter Deum fit, æternum est, sicut et Deus æternus est. Cor bonæ fidei est exitus bonus: quia non incipere aliquid bonum gloriosum est, sed finire. Nam quod incipit, corporis voluptas est frequenter: quod autem finit, virtus est animæ. Nam frequenter concupiscentia carnalis incipit bonum, sed non finit, nisi gratia Dei. Cum ergo conversus fueris ad Deum et ceperis Deo servire, et opera justitiæ facere, ne aliquando acta tua recorderis, sed finem tuum cogita: quia præteritorum bonorum consideratio jactantiam operatur, consideratio autem finis timorem: quoniam *Qui perseveraverit usque in finem, hic salvus erit*.

Homilia xxv. ex cap. 2.

26. *In illo tempore dixit Jesus discipulis suis: Nihil opertum, quod non reveletur: et occultum, quod non sciatur, et reliqua*. Nunc profectum prædicationis eorum futurum eis annuntiat, quoniam prædicatione eorum habitura fuerat exitum gloriosum. Ecce ego ipse, qui sum lumen absconditum in tenebris, Deus celatus in homine, sublimitas in humilitate. Tunc sicut hoc mysterium absconditum fuit a sæculis, nunc autem per vos manifestabitur cunctis, ut impleatur sermo propheticus, qui dictus est de me: *A summo caelo egressus ejus, et occursum ejus usque ad summum ejus: et non est qui se abscondat a calore ejus* (Psalm. 18. 7). Sicut enim nullus est locus, ubi non appareat sol, aut non sentiatur calor ejus: sic nullus erit locus, ubi non cognoscatur Christus, aut non intelligatur divinitas ejus, ut omnis conditio hominum in duas dividatur partes, ita ut credentes merito coronentur, ac non credentes sine excusatione puniantur. Et vos cum interim quasi inimicos suos odiant homines, postea vos cognitos complectentur quasi suæ salutis auctores. Interim quasi maleficos homines vos abominabuntur, postea quasi sanctos venerabuntur. Interim vos quasi persecutores persequentur, postea vos omnes homines in Ecclesiis suis quasi deos adorabunt. Mementote præterita, et consolamini de futuris, quando justitiæ Domini dominata est iniquitas, quando veritatem longo tempore celaverunt tenebrosa mendacia, quando innocentia sub existimatione criminis diu velata est. Moses fuit celatus in Ægypto, dictus est filius Ægyptiæ (*Exod. 2. et seq.*). Quasi homicida fugatus est, quasi mercenarius contemptibilis, ovium factus est pastor. Numquam est manifestata sanctitas ejus, numquam est coronata innocentia ejus? Ecce qui pastor ovium fuerat irrationabilem, factus est dux populi gloriosi. Qui quasi homicida ex Ægypto egressus, postea ingressus est iudex sanctorum, jam non filius Ægyptiæ, sed quasi filius Dei. Perdidit beneficium suum Ægyptus, non potuit bene nutriendo facere suum, qui melius nascendo fuerat alienus. Qui Pharaonem regem quasi captivum ante timebat, postea illum decem plagis, quasi servum obnoxium castigavit, quia *Nihil est opertum, quod non reveletur*. Joseph celatus est in Ægypto, quasi adulter accusatus est, castitatis custos fidelis (*Gen. 39. et seq.*). Numquid non est manifestata innocentia ejus? Numquid non multipliciter coronata est castitas ejus? Qui quasi maleficus in carcere fuerat, quasi propheta educatus est. In unius pueri vindicta totus mundus faine flagellatus est. Et quem sacerdos Putiphar primum quasi adulterum uxoris suæ condemnauerat, postea gloriosum generum in cubiculum suum locat (*Ibid. 41*). Absconditi fuerant et tres pueri in Babylonia, et

quasi contemtores regis sunt accusati pro crimine (Dan. 3); ad quorum interitum iussum est, ut caminus accenderetur septies amplius quam solebat: non quia ad comburendam carnis naturam tantum incendium necessarium erat, sed quia tantum insanientis regis iracundia suggererat. Et quid ignis in suo camino, furoris spiritui percussus, corrigit? Et perditio suar virtutis calore, specie sola ardebat, ut incorruptibilem integritatem eorum corruptus ignis ostenderet, et ardentiorum fidem eorum ardens flamma ostenderet, ipsa natura sua clamans, non in voce, quia *Nihil occultum, quod non sciatur*. Sed vos sustinete introitum injuriosum, ut habeatis exitum gloriosum. Et tanquam promissionum consolationem habentes, 27. *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et quæ in aure audistis, prædicate super tecta*. Quid est, *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*? Item tenebras Iudaicum populum dicit, sicut scriptum est: *Lux in tenebris lucet, et tenebræ eam non comprehenderunt* (Joan. 1. 5). Et ideo tenebræ intelliguntur, quia lumen verum cognoscere non potuerunt. Quæcumque igitur Dominus in Judæis loquutus est, in Ecclesia manifestanda esse annuntiabat. Lux enim populus Christianus intelligitur, sicut et Apostolus ait: *Erat is enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino: ut filii lucis ambulate* (Ephes. 5. 8). Aut ita: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*, id est, Quod nunc dico vobis in mysterio parabolarum, vos postea dicite manifeste. Quod enim in mysterio est absconditum, sic est quasi in tenebris positum. Unde et Moses quando legem accepturus ascendit in montem, sicut dicit Scriptura, *Ingressus est Moses in nubem* (Exod. 24. 18), ostendens quia lex, quæ dabatur in mysterio posita, obscura erat futura, quasi sub nube nigerrima. Quod autem manifeste dicitur, in lumine dicitur. Quid est, *Quod aure audistis, prædicate super tecta*? Id est, Quod audistis in secreto soli, prædicate coram omnibus, nulli abscondentes verbum, quasi qui stet supra tecta et clamet. Quid est quod apostoli audierunt in mysterio? quid? « Exiit seminator seminare semen suum. Et quædam ceciderunt secus viam, quædam super petram, quædam inter spinas, quædam super terram bonam » (Luc. 8. 5-10). « Et loquebatur eis in parabolis, et sine parabolis loquebatur eis nihil » (Matth. 13. 34). « Et accesserunt discipuli ejus ad eum secreto, dicentes: Enarra nobis parabolam. Quibus respondit: Vobis datum est nosse mysterium regni Dei, cæteris autem in parabolis, ut audientes non audiant, et videntes cæci fiant » (Ibid. v. 13-13). Quid ergo? Quod tunc in mysterio solis apostolis credebatur, nunc evangelistis referentibus, et apostolis prædicantibus, quotidie in medio Ecclesiarum omnibus populis enarratur. Ergo hoc est: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine*: id est, Quod dico vobis in secreto, prædicate coram omnibus; sicut est, ubi vocavit Dominus discipulos suos seorsum, dicens eis: *Vos autem quem me esse dicitis? Responderunt: Tu es Christus, Filius Dei vivi, qui in hunc mundum venisti* (Matth. 16. 15. 16). Et mandavit eis, *Nemini dixeritis: quia oportet Filium hominis crucifigi, et tertia die resurgere* (Luc. 9. 21. 22): quia si manifeste cognitus fuisset Filius Dei, nemo ausus fuisset manus injicere in eum. Et ideo crucifixus non esset, neque resurrexisset a mortuis. Propterea adhuc infernorum regnum esset in terra, et dominatio diaboli mundum totum teneret. Quid ergo? Postquam Dominus surrexit a mortuis, quod audierat Petrus in secreto, cepit coram omnibus prædicare dicens: *Deus patrum nostrorum suscitavit Filium suum Jesum, quem vos crucifixistis, et denegastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos vero justum negastis, et virum homicidarum petistis donari vobis, principem autem vite interemistis* (Act. 3. 13-15). Ergo hoc est, *Quod in aure audistis, prædicate super tecta*. 28. *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Ne forte propter timorem mortis non libere dicatis quod audistis: nec fiducialiter prædicetis in omnibus, quod in aure soli audistis. Sic ergo

ex his verbis ostenditur, quod non solum ille proditor est veritatis, qui transgrediens veritatem, palam mendacium pro veritate loquitur, sed etiam ille, qui non libere pronuntiat veritatem, quam libere pronuntiare oportet, aut non libere veritatem defendit, quam libere defendere oportet, proditor est veritatis. Nam sicut sacerdos debitor est, ut veritatem quam audivit a Deo libere prædicet: sic laicus debitor est, ut veritatem, quam audivit quidem a sacerdotibus probatam in Scripturis, defendat fiducialiter. Quod si non fecerit, proditor est veritatis. *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (Rom. 10. 10). Hæc autem diximus, quoniam multi Christianorum palam quidem transgredi veritatem putant peccatum, tacere autem veritatem coram infidelibus non putant esse peccatum: et propterea multi inveniuntur in isto reatu. Ideo nos convenit apertius dicere, quoniam nihil de veritate neganda præsens loquitur sermo, sed de veritate non libere prædicanda, dicens: *Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: et nolite timere eos, qui occidunt corpus, qui minus dicatis in lumine, quod audistis in tenebris*. Vide quoniam non solum ille transgressor est veritatis, qui palam denegat veritatem, sed etiam ille, qui propter timorem eorum, qui possunt occidere corpus, tacet veritatem. Et quid dicam? Quia propter timorem mortis tacent homines veritatem, et propter miserum ventrem, et propter spem vani honoris, in conspectu infidelium tacent homines veritatem. Utpote, cum homines ad convivium impiorum sacerdotum, et confugiant ad patrocinium malorum hæreticorum; fit sermo de fide: ille sacerdos impius, vel patronus, blasphemat veritatem tuam, quasi mendacium: fidem tuam, quasi perfidiam, ut aut seducat, aut vulneret conscientiam tuam, et faciat eam infirmam, etsi ad plenum capere non potuerit; tu autem etsi non denegaveris palam veritatem, tamen non contendis cum persona ejus, cujus panem inanem manducas, ut non perdas spem patrocinii, aut rapacitatis: veritatem, quam oportebat te libere defendere, tacens, confundis eam in conspectu inimicorum ejus, ut videatur a te tacente falsa quæ vera est. Et quomodo non es tu proditor veritatis? Sed forte dicis: Si taceo veritatem ante adversarios, numquid consentio mendacium eorum? Dic mihi, si princeps aliquis imperatoris, videns civitatem Romanam ab hostibus expugnari, cum possit liberare eam, et neglexit defendere: num ipse videbitur tradidisse, quam potuit liberare, si voluisset? Sic et tu videns veritatem ab impiis expugnari, cum eam potuisses defendere, si loqui voluisses, tacens expugnasti, per hoc ipsum quod compassus es expugnari. Et si propter timorem eorum, qui occidunt corpus, tacere veritatem, sicut præsens scriptura testatur, impietas est: quomodo non sit impietas major, tacere veritatem propter miserum ventrem, et spem vani honoris, et meliorem facere gratiam panis et honoris quam gloriam veritatis Dei? *Et nolite timere eos, qui occidunt corpus: quoniam corpus, etsi ab impiis occisum non fuerit propter Deum, a semetipso post modicum morietur propter naturam*. Ergo occisi secundum corpus ab impiis, nihil perditis, nisi mortis dilationem, ut corpus, quod post modicum fuerat moriturum, ante modicum moriatur, magis autem nec ante ipsam mortis dilationem. Si ergo verum est, quia nec folium cadit de arbore sine præcepto Dei: et qui numerati dati nobis sunt dies ad vitam, credere debemus, quia nec morimur ante diem, nec transire possumus diem: tamen ponamus, quod ante diem moritur, qui moritur propter Deum. Si ergo ei gratis, id est, sine molestia percussoris, post modicum moriuri sumus, nulla Dei causa proposita: quare non ante modicum in causa Dei cum gloria morimur, ut fiat voluntarium, quod futurum est necessarium, ut offeramus Deo pro munere, quod redditur a te pro debito? Ideo *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*. Substantia enim hominis non est corpus, sed anima. Hanc enim solam Deus ad imaginem suam fecit, et

hanc diligit : propter hanc fecit et mundum. Hanc zelat, et persequitur inimicus : propter hanc et ipse Filius Dei venit in mundum. Corpus autem vestimentum est animæ, sicut ait Apostolus : *De corpore nostro, in quo ingemiscimus onerati, in quo nolumus spoliari, sed supervestiri, ut mortale hoc absorbeat a vita* (2. Cor. 5. 4). Sicut ergo vestimentum super homines positum si quis furibundus scindat, illatorem quidem injuriæ sentit homo, damnum autem non patitur in natura : sic corpus super animam positum si occidatur ab impiis, anima quidem occisionis ejus sentit dolorem, damnum autem suæ naturæ non patitur. Habemus autem hujus rei unde loquimur argumentum in membris. Sicut enim ungues cum summitatem vestimenti digitorum, quamdiu præcitantur, dolorem faciunt corpori : cum vero præcisi fuerint, nullus sensus corporis invenitur in eis, sed ex ipsa natura alteri novi procedunt, ut nullum videatur natura sustinuisse dispendium : sic corpus donec eriditur, sentit anima : cum autem occisum fuerit, nullus sensus aut dolor animæ invenitur in corpore illo, sed iterum super animam in tempore opportuno gloriosius illud retextet corpus, ut nullum detrimentum anima videatur perpessa, sed argumentata (sic). Dicam autem quod sentio verius : non solum ad vestimentum animæ caro creata est, sed magis ad tentationem ejus, quasi domestica et naturalis inimica copulata est : et dum expugnatur a carne, nec vincit, nec coronatur a Deo. Hujusmodi mysterii Paulus testis est, dicens : *Caro enim concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem* (Gal. 5. 17). Si ergo caro, animæ inimica, tentatio est : quis sapiens non intelligit, quia occisio corporis optanda est magis, quam timenda ? Ideo tibi corruptibilis natura creata est, inde deponendi corporis tempus est numeratum, ut homo morituro corpori tuo non parcas, sed commiserito perituro compares tibi vitam mansuram. Ecce si mutuo accipis, ut puta bovem, vel equum : nonne assidue operaris opus tuum in eum ? Dicis enim apud te, Hodie aut cras tollendus est a me, quia non est meus. Etiam tu, in corpore corruptibili natus, quare non ad utilitatem animæ tuæ uteris temporali corpore tuo, sciens quia post modicum tollendum est a te, quia non est tuum ? Quæ ergo est ista insipientia vestra, odire quod nostrum est, et amare quod nostrum non est ? studere servare, quod servare non possumus, et negligere, quod in æternum habebimus ? *Nolite timere eos, qui occidunt corpus.* Quid est timor mortis ? Non dolor exeundi a corpore, sed desperatio vitæ post mortem. Ille timet mortem, qui non putat se vivere post mortem. Vis scire ? Ecce frequenter homines gravem dolorem patiuntur in infirmitate, et non moriuntur ; frequenter modicum tædium habent, et moriuntur : et tamen magis contenti sunt gravem dolorem pati, et non mori. Vides ergo quia non dolor mortis, sed ipsa mors timetur ? Sicut autem omnia mala operatur timor mortis, sic omnia bona operatur contemptio mortis.

Qui mortem timet, parum boni operatur. — Qui timet mori, id est, qui non sperat vivere post mortem, neque elemosynas dat, neque orationibus instat, neque jejuniis celebrat, neque paupertatem sustinet, neque opprobrium suffert, neque damnum substantiæ suæ contentus est pati, neque corporalem injuriam sustinet propter Deum : sed hoc suæ lucrum vitæ existimat, si bonis istius mundi feliciter fruius fuerit : et hoc damnum vitæ suæ putat, si fuerit alienatus ab istis bonis. Quare ? Quia laborum suorum præmium in resurrectione non sperat. Qui autem non timet mori, id est, qui vitam sperat post mortem, omnia quæ diximus libenter sustinet propter Deum : quia laborum suorum mercedem multiplicem indubitanter expectat. Ille est ergo perfectus discipulus Christi, qui hæc omnia patitur, aut pati paratus est. Non ergo ideo Dominus mandat, *Nolite timere eos, qui occidunt corpus*, quia necesse est, omnem Christi discipulum occidi : sed ne omnes illas res, quas supra diximus,

per singulas mandet, quasi per compendium dixit : *Nolite timere eos, qui occidunt corpus* : quoniam qui occidi non timet, multo magis contemnit cætera adversa carnalia, quæ sunt ante mortem : quia omnia carnalia, quæ sunt ante mortem, leviora sunt morte. Qui ergo quod gravius est non timet, multo magis contemnit quod levius est. Qui autem cæteras molestias, quæ sunt ante mortem, non est contentus pati propter Deum, quomodo sustinet mortem ? Considera autem, ut quid nobis in natura creavit timere mala carnalia, aut diligere bona : non ut mala carnalia timeamus, quæ timemus, sed ut per timorem malorum carnalium intelligamus magis timenda esse spiritualia mala. Utpote, scis quia malum est pati dolorem carnis : per hoc intellige, quia pejus est dolorem animæ pati. Scis quia malum est confundi coram hominibus : per hoc intellige, quia pejus est confundi coram angelis. Quantum enim angeli meliores sunt hominibus, tantum confusio illa pejor quam ista. Nam dolor et pudor corporalis cum corpore finitur, aut solvitur : dolor et pudor animæ semper cum anima irruit ad poenam. Ita non ut diligas bona carnalia, quæ diligis, sed ut per bona carnalia intelligas magis diligenda esse spiritualia bona. Utpote, scis quia bonum est gaudere carnaliter : per hoc intellige, quia melius est gaudium animæ. Gaudium quippe carnis cum carne finitur, gaudium autem animæ cum anima perseverat. Scis quod bonum est gloriari in terris : per hoc intellige, quia melius est gloriari in cælo. Quanto enim clarius est cælum quam terra, tanto gloriosior est illa gloria quam ista. De magnis autem thesauris bonorum vel malorum quasi modicum gustum dedit in mundo, ut ex modico gustu malorum, vel bonorum, plenitudinem cognoscamus. *Nolite timere eos, qui occidunt corpus, sed eum time, qui potest corpus et animam perdere in gehennam.* Quid dicis, anima perit ? Nonne immortalis creata est ? Morte enim non solum extinctio corporalis signatur, sed etiam poena mors dicitur. Unde et Paulus ait : *Quotidie morior pro vestra gloria, quam habeo in Christo Jesu* (1. Cor. 15. 31). Et Joannes in Apocalypsi sua sic dicit : *Beatus, qui habet partem in prima resurrectione ; et secunda mors non dominabitur* (Apoc. 20. 6). Secunda enim mors est ignis, et sulphur. Vides ergo, quia per damnationem animæ non dicit ipsam solutionem animæ, sed cruciationem gehennæ, quæ est mors secunda. Et tamquam si aliquis dicat : Ut quid tanta licentia data est malis, ut etiam contra voluntatem Dei habeant in sanctis potestatem nocendi ? Absit, nihil possunt Deo nocere. 29. *Nonne duo passeret asse venient, et unus ex eis non cadet sine voluntate Patris vestri ?* Si ergo passeret in voluntate Dei positi sunt, non in potestate hominum, quos Deus ad usum hominum fecit, quanto magis vos : non cum estis in potestate hominum, sed in voluntate Dei, quos Deus ad suam gloriam fecit ? Si passer eventum non moritur, nec cadit, propter hoc ipsum, quia opus Dei est : quanto magis justus homo non est in eventu positus, quia imago Dei est ? Sed aut a Deo traditus moritur, aut a Deo liberatus evadit. Si in passeribus nihil sine ratione agitur, quorum duorum pretium unus est assis : quanto magis in vobis sine me nihil agitur, quorum pretium est sanguis meus ? Si sic habentur passeret, quomodo habendi sunt filii ? Ideo ergo non debetis timere homines, quia non est in vobis illorum potestas, sed Dei. Non enim quando volunt impii, tunc possunt nocere sanctis, sed quando Deus illis nocendi tempus concesserit, ut provideat sanctis suis coronam. Dicit Pilatus ad Jesum : *Nescis quia potestatem habeo dimittere te, et crucifigere te ?* Respondit ad eum : *Non haberes ullam potestatem in me, nisi tibi datum fuisset desursum* (Joan. 19. 10. 11). Quæ ergo est sapientia, illum non timere qui dat potestatem, sed illum timere qui accipit ? Qui enim dat potestatem, quando vult dat : qui autem accipit, non quando vult accipit. Ergo si non es traditus, sine causa times, et si traditus es, sine causa times. Deo enim liberante, homo tibi nocere non po-

test, et si vult. Nescis quomodo Pilatus volebat dimittere Christum, sed non poterat, quia Deus eum tradebat? 30. *Vestri autem et capilli capitis omnes numerati sunt.* Quid nobis prodest capillos numeratos habere, si morimur? Ideo numerati sunt, ut in æternum vivamus. Numquid ideo numerat aliquid Deus, ut numerum ejus cognoscat, qui ab initio, ut dixit Sapientia, omnia in pondere, numero, et mensura creavit (*Sap. 11. 21*)? Sed ideo numeravit, ne aliquid perdat ex ipsis; sicut dicit propheta: *Mihi autem nimis honorati sunt amici tui, Deus. Dinumerabo eos, et super arenam multiplicabuntur* (*Psal. 138. 17. 18*). Non minuuntur, qui numerati sunt, sed etiam multiplicabuntur. Vis scire dignitatem numeratorum? Considera ovem illam quomodo pastor non requievit per desertum currere, donec inveniret eam, et ad pristinum numerum revocaret (*Matth. 18. 12. 13*). Nullam ex omnibus se habere putabat, si de numero suo una periret. Qui autem perituri sunt, non numerantur. Ideo Dominus dicit: *Vestri etiam capilli capitis numerati sunt.* Peccatores autem ut quid numerantur, qui esse non æstimantur? illud enim numerat Deus, quod vult possidere: quod autem non vult habere, ut quid numerat? Ideo non numerantur peccatores, ut quicumque ex ipsis periret non sentiat, neque curet Deus, quasi de non numeratis: sicut scriptum est, *Pro nihilo habentur omnes gentes* (*Isai. 40. 17*). Ergo passeres sunt meliores, quam peccatores? Non, sed similes. Sicut enim Deus non dixit, quia non cadunt: sed, sine voluntate Dei non cadunt, Dei enim voluntas est, ut comprehendantur, et ad usum procedant hominum, quia ad hoc creati sunt: sic voluntas Dei est, ut homo, qui sine lege Dei vixit, sine lege et pereat: et qui Deum non aspexit, non aspicit illum Deus. Vere in hoc peior est homo peccator quam animal, quoniam animal etsi non glorificat, non exacerbat: homo autem malus non solum non glorificat, sed adhuc exacerbat. Quanta autem sit dignitas numeratorum, etiam in libro Numeri (*Cap. 3. et 26*) ostenditur, quoniam electi et colati numerantur a Moise, per præceptionem Dei. Non numeratur inter eos femina. Femina autem intelligitur mollities, quæ est corruptio corporalis. Omnis autem vir mollis animo, remissibilis in fide, et corruptus in actibus, corpore vir est, et femina intelligitur: ideo non numeratur cum sanctis. Femina autem si virilitatem sanctam habuerit, etsi corpore femina est, animo est vir, et numeratur cum sanctis. Illic quia figura erat caro, femina repellatur: hic autem quia veritas est, femineus animus non numeratur. Illic servilis conditio excludatur, hic autem conversatio servilis expellitur apud Deum. Non ille servus est qui servus est hominum, sed qui peccati sui. Ergo liber, si opera mala fecerit, diaboli servus est: servus, si bona opera fecerit, filius Dei est: ideo servilis anima non numeratur. Item neque Ægyptius mundialis. Qui ergo diligit mundum, in secularibus negotiis gaudet. Propter negotia mundi transitoria tristatur, propter Deum vero non gaudet. Ille non numeratur, qui anima Ægyptius est. Ægyptius autem si cælestia amaverit, Hebræus est. Item nec puer numeratur. Ille qui puer est sensibus, malitia autem perfectus est: qui autem malitia puer est, sensibus perfectus est. Qui autem mensurat plenitudinem ætatis Christi, ille etsi puer fuerit, sicut Daniel numeratur. Et qui procedit ad bellum contra alienigenas: id est, qui potest pugnare contra immundos spiritus, et desideriorum carnalium destruere castra, ille tantummodo numeratur. Sed nec omnes qui habent virtutem spiritualem, habent Israeliticam virtutem. Nam et gentiles habent virtutem animæ, grammatice, rhetoricæ et philosophicæ: sed non Israelitica virtus est, quæ non fit propter Deum, sed propter bonam gloriam; Israeliticum autem bonum est, cuius nesci Deum videt, sicut apostolorum, quibus dixit: *Vestri autem et capilli capitis numerati sunt omnes.* Spiritualiter autem capilli sunt subtiles animæ, et innumerabiles seusus

sanctorum, qui de spiritu Christi quasi de capite ipsorum prodeunt. Si autem justus tradidit se in potestate dilectionis, dilectio illa præcidit capillos ipsius, et tollit virtutem quam habet in capite, sicut Dalila Samsonis (*Judic. 16*). Nam omnis virtus eorum non in corpore, nec in divitiis, sed in virtutibus spiritualibus est posita. Et nulla res sic præcidit virtutem capillorum suorum, sicut corporalis voluptas. Si ergo perdidit virtutem capillorum suorum, apprehendunt eum alienigenæ. id est, immundi spiritus, et alligabunt eum vinculis diversorum desideriorum, et excæcabit oculos cordis ejus, ut non videat lumen, id est, viam veritatis, ut egressus suos extendat, ut impleatur in illo quod scriptum est: *Deleantur de libro viventium, et cum justis non scribantur* (*Psal. 68. 29. 32*). 32. *Omnis ergo qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* 33. *Qui autem negaverit me coram hominibus, et ego negabo eum coram Patre meo.* Et quoniam rem impossibilem, quantum ad naturam carnalem, mandaverat: nunc et poenam proponit et præmium, ut modo timore pænæ, modo desiderio præmii virtus animæ adjuvetur. Ecce præmium: *Qui me confessus fuerit coram hominibus, et ego confitebor eum coram Patre meo.* Sed prius dicit præmium, postea poenam, quia misericors Deus paratior est ad remunerandum bonos, quam ad puniendum indignos. Vide ergo quantum majus est præmium Dei, quam justitia nostra: et quanto gravior est vindicta, quam nostrum peccatum. Si tu confessus fueris Christum coram hominibus, confiteris quia nihil potes præstare Deo: si autem ille te confessus fuerit coram Deo, confitetur quia potest facere te immortalem. Si tu negaveris Christum coram hominibus, denegans Christum illi nocere non potes: si autem te negaverit Christus coram Deo, denegat qui perdere potest in igne æterno. Quis est tam lapideus, qui non desideret justitiæ suæ testem habere Christum? Si ergo magnum est testem esse Christi, quantum magis est testem habere Christum?

Nihil prodest credere corde, nisi adfuerit confessio oris. — Considera etiam denique, ne forte dicant etiam fideles Christiani: Si necessitas persecutionis advenerit, interim coram hominibus de negatione patiar poenas, in corde autem meo veritatem teneo Christi: ideo non dicit, *Qui me confessus fuerit in corde suo, sed, Coram hominibus*: quoniam qui coram hominibus non confitetur, non prodest ei aliquid, quod in corde credit in Christum: quia qui ore denegat, non potest fieri ut in corde credat. Radix enim confessionis fides est cordis: confessio autem fructus est fidei. Sicut ergo quamdiu radix est viva, necesse est ut aut ramos producat, aut folia; si autem non produxerit, sine dubio intelligis, quod radix ejus in terra siccata est: sic quamdiu fides cordis integra est, semper germinat confessionem in ore; si autem confessio non fuerit oris, intellige sine dubio, quia fides cordis ejus jam ante siccata est. Sic enim dicit Apostolus: *Corde enim creditur ad justitiam, ore autem confessio fit ad salutem* (*Rom. 10. 10*). Ergo nec valet confessio oris sine fide cordis, nec fides cordis sine confessione oris. Si autem tibi prodest corde credere, et non coram hominibus confiteri: ergo et infideli in hypocrisi confiteri Christum prodest, etiam si corde non credat? Si autem ille nihil proficit consistens sine fide, nec tu proficis credendo sine confessione. Si sufficit Christo, qui cognoscit, etsi confessus eum non fueris coram hominibus: ergo et tibi sufficiat, quia cognoscit te Christus, etsi non fuerit te confessus coram hominibus. Si autem tibi non sufficit cognitio ejus, nec illi sufficit fides tua. Si enim sufficeret tibi fides cordis, cor tantummodo tibi Deus creasset: nunc autem et os tibi creavit Deus, ut corde credas, et ore confitearis. Nec tantum ore, sed quinque sensibus carnalibus. Si enim sufficeret cor aut os, sic diceret et propheta: *Confitemini Domino in cithara* (*Psal. 32. 2*), unus aut duorum chor-

darum, psalmum dicite ei : nunc autem dicit, *In psalterio decem chordarum* : quia homo, qui est psalterium, decem sonos habet, quinque carnales, et quinque spirituales. Cum his omnibus oportet confiteri Christum. Si autem vel unus sensus minus fuerit, non est perfecta confessio. Ergo si quis tibi dicat, Non manduces idolohytum, sed aspice tantum ad idola, quomodo speciosa sunt : si aspexeris provocatus, oculis tuis negasti Christum : non quia aspicere idola aliquid sit, sed quia invitatus aspicias, peccas. Si autem non aspexeris oculis tuis, confessus es Christum. Ideo scriptum est, *Averte oculos meos ne videant vanitatem (Psalm. 118. 37)*. Si vero dixerit tibi, Nolo ut aspicias idola, sed tantum ausculta quomodo ille gentilis blasphemavit Christum, ut glorificet deos : si auscultaveris, auribus tuis Christum negasti. Si dixerit tibi, Nolo ut audias blasphemiam Christi, sed ecce quomodo incensum diis offertur, tantum sta, et accipe odorem incensi illius : si odoratus fueris, odoratu tuo Christum offensus es. Item si dixerit tibi, Non manduca carnem dentibus tuis, tantum unge te de immolato manducare : si simulaveris, sic gustu tuo Christum negasti. Si autem nolueris fingere, Christum confessus es, sicut Eleazarus in libro Machabæorum (2. Mach. 6), qui carnes vervecinas sub specie porcine noluit manducare. Si dixerit, Nolo fingas te de immolato manducare, sed tantum tange idolum manu tua, aut tene thuribulum : si tetigeris, aut tenueris, tactu tuo Christum negasti. Si autem nolueris, tactu tuo Christum confessus es, sicut scriptum est : *Si est iniquitas in manibus meis (Psalm. 7. 4)*. Omnia enim membra animæ vel corporis tui non solum tibi ad usum Deus creavit, sed sibi ad gloriam.

Homilia xxxj. ex capite x.

34. *In illo tempore, dixit Jesus discipulis suis : Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram. Non veni mittere pacem, sed gladium, et reliqua.* Cum dixisset Dominus, *Qui me confessus fuerit coram hominibus*, etc., quasi cogitantibus apostolis, et dicentibus apud se, Usque nunc sub tyrannis et Gentium dominatione degimus, et nunc speravimus pacem nobis esse venturam : et quomodo hic nobis persecutiones et judicia futura promittit ? respondit ita : *Nolite arbitrari, quod venerim pacem mittere in terram.* Et est pax bona, et est pax mala. Pax bona est inter bonos fideles et justos, ut in quibus est unus fidei munus, una sit vite concordia. Nam fides per verbum quidem Dei nascitur, per pacem autem servatur, et per caritatem nutritur, dicente Apostolo : *Fides est, quæ per caritatem operatur (Gal. 5. 6)*. Fides autem, quæ non habet caritatem, nullum potest boni operis fructum perficere. Si ergo aliqua dissensione fideles fuerint separati, hoc est mala discordia, sicut ait Dominus : *Omnis domus in se divisa non stabit (Matth. 12. 25)*. Si et separata fraternitas, a semetipsa consumitur, sicut ait Apostolus : *Si autem invicem mordetis et criminamini, videte ne ab invicem consumamini (Gal. 5. 15)*. Pax autem mala est inter infideles et iniquos, ut quibus est una malitia, sit unus ad malefaciendum consensus. Nam infidelitas et iniquitas ex suggestionem quadam diaboli nascitur, per pacem autem servatur. Si ergo aliqua occasione infideles et iniqui ab invicem fuerint separati, hoc est bona discordia : quia sicut in pace bonorum fides et justitia stant, infidelitas autem et injustitia jacent ; cum vero discordia venerit, fides et justitia cadunt, infidelitas autem et injustitia resurgunt : sic in pace iniquorum et injustitia et infidelitas stant, fides autem et justitia jacent. Cum vero concordia venerit, infidelitas et injustitia cadunt, fides autem et justitia surgunt. Ideo ergo Dominus bonam misit separationem in terram, ut rumperet malam conjunctionem. Omnes enim tam boni quam mali, id est, qui diligentes malum, erant in malo, et qui per ignorantiam boni stabant in malo : omnes insimul, quasi sub una domo infidelitatis tenebantur

inclusi, Ideo misit Dominus separationis gladium inter illos, id est verbum veritatis, de quo ait Apostolus : « Vivum est verbum Dei, et efficax, et acumen habens super omnem gladium acutissimum. penetrans usque ad interiora animæ et spiritus, artuumque et medullarum, scrutans corda, et cogitationes » (*Hebr. 4. 12*). Iste est ergo gladius bis acutus, ex una quidem parte bonos ab errore præciciens, ex altera autem parte malos ab excusatione, ut nec bonos ignorantia perdat, nec malos exruset : ut et boni, cognita veritate, cum sequuti fuerint veritatem, cum judicio et justitia salventur, et mali, cum veritate cognita, secesserint a veritate, cum judicio et justitia puniantur. Hoc ergo gladio Dominus separavit bonum a malo, ut et bonum separatum a malo surgat, et malum separatum a bono cadat. Nam bonum quamdiu fuerit mixtum, cum malo jacet, et mortuum est, quia non potest bonum esse conjunctum cum malo : cum autem a malo fuerit separatum, tunc surgit et vivit, quia incipit esse bonum separatum a malo. Sic et malum quamdiu fuerit mixtum cum bono, stat et vivit, quia sub se opprimit bonum : cum vero fuerit separatum a bono, tunc cadit et moritur, quia manifestatum jam non potest sub se opprimere bonum. Sic et fideles, quamdiu cum infidelibus fuerint juncti, jacent, et mortui sunt, quia non possunt esse fideles cum infidelibus mixti. Cum autem fuerint ab infidelibus separati, tunc resurgunt et vivunt, quia tunc incipiunt esse fideles cum fidelibus mixti. Item infideles, quamdiu fuerint cum fidelibus mixti, stant, et vivunt, quia sub sua infidelitate tenent fideles. Si vero a fidelibus fuerint separati, cadunt, et mortui sunt, quia manifesti infideles jam non possunt perdere fideles. Omnis enim res mala tamdiu stare videtur et vivere, quamdiu bonæ rei potest nocere : cum vero manifestata fuerit, jam non potest nocere, jacet, et mortua est. Omnis autem res mortua, etsi est mala, tamen similis est rei, quæ non est. Quid ergo infideles a fidelibus separati alios quidem timore frangunt, alios autem promissione corrumpunt ? Hæc res non dicit perdere bonos, sed magis glorificare permanentes in bono, cum ille, qui aut timore frangitur, aut promissione corrumpitur, nunquam fuerit vere bonus. Tunc enim vere infideles dicuntur perdere fideles, quando fideles per ignorantiam veritatis cum infidelibus sunt. Seductionibus aut persecutionibus fides non corrumpitur, sed purgatur. O mira virtus gladii separantis, cui non solum conjunctio extraneorum resistere non potest, quos amicitia voluntaria jungit, sed nec ipsa dilectio violenta naturæ carnalis ! Et ideo non solum illos separat, qui dilectione conjuncti sunt, et natura di-juncti, sed etiam illos, quos carnalis necessitas dulcibus vinculis alligavit. Ideo non dicit, 35. *Veni enim separare filium adversus patrem*, etc. Notanda res est, quoniam quos separat Christus, fideles sunt : a quibus separat, infideles. Unde ostendit ? Ex eo quod dicit : 37. *Qui diligit patrem plus quam me, non est me dignus.* Qui enim plus diligit patrem quam Deum, permanet juxta patrem. Qui autem diligit Deum plus quam patrem, recedit a patre fide, non corpore. Ideo autem diximus, quia quos separat Christus, fideles sunt : ut sciamus quia semper fideles ab infidelibus recedunt, non infideles a fidelibus : quia semper diabolus desiderat infideles suos cum fidelibus esse, ut infideles, cum fidelibus mixti, corrumpant fideles : et Christus semper fideles festinat ab infidelibus separare, ut ne fideles, convenientes cum infidelibus, corrumpantur ab eis. Et ubicumque separatio inter bonos et malos facta legitur in Scripturis, semper boni secesserunt a malis, et non mali a bonis. Cum essent Judæi in captivitate, Deus per prophetam non ad Assyrios dicit : *Exite, exite de medio populi mei : sed ad populum suum, Exite, exite de medio eorum, et immundum ne tetigeritis (Isai. 52.*

¹ Alias vox, non, deest.

41) quia malum coinquinat bonum, bonum autem non coinquinat malum. Utopia, junge lutum farinæ : non farina sordidat lutum, sed lutum farinam. Item junge acetum vino : non vinum corrumpit acetum, sed acetum vinum. Nec enim corrumpi potest ab alio, quod naturaliter a seipso corruptum est. Ideo cum dixerint infideles, A nobis vos recessistis, non nos a vobis : crede ; verum enim est. Semper bonum ante malum fugit, malum autem ante bonum non fugit. Item cum dicit, Ecce ille sacerdos hæreticus desiderat orare cum fidelibus, et dare benedictionem fidelibus : crede ; verum est enim. Scit enim dato suo coinquinare, non sanctificare accipientem. Si enim sciret sanctificare qui dat, utique rogandus fuerat, non rogaret. Nunc autem quia coinquinat datum ejus, non exspectat ut quærat, sed ipse quærit quem perdat. Ecce ille laicus infidelis benedictionem desiderat accipere a fidei, non ut ipse sanctificetur accipiens, sed ut tu et quod dedisti, perdas, et quia dedisti sanctum canibus, pereas. Non dixit, Separare filium a patre : sed, *Adversus patrem* : quia non corporalem separationem jubet, sed spiritualem. Qui enim corporaliter separatur, a patre separatur, non contra patrem : qui autem spiritualiter separatur, corpore quidem cum patre est, fide autem adversus patrem. Nam qui longe est a patre, non potest stare contra patrem : qui autem ante patrem est, ille potest esse contra patrem, respondendo, blandiendo, disputando. Non enim credibile est, ut corporaliter jubeat relinquere patrem, qui dixit : *Honora patrem tuum et matrem tuam* (Exod. 20. 12). Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei, et tu invenies mercedem pietatis, et ipse infidelitatis suæ habebit damnationem suam. Et ideo non dixit, Qui diligit patrem, non est me dignus : sed ait : *Qui diligit patrem aut matrem plus quam me, non est me dignus*. Sicut enim post Deum diligere parentes pietas est : sic plus quam Deum diligere impietas est. Si ergo habes patrem infidelem, obsequere ei. Si autem voluerit te in eandem foveam infidelitatis immergere, in qua ipse est, tunc plus dilige Deum, quam patrem : quia pater non est animæ, sed carnis. Solus autem Deus omnium animarum sanctarum Pater est. Reddite ergo unicuique quod suum est. Carnalibus patribus præbete carnis obsequium, spiritualibus autem patribus animæ sanctitatem. Et vere nihil est, quod amplius diligere debemus quam Deum. Amici enim recedunt, parentes delinunt, solus autem Christus nec recedit aliquando, nec deficit, donec voluerimus et nos esse cum ipso. Cum de hoc mundo exierimus, unaquaque anima ad locum suum recedit : et nemo recordatur amplius carnalem affectum, cum de carne recesserit, non pater filium, non filius patrem. Omne enim quod de terra suscepimus, in terra dimittitur, et neminem nobiscum habebimus, nisi opera nostra, si bona sunt, ad gloriam : si mala sunt, ad poenam. 38. *Qui non tulerit crucem suam, et sequutus fuerit me, non est me dignus*. Crucem suam tollit, qui paratus est ad omne periculum propter Deum, si necessarium fuerit, usque ad mortem, magis quam relinquere Christum. Ille talis etsi de misericordia Dei evadit, tamen quantum ad propositum suum quotidie cruciatur. Ideo etsi nihil tale fuerit passus, mercedem tamen accipiet. Voluntas enim remuneratur, non opus : quia voluntas ex nostro arbitrio procedit, opus autem per gratiam Dei consummatur. 39. *Qui invenit animam suam, perdet eam*. Melius est propter Deum mori, et in perpetuum vivere, quam propter vos vivere, et in perpetuum mori. Si ille pro nobis mortuus est, qui mori non poterat, nisi voluisset : quanto magis nos pro eo mori debemus, qui etsi nolumus, mortales sumus ? Si Dominus pro servis mortuus est, et hoc sine præmio : justius est ut servus moriatur pro Domino, et hoc cum præmio. 40. *Qui vos recipit, me recipit*. Quoniam apostoli et ceteri Christiani, in persecutionibus Judæorum et gentilium constituti, necesse

habebant interdum declinandi, et pericula fugere de civitate in civitatem, secundum Christi mandatum : ideo honorem suum dedit eis, magis autem seipsum posuit in eis, ut ad susceptionem eorum omnem Christianum populum provocaret, sibi imputans acceptum, quod illis fuerat datum, ut recipientibus eos dicat in die judicii : *Venite, benedicti Patris mei, accipite regnum quod vobis paratum est ante constitutionem mundi. Esurivi enim, et dedistis mihi munducare* (Matth. 25. 34. 35), etc. *Quod uni enim ex minimis meis fecistis, mihi fecistis* (Ibid. v. 40). Si enim qui minimis de Ecclesia facit, Christo facit : quanto magis qui apostolos recipit, cæterisque passionem Christi circumferens in corpore suo, ipsum recipit Christum ? 41. *Qui recipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipiet. Et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet*. Prophetæ doctores intelliguntur, sicut supra docuimus ; justus autem omnes Christiani. Prophetæ ergo nomine voluit ostendere omnes prædicatores Christi ; justus autem nomine, omnem hominem Christianum : quia non solum doctorum est, persecutionum causa vagari de civitate in civitatem, sed omnium Christianorum perfectorum in Christo credentium. *In nomine prophetæ*, id est, quasi prophetam Christi. *In nomine justi*, id est, justum Christi servum. Ut ergo habeat bonum opus mercedem, duo hæc occurrere debent, ut et Christianum recipiant, et quasi Christianum, sive sacerdotem, sive laicum. Si autem aliquis aut non Christianum recipit, aut Christianum quidem recipit, non autem quasi Christianum : mercedem Christiani non recipit. Quid vero est, *Qui accipit prophetam in nomine prophetæ, mercedem prophetæ accipit ? et qui recipit justum in nomine justi, mercedem justi accipiet* ? Hoc est, qualem mercedem habet qui peregrinatur, talem mercedem habet et ille, qui suscipit propter Deum peregrinantem. Et sunt ambo æquales, et ille qui propter Deum laborat, et iste qui propter Deum laborantem refrigerat. Utopia, suscepisti sacerdotem, sacerdotis habes mercedem : suscepisti laicum justum, justus laici habes mercedem. Qui recipit Christianum ille qui Christianus non est, non habet mercedem Christiani illius : quia et Christianum si suscipit, tamen non cum nomine Christiani, aut propter honorem Christi, sed quasi quemcumque hominem. Qui enim Christum non cognoscit, quomodo Christianum suscepisse intelligatur propter Christum ? et qui non credit veritati, quomodo confessorum veritatis intelligatur suscipisse propter veritatem ? Non ergo recipite eum in nomine Christi, quasi Christianum, sed quemadmodum ceteri gentiles humanitatis causa recipiunt peregrinos, non propter Christum. Quod autem diximus, sive Christianum receperit, sive sacerdotem, sive laicum, non habet mercedem, quia non quasi sacerdotem suscepit, nec quasi Christianum : ita est intelligendum, ut suscipiens sacerdotem, mercedem sacerdotis non habeat : et suscipiens Christianum, mercedem Christiani non habeat. Alioqui habet mercedem propter hoc solum, quia bonum opus fecit, quamvis non fecerit propter Christum. Quoniam qui prophetam suscipit non quasi prophetam, prophetæ quidem mercedem non habet, aliquam autem habet. Hujus rei testis est Daniel, dicens : *Et nunc, Domine rex, consilium meum audi, et peccata tua elemosynis redime* (Dan. 4. 24). Si ergo ille rex idolorum cultor poterat elemosynis peccata redimere, cui non prosunt elemosynæ ? Sed audi mysterium, quod Petrus apud Clementem exposuit. Si fidelis fecerit opus bonum, et hic ei prodest, liberans eum a malis et in illo sæculo ad percipiendum regnum cæleste ; magis autem ibi quam hic. Si autem infidelis fecerit opus bonum, hic ei prodest opus ipsius, et hic ei reddit Deus bona pro opere suo. In illo autem sæculo nihil ei prodest opus ipsius. Nec enim collocatur inter ceteros fideles propter opus suum ; et juste, quia naturali bono motus fecit bonum, non propter Deum. Ideo in corpus suum reci-

pit mercedem operis sui, non in anima sua. Item si Christianus dederit ei, qui non est Christi, non magnam habet mercedem, quia nec Christiano dedit, nec quasi Christiano, dicente Tobia: *Effunde vinum tuum super sepulchra iustorum, et non dederis peccatori* (Tob. 4. 18). Item Sapientia, *Recipe, inquit, justum, et ne dederis impio* (Eccli. 12. 6). Tamen quia scriptum est, *Operemini bonum ad omnes, magis autem ad domesticos fidei* (Gal. 6. 10): qui dat infideli, modicam quidem, tamen habet mercedem: qui autem fidei dat, duplicem habet mercedem. Primum quidem quia creatura Dei est: secundum, quia servus Dei est. Qui autem infideli dat, unam habet mercedem, quia creatura quidem est Dei, voluntate autem adversus Deum. Quod si Christianus non Christianum, sed infidelem in nomine Christi suscipit, nihilominus habet statutam mercedem: quia quantum ad se non Christianum suscipit, sed quasi Christianum. 42. *Et quicumque uni ex minimis istis calicem aquae frigidae dederit tantum in nomine discipuli, amen dico vobis, non perdet mercedem suam. Non peribit merces ejus.* Quoniam supra dixerat, *Qui recipit prophetam in nomine prophetae, mercedem prophetae accipiet: et qui recipit justum in nomine iusti, mercedem iusti accipiet*: hic exaggerans mercedem suscipientium, supra modum amplius dicit. Hoc est quod dico, quia qui etiam uni ex minimis istis, qui neque prophetae sunt, neque iusti, sed tantum credentes in me, aquam frigidam porrexerit: hoc est, Non dicam qui eos magnifice suscepit, sed qui vel aquam frigidam porrexerit eis, merces ejus non peribit. Minimi autem sunt in Ecclesia, qui modice iustitiae sunt, aut modice fidei. Et vide quam proprie de minimis dicat. Non dicit, Qui unum ex minimis receperit, sicut cum loqueretur de prophetis et iustis: quia minimi in populo Christiano non opus habent susceptione. Nec enim peregrinantur causa persecutionis, nec contenti sunt persecutionis aliquam subire molestiam, sed statim scandalizantur. Unde et alibi dicit propter eos: *Vos praegnantibus et nutriendis in illis diebus* (Matth. 24. 19). Proprium autem prophetarum et iustorum virorum est causa persecutionis peregrinari de civitate in civitatem. Illos ideo suscipi mandat, his autem aliquid dari, ne forte propter ipsam levem indigentiam scandalizentur. Unde non dixit, Qui unum ex magnis istis scandalizaverit: sed, *Unum de pusillis istis*: quia magnus non scandalizatur, sed pusillus. Vere justus iudex. Qui enim et pro verbo otioso constituit poenam, iustum erat ut pro aqua frigida daret mercedem (Matth. 12. 36). *Tantum in nomine discipuli*, supra cante addidit, dicens: Sciens quoniam si quis non propter nomen Christi dederit, non habet mercedem. Frigidam aquam dicit, ut ne calefaciendi impendat laborem. Non quia aliquid est, quod dat, ideo habet mercedem: sed ob id, quia magnus est, propter quem dat. Quid enim, si aliquis voluit dare, et non potuit? nunquid iustum est, ut secundum modicum angustetur larga voluntas? Melius est ergo, ut opus ostendatur secundum voluntatem, quam larga voluntas angustetur secundum opus. Quomodo ergo omnes pauperes volentes benefacere confortat, nolentes autem benefacere inexcusabiles reddit? Qui enim aquae frigidae mercedem constituit, puto quod et sine opere nudae voluntati reddet mercedem.

Homilia xxvij. ex capite xj.

2. *In illo tempore, cum audisset Joannes in vinculis opera Christi, mittens duos de discipulis suis, 3. ait illi: Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* et reliqua. Joannes, specie homo, gratia angelus: quia nihil carnis erat in eo, nisi visio sola: corpore tenebatur in carcere, anima autem in caelo. Et quod Herodes illi faciebat pro poena, ille suscipiebat pro beneficio. Et ita illius quasi Dei misericordia fruebatur, quia verum gaudium est sanctorum, exire de mundo. Quemadmodum festinantem hominem ad rem aliquam quam desiderat, si quis nesciens consilium ejus, pro

malo compellat eum ire volentem: sic puto esse, cum impius hominem justum vult occidere, mori cupientem. Sicut servus, postquam commissi operis impleverit pensum, gaudet ante faciem domini sui apparere: sic et Joannes, commissae praedicationis mysterio consummato, letabatur ad eum transire. Et non solum de morte sua non contristabatur, sed ipsam quoque dilationem vitae suae poenam putabat. Vis scire quod est super humanam naturam? Missus in carcerem non de suo periculo sollicitus erat, sed de aliorum salute cogitabat, id est, discipulorum suorum. Ideo mittens ad Christum, interrogabat: *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* In prima quidem facie extraneum aliquid videtur facere Joannes. Cui enim ad baptismum suum venienti dixerat: *Ego a te debeo baptizari, et tu venis ad me* (Matth. 3. 14)? quem inter innumerabiles populos venientem, digito loquens monstraverat: *Ecce agnus Dei, ecce qui tollit peccata mundi* (Joan. 1. 29): et quod amplius est, quem in utero constitutus, praequam nasceretur, non solum cognovit, sed etiam exultatione spirituali matrem suam fecit ipse prophetam: ipse nunc quasi nesciens interrogat, *Tu es qui venturus es, an alium expectamus?* Sed Joannes in carcere, sciens se jam in exitu constitutum, volebat discipulos suos Christo adjungere, tamquam si providus pater moriens filios suos consignet fidei tutori. Desiderabat enim vivens plenam fidem videre discipulorum, et sine dubitatione aliqua credentes in Christo. Sicut pater moriens, si viderit filios suos bonis moribus ornatos, et omni sapientia perfectos, quasi securus moritur, nihil de cetero timens de illis: sic et Joannes volebat discipulos suos perfectos videre in Christo, ut incunctius moreretur. Magis autem non sicut pater filios suos commendabat Christo quasi tutori, sed quasi paedagogus alienos filios, quos ad tempus accepit ut erudiret, eruditus volebat Christo reddere, quasi proprio patri ipsorum. Ideo interrogabat per discipulos suos, non ut ipse reacceptions responsum, a Christo audiret, et disceret, sed ut missi discipuli oculis suis viderent opera ejus, et crederent: *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* Dum dicit, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* ostendit quia duo erant qui essent venturi, Christus et Antichristus, de quo et Dominus alibi significat, dicens: *Ego veni in nomine Patris mei, et non recepitis me; alius veniet in nomine suo, et illum recipietis* (Joan. 5. 43): significans, quod quicumque non receperit Christum, expectat Antichristum venire. Intellexit cogitationem Joannis Christus, animadvertit consilium principis sui rex, sentit sermonem servi sui Dominus. Quod enim Spiritus in Joanne dictaverat, Deus intellexit, dicente Apostolo: *Qui scrutatur corda scit quid desiderat Spiritus* (Rom. 8. 27). Propterea spirituales hominem spiritualis facile intelligit. Carnalis autem non intelligit spirituales, ipse tamen intelligitur ab eo: quia *Spiritualis dijudicat omnia, ipse autem a nemine dijudicatur* (1. Cor. 2. 15): quia carnalis homo secundum carnem loquitur, et semper secundum carnem intelligit: spiritualis autem secundum cor loquitur, et cogitationes intelligit. Considera denique, quomodo se simulant sensus eorum et verba. Sicut enim Joannes in prima quidem facie per discipulos suos interrogabat Christum, *Tu es, qui venturus es, an alium expectamus?* revera ad discipulos suos ait: *Ite, videte, et credite*: quia non est alius, qui venturus fuerat, nisi ipse: sic et Christus in prima quidem facie Joanni renuntiabat, dicens: *4. Ite, dicite Joanni: 5. Caeci vident, surdi audiunt, 6. et beatus qui non fuerit scandalizatus in me*: revera autem ad discipulos ejus dicebat: *Ecce videte, et cognoscite, quia caeci vident, surdi audiunt, et beati eritis, si non fueritis scandalizati in me. Quid est, Quod videtis et auditis?* Sciens Dominus quia venturi erant discipuli ab Joanne, sicut Lucas dicit, in illa hora multis et bonis hospitibus digna convivia praeparabat, ut etiam Christo tacente, ipsa opera ejus loquerentur de eo

(*Luc. 7. 20. 21*). Nam et qui curati fuerant, gratias agebant : et quidam vero dicebant : *Numquam sic factum vidimus in Israel (Marc. 2. 12)* ; alii autem dicebant : *Visitavit Deus in bono plebem suam (Luc. 7. 16)* ; alii dicebant : *Gloria Deo, quia talem potentiam dedit hominibus (Matth. 9. 8)*. Sic ergo discipuli et oculis et auribus pasciebantur, mirabilia sanitatum videntes, gratias agentium voces audientes, aut certe mirabilia ejus videntes, et doctrinam ejus audientes, aut certe sanitates infirmorum videntes, et confessiones ejectorum dæmonum audientes. O misericordia Christi ! Omnia faciebat, ut paucorum animas lucraretur : quia melior est apud Deum unus justus, quam totus mundus de peccatoribus plenus. 7. *Abeuntibus autem illis, cepit dicere ad turbas de Joanne*. Quam bene recedentibus discipulis cepit laudare Joannem ! non sicut quidam blanditores homines, qui libenter hominem in facie laudant, aut quando vident amicum ejus fideles, aut domesticos ejus, quos credunt quia nuntiaturi sunt illi quicquid audierint. Nam insipiens est, qui gaudet laudatus in facie. Vir autem sapiens quando laudatur in facie, flagellatur in corde. Propter duas ergo causas hominem in facie laudare non debes. Primum si sapientem illum putas, graviter suscepturus est. Et quare illi laudibus tuis molestiam facis ? Si insipientem illum existimas, extollendus non est. Quare insipientiam ejus laudibus tuis nutris ? Numquid dicimus, insipiens est qui in facie vult laudari ? Omnes enim homines volumus laudari. Et ideo hominem faciamus, ut laudem consequamur ex eo, dicente Apostolo : *Quæcumque sunt laudis, quæcumque bonæ operationis, hæc sectamini, et Deus pacis erit vobiscum (Philipp. 4. 8. 9)*. Nam qui vult laudari propter homines malos, vanus est : qui autem coram domesticis ejus hominem laudat, non est culpa laudati, sed laudantis. Ideo enim coram illis laudat eum, non ut opinionem ejus bonam commendat hominibus, sed ut audiat ille, quia laudavit eum. *Quid exiitis in desertum videre ?* Non enim exierant in desertum ad hoc, ut viderent Joannem : nec enim erat tunc in deserto, sed in carcere. Sed præteritum refert, quia frequenter exhibet populus in desertum videre Joannem, cum esset adhuc in deserto.

Homo carnalis ut calamus ubi omni tentationis vento flectitur. — Calamus a vento moveri ? Calamus est vacuus, et nullam habet virtutem : et ideo qualisvis ventus flaverit super eum, huc et illic flectit illum. Sic et homo carnalis et secularis in quo fidei nulla est medulla, et virtus veritatis non invenitur in eo, qualiscumque tentatio venerit super eum, curvat eum. Nam Deus volens ostendere Job, in quibus hominibus diabolus requiescit, introducit draconem in figura diaboli, et cum multa dixisset de eo, inter cætera ait : *Secus calamus et papyrus requiescit (Job 40. 16)*. Calamus enim est vacuus, papyrus autem vimium levis, et mollis. Sic omnis homo carnalis, vacuus in fide, et levis in sensu, et mollis in passionibus, calamus est et papyrus. Quoniam usque tunc Joannes multis modis plura testimonia in populo dederat de Christo, sicut legimus in principio Joannis evangelistæ : postea autem missis ad eum discipulis, interrogabat eum, dicens : *Tu es qui venturus es, an alium expectamus ?* forsitan apud homines tunc ibi constitutus mirabile videbatur, et levissimi hominis signum, ut prius quasi sciens omnibus prædicaret, modo quasi nesciens interrogaret, si ipse esset, an alius. Propterea Dominus hoc introducit, et dicit, ut non putent hoc ipsum levitatis ejus fuisse, et non rationis alicujus occultioris. Propterea rationem quidem ejus non exponit, sed dignitatem, et gratiam ejus annuntiat : quia talis et talis est Joannes, ut prædicator quidem dignitati ejus suspicionem levitatis tollat ab eo, rationem autem transmissorum discipulorum postea digni et fideles intelligant, qui Spiritum Dei habere meruerunt, scrutantes etiam altitudinem Dei. 8. *Quid exiitis in desertum videre ? hominem*

mollibus vestitum ? Id est, amicum sæculi, qui fruitur bonis ejus. Non vidistis quia vestimentum ejus erat de pilis cameli, et zona pellicea circa lumbos ejus ? Esca autem ejus locustæ, et mel silvestre, ut ipso conversationis suæ testimonio contemneret mundum cum bonis ejus : stetit enim in mundo. Quod autem intravit in mundum, ideo intravit, non ut ipse remaneret in mundo, sed ut spoliaret mundum : id est, natus quidem est in mundo, sed non est ingressus ad aliqua hujus mundi bona. Quod autem natus in mundo, non ipse peccans remansit in mundo, sed peccatores convertens ad justitiam, liberavit de mundo. Multa enim delectamenta mundus iste ad seductionem ostendit hominibus. Sicut homo malignus, si viderit aliquem orphanum habere substantiam paternam, ducit eum frequenter ad prandium, donat illi interdum aliquod speciosum vestimentum, loquitur illi dulces sermones, donec tollat facultates ejus : sic et diabolus videns hominem habentem in se thesaurum cælestem, id est, animam immortalem a Deo creatam, sapientiam cælestem in arca terrena positam, ideo ostendit illi aurum et argentum, et concupiscibilia ornamenta, ostendit illi vestes pretiosas, et deliciosos cibos, et gloriosos honores ; ut per hoc subjugans eum voluptatibus suis, auferat salutem animæ ejus, et corrumpat gratiam cordis ipsius. 9. *Quid exiitis in desertum videre ? prophetam. Amen dico vobis, et plus quam prophetam*. Prophetæ enim est de Christo prædicare. Numquid prophetæ fuit, ut in utero constitutus, Deum in utero cognosceret ? Prophetæ est, pro merito conversationis et fidei prophetiam accipere. Numquid prophetæ fuit, ut prius fieret propheta, quam homo, et ante gratiam acciperet ? Prophetæ est, beneficium a Deo accipere. Numquid prophetæ est, beneficium baptismatis Deo donare ? Prophetæ est, verbum ante tempus significare de Christo. Numquid prophetæ est, facie ad faciem digito Christum ostendere ? Prophetæ est, ut ipse de Deo prophetet. Numquid prophetæ est, ut Deus de illo prophetet, dicens : *Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam (Luc. 7. 27)* ? 10. *Ille est, de quo dictum est per prophetam : Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam (Malach. 3. 1)*. Jam nunc incipit dicere causas propter quas amplius erat quam propheta beatus Joannes, qui talem meruit habere laudatorem. Et Joannes quidem testificatus erat de Christo, *Ecce agnus Dei (Joan. 1. 29)* : sed amplius recepit a Christo quam præstitit. Joannes enim Christum glorificans, humanam illi contulit laudem : Christus autem Joanni divinam contulit gloriam. Nam isto illum agnum ostendit, ille autem istum angelum prædicavit. Iste minus laudavit in Christo quam erat. Nam non solum peccatum mundi abstulit, sed etiam vitam æternam mundo donavit. Ille autem istum supra quam videbatur erexit, ut qui homo erat, angelus diceretur. *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam*. Audi nunc, et intellige dignitatem. Puto, si non est audaciæ dicere, quod gloriosior est Joannes, quia homo fuit, et propter virtutis meritum angelus est vocatus, quam si nomine angelus et natura fuisset. Angelus enim, hoc ipsum quod angelus est, non tantum est virtutis præmium, quantum naturæ proprietatis. Iste autem mirabilis est, qui humana natura angelicam sanctitatem transgressus est, et obtinuit quod non habuit natura per gratiam Dei. Ecce omnes prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt, et angeli sunt vocati : sicut scriptum est, *Qui accepistis legem in præceptis angelorum, et non custodistis (Act. 7. 53)*. Et quomodo de solo Joanne quasi gratiæ singularis est indicium, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam* ? Omnes quidem prophetæ ante faciem Christi transmissi sunt : solus autem Joannes sic missus est ante faciem Christi, ut pene cum ipso Christo veniret. Quantum præ cæteris prophetis Joannes in tempore juxta Christum, tantum justitia præ illis proximior erat Christo. Multæ quidem stellæ ante lucem præcedunt, nuntiantes lucis adventum, nulla tamen ea-

rum Luciferi nomen habere meruit, nisi una quæ cum ipsa luce procedit: sic omnes prophetæ ante faciem Christi præcedunt, nuntiantes adventum ejus, solus autem Joannes Præcursor est appellatus, quia non solum adventum ejus annuntiat, sed ipsum illum digito suo ostendit, *Ecce agnus Dei*. Omnes prophetæ venturum testati sunt, ille solus jam venisse monstravit. Deinde alii prophetæ missi sunt, ut adventum ejus annuntiarent: iste autem ut præpararet viam ipsius. Aliud autem est adventum ejus annuntiare, aliud est viam præparare. Nuntiantibus adventum ejus, prædicationis sermo commissus est: præparanti autem vias, humane correctionis opus injunctum est: sicut angelus de eo: *Et multos filiorum Israel convertet ad Dominum suum* (*Malach. 4. 6. et Luc. 1. 17*). Ille ergo corripuit, ut iste susciperet: ille mundavit, ut iste sanctificaret: ille præparavit, ut iste inhabitaret. Altera causa propter quam melior est prophetis: *11. Amen dico vobis, non surrexit inter natos mulierum major Joanne Baptista*. De quo propheta aliquando prophetatum est? Omnes prophetæ prophetaverunt de Christo, de illis autem non prophetatum est. Ipse autem non solum prophetavit de Christo, sed etiam alii prophetæ prophetaverunt de ipso. Quis aliquid dictus est *Vox clamantis in deserto* (*Luc. 3. 4*)? Nam omnes portitores verbi fuerunt: iste autem ipsa vox, quæ desertum facere poterat quasi agrum cultum. Quanto vox proximior verbo, non tamen verbum: tanto Joannes propinquior Christo, non tamen Christus. Quis prophetarum cum esset propheta, prophetam facere potuit? Helias quidem unxit Helisæum in prophetam, non tamen prophetandi gratiam illi donavit (*3. Reg. 19*). Iste autem in utero matris existens, divini introitus scientiam matri donavit, et os illius in verbo confessionis apernit, ut ejus non videbat personam, cognosceret dignitatem, dicens: *Unde hoc mihi, ut mater Domini mei veniret ad me* (*Luc. 1. 43*)? Nam quoniam Christus in utero constitutus Joannem in utero constitutum ordinare non poterat præcursorem: etsi poterat, tamen non sic poterat, ut omnes audirent: ideo fecit Mariam salutare Elizabeth, ut sermo procedens ex utero matris, ubi habitabat Dominus, et per aures Elizabeth ingressus, descenderet ad Joannem, et illic eum ungeret in prophetam. Nam sicut mater ipsa testatur, statim ut vox salutationis convenit ad aures Elizabeth, statim exsultans puer prophetavit, non voce, sed motu. Considera, non dixit, Inter natos de mulieribus: sed, *Inter natos mulierum*. Aliud est, esse natum mulieris, et aliud est, esse natum de muliere. Qui mulieris natus est, in muliere quidem natus est, et initium de muliere habet, et ante mulierem non fuit. Qui autem de muliere natus est, neque in muliere natus est. Ecce enim Christus de muliere quidem natus est; quantum autem ad sermonem, mulieris natus hic: et in muliere natus, qui ante mulierem erat. Ergo qui mulieris natus est, de muliere nascitur: non tamen omnis, qui de muliere nascitur, mulieris natus est. Ideo ergo non dixit, Inter natos de mulieribus, ne et se cum illis misceret. Scriptura quidem non dicit Joannem majorem esse cæteris sanctis, sed ceteros sanctos non esse majores Joanne. Contravit eum cæteris, non præposuit. Sed cum tanta sit justitiæ altitudo, ut in illa nemo possit esse perfectus, nisi solus Deus: puto quod omnes sancti, quantum ad subtilitatem divini judicii, invicem sibi aut inferiores sunt, aut priores. Ex quo intelligimus, quoniam qui majorem non se habet, omnibus major est. Hoc denique sequens sermo demonstrat, dicens: *Qui autem minor est in regno cælorum, major est eo*. Quis autem est minor et major? Christus videlicet, minor in corpore, major in spiritu. Vide ergo quia omnibus sanctis est major, cui solus Christus est prior, qui cum Patre et Spiritu sancto vivit et regnat in sæcula sæculorum. Amen.

Homilia xxviii. ex capite 17.

25. In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor

tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis, et reliqua. Postquam impropèravat civitatibus, magis autem civibus, quod lotiens seminati sunt in doctrina, et numquam germinaverunt in fide, qui virtutes et miracula Christi non quasi ædificamenta spiritualia, sed quasi delectamenta carnalia susceperunt: respondens ait, quasi ad sensum discipulorum secundum Lucam exponentium: *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ.* Considerandum est, quoniam Lucas sic introducit hunc sensum: *In illa hora exsultavit in spiritu Jesus, et dixit: Confiteor tibi, Pater* (*Luc. 10. 21*): iste autem sic dicit: *Respondens Jesus ait.* Sicut ex diversis itineribus venientes ad unam mansionem contendunt: sic et evangelistæ ex diversis occasionibus loquentes in unum sensum ingrediuntur. Ille ergo sic introducit: Postquam reversi sunt discipuli, gratias agentes, et dicentes: *Domine, in nomine tuo etiam dæmonia nobis obediunt* (*Luc. 10. 17*): videns gratias discipulorum Christus, quomodo in consummatione commissi mysterii fuerint fideles, quomodo in gratiarum actionibus erant devoti, quasi congaudens discipulis suis, *Exsultavit, et dixit: Confiteor tibi, Pater.* Iste autem, postquam implacabiles animos Judæorum et duras mentes ostendit, quos tot miracula ad fidem flectere non potuerunt: respondit excitatus discipulorum suorum suasi, illorum bonas imprecationes suscipiens, ad quorum nuntium bonum respondit. Alterum, duritia compulsus Judæorum. Ergo ille gratias agit, quia illuminati sunt rustici et simplices homines, qui totum quicquid fecerint boni imputant auctori. Iste autem gratias agit, non solum quia illuminati sunt parvuli, sed quia exacerati sunt literati et sapientes Judæorum, et qui omnem gratiam Dei imputant sibi. *Confiteor tibi, Domine, Pater cæli et terræ, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis.* Quantum ad propositum quidem Christi in hoc loco loquentis, talis est intellectus verborum istorum. Postquam impropèravat incredulis civitatibus, occasione accipiens ab incredulitate earum, justam dispositionem Dei introducit in medium, gratias agens dicit. Quia placuit enim Deo Judæos quidem repellere, qui prius sapientibus dabatur in eloquiis Dei, cum essent insipientes (sapientia quidem est, non eloquia Dei scire, sed secundum eloquia Dei vivere), et recipere gentes, quia parvuli erant in scientia Dei, et parvuli per ignorantiam, non per contumaciam. Tu autem ad quancunque volueris personas, potes dilatare tractatum, quoniam et ab omnibus sapientibus, qui secundum sensum carnis sunt sapientes, et non secundum spiritum cordis, abscondit Deus semper mysterium veritatis, et parvulis illud revelat, qui parvuli malitia sunt. Qui sunt sapientes? Antiqui philosophi, et oratores, qui naturali sapientia literarum exercitatione exacuminati, de Dei natura quærere contendebant, non Deum invenire desiderantes, sed altissima disserere cupientes, victi sunt ingenio, defecerunt sermone: in ultimo nihil se amplius invenire potuisse confessi sunt, nisi quia Deus incognoscibilis est. Et ut quid ergo tantum laborasti, si ignorans es, postquam requisisti, quemadmodum fueras, antequam quæreres? Sicut enim qui innavigabilem oceanum navigare se usurpat, dum non potest eum transire, necesse est, ut per eandem viam revertatur, unde ingressus est: sic et illi ab ignorantia cœperunt, et in ignorantia finiunt. O homo sapiens, magis autem insipiens! Deus invisibilis est, et quis eum potest videre, nisi ipse se videat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut inhabitet Deus in te, et videas Deum. Magis autem non tu vides, sed Deus, qui est in te, ipse videt te. Deus incomprehensibilis est. Quis enim potest comprehendere eum, nisi ipse se comprehendat? Serva ergo mandata Dei, sanctifica cor tuum, ita ut Deus habitet in te, et quotidie magis ac magis invenies Deum. Non ergo tu Deum, sed Deus invenit te. Qui sunt parvuli? Christiani, qui nihil pos-

sunt amplius testificare de Christo, nisi quod vident in eo, et nihil amplius credere possunt, nisi quod audiunt in libris de ipso. Talis est enim natura infantium : cum viderint rem aliquam, animus eorum simplex nihil potest amplius considerare de ea, quam quod oculi eorum vident : et quod audierint ab aliquo nihil amplius in sermonibus exponendis intelligunt, neque possunt discutere rem auditam, sed quidquid audierint, credunt. Si bonum, toto corde letantur : si malum, sine consolatione tristantur. (n) [Sic et infideles, si audierint Christum dicentem, Non sum solus, sed qui misit me Pater, mecum est : non possunt intelligere, putantes quia non unus est Deus, Pater et Filius. Si enim esset unus, nunquam diceret, Non sum solus. Qui enim unus est, et solus est : qui autem solus non est, nec unus est.] Si videmus Christum in cruce pendentem, non possumus intelligere ex nobis, quia homo purus est ille qui pendet. Nam recessisse majestatem Dei de corpore nec vidimus, nec audivimus. Sed forte dicis, Quomodo ergo clamabat in cruce, *Deus meus, Deus meus, quare me dereliquisti* (Matth. 27. 46. Psal. 21. 2), si non esset corpus derelictum? Et non audisti quomodo ad latronem dicebat, *Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiso* (Luc. 23. 43)? Homo purus, qui se derelictum dolebat, sicut tu dicis, quomodo ad paradysum ducatum præstabit? Clamabat ergo Filius ad Patrem, ut se ex infirmitate corporis pati probaret hominibus; non ut corpus a divinitate derelictum ostenderet. Item qui sunt sapientes, a quibus mysterium Christi absconditum est? Sacerdotes, scribæ et Pharisei, qui congregati in templo dicebant : *Quousque animam nostram tollis? Dic nobis palam, si tu es Christus*. Quibus respondit : *Et dixi vobis, et non creditis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 24. 25). *Et tulerunt lapides, ut lapidarent eum, dicens : Propter bonum opus non lapidamus te, sed propter blasphemiam : quia tu cum sis homo, facis teipsum Deum* (Ibid. v. 31. 33). Qui sunt parvuli quibus est revelatus? Quos Dominus interrogat dicens, *Vos autem quem me esse dicitis* (Matth. 16. 15. 16) : Respondentes dixerunt : *Tu es Christus, Filius Dei vivi*. Si ergo quod Judæi quotidie meditantes legem Dei invenire non poterunt, piscatores et rustici invenerunt, quotidie tractantes retia in manibus suis : (26. Ita, Pater, quoniam scis fuit placitum ante te. Non dicit, qua ratione scis ei placuit, sed tantum gratias agit Patri, quia sic ei placuit.) Ita et tu nunquam discutis consilia Dei, in operibus ejus quid fecit, aut qua ratione sic fecit : sed quomodocumque sic voluit rem suam ordinare, gratias agens sufficit tibi ad testimonium ipsa Dei natura : quia Deus sine ratione et sine justitia nihil facit. Non enim ad discussionem suam, sed ad honorem suum creavit te. Nec judicem te esse voluit actuum suorum, sed servum præceptorum suorum. Boni enim domini est omnia providere, quæ ad utilitatem pertinent servi. Boni autem servi est, fideliter operari, et non discutere domini sui actus. 27. *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. A quo illi tradita sunt, si unus est Pater et Filius? aut quare habere non poterat, nisi tradita illi fuissent, si per omnia Patri suo erat æqualis? Nam significatio traditionis tam unitatis rationem, quam æqualitatis excludit. Nam nec qui accipit, unus est cum dante : nec qui traditum acceperit, æqualis est ei qui tradidit. Tradita sunt ei secundum quod *Minoratus est paulo minus ab angelis* (Hebr. 2. 9). Nam secundum illud, quod *Non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo* (Philip. 2. 6), cum eo Deus unus et æqualis est, qui tradidit omnia. *Omnia mihi tradita sunt, cælestia, terrestria, et infernalia*. Cælestia quidem, ut jam nunquam sint rebellantia : nec dicat aliquis eorum, *Ponam sedem meam in nube, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 14). Terrestria, ut relinquentes idola et peccata credant in me, et obaudiant meis mandatis. Infernalia, ut vocentur ad vitam, *Ut in nomine meo omne* (a) quæ necis clauduntur desunt in quodam exemplari.

geni flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum (Philip. 2. 10). Cælestia, ut sint in adjutorio terrestribus; terrestria autem, ut fiant imitatores cælestium; infernalia, ut jam non expugnatione hominum proficiant, sed ad probationem sanctorum. Et vide, non dixit, Omnes homines mihi traditi sunt : ut tantummodo de hominibus credituris, sed etiam et de rebus omnibus, quæ ad gloriam ejus fuerant convertendæ, cum essent adversæ, diabolo subvertente : ut puta, omnia ei tradita sunt, cælum et terra, sol, luna, stellæ, aer et ignis, aquæ, flumina, infernus et mors, ut jam nemo hæc omnia deos esse, aut ingonita esse, suggerente diabolo, arbitretur, sed omnes Christi esse opera, sancto Spiritu docente, cognoscant et fateantur. Non ergo tradita sunt, ut modo Christi secundum naturam fiant quæ semper ejus fuerant, sed ut modo ejus esse credantur, et modo ad ejus gloriam convertantur : sicut et homini semper exstitit Deus, sed usque tunc cognitus non erat. Nunc autem traditi sunt ei absolute, ut cognoscant eum suum Factorem Deum, sicut scriptum est : Sicut dedisti mihi potestatem omnis carnis, ut omne, quod dedisti mihi, dem eis vitam æternam. *Hæc est autem vita æterna, ut cognoscant te unum et verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 2. 3). Mihi tradita est vita et mors, ut nec vita ad peccatum sit hominum, nec mors ad pœnam : sed ut, qui vivunt, lucrum justitiæ bene viventes faciant, et qui mortui fuerint, melius vivant, mecum regnantes in cælo. Mihi traditæ sunt divitiæ et paupertas. Usque nunc enim paupertas blasphemare cogebat, furtum committere suadebat : divitiæ autem inflabant, nocendi virtutem præstabant. Nunc autem mihi traditæ sunt, ut paupertas dum magnanimitate sustinetur, ad gloriam Dei proficiat : et divitiæ dum misericorditer dispensantur, ad gloriam Dei proficiant. Mihi traditi sunt servi et reges, ut nec servi in suo servitio erubescant, sed in me Domino glorificentur : et reges non in sua potentia extollantur, sed mihi genua curvent. *Et nemo novit Filium, nisi Pater : neque Patrem quis novit, nisi Filius, et cui voluerit Filius revelare*. Ita intelligendum est : Nemo ex se potest cognoscere quemquam illorum, nisi Patrem Filius revelaverit et Filium Pater. Nam de Patris quidem persona Christus ipse dixit, quia nemo scit Patrem, nisi Filius revelaverit : de Filii autem persona ideo non dixit, Nisi Pater revelaverit, quia jam superius dixerat : *Confiteor tibi, Pater, quia abscondisti hæc a sapientibus et prudentibus, et revelasti ea parvulis*, scilicet hæc eadem quæ dispensata sunt in adventu meo de me. Nam et ad Petrum confidentem se dixit : *Non caro et sanguis revelavit tibi, sed Pater meus* (Matth. 16. 17). Et Isaias dixit : *Ego Dominus sanctus vester, qui ostendi Israel regem vestrum* (Isai. 45. 15). Aut certe ita, secundum plenitudinem Patris : Patrem nemo cognoscit, nisi Filius. Et secundum plenitudinem Filii : Filium nemo cognoscit, nisi Pater : quia incomprehensibilem naturam comprehendere non potest comprehensibilis creatura. Quoniam etsi de Patre Filius revelat, aut de Filio Pater, tamen revelat non quantum sunt, sed quantum ille, cui revelatur, potest capere. Aut certe sic datur intelligi ex his quæ præcedunt, quoniam dicit : *Omnia mihi tradita sunt a Patre meo*. Et ex his quæ sequuntur, quoniam dicit : 23. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Puto quod secundum hoc nemo cognoscit Filium, secundum quod ei omnia tradita sunt, *Ut omne genu in nomine ejus flectatur, cælestium, terrestrium, et infernorum : et omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus est in gloria Dei Patris* (Philip. 2. 10. 11). Quæ omnia futura erant, tunc adhuc nemo sciebat. Et secundum hoc nemo cognoscit Patrem, eo quod statuit in Filio suo omnibus dare salutem. Unde Apostolus dicebat : *Mysterii temporibus æternis taciti, manifestati autem nunc* (Rom. 16. 25. 26), etc. *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis*. Qui sunt qui laborant? Qui legis justitiam operantur. Et qui sunt

qui onerati sunt? Ipsi Judæi, quibus post idololatriam vituli talia legis mandata imposuit Moses, in quibus numquam se explicarent. De quibus et Petrus ait: *Quid tentatis Deum, et vultis imponere jugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri potuimus portare? Sed per gratiam Domini nostri Jesu Christi credimus nos salvos fieri* (Act. 15. 10. 11). Ideo sic dicit: *Qui laboratis*, id est, Qui contenditis justis esse, et non potestis: quia præceptum legis dum expleri non potest, semper conscientiam facit obnoxiam. Et apud Judæos quidem erat lex levis et justa, id est, decalogus, quem ante idololatriam acceperunt; sed sine gratia inveniebatur gravis. Sine gratiæ enim auxilio omnis justitia hominibus gravis est: quia lex præceptum est nudum, gratia autem virtus est Dei. Lex in libro conscribitur, gratia autem in corde plantatur. Ideo lex insufferibile pondus est, gratia autem delectatio cordis est, dicente Domino per Salomonem: *Transite ad me omnes, qui concupiscitis me; spiritus meus super mel dulcis* (Ecclesi. 24. 26. 27). Ergo lex non solum ideo gravis est, quia gravia præcipit observationis mandata: sed et quia præcipit fieri, et faciendi non præstat auxilium. Nec ideo solum gratia levis est, quia levia ponit mandata: sed quod fieri præcipit, et ipsa in nobis faciendi operatur virtutem. Ecce enim lex præcipit, *Diliges amicum tuum, et odio habebis inimicum tuum* (Levit. 19. 18); gratia autem jubet, *Diligite inimicos vestros* (Matth. 5. 44). Nonne gravior est gratiæ mandatum, quam legis? Et tamen facilius est nobis per gratiam hæc impossibilia adimplere, quam Judæis per legem illa possibilia: quia in gratia Dei totum possumus, sine gratia autem nihil, dicente Apostolo: *Omnia possum in eo, qui me confortat* (Philip. 4. 13). Adhuc autem dico: et si impleverit quis omnem justitiam legis, vivit quidem in ea, non tamen justificatus est. Unde adolescenti Dominus sic respondit, dicens: *Hæc fac, et vives* (Luc. 10. 28). Non dixit, Et justus eris, quoniam lex abstinentiam mandat malorum, ut puta, *Non occides*, et cætera. Non justitiæ opus injungit, sicut gratia, ut non irascaris sine causa, nec concupiscas. Qui autem abstinere a malis, innocens quidem est: justus autem non est, nisi et justitiæ opus impleverit. Non quidem morietur, tamen nec gloriam habebit. Propterea dicebat Apostolus, qui erat filius Abraham, qui conversatus fuerat in lege sine reprehensione (Phil. 3. 6): *Nos, inquit, Judæi, et non de gentibus peccatores, scientes quia in lege nemo justificatur, credimus Jesum Christum, ut ex fide Christi justificemur* (Gal. 2. 15. 16). Omnis autem, qui contendit justitiam facere, et non justificatur, laborat in opere, quia fructu laboris sui non fruitur: qui autem contendit et justificatur, non laborat, sed delectatur in opere suo, quia operis sui fruitur fructu. Deinde quis nescit, quia minor est justitia legis, quam gratiæ? Utpote, non occides, non adulterabis: hoc facilius est, quam non irasci, aut non concupiscere. Ab hoc enim multi se abstinere, etiam qui non timent Deum. Ab ira autem vel concupiscentia vix etiam spirituales viri: tamen difficilior et onerosior invenitur lex, quia opera quærit, non voluntatem. Justitia autem gratiæ licet major sit, tamen facilius invenitur, quia voluntatem, non opera quærit. Utpote, si quis non iratus, sed propter disciplinam palmam alicui dederit, et eventu occiderit, sicut fieri solet, quantum ad gratiam innocens est, quia voluntatem, non opus requirit: quantum autem ad legem reus est, quia opera quærit. Item si in persequutione prostituta fuerit virgo, in lege quasi non virgo jam repellitur, quia opus aspiciunt, non voluntatem: in gratia autem quasi virgo suscipitur, quia non opera quærit, sed voluntatem. Vides quia injusta est lex et onerosa? Ideo homines desub pondere Judaicæ legis hortatur Christus exire, et ad delectabilem gratiam pervenire, dicens: *Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos*, id est, repausabo. Et vide quomodo dicit, *Quia laboratis? Quis est qui laborat? Qui festi-*

nat adimplere justitiam, et non prævalet. Qui autem non vult facere justitiam, ille non laborat sub pondere legis. Utpote, si ante te videris aliquem pondere fascem: siquidem contendisti eum tollere super te, et non potes, laboras: si autem nec tentas, nullum sentis laborem de pondere. Ergo non illos vocabat Christus ad se, qui omnino non concupiscebant facere justitiam, sed qui festinabant, et qui laborabant, et prævalere non poterant. Adhuc etiam sermonibus istis etiam Christianos peccatorum pendere prægravatos ad requiem penitentiam vocat. Putas quod peccatores istius mundi non laborant? Vere enim majores labores et sollicitudines habent, quam servi Dei, dicente propheta: *Contritio et infelicitas in via eorum, et via pacis non cognoverunt* (Psal. 43. 3). Item ex persona peccatorum penitentiam agentium dicit Salomon: *Ergo erravimus a via veritatis, et lumen justitiæ non luxit nobis, et sol non ortus est nobis: lassati sumus in iniquitatis via et perditionis, ambulavimus solitudines desertas, difficiles autem vias Domini ignoravimus. Quid nobis profuit superbia nostra, aut quid divitiarum jactatio contulit nobis? Transierunt omnia illa tanquam umbra* (Sap. 5. 6-9). Ergo laborant multum, et conteruntur in sæculo, sed laborem non sentiunt: spiritus enim qui seducit eos, ipse delectat in malo. Sicut enim qui suscipiunt jugum Christi, Christus eos delectat in spiritu, ne fatigentur in bonis operibus: sic et qui jugum suscipiunt diaboli, diabolus eos delectat et decipit, ne discedant a malo impii usque ad mortem suam. Ideo dicit Christus. 30. *Jugum enim meum suave est et onus meum leve*. Nam etsi corpore non gravantur peccatores, nec laborant, animæ tamen eorum gravate sunt et laborant, dicente propheta de onere peccatorum: *Quoniam iniquitates meæ superposuerunt caput meum, sicut onus grave gravatæ sunt super me* (Psal. 37. 5). Et iterum Zacharias iniquitatem super talentum plumbi sedere conscribit (Zach. 5. 7). 29. *Tollite jugum meum super vos: et discite a me, quia mitis sum, et humilis corde*. O gratissimum pondus, quod magis confortat portantes! Nam pondus terrestrium dominorum alterit paulatim ministrantium vires: pondus autem Christi magis adjuvat bajulantem, quia non nos portamus gratiam, sed gratia nos. Nec nos ad auxilium gratiæ dati sumus, sed gratia magis ad nostrum. 30. *Jugum enim meum suave est, et onus meum leve*. Suscipite jugum meum: et a me discite: id est, Ex ipso jugo meo, quia suave est, et ex ipso onere meo, quia leve est, experimentum accipite, quia mitis sum, et humilis corde. Consequenter et propheta dicit de Christo: *Gustate et videte quoniam suavis est Dominus* (Psal. 33. 9). Inexpertis enim gravis est justitia Christi, expertis autem suavis est. Ergo lex immitis fuit, quia quicquid mandavit, in ira sua mandavit post idolum fabricatum, non ut salvet, sed ut puniat eos secundum duritiam cordis eorum. Christus autem mitis est, quoniam quicquid mandat, propter misericordiam suam mandat, non ut puniat, sed ut salvet. Item lex superba est. Vetat enim omnem hominem accedere ad sancta, præter pontificem. Item mulieres menstruatas, vel virum in fluxu seminis, vetat intrare in templum. Luscum, vel leprosum, vel aliquo membro debilem, vetat sacerdotio fungi (Lev. 16. et 12. et sqq. capp.). Vides quomodo superba est lex? Christus autem humilis, qui nihil aliud quærit, nisi fidem integram, et conscientiam mundam. Et invenietis, inquit, requiem animabus vestris. Non dixit, *Invenietis requiem*, et tacuit: sed addidit, *Animabus vestris*: quoniam mandata Christi in hoc sæculo animarum requies sunt, non corporum: quoniam, etsi laborant et tristantur in corpore, animæ eorum requiescunt, et gaudent in spiritu et in spe. Ideo alibi dicit: *Hæc autem loquutus sum vobis, ut in me pacem habeatis, in hoc autem mundo tribulationes* (Joan. 16. 33).

Homilia xxix. ex capite xij (a).

22. Tunc oblatus est Jesu dæmonium habens, cæcus et mutus, etc. Tunc, quid est? Quando egressus est de synagoga (in mysterio contempsit synagogam Judæorum), tunc oblatus est ei in uno homine totus mundus, cæcus et mutus, qui neque videbat, neque loquebatur: id est, qui neque cognoscebat Factorem suum, neque gratias illi agebat; ut quod visibiliter in uno homine agebatur, hoc invisibiliter fieri intelligeretur in omnibus. Nam vere, nisi Judæam Dominus reliquisset, adhuc omnes gentes in potestate diaboli cæci et muti manerent. Legimus in Scripturis et derelictam Judæam, et non derelictam. Derelictam quidem, sicut Isaias dicit: *Et derelinquetur filia Sion, sicut umbraculum in vinea (Isai. 1. 8)*. Non derelictam autem, sicut David dicit: *Quia non repellet Dominus plebem suam, et hereditatem suam non derelinquet (Psal. 93. 14)*. Hanc questionem solvit nobis Apostolus, dicens: *Non excidit verbum Dei. Non omnes qui sunt ex Israel, hi sunt Israelitæ: neque qui sunt semen Abraham, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen (Rom. 9. 6. 7)*. Ergo non qui filii carnis, hi filii Dei: sed qui filii promissionis. æstimantur semen. Vides ergo quia illa Judæa derelicta est, quæ secundum carnem erat Judæa: quæ autem secundum spiritum fuit Judæa, non solum derelicta non est, sed magis electa est. Nam sicut in homine duplex est homo: est enim homo exterior carnalis et corruptendus, et est homo spiritualis incorruptibilis; et sicut in lege duplex est circumcisio, a foris quidem carnalis, et rescindenda, ab intus autem et spiritualis, et adimplenda: ut puta, hoc recisum est in lege, quod erat a foris membrum, illud autem, quod fuit ab intus, ut circumcideretur cor, non est recisum: sic et in Judæa duplex est Judæa. Et a foris quidem Judæa videtur, qui ex carne Abraham nati sunt. Ergo populus in populo erat clausus. Ideo et Dominus ingressus synagogam, id est, quasi in populum, salvavit virum spiritualis populi Judaici figuram habentem. Et ingressus in populum, ut de medio populi populum liberaret, id est, de synagoga. Populus enim ille spiritualis manum habebat aridam, id est, boni homines, qui erant inter Judæos, aridas manus habebant sub lege contractas, quia opera justitiæ facere non poterant: *Quia ex operibus legis nemo justificatur (Rom. 3. 20)*. Utpote, amicum diligere secundum legem, et ei benefacere, non est hoc benefacere, sed male non facere. Non enim omnino male non facere, justitiam facere est. Itaque sanavit manus justorum Christus per gratiam, ut non solum amicos, sed etiam inimicos ament, bene omnibus facientes. Vides quia laxata est manus eorum, quasi accipiens gratia nervos? Ideo autem prius arida manus sanata est, postea illuminatus cæcus, quia per opera justitiæ venit ad perfectam cognitionem Dei. Nisi enim quis secundum Deum cœperit ambulare, vel conversari, numquam potest Deum perfecte cognoscere: bona enim conversatio ad cognoscendum Deum aperit oculos mentis. Per verbum enim quasi modicus gustus Dei datur hominibus; per conversationem autem bonam venit ad perfectam fidem. Unde scriptum est: *Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Math. 5. 8)*. Et ne aliquis putet, quia sufficit homini fideli cognoscere Deum, sed necessarium est et confiteri Deum; ideo cæcum et mutum sanavit: oculos ad cognoscendum Deum, os ad confitendum Deum. Qui ergo cognoscit, et non confitetur, ille etsi oculos mentis habeat curatos, tamen adhuc mutus est. Qui ergo videns non videt Deum, id est, cognoscens non cognoscit Deum, cæcus est, quia non facit præcepta Dei. Et qui loquens non loquitur Deum, mutus est, quia loquens non loquitur Dei laudem, aut gratiam: sed si quidem ea, quæ diabolus jussit, ille etsi loquatur et videat, quantum tamen ad Deum mutus et cæcus est. Non enim ille videt Deum qui scit Deum, sed qui timet et dili-

(a) Deest initium duodecimi capitis.

PATROL. GR. LVI.

git Deum. Qui autem timet et non diligit, nomen Dei cognoscit, non potestatem. Et qui orat et psallit, et non facit quæ laudat, ille corpore loquitur, animo autem tacet. 23. Stupebant autem turbæ, dicentes: *Numquid hic est filius David?* Quam proprie dixit. Stupebant: quia ipsum nondum sciebant. Nemo enim potest vere judicare de opere aliquo, nisi personam operanti cognoverit quis est. Utpote, si magnum opus facit discipulus alicujus artificis, miramur, quia discipulus alicujus constitutus tale opus potuit consummare. Si autem fecerit illud ipse magister, non satis miramur. Quod enim magnum est, ut exercitissimus magister faciat opus magnum? Ita et Deus qualemcumque opus fecerit, minus est quam potestas ipsius. Ideo faciens Filius Dei miraculum, non stuporem debuit excitare, sed fidem. Vis scire quia cum non cognoverunt, ideo stupebant? Audi quid dicunt: *Numquid hic est filius David?* Si enim cognovissent eum, numquam dicerent, *Hic est filius David*: sed dicerent *Hic est Filius Dei*. 24. Pharisei autem audientes, dixerunt: *Hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Videamus. Dixerunt hoc Pharisei, aut cogitaverunt? Causa autem questionis ex eo est, quoniam hic quidem dicit: *Pharisei autem audientes, dixerunt.* In sequenti autem dicitur ita, *Sciens Jesus cogitationes eorum*: et non dixit, *Audientes dicta eorum*. Quid ergo est? Forsitan quidam dixerunt, sed ex mala cogitatione dixerunt. Frequenter enim dicunt homines de aliquo, quod non est verum, non autem dicunt ex mala cogitatione, ut derogent ei, sed dicunt nescientes rei veritatem. Hi autem Pharisei ex mala cogitatione dixerunt falsum de Christo, non ignorantes rei veritatem, sed ut derogatoriis sermonibus istis populum a fide Christi averterent. Videbant enim turbam stupentem, ac dicentem: *Nonne hic est filius David?* Quæ verba appropinquantium erant ad fidem. Ideo Pharisei excitati in zelo, ne viso miraculo ejus crederent in eum, dixerunt: *Quid stupore nimio movemini, o viri, quid superflua dicitis verba, putantes ne filius sit David?* Nos manifeste cognoscimus, quoniam hic non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum. Quoniam ergo ita dixerunt, non ignorantes rei veritatem: sciebant enim quod spiritus satanæ non hujusmodi miraculum operatur: sed ex mala cogitatione, et ex invidio proposito, ut averterent populum a fide Christi: ideo dicitur. 25. *Sciens autem Jesus cogitationes eorum, dixit eis.* Aut certe, sicut simpliciter sermo demonstrat, hæc Pharisei non dixerunt, sed cogitaverunt. Mala autem eorum cum essent abscondita, quid nocere poterant gloriæ Christi? Nihil. Qui enim malum cogitat, se perdit, alterum non gravat. Sed vide misericordiam Christi. Si illi hoc aperte dixissent, et iste e contra respondisset: diceremus forsitan quia ideo contra verba illorum respondit, ut confunderet malitiam eorum. Nunc autem manifestum est quia ideo respondit, non ut confunderet malitiam eorum, sed ut sanaret vulneratam conscientiam, ipsorum ut videntes cogitationes suas in verbis ejus, vel sic intelligant quia non est homo, qui corda cognoscit. Tamquam si ita dicat ad eos: *Putate quia dæmonia cum potuit sanare Beelzebub, numquid potest Beelzebub occulta cordis aspicere? Omne regnum adversum se divisum, desolabitur.* Aliud est impossibile, aliud falsum. Impossibile est, quod fieri non potest: falsum autem, quod fieri quidem potest, factum autem non est. Quod ergo Judæi adversus Christum dicebant, possibile quidem erat, verum autem non erat. Quomodo non erat verum? Quia Christus quidem in Beelzebub non eiecerat dæmonia: fieri autem poterat, ut in spiritu diaboli dæmones expellerentur. Numquid Pharisei, homines docti in malo, hoc adversus Dominum blasphemassent, nisi cognovissent fieri posse? Nam falsum quidem dicere hominum est malignorum: quia falsa res, si bene continuata fuerit, vera et credibilis æstimatur. Rem autem impossibilem dicere insensatorum hominum est, non malorum: quia quod impossibile est,

defensione non indiget, quia impossibilitas rei seipsam defendit. Quod dæmones diximus a Beelzebub posse expelli, quantum ad primam faciem diximus posse, secundum quod multi seductores videntur expellere: re vera autem impossibile est, ut in Beelzebub dæmones expellantur: quia expellens dæmonem, non propter odium ipsius dæmonis, neque propter salutem hominis ipsius ejicit eum, sed ut videntes perdat deceptos, quicumque crediderint ei vel ministris ejus, quod possit ejicere dæmones. Nam ejiciens eum, non ejicit eum, sed concludit eum eo, ut inter præcipientem dæmonem et alterum obedientem seducantur videntes. Ideo et Dominus sciens quia in schemate ejiciuntur, non in veritate: non ad schema, sed ad ipsam veritatem respondit, dicens: *Omne regnum in seipsum divisum desolabitur*. Id est, Sicut non potest fieri, ut quis se persequatur: sic non est possibile, ut diabolus diabolum ejiciat. Regnum diaboli est omne malum, regnum autem Dei omne bonum. Ergo diabolus rex mali: si bonum faciat, ipse destruet regnum suum, quia adversus se agit. Sicut enim malum adversus bonum contrarium est et nocivum, sic bonum adversus malum contrarium est et nocivum. Ejiciens itaque diabolus diabolum, delusorie non bonum facit, sed malum: id est, non adversus se agit, sed pro se: quia non ejiciendum dæmonum gratia ejicit dæmones, sed seducendum hominum crusa. Nam expedit et ipsis dæmonibus obaudire sibi invicem in schemate, et exire de corpore. Melius est enim ei exire de corpore, et animam occupare: unum dimittere, et plurimos possidere. Quia si non exierit de corpore, corpus hominis tantummodo possidet, anima autem vexati hominis innocens vadit ad Deum. Si autem de corpore exierit, quantos homines seducere potuerit, tantorum animas perdit. Deinde dic mihi, si soli servi Dei possunt dæmonia ejicere, an etiam ministri diaboli? Et si dixeris, Soli servi Dei, quantum ad rem quidem verum dicis; quantum autem ad speciem et illi ejiciunt, sicut testatur Dominus in Evangelio. Nam cum dixisset, *Attendite vobis a falsis prophetis* (Matth. 7. 15): postmodum addidit, *Multi dicent mihi in illa die, Domine, nos in nomine tuo dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus. Tunc jurabo illis, quia nescio qui estis* (Ibid. v. 22. 23). Si ergo servi Dei tantummodo ejecerunt dæmonia, juste seducebaris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum: nunc autem cum legas et ministros diaboli eadem facientes, qua ratione seduceris, ut quemcumque videris dæmonia expellentem, existimes eum sanctum? Nam ejicere dæmones commune est opus inter ministros Dei, et ministros diaboli: veritatem autem confiteri, et justitiam facere, privatum opus est tantummodo sanctorum. Ideo quem videris dæmonia ejicientem, si non est confessio veritatis in ore ejus, nec justitia in manibus ejus, non est homo Dei. Si autem videris veritatem confitentem, et justitiam facientem, etsi dæmonia non ejicit, homo Dei est. Ecce si tu et vicinus tuus habeatis simile signum unusquisque in equo suo, et perierunt ambo, et inventus fuerit unus ex eis, numquid curris, et dicis: Meus est equus, quia hoc signum habet? Dicit enim tibi vicinus: Et meus equus hoc signum habuit. Quid ergo? Necesse habes aliud signum privatum ostendere, quod vicinus tuus non habet in suo. Si ergo in cognoscendis animalibus sic sapis, quomodo in cognoscendis servis Dei sic intelligis? sed per illud signum vis cognoscere servos Dei, quod habent et servi diaboli: cum magis deberes aspicere, quod habent soli servi Dei. Sed dices: Ut quid talem potestatem Deus diabolo dedit ad seductionem humanam? Si enim ille seductionis potestatem non accepisset, tu probationis mercedem habere non poteras. Nisi enim infideles relictii fuerint, non eliguntur fideles. Nisi aliquorum facta fuerit refutatio, aliorum non potest fieri electio. Omnia enim seductio non potest esse seductio, nisi habuerit boni colorem, per quod videatur bonum esse quod malum est: et tunc non tantum speciem primam re-

rum bonarum aspicias, sed causam rerum consideres. Omne enim malum voluit Deus posse latere sub colore boni, et omne bonum voluit esse sub caligine obscuritatis, ut tu nec bonum sine labore invenias, nec malum sine labore evites: negligens autem nec bonum inveniat, nec malum evadat. Omnia Deus posuit in labore, ut in omni re mercedem præparet, sicut ait Salomon: *Quoniam Deus distensionem magnam dedit hominibus, ut distendantur in ea* (Eccle. 3. 10). Et Job: *Omnis vita nostra tentatio est* (Job 7. 4). Aliud testimonium dat, quia non in Beelzebub ejicit dæmonia. 27. Si ergo, inquit, ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt? Filios eorum apostolos dicit, qui erant ex illis, quos superius misit ad prædicandum, dans illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos (Matth. 10. 8): qui credentes, dixerunt: *Domine, in nomine tuo etiam dæmonia nobis subjecta sunt* (Luc. 10. 17). Id est, interroga filios vestros, in quo ejiciunt dæmonia. Si illi in nomine meo ejiciunt dæmonia, dicentes, In nomine Jesu Christi præcipio tibi exire ab illo: verum est, quia non ego in Beelzebub ejicio dæmonia. Nam quia qui talis est homo, ut in Beelzebub ejiciat dæmonia, nomen ejus non potest sic honorificatum esse, sic terribile, ut in nomine ejus etiam ab aliis dæmonia expellantur. Ideo ipsi judices vestri erunt. Quando? Cum sederint super duodecim thronos, judicantes duodecim tribus Israel (Matth. 19. 28). Tunc sine dubio dicetis in judicio meo: Ideo tibi non credidimus dæmonia expellentem, quia putavimus te in Beelzebub ejicere dæmonia. Respondebunt contra vos filii vestri, et dicent: Si considerassetis nos, quia in illius nomine dæmonia expellebamus; et intelligere poteratis, quia ille non habuit spiritum Beelzebub, in cujus nomine tanta erat virtutis potestas. 28. Si autem in spiritu Dei ejicio dæmonia, appropinquabit in vos regnum Dei. Regnum Dei, seipsum dicit. Sed ideo quasi de altera re dicebat, quia infidelibus loquebatur, ne forte et alteram occasionem jactantia: invenientes in Christo, quem non cognoscebant, additamentum facerent blasphemiarum. Hoc ergo videtur dicere: Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia, regnum Dei appropinquat in vobis: si autem in spiritu Beelzebub ejicio dæmonia, regnum Beelzebub appropinquat in vobis. Corrige sermonem, et manifestius declarabitur mysterium verbi Dei. Id est, si regnum Dei appropinquat, in Spiritu sancto ejiciuntur dæmonia, et virtutes multæ fiunt: quando autem appropinquat regnum Antichristi, in spiritu diaboli ejiciuntur dæmonia, et virtutes multæ fiunt. Illud ergo quod dixit Christus: *Si ego in spiritu Dei ejicio dæmonia, appropinquat in vos regnum Dei*, ad consolationem illorum hominum pertinet, qui tunc fuerunt. Hoc autem quid significat, quod jactando regnum Antichristi appropinquat? In spiritu Antichristi ejiciuntur dæmonia. Ad nostram admonitionem pertinet, ut sciamus quia sicut in adventu Christi ante illum prophetæ, et cum illo apostoli in Spiritu sancto faciebant virtutes: sic et in adventu Antichristi pseudochristiani, et ante illum, et cum illo in spiritu inaligno facient virtutes. Qualis enim res mota fuerit, talis odor procedit. Accenso enim thymiamate, suavis fragrantia exit: commoto autem stercore, putredo gravis prodit. Ante lucem aurora exit, ante noctem obscuritas. Quidam autem hoc sub alio intellectu interpretantur. Id est, Si ego, inquit, in spiritu Dei ejicio dæmonia, sicut et est verum, vos autem dicitis me in spiritu Beelzebub ejicere dæmonia, rei estis judicii. Propter quod appropinquat in vos regnum Dei justum, ut secundum blasphemias vestras judicemini. 29. Quomodo potest quis intrare in domum ejus, qui fortis est, et vasa ejus diripere, nisi prius alligaverit fortem? Illicque ostendit quomodo intelligeretur, si vellent: quia non in spiritu Beelzebub, sed in spiritu Dei dæmonia expellebat. Primum, quia satanas satanam non expellit, ne ipse sibi adversarius sit, destruens proprium regnum: sed Dei spiritus est, qui dæmones expellit.

Deinde, *Si ego in Beelzebub ejicio dæmonia, filii vestri in quo ejiciunt?* Id est, Numquid non in me, aut in meo nomine? Si enim filii vestri in nomine meo expellunt, multo magis possum ego in nomine meo expellere. Et quod habet opus in spiritu Beelzebub, nunc dat rationem quare dæmones expellantur, ut expulsi eis, omnes credant in Christum, id est, quia alligatus est a me malitiæ princeps. Nec enim potest quis fortis vasa diripere, nisi prius alligaverit fortem. Quomodo enim poterant homines ad libertatem intellectus sui venire, et ad Deum converti, nisi prius alligatus fuisset. qui mentes hominum erroribus occupatas tenebat? Et hoc ergo intelligimus, quia quos ejiciebat dæmones visibiliter, invisibiliter alligabat. Quomodo, aut ubi, nec hominis est posse exponere, nec intelligere. Sed non tantos visibiliter ejiciebat, quantos invisibiliter alligabat. Ejiciebat enim paucos, alligabat autem omnes, ut per paucos ejectos visibiliter ostenderet, quia sic omnes spiritus invisibiliter de sensibus hominum credentium expellebat, et quasi de magna multitudine ejectorum dæmonum modicam probationem ostendebat in paucis. Et cum multos ejiciebat dæmones, quomodo unum alligare se promittit? Sed dicit principem omnium, de cujus virtute omnes dæmones valent, id est, potestatem habent. Nam sicut Satana dominante, omnes dæmones erant fortes: sic eo alligato, omnes sunt impediti. Nam omnes de illius veneno malitiæ virtutem accipiunt, et sunt unum in eo. Fortem autem dicit adversarium nostrum, quantum ad nostram infirmitatem, non quantum ad suam virtutem. Deinde fortis dicit, non ut nos terreat, sed ut magis nos faciat esse sollicitos (nec enim hostem debent timere fortem, qui habent principem fortioris), sed ut vigilemus et laboremus, ut ne in fiducia principis fortioris contemnamus adversarium fortem. Nam si contendimus contra eum, manifestum est, quia fortiores illo sumus: si autem negligimus, ille fortior invenitur. Nam quamvis sit infirmus, tamen fortior est homine negligenti. Fortem enim diabolum nostra negligentia facit, non illius potentia. Vide deinde quomodo sapienter, postquam dixit fortem, postea ostendit ligatum, ut si te audita fortitudo terruerit, ligatio ejus nuntiata confortet. Jam quali opprobrio dignus est, magis autem tormento, qui adversarium suum ligatum non vincit? Vis scire quia ligatus est adversarius tuus? Considera naturam carnis et spiritus, et intelliges. Quomodo poteras, homo carnalis, spiritum vincere, nisi eum Dominus alligasset? Alligavit eum, ut nos eum conculcemus: illum humiliavit propter malitiam ejus, nos autem exaltavit super eum propter misericordiam suam: ut et ille victus amplius confundatur, quia spiritus constitutus, a carnalibus conculcatus est: et nos vincentes eum amplius glorificemur, quam victores: quia carnales constituti, spiritum vincimus. Ergo labor ejus et fortitudo ligatus (sic) est, nostra autem tantummodo sine labore victoria. Qui enim solum ligare potuit, numquid non poterat, soluto eo, vasa ejus diripere? Poterat quidem, sed non per justitiam, sed per potestatem. Si enim per vocatorem solam vellet vasa ejus diripere, solutus diabolus iterum reduceret ad se. Item si per potentiam diriperet, diceret adversus Christum diabolus: Si quidem ad virtutem, tu fortior es quam ego: si autem ad amorem, ego amabilius quam tu. Si ergo vis illos tollere, potes: si autem dimittis eos in suo arbitrio, potius me sequuntur quam te. Nam diabolus quidem facere justitiam non acquiescit, obicere autem scit. Quales sunt omnes, in quibus diabolus est. In servis enim Dei etiam leves arguunt culpas, in se autem nec crimina recognoscunt. Propterea ipsum quidem ligavit, vasa autem ejus et diripuit, et dimisit ea in domo ejus. Diripuit quidem, ex eo quod traxit ea ad notitiam veritatis: dimisit autem ea in mundo, quia sub seductione mundi istius esse nos voluit. Tamquam si ita dicat ad diabolum: Ecce alligo te, ut appareant homines, qui sequenti fuerint te aea voluntate, et qui coacte. Qui enim te diligunt, etiam ligatum te non dimittent: qui autem te dereli-

querint ligatum, manifestum est quia non sua voluntate fuerunt apud te, sed coacte. Ergo non interficis te, neque expello de mundo, ne forte in voluntate non habeant quem sequantur, sed alligo te, ne volentibus violentiam facias. Ergo manifestum est, quod qui modo diabolum sequitur, non cogitur a diabolo: ligatus est enim; sed ipse diligit diabolum. Si enim solutus esset diabolus, nullus homo ei resistere poterat, aut pauci: sicut nec antea restiterunt, nisi pauci electi. Nunc autem cum videas quosdam quidem homines sequentes eum, quosdam autem recedentes ab eo, intelligere debes, quia non est virtus cogentis diaboli, sed voluntas sequentium hominum. Si autem dicis, quia Fortis est diabolus, et non prævaleo contra eum: stat adversum te scriptura hæc, dicit quia mentiris, quoniam ligatus est adversarius tuus. Ligatus est enim. Malum quidem consilium suadere potest, cogere autem non potest. Quæ est domus illius? Mundus iste. Et vasa illius? Peccatores et infideles, habitantes in eo. Audiens ergo, mundum domum esse diaboli, fuge mundum, ne diutius habitans in domo diaboli, iterum fias servus ipsius. Sicut enim in domo Dei malum non est, ita in domo diaboli non invenitur bonum. Nam sicut Deus in domo sua non vult videre malum, sustinere autem videtur pro tempore malum, non quia delectatur in malo, sed ut convertat eum ad bonum: sic et diabolus in domo sua non vult videre bonum. sustinere vero videtur bonum, non quia delectatur in bono, sed ut suadeat eum in malum. Et Deus quidem per suam benevolentiam vocat malum ad bonum, ut non necessitate, sed voluntate corrigatur ad bonum. Diabolus autem per suam violentiam persequitur bonum, ut etsi non voluntate, vel ex necessitate cogatur ad malum. Fuge autem mundum, conversatione, non corpore. Nam et ipse mundus non natura diaboli est, sed corruptione. Nec ab initio fecit hunc mundum diabolus, sed Deus: postea corruptione factus est diabolus.

Mundus Dei, et mundus diaboli. — Ergo mundus quidem ipse Dei est: corruptio autem mundi diaboli est. Si ergo de mala conversatione recesseris, etsi corpore sis in mundo, recessisse videris de mundo diaboli, et esse in mundo. Nunc quod vivimus, in Dei mundo vivimus: quod autem peccamus, in diaboli mundo peccamus. Fuge ergo de mundo, id est, de voluptatibus mundi, ne forte diutius vivens in possessione operum ejus, fias proprius servus ipsius. Sicut ingenuus homo si diutius in possessione vel domo potentis alienius et violenti fuerit commoratus, per possessionem longi temporis usu capit eum in servitute: sic et homo si diutius fuerit in possessione diaboli, usu longi temporis vindicat sibi dominum super eum, ita ut nemo se possit a dominatione diaboli liberare, nisi sola potentia Dei. 30. *Qui non est mecum, adversum me est.* Diaboli voluntas quæ est? Rerum malarum. Mea autem quæ est? Rerum bonarum. Vide ergo, quia cum non sim cum diabolo, adversus diabolum sum. Sicut enim bonum non est cum malo, sed semper adversus malum: sic non sunt secum, sed adversus se, quibus et voluntas contraria est, et opus. Ille prædicat fornicationem, ego castitatem. Et ideo repellit ille castos, et congregat lascivos: ego autem repello lascivos, et congrego castos; ille docet discordiam, ego pacem; ille seditarios congregat et turbatos, ego autem unanimes et mansuetos. Vide ergo quia non congrego cum illo, sed dispergo. Minus dicit, ut amplius significet. Si enim qui necum non est, adversum me est: quanto magis qui adversum me est, mecum non est? Mecum non est, quia non facit ea quæ ego. Adversum me est, quia contraria facit. Ulpia, adifico; si quis non adjuvat, etiamsi non destruat, mecum non est, sed adversus me: quia cum possit adjuvare, non adjuvat. Si hæc specialiter destruit, quanto magis adversum me est? Sic et diabolus mala volente, vel faciente, etsi bona non predicarem, non eram cum illo, quia non prædico mala, quæ vult ille. Cum autem e contrario bona prædicem, quanto magis non sum cum illo, sed adversus illum? Audiant regulam Chri-

stiani, qui putant hereticos Christianos esse, quia sic credunt, quomodo nos : tamen quia non sunt nobiscum, adversus nos sunt. Et quia non congregant nobiscum, spargunt. Si ergo quia non sunt nobiscum, adversum nos sunt, et quia non congregant nobiscum, spargere videntur : quanto magis qui et voluntate, et verbis, et actibus contra nos sunt, non sunt nobiscum ? Et qui manifeste spargunt, non videntur congregare nobiscum.

Homilia xxx. ex capite xij.

38. *In illo tempore, accesserunt ad Jesum scribæ et Pharisei, dicentes : Magister, volumus a te signum videre, et reliqua.* Curato demoniaco, quidam adstantium Judæorum blasphemaverunt eum, dicentes : *Ille non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum.* Alii autem tentantes eum, dixerunt : *Magister, volumus a te signum videre de cælo.* Diverse quidem species, perversitas autem omnium una. Nam sicut opera Filii Dei diabolo applicare blasphemare est Filium Dei, vel Spiritum sanctum : sic signum divinitatis ejus petere a Filio Dei, injuriam est facere Filio Dei : quoniam nihil est aliud signum divinitatis ejus petere ab eo, nisi non credere verbis ejus, quasi falsis dicentis de se, nisi signorum ostenderit probamenta. Quoniam autem curato demoniaco, Judæi Dei virtutem ad diaboli potentiam non porrexerunt, et non edificati miraculo, sed destructi invidia, pro gloria blasphemiam obtulerunt Domino, dicentes : *Ille non ejicit dæmonia, nisi in Beelzebub :* dixit eis Dominus : 51. *Omne peccatum remittitur, spiritus autem blasphemie non remittitur.* Quod audientes quidam Judæi, non quidem timentes, sed timere se fingentes, neque veritatem de Christo querentes, sed malitiam suam sub colore ignorantie abscondere cupientes, interrogaverunt eum : *Magister, volumus a te signum videre, id est, Quia blasphemia irremediabile peccatum est : sed etsi blasphemamus, ideo blasphemamus, quia te Filium Dei ignoramus.* Ideo opera tua diabolo applicamus, quia Spiritum sanctum in te esse nescimus. Si ergo tu es Filius Dei, ostende nobis signum, et adorabimus te, et jam non blasphemabimus. Ut scias, quod volumus a te discere veritatem, ecce etiam magistrum te appellamus. O malitia ! quomodo sapere nescit ? Dum volunt malitiam suam abscondere, magis eam manifestant. Nam cum multa signa vidissent, tamquam si nullum vidissent, ita signum petebant. Vere enim nullum viderunt, quia corporali aspectu viderunt, non spirituali affectu. Nam mens sine oculis videt aliquando, oculi autem sine mente nunquam viderunt. Similis est natura infidelitatis terræ arenosæ, quæ quamvis pluviam susceperit, tamen quia nullos in se tenet humores, semper adhuc ardet. Talis est conditio febrilium. Quantumvis biberint febricitantes, calore totum consummante quod biberint, semper adhuc sitiunt. Sic et maligni homines, quicquid boni viderint, aut audierint, infidelitate totum consummante quod vident, aut audiunt, semper vacui sunt, tamquam qui nihil viderint, aut audierint. Ecce si quis exponat tibi res, quas non libenter audis, si tota die audieris, nihil eorum retines, quæ audisti. Aut ambulans in via, si mens tua aliquo cogitatu fuerit occupata, quamvis omnes vias transientes, tamen neminem vides. Sic et Judæi frequenter signa videntes, adhuc signum petebant, quia hoc videbant, quod videre volebant. Nam sicut semper discere, signum est nihil posse proficere : sic signum semper petere, testimonium est nunquam velle credere.

39. *Jesus autem respondens ait illis : Generatio mala et adultera signum querit.* Isaïas dicit : *O quomodo facta est meretrix civitas fidelis Sion (Isai. 1. 21) !* Anima autem hominis fidelis, sponsa est Christi : quæ autem infidelis est, meretrix est. In Osee dicit : *Sponsabo te in fide, et cognosces Deum (Osee 2. 20).* Item, *Filii, in quibus non est fides in illis, ipsi in zelum compulerunt me in non Deum, et ego in zelum expellam eos in non*

gentem. Sicut meretrix uxor virum suum se fingit amare, vere autem amat adulterum, et in facie istius quidem est, in corde autem alterius : sic et Judæi videbantur esse Dei cultores, erant autem diaboli amatores. Ideo malam et adulteram generationem eos appellat. Mala quidem erat, propter opera eorum mala : adultera autem, quia relicto viro, qui est verus Deus, idolis subdebantur. Signum vultis videre ? Ubi eratis quando dæmones castigati a me, non flagello, sed verbo, clamabant : *Quid nobis et tibi, Jesu Nazarene ? Venisti ante tempus torquere nos ? Scimus te quia es Filius Dei (Matth. 8. 29).* Dæmones virtutem meam senserunt, et vos quomodo signum operum meorum non asperistis ? Ubi eratis quando cæci secus viam sedentes clamabant, *Jesu, fili David, miserere nobis (Infra, 20. 30),* ut videamus ? Tu es virga florens de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendens, et super te requiescent septem spiritus Dei (Isai. 11. 4. 2) Septem spiritus Beelzebub adorant, et fugiunt a te Cæci me non videntes, viderunt, et vos videntes me, non vidistis ? Percurre, si vis, et cætera mirabilia ejus. *Et signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophete.* Quod est signum Jonæ ? Scandalum crucis. Ut non discussores rationis salventur, sed creditores doctrinæ. Quia crux Christi discutientibus quidem rationem, scandalum est, credentibus autem salus : cujus expositionis testis est Paulus : *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam, ipsis vero vocalis Judæis, atque Græcis, Christum Dei virtutem, et Dei sapientiam (1. Cor. 1. 23. 24).* Quare Judæi signa petunt. Græci sapientiam querunt ? Placuit enim Deo signum scandalum crucis tam Judæis, quam Græcis gentibus prædicari, ut qui non per fidem, sed per sapientiam Christum invenire volunt, incidentes in scandalum stultitiæ pereant, et qui per demonstrationem signorum Filium Dei cognoscere volunt, non per fidem, incidentes in scandalum mortis ejus, in sua incredulitate permaneant. Nihil mirum, si Judæi considerantes mortem Christi, hominem illum putaverunt, quando et Christiani, ut sibi videntur, et non sunt, propter ejus mortem, unigenitam majestatem crucifixam timent confiteri. Quis interrogamus, ubi est scandalum crucis in Christo ? quis nos scandalizat, si purus homo mortuus prædicetur ? Sic ergo infideles intelligendo pereunt, si Deus fuit, non potuit mori : si autem potuit mori, non fuit Deus. Fideles autem sic intelligendo salvantur, quia Christus non incidit in mortem propter infirmitatem naturæ, qua homo, sed ipse traxit in se mortem propter potentiam, quasi Deus : ut non absorberetur a morte, sed ut ipse absorberet mortem. Ergo non Christum mortuum in cruce credimus, sed mortem mortuam in Christo, sicut scriptum est, *quia destravit quidem mortem, illuminavit autem vitam (2. Tim. 1. 10).* Nam sicut propter mortem homo visus est, sic propter destructionem mortis Deus apparuit. Ergo infideles mortem Christi considerantes, scandalizantur, immortalitatis beneficium perdunt : fideles autem resurrectionem ejus intelligentes damnationem mortis effugiunt. 40. *Sicut fuit Jonas triduo in ventre ceti, sic erit Filius hominis in corde terræ (Jon. 2).* Ut per mysterium similitudinis hujus, et per Christum Jonas propheta fuisse consideraretur, et per Jonam Christus Dei Filius esse demonstraretur. Quid est, quod dico ? Nisi Christus venisset in mundum, et ea, quæ dicta a prophetis fuerant, adimpletset, non erat certum de illis, quia vere prophetæ sunt. Nam et illi qui futura dicere astimantur, non statim divinatores putantur, sed tunc quando ea, quæ dicta sunt, fuerint consummata. Itaque Christus post prophetas quidem natus est, sed ante ille prophetis beneficium præstitit, et postea ille ab illis accepit. Ideo autem Christus illos factis prophetas ostendit, quoniam illi istum in verbis Filium Dei ostendunt. Nam in Sirachi libro adventum Christi sic deprecatur : *Domine, in nomine tuo prophetæ prophetaverunt. Da mercedem servis tuis, ut prophetæ tui fideles inveniantur (Eccli. 36. 17. 18).* Nisi enim

iste illos prophetas demonstrasset, Christum credere non poterant. Quomodo enim potest de alio testimonium dare, priusquam ipse idoneus demonstraretur?

41. *Viri Ninivitæ surgent in iudicio.* Quia illi prophetam receperunt, isti Christum Dominum illorum prophetarum repulerunt. Illi neque lege instructi, neque a prophetis, neque ab apostolis admoniti, ad Dominum conversi sunt, cognoscentes peccatum suum: isti tot præceptis eruditæ legis et prophetarum, a Domino recesserunt. Illi, qui semper fuerunt populus diaboli, intra dies tres facti sunt populus Dei: isti, qui semper videbantur populus Dei, intra dies tres, crucifixo Christo, facti sunt populus satanæ. Et illi quidem personam ignorantes, et rem incredibilem audientes, et conversionis suæ signa et virtutes quærere debuerunt ab eo, quibus et persona idonea prædicantis et prædicationis indubitabilis veritas monstraretur: sed nihil horum audientes, nihil videntes, sola fide salvati sunt: isti autem tot signa facientem testificantem cælestem naturam viderunt, et non solum a prædicatione ejus recesserunt, sed in mortem illius conversi sunt. Illi cum luctu et lamentatione nimia poenitentiam agentes, peccatorum suorum indulgentiam acceperunt: isti autem nec sine poenitentia oblatam sibi remissionem peccatorum accipere voluerunt quia sine poenitentia sunt donationes, et vocatio Christi. 42. *Regina Austri surget in iudicio, et condemnabit generationem hanc.* Quæ cum esset gentilis et mulier, tantam longitudinem itineris conficere propter infirmitatem sexus non est impedita. Concupiscentia enim sapientiæ, infirmitati dabat virtutem. Isti autem viri et sacerdotes, quorum proprium esse debuerat amare sapientiam, ante oculos suos et in medio gremio sapientiam positam contempserunt. Illa ad hominem cucurrit, isti a Deo recesserunt. Illa ut semel nuda verba audiret, isti quotidie divinitatis opera ipsa videntes, blasphemabant. Illa famam tantummodo de Salomone audiens concupivit, isti autem veritatem de Christo videntes, abierunt. Illa munera multa obtulit, ut audiret eum: isti autem nec præmia regni celorum accipere volunt, ut credant. Quid esset illa factura, si audisset mortuos resurgere, cæcos videre? quomodo cucurrisset, si etiam claudos currere vidisset? Non dixit illa, Cui commendo gubernationem regalium necessitatum, ne forte, dum vado, et redeo tanto spatio, aliqua contra Imperium meum adversa nascantur? Nam paupertas semper secuta est, summa autem potestas sine timore periculi numquam est. Isti nec hoc cogitaverunt, quia dixerunt: Nescimus quidem unde sit ille Jesus (Joan. 9. 29); tamen facta illius bona sunt, et verba illius justa. Etsi natura ejus ex hominibus, tamen prædicatione ejus ex Deo est. Etsi non illum timemus quasi Filium Dei, saltem diligamus illum ut hominem bonum. Etsi non est dignus ut adoretur, tamen non est meritis ut interficiatur. Sive Ninivitæ, sive regina Austri, exsurgentes in iudicio, quomodo condemnabunt generationem Judæorum incredulorum? Non ipsi judicantes eos, sed ex comprobatione sua vincunt eos: et talia dicentes adversus eos, qualia diximus supra: Quis fidelior est quam Jonas, sapientior quam Salomon? Non solum tunc inter homines docebat, sed etiam nunc in ecclesia quotidie docet per sanctos evangelistas et apostolos suos. Hæc verba non solum tunc ad Judæos dixit, sed etiam nunc ad omnes Christianos inobedientes similiter dicit. Quomodo viri Ninivitæ exsurgent in iudicio cum inobedientibus Christianis, et condemnabunt eos? Quoniam illi poenitentiam egerunt, prædicante Jona, isti a peccatis propriis non recedunt, Domino illis quotidie prædicante: *Agite poenitentiam, appropinquabit regnum celorum* (Matth. 4. 17). *Regina Austri surget in iudicio, cum Christianis istis, et condemnabit eos, quia ab ultimis partibus terræ venit audire sapientiam Salomonis:* et isti de domibus suis vel plateis, in quibus sedent nihil agentes, nolunt venire, et audire sapientiam Christi in Scripturis. Et quid dico, de domibus suis nolunt venire? Multi enim et

de ecclesia ipsa, in qua loquitur Christus, exeunt, et solum relinquunt docentem. 43. *Cum autem immundus spiritus exierit ab homine, perambulat loca arida, quærens requiem, et non invenit.* Exit autem spiritus immundus ab homine, cum per fidem baptizatus in nomine Christi, desierit esse diaboli, et factus fuerit Dei. Electus autem spiritus ille perambulabat homines aridos, qui nondum pluviam evangelicæ doctrinæ susceperunt in se, aut æquum baptismatis accipere meruerunt, et propterea aut sunt gentiles, aut catechumeni, secundum rationem, quam diximus, aridi. Per eos enim immundi spiritus vagantur, et plurimam dominationem habent in eis. Quamvis enim gentilis suscepto fidei verbo, liberari tamen ab immundo spiritu non potest, nisi fuerit baptizatus in nomine Christi. Unde exorcizamus catechumenos, qui sunt baptizandi. Non autem invenit requiem sibi, quoniam necesse est, ut gentili veniente ad fidem, et catechumeno ad baptismum, cum aridi esse desierint, jam ab ipsis immundus ipse spiritus expellatur. Nec mihi dicas, quia nec omnis catechumenus ad baptismum, alioquin nec ad omnem baptismum et liberatum a spiritu immundo revertitur spiritus immundus, nisi qui vacuus fuerit a Spiritu sancto. Nec apud gentilem catechumenum invenit requiem sibi, quia ad fidem vel baptismum venit. Cogitans ergo spiritus ille, et dicens: 44. *Revertar in domum meam priorem.* Et si invenerit gentilem catechumenum vacuum a Spiritu sancto, sine dubio prævalebit reverti in eum. Revertens autem, quoniam invenit scopis, id est, verbis fidei et veritatis, ab infidelitate et ignorantia mundatum: cum videt eum præceptis evangelicis adornatum, quasi animosior factus, 45. *Assumit secum alios septem spiritus nequiores se.* Dicens, *Septem,* aut plures dicit, aut omnes spiritus vitiorum. Sicut enim ex parte Dei, quamvis plures sint spiritus virtutum, tamen septem dicuntur, quia ex illis septem omnes spiritus virtutum procedunt: quos spiritus enumerat Isaïas (Cap. 11. v. 2. 3), et Salomon signat, dicens: *Sapientia edificavit sibi domum, et subdidit columnas septem* (Prov. 9. 1). Sic ex parte diaboli, quamvis multi sint spiritus vitiorum, tamen septem dicuntur, quoniam ex illis principalibus vitiis vitia universa nascuntur. *Et erunt novissimi hominis illius pejora prioribus.* De hoc enim ipso vel ipsarum rerum experimenta nos docent: quomodo Christianus, si malus evaserit, pejor sit, quam si fuisset gentilis. Hæc parabola melius intelligitur de Judæis et gentilibus: ex eo enim quod, finita parabola, vel exemplo, sequitur dicens, *Sic erit generatio huic pessimæ:* compellitur ad populum Judæorum referre parabolam, ut intellectus loci non vagus, aut instabilis, in diverso flexu, atque contradictionibus aliquorum turbetur, sed firmus et stabilis, vel ad priora, vel ad posteriora respondeat. Vere enim immundus spiritus a Judæis exivit, quoniam facta est *Portio Domini populus ipsius Jacob, funiculus hereditatis ejus Israel* (Deut. 32. 9): vel quoniam acceperunt legem. Expulsus autem a Judæis, ambulavit per aridas gentes, sed requiem sibi non potuit invenire in eis: quoniam secundum propositum vocationis Dei erat, ut omnes gentes venirent ad fidem. Non inveniens autem requiem in gentibus, dixit: *Revertar in domum meam unde exivi.* Habeo Judæos, quos ante dimiseram. *Et veniens invenit vacuum,* quoniam jam Dominus non erat in eis, sed nec spiritus, secundum quod dictum fuerat de eis: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Luc. 13. 35). Videns autem eos diabolus mundatos verbis scientiæ Dei ab ignorantia, quasi quibusdam spiritualibus scopis, ornatos autem observationibus legis: propterea assumens secum septem spiritus nequiores se, secundum quod supra tradidimus, habitavit in eis. Et facta sunt posteriora populi illius pejora prioribus. Nam si prius, esti cultores Dei non erant, tamen nec interfectores erant: et prius quamvis peccabant in eum, tamen populus dicebatur Dei: postea autem, sicut testatur Joannes,

synagoga facti sunt salanæ (Apoc. 2, 9). Accedentes autem possumus edificationis gratia etiam ad hæreticos transferre sermonem. Immundus enim spiritus, qui in eis ante habitaverat, quando gentiles erant, eiectionis est, quando facti sunt Christiani: qui perambulans gentiles ceteros, et non inveniens apud eos requiem, credentibus videlicet secundum tempora etiam ex ipsis in Christo, reversus est in eos, quos possederat ante. Inveniens autem eos vacuos a Spiritu sancto, vacuos a timore Dei, et operibus bonis (quoniam spiritus quidem immundus exierat ab eis propter nomen Christi, Spiritus autem sanctus non supervenerat eis, propter malum propositum cordis eorum, et opera mala), inveniens eos mundatos scopis, qualibus diximus supra, et ornatos institutionibus apostolicis: assumpsit secum alios septem spiritus nequiores, et inhabitavit in eis, et facta sunt novissima hæreticorum pejora prioribus. Hæreticos gentibus esse pejores dubitat nemo. Primum, quia gentiles per ignorantiam Christum blasphemant, hæretici autem scientes Christi laniant veritatem. Deinde quia in illis vel spes fidei est, in istis autem incessabilis pugna et discordia. 46. *Adhuc eo loquente, ecce mater et fratres ejus, etc.* Videns diabolus, quia persuadebat populis Christus, esse se Filium Dei, dicens: *Et ecce plus quam Jonas hic, et plus quam Salmôn hic* (Luc. 11. 32. 31): timuit enim, ne si Dei Filius cognoscatur ille, qui putabatur homo, ipse derelinquatur ab omnibus. Ad convincendos sermones ejus subintroduxit parentes ejus carnales, ut per illorum contemplationem, divinitatis ejus obscuraret naturam. Ideoque venit aliquis quasi diaboli advocatus, qui humano ore verba diabolica loqueretur, dicens? 47. *Ecce mater tua, et fratres tui foris stant, volentes loqui tecum.* Ac si dicat: Quid gloriaris, Jesu, de celo dicens descendisse, qui radices habes in terra? *Ecce mater tua, et fratres tui.* Non potest esse Filius Dei, quem homines genuerunt. Non potes illum abscondere, quem natura convincit. Tunc Jesus quasi hominem quidem aspiciet, tamen vere diabolus loquebatur. 48. *Et quis est mater mea, et fratres mei?* Nescio parentes in mundo, qui ante mundi constitutionem mundum creavi. Nescio principium ex carne (sicut Photinus existimabat), qui jam in principio eram apud Deum. Nam quod hominem me videtis, vestimentum meum est, non natura. 49. *Et extendens caute manus suas super apostolos, dixit: Ecce mater mea, et fratres mei.* Non sperneus generationem carnalem, neque erubescens humanam susceptionem, tale dedit responsum: sed volens ostendere, quia præponenda est cognatio spiritualis carnali. Nam carnalis cognatio, non volentibus nobis, neque scientibus, contingit. Non enim unusquisque vestrum consuetus est cogitare quorum erit filius, aut quorum cognatus: spiritualem autem cognitionem ex proposito unusquisque per fidem sibi acquirit. Voluntaria enim est obauditio, per quam quicumque voluerit voluntatem Patris facere, efficitur filius Dei, et frater Christi. Unde sapienter superinduxit: 50. *Quicumque fecerit voluntatem Patris mei, ille mater mea et frater est.* In qua cognitione spirituali nihilominus est hæc Maria, quæ non per coitum carnis, sed per gratiam fidei credendo facta est mater Christi. Deinde matrem et fratres Christi, facientes voluntatem Dei intelligimus non synagogam, quæ secundum corpus peperit Christum, ceterosque Judæos: sed illam synagogam intelligimus matrem, quæ salvata est credens in Christum, non crucifigens eum. Similiter est intelligendum et de fratribus, qui secundum spiritum erant Judæi, non secundum corpus, qui Christi erant facientes voluntatem.

Homilia xxxj. ex capite xlij (a).

3. *Ecce exiit qui seminat, seminare: et dum seminat, quædam ceciderunt secus viam, et venerunt voratæ.* Iulium decimi terti capitis.

lucra, et comederunt ea, etc. Sicut gaudet medicus, quando ad eum agrotantium multitudo prosequitur; sicut lætatur rex, quando eum magni exercitus manus armata circumdat: sic exultat sacerdos, quando eum audientium populus magnus auscultat. Et ideo ascendit in navem, ut audiret eum populus, et videret, et visus delectaret auditum, et auditus visum. Et docebat in parabolis, dicens, *Exiit seminator seminare*, non de loco ad locum transmutans, sed voluntate. Nec enim venit, ubi non erat, nec relinquit, unde egressus est: quia Deus ubique est, præter ubi esse noluerit. Aut certe ideo exiit, quia ibi est Deus, ubi iustitia ejus colitur: ubi autem iustitia ejus non est, nec ipse est ibi. Et qui intra iustitiam suam sunt, intus sunt: qui autem extra iustitiam ejus sunt, foris habentur. Propterea quamdiu fuit in cælis, ubi omnes sunt iusti, intus erat: veniens autem in mundum, qui totus extra iustitiam erat Dei, foras exiit, ut ipsum faceret intus. Quoniam ergo omnes gentes, Dei iustitiam contemnescentes, debebant sub potestate diaboli: ideo exiit, ut plantaret iustitiam in mundo, ubi non erat prius propter peccata ipsorum. *Exiit qui seminat, seminare.* Non sufficit ei dicere, *Seminare* exiit: sed addidit, *Exiit qui seminat, seminare*: ut ostenderet, quia non erat novus seminator, nec modo ad hoc opus primum accesserat: sed hoc semper habuit in natura, ut semper seminaret. Ipse enim a principio generis humani totius scientiæ semina ipsa seminavit in natura. Ipse est, qui per Mosem semina præceptorum legis seminavit in populo. Ipse est, qui loquens in prophetis, non solum præsentium seminavit correctiones, sed etiam notitiam futurorum. Ipse exiit, ut in corpore constitutus, et per seipsum diviniore seminaret præcepta. 4. *Et quædam ceciderunt secus viam.* Quæ est via? Mundus iste, per quem omnes transeunt, qui nascuntur: via enim, et peregrinatio, et transitus est omnibus, qui et a Deo exierunt, et ad Deum festinant. Unde et propheta dicebat: *Quoniam incola sum apud te in terra, et peregrinus, sicut patres mei* (Psalm. 38. 13). Sicut ergo viator in via nihil sollicitus est, nisi quod necessarium habet ad usum: ita et homo in hoc transitu mundi nihil debet esse sollicitus, nisi quod opus habet ad usum. Qui autem suam spem ponit in mundo, et delectatur in eo, est similis homini desperato, qui non habet neque patriam, neque domum, neque familiam, ad quam festinet: sed in quocumque loco inventus fuerit, ipse locus domus ejus est. Quæ est ergo terra secus viam? Homo secundum istum mundum vivens, qui omnia ea sapit quæ mundi sunt, et nihil quod Dei est: sed hoc solum diebus ac noctibus cogitat, hoc concupiscit, quod pertinet ad bene manducandum et bibendum, et spurcitiam corporis exercendam. Ex his enim omnia mala nascuntur. Propter cibum enim et potum avaritiæ sunt, furta, violentiæ, perjuria: ex avaritiâ autem invidia et contentiones: ex invidia autem maliloquia et detractiones, inimicitia et imposturæ: ex inimicitia manifesta ira, rixæ, cædes, homicidia, judicia: ex libidine autem fornicationes, adulteria, masculorum concubitus, seminarum invasiones. Talibus si loqui volueris de spiritualibus rebus, non intelligunt verbum, nec sentiunt verbi dulcedinem. Nec enim est possibile, ut inter tantas amaritudines vitiorum sentiat dulcedo sermonum. Sicut qui in magno vase aceti modicam guttam mellis immisceat, etiam mel perdit, et acerbitas aceti non mutatur: sic homini in hac malorum multitudine constituto si colloquutus fueris iustitiæ verbum, et verbum perdis, et ille non temperatur in concupiscentia mundalium rerum. Nec enim habet bonum in se. Nam homo illud concupiscit, quod jam habet exceptum in se, et scit esse bonum. Ecce si ostendis leoni viridem herbam, aut campum bene florentem, non excitat eum in concupiscentia, quia non habet hoc in natura, ut herbas manducat: et e contra si ostendas bovi carnes, non concupiscit, quia non est bovis natura, ut manducat

carnem : sic et homini mundiali, si de bono cælesti loquaris, non excitatur in concupiscentia boni. Sed quemadmodum si pluvia super lapidem cadat, desuper quidem sudat, ab intus autem siccus est, quia non descendit humor in eum : sic et tali homini quando loqueris verbum Dei, tantummodo sonus verbi desuper percutit aures ejus carnales, in cor autem ejus nihil descendit. Et merito : jacentia super lapidem semina verbi rapiunt volatiles dæmones. Dic mihi, cujus culpa est, rapientium dæmonum semina, aut hominum durorum non abscondentium ea in sulcis pectoris sui? Puto non esse culpam rapientium dæmonum. Ille enim latro, qui parietem perforat, in secreta domus parte ingreditur : qui autem invenit foris impositum et projectum, quomodo quasi latro culpetur? Sic et diabolus, si poterat introire in secreta pectoris tui, ut a te nolente raperet verbum, bene culparetur : nunc autem quod a te neglectum est, et contemptum, hoc ille diripit. Denique sciens propheta hominum abscondentium esse culpam, dicebat : *In corde meo abscondi eloquia tua ut non peccem tibi (Psalm. 118. 11)*. Si ergo absconderis verbum in sulco pectoris tui, germinat tibi timorem ; timor liberat te a peccato. Si autem foris eum in superficie carnalium aurium dimiseris, quomodo timor tibi germinatur? Si autem timor in te natus non fuerit, quomodo salvus fies, cum sit scriptum : *Timor Domini expellit peccatum (Eccli. 1. 27)*? Qui autem sine timore est, non potest justificari. 5. *Quædam autem ceciderunt super petrosam*. Petra autem in se duas habet proprietates nature, fortitudinis et duritiæ. Ideo homines aut propter constantiam fidei petra dicuntur, aut propter duritiam cordis. Ideo propheta dicit : *Et auferam ab illis cor lapideum (Ezech. 36. 26)*. Quid ergo terra? Intellectus carnalis, et non rationalis super animam duram et fidelem. Nam intellectum bonum multi habent secundum naturam, animam autem fidelem non multi : quia intellectus hominis est ex Deo, anima autem fidelis ex voluntate. Sunt ergo homines, quibus si loquutus fueris de gloria sanctorum, et de beatitudine gloriæ regni cælestis, statim gaudent, et audientes delectantur, quoniam sapientes secundum naturam etiam facile suscipiunt verbum ; sed ne credas gaudio eorum : carnaliter enim gaudent, et carnaliter delectantur. Sciunt enim naturaliter, quia bonum est regnum, vel lumen. Ideo cum audierint lumen sanctorum, quasi de lumine gaudent. Sciunt etiam naturaliter, quia bonum est regnum cæleste, quasi de auditu regno lætantur : et non ideo credunt, quia sic est quomodo lætantur, anima autem eorum non credit. Sed dicis, Quomodo gaudere poterant, nisi crederent? Hoc ipso enim quod gaudent, credunt ; ideo credunt. Non est ita : omnis enim, qui credit, verum est, quod gaudet ; non tamen omnis, qui gaudet, credit. Nam quod gaudet in nobis, sensus est rationalis : quod autem credit, spiritus animæ, qui non in gaudio, sed in sollicitudine et compunctione cordis cognoscitur. Quoniam non omnis, qui gaudet, et credit, tuo te docebo exemplo. Ecce cum tibi exposuero de gloria sanctorum, de jucunditate paradisi, gaudes et exsultas, si tamen non habes etiam carnalem intellectum jam captum et induratum in malis, et quasi terra secus viam. Sed si dixero tibi : Vide qualis est jucunditas sanctorum : ergo vende omnia tua quæ habes, et da pauperibus, et hæc omnia possidebis (*Marc. 10. 21. et Luc. 18. 22*). Ecce non facis, sed tristis recedis, sicut adolescens ille a Christo : non ergo credidisti firmiter de quibus gaudebas. Ecce cuncti homines quanta pondera auri dant, ut comparent dignitatem, et cum gaudio magno dant, et sine dubitatione dant, ut comparent, et multum sibi quæstum putant, si invenerint cui dant, et putant se jam invenisse cui dederunt. Et amplius dico, si suam pecuniam non habuerint, aliunde nutuum tollunt, et cum gaudio dant. Quare? Quia credunt omnino dupliciter se inventuros esse quod dederunt. Et si vere credis fu-

tura quæ audis, quare non dabas simplum in terra, ut centuplum invenires in celo? quomodo non dabas temporalia, ut invenires æterna? Si dixero tibi, Abstine te a deliciis, et jejuna : non facis, quia non credis. Si lædiant, id est, ægrotanti tibi medicus dixerit, Abstine te ab hoc, subaudis : quia credis te sanandum, si servaveris : et frequenter illud amplius amas, quod amarum, manducansque uteris, et vincis desiderium ventris ob desiderium sanitatis ; multo magis jejuna poteris, si credideris jucunditatem illam futuram. Tu ergo, qui propter Deum quomodoque vivere contentus non es, si evenierit res, de qua jucunde vivere non poteris : quomodo propter Deum poteris corporales sustinere dolores? qui nec elemosynas de rebus tuis dare contentus es, quomodo amissionem substantiæ tuæ propter fidem poteris sustinere? Ideo facta tribulatione aut persecutione propter verbum Dei, scandalizaris. Nam non solum in persecutionis tribulatione prorsus tu scandalizatus es in Christo, sed etiam in tribulatione omnium adversitatum. Utpote, si tibi amissio carorum, aut damnum rerum, aut corporalis infirmitas contingit, statim scandalizaris, et dicis, quod propheta ad tuam consolationem dixit, ut et nec tu scandalizatus sic dicas : *Ecce ipsi peccatores et abundantes in sæculo obtinuerunt sibi divitias : et dixi : Ergo sine causa justificavi cor meum, et lavi inter innocentes manus meas (Psalm. 72. 12. 13)*, quoniam cum meliora suscipere debui, tunc contigerunt pejora. Ille et ille in omnibus iniquitatibus volvit, et floret in filiis, et abundat in rebus, et lætatur in sanitate. Et qualis est justitia Dei? Et non consideras, quod qui ad bellum transmittitur, ad gloriam paratur : et cui tentatio imponitur, correctio ostenditur ei. Si videris aut mortalitatem frequenter fieri super terram, aut famem, aut gladium, statim scandalizaris, et dicis : Patres nostri idola coluerunt, et semper in bonis fuerunt, et nos ex quo Christum colere cœpinus, nunquam nos bona sequuntur. Et non consideras, quia illorum prosperitas non fuit remuneratio Dei, sed contemptio. At nostra adversitas non est ira Dei, sed admonitio. De illis enim dictum est : *Vir insipiens non cognoscit, et stultus non intelligit, cum exurentur peccatores sicut fenum. Et quid addidit? Ut intercant in sæculum sæculi (Psalm. 91. 7. 8)*. De suis autem quid dicit? *Visitabo in virga iniquitates eorum, misericordiam vero meam non dispergam ab eis (Psalm. 88. 33. 34)*. Si videris aliquem tumultum Ecclesiæ tuæ, statim scandalizatus dicis : Ne forte non sit hæc vera Ecclesia apud hæreticos, sed illic sit veritas, ubi floret potestas. Et non intelligis, quod a Deo diligitur, hoc a diabolo expugnatur : quod autem a Deo contemnitur, hoc a diabolo quasi proprium in pace custoditur. Judæa quamdiu fuit Dei hereditas, nec diaboli cessabat eam expugnare suadendo ad idola, nec Deus cessabat eam castigando et revocando ab idolis custodire : postquam contempta est, quasi pars diaboli facta manet in requie. Quoniam ergo multi non solum propter persecutiones, sed etiam extra persecutiones, scandalizantur de verbo : ideo supra (a) non solum dixit, *Facta autem persecutio* : sed etiam, *In tribulatione*. 7. *Alia ceciderunt in spinas*. Primum dicam, quomodo colitur, ut bene intelligatur, quomodo a vicinis suffocatur seminatum in te verbum. Colis, assidue audiendi Scripturas, et traditiones doctorum. Per hoc enim confirmatur in te verbum Dei, et crescit, et satisfacit tibi, quia ita est per omnia, quemadmodum credis.

Verbi Dei duplex fructus. — Fructus autem verbi Dei est duplex, in operibus bonis, et in confessione fidei. Sed fructus boni operis gratiosior est apud Deum in pace, quam in persecutione : fructus autem confessionis in persecutione gratiosior est, quam in pace : quia in persecutione nemo te discutit, quæ-

(a) *imo infra*, v. 21.

modo vivis, sed quomodo credis. Item in pace non est labor bene credere, sed bene vivere: quia pax ipsa corruptrix est pietatis. Vide jam, quod sollicitudo divitiarum frequentare te ecclesiam non permittit, ut audias Scripturas et traditiones doctorum, ut nutriatur verbum quod accepisti. Etsi venis in corpore, non venis in mente. Etsi audis auribus, non audis in corde. Totus autem animus tuus in illis est, de quibus sollicitus es. Opera bona cupiditas divitiarum te facere non sinit. Quomodo autem sinat te tua fœnerare, quæ compellit te aliena colligere? Item si verbum Dei venerit in periculum, tu propter voluptatem divitiarum, aut quia times perdere quæ habes, aut quæ non habes concupiscis acquirere, veritatem fidei tuæ palam non confiteris. Vides quomodo sollicitudo et voluptas divitiarum suffocant verbum, et fructificare non sinunt? 8. *Quædam super terram bonam.* Terra autem bona sunt qui abstinere se a divitiis malis, et secundum vires suas faciunt bona, et est fructus eorum trigesimus. Si autem omnia bona sua continent, et accedant ad serviendum Deo, habent sexagesimum. Si autem et infirmitas corporis eis contigerit, et fideliter sustinerint, habent centesimum, et terra bona est. Nam et Job ante tentationem trigesimum habuit in facultatibus suis iuste vivendo: post damna substantiæ et filiorum, sexagesimum: post plagam autem corporis, centesimum fecit. Qui centesimum habet, in se sexagesimum et trigesimum habet. Et qui trigesimum habet, sexagesimum non habet. Et qui sexagesimum habet, non etiam centesimum habet. Semper enim majus quod minus est in se habet inclusum, illud autem, quod minus est, majus in se non habet: ut puta, prefectoria potestas habet in se vicariam et consulariam potestatem: consularia autem potestas, neque vicariam, neque prefectoriam habet in se potestatem. Utpote, qui talem fidem habet, ut possit mori pro Christo, ille sine dubio et omnia bona mundi continere potest. Nam quomodo sua non contemnat, qui seipsum contemnit? Nam et ille centesimum habet. Nani qui se et sua contemnit, multo magis aliena non tollit, multoque facilius de facultatibus suis partem dat, qui totas facultates suas nihil existimat. Item qui sexagesimum habet, id est, qui divitias potest contemnere, in jejuniis permanere, caste vivere, corporales injurias sustinere, sine dubio et trigesimum habet. Et qui sciunt sollicitudines sæculi, et voluptates divitiarum, clarius eas contemnere possunt. Qui autem trigesimum habet, id est, qui malum non facit, sed quantum potest benefacit, hoc est enim trigesimum: ille non omnimodo et sexagesimum habet, id est, non omnino potest omnia bona sua contemnere, et omnibus diebus vite suæ jejunare, aut in castitate vivere, aut corporales injurias pati. Hoc enim est sexagesimum. Ideo Dominus apostolis quidem, qui sexagesimum poterant, sic dicit: *Vendite quæ habetis, et date eleemosynam* (Luc. 12. 33). Istis autem, qui non poterant sexagesimum, injungit eis trigesimum, dicens: *Omni petenti te, da: et qui mutuum petit, non avertas ab eo* (Luc. 6. 30). Item qui sexagesimum potest, non omnino et centesimum potest. Quanti sunt, qui et bona sua dimittere possunt, et amissionem rerum suarum patiuntur, et caste vivere possunt, et corporales injurias sufferre: et illud, quod est centesimum, timent sustinere? Quot enim confessores post multas injurias mori timentes lapsi sunt? Sic et homo, qui secus viam est, omnia mala in se habet, et lapidosus est, et spinosus. Ille autem, qui spinosus est, non omnino lapidosus est. Et ille, qui lapidosus est, non omnino secus viam est. Utpote, qui fornicarius est, qui avarus est, qui perjurus est, qui fur est, omnino si illi persecutio aut tribulatio venerit propter verbum, sine dubio quantum ad hominem scandalizatur, et prævaricatur. Qui enim ante tentationem fidem Deo non servat, quomodo in ipsa tentatione erit fidelis? Item qui la-

pidosus est et spinosus, id est, qui ex corde non credit, et est infidelis et vacuus, ita ut nec persecutione aut tribulatione scandalum patitur: multo magis nec sollicitudines sæculares poterit evitare, aut voluptates carnales. Qui enim illic scandalizatur et prævaricatur, ubi intelligit se perire, si fuerit scandalizatus: quanto magis sollicitudines divitiarum et voluptates non est contentus repellere, in quibus se gravari intelligit, non perire? Nani sollicitudines divitiarum et voluptates profectum impediunt, non faciunt peccatorem. Qui autem scandalizatur in Christo, cadit a Christo. Qui ergo et cadere potest, multo magis impedimentum pati contentus est. Qui autem spinosus est, non omnino et lapidosus est. Sunt enim, qui tantam quidem fidem non habent, ut divitias suas et voluptates pro nihilo putent, et sollicitudinem earum contemnunt, et magis diligunt cælestia quam terrena: tamen si tentatio venerit, non recedunt a Christo propter timorem perditionis. Nam etsi mundum contemnere non fuerint contenti, vel quia non qui (sic) ante desiderabant magnificari apud Deum, tamen a Christo recedere non sunt ausi, quia timent perire. Ideo, si necessitas venerit, frequenter et bona sua dimitunt, quorum sollicitudines ante fuerant obligati. Nam multo magis laboriosum est in securitate concupiscentias vincere, quam in periculo divitias posse contemnere. Ipse enim timor periculi adjuvat animam, et facile vincitur delectatio corporalis. Quot sunt enim, qui in securitate non fuerunt contenti pauperes esse, et cum viderunt persecutionem, magis contenti fuerunt bona sua dimittere, quam perire propter illa? Præsciens Deus frequenter præcidit divitias eorum, ut a sollicitudinibus relevati, securius et melius permanent cum Deo. Item qui lapidosus est, non omnino et secus viam est. Multo enim fideliores sunt, qui in persecutionibus forsitan possunt scandalizari, tamen in iniquitatibus non se omnino obligant: quia cum gaudio accipiunt verbum, et diligunt bonum, sed vincuntur in tribulatione. Et eos forsitan propter misericordiam suam Deus frequenter salvans, non adducit super eos tentationem, unde vincantur: quoniam nemo nostrum idoneus est, si¹ nos jubet Deus orare: *Et ne nos inducas in tentationem* (Matth. 6. 13). Qui autem secus viam est, in omnibus malis obrutus est. 10. *Et accedentes ad eum discipuli ejus, dixerunt: Quare in parabolis loqueris illis? Vide benevolentiam virorum, vide misericordes discipulos benigni magistri.* Dolebant, quia populus non intellexit, et quia talium verborum ædificatione fraudati sunt, quia perdiderunt audiendi laborem et tempus. Nani qui non intelligit quod audit, perdit quod audit. Et considera quod est benevolentia, quod non primum interrogaverunt de intellecta parabola, sed mox dixerunt: *Quare in parabolis loqueris illis?* quia magis de aliorum salute solliciti erant quam de sua, sicut ait Apostolus: *Non quæ sua sunt singuli cogitantes, sed quæ aliorum* (Philip. 2. 4). Hæc est enim perfecta caritatis gratia, qui amplius festinat aliis utilis et lucrosus esse quam sibi. 11. *At ille respondens ait illis: Quia vobis datum est nosse mysterium regni cælorum.* Quoniam multi ex his verbis culpam negligentie suæ imputant Deo, dicentes: Quia non est mea culpa, si nescio quod mihi Deus scire non præstitit. Et ista dicunt, non vere dolentes, quia non intelligunt aliquid circa Deum, sed peccatorum suorum excusationem querentes. De talibus dicit propheta: *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem* (Psal. 140. 4). Ideo de isto loco modico manifestius loquamur. Omnis quidem intellectus de Spiritu sancto est, et gratia Dei est: tamen alia est gratia, quam Deus omnibus hominibus creando donavit: alia est, quam non omni-

¹ Forte, sic.

bus hominibus, sed dignioribus et excellentioribus et electioribus donat. Sicut paterfamilias multa mancipia habens, omnibus quidem mediocrem vestem dat, mediocrem annonam dat pro debito domini sui : quia nec potest esse servus ejus, nisi ab illo vestitus fuerit, et nutritus ; quibusdam autem fidelioribus circa se dat meliorem vestem, et delicatorem annonam, non propter debitum domini sui, sed propter bonos mores eorum : sic et Dominus generalem gratiam, id est, intellectum boni et mali omnibus dat pro necessitate naturæ : quia nec videmur esse homines ad imaginem Dei creati, nisi habuerimus divinum intellectum ; dignioribus autem dat specialem gratiam, ut puta cognoscendi mysteria, non pro necessitate naturæ, sed pro remuneratione bonæ voluntatis, aut bonorum operum. Vide ergo quomodo dicit : *Vobis datum est nosse mysterium regni calorum*. Non dixit : Vobis datum est, alicui qui habeat scientiam boni et mali. Si ergo est aliquis, qui non habet gratiam scientiæ boni et mali, non culpa hominis est non habentis, sed Dei non dantis. Si autem omnes homines intelligunt bonum et malum, non tamen omnes habent gratiam cognoscendi mysterium regni, non est culpa Dei non dantis, sed hominis non quærentis, nec festinantis, nec laborantis ut mereatur accipere. Si enim illam generalem scientiam boni et mali transegeris, id est, si bene usus fuisses, juste merebaris hanc specialem cognoscendi mysterii scientiam. Si autem illam generalem abscondisti in terram, quæ datur pro necessitate naturæ : quomodo mereberis hanc specialem, quæ pro remuneratione bonæ voluntatis aut operum datur ? Et hoc est quod alius evangelista dicit de servo malo, qui talentum suum abscondit in terram, et nullum fecit fructum de illo : Dominus ejus non solum talentum tulit de eo, sed adhuc jussit eum puniri : id est, quasi non fructificantem jussit puniri reum. Vide quia paratus fuit et alteram gratiam ei donare, si fructum fecisset de prima. 12. *Qui enim habet, dabitur ei, et abundabit*. Ut habenti quidem addatur, possibile est : impossibile autem, ut auferatur ab eo qui non habet. Quomodo procedit ? Si enim tollitur ab eo quod non habuit : si autem non habuit, quid tollitur ab eo ? Sed ita procedit : Qui habet aliquem intellectum, et non facit cum illo justitiam pertinentem ad gloriam Dei, sed e contra circa res terrenas occupat eum, habens non videtur habere : quia quantum ad eum, videns, cæcus dicitur esse. Non habet, qui Deo nihil fert. Sicut homo, cujus oculi iniquitatem vident, non æquitate, quantum ad Deum videns, cæcus dicitur esse, sicut scriptum est : *Sinite eos ; cæci sunt, et duces cæcorum* (Matth. 10. 14) : quia diabolo vident, non Deo. Sicut qui peccatis vivens mortuus dicitur, sicut scriptum est : *Et vos cum essetis mortui in peccatis vestris* (Ephes. 2. 1. et Coloss. 2. 13) : quia ille talis non Deo, sed diabolo vivit ; sicut qui habet intellectum, et bonum non operatur cum eo, quantum ad Deum, nec habet : et ideo tollitur ab eo et ipsum quod habet, ut nec intelligat quod est bonum, et jam ut cæcus ducatur a dæmonibus per omnia mala opera. Quando ergo videris hominem, qui etsi non facit opera bona, tamen vel delectatur in audiendo bono : infructuosus est quidem, tamen adhuc non tulit Deus ab illo hoc ipsum quod habebat, sed exspectat illum, ut convertatur ad penitentiam, et faciat bonum. Cum autem videris hominem, qui non solum bonum non facit, sed nec delectatur in ipso audito bono : intellige quia jam tulit ab illo Deus hoc ipsum quod habebat, ut intelligeret bonum, et quantum ad Deum mortuus est. Nam non potest reviviscere, nisi forte quantum ad Deum, qui potest etiam mortuos suscitare. Ille ergo, qui habendo non vult, sicut diximus, quod habet quidem naturæ est : quod autem non habet, voluntatis : qui habet quidem, sed non vult habere.

¹ Montef. in margine sic legendum esse innuit : *Si enim tollitur ab eo, quomodo non habuit ?*

Judæi vero, qui habuerunt legem, et vixerunt secundum legem, addita est eis notitia Christi. Qui enim legem habentes quasi non habuerunt, quia non vixerunt secundum legem, ablata est ab eis etiam ipsa lex, quam habebant ; et nihil apud eos de lege remansit, nisi sola Scriptura librorum, omni legis observantia pereunte. Sic enim et Christianis eveniet. Qui enim vere habent Christum, viventes secundum Christi præcepta, dabitur illis regnum, ut jam non credant absentem Christum, sed videant præsentem. Qui autem habentes Christum quasi non habent, quia non vivunt secundum Christi præcepta, tollitur ab illis etiam hoc ipsum, quod videntur agnoscere Christum, ut credant Antichristo : aut certe ut condemnati in die judicii, separati de parte Christianorum, etiam hoc ipsum perdant, quod videntur esse Christiani, cum infidelibus deputati. Sic et hæresibus factum est, quod habentes fidei veritatem, illam non habuerunt, non viventes secundum eam, ablata est ab eis, ut crederent pro veritate mendacis. Tales sunt et qui quotidie transeunt ad perfidiam, quoniam habentes fidem, male ea utuntur. Tollit eam Deus ab eis, et ad perfidiam transibunt, et projiciet eos, et impletur in eis quod Apostolus dicit : *Eo quod caritatem veritatis non receperunt, dabit eis Deus opera erroris, ut credant mendacio, et judicentur* (2. Thess. 2. 10. 11). 13. *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Si dixisset, *Ideo in parabolis loquor illis*, ut videntes non viderent : forsitan non esset culpa non intelligentium Judæorum, sed Christi, qui sic loquebatur, ut non intelligeretur ab eis. Nunc autem dicit : *Ideo in parabolis loquor illis, quia videntes non vident*. Intelligitis ergo, quia non est culpa Christi nolentis dicere manifeste, sed eorum qui audientes nolebant audire. Non enim quia Christus in parabolis loquebatur, ideo illi videntes non videbant : sed quia videntes non videbant, ideo illis Christus in parabolis loquebatur. Ecce viderunt mirabilia Moysi : numquid vere viderunt ? Si enim vere vidissent, utique et timuissent Deum miraculorum factorem. Ecce audierunt doctorem legis : numquid vere audierunt ? Si enim vere audissent eum, utique et vixissent secundum legem, et credidissent in eum, quem prophetabat lex. Viderunt et ea mirabilia, sed videntes non viderunt. Si autem vidissent ea, et profecissent in eis. Cum sit ergo facilius videntes cognoscere quod vident, quam intelligentes intelligere quod audierunt : quomodo poterant illi audientes mysteria intelligere, qui videntes mirabilia non cognoverunt ? Quia consueti erant Judæi videntes non videre, et audientes non audire : ideo non dedit eis Deus oculos fidei, ut videant divina miracula Christi, nec audiant viva verba ejus, nec similiter contemnant Christum, cognoscentes eum, quemadmodum contempserunt et legem, habentes eam : ideo et propheta illis dicebat : *Auditu auditis, et non intelligitis* (Isai. 6. 9). Videamus cujus rei intellectum denegat illis propheta. Non illum generalem qui datus est ad usum naturæ, sine quo vivere nemo potest, sed hunc spiritualem ad cognoscendum mysterium Christi, quod datur ad remunerationem justitiæ.

Homilia xxxij. ex capite xix (a).

1. *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos, migravit a Galiliæ, et venit in fines Judææ trans Jordanem, 2. et sequuntur sunt eum turbæ nullæ, et curavit eos ibi*. Et reliqua. (b) Quantumcumque gratuitum et utile sit bonum ecclesiasticæ pacis, quam flagranti et sollicito animo quærendum sit exponam, ut quilibet inventor exponere possit. Legite, inquam, fidelissimi, hortor, fratres, legite vobiscum, crescite in

(a) Desunt capita 14, 15, 16, 17 et 18.

(b) Illic resumit Codex Carthusianorum Vallis Dei : et paulo post idem Codex et Editi ad marg., *sollicito animo*. In textu autem, *sollicito amore*.

fide, ut vobiscum corpore absens, efficiat in Christo vobiscum præsens in fide. Incipimus ergo exponere bona de bono. Prosequar quod dicit evangelista : *Et factum est cum consummasset Jesus sermones istos. Quos istos? Quos superius est proloquutus. Quomodo de camino ignis mortiferi carnalium passionum super¹ pectus apostolorum zeli scintilla ceciderat, et modica quidem jam tantum conflagratur : sed Dominus, qui de longe sentit malorum vaporem, cito per humilitatis doctrinam, quasi cum aliquo fonte aquæ largissimo titiorem, priusquam accenderetur, restinxit, dicens : Amen dico vobis, nisi conversi fueritis, et efficiamini sicut pueri, non intrabitis in regnum celorum (Matth. 18. 3), etc., et illos tunc sollicitos reddidit, et totum mundum de periculo hujus incendii liberavit. Et illi quidem leviter tacti sunt, nos autem fortiter sumus niunti. Et momentaneæ invidiæ eorum occasio æternum inundo humilitatis refrigerium introduxit. Hos ergo sermones cum consummasset Jesus, transtulit se de Galilæa in Judæam, quasi justus Dominus omnium, qui sic diligit alios servos, ut alios non contemnat. Nam sicut omnes illi debent gloriam, quasi Domino : sic ille debet omnibus misericordiam, quasi servis. Nam si semper eum unus teneat locus, jam non est possessor omnium hominum, sed aliquorum. Reliquit Galilæam, et venit in fines Judææ. Galilæam patriam suam, de qua natus fuerat, quasi sol altius ascendens, reliquit orientem, et venit in Judæam, quasi ad occasum, ubi fuerat obiturus, in pace passionis occumbens, ut iterum nobis aliunde novum ortum sua resurrectione ostenderet, ut dicamus cum Apostolo : *Vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova. Et sequuntur sunt eum turbæ multæ* (2. Cor. 6. 17). Quasi testimonia salutaris doctrinæ ejus, quasi oves pastorem, in manu ipsius genitæ et nutritæ, sequebantur eum, quasi parvuli filii patrem peregre longe proficiscentem : et quasi pater proficiscens, bona pignora caritatis illis relinquens, peregit debilibus remedia sanitatum. Et sanavit eos. Ibi apparet, quia parati erant populi sequi eum etiam in fines Judææ : sed ne quis existimet Judæorum, sicut erant detractores, quod ad commendationem opinionis suæ, et ad testimonium virtutum suarum, factantiæ causa, trahat secum multitudinem infirmorum, ideo sanavit eos ibi, et dimisit eos : maxime cum sufficerent et ipsi ad gloriam, et hominibus ad salutem, testimonia in suo loco nascentia. 3. Et accesserunt ad eum Pharisei, tentantes eum, et dicentes ei : Si licet homini quacumque ex causa uxorem suam dimittere? Viro casto qualiscumque uxor bona videtur, quia perfecta caritas vitia non sentit. Qui diligit uxorem, de solvendo matrimonio legem necessariam non habet. Ubi autem de solvendo matrimonio lex requiritur, illic jam odium demonstratur : ubi odium invenitur, illic fornicatio esse cognoscitur. Quemadmodum si videas hominem assidue amicitias medicorum colentem, ex ipsa re statim intelligis, quia infirmus est : sic et cum videas sive virum, sive mulierem de dimittendis uxoribus aut viris legem interrogantes, cognosce quia vir ille lascivus est, et mulier illa meretrix est. Sic et Judæi erant homines fornicarii et contaminati, qui habentes uxores, habere non videbantur : quia uxor illis non erat quasi jucunda possessio castitatis, sed quasi desertum æstus libidinis illic religatæ. Nam in matrimonio mox castitas delectatur, libido autem quasi vinculo conjugii colligata torquetur. Et non sit novum, quod dicimus, quia castitas in matrimonio delectatur. Nam primus est gradus castitatis sincera virginitas : secundus autem, fidele conjugium. Ergo species secunda virginitatis est matrimonii casta dilectio. Adierunt ergo Jesum tentantes, ut viderent si voluntatis eorum amicus esset, an castitatis patronus : ut si quidem diceret, quia licet di-*

mittere, laudarent eum : si autem non, contradicerent ei : et hoc est proprie tentare. Qui autem vero interrogat, quicquid audierit, conquiescit. Si licet homini uxorem suam dimittere quacumque ex causa? O effrænata lascivia! Sciebant quia nullam causam idoneam habebant circa dimittendas uxores, præter solam turpitudinem, alias atque alias sibi jungebant : ideo timuerunt interrogare. Ex quibus causis? Ne scipsos intra angustias certarum causarum constrangerent. Sed interrogaverunt, si ex omnibus causis licet, scientes quia modum nescit libido : sed quanto exercetur, tanto magis accenditur, non leviter, nec intra terminos unius conjugii capit libido. 4. Ille respondens ait eis : Non legis, quia qui fecit homines ab initio, masculum et feminam fecit eos? Id est, Legisisti quidem, sed noluitis facere quod legis. Conscientiam illorum ad testimonium provocat, ut ostendat eis, quia ideo interrogant, non ut firmiter discant quod dubitant, sed ut excusabiliter faciant quod inexcusabiliter peccent. *Masculum et feminam. Non masculum et multas feminas, ut uni masculo liceat plures feminas possidere : neque masculos et feminam, ut uni feminæ liceat plures viros accipere : sed masculum et feminam, ut una femina nullum masculum putet factum esse in sæculo, præter unum : ut unus masculus nullam putet feminam esse factam in sæculo, nisi unam. Non enim duas aut tres costas detulit de latere viri, et duas aut tres fecit mulieres (Gen. 2. 21). Cum ergo secunda aut tertia uxor steterit ante faciem tuam, sicut tunc Eva ante Adam, quomodo illis dicas, Hoc nunc os de ossibus meis (Gen. 2. 23)? Nam etsi vere costa est illa mulier, non tamen tua. Si ergo non illi dixeris, non illam confirmasse conjugem tuam : si autem dixeris, mentiris. Si ergo Deus ad hoc masculum et feminam ex uno creavit, ut sint unum : quare ergo et de cætero vir et mulier non ex uno utero nascentur, sicut volatilia quædam? Quia Deus, quavis masculum et feminam quidem creavit propter necessitatem filiorum generandorum, tamen semper castitatis fuit amator, et continentie auctor. Ideo illum typum non servavit in hominibus, ut si quidem vult homo nubere secundum primam dispositionem creationis humanæ, intelligat quid est vir et uxor. Si autem noluerit nubere, non habet necessitatem nubendi propter conjunctionem nativitatis, ne forte videatur per suam continentiam alterum perdere, quem nolebat esse in continentia¹ : quomodo dicemus post conjunctum matrimonium, ne alter altero nolente se separaret. 5. Propter quod relinquet homo patrem suum et matrem suam, et adheret uxori suæ. Propter quid? Quia ex viro est uxor, et ex una carne sunt ambo. Ergo nunc major caritas debet esse inter fratres et sorores, quia isti quidem conjuges (a) ex eisdem parentibus exeunt, illi autem ex diversis. Sed hoc magnum est nimis, quia fortior est Dei constitutio, quam virtus naturæ. Non enim præcepta Dei naturæ subjecta sunt, sed natura præceptis obtemperat. Deinde fratres licet ex uno nascentur, tamen ideo nascentur, ut diversas vias petant. Vir autem et uxor licet ex diversis nascentur, tamen ideo nascentur, ut in unum conveniant. Ergo hi, quavis sunt ex uno, tamen non ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut non sint unum. Illi autem quavis non sunt ex uno, tamen ita sunt quasi ex uno : quia ad hoc creati sunt, ut sint unum. Vides ergo, quia non seipsum loquitur ordo naturæ? Sed ordinationem Dei ex teipso considera. Quod enim est in herbis aut in arboribus humor, hoc est in hominibus amor. Sicut herba ex humore nascuntur et crescent, sic homines per amorem incipiunt et augentur. Humor quidem de radicibus ascendit in herbam, de herba autem non revertitur ad radices, sed*

¹ V. D. et Editi in margine, *Quomodo dicam in hujusmodi mortiferis carnalium passionum super.*

¹ Sic Editi, qui in margine habent : al., *nolebat*. V. D., qui *nolebat*. Quovis modo legas, vix divinae possis quid huius sibi velit.

(a) Vox, conjuges, hic intelligitur de fratribus.

cursum transmittitur in semen: sic et caritas de parentibus ascendit in filios; de filiis autem non revertitur ad parentes. Ideo parentes quidem filios diligunt, sed non sic diliguntur a filiis: quia sicut herba non deorsum, sed sursum ad semen transmittit humorem: sic et homo non ad parentes, sed ad procreandos filios transmittit affectum. *Et erunt duo in carne una.* Sicut qui spiritualiter se diligunt, multorum animarum quasi una anima esse dicuntur, dicente Scriptura: *Omnium credentium erat cor unum et anima una (Act. 4. 32)*: sic et vir et uxor qui carnaliter se diligunt, una caro dicuntur. 7. *Dicunt illi: Quid ergo Moses mandavit dare libellum repudii, et dimitti?* Displicet peccatoribus doctrina iustitiæ, gravis est fornicantibus interpretatio castitatis. Si contra rationem quidem respondere non possunt, veritati tamen credere non acquiescunt. Quid ergo? Conferunt se ad patrociniū viri sanctissimi Mosi, cuius personam verebantur omnes et timebant, ut doctrinam Christi, quam ratione vincere non poterant, per auctoritatem validioris personæ destruerent: ut dum Moses irreprehensibilis reprehendi timetur, veritatis interpretatio taceatur: sicut solent homines facere, malum causam habentes; confugiunt ad potentes viros, ut si per iustitiam non possunt, vincant per personam. Tamquam si ita invidiose respondeant: Quid ergo? Moses præcepit in lege, qui fuit quasi visibilis lingua invisibilis Dei, qui incorruptibilem gloriam corruptibilibus oculis vidit, et testimonium divinitatis in vultum suscipiens portavit ad populum (*Exod. 34*): tu autem, homo vilissimus, fabri lignarii filius, quomodo destruis quod ille constituit? Si Filius Dei es, sicut dicis, quare confundis tuum ministrum? si homo es similis nostri, quomodo reprehendis tuum auctorem? Si malum est, quare præcepit? si bonum est, quare destruis? 8. *Tunc ait Jesus: Moses, inquit, propter duritiam cordis vestri permisit vobis dimittere uxores vestras.* Frequenter vobis Moses propter duritiam vestram iniustitiam quasi iustitiam præcepit, ut in eremo hostias offerre Deo. Et quomodo dicit propheta? *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos (Psalm. 49. 9).* Sed quia patres vestri egressi erant de Ægypto, corpore, tamen non animo: nam totam Ægyptum secum in moribus bajulabant: videns itaque Moses propter dilectionem carnalem circa studia sacrificiorum eos esse inclinatios, si mandasset eos recedere a sacrificiis, non fuerat audiendus: quia annosa passio medicamento momentaneo non curatur. Jussit eos sacrificare quidem, sed jam non dæmonibus, sicut in Ægypto, sed Deo vivo. Dimidiam mali permisit, ne totum perderet bonum. Hac ratione permisit, vos dare libellum repudii, quia melius iudicavit permittente lege matrimonia solvi, quam odio compellente homicidium fieri. Permisit vobis mala facere, ne faceretis pejora. Ergo hæc vobis permittendo, non vobis iustitiam Dei demonstravit, sed a peccato abstulit culpam peccandi, ut quasi secundum legem agentibus vobis peccatum, vestrum non videatur esse peccatum. Utpote, si quis habeat servum, qui furatur et inebriat se, considerans domum, quia si utrumque sibi insimul mandaverit observare, nihil proficit: mandat illi quidem, ut bibat quantum vult, sed publice bibat, ut hoc quidem, quod bibit, sit secum novum bonum, ut paulatim discat obedire præceptis. Sic permissum est dari repudium, malum quidem, tamen licitum a creatione. Et apostoli præceperunt secundas adire nuptias, propter incontinentiam hominum. Nam secundam quidem accipere secundum præceptum Apostoli est: secundum autem veritatis rationem vere fornicatio est (1. Tim. 5. 9); sed dum permittente Deo publice et licenter committitur, fit honesta fornicatio. Propterea bene dixit, quia Moses hoc permisit, non præcepit. Aliud est præcipere, aliud est permittere. Quod enim præcipimus, semper placeat: quod autem permittimus, nolentes præcipi-

mus: quia malam voluntatem hominum ad plenum prohibere non possumus.

Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. — 9. *Amen dico vobis, quicumque dimiserit uxorem suam, nisi fornicationis causa, mœchatur.* Omnis res, per quas causas nascitur, per ipsas absolvitur. Matrimonium enim non facit coitus, sed voluntas: et ideo illud non solvit separatio corporis, sed separatio voluntatis. Ideo qui dimittit conjugem suam, et aliam non accipit, adhuc maritus est. Nam etsi corpore jam separatus est, tamen adhuc voluntate coniunctus est. Cum ergo aliam acceperit, tunc plene dimittit. Non ergo qui dimittit mœchatur, sed qui alteram ducit. Sicut autem crudelis est et iniquus, qui castam dimittit: sic fatuus est et injustus, qui retinet meretricem. Nam patronus turpitudinis ejus est, qui crimen celat uxoris. Initiatores ergo debemus esse Dei, ut sicut ille agit cum Ecclesia, sic nos agamus cum conjugē. Ille enim nunquam derelinquit populum, nisi ad gentilitatem vel ad hæresim voluntarie transierit: alias autem peccantem castigat quidem, tamen misereri non cessat, dicente propheta: *Si dereliquerint filii ejus legem meam, visitabo in virga iniquitates eorum: misericordiam autem meam non dispergam ab eis (Psalm. 88. 31. 33. 34).* Sic et vir meretricem quidem dimittat, alias autem male morigeratam castiget et teneat. Quomodo? Tribus modis. Primum docendo secundum Deum. Si autem contempserit timorem Dei¹, impropere, ut vel homines erubescat. Si nec pudorem sentit frequenter confusa, faciat illi quod præcepit Salomon: *Cor durum baculo percutit (Prov. 10. 13).* Ergo primum admone, quia multum proficit doctrina iustitiæ. Deinde confunde, quia frequenter et pudor frenum est vitiorum. Tertio iustum est, ut castigetur quasi ancilla, quæ erubescere nescit ut libera. Aliiter. De Galilæa turbæ in mysterium gentium sequutu sunt Dominum in fines Judææ, ibique curatæ sunt. Juste in fines transierunt Judææ: nec enim potuissent curari, nisi relictis finibus suis, in fines transissent Judææ, sicut scriptum est in isaia: *Et venient omnes gentes, et dicent: Venite, ascendamus in montem Domini, et in domum Dei Jacob, et annuntiabit nobis viam suam, et ambulabimus in ea (Isai. 2. 3).* Et curatæ sunt gentes in finibus Judæarum ad confusionem ipsorum, quia gentes quidem et in aliena sequutæ sunt Christum, Judæi autem in finibus suis constitutum tentaverunt et repulerunt, et in fornicationibus suis corporalibus fornicationem suam confessi sunt spirituales, dicentes: *Si licet viro dimittere uxorem suam quacunque ex causa?* Quia non potest animo esse castus, qui corpore est lascivus: hoc est, non potest Deo esse fidelis, qui uxori suæ perfidus est: sicut nec ex diverso conscientiam servat, qui Deo fidem non servat, sed altera alterius fornicationis est accusatrix. Nam etsi interim non prævaricatur lascivus, tamen jam in eo statutus est ut prævaricetur, si corruptio persuasionis accesserit. Et illi quidem secundum carnem interrogabant, quæ pati merebantur secundum spiritum: *Si licet dimittere uxorem quacunque ex causa?* Christus autem respondit eis, quod facere eos non decebat, dicens: *Quicumque dimiserit uxorem, nisi ob causam fornicationis, et aliam duxerit, mœchatur.* Sicut enim uxorem quocunque modo contra voluntatem viri agentem dignum est repellere, non est autem iustum quantum ad gravitatem viri, nisi ob causam fornicationis: sic et Ecclesia, quocunque modo contra voluntatem egerit Christi, digna est abjici: non autem abjicitur propter longanimitatem Christi, nisi sola causa transgressionis. Sicut enim si Christus prius dimisisset Ecclesiam Judæarum, non eis subministrans per Scripturas notitiam suæ divinitatis, ipse faciebat eam adulteram

¹ v. D. et Editi in marg., *Si autem Dei timorem non sentit.*

enim diis extraneis, quoniam natura, rationalis et subdita Deo creata, sine Deo non potest esse: sic Christo semper eis scientiam suæ divinitatis subministrante, quoniam synagoga spernens transibat ad idola, inexcusabilis adultera reperta est. Propter quod repulit Christum, non repulit eam Christus: non quacumque ex causa, sed propter causam fornicationis ipsius: quia non solum, relicto Christo, diabolo se conjunxit, sed etiam interfecit, pro quo mori debuerat. Ab initio enim Deus genuit Christum: deinde creavit hominem, rationabilem naturam angelorum et animarum, quasi conjugem, et potentem suscipere verbum ipsius. Ideo clamat: 6. *Quod Deus conjunxit, homo non separet*. Et multis quidem modis homo separat, quod conjunxit Deus. Quando enim quis audet dicere aut facere aliquid per quod scandalizati homines recedant a Christo, homo separat, quod Deus conjunxit. Sed et si nullus alter hoc faciat, ipse autem homo peccans a Deo recedat, repellens Spiritum ejus a se, homo videtur separasse quod Deus conjunxit. 10. *Dicant ei discipuli: Si ita est causa viri cum uxore, non expedit nubere*. Audientes cogitabant apud se: Mulier bona difficile invenitur, protestante Salomone: *In mille virum bonum invenies: in omnibus autem his mulierem non invenies* (Eccle. 7. 29).

Mulieris male descriptio. — Quid autem est aliud mulier, nisi amicitie inimica, ineflugibilis poena, necessarium malum, naturalis tentatio, desiderabilis calamitas, domesticum periculum, delectabile detrimentum, mali natura, boni colore depicta? Ergo si dimittere illam peccatum est, necesse est ut, aut dimittentem, adulterium alterum faciamus, aut tenentes, quotidianas pugnas et amaritudines habeamus. Ideo responderunt: *Si ita est viri causa cum uxore, non expedit nubere*. Tunc Dominus non dixit, quia expedit, sed magis consensit, quia non expedit: sed infirmitatem carnis aspiciens dixit: 11. *Non omnes capiunt verbum istud, sed quibus datum est*. Non dixit, Non omnes possunt: sed, *Non omnes capiunt*: id est, Omnes quidem capere possunt, sed non tamen omnes capere volunt. Palma proposita est. Qui concupiscit gloriam, non cogitat de labore. Nemo vinceat, si omnes periculum pugnae timerent. Ex eo quod quidam non possunt, et a proposito continentiae cadunt, non debemus circa virtutem castitatis fieri pigriores. Si enim quidam in pugna cadentes non exanimant ceteros, sed dicunt illis sic datum fuisse, rem non applicant pugnae, sed homini: quanto magis nos cadentium negligentiae imputare debemus, non difficultati virginitalis? Quod autem dicit, *Quibus datum est*, non hoc significat, quoniam quibusdam datur, quibusdam non datur: sed illud ostendit, quia nisi auxilium gratiae acceperimus, nihil ex nobis valeamus. Quoniam autem volentibus gratia non denegatur, in Evangelio Dominus dicit: *Petite, et dabitur vobis: quærite, et invenietis: pulsate, et aperietur vobis*. Omnis enim qui petit, accipit: et qui quærit, invenit: et pulsanti aperietur (Matth. 7. 7. 8). Debet autem voluntas præcedere, et sic sequitur gratia. Nam nec gratia sine voluntate aliquid operatur, nec voluntas sine gratia potest. Nam et terra non germinat, nisi pluviam susceperit, nec pluvia fructificat sine terra. 12. *Sunt eunuchi, qui sic nati sunt ex utero matris suæ: et sunt eunuchi, qui ab hominibus fiunt: et sunt eunuchi, qui seipsos eunuchos fecerunt propter regnum cælorum*. Tamen si dicat aliquis: Quid dicis, Domine? si ex quacumque causa contigerit homini uxorem non habere, an continentia habebit mercedem? Non semper. Sicut enim peccatum sine voluntate opus non facit, ita justitia ex opere non consummatur, nisi et voluntas affuerit. Multi enim corpore quidem castitati student, adulterium autem voluntate committunt. Nisi enim ex voluntate sola fornicatio consummare-

tur, numquam Dominus diceret: *Qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, mæchatus est eam in corde suo* (Matth. 5. 28). Ergo voluntas sine opere frequenter peccat. Illa est gloriosa continentia, non quam transgredi non potest necessitas debilitatis corporis, sed quam complectitur voluntas sancti propositi. Ideo dicit: *Sunt eunuchi, qui sic nascuntur ex utero matris suæ: sunt eunuchi, qui ab hominibus fiunt*: sed illos tenet necessitas, hunc autem tertium coronat voluntas. Quod autem sic nascuntur, a creatione sit: quomodo nascuntur et sex digitos habentes, aut quatuor, et similia.

Quia de causa contra cursum naturæ aliqua interdum eveniant. — Si enim Deus, sicut ab initio constituit, unamquamque naturam sic dimitteret, illam immutabiliter semper in suo ordine permanere, in oblivionem deduceretur coram hominibus operatio Dei: nam æstimaretur natura rerum ipsa se regere. Utpote, constituit Deus naturaliter, ut in hieme frigora sint, calor autem in æstate: ut terra fructum proferat, ut pluvia descendat de cælo. Si hæc sicut ab initio constituta sunt, ita in suo statu immutabiliter perseverarent, inveniretur Deus ab initio quidem constituisse; et de cætero omnem naturam in sua potestate reliquisset, et per hoc fieret ut jam creatura necessarium non haberet Factorem. Ideo ergo natura rerum convertitur contra naturam suam interdum, ut semper Deus naturarum Opifex in memoriam reducat, et semper necessarius sit Factor suæ naturæ, et non solum semel, sed quotidie opera sua facere videatur. Propterea in Evangelio de cæco, qui sic natus fuerat, Dominus dicit: *Neque hic peccavit, neque parentes ejus, sed ut manifestentur opera Dei* (Joan. 9. 3). Non solum simpliciter intelligendum est, sicut multi putant, ut, cæco sanato, Dei potentia cognoscatur, id est, operans Deus. Alioqui, omnibus infirmitatibus sanatis, Dei potentia cognoscitur: sed ideo in illius persona hoc dicit, quia contra regulam naturæ sine oculis erat creatus, ut in transversione naturæ opus Dei investigatur, dum emendatur natura. 13. *Tunc oblatis sunt ei pueri, ut manus eis imponeret, et oraret*. Tunc, scilicet quando Dominus de castitate sermonem faciebat, et beatos pronuntiabat eunuchos. De gloria enim continentiae Domino referente atque dicente, *Sunt qui se eunuchiant propter regnum cælorum*: audientes quidam obtulerunt ei infantes, pueros castitate mundissimos. Putabant enim, quia Dominus corpore mundos tantum laudaret, non et voluntate: nescientes, quia Dominus non illos beatificavit eunuchos, quos pueritiae necessitas facit castos, sed continentiae virtus. *Discipuli autem vetabant eos*. O caru, amica rerum malarum, et non amica rerum bonarum! Quia non delectatur in bono, ideo facile obliviscitur bonum: malum autem quicquid audierit, quasi naturaliter in corde suo plantatum, sic retinet semper. Nam numquam potest aliquis oblivisci quod diligit, nec retinere quod odit. Ante enim modicum Christus accipiens puerum dixerat: *Nisi facti fueritis sicut puer iste, non intrabitis in regnum cælorum* (Matth. 18. 3). Et ecce statim obliti discipuli puerilis innocentiae, vetabant ad Christum pueros quasi indignos accedere, ad quorum similitudinem ipsi fuerant invitati. Nam quis meretur appropinquare Christo, si repellitur ab eo infantia simplex? Putabant enim se honorem facere Christo, damnum facientes gloriæ ejus. Nam quoniamdammodum damnum est medico, si subtrahantur infirmi: sic damnum est Christo, non habere quos salvet. Si enim expectans Samaritanos peccatores, de quibus ipse mandavit quasi de indignis, *In civitates Samaritanorum ne intraveritis* (Matth. 10. 5), tamen sic de adventu eorum gaudebat, ut diceret: *Escam habeo manducare, quam vos nescitis* (Joan. 4. 32): putas quanto magis esuriebat salutem innocentium puerorum. Ideo dixit: 14. *Nolite vetare pueros*. Nam si sancti futuri sunt, quid vetatis filios ad Patrem venire? Si autem peccatores futuri sunt, ut quid sententiam condemnationis profertis, auto-

¹ V. D. et Editi in marg., *Quis dicere aut facere aliquid præsumit*.

quam culpam videatis? *Talium est enim regnum cælorum. Talium*, non omnium. Nam quales modo sunt, meum est : quales autem postea futuri sunt, ipsorum. Quod ergo meum est, honorate : quod autem ipsorum fuerit, miseremini. Talium est enim regnum cælorum, qui casti sunt ex virtute, sicut pueri ex ætate. Talium est, qui simplices oculos habent sicut pueri, et non cognoscunt differentias personarum. Ecce enim puer, si viderit hominem, nihil aliud videt in eo, nisi hoc solum quia homo est : non dignitatem ejus intelligit, non considerat vestem ipsius. Vir autem perfectus, cum hominem viderit, non aspicit quia homo est, sed statim cogitat de dignitate illius, et æstimat vestimenta ipsius. Vides ergo, quia sapientior est imperfectus puer, quam perfectus vir? Vir enim non hominem aspicit, quem Deus fecit Dominus, sed ornatum, quem diabolus advenit. Puer autem non ornatum aspicit, quem diabolus advenit, sed hominem, quem Deus creavit. Priusquam puer veneno diabolico mundialis malitiæ repletus fuerit, cognoscit opus Factoris : cum vero inebriatus fuerit mundi spiritu, jam non aspicit opus Factoris, sed illecebras corruptoris. Præsens locus instruit omnes patentes, ut filios suos indesinenter sacerdotibus offerant : quia si sacerdotibus offerunt, offerunt Christo. Non enim sacerdos manus inponit, sed Christus, in cuius nomine manus inponitur. Si enim qui escas suas per orationem non offert Deo, coinquinas eas manducat, secundum quod de illis ait Apostolus : *Quoniam omnis creatura Dei bona, et nihil rejiciendum, quod cum gratiarum actione percipitur : sanctificatur enim per verbum Dei, et orationem*; dicens enim, *Sanctificatur per verbum Dei et orationem* (1. Tim. 4. 4. 5), ostendit, quia maculata est, nisi per orationem fuerit omnis esca mundata et sanctificata : quanto magis pueros offerri Deo et sanctificari necesse est? Causa autem sanctificandarum escarum hæc est, quoniam *Mundus totus in maligno positus est* (1. Joan. 5. 19). Ergo et omnis res corporalis, quoniam mundi est pars, in maligno est posita, et ipsam propterea oportet sanctificari. Consequenter et infantes, quando nascuntur, et ipsi quantum ad carnem in maligno sunt positi : quoniam et omnis caro, quasi pars mundi, in maligno posita est. Propterea necesse est offerri pueros, ut assidue super eos oratio fiat : quoniam escam semel sanctificari ne esse est. Manducamus enim eam, et transit : hominem autem, quem indesinenter adversarius persequitur et sordidat, semper sanctificari necesse est. Aliter. Convenienter confutatis Judæis tentatoribus et lascivis, offerunt pueri Christo in mysterium gentium, in fide parvulorum, et lactis adhuc solius capientium escam, quos obtulerunt Christo patres eorum : sicut ordinis est intelligere, posita sunt evangelia gentium singularum, quod discipuli in figura principum Judaici populi prohibebant : quoniam semper Judæi omnia faciebant, ne gentes salvarentur introductæ ad fidem.

Homilia xxxij. ex capite xix.

16. Et ecce vir unus accessit ad eum, et ait : *Magister bone, quid boni faciam, ut habeam vitam æternam?* et reliqua. Non sine ratione querendum est in hoc loco, cur hic de isto adolescente Christum interrogante, *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam?* cum Dominus implevisset narrationem, in fine sic addidit : 30. *Multi enim erant, inquit, primi novissimi, et novissimi, primi.* Quod de Judæis et gentibus dictum esse dubitat nemo. Ne forte ergo hic adolescens in mysterio introducitur Judaici populi semper adolescentuli, semper gloriantis et levis. Sic enim facere solet Christus plerumque, quando de mysterio alicujus rei est loquutus : ante introducit corporaliter facientem idipsum, ut ex eo occasionem inveniens, corporalem narrationem mysterii, quam rei propositum exsequatur : ut puta, cum de comescenda jactantia Pharisæorum apud Lucam (Cap. 14) loquutus fuisset, introducit primo hydropicum, et sanavit,

ut in corporali tumore hydropici, jactantia Pharisæorum pungeretur inflatio¹. Sic et hic cum de refutatione Judæorum et electione gentium mysterium exponere voluisset, ex eo verbo quod dicit ad Petrum, 29. *Et omnis qui reliquerit patrem et matrem, etc.*, usque ad parabolas subsequentem de mercenariis conductis in vineam, hora prima, tertia, sexta, et nona, et undecima, quomodo gentes præponendæ erant Judæis : introduxit istum adolescentem gloriantem, et levem, et amantem amplius bona sua carnalia, quam cælestia Christi promissa : ut passione corporali adolescentis istius Judaici populi spiritualis passio demonstraretur, propter quam Christo non credidit : id est, propter placentiam sibi, propter jactantiam vanam, propter quæstus, quos capiebat ex lege, remansit in lege. Propterea quæcumque dicuntur de adolescentulo isto sic sunt accipienda, quasi de populo Judaico dicta. Judaicus ergo populus erat adolescens, non ætate, sed levitate : moribus immaturus, non annis. Nam omnia quidem vitia carnalia juvenilia sunt, sicut dixit Apostolus : *Juvenilia enim desideria fuge, sectare justitiam, misericordiam, pietatem* (2. Tim. 2. 22), etc. Præcipuum autem vitium juvenile est gloriatio, quæ amplius vult videri, quam est : aut in toto vult videri non esse qualis est. Nam sic populum² Judaicum fuisse cognovimus in Scripturis, sicut et Dominus dicit de illis : *Faciunt omnia, ut ab hominibus videantur.* Item : *Væ vobis scribæ et Pharisæi hypocritæ, qui diligitis primas cathedras in synagogis* (Matth. 23. 6), etc. Item : *Væ vobis, qui justificatis vosipsos, Deus autem cognoscit corda vestra* (Luc. 11. 45. et 16. 15). Propter quod et fœcus dicti sunt, habentes folia sine fructu, id est speciem sanctitatis, non ipsam sanctitatem, quam æstimatione quidem justitiæ sectabantur, opera autem abhorrebant. Et vide quomodo in exordio ipso narrationis populi Judaici mores significat. Dicit enim : *Magister bone, quid boni faciam, ut vitam æternam possideam?* Quia semper Judæi interrogatores Dei fuerunt, et non obauditores : laudatores sanctorum, et non imitatores : auditores legis, et non factores : semper dicentes, et nunquam ad scientiam veritatis pervenientes : gloriantes in lege, et per prævaricationem legis Dominum Deum inhonorantes. Adhuc et illud considera, quia nihil de actione Dei interrogat quid credat, aut quomodo credat : sed hoc, Quid faciendo vitam æternam possideat : quia omnis spes salutis apud Judæos in operibus erat, non in fide, sicut dicit Apostolus de illis et gentibus : *Quoniam gentes, quæ non sectabantur justitiam, in legis justitiis pervenerunt : quia non ex operibus, sed ex fide : Israel autem sectando legis justitiam, in legem justitiæ non perrenit : quia non ex fide, sed ex operibus* (Rom. 9. 30 - 32). Prima autem justitia est cognoscere Deum patrem et Christum ejus : novissima autem justitia est facere opera bona : sicut cum Dominus dixisset quibusdam Judæis, *Operantini cibum, qui non perit, sed qui permanet* : interrogantibus eis, *Quid faciemus, ut operemur opus Dei?* respondit, *Hoc est opus Dei, ut credatis in eum, quem ille misit* (Joan. 6. 27 - 29). Illi autem opus agnitionis Dei negligentes, quod est præcipuum Christiani opus, semper ad diabolum transibant, et de operibus justitiæ requirebant. Propterea Dei agnitionem perdiderunt, et opera justitiæ nunquam impleverunt : quia virtus faciendæ justitiæ agnitio Dei est. 17. Dicit ei Jesus : *Quid me dicis bonum? Nemo bonus nisi unus Deus.* Numquid non erat ipse bonus, cum esset Filius Dei Deus? Nam quemadmodum com ipse sit Filius Dei, et ipse Deus est, quasi Filius : sic cum sit bonus Deus, et ipse Filius Dei sine dubio bonus est, quasi filius boni. Sicque Judaicus populus unius Dei habens agnitionem, Christum nec Filium Dei nec Deum cognoscere volebat. Hac ratione laudem sibi oblatam ab eo repulit, quia non quasi Deum bonum, sed quasi hominem bonum eum dicebat.

¹ V. D. et Editi in marg., præpingeretur inflatio.

² Al., vult videri et non esse : sicut populum, etc.

Quod non fecisset, si ille, quasi Deum bonum, bonum eum dixisset. Et vere quantum ad Judæos, qui unum Deum colebant, et Christum Dei Filium non cognoscebant, nemo erat bonus, nisi unus Deus: apud fideles vero, sicut unus Deus pater est bonus, sic et unigenitus Deus nihilominus bonus est. Puto autem, si dixisset ei, Magister sancte, aut etiam, Juste, similiter respondisset: Quid me dicis sanctum, aut justum? Nemo sanctus, nisi unus Deus: nemo justus, nisi unus Deus. Ex quibus omnibus discimus, quoniam sicut tunc Christus laudem ejus repulit, quia non cognoscebat eum, sic semper repellit laudes omnium ignorantium: consequenter nec Pater suscipit laudes eorum, qui non cognoscunt eum secundum quod est. Numquid gentes non colebant Deum et ignorabant¹, secundum quod Atheniensibus dicebat Apostolus: *Perambulans enim simulacra vestra, inveni aram ignoti Dei: quem ergo vos ignorantes colitis, hunc ego annuntio vobis* (Act. 17. 23)? Sed non suscipiebat culturam eorum, quia non cognoscebat eum secundum quod ipse agnosci volebat. Si autem nec Christus suscipiebat laudes Judæorum, nec Deus Pater, gentium, quia non cognoscebat eum secundum quod decebat cognoscere eos: sine dubio nec hæreticorum suscipiunt laudem, vel Pater, vel Filius, quoniam nec ipsi cognoscunt quis Pater, quis Filius, errantes de ambobus², et confundentes utrumque: quoniam qui Filium cognoscit, ille et Patrem cognoscit. Quod si laudes eorum non suscipiunt, consequenter nec opera, quamvis videantur justa. Propterea cum dixerint, *Nos in nomine tuo prophetavimus, et in nomine tuo dæmonia ejecimus, et virtutes multas fecimus*: dixit eis Jesus, *Discedite a me, nescio qui estis* (Matth. 7. 22. 23). Si vis venire in vitam, serva mandata. Quam sapienter ait, *Serva*. Ille enim interrogaverat, *Quid boni faciam?* iste contra illi respondit, *Serva*. Non dixit, *Disce* mandata, quia Deus docuerat eum, Factor naturæ rationalis: sed, *Serva*, quia non servabat. Nam in hoc, quod admonetur servare, ostenditur non servasse. Nam non est ille bonus, qui interrogat de bono, sed qui facit quod bonum est. 18. *Non occides*. In persona quidem loquens unus illius, quicumque fuerit, convenienter loquitur personæ populi Judæorum. Quæcumque enim sciebat, quasi Deus, populum Judaicum esse facturum, vel in se, vel in discipulos, vel jam facere, anticipans eadem ipsa, præmonet eos, et dicit: *Si vis intrare in vitam, non occidas*. Sed occiderunt et ipsum, et discipulos ejus. *Ne adultereris*. Sed adulterati sunt recedentes a Deo suo, et viro animarum suarum, cum diabolo corruptore. *Ne furtum facias*. Sed fecerunt, furantes quidem fidem divinitatis ejus ex opere, et dicentes: *Hic non eiecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Matth. 12. 24): ne per opus illud crederent Christo. Item furati sunt veritatem resurrectionis ejus de toto mundo, quantum ad se, dantes pecuniam multam militibus, ut dicerent, *Quia nobis dormientibus, nocte venerunt discipuli ejus, et furati sunt corpus ejus* (Matth. 28. 13). *Non falsum testimonium dices*. Sed dixerunt contra Scripturas, *Hunc scimus, unde est* (Joan. 7. 27). Deinde falsum testimonium protulerunt, dicentes: *Nos audivimus eum dicentem, quoniam ego dissolvam templum hoc manu factum, et in triduo reedificabo illud* (Matth. 26. 61). Similia et in Stephanum dixerunt. 19. *Honora patrem tuum et matrem tuam*. Sed non honoraverunt neque patrem suum Deum, qui seminaverat eos, neque matrem suam Ecclesiam patriarcharum et prophetarum cælestem: sed tamquam genimina viperarum, rupe-runt eos, et exierunt ab eis. *Et diliges proximum tuum sicut teipsum*. Sed non dilexerunt Christum, factum sibi proximum, secundum carnis cognationem. Quo-

niam ergo et olim per Mosem hæc eis servare præcepit, et postea per seipsum, illi autem non servaverunt: ideo non intraverunt in vitam, id est, in agnitionem Dei Patris et Christi. 20. *Et respondit: Hæc omnia servavi a juventute mea*. Nativitas Judaici populi fuit ex tempore Abraham, usque ad exitum ejus de Ægypto. Tunc enim quasi infans fuit populus ille, sicut Deus apud Ezechielem prophetam testatur, dicens ad Jerusalem: *In qua die nata es, non est præcisus tuus umbilicus, et non alligaverunt mamillas tuas: et etiam in aqua non es lota in salutem, neque oleo uncta es, neque sale salita, neque pannis involuta es: neque pepercit oculus meus in te, ut facerem tibi unum ex istis omnibus, ut pararetur aliquid super te; et projecta es in faciem campi, et in pravitate animæ tuæ, in qua die nata es. Et transivi ad te, et vidi te conspersam in sanguine tuo, et dixi tibi: De sanguine tuo bibes. Et multiplicavi te: sicut hortum agri dedi te, et multiplicata es, et magnificata es, et intrasti in civitates civitatum* (Ezech. 16. 4-8). Juventus autem ejus fuit ex tempore Mosi usque ad reges. Virilitas autem ejus ex tempore regum ejus usque ad transmigrationem Babylonis. Senectus autem ejus a transmigatione Babylonis usque ad Christum, quando est mortuus populus ille, propriam interficiens vitam. De istis autem statibus suis etiam per prophetam testatur populus ille, et dicit: *Domine, memorabor justitiæ tuæ solius, Domine, quam docuisti me ex juventute mea, id est, ex tempore Mosi, quando legem ad eruditionem suam accepit. Et usque nunc pronuntiabo mirabilia tua: quod est in tempore regum. Et usque ad senectam et senium, Deus, ne derelinquas me, donec annuntiem brachium tuum generationi omni quæ ventura est* (Psalm. 70. 16-18): quod factum est in tempore Christi, quando qui digni fuerunt ex eis credere in Christum, brachium Domini annuntiaverunt omni generationi gentium, postmodum credenti in Christo. Quam congruum autem populus ille Judaicus dedit responsum, qui tamen corde nunquam credebat, semper ore commendabat se dicens: *Hæc omnia servavi a juventute mea*. Quod non erat verum. Nam et prophetas occidit, cumque idolis semper adulteratus est, et furtum veritatis Scripturarum semper commisit, sicut etiam Dominus dicit de illis: *Quia irritum fecistis mandatum Dei propter traditionem vestram* (Matth. 15. 3). Et falsa testimonia dixit in interfectioribus prophetarum, maxime in Isaiam, apud regem Manassen, dicens: *Quia principes vestros Sodomitæ appellat, et populum Israëliticum Gomorrhæos* (Isai. 1. 10); Dominum Sabaoth se vidisse blasphemantem³ cum dicit Deus: *Nemo videbit faciem meam, et vivet* (Exod. 33. 20). Propter quod et serratus est ligna serra. Sed omnia illa specialiter convincere Christus omnittens, quasi ex aliis argumentis vult populum Judaicum ostendere nihil horum unquam servasse, dicens: 21. *Respondit Jesus: Adhuc tibi restat unum. Vade et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me*. Ac si dicat: Scio quidem quia mentitus es, et interim accipio hæc quasi vera. Si ergo omnia ista servasti a juventute tua, ut fias perfectus, *Vade et vende omnia quæ habes, et da pauperibus, et habebis thesaurum in cælo, et veni, sequere me*. Quæ sunt quæ possidebat Judaicus populus? Puto quod illa quæ dicit Lucas hoc modo: *Ad horam autem cænæ misit invitatos vocare: illi autem recusaverunt, et unus dixit: Villam emi, et vado videre illam; et alius: Jugum bovis emi quinque, et vado probare ea; alius autem: Uxorem duxi, et ideo non possum venire* (Luc. 14. 17-20). Quorum omnium interpretatio spiritualis facta est in proprio loco. Ille autem hoc dicimus tantum, quia ex quibus causis illic ponuntur Judæi non venisse ad Christum, ex ipsis causis carnalibus et terrenis intelligitur populus recessisse a Christo. Tantum⁴ differentia in hoc est, quod illic Judæi ponuntur non venisse ad Christum: quia amore carnalium rerum

¹ sic V. D. et Editi in marg. Editi autem in textu, *Numquid gentes non cognoscebant eum, et ignorabant*: minus recte.

² Idem in marg., *errantes de substantia ambobus*. Utraque lectio quadrat.

³ Idem in marg., *se vidisse confirmat*.

⁴ Al., *tamen*.

et terrenarum occupati, nec permanserunt in Christo, nec consideraverunt opera ejus, nec audierunt sapientiam ejus: propterea non cognoverunt eum Filium Dei, nec venerunt ad eum; hic autem illum populum Judæorum demonstrat, qui vel ex prophetis, vel ex operibus, vel doctrinis ejus cognoverunt Filium Dei: et concupiscentia lucrorum carnalium, vel bonorum quæ consequerentur ex lege carnali, propter avaritiam recesserunt a Christo, non ignorantes divinitatem ejus, sed non sustinentes veram justitiam ejus. Quæ sunt ergo bona Judaici populi, quæ vendere, et pauperibus dare mandantur? Primum quidem agnitio Dei unius, lex, templum, sacerdotium, levitica et diversa genera sacrificiorum, quibus omnibus carnaliter utens populus ille, quasi possessiones fructiferas possidebat. Quæ quantum ad æstimationem quidem Judæorum magna videbantur, et multa: quantum autem ad Christi promissa, pauca, et nimis exigua. Quæ omnia mandantur dari gentibus, specialiter pauperibus, et nihil horum habentibus, in quibus populus ille Judæorum fuerat dives. De hoc enim populo Judæorum divite et contemnendo, et de populo gentium paupere et ditando dicit Maria in Evangelio: *Pauperes implevit bonis, et divites ditavit inanes* (Luc. 4. 53). Hoc ergo dicit Dominus ad populum Judæorum, suadens eis, quod melius est unius Dei agnitionem vendere: Vade, et trade eam gentibus pauperibus, et non habentibus Dei unius et veri agnitionem; tu autem ascende ad majus, veni et sequere etiam me, ut cognoscas quoniam hæc est vita æterna, cognoscere non solum verum Deum, sed etiam Christum Jesum, quem misit ipse. Possides templum: trade id gentibus pauperibus, et non habentibus templum Dei, et in primis venientibus ad agnitionem Dei, et veni, sequere me, ut et ipse efficiaris templum Dei. Nam imperatorum et incipientium est, habere templum Dei: perfectorum est, templum Dei esse. Possides legem: trade eam pauperibus gentibus, et non habentibus legem: tu autem veni, sequere me, et eris in gratia, sciens quia lex non est posita iustis, sed impis peccatoribus; gratia autem perfectionis est præmium. Possides legis diversa mandata: ut puta, habes hoc mandatum: *Audi, Israel, Dominus Deus tuus, Deus unus est* (Deut. 6. 4): trade ea pauperibus gentibus, non habentibus unum Deum. Habes, *Non facies idolum* (Levit. 20. 4): trade hoc pauperibus gentibus, et per ignorantium idola multa colentibus; tu autem sequere me, ut habeas vitam æternam. Hæc est autem vita æterna, ut cognoscas unum Deum verum, et Jesum Christum, quem misit (Joan. 17. 3). Habes, *Non occides* (Exod. 20. 13): trade hoc gentibus homicidia multa facientibus: tu autem sequere me, ut non irascaris. Habes, *Ne adultereris* (Exod. 20. 14, et Deut. 5. 17): trade hoc gentibus lascivis, ut discant non adulterari: tu autem sequere me, ut ne concupiscas. Habes, *Non perjurabis* (Levit. 19. 12): trade hoc gentibus, ut discant non perjurare: tu autem sequere me, ut non jures. Habes, *Oculum pro oculo, dentem pro dente* (Exod. 21. 24): trade hoc gentibus, ut nihil mali patientes inferant mala: tu autem sequere me, ut qui te percusserit in maxillam unam, præbeas illi et alteram. Habes, *Ut odias inimicos, et ut diligas amicos* (Levit. 19. 17. 18): da hoc pauperibus gentibus absque omni justitia, qui nec amicis suis bonam conscientiam servabant: tu autem sequere me, ut etiam inimicos diligas, quoniam hæc omnia pauperes debent habere, ut consoletur vita eorum in ipsis. Incipientium sunt omnia illa, non perfectorum. Si ergo hæc omnia tradideris pauperibus gentibus, et sequutus me fueris, per hæc majora, quæ dixi, manifestum est, quia omnia illa a juventute servasti, et proficiens in senectute tua quæ juvenum erant evacuasti. Si autem per hæc majora me sequi noluieris, manifestum est, quoniam omnia illa non solum a juventute tua non custodisti, sed nec modo etiam in senectute tua conservas. Quomodo autem potest fieri, ut sterilis ejus sit senectus, cujus fecunda

fuit juvenus? Nec est possibile, ut non crescat in illo bono, qui cepit ab ipso bono. Nam non stat eum in suo statu pejorem fieri¹, sed necesse est, ut exercitatus semper crescat ad melius. 22. *Ille autem, his auditis, tristis abiit: erat enim habens multas possessiones.* Nam vere propter duas causas Judaicus populus recessit a Christo. Aut propter peccata sua, quia numquam servaverat Dei mandata, sicut Dominus ad Nicodemum loquens testatur, dicens: *Qui autem non credit in Filium Dei, jam judicatus est. Hoc autem judicium est, quoniam lux venit in hunc mundum, et homines magis amaverunt tenebras, quam lumen: erant enim opera eorum mala. Omnis enim qui malum agit, non venit ad lumen, ne manifestentur opera ejus* (Joan. 3. 18-20). Aut propter lucra carnalia quæ conferebant ei consuetudines legis: sicut ostendit parabola, in qua se invitati excusaverunt propter villam, propter boves, id est propter lucra carnalia. Nam sacerdotes quidem non venerunt ad Christum, ne sacrificiorum lucra amitterent: populus autem, quia per sacrificia (ut putabat) debebantur peccata eorum. Qualis autem emundatio sit in eo, qui in sanguine animalium veniani consequitur peccatorum? Quantum enim dolet de occisione animalium, tantum et emundatur populus. Propterea dicit propheta: *Si voluisses, sacrificium dedissem, utique holocaustis non delectaberis. Sacrificium Deo spiritus contribulatus* (Psalm. 50. 18. 19), etc. Quomodo autem populus Judaicus tristis secundum animam abiit a Christo, intelligit qui considerat quæ est lætitia spiritualis. Lætitia enim cordis est bonam conscientiam habere ad Deum, et spiritualiter esso gaudentem, ac propter hoc non desperantem. Quomodo autem poterat populus ille habere bonam conscientiam ad Deum, et spiritualiter esso gaudens, qui intelligens Christum per opera ejus esse Filium Dei, propter peccata sua, aut propter lucra carnalia legis contemnens Christum, maluit esse in corporalibus possessionibus legis, quam in gratia Christi? Ideo autem et abeunte illo Dominus dicit: 23. *Quam difficile dives intrabit in regnum celorum.* 24. *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum celorum.* Quoniam facilius gentes, quæ fuerant tortuoso animo, intraturæ fuerant per angustum ostium regni celestis, quam Judæi qui divites videbantur. Divites autem erant Judæi in lege, in prophetis, cæterisque patriarchis, in Scripturis divites, in templo, in sacerdotibus, in Levitis, in sacrificiis, cæterisque dispositionibus ad religionem pertinentibus: quæ omnia non illos edificaverunt in sanctitate, sed inflaverunt superbia. Apud se quidem delectabantur servire diabolo, coram aliis autem volebant apparere Dei cultores. Gentium autem animæ assinitæ sunt tortuosis camelis, in quibus gibbus idololatriæ ipsorum erat: quoniam cognitio Dei erectio est animarum. Unde et homines, quia acceperant a Deo scientiam Dei, erecti creati sunt: animalia autem, quoniam non habent scientiam Dei, in natura prona sunt facta, id est, incurvata. Sic et idololatria, quam videtur esse erectio eorum, id est, religio, potius depressio est animarum. Nam sicut præ omni justitia operum major est justitia, cognoscere Deum: sic præ omni peccato majus peccatum est, idola adorare. Sicut ergo gibbus cameli, qui videtur esse erectio sublimitatis corporis ejus, ipse est magis depressio ejus, et deformitas: ideo nec collum ejus sursum erigere potest gibbo depressus: sic idololatria gentium, quæ videtur illis esse maxima res, spiritualis justitiæ religiositas, et erectio animarum illorum, ipsa est magis iniquitas, et incurvatio, et depressio animarum ipsorum. Ideo enim nec caput animarum ipsorum sursum erigere possunt ad Deum, nec ad Dei notitiam pervenire, depressi idololatria sua. Et quoniam supra dorsum omnium jumentorum non stat sarcina, nisi fortiter fuerit colligata ad ipsum: supra camelum autem etiam sine recolligatione repausat: nam ipse gibbus sarcinam tenet in se, aptus est enim ad pon-

¹ V. D. et Editi in marg., nam non stat sibi in suo statu prior.

dera bajulanda : ita in cæteris quidem peccatoribus tamen Deum cognoscentibus ¹. Omnes enim peccatores jumenta dicuntur, sicut dictum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine* (Psalm. 35. 7). Non stat sarcina peccatorum in corde ipsorum, nisi cum magna violentia et virtute diabolus tenerit in corde ipsorum, alligans eam delectationibus. Ipsa enim cognitio Dei excutit a se pondera peccatorum, nisi hoc modo, quo diximus, fuerint colligata. In gentibus autem sine labore diabolus tenet peccata : quia non est illis cognitio Dei, quæ excutiat pondera peccatorum, sed idololatria ipsa, quasi gibbus, retinet in se universa peccata : apta est enim ad bajulanda pondera peccatorum. Dum enim sciunt gentes idola sua neque videre, neque audire, neque intelligere quæ aguntur, neque irasci, neque vindicare posse : non solum non se abstinere ab idololatria, et non se convertunt ad verum Deum, sed quotidie magis addunt peccata, sicut ait Salomon : *Peccator adjiciat ad peccandum* (Ecclesi. 3. 29). Deinde omnia animalia quamvis libenter terram aspiciant, semper tamen, quando volunt, possunt tollere collum suum ad cælum : solus camelus autem nunquam potest sursum tollere collum suum, gibbo depressus : sic omnes peccatores libenter quidem semper terrena aspiciunt ², tamen quandocumque volunt, possunt convertere se ad cælestem justitiam : gentes autem nullo modo possunt explicare se, et ad divina convertere, idololatria sua curvati, et excæcati. Ideo sicut camelus neque deorsum recto collo aspicere potest, sicut cætera animalia, neque sursum recto collo aspicere potest, sicut homo, sed inter sursum et deorsum caput ejus pendet in medio : ita et gentiles neque animalibus assimilantur ad plenum, neque hominibus similes sunt. Propter humanum et rationalem intellectum suum hominibus non sunt similes, quia nunquam cælestia, sed terrena semper attendunt. Deinde sicut omnia animalia æqualia habent crura corporis sui (quantum enim habet altitudinis corpus uniuscujusque animalis, tantum pene altitudinis habent et pedes eorum, aut modice amplius : præ omnibus autem animalibus multo amplius camelus altiores habet pedes quam corpus, homo autem æquales habet corpori suo pedes) : sic omnes viri justi, secundum quod sunt, talia proposita habent, cogitationes et actus. Pedes autem sunt proposita, quibus de re transeunt ad rem : unde et propheta dicebat : *Domine, non est exaltatum cor meum, neque elati sunt oculi mei, neque ambulavi in magnis, neque in mirabilibus super me* (Psalm. 130. 1). Item Apostolus : *Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut audit aliquid ex me* (2. Cor. 12. 6). Peccatores autem majora proponunt, quam sunt : proposita sua, et cogitationes, et actus majores faciunt, quam habent virtutes, ut semper majores videantur esse, quam sunt : maxime autem gentiles qui super istam jactantiam, quam habent omnes homines peccatores et mundiales, etiam ad secreta cælestia extenderunt proposita sua, et cogitationes, et actus, volentes se ostendere supra quam erat natura ipsorum humana. Adhuc et alia ratione gentes assimilantur camelo, quoniam nec camelus ad plenum immundus est, nec ad plenum mundus. Mundus quidem est, quia revocat et ruminat : immundus autem, quia non habet duas ungulas flassas : sic et gentes, quoniam vacuæ sunt, nec mundæ ad plenum. Mundæ quidem fuerunt, quia et tractabant quæ Dei erant : id est, ruminabant, et conversabantur rationabiliter pene secundum Deum : sed conversationem, quæ pes est, non habent divisam in duo, id est, et in fidem, et in opera, sed habent opera tantum. Et sicut cameli pes ambulantis non dissipat terram, sed cum sit mollis, concordat ei, et complectitur eam : sic et conversatio Gentium, quamvis non esset bona, non erat dissipans terram, hoc est, carnalem naturam, sed conveniens erat na-

turæ carnali, et secundum voluntatem ipsius erat. Ut autem manifestum fiat quod dicimus, accipiamus exemplum quod dicitur apud Job de intelligibili equo et bellatore, hoc modo : *Qui in iracundia, inquit, demolitur terram* (Job 59. 21). Qui ergo intelligibilis et bellator equus Christi est, ipsum in se portans seasonem, omne opus bonum et spirituale, quod agit, la iracundia agit, naturæ suæ irascens carnali, in eo quod displicet ei malevolentia carnis : et adversans ei in destructionem carnis suæ agit quod agit, et dissipat carnem suam. Nam si quis spirituales virtutes exsequitur, propria mortificat membra : quanto magis et dissipat, id est, demolitur terram? Gentiles autem etsi bona opera faciebant, tamen quia non propter Deum faciebant, sed aut propter æstimationem humanam, aut propter futuram nominis memoriam, aut propter hoc solum, quia bonum facere, bonum est : ipsa conversatio ipsorum non dissipabat naturam carnalem, quia hoc ipsum bonum, quod propter vanum aliquid fit, et non propter Deum, secundum carnem est, et secundum voluntatem naturæ carnalis, et non est contrarium naturæ carnali, propter quod nec dissipat eam. Acus autem est verbum Dei, quod est Filius Dei ipse : cujus prima pars subtilis est, atque acuta. Subtilis secundum causam divinitatis ipsius, acuta autem secundum causam incarnationis ejus. Tota recta, et nullam habens deflexionem, aut scrupulum, per cujus vulnus passionis Gentes jam ingressæ sunt vitam æternam, qui vulnera consuere solus potest, a quo consuata est immortalitatis tunica, quæ olim concisssa erat super Adam. Ipsa est acus, quæ spiritui consuit carnem, ulterius separare se non potentem. Hæc acus Judaicum populum junxit simul et Gentium, de quo dicit Apostolus : *Ipsæ enim est pax nostra, qui fecit utraque unum* (Ephes. 2. 14). Hæc est acus, quæ diruptam amicitiam angelorum et hominum copulavit. Hæc est acus, quæ configit et pertransit, et vulnus non facit. Et ut quid difficile populus Judaicus intrat in regnum cælorum? Primum, sicut diximus, propter carnales usus : quoniam lex corporalia habet lucra, et præsentia : Christus autem spiritualia promittit et futura. Apud carnales autem homines semper præsentia præponuntur futuris, et spiritualibus corporalia. Et non solum sacrificiorum usus erat carnalis, sed et omnis promissio legis corporalis erat et terrena. Si enim Christianis suadere non possumus, divitias contemnere oportere : dicunt enim nobis, Si noluisse Deus homines habere divitias, non creasset eas in mundo : quanto magis difficile erat populo Judaico divitiis secundum homines persuaderi, ut dereliqueret divitias legis et totius Judaici cultus, quas a Deo suscepert? Dicebant enim : Si Deus voluisset legem contemni et templum, illa omnia cum tanta ratione et diligentia non tradidisset. Populum autem gentium, id est, camelum, facile erat per foramen acus transire, id est, per angustum ostium, de quo scriptum est : *Contendite intrare per angustum ostium* (Luc. 13. 24). Quare? Quia omnis cultura gentium vana et irrationalis erat. A cultura autem irrationali homines rationabiles non erat magni laboris ad cultum Dei vivi convertere. Et si gentes cum tanto labore ab irrationalibus deorum suorum divelluntur cultuiis : quanto magis Judæi difficiliter evelluntur a rationalibus Dei cultuiis? Ideo dixit : *Facilius est camelum per foramen acus transire, quam divitem intrare in regnum cælorum*. 25. *Turbati autem sunt discipuli ejus, dicentes : Et quis potest salvus fieri?* 26. *Quibus respondit : Apud homines hoc impossibile est : apud Deum autem omnia possibilia sunt.* Et vere, quantum ad homines, et incredibile et impossibile fuit populum Judæorum posse salvari, qui post tot peccata actuum iniquorum, post tantas idololatrias, post tot prophetarum occisiones, novissime etiam ipsum Dominum cæli et terræ quantum ad se occiderunt : sed apud Deum possibile factum est. Quoniam autem possibile fuit Deo salvare Judaicum populum, multas in lege divitias possidentem, credentium Judæorum multitudo testatur, sive per

¹ Sic V. D. et Editi in marg. recte. Editi in textu, *peccatoribus non cognoscentibus Deum*.

² Al., *adeunt*, pro, *appiunt*.

ipsum Christum, sive per apostolos ejus : ut bonitatis illius investigabile pelagus humana æstimatio non apprehendat, sed victa miretur. Tamen quia dixit Dominus, *Apud homines hoc impossibile est*, quantum ad humanam naturam, apud Deum autem possibile : ecce subito excitatur Petrus, unus de populo divite, et ex persona difficile credentium Judæorum, et clamat quasi testis potentie Dei factus, et confirmat Christi promissionem, et dicit : 27. (a) *Ecce nos reliquimus omnia, et sequuti sumus te : quid ergo erit nobis?* Quoniam autem et ipse Petrus et omnes apostoli et cæteri credentium Judæorum contra possibilitatem humanam per Dei potentiam crediderunt in Christum, Ipse testatur dicens ad Petrum : *Beatus es, Simon Bar Jona, quia caro et sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cælis est (Matth. 16. 17).* Sermo iste convenit ad omnes, ut singulis quibuscumque dicatur : Quoniam beatus es tu, quia non revelavit caro et sanguis tibi, sed Pater meus qui in cælis est. 28. *Jesus autem dixit eis : Amen dico vobis, quod vos, qui sequuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis et vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israel.* Futurum autem erat, ut in die judicii responderent Judæi : Domine, non te cognovimus Filium Dei in corpore constitutum. Quis enim hominum videre poterat thesaurum in terra absconditum? solem in nube celatum? quis suspicabatur stellam matutinam nasci super terram? quis putabat mulierem, quæ clausit paradisum, ut nemo intraret in eum, ut ipsa fieret prima porta paradisi, ut per illam lux prodiret per quam tenebræ intraverunt? Ergo in injuriam tuam non nos impulit contumacia cordis, sed decepti consideratio carnis. Vos respondebitis eis : Et nos homines fuimus sicut et vos, similem habentes animam, eandemque carnis naturam, et in uno vicimus mundo, eisdem factionibus mundialium spirituum periclitantes, ipsis protectionibus Dei adjuti : in hoc etiam vos meliores fuistis nobis, quoniam nos fuimus homines peccatores et rustici, et obscuri in plebe, vos autem sacerdotes et scribæ, et principes populi. Nos illum cognoscere potuimus homines peccatores et rustici : et vos eum cognoscere non potuistis sacerdotes et scribæ, qui habebatis Scripturas præ oculis vestris quasi lampadas et semitas? Nos antequam mirabilia ejus videremus, intelleximus eum : vos autem vel post testimonia cunctarum virtutum intelligere non poteratis? Quomodo poterat fieri, ut pene tota gens ignoraret, quem duodecim cognoverunt? Esto, quia non ei credidistis, nescientes eum Filium Dei : qua causa interfecistis eum, nullam culpam invenientes in eum? Sed in nobis bona voluntas facta est quasi lucerna rusticitatis nostræ : in vobis autem malitia facta est quasi caligo scientiæ vestræ. Aduhuc autem ardeo et subtiliorem intrudere sensum, et sententiam alterius sapientis cujusdam viri referre. Exponit enim sic : Quoniam sicut Judæorum populus in duodecim tribus fuit divisus, sic et universus populus Christianus divisus est in duodecim tribus secundum quasdam proprietates animarum et diversitates cordium, quas solus Deus discernere et cognoscere potest : ut quædam animæ sint quasi de tribu Ruben, quædam autem de tribu Simeon, vel Levi, vel Juda. Puto enim, quia omnes sancti quinque virgines prudentes esse dicuntur, quamvis sint innumerabiles, propter quinque sensus spirituales : et omnes peccatores, quinque virgines fatuæ, quamvis innumerabiles sint, propter quinque sensus carnales. Et sicut omnes Ecclesiæ Christi septem Ecclesiæ dicuntur propter septem spiritus, quamvis sint multæ. Omnes enim, in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est sapientiæ virtus, una habetur Ecclesia ; item in quibus præ cæteris virtutibus abundantior est intellectus, altera dicitur Ecclesia : et sic per singulos spiritus tractans invenies septem Ecclesias. Similiter et propter gratias duodecim, quas in persona

(a) Hic incipit Homilia in Cod. v. D.

duodecim virginum exponit angelus in Pastore, si tamen placet illa scriptura omnibus Christianis, inveniuntur duodecim esse tribus : utputa, omnes animæ, in quibus præ cæteris virtutibus præcellit virtus veritatis, una est tribus. Nec enim omnes gratiæ æqualiter in omnibus sunt, sed unus quidem amplius præcellit in ista, alter vero in illa. Omnes autem Christiani in quibus habitat Christus, sedes sunt Christi. Quod ergo ait : *In regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, et vos sedebitis super duodecim thronos* : promittit eis tempus Christianitatis futurum post ascensionem suam, quando omnes suscipient verbum apostolorum in se, sicut verbum Christi. Illud est enim tempus regenerationis, quando homines regenerati per baptismum, facti sunt ex filiis hominum filii Dei. Illud est tempus, quando Christus sedet in sede majestatis suæ, sicut testatur propheta de gentium fide futura : *Regnabit Dominus super omnes gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam (Psal. 46. 9).* Nos putabamus, quia de die judicii hoc dicit. Quicumque enim Christum credendo in se suscipiunt, sedes sunt majestatis ejus. Et vide quia non de tempore futuri judicii dicit, sed de vocatione gentium universarum. Non enim dixit, Cum venerit Filius hominis, sedens super sedem majestatis suæ : sed ita, *Cum sederit in sede majestatis suæ.* In sede autem majestatis suæ ex eo cepit sedere, ex quo gentes credere cœperunt in eum. Ex quo ergo Christus sedit super sedem majestatis suæ, ex eo et apostoli sederunt super duodecim thronos, id est, in omnibus Christianis secundum diversitates animorum, quas supra tetigimus. Omnis enim Christianus, qui suscipit verbum Petri, thronus sit Petri, et Petrus sedet in eo : sic et omnium apostolorum throni sunt, qui omnium apostolorum doctrinam susceperunt et tenent in se. Hanc interpretationem de diversis tribus populi Christiani, et de sessuris apostolis in sedibus commendat propheta, dicens : *Jerusalem, quæ ædificatur ut civitas, cujus participatio ejus in idipsum. Illuc enim ascenderunt tribus, tribus Domini, testimonium Israel, quia illic sederunt sedes in judicio (Psal. 121. 3 - 5).* Si ergo Jerusalem, quæ ædificatur, Ecclesia est : sine dubio et qui ascenderunt illic tribus, Christianorum sunt tribus : et sedes, quæ sederunt illic, apostoli sunt, apostoli enim sedes Dei sunt. Nec modica gloria est apostolorum, ut sermones eorum sedcant in hominibus fidelibus, sicut Christi sermones : et in sermonibus eorum vita omnium constat, sicut in sermonibus Christi. Sic ergo sedentes apostoli in thronis Christianis, in duodecim partes distincti secundum differentias animarum, judicant duodecim tribus Israel, id est, omnes Judæos. Quando enim per verbum apostolorum, quod est in nos, judicare videtur Judæos : quando autem verba apostolorum judicant Judæos, et ipsi apostoli judicare eos videntur. Sed videndum est, si omnes Christiani et apostolorum sunt sedes et Christi, quare omnes Christiani in persona quidem Christi quasi una sedes dicuntur. Nec enim dixit, Cum sederit Filius hominis super sedes suas : sed, *Super sedem suam.* In persona autem apostolorum, duodecim throni esse dicuntur omnis populus Christianus. Vide si habet rationem ista solutio, quoniam omnes apostoli omnia quidem bona habuerunt, non autem omnia ad perfectum, sed unusquisque eorum in aliquo bono privato magis perfectior fuit quam alter : utputa Petrus in fide perfectior quam cæteri, Joannes autem in innocentia simplicior quam cæteri, et sic solus potest discernere Christus, qui animarum differentias novit. Ideo Petrus requiescit in fide, Joannes requiescit in innocentia : et unusquisque apostoli virtus illa est thronus, in qua perfectior cæteris fuit. Christi autem omnes virtutes quasi una est sedes, quia in omni virtute ille æqualiter solus perfectus est. Nam quoniam de retributione in hoc mundo apostolis danda loquitur Christus, illud est testimonium quod sequitur, hoc modo di-

cens : 29. *Et omnis qui reliquerit hoc et hoc, centuplum accipiet, et vitam æternam possidebit.* Id est, Non solum vos, sed et omnes, qui sequuti fuerint me, sicut vos. Si ergo omnes in hoc sæculo centuplum accipiant, recipiunt sine dubio et apostoli etiam in hoc sæculo, quibus merces futura promittebatur. *Et omnis qui reliquerit domum vel fratres, etc.* Quoniam Petro interrogante ex persona apostolorum cætorumque fidelium Judæorum, quasi priori omnium Christus ita promisit, non soli Petro, sed apostolis omnibus, ne forte postmodum legentes homines hæc Christi promissa, æstiment tantum apostolis vel Judæis promissa, utiliter superaddit dicens : *Et omnia qui reliquerit, id est, sive Judæus, sive gentilis.* Et in aliis quidem evangelistis secundum alium exposuimus intellectum. Hic autem secundum quod adolescentem illum proposuimus in mysterio Judaici populi esse, et ipsum Petrum interrogantem in mysterio credentium populorum, interpretatio hujus loci convenit talis, ut de gentibus relinquentibus omnia, quæ gentilium sunt, et ad fidem Christi confugientibus omnia ista tradamus : id est, et omnis non solum Judæus, sed etiam gentilis, qui reliquerit patrem suum diabolum, et matrem suam ignorantiam, per quam assidue diabolus ex semine interdicti erroris generat filios, aut fratres, aut sorores, videlicet ejusdem erroris socios sociasque. Aut si reliquerit ille, qui fuit sacerdos, idololatriam ipsam conjugem suam, per quam quotidie generabat filios et filias, et ipsos pariter cum matre eorum relinquens. Aut si alicujus professionis magister, relinquens ipsam professionem, quasi agrum fructiferum, credat in Christum : aut dignitatem sæcularem, quasi domum optime se adumbrantem despiciat propter fidem. Sed et secundum traditionem simplicem convenit intellectus : ut cum quis intellexerit quocumque modo Filium Dei esse Christum, non propter affectus parentum suorum, aut fratrum, aut filiorum, aut possessionum relinquat Christum, manens in perfidia sua priori, sed propter fidem Christi duplicent omnia illa, et sequatur Christum, centuplum accipiet. Sed hoc videamus, qui reliquerit omnia, centuplum in hoc sæculo quomodo recipere potest? Hæc autem difficultas contingit, quia in hoc sæculo recepturos dicit alter evangelista; alioquin in illo sæculo non est difficile. Ergo secundum sanam doctrinam ita nos convenit intelligere quod dicit, *Centuplum accipiet* (Marc. 10. 30) : non ut ipsam rem, quam dimittit, centuplum accipiat. Nec enim possibile est, quod patrem aut matrem relinquens, centum patres aut matres recipiat, sed ita, tantam gloriam, tantam gratiam, tantam mirificam beatitudinem consequetur, ut centuplum valeat illi, quam res fuit, quam dimisit. Ecce qui reliquerit patrem, et elegerit sibi patrem Deum, imo ei plus quam centuplum constat recepisse quam pater carnalis, ut illi obsequatur diebus ac noctibus? illius faciat voluntatem, illius expectet hereditatem, qui postquam substantiam suam tradiderit suis, numquam moritur; sed nec relinquet filios suos orphanos : sed et filii quasi perfecti viri possident divitias ejus, et pater semper illos sic tutatur, sic protegit, quasi semper infantes. Qui matrem relinquit, ut diligat magis matrem Ecclesiam, nonne ei plus est centuplum quam mater carnalis? Illa enim carnem ejus peperit corporalem, hæc autem animam ejus regeneravit æternam. Qualis caro, talis et mater carnalis. Cum enim mortua fuerit caro, perit generatio carnis ejus, et solvitur generationis affectus. Ex illo enim nec ille illi filius, nec illa illi mater : quia anima nec generat, nec generatur, et nullum cognoscit patrem, nisi eum, cujus voluntate creata est : nullam cognoscit matrem, nisi Ecclesiam, quæ illam regeneravit in fide, quæ dedit ei inaudita divina ex duobus Testamentis, quasi escam salutarem dulcissimam lactis, ex duabus mamillis, quæ illi de aqua et spiritu texuit tunicam immortalem, quæ illum ad perfectum sanctitatis adduxit, ut dignus fieret Patris sui substantiam possidere. Qui

reliquerit fratrem, ut habeat Christum fratrem, nonne melior est ei, quam centum fratres, qui fratribus suis non invidet, qui super hereditate non certat, qui propter lucrum non rumpit fraternitatis affectus, qui non solum omnia sua, sed etiam seipsum dare paratus est : qui cum omnia dederit, nihil ei minuitur? Nam humana substantia semper pauper est, et quantumvis homo habuerit, nihil se putat habere. Illa autem substantia sola vera est, quæ omne desiderium satiat, et adhuc superabundat. Qui relinquit sorores, statim eum suscipiunt gratiæ Dei, quasi carissimæ sorores. Non enim ulla soror sic dulciter complectitur fratrem suum, quomodo gratiæ Dei complectuntur animam sanctam : nam quotiens gratiæ Dei in sensibus nostris hærent, et delectant nos, quotiens animas nostras complectuntur, quasi osculari videntur. Si filios dimiserit, providet illi Deus filios spirituales, quos doceat, quos erudiat, et quibus dicat apostolica voce : *Nam in Christo Jesu per evangelium ego vos genui* (1. Cor. 4. 15) : qui patris mortem non expectant. Nam filii carnalis, si modicum pater eorum fuerit senex, tædiantur de vita ipsius; desiderant eum mori : et si cito mortuus non fuerit, contemnunt eum quasi delirum. Filii autem spirituales quanto perfectiores fuerint in fide, tanto amplius diligunt doctorem suum. Si dimittit substantiam, ab omnibus diligitur, ab omnibus honoratur, a quibusdam autem et timetur. Nam ipse Deus, cui se tradidit, dat ei gratiam coram omnibus. Nonne melius est ei hoc, quam universa terra? aut quæ substantia præstat homini tantam gloriam super terram, quanta est opinio sanctitatis? Adhuc pro substantia terrena datur ei substantia spiritualis, quam junior filius et lascivus accepit a patre suo, et consumpsit vivendo luxuriose, id est, sapientiam, scientiam, cæterasque virtutes innumerabiles, quas consequuntur qui relictis facultatibus mundialibus se tradiderunt Deo. 30. *Multi enim erant novissimi primi, et primi novissimi.* Prima enim synagoga vocata fuerat ad salutem, sed illa infidelitatis vitio ægrolante, in domo patris sui, id est legis, Ecclesia surgens de infirmitate peccatorum suorum cucurrit ad Christum, vincens fide languorem, et sic transmissam gratiam synagogæ præripuit. Synagoga autem videns Ecclesiam non solum ab infirmitate sua sanatam, sed etiam accepto Spiritu sancto filiam Dei faciam, accessit et ipsa ad Christum, magis zelo urgente quam fide : sicut dicit Apostolus, *Sed eorum delicta salus gentibus, ut illos æmulerentur* (Rom. 11. 14). Sic synagoga, quæ primo loco vocata est, secundo creditur : Ecclesia, quæ secundo vocabatur, salutis primitias obtinuit apud Deum.

Homilia xxiv. ex capite xx.

1. *Simile est regnum cælorum homini patrifamilias, qui exiit primo mane conducere operarios in vineam suam.* 2. *Conventionem autem factam cum operario ex denario diurno, misit eos in vineam suam.* 3. *Et egressus circa horam tertiam, vidit alios stantes in foro otiosos, 4. et dixit illis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* 5. *Illi autem abierunt. Iterum autem exiit circa horam sextam et nonam, et fecit similiter.* 6. *Circa undecimam vero exiit, et invenit alios stantes, et dicit illis : Quid hic statis tota die otiosi? 7. Dicunt ei, Quia nemo nos conduxit. Dicit illis : Ite et vos in vineam meam.* 8. *Cum sero autem factum esset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* 9. *Cum venissent ergo qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios.* 10. *Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi : acceperunt autem et ipsi singulos denarios.* 11. *Et accipientes murmurabant adversus patremfamilias, 12. dicentes : Hi novissimi una hora fecerunt, et pares illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei et æstus? 13. At ille respondens uni eorum, dixit : Amice, non facio tibi injuriam : nonne ex denario convenisti mecum? 14. Tolle quod tuum est, et vade. Volo autem et huic novissimo dare*

ut et tibi. 13. Aut non licet mihi, quod volo facere? An oculus tuus nequam est, quia ego bonus sum? 16. Sic erunt novissimū primi, et primū novissimū. Multi enim sunt vocati, pauci vero electi. Homo paterfamilias Christus est, cui cæli et terra quasi una est domus: familia autem quasi cælestium et terrestrium multitudo creaturarum, qui quasi trigemam domum ædificavit, id est, inferos, cælum et terram, ut super terram habitarent certantes, in inferno autem victi, in cælo victores: ut et nos, in medio constituti, non contendamus ad eos descendere, qui sunt in inferno, sed ad eos ascendere, qui sunt in cælo. Et ne forte ne scias quid debeas fugere, aut quid debeas sequi, utriusque dedit tibi quasi modicum gustum inter lumen et tenebras habitanti: noctem de inferno, lumen de cælo. Nox tibi referat de tenebris inferorum, et lux tibi referat de splendore cælesti. *Conducere operarios in vineam suam.* Quæ est vinea Dei hic? Non homines, sicut alibi: homines enim vineæ cultores dicuntur. Vineæ enim iustitia est, in qua diversæ species iustitiarum positæ sunt, quasi vitæ: ut puta, mansuetudo, castitas, patientia, longanimitas, ceteraque innumerabilia bona, quæ omnia generaliter iustitiæ appellantur. Attendamus ergo, cum quali studio cælestem vineam colamus. Adam enim positus est in paradiso, colere et operari eam: sed quia neglexit eam, projectus est de ea. Et nos positi sumus super colendam iustitiam; si neglexerimus, projiciemur de ea, sicut et Judæi projecti sunt: de quibus scriptum est: *Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, ut non intrent in tuam iustitiam* (Psalm. 68. 28). Ruina præcedentium admonitio debet esse sequentium. Si autem et nos sequentes ceciderimus in ipsam, magis veniam merentur illi, qui primi ceciderunt, quam nos qui secundi. Sicut autem mercenarius positus in vinea, si neglexerit eam, non solum mercedem suam perdet, sed etiam desertæ vineæ exigitur ab eo clamum: sic et nos, si neglexerimus iustitiam nobis commissam, non solum nullam mercedem habebimus, sed etiam dissipatæ iustitiæ dabimus rationem. Vineæ enim Dei non extra nos, sed in nobis ipsius plantata est. Ideo qui peccatum facit, dissipat in se iustitiam Dei: qui autem bona opera facit, colit eam in se. Bene autem culta iustitia Dei in sensibus tuis generat botryonem, id est, Christum. Nam qui operantur iustitiam, Christum formant in se, sicut scriptum est: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (Gal. 4. 19). Et qui vineam consignat alicui operandam, non tantum propter illius utilitatem consignat, quantum propter suam: Deus autem iustitiam suam dans in sensibus nostris, non propter suam utilitatem dedit eam, sed propter nostram. Nec enim Deus opera hominum necesse habet, sed ut nos operantes iustitiam, vivamus propter eam. Si ergo ille, qui propter suam utilitatem vineam commisit alicui, talem illam quærit recipere, qualem illam commisit, quomodo non a nobis sic immaculata iustitia requirenda est, quomodo eam creavit in nobis, quibus non propter se dedit eam, sed propter nostram salutem? Scitote quia mercenarii sumus conducti. Si ergo mercenarii sumus, cognoscere debemus quæ sunt opera nostra. Mercenarius enim sine opere non potest esse. Opera autem nostra sunt opera iustitiæ: non ut agros nostros colamus, et vineas: non ut divitias acquiramus, et congregemus honores: sed ut proximis proximis. Et quavis hæc sine peccato facere possumus, tamen non sunt opera nostra, sed diaria nostra. Sicut ergo nemo ideo sic conducit mercenarium, ut hoc solum faciat, quod manducet: sic et nos non ideo vocati sumus a Christo, ut hæc sola operemur, quæ ad nostrum pertinent usum, sed ad gloriam Dei. Et sicut mercenarius, qui hoc solum facit quod manducat, sine causa ambulat in domo: sic et nos, si sola hæc facimus, quæ ad nostram pertinent utilitatem, sine causa vivimus super terram. Et sicut mercenarius prius aspiciat opus suum, deinde diaria sua: sic et nos si mercenarii Christi sumus, primum

debemus aspicere quæ ad gloriam Dei pertinent proximique profectum (quia caritas et verus amor erga Deum non quærit quæ sua, sed ad libitum amati cuncta desiderant perficere), deinde quæ ad nostram utilitatem. Et sicut mercenarius totum diem circa domini opus impendit, unam autem horam circa suum cibum: sic et nos omne tempus vite nostre debemus impendere circa opus gloriæ Dei, modicam autem partem circa usus nostros terrenos. Et sicut si mercenarius qua die opus non fecerit, erubescit intrare domum, et petere sibi panem: quomodo tu non confunderis intrare in ecclesiam, et stare ante conspectum Dei, quando nil boni in conspectu Dei gessisti? Exiit primo mane, et vocavit Adam, et qui cum eo fuerunt. Hora tertia Noe, et qui cum eo fuerunt. Hora sexta Abraham, et qui cum eo fuerunt. Hora nona Moyses, et qui cum eo fuerunt: aut David, et qui cum eo fuerunt. Nam ad istos posuit testamenta. Hora undecima Gentes intellige, quia jam nos in novissima mundi margine stamus, sicut et Joannes in Epistola sua testatur, dicens: *Filioli, jam novissima hora est* (1. Joan. 2. 18): Apostolus autem dicit jam aliquam partem duodecimæ horæ transisse, sic: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus* (Rom. 13. 11). Puta erat undecima hora. Nostro tempore, jam si non est duodecima hora integra, sed sine dubio modicum restat. In duodecima hora sumus. Unde putas, quia candor iustitiæ jam recessit de mundo, et sol radios gratiarum suarum in se colligens revocavit, et totam terram nigredo iniquitatum vel mendaciorum quasi nox fusca cooperuit, nisi quia jam et ipsa duodecima hora finiatur? Ubique tenebras vides, et dubitas diem transisse? Prius etenim in vallibus sit obscuritas, die declinante ad occasum. Quando ergo colles videris obscurari, quis dubitat quin jam nox est? Sic primum in secularibus et laicis Christianis incipit prævalere obscuritas peccatorum. Nunc autem quando jam vides, quod sacerdotes positos in summo vertice spiritualium dignitatum, qui montes et colles dicuntur, apprehenderit iniquitas tenebrosa: quomodo dubitatur quia finis est mundi? *Item exiit circa tertiam, et vidit alios stantes in foro otiosos.* Videamus qui sunt otiosi. Non peccatores: illi enim mortui dicuntur, non otiosi. Sicut enim surdus apud Deum dicitur, qui non audit quæ Dei sunt, sed quæ diaboli: sicut cæcus dicitur, qui non corporaliter cæcus est, sed per cuius oculos diabolus videt, et non Deus: sic qui diabolo vivit, mortuus est apud Deum.

Otiosus quis. — Quis est ergo otiosus? Qui opus Dei non operatur. Puta, si alienas res tollis, non es otiosus, sed mortuus. Si autem aliena quidem non tollis, tamen nec de tuis rebus impotentibus das, tunc otiosus es. Nam quia aliena non tollis, non quidem peccas, tamen nec iustitiam nec misericordiam operaris. Vis non esse otiosus? Nec aliena tollas, et de tuis des, et operatus es in vinea Domini, et coluisti misericordiam vitem. Inebriaris, in deliciis es, non es otiosus: sed, sicut ait Apostolus, vivens mortuus es (1. Tim. 5. 6). Si autem mensurate manducas et bibis, non quidem peccas, quia non male manducas; tamen otiosus es, quia nullam jejunii operaris vitem. Vis ergo non esse otiosus? Jejuna, et quod manducaturus fueras diurno, da impotenti, et coluisti jejunii vitem. Item fornicaris, mortuus es, non otiosus. Si autem tuam habes uxorem, non quidem peccas, nec tamen castitatis operaris vitem. Visque esse non otiosus? Sine uxore es, ne quæsieris uxorem. Si vidua es, noli transire ad secundas et tertias nuptias, et operata es castitatis vitem. Sed forte dicis, Sine uxore esse non possum. Ostendo tibi, ut uxorem habeas, et castitatis vitem colas. Abstine te a menstruata, abstine te a prægnante, erubescere facere quod animalia non faciunt. Omne animal conceptionis suæ servat honorem et tempus: homo autem solus contemnit. Quando dies festus est, aut dies jejunii, serva ut impleas apostolicum præceptum: *Nolite fraudare invicem, nisi forte ex consensu, ut vacetis jejuniis et orationi* (1. Cor. 7. 5).

Item si invides meliori, mortuus es, non otiosus : si autem nec invides, nec congaudes, otiosus es. Non solum ergo non invideas, sed etiam congaudeas meliori, et benevolentiae vitam colis. *In foro.* Forum est iste mundus, ubi omnia venalia sunt. Sicut enim proprium est fori, ut omnia illic veniuntur, et emanant, et invicem se circumveniant ementes et vendentes : sic in hoc mundo omnes vendendo et emendo vivunt, et invicem sibi fraudem facientes, vitam suam sustentant. Inter emptores autem et venditores accipe tibi omnes divitias et honores sæculi huius, quæ et ipsæ nihilominus et venduntur et emuntur, et omnis quæstus eorum in venditione seu mercedatione consistit. Fuge ergo forum, ut nec patiaris fraudem, nec facias. Si autem passus fueris, ipsa res te compellit et facere. Nam si injuriam passus fueris, si nocitus fueris, difficile est, ut et tu adinvicem non noceas. Prima ergo laus est Christiano, alienum esse a foro, nullam causam habere cum illo, sicut ait Apostolus : *Rogo autem vos, studium habere quietis et silentii, ac negotii proprii operando manibus vestris : et nullius vestrum desiderium sit ad eos qui foris sunt* (1. Thess. 4. 10-11). Si enim in foro permanseris, et quod habes, perdes : si autem in vinca assiduus fueris, et quod non habes, acquires. *Item exiens circa sextam et nonam.* Ideo junxit sextam et nonam, quia in sexta et nona generatione vocavit Judæos, et frequentavit cum hominibus disponere testamenta, quasi definito salutis omnium tempore jam propinquante. Nam post Noe ad neminem legimus Deum loquutum fuisse, nisi primum ad Abraham, post eum confestim ad Isaac et Jacob. Deinde non post multum temporis ad Moysen, cui et legem dedit. Post eum ad Jesum Nave. Transacto autem non multo post tempore, ad Samuelem et David, et in singulis quibusque generationibus ad multos prophetas, cum singulis testamenta disponens. Sicut enim quis in itinere constitutus, aut in opere quodam, ante sextam quidem non operatur, aut ambulat, sciens quia longus ei adhuc superest dies : transacta autem sexta, cum cœperit esse octava, aut nona, incipit properantius agere, ut opus suum vel iter tempore definito concludat : sic et Deus usque ad Abraham, qui fuit in sexta hora, venit ad homines disponere testamentum : post Abraham autem usque ad transmigracionem frequenter properans, ut adventum suum in hunc mundum, et vocationem gentium definito tempore consummaret, quasi vespere jam propinquante. *Item exiit circa horam undecimam, et dixit : Quid hic statis tota die otiosi ?* Vide quia ubique otiosus vocat, non peccatores. Denique considera, servus ille qui acceperat a domino suo unam mnam, ut quid audivit, *Serve nequam* (Luc. 19. 22) ? ut quid missus est in tenebras ? Quia perdidit mnam suam ? aut quia nihil est lucratus de ea ? Sine dubio quia nihil lucratus est de ea. Qui autem peccat, perdit gratiam quam accepit. Si ergo ille non est impunis in die iudicii, qui otiosus stetit in foro, et nullam injustitiam operatus est : quid faciet in die iudicii qui peccavit et mnam suam perdidit ? *Quid hic statis tota die otiosi ?* An necitis, quia qui non operatur in hoc sæculo, non manducat in illo ? Et qui aliis manducantibus et bibentibus in hoc sæculo operatur, in illo sæculo aliis jejnantibus ipse non jejnabit, sed recumbet cum Abraham, et manducabit de prandio vitæ. Qui autem hic aliis operantibus stat otiosus, aliis recumbentibus in illo sæculo ipse expelletur foras. Dies enim iste, dies operationis est : dies autem ille, qui sequitur, dies est feriæ. *At illi dixerunt : Nemo nos conduxit.* Quæ est conductio nostra, et quæ conductionis merces ? Promissio vitæ æternæ. Quid est, *Nemo nos conduxit ?* Id est, Nemo nos docuit, quia *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum verum Deum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Nemo nos conduxit, dicens : *Quicumque reliquerit domum, aut villam, aut patrem, aut matrem, aut uxorem, aut filios, centuplum accipiet in hoc mundo, et in futuro vitam æternam possidebit* (Matth. 19. 29. Marc. 10. 29. 30).

Nemo nos conduxit, dicens : *Vendite quæ possideris, et date elemosynam, et habebitis thesaurum in celo* (Matth. 16. 21). Et nota, quoniam illi, qui aut in prima hora vocati sunt, aut in tertia, vel in sexta, vel in nona, non responderunt, quia *Nemo nos conduxit.* Omnes enim illi conducti fuerunt, et habuerunt notitiam Dei, et sciverunt Dei promissa. Gentes autem solæ neque Deum sciebant, neque Dei promissa, ideo excusabiliter responderunt, *Nemo nos conduxit.* *Et dixit eis : Ite et vos in vineam meam, et quod justum fuerit, dabo vobis.* Nota quia cum primis solis¹ convenit specialiter dare denarium, istos autem omnes sub incerto pacto conduxit, id est, *Quod justum fuerit.* Sciens enim Dominus quia prævaricatorius erat Adam, et omnes postmodum in diluvio fuerant perituri, certum pactum fecit ad eum, ne quando dicant ideo se neglexisse justitiam, quia nesciebant quæ præmia fuerant recepturi. Istis autem non fecit pactum. Benignus enim paterfamilias sciebat largitærem suam, quia tantum paratus esse retribuere, quantum mercenarii recipere non sperabant. De dato enim ejus nemo juste murmurat, quia amplius dat, quam omnis homo desiderat. *Cum autem sero factum fuisset, dicit dominus vineæ procuratori suo : Voca operarios, et redde illis mercedem, incipiens a novissimis usque ad primos.* Considera quia sero, non ante mane reddit mercedem. Ergo adhuc stante sæculo isto iudicium est futurum, et unicuique merces sua reddenda. Propter duas rationes iudicium in hoc sæculo fit. Primum, quia illic ipsa beatitudo ventura ipsa est merces justitiæ. Ideo non in illo sæculo fit iudicium, sed ante illud. Deinde ante adventum dei illius præmittitur iudicium, ne videant peccatores beatitudinem dei illius, dicente propheta : *Tollatur impius, ne videat gloriam Dei* (Isai. 26. 10). *Dicit procuratori suo.* Cui procuratori ? Sine dubio Filium dicit Spiritui sancto. Et si volueris, concedo tibi ut Pater Filio dicat. (a) [Non quero utrum Filius sit Patris procurator, aut Spiritus sanctus Filius : sed hoc dico, quia procurator domus, et paterfamilias, nec ejusdem substantiæ possunt esse, nec una persona esse, nec æqualis dignitas. Si ergo alter paterfamilias, alter procurator patrisfamilias, quomodo locum habeat Ternitas² tua ? si autem ejusdem substantiæ iste est, et est minor, injuriam facit substantiæ : si vero non æqualis dignitas, ubi est una substantia ?] *Incipiens a novissimis usque ad primos.* Quare non a primis usque ad novissimos, sed primum a novissimis ? Attende, naturalis est ratio. Omnes namque, qui ante adventum Christi fuerunt, quasi ex operibus suis facti sunt sancti, gentes autem ex gratia Christi. Semper libentius aliquid damus his, quibus pro solo honore nostro donamus. Ergo omnibus sanctis Deus reddens mercedem, justus ostenditur, gentibus autem dat misericordiam, dicente Apostolo : *Gentes autem super misericordiam honorare Deum* (Rom. 15. 9). Aut certe propter demonstrandam immensam misericordiam suam, sicut est ibi, ubi ait Apostolus : *Et nos qui vivimus, qui remansimus, non præveniemus eos qui dormierunt* (1. Thess. 4. 14). Magis enim secundum rem erat, ut prius viventes immutarentur, postea mortui resurgerent incorrupti. Sed quia in convertendis viventibus una est virtus, hoc solum, quod ad immortalitatem mutantur : quod autem mortui incorrupti resurgant, duo sunt opera : primo, quia resurgunt ; secundo, quia incorrupti resurgunt : ergo ut ostendat Deus inastimabilem potentiam suam, quando, quod difficillimum est, mortuos suscitavit incorruptos, postea viventes immutat. Sic et in hoc loco secundum rem quidem erat, ut primi priores acciperent suam mercedem : sed ut ostendat Deus ineffabilem misericordiam suam, primum novissimis et indignioribus reddit mercedem, postea primis : sicut illic potentia immutandorum

¹ V. D., primis solum.

² V. D., Trinitas.

(a) Quæ unciis clauduntur, in quodam exemplari desunt.

hominum exclusit ordinem, ita et hic nimia misericordia ordinem non asperxit. Cum venissent autem qui circa undecimam horam venerant, acceperunt singulos denarios. Venientes autem et primi, arbitrati sunt quod plus essent accepturi: acceperunt autem et ipsi singulos denarios. Non iniuste. Nam et qui in prima parte sæculi natus est, non amplius vixit quam statutum tempus vitæ suæ. Et quid illi nocuit, si post illius exitum stetit mundus? Et qui circa finem nascuntur, non minus vivunt, nisi quanti dies numerati sunt eis. Et quid illis prodest ad compendium laboris, si cito mundus finitur, cum ipsum pensum vitæ suæ compleant ante mundum? Deinde si in hominis esset potentia, quando nasceretur, prius aut postea: justa ratione primam habebit mercedem qui prius nasci voluit, secundam autem qui postea venit ad vitam; nunc autem cum in Dei sit potestate, quando hominem producat in mundum, nec ille sibi priorem honorem defendere debet, qui prius natus est, nec ille contemptibilior debet esse, qui postea. Dicit enim: Et si me prius creasset, prior eram. Accipientes autem murmuraverunt adversus patremfamilias, dicentes: Quoniam hi novissimi una tantum horu fecerunt, et æquales illos nobis fecisti, qui portavimus pondus diei, et æstus? Si verum est quod diximus, quia et illi suum tempus vixerunt, et non amplius: et isti suum tempus, et non minus: et unicuique mors sua consummatio est ipsius: quid est quod dicunt, Totius diei pondus portavimus, et æstus? Quia magna nobis est virtus ad faciendam justitiam, cognoscere nos oportet prope esse finem mundi. Unde armans nos Christus dicebat: Appropinquet regnum cælorum (Matth. 4. 17). Item Apostolus: Præterit enim figura hujus mundi; volo vos sine sollicitudine esse (1. Cor. 7. 31. 32). Si ergo nobis virtus est scire propinquum esse finem; nam quamvis usque ad finem illius vita nostra forsitan non extendatur, tamen quasi accendimur, et præparamur ad suscipiendum finem: consequenter et illis infirmitas erat cognoscere mundi spatia esse longinqua. Et quamvis ante finem mundi in manu Dei essent ituri, tamen quodammodo negligentes eos faciebat circa justitiam, et refrigerare faciebat animas eorum expectatio sæculi longioris. Ideo ergo quamvis non per omne sæculum vixerint, tamen totius sæculi gravamina et impedimenta pertulisse videntur. Item tunc mundus in juventute constitutus omnibus bonis prosperabatur, et felix erat: nunc autem mundus senescens omnibus adversitatibus premitur, et ideo concupiscibilis non est. Qui ergo tunc fuerunt homines, cum majori difficultate et labore justitiam servaverunt: quia ipsa felicitas mundialium rerum satis impedimentum est animæ ad justitiam faciendam. Nunc autem facilius homines justitiam facere possunt, quia ipsa adversitas, et angustia mundialium rerum, adjuvat animam ad justitiam faciendam. Sicut facilius est homini pauperi, et in angustiis constituto disciplinam tenere, diviti autem et abundantia difficile: sic illis inter gaudia mundi difficile fuit tenere justitiam, nobis autem inter tribulationes mundi facile. Multum ergo tunc bonus erat, et fortis in fide, qui poterat evadere vanitatem, nunc autem multum iniustus. Et modo multum malus est, et miser in fide, qui se non stringit ad Deum. Ergo pondus, quod dicit, opus justitiæ significat: quia grave est homini carnali amare justitiam. Æstum autem dicit concupiscentias sæculi, quas tunc patiebantur mundo juventute floreante. Ergo etsi non per omnem mundum vixerunt, tamen totius mundi impugnationem passi sunt: quia totius vitæ virtus in juventute ostenditur. Aut pondus diei dicit onerosa legis mandata, propter quæ et alibi Dominus hortatur Judæos, et dicit: Venite ad me omnes, qui laboratis, et onerati estis, et ego vobis requiem dabo (Matth. 11. 28). Æstum autem dicit vel urentem tentationem errorum, quam conflabant spiritus maligni in eos, ad accumulationem gentium eos irritantes: a quibus on-

nibus gentes liberæ exstiterunt Christo credentes, et per compendium gratiæ ad plenam salutem revertentes. Nam neque legis onera portaverunt, sicut Judæi, nec seductiones passæ sunt diversorum errorum, quemadmodum illi. At ille respondens uni eorum, dixit: Amice, non facio tibi injuriam. Ergo illi non dolebant, quasi fraudati de mercede sua, sed quia illi amplius quam merebantur acceperant. Ille est enim proprium invidiæ: quando alteri aliquid additur, sic dolent invidi, quasi illis sit aliquid subductum, quod illi est additum: ut puta, si viderit fieri aliquem ditiores, putat invidus se pauperem factum; si alter sapientior fuerit factus, ita dolet quasi ipse sit insipiens factus. Intelligis quia ex vana gloria nascitur invidia? Nam ideo dolet esse secundus, quia desiderat esse prior. Sic erunt novissimi primi, et primi novissimi. Multi sunt vocati, pauci vero electi. Postquam superior de Judæis et gentibus hanc ipsam dixisset sententiam, Et qui erunt primi novissimi, et novissimi primi (Matth. 19. 30): videlicet quia Judæi et in primo loco vocati sunt ante gentes, in secundo autem salvati sunt post gentes, introduxit parabolam istam. Et ut cognoscamus, quia ad manifestationem præcedentium verborum hanc parabolam introduxit, ideo in fine ejus eam ipsam sententiam repetit, quam supra dixerat. Aut ideo primos dicit novissimos futuros, et novissimos primos, non ut novissimi digniores sint quam primi, sed ut cœquantur. Dicit enim propheta Isaias (a), volens omnium sanctorum unam ostendere vocationem, et nullam inter eos esse differentiam temporis causa, dicit omnium sanctorum numerum¹ esse quasi coronam (Isai. 28. 5. et 62. 3). Sicut enim in corona, cum sit rotunda, nihil invenies quod videatur esse initium aut finis: sic inter sanctos, quantum ad tempus in illo sæculo, nemo novissimus dicitur, nemo primus. Ideo ergo quibus datum est primum nasci, novissime remunerantur. Et quia sancti quasi corona erunt æquales: qui novissime nati sunt, primi remunerantur, ut illi illam gloriam habentes, isti per hanc cœquantur. Quod autem dicit, Multi sunt vocati, pauci vero electi, non ad superiores sanctos pertinet, sed ad gentes: quoniam ex ipsis gentibus, qui multi vocati sunt, pauci sunt eligendi.

Homilia xxxv. ex capite xx.

17. Et ascendens Jesus Jerosolymam, assumpsit duodecim discipulos secreto, et ait illis: 18. Ecce ascendimus Jerosolymam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, 19. et tradent eum gentibus ad illudendum ei flagellandum, et crucifigendum, et tertia die resurget. 20. Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo. 21. Qui dixit ei, Quid vis? Ait illi, Dic ut sedeant hi duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et unus ad sinistram in regno tuo. 22. Respondens autem Jesus, dixit: Nescitis quid petatis. Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum? Dicunt et: Possumus. 23. Ait illis: Calicem quidem meum bibetis, sedere autem ad dexteram meam, vel sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo. 24. Et audientes decem, indignati sunt de duobus fratribus. 25. Jesus autem vocavit eos ad se, et ait: Scitis quia principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? 26. Non ita erit inter vos. Sed quicumque voluerit inter vos major fieri, sit vester minister. 27. Et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus. 28. Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis, et reliqua. Omnis gloria Dei² et omnis salus

¹ Aut meritum. sequentia autem vocem numerum postulare videntur.

² In V. D., omnis gloria Dei abest.

(a) Sic V. D. et Editi in marg. Idem in textu Esdræ, male.

hominum in Christi morte posita est. Nulla enim est res quæ amplius ad salutem hominum pertineat, quam mors ipsius. Nec est aliquid aliud, propter quod magis Deo gratias agere debeamus, quam propter mortem ipsius. Ideo cum turba plurima fidelium cum sequeretur in via, duodecim apostolos solos tulit in secreto, et illis tantummodo mortis suæ annuntiavit mysterium: quia semper pretiosior thesaurus in melioribus vasis includitur. Multi quidem viri erant cum eo, sed propter modicitatem fidei suæ infirmi; multe mulieres, etsi in fide fortes, infirmæ tamen in sexu. Si audissent quia ideo Christus ascendebat Ierosolimam, ut interficeretur, et viri forsitan turbarentur propter infirmitatem fidei, et mulieres propter molliem suæ naturæ. Nam proprio animus mulieris mollis est, et in tali negotio citius excitatur in lacrymas. Non recordamur, quod superius cum de morte Christi Petrus audisset, dolore commotus non timuit ipsum Dominum increpare, dicens: *Propitius esto tibi, et hoc tibi non erit (Matth. 16. 22)*. Si ergo Petrus in morte Christi turbatus est, cujus alterius fides posset sustinere tanti mali dolorem? si petra immobilis pene commota est, quomodo terra sufferret impetum tempestatis? *Ecce ascendimus Ierosolimam. Ecce*, contestantis est sermo, ut memoriam præscientiæ huius in cordibus suis recondant. Tamquam si dicat, *Ecce nunc jam tertia vice prædico vobis mysterium passionis nostræ futuræ, ut altius incedat mentibus vestris, frequentius repetitum.*

Quare Christus discipulis passionem suam prænuntiavit. — Et quare illis prædicit passionis suæ mysterium? Quia omnis adversitas, quæ subito evenit hominibus extra spem, nimium gravis est: quam vero ante cognoscimus, et præparamus nos contra eam, cum supervenerit expectantibus nobis, levior invenitur, quam esset futura, si repentina venisset. Ideo ergo nuntiat illis de sua morte futura, ut cum dies ille passionis adveniret, non illos turbet cognoscences, quia omnino erant ventura. Si enim totiens præmoniti apostoli de morte ejus futura, tamen quando comprehensus est, scandalizati sunt omnes, et reliquerunt eum: quanto magis scandalizandi fuerant, si præmoniti non fuissent? Numquid non se præparaverunt, num statuerunt in animo suo ut non expavescerent? Si enim se non præparasset, non promisissent una cum Petro dicentes, *Parati sumus tecum ire usque ad mortem (Marc. 14. 31)*. Sed in illa hora fides eorum defecit, et præparationem animæ absorbit timor carnalis. Vel ideo prædicit eis futurum, ut ab exitu cognoscatur præscientia ejus: ex præscientia autem ejus intelligatur divinitas ejus: consideratio autem divinitatis ejus confortet fidem ipsorum in tempore passionis ejus: ut totum illud quod patiebatur dispensationi voluntatis ejus applicarent, non necessitati naturæ. *Ecce ascendimus.* Ac si dicat, Videte quia voluntarie vado ad mortem. Nemo me vocat Ierosolimam, nemo me admonet, nullius potestatis præceptum timeo, nullius violentiæ necessitate compellor. Cum ergo venerit tenebrarum potestas, cum videritis me in cruce pendentem, ne astimetis me hominem esse tantum. Nam etsi posse mori, hominis est; tamen velle mori, hominis non est. Ut quid putis, ab itinere declinavit seorsum? Numquid non poterat in itinere constitutus hæc eadem eis loqui, cum sint paucissima verba? Sed declinavit seorsum ab itinere, forsitan sciens quod ventura erat mater filiorum Zehedæi cum filiis suis, ut peterent ea quæ petierunt, et audirent ea quæ audierunt, ut præpararet eis locum ad eundem, ad petendum, et ad audiendum. Forsitan enim et applicuerunt ibi, donec mulieres retro venientes occurrerent. Nec enim credibile est, mixtas cum ipso ambulasse mulieres, sed longo intervallo longe mulieres sequentes, et longo intervallo separati inter se ambulabant: Christus enim et discipuli sui primi, sequentes autem de longe mulieres. Sine dubio ergo nulla alia causa Jesus seorsum recessit, nisi ut illa adeundi licentiam inveniret.

Sciebat enim cogitationes eorum, et consilia eorum, quæ facere cupiebant: et non solum prædicans discipulis suis de sua passione futura, sed etiam aptans petituræ mulieri locum, præscientia sua divinitatem ostendit. Aliter: *Ecce ascendimus Ierosolimam, et Filius hominis tradetur principibus sacerdotum et scribis, et condemnabunt eum morte, et tradent eum gentibus ad deludendum et crucifigendum, et tertia die resurget.* Ne putes quod tunc tantummodo Christus traditus est sacerdotibus et scribis, et condemnaverunt eum morte, et tradiderunt eum gentibus ad deludendum et crucifigendum: sed et nunc traditur, et morte damnatur. Et traditur gentibus ad deludendum et crucifigendum. Christus enim verbum est veritatis. Sicut enim tunc tradidit Deus Christum sacerdotibus et scribis, ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte fideles, videntes eum quasi hominem pati, non recedant, neque scandalizentur a fide divinitatis ipsius; ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si intelligentes eum esse Dei filium secundum testimonia Scripturarum, non timeant, sed ausi sint eum interficere quasi hominem: sic et modo tradit Deus verbum veritatis sacerdotibus et scribis, id est, sapientibus Scripturarum ad manifestandam fidem sanctorum, et perfidiam iniquorum: fidem quidem sanctorum, si forte videntes verbum veritatis a mendacio opprimi, quasi mendacium, non cadant neque scandalizentur a fide veritatis ipsius: ad manifestandam autem perfidiam iniquorum, si forte intelligentes verbum veritatis, quia vere verbum est veritatis secundum testimonia Scripturarum, ausi sint interficere eum cruce, verbis mendacibus. Quando enim vides Scripturas prophetarum, et Evangelii, et apostolorum traditas esse in manus falsorum sacerdotum et scribarum, num intelligis quia verbum veritatis traditum est principibus iniquis et scribis? Et sicut tunc sacerdotes, vel propter vanam gloriam, vel propter avaritiam, condemnaverunt Christum morte, cogitantes quoniam si tenerint Christum, ipsi sacerdotes esse non poterunt secundum legem, nec solemnia illa lucra percipere: ita nunc impij sacerdotes et scribæ verbum veritatis dignum iudicant interire, cogitantes quia si verbum veritatis tenuerint, ipsi sacerdotes esse non possunt, nec sacerdotalia lucra percipere. Propterea tradunt eum gentibus, id est, populis incruditis, et indisciplinatis, et barbaris, qui nec querunt, nec audiunt eum cum iudicio, qui nomen habent Christianorum, mores autem gentilium. Tradunt autem veritatis verbum perversis expositionibus suis ad deludendum et crucifigendum. Deludunt enim verbum veritatis, quando simulat se sequi Christum, et disputant de eo sine Dei timore: non proposito invenientiæ veritatis, sed studio subvertendi. Hoc autem modo deludunt verbum veritatis, non colunt. Crucifigunt autem eum, et interficiunt, quando falsa confessione mendacii, verbum veritatis suffocant, et occidunt in se. Et sicut tunc sacerdotes illi nullam culpam idoneam invenientes in Christo, falsam accusationem detulerunt adversus eum: sic modo nullam rationem idoneam habentes dicere contra verbum veritatis, falsa interpretantur de illo, et falsa proferunt testimonia prophetarum adversum verbum veritatis. Sicut enim tunc falsos testes subornaverunt adversus Christum, et sicut tunc sacerdotes quidem et scribæ cognoscences eum, quia vere Christus est, quasi hominem illum maleficum gentibus tradiderunt, gentes autem non cognoscences eum esse Christum, deluserunt, et crucifixerunt eum, quasi hominem maleficum: sic et modo sacerdotes et scribæ hæreticorum, cognoscences quia verbum est veritatis secundum Scripturas, quas legunt: tradunt eum, sicut diximus, populi et gentibus ad deludendum et crucifigendum. Populi autem per ignorantiam verbum veritatis deludunt, et crucifigunt, quasi mendacium. Sed ignorantia eorum non eos excusat, quoniam si vellet cum iudicio querere, invenire poterant veritatem: sicut nec illos excusavit gentes, quoniam et

ipsi si quærere voluissent, poterant invenire: quoniam non erat homo tantum, sed et Deus Christus: quoniam sicut tunc per signa virtutum suarum manifestabatur Christus, sic modo per signa operationum suarum verbum veritatis ostenditur. Christus leprosos mundabat, cæcos illuminabat, surdos audire faciebat, mortuos suscitabat: ita modo qui vult cognoscere, ubi sit verbum veritatis, operum ejus signa consideret. Ubi enim verbum veritatis est vivum, unitum, atque divinum, ibi mundantur assidue homines a lepra peccati, et sit salutis eorum testimonium conversatio ipsorum, atque mens eorum. Qui audiunt verbum veritatis, illuminantur ad intelligenda divina mysteria: aures eorum interiores aperiuntur, ut libenter suscipiant divina præcepta. Quos hodie vides mortuos in peccatis, cras resurgunt in penitentia, vivificati per verbum Dei. Ubi autem non vivum verbum veritatis, sed mortuum mendacium prædicatur inter eos; nihil horum fieri vides, sicut dat de illis testimonium vita ipsorum. Sed et post tres dies resurget in animabus credentium sibi, cum tres dies fuerint consummati in eis. Prima dies, Pater; secunda dies, Filius, secundum quod dictum est in propheta: *Anuntiate de die in diem salutare ejus (Psalm. 95. 2)* Quis est autem dies alius de die, nisi genitus Deus de ingenito Deo? Consequenter et Spiritus sanctus tertia dies est, quoniam his tribus illuminantur corda credentium. In quibus ergo trium istorum scientiæ fuerint consummatæ, in eis veritatis verbum resurgit, et vivit et operatur. Sed nec resurgent, nisi qui jejunantes a malo et stantes sunt propter eum, et desiderant resurrectionem ejus videre in anima sua: sicut et apostoli jejunantes et stantes fuerunt Domino crucifixo usque ad diem resurrectionis ipsius. (a) *Tunc accessit ad eum mater filiorum Zebedæi, cum filiis suis, adorans et petens aliquid ab eo (Marc. 15. 40. et 16. 1).* Hæc est Salome, cujus apud alterum evangelistam ponitur nomen, vere pacifica, secundum interpretationem: quæ filios genuit pacis. Non solum autem ex Marco evangelista, qui manifeste ipsos fratres exposuit accessisse ad Jesum, et hæc eadem postulasse (Marc. 10. 35) intelligere possumus, quoniam a filiis suis erat summissa, sed etiam ex præsentibus Christi sermonibus, quibus non quasi ad mulierem ipsam se potentem, sed quasi ad filios summittentes respondit: *Nescitis quid petatis.* Æstimo enim, quod fratres cum audissent Dominum de passione et resurrectione sua prophetantem, cœperunt dicere intra se, cum essent fideles: Ecce Rex cælestis descendit ad regna tartarea, ut regem quidem mortis destruat, ipsam autem mortem divinitatis suæ potentia calcet, et sic vinculo tenebrarum soluto, captivas animas ad sua regna perducatur. Nec innumerabilis militia dæmonum recidere poterit contra eum. Quem enim in corpore constitutum timuerunt dicentes: *Quid nobis et tibi, Jesu Fili Dei excelsi? venisti ante tempus torquere nos (Matth. 8. 29)?* quomodo nudam ipsam divinitatem contra se descendantem poterunt sustinere? Ecce post tres dies mortis suæ revertetur ab inferis, quasi victor de bello. Nam cum victoria fuerit consummata, quid aliud restat, nisi ut regni gloria subsequatur? Ergo faciamus, fratres, quomodo possumus regni illius fieri participes. Scimus quia invidus non est. Qui enim seipsum donavit hominibus, quomodo regni sui societatem non donabit? Potentis negligentia reprehenditur ubi de dantis misericordia non dubitatur. Si nos rogamus magistrum, forsitan ceterorum fratrum corda concutiemus: et dum nobis duobus volumus providere, inter omnes scandalum excitabimus. Nam etsi sancti sint, tamen homines sunt. Etsi vinci a carne non possunt, quasi jam spirituales, tamen percuti possunt, quasi adhuc carnales. Ut quid ergo vel leves occasiones demus, quibus improba carnis natura tranquillas eorum animas inquietet? Submitta-

mus ergo matrem nostram, ut suo nomine deprecetur pro nobis, et sunt duo bona. Si enim res ipsa reprehensibilis inventa fuerit, facile meretur veniam, quasi mulier. Ipse enim sexus excusat errorem. Si autem non fuerit importuna, facilius impetrabit mater pro filiis suis rogans. Ipse enim Dominus, qui maternos animos filiorum miseratione implevit, facilius exaudiet maternum affectum. Magna laus mulieris hujus ex hoc loco colligitur. Primum, quia non solum illi reliquerant patrem, sed etiam ipsa reliquerat virum suum, et sequuta fuerat Christum. Et illi ostenderunt quia filii erant hujusmodi matris, et ipsa ostendit quia mater erat talium filiorum. Quoniam autem vivum reliquerat virum, sermo demonstrat, qui de vocatione eorum scriptus est, dicens: *Illi autem reliquerunt patrem suum Zebedæum in navibus cum mercenariis, et sequuti sunt Jesum (Marc. 1. 20).* Nisi forte quis dicat, quia Christus plus quam triennio docuit, et intra tempus vocationis apostolorum et passionis Christi mortuus est Zebedæus, et sic illa sequuta est: Jesum tamen sequuta est. Qualis radix, talia et germina: et qualis terra, talis et fructus. Non eam vicit, sicut ceteras mulieres, maritalis affectus: quia ille temporalis erat maritus, iste autem perfectus sponsus. Illius amor deceptio erat carnalis, istius autem, dilectio incorruptibilis vitæ. Non illam tenuit misratio senectutis ejus, quia ille sine illa vivere poterat, ista autem sine Christo salva esse non poterat. Cogitavit enim, quoniam amplius proderit viro suo, si propter Deum reliquerit virum, quam si propter virum reliquerit Deum. Propterea sexu fragili, et jam ætate defecta, Christi vestigia sequebatur: quia fides nunquam senescit, et religio fatigationem non sentit. Deinde quia non sentit illa, sicut ceteræ matres, quæ corpus natorum suorum amant, animam autem continent. Desiderant enim illos valere in sæculo isto, et non curant quid passuri sint in alio. Alii militias filiis suis provident, alii honores, et nemo filiis suis providet Deum. Perditionem illorum cum magno pretio comparant, et salutem illorum nec dono accipere volunt. Si viderint illos pauperes, tristantur et suspirant: si autem viderint illos peccantes, nemo tristatur: ut ostendant quia corporum sunt parentes, non animarum. *Accessit ergo ad Jesum, rogans et petens aliquid ab eo.* Audacem enim fecerat eam natorum affectus, et reverentiam forsitan spirituales vicerat amor carnalis. *Dicit ei Jesus: Quid vis?* Non interrogat quasi nesciens, ut audiret quid vellet: sed ut illa exponente, manifestam faceret irrationabilem petitionem ipsorum: quoniam petebant quidem quasi religiosi, et cælestis gloriæ amatores, non quasi scientiam habentes inutilium postulationum et nocivarum. Nam frequenter Dominus patitur discipulos suos aliquid non recte aut dicere, aut agere, aut cogitare, ut ex illorum culpa occasiones inveniat docendi, et exponendi regulam pietatis, sciens quia et ipse error eorum non nocet præsentem magistrum, et omnes non solum in præsentem, sed etiam in futuro doctrina ejus edificat. *At illa dixit, Dic ut sedeat hic duo filii mei, unus ad dexteram tuam, et alius ad sinistram tuam in regno tuo.* Non dicimus, quia recte petit: sed hoc dicimus, quia non terrena, sed cælestia filiis suis optabat. Tunc Dominus occultorum cognitor, non ad verba intercedentis mulieris respondit, sed ad consilia suggerentium filiorum respondit, dicens: *Nescitis quid petatis.* Concupiscentia enim carnalis omnem in vobis spirituales considerationem exclusit. Non audistis me referentem, cum venerit Filius hominis in majestate sua, ponet oves ad dexteram, hædos autem ad sinistram: et dicet eis, qui ad sinistram sunt: *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum (Matth. 25. 41)?* Quomodo vos vultis, ut unus sedeat ad dexteram, et alius ad sinistram? Ego vos vocavi ad partem dexteram de sinistra, et vos vestro consilio curritis ad sinistram. Ideo forsitan et per mulierem res agebatur. Vidit enim diabolus, quia per illos ipsos

(a) Hic incipit Homilia apud V. D.

adversus eos agere non valebat; contulit se ad consueta arma mulierum, ut sicut Adam per mulierem polliavit, ita et istos separaret per matrem. Nam etsi mater erat, tamen mulier erat. Propter quod etsi affectus ejus dulcis erat erga filios quasi matris, intellectus tamen ejus nocivus erat quasi mulieris. Sed jam non poterat per mulierem perditio introire in sanctos, ex quo de muliere salus cunctorum processit. Intelligere ergo debemus et nos, ut non illud a Deo petamus, quod nos bonum esse judicamus, sed orantes in ejus potestate ponamus, ut nos illud petentes exaudiat, quod ipse nobis expedire cognoscit. *Nescitis quid petatis.* Bonum quidem desiderium, sed inconsiderata petitio. Ideo etsi impetrare non debebat simplicitas petitionis eorum, tamen confundi non merebatur, quia de amore Domini nascebatur. Propterea non voluntatem neque propositum eorum culpatur, sed solam ignorantiam reprehendit, dicens: *Nescitis quid petatis.* Quis autem athleta idoneus ante certamen de premio factum facit? Si enim certamen bene processerit, iudex postea potest secundum meritum certaminis premium mensurare et aestimare. Si autem premium ante fuerit constitutum, non omni modo secundum qualitatem praeii potest exitum habere certamen: quia quale premium datur, in potestate est munerantis: qualem autem exitum habeat unumquodque certamen, non est in potestate certantis. *Nescitis ergo quid petatis.* Desideratis quidem bonum, sed non intelligitis quid est bonum. Si autem intelligeretis, illud petere debebatis, dicentes quoniam in hoc mundo periculosissimo vivimus, quasi in pelago, ubi nunquam est minor tempestas. Etsi tempestas interdum non fuerit, tamen semper timor est tempestatis. Sic et in hoc mundo viventibus nunquam est minor tentatio: etsi tentatio interdum facta non fuerit, tamen timor tentationis semper est. Ideo da nobis auxilium gratiae tuae, ut non vincamur a malo, sed ipsi omne malum vincamus. Sicut enim seculari bello videmus, quia qui vadens ad pugnam de praeda victoriae cogitat, difficile vincit, qui autem vadens sic vadit quasi ad mortem, ille facile superat: sic et nos in hoc certamine spirituali viventes non debemus cogitare qualem gloriam consequamur, sed quomodo evadamus ruinam peccati. Qui autem de gloria cogitat, et non magis timet de casu, ille nec infirmitatem carnis suae cognoscit, nec versutias considerat diaboli, nec intelligit, quod ait Apostolus: *Non est nobis colluctatio cum carne et sanguine, sed adversus principatus et potestates, adversus rectores hujus mundi tenebrarum* (Ephes. 6. 12). Propterea sumite omnia arma Dei. Sicut enim miles, si toto corpore fuerit armis vestitus, et unam partem habuerit nudam, nihil ei prodest, quod totus fuerit ferro vestitus, si per illam unam partem eum sagitta percussit, sed sic cadit, quemadmodum si totus fuisset nudus: sic et Christianus, quamvis omnem justitiam fecerit, si in uno peccaverit, similiter peccator statuitur, quemadmodum si semper peccasset. Sicut ait Jacobus: *Si omnem legem adimpleas, et in uno transgrediaris, similiter praevaricator es legis* (Jacob. 2. 10). Ideo et Dominus illis respondit: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum, aut baptismate, quo ego baptizor, baptizari* (Marc. 10. 38). Numquid nesciebat Dominus, quia passionem ipsius poterant imitari? Sed ideo eis dicit, ut Domino interrogante, et eis respondentibus, omnes nos audiamus: quia nemo potest cum Christo regnare, nisi passionem Christi fuerit imitatus, sicut ait Apostolus: *Si commortui sumus, et convivenus: si sustinemus, et conregnabimus* (2. Tim. 2. 11. 12). Res enim pretiosa vili pretio non comparatur. Magnum laborem necesse est nobis impendere, si volumus ad regna caelestia pervenire. Passionem autem Domini dicimus suscipere nos debere non omni modo persecutionem gentilium, sed omnem laborem et molestiam, quam patimur in corpore contra peccata certantes. Nam si gentiles defecerint, qui persequuntur: numquid

ideo prompta voluntas fidelium debet sine fractu sterilis permanere? Ideo et si gentes non habes, quae te persequantur, habes principem gentium diabolum, qui hominem persequi nunquam cessat. Si enim principem potueris vincere in peccato, non est magnum superare ministros ejus in corpore tuo. Ecce ostendo tibi magnam et insuperabilem persecutionem in corpore tuo. Incipe resistere desideriis tuis, et tunc intelliges quam fortes sunt spiritus desideriorum malorum, qui te persequuntur. Haec est enim pugna periculosa, et haec est gloriosa victoria qui potuerit odire quod amat, et amare quod odit. Aut ideo dixit eis: *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* Dominus enim cognoverat propositam istud petentium fratrum, quia non primatum sibi petebant secundum mundiales honores, quem si ex duobus vel tribus unus acceperit, necesse est ceteros fieri eo inferiores: sed perfectionem pietatis petebant in regno caelesti, quam et multi consequi possunt: et cum fuerint consequuti, alterius perfectio alterius perfectione non minuitur. Utpote, sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram, numquid duorum est tantum? Innumerabiles enim possunt sedere ad dextram Christi, vel ad sinistram: tamen alter alterum a perfectionis ordine non excludit: quoniam hanc perfectionem pietatis nemo potest consequi, nisi qui legitime certaverit usque ad mortem. Ideo interrogat eos, *Potestis bibere calicem, quem ego bibiturus sum?* ut illis respondentibus quia possunt, audiant ceteri discipuli, et conquescent, intelligentes quoniam et ipsi, si parati sunt mori cum Christo, nihilominus possunt juxta Christum sedere, per illorum sessionem nequaquam exclusi, sicut ipse dicit per prophetam in Psalmo: *Oculi mei semper ad fideles terrae, ut sedeant hi mecum* (Psalm. 100. 6). Non enim locus sedendi major et minor est juxta Christum, sed fides patientium cum Christo. Non est calix et baptismum unum. Calix enim passio est, baptismum autem ipsa mors. Dictum est autem baptismum secundum similitudinem lane intinctae. Sicut enim lana intingitur, naturalem habens colorem, ut coloretur purpurea, aut alicujus coloris accipiat dignitatem: sic et nos in mortem descendimus corporales, et resurgimus spirituales, sicut ait Apostolus: *Seminamur in infirmitate, surgimus in virtute: seminamur in ignobilitate, resurgimus in gloria: seminatur corpus animale, surget corpus spirituale* (1. Cor. 15. 43. 44). Omnis quidem mors habet in se passionem, non habet in se omnis passio et mortem. Multi enim fuerunt, qui passi sunt, et non sunt occisi, quales sunt confessores. Illi omnes calicem quidem Domini biberunt, baptismo autem ejus baptizati non sunt. *Dicunt et, Possumus.* Non tantum confidentia cordis sui, quantum ignorantia tentationis haec responderunt. Nescientibus enim desiderabile est bellum, sicut et inexpertis levis videtur esse tentatio passionis et mortis. Si enim Dominus cum in tentationem passionis venisset, dicebat: *Pater, si potest fieri, transeat a me calix iste* (Matth. 26. 39): quanto magis discipuli non fuerant dicturi quia Possumus, si scissent qualis est tentatio mortis? Magnum quidem dolorem habet passio, tamen mors habet majorem timorem. Et dicit eis: *Calicem quidem meum bibetis, et baptismum, quo ego baptizor, baptizabimini: sedere autem ad dexteram meam, aut ad sinistram, non est meum dare vobis, sed quibus paratum est a Patre meo* (Marc. 10. 39). Numquid non habebat potestatem prestare cui volebat, cum sit scriptum, *Pater diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35)? Sed ideo non refutavit petitionem eorum, ne exanimaret eos, et pusillanimes faceret. Nam non facile de cetero resumit sperandi virtutem qui semel de eo, quod speraverat, cadit. Noluit autem suscipere petitionem eorum, ne ceteros omnes tristeret. Nam necesse erat, quod vel talia cogitarent, adhuc sine auxilio Spiritus sancti constituti: Si semel istis duobus totius regni illius societas dividenda est, si unus sessurus est ad dexteram, alter ad sinistram ejus: ergo

nos quid sumus facturi, aut quid fieri jam speramus? Ideo eum sequuti sumus, ut illis electis de medio nostrum, non inveniamur relictis. In omni labore similes eis fuimus, et nunc inventi sumus in honore dissimiles. Nam necesse erat, ut carnalia cogitarent, qui necdum facti fuerant spirituales. Si enim petitio eorum suscepta non est, et omnes conturbati sunt, quare vel hoc ipsum petere ausi sunt: quanto magis fuerant conturbandi, si petitio eorum suscepta fuisset? Ideo neque dixit, Non sedebitis, ne duos confunderet: neque dixit, Sedebitis, ne ceteros irritaret: sed quid? *Hoc non est meum dare vobis, sed Patri.* Tanquam benignus et providus pater sic omnia disponit et ordinat, ut inter fratres unanimes fraternitatis caritas non rumpatur. Videte quomodo et nullum ex eis turbavit, et omnes fecit sperare, dicens, *Non est meum dare vobis, sed Patri.* Nam quod uni aut duobus specialiter non promittitur, a cunctis speratur. Quid ergo? mentitus est Christus, dicens: *Non est meum?* Non. Omnis enim qui habet potestatem, si acceptam habet ab alio, illius est vere qui dedit. Nam quid habebat Filius proprium, cum ipse non esset suus, sed Patris? (a) [Ergo inter eum, cuius non est, et inter eum, cuius est, nec persona una est, nec aequalis potestas. Si enim unus Deus et Pater et Filius, aut certe potest, aut certe non potest. Quis vidit talem unum Deum cælestem colere qui in dimidio potens est, et in dimidio impotens? Aut quis illos putet æquales, quorum non est aequalis potestas?] Audiamus hæc et intelligamus, nos Christiani, ut quando aliquid petimus a Deo, et non impetramus, non frangatur fiducia nostra, neque cadat spes nostra a Deo, ut de cætero desperemus de misericordia ejus: quia nec fratrum istorum fracta est fiducia, aut cecidit spes, cum non impetrassent. Quid enim, si non expedit nobis accipere quod petimus, sicut nec illis expediebat? Quamvis autem putas te spirituales rem petere secundum Deum, et dignam impetratione: tamen si non impetraveris, gravior ferre non debes. Nam Jacobus et Joannes rem spirituales et dignam Deo se petere aestimabant: tamen reprobatæ est petitio eorum, et inutilis iudicata. Non enim omne, quod apud homines justum videtur, jam etiam apud Deum similiter justum est: quanto major est Deus homine, tanto profundiora sunt Dei judicia quam hominis. Numquid digniores esse possumus Jacobo et Joanne, ut non impetrantes quod petimus, doleamus, cum nec illi de non impetrato beneficio sunt contristati? *Et audientes decem, contristati sunt de duobus fratribus.* Queniammodum isti carnaliter petierunt, sic et illi carnaliter contristati sunt. Nam sicut isti, si spiritualiter sapissent, non fuerant petiuri, ut essent super omnes: sic et illi, si spiritualiter intellexissent, non fuerant contristaturi, esse aliquos ante se. Nam velle quidem esse super omnes, vituperabile est: sustinere autem alterum supra se, nimis est gloriosum. O error salutaris, qui totius mundi solvit errorem! Si enim apostoli non sic errassent, unde nos cognoscere poteramus, quia non omne, quod videtur bonum desiderare bonum est quia malum? Putabamus quia malum desiderare, malum est, ut avaritiam aut furtum: nunc autem scimus, quia aliud est opus bonum, aliud est primatus honoris. Et opus quidem bonum desiderare bonum est: primatum autem honoris concupiscere, vanitas est: quoniam bonum opus implere, nostræ voluntatis, et nostri operis est, et laboris, propter quod et nostra est merces: primatum autem consequi, iudicii Dei est, propter quod ex primatu honoris nescio si aliquam mercedem iustitiæ adipisci mereamur. Nam desiderium primatus ex jactantia nascitur cordis: qui autem humilis est corde, et indigniorem se aliis arbitratur, secundum illud præceptum apostolicum, quod ait: *Alter alterum æstimans superiorem se, nunquam desiderat superior apparere* (Rom. 12. 3. et Philipp. 2. 3). Primatus enim fugientem se desiderat,

desiderantem se odit. Videns autem Dominus alienum spiritum in cordibus discipulorum, quasi hostem in suis castris vagantem, non eos increpavit, non projecit a facie sua, et istos male petentes, illos non bene tristantes. Si enim rex terrenus videret, quod civitatem illius occupatam teneat hostis, quid facere potest? Nihil, nisi ut ponat arietes, circumducatur exercitum, et destruat muros, quos forte ipse ædificavit, ut tantummodo hostem expellat. Sed videamus sapientiam nostri Regis. Postquam vidit sua castra occupata a spiritu alieno, sic hostem expulit, ut castra sua non perderet¹, dicens: *Scitis, quod principes gentium dominantur eorum: et qui majores sunt, potestatem exercent in eos? Non ita erit inter vos, sed quicumque voluerit inter vos major fieri, erit omnium minister: et qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus.* Fructum humilitatis terrestriis posuit primatum cælestem, et primatus terrestriis fructum posuit confusionem cælestem. Quicumque ergo desiderat primatum cælestem, sequatur humilitatem terrestrem: quicumque autem desiderat primatum in terra, invenit confusionem in cælo: ut jam inter servos Christi non sit de primatu certamen, nec festinet unusquisque eorum, quomodo aliis major appareat, sed quomodo omnibus inferior videatur: quoniam non qui major fuerit in honore, ille est iustior, sed qui iustior fuerit, ille est major. Conversatio ergo melior est desideranda, non dignior gradus. Volens certe Dominus et duorum fratrum ambitionem extinguere, et decem discipulorum invidiam, introduxit differentiam inter principes mundiales et ecclesiasticos, ostendens, quia primatus in Christo nec ab aliquo appetendus est non habente, nec alteri est invidendus habenti, quoniam principes mundi ideo fiunt, ut dominentur minoribus suis, ut servificent eos, et spoliarent eos, et comedant, et usque ad mortem abutantur vita eorum ad suas utilitates et glorias: principes autem Ecclesiæ fiunt, ut servant minoribus suis, et ministrent eis quæcumque acceperunt a Christo, ut suas utilitates negligant, et illorum procurent: ut, si opus fuerit, neque mori recusent pro salute inferiorum suorum, sicut Apostolus dicit: *Ego autem impendat, et superimpendat ipse pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15). Si hæc ergo ita habent, sæcularem quidem primatum desiderare, etsi ratio non est, vel causa est: quia etsi justum non est, vel utile est; primatum autem ecclesiasticum concupiscere, neque ratio est, neque causa: quia neque justum est, neque utile. Quis enim sapiens ultro se subijcere festinat servituti, labori, dolori, et quod majus est, periculo tali, ut det rationem pro omni Ecclesia apud justum Judicem, nisi forte qui nec credit iudicium Dei, nec timet uti abutens primatu suo ecclesiastico sæculariter, convertat eum in sæcularem? Sed ne forte qui talis est in appetendo primatum, profectum pietatis pie prætendat, dico: Numquid qui in ordine prior est, jam et meritis est melior?

Deus solus scit differentiam inter sanctos. In cælo ignorantur invidia et superbia. — Quamvis quidem differentiam esse inter sanctos denegare non possumus, tamen ut cognoscat unusquisque, si melior, aut deterior sit, nemini est concessum. Ideo prudenter Apostolus membris corporis assimilavit sanctos Ecclesiæ (Rom. 12. 5). Sicut enim homo quidem intelligit, quod membrum honorabile habet in corpore suo, quod inhonestum: unumquodque autem membrum non se cognoscit ipsum, si honorabilius sit, aut contemptibilius; alioquin et quæ honorabiliora sunt, gratularentur, et quæ contemptibiliora sunt, tristerentur, et per hoc fieret inter ea scissura: sic differentiam inter sanctum et sanctum Christus solus cognoscit, cujus membra nos omnes sumus. Ipsi autem sanctis non est concessum, ut cognoscant differentiam suam ad invicem, ut non meliores superbiant con-

¹ v. D. et Editi in marg., non deleat.

² Iidem in marg., quæ honorabiliora sunt superbirent, et quæ.

(a) Uncinis clausa in quodam exemplari deerant.

tra deteriores, et deteriores tristentur contra meliores, et per hoc soluta caritate, inter eos discordia nascatur, maxime in hoc sæculo facinoroso¹, in quo occasiones jugiter querit diabolus odiorum seminandum. Quod autem in hoc sæculo differentia dignitatis facta est inter sanctos, dignitatis dico, non sanctitatis, ut alter quidem sit apostolus, alter autem episcopus, vel minister, vel laicus: contumacia carnis coegit, ut perversitas mundi, et occulta operatio inimici coerceretur: quoniam diabolus imperans carni et mundo, in multam indisciplinationem excitat homines, quamdiu sunt in carne, et in mundo subditi ei, alios in lasciviam, alios in delicias, alios in invidiam, alios in avaritiam, alios in iram et superbiam: nisi ergo sint quos timeant, solvitur disciplina. Denique ipsi honores in Christo in prima quidem facie videntur honores, re vera autem non sunt honores diversi, sed sunt diversa ministeria. Utpote, honor oculi videtur, quia illuminat corpus: sed ipse honor illuminandi non est ei honor, sed ministerium ejus. Et pedum humilitas esse videtur, quia bajulant corpus: sed ipsa humilitas bajulationis non est eorum contemptio, sed ministerium eorum. Propterea dominus corporis, scilicet homo, nec oculum suum amplius honorat quam pedem, nec pedem magis contemnit, quam oculum: quia nec oculus pro aliquo suo merito honoratus est, ut oculus sit, sed ad hoc ministerium creatus est: nec pes pro sua culpa contemptus est, ut sit pes, sed ad hoc ministerium est creatus. Propterea unumquodque membrorum nil minus se habere intelligens, secundum ministerium, ad quod est creatum, nec amplius, nec invidet alteri membro, quasi plus habenti, nec spernit alterum membrum, quasi minus habens. Sic est et inter sanctos. Uniuscujusque sancti honor non est honor ejus, sed actus ipsius. Utpote, apostoli apostolatus putatur a nobis honor esse ipsius apostoli: vere autem non est honor ejus, sed ministerium ejus. Unde Paulus de apostolatu suo dicebat: *Nam si evangelizem, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit: vae enim mihi, si non evangelizavero* (1. Cor. 9. 16). Si enim volens hoc ago, mercedem habeo: si autem invitatus, dispensatio mihi credita est. Similiter et diaconatus diaconi contemptibilitas videtur a nobis, vere autem non est contemptibilitas ejus, sed actus ipsius. Propter quod Deus nec apostolum amplius diligit, quam diaconum, quia apostolus est, nec diaconum, minus quam apostolum, quia diaconus est: quia nec apostolus pro merito suo antecedenti honoratus est, ut esset apostolus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatus secundum motum animæ suæ. (a) [Nec diaconus pro merito suo antecedenti contemptus est ut esset diaconus, sed ad hoc ministerium aptus est judicatus secundum motum animæ suæ.] Propter quod neque apostolus laudem habebit apud Deum, quia apostolus fuit, sed si opus apostolatus sui bene implevit: neque diaconus exprobandus est, quia diaconus fuit, sed si opus suum neglexit. In nullo ergo hominis est honor, nisi in quo bene implevit opus suum: et nulla contemptio ejus est, nisi in quo neglexit proprium opus. Unde sicut pes libenter servit oculo, quasi sibi servienti, sciens quia nisi oculus, suo ministerio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: et oculus libenter servit pedi, quasi sibi servienti, sciens quia nisi pes suo officio fuerit usus, nec ipse suo poterit uti: sic et sancti invicem sibi debent esse subjecti, ut minor majori non invidet, quasi majori, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti, in eo ipso quod major est, et major non contemnat minorem, quia major est, sed libenter ei obsequatur, quasi sibi servienti. Hæc omnia tractavimus propter duos fratres, qui petierunt sibi primum, cum non debuissent: et deinde apostoli indignati sunt contra eos, cum non

debuissent. *Sicut Filius hominis non venit ministrari sed ministrare, et dare animam suam in redemptionem pro multis.* Ad hoc enim ad imaginem Christi facti sumus, ut imitatores efficiamur voluntatis ejus et conversationis. Numquid ad similitudinem majestatis ejus sumus creati? Nam ille quidem nostram carnem imitari potuit, nos autem illius divinitatem imitari non possumus: sed in hoc sumus imago ejus, ut quod ei bonum videtur, et apud nos sit bonum, et quod ei malum videtur, et apud nos sit malum. Quicumque autem, Domino humilitati studente, jactantiæ studet, non est imago Christi. Et qui, Domino paupertatem amante, divitiarum amator est in hoc sæculo, repellit a se Christi similitudinem. Non est verus discipulus, qui non imitatur magistrum: nec est vera imago, quæ similis non est auctori.

Homilia xxxvj. ex capite xx.

29. *Et egredientibus eis ab Jericho, sequuta est cum turba multa, etc.* Testimonium studiosi agricolæ est messis secunda: assidui autem doctoris documentum ecclesia plena: negotiatoris prospera felicitas, apotheca multiplex. Neminem labor itineris impedit, quia amor spiritualis fatigationem non sentit. Neminem sexus muliebris retinuit, quia inter virum et mulierem corporis quidem differentia est, gratia autem una est, et una conditio in omnibus. Illic ergo differentia sexus requiritur, ubi causa carnalis est, et ubi caro, non spiritus operatur. Neminem possessionum suarum sollicitudo retrahit¹, quia ingrediebantur in possessionem regni cælestis. Vere enim non habet super terram quod amet, qui bonum cælesti in veritate gustaverit. Sicut enim qui pretiosum gustaverit cibum, postmodum ei hæc esca communis ingrata videtur: sic et qui semel de dulcedine Christi bene gustaverit, terrenorum honorum de cætero non multum sentit saporem. Quis non desideret illum, aut quis non sequatur eum quem etiam duo cæci, antequam corporaliter viderent, spiritualiter aspexerunt, et antequam audirent, crediderunt? Nimirum hæc est illa rosa in campis Jericho, de qua Sapientia loquitur per Salomonem: *Sicut palma exaltata sum in Cades, et sicut plantatio rosæ in Jericho* (Eccli. 24. 48). Ergo hæc est illa speciosissima rosa, sanctitate justitiæ candida, et passionis sanguine rubicunda. Sicut enim rosa antequam videatur, sentitur, et antequam inveniat, tenetur in odoribus suis: sic et Dominum transeuntem de longe, duo cæci antequam viderent, divinitatis ejus fragrantiam senserunt.

30. *Et ecce duo cæci.* Ecce, dicendo, opportunitatem ostendit: hoc est, opportune oblati sunt ante faciem Christi, ut apertis oculis, quasi testes virtutis ejus, ascenderent cum eo in Jerusalem: quia futurum erat, ut sacerdotes repleti invidia, dicerent contra eum, in qua potestate facis hæc? ut videlicet cæci respondeant, etsi non voce, tamen ipsa re: Ecce nos cæci fuimus, et videmus. Quid ergo de potestate requiritis, qui videtis virtutem? Erubescite, carnales oculi, qui ante vos Christum stantem non aspicitis, quem etiam crediderunt duo cæci sedentes secus viam, non in via. Duo cæci duo populi sunt, Judaicus, et gentilis. Aut sicut quidam interpretantur, ambo gentium, unus ex Cham, alius ex Japhet. Ideo autem cæci, quia nondum eis apparuerat unigenita lux. *Secus viam*: id est, juxta veritatem conversabantur, sed veritatem invenire non poterant, quia via veritatis certior adhuc demonstrata non fuerat: vel secundum rationem verbi degentes, non autem in ipsa ratione verbi consistentes: quia notitiam verbi nondum acceperant. Sicut enim qui in tenebris ambulat, si semel viam perdiderit, interdum tota nocte ambulat juxta viam errans, et non invenit viam, donec superveniat dies: sic et homines ambulantes in erroribus vel

¹ v. n. et Editi in marg., *sustidioso*, alia lectio, *factioso*.
(a) Utcinis clausa desunt in exemplari quodam.

¹ Idem in marg., *possessionum suarum recordatio retrahit*.

peccatis, postquam Dei cognitionem semel perdidērunt, ad perfectam notitiam veritatis redire non poterant, nisi dies, scilicet Christus, venisset, quamvis circa veritatem vivebant. Quomodo juxta veritatem vel rationem verbi gentes conversabantur? Leges rationabiles proponebant, sincera judicia judicabant, dicente Apostolo: *Cum enim gentes, quæ legem non habent, naturaliter eas quæ legis sunt, faciunt* (Rom. 2. 14). Ergo quasi iustitiam quidem faciebant, sed iustitiam tenere non poterant, non intelligentes quomodo oporteat scire: quia qui Deum deligit, hic cognitus est a Deo. Judæi autem quomodo erant cæci? Quia legem sectantes, legis iustitiam non invenerunt: quia ex operibus, et non ex fide iusti erant. Dicit enim Paulus: *Testimonium illis perhibeo, quia æmulationem Dei habent, sed non secundum scientiam* (Rom. 10. 2). Nam volentes iustitiam suam statuere, iustitiæ Dei non sunt subjecti. *Audierunt quod Jesus transiret, et clamaverunt dicentes: Miserere nobis, Domine fili David.* Currentium strepitum audiebant, et personas non videbant. Undique festinantibus cunctis, soli sedebant indissolubili tenebrarum catena ligati, nihil solum habentes de toto corpore, præter vocem. Et ideo quia pedibus eum sequi non poterant, voce tenebant¹ dicentes: *Miserere nobis, Domine fili David.* O tegebræ omni lumine clariores! o acutissimus cæcitatibus aspectus! Puta quanti homines sani, et juxta Jesum, qui via est, ambulantes, hominem illum putabant: et duo cæci, et longe sedentes, Deum prospexerunt. Audierunt enim gentes de transitu Jesu, secundum testimonium prophetarum ammantibus sibi apostolis. Audierunt enim adventum ejus in mundum, et passionem ejus, et resurrectionem, et ascensionem ejus in cælum²: audierunt de transitu ejus, cum jam egressus fuisset ab Jericho, id est de hoc mundo. 31. *Turba autem increpabat eos, ut tacerent.* Videbant sordidas vestes, et non considerabant conscientia claritatem. Ideo vetabant eos, non invidentes eis, sed honorantes Christum. Indignum enim eis videbatur, ut tales homines vociferarent ad eum. Ecce fatua sapientia hominum. Existimabant injuriam pati magnos viros, si a pauperibus honorarentur. Quis enim pauper ausus est divitem publice salutare? Mox indignatur, quasi injuriam passus. Aut hi, qui vetabant, in mysterio Judæorum vetabant, quia omnia faciebant, ne gentes in Christum credentes salvarentur. At illi magis clamabant dicentes: *Miserere nobis, Domine fili David.* Invitabant vetiti, magis quam compescebantur. Talis est enim natura fidei: quanto magis velatur, eo magis accenditur, propter quod et servi Dei in persecutionibus non vincuntur, sed quanto magis afflictii fuerint, tanto amplius accenduntur. Virtus ergo fidei in periculis securæ est, et in securitate periclitatur. Quid enim aliud sic vigorem fidei in hominibus laxat, quam longa tranquillitas? Ergo vetantes eos, addebant eis et alteram causam doloris. Primum, ne clamarent, quia cæci erant: secundo, quia vetabantur ad lumen venire. 32. *Et stans Jesus vocavit eos, et ait: Quid vultis ut faciam vobis?* 33. *Dicunt ei: Domine, ut aperiantur oculi nostri.* O Domine, quid interrogas quod ipse oculis vides? Infirmus clamat, et ut quid vocem perquisis? Non quero propter passionem, sed propter fidem. Non cupio audire quid dolent, sed volo cognoscere quid de me sentiunt. Tu, Domine, occulorum es cognitor, et nescis quid de te sentiunt? Etiam scio, sed volo ut procedant ad medium populi, et cunctis audientibus dicant quod volunt: et dum cæci me Dei Filium confitentur, confundantur videntes, qui me hominem tantum putant. Dominum me vocant, et verum dicunt: sed dum filium David dicunt, dissipant quod bene confessi sunt. Nam abusive et homines domini dicuntur, vere autem nemo dominus est, nisi Deus.

Si ergo dicunt, *Domine fili David* (1. Cor. 8. 6), abusive secundum hominem me honorant: si autem solummodo Dominum, secundum deitatis divinitatem me confitentur: quia *Unus Deus, ex quo omnia, et unus Dominus, per quem omnia.* Filius enim David cæcos illuminare non potest, Filius autem Dei potest: ideo interrogat, *Quid vultis?* Tunc illi jam non dixerunt, Domine fili David: sed tantum, *Domine, ut aperiantur oculi nostri.* 35. *Miserus est autem eis Jesus, et tetigit oculos illorum, et confestim viderunt.* Quamdiu ergo dixerunt, *Domine fili David,* suspensa est sanitas, mox autem ut dixerunt tantummodo, *Domine,* infusa est sanitas super eos. Tetigit ergo oculos eorum. Tetigit homo carnaliter: nam verbo sanavit, ut Deus: tetigit, quia David filium eum dixerunt: sanavit eos, quia crediderunt potentia ejus, ut una eademque operatio sanitatis et fidem eorum remuneret, et infidelitatem castiget. Bonum munus obtulerunt Christo sananti. Quale? Sequuti sunt eum. Nam quid homo in vicem reddat Deo digne pro beneficiis ejus, nisi id quod ipse admonet per prophetam? *O homo, quid quærit Deus a te, nisi ut facias iudicium et misericordiam, et paratus sis ire cum Domino Deo tuo* (Mich. 6. 6). Consequenter et gentium oculos mentis tetigit Dominus Jesus, datus eis gratiam Spiritus sancti. Tangere enim Christi, est dare gratiam Spiritus sancti. Quæ gentes, cum fuissent illuminatæ, sequutæ sunt eum operibus bonis, numquam postmodum relinquentes eum, sicut aliquando Judæi fecerunt.

Honilia xxxvij. ex capite xvj.

1. *Et cum appropinquasset Jesus Jerosolymis, etc.* Puto, res ipsa exigit, ut quæramus. Frequenter quidem Jesus venit in Jerusalem, sicut Joannes testatur, numquam tamen sibi adhibuit ministeria jumentorum, nec ramorum circa se virentia constituit ornamenta, nec ad terribilem laudem suæ divinitatis animos populi excitavit, nisi modo quando ut pateretur ascendit. Ideo ergo cum tanta gloria est ingressus, ut amplius eorum oculus se excitaret invidiam, quia jam tempus passionis ejus instabat, et non mors eum urgebat, sed ipse magis adversus se compellat mortem. Quotiens enim de manibus sacerdotum elapsus evasit, cum esset invisibilis factus? Quando Judæi Christum voluerunt occidere, tangere eum non potuerunt. Quando autem ipse sequutus est mortem, parcere ei Judæi non potuerunt. Ergo si Christus eos provocavit, fortene de morte sua fecit eos innoxios? Absit. Excitavit eos, non ut facerent quod ante noluerant, sed ut possint facere quod prius volebant: facultas eis data est, non mutata voluntas. *Tunc Jesus misit duos discipulos, 2. dicens eis: Ite in castellum quod contra vos est, et confestim invenietis asinam alligatam, et pullum cum eo. Solvite et adducite mihi.* Asina et pullus ejus Judæi sunt et gentes. Judæa enim secundum Deum mater est gentium. Sic enim dicit ad eam Deus per Isaiam prophetam: *Et constitui principes tuos sicut antea, et consiliarios tuos sicut ab initio: et tunc vocaberis civitas iustitiæ, et mater civitatum* (Isai. 1. 26), id est, Ecclesiarum, *fidelis Sion.* Propter quasdam tales similitudines animalibus his assimilati sunt homines, Deum vel Dei Filium non cognoscentes. Est enim animal hoc immundum, et præ cæteris pene jumentis magis irrationabile et stultum, et infirmum, et ignobile, et oneriferum magis: sic fuerunt et homines ante Christi adventum idololatæ, passionibus diversis inmundi et irrationabiles, verbi ratione carentes, quantum ad Deum stulti. Quid autem stultius quam Factorem contemplare, quam facturam et opus manuum suarum adorare, quasi Factorem? Erant enim infirmi secundum animam et ignobiles, non valentes resistere passionibus suis, et obliiti generationem suam cælestem, facti fuerant servi passionum suarum et dæmonum, quibus resistere non valebant. Et quicumque dæmonum vel philosophorum cujusque erroris vel dogmatis alicujus sarcinam eis vo-

¹ V. D. et Editi in marg., voce sequebantur.

² Idem in marg., resurrectionem et reditum ejus in cælum.

luisset imponere, sufferebant : et omnia non bona patientia supportabant, nec resistebant. Propter quæ omnia et Apostolus ad Corinthios dicit : *Videte vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi fortes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes: et infirma mundi elegit Deus ut confundat fortia: et ignobilia, et contemptibilia mundi elegit Deus, et ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret* (1. Cor. 1. 26-28). At ubi Christus super eos ascendit, et induxit in templum, lavati per baptismum, facti sunt de immundis animalibus homines sancti. Percepta enim verbi ratione, sapientia Dei facti sunt rationabiles, et prudentes : et inventa est irrationabilitas eorum esse simplicitas, et stultitia eorum mansuetudo. Nam simplicitas, sine ratione verbi, hominis irrationabilitas est : et mansuetudo si non sit propter Deum stultitia est. Adhuc autem accepta gratia, et recognita regeneratione sua cælesti, facti sunt de infirmis et de ignobilibus fortes et nobiles : et quæ videbatur infirmitas, innocentia est inventa in eis, ignobilitas autem humilitas. Nam innocentia sine Deo infirmitas æstimatur, et humilitas non propter Deum ignobilitas judicatur. Item rejicientes a se onera dæmonum, suscipientes super se jugum Christi suave, et onus ejus leve, et ipsum sessorem in cordibus suis suscipientes, facti sunt patientes. Nam patientia irrationabilis onerifera æstimatur et ligata, id est, diabolici erroris vinculo impedita, ut non haberet libertatem ire quo vellet. Nam omnes homines antequam peccemus, liberum quidem habemus arbitrium, si volumus sequi voluntatem diaboli, an non. Quod si semel peccantes obligaverimus nos operibus ejus, jam nostra virtute evadere non possumus; sed sicut navis, fracto gubernaculo, illuc ducitur, ubi tempestas voluerit : sic et homo, divinæ gratiæ auxilio perduto per peccatum, agit non quod vult, sed quod diabolus vult. Et nisi Deus valida manu misericordiæ suæ solverit eum, usque ad mortem in peccatorum suorum vinculis permanebit. Ergo nostra quidem voluntate et negligentia alligamur, sed per Dei misericordiam absolvimur. Sicut enim videmus in istis mundalibus regnis, quomodo in primis quidem nemo potest facere seipsum regem, sed populus creat sibi regem quem elegerit : cum rex ille fuerit factus et confirmatus in regno, jam habet potestatem in hominibus, et non potest populus jugum ejus de cervice sua repellere : nam primum quidem in potestate populi est, facere sibi regem quem vult, factum autem de regno repellere jam non est in potestate ejus, et sic voluntas populi postea in necessitatem convertitur : sic et homo, priusquam peccet, liberum habet arbitrium, utrum velit sub regno esse diaboli; cum autem peccando se tradiderit sub regno ipsius, jam non potest de potestate ejus exire : et sic prima voluntas ejus in necessitatem convertitur. Et hoc est, quod homines sæculares et peccatores dicere solent : Numquid nolumus esse sancti? et quis non vult esse justus? Sed non possumus. Verum quidem est, quod dicunt, sed non habent excusationem : quia primum potuerunt non esse sub potestate diaboli, si voluissent; postquam vero posuerint thronum diaboli in cordibus suis, jam nemo potest eos de potestate diaboli eripere, nisi solus Deus. *Solvite*, inquit. Quomodo? Per doctrinam vestram, per miracula vestra : quia omnes Judæi et gentes per apostolos sunt liberati. *Adducite mihi*. Per ministerium, id est, ad gloriam corrigite illos. Duos autem misit apostolos, quia per duo generalia mandata omne genus hominum de peccato absolviuit. Qualia? *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, et proximum tuum sicut teipsum* (Deut. 6. 5. Levit. 19. 18). In his duobus mandatis omne peccatum expellitur, et omnis justitia consummatur. Aut certe alia duo, *Quod tibi non vis fieri, alii ne feceris* (Tob. 4. 16). Item, *Quod vultis ut faciant vobis homines, facite et vos similiter* (Matth. 7. 12). Quidam autem istos duos Petram et Philippum apostolos exponit intelligi oportere : quoniam hi primum

transgredientes Judaicos fines, gentes adduxerunt ad Christum : Philippus quidem Samariam, quam ipsam Samariam asinam esse interpretatur : Petrus autem gentes, accipiens Cornelium ex gentibus, quasi Samaritæ pullum. 3. *Et si quis vobis aliquid dixerit, dicite : Dominus operam eorum desiderat*. Ne dicatis, Dominus tuus; neque, Dominus noster; neque, Dominus jumentorum : ut intelligant omnes, quia ego solus Dominus, non solum animalium, neque solum eorum qui mihi subditi sunt, sed omnium hominum etiam qui mihi contrarii sunt. Nam et peccatores conditione quidem ræi sunt, voluntate autem sua diabolici. *Deus est enim orbis terræ et plenitudo ejus* (Psalm. 23. 1). *Dominus operam eorum desiderat*. Justum est ut aliquando creatura serviat suo creatori. Gentes enim Deus in potestate diaboli pro tempore reliquit, ut tentet, non in æternum contempsit, ut perdat. Necesso est autem ut fiat quod scriptum est : *Homines et jumenta salvabis, Domine* (Psalm. 35. 7). *Confestim autem remittet eos*. Animal quidem postquam ingressum est in Jerusalem Judææ, ad dominum suum remissum est, animalis autem prophetia in Judæa remansit. Nam de animali illo non hoc, quod videbatur, necessarium erat Christo, sed illud, quod intelligebatur, id est, non caro, sed ratio : ideoque caro remissa est, ratio autem retenta est. Aut ita. Non dixit, et iterum remittet eos ad te : sed tantum, *Remittet eos*, ut ne mysterium præcelleret rationem. Nam puto in primis homines non sermone nudo vocavit apostolorum, sed per virtutem Spiritus sancti solvit pariter et adduxit. Postquam autem adduxit, iterum dimisit eos in arbitrio, ut labore suo conitante gratia justificentur. Nam quod vocati sumus, Dei est, quod autem digne post vocationem vivimus, nostrum pariter est et Dei. Hoc est quod ait, iterum remittet eos, non ad diabolum, qui prius tenebat eos, sed in arbitrio suo, adjuvante gratiæ scilicet dono. 4. *Hoc autem totum factum est ut impleteretur quod dictum est per prophetam dicentem : 5. Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, et pullum filium jumenti* (Zach. 9. 9). Dominus noster ascendens ad mortem Jerosolymam, magnam gratiam pacis et concordie mundo universo quasi in testamento reliquit. In mysterium enim gentium futurarum, sedens super asinam et pullum ejus, intravit in templum, et sic gentes Judæis conjunxit. Sciens autem propheta militiam Judæorum, quia contradicaturi fuerant Christo ascendenti in templum, ideo præmonuit, ut per hoc signum cognoscerent regem suum Judæi, dicens : *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam et pullum ejus*. *Ecce*, ostendit verbum est : id est, Non corporali aspectu, sed spirituali intellectu opera virtutum ejus aspice, non schemata visionum ejus. Si enim schema ejus aspexeritis, dejiciendi estis in natura humana : si autem opus ejus consideraveritis, salvandi estis in virtute divina. Ante tempora autem multa constitutus propheta, videns eum spirituali aspectu, qui nondum natus fuerat, ideo dicebat, *Ecce*, ut ostenderet quia ille, de quo loquebatur, antequam nasceretur, jam erat. Cum ergo videritis eum in templo, o Judæi, nolite superbe agere contra eum dicentes : *In qua potestate hæc facis* (Luc. 20. 2)? Quia *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite considerare, in qua potestate facit, sed considerate tantum, si facere potest : quoniam hoc credere est, illud autem tentare. *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Nolite dicere, Nos non habemus regem, nisi tantummodo Cæsarem (Joan. 19. 15). *Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam*. Si intellexeris, venit tibi : si non intellexeris, veniet contra te : id est, si intellexeris, veniet ut salvet te, et sub pedibus tuis subjiciat gentes, et dicas per prophetam gaudens : *Quoniam Deus excelsus, terribilis, et res magnus super omnem terram : subjecit populos nobis, et gentes sub pedibus nostris* (Psalm. 46. 3-5). *Elegit nos in hereditatem sibi, speciem Jacob quem dilexit*. Si autem non intellexeris, veniet ut perdat te, et de tea-

pulo sanctitatis expellat, et aliam sponsam de gentibus castiorem inducat in cubiculum sanctitatis, ut tu pro-
jecto et in tenebris constituta dicas per Salomonem : *Ne aspereritis me, quoniam ego sum denigrata, quoniam desepit me sol* (Cant. 1. 5). Vis cognoscere mansuetudinem venientis? Considera speciem adventus ejus. Non sedet in curru aureo, pretiosa purpura fulgens; nec ascendit super fervidum equum discordiæ anato-rem et litis qui gloriæ jactantia pectus habet reple-
tum, qui de longe odorat bellum, et gaudet ad vocem tubæ, et cum viderit sanguineam pugnam, dicit in corde suo, Bene est factum : sed sedet super asinam tranquillitatis et pacis amicam. Non autem vides in circuitu ejus splendentes gladios, aut cætera orna-
menta terribilium armorum : sed quid? Ramos fron-
dentes, testimonia pietatis. Venit ergo mansuetus, non ut propter potentiam timeretur, sed ut propter mansuetudinem amaretur, *Sedens super asinam et pullum ejus*. Super matrem sedebat. Numquid et super pullum sedebat? Tamen etsi corporaliter fieri non poterat, ut super animal utrumque sederet, spiritualiter poterat, cum esset Deus, ut et in Judæis sederet, et in gentibus simul. Sedere autem super jumenta est in præcordiis eorum habitare, ut dicat illis Christus : *Tollite onus meum super vos, et videte, quia mitis sum et humilis corde* (Matth. 11. 29). Mansueti enim mansuetum debent portare; qui vocavit eos, sessor est, non ut illos puniat propter peccata eorum, sed ut ipse requiescat in eis propter mansuetudinem eorum. Nam sicut hoc genus jumentum, si quid errat, in simplicitate errat, et non in asperitate : ita et homines, qui crediderunt in Jesum Christum, sive ex Judæis, sive ex gentibus, ante Christum non in malitia, sed in ignorantia peccaverunt. Ideo se deridebant non puniri sub gravi sessore. Nam sicut peccatores equi sunt diaboli, ita et sancti equi dicuntur Christi : quia diabolus in peccatoribus sedens, instigat eos per desertia facinorum : id est, per fornicationes, per avaritias, et cætera; Christus sedens in sanctis, dirigit eos per plana justitiæ, id est, in castitate, in humilitate. Ergo equitatus diaboli, perditio est : equitatus autem Christi, salus, sicut Habacuc dicit in canticis suis ad ipsum Christum : *Qui ascendis super equos tuos, et equitatus tuus sanitas est* (Habac. 3. 8). Ergo induxit pullum in templum, ut gentes Judæis conjungat, ut adimpleat quod Jacob benedicens filium suum Judam prophetavit : *Alligans, inquit, ad vitem pullum suum* (Gen. 49. 11). Quæ est illa vitis? Judæa, quæ de Ægypto translata est, et in Oriente plantata. Et sicut prophetavit Noe de filiis suis, dicens : *Benedictus filius meus Sem, dilatait Deus Japhet, et inhabitabit in tabernaculo Sem* (Gen. 9. 26. 27). Sem enim pater fuit Judæorum, Japhet autem pater gentium, quæ per Christum ingressæ sunt in tabernacula Judæorum. 6. *Euntes autem discipuli, fecerunt sicut præceperat eis Jesus, 7. et adduxerunt asinam et pullum*. Quoniam euntes apostoli solverunt asinam alienam, ministerium quidem fuit eorum, virtus autem et auctoritas Christi. Nec enim potuissent tollere jumentum alienum ab illo domino, qui eos non cognoscebat, unde essent, nisi præveniens spiritus Christi cor domini ejus præparasset ad dandum. Sic quod apostoli solverunt Judæos vel gentes de vinculo inimici, in prima quidem facie eorum videbatur opus : re vera autem fuit virtus et gratia Christi. Nec enim a Christo duodecim constituti totum mundum ligatum sub potestate diaboliolvere potuissent, nisi gratia Christi confregisset virtutem inimici. *Et imposuerunt super eum vestimenta sua, et eum desuper sedere fecerunt*. Vestimenta sunt præcepta divina, et gratia spiritualis. Sicut enim turpitudine nuditatis vestimento tegitur, sic naturalia mala carnis nostræ præceptis et gratia divina teguntur. Omnis enim homo naturaliter non solum peccator est, sed etiam totum peccatum, dicente Apostolo : *Eramus natura filii iræ, sicut et cæteri* (Ephes. 2. 3). Unde et Adam ideo se vidit nudum, id est peccatorem : et ideo foliis fici, id est, mandatis aspe-

re legis cooperuit nuditatem suam. Et alibi promittens Deus justitias suas, et gratias ablatum de gente Judæa, sicut dicit Dominus per Osee propheta : *Et auferam vestimenta mea, et lintamina, ostendam gentibus turpitudinem tuam* (Osee 2. 9). Ergo imposuerunt vestimenta sua super eos, id est, mandata et gratias quas ipsi acceperunt a Christo : super Judæos et gentes imposuerunt, id est tradiderunt; nec enim requiescere in eis potuissent Christus, nisi mandata ejus fuissent in eis. 8. *Plurima autem turba vestimenta sua sternebat : alii autem cedebant ramos de arboribus, et sternebant in via*. Videlicet ut eo veniente calcarentur a jumento. Vestimenta sunt mandata, sicut diximus : frondes autem speciem tenent pietatis. Quoniam ergo et mandata legis et species Judææ religionis a Christianis fuerant conculcanda in via, id est, in Christo : ideo tunc illa sub pedibus jumenti sternebant in via. Et vide quoniam super jumentum quidem apostoli posuerunt vestimenta sua, sub pedibus autem jumenti cætera turba Judæica : quoniam mandatis apostolorum sternunt quidem Christiani et odorantur, legis autem mandata conculcant. Quotiescumque enim circumcisionem spernimus, sacrificia Judæorum pro nihilo æstimamus, et cæteras consuetudines Judaicas reprobamus. Vestimenta Judæorum, quibus ipsi induebantur, nos, qui sumus ex gentibus, sub pedibus nostris conculcamus. Alius autem sic : Qui vestimenta, inquit, deposuerunt super asinam, apostoli sunt, cæterique doctores : vestimenta autem sunt decus et schema gloriæ. Gloriam ergo, quam Christus accepit a Patre, dedit discipulis suis : discipuli autem accipientes eam a Christo, dederunt eam gentibus, ut delectabiliter Christus sederet in eis, sicut ipse dicit : *Et ego gloriam, quam mihi dedisti, dedi eis, ut sint unum, sicut et nos unum sumus* (Joan. 17. 22). Turbæ autem, quæ vestimenta sternebant in via, credentes erant ex circumcisione, qui gloriam, quam habebant ex lege, videntes Christum, dejecerunt in terram, semetipsos humiliantes, et cum apostolo Paulo dicentes : *Secundum justitiam, quæ ex lege est, conversatus sum sine querela, sed quæ fuerunt mihi lucra, hæc æstinavi propter Christum detrimenta, et arbitror stercore esse, ut Christum lucrificem* (Philip. 3. 6-8). Quid est autem aliud, quam justitiam legis terræ cœquare, ante sublimem gloriam Christi? Qui autem ramos de arboribus præcedebant frondentes, ipsi erant credentes et eruditi doctores, qui ex prophetis accipientes exempla viva de Christo, quasi de arboribus semper virentibus, et nunquam folia verborum suorum deicientibus, ramos frondentes ante pedes subjugalis populi sternebant, et per ea exempla quasi per ramos frondentes, virentes sine offendiculo ambularent per viam vitæ istius, donec introirent in sanctuarium Dei. 9. *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat, dicens : Hosanna filio David*, etc. Memores populi mirabilium ejus, quæ ostendit eis, et sanctorum, quas præstitit eis, exsultantibus cordibus suis, ante et retro clamabant, *Hosianna filio David*. Qui præcedebant, seniores erant, id est, patriarchæ, prophetæ, cæterique sancti, qui ante adventum Christi de adventu ejus et prædixerunt, et cognoverunt : sequentes autem juniores, id est, apostoli, martyres, cæterique doctores, qui post ascensum Christi de resurrectione ejus et ascensione vel operibus prædicaverunt et prædicant; et licet diversis quidem temporibus fuerint, tamen in omnibus unus exsultationis spiritus fuit. Et illi quidem prophetantes de Christo venturo clamaverunt : *Benedictus qui venit in nomine Domini* : hi autem laudantes clamant de adventu Christi jam impleto, *Hosianna filio David*. Hosianna autem quidem interpretantur gloriam, alii redemptionem, alii Salvificam, sive Salvum fac. Nam et gloria illi debetur, et redemptio illi convenit, qui omnes redemit, et pretiosi sanguinis effusione salvavit.

Homilia xxxviii. ex capite xxi.

10. *Et cum intrasset Jesus Ierosolimam, commota est universa civitas, dicens: Quis est hic, etc.* Merito commovebantur videntes rem mirabilem: homo enim laudabatur quasi Deus, sed Deus laudabatur in homine. Dicebant enim, *Hosanna filio David*. Puto autem quod nec ipsi qui laudabant, sciebant quid laudabant, sed spiritus subito ingressus in eos, nesciente animo, veritatis verba fundebat. 12. *Et intravit Jesus in templum Dei.* Hoc erat proprium boni filii, ut et veniens ad domum curreret patris, et illi honorem redderet, qui genuit eum, ut tu imitator Christi factus, cum in aliquam ingressus fueris civitatem, primum ante omnem actum ad ecclesiam curras. Hoc erat boni medici, ut ingressus ad infirmam civitatem salvandam primum ad originem passionis intenderet. Nam sicut de templo omne bonum egreditur, sic et de templo omne malum procedit. Quemadmodum medicus, quando primo ingreditur ad infirmum, statim de stomacho ejus interrogat, et eum componere primum festinat, quia si stomachus sanus fuerit, totum corpus validum est, si autem dissipatus fuerit, totum corpus infirmum est: ita si sacerdotium integrum fuerit, tota Ecclesia floret: si autem corruptum fuerit, omnium fides marcida est. Cor autem et stomachus sacerdotes intelliguntur, quia in rebus spiritualibus per eos totus populus gubernatur. Et sicut cor sapientiæ locus est, ita sacerdotes sunt receptacula sapientiæ spiritualis, Isaia dicente, de regibus quidem, *Omne caput in dolore*; de sacerdotio autem, *Omne cor in tristitia* (Isai. 1. 5). Sicut enim stomachus accipiens cibum, coquit eum in seipso, et per totum corpus dispergit: sic et sacerdotes accipiunt scientiam sermonis per Scripturas a Deo, et excoquentes eam in se, id est, tractantes et meditantibus apud se, universo populo subministrant. Et sicut stomacho subministrante, unumquodque membrum suscipit nutrimentum, et convertit ipsum in se, secundum suam naturam: ut puta quod suscipit jecur, totum fit sanguis; quod autem suscipit fel, bilis efficitur totum; quod vero ascendit in pulmonem, phlegmata liunt; quod autem in mamillas, totum efficitur lac: sic sacerdotibus in ecclesia loquentibus, verbum omnes suscipiunt, unusquisque autem convertit illud secundum proprium cor, ita ut unum id ipsum verbum in cordibus quidem rectis procedat ad vitam, in cordibus autem perversis suscitetur iracundiam, quasi bilis; in aliis autem operatur dilectionem dulcissimam, quasi lac; in aliis autem odia, quasi phlegma nocivum et expandum. Videte ergo, sacerdotes, quomodo vos componatis in verbo et opere. Quoniam sicut in corpore, si aliquod infirmatum fuerit membrum, non omnino languet et stomachus; si autem stomachus languerit, omnia membra inveniuntur infirma: sic si aliquis Christianorum peccaverit, non omnino peccant et sacerdotes; si autem et sacerdotes fuerint in peccatis, totus populus convertitur ad peccandum. Ideo unusquisque Christianorum pro suo peccato reddet rationem: sacerdotes autem non solum pro suis, sed et pro omnium peccatis reddituri sunt rationem (*Hebr.* 13. 17). Vidit arborem pallentibus foliis marcidam, et intellexit studiosus agricola, quia læsuram in radicibus haberet. Nam vere quemadmodum cum videris arborem pallentibus foliis, marcidam intelligis, quia aliquam culpam habet circa radicem: ita cum videris populum indisciplinatum et irreligiosum, sine dubio cognosce, quia sacerdotium ejus non est sanum. *Et ejiciebat vendentes et ementes de templo*: significans quia homo mercator vix aut nunquam potest Deo placere. Et ideo nullus Christianus debet esse mercator; aut si voluerit esse, projiciatur de Ecclesia Dei, dicente propheta: *Quia non cognovi negotiationes, introibo in potentias Domini* (*Psal.* 70. 15). Quemadmodum enim qui ambulat inter duos inimicos, ambobus placere volens, et se commendare, sine maliloquio non potest esse:

necesse est enim ut et isti male loquatur de illo, et isti male loquatur de isto: sic qui emit et vendit, sine mendacio et perjurio esse non potest: necesse est enim ut negotiatoribus hic juret, quia non tantum valet res, quantum comparat eam, et ille juret quia plus valet res, quam vendit. Sed est nec stabilis substantia eorum. Talium enim substantia aut ipsis viventibus peritura est, aut a malis heredibus dissipanda est, aut ad extraneos et inimicos hereditas ipsorum ventura est. Non potest ad bonum proficere quod congregatur de malo. Quemadmodum si triticum, aut aliquam bladi speciem cernas in cribro, dum huc illucque jactas eum, grana omnia paulatim deorsum cadunt, et in fine in cribro nihil remanet, nisi stercus solum: sic et substantia negotiatorum, dum vadunt, et veniunt inter emptionem et venditionem, minuitur, et in novissimo nihil illis remanet, nisi solum peccatum. Ergo ostende nobis quis est negotiator? omnes enim homines videntur negotiatores. Ecce qui arat, comparat boves, ut spicas vendat¹; et qui operatur lignum, comparat lignum, ut utensilia vendat; et linteonarius comparat linteamina, ut vendat et ostendat: et fenerator mutuatur pecuniam, ut tollat usuras. Et quomodo antiqui Judæi et apostoli artificia laudaverunt? Quia magis sunt sine peccato. Sicut et Paulus fuit sutor tabernaculorum, et ipse mandat, dicens: *Curent et nostri bonis operibus præesse* (*Ti.* 3. 14). Et apostoli quidam, sicut legimus, piscatores fuerunt. Ego ostendam qui non est negotiator, ut qui secundum regulam istam non fuerint intelligas omnes negotiatores esse: id est, quicumque rem comparat, non ut ipsam rem integram et immutatam² vendat, sed ut opus faciat ex ea, ille non est negotiator: quia qui materiam operandi sibi comparat, unde faciat opus, ille non rem ipsam vendit, sed magis artificium suum, id est, qui rem vendit, cujus æstimatio non est in ea ipsa re, sed in artificio operis, illa non est mercatio: ut puta, faber comparat ferrum, et facit ferramentum; sed ferramentum illud non tantum habet ferri quantum valet, sed secundum opus ferramenti appetiatur. Qui autem comparat rem, ut illam ipsam integram et immutatam dando lucretur, ille est mercator, qui de templo Dei ejicitur. Unde super omnes mercatores plus maledictus est usurarius. Si enim qui rem comparatam vendit, mercator est et maledictus: quanto magis maledictus erit, qui non comparatam pecuniam, sed a Deo donatam sibi dat ad usuram? Secundo, quia mercator dat rem, ut jam illam non repetat: iste autem postquam fœneraverit, et sua iterum repetit, et aliena tollit cum suis. Adhuc dicit aliquis: qui agrum locat, ut agrariam recipiat, aut domum, ut pensiones recipiat, num est similis ei qui pecuniam dat ad usuram? Absit. Primum quidem, quoniam pecunia non ad aliquem usum disposita est, sicut ager, vel domus, sed ad pretium emendi vel vendendi. Secundo, quoniam qui agrum habet, arat eum, et fructum accipit ex eo: similiter et qui domum habet, usum mansionis capit ex ea. Ideo qui locat agrum, vel domum, usum dare videtur, et pecuniam accipere, et quodammodo quasi communi aro videtur lucrum cum lucro: pecuniam autem si repositam in sacco teneas apud te, nullum usum capis ex ea. Tercio, ager vel domus utendo veterascit: pecunia autem cum fuerit mutata, nec minuitur, nec veterascit. *Et mensas numulariorum subvertit*. Pecunia spiritualiter homines intelliguntur: quia sicut numus habet charagma Caesaris, sic homo habet charagma Dei. Et quemadmodum solidus, qui non habet charagma Caesaris, reprobus est: ita et homo, qui non ostendit in se imaginem Dei, reprobus æstimatur. Unde Isaia dicebat ad Jerusalem: *Pecunia tua reproba est, caupones tui miscent vinum aqua* (*Isai.* 1. 22), et cætera. Ideo ergo mensas numulariorum evertit, significans quia in tem-

¹ Editi in marg., *ut segetes vendat*. V. D., *et species vendat*.

² Aut etiam, *immutatam*.

plo Dei non debent esse numi, nisi spirituales, id est, qui Dei imaginem habent : et non illi numi, id est, non illi homines, qui terreni regis imaginem portant, id est, diaboli. Nam sicut homo bonus in se imaginem Dei ostendit, sic et homo malus imaginem diaboli habet. Aut certe mensas spiritualiter dicit scripturas numulariorum, id est, sacerdotum. Verum enim sacerdotum illorum scripturæ eversæ sunt, ut iam nemo eorum pascatur in eis, succedente Novo Testamento priori. *Et cathedras vendentium columbas evertit* : loquens etsi non sermone, tamen ipso facto : Quid faciunt in templo multæ columbæ venales, ex quo una columba gratuita descendit in templum corporis mei? id est, Spiritus sanctus replevit Ecclesiam meam. Non enim in sacrificio columbarum postmodum placitum est Deo templum, id est Ecclesia, sed in Spiritu sancto. Dixi enim vobis per prophetam : *Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos, quoniam meæ sunt omnes feræ sylvarum, iumenta in montibus et boves ; cognovi omnia volatilia cæli* (Psal. 49. 9-11). *Inmola Deo sacrificium laudis* (Ibid. v. 14), quia non hostias volo, sed corda : non sacrificia, sed fidem. Item dixi vobis per eundem prophetam : *Afferte Domino gloriam et honorem* (Psal. 28. 2). Et si vere vultis in templo Dei consistere, tollite hostias, et sic introite in atria ejus sancta. Tollite taurum de templo, quia unus taurus est offerendus pro grege universo : de quo Jacob dicebat accusans Levitas, id est, sacerdotes : *Quia in ira sua occiderunt hominem, et in furore suo subnervaverunt taurum* (Gen. 49. 6). Tollite oves de templo, quoniam unus agnus occidetur. Quoniam ergo per prophetas admonuerat eos, ubi hostias de templo tollerent animalium, et corda sua contrita et humiliata offerrent, illi autem non obaudierunt : juste nunc tamquam iratus super inobedientiam eorum, propria virtute expellit eos¹, ostendens per hæc, quoniam ipse est qui tunc per prophetas admonuerat eos de hostiis expellendis. 13. *Scriptum est enim : Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum* (Isai. 56. 7). (a) Templum autem Dei speluncam facit latronum, qui lucra terrena et illicita, non etiam spiritualia in animarum salutem sectantur. Cultusque religionis eo modo non tam cultus Dei est, quam iniquæ negotiationis occasio. Nam quotidie ingreditur Jesus in templum suum, id est in sanctam Ecclesiam, et ejicit omnes vendentes gratiam Dei de Ecclesia, episcopos, presbyteros, diaconos, omnesque ecclesiasticos, necnon et laicos : quia unus criminis habentur, pariter Dei dona vendentes et ementes : quia scriptum est, *Gratis accepistis, gratis date* (Matth. 10. 8). Columbas quoque vendentium cathedras evertit, ut quod honor sacerdotalis debet auferri ab eis, doceret, qui pro terrena mercede opus Dei faciendum existimant. Quod igitur de ecclesiasticis diximus, hoc unusquisque de se intelligat. Dicit enim Apostolus : *Vos estis templum Dei vivi, et Spiritus sanctus habitat in vobis* (1. Cor. 3. 16). Non sit igitur in domo pectoris tui negotiatio illicita. Nihil boni, quod facimus, vel facere possumus adjuvante Domino, appetitu jactantiæ facianus, non terreni lucri concupiscentia, non malarum cupiditate rerum, ne ingreditur Jesus iratus et rigidus, et non aliter emundet templum suum, nisi flagello adhibito, id est, correctione gravissima, et de spelunca latronum, id est, de habitaculo demonum per usum iniquæ cupiditatis, et de domo negotiationis, id est, de corde terreni lucri inhiante, suæ faciat domum habitationis. Unde quia paucorum est tam solida fortitudo, cruciantur delicti sanandis vulneribus, quibus humana fragilitas sauciatur. Diligens est adhibenda

curatio. Unde dicit Scriptura : *Quis enim gloriabitur castum se habere cor, mundum a peccato* (Prov. 20. 9)? Omnes igitur intelligant delictorum indulgentiam, et reparationis suæ necessariam sibi esse medicinam. Nemo enim est tanta firmitate suffultus, ut de justificatione sua debeat esse securus. Utamur igitur, dilectissimi, saluberrimi temporis venerabilibus institutis, et solertiori cura nostras maculas terganus. Quantumlibet enim caste et sobrie mortalis hæc vita ducatur, quodam tamen pulvere terrenæ conversationis aspergitur, et nilor mentium ad Dei imaginem conditarum non ita a fumo totius vanitatis est alienus, ut nulla possit sorde fuscari, et non semper indigeat expoliri. Quod si etiam castissimis animis necessarium est, quanto magis est expellendum, qui tota forte anni spatia aut secularius aut negligentius transierunt? Quos caritate debita commonemus, ut confugiant omnes ad præsentem ubique Dei misericordiam, et digna se confessione cum observantia mandatorum Dei cunctorum corda sanctificent. Mitescat savitia, iracundia mansuescat. Remittant sibi omnes culpas invicem suas. Nec exactor sit vindictæ, qui petitor est veniæ. Dicentes enim, *Dimitte nobis debita, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris* (Matth. 6. 12), durissimis nos vinculis colligamus, nisi quod profitemur impleamus. Clementes autem et mites animos largitas deorum. Nihil enim est dignius, quam ut homo sit auctoris sui imitator, et secundum modum propriæ facultatis divini operis sit exsequitor. Nam cum aluntur esurientes, vestiuntur nudi, nonne auxilium Dei munus expet ministri? Et benignitas servi, munus est domini. Et merito Deo gratiæ referuntur de pietatis officiis, cujus opera videntur in famulis. Propterea ipse Dominus discipulis suis ait : *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, et glorificent Patrem vestrum, qui in cælis est* (Matth. 5. 16). 14. *Et accesserunt ad eum cæci et claudi in templo, et sanavit eos omnes* : ut quod illi verbis clamabant, iste factis ostenderet. Quasi testis vocis eorum sanavit cæcos, ut erci videntes, cæcos aspicientes, viderent et ipsi : ut istorum illuminatio corporalis fieret illis spiritualis lucerna cordis. Curavit et claudos, ut claudicantes Judæi in fide currebant ad Christum, ut meliores pedes illi acciperent videntes quam isti. 15. *Videntes autem principes sacerdotum, et scribæ mirabilia quæ fecit, et pueros clamantes in templo, et dicentes : Hosanna filio David ; indignati sunt, 16. et dixerunt ei : Audis quid isti dicunt? Quibus ipse poterat dicere : Et vos videtis quid ego facio? Illos loquentes attenditis, et me facientem non consideratis. Ego enim factis interpretor voces illorum. Quemadmodum columna in templo, si steterit recta, accepto pondere amplius confirmatur ; si autem modice obliqua fuerit, suscepto pondere, non solum non confirmatur, sed amplius vadit ad latus : sic et cor hominis si rectum fuerit, videns opera aliorum viri justii, aut audiens, per doctrinam sapientiæ ejus amplius confirmatur ; si autem fuerit perversum cor, videns opera alienius viri justii, aut audiens, non solum non confirmatur, sed magis ad invidiam excitatur, et magis pervertitur. Hoc modo et sacerdotes videntes sanitates ægotantium, et audientes laudem puerorum, non solum non crediderunt in Christum, sed magis excitati sunt contra eum, dicentes : Audis quid isti dicunt? Utinam vos audieritis quid dicunt! Hæ enim sanitates ægotantium de vocibus clamantium testimonium dant, quia vera sunt quæ dicuntur. Item voces clamantium de sanitatibus ægotantium testimonium reddunt, quia magna sunt quæ fiunt. Si sanitates ægotantium mentiuntur de Christo, interrogate voces clamantium. Si voces clamantium mentiuntur, interrogate ægotantium sanitates. Et ut quid quasi reum arguitis, quem tanti testes defendunt? Si juste clamant, consentite clamantibus, et credite in Christum ; si autem injuste dicunt, reprehendite illos magis injuste, dicentes : Et ut quid Christum culpa-*

¹ Editi in marg., *Propria manu expellit ea*. V. D., *Propria eos virtute compellit*.

(a) Hæc, *Templum autem Dei*, et cætera quæ sequuntur, desunt in Cod. V. D. usque ad hæc verba, *Et accesserunt ad eum cæci et claudi*, etc.

is? Quid enim culpant Christum, si intelligunt¹ illi quid dicunt? *Iesus autem dixit eis: Utique nunquam legistis, Ex ore infantium et lactentium perfecti laudem (Psal. 8. 3)?* Tamquam si dicat, Esto: istud mea culpa est, quia isti clamant: numquid mea culpa est, quia ante tot millia annorum hoc futurum propheta prædixit? Si recordamur quomodo superius dixit, *Turba autem quæ præcedebat, et quæ sequebatur, clamabat: intelligimus quia infantes dicebantur, non ætate, sed simplicitate cordis. Infantes autem lactentes, nec intelligere aliquid, nec laudare possunt. Lactentes autem dicebantur, quoniam quasi lactis suavitatem, ita mirabilium delectatione excitati clamabant, sicut scriptum est: Sic exaltari animam meam, sicut abluctam super matrem suam (Psal. 130. 2).* Lac enim dicitur opus miraculorum, panis autem doctrina perfectæ justitiæ, sicut ait Apostolus: *Et verbum meum, et prædicationis mea, non in persuasione sapientiæ verbi, sed in ostensione spiritus et virtutis (1. Cor. 2. 4).* Item post modicum sic dicit: *Et ego non potui loqui vobis quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus: quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam (Ibidem c. 3. 1. 2).* Omnis prima inductio fidei, id est, simplex doctrina, lac dicitur, quoniam sicut lac sine labore et sine opere dentium manducatur, et manducantem suavitatem suam delectat: sic et mirabilia nullum laborem videntibus ponunt, sed videntes admiratione delectant, et ad fidem molliter invitant. Panis autem perfectioris doctrinam justitiæ significat, quam accipere non possunt, nisi exercitati sensus circa res spirituales: quoniam qui audit, necesse habet intra se tractatibus quibusdam discere et meditari: quasi quibusdam dentibus spiritualibus molere. Unde et lex ruminantia animalia voluit esse munda (Deut. 14. 6). Illa enim cæca doctrina: non tantum carnalibus suavis est, quantum spiritualibus utilis est ad salutem. Sicut enim infanti si dederis fragmentum panis, quoniam angustas habet fauces, offocatur magis quam nutritur: sic et homini imperfecto in fide, et puero sensibus, si altiora mysteria sapientiæ volueris dicere, angustam habens fidem et sensum, magis scandalizatur, quam ædificatur. Et quemadmodum viro perfecto si dederis lac, fauces quidem ejus delectat, membra autem ejus non confortat. De pane enim scriptum est, non de lacte, quia confortat cor (Psal. 103. 15). Si autem panem manducet, non tantum fauces ejus delectat, quantum præstat ei virtutem: sic et viro perfecto in fide, et maturo sensibus, si miracula ostenderis, delectatur quidem aspectu, nihil autem proficit ei ad ædificationem sensus, aut notitiam veritatis: si autem verbum sapientiæ exposueris ei, et ratione delectatur, et ædificatur in fide. 17. *Et relictis eis abiit foras extra civitatem in Bethaniam, et mansit ibi: ut recedendo compesceret, quos respondendo non potuit: quia malitia non compescitur sermonibus, sed excitatur. Malum enim hominem melius locum dando potes vincere, quam respondendo. Nam si contendis irrationabilem ratione placare, et illum non placas, et te ipsum subvertis. Et mansit ibi. Noluit manere in Jerusalem, de qua jam voluntate recesserat, quæ in mortem Domini sui jam manus armatas tenebat, se ipsam magis occisura quam Dominum: sed mansit apud Lazarum et sorores ejus, ut illic requiesceret corporaliter, ubi et spiritualiter repausabat. Nam sanctorum virorum est, non ibi querere mansionem, ubi clariiores sunt viri, sed ubi fideliores: nec gaudent ubi epulæ largæ sunt, sed ubi sanctitas floret.*

Homilia xxxix. ex capite xxi (a).

18. *Mane autem revertens in civitatem, esuriit, 19. et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea nisi folia tantum, et ait illi: Numquam ex te fructus nascatur in sempiternum, etc. Non*

¹ Alias, non intelligant.

(a) In Cod. v. b. hæc Homilia præcedenti jungitur.

quasi homo cibum, sed quasi Deus salutem humanam, non quasi indigens querit nostram justitiam, sed quasi misericors desiderat nostram salutem. Si autem quasi homo esuriisset cibum, nunquam mane esuriisset: sed ideo ad hoc mane esuriit, quia semper esuriit, qui justitiam illorum esuriit, aut aliorum salutem. Merito ergo veniens ad gentem Judæam Christus, mane esuriebat, cum per tot millia annorum nullum justitiæ suæ desiderat cibum. *Mane autem.* Id est, initium duodecimæ horæ, de qua supra loquuti sumus. Vides ergo quia mutationes istæ sæculi ejus et horæ dicuntur, et dies: et si consideres per singula sæcula, quasi et mane, invenies fieri et vespere. Ecce factum est mane super Adam, quando creavit eum Dominus, et dedit ei mandatum justitiæ quasi lucem. Deinde magis atque magis hominum iniquitate crescente, et quasi nocte veniente, justitia quasi lux recessit ab eis. Iterum factum est alterum mane, quando Dominus veniens ad Noe propter reparationem sæculi, ad eum et ad filios ejus posuit justitiæ testamentum, quasi lumen. Iterum crescente hominum iniquitate, quasi nocte prævalente, recessit ab eis sol, id est, Dominus cum luce justitiæ suæ. Iterum revertens reduxit tertium mane, eligens Abraham, et ostendens ei quasi lumen animæ notitiam veritatis, ponens testamentum in eo circumcisionis et filii. Item prævalente iniquitate quasi nocte veniente, recessit ab eis, quando filii Israel secundum idola Aegyptiorum vivebant. Numquam enim afflixissent eos Aegyptii, si quantum ad primam faciem lux fuisset in eis. Item rediens quarto mane apparuit Mosi, et educens Israel de Aegypto, lumen legis ostendit eis. Item crescente iniquitate quasi nocte novissima, deducti sunt in captivitatem filii Israel. Revertens iterum Dominus reduxit quintum mane, revocans filios Israel de captivitate, restaurans plebem per Zorobabel, et per Jesum filium Josedech, de cætero reparans legem per Esdram prophetam. Iterum crescente iniquitate quasi nocte veniente, subtraxit ab eis Dominus misericordiam suam quasi lucem, et facti sunt iterum sub Romanorum potestate. Sexto autem mane reversus est Christus ad Judæos et gentes, et dedit eis seipsum manifestissimum lumen. Etiam modo, sicut videtis, Christianorum iniquitate crescente, quasi nocte veniente, recedet a nobis, et auferet gratiæ suæ lumen a nobis, sicut ipse testatur, dicens: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Septimum autem lumen daturus est nobis, cum venerit reddere singulis secundum opera eorum. Et quotiescumque peccata hominum prævalentia excludunt a se misericordiam Dei, illud tempus nox dicitur: quotiescumque autem misericordia Dei prævalens non aspicit peccata nostra, sed visitat homines in bono, dies dicitur visitatio ejus. Ut scias autem de nocte, quæ sit ante Christi adventum priorem, dicit propheta: *Ad vesperum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia (Psal. 29. 6).* De nocte autem consummationis futuræ ipse Dominus dicit: *Cum zero factum esset, vocavit operarios, et reddidit eis mercedem (Matth. 20. 8).* Ergo per istos sex dies et noctes laboravit Dominus, valens a nobis, et revertens ad nos: valens propter peccata nostra, et rediens propter misericordiam suam: cum autem factum fuerit septimum mane, tunc requiescet in septimo die, quia postmodum hominibus viventibus sine successione peccatorum lux justitiæ est permansura, et semper sol Christus erit nobiscum dicente Apostolo: *Rapiemur in nubibus obviam Domino in aera, et sic semper cum Domino erimus (1. Thess. 4. 16).* Ideo ergo mane revertens esuriit: quod mysterium intelligitur ex tempore resurrectionis ejus, quando relictæ est synagoga, et suscepta est Ecclesia. *Et videns fici arborem unam secus viam, venit ad eam, et nihil invenit in ea, nisi folia tantum.* Arbor fici est synagoga. Nam synagoga propter multitudinem multorum granorum sub uno cortice habitantium dicta est ficus quasi

multorum hominum fidelium habitantium in una domo, sicut scriptum est : *Deus qui inhabitare facit unanimes in una domo* (Psal. 67. 7). Denique vide ipsa folia fici, quomodo secundum similitudinem manus formata sunt. Folia autem viriditatis sunt species tantummodo sanctitatis in homine, aut sine fructu operum verba religiosa. Quicumque ergo homo religiosus, id est, arbor rationalis, proficitur se esse Dei, et iustitiam non operatur, arbor est tantummodo, folia sine fructu portans, quales sumus nos, de quibus prophetavit Apostolus : *Erunt, inquit, in novissimis diebus homines seipsos amantes, cupidi pecuniarum, elati, superbi, parentibus non obediētes, voluntatis suæ amatores magis quam Dei, speciem quidem pietatis habentes, virtutem autem ejus abnegantes, quos in finem maledicturus est Dominus, ut nunquam ex illis fructus nascatur, sicut maledixit Judæis, et aruerunt* (2. Tim. 3. 1-5). Secus autem viam est juxta mundum. Ideo ergo nullum in Judæis fructum Christus potuit invenire, quia juxta mundum viventes erant, id est, secundum mundum. Mundus enim via est communis, per quam omnes transeunt qui nascuntur, sicut exposuimus in parabola seminantis. Quicumque ergo homo fidelis, id est, arbor rationalis, juxta mundum vivens, nunquam potest in se fructum justitiæ tenere. Unde Paulus dicebat ad Timotheum : *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat, cui se probavit* (2. Tim. 2. 4). Ut quid non potest fructus suos tenere? Transeunt enim et retranseunt dæmones, vel ministri ipsius, per viam, id est, vagantes per mundum suum, excutunt eos. Sicut enim irrationalis terra, quæ secus viam posita est, semper concalcatur, et dura est, et semina doctrinæ in sulcos sensus sui non recipit, sed volatiles spiritus rapiunt ea : sic et omnis arbor rationalis juxta viam posita nunquam potest esse fructifera, id est, homo secundum mundum vivens nunquam potest evadere a peccato, ut sit justus. Frequentius enim transeunt spiritus ipsas gemmas justitiæ excutunt de ramis ejus, antequam aperiantur in flores. Interdum autem ipsos flores jam apertos excutunt, interdum vero etiam poma ipsa formata deponunt. Rami enim sunt animæ sensus ipsius, de quibus omnia bona procedunt. Gemmæ autem sunt bonæ cogitationes coherentes in sensibus. Aperti autem flores sunt bonæ voluntates. Sicut enim de gemmis flores procedunt, ita de bonis cogitationibus nascuntur bonæ voluntates. Sicut autem flores non possunt procedere, nisi fuerit gemma : sic bona voluntas nasci non potest, nisi præcesserit in homine cogitatio bona. Bona enim cogitantes incipimus desiderare quæ bona sunt apud Deum. Nam voluntates bonæ sic suaves sunt apud Deum, quemadmodum odoriferi floris. Unde Salomon dicebat : *Fili, serva te a cogitationibus quæ sunt sine intellectu* (Sap. 1. 5). Poma autem sunt opera justitiæ perfectæ. Sicut enim ex floribus poma formantur, ita ex bonis voluntatibus opera perfecta nascuntur. Sicut autem ante pomum flos præcedit, ita ante opus bonum bona voluntas. Omnis itaque homo, qui jam nec cogitat aliquando quæ bona sunt, ipsas gemmas justitiæ de ramis, id est, de sensibus ejus, transeunt dæmones excusserunt. Qui autem cogitat quidem bona, et proponit in corde suo facere quod bonum est : puta, aut elemosinas facere, aut jejunare, aut continens esse, et tamen concupiscentia sæculi victus, aut ex quacunque occasione mutaverit voluntatem suam : de illius sensu jam apertos flores dæmones excusserunt. Qui autem cogitavit bona, et proposuit, et perfecit quod proposuit, ille poma produxit. Quid si iterum peccaverit, et propter peccata sequentia justitiæ opera priora perdiderit, de illis sensibus dæmones jam perfecta poma excusserunt. Sicut ergo difficile est arborem juxta viam positam fructus suos usque ad maturitatem servare : sic difficile est virum fidelem juxta istum mundum viventem, id est, in actibus ejus, justitiam immaculatam usque

in finem servare. Si vis ergo fructus justitiæ usque in finem tenere, recede de via, et plantare in loco secreto, ut nec mundus tecum aliquid habeat commune, nec tu cum mundo. *Et ait illi : Nunquam ex te fructus nascatur in sempiternum.* Non quia maledixit arborem, ideo fructus non dedit, sed quia non dabit, ideo maledixit ei, ut nec folia ipsa proferret : id est, non ideo Judæi perdiderunt justitiam, quia Deus eos dereliquit, sed ideo eos Deus dereliquit, quia justitiam non afferebant, ut nec ipsa species pietatis esset in eis, aut sermo. Et vere sicut melius est, ut non sit arbor, quam ut sit quidem, et secundum genus suum fructum non faciat : sic melius est, ut nec sit homo Dei, quam ut sit quidem, et conversationem non habeat secundum Deum. Qui enim tuus non est, si tibi non obaudit, non doles : de illo autem graviter doles, qui tuus est, et te contemnit, et aliis servit : sic Deus non tantum de alieno et aperte diabolo servienti irascitur, quantum de suo diaboli faciente voluntatem. Ideo in fine sæculi ipse Deus mittet operationem erroris in tales, sicut et quotidie fieri videmus, ut credant mendacio, qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati, ut judicentur omnes. Non vult enim ut videantur esse ipsius, qui vere non sunt ejus. Uxor meretrix melius est ut nec sit viri sui, quam ut ipsa illius, male ambulando excitet eum in zelo. *Et arefacta est continuo ficulnea.* 20. *Et videntes discipuli, mirati sunt dicentes : Quomodo continuo arevit ficulnea ?* Mirati sunt, quia sermo ejus quasi flamma descendit ad radices ipsius. O apostoli, qui vidistis Lazarum sepultum et putridum iterum venientem ad vitam solo sermone (Joan. 11) : quid miramini, si videtis arborem solo sermone siccitam? Qui enim potest vitam donare, ille potest et vitam auferre : qui autem vitam auferre non potest, nec vitam dare potest. 21. *Respondens autem Jesus, ait illis : Amen dico vobis, si habueritis fidem, et non hæsitaveritis, non solum de ficulnea facietis : sed et si monti huic dixeritis, Tolle te, et jacta te in mare, fiet.* Mons ille invisibilis, qui arbores infructuosas producit, ubi loca petrosa et aspera, ubi præcipitia pendentia, et cavernæ, non hominibus ad habitandum apte, sed bestiis, ubi nulla est planities ad requiescendum in pace, sed ascensionibus et descensionibus plenus est. Quicumque enim diabolo stant, alias ascendunt, alias descendunt. Qui mons est dictus, non propter altitudinem dignitatis, sicut angeli sancti, sed propter inflationem superbiæ : non propter firmitatem virtutis, sed propter immobilem et incorrigibilem malitiam suam. Istum montem tollite de medio sanctorum, ubi fides, ubi spes, ubi caritas, ubi planities pacis, ubi speciosi fontes doctorum, ubi prata florentia rore gratiarum, ubi volucres sancti, assidue vernantes cantibus delectant. *Et mitte te in mare* : id est, in istum mundum, ubi aquæ sunt salæ, et non procedentes ad usum, id est, populi iniqui, non proficientes ad gloriam Dei, in quos omnia dulcia flumina spiritualium gratiarum currunt, et salitatem eorum mutare non possunt : sed magis illorum salitas corrumpit in se dulcedinem venientium fluminum in mare hujus mundi, ubi semper dominantur potestates, et diversorum spirituum periculosa certamina. Sicut enim assidua est in mari tempestas, sic in isto mundo persecutio satanæ, ubi nunquam tranquillitas est, sed ascendentibus undis, id est, tentationibus impellentibus et impulsis, invicem se percutiunt aquæ, et invicem se frangunt et confringuntur, et invicem se confringentes quendam irrationabilem sonum dant. Sic seipsos homines, occasionebus hujus mundi ex ipso mundo nascentibus, quasi undis, se invicem comedunt et impugnant, et ex se quasi insanas voces pelagi dimittunt. Unde dicebat Apostolus : *Omnis clamor et ira tollatur a vobis.* (Ephes. 4. 31). *Mitte te in mare.* Ubi sonus confusus, ubi inconstantia æterna, ubi infatigabilis contentio undarum, ubi timor est, et semper mortis fluit imago. 22. *Et omne quodcumque petieritis in creatione, credentes accipietis.*

Gratiam quidem fidei Deus donat; tamen homines eam nutriunt, et faciunt sortem: fides autem facit ab continentiam rerum malarum, et opus bonarum. Quanto magis te abstineris a malo, et sequitur fueris bonum, tanto amplius fidem tuam sortem facis. Quanto autem minus abstineris a malo, et negligentius feceris bonum, tanto magis fidem infirmam habes.

23. *Et cum venisset in templum, accesserunt ad eum doctores principes sacerdotum, et seniores populi, dicentes: In qua potestate hæc facis? et quis tibi dedit hanc potestatem?* Quoniam autem unum diem viderant sacerdotes Christum cum magna gloria introentem in templum, ita ut populus undique voce angelica clamaret: *Hosanna filio David*. Qui ingrediebatur ut homo, laudabatur ut Deus. Qui celabatur in carne, demonstrabatur in voce. Quem malitia sacerdotum quasi hominem blasphemabat, hunc innocentia parvulorum quasi Deum exaltabat. Quantum autem ille glorificabatur, tantum sacerdotes invidia torquebantur, et illius honor illis fiebat in tormentum. Sic enim est res, ut quando boni in sua virtute laudantur, mali autem in sua invidia cruciantur. Itaque non sufferentes in pectore suo invidiæ stimulantis ardorem, prorumpunt in vocem: *In qua potestate hæc facis?* O invidia, quæ sibi semper est inimica! Nam qui invidet, sibi quidem ignominiam facit, illi autem, cui invidet, gloriam parat. Ipse vituperabilis invenitur de sua invidia, ille autem laudabilis demonstratur de sua virtute. Ergo invidia sibi soli nociva est: alterum autem non solum non gravat, sed adhuc magis commendat. Venerunt ergo ad eum quasi ad peccantem in templo, et dum non inveniunt culpam, criminantur beneficium, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Corpus sanum aliquoties percutitur, et non facile vulneratur: corpus autem debile ab intus tacitam habens læsuram, etiamsi modice tactum fuerit, citius dissipatur. Sic animal liberum et integrum non facile offenditur: animal vero invidia vulneratum non solum causa idonea, sed etiam levis occasio excitat in dolorem. Sic et sacerdotes Judæorum invidentes Christo, dum iustas causas accusandi non inveniunt circa eum, etiam de honore ejus turbantur, dicentes: *In qua potestate facis hæc?* Cogitabant in dolore apud se: Nos finimus columnæ templi, et ecce super illum recumbit tota Ecclesia, et nos inventi sumus sine causa erecti, quia ministerium perdidimus, et nomen vacuum possidemus. Nos finimus taciturnum Scripturarum quasi lingua visibilis, et ecce ille resonat in medio templi, et nos contempti tacuimus quasi cithara dissipata. Nos finimus patres populi, et ille quotidie general filios, nos autem steriles sumus inventi. Ideo non ferentes dicebant: *In qua potestate facis hæc?* Dicendo, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* ostendunt illi quasdam esse personas, quæ dant hominibus potestatem, sive corporalem, sive spirituales. Tamquam si ita dicant: De sacerdotali familia genitus non es, sonatus tibi hoc non concessit, Cæsar non donavit. Si autem credidissent, quod omnis potestas ex Deo est, numquam interrogassent, *Quis tibi dedit hanc potestatem?* scientes quia *Omne datum perfectum desursum est, descendens a Patre luminum* (Jacobi 1. 17); et, quia *Nemo potest accipere aliquid, nisi datum fuerit ei de cælo* (Joan. 3. 27). Omnis homo secundum se æstimat alterum; nec potest ipse melius sentire de alio, quam ipse senserit de se. Ecce fornicarius neminem æstimat castum; item castus non facile de fornicario suspicatur. Superbus neminem putat humilem; humilis neminem credit esse superbum. Sic qui non est ex Deo sacerdos, nullius sacerdotum putat ex Deo. Unde autem putas fieri, ut invicem se sacerdotes contemnant et persequantur, nisi quia per ambitionem facti sacerdotes, omnes tales æstimaunt, quales sunt et ipsi? Sacerdos autem, qui est secundum Deum, omnem sacerdotem timet offendere, quia omnes ex Deo fieri arbitratur, quamvis ex hominibus sit factus. Ecce enim David quamvis manifestum sciret Saul non esse regem secundum Deum, tamen fre-

quenter sibi traditum nolebat occidere, dicens: *Non injiciam manum meam in unctum Domini* (1. Reg. 24. 7). Item cum Paulus maledixisset sacerdotem Ananiam, et audisset quoniam erat sacerdos, poenitentia ductus respondit: *Nesciebam, fratres, quia princeps erat sacerdotum* (Act. 23. 5). Aut certe scientes sacerdotes, quoniam multi quidem faciunt signa, non ex potestate Dei, sed ex potestate contraria, sicut in multis exposuimus locis, ideo blasphemantes interrogabant, *In qua potestate facis hæc?* in spiritu Dei, an in spiritu Beelzebub? Sicut alibi blasphemantes dicebant de eo, *Quia hic non ejicit demonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum* (Math. 12. 24). 24. Respondens autem Jesus, dixit: *Interrogabo vos unum verbum, quod si dixeritis mihi, et ego vobis dico in qua potestate hæc facio*. 25. *Baptisma Joannis unde erat? de cælo, an ex hominibus?* Sciens Dominus inconvertibilem eorum malitiam, proposuit eis questionem undique catenatam, non ut respondentes audiant, sed ut impediti non interrogent: quia præceperat: *Nolite sanctum dare canibus* (Math. 7. 6); et non decebat, ut transgrederetur præceptum, quod ipse præposuit. Deinde etiam si dixisset, nihil profecisset: quia non potest sentire quæ lucis sunt tenebrosa voluntas. Quid prodest, si cæco aliquam pulchritudinem monstras? Cæcitas autem spiritualis est malitia cordis. Sicut enim cæcus non potest aspicere in splendorem luminis, sic non potest intelligere homo malignus mysteria pietatis. Sicut enim cautus venator, bestiam comprehendere volens, cum viderit ex una parte illius præcipitem locum, ex altera parte erigit retia, ut ex quacunque parte exsilierit, aut in retia incidat, aut in præcipitium cadat: sic et Dominus illis simplici interrogatione laqueum posuit, ut si quidem de cælo dicarent, in laqueum reprehensionis inciderent: diceret enim eis: 26. *Quare ergo non creditis eis?* si autem de terra dicerent, quasi in præcipitium, sic in periculum mortis incurrerent apud populum, ut lapidarentur. Interrogantem enim oportet docere, tentantem autem quocumque modo retundere, et objectionis illius astutiam rationabili percussione confundere, et non veritatem ejus mysterii publicare. Sic enim alibi Dominus diabolo fecit, cum protulisset adversus eum exemplum Scripturæ, quam non intellexerat, dicens: *Scriptum est enim: Angelis suis mandavit de te, et in manibus tollent te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum* (Math. 4. 5. 6. et Psal. 90. 11). Non ei dixit, Non sic intelligitur scriptura illa, sed sic dimisit eum in ignorantia: et altero eum manifestiori confudit exemplo, ut et audaciam ejus confunderet, et prophetica mysteria non revelaret. 27. Et respondentes dixerunt Jesu: *Nescimus*. Et ipse ait eis: *Nec ego vobis dico in qua potestate hæc facio*. Non dixit, Nec ego scio. O vos scitis, ut homines, et denegatis, ut mali: ego autem scio ut Deus, et non dico quasi justus indignis. Nam mendacia, si non habeant quem decipiant, ipsa sibi mentiuntur. Sic et veritas, si non invenit quem salvet, ipsa se sibi conservat immaculatam. 28. *Quid autem vobis videtur?* Quos reos proponit in causa, ipsos et iudices petit, ut a nullo mereantur absolvi, qui seipsos condemnant. Magna est fiducia justitiæ, ubi causa adversario ipsi committitur, reddi veritatis exitum non timet. In parabolis figurat personas eorum, ut quia non intelligunt, ipsi adversus se sententiam dicant. Sic et aliquando cum David in peccatum incidisset, quasi stupore alienigeni somnii vigilabat: nam quamvis peccaverat, tamen adhuc David erat sanctissimus. Itaque a Nathan parabolarum rebus comprehensus, corripit ut ipse adversus se iudicium mortis proferret (2. Reg. 12). Et circumventio quidem tunc talis, sed circumventionis exitus modo non talis: ille enim comprehensus ad poenitentiam flexus est, isti autem magis ad malitiam sunt excitati: hæc est enim proprietas bonorum hominum et malorum. Bonus enim comprehensus in peccato in gemiscit, quia peccavit; malus autem comprehensus, fremit, non quia peccavit, sed quia comprehensus est

in peccato. Utpote, domesticum animal, si aliquando tempore extra domum errando fuerit evagatum, cum venerit in manibus domini sui, quasi in recordationem nature suæ redactum, cito iterum mansuescit : animal autem silvestre, cum fuerit comprehensum, aut moribus appetit, aut calcibus repugnat. Sic et malus homo correptus, non solum poenitentiam non agit, sed adhuc adversus corripientem magis irascitur.

Homilia xl. ex capite xxj (a).

28. Homo quidam habebat duos filios, et accedens ad primum, dixit : Fili, vade hodie operari in vineam meam. 29. Ille autem respondens, ait : Nolo. Postea autem poenitentia motus, abiit. 30. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait : Eo, domine : et non ivit. 31. Quis ex duobus fecit voluntatem patris ? Dicunt ei : Primus. Dicit illis Jesus : Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regno Dei. 32. Venit enim ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei : publicani autem et meretrices crediderunt ei : vos autem videntes, nec poenitentiam habuistis postea, ut crederetis ei. Quis est ille, nisi Deus, qui omnes homines creavit, paterno affectu diligit : qui cum sit natura Dominus, tamen magis vult diligi quasi pater, quam timeri ut dominus ? Propterea in principio mandatorum legis non dixit, Timebis Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, sed, Diliges (Deut. 6. 5). Dilectionem enim ab hominibus exigere non est domini, sed paternitatis. Qui duos filios habuit. Unum quidem gentium populum, alterum Judæorum : quorum major filius erit gentium populus, minor autem populus Judæorum, quoniam gentes quidem erant ex patre Noe, Judæi autem ex Abraham. Et accedens ad primum, dixit : Fili, vade hodie operari in vinea mea. Hodie, id est, in tempore sæculi hujus. Quomodo loquutus est filiis suis ? Non in facie ut homo, sed in corde ut Deus. Homo in auribus verbum sonans, sed Deus in mentibus suggerit intellectum. Quoniam autem sic loquitur Deus, ipse signat dicens Helias : Descende in Sarreptam Sidoniæ, et illic mandabo viduæ, ut pascat te (3. Reg. 17. 9). Quomodo, putas, mandavit viduæ ? Non sermone, sed in spiritu : nec enim legitur specialiter ei Deus mandasse. Quis autem non intelligat, Deum invisibiliter in corde ei locutum ? Quando enim venit ad eam Helias, illa colligebat hastillas, ut sibi quidem et filiis suis, non autem ut Helix cibum pararet, sed repente magnanimitate obtulit admonenti, quod ante cum extrema desperatione paraverat. Quando enim modicam habebat farinam in capsâ, sed magnam fidem habebat in corde, quam esuriebat Helias : reges quidem esuriebant, vidua autem pascerebat : quia in illa tentatione horrea quidem defecerunt, capsâ autem exuberabat, ut imple-retur quod fuerat scriptum : Divites egerunt et esurierunt : inquirentes autem Dominum non deficient omni bono (Psal. 35. 11). Quid est operari in vinea ? Justitiam facere. Vineam enim justitiam diximus supra, quam generaliter quidem in natura omnium hominum Deus plantavit, specialiter autem dedit eam in libro Judæis : cujus diversæ vites sunt diversæ species justitiarum : in qua vinea unusquisque, secundum proprias vires, aut paucas vites operatur, aut multas. Nescio autem, si totam vineam quis hominam sufficiat operari. At ille dixit : Nolo. Quomodo dixit, Nolo ? In cogitatu. Qui enim habens intellectum boni et mali, relinquit bonum, et sequitur malum, in cogitationibus suis contra Dominum respondere videtur, quia Nolo, id est, contra intellectum suum creatum sibi a Deo. Nisi enim dixerit in corde suo, Nolo, non potest fieri ut aliquando peccet, dicente propheta : Dixit injustus, ut delinquat in semetipso (Psal. 35. 1). Gentes enim a principio relinquentes Deum et justitiam ejus, et transeuntes ad idola et peccata, in cogitationibus suis respondere videntur :

(a) Hæc homilia in Codice v. D. præcedenti jungitur.

Nolumus facere justitiam quam scimus a nobis. Accedens autem ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait : Eo, domine, et non ivit. Judaicus enim populus, id est, minor filius, interrogatus, et per Mo-seni, et per Joannem, quasi a Deo per eos loquente, spopondit se omnia facturum quæcumque præceperat Dominus : postea autem aversi, mentiti sunt Deo, sicut de illis dicit propheta : Filii alieni mentiti sunt mihi (Psal. 17. 46). Quis ex duobus fecit patris voluntatem ? At illi responderunt : Primus. Vide quomodo, sicut jam diximus supra, attracti parabolæ veritate, ipsi adversum se sententiam protulerunt, dicentes, priorem filium patris voluntatem fecisse, id est, populum gentium : quia melius est non promittere et facere justitiam Dei, quam promittere et mentiri. Quorum judicium abundanter confirmans addidit, et dicit : Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei. Ac si dicat : non solum populus gentium melior est vobis Judæis, sicut judicatis et ipsi, sed etiam publicani et meretrices, qui sunt inter vos manifeste turpissimam profitentes vitam, præcedunt vos in regnum Dei : quanto magis populus gentium ? Puto quod ex persona omnium virorum peccatorum publicani ponuntur, et ex persona omnium mulierum peccantium meretrices : quoniam quamvis multa sint peccata in viris et mulieribus præter ista, tamen præcipue in viris avaritia abundat, fornicatio autem in mulieribus. Utpote, mulier quamvis potest esse avara aut superba, tamen non facile per avaritiam aut superbiam peccat : quoniam non habet facile honores, pro quibus avaritiam exerceat : aut sit superba inter eos, cum quibus conversatur, ut in superbia peccet, quæ in domo sua sedet inclusa. Ideo autem facile peccatum fornicationis incurrit, maxime quia hoc vitium facile ex vacantia et otio nascitur. Nam qui sollicitudinibus animum habet occupatum, non facile fornicationi operam dat. Nam definitio amoris hæc est : animæ vacantis passio. Vir autem quoniam in actibus rerum diversarum est assidue, in avaritiæ peccatum incurrit ; in fornicationem autem non facile, nisi forte mulum sit lascivus. Nam occupatio virilium sollicitudinum, suggestionum voluptates plurimum excludit. Unde proprium est hoc adolescentium nihil agentium. Nunc exponit causam, propter quam publicani et meretrices præcedunt eos, dicens : Venit ad vos Joannes in via justitiæ, et non credidistis ei : publicani autem et meretrices crediderunt ei : vos autem videntes, nec poenitentiam egistis postea, nec credidistis. Ac si dicat : Etsi non venisset ad vos Joannes in via justitiæ, sed tantum baptismum poenitentiae prædicasset : vos quasi sacerdotes et prudentes, quasi judices non personarum, sed rerum, debueratis ei credere, etsi non quasi justo, tamen quasi justa dicenti. Quid enim pertinet ad auditorem vita prædicatoris ? Si enim male vivit, illius est damnum solius : si autem bene docet, omnium audientium lucrum est. Nunc autem venit ad vos in via justitiæ sic manifesta, ut conversatio ejus venerabilis et angelica vita etiam publicanorum et meretricum corda concuteret, et percussa pavore flecteret ad credendum, et vestra corda non tetigit. Videtis quia juste publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei ? Considera autem, quomodo conversatio bona prædicatoris prædicationi suæ præstat virtutem, ut etiam indomabilia domet corda. Et ipsa quidem prædicatio justa unam ex se habet virtutem : duplicem autem habet, quando et prædicatio justa est, et ipse qui prædicat justus. Sic dicit : Vos autem nec poenitentiam egistis, quasi publicani et meretrices credentes Joanni. Illi fecerunt quod majus est, isti autem neque poenitentiam egerunt, quod est minus. Numquid publicani et meretrices credentes in Christum, sine poenitentia crediderunt ? neque enim possibile erat credere in eum sine poenitentia, qui baptismum poenitentiae prædicabat. Quod ergo

1 V. D. et Editi in marg., illi crediderunt.

vult dicere, tale est: Debueratis vos quidem, sacerdotes, quasi iustitiam Scripturarum habentes, quasi populi præcessores, ante populares credere Joanni, ut omnes illi vestrum sequerentur exemplum: et non solum hoc non fecistis, sed nec postquam vidistis publicanos et meretrices credentes, nec nunc confusi estis, aut compuncti: quia publicani et meretrices crediderunt, qui credere non sperabantur; vos autem in duritia permansistis, qui videbamini totius iustitiæ sectatores, et ne tunc quidem poenitentiam egistis, ut crederetis, ut vel illorum exemplum sequeremini, quibus debueratis ipsi esse exemplum. Numquid vos magis siue peccato eratis quam illi, ut, illis credentibus ei, vos non crederetis Christo? Non, sed magis contemptores Dei, magis superbi, et vanæ gloriæ amatores, et duri, qui nec precedere illos voluistis in fide, nec sequi. Et vere magna confusio est sacerdotum, et omnium clericorum, quando laici inveniuntur fideiores eis, aut iustiores. Quomodo autem non sit confusio, esse illos inferiores laicis, quos etiam æquales esse confusio est? Per hanc ergo parabolam eis prophetabat, quia gentes quidem quasi meliores fuerant eligendæ, quæ in primis quidem contumaciam ostenderunt, postea autem obedientiam exhibuerunt: et Judæi quasi deteriores abijciendi, qui in primis quidem professi sunt obedientiam, postea autem inventi sunt contumaces, quia melius est apud Deum non promittere et facere, quam promittere et mentiri. Tamen infiguratione Judæorum et gentilium, quam exposuimus, multorum traditionem sequentes, aliquid mihi videtur esse contrarium. Si enim vere hi duo filii Judæi et gentiles essent intelligendi, postquam sacerdotes interrogati responderunt, priorum filium voluntatem patris fecisse, concludens Christus parabolam, sic debuit dicere: *Amen dico vobis, quia gentes præcedunt vos in regnum Dei*: nunc autem dicit, *Quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei*. Quod magis profanorum hominum conditionem ostendi, quam gentium statum; nisi forte sic intelligamus, ut supra jam diximus: quia ex hac narrationis causa publicanos introduxit et meretrices, pro eo ut dicat, Sic gentium populus magis placens est Deo quam vos, ut etiam publicani ipsi et meretrices acceptatibiles sint apud Deum propter conversationem suam, quam vos propter promissionem vestram mendacem. Si ergo placet propter hanc rationem traditio illa, bene: sin autem, potest et altera esse traditio talis. Cum sacerdotes non descendit causæ, sed terrendi interrogarent, *In qua potestate facis hæc* (Math. 21. 23)? audierant frequenter, sicut exponit Joannes, quando dicebat, ut unum proferam de multis exemplum: *Dixi vobis, et non credidistis. Opera quæ ego facio in nomine Patris mei, ipsa testificantur de me* (Joan. 10. 25). Item, *Si non facio opera Patris mei, nolite credere mihi. Quod si facio, etiam mihi non vultis credere, vel operibus credite, ut sciatis et credatis quia ego in Patre, et Pater in me est* (Ibid. v. 37. 38). Hoc enim non erat manifeste pronuntiare, quia in potestate Dei hæc faciebat. Quoniam ergo, hæc eo dicente, ex populis multi in eum crediderunt, sacerdotes autem juxta quod non crediderant, sed adhuc frequenter insurrexerant super eum, introduxit parabolam duorum filiorum: ostendens eis per eam, quoniam meliores sunt populares, qui a principio sæcularem et carnalem profiterentur vitam, quam sacerdotes, qui ab initio profiterentur se Deo servire: quoniam populares quidem, vel satiati actibus suis malis, aliquando compuncti convertuntur ad Deum, et incipiunt operari iustitiam Dei; sacerdotes autem impoenitibiles constituti, nunquam desinunt peccare in Deum. Duos ergo filios dicit laicorum conditionem, et ordinem sacerdotum. Quis est prior filius? Populus. Prior enim populus creatus est, deinde sacerdotes, qui regunt populum. Alioquin ante creati rectores, quam regerent? Non enim populus propter sacerdotes creatus est, sed sacerdotes propter populum. Nam et mundum Deus ante creavit, et postea

hominem, qui regeret mundum. Denique populus Dei ex tempore Abrahæ cepit, sacerdotes autem ex tempore Aaron. *Et dixit uni eorum: Fili, vade hodie operari in vineam meam. At ille respondit, Nolo. Postea autem poenitentia motus, irit. Et accedens ad alterum, dixit similiter. At ille respondens, ait: Eo, domine; et non irit.* Nam sicut omnes Judæi quamvis interrogati et per Mosem et per Jesum, quasi a Deo per eos loquente, sponponderunt omnia se facturos, quæ præceperat eis Deus, et non fecerunt; gentes autem quamvis non promiserint prius, tamen postea obedientiam Deo dederunt: ita enim et populares per hoc ipsum, quod sæcularem suscipiunt vitam, denegare videntur obedientiam Deo; sacerdotes autem magis videntur obedientiam promittere Deo, præcipue per hoc ipsum quod specialiter in ministerio Dei constituuntur. Nam qui doctor populi constituitur, sine dubio proficitur se talem fore, qualem esse oportet doctorem. Sicut enim qui auctoriam, verbi causa, aut quancumque alteram proficitur artem, etsi specialiter non spondeat, tamen per hoc ipsum quod auctoriam professus est artem, et officium vel magisterium ejus artis aperuit, videtur tacite omnibus spondisse, ut sine reprehensione impleat quam professus est artem: sic sacerdos, et omnis clericus, etsi specialiter non promittat, tamen per hoc ipsum quod doctor constituitur aliorum, tacite promittere Deo videtur, in omnibus obauditurum se Deo. Quæ sit autem vinea, vel quomodo Deus loquatur ad homines, diximus supra. *Quis e duobus fecit voluntatem patris? At illi responderunt, Primus.* Et verum est, quia melior est laicus, qui in prima facie sæcularem vitam proficitur¹, re vera autem complectitur spirituales, quam sacerdos, qui in prima quidem facie proficitur vitam spirituales, re vera autem amplectitur vitam carnalem. Et melior est laicus ante Deum poenitentiam agens, quam clericus permanens in peccatis. Laicus enim in die iudicii stolam sacerdotalem accipiet, et a Deo chrismate ungetur in sacerdotium: sacerdos autem peccator spoliabitur sacerdotii dignitate, quam habuit, et erit inter infideles et hypocritas, dicente Domino de malo dispensatore: *Si autem cepit sedere serenus manducare et bibere cum ebrios, veniet dominus ejus die qua non sperat, et hora qua ignorat, et dividet eum, partemque ejus ponet cum hypocritis et infidelibus* (Luc. 12. 45. 46). Uude et modo sic invenies rem. Sæcularis homo post peccatum facile ad poenitentiam venit; nam occupatus negligentia sæculari, dum Scripturis non satis attendit, semper ei quæ in Scripturis posita sunt, nova videntur: ideoque cum audit aliquid de gloria sanctorum, aut de poena peccatorum, quasi novum aliquid audiens, expavescit, dumque aut bona concupiscit, aut mala timet compunctus, ad poenitentiam cito decurrit. Nihil autem impossibilius, quam illum corrigere, qui omnia scit, et tamen contemnens bonum, diligit malum. Omnia enim quæcumque sunt in Scripturis, propter quotidianam meditationem ante oculos ejus inveterata et vilia æstimantur. Nam quicquid illic terribile est usu vilescit. Propterea clericus, qui semper meditatatur Scripturas, aut omnino observaturus est, et erit perfectus; aut si semel cõperit illas continere, nunquam exciatur in illis, ut timeat. Quis aliquando vidit clericum cito poenitentiam agentem? Sed etsi deprehensus humiliaverit se, non ideo dolet quia peccavit, sed confunditur quia perdidit gloriam suam. Putasne, Dominus, quasi crudelis, clericis poenitentiam denegavit, dicens: *Si sal infatuatum fuerit, in quo condieitur* (Math. 5. 13)? Sed quasi naturalem rem esse considerans, quia non est qui doceat illam errantem, qui errantes alios corripbat, ideo addidit, et dicit: *Amen dico vobis, quia publicani et meretrices præcedunt vos in regnum Dei.* Id est, Non dico populares, qui secundum rationem verbi vitam suam dispensant: sed publicani et meretrices, qui deside-

¹ V. D., in prima quidem facie incipit vitam carnalem.

riis mundialibus et voluptatibus carnalibus seipso
mancipaverunt, præcedunt vos in regnum Dei, quia
illi conversi desiderant esse, quod non erant: vos
autem denegatis in opere, quod videmini profiteri in
verbo, et estis tamquam arbores folia sine fructu
habentes, non pascentes dominum suum, sed delu-
dentes. Et vide quod non dixit, aut quia Publicani et
meretrices introibunt in regnum Dei, vos autem re-
pellemini longe: aut quocumque alio verbo signifi-
cante non eos intraturos in regnum Dei: sed ita,
Præcedunt vos in regno. Ubi alius præcedit in cælesti
regno, alter sequitur, qui etiam lætatur: etsi in se-
cundo loco, tamen nihilominus erit in regno. Adhuc
autem vide, quia non dixit quasi de futuro, *Præce-
dent vos*; sed quasi de præsenti, *Præcedunt vos*. Se-
cundum hæc igitur verba et sacerdotes significabantur
ingressuri in regnum Dei, id est, credituri in Christo.
Sed quia credentibus publicanis et meretricibus
Joanni, et baptizatis ab eo, sacerdotes æstimantes se
justos, neque credere voluerunt ei, post publicanos
et meretrices intraturi annuntiantur, sicut et factum
est. Post ascensionem autem Domini multi eorum
per apostolos crediderunt in Christo, sicut testantur
Actus apostolorum, dicentes: *Et multa turba sacer-
dotum obediebat fidei* (Act. 6. 7). Et qui sunt publicani
et meretrices, qui præcesserunt eos in regno? Mat-
thæus publicanus, et Zachæus princeps publicano-
rum, et cæteri publicani, qui cum ipsis et propter
ipsos crediderunt in Christo. Et quæ meretrices?
Quas exponunt evangelistæ nuper testantes, quia pub-
licani et meretrices crediderunt Christo adhuc in
mundo hoc degenti. Sacerdotes autem post ascensum
illius per apostolos crediderunt. Ergo propter mis-
ericordiam quidem Dei ingressi sunt: et ipsi in regno,
propter elationem autem cordis sui post publicanos
et meretrices ingressi sunt, ut fieret eis pro pœna
superbiæ processio meretricum et publicanorum:
ut per hoc cognoscamus, quia nihil sic impedit fidem
quam elatio cordis: unde dicebat ad eos, *Vos, qui
iustificatis vosmetipsos, Deus novit corda vestra: quia
quod hominibus elatum est, abominatio est ante Deum*
(Luc. 16. 15). 33. *Audite et aliam parabolam*. Ac si
dicat: iterum vos vulnero, ut aliquando sentiat
dolorem: nam aspera medicina citius sanat, ubi ta-
men sanabilis morbus est. (a) *Homo erat paterfamilias*.
Homo nomine, non natura: similitudine, non
veritate. Si quis autem existimat Christum hac causa
etiam tantum animam habuisse humanam, quia di-
ctus est homo, audiat et Deum Patrem hominem di-
ctum. Præscius Dei Filius, quoniam per appellationem
humani nominis quasi homo purus fuerat blasphem-
mandus, etiam Deum Patrem invisibilem constitu-
tum hominem appellavit, ut dum et Pater homo di-
citur, Filius de hæreticorum blasphemis liberetur.
Paterfamilias est, cui cælum et terra quasi una sunt
domus, qui angelorum et hominum natura dominus
est, benevolentia pater. Qui ideo se Patrem omnium
voluit dici, ut omnes considerantes bonitatem ejus,
non sub specie simulata ei serviant, quasi mali servi
domino; sed in veritate, quasi boni filii genitori. *Qui
plantavit vineam*. Quam vineam? Quam de Ægypto
transtulit. Quomodo plantavit vineam illam? Quo-
modo vinitor studiosus, qui primum omnes in cir-
cuitu infructuosas sylvas excidit, et sic postea plan-
tat, ne forte arbores lascivientes, dum huc et illuc
per longa spatia ramos suos exporrigunt, adhuc te-
nerum efflucent malleolum. Sic Deus gentes sine fru-
ctu iustitiæ constitutas occidit, et sic collocavit Israel,
ne forte gentes indisciplinatæ, dum in longum ter-
minum suæ dominationis extendunt, affligant popu-
lum Dei novitum. *Et sepe circumdedit ei, et torcular
fodit in ea, et ædificavit turrim*. Quid est seps, nisi
angeli in circuitu, custodientes populum Dei, ne in
vineam Christi invisibiles latrones irrumpant? Ange-

los enim præesse hominibus et Apostolus dicit: *Mul-
lier reclamen debet habere super caput propter angelos*
(1. Cor. 11. 10). Item Dominus: *Amen dico vobis,
quia angeli eorum quotidie vident faciem Patris mei*
(Matth. 18. 10). Et in Actibus apostolorum dicitur
ad puellam nuntiantem de Petro, *Ne forte angelus
ejus sit* (Act. 12. 15). Quid est torcular, nisi Ecclesia?
Sicut enim area Ecclesia intelligitur, quia in ea per
multam triturationem et ventilationem triticum separ-
atur a paleis: sic rationabiliter Ecclesia torcular est
intelligenda, in qua omnes fructus vineæ, id est, opera
servorum Dei, et fides roborata ad Dei gloriam trans-
mittuntur. Ecclesia autem torcular est, habens in se
verbum Dei, quo non delectatur natura carnalis, ad-
quiescit autem et contorta propter timorem iudicii,
vel amorem præmii, ut non tantum ipsa Ecclesia
torcular videatur, quantum ipsum verbum Dei, quod
traditum est in ea fessum. Si enim verbum Novi Tes-
tamenti, quod leve est, cruciat hominem, contradi-
cente carnis natura: quanto magis verbum Veteris
Testamenti, quod importabile erat? Ubi ergo verbum
Dei positum erat in lege, modum vivendi constituens,
torcular erat fessum: ubi autem de fide Dei prophe-
tabatur, turris ædificata erat. Nam sicut in turri con-
sistentes duo bona consequuntur, et hostium irruptionem
ipsi facile non patiuntur, et hostes de turri
facile conterunt: sic et qui in fide Christi consistunt,
vel in lege Dei, et dæmones super se irrucere non si-
nunt, et spiritualibus bonorum operum sagittis eos
facile vulnerant; et dæmones super illos irrucere ne-
queunt, et a spiritualibus malorum operum sagittis
non facile vulnerantur. Aut ita. Seps meritum est et
custodia patrum iustorum, qui tamquam murus fa-
ctus est populo Israel. Nam propter promissionem
factam a Deo, sic possidebantur ab eo, etiam contra
meritum suum, septi meritis patrum suorum. *Torcu-
lar autem fodit in ea*. Prophetas, ex quibus quasi ex
torcularibus gratia Spiritus sancti decurrebat ut mu-
stum. Ex quibus nonnumquam potati filii Israel,
multi admirabantur virtutem. *Ædificavit turrim*. Hoc
est, legis fiduciam et altitudinem, ex qua sacerdotes
velut speculatores Christum specularentur venturum.
Et locavit eam colonis. Qui sunt coloni, quibus locatus
est populus, id est, vinea, nisi sacerdotes? Plantatus
est autem populus primum in Abraham, quando in
primis loquutus est ad eum Deus, dicens: *Exi de terra
tua, et de cognatione tua* (Gen. 12. 1), etc. Ex eo enim
facta est vocatio seminis ejus. Locatus est colonis tem-
pore Mosi, quando per legem constituti sunt sacerdotes
et Levitæ, et procuracionem regendi populi suscep-
erunt ad magnam suam gloriam, et ad grande pericu-
lum. Ad gloriam quidem, si diligenter tractaverint
populum Dei: ad periculum autem, si negligenter.
Si enim ille pro negligentia debet timere periculum,
qui procuracionem suscepit terrenarum rerum de
manu alicujus hominis potentis: quanto magis sacer-
dotes, qui de manu Dei susceperunt animarum pro-
curacionem sanctorum? Plantatus quidem legitur po-
pulus in terra repromissionis, secundum quod scrip-
tum est: *Vineam de Ægypto transtulisti, eiecisti
gentes, et plantasti eam* (Psalm. 79. 9). Sed illam plan-
tationem hic intelligere non oportet, ne prius loca-
tam eam colonis inveniamur exponere, quam planta-
tam. Quoniam autem diximus sacerdotes populum
Dei colere, dum autem reddere mercedem vitæ:
nemo sacerdos existimet, quoniam juste pro merito
operum suorum accipiet a Deo mercedem, et non
potius propter gratiam et misericordiam Dei. Non
enim sacerdotes præstant Deo docentes populum
ejus, sed Deus sacerdotibus committendo eis popu-
lum suum in spiritum. Nos autem doctrinæ mercedem
acquirere non poteramus, nisi nobis procuratio po-
puli commissæ fuisset. Ergo coloni sunt sacerdotes,
qui colentes populum quasi vineam, cum acutissimo
ferro sermonis faciunt eos bonos fructus iustitiæ Do-

(a) Hæc, *Homo erat paterfamilias*, in Cod. V. D. sunt
Homilias initium.

¹ Al., deest non,

nino exhibere. Sicut autem duram terram ferrum emollit, sic et verbum duritiam cordis relaxat. Sicut rastris ferreo herbarum radicibus evelluntur a vinea, sic et acris sermonibus vitia de populo resecantur. Ut sicut colonus quamvis de suo munera obtulerit domino, non sic cum placat, quomodo si de vinea ejus reditus ei obtulerit: sic et sacerdos non tantum propter suam justitiam placet Domino, quomodo si populum Dei in sanctitate docuerit, quoniam ipsius justitia una est, populi autem multiplex. 34. *Cum autem tempus appropinquasset fructuum, misit servos suos ad colonos, ut acciperent de fructibus suis.* 35. *Et apprehendentes coloni servos ejus, unum ceciderunt, alium autem occiderunt, alium vero lapidaverunt.* 36. *Iterum misit alios servos plures prioribus, et fecerunt eis similiter.* 37. *Novissime autem misit ad eos filium suum, dicens: Verebuntur filium meum.* Servos suos dicit prophetas, quos per singulas generationes misit ad populum Judæorum. Considera quomodo per singulos gradus misericordiarum divine malitia Judæorum crescebat, et quomodo per singulos gradus Judaicæ malitiæ Dei misericordia addebatur, et contra clementiam Dei malignitas humana certabat. Ecce qualisvis amicus alicuius fuerit homo, si semel ab illo fuerit passus injuriam, quantumcumque frangitur ejus affectus: si iterum passus fuerit, iterum magis minuitur: et si iterum amplius non minuitur amicitia ejus, certe tamen non additur. Dei autem misericordia quanto magis a Judæis offendebar, tanto amplius addebatur in eis. Ecce enim post tanta beneficia Dei, et sine admonitione Domini, debuerant Domino justitiæ suæ tributa persolvere: tamen non reddentibus eis, misit paucos servos suos, quibus occisis, addidit bonitatem, cum debuisset irasci, et misit plures. Item pluribus interfectis, accumulavit bonitatem, et misit Filium suum, et hunc non quasi ad obnoxios poenæ sententiam bajulantem, sed patientiæ veniam: et post tot scelera adhuc eis misericordiarum locum servabat. Sic enim dicit: *Forsitan filium meum verebuntur.* Ergo misit, confundere illos, non autem punire. Nam pro tantis injuriis benigno Domino sufficiebat sola vindicta pudoris. Cogitavit ergo apud se: quamvis neque contumeliari servos meos debuerant: quia qui servis faciunt injuriam, dominum exhonorent: tamen mittam Filium meum, qui totum possidet in natura. Si amare cum voluerint, est quod ametur in eo, quia post me solus est bonus; si voluerint eum timere, est quod timeatur in eo, quia post me solus terribilis est Deus. 38. *At illi videntes filium dixerunt intra se: Hic est heres; venite, occidamus eum, et obtinebimus hereditatem ejus.* Ex omnibus operibus ejus cognoverunt eum Filium Dei esse; hoc enim significat dicens: *Ecce hic est heres*: tamen postquam introivit in templum, et omnes vendentes animalia, quæ ad sacrificium vendebantur, foras eiecit, in quibus sacerdotes avari tunc delectabantur: tunc præcipue cogitaverunt eum occidere, dicentes intra se: Si populus istum habuerit Deum, necesse est ut dimittat consuetudinem hostiarum, quæ ad nostrum pertinent lucrum, et acquiescat offerri sacrificium justitiæ, quæ ad gloriam Dei pertinet; et sic jam non erit populus iste possessio nostra, sed Dei: vide licet non ad nostrum quantum pertinet, sed Dei. Si autem occiderimus eum, dum non est qui¹ justitiæ fructus a populo querat neglecta justitia, sic semper tenebitur consuetudo offerendarum hostiarum, et sic fiet nostra possessio ad nostrum pertinens lucrum. Et hoc est quod dicit, *Et nostra erit hereditas*. Hac cogitatio communis est omnium sacerdotum carnalium, qui non sunt solliciti quomodo populus vivat sine peccato, sed aspiciunt quid in ecclesia conferatur, ut hoc existimant sacerdotii sui lucrum. Et non solum sacerdotes, sed etiam omnes homines carnales hoc solum existimant suum, et hoc lucrum habere se de hac vita arbitrantur, quod secundum carnem

delectati fuerint in hac vita. Quoniam autem volentes ostendere quidem Filium semper fuisse, quemadmodum Patrem, cum dicimus illis, Si filius est, et natus est, et unicum habet: propositione negativa respondent, non de proprietate Filii Dei secundum carnem: quia post incarnationem dictus est Filius ex baptismo, sicut et cæteri sancti: antea autem verbum fuit semper cum Patre. Quos etiam Deus ex hoc loco convincit, dicens: *Mittam filium meum*. Quando ergo adhuc cogitabat de transmittendo Filio post prophetas, jam Filius erat. Deinde si eo modo dicitur Filius, sicut omnes sancti, ad quos factum est verbum Dei; debuit autem et prophetas filios dicere, sicut et Christum; aut et Christum servum dicere, sicut et cæteros prophetas: ex qua re prophetas quidem servos omnes, hunc autem solum Filium appellavit. 39. *Et eiecerunt eum extra vineam.* Ille est, extra civitatem Jerusalem. Et Judæi suo consilio ipsi eiecerunt eum, et Deus suo consilio ejus eum ordinavit. Isti cogitabant, ut crimen mortis ejus extra civitatem expellerent: Deus cogitabat, ne virtus resurrectionis ejus civitatem scelerum salvaret, id est, ut Judæis quidem moreretur ad mortem, gentilibus autem resurgeret ad vitam. 40. *Cum ergo venerit dominus, quid faciet coloni illis?* 41. *Dicunt illi: Malos male perdet.* Non est illorum quod juste judicaverunt, sed ipsius causæ. Est enim causa veritatis, quæ quasi violentiam illis fecit, ut non possent eam celare. Sicut sole in nubibus constituto, hoc, quod est dies, non est nubium permittentium eum apparere super terram, sed virtus solis, quæ pertransiens nubes, etiam impeditibus eis apparet: sic juste pronuntiavit Judæorum non placata, sed apposita malignitas. Erraverunt bene dicendo. Nam mendaces quantum ad se tunc mentionitur, quando dixerint veritatem: sed in hoc sæculo, ubi licet hominibus aliud sentire in corde, et aliud dicere in sermone, tamen ita veritate Christi circumdantur homines et teneantur, ut ipsi adversus se iudices fiant. Putas, quomodo in die judicii convincendi sunt peccatores in suis peccatis, ita ut nullum colore excusationis inveniant? ubi ipsa opera statuantur ante oculos peccatoris, dicente propheta: *Arguam te, et statim contra faciem tuam peccata tua* (Psalm. 49. 21); ubi animam ipsæ cogitationes cordis accusant, et e contra excitatur conscientia quasi domestica testis, dicente Apostolo: *Cogitationibus se invicem accusantibus, aut etiam defendentibus, in die, cum judicabit Dominus oculos hominum* (Rom. 2. 15. 16). Sic et sacerdotes, vineæ spiritualis cultores, qui populum non ad Dei gloriam exercebant, sed ad suum lucrum fructificabant: ita eos Dominus suis parabolis circumclusit, ut ipsi se sua sententia condemnarent. Quis illum defendet, qui seipsum accusat? aut quis cum existimet innocentem, qui seipsum pronuntiat reum? Væ animæ, quæ sibi defensionem conscientia non præparat in die judicii! Datur enim nobis exemplum, ut per hoc iudicium consideremus futurum iudicium Christi. Sciendum est autem, quia Lucas quidem evangelista sic dicit: *Adduxerunt eum extra vineam, et occiderunt. Cum ergo venerit dominus, malos illos male perdet. Et responderunt sacerdotes, Absit: intellexerunt enim, quod de ipsis diceret* (Luc. 20. 15. 16). Secundum Lucam ergo sacerdotes contradicunt sententiæ Christi: secundum Matthæum autem suscipiunt et confirmant. In prima quidem facie videntur esse contraria; revera autem non sunt contraria, sed diversa ratione sunt dicta. Ille enim secundum responsum sermonis illorum exposuit, iste autem secundum responsum cordis. Nam vere visibiliter quidem in facie contradixerunt, dicentes, *Absit*: in corde autem et in conscientia sua susceperunt, dicentes, *Malos male perdet*. Quid est quod dicimus? Omnis homo et malum cognoscit, et bonum: et intelligit quod est justum, et injustum. Posuit enim Deus quemdam spiritum scientiæ boni et mali in hominibus, ut quotiescumque peccamus, ille in silentio quasi factum nostrum accuset: et

¹ Apud Commelin. et Morel. legitur, *quæ*.

in conscientia tacite ad animam loquitur, dicens : Malum est hoc, et hoc bonum est. Propterea si fecerit homo malum, et deprehensus fuerit in eo, verbis quidem denegat, et excusat; ab intus autem conscientia ejus recognoscit, et sibi ipsa discussa, per spiritum confitetur quod fecit. Unde scriptum est : *In cogitationibus impij interrogatio erit (Sapient. 1. 9).* Ecce si servum tuum deprehenderis in furto, et volueris eum castigare, verbis quidem denegat : et si interrogas eum, utrum dignus est castigari, dicit, Non; conscientia autem ejus confitetur, quia dignus est cædi. Sic ergo et sacerdotes malæ conscientiar, verbis quidem dixerunt, *Abstulit* : conscientia autem confessi sunt, quia malos male perdet. Frequenter autem Scripturæ cogitationes cordis ita exponunt, quasi dicta sermonis, sicut ait Joh : *Dicit impius Deo, Discede a me, quia vias tuas noscere nolo (Job 21. 14).* Item propheta : *Pupillum et advenam occiderunt, et dixerunt : Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob (Psal. 83. 6. 7).* Item Salomon : *Omnis homo transgrediens in lecto suo dicit : Quis me videt? Parietes et tenebræ circumdant me; quem verebor? Non memorabitur Altissimus delictorum meorum (Ecclesi. 23. 25. 26).* Alioqui quomodo potest fieri, ut qui intellexerant contra se dictas esse parabolas, ita ut vellent eum tenere, consentirent sententiæ ejus? Denique quasi non acquiescentibus illis, ideo introducit aliud testimonium Scripturæ, dicens : 42. *Numquam legistis* : id est, Si parabolam meam non intelligistis, vel istam scripturam non cognoscitis? Quod si non acquiescissent confiteri dignos se esse poenā, utique non erat necesse adhuc eis aliud proferre exemplum? *Lapidem, quem repronaverunt edificantes, hic factus est in caput anguli (Psal. 117. 22).* Id est, Quare non intelligitis, quia vos estis edificatores? et quomodo non cogitatis, in cujus ædificij angulo ponendus est ille lapis? Numquid in vestro, unde reprobatus est? Non, sed in alio. Ergo aliud ædificium est futurum. Si autem aliud ædificium est futurum, ergo vestra ædificatio contemnenda est. *Ædificatores enim sunt sacerdotes, qui generationes hominum super generationem per doctrinam ædificantes, quasi lapides super lapidem ponentes, domum Dei component.* Sicut enim edificatores nodosos lapides, et habentes torturas, ferro dolant, postea vero ponunt eos in ædificio, aliqui non dolati lapides lapidibus non cohererent : sic et Ecclesiæ doctores vitia hominum, quasi nodos, acutis increpationibus primum circumcidere debent, et sic in Ecclesiæ ædificatione collocare : alioquin vilis manentibus, Christiani Christianis concordare non possunt.

Qua de causa lites altercationesque inter nos. Christus cur dicitur lapis. — Unde putas lites in Ecclesia, inimicitias, altercationes invicem, nisi propter avaritiam, propter invidiam, aut propter superbiam, propter vanos honores? Tolle hæc, et nulla discordia invenietur in Christianis. Et sicut artifex ex omnibus lapidibus eligit meliores, et ponit a foris in facie ædificij, cæteros autem lapides qualescumque mittit intus : sic Ecclesia meliores Christianos eligit et ponit in facie ecclesiæ, id est, alios facit sacerdotes, alios diaconos, cæterosque ministros ecclesiæ, ponit senes et viduas sanctam vitam habentes in ecclesia permanentes, ponit continentes juvenes et virgines : cæteri autem si mediocres fuerint, proficiunt in medio ecclesiæ, id est, ædificij, propter misericordiam Dei. Sicut ergo forani lapides nullum debent habere nodum, aut angulum, nec debent esse alter lapis intus, alter foris, quia si sic fuerint, totum ædificium deturpant : sic et clerici senes et viduæ continentes, et virgines nullam debent habere maculam, neque in verbo, neque in cogitatu, neque in facto, neque in opinione, quia ipsi sunt pulchritudo Ecclesiæ et virtus : et si mali fuerint, totam deturpant Ecclesiam. Sicut enim lapides, qui sunt intus in ædificatione, nemo aspiciit, sed eos qui foris sunt considerant omnes : sic sæcu-

larium hominum vitia neque sic considerantur, neque sic nocent Ecclesiæ. Nam quamvis populus secularis sit et indisciplinatus, tamen si isti boni fuerint, tota Ecclesia speciosa videtur. Nam sicut forani lapides intraneos intra se tenent, et constringunt : sic totus populus istorum moribus et sanctitate salvatur. Lapis autem dicitur Christus propter duas causas. Primum, quia suis fundamentum est forte, et neque aliqua seductione illecebrarum solvuntur, qui super eum consistunt, neque tempestatibus persecutionum moventur. Deinde, quia in Christo iniquorum est magna confractio. Sicut enim omnis res, quæ percutit lapidem, ipsa quidem colliditur, lapidem autem non lædit : sic et omnis, qui contra Christianitatem agit, se quidem corrumpit, Christianitati autem non nocet. Quia ergo magnus est lapis Christus : 44. *Qui ceciderit super eum, confringetur : super quem autem ceciderit, comminuetur eum.* Aliud est confringi, aliud est autem comminui. Quod confringitur, aliquid remanet de eo, quod fuerit fractum : quod autem minuitur, minutum quasi in pulverem convertitur, et nihil invenitur ex eo. Qui enim super lapidem cadit, non lapis eum frangit, sed ipse se frangit ad lapidem. Ideo quod cadit super lapidem, non tantum se frangit, quantum est lapidis virtus, sed quantum fortiter ipsum ceciderit. Fortiter autem cadit, quod cadit, propter duas causas : aut propter pondus summi, aut propter altitudinem suam. Quod enim ponderosum est, etsi de humili loco cadit, fortiter cadit; quod autem de alto cadit, propter altitudinem spatij, etsi leve fuerit, graviter cadit. Super quod lapis cadit, non quaeritur an grave fuit, quod inventum est subtile, aut leve, nec de alto, nec de humili. Qui sunt qui super lapidem cadunt? Christiani, qui credentes in Christum stant super ipsum, quasi super proprium fundamentum. Si quis de istis peccaverit, non eum Christus corrumpit, sed ipse se corrumpit, offendens in Christum; et ideo Christianus peccans non tantum perit, quantum potest perdere Christum, sed quantum seipsum secundum opera sua perdidit. Homo Christianus fortiter cadit in peccato, propter duas causas : aut propter magnitudinem peccati, aut propter altitudinem dignitatis : ut puta, si sit clericus, aut continens vidua, aut monachus, aut virgo, id est, qui se Deo tradidit. Propter magnitudinem autem peccati : ut puta, si quis homicidium fecerit, aut adulterium, aut aliud aliquid de gravibus peccatis : ille talis, etsi de humili loco cadit, id est, etsi laicus sit, aut secularis, fortiter perit propter pondus peccati. De alto vero cadit, ut puta clericus, cæteræque spirituales personæ. Illi etsi pondus peccati non habent, id est, etsi grande peccatum non fecerint, sed leve, tamen fortiter percuti propter altitudinem dignitatis. Sicut enim quod de alto cadit, grandem sonum facit, ut audiant omnes : sic et qui de alto gradu cadit, ruina illius ubique auditur. Qui sunt super quos lapis cadit? Judæi, et gentes, qui non crediderunt in Christum. Ergo illi non secundum sua opera pereunt, neque secundum suas personas, sed tantum pereunt, quantum potest perdere Christus. Si videris ergo infidelem hominem, ne dicas, Bonus est, aut malus : justa opera facit, aut injusta : sed omnes æqualiter ad nihilum deducuntur. Ideo dicit propheta : *Non sic impij, non sic, sed tanquam pulvis, quem projicit ventus a facie terræ. Ideo non resurgunt impij in judicio, neque peccatores in concilio justorum (Psal. 1. 4. 5).* Sicut vas, quod leviter cadit, et læditur, est quidem vas, sed ad usum non proficit; quod autem dispersum fuerit, nec videtur esse vas : sic Christianus peccator resurgit quidem, sed inter sanctos non ponitur, infidelis autem non resurget in judicio. Quomodo autem resurget, super quem talis decidit lapis? Qui autem neque de alto honoris, neque de pondere gravioris peccati ceciderit super Christum, interdum neque læditur : et si læditur, non multum læditur. 45. *Et cum audissent principes sacerdotum et Pharisei parabolam ejus, cognoverunt quod de ipsis diceret, 46. et quærebant eum tenere.* Homo, qui grave fecit peccatum, dum non habet amplius

quod jam speret in Deum, pejora committit, dicente Salomone: *Cum venerit impius in profundum malorum, contemnit (Prov. 18. 3).* Sicut enim infirmus, donec mediocriter habet aliquam passionem, et sperat se posse curari, servat se a nocivis escis; si autem intellexerit, insanabilem se esse, jam non sibi parcat: sic et homo donec mediocriter peccat, et sperat salutem, quantumcumque potest, observat se a malo; si autem graviter peccando cœperit desperare, jam nihil dubitat facere: quasi qui jam peccatis suis vincit iudicium Dei: nesciens niiser, quia sicut in bono gradus sunt gloriarum, et unusquisque secundum mensuram boni sui accipit gloriam: sic et in malo gradus sunt poenarum, et unusquisque secundum mensuram mali sui accipit poenam. Sicut enim infinitus est Deus in retributione honorum, sic infinitus est in retributione malorum. Similiter et sacerdotes omnibus malis repleti, qui jam in Deum sperare non poterant, in ipsum Deum manus mittebant: non ignorantes eum esse Filium Dei, sed sibi jam non parcentes. Et mirum tibi videtur hoc? Vere omnis homo malus, quantum ad voluntatem suam, et manus mittit in Deum, et occidit eum. Qui enim Deum excitare ad iracundiam non dubitat, qui prœcepta ejus conculat, qui nomen ejus contemnit, qui blasphemat, qui murmurat contra Deum, qui turbato vultu aspicit contra cælum, qui in ira sua manus audacter sublevat contra eum: nonne si potuisset fieri, manus mitteret in Deum, et occideret eum, ut jam licenter peccaret? *Et respondens Jesus, iterum dixit eis in parabola (Cap. 22. 1).* Domino de vinea propolenti parabolam et dicenti, quoniam justitia Dei a Judæis fuerat auferenda, non sunt terri, sed magis exasperati, et volebant manus mittere et tenere eum. Quod intelligens Dominus, non tacuit, sed pejorem iram Dei per aliam parabolam annuntiavit eis esse venturam. Nam si illi, qui timere debuerant, non timerunt, sed magis exasperati sunt: quanto magis Christus tacere non debuit, qui timere non poterat? Illos enim malitia fecit audaces, istum autem potestas.

Homilia xli. ex capite xxij.

2. *Simile est regnum calorum homini regi, qui fecit nuptias filio suo*, etc. Homo rex dicitur Deus Pater, qui nunquam humanam suscepit formam: ut intelligamus quia nomen hominis præjudicium non facit divinæ suæ naturæ. Sed propter causam parabolæ homo dicitur, non quia pars aliqua hominis erat in eo. Ideo quando audis in Scripturis Filium Dei hominem dici, quia si Pater Deus, qui tantum Deus est, et non homo, tamen homo nominatur: quanto magis necessarium fuit, ut homo diceretur unigenitus Dei Filius, cum non esset homo purus, qui humanam suscepit naturam? Quoniam autem nuptias nominavimus, utile est ut breviter ostendamus, prout dant nobis sensum bonum Scripturæ, quomodo animæ fideles Christo in die illo jungendæ sunt, interini nunc desponsatæ. Omne bonum viva substantia est, et vita est, vita autem est Christus. Omne autem malum sine substantia est, et nihil est. Ita quidquid vivum creatum est super terram, ex vita vivit. Nec enim potest esse aliquid vivum, in quo non sit spiritus vitæ. Ex malo autem nulla res esse potest. Cum vero ipsum malum nihil sit, quomodo potest facere rem aliquam esse? Tamen perdere potest, sed non ipsum malum perdet rem, sed de illa re, in qua est malum, subtrahit se bonum propter inhabitans malum in ea: et sic bono recedente, res vadit ad nihilum. Ergo res, in qua solum bonum est, viva et immortalis est: in qua autem et bonum et malum habitant, vivit quidem, tamen pro tempore propter inhabitans bonum, moritur autem propter inhabitans malum, et est res mortalis, sicut homo. Homo autem ideo ex bono et malo creatus est, ut contempto malo, sequatur bonum, et per hoc habeat electionis mercedem. Quod si contempto bono, sequutus fuerit malum, suscipiet eum æternus interitus. Si autem, dimisso malo, sequutus fuerit bonum, in morte natura carnis ejus solvetur ab omni malo: et cum resurrectio facta fue-

rit sanctorum, tunc suscipiet eum sola vita, quæ est Christus, et mortalitatem ejus in sua immortalitate absorbebit: et sicut desiderat Paulus, ut mortale hoc absorbeatur a vita (1. Cor. 15. 54), ut tunc impleatur Scriptura, quam interpretatur idem apostolus: *Erunt, inquit, duo in carne una (1. Cor. 6. 16).* Christus enim cum anima, quasi unus spiritus factus, habitabit in carne universa, secundum quod dictum est: *Qui adjungit se Domino, quasi unus spiritus est (Ibidem v. 17).* Nunc enim quasi modicas arrhas futuri conjugii Spiritum sanctum accepimus, tunc autem ipsum Christum plenius in nobis habebimus. 5. *Et misit servos suos vocare invitatos ad nuptias.* Ergo quando misit servos suos, jam invitati erant. Primum ergo dicamus, quid sit ipsum convivium. Secundo, quando sunt invitati. Tercio, quando cœpit præparare convivium, et quando misit invitatores. Prandium enim est doctrina justitiæ, et verba cælestium mysteriorum de Filio Dei venturo. Quæ omnia mandens homo, id est, audiens, acquirit sibi vitam æternam. Multas enim proprietates habet sermo ad escam. Sicut enim qui mittit in os suum fragmentum panis, aut quælibetque cibum, primum molit eum dentibus, et ita dimittit in stomachum: sic et cum audimus omne verbum, necesse est ipsum meditari in ore sensus, et quasi quibusdam dentibus, id est, tractatibus molere, et videre quid est quod dicit, aut unde dicit, aut propter quam rem dicit. Nam quemadmodum quælibetque cibum, nisi masticaverimus dentibus, non sentimus saporem ejus: ita et verbum quod audimus, nisi masticaverimus ipsum tractantes in nolis, non possumus intelligere virtutem verbi illius. Nam et manna, quod edebatur in cremo, figuram habebat verbi. Ille dicebatur manna, quod interpretatur Hebraice, quid est hoc? ut quotienscumque audimus verbum, admoveat nos ipsum nomen requirere, quid est hoc, quod audimus? Et sicut cibum postquam masticaverimus, dimittimus in stomachum: ita et verbum postquam bene tractaverimus, commendamus ipsum memoriæ quasi stomacho. Nam quemadmodum non prodest cibum, nisi cum fuerit masticatus, et in stomachum descenderit, sic non prodest ad salutem verbum, nisi cum fuerit intellectui et memoriæ traditum. Nam sicut cibum nihil prodest, si manducaverimus, et iterum evomimus eum de stomacho: sic nihil in nobis prodest verbum, quod audimus, et obliviscimur illico. Cibus, qui in stomacho stat, ille confortat: et sermo, qui in memoria manet, ille salvat. Unde et apud Judæos illa animalia sunt munda, quæ revocant cibum, et ruminant (Deut. 14. 6). Ergo animal illud est mundum, quod masticat et tradit utero, et iterum de utero revocat, et ruminat. Et homo ille est spiritualis et sanctus, qui audiens verbum tractat, et cum intellexerit, memoriæ quasi utero tradit, et iterum de memoria quasi de utero revocat, et ruminat, et retractat. Ille autem homo immundus est ante Deum, qui non recordatur aliquando, nec retractat quod audit. Qui autem manducat de spirituali convivio, impletur spiritu, dilatat sensibus, nutritur in veritate, pinguescit in fide, et sic ingreditur ad interiora voluntatis Dei, et manens in eis acquirit sibi vitam æternam. Qui autem ab hoc convivio verbi longe fuerit factus, evacuatur spiritu, angustatur sensibus, deficit a veritate, distillat a fide, et sic egrediens ab omnibus voluntatibus Dei ad inferiora, novissime cadit in mortem. Quando sunt invitati? In tempore Abrahæ, quando dixit ad eum Deus: *Ezi de terra tua, et de cognitione tua, et veni in terram quam tibi demonstravero. Et omnem terram, quamcumque tetigeris pedibus tuis, tibi dabo eam, et semini tuo in æternum (Gen. 12. 1. 2).* Quam terram? Terram orientalem, fluentem lac et mel. Quod verum non est de terra illa Judææ, quoniam illa terra nunquam fluxit lacte et melle, sed terram rationabilem, quam Christus suscepit. De illius enim incarnatione lac et mel processerunt. Lac enim opus est miraculorum, quoniam et sine labore dentium, et cum suavitate comeditur, per quod rudes

In fide quasi pueri sustentantur. Mel autem eloquia et doctrinæ dicuntur, sicut ait propheta: *Quam dulcia faucibus meis eloquia tua, super mel et fenum ori meo* (Psal. 118. 103). Ergo Christi incarnatio promittitur, qui lacte miraculorum et melle doctrinæ nutriturus fuerat gentes rudes in fide. Vide ergo quoniam jam ex eo ostendebat Deus, quoniam non aliter Judæi poterant Christo credere, nisi ut relinquere-
 rant Judæismum, quod est, *Exi de cognatione tua*: et opus circumcisionis, quod est, *Exi de terra tua*. Ergo ex eo jam Judæismus relinquendus ostendebatur. Non solum autem Judæi, sed nullus homo potest lac et mel manducare Christi, nisi cognationem suam, et terram suam reliquerit, sicut scriptum est: *Nisi quis reliquerit patrem aut matrem* (Matth. 19. 29), etc. Item, *Qui meus vult esse discipulus, abneget semetipsum* (Luc. 9. 23). Relinquit ergo cognationem suam, non qui continent eam, sed qui amplius diligit Deum, quam parentes. Relinquit terram suam, qui carnis suæ non sequitur voluntatem¹: qui autem concupiscentias carnales exigit, terram corporis sui exercet, sicut Cain. Qui vero perfecte cognationem suam et terram relinquit, hic lac et mel manducat, cum legit mirabilia aut eloquia Christi. Quando cepit hoc convivium præparari? A tempore Mosi, quando lex Domini data est irreprensibilis, convertens animas; quando testimonium Domini fidele datum est, sapientiam præstans parvulis; quando justitiæ Domini rectæ lætificantes corda; quando præceptum Domini lucidum, illuminans oculos; quando timor Domini sanctus permanet in sæculum sæculi; quando judicia Domini vera, justificata in semetipsa; quando ex decem speciebus confectus est cibus decalogi salutaris. Sicut enim regale prandium multis ciborum speciebus ornatur, ita et hoc convivium Scripturarum diversis justitiarum speciebus est decoratum. Ex eo etiam tempore invitatores extierunt prophetæ, qui homines ad nuptias futuri sponsi vocarent, id est, ad fidem Christi, prophetantes eis de ipso. Ad illi noluerunt venire. 4. Item misit alios servos, dicens: *Dicite invitatis, Ecce prandium meum paravi, tauri mei et saginata occisa sunt, et omnia jam parata; venite ad nuptias*. Qui sunt alii servi? Apostoli, quos et ille misit, dicens: *In viam gentium ne abieritis, et in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israel*. Euntes autem prædicante, dicentes, *Quia appropinquavit regnum cælorum* (Matth. 10. 5-7). Hoc est quod dicit, *Prandium meum paravi*: id est, Ex omni lege, et ex omnibus prophetis Scripturarum mensas ornavi. Qui sunt tauri et saginata occisa? Prophetæ, qui occisi sunt pro salute populi. Sancti quoque occisi sunt pro salute ejusdem populi, quemadmodum docet nos Apostolus, dicens: *Ego autem impendar et superimpendar pro animabus vestris* (2. Cor. 12. 15). Item alibi: *Ego enim jam delibor* (2. Tim. 4. 6). Hominis libatio alicui pro aliquo offertur. Deo ergo immolatus fuerat Paulus pro populo quem docebat. Sic et prophetæ occisi sunt, unusquisque pro salute populi quem docebat. Et quoniam mors prophetarum sustentabat quidem ex parte salutem humanam, non tamen plene salvare poterat totum mundum: ideo novissime immolatus est Agnus, qui totius mundi reatum innocentia sua detergeret. Propterea et in diebus Scenopægiæ, quæ interpretatur fixio tabernaculi, diversæ hostiæ occidebantur in figura sanctorum, novissime autem occidebatur et agnus. Si ergo agnum illic occisum intelligimus figuram Christi, consequenter et cæteras hostias intelligimus præcedentium sanctorum occisiones. Sed et Christus de figurata sanctorum suorum immolatione dicebat: *Holocausta medullata offeram tibi cum incenso et arietibus, offeram tibi boves cum hircis* (Psal. 65. 15). Nec enim Christus aliquando hujusmodi animalia obtulit Patri. Obtulit autem rationabiles arietes, id est, principes omnium Christianorum. Obtulit boves, rationabilem terram

colentes. Obtulit etiam hircos ex gentibus, qui pro nomine Christi sunt passi.

In vita raro accepti prophetæ. — Hæc autem diximus, ut ostendamus tauros et saginata occisa, intelligi debere sanctos occisos. Omnes ergo prophetæ et Christus ideo occisi sunt, ut hoc spirituale tabernaculum firmiter sgeretur. Denique sicut viscera agni, ita eloquia Christi homines non manducaverunt, nisi postquam occisus est. Nam post mortem ejus evangelia prædicata sunt et credita, et in eis homines quotidie nutriuntur. Sic et viscera ejus prophetarum, id est, eloquia, non sunt ante suscepta, nisi postquam occisi sunt. Quis audivit, aut credidit verbis Isaïæ viventis? Si enim suscepissent sermones ejus, nunquam eum serrassent. Sed postquam occisus est, tunc postmodum Judæi susceperunt prophetias ejus, et cœperunt legere in synagogis suis. Quis Jeremiæ verba suscepit viventis? Si enim suscepissent verba ejus, nunquam eum post multas injurias lapidassent. Sed postquam occisus est, postea consecraverunt prophetias ejus, et cœperunt legere eas in conventu. Et sic invenies actum in omnibus prophetis, quia viventis eos nemo coluit, sed post mortem. Unde et Dominus dicit: *Qui ædificatis sepulcra prophetarum, et dicitis: Si fuissimus in diebus patrum nostrorum, non fuissimus participes eorum in sanguine prophetarum* (Matth. 23. 29. 30). Sicut enim viventis animalis viscera nemo manducat, ita viventium prophetarum sermones nemo suscepit, sed post mortem ipsorum. Saginati autem sunt gratia Dei pleni. Ideo dixit, et saginata, et tauros: non quia et tauri non fuerunt saginati, sed quia omnes saginati non fuerunt tauri. Ex prophetis enim omnibus quidam tantummodo prophetæ fuerunt, quidam autem prophetæ et sacerdotes, sicut Jeremias, sicut Ezechiel, sicut filius Joiadæ. Ergo saginata dicit prophetas tantummodo, qui fuerunt Spiritu sancto repleti. Tauros autem, qui et prophetæ fuerunt, et sacerdotes. Sicut enim tauri duces sunt gregis, ita sacerdotes sunt principes populi. Quosdam autem legi, dicentes, tauros hic dici martyres, tunc in prinis pro Christo occisos, apostolis adhuc viventibus: saginata autem parvulos, Spiritu sancto pinguificatos. Quorum omnium interfectiones multas spiritualium gaudiorum epulas præbuerunt, et nuptias Christi adornaverunt. Et omnia jam parata. Quidquid quæritur ad salutem, totum jam adimpletum est in Scripturis. Qui ignarus est, inveniet ibi quod discat. Qui contumax est et peccator, inveniet ibi futuri judicii flagella, quæ timeat. Qui laborat, inveniet ibi glorias et promissiones vitæ perpetuæ, quas manducando amplius excitetur ad opus. Qui pusillanimis est et infirmus, inveniet ibi mediocres justitiæ cibos, qui etsi pinguem animam non faciunt, tamen mori non permittunt. Qui magnanimus est et fidelis, inveniet ibi spirituales escas continentioris vitæ, quæ perducant cum prope ad angelorum naturam. Qui percussus a diabolo, et vulneratus est in peccatis, inveniet ibi medicinales cibos, qui eum per poenitentiam revocent ad salutem. Ut quid ibi scriptum est, Achar propter furtum lamine aureæ lapidatus, nisi ut habeant fures quod timeant (Josue 7. 24-26)? Ut quid ibi filii Israël, qui fornicati sunt cum filiabus Moabitarum, percussi refugerunt in Beelphegor, nisi ut habeant fornicatores quod perhorrescant (Num. 25)? Ut quid concupitores carniæ castigati sunt in deserto, nisi ut nemo delicias concupiscat (Num. 20)? Ut quid David arguit Nathan, et suscepit, nisi ut adulteri et homicidæ poenitentiam remedium non desperent (2. Reg. 12)? Raab meretrix sanctificata est, ut meretricibus spes daretur (Josue 2). Nihil ergo minus est in hoc convivio, quam quod necessarium habet salus humana. 5. At illi neglexerunt, et abierunt alius in villam suam, alius in negotiationem suam. Omnis actus, quem agunt homines in hoc mundo, duplex est. Aut enim vili est, aut negotiatio. Et quando aliquem laborem quidem manuum nostrarum facimus, exercentes terram, aut aliquid opus terrenum, ut puta agrum, vel vineam, vel hor-

¹ V. D., suæ nunquam sequitur voluptates.

tum, vel opus ligni aut ferri, villam colere videmur, id est, terram. Quando autem non labore manuum nostrarum, sed aliter lucra quocumque modo consequimur, utputa honores gerere, ut divitiæ permaneant alicui, aut mercari, omne hoc negotiatio appellatur. Duobus ergo verbis omne opus humanum conclusit, sive honestum, sive inhonestum. Honestum quidem opus est villæ cultura : sicut ait Salomon : *Non oderis rusticam operationem, et agriculturam ab Altissimo creatam* (Eccli. 7. 16). Et Apostolus hortatur : *Rogo autem vos, fratres, studium habere quietis, et negotii proprii, et operandi manibus vestris, et nullum desiderium sit in vobis ad eos qui foris sunt* (1. Thess. 4. 11) : inhonestum est enim apud Deum opus negotiationis, sive dignitatis, sive militiæ. Unde nihil horum antea Judæi agebant, propter quod dicit propheta : *Qui non cognovit negotiationes, intrabit in potentias Domini* (Psal. 70. 15) : quia difficile quis negotians intrat in regnum celorum. O miserrimus mundus, et miseri qui eum sequuntur ! Semper enim homines mundalia opera excluderunt a vita. Sed forte dicis, Et villam colere peccatum est ? Et si quidem impedimentum fidei, aut religionis tibi non facit villa, sicut fecit Judæis, non habes peccatum : si autem vel a fide, vel a religione tibi facit impedimentum, sit peccatum. Non ergo ipse villæ cultus peccatum est, sed tu praferendo eam Deo, facis eam esse peccatum. Opera enim nostra authentica, opera sunt justitiæ : opera autem carnalia superoperationes dicuntur, non opera, quia justitia ad vitam æternam pertinet veram, opus autem terrenum non ad vitam, sed ad sustentationem vitæ hujus temporalis. Ideo ergo opus justitiæ attente facere debemus, opus autem terrenum transitorie. Si ergo honestum opus sequendo homines debitum honorem Deo non reddiderunt, talem iram merentur. Putas, quali ira sunt digni, qui non honesta opera, sed negotiationes sequendo, non veniunt ad Deum ? Aut ita. Villa est iste mundus, circa quem homines amatores mundi occupantur quæstibus ejus, quasi villæ ejusdam redditibus delectati ; negotiatio autem prædicatione legis, et procuratio templi, quam avari sacerdotes quasi negotiationem æstimant, quando lucrosam, et non dispensationem divini operis putant, et non onerosam. Ergo per operationem villæ populares significantur homines, quos mundi delectatio separavit a Christo : per operationem autem negotiationis sacerdotes cæterique ministri templi significantur, quos lucri obtentu venientes ad ministerium legis et templi, avaritia separavit a fide. Non dixit, Malignati sunt, sed, *Neglexerunt* : quia non omnes Judæi crucifixerunt Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, aut consenserunt in mortem ejus. Quidam enim secularibus negotiis occupati, non venerunt ad Christum, nec audierunt doctrinam ipsius, nec viderunt mirabilia ejus, ideoque non crediderunt in eum. Qui ergo odio aut invidia crucifixerunt Christum, illi malignati sunt : qui autem negotiis impediti sunt, non crediderunt : illi neglexisse dicuntur, non malignati. Nam sunt quidam homines, qui possunt et audire et credere, sed sollicitudo rerum necessariarum, et delectatio mundi separat eos a Deo, quos Dominus terram spinosam appellat. 6. *Reliqui vero tenuerunt servos ejus, et contumelia affectos occiderunt.* De sua morte tacet, quia jam in priori parabola dixerat : sed ostendit mortem discipulorum suorum, quos post ascensum ipsius, occiderunt Judæi, maxime sacerdotes, Stephanum lapidantes, in Jacobi morte gaudentes : item Jacobum Alphæi lapidantes (Act. 7. 12) : propter quæ omnia Jerusalem destructa est a Romanis. Ideo dicit : 7. *Avaiens autem rex, iratus est : et misit exercitum suum, et perdidit homicidas illos et civitates eorum succendit.* Romanus exercitus, dicitur exercitus Dei : quia Domini est terra, et plenitudo ejus (Psal. 25. 1). Nec enim venissent Romani in Jerusalem, nisi Dominus eos excitasset. Quidam autem exercitum angelos dicit, et civitatem pro civibus ponit ; ac si dicat : Misit angelos suos, et cives illos misit in ignem

æternum. 8. *Et dixit servis suis : 9. Ite ad exitus viarum, et quoscunque inveneritis, vocate ad nuptias.* Manifestum est quidem, quia post contemptam contumaciam Judæorum, de vocatione Gentium dicit, quod dicit, *Ite ad exitus viarum.* Propterea requiramus quæ sunt viæ istæ, et ad quarum exitus misit Christus discipulos suos. Puto ergo quoniam sicut generalis et publica via est Christus, quæ ducit ad vitam, et viæ dicuntur omnes prophetæ, et omnes apostoli : hæ enim omnes viæ ducunt ad Christum, Christus autem ad Patrem : sic generalis et publica via est diabolus, quæ ducit ad mortem, et viæ sunt omnes professiones sæculi istius. Uputa, professio philosophiæ, una est via : professio militiæ, altera est via : mundialis dignitas, altera est via : professio ludorum, altera via est mundi. Et quid plura dicam ? Quantæ sunt diversitates actuum in hoc mundo, tantæ sunt viæ, quæ omnes viæ ducunt ad diabolum, generalem viam perditionis. Ideo ergo dicit : *Ite ad exitus viarum*, et cujuscunque conditionis homines vocato ad fidem. Adhuc sicut castitas via est, quæ ducit ad Christum, et misericordia, cæteræque virtutes : sic et fornicatio via est, quæ ducit ad diabolum, et avaritia, cæteræque species male. Jubet ergo ut cujuscunque conversationis homines intrent ad fidem, quoscunque, sive servos, seu liberos. Deus enim corporalem servitutem non contemnit, nec corporalem eligit libertatem. Omnis qui diaboli sequitur voluntatem, servus est diaboli, etsi sit liber : qui autem obaudit Deo, ille vere ingenuus est, etsi fuerit servus. Ingenuitatem enim spirituales non sordidat servitus corporalis, nec turpitudinem spirituales honestat corporalis libertas. Servitutem enim non Dei dispositio, sed humana violentia introducit. Omnis enim homo liber creatus est, quem Deus in libero arbitrio posuit, nisi ipse fecerit se servum. Et sicut non est distantia in natura creationis hominum, sic non sit differentia in vocatione salutis eorum omnium, sive barbarorum, sive sapientum : quoniam potens est Dei gratia barbaras mentes corrigere ad rationabilem intellectum. Qui cor Nabuchodonosor ad feralem sensum mutavit, et iterum feralem sensum ad humanum intellectum reduxit (Dan. 4), potens est, inquam, mutare omnes, sive bonos, sive malos : boni ne pereant, mali ut inexcusabiles fiant. Nemo propter ignorantiam pereat, nemo propter ignorantiam excusetur. Omnes videant lumen, ut appareant, qui amant tenebras, et qui lumen. Qui enim filius est tenebrarum, etsi compellatur eum, non accedit ad lumen : qui autem filius est luminis, nec si repellatur eum, recedit a lumine. 11. *Intravit autem rex, ut videret discumbentes.* Intravit autem Deus, non quia est aliquis locus ubi non sit, sed ubi vult aspicere, ibi sit præsens : ubi autem non vult, absens videtur. Dies enim aspectionis est dies judicii, quando visitaturus est Christianos, qui super mensam Scripturarum sanctorum recumbunt, id est, requiescunt in fide earum, et cælestibus epulantur doctrinis. Aut dies aspectionis est dies tentationis : quando dignatur tentare Ecclesiam suam, ut videat qui habent fidem, et opera digna Christi vocatione. Nuptiale vestimentum est fides vera, quæ est per Jesum Christum et justitiam ejus : de qua ait Apostolus : *Exspoliare vos veterem hominem cum actibus suis, qui corrumpitur secundum concupiscentiam erroris, vestientes vos novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia, et sanctitate veritatis* (Coloss. 3. 9. 10). Quod dicit, *In justitia*, ad conversationem pertinet : quod autem dicit, *In sanctitate veritatis*, ad fidei veritatem. Vestimenta ergo veteris hominis sunt pinnosa et sordida opera carnis, corruptibilia et immunda : vestimenta autem novi hominis sunt fortia et decora opera spiritus, incorruptibilia et sancta. Quemadmodum enim si aliquis cum nigris vestimentis inveniatur in nuptiis, sordidat gloriam nuptiarum : ita et qui opera habet tenebrosa, et inter Christianos quasi unus ex eis conversatur¹, ipsi Christianitati facit injuriam. Homo

¹ Apud Cœmuel. legitur, *conservatur*.

Homilia xlii. ex capite xxi.

Itaque aut secundum locum eligat vestem, aut secundum vestem eligat locum: id est, aut secundum opera eligat professionem, aut secundum professionem faciat opera. Qui vult esse Christi, faciat opera Christi: qui autem non vult opera Christi facere, non veniat ad Christum: alioquin audiet in die iudicii: 12. *Amice, quomodo huc intrasti non habens vestem nuptialem?* et obmutescet. Hic enim abscondimus opera nostra, et invicem corda nostra celamus: in illa autem die nihil est quod respondeamus, ubi cælum, et terra, et aquæ, sol et luna, dies et noctes, et totus mundus stabit adversum nos in testimonium peccatorum nostrorum. Et si omnia taceant, tamen ipsæ cogitationes nostræ, et ipsa opera nostra specialiter stabunt ante oculos nostros, accusantes nos ante Deum, dicente Apostolo: *Cogitationibus invicem se accusantibus, aut etiam defendentibus, in die cum iudicabit Deus occulta hominum, per Jesum Christum Dominum nostrum* (Rom. 2. 15. 16). 13. Tunc dicit rex ministris: *Ligate ei manus et pedes, et mittite eum in tenebras exteriores*. Sicut est differentia gloriarum in sanctis secundum opera, dicente Apostolo: *Stella enim a stella differt in claritate, ita et resurrectio mortuorum* (1. Cor. 15. 41. 42): sic quoque differentia est tormentorum in peccatoribus. Sunt enim primæ tenebræ et exteriores, et novissimi lacus. Ex eo autem quod dixit, *Ingressus, ut remuneraret amicos*: non autem dixit, *Congregavit rex omnes qui venerunt ad nuptias*: datur suspicio æstimandi, ne forte dicat hoc de vindicta iudicii. Adhuc autem, quia non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores*, ut eas tenebras inferiora loca inferni æstimemus: sicut ibi, *Et eripui animam meam in inferno inferiori* (Psal. 85. 13): sed ita dicit, *In tenebras exteriores*. Ergo quotiescumque tentat Deus Ecclesiam suam, et ventilat ventilabro iudicii, ingreditur ad eam, ut videat discumbentes qui sunt, aut quales sunt: si digni sunt cælestibus nuptiis, et convivio illo vivo. Et si invenerit aliquem non habentem vestem nuptialem, secundum ea quæ diximus, interrogat eum in cogitationibus suis, sicut scriptum est: *Quia in cogitationibus inpii interrogatio erit* (Sap. 1. 9). Et interrogat eum, *Quæ sunt opera ista quæ agis?* Quia non sunt opera Christiani. Ut quid factus es Christianus, si hæc opera diligebas? Ita ut non habeat quid respondeat contra conscientiam suam. Et hunc ergo talem cum viderit in Ecclesia Christus, jubet ministros suos, id est, aliquos spiritus seductionum. Nam mala per malos spiritus reddit: qualis fuit spiritus erroris, quem misit Deus, ut seduceret Achab, sicut scriptum est in tertio libro Regnorum (Cap. 22). Vel qualis est illa operatio erroris, quam dabit eis Deus, qui caritatem Dei non acceperunt, ut credant mendacio. Et ligant manus hominis illius: id est, opera ejus, quæ sunt animæ manus, quæ homines rectius tollunt ad mandata Dei. Ligant et pedes ejus, id est, motus animæ ejus, quibus anima solet incedere et transire, non de loco ad locum, sed de malo ad bonum, vel de bono ad malum: id est, obligant, et inebriant, et involunt opera ejus, ut quomodo nescit, sic in laqueum perditionis incurrat. Et apprehendentes eum, per ipsa opera ejus, mittunt eum in tenebras, id est, in errores vel gentium, vel Judæorum, vel hæreticorum. Et forsitan propinquiores tenebræ sunt gentium, exteriores Judæorum, plus autem exteriores hæreticorum. Quoniam gentiles veritatem spernunt, quam non audierunt: Judæi autem, quam non crediderunt: hæretici autem, quam audierunt et didicerunt. Ipsarum quoque hæreticarum tenebrarum quedam sunt prope lucem veritatis: aliæ autem longius a veritate, et ideo nigriores: aliæ autem amplius longe, et ideo pressiores et exteriores. Ideo dixit, *Mittite eos in tenebras exteriores*. Id est, in hæreses perversissimas. *Ibi erit fletus, et stridor dentium*. Videte quia non dixit, *Ibi est fletus et stridor dentium*; sed, *Erit*. Ergo modo mittuntur in illas tenebras mali, postea patientur fletus, ubi est et stridor dentium.

15. Tunc abeuntes Pharisei, consilium inierunt, ut caperent eum in sermone. 16. Et mittunt ei discipulos suos cum Herodianis, dicentes: *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non est tibi cura de aliquo: non enim respicis personam hominum*. 17. Dic ergo nobis quid tibi videtur: licet census dari Cæsari, aut non? 18. Cognita autem Jesus nequitia eorum, ait: *Quid me tentatis, hypocritæ?* 19. Ostendite mihi numisma census. At illi obtulerunt denarium. 20. Et ait illis Jesus: *Cujus est imago hæc et superscriptio?* 21. Dicunt ei: *Cæsaris*. Tunc ait illis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo*. 22. Et audientes mirati sunt, et relicto eo abierunt. 23. In illo die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt non esse resurrectionem, et interrogaverunt eum, 24. dicentes: *Magister, Moses dixit: Si quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater ejus uxorem illius, et suscitetur semen fratri suo*. 25. Erant autem apud nos septem fratres, et primus uxore ducta defunctus est, et non habens semen, reliquit uxorem suam fratri suo. 26. Similiter secundus et tertius, usque ad septimum. 27. Novissime autem omnium et mulier defuncta est. 28. In resurrectione ergo cujus erit de septem uxor? Omnes enim habuerunt eam. 29. Respondens autem Jesus, ait illis: *Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei*. 30. *In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed erunt sicut angeli Dei in cælo*. 31. *Et de resurrectione autem mortuorum non legistis quod dictum est a Deo, dicente vobis: 32. Ego sum Deus Abraham, Deus Isaac (Exod. 3. 6), etc.* Omnis quidem malitia confunditur aliquoties ratione veritatis, corrigitur autem nunquam, maximo eorum qui proposito malo, et non ignorantia peccant. Sic etenim sacerdotes postquam terrere Dominum non potuerunt, dicentes: *In qua potestate facis hæc* (Matth. 21. 23)? postquam parabolarum ratione constricti, sic iudicio ipsi se reos fecerunt, dicentes: *Malos male perdet* (Ibid. v. 41), nemine contra eos dicente testimonium, nisi conscientia sola: numquid compunxit eos timor peccati? numquid compescuit eos vel libertatis consideratio? Sed quid? *Abierunt, et consilium acceperunt, ut eum caperent in sermone*. Quenadmodum si aliquis claudere voluerit aquæ currentis meatum, si una ex parte exclusa fuerit aqua, violentia aliunde sibi semitam rumpit: sic et eorum malignitas ex una parte confusa, aliunde sibi aditum adinvenit. Sicut enim non potest fieri, ut ligna mittendo extinguas ignem: sic non potest fieri, ut rationem dicendo places hominem malum. Sicut enim ignis quanto amplius ligna susceperit, in majorem flammam erigitur: sic animus malus quanto magis veritate audierit, eo amplius in malitiam excitatur. Abierunt ergo, et consilium acceperunt. Quo abierunt? Ad Herodianos. Nam ex eo quod non dicit, *Consiliati sunt*, sed, *Consilium acceperunt*, et ex eo quod pariter cum Herodianis venerunt, apparet quia cum illis ejusmodi circumventionis consilium tractaverunt. Homo colonus, cujus terram possidet, illius auxilio opus habet. Qui iustitiam tenet, nullius patrocinio indiget, nisi Dei. Qui in diaboli iniquitatibus ambulat, diaboli adiutorium necessarium habet. Colonus enim Dei, diaboli auxilium non requirit: colonus autem diaboli, auxilium Dei et si querit, non invenit. Vidisti aliquando euntem ad furtum Deum orare, ut bene prosperetur in furto? aut qui vadit ad fornicationem, numquid sibi signum crucis ponit in fronte, ut non comprehendatur in crimine? Quod si fecerit, non solum non adjuvatur, sed adhuc amplius traditur: quia nescit iustitia Dei patrocinium dare criminibus. Sic et isti, Christum expugnare cupientes, convenienter non ad servos Dei, viros religiosos, sed ad gentiles, id est Herodianos, se contulerunt. Quale est consilium, tales et consiliatores. Quis autem poterat dare consilium contra Christum, nisi diabolus qui erat adversarius Christi? Cogitabant enim apud se sa-

cerdotes, Si nos soli euntes interrogaverimus Christum, quamvis dixerit quia non licet dari Cæsari tributum, tamen nemo nobis crederet dicentibus contra eum: jam enim omnes sciunt, quia inimici ejus sumus. Inimicorum autem testimonium in judicio, etsi verum fuerit, quasi suspectum reprobat. Sed nec per seipso Christum interrogare volebant, quia in magna suspitione inimicitiae eorum fuerant apud Christum, ne forte quasi suspecti circumvenire eum non possint. Nam inimicus manifestus melior est, quam amicus fictus. Ille dum timetur, facile vitatur: iste dum non agnoscitur, praevalet. *Miserunt ergo discipulos suos*, quasi adhuc minus cognitos, et minus suspectos, ut aut abscondite facile deciperent eum, aut deprehensi minus erubescerent apud eum. Nam consilio malo deprehensus, tanto minor nascitur confusio, quanto fuerit persona deterior. Sed discipuli illi magistris suis ætate minores erant, malitia autem pares. Nam et pulli serpentium statura breviores, veneno autem æquales sunt. Et catuli luporum adhuc teneri constituti, etsi venationem exercere non possunt, jam tamen sanguine gaudent, et morsibus ludunt.

Hypocritarum mos. — *Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces.* Magistrum eum vocant et veracem: magistrum, ut quasi honoratus et laudatus, mysterium sui cordis simpliciter eis aperiat, tanquam volens eos habere discipulos. Hæc enim est hypocritarum prima potentia, simulata laudatio. Laudant enim quos perdere volunt, ut per delectationem laudis paulatim corda hominum ad simplicitatem benignæ confessionis inclinent. Veluti si quis taurum validum viribus non potest subjugare, et vinculo flectere, mollibus manibus nodosam ejus fricat cervicem, ut quem virtute tenere non potuit, per blandimentum comprehendat: sic et isti catenam subdolæ laudis portantes in ore, et gladium malitiæ abscondentes in corde, taurum ecclesiastici gregis dolo laudis comprehendere festinabant. De quo tauri prophetans Jacob, jam tunc increpabat Levi filium suum, quia de Levi erant nascituri sacerdotes, qui interfecuti erant Christum: *Simoon et Levi fratres consummaverunt iniquitates suas. In cogitationes eorum non venit anima mea, et in consilia eorum non cadant præcordia mea, quia in ira sua occiderunt virum, et in furore suo subnervaverunt taurum* (Gen. 49. 5. 6). De talibus dicit propheta: *Molliti sunt sermones eorum super oleum, et ipsi sunt jacula* (Psal. 54. 22). *Quid tibi videtur? licet census dari Cæsari, an non?* Non est justum, ut servi summi regis, terrenis regibus serviamus. Si enim indignum est, ut ex duobus regibus homo alterius alteri obsequatur, et injuriam facit suo, si subiacet alicui: quanto magis indignum est, ut cultores Dei humanarum potestatum gravamina cognoscamus? *Cognita autem eorum nequitia Jesus*, non secundum sermones eorum pacificos blande respondit, sed secundum conscientiam eorum crudelem aspera dixit: quia Deus plerumque ad animam loquitur, non ad corpus: voluntatibus respondet, non verbis. *Hypocritæ, quid me tentatis? Ostendite mihi numisma census.* At illi obtulerunt ei denarium. Dicit eis, *Hypocritæ*, ut quod ab eo audierunt in aure, apud semetipsos inveniant in corde: ut considerantes eum humanorum cordium cognitorem, quod facere cogitabant, perficere non auderent. Vide ergo, quod Pharisæi quidem blandiebantur, ut perderent; Jesus vero confundebat, ut salvaret: quia utilior est homini Deus iratus, quam homo propitius. *Et ait eis: Cujus est imago hæc, et superscriptio? Dicunt ei: Cæsaris.* Tunc dixit eis: *Reddite ergo quæ sunt Cæsaris, Cæsari: et quæ sunt Dei, Deo.* Imago Dei non est in auro depicta, sed in hominibus figurata. Numisma Cæsaris, aurum est: numisma Dei, homo. In solidis Cæsar videtur, in hominibus Deus agnoscitur. Ideo divitiæ vestras Cæsari date, Deo autem conscientia vestra solam innocentiam reservate, ubi Deus videtur. Cæsaris enim imaginem manus artificis sculpsit, et corruptibilibus litteris annotavit: Dei autem imaginem in homine divina

manus decem vivis apicibus demonstravit. Quibus? Illis quinque sensibus carnalibus, et quinque spiritualibus, per quos consideramus et apprehendimus quæ sunt utilia ut Deus¹. Ideoque illibatam Deo semper imaginem suam reddamus: non superbix fastu tumidam, non iracundiæ livore marcidam, non avaritiæ facibus succensam, non gulæ illocebris deditam, non hypocrisis duplicitate contextam, non luxuriæ sordibus attaminatam, non elationis protensione levem, non violentiæ tæbe amentem, non dissidio mutæ caritatis extorrem, non detractationis mordacitate pestiferam, non multiloquii vanitatem inanem, sed caritate perspicuam, fide et spe certissimam, patientiæ virtute fortissimam, humilitate tranquillam, castitate purpuream, parcimoniæ sobriam, tranquillitate jucundam, hospitalitatem devotam. Talibus enim inscriptionibus suum Deus numisma non mallei vel incudis ictu composuit, sed prima conditione formavit. Cæsar enim suam in nummo requirit imaginem, Deus vero hominem quem creavit, exquirat. Non dimittit Cæsar suum quod debetur numisma, nec Deus suam umquam exquirendo relaxat factoram. Sicut qui suam Cæsari adulterinam imaginem reddit, flagellari tortoribus et atrocibus jubet subijci pœnis: sic Deus omnipotens corruptores imaginis suæ morti tradit perpetuæ, et infernales jubet pœnas persolvere immensas. Ita qui vitare horrenda exitia cupit, incorruptam studeat auctoris sui imaginem conservare, qualis cum suam, quam formavit, requisierit Deus imaginem, salvam et immunem ab inimici infectionibus eriens, suo colloceat gremio, angelorumque choris admiscens, perpetuis faciat cælorum gaudiis perfrui. *In illa die accesserunt ad eum Sadducæi, qui dicunt resurrectionem non esse.* In qua die? Quando recedebant Pharisæi, et accedebant Sadducæi. Recedebant Sadducæi, et iterum accedebant Pharisæi. Unus dies est, et multa certamina. Frequentabant enim super eum, tali forte consilio, ut quis aut comprehendere eum posset, aut si certe enim ratione superare non possent, vel per ipsam frequentationem subverterent sensum ipsius. Quemadmodum si inter plures hostes inveniatur unus pugnator fortis, dum singuli viribus eum superare non possunt, circumveniunt eum omnes, ut quod virtute non poterant superare, ipsa multitudine convertant eum in fugam. O stulti, si quis corruptibili fonte utatur assidue, magis fontis illius venas laxat, et majorem aquam infundit. Et illi de fonte vivo aquæ salientis in vitam æternam hauriebant sermones, et putabant eum plura interrogando siccare. Circumdabant ergo eum, quasi plures canes garruli unum leonem. De his enim dixerat per prophetam: *Quoniam circumdederunt me canes nulli* (Psal. 21. 17). Et vere tamquam irrationabiles canum latratus, sic erat vox Sadducæorum. Videamus consilium inimici, quod per Sadducæos operabatur. Diabolus enim semper adversarius Christi est, qui semper sibi thronum Domini usurpabat, testante propheta: *Super stellas cæli ponam tribunal meum, et ero similis Altissimo* (Isai. 14. 13. 14). Ab initio mox ut creatus est homo, tentavit unius Dei notitiam obscurare, et culturam multorum deorum inducere, dicens ad Evam: *Et eritis sicut dii, scientes bonum et malum* (Gen. 3. 5). Sicut enim omne malum non a perfecto malo incipit, sed paulatim in primis, sic et istud tam audax malum primum leviter et latenter inspiravit, id est, persuasit: non quidem ut colerent deos, sed interim fecit mentionem deorum, quos debeant colere. Adhuc enim non erat multitudo hominum pessimorum, in quibus seminaretur fallacia deorum multorum. Nam virtus diaboli est, quod homines mali sunt. Nec enim potest aliquod malum seminare in mundo, nisi per ministros suos: quia in sanctis non invenit locum. Crescente itaque numero hominum malorum, crevit et virtus erroris, et minuit notitiam Dei, usque ad dies Abraham, quem Deus

¹ Codex V. D., *apprehendimus sicut Deus*. Quæ sequuntur desunt usque ad illud infra, *in illa die accesserunt ad eum sadducæi*, etc.

suscitavit, ut tam per eum, quam per ejus familiam Dei notitia in mundo, tanquam lucerna, luceret in tenebris. Videns itaque quia notitiam Dei omnino extinguere non potuit, aliam adinventionem excogitavit erroris, ut etsi cognoscatur Deus virtutum, tamen nullus obediat præceptis ipsius. Nam dominus, cujus præcepto nullus obtemperat, cum sit dominus, esse dominus non videtur: quia nomen habet tantummodo, non potestatem. Quid ergo? Introduxit hæresim Sadducæorum, qui dicerent non esse resurrectionem mortuorum. Quæ res omnium propositum faciendæ justitiæ frangit. Nam in omni re, aut actu, sive corporali, sive spirituali, agendi virtus spes est præmii futuri. Qui enim arat, arat ut metat. Qui pugnat, pugnat ut vincat. Nam cum sit ita difficile in hoc mundo servare justitiæ sanctitatem, quis contentus esset, adversus seipsum quotidie lutamina exercere, nisi ad spem aspiceret resurrectionis? Tolle ergo spem resurrectionis, et soluta est tota observantia pietatis. Numquid Sadducæi credebant esse conjugia post mortem? Absit. Quomodo enim conjugia crederent fieri, quando ipsam resurrectionem negabant? Sed ad defensionem erroris sui putabant se invenisse acutissimam rationem, hoc modo apud se dicentes: Sicut non est possibile, ut ea mulier quæ fuit septem virorum, sit unius uxore privata, aut omnium communis: sic non est possibile, ut fiat resurrectio mortuorum. *Respondens autem Jesus, ait eis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque nubentur, sed sicut angeli Dei in cælo.* Stulti, qui sæculum illud huic sæculo simile existimabant. In hoc sæculo quia morimur, ideo morimur, quia nascimur: ideo uxores ducimus, ut quod moriendo minuitur, nascendo suppleatur. Tolle moriendi necessitatem, et nascendi utilitas superflua invenitur: tolle nascendi utilitatem, et nubendi causa soluta est. Nam iste mundus carnis est, ille autem animarum. Sicut anima in hoc mundo peregrina est, ita caro in illo extranea est. In isto mundo anima carni subiecta est, quantum ad passionem humanas, in illo autem caro animæ. Unaquæque res in sua patria fortior est, et dominatur. Si ergo anima sic potens claudi potest in hoc sæculo infirmo, et terreno corpori sic subdita est, ut nihil pene spiritualiter sapere aut agere possit secundum suam naturam: quanto magis cum in illo sæculo caro infirma et vilis dignitas animæ et potenti cœperit esse subiecta, nihil poterit carnale sapere, aut agere secundum suam naturam? Nam hoc ipsum modicum, quod in hoc sæculo in corpore constituta anima spiritualiter sapit, nimia potestas animæ hoc sibi vindicat extra ordinem, quia dominatio carnis est in hoc mundo. Quemadmodum dives peregre profectus, si in hospitio applicuerit pauperis alicuius, quamvis non potest juberi in domo quod vult, quia hospes est, tamen magnam sibi fiduciam agendi aliquid vindicat, quia potens est: sic et anima peregrina in hoc regno carnis ingressa, quamvis non omnia spiritualiter agere potest secundum se, quia extranea est in hoc mundo, tamen aliquid spirituale vindicat et in carne, quia nimium potens est. Et e contrario: sicut peregrinus pauper nihil in hospitio divitis potest, primo quia peregrinus et hospes est, deinde quia mendicis et pauper est: sic et caro cum in illud sæculum resuscitata migraverit, nihil omnino sibi poterit carnale defendere: primum, quia extranea est in illo sæculo spirituali: secundo, quia infirma est carnis natura. Et hoc quidem diximus secundum rationem mortalem. Alioquin in resurrectione mutanda est ipsa carnis natura, ut nihil carnis habeat in se, nisi forte tantummodo formam, sicut scriptum est: *Seminatur corpus animale, resurgit autem corpus spirituale* (1. Cor. 15. 44). *Respondens Jesus ait: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei. In resurrectione enim neque nubent, neque uxores ducunt, sed sicut angeli Dei in cælo.* Quare, cum de jejuniis, aut elemosynis, ceterisque virtutibus spiritualibus loquutus fuisset, numquam angelorum similitudinem introduxit, nisi cum de so-

luto viri et mulieris coitu loqueretur, dicens: *Neque nubent, neque nubentur, sed sicut angeli Dei in cælo?* Quoniam sicut omnes actus carnales opera sunt animalium, præcipue tamen actus libidinis opus est animalium: sic et omnes quidem virtutes spirituales res sunt angelicæ, præcipue tamen castitas res est angelica. Per hoc enim solum singulariter homines angelis assimilantur, et vincitur natura virtutibus. Ideo dicit, *Neque nubent, neque nubentur, sed sicut angeli Dei in cælo.* Sicut enim quando hoc agimus, quod animalia habent nobiscum commune, animalia esse nos profitemur: sic quando illud agimus, quod est extra naturam carnalem, naturam carnis egredimur, et angelis cœquamur. Sed quia primum quidem et naturale est animalium, ut non unus masculi, vel unius feminæ lege contenta sint: proprium autem naturale est angelorum omnino separatos esse ab usu libidinis. Qui vero unus masculi, aut unius feminæ lege contentus est, mediam tenet conditionem, et est homo, id est, neque angelus, neque animal est. Angelus quidem non est, quia nec est separatus ab usu libidinis: animal autem non est, quia unus lege contentus est. Qui autem omnino separatur ab usu libidinis, supergreditur naturam humanam, quæ media est, et ad conditionem transit angelicam. Sed nunc videamus, quæ ratione diximus, quod omnis quidem actus carnalis opus est animalis, præcipue tamen libido. Per omnem actum carnalem homo animalibus similis invenitur, maxime autem per usum libidinis, quoniam omnium quidem carnalium sensuum opus non solum ad malum proficit, sed etiam ad bonum. Est enim et secundum Deum videre, et audire, et odorari, et gustare, et tangere. Quotiescumque enim aspiciamus multiformes specierum, audimus varios sonos vocum, odoramus diversas fragrationes odorum, gustamus innumerales suavitates gustuum, palparamus qualitates rerum innúmeras, de operibus potentie et sapientie Dei dijudicamus, ut cognoscamus et colamus ejusdem creationis auctorem. Ideo si tollimus a nobis usum sensuum illorum propter malum quod sit ex illis, impeditur etiam bonum quod fieri solet per eos. Tantummodo sensus libidinis semper in malo est, et nunquam in bono. Propterea si repellamus a nobis libidinis usum, nullum bonum impeditur ex illo: nec enim aliquid bonum est, quod generetur ex illo, nisi sola nativitas carnis, quia et ipsa generatur ex malo. Ideo autem dissipata est, ut ex corruptione nascatur, quoniam et ipsa post modicum est corrumpenda. Sicut enim non est dignum, ut quod æternum est ex corruptione nascatur: sic non est dignum, ut quod ex corruptione nascitur sit æternum. Quia caro et sanguis regnum Dei non possidebunt, neque corruptio incorruptelam possidebit. Item dicit Joannes: *Dedit eis potestatem filios Dei fieri, qui non ex carne, neque ex sanguine, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt* (Joan. 1. 12. 13). Item alia ratio. Quoniam secundum istos sensus carnales, quos habet caro, habet e contrario anima spiritualiter. Nam et videt anima spiritualiter, et audit, et odorat, et gustat, et tangit, sicut in multis exposuimus locis. Unde et decachorda cithara dicitur homo. Solus autem libidinis sensus inter animam et carnem non est communis, sed solius carnis proprius et privatus. Propterea per omnes actus carnales, qui sunt ex quinque sensibus carnalibus, homo animalibus similis invenitur: maxime autem ex usu libidinis, quia ad solam pertinet carnis naturam. *Nescitis Scripturas, neque virtutem Dei.* Sapienter primum arguit stultitiam eorum, quia non legebant. Secundo ignorantiam, quia non cognoscebant Deum, quia ex diligentia lectionum nascitur scientia Dei; ignorantia autem negligentia filia est. Si enim nec omnes, qui legunt, cognoscunt Deum, quomodo cognosceret, qui non legit? Quod autem diximus, non omnes legentes cognoscere veritatem Dei, tunc est, si, nolentes invenire, legant. Qui enim, legens de Deo, vult invenire Deum, festinet vivere Deo digne, et ipsa conversatio ejus bona sit, quasi iampadis lumen ante oculos cordis ejus viam aperiens

veritatis : qui autem non festinat vivere digne Deo , legens non Deum querit ad salutem suam , sed scientiam Dei ad gloriam vanam. Ideo etsi semper legat , nunquam invenit : sicut nec philosophi invenerunt , qui ipsam causam querebant. Putas , sacerdotes Sadduceorum non legebant Scripturas ? Sed cognoscere non poterant Deum in eis , quia nolabant vivere digne Deo. Nec enim poterant sua verba docere , quos mala opera docebant. Talis est enim Scriptura nolenti vivere secundum Deum , quemadmodum si aliquis agricolæ , non habenti voluntatem pugnandi , exponat bellicam disciplinam : e contrario autem viro bellatori , nolenti colere terram , agriculturam exponat : si tota die audiat verba expositionis illius , nihil intelligere aut comprehendere potest , quia nec habet desiderium disciplinæ illius. Ubi quique enim fuerit desiderium hominis , illuc dirigitur et sensus ipsius. Ideo ad illud quidem quod dixit , *Nescitis virtutem Dei* , hoc retulit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque uxores ducent*. Ad illud autem , quod dicit , *Nescitis Scripturas* , exemplum protulit , dicens : *Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob* (*Exod. 3. 6*). Si enim Abraham et Isaac et Jacob morientes periissent , numquam diceretur Deus eorum esse , qui non erant. Diximus supra , cum de manu extensa hominis arida tractaremus , quia calumniatoribus primum oportet in aliqua questione auctoritatem Scripturæ proferre , deinde rationem exponere , non prius rationem , postea auctoritatem : et causæ hujus ibi exposuimus rationem , quia et ibi sic fecit Christus. Hic autem interrogantibus Sadduceis , et per ignorantiam aliquid se scire æstimantibus , prius rationem exposuit dicens : *In resurrectione enim neque nubent , neque uxores ducent , sed erunt sicut angeli Dei in cælo* ; deinde protulit Scripturæ auctoritatem dicens : *Ego sum Deus Abraham , et Deus Isaac , et Deus Jacob* : ut et nos calumniatoribus prius auctoritatem Scripturæ proferamus , postea rationem reddamus ; interrogantibus autem quocumque proposito , prius rationem exponamus , postea auctoritatem : ut ratione quidem eos placeamus , auctoritate confirmemus. Quoniam calumniosiores convincere oportet , interrogatos autem docere. Quoniam et calumniator , etsi intelligit rationem , consentire rationi non acquiescit : fratribus autem , id est interrogantibus , solam exponere sufficit rationem questionis , quia discendi , et non contradicendi propositum habent : propter quod et audita ratione credunt. Item vide quomodo sit infirmior Judæorum congressio contra Christum. Prima , cum terrore : ut est , *In qua potestate facis hæc* (*Matth. 21. 23*) ? Secunda , cum dolo : cum dicunt , *Magister , scimus quia verax es , et viam Dei in veritate doces , non est tibi cura de aliquo : non enim respicis personas hominum*. Non enim terrent , sed circumveniunt laudibus : quæ congressio , etsi non minus periculosa est priore , tamen minus terribilis est. Contra illam enim necessaria erat fortitudo animæ , et constantia cordis : contra istam autem acuta sapientia. In tertio vero loco neque cum terrore neque cum dolo , sed ex presumptione ignara. Satis enim fecerunt sibi Sadducei , ita esse , sicut putabant , et cum idoneo argumento existimaverunt se vincere Christum , resurrectionem annuntiantem , quæ duabus præcedentibus facilius est. Hominem enim putantem se aliquid scire , cum nesciat , facile est viro scienti circumvenire ¹. Contra tales enim necessaria est sola scientia Scripturarum. Hæc autem diximus , ut per servos diaboli , actusque eorum , habitudinem ipsius diaboli describamus : quoniam omnis operatio inimici talis est. In primis gravis et intolerabilis est impetus ejus. Quod si quis forti animo sustinuerit eum , in secundo inveniet eum infirmiores , in tertio magis debilitatum. Et quanto plus percussus fuerit , tanto magis frigescit et deficit. Unde puto in persecutionibus Christianis , si in primis quando comprehenduntur non dencgaverint

territi , nullis poterunt postea vinci doloribus : quia diabolus non tantum habet in se virtutis , quantum terroris. 34. *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadduceis , conenerant in unum*. Frequenter Judæi diversis interrogationibus Christum tentantes , sibi quidem acquisierunt interitum , nobis autem providerunt salutem. Nam verba Christi illis profecerunt ad confusionem , nobis autem ad ædificationem : quoniam responsis ejus vincebantur , et non placabantur. Nam malitia frequenter quidem vincitur , numquam autem placatur. Pharisæi sunt omnes , qui contra veritatem contendunt : quia non veritatem defendere cupientes certant , sed subvertere festinantes. Qui enim pro veritate contendunt , et cognita veritate non consentiunt veritati : manifestum est , quoniam prius non pro veritate , sed contra veritatem certabant ¹. Audi ergo , homo fidelis qui contra hæreticum libenter contendis : si Pharisæi victi placati non sunt , et tu certo contra hæreticum potes cum placare , cum viceris ? numquid fortior Christo es , ut quos ille non placavit , tu placabis ? Debuerunt quidem timere Sadduceorum exemplum , ut non similiter interrogantes confundantur , sed ardens malitia , dum sauciare festinat , non aspicit exitum rei , ut tantummodo alteri noceat , nec sibi penitus. Si neminem ante eos vicisset , forsitan justa ratione sperasset posse eum vincere , a quo nullus est victus : nunc autem videntes , quoniam quicquid interrogare eum ausi sunt , omnes victi recesserunt : quid æstimandi sunt isti ? numquid fortiores quam cæteri , qui victis omnibus , vincere speraverunt ? Sed impudentiores , quoniam omnes qui confusi omnibus ante se , similiter erubescere non timuerunt. *Convenerunt in unum*, 35. *et interrogavit eum unus ex eis legis doctor , tentans eum*. *Convenerunt in unum* , ut multitudine vincerent , quem ratione superare non poterant : a veritate nudos se esse professi sunt , qui multitudine se armaverunt. Dicebant enim apud se : unus loquatur pro omnibus , et omnes loquamur per unum , ut siquidem vicerit , omnes videamur victores : si autem victus fuerit , vel solus videatur confusus. O Pharisæi , qui omnia propter homines cogitatis et facitis. Primum quidem venientes cum uno , vincendi estis per unum ; tamen pone quia , uno victo , homines non intelligunt omnes vos esse victos : numquid conscientia vestra consentiunt se esse confusas ? Levis enim est consolatio , ut qui in seipso confusus est , quod ab aliis ignoratur. 36. *Magister , quod est mandatum magnum in lege* ? Magistrum vocat , cujus non vult esse discipulus. Simplicissimum interrogator , et malignantissimum insidiator. De magno mandato interrogat , qui nec minimum observat. Ille enim debet interrogare de majori justitia , qui jam minimum complevit. Dominus autem sic ei respondit , ut interrogationis ejus fictam conscientiam statim primo responso percuteret , dicens : 37. *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo* : id est , Non sicut tu , qui devotionem ostendis in ore , et fraudem meditaris in corde. Magnum autem et minimum mandatum dicimus , quantum ad dignitatem mandatorum , non quantum ad utilitatem. Alioquin utilitas omnium mandatorum una est , et omnia mandata quasi unum videntur esse mandatum , quia ita sibi cohererent , ut alterum sine altero esse non possit. Utpote , si interroget te aliquis in ædificatione domus , Quæ pars est melior , dicis , Fundamentum ; sed quemadmodum ædificatio non potest esse , nisi fuerit fundamentum : ita nec fundamentum esse potest , nisi ædificatio fuerit subsequuta. Nec dicitur fundamentum , nisi sit ædificatio , cujus fundamentum dicatur. Ergo fundamentum in ædificatione dignius est , non utilius : sic et caput dignius est quam membra : tamen nec membra sine capite , nec caput sine membris esse potest. Sic digniores sunt sacerdotes , quam populus ,

¹ Editti in marg. , scienti convincere. V. D. , scienti convincere.

¹ Alias hic locus sic effertur : *Qui enim... et cognita veritate , non consentiunt veritati ; manifestum est quoniam prius non contra veritatem , sed pro veritate certabant*.

non tamen utiliores : quia nec populus sine sacerdotibus, nec sacerdotes sine populis esse possunt. Ita et dignus est hoc mandatum, *Diliges Deum tuum ex toto corde tuo* : quam illud, *Non occides, non concupisces*; tamen utilitas una est : nam qui diligit Deum; ille non occidit, nec concupiscit; qui autem occidit, aut concupiscit, ille non diligit Dominum Deum suum. Esse autem minora mandata Dominus manifestat, dicens : *Si quis unum ex minimis mandatis istis solverit, et docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno celorum* (Matth. 5. 19). *Diliges*, inquit : non dicit, Timebis : quia diligere majus est quam timere. Inchoatio enim culturæ Dei habet timorem, perfectio autem dilectionem, dicente Joanne : *Perfecta dilectio foras mittit timorem* (1. Joan. 4. 18). Donec enim homo timet Deum, non eum diligit : cum autem diligere cœperit, jam non eum tantummodo timet, sed etiam amplius diligit. Timere enim servorum est, diligere autem filiorum : timor sub necessitate est, dilectio in libertate. Qui in timore servit Deo, pœnam quidem evadit, mercedem autem justitiæ non habet, quia invitus facit bonum propter timorem. Non vult ergo Deus, ut timeatur ab hominibus, quasi dominus : sed ut diligatur quasi pater, qui adoptionis spiritum donavit hominibus. Nam si consideremus ab initio creati hominis causam, intelligimus quia Deus magis se patrem voluit esse hominum, quam dominum. Non enim dixit tantummodo, *Faciamus hominem* : sed, *Faciamus hominem secundum imaginem et similitudinem nostram* (Gen. 1. 26). Similare autem filiis convenit ad patres suos, non etiam servis ad dominos suos.

Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente. Quis sit proximus noster. — Quid est, diligere Deum ex toto corde? Id est, ut cor tuum non sit inclinatam ad ullius rei dilectionem amplius quam ad Dei : nec delecteris in aliqua specie mundi amplius quam in Deo, non in honoribus, non in auro, vel in argento, non in possessionibus, aut vineis, non in animalibus, aut mancipiis, non in ornamentis, aut vestibus, non in filiis, aut parentibus, aut amicis, sed hæc omnia existimes tibi esse in Deo, ut præ his omnibus Deum aimes. Si autem in aliquo horum amor cordis tui fuerit occupatus, jam ex toto corde non amas Deum : pro quanta enim parte cor tuum fuerit ad aliquam rem amandam inclinatam, pro tanta parte minus est ad Deum. Ecce si vir habeat uxorem, quomodo cognoscitur uxoris plena dilectio? Uxor neminem debet sapienterem reputare, quam virum suum : etsi sit aliter sapientior, tamen illa sapienterem esse alterum intelligere non debet. Uxor neminem fortior debet putare, quam virum suum : etsi alter fortior sit, tamen illa intelligere non debet alterum fortior. Uxor neminem formosior debet putare, quam virum suum : etsi sit alter formosior, tamen coram oculis ejus alter formosior non debet apparere. Perfectum enim odium, et perfectus amor judicium rerum non cognoscit. Utpote, si perfecte odias aliquem, qualiacunque fuerint apud illum, omnia tibi displicent sive quæ dicit, sive quæ agit : etsi vere bona sunt, tamen tibi mala videntur. Sic etsi perfecte aliquem amas, quæcumque sunt apud eum, placeant tibi, sive quæ loquitur, sive quæ agit : etsi mala sunt, tamen tibi bona videntur. Ergo et uxor, si videns aliquem dixerit, *Quam sapiens vir, utinam vir meus talis esset*, jam amor ejus minus habet de perfecto amore : et pro quanta parte amplius aliquid laudaverit in altero viro, quam in suo, tanto dilectio ejus minor est ad virum suum. Sic ergo et omnis anima Christiana, quæ sponsa est Christi, ita diligere debet Deum, ut nihil sit in mundo, quod amplius amet quam eum, aut in tantum. Pro quanta autem parte plus aliquid amaverit, pro tanta parte minus amat Deum. Quid est, in tota anima diligere Deum? Id est, certissimum animum habere in veritate, et firmum esse in fide. Alius est enim amor cordis, et alius est amor animæ. Amor cordis quodammodo carnalis est, ut etiam carnaliter Deum amemus : quod facere non

possumus, nisi recesserimus ab amore mundialium rerum. Sicut enim casta mulier, quæ virum suum amat, nullum amat alium; si autem alterum amaverit, jam non amat virum suum : ita et homo, si Deum amat, mundum non amat; si autem mundum amaverit, jam Deum ex toto corde non amat. Ergo cordis amor non intelligitur sed sentitur in corde, quia quodammodo carnalis est. Amor autem animæ non sentitur in corde, sed intelligitur, quia amor animæ judicium ejus est. Puta, si didicisti unum Deum, ex quo omnia, et unum Deum, per quem omnia : si iterum intellectus tuus per alicujus doctrinæ seductionem percussus, cœperit dubitare de substantia Dei, in tota anima non diligis Deum. Item qui puta, incantationes aliquid posse, aut auguria aliquid intelligere, aut divinationes aliquid nuntiari, non ille in tota anima diligit Deum. Quis autem diligit Deum? Qui omne bonum credit apud Deum, et omne bonum credit esse Deum, et extra Deum non credit esse bonum : qui omnem virtutem et sapientiam credit esse Deum, et extra Deum non credit esse aliquam sapientiam neque virtutem : qui credit Deum omnia facere, et sine Deo nihil fieri posse; ille tota anima diligit Deum. Quid est, in tota mente diligere Deum? Id est, ut omnes sensus tui, qui pertinent ad te, Deo vacent. Cujus intellectus Deo ministrat, et cujus sapientia circa Deum est, cujus cogitatio ea, quæ sunt Dei, tractat, cujus memoria quæ sunt bona recordatur : tota mente diligit Deum, sicut ait Apostolus : *Psallam spiritu, psallam et mente* (1. Cor. 14. 15). Cujus autem intellectus quæ sunt Dei non intelligit, aut non secundum Deum sapit, aut scientia illius vana est et secularis, singularis autem recordatio ejus non est bona, aut cogitatio displicens Deo : ille non tota mente diligit Deum. 38. *Hoc est primum et maximum mandatum.* 39. *Secundum autem simile est huic : Diliges proximum tuum sicut teipsum.* Videtur Christus non ad interrogationem respondere. Ille enim interrogavit, *Quod est magnum mandatum?* Puta, dixit, *Diliges Dominum.* Si voluit et alterum mandatum inducere, debuit minimum dicere, non secundum. Nam contra magnum minimum est, non secundum; secundum autem ad primum respicit. Sed vide quid voluit ostendere. *Diliges Dominum*, et magnum est : *Diliges autem et proximum*, magnum quidem est, primum autem non est : et ideo dixit, *Simile est.* Considera ergo mysterium. Quis est proximus noster? Christus, qui suscipiens carnem nostram, factus est proximus nobis, sicut in parabola illa Christus ostendit, cum interrogat Pharisæus : *Et quis est meus proximus?* (Luc. 10. 29)? Introducit hominem vulneratum a latronibus, et a sacerdotibus despectum, a Samaritanis autem receptum, qui est ipse Christus. Ergo primum mandatum est magnum, Deum Patrem diligere : secundum autem et simile est, Dei Filium diligere, id est, cognoscere : ergo Filius Dei magnus est, sicut Pater. Quicquid enim Pater potest, et Filius potest. *Pater enim diligit Filium, et omnia dedit in manu ejus* (Joan. 3. 35). Sed quia omnia Filius, dante Patre, potest, sicut Pater, ideo Pater magnus Deus et primus. Filius autem magnus Deus quidem, non tamen primus, sicut ait Apostolus : *Expectantes adventum magni Dei, et Salvatoris nostri Jesu Christi* (Tit. 2. 13). Ut autem simpliciter intelligamus, proximum nostrum omnem hominem esse fidelem, qui hominem amat fidelem, simile est sicut qui amat Deum, quia imago Dei est homo. Sicut in imagine sua rex honoratur, vel contemnitur, sic et Deus in homine vel diligitur, vel oditur. Non potest hominem odire, qui Deum amat : nec potest Deum amare, qui hominem odit, sicut ait Joannes apostolus : *Qui dicit se Deum diligere, fratrem autem non diligit, mentitur. Si enim fratrem, quem vides, non diligas, Deum, quem non vides, quomodo potes diligere* (1. Joan. 4. 20)? Quis enim honorat regem, et contemnit imaginem ejus? aut quis honorat imaginem, et auctorem contemnit imaginis? Aut ita : Quoniam Pharisæi quidem ciebant, quod

esset magnum mandatum in lege, sed tentantes interrogabant : volens eis ostendere, quia non sufficiebat eis solius Dei Patris agnitio ad salutem, ideo non solum dixit, *Diliges Dominum Deum tuum in toto corde tuo, et in tota anima tua* : sed addidit, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, qui erat ipse. Alioqui si ad solam interrogationem eorum respondisset, sufficeret dicere, *Diliges Dominum Deum* : et non addere, *Et proximum tuum sicut teipsum* : secundum quod et alibi dicitur : *Hæc est vita æterna, ut cognoscant te solum Deum verum, et quem misisti Jesum Christum* (Joan. 17. 3). Et vide quia non dixit, Cognosces Dominum Deum tuum, sed, *Diliges* : quoniam cognoscere unum Deum pene proprium est humanæ naturæ : diligere autem Deum, religiosi cordis et recti. Et quicumque dilexerit Deum ex toto corde, non est possibile ut non perveniat ad Filii ejus agnitionem, id est, proximi. Ipsa enim dilectio Dei, quæ in eo habetur, illuminans enim, præstat ei ducatum, ut post Patrem cognoscat et Filium. 40. *In his duobus mandatis tota lex pendet et propheta*. Qui proximum suum diligit, nec falsum testimonium dicit de eo quem diligit, nec occidit, nec mentitur illi, quem diligit, nec concupiscit rem illius quem diligit, nec mulierem ejus invadit. Sicut odium omne malum suggerit, sic dilectio omne bonum. Unde ait Apostolus : *Est fides, quæ per veritatem operatur* (Gal. 5. 6). Aut ita, Quoniam de Patre et Filio omnis prophetarum et legis prædicatio exsistebat, per quos prophetas agnoscens quis proximum suum, hoc est, Filium Dei, ad primum vel maximum mandatum perveniebat, ut diligeret Dominum Deum, melius cognoscens eum per ipsum. 41. *Congregatis autem Phariseis interrogavit eos Jesus, 42. dicens : Quid vobis videtur de Christo ? cujus filius est ? Responderunt, David. 43. Et dixit eis : Quomodo ergo David in spiritu Dominum eum vocat, si filius ejus est ?* Judæi æstimantes hominem Christum tentabant : nec enim tentassent eum, si eum Filium Dei credidissent. Volens ergo eis Christus ostendere, quia cognoscebat fallaciam cordis eorum, et quia non erat homo, qui tentabatur, sed Deus, quem nemo poterat tentare. Nec dicere poterat manifeste veritatem de se, nec tacere : dicere enim non poterat, ne majorem occasionem blasphemie invenientes Judæi, insanirent amplius ; tacere autem non poterat veritatem, qui ad hoc venerat, ut veritatem annuntiaret : ideo talem interrogationem eis proposuit, ut, eo tacente, ipsa ejus interrogatio ostenderet eis, quia non erat homo, sed Deus, dicens : *Et quomodo David eum in spiritu Dominum vocat ?* Numquid poterat Dominus ejus esse, qui ex eo fuerat nasciturus ? Puto, hanc interrogationem non solum contra Phariseos, sed etiam contra hæreticos posuit. Nam secundum carnem filius erat David, Dominus autem secundum divinitatem. Si ergo secundum carnem dixerant Christum Dominum David, aut secundum carnem jussus est sedere ad Patris dexteram, sicut hæretici putant, æqualitatis mendacium componere festinantes : numquid Christus David se filium denegasset, nisi quia post David futurus esset ? Nam filius potest nobis esse, qui post nos futurus est : dominus autem non potest esse, nisi qui aut nobiscum est, aut ante nos est. Christus ergo secundum carnem post David est, secundum divinitatem autem ante David. Ergo illum significabat Dominum suum, illum significabat jubendum sedere, qui jam tunc erat Unigenitus Dei. 46. *Et nemo poterat respondere ei verbum, neque ausus est quisquam ex illa hora eum amplius interrogare.* Confusio multorum facta fuerat disciplina cunctorum. Nam si credimus, quia omnia ibi secundum Dei providentiam agebantur et dicebantur, intelligimus quoniam non, illis desinentibus interrogare, Christus desit docere : sed quia Christus desierat eos jam ulterius velle docere, ideo et illi desierunt ausi esse interrogare. Nam qui mari terminum posuit, ipse audacia diaboli adversus se agentis, quando voluit, tunc finem posuit.

Homilia xliij. ex capite xxiij.

1. Tunc Jesus loquutus est ad turbas, et ad discipulos suos, 2. dicens : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei. 3. Omnia ergo quæcumque dixerint vobis, servate et facite : secundum opera vero eorum nolite facere. Dicunt enim, et non faciunt : 4. alligant autem onera gravia et importabilia, et imponunt in humeros hominum, digito autem suo nolant ea movere. 5. Omnia vero opera sua faciunt, ut videantur ab hominibus. Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbrias : 6. amant autem primos recubitus in cenis, et primas cathedras in synagogis, 7. et salutationes in foro, et vocari ab hominibus Rabbi. 8. Vos autem nolite vocari Rabbi : unus est enim magister vester, omnes autem vos fratres estis. 9. Et patrem nolite vocare vobis super terram : unus enim est Pater vester, qui in celis est. 10. Nec vocemini magistri, quia Magister vester unus est Christus. 11. Qui major est vestram, erit minister vester. 12. Qui autem se exaltaverit, humiliabitur, et qui se humiliaverit, exaltabitur.* Postquam Dominus impios sacerdotes super se irruentes, quasi feroces bestias, quodam venabulo acutissimæ responsionis prostravit, et incorrigibilem conditionem eorum ostendit : nam laici delinquentes facile emendantur, clerici autem, si mali fuerint, incmendabiles sunt : tunc convertit sermonem suum ad apostolos, et ad populum dicens : *Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei : ut illorum confusio istorum fieret disciplina. Infructuosum namque est verbum, in quo sic alter confunditur, ut alter non erudiatur. Nam et Deus non propter malos castigationem super terram transmittit, sed propter bonos : scit enim, quia malos flagella non corrigit : sed malos castigat, ut corrigat bonos : quia bonus nisi admonitus fuerit, per negligentiam evanescit. Sic et Christus, numquid non potuit eorum interrogationes contemnere ? Sed voluit indignos indigne docere, et dignos digne edificare. Sicut in secularibus in eo, quod alter pauperescit, alter ditatur : et nisi alter descenderet, alter non ascenderet : sic et in spiritualibus in eo, quod alter confunditur, alter emendatur. Quid ergo dicit de sacerdotibus ? Super cathedram Moysi sederunt scribæ et Pharisei, id est, multi sacerdotes, et pauci sacerdotes. Multi nomine, pauci opere. Videte ergo, quomodo sedecatis super eam : quia cathedra non facit sacerdotem, sed sacerdos cathedram : non locus sanctificat hominem, sed homo locum. Non omnis sacerdos sanctus est, sed omnis sanctus sacerdos. Qui bene sederit super cathedram, honorem accipiet ab illa ; qui male sederit, injuriam facit cathedra. Ideo quæ malus sacerdos de sacerdotio suo crimen acquirit, non dignitatem. In judicio enim sedens, siquidem bene vixeris, et bene docueris, omnium iudex es : si autem bene docueris, et male vixeris, tui solius condemnator es. Nam bene vivendo, et bene docendo, populum instruis, quomodo debeat vivere : bene autem docendo, et male vivendo, Deum instruis, quomodo te debeat condemnare. Ad populum autem quid ? Omnia quæcumque dixerint vobis, servate, et facite : secundum vero facta eorum nolite facere. Id est, Vos qui sedetis in ecclesia, quasi iudices sacerdotum, et non auditores, aliena discutientes, et propria non considerantes, ex vobis ipsis judicate de sacerdotibus. Sicut vos omnes auditis, et non omnes facitis, quod auditis : sic et sacerdotes omnes docent, sed non omnes faciunt quod docent. Nam in hominibus dignitas quidem diversa est, omnium autem natura una est. Homines enim ab initio creati sunt propter se, postea autem ordinati sunt propter vos¹. Propterea ergo natura eorum, ipsorum est : ordinatio autem eorum, vestra. Si bene vixerint, eorum est lucrum : si bene docuerint, vestrum. Accipite ergo quod vestrum est, et nolite discutere quod alienum est.*

¹ Montef., in margine, e regione hujus loci, tres conjecit varietates, nimirum : luc, nos, pro, vos ; mox, ordinatio... nostra, pro, ordinatio... vestra ; et paulo inferius, docuerint, nostram, pro, docuerint, vestrum.

Sicut enim sacerdotes etiam infideles docent propter fideles, melius iudicantes propter bonos etiam malos fovere, quam propter malos etiam bonos negligere : sic ergo et vos propter bonos sacerdotes etiam malos honorate, ne propter malos etiam bonos contemnatis. Melius est enim malis iusta prestare, quam bonis iusta subtrahere. Frequenter enim et de homine malo bona doctrina procedit. Ecce enim et vilis terra pretiosum aurum producit. Numquid propter terram vilem pretiosum aurum contemnitur? Non : sed sicut aurum eligitur, et terra relinquitur, sic et vos doctrinam accipite, et mores relinquit. Nam ut apibus herbe necessariae non sunt, sed flores herbarum : flores enim illae colligunt, herbas vero relinquunt : sic et vos flores doctrinae colligite, et conversationem relinquit, ut quasi inutilis herba arescat. Fidem praedicant, et infideliter agunt. Pacem aliis dant, et sibi non habent. Veritatem laudant, et mendacia diligunt. Avaritiam castigant, et avaritiam exercent. Quia ergo scire bonum et malum, in natura positum est, facere autem, in voluntate : ideo benedicere, omnium est : bene autem facere, paucorum. Legi aliquem sic interpretantem hunc locum : Quoniam, inquit, super cathedram Mosi, id est, in honore et gradu, in quo fuerat Moses, paulatim ad pejus redacti, constituti sunt contra meritum suum scribae et Pharisei indigni, qui legem prophetantem de Christo venturo praedicabant quidem aliis, ipsi autem non recipiebant praesentem : propter hoc hortabatur populum audire legem, quam praedicabant, et facere, id est, credere in Christum praedicatum a lege, et non imitari scribas et Phariseos incredulos, praedicantes in lege de Christo, et non credentes in eum. Et reddit causam, ut quid praedicant quidem in lege Christum venturum, et non credebant in eum : quia omnia opera sua faciebant, ut ab hominibus viderentur. Id est, quia non vere praedicabant Christum venturum, desiderantes ipsius Christi adventum, quem praedicabant : sed propter hoc solum, ut praedicatores et traditores esse legis ab hominibus viderentur. Simile propositum habent omnes, qui iustitiam Dei docent, et non faciunt : quia non docent vere ipsam iustitiam Dei, non amantes quam docent, sed propter hoc solum, ut doctores esse iustitiae Dei ab hominibus videantur. Numquam audistis aliquem de consummatione mundi, et de futuro Christi iudicio eleganter tradentem Scripturas? Et si consideres vitam ejus, intelliges, quia sicut latro non desiderat aspicere faciem iudicis terreni, sic nec ille desiderat ad Christi venire iudicium. *Alligunt autem onera gravia et importabilia, et imponunt super humeros hominum; ipsi autem digito suo volunt ea movere.* Quantum ad Phariseos quidem et scribas, de quibus loquitur, onera gravia et importabilia dicit legis mandata, maxime quae dederat eis Deus propter peccatum vituli a-lorati, quae scribae et Pharisei docebant, suadentes populo secundum mandata vivere legis, et non venire ad facilem et delectabilem gratiam Christi. De quibus onerosis mandatis et Dominus supra dicebat, exhortans populum Iudaeorum : *Venite ad me, omnes, qui laboratis et onerati estis, et ego vobis requiem dabo (Matth. 11. 28).* Et Petrus in Actibus apostolorum dicit : *Et vos, quid tentatis Deum, et vultis imponere iugum super cervices discipulorum, quod neque nos, neque patres nostri portare potuimus? Sed per gratiam Christi credimus salvi fieri (Act. 15. 10-14).* Erant enim quidam, qui onera legis quibusdam rationibus fabulosis commendantes auditoribus suis, quasi vincula super humeros cordis eorum alligabant, ut quasi rationis vinculo constricti, non rejicerent ea a se : ipsi autem nec ex modica parte ea implebant : id est, non dicam, plena opere suo, sed nec modico tactu, hoc est digito. Secundum consequentiam autem tales sunt etiam nunc sacerdotes, qui omnem iustitiam populo mandant, et ipsi nec modice servant, videlicet non ut facientes sint iusti, sed ut docentes appareant iusti. Tales sunt et qui grave pondus venientibus ad poenitentiam imponunt, qui dicunt et

non faciunt : et sic, dum poena poenitentiae praesentis fugitur, contemnitur poena peccati futuri. Si enim fascem super humeros adolescentis, quam non potest bajulare, posueris : necesse habet, ut aut fascem rejiciat, aut sub pondere confringatur : sic et homini, cui grave pondus poenitentiae ponis, necesse est, ut aut poenitentiam tuam rejiciat, aut suscipiens, dum sufferre non potest, scandalizatus amplius peccet. Deinde etsi erramus, modicum poenitentiam imponentes : nonne melius est propter misericordiam rationem dare, quam propter crudelitatem? Ubi enim paterfamilias largus est, dispensator non debet esse tenax. Si Deus benignus est, ut quid sacerdos ejus austerus? Vis apparere sanctus? Circa tuam vitam esto austerus, circa alienam autem benignus. Audiant te homines parva mandantem, et grandia videntem facientem. Talis est autem sacerdos, qui sibi indulget, et ab aliis gravia exigit : quemadmodum malus descriptor tributi in civitate, qui se relevat, et onerat impotentes. *Omnia autem opera sua faciunt, ut ab hominibus videantur.* Postquam supra sacerdotum et Phariseorum et Sadduceorum contentionibus vexatus est, in suis autem responsionibus non auditus convertens se, sicut audivimus, docuit, tales doctores audiendos esse, non imitandos. Nunc autem vult ostendere causam, propter quam non poterant credere Christo : hoc est, quia omnia faciebant, ut ab hominibus videantur. Impossibile est enim ut credant Christo caelestia praedicanti, qui gloriam hominum concupiscunt terrenam, sicut alibi ipse dicit : *Quomodo poteris creare, gloriam quaerentes ab invicem, et gloriam, quae a solo Deo est, non quaeritis (Joan. 5. 44)?* In omni re ex ipsa re nascitur, quod exterminet rem : ut puta, in ligno ex ipso ligno nascitur vermis, qui exterminat lignum. Ex vestimento nascitur linea, quae comedit vestimentum : ex oleribus nascitur vermis, qui olera universa corrumpit : sic et in spiritualibus ex ipso proposito eorum spirituali accipit occasionem inimicus, unde eis retia textit : quia a seipso nihil agere potest, nisi occasionem a nobis acceperit. Ideo unumquemque hominem aggreditur secundum conditionem, et statum, quem invenerit circa eum : ut puta, inter bellatores nascitur de virtute contentio : in dignitosis de ambitione honoris surgit invidia : inter divites de acquisitione fit zelus. Quid dicam? Inter ipsos thymelicos, qui exercent vana ludibria, de ipsis ludibriis sibi invicem adversantur, ut qui pejus deridetur, melior existimetur. Ideo et sacerdotes, qui positi sunt ad ornamentum populi, et ad aedificationem sanctitatis, ex ipso ministerio eorum accipit colorem diaboli, et corrumpit bonum ministerium eorum, ut hoc ipsum bonum, dum propter homines fit, fiat malum. Tolle ergo hoc vitium de clero, ne velint hominibus placere, et sine labore omnia vitia rescantur. Ex hoc vitio nascitur, ut ne velint inter se meliorem habere, sicut Iudei Christum. Non enim nescientes eum Dei Filium esse, occiderunt, sed habere eum talem non sustinentes, sicut et propheta de illis Salomon : *Venite, circumveniamus justum, quia inutilis est nobis, et improperat nobis peccata legis (Sup. 2. 42).* Ex hoc vitio nascitur, ut clerici peccantes difficile poenitentiam agant. Erubescit enim aliquando reus videri, qui semper fuerat iudex. *Dilatant enim phylacteria sua, et magnificant fimbriam vestimentorum suorum.* Puto quod illorum tunc scribarum et Phariseorum exemplo et nunc multi aliqua nomina Hebraica angelorum confingunt, et scribunt, et alligant sibi, quae non intelligentibus linguam Hebraicam quasi metuenda videntur. Sic ergo et isti vani sunt, sicut illi fuerant : quoniam personae illorum de mundo recesserunt, non mores. De hominibus itaque nostri temporis exponentes, de illis videmur exponere. Ergo sacerdotes ex eo quod ab hominibus vult videri iusti, phylacteria alligant circa collum, quidam vero partem aliquam Evangelii scriptam. Dic, sacerdos insipiens, nonne quotidie Evangelium in ecclesia legitur, et auditur ab homi-

nibus? Cui ergo in auribus posita evangelia nihil prosunt, quomodo eum poterunt circa collum suspensa salvare?

Evangelii virtus ubi. — Deinde ubi est virtus Evangelii, in figuris literarum, an in intellectu sensuum? Si in figuris, bene circa collum suspendis: si in intellectu, ergo melius in corde posita prosunt, quam circa collum suspensa. Alii autem, qui sanctiores se ostendere volunt hominibus, partem fimbriæ aut capillorum suorum alligant, et suspendunt. O impietas! Majorem sanctitatem in suis vestimentis volunt ostendere, quam in corpore Christi: ut qui corpus ejus manducans sanatus non fuerit, fimbriæ ejus sanctitate salvetur, ut desperans de misericordia Dei, confidat in veste hominis. Et quid Paulus? non dabat sudaria sua, et semicinctia sua, ut salvarentur infirmi (Act. 19. 12)? Etiam antequam Dei notitia in hominibus esset, ratio erat ut per sanctitatem hominum Dei potentia cognosceretur: nunc autem insania est. Nam postquam Dei potentiam cognoverimus, quid necessarium est, ut hominum potentiam cognoscamus? Nam qui necessarium non habet, ut Deum ostendat per suam sanctitatem, et hoc facit: sine dubio se festinat ostendere, non Deum. Alius autem sic interpretatur hunc locum: Quia per observationes, inquit, quorundam dierum dilatant verba sua, quasi phylacteria: et ostendunt populo ea assidue prædicantes, quasi conservatoria legis et salutis eorum: quales erant de quibus Christus dicebat: *Sine causa autem colunt me, docentes doctrinam et mandata hominum* (Math. 15. 9). Fimbrias autem vestimentorum magnificatas dicit supereminentias eorumdem mandatorum magnificatas. Quando enim per minimas illas et superfluas observationes justitiarum suarum laudant eximias, et valde Deo placentes, fimbrias vestimentorum suorum magnificant. *Amant enim primos recubitus in conviviis.* Hæc si spiritualiter intelligantur, ædificant: si vero corporaliter, non solum non ædificant, sed adhuc magis destruiunt. Quomodo? Pone aliquem esse corde jactantem, audientem laudabile esse in ultimo loco discumbere, discumbit post omnes: et non solum tunc jactantiam cordis non dimittit, sed adhuc aliam jactantiam humilitatis acquirit: ut qui vult videri justus, etiam humilis videatur ab aliis. Quanti enim sunt superbi, qui corpore quidem in novissimo recumbunt, cordis autem elatione videntur sibi in cornu recumbere? Et quanti sunt humiles in cornu recumbentes, et conscientia se existimant in ultimo esse? Quid ergo? Deus spiritus est, non ad carnem loquitur, sed ad spiritum. Caro enim spiritualia non intelligit, dicente Apostolo: *Si quis spiritualis est inter vos, cognoscat quæ scribo vobis, quia Domini sunt mandata* (1. Cor. 14. 37). Si ergo spiritus ad spiritum dicit, spiritualiter, non carnaliter dicit. Non enim tantum curat Deus, ubi corpus hominis jaceat, sed in qua parte mens conscientia sit collocata. Ergo quod jubet nobis in ultimo loco Dominus recumbere, non solum sic jubet, ut corpore in novissimo jaceamus, sed etiam animo, ut novissimos nos esse omnium judicemus. Nam sine causa loco se humiliat, qui corde se præfert. Unde non vituperat eos, qui in primo loco recumbunt, sed eos, qui amant primos discubitus: ad voluntatem vituperationem referens, non ad factum. *Et salutationes in foro.* Primas salutationes non solum in tempore, sed etiam in voce: non solum in voce, sed etiam in corpore: non solum in corpore, sed etiam in loco: id est, non solum exigunt, ut prius illos salutemus, sed etiam cum voce clamantes, Ave, Rabbi; non solum hoc, sed etiam ut flexis capitibus, ac nudatis, et in publico ad genua eorum nos incurvemus. *Et vocari ab hominibus Rabbi.* Id est, vocari volunt, non esse: nomen appetunt, et officium negligunt. Quomodo enim potest esse magister, qui discipulum non habet? Da ergo operam, et invenies fructum: acquire discipulum, et esto magister. Vos autem nolite vocari

Rabbi: ne quod Deo debetur, vobis sumatis. Nolite et alios vocare Rabbi, ne divinum honorem hominibus deferatis. Unus est enim magister omnium, qui omnes homines naturaliter docet. Si enim homo hominem erudiret, omnes homines discerent, qui habent doctores: nunc autem quia homo non docet, sed Deus, multi quidem docentur, pauci autem discunt. Homo enim non intellectum homini præstat docendo: sed a Deo præstitum per admonitionem exercet. Doctrina enim cotis habet officium. Sicut enim cos non facit ferrum, sed acuit: et sicut sine causa ferrum acutum acuitur, ita sine causa homo sensatus docetur. Maxime vos, qui spirituales estis, quomodo vocatis vobis terrenum magistrum? Numquid carnalis doctrina disciplinam generat spirituales? Scriptum est enim: *Beatus homo, quem tu erudieris, Domine, et de lege tua docueris eum* (Psal. 119. 12). *Et, Patrem nolite vocare vobis super terram, quia non estis filii terreni.* Ex quo enim celestem te esse professus es, ex quo patrem tibi vocasti de celo, dicens: *Pater noster, qui es in celis* (Math. 6. 9), ac ex quo te celestem esse professus es, Patrem vocando Deum; turpe est, ut iterum te profitearis terrenum, patrem tibi vocando super terram. Ecce enim in arbore, quamvis plurimos ramos producat, tamen omnium ramorum una dicitur radix: sic et in mundo, quamvis homo hominem generet, tamen unus est Pater, qui omnes creavit. Nam et nos filii fratres sumus patrum nostrorum, quia non ab ipsis nati sumus, sed per ipsos: id est, non initium vitæ ex eis habemus, sed transitum vitæ per eos accepimus: *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur: et qui se humiliaverit, exaltabitur.* In convivio enim hoc nuptiali, id est, in hac Dei vocatione primos discubitus sibi defendebant Judæi: humiliati autem facti sunt post gentes novissimi, et gentes, quæ contra meritum suum se vocatas intelligebant, factæ sunt ante Judæos, qui illis quidem erant in tempore primi: quia non prima vocatio est consideranda, sed dignior. Illi enim ad prandium mediocre invitati sunt, isti autem ad cœnam magnam. Illorum invitatores prophætæ fuerunt, istorum autem ipse filius, qui erat causa convivii. Illorum delectio apud Deum ex patribus erat, istorum autem ex fide ipsorum. Ideo alibi tangens Judæos dicebat: *Tu autem cum vocatus fueris ad nuptias* (id est, ad nuptias Christi), *noli recumbere in loco priori* (Luc. 14. 8).

Homilia xlii. ex capite xxiiij.

14. *Væ vobis autem, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui devoratis domos viduarum,* etc. Sexus mulierum incautus et mollis est. Incautus quidem, quia non omnia, quæ videt, aut audit, cum sapientia et ratione considerat: mollis autem, quia facile flebitur, vel de malo ad bonum, vel de bono ad malum. Virilis autem sexus cautior est et durior. Cautior quidem, quia omnia, quæ videt, discutit ratione: durior autem, quia nec de malo facile inclinatur ad bonum, nec de bono facile revocatur ad malum: nam sequitur rationem. Ideo autem durior quia rationabilior. Hæc autem præmissimus, ut ostendamus mulieres incautas et faciles. Propterea impostores sanctitatis circa mulieres facile se constringunt, quia nec intelligere imposturas eorum facile possunt mulieres, cum sint incautæ: et ad dilectionem eorum religionis gratia facile inclinantur, cum sint molles corde. Maxime tamen permanent cum viduis mulieribus, propter duas causas. Primum, quia virita mulier nec facile decipitur, habens consiliatorem virum: deinde nec facile de facultatibus suis aliquid eis dat, cum sit in potestate viri: viduæ autem facile decipiuntur, non habentes consiliatorem virum, et facile de rebus suis talibus præstant, cum sint nullius potestati subjectæ. Propterea ergo dum Judaicos sacerdotes confundit, Christianos monet, ut non cum viduis mulieribus amplius permaneant, quam cum cæteris: quia etsi voluntas permanendi mala non fuerit, tamen suspicio est mala.

Vae vobis, qui devoratis domos viduarum, oratione longa orantes. Qui avaritiam vestram religionis colore depingitis, et quasi diabolo Christi arma præstatis, ut ametur iniquitas, dum pietas æstimatur, qui longis orationibus quasi magnis rebus viduarum facultates piscatis. Ob id dupliciter rei. Primum quidem, pro eo, quod estis iniqui; alterum, pro eo, quod flagitium assumitis sanctitatis. 13. *Vae vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui clauditis regnum cælorum ante homines.* Vult enim Dominus ostendere, sacerdotes Judæorum omnia avaritiæ causâ facere, qui per Scripturas quidem Christi cognoscebant adventum, considerabant autem, quoniam etsi Christus creditus fuisset, consuetudo sacrificiorum offerendorum fuerat extinguenda, et sacrificium iustitiæ valiturum: sicut de utrisque propheta testatur, dicens: *Afferte Domino gloriam et honorem: tollite hostias, et introite in atriâ ejus (Psal. 28. 2).* Ideo perversa interpretatione ante conspectum populi claudabant janua legis et prophetarum, qui de adventu Christi manifestissime prædixerunt, ut a fide Christi homines separarent, timentes ne forte, credito Christo, ipsi sacrificiorum oblationibus fraudarentur. Magis enim cupiebant, ut, lege manente, in usu essent sacrificia, quibus ipsi ditabantur, non Deus: quam, lege cessante, sacrificium iustitiæ veniret in usum, quo Deus delectatur, et homines iustificabuntur.

Regnum cælorum dicuntur Scripturæ: quare obscuræ sint. — Regnum enim cælorum dicuntur Scripturæ, quia in illis insertum est regnum cælorum. Janua eorum, intellectus earum. Vel regnum est beatitudo cælestis, janua autem ejus est Scriptura, per quam introitur ad eam. Clavicularii autem sunt sacerdotes, quibus creditum est verbum docendi et interpretandi Scripturas. Clavis autem est verbum scientiæ Scripturarum, per quam aperitur hominibus janua veritatis. Adpartio autem est interpretatio vera. Videte quia non dixit, *Vae vobis, qui non aperitis regnum cælorum:* sed, *Qui clauditis.* Ergo non sunt Scripturæ clausæ, sed obscuræ quidem, ut cum labore inveniantur: non autem clausæ, ut nullo modo inveniantur. Propterea dicit Petrus in Epistola sua, de Scripturarum obscuritate: *quia Non sicut voluit homo, loquutus est Spiritus: sed sicut voluit Spiritus, ita loquutus est homo (2. Pet. 1. 21).* Ratio autem obscuritatis multiplex est, tamen satisfactionis causas dicimus duas. Primum, quia Deus alios voluit esse doctores, alios discipulos. Si autem omnes omnia scirent, doctor necessarius non erat: et ideo esset rerum ordo confusus. Nam ad eos quidem, quos voluit esse doctores, sic Deus dicit per Isaiam prophetam: *Loquimini, sacerdotes, in cordibus populi (Isai. 40. 2).* Ad eos autem, quos voluit discendo cognoscere mysteria veritatis, sic dicit in canticis: *Interroga patrem tuum, et dicet tibi: presbyteros tuos, et annuntiabunt tibi (Deut. 52. 7).* Et sicut sacerdotes, nisi omnem veritatem manifestaverint in populo, dabunt rationem in die judicii, sicut dicit Dominus ad Ezechielem: *Ecce speculatorem te posui domui Israel, si non dixeris impio, ut a viis suis pravis discedat, ipse quidem in suis peccatis morietur, animam autem ejus de manu tua requiram (Ezech. 3. 17. 18):* sic et populus, a sacerdotibus nisi didicerit et cognoverit veritatem, dabit rationem in die judicii. Sic enim dicit Sapientia ad populum: *Et extendebam sermones meos, et non audiebatis: ideo et ego in vestra perditione ridebo (Prov. 1. 25. 26).* Sicut enim paterfamilias cellarium aut vestiarium suum non habet expositum cunctis, sed alios quidem habet in domo qui dant, alios autem qui accipiunt: sic et in domo Dei alii sunt qui docent, alii qui discunt. Deinde obscurata est notitia veritatis, ne non tam utilis inveniat, quam contemptibilis. Contemptibilis enim est, si ab illis intelligatur, a quibus nec amatur, nec custoditur. Non ergo abscondita est in Scripturis veritas, sed obscura: non ut non inveniant eam, qui querunt eam, sed ut non inveniant eam, qui querere eam no-

lunt: ut ad illorum quidem gloriam pertineat qui inveniant eam, quia desideraverunt eam, et quæsierunt, et invenerunt: ad illorum autem condemnationem qui non inveniant eam, quia nec desideraverunt eam, nec quæsierunt, nec invenerunt. Nec potest eis esse excusatio condemnationis ignorantia veritatis, quibus fuit inveniendi facultas, si fuisset querendi voluntas. Nam si veritas, salus et vita est cognoscendum se, magis debet queri quam querere. Quomodo claudabant Scripturas sacerdotes? Aliud pro alio interpretantes, utputa dicit Isaias: *Ipse venit Dominus, et salvabit nos. Tunc aperientur oculi cæcorum, et aures surdorum patebunt, et lingua mutorum diserta erit (Isai. 35. 4-6).* Hæc signa erunt adventus Christi. Quando ergo Dominus mutum sanavit et surdum, Judæi perversa adinventionem dicebant, *Hic non eiecit dæmonia, nisi in Beelzebub principe dæmoniorum (Matth. 12. 24),* ut averteret populum a fide ipsius. Aut certe claudabant janua veritatis, quando posuerunt decretum, ut si quis diceret eum Filium Dei, fieret extra synagogam. Sic et modo hæretici sacerdotes claudunt janua veritatis. Sciunt enim quoniam si manifestata fuerit veritas, eorum ecclesia est relinquenda, et ipsi de sacerdotali dignitate ad humilitatem venient popularem. Ideo quando legit in populo suo aliquid tale, *Qui me misit, major me est:* perversa interpretatione claudunt janua veritatis, dicentes Filium minorem Patre, cum secundum dispensationem carnis dicatur minor. Et nec ipsi intrant in veritatem Scripturæ, propter avaritiam, neque alios intrare permittunt, propter ignorantiam. Quid ergo? ignorans populus excusabilis erit? Absit. Si enim vestimenta empturus, gyras unum negotiatorem et alterum, et ubi meliores vestes invenioris, et pretio villiori, ab illo comparas: quomodo non oportet populum circuire omnes doctores, et inquirere ubi sincera veritas Christi venundatur, et ubi corrupta, et omnium confessiones cognoscere, et veriorum eligere plus quam vestimentum? Dicit Apostolus, *Omnia probate, et quod bonum est tenete (1. Thess. 5. 21).* Aut si propter utilitatem aliquam, vel necessitatem mundialem, proficisci volueris ad aliquem locum, cujus viam ignoras, numquid propter ignorantiam viæ discedis a protectione proposita? Non, sed experiris nunc istam viam, nunc illam: et quos interroges, quæris: et cum inveneris, rogas, et postulas ut semitam discas. Et si velles Scripturarum ingredi veritatem, nunc peteres orationibus, nunc quæreres in Scripturis, nunc pulsares bonis operibus, nunc interrogares sacerdotes, nunc istos, nunc illos. Non investigas qui veri sint clavicularii Scripturarum, qui falsi. Sed ista non sunt, quia verbum Dei non creditur: quia nec promissio beatitudinis ejus desideratur, nec judicium condemnationis ejus timeatur. 15. *Vae vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui circuitis mare et aridam, ut faciatis unum proselytum: et cum fuerit factus, facitis eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Judæi enim ubicunque videbant gentiles, proposita quæstione de veritate unius Dei, et de vanitate idolorum facile disputantes, vincebant. Non enim labor est contra vanitatem idolorum manifestam, unius Dei dicere veritatem, cum ille qui dicit magis adjuvetur ab ea, quam adjuvet eam: tamen corrigebant eum forte, sed non propter gloriam Dei, ut additis cultoribus honoretur Deus, nec propter misericordiam volentes eum salvare quem docebant, sed aut propter avaritiam, ut, additis in synagoga Judæis, sacrificiorum adderetur oblatio: aut propter vanam gloriam, propter hoc ipsum ut videantur gentilem corrigere potuisse: sicut et nunc faciunt hæretici sacerdotes, aut promissionibus corumpunt, aut minis terrent: non propter gloriam Dei, neque de ignorantia hominum dolentes, sed aut propter avaritiam, aut gloriam vanam, ut videantur aliquos potuisse corrigere. Sed qui propter Deum aliquem vult corrigere, aut qui propter vanitatem, ex ipsis actibus docentis ostenditur. Quando enim pie

in sanctitate conversatur, cognosce quoniam errantem propter Deum corrigere vult: si autem ipse in malis versatur, quomodo alterum propter Deum corrigere valet ad bonum? Numquid magis misericors potest esse aliquis alteri, quam sibi? aut qui seipsum mergit in gurgitem peccatorum, quomodo alterum de peccatis valet eripere? *Facitis autem eum filium gehennæ duplo quam vos estis.* Nam qui forte sub cultura idolorum constitutus, vel propter alios homines justitiam servabat, factus sub Deo: malorum magistrorum provocatus exemplo, sit peior magistris, et sic impietas discipulorum imputatur magistris. Aut sic: Omnis gentilis in simplo est filius gehennæ, quia idolorum est cultor. Item Judæi in simplo erant filii gehennæ, quia non credebant in Christum. Quicumque ergo ex gentibus adjungebatur Judæis, non solum non justificabatur: nec enim justificabatur aliquis nisi per fidem Christi, maxime post adventum ipsius: sed adhuc instruebatur exemplo scribarum et Phariseorum, discredere Christo, et blasphemare eum, quemadmodum et illi: et sic fiebat duplo filius gehennæ. Primum quidem, quia idolorum fuerat cultor. Deinde, quia factus fuerat blasphemator Christi, et intersector. Sicut et nunc, qui transit ad hæreses, duplo sit filius gehennæ. Primum quidem, quia veritatem, quam tenebat, reliquit. Deinde quia factus est adversarius veritatis. Qui enim in erroribus natus est, et in erroribus permanet, in simplo est filius gehennæ: qui autem natus in veritate, propter aliquam causam mundialem ad perfidiam migrat, duplo sit filius gehennæ. 16. *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis: Quicumque juraverit per templum, nihil est: qui autem juraverit per aurum templi, debet.* Templum enim vel altare ad gloriam Dei pertinet, et ad hominum spiritualium salutem: aurum autem, quod est in templo, vel donum, quod est super altare, ad gloriam quidem Dei pertinet: et ipsum tamen aurum vel donum magis ad delectationem hominum, et ad utilitatem sacerdotum offertur super altare. Judæi ergo aurum, quo ipsi delectabantur, et dona, quibus ipsi pascebantur, sanctiora dicebant esse, quam ipsum templum et altare: ut homines promptiores fierent ad offerenda dona quam ad preces fundendas in templo, aut iustitias faciendas. Multa enim et modo Christiani simpliciter et insipienter sic intelligunt. Ecce enim si aliqua fuerit causa, modicum videtur facere, qui jurat per Deum: qui autem jurat per Evangelium, magis aliquid fecisse videtur: quibus similiter dicendum est: Stulti, Scripturæ sanctæ propter Deum sunt, non Deus propter Scripturas. Major est enim Deus, qui sanctificat Evangelium, quam Evangelium, quod sanctificatur a Deo. 23. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui decimatis mentiam, et anethum, et cuminum, et reliquiis quæ graviora sunt legis, judicium, et misericordiam, et fidem.* Quoniam scribarum et Phariseorum, ad quos loquebatur, quidam erant sacerdotes, quidam autem populares: non congruum existimo, si duplicem hujus loci faciamus traditionem: ut una quidem pertineat ad populares, qui decimas dant; altera autem ad sacerdotes, qui decimas accipiunt. Etenim ipse sermo dubius est, qui dicit: *Væ vobis, qui decimatis.* Nam et qui accipit decimas, recte decimare videtur, et qui dat. Scribæ ergo et Pharisei minimorum olerum decimas dabant, ut per hoc videntes eos dicerent omnes: Putas, quomodo omnium rerum suarum decimas offerre non prætermittunt: quia etiam contemptibilium olerum decimas dare non negligunt? Putas, quomodo secundum omnia Dei præcepta vita eorum est consummata, ut non in modicis his negligere acquiescant? Quod non erat verum. Nam minimarum quidem rerum decimas offerebant, ostendendæ religionis gratia: in iudiciis autem erant injusti, in fratres sine misericordia, in Deum semper increduli. Quas simulationes eorum arguens Dominus, hæc dicit et adjungit: 24. *Hypocritæ, liquantes culicem, camelum autem glutientes*: quoniam a modicis quidem delictis se abs-

tebant, quæ fieri solent ex decimis non oblati, magna autem mala alacriter committebant, qualia sunt, injustum iudicium judicare, in proximos suos odia exercere, in Deum incredulum esse. In causa autem scribarum et Phariseorum illorum cadunt multi. Et nunc qui videntur quidem Ecclesiam honorare, pauperes consolari, in iudicio autem sedentes, aut secundum personarum acceptionem judicant, aut secundum differentiam munerum: inter seipsos lites quotidianas exercent, et odia sine fine, præponentes semper avaritiam caritati. In fide autem semper infirmi sunt, quia inter Christianos et hæreticos nullam differentiam arbitrantur: sicut et meretrix melior adulterum idipsum putat et virum. Et ipsi ergo hypocritæ sunt, et culicem liquant, modicum repelentes peccatum: et camelum glutunt, maxima et pessima committentes. Nunc veniamus ad sacerdotes. Scimus quia servare justitiam, et facere misericordiam, et habere fidem, propter gloriam suam Deus mandavit: decimas autem offerre Deo, propter utilitatem sacerdotum: ut sacerdotes quidem populo in spiritualibus obsequantur, populi autem in carnalibus sacerdotibus subministrarent. Sacerdotes ergo avaritia pleni, si quis de populo decimas non obtulisset, ita eum corripiebant, quasi magnum crimen fecisset, quia decimam alicujus rei vel saltem minimæ non obtulisset: si quis autem de populo in Deum peccabat, aut lædebat aliquem, aut aliquid tale faciebat, nemo curabat corripere eum, quasi nullam culpam fecisset, quia in Deum peccabat; et de suo quidem lucro sollicitè agebat, de gloria autem Dei, et salute, Dominum negligebant. Ideo dicit de eis: *Væ vobis, qui decimas etiam rerum minimarum exigitis a populo, et misericordiam et justitiam non facientes, populum non admonetis.* Sic enim et modo sit. Ecce enim episcopus, si debitum honoris non acceperit a presbytero, aut presbyter si non acceperit a diacono, aut diaconus a lectore, irascitur et turbatur: si autem viderit aut episcopus presbyterum, aut presbyter diaconum, circa Ecclesiæ obsequium non permanentem, aut alias peccantem in Deum, neque irascitur ei, neque curat: quia omnes quidem de suo honore solliciti sunt, de honore autem Dei nullus. Et portiones quasque suas secundum dignitatem suam vigilanter aspiciunt, et defendunt, et secundum dignitatem suam curam impendere circa obsequium Ecclesiæ non attendunt. Si populus decimas non obtulerit, murmurant omnes: et si peccantem populum viderint, nemo murmurat contra eum. Quam compendiose in tribus his complexus est, et conditiones hominum, et quæ necessaria sunt hominibus ad salutem! Omnes enim homines aut iudices sunt, sive spirituales, sive mundiales, aut sub iudicibus sunt; et omnibus generaliter hominibus tam iudicibus, quam his, qui judicantur, duo hæc necessaria sunt ad salutem, fides vera, et opera bona. Dicens ergo, *Judicium*, tetigit eos qui judicant, sive mundiales iudices, qui præsent mundo: sive spirituales, qui præsent Ecclesiis, ut justum iudicium judicent. Hæc est enim eorum prima justitia, ut si vere, aut iudices mundiales, loquantur justitiam, aut iudices spirituales. Si vero loquuntur justitiam in ecclesia, per hoc ostenditur si juste judicant, dicente propheta: *Si vere utique justitiam loquimini, juste judicate, filii hominum (Psal. 57. 2).* Si autem non judicaverint iudicium, non in veritate loquuntur justitiam, sed in labiis tantum. Dicens autem, *Fidem*, admonet omnes in fide vivere Dei. Dicens vero, *Misericordiam*, conversationem bonam omnibus prædicavit. Nam sive abstinentia a malis, sive opus bonarum rerum per misericordiam conservatur. Nam et non facere homini quæ pati non vult, et facere quæ sibi fieri vult, utrumque misericordiae est. *Duces cæci, liquantes culicem, camelum autem glutientes.* Omnes ergo sacerdotes, qui propter non oblatas populi decimas curant, et docent populum, et corripunt, et alia peiora eorum peccata videntes, tacent: ipsi sunt, qui

docent populum suo exemplo liquare calicem, et camelum glutire: id est, a modico quidem peccato se abstinere, majora autem committere. 25. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui emundatis quod foris est calicis et paropsidis* Quoniam in specie calicis et paropsidis homines dicit, manifestum est ex eo quod addidit, dicens: *Ab intus autem pleni estis rapina et iniquitate.* Judæi enim quotienscumque ingressuri erant in templum, aut sacrificia oblaturi per dies festos, et seipsos, et vestimenta sua, et utensilia lavabant, et a peccatis nemo seipsum purgabat, cum Deus neque corporis munditiam laudat, neque sordes condemnet. Pone tamen, quia Deus odit sordes corporum, et rerum, et vasorum. Si ergo rerum sordes odit, et aut vis, aut non vis, necesse est ut ipso usu sordidetur: quanto magis Deus sordes conscientie horret, quam si volumus, semper mundam servamus? Non ergo vasa lavanda sunt aquis, sed conscientie precibus. 26. *O Pharisee cæce, munda prius quod intus est calicis et paropsidis, ut fiat id, quod foris est, mundum.* Non ergo sensus est, si cætinus ab intus mundatur, a foris vero mundatus non fuerit, mundus est: sed homo, si ab intus peccatis non fuerit sordidatus, et si numquam tetigerit aquam, mundus est ante Deum: si autem peccaverit, et si toto pelago et cunctis fluminibus se laverit, sordidus et niger est ante Deum.

Homilia xlv. ex capite xxiij.

27. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui similes estis sepulcris dentibatis, etc.* Merito justorum corpora templa dicuntur, quia anima in corpore justidominatur et regnat, quasi Deus in templo. Vel certe, quia ipse Deus in corporibus habitat justis. Corpora autem peccatorum sepulcra dicuntur mortuorum, quia anima mortua est in corpore peccatoris. Nec enim vivens putanda est, quæ nihil vivum aut spirituale agit in corpore. Vel quia mors ipsa habitat in corporibus peccatorum. Sicut ergo sepulcrum quamdiu quidem clausum est, pulchrum videtur a foris, si vero fuerit apertum, horribile est: sic et simulatores bonorum quamdiu quidem non cognoscuntur, laudabiles sunt, cum autem cogniti fuerint, inveniuntur abominabiles. Dico tibi, o hypocrita, si bonum est, esse bonum, ut quid non vis esse, quod vis apparere? Si vero malum est, esse malum, ut quid vis esse, quod non vis apparere? Nam quod turpe est apparere, turpius est esse: quod autem formosum est apparere, formosius est esse. Ergo aut esto quod appares, aut appare quod es: quia manifestum malum a sapientibus non facile reprehenditur, dum insaniam æstimatur. 29. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Omne bonum, quod fit propter Deum, in omnibus rebus æqualiter observatur. Ubi autem in omnibus rebus non æqualiter observatur, bonum illud propter homines fit, sicut res ipsa præsens demonstrat. Ecce enim qui martyria ædificant, ecclesias ornant, bonum opus facere videntur: sed si quidem et alias justitiam Dei custodiant, si de bonis eorum pauperes gaudent, si aliorum bona per violentiam non faciunt sua: scito quia ad gloriam Dei ædificant. Si autem alias justitiam Dei non servant, si de bonis eorum pauperes nunquam gaudent: si aliorum bona faciunt sua aut per violentiam, aut per fraudem: quis tamen insensatus est, ut non intelligat quia non ad gloriam Dei faciunt ædificia illa, sed propter æstimationem humanam? Et juste ædificant martyria, ut pauperes violentiam passi ab eis interpellent contra eos. Non enim gaudent martyres, quando ex illis pecuniis honorantur, pro quibus pauperes plorant. Qualis est virtus illi justitiæ, numerare mortuos, et exspoliare vivos? de sanguine miserorum tollere, et Deo offerre? Illud non est Deo offerre, sed velle violentiæ

sux socium facere Deum: ut cum oblatam sibi pecuniam de peccato libenter acceperit, consentiat in peccato. Vis domum Dei ædificare? Da fidelibus pauperibus unde vivant, et ædificasti rationabilem domum Dei. In ædificiis enim homines habitant, Deus autem in hominibus sanctis. Quales ergo illi sunt, qui homines exspoliant, et ædificia martyrum faciunt? habitationes hominum componunt, et habitationem Dei destirpant? Jam ergo ex antiquis temporibus morbus iste in hominibus habebatur. Dicebant enim apud se: Si bene fecerimus pauperibus, quis illud videt? Et si viderint, non multi vident: et si multi viderint, pro tempore vident. Transit enim tempus, et transit cum tempore benefacti memoria. Nonne ergo melius ædificia facimus, quæ omnes aspicunt, non solum hoc tempore, sed etiam in posterum? Nam quamdiu ædificium permanet, tandiu ædificantis memoria nominatur. O insipiens homo, quid tibi prodest post mortem ista memoria, si ubi es, torqueris: et ubi non es, laudaris? Ergo dum Judæos castigat Dominus, Christianos docet: quoniam si juxta alia bona, ædificia sancta fecit homo, additamentum est bonis: si autem sine aliis bonis operibus, passio est gloriæ secularis. *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui edificatis sepulcra prophetarum, et ornatis monumenta justorum.* Qui considerat consequentia tunc Phariseorum, et modo intelliget: quia hæc non solum illis dixit Phariseis, sed et omnibus postmodum nascituris. Nam etsi ad illos solos dixisset hæc, dicta fuissent tantum, et non etiam scripta. Nunc autem et dicta sunt, et scripta. Dicta videlicet propter illos, scripta autem propter istos. Nam etsi patres Judæorum mortui sunt, tamen filii eorum vivunt, qui prophetas quidem et martyres colunt, filios autem prophetarum et martyrum persequuntur, mortuorum sanctorum cultores, et vivorum persecutores. (a) [Si vero Trinitatem ejusdem substantiæ confitentes, martyres passi sunt: quare eos quasi sanctos colunt, qui unum Ingenitum, et unum Unigenitum, et unum Spiritum sanctum crediderunt? Si autem martyres colunt, quasi qui veram confessi sunt fidem: quare persequuntur eos, qui fidem eorumdem prophetarum et martyrum confitentur? Pharisei ergo hæretici sunt, qui a vera fide præcisi sunt.] Pharisei enim præcise intelliguntur ipsi, qui sepulcra ædificant prophetarum, et martyrum nomina colunt, et præcepta blasphemant: memoriam honorant, et fidem contemnunt. 30. *Et dicitis: Si fuissetis in diebus patrum nostrorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Semper Judæi præteritorum sanctorum cultores fuerunt, et præsentium contemptores, magis autem et persecutores, et inimici viventium, et amici mortuorum. Non enim sustinentes increpationes prophetarum suorum, persequabantur eos et occidebant. Nam volentibus male vivere, semper contraria videtur esse correptio, dicente Salomone: *Argue sapientem, et amabit te: insipientem vero, et odiet te* (Prov. 9. 8). Postea autem nascentes filii intelligebant culpas patrum suorum, et ideo quasi de morte innocentium prophetarum dolentes, ædificabant monumenta eorum, et ipsi tamen similiter persequabantur, et interficiebant suos prophetas, increpantes eos propter peccata. Nam alter alterius culpam cito intelligit, suam autem difficile: quia homo in causa alterius tranquillum cor habet, in sua autem turbatum. Perturbatio autem cordis non permittit, hominem considerare quod bonum est. Sic ergo per singulas generationes Judæi colebant illos quasi sanctos, quos patres eorum quasi malos occidebant. Hoc autem fiebat, non ut unaquæque generatio suam innocentiam ostenderet, sed ut invicem se domestico filiorum iudicio condemnarent. Quis enim existimare potest innocentes, qui a filiis suis quasi rei damnantur? Sic et Judæi qui fuerunt in tempore Christi, prophetas quidem colebant, et Dominum per-

(a) Utcumque clausa alias non legitur. Cæterum series postulat ut legatur, si non Trinitatem.

sequebantur : seivos honorabant, et dominum contemnebant. Naturalem consuetudinem omnium malorum hominum Christus exponit. Nam Judæi corripuntur a Judæis : sed pene in omnibus hominibus malum hoc invenitur, ut alios quidem culpant errantes, et ipsi in eosdem currant errores. Ecce si tu audias aliquem de antiquis episcopis loqui, quia ille (nescio quis sit) peccantem populum libere increpabat : sic personas divitum non aspiciet, sed unicuique verum dicebat : statim collaudas eum, et beatificas, et dicis, quia talis debet esse in populo doctor. Et si audias, quia aliquis exstitit increpatus, et fecit illi injuriam, vituperas et dicis : Quare illum non sustinuit increpantem? Ego si essem, et me aliquis pro mea culpa corripere, non solum non irascerer, sed magis gauderem. Sicut enim familia sine flagello non regitur, sic et populus sine increpationibus non gubernatur. Ecce si quis de tuis doctoribus voluerit te increpare propter peccatum tuum, et dicere tibi quod verum est, statim irasceris, et blasphemias : sic et Judæi suos quidem prophetas non sustinebant, antiquos autem quasi sanctos colebant. Non ergo ille est bonus, qui quod malum est reprehendere potest, et bonum laudare : sed qui reprehensus in malo, bono animo suscipit reprehensionem. In alterius causa facile possumus omnes justii iudices esse : ille autem vere bonus, et justus, et sapiens est, qui sibiipsi iudex fieri potest. Cum audieris aliquem beatificantem antiquos doctores, proba illum qualis est circa suos doctores. Si enim illos sustinet, et honorat cum quibus vivit, sine dubio et illos honoraturus fuerat, si cum illis vixisset. Si autem suos contemnit, vere et illos contempnurus fuerat, si cum illis vixisset. Nam omnis correctio similis est cæteris tentationibus. Sicut ergo omnis tentatio fideles quidem ædificat magis, infideles autem destruit amplius : sic et omnis increpatione disciplinæ religiosum hominem, et Deum timentem, meliorem facit : irreligiosum autem et malum conturbat, et ad deterius ire compellit. Sicut ergo vas figuli igne probatur, sic et bonum cor increpatione cognoscitur. Et dicitur : *Si in diebus patrum nostrorum fuissetis, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum.* Non quia Judæi specialiter omnino talia loquebantur, sed quia talia cogitabant et faciebant, cogitationibus suis hæc loquebantur et factis. Quando enim colebant filii quos patres occiderant, condemnare videbantur homicidia patrum suorum, et se ab illorum consortio separare. Sic et hæretici quando colunt prophetas, et apostolos, et martyres, qui a patribus eorum, id est a Judæis, vel a gentilibus persecutionem passi sunt, et occisi, condemnare videntur acta patrum suorum, id est Judæorum atque gentilium : et dicere, quia Si fuissetis in diebus illorum, non fuissetis socii eorum in sanguine prophetarum, apostolorum, et martyrum. 51. *Hæc testimonium redditis vobis, quia filii estis illorum qui occiderunt prophetas.* Naturæ regula dicit, quia talia non potest fieri, ut de bonis parentibus mali nascantur : aut de malis boni : sed quales fuerunt parentes, tales erunt et nati. Quia sicut arbor in fructu cognoscitur, et fructus per arborem demonstratur : sic parentes cognoscuntur in filiis, et filii per parentes. Nonne hoc ante Christum propheta prædixit, *Quoniam Deus in generatione justus est (Psal. 13. 6)?* Item, *Generatio rectorum benedicitur (Psal. 111. 2).* Ergo dant testimonia de filiis mores parentum. Quod si pater fuerit bonus, et mater mala : aut si mater fuerit bona, et pater malus : interdum filii patrem sequuntur, interdum matrem : tamen frequentius est, ut nati patrem sequantur. Si autem ambo fuerint æquales, aliquando fit, ut de bonis parentibus mali exeant filii, aut de malis boni, sed raro. Ecce enim regula est humanæ naturæ, ut omnis homo nascatur duos oculos habens, et quinos digitos : aliquando tamen, *Ut manifestentur opera Dei (Joan. 9. 5)*, nascitur homo aut sex digitos habens, aut oculos omnino non habens : sicut in Evangelio scriptum est.

Sicut ergo extra regulam naturæ raro evenit, ut deformis nascatur : sic et homo extra regulam naturæ raro procedit, ut dissimilis nascatur filius parentibus suis.

Uxor qualis ducenda.— Tu itaque, juvenis, quando uxorem ducere vis, si virgo, aut si puella nuptui tradatur, noli querere divitem, sed bene morigeratam : quia mores boni divitiis frequenter acquirunt, divitiæ autem mores numquam fecerunt : et gloriosior est paupertas fidelium, quam divitiæ peccatorum. Noli querere speciem, quia scriptum est : *Sicut inares aureæ in viribus porri, ita mulieris male morigeratæ species (Prov. 11. 22)* : quia in specie meretrices placent, in moribus autem matronæ. Cum autem requiris, aut necessarium habes, matronæ mores discere, considera quales habet parentes, et sine labore cognoscas de illa. Si ergo ambo fuerint boni, fiducialiter pone pedem tuum in domo illius : si autem ambo fuerint mali, fuge familiam illam. Crede enim testimonio Christi, quod verum est, et non mentitur. Si autem dissimiles fuerint parentes illius, dubium inde habes eventum, quomodo nauta, qui in mare tradit animam suam, nesciens utrum pereat aut evadat. Aut ita : Non quia aut de justis parentibus justii nascantur, aut de iniquis iniqui, secundum ea quæ diximus : sed si de parentibus justis justii nascantur, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis, sibi ipsis testimonium perhibent, quia sunt filii eorum : si autem de justis iniqui nascantur, per hoc ipsum quod dissimiles sunt parentibus suis, perhibent testimonium sibi, quia non sunt filii eorum. Et e contra, si de iniquis parentibus iniqui nascantur, sicut homicidæ Judæi de homicidis Judæis, de quibus præsertim loquitur sermo, per hoc ipsum quod similes sunt parentibus suis iniquis, sibiipsis testimonium perhibent, quia filii sunt eorum. Si autem de iniquis nascantur justii, ipsi sibi perhibent testimonium, per hoc quod dissimiles sunt parentibus suis, quia non sunt filii eorum. Secundum hoc ergo et hæretici ipsi sibi testimonium dant, quoniam filii sunt Judæorum atque gentilium, qui persequuti sunt prophetas, et apostolos, et martyres. Quomodo? Eadem ipsa opera facientes in Christianos, quæ fecerunt Judæi atque gentiles in prophetas, et apostolos, et martyres. Numquid propheta, aut apostoli, et martyres, persequentium volebant aliquid fieri suum? numquid terroribus carnalibus, aut promissionibus mundialibus aliquem credere suadebant? Nec enim est fides, quæ ex necessitate timoris procedit, aut desiderio muneris alicujus terreni : sed bene docentes, et melius viventes, ut et verbis docerent et factis. Et non minas proponebant carnales, sed futurum Dei iudicium exponebant : non mundialia bona, sed regna celestia hominibus promittebant. Si hæc faciunt hæretici, vere filii sunt prophetarum, et apostolorum et martyrum, qui ita fecerunt : si autem alios persequuntur, alios terrent, aliis promittunt, aliorum bona diripiunt, aliis autem donant, sine dubio ipsi de se testimonium dant, quia ipsi filii non sunt prophetarum, et apostolorum, et martyrum. 52. *Et vos implete mensuram patrum vestrorum.* Prophetæ illis futurum, ut quemadmodum patres eorum interfecerunt prophetas, sic et ipsi interficiant Christum, et apostolos, et martyres, cæterosque sanctos. Non jubet illis ut faciant quæ facturi non erant, nisi jussisset : sed ostendit eis, quia sciebat quod essent facturi. Utpote, si contra aliquem litiges adversarium, et scis quod aliquid cogitat adversus te, dicis illi : Fac mihi quod facturus es. Non jubes illi ut faciat, sed ostendis te intelligere quod cogitat facere. Sic et Dominus ad Judam dicebat : *Quod facis, fac citius (Joan. 15. 27)*. Et quam bene dixit, *Implete* : et non, *Superimplete* ! Quantum ad veritatem, excesserunt mensuram patrum suorum. Illi enim homines occiderunt, isti Deum crucifixerunt. Illi ministros, isti regem. Sed quia voluntate sua descendit in mortem, non imputabat illis suæ mortis peccatum : sicut et in cruce petebat pro illis : *Pater,*

remitte eis, quia nesciunt quid faciunt (Luc. 23. 34). Imputat autem illis apostolorum mortem, ceterorumque sanctorum, qui nolentes occisi sunt. Ideo dicit, *Implete*: et non, *Superimplete*. Nam benigni et iusti iudicis est, suas injurias contemnere, et aliorum injurias vindicare. Qui autem suas vindicat, quamvis juste vindicet, nunquam tamen iudex justus esse putatur. (a) [Consequenter et hæreticis dicitur hoc. Quando enim vides hæreticos, tres per omnia æquales dicentes, ejusdem esse substantiæ, ejusdem esse auctoritatis, sine principio omnes, hos aliqua parte distantes a se, non mireris: implent enim mensuram patrum suorum gentilium, quoniam et illi similiter multos deos colebant. Quando vides eos, tres unam personam dicentes, et ipsam esse Deum Patrem, ipsam Deum Filium, ipsam Deum Spiritum sanctum, non mireris: Judæorum enim patrum suorum implent mensuram. Sic enim et illi semper unum Deum Patrem colebant, Filium non confitentes Deum post Patrem. Quando vides eos confitentes, ac dicentes, quia Filius de ipsa Patris substantia processit: sicut et omnis filius corporalis de corpore patris, et actum carnalem applicant spiritui impassibili et invisibili: cognosce quia mensuram implent patrum suorum gentilium: et illi enim tales deos colebant, qui secundum carnem et generabantur et generabant. Quando vides eos dicentes, purum hominem crucifixum et animam, et corpore, non Deum in corpore solum, in quo nulla esset divinitas: scito quoniam implent mensuram Judæorum patrum suorum. Nam et illi hominem purum se crucifixisse credentes, dicebant ad apostolos: *Ecce enim implevisti Jerusalem doctrina vestra, et vultis inducere super nos sanguinem istius hominis* (Act. 5. 28). Si enim homo purus est passus, dimitto: quia nos mors hominis, non Dei salvavit. Sed dico, Judæi tale peccatum fecerunt, quale facit qui hominem occidit, non Deum. Quando vides eos persequentes, et facientes omnia quæ diximus, non mireris: implent enim mensuram Judæorum et gentilium patrum suorum.] 33. *Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Sicut enim serpentes præ omnibus animalibus astutiores sunt, et astutia eorum non est in bono, sed in malo: hoc enim semper aspiciunt, quomodo aliquem mordant; et cum momorderint, quomodo se occultant: sic et omnes hypocrite astutiores sunt ceteris hominibus, simpliciter viventes, et in astutia sua cogitant quomodo aliquem lædant: et cum læserint, ita simpliciter ambulant, quasi neminem noverint. *Genimina viperarum*. Superius diximus de Judæis, quoniam per singulas generationes invicem sua facta condemnabant, et semper patres reprehendebantur a filiis suis. Item filii reprehendebantur a patribus suis. Ideo ergo omnes viperæ similavit: quoniam talis est viperarum natura, quando conceperint in utero matres, nati earum rumpunt uterum matris, et sic procedunt. Item ipsi nati, quando conceperint, sic patiuntur a suo foetu. Sic ergo viperæ semper parentes comedunt, et comeduntur a pullis suis: sic et Judæi semper patres condemnant, et condemnantur a filiis suis. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Numquid sepulchra sanctorum ædificantes, an potius a malitia corda vestra: mundantes? Numquid sic judicat Deus, quomodo judicat homo? Homo hominem judicat in opere, Deus autem in corde. Quæ est autem ista justitia, sanctos colere, et continere sanctitatem?

Pietatis gradus duo. Hæretici serpentibus comparati. — Primus gradus pietatis est, sanctitatem diligere; deinde sanctos: quia non sancti ante sanctitatem fuerunt, sed sanctitas ante sanctos. Sine causa ergo justos honorat, qui justitiam spernit. *Quomodo fugietis?* Numquid liberabunt vos sancti, quorum monumenta ornatis? Non possunt sancti amici esse illorum, quibus Deus est inimicus. Numquid potest esse

pacata familia, domino adversante? *Quomodo fugietis?* An forsitan nomen vacuum vos liberabit, quia videmini esse populus Dei? Quid prodest meretrici, si nomen habeat castum? Sic nihil prodest peccatori, si servus Dei dicatur. Ne putetis, quia melior est Christianus impie agens, quam infidelis impius. Denique quis pejor est tibi, inimicus apertus, an qui se fingit anicum, et est inimicus? Puto quod melior est inimicus apertus, quam amicus falsus. Sic et apud Deum odibilior est qui servum Dei se dicit et mandata diaboli facit. *Serpentes, genimina viperarum, quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Serpentes enim sunt et omnes hæretici, prudentes in malo, et stulti in bono. Et sicut serpentes varii sunt in corpore suo, sic hæretici varii sunt in erroribus suis, et multiplices in malignitate: qui deposuerunt imaginem Dei, quæ est in justitia, et sanctitate veritatis: et suscipientes imaginem serpentis, quæ est in malitia et schemate veritatis, facti sunt serpentes, filii serpentis illius, ad quem Dominus in persona Ecclesiæ et diaboli dicit: *Ecce pono inimicitias inter te et mulierem, et inter semen tuum, et semen illius. Super ventrem tuum et super pectus tuum repes, et terram manducabis omnibus diebus tuis* (Gen. 3. 15. 14). Propter quam sententiam Domini, inter hæreticos et Christianos pax non potest esse. Si ergo filios Ecclesiæ non persequuntur hæretici, neque adversantur, et ipsi filii sunt Ecclesiæ: si autem persequuntur, semen sunt serpentis illius, cujus semen inimicitias exercet adversus semen Ecclesiæ. Nam et isti, qui genimina sunt serpentis similiter sicut et illi super ventrem suum et super pectus repunt, et semper manducant terram. Super ventrem quidem et pectus repunt, quoniam quicquid faciunt, propter ventrem suum faciunt, et propter vanam gloriam pectoris sui. Terram autem manducant, quoniam neminem lucrantur, aut capiunt in perfidia sua, nisi illos qui in terra sunt: id est, carnales homines. Spirituales autem viros seductio non consumit. Manducare enim est lucrari, vel acquirere, sive ad vitam, sive ad mortem. Non solum autem serpentes sunt, sed et viperæ, quarum natura est, ut rumpentes viscera matrum nascentur: sic et auctores hæresium, rumpentes fidem matris Ecclesiæ, processerunt ad principatum. *Quomodo fugietis a judicio gehennæ?* Ecclesias ædificantes, non ecclesiasticæ veritatis fidem tenentes: Scripturas legentes, non Scripturis credentes: prophetas, et apostolos, et martyres nominantes, non opera martyrum imitantes, nec confessionem eorum sequentes. Nec audistis cum qui dicit: *Non omnes qui dicunt mihi, Domine, Domine, intrabunt in regnum cælorum, sed qui faciunt voluntatem Patris mei* (Matth. 7. 21)? Sicut enim non omnes qui Dominum vocant, Domini sunt, sed qui faciunt Domini voluntatem: sic non omnes qui in locis suis prædicant apostolos, et prophetas, et martyres, jam per hoc sunt cultores eorum: sed qui opera eorum imitantur, et fidem sequuntur.

Homilia xlvj. ex capite xxiv.

34. *Ideo, ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigietis, etc.* Prophetas, et sapientes, et scribas apostolos dicit. Prophetæ enim erant, quia prophetico spiritu erant repleti. Sapientes autem erant corde, sicut propheta dicit de eis: *Et eruditos corde in sapientia* (Psal. 89. 12). Scribæ autem erant corde, quia de thesauris suis nova et vetera præcelebant (Matth. 13. 52). Sed primum videamus, quia causa dicit: *Ideo, ecce ego mitto ad vos.* Superius dixerat, *Væ vobis, scribæ et Pharisei hypocritæ, qui ædificatis sepulchra prophetarum, et ornatis monumenta justorum, et dicitis: Si fuissimus in diebus patrum nostrorum, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum*: id est, Quoniam ædificatis sepulchra prophetarum, et per hoc non solum verbis, sed et ipsis ædificationibus dicitis, Si in diebus patrum nostrorum fuissimus, non essemus socii eorum in sanguine prophetarum: volentes vos justifi-

¹ V. D. et Editi in marg., a filiis suis.

(a) Nec alias destuit.

care coram hominibus, qui secundum visionem operum iudicant, et non coram Deo, qui corda cognoscit: quod est hypocritarum. Ideo dixit Jesus turbis Judaeorum, et principibus sacerdotum: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigetis, et persequemini de civitate in civitatem, ut mensuram homicidarum patrum vestrorum non bene plenam impleatis, pejora facientes patribus vestris: quoniam illi quidem prophetas occiderunt, vos autem ipsum Dominum prophetarum. Illi enim eos, qui annuntiabant venturum Filium Dei: vos autem eos qui eum jam advenisse testantur, ut sic per ipsa opera vestra homicidalia testimonium vobis reddatis, quia filii estis patrum homicidarum: ut non solum sanguis istorum sanctorum, verum etiam propter istorum sanguinem, omnis sanguis praecedentium sanctorum veniat super vos. Nunc virtutem ipsorum verborum videamus. Ostendit eis, quia intelligit corda ipsorum, quia tales sunt, ut faciant quod fecerunt patres eorum. Nam apud Deum, qui hominem occidere disponit, antequam occidat, quasi homicida habetur. Et qui adulterium committere ausus est, antequam committat, jam adulter est ante Deum. Et qui perjurare paratus est, antequam perjuret, jam perjurus videtur: quia Deus non ex operibus iudicat, sed ex cogitationibus cordis, dicente Apostolo, *Testimonium reddente conscientia eorum, etiam cogitationibus invicem accusantibus se, aut etiam defendentibus se, in die, cum iudicabit Dominus occulta hominum* (Rom. 2. 15. 16). Voluntas est enim quae aut remuneratur pro bono, aut condemnatur pro malo: opera autem testimonia sunt voluntatis. Ut quid ergo expectat opera, qui conscientias novit? Numquid et tu in aliquo negotio testimonia quaeris, cum tibi res ipsa fuerit manifesta? Sed dicis: Si secundum voluntatem iudicat, et opera non expectat, non misisset ad illos prophetas et sapientes. Ideo expectat, ut duo bona fierent misericorditer, ut et Iudaei secundum conscientias suas condemnarentur, et iusti homines non occiderentur. Et quis scit, quia aut malus iuste damnatus sit propter malitiam suam, aut bonus propter benevolentiam suam, iuste remuneratus sit, nisi voluntas demonstraretur in opere? Quale est enim illud iudicium iustum, cuius iustitiam nemo cognoscit? Non ergo Deus quaerit opera propter se, ut sciat quomodo iudicet, sed propter alios, ut omnes intelligant quia iustus est Deus. Nam Deus est, qui omnium corda cognoscit, et hominum, et angelorum, et spirituum caeterorum. Cor autem Dei nemo cognoscit, neque homines neque angeli. Ideo ergo et malis dat occasionem, per quam in operibus ostendatur propositum voluntatis suae male: sicut dedit scribis et Phariseis, mittens ad eos prophetas, et sapientes, et scribas: et bonis praebet occasionem, per quam ostendant propositum voluntatis suae bonae, sicut prophetis, et sapientibus, et scribis suis praebuit, excitans super eos persecutionem scribarum et Pharisaeorum, ut non sine causa quantum ad homines coronarentur. Et sicut homo habens benefaciendi propositum, certe iustum est, ut Deus provideat ei occasiones, per quas faciat bona. Ut quid pinguis terra jaceat sine fructu? Sic iustum est, ut homini malam voluntatem habenti provideat causas, per quas faciat mala, dicente Salomone: *Ad pravae pravae vias mittit Dominus*. Unde David rogat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me, legem tuam* (Psal. 118. 29), etc. Nam et de benevolis alibi propheta sic dicit: *Quia non dimittit virgam peccatorum super sortem iustorum, ut non extendant iusti ad iniquitatem manus suas* (Ibid. 124. 3): id est, non dat potestatem daemonibus super iustos, ne quando contra voluntatem suam malum facere compellantur ab illis. De malevolis autem statim sic dicit: *Declinantes autem ad suffocationem, adducet Dominus cum operantibus iniquitatem* (Ibid. v. 5): id est, qui declinatus est ad malefaciendum, sociat illum cum operantibus mala. Utoputa, volenti tibi eleemosynas facere, occurrit ante faciem tuam captivus, aut desolata*

vidua, aut miserabilis orphanus: non tantum te misit ad utilitatem illius, quantum illum transmisit ad utilitatem tuam: id est, non tantum praestitit illi per te, quantum per illum tibi. Nam quod per te illi praestitit, temporale est, et terrenum: quod autem tibi praestitit per illum, perpetuum est, et caeleste. Ne putes quia propter utilitatem pauperum Deus divitem fecit, quos et sine divitiis poterat sustentare: sed propter utilitatem divitum pauperes fecit qui infructuosi et steriles erant futuri, nisi pauperes facti fuissent. Si ergo benefacere volentibus, quando provideat causas benefaciendi, iustus est Deus: sine dubio et quando malefacere paratis malefaciendi provideat causas, non est injustus. Sicut enim bonus rogat, ne occasione peccandi incurrat, dicens: *Viam iniquitatis amove a me* (Psal. 118. 29): sic et malus orat, ut inveniat occasionem nocendi. Ideo ergo dicit Dominus: *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et sapientes et scribas, et ex ipsis occidetis, et crucifigetis, et flagellabitis*, 35. *ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effunditur super terram*. Ergo Deus occasionem provideat peccandi? Etiam, sed non ut peccare faciat, sed ut peccatorem ostendat. Ecce enim si tu vitulum compares servum, et volueris mores suos scire, numme pones ante illum sacculos cum solidis, aut aliquem concupiscibilem cibum: et si quidem servus ille incontinentis fuerit, et sine timore, porrigat manum suam, et accipiat inde, numquid male fecisti? aut numquid tu coegisti illum ut faceret male? Non, sed propulisti malitiam ejus. Sic et Deus datus hominibus occasione peccandi, si peccare voluerint, non illos facit peccare, sed manifestat pertinaciam cordis eorum. *Ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effusus est super terram, a sanguine Abel iusti usque ad sanguinem Zachariae filii Barachiae, quem occidistis inter templum et altare*. Id est, non tantum super Iudaeos, qui jam non sunt, sed super vos malos homicidas. Nam in tempore Abel Iudaei quidem non fuerunt, mali autem fuerunt. Nam quantum ad homines, multae generationes sunt secundum diversitates terrarum: quantum autem ad Deum, duae generationes sunt. Utoputa, per singulas generationes sanctis suis bona promittens Deus per prophetas, ad consolationem eorum Christum eis prophetavit venturum, utputa: *Constituam iudices tuos sicut prius, tunc vocaberis civitas iustitiae* (Isai. 4. 26), etc. Ergo promisit quidem, non autem praestitit: praestitit autem novissimis sanctis. Sicut et per singulas generationes peccantibus mala promittens, Deus ad terrorem eorum hunc eis prophetae minabatur interitum, quem Iudaei sunt passi, utputa, *Terra vestra deserta* (Isai. 4. 7), etc. Ergo minatus est omnibus, non autem reddidit, sed reddidit generationi novissimae. Sicut ergo omnia bona, quae in singulis generationibus a constitutione mundi omnes sancti merebantur, illis novissime sunt donata, qui receperunt Christum: sic omnia mala, quae in singulis generationibus a constitutione mundi pati meruerunt omnes iniqui, et sanctorum interfectores, super novissimos Iudaeos venerunt, qui Christum repulerunt. Aut ita: Numquam ab initio mundi ante talis gratia Dei donata est hominibus, qualis in Christo: aut talis interitus venit super impios, qualis venit super Iudaeos, Christo repulso. Exempla corporalia dico, quae passi sunt a Romanis. Quid enim melius esse potest, quam Deum in corpore venientem suscipere? aut quid pejus contingere potest, quam Deum cum tanta humilitate et misericordia venientem ad se non solum non suscipere, sed adhuc interficere, et tali modo interficere? Pone ergo Deum dicere ad illos, qui receperunt Christum: *Ecce ego mitto ad vos Filium meum in corpore velatum, et discipulos ejus in nomine ipsius: et recipietis eos, et credetis in eum, ut veniat super vos omnis iustitia, quae facta est ab Abel usque ad Zachariam*. Nonne verum dicit? Vere enim, quantum ad magnitudinem gratiae, quae data est hominibus in Christo,

non dicam omnem iustitiam præcedentium sanctorum, quæ ab initio venit super illos : sed puto, quod omnium sanctorum iustitiæ tantum mereri non poterunt, quantum illis donatum est. Sic et super Judæos, qui crucifixerunt Christum, et persecuti sunt discipulos ejus venientes ad se : quantum ad magnitudinem iræ, quæ effusa est super eos, non dicam quia omnium impiorum præcedentium peccata venerunt super illos, sed magis omnium impiorum peccata tantum mali non meruerunt, quantum venit super illos, ut talia paterentur, qualia passi sunt a Romanis : et sic postmodum omnes generationes eorum usque in finem sæculi projicerentur a Deo, et ludibrium fierent gentibus universis : sic et modo sit in omnes gentes et civitates. Vel ita : Omnis gens vel civitas, non cum peccaverint, statim punit eas Deus : sed expectat per multas generationes, et modo mandata, modo minatur, interdum ex parte castigat : ut quanto magis diutius eos expectaverit, tanto amplius et Dei iudicium iustus sit, et illorum dignior poena. Quando autem placuerit Deo perdere civitatem illam, aut gentem, videtur omnium generationum præcedentium peccata reddere illis : quoniam quæ illæ omnes generationes merebantur, hæc sola passa est. Quid ergo ? injustus est Deus, qui aliorum peccata vindicavit in istis ? Absit. Sed quoniam quæ illi merebantur, isti sunt passi, et soli passi sunt talia, cum non soli peccassent : propterea quæ aliorum erant, dicantur isti perpassi. Res enim ista moralis est, et sic omnes homines quotidie faciunt. Ecce enim cum servi tui peccant, exspolias unum, et iterum parcis ei, dicens : Nisi observaveris, hoc passurus es : similiter facis et alteri. Non meliorantibus vero eis, si incurrerit unus, castigatur secundum suum peccatum, et videtur quidem pro omnibus ille solus castigatus : quia quod aliis est promissum, illi est redditum. Rursum autem non pro aliis castigatus est, sed pro se : quia secundum meritum culpæ suæ castigatus est. Ille enim pro aliis dicitur castigari, qui, aliis peccantibus, ipse castigatur non peccans : qui autem peccans castigatur, non pro aliis, sed pro se castigatur. Sic et generat'o ista pro patribus quidem suis videtur punita, quia illi terribili sunt, isti puniti : vere autem non pro aliis, sed pro se condemnati sunt : quia sic peccantes, iuste damnati sunt. Hæc eadem ad hæreticos convenit dicere Christum : *Ideo, ecce ego mitto ad vos sapientes, et scribas, et ex illis occidetis, et crucifigetis, et flagellabitis in synagogis vestris, et persequimini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis iustus, qui effunditur super terram.* Vere enim missi sunt sapientes adversus hæreticos, scilicet patres vestros. Sapientes autem non literati, quorum sapientia non est in sensibus carnalibus posita, et in lingua acquisita per exercitationem carnalem, sed sapientes circa Dei timorem, sapientes circa Dei notitiam : sapientes animo, non corpore : corde, non ore : fide, non verbis : de quibus dicit propheta : *Dexteram tuam sic notam fac mihi, et eruditos corde in sapientia* (Psal. 89. 12). Misit scribas, id est, presbyteros, et diaconos, et fecerunt eis qualia fecerunt prophetis, et apostolis, et martyribus patres eorum. Quanta passi sunt ab hæreticis patres nostri, nullus ignorat, recedente de medio testimonio scribarum. Ipse enim actus hominum per singulas generationes decurrens sufficit ad testimonium veritatis, qui sunt filii prophetarum, et apostolorum, et martyrum, persecutionem patientium semper, et qui sunt filii Judæorum atque gentilium persequentium semper. Quid opus est verbis ad probationem generis vestri, cum res ipsa loquatur ? Quod autem dicit : *Ut veniat super vos omnis sanguis iustus a sanguine Abel, usque ad sanguinem Zachariæ* : non ita est intelligendum, ut omnium generationum præcedentium et persequentium merita generatio una persolvat. Nec enim justum est, ut alter pro alterius puniatur peccatis, sed cum in die iudicii

unaquæque generatio punita pro peccatis suis fuerit, de hac una et ipsa generatione videbitur esse iudicatum. Omnium enim iniquorum, et persequentium, et homicidarum a Cain usque ad finem una generatio est : etsi non sint omnes in tempore uno, omnes tamen filii sunt persequutoris et homicidæ illius Cain. Ideo et alibi dicit : *Amen dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant* (Matth. 24. 34) : id est, donec impleatur omne mysterium vocationis sanctorum. Utpote Cain fuit persequutor Abel, et mortuus est : facti sunt gigantes persequentibus filios Seth. Ecce Cain transiit, sed generatio ipsa stetit. Perierunt gigantes in diluvio, sed nati sunt ex Cham¹ Chanaanæ, et cæteræ gentes persequentibus filios Sem. Gigantes transierunt, sed generatio ista stetit. Secundum animam enim Chanaanæ de generatione erant eorum iniquorum, qui fuerunt ante diluvium. Interempti sunt Chanaanæ ex parte a filiis Israel, sicut legimus, et ex eis facti sunt alienigenæ, qui persequerentur Judæos. Ecce et illi transierunt, sed generatio eorum stetit. Postmodum conversi sunt gentes quædam ad Christum, surrexerunt perfidi Judæi post Christum adversus Christianos, ipsa vice habentes ipsam generationem quantum ad animam, quam habuerunt gentes illæ, quæ prius persequabantur Judæos. Deinde gentiles quidem crediderunt omnes, Judæi autem defecerunt, qui persequabantur Ecclesiam : et ex ipsa Ecclesia surrexerunt hæretici, qui persequabantur Ecclesiam, sed generatio ipsa stetit. Ecce Judæi et gentes persequentibus transierunt, sed generatio ipsa stat. Nam de generatione impiorum Judæorum et gentilium sunt hæretici isti. Ideo et mores et perfidiam sequuntur eorum, sicut diximus supra. Postmodum autem et hæretici transiunt, ut non sint secundum quod modo esse videntur, et futuri sunt gentiles et populi Antichristi, et transeuntibus istis, generatio iustorum stabit in illis. De generatione enim iustorum erant etiam illi qui fuerunt, et impletur quod dictum est : *Non transibit generatio ista, donec omnia fiant*. 57. *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Omnia futura ante prospiciens Dominus, prævidit etiam ruinam civitatis Jerusalem, et plagam, quæ a Romanis ventura erat super populum illum : ideo extollens lamentum lugebat eam dicens, *Jerusalem, Jerusalem.* Recordabatur quidem sanguinem sanctorum suorum, qui effusus erat ab illis, et qui adhuc postmodum fuerat effundendus. Sed non tamen dolebat de injuria sanctorum suorum, sciens qualem illis gloriam præparaverat pro morte temporali : sed de illorum interitu flebat, quibus et in isto sæculo mala ventura fuerant, et in illo pejora. Sicut enim benefacientes, non Deo præstamus, sed nobis : Deus autem gaudet, non de suo lucro, sed de nostra salute : sic nos peccantes non Deo nocemus, sed nobis : Deus autem tristatur, non de sua injuria, sed de nostra perditione. Sicut rex benignus, audiens criminosas personas, lege quidem compellente ipse mortis sententiam dictat adversus eos, tamen misericordia instigante lacrymas fundit super illos, et vult eos adjuvare, et non potest, contradicente sibi iustitia : quoniam misericordia tunc vera est misericordia, si sic facta fuerit, ut iustitia per eam non contemnatur : si autem contempta iustitia, misericordia observetur, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : nam iustitia non est vera iustitia, nisi habuerit in se et misericordiam : sic et misericordia non est vera misericordia, nisi habuerit in se iustitiam : injuste agentibus ac malefactoribus misericordiam exhibere, nec eos punire, ipsa misericordia non est misericordia, sed fatuitas : sic et Dominus ipse quidem mortis sententiam dictabat super Judæos, dicens : *Ecce ego mitto ad vos prophetas, et ex ipsis occidetis, ut veniat super vos omnis sanguis iustus.* Ecce ipse eos miserabili lamentatione plangebatur dicens :

¹ V. D. et Editi in marg., in die vindictæ.

² Montf. in margine conjicit, Chanaan.

Jerusalem, Jerusalem. Nam Deus invitus compellitur cum magno dolore peccatores dammare. Non enim sic dolet, quia ipse ab eis offenditur, sed quia quasi violenter cogitur perdere aliquem, qui omnes cupit salvare. Nam quemadmodum in nobis contra naturam est bene facere, sic et Deo contra naturam est male facere, aut perdere. Sed dicit aliquis: Cum in potestate habeat Deus perdere et salvare, quis eum invitum compellit condemnare, si non vult? Tu, qui non desideras misericordiam Dei. Nam sicut qui desideranti misericordiam Dei denegat, crudelis est: sic qui non desideranti misericordiam præstat, injustus est. Sed dicis: Quis est homo, qui non desiderat misericordiam Dei? Tu, qui permanes in peccatis. Desiderare autem misericordiam Dei, est converti ad eum. Ille enim desiderat misericordiam Dei, qui timet iram ejus: qui autem non timet iram ejus, non desiderat misericordiam ejus, sed contemnit. *Jerusalem, Jerusalem,* quæ usque nunc luctata es contra misericordiam meam tuis peccatis, nunc autem ipsam superasti. Volo enim in te misereri, sed vires misericordiæ faciendæ non habeo, nec possunt te amplius jam sufferre. Incessabilibus enim iniquitatibus tuis misericordia mea quasi jam lassata, a proposito suo defecit. *Quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui mittuntur ad te.* Misi ad te Isaiam, et serrasti eum: misi ad te Jeremiam, et lapidasti eum: misi Ezechielem, et tractum super lapides excerebrasti eum. Quomodo sanaberis, quæ nullum ad te medicum venire permittis? quomodo curabo infirmitatem tuam, quæ omnem medicinam conculcas? Sanctis necis non peperci, ut tibi parcerem peccatrici. Illorum vitam neglexi, ne tuam mortem viderem. Omnes medici spirituales in te defece- runt, et tu curata non es. Insanabilis est passio tua; vicit enim artem divinam. Si de morte tua gavissus fuisses, numquam ad te misissem prophetas. Si te perdere voluisses, numquam ad te ego ipse venissem. Ego tibi quid faciam, si tu ipsa vivere non vis? *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et voluisti?* Cum te in Ægypto quasi sanguinari accipiter persequeretur Phario, misi super te Moysen et Aaron (Exod. 4. et 5.); quasi duas mollissimas pennas misericordiæ meæ, et liberatos vos de ungibus ejus rapui in desertum, et noluistis sequi me, facientes vobis vitulum in Horeb, ut serviretis potius idolo mortuo, quam Deo viventi (Ibid. 32). *Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti?* Percurre, si vis, Judicium librum, quotiens peccaverunt et tradidit illos Deus, et iterum liberavit? Gallinam, Ecclesia ponit similitudinem. Sicut enim pulli gallinarum pastum suum quærentes, per diversa vagantur, et maternis vocibus congregantur ad ipsam, et iterum similiter pascentes disperguntur, et iterum maternis vocibus congregantur: sic et populus Dei; carnalem voluptatem et mundialem concupiscentiam sequentes, per diversos vagantur errores, quos Ecclesia mater per sacerdotes, modo increpationibus, modo blandimentis, quasi quibusdam vocibus congregare et allectare festinat. Et quemadmodum gallina habens pullos, vocando illos non cessat, ut assidua voce vagositatem corrigat pullorum suorum: sic et sacerdotes in doctrina cessare non debent, ut studio et assiduitate doctrinarum suarum negligentiam populi errantis emendant. Et quemadmodum gallina habens pullos, non solum suos calefacit, sed etiam cujuscumque volatilis filios exclusos a se diligit quasi suos: ita et Ecclesia non solum suos Christianos studet vocare, sed sive gentiles, sive Judæi, si suppositi illi fuerint, omnes fidei suæ calore vivificat, et in baptismo generat, et in sermone nutrit, et materna diligit caritate. Ut autem et hæreticis hæc eadem coaptemus, Jerusalem hic semper Ecclesiam intellige, quæ dicitur civitas pacis, cujus fundamenta posita sunt super montes Scripturarum. Sicut ergo illi Judæi, qui fuerant Jerusalem spiritualis, ingressi crediderunt in Christum, illi autem, qui erant Jerusalem corporalis, manentes in corporali Judaismo, per-

sequébantur spirituales Judæos, id est, apostolos, cæcrosque ex circumcissione credentes: sic et de ista nova Jerusalem, id est, de Ecclesia, qui spirituales Christiani fuerunt, relicta corporali Ecclesia, quam perdidit occupaverant violentia, exierunt ab illis. Magis autem illi exierunt a nobis, sicut Joannes exponit (1. Joan. 2. 19).

Exire de Ecclesia quis dicitur. — Non enim ille de Ecclesia exire videtur, qui corporaliter exit, sed qui spiritualiter veritatis ecclesiasticæ fundamenta relinquit. Nos enim ab illis exivimus corpore, illi autem a nobis animo. Nos ab illis exivimus loco, illi a nobis fide. Nos apud illos reliquimus fundamenta parietum, illi apud nos reliquerunt fundamenta Scripturarum. Nos ab illis egressi sumus secundum aspectum hominum, illi autem a nobis secundum judicium Dei. Ideo et illi corporales Christiani persequuntur nostros spirituales, specie colorata, varietate fundata. Propterea quæ superius Dominus commemoraverat, ad illam Jerusalem corporalem dicta esse videntur: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis prophetas, et lapidas eos qui ad te mittuntur.* Non dixit, *Quæ occidisti et lapidasti:* sed, *Quæ occidis et lapidas:* id est, *Quæ hoc proprium, et quasi naturalem consuetudinem habes, ut occidas et lapides sanctos.* Non enim occidit aut lapidavit sanctos ante Christum, et cessavit facere post Christum quæ fecit aliquando prophetis, sed eadem ipsa facit apostolis, quæ fecit aliquando prophetis. Sic et hæreticorum Ecclesia non solum persequuta est patres nostros, et persequi jam cessavit: sed eadem filii eorum faciunt nobis, quæ patribus nostris fecerunt patres eorum. Mittuntur enim ad illos viri fideles, quotienscumque inter illos et fideles certamen fidei commovetur, non ex ebrietate vini, sicut fieri solet frequenter, sed ex aliqua causa religionis. Mittuntur ad illos, sicut mittebantur prophetæ et apostoli ad Judæos, non ad salutem eorum; insanabiles enim sunt: sed ad prajudicium ipsorum, ut sine excusatione ignorantia judicentur. Item aliter. Hæretici prophetas, et apostolos, et martyres occidunt, qui modo sunt apud nos: sine dubio occidunt in verbis suis, et acibus. Quotiens enim leguntur in Ecclesiis nostris verba et acta prophetarum et apostolorum, prophetæ et apostoli missi nihilominus loquuntur ad nos, quos omnes missos ad se hæretici dum legunt et male interpretantur, occidunt et lapidant eos. Ut autem manifeste cognoscas, quomodo prophetæ et apostoli ab hæreticis occiduntur et lapidantur: primum intellige, quomodo nascitur Christus in nobis, et quomodo occiditur. Quando enim credimus in Christum, Christum generamus et fornamus in nobis, sicut dicebat Apostolus Galatis: *Filioli mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis* (Gal. 4. 19). Consequenter et quando perdimus fidem Christi, Christum occidimus in nobis, sicut et prophetæ apud hæreticos occiduntur. Quando enim fidem et veritatem verborum eorum prava interpretatione subvertunt, prophetas et apostolos occidunt in se. Ipsius enim verbi quasi sanguis veritas est, quæ vivificat verbum. Omne enim verbum, quod non habet in se veritatem Dei, mortuum est, quemadmodum sine sanguine corpus. Propterea omnia verba divina, quamvis rustica sint et incomposita, viva sunt: quoniam intus in sensibus suis habent positam veritatem Dei, quasi sanguinem in venis inclusum, et ideo vivificant audientem, sicut testatur Petrus ad Christum, dicens: *Quo ibimus? verba viva habes* (Joan. 6. 69). Omnia autem verba sæcularia, quoniam non habent in se virtutem Dei, et quamvis sint composita et ingeniosa, mortua sunt, quoniam in venis sensuum suorum non habent virtutem Dei: propterea nec audientem salvant. Secundum hæc jam intelligis, quomodo hæretici occidunt et lapidant prophetas et apostolos missos ad se. Quotiens enim veritatem verborum eorum gladio maligni spiritus et verbi perversi corrumpunt, occidunt prophetas et apostolos, et sanguinem verborum eorum, id est, veritatem effundunt in terram: totiens aliud intelligentes in verbis prophetarum et apostolorum, et

aliud proloquuntur in populo, blasphemias suas quasi lapides quosdam jactant super apostolos et prophetas. *Quotiens volui congregare filios tuos*, etc. Quotienscumque enim, sicut diximus, inter hæreticos et fideles fidei movetur certamen, evidenter vult illos Dominus congregare sub veritate alarum suarum, id est, duorum Testamentorum, quotienscumque leguntur apud eos verba prophetarum et apostolorum : illi autem non quasi domestici pulli gallinæ, quæ est Ecclesia, sed quasi silvestres pulli sanguinarii vulturis, aut accipitris, non solum ad veritatem duorum Testamentorum venire non acquiescunt, sed adhuc irruunt super ipsam gallinam, id est, Ecclesiam, et diripiunt et dispergunt pullos ejus, et evellunt eam : totiens vult eos congregare, illi autem nolunt. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta*; id est, ecce nunc, tempore instanti. Cum ego fuero crucifixus, scindetur velum templi, et secreta mysterii sanctitatis ejus publicabuntur, et recedet ab eo Spiritus Dei. Et sicut corpus anima recedente prius quidem frigescit, deinde putrescit et solvitur : sic et templum vestrum, Dei Spiritu recedente ab eo, prius quidem seditionibus, et indiscipline replebitur tyrannicis, quasi Deo jam illud non gubernante; deinde veniet ad ruinam. Sicut enim ante mortem hominis, insanabilis præcedit infirmitas : sic et ante ruinam aut hominis, aut loci alicujus, aut civitatis, inemendabilia præcedunt peccata. Sicut enim pulli frequenter a matre vocati, cum non obaudierint, neque sequuti fuerint matrem, matre longius abeunte, aut venit accipiter, et diripit eos, aut longius evagantur, ut pereant : sic et Domino frequenter Judæos vocante, quoniam non obaudierunt, neque sequuti sunt eum, recedente illo ab eis, ad gentes venit quasi accipiter rex Romanus, et partem¹ quidem eorum comedit fames et gladius, alii autem per singulas provincias dispersi sunt, ut perirent. 39. *Dico enim vobis, non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Precessores nostri exponunt, circa ipsum diem iudicii et resurrectionis quosdam Judæorum credituros in Christum. Quod et Apostolus significare videtur, dicens : *Ex parte cæcias contigit in Israel, donec plenitudo gentium intraret, et sic omnis Israel salvus fieret* (Rom. 11. 25. 26). Et sequens lectio illa tota hoc dicere velle videtur. Si quis autem mysterium hoc per illos putat impletum, qui in Actibus apostolorum leguntur (a), Petro predicante aut aliis apostolis crediderunt : intelligat propter tres causas non esse verum quod dicit. Primum, quia tunc pars modica secundum electionem credidit, non totus Israel. Secundo, quod illi ante gentes crediderunt, non post gentes. Plenitudo autem gentium tunc adhuc non introierat, sed inchoaverat hoc. Tertio, quia quando hæc futura prædicebat Apostolus, gentes jam crediderant, et Judæi qui fuerant credituri : et tamen Apostolus adhuc credituros significat Judæos, dicens ad gentes : *Sicut enim vos aliquando non credidistis Deo, nunc autem misericordiam consequuti estis propter illorum incredulitatem : ita et illi nunc non crediderunt in vestra miseratione, ut et ipsi misericordiam consequantur : conclusit enim Deus omnes in incredulitate, ut omnibus misereatur* (Ibid. v. 50-52). Dicens ergo. *Amodo non me videbitis, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini* : hoc dicere vult, Donec veniat tempus, in quo credentes dicatis, *Benedictus qui venit in nomine Domini*. Spiritualiter enim videre Christum est ipsum in fide cognoscere. Sicut autem ad illam Jerusalem dictum est, *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* : sci videlicet cum occideritis Filium Dei apud vos, cum de illo templo corporali templum exierit spirituale, quod fuerunt sancti, qui ex circumcisione crediderunt in Christum : sic et ad Ecclesiam omnium hæresum dictum esse videtur, *Ecce relinquetur vobis*

domus vestra deserta, ex quo Filium Dei occidistis. id est, Ex quo vivum verbum veritatis illius, mendacis verbi gladio, veritate effusa, mortuum fecistis : sicut superius diximus, spiritualiter prophetas suscipi aut occidi. Qui enim credunt secundum veritatem verbis prophetarum, suscipiunt prophetas : qui autem corrumpunt veritatem ipsorum, occidunt verba eorum, et eos ipsos in verbis ipsorum. Sic et Christus aut suscipitur, aut occiditur apud nos. Si enim credimus verbis ejus, suscipimus eum, et generamus in nobis : si autem non credimus, et adhuc veritatem verborum ejus corrumpimus, repellimus eum, et occidimus apud nos. Unde fit, ut quotidie Christus apud fideles quidem suscipiatur, atque nascatur, apud hæreticos autem repellatur.

Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. — Relicta est autem, et deserta, ex quo de illa corporali Ecclesia spiritualis exivit : id est, de populo suo, qui videbatur Christianus, et non erat, populus iste exivit, qui non videbatur, et erat : et magis autem, secundum quod diximus, illi a nobis exierunt, quam nos ab illis. Sicut autem membrum a corpore præcisum vivere non potest, neque ramus arboris viridis esse : sic et omnes hæretici præcisi a corpore unius Ecclesiæ, nec vitam Christi in se habere possunt, nec viriditatem gratiæ spiritualis, sed est Ecclesia eorum deserta : non ab hominibus; abundat enim perversis hominibus, quomodo semper malorum major est copia quam bonorum : sed deserta est a sanctis deserta a sanctitate, a fide, a veritate, a gratia, a spiritu; deserta denique ab ipso Deo, et a bonis omnibus quæ sunt Dei. Sicut enim homo, qui Dei non est, mortuus dicitur esse, quamvis vivat : quia non Deo, sed diabolo vivit : sic omnis Ecclesia quamvis abundet hominibus, tamen si ab illis bonis quæ dicta sunt defuerit, deserta est : quia non Deo, sed diabolo plena est. Dico enim vobis : *Non me videbitis amodo, donec dicatis, Benedictus qui venit in nomine Domini*. Vere enim ex tempore perditionis suæ hæretici nunquam Christum viderunt. Vident enim eum fide, non oculis, qui secundum veritatem ejus credunt in eum : qui autem non credunt, carci sunt corde, non corpore : non necessitate, sed voluntate. Cognituri sunt autem eum in die iudicii nolentes, quando videbunt eum in maiestate Patris, quando videbunt eum etiam omnes iniqui, et Dominum cum constebuntur nolentes : *Domine, Domine, nos in nomine tuo demonia ejecimus* (Matth. 7. 22), etc.; sed nihil illis proderit tarda confessio. Tunc et isti dicturi sunt Christo : *Nos in nomine tuo docuimus, et in nomine tuo demonia ejecimus*. Dicit autem ad eos : Numquid in virtute mea? numquid in spiritu meo? In nomine enim meo aliquid agere, seductorum est : sed in virtute mea, et in spiritu meo, sanctorum. Discedite a me, nescio qui estis. Sicut enim vos cognoscentes me, cognoscere noluistis, non propter difficultates veritatis meæ, sed propter iniquitatem malitiæ vestræ : sic et ego cognoscens vos, nolo cognoscere, non propter extraneas personas vestras, sed propter odibiles malitias vestras.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

1. *Egressus Jesus de templo, ibat : et accesserunt discipuli ejus, ut ostenderent ei adificationes templi*. Superius ingressus est Dominus templum, querens sanctitatem templi : sed cum in templo nihil inveniret proprium templi, egressus de templo ibat : quia ædificium quidem stabat, quod erexerunt homines, sanctitas vero ceciderat, quam constituerat Deus. Nam templum hominum est ædificatio lapidum pulchre composita : templum autem Dei est congregatio electorum religiose conversantium. Ibat de templo foras, id est, de Judæis ad gentes. Ibat non solum corpore, sed voluntate recedens in spiritualibus. Ecce si pars aliqua domus fuerit decisa, cum labore tamen possibile est ut reparetur : si autem ipsum fundamentum fuerit conquassatum, quid faciat pater-

¹ Apud Commelin. legitur, *Patrem*.

(a) In hæc verba desunt codex RR. PP. Carthusianorum Valis Dei.

familias, nisi forte in aliquo loco nova faciat fundamenta, et lapides de priori domo transvectans, aliam sibi ædificet domum? Sic et in spiritualibus, si quidem populares peccaverint, per poenitentiam corriguntur: si autem sacerdotium ipsum fuerit dissipatum, quod est populi fundamentum, quid faciat Deus? Hac ratione gentem Judæam relinquens, in alio loco, id est, in medio gentium universarum, nova posuit fundamenta, id est, apostolos suos, et omnes bonos transferens, qui fuerint ex Judæis, dicente propheta: *Convertantur ad me, qui timent te* (Psal. 118. 79). Novam sibi fecit Ecclesiam, et admonuit illam, ut sicut mutavit locum, mutet et mores, dicens per prophetam: *Audi, filia, et vide et inclina aurem tuam, et obliviscere populum tuum, et domum patris tui, et concupiscet rex decorem tuum* (Psal. 44. 11. 12). Ibat enim, numquam ad illud templum iterum reversurus: jam enim maledixerat ei, dicens: *Numquam ex te fructus nascetur* (Matth. 21. 19). Illic enim synagoga erat illa ficulnea, ornata foliis, et fructibus vacua: quæ arbor videbatur, non autem erat nisi figuralis, sed erat synagoga realis: sicut et Judæa, quæ verba sanctitatis portabat, et opera pietatis non habebat; quæ videbatur populus Dei, non autem erat, ad quam venit Christus esuriens.

Christus esuriens quomodo satiatur.—Christus enim, si esurit, quomodo satiatur? Satiatur in fide hominum, esurit autem in infidelitate eorum. Et desuper Samaritanum puteum gaudens sedebat, quoniam fides Samaritanorum offerenda ei fuerat (Joan. 4. 6) tamquam optimus cibus. Ille autem in templo nullam escam humanæ sanctitatis inveniens, egressus de templo, tristiter ibat. Et vere merito tristabatur, et erat quod irascereetur. Apud Samaritanos in peregre satius est, apud Judæos in domo propria mansit jejunos. Nam ibat. Per hoc quod hic dicitur, *Ibat*, hoc significat, quasi offensus ibat. Alioqui sufficeret dicere, Cum egressus fuisset de templo, accesserunt ad eum. Quemadmodum homo, si vadat alicubi, existimans invenire responsum, si non invenerit, confusus egreditur, quasi qui perdidit aliquid, quia quod sperabat non invenit. Iden et apostolis quasi dolore repletus, respondit: 2. *Amen dico vobis, non stabit hic lapis super lapidem, qui non destruitur.* Non potest pacifica loqui, qui cor habet turbatum. Et accesserunt ad eum discipuli ejus, ut ostenderent ei structuram templi. Adhuc apostoli carnales constituti, spirituales oculos nondum bene apertos habebant, et ideo spiritualiter adhuc vivere non poterant. Ecce enim totum templum jacebat spiritualiter dissipatum, et illi quasi mirabilem compositionem templi Christo monstrabant, non intelligentes quia homo quidem in ædificatione parietum delectatur, Deus autem in conversatione sanctorum, dicente propheta: *Domine, dilexi decorem domus tue et locum habitationis gloriæ tue* (Psal. 25. 8). Quem decorem? Non quem diversitas splendorum marmorum facit, sed quem præstat varietas viventium gratiarum. Ille decor carnem delectat, iste vivificat animam: ille pro tempore decipit oculos et deludit, iste autem in perpetuum ædificat intellectum. *Jesus autem respondens eis, ait: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruitur.* Apostoli unam rem ostendere voluerunt, et ipsam inutilem: Christus autem eis duarum rerum salutarium dedit vivam responsionem. Nam et de futuro eos admonet, quasi præsciens Deus, et de præsentem eos docuit, quasi benignus magister. Illi aspiciunt illa quæ in hoc sæculo viva servant: ipse autem monet de his quæ in futuro sæculo æterna perdurant. Nam quæ videntur, temporalia sunt: quæ autem non videntur, æterna (2. Cor. 4. 18). Quid mirum, si hæc sunt peritura, quæ inanum humana construxit? Scimus etiam illa esse solvenda, quæ inanum divina creavit. *Quia initio tu terram fundasti, Domine, et opera manuum tuarum sunt celi: ipsi peribunt, tu autem permanes in æternum* (Psal. 101.

26. 27). Quicquid enim videtur, carnis est mysterium: quicquid non videtur, animarum. Cum ergo caro transierit, necesse est ut et visibilia universa pertranscant: quia non est fas, ut cum rerum visibilibus domina caro transierit, mysteria quasi dignitiora remaneant. Si civitas aliqua regi suo terreno fuerit facta rebellis, nonne tollit ab ea jus civitati, et milites suos transmittit, ut fiat deserta, ut quæ potestatem regis sui non cognovit in bono, cognoscat in malo, et ipsa desertio testificetur, quid ei profuerit antea propitiatio regis? Hæc autem gens mihi Regi caelesti rebellis effecta est, legem meam corruptit, præcepta mea contempsit, ministros meos occidit, super me ipsum jam impius manus erexit, et adhuc interficere me cogitat, nisi me defenderet immortalis natura. Ideo tollam ex ea pignora veritatis meæ, id est, Spiritum sanctum. Tollam exercitum meum, id est, angelos qui custodiebant eam, ut non stet hic lapis super lapidem. Cum ergo salus ab ea recesserit, necesse est ut perditio dominetur.

Homilia xlvij. ex capite xxiv.

3. *Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum discipuli secreto, dicentes: Dic nobis, quando hæc erunt, et quod signum adventus tui, et consummationis sæculi?* Id est, Quando hæc erunt, ut non stet in templo lapis super lapidem, sicut dicis? Et addunt interrogationibus suis et alterum, scilicet ut significet eis etiam sæculi finem, cujus Christus non fecerat mentionem. Sed illud primum interrogant ex se et propter se, hoc autem secundum ex nobis et propter nos. Nam neque nos templi illius diruptionem aspeximus, neque illi sæculi finem: ideo illis expediebat audire signa diruptionis illius, nobis autem expedit consummationis agnoscere signa. Omnibus enim laborantibus dulcis est finis. Viator libenter interrogat, ubi est mansio; mercenarius frequenter computat, quando annus complebitur; agricola semper tempus messis exspectat; negotiator die ac nocte thesæ suæ discutit rationem; mulier prægnans semper de decimo mense cogitat: sic et servi Dei libenter de consummatione sæculi requirunt. Scriptum est enim: *Ubi erit thesaurus tuus, ibi erit et cor tuum* (Matth. 6. 21). Ecce si solidorum aliquam quantitatem habes in arca repositam, quotienscumque veniens de platea, domum tuam ingrederis, ante omnia illum locum oculi tui respiciunt, ubi solidos habes: sic et sancti illum locum respiciunt, ubi repositam habent coronam. Nam utile est tempus consummationis cognoscere: quia et homo in itinere constitutus, quanto magis appropinquaverit mansioni, tanto amplius incipit festinare. Nam in longa via etiam veloces homines pigriter ambulant: quando autem via fuerit brevior, etiam pigri velociter ambulant. Hac ratione et Paulus exhortans dicit: *Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus* (Rom. 13. 11): quia appropinquata spes excitat magnanimitatis virtutem. Ideo quanto magis laudabiles sunt sancti, qui ante Christum fuerunt, tanto nos vituperabiles, qui post Christum sumus, et adhuc de sæculo recedere nolumus. Illi quidem sciebant finem esse futurum: quando autem, nesciebant. Nos autem, Domino demonstrante, quotidie sæculum finiri videmus, et tamquam mali servi, jam albescit aurora, et adhuc dormimus. Nam peccatores homines numquam putant sæculi finem esse futurum. Et quid mirum, si quod audiunt non credunt: cum nec illud credunt, quod quotidie vident? Nam quotidie manibus suis efferrunt mortuos, et mortales se esse non putant. 4. *Et respondens dixit eis: Videte ne quis vos seducat.* In primis hoc astutius prætermitti non oportere, ut consideremus quid interrogant apostoli, et sic melius intelligemus quid Christus respondit. Interrogant enim hæc duo apostoli, Quod signum erit destructionis Jerusalem, et, Quod signum consummationis mundi. In consummatione enim gentis Judææ Jerusalem destructa est,

quæ tamen videbatur esse Jerusalem, non autem vera erat. In consummatione autem mundi Ecclesia aut desolata, aut desolanda est: adhuc tamen illa quæ videbatur Ecclesia, non autem quæ vera erat, aut est: Dominus autem non separatim dixit, quæ signa pertineant ad destructionem Jerusalem, et quæ ad consummationem mundi, videlicet ut eadem signa pertinere videantur et ad manifestationem destructionis Jerusalem, et ad manifestationem consummationis mundi: quia non quasi historiam per ordinem exposuit eis, quomodo res erant agendæ, sed prophetico more prædixit eis quæ res erant agendæ. Prophetia autem semper per mysterium dicitur, et per mysterium intelligitur. Quid igitur? Hæc signa de fame, de bellis, et de terræmotu, si ad plenum spiritualiter voluerimus intelligere, non possunt pertinere ad manifestationem destructionis Jerusalem: quia tunc spiritualiter gens contra gentem non surrexit: id est, hæresis contra hæresim. Nam tempore apostolorum tantummodo seminatae sunt hæreses, tempore autem regis Christiani germinaverunt: nostris autem temporibus maturuerunt et prævaluerunt. Tunc enim fames non erat spiritualis, sed magna ubertas, de qua propheta dicebat: *Visitasti terram, et inebriasti eam, multiplicasti ditare eam* (Psal. 64. 10). Item si voluerimus hæc signa tantum corporaliter intelligere, non proficiunt ad manifestationem consummationis mundi. Nam et bella hæc corporalia semper fuerunt, et semper erunt. Et fames, aut terræmotus carnales semper fuerunt. Non potest autem esse in signum alicujus rei futuræ, quod semper fuit in usu: sed quod novum sit, illud dicitur signum. Sicut ergo fuit Jerusalem illa corporalis, quæ jam expugnata est in figura: est autem altera Jerusalem spiritualis, scilicet Ecclesia Christi, quæ in finem mundi etiam tentanda est, et adhuc tentatur: sic et signa illa quæ Dominus dicit, et spiritualiter intelligenda sunt, et carnaliter: ut carnaliter intellecta, significant destructionem illius Jerusalem: spiritualiter autem intellecta, significant tentationem Ecclesie in consummatione futura. Ergo ad utrumque tempus porrigere mentem qui audis, et ad illud quod fuit antequam Jerusalem caperetur, et ad illud quod fiet antequam tentetur Ecclesia Christi. *Videte ne quis vos seducat. 5. Multi enim venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus, et multos seducunt.* Hoc et Apostolus (2. Thess. 2. 3) dixit iis qui fuerunt antequam caperetur Jerusalem, quia prius venturi fuerant pseudochristi. Etenim hoc erat signum primum destructionis Jerusalem: quod vere factum est. Venerunt enim Dositheus, et Simon, et Cleonius, et Varius in nomine Christi, et alii multi, quos Apostolus in Epistolis suis tangit. Hoc et patribus nostris dixerunt, qui fuerunt prius antequam tentaretur Ecclesia, quia ventura fuerant hæresum multa verba mendacia, dicentia: Ego sum Verbum Dei, Christus. Et hoc signum fuit expugnationis Ecclesie, quod et factum est. Vere enim priusquam ex tempore Theodosii, prævaricantibus multis, expugnaretur Ecclesia, multa dogmata præcesserunt ex tempore Constantini, dicentia, Hoc est verbum Dei: per quæ signa intelligere potuerunt periclitaturam esse Ecclesiam Christi, si prophetia Christi ante exitum intelligi potuisset. *Multi venient in nomine meo, dicentes: Ego sum Christus.* Venient in nomine sponsi, ut sponsæ castitas tentata probetur. Nam sicut omnis mulier, quandiu non admonetur a malis hominibus, non bene cognoscitur utrum sit casta: si vero admonita conscientiam vel fidem viro servaverit, tunc merito casta laudatur: sic Ecclesie fides non bene cognoscitur, nisi Antichristi venerint ad eam. Sive de illis pseudochristis, qui præcesserunt antequam tentaretur Ecclesia, hoc convenit dicere. Quoniam sicut cum domus incendio comprehenditur, omnes latrones consurgunt, quærentes unusquisque quod rapiat: sic quando casus specialiter tunc Judæorum, aut generaliter, aut modicum Christianorum fieri coeperit, omnes demones spirituales latrones insurrexerunt,

per suos ministros quærentes unusquisque quem perdat. Non audistis prophetam dicentem, quomodo in nocte omnes bestię circueiunt militantes, hoc modo? *Posuit tenebras, et facta est nox; in ipsa pertransibunt omnes bestię silvæ* (Psal. 103. 20), etc. Sic et demones spirituales bestię, quandiu lux justitiæ est super terram, in cubilibus suis latent, id est, in cordibus impiorum, et non se ostendunt: cum autem tenebras impietatis aspexerint dominari, tunc demones procedunt, aut ministri eorum de latibulis suis, quærentes quem valeant devorare. Ideo videte ne quis vos seducat. Homo circa mortem phantasias videt: sic et mundus in exitu suo multos parietur errores. Ille puto, quod ad omnes Christianos dicebat, sive tunc, sive modo, præcipue tamen ad sacerdotes, *Videte ne quis vos seducat.* Vos estis luminaria, verbum vitæ continentes, quasi candelabra luceantia; facile, vobis extinctis, Ecclesia a latronibus prædam patietur in tenebris. Quomodo autem stet ædificatio domus, si columnæ ceciderint? Et ne putes quia corporaliter jubet eos aspicere, cum dicit, *Videte*: sed spiritualiter mente considerare. Mente autem potest considerare, qui per bonam conversationem mentem habet illuminatam. Qui ergo bene conversatur, lucidam habet mentem, et intelligit qui sunt doctores: qui autem peccat, sensus ejus cum sit tenebrosus, non intelligit qui sunt servi Dei, et qui ministri diaboli. Sicut enim qui corporaliter oculos habet acutos, de longe prospicit venientem, an amicus ejus est, an adversarius: qui autem oculos habet infirmos, quavis intenderit, non cognoscit an amicus sit, an inimicus: sic qui mentem a peccatis possidet mundam de longe considerat, homo Dei est ille qui venit, aut homo diaboli: in nomine Christi venit, aut in spiritu Christi. Aut putamus quod semper venturi fuerant novi Christi? Absit. Quod ergo dicebat, *Multi venient in nomine meo*, ad tempus apostolorum pertinet. Tunc enim sciens diabolus, quia adhuc novus erat Christus in mundo, quia veritas evangelii ejus adhuc erat ignota, quia apostoli ejus multis incerti, multos introducebant Christos in mundum, ut homines volentes venire ad Christum, per similitudinem nominis ejus errantes, transeant ad diabolum, et volentes ab eo exire, impingant in eum. Quemadmodum si rex in bello victus atque fugatus ab alio rege, indueret indumentum regis illius victoris, et in parte sua erigat simile signum signo regis illius, ut ille populus victoris schema sui regis aspiciens, et signum partis ipsius, dum putat se ad proprium currere regem, incurrat in manus adversarii sui: sic et diabolus subornat ministros suos sub nomine Christi, ut volentes homines ire ad Christum, similitudine nominis tenebricati ad diabolum vadant. Postquam vero notitia Christi in toto mundo prævaluit, et veritas evangelii ejus facta est manifesta, mandata discipulorum ejus implicare jam non poterat, sed submittere Christos. Neque aliquid agit etiam si submittat: quoniam omnibus manifestus est Christus, et evangelium ejus, et apostoli ejus: sed alio modo submittit Christos, ut verba diversorum hæreticorum introducta, unumquodque eorum dicat, quia Ego sum Christus, unigenitum Verbum Dei. *6. Audietis prælia, et opiniones præliorum.* Tunc quidem corporaliter ea dicebat prælia audienda, quæ contra Judæam præparabat Imperator Romanus. Nam sicut solet fieri in præparatione belli dum eliguntur principes, dum deputatur et congregatur exercitus, auditio currit, maxime ad eos, adversus quos preparatur. Sed postquam ingressus est exercitus Judæam, sicut exposuit Josephus, non statim ad Jerusalem applicavit, sed ad civitates singulas regionis illius, et diversa prius gesta sunt bella, et plurimæ civitates captæ, et sic novissime Jerusalem obsedit exercitus. Ideo mandabat apostolis, *Videte ne turbemini*, sed opus prædicationis vestræ implete. Illius Jerusalem corporalis typum gerit Jerusalem spiritualis Ecclesia. Nam nisi templum illud destructum fuisset, observantia legis non facile fuerat

compescenda. Ideo autem destructum est, ut etiam si velint Judæi postmodum legem servare, non possint, aut de pascha, aut de sacrificiis, aut de cæteris festivitibus. Ceciderunt ergo corporalia et figuralia, ut suggerent spiritualia et vera mysteria. Postea autem spiritualiter hæresum annuntiabat fore certamina, quæ impiorum princeps Antichristus contra Christianos fuerat operaturus in fide. Nam excitans diabolus errorum scandala, non statim oppressit Ecclesiam, sed prius per varia loca schismata excitavit. Utpote, audiebatur quomodo in illa civitate Fotinus hoc prædicet. Item in illa alia civitate Acoluthus presbyter hoc sapere cepit. Sic audiebantur a Christianis schismata, et opiniones schismatum, donec omnium hæresum dux una eligeretur perversio omnibus. Sed in illis non opus erat Christianis turbari, quia oportebat fieri illa. Quod autem oportebat, docet Apostolus dicens: *Oportet inter vos hæreses esse, ut probati manifesti fiant* (1. Cor. 11. 19). Et sicut in illis tunc auditionibus præliorum non fuit finis gentis Judææ, sed postea et Jerusalem debellata est, et Judæi quidam in gladio perierunt, quidam a bestiis, quidam in servitute venditi sunt, quidam per singulas gentes dispersi sunt: sic in illis auditionibus schismatum, tempore patrum nostrorum, non est factus finis, sed postmodum Ecclesia debellata est, multis ad prævaricationem aut seductis, aut coactis: modo jam restat ut fiat finis. Bene ergo ait, Vos nolite turbari. Sive enim tunc in auditione corporali præliorum, sive modo in auditione spiritualium præliorum, nostri inturbabiles manent: quia ea, quæ sunt in mundo, non possunt nocere eis, qui sunt extra mundum: et quæ sunt carnaliter, non possunt nocere eis, qui sunt extra carnem: nec mendacia ledunt eum, in quo habitat Spiritus sanctus: sed mundus mundialibus nocet, et mendaces seducunt mendacia. Quemadmodum si quis in campo quodam tabernaculo circumdatus sit, si aliqua surrexerit tempestas ventorum, sonum quidem tempestatis audit, vexationes silvarum videt, ipse autem flatum non sentit: sic qui intra iustitiam sedet inclusus, quando mundus concutitur, rumoresurbationum audit, sæcularium miseras aspicit, ipsum autem concussio mundi non movet. 7. *Insurgit enim gens super gentem, et regnum super regnum.* In tempore illo omnes gentes, et omnia regna, quæ videbantur esse sub imperio Romanorum, super gentem Judæam sunt congregata, et omnia pene regna super regnum ipsorum. Nec enim poterat aliquis parcere eis, quibus Deus irascebatur. Spiritualiter autem ita insurgit hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum. Sicut enim tunc insurgens gens super gentem, et regnum super regnum, signum erat destructionis Jerusalem, sic postea insurgens hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, signum fuit expugnationis Ecclesiæ. Et vere quod dicit, *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*, plus convenit ut spiritualiter intelligamus nunc de hæresibus, quam corporaliter tunc de gentibus. Tunc enim non gens super gentem insurrexerunt, nec regnum adversus regnum, cum pene omnes illæ gentes et regna super unam excitatæ sunt gentem Judæam. Tunc enim gens super gentem, et regnum adversus regnum insurgere recte dicitur, quando invicem sibi gentes non sunt subiectæ, sed adversantur. Nunc autem hæresis super hæresim insurrexit, et episcopatus super episcopatum. Nam omnis hæresis impia adversus eas hæreses videtur insurgere, quæ non sapiunt similiter. Utpote, hæresis Fotini non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed omnibus hæresibus aliter sapientibus. Hæresis Homoeosianorum, non solum Christi Ecclesiæ adversatur, sed et omnibus hæresibus non similiter sapientibus. Ideo dicit: *Insurgit gens super gentem, et regnum super regnum*; magis autem omnis hæresis super Ecclesiam veritatis. Quoniam sicut tunc omnes gentes, quamvis non essent ejusdem generis, aut ejusdem moris, tamen non sibi adversaban-

tur, sed unam debellabant Judæam: sic diversæ hæreses, quamvis non sint ejusdem pravitatis, tamen non sibi adversantur, sed omnes unam debellant Ecclesiam veritatis. Et quid? putas ideo diabolus multas hæreses induxisse, ut invicem se mendacia ejus expugnent? Absit. Sed multiformes causas erroris induxit, ut multis modis Christi circumveniat Ecclesia, ut pars pereat per illam sapientiam, pars per istam. Sicut qui multas etiam venationes præterdit, cogitans quia necesse est aut in hæc, aut in illa retia venatio cadat. *Et erunt fames, et pestilentiae, et terremotus per loca.* Quales pestilentiae, et qualis fames, et terremotus præcesserunt Judæam, antequam Jerusalem caperetur, cognoscere potest qui Josephum legit. Spiritualiter autem ita priusquam expoliaretur Ecclesia, sine dubio præcesserunt in populo Christiano fames spiritualis verbi, pestilentiae diversorum carnalium vitiorum, terremotus spiritualesurbationum populi Christiani. Nec enim nota fuissent tam multa schismata in populo Christiano, nisi fuisset in eis fames verbi: *Pestilentiae*, id est, morbi carnalium passionum, nisi fuissent in eis commotionesurbationum, sicut significat Dominus in illa parabola, quam de seminandis zizaniis ab homine malo proponit, dicens: *Cum dormirent autem homines, id est, cum negligerent in peccatis, venit inimicus homo, et seminavit zizania* (Matth. 13. 25). Qui autem satiati sunt pane verbi divini, qui sani sunt a pestilentia passionum carnalium, qui stabiles sunt in fide et iustitia, apud eos schismata non inveniuntur dogmatum. Omnia autem hæc initia sunt parturitionis, id est, pseudochristi venientis, et auditiones præliorum, et insurgens gens super gentem, et fames, et pestilentiae, et terremotus. Sicut hæc omnia corporaliter intellecta, initia fuerunt Christianis, incrementum autem desolatio fuit Jerusalem: sic spiritualiter hæc intellecta, initia fuerunt Christianis, incrementum autem oppressio fuit Ecclesiæ. Sicut ergo certamina hæresum initia fuerunt parturitionis: quomodo non intelligimus, quia ex quo hæreses nate sunt, et discussio facta est multorum, ex eo consummatio cepit? 9. *Tunc tradent vos in tribulationem, et occident vos, et eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Estimo quod hic jam deficit expositio corporalis, ut de tempore illo dicamus, quo Jerusalem capta est a Romanis: ex eo quod dicit, *Tunc tradent in tribulationem*, quoniam apostoli et cæteri Christiani tunc coeperunt pati persecutionem, quando illa omnia coeperunt præparari contra Jerusalem, et non potius ab initio, ex quo Christus ascendit, sicut Actus apostolorum testantur. Plane igitur spiritualiter intelligere convenit, quia quando hæc omnia coeperunt fieri contra Ecclesiam Christi, id est, quando coeperunt esse dogmata falsa, quasi pseudochristi, quando coeperunt auditiones fieri, quando cepit insurgere hæresis super hæresim, et episcopatus super episcopatum, quando facta est fames verbi in populo Christiano, quando comprehenderunt eos pestilentiae vitiorum multorum, quando facti sunt eis terremotusurbationum de rebus divinis: tunc traditi sunt patres nostri in multas tribulationes persecutionum in toto mundo, et occisi sunt, et quidam odio habiti sunt omnibus gentibus, id est, omnibus hæresibus. Nam si hoc, sicut dixi, non convenit de tempore apostolorum, quando erant adhuc multæ gentes non cognoscentes Deum, sed de isto tempore dicitur quando hæreses factæ sunt: consequenter hæc gentes, quibus odio facti sunt patres nostri, hæreses sunt intelligendæ: quia quando Ecclesia cepit periclitari, nescio si erat in circuitu aliqua gens, quæ non cognosceret Deum, cui odio esset. Quia autem ratione gentes hæreses appellantur, attende. Sic enim aliquando, destructa turre, filii Noe dispersi sunt, et in tot partes divisi, et super singulas quasque gentes præpositi sunt principes secundum propositum ipsorum, angeli maligni: sola autem gens Judæa in portione facta est Dei, sicut in Deuteronomii cantico scriptum est:

Cum divideret, inquit, *Excelsus gentes, quando dispersit filios Adam: statuit fines gentium secundum numerum angelorum Dei, et facta est portio Domini populus ipsius Jacob (Deut. 32. 8. 9).* Numquam enim diceret, quia gens Judæorum facta est portio Domini, nisi omnes gentes extra portionem factæ fuissent. Postquam ergo venit Filius Dei in mundum, quod nulla sæcula nec sperare potuerunt, nec promereri: ne tali misericordia gens aliqua fraudaretur, vocatæ sunt omnes gentes ad fidem, mixti boni et mali: boni, ut salventur: mali, ut inexcusabiles fiant. Quando ergo Ecclesia ex mixtis voluntatibus erat repleta, sicut retia, quæ dicuntur in Evangelio (*Luc. 5. 6*), repleta de piscibus mixtis: necesse erat, ut purgaretur Ecclesia, ut boni quidem pisces mitterentur in vasis, mali autem projicerentur foras. Ideo concessa est diabolo erroris seminandi licentia, et sic dispersæ sunt per plurimas hæreses, unusquisque secundum propositum suum, remansit autem una fides tantummodo apud Deum. Ideo ergo dicunt evangelistæ, hæreses gentes esse: quoniam sicut tunc, cum omnes homines essent una gens et lingua, divisi sunt per plurimas gentes: ita et modo cum esset totus populus Christianus una Ecclesia, et una fides, divisi sunt per multas hæreses. Et sicut tunc omnes gentes factæ sunt sub principatu principum malignorum, una autem gens sub principatu Michaelis: sic et modo omnes hæreses factæ sunt sub dæmonum principatu, una autem sub principatu Christi remansit, de qua dicit propter Ecclesiam: *Una est columba mea, perfecta mea (Cant. 6. 8).* 10. *Et tunc scandalizabuntur multi, et invicem tradent, et odio habebunt invicem.* Etiam ex his verbis ostenditur, quomodo hæc non dicuntur de temporibus apostolorum, quamdiu Jerusalem fuerat capienda: quoniam tunc pauci scandalizabantur, pauci Christiani invicem se tradebant, quia nec odiebant invicem, sed *Erat omnium credentium cor unum, et anima una (Act. 4. 32)*: sed de nostris dicit, in quibus plures scandalizati sunt, et scandalizantur a fide, quam confirmantur in fide. Nunc alterutrum et tradiderunt, et tradunt, quomodo et odium se alterutrum, ita ut nec in duobus sinceram invenias caritatem, non dicam in multis. 11. *Et multi pseudoprophetae exsurgent, et seducunt multos.* Prophetæ dicuntur, non solum qui de Christo annuntiaverunt, nec qui omnino futura loquuntur, sed doctores dicuntur prophetæ. Ergo pseudoprophetae, pseudodoctores appellat hæresum diversarum, aut illos quos modo videmus diversis argumentis religionis speciem prætendentes. Alii enim se dicunt neque manducare, neque dormire, neque algere, neque æstare, sed semper pendere in aere. Alii autem vestiti ciliciis, aut circumdati catenis, socia sibi dæmonia commoventes: et quia gratiam Dei non habent, patrocinia dæmonum commendant. Sed et hæc talia rursum sunt, etsi insensatos fallunt, per hæc tamen non seducuntur sapientes. Alii autem sunt, qui vehementer seducunt: quoniam etsi mendaciter, tamen Christum prædicant, fidem annuntiant: quoniam sic Ecclesias habent, sic ordines clericorum, sic fideles, sic lectiones legunt divinas, eadem dare videntur baptismata, eadem sacramenta corporis et sanguinis Christi. Similiter apostolos et martyres colunt. Per hæc ergo valde tenebrescere faciunt mentes, non solum mediocrium hominum, sed etiam prudentium. Quem ex parte non moveat Antichristus faciens opera Christi, et ante Christianos officia universa explens Christianorum, nisi forte illum qui considerat quod Apostolus ait: *Cum enim ipse satanas transfiguratur se in angelum lucis: quid magnum est si et ministri ejus transfigurentur, sicut ministri justitiæ, quorum finis erit secundum opera eorum (2. Cor. 11. 14).* non secundum schemata Christianitatis eorum? Multos, inquit, seducunt, non omnes: quia non est seducendum virtus, sed negligentia seductorum. Si autem seducendum e-set virtus, omnes seducerent: nunc autem ex eo, quod non omnes seducuntur, apparet quia seductorum negligentia est,

non seducendum virtus. Nam sicut veritas allicit fideles ad se, et amicos veritatis: sic et mendacium infideles rapit ad se et amicos mendacii, non veritatis. Et veritas quidem interdum aut infideles trahit ad se, aut inexcusabiles facit eos. Mendacium autem nullo modo potest flectere ad se fideles: quoniam veritas habet in se et rationem manifestam, et firmam virtutem: mendacium autem nec rationem habet manifestam, nec virtutem aliquam. Deinde quia veritas et in sensu fidelium dominatur, mendacium autem in sensu fidelium nihil habet. 13. *Qui autem perseveraverit usque in finem, hic salvus erit.* Miror quomodo de Deo hæretici hæc intelligant: aut enim legentes hæc, quomodo ausi sunt perscrutationes facere: aut perscrutationes facientes, quomodo hæc legere non erubescunt? Quibus dicitur: *Qui perseveraverit usque in finem?* Numquid persequentibus seductis Christianis? numquid seductoribus prophetis? Non. Sicut enim non sanis, sed infirmis apponitur medicina, sic et consolatio non periculum facientibus, sed periclitantibus datur. 14. *Et prædicabitur hoc evangelium in universo orbe.* Marcus manifestius addit: *Primum, inquit, prædicabitur evangelium (Marc. 13. 10).* Quando autem illa bella corporalia movebantur contra Jerusalem, adhuc initiabatur Evangelium. Nondum prædicatum erat in toto orbe. Ante hæreses autem consummatum est Evangelium. Nam usque ad tempus Christiani regis, prædicantibus quibusdam, aut de gente in gentem notitia Christi corrente, pervenit ad omnes. Vis scire, quia tunc completa est notitia Christi? Considera quia ex ea hæresum bella ceperunt, ut fieret electio meliorum. Nam quamdiu vocatio est, non potest esse electio: et quamdiu electio est, non potest facilis esse vocatio. Nam sicut impedimentum est vocationi electio, sic electioni vocatio.

Homilia xlix. ex capite xxiv.

15. *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est a Daniele (Cap. 9. v. 27) propheta, stantem in loco sancto; qui legit intelligat, etc.* Quidam dicunt abominationem desolationis esse imaginem Cæsaris, quam Pilatus posuit in templo. Verius autem quid sit abominatio desolationis Lucas evangelista interpretatur. Nam in quo loco Marcus et præsens Matthæus ponunt, *Cum videritis abominationem desolationis (Marc. 13. 14)*: in ipso loco Lucas sic ponit: *Cum videritis circumdari ab exercitu Jerusalem, tunc scitote quia propinquavit desolatio ejus (Luc. 21. 20).* Et sic dicit, qui in Judæa sunt: videlicet ut per alteram similitudinem expositionis ejusdem loci ostendat, quid sit abominatio desolationis stans in loco sancto. Fuit enim exercitus alienigenarum et Romani Imperatoris stans circa Jerusalem, quæ usque tunc fuerat sancta. Hoc et Petrus apud Clementem exponit. Denique hanc esse abominationem desolationis et ipse textus ostendit. Quasi enim replicans illa omnia quæ superius dixit, breviter comprehendit, et dicit: *Cum ergo videritis abominationem desolationis stantem.* Hoc est, Cum videritis ea ipsa prælia jam stantia circa Jerusalem, quæ ante audiebatis. Similiter et in fine mundi, et in Antichristo intelligendum est spiritualiter, quando et hæreses, et fames, et pestilentia, et illa omnia ante præcesserunt: novissime autem abominatio desolationis stetit in loco sancto, id est, exercitus Antichristi. Exercitus autem Antichristi sunt omnes hæreses, præcipue ista, quæ obtinuit Ecclesiæ locum, et stetit in loco sancto, ita ut videatur quasi verbum veritatis stetisse, cum non sit verbum veritatis, sed abominatio desolationis, id est, exercitus Antichristi, qui multorum animas reddidit desolatas a Deo. Et hoc est forte quod Apostolus dicit: *Qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat, ostendens se quasi sit Deus (2. Thess. 2. 4).* Et sic omnia illa mala hæresum diversarum, quæ antea audiebantur tantum, postea steterunt in loco sancto desolantia Ecclesiam Christi. Ex quo data sibi licentia, cœpe-

runt omnes publice habere Ecclesias. Et nos quidem exposuimus hic auditiones præliorum, et fames, et terremotus, et pestilentias, auditiones hæresum, et inopias verbi, et concussiones Christianorum, et corruptiones morum, quæ ante præcesserunt a tempore Constantini, usque ad tempus Theodosii. Abominationem autem desolationis diximus esse hanc ipsam hæresim, quæ occupavit sanctæ Ecclesiæ loca, et multos desolavit a fide, et ipsum exercitum Antichristi, et ceteras hæreses, quæ cœperunt publice habere Ecclesias, locum obtinentes Ecclesiæ sanctum. Si quis autem auditiones quidem præliorum, fames et tumultus, et pestilentias, intelligat esse omnia hæc mala spiritualia, quæ facta sunt tempore Constantini simul et Theodosii usque nunc, abominationem autem desolationis intelligat esse ipsum Antichristum, qui postmodum venire speratur, et obtinere loca Ecclesiarum sancta sub specie Christi, et multos fidelium desolare : non irrationaliter dicit. Nam sive ista hæresis, quæ jam tenuit, sive populus ille qui postmodum cum ipso Antichristo est futurus : recte exercitus intelligitur esse Antichristi. Et sic prophetæ verba significant magis de consummatione mundi : prophetia tamen, sicut docet Christus, ad utrumque est dicta. Sunt autem verba illa sic : *In dimidio septimi anni auferetur iuge sacrificium, et abominatio desolationis stabit in loco sancto, usque ad consummationem temporis, et consummatio dabitur super solitudinem* (Dan. 9. 27). Illic exercitus Romanus dictus est abominatio desolationis, quia ad desolationem redactus fuerat Judaicum cultum : hic autem Antichristus dicitur abominatio desolationis, quia multorum Christianorum animas facturus est desolatus a Deo. Nam antequam caperent Romani Jerusalem, in dimidio hebdomadis Christus per suam doctrinam tulit de medio iuge sacrificium Judæorum. Nam dicitur tribus annis et sex mensibus docuisse, qui numerus facit dimidium septem annorum, ut illud sacrificium, quod jugiter fuerat in usu, tolleretur de medio, et offerretur sacrificium laudis in voce, et sacrificium iustitiæ in operibus, et sacrificium pacis per eucharistiam. Usque ad finem æculi tumultus est, quia Judaica consuetudo de sacrificiis offerendis numquam est reparanda. Item in dimidio hebdomadis, hoc est, tribus annis et sex mensibus, hoc sacrificium Christianorum tollendum est ab Antichristo, confugientibus Christianis ante eum per loca deserta : non erit qui aut in ecclesiam intret, aut oblationem offerat Deo. Quoniam autem tribus annis et sex mensibus protendendum est Antichristi regnum, multæ scripturæ significant, maxime tamen in Revelatione sua Joannes. Et solitudinem illam consummatio occupavit : Nam usque in finem tenebit Antichristus : quem Dominus Jesus interficiet spiritus oris sui (2. Thess. 2. 7. 8). De hoc enim et Apostolus ait, dicens : *Nemo vos conturbet : qui nisi venerit discessio primum, et revelatus fuerit homo peccati, filius interitus, qui adversatur et extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur, ita ut in templo Dei quasi Deus sedeat* (Ibid. v. 3. 4) ; et addit : *Jam enim mysterium iniquitatis operatur* (Ibid. v. 7). Legi quemdam sic exponentem : Quoniam omnia, inquit, quæcumque exposuit supra, signa fuerunt præcedentia diruptionem civitatis illius et templi. Hoc autem quod dicit, *Cum videritis abominationem desolationis, stantem in loco sancto*, et omnia quæ dicuntur deinceps, signa sunt consummationis futuræ, et venturi Filii Dei, qui et in abominationem desolationis ipsum tradidit Antichristum. Quod autem status sit in loco sancto, dicit hoc modo : *Reedificaturus est, inquit, sanctuarium, quod fuit in Ierosolymis quondam, et ibi statusus* (Dan. 9. 25) : ut videntes Judæi credant in eum, non solum propter signa ejus, sed etiam propter reparationem templi ipsius, æstimantes prophetas in tempore illo esse impletos, qui de reparatione Jerusalem prophetaverunt : non intelligentes quomodo propheta de reparatione templi spiritualis loquutus est, quam Christus implevit, non de corpo-

rali quam Antichristus est impleturus. Et tunc, inquit, implebitur ibi quod prophetavit Jeremias in Juda. Quando non crediderunt, inquit, veritati, in tempore illo loquetur populo huic et Jerusalem in spiritu seductionis (Jer. 4. 11. 12). Hic excitabit tribulationem super sanctos, pro eo quod non glorificabant eum, et multos occidit. Sed hoc de hac interpretatione dubitabile mihi videtur, si locus templi illius, ex quo dirutum est jam a Deo, postmodum sanctus vocatur secundum quod et hic dicit : *Cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. 16. *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes* : 17. *et qui in lecto, non descendant tollere aliquid de domo sua* : 18. *et qui in agro, non revertantur retro tollere tunicam suam*. Tunc, quando viderimus abominationem desolationis stantem in loco sancto, quibus mandata fugere? Non solum illis, qui tunc fuerunt ante captivitatem Jerusalem, sed etiam nobis, qui videmus abominationem desolationis jam stantem in loco sancto : id est, populum Antichristi in locis Ecclesiæ. Illi autem visibilem hostem fingerunt pedibus, nos autem invisibilem hostem fugamus acibus bonis. Quamvis enim diabolus sit spiritus, et homo corpus : tamen, numquam illos diabolus potest comprehendere, qui fugiunt eum per opera bona. Sine causa autem fugit ante eum pedibus, qui sequitur eum peccatis. Sed ut sapienter intelligamus hæc quæ prophetice sunt dicta a Christo, breviter cognoscendum est, qualis est consuetudo prophetarum. Frequenter ex occasione carnali incipiebant, et sic miscebant prophetiam. Utpote, David cum fugeret a facie Absalon, ex occasione sæpe tribulationis incipiens dixit : *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me* (Psalm. 3. 1) ? Et introducens prophetiam dominicæ passionis, addidit ita : *Ego dormivi et soporatus sum, et exsurrexi, quoniam Dominus suscepit me* (Ibid. v. 6). Illa ergo quæ dixit, *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me*, et cetera, quæ præcedunt, secundum historiam intelligamus. Hæc autem, quæ dixit, *Ego dormivi et soporatus sum*, si secundum historiam velis intelligere, nullum habent saporem, ut dicamus, David cum pateretur a filio, dormivit et surrexit. Quomodo enim dormivit, ut surgeret ? Quid ergo ? Necesse habemus relinquere ordinem historicæ, et spiritualiter intelligere de Christo. Tale est quod Petrus dicit in Actibus, interpretans, *Et non dabis Sanctum tuum videre corruptionem* (Act. 2. 27. et Psalm. 45. 10) : quia non poterat hoc intelligere de David, sed de Christo : quia David vidit corruptionem, Christus autem tertia die resurgens, non vidit corruptionem. Sic intelligenda est et hæc Christi prophetia. Cœpit ex occasione corporalis fugæ, et quæ facta est tempore illo in Jerusalem, et prophetia magis de spirituali. Ecce enim hoc quod dicit, *Qui in Judæa sunt, fugiant ad montes* : corporaliter secundum historiam, et si vis intelligere, possibile est in tempore Romanorum : in tempore autem Antichristi de Judæa ad montes fugere corporaliter, non proderit. Primum, quia nec erit Antichristus tantummodo in terra Judæa, nec Judæi futuri sunt ante illum, sed ubicumque fuerint Christiani, ab illo aut a ministris ejus persecutionem passuri sunt : nec civitas alia tunc est circumsidenda, sed ubique Christianus populus indagandus. Ille autem quod dicit, *Qui super tectum est, non descendant tollere aliquid de domo* : sive in tempore Romanorum, sive in tempore Antichristi, non potest habere corporalem intellectum : quia in tempore captivitatis, aut persecutionis, quid prodest homini, si sedeat super tectum, et non descendant deorsum ? Sine dubio enim, aut quando non vult deponitur, aut cum ipsa domo succenditur. Quid ergo ? Spiritualiter hæc omnia magis sunt intelligenda, hoc modo : *Tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Tunc cum videritis abominationem desolationis stantem in loco sancto*. Id est, Cum videritis hæresim impiam, quæ est exercitus Antichristi, stantem in locis sanctis Ecclesiæ, in illo tempore qui in Judæa sunt, fugiant ad montes : id est, qui

sunt in Christianitate, conferant se ad Scripturas. Sicut enim verus Judæus est Christianus, dicente Apostolo. *Non qui in manifesto Judæus est, sed qui in occulto* (Rom. 2. 28. 29): sic vera Judæa Christianitas est, cujus nomen intelligitur confessio. Montes autem sunt Scripturæ apostolorum aut prophetarum, de quibus dictum est: *Illuminas tu mirabiliter a montibus æternis* (Psal. 75. 5). Et iterum de Ecclesia sicut: *Fundamenta ejus in montibus sanctis* (Psal. 86. 4). Et quare jubet in hoc tempore omnes Christianos conferre se ad Scripturas? Quia in tempore hoc, ex quo obtinuit hæresis illas Ecclesias, nulla probatio potest esse veræ Christianitatis, neque refugium potest esse Christianorum aliud, volentium cognoscere fidei veritatem, nisi Scripturæ divinæ. Antea enim multis modis ostendebatur, quæ esset Ecclesia Christi, et quæ gentilitas: nunc autem nullo modo cognoscitur, volentibus cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, nisi tantummodo per Scripturas. Quare? Quia omnia hæc, quæ sunt proprie Christi in veritate, habent et hæresis illæ in schismate: similiter Ecclesias, similiter et ipsas Scripturas divinas, similiter episcopos, cæterosque ordines clericorum, similiter baptismum, aliter eucharistiam, et cætera omnia, denique ipsum Christum. Volens ergo quis cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat in tantæ confusione similitudinis, nisi tantummodo per Scripturas? Item antea et per signa cognoscebantur, qui erant veri Christiani, et qui falsi. Quomodo? Falsi quidem aut non poterant facere, sicut veri Christiani: aut talia non poterant, qualia veri Christiani: sed faciebant vacua, admirationem quidem facientia, utilitatem autem nullam habentia: sicut frequenter exposuimus. Christiani autem faciebant plena, non solum admirationem facientia, sed etiam omnem utilitatem habentia. Et per hæc cognoscebantur qui erant veri Christiani, qui falsi. Nunc autem signorum operatio omnino levata est: magis autem et apud eos invenitur, qui falsi sunt Christiani, fieri ficta. Sicut autem Petrus apud Clementem exponit, Antichristo etiam plenorum signorum faciendorum est danda potestas. Item ex moribus ipsis prius intelligebatur Ecclesia Christi, quando conversatio Christianorum, aut omnium, aut multorum erat sancta, quæ apud impios non erat. Nunc autem aut tales aut peiores facti sunt Christiani, quales sunt hæretici aut gentiles. Adhuc autem et major continentia apud illos invenitur, quamvis in schismate sint, quam apud Christianos. Qui ergo vult cognoscere quæ sit vera Ecclesia Christi, unde cognoscat, nisi tantummodo per Scripturas? Sciens ergo Dominus tantam confusionem rerum in novissimis diebus esse futuram: ideo mandat, ut Christiani qui sunt in Christianitate, volentes firmitatem accipere fidei veræ, ad nullam rem fugiant, nisi ad Scripturas. Alioqui si ad alia respexerint, scandalizabuntur, et peribunt, non intelligentes quæ sit vera Ecclesia. Et per hoc incident in abominationem desolationis, quæ stat in sanctis Ecclesiæ locis. *Et qui super tectum est, in tempore illo non descendat tollere aliquid de domo sua*. Domus nostra est corpus nostrum. Superiora ejus sunt cor, aut caput, quæ intelliguntur domus tecta. Inferiora autem sunt venter, aut cætera occultabilia membra. Tamen ut melius intelligamus quæ sunt tecta domus, historiam de Raab proferamus. Hæc suscepit legatos Jesu Nave, et in superiori parte domus abscondit, ne inveniret rex Jericho (*Josue* 2). Hæc est Ecclesia, quæ aliquando meretrix fuit, quæ legatos Jesu Christi, id est, apostolos et prophetas, hoc est, scripta eorum suscepit, et in superiori parte corporis sui abscondit: id est, in sensu, in memoria, et in corde, ut non inveniat eos rex mundi diabolus, ut confidenter dicere possit: *In corde meo abscondi eloquia tua, ut non peccem tibi* (Psal. 118. 11). Quid ergo? Quicumque in tempore illo fuerit super tectum, id est, in rebus spiritualibus vivens, quæ sunt aut in

capite, aut in corde: quæ tecta dicuntur corpora nostri, et fastigia prima: non descendat ad inferiores corporis sui partes, unde aliquid tollat: id est, non descendat ad aliquas res carnales, ut desideret aliquid quod est corporale. Alioqui comprehendit eum abominatio desolationis. Et vide quia quotquot pereunt de Christianis, propter aliquam corporalem causam pereunt constitutam deorsum. Alii propter avaritiam, ut ne perdant quod habent, aut inveniant quod non habent: alii pereunt propter gulam, paupertate coacti: alii propter uxores, aut propter maritos: alii propter alias causas carnales: quæ omnia pertinent ad inferiores corporis partes. Sicut enim viventes in carne, relinquere videmur carnem, relinquentes opera carnis, et transimus ad spiritum, facientes opera spiritus, ut recte dicatur de nobis: *Vos autem non estis in carne, sed in Spiritu* (Rom. 8. 9): sic relinquere videmur inferiora corporis nostri, opera relinquentes carnis, et ascendimus ad cor et caput, viventes secundum illas virtutes, quæ sunt in capite, aut in corde, aut in spiritu: quæ omnia tecta domus nostræ dicuntur. Mandat ergo fidelibus viventibus in sanctitate, ne aliquid concupiscant carnale, quod est descendere, ne forte per occasionem desiderii illius diabolus inveniat locum, et trahat ad abominationem desolationis, et pereant. Item. *Qui est in agro*, id est, aut in Scripturis, aut in Ecclesiis, aut in Christo, *non revertatur retro tollere tunicam suam*, id est, aut conversationem, aut cultum priorem. Utpote, Judæus fuisti, et factus es Christianus: in agro es, ne ad Judaicum revertaris cultum. Gentilis fuisti, et factus es Christianus: ne aliquid quod est gentilitatis resumias, ne per alias occasiones incidas in errores abominationis illius, quam hæreses illæ, si vis Judaismum, habent in se: si vis gentilitatem, invenies apud eos. Propterea facile cadunt in illas, qui non fuerint cauti secundum mandata Domini hæc præmonentia. 19. *Vas autem prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*. Quia aut ventris, aut gremii pondere prægravati, non possunt expediti esse ad fugam. Si enim dimiserint infantes suos, viventium viscerum suorum patientur separationem: si autem bajulaverint, suscipient vitæ periculum. Puto hoc melius intelligi posse spiritualiter ad tempus Antichristi, quæ sunt spirituales prægnantes, et nutrientes Ecclesiæ Christi in singulis quibusque gentibus constitutæ. Ecclesiæ, quando prædicant verbum veritatis, credentes in fide concipiunt, et habent eos in gremio suo, quasi in utero, donec formentur catechizati per singula membra pietatis et fidei. Cum autem formati fuerint sic, parant eos in baptismo: postquam autem pepererint, necesse eos habent lactare doctrinis assiduis. Sed primum videamus, quomodo Deo formant in utero Ecclesiæ hominem conceptum in fide. Utpote, legis justitia est, abstinere a malis operibus tantum, non etiam facere bona opera: Christi autem justitia non est, abstinere a malis operibus tantum, sed etiam facere bona opera. Item legis justitia prima, et salutaris, decem habet mandata, quasi decem menses. Primum, cognoscere unum Deum; secundum, abstinere ab idolis; tertium, non perjurare; quartum, colere sabbatum spirituale; quintum, honorare patrem et matrem; sextum, non occidere; septimum, non adulterari; octavum, non furtum facere; nonum, non falsum testimonium dicere; decimum, nullam rem proximi concupiscere (*Exod.* 20): videlicet secundum mysterium nominis Jesu Christi, quod est in litera lota: id est, perfectionis indicio. Omnis ergo Ecclesia, quæ concipit hominem in utero suo per verbum in fide, prius debet eum formare omnibus his mandatis, quasi mensibus decem, ut discat prius abstinere ab omnibus malis, et sic eum maturum in baptismum parare Deo. Alioquin antequam discat ab his omnibus abstinere, si baptizaverit eum, non parit, sed immaturum projicit: sicut mulier, nisi completis novem mensibus et decimum tangens peperit, abortum facit. Propter quod nec est homo ille vitalis. Sicut et

¹ Apud Commelin. legitur, *quoniam*.

modo pene omnes non parit Ecclesia secundum ea quæ diximus, sed abortivos facit. Propter quod nec baptizantur in veritate a Spiritu sancto. Differt enim Deus dare eis baptismum Spiritus sancti, donec dignos se præbuerint illo tali baptismo. Sed et formatum in decem illis supradictis mandatis, et abstinenter a vitiis baptizans, bene parit: tamen adhuc parvulus est ille qui baptizatus natus est Ecclesiæ filius, et tenere adhuc duorum Testamentorum quasi duarum mamillarum modica iustitia est nutriendus, quasi tenero lacte secundum angustias faucium fidei suæ, quam ipse cepit carnis natura, quam etiam gentes volentes laudabiliter vivere servant. Cum autem sic enutritur, paulatim incipit posse suscipere fortiora et spiritualia Christi mandata, quasi nutritorios et vivos panes: id est: *In lege scriptum est, Non occides: ego autem dico, Nec trascaris. In lege scriptum est, Non adulteraberis; ego autem dico, Nec usque ad oculum concupiscas. In lege scriptum est, Non perjurabis: ego autem dico, Non iures omnino. In lege scriptum est, Oculum pro oculo: ego autem dico, Non resistere malo omnino. In lege scriptum est: Amabis amicum, et odies inimicum: ego autem dico, Diligite inimicos vestros (Matth. 5. 21. sqq.). Item, Beati pauperes, beati mansueti, beati qui lugent, beati qui esuriant et sitiunt iustitiam, beati misericordes, beati mundo corde, beati pacifici, beati qui persecutionem patiuntur propter iustitiam (Matth. 5. 3. sqq. Luc. 6).* Nam adulescenti cuidam interroganti, *Quid faciam, ut vivam (Matth. 19. 16. sqq.)?* sic primum ei secundum legem mandavit, *Non occides, non adulterabis, etc.* Cum autem ille dixisset, *Hæc omnia servavi a juventute mea, secundum ætatem carnalem quam nos utrum dicimus: sic ei supermandatur: Si vis perfectus esse, vende et vende omnia tua, et da pauperibus, et habebis thesaurum in celo, et veni, sequere me.* Qui ergo talis est, neque mori potest quasi abortivus, nec seduci quasi insipiens, nec vinci quasi infirmus, nec perire quasi parvulus: sed est vir perfectus, et adversus omnia invincibilis filius Dei. Qui autem parvuli sunt, scandalizabiles sunt. De quibus dicit Dominus in Evangelio: *Amen dico vobis, quicumque scandalizaverit unum de pusillis istis credentibus in me, expedit ei, ut mola asinaria suspendatur in collo ejus et demergatur in profundum maris (Marc. 9. 41).* Et si parvuli in Ecclesia scandalizabiles sunt, quanto magis abortivi non sunt vitales? Si ergo hæc ita se habent, quare non dixit, *Væ* iis qui in utero habentur, et *væ* iis qui nutriuntur adhuc: sed, *Væ prægnantibus et nutrientibus in illis diebus?* Quia quando huiusmodi abortivi abstracti ab utero Ecclesiæ, aut parvuli tales, nascuntur quod patiuntur: quando enim non sentiunt, sic pereunt. Adhuc autem ut de proprietate loquar parvulorum, gaudent seduci, ad interitum ducuntur, et rident illecti. Ideo dicit, *Væ prægnantibus Ecclesiæ et nutrientibus*, quando ipsæ de perditione illorum talium lamentabuntur et plangent. Ecce quantos videmus de Ecclesiâ huiusmodi abortivos, et parvulos ductos ad prævaricationis interitum! Numquid aliquis eorum lacrymavit? numquid aliquis tristatus est? Sed adhuc ex diverso abierunt gaudentes. Sed Ecclesiæ dolorem perditionis eorum ipsæ lamentantur et plangunt. Ideo dicit, *Væ Ecclesiis prægnantibus et nutrientibus in illis diebus.* Et si quidem negligentia Ecclesiarum aut im-maturi fuerint nati, aut parvuli, non habentes qui aut informaret eos, aut postmodum consummaret in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi: dupliciter *Væ Ecclesiis prægnantibus et nutrientibus in illis diebus*: quia et in hoc sæculo dolorem patientur perditionis eorum, et in die iudicii damnabuntur propter negligentiam et eruditionem eorum. Si autem Ecclesiæ quidem competenter circa eos diligentiam impenderunt, illi autem nec audierunt, nec ante baptismum informati acquirerunt, elongantes se a conventu et ab omni auditu Scripturarum, et ab omni verbo doctrinæ alloquentium sacerdotum, neque post baptismum proficere voluerunt: Ecclesiis quidem *væ*, quia sive hoc, sive illo modo patientur dolorem per-

ditionis eorum: illis autem multipliciter *væ*, quia omnis causa perditionis eorum ab illis solis requiretus in die iudicii. Quoniam corporis quidem perfectus non est in potestate hominis, sed Dei: animæ autem perfectus voluntarius est. Videamus ergo, ne nos imperfectos inveniat aut nunc hereticorum dominatio, aut tunc ipsius Antichristi. Quoniam sicut opera bona in die tentationis præstant spei virtutem: sic opera mala desperationis operantur infirmitatem. 20. *Uraie autem, ut non fiat fuga vestra hieme, vel sabbato.* Et carnaliter et spiritualiter legitur. Fugientibus enim et in via manere necesse est, et in silvis latere, et per deserta vagari. Fuga autem vestem portare non sinit, domum intrare non permittit, ignem accendere non concedit. In hieme autem quid faciat fugiens? Necesse est ergo, aut fugiens frigore pereat, aut manens gladio moriatur. Similiter in sabbato non licebat amplius ambulare, nisi certum spatium viæ. Unde dictum est in Actibus apostolorum, *Sabbati habens iter (Act. 1. 12).* Quid ergo faciet fugiens Judæus in sabbato? Necesse est ut aut legem prætereat fugiens, aut mortem suscipiat manens. Spiritualiter autem de Christianis talem habent interpretationem. Hiemem dicunt frigus infidelitatis spiritualis. Qui enim non habet in corde suo ignem, de quo Dominus dicit: *Ignem veni mittere in terram (Luc. 12. 49).* id est, verbum divinum, de quo calebat in fide: ille semper in hieme est, etsi fuerit in media æstate: quia dubitationum incursum, quasi quasdam tempestates de fide Christi patitur anima ejus, et alget. Aut in hieme est, qui in persecutione est, et tempestatem patitur impiorum. Et ideo frigida fit fides omnium, et ad plenum gelat, nisi iterum calefecerit eos Spiritus sanctus. Item est corporale sabbatum secundum literas legis, quod Judæi intelligebant, et conservabant, dum a corporali opere abstinere, non a corporalibus malis. Et est spirituale, secundum quod gratia Christi manifestavit: quod intelligunt Christiani et observant, abstinentes se non ab opere corporali, sed a corporalibus malis. Qui ergo vacat ab opere malo, faciens opera bona, laudabiliter sabbatizat, et sancto secundum spiritum, et Dei consilium: qui autem recedit ab opere bono, faciens opera mala, culpabitur, et impie sabbatizat. De hoc itaque non bono sabbato loquitur Dominus in hoc loco admonens, ut ne dies ille inveniat eos in peccatis. Ideo ergo dicit, *Ne fuga vestra hieme vel sabbato fiat*, quia quicumque in hieme infidelitatis inventus fuerit, aut in deliciis hujus mundi sabbatizans, et otians ab opere bono, necesse est ut tribulationum tempore superatus, pereat credendo Antichristo, quoniam, sicut diximus, opera bona in persecutionibus ad fidem spei præstant virtutem. Quoniam autem de deliciis et peccatis loquitur locus iste, manifestus aperit evangelista Lucas. Cum enim locum istum exponeret, ita subjunxit: *Videte ne graventur corda vestra in crapula et ebrietate (Luc. 21. 34).* Ex duabus ergo parabolis superioribus prior quidem docet ut festinemus perfecti esse in fide Christi: quod possumus adimplere, si Scripturis et doctrinæ sacerdotum assidui fuerimus: quoniam qui in fide Christi et operibus bonis sunt imperfecti, ipsi sunt qui adhuc in utero habentur, aut adhuc parvuli sunt, qui facile periclitantur in tempore persecutionis, et pereunt, quia dubii sunt de fide Christi; sequens autem docet, ut ne vacui inveniamur ab operibus bonis, et ab exercitatione virtutum: quia qui sic inventi fuerint, ipsi sunt parvuli, qui in die persecutionis cito periclitantur a fide Christi: quia non habent opera bona confortantia eos in spe, nec exercitationem virtutum in sufferentia adversorum. Similiter et ex duabus parabolis sequentibus, prior quidem admonet, ne imperfecti inveniamur in fide: ipsi sunt quidem, qui dubitationis hiemem patiuntur; sequens autem, ut ne sine bonis operibus inveniamur in tempore illo, sabbatizantes ab opere bono. 21. *Erit enim tribulatio magna, qualis non fuit ab initio sæculi usque modo.* Quoniam dixit, *Væ prægnantibus et nutrientibus: et, Videte ne fuga vestra*

hieme aut sabbato fiat : nunc exponit quare, id est, quia *Erit tribulatio magna*. Usque ad Christum enim Judæi etsi peccatores fuerunt, tamen filii erant, non hostes : et ideo omnis ira quæ veniebat super eos, castigatio erat de misericordia veniens, non condemnatio de ira descendens ; crucifixus autem Domino desierunt esse filii, et sunt facti hostes. Propterea jam non castigatio venit corrigens, sed condemnatio eradicans. Capta est enim Jerusalem ab Assiriis, et iterum reparata est. Destructa est ab Antiocho, et iterum reedificata est. Invasa est tertio a Pompeio, et iterum reparata est. Sicut enim homo, priusquam dies mortis ejus adveniat, languere quidem potest, mori autem non potest : sic et Judæa ante Christum vexata est quidem, perita autem non est. Postquam vero horrendum patricidium commiserunt, crucifigentes filii patrum, mortem inferentes, a quo acceperunt vitam : et quod majus est, occidentes servi Domini, homines Deum, tali eis plaga percussit, ut numquam sanentur. Sicut illi tale facinus commiserunt, quale numquam commissum est, nec est committendum : sic et super illos talis sententia venit, qualis numquam venit, nec venit. Hæc aptius est de consummatione mundi suscipere, cujus figura fuit tribulatio illa. Tunc vere talis erit tribulatio, qualis numquam fuit. Tunc dicent homines, Aperiatur terra, et glutiat nos. Usque tunc enim omnis ira quæ sit a Deo, ideo sit, ut fideles quidem teneat, infideles autem emendet : cum autem Antichristus venerit, talis veniet ira, ut et infideles omnino pereant, et fideles plenius coronentur. Cum enim multi Christianorum, credentes Antichristo, signum nominis ejus in manu dextera, et in fronte susceperint : tunc exibunt angeli cum igneis curribus volantes per aera : et invisibili manu signabunt omnes fideles, in quibus tamen inventum non fuerit signum Antichristi. Ex illo jam plagæ, quæ venturæ sunt super terram, in quibus et finiciendus est mundus, jam non tangent fideles, qui signati sunt, sed illos percutient, super quos Antichristi inventum fuerit signum. Erit enim tribulatio magna, qualis numquam fuit. Nonne major fuit tribulatio in diluvio, quando ab omni creatura nihil remansit, nisi solus Noe cum familia sua (*Gen. 7*) ? Illic autem etsi multi occiduntur, tamen multi evadent. Sed in hoc peior erit tribulatio ista, quia illic corporalis fuit perditio, hic autem spiritualis. Quis autem illic tormentis astrictus est, quia coluit Deum ? Sed e contrario puniti sunt, quia noluerunt colere Deum. Hic autem tormentis affligendi sunt, qui non transeunt ad diabolum, relinquentes Deum. Nonne major fuit tribulatio in Sodomis, ubi nullus evasit ab igne, nisi solus Lot (*Gen. 19*) ? Sed illic fuit adversus peccatores justa Dei vindicta, hic autem erit adversus sanctos crudelis diaboli violentia. Misantho ergo pretiosior anima, quam corpus : tanto miserabilior perditio animarum, quam corporum. Illic perditis iniquis, evaserunt justis : hic autem punitis aut fugatis justis, iniqui gaudebunt. Sed et si qui prudentes sunt, cum considerant non corporalem hujus mundi statum, qui adhuc quodammodo stare videtur, quamvis et ipse sit minoratus, sed spirituales totius Christianitatis statum subversum : intelligunt quia numquam talis fuit tribulatio spiritualis, qualis facta est nunc ex tempore hæresum corruptumque universa. Perierunt, sicut diximus, omnes in diluvio, sed corporaliter perierunt. Perierunt omnes spiritualiter ante Christum, præter Judæos, sed ignorantia perierunt : nunc autem in scientia perierunt, et pereunt. Multum enim interest inter illos, qui in ignorantia sunt, et in ignorantia perierunt : et inter istos, qui in veritate quidem nati sunt, propter aliquid autem mundiale scientes ad mendacia transierunt, et perierunt in eis, et pereunt. Illi enim forsitan aliquo modo habebunt remissionem ; isti autem nullam remissionem habebunt, neque in hoc sæculo, neque in futuro : quoniam ipsi sunt qui blasphemaverunt, et blasphemant in Spiritum sanctum. Illi enim

judicandi sunt, quia veritatem non quæsierunt ; isti autem condemnandi, quia spreverunt. Levior enim culpa est veritatem non apprehendere, quam contemnere apprehensam. 22. *Et nisi Deus breviasset dies illos, non fieret salva omnis caro*. Abbreviabuntur dies, ut atrocitas tribulationum brevata compendio temperetur. Breviatos autem dies intelligimus, non mensura, sed numero. Sicut enim longitudinem dierum, quam dicit propheta, *Domum tuam decet sanctitas in longitudinem dierum* (*Psal. 92. 5*), non per longos dies intelligimus, sed multos : sic et brevati dies non breves dies sunt intelligendi, sed pauci. *Omnis caro*. Frequenter enim Scripturæ pro hominibus animas ponunt : sicut ibi, *Septuaginta animæ intraverunt in Ægyptum* (*Deut. 10. 22*). Frequenter pro hominibus dicitur caro, sicut ibi, *Orationem meam exaudi, ad te omnis caro veniet* (*Psal. 64. 2*). Quando ergo et animas appellat, spirituales et perfectos homines vult ostendere : ubicumque autem carnem, carnales homines et infirmos. Ergo dicendo, *Non fieret salva omnis caro*, vult nobis ostendere, quia non solum spirituales homines et perfecti, sed etiam mediocres homines et infirmi de illo persecutionis periculo sunt liberandi, non virtute fidei, aut merito operum sanctorum, sed velociter subveniente Christi adventu. Non enim propter peccatores dimittit diutius, ut etiam electi periclitentur, sed propter electos festinaturus est, ut neque mediocres deficiant : quia promptior est Deus ad liberandos bonos, quam ad perdendos malos. Nam et aurifex, si invenerit aurum sordibus mixtum, non propter sordes etiam aurum contemnit, sed propter modicum aurum contentus est etiam sordes accipere. Sed et semper dies mali sanctorum abbreviantur. De iniquis scriptum est : *Viri sanguinum et dolosi non dimidiabunt dies suos* (*Psal. 54. 24*). De justis autem : *Non dabit in æternum fluctuationem justo* (*Ibid. v. 23*). Accipe autem mihi ad ducentum ipsa tempora anni. Ab æquinoctio vernali duodecimi mensis incipiunt paulatim tepescere aëres per singulos dies, usque ad mensem tertium, et dies fieri noctibus longiores ; item ab æquinoctio autumnali mensis septimi incipiunt paulatim iterum frigescere aëres per singulos dies, et noctes fieri longiores diebus usque ad mensem novum, quando celebratur Christi natalis : et sic inveniuntur novem quidem mensibus aëres quidem temperati, et dies prolixiores, tribus autem mensibus aëres glaciales, et dies breves. Vides quomodo Deus misericorditer dispensavit, ut dies quidem mali inveniantur et pauci, boni autem plures et longi. Si ergo statum mundi hujus, qui ad usum omnium hominum communis habetur, sic Deus misericorditer dispensavit : quanto magis statum vitæ eorum cum majori dispensat misericordia, ut et voluntas eorum in malis tentata clarescat, et virtus voluntatis eorum velociter Deo subveniente non patitur defectionem ? Secundum quod et Apostolus dicit : *Tentatio vos non apprehendat, nisi humana. Fidelis autem Deus, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis sustinere, sed faciet cum tentatione etiam proventum, ut possitis evadere* (*1. Cor. 10. 13*). 23. *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Qua ratione supra quidem, priusquam de abominatione desolationis exponeret, sic dicit : *Videte ne quis vos seducat : multi enim venient in nomine meo dicentes, quia Ego sum Christus* (*Matth. 24. 4. 5*) ; hic autem, postquam de abominatione desolationis statuta in loco sancto loquutus est, ita dicit : *Tunc si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Si memor es quia abominationem desolationis interpretati sumus statutam in loco sancto hanc impiam hæresim occupaturam loca Christianorum, intelligis quoniam eleganter est dictum. Per hanc enim significabat quomodo et priusquam hæresis ista abominationis loca sancta obtineret, et priusquam diversarum hæresum constituerentur Ecclesiæ, seductio quorundam erat futura : sicut et factum est. Et postquam obtinuisset,

et hæresum diversarum Ecclesiæ constitutæ fuissent, eo amplius seductio quorundam erat futura : sicut et fit. Nam prius nudi dogmatum sermones faciebant errorem, nunc autem multarum hæresum ipsæ Ecclesiæ constitutæ. Ideo tunc uniuscujusque dogmatis nudum verbum dicebant : Ego sum verbum veritatis, Ego sum Christus. Nunc autem singulatiim professores hæresum diversarum dicunt, *Ecce hic est Christus*, id est, Ecclesia, et *illic*, id est, Ecclesia : quia jam non audiendo dogmatum verba, sed videndo eorum Ecclesiæ, Christiani scandalizantur infirmi. Adhuc autem de Antichristo ostendit per hæc verba, quia in illo tempore sancti in multis tribulationibus constituti, fortiter desiderabunt Christi adventum, jam non sustinente carnis natura. Aliquotiens diximus, quod diabolus non ingerat genus tentationis in hominem, sed desiderium uniuscujusque considerat, et secundum quod viderit hominem desiderantem aliquid, ex eo accipit occasionem tentandi. Unde et Christum cum esuriemtem sensisset, tentavit in fame. Et Adam et Hævam cum vidisset divinitatis amorem habentes, divinitatis promissione seduxit. Et Judam cum invenisset avarum, pecuniæ cupiditate ad proditorem Salvatoris attraxit. Sampsonem cum invenisset amatorem feminarum, per mulierem præcipitavit (*Judic. 16*). Sic ergo et tunc diabolus videns sanctos in angustiis constitutos, et fortiter desiderantes Christi adventum, primum quidem propter intolerabiles persequutiones, deinde propter repromissionem temporis illius de adventu Christi, quæ facta fuerat in Scripturis, ideo sub nomine Christi et prophetarum tentabat seducere sanctos. Et quos diversis cruciatibus non potuit superare, victus in sua credulitate, armabat se fraude, dicens per suos ministros : *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Nam quando aliqua rerum contrariatio fit, tunc abundat mendacia. Unusquisque enim dum aut timet adversa, aut desiderat prospera, ipse sibi novas generaliter famas. Et ita diabolus suspensas animas hominum inventa occasione deludit, hoc nuntians in auribus hominum, hoc ostentans ante oculos eorum, quod unumquemque aut timere aut desiderare cognoverit. Sicut enim agrotus in doloribus positus, omni homini ostendenti sibi aliquid ad remedium, facile credit, non dijudicans personas medicantium, neque discutens artificia eorum : ipsa enim doloris anxietas omnia omnibus credere cogit : sic et tunc sancti in necessitate persequutionum positi, et quasi egroti, desiderantes refrigerium Christi, omnibus referentibus aliquid de Christo, facile credent. Ipsa enim pressuræ necessitas credere cogit. 24. *Exsurgunt enim pseudochristi, et pseudoprophetae, et dabunt signa magna* : non inutilia, neque vana, quæ ministri diaboli facere solent : sed magna, id est, utilia et plena, quæ sancti facere solebant. Nam in tempore quidem apostolorum et postmodum, ministri quidem Christi utilia et plena signa faciebant ex parte dextra : qualia sunt, cæcos illuminare, et alia hujusmodi facere : ministri autem diaboli inutilia faciebant, et vana ex parte sinistra, quæ admirationem quidem videntibus excitarent, ad utilitatem autem nullius proficerent. Et erat inter ministros Christi et ministros diaboli ex hoc judicare, qui inutilia, et qui utilia facerent signa. In fine autem temporis concedenda est potestas diabolo, sicut in historia Clementis Petrus exponit, ut faciat signa utilia, et ex ea parte qua prius facere consueverant sancti, ut jam ministros Christi non per hoc cognoscamus, quia utilia faciunt signa, sed quia omnino non hæc faciunt signa. Qua autem ratione hoc ordinavit Deus, attende : quia non semper tempus vocationis est, sicut ait Sapientia : *Tempus congregandi lapides, tempus dispergendi* (*Eccle. 3. 5*). Tempus ergo fuit congregandorum lapidum, quando lapides vivi, id est, fideles, ab infidelitate vocabantur ad fidem. Tempus autem erit dispergendi lapides, quando Ecclesia traditur ad tentationem, ut lapides, id est, Christiani, qui non proficiunt in ædificationem corporis Christi, foras projiciantur.

Donec ergo fuit vocatio ad fidem ex infidelitate, fecerunt signa et servi Christi : quia signa divinæ vocationis testimonia sunt, ut predicationis veritas miraculis commendetur ; cessante autem vocatione, incipit seductio revocans homines a fide ad infidelitatem. Incipiente ergo seductione, tradenda sunt seductionis adjutoria diabolo, id est, potestas faciendorum signorum, ut signis et prodigiis mendacia sua pro veritate commendat. Sed forte dicis : Si Deus concessit diabolo virtutem faciendorum signorum, quomodo ipse mandat, ne seducantur sancti ? si ergo non vult ut seducantur, ut quid diabolo dat seducendi virtutem ? si autem vult ut seducantur aliqui, quare omnibus mandat ne seducantur ? Audi. Concedit diabolo seducendi virtutem, ut ne mali inter bonos remaneant apud Christum : mandat autem, ut ne boni inter malos transeant ad diabolum. Nam sicut crudele est fideles cum infidelibus perire, sic indignum est fideles cum infidelibus glorificari. Ita ut in errorem mittant, si fieri potest, etiam electos. Non dixit, Ut seducant, si fieri potest, etiam electos, sed, In errorem mittant. Frequenter enim sancti videntes aliquas operationes diaboli absconditas sub specie pietatis, dum non possunt intelligere profundas insidias inimici, conturbantur in corde suo, ac scandalizantur, et dicunt : Quid sit hoc quod ita fit ? Non tamen cito flectuntur, ut credant : et si sensu vincuntur quasi homines, fide autem stant quasi invicti. Magnitudinem autem signorum ostendere volens, ideo dicit, *Ut, si fieri potest : quoniam quantum ad magnitudinem signorum illorum potest fieri ut seducantur etiam electi : sed ideo non seducuntur, quia perire non possunt, quos Deus præordinavit ad vitam*. Dum ergo signorum magnitudinem prædicit, in conservandis fidelibus, Dei potentia demonstratur. Et de tempore hæresum nihilominus conveniunt intelligi hæc. Falsi enim Christiani sunt falsæ veritates hæresum : falsi autem prophetae, prædicatores veritatum falsarum. Dant autem signa, eadem facientes in simulatione, quæ faciunt fideles in veritate. Nam et castitati student, et jejuniis celebrant, et eleemosynas faciunt, et omnem ecclesiasticum canonem suppleunt. Aut non tibi videtur magna esse signa seductionis, cum videas diabolum facientem opera Dei ? 25. *Ecce prædixi vobis*. Contestationis verba sunt hæc, ut ne aliquis dicat, Vidi eum ita facientem signa, qualia ipse Christus fecit, et ideo credidi, existimans illum esse Christum. Propterea dicit, *Ecce prædixi vobis* : ut excusationem ignorantia tollat ab hominibus, et præcedens contestatio justam faciat poenam sequentem. Misericordia enim est, mandatis prævenire periculum. Non enim vult quempiam perire, qui omnibus monstrat perditionis adventum. 26. *Si autem dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere*. Hoc nunc tertium de cavendis seductionibus dat mandatum. Primum est, *Videte ne seducamini : multi enim veniunt in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus*. Secundum, *Tunc dicent vobis, Ecce hic est Christus, ecce illic, nolite credere*. Tertium, *præsens, dicens : Si dixerint vobis, Ecce in solitudine est, nolite exire : ecce in domibus, nolite credere : Ut in ore duorum vel trium testium stet omne verbum* (*Matth. 18. 16*), ut trina denuntiatio inexcusabilem faciat negligentem. Primum ergo mandatum dedit de seductionibus futuris, priusquam abominatio desolationis constitueretur in loco, et priusquam hæresum ædificarentur Ecclesiæ. Secundum autem de seductionibus post futuris, sicut jam diximus supra. Tertium vero manifestissime de tempore furentis Antichristi, dicens : *Si quis vobis dixerit, Ecce in solitudine est, nolite exire*. Seducere enim vos volunt. Sed dicat aliquis, Quid enim ? si fideles tunc non exierint in desertum, aut non intraverint in domos : numquid per hoc ipsum poterunt declinare periculum, maxime cum tunc Antichristus universa ubique contineat, et intus et foris, et in civitate et in deserto ? Sed vide quoniam hæc dicens ostendit, quia tunc fideles lateantes erunt in

locis quibusdam secretioribus, Deo eos abscondente potius quam loco, sicut scriptum est: *Abscondes in abscondito vultus tui a conturbatione hominum. Proteges eos in tabernaculo tuo, a contradictione linguarum* (Psal. 30. 21). Præmonet ergo eos, ne forte tunc audito Christi adventu, per homines seductores procedant ad palam, et aut in deserto comprehendantur egressi, aut in domibus concludantur ingressi. Quid enim faciat in solitudine Christi adventus? numquid magis amat solitudines locorum, quam congregationes hominum? aut numquid homines timet, ut in solitudine lateat? Si enim quando passurus advenit, non timuit reges aut iudices, sed inter impios populos prædica- vit pietatis sermonem: quomodo tunc timebit, cum venerit iudicare peccatores? *Si quis vobis dixerit, Ecce in domibus, nolite credere.* Injuriam enim factis Divinitati, si in domibus illam putatis, quæ implet cælum et terram: aut si latere putatis qui venit superbis resistere, et humiles exaltare. In primo enim adventu ideo celatus venit corpore, ut probaret fideles: in secundo autem adventu venit manifestus in gloria, ut remuneret fidem eorum. Ideo tunc necessarium erat ut quæreretur: nunc autem non est quærendum ut credatur, sed quærit ipse a quibus creditus est. Spiritualiter autem de novissimis temporibus hæc ita sunt exponenda. Sunt hæreses, quæ mendacia sua quodammodo Scripturarum colorant auctoritatibus: quædam autem, quæ omnino ita contra Scripturas habentur, ne colorare valeant mendacia sua de Scripturis divinis. Solitudines ergo appellat hæreses illas, quarum dogmata omnino deserta sunt a Scripturis. Domus autem, hæreses quæ Scripturarum colorantur exemplis, quamvis non sint domus veræ, tamen vel videntur. Aut ita: Domus dicit hæreses, solitudinem autem Judæam, secundum quod scriptum est de illa: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta* (Matth. 23. 38). Aut ita: Solitudines dicit omnes hæreses desolatæ a veritate, domus autem Ecclesias Christi: ac si dicat: Non dico, si dixerint vobis. Ecce in hæreticis Ecclesiis illis, vel in illis apparuit Christus, sed etiam si in ipsis veris Ecclesiis, quæ et Dei sunt, id est, domus vestræ, dixerint vobis Christum apparuisse, nolite eis credere dicentibus ista de nie, quia non est digna divinitatis meæ notitia hæc: ostendens per hæc, quomodo ex ipsis Ecclesiis veris frequenter exeunt seductores, propterea nec ipsis omnino credendum est, nisi ea dicant vel faciant, quæ convenientia sunt Scripturis. Vos ergo nolite exire, nolite credere. Non mandat illis, ut ne exeant de domibus, vel civitatibus. Nec in domo enim, aut in civitate sedentibus sanctis, ista dicenda sunt: sed, Nolite exire de regula veritatis, quam tradidit vobis: nolite credere: quia sicut fumus ante ignem præcedit, ante victoriam pugna: sic et ante gloriam Christi, tentatio Antichristi. 27. *Sicut enim fulgur exit ab Oriente, et paret usque ad Occidentem, ita erit adventus Filii hominis.* Manifestum et velocem adventum Christi ostendere volens, fulguris similitudinem introduxit. Sicut enim cum exierit fulgur, non solum videtur ab hominibus, sed adhuc secundum qualitatem fulgoris sui non digne aspicitur: sic et cum venerit Christus, non solum eum omnes aspicient, sed secundum mensuram gloriæ ejus neque poterunt eum sufficienter aspicere. Et non solum magnitudo ejus omnem locum implebit, sed adhuc magnitudine ejus deficiet omnis locus, sicut scriptum est: *Ignis ante ipsum præcedet, et inflammabit in circuitu inimicos ejus. Alluxerunt fulgura ejus orbi terræ; vidit, et commota est terra* (Psal. 96. 3, 4). Quem ergo peccatores videbunt, etiam nolentes: quomodo non videbunt enim sancti desiderantes? Et sicut in ictu oculi fulgur universa pertransit, sic et Filius Dei, non veniens adhuc, sed etiam venisse videbitur. Si enim sol, qui ad ministerium nostrum creatus est, tantam habet splendoris virtutem, ut in quacumque parte cæli fuerit, ubique appareat quasi præsens: quanto magis Sol spiritualis Christus, cum venerit, in toto videbitur mundo, magis autem mundus in eo videbitur? Apo-

stolus autem ait: *Quem suis temporibus ostendet beatus, et solus, et potens* (1. Tim. 6. 15): non dixit, Quem mittet. Christus enim, cum sit ubique, non venit ab loco ad locum, sed ubique ostenditur, qui erat celatus ubique. 28. *Ubi fuerit corpus, illic congregabuntur aquilæ.* De vulturibus enim dicit Scriptura in Job, quoniam ubicumque fuerit corpus, illic inveniuntur vulturum pulli (Job 39. 30). Ille enim naturale est vulturum, sicut dicunt quidam, ut etiam transmarina cadavera sentiant. Quoniam ergo turpes aves sunt vultures, ideo vulturinis quidem moribus aptavit nomina aquilarum, ut in moribus quidem vulturum, sanctorum congregatio ostendatur ad Christi adventum, in aquilis autem regalibus, regalibus sanctorum dignitas ostendatur. Ideo enim sancti aquilis assimulantur, quia sicut filii aquilarum ad solem probantur, ut siquidem recto aspectu intendere potuerint contra radios solis, intelligantur esse legitimi: si autem non potuerint, cognoscantur adulterini: sic et filii Dei ad Christi justitiam comprobantur: si enim potuerint pleno corde justitiæ verba suscipere, intelliguntur esse legitimi: si autem non potuerint, cognoscuntur de diabolo esse nati. 29. *Statim autem post tribulationem dierum illorum sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum, et stellæ cadent de cælo.* Patrefamilias moriente, tota domus ejus turbatur, omnis familia plangit, et concessis tunicis suis, nigris se cooperiunt vestimentis: sic et humano genere, propter quod fuerant omnia creata, circa exitum constituto, totus contristatur mundus, universa cæli ministeria lugent, et candore deposito, pro vestibus luctuosus tenebris vestiuntur. Nam *Sol obscurabitur, et luna non dabit lumen suum*: aut propter indignam persecutionem sanctorum dolentes, aut super impiorum pessima opera indignantes, aut novissimam in eis Dei iracundiam demonstrantes, ut adhuc viventibus impiis super terram, jam gustus detur infernalium tenebrarum. Sive hoc, sive illo modo, merito nox interveniens inter diem et diem, prædicet, quia post modicum nova dies resurrectionis est nascitura. Dividetur enim, ne istius sæculi et illius una videatur esse natura. Sicut enim omnes carnales morimur, ut spirituales surgamus: sic et illa dies tenebris intercitur quasi quadam morte, ut nova iterum renascatur. Aut certe quia spiritualiter iniquitas nox intelligitur, justitia autem dies. Ex nativitate autem Christi lux orta est, dicente propheta: *Ad vespertum demorabitur fletus, et ad matutinum lætitia* (Psal. 29. 6). Mane Christi tempus vocatur. Hæc dies justitiæ in exitu mundi finitur, iniquitatum et errorum tenebris obscurata. De qua et Dominus ad apostolos dicit: *Ambulate dum lumen habetis, ne vos tenebræ comprehendant* (Joan. 12. 35). *Sol obscurabitur*, id est, notitia Christi silebit. *Luna non dabit lumen suum*, id est, Ecclesia sanctitatis suæ claritatem non demonstrabit. *Stellæ cadent de cælo*, id est, qui videntur sancti transgredientur, et cadent de dignitate celesti. Nam quod de diabolo dictum est, *Quomodo cecidit Lucifer de cælo, qui mane oriebatur* (Isai. 14. 12)? sic interpretantur apostoli, vel sancti, non de altitudine cæli ad terram, sed de angelica dignitate ad ignominiam tenebrarum. Quomodo autem multi transgredientur Christianorum, significat Daniel: *Et de eruditis, inquit, cadent multi* (Dan. 11. 35). Sicut ergo tempestas suscitatur nubila, nubila autem cooperiunt solem: sic impiorum persecutio suscitabit transgressionem, transgressio autem Christianitatis obscurabit candorem. Unde propheta dicit in alio loco: *Sol convertetur in tenebras, et luna in sanguinem* (Joel 2. 31): id est, Ecclesia, aut propter assiduum occisionem sanctorum, aut quia ipsi Christiani contra justitiam Christianitatis inter seipsos furentes bellabunt. Hoc et si de tempore hæresis hujus scriptum intelligatur, expositionem habet convenientem. Quomodo? Ex quo obtinuit hæresis ista sanctum Ecclesiæ locum, quasi abominatio desolationis, et Anti-Christi exercitus constitutus, Christi solia veritas est

obscurata: Ecclesia fidei suæ splendorem non potuit dare clarum, et Christiani multi, qui erant stellæ rationabiles, ceciderunt a firmamento Scripturarum sanctorum. 30. *Tunc apparebit signum Filii hominis in cælo.* Quidam putant crucem Christi ostendendam esse in cælo: verius autem est, ipsum Christum in corpore suo habentem testimonia passionis: id est, vulnera lanceæ et clavorum; ut impleatur illud quod dictum est, *Et videbunt in quem pupugerunt* (Apocal. 1. 7). Denique in quo loco præsens evangelista ponit, dicens: *Apparebit signum Filii hominis*: alii evangelistæ hoc solum dixerunt: *Et videbunt Filium hominis venientem* (Marc. 13. 26. et Luc. 21. 27): videlicet ostendentes signum Christi esse ipsum corpus Christi, qui in signo corporis sui cognoscendus est, a quibus crucifixus est. Unde in Actibus ad apostolos angelus sic dicit: *Hic Jesus, qui receptus est a vobis, sic venit iterum, quemadmodum vidistis eum euntem in cælum* (Act. 1. 11). Non sic portatus in tali nube: nec enim cum tali gloria ascendit, cum quali venturus est judicare: sed, *Sic veniet*, hoc est, similiter cum hoc corpore, cum quo ascendit. Vides ergo, quia quasi signum datur apostolis corpus ejus, dicens: *Sic veniet.*

Vulnera Christus quare servavit. — Vis autem scire quia ad signum passionis suæ vulnera corporis sui servavit? Audi post resurrectionem dicentem ad Thomam: *Infer digitum tuum huc, et vide manus meas: et affer manum tuam, et mitte in latus meum, et noli esse incredulus, sed fidelis* (Joan. 20. 27). Qui mortuum corpus suum suscitavit, qui tulit costam de latere Adæ, et supplevit carnem: numquid etiam non potuit corpus suum sanare, et integrum suscitare? Sed corpus quidem suscitavit, vulnera autem ejus servavit, ut in die judicii proficerent ad testimonium passionis contra Judæos, et omnes, qui denegantes Filium Dei crucifixum in corpore, judaizant. Propterea quasi manifesto signo convenienter subiungit, dicens: *Tunc plangent se omnes tribus terræ.* Plangent enim se Judæi, videntes viventem et vivificantem, quem quasi hominem mortuum aestimabant, et convincentes se corpore vulnerato, scelus suum denegare non poterunt. Plangent se et gentiles, qui vanis philosophorum disputationibus decepti, irrationabilem stultitiam putaverunt esse, Deum colere crucifixum, et detulerunt creaturæ gloriam Creatoris. Lugent et Christiani peccatores, qui magis dilexerunt mundum, quam Christum, cum audierint eum hæc verba dicentem ad se: Ego propter vos homo factus sum. Propter vos alligatus, et delusus, et cæsus, et crucifixus sum. Ubi est tantarum mearum injuriarum fructus? Ecce pretium sanguinis mei, quod dedi pro redemptione animarum vestrarum. Ubi est servitus vestra, quam mihi pro pretio sanguinis mei debetis? Ego super gloriam meam vos habui, cum essem Deus, apparens homo, et vilior me omnibus rebus vestris fecistis. Nam omnem rem villissimam terræ amplius dilexistis, quam justitiam meam et fidem. Plangent se heretici, qui purum hominem crucifixum dixerunt, cum viderint ipsum esse judicem, in quem compunxerunt Judæi. Quomodo enim arguat Judæos quasi interfectores Filii Dei, si non Filius Dei, sed purus homo est crucifixus? *Et tunc plangent se omnes tribus terræ*, quia nec resistendi virtus est contra eum, et fugiendi nulla facultas ante faciem ejus, nec poenitentiae locus: ex angustia omnium rerum nihil eis remanet præter luctum. Merito plangent se, quia tunc neque pecuniæ divitiis pro sunt ad eleemosynam faciendam, neque parentes iusti pro parentibus intercedunt, neque ipsi angeli pro hominibus, sicut solebant, faciunt verbum: quia non recipit natura iudicii misericordiam, sicut nec tempus misericordiæ iudicium, dicente propheta: *Misericordiam et iudicium cantabo tibi, Domine* (Psalm. 100. 4). Misericordia in priori adventu, iudicium in secundo. In priori adventu, volentibus apostolis ignem de cælo deponere, dixit: *Nescitis cujus spiritus estis. Filius enim hominis non venit judicare mundum, sed*

salvare (Luc. 9. 55. 56). De secundo autem sic dicit: *Nam Filius hominis venit in majestate Patris sui, et tunc reddet unicuique secundum opera ejus. Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute et gloria multa* (Matth. 16. 27). 31. *Et mittet angelos suos cum tuba et voce magna, et congregabunt electos ejus a quatuor ventis.* Si quando rex terrenus processum aliquem aut expeditionem mandat in populo, dignitates omnes moventur, et exercitus exercitatur, tota civitas fervet: quanto magis Rege cælesti exsurgente judicare vivos et mortuos, virtutes angelicæ commoventur? Terribiles ministri terribiliorem Dominum procedentes: Cherubim et Seraphim præparentur ad sedem unius, et rationalis thronus vivam sapientiam portaturus. Nec enim potest esse res mortua, quæ lajulat vitam. Ante ipsum pro candelabris fulgura viva præcedent, et protubis horrenda tonitrua. Qualis rex, talis et præparatio regis. Vere magna vox tubæ terribilis, cui omnia obaudiunt elementa, quæ petras scindit, inferos aperit, clausuras tenebrarum pertransit, portas areas conterit, vectes adamantinos et ferreos confringit, vincula mortis dirumpet, et de profundo abyssi animas liberatas corporibus suis assignat. Hæc omnia citius consumet in opere, quam sagitta transit in aere, dicente Apostolo: *In momento, in ictu oculi, in novissima tuba. Tuba enim canet, et mortui resurgent incorrupti* (1. Cor. 15. 52). In illa voce pulvis jam dissolutus corporum mortuorum in nova membra constringitur. In illa voce quasi una persona obnoxia totum mare discutitur, ut si quid apud se retinet de humanis ossibus, sine contradictione restituat. In illa voce a quatuor partibus mundi spiritus congregatur, qui resuscitat populum dormientem. 32. *A ficu autem discite parabolam.* Quare non ex aliis arboribus, sed potius de ficu sumit similitudinem ætatis? Quia postquam aliæ arbores vernare cœperint, frequenter evenit ut accedens frigus præcideret æstatem, et iterum arbores indurescunt: ficus autem, quia pene post omnes arbores vernat, difficile post ficum frigus intervenit. Ideo ergo sic comparatæ est Ecclesia illi tempori, propter indubitabilem sæculi novi adventum. Sed quæ est ista assimilatio rei, videamus. Ficus bono verni temporis temperamento mollescit ad folia, Ecclesia autem miserabili persecutione afflicta compellitur ad mortem. Sed Dominus hanc assimilationem jucunditatis ex ficu non ad afflictionem corporalem retulit, sed ad spiritualementem profectum animarum. Nam quando carnalia hominis affliguntur, tunc spiritualia ejus florent, sicut ait Apostolus: *Et vos suscepistis verbum Dei in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus sancti* (1. Thess. 1. 6). Sicut enim vernali flatu arbores laxantur in folia et fructus: sic persecutionibus excitantur animæ ad virtutem. Ideo autem semper ficus Ecclesiæ similatur: quia sicut ficus sub uno cortice plurima grana intra viscera dulcedinis inclusa constringit: sic Ecclesia sub uno corpore multos Christianos intra viscera suæ caritatis congregatos complectitur. Deinde et alia ratione. Omnis arbor pene in uno tempore fructum præbet: nam intra paucos dies et maturescunt, et cadunt: ficus autem ex quo cœperit fructus afferre, usque ad hiemem fructificare non cessat: nam alii colliguntur maturi, et alii hinc procedunt. Sic Ecclesia ex quo cœperit sanctos offerre, usque ad finem sæculi non cessabit. Nam per singula tempora alii dormiunt, alii autem nascuntur. De hac autem ficu sub alia specie interpretationem fecimus apud Marcum, æstimantes ubique quod verum est, non affirmantes: ut secundum quod visum fuerit unicuique, hoc probeatur. 34. *Amen dico vobis, non præteribit generatio hæc, donec omnia fiant.* Res dubia semper facit hominem negligentem. Nam quod sine dubio venturum nobis esse cognoscimus, ad id nosmetipsos magnanimitè confortamus. Ne ergo audientes apostoli, certum periculum pro incerto suscipiant, et dubitantes de ejus adventu, semetipsos in negligentia

ponant, ideo sermonem suum juramento confirmans dicit: *Amén dico vobis, non transibit generatio hæc, donec omnia fiant.* Quia contra magnum periculum magna præparatio est necessaria: magna autem præparatio assiduam admonitionem requirit, et cautam. Et sciendum est, quia non illud vult Christus apostolis aitis ostendere, quia jam in continentem futura est tentatio illa, sed quia omnino futura est. Ergo non illos homines dicit, qui illo in tempore fuerant nati, sed familiam gentis ipsius. *Generatio ista*: id est, aut facientium hanc tentationem, aut patientium, aut peccatorum hominum, aut dæmonum, qui operantur in eis. Nam utrique non cessabunt esse in sæculo, donec consummatio fiat, ut dicat illis, *Discedite a me, maledicti, in ignem æternum, qui præparatus est diabolo et angelis ejus* (Matth. 25. 41). Necesse est enim, ut quamdiu fides tentatur, tentatio reservetur. Aut certe Christianorum generationem dicit, id est, Generatio ista mortalis non transibit ad immortalitatem: *Donec*, id est, nisi hæc fuerint consummata, ut postea immortalis et impassibilis fiat. 35. *Cælum et terra transibunt, verba autem mea non præteribunt.* Quia cælum et terra ad ministerium vestrum creata sunt, verba autem mea ad gubernationem vestram disposita. Cælum et terra vanitati subjecta sunt, dicente Apostolo: *Vanitati enim creatura subjecta est* (Rom. 8. 20). Naturaliter autem veritas nescit mentiri, nec potest aliquando perire.

Homilia l. ex capite xxiv.

36. *De die autem illa et hora nemo scit, neque angeli cælorum, neque Filius, nisi solus Pater.* 37. *Sicut enim in diebus Noe, ita erit et adventus Filii hominis.* 38. *Sicut enim erant in diebus ante diluvium comedentes et bibentes, nubentes et nuptui tradentes, usque ad eum diem qui intravit Noe in arcam, 39. et non cognoverunt donec venit diluvium, et tulit omnes: ita erit et adventus Filii hominis.* Usque nunc exposuit signa consummationis, præcedentia ante consummationem: nunc docet, quia subitus veniet novissimus mundi interitus hominibus nihil adhuc tale fieri suspicantibus, secundum quod dicit et Apostolus: *Cum dixerint pax et securitas, tunc repentinus illis superveniet interitus* (1. Thesa. 5. 3). Et de die illo incerto ad cumulum etiam seipsum ponit dicens: *De die autem illa et hora nemo scit.* Id est, non solum aliquis hominum, sed neque angelorum quisquam, nec ipse Filius, nisi solus Pater: ut nemo ferat moleste, quia diem illum Deus posuit incerto, cum de ipso sit Filius incertus. Simile aliquid scriptum est et in Actibus apostolorum. Nam cum interrogassent eum discipuli ejus, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel* (Act. 1. 6. 7)? respondit eis: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta quæ Pater posuit in sua potestate.* Opportune ex hoc loco convenit admonere, cum multi homines, maxime qui videntur docti, cum interrogati fuerint aliquam questionem, si contingeret eos ignorare quod quæritur: erubescere ne videantur aliquid ignorare, quia totum scire putantur, colorant falsa pro veris, et dicunt aliis, quod non audierunt a Christo. Propterea considerantes hunc locum, non deberent erubescere aliquid mysteriorum Dei se ignorare, cum legant, ipsum Christum non erubescere suam ignorantiam confiteri ad respondendum, quia *De die illa et hora nemo scit, neque angeli, neque Filius*: maxime cum sit mysteriorum Dei multa profunditas: nec tamen mentitur, quando ipsum quod scit, a Patre accepit. Merito suam scientiam denegat, quæ non ex eo: sicut et alibi cum esset bonus, bonum se denegavit, quia bonitas ejus erat ex Patre. Et ne propter dispensationem humanam aestimetur scire se negasse, non dixit, Neque Filius hominis: quia secundum divinitatem dixisset, non secundum humanam naturam. Nam inter Filium Dei et Filium hominis nihil interest. Ecce senectutis signa cognoscimus, diem autem ultimum ignoramus: sic et labentis signa scimus, finem ejus non agnoscimus. Sicut enim quando videmus hominem senem, scimus quia propinquare moriturus

est, quando autem, nescimus: sic et mundum quando perturbatum videmus, casurum cognoscimus, diem autem ignoramus. Mystrium Dei scire expedit quidem hominibus. Nam et servus fidior sit circa obsequium domini sui, cum cœperit secreta sua committere. Sed illud scire bonum est, quod proficit ad edificationem scienti: hoc autem scire, quod nihil nobis prodest, magis nocet, et superfluum est. Deus ergo, quia non omnia mysteria dicit hominibus, non invidet scientiæ nostræ: sed quia non omnium mysteriorum scientia nobis prodest. *Sicut enim in diebus Noe, sic erit et adventus Filii hominis. Sicut erant in diebus ante diluvium manducantes et bibentes, et nubentes, et nuptui tradentes.* Quod dicit, Sicut fuit in diebus Noe, manducabant et bibebant, nubebant et nuptui tradebant: non velat manducare, aut bibere, aut nubere. Nec enim fas est ut destruat quod ipse constituit: sed jubet nos, ut quod carnaliter facimus, ad Dei gloriam facientes, spiritualiter faciamus, ut carnalia nostra propter spirituale propositum spiritualia fiant. Quis est, qui ad gloriam Dei manducat et bibit? Qui de manu Dei accepisse aestimat quod manducat et bibit. Quis autem de manu Dei se accepisse aestimat? Qui operatur justitiam, et Deum timet offendere. Nam et servus ille quasi servus fidelis manducat in domo, qui considerat ideo accipi-se a domino, ut opus domini operetur. Nam qui Deum non timet offendere, ille sine dubio non aestimat a Deo se accepisse quod bibit: sed propter hoc solum manducat, quia caro est. Quis autem est, qui ad gloriam Dei nubit? Qui nubit aut propter desiderium honorum filiorum, aut periculum peccati timens. Quis est, qui propter desiderium bonorum filiorum nubit? Qui postquam habuerit filios, circa Dei disciplinam continet eos. Alioquin qui filios negligit, ille non desideravit Deo generare, sed diabolo. Quis est, qui propter periculum peccati nubit? Qui postquam nupsit, matrimonium caste conservat. Qui autem propter matrimonium indifferenter abutitur amoribus suis, ille non propter tutelam animæ nupsit, sed propter abundantem lasciviam carnis. Qui ergo sic manducat et bibit, non tantum manducare et bibere videtur, quantum Dei gloriam operari: quia non sibi servit, sed Deo. Et qui se nubit, non tantum videtur nubere, quantum Dei gloriam operari: quando non sibi, sed Deo multiplicat, et sine peccato conservat. Hoc ergo dicere vult. Sicut ante diluvium, recedente ab hominibus Dei timore, nihil faciebant homines ad gloriam Dei, sed omnia propter solam carnem: sive enim manducabant aut bibebant, non ad gloriam Dei manducabant aut bibebant, sicut mandat Apostolus (1. Cor. 10. 3. 4), sed propter solam voluptatem carnalem: sic erit circa sæculi finem. Sicut enim homines, qui in totum carni subjecti sunt, quamvis habeant animam, tamen solummodo carnes dicuntur, testante Scriptura: *Non permanebit spiritus meus in hominibus istis, quoniam sunt carnes* (Gen. 6. 3). In quibus autem pars animæ prævalet, quamvis sint carnales, spirituales dicuntur, sicut dicit Apostolus: *Vos autem non estis in carne, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis* (Rom. 8. 9). Sic opera hominum, quamvis sint spiritualia, si facta fuerint propter causam carnis, utputa, si quis opus bonum propter homines faciat, invenitur esse carnale: et quamvis sit carnale, si propter causam spirituales fuerit factum, id est, propter gloriam Dei, invenitur spirituale esse propter causam spirituales. *Sicut fuit in diebus Noe* (Gen. 7). Id est, sic erit generalis interitus, sicut subitaneus. Sicut tunc omnis creatura deleta est, sola autem arca evasit, de trabibus quadratis facta, octo animas bajulans: ita et in consummatione omnes hereses interibunt, una tantummodo arca salvabitur, id est, Ecclesia Christi, de justis hominibus congregata. Sicut tunc quicquid fuit extra arcam, periit, sic et in fine quicumque fuerit extra unam Ecclesiam veritatis, peribit. Quæ Ecclesia habet octo rectores, septem spiritus, quos enumerat Isaias (Cap. 11. v. 2. 3), et unigenitus Deus: sic et Salomon dicit: *Sapientia ædi-*

ficavit sibi domum, et suffulsit columnis septem (Prov. 9. 1) : et ipse qui suffulsit, octavus. Subitanens autem, non ante nuntiatus, sive ab ullo creditus. Et quid mirum, si perituum mundum audiunt et non credunt? Ecce morituros se esse quotidie audiunt homines, quotidie alios mortuos vident, et tamen non credunt se morituros. Si autem se crederent morituros, non facerent ea pro quibus moriuntur, id est, morte digna non facerent. Si ergo illud, quod quotidie fieri vident in aliis, de se futurum esse non credunt, quomodo illud credent futurum, quod adhuc nunquam factum est? 40. *Tunc duo erunt in agro; unus assumetur, et alter relinquetur.* Aestimo neminem dubitare sensatum, hæc præcipue in parabolis esse dicta, et spiritualiter ea intelligi oportere. Et prima quidem parabola posita est de popularibus iustis, et peccatoribus. Secunda de doctoribus piis et impiis, quando omnes homines aut discentes sunt, aut docentes. Et Lucas quidem evangelista exponit de duobus in lecto, et de duobus ad molam: præsens autem Matthæus de duobus in agro, et de duobus ad molam. Ubi enim Lucas (*Cap. 17. v. 34*) posuit duo in lecto ibi Matthæus posuit duo in agro. Ex quo intelligere nobis datur, quoniam lectum et agrum ambo evangelistæ id ipsum intelligere voluerunt: quoniam qui in corpore sunt, et in mundo sunt: et qui in mundo sunt, in corpore sunt. Mundus enim nihil aliud intelligit, nisi homo; propter quod agrum intelligere convenit mundum hunc, sicut Dominus interpretatus est supra in parabola zizaniorum seminatum in agro (*Matth. 13. 38*). Duo ergo in agro, omnes Christiani in mundo viventes eodem, non tamen iisdem actibus conversantes. Et iusti quidem assumuntur, peccatores autem derelinquuntur. Omnes iusti in uno homine figurantur, et omnes peccatores in uno. 41. *Due molentes ad molam; una assumetur, et una relinquetur.* Quæ sunt istæ mulieres molentes? Puto, Ecclesiæ, quarum una est, de qua Dominus dicit: *Simile est regnum caelorum fermento, quod accipiens mulier nascitur in tribus fermenti mensuris (Matth. 13. 33)*. Sicut enim, quamvis multi sint iusti, et peccatores, tamen quoniam omnium duæ sunt partes, in duabus ponuntur personis: sic et Ecclesiæ hæresum quamvis multæ sint, tamen omnium hæresum una Ecclesia dicitur, et una Christianorum. Una ergo mulier molens est Ecclesia Christi. Mola est orbis terrarum, propter rotunditatem suam, sicut scriptum est de ea: *Vox tonitruum tui in rota (Psal. 78. 19)*. Lapis superior est verbum veritatis, quod descendit de caelo, ut terræ omnia complectatur, et protegat simul, et premat, et molat: dicitur autem lapis, propter fortitudinem suam. Subterior autem lapis est omne verbum impietatis, quod lapis dicitur propter duritiam suam, quod de spiritu mundi a deorsum ascendit, ut suscipiat omnia desursum venientia grana, et adversetur verbo veritatis. Hæc ergo Ecclesia molens, id est, prædicans, circumducit verbum veritatis, id est, superiorem lapidem cælestem: et circumducit per orbem terrarum, et circumducit super omne genus humanum, ut quotienscumque sub gremio verbi desuper miserit Deus, molat eos, id est, catechizat, et cogat eos deponere corticem veteris hominis inutilem et insuavem: ut exuti fiant pura medulla et spiritus, id est, ut jam non sint caro, sed spiritus: et fiat similago mundissima, et digna ad sacrificium Dei, secundum quod admonebat Apostolus, dicens: *Exuite vos veterem hominem, qui corrumpitur in concupiscentiis, renovamini autem spiritus sensus vestri (Ephes. 4. 22. 23)*. Sicut ergo grana in cortice, nisi molita fuerint, et deposuerint cortices, et surfures, et processerint secundum quod sunt abintus, quamvis aquam acceperint, non conjunguntur ad alterutrum, ut fiat ex omnibus unus panis, quamvis et fermentatum acceperint, non fermentantur: sic et homines, nisi moliti fuerint sub verbo, id est, catechizati, ut depositis corporibus, spirituales efficiantur, quamvis et aquam baptismatis acceperint, quamvis verbum fidei fuerit missum in

eos, sicut fermentum: non conveniunt in idipsum, nec possunt sapere unum, ut unum corpus efficiantur, quia moliti non sunt. Sicut ergo inter duos lapides molares teritur triticum, et separatur a cortice suo, et fit similago munda: sic fideles in medio desuper quidem urgente se verbo Dei ad fidem et iustitiam, inde autem verbo impio se compellente ad infidelitatem atque peccatum conteruntur, et carnalia sua universa deponunt, et spirituales efficiuntur. Sed et illa mulier videtur molere, et verbum mendacii leve et fragile circumducit: propterea neque molet, quia non habet virtutem divinam verbum eorum, nec est lapis superior. Quomodo enim mendacium mendacio adversatur, aut iniquitas iniquitati, ut molatur aliquis inter eas? Propterea populus eorum molitus non est. Considera autem et intelliges. Si deponunt carnalia, fiunt spirituales, et moliti sunt. Si sunt in idipsum fidei, omnes moliti sunt. Si autem secundum veterem hominem sunt, si altera iterum sapiunt, quomodo moliti sunt? Desuper enim verbum veritatis non compellit eos ad fidem, quasi lapis superior; nec enim habent eum: desubtus autem verbum impietatis non tribulat eos, quia volentes requiescunt in eo. Quomodo ergo molantur, quando non stringit subterius verbum, nec premit superius? Hæc ergo sumitur, quæ et videtur Ecclesia, et est: illa autem relinquetur, quæ videtur, et non est. Quidam autem et hoc modo exponit. Molentes sunt filii Israel, mola autem est verbum legis: quod voluit et moluit, sunt Dei mandata in lege, quæ quasi tritici grana minutatim quidem molentes, id est, quantum ad se diligenter mandata Dei tractantes, nunquam tamen ex eis panem nutritorium proferentes. Panis autem nutritorius est unigenitus Deus Verbum, qui intus in mandatis Dei habetur secundum prophetiam inclusus, quem filii Israel carnaliter interpretantes nunquam proferabant ad manifestum. Filiorum autem Israel molentium, una videtur quidem esse synagoga, vere autem duæ sunt. Una quidem iniquorum, et secundum carnem Judæorum: altera autem sanctorum, et secundum spiritum Judæorum. Hanc ergo sanctorum Judæorum et spiritualium synagogam molentem, et servatam, et sine profectu molam legis trahentem, assumet Deus in fine sæculi huius jam occumbentis, et liberabit eam de mola: illam autem alteram secundum meritum infidelitatis et perversitatis ejus relinquet.

Homilia lj. ex capite xxiv.

42. *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora Dominus vester venturus sit, etc.* Qua enim ratione homini absconditus est dies mortis ipsius? Videlicet, ut semper beneficiat, semper mortem suam sperans. Eadem ratione et ab omnibus hominibus absconditus est dies adventus Christi, videlicet ut non una generatio salvetur, sciens adventum ipsius, sed omnes, dum in singulis quibusque generationibus Christi adventus speratur. Ideo et interrogantibus se discipulis suis, *Domine, si in tempore hoc restitues regnum Israel?* respondit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ Pater ponit in sua potestate (Act. 1. 6. 7)*. 43. *Illud autem scitote, quia si sciret paterfamilias qua hora fur veniret, vigilarret utique, et non sineret perfodi domum suam.* Paterfamilias est unusquisque secundum animam in domo Patriæ sui, fur autem diabolus est: domus autem, nostra corpora: januæ sunt, os et aures: fenestræ autem, oculi. Sicut ergo per januas et fenestras cito ingreditur latro, et spoliat patremfamilias: sic per os et aures et oculos hominis facile invenit diabolus occasionem ad animam, et facit eam captivam: sicut et in Jeremia tale aliquid scriptum est: *Quia mors intravit per fenestras nostras (Jer. 9. 21)*. Si vis ergo esse securus, pone seram januæ tuæ, id est, legem divini timoris ori tuo, ut dicas cum propheta: *Dixi: Custodiam vias meas, ut non delinquam in lingua mea. Posui ori meo custodiam (Psal. 38. 2)*. Item Sapientia docet: *Obstrue aures tuas spi-*

vis, ne audias verba maligna (Eccli. 28. 28). Sed quoniam fragiles sunt nostræ seræ, nisi Deus illas servaverit : quia *Nisi Dominus custodierit civitatem, in vanum vigilat qui custodit eam* (Psal. 126. 1) : rogemus Deum pariter cum propheta : *Pone, Domine, custodiam ori meo, et ostium circumstantiæ labiis meis. Non declines cor meum in verba malitiæ* (Psal. 140. 3. 4). Pone seras super fenestras oculorum tuorum, ut dicas cum castissimo Job : *Posui testamentum oculis meis, ut non sentirem in virginem* (Job 31. 4). Item, *Si concupivi agrum proximi mei, ego seminem, et alii metent* (Ibid. v. 8). Item quia fragiles sunt seræ fenestrarum nostrarum, Dominum invocemus cum propheta dicentes : *Inclina cor meum in testimonia tua, et non in avaritiam. Averte oculos meos ne videant vanitatem* (Psal. 118. 36. 37). Quid ergo? nescit anima quando per istos introitus fur ingreditur super eam? Vere nescit. Et quidem quando ducitur ad peccatum, scit : quando autem ingreditur, nescit. Ideo vigilare debet, et claudere omnes istos introitus : os quidem narrationibus sanctis, aures auditionibus piis, oculos consideratione mirandorum operum Dei, mentem cogitationibus occupare cælestibus. Non enim sufficit, ut non loquatur, vel audiat, vel videat vel cogitet mala. Qui enim hæc agit, clausit introitus suos, et implevit, et oppilavit malis adversus bona, ut ne locum habeat introeundi bonus spiritus : qui autem mala quidem deponit ab eis, bona autem non suscipit, ille dicitur apertos habere introitus. Propterea vacantes eos inveniens inimicus, intrat ad animam. Propter quod opus est, ut iusti introitus non solum vacent a malis, sed etiam ut sint clausi, et pleni, et oppilati bonis adversus mala, ut malus non inveniat locum introeundi. Unde et sapienter Petrus dicit apud Clementem, quomodo debet quis incessanter quæ Dei sunt cogitare et loqui : quoniam si mens fuerit in his occupata, malus non invenit locum ad mentem. Consequenter Propheta non dixit tantum : *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentia non sedit* ; sed addidit : *sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 4. 2). Et Paulus cum dicit : *Non est nobis colluctatio adversus carnem et sanguinem, non dicit tantum, Deponite mala* : sed, *Suscipite omnem armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo* (Ephes. 6. 12. 13) : id est, Omnia opera bona facite. Sicut enim vas quamdiu plenum est de aliquo, non recipit supernum : si autem vacuum fuerit, recipit omne quod mittitur : sic homo quamdiu occupatus est malis, non recipit bonum : et si occupatus fuerit bonis, repellit malum : si autem nec isto, nec illo se occupaverit, id est, si neque bonis, neque malis intenderit, omnis spiritus intrat in eum. Intrans autem, non statim ducit eum ad peccatum, sed primum delectat eum in malis, et sensum desiderii carnalibus alligat, et postea ducit ad peccatum, quando jam, etsi intelligit malum esse quod facit, non potest resistere contra malum. Si ergo, te negligente domum corporis hoc modo servare, ingressus fuerit fur diabolus, et furatus fuerit vestimenta iustiarum, quibus te renatum in baptismo induit Deus : si furatus fuerit aurum intellectus tui, si divinorum eloquiorum argentum, quod forsitan cum multo fabricasti labore : si linteamina gratiarum quæ tibi dedit Deus, cum te adoptaret in filium, cæterasque divitiis spirituales tollens, te dormiente, feceritque te mendicantem et nudum, sicut serpens Adam : quid facies? quomodo nudus ante conspectum Domini tui accedes (Gen. 3)? Et ille quidem nudatus abscondit se inter ligna paradisi : tu autem sub qua scissura petrarum te abscondes a facie Domini, cum venerit confringere terram? Et Adam quidem a Deo quæsitus est et inventus, tu autem abjiceris et peribis : quia ille ignorans serpentis versutiam, per simplicitatem nudatus est suam : tu autem sciens, tot Scripturis admonitus, per negligentiam factus es nudus. Propter quod ille quidem mortalitate vestitus est ad tempus, tu autem

in æternum ipse tradendus es morti, maxime si te comprehenderit finis, priusquam tibi per poenitentiam altera texes vestimenta. Nam prima gratis præstatur a Deo : secunda autem vix, et cum nimio reparatur labore et luctu, quomodo hæc parabola est. Veniamus itaque ad ipsam parabolæ causam. Omnis homo, si sciret, quando dies Domini venturus est super eum sicut fur (sed insperate veniens sicut fur), præveniret, et non sineret perfodi domum suam. Non dico quia repelleret a se furem, sed faceret iustitiam, ut veniente sententia Dei, non perfunderetur quasi ignorans, sed vocaretur quasi jam præparatus ad exitum. Quando animæ peccatrices delectantur in corpore, et tamquam in suo proprio domicilio gaudent, veniens cum sententia Dei angelus mortis perfodit corpus, et animam violenter divellit ab eo : animæ autem justæ, quæ non delectantur in corpore, sed quasi in exilio sunt, in eas veniente sententia, non perfodiuntur, sed vocantur gaudentes. 45. *Quis enim fidelis servus et prudens, quem constituit dominus ejus super familiam suam, ut det illis cibum in tempore?* Cum de vigilante et non vigilante super domum suam Dominus loqueretur, sciens quoniam plerumque sacerdotes mali populum obdormire faciunt in peccatis, boni autem excitant a negligentia somno, et faciunt vigilare in operibus bonis : quasi assidua tuba doctrinæ suæ excitans ad bona opera animas auditorum, consequenter de bonis et iustis sacerdotibus introducit sermonem, dicens : *Quis est fidelis servus et prudens?* Si enim paterfamilias super possessionem suam villicum ponit, ut non cum singulis colonis habeat causam, sed de solo villico omnium exigat rationem : si ergo inter colonos aliqua indisciplina fuerit foeda, unusquisque pro suo delicto reus efficitur, villicus autem pro omnium delictis ; et si bene redditum suum reddiderint, unusquisque quidem pro sua fide laudatur, villicus autem pro fide omnium remuneratur : sic et Deus in populo ideo ordinat sacerdotes, ut actuum eorum ipsi discutiant rationem. Ideoque peccante populo unusquisque quidem pro suo peccato punitur, sacerdos autem pro peccatis omnium. Et bene agente populo unusquisque quidem pro suo bono remuneratur, sacerdos autem pro bonis omnium. *Quis est servus fidelis et prudens?* Rem quidem laudabilem proponit, rarissimam autem, ut quis fidelis inveniat et prudens. Ecce si quæras fideles, id est, Deum timeantes : et istos quidem non multos invenies, tamen adhuc facile invenis ; item si prudentes quæras, invenies multos : fidelis autem et prudens difficile invenitur : quomodo qui fideles sunt, id est, Deum timeantes, difficile sunt et prudentes : et qui prudentes inveniuntur, difficile sunt et Deum timeantes. Quanto ergo rarius invenitur fidelis et prudens, tanto qui inventus fuerit, beator est. Prudentem autem dico, non scientem et doctum, sed sensatum et mente acutum, qui potest rerum ponderare naturas, et secundum quod potest, rationabiliter omnia agere. Plerique autem sunt habentes scientiam multam, sed nec se sapienter regunt, nec scientiam suam sapienter dispensant. Et omnis quidem prudens potest et scientiam habere ex parte, non autem et omnis sciens sapientiam potest habere : quoniam sapientia unusquisque in actu probatur, scientia autem in sermone. Fidelis quidem quæritur propter Deum, ut timeat Deum : prudens autem propter homines, ut populum Dei sapienter gubernet. Quoniam ergo Deo non tantum prudentia hominis, quantum conscientia placet : hominibus autem non tantum conscientia, quantum sapientia prodest : si fuerit tantum quis fidelis, laicum quidem facit, sacerdotem autem non facit, nisi fuerit fidelis et prudens. Ergo fidelis quæritur, ut faciat priusquam dicat : prudens autem, postquam fecerit, dicat, et dicat intelligens cui qualis doctrina conveniat, et quando. Item fidelis quæritur, ut memor sit pauperum, sicut Paulus (Rom. 15. 26) : prudens autem, ut intelligat cui et quomodo debeat dispensare. Et hoc est quod dicit, dare cibum in tempore et spirituales et

corporales : spirituales quidem animabus, corporales autem corporibus. Quoniam autem in Ecclesia non solum sunt pauperes in corporalibus rebus, sed etiam in spiritualibus multo pauperiores : *Ut det cibos in tempore*, id est, in tempore opportuno. Quid est, in tempore opportuno? Quasi est aliquod tempus, quando non est opportunum docere, cum dicat Salomon : *Doctrina et flagella in omni tempore* (Eccli. 22. 6). Sed puto hoc intelligendum tempus opportunum doctrinae, quomodo dicit et propheta : *Tempore acceptabili exaudivi te, et in die salutis adjuvi te* (Isai. 49. 8). Quando misericordia Dei non est acceptabilis? Sed praecipue tunc est acceptabilis, quando necessitatis et angustiae tempus est : sicut et semper pluvia bona est, maxime tamen grata est tempore siccitatis. Et visitatio amicorum semper suavis est, multo tamen suavior in tempore luctus : sic doctrina et consolatio sacerdotis semper opportuna est, maxime autem in tempore persecutionis. Sciens ergo Christus sanctos suos sine tentatione nunquam futuros, ideo dicit, In tempore opportuno : quia qui semper aegrotat, semper illi ars medici opportuna videtur. Nam sicut navis tunc praecipue gubernatorem necessarium habet, quando tempestatem patitur : quando autem prosperata est, ipsa se dirigit ; et miles tunc praecipue necessariam habet annonam de rege, quando bellum et periculum inest : quando autem pax est, undecumque possunt se milites sustentare : sic Ecclesiae praecipue in tempore persecutionis doctrinam sacerdotis necessariam habent, quasi spirituales milites spiritualem annonam : quando autem securitas est, unicuique naturalis sufficit intellectus. Nam in persecutionibus, quando naturalis ille intellectus deficit in timore carnali, necessarius est sermo doctoris : ut quod deficit in timore periculi, reparetur per exhortationem doctrinae. Sicut autem tubicen, commisso bello, pugnantes exercitum circum, et bellicos cantus in tuba decantans, milites animat ad virtutem : sic et sacerdos, persecutione imminente, exponens in populo fortissimorum martyrum gloriosa pericula, et inenarrabiles regni caelestis coronas vincens praeparatas, Christianum populum ad virtutem patientiae vehementer accendit. Aut ita : In tempore opportuno, ut in persecutione magis instanter de veritate fidei doceamus, quam de iustitia conversationis : in pace autem magis assidue de iustitia conversationis, quam de veritate fidei. Quoniam in persecutionibus quidem plus necessaria est doctrina fidei, quam conversationis : in pace autem plus necessaria est doctrina conversationis, quam fidei. Quoniam in persecutionibus non propter conversationem suam bonam aut malam veniunt Christiani in periculum, sed propter fidei confessionem : in pace autem non propter fidem suam veram periclitantur Christiani, sed propter conversationem : quoniam in persecutione fides Christianorum periclitatur, in pace autem iustitia. 46. *Beatus ille servus, quem cum venerit dominus ejus, invenerit sic facientem*. Quomodo? Sicut superius diximus, in fide, in sapientia, in tempore opportuno. In fide, ut credamus sic esse, sicut docemus. Ille autem credendo docet, qui facit quod docet : qui autem non facit bonum, non credit bono. Qui non credit in bono, non docet in fide : qui autem cum fide non praedicat, non solum non est beatus ille servus, sed multum infelix : quia alios quidem docet, se autem negligit. Sic prudenter, quia non semper omnia, neque omnibus omnia sunt dicenda. Frequenter illa, quae alios aedificant, alios destrunt. Sicut infantibus esca mutatur secundum aetatem, sic in populo secundum virtutem doctrina temperatur, praemonente Apostolo : *Et ego, fratres, non potui vobis loqui quasi spiritualibus, sed quasi carnalibus. Quasi parvulis in Christo lac vobis potum dedi, non escam* (1. Cor. 3. 1. 2). In tempore, ne importune oblata doctrina non prosit, sicut esca cruciat aut extra tempus accepta. 47. *Amen dico vobis, quo-*

niam super omnia bona sua constituet eum. Omnium quidem bonorum magna est gratia, inter omnes autem maxima est sacerdotalis dignitas, si quis eam immaculatam custodiat. Nam si super omnia opera sua pretiosiores existimat Deus animas hominum : quanto magis credibile est, ut super omnia bona sua constituat eum, qui confert Deo lucrum animarum? Non solum autem omnibus bonis suis meliorem iudicat hominem, sed etiam sui ipsius impassibilitati praeposuit salutem humanam. Ideo magnus est, qui bene regit hereditatem ejus, quam proprio sanguine acquisivit. 48. *Si autem dixerit dominus meus venire : 49. et incipiat percutere conservos suos, manducet autem et bibet cum ebriis*. Percutere est injuste percutere : qui autem propter justam causam percutit, etsi percutiat, percutere non videtur. Percutit enim, non ut suum dolorem vindicet, sed ut illius animam salvet. Si autem propter Deum percutere percussio esse videretur, nunquam diceret Deus, *Qui parcat baculo, odii filium suum* (Prov. 13. 24). Nam et alibi non absolute dicit : *Qui iratus fuerit fratri suo, reus erit iudicio* (Matth. 5. 22) : sed, *Qui sine causa iratus fuerit*. Sicut justa ira non est ira, sed diligentia : sic justa percussio non est percussio, sed correctio. Manducare et bibere sic intelligendum est, sicut supra interpretati sumus de manducantibus et bibentibus ante diluvium, id est, male manducare et bibere. Propter quod non simpliciter dicit manducare et bibere, sed, *Cum ebriis* : id est, cum peccatoribus, qui tenebrosorum actuum vitio ebrii sunt, de quibus et Paulus dicit : *Nam qui dormiunt, nocte dormiant : et qui inebriantur, nocte ebrii sunt* (1. Thess. 5. 7). Vides ergo, quia manducare et bibere sacerdotibus non est peccatum, sed cum ebriis manducare et bibere : id est, sic manducare, quomodo ebrii illi desiderant. Non enim jubet nos Scriptura malorum personas abominari, sed voluntates. Nam et Christus cum publicanis et peccatoribus manducavit, sed non sic quomodo publicani et peccatores volebant. Nec vitium suum aliquis Scriptura illius auctoritate defendat, quae jubet sacerdotem hospitalem esse debere. Hospitalitas enim non circa deliciosos cibos et magnos ostenditur, sed circa assiduas susceptiones impotentium peregrinorum, ut hospitalitas nostra non ab hominibus laudetur, sed a Deo sentiat. Nam deliciosa convivia magis luxuriam accusant, quam humanitatem commendant. Dicit enim Salomon : *Ne delesteris in multa epulatione, nec in turpibus et modicis* (Eccli. 37. 52). Ergo nec mulum permittitur, nec modicum et pretiosum. 50. *Veniet dominus ejus hora qua nescit, 51. et dividet eum, partemque ejus cum hypocritis et infidelibus ponet. Dividet eum* : id est, de consortio Christianorum, ut neque cum sanctis glorificetur, neque cum iis, qui mediocriter deliquerunt, mediocriter puniatur : sed junget eum cum hypocritis et infidelibus, ut quorum imitatus est mores, ipsorum puniatur interitum. Quomodo sacerdos super omnem populum glorificatur, si benefecerit, non solum propter suam iustitiam, sed propter omnium, quia causa est ipse iustitiae universorum : ita et peccans super omnes punitur, non solum propter suum peccatum, sed etiam propter omnium : quia ipse causa sit omnibus ad peccandum. Ideo autem non solum hypocritas dixit, sed etiam infideles : quia si omnes quidem hypocritae infideles sunt, non tamen omnes infideles hypocritae sunt. Ecce enim gentiles infideles quidem sunt, hypocritae autem non sunt : quia non se fingunt colere Christum, cum non colant, sed manifestum sequuntur errorem. Hypocritae autem sunt Judaei et haeretici : illi autem, quia dicunt se Judaeos, cum non sint, sed sint synagoga satanae : isti autem, quia fingunt se esse Christianos, cum sint Antichristi, id est, contra Christum. Item si quis videtur in Ecclesia esse, et agat contra Ecclesiam : et ille talis hypocrita dicitur esse.

Homilia lii. ex capite xlv.

1. *Tunc simile est regnum cælorum decem virginibus*, et reliqua. Notandum quod priorem quidem parabolam de doctoribus dicit, hanc autem de popularibus : tamen etsi spiritualem intellectum habeat parabola, nihil nocet interpretari eam etiam carnaliter. Tunc simile erit, cum dielms suis completis solutus fuerit mundus, cum venerit Iudex omnium occultorum. Modo autem interim omnes homines nobis invicem mentimur. Alii fingunt se justos, cum sint iniqui ; alii humiliant se ut peccatores, cum sint sancti : alii autem turpes actus suos usque ad mortem abscondunt, amplius homines erubescens, quam Deum timentes, et semper sunt in vulnere, dum pro tempore nolunt apparere vulnerati. Qui autem Deum timet, homines non erubescit. Nec enim peior potest esse timor terrenus, quam pœna cælestis. Quibus simile erit? *Decem virginibus*. Quidam putant hic virgines dici, de quibus Apostolus loquitur, *Ut sint sanctæ et corpore et spiritu* (1. Cor. 7. 34). Et sapiens quidem virgo est, quæ et corpore et animo virgo est, ut neque habeat virum neque habere desideret. Quid enim si aut parentes ejus propter votum suum in virginitatem eam tenuerunt, cum ipsa tamen post votum nubere voluerit? quid si pro aliqua occasione quesita non est talis? Hæc si non est nupta, voluntatem tamen nubendi habuit, corpore quidem virgo est, animo autem nupta : quia corpus opere sordidatur, animus autem voluntate. Quamvis frequenter, occasione necessitatis carnalis, Deus præstet hominibus misericordiam spirituales : si tamen postea voluntas necessitati consentiat, non solum autem ut non concupiscat, sed etiam absterneat se ab omni re mala, ut neque faciat, neque loquatur, neque cogitet quod displiceat Deo : quia corpus fornicatur, quando cum viro conjungitur : anima autem, quando diaboli voluntatibus sociatur. Quæ hæc non servat, fatua est ipsa virgo. Et vere fatua est, quæ per solam virginitatem corporis putat se Deo placere. Ecce enim quemadmodum cum manducas et bibis, non anima manducat, sed corpus : res enim incorporealis corporali cibo non pascitur : sic cum vir mulieri, aut mulier viro conjungitur, non anima copulatur, sed corpus. Propterea frequenter fit, ut nupta si alias non peccet, melior sit, quam illa, quæ virgo est, et alias peccat. Quoniam si illa non peccat quæ nupta est, corpore quidem nupta est, animo autem virgo est. Quæ autem alias peccat, et virgo est : corpore quidem virgo est, animo autem fornicaria. Sed ne desperare faciamus etiam virgines bonas, quia diximus per concupiscentiam animas fornicari, sciendum est quod aliud est concupiscere, aliud velle. Concupiscere, passionis est, velle autem arbitrii. Frequenter eam concupiscimus etiam quod nolimus. Si ergo concupiscentiæ non consentit voluntas, concupiscentia sola non damnat, magis autem et gloriosiore facit virginitatis coronam. Nunc veniamus ad spirituales ejus narrationem. Decem virgines omnes homines dicit, quorum vita decem sensibus sustentatur, quinque carnalibus, et quinque spiritualibus ; omnium enim hominum duæ sunt partes. Aut enim peccatores sunt, aut justi. Peccatores, qui secundum carnales ambulant sensus : just, qui secundum spirituales. Ergo et omne genus peccatorum in quinque dividitur, et omne genus justorum in quinque, secundum numerum sensuum, non secundum numerum hominum. Has autem virgines dividendas profert Christus, quando et just ab injustis et sancti a perversis per verbum suum dividendi sunt : ut quinque quidem ponantur ad dexteram justi Judicis, hoc est, sapientes : quinque autem ad sinistram, id est, fatuæ. Secundum autem mysterium et Moses in duabus tabulis legem suscepit decem verborum : quinque quidem mandata in tabula una, quinque autem in tabula altera. Sicut ergo tabulæ testamenti illius in uno quidem hærebant, tamen non poterat fieri ut

ambæ fierent ad dexteram legentis : sed necesse erat ut una quidem cum quinque esset ad dexteram, altera autem cum quinque aliis e set ad sinistram : sic omnes Christiani in una tenentur vocatione. Non est autem possibile, ut omnes ad dexteram fiant sedentis : sed necesse est, ut just quidem fiant ad dexteram, id est, quinque sapientes : injusti autem ad sinistram, id est, insipientes. Quidam putant hanc parabolam ad omnes pertinere, et ad hæreticos, et ad Judæos, præterquam ad gentiles : quoniam illi idolorum cultura corrupti sunt, et virgines dici non possunt. Vere autem nec ad Judæos pertinet, nec ad hæreticos : quia non possunt Judæi dici virgines, qui projecto et crucifixo sponso, adulterum super se diabolus susceperunt. Neque hæretici virgines dici possunt, qui et ipsi adulterino sensu corrupti sunt, et virginitatem veritatis Christi adulterino sermone corrumpunt. Sed ad Christianum tantummodo populum pertinet, de quibus scriptum est : *Statui vos uni viro virginem castam exhibere Christo*. Timeo autem, ne sicut serpens seduxit Hevam astutia sua, sic corrumpantur sensus vestri a castitate, quæ est in Christo Jesu (2. Cor. 11. 2, 3). Fatuæ autem virgines sunt, quæ fidem quidem Christi integram habent, opera autem justitiæ non habent. Judæi vero et hæretici neque fidem habent, neque opera possunt habere. Sed et si operum oleum habeant, nihil eis prodest : quia lampades fidei non habent, quas accendant. *Tunc simile erit*. Bene, *Tunc* : quia interim non apparet quæ prudentes sint, quæ fatuæ : quousque tunc multæ fatuæ fiant prudentes, et multæ quæ videntur prudentes, fatuæ efficiuntur. *Quæ acceperunt lampades suas*. Lampas dicitur fides, quia sicut lampas illuminat domum in qua est, sic fides illuminat animam cujus est. Accenditur autem hæc lampas igne divini verbi. Verbum enim Dei ignis est, sicut dicit Dominus : *Ignem veni mittere in terram* (Luc. 12. 49). Item dicente apostolo : *Fides ex auditu, auditus autem per verbum Dei* (Rom. 10. 17). Accipiunt autem homines hanc lampadem, quando venientes ad Christum, per sacerdotes accipiunt traditum sibi veritatis doctrinam. Aut sicut alius putat, verbum Dei, quod accepimus accedentes ad Christum, lucerna est, secundum quod scriptum est : *Lucerna pedibus meis verbum tuum* (Psalm. 118. 105). Oleum autem doctrina sacerdotum, aut cæterarum Scripturarum. Quoniam sicut lucerna, nisi ei subministraveris oleum, exstinguetur : sic verbum fidei nostræ, quod credentes accepimus, nisi assiduus nutriatur doctrinis, aut meditationibus Scripturarum, exstinguatur, et non satis illuminat animam. Aut oleum dicitur opus misericordiæ. Quia sicut oleum lumen lampadis sovet, sic opera bona subministrant confidentiam fidei, et vigorem accendunt. *Et venerunt obviam sponso et sponsæ*. Bene ait, *Venerunt*, quando ex illa die, qua homo credit Christo, quasi de seipso egressus, et de mundo, ire videtur obviam Christo : quia quotidie Christi expectat adventum. Sicut enim qui obviam vadit alicui, in via stat, et expectat eum quamdiu veniat : ita qui credit in Christum, sic debet vivere in hoc sæculo, quasi peregrinus, et non in suis, sed in transitu positus. Propterea et Judæi exiituri de Ægypto, expediti et præciniti agnum jussi sunt manducare (Exod. 12) : et ad exeundum parati, ostendentes nobis, quomodo quicumque nostri Agni eucharistiam manducant, ita debent semper esse expediti, quasi quotidie exiituri de mundo. Nec mireris, quia dixit ire obviam sponso et sponsæ, cum Ecclesia inter nos habeatur sponsa. Sicut enim Christus cum sit inter nos, tamen venturus dicitur, cum apparuerit in gloria : sic et Ecclesia quamvis sit inter nos, tamen ventura dicitur, cum apparuerit in gloria sua. Propterea dicit Apostolus : *Mortui enim estis, et vita vestra abscondita est cum Christo in Deo : cum autem Christus apparuerit vita vestra, tunc et vos apparebitis cum ipso in gloria* (Coloss. 3. 3). 3. *Fatuæ autem accipientes lampades suas, non tupperant*

oleum secum. Sicut lampas non ex oleo accenditur, sed ab igne, per oleum tamen nutritur, et nisi oleum ei subministraveris, exstinguitur: sic et fides non ex operibus nutritur, vel accenditur, sed ex verbo Dei, sicut ait Apostolus, tamen per bona opera nutritur: et nisi subministraveris ei opera bona, deficit. Sicut enim non potest in Deum sperare, nisi qui aliqua opera bona facit: sic non potest credere Deo, nisi qui facit aliquid dignum Deo. Inde est, quod peccatores non credunt Deo, sive cum de gloria sanctorum quis eis loquatur, sive de poena peccatorum: et dum non credunt futurum esse quod dicitur, neque de bono futuro delectantur, neque de malo terrentur. Vere futuri sunt omnes homines, qui aut solum existimant sibi posse sufficere ad salutem, quia credunt in Christum, et Christiani dicuntur, et non festinant semetipsos bonis operibus commendare: nec audiunt Iacobum dicentem, *Quia fides sine operibus mortua est (Jacobi 2.20).* 5. *Moram autem faciente sponso, dormitaverunt omnes virgines, et dormierunt.* Hoc significat sermo, quia tardante consummatione non solum peccatores, sed etiam iusti et spirituales ad negligentiam sunt revolvendi, et relicta via virtutis, ad carnalia delectamenta sunt aliquatenus transiituri, ut et illud impleatur quod propheta dicebat: *Salvum me fac, Domine, quoniam defecit sanctus, quoniam diminuti sunt fideles a filiis hominum (Psal. 11. 2).* Et hoc est quod Christus dicebat: *Putas, cum venerit Filius hominis, inveniet fidem super terram (Luc. 18. 8)?* Nam vigilare est iustitiam facere, dormire autem negligere est eam, sicut dicit: *Vigilate ergo, quia nescitis qua hora veniet Dominus (Math. 24. 42).* Et vere non tardat, sed quantum ad nostram inconstantiam tardare videtur. Nam si consideremus, ex quo Christus in caelum ascendit, et quantum vivebant homines ante diluvium, et prope tantum spatium est, quanto tempore erat vita uniuscujusque eorum. Si quis autem oculos habet apertos, intelligit quia mysterium huius verbi in nobis impletum est. Omne enim studium spirituale relinquimus, et ad carnalia delectamenta transimus. Quem enim invenies modo, non dicam laicum, sed aut presbyterum, aut episcopum, qui ad perfectum continent saeculi bona, credens consummationem esse propinquam? Unusquisque enim dicit in corde suo, infidelitatis spiritu prevalente: Ecce ex quo Christus fuit in terris, semper dicitur, Consummatio veniet, et ecce nondum venit. Ne forte non praeparandi causa, sed terrendi ista Scripturae loquuntur? Qui autem non vere credit consummationem esse propinquam, non ex verbis quae dicit, aut audit, sed ex operibus quae agit, cognoscitur. Qui enim vere credit consummationem esse propinquam, nihil curat de mundo, nec in posterum aliquid servat: quia nec peregre exiturus aliquid secum portat in via, nisi forte panem, quem necessarium habet in via. 6. *Media nocte clamor factus est, quasi clamor praecurrentium et praeturbantium angelorum. Qui clamor? Ecce sponsus venit, exite obviam ei.* Unde putas jubet exire? de domibus, de civitatibus? Non; nec enim est ratio: sed ut exeant de mundo, exeant de iniqua carnis natura. Ex eo quod Apostolus (1. Cor. 15. 52) ait, in novissima tuba mortuos suscitandos: datur nobis occasio aestimandi, clamorem illum esse, de quo Dominus dicit: *Ecce clamor factus est.* Aestimemus clamorem esse tubarum praecedentium, quas Joannes in Revelatione sua (Apoc. 1. 10. 4. et c. 8. per totum) exposuit, quarum tubarum clamores sunt ipsa signa, quae fiunt ab eis. Qui ergo intelligit illa signa clamantia saeculi finem, ille audit clamorem tubarum clamantium, quia venit sponsus, quarum vocem non corporis auris audit, sed animae intellectus. 7. *Tunc surrexerunt omnes virgines illae.* Ille est, cum clamor factus fuerit, non solum iusti, sed etiam peccatores de somno negligentiae surgent. Tunc incipient timere et festinare, tunc credent quia vere finiendus est mundus. Nam quemadmodum securitas etiam dili-

gentes homines negligentes facit: sic timor praesentis periculi etiam negligentes homines exhibet diligentes; sed nihil eis proderit diligentia illa, quam generat timor, non fides. Tunc intelligent, quia nihil est quod vixerunt in mundo. Tunc incipient sapere, quando nihil eis proderit sapuisse. *Et composuerunt lampades suas.* Id est, tunc incipient omnes aspicere et discutere fidem suam: tunc considerabunt singuli opera sua, qui bene fecerunt, qui male, et interrogabunt conscientias suas. Quemadmodum enim superventuro sponso festinat se sponsa componere, ne forte ex aliqua parte displiceat sponso: ita singuli semetipsos judicabunt apud se. Ille est enim praeparare fides suas. Quod si semper nos ita iudicarem, quemadmodum tunc iudicaturi sumus, numquam peccarem in Deum. Sicut ergo virgo deformis et debilis sine causa se componit, sic et tunc peccatores sine causa se praeparabunt. Naturalem rem loquitur. Sicut rex cum tyranno bellum facturum, si voluerit aspicere exercitum, et considerare arma illorum, jubet mitti tubam, ut fiant admoniti: tunc omnes milites festinant arma sua aspicere, ubi sit gladius ejus, ubi lorica sit posita, ubi jacet scutum: et qui securitatis tempore arma sua studuit immaculata custodire, paratus et laetus currit ad inspectionem: et qui tempore securitatis gladium suum aërugine dimiserit, aut lorica sordescere, scutum frangi aut rumpi, cum audierit tubam, et ipse quidem excitatus timore festinat limare gladium suum, detergere lorica, ligare aut stringere scutum, sed non poterit celare negligentiam suam, quia urgens necessitas non permittit longi temporis opus implere: sic et domino absente malus servus non aspicit opera sua, quod facit, quid non facit, aut quomodo credit: nec cogitat, quia venturus est dominus ejus, et opera perspecturus, et fidem: sed cum viderit eum venientem de longe, tunc aspicit opera sua, tunc incipit festinare, sed nihil ei proderit festinatio ejus, quia multorum dierum negligentia non potest una hora expleri. 8. *Fatales autem sapientibus dixerunt: Date nobis de oleo vestro, quia lampades nostrae exstinguuntur.* Exstinguitur lampas hominis, quando fides ejus deficit ac desperat. Sicut enim qui bene sibi conscius est, fiducialiter et magnanimitate agit: quemadmodum si quis infuso oleo addat lumen lucernae, sic et ille consideratione operum bonorum suorum semetipsum confortat, et fidei suae addit audaciam. Qui autem sibi male conscius est, semper pusillanimitas ac timidus est. Et quemadmodum subducto oleo minuitur lumen lucernae, sic et ille consideratione operum suorum malorum semetipsum confundit, et infidelitati suae adhuc diffidentiam addit. Ideo ergo timentes peccatores ad sanctos dicturi sunt: *Date nobis de oleo vestro:* hoc est, Vos sancti, qui habetis opera larga iustitiae sufficientia vobis non solum ad evadendam poenam, sed etiam ad gloriam consequendam, accommodate nobis auxilium operum bonorum vestrorum: id est, Intercedite pro nobis peccatoribus ad Dominum, quia iustitia vestra sufficiens est et vos glorificare, et nos excusare. 9. *Responderunt autem prudentes, dicentes: Ne forte nec nobis, nec vobis sufficit.* Ostendit in iis verbis, quod ita futurum est terribile iudicium illud, ut nulla innocentia sibi confidat. Et vere qui est homo natus de muliere, qui credit justum se esse inveniendum in conspectu illius, de quo beatissimus Job dicit: *Stellae in conspectu ejus non sunt mundae, et caelum sine crimine non est (Job 25. 5).* Si ergo impeccabilis natura stellarum et caeli, quantum ad iustitiam Dei, invenitur esse peccatrix: quomodo ante eum homo appareat justus, cujus et sine voluntate peccandi natura ipsa peccatum est? dicente Apostolo: *Ego autem carnalis sum, venundatus sub peccato: quod enim operor, non intelligo; non enim quod volo, hoc ago: sed quod nolo, illud ago; et jam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum (Rom. 7. 14-17).* Tantis timor tunc erit omnium,

etiam sanctorum, ut nemo speret se justum invenientem, sed adhuc timeat ne forte reus existat. Quis enim potest ad perfectum dijudicare conscientiam suam, et cognoscere cor suum, cum scriptum sit, *Quia de omni verbo otioso redditori sumus rationem* (Math. 12. 36)? Quomodo ergo pro peccatoribus tunc intercedant sancti, cum timeant ipsi de se? Nam sicut tempus misericordiae iudicium non suscipit, sic et tempus iudicii misericordiam non recipit. Ideo in primo adventu, cum tempus esset misericordiae, dicentibus apostolis super inhumanitatem civitatis alicujus: *Vis dicamus, ut decendant ignis de caelo?* respondit Jesus: *Nescitis cuius spiritus estis. Non enim veni iudicare mundum, sed salvare* (Luc. 9. 54. 56): ostendens quia cum venerit in secundo adventu, iudicii tempus similiter locum misericordiae non habebit. Ubi autem misericordia locum non habet, nec intercessio valet. Aut hæc ideo dicit, *Quoniam indignæ sunt passionis huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). Si ergo maior erit gloria, quæ preparata est sanctis a Deo, quam quod unusquisque sanctorum meretur: quomodo sufficiat et aliis ad salutem uniuscujusque opus eorum, cum nec sibi soli sufficiat ad gloriam illam justo iudicio consequendam? *Ite potius ad vendentes, et emite vobis.* Venditores operum bonorum, vel doctrinæ, sacerdotes sunt, qui præcepta justitiæ in populo dant, quasi pretium aliquod accipientes fidem ipsorum, qui peccatores per poenitentiam solvunt, pretio confessionis eorum placati. Aut certe hoc pretium doctrinæ accipiunt, quando sic docentes eos audierit populus. Populus quidem per obedientiam suam mercatus est sibi salutem, sacerdotes autem, qui docuerunt et laboraverunt circa eos, recipiunt a Deo doctrinæ suæ labores. Bonum ergo est consilium sanctorum ad peccatores, ut eant ad sacerdotes, et fideliter audiant eos: et cum audierint, faciant, et habebit virtutem olei fides eorum, si tamen habuerint tempus. 10. *Abentibus autem eis, ecce venit sponsus: et quæ paratæ erant, intraverunt cum eo, et clausa est janua.* Ostenditur nobis per hæc verba, quod illo in tempore inter angustias diversorum terrorum videntes se peccatores, anxiabuntur, et current huc et illuc ad sacerdotes, doctrinam et poenitentiam sibi quaerentes. Alii autem interrogantes, quid eis oporteat facere, sed festinante iudicio, et necessitatibus aliis super alias venientibus, cum non sit docendi licentia, nec tempus faciendæ justitiæ, aut agendæ poenitentiae, festinatio eorum vacua erit. Hoc enim et in quotidiano usu videmus fieri. Quotidie enim sacerdotes clamant in ecclesia: Qui peccavit, poenitentiam agat: qui non peccavit, permaneat in Deo. Neque seducant vos honores et divitiæ temporales: quia tempus vestrum prope est: et si consummatio vestra tardaverit, mors vestra non tardat. Et nemo credit, nemo obaudit. Cum autem venerit super illos mors, festinant et anxiantur, vocant sacerdotes, poenitentiam volunt agere, quando jam poenitentiae locus non est. Itaque dum exponunt peccata sua, dum accipiunt poenitentiae tempus, et præcepta justitiæ, capitur anima eorum, et vadunt vacui, magis autem ligati justo iudicio Dei: quia non propter odium peccatorum displicentes sibi volebant poenitentiam agere, sed propter mortis timorem. Adhuc enim si vivere potuissent, non sibi displicuissent. Alius autem venditores olei, id est, boni operis, pauperes dicit. Hortantur ergo prudentes virgines fatuas, ut eant ad pauperes, si patitur eas tempus, ut facientes eis bona justitiæ, misericordiam consequantur ab eis: quoniam per misericordias factas in eos, olei, id est, misericordiae merces acquiritur. Ille autem dum vadunt, volentes tunc aliquid boni facere, propter quod possint cum fiducia occurrere Christo, venturus est Christus repente, et nihil eis proderit anxietas illa, tunc incipientibus bene agere, cum tempus bene agendi concluditur. 11. *Novissime autem venerunt et reliquæ virgines, dicentes: Domine, Domine, aperi*

nobis. Nihil prodest ex necessitate repetita confessio ejus, qui ex voluntate nec semel confessus est. Nam voluntaria confessio et modica sufficit Deo: ex necessitate autem, neque magna. 12. *At ille respondens ait: Amen dico vobis, nescio vos qui estis.* Signa spiritus mei in vobis non video. Sicut enim qui immundum spiritum habet, bona opera facere non potest: sic qui Spiritum sanctum habet, opera non facit mala. Quare igitur vos opera non facitis bona, sed mala? Imaginem meam non cognosco in vobis. Imago autem mea est fugere malum, et sequi bonum: vos autem econtra fugistis bonum, et operati estis malum. Non potestis megrum militum præmia accipere, qui tyranni vexilla portatis. Non possum meos dicere, in quibus meum nihil cognosco.

Homilia liij. ex cap. xxv.

14. *Sicut enim homo peregre proficiscens vocavit servos suos, etc.* Homo peregre profectus, Christus est, post victoriam passionis ad Patrem iturus: voluntate misericordiae homo, non necessitate naturæ. Commendat autem Christus dilectionem suam, quam habet in sanctis. Ad regna enim celestia ascensus, et ad Patrem suum iturus, unde descenderat, peregre se iturum dicit, propter caritatem sanctorum, quos relinquebat in terris, cum magis peregre esset in mundo, sicut ipse testatur dicens: *Incola enim ego sum in terra apud te* (Psal. 118. 19). Quando enim venit in mundum Jesus, adhuc peregrinus erat, neminem habens sui nominis confessorem: postquam autem venit, et discipulos acquisivit, jam paterfamilias erat: et ideo proficiscens de mundo, peregre proficiscebatur. Vis autem scire quantum diligat fideles suos? Considera quid passus est pro eis. Si enim magis quam gloriam suam illos amavit, quasi homo moriens propter eos: quid mirum, si maiore dilectione tenebatur sanctorum, quos relinquebat in terris, quam dilectione gloriæ, quam habebat in caelis? *Et tradidit illis bona sua.* Non invidens aliis plus dedit, aliis minus, sed considerans diversitatem fidei eorum. Qui autem invidus est, aut parcus, omnibus est parcus et invidus. Neque quasi acceptor personarum fecit differentiam gratiarum. Vis scire? Considera quomodo pene æqualiter remuneravit eum, qui minus obtulit, et eum, qui amplius. Si enim acceptor personarum fuisset, utique non tantum in danda gratia, quantum in reddenda mercede esset æqualis ambobus. Manifestum est, quod in danda gratia non personas aspexit, sed virtutem uniuscujusque consideravit: ne supra virtutem opus injungens, ipse occasio offensionis existeret, et non esset reus qui peccavit, si supra virtutem pondus imposuisset. Volens ergo Dominus socios nos habere in regno celesti, opera nobis diversarum justitiarum commisit: non quia non habeat potestatem et sine operibus nos glorificare, sed ideo opus præmisit, quia sicut opera sine præmiis vacua sunt, sic præmia sine operibus sunt ingrata. 16. *Statim autem abiit qui quinque talenta acceperat, et acquisivit alia quinque.* De talento agnitionis Christi acquisivit unam justitiam bene vivendo. De presbyterio autem ipso acquisivit justitiam sollicitè præsidendo Ecclesiæ. De verbo acquisivit justitiam, verbum veritatis sinceriter prædicando. De baptismo lucratus est secundum Christi regulam baptizando, et dignos filios cum iudicio Ecclesiæ acquirendo. De sacrificio acquisivit justitiam, tam mundum et immaculatum sacrificium populo offerendo, et pro peccatis populi exorando. 17. *Similiter et ille qui duo talenta accepit, lucratus est alia duo.* Ille est, duas justitias. Unam bene vivendo, quam acquisivit a fide Christi: alteram sinceriter ministrando, quam fecit ex ministerio diaconatus. 18. *Qui autem unum accepit, abiens fodit in terram.* Primum videamus, ut quid neque ille, qui duo talenta habuit, abscondidit talenta sua proponituro, cum multi diaconi inveniantur inutiles: neque ille, qui

accepit quinque, cum multi doctores inveniantur inutiliter, sed ille tantum qui unum accepit, id est, populus? Attende. Deus secundum præscientiam suam, licet sciat qui iusti futuri sint, et qui iniusti: tamen omnes vocat ad fidem, dans eis gratiam credendi in Christum, quod est talentum bonis quidem ad salutem, malis autem ad præiudicium, ut inexcusabiles fiant. Diaconis autem et doctoribus secundum prævidentiam suam, illis videtur Deus injungere ministerium diaconatus aut presbyteratus, qui sunt iusti: qui autem inveniantur iniusti, illos homines ordinasse videntur, non Deus. Ab exitu ergo rei cognoscitur qui a Deo ordinatus est, et qui ab hominibus. Qui enim ministerium suum bene consummaverit, apparet quia ex Deo fuerat ordinatus: qui autem ministerium suum non bene consummaverit, ex hominibus ordinatus est. Quomodo autem quidam sacerdotes ex hominibus ordinantur, manifeste in libro octavo Canonum apostolorum dicitur. Qui autem ex hominibus ordinatus est, quantum ad Deum non est diaconus aut sacerdos. Ergo in sacerdotibus quidem et diaconis non est inventus ut perdat talenta, qui secundum præscientiam ordinatur a Deo. In popularibus autem evenit, quomodo etiam qui peccator futurus est, a Deo accepit fidei gratiam. Secundum hæc ergo quæ diximus, si presbyter aut diaconus peccator inventus fuerit: quoniam quantum ad præscientiam Dei (sicut jam diximus) non ex Deo, sed ex hominibus factus videtur presbyter aut diaconus, quasi laicus invenitur inter eos qui unum talentum fidei acceperunt. Ac per hoc nemo ordinatus a Deo peccat, nisi ut qui unum talentum accepit a Deo. Ideo autem gratia fidei omnibus a Deo præstatur, gratia autem clericatus non omnibus, sed dignis: quia in illa causa salutis est, in ista autem dispensatio mysterii. Nam et paterfamilias annonam quidem omnibus servis præstat, negotia autem sua non omnibus committit. Abscondit autem talentum suum in terra, qui accipiens notitiam Christi, contemnit vitam spirituales, et in terrenis actibus et deliciis conversans, obruit illud in carne sua, et sollicitudinibus mundi quasi spinis suffocat fidei suæ bonum, et non facit fructum. Hoc est enim, talentum in terra abscondere, quod est semen verbi inter spinas suffocare. Sciendum est autem quod ille, qui fodit gratiam suam in terram, non peccare proponit, sed iustitiam non facere. Qui enim peccat, non abscondere videtur gratiam, sed corrumpere. Si ergo in tenebras exteriores mittuntur, qui accepto verbo fidei, carnaliter vivendo, fructum iustitiæ non fecerunt: putas in quales tenebras sunt ituri, qui ipsum talentum fidei suæ peccando perdidit? Iste qui fodit talentum suum, similis est virginibus fatuis, quæ habentes lampades, oleum non habebant: tamen illæ, quam iste putaverunt sibi ad salutem hoc solum, quod credebant in Christum, posse sufficere. Nam vere talentum non perdidit, id est, domini sui, tamen reus est damni. Non enim propter hoc solum unusquisque fit Christianus, ut sit Christianus, servans talentum fidei suæ, sed ut operetur iustitiam Christo. Sicut enim qui seminandi causa accipiens semen, tempore seminationis non seminaverit, damnum facit domino suo: etsi non perdidit semen, est tamen tantum damnum, quantum poterat lucrum facere, si opportuno tempore seminasset: sic qui accipit fidem Christi, et in hoc sæculo seminationis non fuerit operatus, iustitiam, etsi fidem suam non perdidit, tamen tantum videtur peccasse, quantum potuit iustitiam facere, si non neglexisset. 19. *Post multum vero temporis venit dominus servorum illorum.* Primum videamus quare interim Dominus ascendit in cælum, post modicum iterum reyersurus, et semper cum sanctis futurus? Ut videlicet absente eo fideles gloriam sibi et vitam æternam acquirant per fidem et opera. Præsentem enim Christo nec tentari fideles poterant, nec probari, si essent veri fideles: quoniam si sit

præsentem, non creditur, sed videtur: cum autem absens fuerit, non videtur, sed creditur, dum timetur. Christo igitur præsentem, etsi tentationem aliquam sustinerent propter eum, aut iustitiam facerent, opus tamen eorum non videbatur esse in fide, sed in oculis. Ideo nec poterant sibi mercedem fidei per iustitiam acquirere, nisi ascendisset ab eis. Nam servus fidelis domino absente probatur: præsentem autem domino quicquid fecerit non est laus servi, sed domini.

Christus propter utilitatem nostram ascendit.—Vide ergo quia non propter suam utilitatem Christus ascendit, sed propter nostram. Tempus autem differt longum, ut longior detur hominibus iustitiæ faciendæ licentia. 20. *Et accedens qui quinque talenta acceperat, dixit: Domine, quinque talenta tradidisti mihi.* Vide, bonus servus, non quasi glorians in opere suo, non primum lucrari talentorum memoriam facit, sed primum memorat quæ accepit, postea quæ invenit: ut ostendat non studii sui aut laboris esse quod acquisivit, sed beneficiorum domini sui, quibus acquisivit. Tanquam si dicat: Domine, ego, quantum ad meum studium et laborem, nec modicam quidem iustitiam facere potuissem, nisi gratia tua fuisset mecum. Sicut dicebat ille qui dicit: *Sed plus omnibus laboravi; non autem ego, sed gratia Dei mecum* (1. Cor. 15. 10). 21. *Ait ei dominus ejus: Euge, serve bone et fidelis, quia super pauca fuisti fidelis, supra multa te constituam; intra in gaudium domini tui.* Pauca sunt admodum. Si quis de magna massa tritici modicam dederit drachmam, aut de magno vase vini modicum dederit gustum: sic de magno thesauro regni cælestis modica nobis per Spiritum sanctum arrha præstatur. Propter quod dicebat Apostolus: *Ex parte enim cognoscimus, et ex parte prophetamus: cum autem venerit quod perfectum est, destruentur ea quæ ex parte sunt* (1. Cor. 13. 9. 10). Non dixit, *Intra ad gaudium domini tui*: sed, *In gaudium domini tui*, ut possessor sit gaudii tui, non tantum spectator, et jam non quasi minister domini, in gaudio ejus, sed particeps gaudiorum. Sicut et alibi ipse dicebat: *Pater, volo ut ubi ego sum, et isti sint mecum, ut videant gloriam meam quam mihi dedisti* (Joan. 17. 24). Quid ergo dignam facimus in hoc sæculo, ut participes Domini nostri in regnis cælestibus fieri mereamur? Ideo iuste dicit Apostolus: *Existimo enim quod non sunt condignæ passionibus huius temporis ad futuram gloriam, quæ revelabitur in nobis* (Rom. 8. 18). 22. *Accedens autem et qui duo talenta acceperat, ait: Domine, duo talenta tradidisti mihi, ecce alia duo.* Et si minor in opere, non minor in voluntate. Videns autem dominus quia servo illi non voluntas operandi minor fuit, sed virtus fidei: nam et ille voluit similiter amplius operari, sed magis desiderii ejus non sufficit modica fides: ideo iustus iudex, etsi non similia lucra suscepit ab illo, quemadmodum ab isto, tamen sic benevolentia istum suscepit, quemadmodum et illum: quia Christus non magis operum remunerator est, quam voluntatum. Nec putet ergo diaconus, quod ex eo quod diaconus est, beator erit, quam laicus studiosus: non enim dignitas apud Deum honorabitur, sed voluntas. Nec diacono se beatiorem debet putare presbyter ex eo quod presbyter est, quam se, si fuerit bonus diaconus: quoniam gradus ministerii ex Deo est, perfecta autem voluntas ex nobis. Propterea non sumus iudicandi, quia non fecimus quod in parte nostra non est: sed ex eo sumus iudicandi, quod in nobis est posse, si volumus. 24. *Accedens autem et qui unum talentum acceperat, ait: Domine, scio quia homo durus es, melis ubi non seminasti, et congregas ubi non sparsisti.* O malitia peccatorum, quæ neque futuri iudicii terrore mutatur! Qui enim peccatum suum debuerat simpliciter confiteri, ut dominum, quem male agendo irritaverat, simpliciter confitendo leniret: contra non solum non confitetur, sed adhuc excusat. Et dum vult unum excusare peccatum, addit et alia duo. Primum, quia peccavit: secundo, quia excusat: ter-

tio, quia et injuriam domino facit. Propterea sciens propheta quam mala sit excusatio peccatorum, dicit : *Non declines cor meum in verba malitiæ, ad excusandas excusationes in peccatis, cum hominibus operantibus iniquitatem* (Psal. 140. 4). Dic ergo, serve mendax, quomodo metit Christus, ubi non seminavit? Quis enim hominum est, vel gentilium, vel Judæorum, quem non sufficienter spiritalibus et corporalibus sensibus adornavit, cui non dedit scientiam boni et mali, cui non dedit posse fugere malum, et apprehendere bonum, si vult? Sicut enim nullus est homo, cui aliquid corporis membrorum minus sit ad usum corporalem: sic non est, cui minus sit aliquid sensus aut potentiæ ad intelligentiam boni et mali, et ad omne opus hominum faciendum quodcumque voluerit. Si igitur etiam in gentibus seminavit gratiam suam, ex quibus nullus justitiæ colligitur fructus: quomodo in te metit quod non seminavit, quem quasi aratro spiritali crucis suæ verbo aravit, quem doctrina justitiæ seminavit, quem Spiritu sancto irrigavit? Tot semina suscipiens gratiarum, vel unum fructum justitiæ non debuisti offerre? Nam Deus hominem ex duplici creans natura, corporis et animæ: in corpore quidem creavit quinque sensus, et motus quosdam concupiscentiarum, nascentium ex occasione sensuum prædictorum: in anima autem creavit judicia et virtutes, ut intelligat malarum rerum et bonarum discretionem, ut possit resistere motibus suis corporalibus. Qui ergo secundum delectationes carnales vivere elegerunt, neque considerant in anima sua judicia et virtutes esse creatas: nec enim experiuntur ea si sint, sed tantum sensus carnales, concupiscentiarum nascentium ex occasione sensuum prædictorum exsequuntur, ex quo fit, ut sic arbitrentur et dicant, quia omnia bona carnalia et mundialia ideo creavit Deus, ut omnibus eis utamur. Nam si vere non sunt creata in nobis secundum animam judicia et virtutes, quibus possumus resistere motibus concupiscentiarum nostrarum carnalium: certum est, quia ideo creata sunt bona carnalia, ut utamur illis. Si autem creatum est in nobis, et intelligere eos, et posse resistere eis: sine dubio non ideo creata sunt corporalia bona et mundialia, ut eis utamur, sed ut resistentes eis, meliori studio acquiramus nobis mercedem. Nam nec intelligere malum et bonum in nobis esset creatum, nisi prius creatum fuisset et posse resistere malo. Ut quid enim homini datum fuisset intelligere, si non fuisset ei datum et posse facere quod intelligit melius esse? Numquid animalibus Deus creavit intelligere, quod honestius et laudabilius est? Non, quia nec creavit in eis posse facere aliquid quod melius est. Sic nec homini creasset intelligere, nisi creasset ei et quod intelligit facere posse. 26. *Respondens autem dominus ejus, dixit ei: Serve nequam et piger, sciebans quia meto ubi non seminavi, et congrego ubi non sparsi.* 27. *Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris.* Nequam dicitur, quia contumeliam reddidit domino pro honore: piger, quia talentum non duplicavit. Et ideo pro eo quidem quasi superbus, pro hoc autem quasi negligens condemnatur. Vere nequam, quia largitatem domini quasi violentiam accusavit. Nec enim Deus ideo gratiam intellectus, aut notitiam sui homini dedit, desiderans gloriam sibi acquiri per eum: sed ut per gratiam Dei ipse sibi vitam æternam et gloriam mereatur, et societatem cælestis regni cum Deo. Hoc sine dubio intelligitur ex ipsa præcedentium remuneratione justorum. Si enim propter se dedisset gratiam hominibus, numquam, a servis pauca suscipiens, redderet multa. Sed malitia excecatus, dum voluit sapientiam Dei fallere, majoribus se iratus vinculis alligavit, dicens: *Metis ubi non seminasti.* Si enim vere talem scivit dominum suum, eo magis debuit festinare, ut per diligentiam suam avaritiam domini sui faceret, ne per negligentiam injustitiam ejus magis ad iracundiam provocaret: quia austeritas non contemnitur, sed timetur. Qui autem timet, non contem-

nere, sed placare festinat, sciens quomodo qui metit, ubi non seminat, magis vult nectere, ubi seminavit. Oportuit ergo te committere pecuniam meam numulariis, et veniens ego recepissem eam cum usuris. Quidam putant tres istos omnes doctores esse, diferentes autem gratias habuisse: et hunc tertium ideo argui, quia non docuit alios gratiam scientiæ, quam habebat. Et quamvis omnis homo rationalis constitutus numularius dici possit, tamen nescio si habeat rationem, qui sic minimus est, ut unius talenti gratiam habeat. Qui numularius est, non indiget ejus: si autem est qui illius magisterio opus habeat, ille sine dubio numularius non est. Cauti enim hominis est, numularium esse, qui differentias pensat verborum. Ergo necesse est hunc tertium intelligere popularem, sicut diximus supra. Mensa est omnis Scriptura divina, sicut et alibi exposuimus, secundum quod dicit propheta de Scriptura Veteris Testamenti Judæis scandalum facta: *Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, et in retributionem, et in scandalum* (Psal. 68. 23). Non enim mensa eorum corporalis facta eis in scandalum, sed Scriptura legis eorum. Legentes enim in lege, *Maledictus omnis qui pendet in ligno* (Deut. 21. 23): et videntes Jesum crucifixum, contra legem restimaverunt credere in Jesum crucifixum, quem lex maledictum annuntiabat: non intelligentes, quia nostram maledictionem in ligno suscepant, ut nos liberaret a maledictione, quam susceperamus per lignum: et sic facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Item videntes eum in sabbatis operantem, leprosos tangentem, a quibus omnibus abstinere lex diligenter præcipiebat, scandalizati sunt in eum, dicentes: *Hic homo non est ex Deo, qui sabbatum non custodit* (Joan. 9. 16): non intelligentes, quia corporale quidem solvebat, spirituale autem implebat. Et hoc inodo facta est eis mensa eorum, id est, Scriptura legis eorum, in scandalum. Ergo mensa est omnis Scriptura divina, in qua panis verbi nutriendus animas positus est, supra quam omnes Christiani recumbunt, et epulantur in spiritu. Numularii autem præsidentes mensæ illi sunt sacerdotes fideles et prudentes: qui cum viderint fidem et actus Christianorum, accipiunt judicium de Scripturis, quasi de mensa, et ponderant eos, et æstimant, et intelligunt si digni sunt Deo, aut non. Et si habent charagma, id est, figuram et imaginem mundi, sunt ipsius, et oportet eos abjicere. Huic mensæ qui commiserit fidem suam, quam baptizatus suscepit a Christo, ut in Ecclesia permanet, Scripturas autem legat, aut audiat incessanter ex fide, ut alloquutionibus sacerdotum numquam fraudetur. Impossibile enim est, ut non multiplicetur fides ipsius. Paulatim enim die in diem timor Domini generatur, sensus ejus illuminatur, scientia ejus crescit, confirmatur in fide, excitatur ad desiderium regni cælestis, apprehendit eum zelus antiquorum sanctorum quos legit, excitatur et ipse plerumque ad easdem virtutes. Vides quantum usuram facit augmentata fides, data ad mensam Scripturarum sanctorum. Sicut enim pecunia hæc corporalis quidem, si sit in sæculo, inclusa ipsa est semper; si autem fuerit agitata de manu in manum, usu ipso multiplicatur, unde usura dicitur ab usu: sic et fides Christi, siquidem otiosa teneatur in corde, non solum ipsa manet quæ fuit, sed adhuc minoratur in otio, et torpescit, et segnitas efficitur, et paulatim per actus carnales exinanita ad nihilum vadit: si autem exercitata fuerit Scripturis, et loquutionibus assiduus suscitata, operibus bonis vivificata, non solum dico, multiplicabitur, sed numquam desinet crescere, donec vivet homo. Numquid nos ex nobis hoc dicimus? Ipse denique propheta in principio Psalmorum suorum hunc annuntiat esse beatum. Nam cum dixisset, *Beatus vir, qui non abiit in consilio impiorum, et in via peccatorum non stetit, et in cathedra pestilentie non sedit*: addit, *Et in lege Domini voluntas ejus, et in lege ejus meditabitur die ac nocte* (Psal. 1. 1. 2). Et quod sit lucrum medita-

tionis huiusmodi, subinfert, dicens : *Et erit tanquam lignum, quod plantatum est secus decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non defluet, et omnia quaecumque faciet, prosperabuntur* (Psalm. 1. 3). 28. *Tollite itaque ab eo talentum, et date ei qui habet decem talenta.* 29. *Omni enim habenti dabitur, et abundabit.* Peccator agnoscens Christum, habet hanc ipsam gratiam, quod cognoscit Christum : sed cum venerit in iudicium Christi, dividitur a consortio cognoscentium Christum : et sic tollitur ab eo, quod videbatur habere, quamvis vere non habebat. Quomodo qui cognoscit Christum, et peccat, videtur quidem habere scientiam Christi, vere autem non habet : et insa notitia Christi additur homini justo qui habebat. Ille vere habet scientiam Christi, qui iustitiam facit. Et quomodo ei additur scientia Christi super scientiam ? Ut qui videbat per speculum in ænigmate, videat facie ad faciem : et qui cognoscebat ex parte, cognoscat sicut cognitus est (1. Cor. 13. 12) Sed aliter intelligitur. Qui fidem habet, et bonam in Domino voluntatem, etiam si quid minus in opere quasi habuerit, nihilominus renumeratur a Iudice bono : qui autem fidem non habet, aut bonam in Domino voluntatem, etiam ceteras virtutes, quas videtur naturaliter possidere, perdit. Eleganter ait, *Quod videtur habere, auferetur ab eo.* Quicquid enim boni sine fide Christi est, non ei imputatur, qui male usus est eo. Sicut sunt multi, qui videtur quidem aut mansueti, aut humiles esse : sed quia non sunt hoc propter Deum, licet videatur esse aliquod bonum eorum, non autem est : quia quod non est ex fide, peccatum est. 30. *Et hunc nequam servum projicite in tenebras exteriores.* Considerandum est, ut quid non dixit, *Mittite eum in tenebras inferiores* : sed, *In tenebras exteriores.* Quidam dicunt non tantum esse infernum deorsum, sed extra mundum istum esse aliqua tenebrosissima loca et ignea, in quibus puniuntur qui digni sunt. Forte ergo ideo dixit exteriores tenebras, et non inferiores. Qui considerat quomodo sequens parabola parabola huic præcedenti conjuncta est, et quomodo pars est parabola hujus : nec enim alterius rei parabola est, nisi ipsius : non sine ratione requirit : quia quod ait : *Post multum temporis veniens dominus servorum illorum, posuit cum eis rationem* : non de secundo dicit adventu, quando venturus est cum majestate : sed de adventu, qui frequenter solet venire ad omnes Christianos, quibus gratiam dedit suæ cognitionis : et discutit eos, et ponit rationem cum eis, ut judicet eos, et justos ab iniquis discernat, sicut exposuimus supra in parabola ubi dicit : *Simile est regnum caelorum homini regi, qui voluit rationem ponere cum servis suis* (Matth. 13. 23). Habet autem alia parabola sic : 31. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ,* 32. *et congregabuntur ante eum omnes gentes.* Ac si dicat : Interim quidem sic veniet, sic ponet rationem cum servis suis, sic discutiet eos, sicut exposui in ista parabola. Cum autem venerit Filius hominis in majestate Patris sui cum angelis suis, tunc sedebit super sedem maiestatis suæ, tanquam non semper veniens cum majestate Patris veniat, nec cum angelis suis, nec semper veniens sedeat in sede maiestatis suæ, sed tunc tantummodo fiet hoc. Sed et illud vide, quomodo in hac parabola peccatorem non in ignem, nec in aliquam pœnam, sed tantum in tenebras exteriores mitti præcepit : in illa autem, cum venerit in majestate Patris, jam non tantum in tenebras exteriores, sed et in ignem mittet, et pœnas. Item in hac parabola justum in gaudium jubet intrare, in illa autem in regnum. Adhuc autem quod ait, *Aecedens autem ei qui unum talentum acceperat ait : Scio enim quia homo durus es, melius quod non seminasti, et congregas quod non sparsisti* : putas in secundo adventu, cum venerit sic terribiliter cum gloria sua, stabit peccator ante eum, et talia dicet ? Absit. Maxime cum nec æstimet viri prudentes personale tunc fore iudicium, ut per singulos homines Christus quidem inter-

roget, peccator autem respondeat, et gesta narrationum conficiantur : sed verius est quod ait Apostolus, quia in cogitationibus suis iudicabitur unusquisque dicens : *Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis, testimonium reddente sibi conscientia eorum, et in se invicem cogitationibus accusantibus, aut etiam defendentibus, cum iudicabit Deus oculis hominum secundum evangelium meum per Jesum Christum* (Rom. 2. 15. 16). Ergo in hoc sæculo, quamdiu sunt Christiani in corporibus suis, venit Christus ad eos, et ponit rationem cum eis invisibiliter, et interrogat eos in cogitationibus eorum, et audit eos in ipsis loquentes, sicut scriptum est de utroque. De hoc quidem, quia *In cogitationibus impij interrogatio erit* (Sapient. 1. 9) ; de illo autem, *Quia cogitatio hominis confitebitur* (Psalm. 75. 11). Utputa, dicit in Psalmo : *Vidua et pupillos interfecerunt, et advenam occiderunt, et dixerunt, Non videbit Dominus, neque intelliget Deus Jacob* (Psalm. 93. 6. 7) : non quia talia fuerunt specialiter verba illorum, sed quia tales sunt cogitationes hominum facientium mala. Nec enim facerent mala, si cogitarent, Deum aut intelligere aut videre quæ faciunt. Sic et hic, non quia talia specialiter sunt dicta hominis justi, aut peccatoris : sed quia tales sunt cogitationes eorum, et cogitationes eorum quasi dicta ponuntur. Omnis enim vir justus, qui facit opera bona solum propter Deum, cum venerit in recordationem actuum suorum bonorum, necesse habet venire frequenter, aut Deo movente cogitationes cordis ejus in eo, aut diabolo, prætermisso Deo : nescio tamen, cum venerit considerans intra se et actus suos bonos, et naturam carnis suæ malevolam, sic loquitur in cogitationibus suis : Non ego hæc feci. Nec enim credibile sine Deo naturam carnis injustam facere opus justum, sed virtus gratiæ Christi, quam dedit hominibus per fidem nominis sui. Et talis cogitatio ejus fit confessio ante Christum, audientem tacitas cogitationum loquentium voces. Item omnis peccator, qui fecit opera mala, cum venerit in recordationem actuum suorum malorum : necesse enim habet venire frequenter, sive ipso Christo movente cogitationes cordis ejus in eo, sive diabolo, Dei permissione : scio tamen, veniens nunquam seipsum reprehendit in cogitationibus suis, numquam seipsum accusat, numquam se iudicat reum, sicut solent facere si deliquerint justi : alioquin et compunctus emendaretur ; sed excusat se semper in cogitationibus suis, et absolvere se festinat a reatu peccatorum suorum. Aut enim naturalibus necessitatibus imputat quod peccavit, aut plus ab omnibus Deum exigere dicit, quam ipsa patitur hominum habitudo. Non potest enim bona cogitare, qui mala opera facit : sicut nec mala cogitare potest, qui facit bona propter Deum. Et bonus quidem forsitan interdum mala cogitat : quoniam omnis homo etsi secundum voluntatem animæ bonus est, tamen secundum naturam carnis malus est. Malus autem impossibile est ut cogitet bona, quoniam et secundum naturam carnis malus est, et secundum animæ voluntatem perversus, et talis cogitatio maligna fit. Quando enim peccator nihil boni posse facere arbitratur, impediende natura, nisi tantum cognoscere Deum et Christum Filium ejus : nonne cogitationibus suis hoc dicere videtur ad Christum ? Quia nihil boni posse facere creasti me, nisi solum cognoscere : ecce habes beneficium tuum. Et hoc ipsum quasi nihil æstimans dicit, quod Christum cognoscit. Similiter et iudicia Christi, et occulta de hominibus aut bonis, aut malis, quasi responsa ponuntur : id est, non quia specialiter sic Christus respondit, sed quia talia sunt iudicia Christi invisibiliter iudicantis. Congratulatur autem justus apud seipsum : primum, quia talia opera fecit : deinde, quia nihil eorum sibi imputavit, sed omnia Christo : propter quod superadditur ei gratia Spiritus sancti, et introducit eum in suum gaudium, ut sic gaudeat in futuræ spe gloriæ suæ, sicut gaudet et Christus. Nam quantum largior fuerit spes hominis, tantum cordis ejus gaudium plenum est. Sicut in alio loco Dominus

dicit discipulis suis: *Hæc loquutus sum vobis, ut gaudium meum in vobis sit, et gaudium vestrum impleatur* (Joan. 15. 11), id est, spes vestra. Spes enim plena hominis, plenum est gaudium cordis ipsius. Peccator autem qualia diximus cogitans, graviter fert: primum, quia mala fecit: deinde, quia ingratus est, nullam virtutem se æstimans accepisse ad faciendum opera bona, nisi nudam notitiam ejus. Propter quod jubet tolli ab eo etiam hoc ipsum quod cognoscat Christum, et mittit eum in tenebras exteriores. Jubet autem, sicut arbitror, malignos spiritus ministrantes sibi ad mala, qui obscurantes mentem ejus et obligantes opera ejus, et consilia simul, quod est manus et pedes, ut nihil ulterius boni aut consilii possit, aut agere, mittunt eum foras. Ubi foras? Extra Ecclesiam Christi, extra fidem veritatis, extra conventum sanctorum, in hæreses tenebrosas, ubi non apparet lux veritatis, sol justitiæ numquam splendet. Non enim dixit, in tenebras inferiores, ut infernales intelligamus: sed, *In tenebras exteriores*, ut hæreses intelligamus præ cæteris plus tenebrosas. Aut certe quamdiu quidem peccator mala operatur, aut cogitat, in tenebris est, sed in tenebris propinquioribus: quando autem in hæresim quamdam projicitur, tunc projicitur in tenebras exteriores.

Homilia liv. ex cap. xxv.

31. Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, et omnes angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, etc. Criminosas personas iudex auditurus in publico, tribunal suum collocat in excelsis, circa se constituit vexilla regalia, ante conspectum suum ponit super mensam caliculam, unde tribus digitis mortem hominum scribat aut vitam: hinc inde officiales ordinate consistunt, in medio secretario ponuntur genera horrenda poenarum, quæ non solum pati, sed et videre tormentum est. Stant juxta parati tortores, crudeliores aspectu quam manibus. Toti iudicii facies cujusdam schematis terrore vestitur. Et cum ad medium productæ fuerint criminosæ personæ, ante interrogationem iudicis ipsius, iudicii terribili discutiuntur aspectu. Similiter et Dominus se ad iudicium venturum promittit similiter cum tremore, non cum simili terrore. Nam et bona et mala similiter ordinata sunt in terra sicut in cælo, non tamen similia. Ergo videntes in terra poenas, et glorias, non similes putare debemus in cælo: sed cum sint talia super terram, multo maiora suspicari debemus in cælo. Quantum enim Deus distat ab homine, tantum cæleste iudicium a terreno. Istius enim iudicii splendor in schemate, illius autem iudicii majestas in veritate, testante propheta: *Deus manifeste veniet, Deus noster et non silebit. Ignis in conspectu ejus ardebit, et in circuitu ejus tempestas valida* (Psal. 49. 3). *Manifeste*, inquit, non jam celatus in corpore, sicut antea, ut vix eum etiam boni cognoscerent: sed manifestus in gloria, ut etiam mali eum confiteantur inviti: ut qui contempserunt eum, in humilitate, cognoscant eum in potestate. Et qui scire noluerunt quam dulcis est misericordia ejus, sentiant quam gravis est ira ipsius. *Deus noster, et non silebit*. Non dixit, *Et silebit*, ostendens quia ipse quidem de se tacebit, sed ipsa gloria ejus de ipso loquatur. Aliquando transfiguratum eum in monte videntes apostoli, acceperunt mandatum ne cui dicerent (Matth. 17. 9), ne videretur Christus per potentiam subjungere sibi populum, et non per fidem. Tunc autem jam nemo tacebit, quia non est venturus adhuc tentare fideles, sed jam pervere infideles. Tunc prædicatores necessarii non erunt. Nam etsi vox omnium taceat, visio ipsa clamabit, sicut ipse de secundo suo adventu dicit: *Sicut fulgur exit ab Oriente, et pariet usque ad Occidentem, sic erit adventus Filii hominis* (Matth. 24. 27). *Tunc sedebit super sedem majestatis suæ*. Scimus certissime, quia sedes Christi homines sunt. Cum ergo de primo adventu et ascensu Christi dicat propheta, *sedebit cum super sedem sanctam suam*, hoc modo: *Ascendit Deus in strepitum, Dominus in voce tubæ: Deus sedet super sedem sanctam suam* (Psal. 46. 6. 9): quomodo

hic secundum suum adventum exponens, dicit, *Tunc sedebit super sedem gloriæ suæ*? Sed vide quia in primo adventu sedem Christi sanctam dixit, in secundo autem gloriosam. Quomodo? in primo adventu mundavit nos per verbum, lavit per aquam, sanctificavit per Spiritum: in secundo autem glorificabit per resurrectionem, cum transformaverit corpus humilitatis nostræ, ut fiat conforme corpori gloriæ ejus (Philipp. 3. 21): cum seminati fuerint homines in infirmitate, et surrexerint in gloria: cum seminati fuerint corporales, et surrexerint spirituales (1. Cor. 15. 43. 44): tunc sedebit in sede gloriæ suæ, cum sedes ejus hoc modo facta fuerit gloriosa. 32. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes*. Quia omnibus gentibus cognitionis suæ gratiam condonavit, iudicans iuste in utroque, ut nec boni, sine doctrina veritatis, bonitatis suæ fructus amittant: nec mali, propter excusationem ignorantiae, malitiæ suæ poenas effugiant. Nam sicut in nocte rerum facies non apparet, sed et gemma quasi lapis videtur, et lapis quasi gemma existimatur: sic et ante adventum Christi humanorum cordium differentia non apparebat, sed et mali quasi boni sustentabantur, et boni quasi mali contemnebantur. At ubi illuminatio Evangelii ad omnes gentes prædicata pervenit, tunc manifestata est qualitas omnium voluntatum, tunc omnes gentes inexcusabiles factæ sunt. Et idcirco tunc iusto ad iudicium congregabuntur omnes, quia qui mandatum præmittit, tacite iudicium futurum esse denuntiat. *Tunc segregabit eos ab invicem, sicut segregat pastor oves ab hædis*. Tunc enim homines mixti sunt, et non solum mixti, quomodo in iisdem locis simul converterentur iusti cum impiis, sed etiam confusi sunt, quomodo inter justos et impios, quantum ad homines discretio non apparet. Sicut in tempore hiemis inter virides et aridas arbores discretio non est; cum autem venerit tempus illud heatum vernale, discernuntur: ita nunc unusquisque secundum fidem suam et secundum opera sua manifestabitur, impiis quidem nulla proferentibus folia, nullum ostendentibus fructum: sancti autem et foliis vestiuntur vitæ æternæ, et fructibus onerabuntur gloriæ. Et hoc modo segregabuntur a Domino cælesti pastore. Et pastor quidem corporalis segregat secundum naturas corporum, Christus autem secundum genera animarum segregat homines. Oves sunt homines iusti, propter mansuetudinem, quia ipsi neminem lædunt: propter patientiam, quia cum ab aliis læsi fuerint, sustinent. Et sicut oves, quando ligantur, aut tacent, aut in simplicitate balant: sic et sancti, cum læduntur, aut tacent, aut certe in benignitate probati, preces transmittunt ad Deum. Et sicut ovis ad mortem ducitur, et non clamat: vita ejus tollitur, et mansuetudo ejus non immutatur: sic et sancti maledicuntur, et non remale dicunt: percutiuntur, et non repercutiunt: bona eorum diripiuntur, et illi non contradicunt: dolorem sentiunt, et clamorem non emittunt. Et quid opus est clamoribus, cum ille qui nocet, non miseretur, etiamsi clamaveris? ille autem qui misericors est, miseretur, etiamsi non clamaveris, audit et videt? Hædos autem homines peccatores dicit, quia in capris naturaliter hæc insunt vitia: libido præ cæteris animalibus, superbia, rixa. Semper enim se percutientes incedunt et modo humero pulsante, interdum cornu percutiunt. Item invidi sibi alterutri invident: sicut significat Salomon de invidis, dicens: *Sicut capra, sic aspiciat ruinam proximi sui* (Eccl. 11. 33). Item jactantes sunt et gloriantes, sicut idem significat Salomon, dicens: *Tria sunt, quæ securiter ambulant, leo inter jumenta, gallus inter gallinas, et hircus præcedens capras* (Prov. 30. 29-31). Item capræ multum trahuntur concupiscentia gulæ. Propter gulam namque poenam per saxa et præcipitia ambulant, et super præcipitia se suspendunt. Item clamoribus super omnia garrule. In omnibus his vitiis peccatores abundant, et ideo hædi sunt assimilati. Adhuc quæro, quare non eorum similes introduxit ætates, dicens: ita separabit eos, sicut oves ab hircis: aut ita, sicut agnos ab hædis?

Sed videt quomodo volens ostendere, sanctos perfectos in omnibus, ponendos ad dexteram: et impios omnino infructuosos, ad sinistram: ideo sanctos, oves: impios autem hædos vocavit. Quomodo agni, etsi natura mansueti sunt, tamen non sunt omnino fructiferi propter ætatem: fructum enim adhuc non habent lactis et lanæ. Item capræ etsi malignæ sunt ex natura, tamen ex aliqua parte fructiferæ sunt per ætatem; lactis enim abundantiores exhibent fructus. Hædi autem et mali sunt ex natura, et omnino infructuosi sunt ex ætate. 33. *Et statuet oves ad dexteram suam, hædos autem ad sinistram.* Quando aliquis ante conspectum regis aut iudicis introducit, ex ipso loco, ubi stare jubetur, intelligit, si propter bonum introductus est, aut propter malum. Si enim propter bonum, statim vocatur in proximo: si propter malum, longe stare jubetur: sic et istos, Deus justos quidem ad dextram constituet, et peccatores ad sinistram: ut unusquisque meritorum suorum conditionem ex ipsius loci qualitate cognoscat, et ante iudicii sententiam pœnam confusionis excipiat. Merito justos ad dextram collocat, quia numquam cognoverunt sinistram: merito impios ad sinistram, quia numquam cognoscere voluerunt dexteram partem. *Vias enim, quæ a dextris sunt, novit Dominus; perveras autem sunt, quæ a sinistris sunt (Prov. 4. 27).* Ecce enim, si tu consistas in publico pariter cum amico, et veniens aliquis illum salutet, et te contemnat, aut separans illum a te, cum illo loquatur, aut familiariter cum illo jocetur: nonne tu relictus solus, stas aporiat in publico, et graviores existimas illam confusionem, quam mortem? Et quomodo putas impios confundendos in die iudicii, quando ante conspectum angelorum, segregatis iustis, fuerint derelicti? Nonne, etsi nihil ulterius paterentur, illa sola verecundia sufficeret eis ad pœnam? Apostolus autem dicit sanctos: jam collocatos esse ad dexteram virtutis per ascensionem et sessionem Domini Salvatoris (*Ephes. 1. 20*). Nam sicut in carne sua omnem carnem suscepit, et crucifixus omnem carnem crucifixit in se, et resurgens omnem resuscitavit in se: sic ascendens, et sedens ad dexteram Dei, omnes ad dexteram collocavit. Quomodo hic dicit, quia tunc statuet oves quidem ad dexteram, hædos autem ad sinistram? Sed vide quia nunc nos collocavit ad dexteram, ad agendum ea, quæ sunt dextere partis: postea autem statuet ad dexteram suam, ad conregnandum. 34. *Tunc dicit illis qui ad dexteram.* Et quare non illis ante, qui sunt ad sinistram? Quia paratior est Deus semper ad beneficiendum, quam ad malefaciendum. Nam bona bonis secundum propositum suum præstat, quia bonus est: malis autem mala contra propositum suum facit invitus, quia iudex est. Quicquid autem: homo contra naturam suam agit, pigrius agit. Si enim Christus delectaretur in pœna peccatorum, numquam seipsum pro peccatoribus tradidisset. *Venite, inquit, benedicti Patris mei: possidete paratum vobis regnum a constitutione mundi.* Quia dedistis quæ semper habere non poteratis, recipite quæ in perpetuum possideatis. Merito centuplum super cælum, qui unum seminastis in terra. Non enim quantum iustitia hominum potest mereri, tale creatum est regnum cælorum: sed quale Dei virtus potuit præparare. Si enim secundum angustias humanæ iustitiæ regnum cælorum creare voluisset, utique post opera hominum illud creasset: nunc autem, quoniam non secundum mercedem hominum, sed secundum suam largitatem constituit mercedem sanctorum: ideo antequam sanctos crearet in sæculo, regnum cælorum præparavit in cælo. Propterea et quos ante constitutionem mundi suos esse cognoscit, tantis eos laboribus onerat, et tamdiu laborare facit, donec digni efficiantur regno cælesti. Quia non secundum modicitatem hominum regnum Dei exinanitur, sed secundum magnitudinem regni homines sublevantur. 35. *Esurivi enim, et dedistis mihi manducare, et cætera quæ sequuntur.* Hodie si amicus tuus, aut colonus, aliquod tibi offerat munus, verbi

gratia, aliquod vestimentum: tu autem despiciens illud, eo ipso vidente, des illud uni ex circumstantibus tibi servis, nonne munus vilescere facies, et confundis graviter offerentem? Si vero suscipiens munus illius, statim vestieris te, et processeris cum ipso vestimento, magnificas munus, et nimis laudibus offerentem. Putas, quanto gaudio extolluntur sancti, quando in conspectu omnium angelorum, quod fecerunt hominibus, ipse Dominus fatetur se accepisse? Jam tale videtur opus eorum, non quale datum est, sed qualis persona illius qui accepit. 37. *Tunc respondebunt ei iusti dicentes: Domine, 38. quando te vidimus hospitalem, et collegimus te: aut nudum, et cooperuimus te? Quando autem te vidimus esurientem, et pavimus: aut sitientem, et potavimus? 39. Quando te vidimus infirmum, aut in carcere, et venimus ad te? O humilitas, quorum nec post mortem deficit!* Homo enim malus etiam falsis laudibus delectatur, vir autem bonus etiam debitam sibi laudem fugit. Ecce si per errorem personæ veniens aliquis, pro altero alteri vano homini gratias agit pro beneficio quodam, quamvis in conscientia sua cognoscat se nihil tale fecisse, tamen tacet et congaudet, audiens quæ non sunt sua: si vero bono alicui gratias agit, quamvis bonus ille intelligat verum esse quod de se dicitur, tamen refugit, et repellit audire etiam ea quæ sibi debentur. Sic et sancti debitam sibi laudem tunc repellentes dicunt: *Quando te vidimus esurientem? 40. Et respondens rex, dicit eis: Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni horum fratrum meorum minimorum, mihi fecistis.* O bonitas Christi! Esto, quamdiu in corpore contemptibilis erat in mundo, fuerat verisimilis ratio, ut propter similitudinem visionis fratres suos homines appellaret: quid autem dicamus, quod in illa gloria constitutus, adhuc contentus est eos dicere fratres, quibus sufficeret ad laudem, si bonos servos illos vocaret? Detrahet sibi quod habet, ut illis præstet quod non habet. Ecce homo si ex humili generatur, et Deo præstante ad aliquam ascenderit dignitatem, erubescit generationem suam audire. Si quis dixerit eum illius esse filium, indignatur se ipsum confiteri quod est, ut appareat quod non est. Et Christus adhuc gloriabitur, fratres suos dicendo, sedens in maiestate. Et merito: quia veniens in iudicio gloriæ, non mutavit voluntatem priorem. Hoc potest intelligi et de doctoribus, qui esurientibus iustitiam dederunt cibum doctrinæ, qui nutriendis iustitiam dederunt cibum bonis: qui sitientibus Dei agnitionem, potum veritatis ministraverunt. Aut certe cibaverunt eos, in verbo docentes: potaverunt autem, in Spiritu sancto baptizantes animas peregrinas in mundo. Omnes enim animæ recte peregrinæ sunt in hoc mundo, quæ possunt dicere: *Quoniam advena sum ego apud te in terra, et peregrinus sicut omnes patres mei (Psal. 38. 13).* Verbum enim fidei prædicantes, colligunt animas ex dispersione alicujus erroris, et faciunt eas domesticas et cives sanctorum. Ipsum colligunt Christum, qui nudos, et adhuc sine aliquo indumento iustitiæ, docendo iustitiam, vestiunt, sicut scriptum est: *Induite vos viscera mei aericordias, fidem, pacem, caritatem (Coloss. 3. 12).* aut Christum, baptizantes eos in Christo, sicut scriptum est: *Quotquot in Christo baptizati estis, Christum induistis (Gal. 3. 27).* Et qui tales infirmos et morbo carnalium vitiorum languentes visitat, et medicamento curat doctrinæ, Christum curat in eis: quia sicut in integris animabus Christus integer est, sic in languentibus languet. Sed et qui venit ad eos, qui vivi descenderunt in infernum, opera infernalis facientes, id est, qui sunt in carcere, et sunt jam sub custodia demonum, sicut dicit Scriptura: *Descendant in infernum viventes (Psal. 54. 16):* veniens autem per verbum educit eos de illo carcere infernali, ut liberet eos de custodia demonum ut possint dicere gratias agentes: *Domine Deus, clamavi ad te, et sanasti me: Domine, revocasti ab inferis animam meam (Psal. 29. 5. 4):* ad Christum venit in carcere. Si enim hæc omnia corporaliter corporibus ministrare

debemus, et magnæ beatitudinis est, quæ omnino post modicum sunt moritura : putas, quantæ beatitudinis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus ministrare, quæ vivificate possunt vivere in æternum ? Quanto melior est anima quam corpus, tanto meliora sunt quæ ad salutem animarum, quam quæ ad sustentationem corporum ministrantur. 41. *Tunc dicit illis, qui ad sinistram sunt : Discedite a me, maledicti, in ignem æternum.* Quasi qui non sufferat præsentiam illorum vel aspicere, sic dicit, *Discedite a me.* Nam sicut carnales sæculi carnalem speciositatem videndo delectantur, si qua autem dissipata vel deformia videamus, quasi vulneratus est aspectus noster : sic et Deus, qui in sanctitate delectatur animarum, peccatrices animas aspiciens, quasi gravatus non suffert. Tamquam si dicat eis : Quasi putredo et spurcitia estis, nec tamdiu vos sustineo, quamdiu statis in iudicio meo. Ut quid superius dicit : *Venite, benedicti Patris mei* : et hic non dicit, *Discedite a me, maledicti Patris mei* ? Quia benedictio quidem ex Deo est, maledictio autem ex diabolo est : sicut ostenditur in illa parabola patrisfamilias, qui seminavit bonum semen in agro suo, homo autem malus seminavit zizaniam. 42. *Esurivi et dedistis mihi manducare,* et cætera quæ sequuntur. Ex isto loco sciendum est, quod non tantum pro eo, quod peccaverunt, homines condemnandi sunt, sed etiam pro eo, quod bene non faciunt. Si autem pro eo, quod bene non faciunt, sic condemnantur : putas quales pœnas exsolvent pro eo, quod peccant ? Et digne : Deus enim ideo hominem fecit, ut beneficiat, et ad gloriam Dei pertineat : non ideo tantum, ut non peccet. Nam si non faciat bonum, nec est causa quare creatus est. Sine dubio enim et si creatus non fuisset, peccatum non fieret super terram. Nam qui intelligit mysterium divinæ dispensationis, quare factus est homo, cognoscet quia merito quasi peccans condemnatur, qui iustitiam non facit. Ideo Deus creavit hominem corruptibilem et infirmum, quasi ad certamen contra diabolum, ut qui gloriabatur esse se similem Deo, per corruptibilem naturam evacuatus et victus, ostendatur non solum non esse quasi Deus, sed omni fragilitate fragilior. Unde cum istud propositum suum Christus impleverit per hominem, id est, cum evacuaverit omnem principatum et potestatem, tunc tradet regnum Deo Patri. Ideoque qui suo arbitrio et negligentia diabolo locum dat, confundit eum, qui propter gloriam suam contra diabolum, eum quasi in expeditione creando transmisit : et victus, ostendit diabolum potentem esse, cum nihil possit. Quemadmodum si quis a rege suo contra hostem transmissus, colludit cum eo, et factione habita, fugam petit : prodit causam regis sui, et con-

fundit virtutem ipsius. 44. *Tunc respondebunt et ipsi dicentes : Domine, quando vidimus te esurientem, aut sitientem ? O inconvertibilis inobedientia peccatorum !* Quis non intelligat hoc, quia omne malum facinus, non quia homines corruptibiles sumus, sed quia malum propositum possidemus ? Ecce enim tunc hominum peccatorum corruptibilitas carnis mortua erit, et adhuc malitia vivet. Numquid non audierant Dominum supra dicentem ad iustos, *Quando uni minimorum istorum fecistis, mihi fecistis ?* Et utique intelligere debuerant, quomodo qui hominibus non facit, nec Christo facit. Sed audientes adhuc contradicunt, intelligentes fingunt se non intelligere : in iudicio stant, et adhuc peccare non cessant. Et hic consoquenter et de doctoribus malis intelligi potest, qui sic esurientibus et sitientibus cibum iustitiæ, aut potum agnitionis Dei, aut Spiritus sancti non præstiterunt ; qui sic nudos non vestierunt, aut iustitiam docentes, aut in Christo baptizantes ; qui sic peregrinos in mundo non collegerunt per verbum, nec in Ecclesiæ domum per fidem introduxerunt ; qui sic infirmos non curaverunt sermonibus ; qui in tali carcere impietatis sedentes non eduxerunt per pœnitentiam. Si enim hæc corporis corporibus non præstare tantæ impietatis est, quæ, et si accipiunt ea, non possunt vivere semper : putas, quantæ impietatis est, hæc omnia spiritualiter animabus periclitantibus non ministrare, quæ poterant vivere in æternum, si hæc eis ministrata fuissent ? Quanto enim melior est anima quam corpus, tanto gravius peccatum animabus laborantibus spirituales eleemosynas non præstare, quam corporibus corporales. In Ecclesia ergo non solum sunt pauperes corporaliter, esurientes, aut debiles corporaliter, aut peregrini secundum corpus : sed etiam spiritualiter pauperes, sine cibo iustitiæ, sine potu agnitionis Dei, sine vestimento Christi. Maxime spiritualiter pauperes sunt, qui corporaliter videntur divites esse : quoniam plerumque in abundantia rerum inopia iustitiæ invenitur. Sunt peregrini corde, sunt debiles animo, sunt mente cæci, inobedientia surdi, et cæteris passionibus spiritualibus ægrotantes, quorum animæ omnem escam spirituales abominantur, *Et appropinquaverunt usque ad portas mortis (Psal. 106. 18).* Qui ergo non habet unde faciat eleemosynas corporales, faciat spirituales ex gratia verbi, quam accepit a Deo, et inveniet retributionem dignam a Christo : qui omnia tam corporalia quam spiritualia data quasi in se facta commemorat, quæcumque in hominibus facta fuerint. Hæc diximus, ut sciant doctores et quantum beatitudinis sibi acquirant, si diligentes fuerint circa verbum Dei : et quantum damnationis, si fuerint negligentes.

ORDO RERUM

QUÆ IN HOC TOMO SEXTO CONTINENTUR.

PRÆFATIO.

5-12
INTERPRETATIO in Isaiam prophetam. — Laus Isaiæ prophete ; sanctorum et prophetarum amor erga populos ; nullus ad suscipiendam rempublicam aptior quam philosophus. 11-13

CAPUT PRIMUM. Visio quam vidit Isaias. — Apostolus a Deo missus, ut nomen ipsum sonat ; nobilitas non ex maioribus sed ex merito proprio. Sacrificia veteris Testamenti Deo per se non placebant ; cur fuere instituta ; repudium in veteri lege cur permissum. Oratio inutilis est cum quis perseverat in peccatis. Liberi arbitrii potestas ; virtutis exercendæ difficultates. Non modo malum perpetrare, sed etiam bonum non agere crimini datur. Judæorum objectioni respondetur. Idololatriæ turpitudine et vanitas. 13-27

CAP. II. Verbum quod factum est ad Isaiam filium Amos. — Multæ prophetiæ de Patriarchis editæ, nonnisi in eorum nepotibus impletæ sunt. Quid significant verba, *in novissimis diebus*. Mors Domini Ecclesia est ; Ecclesia vexata vicit et aucta est. Validum contra Judæos telum. Aliud insigne contra Judæos argumentum. Imperii status cum Chysostomus loqueretur ; de bello apud populos antiquiores. 27-30

CAP. III. Præstat nullum quam malum ducem habere. Improbi virtuti sunt infensi ipsiusque vel præsentiam egre ferunt ; nequitia in seipsa supplicium habet. Deus ius dicens ab Isaiâ inducitur ; stupidis accusari non grave, plecti terribile ; peccata principum et seniorum maiora privatorum peccatis. Mulierum luxus. Mulierum lascivia

tempore Chrysostomi. Deus non semper similia peccantes similiter castigat. 30-34

CAP. IV. 31-36

CAP. V. Canticum cur criminationes contineat. Avaritie morbus. Contra ebrietatem. 36-67

CAP. VI. Deus quomodo videri possit. Virtutum celestium officia. Anomoeus insectatur. Confessionis lucrum quantum. 67-77

CAP. VII. Ratio prophetiarum; prophetie quomodo fidem morderet Deus. Contra Marcionem et Valentinum. Ira Dei novacula. 77-90

CAP. VIII. Deo adest is qui procul est. 90-94

MONITUM ad Homilias in Oziam seu de Seraphinis. 95-98

HOMILIA I in laudem eorum qui comparuerunt in Ecclesia, quaque moderatio sit servanda in divinis laudibus. Item in illud, *Vidi Dominum sedentem in solio excelso* (Isai. 6. 1). — Prædicatio cum agricultura comparatur. Chrysostomus de concursu auditorum gaudet; laus ecclesiasticis conventus. Moralis exhortatio; quorundam incompositi gestus in Ecclesia. Quantum gaudium afferat Seraphim fructus visionis Domini et cur illud gaudium metu sit mixtum. Cur Seraphim faciem et pedes velent. Spectacula publica vitanda, quare. Principum negligentia sæpe nascitur ex culpa populi. Historia Achar; Jesu Nave figura Jesu Christi; anathema quid; unus aliquando peccatum toti populo vindictam accersit. 98-107

HOMILIA II in dictum illud Isaiæ prophete, *Factum est anno quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elevato* (Isai. 6. 1), et quod neque tempus, neque unum elementum divinarum Scripturarum oporteat prætercurrere. — Suis de illorum studio audiendi verbum Dei gratulatur Chrysostomus; ipsius modestia et erga suos amor. Scripturæ quomodo audiendæ. Contra Anomoeos; divina natura angelis incomprehensibilis. Scriptura nihil habet supervacuum. 107-112

HOMILIA III in secundum librum Paralipomenon, ubi dicitur *Elatum est cor Ozias*, deque humilitate; tum quod hominem virtute præditum non oporteat esse confidentem; denique quantum malum sit arrogantia (2. Paral. 26. 16. et 4. Reg. 15). — Superbia sæpe ex bona conscientia oritur. Fragilitas hominis; funambuli tempore Chrysostomi. Bonis operibus instructos magis aggreditur diabolus. Alienam improbitatem solatio esse improbis. 112-119

HOMILIA IV in dictum illud Isaiæ, *factum est anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum sedentem in solio excelso et elato* (Isai. 6. 1), et laus civitatis Antiochiæ, et adversus eos qui prohibent nuptias demonstratio divina. Frequentiam auditorum sibi ipsique gratulatur; Romæ præfere suam civitatem. Ecclesia Christi invicta; facilius est solem extinguere quam Ecclesiam deleri. Uxor mala corrigenda aut ferenda. Humilitas quantum bonum; in portu naufragium. Rex sacerdotis non usurpare debet dignitatem. Sacerdotes mali vituperandi, non sacerdotium; sacerdotum major dignitas quam regis; historia regis Ozias peragitur. Illio Dei clementia. 119-130

HOMILIA V in dictum illud Isaiæ prophete, *Factum est in anno, quo mortuus est Ozias rex, vidi Dominum* (Isai. 6. 1); et demonstratio quod Ozias jure fuerit affectus lepra, quod præter dignitatem incensum obtulisset, id quod non licet regibus, sed sacerdotibus. — Regis sacerdotium invadentis audacia; sacerdotis quanta potestas. Fiducia sacerdotis qui Oziam repræsentat, laudatur; timida impletas; sacerdos quomodo debeat corripere principem. Peccata iustorum cedunt in bonum. Vindicta mansuetudine temperata. 130-133

HOMILIA in Seraphim VI. — Seraphim dignitas maxima. Altare cælestis figura altaris Ecclesiæ; cur jejunia ante communionem. Ad sacrum mensam quomodo accedendum. 133-141

MONITUM in homiliam sequentem. 141-142

HOMILIA in prophetico dictum illud, *Ego Dominus Deus feci lumen et tenebras, faciens pacem, et creans mala* (Isai. 45. 7). — Loquela creaturarum Deum laudantium qualis. Paupertas non mala, divitiæ non bonæ. Tria genera rerum, bonæ, malæ, mediæ. Prophetæ cur miseri. Virtus non potest in servitute corrigi. 141-153

MONITUM ad Homiliam sequentem. 153-154

HOMILIA in locum illum prophetæ Jeremias, *Domine, non est in homine via ejus, neque homo ibit, et diriges gressum suum* (Jer. 10. 23). — Omni agendi potestate subacta nullum meritum, nullum demeritum. Libertas actionum humanarum. Abusus loci Pauli ex Epist. ad Cor. I. Abusus alterius loci Scripturæ. Scripturæ verba quomodo tractanda. Deos quomodo similes efficiamus. Hic prophetæ locus libertatem arbitrii non eripit. Ex indicio supplicio libertas arbitrii inferitur. Vir bonæ voluntatis non deservit a Deo. 153-162

MONITUM in duas sequentes Homilias de prophetiarum

obscuritate.

HOMILIA I de prophetiarum obscuritate. Utiliter et percomode factum, ut prophetie de Christo et gentilibus deque Judæorum reprobatione obscuræ essent, demonstratio. — Sententiæ Isaiæ cum altitudine maris conferuntur; experientie et exercitationis commoda. Scriptura sacra quomodo tractanda. Anomæos redarguit; adversus hæreticos de æterna Christi generatione; generalio etiam terrena Christi non intelligitur. Vetus Testamentum obscurum; cur obscuræ erant prophetie. Historia de Jeremia. Præscientia non est causa peccati. Ne ante tempus intelligerent futura Judæi, obscuræ fuerunt prophetie. 163-175

HOMILIA II de prophetiarum obscuritate. Adhuc in obscuritate veteris Testamenti, et in Dei clementiam, et quod alii alios non debeant accusare. — Chrysostomi modestia; prima causa obscuritatis veteris Testamenti. Secunda causa obscuritatis veteris Testamenti. Christi adventus amica nobis auctiora restituit. Oratio multitudinis quantum valeat. Peccatores dicit terra. Morum correctio finis Scripturæ; Manichæos redarguit. Peccatorum recordatio remedium. 175-183

MONITUM ad Commentarium seu Interpretationem in Danielelem. 181-184

INTERPRETATIO in Danielelem prophetam. CAPUT PRIMUM. 185-190

CAP. II. 190-210

CAP. III. 210-219

CAP. IV. 219-223

CAP. V. 223-225

CAP. VI. 225-228

CAP. VII. 228-234

CAP. VIII. 234-257

CAP. IX. 257-261

CAP. X. 261-264

CAP. XI. *ibid.*

CAP. XII. *ibid.*

CAP. XIII. 264-268

MONITUM in Homiliam sequentem. 268-268

HOMILIA, in magna ecclesia, cum pauci præfatus esset episcopus, in illud Evangelii, *Filius ex se ipso nihil fecit, nisi quod viderit Patrem facientem* (Joan. 5. 19). — Anomoeorum obiectio, quæ fucum facere poterat, refellitur. Responsio Chrysostomi ad hæreticorum argumentum. Aliud argumentum contra Anomoeos. Quo in statu orbis fuerit ante Christi incarnationem. Aliud contra Anomoeos argumentum. Difficultatis solutio, et dicti evangelici explicatio. 267-276

MONITUM ad Homiliam de Melchisedeco. 276-278

HOMILIA de Melchisedeco. — Scripturæ difficultas et obscuritas. Contra Anomoeos. Christus quomodo sine genealogia. 277-283

MONITUM ad sequentem homiliam contra Iudæos et theatra. 281-284

HOMILIA adversus eos qui ecclesia relicta ad Circenses ludos et ad theatra transfugerunt. — Scortorum in theatris lapidic gestus. Excommunicationis sententia in illos qui theatrorum spectaculo diebus sanctis adierunt. 283-270

MONITUM ad sequentem homiliam. 280-270

HOMILIA in apostolicum dictum. *Hoc autem sciote, quod in novissimis diebus erunt tempora graviora* (2. Tim. 3. 1). — Caritas Chrysostomi erga discipulos; fidei oculi ea vident quæ Christus agebat; Judæi præsentem non videbant; Abraham fidei oculis vidit nasciturum Isaacum. Scripturæ divinæ virtus; Paulus non de præsentem solum, sed etiam de futuro grege sollicitus. Apostolica scripta monia ecclesiarum; apostoli de futuris solliciti, Petrus apostolorum coryphæus, etc.; orbis præfectus, etc. Paulus de posterorum animabus sollicitus. Chrysostomus infirmitate corporis exposita finem orationi imponit. 271-280

MONITUM ad Homiliam de perfecta caritate. *ibid.*

HOMILIA de perfecta caritate, de mercede operum pro merito tribuenda, deque compunctione. — Caritas erga proximum quæ. Libero arbitrio, non fatis necessitate gubernatur. Moralis exhortatio; iudicium Dei quam timeamus. Resurrectio futura quantum bonum; futuram inter et presentem vitam discrimen. Imperatorum cultus cum Christi novissimo adventu comparatur. Maledictum Sodomorum non temporis spatio deletum. Peccatores aliquando in hac vita dant poenas; qui in hac vita pro admisis peccatis nihil patiuntur, in futuram puniendi reservantur. 279-290

MONITUM ad Homiliam in Joseph et de continentia. 290-290

HOMILIA de continentia. 291-294

MONITUM in opuscula duo sequentia. 293-294

SECMO primus de consolatione mortis. — Luctus an proposit, necne. Luctus nimius a ratione alienus etiamque periculosus. Luctus ille qui ante Christum licitus; cur Christus severit Lazarum; lugere mortuos jam non licet. Quales

futuri sinus post resurrectionem. Mors magis optanda, quam lugenda, sed non sibi inferenda. 293-296

SERVO II. — Resurrectio unde apud infideles dubia. Mortui quomodo resurgent; probatur Deum mortuos prae se miscere. Aliud argumentum. Christus futuram resurrectionem testificatur; item apostoli et martyres, et Machabaeorum mater. Formido mortis excluditur. Egregium Davidis exemplum; vestes nigrae in luctibus. Ethnici audita filii morte dictum; plangendi ethnici, Judaei, et catechumeni morientes. Tristitia salutaris quoniam. 319-306

DIATRIBA in synopsis sequentem. 303-314

SYNOPSIS veteris et novi Testamenti, quasi commonitioni more. Conspectus operis. — Quare prius Testamentum appelletur, vetus; scopus utriusque Testamenti unus; divisio veteris Testamenti in historiam, consilia et prophetiam. Judaeorum genus unde. Prophetiae duae species, per opera et per verba; prophetiae est non rando futura, sed etiam praeterita aperire. 313-317

SYNOPSIS Genesis. 318-323

SYNOPSIS Exodi. 323-328

SYNOPSIS Levitici lib. III. 328-330

SYNOPSIS Numerorum. 330-334

SYNOPSIS Deuteronomii. 334-338

SYNOPSIS libri Jesu filii Nave. 338-338

SYNOPSIS Judicum. 338-341

SYNOPSIS libri Ruth. 341

SYNOPSIS quatuor librorum Regnorum. 341-345

SYNOPSIS Regnorum lib. II. 345-349

SYNOPSIS Regnorum lib. III. 349-351

SYNOPSIS Regnorum lib. IV. 351-357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. I. 357

SYNOPSIS Paralipomenorum lib. II. 357-358

SYNOPSIS Esdrae lib. I. 358

SYNOPSIS Esdrae lib. II. 358-359

SYNOPSIS libri Esaher. 359-360

SYNOPSIS libri Tobit. 360-361

SYNOPSIS libri Judith. 361

SYNOPSIS libri Job. 362-368

SYNOPSIS Sapientiae Salomonis. 368-370

SYNOPSIS Paroemiarum seu Proverbiorum Salomonis. 370-373

SYNOPSIS Siraci. 373-376

SYNOPSIS eorum quae ab Isaia propheta dicta sunt. 376-377

SYNOPSIS eorum quae in Jeremia propheta dicuntur. 378-380

SYNOPSIS eorum quae ab Ezechiele propheta dicta sunt. 380-382

SYNOPSIS eorum quae a Daniele propheta dicta sunt. 382-383

SYNOPSIS Osee. 383

SYNOPSIS Joel. *ibid.*

SYNOPSIS Amos. 383-384

SYNOPSIS Abdiae. 384

SYNOPSIS Jonae. *ibid.*

SYNOPSIS Michae. 384-385

SYNOPSIS Nahum. 385-386

MONITUM ad Homiliam in natalem Christi diem. *ibid.*

HOMILIA in Salvatoris nostri Jesu Christi nativitate. 385-394

MONITUM ad Homiliam de Legislatore. 393-398

HOMILIA, unum et eundem esse legislatorem et Veteris et Novi Testamenti; item de veste sacerdotali, necnon de penitentia. — Novum Testamentum cur sic appelletur. Justitiae evangelium; servitutis species diversae. Vestitus pontificis figura Christi; virtus perfectio ornamentum. Flores s. rituales sacerdotis; Christus sacerdos et pontifex. Penitentiae laudes; martyres et angeli orant pro nobis. 397-410

MONITUM in Homiliam sequentem. 409-412

HOMILIA in dictum illud, *in qua potestate haec fuit* (Matth. 21. 23): — Opera ipsa potestatem Verbi Dei probant. Haereticis quomodo respondeendum; contra Anomaeos, agitur. Anomaeorum obiecto; opera Dei non capimus quanto minus Deum. 411-428

MONITUM ad sex Homilias Severiani, Gabalorum episcopi, de mundi creatione. 427-430

ORATIO prima. In primum diem creationis mundi. — Scripturae sacrae dignitas utilitasque; exordio modestam spirante animos audientium sibi conciliat orator noster. Genesis auctor Moyses et Spiritu sancto revelante. Duplex Moysis scopus; cur invisibilium creationem tacuit. Caelorum formatio. Homo quomodo lux. Jejunium quomodo sanctificemus; jejunandum maxime a peccatis. 429-438

ORATIO II ejusdem in secundum diem creationis et adversus eum qui sibi dixerat, non oportere nos Christianos in sanctificatione dicere *Deus Sabaoth*. — Efficacia verbi divini; abstinentia mater pie mentis. Christus ante

praedicationem docuit se mundi opificem esse; miracula fides sequitur. Terra quomodo invisibilis erat in principio; firmamenti et caeli ratio secundum Severiani mentem. Mens quomodo est imago Dei. Historia cujusdam, qui ex sanctificatione volebat detruncari illud, *Dominus Sabaoth*. 438-447

ORATIO III ejusdem in diem tertium creationis, et de resurrectione. — Contra Anomaeos. Cur solem et lunam non primo die fecerit Deus. Deus cur lunam plenam primo fecerit. Astrologia vana quae; discrimen inter *ypocritas* et *sanctos*; Filius non factus est. Futilis Severiani sphaericam orbis formam negantis opinio. Christus in omnibus elementis miracula fecit, hinc probatur Deus. Moralis conclusio; sacrificium vespertinum quid. 447-457

ORATIO IV ejusdem in quartum diem creationis mundi. — Deus praeterita, praesentia et futura videt; baptismus amundat a peccatis omnibus; baptismi figura et vis. Stellis cur non benedixit Deus. Scripturae cur Judaeis relictae. Illud, *Factamus*, trinitatem et unitatem subindicat. Contra Arianos; primogeniti et unigeniti differentia. Continentia sacerdoti soror est. Jejunium cum bonis operibus conjunctum esse debet. 457-471

ORATIO V ejusdem in quintum diem creationis. — Patris, Filii et Spiritus sancti una voluntas. Contra anthropomorphitas: Deus non circumscribitur. Imago Dei sumus, quomodo. Cur tam late pateret paradisus, cum Adam solus inhabitaret; fluviorum ex paradiso manantium explicatio singularis. Contra Arianos. 471-484

ORATIO VI in diem sextum creationis, et in primos parentes, in serpentem, et in lignum scientiae, de habitatione in paradiso, deque Adami cum Deo colloquio. — Aulmantium tria genera. Animalia ad recreandum hominem apta. Serpens initio amicus homini; quomodo ille Evam alloquutus est. Serpens mulierem alloquutus mentitus est. Deus non prohibuit scientiam boni; Adam ante peccatum scientiam boni habebat. Cur lignum scientiae boni et mali sic dictum est. Contra eos qui dicebant paradisum in celo esse. Si diabolus deceptus, cur serpenti maledicatur. Maria virgo pro virgine Eva intercedit; Maria quotidie beata dicitur. 471-500

MONITUM ad Homiliam de serpente. 490-500

ORATIO de serpente, quem Moyses in cruce suspendit in deserto, deque divina trinitate. — Divinitas Christo vindicatur; Pneumatomachi redarguuntur. 499-516

MONITUM in Epistolam sequentem ad Theodorum Mopsuestenum, cujus antiqua versio latina hic profertur. 515-518

EPISTOLA ad Theodorum Mopsuestenum, episcopum. 517-518

SPURIA. *ibid.*

MONITUM in duas sequentes Homilias in Genesis. *ibid.*

SERVO I in illud, *Vidit Deus cuncta quae fecerat, et ecce valde bona* (Gen. 1. 31); et de eo quod divina eloquia jucundis quibusque rebus antecellunt. — Quomodo differunt calliditas et malignitas; prudentia quomodo adhibenda. 519-523

SERVO II ejusdem seu demonstratio primum hominem per inobedientiam abjecta imaginem ad similitudinem Dei factam, et per novum Adamum eam rursus recuperasse. — In Ecclesia nulla distinctio divitis et pauperis. 523-526

MONITUM insequentem Homiliam seu concionem. 523-526

CONCIO in principium jejunii, in exilium Adami, et de improbis mulieribus. 525-538

MONITUM ad sermonem sequentem in Abraham et Isaac. 537-538

SERMO in Abraham et Isaac. 537-542

MONITUM in sequentem Homiliam. 541-542

HOMILIA. Quod non sit accedendum ad theatra, quodque id plane adulteros reddere soleat spectatores, sitque dissensionum ac litium causa; et de Abrahamo. 541-554

MONITUM in Homiliam sequentem. 553-554

HOMILIA in illud Abrahamae dictum, *Pone manum tuam sub femur meum* (Gen. 24. 2); et in diversos martyres. 553-584

MONITUM ad quatuor sequentes Homilias in Jobum. 583-584

SERMO primus in justum et beatum Job. 583-587

SERMO II. — Sacerdos caelebs esse debet. 587-570

SERMO III. 570-576

SERMO IV. 576-582

MONITUM in sequentem Homiliam in Eliam. 581-582

HOMILIA seu sermo in Eliam prophetam. 583-586

MONITUM in Sermonem de beato Joseph. 585-586

SERMO seu oratio de Joseph et de castitate. 587-590

SERMO de Susanna. 589-594

MONITUM ad Homiliam de tribus pueris. 593-594

HOMILIA seu oratio de tribus pueris, et de fornace Babylonica. 593-600

Diatriba ad Opus imperfectum in Matthæum, quod Chrysostomi nomine circumfertur. 599-600

§ I. Erasmi opinio circa Opus imperfectum in Matthæum. 599-601

§ II. Ex præfatione Joannis Mabunii Franciscani in Opus imperfectum in Matthæum. 601-602

§ III. Ex libro quarto Bibliothecæ sanctæ Sixti Senensis. 602-604

§ IV. Baronii sententia de Opere imperfecto in Matthæum, Hist. Ecclæ. T. V, ad annum 407. Tillemontii eadem de re opinio. 604-605

§ V. Hoc opus non potest Chrysostomi esse: cujus sit scriptoris, et quo tempore scriptum, disquiritur. 605-607

§ VI. Hunc scriptorem vere Arianum et Anomœum fuisse probatur. 607-609

§ VII. Errores alii qui in hoc opere deprehenduntur. 609-610

§ VIII. De stylo Anonymi hujusce. Multa decerpit ex libris apocryphis. 610-612

PROLOGUS eruditi commentarii in Evangelium Matthæi, incerto auctore. 611-612

HOMILIA prima ex capite primo. — Mirandus Christi ortus, scilicet per peccatores. Prophetia duplex. Eunomii hæresis. 612-638

HOMILIA II ex capite secundo. — Liber apocryphus nomine Seth; mons Victorialis. Magorum munera quæ significant. 638-646

HOMILIA III ex capite tertio. — Quomodo vox et verbum differant; cur Joannes appellatur Vox. Justitia in tentationibus floret; variae tentationum species. 646-657

HOMILIA IV ex eodem capite. 657-661

HOMILIA V ex capite quarto. — Filii Dei baptizantur in tentationis igne. Tria retia diaboli, quibus blaquant animas. Aliud corporis, aliud animæ jejunium. 661-671

HOMILIA VI ex eodem capite. 671-674

HOMILIA VII ex eodem capite. 674-676

HOMILIA VIII ex eodem capite. 676-679

HOMILIA IX ex eodem capite. — Cur Christus ut doceret, in montem ascenderit. Mansuetus quis. Pacifici qui. 679-684

HOMILIA X ex eodem capite. — Doctor omnibus debet esse virtutibus ornatus. 684-689

HOMILIA XI ex eodem capite. — Lex per gratiam non aufertur. 689-693

HOMILIA XII ex eodem capite. — Contra clericos qui Evangelia porrigunt juraturis. 693-702

HOMILIA XIII ex eodem capite. — Non prohibetur coram hominibus dari eleemosyna, sed vanæ gloriæ venatio inhibetur. 702-711

HOMILIA XIV ex capite sexto. — Regnum Dei quid. 711-715

HOMILIA XV ex eodem capite. — Tria prima mala: gula, avaritia, vana gloria; tria prima bona: eleemosyna, oratio, jejunium. 715-722

HOMILIA XVI ex eodem capite. 722-725

HOMILIA XVII ex capite septimo. 725-729

HOMILIA XVIII ex eodem capite. 729-736

HOMILIA XIX ex eodem capite. — Christus ostentationem prohibet; nihil sic bonum pellit ut simulatum bonum. Quid sit credere, vel non credere Christo. Christianus quomodo cognoscendus. 736-745

HOMILIA XX ex eodem capite. — Vero Christiano quid

faciendum sit; fortitudo fidei petra dicitur; hæretici nunquam concordēs. 745-747

HOMILIA XXI ex capite octavo. 747-750

HOMILIA XXII ex eodem capite. 751-754

HOMILIA XXIII ex eodem capite. 754-758

HOMILIA XXIV ex capite decimo. 758-760

HOMILIA XXV ex eodem capite. — Qui mortem timet, parum boni operatur. Nihil prodest credere corde, nisi adhaerit confessio oris. 760-767

HOMILIA XXVI ex eodem capite. 767-771

HOMILIA XXVII ex capite undecimo. — Homo carnalis ut calamus ab omni tentationis vento flectitur. 771-775

HOMILIA XXVIII ex eodem capite. 775-780

HOMILIA XXIX ex capite duodecimo. — Mundus Dei, et mundus diaboli. 781-787

HOMILIA XXX ex eodem capite. 787-791

HOMILIA XXXI ex capite decimo tertio. — Verbi Dei duplex fructus. 791-798

HOMILIA XXXII ex capite decimo nono. — Matrimonium non facit coitus, sed voluntas. Mulieris malis descriptio. Qua de causa contra cursum naturæ aliqua interdum eveniant. 798-805

HOMILIA XXXIII ex eodem capite. 805-816

HOMILIA XXXIV ex capite vicesimo. — Otiosus quis. 816-822

HOMILIA XXXV ex eodem capite. — Quare Christus discipulis passionem suam prænuntiavit. Deus solus scit differentiam inter sanctos; in cælo ignorantur invidia et superbia. 822-832

HOMILIA XXXVI ex eodem capite. 832-834

HOMILIA XXXVII ex capite vicesimo primo. 834-838

HOMILIA XXXVIII ex eodem capite. 838-843

HOMILIA XXXIX ex eodem capite. 843-849

HOMILIA XL ex eodem capite. — Qua de causa lites altercationesque inter nos; Christus cur dicitur lapis. 849-859

HOMILIA XLI ex capite vicesimo secundo. — In vita raro accepti prophetae. 859-865

HOMILIA XLII ex eodem capite. — Hypocritarum mos. Quid sit diligere Deum ex toto corde, ex tota anima, ex tota mente; quis sit proximus noster. 865-873

HOMILIA XLIII ex capite vicesimo tertio. — Evangelii virtus ubi. 873-880

HOMILIA XLIV ex eodem capite. — Regnum celorum dicuntur Scripturæ; quare obscuræ sint. 880-885

HOMILIA XLV ex eodem capite. — Uxor qualis decenda. Pietatis gradus duo; hæretici serpentibus comparati. 885-890

HOMILIA XLVI ex capite vicesimo quarto. — Exire de Ecclesia quis dicatur. Hæreticorum ecclesia derelicta a Deo et omnibus sanctis. 890-896

HOMILIA XLVII ex eodem capite. — Christus esuriens quomodo satiatur. 896-900

HOMILIA XLVIII ex eodem capite. 900-906

HOMILIA XLIX ex eodem capite. — Vulnera Christus quare servavit. 906-921

HOMILIA L ex eodem capite. 921-924

HOMILIA LI ex eodem capite. 924-928

HOMILIA LII ex capite vicesimo quinto. 928-934

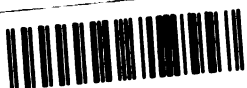
HOMILIA LIII ex eodem capite. — Christus propter utilitatem nostram ascendit. 934-941

HOMILIA LIV ex eodem capite. 941-946

FINIS TOMI QUINQUAGESIMI SEXTI.

6

A000005712557

BR60.M5 1857 t.56

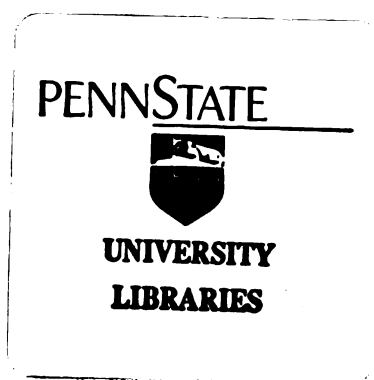
Migne, Jacques Paul, 1800-1875.

Patrologiæ cursus completus.

Series græca.

5712557

SEP 1958

AD000005712557